MEYDAN - LAROUSSE

7

BÜYÜK LÛGAT ve ANSİKLOPEDİ

yedinci cilt

MEYDAN YAYINEVİ

Cağaloğlu, Sultanmektebi sokak, 23-25, İstanbul

renkli resimler ve haritalar

renkli yaprakların arasında bulunduğu sayfalar

32- 33	KARIN ve LEĞEN - KARS
56- 57	KASLAR - KASTAMONU
120-121	KAYSERİ - KEŞİFLER ve SEYAHATLER - KEDİ ve KÖPEK (2 yaprak)
152-153	KELEBEKLER
256-257	KIRKLARELİ - KIRŞEHİR
344-345	KLASİK sanat
368-369	KOCAELİ - KRİSTALLER
384-385	KOL ve BACAKLAR
400-401	KOLOMBÖNCESİ sanat
472-473	KONYA
640-641	KUMAŞ - KURBAĞALAR
656-657	KURTULUŞ SAVAŞI
672-673	KUŞLAR (2 yaprak)
736-737	KÜBİZM - KÜTAHYA
784-785	LAKE - LÂLE

© 1960, Librairie Larousse, Paris
© 1972, MEYDAN Gazetecilik ve Neşriyat Ltd. Şti.

1960, fransızca Grand Larousse Encyclopédique'in, 1972 türkçe Büyük Lûgat ve Ansiklopedi'nin bu cildinin fasikül halinde basım ve yayım tarihidir. Herhangi bir muafiyete başlangıç teşkil etmemekle beraber, kanun gereğince belirtilmiştir. Her ciltte tekrarlanan bu tarihlerin, ciltlerin gerçek baskı tarihleriyle ilgisi yoktur.

BÜYÜK LÛGAT ve ANSİKLOPEDİ'nin (Meydan-Larousse) adı, muhtevası, resim ve haritaları, sayfa ve cilt şekil ve düzenleriyle ilgili her çeşit hak, Meydan Gazetecilik ve Neşriyat Ltd. Şti. ne aittir.

Meydan-Larousse'u yayımlayanlar

Safa KILIÇLIOĞLU, Nezihe ARAZ, Hakkı DEVRİM

yayıma katılanlar

DANIŞMA KURULU

Ord. Prof. Şükrü BABAN, Ord. Prof. Dr. Besim DARKOT, Prof. Dr. Nihat ERİM, Burhan FELEK, Prof. Dr. Macit GÖKBERK, Prof. Dr. Mehmet KAPLAN, Prof. Dr. Sabri Esat SİYAVUŞGİL (öl. 1968), Prof. Dr. Şahabettin TEKİNDAĞ, Prof. Dr. Faruk TİMURTAŞ.

MERKEZ YAYIN KURULU

Hakkı DEVRİM, *genel yayın müdürü*
Nezihe ARAZ, *telif servisi şefi;* Doç. Dr. Adnan BENK, *tercüme servisi şefi;* Doç. Dr. Berke VARDAR, *lûgat servisi şefi.*

YAYIN KURULU YARDIMCILARI

Oktay AKBAL, Oğuz ATAY, Ece AYHAN, Faik BAYSAL, İsmet Zeki EYÜBOĞLU, Tanju GÖKÇÖL, Vedat GÜNYOL, Selâhattin HİLAV, Keyise İDALI, Oya KAMACIOĞLU, Afif OBAY, İsa ÖZTÜRK, Hülya POTUOĞLU, Galip ÜSTÜN.

Birgül AKKOCA, Teoman AKTÜREL, Ateş ARALP, Güngör ARSLAN, Filiz AYMERGEN, Zeki BAŞTÜRK, Zaven BİBERYAN, Halil İbrahim BULUT, Mustafa BURÇAK, Mustafa CEVAHİRCİOĞLU, Faik ÇELİK, Semih DEMİRDAĞ, Nadir DEMİREL, Emel DENİZ, Cengiz DOĞU, Refik DURBAŞ, Aysel DUYAR, Gürel ERGEV, Emin ERSOY, Konur ERTOP, Sema GÜNEYSU, Metin GÜNGÖR, Kâmil GÜVEN, Mehmet GÜZELŞEN, Merih HASER, Hakkı KARADENİZ, Talât KIRCAN, Zeynep KIRCAN, Zinde KİP, Sinan KOCAPINAR, Babür KUZUCU, Sevinç MESTÇİ, Taner MUTLU, Nihat ÖZBEK, Çiğdem ÖZEN, Adalet SEVİN, Hüseyin SEZER, Turhan TAN, Ayten TENGİZ, Afşar TİMUÇİN, Erdoğan TOKMAKÇIOĞLU, Teoman TUNÇDOĞAN, Seyfettin TURHAN, Silva TÜCCARYAN, Şükrü TÜRKER, Gülden ÜSTÜNSOY, İsmail YILDIZHAN, Nurtüre YÜRÜR.

TASHİH

Abdülkadir ÇAKIR, *şef*
Nihat EMENLİ, Orhan SEÇİLEN, Hulki AKTUNÇ, Hüsamettin YILMAZ, Hasan UZUNTAŞ, Vedat ŞERİFOĞLU, Hasan İNCE.

RESİMLEME

Nurettin ERKILIÇ, *fotoğraf;* Nejat GÖNENÇ, *resim;* Bekir PEKTEN, *hat;* Zeki BAŞAR, Mansus TETİK, *harita.* (Fotoğrafları kullanılan sanatçılar ve arşivlerinden faydalanılan kuruluş ve şahıslar ayrı ayrı belirtilmiştir.)

ARŞİV

İbrahim HOYİ, *şef*
Necdet GÖKALP, Osman GÖKALP, Mustafa ŞAHİN, Efsun ÇAĞIRGAN.

TEKNİK SERVİSLER

Müeddep ERKMEN, *şef*
Tahir CİMTAY, Feridun CİMTAY, Ethem GÜRDİL, Ömer EKEN, Sabri ŞEBER, Ziya ÜSTÜNGÜLER, Yavuz ESEN, *dizgi-tertip;* Akın KAMACIOĞLU, *sayfa düzeni;* Hakkı TEZER, Mustafa GÜLBAY, Akıner GÖREN, Atila KUTSAL, Miray YÜZGEÇ, Nihat KISKAÇ, *filim-montaj;* Hüsnü TOPAÇ, Hikmet AYAYDIN, Ahmet BULUT, Sırrı ÖZEL, Saim GÜRDİL, *baskı;* Hasan GÜRKAN, Çungarya KALKAN, *kırma katlama.*

İDARE-MUHASEBE

Hâmit TURAN, *şef*
Ayten AKÇAY, *muhasebe;* Rıdvan SELÖZ, *abonman-sevkiyat.*

yazarlar ve mütercimler

ACAR (Selçuk), ***mütercim***
genel konular

ACEMOĞLU (Dr. Kevork), ***İstanbul üniversitesinde doçent***
hukuk

AĞAOĞLU (Samet), ***yazar, eski bakan***
biyografi

AKERSON (Fatoş), ***ingilizce mütercimi***
genel konular

AKYOL (Şener), ***İstanbul üniversitesinde asistan***
hukuk

ALANGOYA (Dr. Yavuz), ***İstanbul üniversitesinde asistan***
hukuk

ALKIM (Dr. U. Bahadır), ***İstanbul üniversitesinde profesör***
arkeoloji

ALNIAK (İlhan), ***İstanbul üniversitesinde asistan***
hukuk

ALPARSLAN (Dr. Ali), ***İstanbul üniversitesinde doçent***
güzel sanatlar

ALTIN (Ara), ***uzman***
sanat tarihi

ALTINLI (Dr. Enver), ***İstanbul üniversitesinde profesör***
jeoloji

AND (Metin), ***Ankara üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya fakültesinde öğretim görevlisi***
temaşa sanatları, tiyatro

ANGIN (Ahmet), ***mütercim***
genel konular

ARAR (İsmail), ***Adalet bakanı***
Cumhuriyet tarihi

ARIPINAR (Erdoğan), ***gazeteci***
spor

ARSEVEN (Rıza), ***eskrim uzmanı***
folklor

ARSEVEN (Veysel), ***musiki öğretmeni***
folklor

ARTUK (Cevriye ve İbrahim), ***İstanbul Arkeoloji müzesinde nümismat***
nümismatik

ATABEK (Dr. Erdal), ***Türk Tabipler Birliği merkez konsey başkanı***
tıp

ATABEYOĞLU (Cem), ***gazeteci, spor yazarı***
spor

AYÇA (Engin), ***italyanca mütercimi***
genel konular

AYKON (Nil), ***sanat tarihi uzmanı***
sanat tarihi

BAÇ (Nurettin), ***İstanbul Eğitim enstitüsünde öğretmen***
kimya

BARUTÇU (Şinasi), ***mütercim***
fotoğrafçılık

BAŞARAN (Ekrem), ***mütercim***
genel konular

BATUR (Sabahattin), ***Atıfefendi kütüphanesi müdürü***
genel konular

BAYKURT (Şerif), ***folklor uzmanı***
folklor

BAYSAL (Jale), ***İstanbul üniversitesinde öğretim görevlisi***
kütüphanecilik

BAYSUN (Dr. Cavit), ***İstanbul üniversitesinde ordinaryüs profesör (öl. 1968)***
tarih

BAZOĞLU (Ali İzgan), ***mütercim***
genel konular

BERK (Nurullah), ***İstanbul Güzel Sanatlar akademisi üyesi***
güzel sanatlar

BESBELLİ (Saim), ***emekli deniz albayı***
ordu ve askerlik

BEYAZIT (Mehmet), ***yüksek mühendis, İstanbul Teknik üniversitesinde öğretim görevlisi***
teknoloji

BİL (Selim), ***saatçilik uzmanı***
saatçilik

BİRÖN (Dr. Cemal), ***İstanbul Teknik üniversitesinde doçent***
madencilik

BOZKURT (Ali Rıza), ***emekli kurmay albay***
ordu ve askerlik

BOZKURT (Işık), ***mütercim***
fotoğrafçılık

BOZOK (Hüsamettin), ***yazar***
tiyatro, opera

BOZOK (Salih), ***mütercim***
iktisat

BURAN (Halûk), ***yüksek elektrik mühendisi***
radyoteknik, televizyon

BÜYÜKTİMKİN (Nadir), ***mütercim***
eczacılık

CAFEROĞLU (Dr. Ahmet), ***İstanbul üniversitesinde profesör***
edebiyat tarihi

CANBERK (Osman), ***emekli kurmay binbaşı, Harp akademileri fransızca öğretmeni***
ordu ve askerlik

CANDAŞ (Ömür), ***yüksek mühendis***
sanat tarihi

CANİKOĞLU (Teoman), ***İstanbul Arkeoloji müzesinde asistan***
tarih

CUMBUR (Müjgân), ***Millî kütüphane genel müdürü***
kütüphanecilik

ÇALIK (İsmet), ***İstanbul üniversitesinde okutman***
latince

ÇAYLIGİL (Şadan), ***mütercim***
müzik

ÇELEBİOĞLU (Fuat), ***İstanbul üniversitesinde asistan***
iktisat

ÇELTİKÇİ (Fikret), ***Türkiye Sınaî Kalkınma bankasında müşavir***
motor

ÇIĞRI (İsmail), ***Sanat enstitüsü öğretmeni***
teknoloji

ÇOĞULU (Dr. Ersen), ***İstanbul üniversitesinde doçent***
mineroloji

ÇOTUKSÖKEN (Yusuf), ***edebiyat öğretmeni***
türk dili ve edebiyatı

DEMİRİZ (Dr. Yıldız), ***İstanbul üniversitesinde doçent***
sanat tarihi

DERİN (Çetin), ***İstanbul üniversitesi öğretim üyesi***
tarih

DEVRİM (Gülseren), ***avukat, mütercim***
genel konular

DİAMANDİ (Atina), ***İstanbul üniversitesinde asistan***
hukuk

DİKER (Mümtaz), ***kaptan***
denizcilik

DİZER (Dr. Muammer), ***Kandilli rasathanesi müdürü, doçent***
astronomi

DUBOİS (Pierre), ***St. Louis kilisesi başpapazı, Galatasaray lisesinde felsefe öğretmeni***
hıristiyanlık

DURAL (Dr. Mustafa), ***İstanbul üniversitesinde asistan***
hukuk

ELİF NACİ, ***ressam, yazar***
güzel sanatlar

ERBEN (Dr. Reyan H.), ***avukat, mütercim***
masonluk

ERBUDAK (Prof. Macit), ***İDMMA öğretim görevlisi***
geodezi, topoğrafya

ERGÜVEN (Rıza), ***Tekel enstitüleri müdürü***
içki sanayii

ERTUNÇ (Handan), ***avukat***
genel konular

ERÜNSAL (İsmail), ***edebiyat öğretmeni***
edebiyat, bibliyografya

ERYATAĞAN (Mehmet Ali), ***mütercim***
demiryolu

EVRENOS (Abdullah), ***emekli öğretmen***
fizik

EVRİM (Dr. Selmin), ***İstanbul üniversitesinde profesör***
psikoloji

EYİCE (Dr. Semavi), ***İstanbul üniversitesinde profesör***
sanat tarihi

GÖKCAN (Muzaffer), ***Kurbağa Adamlar kulübü asbaşkanı***
sualtı sporları

GÖKDENİZ. (Sermet), ***emekli kurmay albay, Denizcilik bankası eski genel müdürü***
askerlik, denizcilik

GÖKMEN (İsmail), ***matematik öğretmeni***
astronomi

GÖKMEN (Prof. Dr. Muharrem), ***Gençlik ve Spor Bakanlığı İstanbul dağcılık ajanı***
dağcılık

GÖNENLİ (Dr. Attila), ***İstanbul üniversitesinde doçent***
işletme, muhasebe

GÖYÜNÇ (Dr. Nejat), ***İstanbul üniversitesinde doçent***
tarih

GÜRESİN (Ecvet), ***gazeteci, yazar***
yakın tarih

GÜRKAN (Dr. Kâzım İsmail), ***İstanbul üniversitesinde ordinaryüs profesör***
tıp

GÜRKAN (Dr. Suat İsmail), ***İstanbul üniversitesinde pofesör***
tıp

GÜVENÇ (Lütfü), ***emekli general***
ordu ve askerlik

HIZAL (Ali Rıza), ***yüksek mühendis, TRT İstanbul televizyonu teknik sorumlusu***
elektronik

IRGAT (Mustafa), ***mütercim***
güzel sanatlar

İNSEL (Rıfat), ***tıp doktoru, mütercim***
tıp

İŞGÜVEN (Hazım), ***emekli kurmay albay***
ordu ve askerlik

KARAHAN (Dr. Abdülkadir), ***İstanbul üniversitesinde profesör***
edebiyat

KARLIDAĞ (M. Fazıl), ***emekli albay***
ordu ve askerlik

KAZANCI (Aydın), ***avukat***
hukuk

KERİMOĞLU (Dr. Sabahattin), ***İstanbul üniversitesinde profesör***
tıp

KİRYAZİS (Kiriaki), ***yunanca mütercimi***
genel konular

KOCAYUSUFPAŞAOĞLU (Dr. Necip), ***İstanbul üniversitesinde profesör***
hukuk

KORAP (Ali Rıza), ***İstanbul Üsküdar Türk Kız koleji müdürü***
islâm tarihi

KÖKSAL (Ahmet), ***resim öğretmeni***
güzel sanatlar

MORAN (Tulya), ***mütercim***
genel konular

MOROĞLU (Dr. Erdoğan), ***İstanbul üniversitesinde asistan***
hukuk

MUSA (Abdullah), ***uzakdoğu dilleri uzmanı, çince mütercimi***
genel konular

MÜTEVELLİOĞLU (Erkmen), ***Askerî müzede görevli subay***
tarih

NECATİGİL (Behçet), ***şair, yazar, İstanbul Eğitim enstitüsünde öğretmen***
çağdaş türk edebiyatı

NOVOVİTCH (Michel), ***Cudo federasyonu teknik direktörü, 4. Dan***
cudo

NUTKU (Dr. Özdemir), ***Ankara üniversitesinde doçent***
tiyatro

OYGAR (İsmail Hakkı), ***profesör, Milletlerarası Seramik akademisi ikinci başkanı***
seramik

ÖLÇEN (Süleyman), ***İstanbul Eğitim enstitüsünde öğretmen***
matematik

ÖNCEL (Rafet), ***mütercim***
zıraat

ÖNDER (Erol), ***Şişli, turizm bölge müdürlüğünde müfettiş***
turizm

ÖNDER (Mehmet), ***Millî Eğitim bakanlığı kültür müsteşarı***
müzecilik

ÖNOL (Nihal), ***avukat, mütercim***
genel konular

ÖVÜNÇ (Turgut), ***yüksek mühendis mimar, İstanbul Teknik okulda öğretmen***
mimarî, inşaat

ÖZBARAN (Dr. Salih), ***İstanbul üniversitesinde asistan***
tarih

ÖZBEL (Dr. Kenan), ***İstanbul üniversitesinde profesör***
halk sanatları

ÖZÇELEBİ (Yaşar), ***italyanca mütercimi***
genel konular

ÖZERDİM (Dr. Sami), ***yazar***
kitaplar

ÖZÖN (Nijat), ***tenkitçi, mütercim***
sinema

ÖZTELLİ (Cahit), ***folklor uzmanı***
folklor

ÖZTUNA (Yılmaz), ***Hayat «Tarih» mecmuası neşriyat müdürü, milletvekili***
musiki

PEKMAN (Dr. Adnan), ***İstanbul üniversitesinde profesör***
eskiçağ tarihi

SAĞLIK (Timurhan), ***mimar***
mimarî

SAV (ömer Attilâ), ***avukat, Çalışma bakanı***
tiyatro

SEVİN (ömür), ***Devlet Planlama teşkilâtında uzman***
idare

SEVİN (Veli), ***İstanbul üniversitesinde asistan***
arkeoloji

SÖZER (önay), ***İstanbul üniversitesinde asistan***
felsefe

STERN (Robert), ***ispanyolca mütercimi***
genel konular

SUN (Selim), ***emekli general***
ordu ve askerlik

SÜER (Hikmet), ***emekli general***
askerlik, havacılık

ŞENER (Dr. Sevda), ***Ankara üniversitesinde doçent***
tiyatro

TARHAN (Taner), ***İstanbul üniversitesinde asistan***
arkeoloji

TEKİL (Firuzan), ***spor yöneticisi, yazar***
spor

TEKİNDAĞ (Şahabettin), ***İstanbul üniversitesinde profesör***
tarih

TEREM (Dr. Haldun M.), ***İstanbul üniversitesinde profesör***
kimya

TİKVEŞ (Dr. Özkan), ***İstanbul üniversitesinde asistan***
hukuk

TOKER (Metin), ***gazeteci, yazar***
biyografi

TOPUZ (Gazanfer), ***mütercim***
iktisat

TÖMEK (Fikret), ***İstanbul Atom Reaktörü Radyo-İsotop üretimi bölüm şefi***
nükleer fizik

TULGAR (Dr. Erman H.), ***Teknik üniversitede doçent***
metalürji

TUNAY (M. İhsan), ***İstanbul Arkeoloji müzesinde asistan***
arkeoloji

TUNCAY (Dr. Can), ***İstanbul üniversitesinde asistan***
iş hukuku

TUNCEL (Dr. Metin), ***İstanbul üniversitesinde asistan***
coğrafya

TUNCER (Dr. Talât), ***İstanbul üniversitesinde asistan***
matematik, fizik, mekanik

TURHAN (Dr. Vahit), ***İstanbul üniversitesinde profesör***
ingiliz edebiyatı

TÜREL (Mukdim), ***yüksek elektrik mühendisi***
elektrik

TÜTER (Cemaliye), ***İstanbul Cağaloğlu Kız enstitüsünde öğretmen***
ev ekonomisi

URAL (Dr. Kenan), ***İstanbul üniversitesinde doçent***
istatistik

UYKUCU (Ekrem), ***İstanbul Eğitim enstitüsünde öğretim üyesi***
tarih

ÜYEPAZARCI (Erol), ***makine mühendisi***
mekanik

YADA (Sait), ***İstanbul Tatbikî Güzel Sanatlar okulu eski öğretmeni (öl. 1968)***
ciltçilik, matbaacılık

YALIN (Nail), ***yüksek mühendis, İstanbul Tekstil okulu öğretim görevlisi***
tekstil

YAŞA (Dr. Memduh), ***İstanbul üniversitesinde profesör***
iktisat, maliye

YAYLA (Yıldızhan), ***İstanbul üniversitesinde asistan***
hukuk

YAZICI (Dr. Tahsin), ***İstanbul üniversitesinde profesör***
arapça

YILDIZ (Dr. Hakkı D.), ***İstanbul üniversitesinde asistan***
tarih

YILDIZ (Ömer), ***Sultanahmet Sanat okulu atelye şefi***
marangozluk

YUM (Argun Fuat), ***mütercim***
güzel sanatlar

YURTCAN (Erdener), ***İstanbul üniversitesinde asistan***
hukuk

YÜCEL (Dr. M. Nadir), ***yüksek mühendis***
sibernetik

YÜCELMAN (Abdülkadir), ***gazeteci, spor yazarı***
spor

ZADİL (Dr. Ekmel), ***İstanbul üniversitesinde öğretim görevlisi***
kooperatifçilik

GRAND LAROUSSE ENCYCLOPÉDIQUE'i YAYIMLAYANLAR ve HAZIRLAYANLARIN BAŞLICALARI

YAYIMLAYANLAR

Étienne GİLLON, Jacques HOLLİER-LAROUSSE, Jean İBOS-AUGÉ, Claude MOREAU, Jean-Louis MOREAU.

BAŞLICA YAZARLAR

Claude DUBOİS, ***genel yayın müdürü.***

Antoine ADAM, Eugène AİSBERG, Joseph ANGELLOZ, Gérald ANTOİNE, Jeannine AUBOYER, Pierre AUGER, Wilfrid BAUMGARTNER, Germain BAZİN, Marcelle BENOİT, Roger BLAİS, Marc BOEGNER, Jacqueline BOUCHOTSAUPİQUE, Jacques BOURNEUF, Jean BOUSQUET, Yves BRAYER, Clément BRESSOU, Paul BULLİER, Jérôme CARCOPİNO, René CASSİN, Norbert CASTERET, R.-E. Jeanne CHANCRİN, André CHASTEL, Jasques CHASTENET, André CHOLLEY, Georges COEDÈS, Jean-Gaston CORDİER, Paul COUDERC, Jacques-Yves COUSTEAU, Jacques DALBANNE, Léon DAUM, Georges DAUX, Madeleine Paul-DAVİD, Christiane DESROCHES-NOBLECOURT, Joseph DHEİLLY, André DOMART, Ludomir DONTCHEFF, Jean DRESCH, Claude DUBOİS, Jean DUBOURG, Norbert DUFOURCQ, Pierre DUFOURCQ, Georges DUHAMEL, Béatrice DUSSANE, Jacques FAUVET, Jean FRANCO, André FRANÇOİS-PONCET, Henri FRİEDEL, Maximilien GAUTHİER, Pierre GAXOTTE, Lucien de GENNES, Pierre GEORGE, André GİLLON, Jacques GLANDARD, Ferdinand GONSETH, Jean GUİTTON, Georges GURVİTCH, Raoul HARTWEG, Roger HEİM, Jean HYPPOLİTE, Robert JACQUET, Bernard JACROT, Guillaume JANNEAU, Eugène JARRY, Frédéric JOLİOT-CURİE, Jacob KAPLAN, Roger KLİNG, Louis KOELTZ, René LABAT, Sylvain LABOUREUR, Joseph LAİSSUS, Gustave LANCTOT, Madeleine LE BRAS, Léon LEJEALLE, Monique LE NOAN-VİZİOZ, Louis LEPRİNCE-RİNGUET, Jean-Jacques LEVALLOİS, François LHERMİTTE, Roland MANE, Jean MARCHAL, André MARÉCHAL, Henri MASSÉ, Robert MAUGE, André MAUROİS, Henri MİCHEL, Pierre MONBEİG, Pierre MOREAU, Gérard MORİSSET, Georges NİOBEY, Louis PASTEUR VALLERY-RADOT, Pierre PATİN, Henri PİÉRON, Pierre PİERRARD, Maurice PİRON, Pierre PRADEL, Charles PRÉVOST, Jules ROMAİNS, Jean ROSTAND, Camille ROUGERON, Alfred SAUVY, André SCHAEFFNER, Evry SCHATZMAN, Eugène SÉGUY, Maurice SÉRULLAZ, Raymond SUBES, Pierre TARDİ, Haroun TAZİEFF, Jean TERRİEN, Raymond TESSİER, Andrée TÉTRY, Raymond TOUREN, Jean TRİCART, Elsa TRİOLET, Nicolas UNTERSTELLER, Auguste VİATTE, Maxime WEYGAND, Jean WYART, Jean YOYOTTE, Przemyslaw ZWOLİNSKİ.

KARE

KARGAMIŞ: kanatlı cinler, (M.Ö. VIII. yy.)

KARE i. (fr. *carré*). Mat. Kenarları eşit ve açıları dik olan düzlem dörtgen: *Kenarı 1 metre olan kare. Çember içine bir kare çizmek.* (Bk. ANSİKL.) ‖ *Teşm. yol.* Kare biçiminde olan nesne: *Kâğıttan bir kare.* ‖ *Bir sayının karesi,* bir sayının kendisiyle çarpımı. ‖ *Bir sayının karesini almak,* bu sayıyı kendisiyle çarpmak. ‖ *En küçük karelere ayırma metodu,* Le Gendre tarafından bulunmuş, Gauss ve Laplace tarafından geliştirilmiş ve bilinmeyen sayısı denklem sayısından daha çok olan denklem sistemini çözmeğe yarayan cebirsel metot. ‖ *Tam kare,* iki eşit çarpanın çarpımı olan sayı.

— Ask. Geniş olduğu kadar derinliği de bulunan ve süvari saldırılarına karşı direnmek üzere kullanılan eski piyade düzeni: *Kare teşkil etmek. Bir kareye dalmak.* Bk. ANSİKL.

— Astron. *Kanatlıat karesi.* Bk. KANATLIAT.

— Dy. Gündüz kırmızı-beyaz damalı kare bir kokart, gece veya ışıklı işaretleşmede iki kırmızı ışıktan meydana gelen ve işaretten önce mutlaka durmayı emreden işaret (servis yollarında kare mor renktedir veya bir mor ışıkla gösterilir). ‖ Bir vagonun kompartımanlarını kapatmağa yarayan özel anahtar.

— Giz. ilm. *Büyülü kare,* yatay ve düşey sütunların her birindeki sayıların toplamı aynı olan ve kare biçiminde sıralanmış sayılardan oluşan tılsım. (Tılsım veya Satürn karesinin sabit sayısı 15 idi, bu karelere olağanüstü özellikler verilirdi, etkili olmaları için göz önüne alınmış güne tekabül eden gezegeni belirtecek madeni üzerine kazılırdı: bundan dolayı Satürn karesi kurşun plaka üzerine kazılmıştı). ‖ *Sator karesi,* Romalıların büyülü formülü. (Bk. SATOR). ‖ *Şeytan karesi,* kenarlarına paralel olarak kesildiğinde ikinci bir büyülü kare elde edilen büyülü kare.

— İstat. *Latin karesi,* gözlerinin her birinde, her sırada ve her sütunda sadece bir kere yer alan harfler bulunan ve çeşitli deneme planlarında (tarım, sanayi) kullanılan bir çeşit dama tahtası; istatistikte, değişkenliklerin çözümlenmesinde bu kareler kullanılır. (Çok eski bir matematik eğlencesi olan latin kareleri hâlâ çözülememiş cebir problemleri ve Evariste Galois teorilerine ilişkin problemler meydana getirir.

— Nümism. *Çukur kare,* başlangıçta birçok yunan parasının arka yüzüne uygulanan kare şeklinde ve bölmeli oyuk. (Bu oyuk, örs üzerine yerleştirilen madenî pulun üzerindeki kalıba çekiçle vurarak elde edilir.)

— Oyun. Poker oyununda aynı değerdeki dört kâğıdın aynı oyuncunun elinde toplanması: *Kare vale, kare dam* v.b. Pokerde dört kişinin bir araya gelmesi *Kareyi tamamlamak.* ‖ Birbiri, rulet v.b. gibi oyunlarda para sürülen dört numara grubu. (Para bu numara gruplarının ortasına konur.)

— ANSİKL. Mat. *Kare* hem dik, hem de eşkenar bir dörtgendir, yani açıları ve kenarları birbirine eşittir. Birim uzunluk üzerine kurulan kare, alan birimi olarak kullanılır, bu uzlaşmadan dolayı, herhangi bir dikdörtgenin alanı tabanıyle yüksekliğinin çarpımına eşittir. Buradan bir karenin alanının, kenarının karesine eşit olduğu sonucu çıkar. Ayrıca bir sayının kendisiyle çarpımına «kare» denmesinin sebebi budur.

● *Bir sayının karesi,* bu sayının sağ üst kısmına konarak gösterilir; böylece 13'ün karesi 13^2 şeklinde yazılır ve «13'ün karesi» veya «13'ün ikinci kuvveti» diye okunur. Bir kesrin karesi her iki teriminin karesi alınarak elde edilir. Kısaltılamaz bir kesrin karesi daima kısaltılamaz bir ifadedir; çünkü kendi aralarında asıl olan iki sayının kuvvetleri de aralarında asaldır. Buradan bir başka tamsayının karesi olmayan bir tamsayının, bir kesirli sayının da karesi olamayacağı sonucu çıkar. Bu sayının kökü birlikte ölçülemez.

● *Cebirsel bir ifadenin karesi,* bu ifade kendisiyle çarpılarak elde edilir ve önerilen ifade parantez içine alınıp parantezin sağ üst köşesine 2 konarak gösterilir. Msl.:

$$\left(a + b - \frac{2cde}{fg - hk}\right)^2.$$

Bir çokterimlinin karesi, çarpımlarına ilişkin kurallardan çıkarılır: bunun için terimlerinin kareleriyle ikişer ikişer çarpımlarının toplamı alınır; terimlerin kareleri + işaretlidir; ikişer ikişer çarpımlarının işaretleri ise, kendi işaretleri aynı veya ters oluşlarına göre + veya — olur. Gerçel cebirsel bir ifadenin karesi, bu ifadenin değeri pozitif de negatif de olsa pozitiftir.

— Ask. Piyade kare düzeninde, keşici ve dürtücü silâhlarla ateşli silâhlar her yönde düşmana karşı koyabilme imkânını sağlar. Önce sık hatlar halinde olan ve bu yüzden düşman topçusu için uygun bir hedef teşkil eden karelerin yerini daha sonra içi boş bırakılan seyrek kareler aldı. Bugeau Cezayir'de kendi adını taşıyan ve bu iki kare düzeninin ortalaması olan bir kare şekli buldu. Başlangıçta düzenlenen çok büyük karelere göre daha çok sayıda olan ve birbirlerinin yanlarını koruyacak biçimde dizilen küçük kareler benimsenmişti. XV. yy.dan itibaren piyade savaşlarının tipik bir şekli olan kare, özellikle XVIII. yy.da da süvari saldırılarına karşı kullanıldı. Bu düzen artmış olan ateş gücü karşısında iyi bir hedef teşkil etmesi dolayısıyle 1914'ten sonra ortadan kalktı; bununla birlikte bazen denizaşırı bölgelerde yürüyüşte, duruşlarda ve savaşlarda bile kullanılır.

◆ Sıf. Açıları dik ve kenarları eşit bir dörtgen biçiminde olan: *Kare masa.* ‖ İki katına yükseltilmiş, karesi alınmış. ‖ *Teşm. yol.* Aralarında dik açı yapacak şekilde birleşmiş dört yüzü olan prizma veya piramit biçiminde bir yüzey için kullanılır: *Kare kiriş. Kare yapı.*

— Fiz. *Ortalama kare hız,* hareket halindeki çeşitli taneciklerin hızlarının kareleri ortalaması. (Gazların kinetik teorisinde, moleküllerin ortalama kare hızı bir gazın sıcaklığını verir.)

— Mat. *Bir sayının kare kökü,* karesi, ele alınan sayıya eşit olan sayı: *Beş, yirmibeşin kare köküdür.* (Bk. KÖK.) ‖ *Kare matris,* Bk. MATRİS. ‖ *Metre kare, kilometre kare,* v.d., kenarı bir metre, bir kilometre v.d. olan kare yüzey.

— Oyun. *Kare kelimeler,* bir kare meydana getiren ve hem yatay hem de dikey olarak okunabilen kelimeler; bu kareyi meydana getiren kelimeleri, verilen tarifler yar-

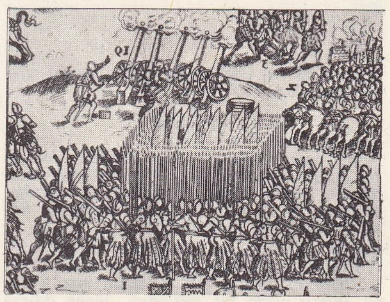

kare (ask.) alman gravürü (1569) Cabinet des Estampes, Paris

Foto. MEYDAN; LAROUSSE

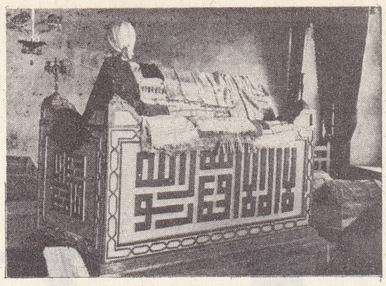

KARESİ BEY'in lahdi

dımıyle bulmağa dayanan oyun. Meselâ:

M A S A
A Z I K
S I K I
A K I L (L)

KAREL (Rudolf), çek bestecisi (Plzen 1880 - Terezin 1945). Dvorjak'ın son öğrencisi. 1915'te Ruslara esir düştü. Rostov konservatuvarında öğretmenlik yaptı, 1919'da Çek Lejyonu orkestrasını kurdu, daha sonra Prag konservatuvarında ders verdi (1923-1941). Ön celeri çokseslilıği bakımından Dvorjak, Max Reger ve Brahms'a yakınken, zamanla Hindemith'in etkisinde kaldı. Operalar (*İlsea'nın Kalbi, ölüm Bacı*, 1932), senfoniler (*Rönesans*, 1911), bir *İhtilâl Uvertürü* (1941), senfonik şiirler, oda müziği, piyano parçaları (*Sonsuz Efsane, Gece Müziği, Valsler*), koro eserleri (*Hellade Güneşi*) besteledi. (L)

karga

KARELEME i. (*karelemek*'ten *karele-me*). Büro. Bir resmin, büyüterek veya küçülterek kopyasını çıkarma metodu. (Kareli bir mika levhadan yararlanarak resim belirli sayıda karelere bölünür. Aynı sayıda kare istenen ölçekte kâğıda çizilir ve bunun her karesine modelde karşılık düşen karedeki şeklin benzeri çıkartılır.)

— Mat. Eşdeğer bir kare ile hesaplama.

— ANSİKL. Mat. *Bir yüzeyi kareleme* deyimi artık pek kullanılmamaktadır; bunun karşılığı olan problem, verilen yüzeyin uygun şekilde ayrılmış parçalarının kendisiyle bir kare meydana getirmesidir. Cetvel ve pergelle, bir yüzeyin parçalara ayrılmış olması gerekmeden de, verilen bu yüzeye eşdeğer bir kare çizmek önerilebilir. Bu işleme *yüzeyi kareleştirme* demek doğru olur. (L)

KARELEMEK geçl. f. (*kare*'den *kare-le-mek*). G. santl. Bir resmi büyütme veya küçültme işleminden sonra asıl örneğin oranlarını kopyasında da elde etmek amacıyle bir resmi eşit sayıda büyük veya küçük dördüllere ayırmak. (M)

karga

KARELEŞTİRİCİ i. (*karelemek*>*kareleşmek*'ten *kareş-tir-ici*). Dairenin kareleştirilmesini sağlamak için eski matematikçilerin bulduğu eğri. (L)

KARELEŞTİRME i. (*karelemek* > *kareleştirmek*'ten *kareleştir-me*). Mat. Verilen bir alana eşdeğer bir kare çizme. (Eski geometriciler, dairenin yalnız pergel ve cetvelle kareleştirilebileceğini öne sürmüşlerdi. Bu prob lemin çözülemeyeceği bugün ispatlanmıştır.) ||Analizde, bir alanın integralle hesaplanması.

— ANSİKL. Mat. Alanı hesaplanacak bir PABQ karma yamuğu alınsın; A ve B noktalarının apsisleri *a* ve *b* ile, AB yayı da $y = f(x)$ denklemiyle gösterilsin; AB yayı üzerinde, *x* apsisli değişken bir M noktası alınsın. PAMR alanı, türevi $f(x)$ ile gösterilen x'in bir fonksiyonudur; bu alanın değeri

$$\int_a^x f(x)\,dx$$

integraliyle ve göz önüne alınan karma çizgili yamuğun alanı

$$\int_a^b f(x)\,dx.$$

belirli integraliyle verilir. Bundan dolayı, bir alanın hesabıyle bir $f(x)$ fonksiyonunun integral hesabı aynı problemdir. Bu yüzden matematikçiler bir integralin hesabına *kareleştirme* adını vermişlerdir.

Çeşitli kareleştirme metotları. Kapalı bir (C) eğrisinin sınırladığı alan bir işaretle belirlenebilir; meselâ (C) çevresini pozitif yöne doğru çizen bir gözlemci, alanı daima solunda bırakırsa + işareti, aksi konumda — işareti verilir.
Bu alan S ile gösterilirse

$$S = \frac{1}{2}\int_C (x\,dy - y\,dx)$$

bulunur; sembolü, C çevresi boyunca alınmış eğrisel bir integrali belirtir. Bu formül, özellikle bir *t* parametresine bağlı olarak çevrenin bir noktasının koordinatları bilinirse elverişli olur; çünkü bu halde problem âdi bir integralin hesaplanmasına varır.

Kutupsal koordinatlarda bir kareleştirme yapmak için, değişkenleri değiştirmek yeterlidir; böylece

$$S = \frac{1}{2}\int_C \rho^2 d\omega$$

bulunur. Nihayet, yukarıda verilen genel formül, tekil noktaları olan kapalı bir eğrinin alanını tanımlamağa yarar. (L)

KARELİ sıf. (*kare*'den *kare-li*). Kare şeklinde veya kare kare olan, damalı: *Kareli örtü*.

— Mat. *Karali aritmetik tablosu* her birine bir sayı yazılmış gözlerden meydana gelen ve tablonun amacına göre, sayıların yerleşme düzeni belirli bir kanuna uyan, genellikle kare veya dikdörtgen biçiminde tablo: *Pythagoras'ın çarpım cetveli kareli bir aritmetik tablosudur*. (Kareli tablodan yararlanılabileceğini ilk defa E. Lucas öne sürdü ve daha çok dikdörtgen biçimi tablolar kullandı. Daha sonraları, ihtimaller hesabı gibi karışık problemlerin çözümünde üçgen, beşgen ve altıgen biçiminde kareli tablolar kullanıldı.) [LM]

KARELİNİT i. (fr. *karélinite*). Miner. Tabiî bizmut oksisülfür. (L)

KARELLİ (Zoi), yunan kadın edebiyatçı (Selânik 1901). Tiyatro eserleri (*O Diabolus kai i 7 i Entoli* [Şeytan ve 7. Emir], 1959; *İketides* [Yakaran Kadınlar], 1962) yazdı. Şiirlerinde eski mitosları modern duygularla kaynaştırdı: *Poreia* (Yol) [1940]; *Phantasia tu Khronu* (Zamanın İmgesi) [1949]; *To Ploio* (Gemi) [1955]; *Kassandra kai Alla Poiimata* (Kassandra ve Başka Şiirler) [1955]; *Antitheseis* (Karşıtlıklar) [1957]; *O Kathrephtis tu Mesonykhtiu* (Gece Yarısı Aynası) [1958]. (L)

KARELYA, Kuzeydoğu Avrupa'da bölge, Beyaz Deniz ile Finlandiya körfezi arasında Finlandiya ile S.S.C.B. tarafından paylaşılmıştır. (1947'den beri S.S.C.B. bölgenin hemen hemen tamamına sahiptir.) [L]

KARELYA cumhuriyeti, S.S.C.B.'de muhtar cumhuriyet, Finlandiya körfezi ile Beyaz deniz arasındaki geniş kıstağın kıyısında uzanır; 173 000 km²; 600 000 nüf. Başkenti, *Petrozavodsk*. Karelya, eski kayaçları maden damarları kapsayan ve Dördüncü zamanda iskandinav kıta buzullaşmalarıyle işlenmiş olan fin - iskandinav kütlesinin uzantısıdır. Labrador'dakine benzeyen inişli çıkışlı yüzey şekillerini örten kozalaklılar arasında birçok göl vardır. Karelya, güneyde Rusyanın kuzeybatısındaki göllerle (Ladoga ve Onega) sınırlıdır. Orman işletmeleri. (L)

KARELYA dili bls. i. Leng. S.S.C.B.'de Karelya'da konuşulan, fin - ugur öbeğinden baltık - fin dili. (L)

KAREN i. (fr. *carène*). Kim. Pinen izomeri, çift halkalı bir terpenin adı; üç karbon çevrimi vardır ve sarı çam esansında bulunur. (L)

KAREN'LER, Pegu, Tenasserim ve Karenni Devlet dağları ile Şan'lar devletinin bir kısmında yaşayan birmanya halkı (1 400 000 kişi). Moğol asıllı olan Karen'ler Çin ve Siyam sınırlarından gelmişlerdir. Göçleri sırasında Şan'lar tarafından Güneye doğru sürülmüş, Mon'ların baskısıyle dağlara sığınmışlardır. Yarı göçebe halinde yaşayan ve çiftçilikle uğraşan Karenler, Birman'ların etkisiyle toprağa yerleşmeğe ve sulama yolu ile pirinç yetiştirmeğe, köy bahçelerinde tembol ve arek denilen palmiye türünden ağaçlar yetiştirmeğe başlamışlardır. Hıristiyanlığın etkisiyle animizmi bırakmışlarsa da bazı geleneklerini korumuşlardır. Bunların en göze çarpanları temel kazıklar üzerine oturtulmuş bambudan kulübeler ile kadınların taktığı bakır halkalardan yapılmış kolyelerdir. İkinci Dünya savaşının sona erdiği günden beri merkezî hükûmete karşı devamlı olarak başkaldıran ve silâhlı komünist gruplarıyle çarpışma halinde bulunan Karen'ler, 1949'da Mandalay'ı ele geçirerek Rangoon'a yerleşmiş ve 1950'de ise hemen hemen bütün Birmanya'yı kontrolları altına almışlardır. İyice silâhlanmış olan Karen Millî Savunma teşkilâtı o tarihten beri büyük faaliyet içindedir. (L)

KARENNİ eyaleti, Birmanya'da federal eyalet, Sauen'in aşağı havzasında; kuzeyde Şan'lar eyaleti, doğuda Tayland'la sınırlıdır; 11 660 km²; 70 500 nüf. (çoğu Karenler). Merkezi, *Loikav*. Çoğunlukla bataklık olan ovalara, derin klüzlerle yarılmış yüksek (2 300 m'yi bulur) dağlar hâkimdir. Ormanlarla kaplı dağlardan lake toplanır ve filler yardımıyle işletilen «tek» ağacı kereste leri, akarsularda yüzdürülerek aşağı bölgeye yollanır. Mavçi'de tungsten filizi çıkarılır. (L)

KARESİ, 1345-1359 yılları arasında Karesioğullarından Osmanlılara geçen Balıkesir ve çevresinin adı. Murad I 1359'da Karesioğulları yönetimine son verdikten sonra Çanakkale ve yöresi dışında kalan bu bölgeye Karesi sancağı adı verildi. Bölge beş yüzyıl bu adla anıldı.

İlk osmanlı teşkilâtında Karesi, Anadolu beylerbeyliğine bağlı bir sancaktı. Sancağın merkezi Balıkesir idi. İlçeleri Mendehore, Bigadiç, Sındırgı, Bergama, Kozakma, Feslegan, Başgelenbe, İvrindi, Balya, Kemer-Edremit (Burhaniye), Edremit, Ayazmend (Altınova), Fırt (Susurluk) ile Şamlı ve Karacalar idi. 1786'dan sonra Ayvalık da bu ilçeler arasına girdi.

1841'de eyalet teşkilâtı değiştirildiği sırada ilçeler Bursa vilâyetine sancak olarak katıldı. Bugün Balıkesir ilinde bulunan Balya ile Agurya (Köyuneli) eski teşkilâta, Biga sancağına, Gönen ile Kaysut ve İdincik Bursa sancağına bağlanmıştı. Bunlardan ayrı olarak Bergama da Karesi'den alınarak 1868'de Manisa'ya verilmişti. 1845'te, merkez Manisa olmak üzere, Saruhan ve Karesi sancakları birleştirilerek vilâyet haline getirildi. Fakat bu durum uzun sürmedi. Karesi yeniden Bursa'ya bağlandı.

1880'de Biga'nın da katılmasıyle Karesi vilâyeti meydana getirildi. Bursa'ya bağlı olan Balat (Dursunbey) nahiyesi de Karesi vilâyetine bağlandı.

1888'de Balıkesir vilâyeti kaldırılınca, Karesi yeniden Bursa'ya bağlandı. 1909'da Karesi sancağı bağımsız bir muttasarrıflık haline getirildi. 1923'te, bütün resmî mutasarrıflıkların vilâyet olarak kabul edilmesiyle adı *Karesi vilâyeti* oldu. 1926'da hanedân ve adları kaldırılınca Karesi sancağı *Balıkesir* ili adını aldı. (M)

KARESİ BEY, Balıkesir ve çevresinde kendi adını taşıyan beyliğin kurucusu (öl. 1330'dan önce). Bizans kaynaklarına göre, Türkler Misya bölgesine geldiği zaman babası Kalem Bey (Kalem Şah) ile birlikte başlarında bulunmaktaydı. 1301'de Kızık ve Aydıncık taraflarını fethetti. 1303'te geri çekilen katalan kuvvetlerinden sonra bölgede kuvvetli bir beylik kurdu. Saltuk kumandasında Dobruca'ya geçen ve daha sonra Anadolu'ya dönen bazı türk topluluklarını kendi bölgesine yerleştirdi. Kuvvetli bir donanma kurarak Bizans'ın Rumeli kıyılarına sürekli akınlar yaptı. Ölünce yerine oğlu Demirhan geçti. (M)

KARESİOĞULLARI veya **KARESİ beyliği,** XII. yy.ın sonlarıyle XIV. yy.ın başlarında Balıkesir ve Çanakkale (Büyük ve Küçük Mizya) yörelerinde kurulan türk beyliği. Adını beyliğin kurucusu Karesi Beyden alır. Ailenin büyük ceddi Orta Anadolu'da devlet kuran Melik Danişmend Gazidir. Danişmendli ülkesinin XII. yy.ın ikinci yarısında Anadolu Selçuklu devleti tarafından ilhak edilmesinden sonra, bu aileden olan emîrler, daha çok Bizans'a karşı uç kumandanı olarak Anadolu Selçuklu devleti hizmetinde bulundular. Bu devletin çökme devirlerinde: Danişmendlilerden Kalem Şah ile oğlu Karesi Bey, Bizans imparatoru Andronikos Paleologos zamanında Bizans'dan Mizya'yı alarak Balıkesir'i kendilerine merkez yaptılar (1296). Bergama, Sındır-

Foto. MEYDAN; LAROUSSE

kral Araras ve çocukları [M.Ö. VIII. yy.], Arkeoloji müzesi, Ankara

asker kabartması (M.Ö. VIII. yy.), Arkeoloji müzesi, Ankara

gı, Bigadiç, İvrindi, Aydıncık, Edremid, Bayramiç, Ayvacık ve Ezine'yi ellerine geçirdiler. Karesi Bey, Moğollardan kaçarak kendisine sığınan Türkmenleri ve Dobruca'dan Ece Halil kumandasıyle gelen Sarı Saltuk'a bağlı Alevî Türkmenleri, ele geçirdiği topraklara yerleştirdi; böylece bölgeyi türkleştirmeğe çalıştı. Karesi Beyin ölümü üzerine (1328'den önce), beylik; birinin merkezi Balıkesir, diğerinin Bergama olmak üzere ikiye ayrıldı. Üç oğlundan Demir Han (Aclan) Balıkesir emîri, Yahşi Bey bergama beyi oldu. Dursun Bey de osmanlı hükümdarı Orhan Beyin yanına sığındı. «Memleketi Marmara» sahibi olarak tanınan Bergama emîri Yahşi Hanın (lakabı Şücaüddin) donanma ile iki defa (1341 ve 1342) Gelibolu'ya asker çıkardığı, fakat başarısızlığa uğradığı ve Bizans tahtında hak iddia eden Kantakuzenos ile bir antlaşma yaptığı bilinmektedir. Dursun Bey, beyliği elde etmek için Osmanlılardan yardım istedi. Balıkesir, Aydıncık ve Bergama'yı Orhan Gaziye bırakacak, Truva, Kızılca, Tuzla ve Bayramiç kendisinde kalacaktı. Orhan Bey iki kardeşi barıştırmak için Hacı İlbey ile Dursun Beyi Bergama'ya gönderdi (1345). fakat kaleden atılan bir okla Dursun Beyin ölmesi üzerine Bergama kuşatıldı. Yerli halk, Demir Hana, teslim olmasını, aksi halde kendisinin Osmanlılara teslim edileceğini bildirdi. Bunun üzerine teslim olan Demir Han Bursa'ya getirildi ve iki yıl sonra burada öldü. Demir Hanın oğlu Süleyman Bey, Truva valisi olarak babasının yerini aldı (1345). Bizans kumandanı Vatatsez'in (Vatat) kızıyle evlenen Süleyman Bey, Bizans iç savaşlarında kayınpederine yardım etti. Ayrıca Aydınoğlu Umur Bey ve Saruhan kuvvetleriyle birleşerek donanmasıyle Rumeli kıyılarına geçti. Karesi topraklarından Balıkesir, Manyas, Aydıncık, Bergama, Edremit tarafları Orhan Bey zamanında (1326-1360), Çanakkale ve Edremit körfezine kadar olan Truva ve dolayları da 1363'te Murad I (Hüdavendigâr) zamanında Osmanlı topraklarına katıldı ve Çanakkale bölgesi dışında Anadolu eyaletine bağlı, merkezi Balıkesir olan bir sancak haline geldi. (→ Bibliyo.) [M]

KARESUANDO, fince **Kaaresuvanto,** İsveç Laponyası'nda (Norrbotten) köy, Finlandiya ile sınırı çizen Muonio ırmağının kıyısında; 265 nüf. Göçebe laponların fikir, din ve ekonomî merkezi. (L)

KARFİÇE i. (yun. *karphi,* çivi'den). Küçük başlı, orta boy demir çivi. (M)

KARFO—, yun. *karphos,* küçük yumak'tan alınan ve birçok kelimenin bileşimine giren unsur. (L)

KARFOLİT i. (fr. *carpholite*). Miner. Tabiî alüminyum ve manganez hidrosilikat. (Sarı renkli, sedef parlaklığında ipeksi elyaflar halinde bulunur.) [L]

KARFOLOJİ i. (fr. *carphologie*). Nörol. Yüksek ateşli hastalıklarda dalgın yatan hastanın havayı veya yatak çarşafını avuçlaması v.b. gibi devamlı ve bilinçsiz hareketler. (Karfoloji vahîm bir hastalık belirtisidir, bazı sıtma hezeyanlarında, menenjitte, *delirium tremens*'te görülür; fakat, bazen iddia edildiği gibi, bir can çekişme belirtisi değildir.) [L]

KARFOSİDERİT i. (fr. *carphosiderite*). Miner. Hidratlı tabiî demir sülfat. (L)

KARFOSTİLBİT i. (fr. *carphostilbite*). Miner. Thomsonit çeşidi. (L)

KARGA i. (esk. türk. k.). Zool. Siyah tüylü, geniş kanatlı, gezici ve ötücü kuç; tohumları yediği için tarlalara zararlıdır. (İlmî adı *corvus.* Kargagillerden.) || *Ala karga,* insana alışabilen, duyduğu sesleri papağan gibi tekrar eden. tüyleri alacalı bir cins karga. || *Ekin kargası.* Bk. ANSİKL.

— ÇEŞ. DEY. *Karga burun,* burnu büyük ve çıkık olan (kimse). || *Karga gibi,* esmer ve çok zayıf (kimse). || *Karga sekmez,* ıssız yer. || *Karga taşlamak,* (kadın veya kıza) sataşmak, sarkıntılık etmek: *Mehmed'i karga taşlarken gördüm.* || *Karga nane yemeden* (veya kaba dilde *karga bokunu yemeden*), sabah çok erken bir saatte. || Kargayı *bülbül diye satmak,* kötü bir şeyi başkasına iyi diye satmak, dolandırmak. || *Islak karga,* (kadın için) uyuşuk, miskin. || *Kılavuzu karga olmak,* ehliyetsiz bir kimse tarafından yönetilmek.

— Astron. Başak takımyıldızının altında, çıplak gözle görülen on kadar yıldızdan meydana gelen güney gökküresinin küçük takımyıldızı. (En parlak takımyıldızın oluşturduğu özel şeklin köşelerinde bulunur.)

— Bot. *Karga delen.* Bk. KARGADELEN. || *Karga döleği,* acı hıyar.

— Denizc. *Karga yuvası,* bazı gemilerin puruva direklerinde görülen nöbetçi barınağı.
— Mutf. *Halk dili. Karga beyni* (veya *karga beyin*), yoğurt ve üzüm pekmeziyle hazırlanan yemek.

— ANSİKL. Zool. *Kargalar* parlak siyah tüylü kuşlardır. Gri ve beyaz karışığı değişik renkte olanları da vardır. Gagası güçlü, kanatları uzundur. Büyük karga (Corvus corax) ötücü kuşların en büyüklerinden biridir. Kanat açıklığı 1 m'yi geçer. Kuzey yarımkürenin her tarafında bulunur. Hem bitkisel, hem de hayvansal besinlerle beslenir. Ruhsal yetenekleri bakımından karga, kuşlar içinde en çok gelişmiş olanlardan biridir. İnsana kolayca alışabilir. Ekin kargası, kara kuzguna benzer, fakat erişkinlerinde gaganın dibi çıplak olur. (Avrupa'da, kargalık adı verilen toplu yuvalarda barınırlar.) [ML]

KARGA i. (isp. *cargare*). Denizc. Bir şeyin esas durumunu kaybederek başaşağı olması. || Yelkenleri toplama. || *Karga etmek,* uzun zaman işletilmediği için köseleleri kurumuş su almayan tulumbaların köselelerini ıslatıp yumuşatarak işletmek — Bir geminin serenlerini az yer tutsun diye veya yas işareti olarak eğmek. || *Karga olmak,* yukarı toplamak. (L)

Karga (*Le Corbeau*), 1943'te fransız rejisörü H. - G. Clouzot'nun yönetiminde çevrilen fransız filmi; oyuncular: Pierre Fresnay, Pierre Larquey, Ginette Leclerc ve Sylvie. Louis Chavance'ın yazdığı senaryoda, çeşitli kişilere gelen imzasız mektuplarla altüst olan küçük bir taşra kasabasının günlük hayatı anlatılır. Filim, yalın ve özentisiz anlatımı, görüntülerle montajın gergin ritmi ve bazı sahnelerinin katı gerçekçiliğiyle ün kazandı. (L)

KARGABASO ünl. (ital. *caricabbasso*'dan). Denizc. Yelkenlerin indirilmesi için verilen kumanda. (M)

KARGABURUN veya **KARGABURNU** blş. i. Uçları karga gagası gibi kıvrık olan âletlerin ortak adı: *Kargaburun pense.* || Tel kıvırmak için kullanılan uçları sivri, koni biçiminde, madenden yapılmış kıskaç. || Kalın halat tellerinden örülerek yapılmış, ipleri sökmek için kullanılan, uçları eğriltilerek kanca şekline sokulmuş demir çubuklar.

— Anat. *Kargaburun - kol kası,* kargaburun çıkıntısından kol kemiğinin iç yüzüne kadar uzanan kasa verilen ad. (Kolu ileriye ve içe doğru hareket ettirir.) || *Kargaburun çıkıntısı,* kürek kemiğinin üst kenarında bulunan çıkıntıya denir, biçimi yüzünden bir karga gagasına benzetilmiştir. (Kargaburun çıkıntısına birçok kas ve bağ yapışmıştır. Dış tarafta kargaburun çentiğini sınırlar. Kuşlarla sürüngenlerde kargaburun kemiği başlıbaşına bir kemiktir.) [L]

KARGABÜKEN blş. i. Bot. Hindistan'da yetişen, kabuğu ve meyvesi zehirli ağaç. (İlmî adı *Strychnos nux vomica. Loganiaceae* familyasından.) || Aynı ağacın striknin elde edilen tohumu.

— ANSİK. *Kargabüken* karşılıklı basit yapraklı, talkım çiçekli bir ağaçtır. Kabuğu kokusuz ve çok acıdır. İçinde brüsin ve biraz striknin vardır. Tohumu yuvarlak, açık gri veya külrengi parlak ve serttir; çapı 20-25 mm, kalınlığı 4-6 mm'dir. Kokusuz ve son derece acıdır. Zehirli iki alkaloit taşır: igasurik asit ve bir glükozit olan loganın ile birleşik *striknin* ve *brüsin.* Kasıcı bir ilâç olarak, hareket sinirlerini, büyük sempatiği, soğanilik refleks merkezini uyarır. Kargabüken bütün asteni ve sinirsel atoni hallerinde uyarıcı olarak kullanılır. Çok zehirlidir, toz, tozlu özüt ve tentür halinde verilir. Öğütülmüş kargabüken kemirici hayvanları yok etmek için kullanılan zehirli ilâçların

KARGAMIŞ

iki başlı sfensk (kargamış himerası), haberciler duvarı (M.Ö. IX. yy.), Arkeoloji müzesi, Ankara

Cin tarafından zaptedilen heykel kaidesi (M. Ö. VIII. yy.), Arkeoloji müzesi, Ankara

Foto. Turizm-Tanıtma (MEYDAN)

kargaotu

bileşimine girer. (L)

KARGACIK sıf. (yalnız *kargacık burgacık* sözünde geçer). Bk. BURGACIK.

KARGADELEN blş. i. Bot. Kabuğunun çok ince ve yumuşak olması dolayısıyle kolay kırılan ve delinen bir çeşit badem. (M)

KARGAFUNDO veya **KARGAFUNDA** i. (ital. *caricafunda*'dan). Denizc. Yelkeni toplayıp kaldırmağa yarayan iplerden orta kısımda olanı. (M)

KARGAGİLLER çoğl. i. Zool. Ötücü kuşlar familyası; bu familyadaki türleri gagası iri, ucuna doğru biraz kıvrık ve hafifçe yuvarlaktır, burun deliklerinde uzun tüycükler vardır. (Örneği karga olan kargagillerin irileri tropik bölgelerde yaşayan türler arasındadır; tüyleri çok parlak ve renklidir; hem hayvansal, hem bitkisel besinlerle beslenir.) [L]

Kargalar (*Les Corbeaux*), Henry Becque'in 4 perdelik oyunu (1882). Varlıklı bir sanayici olan Vigneron bir beyin kanaması sonucunda ölür. Birdenbire bütün «kargalar», yani iş adamları, karısı ile kızlarına kalan mirası ellerine geçirmek için başlarına üşüşürler. Zavallı kadınlar ancak kızlardan birinin fedakârlığı sayesinde kurtulurlar. «Taşlama» türüne örnek olan oyun, insan yüreğinin en karanlık yönlerini ortaya çıkaran gerçekçi sözlerle doludur. Eserin insanlara karşı olan tutumu çeşitli tepkilere yolaçmıştır. (L)

KARGAMIŞ. Esk. coğ. Güneydoğu Anadolu'da en önemli geç hitit şehir devletlerinden biri.

● *Tarih.* Kargamış şehrinin önemi, Mezopotamya ile Anadolu ve Mısır'ı birbirine bağlayan yolların kavşak noktasında bulunmasından ileri geliyordu. Burada İngilizler tarafından yapılan kazıda çok eski bir tarihî olduğunu ortaya koydu. Kentteki ilk yerleşme, Neolitik, belki de Kalkolitik devirdedir. Daha sonra, sırasıyle ilk tunç devri, orta ve son tunç devirleri ve geç hitit yerleşmesi tespit edildi. İlk yerleşme katlarında, pithos mezarlar (ölü, ana rahmindeki durumunda), sileks ve obsidienden küçük âletler, kaba çanak-çömlekler bulundu. Kazıyı yapanlara göre, ilk hitit yerleşmesi diye nitelendirilen ilk tunç yerleşmesinin bulguları işe, sandık mezarlar, çeşitli ölü hediyeleri, uzun ve çark yapısı ayaklı geniş ağızlı kadehler ile düğme gözlü figürinlerdir.

Kargamış'ın bir hitit şehri olduğu, çeşitli yazılı belgelerle ispatlandı. Boğazköy ve özellikle Mari ve Ugarit arşivlerindeki belgelerle şehrin tarihi daha iyi incelendi. Ressam tarafından Nivive'nin 30 km doğusunda Balavat yöresinde bulunan, üzeri tunç kabartmalı, ahşap, anıtsal Balavat kapısı Mısır kralı Ramses III'ün Ege göçlerinden bahseden belgelerinde, harap olan şehirler arasında Kargamış'ın da sayılmasına rağmen şehir M.Ö. X. yy.da önemini korudu. Çünkü asur kralı Tiglatpileser I, XI. yy. başlarında *Büyük Hatti* dediği Kargamış şehir devletinin, Malatya'ya kadar hâkim olduğunu bildirmekte ve Büyük Hatti kralı Nin-Teşup'u vergiye bağladığını anlatmaktadır. X. yy. başlarında Bit-Brutaş aramî kabilesi, Kargamış birleşik devletinin zayıfladığı bir sırada şehri ele geçirdi. Daha sonra M. Ö. IX. yy.da Asur kralları Asurnasirpal II ile oğlu Salmanassar III, anallarında Kargamış kralı Sangara'yı haraca bağladıklarını anlatırlar. Fakat Kargamış kazılarında, kral Sangara ile ilgili hiç bir belge bulunamadı. Bununla birlikte anıtlar üzerindeki yazıtlardan, Geç Hitit çağında burada asur belgelerinde adı geçmeyen, Luhas ve Araras sülâleleri denilen iki kral soyunun hâkim olduğu anlaşılmaktadır. Bunlardan Luhas sülâlesinin M. Ö. X. yy.da yaşadığı kabul edilir. Bu sülâleden altı kral adı tespit edildi; en aşağı bir-bir buçuk yüzyıl hâkimiyetten sonra IX. yy.da, asur kaynaklarında sözü edilen kral Sangara gelmiş olmalıdır. Araras sülâlesine gelince; sülâlenin kurucusu, yazıtında «Araras, efendileri olan Astarasoğullarını bertaraf etti» demektedir. Buradaki Astarasoğulları hakkında henüz bilgi yoktur. Kargamış kralı Araras, bir diğer yazıtında, asur kralı Aşşurdan III'ten (M. Ö. 772-754) söz ettiğine göre, M. Ö. VIII. yy.da yaşamış olmalıdır. Araras'ın yeniden yazdırarak kullandığı taşlar, Luhas sülâlesinden Katuvas'ın yapılarına aittir. Sarayının cephesini süsleyen ortostatlar üzerine bütün ailesinin resmini yaptırarak, elinden tuttuğu oğlunu veliaht tayin ettiğini de, kabartma üzerine hitit hiyeroglif yazısıyle yazdırdı.

● Arkeoloji ve Güzel sanatlar. Kargamış'ta ilk incelemeleri, sırasıyle Mountbrel ve Pocoud (1699), Drummond ve Smith (1754), Chesney (1834) yaptılar. İlk kazılar British museum adına (1878-1881) yapıldı. Daha sonra Hogarth (1908), R.C. Thompson ve sir Leonard Wooley (1911-1914) tarafından kazıldı. S.L. Wodey, 1920'de burada tekrar çalıştı. Geç hitit yerleşmesinde Kargamış, kale suru, iç sur ve dış sur olmak üzere üç sur ile korunurdu. Dış sur, 4-5 m kalınlıkta ve kentin Fırat ırmağı tarafında, toprak üzerine kerpiç levhalardan yapılmıştı. Güneyde bu sur, taş bloklardan bir temel, kerpiç duvar ve poternler ile kuvvetlendirilmişti (yakl. M. Ö. XVIII. yy.da) İç sur kuzeyde taş temel, kerpiç duvar, kasemat ve T şeklinde tahkimat, doğuda taş temel, ortostat ve kerpiç duvarlardan meydana geliyordu (M. Ö. 1750 - 1500). Doğu kısmı M. Ö. X. yy.da kerpiç burçlar ile kuvvetlendirildi. İç sur güney ve batıda toprak set üzerine kerpiç duvarlar halinde, kuzeybatıda ise, 18 odalı tahkimat ve önünde masif bir çıkıntı ile devam eder. Sur dendaneleri üçgen şeklindedir: dış sur, aralarında 9 m olan çift duvardan meydana gelir. Bu duvarlar burçlar ile kuvvetlendirilmiştir. Kargamış surlarında, Su kapısı (iç surda), güney ve batı kapıları (iç surda), yine güney ve batı kapıları (dış surda) olarak tahkimatlı 5 kapı vardır. Kargamış'ta 8 ev kazıldı, bunlardan sadece ikisinin planları tam olarak tespit edildi. Taş döşeli birer avludan girilen evlerin çekiç ile yontulmuş taştan temeller üzerine 1,70 sm kalınlıkta kerpiç duvarlardan yapıldığı anlaşıldı. Dikdörtgen planlı odaların iç duvarları sıvalı, döşemeler taş, alçıları badana, dövme ve cilâlı kildendir. Kentte iki büyük yapı bulundu. Teşup tapınağı ve Hilani tapınağı 7×7,5 m boyutlarında bir odadır. Ön yüzünde ortostatlı bir kapı ve bu kapının aksı üzerinde, ön avluda bir sunak yer alır. Odanın 4 m kalınlıktaki duvarında niş veya merdiven vardır. Hilani ise, önünde 2 sütun olan niş şeklinde bir giriş, kabartmalı 2 sütunun bulunduğu küçük bir geçit ve arkada esas oda ile buna bağlı bir yan odadan meydana gelir. Kargamış, sanat yönünden hitit kentlerinin en önemlilerinden biridir. Burada, hitit sanatı hakkında örnekler veren çok sayıda kabartma vardır.

Kabartmaların yerleri şöyle sıralanabilir: Su kapısı, saraya giden anıtsal merdivenin sağ tarafı, Teşup tapınağı duvarları, Kral kapısı, Prosession (merasim) duvarı, Kral burcu ve Haberciler duvarı. Kabartmalar, düz kaideler üzerine siyah bazalt veya beyaz kireç taşı ortostatlara işlenmiştir. Bazı yerlerde düzgün bir sıra ile bazalt ve kireçtaşı ortostatlar birbirini izler (Haberciler duvarı gibi). Kabartmalarda mitolojik sahneler ve günlük hayattan örnekler görülür. Çizgiler hitit imparatorluk devri geleneksel üslûbunun yanı sıra asur ve babil etkisindedir. Burada bulunan iki heykelden biri, aslan kaideli koruyucu nitelikte, öbürü ise Attarluhas heykeli diye tanımlanan (82 sm yükseklikte koruyucu nitelikteki kaidesi 2 arslan ve aralarında bir demonla bezeli) ve tahtına oturan tanrı Attarluhas'ı temsil eden heykeldir. Ayrıca genç bir tanrıyı temsil eden bir baş da bulundu. (→ Bibliyo.) [M]

KARGAOTU blş. i. Bot. Kenarı düz yapraklı, beyazımsı veya sarı çiçekli, çok yıllık otsu bitki. (Birçok türü vardır, süs bitkisi olarak nemli killi topraklarda yetiştirilir. İlmî adı *Lysimachia* [yunanlı bir hekimin adından]. Çuhaçiçeğigillerden.) [L]

KARGAŞALIK veya **KARGAŞA** i. (esk. türk. *kargaşmak*'tan). Topluluk içinde herhangi bir konuda fikir uyuşmazlığından veya hoşnutsuzluktan meydana gelen karışıklık, yasaya saygısızlık: *Şimdiki gibi kargaşalık olmaksızın Türk kağanı Ötüken Ormanında oturursa ilde sıkıntı olmayacaktır.* (Göktürk Yazıtları tercümesi). *İhtimal ki yalnızlığın tadını kalabalığın kargaşalığına ve sessizliğini de şamatasına tercih etmek sevgisini bana bu zamanlar aşılamıştır* (A. Ş. Hisar). *Esk.* Fitne. Şuriş. (*Eşanl.* ANARŞİ.) ‖ *Teşm. yol.* Karışıklık, düzen yokluğu: *Bütün o dolaşık çizgiler, o renk, gölge ve kelime kargaşalığı bana hiç bir şey söylemiyor* (Y. K. Karaosmanoğlu). [M]

KARGATULUMBA blş. zf. (isp. *cargare* ve ital. *tulumba*'dan [?]). Birkaç kişinin birini eller üzerinde kaldırarak: *Mehmed'i arkadaşları kargatulumba götürdüler.* ‖ *Kargatulumba etmek* (*ettirmek*), ansızın yakalayıp eller üzerinde kaldırmak (kaldırtmak): *Gece oldu mu otomobiliyle sokaklarda gezer, ötede beride yıkılıp kalmış sarhoşlardan bir ikisini polisle şoföre kargatulumba ettirerek otomobilin içine atardı* (R.N. Güntekin). [M]

KARGAÜZÜMÜ blş. i. Bot. Çalı şeklinde ağaççık; kırmızı veya pembe renkli çiçekleri pek göze çarpmaz; küçük bezelye iriliğinde siyah üzümler verir, dağlık bölgelerde turbalıklarda veya nemli kayalıklarda yetişir. (İlmî adı *Empetrum. Empetraceae* familyasının örnek tipi.) [L]

KARG - ELERT (Siegfried), alman bestecisi (Oberndorf-am-Neckar 1877 - Leipzig 1933). Müzik öğrenimini yaptığı Leipzig konservatuvarında beste, teori ve piyano öğretmenliği yaptı, daha çok armonium ve org için müzik besteledi. (L)

KARGEZGİNİ blş. i. Jeomorfol. Güneş ışınları dolayısıyle farklı erimeler sonucu tropikal buzullarda (özellikle Andlar'da) ortaya çıkan biçim. (Kargezginleri, uzun ve muntazam olmayan 1-2 m yükseklikte kar konilerinden meydana gelir. Bunlar buzul yüzeyine serpiştirilmiştir.) [L]

KARGI i. (esk. türk. k.). Sil. Eskiden silâh olarak kullanılan ucu sivri demirli, sert ağaçtan yapılmış uzun sırık, mızrak. (Ucundaki demirin arkaya dönük karşılıklı iki dişi veya kancası vardı, bu sebeple girdiği yeri yırtmadan, girdiği yerden çıkarılması mümkün değildi. Eski devirlerde kargılar, bazı cins mancınıklarla veya elle atılabilirdi): *Dünyanın rengi kızıl kanla bezenecek, şekli kargınla düzelecektir...* (A.H. Müftüoğlu). ‖ *Kargı cinsi silâh,* sivri uçlu demiri uzun bir sırığa tespit edilmiş her çeşit silâh. (Bk. ANSİKL.)‖*Ateş kargısı,* çoğu zaman yay v.b. gibi âletlerle, bazen de elle atılan ve yangın çıkaran kargı. (Eskiden kara ordusunda bir istihkâm veya siper içine sığınmış düşmana karşı, deniz sınıfında da düşman gemilerinin yelkenlerini yakmak amaçıyle kulanılmıştır.)

— Bot. Kamış, saz.

— ANSİKL. Eski Romalıların kullandığı ve ucunda demir bulunan bütün silâhlara *hast* denirdi (mızrak, *kargı* v.b.). Ortaçağda uzun saplı tırpan, diren v.b. gibi kargı cinsi çeşitli silâhlar vardı ve bunların kaynağı çoğu zaman tarım âletleriydi. Mızrak dışında kalan kargı cinsi silâhları piyadeler kullanmıştır. Bunlar arasında en son olarak kulanılmış olan *kısa kargı*'dır.

Eski türk boyları ile Ortaçağ islâm-türk devletlerinin savaşlarda çeşitli tiplerde kargı kullandıkları bilinmektedir. Büyük Selçuklu ordusunda *hattî gargı* adı verilen ve Bahreyn'de yapılan değişik bir kargı tipi vardı. Osmanlı ordusunda, yeniçeriler diğer silâhların yanında *kürde* adını verdikleri bir çeşit kargı kullanmışlardır. (ML)

KARGI, Karadeniz bölgesinde (Orta Karadeniz bölümü, Çorum ili) ilçe merkezi kasaba; 4 298 nüf. (1970). Kızılırmak vâdisinin güneye bakan bir yamacı üzerinde, yüksl. 350 m. Çorum'a uzaklığı 116 km'dir. — *Kargı ilçesi*, 1 301 km²; 32 121 nüf. Merkez ve Hacıhamza bucakları; 58 köy. Kızılırmak vâdi tabanında çeltik ekimi. Sebzecilik, meyvecilik. (M)

KARGICIK i. (*kargı*'dan · *kargı-cık*). Tabiat bil. Çeşitli hayvanlarda bazı organların üzerinde bulunan ince ve sivri çıkıntı. ‖ Erkek örümceklerde, soğancıkta bulunan ve hayvanın çiftleşmesine yarayan dışarı fırlamağa elverişli ince organ. ‖ Çift kanatlı böceklerde duyargaların üçüncü halkasına ekli bulunan eklemli uzantı.‖ Bazı denizşakayıklarının özel organı. (Bu organ, uçlarından biriyle iç bölmelerden birine bağlı, bütün uzunluğunca serbest, hayvanın iç boşluğunda dalgalanan ve çok sayıda «nematosist» ile kas lifleri taşıyan bir iplikçikten ibarettir. Kargıcık, yakalanan avları öldürmeğe yarar.) [L]

Kargılar, Velasquez'in tablosu. Bk. BREDA'NIN TESLİMİ.

KARGILIK i. (*kargı*'dan *kargı-lık*). Fişeklerin konulduğu meşin kuşak, fişeklik. (M)

KARGIMAK geçl. f. (esk. türk *ḳarġamak*'-tan). *Halk dili.* [Biri için] Tanrı'nın gazabına uğramasını dilemek, lânet etmek. (M)

KARGIN i. Bir odun parçasının kabasını almak ve doğrama haline getirmek için kullanılan bir tür rende. [L]

KARGIŞ i. (esk. türk *kargamak*'tan). *Esk.* lânet etmek, telin. ‖ *Kargış etmek*, lânet etmek.

◆ **Kargışlı** sıf. *Esk.* Tanrı'nın ve insanların lânetine uğramış, mel'un. (M)

KÂRGİR sıf. Bk. KÂGİR.

KARGO i. (ing. *cargo*, hamule'den). Özellikle yük taşımada kullanılan gemi. Bk. ŞİLEP. ‖ *Kargo tankı*, akaryakıt gemilerinde yük taşınan tank veya sarnıç. Akaryakıt tankından ayırım anlamında kullanılır. Bazı kuru yük gemilerinde tank biçiminde yapılmış ambar. Bu ambarda madenî ve bitkisel yağlar taşındığı gibi, üzerini kapayan yağ sızdırmaz, büyük kapakları açılmak suretiyle kuru yük almakta da yararlanılır. Gerektiğinde safra tankı da olarak kullanılan çok yönlü bir taşıma mahallidir. (L)

KARGYOZOV (Yonko Hristov), bulgar devrimcisi (Sevlievo 1852 - ay.y. 1876). Bir zanaatçı ailesindendi. Sevlievo şehrinde ve dolaylarında meydana gelen Nisan ayaklanmasının (1876) hazırlanmasına Devrimci komite üyesi olarak katıldı. Sevlievo ve Gabrov şehirlerinin komiteleri arasında bağlantı kurdu.

Ayaklanmanın Krıvenik, Novo Selo ve Batoşevo köylerinde yayılmasında payı oldu. İsyancılardan kurulu çetesi, Tsanko Düstabanov'un çetesiyle birleşti. Osmanlı imparatorluğuna karşı yapılan savaşlara katıldı. Türkler tarafından yakalandı. Sevlievo'da asıldı. (M)

KARH i. (ar. *ḳarh*). Yaralanma veya yaralama. ‖ Vücutta çıkan çıban. (M)

KARHA i. (ar. *ḳarḥa*). Tıp. *Esk.* Yara, ülser: *Zehrinle kudur gel, sana her katre-i hûnum / Bir karha-i tel'in olacaktır şererâgîn.* (Tevfik Fikret). ‖ *Karha-i âkile*, yayılarak gittikçe büyüyen yara. ‖ *Karha-i efrenciye*, frengi yarası. ‖ *Karha-i redie*, iyileşmesi güç yara. (M)

KARHANE bİş. i. (*kar* ve fars. *hâne*'-den *kar-hâne*). *Esk.* Kar doldurulan kuyu. (Kış aylarında, kar yağmadan önce hazırlanan kuyular, kar yağınca, yazın kullanılmak üzere doldurulurdu. Karların erimesini önlemek için karlar sıkıca bastırılır, kuyular iyice örtülürdü. Yaz aylarında kuyular açılır, karlar satılmak için İstanbul'a götürülürdü. Kar kuyuları bugün de Anadolunun birçok yerinde kullanılır. Bunlara «soğukluk» da denir.) [M]

KÂRHANE bİş. i. (fars. *kār* ve *ḫāne*'den *kār-ḫāne*). *Esk.* Makine ve insan gücü ile çalışan, çeşitli maddelerin seri halinde yapımı için kurulmuş işyeri: *Eşanl.* FABRİKA. ‖ Süt satılan veya sütten yapılan çeşitli yiyeceklerin yapılıp satıldığı yer. ‖ Genelev. Bk. KERHANE. ‖ *Mec.* Dünya: *Bihûde değil bu kârhane / Bîfâide gerdiş-i zamâne* (Fuzuli).

— Teşk. tar. *Kârhanei hazreti ağa*, Osmanlı imparatorluğunda Yeniçeri ocağı imalâthanelerine verilen ad. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Teşk. tar. *Kârhanei hazreti ağa* adı verilen imalâthanelerde çalışan görevlilerin sayısı 1761 yılı ulufe kısaltmalarına göre şöyledir: *Kârhanei saraç*, 35 nefer; *kârhanei mutemet*, 34 nefer; *kârhanei berber*, 35 nefer; *kârhanei aşçı*, 30 nefer; *kârhanei ekmekçi*, 23 nefer; *kârhanei bevvap*, 9 nefer; *kârhanei bekçii köşk*, 25 nefer; *kârhanei tegeltici* (*eyer altına konan keçeyi yapanlar*), 22 nefer; *kârhanei demirci*, 16 nefer; *kârhanei terzi*, 19 nefer; *kârhanei çizmeci*, 20 nefer; *kârhanei çadırcı*, 20 nefer; *kârhanei cerrah*, 17 nefer; *kârhanei cebeci*, 22 nefer; *kârhanei hallaç*, 19 nefer; *kârhanei doğramacı*, 21 nefer; *kârhanei semerci*, 22 nefer; *kârhanei saka*, 35 nefer; *kârhanei seyis*, 28 nefer; *kârhanei şamdanî*, 26 nefer; *kârhanei gazzaz*, 26 nefer; *kârhanei kırbacı*, 22 nefer; *kârhanei kazancı*, 24 nefer; *kârhanei kuyumcu*, 19 nefer; *kârhanei kalaycı*, 23 nefer; *kârhanei karcı*, 21 nefer; *kârhanei muytap*, 27 nefer; *kârhanei mumcu*, 26 nefer; *kârhanei meşkçi*, 25 nefer; *kârhanei nalbant*, 35 nefer; *kârhanei yaycı*, 22 nefer. (M)

KÂRHANELİ sıf. (*kārhāne*'den *kārhāne-li*). Teşk. tar. Yeniçeri ocağının gereçlerini sağlamak için kurulan yapım evlerinde çalışanlara verilen ad. (*Ehli hiref* de denirdi.) [M]

KARHULA, Finlandiya'da (Kymi ili) şehir, Kymijoki ırmağının ağzında, Finlandiya körfezi kıyısında; 21 600 nüf. Cam fabrikaları; dökümhaneler; tezgâh fabrikaları; bıçkıhaneler; kâğıt hamuru fabrikaları. (L)

KARI i. («ihtiyar» anlamında esk. türk k.). Erkeğin evlenmiş olduğu kadın, eş: *Yusuf henüz çocuk addettiği karısından bu sözleri duyunca azıcık hayret etti* (Sabahattin Ali). ‖ [Kaba konuşmada] Kadın: *Ben o ipin cambazı olmadığımdan karının yüreğindeki kötülüğü sezmedim* (Kemal Tahir). ‖ *Esk.* Yaşlı, ihtiyar kimse: *Baban karı anan karı senden yegrek Kadir bize oğul vermez* (Dede Korkut).

— ÇEŞ. DEY. *Karı ağızlı*, kadın gibi dedikodu yapan (erkek): *Bırak o karı ağızlıyı.* ‖ *Karı gibi*, korkak ve dönek (erkek). ‖ *Karı kızan*, çoluk çocuk bütün ev halkı: *Çoluk çocuk, karı kızan hepsi geliyor* (Y. K. Karaosmanoğlu). ‖ *Karı koca.* Bk. KARIKOCA. ‖ *Karı oyunu*, verilen sözde durmayıp döneklik yapma: *Biz karı oyununa geldik* (Kemal Tahir). ‖ *Karı pazarı*, gürültücü insan kalabalığı. ‖ *Karısı kurusu*, karısı ve bütün ev halkı. ‖ *Karısı ağızlı*, karısının düşüncelerini benimseyip onun gibi konuşan (erkek). ‖ *Karısı* (*karım*) *köylü*, karısının akrabalarını benimseyip kendininkileri unutan erkekler için kullanılır.

— Huk. Evli kadın.

◆ **Karılı** sıf. Karısı olan. (M)

KARIK i. (esk. türk *karmak*'tan *kar-ı-k*). Bahçe sulamak için açılmış kanal, ark. ‖ Arklar arasında kalan toprak parçası. ‖ Oyuk, yarık: *Bizim için yerin yüzü mü eyüdür, ya yerin karığı eyüdür* (Şeyh Kasım). [M]

KARIKMAK geçz. f. (*kar*'dan *kar-ı-k-mak*). *Halk dili.* [Göz için] Kara bakmaktan kamaşmak. (M)

KARIKOCA bİş. i. Birbiriyle evli bulunan kadın ve erkek: *Dün akşam karıkoca geldiler.* ‖ *Karıkoca hayatı yaşamak.* [Evli olmayan kimseler için] Gayrımeşru sayılacak şekilde birlikte oturmak.

— Huk. Karıkoca gibi yaşama. Bk. NESEP'*in tashihi.* ‖ *Karıkoca malları.* Bk. MAL. *rejimleri.*

◆ **Karıkocalık** i. Karıkoca olma hali. (M)

KARILI sıf. (*karı*'dan *karı-lı*). (...) Karısı olan: *İki karılı adam.*

— DEY. *Karılı kocalı*, karı koca birlikte: *Karılı kocalı bize geldiler.* (M)

KARILIK i. (*karı*'dan *karı-lık*). Kadın olma hali. ‖ Evli bir kadının kocasına göre olan durumu, kadınlık görevi.

— DEY. *Karılık etmek.* Kalleşlik etmek, hile yapmak. (Kaba) [M]

KARILAŞMAK geçz. f. (türk. *karı*'dan *karı-la-ş-mak*). [Erkek için] Huyları kadına benzer olmak, kadın gibi olmak. (M)

KARILMAK geçz. f. (*karmak*'tan *kar-ı-l-mak*). Birçok şey bir araya gelerek birbirinin içinde dağılmak, karışmak. ‖ *Halk dili.* [Hayvan için] Çiftleşmek. (M)

KARIMAK geçz. f. (esk. türk. k.). *Esk.* [Genellikle kadınlar için] Yaşlanmak, kocamak. (M)

KARIN i. (esk. türk. k.). Anat. Bağırsakları kapsayan büyük kovuk; gövdede bu kovuğun bulunduğu yer: *Hacı Etem bu sefer kendi karnına bir bıçak yemiş gibi sarardı* (Sabahattin Ali). *Dört senedir, karnında bir dert var dediler... Hekim hoca kalmadı. Hiç bir şey kâr etmiyor.* (B. Felek). [Bk. ANSİKL.] ‖ Genellikle sindirim cihazı ve özellikle mide: *Karnı acıkanlar sık sık köstekli saatlerini çıkarıp vaktin nereye vardığına bakıyorlar...* (N. Araz). ‖ Döl yatağı, rahim: *Angel karnındaki çocuğa bir baba aramıyor mu?* (H. R. Gürpınar). *Peki, kızın karnındaki çocuk ne oldu?* (Vâ-Nû). ‖ Bazı kasların dolgun bölümüne verilen ad: *İki karınlı kas, iki dolgun karından yapılıdır.* ‖ *Teşm. yol.* Bazı şeylerin şişkin ve geniş kısmı, iç boşluğu: *Geminin karnı.* ‖ *Mec. Halk dili.* Akıl, iç, gönül. ‖ *Karın adalesi*, karın kası. ‖ *Karın altı*, karnın alt kısmı, alt karın. ‖ *Karın altı atardamarı* (veya *iç kalça atardamarı*), ana kalça atardamarının bir (Leğen-içi organlara ve leğen çeperine dağılır. Cinsel organlara, kalça ve siyatik bölgelerine dallar verir. Bu atardamar sistemine bağlı bir toplardamar sistemi vardır, karın altı toplardamarına dökülür. ‖ *Karın altı kesit*, eski cerrahîde karın yoluyle sidik torbasına ulaşmak için başvurulan yarma. ‖ *Karın altı sinir ağı*, sempatik sinir tellerinden meydana gelir; sidik torbasına, gödenbağırsağına ve cinsel organlara sinir dalları verir. ‖ *Karın - apışarası*, karın ve apışarasına deggin. ‖ *Karın boşluğu*, karın kovuğu. ‖ *Karın salya bezi*, salgıladığı sıvıyle karındaki sindirim işine yardımcı olan bez, pankreas. ‖ *Karın zarı.* Bk. KARINZARI. ‖ *Karnı aç*, acıkmış. ‖ *Karnı tok*, doymuş. ‖ *Aç karnına*, açken, aç olarak: *Aç karnına sigara içmek.* ‖ *Tok karnına*, tokken, tok olarak.

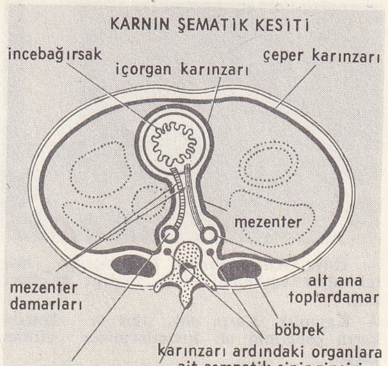

karın zarı

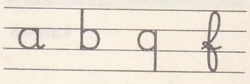

karın (hat.)

— ÇEŞ. DEY. *Karın ağrısı. Teklz.* Can sıkıcı, çekilmez kimse veya mesele. Adı tam olarak bilinmeyen şeyler hakkında tereddüt ifadesi olarak kullanılır. ‖ *Karın kasık salmak*, çok şişmanlamak, göbek bağlamak. ‖ *Karnı burnunda*, gebeliğin son devresinde bulunan. ‖ *Karnı geniş* (veya *geniş karınlı*), kendisini sıkıntıdan uzak tutan, hiç bir şeye aldırış etmeyen, kaygısız: *Burada rahat çalışabilmek için geniş karınlı olmak gerekir.* ‖ *Karın ağrısına uğramak*, üzücü bir durumla karşılaşmak. ‖ *Karnı zil* (veya *dümbelek*) *çalmak. Teklz.* Çok acıkmak; *Karnım açlıktan zil çalıyor.* ‖ *Karnı karnına geçmek*, çok zayıflamak. ‖ *Karnı tok, sırtı pek*, rahatı yerinde. ‖ (*Bu sözlere*) *Karnım tok. Teklz.* Öğütlere kulak asılmadığını, sözlere aldırış edilmediğini belirtmek için kullanılır. ‖*Karnını deşmek*, karnını yarmak, içini boşaltmak, içini dışına çıkarmak. ‖ *Karnından geçmek. Halk dili.* Aklından geçmek, içine doğmak. ‖ *Karnından konuşmak* (veya *söylemek*). *Teklz.* Düşünmeden kabaca konuşmak. Uydurup söylemek. ‖ *Anasının karnına düşmek*, döllenmek: *İlk defa bu caddeden Çankaya'ya gittiğim zaman, analarının karnına düşenler şimdi yirmi bir yaşındadırlar* (F. R. Atay). ‖ *Anasının karnından düşmek*, doğmak: *Anamızın karnından düştüğümüz günden beri, birlikte büyüdük* (Namık Kemal).

— Atçılık. *İnek karnı*, kaburgalardan içeri göçen çökük karın.

— Cerr. *Karın-apışarası ameliyatı*, tüm gödën bağırsağının çıkarılması, iki zamanlı bir ameliyattır; birincisi karın, ikincisi apışarası yoluyle yapılır.

— Eskrim. *Karın vuruşu*, kılıçla yapılan eksrimde, rakibin sol omuzundan sağ kalçasına kadar uzanan vuruş.

— Fiz. Titreşen bir cismin maksimum genlikle salınımlar yapan noktası.

— Hat. Bir harfin iki orta çizgi arasında bulunan kısmı; birbirine paralel dört satır arasına yazıldığında, kuyruk ve kol kısmı, aşağıya ve yukarıya olmak üzere uç satırlara kadar uzanır.

karınca yuvası

karınca

— Havc. *Karın üstüne iniş,* uçağın iniş takımları açılmadığı için yaptığı mecburî iniş.

— Kasaplık. *Karın altı,* sığır ve danada karın çeperinin alt kısımlarından alınan parça.

— Metalürji. Sıvı halde dökme demir elde etmek için içinde demirin karbürleştiği yüksek fırın gövdesinin en geniş yeri (üst kısmı daha dardır).

— Mim. Taş veya ağaçtan yapılmış bir korkuluk dikmesinin altındaki şişkin kısım.

— Mutf. *Karnı yarık.* Bk. KARNIYARIK.

— Patol. ve Vet. *Karın şişkinliği,* mide veya bağırsaklarda gaz birikmesi; *meteorizm* ve *tempanizm* de denir. Bk. ANSİKL.

— Sil. *Tankın karnı,* bir zırhlı aracın döşemesinin alt yüzü. || *Karın altı yüksekliği,* tankın döşemesinin alt yüzüyle zemin arasındaki yükseklik; 4 ilâ 5 sm kadardır.

— Ted. *Endoskopla karın muayenesi,* hava verilerek şişirilmiş olan karınzarı boşluğunun, bağırları görebilecek şekilde bu boşluğu aydınlatabilen bir endoskopla muayenesi. *Eşanl.* ÇELİYOSKOPİ, LAPAROSKOPİ.

— Tekst. *Karın altı yünü,* koyunların karın altından alınan kıtıklı tortu yün.

— Zool. Öküz ve manda boynuzlarının alt bölümü. (Üst kısmına KAPAK adı verilir. Yay kemiği yapılmağa elverişlidir. Karın, kapağa göre daha yumuşak olduğu için tımar yaylarında da kullanılırdı.) || Gövdenin, sırta oranla ekseri daha açık renkte olan göğüs tarafı, yani yere bakan yüzü. (Karın sözcüğü daha çok apışarasıyle diyafram arasında kalan karınsal bölge için kullanılır.) || Böcek vücudunun arka kısmı. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Anat. *Karın,* üstte kendisini göğüsten ayıran diyafram ile, aşağıda leğen, arkada omurga ve önde kuvvetli bir kuşak meydana getiren kaslarla sınırlanmıştır. Karnın içi bir torbaya benzeyen ve mide, ince ve kalın bağırsaklar, karaciğer, dalak, pankreas gibi bütün iç organları örten karınzarıyle kaplıdır. Böbrekler ve böbreküstü bezleri, karınzarının dışında kalır. Karın, ortada, üstkarın, göbek ve altkarın olmak üzere üç bölgeye yanlarda, gegrekler, böğürler ve kalça çukurları olmak üzere altı bölgeye ayrılır.

— Patol. ve Vet. *Karın şişkinliği,* çoğunlukla geviş getirenlerde (sığırlar ve koyunlar) görülür; tekparmaklılarla domuzlarda daha az rastlanır.

● *Gevişgetirenlerde, karın şişkinliği* terimi üç ayrı patolojik hale uygulanır: gazlı, köpüklü ve müzmin sindirimsizlik.

Gazlı sindirimsizlik, işkembenin üst tarafında mayalanma gazlarının çabucak birikmesiyle belirir. Ağır olaylarda midenin hareketi, uyarıcı sinirleri etkisiz kalır ve bazen tehlike belirir; o zaman, yemek borusu sondajı veya işkembe ponksiyonu uygulamak gerekir.

Köpüklü sindirimsizlik, bir öncekinin değişik şeklidir, fakat gazlar besinlerle karışarak az çok homogen köpüklü bir yığın oluşturur ve ancak yemek borusu sondajı veya işkembe ponksiyonuyle boşaltılabilir. İşkembeye, yüzeysel gerilimi artırıcı maddelerin sokulması, vakanın önemine göre değişik sonuçlar verir. Nefes tıkanması tehlikesi karşısında acele karın boşluğunun açılması zorunludur.

Müzmin sindirimsizlik, işkembede toplanan maddelerin mayalanması sonucu meydana gelen gazların etkisi altında işkembenin gerilmesiyle belirlenir. Tedavi çoğu zaman zor ve uzun olur.

● *Atta karın şişkinliği* (veya *gazlı bağırsak sindirimsizliği*), besin maddelerinin körbağırsakta ve bumbarda duraklaması ve hızla mayalanması sonucudur.

— Zool. Karın, ancak ikiyanlı bakışımı olan (deniz kestanelerinde böyle değildir) ve önden arkaya doğru bir farklılaşma gösteren (kurtlarla kırkayaklar böyle değildir) hayvanlarda ayırt edilebilen bir vücut parçasıdır. Başın, yerine göre de göğsün gerisinde bulunur, göğüsle birlikte *gövde*'yi meydana getirir ve boşaltım aygıtlarıyle sindirim aygıtının büyük bir kısmını kapsar. Onayaklı kabuklular, karınlarının görünüşüne göre üç gruba ayrılır: *uzun kuyruklular* (karın uzundur: karidesler); *brachyura* (karın kısadır ve göğsün altına katlanmıştır: yengeçler) ve *anomura*'lar (karın yumuşak örteneklidir: bazı pavuryalar). Böceklerle örümceklerde karın göğüsten kesinlikle ayrılmıştır, karında ayaklar yoktur, hava delikleri vardır. Omurgalılardan karnı en belirli sınırlanmış olanı memelilerdir, çünkü kirişle kas arası bir lam olan diyafram, karnı göğüsten kesinlikle ayırır. Karınla karın boşluğunu birbirine karıştırmamalıdır. Nitekim, karın boşluğunu sırttan ayıran nazarî düzlem, karnı göğüsten ayıran düzleme dikeydir. (LM)

KÂRINÂTIK bĺş. i. Mus. (fars. *kâr* ve ar. *nâtık*'tan *kâr-ı nâtık*). Dindışı klasik türk musikisinde güfteli büyük form. (Arapça'da *küllün negam* adı verilen bu şekle *kâr* denilmesi uzunluğundan dolayı olacaktır. Çünkü form bakımından kâr*'a benzemez. Fihrist peşrev ve saz semaisi şeklinin söz musikisindeki karşılığıdır.)

— ANSİKL. Mus. *Kârınâtık,* biribiri ardından gelen makamlardan yapılmıştır. Bir mısra veya bir beyit, bir makama ayrılabileceği gibi, bir mısrada birden fazla makam da gösterilebilir. Eser çok defa aynı makamla başlar ve biter. Başladığı ve bittiği makamlar ayrı ise, genellikle ilk gösterilen makamın adıyle anılır: *Rast kârınâtık* gibi. Güfte de daima bir edebînaat olur ve üstünde durulan makam belirtilir Bu sebeple «nâtık» (konuşan) adı verildiği kolayca anlaşılır. Meselâ «sabâ» kelimesinin geçtiği mısrada bu makam icra edilir. Bu şekilde eserin didaktik bir nitelik taşıdığı ileri sürülebilir. Fakat daha çok, besteciler tarafından hüner göstermek, ustaca geçkilerdeki başarılarını tescil etmek için kullanıldığı anlaşılmaktadır. Kârınâtık güftesi yazmak, her makamı ayrı bir edebî sanat içinde söylemek bir hüner sayılırdı. Kârınâtıkta çokluk usul geçkisi yapıldığı gibi, her makamı ayrı usulle bestelemek derecesine de gidildi: böylece eser, yanız makamlar için değil, usuller bakımından da bir kârınâtık oldu. Eldeki kârınâtıklar, kronolojik sırayle, şunlardır: Hatipzade Osman Efendi: *Rast kârınatık* (çenber değişmeli, 15 makam + 15 usul); Arablar: *Hicaz darabeyn;* Hafız Seydâ Abdürrahim Dede; *Hüzzâm düyek* (17 beyit, güftesini de kendi yazdı, 43 makam); Baba Hamparsum: *Nişaburek* (hafif değişmeli); Dede Efendi: *Rast Sengin Semai* (24 makam); Zekâi Dede: *Saba Evsat* (26 makam); İsmail Hakkı Bey: *Rast Düyek* (44 makam); Alîm Efendi; *Hicaz Devrî Kebir;* Ahmed Avni Konuk: *Rast;* Hasan Fehmi Mutel: *Rast* (26 makam) + 20 usul); Refik Fersan: *Rast* (49 makam) Böylece 15 makamdan, bütün makamları içine almak iddiasını taşıyanlara kadar kârınâtık yapıldığı anlaşılır. Bu sonuncusuna, Ahmed Avni Konuk'un eseri örnektir.

Eseri 199 makamı içine alır. Her makama bir beyit ayrılmıştır. Yalnız küçük usuller kullanılarak bestelenmiştir. (M)

KARINCA i. (esk. türk. *karınça*'dan). Zool. Karıncagillerden zarkanatlı böcek. (İlmî adı *formica*). *Kutnu kumaşa oldu m'ola / Mustafa'nın gözlerini / Karıncalar oydu m'ola* (Halk türküsü). [Bk. ANSİKL.] || *Karınca beyi,* dölleme görevini yaptıktan sonra öldürülen erkek karınca. || *Karınca tımarı,* tüylerinin arkasındaki bazı asalakları yok et mek için, bazı kuşların kendilerini karıncalara temizletme alışkanlığı. || *Beyaz karınca,* işçilerin ve divik askerlerinin yaygın adı. || *Şemsiyeli karınca,* Tropik Amerika'ya özgü, attas grubundan bir mantar karıncasının yaygın adı; mantarlara tokurcun yığınları yapmak için, ganimet toplayan işçiler ağızlarında ağaç yapraklarından kopardıkları bir parça olduğu halde yuvaya döndüklerinden bu ad verilmiştir. (Kalabalık topluluklar halinde yaşayan bazı türler, civarındaki çiftçiler için tehlikeli komşulardır.) || *Ziyaret karıncası,* tropik ülkelerde bulunan anonma, doryle, eciton cinsinden zarkanatlı türlere verilen ad, bunlar, bazen büyük sürüler halinde evlere girer ve orada bulduğu fare, sıçan ve böcekleri yer.

— ÇEŞ. DEY. *Karınca ağzı,* çok küçük açıklık, küçük delik. || *Karınca belli.* [Kadın ve kız için] İnce beli olan. || *Karınca duası gibi.* [Yazı için] Çok küçük ve çirkin (yazı). || *Karınca ezmez,* ince, duygulu ve merhametli kimseler hakkında kullanılır. || *Karınca gibi,* çokluğu belirtmek için kullanılır: *Karınca gibi çocukla üstüne / Kapanır dağ gibi kapılar* (F. H. Dağlarca). || *Karınca kaderince* (veya *karınca kararınca*), «elinden geldiği kadar, yapabildiği kadar» anlamında alçakgönüllülüğü belirtmek için kullanılır: *Karınca kaderince, insanları sevmek de mümkündür* (S. F. Abasıyanık). || *Karınca yuvası gibi kaynamak, kaynaşmak,* kalabalık, hareketli ve kıpırtılı olmak: *Çarşı bugün karınca yuvası gibi kaynaşıyordu.* || *Karıncaya binmek,* çok yavaş yürümek. || *Karıncayı bile incitmemek* (veya *ezmemek*), çok merhametli, ince ve duygulu olmak: *O karıncayı bile incitmez.*

— Atçılık. *Karınca yuvası,* müzmin bıcılgandan sonra toynak tabanı ile toynak çeperi arasında meydana gelen toz halinde kurukan dolu boşluk.

— Din. *Karınca duası,* bereket getirdiğine inanılarak okunan veya yazılarak asılan dua.

— Kim. *Karınca asidi,* karıncalarda ve bazı bitkilerde bulunan bir çeşit asit. Bk. FORMİK *asit.*

— Metalürji. Döküm sırasında madenlerin içinde hava kalmasından meydana gelen küçük boşluk. || Pastan meydana gelen yenik.

— Mutf. Avustralya'da bazı karıncalardan kızartmalar yapılmakta ve bunlar yumurtalı omlet kadar lezzetli olmaktadır. Afrika yerlileri de bir çeşit kraliçe karıncaların irilerini toplayıp kızartarak yerler.

— Ted. *Karınca yağı,* uyuşturucu olarak kullanılan ilâç, kloroform.

— ANSİKL. Zool. *Karınca* toplumunun çoğunluğunu kısır ve kanatsız dişiler veya ne erkek - ne dişi denilen «işçiler» meydana getirir. Geri kalanı, erkekler ve kanatlı dişilerdir. Erkekler gerektiği zaman türü üretmek için yaşar. Dişiler ise, birkaç saat uçtuktan sonra yalnız veya bazı işçilerle yeni bir yuva yapar veya eski yuvaya döner. O zaman, işçiler bunların kanatlarını yolar, ve onlar da yumurtlamak için dehlizlerde kalır. İşçiler yuva yapar, kurtçukları yetiştirir, besler ve topluluğu korur. Karınca yuvası, bütün sakinlerinin barındığı, anlaştığı, işbölümü yaptığı, hiç bir otorite olmadığı halde kavgasız gürültüsüz yaşadığı gerçek bir sitedir.

Emici olarak biçimlenmiş bir ağzı olan karıncalar özellikle sıvılarla beslenir. Kursaklarında sakladıkları özsuları, günü gününe beslenen kurtçukların ağzına kusar. Bazı türler, gerçek tohum depoları meydana getirir, bazıları, kıyılmış yaprak tabakalarının üzerinde mantar üretir. Birçoğu bitki bitlerinin ve koşnillerin şekerli sagılarını arar; gerçek ahırlar yaparak oralara kapattıkları yaprak bitkilerini yetiştirir. Kozalarını ören ayaksız beyaz yumuşak kurtçuklara, işçiler özenle bakar, onları birkaç saat güneşe çıkarır, kozaların kemirerek serbest kalmalarını sağlar. Karınca yuvaları çok çeşitlidir: bazen sayısız odanın oyulmuş olduğu bir toprak kubbenin üzerinde galeriler halinde ve tümsek şeklinde ince dal yığını gibidir, bazen yaşlı bir ağacın içinde binlerce odacıktan meydana gelir; bazı karıncalar ise, toprağı harç haline getirerek yuvalarına şekil verir v.b. Genellikle bir yuvada iki tür yaşama görülür. Karıncaçok zararlı hayvanı yok eder. Fakat bitkilere ve evdeki yiyeceklere büyük zarar verir.

Yuvaları çok iyi gizlenmiş ve giriş kanallarından uzakta bulunduğu için bunları yok etmek güçtür. Uyuz böcekleri, tespih böcekleri gibi birçok böcek, karınca yuvalarında

Foto. LAROUSSE

asalak ve sinidaş olarak yaşar. Zarkanatlılarda olduğu gibi, genellikle karıncaların anus iğneleri yoktur, buna karşılık ısırırlar veya belli bir uzaklığa karınca asiti fırlatırlar. «Karınca yumurtaları» kurtçuk veya nemflerdir, bunlarla sülünler ve diğer başka kuşlar beslenir.

Başlıca karınca türleri şunlardır: *orakçı karıncası* (*messor*); köknar ormanlarının kızıl *kanrıca*'sı; bahçelerdeki küçük *kara karınca;* toprağa yuva yapan *amazon karınca*, kursağını balla doldurarak frenk üzümü kadar şişiren Meksika'nın *ballı karıncası* (myrmecocystus); otların içinde ve ağaç altlarında çok bulunan, ısırığı bazen çok ağrılı *kırmızı karınca* (formica rufa); her yere girebilen çok ufak *arjantin karıncası* v.b.

Karınca türlerinin çok yaygın olanlarından kırmızı karınca (*formica rufa*) kırmızı ve siyah renkte, 5 - 6 mm boyunda olur. Bunlar Avrupa ormanlarında pek boldur, üzerine çam iğneleri diktiği büyük tümsekler yapar. Karınca yumurtası denilen kurtçuklarıyle nemflerini sülünler yer. Bu karınca, zararlı böceklere ve tırtıllara karşı ormanları korur, yapraklanan en uçtaki dallara kadar çıkarak onları yakalar. Bir kırmızı karınca topluluğu günde 100 000 böcek yakalar. İsveçre'de bu karıncaların yuvalarının bozulması kanunla yasaklanmıştır.

Karıncalar arasında besin aleşveriş, bazen farklı türler arasında da olur. Ayrıca besinlerin ağızdan aktarılmasıyle (tükürüklü sıvı) yemekborusundan aktarılmasını (mide sıvısı) ayır etmek gerekir. Yalnız işçi karıncalar önmide besinini alır.

Birçok türde işçi karıncalar döllenmesiz (partenogenetik) yumurtalar yumurtlar; bu yumurtalar kıraliçelere ve larvalara besin ödevi görür, kalanlardan da erkek karıncalar çıkar; kraliçenin ölmesi halinde bazı işçi karıncalar döllenerek yedek dişiler sağlayabilir. Buna karşılık, kırmızı karıncalar gibi bazı türlerde de salt kraliçenin varlığı, işçi karıncaların yumurtlamasına engeldir. Bir karınca toplumunun bütün olarak faaliyeti, yağmurla, rüzgârla veya ısının yetersizliğiyle (özellikle günortası azamî sıcaklığın fazla düşük olmasıyle) durur; bu gibi işi bırakma sebepleri işçi karıncalar için kaçınılmaz olan dinlenme imkânını sağlar; çalışmaların durmadan sürdürülmesi denemesi geniş oranda ölümlere yolaçmıştır.

— Köy. ikt. Ilıman bölgelerdeki karıncaları yok etmek için, akşamları bu hayvanların yuvalarını maden yağıyle ve karbon tetraklorürle veya terebentin ruhu ve yahut petrollü kara sabun eriyiği ile sulamak gerekir. Karıncaları bir yerden uzaklaştırmak için buralara dövülmüş kömür veya sönmemiş kireç veyahut benzine batırılmış paçavralar koymalıdır. Kış bahçelerinde, bala batırılmış ve belli yerlere konmuş fırçalar, karıncaları çeker ve bu fırçalar kaynar suya batırılarak karıncalar öldürülür. Aynı amaç için arsenikli (1 000'de 2 oranında) yemlerde kullanılır. İşçilerinin taşıdığı zehir, ana karıncaları öldürür veya kısırlaştırır. (LM)

KARINCAASLANI blş. i. Zool. Kurtçuğu karıncaları yiyen böceklere verilen ad. (Karıncaaslanları sinirkanatlılar takımındandır. İlmî adı *Myrmeleon*).

— ANSİKL. Erişkin *karıncaaslanı* kanatlı ve ince gövdelidir, çiçekler üzerinde yaşar. Buna karşılık kurtçuklar tıknaz ve topludur; mandibülleri çok büyük ve orak biçimindedir. Korunaklı kumsal yerlerde yaşar, huni şeklinde bir çukur kazar, dibine yerleşerek böceklerin (özellikle karıncaların) gelip düşmesini bekler. Çukura düşen böceklerin üzerine kum atarak onları sersemletir, sonra uçları delik mandibülleriyle kanını emer. Başka bir tür karıncaaslanı kurtçukları kumun altına saklanır, gelip geçen böcekleri ansızın kapar. Kurtçuklar yuvarlak, beyaz, ipeğimsi bir kundakta başkalaşma geçirir. Karıncaaslanları kızböceklerine benzeyen güzel hayvanlardır. En irileri tropik ülkelerde yaşar. Afrika ormanlarında bulunan bazı türleri çok büyük sürüler halinde birarada görülür. (L)

KARINCAASLANIGİLLER çoğl. blş. i. Karıncaaslanları ile yakın türlerini kapsayan böcekler familyası. (L)

KARINCABÖCEĞİ blş. i. Zool. Karınca yuvalarında karıncalarla birarada yaşayan böcek. (İlmî adı *lomechusa*. Kınkanatlıların *staphylinidae* familyasından.)

— ANSİKL. Karıncaböcekleri, üzerindeki saçaklı kıllardan uçucu bir sıvı salgılar; karıncalar bu sıvıyı pek sever. Bu salgıya karşılık karıncalar bu böcekleri besler, kurtçuklarını yetiştirir; oysa aynı kurtçuklar karıncaların yumurtalarını ve yavrularını yer. Bir çeşit «ortakyaşama» denebilen bu durum karıncalarda sosyal bir hastalık haline gelmiştir; bunun sebebi belki de insanlarda alkolizme sebep olan «ihtiyaç»a benzer bir etil alkol ihtiyacının karıncalarda yerleşmesidir. (L)

KARINCAGİLLER çoğl. i. Zool. Karıncaları kapsayan böcek familyası.

— ANSİKL. *Karıncagiller*'in yeryüzüne dağılmış pek çok türü vardır; bunlar ayrıca oymaklara bölünür: *formicinae, dolichoderinae, poneriae, myrmicinae, dorylinae* v.b. (İğneli zarkanatlılardan.) [L]

KARINCAKUŞUGİLLER çoğl. blş. i. Zool. Ötücü kuşlar familyası; karınca kuşuyle (*formicarius*) ona yakın cinsleri kapsar. (L)

KARINCALANMA i. (*karıncalanmak*'tan *karıncalan-ma*). Denizc. Deniz kurdu adındaki böceğin ağaç teknelerde açtığı delik. ‖ *Bir saç levhanın, bir kazanın karıncalanması*, saç levhanın, kazanın oksitlenme dolayısıyle bozulması.

— Metalürji. Bir döküm parçasında, gaz tıkanmasından meydana gelen küçük şişkinlik. Bk. ANSİKL.

— Tıp. Karıncaların varlığını andıran iğnelenme duyusu, hiç bir sebep yokken kendiliğinden olur, veya bir damarın yahut sinirin sıkıştırılması veyahut bazı hastalıklar sırasında görülür.

— ANSİKL. Metalürji. *Karıncalanma*'lar genellikle, kalıbın geçirgen olmaması yüzünden, gaz çıkışının olmadığı yerlerde veya kalıp kütlesi ile sıvı maden arasındaki tepkimeler dolayısıyle yüzeye yakın kısımlarda bulunur. Karıncalanma, parçanın her tarafına dağıldığı zaman, oluş sebebine göre, değişik renkli çeperler gösterir: *parlak karıncalanma* ayrışmış su buharının tıkanmasından, *mavi karıncalanmalar*, iç kimyasal veya kalıp arasındaki tepkimelerinden, *oksitlenmiş karıncalanmalar* döküm sırasında havanın maden bünyesine girmesinden ileri gelir. (LM)

KARINCALANMAK geçz. f. (*karınca*'dan *karınca-la-n-mak*). Bir yere karınca üşüşmek, karınca ile dolmak. ‖ *Teşm. yol.* Fazla zihin yorgunluğundan yeni bir meseleyi kavramada zorluk çekme: *Kafası hâlâ karıncalanıyor, hâlâ bir şey düşünemiyordu* (S. F. Abasıyanık). ‖ Pastan ufak ufak delikler olmak, delik deşik olmak: *Ahşap bina, kav gibi kuru olduğu için, en eski silâhlar bile karıncalanmamıştı* (Kemal Tahir).

— Patol. Vücudun her hangi bir yerinde uyuşukluktan sonra kan hücumu dolayısıyle binlerce böcek ısırıyormuşcasına acı duymak: *Ayaklarım karıncalanıyor.* (ML)

KARINCALI sıf. (*karınca*'dan *karınca-lı*). Karınca ile dolmuş, içinde karınca olan: *Karıncalı reçel.* ‖ [Maden için] Paslı veya kötü döküldüğü için ince delikleri olan: *Karıncalı top.*

— Bot. *Karıncalı bitkiler.* Bk. ANSİKL.

— Mücevhercilik. Kusur, çatlak veya içinde yabancı madde bulunan değerli taş.

— ANSİKL. Bot. *karıncalı bitkiler* tropik bölgelerde yetişen gövde ve yaprak içindeki boşluklarda veya şişkinliklerde karınca barındıran ağaçlardır; üzerlerinde karıncaların dışarıyle ilişkilerini sağlayan küçük delikler bulunur. Bunlarınki karşılıklı faydaya dayanan tam bir işbirliği sayılabilir; bitki karıncaları barındırır ve besler; karıncalar da onu düşmanlarına karşı korur. Meselâ Brezilya'da yetişen *Cecropia adenopus*, sapının içindeki boşluklarda *azteca* adlı karıncaları barındırır; bu karıncalar bitkiye musallat olan yaprak kesici diğer karıncalarla savaşır. Buna karşılık azteca'lar, yapraklardan edindiği Müller cisimcikleri denen küçük oval cisimciklerle beslenir. *Acacia sphaerocephala, myrmecodia, hydnophytum, duroia, tococa* (*melastomaceae*) karıncalı bitkilerdir. Bazen karıncalar ağaçların üzerine toprak çıkarır, toprağın üzerine de çeşitli bitkilerin tanelerini taşır; bu taneler çimlenince bunların köklerinin arasına azteca'lar yuva yapar. Karıncalı bitkiler «karıncaların çiçek bahçesi»dir; bunlara büyük alanlarda rastlanır ve hepsi aynı özelliği taşır. (LM)

KARINCALIDAĞ, Ege bölgesinde dağ kütlesi; Büyük Menderes vâdisi güneyinde, doğudan Vandalas çayı, batıdan Akçay vâdileri ile sınırlanır. 1 705 m. Eski temele ait gnays ve billûr şistler. (M)

KARINCASEVER blş. sıf. Bot. Karıncaların yaşamasına elverişli (bitki). ‖ Karıncalarla birarada yaşayan. ‖ Karıncalarca sevilen; özellikle karıncaları konak edinerek ya onlarla bir arada, ya onlardan geçinerek veya geçinmeyerek yaşayan yahut da düpedüz karıncalardan asalak olarak yararlanan canlılar için kullanılır: *Karıncasever bitkiler. Karıncasever bitki bitleri.*

◆ Blş. i. Bazı karıncaların yuvasında yaşayan kanatsız küçük cırcırböceği. (İlmî adı *Myrmecophilus acervorum.* Düzkanatlıların *gryllidae* familyasından.) [L]

KARINCASEVERLİK blş. i. (*karıncasever*'den *karıncasever-lik*) Bot. Bitkilerde karıncaları kendine çekmeğe yarayan ortakyaşarlık veya buna yarar niteliklerin tümü.

— Zool. Karıncaları veya karınca yuvasını konak edinerek onlarla bir arada yaşayan veya onlardan faydalanan böceklerin durumu. (L)

KARINCAYİYEN blş. i. Zool. Karınca ile beslenen çeşitli memeli hayvanlara verilen ortak ad. (Karıncayiyen denilince genellikle ince, uzun, yapışkan dilli, dişsiz hayvanlar, özellikle myrmecophaga, tamandua ve cyclotorus gibi karıncayiyenler anlaşılır. Bk. BÜYÜK KARINCAYİYEN.) ‖ Avustralya'da yaşayan, kıvrık gaga biçiminde uzun ağızlı, kazıcı, memeli hayvan, (İlmî adı *Echidna aculeata*, ilkel memeliler altsınıfının tekdelikliler takımından.) Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. *Karıncayiyen* kirpiye benzer, üzeri silindirimsi sivri dikenlerle kaplıdır; tehlike anında kirpi gibi tortop olabilir. Parmakları arasında perde yoktur, fakat taban yastığı vardır. Parmaklarının ucunda kuvvetli ve büyük tırnaklar bulunur. Böcekçil olan bu hayvan karınca ve böceklerle beslenir, ip gibi ince uzun pütürlü ve yapışkan diliyle bunları yakalar. Gagası silindirimsi ve ince uzundur. Yumurtlayarak ürer; iki yavru yapar. Yavrular ananın karın bölgesindeki bir çukurlukta bulunan deliklerden akan sütsü bir sıvı ile beslenir. Karıncayiyen geceleri barınacağı yuvasını yerin içine yapar; çok iyi kazıcı olduğundan, hele endişeli ise, bir iki dakika içinde kazdığı delikte gözden kaybolur. Avustralya, Tasmanya ve Yeni Gine'de, özellikle dağlık yerlerde yaşar. (L)

KARINCAYİYENGİLLER çoğl. blş. i. Zool. Dişsizler takımından iplik gibi ince uzun dilli karıncayiyen hayvanları (*myrmocophaga tamandua, cycloturus*) kapsayan memeli hayvanlar familyası. (İlmî adı *echidnidae* karındanbacaklılar

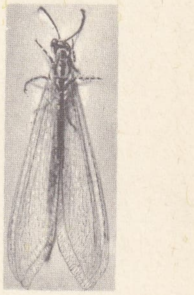

karıncaaslanı

beyin karıncıkları

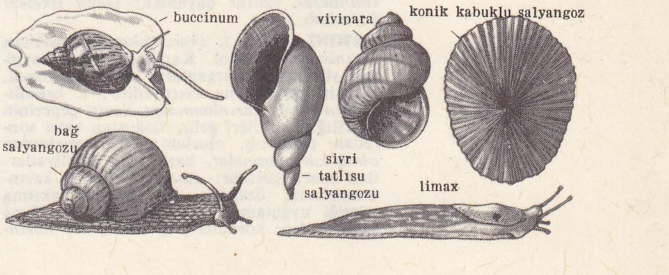

karındanbacaklılar

Foto. LAROUSSE

veya *myrmecophagidae.*) [L]

KARINCAYİYENLER çoğl. blş. i. Zool. İplik biçiminde dar, uzun ve yapışkan dilli dişsiz memeli hayvanlar alttakımı; biricik familyası karıncayiyengillerdir. (L)

KARINCIK i. (*karın*'dan *karın-cık*). Anat. Vücudun çeşitli organları içindeki boşluklar. ‖ *Karıncık sıvısı,* beyin karıncıklarını dolduran sıvı. ‖ *Karıncık sistolu,* kalp karıncıklarının kasılması. ‖ *Beyin karıncıkları,* beyin yarımkürelerinin (yan karıncıklar), orta beyinin (üçüncü karıncık) ve beyin sapının (dördüncü karıncık) içinde bulunan boşluklar. (Bk. ANSİKL.) ‖ *Kalp karıncıkları,* kulakçıklardan gelen kanın toplandığı iki kalp boşluğu. ‖ *Morgagni karıncıkları,* gırtlak içindeki iki çıkmaza verilen ad.

— Ted. *Karıncık içi şırınga,* beyinin yan karıncıklarından veya kalp karıncıklarından birisi içine ilâçlı bir eriyiğin şırınga edilmesi.

— ANSİKL. Anat. *Beyin karıncıkları,* beyin-omurilik sıvısı ile doludur. Her yan karıncık Monro deliğiyle üçüncü karıncıkla birleşir; üçüncü karıncık ise silviyüs kanalı yoluyle dördüncü karıncığa bağlıdır. Dördüncü karıncığın üst çeperinde bulunan Magandie deliği, karıncıklar sisteminin örümceksi zar-altı boşluklarla bağlantısını sağlar. (LM)

KARINÇATLAĞI blş. i. *Halk dili.* Karın fıtığına verilen ad. (M)

KARINDANBACAKLILAR çoğl. blş. i. Zool. Yumuşakçalar şubesinin önemli bir sınıfı.

— ANSİKL. *Karındanbacaklılar* hemen daima bakışımsız hayvanlardır. Bunlarda vücut üç kısma ayrılır: baş ayak; içorganlar kesesi. Başta daima bir dişlidil (radula) ve dokunaçlar bulunur; dokunaçların ucunda veya dibinde gözler yer alır; ayak karın tarafında geniş bir taban şeklindedir; sürünerek yürümeğe yarar; içorganlar kesesi, sırt tarafındaki genellikle tek parçadan ibaret bir kavkı içinde, bazen de çıplak şekilde bulunur. Bu yumuşakçalar bireşyeli veya erdişi, yumurtlayıcı veya doğurdurgan olabilir. Gelişiminin bir evresinde, kapakçıklıklı küçük sarmal bir kavkısı ve kirpikli bir eteği bulunan kurtçuk serbestçe yüzer. Yumuşakçalara özgü bu kurtçuğa trokofor denir. Ama karada yaşayan karındanbacaklılarda trokofor yoktur. Bu hayvanların çoğu denizde yaşar (konikabuklu salyangoz *buccinium*), hattâ denizde serbestçe yüzebilir (yüzgeçayaklılar). Sümüklüböcek ve salyangoz gibi bir kısmı karada; sivri tatlısusalyangozu ve bataklık salyongozu gibi bir kısmı da tatlı sularda yaşar. Karıncadanbacaklıların kavkısı daima sarmaldır ve tepesi hayvanın sağ böğründe bulunur. Kavkının biçimi, büyüklüğü, bezekleri pek değişiktir; eğer hayvan içeriye çekilen cinstense, kavkının ağzı çoğu zaman bir kapakçıkla kapanır. Bazı kavkılar sedef eşya yapımında kullanılır; bazılarından değerli bir meta olan ince elde edilir. Karındanbacaklıların tür sayısı binlercedir; dünyanın her yerinde bulunur; kambriyenden beri fosil olarak bilinir. (L)

KARINDANÇIKARMA blş. i. Cerr. Karın cerrahîsinde, karınzarı boşluğundan bir organın veya bütün bir bölgenin çıkarılması ameliyatı (tek ameliyat): *Leğenin, bir kalınbağırsak dikişinin karından çıkarılması v.b. Eşanl.* EKSTRAPERİTONİZASYON. (L)

KARINDAŞ i. Bk. KARDEŞ.

KARINLAMA i. (*karınlamak*'tan *karınla-ma*). Denizc. Karınlamak eylemi. ‖ *Karınlama kancası,* borda kancası. (M)

KARINLAMAK geçl. f. (*karın*'dan *karınla-mak*). Denizc. [Gemi için] Yanaşırken sürtünerek yanını dayamak: *Gemi iskeleyi karınladı.* (M)

KARINLANMA i. (*karın*>*karınlanmak*'tan *karınlan-ma*). Patol. Karın çeperinin zayıflığı yüzünden iç organların dışarı sarkması. (İki tip karınlanma ayırd edilir: 1. *kendiliğinden olma karınlanmalar,* karın çeperinin zayıflığından ileri gelir, doğuştan veya sonradan edinilmiş olurlar; 2. *travmalardan olma karınlanmalar,* kaza veya ameliyatlardan sonra görülür; ameliyat sonrası karınlanmaların, özellikle bir cerahat akıtma tekniği uygulamak gerektiğinde meydana gelmesinden korkulur.) ‖ *Diyafram karınlanması,* kasta herhangi bir kesinti bulunmadığı halde, diyaframın, noksan gelişme yüzünden, devamlı bir yükselti meydana getirecek şekilde kubbelenmiş olması. (L)

KARINLAŞMA i. (*karınlamak* > *karınlaşmak*'tan *karınlaş-ma*). Embriyol. Blastulanın, esasen makromerlerden türemiş olan büyütken yarım yuvarının büyük bir kısmının çökerek kendi içine geçmesi. (Bu karınlaşma büyütken yarım yuvarının, meselâ denizkestanesinde, bağırsak oluşumunu sağlar.) [L]

KARINLI sıf. (*karın*'dan *karın-lı*). Karnı büyük veya karın kısmı çıkık olan: *Karınlı adam. Karınlı tencere.*

— Mim. *Karınlı sütun,* gövdesi düz değil de ortasına doğru şişkin sütun. (M)

KARINMAK dönşl. f. (*karmak*'tan *kar-ı-n-mak*). Sallanarak karışmak. ‖ [Kümes hayvanları için] Çiftleşmek. (M)

KARINSA i. *Halk dili.* Kuşların tüy değiştirme zamanı. ‖ *Karınsaya girmek,* tüy dökmeğe başlamak. (M)

KARINTI i. (*karmak*'tan *kar-ı-n-tı*). Denizc. Geminin yanından vurarak gemiyi çalkalayan dalga. ‖ Akıntıların anafor sularına karışmasından meydana gelen çevrinti. (M)

KARINZARI blş. i. Anat. Karın-leğen boşlukları içindeki organları tutan zar. *Eşanl.* PERİTUAN.

— Patol. *Karınzarı iltihabı,* karınzarının had veya müzmin iltihabı. *Eşanl.* PERİTONİT. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. *Karınzarı* iki katlıdır; dıştaki birinci kat, yani çeper katı, karın ve leğen boşluğunun çeperlerine yapışıktır; ikinci kat, yani *bağır katı* iç organları sarar. Bu kat iç organlara öylesine yapışıktır ki bunların örtülerinden birini meydana getirir. Şematik bir görüşle, karınzarı büyük bir torbadır (karın boşluğu) denebilir; çeşitli organlar bu kata sarınarak karın boşluğu içinde çıkıntılar yapar. Böylece meydana gelen kıvrımların içinde yer alan damarlar, sinirler ve bu organlar karnını arka iç çeperine bağlı kalır. Çeper katı ile iç kat yer yer bu karınlarda birbirine bitişiktir. Embriyonun gelişmesi sırasında karın organları beraberlerinde sürüklediği karınzarı kıvrımlarıyle birlikte birçok değişikliğe uğrar, bu kıvrımların bir kısmı birbirine yapışır. Bu yapışıklıklar karınzarına, ancak embiyonun gelişmesinin incelenmesiyle anlaşılabilecek çok karmaşık bir yapı sağlar. Başlıca karınzarı kıvrımları şunlardır: *küçük iç-organ askısı* karaciğer, mide ve onikiparmak bağırsağı arasında gerilidir, içinde karaciğer sapı bulunur; *büyük iç-organ askısı* midenin altında gerilidir, iç-organ askıları arkası boşluğun tabanını oluşturur; *bağırsakaskısı* (mezenter) incebağırsağın altında gerilidir; *kalınbağırsak orta askısı,* içinde kalınbağırsak damarları bulunur ve nihayet kadında leğen içinde cinsel organları çevreleyen *geniş bağlar.*

— Patol. *Karınzarı iltihapları,* yaygınlık (genişlemiş veya bir organ etrafında yerleşmiş iltihaplanmalar), mekanizmalarına (delinmeli veya bulaşmalı peritonit) ve özellikle evrim şekilleri, yani had veya müzmin oluşuna göre çeşitlere ayrılır.

Had iltihapların sebepleri çeşitlidir, en sık görülenleri: apandisit, mide veya onikiparmak bağırsağındaki bir ülserin delinmesi, kolesistitler, kadın cinsel organları iltihapları. Pnömokoklu karınzarı iltihabı ise bu hastalığın çok özel bir şeklidir.

Müzmin peritonitler, kanserlerden veya tüberkülozdan ileri gelen karınzarı iltihapları çeşitli klinik şekillere bürünebilir. Tüberküloza karşı kullanılan antibiyotiklerle tedavi edilir.

— Vet. *Karınzarı iltihabı* karınzarının sadece bir parçasında ise *kısmî* (veya *mevziî*), bu zarın her tarafını sarmışsa *genel* diye nitelenir. Gelişimine göre de had veya müzmindir. *Had karınzarı iltihabı* her zaman bir intandan ileri gelir. Karın üzerindeki derin yaralar, kaza veya cerrahî müdahale sonucu olsun, çoğu zaman bir iltihaba dönüşür. Bu hal özellikle tek parmaklılarda (at, eşek) sık görülür (kısırlaştırma, yumurtalık çıkarma peritoniti). Mide veya bağırsak yırtılmalarından sonra hemen hemen kesin olarak karınzarı iltihabı meydana gelir; ineklerde dölyatağı iltihabının çok sık görülen bir iltihabıdır (metro-peritonit). Müzmin karınzarı iltihabı çoğunlukla sığır ve köpekte görülür; başlıca sebebi tüberkülozdur. (L)

KARIŞ i. (esk. türk. k.). Açılmış ve gerilmiş elin baş parmağı ile serçe parmağı arasındaki açıklık: *Masanın eni üç karış geldi.*

— ÇEŞ. DEY. *Bir karış boylu,* çok kısa boylu, bodur: *Bir karış boylu cüce oğlancığa meyleyledim / Vasfı kaddin uzatıp altı kulaç etsem gerek* (Sururi). ‖ *Bir karış dil uzatmak,* (büyüklere) saygısızca, terbiyesizce cevap vermek. ‖ *Bir karış boyun mu uzayacak?* [Herhangi bir şey için] «Bunu yapmakla ne kazanacaksın?», «eline ne geçecek?» anlamında kullanılır.

— Metrol. Küçük uzaklıkları yaklaşık olarak ölçmeğe yarayan, bir karışın genişliğine eşit uzunluk birimi.

◆ **Karış karış** zf. Adım adım: *Asırlarca karış karış kan dökerek aldığımız yerleri bir hamlede kapıştılar* (Ömer Seyfeddin). ‖ İnceden inceye, iyice: *İstanbul'un her tarafını karış karış biliyor.*

— DEY. *Karış karış aramak,* her tarafı dikkatle aramak.

◆ **Karışlık** sıf. (...) karış ölçüsünde olan: *Üç karışlık cüce.* (ML)

KARIŞIK sıf. (*karışmak*'tan *karış-ı-k*). Farklı şeylerden meydana gelmiş olan: *Karışık içki. İstanbul çok karışık bir şehir, her çeşit insan var.* ‖ Saf olmayan: *Karışık süt.* ‖ Birbirine geçmiş, karmakarışık, dolanmış: *Karışık saç.* ‖ Düzensiz, darmadağınık, karışmış olan: *Masadaki kâğıtlar çok karışık. Karışık bir zamanda geldin, seninle ilgilenemeyeceğim.* ‖ *Mec.* Aydınlık olmayan, anlaşılması güç, açık seçik olmayan: *Tevfik bu karışık lâkırdıları daha iyi anlatmak için bir de göz kırptı ama, Rabia gene bir şey anlamadı* (H. E. Adıvar). *Nihayet bütün bunları sisli bir havadaki ağaçlar gibi belli belirsiz karışık bir şekilde hissetmek* (Sabahattin Ali). ‖ Çalkantılı, karışıklık olan: *Karışık bir zamanda geldin, seninle ilgilenemeyeceğim.* ‖ Halk inancına göre cinlerle ilişkisi olan.

— DEY. *Karışık ismi fail,* anlaşılması güç iş, mesele.

— Bot. *Karışık liken,* suyosunu ile mantarın ayrı tabakalar halinde bulunmadığı liken. (Bu gibi likenlerin sayısı pek azdır.) ‖ *Karışık ot,* çeşitli tohum ve tanelerin ekilmesiyle elde edilen hayvan yemi. Bk. ANSİKL.

— Elektroakust. *Karışık ses,* belli bir tonu olmayan veya müzik niteliği taşımayan ses. Bk. SES.

— Havc. *Karışık yakıtlı,* çalışma sırasında içine sıvı propergol salınan, katı propergolle dolu bir kaptan meydana gelmiş yanma odalı tepkili motor için kullanılır. Bk. ANSİKL.

— Köy ikt. *Karışık yem,* dövülmüş çeşitli tanelerle (bakla, arpa, yulaf, çavdar, mısır) artıklardan karıştırılarak yapılan kırma yem. (Karışık yemler, besiye çekilmiş hayvanların her günkü tayınını tamamlamağa veya davara ilâçlı maddeler vermeğe yarar.)

— Psikopedagoji. *Karışık kitap,* dallara ayrılmış bir programa göre düzenlenmiş öğretim kitabı. (Bu kitapların ilki 1958'de amerikalı psikolog R.A. Crowder tarafından meydana getirildi. Kitaptaki konuların, her biri, alt programlara ait bir konuya yollayan birkaç cevabı olması dolayısıyle, okur, verdiği cevaba göre kitabın önceki veya sonraki sayfalardan birine yönelir ve sayfa sırasına göre okuma yapamaz. Bu öğretim kitabının, «karışık» adıyle anılmasının sebebi de budur.)

— Tekst. *Karışık kumaş,* atkısı ve çözgüsü değişik iplikten olan veya iplikleri değişik birçok elyafın karışımından meydana gelen kumaş.

— ANSİKL. Bot. *Karışık ot,* çoğu zaman, tahıl taneleriyle yetişmesi aynı mevsime rastlayan sarılıcı baklagiller tohumlarının birleştirilmesiyle yapılır (msl. ilkbahar yulafı ile karaburçak, nohut, mercimek, kış arpası; beygir baklasıyle kış burçağı v.b.). Buğdaygillerin kökleri toprak yüzüne yakın, baklagillerinki ise derine gittiğinden her iki-

sinin birbirine zararı yoktur. Bundan başka, çavdarın veya yulafın sert olan sapları diğerlerine desteklik eder, bunların tırmanması için gerekli dal görevini yapar.

— Havc. *Karışık yakıtlı* bir tepkili motor'da, her iki propergol hipergolikse, bunların basit teması yanmayı sağlar; bu tür yanma tepkili motorun birçok defa ve anî olarak durdurulmasına ve çalıştırılmasına imkân verir. Bu tür iticiler uzay uygulamalarında da buluşma veya yörüngenin düzeltilmesi gibi önemli manevralara elverişlidir. (LM).

KARIŞIKLIK i. (*karışık*'tan *karışık-lık*). Düzen yokluğu, düzensizlik: ***Fakat hayatıma getirdiği karışıklığı da inkâr edemezler*** (A. H. Tanpınar). ‖ Kargaşalık. ‖ ***Karışıklık çıkarmak,*** düzeni bozmak, bölücülük yapmak. ‖ ***Karışıklık çıkmak,*** düzen bozulmak, karışmak.

— Tar. *Karışıklık devri,* Rusya tarihinde, Müthiş İvan'ın ölümüyle (1584) Mihail Romanov'un tahta çıkması (1613) arasındaki dönem. (LM)

KARIŞILMAK geçz. f. (*karışmak*'tan *karış-ı-l-mak*). Başkası tarafından engellenmeye uğramak: *İşlerine karışılsın istemez.* (M)

KARIŞIM i. (*karışmak*'tan *karış-ı-m*). Karıştırmak. Karışmış olanın durumu: *Et ve sebze karışımı.* ‖ Irkların karışması: *Beyazlarla siyahların karışımından melezler doğar.*

— Fiz. *Karışımlar metodu,* bir sistemin değişmesiyle ortaya çıkan ısı toplamının çoğu zaman su olan kalorimetrik cisimde, o değişmeden ötürü sıcaklık değişimini değerlendirmek bakımından ölçme metodu. (Bk. KALORİMETRİ.) ‖ *Gaz ve buharların karışımı.* Bk. ANSİKL. ‖ *Soğutucu karışım,* karıştırılmış olan maddelerin sıcaklık düşmesi meydana getirdikleri karışım. Bk. SOĞUTUCU.

— Kim. İki veya daha çok maddenin kimyasal bir tepkime olmaksızın biraraya gelmesi. *Esk.* Mahlut. (Karışımı meydana getiren maddeler gözle veya optik âletlerle görülmüyorsa, karışıma «homogen» denir, aksi halde karışım «heterogen» olur.) [Bk. ANALİZ.] ‖ Kauçuk veya benzeri bir elastomerden katı kütle veya sulu çözelti halinde hazırlanan kimyasal madde. ‖ *Ana karışım,* bir veya birçok maddeden oluşmuş ve başka bir karışımın hazırlanmasına yarayan yüksek oranlı karışım. ‖ *Ham karışım,* içine belirli sayıda ürün katılmış ve kükürtle işlenmemiş bir elastomerin meydana getirdiği homogen madde. ‖ *Hava-yakıt karışımı,* patlamalı motorlar ile aydınlatmada kullanılan hava ve karbonlu yakıt karışımı.

— Mat. Bk. ANSİKL. ‖ *Karışım kuralı,* gerek karıştırılan maddelerin miktarları ve fiyatları bilindiğinde karışımın birim başına ortalama fiyatını, gerek ortalama fiyatları belli çeşitli maddeleri hangi oranda karıştırmak gerektiğini bulmağa yarayan problem.

— Mekan. *Karışımla yoğunlaşma,* buharın üzerine püskürtülen soğuk su etkisiyle soğuyarak yoğunlaşması.

— Plast. mad. Boyanacak plastik kütleyle bağdaşan reçineden temel bir maddeye yoğun halde karıştırılan boya maddesi veya boyayıcı kütlesi: *Bir karışımın kullanılması boyama işlemini kolaylaştırır, kirlenmeyi önler ve boyayıcıların iyi dağılmasını sağlar.*

— Term. *Zayıf karışım,* bir motorda kullanılan ve içindeki yakıt ağırlığının havanın ağırlığına oranı en uygun değer olan 14,5'in bir hayli altında olan gaz karışımı. ‖ *Zengin karışım,* içindeki yakıtın ağırlığının havanın ağırlığına oranı en uygun değere yakın olan gaz karışımı. (Yakıt oranının bu değeri aşmasıyle kimyasal tepkime olarak meydana gelmez ve bir miktar yakıt kullanılmamış olur.)

— ANSİKL. Fiz. *Gaz ve buharların karışımı.* İçinde gaz bulunan bir kaba biraz sıvı akıtılırsa sıvı yavaş yavaş buharlaşır. Gazın basıncı ne kadar yüksek olursa buharlaşma da o kadar yavaş olur. Karışımın basıncı, deney sıcaklığındaki sıvının maksimum buhar yoğunluğuna ulaşan gazın basıncına eşit olduğu zaman buharlaşma durur. Böylece, buhar ve gaz karışır, basınçları da birbirine eklenir. İçlerindeki sıvıların buharlarının kimyasal etki yapmadığı küçük kaplar kapalı kap içine konulmuş olsaydı, aynı sonuca varılırdı. Her sıvının kapalı kapta vereceği buharın toplamı aynı kapta boşlukta vereceği buharın toplamına eşittir. Buharların doymamış olması durumunda da aynı kanun geçerlidir.

İlk hacimleri v, v', v''; basınçları da p, p', p'' olan aynı sıcaklıktaki çeşitli gazlar V hacmi içinde karıştırılırsa karışımın aynı sıcaklıktaki P basıncı

$$PV = pv + p'v' + p''v'' + \ldots$$

bağıntısını sağlar.

— Mat. İki türlü karışım problemi ayırt edilir:

1. belirli bir sayıda maddenin her birinden karıştırılacak miktarla, özel bir sayı (birimin fiyatı, değerli maden yüzdesi, ürünlerden birin oranı v.b.) verilir ve karışımın buna karşı gelen özel sayısı istenir. Çözüm ancak basit bir matematiksel işlem gibi görünür;

2. karıştırılacak madde miktarları değil, sadece bunların özel sayıları verilir. Problemin verisi, elde edilecek karışımın miktarı ve bunun özel sayısı ile tamamlanır. Problemin çözümü, ancak, karıştırılacak maddelerin sayısı iki olursa belirlidir. Bu durumda onlardan biri bilinmeyen olarak alınabilir. (L)

KARIŞLAMAK geçl. f. (*karış*'tan *karış-la-mak*). Karışla ölçmek.

— DEY. (*Birinin*) *Alnını karışlamak,* karşısındaki rakibi küçümseyerek meydan okumak: *Bunu yapanın alnını karışlarım.* (M)

KARIŞMA i. (*karışmak*'tan *karış-ma*). Birleşme, birbiri içinde dağılma. ‖ Alt üst olma. ‖ Bulanma, duruluğunu kaybetme. ‖ Müdahale etme. ‖ Katılma, dahil olma. ‖ Bakma, ilgilenme. ‖ Cin ve perilerle ilgisi olma.

— Fotoğr. Bir fotoğrafın jelatininde ya iki banyo arasındaki sıcaklık farkından veya aşırı alkali banyodan aşırı asit bir banyoya geçmesi sebebiyle meydana gelen buruşma.

— Huk. İki menkulün hüviyetlerini kaybederek, birbirinden ayrılmayacak şekilde yeni bir hüviyet alması. Bk. ANSİKL.

— Leng. Bulaşma ile birbirini etkileyen iki kelimenin eylemi.

— Telekom. İletimi saptıracak ve bozacak şekilde iki telin birbirine değmesi.

— ANSİKL. Huk. *Karışma,* menkul mülkiyetini aslen kazanma yollarından biridir. Karışma sonucu iki menkul mal, bağımsız hüviyetlerini kaybederek yeni bir hüviyet kazanır. Karışmadan söz edilebilmesi için karışan şeylerin her ikisinin de menkul olması gereklidir. Karışma sonucu mülkiyetin kazanılabilmesi için, karışan şeylerin yeni bir şey vücuda getirmesi ve bunların yeni şeyin mütemmim cüzü olması gerekir (Med. kn. md. 700/II). Yine karışmadan söz edebilmek için çeşitli kimselere ait şeylerin, önemli surette tahrip edilmeksizin veya fahiş bir emek ve masraf yapılmaksızın ayrılamayacak şekilde karışması gerekir. Aksi halde «karışma»dan söz edilemez. Karışan menkuller yeni bir şey meydana getirmiş ve bu yeni şeyin mütemmim cüzü halini almışsa, o zaman menkuller üstündeki müstakil mülkiyet sona erer; bir müşterek mülkiyet kurulmuş olur. Yeni şey üstündeki müşterek mülkiyet payı, menkullerin karışma zamanındaki değerleriyle orantılı olarak tespit edilir. Karışma sonucu menkullerden biri, diğerinin teferruatı haline gelmişse, yeni şeyin mülkiyeti, asıl şeyin malikine ait olur. Bu halde asıl şeyin maliki, sebepsiz zenginleşme kurallarına göre, teferruat olan şeyin malikine tazminat verir. Ayrıca karışmada asıl şeyin malikinin kusuru varsa, o, haksız fiilinden de sorumludur. (ML)

KARIŞMAK geçz. f. (esk. türk. k.). Birbiri içinde dağılmak, birleşmek: *O baktı ve hepsi baktı hayretle / Kitapları terkedip hülyama karıştılar* (F. H. Dağlarca). ***Yağ ile su karışmaz.*** ‖ Dağılmak, alt üst olmak, düzeni bozulmak: *Rüzgârdan saçlarım karıştı. Fişlerin sırası karışmasın.* ‖ Seçikliğini ve duruluğunu kaybetmek, bulanmak: *Deniz karıştı.* ‖ (Halk inanışına göre) Cin ve perilerle ilgisi olmak. ‖ Geçl. f. Müdahale etmek, el atmak: *Yaratıcı olmayanlar, sanat işlerine karışmamalıymış.* (N. Ataç). ‖ Katılmak, dahil olmak: *«Haydi git halkın içine karış, artık sen benim malım değilsin* (Y. K. Karaosmanoğlu). ‖ Yetkisi altında bulunmak: *O işlere ben karışmıyorum.*

— ÇEŞ. DEY. *Karışanı görüşeni olmamak,* işine kimse karışmamak, başına buyruk olmak. ‖ ***Etliye sütlüye karışmamak,*** üstüne vazife olmayan şeylerle ilgilenmemek: *Burada rahat edeyim dersen, etliye sütlüye karışmayacaksın* (Kemal Tahir). ‖ *İşe karışmak,* (işe) dahil olmak. ‖ *İşler karışmak,* işler alt üst olmak. ‖ *Kafası* (veya *aklı*) *karışmak.* Bk. AKIL. ‖ *Kayıplara karışmak.* Bk. KAYIP. ‖ ***Söze karışmak,*** konuşmaya katılmak. ‖ ***Saçı sakalı birbirine karışmak,*** bakımsız bir hal almak.

◆ **Karıştırılmak** edilg. f. Karışmak işine konu olmak: *Çocuklar tarafından her yer karıştırıldı.* (M)

KARIŞTIRAN. Bk. BÜYÜKKARIŞTIRAN.

KARIŞTIRICI sıf. ve i. (*karıştırmak*'tan *karış-tır-ıcı*). Karıştırmak işini yapan (kimse). ‖ *Mec.* Fitneci, arabozucu.

— Kim. Kaplar içindeki sıvıyı karıştırmağa yarayan cam çubuk.

— Metalürji. Yüksek fırından alınan sıvı dökme demirin arıtılmak üzere Martin fırınlarına veya konvertisörlere gönderilmeden önce boşaltıldığı büyük hazne. Bk. ANSİKL.

— Petr. Petrol rafinerilerinde, temel ürünlerin belli oranda karışımını sağlayan ve katılma ürünleriyle boyarmaddelerin girişini ayarlayan düzenek.

— Plast. mad. Termoplastik maddelerin homogen hale getirilmesi, renklendirilmesi ve gazların giderilmesi için kullanılan âlet. ‖ *Fıçılı karıştırıcı,* kalıplamada ve ekstrüzyon*da kullanılacak tanelerin kuru kuruya boyandığı sızdırmasız fıçıların dönmesini sağlayan düzenek.

— Radyotek. Aynı anda birkaç mikrofondan gelen alçak frekanslı akımları alan ve modülasyonu yapılacak radyo vericisine bu akımları karıştırarak göndermeden önce etkilerini ayarlayan elektrik devresi.

— Sanay. Pişirme kabından çıkan pişmiş şeker kütlesini alarak, kristal şeker verimini arttırmak için turbinlere göndermeden önce soğutan, kollarla donatılmış büyük gerdel. ‖ Yağ sanayiinde, yayıkta dövülmüş yağın içindeki suyu çok küçük damlacıklar halinde dağıtarak nem oranını ayarlayan ve yağı homogen hale getiren cihaz.

— Sibern. Aynı fiziksel nitelikte iki veya daha çok işareti belirli oranlarda karıştıran eleman.

— Teknol. Bk. ANSİKL. ‖ İki veya daha fazla maddeyi mekanik olarak birbiri içinde dağıtmağa ve iyice karıştırmağa yarayan âlet. ‖ Sıvı veya hamur kıvamındaki maddeleri karıştırmağa, yoğurmağa ve homogen hale getirmeğe yarayan âletlerin genel adı. ‖ Yumurta, süt, meyve ve sebze suları, yağ gibi çeşitli gıda maddelerini karıştırmağa yarayan elektrikli âlet. *Eşanl.* MİKSER.

— ANSİKL. Metalürji. *Karıştıcı*'lar, yüksek fırın üretimi (24 saatte 400 ton kadar) ile 20 dakikada 20 ile 24 ton malzemeyi işleyen konvertisör üretimi arasında tampon ödevi görür. Karıştırıcılar, dökme demirin bileşimini homogen hale getirir ve kükürdün giderilmesini sağlar. Bir dönme hareketi yapan bu cihazlar, 1 500 ton dökme demiri alabilir.

— Teknol. *Karıştırıcı*'lar, genellikle içinde merkezkaç bir dönme hareketi yapan paletler bulunan, silindir biçiminde bir haznedir. Yağlı maddeler sanayiinde, karıştırıcılar haddelerle birleştirilmiştir ve genellikle, içinden işlenecek karışımın geçtiği delikli levhalardan veya ızgaralardan meydana gelir. Çikolatacılıkta karıştırıcılar, kakao hamurunu şekerle karıştırmağa yarar; bazıları, aynı doğrultuda olmayan küçük konik galeler ve döner tablalardan, bazıları da bağımsız silindirik galeler ve döner tablalardan meydana gelir. Bıçaklar, karıştırılacak kütleyi galelerin altına doğru sürer. Benzer makineler, boya, toz v.b. gibi diğer ürünleri karıştırmakta da kullanılır. (LM)

KARIŞTIRMA i. (*karıştırmak*'tan *karıştır-ma*). Karıştırmak işini yaptırma. ‖ Karı-

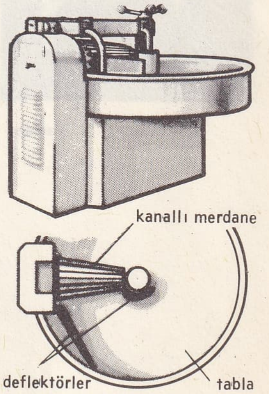

MERDANELİ KARIŞTIRICI

karıştırıcı
(sanay.)

karides

şım yapma. || Ayırt edememe, şaşırma. || Benzetme. || Kurcalama, oynama. || Üstünkörü gözden geçirme.

— Camc. Ergimiş kurşunlu optik camın, soğuma sırasında farklı yoğunlukta iki tabakaya ayrılmasına engel olmak için ısıya dayanıklı bir silindir yardımıyle karıştırılması.

— Radyotek. *Karıştırma eğimi,* orta frekans akımının değişimleriyle yüksek frekans işaretlerinin sebep olduğu gerilim değişimleri arasındaki oranı gösteren frekans değiştirici transistor veya radyo lambalarının belirti eğitimi. (*Konsensiyon eğimi* de denir.) [L]

KARIŞTIRMAK geçl. f. (*karışmak*'tan *karış-tır-mak*). Karışmak işini yaptırmak: *Çorbayı karıştır.* || Birçok şeyden bir bütün meydana getirecek biçimde bir karışım yapmak: *Konyakla kinini karıştırıp içerler* (Kemal Tahir). || İçinde ne olduğunu anlamak amacıyle elle yoklamak, elden geçirmek: *Başkasının çantasını karıştırma.* || *Teşm. yol.* Ayırt edememek, tam olarak seçememek: *Geçmiş günlerimi unutmadım, çoğunu oldukları gibi söyleyebilirim; ama hepsini birbirine karıştırırım* (N. Ataç). || Sırasını şaşırmak: *Nihal o günün vakalarını karıştırıyordu* (H. Z. Uşaklıgil). || Bozmak, bulandırmak: *Rabıtasız konuşuyor ve sözleriyle daha ziyade Salâhattin Beyin zihnini karıştırıyordu* (Sabahattin Ali). || Eş tutmak, benzetmek: *Şu dakikada sizi ve köylerinizi hep birbirinize karıştırıyorum* (Y. K. Karaosmanoğlu). || Kurcalamak, oynamak: *Nereye korsunuz bilmem ki?.. Hayır şu ense düğmesini kim karıştırır anlamam* (B. Felek). || Gözden geçirmek, üstünkörü okumak: *Şeyh Galip Beyhan Sultanı sevmiştir, bunu anlamak için çok şey bilmek değil, onun Divanını karıştırmak kâfi gelir* (N. Araz). || Sokmak, dahil etmek: *Beni de işin içine karıştırmayı istediler desene... dedi* (Sabahattin Ali).

— Mutf. Bir salçayı veya bir yemeği, dibini tutmaması için bir kaşıkla alt üst etmek.

◆ **Karıştırılmak** edilg. f. Karıştırmak işine konu olmak. (M)

KARİ sıf. (ar. *ḳırāʾat*'den *ḳārī*). *Esk.* Okuyan, okuyucu: *Kari bu kitabın gecesinde / Mehtabı seninçin yere serdim.* (Ahmed Hâşim). Kur'an'ı usulüne uygun olarak okuyan.

◆ **Karie** i. *Esk.* Okuyan (kadın): *Benim de ağlayarak yağdığım bu şi'r-i siyah / Lebinde kariemin handelerle titreyecek* (Tevfik Fikret).

◆ **Kariîn** çoğl. i. *Esk.* Okuyucular, okuyanlar: *Kalemlerimizin biraz yanılmış ve daha ziyade bıkmış olduğunu kariîn-i zekiyye hissetmişlerdir* (Cenab Şahabeddin). [M]

KARİA i. (ar. *ḳārī*'den *ḳārīʾa*). *Esk.* Kıyamet. || Ansızın gelen belâ, felâket.

— Din. Belâdan kurtulmak için okunan *el-Kariatü* suresi. (M)

KARİA. Esk. coğ. Güneybatı Anadolu'da bölge. Kuzeyde İonia ve Lydia, batı ve güneyde Ege denizi, doğuda ise Lykia ve Frigya'nın küçük bir bölümü ile sınırlanır. Kıyıları, derin körfezcikler ile ayrılan oldukça büyük burunlar dizisinden meydana gelir. En önemli körfez, denizden 135 km içeriye girerek, kuzeyde Mydos'ta büyük bir dağ ile son bulan Knidos'a, güneyde Krios burnuna uzanan Kerameikos veya İstanköy (Kos) körfezidir. Bunun kuzeyinde, eski çağlarda İasos körfezi diye tanınan derin bir koy ve bu koyun ötesinde, vaktiyle Miletos ve Priene arasında içerilere kadar uzanan daha derin bir körfezcik yer alırdı. Kiros burnunun güneyi, Doris körfezi diye bilinen bir körfez ile birçok küçük körfezcik ve kayalık Kynossema burnu (yeni adı Alupo burnu) ile sınırlanırdı. Bu burun ile Lykia sınırı arasında, Marmaris koyu yer alır. Hemen hemen bütün Karia bölgesi dağlıktır. Gerçekte Toros zincirinin bir parçası olan Kadmos (Bozdağ) ve Salbakos dağları (Baba dağı) bölgenin en büyük iki tepesini meydana getirir. Bu yüksek dağlardan, yüksekliği 1 000 m'den fazla olan geniş bir yaylaya geçilir. Kıyı boyunca karadan sadece dar boğazlarla ayrılan birçok ada uzanır. Adaların en ünlüleri Rodos ve İstanköy'dür (Kos). Karia diye bilinen ülke, gerçek Karia'lılar ve onlara göre daha ilkel ve Karia ile Lykia arasındaki bölgede yerleşmiş olan Kaunios'lar tarafından paylaşılmıştı. Kaunios'lar, Karia'lılar ile aynı dili konuşmakla birlikte ayrı soydan geliyordu; bundan dolayı Lydia'lı ve Karia'lıların, Milas'taki Zeus tapınağına giremiyorlardı Herodotos ve başka yunan yazarları Kaunios'ların, Karia'lılar ve yunanlı istilâcılar tarafından, Ege adalarından sürülen ve çok eski geçmişleri bulunan bir kavim olduğunu yazar. Tukidides, Delos adasındaki mezarlar açıldığı zaman Karia'lılara ait silâhlar bulunduğunu ve ölü gömme şekillerinin Anadolu'dakinin aynı olduğunu belirtir. (Bk. KAR'LAR).

Arkeoloji araştırmalarında çoğunluğu Mısır'da olmak üzere, önemli sayıda karia yazıtları bulundu. Bu yazıtlar, ilk defa, Ebu Simbel'deki Lepsius tarafından doğru olarak çözümlendi. Lepsius, karia dilinin, hint-avrupa dili değil asianik bir dil olduğunu tespit etti. W.R. Patton tarafından Asarlık ve F. Winter tarafından Hrias'ta yapılan kazılar sonunda, son Mykenai çağı ve Geometrik çağa ait çanak - çömlek bulundu. Karia, Lydia krallığına bağlı idi ve halkı Lydia kralının hassa askerleri idi. Kıyıdaki Knidos ve Halikarnassos, Dor'lar tarafından koloni haline getirildi. Halikarnassos'ta yaklş. ol. M. Ö. 360'ta Artemisia tarafından kocasının adına yaptırılan Halikarnassos mausoleion'u C. T. Newton tarafından yapılan kazılar (1857 - 1858) sırasında ortaya çıktı. Knidos'ta yapılan kazıda süslü bir mezar bulundu ve kazıdan çıkan Knidos arslanı, British museum'a nakledildi. Persler devrinde Karia'da yerli kral aileleri hüküm sürdü. Bunların sonuncusu, taçları Orontobates adlı bir pers satrapı tarafından Büyük İskender'e hediye edilen, Piksodaros ailesi idi. Büyük İskender'in başkenti, Halikarnassos'tu. Burada Karia prensliği, İskender adına yerli ailelerden bir prenses tarafından temsil ediliyordu. Karia bundan kısa bir süre sonra, önce Suriye imparatorluğu, sonra Bergama krallığı içine girdi; daha sonra da bir roma eyaleti haline geldi.

— Leng. *Karia dili,* yazıldığı zaman ve yerlere göre çeşitlilik gösteren orijinal bir yazıyle kanıtlanmış yazıtlar (yüz kadar) aracılığıyle bilinir. Belgelerin pek azı asıl Karia ülkesinden gelir; bu ülkede ortaya çıkarılan yeni belgeler Helenistik devre kadar inen yazıtların tanınmasına yolaçtı. Sayı bakımından daha fazla, fakat metin bakımından kısa olan en eski yazıtlar Mısır'da yerleşmiş Karia'lılara aittir; en eski belge VII. yy.dan kalmadır. Karia yazısı yeterince çözülememiştir: bu yazının ilkçağ yunan harflerine benzeyen harflerle ve kıbrıs hece harflerine benzeyen işaretlerden meydana geldiği anlaşılmaktadır. Karia dili tam olarak çözümlenememiştir. Eski yazarların ve Karia'daki yunan yazıtlarının aktardığı karia dilindelki özel isimlerin orijinal görünümü, bu dilin hint - avrupa ailesinden olmadığını düşündürmektedir. (ML)

KARİB sıf. (ar. *ḳurb*'dan *ḳarib*). *Esk.* Yer ve zaman bakımından uzak olmayan, yakın: *Ben otuz seneye karib bir zamandan beri, iyi-kötü yazı neşrediyorum* (Cenab Şehabeddin). || Soyca veya ilişkili olarak insana yakın olan, akraba. Komşu. || Zf. Yakın olarak, tahminî. || *Karib olmak,* yakın olmak. || *An karib,* çok geçmeden, hemen yakında. || *Karib-ül-ahd,* yakın zamanda: *Emanet ettim Allaha seni ey gözüm nuru / Karib-ül-ahd yolundur efendim Kâni'ni hoş tut* (Kâni).

◆ **Kariben** zf. *Esk.* Yakın olarak, çok geçmeden: *Gelen mektupta da, karîben harekâta başlayacaklarını bildiriyor* (Atatürk).

◆ **Kariblik** i. *Esk.* Yakın olma, yakınlık. (M)

KARİB i. Leng. Güney Amerika'nın kuzeyindeki ve Antiller'deki yerli kabilelerin konuştuğu dillerden biri.

— ANSİKL. Başlangıçta *karib dili*'nin konuşulduğu alanın merkezi, Yukarı Xingu ile Tapajoz arasındaki bölgedeydi. Karib kabileleri buradan Güney Amerika'nın kuzey yarısına ve Antiller'e yayıldı. (Bk. ARAVAK'LAR.) Bu dil Amazon'un kuzeyinde kesif bir blok meydana getirir: Amazon'un sol kıyısından rio Negro'nun yukarı kesimine kadar olan bölge, Orinoko havzasının bir bölümü, Venezuela'nın güneyi, Guyana'lar, Kolombiya'nın bir bölümü. (L)

KARİBA i. Zool. Güney Amerika'da tatlı sularda yaşayan yırtıcı *piranha* veya *piraya* balığının diğer adı. (L)

KARİBA boğazları, Zambezi'de boğazlar, Salisbury'nin (Güney Rodezya) kuzeybatısında. Çok önemli hidroelektrik tesis. 128 m yüksekliğinde olan baraj, 280 km uzunluğunda bir sunî göl meydana getirir. Gölün kapladığı yerde yaşayan Batonga'lar aşiretinden 50 000'den çok kişi başka yere nakledilmiştir. 1 140 000 kW gücünde olan tesis Rodezyalıların sınaî gelişmesinin temelidir. (L)

KARİBU i. Zool. Kanada yerlilerinin dilinden alınma k.). Kanada ren geyiği. (L)

KARİDES i. (yun. *karis*'ten). Zool. Tuzlu ve tatlı sularda yaşayan ıstakoz ve yengece yakın bir kısım kabukluların genel adı. || *Karides ağı,* karides tutmağa yarayan ağ. Bk. ANSİKL.

— Mutf. *Karides haşlaması.* Bk. ANSİKL. || *Karides kokteyli.* Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Zool. *Karides*'lerin gövdesi uzunca ve silindirimsidir; duyargaları çok uzundur. Yalnız öngöğüsteki iki çift bacağında kıskaç bulunur. Solungaçları yaprak halindedir. Hepsi iyi yüzer. Birçoğu yenir. Karideslerin en gösterişlisi *karamot*'tur (Penaeus caramota). Bunun üç çift bacağı kıskaçlıdır. Boyu 15-20 sm'yi bulan karamot'a akdeniz kıyılarının derin sularında rastlanır. *Nika edulis* 4-5 sm uzunluğundadır. yenir. *Çalı karidesi* (Crangon crangon) 5-6 sm uzunluğundadır ve Avrupa'da çok yaygındır; yılın her mevsiminde avlanır, pişirilince pembeleşmez. *Asıl karides* (veya *teke*) [Palaemon veya Leander serratus] 7-8 sm boyundadır; Atlas okyanusu kıyılarında çok olur ve pişirince pembeleşir. Karideslerin daha pek çok türü vardır.

— Mutf. *Karides haşlaması,* karidesleri örtecek kadar su, bir çay kaşığı tuz, birkaç tane defne ve kereviz yaprağı, biraz limon kabuğu ve sirke ile yapılır. Su kaynayınca içine karidesler atılır; 5-10 dakika pişirilir sonra sudan çıkarılır. *Karides kokteyli* ise mayonez ve ketçap ile yapılmış salça içine haşlanmış karidesler katılarak hazırlanır. Boğaziçi ve Marmara'da çıkan karidesler Akdeniz'de kıyılarda yetişenlere oranla daha küçük, fakat çok daha lezzetli olur. (ML)

KARİDESGİLLER çoğl. i. Zool. Yandan basık uzun gövdeli, on ayaklı kabuklular familyası. (Bu familyadaki kabuklular karın kısmında bulunan uzun bacaklar yardımıyle yüzer.) [L]

KARİHA i. (ar. *ḳariḥa*). *Esk.* İnsanda kendi kendine oluşan düşünce. || Yaratıcı güç, bir fikri meydana koyma niteliği. || Padişahın verdiği yazılı veya sözlü emir.

— DEY. *Karihası geniş,* yaratıcı güce sahip.

◆ **Karihadan** zf. *Esk.* Hazırlıksız olarak, düşünmeksizin.

— ÇEŞ. DEY. *Karihadan atmak,* uydurmak. || *Karihadan konuşmak* (veya *söylemek*), hazırlıksız olarak içinden geldiği gibi konuşmak.

◆ **Karihazad** blş. sıf. *Esk.* Karihadan doğan, zihinde kendiliğinden meydana gelen. (M)

KARİKAL, Hindistan'da (Madras) eski fransız tesisi, Koromandel kıyısında; 23 000 nüf. Derin fakat mahfuz olmayan limanından pirinç ve yağ çıkarılan bitkiler ihraç edilir. (L)

KARİKATÜR i. (ital. *caricare,* yüklemek > *caricature*'den fr. *caricature*). Resim sanatlarında, çoğunlukla, belirli bir kişinin veya bir insan tipinin ayrıntılara önem vermeksizin (ve genellikle acayip ve gülünç bir şekilde) bazı özelliklerinin abartılmış bir şekilde tasvir edilmesi. Bu kelime başka sanat alanlarındaki eserler için kullanılırsa da, bu çeşit eserler çoğu zaman «bürlesk» veya «parodi» şeklinde terimlenir.

Karikatürün özelliği, tanınabilir bir orijinal modelden farklılaşmasına dayanır; şeklin bozulması veya sadeleştirilmesi, sanatçının görüş açısını yansıtır ve çoğunlukla resme konu olan kişinin niteliklerini ortaya koyar. Kişinin özelliklerinin abartılması çoğu zaman hoş bir şey olmadığı için karikatür yergi amaçlarının gerçekleştirilmesinde fay-

Foto. LAROUSSE

da sağlar. Fakat karikatür bazen zararsız kabul edilir.

Karikatürün doğuşu

Karikatür sanatı Rönesans devrinde başlamıştır. Champfleury, *Histoire de la Caricature Antique* (Eskiçağ'da Karikatürün Tarihi) [1865] adlı kitabında, yanlışlıkla karikatürün eski çağlarda ortaya çıktığını öne sürer. Champfleury, klasik, hayvan şeklindeki insan resimlerini karikatürden saymıştır. Fakat bu resimler, resme konu olan kişilerin, resmi yapanların açısından, niteliklerinin aydınlatılmadığı için karikatür sayılmaz. Bunlara ancak bürlesk denebilir, çünkü bu resimlerde yalnızca davranış töresine aykırılık yoluyle eğlendirmek amaç edinilmiştir.
Karikatürün, kendine özgü sadeliği ve didaktik maksadı geniş halk kitleleri tarafından benimsenmesine yolaçtı. Rönesans'ta karikatür, bir tek resmin birçok kere basılmasını sağlamak için tahta oymacılığı, hakkâklık, gravür gibi çeşitli sanatlarla birlikte gelişti. Karikatürde, insanları veya tipleri yergili olarak canlandırma şekli ilk defa XVI. ve XVII. yy.larda, Agostino Carracci (1557-1602) ve Giovanni Bernini (1598-1680) tarafından önemle ele alındı. XVI. yy.ın en güzel karikatürlerinden biri, küçük bir el arabasının içinde midesini taşıyan ve bir yandan da kusan bir oburu tasvir eden bir alman tahta oymasıdır.
Siyasî konuları amaç edinen karikatürler, XVI., XVII. ve XVIII. yüzyıllarda gelişti. Bu tartışmalara yolaçan konular arasında, Luther'ciliğin ortaya çıkışı, Mississippi Bubble mali planı ve İngiltere'de, Hannover hanedanıyle Jakobitler arasında meydana gelen hoşnutsuzluk sayılabilir. XVIII. yy.ın en ünlü iki karikatürcüsü Giovanni Tiepolo (1696-1770) ile William Hogarth'tır (1697-1764). Her iki sanatçı da genellikle fertlerden çok tipleri canlandırdılar. William Hogart'ın, Jakobit Lord Lovat'ı 1745'teki duruşmasında gösteren portresi bunlara bir istisna teşkil eder.

XIX. Yüzyıl başları

XIX. yy. karikatür sanatı altın çağını yaşadı. XVIII. yy.da Thomas Bewick'in tahta oymacılığı sanatını arıtması ve 1798'e doğru Aloys Senefelder'in litografyayı icat etmesi, karikatür sanatının rağbetini arttırdı. Bu teknikler sayesinde bir karikatürün binlerce defa basılabilmesi, karikatür sanatının gelişmesine yolaçtı. Eserlerin gerek nitelik gerek niceliği yönünden XIX. yy. karikatürcülerinin seviyesine hiç bir zaman ulaşılamadı.
XIX. yy. başlarının en usta ingiliz karikatürcüleri Thomas Rowlandson ve James Gillray'dır. Rowlandson (1756-1827) sanat hayatına suluboya resim ve yağlıboya portre yaparak başladı. Fakat 1781'e doğru komik resim çizmeğe başladı. Karikatür çizmekten çok zamanının tutumlarını bürlesk bir şekilde canlandırmağa yöneliyordu. Fakat bunların arasında, Quirk ile Ward arasındaki boks maçı gravürü (1812) gibi istisnalar da vardı. Bu gravür, oyunun yanı sıra Rowlandson'un boksörlere ve seyircilere karşı tutumunu da gösterir. Rowlandson'un eserlerinde hayalgücü ve şiddetli bir mizah hâkimdir.
Gillray (1757-1815), sosyal konulardaki, özellikle siyasî sorunlara değinen karikatürleriyle ün yaptı. Zaten hayatının büyük bir kısmını (en çok 1780'den 1811'e, sağlığını kaybedinceye kadar) siyasî meselelerle uğraşmakla geçirdi. Gillray'ın resimleri, bütün eski karikatürcülerinki gibi olaylarla doluydu. Onların, üstünde fikir yürütmekten ziyade «okunmaları» gerekiyordu. Gillray'ın tekniği serbest ve kuvvetli, hicvi ise vahşî idi. Gaddarca tasvir ettiği rus çarı Pavel I'in resmi, ilk portre karikatürlerden biridir. Portre karikatür XIX. yy. sonlarında İngiltere'de karikatür üslûbuna hâkim oldu.

Yoksulluk, George Cruikshank'ı (1792-1878) daha 13 yaşındayken profesyonel olarak resim çizmeğe sürükledi. 1810'larda çeşitli ingiliz gazetelerinde karikatürler yaptı. Üslûbu Gillray'inkini yansıtıyordu. Fakat Cruikshank, Gillray'den daha canlı ama daha az ustaydı. Cruikshank, 1820'lerin başında, İngilizlerin hicivden çok komiğe

Aisopos ile tilki
seramik, Etrüsk müzesi, Roma

önem vermelerini göz önünde bulundurarak, yüzyılın sonlarında kendisini büyük üne ulaştıran, kitap resimlemeğe yöneldi.

XIX. Yüzyıl ortaları

Fransa. XVIII. yy.da karikatürler diğer resimler gibi basılarak satılırdı. XIX. yy. başlarında gazetecilik mesleğinin bir kolu oldu. İlk önemli karikatür gazetesi 1830'da Charles Philipon tarafından kurulan ve haftada bir çıkan fransız gazetesi *La Caricature*'dü. Cumhuriyetçi görüşleri benimseyen *La Caricature* kısa zamanda geniş bir karikatürcü grubu kazandı. Jean Grandville, Henry Monnier, C. J. Traviès, Paul Gavarni ve Honoré Daumier bu karikatürcüler arasındaydı. Fakat, Louis Philippe hükûmetinin düşmanca davranışları gazetenin 1834'te kapanmasına yolaçtı. Yerini, Philipon'un 1932'de kurduğu günlük gazete *Le Charivari* aldı.
Philipon (1800-1862) ünlü karikatürlerden birinin yaratıcısıydı. Louis Philippe'i sembolize etmek için bir armut kullanınca mahkemeye verildi. Kendini savunmak için dört kısımdan meydana gelen bir resim ortaya koydu. Birinci kısımda, Louis Philippe, tepesine doğru daralan başının altında geniş ağzı, kalın gerdanı ve çok katlı çenesiyle tasvir ediliyordu. İkinci ve üçüncü kısımlarda hatları gitgide mübalağalı bir şekilde sadeleştiriliyor ve dördüncü kısımda iki küçük göz, burun ve ağızla birlikte bir armut kalıyordu.
Philipon'un gazetesinde çalışan en beğendiği karikatürcü Honoré Daumier (1808-1879) idi. Zamanının en büyük karikatürcüsü sayılan Daumier karikatürlerinde yalancılıktan, iki yüzlülükten ve haksızlıktan nefret ettiğini usta ve açık bir şekilde ortaya koydu. Bütün Paris hayatını kendine konu almakla birlikte yüksek mevkilerdeki dolandırıcılığı ve toplumdaki kendini beğenmişliği ön planda tuttu. En ünlü eserleri arasında *Enfoncé Lafayette* litografyasını ve *Le Ventre Législatif* serisini sayabiliriz. Daumier karikatür çizmeğe Fransa-Prusya savaşında da devam etti. Son önemli eseri harabeye dönen Paris üstündeki hüznünü belirten *Album du Siège*'dir.
Almanya. XIX. yy. ortalarında Almanya'da karikatür önem kazanmağa başladı. Almanya'nın ilk hiciv dergisi *Die Fliegende Blätter* (Uçan Yaprak), 1844'te Kaspar Braun ve Friedrich Schneider tarafından kuruldu. Alman dergileri fransız dergilerinin aksine siyasî ve toplumsal tenkitlere yer vermeksizin gelenekler ve ahlâk üstünde durdu. Alman üslûbu da iki önemli açıdan fransız üslûbundan ayrılıyordu. Fransızların, dolmakalem, kurşunkalem, suluboya ve guvaş kullandıkları yerde Almanlar yalnız dolmakalem kullanmak eğilimini gösterdiler; böylece resimlerini sade çizgilerle tasvir ettiler. Ayrıca Almanlar tenkit etmekten kaçınarak zararsız karikatürler ortaya koydular. Bu gelenek sonraları sayısı altıya kadar çıkan resimlerin birde toplanmasına yolaçtı. Bu resimlerden her biri hikâyenin bir bölümünü ortaya koyuyordu.

Bu türün ilk belli başlı ustalarından biri Wilhelm Busch'tu (1832-1908). Wilhelm Busch 1859-1871 arası *Fliegende Blätter*'de

«Ayyaşlar», L. Boilly'nin eseri, (1828)
Cabinet des Estampes, Paris

çalıştı. Bush'un resimlerinin çoğu yalnızca komiğe doğru yönelmekle birlikte Almanya'nın en usta karikatürcüsüydü. Ünlü *Max und Moritz* serisi amerikan komik resminin gelişmesine öncü oldu. XIX. yy.da alman dergilerinde yayımlanmayan, Amerikalıların *Katzenjammer Kids*'i, *Max ve Moritz*'in etkisini en iyi şekilde yansıtır. Busch ile birlikte çalışan diğer karikatürcüler, Adolf Oberländer, Adolf Hengeler ve Emil Reinicke idi. Bunların üçü da Busch gibi etkili oldular.
İngiltere. En ünlü mizah dergisi *Punch* 1841'de Londra'da kuruldu. O zamanlar sönmekte olan ingiliz karikatürünü *Punch* biraz olsun canlandırdı. Bu dergide zaman zaman, ustaca çizilmiş siyasî karikatürler yer aldı. Bu karikatürlerin en ünlüsü sir John Tenniel'in *Dropping the Pilot*'tır. Fakat dergideki karikatürler çoğunlukla diyaloglu hicivlerdi. Dergi, hiç bir zaman ingiliz burjuvazisinin hoşuna gitmeyecek bir karikatür yayımlamadı.

XIX. yy. sonları

İngiltere. İngiltere'de karikatür İtalyan Carlo Pellegrini'nin (1839-1889), 1864'te İngiltere'ye gelmesiyle canlandı. Pellegrini, portre karikatürünü, fransız karikatürcülerinin verdikleri sembolizmden arıttı. Önceleri resimlerini «Singe» imzasıyle yayımladı. 1869'da Thomas Gibson Bowles'in *Vanity Fair*'inde (1869'da kuruldu) devamlı olarak çalışmağa başlayınca imzasını «Ape» şeklinde atmağa başladı. («Ape» [ing.] ve «Singe» [fr.] kelimelerinin ikisi de maymun anlamına geliyordu).
Vanity Fair dergisinde, «Spy» (sir Leslie Ward) ve en ünlü karikatürcüsü Max Beerbohm (1872-1956) gibi başka karikatürcüler de vardı. *Yellow Book* ve *Savoy* dergilerinde de çalışan Beerbohm, *Caricatures of Twenty-Five Gentlemen*'la (Yirmi Beş Centilmenin Karikatürleri) [1896] başlayan dört karikatür kitabı yayımladı. Eserlerinde, Pellegrini'nin etkisi görülmekle birlikte, kendine özgü bir üslûp kullandı. En zarif resimlerinde, karikatür sanatı için

Gabrielo D'Anunzio
ile Ida Rubinstein
Sem'in eseri

Gambetta

André Gill'in gözü ile

Foto. Anderson-Giraudon, Viollet, N.Y.T., Cargat (LAROUSSE)

esas kabul ettiği havailiği en yüksek dereceye çıkardı.

Fransa. Fransa'da, 1850'lerden sonra, havai bir karikatür çeşidi olan, toplumsal komedi adlı yeni bir tür gelişti. *Journal Amusant, Le Rire, Le Chat Noir* ve *L'Assiette au Beurre* adlı yeni dergiler kuruldu. Caran d'Ache, Toulouse-Lautrec, Jean Louis Forain ve Théophile Steinlen gibi yeni sanatçılar ortaya çıktı. Bu sanatçılar *beau monde* adını verdikleri, sonradan görme burjuvaları, soyluları, Avrupa krallarını, tiyatro yıldızlarını ve kralların metreslerini karikatürlerinde tenkit ettiler. Bu arada aşağı sınıfların sempatisini kazandılar. 1870'lerde, dükkânlarda çalışan kızları, hizmetçileri ve işçileri eserlerine konu almağa başladılar. Güçlü ve iğneleyici karikatürcü Steinlen *Chansons Rouges*'unda Paris proletaryasını bütün gizli yönleriyle ortaya koydu.

Birleşik Devletler. A.B.D.'de karikatür hiçbir zaman büyük bir önem kazanmadı. Thomas Nast'ın (1840-1902) eserleri karikatürden çok siyasî konuları işleyen bir resim taslağı havasını taşıyordu. Bununla beraber bazı ünlü taşlamalarında (1869-1871) karikatür niteliğinde kuvvetli unsurlar göze çarpar. Amerikan siyasî resim taslakları genellikle alegorikti. Charles Dana Gibson'ın (1867-1944) eserlerinde de alegoriye doğru bir eğilim görülür. Gibson'un *Life's Comedy* adlı serisinde gerçek karikatür özellikleri göze çarpar.

XX. Yüzyıl

Almanya'nın en ünlü hiciv dergisi olan *Simplicissimus* Albert Langen ve Thomas Theodor Heine tarafından 1896'da Münih'te kuruldu. Heine ve Eduard Thöny'nin karikatürleri, dergide alman siyasetinin, ukalalığının ve militarizminin şiddetle yerilmesine yol açtı. 1902'de bu dergiye ilgi çekici ve ustalıklı karikatürleriyle Olaf Gulbransson da (1873-1958) katıldı. *Simplicissimus* 1967'ye kadar yayımlandı. Fakat son karikatürleri, bazı istisnalar haricinde bayağı idi ve ilgi uyandırmıyordu.

Birinci Dünya savaşından sonra, karikatür genel olarak bir gerileme devresine girdi. Bu her şeyden önce gazete ve dergilerde fotoğraf yoluyle klişeden yapılan resimlere gittikçe daha büyük yer verilmesinden doğdu. Savaştan sonra meydana gelen siyasî değişiklikler de karikatür sanatının gerilemesine ikinci bir sebep teşkil etti. Çok partili siyasî teşkilâtlar krallıkların yerini aldı. Siyasî karikatürcüler önceleri millî görüşleri toplu halde yansıttılar. Sonraları tek bir partinin görüşünü konu almağa yöneldiler. Parti siyaseti gibi dar konular da karikatürcülere fazla bir amaç sağlamadı.

Bu arada XX. yy.ın bazı üstün sanatçıları portre karikatür sanatına katkıda bulundular. Fransa'da André Rouveyre (1879-1962) *Visages des Contemporains*'indeki (Çağdaşların Simaları) basitleştirilmiş şekilleriyle dikkati çekti. İngiltere'de «Quiz» (Powys Evans), Aubrey Hammond ve Bohun Lynch portre karikatürleri çizdiler. Eserleri, resim taslağı olarak kabul edilen David Low (1891-1963), ara sıra siyasî karikatürler de yaptı. A.B.D. Ralph Barton (1891-1931) komik sanattan gerçek karikatüre yöneldi. Karikatürlerinde edebiyat ve tiyatro dünyasının tanınmış kişilerini canlandırdı. Barton *Vanity Fair* mecmuasını, meksikalı karikatürcü Miguel Covarrubias'ın (1904-1957) portrelerini yayımlamağa da teşvik etti.

Son zamanlarda karikatürün yeniden canlandığı görülür. Demir perde gerisinde birçok hiciv dergisi çıkar: Rusya'da ünlü (fakat sanat yönünden değersiz) *Krokodil*, Macaristan'da *Ludas Matyi*, Çekoslovakya'da *Dikobraz* ve *Rohaç*, Yugoslavya'da *Jez*, Bulgaristan'da *Sturshel* ve Doğu Almanya'da *Eulenspiegel*. Bu gazetelerdeki eserlerin çoğu sıkıcıdır. Fakat Doğu Almanya'da Henry Büttner adında çok usta bir teknik ressam, Polonya'da da genellikle afiş veya canlı resim yapan Jan Lenica vardır. Jan Lenica fırsat buldukça çok ustalıklı karikatürler yapar.

Batıdaki hiciv dergilerinin sayısı azdır. En iyileri, İsviçre'deki *Nebelspalter*, İngiltere'deki *Private Eye* ve Fransa'daki *Le Canard Enchaîne*'dir. Kübalı Nuez'in eserleri dikkate değer niteliktedir. Fransız karikatürcüsü Siné'nin düzene aykırı bir dergi olarak kurduğu *Massacre* uzun ömürlü olmadı.

Bugün amerikan karikatürünün yükü Albert Hirschfeld ve David Levine'in omuzlarındadır. Hirschfeld'in haftada bir çizdiği tiyatro karikatürleri New York Times gazetesinin belli başlı bir özelliğini teşkil eder. A.B.D.'de siyasî karikatüre yeniden hayat veren Levine'in eserleri ise *New York Review of Boks* dergisinde sürekli olarak çıkar. Levine'in karikatürleri Fransa'da da aynı derecede ünlüdür. *Le Nouvel Observateur* ayda birçok defa eserlerini basar. Eserlerinde Tenniel'in etkisi görülmekle beraber esas olarak birbirlerinden ayrılırlar. Tenniel eserlerinde ne kadar sakin ve heyecansızsa, Levine de aksine o derece canlı ve ateşlidir.

Türkiye. İlk mizah dergisi *Diyojen*'de (24 kasım 1870'te Teodor Kasap tarafından yayımlandı) çıkan ve kimlere ait olduğu bilinmeyen üç karikatür, türk karikatür sanatının ilk ürünleri olarak tanınır. *Diyojen* çıkmadan önce de, bir gazetenin haftalık «Kadınlara mahsus» ilâvesinde karikatür yayımlanmıştır.

Karikatür alanında kendini kabul ettiren ilk imza Cem*dir. Cem, *Kalem* dergisinde, siyaset ve ahlâk endişesiyle yüklü bir çalışmayı, güçlü çizgileriyle sürdürdü. Cemal Nadir (Güler*)-Ramiz* devrine kadar uzanan ilk dönemi etkiledi. Ahmet Münif takma adıyle Münif* Fehim (*Kelebek*) ve Rıfkı* (*Aydede*) bu devrin en önde gelen karikatürcülerindendi. Türk karikatür sanatında ikinci dönem Cemal Nadir-Ramiz okuludur. Ramiz, dergi karikatürcülüğünde başarılı oldu. Cemal Nadir, günlük gazetelerdeki devamlı ve başarılı çalışmasıyle bu sanat dalının halk arasında yaygınlaşmasını ve sevilmesini sağladı. Bu ikinci dönemde komik unsura ve günlük küçük olaylara daha çok önem verildi. Sanatçılar karikatürün ne olduğu meselesine eğilmedikleri için, dünya karikatür sanatının ulaştığı yeniliklerin gerisinde kaldılar. Bu dönemde yayımlanan *Aydede**, *Akbaba**, *Karikatür* ve *Şaka** dergilerinde, Sedat Nuri, Sadi Dinççağ, Ratip Tahir, Necmi Rıza, Orhan Ural, A. Barhun, Şevki, Salih v.b. imzalı karikatürler yer aldı. Cemal Nadir'den sonra, üçüncü dönemde Turhan Selçuk* Semih Balcıoğlu, Ali Ulvi*, M. Uykusuz*, Nehar Tüblek* v.b. gibi yeni sanatçılar yetişti. Turhan'ın *çizgiyle mizah* (graphie humour) deyiminin ışığı altında, çizgide sadeliğe, kişiliğe ulaşıldı. Bu dönemde günlük konu endişesi yerine, insanın değişen dünya ile mücadelesi, en önemli konu oldu. Karikatürün bir sanat olduğu gerçeği ortaya çıktı. Çizgi mizahı, toplumun çeşitli sosyal ve siyasî meselelerini işlerken, geçirdiği aşamalar içinde yepyeni bir türü, *kara mizahı* da (humour noir) geliştirdi. Karikatürde güldürmekten çok düşündürme amacı güdüldü. Böylece karikatür bir başyazı niteliği kazandı. Türk karikatürü milletlerarası üne ulaştı. 41 *Buçuk* ve *Dolmuş* mizah dergileri bu yeni sanat çizerlerinin okulu haline geldi. Suat Yalaz, Eflâtun Nuri, Bedri, Oğuz Aral, Ferruh Doğan, Mıstık. Sinan, Yalçın Çetin, Tonguç Yaşar, Zeki Beyner, Cafer Zorlu, Ferit Öngören v.b. çizerler bu ortamda yetişti. (LM)

KARİKATÜRCÜ i. (*karikatür*'den *karikatür-cü*). Karikatür çizen kimse: *Bugünkü fıkracının, karikatürcünün harp ile alay edebilmesi akılsızlığından geliyor* (N. Ataç). [M]

KARİKATÜRİST i. (fr. *caricaturiste*'ten). Karikatür çizen kimse. (*Eşanl.* KARİKATÜRCÜ.) || Hoş bir şekilde taklit yapan kişi. (M)

KARİKATÜRİZE sıf. (fr. *caricature*'den). Karikatür haline getirilmiş. || *Karikatürize etmek*, karikatür şekline sokmak; abartarak gülünç hale getirmek, anlatmak: *Sabah akşam Leylâ'yı karikatürize etmekten...* (Y. K. Kraosmanoğlu). [M]

KARİKATÜRLEŞTİRMEK geçl. f. (*karikatür*'den *karikatür-le-ş-tir-mek*). Karikatür şekline sokmak. || Bu durumu veya olayı çarpıtarak gülünç bir şekilde anlatmak. (M)

KARİMATA, İndonezya'da takımadalar; bağlı olduğu Borneo'nun batısında. Büyük adayı, Bangka ve Belitung adalarından ayıran boğaza adını vermiştir. (L)

KARİMOENCOVO, İndonezya'da takımadalar; Cava denizinde, Semarang açığında; sadece birkaç adasında insan yaşar (1 200 nüf.). Balıkçılık ve hindistancevizi yetiştiriciliği. (L)

KARİN sıf. (ar. *ḳarn*'dan *ḳarîn*). *Esk.* Az bir ara ile ayrılmış olan, yakın: *Olur karin-i sefalet çalışmamakla kişi* (Muallim Naci). || Aralarında devamlı ve sıkı ilişkiler bulunan arkadaş, komşu. || İstediği şeye ulaşmış olan, bir şeye sahip olan. || Padişahın daima yanında bulunan, mabeyinci. || *Karin etmek*, yakınlaştırmak, birleştirmek. || *Karin-i kabul*, kabule ermiş, razı olunmuş. || *Karin-i re'y-i sâib*, isabetli, düşünceye uygun. || *Karin-i tahsin*, beğenilmiş, uygun görülmüş.

— Din. [İslâma göre] iki yakın arkadaş. Bk. ANSİKL.

— Teşk. tar. Padişah yakınlarına ve emrinde bulunanlara verilen ad. (*Mabeyinci* de denir). || *Karini evvel*, hükümdar mabeyincilerinin başı (*başmabeyinci* veya *serkarin* de denir). Hükümdara yakın, birkaç mabeyinci bulunur ve hepsine birden çoğul olan *kurena* denirdi. || *Karini sani*, hükümdarın ikinci mabeyincisi.

— ANSİKL. Din. *Karin*, İslâmlıktan önceki dönemde, insanın her zaman yanında bulunan ruh anlamına gelirdi. Bu inanç putatapıcı çağdan, her insanın koruyucu bir totemi bulunduğu sanılan dönemlerden kalmadır. İslâmlıktan sonra, Ebubekir ile Talha, Ebubekir ile Ömer arasındaki yakın arkadaşlığa bakarak «iki karin» anlamında onlara *karineyn* dendi. Kelâm ilmine göre her insanın biri şeytan, biri melek olmak üzere iki yakını (karin) var sayılır. Bunlardan başka şairlere ilham veren cinlere de İslâmlıktan önceki dönemlerde karin adı verilirdi. Kur'an'a göre karin, insanın yanında gezen ve ikinci bir ruh olarak nitelenen gizli varlıktır. (M)

KARİNA i. (ital. *carena*'dan). Denizc. Gemi teknesinin su içinde kalan kısmı. || *Karina bakımı*, bir geminin karinasını temizlemek veya onarmak işi. || *Karina borda kaplaması*, bir geminin karinasında baştan kıça uzanan kaplama dizisi. (Bk. ANSİKL.) || *Karina bordası*, teknenin dış kenarı. || *Karina boyası*, gemilerin karinalarını boyamak için kullanılan ve teknenin yıpranmasını önlediği gibi, bileşimindeki zehirli tuzlar sayesinde tekneyi taretlerin, suyosunlarının ve kabuklu deniz hayvanlarının zararlı etkilerinden de koruyan sualtı boyası. || *Karina çarmığı basmak*, iç omurgaya karinaya kadar oturtulmuş bir ana direğin alt çarmıklarını karinaya bağlamak için germek. || *Karina etmek* (veya *basmak*), bir gemiyi, su altında kalan kısımlarını muayene ve tamir için, gerekirse omurgası sudan çıkıncaya kadar bir bordasının üstüne yatırmak. || *Karina fırçası*, ağaç gemilerde kullanılan çok sert bir çeşit fırçaya denirdi. (Karinaya yapışarak geminin hızını kesen yosunları, kabuklu böcekleri v.b. temizlemek için, iki ipe takılarak geminin altından geçirildikten sonra iki taraftan çekmek suretiyle kullanılırdı). || *Karina ızgarası*, bakım yapmak isteyen gemilerin, deniz gelgit sırasında çekildiği zaman üzerine oturtulması için kullanılan tahtadan yapılmış yatay kızak. (Bu onarım tarzı ucuza mal olur, ama yalnız kısa süreli onarmalarda elverişlidir; daha çok zaman isteyen işlerde gemiyi kuru havuza sokmak gerekir.) || *Karina kalafat sakızı*, gemilerin karinalarını kalafat etmek veya sıvamak için kullanılan, katranla karıştırılmış içyağı. || *Karina kaplama levhası*, ağaçtan yapılmış gemilerin karinasına kaplanan pirinç levha. || *Karina koyu*, Antiller'de gemilerin kışı geçirdiği koylara verilen ad. || *Karina kuşak kaplaması*, kuşakları meydana getiren kaplamaların her biri. || *Karina siliği*, denize indirilmeğe hazır durumdaki bir teknenin indirme işlemi sırasında bir yana yatmaması için karinasına geçici olarak tespit edilmiş. || *Karina takviye kaplaması*, geminin başlıca borda kaplamalarından her biri. || *Karina yağlamak*, bir geminin karinasını temizleyerek içyağı veya kalafat sakızıyle sıvamak. || *Bir geminin karina kaplamasını n kadar sökmek*, karina onarımında, su çizgisinden itibaren o sayı kadar kaplamayı değiştirmek üzere sökmek. || *Çivi kaplamalı karina*, bir geminin su altında kalan kısmının geniş tepeli çivilerle kaplı yüzeyi.

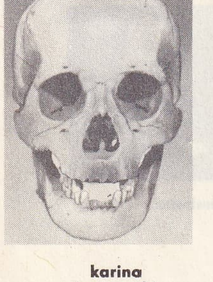

karina
(antropol.)

Foto. LAROUSSE

— Antropol. Bazı kişilerin veya bazı insan ırklarının kafatası kemikleri arasında gelişen orta ve ön arka çıkıntı. (Karina, bazen, kendiliğinden olur ve bir ırk özelliği meydana getirir, bu özellikle, Eskimolarda ve daha hafif ölçüde, Malenezyalı'larda görülür. Kimi zaman, oksu dikiş'in erken kemikleşmesi sonucunda meydana gelir.) || *Karina oluşumu*, bir insan kafatası üzerinde karina belirmesi veya oluşması.

— Havc. İlerlemeye karşı direnci çok azaltan bir biçim verilmiş cisim. || *Güdümlü balon karinası*, balonun gazla şişirilmiş ve biçimi az çok uzatılmış bir püro biçiminde olan kısmı. (En çok kullanılan karinanın önü hemen hemen küresel veya yumurtamsı, olur ve arkası koni biçiminde biter.)

— Mekan. *Karina merkezi, karina eğrisi*. Bk. DENGE.

— Zool. Vücudun herhangi bir yerinde bulunan yüksek, sürekli ve genellikle keskin çıkıntılara verilen ad. (Bazı böceklerin elitraları, bazı kuşların göğüs kemikleri karina şeklindedir.) || Bazı kuşların göğüs kemiğinin orta kısmında bulunan kemik çıkıntısı. (Vücudun bakışım düzlemine göre göğüs kafesinin dışına doğru yer alan karina kanat kaslarının tutunmasına yarar. Çok iyi uçan kuşlarda iyice gelişmiş olan karina, uçamayan bazı kuşlarda [msl. koşucu kuşlar] yoktur.)

— ANSİKL. Denizc. *Karina borda kaplaması*, saç gemilerde borda kaplamaları omurgada başlayarak yukarıya doğru devam eder. Bunlardan geminin boylam ekseni yönündeki ilk dördüne omurga, onların üstünde ve geminin iki yanında bulunan diğerlerine dış kaplaması, sonrakilere döşek başı kaplaması, en üstte, ana güvertenin tam altındakilere de su çizgisi borda kaplaması denir. Öteki kaplamaların özel bir adı yoktur. Ama, omurgadan başka her biri, omurgadan başlamak üzere, alfabe sırasına uygun olarak bir harfle belirtilir. Meselâ sintine kaplaması A, ondan sonraki kaplama B v.d. biçiminde adlandırılır. Borda kaplamasında, levhalar kıçtan baş bodoslamaya doğru numaralanmıştır. (LM)

KARİNA i. Astron. Güney yarıkürede, Ar go* gemisi grubunu meydana getiren takımyıldızlardan birinin adı. (Bu takımyıldızın en parlak yıldızı olan 0,86 kadirden Canopus*, Sirius'tan sonra gökyüzünün en parlak yıldızıdır.) [L]

KARİNALAMA i. (*karinalamak*'tan *karinala-ma*). Teknol. Bir hareketli cismin dış organlarını (uçak gövdesi, motor, gövde, zarf v.b.) karinalamak işlemi. (L)

KARİNALAMAK geçl. f. (*karina*'dan *karinala-mak*). Teknol. Bir akışkan içinde hızla yer değiştirecek hareketli cisimlere, ilerlemeye daha elverişli biçim vermek. (L)

KARİNALILAR çoğl. i. (*karina* > *karinalı*'dan *karinalı-lar*). Zool. Ön tarafında ince bir göğüs kemiği olan kuşları kapsayan alt sınıf; bu kuşlarda göğüs kemiği gemi karinasına benzer; kanatlarsa göğüs kemiği bulunmayan koşucu kuşların (devekuşu) aksine uçmağa elverişlidir. (L)

KARİNASIZLAR çoğl. i. (*karina* > *karinasız*'dan *karina-sız-lar*). Zool. Eski sınıflandırma sisteminde *koşucu kuşlar*'ı (devekuşu, amerika devekuşu, avustralya devekuşu, koşucu devekuşu) ve kanatsızları kapsayan kuş altsınıfı; çıkıntısız göğüs kemiği, uçmasına imkân vermeyen çok küçük kanatları, fakat ekseri çok hızlı hayvanlarla yarışabilmesi, başlıca özelliklerini meydana getirir. (L)

KARİNE i. (ar. *ḳarine*). *Esk*. Karışık bir iş veya meselenin anlaşılmasına ve çözümlenebilmesine yarayan iz, ipucu. || Bir durumun anlaşılmasına yardım eden hal, belirti.

— DEY. *Karine ile anlamak*, sözün gelişinden anlamak.

— Huk. Bilinenden bilinmeyeni çıkarmağa yarayan hukukî istidlâllere verilen ad. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. *Karine*, olan bir durumdan, olmayan bir durum hakkında bilgi sağlamağa yarar. Karineler kanunî veya fiilîdir. Kanunî karinelerde kanun hükmü, bilinen bir olaydan bilinmeyen bir olayı istidlâl etmektir. Kanundan doğan karineler ya bir *olay karinesi*'dir veya *hak karinesi*'dir. Olay karinelerinden istidlâl olunan şey bir durumdan ibarettir. Meselâ miras bırakanın ölümü anında terekenin borca batık olduğu resmen tespit edilirse, miras reddedilmiş sayılır (Med. kn. md. 545). Bu bir olay karinesidir. Alacağın devredilmesi halinde faizlerin ana para ile birlikte devredilmiş sayılması da aynı gruba girer (Borçlar kn. md. 168/III). Bunlara, birlikte ölüm karinesi de eklenebilir. Hak karinelerinde ise kanun, belli bir olay veya durumda bir hakkın yahut belli bir hukukî ilişkinin bulunup bulunmadığı sonucunu çıkarır. Zilyetliğin mülkiyete karine olması (Med. kn. md. 898) veya evlilik sırasında yahut evliliğin sona ermesinden itibaren 300 gün içinde doğan çocuğun sahih nesepli sayılması (Med. kn. md. 241) birer hak karinesidir. Kanundan doğan karinelerin bir kısmının aksi ispat edilebilir. Birlikte ölüm karinesinde, birlikte ölenlerden birinin daha önce öldüğü ispat edilebilirse, bu karine çürür. Bunlara genellikle *âdi karine* denir. Buna karşılık bazı karinelerin aksi ispat edilemez. Meselâ evlilik dışı doğan çocuk için açılan babalık davasında, ananın gebe kaldığı zaman iffetsiz olduğu ispat edilirse dava reddedilir (Med. kn. md. 302). Burada, «iffetsiz hayat sürme»ye kesin bir karine bağlanmaktadır. Bu şekilde bir hayat yaşandığı ortaya çıkınca babalık davası görülemez. Zira ortada *kesin karine* denilen aksi ispat edilemeyen bir durum vardır. Bk. FARAZİYE. *Fiilî karine*'lerde somut bir olayda, bilinen bir durumdan bilinmeyen bir sonuç çıkarılır. Ancak burada karine bir kanun hükmüne dayanılmadan hâkimin hayat tecrübelerine dayanan bir düşünce faaliyeti sonucu elde edilir. Karineler bir hukukî durumun aydınlanması, bir hukukî görünüşe güvenin korunması veya muamele hayatının özel gereklerinin karşılanması şeklinde bir ispat zorunluğunu kaldırması yahut temel kurumların varlığının korunması gibi çeşitli amaçlara hizmet eder. (M)

KARİNTHY (Frigyes), macar yazarı ve gazetecisi (Budapeşte 1887-Siofok 1938). Yergili portreleriyle tanındı. Daha insanca bir toplum özlemi içinde nazireler (*Esik a Ho* [Siz Böyle Yazarsınız] ve *Igy İrtakti Karikaturen* [Biçimleri Bozan Ayna], 1912), bir dram (*Holnap Reggel* [Yarın Sabah], 1916), romanlar (*Utazas a Kopanyam Körül* [Kafatasımın Çevresinde Gezi], 1937) şiirler ve hikâyeler yazdı. (L)

KARİNTİN i. (fr. *carinthine*). Miner. Kärnten'de bulunan mavimsi hornblent çeşidi. (L)

KARİR sıf. (ar. *ḳarîr*). *Esk*. Herhangi bir durumdan sevinç duymuş olan, sevinmiş, kıvançlı. || *Karîr-ül-ayn*, gözü aydın: *Etti karîr-ül-ayn hep ahbâbı ol necl-i necib* (Recaizade Ekrem). [M]

KARİRİ'LER, bugün büyük bir çoğunluğu medenîleşmiş olan ve Bahia, Pernambouc, Piaui Ceara devletlerinin sınırları içinde yaşayan brezilya yerlileri. (L)

KARİSİMBİ, Kongo ve Ruanda sınırında volkanik kütle, Albert Millî parkında; 4 460 m. (L)

KARİTAS i. (lat. *caritas*). Hıristiyan ilâhiyatçıların dilinde, kişinin hem kendi adına Tanrı'ya, hem tanrı yaratığı olarak hemcinslerine karşı beslediği tabiatüstü sevgi. (L)

KARİTE i. (uolofça k.). Tropik Afrika'da yetişen ve yağlı meyvesi yenebilen ağaç. (*Sapotaceae* familyasından). || *Karite yağı*. Bk. YAĞ.

— ANSİKL. *Karite* (veya *yağ ağacı*) [*Butyrospermum Parkii*], Mali, Senegal ve Gabon'da yetişen bir ağaçtır; solgun yeşil renkli, eti tatlı, yumurtamsı meyvesinin içinde bir bademi vardır; bundan «karite yağı» veya «galom yağı» denilen, yenilebilir bir yağ çıkarılır.

Yetişkin bir karite, yılda 12 kg kadar meyve verir; bunun bademlerinden 3,5 kg yağ alınır.

Karitenin açık pembe kerestesi, doğramacılık, marangozluk, ince marangozluk, tornacılık ve araba yapımı için çok elverişlidir. (L)

KARİYAMA i. Zool. Oldukça ince yapılı, külrenginde büyük kuş; bacakları ve kuyruğu uzun, gagası biraz kıvrıktır; Güney Amerika'nın geniş kırlarında yaşar. (Kolayca evcilleşir. Bataklık kuşlarının kariyamagiller familyasından.) [L]

Kariye camii, İstanbul'da Edirnekapı yakınında kiliseden bozma cami. İmparator Iustinianos zamanında aynı yerde, basilika tipinde olduğu sanılan ve bugün belirli izi kalmayan ilk büyük *Khora kilisesi* yapıldı. Bugünkü yapının en eski kısımları olan naos ve iç narteks muhtemelen Komnenos'lar devrinde Aleksios Komnenos I'in (1118-1143) kaynanası Maria Dukaina tarafından yaptırıldı. Latin istilâsı sırasında çok harap olan manastır ve kilise, Andronikos II zamanında Büyük Logothetes Theodoros Metokhites tarafından tamir ettirildi ve yapıya bir dış narteks ile kuzeyindeki bir geçit ve güneyindeki parakklesion eklendi (1313).

kariyama

Binanın XII. yy.dan kalma olduğu anlaşılan kısmı dört geniş kemere oturan bir kubbe ile örtülü kiborion şeklinde bir naos, bunun doğusundaki bema ve yarım daire planlı apsis'ten ibaret olan esas bina ile batısındaki iç narteks'tir. Narteks, kemerlerle dört bölüme ayrılmıştır. Bunların uçta olan iki tanesi birer kubbe ile örtülüdür.

Esas kilisenin etrafına XIV. yy. başında yapılan eklemelerden güneydeki, kendi başına bir mimarî bütün olan üzeri kısmen bir kubbe ile, diğer kısımları tonozlarla örtülü, tek nefli, tek apsisli bir parakklesiondur. Kuzeydeki ek daha önemsizdir ve dar bir dehlizden ibarettir. Gene aynı tarihlere ait olan dış narteks, binanın batı kısmını sınırlar ve köşede parakklesion ile birleşir. Binanın farklı zamanlarda yapılmış olan kısımları özellikle apsis cephesinde ayırt edilir. Parakklesion'un bütün cephelerinde Son Bizans devrine özgü hareketli ve renkli tuğla - taş işçiliği dikkati çeker.

karkaju

Bugün mevcut mozaiklerin çoğu Son Bizans devrinin başlarına (XIV. yy.ın ilk yarısına) aittir. Dış nartekste İsa'nın hayatı, iç nartekste ise Meryem'in hayatı ile ilgili sahneler tasvir edilmiştir. Bunlardan başka iç nartekste Khalke İsa'sı panosunda İsa, Meryem, prens İsaakios, Komnenos ve Palaiologos'lardan bir prenses, Theodoros Metokhites'in İsa'ya kilise maketini takdim ettiği vakıfçı panosu, dış nartekste Pantokrator İsa, ayrıca kemer ve kubbe içlerinde Tevratta anılan peygamberler ile hıristiyan azizleri tasvir edilmiş, çok ilgi çekici dekoratif bordürlerle sahneler birbirinden ayrılmıştır. Naostaki mozaiklerin en önemlisi Meryem'in ölümü (Koimesis) sahnesidir.

Parakklesionda freskler vardır. Bu resimlerde Anastasis («İsa'nın yeniden dirilişi») ve mahşer sahnesi olmak üzere iki büyük konu tasvir edilmiştir. Ayrıca kemer içlerinde, pandantiflerde ve dilimli kubbenin her diliminin içinde, melek, aziz ve kilise yazarları figürleri vardır.

Mozaik ve freskler o devir bizans resim sanatının en ilgi çekici örneklerindendir. Oldukça iyi bir perspektif anlayışı, derinlik fikri, figürlerin hareket ve plastik değerlerinin verilişi ve figürlerdeki dikkati çekecek derecedeki uzama, bu üslûbun tipik özellikleridir.

Kariye kilisesi İstanbul'un alınmasından sonra hıristiyanların elinde kaldı. An-

Kariye camii
«Papazlar ve Meryem»
XIV. yy. mozaiği

Foto. Sebah ve Joaillier (LAROUSSE)

cak Bayezid II'nin vezirlerinden Atik Ali Paşa tarafından camiye çevrildi. Bu sırada mozaik ve fresklerine dokunulmadı ve bunlar uzun süre açık bırakıldı. Kariye camii 1765'te önemli bir tamir gördü. Daha sonra mozaik ve fresklerinin bir kısmının üzeri ne bu yüzyılda camiye ek olarak Beşir Ağa tarafından okul ve imaret yaptırıldı. Cumhuriyet devrinde, önce Vakıflar idaresince tamir edildi; daha sonra Amerikan Bizans enstitüsü tarafından restore edildi ve incelendi. Bugün Ayasofya müzesine bağlı olan bir müzedir. (→ Bibliyo.) [M]

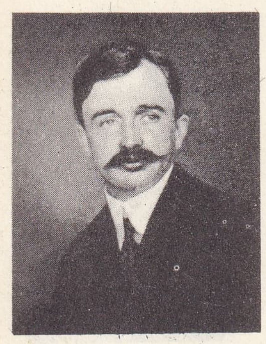

KARL I
Avusturya İmparatoru

KARİYER i. (fr. *carrière*). Meslek: *Bu münasebetin sizin kariyerinize kadar su-i tesir edeceğini...* (Y. K. Karaosmanoğlu). ‖ Diplomatlık. ‖ Üniversite öğretim üyeliği mesleği (AKADEMİK KARİYER de denir). [M]

KARİYON i. (fr. *carillon*'dan). Aralarında uyumlu olan dört çanı sırayle çalmak için kullanılan bir âlet.

— ANSİKL. Müz. Ortaçağ'da kariyonun genellikle altı sesli gam çıkaran (*do, re, mi, fa, sol, la* ve bazen de *si* bemol) üç ilâ sekiz çanı vardır. Daha sonra özellikle Kuzey'de küçük çekiçlerle çalınan bu çanlar, kilisenin kulelerine yerleştirilir ve saat başlarını, haber verirdi; bu çanlar tokmaklı çanlardan önce kullanılmıştır. XVI. yy.'dan sonra, çanların sayısı arttırıldı, bir de klavye kondu ve bu basit işaret aracından ilkel de olsa çok sesli küçük melodiler çıkmağa başladı; zamanla bulunan bir pedal sistemi büyük çanların eklenmesini sağladı. Bu yeni çan sistemi 1583'te Mechelen şehrindeki Saint-Rombaut kilisesinin kulesine yerleştirildi. Ortaçağ sonlarında ve Rönesans boyunca kariyon daha çok eski Hollanda topraklarında yayıldı; özellikle önemli olaylar için tören yapılırken kullanılırdı. O çağın gözetleme kulelerinde de kariyon bulunurdu. Kendi kendine işleyen kariyonlarda kariyoncunun işini bir kasnak görür; kasnağın türlü biçimleri vardır: ipleri çeken mapaların, takılı olduğu az veya çok büyük bir silindir biçiminde de olabilir. Ayrıca tokmakları küçük motorlar veya manyeto ile hareket ettiren elektrikli klavyeler de vardır. W. Byrd, Gaultier, Louis ve François Couperin, Lebégue, Marin Marais orkestra müziğinde çan seslerini ilk kullananlar arasında sayılır. J. S. Bach, J.-F. Rebel, Mozart, Liszt, Moussorgski, Debussy, Ravel, v.b. da bu çalgıdan yararlanmışlardır. Yeni orgcular için kariyon sadece sistematik aralıklı notaların üzerine kurulan bir toccate'-dır (Vierne, Dupré, Nibelle v.b.). [L]

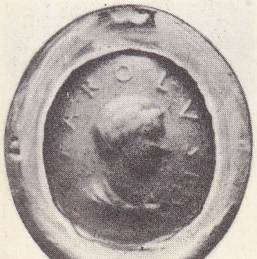

KARL III'ün
mührü

KARİTAS i. (lat. *caritas*). İlâhiyatçıların dilinde Tanrı'ya olan doğaüstü sevgi ve Tanrı'nın yaratıkları olan insanlara duyulan sevgi. (L)

KÂRİZ i. (fars. *kâhriz*'den *kâriz*). *Esk.* Pis suların akıp gitmesi için yer altında açılan su yolu, lağım, keriz. (M)

KARİZE i. (lat. *carex*, bitki'den fr. *cariset*). XVIII. yy.da İngiltere'de dokunan, Flandre'da boyanan ve dimi örgülü bir cins kaba yün şayak. ‖ Yolluk için kullanılan bir tip kaba kanava. (L)

KARKABİTSAS (Andreas), yunan yazarı (Lekhaina, Hileia 1866 - ay.y. 1922).XIX. yy. sonunun en büyük nesir yazarlarından biri. Başlıca romanları: *O Zitianos* (Dilenci) [1897]; *Arkeolog* (1904). Başlıca hikâyeleri: *Logia tis Ploris* (Konuşulanlar) [1899]; *Palies Agapes* (Eski Aşklar) [1900]. (L)

KARL IV VON LUXEMBURG
Fransa kralı Charles V ile Fouquet'nin eseri
Bibliothèque Nationale, Paris

KARJALA, Finlandiya'da eski il, ülkenin güneydoğu kısmını (modern Viipuri ili ve Kuopio'nun doğu yarısı) içine alırdı. Finlandiya Karjalası 1617'de Stolbova antlaşmasıyle İsveç tacına bağlandı; 1721'de Uusikaupanki antlaşmasıyle (Nystad), güney kısmı ayrıldı, sonra Hamina antlaşmasıyle (1809) yeniden Finlandiya büyükdüklüğüne bağlanarak aynı anlaşma uyarınca bu ülkeyle birlikte Çarlık Rusyası'na katıldı. Ladoga gölü ile Finlandiya körfezi arasındaki Karjala kıstağında, fin ordusunun sovyet ordusunu durdurmak için yaptığı *Kış savaşı* (30 kasım 1939 - 13 mart 1940) sırasında şiddetli muharebeler oldu. Alman - Sovyet savaşı sırasında finlandiya birliklerinin Karjala'da (özellikle Mannerheim mevzii ile, Ladoga ve Onega gölleri arasında) kurduğu sağlam savunma hatlarını, 1944 haziranında Maretzkov (Karjala cephesi) ve Govorov (Leningrad cephesi) kumandasındaki sovyet birlikleri zorladı. Viipuri'nin 20 haziranda, Petrozovodsk'un 29 haziranda düşmesiyle, Baltık - Beyaz deniz kanalı yolu açıldı. Moskova (1940) ve Paris (1947) antlaşmalarıyle S.S.C.B., Viipuri ilinin büyük kısmını ilhak etti. Bu bölgede yaşayan bütün halk (404 000 kişi) göçerek, Finlandiya topraklarına dağıtıldı. (L)

KARJALAİNEN (Ahti), finlandiyalı siyaset adamı (Helsinki 1923). Başkan Kekkonen'in yakın arkadaşı. 1957'den 1958'e kadar maliye, 1959'dan 1961'e kadar ticaret ve sanayi, 1961'den 1962'ye kadar dışişleri bakanı oldu. Çiftçilerin lehine sonuçlanan şubat 1962 seçimlerinden sonra dört burjuva partisi ve en önemli işçi kuruluşu olan Merkez İşçi partisi temsilcileriyle bir Birlik bakanlığı kurdu. Fakat şiddetli bir sosyal kriz sonunda 30 ağustos 1963'te istifa etmek zorunda kaldı. Halen Virolainen kabinesinde dışişleri bakanıdır. (L)

KARKAJU i. Zool. (bir amerika yerli dilinden). Amerika porsuğunun yaygın adı (*Taxidea Americana*). [L]

KARKARA i. (ar. *kerker, karkar*, su kuşu). Zool. *Esk.* Bataklık bölgelerde yaşayan ve sorguç tüyleri süs olarak kullanılan turna türü. (M)

KARKARALİNSK veya **KARKARALI.** S. S.C.B.'de (Kazakistan) demir filizi çıkarım merkezi, Karaganda maden kömürü yatağı yakınında. (L)

KARKAS i. (fr. *carcasse*). Yapı iskeleti. (M)

KARKEZ i. (fr. *carcaise*). Camların tavlanması ve eritme potalarıyle frit'lerin ısıtılmasında kullanılan alçak tavanlı ve küçük boyutlu camcı fırını. (L)

KARKİNOS. Yun. mit. Efsanevî yengeç. Burçlar kuşağı takımyıldızlarından biri. Hera onu Lerne'de Hydra'nın imdadına gönderdi, Herakles'i ayağından soktu ve Herakles tarafından öldürülünce Hera tarafından göğe götürüldü. (L)

KARKİNOS Büyük, atinalı trajedi şairi (M.Ö. 450'ye doğr.). Aristophanes eserlerinde onu alaya almıştır. (L)

KARKİNOS Küçük, yunan trajedi şairi (M.Ö. 380'e doğr.). Birçok eser yazdı. Güç anlaşılır bir üslûbu vardı. (L)

KARKİNOS Naupaktos'lu, M.Ö. VII. yy. yunan destan şairlerinden. *Naupaktos Türküleri* adlı bir eseri vardır. (L)

KARKİSİYA, Elcezire'de tarihî şehir. İmparator Jovianus'un (363) Cezire'yi alan İranlılarla yaptığı antlaşma gereğince İran'a bıraktığı şehri 640'ta Habib bin Mesleme savaş yapmadan Araplar adına teslim aldı. Bu tarihten sonra Karkîsiya, Diyarbakır vilâyetine bağlı Habun ilçesinin merkezi oldu.

İslâm ortaçağ savaş tarihinde Karkîsiya adı sık sık geçer. Abdülmelik kendisine başkaldıran Abdullah bin Zübeyir ve kardeşi Musanın üzerine yürüdüğü zaman bu şehre geldi (690). Burada bağımsız bir hükümdar gibi hüküm süren Züfer bin Hanis, isyancıları desteklemekteydi. Karkîsiya, X. yy.da Mezopotamya'da yapılan savaşlara sahne oldu. Birçok defa Mısır hükümdarları ülkelerini Karkîsiya'ya kadar genişlettiler. Bu arada Tolunoğlu Ahmed, şehri ele geçirdiyse de halife El-Mutemid'in kardeşi El-Muvaffak geri aldı.

Bugün küçük bir köy olan Karkîsiya'da 30 - 40 kerpiç ev vardır. (M)

KÂRKİYA hanedanı, Gilan'da hüküm süren ve imam Ali soyundan gelen bir hanedanın adı (1359-1590). Bu ailenin sonuncu hükümdarı Kârkiya Ahmed Han, safevî hükümdarı Şah Abbas'ın baskısı üzerine Osmanlılara sığındı (1590). Gilan ülkesi de böylece Şah Abbas'ın eline geçmiş oldu. (M)

KÂRKİYA MİRZA ALİ, imam Ali soyundan Gilan hükümdarı (öl. XV. yy. sonu). Şah İsmail henüz küçük bir çocukken Erdebil'den müritleri tarafından Mirza Ali'nin yanına kaçırıldı. Akkoyunlu Rüstem Bey, Şah İsmail'i almak için Mirza Ali'ye başvurduysa da, Mirza Ali çeşitli sebepler ileri sürerek İsmail'i göndermedi. İsmail onun yanında büyüdü. (M)

KARKONOSZE, çekçe **Krokonoşe,** alm. **Riesengebirge,** Bohemya dikdörtgeninin doğu kenarındaki Dev Dağları'nın lehçe dilinde adı; *Sniezka*'da (veya *Snezka*) 1 603 m. Bohemya'nın billûrsu kenarının bir parçası olan Karkonosze, bol yağış alır; çekoslovak yamacında Labe'nin (Elbe) kaynağını besler; Polonya yamacından Bobr doğar. (L)

KARKUŞU bİş. i. Zool. Hemen her tarafı beyaz tüylü küçük (15 sm) ötücü kuş; üzeri az çok açık esmer ve yer yer siyah benekli-dir, yelveye benzer, kutup bölgelerinde yaşar. (Karkuşu [*Plectrophenax nivalis*] Kuzey kutbuna en yakın [Grönland'ın kuzeyinde 83° enlem] yuva yapan ötücü kuştur. Sergçegillerden.) [L]

KÂRKÛYE, Halep'in hamdanî emîri Seyfüddevle'nin (X. yy.) İran asıllı mabeyincisi ve kumandanı. Emîr öldükten sonra, oğlu ve vârisi olan Ebulmeâli'yi Halep emîrliğinden uzaklaştırdı (968). Halep'i ele geçiren Bizanslılarla bir antlaşma yaptı. Buna göre Halep emîrliği, bir kısım topraklarını düşmana bırakmakla kalmıyor, yıllık bir haraç ödeyerek Bizans'ın himayesini kabul ediyordu. Kârkûye, 975'te, subaylarından biri olan Bekcur tarafından devrildi ve tutuklandı. (L)

KARL I. Bk. CHARLEMAGNE.

KARL I (Persenbeug, Aşağı Avusturya 1887 - Funchal, Madeira 1922), Avusturya imparatoru ve Macaristan kralı (KAROLY IV). İkili Avusturya - Macaristan devletinin son hükümdarı (1916-1918) olan Karl Franz Joseph Otto von Habsburg - Lorraine, imparator Franz - Joseph I'in kardeşi arşidük Ludwig'in büyük oğlu arşidük Otto'nun oğlu-dur. 21 Kasım 1916'da ölen büyük amcasının yerine geçtiği zaman ülke tehlikeli bir durumda idi. Almanya ile ittifakın ikili krallığı felâkete sürüklediğini gördü ve prens Sixte de Bourbon'un aracılığıyle müttefiklerle gizlice pazarlığa girişti. Fakat üçlü ittifak devletleri onun tekliflerini kabul etmedi. Açığa vurulan tekliflerin doğru olmadığını ispatlamak amacıyle Berlin'e yaklaşmak zorunda kaldı. Tacını kurtarmak için yaptığı çabalar boşa gitti. Avusturya cumhuriyet ilân edince (2 kasım 1918) Macaristan'a çekilmek zorunda kaldı ve devlet işlerine karışmaktan vaz geçti. İsviçre'de yerleştikten sonra 1921 ekiminde Budapeşte'de bir hükûmet darbesi yapmayı denedi. Naip Horthy'nin karşı koyması ve Elçiler konferansının muhalefeti üzerine başarı sağlayamadı. Tutuklandı ve Madeira'da ikamete mecbur edildi. Orada yoksulluk içinde öldü. Bourbon - Parma hanedanından prenses Zita'dan sekiz çocuğu oldu. Büyük oğlu arşidük Otto, Avusturya tahtı üstünde hak iddia etmektedir. (L)

KARL I ALEXANDER (Stuttgart 1684-Ludwigsburg 1737), Württemberg dükü (1733-1737). Prens Eugen'in kumandasında Türklerle savaşan avusturya ordusuna katıldı. (L)

KARL II EUGEN (Brüksel 1728-Hohenheim 1793), Württemberg dükü (1737-1793). Stuttgard «akademi»sini (Karlsschule) kurdu (L)

KARL III Şişman (Neidingen 839-ay.y. 888), Alamanlar'ın kralı (876-882), Batı imparatoru (881-887), Fransa kralı (884-887). Germen Ludwig'in küçük oğlu. Baba mirasını kardeşleri Karlmann ve Ludwig ile bölüştü. Payına, Bavyera Pannonia, Carinthia ile birlikte cizyeye bağlı islav ülkeleri düştü. 880 ve 882'de kardeşleri ölünce, onların toprakları Genç Ludwig'in elde et-

Foto. «Illustration» (LAROUSSE)

tiği Lorraine ile birlikte kendisine kaldı. Sarazenlerle döğüşmek için papa tarafından çağırılınca, 879'da İtalya krallığına sahip oldu ve 881'de Roma imparatoru olarak taç giydi. 884'te Fransa kralı seçildi, Eski Charlemagne imparatorluğunu nazarî olarak yeniden kurdu. Elinde kuvvetli bir ordusu olmasına rağmen Paris'i kuşatan Normanlara ancak altın ödeyerek çekilmelerini (886) sağladı. Sara nöbetleri ve ilerigelen saray adamları karşısında günden güne artan çekingenliği genel bir hoşnutsuzluk yarattı. Tribur'da (aralık 887) tahtından indirildi. Bir ay sonra da halef bırakmadan öldü. (L)

KARL IV VON LUXEMBURG (Prag 1316 -a.y. 1387), Germania kralı (1346-1378), Bohemya kralı (KAREL I) [1347-1378], Germen imparatoru (1355-1378). Bohemya kralı Kör Jan'ın büyük oğlu. Fransa sarayında yetişti. Çok bilgili idi. Papa Clemens VI ile sıkı ilişki kurdu. Bohemya kralı olunca, imparator Ludwig IV'e karşı Romalıların kralı seçildi (1346). Ludwig IV ölünce (1347), İtalya tacını elde etmek için Milano'ya ve Kutsal İmparatorluğun tarafından takdisi için Roma'ya (1355) gitti; fakat, İtalya'yı tamamıyle Visconti'lerin ve papanın etkisi altında bıraktı. Parasızlık yüzünden dünya krallığı düşüncesinden vaz geçti, Almanya ve hanedanını gözeten bir siyaset gütmekle yetindi. Kutsal Roma-Germen imparatorluğuna yeni bir düzen vermeğe çalıştı, fakat hiç bir idarî organ kurmadı; böylece imparatorluk unvanı sözde kaldı. Yalnız, kilisenin başını bilmezlikten gelen bir seçim sistemi (1356) koyarak Papalığın vesayetinden kurtulmağa çalıştı. Bohemya kralı ve Luxemburg hanedanının başı olan Karl, fiilen hükümdar olabilmek için gücünü ve kaynağını büyük aile mülklerinden almak gerektiğine inandı ve toprak edinme yoluna başvurdu. Saltanatının sonunda, Luxemburg hanedanının elinde şu yerler vardı: Luxemburg, Bohemya, Moravya, Silezya, Lausitz ve Brandenburg (yani seçici prensliklerin yedide ikisi). Bohemya'nın ekonomik hayatını canlandırdı ve orada, sonradan parlak bir bilim merkezi olan Prag üniversitesini kurdu (1347). En güçlü alman prenslerinden biri oldu. Macaristan ve Polonya kralı Lajos'un kızı prenses Maria'yı oğlu Sigismund'a alacağını vaadederek oğlunun Macaristan kralı olma imkânını hazırladı; büyük oğlu Venceslas'ı, Bohemya (1363) ve Romalılar (1376) kralı ilân etti. Bu mutlu sonuçlara ulaştığı halde Karl IV öteki prensler üzerinde kesin bir otorite sağlayamadığı gibi Schwaben (1351) ve Rheinland (1354) şehir birliklerini de denetimi altına alamadı. Böylece Karl IV'ün ölümü 1250'de başlayan evrimin sonu oldu. Bu evrim boyunca Kutsal Roma-Germen imparatorluğu teşkilâtlanmamış bir topluluk halinde kaldı ve dünya krallığı hayalini bir yana bıraktı.

— İkonogr. İmparatorun bir heykeliyle Daniel Gran'ın yaptığı, Karl IV'ü tanrılaştıran tavan freski, kendi kurduğu Viyana millî kitaplığını süsler. (L)

KARL V (veya IV) **LEOPOLD,** Lorraine dükü (Viyana 1643-Wels, Rheinland 1609). Almanca tarihlerde Lothringen (Lorraine) dükü Karl V Leopold diye geçer. Yurdu Fransızlar tarafından işgal edildiği için hiç bir zaman dükalığının başına geçmedi. Fransa kralı Louis XIV'ün amansız düşmanıydı. Avusturya hizmetine girdi ve feldmareşal oldu. Osmanlılarla savaştı. 1883 Viyana kuşatmasında, imparator Leopold savaşın kaçınılmaz bir şekil aldığını görünce, ordularının başkumandanlığını eniştesi olup evvelce, Lehistan (Polonya) krallığına namzet göstermiş olduğu Karl Leopold von Lothringen'e verdi. Dük Karl, Viyana önünde Jan Sobiyeski'nin getirdiği yardımcı kuvvetlerin bir kısmına kumanda ederek Türklerle savaştı (1683). Daha sonra da Budin (1686) ve Mohaç (1687) savaşlarına katıldı. Başarılı bir kumandandı. Ölümünden sonra, Ryswick barışıyle dükalığı oğlu Leopold'a geri verildi (1697). [L]

KARL V veya **ŞARLKEN** (Gand 1500-Yuste, Estremadura 1558), Kutsal Roma-Germen imparatoru (1519-1556), Hollanda prensi (1516-1555), İspanya kralı (CARLOS I) [1516-1556]. Avusturya arşidükü Güzel Philipp ile Castilla kraliçesi Çılgın Juana'nın oğlu. Flandre'da doğdu ve orada yetişti. Bourgogne'lu bir prensti. Chièvre, Carondelet, Gattinara gibi iyi danışmanları da orada yetişmişlerdi. Büyükbabası Avusturyalı Maximilian'ın evlenme yoluyle akrabalık kurma siyasetiyle sağlanan bir sürü miras sayesinde geniş bir imparatorluğa sahip oldu. Maximilian, Marie de Bourgogne ile evlenmekle, Bourgogne ve Avusturya'nın miras yoluyle Karl'a geçmesini sağlamıştı. 1506'dan sonra Karl, babası Güzel Philipp'in ölümüyle, Hollanda'nın (Flandre'dan Groningen'e kadar) ve Franche - Comté'nin sahibi oldu. 1516'da, Maximilian ölünce Habsburg'ların Avusturya'daki topraklarını (Yukarı Avusturya ve Aşağı Avusturya arşidüklüğü, Etelermark, Krain ve Kärnten düklüğü, Tirol kontluğu ve Yukarı Alsace landgravlığı) kendi ülkesine kattı. Bu arada ana tarafından büyükbabası Aragon'lu Fernando'nun ölümü üzerine (1516), annesi Çılgın Juana'nın aleyhine, Amerika'daki geniş ispanyol sömürgelerine, Castilla, Aragon, Napoli ve Sicilya krallıklarına sahip oldu. Sonunda, bütün bu unvanlarına, 1519'da, François I ile İspanya kralı Karl I arasında pazarlığa yolaçan bir seçimle, «kutsal roma germen imparatoru» unvanını ekledi. İspanyalı Karl sonunda, Jakob Fugger tarafından çıkarılan ve seçimden sonra ödenecek poliçelerle, fransız ekürüne karşı florin'in üstünlüğünü sağladı; bonolar, seçicileri elde etmeğe yaramış ve avusturyalı bankerin hem Karl'ın ailesinin şükran borcunun Habsburg'lara ödenmesini, hem yapılan işte taahhüt ettiği 850 000 florin karşılığında, imparatorlukta çok elverişli bir mevki edinmesini sağlamıştı (Karl V'in mallarından birçoğunun satın alınması: bakır, civa madenleri [Almaden] v.b.).

Bu seçim, daha on dokuz yaşında iken Karl V'i «ülkesinde güneşin hiç batmadığı çok geniş bir imparatorluk»un sahibi yapıyordu. Onun hegemonyasına karşı koyacak oldukça güçlü tek krallık Fransa idi. Etraftan kıstırılan bu krallık, dayanabilecek gibi görünmüyordu. Karl V, Yiğit Charles'ın ölümünde Louis XI tarafından ilhak edilen Bourgogne mirasının parçalarını (Bourgogne ve Picardie düklüğü) istiyordu. Bu engel bir defa kaldırılınca Hıristiyanlığın savunucusu Karl V, dinsizler ve kâfirlerle olan savaşına devam etmeğe ve bu yoldan bir dünya krallığı kurma yolundaki istekleri gerçekleştirmeğe hazırlanıyordu. Hayatı boyunca peşinden koştuğu, fakat ulaşamadığı bu hayal, gerçek zaaflarını saklayamayan imparatorluğu dışa karşı kuvvetli gösteriyordu. Karl'ın her şeyden önce, çok dağınık olan ülkeleri birbiriyle bağlantılı değildi; bunlar, sadece, dil, gelenek ve imtiyazlar bakımından değil, aynı zamanda, aralarındaki uzaklıklar bakımından da birbirlerinden çok ayrıydı. Hükümdar, bu yüzden, saltanatı bıraktığı sırada bu ülkelere sayısını zor hatırladığı yorucu geziler yaptı (Almanya'ya 9, İspanya'ya 6, Fransa'ya 4, Afrika'ya 2, İngiltere'ye 2, İtalya'ya 7 ve Hollanda'ya 10 yolculuk). Her yerde aynı zamanda bulunamayacağı için çok defa yetkilerinin önemli kısmını naiplere bırakırdı (halası Marguerite d'Autriche ve kız kardeşi Macaristan'lı Maria Hollanda'da; Utrecht'li Adrianus İspanya'da). Öte yandan bölgesel imtiyazlar otoritesini sınırlamaktaydı: İspanya'ya ilk seyahatinden sonra Castilla'lıların hürriyetlerini (Valladolid Cortes'i, ocak 1518) ve Aragon *Fueros*'larını (Zaragoza Cortes'i, 1518) kabul etmek zorunda kalmıştı. İspanyollar imparatorluğun giriştiği işlerin masraflarını ödemeyi reddetmişlerdi. İspanya'dan ayrılışında (1520), *Comuneros*'ların isyanı patlak verdi: bunlar, meşruluk bahanesiyle Çılgın Juana'nın tahta çıkmasını istiyorlardı. Gerçekte ise, ispanyol halkı yabancı naip Adrianus'a kin besliyor, *servicios*'lara (vergiler) karşıkoyuyor ve kendi imtiyazları ile geleneklerini savunuyordu. 1539-1540'ta Gand'da (Hollanda) bir isyan çıktı. Bunun sebebi Granvelle'lerin ilki ve ölen Gattinara'nın halefi Franche Comté'li Antoine Perronot'nun giriştiği birleşme hareketiydi. Bu hareket Fransa'nın Karl V'e fransız toprağından geçme izni vermesiyle bastırılabildi.

İmparatorluktaki güçsüzlüğün sebebi Almanya'daki anarşiydi ve bu anarşi devlet kuruluşları, siyaset ve din alanlarındaki bozukluklara bağlı olarak gelişiyordu. Kuruluş bakımından çıkan zorluk Diyet meclisinin onayı olmadan asker veya vergi alınamaması idi; siyasî zorluk, imparator karşısında mahallî prenslerin bağımsızlığından geliyordu; Wittenberg'de 95 maddelik bildiriyle 31 ekim 1517'de ortaya atılan Luther reformu daha dinî alanda zorluklar doğurmuştu. Kutsal İmparatorluğun ana kaynaklarından yararlanamayan Karl V, içte Reform hareketine, dışta Fransa ile islâm âlemine karşı yürüttüğü çekişmeyi sürdürebilmek için, kendisine miras kalan avrupa ülkelerinin (Avusturya, Hollanda) kaynaklarına dayanmağa veya kendisinin doğrudan doğruya yararlanamadığı İspanya aracılığıyle Hollanda'da (Anvers) veya Almanya'da (Augsburg) büyük ticaret merkezlerini nakit para ile beslemeğe başlayan sömürgelere başvurmağa yönelmişti. İşte bu yüzden Batı Hindistan'ı ele geçirir geçirmez, biri Mexico'ya (1535), öbürü Lima'ya (1542) iki kral vekili göndererek, İspanyol serüvencilerinin yolsuz hareketlerini sınırlamağa çalıştı. Piskopos Bartolome de Las Casas, gördüğü yardıma rağmen, yerlilere yapılan kötülükleri önlemeyi başaramadı; fakat *quinto* vergisi sayesinde, 1545'ten sonra Amerika'dan çok miktarda altın ve özellikle gümüş çekti, bu da Avrupa siyasetinin finansmanına yaradı.

Fransa'ya karşı savaş iyi başladı. İngiltere kralı Henry VII'nin müttefiki olan ve krala ihanet eden Bourbon başkumandanından yardım gören Karl V, Pavia zaferi (1525) ve Madrid antlaşması (ocak 1526) ile François I'i Milanese ve Bourgogne'u kendine vermek, ayrıca Flandre ve Artois üstündeki haklarından vaz geçmek zorunda bıraktı. Fransızlar, Bourgogne, Flandre, Artois ile ilgili antlaşma hükümlerini yerine getirmediler; fakat Milano'nun işgali, imparatora zengin bir banka çevresi ve birinci derecede önemli bir sanayi merkezi sağladı ve Almanya ile Akdeniz'deki ülkeleri arasında imparatorluk bağlarının devamı konusunda yararlı oldu.

Fakat güçlükler çoktan başlamıştı: Reform hareketi önlenemezdi; zaten Karl V, hükümdarlığının başlarında Erasmus'un düşüncesine ve kişiliğine saygı göstermiş, bu düşünürün görüşleri XVI. yy.ın ilk yirmi beş yılında Avrupa'da yayılmış ve Karl V'in hâkim olduğu topraklarda geniş ölçüde tutulmuştu. Bu durum, luther'ci görüşlerin yayılmasını da kolaylaştırdı (Erasmus, Luther'e gösterdiği sempatiye rağmen, Roma ile bozuşmağa yanaşmamıştır). Luther'in imparatorluk dışına çıkarılması ve Karl V'in öncülüğünde toplanan (mayıs (1521) Worms diyet meclisi tarafından mahkûm edilmesi Reform'u önleyemedi. Luther tarafından reddedilmekle birlikte onun düşüncelerinden ilham alan sosyal karışıklıklar, Güney ve Batı Almanya'nın fakir sınıfları arasında (Köylüler savaşı, 1524-1525) patlak vermişti; birçok alman prensi (özellikle, Saksonya, Brandenburg ve Pfalz seçisi prensleri) Katoliklikten vaz geçiyorlar ve kendi hesaplarına din adamlarının mallarına elkoyuyorlardı. Ayrıca, François I, imparatorun eniştesi macar kralı Lajos II'yi Mohaç'ta yenen, Budin'i zapteden (1526), Viyana'yı kuşatan (1529) Osmanlılara yaklaşıyordu. Osmanlıların Viyana'ya yaptıkları hücumları durduran Karl V, Roma'nın yağma ve tahribinden (1529) sonra, papanın desteğini kaybetti. Bu başarısızlıklarını kardeşi Ferdinand'ı Bohemya ve Macaristan kralı yaparak (1526) ve İtalya'ya gidip Bo-

KARL V
bir minyatürden

«KARL V
Mühlberg Savaşında
At Üzerinde» gösteren
tablonun detayı
Tiziano'nun eseri
Prado müzesi, Madrid

«İmparator KARL VI'nın
Apotheosisi»
R. Donnet'nin
eseri
mermer grup
Belvedere, Viyana

1667'de KARL XI

Foto. X, Viollet, Avusturya Millî kitaplığı, Norstedt (LAROUSSE)

KARL XII
David von Krafft'ın eseri
Versailles şatosu, Paris

KARL XIV
Le Dru ile Alix'in eseri

logna'da papa Clemens VII'den taç giyerek (1530) silmeğe çalıştı. Sonra, alman protestan prensleri, Augsburg diyetiyle anlaşmaya varamayınca (1530), Smalkalde (veya Schmalkalde) birliğini kurdular (1531). Bu birlik François I ile anlaşma yolunu tuttu. Fransızlara imtiyazlar veren (1528 hattıhümayunu) Osmanlıların yardımı, Fransa üstündeki baskısını gevşeten Almanya'nın çembere alınmasına yolaçtı. Zaten, Dames (Cambrai) barışı, 1529'dan beri Karl V'i Burgogne üstündeki isteklerinden vaz geçirmişti. Sonra, birtakım ateşkeslerle (en ünlüsü Nice ateşkesidir: 1538 - 1540) duralamış olan Fransa mücadelesi yeniden başlamıştı. Bu mücadele, özellikle Milano'nun elde edilmesi ile ilgili olarak Akdeniz'de genişledi. Karl V, Doria'ların Ceneviz filosundan yararlanırken, François I de Osmanlıların veya Barbaros Hayreddin'in gemilerinden yardım görüyordu. Bu son savaşta imparator, moral bakımından üstünlük kurmak, yeni bir haçlılar seferine öncülük etmek, ispanyol çıkarlarını savunmak istiyordu. Müslümanlara karşı giriştiği hareket, Jimenez hareketi içinde yer alıyordu; bu hareket Valencia krallığında Berberîlerin din değiştirmeğe zorlanması ile ilk meyvesini verdi (1525); Karl V'in kuzey afrika kıyılarına müdahalesine yolaçtı ve ispanya kıyılarından Barabros kuvvetlerinin temsil ettiği osmanlı tehdidini bertaraf etti. Bunların şefi Oruç Reis 1519'da ölmüştü, fakat kardeşi Brabaros Hayreddin birkaç ispanyol müstahkem mevkiini ele geçirmişti; 1530'dan sonra İranlı Safevîler, Kanunî Sultan Süleyman'a karşı harekete geçince, padişah, kuvvetlerini doğu sınırında toplayabilmek için Balkanlar'daki baskıları yumuşatmak zorunda kaldı. Karl V, 1530'da Tlemsen'i, 1535'te Tunus'u ele geçirdi. 1541'de Barbaros'un sığınağı Cezayir'i bombardıman etti, ancak bu savaş hava muhalefeti yüzünden başarısızlığa uğradı. Avrupa olayları, Karl V'i müslümanlar üstünde ve Akdeniz'de uyguladığı siyasetinden kesin olarak vaz geçmeğe zorlamıştı. Kesin mücadele, Avrupa kıtasında ve hasımların stratejik Milano mevkii için çarpıştığı İtalya'da geçti; Provence'ı (1536) ve Champagne'ı (1544) alan imparatorluk orduları Ceresole Alba'da yenildi (1544).

Bununla birlikte, Fransızlar, başarılarından yararlanmayı bilemediler. 1544'te, Crépy-en-Laonnais barışı, iki düşman arasındaki çatışmayı bir kere daha önledi ve Karl V'in esas görevi saydığı işe, yani protestan sapkınlığının ortadan kaldırılması ve Almanya'da imparatorluk otoritesinin güçlenmesi konusuna yönelme fırsatını verdi. Karl V önemli savaşlardan sonra 24 nisan 1547'de Mühlberg'de protestan prenslerini yenerek orada seçici prens Johann Friedrich'i hapsedince amacına ulaştığını sandı.

Tiziano'nun fırçası, galip imparatorun zaferini ebedîleştirdi. Smalkalde birliği çökmüş âsi Bohemya krallığı kardeşi Ferdinand'a boyun eğmiş ve Habsburg'ların ülkeleri arasına katılmış, imparatorluk kuvvetleri Türklerle çarpışmak için serbest kalmıştı. Karl, ayrıca Augsburg diyetinde din sapkınlığının kökünü, Almanya'dan kesin olarak kazıyacağını ilân etti; hattâ, imparatorluk tacının doğrudan doğruya miras yoluyle kendilerine geçmesini sağlamayı bile düşündü: bundan ilk yararlanacak olan kişi, oğlu Philipp II (geleceğin İspanya kralı Felipe II) idi. Fakat imparatorun tasarıları çabucak suya düştü. Yeni Fransa kralı Henri II, Osmanlı Türkleri ve protestan alman prensleri ile olan ittifakını sürdürdü. Almanya'da, Karl V'e karşı birçok siyasî ve malî destek buldu: bu destek, kaynağını imparatorun çevresinde (Alba dükü) ve ordusunun da gitgide artan ispanyollaşma eğilimi karşısında halkın hoşnutsuzlaşmasından ileri geliyordu.

İmparatorluk topraklarında, Lorraine'li bir prens olan François de Guise'in tavsiyesi üzerine, Henri II İtalya'dan vaz geçmeden ve hiç bir zorlukla karşılaşmadan, Metz, Toul ve Verdun piskoposluklarını işgal etti, böylece imparatora büyük darbeyi indirmiş oldu (1552); Guise dükü, imparatorun karşı saldırısına göğüs gerdi (Metz kuşatması, 1552-1553). İmparator, Almanya'da, daha ağır bir yenilgiye uğradı: Augsburg barışıyle, Luther taraflısı prenslerin hürriyetini ve 1552'den önce ellerine geçirdikleri kilise mallarına ait mülkiyet haklarını tanımak zorunda kaldı. Bütün projeleri, hattâ 1554'te İngiltere kraliçesi Mary Tudor (1558'de çocuk bırakmadan ölmüştür) ile evlendirmek suretiyle oğluna sağladığı Hollanda krallığı bile suya düşünce, Karl V hastalıktan bitkin ve başarısızlıklardan kırılmış olarak, artık yürütemediği bir iktidardan vaz geçmek kararını verdi. Önce, Brüksel'de, Toison d'or nişanının sahibi olarak törenle İspanya krallığından (22 ekim 1555) ve Bourgogne ülkeleri hükümdarlığından (25 ekim 1555) oğlu Felipe II lehine çekildi. Bu törende Macaristan kraliçeleri Eleonor ile Maria da kendisini takip etmek kararında olduklarını bildirdiler. 16 Ocak 1556'da, İspanya'nın Aragon, Castilla, Sicilya ve Yeni Hint adaları krallığından yine oğlu Felipe II lehine vaz geçti; 12 eylül 1556'da, bir bildiri ile imparatorluk makamını bütün haklarıyle birlikte kardeşi Ferdinand'a bıraktı; seçiciler, bu kararı ancak 1558'de onayladılar. Karl V, İspanya'ya çekilerek (1556) Yuste (Estremadura) manastırına yerleşti. Ancak, köşesinde yaşarken, oğluna yardım etmek veya tavsiyelerde bulunmak vesilesiyle birçok müdahalede bulundu. 21 Eylül 1558'de bu manastırda öldü. Ertesi yıl, Cateau-Cambrésis barışı (2 nisan 1559), Fransızların üç piskoposluğu işgal etmelerini ve İspanya'nın İtalya'ya elkoymasını zımnen kabul ediyordu. Fakat, hiç bir önemli mesele çözülmüş değildi; Fransa, Habsburg'lar tarafından çember içine alınma tehdidi altındaydı. Augsburg barışı (1559), kuzey alman devletlerinde Reformun zaferini sağlamıştı. Fakat Reformun güneye yayılmasını önlemek gerekti (Ferdinand'ın görevi). Çünkü Reform, İspanya ve Hollanda'da, Felipe II'nin kuvvetlerini tüketiyordu. Kısacası, Karl V'in özellikle siyasî, iktisadî ve dinî imkânsızlıklara rağmen ayakta tutmak istediği imparatorluğun birliği, kesin olarak dağılmış bulunuyordu.

— İkonogr. Karl V'in çocukluk portreleri, Strigel (Viyana) ve Cranach tarafından yapılmış aile tablolarında yer alır. Karl V'i tasvir eden başka eserler: 1519'daki bir alman gravürü, daha sonra Tiziano'nun ünlü eserleri (*Karl V, Oturmuş* [Münih]; *Karl V, Mühlberg Savaşında At Üzerinde* [Prado]), Mabuse'ün yaptığı portreler (Budapeşte), Amberger'in (Berlin ve Siena müzeleri), Pantoje de la Cruz'ün eserleri (Prado, Escurial), Pompeo Leoni tarafından Escurial-de ailesi ile birlikte dua edişini gösteren bronz heykel, Leoni ve Rheinhardt tarafından yapılan madalyalar. İmparatorun yüzü başka tablolarda da görülür: Küçük E. Quellyn'in (Belveder, Viyana), Sebastiano Ricci'nin (Ridolfi sarayı, Verona) *Karl V;* D. Francken'in (Amsterdam), Solimena'nın *Karl V'in İstifası;* Gros'nun *Karl V ve François I Saint-Denis Mezarlarını Gezerken* (Louvre); A. De Vriendt'nin *Flandre Şehirleri Delegelerinin Çocuk Karl V'e Saygısı* (Brüksel); Tiziano'nun *Karl V'in Yüceltilmesi;* Rubens'in *Zafer Tacı Giyen Karl V* (Münih); Caliari'nin *Karl V'in Doğumu* (Madrid). [L]

KARL VI (Viyana 1685-ay.y. 1740), germen imparatoru (1711-1740), Macaristan kralı (KAROLY III) [1711-1740] ve Sicilya kralı (CARLO VI) [1711-1738], Leopold I ile Eleonor von Neuburg'un ikinci oğlu. Doğrudan doğruya Habsburg'lardan gelenlerin sonuncusudur. Felipe'ye (Louis XIV'ün torunu) karşı İspanya mirasında hak iddia etti, iki defa Madrid'e girdi, fakat tutunamadı. Kardeşi Joseph I ölünce 1711'de imparatorluk tacını almak üzere Viyana'ya çağırıldı. Rastatt'da İspanya tacını Felipe V'e bırakan Utrecht anlaşmasının hükümlerini onayladı (6 mart 1714), fakat Avusturya'nın topraklarını büyük ölçüde genişletti, Milano, Napoli, Sardinya ve Hollánda'yı aldı. Prens Eugen'in zaferleri, Karl VI'ya Timişoara ilini, Eflak'ın bir kısmını ve Belgrad ile birlikte Sırbistan'ı kazandırdı (Pasarofça antlaşması 1718). Böylece çok önemli bir ülkenin başına geçen Karl VI, danışmanlarının etkisinde, kararsız, kısa görüşlü ve hayalci bir hükümdar oldu. Viyana sarayının lüksü ve debdebesi, eserlerin göz kamaştırıcılığı, sanata ve edebiyata gösterilen ilgi, imparatorluğun askerî ve malî güçsüzlüğüyle çelişiyordu. İmparatorun bütün siyasî hayatını etkileyen bellibaşlı düşüncesi, devletlerini bölünmeye uğratmadan kızı Maria-Theresia'ya miras olarak devredebilmekti. *Leopold kaidesi*'nin (1703) önceden koyduğu taahhütlere aykırı olarak dağınık devletinin birliğini korumak amacıyle 1713'ün «pragmatik ceza»sını getirdi ve bütün çabasını, bunun ileride gerçekleştirilebilmesi için harcadı. Yeğenleriyle kocalarının haklarından vaz geçmelerini, çeşitli devletlerinin birliğini ve başka devletlerin garantisini sağladı. Buna karşılık, özellikle Macarlara imtiyazlar vermek ve taahhütlere girmek zorunda kaldı. Bu taahhütler onun pahalıya mal olan savaşlara girmesine yolaçtı. Yeğeni Maria-Josepha'nın, kocası Saksonya seçicisi August ile anlaşması, onu, 1738'de Napoli ve Sicilya'nın (1729'da Sardinya ile değişildi) terkedilmesiyle sonuçlanan Polonya Veraset savaşına sürükledi. Rus ittifakı, Türklerle yeni bir savaşa sebep oldu. Bu savaş ona Eflak'ı ve Sırbistan'ı kaybettirdi. Kızına, ölümünde bir garanti anlaşmaları tomarıyle, bu garantileri soydurmayacak kadar, bozuk bir ordu ve bir maliye bırakıyordu. Karl VI iki ticaret kumpanyası kurdu: Fiume ve Trieste'de Doğu kumpanyası, Hollanda'da Ostende kumpanyası. (L)

KARL VII ALBRECHT (Brüksel 1697-Münih 1745). Bavyera seçici prensi (1726-1745), germen imparatoru (1742-1745). Bavyera seçicisi Maximilian-Emanuel ile Theresia Sobieska'nın oğlu, imparator Joseph I'in küçük kızı Maria-Amelia ile evlendi. 1713'te pragmatik cezaya bağlılık yemini etmiş olmasına rağmen, 1740'ta Karl VI'nın ölümü üzerine Avusturya mirasında haklarını Maria-Theresia'ya karşı kabul ettirdi. Fransa ve İspanya'nın desteğiyle, Frankfurt'ta imparatorluk tacını giydi (1742). Maria Theresia avusturya kıtaları tarafından Bavyera'dan atılınca, Avusturya'nın hasımları elinde oyuncak haline geldi. Friedrich II'nin zaferleri sayesinde Münih'e girdi (ekim 1744), bir süre sonra orada öldü. Oğlu, imparatorluk tacından ve Avusturya mirasından hemen vaz geçti. (L)

KARL VII SVERKERSSON, İsveç kralı (1160'a doğr. - 1167). Yaşlı Sverker'in oğlu. Saltanatı zamanında isveç kilisesi, Kuzey Almanya'dan ayrıldı, bağımsız bir kilise bölgesi olarak ortaya çıktı. Visingsö'de rakip hanedandan Knut Eriksson tarafından öldürüldü. (L)

KARL VIII KNUTSSON (1409-1470), önce naip, sonra İsveç (1448-1457, 1464-1465, 1467-1470) ve Norveç kralı (1449-1450). Kendini millî davaya adayarak Engelbrekt'in izinden yürüdü. Danimarka'ya ve «birlik» taraftarlarına karşı savaştı. 1438'de naip oldu, Danimarka hükümdarı Christof'un ölümünden sonra İsveç kralı seçildi, ama çok sayıdaki düşmanlarının muhalefetiyle karşılaştı. Bu arada Uppsala piskoposu Jöns Bengtsson Oxenstierna Karl Knutsson'a şiddetle karşı koyarak, onun yerine Danimarkalı Chistian I'e taç giydirdi. Ama, bu ikisi arasında çatışma çıkınca, Karl Knutsson iki defa daha tahta geçti ve son defasında ölünceye kadar kaldı. Yerini millî parti lideri olan yeğeni Sten Sture'ye bıraktı. (L)

KARL IX (Stockholm 1550-Nyköping 1611), Gustaf Vasa'nın üçüncü oğlu. Önce naip (1595), sonra İsveç kralı oldu (1607-1611). Lehistan kralı olan yeğeni Sigismund, babası Jan III'ün ölümüyle (1592) İsveç tahtına vâris olunca, Karl, Uppsala meclisinde (1593) Reform taraftarı olduğunu açıkladı ve halkın desteğiyle Sigismund'a karşı mücadeleye girişti. Katolik bir kral istemeyen Söderköping riksdag'ı (parlamento) onu naipliğe tayin etti. Karl, 1598'de Linköping'de rakibinin ordusunu bozguna uğrattı, ama kral unvanını almak için bir başka yeğeninin taht üstündeki isteklerinden vaz geçmesini bekledi (1607). İsveç'i yetkiyle yönetti, siyasî ve dinî birliği sağladı. Livland'ı işgale yeltendi, bu yüzden Lehistan ile bozuştu, hattâ Rusya'ya bile saldırdı (1611). Son günlerinde, gerek lapon çobanlarının göçü meselesi, gerek yeni kurdurduğu Göteborg limanının danimarka limanları ve gümrüğüyle rekabete girişmesi yüzünden Danimarka ile çatıştı. (L)

KARL X GUSTAF (Nyköping 1622-Göteborg 1660), İsveç kralı (1654-1660), Zweibrücken prensi Johann-Kasimir ile Karl IX'

Foto. X (LAROUSSE)

un kızı Katharina'nın oğlu. Kuzini Christine'nin tahttan çekilmesi üzerine kral oldu (1654). 1655'te Lehistan'ı istilâ etti. Danimarka, bundan yararlanarak savaş ilân etti (1656), Karl zaman kaybetmeden ordusunu bu yeni düşmana karşı çevirdi, Jylland üzerine hızla yürüdü ve buz tutmuş boğazları aştı, Kopenhag önünde Danimarkalıları barışa zorladı (1658 şubat); Scania, Halland, Bornholm adasını ve Trondheim'i aldı. Birkaç ay sonra, tamamen ele geçirmek amacıyle Danimarka'yı yeniden istilâ etti. Kopenhag'ı kuşattı, fakat hollanda donanmasının da yardımıyle kahramanca direnen şehir kurtuldu. Karl X savaşa devam imkânı sağlamak için «riksdag»ı toplantıya çağırdığı sırada ansızın öldü. (L)

KARL XI (Stockholm 1655-ay.y. 1697), İsveç kralı (1660-1697). Karl X Gustaf'ın oğlu. Beş yaşında iken bir naip meclisinin vesayeti altında babasının yerine geçti. Saltanatı zamanında Oliva barışı (1660) yapıldı: bununla Lehistan, İsveç tahtı ve Livland üstündeki isteklerinden vaz geçiyordu. Danimarka ile yapılan barış antlaşmasıyle de İsveç, Bornholm adasıyle Trondheim'ı geri verdi. Karl XI, 1672'de iktidarı eline aldı. Fransız asıllı danışmanı M.G. de La Gardie'nin etkisiyle, Hollanda'ya karşı Fransa kralı Louis XIV ile birleşti. Ama orduları Brandenburg seçicisi tarafından Fehrbellin'de bozguna uğratıldı (1675), donanması danimarka donanmasına yenildi. Bununla birlikte Brandenburg ve Danimarka, Saint-Germain-en-Laye antlaşmasıyle (1679) aldıkları yerlerin büyük bir kısmını geri vermek zorunda kaldılar. Kral, savaşlarla harap olan ülkesinde mutlakıyet rejimi uygulamağa başladı (1680) ve «riksdag»dan soylular sınıfının servetini kısıtlayan bir karar aldı. Bu çare aristokrasiyi çökerterek devletin güçlenmesini sağladı. (L)

KARL XII veya **DEMİRBAŞ ŞARL** (Stockholm 1682-Fradrikshald 1718), İsveç kralı (1697-1718), Karl XI'in oğlu. On beş yaşında reşit ilân edilerek babasının yerine geçti (1697). Danimarka, Lehistan ve Rusya, İsveç'e karşı birleşince, sarsılmaz karakterini ve askerî dehasını göstermek fırsatını buldu. 1700'de Seeland'a çıktı, Danimarkalıları Kopenhag surlarına püskürttü ve Travendal barışını imzaladı (1700). Sonra bütün kuvvetlerini Büyük Petro ile Lehistan kralı August II'ye karşı yöneltti, Rusları Narva'da yendi (1700), August kumandasındaki Saksonyalıları da Duna geçidinde bozguna uğrattı (1701). Barış yapacak yerde Lehistan'ı istilâ etti ve August'u Kissow'da (1703) yenerek yerine Stanislaw Leczczynski'yi kral seçtirdi, Saksonya'yı istilâ etti. Altranstadt barışıyle (1706) düşük kralın kendisine boyun eğmesini sağladı. Çar karşı hücuma kalkınca, Demirbaş Şarl 1707'de Rusya'yı işgal etti. Moskova'ya doğru yürürken kış, açlık ve hastalıktan dökülen ordusu Poltava savaşında bozguna uğradı (1709). Karl osmanlı topraklarına sığınarak beş yıl kadar Bender'de kaldı. Osmanlı imparatorluğunu Rusya'ya karşı savaşa kışkırttı. Osmanlıların kendisini teslim etmeyi düşündüklerini öğrenince bir avuç adamıyle kahramanca karşı koydu (1714), sonra kaçtı. Macaristan'ı ve Almanya'yı geçerek Stralsund'a geldi. Orada kuşatıldı ise de şehrin teslim olmasından (1715) bir gün önce İsveç'e kaçmayı başardı. Yokluğunda İsveç karışıklık ve sefalet içine düşmüş ve zaferleri boşa gitmişti. Karl XII başdanışmanı olan alman baronu Goertz'in teşvikiyle Norveç'e karşı hücuma geçti, ama Fredrikshald kuşatması sırasında nereden atıldığı bilinmeyen bir kurşunla öldürüldü (1718 aralık). Aynı zamanda usta ve korkusuz bir asker olan Karl XII, İsveç'i, çok pahalıya mal olan zaferlerin doruğuna çıkardı.

Avrupa'yı büyüleyen eşsiz kişiliği Büyük Petro ile giriştiği savaş ve nihayet düşüşü ile Karl XII, Voltaire'e bir destan ve trajedi kahramanı gibi göründü. Voltaire ilk defa, belgelere dayanarak Karl XII'nin kişiliğini ve kahramanlıklarını bir roman anlatımı rahatlığı içinde, *Histoire de Charles XII* (Karl XII Tarihi) [1731] adlı eserinde dile getirdi.

— İkonogr. Karl. XII'yi tasvir eden birçok tablo arasında D. Von Krafft'ın yaptığı portresi önemlidir (Gripsholm [İsveç] ve Versailles). [L]

KARL XIII (Stockholm 1748-ay.y. 1818), İsveç (1809-1818) ve Norveç (1814-1818) kralı, Gustaf III'ün küçük kardeşi. Rusya'ya karşı açılan savaşta isveç donanmasına başarı ile kumanda etti (1790). Gustaf III'ün öldürülmesinden sonra (1792), 1809 ihtilâlinde tahta geçirildi, 1809'da Finlandiya'yı vermek suretiyle Rusya ile, 1809'da Danimarka, 1810'da da Fransa ile barış imzaladı. Kendisine halef olarak mareşal Bernardotte'u seçti. İzlediği siyaset sayesinde 4 kasım 1814'te Norveç kralı seçildi, ertesi yıl İsveç ile bir birlik anlaşması imzaladı. (L)

Karl XIII nişanı, 1811'de kral Karl XIII tarafından yüksek dereceli farmasonlar için konan isveç nişanı. Bu nişan otuz kişilik bir isveçli üye topluluğuna mahsustur. Kırmızı mineden bir haç biçiminde yapılan Karl XIII nişanının orta kısmında önde bir mason üçgeni, arka yüzde birbirine geçmiş iki C harfi ile XII rakamı bulunur. Kırmızı kurdele ile takılır. (L)

KARL XIV veya **KARL-JOHAN** (Charles Jean-Baptiste BERNADOTTE) [Pau 1763-Stockholm 1844], fransız mareşali, 1818-1844 arasında İsveç ve Norveç kralı. 1793'te tümgeneral oldu. Fleurus zaferinde (1794) önemli bir rol oynadı. İtalya'da 1797'ye kadar Napolyon'un yardımcısıydı. Elçi olarak Viyana'ya gönderildi. İkinci Koalisyon savaşında Ren ordusuna kumanda etti. 1799'da Savunma bakanı oldu. Cumhuriyetin en gözde generallerindendi, Napolyon'un yerini alacağına inanıyordu. 1804'te mareşal oldu. 1805'te «büyük ordu»nun bir kolordusuna kumanda etti, Ponte-Corvo prensi oldu, 1806 ve 1897 savaşlarında başarılar kazandı. 1809'da 9. Kolordu kumandanlığı elinden alınınca Napolyon'a kızarak Paris'e döndü. Bu yüzden İsveç Devletleri tahtının veliaht prensi olmayı kabul etti (1810). Stockholm'e gitti ve bundan sonra bir isveçli gibi davrandı. 1812'den sonra eski hükümdarına karşı rus çarı Aleksandr ile anlaştı. Bir müttefik ordusunun kumandanlığını aldı. Leipzig savaşının kazanılmasında da etkili oldu. Bu başarısından dolayı kendisine İsveç ve Norveç krallıklarının birleşik tahtı verildi. 1815 Koalisyonuna katılmadı. Karl XIII'ün ölümünden sonra 5 şubat 1818'de kral ilân edildi. Bundan sonra kendisini devletleri için çalışmağa adadı. İsveç'te bugün de hüküm sürmekte olan hanedanı kurduktan bir süre sonra öldü. (L)

KARL XV (Charles Louis Eugène) [Stockholm 1826-Malmö 1872], İsveç kralı (1859-1872). Babası kral Oscar I tarafından Bernardotte'un ve annesi Josephine de Leuchtenberg tarafından Eugène de Beauharnais'nin torunu idi. 1859'da babasının yerine geçti. Karl XV, babası gibi «İskandinavya birliği»nden yanaydı. Bununla birlikte, Danimarka'ya bazı vaatleri olduğu halde, Slesvig-Holstein meselelerinin yolaçtığı 1863-1864 anlaşmazlığı sırasında tarafsız kaldı. Dört devletten meydana gelen eski diyet yerine seçimle kurulan «iki meclis» sisteminin getirilmesi onun zamanında gerçekleştirildi. Sanat ve edebiyatı seven, kendini halka beğendirmek isteyen kral, gerçekten de halkın sevgisini kazanmağa başlamıştı. Ne var ki gevşekliği ve iradesizliği yüzünden milleti hayal kırıklığına uğrattı. (L)

KARLAMAK geçz. f. (*kar*'dan *kar-lamak*). Kar yağmak: *İyi giyinin, hava karlayacak.* (M)

KARL-ANTOINE, Hohenzollern-Sigmaringen prensi (Krauchenwies 1811-Sigmaringen 1885). Alman birliğinin gerçekleşmesine katkıda bulunmak amacıyle prensliğini Prusya krallığına verdi (1849). Ilımlı görüşleriyle tanınmıştı; 1858'de Prusya'da hükûmeti kurmakla görevlendirildi. ancak 1862 bunalımı sırasında istifa etti. 1870'te büyük oğlu Leopold'e İspanya tahtı verildi; fakat prens Karl- Antoine oğlunun tahta geçmesini babalık otoritesini kullanarak önledi. (L)

KARL-ANTON, Hohenzollern-Sigmaringen prensi (Krauchenwies 1811-Sigmaringen 1885). Alman birliğinin gerçekleşmesi uğruna prensliğini Prusya tahtına terketti (1849). Ilımlı düşünceleri sebebiyle 1858'de Prusya hükûmetini kurmakla görevlendirildi. 1862 Buhranında istifa etti. 1870'te büyük oğlu Leopold'a İspanya tahtı teklif edildiği zaman, bu teklifi kabul etmemesi için oğlu üstünde babalık yetkisini kullanmak zorunda kaldı. (L)

KAR'LAR, Karia bölgesinde oturan halka verilen ad. Eski Yunanlılar Kar'ları, Leleg'ler ve Pelasgos'larla birlikte Ege'nin en eski halkı olarak gösterirler. Kar'lar ve Leleg'ler M.Ö. III. binyılda Ege adalarını hâkimiyetleri altına aldılar. Peloponnesos'ta Epidauros ve Hermione şehirlerini kurdular. Bir Megara efsanesine göre Kar'lar ve Leleg'ler Kar ve Leleg'in başkanlığında Megara'ya göç etmiş, bu şehir halkına ve leleg akropolisine Karia adını vermişlerdir. Kar'lar denizcilik ve korsanlıkla ün kazanmışlardı. Fakat adalar üstündeki hâkimiyetlerine M. Ö. II. binyılda Girit kralı Minos tarafından son verildi. Bir süre Minos hâkimiyetinde yaşadıktan sonra Anadolu'ya göçtüler ve buraya kendilerinden önce yerleşmiş olan Leleg'leri dağıttılar. Homeros destanlarına göre Kar'lar ve Leleg'ler asyalıdır ve Truva kralı Priamos'un yanında savaşa katılmışlardır. Yunan tarihçisi Halikarnassos'lu Heredotos, Kar'ların savaş araçlarında yaptıkları üç yenilikten söz eder. Bunlar, o zamana kadar boyna ve sol omuza deri bantlarla asılan kalkanların yerine, daha fazla hareket serbestliği vermek üzere kol geçirilen kalkanların kullanılması, kalkanların dış yüzeylerinin resimlerle süslenmesi ve miğferlerin üzerine sorguç takılmasıdır. Karia'lılar savaşçı karakterlerini daha sonraki devirlerde de kaybetmediler M.Ö. VII. yy.da kral Psammatikhos I zamanından itibaren ücretli asker olarak mısır ordusuna girdiler. Üstün savaş kabiliyetleri dolayısıyle, Ionia'lılarla birlikte mısır krallarının en önemli askerî birliklerini meydana getirdiler. Mısır kralları bunları yerli askerlerden ayrı birlikler halinde Nil deltasına ve Menfis'e yeleştirdiler. M. Ö. 525'te Mısır'ın, pers kralı Kambyses (Kambuciya) tarafından istilâsı sırasında karialı askerlerin çok yararlık gösterdikleri bilinir. (M)

Erik Axel KARLFELDT

KARL - AUGUST, Danimarka prensi (1768 - 1810), Slesvig - Holstein - Sönderberg hanedanından Christian Frederik ile Amalia Vilhelmine von Holstein Plön'ün üçüncü oğulları. İlk adı Christian August'tu. Avusturyalılarla birlikte, tümgeneral rütbesiyle (1790) danimarka ordusunda devrim Fransa'sına karşı savaştı. Norveç ordusuna kumanda etti (1804 - 1808), Danimarka'nın İngiltere (1807) ve İsveç ile (1808) bozuşması üzerine İsveç'in Norveç'i istilâ etmesini önledi. Elinde savunma imkânı olmadığından Adlersparre onun Stockholm üzerine yürümesine ve Gustaf IV Adolf'u tahttan indirmesine engel olamadı (1809). Adlersparre, onu isveç tahtına vâris prens seçtirdi. Fakat Karl - August, Frederik VI'nın yönetiminde bir Kuzey birliği kurulmasını istedi ve Norveç ile İsveç'in birleşmesine karşı olduğu için, yapılan tayini ancak kendi kralının onaylamasından ve Danimarka - İsveç barışının imzalanmasından sonra kabul etti. Karl XIII tarafından kendisine Karl-August adı verildi (ocak 1810). Ağustos ayında attan düşerek öldü, yerine prens Bernadotte geçti. Onu çok seven isveç halkı, Fersen kontu Axel'i, Karl - August'u zehirlettiği gerekçesiyle linç etti. (L)

KARL - AUGUST, Saksonya - Weimar - Eisenach büyükdükü (Weimar 1757 - Graditz, Torgau yakınları 1828). Valmy'de savaştı ve Braunschweig'ın hatalı davranışlarına karşı çıktı (1792). Hayal kırıklığına uğrayarak, 1775'ten beri yönetimi altında olan topraklarına çekildi. Cömert ve akıllı idi, bilim ve sanatları korudu. 1774'te Goethe ile tanıştı. 1775'te Weimar'a yerleşen yazarla

KARL-MARX-STADT

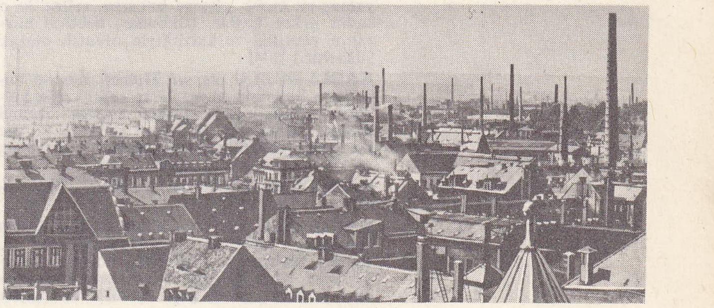

Foto. LAROUSSE

KARLSRUHE

dostluk kurdu. Schiller, Herder, Wieland gibi birçok alman yazarını sarayında topladı, alman romantizm akımının başlangıcında Weimar'ı Almanya'nın en parlak aydın çevresi haline getirdi.

Prusya'nın 1806'da yıkılışından sonra, Ren konfederasyonuna girmek zorunda kaldı ise de, 1813'te müttefiklere katıldı. 1815'te devletini genişleterek büyükdük unvanını aldı. Alman millî birliğini kurmak isteyen ilk alman prensi olması, ilk defa liberal bir anayasa yaptırması (1816), ayrıca Wartburg'da bir festival düzenlemesi (1818), büyük devletleri kuşkulandırdı. (L)

KARLFELDT (Erik Axel), isveçli şair (Folkärna, Dalarna 1864 - Stockholm 1931). Önce öğretmenlik, sonra kütüphanecilik yaptı. 1904'te girdiği İsveç akademisine 1912'de sekreter oldu. *Vildmarks-och Kärleksvisor* (Orman ve Aşk Şarkıları) [1895] adlı eseriyle edebiyata atıldı ve Dalarna'yı konu alan *Fridolins Visor* (Fridolin Şarkıları) [1898] ve *Fridolins Lustgaard* (Fridolin Bahçesi) [1901] adlı şiirleriyle ün kazandı. Bu şiirlerinde köyünün ressamlarının yapmacıksız resimlerini mısralarına aktardı. Diğer şiir kitapları: *Flora och Pomona* (Flora ve Pomona) [1906]; *Flora och Bellona* (Flora ve Bellona) [1918] ve *Hösthorn*'dur (Sonbahar Borusu) [1927]. Ölümünden sonra adına Nobel edebiyat ödülü verildi (1931). [L]

KARL-FRIEDRICH (Karlsruhe 1728-ay.y. 1811), markgraf (1738-1803), Seçici (1803-1806), sonra Baden büyükdükü (1806-1811). Baden Durlach'ların başkanı, 1771'de rakip Baden - Baden'i ortadan kaldırarak Baden'in tümünü otoritesi altına aldı. Aydın istibdatı uyguladı, ziraatın ve ticaretin gelişmesini sağladı, Napolyon ile ittifak yaparak topraklarını genişletti ve 1806'da «büyükdük» unvanını aldı. (L)

KARLGREN (Bernhard), isveçli çin kültürü uzmanı (Jönköping 1889). Göteborg'da profesördü (1918-1939). 1939'dan sonra Stockholm'de Uzakdoğu Arkeoloji müzesi yöneticiliğine getirildi. Çin arkeolojisi, eski çin dili ve edebiyatı üstüne eserler yazdı. (L)

KARLI sıf. (*kar*'dan *kar-lı*). Kar yağan, karın yağdığı: *Bundan iki ay önce bir karlı günde, otobüse binmiş, Bakanlıklar'a gidiyordum* (S. F. Abasıyanık). || Üzerinde kar bulunan: *Karlı dağlar olmasaydı / Lâleleri solmasaydı* (Halk türküsü).

— Hidrol. Karla beslenen akarsuların rejimi için kullanılır. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Bir akarsuyun kar rejiminin başlıca özelliği, suların karların erimesi sebebiyle ilkbaharda yükselmesidir. Yükselti ne kadar azsa, enlem ne kadar güneydeyse ve yamaç ne kadar güneye bakarsa, erime de o kadar erken başlar. (İlkbahar, debileri havzanın genişliği ve katılığıyla orantılı olarak yükseltir.) [LM]

KARLI-BUZLU bls. sıf. Hidrol. Kar ve buzullarla beslenen akarsuların rejimi için kullanılır; karlı-buzlu rejimin başlıca özelliği suların ilkbaharda (karların erimesi) ve yaz aylarında (buzulların beslemesi) kabarması ve kış aylarında alçalmasıdır. (L)

KARLIDAĞ (Abdullah Cevdet). Bk. ABDULLAH CEVDET

KARLI ELİ, Preveze limanıyle Naupaktos (İnebahtı) arasındaki bölgeye verilen ad. Burası veziriazam Mahmud Paşanın Venediklilere karşı giriştiği Mora seferi sırasında Türklerin eline geçti (1463) ve sancak haline getirildi. Kanunî devrinde, bu sancak Turgut Reis'e verildi (1551). [M]

KARLIK i. (*kar*'dan *kar-lık*). Kar kuyusu. || Dışı hasır örgüsüyle kaplı, içinde kar veya buz koymak için bölmesi bulunan ve soğutucu olarak kullanılan karınlı şişe. (M)

KARLILIK i. (*karlı*'dan *karlı-lık*). Bir bölgede yıllık yağış toplamına göre katı yağış oranını gösteren katsayı. (L)

KARLIOVA, Doğu Anadolu bölgesinde (Yukarı Murat-Van bölümü, Bingöl ili) ilçe merkezi; 2 210 nüf. (1970). Bingöl'ün 76 km. kuzeydoğusunda, yüksl. 1 950 m. Kuzeye doğru yönelen bir yolla Erzurum'a bağlıdır. Karlıova'yı Bingöl'e ve Erzurum'a bağlayan yollar çok virajlıdır ve kış aylarında karla kapanır. —*Karlıova ilçesi*, 1 349 km²; 21 541 nüf. Merkez ve Göynük bucakları; 39 köy. Hayvancılık ve hayvan ürünleri. (M)

KARLİ veya **KARLA**, Hindistan'da (Maharaştra) arkeolojik sit, Poona'nın kuzeybatısında. Eski Hindistan'daki kayalara o-

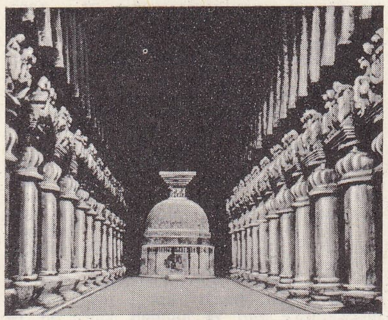

yulmuş en güzel ve en geniş tapınaklardandır (*çaitya*), Sıva'ya adandığı ve Milâdın başlangıcında kurulduğu sanılır. Bk. HİNDİSTAN. (L)

KARLİN, Prag'ın en eski sanayi semti; Vltava ırmağının sağ kıyısında, Josebov'un kuzeyinde. Eski bir dokumacılık ve küçük metalürji semti olan Karlin, düz ve dar sokaklarıyle XIX. yy. işçi semtlerini andırır. Yeni anayolların geçtiği semt bugün değişmektedir. (L)

KARL - JOHANKİ. Bk. KARL XIV.

KARLMANN (828-880), Bavyera kralı (876-880), Germen Ludwig ile kraliçe Emma'nın büyük oğlu. Louis II ve Kel Charles'ın ölümünden sonra İtalya'ya sahip oldu. (L)

KARL-MARX-STADT, esk. **Chemnitz**, Almanya'da (Doğu Almanya) şehir, idare bölümü merkezi, Saksonya maden dağlarının kuzey kenarında; 290 000 nüf. Şehir, Doğu Almanya'nın büyük dokumacılık merkezidir. Pamuk, yün, tabiî ve sunî ipekçilik; tuhafiyecilik. Şehirde başka sanayi dalları da gelişmiştir: makine yapımı (dokuma makineleri bisiklet, otomobil); elektrik malzemeleri; cam fabrikaları; kimya ve besin sanayii; çalgı fabrikaları. Yakınında maden kömürü ve linyit havzaları. İkinci Dünya savaşı sırasında bombardımanlardan büyük zarar gören şehir, Ortaçağdan kalma anıtlarını kaybetmiştir. — *Karl-Marx-Stadt idare bölümü*, 2 123 000 nüf.

— Tar. 1143'te serbest şehir Chemnitz, 1292'de Bohemya'ya, 1308'de Meissen markgraflarına geçti. 1639'da Baner kumandasındaki İsveçlileri, imparatorluk kuvvetlerini burada yendi. (L)

KARLOCZA. Bk. KARLOFÇA.

KARLOFÇA, sırpça **Sremski Karlovci**, Yugoslavya'da kasaba (Voyvodina), Tuna kıyısında, Novi Sad'ın güneydoğusunda.

— Tar. Karlofça Ortaçağda macar hâkimiyeti altındaydı. 1521 Seferi sırasında, Yahyapaşazade Küçük Bâli Bey tarafından fethedildi. Osmanlılar zamanında Sirem sancağına bağlı bir palanka oldu. 12 Ağustos 1687'de, osmanlı ordusunun Mohaç'ta yenilmesi üzerine, Avusturyalılar tarafından alındı. Kutsal İttifaka yenilen Osmanlılar burada Avusturya, Venedik, Rusya ve Lehistan ile barış yapmak zorunda kaldılar. (Bk. KARLOFÇA ANTLAŞMASI.) Avusturya seferi sırasında (1716), Karlofça yakınlarındaki savaşı Ahmed Paşa kumandasındaki osmanlı ordusu kazandı. Fakat, Varadin yenilgisi üzerine Karlofça'nın durumunda bir değişiklik olmadı. 1848 Macar ihtilâlinde Karlofça önemli olaylara sahne oldu. (ML)

Karlofça antlaşması, İkinci Viyana kuşatmasından sonra Avusturya, Lehistan, Venedik ve Rusya'nın katılmasıyle kurulan ittifakın sürdürdüğü savaşlar sonunda Karlofça'da yapılan antlaşma (26 ocak 1699). Zenta* yenilgisinden (11 eylül 1697) sonra Osmanlı devleti barış yapmağa taraftar göründü. Bu sırada Fransa ile anlaşmazlık işinde bulunan Avusturya, Osmanlılar ile barış yapmak istedi. Venedik hükûmeti, Avusturya'nın dileklerine boyun eğmek zorunda kaldı. Kutsal İttifakın diğer iki üyesi Lehistan ve Rusya ise, savaşı sürdürmek; buna karşılık Avrupa meselelerinde önemli rol oynayan İngiltere ve Felemenk hükûmetleri de Avrupa'da barışı kurmak istiyorlardı. Amcazade Hüseyin Paşa Osmanlı hükûmetinin barış isteğini Avusturya'ya bildirdi ve Erdel'deki osmanlı haklarının korunması, bazı kalelerin yıktırılması gerektiğini ileri sürdü. Bununla birlikte Avusturyalıların Erdel üstündeki ısrarlarını kabul etmek zorunda kalan Hüseyin Paşa, diğer şartları 27 ocak 1698'de, Edirne'de bir protokala bağladı. 23 Temmuz 1698'de, padişah Mustafa II, reisülküttâp (hariciye vekili) Râmî Mehmed Efendiyi başmurahhas ve A. Mavrakordato Beyi, büyükelçi ve ikinci murahhas olarak görevlendirdi. Uzun görüşmelerden sonra Avusturya imparatoru Leopold I'in teklif ettiği buluşma yeri (Karlofça kasabası) iki tarafça kabul edildi. Görüşmelere katılacak olanlar: Avusturya heyetinden C. d'Oettingen, C. de Schlick, C.Marsigli, Til ve Talman; Lehistan murahhası P.de Posnanie Kojeskie Malacowsky, rus elçisi Boganawitsch Wasnitzinow ve Venedik mümessili Ch. Carlo Ruzzini idi.

13-16 Kasım tarihleri arasında yapılan dört görüşme sonunda Macaristan sınırı çizildi. Bosna sınırında Posut'dan Brot kalesine kadar Sava nehrinin sınır olması kabul edildi. Bununla birlikte Brot (Brod), Dobay (Debej), Yesanofçe (Jasenowaç), Dupiçe (Dubica), Kostayniçe (Kastajnica), Novi, Krupa, Bihke kaleleri üstünde birçok münakaşa yapıldı. Nihayet Kostayniçe'nin Avusturya'da kalmasına karşılık, diğerlerinin boşaltılması kararlaştırıldı. Sınır meseleleri böylece çözümlendikten sonra, hukukî, ticarî ve askerî bölümlere geçildi. Jitva (Jitwa) sözleşmesi, Osmanlılarca da kabul edildi ve bu antlaşmanın 25 yıl süre ile geçerli olması kararlaştırıldı. Avusturya ile görüşmeler devam ederken diğer devletler ile de görüşmelerin tamamlanmasına çalışılıyordu: Lehisten ile 22 kasımda başlayan görüşmeler sonunda 11 maddelik bir antlaşma yapıldı. Buna göre, Osmanlı imparatorluğu Padolya'yı boşaltacak ve Ukrayna'da kurduğu «Kazak hatmanlığı»nı ortadan kaldırarak bu toprakları çekilecekti. Ayrıca Cameniec kalesini tahrip edecek, Kırım akınlarının durdurulacağı konusunda garanti verecek, bunlara karşı Boğdan'da Lehlilerin işgali altında bulunan Suçeva (Suczava), Roma (Romania) Nemçe (Njamtzo), Soroka (Soroca) ve Kampulek kalelerini geri alacaktı. Karlofça konferansının en uzun süren görüşmeleri Venediklilerle oldu. Ruzzini'nin Edirne mukavelenamesini tanımak istememesi üzerine, 17 kasımda başlayan görüşmeler uzadı. Sonunda Avusturya işe karıştı ve antlaşma maddelere bağlandı (23 ocak 1699). Buna göre, Ayamora (Archipel) adalarındaki mevcut durumun korunması, Korent denizinin kuzey kıyılarını içine alan uzun kıyının Osmanlılara bırakılması, Preveze ve Rumeli Kasteli (Romania) kalelerinin yıktırılması, İnebahtı'nın (Lepanto) boşaltılması, Raguza sınırında olan Kataro (Cattora), Trebinye (Terebinje) ve Zazin kalelerinin Türklere geri verilmesi, bunlara karşılık Dalmaçya kıyısındaki Kunen (Knin), Siyne (Sign), Verlice (Verlico), Delovar, Zadvar, Vergoriçe (Vergorac) ve Çiklit (Cydut) kalelerinin Venedik işgalinde kalması kararlaştırıldı. Rus murahhası ile ilk görüşme 19 kasımda yapıldı. Râmî Mehmed Paşa, Dnieper ağzında bulunan Togan, Nusret, Kerman, Gazikerman ve Kılburun kalelerinin boşaltılmasını istedi; Azak ile dolaylarının Rusya'ya bırakılabileceğini bildirdi. Fakat rus murahhası, faz-

Foto. *LAROUSSE*

la bir yetkisi olmadığını ileri sürmesi üzerine, Rusya ile bir antlaşmaya varılamadı. Bununla birlikte 24 ocak 1699'da Rusya ile iki yıl süreli bir antlaşma yapıldı. Daha sonra İstanbul'da aynı türk heyeti ile rus murahhası Ukrayntsev arasında, 14 maddelik bir barış antlaşması imzalandı (15 temmuz 1700). [→ Bibliyo.] (M)

KARLOFF (Sharles Edward PRATT, **Boris** —denir), ingiliz asıllı amerikan sinema oyuncusu (Londra 1887-Hollywood 1969). Tiyatro oyunculuğu yaptı. 1920'den sonra sinemada ufak roller aldı. James Whale'in *Frankenstein* [1931] adlı filmi sanatçıyı hayal ve korku filimlerine yöneltti. Önemli filimleri: C. Brabin'in yönettiği *Fu Mançu'nun Maskesi* (Mask of Fu-Manchu) [1932]; J. Whale'in yönettiği *Frankeştayn'ın Nişanlısı* (The Bride of Frankenstein) [1935]; M. Curtiz'in yönettiği *The Walking Dead* (Yürüyen Ceset) [1936]; F. Capra'nın yönettiği *Arsenik Kurbanları* (Arsenic and Old Lace) [1944]. Ayrıca, 1933'de H. Hawks'ın *Gangsterler* (Scarface), 1934'te J. Ford'un *The Lost Patrol* (Kayıp Devriye), 1947'de C. B. De Mille'in *Mağlup Edilmeyenler* (Unconquered) adlı filimlerinde de rol aldı. (L)

KARLOVAÇ, alm. **Karlstadt,** Yugoslavya'da (Hırvatistan) şehir, Zagreb'in güneybatısında, Kuja ile Korna ırmaklarının kavşağı yakınında; 42 000 nüf. Hidroelektrik tesisler. Kimya ve dokuma sanayii. Makine yapımı. (L)

KARLOVY VARY, esk. **Carlsbad** veya **Karlsbad,** Çekoslovakya'da (Batı Bohemya bölgesi) şehir, Kruşne Hory'nin eteğinde, Ohre ve Tepla ırmaklarının kavşağında 43 500 nüf. Karl IV tarafından kurulan bu büyük kaplıca merkezinin suları, özellikle sindirim organı bozukluklarına iyi gelir. Şehir Tepla ırmağının menderesleri boyunca uzanır. Barok üslûbunda katedral. Ohre ovasında, kristal fabrikaları, metalürji sanayii tesisleri ve porselen fabrikaları kurulmuştur.

— Tar. Liberalizmin doğurduğu karışıklığa son vermek için Diyet meclisinin onayladığı kararları, Metternich alman devletlerinin temsilcilerine burada kabul ettirdi (ağustos 1819). Alınan kararlar şunlardı: Burschenschaft'ın dağıtılması; üniversiteleri gözaltında tutacak vasiler; basın için sansür heyeti ve gizli suikast hazırlayanlar araştırmak için Main'de birleşik bir komisyon kurulması, Metternich Kesselrode ile Fransa'ya müdahale etmek istemediğini fakat 1815 antlaşmalarına uyulmamasını da hoş görmeyeceğini ortaya koyan «Karlsbad paçavrası»nı burada imzaladı (ağustos 1830). [L]

KARLOWICZ (Jan), polonyalı tarihçi, dilbilimci ve etnolog (Subartowicze 1836 - Varşova 1903). 1887'de etnografya dergisi *Wisla*'yı kurdu. «Varşova Lûgati» denen 8 ciltlik *Polca Lûgati*'ni (1898) Adam Krynski ve Wladylaw Niedzwildzki ile hazırladı. *Polca Lehçeleri Lûgati* adlı eseri ölümünden sonra yayımlandı. (L)

KARLOWITZ. Bk. KARLOFÇA.

KARLSBAD. Coğ. Bk. KARLOVY VARY.

KARLSBURG, Alba - Julia'nın almanca adı. (M)

KARLSHAMN, İsveç'te (Blekinge) liman şehri, Baltık denizi kıyısında, eski ahşap evler. Tersaneler. Makine yapımı. Taşçılık. Termik santral. — Yakınında Strömma pamuk sanayii merkezi. (L)

KARLSKOGA, İsveç'te (Örebro) şehir, Möckeln gölü kıyısında; 36 000 nüf. Bofors silâh fabrikalarının bağlı olduğu sanayi merkezi. Demir madenleri. Metalürji. (L)

KARLSKRONA. İsveç'te liman şehri, Baltık denizi kıyısında, Blekinge ilinin (*lan*) merkezi; 33 300 nüf. Askerî liman ve sanayi merkezi. Tersaneler; makine yapımı; bıçkıhaneler; deri; porselen; kibrit v.b. sanayii. Şehir, 1679'da Karl XI tarafından kuruldu. (L)

KARLSRUHE, Almanya'da (Batı Almanya, Baden-Württemberg) şehir, Baden bölgesinin eski merkezi, Ren kıyısında, fransız sınırı yakınında; 240 450 nüf. Karlsruhe, önemli bir sanayi merkezidir: metalürji; basımevi; plastik maddeler; besin sanayii; bisiklet yapımı. Nükleer araştırma merkezi. Şehir, Ren kıyısında kurulan ırmak limanına bir kanalla bağlıdır. Demiryolu ve karayolu kavşağı olan Karlsruhe, İkinci Dünya savaşında büyük zarar gördü. 1944'te yanan XVIII. yy.dan kalma şato kısmen onarılmıştır. Önemli güzel sanatlar müzesi. Nükleer santral.

— Tar. ve G. santl. Şehir, 1715'te Baden-Durlach markgrafı Karl-Wilhelm tarafından, Fransızların yıktığı (1689) başkentinin yerini almak üzere kuruldu. Başlangıçta bir av konağı olan yeri («Karl'ın dinlenme yeri»), 1724'te Versailles örnek alınarak düzenlendi, türlü açılardan şatoya yönelen yollar yapıldı; Karl-Friedrich'in barok üslûbunda inşa ettirdiği (1776) bu şato fıskıyeli havuzları olan bir parkla çevrildi. Şehir XIX. yy. sonunda büyükdük Friedrich I zamanında bir kültür merkezi oldu: kütüphane; müze; resim okulu, Almanya'nın en eski (1825) teknik üniversitesi. (L)

KARLSTADT, İsveç'te şehir, Varmland ilinin (*lan*) merkezi, Klar alv'ın Vaner gölüne döküldüğü yer yakınında; 44 600 nüf. Makine yapımı. İplikçilik. Bıçkıhaneler. Kâğıt hamuru. Kibrit.

— Tar. Ortaçağda önemli bir ticaret merkezi (*Tingvalla*) olan Karlstadt'a Karl IX 1584'te şehir statüsünü tanıdı. 31 Ağustos 1905'te toplanan, Karlstadt konferansında İsveç ile Norveç'in ayrılma şartları tespit edildi. (L)

KARLSTADT, Karlovac'ın almanca adı. (M)

KARLSTADT (Andreas BOENSTEIN,—denir), alman reformcu (Karlstadt 1480 - Basel 1541). Wittenberg'de başpapaz ve profesördü. Endüljanslar hakkındaki tartışmalara katıldı ve onlara karşı Luther'den çok daha kesin bir şekilde cephe aldı, İsviçre'ye sığınmak zorunda kaldı. Zwingli hareketinin bir anlamda öncüsü sayılır. (L)

KARLŞTEJN veya **KARLUVTYN,** Çekoslovakya'da köy, Bohemya'da, Prag'ın güneybatısında, Berunka kıyısında. 1348-1355 Arasında Karl IV tarafından yaptırılan şato, askerî mimarînin ilgi çekici örneklerindendir. Müze. (L)

KARLUKLAR, türk boylarından biri. Karluklar hakkında tam ve kesin bilgi yoktur: VIII. yy. ortalarına doğru, Yedisu eyaletini hâkimiyetleri altına aldılar. Altaylar'dan yavaş yavaş Amuderya kenarına kadar indiler. 715'te Çinlileri yenilgiye uğratan Araplar tarafından Fergana eyaletini kısmen boşaltmak zorunda bırakıldılar. 776'da Suyab'ı işgal ederek, burayı başkent yaptılar. Hükümdarları, «cabgu» unvanını taşıyordu. Yerleştikleri bölgenin ticaret bakımından önemli olması dolayısıyle orta asya kültürünün yayılmasında ve yerleşmesinde rol oynadılar. Orta asya ticaretini ellerinde tutan Soğdların Batı ile Çin arasındaki kervan yollarını kullanmaları, karluk ülkesini de etkiledi. Karluk ülkesi şehirleri arasında, bugün bile önemli sayılan Tasla (bugün Evliyata), Nevikent, Merke, Kulan (bugün Tartı) vardı. Çağının en önemli ticaret merkezlerinden biri sayılan Kermikent, Karlukların büyük bir boyu olan Labanlar tarafından yönetiliyordu. «Manak» unvanını taşıyan bir karluk emîri tarafından yönetilen Barshan şehri savaş sırasında, altı bin kişilik kuvvet çıkaracak güçteydi. Karluklar aynı kervan yolunda yerleşmiş bulunan diğer türk boyları ile de ilişki kurdular. Bunların arasında, Dokuzoğuzlar, Yağmalar, Çigiller vardı. Karluklar X. yy.a doğru Yedisu eyaletinin en imtiyazlı ve kültürlü topluluğu idi. Konup göçtükleri bölge, Talas vâdisinden Doğu Türkistan'ın Tarım ırmağına kadar uzanıyordu. Karlukların yerleştikleri bölgenin merkezi Balasagun şehriydi. Bu şehir Kâşgarlı Mahmud tarafından türk hakanlarının şehri olarak adlandırılmıştır.

Doğu kaynaklarına göre Karlukların yaşadıkları bölge, çok verimliydi. Bölgede avcılık ve göçebelik dışında tarım hayatında da bazı gelişmeler görülmüştür.

Doğu Türkistan ile Maveraünnehir sahasını kaplayan ve ilk islâm türk devleti olan Karahanlı devletinin temel bünyesini, Karluklar ile Uygurlar meydana getirmekteydi. Orta Asya Türklüğünün bu çağda meydana getirdiği türk islâm kültürünün doğuşunda Karluklar, büyük ölçüde rol oynamışlardır. Karluklar kaynaklarının da verdiği bilgiye göre birtakım boy ve soylara ayrılmışlardı.

KARL VON HABSBURG

Kâşgarlı Mahmud, Çigil Türklerinin Karluklardan ayrılmış bir boy olduğunu söylemektedir. Yağmalar da Karluklardan sayılmaktadır.

Karahanlıların hâkimiyeti devrinde müslüman türklerin esas kitlesini Uygurların mı, Karlukların mı meydana getirdiği meselesi bugüne kadar çözümlenememiştir. Tarihî kaynaklara bakılırsa karluk cabguşu, daha halife Mehdi zamanında (775-785) İslâmiyeti kabul etmiştir. X. yy.da da Talas yakınlarındaki türk şehirlerinde birtakım camiler kurulmuştur.

— Leng. *Karluk Türkçesi*, Karahanlıca*'nın kaynağını meydana getirmektedir. Budil diğer orta asya türk dillerini de etkilemiştir. Bazı türkologlar Harizmceyi de Karluk Türkçesi içinde saymaktadırlar. Karluk Türkçesine Arapça ve Farsçanın büyük ölçüde etkisi olmuştur. (M)

KARLUVTYN. Bk. KARLŞTEJN.

KARL VON HABSBURG, Arşidük Karl denir (Floransa 1771 - Viyana 1847), Avusturya arşidükü, Teschen dükü, Leopold II'nin üçüncü oğlu. Avusturya'nın en başarılı generallerindendi. Napolyon tarafından da takdir edildi. Jemmapes, Neerwinden, Wattignies ve Fleurus savaşlarına katıldı, 1796-1797'de ve ikinci koalisyon sırasında (1799-1801) Almanya'da Jourdan ve Moreau'ya karşı başarıyle savaştı. Fransa ile barıştan ve bakanlara daha çok yetki verilmesinden yanaydı. Bu yüzden saray ile sürekli olarak çatıştı. Austerlitz'den sonra, avusturya ordusunu yeniden teşkilâtlandırmakla görevlendirildi, orduyu yetiştirdi ve Eckmükl, Essling ve Wagram (1809) savaşlarında Napolyon'u zor durumlara soktu. Wagram'dan sonra çekilerek askerlik ve strateji tarihi üstüne çeşitli eserler yazdı. Bu kitapların doktrin bakımından katılığı, Karl von Habsburg'un yumuşaklığına uymaz.

— İkonogr. Fernkorn'un 1860'ta yaptığı heykel, Karl von Habsburg'u at üzerinde temsil eder. Eser Heldenplatz'dadır (Viyana) [L]

KARMA i. (*karmak*'tan *kar-ma*). Karmak eylemi.

— Eczc. Basit veya bileşik eczaları karıştırmak eylemi.

— Fels. Eflatun'un felsefesinde, ayrı evrenlere bağlı çeşitli gerçekliklerden oluşmuş varlık.

— Oyun. Kâğıtların her oyundan önce iyice karışmasını sağlama. || *Hileli karma,* iskambil kâğıtlarını bir veya birkaç kâğıdı daima üstte bırakarak veya bütün kâğıtları aynı sırada tutarak karıştırır gibi yapmak.

— Sine. Bir filme ait birçok ses bandını belirli şiddet ölçülerine göre karıştırmağa dayanan işlem. (*Eşanl.* MİKSAJ.) Bk. ANSİKL.

— Spor. Çeşitli kulüp veya kuruluşlara bağlı sporculardan kurulan takım. *Esk.* Muhtelit. (Bk. ANSİKL.) || Teniste çiftlerde, bir kadın ve bir erkekten kurulu tenis takımı. || Kürek yarışlarında, ayrı iki kulüp kürekçilerinden meydan gelen takım.

— ANSİKL. Sine. Sesli sinema tekniklerinden

Foto. LAROUSSE

biri olan *karma* tek bir ses bandına diğer birçok ses karışımını geçirmek suretiyle yapılır; bu sesler, bir konuşmadan alınan sözler, çevre gürültüleri, müzik veya özel birtakım efekt'ler olabilir. Uygun potansiyometrelerle yapılan ayarlamalar, bu şekilde karması yapılan çeşitli bileşenlerin bağıntılı şiddetlerini düzenlemeye yarar.

— Spor. Cumhuriyetten sonra ilk ciddî *karma, Halkevleri karması* adıyle kuruldu. Bu karma ekip S.S.C.B.'de birkaç maç yaptı, Türkiye'ye gelen Sovyetler karması ile karşılaştı. Karmaların kurulması, karmanın yapacağı spor dalı ile ilgilidir. Meselâ bir şehir futbol karması o şehrin kulüp temsilcileri ve spor ajanından kurulu bir teknik komite tarafından seçilir. Karmaya oyuncu veren kulüplerden birinin formasıyle veya şehrin kendine mahsus renklerini taşıyarak veya formasını giyerek sahaya çıkar.
Şehir karmaları o şehirde belirli sporu yapan kulüplerin en formda ve en iyi oyuncularından kurulur.
Spor federasyonları zaman zaman temsilî şekildeki karşılaşmalarda, millî takımları meydana getiren oyunculardan kurulu ekibe, karma temsil hakkı verir. Meselâ Türkiye Macaristan temsilî maçında taraflar Ankara-Budapeşte karması olarak oynadılar. Halen türk spor kuruluşlarında karma adı, futbolda, voleybolda, güreşte, basketbolda, yüzme ve sutopunda, atletizmde, boksta kullanılmakta ve karma sistemi uygulanmaktadır.

◆ Sıf. Aynı türden farklı çeşitlerin karıştırılmasıyle meydana gelmiş, karışık: *Karma sınıf.*

— Astronotik. *Karma füze,* uçuş sırasında arka arkaya ateşlenen birçok itiş kademesi olan füze.

— Biyol. *Karma eşeyli,* karma eşeylilik gösteren bireyler için kullanılır: *Karma eşeyli kelebek.* || *Karma eşeylik,* aynı bireyde yan yana iki cinsiyetin bulunması. Bk. ANSİKL.

— Bot. *Karma damarlı,* damarları, orta damarın tabanından ve iki yanından çıkan (yaprak). || *Karma tomurcuk,* hem çiçek hem yaprak veren tomurcuklara denir.

— Dil bil. *Karma tamlama,* isim tamlamasındaki isimlerden biri veya ikisi sıfat olan tamlama: ***Öğretmenin en iyi dileği, yeşil köşkün lambası*** gibi.

— Ed. *Karma ölçülü,* ayrı ölçüde iki veya daha çok mısrayı içine alan bentlere denir (meselâ on iki ve sekiz heceli bentler).

— Elekt. *Karma sarım,* bir elektrik makinesinde seri ve paralel (shunt) sarımların birlikte uygulanması. || *Karma* (veya *bileşik*) *uyarma,* bir elektrik makinesinde, indükleyicilerin, indüvi ile seri, makinenin kutupları ile paralel bağlı iki devreyle beslenmesi. || *Çıkarmalı karma uyarma,* iki devredeki amper-sarımların zıt yönde olduğu uyarma. (Bk. ANSİKL.) || *Katmalı karma uyarma,* iki devredeki amper-sarımların aynı yönde olduğu uyarma.

— Fonet. *Karma fonem,* genellikle iki ayrı fonem dizisinin niteliklerini taşıyan fonem. (İngilizce ***sir*** kelimesindeki ***i*** karma bir ünlüdür.)

— Huk. *Karma sözleşme,* kanunun değişik sözleşme tiplerinde öngördüğü unsurların, kanunun öngörmediği bir şekilde biraraya gelmesiyle doğan sözleşme. Bk. ANSİKL.

— İkt. *Karma ekonomi,* hem özel teşebbüs, hem de devlet teşebbüslerine yer veren iktisat sistemi. (Bk. ANSİKL.) || *Karma toplum.* Bk. ANSİKL.

— İnş. *Karma ısıtma,* kömür ve akaryakıt gibi çeşitli yakıtları art arda veya birarada ocakta kullanma.

— Kim. Meselâ, NO_2 nitröz-nitrik anhidrit gibi iki oksiasit veren bir anhidrit için kullanılır.

— Leng. *Karma kelime,* bükünü farklı köklerden alınan kelime (msl. fransızcadaki ***aller*** fiili: ***j'allais, je vais, j'irai***).

— Mad. oc. Cevher hazırlama işleminde, saf olmayan cevher veya kömür için kullanılır. (YARI ÜRÜN, ALT ÜRÜN de denir.) [Bk. ANSİKL.] || İçinde işe yaramaz kısımlar bulunan (kömür veya maden). [Karma kömür içindeki kül oranı yüksek olduğu için iyi bir yakıt değildir. Büyük karma parçaları karışık kısımlarından ayırmak için, ufak parçalara ayırarak yıkama yerlerine gönderilir.] || *Karma tabaka,* içinde bir veya birkaç karma madde bulunan düşük kaliteli tabaka.

— Mat. *Karma çizgi,* doğru ve eğri parçalarından meydana gelen çizgi. || *Üç vektörün karma çarpımı* (veya *karışık çarpımı*), bu vektörlerin yazılış sırasına göre, birinci ile son ikisinin vektörel çarpımının skaler çarpımı. || *Üç vektörün karma* (veya *karışık*) *çarpımı,* üç boyutlu uzayın üç $\vec{U}$, $\vec{V}$, $\vec{W}$ vektörü için $\vec{U} \wedge \vec{V}$ vektörel çarpımının $\vec{W}$ ile Skaler olarak çarpımı yani $(\vec{U} \wedge \vec{V}).\vec{W}$'dir. Bk. ANSİKL.

— Mim. *Karma düzen,* ion ve korinthos düzeninin birleşmesinden doğan ve yanlış bir deyimle mimarînin beşinci düzeni olarak adlandırılan düzen.

— Miner. *Karma billûr,* «izomorf» denilen iki veya daha fazla mineralin karışımından meydana gelen billûr. || *Karma yüzeyli,* düzlem ve eğri yüzeyleri olan billûr için kullanılır: *Karma yüzeyli alçı taşı.*

— Müz. *Karma mod,* ya bir gregoryen mod'un tonlarını (veya ince ve kalın perde aralarını) aynı parçada kullanmayı; ya bir plagal (4. ton) olarak ele alınan, dolayısıyle de toniği (inici son durgusu ***la*** [majör] üzerinden armonilenir) 5. derece gibi görünen kilise ***mi*** mod'unu; ya da eski karma lydia mod'unu belirten terim. || *Karma sesli koro,* hem kadın (çocuklar veya kastralar) hem erkek seslerinin yer aldığı koro. (Bir karma koro genellikle 4 sesten kurulur: soprano, alto, tenor, bas. 3. Sesli karma korolarda bir tek erkek sesi vardır [genellikle bir bariton].)

— Öğr. *Karma okul, karma lise,* erkek ve kız çocukların birarada bulundukları öğrenim kuruluşu.

— Petr. *Karma ham petrol,* kalıntısında hem parafin hem asfalt bulunan ham petrol sınıfı.

— Pirotek. *Karma barut,* çeşitli madde tanelerinin birleştirilmesinden meydana gelen barut. || *Karma doldurma,* iki veya daha çok çeşitli barutla doldurma.

— Res. *Karma resim,* karma teknikli resim, hem minyatür gibi nokta nokta hem de detramp gibi fırçayı serbestçe kullanarak yapılan resim.

— Siyaset. *Karma komisyon,* mecliste çeşitli partilerin üyelerinden meydana getirilen geçici heyet. — Senato ile Millet meclisi arasındaki bir anlaşmazlığı gidermek için senatör ve milletvekillerinden kurulan komisyon. || *Karma liste,* nispî temsil ile şahsa oy verme usulünü bağdaştırarak, bir parti için oy verilirken, listenin bazı isimlerinin çizilip bunların yerine başka bir partinin aday listesinden beğenilen isimlerin yazılabilmesi usulü. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Biyol. En basit düzen, iki yönlü *karma eşeylilik*'tir; bakışım düzleminin her iki yanından, organizmanın iki bölümünden biri bir cinsiyetin, öbürü öbür cinsiyetin karakterlerini taşır. Mozaiksi karma eşeylilik, erlik ve dişilik kısımlarının girişgüzel ve daha karmaşık biçimde yerleşmiş olması özelliğini gösterir.
En sık karma eşeylilik hallerine eklembacaklılarda (kabuklular, örümceğimsiler, böcekler) ve omurgalılarda rastlanır. Erkekte göğüslerin büyümesi, kadında sakal çıkması karma eşeylilik olaylarıdır.

— Elek. Bileşik uyarmalı bir dinamoda kutuplar arasındaki potansiyel ayrımı dış devrenin açık veya kapalı (yüklü dinamo) olmasına hemen hemen bağlı değildir. Alt bileşik uyarmalı (hipokompaund) dinamolar elektrik arkı ile kaynak yapmada çok kullanılır. Arkın meydana gelebilmesi için elektromotor kuvvet 50 volt kadar olmalıdır. Dinamo yüklü iken, yani kaynak yapılırken, kutuplar arasındaki gerilim 24 volt kadardır.

— Huk. *Karma sözleşme*'lerde taraflar, yaptıkları anlaşmada, kanunda yazılı olan çeşitli sözleşme tiplerinin bazı unsurlarını birleştirerek kanunda belirtilmemiş bir sözleşme tipi meydana getirir. Karma sözleşmelerin başlıca tipleri şunlardır:

1. çift nitelikli sözleşmeler. Bu tip karma sözleşmelerde tarafların her birinin edimi, değişik bir sözleşme tipine aittir. Bunun sonucunda ortaya, değişik sözleşmelere ait edimlerin değiştokuşu amacını güden bir sözleşme tipi çıkar. Meselâ bir kapıcının kendisine verilen yerde oturmasına karşılık apartmanın kaloriferini yakmayı ve temizliği üstlenmesi, bu tip bir karma sözleşmedir. Burada kiraya ait edim (kapıcının oturması) ile hizmet sözleşmesinin edimi (iş görme) değiştokuş edilmektedir. Bu tip karma sözleşmelere son zamanlarda ortaya çıkan «ev kirasız, para faizsiz» i de ekleyebiliriz. Burada da taraflar, kira ve karz sözleşmelerini birleştirerek yeni bir tip meydana getirmektedirler;

2. kombine sözleşmeler. Bu tip sözleşmelerde, taraflardan biri, değişik tipteki sözleşmelere ilişkin birden fazla edimi yüklenmekte, diğer taraf ise bir tek edimi yerine getirme borcu altına girmektedir; çoğunlukla bu bir miktar para olmaktadır. Burada değişik edim tiplerinin değiştokuşu amacı güdülmekte, bu edimler bir tarafta toplanmaktadır. Bu tip karma sözleşmeye örnek olarak pansiyon sözleşmesi gösterilebilir. Burada pansiyoncunun üç ayrı sözleşmeye has borcu bulunmaktadır: kira (oda tahsisi), satış (yemek ve kahvaltı) ve hizmet (odanın temizliği);

3. «çeşitli tiplere ilişkin unsurların birbirleriyle karıştığı karmaşık sözleşmeler»de, bir tek edim söz konusu olmakta ve bu edim, birden fazla sözleşmenin unsurlarını kapsamaktadır. Bunlara da örnek olarak karma bağışlamalar gösterilebilir. Bu halde bir şey, kısmen ivaz karşılığında (satış), kısmen ivazsız olarak (bağışlama) devredilmektedir. Bu sözleşmelere hangi hükümlerin uygulanacağına gelince; bu konuda birçok fikir ileri sürülmüştür. Bunlar içinde en çok taraftar bulan görüş, «yaratma veya kıyas nazariyesi»dir. Bu görüşe göre, kanun bu tip sözleşmeleri düzenlemediği için kanundaki hükümler doğrudan doğruya değil de ancak kıyas yoluyle uygulanır. Bu yüzden hâkim, karma sözleşmenin amacını ve tarafların karşılıklı çıkarlarını göz önüde tutarak karma sözleşmeyi meydana getiren sözleşmelere ilişkin hükümleri kıyas yoluyle uygulamalıdır. Duruma göre, bu tiplerden birini tercih edebileceği gibi, doğrudan doğruya genel hükümlere gidebilir veya örf ve âdet hukukuna göre bir sonuca varır. Bütün bunlarla bir sonuca varılamıyorsa, Med. kn. md. 1'deki esasa göre hareket ederek kendisi hüküm getirir.

— İkt. *Karma ekonomi,* devletin iktisadî alandaki faaliyet şekillerinden biridir. Devletin özel teşebbüslerin sermayelerine katılması ve bu teşebbüslerde aksiyoner, hissedar sıfatıyle yönetime karışması veya kuracağı iktisadî teşebbüslerin bir kısmına özel sermayenin iştirakini sağlayarak özel ve kamu sektörlerinin birlikte hareketine imkân vermesi demektir.
Karma ekonomi, gelişmiş toplumlarda görülebileceği gibi, azgelişmiş ülkelerde de bir kalkınma aracı olarak uygulanabilir. Nitekim Türkiye'de karma ekonomi usulünün yürürlükte olduğu kabul edilmektedir. Gerçekten, 1961 Anayasası devlete iktisadî kalkınma, sosyal adaleti sağlama gibi ödevler yüklediği için, karma ekonominin planlamasında ve planın uygulanmasında devletten yardım gören veya işbirliği yapan özel sektörün de, kendi kâr ve çıkarı yanında millî kalkınmaya ve sosyal adaletin gerçekleştirilmesine hizmet etmiş olacağı ileri sürülmektedir. Bununla birlikte karma ekonominin Türkiye'deki uygulanmasında, şirkete iştirak tarzındaki denemeye az yer verilmiş, esas olarak, bu tip tesislerin sermayesinin yarısından fazlasının devlete ait olması, organlarının devlet tarafından ihdası ve faaliyetlerinin devlet organları tarafından denetlenmesi öngörülmüştür. (Bk. İKTİSADÎ DEVLET TEŞEKKÜLLERİ.) Karma sermayeli kuruluşlar içinde, kamu hizmetini ön planda tutması gereken devlet ile özel sermayenin çıkarları arasında bir çatışma, kaçınılmaz görülmektedir. Devlet, teşebbüsü kâr amacından kamu hizmetine ve kamu yararına yanaştırabilirse, özel sermaye sahibi veya sahipleri, muhtemelen bekledikleri kârı bulamayacakları için ser-

mayesini tasfiye edecek ve devlet tek sermayedar olarak kalacak veya aksi yönde bir gelişme olacaktır. Bu görüşten hareketle karma ekonomi aracı olan karma teşebbüslerin, aslında birer geçiş dönemi kuruluşları sayılması mümkündür. Bununla birlikte, dünyanın birçok ülkesinde görülebilen karma teşebbüslerin, kesin olarak nasıl bir sonuca yöneleceği veya ne şekilde değerlendirilmelere sebep olacağı henüz bilinememektedir. Türkiye'de bu tip kuruluşlara örnek olarak, Türkiye Şeker fabrikaları T.A.Ş., T.C. Merkez bankası, Türkiye Vakıflar bankası T.A.Ş., Denizcilik bankası T.A.O., Türkiye Emlâk Kredi bankası, Türk Havayolları A.Ş., Millî Reasürans T.A.O. gösterilebilir. Türkiye'de karma ekonomi kuruluşlarına en yakın olanlar, 440 sayılı İktisadî Devlet Teşekkülleriyle Müesseseleri ve İştirakler Hakkında kanunca düzenlenen iştiraklerdir. Hattâ bu iştiraklerden genel tanımlamaya asıl yakın olanı, iktisadî devlet teşekküllerinin amaçlarıyle ilgili olan iştiraklerdir. Devlet iştirakleri kanunla, bunlar Bakanlar kurulu kararıyle olur. Tasfiye de aynı şekildedir. Devlet iştiraklerinin mülkiyet ve intifaı hazineye ait olduğu halde, teşekkül iştiraklerinin mülkiyet ve intifaı teşekküle aittir.

İştirakler, devlet veya teşekküllere ait hisse, sermayenin yüzde ellisini aşmıyorsa, özel hukuk hükümlerine göre kurulan ortaklıklardır. Kamu hissesi sermayenin yüzde 15'inden fazla olduğu takdirde, devlet iştiraklerinde Maliye bakanlığından bir temsilcinin; teşekkül iştiraklerinde ise, bir teşekkül temsilcisinin, ortaklığın yönetim kurulunda bulunması mümkündür. Gerek Maliye bakanlığı ve gerekse ortak olan teşekkül, Türk Ticaret kanunu gereğince, ortakların haiz oldukları bütün haklara sahiptir.

Devlet veya teşekküllerin iştirak ettiği ortaklıklardaki kamu hissesinin yüzde ellinin üstüne çıkması halinde, şirket bu durumun ortaya çıktığı takvim yılını izleyen üç yıl içinde eski statüsü ile yönetilir. Kamu hissesi bu sürenin sonunda yüzde ellinin altına düşürülmediği takdirde, ortaklık iktisadî devlet teşekkülü haline getirilir.

● *Karma toplum,* gerçekte gelişmiş batı devletleri için geçerli olan kapitalizm sonrası bir toplumdur. Bu toplumda sanayi ön plandadır. Sanayide özel mülkiyet, rekabet piyasası bulunabilmekte, fakat devlet müdahalesinin, rekabetin denetlenmesinin mümkün olduğu sürece de bu toplumda klasik kapitalizm hâkim olmaktadır. Sanayi kapitalistler yerine teknokratların etkisi altında olabilir. Gelir dağılımı sosyal adalete az çok uygunsa ve sosyal güvenlik tedbirleri alınmışsa, bu toplum teknokrat olduğu kadar sosyaldir de. Bu toplumda, sınıf çatışmaları da hayati önemde değildir ve çok yönlü, dialogcu sınıflararası dengeye dayanan bir demokrasinin uygulanması mümkün olabilmektedir.

— Mad. oc. İnce cevher hazırlama tesislerinde, pistonlu tekne veya diğer zenginleştirme ünitelerinde yıkanmış kömür, değersiz şist ve içinde kül oranı fazla olan bir *karma* madde elde edilir. İçinde yüzde 30-40 kül bulunan bu karma maddeler düşük kaliteli bir üründür; enerji santrallarının kazanlarında yakıt olarak kullanılır. Cevher karma maddeleri ise yeniden kırılma ve öğütülme işleminden geçirilerek zenginleştirilir.

— Mat. $\vec{U},\vec{V},\vec{W}$ vektörlerinin *karma çarpım*'ı $(\vec{U},\vec{V},\vec{W})$ ile gösterilir. Karma çarpım üç vektör üzerine kurulan paralel yüzünün hacmini işaretli olarak gösterir. Bu üç vektör doğru yönlü bir üçdüzlemi oluştururrsa + işareti, aksi halde — işareti verilir. Ortonormal sistemde üç vektörün koordinatları $(x_1, y_1, z_1), (x_2, y_2, z_2), (x_3, y_3, z_3)$ ile gösterilirse

$$(\vec{U}, \vec{V}, \vec{W}) = \begin{vmatrix} x_1 & y_1 & z_1 \\ x_2 & y_2 & z_2 \\ x_3 & y_3 & z_3 \end{vmatrix}$$

elde edilir. $\vec{U},\vec{V},\vec{W}$ permüte edilirse karma çarpım değişmez kalır; bütün öbür permütasyonlar için işaret değiştirir.

— Siyaset. *Karma liste*'nin amacı, seçmeni bir partinin aday listesine tümüyle oy verme zorunluğundan kurtarmak ve böylece seçmenin oy verme hürriyetini sınırlamadan gerçekleştirmektir. Bu usulde en önemli meselelerden biri, iki veya daha fazla parti adaylarından meydana gelen bir karma listede hangi partiye oy yazılacağı ve adayların bu listeye göre seçiminin nasıl olacağıdır. Seçim kanunları çeşitli şekiller kabul ederek meseleyi çözümlemeğe çalışmıştır. Karma liste yapma imkânı bakımından en geniş serbestliği tanıyan seçim kanunlarından biri, 14 şubat 1919 tarihli İsviçre Federal Seçim kanunudur. Bu kanuna göre, seçmen, değişik listelerdeki isimlerden bazılarını çizdiği bir listeye koyabilir veya ayrı bir liste yapabilir. Karma listelerin oy hesabı da değişik şekillerde olabilir. Bir kere, oy pusulasında hangi adayların isimleri yazılmışsa bunlar birer oy almış sayılabilir. Ayrıca hangi partinin listesi karma liste olarak kullanılmışsa, o parti bir oy almış kabul edilebilir. Bazı seçim kanunları, bunlardan yalnız birini öngörmüş, bazıları da daha değişik düzenlemeler yaparak (9 mayıs 1951 tarihli Fransız Seçim kanunu gibi) tercihli oy ile karma liste usulünü birleştirmişler, daha doğrusu birlikte kullanılabileceğini kabul etmişlerdir.

Karma liste usulü, seçmene en geniş oy verme serbestliği tanımakla birlikte bazı bakımlardan sakıncalı görülmektedir. Gerçekten, bu usul, her şeyden önce seçimlerdeki oy oranlarının hesaplanmasında karışıklıklara ve dolayısıyle de güçlüklere yolaçmakta, sandalye sayısına göre listelerin dağılımını hesaplamayı geciktirmektedir. Ayrıca karma listenin, bazı hallerde birtakım kötüye kullanmalara yolaçabileceği de öne sürülmüştür. Şöyle ki, bu usulle rakip listelerin başında bulunan parti başkanlarının veya ilerigelenlerinin seçilmesine engel olunabilir. Meselâ, rakip parti taraftarlarından bir kısmı karma liste yaparak diğer partinin son adaylarına listelerinde yer verirlerse, bu partinin listesinin başındaki adayların aldıkları oy sayısı azalacağından seçilmeme ihtimalleri ortaya çıkabilecektir. Karma liste usulüyle birlikte tercihli oy veya isim çizme usulleri de uygulanabilir.

Türkiye'de seçim mevzuatı siyasî partiler için birleşik oy pusulaları kabul etmiştir. Seçime katılmış olan siyasî partilerin adaylarından veya bu adaylarla bağımsız adaylardan veya sadece bağımsız adaylardan oluşturulmuş her çeşit karma oy pusulası, geçerli sayılmamıştır. (LM)

KARMA i. Bk. KARMAN.

KARMAÇ i. (*karmak*'tan *kar-maç*). *Yeni.* Bir kabın içindeki maddeleri karıştırmak için kullanılan çubuk. (M)

KARMAK geçl. f. (esk. türk. k.). Karıştırmak, birbirine katmak: *İskambil kâğıtlarını karmak.* || Toz halinde bir şeyi sıvı ile karıştırarak çamur veya hamur haline getirmek: *Harç karmak. Hamur karmak.*

— Oyun. *Kâğıtları karmak,* iskambil kâğıtlarını karıştırmak. (M)

KARMAKARIŞ blş. sıf. Karışık, düzensiz. || *Karmakarış etmek,* karışık hale sokmak. || *Karmakarış olmak,* dağınık ve karışık bir halde olmak. (M)

KARMAKARIŞIK blş. zf. ve sıf. (*karmakarış*'tan *karmakarış-ı-k*). Dağınık, çok karışık bir şekilde düzensiz olarak: *Alelacele ve karmakarışık yenen yemekten sonra birbirini tutmayan türküler söylemeğe çabalanır* (Sabahattin Ali). *Düşüncelerim daha şeklini bulmamıştı; sen karşıma çıkınca ben onları karmakarışık söylemek zorunda kaldım* (N. Ataç). *Karmakarışık oda.* (M)

KARMAN veya **KARMA** i. Sanskritçede, eylemi ve sonuçlarını belirten kelime.

— ANSİKL. *Karman,* Vedalar devrinde, tapınma eylemi, Brahma'cılıkta, ruhların göçünü yaratan eylemdir. Buddha'cılık ve Cayna'cılık, *karman* kavramına, Brahma'cılığın verdiği önemi vermez. Brahma'cılığa göre, *karman,* bireyin sadece bugünkü yaşayışında ortaya koyduğu eylem değil, daha önceki yaşayışlarında gerçekleştirdiği eylemlerin tümüdür ve ölümden sonraki yaşayışında ağır basacak olan bir çeşit alınyazısıdır. (L)

KARMAN (Jozsef), macar yazarı (Losonc [bugün Luçenec] 1769 - ay.y. 1795). Fransa'dan gelen felsefî ve siyasî düşüncelere aşırı derecede hayrandı. «Yedi Yıldız» mason loncasına girdi ve *Urania* adlı edebiyat dergisini kurdu. Rousseau ve Goethe'nin (*Werther*) etkisiyle *Fanny'nin Kutsal Kalıntıları*'nı (1794) yazdı, bu eser, duyguculuk akımının Macaristan'daki ilk örneğidir. (L)

KARMAN (Theodor VON), macar asıllı amerikan mühendisi (Budapeşte 1881 - Aachen 1963). 1902'de Budapeşte Krallık Teknik üniversitesini, 1908'de Göttingen üniversitesini bitirdi. On sekiz yıl Aachen üniversitesinde havacılık dersleri verdi. 1929'da A.B.D.'ye göç eden Karman Kaliforniya Teknoloji enstitüsünde dersler verdi. 1930-1949 Arasında Pasadena'da (Kaliforniya) Guggenheim Havacılık laboratuvarını yönetti. Birçok amerikan uçak yapım şirketlerinin bilim müşaviri olan Karman, Amerikan Hava Ordusu Bilimsel konseyi başkanı ve Amerikan Havacılık Araştırmaları teşkilâtının (NASA) üyesiydi. Bilimsel çalışmalarında mekanikle ilgili birçok konuya yöneldi: akışkanlarda burgaç hareketi ve türbülans teorileri hazırladı, büyük hızlı akışlarla ilgili incelemeler yaptı, esneklik ve malzemelerin direnci teorilerine katkıda bulundu ve hidrodinamik, aerodinamik, termodinamik ile ilgili birçok meseleye çözüm getirdi. (L)

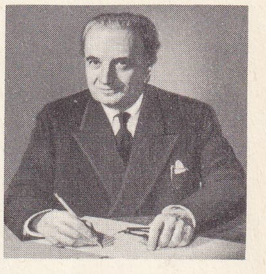

Theodor KARMAN

KARMAN ÇORMAN blş. sıf. Karmakarışık, düzensiz: *Çocuklar odayı karman çorman etmişler.* (M)

Karman rakoru, hava akışını düzenleyerek burgaç oluşumunu önlemeğe yarayan ve uçak kanadının gövde ile birleştiği kısma yerleştirilen, profil verilmiş parça. (L)

KARMANYALILAR. Esk. coğ. Pers imparatorluğunda Karmanya bölgesinde yaşayan halk. (L)

KARMANYOLA i. (ital. *carmagnola*'dan). *Argo.* Şehir içinde yapılan soygunculuk: *Sokakta karmanyola'ya getirerek bağırta bağırta kimseyi soymadım* (H. R. Gürpınar). [M]

KARMANYOLACI i. (*karmanyola*'dan *karmanyola-cı*). Karmanyola yoluyle soygun yapan kimse. (M)

KARMANYOLACILIK i. (*karmanyolacı*'dan *karmanyolacı-lık*). Karmanyola yoluyle soygun yapma işi. (M)

KARMAŞA i. (*karmaşmak*'tan *karmaş-a*). *Yeni.* Karmaşık olma hali.

— Kim. Görünüşte doymuş olan birçok molekül veya iyonun birbirleriyle birleşip kimyasal özelliklerini kaybederek meydana getirdiği bileşik (*Eşanl.* KOMLEKS.) Bk. ANSİKL.

— Mat. Verilen bir şartı sağlayan doğrular sistemi: *Doğrular karmaşası.* Bk. ANSİKL.

— Psikol. Çeşitli etkenlerden ileri gelen karmaşık ruh hali.

— ANSİKL. Kim. Potasyum platiklorür K_2PtCl_6 önceleri $PtCl_4$, 2KCl formülünde çift tuz yapısına sahip olduğu sanılan *karmaşık*'tır. Gerçekte bu madde bir elektrolittir ve sulu eriyiği (bu madde, suda çok az, sodyum tuzu ise daha çok erir) K^+ ve $PtCl_6$ iyonları halinde iyonlaşır. Sodyum tuzu (platin hekzaklorür iyonu veya hekzakloro platinat—IV—iyonu) karmaşık bir iyondur; moleküle benzer bir blok meydana getirir, fakat yüklüdür. İçindeki klor atomları, koordinans denilen bağlarla platin atomlarına birleşmiştir. Bu karmaşık iyon sebebiyle, platin ve klor eriyik içinde normal ayıraçlarıyle çözünür. Uygulamada, karmaşık tuzların cinsine göre elementlerin bu çözünmesi az veya çok olur; bu da tam ve tam olmayan karmaşıklar olduğu sonucuna götürür. Kimyada birçok karmaşık bileşimin yapıları ilk kere isviçreli kimyacı A. Werner tarafından ortaya konmuştur.

— Mat. Uzayın bütün

$$x = az + p$$
$$y = bz + q$$

doğru sistemlerine *doğrular karmaşası* denilir; *a, b, p, q,* parametreleri bir tek bağıntıyle birbirine bağlıdır veya daha genel olarak, bu parametreler keyfî üç parametreye bağlıdır. Uzayın her noktasından, karmaşasının konisi adı verilen bir koni oluşturan sonsuz sayıda doğrular karmaşası geçer.

Foto. LAROUSSE

Bir düzlemde bulunan karmaşanın doğruları, *karaşa eğrisi* denilen bir eğriye teğet olur. Karmaşaların izdüşümsel geometrisi, altı koordinat ile daha kolaylıkla kurulur. *n*'inci dereceden bir karmaşa, kendi koordinatları arasında *n*'inci dereceden homogen bir denklemle belirlenir. (LM)

KARMAŞIK sıf. ve i. (*karmaşık*'tan *karmaş-ı-k*). *Yeni.* Birbirinden farklı birçok unsuru içinde bulunduran, karışık olan (şey): *Karmaşık düşünce. Karmaşık duygu.* *Esk.* Mudil.

— Akust. *Karmaşık ses,* tam bir sinüsoidal hareket olmayan ve devirli bir titreşimden meydana gelen ses.

— Dil bil. *Karmaşık cümle,* birçok yan cümlecikten meydana gelen cümleye denir. ‖ *Karmaşık sonek,* birçok unsurdan meydana gelen sonek.

— Deneysel psikol. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Deneysel psikol. *Karmaşıkalgısal mekân.* Mekân hakkındaki karmaşıkalgı, dokunmaya dayanan uyarımlardan (özellikle basınca karşı gösterilen duyarlık), kas uyarımlarından (kasların tonus derecesi, bir hareketin genişliğinin algılanması) ve mafsal uyarımlarından (yani bedenimizin farklı kesimlerinin birbirine nispetle durumu) meydana gelir. Ayrıca, kaynağı içkulak olan uyarımlar işe karışır. İçkulaktan gelen uyarımlar, bize, statik ve dinamik dengemizi sağlamak imkânını verir. Demek ki, karmaşıkalgı aracılığı ile ancak yakın mekân hakkında bilgi edinebiliriz.

— Jeol. *Karmaşık fay,* her biri özel bir düşmeyi belirleyen bir dizi küçük fayın birleşmesinden meydana gelen büyük fay.

— Mat. *Karmaşık sayı,* 6 saat 20 dakika 12 saniye veya 30 derece 14 dakika 35 saniye gibi ondalık sayılama ile ifade edilmeyen sayı. ‖ *Karmaşık nicelik,* sanal nicelik.

— Tiyat. Durumu inceleme ve düğümün çözülmüş bölümü içeren tiyatro oyunu. (Entrikası karışık bütün eserler için kullanılır.)

— Toprakbilim. *Karmaşık soğurucu,* toprak içinde soğurucu gücü olan elektronegatif koloitler bütünü. (LM)

KARMAŞIKLIK i. (*karmaşık*'tan *karmaşık-lık*). Karmaşık olan bir şeyin niteliği.

— Farklar psikol. *Karmaşıklık faktörü,* üstün zihin işlevleri alanında, faktör analizi yoluyle ortaya çıkarılan etken; bu, bilinç alanının kaplamı olarak nitelenebilir. (Karmaşıklık faktörü, birtakım kısmî topluluklları, basit bir yapı halinde biraraya getirmeyi sağlayan zihnî gerilime tekabül eder. Karmaşıklık faktörü bakımından iyice doygun hale gelmiş bulunan bir «ödev» örneği olmak üzere şu talimat gösterilebilir: 1-32 sayıları arasında numaralar taşıyan belli sayıda karton, birkaç kümeye ayrılacaktır. Bu kümelerin her biri, sadece 4'ün iki katı [1-4 veya 5-8] arasında bulunan sayıları taşıyacaktır.) [L]

KARMAŞMAK ortaklş. f. (*karmak*'tan *karma-ş-mak*). *Halk dili.* İyice karışmak, iç içe girmek, alt üst olmak. (M)

KARMATİLER veya **KARAMATİLER** çoğl. i. (Hemedanî *Karamatî*'nin adından). IX. yy.da kurulan ve İsmailiyenin kollarından biri olduğu da söylenen bir tarikata bağlı olanlar.

— ANSİKL. Kûfe ili yakınlarında, Nehrin köyünde, kendi başına bir derviş hayatı süren Hemedanî Karamatî, halkın yoksulluğundan, Abbasî devletinin ülkede yarattığı baskıdan yararlanarak, ortak mülkiyet anlayışını amaç edinen bir tarikat kurdu. Zenginlerin malını paylaşmayı, halk arasında yoksul zengin ayrılığını ortadan kaldırmayı ana ilke olarak benimseyen bu tarikat, kısa bir süre içinde, bütün Irak'a yayıldı, Hemedanî Karmatî'nin çevresinde oldukça kalabalık bir halk toplandı. Görünüşte dinî, gerçekte iktisadî bir nitelik taşıyan bu tarikatın siyasî düşünceleri de vardı. İslâm dininin getirdiği kuralların, ilkelerin birçoğunu gereksiz sayıyor, özellikle Mazdek'çiliğin görüşlerine uygun düşünceler ileri sürüyordu. Bu tarikata göre, ikisi güneş doğmadan, ikisi de güneş battıktan sonra olmak üzere, günde dört rekât namaz yeterli idi. Kıble, Kudüs ilidir. Hac yapmak isteyen kimsenin, Mekke'ye değil Kudüs'e gitmesi gerekir. Dinlenme günü pazardır, cuma günü dinlenme olmaz, çalışmak gerekir. Şarap içmek, ona benzer içkileri kullanmak helâldir. Yılda iki gün oruç tutulur. Nevruz ve mihricanda birer gün oruca girmek yeterlidir.

Yoksul halkı tutar görünmesi, zenginlerin mallarını yoksullara dağıtmak istemesi yüzünden Anadolu, İran, Irak, Suriye ve öteki arabistan ülkelerinde yayılan karmatî tarikatının yayıcıları arasında Mehmed bin Nüski, Ebu Yakub Secestanî (Seczî) gibi ünlü kimseler vardı.

Bu tarikat inançlarına göre cennet dünyadır. Dünyada rahat, mutlu ve geçimi yerinde olan bir kimse cennettedir. Gerçek cennet insanın derin bir zevk ve keyif içinde yaşamasıdır.

Hemedanî Karamatî, bu düşüncelerini yaymak için Nehrin köyünde *daî* adı verilen on iki davetçi yetiştirip görevlendirdi. Bunları ayrı ayrı illere gönderdi. Daîler arasında Ferec bin Osman, Hemedanî'yi Mesih olarak tanıdı. Sekiz basamağı (manevî mertebe) olan tarikatın daîlerine «öğrenimle yetiştirilmiş köpek» anlamında *mukallib*'ler denirdi. Bunlar *Kur'an*'ı, hadisleri kendi anlayışlarına göre yorumlar, tarikata girmek isteyenleri sekiz mertebeden geçirirlerdi. Bu mertebelerin her birinde *Kur'an* ve hadis yorumu, namazın ve orucun bırakılması, şarabın haram olmayışı, kalbin temiz tutulması, Muhammed ile Ali'yi sevmenin gerekliliği, tarikata para yardımında bulunmanın yüceliği, tarikatın bütün sırları öğretilir; son gece kendi aralarında kadınlı erkekli dinî bir tören yapılırdı. Özellikle XI. yy. ortalarında ve sonlarında Kûfe, Irak, Suriye, Yemen, Horasan ülkelerinde isyanlar çıkaran karmatîler abbasî halifelerini zaman zaman yıldırdılar, bir ara Mekke'yi bile ele geçirerek Kâbe'den Haceriesved'i aldılar, binlerce müslümanı kılıçtan geçirdiler, abbasî halifeleri bunlarla başa çıkamadı ve selçuklu sultanı Melikşah'tan yardım istemek zorunda kaldılar. (→ Bibliyo.) [M]

KARMEL i. (Karmel tarikatının doğuş yeri olan *Karmel* tepesinden). XII. yy.a doğru Suriye'de kurulan bir dilenci tarikatına bağlı rahip. (L)

KARMELİT i. (fr. *carmélite*). XV. yy.da kurulan ve sert disiplini ile tanınan tarikata mensup rahibe.

— ANSİKL. *Karmelit* tarikatı, 1451'de karmel başrahibi Soreth tarafından kuruldu. Papa Nicolaus V'in onayladığı bu tarikat, kısa zamanda, özellikle Hollanda ve İspanya'ya yayıldı. XVI. yy.da Azize Teresa de Avila, Karmelit nizamnamesine yeniden eski sert disiplini getirmeyi tasarladı. Papa Pius IV 1562'de Azize Teresa de Avila'nın reformunu onayladı.

Çıplak ayaklı (veya *reform görmüş*) *karmelitler,* kestane renginde cüppe ve omuzluk ile siyah örtü ve beyaz yünden manto giyerler. (L)

KARMEN i. (ar. *kırmız* ve lat. *minium*'dan ortaçağ lat. *carminium* > fr. *carmin*). Kırmız böceğinden elde edilen parlak kırmızı renk veren madde. ‖ Bu rengin kendisi.

— ANSİKL. *Karmen* sık sık kumaş boyacılığında, şekercilik ve parfümeride kullanılır. Resimde canlı ve parlak kırmızı bir doku boyası olarak kullanılır. Işığa dayanıklı değildir. Fiyatının yüksek olması sanat resminde kullanılmasını engeller. *Amonyak karmeni* basım mürekkebi olarak kullanılır. *Çivit karmeni,* karmenin sülfürik asitle işleme tabi tutulmasından elde edilir ve kumaş boyacılığında kullanılan koyu mavi bir renktir. *Karmen lak*'lar alümin sulfat ve karmen eriyiği içinde sodyum karbonatın çökeltilmesiyle elde edilir. Bu lak'lar ışığa az dayanıklıdır, fakat süslemede çok tutulur.

Porselen ressamlarınca *karmen* adı mufla süslemesinde kullanılan ve pembeden erguvani kırmızıya giden renklere verilir. Karmen tonları arasında, *yumuşak* ve *sert karmenler, karmenli lâl, yakut karmen* veya *koyu kırmızı karmen* altın çökeltilmesiyle elde edilir (*Cassius kırmızısı*). Botanikte *saplı karmen* selülozik zarları boyamakta veya renklendirmekte en çok kullanılan bir maddedir. (L)

Karmen, Georges Bizet'nin 1875'te bestelediği 4 perdelik opera-komik, librettosunu Meilhac ile Halévy, Mérimée'nin bu addaki hikâyesinden ilhamla yazdılar.

Onbaşı don José, çingene Karmen'e âşıktır; ordudan sıvışarak kaçakçı olur. Boğa güreşçisi Escamillo'yu sevdiği için kendinden uzaklaşan Karmen'i öldürür. Gerçekçiliği tiyatroya sokan bu eserde güçlü besteler vardır: sokak çocuklarının ve tütün işçisi kızların korosu, ikinci perdedeki ses beşlisi, aşk duetto'su ve son sahnenin tümü, çingene kızın söylediği bütün şarkı ve kıt'alar (*Aşk Bir Çingene Çocuğudur, Sevil Kapılarının Yanı Başında*), çingene şarkısı. Bizet, ispanyol müziğinden, halk dans ve türkülerinden, zarzuela ve tonadilla gibi lirik ispanyol dram türlerinden ilham almıştır. Müzik âletlerinin seçimi ve sesle orkestra arasındaki denge ilgi çekicidir. Eserde sık sık duyulan iki büyük tema vardır: halk teması (Cuadrilla marşı) ve yükseltilmiş ikili aralığıyle çingene gam'ına uyan Karmen teması. *Karmen*'i ilk defa 1875'te Galli-Marié (Karmen) ve Lherie (don José) söyledi. Bu eserin, opera dramı tarihinde *Boris Godunov*'a eş bir yeri vardır. Bu opera-komik, Roland Petit'ye bir koreografi yapma fikrini vermiş, bale 1949'da Londra ve Paris'te temsil edilmiştir. (L)

KARMENİT i. (fr. *carménite*). Miner. Tabiî kalkozin (kara bakır sülfürü) ile kovelin (mavi bakır sülfürü) karışımı; Kaliforniya körfezindeki Carmen adasında rastlanır. (L)

KARMIK i. *Halk dili.* Çay ve dere ağzına yapılmış olan balıkçı seddi. (M)

KARMİNİK sıf. (fr. *carminique*). Kim. *Karminik asit,* kırmız böceğinden çıkarılan bir asit. (Günümüzde, artık sınaî olarak üretilmektedir.)

— ANSİKL. Kırmız böceğinin boyarmaddesi eskiden yünün ve ipeğin boyanmasında çok kullanılırdı; bundan yapılan boyalar çok parlaktı fakat su veya bazlarda süratle bozulurdu. Kırmız böceği boyaları artık kullanılmamaktadır. (L)

KARMİNİT veya **KARMİNSPAT** i. (fr. *carminite* veya *carminspath*). Miner. Tabiî demir ve kurşun arsenyat; Hornhausen'de (Saksonya) beudantin ile birleşmiş olarak bulunur. (L)

KARMUK i. *Halk dili.* Büyük kanca. (M)

KARMYLESSOS. Esk. coğ. Anadolu'da (Lykia bölgesi) şehir; Antikragos dağı yakınında, Karia sınırında. Burada Lykialılardan ve Yunanlılardan kalma mezarlar ve yazıtlar bulundu. (M)

KARN i. (ar. *karn*). *Esk.* Boynuz. ‖ Yüzyıllık süre, çağ: *Bunun üzerine nice yıllar geçti ve bir karn değişti* (Cevdet Paşa). [M]

KARNABAHAR i. Bot. Çiçekleri ve çiçekliği yenen ikiyıllık otsu bitki. (İlmî adı *Brassica oleracea var, botrytis.* Turpgillerden.)

— ANSİKL. *Karnabahar* kış sebzelerindendir; lahanaya benzer; aslında lahananın çiçek saplarının kısalıp etlenmesiyle lahanadan türemiştir. Anayurdu Doğu Akdeniz bölgesidir. Yaprakları koyu yeşil, çiçekliği beyaz veya sarımtıraktır. Türkiye'de üç çeşidi yetiştirilir: güzlük tufanda karnabahar (baş orta büyüklükte, beyaz ve sıkı); kışlık karnabahar (baş beyaz ve sıkı); mart karnabaharı (baş ufak, beyaz ve sıkı). [M]

KARNABİT i. (ar. *karnâbît*). *Esk.* Bot. Karnabahar. (M)

KARNABON. Yun. mit. Getler'in efsanevî kralı; Triptolemos'tan çiftçiliği öğrendi ve onu yanında alıkoymak için arabasındaki ejderhalardan birini öldürdü; fakat Demeter'in lânetiyle çıldırdı ve intihar etti. Ejderha ile birlikte gökyüzüne yerleştirildi ve Yılancı takımyıldızı oldu. (L)

KARNAK i. *Halk dili.* *Esk.* Yaşlı veya kart cariye. (M)

KARNAK, Yukarı Mısır'da köy (Kena eyaleti). Nil'in doğu kıyısında, Teb'de (Luksor yakınları).

● *Arkeoloji.* Mısır'daki en büyük dinî yapılar topluluğu Karnak'tadır. XVIII. hanedandan Roma dönemine kadar firavunlar burayı sürekli olarak büyüttüler ve geliştirdiler. Daha birinci Ammon zamanından başlayarak Teb bölgesinde Ammon kültünün yerleştiği ispatlanmış olmakla birlikte, burada bulunan kalıntılar XI. hanedan dö-

karmelit'ler kutsal cuma yemeği

«**Karmen**»

Foto. LAROUSSE

neminden kalmadır. Orta İmparatorluk tapınağından sadece Sesostris I döneminde yapılmış olan, etrafı sütunlarla çevrili bir köşk kalmıştır. Tanrı Ammon, XVIII. hanedan zamanında imparatorluk tanrısı idi; Karnak tapınağı Amenofis I zamanından Amenofis IV zamanına, amarn bunalımından Ptolemaios zamanına kadar çok gelişti. Tapınak bir doğu-batı eksenine ve ikinci bir kuzey-güney eksenine göre düzenlenmiştir, Ammon'un tanrısal karısı Mut'un tapınağına giden yola ve daha sonra batıda Luksor tapınağına giden bir dinî tören yoluna bağlanmıştır. Tapınağın çevresinde Teb nomos'u tanrısının Montu tapınağı, bir Ptah tapınağı, Osiris tapınakları, Honsu tapınağı ve Mut tapınağı toplanmıştır. Karnak'ın kabartmalarla, Tutmes I, Haçepsut ve Tutmes III'ün dikili taşlarıyle süslü altı kapısı ünlüdür. Merkez yapının sütunlarla süslü salonu Sethosis I'in eseridir, Karnak'taki yapıların en üstünü sayılır. Bu salonun genişliği 102 m, derinliği 53 m'dir. Tavanı tutan sütunların sayısı 134'tür. En yüksek sütunlar merkez yoldaki sütunlardır (23 m'yi bulur). Ammon'un kutsal kayığının bulunduğu merkezî tapınağın kuzeyinde çok renkli kabartmalarla süslü, Haçepsut tarafından yaptırılmış salonlar bulunmaktadır. Tapınağın doğusunda Büyük Tutmes III'ün salonu ve onu çevreleyen daireler çok iyi korunmuştur. Tapınağın kuzey-güney ekseni, 7, 8, 9 ve 10 numaralı sütunlarla ayrılan dört büyük avludan geçer ve en önemli bölümü Amenofis III tarafından yaptırılmış olan Mut tapınağı harabelerine gider. Bu eksenin doğusunda Ammon tapınağının kutsal gölü ve batısında da güney-kuzey doğrultusundaki Honsu tapınağı bulunmaktadır; özellikle iyi korunmuş olan bu tapınağın yapımına Ramses III tarafından başlanmış ve tapınak Ramses XI ile kral-rahiplerden Pinecem I ve Pinecem II tarafından tamamlanmıştır; yapıdan önce Ptolemaios III Evergeten'in eseri olan bir anıtsal kapı yer alır. Luksor tapınağına giden ve kenarlarında Criocephalus sfenkslerin (dromos) dizilmiş bulunduğu yol bu kapıdan başlar. Karnak'taki öbür sanat eserleri arasında bulunan yazıtlar şunlardır: Ammon'un Kutsal Kayığı tapınağı önünde yer alan ve Philippos Arrhidaios'un eseri olan, Tutankhamon döneminde yapılmış Ammon heykelleri; Tutmes III zamanından kalma. Yukarı ve Aşağı Mısır'ın armacılığa ait bitkileriyle süslü sütunlar; kutsal gölün yanında yer alan Amenofis III'ün anıtsal domuzlan böceği Aton onuruna yapılmış olan Amenofis IV tapınağından gelme kabartmalarla süslü sayısız bloklar ve I. avludaki zarif Taharka sütunu. (L)

KARNAKSI sıf. (*karnak*'tan *karnak-sı*). *Halk dili.* Can sıkan; sıkıcı şey veya kimse için sövgü olarak kullanılır. (M)

KARNAL, Hindistan'da (Pencap) şehir. Delhi'nin kuzeyinde; 72 100 nüf. Tahıl ve pamuk üreten bir kır bölgesinin ticaret merkezi. Tarım makineleri yapımı. (L)

KARNALİT i. (von *Carnall*'in adından fr. *carnallite*). Miner. Hidratlı potasyum ve manganez çift klorürü. Stassfurt ve İran'da bulunur. (Avrupa'da 1858'den beri tarımsal gübre olarak işletilmektedir. Günümüzde, en ilgi çekici magnezyum cevherlerinden biridir. Formülü $MgCl_2$, KCl_6, H_2O'dur.) [L]

KARNAPHULİ, Hindistan (Assam) ve doğu Pakistan'da akarsu, 234 km. Luşai dağlarından çıkar, güneye ve güneybatıya doğru akar, baharlı gemi ulaşımının başladığı Rangamati'den ve Çittagong'dan geçer, Bengal körfezine dökülür. Hidroelektrik tesis ve baraj. (L)

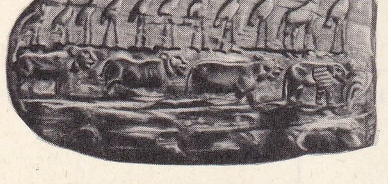

Karnarvon bıçağı. Üstü fildişinden, ünlü mısır bıçağı (gerze çağı); kabartma hayvan motifleriyle süslüdür (Metropolitan müzesi, New York). [L]

KARNATA i. Bk. KANARA.

KARNATAK, Hindistan'da tarihî bölge; bugünkü Maisur eyaleti topraklarını kapsıyordu; kuzeyde Maharaştra, Haydarâbâd eyaletini meydana getiren müslüman bölgeler ve Vicayanagar Hindu krallığıyle, güneyde Tamiller krallığı ve Kerala ile sınırlıydı. Karnatak, geleneksel bakımdan Kanara medeniyeti bölgelerini içine alır. Avrupalılar, bu addan ilhamla bambaşka bir bölgeye (Madras eyaleti kıyısı) Karnatik adını vermişlerdir. (L)

KARNATİK, Hindistan'ın yarımada kısmında kıyı bölgesi; Aşağı Kistna ile Komorin burnu arasında, Doğu Gatlar'ın eteğinden Bengal körfezine kadar uzanır. (Günden güne daha az kullanılmakta olan bu ad, XVII. ve XVIII. yy.da Dekkan'ın bütün güneyini ifade ederdi; Hindistan'ın bağımsızlığından beri Karnatik yerine Tamil'ler ülkesi anlamına gelen *Tamilnad* kullanılmaktadır.) [L]

KARNATİT i. (*Karnatik* yer adı'ndan fr. *carnatite*). Miner. Labrador çeşidi. (L)

KARNAVAL i. (ital. *carnelevare*, et kaldırmak'tan *carnevale* > fr. *carnaval*). Hıristiyanlarda büyük perhizden önceki eğlence dönemi: *Balo, karnaval, henüz gördüğüm şeylerden değildi* (Ahmed Rasim). ‖ Bu dönemde yapılan eğlence. ‖ *Teşm. yol.* Gülünç ve tuhaf giyimli kimse. ‖ *Karnaval maskarası,* karnaval için süslenmiş, tuhaf, gülünç kılıklara girmiş kimse. ‖ *Karnaval maskesi,* karnavalda takılan güldürücü maske.

— ANSİKL. *Karnaval* kelimesi, etimoloji bakımından perhiz düşüncesine bağlıdır. Kelimenin ilk anlamı, Büyük perhizin ilk gününün adıdır. Karnaval'ın kesin tarihi kilise yetkilileri tarafından belirlenir ve genellikle Büyük perhizin ilk pazarından önceye rastlar. Başlangıç günü çoğu zaman 1 ocak (Epiphanie [tecelli] yortusunun ilk günü), 17 ocak (Aziz Antonius yortusu) veya 2 şubattır (Meryemana yortusu). Daha da genel olarak karnaval, kış mevsiminin sayısız geleneksel törenlerine bağlanır; kış, kuzey ülkelerinde, açık hava çalışmalarının son bulmasıyle ortaya çıkan çok hareketli toplumsal hayatla ilgilidir. Dolayısıyle de, güneş ışınlarının bir süre tutsak edildikten sonra yeniden meydana çıktıkları yolundaki bir inançla ilgili olduğu düşünülebilir. Karnavala özgü çılgınca neşe gösterilerinin ve maske takma geleneğinin ilk zamanlar bugünkünden çok daha başka bir rolü vardı. Gerçekten, bu uygulamaların bugünkü rolü sadece oyalanma ve günlük hayatın yıpratıcılığından bir süre için kurtulma olarak açıklanabilir. Oysa çok eskiden, gülmek ve maske takmak kötü ruhları kaçırmak amacını güdüyordu. Meselâ, insanı hayvan görünüşüne sokan karnaval maskelerinin amacı kutsal hayvanların tanrısal gücünü kişiye geçici olarak sağlamaktı. Karnavallardaki cinsel taşkınlıkların toprağın verimliliğini sağlamak için yapılan törenlerden ve yeraltı tanrılarına gösterilen saygıdan geldiğini düşünmek yanlış olmaz. Karnavalı temsil eden gülünç heykelin yakılması veya gömülmesi, ilkel bir kurban etme yoludur. Böylece de karnavalı meydana getiren unsurların pek eski inançlara dayandığı ve bu inançların da tarihte, Romalıların karnavalla aynı mevsime rastlayan Saturnus ve Lupercus şenlikleriyle Dionysos şenlikleri (anthesteria'lar) gibi törenlere yolaçmış olduğu görülmektedir. Hıristiyanlığın yayılışından sonra, bu uygulamalar derin anlamını ve büyülü havasını yavaş yavaş kaybettiyse de varlığını sürdürdü. Ortaçağ'da din adamları karnavalın hıristiyanlık öncesinin bir derecede kadar bilinçli olarak sürdürülen Eşek şenliği, Çılgınlar şenliği, (Noelde yapılan) Masumlar şenliği v.b. gibi yakışık almayan şenliklerine göz yumdular. Bu şenlikler, Epiphanie ile Büyük perhizin ilk günü arasında yapılırdı. En gözde eğlencelerden biri maskeli balolardı. Halkın maskeler takarak yaptığı eğlenceler X., XVI. yy.da çok rağbetteydi. XVIII. yy.da Fransa'da Prens Orléans'lı Philippe devrinde karnaval sırasında Opera'da maskeli balolar düzenlenmeğe başladı. 1790'da kaldırılan bu balolar Direktuvar sırasında yeniden büyük bir çılgınlıkla başladı.

Kaynağını halktan alan bu gösterilere romantiklerin gösterdiği ilgiye rağmen karnaval eğlenceleri zamanla parlaklığını yitirdi. Gerçekte bu düşüş daha XVIII. yy.da hattâ karnavalın en çok ilgi gördüğü İtalya'da bile başladı. Venedik karnavalı, XIX. yy. başlarına kadar, italyan karnavallarının en başta geleni olarak kaldı. Doj'un ve Senato'nun katılması, alev oyunları, ip cambazlıkları, geçit törenleri ve savaş oyunları gibi gösterilerden meydana gelen bu

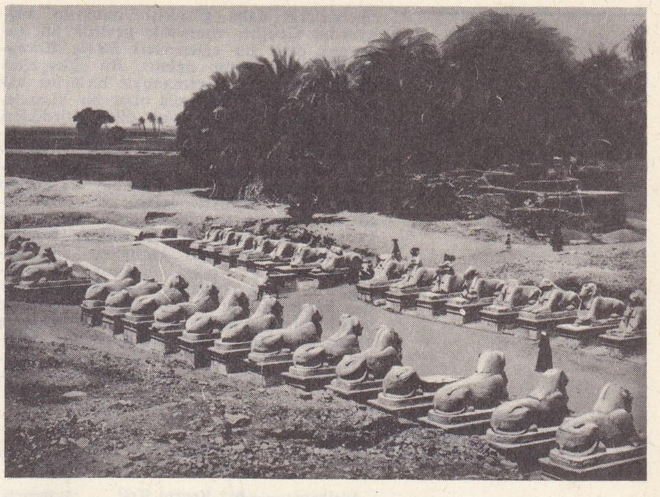

KARNAK
bir dromus'un görünüşü

KARNAK
Amon tapınağı
obelisk

karnaval

Nice karnavalı

Foto. LAROUSSE; MEYDAN

eğlencelerin daha gösterişli olmasını sağlıyordu. Goethe, romantik devirde ün kazanmış olan bu eğlenceleri *Roma Karnavalı*'nda uzun uzun anlattı. Bu eğlencelerde toplum sınıfları tamamıyle birbirine karışır ve kılık değiştirmiş olan bu kimselerin toplumsal özlemlerini dile getirdikleri görülürdü. Meselâ bugün, Haiti karnavalında, zenciler beyaz maskeler takarlar ve genel vali veya general kılığına girerler. Eskiden Floransa, İvrée, Verona ve Torino karnavalları özellikle değişik ve son derece göz kamaştırıcı gösterilerdi. Bugün bu karnavalların eski önemi azaldı. Bununla beraber Viareggio karnavalı son zamanlarda ortaya çıktı. Süslü araba geçitlerine ve çiçek savaşlarına dayanan bu çağdaş karnaval tipi Rönesans devrinin zafer geçitlerinin her türlü sembolizmden arınmış soluk bir hatırasından başka bir şey değildir. Fransa'da en önemli karnavallar, Nice, Chalon-sur-Saône, Dijon, Bordeaux, Lyon, Nantes, Granville, Jargeau ve Semur karnavallarıdır. Bu karnavallar, her bölgede, değişik türde bürlesk olaylarla kendini gösterir. Almanya'da karnaval eğlenceleri Ortaçağda ve Rönesans devrinde çok parlaktı. Oldukça hareketsiz geçen bir dönemden sonra, XIX. yy.da bu gelenek yeniden canlandı ve Ren bölgesinin katolik şehirleri (Köln, Mainz v.b.) karnavallarına yabancıları çekmek ve Venedik, Roma karnavallarıyle yarışmak amacıyle çaba göstermeğe başladılar. Ülkenin büyük protestan şehirleri de onları izledi.

Latin Amerika'da karnaval XIX. yy.da Baia ve Rio de Janeiro'da kendiliğinden ortaya çıktı. Bu ülkelerin karnavalları kaynağını mahallî bir folklor geleneğinden alıp ve sonraları yüzeysel bir biçimde avrupa karnavallarının özelliklerini benimsedi. Müzik ve dans bu karnavalların temel unsurlarıdır. Rio karnavalı, bugün henüz canlılığı-

KAROLENJLER
IX. - X. yy.

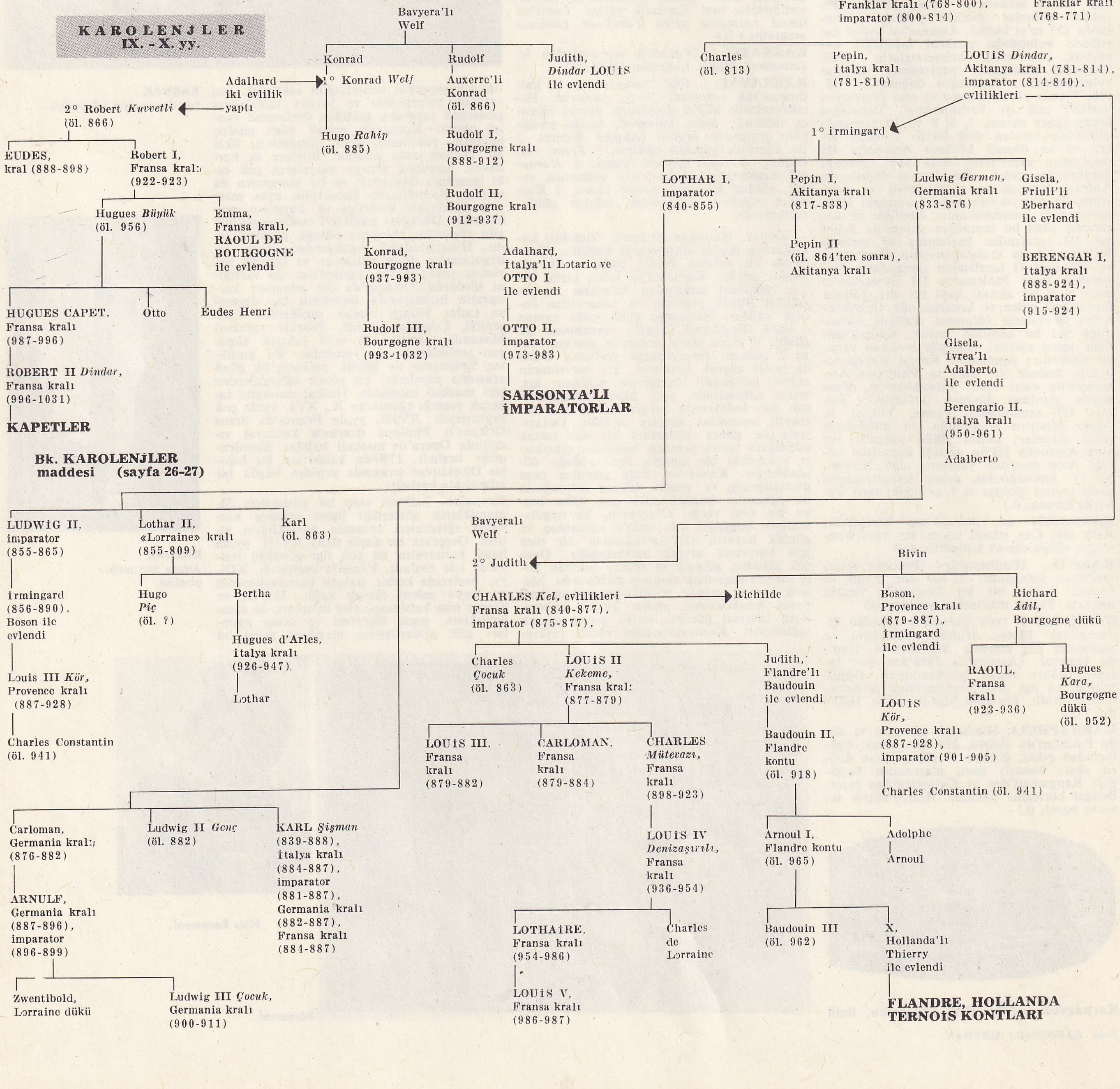

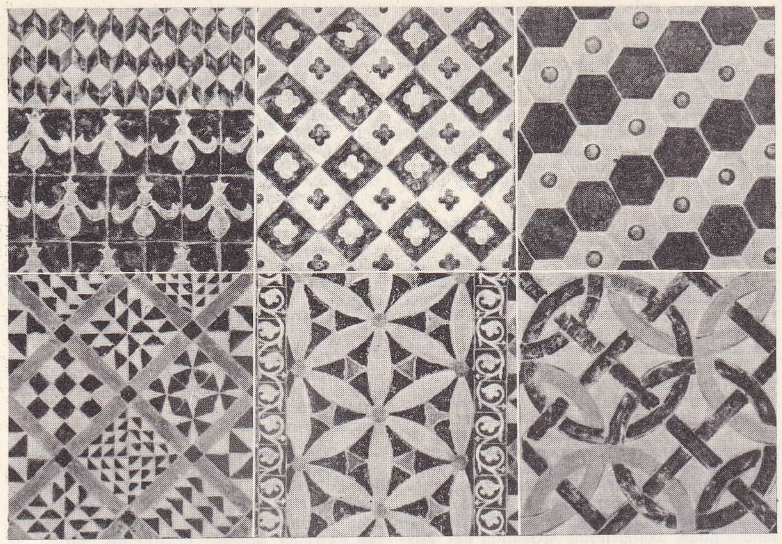

karolar: Saint-Denis bazilikası

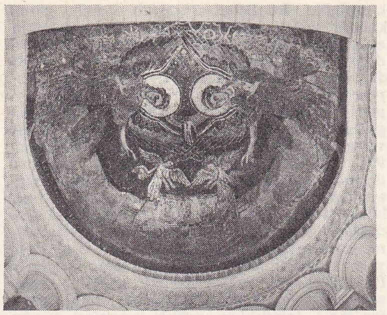

Germigny-des-Prés'de (Loiret) **karolenj** mozaiği, (IX. yy.)

nı yitirmemiş bazı kendine özgü geleneklerle, günümüz karnavallarını turist çekmek amacıyle sunî bir gösteri biçimine sokan yalancı şenlik havasını en iyi biçimde uzlaştırmış karnavallardandır.

— Müz. Ortaçağ'da, kaba olan ve bayalığa kaçan karnaval, XV. yy.da müzik bakımından daha zengin eğlencelere yolaçtı; İtalya'da, birkaç sesle söylenen güldürücü ve gerçek hayattan alınma kısa oyunlara *canti carnascialeschi* denirdi. Yine İtalya ve Fransa'da şiir, dans ve müziğin bir karışımı olan *mascarade* tarzı aynı zamanda gelişmeğe başladı. Fransız Saray balesinin kökü bu *mascarade*'lere dayanır (bale-maskarad, giriş baleleri). Lully'den sonra bugüne kadar karnaval, bestecilerin operada (Campara, Berlioz), klavyeli çalgılarda (Couperin, Schumann), senfonik müzikte (Saint-Saëns, Villa-Lobos) ve balede (Stravinski) ilham aldıkları bir tema olarak kaldı. (L)

Karnaval, Michel Fokine'in bir perdelik bale-pandomiması. Dekor ve kostümler: Leon Bakat; müzik: Schumann. İlk olarak 1910'da Paris'te, Sergey Diaghilev yönetiminde rus bale topluluğu oynadı. Başlıca oyuncuları Tamara Karsavina ve Vaslav Nijinski'ydi. Bu yeni-romantik bale Sergey Diaghilev topluluğu repertuvarında halkın en çok sevdiği eser olarak yer aldı. Hafif bir mizah ile melankolik bir sevginin kaynaştığı bu eserde entrikalar, hayal kırıklıkları içinde neşe dolu bir karnavalın klasik tipleri (Kolombina, Pierrot, Pantalone, Papillon, Estrella, la Turbulente v.b.) vardır. *Karnaval,* Sergey Diaghilev'in ilk dönemindeki özelliklerini ortaya koyan bir eserdir. (L)

KARNE i. (fr. *carnet*). Öğrencilerin ders notlarını, devam durumlarını gösteren ve belirli zamanlarda verilerek, ailenin durumu öğrenebilmesini sağlayan belge. (Bk. ANSİKL.) ‖ Yaprakları gereğinde koparılıp kullanılmak için hazırlanmış bilet v.b. defteri: *Ekmek karnesi tamam ya, / Kömür beyannamesi de verilmiş* (O. V. Kanık). ‖ *Devam karnesi,* bir öğretim kurumunda devamı gösteren öğrenci defteri.

— Huk. *Çalışma karnesi.* Bk. ÇALIŞMA. ‖ *İşçi karnesi.* Bk. İŞÇİ. ‖ *İşçi muayene ve sağlık karneleri,* işveren tarafından sigortalı işçiye verilmesi gereken belge. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Eğ. İlk ve orta öğretim kurumlarındaki öğrencilere her ders yılında iki defa *karne* verilir. Birinci sömestr sonunda verilen karnede öğrencinin her dersten aldığı kanaat notları ile okula gelmediği günlerin sayısı belirtilerek okul müdürü tarafından tasdik edilir. Öğrenci bu karneyi velisine imzalattıktan sonra okul idaresine teslim eder. İkinci sömestre sonunda verilen karnede ise kanaat notlarından başka öğrencinin sınıf geçip geçmediği veya bütünlemeye kaldığı dersler de gösterilir.

— Huk. İşveren, sigortalı işçilere, örneği Sosyal Sigortalar kurumu tarafından hazırlanan bir muayene karnesi vermekle yü-

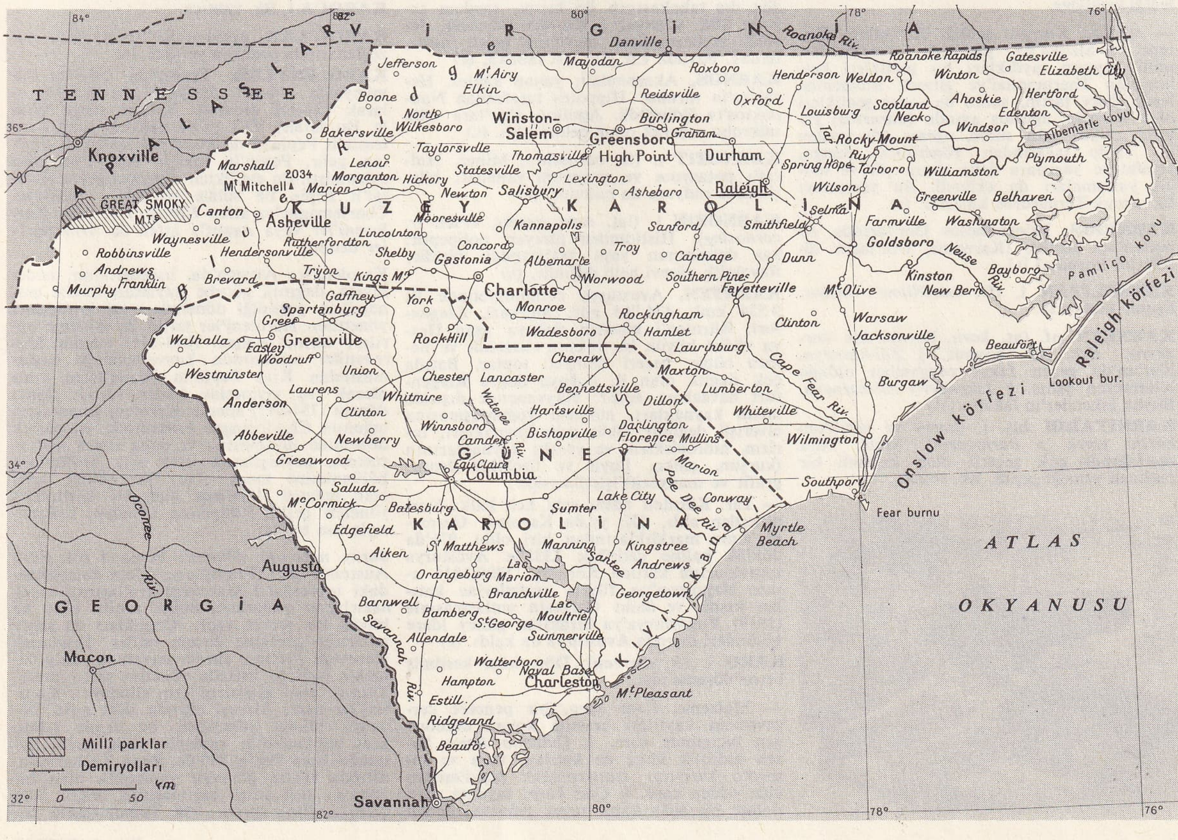

Kuzey ve Güney **KAROLİNA** haritası

Foto. LAROUSSE

kümlüdür. Bu belge, sigortalı işçinin gerek kurum sağlık kuruluşlarına, gerek kurumla anlaşmalı başka sağlık kurumlarına başvurduğunda, kendine yapılacak yardım ve ödeneklerin hesaplanmasında esas alınır. Muayene belgesinde yazılı bilgilerin gerçeğe uymadığı sabit olursa, bu yüzden Sosyal Sigortalar kurumunun uğradığı zarardan işveren sorumludur (Sosyal Sigortalar kn. md. 90). Ayrıca, Sosyal Sigortaların kavramı dışında kaldıkları halde, ya topluluk sigortası yoluyle Sosyal Sigortalar kurumuna bağlananlar (avukatlar) veya yardımlaşma sandıkları veya işçi ve müstahdemler yararına kurulmuş vakıflar aracılığıyle özel veya yarı resmî biçimde sigortalı olan kişilerin (bankalar personeli, Ziraat bankası mensupları yardımlaşma statüsüne dahil olanlar v.b.) taşıdıkları sağlık karneleri vardır (Sosyal Sigortalar kn. md. 90; 1136 Sayılı Avukatlık kanunu, Avukatlar İçin Malûllük, Yaşlılık ve Ölüm Topluluk Sigortası sözleşmesi). [M]

KARNEADES, yunan filozofu (Kyrene M.Ö. 215'e doğr.-Atina M.Ö. 129'a doğr.). Yeni akademicilerin en ünlüsüdür. Derin bir filozof ve eşsiz bir hatipti. Roma'ya elçi olarak gönderilince halk önünde felsefe meselelerini tartışma fırsatı buldu: bir gün adaleti övdüğü, ertesi gün yerdiği, ama her ikisinde de aynı heyecanla dinlendiği söylenir.

Karneades *olasıcılık*'ın kurucusudur. Öğretisinin amacı, stoa'cıların duyumculuğunu, kesinlik nazariyesini, Tanrı'nın varlığını, yüce iyilik fikrini çürütmekti. Karneades'e göre tasavvurlar sağlam bir ölçüt olmadığı gibi, akıl da sağlam bir ölçüt sayılamaz. Akıllı insanın yapabileceği tek şey, en doğru bulduğu (çeşitli olasılık dereceleri vardır) tasavvuru onaylamaktır. Ama bu tercihler hiç bir gerçek görüşü veya onayı ihtiva etmez. Karneades'te, hitabet, bir ikna ve zihni şu veya bu tasavvura çelme sanatıdır. Karneades'ten bugüne yazılı metin kalmamıştır; bundan ötürü, görüşler ancak Klitomakhos aracılığıyle tanınır. Çiçero ve Sextus Empiricus bu kaynaktan yararlandılar. (L)

KARNEİA çoğl. i. (yun. k.). Esk. yun. Apollon *Karneios* şerefine Dor'ların düzenlediği şenlikler.

— ANSİKL. *Karneia* şenliği Korinthos, Kyrene ve Sicilya'da yapılırdı. Ispartalılar, millî bayram saydıkları bu şenlikleri kutlamadan Thermopilai'ye gitmek istememişlerdi. Önce tarım, sonra da savaş şenlikleri olan karneia, ağustos ayında (*karneios*) yapılır, dokuz gün sürer, *agetes* adı verilen bir rahip tarafından yönetilirdi. Sungu, ziyafet ve yarışlara daha sonra şiir ve müzik yarışmaları da eklendi. Bu yarışmayı ilk olarak Terpardros kazandı. (L)

KARNEİOS. Pelopennesos Dor'larında Apollon'un lakabı. (Karneios, Dor'ların sürülerini korudu.) [L]

KARNELİYAN i. (fr. *cornéliane*). Miner. *Eşanl.* KORNALİN.

KARNEYN sıf. (ar. *ḳarn*, boynuz'dan *ḳarneyn*). *Esk.* İki boynuz. ‖ *Zül-karneyn,* Kur'an'da geçen fakat peygamber olduğu bilinmeyen şahıs. ‖ *İskender-i zül-karneyn,* Büyük İskender'in lakabı. (M)

KARNIYARIK bİş. i. (*karın* ve *yarık*'tan *karını yarık* > *karnıyarık*). Mutf. Türk mutfağında çok geçerli olan kıymalı bir patlıcan yemeği çeşidi. Bk. ANSİKL.

Mihaly KAROLYİ

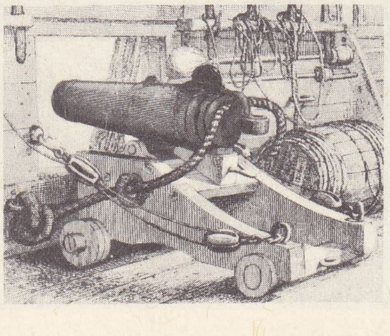

karonad topu

— Matbaac. Orta kısmı, yukarıdan aşağıya doğru çizgi şeklinde boş bırakılarak dizilmiş yazı bloku.

— ANSİKL. Mutf. Patlıcanlar, kabuğu alacalı veya iki uçlarda bilezik biçiminde bırakılarak soyulur. Hafifçe kızartıldıktan sonra tepsiye dizilir, ortaları uzunlamasına yarılır. Bu boşluklara önceden hazırlanan kıymalı, soğanlı, domatesli kavrulmuş iç doldurulur. Üzerlerine domates dilimleri, yeşil biber yerleştirilir. Yeterince su konarak pişirilir. (M)

KARNİ i. (fr. *cornue*'den). Kim. Laboratuvarlarda damıtma işlemi sırasında kullanılan geniş karınlı dar boyunlu cam kap.

— Gaz sanay. Bir fırında, damıtılacak kömürün konulduğu, yatay veya düşey yerleştirilmiş, ateşe dayanıklı uzun kap. ‖ *Karni kafası,* fırının dışında kalacak şekilde bir gaz karnisinin önüne yerleştirilen ve karni ile fıçı arasında bağlantı sağlayan, kömürün damıtılması sırasında içeriye hiç hava girmeyecek şekilde bir tamponla sıkı sıkıya kapatılan, dökme demirden yapılmış parça. (Kafa ile tampon arasına kil sıvayarak sızdırmazlık sağlanırsa macunlu karni kafası, kil kullanılmazsa macunsuz karni kafası denilir. Macunsuz karni kafalarında, karninin kapatılması, dönme eksenine bağlanmış bir kolun hareketiyle sağlandığından, kömürleşme sırasında gaz kaybını önlemek için, kafa ile tamponun değme yüzeyleri birbirine iyice yapışacak şekilde düzeltilmelidir.) ‖ *Karni kömürü.* Bk. GRAFİT. ‖ *Karni tamponu,* bir gaz karnisinin ağzına kapatmağa yarayan, demir veya dökme demirden parça. (LM)

KARNİK GARMİYAN, ermeni asıllı türk şarkı bestecisi (İstanbul 1872-ay.y. 1947). Kilise hanendesi Rupen'den musiki, Hamparsum ve rum notalarını öğrendi. Kanun ve kemençe çalardı. Manifatura komisyonculuğu ve muhasebecilik yaptı. 100'den fazla eser, bu arada 5 peşrev ile şarkılar, semailer, kantolar ve marşlar besteledi. Bimen Şen'in şarkılarını notaya aldı. (M)

KARNİTİN i. (fr. *carnitine*). Bir oksibütirik asitten türeme polipeptit. (Karnitin, kas dokusunun yapıtaşlarından biridir.) [L]

KARNİYE i. (ar. *karniyye*). Anat. *Esk.* Gözün dış tabakasının ön kısmı, saydam tabaka. (Bk. KORNEA.) ‖ *Karniye tabakası,* derinin sertleşmesiyle meydana gelen nasır, tırnak, boynuz v.b. gibi sert tabaka. (L)

KARNOS, Akarnania'lı yunan kâhini. Herakles'in torunu; Hippotes tarafından Naupaktos'ta öldürüldü. Apollon, Dor'lara veba mikrobu saçarak onun öcünü aldı. (L)

KARNOTİT i. (fr. *carnotite*). Miner. Hidratlı potasyum ve uranyum vanadat; bileşiminde radyum da bulunur. (L)

KARNOZİN i. (lat. *caro, carnis,* et'ten fr. *carnosine*). Histidinden türeyen polipeptit; kas dokusunun yapı taşlarından biridir; fizyolojik görevi belli değildir. (L)

KARNTEN, Avusturya cumhuriyetinde il; 9 534 km²; 474 764 nüf. Merkezi, *Klagenfurt.* Kärnten'i batıdan doğuya aşan Drava vâdisi büyük bir ulaşım eksenidir ve hemen bütün beşerî faaliyeti toplar. Batıda çok dağlık olan il, doğuya doğru Klagenfurt havzasına açılır. Hayvancılık dışında tarım kaynakları, nüfusun yoğunlaşmasına elverişli değildir. Öbür gelir kaynakları, turizm, hidroelektrik ve yeraltı kaynaklarının (kurşun, çinko, linyit ve özellikle demir, grafit ve manyezit) işletilmesidir.

— Tar. Kärnten adını eski kelt halkı Karni'lerden aldı. IX. yy.da Karolenj Germania'sının marklıklarından biri oldu. 976'da düklük haline getirildi; 1335'te Avusturya topraklarına katılan Kärnten, 1809-1814 arası Napolyon'un İllyria eyaletlerine katılan kısmı ve Saint Germain antlaşmasıyle (1919) Yugoslavya'ya bırakılan güney idare bölümleri dışında Avusturya'da kaldı. (L)

KARO i. (fr. *carreau*). Dört köşe kesilmiş beton döşeme taşı.

— Malzeme. *Cam karo,* bir pencere çerçevesinin kayıtları arasına konan dikdörtgen biçiminde cam. ‖ *Çimento karo,* bazen hidrolik kireç de katılan, kum ve çimento karışımı sıkıştırılarak pişirilmeden elde edilen karo. ‖ *Çini karo,* saydam veya donuk bir sırla kaplı *sırsız porselen* denen bir destekten meydana gelmiş karo. ‖ *Gre seram karo,* feldispat ve madenî boyarmaddelerden meydana gelmiş bir hamurun yüksek sıcaklıkta pişirilmesiyle elde edilen karo. (Bu karoların camsı bir görünüşü vardır; gözenekli değildir ve tavlanmış çelikle çizilemez.) ‖ *Kabartma karo,* duvar ayak veya duvar kilitlenmesinde kullanılan, duvara göre kabarık yontulmuş taş karo. ‖ *Pişmiş toprak karo,* killi toprakların düşük sıcaklıkta (900°C ile 1 100°C) pişirilmesiyle elde edilen karo. (Bu karolar diğerlerine oranla daha gözenekli ve aşınmaya karşı daha az dayanıklıdır.) ‖ *Samot denen çini karo,* saydam sır çekilmiş sarı bir destekten meydana gelen karo. ‖ *Yarım gre karo,* kil, curuf ve madenî boyarmaddelerle yapılmış bir hamurun pişirilmesiyle elde edilen karo. (Bu karolar gre seram karolara oranla aşınmaya daha az dayanıklıdır ve daha çabuk leke yapar.)

— Oyun. İskambil kâğıtlarının dört işaretinden biri. Üzerinde kırmızı kareler. (DİNEYRİ de denir.) ‖ Bu işareti taşıyan kâğıt: *Karo ası. Karo papazı.*

— Tekst. Herhangi bir kumaşın tezgâha çekilebilmesi için gerekli deseninin yapımında kullanılan kareli kâğıtlardaki küçük kareler. (Bu karelerin üzerine çözgü veya atkı ipliğinin altta veya üstte oluşunu gösteren işaretler konur.) ‖ Mekikle işlenen el dantellerinde işleme yastığı. (Bu yastık çeşitli ülkenin iş geleneğine göre, değişik biçimde olabilir.) [LM]

KARO (Georg Heinrich), alman arkeoloğu (Venedik 1872-Freiburg-im-Breisgau 1964). Halle üniversitesinde klasik arkeoloji profesörü idi (1919-1930). Atina'daki Alman Arkeoloji enstitüsünü yönetti (1936-1939). Nazilerin açtığı soruşturmadan kurtulmak için A.B.D.'ye sığındı (1938), orada birçok üniversitede dersler verdi (1939-1952). Almanya'ya dönünce Freiburg-im-Breisgau üniversitesine tayin edildi. XIX. yy.da Schliemann'ın Mikenos'ta yapmış olduğu kazıların ilgili bilgilerin tümünü yayımladı. Eserlerinde Yunanistan ve Akdeniz havzası arkeolojisiyle ilgili buluşlar yer alır, bu buluşlar II. binyıl tarihi bakımından oldukça önemlidir. (L)

KAROÇA i. Bk. KARUÇA.

KAROK'LAR, eskiden Kaliforniya'nın kuzeybatısında yaşayan yerliler. (L)

KAROLENJ'LER, Fransa'da 754-978, Almanya'da 754-911, İtalya'da da aralıklı olarak 774-901 arasında hüküm süren sülâle. Bu sülâle, VII. yy.da yaşamış olan Austrasia'lı Pepin I ile Metz piskoposu Arnulf'tan gelir. Pepin'in kızıyle Arnulf'un oğlu evlenmişti. Bu evlilikten dünyaya gelen Herstal'lı Pepin ile sülâle başladı. Sülâleye, Charlemagne'ya atfen *Karolenj'ler* veya *Karlovenj'ler* veya Arnuf'a atfen de *Arnulfenj'ler* denildi.

Karolenj'ler Avrupa'da, barbarlıktan medeniyete, dağınık göçebe hayattan feodal monarşilere geçildiği dönemde yeni krallıkları yönettiler. Karolenj'ler tarihi üç döneme ayrılır: birinci dönem (613-754) ailenin Merovenjler zamanında kuvvetlenmeğe başlamasından Kısa Pepin'in Frank'ların kralı olarak taç giymesine kadar sürdü; ikinci dönem (754-887) ailenin Karolenj imparatorluğunun Charlemagne zamanında en parlak dönemine ulaşmasına ve daha sonra aile arasında paylaşılarak ayrı ayrı krallıklara bölünmesine tanık oldu; bir çöküş devri olan üçüncü dönemde aile, bu krallıkları yöneten çeşitli kollarının ortadan kalkmasıyle son buldu.

Saray nazırlığı dönemi: Pepin I (öl. 639), Austrasia'daki (Frank'ların Metz dolaylarındaki toprakları) Marovenj krallarının saray nazırlığını yaparken, nüfuz sahibi oldu ve büyük bir servet yaptı. Çocukları da saray nazırlığı görevine devam ettiler. İktidarsız merovenj kralları «kral» unvanına sahip olmakla birlikte, aslında yönetim saray nazırlığının, yani Karolenj'lerin elindeydi. Karolenj'ler nazır kisvesi altında dört nesil boyunca ülkeyi yönettiler, bu arada tahtta kral bulunmadığı zamanlar bile oldu. Sonunda Kısa Pepin 750'de, Papa Zacharias'a, aslında kralın görevini yapmakta olan bir adamın kral adını taşımasının doğru olup olmayacağını sordu. 754 Temmuzunda pa-

Foto. LAROUSSE

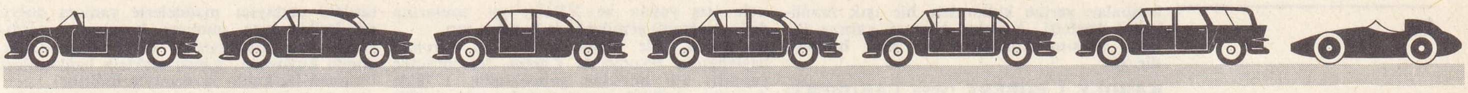

çeşitli **karoserler**

pa Stephanus III'ün Pepin'e ve oğullarına kral olarak taç giydirmesiyle Karolenj sülâlesi kurulmuş oldu.

Sülâlenin birinci dönemi sona ermeden nazırlar ilk iş olarak bütün frank krallıklarını birleştirdiler ve Ren'in batı kıyısında yaşayan göçebe toplulukları hâkimiyet altına aldılar. Ayrıca Ren ve Weser ırmaklarının doğusunda kalan pagan kabilelerine de askerî ve kültürel hâkimiyetlerini kabul ettirdiler. Nazırların yönetimindeki ordular ve nazırların koruduğu misyonerlerle Batıda gelişmekte olan Hıristiyanlığı Suab'ların, Thüring'lerin, Hassen'lilerin Sakson ve Bavyera'lıların ülkelerine yaydılar.

Pepin'in papa Zacharias'a sorduğu soru, Avrupa tarihinin ileride uğrayacağı değişikliklere ışık tutmak açısından oldukça ilgi çekiciydi.

Nitekim papalarla frank kralları arasında kurulan ittifak, germen yöneticilerin yüzyıllar boyunca İtalya'nın siyasetine karışmalarına yolaçtı. İttifak, 754'te Pepin ve oğullarının taç giymesi ve Frank'ların Pepin'in sülâlesi dışında bir aileden kral seçmelerinin yasaklanmasıyle resmen kurulmuş oldu.

Karolenj'lerin parlak dönemi. Karolenj tarihinin ilk yıllarında görülen üç özellik, sülâlenin ikinci dönemine de damgasını vurdu: güçlü bir yönetim, Doğuya doğru hem askerî hem de kültürel yayılma, papalarla yapılan ittifak. Pepin'in oğlu Charlemagne (742 ?-814), yaptığı yeniliklerde saray nazırı olan atalarını örnek aldı. Nitekim krallığını güçlendirmek ve genişletmek için yönetim alanında yaptığı yenilikler, aslında atalarının başlattığı bir işi sürdürmek ve gerçekleştirmekten ibaretti. Ren ile Elbe arasında manastırlar açtı, buralara ordusunu gönderdi. Saksonya, Thuringia ve Bavyera'da frank hâkimiyetini sağladı. Bütün bu işleri yaparken hep atalarının yolunu izledi. İtalya'ya müdahale etmesi ve Roma kilisesini savunması bile bir aile geleneğini sürdürmesinin sonuçlarıydı. Bu eylemleri, sülâlesinin yükselmesinde bir dönüm noktası oldu ve Charlemagne 800'de «Roma imparatoru» olarak taç giydi.

Charlemagne öldüğünde bütün Avrupa, Kuzey denizinden Akdeniz'e, Atlas okyanusundan Elbe-Saale-Tuna hattına, İtalya'da Benevento'ya ve İspanya'da Ebro ırmağına kadar tek bir kralın yönetimi altında birleşti.

İmparatorluğun çöküşü. Kurtulan birliğin temeli çok sağlam değildi. Özellikle İtalya'da, Frank'ların yönetimini fazla ciddîye almayan bazı eyaletler ayaklanmak için fırsat kolluyorlardı. İlk olarak imparatorluğun kuzey kesiminde karışıklıklar çıktı. Bu kadar geniş bir imparatorluğun ayakta tutulabilmesi için gerekli ulaşım ve haberleşme imkânları yetersiz olduğu gibi, hükûmet daireleri de çok azdı.

Bunların hepsinden daha önemli olan bir nokta da devletin siyasî yapısında bazı temel çatlakların bulunmasıydı. Resmî ve özel güçlerin iç içe oluşu, tahta yeni bir kralın çıkması gerekince, çekişmelere yolaçıyordu. Meroveni döneminin başından beri Frank'ların tarihi, hayatlarını Frank'ları birleştirmekle geçiren güçlü yöneticilerin varlığını gösterir. Fakat bütün bu güçlü krallar ölmeden önce imparatorluğu sanki özel mülkleriymiş gibi mirasçıları arasında paylaşıyorlardı. Bu birleştirme ve yeniden paylaşma geleneği Karolenjler zamanında da gerek saray nazırı oldukları dönemde, gerekse tahta çıktıktan sonraki dönemde devam etti.

Charlemagne'ın oğulları da imparatorluğu babalarının *Divisio İmperii* (İmparatorluğun Bölünmesi) adlı emirnamesinde yazılı olduğu şekilde bölüşmeğe hazırlandıkları bir sırada Dindar Louis'den başka hepsi babalarından önce öldüler. Böylece imparatorluk parçalanmadan Dindar Louis'ye kaldı. Fakat imparatorluğun paylaşılması yüzünden oğulları arasında savaşlar çıktı ve birlik parçalandı. Yalnız Charles III zamanında (881-887) son bir defa ve bir rastlantı eseri olarak, birlik yeniden kuruldu. Fakat daha Charles III ölmeden İtalya, Provence, Bourgogne, Almanya ve Fransa kendi varlıklarını gerçekleştirmeğe başladılar.

Feodal Monarşi. İmparatorluğun çeşitli krallıklara bölünmesi bir bakıma resmî ve özel mülklerin iç içe girmesinden doğan meselelerin çözülmesine yardımcı olmuştu. Fakat toplumdaki gelişme öyle bir noktaya ulaştı ki, artık etnik toplulukları kralların özel mülkü gibi parçalayıp birleştirmek imkânsız hale geldi. Sürekliliği ve toprak bütünlüğü olan ve bir tüm olarak kabul edilen ülke, bir kabile reisinin özel mülkü olmaktan çıktı.

Sonra özel ve resmî hakların birbirine karışması askerî düzeyde ve toprak sahibi soyluların arasında yeniden görüldü. Karolonj'ler ele geçirdikleri topraklara askerî hükûmetler yerleştirmişler ve bunlara idarî açıdan geniş haklar tanımışlardı. Ayrıca kendi adamlarına bu topraklarda tımarlar dağıtmışlardı. Onlara bu tımarlar, krala karşı yerine getirmekle yükümlü oldukları görevlere karşılık olarak verilmişti. Fakat tımarlar bir süre sonra babadan oğula geçmeğe başladı. Sülâle tahta geçme meselesini çözmeden, soyluların çeşitli bölgelerde bir arada toplanmalarını destekledi. Bu soylular siyasî haklara sahiptiler ve krala da doğrudan doğruya bağlı değildiler. Sülâle, feodal sınıflar henüz oluşmadan çöktü. Eski kabile krallıkları yıkıldı ve onların yerini yavaş yavaş XII. yy.da en olgun dönemine ulaşacak olan feodal monarşiler aldı. (L)

KAROLİNA (GÜNEY), ing. **South Carolina,** A.B.D.'nin doğusunda eyalet, Atlas okyanusu kıyısında; 79 176 km²; 2 382 000 nüf. Merkezi, *Columbia.* Eyalet kuzeybatıda ince bir dağ şeridini kapsar; özellikle Apalaş dağeteğinde ve düzenlenmekte olan düz ve alçak bir kıyı ile sınırlanan kıyı ovası üzerinde uzanır. Başlıca geçim kaynağı tarımdır (mısır, yulaf, yerfıstığı, pamuk, tütün, meyve [şeftali] tarımı; hayvancılık). Tarım ürünlerini (pamuk, tütün) işleyen bazı sanayi dallarının gelişmesine ve yakın zamanlardaki hidroelektrik düzenlemelere rağmen Güney Karolina çok sanayileşmemiştir.

— Tar. Güney Karolina, Federal anayasayı Kuzey Karolina'dan daha kolay benimsedi; ama daha sonra eyaletlerin hürriyet isteklerinin sözcüsü ve 1860'tan itibaren ayrılık hareketinin hazırlayıcısı oldu. Güney Karolina «kongre»ye iki senatör ve altı temsilci gönderir. Yasama meclisinde, dört yıl için seçilen, yarısı her iki yılda bir değiştirilebilen kırk altı senatörle, iki yıl için seçilen yüz yirmi dört milletvekili yer alır. (L)

KAROLİNA (KUZEY), ing. **North Carolina,** A.B.D.'nin doğusunda eyalet, Atlas okyanusu kıyısında; 135 560 km²; 4 556 000 nüf. Merkezi, *Raleigh.* Eyalet batıda Apalaş sıradağları, merkezde dağeteği, Doğuda kıyı ovası üzerinde uzanır. Tarım başlıca gelir kaynağıdır: mısır, pamuk; tütün; yerfıstığı; hayvancılık; ormancılık. Kireç ve kil ocakları, dokuma sanayii, tütün işlenmesi, alüminyum metalürjisi ve mobilyacılık, başlıca sanayi dallarıdır.

— Tar. İspanyolların ve sir Walter Raleigh'in keşfettiği ülkeye, Raleigh 1584-1587 arasında ilk kolonları yerleştirdi. Eyalet, adını ilk toprak bağışlarını yapan İngiltere kralları Charles I ve Charles II'den almıştır. Güney Karolina, Kuzey Karolina'dan ancak 1730'da ayrılmıştır. Kuzey Karolina eyaleti kongreye iki senatör ve on iki temsilci gönderir. Her iki yılda bir yenilenen yasama meclisi iki yıl için seçilen elli senatör ile yüz yirmi temsilciden meydana gelmiştir. (L)

KAROLİNAÇAYI blş. i. Bot. Çobanpüskülügillerden bir bitkinin (*ilex votiroia*) yaprakları; Amerika Birleşik devletlerinin güneyinde oturan bazı insanlar bundan sinirleri uyarıcı bir çay yaparlar. (Kızılderili yerliler buna *yaupon* adını verir ve daha çok bu ad altında bilinir. Çoğu zaman, aynı familyadan başka türlerle karışıktır, içinde kafein vardır.) *Eşanl.* APALAŞÇAYI. (L)

KAROLİN adaları. Bk. CAROLİNE ADALARI.

KAROLİNA ördeği blş. i. Zootekn. Kuzey Amerika menşeli ördek türü (*Aix sponsa*); canlı parlak renkli tüylerinden ötürü daha çok süs hayvanı olarak yetiştirilir. (L)

KAROLİNEN, Caroline adalarının almanca adı. (L)

KAROLİT i. (yer adı *Carroll*'den fr. *carrollite*). Miner. Formülü $(Co, Cu)_3S_4$ olan tabiî bakır ve kobalt sülfür. (L)

KAROLUS, alman tezhipçisi (öl. 1258'e doğr.). Kopenhag Krallık kitaplığında muhafaza edilen üç ciltlik *İncil*'i ile tanındı. (L)

KAROLUS (August), alman fizikçisi (Reihen, Heidelberg yakınları 1893). 1926'da Leipzig üniversitesinde uygulamalı elektroteknik profesörü oldu. 1945'te Zürich'e yerleşti. Özellikle elektriğin teknik uygulamaları üstünde çalıştı. Ayrıca mekanik kumandalı televizyon alıcılarında neon ışıklı

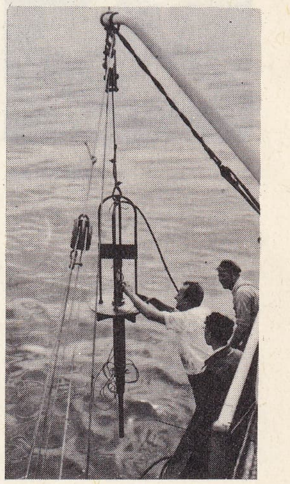

karotye

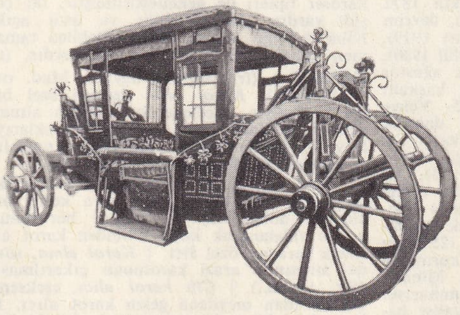

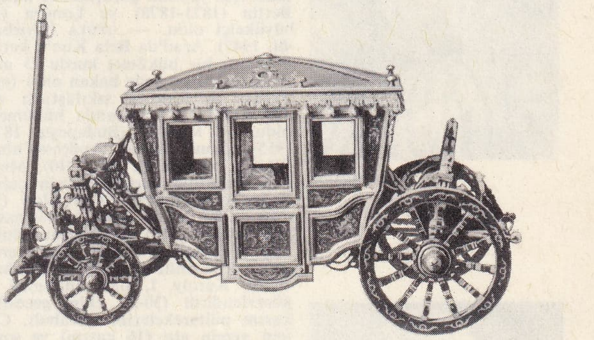

solda, İspanya'lı Felipe II'nin **karosa**'sı; sağda, Louis XIV devri **karosa**'sı

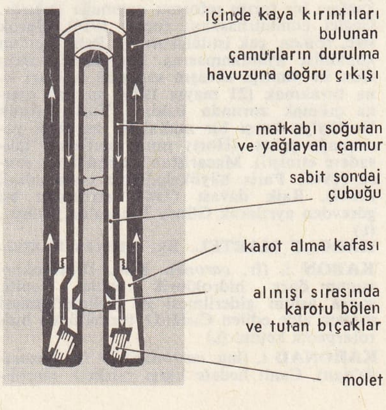

karot alma

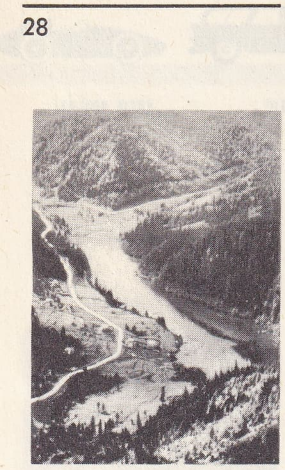

KARPATLAR

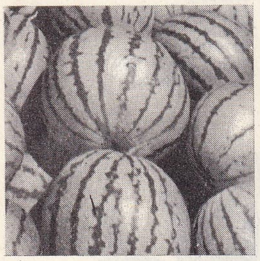

karpuzlar

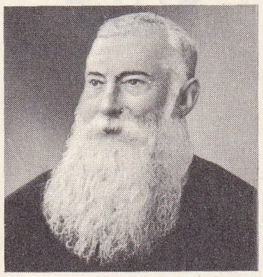

Alphonse KARR

lambalar yerine kullanılan bir ışık modülatörü keşfetti. *Karolus hücresi*, çapraz iki nikol arasına konulmuş bir Kerr hücresidir. (L)

KAROLY I ROBERT (veya **CAROBERT**) (1291-Visegrad 1342), Macaristan kralı, Macaristan'ın asıl kralı olan Anjou-Sicilya hanedanından Charles-Martel ile Habsburg'lu Kleimentine'nin oğlu. 1301'de, Andras III'ün ölümünde taç giydi, rakipleriyle mücadele etmek zorunda kaldı, ancak 1308'den sonra fiilen hüküm sürmeğe başladı. Orduyu yeniden teşkilâtlandırdı, kendisine ve vassallarına ait ülkelerden topladığı askerlerle feodal sistemde kıtalar meydana getirdi, birçok adlî, malî konu (vasıtasız arazi ve emlâk vergisi) ve para konusunda (altın para esası) reformlar yaptı, ülkesinde iktisadî kalkınmayı teşvik etti (göçmenlerin getirilmesi, maden sanayii ve ticaretin gelişmesi) ve Visegrad şatosunda biraz sert olmakla birlikte parlak bir saray hayatı kurdu. Kendinden önceki yönetim karışıklığı sırasında çok kuvvetlenmiş olan soylular sınıfı ile mücadele etti. 1312'de Rozgony'de, 1317'de Debrecen yakınlarında kendisine karşı birleşmiş olan macar beylerini yenilgiye uğrattı. Kız kardeşi Erzsebet ile evlendirdiği Lehistan kralı Kazimierz III ile bir anlaşma yaparak (1339) oğlu Lajos'un Lehistan tahtına getirilmesini sağlama bağladı. Amcası Akıllı Roberto'nun Sicilya tahtına çıkarılmasını protesto etti ve Napoli krallığı üstündeki hak iddialarını arttırdı. 1333'te Akıllı Roberto'nun torunu ve vârisi prenses Napoli'li Giovanna'yı küçük oğlu Andras ile evlendirerek uzlaşma yolunu seçti. Balkanlar'a başarılı bir müdahalede bulundu, Bosna ile Slavonya'yı fiilen himayesi altına aldı. (L)

KAROLY III, Macaristan kralı. Bk. KARL VI, roma-germen imparatoru. (L)

KAROLY IV, Macaristan kralı. Bk. KARL I, Avusturya impartoru. (L)

KAROLYİ NAYKAROLY, ünlü siyaset adamları yetiştiren macar ailesi: SANDOR (1668-1743), ailenin ilk ünlü kişisi idi, Rakoczi'nin başkaldırmasından sonra Szatmar barış görüşmelerini yaptı (1711), kont (1712), danışman (1723) ve mareşal (1741) oldu. — ALAJOS (Viyana 1825-Totmegyer 1889), Kopenhag büyükelçisi idi, daha sonra Napolyon ile çarın aralarını açmak amacıyle Rusya'ya gönderildi (1859). Zürich konferansında delegeydi (1860), Prag antlaşması için yapılan görüşmelere katıldı (1866). Berlin (1871-1878) ve Londra (1878-1888) büyükelçi oldu. — GYULA (Nyirbakta 1871-öl. 1947). Arad'da Bela Kun'a karşı, devrim düşmanı bir hükûmet kurdu (5 mart 1919). Bethlen kabinesinde bakan oldu (eylül 1930), Fransa ile ilişkileri sıkılaştırdı ve ağustos 1931-ekim 1932 arasında hükûmet başkanı oldu. — MIHALY (Budapeşte 1875- Vence 1955), kont Gyula Andrassy'nin damadı Liberal milletvekili idi (1910), Merkezci Tarım partisinin kurulması için çalıştı, sonra Bağımsızlık partisi lideri oldu (1913). Alman ittifakına ve barış antlaşmasına cephe aldı (ekim 1916). Parlamento önünde kendini «Fransa'nın dostu» ilân ederek bağımsızlık için millî bir konsey kurdu (25 ekim 1918). Karoly I, onu hükûmeti kurmakla görevlendirdi (30-31 ekim gecesi). Mihaly, kasım mütarekelerini imzaladı. Cumhuriyet için yemin etti (16 kasım) ve sosyalist bakanları bir tarım reformu yapmağa çağırdı. Geçici cumhurbaşkanı (ocak 1910) olarak sırp, romen, çek istilâlarına ve Bela Kun'un komünist ayaklanmasına karşıkoydu. Bela Kun ile yaptığı savaşın sonunda iktidarı ona bırakmak (21 mayıs 1919) ve yurt dışına çıkmak zorunda kaldı. Yurt dışında Horthy'ye karşı bir muhalefet hareketi yaratmağa çalıştı (Horty onun mallarını müsadere etmişti). Macaristan'a döndükten sonra (1945) Paris büyükelçiliğine tayin edildi (1947). Rajk davası (1949) sırasında bu görevden ayrılarak Güney Fransa'da yerleşti. (L)

KAROLY MARTEL. Bk. CHARLES MARTEL.

KARON i. (fr. *carone*). Kim. Dihidrokarvonun önce hidroklorik asitle tespiti, sonra asidin giderilmesi ile polimerleşmesi sonucu elde edilen $C_{10}H_{16}O$ formülünde hidroterpenik keton. (L)

KARONAD i. (ing. *carronade* > fr. *caronade*'dan). Canlı hedefe karşı misketli mermilerle atış yapan ve XVIII. yy. sonlarına doğru yelkenli gemilerde kullanılan top.

— ANSİKL. Bir İngiliz icadı olan *karonad* başlangıçta İskoçya'da *Carron* tersanesinde yapıldı; adı buradan gelmektedir. 1778'de Amerika İstiklâl savaşı sıralarında ingiliz deniz kuvvetlerinin hizmetine giren bu top, Saintes deniz zaferinin (1782) kazanılmasına yardım etti. Aynı çaptaki toptan daha kısa namlulu ve daha hafif olan karonad topuyle daha kolay nişan alınıyor ve bir tek atımda 25 ile 30 kg'lık misket atılabiliyordu. Karonadlar 1854 - 1855'te Sıvastopol'da Ruslar tarafından da kullanılmıştır. (L)

KARON'LAR, Yeni Gine'de zenci halk. Negrito'larla Papu'ların ırk karışımı oldukları sanılır. (L)

KAROO. Bk. KARRO.

KAROSA i. (ital. *carrozza; carro*, araba'dan). Atlarla çekilen, dört tekerlekli, kapalı lüks araba. (L)

KAROSER veya **KAROSERİ** i. (fr. *carrosserie*). Bir çerçeveye tutturulmuş levhalardan meydana gelen otomobil yapısı.

— ANSİKL. İlk otomobil *karoser* biçimleri, atlı arabalardan ilham alınarak yapılmıştır. Fakat, kısa bir süre içinde, havaya karşı iyi bir direnç gösteren ve aracın yola iyi bir şekilde intibak etmesini sağlayan yeni biçimler ortaya çıktı. Günümüzde karoser biçimi üzerine iki eğilim göze çarpar: biri, karoseriyi şasi çerçevesi üzerine, diğeri ise, karoser ve şasi bütününü süspansiyon yayları yardımıyle tekerlekler üzerine oturtmak (*yekpare gövde*). Bu ikinci karoseri sisteminin uygulanması, kaza sırasında yolcuları tehlikelerden koruduğu ve büyük bir rijitlik gösterdiği için gitgide artmaktadır. Önceleri tahtadan yapılan karoser için sonraları maden (çelik, alüminyum) kullanıldı; çeşitli parçaların birleştirilmesi için de elektrik kaynağı (nokta veya dikiş kaynak) uygulandı. Aynı şekilde dökme alüminyumdan ve plastik maddelerden yapılmış gövdeler de vardır.

Boyama metotları, sentetik ürünlerin ortaya çıkmasıyle basitleşmiştir; bu boyalar hava tabancasıyle yüzeye püskürtülür ve kızılaltı fırınlarda hızla kurutulur. Dekoratif panoların yerleştirilmesinden önce iç kısımlar sese karşı yalıtılır. Eskiden çok çeşitli olan karoseri tipleri günümüzde bazı basit modeller şeklinde normalleştirilmiştir: *kupa*, 2 kapılı ve 2 camlı; *koçu*, 2 kapılı ve 4 camlı; *berlin*, 4 kapılı 4 camlı; *limusin*, 4 kapılı ve 6 camlı. Tamamen kapalı olan karoser tipleri de genelleştirilmiştir, iki çeşidi vardır: değiştirilebilir ve üstü açık. Nihayet içine koltuk ilâve edilebilen tamamen kapalı kamyonet tipleri de vardır. (L)

KAROT i. (fr. *carotte*, havuç). Mad. oc. ve Denizbil. *Karot alıcı* denilen özel bir delme âletiyle, incelenecek araziden alınan silindir şeklinde parça. (Âletin tırnaklarıyle ve bir çekme-burma hareketiyle koparılır ve arazinin incelenmesinde yararlanılır.)

— Mad. oc. *Karot alıcı*, halka şeklindeki uç kısmı dişli bir tekerlek veya kesici bir elmasla donatılmış ve sondaj borusunun ucuna vidalanarak kuyu dibinden karot almağa yarayan özel âlet. || *Karot alma*, sondaj sırasında arazi karotunun çıkarılması. (Bk. ANSİKL.) || *Çift karot alıcı*, eşeksenli iki borudan meydana gelen karot alıcı, iç kısımdaki boru karotu sararak dıştaki borunun dönme hareketinden korur. (Bu sistem çabuk ufalanan topraklarda kullanılır: iç boru karotu çamurun aşındırmasından korur.) || *Elektrikle karot alma*, bir sonda kuyusunda, arazi kesitinin, kuyu içinde bir kablo ucunda indirilen elektrotlardan geçen elektrik akımıyle incelenmesi. (Arazinin, petrol yataklarının incelenmesini sağlayan, özdirenç ve gözeneklilik grafikleri çizilir. Petrolün araştırılması veya işletilmesi için yapılan bütün sondajlar, elektrikle karot alma metodiyle incelenmiştir. || *Radyoaktif karot alma*, bir sonda kuyusunun arazi kesitini radyoaktif (gamma ışınları) bir detektör yardımıyle inceleme. (Petrol arama sondajlarında, elektrikli karot alma metoduyle birlikte uygulanır.) || *Sürekli karot alma sondajı*, kuyu dibinde, sert alaşımlardan veya elmastan yapılmış bir uç bulunan ve arazi kesiti numunelerinin tam olarak toplanmasını sağlayan sondaj. || *Yan karot alma*, sonda kuyusunda, az miktardaki patlayıcı maddelerle yanlara doğru gönderilen kısa numune boruları yardımıyle yan kısımlardan karot alma. (Âlet, sonda kuyusuna, içinde elektrik bağlantıları bulunan bir kablo yardımıyle indirilir).

— Petr. *Karot alıcı*, Sondajlar sırasında karot adı verilen silindir şeklindeki kaya numunesini çıkaran bütün âletler için kullanılır.

— ANSİKL. Mad. oc. ve Petr. *Karot alma*. Bir maden veya petrol sondajı sırasında kazı ilerledikçe yüzeye gelen parçalar dikkatle incelenir. Fakat bir inceleme, sondajcıya, yeraltında rastlanan bölgeler hakkında tam bir bilgi veremez. Bu sebeple numune almak ve kayaların özelliklerini belirtmek için *karot alma* adı altında, bir seri metotlar ortaya atılmıştır. Bütün bu metotlar için, kuyunun dibine, pahalı ve özel birtakım âletler indirmek gerekir. Karot adı verilen silindir şeklindeki kaya parçası, karot alıcı denilen bir âletle çıkarılarak, laboratuvarlarda jeolojik, petrografik ve paleontolojik bütün özellikleri ortaya konur. *Elektrikli karot alma*'da, kuyu açılarak katedilen arazi tabakalarının öz direnci, elektrotlardan elde edilen akım etkisiyle grafiklerle işlenerek incelenir. *Radyoaktif karot alma*'da, nötron yayan bir âlet kullanılır. Bu âlet sunî gamma ışınlarının meydana gelmesine yolaçar ve onları kaydeder. Böylece rastlanan kayaların sıkılığı hakkında bilgiler elde edilir. (M)

KAROTEN i. (yun. *karoton* > fr. *carotène*, havuç'tan). Biyokim. Bitkilerde (özellikle havuçta) ve hayvanlarda (yumurtalığın sarı cisimleri, kabukluların bağası) sarı veya kırmızı bir madde meydana getiren hidrokarbon (*Eşanl.* PROVİTAMİN A) Bk. VİTAMİN.

— ANSİKL. Biyokim. Ham *karoten*, $C_{40}H_{56}$ formülünde bir izomer karışımıdır. On bir etilenik bağı ve iki heksenik çevrimi vardır. Oksitleme yoluyle, β karoteninde dört izopren topluluğunun varlığı meydana çıkarılmıştır; *canlı varlık*'ta β karoteni A vitaminin iki molekülüne dönüşebilir; α karoteni ise bu vitaminin yalnız bir molekülünü verir. γ karoteninin bir tek çevrimi, fakat on iki etilenik bağı vardır. (L)

KAROTENOYİT i. (fr. *caroténoïde*'den). Karotinemi artışına bağlı olarak örteneklerin sarıya boyanması. (L)

KAROTENOYİT i. (fr. *caroténoïde*'den). Bot. Kimyasal bakımdan birbirine yakın, biri kırmızı (karoten), öbürü sarı (ksantofil) iki boya maddesini belirtmek için kullanılan terim.

— ANSİKL. *Karotenoyit*'lerin, fotosentez olayındaki temel görevi daha yeni anlaşıldı; bu görev, klorofilin etkimesiyle meydana gelen oksijen elemanına hemen O_2 molekül şeklini vermekten ibarettir; böylece bu oksijen, bitkisel dokuların oksitlenmesine sebep olmadan uçup gider. (L)

KAROTİNEMİ i. (fr. *carotinémie*). Kanda karoten bulunması: *Karotinemi, bolca olduğu zaman, daha ziyade el ayaları ve taban derisinde portakal rengine benzer bir renklenme görülür.* (L)

KAROTYE i. (fr. *carottier*). Denizbil. Sondajlar yapmağa ve okyanusların dibinden örnekler almağa yarayan cihaz. (Bazı karotyeler barutla [9 000 m'den, 3 metre yüksekliğinde örnekler çıkaran Piggot topu], öbürleri [Kullenberg veya Sletson karotyesi] kendi ağırlıkları etkisiyle dalar.) [L]

KARPAS, yun. **Karpasia**, Kıbrıs adasının kuzeydoğu ucunu meydana getiren yarımada. (L)

KARPATETEĞİ bls. sıf. Karpatların eteğindeki bölgeler için kullanılır. (Terim özellikle Rutenya'nın bir kısmına uygulanır ve bugün Ukrayna'daki bir bölgeyi niteler.) [L]

KARPATHOS. Coğ. Bk. KERPE ADASI.

KARPATLAR, çekçe ve polca **Karpaty**, rumence **Carpatii**, içbükeyliliği batıya dönük olan ve Transilvanya ile Pannonia havzasını kuşatan orta avrupa dağ sistemi.

Karpatlar'ın oluşumu Alpler'den biraz daha eskidir: Karpatlar'ın Üçüncü zamanda meydana gelen kıvrımları Pireneler'inkiyle aynı döneme rastlar. Alpler'den daha az yüksek ve sulak olan Karpatlar'ın biçimlenmesinde dördüncü zaman buzullarının et-

Foto. LAROUSSE

kisi çok daha azdır. Jeolojik yapıları karmaşık olmasına rağmen engebe biçimleri genellikle kütle görünümündedir. En yüksek bölgeler eski aşınma yüzeylerindedir. İç havzalar meydana getiren büyük yarık ve çöküntüler arazi bütünündeki tekdüzeliği bozar. Karpat yayının dış yüzeylerinde fliş kumtaşları uzun ve paralel tepe dizileri oluşturur Polonya'da Beskide'ler, Ruthenie ve Moldavya, Ukrayna ve Romanya'daki tepeler.

Karpatlar dört devletin toprakları üzerine yayılır: batıda kuzeydoğu yamacı (Polonya) ve güney yamacı (Çekoslovakya), Lupkov geçidinin doğusunda Karpatlar Ukrayna topraklarındadır ve Sovyetler birliği toprakları sıradağların güneyinde uzanır; Demirkapı geçidine kadar Doğu ve Güney Karpatlar Romanya topraklarındadır.

Karpat yayı 1 500 km uzunluğunda ve ortalama olarak 150 km genişliğindedir. Karpatlar aşılmaz bir engel değilse de, daima önemli bir engel meydana getirdi; tepelerin yükseltisi 1 500 ile 2 500 m arasında değişir; en yüksek tepeler Yüksek Tatralar veya Tatry (2 663 m), Batı Karpatlar ve Güney Karpatlar'da Fagaras tepelerindedir (2 544 m). Bu dağ bütün, billûrlu kütlelerin yanında yer alan ve büyük kısmı kumtaşı ile şistten (fliş) oluşmuş bir kırımlı sıradağlar yayından meydana gelir. Billûrlu kütleler birbirine uzaktır ama dağ sisteminin iskeletini meydana getirir ve en yüksek kesimleri kapsar. Kuzeybatıda *Yüksek Tatralar* ve *Alçak Tatralar* (2 043 m), kuzeyden Beskide kıvrımlarıyla, batıdan *Fatry*, Küçük Karpatlar ve Beyaz Karpatlar ile (Bile Karpaty), güneyden slovak *Maden dağları* ile kuşatılmıştır. Kuzeydoğuda *Maramures* billûrlu kütlesi (Rodna'da 2 306 m), *Caliman* (2 102 m) ve *Harghita* (1 907 m) volkan kütleleriyle çevrilidir ve doğuda Moldavya Karpatları'nın kumtaşı şistli kıvrımlarıyle sınırlanır. Nihayet, güneyde büyük *Transilvanya Alpleri* bütünün (Moldoveanul'de 2 544 m; Fagaras kütlesindeki Negoiu'da 2 525 m) önünde de kumtaşlı tepeler yükselir. Karpat yayının iç kesiminde yayla ve tepelerden meydana gelen geniş Transilvanya havzası uzanır. Bununla birlikte dağ sisteminin diğer dağlara uzak bir bölümü, doğuda Transilvanya çanağını kısmen kapatır ve Karpatlar'ı daha derine gömülmüş (Bihar kütlesi 1 815 m) Pannonia çanağından ayırır. Birkaç otlağı dışında Karpatlar hemen bütünüyle sık ormanlarla kaplıdır. Karpatlar, özellikle Tuna havzasını besleyen önemli bir su deposudur. Bununla birlikte Tatra ve Beskide'lerin kuzey yamaçlarından gelen sular Vistül'e akar; Ukrayna Karpatları'nın kuzey yamaçlarından inen sular ise Dniester'e akar. Tuna, dağ yayının iç yüzündeki sular Someş ve Mureş ile birleşen Tisza ve Olt aracılığıyla, dış yüzündeki sularıyse ulah ırmakları (Jiu, Argeş, Ialomita) bütünü ve Moldavya'da akaçlamayı yoğunlaştıran Siret ve Prut havzaları aracılığıyle toplar.

Billûrlu çekirdeklerin bulunması, çevresel yığıntılar, kırıklar ve volkan olayları Karpatlar'ı Avrupa'nın en büyük maden bölgeleri arasına sokan madenleşmeye yolaçtı. En ünlü maden kaynakları yayın iç yamaçlarındaki (Ukrayna'da Boryslav; Moldavya'da Moineşti; Eflak havzasındaki tabiî gazlar. Karpatlar'da küçük kömür ve linyit yatakları, birçok maden filizi (demir, demirsiz madenler, altın), sıcak su ve maden suyu kaynakları da vardır. Karpat engeli birçok noktada geçit verir. Başlıca geçitler: kuzeybatıda Polonya - Çekoslovakya Karpatları ile Ukrayna Karpatları arasında Dukla (503 m) ve Lupkov'dur (584 m) [bir yandan Polonya ile Ukrayna arasında öte yandan Slovakya, Macaristan ve Romanya arasındaki ulaşımı sağlar]. Güneyde Timiş - Prahova yolu ve özellikle Olt'un (355 m) geçtiği Kızıl Kule Transilvanya ile Eflak arasında kolay ulaşıma imkân verir. Güneybatıda Caransebeş-Mehadia yolu Banat ile Batı Eflak'ı bağlar. Doğu Karpatlar, yüksekliği daha sürekli bir dağ kütlesi meydana getirir; burada geçitlerin yükseltisi 1 000 m'yi aşar.

Karpatlar ve Transilvanya birçok defa sığınak görevi yapan, sistemli sızmalara açık (Transilvanya'da alman koloniler) bir yerleşme bölgesidir. Dağlı halk, özellikle Romanya'da, birçok halkın karışımından meydana gelmiştir. Ama yaşama şekilleri arasında büyük bir benzerlik vardır: madenciler, oduncular, çobanlar ve iç havzalardaki küçük çiftçiler, soğuğa karşı muhafazalı ahşap evlerden meydana gelen köylerde yaşar. Dağ hayatının, ormanların veya birçok maden suyu kaynağının çekiciliği turizmi ve kaplıca merkezlerini (Sinaia, Timisul, Bükreş'in kuzeyinde Predeal v.b.) geliştirdi.

Karpatlar'ın her iki yanındaki ve özellikle Karpat yayının dış yüzü tarafındaki araziler, meyve bahçeleri ve bağlarla (Romanya'daki Podgaria) kaplı havza ve tepelerden meydana gelen verimli topraklardır. (L)

KARPATOS. Coğ. Bk. KERPE ADASI.

KARPEL i. (fr. *carpel*). Bot. Bk. MEYVEYAPRAK.

KARPELES (Gustav), alman yazarı (Einwanowitz, Moravya 1848 - Bad Nauheim, Hessen 1909). Önce Breslau'da gazetelere yazılar yazdı, sonra bir edebiyat dergisi çıkardı. Alman şairleri ve edebiyatçıları (Lenau, 1873; Goethe, 1890; Heine, 1888 ve 1900) üstüne çeşitli eserleri vardır. Özellikle *Dünya Edebiyatı Tarihi* (1891 - 1900) adlı eseriyle tanındı. (L)

KARPENTARYA körfezi. Bk. CARPENTARİA KÖRFEZİ.

KARPİNSKİ (Franciszek), polonyalı şair (Holoskowo 1741 - Chorowszczyzna 1825). Stanislaw - August dönemindeki edebiyat rönesansının en iyi yazarlarından ve romantik anlayışın öncülerindendir. 1806'da biraraya getirilerek yayımlanan eserlerinde idiller, odlar, birkaç tiyatro oyunu, mezmurların bir tercümesi ve kutsal ilâhiler vardır. *Pamietniki* (Hatıralar) adlı eseri 1849'da yayımlandı. (L)

KARPİT i. (fr. *carbite*'ten). Kim. Kalsiyum karbürün ticarî adı. (Elektrik fırınında karbonun kireç üzerine etkimesiyle elde edilir. Su etkişiyle ayrışarak asetilen gazı verir.) ‖ Grizu dinamit çeşidi. ‖ *Karpit lambası*, karpitin su etkisiyle asetilen gazı vermesi temeline dayanan lamba. (Üzerine su damlatılan karpitten açığa çıkan asetilen yakılarak ışık elde edilir.) [ML]

KARPOFOR i. (fr. *carpophore*). Bazitli mantarlarda sporları taşıyan organ. (Bitkinin asıl «mantar» diye bilinen kısmıdır; aslında bu kısım mantarın üreme organıdır.) [L]

KARPOGON i. Kızıl suyosunları ve pyrenomycetales'lerde yumurta hücresini kapsayan kısım. (L)

KARPOKRATES, II. yy. başlarında İskenderiye'de dersler veren eflatun'cu filozof ve gnostik ilâhiyatçı. Eflatun'un Tanrı, idea ve ruhlarla ilgili görüşlerini benimsedi. Sonradan bu fikirleri Hıristiyanlıkla garip bir biçimde bağdaştırdı. Ona göre, dünya ilk saflıklarını kaybeden ve ebedî madde ile birleşmiş melekler tarafından yaratılmıştır. Dünyanın kendisi de, mülkiyet, evlilik, siyaset ve din gibi yapma engellerle insanları bölmüş ve Tanrı ilkesinden kopmuştur. Bu bakımdan dünya kötüdür, dolayısıyle yasalar da hiçe sayılmalıdır. Karpokrates, bu kurtuluşa tanrıbilim veya gnostik ile ulaşılabileceğini savunur. Pythagoras, Eflatun, Aristoteles bunu başarmışlardır. Yahudi İsa'nın da benimseyerek salık verdiği kurtuluş budur. Karpokrates'in çömezlerinin en ünlüsü, oğlu Epiphanos'tur.

Karpokrates taraftarları Akdeniz bölgelerine yayıldılar. Pagan âyin usullerine hıristiyan terminolojisini uyguladılar ve kendilerini büyücülüğe verdiler. Bazı metinlerden, VI. yy.da Kyrenaik'de karpokrates'çi eğilimlerin varolduğu anlaşılmıştır. (L)

KARPOLİTUS i. Bilinen bir bitkiye mal edilemeyen fosil tohumlara verilen ad. (L)

KARPOPODİT i. (fr. *carpopodite*). Üstün yapılı kabukluların ayak bölümlerinden biri; meropodit ile propodit arasında bulunur. (L)

KARPUZ i. (fars. *harbuz*'dan *karpuz*). Bot. Kabakgillerden sürüngen gövdeli, iri meyveli bitki. (İlmî adı *Citrullus vulgaris.*) [Bk. ANSİKL.] ‖ Aynı bitkinin etli sulu meyvesi. ‖ Karpuz biçiminde nesne: *Lamba karpuzu.*

— DEY. *(Birinin) Ayağının altına karpuz kabuğu koymak.* Bk. AYAK. ‖ *Eşekten düşmüş karpuza dönmek*, çok şaşırmak, bozulmak.

— Camc. Işığı dağıtmak için elektrik lambalarının üzerine geçirilen, küre biçiminde

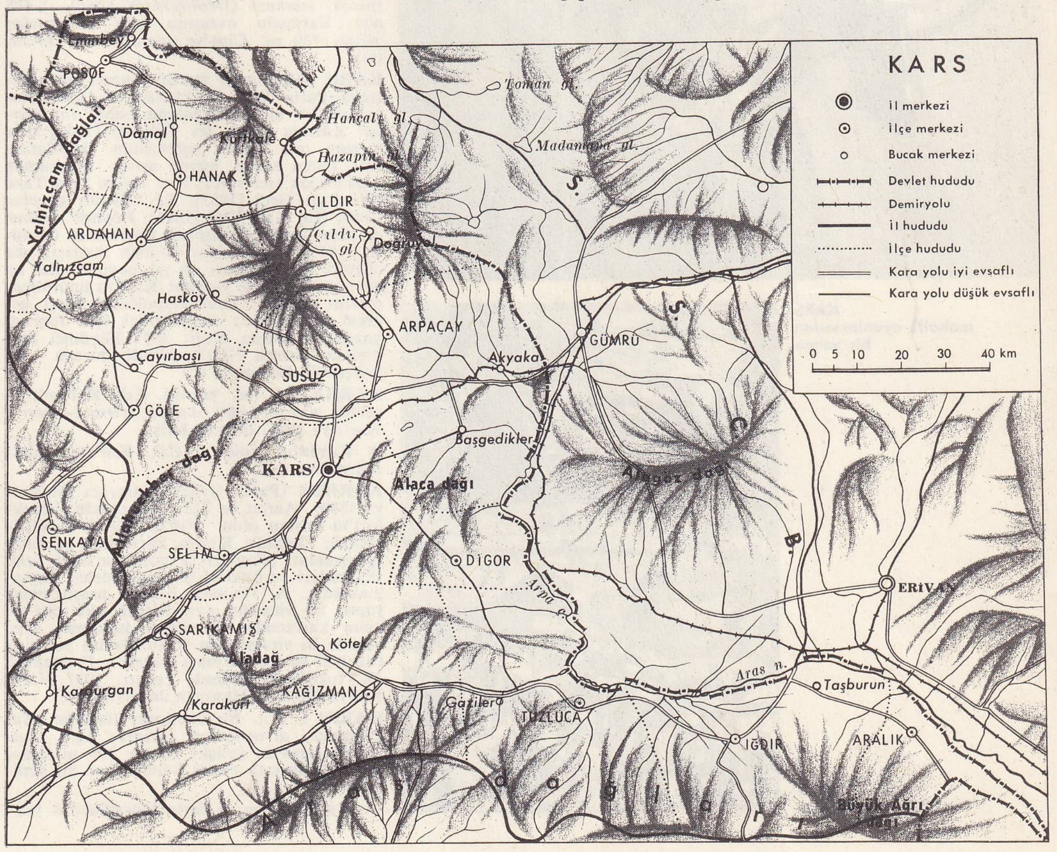

KARS il haritası

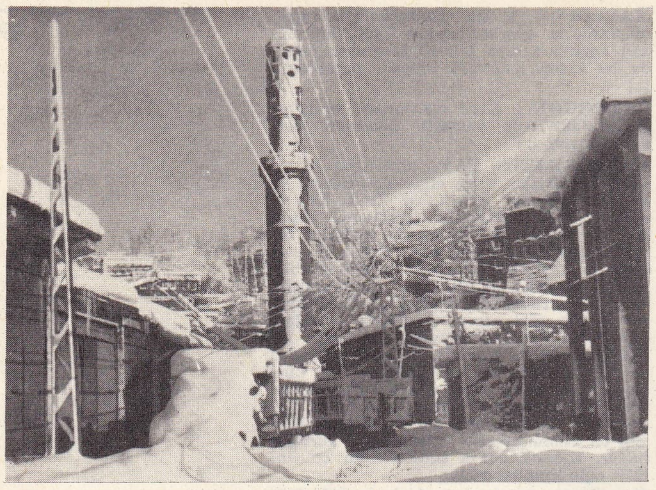

KARS'tan bir görünüş

cam veya kristal fanus.

— Denizc. *Karpuz kıçlı,* kıç tarafları değirmi şeklinde sona eren ve küpeşteleri geriye doğru çıkarak kareyi andırır bir aynalık meydana getiren gemilere verilen ad.

— Zool. *Karpuz balığı,* deniz kirpisi.

KARS mahallî oyunlarından bir sahne

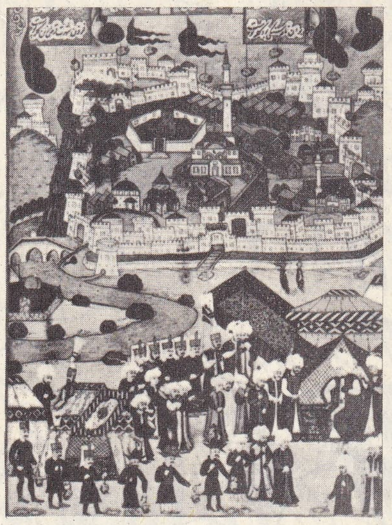

KARS bir minyatürden

— ANSİKL. Bot. *Karpuz,* sürüngen gövdeli, parçalı sert yapraklı, sarı çiçekli biryıllık bir bitkidir. Yabanîsine Kuzey Afrika'nın kurak bölgelerinde ve Sudan'da rastlanır. Bahçe karpuzları XV. yy.dan itibaren Suriye, Anadolu ve Balkanlar üzerinden Avrupa'ya yayıldı.

Meyvesi (karpuz) yuvarlak, basık yuvarlak, oval şekilde ve çeşitli büyüklüktedir; içinde pek çok çekirdek bulunur. Çekirdekler çeşitli renkte olur; en çok rastlananlar sarımsı beyaz, siyah ve kiremit kırmızısı renginde olanlardır. Karpuz Afrika, Avrupa ve Amerika'da çok yetişir. Amerika'da son yıllarda az çekirdekli daha tatlı çeşitler elde edilmiştir.

Türkiye'deki başlıca karpuz çeşitleri: **1.** *yeni dünya,* en çok Tekirdağ ve Bursa'da yetişir; yuvarlak, açık yeşil, uzunlamasına hafif çizgili olan bu karpuzların eti lezzetli, kan kırmızısı renginde, sulu ve çok şekerlidir (şeker oranı yüzde 11); **2.** *alaca karpuz,* çok çeşitli biçim ve boyda, biraz daha kalın kabukludur; bıçak vurulduğu zaman derhal yarılır. Eti pembe kırmızı arası, suyu bol ve tatlı, çekirdekleri siyahtır. Bunların oval, iri çeşitleri Diyarbakır dolaylarında yetiştirilir (*pembe, ferikpaşa, sürmehırsızı*), ortalama 20-30 kg gelir; **3.** *karabuz,* Güney Rusya ve Bulgaristan'dan Batı Anadolu'ya getirilmiştir. Yuvarlak, siyaha yakın koyu yeşil, üzeri gayet hafif uzunlamasına çizgilidir. Eti koyu kırmızı ve çok lezzetlidir. Bıçakla bölündüğü zaman buzlu gözüktüğü için bu ad verilmiştir. Saklamağa ve uzağa taşımağa elverişlidir; **4.** *gülle,* taş gülleyi andıran ve az yetiştirilen kışlık bir karpuz türüdür.

1969 Yılında Türkiye'de üretilen karpuz ve kavun miktarı 3 670 000 tondur.

◆ Sıf. Karpuz biçiminde olan. ‖ *Karpuz araba,* yuvarlak, üstü kapalı araba. ‖ *Karpuz fener.* Bk. FENER.

— Kıyf. *Karpuz kol,* üstten ve alttan büzgülü kısa şişkin, kadın elbisesi kolu. (ML)

KARPUZCU i. (*karpuz*'dan *karpuz-cu*). Karpuz yetiştiren veya satan kimse. (M)

KARPUZLU, Ege bölgesinde (Aydın ili, Çine ilçesi) bucak; 12 854 nüf.; 19 köy. — *Bucak merkezi* (*Demircidere köyü*), 1 475 nüf. Karpuzlu ovasının batı kenarında; yüksl. 130 m. Çine'ye uzaklığı 30 km'dir. (M)

KARR (Alphonse), fransız yazarı ve gazetecisi (Paris 1808 - Saint-Raphael 1890). Romantik bir anlayışla kaleme aldığı *Ihlamurlar Altında* (Sous les Tilleuls) [1832] adlı romanı ona *Figaro* gazetesinin kapılarını açtı. Daha sonra, bugün artık unutulmuş olan birçok eser verdi: *Une Heure Trop Tard* (Bir Saat Geç) [1833]; *Le Chemin de plus Court* (En Kısa Yol) [1836]; *Voyage Autour de Mon Jardin* (Bahçemin Çevresinde Gezinti) [1845] v.d. *Guêpes* (Yaban Arıları) adı altında aşağı yukarı on yıl boyunca her ay yayımladığı yergi yazıları Karr'ın unutulmamasını sağladı. Louis-Napoléon'a karşı general Cavaignac'ı desteklemek için *Journal* gazetesini kuran Karr, 1851 hükûmet darbesinden sonra Nice'e çekildi, burada bir bahçecilik işi kurdu. (L)

KARRA sıf. (ar. *ḳarrā*ʾ). *Esk.* Kur'an'ı usulüne göre ve güzel okuyan. ‖ *Hafız-ı karrâ,* Kur'an'ı güzel okuyan hafız.

◆ **Karraûn** çoğl. i. *Esk.* Kur'an'ı güzel okuyanlar. (M)

KARRER (Paul), isviçreli kimyacı (Moskova 1889). Aarau ve Zürich'te okudu, Frankfurt'ta asistan oldu, 1918'de Zürich üniversitesinde Organik Kimya kürsüsüne getirildi. Çalışmaları şekerleri ve polisakaritleri, amino asitleri ve bitkisel boyarmaddeleri kapsamaktadır. A vitamini üstüne araştırmalar yaptı, bu vitamini ayrı olarak elde etti ve onun karotenden türediğini ispatladı, aynı şekilde B_2 vitamininin (laktofilavin) yapısını belirledi ve ayrıştırmayı başardı. E vitamini (X - tokoferol) üstünde çalıştı. 1937 Nobel Kimya ödülünü Haworth ile paylaştı (L)

KARRİ i. Bot. Bir okaliptüs türünün (*Eucalyptus diversicolor*) ticarî adı; Batı Avusturalya'da yetişir; boyun 100 m kadar olur; sarımtırak esmer kabuğu her yıl yenilenir.

— ANSİKL. Serin ve derin topraklardan hoşlanan bu ağaç, şaşılacak bir hızla büyür. Kabukaltı katmanı gerçek odundan çok farklıdır ve rengi daha parlaktır; donuk kırmızı renkte, son derece sert olan gerçek odunu sokak kaldırımlarının döşenmesinde çok makbuldür; bugün deniz teknelerinin yapımında, ev çatılarında, doğrama ve ince marangozluk işlerinde yararlanılmaktadır. Jarrah tahtasının gördüğü işleri görürse de ondan biraz daha yumuşaktır. (L)

KARROO veya **KAROO** («çorak kuru» anlamında hotantoca k.). Güney Afrika cumhuriyetindeki yarı-çorak yaylalara verilen ad; batı-doğu yönünde sıradağlarla birbirinden ayrılan bu yaylalar, Kap ilinin güneyinden Transvaal ve Oranj'a kadar basamaklar halinde kat kat yükselir.

— ANSİKL. Bu yaylaların büyük kısmı Birinci zamanın sonu ile İkinci zamanın başlangıcı arasında yerleşen ve hemen hemen yatay olan şistli ve kumtaşlı kalın bir tabakadan («*Karroo oluşumu*») meydana gelir. Coğrafi bakımdan üç bölge ayırt edilir: **1.** *Kuzey karroo* (veya *High Veld*), bu yaylaların en genişi ve yükseğidir, Kap ilinin kuzeyi (yüksl. 1 200 m), Oranj ve Transvaal'in batısı (1 800 m), Basutoland (2 800 m'ye kadar) ve Beçuanaland'ın güneyi üzerinde uzanır. Batıda, Namaqualand dağları, güneybatıda Komsberg ve Roggeveld sarplıkları, doğuda ise Stormberg ve Drakensberg ile sınırlıdır;

2. *Büyük* (veya *Orta*) *Karroo,* Kuzey Karroo'nun güneyinde 600-1 000 m yükseltide uzanır;

3. *Küçük* (veya *Güney*) *Karroo,* Orta Karroo'nun aşağısında Kap ilinin güneyinde uzanır. (L)

KARROOMYS i. Zool. Güney Afrika'da retiyen tabakasında bulunan küçük sürüngen; çok belirli olarak memelilerin karakterlerini taşıdığından en eski memeli fosili olduğu uzun süre kabul edilmiştir. (L)

KARS, Doğu Anadolu'nun kuzeydoğu kesiminde (Erzurum-Kars bölümü) il merkezi şehir; 53 473 nüf. (1970); Aras ırmağının kollarından Arpa çayına dökülen Kars suyu kenarında ve Kars ovası ortasında; yüksl. 1 750 m. Kars, Erzurum'a 224 km'lik, S.S.C.B. sınırına 78 km'lik karayolu ve ayrıca demiryoluyle bağlıdır.

Kars; Eski ve Yeni olmak üzere iki kısımdan meydana gelir. *Eski Kars,* kuzeyde dik yamaçlı bir tepe üzerinde yer alan içkale etrafında ve eteklerinde, Kars suyu vâdisi boyunda kurulmuştur; evleri, eğri büğrü sokaklar boyunda gelişigüzel serpilmiştir; asıl çekirdeğini Kaleiçi mahallesi meydana getirir. Bu mahalleden, doğuda *Bayrampaşa kapısı* ile aynı adı taşıyan eski mahalleye geçilir; batıda da, Kars suyunu aşan Taşköprü yanında Su kapısı bulunur. Güneyde ise Orta kapı ile Yeni Kars'a açılır. 1878'den sonra yapılan *Yeni Kars,* güneyde ovaya yayılır. Bu kesim birbirini dik kesen sokak ve caddeler boyunda taştan yapılmış sağlam evlerden meydana gelir ve istasyonun ötesine kadar uzanır. Kars'ın kara renkli bazalt kayalarından yapılmış İçkale'si şehrin görünüşünde esas çizgiyi meydana getirir.

● *Tarih.* *Kars* adının bu çevreye yerleşmiş Karsak Türklerinden türediği veya, Gürcistan - Ermenistan sınırı üzerinde olduğu için verilen *Karis - Kalaki* («kapı şehri») adından geldiği ileri sürülür. Kars üç yüzyıl Urartulara bağlı yerli küçük krallıkların yönetiminde kaldı. M. Ö. 665'te İskitlerin eline geçti. Selefki kumandanlarından Artaksias bağımsızlığını kazandıktan (M. Ö. 189) sonra Kars bölgesine de hâkim oldu. Arsaklı sülâlesine son veren Sasanîler, Kars ilinin de bulunduğu Ararat eyaletini iki yüzyıl kadar İran'a bağlı olarak tuttular. Müslümanlığın doğuşundan az sonra Habib bin Maslama tarafından ele geçirildi. Halifeler Bagrat'lı Aşut'un oğlu Sembad'ı 861'de hıristiyanların patriği ilân ettiler: Sembad'ın oğlu Aşut II, 25 yıl sonra halifeden kıral unvanını aldı. 928'den itibaren Kars, bir bagratlı hanedanına merkez oldu. Bunlar başkentlerini 962'de Ani'ye taşıyınca, Kars ayrı bir bagratlı kolunun merkezi oldu: şehrin en eski yapısı olan ve şimdi *Kümbet camii* diye tanınan yapı, 937'ye doğru Bagratlılar tarafından yapılmıştır. 1045'te Kars bölgesi bizans hâkimiyetine girdiyse de 1080'de selçuklu sultanı Melikşah bu hâkimiyete son verdi ve yöre Erzu-

Foto. Hürriyyet arşivi, N. Erkılıç (MEYDAN)

Kars kalesi

rum Saltukluları eline geçti. Kıpçak Türklerinin Selçukluları kovmalarından sonra, Bagrat krallığı yeniden kuruldu (1118-1124). 1153'te Saltuklular Kars'ı yeniden aldılar ve imar ettiler; şehir 1200'e doğru Sukmanlılara bağlandı. 1206'da hıristiyan atabeyler tarafından zaptedildi; 1239'da Cengiz devletine bağlandı, İlhanlılar zamanında Ani eyaleti sınırları içinde kaldı. 1358'de Celâyirlilere, 1380'de Karakoyunlulara bağlandı. 1386'da Timur, Kars kalesini tahrip etti. Şehir 1406'da tekrar Karakoyunluların, 1467'de Akkoyunlu Uzun Hasan'ın eline geçti. Safevî - akkoyunlu çekişmelerinde Kars harap oldu: Çaldıran savaşından (1514) dönen Selim I, Kars'ı harabe halinde buldu. 1534'te barış yoluyle Osmanlılara geçen Kars, Kanunî Sultan Süleyman tarafından onarıldı. Safevîlerin saldırısından sonra şehir Murad III tarafından tekrar kalkındırıldı ve bir eyalet merkezi oldu. 1604'te Şah Abbas I'in kuvvetleri tarafından tahrip edildi; Murad IV tarafından onartıldı.

1734 ve 1744 yıllarında Nadir Şah Kars'ı kuşattıysa da ele geçiremedi. 1807'de de Rusların ilk saldırıları püskürtüldü; İranlılar, son olarak Kaçarlar zamanında üç yıl Kars eyaletine hücum ettiler (1821 - 1823). 1828'de general Paskeviç kumandasındaki rus ordusu şehri zaptetti, 8 ay kaldı; buradan ayrılırken Kars'ın üçte ikisi harap oldu. Halk ruslara karşı büyük bir direnç gösterdi ve kurtuluştan sonra şehre resmen *Gazi* unvanı verildi. Ruslar 5 ay sonra Kars'ı ele geçirdilerse de 1856 Paris antlaşmasıyle geri çekildiler. 1877'de Gazi Ahmed Muhtar Paşa, Rusları üç defa püskürttü, fakat sonunda Erzurum'a çekilmek zorunda kaldı. Barış antlaşması sonunda Kars, Batum ve Arhadan ile birlikte Rusya'ya bırakıldı. Müslüman halkın çoğu Kars'tan ayrıldı. Ruslar boşalan şehre ve köylere hıristiyan göçmenler yerleştirdiler. 1917 Yılında Brest* - Litovsk antlaşmasıyle Ruslar, 1877-1878 yıllarında ele geçirdikleri toprakları, Türkiye'ye geri verdiler. Mütareke sırasında, İngilizlerin zoruyle Türkler, Kars'tan çekildiler. 30 Ekim 1920'de Kâzım Karabekir Paşa kuvvetleri Ermenileri bozguna uğratarak şehri geri aldı. 16 Mart 1921 tarihli Moskova antlaşmasıyle S.S.C.B., Kars'ın Türkiye sınırlarında kalmasını kabul etti. Şehrin nüfusu 1927 sayımında 13 375 iken bu sayı yavaş yavaş artarak 1940'ta askerî garnizonla birlikte 24 755'e yükseldi, 1950'de 21 130'a düştü, fakat sonra hızlı bir artışla 1955'te 31 000'i, 1960'ta 38 000'i, 1965'te 44 000'i, 1970'te de 53 000'i aştı.

● *Güzel sanatlar.* Eski çağlardan beri çeşitli kavimlerin hâkimiyeti altında kalan Kars şehrindeki tarihî eserler, bir taraftan depremler, diğer taraftan bu bölgeye yapılan istilâlar dolayısıyle büyük ölçüde tahrip edildi. 1647 Yılında şehri gezen Evliya Çelebi, burada 8 cami, 40 mescit, 18 sıbyan mektebi, 200 dükkân, 2 hamam ve 3 000 ev bulunduğunu yazmaktadır. Şehrin kuzeyindeki *Kars* kalesi* Selçuklular devrinde büyük onarım gördü ve kaleye bazı ilâveler yapıldı. Murad III devrinde yeniden yapılan kale, XIX. yüzyılda da büyük bir onarım gördü. *İçkale* ve *Dışkale* olarak iki kısımdan meydana gelen kalede 220 burç ve kule vardır. Kaleiçi mahallesinde bulunan ve *Kethüda cami* de denilen *Kümbet camii*'nin esası, Bagratlı sülâlesi zamanına ait bir kilisedir. Abbas II Takavor tarafından 930-937 yılları arasında 12 havari adına yaptırılan bina, koni biçimindeki kubbesi ve kubbe kasnağındaki pencere kemerleri arasında bulunan 12 havariye ait taş kabartmaları ile ilgi çekicidir. 1579'da camiye çevrildi. *Evliya camii,* 1579'da Murad III zamanında yaptırıldı. 1604 ve 1628'de tahrip oldu; kısa bir süre sonra yeniden yaptırıldı. *Ulucami,* Sultan İbrahim zamanında yaptırıldı. Birinci Dünya savaşının sonunda şehir, Ermeniler tarafından boşaltılırken yakılan cami, depremlerden de zarar gördü. Bugün harabe halindedir; sadece minaresi ayaktadır. *Paşa sarayı,* Murad III devrinde yapıldı. Osmanlı devri sivil mimarîsinin ilgi çekici örneklerinden biri olan saray, 1828 Türk-Rus savaşında yıkıldı; bugün harap bir durumdadır. *Taşköprü,* Kars suyunun iki kıyısını birleştiren 3 gözlü bir köprüdür. Murad III devrine aittir.

Bu eserlerden başka XVIII. yy.a ait osmanlı yapıları olan *İlbeyi* ve *Cuma hamamları* da şehrin tarihî eserleri arasında sayılır.

Şehrin merkezindeki bu eserlerden başka 50 km doğuda bulunan *Ani harabeleri* çok önemlidir. (Bk. ANİ.) Ayrıca Kars'ın 150 km kuzeybatısında bulunan Ardahan kazasında Yavuz Sultan Selim tarafından yaptırılan kale ve 12 m yüksekliğinde bir kule bulunmaktadır.

— *Kars ili.* Türkiye topraklarının kuzeydoğu köşesinde yer alan Kars ili; kuzeyde ve doğuda S.S.C.B.'den 500 km'ye yakın bir sınır çizgisiyle ayrılır. Bu çizgi kuzey kesiminde dağlık bir alandan geçer, yüksek tepeleri aşar, vâdileri enine keser; doğu kesiminde Arpaçayı ve Aras ırmağı vâdilerini boylar; güneydoğuda Aras vâdisi güneyinde S.S.C.B. ve İran toprakları arasına ince bir dil şeklinde girer. Güneyde Ağrı dağına dayanan ve Aras dağlarının doruk çizgisini boylayan sınır, Kars ilini Ağrı ilinden ayırır; batıda Erzurum iline komşu olan il, kuzeybatıda, Yalnızçam dağları doruk çizgisiyle Artvin ilinden ayrılır; 18 557 km²; 663 088 nüf. (1970 sayımının ilk sonuçları).

● *Coğrafya.* Yüzey şekilleri bakımından Kars ili yüksek bir memlekettir. Toprakların en büyük kısmı deniz düzeyinden 2 000 metreden fazla yüksektir. Bu yükseltiyi aşan yaylalar üzerinde her yerde 3 000 m'yi aşan dağlara rastlanır. Yaylalar arasında çukurda kalmış ovaların tabanı bile 1 500 m'nin üstündedir. 1 500'den daha alçak yerler güneyde Aras ve onun başlıca kolu olan Arpaçayı vâdileri boyunda dar bir şerit gibi uzanır. Yalnız bu şerit il topraklarının güneydoğusunda genişler ve çukurlaşır, eski kaynaklarda *Sümerliçukur* adı verilen geniş bir çukur ova halini alır; bunun tabanı 800 m'ye kadar iner. İklimi, bitki örtüsü ve insanların yaşayışı bakımından farklılık gösteren bu çukur ovanın Aras vâdisi güneyinde yer alan Iğdır ovası Türkiye sınırları içinde kalır, kuzey yarısı (Revan ovası) Sovyet Ermenistanı'nda bulunur. Türkiye'nin en yüksek tepesi olan Büyük Ağrı sönmüş volkanı (5 165 m) bu ovanın hemen güneyinde yükselir. Ovanın kuzey kenarında, Ermenistan'da da Ağrı'nın küçük bir modeli olan Alagöz dağı (4 095 m) vardır. İlin yüksek yayla ve ovaları üzerinde yükselen dağlar, bazı kesimlerde toplanarak yöreyi birtakım bölümlere ayırır. Kuzeybatıda Artvin ili sınırı üstünde uzanan Yalnızçam dağları (3 200 m), gerçekte Kuzey Anadolu dağlarının iç sırasına aittir. Bu dağlar, vâdilerin yerey içine gömülmediği geniş dalgalı düzlükler görünüşünde olan ağaçsız ve otlak Kars ili yaylalarını, Çoruh ırmağının kollarıyle yarılmış, ormanlık yamaçlarla bezenmiş, son derece engebeli bir yöreden ayırır. Başka bir sırt kuzeydoğuda S.S.C.B. sınırından başlayarak Çıldır gölü güneybatısında Kısırdağ (3 150 m) ve güneybatısında Allahüekber dağı (3 125 m) ile Erzurum yöresindeki Kargapazarı dağına ulaşır. Bu dağların yükseltisi fazla olmakla birlikte bunlar, zaten yüksek olan yayla tabanı üzerinde çok heybetli görünmez. Başka bir dağlar dizisi Kars'ın güneydoğusunda Büyük Yağlıca dağı (2 970 m) ve Sarıkamış güneyinde Aladağ (3 134 m) ile belirir. Son olarak ilin güney sınırı boyunda ve Aras vâdisi güneyinde Aras dağları yer alır; bunların doğu ucunda Küçük Ağrı (3 925 m) ve Büyük Ağrı (5 165 m) dağları yükselir, batıya doğru da Kale dağı (3 243 m), Kökse dağı (3 430 m), Perli dağı (3 200 m), Çakmak dağı (3 050 m) sıralanır. Dağ dizileri arasında kalan düzlükler bazı kesimlerde geniş çanaklar görünüşünü alır; bunların çukurluklarına yer yer göller girmiştir (Çıldır gölü gibi). Yükseltisi 2 000 m'ye yaklaşan Göle ovasının da yakın bir çağda boşalmış bir gölün tabanı olduğu sanılmaktadır; ilkbaharda suların birikmesi, ovanın eski durumunu hatırlatır.

Kars yaylalarının kıvrımlı temeli hemen her tarafta Üçüncü zamanın ikinci yarısına ve yer yer Dördüncü zamana ait volkan lavlarıyle örtülüdür. Yer yer tazeliklerini saklayan volkan konilerine de (Kars'ın güneydoğusundakiler) rastlanır. Ağrı dağının da yeni sönmüş bir volkan olduğu bilinmektedir.

Kars ilinin iklimi daha çok serttir; özellikle kışlar çok şiddetli ve süreklidir. Bunda ılıklaştırıcı deniz havasının etkisinden kat kat dağ sıralarıyle ayrılması ve yükseklik faktörlerinden başka kış mevsiminde büyük Asya kara kütlesi üzerinde yerleşen soğuk ve ağır hava kütlesinin buraya kadar yayılması rol oynar. Kışın termometre sık sık —30°C'ın altına düşer. Ocak ayının ortalama sıcaklığı —12°C'tır ve aralık-mart arasında 4 ayın ortalama sıcaklığı 0°C'ın altındadır. 35 Yıllık bir süre içinde ısının —39°6 C'a düştüğü kaydedildi. Erken başlayan kış, geç biter; kısa bir ilkbahardan sonra geceleri serin, fakat gündüzleri sıcaklığın 30°C üstüne çıkabildiği (en yüksek 34°6 C) bir yaz gelir. Temmuz ayının ortalama sıcaklığı 17°3 C, ağustosunki 17°C'tır. Gözlem süresi içinde bütün aylarda geceleyin sıcaklığın 0°C'a (temmuz 0°1, ağustos —1°9) düştüğü kaydedildi. Buna karşılık nisan ayında 24°C, kasım ayında 21°C kaydedilebildi. Sıcaklık derecesinin 0°C'ın altına düştüğü günlerin ortalama sayısı 182, 0°C'ın altında kaldığı günlerin sayısı 84'tür. Kars ikliminde, yağış rejiminde de Türkiye'nin başka yörelerinden ayrı bir özellik vardır: hemen bütün bölgelerden farklı olarak, yaz en yağışlı mevsimdir (yıllık yağışın ortalama yüzde 35,6'sı) ve en az yağışlı mevsim ise kıştır (yüzde 15,0). İlkbaharın payı yüzde 31,2, sonbaharınki yüzde 18,2'dir. Bu şartlar altında kurak bir mevsimin varlığı söz konusu olmaz. Her ne kadar kışın yağış azsa da, genellikle kar şeklinde düştüğü ve sonbaharda düşen kar, ilkbahara kadar yerde kaldığı için göze çok görünür. Kar yağışlı günlerin ortalama sayısı 42, karla örtülü günlerinki 110, kar ve yağmur şeklinde toplam yağışlı günler sayısı 134'tür. Kars'ta yıllık yağışların ortalama tutarı 535 mm'dir. Bu tutar; Göle'de 637 mm, Sarıkamış'ta 602 mm'yi bulur, Kağızman'da 426 m, Çıldır'da 421 mm ve Arpaçay'da 376 mm'ye düşer. Kars ili ikliminden söz edilirken Iğdır ovasının özel durumunu ele almak gerekir. Burada da iklim şartları genellikle sert olmakla birlikte kışlar meyve ağaçları dayanabilecek kadar hafifler, yazlar pamuk ve susam yetiştirilebilecek kadar sıcak geçer, yağışlar ise çukurda kalma dolayısıyle azalır (sulama zorunluğu). Iğdır'da en soğuk ve en sıcak ayların ortalama sıcaklığı —3°7 ve 25°8, sıcaklığın şimdiye kadar ulaştığı uç değerler —28°4 ve 39°6; yağışların yıllık tutarı ancak 255 mm'dir. Temmuz-eylül arası çok az yağış kaydedilir, en fazla yağış ilkbaharda olur. Yağışlı günlerin ortalama sayısı (74,4 gün), Kars'ınkinin yarısını ancak geçer. Tabiî bitki örtüsü, yükselti ve iklim şartlarına uyar. Yaylaların yüksek sırtlarında otsu bitkiler cılız ve seyrek olmakla birlikte, ova kesimlerinde zengin çayırlar görünüşünü alır ve yazın bile yeşilliklerini korur, biçilecek duruma gelir. Ormanlar çok yer tutmamakla birlikte (yüzde 4), hemen bütünüyle sarıçam türünden meydana gelen orman, Sarıkamış kesiminde oldukça yoğundur. Kars ili ormanlarının bir özelliği alt sınırı (2 100 m) ve üst sınırı (Aras dağlarında 2 800 m) Türkiye'de rastlanan en yüksek seviyeye varmasıdır; bu durum, iklimin çok karasal olması yüzünden yazların belli yüksekliklerde, başka yerlerde olduğundan daha sıcak bulunmasıyle açıklanır.

Kars ilinin suları, ilin en büyük kesiminde Aras ırmağı tarafından toplanır. Kars suyu ve onun döküldüğü Arpaçayı, Aras'ın başlıca koludur. İlin kuzey yarısındaki suları ise Kars ırmağı toplar. Kars ilinin başlıca

Foto. N. Erkılıç (MEYDAN)

George KARS
«Magrıplı Kadın»
Viyana

Tamara KARSAVİNA
J.-E. Blanch'ın eseri
(özel koleksiyon)

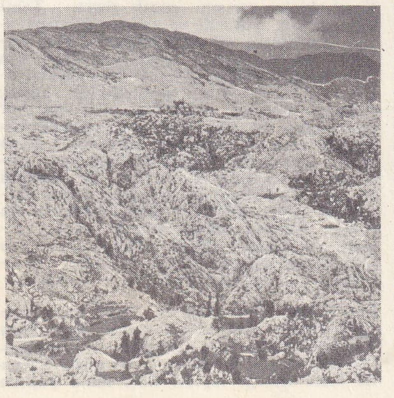

karstlı yüzey şekli
Titograd ile Çetine
(Yugoslavya) arasında
kalkerli yaylalar

gölleri, bir ayakla suyunu Arpaçayına boşaltan Çıldır gölü (118 km^2; yüksl. 1 959 m) ile S.S.C.B. sınırının kestiği Azap gölü (28 km^2; yüksl. 1 794 m: bu gölün adı rus haritalarında *Hozapin* olarak geçer; Kura ırmağına su verir) ve Kars'ın kuzeybatısındaki Aygır gölüdür.

1927 Sayımında 205 089 olan il nüfusu 1965'te 606 313 oldu. 1970'te 660 000'i aştı. Başlangıçta km^2'ye ortalama 17 kişi düşerken, şimdi nüfus yoğunluğu 35,7'ye yükselmiştir. Gerçekte yükseltisi 2 000 m'yi geçen alanlar çoğunlukla yazın sürülerin yayıldığı, kışın boşalan yaylaklar durumundadır; buna karşılık başlıca yolların geçtiği geniş tabanlı vâdi boylarında nüfus yoğunluğunun 50'yi aştığı görülür. İl merkezinde ve nüfusu 3 000'i aşan yerlerde yaşayanlar, toplam nüfusun yüzde 21'ini geçmez. Yalnız bir şehrin nüfusu bugün 50 000'i aşıyor. 10 000'den fazla nüfuslu şehirlerin sayısı 5'tir: Kars (53 473 nüf.), Iğdır (21 401 nüf.), Sarıkamış (20 313 nüf.), Ardahan (14 005 nüf.), Kağızman (10 248 nüf.). Ayrıca 5 kasabanın nüfusu 3 000 ile 10 000 arasındadır: Göle (8 204 nüf.), Tuzluca (4 239 nüf.), Susuz (3 557 nüf.), Selim (3 452 nüf.) ve Arpaçay (3 114 nüf.). Bu şehirlerden yalnız birinin deniz seviyesinden yüksekliği 1 000 m altındadır (Iğdır [860 m]), ikisininki 2 000 m'yi geçer (Göle [2 030 m], Sarıkamış [2 125]; bu sonuncu şehir de Türkiye'de nüfusu 20 000'i aşabilen tek merkezdir). Öteki şehirlerin yükseltileri genellikle 1 500 - 1 800 m arasında oynamakta, yalnız Tuzluca'nınki 1 075 m'ye düşmektedir. Kars ilinde nüfusu 3 000'den az olan yerleşmelerin sayısı 1965'te 785'e varıyordu (5 küçük ilçe merkezi ile). Kars ili 15 ilçeye ayrılmıştır: Merkez, Aralık, Ardahan, Arpaçay, Çıldır, Digor, Göle, Hanak, Iğdır, Kağızman, Posof, Sarıkamış, Selim, Susuz ve Tuzluca. — *Kars merkez ilçesi*, 1 384 km^2, 91 605 nüf.; tek bir bucak içinde 45 köy (1965).

Kars ilinde iktisadî faaliyetler özellikle tarım ve hayvancılığa dayanır. Toprakların faydalanma bakımından bölünüşü şöyledir (yüzde ile): ekili-dikili topraklar 14,5; nadas 7; ormanlar 4; çayır-otlaklar 51; ürün vermeyen topraklar 23,5. Ekili-dikili toprakların yüzde 92'si tahıla ayrılmıştır. Yakın zamana kadar arpanın buğdaydan fazla ekildiği görülürken, son yıllarda buğdayın öne geçtiği görülüyor (157 000 - 129 000 t); arpa onu yakından izlemektedir (146 000 - 129 000 t). Az olarak çavdar (3 000 t) ve mısır (1 000 t'dan az) ekilir. Iğdır ovasında pirinç yetişir (850 - 950 t). Kars ilinin ikinci önemli ürünü patatestir (60 000 - 70 000 t). Baklagiller ekimi önemli değildir. Sebzeler arasında iklime en iyi uyanı lahanadır. Bununla birlikte Iğdır ovasının sulanan kesimlerinde hemen her türlü sebze yetiştirilebilir: sebze bahçeleri Aras vâdisi boyunda Kağızman'dan itibaren görülmeğe başlar. Bağlar ve meyve bahçeleri için de durum aynıdır. Iğdır yöresi Kars ve Erzurum'a meyve ve bostan gönderir. Sanayi bitkileri arasında Erzurum Şeker fabrikası için şeker pancarı (63 000-45 000 t) ekilir. Iğdır ovasında Türkistan asıllı iyi cins pamuk yetiştirilir (2 800 t). Biraz ayçiçeği (230 t), hattâ susam da (12 t) ekilmektedir.

Hayvancılık önem bakımından tarımdan geri durumda değildir. Otlakların alanı il topraklarının yarısını biraz geçer. Ardahan - Göle yüksek ovasından yazın biçilen otlar kurutularak başka illere yollanır. İl sınırları içinde koyun sayısı 1 894 000, sığır sayısı da 1 116 000'dir; buna karşılık keçi azdır (223 000). Manda (84 000), at (58 000), az olarak eşek (12 000) bulunur. Göle veya Ardahan'ın kırmızı sığırları anılmağa değer. Sütlerinden yağ ve peynir (ayrıca Kars'ta süt tozu) yapılır ve başka illere gönderilir. Arıcılığa da önem verilir (35 000 kovan, 400 tondan fazla bal).

Ulaşım bakımından Kars ili Anadolu doğusunu Kafkasya'ya bağlayan yol üzerinde yer almakla önem kazanır. Bu yol Erzurum doğusunda Deveboynu geçidinden Pasinler ovasına ulaşır; Sarıkamış eşiğinden Kars suyu vâdisine iner ve Kars önünden geçerek Gümrü (Leninakan) yakınında S.S.C.B. toprağına girer. Bu yol bir demiryolu ile de boylanır. İkinci bir yol Kars'ı Ardahan'a bağlar ve oradan bir kolla Çıldır üzerinden Kafkasya'da Ahılkelek'e, başka bir yolla Posof'tan Akalçık'a, Yalnızçam geçidini aşarak Artvin ve Hopa'ya gider. Sarıkamış - Kars yolundan ayrılan bir yol da Paslı boğazından Kağızman'a iner ve oradan, Aras vâdisini boylayarak Iğdır'a gider, Doğu Beyazıt'a da bağlanır. Kars ilinin tabiat güzellikleri ve dağcılık bakımından turistik önemi büyüktür. Arkeolojik kalıntıların en önemlisi de Kars'ın doğusunda, Arpaçayı vâdisi ve S.S.C.B. sınırı yakınındaki Ani'dir. (→ Bibliyo.) [M]

KARS (Georg KARPELES), çek ressamı (Kralupy, Prag yakınları 1882 - Cenevre 1945). Münih'te Franz von Stuck'un öğrencisiydi. 1907'de Paris'e yerleşti, daha sonra İspanya'ya bir yolculuk yaptı, burada büyük ressamların resimlerini kopya etti. Madrid'de tanıdığı Juan Gris aracılığıyla Guillaume Apollinaire ve Pascin ile ilişki kurdu. Bir süre kübizmin etkisinde kaldı, aynı zamanda Bohemya halk sanatından ve Cranach'tan etkilendi. Degas'ya hayrandı. Suzanne Valadon tarzında kalın çizgili desenler yaptı. Paris Güzel Sanat müzesinde (*Dostum Pré ve Kaplan Avı*, 1939), Grenoble, Hamburg, Hannover, Los Angeles, Prag ve Viyana müzelerinde eserleri vardır. Nazilerin yahudi katliamına dayanamayarak intihar etti. (L)

KARSAK i. (esk. türk. k.). Zool. Derisinden kürk yapılan, soluk kahverengi, karnı beyaz tüylü, kısa kulaklı küçük bir cins tilki. (Volga'dan Baykal'a ve Çin'e kadar Sibirya ovalarında yaşar.) [İlmî adı *Canis corsac*] (ML)

KARSAKPAY, S.S.C.B.'de (Kazakistan) şehir, Cezkazgan'ın doğusunda, Karaganda ile Aral denizi arasında. Madencilik merkezi; bakır; manganez; maden kömürü. Bakır dökümevi. (L)

KARSAN (Âli), türk ressamı (İstanbul 1903). Sanayii Nefise mektebinde bir süre öğrenimden sonra Avrupa'ya gitti (1923). Münih'te Hoffmann atelyesinde, Paris'te Julian akademisinde ve Ecole Nationale Supérieure des Beaux Arts'da öğrenimini tamamladı (1927). Ernest Laurent'in öğrencisidir. Türkiye'ye döndükten sonra bazı illerde resim öğretmenliği yaptı. Halkevleri Genel merkezi tarafından Anadolu'nun çeşitli görünüşlerini çizmek amacıyle görevlendirilen ressamlar arasında Bolu'dan başarılı peyzajlar çizdi (1940). Güzel Sanatlar birliğinin yıllık sergilerine katıldı. Resim ve Heykel müzesi ile birçok resmî ve özel koleksiyonda tabloları vardır. (M)

KARSANTI, Akdeniz bölgesinde (Adana ili, Karaisalı ilçesi) bucak; 11 988 nüf. (26 köy). Bucak merkezi (510 nüf.), Seyhan barajının 45 km kadar kuzeyinde; yüksl. 1 000 m. (M)

KARSAVİNA (Tamara), rus asıllı ingiliz kadın dansçı (Petersburg 1885). Sanat hayatına 1902'de İmparatorluk tiyatrosunda başladı. 1910'da başdansçılığa yükseldi, 1909'da Rus Bale topluluğunun ilk Paris turnesine çıkacak olan Diaghilev'e katıldı ve *Le Pavillon d'Armide, Prens İgor, Kleopatra, La Sylphide, Şehrazat, Petruşka, Gülün Hayaleti, Karnaval, Ateş Kuşu* balelerinin ilk temsillerinde ve Michel Fokin'in bütün şaheserlerinde oynadı. Ayrıca *Giselle, Bir Kır Tanrısının Öğleden Sonrası, Bahar Âyini, Narkissos, Mavi Tanrı, Tamar, Daphnis ve Chloe, Altın Horoz, Kelebekler, Midas, Yusuf Efsanesi, Oyunlar* ve Nijinski'nin *Romeo ve Jülyet* balelerinde rol aldı. 1914'te Rusya'ya döndü. Ancak bir ingiliz diplomatı olan Mr. H. G. Bruce ile evli olması, Sovyetleri kuşkuya düşürdü, İngiltere'ye dönerek koreograf Leonid Massin ile çalışan Rus balesine girdi, *Garip Dükkân, Şen Kadınlar, Üç Köşeli Şapka* balelerinde, ayrıca Londra Coliseum'unda ve başka tiyatrolarda dans etti. 1926'da Diaghilev topluluğuna katılarak Londra'da Serj Lifar ile *Romeo ve Jülyet*'te, 1927'de *Gülün Hayaleti*'nde, 1929'da da *Petruşka*'da oynadı. (L)

KARSAZ blş. sıf. (fars. *kār*, iş ve *-sāz*, yapan'dan *kār-sāz*). *Esk.* Becerikli, hünerli.

◆ **Kârsazân** çoğl. i. *Esk.* İş yapanlar, becerikliler. (M)

KARSİNOLOJİ i. (fr. *carcinologie*). Kabukluları inceleyen zooloji dalı.

— Tıp. Habis urları inceleyen tıp dalı; her büyük tıp fakültesinde bir karsinoloji kürsüsü bulunur. *Eşanl.* KANSEROLOJİ.

KARSİNOM i. (yun. *karkinoma*'dan fr. *carcinome*). Patol. Deri veya bez dokusunda oluşan kanser uru. (Bağdokusunda oluşan ve sarkom denen kanser urlarına zıt olarak kullanılır.) ‖ *Ben karsinomu*, renkli veya renksiz, düz veya pütürlü bir ben'in büyümesiyle oluşan habis ur. (*Eşanl.* DELANOKARSİNOM. MELANOSARKOM.

— ANSİKL. Patol. *Ben karsinomları*, normal olarak melanin yapan üstderi taban hücrelerinden doğan melanoblastik ben hücrelerinden oluşur. Son derecede habis olan bu urlar lenfa düğümlerinde, karaciğerde v.b. çabucak metaztaz yapar, metaztazlar da melanin üretirler.

Ben karsinomları, çoğu zaman daha önce var olan melanomların üzerinde gelişir. Ayaklarda, yüzde, travmalara uğrayabilen bölgelerde bulunan ve görünüşü değişen her melanom cerrahî olarak çıkarılmalıdır.

Ben karsinomları içinde melanoblast bulunan damar tabakada, beyin-omurilik zarlarında da oluşabilir.

Melanoblastik hücrelerin (epitelyum, katılgandoku veya sinir) tabiatı henüz tartışılmakta olduğundan çeşitli yazarlar «karsinom» veya «sarkom» terimlerini kullanırlar. (L)

KARSİNOZ i. (fr. *carcinose*). Patol. Bir karsinomun metastazlarının genelleşerek yayılması. (L)

Kars kalesi, Erzurum Saltuk beylerinden İzzettin Bey tarafından Kars'ta yaptırılan kale (1145-1174). Murad III tarafından tamir ettirildi (1579). Şimdiki Kars'ın kuzeyinde, bir tepe üzerinde ve 5 sıra sur ile çevrilidir. Esas kale kapısı doğuya açılır. *Yokro* denilen orta kapı batıya bakar. Her iki kapının kanatları demirden ve çok sağlamdır. Surları içinde, muhafızlık, asker koğuşları, erzak ve cephane ambarları vardır. İçkale'de, eskiden çarşı, ev, dükkân, han gibi birkaç yapı vardı. Dışkale, iki kat sur ile çevrilidir. Demir kaplama olan kapılardan batıya açılanına *Su* (veya *Çeribaşı*) *kapısı*, Kağızman yönüne açılan *Ortakapı*, doğudakine de *Behrampaşa kapısı* denir.

Surların etrafındaki savunma hendeği Kars çayından alınan su ile doldurulurdu. Dış kalenin çevresi 27 000 m'dir. İç ve Dışkalede 220 burç ve kule, 2 080 mazgal vardır. XVII. yy.da kale içinde 3 000 ev, 47 cami ve mescit, birçok da dükkân vardı. (M)

KARSLAVOV (Georgi), bulgar yazarı (Debır, Pırvomay yakınları 1904). Masallar ve özellikle romanlar yazdı: *Na Dva Fronta* (İki Cephede) [1834]; *Tatul* (1938); *Snaha* (Gelin) [1942]; *Tango* ve *Obiknoveni Hora* (Kendi Halinde İnsanlar) [1951]. (L)

KARSLIZADE CEMALEDDİN EFENDİ, türk yazarı (öl. İstanbul 1845). Süleymaniye müderrisliğinde bulundu (1832-1837). Selânik mollası oldu. Bir süre *Takvim-i Vakayi* gazetesinde musahhihlik yaptı (1839-1845). *Ayine-i Züref a* (Zariflerin Aynası) [1843, basılışı 1896] adlı eseri osmanlı vakanüvis ve tarihçileri ile ilgilidir. *Me'debet-ül-Hitan* (Sünnet Düğünü) [1836] adlı diğer eseri basılmamıştır. (M)

Kars müzesi, eski bir kilisededir. Müzede Kars ve çevresinin etnografik eserleri yanında, bölgenin en önemli antik yerlerinden olan Ani* harabelerine ait heykel ve mimarî (yarı plastik) örnekler vardır. (M)

Foto. Scherb, Bulloz, Stanimirovitch (LAROUSSE)

K A R I N

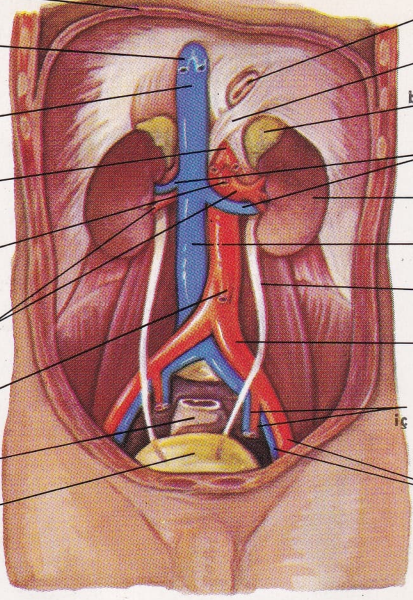

KARNIN ARKA KISMINDAKİ ORGANLAR

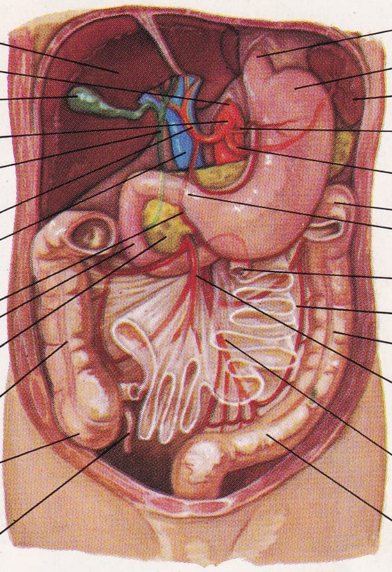

KARNIN İÇ KISMINDAKİ ORGANLAR

ERKEK LEĞENİ

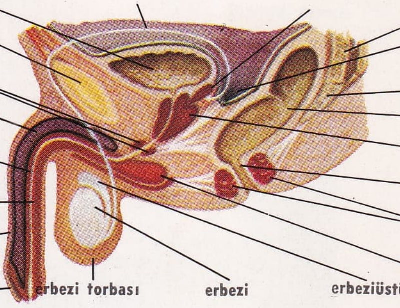

YANDAN DİKİNE KESİT

KADIN LEĞENİ

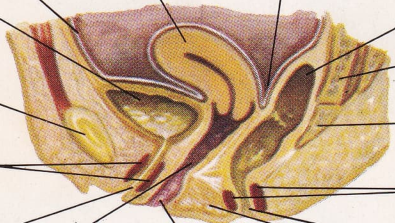

YANDAN DİKİNE KESİT

LEĞENİN ÜSTTEN GÖRÜNÜŞÜ
(açık durumda)

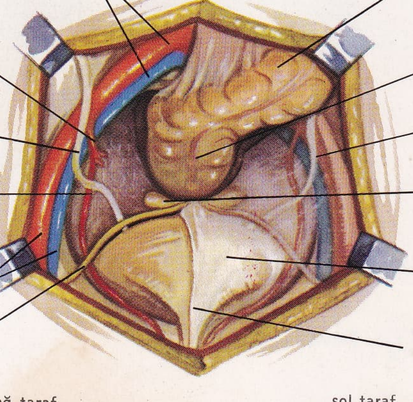

sağ taraf
(karınzarı açılmış durumda)

sol taraf
(karınzarı açılmış durumda)

LEĞENİN ÜSTTEN GÖRÜNÜŞÜ
(açık durumda)

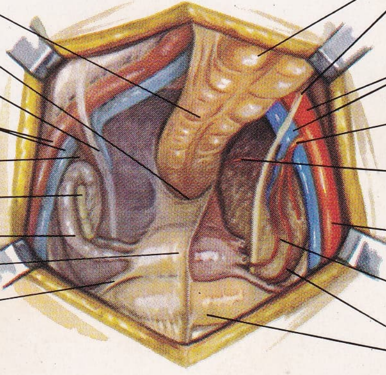

sağ taraf
(karınzarı altından görülen organlar)

sol taraf
(karınzarı altından görülen organlar)

K A R S

kervansaray kalıntısı

genel görünüş

Ani harabeleri

Kars kalesi
ve kış

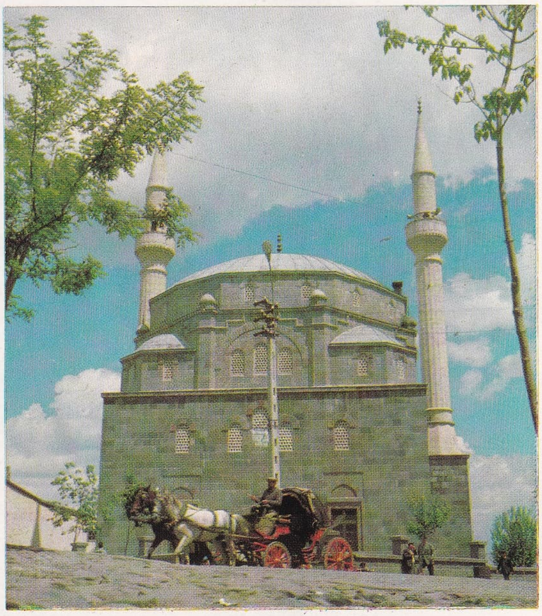

Yenicami

Foto. Y. Z. Âdemhan, G. Kuyumlu, G. Çizgen (MEYDAN)

KARST i. (*Karst*'tan). Karstik şekiller arzeden bölge.

— Hidrol. *Karst kaynağı*, kalkerli dikbayırların eteğinden fışkıran çok bol sulu kaynak.

— Jeomorfol. *Karst boşalması*, karstlı bir bölgede, yeryüzü su akışından farklı bir yeraltı su akışının meydana gelmesi ve bunun sonucunda bir nehre akması. (*Karst boşalması* bir nehri tamamen kurutursa buna *karst kapması* denir.)

◆ Sıf. Jeomorfol. Yüzey şekilleri karst bölgesi yüzey şekillerine (yani kireçtaşları ve teşmil yoluyle, öbür eriyebilir kayalar içinde kimyasal aşınımın hâkim olduğu bölgeler) benzeyen bölgelere özgü. (Terim, yanlış olarak mağara oluşumu ve kayalardaki çöküntüler sonucu oluşan yerşekline de uygulandı. Buz mercek ve tıkaçlarına bu yüzden *termokarst* adı verilmiştir.)

— ANSİKL. *Karst* yüzey şeklinin başlıca niteliği üç büyük yüzey şekli kategorisini birleştirmesidir:

Yüzey şekilleri: buzların erimesi sonucu (lapyalar, dolinler, poljeler [gölovalar]) ya dolaylı veya dolaysız olarak mağaraların çökmesiyle (çöküntü dolinleri) meydana gelir.

Yeraltı şekilleri: buzların erimesi sonucu ortaya çıkar ve su yatakları boyunca sıralanır; bu şekiller, çatlakların ve eklemlerin sonucudur ve genellikle bu eklem ve çatlaklara ve faylara göre biçimlenir. Kovuklar, düdenler aracılığıyle yer yüzeyiyle bağlantı kurar; düdenler ise dar yolarla birbirine bağlanır. Yeryüzüne çıkarken su içindeki erimiş bikarbonatın bir kısmı çökelir ve bazı mağaralara büyük turistik değer kazandıran sarkıtlar, dikitler meydana getirir.

Akarsu şekilleri: karst kaynaklarıyle beslenen ve yeraltı ırmaklarının yeryüzüne çıkması sonucu oluşur. Geniş karst bölgelerinde, genellikle kireçsiz yerlerden gelen çok güçlü ırmaklar yatağını diğer ırmaklardan daha hızlı oyarak karst örtüsü üstüne yayılır ve bütün kaynakların suyunu kendilerinde toplarlar; böylece bu ırmaklar kanyonlar içinde bile yollarına devam edebilme imkânını bulur. Karst bölgelerinin evrimini üç unsur etkiler:

1. *genel jeomorfoloji evrimi*. Başlıca ırmaklar, yataklarını çok oymadığı zaman mağara ağları ve su yolları yaklaşık olarak karst kaynakları düzeyinde oluşur. Eğer daha sonra ırmaklar tekrar derinlere gömülürse kat kat birçok mağara düzeyine rastlanabilir; bu mağaralardan en yüksek olanlarda su yoktur; oysa en derin olanlar sürekli olarak su ile kaplıdır;

2. *jeolojik yapı* (kayaların konumu ve niteliği). Eğik tabakalarda mağaralar genellikle eklemlere paralel olarak yüksek kesimlerde uzanır. Faylar, su geçiren bir tabakayle su geçirmeyen bir tabakayı birbirine bağladığı zaman bankların süreklilğini bozarak kaynakların oluşmasına yolaçar. Faylar, suların derinlere gömülmesini kolaylaştırır ve genellikle bir dolinler ve düdenler dizisi halinde uzanır. Ayrıca kayaların yapısı da önemli rol oynar: çok çatlaklı ve az tutturulmuş tebeşirde hiç bir zaman mağaralar açılmaz, yalnız ender dar yollara rastlanır; kireçli kayalarda hemen hemen sürekli bir su örtüsü oluşur. Dolomitli kireçtaşları saf kireçtaşları v.b.den çok daha kolay erir v.b.;

3. *karst gelişimini şiddetle etkileyen iklim*. Dönencelerarası yağışlı ülkelerde hümik asitlerin çokluğu sebebiyle yüzey şekli bozulmaları çok şiddetlidir. Yüzey şekilleri gelişir ve Avrupa'da olduğu gibi yaylalar meydana getirmeden ama buna karşılık, içinde kovuklarla dolu dik kayalıkların yer aldığı çok düz ovalar oluşturarak hızla düzleşir (msl. Yeni deniz ilerlemeleri sonucu su altında kalan Along koyu). Dördüncü zamanın soğuk dönemleri sırasında bir perjelisolun oluşumu evrimi durdurdu; oysa donma, lapyaları parçalayarak ve soliflüksiyon yardımıyle dolin ve kovukları doldurarak yüzeysel biçimleri bozar. (L)

KARST, ital. **Carso,** fr. **Karst,** almanca asıllı terim, Slovenya ve İstria'da kalker aşınma şekillerinin çok belirgin olduğu bir tabiî bölgeyi ifade eder.

— Ask. tar. Karst yaylası Birinci Dünya savaşında italyan ordusunun başlıca harekât alanlarından biriydi. Aosta dükü 1916 ağustosunda hücuma geçerek Gorizia'ya kadar ilerledi. 1917'de İtalyanlar Trieste ve Bainsizza yaylası yönünde durumlarını sağlamlaştırdılar. Caporetto'dan sonra boşaltılan Karst, 1918 döneminde yeniden işgal edildi. (L)

KARSTEN (Gustav), alman fizikçisi (Berlin 1820 - Kiel 1900). Kiel üniversitesinde fizik ve mineraloji profesörü (1848), Kuzey Denizi İnceleme kurulunda üyelik yaptı ve Reichstag'a seçildi (1878). Almanya'da ağırlık ve ölçü birimlerinin birleştirilmesine çalıştı ve 1856'da bir fizik ansiklopedisi (*Enzyklopädie der Physik*) üstünde çalışmağa başladı. (L)

KARSTEN (Karl Johann Bernhard), alman mineraloji bilgini (Bützow 1782 - Berlin 1853). Silezya madenleri yöneticiliği ve Breslau üniversitesinde profesörlük yaptı, sonra İçişleri bakanlığında madenler özel yüksek danışmanı oldu. 1842'de gümüşlü kurşunun zenginleştirilmesini sağlayan çinko kaplama usulünü buldu. (L)

KARSTENİT i. (fr. *karsténite*). Miner. *Eşanl.* ANHİDRİT.

KARSZÜLKADRİYE. Bk. KADİRLİ.

KARŞI i. (esk. türk. *ḳarşu*'dan). Bir şeyin, bir kimsenin veya bir yerin önü, yüz tarafının ilerisi: *Ay karşımda pırıl pırıldı. Dağın karşısı ovadır.* || Bir denizin, bir nehrin, bir yolun öbür kıyısı veya tarafı: *Buralarda köprü yok, karşıya kayıkla geçiliyor.* || Ön, huzur, kat: *Şimdi karşınızda, Türkiye Büyük Millet Meclisinin ve Hükûmetinin Reisi bulunmaktadır* (Atatürk). *Tehî, kazâ-zede bir tekne karşısında peder* (Tevfik Fikret). *Müdür onu tekrar karşısında görünce sinirlendi.* || Sıf. Bulunulan yere göre ön ileride olan. *Akşam ... Lekesiz sâf, iyi bir yüz gibi akşam / Tâ karşı bayırlarda tutuşmuş iki üç cam* (Yahya Kemal). || Birinin aleyhinde bulunan, zıt, muhalif: *Karşı parti.* || Zf. Bir şeye doğru, ona yüzünü çevirerek: *Balkonda denize karşı oturmak.* || Aykırı olarak, zıddına: *Akıntıya karşı kürek çekmek. Anlaşmaya karşı hareket etmek.* || Aleyhinde, karşı çıkarak: *Onun yaptığı insanlığa karşı işlenmiş bir suçtur.* || Karşılık olarak, mukabilinde: *Mevlânâ buna karşı ne yaptı?* (N. Araz). *Bu sözlerinize karşı ne diyeceğimi şaşırdım.* || İçin, hakkında: *Birine karşı sevgi duymak.* || Doğru, sularında: *Sabaha karşı hava soğudu.* || *Karşı karşıya*, yüz yüze: *Ölüm tehlikesiyle karşı karşıyayken korkmak aklıma gelmez* (Kemal Tahir). || *Karşı teklif*, bir öneriye karşı ileri sürülen öneri. || *Karşı yaka*, deniz veya nehrin, bulunulan yere göre, öbür kıyısı. || *Karşıdan karşıya*, bir taraftan öbür tarafa: *Yolda karşıdan karşıya geçerken araçlara dikkat etmek gerekir.*

— ÇEŞ. DEY. *Karşı çıkmak*, biriyle mücadeleye girmek: *Ali İbni Ebi Talip Hazretleri, ona karşı çıktı ve başına bir kılıç vurup kâfiri katl ve idam eyledi* (Cevdet Paşa). Zıt düşüncede olmak. || *Karşı gelmek*, itaatsizlik etmek, diklenmek. || *Karşı gitmek*, üzerine yürümek: *İbni Abdül-Melik ise yüz yirmi bin askerle ona karşı gitti* (Cevdet Paşa). || *Karşı karşıya bırakmak*, müdahale etmemek, teke tek bırakmak: *İtilâf devletleri, Yunanlıları bizimle karşı karşıya serbest bıraksınlar* (Atatürk). || *Karşı koymak* (veya *durmak*), dayanmak, direnmek: *Duramaz karşı bana, şâhım iken Şâh-ı Moğol / Ne o ellerdeki kullar, ne beyabandaki gul* (Abdülhak Hâmid). *Döverdiler bizi her gün karşı koymazdık / Ben öyle terbiye oldum kolay mı insanlık?* (M. Â. Ersoy). || *Karşı olmak*, muhalefet etmek. || *Karşı taraf*, hasım, düşman: *Nihayet karşı taraftan, bir elçi geldiği görüldü* (N. Araz). || *Karşıdan bakmak* (veya *baktırmak*). Bk. BAKMAK. || *Karşısına çıkmak*, önüne geçmek, yolunu kesmek.

— Ask. *Karşı çıkış hareketi*, bir yeri muhasara eden kıtaların, muhasara edilenlerin çıkış hareketine karşı koymak üzere yaptıkları hareket. || *Karşı gerilla*, aynı taktiği kullanarak düşman karşı kuvvetlerini etkisiz hale getirmek üzere devlet tarafından yönetilen gerilla harekâtı. || *Karşı lağım*, bir yere veya bir mevzie lağımla yapılan saldırıyle bu saldırının benzeri bir yoldan karşılık vermek amacını güden yeraltı tahkimatı. (Bk. ANSİKL.) || *Karşı taarruz*, düşman saldırısına uğramış bir kumandanlığın harekete geçerek genel bir harekât planı içinde ve önemli sayılabilecek imkânlarla inisyatifi tekrar eline almak amacıyle giriştiği stratejik harekât. Bk. ANSİKL.

— Astron. *Karşı konum*. Bk. KONUM.

— Coğ. *Karşı döngü*. Bk. ANTİSİKLON.

— Diplom. *Karşı nota*, bir evvelkine ters yönde kaleme alınmış diplomatik nota.

— Elektr. *Karşı gerilim hattı*, alternatif akım taşıyan bazı enerji iletim hatlarına zincir şeklinde paralel olarak çekilen, fakat enerji taşımayan elektrik hattı. (Yakındaki madenî parçalarda [telekomünikasyon hatları v.b.] indüksiyon etkilerini yok etmek için, bu hat üzerindeki akım, asıl iletim hattının akımıyle zıt fazlıdır.) || *Karşı koyma metodu*, elektromotor kuvvetleri ve potansiyel farklarını, ölçek olarak alınan bir elektromotor kuvvetin karşı koyma etkisinden yararlanarak ölçme metodu.

— Fiz. *Karşı koyan*, bir tepki niteliği taşıyan: *Karşı koyan kuvvet.* || *Karşı koyma ilkesi*. Bk. ANSİKL.

— Hıristiyanlık. *Karşı reform*, alman tarihçilerinin, XVI. yy. protestan reformuna karşı bir tepki olarak meydana gelen katolik reformuna verdikleri ad. (Karşı reformun amacı kilisenin dogma ve geleneklere uygun olarak manevî yönden geliştirilmesi ve Roma'dan ayrılmış olan ülke ve kişilerin yeniden Roma'ya bağlanmasıydı.) Bk. ANSİKL.

— İda. *Karşı casusluk*, millî topraklar içindeki ve dışındaki düşman haber alma ajanlarının faaliyetlerini ve eylemlerini meydana çıkarmakla görevli güvenlik servisi.

— İnş. *Karşı ağırlık*, kapının açıldıktan sonra kendi kendine kapanmasını sağlayan denge ağırlığı.

— Mant. Aynı konu ve aynı yükleme sahip oldukları halde, birbirlerinden, ya nicelik ya nitelik veya aynı zamanda, hem nicelik hem de nitelik bakımından farklı olan iki önerme arasında mevcut olabilecek ilişkilerin tümü. (Bk. ANSİKL.) || *Karşı sav*, çatışkı. Bk. ANTİNOMİ.

— Mat. *Karşı değişme*, vektör ve tansörler hesabında, bir vektörel uzayın tabanını değiştirirken ortaya çıkan bazı dönüşümlerin özelliği. (Bk. ANSİKL.) || *Karşı örnek*, bir ifadeyi çelişkiye düşüren örnek. (Örnekler ne kadar çok olursa olsun, genel bir özelliğin doğruluğunu ispata yetmez; oysa bir tek karşı örnek bir kanunu bozar.) || *Karşı öteleme*. Bk. ÖTELEME. || *Bir teoremin karşı teoremi*, hipotez ve hükmü, ilk teoremin hipotez ve hükmünün olumsuzları olan teorem. (Msl. *Bir doğru parçasının orta dikmesi üzerinde bulunan her nokta, bu doğru parçasının uçlarından eşit uzaklıktadır.* Bu teoremin karşı teoremi şudur: *Bir nokta bir doğru parçasının orta dikmesi üzerinde değilse, doğru parçasının uçlarından eşit uzaklıkta değildir.*)

— Mekan. *Karşı ağırlık*, bir ağırlığı veya bir kuvveti dengelemek veya etkisini azaltmak için kullanılan ağırlık. Bk. ANSİKL.

— Mim. *Karşı gömme ayak*, bir gömme ayağın karşısına yerleştirilen ve onu destekleyen ikinci gömme ayak.

— Müz. *Karşı açıklama*, bir füg'de serimi izleyen ayrıntı; serimi yansıtır. (Her biri, karşı konu eşliğinde birer kere olmak üzere önce cevap, arkasından konu duyurulur.) || *Karşı konu*, bir füg'de konuya eşlik etmesi için çevrimlenebilir kontrapunto tarzında yazılmış tema. (Melodi ve ritim nitelikleri bakımından konudan ayrı olan karşı konu, uyum bakımından konuyle bir bütün meydana getirir. Füg'ün ara bölümlerinde karşı konudan yararlanılabilir.) || *Karşı şan*, bir melodiye eşlik etmesi gereken kontrapunto. (Karşı şan, bir çeşit karşı konu'dur. Epizodik'tir; çevrik bir şekle sokulabilecek nitelikte olması gerekmez.)

— Nükl. *Karşı çekirdek*, yalnız karşı parçacıklardan meydana gelen, atom çekirdeğine benzer yapı. || *Karşı madde*, maddenin parçacıklardan meydana gelmesi gibi, karşı parçacıklardan meydana gelen sanal madde. (Bk. ANSİKL.) || *Karşı parçacık*. Bk. ANTİPARTİKÜL.

— Opt. *Karşı düğüm noktaları*, merkezlenmiş bir optik sistemde, asal eksenle ters yönlü eşit açılar yapan genel ışın ile bunu karşılayan ışının asal ekseni kestiği iki nokta.

— Psikanaliz. *Karşı aktarma*, psikanalizcinin kendisinde bulunan bilinçli veya bilinçdışı birtakım öznel tepkiler. (Bunlar, psikanalizcinin yorumlarındaki nesnelliği bozabilir. Karşı aktarmanın etkileri, didaktik çözümleme ve psikanalizcinin kişisel denetlemeleri ile hafifletilebilir. Bazı bilginlere göre, karşı aktarma, sadece bilinçdışı belirtilerde ortaya çıkar.)

— Siyaset. *Karşı devrim*, bir devrimi yıkmayı ve devrimin sonuçlarını ortadan kaldırmayı amaçlayan siyasî hareket. Bk. ANSİKL.

— Radyotek. *Karşı ağırlık*, bir antenin altına topraktan yalıtılmış olarak yerleştirilen ve toprakla doğrudan doğruya yapılacak bağlantı yerine kullanılan iletken grubu. Bk. ANSİKL.

— Sine. *Karşı alan, karşı açı*. Bk. ALAN.

— Spor. Eskrimde iki hasmın yalancıktan, tahrik amacıyle yaptıkları hamle sonunda bir taraftan gelecek saldırıyı önleyerek vuruş veya dürtüş yapması. ‖ Hasımlardan birinin yaptığı aldatıcı hareketten yararlanarak duruma hâkim olması. ‖ *Karşı boşaltma*, hasım ile birlikte yapılan boşaltma: *Karşı boşaltma hareketi çırpma ve çatlamalara karşı yapılır*. ‖ *Karşı çağrı*, hasım tarafından yapılan çağrıya sağ ayağı birkaç kere yere vurarak verilen karşılık. ‖ *Karşı takım*, spor karşılaşmalarında, taraflardan birine göre öbürü. ‖ *Karşı vuruş*, karşı tarafın bir kılıç darbesini savuştururken yapılan vuruş.

— Tar. Osmanlı sarayında saygı ifadesi olarak Kur'an yerine kullanılan deyim. (Kur'an okunuyor veya okundu yerine «*karşı okunuyor* veya *okundu*» denirdi.)

— Termik. *Karşı basınç*, bir makine, bir pompa veya bir boru donatımının boşaltma kabiliyetini hesaplarken göz önünde tutulması gereken geri basınç. ‖ Çıkan buharın ısıtma cihazlarında kullanılabilmesi için, bazı buhar makinelerinin çıkışında hava basıncından yüksek tutulan basınç: *Karşı basınç makineleri. Karşı basınç türbini*. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Ask. *Karşı lağım* ile saldırı, etkili bir savunma için saldıranın hiç olmazsa istediği yerlere kolayca patlayıcı madde yerleştirmesini önlemek amacıyle, düşmanın saldırısına karşı lağımla mukabele etmeyi gerektirir. Mevzi savaşında, iki taraf giriştikleri lağım savaşının başında hemen hemen tamamıyle eşit durumdadır. Mevki savaşında ise savunma durumundaki tarafın, genellikle daha barış zamanında kurulmuş belirli bir savunma düzeni vardır. Yani daha başlangıçtan avantajlı durumdadır ve bu avantajını iyi kullanırsa karşı lağım saldırısı yapmasına lüzum kalmaz.

Karşı taarruz, etkili bir savunma taktiğinin, düşmanın iradesine bağlı kalmamak amacını güden temel eylemidir. Bunun için de, anî karşı taarruz adı verilen saldırı harekâtının, küçük bir piyade birliği kumandanının otomatik tepkisi olması gerekir. Bu çeşit bir hareketin başarısını hızlı ve sert olması sağlar. Başarısızlıkla sonuçlanması halinde ise, bu amaçla yedekte bulundurulan ve savaşa giriş biçimi daha önceden çeşitli durumlar göz önünde tutularak tasarlanmış birlikler ve tank gibi araçların yardımıyle bir karşı taarruz hazırlanır. Bu karşı taarruz, daha çok bir taarruz biçiminde uygulamaya konur.

— Fiz. ve Kim. Le Châtelier'nin *karşı koyma ilkesi*. Fizikokimyasal bir dengenin kararlılığını ifade eden bu kanuna göre, bir denge etkeninin (sıcaklık, basınç, derişiklik) her türlü değişimi, sistemde, bu etkenin değişimine karşı koyan bir değişim doğurur. Bu genel kanunun özel halleri, Van't Hoff'un sıcaklık kanunu, Le Châtelier'nin basınç kanunu, Guldberg ve Waage'ın kütlelerin etkisi kanunudur.

— Hıristiyanlık. *Karşı reform*, XVI. yy.da, protestan reformunun ardından geldi; amacı, protestan reformuna tepki olarak kilisenin manevî kalkınmasını dogmaya ve geleneğe uyar biçimde sağlamak ve Roma'dan ayrılan ülkeleri ve gönülleri yeniden fethetmekti.

Luther 1517'de Wittenberg kilisesinin kapılarına doksan beş önermeli bildiriyi astıktan sonra, yenilikçi fikirler yirmi yıldan az bir zamanda Reforma Almanya'nın, İsviçre'nin, İngiltere'nin, İskandinavya'nın yarısından çoğunu kazandırdı. Reform, Fransa'da ve Doğru Avrupa'da da gelişti. Katolik inancın yoğun olduğu İtalya ve İspanyada bu din devriminin tamamen dışında kalamadı.

Papa Paulus III Protestanlığın gelişimini önleyebilmek için reformcularla mücadeleye karar vererek Engizisyon mahkemesini (1542) ve İndex papazlar topluluğunu kurdu. Engizisyonun altı kişilik hâkim kuruluna kardinal Carafa (daha sonra Paulus IV) başkanlık ediyordu; Engizisyon'un her hıristiyan ülkede engizitör denen ve daha çok dominikenler arasından seçilen ajanları vardı. Katolik öğretiye karşı olan metinlerin listesini («index»ini) hazırlamakla görevli olan index, aynı akdeniz ülkelerinde Engizisyon'un çalışmalarına yardımcı oldu. Bu tedbirler insanların Reforma bağlanmasını önlemeğe yetmedi. Sağlam sonuç alabilmek için Eski Ahit ile Yeni Ahit metinlerini yeniden yorumlayarak kilise hayatını ve öğretisini gözden geçirmek gerekiyordu. Bu amaçla, papa, Otuzlar konsilini topladı: konsil, daha çok siyasî sebebe dayanan kesintilerle 1545-1563 arasında görev yaptı. Konsilin çalışmaları etkili oldu: yolsuzluklar önlendi, papazlar için seminerler açıldı, papazlar iyi öğrenim görmüş kişileri din yönünden eğitebilecek şekilde din ve kültür alanında yetiştirildiler. Konsil ayrıca latince İncil'in (Vulgate), kesin bir şekle sokulmasını kararlaştırdı (bu iş ancak 1592'de gerçekleştirilebildi). Kilise Babaları'nın eserlerini İncil ile aynı derecede saydı ve bu eserleri Tanrı ilhamı olarak belirledi. Konsül bundan başka Katolikliğin Reformu benimsemiş ülkelerde yeniden zafer kazanması için eğitime, vaıza, günah çıkarmaya yönelmesini buyurdu; bu yönelişi bundan böyle Karşı reformun belli başlı çabası saydı.

Cizvitler reformculara karşı yavaş, fakat etkili bir metot uyguladılar: aralarına sadece geniş kültüre sahip insanları aldıkları için eğitime büyük önem verdiler. İlk büyük eserleri Roma kolejidir (1550); açtıkları kolej sayısı kısa zamanda 144'ü buldu. Eğitim anlayışlarının yumuşaklığı ve üstünlüğüyle, derslerinin nitelikli oluşuyle, cizvitler, öğrencilerinde inancı güçlendirdiler, böylece geleceğin yöneticilerinin inançlı kişiler olmasını sağladılar. İspanya'da Habsburg'lara dayanan cizvitler, 1559'dan sonra Güney Hollanda'da yerleştiler ve orada protestan kurumlarının varlığına son verdiler; İngiltere'de Katolikliği hâkim kılma düşüncesiyle Hollanda'yı üs gibi kullandılar. Dominikenler sayesinde Roma, Ren ülkelerine (Treve koleji, 1560; Mayence koleji, 1561) ve İsviçre'ye kol attı ve Pierre Canisius'un yönetimi altında 1574'ten sonra Polonya'da 1578'den sonra imparatorlukta Reformun gelişmesini önledi. Ama bu çabalar sınırlı kaldı, çünkü Roma harekete geçmekte gecikmişti: reformcu görüşlerin geniş halk kitlelerine yayılmadığı ülkeler yeniden roma inançlarına döndüler; öbürleri yeni dinlerine bağlı kaldılar. Reform kültününün önderlerince konan tasvir yasağına karşılık, katolik kilisesi, Otuzlar konsilinden sonra, eğitimi tasvir yoluyle geliştirmeğe yöneldi (bu çağda Daniel de Volterra, Michel Angelo'nun *Kıyamet Günü* adlı eserindeki çıplaklığı örttü). XVII. yy.-da genellikle tabiatüstü kuvvete, dinin, inancın, Papalığın, din kurbanlarının, azizlerin zaferine önem verildi (Rubens). Sanatçılar, duygululuk (Bernini) ve mistisizm (Tintoretto, Greco) üstünde durdular. Mimarîde karşı reform üslûbu, genellikle «cizvit» diye anılır, çünkü bu üslûp Vignale'ün *Gesu* kilisesinde kullandığı modeli geliştirmiştir.

— Mat. Vektörleri

$$\vec{R}_i = \sum_{j=1}^{j=n} a_{ij}\, \vec{r}_j,$$

bağıntısıyle tanımlanan ve bağıntıdaki katsayıları bir matris meydana getiren n boyutlu bir vektörel uzayın bir tabanı ($\vec{r}_1$ $\vec{r}_2$, ..., $\vec{r}_n$), ikinci tabanı da ($\vec{R}_1$, $\vec{R}_2$, ..., $\vec{R}_n$) olsun. $\vec{r}$ vektörleri, benzer formüllerle, fakat A^{-1} ters matrisiyle $\vec{R}$ vektörleri cinsinden ifade edilir. İlk bileşenleri $\vec{x}_1$, $\vec{x}_2$, ... $\vec{x}_n$ ve yeni bileşenleri $\vec{x}_1'$, $\vec{x}_2'$, ... $\vec{x}_n'$ olan bir X vektörü alınsın. Eski tabandan yeni tabana A matrisiyle geçilirken, $(x_1', x_2', \dots x_n') = (x_1, x_2, \dots x_n) \times A^{-1}$ matrisi bağıntısıyle de eski koordinatlardan yeni koordinatlara geçilir. Aynı şekilde, yeni tabandan eski tabana A^{-1} matrisiyle geçilirken, A^{-1} matrisiyle de yeni koordinatlardan eski koordinatlara geçilir. Bu dönüşüm *karşı değişme*'dir ve vektörün kordinatları karşı değişmeli koordinatlardır. Tansörler hesabında, verilen uzayın ikili uzayındaki çizgisel şekillerle ilgili hesaplarda karşı değişme görülür.

— Mekan. *Karşı ağırlık*, dönen veya salınım hareketi yapan parçaların üzerine konan bir ek ağırlıktır. Karşı ağırlıklar, bir sistemin merkezkaç çalışmasını sağlamak için, hareket halinde olan veya olmayan biyel, kol, manivela v.b. gibi parçaların etkilerini dengelemeğe yarar. Meselâ, emniyet subaplarını yerinde tutmak, bazı âletlerin kullanılmasını kolaylaştırmak, lokomotiflerde, ağırlık merkezi tekerleğin merkeziyle çakışmayan manivela, biyel, piston kolları gibi parçaları dengelemek için karşı ağırlıklar kullanılır.

— Nükl. *Karşı madde* parçacıkları (antinötron, antiproton v.b.) evrende, tabiî haliyle kozmik ışınlarda bulunur. Bunların varlığı, çok yüksek enerjili kozmik parçacıkların etkileşmesi sonucunda, partikül-antipartikül (parçacık-karşı [veya karşıt] parçacık) çiftlerinin meydana gelmesine bağlıdır. Hızlandırıcılarda daha fazla miktarda karşı parçacık üretilebilmiştir. Son yıllarda, döteryumun karşı çekirdeği olan antidötonun, yani antiproton ile antinötron bileşiminin varlığı ortaya konmuştur.

Yer'in çevresindeki gökadaların yapısı (madde veya karşı madde), her iki halde de yayılan ışımalar birbirine çok benzediğinden anlaşılamamıştır. Bazı evrenbilim teorileri, karşı maddenin de evrende madde kadar bol olduğunu öne sürer. Bir madde, eşit miktarda karşı madde ile çarpışırsa, karşılıklı etkileşmeler ve bozunmalar sonucu her ikisi de yok olur: bu olayın sonunda, gamma ışınları ile öz kütlesi olmayan ve ışık hızıyle yayılan nötrinolar oluşur.

— Siyaset. *Karşı devrim*, bir devrimin sonuçlarını ortadan kaldırmağa, eski siyasî ve iktisadî kurumları, eski sosyal imtiyaz-

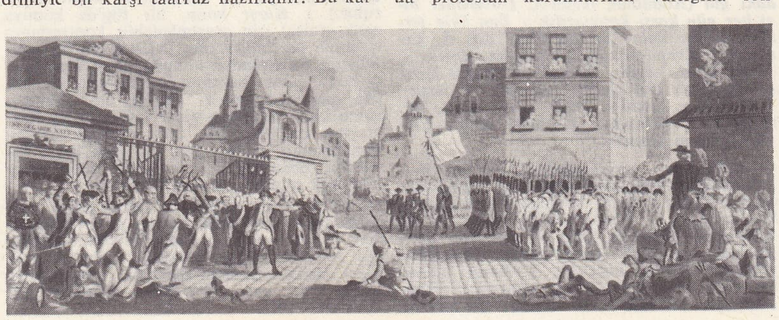

karşı devrim
Montauban millî muhafızlarının katliamı (10 mayıs 1790)
Cabinet des Estampes, Paris

Foto. *LAROUSSE*

ları elden geldiğince yeniden kurmağa yönelir. Bu anlamda bir yeniden kurma hareketi, bütünsel de olsa parçalı da olsa, bir karşı devrim hareketidir. İngiltere'de 1660 hareketi, Fransa'da 1814-1815 Bourbon'lar restorasyonu karşı devrime örnektir. Karşı devrim, iç karışıklıklarla (Beyaz terör, 1815) veya geçmişe dönme uğruna rakipleri fizik olarak (mareşal Brune'ün katli, mareşal Ney'in öldürülmesi, 1815) veya moral olarak (sürgün, baskı) yıkma hareketiyle birlikte görülür. Genellikle karşı devrim barışçıdır ve sadece devrimin yaklaştırdığı yöneticileri iktidara getirmeyi, kurumlara yeni bir düzen vermeyi amaçlar; bu durumda, geçmişe tam olarak dönme anlamı taşımaz, ancak devrimin getirdiği bazı vaz geçilmez durumları da göz önüne alarak geçmişi günün siyasî durumlarına uydurmağa çalışır. Bu anlamda, Bourbon'lar monarşisi Fransa'da Eski Rejim'in monarşisinden daha liberal olmuştur. Karşı devrim ideolojisi şu kavrayış üstüne temellendirilir: insanın kurulu düzeni sarsmağa hakkı yoktur, çünkü kurulu düzen «eşyanın tabiatı»na uygundur ve kendi süresi içinde doğrulanır (Burke pragmatizmi); çünkü kurulu düzen, yurttaşlar düzeyini her anlamda aşan bir devlet ile belirlenmiştir (Fichte felsefesi); çünkü toplumun kurumları tanrı inayetiyle ve bir daha yıkılmamak üzere kurulmuştur. İnsanın bu alanda her müdahalesi, olmayanı boş yere oldurmağa çalışma anlamı taşımakla kalmaz, insanın mutluluğu için kurulan ideal toplumu yıkar. Fransa'daki karşı devrimci yazarların görüşleri böylece özetlenebilir. Bu görüşler, geniş olarak, 1796'da yayımlanan şu iki kitapta yer aldı. Bonald'ın *Théorie du Pouvoir Politique et Religieux*'sü (Siyasî ve Dinî İktidarın Nazariyesi) ve Joseph de Maistre'in *Considération sur la France*'ı (Fransa Üstüne Belirlemeler).

— Termik. Sanayi veya konut ısıtma tertibatlarını buharla beslemek ve aynı anda matris kuvvet üretmek gerektiği zaman, *karşı basınç* makineleri çok iktisadîdir. Harcanan ısı, dolayısıyle yakıt tüketimi, hem buhar elde etmek hem de matris kuvvet üretmek için ayrı ayrı gereken sarfiyattan daha fazla, buna karşılık her iki sarfiyatın toplamından oldukça düşüktür. Makinenin termodinamik çevriminde ısıtma, kondansörün yerini alır. Isıtılacak sisteme bırakılan ısı miktarında artış vardır, fakat bu bir kayıp değildir. Sistemin sağladığı iktisadî kâr, matris kuvvet ile ısıtma için gerekli sarfiyat arasındaki orana bağlıdır. (LM)

KARŞI, Türkistan'da tarihî şehir; adını Çağatay hanlarından Kebek Hanın (1318-1326), şehrin biraz uzağında kurdurduğu bir köşkten alır. Karşı, eski Buhara hanlığının nüfusunun çokluğu bakımından ikinci büyük şehriydi. Şehrin nüfusu hakkında kesin bilgi yoktur. Bununla birlikte şehirde binden fazla ev, on altı mescit, üç kervansaray ve on-iki medrese bulunuyordu. Beylerin sarayı kalenin içinde yapılmıştı. Buhara emîri şehre geldiği zaman burada kalmıştı. Şehrin ticaret yönünden önemi büyüktü. Güney, güneydoğu ve Afganistan'dan Buhara'ya giden yollar buradan geçer. Pamuk, üzüm, sebze ve meyve yetiştiriciliği. (ML)

Karşı, Orhan Veli'nin şiir kitabı (1949). Şairin hayattayken çıkan son kitabı oldu. Kitaptaki on sekiz şiirden bir bölüğü, toplumcu bir açıdan hayata ve insanlara bakışını yansıtır; bir bölüğü de alaycı bir gözle, bozuk düzeni tenkit eden taşlamalarını toplar. *Garip* (1941) kitabı ile alışılmış kurallara dayalı sanat görüşünü yıkmağa çalışan şair, bu kitabın sosyal konulara ve insan meselelerine yönelir. Bu tutumuyle de, yeni türk şiiri içinde asıl önemli yerini alır. (M)

KARŞICI sıf. (*karşı*'dan *karşı-cı*). Geleni karşılamağa giden (kimse), karşılayıcı. ‖ Karşı düşüncede olan. (M)

KARŞIGELİM blş. i. Bk. KARŞITLIK.

KARŞIKİ belz. zam. ve sıf. (*karşı* ve *ki* aitlik eki'nden). Daha ileride bulunan, karşıda olan: — *Efendim! Bendeniz şu karşıki* [...] *köşkten geliyorum* (B. Felek). [M]

KARŞILA ünl. (*karşılamak*'tan). Tekil üçüncü şahıs emir sözü.

— Denizc. Dümen viyaya (tam omurga yönüne) alındığı halde, gemi gerektiğinden çok dönmekte devam ederse, dümeni geminin döndüğü tarafın aksi yöne basması (çevirmesi), için dümenciye verilen kumanda. (M)

KARŞILAMA i. (*karşılamak*'tan *karşılama*). Gelenin hatırını hoş etmek için yoluna çıkıp «buyurun» deme, memnunlukla kabul etme: *Misafirleri karşılama.* ‖ *Karşılama töreni.* [Önemli bir kimse için] Bir yere gelişi sırasında o yer halkınca yapılan kabul töreni.

— Folk. Düğünlerde, oğlan evi gelin almağa geldiği zaman, gelin evden çıkarak ata, deveye v.b.ye binerken, ince saz veya davulzurna ile, özel bir bestesi bulunan havanın (*karşılama havası*) çalınması ve bu sırada yapılan tören. ‖ Bir halk dansı. (Genellikle Trakya ve Marmara bölgesinde oynanır. Bazı yerlerde *karşı-beri, vargel, varma-gelme* adı verilir. Oyuncular iki dizi halinde karşılıklı oynarlar.) [M]

KARŞILAMAK geçl. f. (*karşı*'dan *karşı-lamak*). Denk gelmek, karşılık olmak: *Aldığım para ile masraflarımı karşılayamıyorum. Esk.* Tekabül etmek. ‖ Uzaktan gelen bir misafire karşılayıcı olarak çıkmak: *Aras köprüsü başında bizi birkaç atlı karşıladı* (Ş. S. Aydemir). *Esk.* İstikbal etmek. ‖ Söylenen, bildirilen, yapılan bir şey karşısında olumlu veya olumsuz bir tavır takınmak: *Eve bir kadın getirmemi nasıl karşılamıştı?* (R. H. Karay). *Olanları hayal kırıklığı ile karşıladı.* ‖ Önünü almak, önlemek, durdurmak: *Hastalığını ilâçlarla karşıladı.*

— Bank. ve Bors. Bir hesabı tasfiye için veya garanti olarak karşılık vermek. ‖ Borçlu olduğu bir meblağ için bir müşteriye poliçe çekmek.

— Denizc. Dümen ortalanmışken, geminin, bir yana istenilenden fazla dönmekte devam edeceği anlaşıldığı vakit, dümeni, geminin saldığı tarafın aksine basmak, bastırmak. ‖ *Dümeni karşılamak* veya yalnız *karşılamak*, dümeni bulunduğu tarafın karşı tarafına basmak, çevirmek.

— İşletmeç. ve ikt. Telâfi etmek, denk gelmek.

— Spor. Boksta, rakibinin yumruklarını savmak. (Bunun için kollarıyle aldığı pozisyona *gard* denir.) ‖ Eskrimde, değme çizgisi içinde rakibin kılıcını savmak, savuşturmak. ‖ *Kılıcını karşılamak,* rakibin hamlelerinden kurtulmak.

◆ **Karşılanmak** dönşl. f. Karşılamak işine konu olmak: *Resmî kıtalarla gönüllüler burada heyecanla karşılandılar* (Ş. S. Aydemir). ‖ Kabul edilmek: *Hareketlerin çevrende hiç iyi karşılanmıyor.* (ML)

KARŞILAMALIK i. (*karşılamak* > *karşılama*'dan *karşılama-lık*). Karşılamak işini yapan şey.

— Mim. Bir tonozun ağırlığını karşılamağa yarayan som duvar. (L)

KARŞILAŞMA i. (*karşılaşmak*'tan *karşılaşma*). Yüz yüze gelme, rastlaşma. ‖ Boy ölçüşme, yarışma.

— Anat. ve Fizyol. Başparmağın öne ve içe doğru gelerek öteki parmaklarla birleşmesi hareketi. (Bu hareket insan cinsine vergidir ve el eklemlerinin karmaşık eğilip bükülüşleri içinde hizmet yönünden en önemli olandır; cisimlerin tutulup alınmasını sağlar.)

— Spor. İki spor takımı arasında kazanma amacıyle yapılan müsabaka, temas: *Futbol karşılaşması.* (LM)

KARŞILAŞMAK ortaklş. f. (*karşılamak*'tan *karşıla-ş-mak*). Yüz yüze gelmek, rastlaşmak: *Neresine baksak, bize son derece hazlı bir gurur veren manzaralarla karşılaşırız* (N. Ataç). *Onunla kapıda karşılaştık.* ‖ Boy ölçüşmek, yarışmak.

— Spor. Yarışa girmek, maç yapmak. (M)

KARŞILAŞTIRILABİLİR blş. sıf. Birbiriyle mukayese edilebilen (şeyler).

— Mat. *Karşılaştırılabilir büyüklükler,* aralarındaki oranı sağlamak için karşılaştırılabilen aynı türden iki büyüklük. (LM)

KAŞILAŞTIRMA i. (*karşılaştırmak*'tan *karşılaştır-ma*). Benzerlik veya ayrılıklarını incelemek üzere, kişileri veya nesneleri birbiriyle karşılaştırmak, birbirine yaklaştırmak eylemi; kıyaslama; oranlama: *İki eseri birbiriyle karşılaştırma.*

— Ed. İki kişi veya nesne arasındaki benzeyen veya benzemeyen yanları ortaya koyma. (Karşılaştırma, Eskiçağ hitabet okullarında çok kullanılan bir alıştırmaydı; Plutharkos, *Ünlü Kişilerin Hayatı* adlı eserini bu metotla yazdı.)

— Mant. Bk. ANSİKL.

— Mat. *Karşılaştırma düzlemi,* iki düzlemi karşılaştırmak için ele alınan üçüncü düzlem. ‖ *Karşılaştırma sistemi,* değişken bir elemanın konumunu belirlemeğe yarayan elemanlar sistemi: *Analitik geometride, koordinat eksenleri bir karşılaştırma sistemi meydana getirir.* (*Eşanl.* REFERANS SİSTEMİ.) ‖ *Karşılaştırma üçgeni, karşılaştırma dörtgeni,* düzlem üzerindeki veya uzaydaki bir noktanın homogen koordinatlarını belirlemeğe yarayan üçgen, dörtgen.

— Mekan. *Karşılaştırma* (veya *referans*) *sistemi.* Bk. ANSİKL.

— Terz. Prova sırasında vücudun bir tarafında alınan işaretleri öbür tarafın parçalarına geçirerek elbiseye son şeklini vermek.

— ANSİKL. Mant. *Karşılaştırma*'da, zihin, iki veya daha fazla nesne arasında bulunabilecek benzerlikleri, farkları ve ilişkileri yakalamağa çalışır. Karşılaştırma, ele alınan çeşitli nesnelere ayrı ayrı veya aynı zamanda yönelen bir dikkate dayanır. (Karşılaştırma çifte bir dikkattir [Condillac].) Karşılaştırmayı, kimi zaman zihnin iradeli dikkatinden önce gelen ve kimi zaman da bu dikkate karşı koyan ve gizli kalan ilişki algısından ayırt etmek gerekir. Karşılaştırma, bilgide önemli bir rol oynar. Bu, özellikle, genel fikirlerin oluşmasında, matematik yargılarda, deneysel akılyürütmede ve büyük varsayımların tasarlanması ve tartışılmasında kendini gösterir.

— Mekan. Dinamiğin temel ilkeleri (eylemsizlik ilkesi, kuvvetin ivmeyle orantılılığı ilkesi) ve bu ilkelerden türeyen bütün kanunlar, birbirlerine oranla herhangi bir hareket yapan iki *karşılaştırma sistemi* için aynı anda geçerli olamaz, çünkü hareketli bir cismin ivmeleri bu iki sistem için aynı değildir.

Gök mekaniği kanunlarının doğrulanmasından sonra, dinamik ilkelerinin, ancak ivmeler özel bir karşılaştırma sistemine göre ölçüldüğü zaman geçerli olabileceği kabul edildi: bu özel sistem *Kopernik karşılaştırma sistemi*'dir; bu sistem, başlangıç noktası güneş sisteminin ağırlık merkezi olan ve doğrultuları bu ağırlık merkezini üç sabit yıldızla birleştiren bir eksenler sistemidir.

Bu sisteme oranla düzgün ve doğrusal bir ötelenme hareketi yapan bütün eksenler sistemine *Galilei karşılaştırma sistemi* denir.

Newton'un bağıllık ilkesi, dinamik kanunlarının bütün Galilei karşılaştırma sistemleri için aynı olduğunu kabul eder. *Eşanl.* REFERANS *sistemi.* (L)

KARŞILAŞTIRMAK ettrg. f. (*karşılaşmak*'tan *karşılaş-tır-mak*). Karşılaşmak eylemini yaptırmak, yüz yüze getirmek: *Yersiz sözlerin altından kalkmak için ikisini karşılaştırdım.* ‖ Benzerlikleri veya ayrılıkları ortaya koymak için karşı karşıya getirmek: *Bilmek, anlamak için karşılaştırmaz ki özünü anlasın, bilsin...* (N. Ataç). ‖ Bir eşitlik ilişkisi kurmak için zihinde biraraya getirmek, iki şey veya kimsenin karşılıklı değerlerini ortaya koymak. ‖ Düşüncesine daha güçlü bir anlatım kazandırmak için iki şey veya kimse arasında yakınlık kurmak. *Eşanl.* MUKAYESE ETMEK.

— Matbaac. Cilt haline getirilmiş bir kitabın forma, levha ve metin dışı gravürlerinin imza ve fihristler sırasına uygun olarak yerleştirilip yerleştirilmediğini, metnin orjinal nüshaya uygun olup olmadığını kontrol etmek.

◆ **Karşılaştırılmak** geçz. f. Karşılaştırmak işine konu olmak. (ML)

KARŞILAŞTIRMALI sıf. (*karşılaştırma*'dan *karşılaştırma-lı*). *Yeni.* Karşılaştırılarak yapılmış olan. *Eşanl.* MUKAYESELİ.

— Anat. *Karşılaştırmalı anatomi.* Bk. ANATOMİ.

— Dil bil. *Karşılaştırmalı dilbilgisi.* Bk. DİLBİLGİSİ.

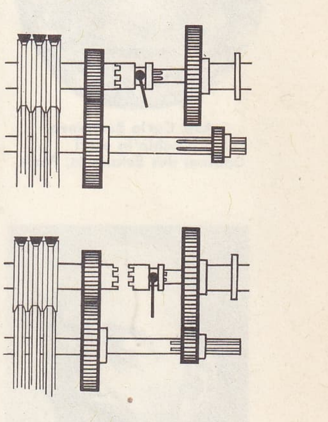

karşılık tertibatı (mekan.)

papa Pius IV
Cochin'in eseri
Cabinet des Estampes, Paris

cizvit alegorileri, (XVI. yy. sonu)
Arşivler müzesi, Paris

Aziz Carlo Borromeo
Cochin'in eseri
Cabinet des Estampes, Paris

Aziz Ignacio de Loyola
Pitteri'nin eseri
Cabinet des Estampes, Paris

— Ed. *Karşılaştırmalı edebiyat,* edebiyat tarihinin çeşitli ülkelerin edebiyatları arasındaki ilişkileri inceleyen kolu.

— ANSİKL. Ed. *Karşılaştırmalı edebiyat,* 1895'e doğru Almanya ve İngiltere'de ortaya çıkan, fakat İtalya'da (B. Croce) ve özellikle yüzyılın başından itibaren F. Baldensperger'in çalışmalarıyla Fransa'da gelişen yeni bir bilimdir. Yazarlar arasındaki basit karşılaştırmaya bağlanmayan, daha çok çeşitli ülkeler arasındaki düşünce ilişkilerini incelemeğe yönelen fransız karşılaştırmacıları çalışmalarını kendi ülkelerinin dışındaki, yabancı yazarların yaptığı etkileri veya fransız yazarlarının yabancı yazarlar üstündeki etkilerini yahut Avrupa'nın büyük düşünce hareketlerini incelemeğe yöneldiler. Türkiye'de karşılaştırmalı edebiyat çalışmaları henüz yaygınlaşmamıştır. Bununla birlikte bazı bilim adamları ve yazarlar (Prof. Ahmed Hamdi Tanpınar, Prof. Mehmed Kaplan, Doç. Cevdet Perin, Mustafa Nihat Özön, Fevziye Abdullah Tansel v.d.) çeşitli kitaplarında ve yazılarında, batılı yazar ve şairlerin, türk yazar ve şairleri, dolayısıyle türk edebiyatı üzerindeki etkilerine işaret etmişler ve yer yer karşılaştırma yapmışlardır. Prof. Fuat Köprülü, Prof. Ali Nihat Tarlan, Prof. Hasibe Mazioğlu v.d. bazı yazarlar, fars edebiyatının divan edebiyatı üzerindeki etkilerini örnekleriyle göstermeğe çalışmışlardır. (LM)

KARŞILAYICI sıf. (*karşılamak*'tan *karşıla-y-ıcı*). Önleyen: *Hastalığı karşılayıcı bir ilâç.* || Oldurucu, yapan. || İ. Karşıcı çıkan kimse. (M)

KARŞILIK i. (*karşı*'dan *karşı-lık*). Bir davranışın karşı tarafta gerektirdiği başka bir davranış: *İyilik karşılık beklenmeden yapılır.* || Söylenen, yazılan veya istenilen şeye karşı söylenen veya yazılan şey, cevap: *Sorularıma karşılık vermeden çıkıp gitti.* || Bir dildeki kelimeyi diğer bir dilde anlam bakımından karşılayan kelime: *Hayalîye bir karşılık bulamadım, bulamadım ama hayalîyi kullanamam* (N. Ataç). || Alınan bir şeye karşı aynı değerde verilen şey, bedel: *Hayvanlarımızı* [...] *yediğimiz yemeklerin parasına karşılık tutmasın* (Kemal Tahir). || Bir iş için ayrılmış para, ödenek.

— DEY. *Karşılık vermek.* [Küçükler için] Büyüğüne karşı gelmek, tepkide bulunmak, cevap vermek.

— Bank. ve Bors. *Karşılığı olmak,* bir alacağın tasfiyesi için sağlam garantilere sahip olmak.

— Mekan. *Karşılık tertibatı,* bir takım tezgâhında, fener millerinin devir sayısını düşürmek için transmisyon millerine eklenen dişli tertibatı. (Bk. ANSİKL.) || *Karşılık tertibatıyle* (veya *karşılıkla*) *çalışma,* işlenecek parçanın bağlandığı fener mili ile kumanda kasnağı arasında bir çift dişli çark tertibatı bulunan bir takım tezgâhının çalışma durumu.

— Müz. Bir fügde, dominant'ın tonunda sunulan konuyu belirtmeğe yarayan terim. (Gerçek bir füg'de karşılık, tıpkı bir aktarımda olduğu gibi, notaya nota şeklinde uygulanır. Tonal fügde ise, konu «mütasyon» adı verilen ses değişikliklerine uğrar.)

— Sibern. Bir sistemin bir uyarma sonucunda aldığı durum. (Bk. ANSİKL.) || *Karşılık eğrisi,* bağımsız bir değişkenin fonksiyonu halinde genellikle eğri ile gösterilen bir karşılığın değişim kanunu. || *Karşılık süresi,* bir regülatörde ayarlanan büyüklüğün anî bir değişimi ile zahirî sapmanın son değerinin verilen bir kesrine erişmesi arasında geçen zaman. || *Empülsiyon karşılığı,* giriş işareti empülsiyonla gösterildiği, yani normal halde sıfır olan bu işaret çıkış işaretinin ifadesi. || *Harmonik karşılık,* sürekli harmonik rejimde giriş ve çıkış işaretleri arasında faz ve genlik bağıntısı.

— ANSİKL. Mekan. *Karşılık tertibatı,* genellikle bir takım tezgâhında vites sayısını çoğaltmak için kullanılır. Aslında, takım tezgâhlarında en çok kullanılan kademeli makara ile ancak dört veya beş vites sağlanabilir. Fener mili ile kademeli makara arasına bir karşılık tertibatı yerleştirilerek bütün bu vitesler aynı oran içinde küçültülebilir ve böylece vites sayısı iki kat arttırılır. Fener mili, hareketli kayışa bağlı olan kademeli makara konisiyle doğrudan doğruya idare ediliyorsa buna *direk çalışma* denir; arada karşılık tertibatı varsa *karşılıkla çalışma* denilir.

Modern takım tezgâhlarında, fener milinin dönmesini sağlayan vites tertibatı problemi, kompleks vites kutuları, vites değiştiriciler veya değişken hızlı özel elektrik motorları kullanmakla halledilmiştir.

— Sibern. Bir sistemin uyarılması belirli bir giriş büyüklüğünün değişmesi ile belirlenirse, sistemin karşılığı çıkış büyüklüğünün bağlaşık değişmesiyle belirlidir. Bu karşılığı iki eleman gösterir: 1. uyarmanın başlaması ile karşılığın başlaması arasında geçen zaman: bu zamana *karşılık zamanı* denir ve sistemin eylemsizlik ölçüsüdür; 2. sistem tarafından, giriş işaretinin şeklinin, sistemin transmitansıyle ifade edilen bozulması sonucunda ortaya çıkan çıkış işaretinin şekli. (LM)

KARŞILIKLI sıf. (*karşılık*'tan *karşılık-lı*). İki kişi, iki topluluk, iki nesne arasında geçen ve uğranılan eyleme eşdeğer bir eylemi beliren: *Karşılıklı sevgi. Karşılıklı güven. Karşılıklı iyilik. Esk.* Mütekabil. || Karşı karşıya olan: *Karşılıklı masalar.* || Zf. Karşılıklı olarak: *Elbisenin düğmeleri karşılıklı dikilecek.* || Karşı karşıya: *Karşılıklı güldüler. Kız bıraktı gitti* (B. Felek). || *Karşılıklı münasebet,* birbiriyle ilişkisi olma. || *Karşılıklı münasebette bulunmak,* birbiriyle ilişkisi olmak. || *Karşılıklı tesir,* birbirine etki etme. || *Karşılıklı yardım,* iki taraflı yardım.

— Esk. *Karşılıklı hülûl ve nüfuz,* birbirinin içine girme.

— Ask. *Karşılıklı destek,* savaşta kuvvetlerin ve çeşitli savunma araçlarının karşılıklı olarak kullanılması. (Savaşta özellikle savunmada, birlik, silâh ve araçların duruma uygun düşecek biçimde yerleştirilmesi gerekir. Karşılıklı destek, kademeli bir biçimde yanlara ve derinliğe doğru yapılırken, birlikler arasında kalabilecek boşlukların kontrolu için gerekli tedbirler alınır. Bu maksatla, yer gözetlemesi, engeller, planlanmış ateşler ve devriyeler kullanılır.)

— Bank. ve Bors. *Karşılıklı satmak,* elde bulunan tahvilleri alışveriş anında satmak.

— Bot. *Karşılıklı yapraklar,* bazı bitki saplarının düğümlerinde, karşılıklı olarak ikişer ikişer bulunan bitki yaprakları.

— Ed. *Karşılıklı tercüme,* bir tercüme türüne verilen ad. (Bu tür tercümede metin ve tercümesi iki bitişik sütunda yer alır ve metnin her satırının karşılığı yandaki satırda bulunur.)

— Elektr. *Karşılıklı indükleme,* indükleyici devrenin indüvi devresine gönderdiği magnetik akının değişmesiyle indüvi devresinde meydana gelen elektromagnetik indükleme. || *Karşılıklı indükleme katsayısı,* indüvi devresinin kapsadığı magnetik akımın, o akımı meydana getiren indükleyici devreden geçen akımın şiddetine oranı.

— Elektrostatik. *Karşılıklı elemanlar,* elektriklenmiş iki iletkenin yüzleri üzerinde aynı kuvvet tübünün kestiği yüzey parçaları. (Karşılıklı elemanlar teoremine göre, bu yüzey parçaları üzerindeki yüklerin mutlak değerleri eşit, işaretleri ise terstir.)

— Gram. *Karşılıklı fiil,* bir işin karşılıklı olarak yapıldığını anlatan fiil. *Eşanl.* ORTAKLAŞA FİİL.

— Huk. *Karşılıklı dava.* Bk. DAVA. || *Karşılıklı taahhüt,* iki kişinin birbiriyle yaptığı sözleşme.

— Mant. Birbirini karşılıklı olarak içeren önermelere verilen ad.

— Mat. *Karşılıklı sürekli uygulama,* x_1, x_2 ...... x_n, dizisinin bir cümle içindeki limiti x elemanı ise, x_1', x'_2, ... x'_n, ... görüntüleri, x'in x' görüntüsünü limit kabul eden bir dizi meydana getirecek şekilde iki cümlenin birebir uygulaması.

— Sigortacılık. *Karşılıklı sigorta,* kârın muayyen bir kısmının poliçe sahibine ödenmesini gerektiren sigorta. (LM)

KARŞILIKLILIK i. (*karşılıklı*'dan *karşılıklı-lık*). Karşılıklı olma hali.

— Devl. huk. *Diplomatik karşılıklılık,* birbiriyle anlaşmış iki veya daha fazla devletin uyruklarına, karşılıklı olarak, bir antlaşma ile ve belirli bir konuda tanınmış muamele eşitliği.

— Mant. Belli bir yönde ve bunun tersinde etkili olabilecek iki unsurun veya bölümün ilişki haline girebilmesi: *Bir önerme, bir başkasının zorunlu ve kâfi şartıysa, bu iki önerme arasında karşılıklılık vardır.* (LM)

KARŞILIKSIZ sıf. (*karşılık*'tan *karşılıksız*). Karşılığı olmayan. || Karşılık gerektirmeyen: *Bu dünyada karşılıksız hayır işlenmediğini öğrendim de onun için sordum* (Sabahattin Ali).

— Bank. Bankanın bir tüccara verdiği para yahut kredi avansı.

— Huk. *Karşılıksız çek.* Bk. ÇEK.

— İkt. Kâğıt para rayicinin mecburî olduğu ve hiç bir kıymetli maden stoku ile teminat altına alınamadığı (para sistemi). [ML]

— Tic. *Karşıksız satış,* satılırken karşılığı bulunmayan (mal). [ML]

KARŞIMA i. (*karşı*'dan *karşı-ma*). *Yeni.* Astron. Yermerkezli enlemleri aralarında 180°'lik açı yapan iki gökcisminin durumu. (KARŞI KONUM da denir.) *Esk.* İstikbal. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Astron. İki gökcismi, enlemleri arasında, birbirlerine göre 180°'lik bir açı olduğu zaman *karşıma* durumunda bulunur. Mars, Jüpiter, Satürn gibi gezegenlerinin yörünge düzlemleri tutulma düzlemine çok yakın oldukları için, belli sürelerde, bu gezegenler Güneş ile karşıma durumunda bulunur. Merkür ve Venüs gibi iç gezegenlerin yörüngeleri Yer yörüngesinin içinde bulunduğu için, bunlar Güneş ile karşıma durumunda bulunamaz. Ay ile Güneş dolunay zamanında Yer'e göre karşıma durumundadır. Ay karşıma durumunda iken tutulma dairesi üzerinde veya çok yakınında olursa aytutulması olur, Güneş tutulması ise kavuşma durumunda meydana gelir. (LM)

KARŞIN edat. (*karşı*'dan). *Yeni.* Rağmen, karşıt olarak: *İyi bir insan olmasına karşın hırçın hareketleri vardır.* (LM)

KARŞISAV bls. i. Bk. ANTİTEZ.

KARŞIT sıf. (*karşı*'dan *karşı-t*). *Yeni.* Bir şeyin karşısında yer alacak derecede başkalık, zıtlık gösteren. *Eşanl.* ZIT.

— Cerr. *Karşıt çekme,* kırık veya çıkık bulunan bir organı yerine getirmek için aşağıdaki kısım çekilirken yukarıdaki kısmı yerinde tutmak eylemi.

— Dil bil. *Karşıt anlamlı,* anlamları birbirine karşıt olan kelimelere verilen ad: *Aşağı-yukarı; iyi - kötü; güzel - çirkin, büyük - küçük; irili-ufaklı* v.b. *Zt.* EŞANLAMLI.

— Fizyol. *Karşıt-yan etki,* şiddeti birbirin-

Foto. Giraudon (LAROUSSE)

den farklı iki sesin aynı anda her iki kulağa gelmesi sonucunda ortaya çıkan karşıt etki. (Bir kulağın yüksek şiddetli bir sesi algılaması sonucunda ortaya çıkan karşıtyan etki, öteki kulağın daha düşük şiddetteki sesi algılamasına engel olur.) || *Karşıtyan refleks,* uyartıyı alan tarafın karşı tarafından meydana gelen refleks.

— Mant. *Karşıt yargılar* veya *önermeler,* birbirine karşıt olan iki şeyi ileri süren yargı ve önermeler. («Bütün insanlar adaletlidir, hiç bir insan adaletli değildir» gibi). Bk. ANSİKL.

— Mat. *Karşıt denklem,* her a köküne, ya $\frac{1}{a}$'ya (birinci türden karşıt denklem) veya $-\frac{1}{a}$'ya (ikinci türden karşıt denklem) eşit bir başka kök tekabül eden cebirsel denklem. (Bk. ANSİKL.) || *Karşıt matris,* tersine eşit olan matris: — 2^3 — 3^4 matrisi karşıttır. (İNVOLÜSYONLU MATRİS veya TERS MATRİS de denir.) || *Karşıt tekabül,* A cümlesinin x elemanına B cümlesinin x R y ikili bağıntısını gerçekleyecek y elemanlarını eşlik ettiren her iki cümle arasındaki bir tekabül için, B'nin her elemanına A'nın aynı bağıntıyı gerçekleyecek x elemanlarını eşlik ettiren tekabül. (Bk. ANSİKL.) || *Karşıt uygulama,* A cümlesinin B cümlesi üzerine birebir bir f uygulaması için, B'nin her elemanı tarafından f uygulamasındaki asılları görüntü olarak edilen B'nin A üzerine de uygulaması. (TERS UYGULAMA da denir.) || *Karşıt teorem,* varsayım ile hükmü birbirinin yerine konarak elde edilen teorem. || *Birbirinin karşıtı nicelikler,* çarpımı bir olan nicelikler. (Daha çok TERS deyimi kullanılır.) || *Karşıt yarıçap vektörler.* Bk. İNVERSİYON. || Bir T_1 dönüşümünün karşıt dönüşümü, T_1 ile çarpımı (çarpım T_2. T_1 ile gösterilir) ilk matematiksel elemanı veren T_2 dönüşümü.

— Nöroloji. *Karşıt hareket,* bir organın, kendisine yaptırılmak istenen hareketin tersini yapması şeklinde anormal hareket; çizgili cisimde bozukluk olursa görülür

— Nükl. *Karşıt parçacık.* Bk. ANSİKL.

— Patol. *Karşıt-yan ağrı,* siyatik olaylarında sağlam bacağı ileri derecede bükme veya dışa doğru çevirme şeklinde yapılan bir harekette hasta bacakta duyulan ağrı.

— Tıp. *Karşıt uyarıcılık,* aşırı bir uyartı veya uyarımdan ilerigelen hastalıkları karşıt uyaranla vermek esasına dayanan eski tıp görüşü. (*Eşanl.* RASORİZM.) [Bk. ANSİKL.] || *Karşıt uyartı,* uyarıma, uyartıya karşıt durum.

— ANSİKL. Mat. *Karşıt denklem.* Denklem + 1 ve — 1 köklerinden kurtulursa (x — 1 ve x + 1 ile bölme), kalan kökler, birinci türden bir denklem için çarpımları + 1 ve ikinci türden bir denklem için çarprmları — 1 olan farklı köklerden m çift oluşturur. Her çifte $x \pm \frac{1}{x}$ ifadesinin bir tek değeri tekabül eder ve $z = x \pm \frac{1}{x}$'i yardımcı değişken olarak almak söz konusu olur; bu halde x'li bir denklem 2 m'inci dereceden z'li denklem m'inci derecedendir. z'li denklem şu şekilde oluşur:

1. *birinci türden karşıt denklem.* Bu denklem $a_0x^{2m} + a_1x^{2m-1} + ... + a_1x + a_0 = 0$ şeklinde ortaya çıkar, burada baştan ve sondan eşit uzaklıktaki terimlerin katsayıları aynıdır. x^m ile bölünüp uygun bir gruplandırma ile

$$a_0\left(x^m + \frac{1}{x^m}\right) + a_1\left(x^{m-1} + \frac{1}{x^{m-1}}\right) + \ldots + a_m = 0$$

elde edilir. Geriye $\sigma_p = x^p + \frac{1}{x^p}$ ifadelerini z'ye bağlı olarak bulmak kalır. Bu işlem için $\left(x^{p-1} + \frac{1}{x^{p-1}}\right)\left(x + \frac{}{x}\right)$ çarpımı açılarak elde edilen $\sigma_p = z\ \sigma_{p-1} + \sigma_{p-2}$ kayıtım formülünden yararlanılır.

2. *ikinci türden karşıt denklem.* Baştan ve sondan eşit uzaklıktaki terimlerin katsayıları almaşık olarak eşit veya karşıt olur:

$$a_0x^{2m} + a_1x^{2m-1} + \ldots + a_mx^m + \ldots + (-1)^{m-1}a_1x + (-1)^m a_0 = 0.$$

Yukarıda yapılan işlemde olduğu gibi

$$a_0\left[x^m + \frac{(-1)^m}{x^m}\right] + a_1\left[x^{m-1} + \frac{(-1)^{m-1}}{x^{m-1}}\right] + \ldots + a_m = 0$$

elde edilir ve

$$\sigma_p = x^p + \frac{(-1)_p}{x^p}$$

bir kayıtım formülüyle

$$z = x + \frac{1}{x}\text{'e}$$

bağlı olarak bulunur.

● Bire bir f tekabülünün *karşıt uygulaması* f^{-1} ile gösterilir.

$$a\ f\ b \qquad b\ f^{-1}\ a$$

f^{-1}'in karşıt uygulaması f'dir; bu iki uygulamanın karşıt olduğu söylenir. Cebirde incelenen karşıt fonksiyonlar karşıt uygulamaların özel bir halidir. A cümlesinin birçok elemanının, f uygulamasıyle B cümlesinde bir b ortak görüntüsü olursa (içinde olmayan uygulama), karşıt tekabül, B cümlesinin bir b elemanına, b'yi görüntü olarak kabul eden bütün elemanları eşlik ettirir. f^{-1} ile bu karşıt tekabül de gösterilebilir; ancak birebir uygulama için $f^{-1}(b)$ A cümlesinin bir tek elemanını belirlemesine karşılık, burada A'nın bir kısmını gösterir. Bu karşıt uygulama kavramı birbiçimli olmayan bir uygulamaya genişletilebilir; bu durumda f (a), B cümlesinin bir tek elemanını değil bir kısmını gösterir.

— Nükl. Parçacık ile *karşıt parçacık*'ın kütleleri aynı, elektrik yüklerinin işaretleri ise terstir. Baryon veya lepton yükleri de aynı şekilde terstir. Spinleri aynıdır ve magnetik momentleri spinin doğrultusuna göre bir birine terstir. Kararsız oldukları zaman, parçacık ile karşıt parçacığın ortalama yaşama süreleri aynıdır. Nötr π mezonu gibi, baryon ve lepton elektrik yükü sıfır olan bazı parçacıklar, kendi karşıt parçacıklarıdır.

— Tıp. *Karşıt uyarıcılık* görüşünü öne süren Rasori, Brown'a aykırı olarak, hastalıkların, çoğu zaman hayat gücünün azalmasından değil artmasından ileri geldiğini kabul ediyordu. Buna göre hastalıkları yenmek için en elverişli karşıt uyarıcıyı veya ağrı kesiciyi araştırmak gerekir.

◆ İ. Karşı olan şey.

— Anat. Üç küçük kasa verilen ad: *başparmak karşıt kası,* kenar kaslarından biridir; birinci tarak kemiğini öne ve içe doğru götürür, böylece başparmağı öteki parmaklara karşı getirir; *serçeparmak karşıt kası* hipotenar kaslarından biridir; *ayak serçeparmak karşıt kası,* ayağın dış kenarında bulunan yumuşak bir kastır.

— Bot. Sapın iki yanında, karşı karşıya ikişer ikişer dizili dal ve yapraklara denir.

— Fels. ve Mant. Bk. ANSİKL.

— Mat. *Bir önerme'nin karşıtı,* birinci önermenin hipotezini yargı ve yargısını hipotez olarak almakla elde edilen önerme.

— ANSİKL. Fels. Eski filozoflar, *karşıt*'lar meselesini, önermeler mantığı açısından değil de, doğrudan doğruya karşıt olan tabiî olgular açısından ele almışlardı. Bu filozoflar, sözü geçen karşıolum durumlarında, çoğu zaman, bir kanun bulmayı ve bu kanunda, eşyanın meydana getiricisi olan bir ilkeyi yakalamayı istemişlerdi. Böylece, her şeyin meydana getiricisi olan bu ilke, filozoflardan bazılarına göre, sıcak ve soğuk; bazılarına göre de, çift ve tek diye kabul ediliyordu. Empedokles de, aynı ilkenin aşk ve uyuşmazlık'ta bulunduğuna inanmıştı. Pythagoras'ın izleyicileri de, bir karşıtlar listesi düzenlemişlerdi. Aristoteles'in, kendi *Kategoriler* cetvelini düzenlemek için, bu listeden faydalandığı söylenir. Herakleitos, bütün eşyanın oluşmasını, karşıtların mücadelesinde görüyordu. Eflatun, karşıtların birbirinden nasıl doğduğunu ve ideaların karşıt ideaları nasıl kabul edebildiğini araştırır. Eflatun'un diyalektiği ve katılma teorisi de, buradan doğar. Hegel ise, tabiatta ve zihinde, karşıtların birliği üstünde durur ve karşıtlar mücadelesinin, İdea'nın ve Tabiat'ın birer «uğrak»ı olarak taşıdığı yaratıcılık üstünde durur. Bu kavramlar, marksizm tarafından yeniden ele alınmıştır.

kart

— Mant. *Karşıt* diye adlandırılan önermeler, iki tümel önermedir. Bunlar, tümel olumlu ve tümel olumsuzdur. «Bütün insanlar adaletlidir. Hiç bir insan adaletli değildir» gibi. Bunlardan biri doğruysa ötekisi yanlıştır. Ama birisinin yanlışlığı, ötekinin doğru olmasını gerektirmez. Çünkü, mantık bakımından, her ikisinin de yanlış olması mümkündür. Bu durumda, hakikati, sadece tikel önermeler dile getiriyor demektir: «Bazı insanlar adaletlidir, bazıları adaletli değildir» gibi.

◆ **Karşıtçı** sıf. Karşıt olan, karşı çıkan. *Eşanl.* ALEYHTAR.

◆ **Karşıt uyaran** bls. i. Fizyol. Eskiden bir uyartı veya uyarımı yenmek amacıyle kullanılan ilâç veya tedaviye verilen ad. (LM)

KARŞIT DUYGU bls. i. Bk. ANTİPATİ.

KARŞITLAMA i. (*karşıtlamak*'tan *karşıtla-ma*). *Yeni.* İleri sürülen bir tezin karşıtı olan tez tarafından reddedilmesi.

◆ **Karşıtlamalı** sıf. Karşıt savı olan, antitezli. (LM)

KARŞITLAMAK geçl. f. (*karşıt*'tan *karşıt-la-mak*). *Yeni.* Bir sava karşıt olarak bir tez ileri sürmek. (M)

KARŞITLAŞMAK ortaklş. f. (*karşıtlamak*'-tan *karşıtla-ş-mak*). Birbirine karşıt olmak. (M)

KARŞITLAYICI sıf. (*karşıtlamak*'tan *karşıtlay-ı-cı*). Leng. Bir karşıtlığı belirten bağlaç veya zarflara denir. (L)

KARŞITLI sıf. (*karşıt*'tan *karşıt-lı*). Karşıtlık, zıtlık gösteren.

— Gram. *Karşıtlı cümle,* karşıtlık anlatan cümle. (M)

KARŞITLIK i. (*karşıt*'tan *karşıt-lık*). *Yeni.* Karşıt olma hali. *Esk.* Zıddiyet.

— Bakteriyol. *Mikrop karşıtlığı,* bir mikrobun, başka bir türden mikrobun üreme ve gelişmesini engellemesi.

— Fizyol. İki sistem, iki organ veya iki biyoşimik madde arasındaki görev karşıtlığı: *Sempatik ve parasempatik sistemler arasındaki karşıtlık. Gerici ve bükücü iki kas arasındaki karşıtlık. Adrenalin ile asetilkolin arasındaki karşıtlık.*

— Leng. Prag okulu terim listesinde aynı boyutun farklı terimlerini gösteren unsurlar arasındaki paradigma bağıntısı (kelime çoğunlukla fonolojide kullanılır). [Bu terimin anlamı aykırılık teriminininden farklıdır.]

— Mat. *Karşıtlık teoremi,* sayılar teorisinin, *Legendre teoremi* adı ile de bilinen teorem. (b, a'nın kuadratik kalanı [a modülüne bir tam karenin uygunu] olduğuna göre, hangi şartlarda a, b'nin kuadrik kalanıdır. [Esas hal asal iki p ve q tek sayıları ile ilgilidir. p ve q'nun her ikisi de 4 n —1 şeklindedir, bunlardan biri ve yalnız biri öbürünün kuadratik kalanıdır veya sayılardan hiç biri bu özelliği taşımaz].)

— Psikol. Bk. ANSİKL. || *Karşıtlıkla çağrışım,* aralarında karşıt bağlantılar bulunan düşüncelerin birbirini uyandırması.

— Psikopatol. *Karşıtlık tepkileri,* kendisiyle çevresi arasındaki bütün ilişkileri kesmeğe çalışan hastanın davranışı. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Psikol. İster zamandaş ister ardıl olsun, *karşıtlık,* görme ile ilgili olaylarda önemli bir ol oynar. Karşıtlık olaylarını ve kanunlarını, en ayrıntılı tarzda incelemiş bulunan psikologlar, Almanya'da

KARTACA'da bulunmuş tanrıça yunan sanatı (M.Ö. VI. yy.)

Foto. LAROUSSE

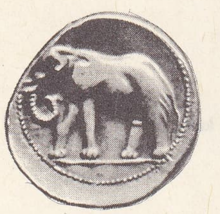

KARTACA
bir Kartaca sikkesinin
arka yüzü
Cabinet des Estampes, Paris

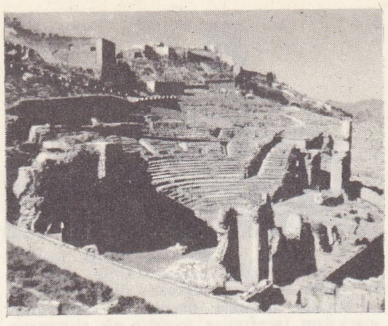

Sagunto'da (İspanya) roma amfiteatrı

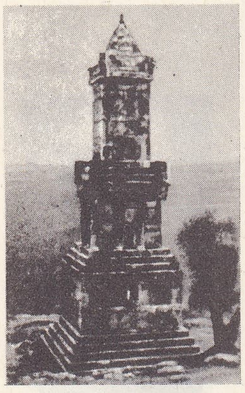

Dogga anıt kabri
(Tunus)

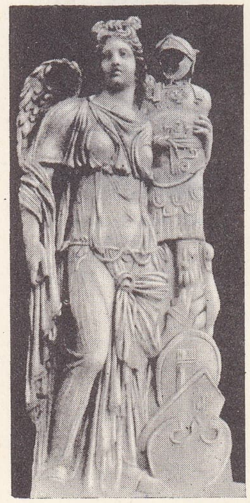

«Zafer»
roma sanatı
Kartaca müzesi, Roma

tanrıça Tanit'in lahdi
Lavegerie müzesi, Kartaca

Helmholtz ve Hering, Fransa'da Paulhan ve Ch. Henry, İtalya'da, S. de Sanctis'tir. Çağrışımlar arasında, karşıtlık çağırışımları da yer alır. Bunlar, normal psikolojide, karşıkoyma zihniyetini, bazı süratli kanaat değiştirmeleri aydınlattığı gibi, patolojide de bazı akıl hastalıklarında görülen inkâr hezeyanını ve kendi kendini suçlama durumlarını açıklar. Psikologların büyük bir kısmına göre, karşıtlık çağrışımları, benzetme çağrışımlarına indirgenebilir.

— Psikopatol. *Karşıtlık tepkileri*'ni çeşitli akıl hastalıklarında, özellikle aşağıdaki hallerde görmek mümkündür:

1. süreğen sayıklayıcı psikozlar, konuşmak istememe (mütasizm) veya devamlı hak iddia etmeler, yakınmalar (çevresinden zulüm gördüğü sayıklaması); **2.** erken bunamada (şizofreni), karşıtlık tepkileri, özellikle aile çevresi içinde, kardeş kıskançlığı, ana-babadan birine karşı nefret, evden kaçmalar, darılarak odasına kapanmalar şeklinde kendini gösterir ve erken bunamanın başlangıç evresinin karakteristik belirtilerindendir (bazen olumsuzluk, menfîlik şeklinde de tezahür edebilir); **3.** manyoka-depresif psikoz, mani nöbetinde heyecanlı görünümlü iken melankolide derin bir karamsarlık şeklini alır; **4.** nevrozlar, ruhsal tedavinin lüzumsuzluğu, hastalığın iyileşemeyeceği kanısıyle tedavilere karşı direnme şekli; **5.** bazı kuşkulu ve kibirli geri zekâlılarda ve bazı psikopatlarda. (LM)

KARŞIYAKA, İzmir şehrinde ilçe. 97 km², 140 789 nüf. (1970), 5 köy. İzmir'in yeni havaalanı Çiğli de buradadır. —*İlçe merkezi,* 120 205 nüf. (1970), İzmir'in en büyük banliyösüdür, körfezin kuzeyinde yer alır. İzmir'e vapur, tren ve karayolu ile bağlıdır. Çarşısı tren istasyonuna giden cadde üzerinde, bahçeli köşk ve gazinoları rıhtım boyundadır. Şehir, doğu yönünde, sanayi ve tersane kuruluşları ile sonuçlanır. (M)

Karşıyaka Spor kulübü, türk spor kulübü. Karşıyaka Terbiyei Bedeniye kulübü adı altında kuruldu (1912).

İzmir'in kurtuluşundan sonra Karşıyaka Gençler birliği daha sonra da Karşıyaka Spor kulübü adını aldı (1924). İzmir'in en eski kulübü olan Karşıyaka, futbolun yanı sıra basketbol, yüzme, voleybol ve atletizm dallarında da faaliyet göstermektedir. Türk millî takımlarına pek çok eleman yetiştirmiştir. Renkleri kırmızı-yeşildir. (M)

KART i. (fr. *carte*). Birlikte yapıştırılmış kağıt tabakalarından meydana gelen mukavva parçası. ‖ Bir kimsenin kimliğini gösteren, bazı durumlarda bir yere girmesini veya bir şey satın almasını sağlayan, genellikle basılı karton kâğıt: *Kimlik kartı. Seçmen kartı.* ‖ Kartpostal: *Gittiğin yerlerden bana kart gönder.* ‖ Açık mektuplaşmalarda, bir yüzü adrese öbür yüzü de yazıya ayrılmış kalın kâğıt.

— DEY. *Kart bırakmak* (veya *kartvizit bırakmak*). *Argo.* Kusmak.

— Basın. *Basın kartı,* türk ve yabancı basın mensuplarına, Turizm ve Tanıtma bakanlığı tarafından verilen ve sahiplerine bazı kolaylıklar sağlayan kimlik kartı. (Bk. ANSİKL.) ‖ *Basın kartı beyannamesi,* basın kartı alabilmek için doldurulan resmî beyanname. ‖ *Basın şeref kartı,* basın hayatında 25 yıl sürekli hizmet görenlere verilen basın kartı. ‖ *Mavi basın kartı,* yabancı basın - yayın organlarını Türkiye'de temsil edenlere veya Türkiye'de yabancı dilde çıkan yayım organlarının türk vatandaşı olmayan mensuplarına daimî veya geçici olarak verilen basın kartı. ‖ *Sarı basın kartı,* türk basın - yayın organlarında çalışan, belirli niteliklere sahip kimselere verilen basın kartı.

— Kâğıtç. Üzerine kartvizit olarak kullanılmak amacıyle isim basmağa veya firma adı yazmağa yarayan ince karton.

— Oyun. İskambil kâğıdı.

— Posta. *Posta kartı,* posta ile yapılan yazışmalarda kullanılan kartondan yapılmış dikdörtgen biçiminde kart. (*Kartpostal* da denir.) *Pnömatik kart,* posta kartlarına benzeyen, ama gideceği adrese daha çabuk varmasını sağlamak amacıyle basınçlı hava aracıyle gönderildiği için posta kartından daha hafif bir kâğıttan yapılmış olan kart. (*Telgraf kartı* da denir.)

— Spor. Bir federasyon tarafından verilen ve resmî yarışmalara katılmak için sahip olunması gereken kayıt fişi veya kimlik kartı.

— ANSİKL. Basın. *Basın kartı*'nın sağladığı kolaylıklar arasında, devlet veya belediyeler yahut bunlar adına iş yapan kurumlarca işletilen belli tarifeli taşıtlarda indirimli veya parasız seyahat etmek, resmî makamlarca yönetilen ve girilmesi ücrete bağlı konferans, galeri, müze, stadyum, sergi v.b. yerlere parasız girmek, bazı istisnalar dışında her türlü toplantı ve olay yerlerine serbestçe girip çıkmak, özel nitelikte olmayan törenlere kabul olunmak, P.T.T. merkezlerinden gazete, ajans veya radyolara indirimli tarife ile telgraf çekmek, telefon etmek, istedikleri zaman adlarına indirimli tarife ile tercihli telefon alabilmek gibi hususlar sayılabilir.

— Posta. *Posta kartları* yakın zamanlarda kullanılmağa başlandı. Posta kartıyle yazışma usulünü 1869'da Avusturya bulmuştur. Türkiye'de Posta teşkilâtının kuruluşundan beri (1874) kullanılan posta kartları, kartondan veya posta servislerinde işlemi güçleştirmeyecek dayanıklı kâğıttan yapılır. Boyutları 15×10,7 sm; 10×7 sm'dir. Ön yüzünün üst ortasına «posta kartı» veya «kartpostal» yazılması mecburîdir; kartın yarısı adres ve pul yeri olarak bırakılır. Resimli ve resimsiz olabilir. Kartpostalların tespit edilen ücretle gönderilebilmesi için zarf veya kuşak içine konulmaması gerekir. Son zamanlarda özel teşebbüs tarafından değişik boyutlarda renkli, siyah-beyaz, üç buutlu kartpostallar da yapılmağa başlandı. Ayrıca turistler için şehirlerin tarihî eserlerini, tabiî güzelliklerini gösteren kartpostal albümleri de yapıldı. (ML)

KART sıf. (esk. türk. k.). Tazeliğini kaybetmiş, zamanı geçmiş, sertleşmiş: *Kart tavuk. Kart sebze.* ‖ *Teklz.* Yaşlanmış (kimse), yaşlı, ihtiyar: *Bu parayı meyhanecilere ve kart fahişelere dağıttılar* (S. F. Abasıyanık). ‖ *Kart kız,* evlenmemiş yaşlı kız.

— Mutf. Kart hayvanların etini ve kart sebzeleri pişirmek çok güçtür, bu türlü yiyecekler körpeleri kadar lezzetli de olmaz.

◆ **Kartlık** i. Kart olma hali. (M)

KART (veya **GOKART**) i. Otomatik kavrama sistemine sahip, spor otomobil; vites kutusu, karoserisi ve süspansiyonu yoktur. (İki türü vardır. 50 sm³'ten küçük olan küçük çocuklar için; 50 sm³ ile 100 sm³ arasında olanı on altı yaşından büyükler içindir.) [L]

KARTACA, Tunus'ta (Tunus ili) komün, Tunus körfezinin doğu kıyısında; 8 200 nüf. Önemli turizm merkezi. Lavigerie müzesi. Bizans - magribî üslûbunda katedral (1890). [L]

KARTACA lat. **Carthago,** Kuzey Afrika'da eskiçağ şehri, M.Ö. IX. yy.da bugünkü Tunus yakınında Fenikeliler tarafından kuruldu.

● *Tarih.* Kartaca başlangıçta Sur ve Kıbrıs'tan gelen Fenikelilerin afrika kıyıları boyunda kurdukları birçok ticaret kolonisinden biriydi. Şehrin M.Ö. 814'te kurulduğu sanılır. Sömürgeciler şehre *Kart Hadast* («yeni şehir») adını verdiler. Efsaneye göre Kartaca'yı, ülkesinden kaçan ve beraberindeki Sur'lular ve Kıbrıslıların bu kıyılara gelen Sur kralı Pygmalion'un kızkardeşi Elissa (*Eneid*'de adı Didan olarak geçer) kurmuştur. Sitede M.Ö. 750'den eski hiç bir şey bulunamadığından kuruluşunun gerçek tarihi hâlâ tartışma konusudur. Kartaca, Sur ile devamlı ilişkiler kurdu. Bir süre Sur'daki Meqart mabedine aşar ödedi. Sur'un gerilemesi, sonra İskender tarafından yıkılması (332) Kartaca'nın bütün bağımlılığını ortadan kaldırdı. Şehir, zengin Magon'lar ailesinin çabası sayesinde günden güne Batı Akdeniz'deki fenike ticaret kolonilerine hâkimiyetini kabul ettirdi. 654'e doğru Pityusess'e bir koloni yerleşti. Etrüsklerle ittifak yapan Kartaca, Alalia deniz savaşında Corse yönetimindeki Phokaia'lıları yendi (535). VI. ve V. yy.da kartaca ticareti, İspanya kıyılarında, Balear adalarında ve Sardinya'da sağlam bir şekilde yerleşti. Güney İtalya, Sicilya, Korsika ve Liguria'da yerleşen Yunanlılara karşılık, Kartacalılar Sicilya'nın batısında, özellikle Panormos'ta (Palermo) ve Motye'de yerleştiler. 480'de, o tarihe kadar için için devam eden çatışma patlak verdi. Kartacalıların seferini, iki güçlü yunan sitesi Syrakusai ve Agrigento'nun birleşik kuvvetleri bozguna uğrattı. Muharebe-rebenin Salamin savaşıyle aynı tarihte olmasına dayanılarak Kartaca'lılarla Perslerin Yunanlılara karşı ortak bir hücuma giriştikleri ve denemenin ikili başarısızlıkla sonuçlandığı varsayımı ortaya atılmıştır. V. yy.ın ikinci yarısından itibaren Kartaca, kabuğuna çekilmiş gibi görünür. Magonların ticarî emperyalizminin yerini, büyük tarım işletmelerinin kurulduğu Magrıp'ın iç kısmına doğru genişleme aldı. Libyalı yerlilerle karışma sonucunda çalışkan bir libya-fenikeli halk ortaya çıktı. Yüzyılın sonunda Yunanlılara karşı savaş, özellikle Syrakusai'yi zorba kral Denys'in yönettiği sırada yeniden başladı. Selinonte, Himera ve Agrigento'nun yağma edilmesine karşılık, Yunanlılar da Motye'yi yakıp yıktılar. Yüzyıl sonra kartacalı bir önder, halktan bir kişi olan Agathokles'in Syrakusai'de iktidarı ele geçirmesine yardım etti.

Ama kısa süre sonra demagog bir siyaset adamı olan Agathokles, kartaca aristokrasisinin düşmanlığını uyandırdı. Yenildi, Syrakusai'de kuşatıldı; sonra Afrika'ya kaçtı (310), köyleri yağma etti; fakat asıl Kartaca'ya hiç bir şey yapmadı. Birkaç yıl sonra görünürde olumlu bir sonuç almaksızın, paralı askerlerini yüzüstü bırakarak Sicilya'ya kaçtı. Ondan sonra, Kartaca, bir an bütün Sicilya'yı ele geçirmek ümidine kapıldı. Fakat önce Syrakusai'nin yardımına koşan Pyrrhos'un (278-276), sonra da Romalılarla antlaşma yapan zorba kral Hieron'un direnmesiyle karşılaştı.

O tarihten itibaren Kartaca yüzyıl boyunca Roma ile çatıştı. Roma bütün İtalya'ya hâkim oldu; bir kartaca garnizonunun bulunduğu Messina karşısında Rhegion'a yerleşti. O tarihe kadar ilişkileri oldukça iyi olan, anlaşmalarla ticarî genişleme ve askerî müdahale alanlarını sınırlayan iki site, Messine boğazını ele geçirmek ve Sicilya buğday pazarını elde etmek için çekişmeğe başladı. Mamertin'lerin Roma'dan yardım istemesi, Appius Cladius'un müdahalesine ve çıkarma yapmasına yolaçtı (264).

Bu *Birinci Pön savaşı* sırasında paralı askerlerden meydana gelen Kartaca ordusu, sayı bakımından azınlıktaydı ve kısa süre içinde yaratılan roma donanması büyük başarılar kazandı. Romalılar Agrigento'yu aldılar, Myles deniz zaferini kazandılar, Panormas önünde başarısızlığa uğradılar, sonra Afrika'ya (256) çıkarma yaptılar; Afrika'da konsül Regulus yönetiminde kesin bir yenilgiye uğradılar. Fakat yorgun Kartaca, Segate adalarındaki deniz bozgunundan sonra (241) antlaşma yapmak zorunda kaldı; bu antlaşmaya göre Sicilya'yı Roma'ya bırakıyor ve bir tazminat ödüyordu. Bu uzun sa-

Foto. Viollet, İspanya Turizm bakanlığı, B.N., X (LAROUSSE)

vaş sonunda malî kaynakları tükendiğinden, paralı askerlerin hoşnutsuzluğu amansız bir isyana yolaçtı. Kartaca bu isyandan, önce Hamilkar, sonra da Numidia prensi Naravas'ın süvarilerinden, hattâ başlangıçta âsileri destekleyen Romalılardan yardım gören Hannon sayesinde kurtuldu. Paralı askerler dar bir boğazda sıkıştırıldı; kumandanları Matho ölüm cezasına çarptırıldı. (Flaubert bu isyanı *Salammbo* adlı eserinde geniş çapta işlemiştir.) Savaşsız geçen birkaç yıl, Hamilkar'ın eski ticarî genişleme siyasetini yeniden ele almasına imkân verdi. İspanya'ya gelen Hamilkar, Acraleuke'yi (Alicante) kurdu ve Tartessos'taki (Endülüs) gümüş madenlerini işletti. Aynı aileden (Barcide'ler) olan Hasdrubal, Carthagena'yı kurarak Hamilkar'ın eserini devam ettirdi (226'ya doğru - 225). Hamilkar'ın oğlu Hannibal, çok genç yaşta onun yerine İspanya ordusunun başına geçti; İspanya'nın kuzeyine (Roma'nın müttefiki Sagonte'nin fethi 219) ve Galya'ya doğru ilerlemeğe çalıştı; Roma'ya karşı bir intikam savaşı tasarlayarak geleneksel siyaseti devam ettirdi. İlerlemesi, Marsilya'daki Yunan Lucca'larının menfaatini baltaladı ve müttefikleri Romalıları kaygılandırdı.

218'de *İkinci Pön savaşı* başladı. Hannibal, ordusu ve filleriyle Ebro ırmağını, Pireneler'i, Alpler'i aştı; Romalıları, İtalya'da Ticino'da (218), Trebia'da, Trasimeno'da (217) ve Cannes'da (216) yendi; yaklaşmak fırsatını bulduğu Roma'ya korku saldı. İtalyanları ayaklandırmağa çalıştıysa da başaramadı (sonunda savaşı kaybetmesinde bu başarısızlığın da payı vardır). Bu sırada Romalılar, Endülüs'ü işgal ettiler ve savaşı Afrika'ya sıçrattılar. Numidia önderleri Syphax ve Massinissa'nın çoğunlukla çekimser tutumlarından ve kartaca ordusunun zayıflığından yararlanan Scipio Africanus, savaşı kısa süre içinde sonuçlandırdı; İtalya'dan geri çağrılan Hannibal'i Zama'da kesinlikle yendi (202). Kartaca ağır malî yükümlere katlanmak ve yanı başında Roma'nın müttefiki Massinissa krallığının kurulmasını kabul etmek zorunda kaldı. 195'te suffes seçilen Hannibal'in yönetiminde Kartaca yeniden kalkındı. İktisadî bakımdan yeniden zenginleşti; fakat suistimalcilere karşı açtığı savaştan hoşnut olmayan soyluların kendisini Romalılara şikâyet etmesi üzerine, ancak kaçarak kurtulabildi. Yarım yüzyıl sonra Kartaca sitesinin yeni gelişmelerine karşı tedbir almağa karar veren Roma, Caton'un öğütlerine (*Delenda est Carthago* «Kartaca imha edilmelidir») uydu.

Üçüncü Pön savaşı (149-146) sırasında Kartaca, üç yıla yakın kuşatıldı. Hisar'a (Byrsa) hücum sırasında kanlı sokak çarpışmaları oldu ve çok büyük bir yangın (Appianus dramatik bir şekilde anlatır) çıktı. Şehir alındıktan sonra sistemli bir şekilde tahrip edildi (146). Roma'da bile herkes bu kadar şiddete taraftar değildi; fakat Kartaca korkusu, şehirle birlikte ortadan kalktı.

● *Medeniyet*. Dış ülkelerle oldukça az ilişki kuran ve sanatı orta derecede gelişen kartaca toplumu, çabalarını özellikle pratik ve ticarî faaliyetlere yöneltmişti. Batıda fenike ticaret kolonilerinin vârisi olan şehir, bu şebekeyi genişleterek değerlendirmeyi, tehlikeli rakipleriyle uyuşmayı, küçük bağımsız siteleri ezmeyi başardı. Kartaca devletinin siyaseti, ticaret tekelini ele geçirmekle şartlanmıştı. Ticaret, uzak ülkelerin ender tahıllarını, fas altınını, ispanya gümüşünü, cornwall kalayını, kuzey ülkelerinin amberini, afrika fildişi ve kölelerini kapsıyordu. Kartaca şehrinde gelişen sanayi, çeşitli mübadele malları üretiyordu: erguvan rengi kumaş; mücevherler; çanak-çömlek; silâh. Kartaca marangozları oldukça tanınmıştı. IV. yy.a kadar ticarete temel olan trampa sisteminin yerini, sonradan para aldı ve sonunda Kartaca, yunan ve roma kolonilerinin paralarına benzeyen kendi parasını bastı. V. yy.da yapılan iki uzun deniz gezisi, Cebelitarık boğazının dışında uzak pazarlar elde etmeğe imkân verdi. Altmış gemiyle hareket eden Hannon, Fas'ın okyanus kıyılarında koloniler kurdu ve rivayete göre Benin körfezine (Kamesun) ulaştı. Kalay yolunu keşfeden Himilkon'un İrlanda'ya kadar gittiği sanılır. Kartaca'nın hiç bir zaman genişlemeyen iç kısımlarında kartacalı soylular, Romalılar ve Yunanlıların çok beğendiği tarım işletmeleri kurdular. Ağaç yetiştiriciliği oldukça gelişmişti (zeytin, bağcılık); sığır ve koyun sürüleri çoktu. Teknik gelişmişti: Yunanlılar ve Romalılar çeşitli tarım araçlarının icadını Kartacalılara mal eder. Romalılar Magon adlı birinin tarım kitabını dillerine tercüme ettirdiler. Her şeyden önce bir ticaret merkezi olan Kartaca'yı, siyasette ticarî menfaatlerine göre yön veren zengin tüccarlar oligarşisi yönetiyordu. Başlangıçta şehri kralların idare ettiği ve bu kralların uzun süre Magon sülâlesinden seçildikleri sanılır. V. yy.dan itibaren bir yıl için seçilen iki suffes (ibranîce *şofet*, hâkim), kralların yerini aldı. Yalnız soylu sınıfın temsilcilerini kapsayan 300 üyeli senatodan Otuzlar ve Onlar komisyonları seçiliyordu. V. yy.da zorba kralların iktidarı ele geçirme denemelerini önlemek ve güçlü ailelerin isteklerini frenlemek için, yüksek adalet divanı görevi yapan *Yüzdörtler* mahkemesi kuruldu. Kartaca savaşları sırasında bu oligarşi sistemi gevşedi. O tarihe kadar hükûmete ancak olağanüstü durumlarda müdahale eden halk meclisi, suffes'lerle senato arasındaki anlaşmazlıkları çözmekle görevlendirildi. Çeşitli belirtilere dayanarak şehirde zaman zaman ayaklanan, fakat genellikle büyük aileler tarafından baskı altında tutulan kalabalık bir pleb sınıfının bulunduğu ileri sürülmüştür. Fenikeliler tarafından kurulan şehir kısa süre içinde kozmopolit bir hal aldı; fakat medeniyet ve âdetler Doğunun izini muhafaza etti. Maddî çıkarlara bağlılık, geniş, boyundan geçme gömlekler ve fese benzer bir başlık giyen halkın görünüşü ve temeli Fenikelilere dayanan din, bu etkiyi ortaya koyar. Kadınlar aşırı boyanır ve kokular sürünür, genellikle yüzlerine bir tül takarlardı. Fakat erkeklerden daha aşağı bir durumda olduklarını veya çokkarılılık uygulandığını gösteren hiç bir belirti yoktur. Romalıların iki yüzlü kimseler olarak tanıttıkları Kartacalıların kıyıcılıkları su götürmez; ücretli askerlere kötü davranmaları ve tanrılarına insan kurban etmeleri de bunu kanıtlar.

● *Din*. Kartaca dini, bâtıl inançlara bağlı, barbarca bir dindi. Kartaca tanrılarının başlıcaları şunlardır: Baal Hammon; Melkart; Tanit (Aştart); Eşmun. Sonradan Juno Caelastis ile bir tutulan Tanit, koruyucu bir tanrıçaydı. Melkart şehrin «hâkimi» Herakles ile bir tutulmuştu. Adı çoğunlukla dikme adak taşlarına Tanit'inkiyle birlikte kazılan Baal Hammon'a genç çocuklar kurban edilirdi. Uzun süre tartışma konusu olan bu korkunç âyin usulünün gerçekliği *Salammbo*'da, şehrin güneyindeki *tofet*'te (kurban yeri), on iki yaşına basmasına birkaç ay kalmış çocukların kireçleşmiş kemik kalıntılarını kapsayan binlerce kavanoz bulunmasıyle ispatlanmıştır. Her ailenin ilk doğan çocuğu kurban edilir, hasat ve bağ bozumunun ilk ürünleri tanrılara adanırdı. Çocukların yerine kuzu kurban edilmesi usulü (*molşomor*), geç bir dönemde ortaya çıktı. Ama insanların kurban edilmesine, yasaklanmasına rağmen Roma devrine kadar devam edildi.

Kartacalılar tanrılarını insan biçiminde değil, bütün dikili taşların üzerine açıklanması güç şemamsı desenlerle kazılan «Tanit işareti» gibi hayalî sembollerle temsil ederlerdi. Büyük ölçüde teşkilâtlanmış olan rahipler sınıfında sıkı bir hiyerarşi uygulanırdı; kutsal fahişelik yaygındı. Ölüleri gömme usulü IV. yy.a kadar uygulandı; o tarihte Yunanlıların etkisiyle yakma usulü benimsendi. Yakılan cesetten geri kalanlar çok derin mezarlara konulurdu; bu mezarların giriş yolu başlangıçta doldurulurdu. Sonraları boyutları küçülen ölüm odaları, kolektif bir hal aldı ve toprak altındaki derinlikleri azaldı. Ölüler mezarlara günlük eşyalar ve çeşitli tılsımlarla birlikte yerleştiriliyordu. Yani Kartacalıların öbür dünya ile ilgili inançları, temelde, eskiçağ dünyasının geri kalan kısmında geçerli olan inançlardan pek farklı değildi.

IV. yy.da Kartaca, gene yunan etkisiyle Demeter ve Kore kültünü benimsedi; mahalli birkaç tarım tanrısıyle kaynaştırılan bu kült, Roma Afrikası'nda uzun süre devam etti. Yunan etkisi bu kadarla kalmadı. Kartaca medeniyeti tarihi, yunanlaşma ve yunan etkisinden kurtulma (hiç değilse fenike ve libya asıllı unsurları birbirinden ayırmanın çok güç olduğu kartaca geleneğine dönüş) alternatiflerden oluşmuştur. Sanatta yunan ve mısır etkisi VII. ve VI. yy.a kadar devam etti. Buna karşılık V. yy.da hem din hem de sanat alanında yerli bir tepki ortaya çıktı. Sonra IV. yy.da yunan etkisi

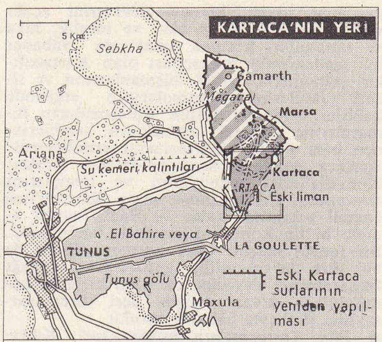

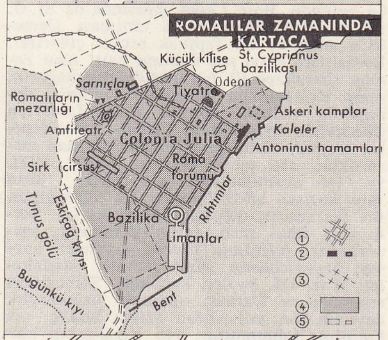

1. Augustus tarafından tamamlanan Sezar'ın yaptırdığı yeni tesisler
2. Roma yapıları
3. Toprağın bölüşülmesi
4. Şehrin gelişmesi
5. Hıristiyan bazilikaları

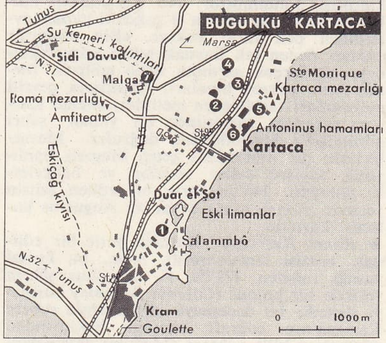

1. Tanit tapınağı
2. Tiyatro
3. Odeon
4. Damus el-Karita harabeleri
5. Büyük sarnıçlar
6. Duimes bazilikası
7. Sarnıçlar

KARTACA sitesi

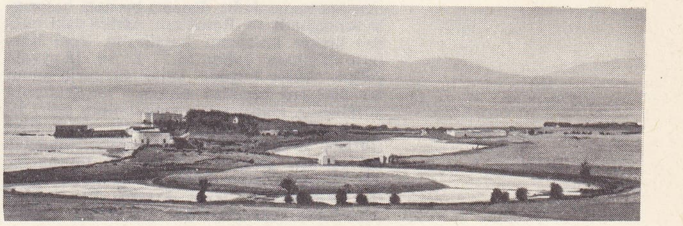

Foto. Giraudon (LAROUSSE)

doruğuna ulaştı. Manevî dileklerini açığa vurma yetenekleri az olan ve incelik, lüks ve sanatçıları koruma anlayışına yabancı bir medeniyetin mirasçıları olan Kartacalılar çoğunlukla, siyasî düşmanlarının ve ticarî rakiplerinin yaratmalarının etkisinde kaldılar. Ama bu durum Kartacalıların himayelerine aldıkları topraklara kendilerinden bazı şeyler aktarmalarını engellemedi: Kartaca, Malta ve Sardinya'da izler bıraktı; Numidia'lılara tekniklerini ve inançlarını benimsetti. Çökmesinden sonra Kartaca'dan önemli yıkıntılar kaldı ve Baal, Saturn adıyle bütün Roma Afrikası'nda benimsendi. Bir fenike lehçesi olan kartaca dilinin de bir süre devam ettiği sanılır; ama Aşağı İmparatorluk devrinde bu dilin kırlarda konuşulmağa devam ettiğini ileri süren varsayıma şüpheyle bakmak gerekir.

● *Pön Kartacası'nın topografyası.* Kartaca, Tunus körfeziyle Tunus gölü arasındaki yarımadada kuruldu. M.Ö. III. yy.da inşa edilen iç içe üç sur, kıstağı deniz cephesinden 4 km kadar içeride kapatıyordu; 1950'de yalnız dış savunma hattı ortaya çıkarıldı. Toprağa kazılmış liman, dikdörtgen bir ticaret gemileri havuzu ile yuvarlak bir savaş gemileri havuzunu kapsıyordu. Her iki liman ile, girişi koruyan toprak sekinin kalıntıları bugüne kalmıştır. Bunun hemen yakınında Tanit ve Hammon'a kurban edilen çocukların küllerinin gömüldüğü ve tanrıların konutlarını temsil eden taş anıtları kapsayan geniş bir alan olan *tofet* uzanıyordu; 1921 - 1947'de bu taş anıtlar ve ölü külü kapsayan kavanozlardan binlerce bulundu; birçok reform geçiren kült, kesin şeklini ancak M.Ö. V. yy.da aldı. Varoşlarda Baal ve Hammon'a adanmış iki tapınak daha bulundu. Borc Cedid tepesinde de M. Ö. 306'da benimsenen yunan tanrıçası Demeter'e adanmış bir tapınak ortaya çıkarıldı. Romalılara karşı son direnme hattı olan Eşmun (Esrukape ile bir tutuldu) tapınağının, roma tiyatrosunun bulunduğu tepenin doruğunda olduğu sanılır. Saint - Louis'ten (Eskiçağda Byrsa) Borc Cedid'e kadar tepeler üzerinde daire yayı şeklinde uzanan mezarlıklar, asıl şehrin sınırını belirtir. VIII. yy. - 146 arasında kazılan mezarlar, uzun süre kartaca arkeolojisinin tek kaynağıydı. Bu mezarların oldukça yoksul eşyası, yerli veya ithal malı çanak - çömlekler, mücevherler, pişirilmiş toprak maskeler kapsar; heykelciklerle süslü mermer sandukalar M.Ö. III. yy.dan kalmadır. Saint-Louis tepesinde ve Dermeş ovasında bağımsızlık devrinin son yıllarından kalma birkaç ev kalıntısı bulunmuştur. 146 Yangınının külleriyle kaplı bu evlerin o çağdaki yunan evlerinden pek farkı yoktur. «Bin amforalı çeşme» denen tek kaynak şehre yetmediğinden, su, birçok sarnıçta depo edilirdi. Birkaç katlı yüksek binaları, revaklarla çevrili meydanları tasvir eden metinler, sitenin Kartaca savaşları zamanında bir yunan şehri görünüşüne büründüğünü doğrular. Mezarlıklarla sur arasındaki geniş Megara banliyösü, sayfiye evleri tarlalar ve bahçelerle doluydu. 146'da yerle bir edilen şehrin yerinde yüzyıl sonra Sezar ve Augustus kolonisi kuruldu.

● *Roma Kartacası.* Kartaca yerle bir edilmiş, arazisi lânetlenmişti. Ama, bu kutsal yasağa rağmen, 122'de, C. Gracchus şehrin yerinde bir koloni (*Colonia Junonia*) kurmayı denedi; bu denemeye girişmesinin sebebi Kartaca'nın coğrafî konumu bakımından Afrika'nın kilit noktası olduğunu anlamasıydı: koloni çok sayıda romalı kolonu barındırabilir ve çevresindeki bölgelere birlikte Roma için bir tahıl ambarı ve geniş bir zeytinlik haline gelebilirdi.

Fakat Gracchus'ların sosyal siyasetine soyluların karşı çıkması, denemenin başarısızlıkla sonuçlanmasına yolaçtı: Sezar'ın 44'te yeniden ele aldığı sömürgeleştirme işini Augustus tamamladı: deneme bu defa başarıyle sonuçlandı ve Roma'nın Afrika'daki buğday limanı ihtiyacını karşılayan Yeni Kartaca (*Colonia Julia*) M.S. I. ve II. yy.da gelişti. İzleri bugüne kalan centurio'sunun iki dörtgeni havadan alınan fotoğraflarda görülebilir. Hadrianus ve Antoninus şehri ziyaret ederek büyük inşaatlar yaptırdılar (surlar; su kemerleri; hamamlar); Apuleius da «şehrin şatafatlı yapılar ve tapınaklar gibi süslü evlerle dolu» olduğundan sözeder. Dermeş'te (doğu kıyısı) inşa edilen Antoninus hamamlarının yakınında geniş sarnıçlar bulundu. Amfiteatr ile prokonsülün sarayı yukarı şehirde, sirk, Byrsa'nın güneybatısında idi. Afrika prokonsülünün merkezi olan şehir Roma Afrikası'nın gerçek başkentiydi.

III. yy.daki buhran Kartaca'yı da etkiledi ve Constantinus'tan sonra siyasî mücadelelerin yanı sıra din kavgaları da başladı. Sonunda Geiseric 439'da şehri alarak Vandalların başkenti haline getirdi.

● *Bizans ve Hıristiyan Kartacası.* Justinianus'un generali Belisarius, 534'te şehri Bizans imparatorluğu hesabına aldı. Ama iç çatışmalar özellikle de din kavgaları ile bölünen ve yöneticilerin baskıları yüzünden zayıflayan halkı, ayaklanmalar ve veba kırıp geçirdi. Bu yüzden, imparatorların yardımlarına rağmen Kartaca yavaş yavaş parlaklığını kaybetti ve Kayrevan'dan gelen Araplar 698'de surlar önüne vardıkları zaman, ancak nüfusu çok azalmış ve harap olmağa yüztutmuş bir şehir buldular. Tunus'u inşa edenler, Kartaca'yı büyük bir taşocağı gibi kullanarak ortadan kalkmasını kolaylaştırdılar.

● *Güzel sanatlar.* Kartaca sanatı kaynağını M.Ö. IX. yy.da Kartaca'yı kurmuş olan Fenikelilerin sanatından alır. Fakat Sur'un sömürgesi olduktan sonra şehrin belirli bir düşünce serbestliğine kavuştuğu sanılıyor. Bu, bazı eserlerdeki özelliklerden anlaşılmaktadır. Kartaca tanrıları dizisinin başında genellikle *Baal'ın yüzü* diye nitelendirilen tanrıça Tanit ile tanrı Baal Hammon bulunur. Tanit, Fenikelilerin *Aştart*'ıdır ve mezar taşlarının üzerine oyulan bir sembolle (bir üçgenin üzerinde bulunan ve başı temsil eden bir daire) temsil edilir; daire ile üçgen arasında iki ucu kıvrık ve kolları temsil eden bir yatay çizgi vardır. Kartaca arkeolojisinin en ünlü isimlerinden biri olan P. Delattre, 1875'ten itibaren Kartaca'da yaptığı kazılarda birçok mezar ve özellikle M.Ö. IV. III. yy.lardan kalma insan biçiminde dört güzel lahit buldu. Bu lahitler bugün Kartaca Lavigerie müzesinde bulunmaktadır. «Rahibenin lahti» denen lahitlerden birinde uzun bir harmani giymiş genç bir kadın temsil edilmektedir. Kalçalardan itibaren birbirini kesen iki kanadı vardır. Sağ elinde bir güvercin, sol elinde ise bir sungu vazosu bulunmaktadır. Peçe ile örtülü başının üzerinde bir atmaca vardır. Bütün bunlarda mısır etkisi ağır basmaktadır, nitekim elbiseler de tanrıça İsis'in elbiselerinin aynıdır. Bu kabartmalı insan resmi çok renklidir: gömlek pembe, kanatlar koyu mavi ve mücevherler de yaldızlıdır. Tapınaklardan pek az şey kalmıştır. Bugüne kalan tek mimarî eser *Dogga anıt kabri*'dir. Üç katlı, dört köşe bir kule şeklindedir. Üzeri dört eğimli taşla kaplıdır. Mimarîsinde yunan ve doğu etkileri birbiriyle kaynaşmıştır. Kartaca ve libya dilleriyle düzenlenmiş olan yazıtlar eseri yapanın adını belirtmektedir. Kazılardan çıkan binlerce mezar bugün Kartaca Lavigerie ve Tunus Bardo müzelerinde bulunmaktadır. Bunlarda çeşitli hayvan ve bitki motifleri, dinî sahne ve semboller vardır. Çoğunda adayanın veya adanan tanrının adı yazılıdır. Ayrıca kazılarda, çok sayıda toprak kandil, vazo, madenî eşya, altın, gümüş ve tunç para bulunmuştur. (L)

Kartaca konsilleri. III. yy.dan V. yy.a kadar Kartaca'da birçok önemli konsil toplandı. Bunların başlıcaları 251-256 arasında Aziz Cyprianus ve 392-419 arasında Aziz Aurelius başkanlığında toplanan konsillerdir.

1. *Aziz Cyprianus'un başkanlık ettiği konsiller.* Bu konsillerin görevi başlıca iki meseleyi çözümlemekti. Birincisi, lapsi'ler (imparator Decius [250] zamanındaki baskılardan dolayı Hıristiyanlıktan dönenler) meselesiydi. Konsil tövbe edenlerin bağışlanmasına karar verdi. İkinci mesele sapkınlar tarafından yapılan vaftizlerin geçerli olup olmayışıydı. Aziz Cyprianus ve afrika piskoposları bu vaftizin geçerli olmadığı ve Katolikliği kabul eden bir sapkının yeniden vaftiz edilmesi gerektiği tezini savunuyorlardı. Roma kilisesi aynı görüşe katılmadığından Kartaca ile Roma arasındaki ilişkiler bir hayli gerginleşti, hattâ bir ara ayrılma tehlikesi belirdi.

2. *Aziz Aurelius'un başkanlık ettiği konsiller.* Bu konsiller özellikle IV. yy.ın başından beri Afrika kilisesinde ayrılıklar yaratan Donatus sapkınlığı ile ilgilendi. Bu konsillerin en önemlilerinden biri 403'te toplanan ve donatus'çu piskoposlara büyük bir konferansın toplanmasına karar veren konsil oldu. 411'de toplanan bu konsil, donatus'çuların yenilgisi ile sonuçlandı. 412-418 Arasında konsiller özellikle Pelagius sapkınlığı konusuyle uğraştı. (L)

Kartaca lehçesi. Kartaca'da konuşulmuş fenike dili lehçesi.

— Leng. Kartaca, Kuzey Afrika'da ve Batı Akdeniz adalarında üstünlüğünü kabul ettirdiği ölçüde *kartaca lehçesi,* fenike dilinden uzaklaşmağa başladı. Bu farklılaşma Afrika'da oluşan (kartaca toprakları hariç) «libya - fenike» halkının dilinde daha da belirgindir. (Bu halk Fenikeliler ve Berberîlerin karışımından meydana gelirdi.)

En eski belgeleri Sardinya, Malta ve Gozo'da bulunmuştur. Ayrıca, Marsilya'da ele geçirilen kurbanlar listesi (M.Ö. IV. yy.), Avignon'daki bir yazıt (M.Ö. III. yy.), Kartaca'da bulunan ve Tanit ile Baal Hammon'a adanan iki binden fazla dikili taş da sayılabilir. Bu konuda Plautus'un aktardığı, yanında latince tercümesi de bulunan on beş mısralık bir metin de vardır (*Poenulus,* V, mısra 928 ve devamı); eserde Plautus, M.Ö. III. yy.da yaşayan bir kartacalının konuşmasını canlandırır ve varsaydığı bir kartaca metnine kadar inerek kartaca lehçesindeki ünlüler üstüne önemli bilgiler verir.

Kartaca metinleri *matres lectionis*'lere, fenike metinlerinden çok daha fazla başvurur. Kartaca ünlü sisteminin özelliği ünlülerin kapalılığıdır. (İbranîce *şofet*'e karşılık *suffete,* hâkim). Ayrıca tanım edatı kullanımı Fenikecedekinden daha yaygındır.

Kartaca yazısı, fenike yazısının gelişmiş bir biçimidir. Kartaca'nın yıkılmasından (M. ö. 146) sonra artık Afrika'nın bu büyük merkezinin etkisinden kurtulan kartaca lehçesinin evrimi hızlandı. Cezayir, Tunus, Trablus, Sardinya'da bulunan ve Kartaca'nın fethinden M.S. I. yy.a kadar uzanan metinlerde yazı, fonetik, imlâ, kelime hazinesi açısından büyük farklar görülür; bu yüzden bu dönemde konuşulan dile *yeni kartaca lehçesi* ismi verilir. *Matres lectionis*'ler giderek yaygınlaştı; samî dili dışındaki ağızlardan alınan unsurlar çoğaldı: daha kartaca lehçesi döneminde ortaya çıkan boğazsılların karıştırılması olayı yeni kartaca lehçesinde iyice belirginleşti. Kartaca yazısı harflerinin bozulması ve sadeleştirilmesi yeni kartaca yazısının başlıca özelliğidir. Trablus'taki bazı yazıtlar latin alfabesiyle yazılmıştır.

Latince ile yarışan yeni kartaca lehçesi, şaşırtıcı bir canlılık gösterir: Augustinus devrinde kuzey afrika köylüleri hâlâ kendilerine *khananim* yani «fenikeli» adını veriyorlardı. Augustinus, Procopius, Hieronymus, Priscianus yeni kartaca lehçesinin canlı bir dil olduğunu bildirirler. Yeni kartaca lehçesinin Arap Fetihleri devrinde (M.S. VII. yy.) görülediği sanılır. (L)

Kartacalı (*Poenulus*), Plautus'un en iyi komedilerinden biri. Yazarın bu eserde Menandros'u taklit ettiği sanılır. Kartaca'da Agorastokles adlı yedi yaşında bir çocuk çalınır. Bir ihtiyar çocuğu satın alır, evlât edinir, ona mirasına sahip olma hakkı verir. Bu arada çocuğun iki kuzini de çalınmıştır. Kadın tellâlı Lycus (Kurt) kızların efendisi olur. Yıllar sonra Agorastokles genç kızlara âşık olur: ama Lycus'un istekleri Agorastokles'i umutsuzluğa düşürür. Agorastokles Lycus'u bir köle saklama ve hırsızlık olayına karıştırmayı başarır. Bu arada çıkagelen kartacalı Hannon, delikanlının dayısıdır; nedimelerin kendi kızları olduğunu anlar. Bütünlükten yoksun oluş komedinin gücünü azaltmaktadır. (→ Bibliyo.) [L]

Kartaca savaşı. Bk. PÖN SAVAŞLARI.

KARTAL i. Zool. Yırtıcı kuşların en büyüklerinden biri: *Burnu müstehzi bir mana ile uzanır uzanır, burnunun ucu kartal gagası gibi kıvrılır, kendi için için gülerdi* (H. E. Adıvar). *Kartal bakışlarında göz attın Seddi Çin'den / Önüne cemiyetin serdiği manzaraya* (F. N. Çamlıbel). [İlmî adı *aquila.*] (Bk. ANSİKL.) ‖ Kartallerden *hie-*

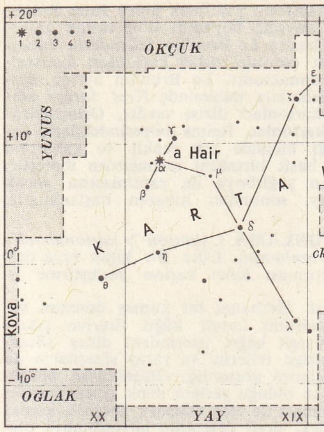

kartal takımyıldızı

raetus, haliaetus, circaetus, gypaetus ve *pandion* cinslerinin bazı türlerine verilen ad.

— DEY. *Kartala kaçmak. Argo.* Kartlaşmak, tazeliğini ve gençliğini kaybetmek.

— Ask. tar. Bir kartal resminden meydana gelen millî ve askerî alâmet: *Germen kartalı. Roma kartalları. Napolyon kartalları* v.b. Bk. ANSİKL.

— Miner. *Kartal taşı,* aetit.

— ANSİKL. Zool. *Kartal*'lar, uzun kanatlı, sağlam yapılı, genellikle beyazla karışık esmer renkte büyük gündüz - yırtıcılarıdır. Gaga çok kuvvetli ve ucu iyice kıvrıktır; ayaklar, parmaklara kadar tüylerle kaplıdır. Uçuşları düzgün ve güçlüdür. Oldukça çok türü bulunan kartallar, yeryüzünün hemen her yerinde bulunur. Halkın hayali, kıyıcılık ve cesurluk bakımından kartalı efsanevî bir üne ulaştırmıştır. Kartalın evcil hayvanlar ve av hayvanlarına verdiği zararlar mübalâğa edilmiştir. Kartallar, özellikle salgın hastalıkların kaynağı olan hasta hayvanları yok ederek tabiatta denge unsuru olmakta ve bu yüzden de korunmağa hak kazanmaktadır. Kanat açıklığı 2-2,50 m'yi bulan kartala Kuzey yarımkürenin her yerinde rastlanır. Kartal iki veya üç yumurta yapar, fakat ancak bir kartal yavrusu yetişkin hale gelebilir.

Türkiye'de görülen başlıca kartal türleri: *Kaya kartalı* (veya altın kartal) [Aguilla chrysaetos]; *şah kartal* (A. heliaca); *büyük bağırgan kartal* (A. clanga Pallas); *küçük bağırgan kartal* (Ab pomarina); *atmaca kartalı* (Hieraetus fasciatus); *cüce kartal* (H. pennatus); *beyaz kuyruklu kartal* (Haliaetus albicilla); *yılan kartalı* (Circaetus gallicus); *kuzu kartalı* (Gypaetus barbatus); *balık kartalı* (Pandion haliaetus).

— Ask. tar. Ksenophon'a göre *altın kartal* iran ordusunda bir alâmet olarak kullanılırdı. Daha sonra, roma milislerinin ve konsül Marius'un amblemi oldu. Bu amblemin yerini Konstantinos devrinde bizans bayrağı aldıysa da, Şişman Charles zamanında fransa gümüş parası üzerinde yeniden ortaya çıktı (IX. yy.). Roma'nın mirasçıları olmak isteyen alman imparatorları XI. yy.da kartalı benimsediler ve bunu kendi armalarına koydular. Kartal işareti Prusya'da, Polonya'da, Rusya'da v.b. ülkelerde de kullanılmaktadır. Daha sonra Hitler dönemi alman bayraklarında gamalı haçın üzerinde yer aldı ve Mısır'da Nâsır tarafından da benimsendi (1955).

— İkonogr. Güçlülüğün, kudretin ve yüceliğin sembolü. || Yeniden diriliş sembolü. (LM)

KARTAL, Kuzey yarıküre takımyıldızı. Samanyolu sınırları üzerinde, karanlık bir şeritle iki kola ayrılmış olarak görülür. (Bk. GÖKYÜZÜ.) Bu takımyıldız, başı α, β ve γ parlak yıldızlarıyle belirlenen, kanat açmış bir kuş görünüşündedir. En parlak yıldızı Uçucu*'dur. (L)

KARTAL, İstanbul'un Anadolu yakasında Marmara denizi kıyısında semt ve ilçe merkezi; 29 849 nüf. (1970). Şehir, bir koyun bulunduğu kıyıdan başlayarak gerideki tepelere doğru uzanır; batıda Dragos (Orhan) tepesi eteğindeki Cevizli, doğuda Yunus - Pendik yönünde genişler. Kartal'da akaryakıt depoları ve çevresinde çeşitli fabrikalar vardır. Demiryolu (Haydarpaşa'ya 20 km) ve karayolu üzerindedir. İskelesinden Yalova'ya araba vapuru, Adalar ve İstanbul'a vapur seferleri yapılır. Plajlar. — *Kartal ilçesi,* 433 km²; 188 217 nüf. (1970); Merkez ve Samandıra bucaklarına ayrılır. Sınırları içinde 16 köy ile 7 şehir ve kasaba (Pendik, Maltepe, Küçükyalı, Tuzla, Soğanlık, Yakacık, Dolayoba) bulunur. Çevredeki bostanlardan İstanbul'a sebze yollanır. (M)

KARTALGİLLER çoğl. i. Zool. Amerika akbabaları ile yılankapanlar dışında gündüz yırtıcılarının çoğunluğunu kapsayan kuş familyası. (Bunlar yırtıcı kuşların en tipik olanlarıdır: çoğunda gaga kuvvetli ve hepsinde çengel gibi kıvrık, pençeler sivri ve çengel tırnaklı [cırnak], kanatlar hızlı ve sürekli uçuşa elverişlidir. Dünyanın her yerinde bulunan bu hayvanlara her çeşit ortamda rastlanır.) [L]

KARTALLAR çoğl. i. Zool. Yırtıcı kuşlar takımı. (L)

KARTALMAK geçz. f. (*kart*'tan *kart-almak*). *Halk dili.* Yaşlanmak, kart hale gelmek. (M)

KARTALOZ veya **KARTOLOZ** sıf. (*kart*'-tan). *Argo.* Yaşı geçmiş, yaşlı. Kartlaşmış, kart: *Kapıyı aralık tutarak kartaloz bir sesle...* (H. R. Gürpınar). [M]

Kartal savaşı, Türkler ile Ruslar arasında Tuna'nın sol kıyısında İsakçı'nın karşısında Kartal'da yapılan savaş (16 aralık 1769). 1768 Türk - Rus savaşlarında, Ruslara karşı başarılı olmayan Ali Paşanın yerine sadrazam ve serdarıekrem olan İvazzade Halil Paşa, yeni bir sefer hazırladı. Bu arada, Ruslar Boğdan'ı ve Eflak'ın merkezi Bükreş'i alınca, Osmanlılar, Kaplan Giray II emrindeki Kırımlılar ile birleşti. Rus kumandanı Romanoff, Osmanlıların Boğdan'ı geri almak istediğini anlayarak kuvvetlerini Hasantepesi'ne yığdı. Bunun üzerine Boğdan seraskeri Abdi Paşaya rus kuvvetlerinin üzerine yürümesi emredildi.

Abdi Paşa ile Kırım hanının yapmayı kararlaştırdığı baskın hareketini öğrenen Ruslar, daha önce davrandılar ve osmanlı kuvvetlerini bozguna uğrattılar. Bu durum karşısında Babadağı'nda bulunan yeniçeri ağası Kapıkıran Mehmed Paşa kuvvetleri, Abdi Paşa ve Kırım hanıyle birleşti. Veziriazam da büyük bir orduyle Kartal sahrasına geldi. Kırım kuvvetlerini takip eden rus ordusu Tuna'nın karşısında osmanlı ordusuyle karşılaştı. 18 000 Kişilik rus ordusu beş saat savaştan sonra yenildi; fakat, Romanoff'un harbili tüfekleri savaşa devam etmesi, savaşın seyrini değiştirdi. Rusların yeni saldırısı karşısında 100 000'i aşan osmanlı kuvvetleri bozguna uğradı. Bu yenilginin arkasından Halil Paşa veziriazamlıktan alındı. Bender, İsmail, Kili, İbrail, Akkerman ve Bükreş kaleleri Rusların eline geçti. (M)

KARTEL i. (ital. k. [?]). Gemilerde içlerine içme suyu konulan, ortası basık küçük fıçı. (M)

KARTEL i. (lat. *charta*'dan, ital. *cartello,* fr. *cartel*). İkt. Birbirinden iktisadî, teknik ve malî bakımdan bağımsız işletmelerin, rekabeti ortadan kaldırmak veya düzene koymak, rekabet yerine bir tekel rejimi geçirmek ve böylece daha büyük bir güvenlik sağlamak ve değişmeyen veya artan bir kâr haddi sağlamak amacıyle kurdukları topluluk.

— ANSİKL. İkt. Bir *kartel*'in kurulabilmesi için bazı şartların gerçekleşmesi gerekir. Gruba (topluluğa) üye olan işletmelerin çok sayıda olmaması için sanayi kolunun yeterince temerküz etmiş olması şarttır. Çünkü çok sayıda işletmenin, anlaşma maddelerine uyup uymadığını denetlemek zordur. Anlaşmaya üye işletmeler, aşağı yukarı aynı güçte olmalıdır; ayrıca, nizamnamenin uygulanabilmesi için ürünlerinin benzer olması veya büyük benzerlikler göstermesi gerekir. Kartel, resmî makamların tarafsızlığını veya desteğini sağlamalıdır. Anlaşmalar birçok konu üstünde olabilir: satış düzenlenmesi, kredi şartları, fiyatlar, üretim sınırlamaları, piyasaların ve etki alanlarının paylaştırılması v.b. En mükemmelleştirilmiş kartel tipi, merkezî bürosu veya satış acentesi olan karteldir. Bu büro, tüketiciler ile işletmeler arasında gerekli aracı rolünü oynar; siparişleri alır ve dağıtır; işletmelerin payını belirler, kârları dağıtır ve müeyyideleri uygular. Kimi zaman bütün ürünleri satın alır ve yeniden satar. 1877'de kurulmuş Longwy acentesinin gelişmesi sonunda ortaya çıkan Demir-Çelik Ürünleri Fransız acentesi, bunun örneğidir. Anlaşmalar hakkında 1953'te yürürlüğe giren kanundan bu yana, sözü geçen acente, siparişleri artık dağıtmamakta, sadece tahsilat yapmakta, piyasaların durumu hakkında haber alma görevini yerine getirmekte ve ihracat alanında iş görmektedir.

Almanya'da genellikle işletmeler arasında malî bir dayanışma sağlayan ve *konzerne* şeklinde ortaya çıkan karteller meydana gelmiştir. Kartellerin gelişimi fiyatların yüksek düzeyde kalmasına yolaçarak ekonominin esnekliğini azaltır; kartellere bağlı üye işletmeler ile işçi sendikaları arasındaki karşıtlığı kesin hale getirir ve biraraya getirdiği iktisadî güçlerle resmî makamlar arasındaki ilişkiler meselesini doğurur. Kartelleri, *corner* veya *tröst*'ten ayırt etmek gerekir (L)

KARTELA i. (ital. *cartella*'dan). Piyango kartı.

— Res. Bir tablonun çerçevesine veya kenarlıklarına yapılan süs.

— Temş. santl. Tuluat tiyatrolarının kapılarına asılan tabelâ. (ML)

KARTELLEŞTİRME i. (*kartel* > *kartelleştirmek*'ten *kartelleştir-me*). İkt. İşletmeleri, kartel halinde gruplandırma (toplama) amacı güden faaliyet. (L)

KARTER i. (bulucusu J. H. *Carter*'in adından, ing. k.). Hızlı çalışan makine parçalarını yabancı cisimlerin girmesine karşı koruyan zarf veya gövde.

— ANSİKL. *Karter,* ya koruyucu basit bir muhafaza veya makine parçalarını bir yağ banyosunda çalkalayarak yağlanmasını sağlıyan sızdırmaz bir zarftan meydana gelir. Böylece hareket halindeki parçalara yatak vazifesi görür.

Otomobilde ana parçalar için (motor, şanzuman veya vites kutusu v.b.) sızdırmaz bir karter kullanmak zorunluğu gerekir. Bu parçalarda karter, aynı zamanda hareket halindeki parçalara yataklık yapan sağlam bir çatı meydana getirir. Motorun karteri üzerine silindirler tespit edilmiştir ve krank mili yatağı ile çeşitli dağıtım organlarını taşıyan dökme demir veya dökme alüminyumdan bir kutudur. Arabanın şasisine tespit edilmeğe yarayan bağlama kulaklarıyle donatılmıştır. Karter genellikle, birçok parçadan meydana gelir ve alt dilimi yağ çanağı ödevi görür. (L)

KARTEZYANİZM. Bk. DESCARTES'ÇILIK.

KARTEZYEN sıf. (fr. *cartésien*'den). Descartes'a veya öğretisine ilişkin.

— Fels. *Kartezyen felsefe.* Bk. DESCARTES'-ÇILIK.

— Mat. *Kartezyen grafik,* eğriler veya kırık çizgilerle birleştirilen veya tek tek alınan noktaların, kendi kartezyen koordinat*larıyle belirtildiği grafik; bu grafik, incelenen nitelikleri, gözlemlerin sayısını ve sıklığını v.b. gösterir. || *Kartezyen koordinatları.* Bk. KOORDİNAT. || *Doğurucu elemanları x ve y olan E ve F gibi iki cümlenin kartezyen çarpımı,* E'nin bir elemanı ile F'nin bir elemanı, bütün yapı kavramlarından bağımsız olarak birleştirmekle elde edilen sıralı (*x,*

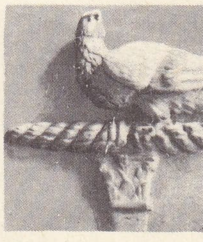
roma
kartal
napolyon devri

kartal

iri cins **kartal**

Foto. Giraudon, Higham, Popper-Atlas-Photo (LAROUSSE)

y) çiftlerinin cümlesi. (CÜMLESEL ÇARPIM da denir.)

— ANSİKL. Mat. *Kartezyen çarpım* E × F şeklinde gösterilir. E ve F cümleleri çakışırsa, bunların kartezyen çarpımı E × E veya E^2 ile ifade edilir; böyle bir çarpımda sıraya uymak ve (*a*, *b*) ile (*b*, *a*) çiftlerini birbiriyle karıştırmamak gerekir. Daha genel olarak, *n* cümlenin kartezyen çarpımının elemanı, verilen cümlelerden sıra ile alınmış elemanlardan meydana gelen (a_1, a_2..., a_n) birleşmesidir; üç cümlenin çarpımında bu eleman bir *üçlü*'dür. Genel halde, bu elemana *çoklu* (mültiple) denilir. R, bir doğru noktalarının cümlesine benzetilen gerçek sayılar cümlesi olduğuna göre, R^2 düzlemi, R^3 üç boyutlu uzayı, R^n de *n* boyutlu bir uzayı gösterir. R^n'nin bir elemanı (a_1, a_2, ... a_{12}) şeklindedir. R^3 için kullanılan terimlere uygun olarak, bu elemana da nokta veya vektör* adı verilir. (L)

KARTHALA, Büyük Komor'da yanardağ; 2 360 m. (L)

KARTİL i. (fr. *quartile*). İstat. Bir değişkenin, bir dağılımı eşit sayıda gözlemi kapsayan dört kısma bölen üç değerinden her biri. (Bu değerlere sırasıyle *birinci* [veya *alt*] *kartil, ikinci kartil, üçüncü* [veya *üst*] *kartil* adı verilir; birinci ile üçüncü kartil arasındaki uzaklığa «kartiller arası fark» denilir.) [L]

KARTLANMAK veya **KARTLAŞMAK** geçz. f. (*kart* > *kart-la-n-mak*'tan *kart-la-ş-mak*). Tazeliğini kaybetmek: *Sebzeler kartlaşmış.* ‖ *Teklz.* İhtiyarlamak, yaşlanmak. (M)

KARTO i. Ticarette, suların, özellikle bira ve şarabın taşınmasında kullanılan küçük fıçı. (Eskiden 72 pinti alan bir ölçeğin dörtte biri idi ve çeyreğin eşdeğeri oldu; bu aşağı yukarı her bölgede kullanılan fıçıların dörtte birine eşittir. Fransa'da Bourgogne'da bir karto 57 litre, Orléans'da 114 litre, Vouyray'de 125 litre ve Auvergne'de 137 litre alır. (L)

KARTOGRAF i. Bk. HARİTACI.

KARTOGRAFYA i. Bk. HARİTACILIK.

KARTOGRAM i. (fr. *cartogramme*). Haritaya dayanan şema. (Kartogramlarda istatistik bilgileri daha iyi belirtmek amacıyle topografya şekilleri mahsus gösterilmez. Bazı kartogramlarda ülkeler kare, dörtgen v.b. gibi basit geometrik şekillerle gösterilmiştir. Bu şekillerin yüzeyleri, bildirilmek istenen değerlerle orantılıdır.) ‖ Bir işletmenin çeşitli şubeleriyle ilgili bilgilerin renkli veya değişik şekilli iğneler yardımıyle genel olarak gösterildiği çizelge, grafik v.b. (L)

KARTOLOZ sıf. Bk. KARTALOZ.

KARTON i. (lat. *charta*, kâğıt > ital. *cartone*'den fr. *carton*). Kâğıtç. Kâğıt hamuruyle hazırlanan ayrıca içinde bir veya birkaç lif tabakası bulunan kalınca ve sert kâğıt. (Bk. ANSİKL.) ‖ *Amyantlı karton*, dokusunda amyant lifleri bulunan karton: *Amyantlı karton ısı ve elektriğe karşı yalıtkan olarak kullanılır.* ‖ *Beyaz karton*, üst tabakalarından en az biri beyaz selülozdan yapılmış karton. ‖ *Bristol karton.* Bk. BRİSTOL. ‖ *Çift katlı* (veya *düpleks*) *karton*, iki kâğıt veya karton tabakasının üst üste konarak yapıştırılmasıyle elde edilen karton. ‖ *Gri karton*, başlıca hammaddesi kullanılmış eski kâğıtlardan meydana gelen düşük kaliteli karton. ‖ *Kuşe karton*, üzeri özel bir vernik tabakasıyle kaplandığı için su, buhar ve yağ gibi maddeleri geçirmeyen baskıya elverişli iyi cins karton. ‖ *Kutu kartonu*, karton kutular yapmakta ve çeşitli mukavva işlerinde kullanılan, genellikle ince ve iyi kaliteli karton. ‖ *Oluklu karton*, üzerinde eşit aralıklarla açılmış oluklar veya dalgalı girinti çıkıntılar bulunan, genellikle üst üste yapıştırılmış iki ince karton tabakasından meydana gelen karton: *Oluklu karton çok çeşitli malların ambalajlanmasında kullanılan kutuların yapımına yarar.* ‖ *Sert karton*, inşaatta ve çeşitli sanayi dallarında tahta yerine kullanılan, ağaç liflerinden yapılmış ve sıcak presten geçirilerek sertleştirilmiş karton. ‖ *Sıkıştırılmış* (veya *prese*) *karton*, birkaç tabaka âdi kartonun üst üste konularak yapıştırılması ve presten geçirilmesiyle elde edilen kalın karton. (Ambalaj yapımında oluklu kartonla rekabet halinde olan bu karton daha çok kutu yapımında kullanılır.)

— Ambalaj sanay. On paket sigarayı biraraya getiren ambalaj.

— Ciltc. *Karton geçirmek*, karton kapakların üzerinde açılmış deliklerden sicim veya şeritleri geçirerek, bu kapakları dikilmiş formaların üzerine tutturmak. ‖ *Karton kalıp*, istenilen büyüklükte kesilmiş, dikdörtgen biçiminde karton. (Ciltçi, deriden bir parça kesmek için bu kalıbı derinin üzerine koyar ve keski kalemiyle etrafını çizer.) ‖ *Sırt kartonu*, kapağın iç kısmına, ciltlerin sırtına yapıştırılan ince karton. Bk. CİLTÇİLİK.

— G. santl. Bir fresk, halı deseni veya vitrayın kalın kâğıt veya karton üzerindeki örneği: *Raffaello'nun kartonları*. Bk. ANSİKL.

— İpekböcekçiliği. Dişi böceklerin yumurtalarını bıraktığı sağlam kâğıt tabakası. (Önceleri, Uzakdoğudan Avrupa'ya ipekböceği yumurtaları bu şekilde getirilirdi.)

— Mim. Profil çizmeğe yarayan, kesilmiş teneke veya mukavva levha.

— Teknol. *Karton zımbası*, karton yapraklar üzerine düğme gibi küçük parçaları tutturmağa yarayan makine.

— Tekst. Bir mekanik tezgâhta veya bir jakar tezgâhında silindir üzerine takılan ve dokunacak kumaşın desenine göre çözgü ipliklerini idare etmeğe yarayan, üzerine delikler açılmış, dikdörtgen biçiminde mukavva parçası. (Bk. DOKUMA.) ‖ Bütün desen tonlarının sicimlerle birbirine bağlanmasından meydana gelen bütün; böylece, tam bir armüre tekabül eden sonsuz bir karton halkası elde edilir. ‖ *Teşm. yol.* Bazı mekanik tezgâhlarda mukavva parçalarının yerine kullanılan ve üzerinde ağaç çiviler bulunan tahta levha. ‖ *Karton delme*, herhangi bir desenin kumaşa uygulanması için kullanılan jakar kartonları üzerinde, şablonla, elle veya mekanik piyano sistemiyle gerekli desen deliklerini açma işlemi. (Karton üzerine açılan her delik, o deseni meydana getiren belirli çözgü tellerinin kalkmasını sağlar.) ‖ *Karton pimi*, mekanik tezgâh veya jakar tezgâhının dört köşe silindirleri üzerinde bulunan ve karton başlarını tutarak kartonların kaymasını önleyen kavelalardan her biri.

— ANSİKL. Kâğıtç. *Karton*'un bileşimine giren lifli maddeler (selüloz, artık kâğıtlar), önce hamur haline gelecek şekilde ezilir, sonra pisliklerden temizlenmesi için bir dizi arıtma işleminden geçirilir. Arıtma ve yapıştırma işlemlerinin ardından sertleştirici bir katkı maddesi ile bir boyanın katılmasından sonra, hamur bol su ile sulandırılır (litre başına yalnız birkaç gram kuru lifli madde kalır); böylece liflerin süspansiyonu, karton makinesine gönderilmeğe hazır duruma gelmiş olur.

Karton makinesi, ya kâğıt makinelerinde olduğu gibi *düz tablalı* veya *yuvarlak*'tır. Yuvarlak makinelerde, üzeri madenî bir örtüyle kaplanmış döner silindir biçiminde bir kasnak bulunur. Bu madenî örtünün arasından geçen hamur, değişik kalınlıktaki lif tabakalarını bırakacak şekilde suyunun büyük bir kısmını kaybeder. Bu değişik kalınlıktaki lifler, benzer tabakalarla birleşerek presten geçtikten ve kuruduktan sonra, kartonun lif tabakalarından birini meydana getirir.

Karton makinesi üzerindeki kâğıt tabakaları bobinler halinde sarılmadan önce, görünümünü güzelleştirmek, su geçirmezliğini sağlamak ve baskıya elverişli hale getirmek amacıyle özel bir vernikleme veya cilâlama işleminden geçirilir.

— G. santl. Eskiden *taslak* (*eskis*) *kartonu* sanatçının taze sıva üzerinde çalışmasına imkân vermediğinden yalnız fresklerde kullanılırdı. Raffaello'nun *Atina Okulu* freski için kullandığı taslak kartonu, *Constantinus ile Maxentius'un Savaşı* adlı eserin bazı parçaları ile birlikte Ambrosiano kitaplığında saklanmaktadır (Milano). Vatikan'ın ünlü duvar halıları veya arazzi'leri için yine Raffaello'nun çizdiği yedi taslak kartonu Londra'daki Albert and Victoria müzesindedir. Hepsinden daha ünlü bir başka taslak kartonu da Leonardo da Vinci ile rekabet halinde olan Michelangelo'nun yaptığı ve 1542'de Bastiano de Sangallo'nun bir yağlıboya kopyasını çıkardığı, Schiavonetti'nin bir gravürünü çizdiği *Pisa Savaşı* taslak kartonudur. Brüksel'de duvar halıları olarak röprodüksiyonu yapılmak üzere Jules Romains'nin guvaşla boyadığı dört taslak kartonuyle Charles Le Brun'ün *İskenderin Savaşları* adlı eserinin taslak kartonları Louvre'da bulunmaktadır. Le Brun'ün ayrıca Süsleme Sanatları müzesinde *Kral Sarayı* adlı taslak kartonları dizisi vardır. Ortaçağdaki taslak kartonlar, Reims müzesindekilerin kanıtladığı biçimde tek renkli ve kabartma taklidi basit birtakım resimlerden ibarettir. Bunların yağlıboya ile yapılmasına ancak XV. yy. sonundan itibaren başlanmıştır. (LM)

KARTONLAMA i. (*karton* > *kartonlamak*'tan *kartonla-ma*). Ciltc. Bir kitap veya defterin forması içine karton yerleştirme işlemi.

— Tekst. Herhangi bir kumaş desenini veya armürünü kareli kâğıt üzerine çıkarma. (Kareli kâğıt üzerindeki dikey sütunların çözgü tellerini ve yatay sütunların da atkı tellerini gösterdiği düşünülürse, çözgünün üstte olduğu yerlere denk gelen karenin karalanması ile elde edilecek desenin, kumaş yüzeyindeki örgü deseninin büyütülmüşü olacağı bellidir.) ‖ Kumaş aprelenmesinde idrolik baskıya tutulacak kumaşların kırmaları arasına basma kartonları yerleştirme işlemi. (LM)

KARTONPİYER i. (fr. *carton-pierre*'den). Özellikle doğrama süsü yapmak için kullanılan sertleştirilmiş mukavva. (L)

KARTOPU bls. i. Bot. Birçok türü süs bitkisi olarak yetiştirilen çiçekli ağaççık. (İlmî adı *Viburnum*. Hanımeligillerden.) Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. *Kartopu*'nun birçok türü vardır: geyik boynuzu da denen *viburnum latanoides*'in birçok kere renk değiştiren meyvesi çiçeği kadar süsleyicidir; *v. opulus*, Avrupa'da yaygın olan bir ağaççıktır. Bunun kulakçıklı yaprakları üç loblu, beyaz veya yeşilimsi beyaz çiçekleri topluk köméç halinde, meyveleri parlak kırmızı ve üzümsüdür. Çiçekleri açılınca hemen hemen küre şekli alan bir türü (kartopu) bahçelerde görülür; yabanîsi serin koruları, kireçli toprakları sever; *v. sterilis*, sık ağaçlıklar halinde yetiştirilir; *v. tinus*, çoğunlukla saksıda yetiştirilir. (LM)

Kartopu (*Boule-de-Suif*), Guy de Maupassant'ın hikâyesi; natüralist yazarların toplu olarak yayımladıkları *Les Soirées de Médan* (Médan Akşamları) [1880] adlı kitapta yer aldı. 1870 Savaşı sırasında Rouen şehri sakinleri araba ile Le Havre'a giderler. Kafile yolda bir alman karakolu tarafından durdurulur. Yolcular alman subayından yola devam etme iznini alabilmek için «Kartopu» adıyle tanınan yolcu kızdan alman subayına karşı müsamahalı davranmasını isterler. Kartopu duyduğu iğrentiye rağmen bunu kabul eder. Yolculuk yeniden başlar. Ama şehirliler kendileri uğruna bu yüz kızartıcı duruma katlanan kıza karşı aşağılayıcı bir tavır takınırlar. Bu hikâye Maupassant'ı halka tanıttı ve yazarın edebî hayatının dönemeci oldu. (L)

KARTOTEK i. (fr. *cartothèque*). Coğrafya haritalarının saklandığı ve sınıflandırıldığı yer. ‖ Fiş kartonlarının saklandığı dolap. (LM)

KARTPOSTAL bls. i. (fr. *carte postale*). Dikdörtgen şeklinde, ince kartondan yapılmış, bir yüzü resimli yazışma kâğıdı, posta kartı: *Postahanede elime geçen uzak yerlerden gelmiş her mektup zarfı, her kartpostal beni çıldırtıyordu* (A.H. Tanpınar).

◆ **Kartpostalcı** i. Kartpostal satan kimse: *Kartpostalcılardan satın alınan bu resimlerin bir kısmı hürriyet kahramanlarına, bir kısmı da Bulgar, Rum, Sırp komitacılarına aitti* (Ş.S. Aydemir). [M]

KARTSİPAS i. Tibet'li kırmızı lama'lar sınıfı; müneccimlik ve kehanetle uğraşırlar. (L)

KARTTİKEYE veya **SKANDA,** Güney Hindistan'da *Subrahmanya* denir, hint savaş tanrısı, Siva ile Parvati'nin oğlu. Bir tavus kuşuna binmiş olarak temsil edilir. Özellikleri kılıç, yıldırım (*vajra*) ve baltadır. Altı başlı ve on iki kollu (*sanmuha*) olabilir. (L)

KARTUK i. (*karmak*'tan). *Halk dili.* Büyük tarla tarağı, tırmık. (M)

KARTUŞ i. (ital. *cartuccia* > fr. *cartouche*) Sil. Av tüfekleri ve bazı silâhlarda kullanı-

lan, içine barutla saçma doldurulan mukavva veya maden zarf. *Eşanl.* HARTUÇ.

— Ambalaj sanay. Küçük silindirler şeklinde bir mamulün sunulması.

— Arkeol. Bk. ANSİKL.

— Büro. *Mürekkep kartuşu,* bir dolmakalemin içine yerleştirilen mürekkep dolu ampul.

— Foto. İçinde döner bir eksene sarılmış belirli uzunlukta bir filim bulunan, ışık geçirmez, silindirsi mahfaza. (Filmin öbür ucu da enine yapılmış bir yarıktan dışarı çıkar.)

— Teknol. *Kartuş malafası,* karton veya kâğıt kartuşları yuvarlatmağa ve aynı zamanda kartuşların doldurulması sırasında patlayıcı maddeyi yığmağa yarayan tahtadan yapılmış silindir.

— ANSİKL. Arkeol. Mısır'da, Eski İmparatorluk'un başlarında firavunların adı ve soyadı (krallık protokolünün beş unsurundan ikisi) başlangıcından itibaren, yatay bir çubuk üstünde bulunan bir çeşit halkanın (şönu) üzerine yazılmağa başlandı. Eski Mısır kültürü uzmanları bir süre sonra ovale yakın biçim alan bu motife *kartuş* adını verdiler, aşırı derecede uzun olan ve üzerinde hükümdar adlarını belirten işaretleri bulunan bu motifi yanlarından bastırılarak uzatılmış bir yüzük çerçevesine benzetebiliriz. Kral unvanlarını taşıyan ilk kartuşun üzerinde önce kralın adı «Güney kralı», «Kuzey kralı» gibi deyimlerle belirtiliyordu. İkincisi genç prensin doğumunda aldığı adı gösteriyordu. (Doğum sırasında ana kraliçenin söylediği kelimeler.) Her zaman bir cümle meydana getiren bu deyimlerin başında «Güneşin oğlu» deyimi de vardı. Mısırlıları taklit eden hitit kralları da mühürlerinde kartuşu kullandılar. Üstünde kanatlı bir güneş bulunan bir grup halindeki hiyeroglif işaretleri bir çeşit «külübe» biçimindedir. İşaretler bakışımlı olarak sıralanmıştır ve hükümdarın bir veya birçok niteliklerini belirtir. (LM)

KARTVEL i. Leng. Gürcücenin yerli dilindeki ismi. (L)

KARTVİZİT bls. i. (fr. *carte de visite*'den). Üstünde bir kimsenin adı yazılı olan, dikdörtgen şeklinde ince karton: *Dünyanın israfını yaparlar da kendilerine bir kartvizit bastırmazlar* (R.N. Güntekin).

— DEY. *Kartvizit bırakmak. Argo.* Bk. KART. (M)

KARUBA i. (amerika yerli dillerinden k.). Amerika menşeli kereste; ochysia'nın çeşitli türlerinden elde edilir: *Vochysia Hondurensis, V. Guianensis, V. Tomentosa.* (Kerestesi, açık kırmızıdan turuncu pembeye kadar değişir. Brezilya ve Paraguay'da *karabu;* Hollanda Guyanası'nda *kvari* adını alır. Sert, kalın, pürtüklü ve damarlıdır; doğramacılık ve marangozlukta kullanılır: demiryolu traversi, sandal, kontrplak yapılır.) [L]

KARUÇA veya **KAROÇA** i. (ital. *carrozza*'dan). Dört tekerlekli, yaylı, üstü örtülü binek arabası: *Meydanı çeviren parmaklığın öte tarafındaki caddede bir sıra karoça, deniz kenarında iki açık yaz tramvayı vardı* (R.N. Güntekin). [M]

KARULA i. (ital. k. [?]). Denizc. Yan yelkenlerinin (direk boyunca açılan yelken) direğe bağlanan alt uçlarındaki bağlama ipi. ‖ *Karula kandilisası,* karula yakasını aşağıya doğru çekip geren donanım. ‖ *Karula palangası,* karula kandilisasını germek veya gevşetmek için kullanılan palanga. (Karula kandilisa ve palangası büyük yüzeyli yelkenlerde kullanılır.) ‖ *Karula yakası,* karulanın bağlandığı yelken köşesi.

— Spor. *Karula yakası,* yelken sporunda, yelkenin alt ucundan direğe tespit edildiği köşesine verilen ad. (ML)

KARUN, İran'da ırmak, Zagros'tan inen sel sularından meydana gelir, Huzistan ovasına girmeden önce dar ve derin klüzlerle Zagros dağlarını aşar. Hürremşehr'de, Şattülarap'ın kuzey kıyısına ulaşır. Karun, Ahvaz'dan itibaren sefere elverişlidir; yaklş. 750 km. (L)

KARUN, Tevrat ve İncil'de anılan Korah'ın Kur'an'daki adı; parayı icat ettiği kabul edilen, zenginliğiyle ünlü kişi. Bir söylentiye göre büyünün bulucusu. Eskiçağ tarihlerinde ve dinî kitaplarında Karun ile ilgili değişik bilgiler vardır. Bu kaynaklara göre Firavun tarafından İsrailoğullarını ezmek, sindirmek için Hâmân ile birlikte gönderilir. Kendi ümmetine karşı büyüklük taslar, zenginliğine, malının çokluğuna güvenerek onları baskı altına alır, ezer; kendini herkesten akıllı, yüce sayar. Tanrı adaletini hiçe sayan bu tutumu yüzünden gazaba uğrar, bütün varlığıyle yerin dibine geçer.

Bazı tarihçilere göre, Karun ile ilgili efsane, Lidya kralı Kroisos'un masallaşan hayatından doğmuştur. Parayı icat eden, her tuttuğunun altın olması için gece gündüz Tanrı'ya yalvaran kral Kroisos'un dileği kabul edilir. Çok kısa bir süre içinde her tutttuğu altın olur. Mutluluğun zenginlikle, altınla elde edilebileceğine inanan Kroisos, acıkınca yemek için tuttuğu her şeyin altın olduğunu görür. Sonra bir lokma yiyecek bulmak için yeniden Tanrı'ya yalvarır. Mutsuzluk içinde ölür. Zamanla değişik nitelikler kazanan bu masal, dünya zenginliklerini her şeyden üstün gören, mutluluğun tek kaynağı sayan kimselere bir örnek olarak işlendi. Çağların akışı içinde gerçeğinden uzaklaşan ve bir efsane varlığı olan Karun ile ilgili söylentiler din kitaplarına girdi. Bugün Mısır'da aynı adla karıştırılan bir göl olduğu gibi, Fayyum'da Moiris gölünün kalıntılarına da bu ad verilmektedir. Ayrıca, Kahire'nin güneyinde, birçok mısır masalına konu olan Bürket Karun adlı bir yer vardır. İslâm edebiyatında, zenginlik örneği olarak sık sık anılan Karun adı aynı zamanda mutsuzluğu ve nankörlüğü de temsil eder.

— DEY. *Karun kadar* (veya *gibi*), çok zengin insanları nitelerken söylenir. (M)

KARURE i. (ar. *ḳārūre*). *Esk.* Camdan yapılmış kap. ‖ Hastaların kullandığı sidik kabı, ördek. (M)

KARUS i. (yun. *karos,* derin uyku'dan). Nörol. Son derece derin koma hali. (Karus'ta refleksler tamamen kaybolur, solunum ve dolaşım iyice bozulur.) [L]

KARUSEL i. (ital. *carosela*'dan fr. *carrousel*). Taşıma. Yüklerin, eşyaların ve malların taşınmasına yarayan taşıma sistemi. (Karusel, genellikle sabit ve kapalı devre halinde bir yol ve çekmeğe yarayan bir kablo veya sonsuz zincirden meydana gelir; yükler ya karuselin altındaki kancalara asılır veya tablalar üzerinde taşınır.) ‖ Çoğu zaman dökümhanelerde kullanılan, yatay kapalı devreli, madenî kanatlı taşıyıcı. (L)

KARVAKROL i. (fr. *carvi,* kimyon'dan, *carvacrol*). Kim. Formülü $C_{10}H_{13}OH$ olan timol izomeri fenol. (Yabanî mercanköşk, geyikotu ve kekik gibi bitkilerin esanslarında bulunur. *Eşanl.* SİMOFENOL ve KAMFOTİMOL. Bk. KÂFUR.

— ANSİKL. *Karvakrol,* fosforik asitle ısıtılan izomeri karvon'un yer değiştirmesinden meydana gelir. İyodun kâfur üzerine etkimesiyle elde edilebilir. Renksiz, katılaştırılabilen, koyu kıvamlı bir sıvıdır; 1°C'ta erir, 236°C'ta kaynar. Hidrojenlendirilince karvomenton ve karvomentol verir. (L)

KARVAS (Peter), slovak yazarı (Banska Bystrica 1920). Hiciv romanları ve slovak isyanını anlatan hikâyeler yazdı (*Köprü,* [1945]; *Kısık Sesli* [1947]; *Bu Kuşak* [1949]; *Şeytan Uyumaz* [1955]; *Leningrad Mektupları* [1959]; *Güneyde Gezinti* [1960]). Tiyatro eserlerinde insan ideallerinin yok oluşunu kınar (*Meteor* [1945]; *Beş P Ortaklığı* [1946]; *Bizim Sokağın İnsanları* [1951]; 113 *Numaralı Hasta* [1956]; *Antigone ve Diğerleri* [1962]; *Büyük Peruka* [1964]). [L]

KARVAŞ (El-Mukalled Ebul Mani), Ukaylî emîri (? - Musul 1052). Babasının öldürülmesi üzerine emîr oldu. Ebul Hasan Ali bin Mezyed yönetimindeki Beni Esed ile birleşti. Ebu Cafer el-Haccac ile Kûfe yakınlarında yaptığı savaşta yenildi. Bundan sonra Karvaş Kûfe'ye bir sefer yaptı, fakat bir sonuç alamadı. (M)

KARVEN i. (fr. *carvène*). Kim. *Eşanl. d*-LİMONEN.

KARVENON i. (fr. *carvénone*). Formülü $C_{10}H_{16}O$ olan doymamış keton.

— ANSİKL. Susuz formik asit eşliğinde dihidrokarvon'un izomerleşmesinden elde edilir. Sülfürik asidin kamfan diklor veya kâfur üzerine etkimesiyle de meydana gelir. 232°C'ta eriyen bir sıvıdır. (L)

KARVEOL i. (fr. *carvéol*). Karvon'a tekabül eden $C_{10}H_{15}OH$ formülündeki terpenik alkol. (L)

KARVESTREN i. (fr. *carvestrène*). Kim. Etkin olmayan silvestrenden meydana gelen terpenik hidrokarbon. (L)

KARVEYOR i. (tes. edil. ad., ing. *car,* araba ve *belt-conveyor,* kayışlı taşıyıcı'dan kısaltarak *carveyor*). Dy. Kayışlı taşıyıcı bantlar veya rulolarla çekilen küçük vagon dizilerinden meydana gelen şehiriçi taşıt aracı. (Bu arabalar, taşıyıcı bantlar üzerinde hareket ederek istasyonlar arasında oldukça hızlı seyreder. İstasyona girince, yolcuların iniş ve binişlerini kolaylaştırmak için rulolar üzerinde yavaşlayarak durur.) [L]

KARVİNA, Çekoslovakya'da (Kuzey Moravya bölgesi) şehir, Yukarı Silezya'da, Polonya-Çekoslovakya sınırı yakınında; 27 500 nüf. Şehir, Ostrava sanayi merkezi sınırları içindedir. (L)

KARVOKSİM i. (fr. *carvoxime*). Kim. Karvon'un $C_{10}H_{14}NOH$ formülündeki oksimi.

— ANSİKL. Hidroksilamin'in *karvon*'a etkimesiyle elde edilen *karvoksim,* limonen nitrozoklorür üzerine bazların etkimesiyle elde edilen nitrozolimonen'e benzer. Polarılmış ışığa etki eden iki türü vardır; bunlar 72°C'ta erir. Etkisiz olan bir başka çeşidi ise 93°C'ta erir. İzokaryoksim, bir halojenli asidin kavroksim üzerine önce bağlanıp, sonra giderilmesiyle elde edilir. (L)

KARVOMENTEN i. (fr. *carvomenthène*). Kim. Doymamış terpenik hidrokarbon; karvomentol'ün suyunun giderilmesiyle elde edilir. Limonen'in katalitik hidrojenlenmesiyle hazırlanır. (L)

KARVOMENTOL i. (fr. *carvomenthol*). Formülü $C_{10}H_{18}O$ olan, menton izomeri doymuş terpenik keton. *Eşanl.* TETRAHİDROKARVON. (L)

KARVOMENTON i. (fr. *carvomenthone*). Formülü $C_{10}H_{18}O$ olan, menton izomeri doymuş terpenik keton. (*Eşanl.* TETRAHİDROKARVON.) [L]

KARVON i. (fr. *carvi,* kimyon'dan, *carvone*). Formülü $C_{10}H_{14}O$ olan doymamış terpenik keton.

— ANSİKL. Işığın polarma düzlemini sağa döndüren *karvon,* kimyon esansında bulunur; kümmel (kimyon rakısı) yapımında, tat ve koku için karvondan yararlanılır. Dereotu esansında da bulunur. 230°C'ta kaynayan bir sıvıdır. Doymuş ketondan (karvomenton) farkı, biri kapalı zincirde, diğeri de izopropil zincirinde olmak üzere iki çifte bağ bulunmasıdır. Bu yüzden kolayca katılma ürünleri verir. Hidrojenlendirme sonucu, işlem şartlarına göre dihidrokarvon, dihidrokarveol, karvomenton ve karvomentol'e dönüşür. Bromik ve hidroklorik asidi bağlar; birinci halde, bağlanan hidrasit giderildiği zaman karvonun izomeri *ökarvon* elde edilir. Alkaliler, fosforik asit v.b. etkisiyle, kendi kendine *karvakrol* halinde izomerleşir. Seyreltik sülfürik asitle bir keton-alkol vererek hidratlanır (karvon hidrat). Hidroksilaminle bir oksim (*karvoksim*) verir. Işığın polarma düzlemini sola döndüren karvon, kıvırcık nane (*menthe crepue*) esansında az miktarda bulunur. (L)

KARVOTANASETON i. (fr. *carvotanacétone*). Formülü $C_{10}H_{16}O$ olan karvenon izomeri keton; 228°C'ta kaynar. (Etkin şekli, nitro- α - fellandrenin indirgenmesi, etkin olmayan şekli ise, tüyon'un [tanaseton] ısıtmasıyle elde edilir.) [L]

KARWENDEL, Tirol Ön Alpleri'nde (Avusturya) kalkerli kütle, İnnsbruck'un ku-

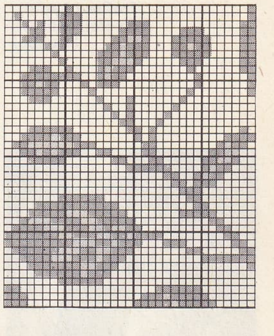
kartonlama

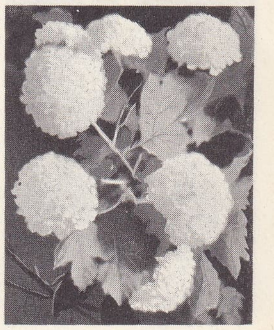
kartopu

kartopu

kartuş (sil.)

karyatit
(M.Ö. IV. yy.)
Tralles (Aydın),
Arkeoloji müzesi,
İstanbul

karyatit
Erekhtheion, Atina

zeyinde, en yüksek noktası *Birkkarspitze* (2 756 m). Tırmanılması güçtür. (L)

KARYA. Mit. Dion'un kızı, Dionysos'un sevgilisi. Dionysos, Karya'yı ceviz ağacı biçimine soktu. (L)

KARYAĞDI bİş. sıf. Dokumc. Beyaz benekli deseni olan kumaş çeşidi: *Karyağdı kumaştan elbiselik aldım.* (M)

KARYAĞDI. Folk. Anadolu'da birçok yerde türbesi olduğuna inanılan bir kadın evliyanın adı. Efsaneye göre genç bir kadın, ağustos ayında aş erdiği sırada kar yemek ister. Kuvvetle dilediği için geceleyin kar yağar. Kadın bu kardan avuç avuç yer ve ölür. Karyağdı adını taşıyan türbelere genç ve hamile kadınlar adak adar; muradına erememiş kadınlar muratlarının yerine getirilmesini diler. (M)

KARYAİ, yaygın şekliyle **Karies,** Yunanistan'da köy, Makedonya'da, Hagion Oros (Aynoroz) yarımadasının kuzeydoğu kıyısında, muhtar Athos-dağı nomos'unun merkezi; 450 nüf. Manastır. (L)

KARYAİ. Esk. coğ. Lakonia'da (Peloponnesos) şehir, Arkadia sınırları yakınında; Artemis Karyatis tapınağıyle tanınmıştı; Perslerle birleştiği için Yunanlılar tarafından yıkıldı. Bk. KARYATİT. (L)

KARYANDA. Esk. coğ. Karia'da (Anadolu) şehir, İasikos körfezi (Ege denizi) kıyısında. Denizgezgini ve coğrafyacı Skylaks burada doğdu. (L)

KARYATİS i. Yun. mit. Karyai'de (Lakonia) bir tapınağı olan Artemis'in takma adı. (L)

KARYATİT i. (yun. *karyatides,* karyai kadınları'ndan fr. *caryatide* veya *cariatide*). Yunan mimarîsinde, kadın heykeli biçiminde destek. || Erkek heykeli biçiminde sütun. *Eşanl.* HEYKEL-SÜTUN.

— ANSİKL. Mim. Vitrivius'un anlattığına göre, Lakonia'daki Karyai'nin sakinleri İranlıların tarafını tutunca, savaşı kazanan Yunanlılar öç almak için erkeklerini öldürerek kadınlarını köle pazarında sattılar. Mimarların bazı sütunlara bu olayı, yani, kadınların köle pazarında satılmasını canlandırmak için kadın biçimi verdikleri öne sürülür. Oysa, gerçekte, *karyatit*'lerin mimarîde kullanılması Media savaşlarından öncedir (Delphoi, Siphnos'luların hazine binası, M.Ö. 525); Artemis Karyatis tapınağındaki genç kız danslarından örnek alınarak yapıldığı sanılan Karyatit'ler ilk olarak ionia mimarîsinde ortaya çıktı. En ünlü karyatitler, Erekhtheion'dakilerdir; bunlar altı tanedir ve bir merdiven başını süsler. Bu altı karyatit'in eski adı *korai* (genç kızlar) idi. Bu motif Romalılar tarafından da kullanılmıştır (Pantheon'da Diogenes'in karyatitleri).

Roman sanatında pek çeşitli biçimlerde karyatitlere rastlanır. Zamanla, asıl sütun gitgide kaybolmuş, dayanak olarak sadece heykel kalmıştır. (Reims katedrali). [L]

KARYE i. (ar. *ķarye*). *Esk.* Köy: *Akşam oluyor da olmuyor gâh / Bir karye müsâdif-i nigâhım* (Muallim Naci). || *Ehl-i karye,* köylü. || *Ehali-yi karye,* köylüler. || *Karyet-ül-ensâr,* Medinei Münevvere.

— Arkeol. *Karyei kınış.* Bk. KÜLTEPE.

— Coğ. *Esk.* Köy veya küçük kasaba. (Kelime büyüklük ifade eden bir sıfat ile birlikte bulunduğu zaman büyük şehir anlamına gelir. Kur'an'da sık geçen bu kelime, yanında sıfat bulunmazsa, herhangi büyüklükte bir şehir anlamındadır. Bugün, Hindistan'da yalnız küçük birer vergi tahsil merkezi bulunan kasabalar için kullanılır. Kuzey Afrika'nın bazı bölgelerinde ise Fas'ın kuzeybatısında bir kabile reisinin veya varlıklı bir ailenin oturduğu kaleye denir.) [M]

KARYİNİT i. (fr. *caryinite*). Miner. Tabiî kurşun, manganez, kalsiyum ve magnezyum arsenyat. (L)

KARYODİYEREZ i. (fr. *caryodiérèse*). Hücrebil. Mitoz süreçlerinden biri; çekirdek kromozomlarının iki paya bölünmesini sağlar; bu paylardan her biri, ana hücrenin başlangıçtaki kromozom sayısına eşittir.

— ANSİKL. *Karyodiyerez,* hücrenin ikiye bölünmesi demek olan plazmodiyerez olmadan da meydana gelebilir. Bu durumda çok çekirdekli büyük bir hücre (kemik iliğinin polikaryositleri), bir sinsitium veya plazmod denilen çekirdeklerle dolu bir sitoplazma kitlesi meydana çıkar. Karyodiyerez, mitozun esasını temsil eder. (L)

KARYOFİLEN i. (fr. *caryophyllène*). Formülü $C_{15}H_{24}$ olan seskiterpen 161°C'ta erir ve şebboy ile kopahu esansından tek olarak elde edilir. (L)

KARYOGAMİ i. (fr. *caryogamie*). Biyol. Döllenmeden sonra, dişi ve erkek gamet çekirdeklerinin birleşmesi.

— ANSİKL. Erkek gamet dişi gametin içine girdiği zaman stoplazmaların ve çekirdeklerin birbiriyle birleşip kaynaştığı (*karyogami*), kondriyozomların birbirine karıştığı görülür. Karyogami hemen olabileceği gibi biraz geç de olabilir. Bu son durumda, çekirdekler birarada ayrı bulunur, hattâ seyrek de olsa, az çok uzun bir süre karyokinez yoluyle yan yana her ikisi de bölünerek çoğalır. (Bk. *Çift* ÇEKİRDEK.) Fakat neticede iki çekirdek daima birleşir. Karyogami genel bir olaydır. (L)

KARYOGRAM i. (fr. *caryogramme*). Bir canlı türündeki diploit kromozomları boylarına ve biçimlerine göre gösteren grafik, kromozom grafiği. (L)

KARYOKİNEZ i. (yun. *karyon,* çekirdek ve *kinesis,* değişiklik'ten fr. *karyokinèse*). Biyol. Bk. MİTOZ.

KARYOKLAZİK sıf. (fr. *caryoclasique*). Hücrebil. Hücre çekirdeğine saldırıp karyokinezi durdurarak hücreyi bozan maddeye denir. (L)

KARYOKROM sıf. (fr. *caryochrome*). Dokubil. Genç, bazen de erişkin sinir hücrelerine denir; bunlar özellikle, beyincikte, koku soğanlarında, ağtabakada, Rolando bölgesi unsurlarında görülür. (Bu hücrelerin kromofil maddesi, bütün öteki sinir hücrelerinde olduğu gibi protoplazma içine tanecikler veya çomaklar halinde yayılacak yerde, yalnız çekirdekte bulunur.) [L]

KARYOLA i. (ital. *carriola*). Somyayı taşıyan tahta veya maden kısım, yataklık: *Karyolamın demiri o yar benim değil mi?* (Halk türküsü). [M]

KARYOLİTİK sıf. (fr. *caryolytique*). Tümörlere karşı etkili olan veya öyle tahmin edilen ilâçlara verilen ad. (L)

KARYOLİZ i. (fr. *caryolyse*). Hücrebil. Hücre çekirdeğinin dağılması. (L)

KARYOLOJİ i. (yun. *karyon,* çekirdek ve *logos,* bilim'den fr. *caryologie*). Hücrebilimin özellikle hücre çekirdeğini inceleyen bölümü. (L)

KARYOMER i. (yun. *karyon,* çekirdek ve *meros,* kısım'dan fr. *caryomère*). Hücrebil. Eşeyli bölünmeden sonra bazen çekirdeğin içinde görülen ve bir tek kromozom kapsayan küçük kesecik. (L)

KARYOREKSİS i. (fr. *caryorrhexis*). Patol. Hücrelerde görülen yozlaşma şekli: kromatin ağı kümeler halinde çekirdek zarının iç yüzünde toplanabilir. (Bu zar kaybolduğu zaman kromatik toprak protoplazma içine dağılarak parçalanabilir.) [L]

KARYOSERİT i. (fr. *caryocérite*). Miner. Tabiî borosilikat; melaserite benzer. (L)

KARYOTİP i. (yun. *karyon,* çekirdek'ten fr. *caryotype*). Genet. Bir hücredeki kromozomların, özdeş çift kromozomlar halinde eşlendikten ve belli bir düzene göre yer aldıktan sonraki toplamı. (Karyotip terimi bir bireyin kromozomlarına uygulanır ve meselâ 46'lık, XX/45'lik karışık [mozaik] karyotipten söz edilebilir.)

— ANSİKL. Normal insanın *karyotip*'i Denver (1960) ve Londra (1963) konvansiyonlarıyle belirtildi. Kromozomlar boylarına ve santromerin yerine göre 1'den 22'ye kadar numaralandı ve 7 gruba (A,B,C,D,E,F,G) ayrıldı. Cinsiyet kromozomları ise ayrıca X ve Y kromozomu diye belirtildi.

—*A grubu.* Birbirine benzeyen üç kromozomdur (1,2,3, nu.lı kromozomlar). 1 Numara kromozomların en büyüğüdür. Santromer bunda tam ortadadır. 2 Numara birazcık daha küçüktür; santromer ortanın altındadır. 3 Numara daha küçüktür; santromer gene tam ortadadır.

—*B grubu.* 4 ve 5 numara olmak üzere iki çifttir; uca yakın bir santromerle birbirinden ayrılır.

—*C grubu.* 6'dan 12 numaraya kadar olan orta boy kromozomlardır. Her bir çifti tam olarak ayırt etmek genellikle çok güçtür.

—*D grubu.* Santromerleri uca yakın üç çift büyük kromozomdur (13, 14 ve 15 numaralı kromozomlar). Santromerleri hemen hemen uçta bulunan bu kromozomların son derece kısa kolları ve bu kolların ucunda uyduları bulunur. Bunları morfolojik olarak birbirinden ayırt etmek kabil değildir.

—*E grubu.* 16, 17 ve 18 numaralı kromozomlardır. 16 Numaranın santromeri ortadadır. Bu kromozomda büyük bir değişiklik hali vardır: kollarından biri bireylere göre önemli derecede değişiklik gösterebilir. 17 Numaranın santromeri hemen hemen uca yakındır. Bundan daha küçük olan 18 numaranın santromeri de onunkı gibi uca yakındır.

—*F grubu.* Santromeri ortada olan özdeş iki çift kromozomdur (19 ve 20 nu.lı kromozomlar).

—*G grubu.* Santromerleri uçta bulunan, çok küçük kısa kollu, kısa uydulu iki çift küçük kromozomdur (21 ve 22 nu.lı kromozomlar).

● *Cinsiyet kromozomları.* X kromozomu-nu 6 nu.lı kromozom çiftinden ayırt etmek güçtür. Y kromozomu ise genellikle 21-22 nu.lı kromozomlar kadar, bazen daha büyüktür (bunun uzunluğu bireyden bireye önemli derecede değişir). Bazı ırklarda, özellikle Samî ırkta genellikle uzundur.

Chicago konvansiyonuyle (1966) normal karyotipler (erkekte 46, XY, kadında 46, XX) ve sapınçları belirtildi. Meselâ mongolizme yolaçan trizomi 21 şöyle gösterilir: 47, XY + 21; Turner belirtisi: 45, X; Klinefelter belirtisi 47, XXY. Kromozom yapısındaki düzenlemeyi göstermek için kısa kol p ile, uzun kol q ile belirtilir. Meselâ 18 nu.lı kromozomda kısa kol yoksa şöyle yazılır: 46, XX. 18 q —. Buna karşılık kısa kolu çok uzun olan bir kromozom, meselâ, 46, XY, 16 p+ şeklinde gösterilir. Karışık kromozomlularda ise hücre topluluğu / işaretiyle ayrılır. Misal: 47, XXX/ 46, XX/45, X. (L)

KARYOZOM i. (fr. *caryozome*). Hücrebil. Bazı hayvan ve bitki türlerinin hücre çekirdeğindeki düzensiz kalınlamış kromatin ağı. (L)

KARYSTOS, (yunan kahramanı *Karistos*'un adından). Eskiçağda yunan şehri, Eğriboz'un güneyinde, Ohi dağının eteğindeydi; mermer ocaklarıyle tanınmıştı. Bugün *Karystos,* küçük bir yazlık yerdir. (L)

KARZ i. (ar. *ķarż*). *Esk.* Ödünç verme veya ödünç olarak alma. || Ödünç olarak alınan veya verilen şey, borç. || *Karz almak,* (para v.b.) ödünç almak. || *Karz etmek* (veya *vermek*), borç para vermek. || *Karz-ı hasen,* faizsiz olarak verilen borç para: *Bir iki defa vezir-i azam kendinden yirmişer otuzar yük akçe karz-i hasen namına isteyip ...* (Naima).

Foto. MEYDAN; Viollon, Holmes (LAROUSSE)

— Ed. *Karz-ı şiir,* şiiri ezberden okuma.

— Huk. Ödünç verenin, bir miktar para veya mislî eşyanın mülkiyetini ödünç alana geçirme ve ödünç alanın da söz konusu miktarı geri verme borcu altına girdikleri sözleşme (Borçlar kn. md. 306). Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. *Karz* sözleşmesinden söz edebilmek için, önce konunun bir miktar para veya mislî eşya olması gerekir. (Bk. EŞYA.) Karzın konusu mislî eşya olduğu zaman ödünç alan, aldığını aynen değil de aynı miktar ve nitelikte ödeme borcu altına girer.

Karz sözleşmesi ile ödünç veren belli bir miktar para veya mislî eşyanın mülkiyetini ödünç alana geçirme borcu altına girer. Yani karzın konusu olan şeyin sadece kullanma hakkı değil, mülkiyeti de karşı tarafa geçirilir. Çünkü karzın amacı, ödünç alana bir sermaye temin etmektir; bu da ancak mülkiyetin geçirilmesi ile temin edilir. Aynı şekilde, ödünç alanın aldığı şeyi (borcunu) aynen değil de aynı miktar ve nitelikte olanla ifa etmesi gereği de mülkiyetin geçmesini icap ettirir. Ödünç verenin. verdiği şeyin maliki olması gerekmez. Emin sıfatıyle zilyet olan kimseden iyi niyetle ödünç alan kimse de mülkiyeti kazanır. Hattâ, para ve hamiline yazılı senetlerde ödünç verenin emin sıfatıyle zilyet olması da aranmaz. Sadece ödünç alanın iyi niyetli olması gerekir. Ödünç alan ise karz sözleşmesiyle aldığını aynı miktar ve nitelikte geri verme borcu altına girer. Yani ödünç aldığını aynen değil de aynı miktar ve türden geri vermesi icabeder. Alınan aynı miktar ve türler iade edildi mi, alma anı ile geri verme anı arasındaki fiyat farkı göz önünde tutulmaz. Aynı şekilde kural olarak, para değerindeki düşmeler de ödünç alanın geri verme borcunu etkilemez.

Faiz karzın gerekli bir unsuru değildir. Bu ancak sözleşmede kararlaştırılırsa söz konusu olabilir. Kural bu olmakla birlikte, ticarî karzlarda faiz şartı olmasa da, ödünç alan faiz ödemek zorundadır (Borçlar kn. md. 307/II). Karzın bir taraf için ticarî iş niteliğinde olması, ticarî karzın varlığı için yeterlidir (Tic. kn. md. 27/II). Sözleşmede faiz kararlaştırılmış fakat miktarı gösterilmemişse, bu oran, aksine bir örf olmadıkça yüzde 5'tir (Borçlar kn. md. 72). Bu hüküm ticarî işletmelerde de geçerlidir: ticarî karzın alındığı yerde daha yüksek bir faiz âdet ise, o faiz ödenir (Tic. kn. md. 9/I). Aynı şekilde bir mislî eşyanın belirli bir kısmı faiz olarak kararlaştırılabilir. Bk. FAİZ.

Karz sözleşmesinin kurulmuş sayılması için, ödünç verilecek miktarın mülkiyetinin karşı tarafa geçirilmesi aranmaz. Sözleşmenin yapılmış olması yeterlidir. Karz sözleşmesi faiz kararlaştırılmışsa, tam iki taraflı sözleşme olur; aksi halde eksik iki taraflı sözleşmedir. Karz sözleşmesi kanun tarafından herhangi bir sıhhat şekline bağlanmış değildir. Ancak elli lirayı aşan karz sözleşmelerinin ispatı, Huk. Us. Muhakemeleri kn. md. 228'e göre yazılı olarak yapılmalıdır. Ödünç verecek kimseye kanunî müşavir tayin edilmişse, karz verebilmek için kanunî müşavirin rızası aranır (Med. kn. md. 379/5). Aynı şekilde, vesayet altındaki kişinin ödünç verebilmesi için, sulh hâkiminin izni şarttır (Med. kn. md. 405/4).

Karz sözleşmesinin konusu mislî eşya olduğu zaman, nefi ve hasarın ne zaman ödünç alana geçeceği oldukça tartışmalıdır. Bir fikre göre, burada mülkiyetin geçirilmesi borcunu doğuran bir sözleşme söz konusu olduğu için, Borçlar kn. md. 183'teki alım-satım kuralları uygulanır. İkinci fikir ise, karz sözleşmesinde nefi ve hasarın mülkiyetin geçmesi ile ödünç alana geçeceği yolundadır.

Karz sözleşmesinde ödünç verenin bazı borçları vardır: 1. ödüncün konusunu teslim borcu. Ödünç veren, ödüncün konusunu ya doğrudan doğruya veya dolayısıyle, ödünç alana geçirir. Ödüncün, karşı tarafa fiilen teslimi halinde, karz doğrudan doğruya ödenmiş olur. Buna karşılık ödünç veren, ödünç alanın talimatıyle, parayı, bir üçüncü kişiye (msl. ödünç alanın alacaklısına) verecek olursa, borç, dolayısıyle yerine getirilmiş olur. Aynı şekilde, ödünç verenin talimatıyle, bir üçüncü kişinin borcu yerine getirmesi halinde de yine dolayısıyle ifa söz konusu olur. Paraya ilişkin karzın ifa edileceği yer, aksine bir anlaşma olmadıkça, alacaklının yani ödünç alanın ikametgâhıdır. Ödünç verecek kimse, borcunu zamanında yerine getirmezse, temerrüt faizi öder (Borçlar kn. md. 103). Ödünç alanın acze düşmesi halinde, ödünç veren bu borcunu yerine getirmekten kaçınabilir (Borçlar kn. md. 310/1). Bunun için ödünç verenin, sadece ödünç alanın aciz haline düşmüş olduğunu ispat etmesi yeterlidir. İade alacağının veya faiz borcunun da tehlikeye düştüğünü ispat etmesi gerekli değildir. Ödemeden kaçınma şartı gerçekleşince, ödünç veren kesin olarak ödemeden kaçınabilir ve sözleşmeden geri dönebilir. Yoksa Borçlar kn. md. 82'deki gibi, teminat verilmesini isteyerek uygun bir sürenin geçmesini beklemesi gerekmez. Ödünç alanın aciz haline düşmüş sayılması için haczin semeresiz kalması veya hakkında kesin aciz vesikası alınması gerekli değildir. Duruma göre ödünç alanın aleyhine geçici aciz belgesi alınmış olması konkordato istenmiş olması, hakkında icra takibi yapılması veya senetlerinin protesto edilmesi gibi haller acze düşmüş sayılması için yeterlidir.

2. Zapta ve ayıba karşı tekeffül. Ödünç verilen bir mislî eşya ise, ödünç verenin, ayıp ve zapta karşı tekeffül borcu vardır. Ödünç alanın ise birinci borcu, ödünç verilen şeyi kabuldür. Bu borç ancak karzın faizli olmasında söz konusudur. Zira faizsiz karzda, ödünç alanı kabule zorlamada, ödünç verenin hukuken korunmağa lâyık bir çıkarı yoktur. Ödünç alanın, karzı kabulde temerrüdü, ödünç verene, borçlunun temerrüdü hükümlerine göre faiz ve tazminat isteme ve gereğinde sözleşmeyi feshetme imkânını verir.

Ödünç alanın ikinci borcu, ödünç alınanı mislen iade borcudur. Bu borcun doğabilmesi için, karz miktarının fiilen verilmiş olması gerekir. Ödünç alan, aldığı şeyi değil de, aldığına eşit miktar ve nitelikte olanı geri verecektir. Eğer ödünç alınan bir kıymetli evraksa, iade anında ödenecek şey, alınan senedin iade anında borsadaki kayıç fiyatıdır. Bunun aksine sözleşme yapılamaz (Borçlar kn. md. 311). Ayrıca ödünç alan, kararlaştırılmışsa faiz ödemeğe de mecburdur. Aksine bir sözleşme olmadıkça faiz yıllık olarak ödenir (Borçlar kn. md. 308/II).

Ödünç alanın son borcu ise, sözleşmenin yapılması için gerekli masrafları ödemektir. Karz sözleşmesi, genellikle ödünç alanın yararına olduğu için, şüphe halinde, sözleşmenin yapılmasına ilişkin masraflar ödünç alana yüklenir.

Karz sözleşmesini sona erdiren haller şunlardır: 1. sürenin dolması. Karz sözleşmesi, kararlaştırılmışsa, sürenin dolması ile sona erer ve iade borcu bu anda muacceleşir. Sürenin bir takvim günü olarak kararlaştırılması gerekli değildir; tayin edilebilir olması gerekli; 2. feshin ihbarı. Sözleşmenin, ödünç verenin ifayı istemesi ile derhal veya istemeden itibaren belirli bir sürenin geçmesi ile sona ereceği kararlaştırılabilir. İadenin istenmesi bir çeşit feshi ihbar niteliği taşır. Sözleşmede istem üzerine borcun ne zaman ödeneceğine ilişkin bir hüküm yoksa, iade borcunun ilk istemden itibaren altı hafta içinde yerine getirilmesi gerekir (Borçlar kn. md. 312); 3. ödünç alanın vadeden önce ifada bulunması. Ödünç faizli değilse, bir feshin ihbarı müddeti kararlaştırılmış olsa bile, ödünç alan borcunu bu vadeden önce yerine getirebilir ve bu suretle karz sözleşmesi ödeme ile sona ermiş olur. Buna karşılık karz faizliyse, ödünç alan kural olarak vadeden önce ifade bulunamaz. Ancak, gerçek ifa zamanına kadar olan faiz borcunu da yerine getirirse erken ifade bulunması mümkün olur. Aynı şekilde alacaklının aradaki faiz borcundan vaz geçmesi halinde de, faizli karz sözleşmesinde erken ifa söz konusu olabilir; 4. Zamanaşımı da, karz sözleşmesini sona erdiren sebeplerden biridir. Bu, sözleşmenin ve iade borcunun zamanaşımına uğraması olmak üzere iki şekilde ortaya çıkar. Ödünç verenin sözünü yerine getirmesinde veya ödünç alanın borcunu ödemede geç kalması halinde, karz sözleşmesi altı ay sonra zamanaşımına uğrar (Borçlar kn. md. 309). Görüldüğü gibi zamanaşımının başlangıcı ödünç alan veya verenin borcunun muacceliyet anı değil de, borçlarını yerine getirmede temerrüde düştükleri andır. Bu bir gerçek zamanaşımı süresidir ve zamanaşımının durması veya kesilmesine ilişkin hükümle uygulanır.

Ödünç alanın iade borcunda ise 10 yıllık zamanaşımı işler. Sürenin başlangıcı, sözleşmede iade için bir vade tayin edilmişse, vadenin dolduğu andır. Buna karşılık belli bir süre tayin edilmemişse, zamanaşımı ilk istemden itibaren işlemeğe başlar. Alacak bir gayrımenkul rehni ile teminat altına alınmış, iade borcu zamanaşımına uğramaz (Med. kn. md. 779). Buna karşılık iade borcu menkul rehni ile temin edilmişse yine zamanaşımına uğrar, fakat ödünç veren alacağını rehinden elde edebilir. (M)

KÂRZAR blş. i. (fars. *kār,* iş ve yer eki *-zâr*'dan *kārzār*). *Esk.* Kavga, savaş: *Hududa, harbe, o meydan-ı kârzâra kadar / Yorulmadan gidecekler* (Tevfik Fikret). || *Kârzâr-ı düşvâr,* zor savaş.

◆ **Kârzargâh** blş. i. *Esk.* Savaş meydanı. (M)

KAS i. (esk. türk. *kasmak*'tan *kas*). Anat. Tellerden oluşan ve kasılarak vücut hareketlerini sağlayan organ. (Bk. ANSİKL.) || *Kas deri siniri,* içinde hem kaslara giden hareket siniri, hem deriye giden duyu siniri bulunan sinir. || *Kas deri dışyan siniri,* uyluk sinirin uç dallarından biri. (Terzi kası ile uyluğun ön bölgesine sinir verir.) || *Kas deri içyan siniri,* uyluk sinirin başka bir dalı. (Taraksı kasa, uzun yaklaştırıcı kasa ve uyluğun üst-iç örteneklerine dağılır.) || *Kas sistemi,* vücut kaslarının tümü. || *Bacak kas deri siniri,* dizardı siyatik sinirinin bir dalı; baldırın dış yüzünden aşağıya iner, kamış kemiği uzun ve kısa kaslarına dallar verir. || *Baldır kasları,* bacak kasları. (Bk. ANSİKL.) || *Basit kaslar,* bir tek parça halinde bulunan ve bütün telleri aynı doğrultuda olan kaslar. || *Bileşik kaslar,* uçlarından biri bir kaç kirişe ayrılan veya ışınsal olan kaslar. || *Çizgili kaslar,* organları dıştan görünür şekilde hareket ettiren kaslar. || *Doğru kas,* insan vücudundaki birçok kasa verilen ad. (Bk. ANSİKL.) || *Düz kaslar,* iç organları meydana getiren ve yaşatkan görevleri sağlayan kaslar.

— Cerr. *Kas ameliyatı,* bir kası kısmen veya tamamen kesmeyi öngören cerrahî müdahale. || *Kas dikişi,* bir kası dikme ameliyatı. || *Kas plastiği,* bir kasın biçimini düzeltmek amacıyle yapılan ameliyat. || *Kol kas deri siniri,* kol sinirinin bir dalı (ikibaşlı kasın arkasından ilerler, kargaburun-kol kasına, ikibaşlı kasa ve kol ön kasına dal verir, dirsek hizasında iki duyu sinirine ayrılarak son bulur).

— Embriyol. *Kas oluşumu,* embriyonda ortadaki bazı elemanların farklılaşarak çizgili veya düz kaslara dönüşümünü sağlayan süreçlerin tümü.

— Fizyol. *Kas duyusu,* çıkış noktası kaslarla bunlara ekli organlarda (eklem, eklem bağları ve kirişler) bulunan içe dönük duyarlık: kasların ve bütün bu organların içinde merkezcil sinir elemanları, sinir kas iğleri ve Golgi sinir kiriş organları bulunur. (Bu duyarlık kasların kasılması sırasında harcanan güç, kol ve bacakların boşluktaki konumu hakkında bilgi verir ve hareketlerin düzenliliğinin sağlanmasında rol oynar.) || *Kas gücü,* kasın, sinir irkilmesiyle ilişkisiz olarak ağırlıklarla ölçülen kasılma gücü.

— Histol. *Kas dokusu.* Kasılgan tellerden oluşan ve birleşerek kasları meydana getiren doku. || *Kas taslağı,* mezodermin kas ipliği haline dönüşen elemanları. || *Kas plazması,* kas hücresinin içini dolduran ve çekirdeğin dışında kalan protoplazma. (*Eşanl.* MİYOPLAZMA-SARKOPLAZMA.) || *Kas teli,* kas hücrelerine telsi görünüm veren farklılaşmış kısımlar. (Çizgili kaslarda kas telleri, almaşık düzende koyulu açıklı disklerden meydana gelir.)

— Nörol. *Kas gerilimi tepkisi,* galvanik akımın sebep olduğu kas kasılmasının, akım kesildikten sonra da sürmesi.

— Patol. *Kas ağrısı,* kaslarda duyulan ağrı. (Bk. ANSİKL.) || *Kas iltihabı,* kaslarda yerleşen iltihap. (*Eşanl.* MİYOZİT.) [Bk. ANSİKL.] || *Kas ödemi,* bir şok veya lokal irkilme sebebiyle ortaya çıkan ve kasa yuvarlak bir biçim veren yüzeysel kasıntı. (Ti-

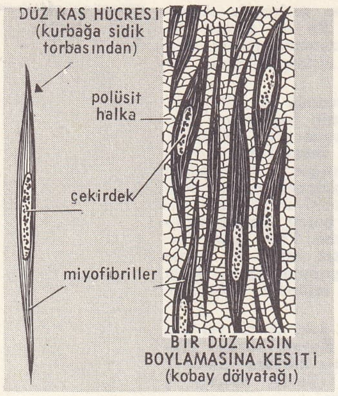

kas

fo başlangıcında, kaşeksili veremde ikibaşlı kasta görülür.) ‖ *Kas seyrimesi,* istemsiz ve düzensiz olarak kaslarda beliren kasılma. (Bk. ANSİKL.) ‖ *Kas uru,* kas dokusundan oluşan ur. (Bk. ANSİKL.) ‖ *Kas zayıflığı,* kaslarda, özellikle sinirlerini beyin sapından alan kaslarda aşırı yorulabilme ile belirlenen hastalık. (Bk. ANSİKL.) ‖ *Düz kas uru,* düz kas tellerinden oluşan zararsız veya habis ur. (Dölyatağında görülen bir kısım düz kas urları zararsız cinstendir; bunlara yemek borusunda, incebağırsakta, v.b. rastlanır.)

— Vet. *Kas seyrimesi.* Bk. ANSİKL. ‖ *Kuyruk kası ameliyatı.* Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Anat. *Kaslar,* demet halinde toplanmış kasılgan tellerden meydana gelir. Mikroskopla bakıldığında bunların iki çeşit olduğu görülür. *Düz kas teli,* uzun bir hücreden ibarettir; bu hücre, sarkoplazma denilen bir sitoplazma ile hücrenin eksenine paralel ince telciklerden oluşur. Hücrenin tek ve uzun bir çekirdeği vardır. Bu kasların çoğu, içi boş organ veya kanalların çeperlerinde tabakalar halinde bulunur. Bunlar yaşatkan sinir sistemine bağlı olarak istek dışında çalışır.

kasa (denizc.)

Çizgili kas çok çekirdekli hücre veya tellerden oluşur; yani bu hücrelerin çok sayıdaki çekirdekleri sarkolem denen kas hücresi zarının altında çevreye yakın bulunur. Sitoplazması düz kasınkine benzer, fakat telleri (miyofril) çizgilidir, yani art arda dizili, kimi koyu, kimi açık renkli ve birbirine bağlı, çapı kasılma sırasında değişen disklerden meydana gelir. Çizgili kaslar beyin-omurilik sinir sistemine, yani isteğe bağlı olarak çalışır. Telleri ya kirişlerle son bulan et demetleri halinde toplu (kol ve bacak kasları) veya aponevrozlarla son bulan yüzeyler halindedir (diyafram, karın çeperi).

Kalb kası, birbirleriyle ağ şeklinde birleşen çizgili tellerden meydana gelir. Hücrelerin çekirdeği merkezindedir; bu teller çok kolaylıkla boyanabilen ve merdivensi çizgiler adını taşıyan enlemesine çizgiler gösterir. Kaslarda yüzde 72 - 74 su, proteinler (miyozin, nüklein, fibrin), karbon hidratlar (glikojen, glikoz), yağlar ve maden tuzları bulunur.

Karmaşık kimyasal bir mekanizmaya dayanan *kas kasılması,* önceden parçalanıp glikoz haline geçen glikojenin enerjisini kullanır; bunun için fosfor türevlerine, bu arada adenozintrifosforik aside ihtiyaç gösterir. Kasılmanın artıkları arasında laktik asit, kreatin ve iç ortamı asitlendirmeğe yarayan kreatinin bulunur. Kaslar esnek ve kasılgandır. Normal halde sürekli, kısmî kasılmaları vardır, buna kas gerilimi (tonus) denir ve organlarla kol ve bacakların statik dengesini yerinde tutmağa yarar. Kasılma, sinir akımının etkisi altında olur. Bu akım sinirden kasa «hareket plağı» kısmından geçer. Tellerin kasılması «hep veya hiç» denilen bir kurala bağlı olarak meydana gelir; bir tel kasılırsa, bunu tümüyle yapar; bir kasın tüm gücü işi yapıcı tellerin sayısına bağlıdır.

● *Baldır kasları. Ön baldır kası,* kaval kemiğinin dış yüzünde bulunan uzun bir kastır. Bu kemiğin üst kısmından başlar, bilekteki köşeli kemikle ilk tarak kemiğine bağlanan bir kirişle sona erer. Bunun kasılması ayağı sırt tarafına doğru büker. *Arka baldır kası,* kaval ve kamış kemiklerinin arkasında, bunlara yapışık olarak bulunur. Sandalsı kemiğe bağlı bir kirişle sona erer. Yaklaştırıcı ve döndürücü olan bu kas ayağı içe doğru döndürür.

● *Doğru kas* adı, organizmanın on iki çift kasına verilir. Bunların beş tanesi boyunda bulunur: *Ön küçük doğru, ön büyük doğru, yan doğru, arka küçük doğru, arka büyük doğru* kaslar. İlk üçü *ön omur kasları*'dır, öteki ikisi ensede yer alır.

Doğru kasların dört tanesi de göz çukurundadır; göz yuvarının hareketini sağlar. Hepsi göz çukurunun tavanına yapışık olan Zinn kirişi adlı bir kirişten doğar. Adları: *üst doğru, alt doğru, iç doğru ve dış doğru kas*'tır. *Karın doğru kası,* çatı kemiğinden göğüs kemiğinin hançersi çıkıntısına ve 5., 6. ve 7. kaburga kıkırdaklarına uzanan yassı bir çift kastır. Bu kasın, sayıları 2 ile 5 arasında değişen yanlamasına kirişsi bağlantıları vardır. Her ikisi de, karın doğru kası kılıfı denilen aponevroz tabiatlı bir kılıf içinde bulunur. Bunlar orta çizgide, ak çizgi denilen kirişsi bir kısımla birbirinden ayrılır. Doğru kaslardan ikisi de uylukta bulunur: biri uyluk dörtbaşlısının en derin demeti olan *uyluk doğru kası,* ikincisi çatı kemiğinden, uyluğun iç kenarını yalayarak kaval kemiğinin içyüzüne kadar uzanan ve ince beyaz bir kas şeriti olan *doğru iç yan kas*'tır. Uç kirişi, «kaz ayağı»nın oluşumuna katılır; bacağın bükücü, uyluğun uzaklaştırıcı kasıdır.

— Patol. *Kas ağrıları* genel olabilir ve travmalardan ileri gelebilir (aşırı bir çabadan sonra duyulan et kesiklikleri), yahut kısa (grip) veya uzun süreli (polimiyozit, ilerleyici poliartritin yaygın şekli olan periarterit v.b.) genel bir hastalıktan doğabilir. Mevziî kas ağrısı çoğu zaman mevziî bir sebebe bağlı bir kas gerilimi yükselişini anlatır (lumbagodan, boyun tutulmasından gelen kas ağrıları). Bu durumlarda mekanik etkenler (masajlar), fizik tedaviler, ağrı kesiciler, kasılma çözücüler, sebebi ortadan kaldıran gerçek bir etki yaratmamakla beraber iyi sonuç verir.

● *Kas iltihapları* ya intanî sebeplere (tifo, tüberküloz, frengi) veya asalaklara (trişinoz, ekinokokoz, cüzam) bağlı olur. Bazen bir deri hastalığıyla beraber (dermatomiyozit) giden, bazen de iltihap oluşumunun çok yaygın olmasıyla belirlenen kas iltihaplarının sebebi henüz iyice bilinmemektedir.

● Vücudun değişik kısımlarında yer alan *kas seyrimeleri* çeşitli rahatsızlıklardan ileri gelir: Morvan kas korası, paramyoclonus multiplex, Hénoch-Bergeron elektrik korası. Economo letarjik ansefaliti sırasında da görülebilir.

● *Kas urları* iki çeşittir: birincisi düz kas tellerinden, ikincisi çizgili kas tellerinden oluşur. Birincisi daha sık görülür. Düz kasların bulunduğu bölgelerde, özellikle dölyatağında, prostatta yer alır. Bu urlar yavaş büyür; gelişimleri tehlikesizdir. Çizgili kas urları ise son derece seyrek görülür. Bunların habis şekilleri sarkom tarzında olanlardır.

● *Kas zayıflığı*'nın sebebi, kasılma sırasında, sinirle kasın birleştiği noktada (hareket plağı) kimyasal tepkimelerin düzeninin bozulmasıdır. Normal hallerde sinir uçlarının asetilkolini serbest bırakmasıyle kasılma olur; asetilkolin derhal kolinesteraz denen bir enzim ile zararsız hale getirilir; miyastenide, asetilkolinin etkisi yetersizdir. Bu durum, asetilkolin yapımında bir eksiklikten veya kolinesterazın çokluğundan değil, asetilkolin veya türevlerinin anormal etkimesindendir. Bu bozukluğun sebebi bilinmemektedir. Büyük ihtimalle suyuklarda bir düzensizlik vardır, fakat kaynağı belli değildir.

— Vet. *Kas seyrimesi,* hayvanda (özellikle köpekte), kore hastalığından daha sık görülür; uyku esnasında dahi sürekli bir ritimle devam eder. Seyrime genellikle çok çalışan kas bölgelerinde, özellikle bacaklarda ve başta (çiğneme kasları) olur. Seyrimelerin genellikle omurilikteki bir bozukluktan ileri geldiği kabul edilir, ama bozukluğun omuriliğin neresinde bulunduğu iyice bilinmemektedir. Köpekte, çoğu zaman, Carré hastalığının gelişimi sırasında veya bu hastalığın kalıntısı olarak görülür.

● *Kuyruk kası ameliyatı,* atın kuyruğuna, soylu atlarda olduğu gibi bir biçim ve görünüş vermek amacıyle yapılır. Bunun için kuyruğu aşağı çeken kaslar kesilir, böylece, artık yalnız kuyruk kaldırma kasları çalıştığı için kuyruk dik durur. Çoğu zaman mübalâğalı bir etki bıraktığı ve yerinde kalan yara izi kusur sayıldığı için kuyruk kası ameliyatı hemen hemen terkedilmiştir. (L)

KAS i. (ar. *ḳaṣṣ*). *Esk.* Anat. Göğüs.

◆ **Kassi** sıf. *Esk.* Göğüsle ilgili. (M)

KAS i. Bk. KASSİT.

KAS i. (fr. *casse*). Şarapçılık. Bazı şaraplarda görülen diyastatik veya kimyasal bozulma.

— ANSİKL. Şarapçılık. En önemli *kas*'lar, esmer kas, oksidazik kas ve madensel kas'tır.

Daha çok taze şaraplarda görülen *esmer kas,* kırmızı şarabın renginde, duruluğunda ve tadında bir bozulmayle ortaya çıkar. Beyaz şarapta renk koyulaşması, sonra kararma olur, şarap çok çökelek bırakır. Genellikle şarabın aktarılmasından sonra görülen bu olay, üzümlerde, özellikle çürük üzümlerde görülen ve havanın oksijenini şaraptaki kolayca oksitlenebilen maddelere, özellikle tanenlere tespit eden oksitleyici bir diyastaza bağlıdır (msl. üzümde külrengi çürüğü *Botrytis cinerea* yapar.)

Esmer kası önlemek ve ortadan kaldırmak için, oksitlenmeyi önleyici özelliği olan kükürt dioksit kullanılır. *Madensel kas*'ların en önemlileri demir kası ve bakır kasıdır. Şarapta her zaman, içindeki demirin birleşme değeri iki olan demir tuzları vardır. Şaraptaki bu demir tozu, üzümün yetiştirilmiş olduğu topraktan çok miktarda demir alması veya şarap deposunda demir malzeme kullanılması gibi sebeplerle yükselirse, havanın oksijeni, içindeki demirin birleşme değeri iki olan demir tuzlarını birleşme değeri üç olan demir tuzları durumuna getirir. İçindeki demirin birleşme değeri üç olan bu demir tuzları da ya fosforik asitle birleşir ve ortaya beyaz bir çökelek olan beyaz kas çıkar veya tanenle birleşir ve mavimsi, hattâ siyahımsı ve erimez bir bileşim verir (bu da *mavi kas* veya *siyah kas*'tır). Bu durumu düzeltmek için en iyi yol, bozulmuş olan şaraba asit sitrik eklemek veya bu şarabı çok ekşi, yani çok asitli bir şarapla karıştırdıktan sonra süzme veya durultma için kullanılan herhangi bir sunî durultma metoduna başvurmaktadır. Bazı beyaz şaraplarda, bakır kası esmer kasın tersine, havasız ortamda ve özellikle şişelenmiş şaraplarda görülür. (L)

KÂS, Harizm'in başkenti. Harizmî'ler sülâlesinden Curcaniye valisi Ebul Abbas Memun Bin Muhammed'in eline geçti (995), Bir süre sonra da siyasî önemini kaybetti. XIV. yy.da Kâs ve Hive yerli bir soyun Harizm'e hâkim olmasından önce Çağatay devletine bağlıydı. Kâs'ı 1372'de Timur aldı ve yıktı. XVII. yy.da Hive hanı Anuşa (1663-1687) kazdırmış olduğu Yarmış kanalının kıyısında, nehrin asıl kolunun batısında, yeni bir Kâs kurdurdu. Amuderya'nın doğusunda bulunan eski şehrin yıkıntılarının yeri, bugün İslâmiyetin ilk devirlerinde yaşadığı söylenen bir valinin mezarı dolayısıyle bulundu. Halen bir köy halinde olan Kâs'ta, yüz ev, on beş dükkân, bir okul ve iki cami vardır. (M)

KASA i. (ital. *cassa*'dan). Emniyet kilidi veya karışık açma düzeniyle donatılmış para ve değerli şeylerin konulup saklandığı çelik dolap: *Kasayı açıp parayı çıkardı.* ‖ Ticaret evlerinde para alınıp verilen yer. (Genellikle çekmeceli bir masa veya yazar kasa): *Parayı kasaya ödeyiniz.* ‖ Sandık: *Bir kasa portakal.* ‖ *Kasa hırsızı,* kasaları açıp içindekileri çalan soyguncu.

— Bank. *Kasa kolaylığı,* ticarî işletmelere, günlük ödemelerin karşılanması veya doğrudan doğruya bankaca yapılması için açılan borçlu cari hesapların niteliğini gösteren genel deyim.

— Bayınd. Dayanıklı fakat kazılmağa elverişli zeminde iskele yapısının temelini tahtadan yapılmış, dibi olmayan bir çeşit andıktır; dibe indirildikten sonra içine ta kırıkları doldurulur. Çoğu zaman üzerine su seviyesinin üstünde girintili çıkıntılı ve palamar bağlama organlarını taşıyan bir duvar örülür.)

Foto. N. Erkılıç (MEYDAN)

— Büro. *Yazar kasa*, ticarette tezgâhtarların ve kasadarların hesap işlerini kolaylaştırmağa, satış bedellerinin tahsilinden sonra hesabın doğru yapıldığına dair müşteriye kontrol imkânı vermeğe ve kasaya giren parayı muhafazaya yarayan makine. Bk. ANSİKL.

— Çiçekç. Soğuktan zarar gören küçük fidanların istenildiği zaman limonluklara taşınması için, genellikle tahta latalardan yapılmış dörtgen veya dikdörtgen biçiminde büyük sandık: *Portakal ağacı kasaları.*

— Dy. Bir vagonun şasiye bağlanmış üst bölümünü meydana getiren parçası. ‖ *Su kasası*, tankerin üst bölümünü meydana getiren ve lokomotifin beslenmesine gerekli suyu taşıyan saçtan yapılmış depo bölümü.

— Denizc. Bir halatın uç kısmını bedeni üzerine kıvırıp bağlamak veya halat dikişi yapmak suretiyle meydana getirilen göz. ‖ *Kasa çeliği*, iki halatı kasalarından birbirine geçirerek tutturmakta kullanılan kısa ve yuvarlak çubuk. ‖ *Kasa dikişi*, halatların uçlarına göz yapmakta kullanılan bir çeşit bağ. (Halatın kolları gerekli uzunlukta açılır, çatal biçiminde tutularak bedeni üzerine yatırılır. Her kol sıra ile ve aykırı olarak bedendeki bir kolur altından geçirilir ve her kolun karşısına gelen kolun bir üstünden, bir altından alınarak devam edilir.) ‖ *Kasanın içinden almak*, daha önce rıhtıma yanaşmış bir geminin önüne veya arkasına yanaşacak başka bir geminin, önceki geminin kullandığı babayı kullanması gerektiğinde, halatının kasasını bu geminin halatının kasası içinden aşağıdan yukarıya doğru alarak babanın başına geçirmek. (Bu suretle önce kalkan geminin halatını babadan kolaylıkla çıkarması sağlanmış olur.)

— Doğramc. *Pencere kasası*, pencereyi kapamağa yarayan ve cam takılan çerçeve. Bk. ANSİKL.

— İnş. Kapı ve pencere kaidesinin oturduğu çerçeve.

— Mad. oc. *Damar kasası*, bir cevher damarının tavan ile taban arasında kalan kısmı. (Boş kasa tavan ile taban arasında mineralleşme olmadığını, cevherli kasa ise iyi bir mineralleşme olduğunu gösterir.) ‖ *Yıkama kasası*, cevherin yıkanması sırasında yıkama sularıyle sürüklenen cevherin topladığı kısım. Bk. ANSİKL.

— Matbaac. Dizgi harflerini koymak için kullanılan göz göz tabla. ‖ *Kasa gözü*, matbaa kasasının bölümlerine verilen ad. ‖ *Hurufat kasası*. Bk. HURUFAT. ‖ Fazla harfler, çizgiler, çizgi aralıkları v.b.yi muhafazaya yarayan özel kasa. ‖ *Küçük kasa*, büyük kasanın iki büyük bölümünden her biri. (Küçük kasaya değişik harfler, cebir işaretleri v.b. konur.)

— Metalürji. *Semantasyon kasası*, yüzeysel bir semantasyon meydana getirmek üzere katı semantasyon malzemesiyle işlem görecek olan iş parçalarının konduğu, genellikle özel ateşe dayanıklı çelikten yapılmış maden kap. ‖ *Tavlama kasası*, tavlama işlemi sırasında oksitlenmeye karşı korunmak amacıyle (yüzeysel karbon giderme tehlikesi) iş parçalarının konduğu maden kap.

— Muhas. *Kasa avansı*, bir veya iki gün gibi kısa bir süre sonra ödenmesi gereken bir para yerine, hak sahibine ödeme gününden önce ödenen alacak. (Özellikle küçük ticarî işletmelerde görülür.) ‖ *Kasa dairesi*, banka ve büyük işletmelerde para, değerli madenler ve evrakın korunmasına mahsus kasaların bulunduğu bölüm. Bankalarda kiralık kasaların bulunduğu daire. ‖ *Kasa defteri*, kasaya giren ve çıkan paraların kaydedildiği defter; bu defterin borçlu tablosuna (sol sayfa) ödemeler, alacak tablosuna (sağ sayfa) gelirler kaydedilir. ‖ *Kasa fazlası*, bir tespit sırasında kasa defterine göre kasada olması gerekene oranla mevcudun fazlası. (Bu fazlalık muvakkat alacaklılar hesabına nakledilir; ancak açıklar bazen veznedarın kusurundan doğabilir.) ‖ *Kasa hesabı*, kasaya giren ve çıkan paraları ve mevcutları tespite yarayan hesap. ‖ *Kasa iskontosu*, işletmelerin günlük alımları karşılığında satıcılara ödeyecekleri tutarı, kendi işlerinin kolaylığı yönünden bir veya iki gün sonra ödemeyi usul olarak kabul etmeleri. ‖ *Kasa kontrol fişi*, ödeme fişi kesildikten sonra, bu fiş servis âmir veya kontrolörlerin imzasından geçerek kasaya gönderilirken, bir parçası belgenin üzerine yapıştırılan ve öteki parçası müşteriye verilen numaralı kontrol fişi. ‖ *Kasa mevcudu*, belirli bir tarihte veya herhangi bir vesile ile hesabın kapanışı, tanzimi veya devrinde kasada bulunan tutar. ‖ *Kasa ofisi*, nakdî ödeme veya tahsil için muhasebelerce kasaya gönderilen fişler. (Niteliklerine göre *kasa tediye* ve *kasa tahsil fişi* olarak ikiye ayrılır.) ‖ *Kasa sayım zaptı* (veya *kasa sayımı*), kasa sayımı sonucunu tespit etmek üzere tutulan zabıt. ‖ *Kasa sayımı*, aylık mizan, bilanço veya devir ve teslim gibi sebeplerle veya herhangi bir teftiş ve kontrol sebebiyle mevcudun tespiti için kasanın sayılması. ‖ *Kasa tazminatı*, sürekli para alma, verme ve bunun sonucunda tabiî olarak para kaçırma ihtimallerine karşı veznedarlara kanunen ödenen aylık veya yıllık tazminat. ‖ *Kasa tutması*, kasa mevcudunun kasa defteri kaydına uygun olması. ‖ *Kasa yevmiyesi*, günlük işlemlerin yevmiye veya günlük defterine geçirilmesinde kasa kayıtları esas alınarak diğer hesapları kasanın borcuna karşılık alacaklandırmak veya kasanın alacağına karşılık borçlandırmak şeklinde yazılan kayıt.

— Oto. Malzeme taşımak için karoseriye eklenen sandık. ‖ *Devrilir kasa*, bir şasinin bütün enini kaplayan ve elle veya motorla kumanda edilen zincir veya sonsuz vidalar yardımıyle kenarlarından biri kalkan, böylece içindeki bütün yükü boşaltan kasa. *Eşanl.* DAMPER.

— Oyun. Oyunu yönetme ve parayı toplama işini yapan kimse.

— Süs. santl. Bir ayna veya resmi çevreleyen yaldızlı tahta veya zamklı karton.

— Teknol. *Şifreli kasa*, şifreyi bilmeyenler için açılması imkânsız veya çok güç olan şifreli kilit takılmış kasa.

— ANSİKL. Büro. 1879'da icat edilen *yazar kasa* amerikalı James Ritty tarafından bulunmuştur. Yazar kasa, hesap makinelerinin en yaygınıdır: baskılı toplayıcı ve kasa çekmecesi bulunan bu kasa, perakende satış yapan dükkânların hemen hepsinde bulunur. Genellikle bir tezgâh üzerine yerleştirilen kasanın satıcıya bakan yönünde bir sıra diziler veya sürgüler bulunur. Bunlar yekûnu yapılacak paraların kaydına yarar; ayırma kumandaları ve kasa-çekmeceye, genellikle «yekûn» düğmesiyle kumanda edilir. Müşteri tarafından son yekûnu belirten ve alınan malların seri halinde tutarlarını belirten bir kâğıt çıkar.
Muhtelif modellerde yazar kasalar vardır. En basitleri iki yekûn yapanlardır: biri hesaplama ve her kalem satışın kaydı, diğeri günlük satışın dökümünü yapmak içindir; kayıt düzeni buna göre ayarlıdır. Çok gelişmiş modellerde satışların daha ayrıntılı gösterilmesi sağlanmıştır. Yekûn makineleri sayısı, 24, 32 ve 36 olabilir. Baskı düzenleri satıcıya ilk kuponu verir, ikinciyi satış dökümü ile birlikte alıcıya diğer alışları bildiren bantlar ile birlikte verir: bazı yazar kasalarda çarpma ve bölme işlemleri yapan tertibat da vardır, bunlar para vermeğe ve iskonto hesaplarını yapmağa yarar.
Bazı yazar kasalar kâğıt delici âletlere bağlanabilir. Bunun amacı muhasebe işletmesini ve satış istatistiğini çabuklaştırmaktır.

— Doğramc. *Pencere kasası*, bir yapıya dışarıdan ışık girmesini sağlayan boşlukları kapamak için kullanılır. Bu kasa açılıp kapanmalıdır; fakat kapalı haldeyken su ve hava geçirmemesi gerekir. Geleneksel olarak odundan yapılan kasalarla bugün madenî (demir, alüminyum) ve bazı hallerde de betondan yapılanlar rekabet halindedir. Pencere kasası yapımında meşe, köknar, entandrophragma ve niangon odunu kullanılır.
Birçok odun kasa türü vardır: en çok kullanılanları, *fransız kasası*, *venedik kasası* ve biri veya her ikisi düşey doğrultuda hareketli iki çerçeveden meydana gelen *giyotin kasa*'dır. (Bk. PENCERE.) *Fransız pencere kasası* başlıca iki parçadan meydana gelir: *sabit söğe* ve *açılır kanatlar*. Söğe, pencere boşluğunu duvara gömülmüş demir ayaklarla tespit edilen bir çerçevedir. *Alt* ve *üst kiriş* görevi yapan destek parçası kanatlar vardır. Pencere boşluğu çok yüksek olduğu hallerde ana kasanın üzerine küçük bir kasa daha eklenir; bu kasa ana kasadan *üst pervaz* ile ayrılır.

hurufat kasası (matbaac.)

Açılan çerçeveler şu parçalardan meydana gelir: **1.** *demirli* (veya *sabit*) *kanat* ve *bölme kanadı* olmak üzere iki kanat; **2.** *üst pervaz;* **3.** pencereden akan suların içeriye sızmasını önleyecek ve uzaklaştıracak biçimde *alt pervaz;* **4.** camların çok büyük boyutlu olmaması için konan ve *küçük bölmeler* denen bir veya birçok pervaz.

— Mad. oc. *Yıkama kasası*, su akıntısına dizi halinde yerleştirilmiş kesiti gitgide artan bir kaptır. Dibi koni ve piramit biçimindedir. Cevher, kasalardan geçiş sırasında büyüklük ve yoğunluk sırasına göre sınıflanır. Yıkama tablalarını beslemek, için cevher bu kasalardan çekilir. Günümüzde bu cihazlar yerine, aynı prensiple çalışan fakat daha gelişmiş olduğu için daha iyi sınıflandırma yapan ve daha az yer kaplayan *sulu ayırıcılar* kullanılmaktadır. (L)

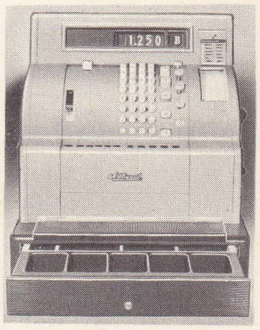

yazar kasa (büro.)

KASA i. (ar. *ḳaṣʿa*). *Esk.* Çanak, yemek kabı, kâse.

◆ **Kasalis** bls. sıf. Bk. KÂSELİS. (M)

KASAB i. (ar. *ḳaṣab*). *Esk.* Saplarının içi boş ve boğumlu ot, kamış. ‖ Keten. ‖ *Kasab-ül Hind*, hint kumaşı. ‖ *Kasab-ı Mısrî* Mısır'da dokunmuş keten. ‖ *Kasab-üs-sabak*, akranları arasında üstün gelen kimse: *Kasab-üs-sabak-i hâme yerine kâş / Olsa elinde nâ-yi çûbânî* (Fehim).

— Anat. *Esk.* Bronş, nefes borusu.

— Bot. *Esk. Kasab-üs-sükker*, şekerkamışı.

◆ **Kasabî** sıf. *Esk.* Kamışımsı. (M)

KASAB, Güney Arabistan'da, Vâdi Beyhan'da şehir. Etrafı koru gibi hurma ağaçlarıyle çevrilidir. 50'si yahudi mahallesinde kurulmuş 400 ev vardır. Çok verimli olan topraklarında çivit ve pamuk dışında buğday, arpa, kızıl darı, yaz darısı, hurma, üzüm ve sebze yetişir. Pamuk tarımı ve pamuklu kumaş sanayii ileri durumdadır. Şehirde bulunan yahudiler, bütün Güney Arabistan'da olduğu gibi bakır kap yapımı ile uğraşırlar. (M)

KASABA i. (ar. *ḳaṣaba*). İda. İlden küçük, bucaktan büyük idare merkezi ilçe için kullanılan deyim.

— Tar. Eskiden islâm dünyasında bir ül-

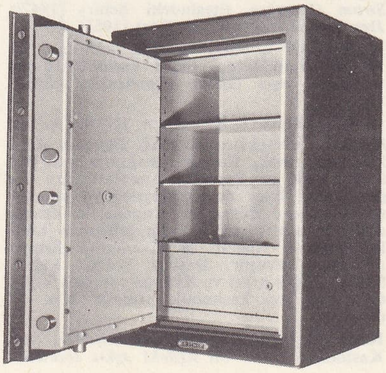

çelik kasa

Foto. LAROUSSE

kasap

kenin veya şehrin iç kısmına *kasaba* denilirdi. Bir reis ve askerlerinin oturduğu müstahkem kale, bu tür bir kalesi olan şehir, ve kazaların önemli yerleri için de bu kelime kullanıldı. Kuzef Afrika'da şehir savunmasının son hattı olan ve içinde valinin oturduğu içkaleye kasaba denir. Bazı şehirlerde kasaba, şehrin dışında ikinci bir şehir gibidir. Fas, Taza ve Rabat tarihinde asıl şehir ile kasaba arasında çatışmalara sık sık rastlanır. Fas'ta Şerifîler (XVI. yy.) ve özellikle Alevîler devrinde (XVII. yy.) «şerif»in şehir dışında şehri korumak için yaptırarak küçük garnizonların emrine verdiği ufak kalelere ve kabilelerin verdiği askerlere ayrılmış etrafı surlarla çevrili yerlere de kasaba dendi. Avrupalılar kelimenin kapsamını genişleterek şehir dışındaki önemli reislerin ikametgâhlarına, Atlas'taki müstahkem binalara ve arap mahallelerinin tümüne kasaba adını verdiler. (M)

KASABA i. (ar. *ķaṣaba*). *Esk.* Nefes borusu. ‖ *Azm-i kasaba,* baldır kemiği.

◆ **Kasabât** çoğl. i. *Esk.* Nefes boruları, bronşlar. ‖ *İltihab-ı kasabât,* akciğer borularında meydana gelen kızarma ve cerahat. (M)

KASABA. Bk. TURGUTLU.

KASABALI sıf. (*kasaba*'dan *kasaba-lı*). Kasaba halkından olan (kimse). [M]

KASACK (Hermann), alman yazarı (Potsdam 1896-Stuttgart 1966). Berlin ve Münih üniversitelerinde okudu, öncü dergilerde şiirler yayımladı. Berlin radyosunda spiker (1926-1933), Suhrkamp yayımları edebiyat danışmanı (1941-1949), Darmstadt Dil ve Edebiyat akademisi yöneticisi (1954-1963) oldu. Dram yazan ve denemeci de olan Kasack, daha çok anlatımcı bir şair olarak tanındı. *Echo* (Yankı) [1933] ve *Das ewige Dasein* (Sonsuz Varoluş) [1943] adlı şiir kitapları yayımladı. Romanlarında mahkûm bir dünyanın ahlâk anlayışını geliştirdi. Başlıca romanları: *Die Stadt hinter dem Strom* (Irmağın ötesindeki Şehir) [1947]; *Das Grosse Netz* (Büyük File) [1952]. (L)

KASADAR i. (*kasa* ve fars, *-dār*'dan *kasa-dār*). Bankalarda, ticarî kurumlarda para alma veya ödeme işlemleriyle görevli kimse.

◆ **Kasadarlık** i. Kasadarın yaptığı iş. (M)

KASAİ, portekizce **Cassai,** Ekvator Afrikası'nda ırmak, Kongo ırmağının kolu (sol kıyı); 1 940 m. Portekiz Angolası'ndan doğan Kasai, önce doğu-kuzeydoğuya yönelir, sonra güneye döner ve Angola ile Kongo arasında sınırı çizer. Aşağı çığırında batı-kuzeybatıya yönelir ve Kvamut'ta Kongo ırmağına kavuşur. Başlıca kolları Lulua, Sankuru (sağ kıyı) ve Kvango'dur (sol kıyı). Çığırının son kesiminde ırmağa *Kva* da denir. (L)

KASÂİD çoğl. i. (*ķaṣîde*'den *ķaṣāʾd*). *Esk.* Kasideler: *Nedir bu sizdeki aşk-ı teceddüd ü îcâd / Ne gördünüz gazeliyyattan, kasâidden?* (Tevfik Fikret). [M]

KASAİ ili, Kongo'da eski il, Kasai havzasının orta kısmını içine alırdı; bugün, aralarında *Güney Kasai* (merkezi *Bakvanga*) ve *Kasai birliği* (merkezi *Tşikapa*) bulunan, beş yeni ile bölünmüştür. İdare merkezi *Luluaburg* idi. İlin büyük elmas işletmelerinin toplandığı güney kısmında, ağustos 1960'ta, Katanga ile federal bir «Maden devleti» kuruldu. Başkenti Bakvanga, 26 ağustosta merkezî hükûmet birlikleri tarafından işgal edildi, fakat aşiretler arasındaki anlaşmazlık ülkeyi kana buladı. (L)

KASALAMA i. (*kasa* > *kasalamak*'tan *kasala-ma*). Bahçecilik. Bitkileri bir kasaya yerleştirme işi. (M)

KASAMA, Kuzey Rodezya'da (bugün Zambiya) şehir. (L)

KASAME i. (ar. *ķasem,* yemin'den *ķasā-me*). Esk. huk. Katili meçhul bir cinayetin olduğu yer halkından elli kişinin mahkemede yemin etmesi. (M)

KÂSÂN. Esk. coğ. Orta Asya'da, (Fergana bölgesi) şehir. Kervan yolu üzerinde bulunması sebebiyle uzun zaman önemini kaybetmedi. Halkı tüccar kolonilerinden meydana geliyordu. Buradaki hun kültürü M. S. 659 yılına kadar devam etti. Bu tarihten sonra göktürk kültürü göründü. Kâsân şehrinin bulunduğu Ulug Tepe'yi kazan arkeologlar şehrin alt katını Kuşanlara, orta katını Göktürklere üst katını da islâm türk devletlerine ait kültürler olarak kabul ettiler. Buluntular arasında Göktürklere ait, basık, iki kulplu seramik çanak ve güveçler, uzun boyunlu testiler vardır. (M)

KASAN i. ([?]) Esk. sil. Yayların baş tarafının bir karış kadar altına gelen ve balık sırtı görünümünde olan kısmına verilen ad. (M)

KASANBAŞI blş. i. Yaylarda, kasanla salın birleştiği noktaya verilen ad. (*Kasan gözü* de denir.) [M]

KASANDROS veya **KASSANDROS,** Makedonya kralı, Antipatros'un oğlu (354'e doğr.-öl. 297). Antipatros'un ölümünden sonra Makedonya'da naip Polysperkhon ile mücadele etti. Ptolemaios ve Antigonos ile birleşerek Polysperkhon'u Megalopolis'te yendi, bütün Yunanistan'ı zaptetti, Atina'yı Phaleron'lu Demetrios'un yönetimine bıraktı. Makedonya'ya döndükten sonra Büyük İskender'in annesi Olympias'ı öldürttü (315). İskender'in kardeşi Thessalonike ile evlenmiş ve tahtına göz dikmişti. Antigonos ve Demetrios Poliorketes'e karşı kendini savundu; Büyük İskender'in karısı Roksan ve oğlu Aleksandres Aigos'u öldürttükten sonra Lysimakhos, Ptolemaios ve Seleukos ile birleşti; Antigonos ve Demetrios'un İpsos'ta yenilgiye uğramasından sonra (301) Makedonya ve Yunanistan'ı elinde tuttu. (L)

KÂSÂNÎ (Ebu Bekr bin Mesud), arap fıkıh bilgini (öl. Halep 1191). Alâeddin Muhammed bin Ahmed'in öğrencisi. Bir süre selçuklu sarayında bulundu; öteki bilginlerle anlaşamadığından Halep'e Nureddin Mahmud bin Zengi'nin yanına gitti; Halaviye medresesine müderris oldu. Bu görevi sırasında mutezile mensuplarıyle sık sık tartışmalara girişti. Şafiî bilginlerinin sordukları soruları cevaplandırdı, onlara karşı hanefî mezhebinin görüşlerini savundu. En ünlü eseri, hocasının *Tuhfe* (Armağan) adlı fıkıh kitabına yazdığı yedi ciltlik *Kitab Bedai-üs-Sanaî fi Tertib-iş-Şeraî'*-dir (Şeriatın Tertibi Üstüne Sanat Güzellikleri). Bu eser hanefî fıkhına dair yazılmış eserlerin başında gelir. (M)

HASANİYE i. Tasav. Nakşıbendî tarikatından Ahrâriyenin bir kolu. (Kurucusu Mahdumı Azam diye tanınan Hacei Şemsüddin Ahmed el-Kasaniye'dir [öl. 1543].) [M]

KASAP i. (ar. *ķaṣb,* boğazlamak'tan *ķaṣ-ṣāb*). Sığır, dana, koyun, kuzu gibi eti yenen hayvanların kesim için ayrılmış olanlarını kesen kimse. ‖ Bu hayvanların etini perakende satan kimse: *Kasap etlerinin iyi olduğunu söyledi.* ‖ Kasap dükkânı: *Sokağın başında iki kasap birden açıldı.* ‖ *Mec.* Kan dökücü olan veya cana kıymaktan çekinmeyen kimse. ‖ *Kasap bıçağı,* kasabın et kesmek için kullandığı büyük bıçak. ‖ *Kasap çırağı* (veya *yamağı*), kasap dükkânında çalışan yardımcı. ‖ *Kasap dükkânı,* kasabın perakende et sattığı yer. ‖ *Kasap kancası,* etleri asmak için kullanılan madenden çengel. ‖ *Kasap satırı,* kasabın kemik parçalamak için kullandığı satır.

— ÇEŞ. DEY. *Kasap et derdinde, koyun can derdinde,* herkesin kendi çıkarını düşündüğünü belirtmek için kullanılır. ‖ *Kasap süngeri,* çok pis, kirli şeyler hakkında kullanılır. ‖ *Kasap süngeri ile silinmiş yüz,* yüzsüz, utanmaz kimseler için kullanılan söz. ‖ *İnsan kasabı,* acımaksızın insan öldüren kimse.

— Folk. *Kasap havası,* el ele tutuşarak oynanan bir halk oyunu.

— Mal. *Esk. Kasap akçesi,* İstanbul'daki meralara getirilen hayvanlar için alınan vergi. ‖ *Kasap başı,* hayvan vergisinin alınmasıyle ve kasapların idaresiyle sorumlu olan kimse.

— Tekst. *Kasap başı,* gerek kendi kendine ölen, gerekse kasaplık olarak kesilen hayvanların postlarından, kireçleme veya zırnıklama yoluyle elde edilen yün elyafı.

— Tıp. *Kasap merhemi,* siyah zift, kolofon reçinesi, sarı balmumu ve zeytinyağından yapılan merhem.

◆ **Kasabiye** i. *Esk.* Kasaba verilen hayvan kesme ücreti. (M)

Kasapbaşı veya **Kasaphalil mescidi,** İstanbul'da Mollagürani semtinde Kanunî Sultan Süleyman'ın kasap başısı Halil tarafından yaptırıldı (1547). 1915 Yılında tamamıyle yandı. (M)

Kasapdemirhan mescidi, İstanbul'da Zeyrek semtinde, Fatih Sultan Mehmed'in kasap başısı Demirhan tarafından yaptırıldı. 1900-1908 Yılları arasında onarıldı. Duvarları kâgir, çatısı ve mimberi ahşap, minaresi tuğladandır. Haziresinde Demirhan'ın 1454 tarihini taşıyan mezar taşı vardır. (M)

KASAPHANE blş. i. (*kasap* ve fars. *ḫāne*'-den *ķaṣap-ḫāne*). *Esk.* Kasabın et sattığı yer, kasap dükkânı. (M)

Kasapilyas camii, İstanbul'da Davutpaşa semtinde (Kocamustafapaşa ilçesi) fetih şehitlerinden kasap İlyas tarafından yaptırıldı. Duvarları kesme taştan ve mimberi ahşaptır. Haziresinde kasap İlyas'ın mezar taşı (1494 tarihli) vardır. (M)

Kasaplar mescidi veya **Merzifonlukaramustafapaşa mescidi,** İstanbul'da, Yedikule semtinde. XVII. yy.ın sonlarında yapıldı. Kare planlıdır. Duvarları ve minaresi taştan, çatısı ahşaptır. 1780 Yılında geniş onarım gördü. (M)

KASAPLIK i. (*kasap*'tan *kasap-lık*). Kasabın yaptığı iş. ‖ *Mec.* Kan dökücülük, hunharlık, canilik. ‖ Sıf. Kesilmeğe elverişli (hayvan). [M]

KASARA i. (ital. *cassaro* > *cassero*'dan). Denizc. Gemilerin baş ve kıç taraflarında üst güvertelerden yukarıda kalan güverteler.

Foto. Hürriyet arşivi (MEYDAN)

(Bunların gemilerin orta kısmında kalanları ile üst güvertenin baş ve kıç taraflarını birbirinden ayıranları vardır.) ‖ *Esk.* Yelken devri denizciliğinde, üst güvertede baş ve kıç taraftaki kamaralar. (Bk. ANSİKL.) ‖ ***Kasara altı***, gemilerin kasaraları altına rastlayan üst güverte aksamı. ‖ ***Kasara altı topu***, kadırgalarda, baş kasara altında sancak ve iskele taraflarına yerleştirilen toplara verilen ad. ‖ ***Kasara kamarası***, kasara altında bulunan kamaralar. ‖ ***Baş kasara***, gemilerin pruva payında, ana güverteden yüksek olarak yapılan güverte.

— ANSİKL. Denizc. *Esk.* *Kasara*'lar Ortaçağın kürekli gemilerinden ilham alınarak yapılmıştır. Düşman gemisi güvertesine üstten bakan, top ile donatılmış, gerçek bir kaleye benzediği için, bunlara şato da denirdi. Bir baş, bir de kıç şatosu vardı. Kasaraların ***baş kasara, orta kasara*** ve ***kıç kasara*** adı verilen bölümleri bulunuyordu. (M)

KASARLAMAK geçl. f. Bk. KASTARLAMAK.

KASAS çoğl. (ar. *ḳıṣṣa*'dan *ḳaṣaṣ*). *Esk.* Kıssalar, hikâyeler. ‖ Olaylar, olgular. ‖ ***Ahsen-ül-kasas***, kıssaların en güzeli (Kur'an'da anlatılan Yusuf kıssası için kullanılır). ‖ ***Kasas-ı enbiyâ***, peygamberler tarihi. Bk. KISAS.

— Hat. Bir yazı çeşidi. (M)

Kasas suresi, Kur'an'ın XXVIII. suresi; 88 ayettir. Mekke'de indirildi. Bazı ayetlerinin Hicret sırasında indirildiği söylenir. Bu surede müslümanlara bir ibret vermek amacıyle Musa peygamberin hayatı, Firavun ile aralarında geçen olaylar anlatılır ve Allah'tan başka Tanrı olmadığı, ondan başka bir şeyin yok olacağı bildirilir. (M)

KASATKİNA (Natalya), sovyet dansçısı ve koreografı (Moskova 1934). Bolşoy balesinde karakter dansçısıdır, kocası Vladimir Vasilyov ile (doğ. 1931) işbirliği yaparak 1962'de ilk koreografisi olan *Vanina Vanini* (Stendhal'den) balesini meydana getirdi. Karıkoca daha sonra *Kahramanlık Şiiri*'ni (1964) ve ***Bahar Âyini*** balesinin yeni bir düzenlemesini (1965) hazırladılar. (L)

KASATO i. (ital. *cassata*). İtalyan usulü kaymaklı dondurma. (L)

KASATURA i. (ital. *cacciatore*'den). Askerlerin belde taşıdıkları ve gerektiğinde tüfeğin namlusuna taktıkları düz ve kısa kılıç: ***Yandım çavuş yandım senin elinden / Çok sallanma kasatura fırlar belinden*** (Halk türküsü). ***Adamları tek tek bulacağız yüzbaşım. Tüfekleri, kasaturaları...*** (Kemal Tahir). [M]

KASAVELE i. (ital. k. [?]). Denizc. Gemilerde, yıkanan yelken, tente ve personel çamaşırlarının asılıp kurutulması için, genellikle baş direkten baş tarafa gerilen halat. ‖ ***Kasavele palangası***, gabya ve kontra serenlerini kaldırıp indirmekte kullanılan palanga. (Tam armalı yelkenli gemilerde yelken toplanacağı zaman gabya sereni abaşo gabya; kontra sereni, babafingo sereni üzerine indirilir. Yelkenleri sarıldıktan sonra, tekrar açmak üzere oldukları yerde bırakılır.) [M]

KASAVET i. (ar. *ḳasâvet*). *Halk dili.* Üzüntü, kaygı, tasa, kasvet: ***Sıklet-i bâr-ı kasâvet yine gitmez benden*** (Yenişehirli Avni). ‖ *Esk.* Sertlik, katılık. ‖ Katı yüreklilik, merhametsizlik, acımazlık. ‖ ***Kasavet çekmek***, üzülmek, tasalanmak: ***Eyy! Allah büyük ... Kasavet çekme Ahmed Efendi!*** (B. Felek). ‖ ***Kasavet etmek***, kuruntu etmek, endişelenmek: ***«Seyit efe» dedim «neye kasavet ediyon? Neyin var çok şükür Allah'a»*** (Sabahattin Ali).

◆ **Kasavetli** sıf. Tasalı, üzüntülü. (M)

KASAVETLENMEK geçz. f. (*kasavet*'ten *kasavet-le-n-mek*). Bir şeyi kendine üzüntü etmek, kederlenmek, üzülmek. (M)

KASAVUBU (Joseph), kongolu siyaset adamı (Mayombe 1917). Abako milliyetçi hareketine katıldı. 1955'te bu hareketin başına geçti. Dendale belediye başkanı oldu (aralık 1957). Kongo cumhuriyetinin bağımsızlığı meselesini Belçika ile görüşmek üzere Brüksel yuvarlak masa toplantısına katıldı. 1960'ta Kongo cumhurbaşkanı oldu. Hükûmet başkanı Lumumba ile anlaşamayınca, Birleşmiş Milletler'e ve onun «mavi miğferlileri»ne başvurdu. Eylül 1960'ta Lumumba'yı görevinden uzaklaştırarak yerine Senato başkanı İleo'yu getirdi. İleo'nun yerine 1961'de Adula, 1964'te Çombe, 1965'te Kimba geçtiler. Birçok bölünme teşebbüslerini önledi. 25 Kasım 1965'te iktidarı general Mobutu ele alınca Kasavubu çekildi. 29 Eylül 1966'da süresiz olarak senatör seçildi. (M)

KASBA i. (ar. *ḳaṣaba*'dan). Bir şehrin sarayı, başlıca yapısı. Aynı zamanda da bu şehrin yüksek ve müstahkem kısımları. ‖ Kuzey Afrika'da, bir hükümdarın hisarı ve sarayı. (L)

KASBA-TADLA, Fas'ta (Beni-Mellal ili) şehir, Tadla ovasında Umm ür-Rabia kıyısında; 11 700 nüf. XVIII. yy.dan kalma güzel kale. Umm ür-Rebia üzerinde, 38 000 hektarlık bir alanın sulanmasını sağlayan baraj. (L)

KASBİLİMİ bls. i. Anatominin kaslarla ilgili bölümü. (L)

KASCHAUER (Hans veya Jakob), avusturyalı heykelci (öl. 1463'ten önce). XV. yy. ortalarında Viyana'nın en önemli heykelcisiydi. Gotik geleneği sürdürmekle birlikte, ***Weicher stil***'in (yumuşak üslûp) inceliğine karşı çıktı. Amacı kutsal kişileri gerçekçi bir anlayışla yansıtmaktı. Bu sebeple, Leiden'li Nicolas Gerhaerts L. Luxberger ve Dürer'i büyük ölçüde etkileyen «mizaçlar teorisi» ile ilgilendi. Başlıca eserleri: ***Meryem ve İsa*** heykelinin bulunduğu Freising kilisesi sunağı (heykel bugün Münih'teki Bayerisches National museum'dadır); Viyana'da, Stephankirche'deki «Wiener Neustadt» sunağı; Wiener Neustadt şatosunda Georgskapelle'nin (1449-1460) «Wappenwand»ı (Soyluluk Armaları Tablosu). [M]

KASD i. Bk. KASIT.

KASDEN zf. Bk. KASTEN.

KASDOKU bls. i. Bk. DOKU.

KÂSE i. (fars. *kâse*). Cam, çini, toprak v.b.den yapılmış derince çanak: ***O gün biraz tarhana çorbasıyle bir kâse yoğurt yiyebildi*** (Sabahattin Ali). ‖ Bazı nesnelerin çukur olan kısmı. ‖ ***Ayaklı kâse***, yüksekçe bir altlığa oturtulmuş çanak. ‖ ***Kulplu kâse***, bir veya iki tarafında tutulacak sapı bulunan çanak. ‖ *Esk.* ***Kâse-i çeşm***, göz çukuru. ‖ ***Kâse-bend***, kâse ve benzeri şeyleri onaran. ‖ ***Kâse-ger***, kâseci, kâse yapan kimse. ‖ ***Kâse-sûz***, bulaşıkçı.

— Ağaç. Bazı meyve ağaçlarında gövde etrafında 4, 5, 6, 7, 8 taç dalının budanıp ortasının kâse şeklinde boş bırakılması.

— Anat. *Esk.* Baş kemiklerinin beyni kaplayan üst kısmı. ‖ ***Kâsei ser***, kafatası.

— Arkeol. ***Dilimli kâse***, bir şey dökmek için kullanılan, tek veya çift kulplu, kenarları dilimli kâse.

— Astron. *Esk.* ***Kâsei dervişan*** (***kâsei şikeste*** veya ***kâsei yetiman***), kuzey takımyıldızı.

— Çiçekç. Çiçeğin taç yapraklarının kâse şeklinde açılması: ***Bu lâlenin kâsesi fazla açılmış.***

— Gram. *Esk.* ***Sin, şin, sat, dat*** harflerinin çanağı.

— Hat. Hattatlıkta arap harflerinin alt taraflarındaki boşluklara verilen ad.

— Mus. Darbuka çeşidinden bir vurma âleti. (Daha çok Mısır ve Sudan'da kullanılmıştır. Arap musikisinde eskiden çok yaygındı.) [ML]

KÂSEBAZ bls. i. (fars. *kâse* ve *-bâz*, oynayan'dan). Temş. santl. *Esk.* Şenliklerde çini tabakları parmaklarının ucunda fırıl fırıl döndürerek dans eden oyuncu. (M)

KÂSELİS sıf. (fars. *kâse* ve *-lîs* yalayan'dan *kâse-lîs*). *Esk.* Yaranmak kaygısıyle kendinden üstün kimselere aşırı derecede yakınlık gösteren, yaltaklanan: ***«Kâselisler bunların yalnız sofralarına devam edenler değil, kendileri en büyük kâselislerdir»*** (Cenab Şahabeddin).

◆ **Kâselisân** çoğl. i. *Esk.* Dalkavuklar, çanak yalayıcılar.

◆ **Kâselisâne** zf. Dalkavukça. (M)

KASEM i. (ar. *ḳasem*). *Esk.* Ant, yemin: ***Lâzımsa eğer kasem Huda'ya ...*** (Recaizade Ekrem). ‖ ***Kasem etmek***, yemin etmek, ant içmek: ***Hiç yok yere Allah'a efendim kasem ettin*** (İznikli Hilmi). ‖ ***Kasem bi-l-lâh***, Tanrı adına olan yemin. ‖ ***Maal-kasem***, ant içerek, yemin ile.

— ANSİKL. *Kasem* eden kimse şeref sözü vermiş sayılır. İslâm memleketlerinde kasem, Allah'a karşı yerine getirilmesi zorunlu bir görev olarak kabul edilir ve ant içen sözünde durmazsa hem kendi ruhunu kötülemiş, hem de Allah'a karşı verdiği sözü yerine getirmemiş sayılır. Araplar, kutsal sayılan yerlerde adak da adayarak kurban keser ve kasem ederdi. Kasem yalnız Allah üzerine değil, peygamber, evliya, atalar veya kurban sahibi üzerine de edilirdi. Kasem eden kimse, bazı zorunlu sebeplerden dolayı bunu bozabilir. Bedevîler kurban keserek kasemden kurtulurlar. (M)

KASID sıf. (ar. *ḳaṣd*'dan *ḳâṣıd*). *Esk.* Kast eden, bir şey yapmayı aklına koymuş olan, tasarlayan. ‖ İ. Mektup veya haber götüren, ulak: ***Sen kasıd imişsin ey hamâme / Benden hem ilet nigâra nâme*** (Fuzuli). [M]

KASIK i. (esk. türk k.). Anat. Uyluğun üst kısmı ile karnın alt kısmı arasında kalan vücut parçası. (Bk. ANSİKL.) ‖ Uyluğun karın üzerine büküllme kıvrıntısı: ***Topuğundan, bileğinden, baldırından, dizkapağından ve kasığından itibaren kopmuş ayaklı, mavi gözlü, koşamamaktan doğan kinlerini tekrar tramvay ve otobüslerden alan çocuklar*** (S. F. Abasıyanık). ‖ ***Kasık altı bölgesi***, kasığın alt kısmı. ‖ ***Kasık kanalı***, karın çeperinde bulunan ve erkekte sperma kordonunun, kadında yuvarlak bağın geçtiği aralık. Bk. ANSİKL.

— DEY. ***Gülmekten kasıkları çatlamak***, katılarak gülmek, çok gülmek.

— Bot. ***Kasık otu***. Bk. KASIKOTU.

— Patol. ***Ksark çatlağı*** (veya ***yarığı***), kask bölgesinde meydana gelen şişkinlik, fıtık, kavlıç. ‖ ***Kasık fıtığı***. Bk. ANSİKL.

— Tedavi. ***Kasık bağı*** (veya ***bezi***), fıtığı içeride tutmak için kullanılan esnek bağ.

— Vet. ***Kasık çevresi***, beygirin vücudunda kalça ile karın arasındaki bölge. (Kasık çevresinde çeşitli rahatsızlıklar meydana gelir. Bunların en önemlisi ***kasık fıtığıdır. Bölme yarası*** diye adlandırılan ve hayvanın, bir bacağını ahır bölmesi üzerinden aşırarak kendini kurtarmak için debelenirken aldığı yara da kasık çevresindedir.

— Zool. ***Kasık biti***, kasık bölgesine yerleşen küçük kene.

— ANSİKL. Anat. ***Kasık***, karın ile uyluk arasında bir çukurluk oluşturur. Bu, kasık kıvrıntısıdır ve derindeki kasık kemeri hizasındadır; kasık kemeri, çatı kemiği ile kalça kemiği kanadının ön üst çıkıntısı arasında gerili, kuvvetli bir kiriştir, üzerine karnın büyük eğik kası yapışır ve bu seviyede kasık kanalını meydana getirir. Kasık kemeri ile kalça kemiği arasındaki boşluktan, dıştan içe doğru, ilio-psoas kas, kasık siniri, uyluk atardamarı, uyluk toplardamarı geçer; toplardamarın iç tarafında zayıf bir bölge bulunur; kasık fıtıklarının belirdiği yer burasıdır. Kasık bölgesinde bunlardan başka bir sürü lenfa düğümü bulunur.

● ***Kasık kanalı***. Kasık kıvrımının üzerinde bulunur; uzunluğu 4 mm'dir; karın çeperini eğri olarak geçer. Erkekte erbezi, kasık kanalından geçerek karın boşluğunda erbezi torbasına iner. Erbezi bu kanaldan inerken karın dölyolu kanalı denen bir karın zarı kıvrımını da beraberinde sürükler, sonra bu kanal körelir. Bazen bu kanalın körelmemesi doğuştan veya sonradan kasık fıtığına sebep olur.

— Patol. ***Kasık fıtığı***, bütün fıtıkların en sık görülenidir. Başlıca iki çeşidi vardır: 1. ***doğuştan kasık fıtığı***, kasık kanalından geçen bir karınzarı cebinin süregelmesinden ileri gelir (bundan ötürü, kanalın gidiş doğrultusuna uyarak ***dış eğri fıtık*** adını alır); 2. ***sonradan edinilen kasık fıtığı***, karın kaslarının yetersizliğinden ileri gelir. Karınzarı bu kaslar arasından dışarı fırlar (fıtık, incelen kaslar arasından arkadan öne doğru bir yol takip ettiği için ***düz fıtık*** adını alır.) [LM]

KASIKOTU bls. i. Bot. Karanfilgillerden, saz biçiminde ince sapları olan küçük ve güzel çiçekli bitki. (Kasık yaralanması halinde tedavi edici olarak kullanılır.) [M]

KASIL sıf. (*kas*'tan). *Yeni.* Kası olan veya kasla ilgili olan. *Esk.* Adalî. ‖ ***Kasıl sarsılma***, kaslarla ilgili titreşim.

— Psikol. ***Kasıl duyumlar***, kasların istemli kasılmasıyle meydana gelen ve hareketle-

KASAVUBU

Foto. LAROUSSE

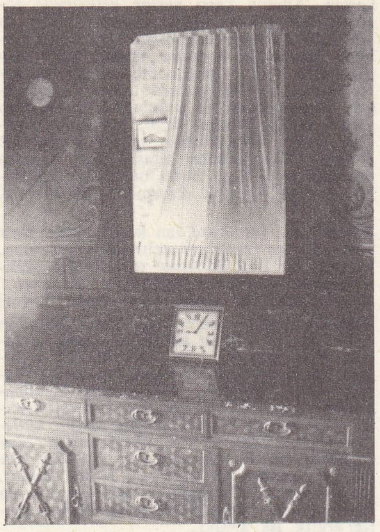

10 Kasım Atatürk'ün öldüğü odada dokuz'u beş gece duran saat Dolmabahçe sarayı, İstanbul

rin düzenlemesine yardımcı olan duyumlar. (M)

KASILGAN sıf. (*kasılmak*'tan *kasıl-gan*). Fizyol. Kasılabilir, kasılma özelliği olan: *Kasılgan doku.* (M)

KASILGANLIK i. (*kasılgan*'dan *kasılganlık*). Fizyol. Kasılgan olma hali, kasılabilme yeteneği: *Kas tellerinin kasılganlığı* ‖ Bir uyarmanın etkisi altında, canlı maddenin hacim değiştirmeden şekil değiştirebilme özelliği.

— ANSİKL. En tipik *kasılganlık* örneklerinden biri, herhangi bir irkilme karşısında, hacminde bir değişiklik olmadan yalancı ayaklarını içeri çekerek küre biçimine giren amibin durumudur.

Kasılganlık bütün canlı hücrelerin ortak özelliği olmakla beraber bazı hücrelerde bu özellik daha belirgindir: kasılganlık, kasların temel özelliğidir; kas, kasılmakla bir iş yapar. Kasılganlık damarlarda, özellikle kılcal damarlarda da vardır, bunlar, az veya çok kasılmalarıyle her bir organ için gereken kan akımını ve damar basıncını ayarlar. Akciğer dokusu da kasılgandır. (L)

KASILMA i. (*kasılmak*'tan *kasıl-ma*). Kasılmak eylemi, büzülme. *Esk.* Takallûs.

— Jeol. *Kasılma teorisi.* Bk. ANSİKL.

— Kadın-doğum. *Dölyatağı kasılması.* Bk. ANSİKL.

— Psikopatol. *Gövde kasılması*, gövdenin çoğu zaman öne doğru bükülmesi. Bk. ANSİKL.

— Tıp. Sinirsel veya ruhsal bir irkilmeye bağlı kas çekilmesi.

— ANSİKL. Jeol. *Kasılma teorisi.* Elie de Beaumont yerküre yarıçapının soğuma sebebiyle yavaş yavaş küçüldüğünü ve bu yüzden meydana gelen buruşma ile sıradağların oluştuğunu ileri sürmüştü (1829-1852). Gerçekte, yer yuvarlağı ısınmaktadır veya hiç değilse 699 milyon yıl önceki Cokambrium devrinde olduğundan daha soğuk değildir. Ayrıca yatık kıvrımların ve sürüklenimlerin meydana gelebilmesi için, kasılmadan çok daha üstün kuvvetlerin işe karışması gerekir.

— Kadın-doğum. *Dölyatağı kasılması*, gebelik sırasında meydana gelir, fakat ağrılı değildir. Ağrılı kasılmaların belirmesi *doğum olayı*'nın başladığına işarettir. Bu kasılmaların etkisi altında dölyatağı boynu açılır, dölüt ve eklentileri dışarı atılır. Dölyatağı kasılması aralıklı gelir, bütün dölyatağını kapsar, gittikçe sıklaşır ve artar, aynı zamanda sancılıdır.

— Psikopatol. *Gövde kasılması*, bir felç (paralizi) meydana getirse bile reflekslerde, kas geriliminde bozukluklar v.b. görülmez; bu türlü bozukluklar, ya beynin piramit bölgesinde veya hareket merkezlerinde meydana gelen değişmelerden doğan felçlerde görülür. Gövde kasılmasına, savaş nevrozlarında ve, histeriye benzer ikincil durumlarda da rastlanır. (L)

KASILMAK geçz. f. (*kasmak*'tan, *kas-ı-l-mak*). Kasmak işine konu olmak. ‖ Büzülmek. *Esk.* Takallûs etmek. ‖ *Mec.* Büyüklenmek, gururlanmak, kendini olduğundan büyük göstermek ve bunu davranışlarıyle belli etmek.

— DEY. *Konsolos köpeği gibi kasılmak*, yersiz gurura kapılmak. (LM)

KASIM i. (ar. *kasım*, bölen'den). Yılın on birinci ayı. *Esk.* Teşrinisani. İkinci teşrin. ‖ 8 Kasımda başlayan ve 6 mayısa kadar süren kış devresi. (Eskiler yılı *Hızır günleri* ve *Kasım günleri* olarak ikiye ayırırlardı. 6 Mayısta başlayan hıdrellez ile kasımın başlangıcı olan 8 kasım arasındaki günler hızırilyas'ın devamı sayılırdı. Hıdrellez ile kasım arasında 186, kasım ve hıdrellez arasında da 179 gün bulunuyordu.) ‖ *Kasım fırtınası*, her yıl kasım ayında esmeğe başlayan şiddetli rüzgâr.

— ANSİKL. Türkiye'de Hicrî takvimin yürürlükte olduğu dönemde bu ay teşrinisani diye anılırdı. Türkiye Büyük Millet meclisince 10 ocak 1945 tarihinde kabul edilen ve 15 ocak 1945'te yürürlüğe giren 4696 Sayılı kanunla teşrinisani adı *kasım* olarak değiştirildi.

— Tar. Kasım ayı içinde türk tarihi bakımından birçok önemli olay cereyan etti: 1834 (1 *Kasım*), Takvim-i Vekayi yayımlandı. — 1922 (1 *Kasım*), saltanat kaldırıldı. — 1928 (1 *Kasım*), latin harfleri kabul edildi. — 1676 (2 *Kasım*), Köprülü Fazıl Ahmed Paşa öldü. — 1532 (3 *Kasım*), Pirî Reis öldürüldü. — 1839 (3 *Kasım*), Tanzimat fermanı ilân edildi. — 1925 (3 *Kasım*), Şapka kanunu kabul edildi. — 1687 (8 *Kasım*), Kanunî Sultan Süleyman tahta çıktı. — 1938 (10 *Kasım*), Atatürk öldü. — 1938 (11 *Kasım*), İnönü cumhurbaşkanı seçildi. — 1914 (12 *Kasım*), Osmanlı devleti Birinci Dünya savaşına girdi. — 1918 (13 *Kasım*), İstanbul müttefik kuvvetlerince işgal edildi. — 1918 (14/15 *Kasım*), Alemdar vakası. — 1922 (17 *Kasım*), son osmanlı padişahı Vahidüddin Türkiye'yi terk etti. — 1601 (18 *Kasım*), Kanije savunması. — 1617 (20 *Kasım*), Ahmed I öldü. — 1922 (20 *Kasım*), Lozan konferansı görüşmelerine başlandı. — 1617 (22 *Kasım*), Mustafa I tahta çıktı. — 1534 (29 *Kasım*), Bağdat fethedildi. — 1846 (30 *Kasım*), Dede Efendi öldü. (M)

KASIM sıf. (ar. *kısmet*'ten *ķāsım*). *Esk.* Kısımlara ayıran, bölen, taksim eden. ‖ Erkek adı.

— Mat. Bölen. ‖ *Kasım-ı müşterek*, ortak bölen. ‖ *Kasım-ı müşterek-i âzam*, en büyük ortak bölen. (M)

KASIM (EL), Orta Arabistan'da bölge. Başlıca şehirleri Ortaçağ sonlarında kuruldu. Bölge arap kabilelerinin mücadele yeri idi. İslâmiyetin başlangıcında bölge halkı yalancı peygamber Museyleme'ye yardım etti; hilâfet mücadelesinde Ali'nin tarafını tuttu. XI. yy.da aslen el-Kasım'lı olan Dârim, Necd ile Yemen'in büyük bir kısmını ele geçirdi ve el-Kasım ile birleştirdi.

Ölümünden sonra bazı kabile reislerinin baskısı karşısında ülke parçalandı. Halk, Vahhabîlere karşı ayaklandı (1772). Emîr İbni Suud'un ölümünden sonra Mısırlılar er-Ras kalesini ele geçirdiler. 1818 Yılında Kasım, Mısır'a bağlı bir ülke oldu. Bir süre sonra büyük Mekke şerifinin himayesine girerek, İbni Suud'a vergi vermek zorunda kaldı. 1905'te Ahmed Feyzi Paşa tarafından alındı; 1906'da İbni Suud yönetimi altına girdi. 1913 Yılından beri İbni Suud krallığının bir vilâyetidir. (M)

KASIM (Abdülkerim), ıraklı devlet adamı (Bağdat 1914 - ay.y. 1963). Kasım Maksud'un oğlu. 1939'da Irak genelkurmayına girdi. 1941'de İngilizlere karşı Musul savunmasına katıldı. İsrail savaşında (1948) bir piyade taburuna kumanda etti. «Hür subaylar» adlı ihtilâlci hareketin başına geçerek 14 temmuz 1958'de Irak krallığını yıktı, cumhuriyeti ilân etti ve yeni rejimde bütün iktidarı ele geçirdi. Tarafsız bir dış siyaset uyguladı. Tarım reformunu gerçekleştirdi. Fakat komünistlerle olduğu kadar Nâsır taraftarlarına karşı da mücadele açtığından bazı muhaliflerin düşmanlığını çekti. 1961'de Kuveyt ile ilgili isteklerinin başarısızlığa uğraması, hükûmetinin kürt ayaklanmasını bastıramaması, muhalefet güçlerinden gelen baskının ağırlaşması, 9 şubat 1963'te yeni bir hükûmet darbesine yolaçtı. Arif ve «Hür subaylar» iktidara el koyarak Kasım ve arkadaşlarını idam ettiler. (L)

KASIMA sıf. (ar. *kısm*'dan, *ķāsıma*). *Esk.* Mat. İki terimi birbirinden ayıran. Bk. DİSKRİMİNANT. (M)

KASIM AĞA Koca, türk mimarı (Avlonya sancağı Arnavut Belgrad'ı ? - İstanbul 1659). Devşirme olarak İstanbul'a getirildi. Belirli kademeleri geçtikten sonra, hasbahçeye alındı. Mimarlığı muhtemelen Davud Ağadan öğrendi. Adı ilk defa, 1597 yılında Dikilitaş yakınındaki Validesultan hamamının onarımı sırasında duyuldu. Mimarbaşı Hasan Ağanın ölümü üzerine başmimarlığa getirildi (1622). 1639 Yılında Üsküdar sarayında Baltacılar koğuşunu onardı; bu saraya ayrıca küçük bir ahır yaptı. Altı ay süren bir çalışmadan sonra Topkapı sarayının en güzel kasırlarından biri olan Sepetçiler* köşkünü yeniden yaptı. 1598'de Mimar Davud Ağanın planı ile başlanan ve dört mimar tarafından tamamlanan Yenicami*'nin yapımına yardımcı oldu. Ayrıca memleketi Arnavut Belgradı'nda da bir çeşme yaptırdı (1644).

Yaşının ilerlediği yıllarda «Koca Mimar» adıyle anılan Kasım Ağa, mimarlık yeteneği ve çalışmalarından çok, o devirde saraydaki siyasî faaliyetleriyle ve vezirlere öğütler vermesiyle tanındı. Sultan İbrahim zamanında sadrazam Kara Mustafa Paşanın yakın dostluğunu kazandı. Kara Mustafa Paşanın nüfuzu azalmağa başladığı sırada rakiplerinden Kazasker Cinci* Hüseyin Efendinin de (Cinci Hoca) yakınlığını elde etti. Mustafa Paşa Sultan İbrahim'in bozuk yönetimi sırasında öldürülünce, paşanın yakınlarıyle birlikte Kasım Ağanın da malı mülkü alındı ve mimarbaşılıktan azledildi (1644); Gelibolu'ya sürüldü. Kısa bir süre sonra, sarayda nüfuzu artan Cinci Hocanın aracılığıyle İstanbul'a döndü (1645). Gene onun yardımıyle başmimarlığa getirildi. Sultan İbrahim'in tahttan indirilişinde devlet yönetimine karışan ocak ağaları arasına katıldı. Kul kethüdasının himayesini sağlayarak, damadı zurnazen Mustafa Ağayı önce Rumeli beylerbeyliğine, sonra da defterdarlığa getirtti. Kendisi de şeyhülislâm Bahaî Efendinin dostluğunu kazanarak ve ileri gelenlere hediyeler vererek, o sırada ölen valide sultan kethüdası Arslan Ağanın yerine geçmek istedi. Fakat Mehmed IV'ün annesi Kösem* Sultan, Kasım Ağayı bu göreve getirmedi. Kasım Ağa, Kösem Sultanın ölümünden sonra Turhan* Sultana intisap etti. Valide kethüdalığına getirildi (1651). Kethüdalığı sırasında kişi ve zümre çıkarları yerine, imparatorlukta sürmekte olan kargaşalığı giderecek tedbirleri Turhan Sultana gösterdi. Özellikle Köprülü Mehmed Paşayı ileri sürerek, yöneticilik ve askerlik alanındaki aksaklıkları ancak onun düzeltebileceğini anlatmağa çalıştı. Onun bu çalışması, koruyucusu Süleyman Ağanın ve sadaret mevkiinde bulunan kişilerin düşmanlığını çekti. İftiralar yüzünden Turhan Sultanın izni ile Valide kethüdalığından azledilerek Yedikule zindanındaki Kanlıkuyu'ya hapsedildi. Malına, mülküne elkondu (1652). Zindanda hastalanması üzerine Kıbrıs'a sürgün edildi. Bir süre sonra Turhan Sultanın aracılığıyle İstanbul'da oturmasına izin verildi. Köprülü Mehmed Paşanın sadarete getirilmesine ve böylece osmanlı tarihinde Köprülüler devrinin açılmasına sebep oldu (1656). Bu siyasî etkisi, Kasım Ağaya mimarlığından daha çok ün sağladı. (M)

KASIM BEY, Candaroğlu İsfendiyar Beyin oğlu (öl. Çankırı 1464'ten sonra). Babası ile arası açık olduğundan Osmanlılara sığındı. Eflak ve Macar seferlerinde yararlıklarda bulundu (1416). İsfendiyar Beyin, kardeşi Hızır'a Çankırı, Kalecik, Tosya'yı vermesi üzerine bu yerlerin kendine ait olduğunu ileri sürerek Çelebi Mehmed'den yardım istedi. Bu isteği barış yoluyle çözümlendi. İsfendiyar Bey, oğlunun dayandığı osmanlı kuvvetleri ile başedemeyeceği için Hızır'a verdiği şehirleri Kasım'a bırakmak zorunda kaldı. Osmanlılar, bu toprakları Çankırı ile birlikte küçük bir beylik şeklinde Kasım Beye verdiler (1416). Kasım Bey, Çelebi Mehmed'in

Foto. N. Erkılıç (MEYDAN)

ölümünden sonra babasının hücumuna uğradı. Çankırı dahil bütün topraklarını babasına bırakarak yeniden Osmanlılara sığındı. 1424'te Murad II, İsfendiyar Beyin üzerine yürüdüğü sırada ona yardım ederek eski topraklarına sahip oldu. Çelebi Mehmed'in kızı ile evlendi. İstanbul kuşatması sırasında, Mehmed II'nin (Fatih) emriyle şehre girerek imparatoru teslim almağa çalıştı. (M)

KASIM bin İSA (Ebu Dülef de denir), arap kumandanı (öl. Bağdat 841). Abbasî halifesi El-Emin'in, El-Memun'un kumandanı Tahir'in üzerine gönderdiği orduda bulundu. Ordunun kumandanı Ali bin İsa öldürülünce Hemedan'a çekildi. Halife El-Mutasım devrinde kendisini çekemeyen, El-Afşin tarafından öldürülmek istendi. Başkadı Ahmed bin Ebi Duad tarafından kurtarıldı. Halife Ali taraftarlarındandı. Bazı eserleri vardır. (M)

KASIM bin MAHMUD, türk yazarı (XV. yy.). Karahisarlıdır. Murad II (1420-1451) devrinde yaşadı. Necmeddin Daye'nin, Alâeddin Keykubat I adına yazdığı *Mirsad-ül-İbad* (Kulların Gökyüzünü Gözetlediği Yer) adlı eserini Türkçeye tercüme etti. (M)

KASIM bin SÜLEYMAN, türk bilgini (öl. Serez 1562). İstanbul'da ve Niğde'de öğrenim yaptı. Serez'de Selçuksultan medresesinde müderris oldu. *Şerh-i Vikaye el-Müsemma bi Tatbik* (Tatbik Adı Verilen Vikayenin Açıklanması); *Şerh-i Multeka* (Multekanın Açıklanması) adlı eserleri vardır. (M)

KASIM CANBOLAT, Selim II devri beylerinden (öl. 1572). Kilis ve Halep dolaylarından yerleşen türk ve kürt dürzî ailesinden. Sarayda hizmet gördü. Kıbrıs seferine katıldı. (M)

Kasımçavuş camii veya **Eski-Yeni cami,** İstanbul'da Eyüp semtinde. Kasım çavuş tarafından yaptırıldı (XVI. yy.). Duvarları kesme taştan yapılar caminin çatısı ahşaptır. Taştan olan minaresi caminin sağındadır. Mahmud I zamanı kasapbaşısı Ali Ağa, camiye bir mimber ilâve ettirdi. Keçecizade Fuad Paşa (1863) ve Vakıf idaresi (1948) tarafından onartıldı. (M)

KASIM ÇELEBİ, türk şehzadesi (öl. İstanbul 1417). Yıldırım Bayezid'in oğlu. Yıldırım'ın Ankara savaşından (1402) kaçan büyük şehzadesi Süleyman Çelebi, Bizanlılar ile yaptığı anlaşma sırasında küçük yaşta olan kardeşi Kasım Çelebiyi imparatora rehin verdi. Kasım Çelebi, bir söylentiye göre, vebadan ölünceye kadar İstanbul'da esir olarak kaldı. Fetihten sonra İmrahor camii adını alan kiliseye gömüldü. (M)

KASIM ÇELEBİ (veya BEY), osmanlı padişahı Orhan Gazi'nin oğlu (XIV. yy.). [M]

KASIM GURABÎ, türk hattatı (öl. 1624). Diyarbakırlı'dır. Müderrislik yaptı. Sultanahmet camiinin yazılarını yazdı. Pirinç tanesi üzerine yazı yazdığından *Gurabî* adını aldı. (M)

KASIM HAN, Kazak hanı (? 1443 - Saraycık 1520). Cengiz Hanın 12. göbek torunu Cenibek Hanın oğlu. Amca oğlu Burunduk Hanı bertaraf ederek Kazakların hepsini etrafında topladı. 200 000 Kişilik bir ordu kurdu, Çin'den Urallara kadar hükmünü yürüttü. 1510'da özbek hanı Muhammed Şeybâni Hanı yendi. Kazaklardaki adı Kas Dausti'dir. (L)

KASIM hanlığı, Oka nehri bölgesinde kurulan türk hanlığı (1445-1681). Adını, kurucusu Kasım bin Uluğ Muhammed'den alır. Kasım'ın babası Uluğ Muhammed Kazan hanlığını kurduğu zaman (1437), Altınordu hanı sıfatıyle Altınorduluları bir merkez etrafında toplamak istedi. Bunun için, islav beylikleri ile türk hanlıkları üstündeki hâkimiyetini tekrar kurması gerekiyordu. Ruslara karşı yaptığı ilk seferde Moskova kapılarına kadar dayandı (1439). Beş yıl sonra İkinci rusya seferinde de Rusları yenilgiye uğrattı ve Moskova beyi Vasiliy'i esir aldı. Vasiliy, Uluğ Muhammed ile yaptığı anlaşma sonunda serbest bırakıldı. Bu antlaşmanın önemli sonuçlarından biri Moskova beyliği sınırları içinde ayrı bir beylik kurularak, başına Uluğ Muhammed'in oğlu Kasım'ın getirilmesiydi (1445). Uluğ Muhammed'in ölümünden sonra tahta sırayle büyük oğlu Mahmud (1445-1461), sonra Mahmud'un oğlu Halil (1461-1467) geçti. Halil'in oğlu olmadığı için öldükten sonra yerine kardeşi İbrahim, han oldu (1467-1479). Bu sırada Kazan beyleri arasında anlaşmazlık çıktı ve İbrahim'e karşı Muhammed'in ikinci oğlu Kasım'ın tahta geçirilmesi fikri ortaya atıldı. Ruslar, Kasım hanlığı üzerindeki emellerini gerçekleştirmek amacıyle Kasım'a askerî yardımda bulundular. İbrahim'e karşı harekete geçen Kasım başarısızlığa uğradı.

Kazan'a yaptığı ve başarısızlıkla sonuçlanan bir seferden sonra ölen Kasım'ın (1468) yerine Danyal (1468-1486) geçti. Danyal, Novgorod seferine katıldı (1471 ve 1477); altınordu hanı Ahmed Hana karşı sefer açtı (1472). Ölümüyle Uluğ Mehmed soyu sona erdi.

Bundan sonra hanlığın başına Kırım hanı Gazi Giray'ın oğlu Nurdevlet (1486-1491), sonra oğlu Satılgan (1491-1506) geçti. Satılgan'dan sonra kardeşi Canay, Kasım hanı oldu (1506-1512). Canay'ın ölümüyle de Kasım hanlığındaki Kırım hanları soyu son buldu; Astırhan hanları soyu başladı. Astırhan hanı Bahtiyar Sultanın oğlu Şeyh Avliyar, 1512'de Rusya tarafından Kasım hanı tayin edildi. Ölümünden sonra yerine oğlu Şah Ali (1516-1614) geçti. Rusya ile dost olmak zorunda kalan Kazanlılar, Muhammed Emin Hanın ölümünden sonra Rusya ile vardıkları bir anlaşma sonucu Şah Ali'yi Kazan hanı, kardeşi Can Ali'yi de (1519-1532) Kasım hanı yaptılar. Çok geçmeden Kazanlılar Kırımlılar ile anlaşarak Şah Ali'yi Kazan tahtından indirdiler; Sahip Giray'ı han olarak tanıdılar. Sahip Giray'dan sonra gelen yeğeni Safa Giray Rusların baskısıyle Kazan'ı terketti. Bunun üzerine Kasım hanı Can Ali, Kazan hanı oldu. 1537-1546 Yılları arasında Şah Ali tekrar kasım hanlığında bulundu. 1546'da yeniden Kazan hanlığına getirildiyse de kısa bir süre kalabildi. Rusların Kazan'a karşı kazandıkları başarıdan sonra üçüncü defa (1551-1552) Kasım hanı oldu.

Şah Ali'den sonra Kasım hanlığına Sayın Bulat (1567-1573) tayin edildi. 1573'te Hıristiyanlığı kabul ederek *Semen* adını alınca tahttan indirildi. Bunun üzerine Kasım tahtına Ahmed Hanın torunlarından Mustafa Ali (1573-1600), onun ölümünden sonra da Uraz Muhammed (1600-1610) geçtiler. Rus hizmetine girmiş olan bu yeni Kasım hanı, Kırımlılara karşı rus sınırını korudu. Ölümünden sonra da Kasım hanlığı tahtı dört yıl boş kaldı.

Bundan sonra Kasım tahtına Sibirya hanı Ali'nin oğlu Arslan geçti. Rus valileri, onun zamanında Kasım hanlığının dış ülkelerle ilişkilerini kontrol etmeğe başladılar. Arslan'ın ölümünden sonra yerine, çok küçük yaşta oğlu Seyid Burhan geçti (1627-1679). Hıristiyanlığı kabul ederek *Vasiliy* adını aldı. 1656'da rus çarı ile birlikte Riga'da İsveçlilere karşı savaştı. Ölümünden sonra Kasım tahtına Arslan hanın karısı Fatıma Sultan Bike geçti (1679-1681); onun ölümünden sonra Kasım hanlığı son buldu. (M)

KASIM-I ENVÂR, iranlı şair ve yazar (Serah 1356-Hercird 1434). Azerbaycanlı bir ailedendir. Sadreddin Erdebilî, Sadreddin Ali Kirmanî gibi şeyhlerin yanında yetişti. Sonra Gilan'a gitti, oradan Horasan'a göçtü. Önce Nişabur, sonra Herat'a yerleşti. Şahruh'un bir hurûfî tarafından öldürülmesi üzerine Herat'tan kovuldu. Hercird'e yerleşti. Ölümüne kadar orada kaldı. Gazel, kaside, mesnevî ve rubaî türünde olan şiirlerini bir *Divan*'da topladı. *Enis-ül-Ârifin* (Arifler Yoldaşı), *Enis-ül-Âşıkin* (Âşıklar Yoldaşı) adlarında nesir ve şiirle karışık iki eseri daha vardır. (M)

KASIMİYE i. (tarikat kurucusu Seydi Ebul *Kasım* Gazi-üs-Selma'nın adından). Şazeliye tarikatının Reşidiye kollarından biri. (Yine kurucusunun adlarının birinden ötürü bu tarikata *Gaziye* de denilir.) [M]

KASIMLAR, Akdeniz bölgesinin Antalya bölümünde (Isparta ili, Sütçüler ilçesi) bucak, 6 230 nüf.; 9 köy. — *Bucak merkezi,* 1 221 nüf., ilçe merkezine 49 km uzaklıkta; yüksl. 1 100 m. (M)

KASIM MEHMED, türk bestecisi (öl. 1730 ?). Haphap Sakıylı adını taşıyan ve sakıyl usulünde yapılmış bir acem peşrevi kaldı. (M)

KASIMPAŞA, İstanbul'da Haliç'in kuzey yakasında büyük bir semt. Beyoğlu ilçesi içinde bucak. Semt, adını Kanunî Sultan Süleyman'ın vezirlerinden Güzelce Kasım Paşadan aldı. Padişahın emriyle semti imar etti, cami, medrese, imarethane ve hamam yaptırdı. Semte ilk Fatih Sultan Mehmed zamanında tersane yapıldı. Büyük tersane ise Kanunî Sultan Süleyman zamanında kuruldu; geçen yüzyılda da havuzlar yapıldı. Şimdi üzeri örtülmüş bir dere (Bahriye caddesi) etrafında yamaçlara doğru evler sıralanır. Kasımpaşa bucağının nüfusu 1965'te 60 873 idi ve burası 9 mahalleye ayrılıyordu. (M)

KASIM PAŞA, Rumeli beylerbeyi (öl. 1443). Saraydan yetişti. Önemli görevlerde bulundu. Murad II devrinde (1420-1457) haçlılarla yapılan savaşta Yanuş Hunyadi ve kuvvetlerini takip ederken Izladi geçidinde pusuya düşürülerek esir edildi. (M)

Kasımpaşa camii veya **Cezrikasımpaşa camii,** İstanbul'da Eyüp semtinde Zalmahmutpaşa caddesi üzerindedir. Kesme taştan ve tuğladandır. Tek kubbelidir. Bazı kaynaklar, caminin Mimar Ali'nin eseri olduğunu söyler. Son cemaat yeri üç kubbelidir. 1726 Tarihli çini pano Tekfur sarayı eserlerindendir ve cami içine onarımlar sırasında kondu. Şadırvanı, Hatice Sultan kethüdası Mehmed Efendi yaptırdı. (M)

Kasımpaşa camii, Camii Kebir veya **Güzelcekasımpaşa camii,** İstanbul'da, aynı adlı semtte, Güzelce Kasım Paşa tarafından Mimar Sinan'a yaptırıldı (1540). Kapının üzerindeki kitabede camiin 1721 senesinde yandığı yazılıdır. Yine aynı kitabeden yangından sonra Hekimoğlu Ali Paşanın kardeşi, Feyzullah Efendi tarafından onartıldığı anlaşılır. İkinci onarım 1867 ve 1891 yıllarında yapıldı. Kare planlı ve tek kubbelidir. İki minaresi vardır. Minareler tek şerefeli ve taştandır. Hünkâr mahfeli vardır. Caminin şadırvanı 1870 yılında Esma Hatun tarafından yaptırıldı. Yanındaki çeşme Feyzullah Efendinin hayratıdır. (M)

Kasımpaşa camii, Edirne, Kirişhane semtinde, Tunca nehri kıyısında. Fatih devrinde rumeli beylerbeyi olan Evliya Kasım tarafından yaptırıldı. Şadırvanı basamaklarla nehre iner. Bu basamakların birçoğu bugün su altındadır. Caminin boyutları 12×12'dir. Son cemaat yerinde bugün ahşap bir sundurma vardır. Kapı ve minare soldadır. Bu camide de Edirne geleneğine uyularak, giriş kenara itilmiştir. Sağda iki pencere ve ortalarında istalaktitli dış mihrap bulunur. Minare, ortaları kabartma üçgenli, bir küp üzerine oturur. Ufak kemerlerle bağlı sütunlar sırasından sonra gövdeye geçilir. Şerefeden yukarısı yenidir. Caminin altta sekiz, üstte altı ve kasnaklarda dört penceresi vardır. Kapı üzerindeki kitabe sülüs celîsi ile yazılmıştır.

Kasım Paşanın kabri caminin kuzeybatısında yer alır. Üstü rumî oymalı sivri kemerlidir, kitabesi vardır. Kenetlerle tutturulmuş olan ayak taşının dışında rumî yazılarla süslenmiştir. (M)

KASIM PAŞA Cerrah, Yanova beylerbeyliği ve Timişoara valiliğinde bulundu. 1665'te Budin valisi oldu. İmre Tököli, Yanova beylerbeyi iken Kasım Paşaya başvurdu. Erdel beyliği gibi Osmanlı devletine katılmayı ve Orta Macarlara karşı padişahla birlik olmayı istedi (1672). Fakat Kasım Paşa bu teklifi reddetti. (M)

Kasımpaşa cibâyeti, Bayezid II vakfına bağlı Kasımpaşa'daki vergi alanları. Kasımpaşa cibâyetinden başka, Galata çevresini kuşatan vakıflar için *Galata cibâyeti.* Beşiktaş ile Rumelifeneri arasındaki vakıflar için *Uskumru cibâyeti* kuruldu. Bk. CİBÂYET. (M)

Kasımpaşa Gençlik kulübü, türk spor kulübü, İstanbul'un Kasımpaşa semtinde *Kasımpaşa Altıntuğ* ile *Kasımpaşa Terbiyei Bedeniye* adlarını taşıyan kuruluşların birleşmesiyle Altıntuğ adı altında kuruldu (1921). Daha sonra *Kasımpaşa Spor kulübü,* 1942 yılında bir ara yeniden *Altıntuğ* adını aldı. Sonra da *Kasımpaşa Gençlik kulübü* oldu. Futbolun yanı sıra güreş dalında da faaliyet gösteren kulübün renkleri lacivert-beyazdır. Güreş dalında uzun yıllar

Abdülkerim KASIM

Foto. LAROUSSE

takım halinde İstanbul şampiyonluklarını kazandı; Mersinli Ahmet Kireççi, Gazanfer Bilge, Mehmet Oktav, Kenan Okay gibi tanınmış güreşçiler yetiştirdi. (M)

KASIM PAŞA Güzelce, türk kumandanı ve devlet adamı (öl. İstanbul 1552'den sonra). Bayezid II devrinde sarayda öğrenim gördü. Selim I'in Mısır seferinden sonra Hama valiliğine tayin edildi. Sayda ve Beyrut taraflarında isyan eden Bika emîri Haneşoğlunu ortadan kaldırdı. Kanunî Sultan Süleyman Rodos kuşatmasında (1522) Province burcuna yapılan saldırıları başarı ile yönetti. Kısa bir süre Mısır'da valilik yaptıktan sonra İstanbul'a döndü. İkinci defa Mısır valisi tayin edildi (1524). Buradaki karışıklıkları bastıramadığı için azledildi. Macaristan seferi sırasında İstanbul muhafızı oldu (1526). Rumeli beylerbeyi olarak Avusturya (1529), üçüncü vezir olarak Irakeyn seferine (1535) katıldı. Mora sancakbeyi tayin edilerek Venediklilerin elinde geçici olarak bulunan Anapoli şehrini kuşattı (1537). Üç ay süren kuşatma başarısız oldu. 1541'de Mora sancakbeyliğinden emekliye ayrıldı. (M)

KASIMPATI bls. i. Bot. Bileşikgillerden sonbaharda çiçek açan süs bitkisi. *Eşanl.* KRİZANTEM. Bk. ANSİKL.

— Eczc. *Kasımpatı çiçeği tozu* (*Chrysanthemum cinerotrioefolium*), nezleotu veya pirekapan adıyle bilinen ilâç. (Etkileyici maddesi piretrin veya piretron denilen iki ester'in karışımından meydana gelir.)

— ANSİKL. Bot. *Kasımpatı* deyince, genellikle, sonbaharda çiçek açmak üzere bahçelerde yetiştirilen bitki türleri anlaşılır. Kasımpatıları, dip kısmı odunsu çokyıllık iki bitkinin (*Chrysantemum indicum* ve *Chr. morofolium*) melezleştirilmesiyle elde edilerek bunlardan birçok yeni ırk türetilmiştir (yalın çiçekli patlar, kore patı, dağ patı, çağlayan patı, katmerli lâle patı, ponpon patı, katmerli şakayık patı v.b.). Bunlardan da melezleştirme ile binlerce şekil ve renkte çeşitler meydana gelmiştir.

Kasımpatılar, çelik veya sürgünle türetilir; çünkü tohumlarla aynı çeşidi vermez; bu yüzden ancak yenilikler araştırılacağı zaman tohumlardan yararlanılır. *Bahçe kasımpatı* (*Chr coronarium*) 1,5 m boyunda, yalın veya katmerli çiçeklo bir doğu patıdır; *karinalı kasımpatı* (*Chr. carinatum*), 0,40 m boyunda, sarı çiçekli, esmer göbekli biryıllık bitkidir; anayurdu Fas'tır. Kasımpatı cinsinden daha başka çiçekler de vardır: *papatya* (*Chr. frutescens*), anayurdu Kanarya adaları olan çokyıllık, beyaz ve sarı çiçekli bir bitkidir: *dalmaçya pirekapanı* (*Chr. Cinerarioefolium*), Balkanlarda yetişir, böcekleri öldürücü ilâç yapımında kullanılır. *Pirekapan*'ın (*Chr. yprethrum*) süs bitkisi olarak yetiştirilen birçok çeşidi vardır. (L)

KASIMSI sıf. (*kas*'tan *kas-ı-msı*). Kasa benzeyen, kas yapısında olan ve onun gibi kasılabilen: *Çanhayvanının ayakları kasımsı tabiattadır.* ‖ *Kasımsı tümör,* düz kas dokusundan yapılı ur. Bk. FİBROMİYOM. (L)

KASIM Tamburî, Hacı, türk bestecisi (?- 1600 ?). Zamanımıza yalnız Kantemiroğlu'nun yazdığı bir hüseynî hafif peşrevi (*Süleymanname*) kalmıştır. (M)

KASINÇ i. (*kasınmak*'tan, *kasın-ç*). *Yeni.* Kasların büzülmesinden doğan ağrılı kasınma. Bk. KRAMP. (M)

KASINMA i. (*kasınmak*'tan *kasın-ma*). Patol. Kas tellerinde bir bozukluk olmadığı halde bir veya birçok kasın istemsiz olarak ve uzun süre kasılı kalması. *Esk.* Teşennüç.

— ANSİKL. Patol. *Kasınma,* sinir merkezlerinden gelen kuvvetli bir uyartının sonucudur; fakat çevreden gelen uyartılar sonucunda da oluşabilir. Bu yüzden birçok hastalıklarda görülür: **1.** beyin ve omurilik hastalıkları, nevritler, sinir travmalarından ileri gelen bozukluklar; kora hastalığı, histeri; **2.** kas iltihaplanmaları veya daha alttaki organların iltihaplanması (karındaki kasınma) peritonitin başlıca belirtisidir; **3.** çıkıklar, kırıklar, yorgunluk, anî soğuk v.b. kasınmaların süresi sebebine göre değişir: bazen çok ıstırap verecek derecede zahmetlidir; çok uzun sürerse kasların yozlaşmasına ve çirkin bir biçimde ankiloza yolaçabilir. (L)

KASINMAK dönşl. f. (*kasmak*'tan, *kas-ı-nmak*). [Kaslar için] Kasılmak, kasılıp kalmak. (M)

KASINTI i. (*kasınmak*'tan *kasın-tı*). Kısaltmak için yapılan dikiş. ‖ — *Mec.* Gururlanma, büyüklük taslama. ‖ Sıf. Büyüklenen, gururlanan ve bunu davranışlarıyle belli eden.

◆ **Kasıntılı** sıf. [Nesneler için] Kasıntısı olan. ‖ *Mec.* Gururlu, kibirli: *Mehdi Beyin üstüne, birden, her zamanki kasıntılı hal gelivermişti* (Kemal Tahir). [M]

KASIR sıf. (ar. *ḳuṣūr*'dan *ḳāṣır*). *Esk.* Kısa, eksik. ‖ Kusurlu. ‖ *Kasır-ül-yed,* elinden iş gelmeyen, beceriksiz, âciz. ‖ *Kasır-ül-beyan,* bozuk bir ifade ile konuşan. ‖ *Kasiret-ül-tarf,* kocasından başka erkeğe bakmayan kadın: *Hur-i maksurat olur firdevs-i fikrinde hacil / Kasiret-üt-tarf eder bikr-i hayalimden hicap* (Yenişehirli Avni).

◆ **Kasırâne** zf. *Esk.* Beceriksizcesine, eksik olarak. (M)

KASIR veya **KASR** i. (ar. *ḳaṣr*). *Esk.* Saray, köşk: *Nedir o kasr-ı muallâ kenâr-ı deryada / Ki aks-i kubbesi olmuş nazîre-i gerdûn* (Nef'î). ‖ *Kasr-ı cennet,* cennet köşkü. ‖ *Kasr-ı hümâyun,* padişah köşkü. ‖ *Kasr-ı mîna,* gökyüzü, Dünya.

— Astron. *Kasrı düvazdeh derî,* on iki burç.

— ANSİKL. Mim. *Kasır* kelimesi genellikle Anadolu beylikleri ve Osmanlılar devrinde beylerin ve hükümdarların kırlık yerlerde yaptırdıkları saray ve köşkler için kullanılır. Anadolu'nun bağımsız olarak yönetilen bölgelerinde beylerin ve valilerin kendilerini çeşitli tehlikelerden korumak için yaptırdıkları, savunma tedbirleri alınmış binalara da kasır denirdi. Bunlar genellikle şehrin yüksek yerlerinde yapılmış hisarların içindeki iç kaleler niteliğindedir. Kırlarda kesme taştan yapılmış kalın duvarları, mazgal delikleri ve gözetleme kuleleriyle, aynı amaçla yapılmış olanları da vardır. Bu çeşit kasırlara örnek olarak, Kayseri yakınlarındaki *Haydarbey kasrı, Hızırilyas kasrı* ve Doğubayazıt'taki *İshakpaşa kasrı* (*sarayı*) gösterilebilir. Osmanlı padişahlarının yaptırdıkları kasırlar ise daha çok kırlardaki dinlenme köşkleri ve saraylar niteliğindedir. Çeşitli gezinti yerlerinde, sıcak mevsimleri geçirmek üzere ormanlarda ve su kıyılarında pek çok sayıda kasır yaptırılmıştır. Bunlar, kullanılma amaçları dolayısıyle, çok odalıdır; ayrıca zengin süsleme ve sanat eserleriyle donatılmıştır. İstanbul'da *Saadâbad kasrı, Göksu kasrı, Aynalıkavak kasrı; Tershane kasrı* bunların en iyi örnekleridir. Kasırların değişik bir örneği de *Yenicami*'ye bitişik olan ve Valide Sultan'ın ramazan aylarında ibadet etmek ve Kur'an dinlemek üzere caminin hünkâr mahfiline bir geçitle bağlı olarak yaptırdığı *Yenicami kasrı* vardır. Bunun benzerlerine başka hiç bir camide rastlanmamıştır. (M)

KASIRGA i. (esk. türk. *kasırku* > *kasurga*'dan). Meteorol. Rüzgâr hızının saatte 120 km'yi aştığı çok şiddetli fırtına. (Bk. BEAUFORT *ölçeği.*) ‖ *Mec.* Duyguların, tutkuların patlak verişi, büyük heyecan, şiddetli sarsıntı: *Ruhunda patlak veren kasırga.*

— DEY. *Kasırga gibi,* anîden ve şiddetle: *İçeriye kasırga gibi girdi.* (M)

KASIT veya **KAST** veya **KASD** i. (ar. *ḳaṣd*). Bir şey yaparken erişilmek istenen sonuç, amaç: *Beni göndermemiştin, Rabbim, destan yazmağa, / Görmekti kastın beni destanlar kahramanı* (F.N. Çamlıbel). ‖ Bir işe bilerek girişme: *Zaten seni görmek kasdıyle gelmiştim.* ‖ *Teşm. yol.* Öldürme, yaralama veya zarar vermek isteme, kötü niyet: *Canıma senin de mi kasdın var ki, yüreğime dilinle hançer sokuyorsun?* (N. Kemal). ‖ *Kast etmek.* Bk. KASTETMEK. ‖ *Su-i kasd.* Bk. SUİKAST.

— DEY. *Birine kastı olmak,* birine karşı kötü niyet beslemek, kötülük etmek.

— *Esk. Kasta makrun,* kasıtlı olarak kasten.

— Cz. huk. Failin bir suçu işlemek için harekete geçtiği zaman, bu hareketinin sonucunu kanunun suç saydığını bilmesi ve bu sonucu istemesi. Bk. ANSİKL.

— Özel huk. Hukuka aykırı sonuca yönelmiş irade. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Cz. huk. Ceza hukuku alanında suç failinin, gerçekleştirildiği veya gerçekleştirmeyi amaç edindiği sonuçtan sorumlu tutulabilmesi için, failde manevî unsur adı verilen, isnat kabiliyeti ve kusurluluk kavramlarının birleşmesinden meydana gelen bir unsurun da var olması zorunludur. *Kasıt* denince, kusurluluğun bir çeşidi anlaşılır. Türk Ceza kanunu, kasıtın bir tanımını vermemiştir. Ancak kanun, failde kasıtın mevcut olmaması halinde, onun sorumlu olmayacağını başka bir deyimle onun kusursuz olacağını belirtmiştir.

Gerek Türk Ceza kanunu gerek türk doktrini kasıtı failin, kanunun suç saydığı sonucu bilmesi ve istemesi ve bunun için bir harekette bulunması şeklinde tanımlamaktadır. Bu tanımdan çıkan sonuca göre failin, işlemek istediği suçu gerçekleştirirken, kasten hareket etmesi yeterlidir. Failde ayrıca belli bir saikle hareket etme hali aranmaz. Durumu bir örnekle açıklamak mümkündür. Parasız kaldığı için borcunu ödemeyen bir kimse, sırf borcunu ödeyebilmek için başka bir kimsenin malını çalarsa, hırsızlık suçu gerçekleşmiş olur. Yoksa failin borcunu ödeme saikiyle hareket etmesinin önemi yoktur. Kanun ancak bazı hallerde failin belli bir saikle hareket etmesi durumunda bunu, cezayı ağırlaştıran veya hafifleten bir sebep olarak göz önünde tutabilir. Meselâ adam öldürme suçunda, failin kan gütme saikiyle hareket etmesi, cezanın ağırlaştırılması sonucunu doğuran bir sebeptir. Diğer taraftan failde belli bir saikin aranması, failin suçu işlerken özel bir kasıtla hareket etmesi sonucunu doğurur. Failde, kanun tarafından aranan saik yoksa, failin kasten hareket ettiği sonucuna varılmaz. Bu şekilde açıklanan kastın çeşitleri şunlardır: *Genel kast, özel kast.*

Genel kast, bütün suçların işlenmesinde aranan kast çeşididir. *Özel kast* ise, kanunun belli bir saiki, suçun unsuru sayması halinde ortaya çıkan kast çeşididir. *Başlangıçtaki kast,* suçu icra hareketlerinin yapıldığı anda var olan kasttır. Böyle bir kastın varlığı, failin cezalandırılması için yeterlidir. Kastın sonradan ortadan kalkması, suçu ortadan kaldırmaz. Meselâ bir kimseyi zehirledikten, sonra zehirin öldürücü etkisini önlemek için, mağduru kusturan failin, fiili kasten işlediği kabul edilecektir.

Sonradan meydana gelen kast, fail bir harekete meşru olarak başladıktan sonra, sonradan eklenen şartlar, hareketini gayrimeşru duruma soktuğu halde bu hareketine devam etmesi ve sonuca yönelmesi durumunda var olan kast çeşididir. Sonradan meydana gelen kasta örnek olarak, bir malı kendinin sanarak alan kimsenin, sonradan bu malın kendisine ait olmadığını anlaması durumunda o malı elinde tutması gösterilebilir.

Kast konusunda, üzerinde durulması gereken son mesele, kastın nasıl tespit edileceği hususudur. Bu alanda bazı yazarlar bir kast karinesi kabul edilmesini teklif etmişler ve aksi sabit oluncaya kadar failin kasten hareket ettiğinin kabul edilmesi gerektiğini belirtmişlerdir. Buna karşı, kast karinesinin kabul edilemeyeceği, her unsurun ispatı nasıl yapılıyorsa, kastın da aynı şekilde tespiti ve ispatı yönüne gidilmesi gerektiği ileri sürülür. Failin kasten hareket edip etmediği veya kasten hareket etmişse hangi çeşit kastla hareket ettiğinin tespiti, genellikle yargılama sırasında güçlük doğurur. Hâkim, kastı tespit ederken, faille mağdurun geçmişteki ilişkilerini, suçun işlenme yerini, zamanını ve tarzını göz önüne almak ve buna göre kastı tespit etmek durumundadır. Hâkim bu tespiti yaparken, kesin bir sonuca varamazsa «şüpheden sanık yararlanır» kuralını uygulamalı ve failin yararına olan durumu kabul etmelidir.

— Özel huk. Bir kimse, hukuka aykırı sonucu istemekte ve kanunu bilerek çiğnemekteyse, *kasıt*'lı hareket etmiş olur. Meselâ bir kimsenin duvarını isteyerek yıkan veya başka bir kişiyi isteyerek yaralayan kimse kasten hareket etmiştir. *Kastın* varlığının kabulü için, hukuka aykırı sonucun istenmesi yeterlidir. Fiilin doğuracağı diğer sonuçların, meselâ zararın da istenmiş olması aranmaz. Kanun bir halde, kasdın aynı zamanda verilecek zarara yönelmiş olmasını aramıştır. Bu da ahlâka ay-

kırı bir fiil ile başkasına zarar verilmiş olması durumudur (Borçlar kn md. 41/II). Kural olarak, haksız fiil sorumluluğunun doğması için kast şart değildir. Kusurun herhangi bir deresi (hafif bir ihmal bile) yeter. İstisna olarak ahlâka aykırı bir fiil ile başkasına zarar verilmesi halinde, sorumluluğun doğumu için kast aranır. Bunun dışında, fazla kasden hareket etmesi sadece ödenecek tazminat miktarı üzerinde etkili olur.

● *İhtimalî kasıt.* İhtimalî kasıtta, hukuka aykırı sonuç, doğrudan doğruya istenmemekte, fakat zarar verici sonuç nazara alındığı için fiil yapılmaktadır. Meselâ bozuk frenli bir araba ile yola çıkan kimsenin hukuka aykırı sonuca doğrudan doğruya yönelmiş bir iradesi yoktur. Ancak o, bu şekilde yola çıkmakla, hukuka aykırı sonucu göze almış, bu ihtimali hesaplamış olduğu için, bu sonuca razı olmuştur.

● *Vasıtasız kasıt.* Bu halde irade, ihtimalî kasıttan farklı olarak doğrudan doğruya hukuka aykırı sonuca yönelmiştir. Meselâ başkasını öldürmek iradesi ile hareket eden kimsenin fiili, doğrudan doğruya yaralamağa yöneldiği için, kasdı vasıtasızdır.

◆ **Kasıtlı** sıf. Maksatlı, bir amaca dayanan, önceden tasarlanmış: *Evin yakılması kasıtlı değildir.*

◆ **Kasdî** sıf. *Esk.* Kasıtlı. (M)

KASÎ sıf. (ar. *ḳasvet*'ten *ḳāsī*). *Esk.* Duygusuz, hissiz. ‖ *Kalb-i kasî,* katı kalp, hissiz kalp. (M)

KASİ, Benares şehrinin eski adı; buddha'cılar şehre bugün de bu adı verir. (L)

KÂSİB i. (ar. *kesb,* kazanmak'tan *kāsib*). *Esk.* Geçimini sağlamak için çalışan, çalışıp kazanan. ‖ Ticaretle geçinen. ‖ *El-kâsibu habîbullah,* «çalışan Tanrı'nın sevgili kuludur». (M)

KASİÇİ blş. sıf. Anat. Bir kasın içinde bulunan: *Kasiçi damarlar.* ‖ Bir kasın içine yapılan: *Kasiçi iğne.* (L)

KASİD i. (*ḳaṣd*'den *ḳaṣid*). Esk. ed. Kaside. ‖ *Beyt-ül kasid,* kasidenin en güzel beyti. (M)

KÂSİD sıf. (ar. *kesād*'dan *kāsid*). *Esk.* Geçersiz, sürümsüz, aranmaz. (M)

KASİDE i. (ar. *ḳaṣd*'den *ḳaṣide*). Esk. ed. On beş ilâ yüz beyitten meydana gelen ve tek kafiye düzenine göre kurulan, genellikle büyüklere övgü niteliği taşıyan nazım. (Bk. ANSİKL.) ‖ Bu türde yazılmış şiir: *Bu devr içinde benim padişah-ı mülk-i sühan / Bana sunuldu kaside bana verildi gazel* (Baki). ‖ *Kaside-i sulhiye,* padişahın buyruğu ile savaştan barışa geçilmesi üzerine yazılan kaside. ‖ *Kaside-i sûriye,* düğün v.b. şenlikleri tasvir için yazılan kaside. ‖ *Kaside-i tebrikiye,* devlet ilerigelenlerinden birine, yeni görev alınması, mevkiinin yükseltilmesi v.b. değişiklikler dolayısıyle tebrik etmek amacıyle yazılan kaside. (Bu tür kasideler, bazen hangi amaçla yazılmışsa, onu bildiren adla anılırdı.) ‖ *Kaside-i tevdiye,* sevilen kimseden ayrılma dolayısıyle yazılan kaside. ‖ *Kaside-gû* (*kaside-serâ* veya *kaside-perdâz*), kaside yazan, söyleyen. ‖ *Kaside-perdâzî,* kaside yazıcılığı. ‖ *Kaside-serâyân* (veya *kaside-perdâzân*), kaside söyleyenler, yazanlar.

— ANSİKL. Esk. ed. *Kaside,* gazel biçiminde (aa, ba, ca...) ve aruz vezniyle yazılan bir nazım şeklidir. İlk beytine *matla,* son beytine *makta,* en güzel beytine *beytül kasid* denir. Tam bir kasidede *nesib* (veya *teşbib*), *tegazzül, girizgâh, medhiye, fahriye, tac* ve *dua* bölümleri bulunur. Nesib uzun bir gazeli andırır. Bu bölüm tabiat, belirli günler veya önemli olaylarla ilgili olabilir. Tegazzül, nesib'den sonra araya sıkıştırılan bir gazeldir, her kasidede bulunmaz. Girizgâh, övülecek kimsenin methe değer niteliklerini sayıp dökmek için gerekli bağlantıyı kurar. Bu bölümde yer alan beyitler, doğrudan doğruya medih değil, methe giriş için gerekli fırsatı hazırlayan aracı mısralardır. Girizgâhtan sonra methiye bölümüne geçilir. Bu bölümde kasidenin sunulduğu şahıs çoğunlukla mübalâğalı bir şekilde övülür. Fahriye bölümünde şair kendini över, sanat gücünü ve başarılarını ortaya koyar. Tac beyitte şair kendi adını veya mahlâsını anar. Dua, kasidenin son bölümüdür. Burada şair kendisi veya kaside yazdığı kimse için Allah'tan mutluluk, başarı, mevkiinde süreklilik diler.

Kasidelerin konularına göre *münacat, na't, medhiye, mersiye, hicviye* gibi çeşitleri vardır. Nesib bölümünün konusuna (*kasidei bahariye, kasidei ramazaniye* v.b.), kafiye harfine (*kasidei mimiye, kasidei tâiye* v.b.) göre adlandırılırlar. Bazı kasideler ise sunulduğu şahsın adıyle anılır (*Reşid Paşa kasidesi* gibi.)

Kaside türünü arap şairleri meydana getirdiler, sonradan iran, türk ve öteki islâm edebiyatlarında hızla yayıldı, benimsendi. İslâmlıktan önce de belli ölçüler içinde, belli amaçlarla yazılan, hükümdarlara, devlet büyüklerine sunulan kasideler vardı. Fakat bunların, islâm edebiyatında olduğu gibi kesinlik kazanmış biçimleri, ölçüleri, nitelikleri yoktu. Eski Mısırlılarda, Çinlilerde, Hintlilerde, İranlılarda özellikle ilâhî bir görev yaptığına inanılan hükümdarlara sunulan manzum övgüler yazılıyordu. İslâmlıktan önceki arap edebiyatının cahiliye çağı şairlerinde kasidecilik, aşiret reislerinin yaptıklarını, kabilelerin kahramanlıklarını anlatan bir nitelik taşırdı. Her şair, kendi kabilesini ötekilerden üstün görür, onun başkanını, ailenin ilerigelenlerini öven uzun şiirler yazar, bunları geleneksel toplantılarda, özellikle panayırlarda karşılıklı okurlardı. İslâm dininin doğuşundan sonra kaside söyleme sanatı ayrı bir nitelik kazandı. Emevî, abbasî, gazneli, samanî, selçuklu, fatımî, eyyubî saraylarında sultanları öven ve caize adı verilen bahşişle geçinen şairler vardı. Osmanlı devletinde de tutunan, benimsenen kaside yazma geleneği birçok şairin saray çevresinde toplanmasına yolaçtı. Bunlar edebiyat ve bilim dili olarak benimsenen arapça, farsça örneklerdeki kavramları işleyerek geliştirdiler. Araplarda başlayan kaside türünün en başarılı örneklerini iran şairleri verdi. Ferruhî, Ascedi, Hakanî, Enverî gibi birçok ünlü kaside şairi yetişti. Bunlar arasında özellikle Enverî büyük önem kazandı. Türk edebiyatında Ahmed Paşa, Necati, Baki, Nedim kasideler yazdılar; bu türün en güçlü şairi Nef'i oldu. Bugün kaside yalnız İran'da yazılıyor, öteki islâm edebiyatlarında tamamen bırakılmış bir durumdadır.

◆ **Kasideci** i. Kaside yazmayı kendisine iş edinmiş olan kimse. (M)

KASİN i. (fr. *cassine*). Eczc. Acıağaç'ın (*quassia*) acı lezzetli, billûrlu ana maddesi. (L)

KASİOS. Mit. Zeus'un Doğuda kullanılan bir lakabı. Ona Suriye'de Kasios dağında (bugün Cebel Akra), Antakya yakınlarında ve Mısır'da Peluse'un yanında aynı adı taşıyan bir başka tepede tapılırdı. Koreyra'da bir tapınağı vardı; Neron burada onun için bir ilâhi okumuştu. (L)

KÂSİR sıf. (ar. *kesr*'den *kāsir*). *Esk.* Kıran, parçalayan, bozan, kırıcı, bozucu: *Mani-i terakki ve kâsir-i hukuk olarak göstermek...* (Cenab Şahabeddin). ‖ *Kâsir-ül-esnâm,* «put kırıcı, putları kıran» anlamında İbrahim peygamberin unvanı.

— Bot. *Esk. Kâsir-ül-hacer,* kaya koruğu veya dam koruğu denen ve ılık iklimlerde yetişen bitki. (M)

KASİR veya **KASİRE** sıf. (ar. *ḳaṣr*'dan *ḳaṣir*). *Esk.* Kısa. ‖ *Kasîr-ul-akl,* düşünme yeteneği gelişmemiş, aklı kısa. ‖ *Kasîr-ul-basar,* uzağı iyi göremeyen. (*Eşanl.* MİYOP.) ‖ *Kasîr-ul-himme,* gayretsiz, çabasız. ‖ *Kasîr-ul-inan,* boynu kısa at. Pinti, hasis kimse. ‖ *Kasîr-ul-kame,* kısa boylu. ‖ *Kasîr-un-neseb,* babası kötü ün kazanmış olduğu için soyunu saymaktan çekinen. ‖ *Kasîr-ur-re's,* («kısa kafalı») brakisefal. ‖ *Seyl-i kasîr,* düz yerlerden çıkan akarsu.

◆ **Kasirâne** zf. *Esk.* Alçak gönüllülükle. (M)

KASİS i. (fr. *cassis*). Bayınd. Bir inişle bir rampanın arakesitinde, suyun akması için yola dik doğrultuda açılan ark. ‖ *Teşm. yol.* Karayolunda bulunan çukurlar ve bozukluklar. (L)

KASİT i. (fr. *kassite*). Leng. M.Ö. XVI. yy.-dan X. yy.a kadar Zagros'ta konuşulan eski dil (L)

KASİTERİT i. (yun. *kassiteros,* kalay'dan fr. *cassiterite*). Miner. Tabiî kalay oksidi.
— ANSİKL. Formülü SnO_2 olan *kasiterit,* kuadratik sistemde billûrlaşır. Kızıl veya koyu kahverengidir. Hemen hemen işletilen tek kalay cevheridir. Birçok kayanın bileşiminde inklüzyon halinde ve damarların tabanında bulunur. Bu yataklar hersinyen yaşındadır. Çok sert olan cevher alüvyonca zengin oluşumlar halinde derişir; eskiden işletilen yataklar bu şekilde oluşmuştur. Çok değerli bir cevher olduğu için kasiterit, Malezya ve İndonezya'daki (Bangka ve Billiton adaları) fakir alüvyonlar içinden (yüzde 5 kadar kalay) ve yüzde 2 kalay çıkarılan damarlar ile hazne kayalardan üretilir (Çin [Yun-nan], Bolivya, Kornuvay). Mekanik metotlarla cevher yüzde 65-70 kadar zenginleştirilerek, bileşimindeki demir oksit sebebiyle çukulata renginde olan ve *kara kalay* denilen bir toz elde edilir. Sülfürler kavrularak sülfatlara dönüştürülür. Yıkanarak daha hafif olan kuvars ayrılır. Pek değerli olan ve saf kalay elde edilmesini engelleyen volfram elle ayıklanır. Geride yalnız, indirgenerek kalay elde edilen kalay cevheri kalır. (L)

KASİYER i. (ital. *cassiere*'den). Kasada oturarak para alan kimse. (M)

KASİYON, Guta'nın kuzeybatısında kutsal dağ; yüksl. 1 200 m. Kayalık ve çıplak olan Kasiyûn dağı, Barada ve Halbun vâdileri arasındadır. Eski zamanda, Peygamberin göğe çıkıp indiği yer olarak önem kazanmıştır. Söylentilere göre Kabil, Habil'i bu dağ'da öldürmüştür. Bu dağın yamaçlarında bazı peygamber ve evliya gömülüdür. (M)

KASKA i. (ital. k.). Denizc. Germe, gergin tutma. ‖ *Kaska etmek,* germek. (M)

KASKAD i. (fr. *cascade*). Nükl. Çok yüksek enerjili kozmik ışınların geçişi yüzünden gittikçe artan bir şekilde meydana gelen parçacık yörüngelerinin demeti. Bk. DEMET. (L)

KASKADLI sıf. (*kaskad*'dan *kaskad-lı*). Elektr. *Kaskadlı konvertisör,* bir indükleme motoruyle bir komütatörün, motor rotorunun indükleme akımı komütatör indüvisini doğrudan doğruya besleyecek şekilde aynı mil üzerinde birleşimi. ‖ *Kaskadlı montaj,* pil veya kondansörlerin seri halinde montajı. (İki alternatif akım motoru veya iki transformator grubunun kaskadlı montajı, birincinin sögonder akımı diğerinin primer devresini beslediği zaman yapılır. Bu tür montaj trifaze akım motorlarının hızını değiştirmeğe elverişlidir.) [L]

KASKAD sıradağları. Bk. CASCADE SIRADAĞLARI.

KASKALYO i. (portekizce *cascalho,* çakıl'dan). Miner. İçinde brezilya elması bulunan, demirli yapıştırıcı madde. (L)

KASKAN (Selçuk), türk skeç yazarı (İstanbul 1918). Galatasaray lisesini bitirdi (1938). Güzel Sanatlar akademisinde bir süre okudu. 1949'dan itibaren İstanbul radyosunda «On beş günde bir» adlı program için skeçler yazmağa başladı. *Uğurlugil Ailesi* adlı reklâm programı dizisiyle tanındı. *Dolap Beygiri, Alamanyadan Bir Yar Gelir Bizlere* adlı oyunları Şehir ve Dormen tiyatrolarında oynandı. Bazı gazetelerde (*Dünya, Akşam, Vatan*) fıkra ve pazar sohpetleri yazdı. Şarkıcılık yaptı. (M)

KASKET i. (fr. *casquette*). Deri, kumaş veya muşambadan yapılmış, oldukça yassı, önü siperli erkek başlığı: *Kafasında bir kasket, ayaklarında tık tık öten kundura da olabilir* (S. F. Abasıyanık). ‖ *Kasket siperi,* kasketin önüne takılan ve gözü güneşten korumağa yarayan, hilâl biçimindeki çıkıntılı kısım.

◆ **Kasketli** sıf. Başında kasket bulunan, kasket giymiş olan: *Kasketli adam.* ‖ *Teşm. yol.* Köylü. (M)

KASKETÇİ i. (*kasket*'ten, *kasket-çi*). Kasket yapan veya satan kimse. (M)

KASKO i. (ital. *casco*). Huk. Taşıma araçlarının uğrayacakları kazadan doğacak zararların karşılanması için kurulan sigorta. (Taşıma araçları ile taşınan mal ve şahıs sigortalarından sadece aracın uğrayacağı zararı karşılaması ile ayrılır.) Bk. SİGORTA. (M)

KASKOT i. (fr. *cascode*'dan). Radyotek. Birinci tübün anodu, ızgarası kütle halinde olan ikinci tübün katoduna yükseltilmiş gerilimler iletecek şekilde yapılmış yükselteç montajı. (Fon gürültüsünü azaltmak amacıyle triyod lambalarından yararlanan kas-

kasımpatı

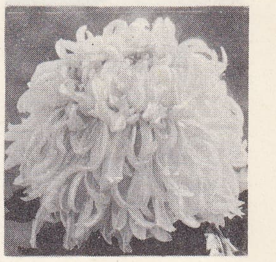

iri çiçekli kasımpatı

yarım katmerli kasımpatı

Foto. Noailles, Tendron, X (LAROUSSE)

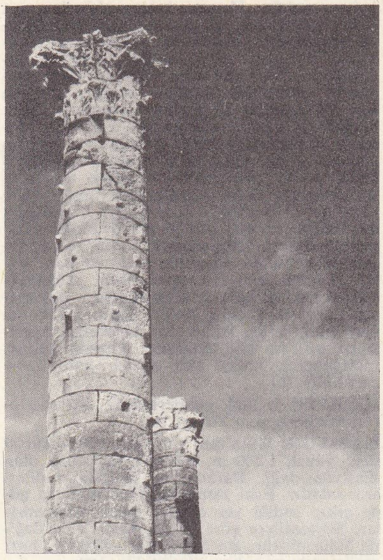

sütun kasnağı
Urfa kalesi

Jan KASPROWİCZ

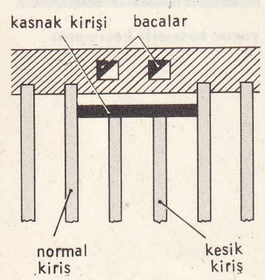

kasnak kirişi (inş.)

kot, genellikle frekans modülasyonu veya televizyon alıcılarının yükseltici katlarında kullanılır.) [L]

KAS'LAR. Bk. KASSİT'LER.

KASMAK geçl. f. (esk. türk. k.). Kısaltmak, asılarak germek: *Çiçeklere ulaşmaması için hayvanın ipini kastı.* ‖ Daraltmak: *Elbisenin belini biraz kasmak gerekiyor.* ‖ Eksiltmek, azaltmak. ‖ Baskı altında tutmak.

— DEY. *Kasıp kavurmak,* baskı yaparak veya kıyıcı davranışlarla bir topluluğu ezmek. Çok zarar vermek, mahvetmek, perişan etmek: *Soğuk mahsulleri kasıp kavurdu.*

— Atçılık. *Gem kasmak,* ata hükmetmek için dizginleri çekmek. (Binici gem kasarak atı sağa sola yöneltir veya durdurur.)

◆ **Kastırmak** ettrg. f. Kasmak işini yaptırmak. (ML)

KASMOFİT i. ve sıf. (yun. *khasma,* açıklık, çukur ve *phyton,* bitki > fr. *chasmophyte'*-den). Kaya çatlaklarında yetişen bitkilere verilen sıfat. (L)

KASMOGAM i. ve sıf. (yun. *khasma,* açıklık ve *gamos* evlenme > fr. *chasmogame'*-dan). Dişi organ tepeciği, çiçektozunun tutunmasına elverişli şekilde açık bulunan çiçeklerin durumu. (L)

KASMOGAMİ i. (fr. *chasmogamie'*den). Bot. Kasmogam bir çiçeğin tozlaşması. (L)

KASNAK i. (*kasmak > kasınmak > kasın-ak'*tan). Enli çember. ‖ Kalbur, elek, tef v.b. şeylerin tahta çemberi.

— Heyk. Heykelin, alçı modelden, daha önce kabası alınmış mermer veya taş blokuna tam uygunlukla geçirilmesi için kullanılan tahta örgü. (Heykelin alçı modelden mermer ve taşa aktarılması işini genellikle uzman işçileri sağlar.)

— İnş. *Kasnak kirişi,* bir dayanak duvarına 15 sm mesafede paralel olarak yerleştirilen ve üzerine döşeme kirişleri oturtulan kiriş. (Açıtların, bacaların v.b. bulunduğu daha az dirençli kısımlarda duvarın yükünü alır. Döşeme çeliği güvenlik sebepleriyle duvardan çok daha uzakta bulunan bir kasnak kirişidir.) ‖ Bir baca gövdesinin geçişini veya bir çatı penceresinin yerleştirilmesini sağlamak için bir çatı iskeletinin kesik kiriş uçlarını tutan parça.

— İşl. Üzerine nakış yapılacak kumaş veya bezi germek için kullanılan iç içe geçmiş enlice tahta çember. (Bk. ANSİKL.) ‖ *Kasnak işi,* kasnak üzerine gerilmiş kumaşa tığ ile yapılan renkli nakışa verilen ad. (SUZENİ denir.) ‖ *Kasnak işlemek,* kumaşı kasnağa takarak nakış yapmak. Bk. ANSİKL.

— Mekan. Fren tamburunun iç veya dış yüzeyinde sürtünme katsayısı yüksek maddelerle kaplanmış fren patenleri veya çenelerinin sürtündüğü sistem.

— Metrol. Çevresindeki dereceler üzerinden bir göstergeyle okuyarak, dönmeleri veya uzunlukları ölçmeğe yarayan büyük saplı silindir.

— Mim. Bir sütunun gövdesini meydana getiren silindirsi taşların her biri. ‖ Bir yapının silindirsi kısmı.

— Res. Tuvalin gerilerek küçük çivilerle mıhlandığı tahta çerçeve. (Köşelere iliştirilmiş üçgen biçiminde tahta «anahtarlar» tuvalin gerilim derecesini ayarlar.)

— Spor. Yağlı güreşte giyilen kispet'in uçkurluk çevresine verilen ad. (Rakip tarafından kolayca tutulmaması için birkaç kat deriden, sert ve enli olarak yapılır. Bazı bölgelerde PEŞKUVAZ da denir.) ‖ Rakibin kispetinin kasnak kısmından, baş parmak dışarıda kalacak şekilde yakalama. (Kispetin ön kısmından yakalamaya *iç kasnak,* arka kısmından yakalamaya da *dış kasnak* adı verilir.)

— Taşıma. Yuvarlak bir kablonun sarılmasına yarayan ve dönmesiyle kablo üzerine çekmeğe elverişli olan aygıt. ‖ Bir veya iki kasnaklı bocurgat, bir tek kablo veya biri çıkan biri inen iki kablo kullanmasına göre bir yahut iki kasnaklı donatılmış bocurgat. (İçinde kablonun bir makara üzerine yapışmasıyle sürüklendiği makaralı bocurgatın tersidir.)

— Teknol. Makinelerde hareketi bir milden başka mile geçiren kayışların takıldığı demir çember. ‖ Üretim sırasında akan mumu sarmağa yarayan tahta silindir. ‖ Balmumu ağartıcıları tarafından kullanılan ve soğuk su içinde dönen tahta silindir. ‖ Kil yoğurma makinesi. ‖ *Kasnak tahtası,* kalbur, elek v.b.nin dairesel kenarlarını yapmağa yarayan ve yarılarak elde edilen meşe ve gürgenden geniş tahta. ‖ Taş yontucusunun işini doğrulamak için kullandığı ve bir eğrinin karşı profilini veren bir tür odundan ölçü âleti. ‖ *Filtre kasnağı,* sürekli dönen bir filtrenin bez kaplı hareketli kısmı.

— ANSİKL. İşl. Tahtadan yapılan kasnaklar iç içe geçen iki çemberden meydana gelir. Üzerine nakış yapılacak bez parçası iki çember arasına konarak gerilir. Bir el altta, bir el üstte olduğu halde iğne iki taraftan batırılarak işleme yapılır. Büyük örtülerin işlenmesi için dört köşe kasnaklar kullanılır. Bunlarda işleme birçok kişi tarafından, aynı zamanda yapılabilir.

● *Kasnak işi.* Topkapı sarayının İşlemeler kısmında XVI. yy.dan kalma kasnak işi örnekleri vardır. Tekniğinin kolay olması ve kısa zamanda üremesi sebebiyle fazla kullanılan, hemen her konuya uygulanan bir işleme tarzıdır. Türkistan'da, Kırım'da, Kafkasya'nın türk kesiminde, bütün Anadolu ve İtalya'da kasnak işi örneklerini bulmak mümkündür. Kasnak işi tığ ile yapıldığı gibi iğne ile ve ayaklı dikiş makinesinde de yapılabilir. Fakat makinede yapılan kasnak işlemeleri, el işlemeleri kadar rağbet görmez. Kasnak işi, yorgan yüzlerine, bohçalara, abâni üzerine kundak, kadın kuşağı, kahve stili, seccade, tıraş ve nişan takımları v.d. üzerine uygulanır. Bugün dokuma üzerine tek renkli filoş ipeğiyle makine işlemeler, özellikle turistik hediye eşyası konusunda hayli ilgi çekmektedir. (LM)

KASNAKÇI i. (*kasnak'*tan *kasnak-çı*). Kasnak yapan kimse. (M)

KASNAKLAMA i. (*kasnak > kasnaklamak'*tan *kasnakla-ma*). Kasnaklamak eylemi; bir cismi kasnakla kuşatma, kasnağa alma.

— İnş. Betonun şişmesini önlemek ve direncini arttırmak için, sıkıştırılmış bir beton parçanın etrafını madenî bir kasnakla (çember) sarmağa dayanan usul. (L)

KASNAKLI sıf. (*kasnak'*tan *kasnak-lı*). İnş. *Kasnaklı beton,* birbirinden ayrı bağlama bilezikleri yerine tek bir kasnak geçirilerek hazırlanan betonarme. (L)

KASNI i. Maydanozgillerden bir bitkinin zamk-sakızı. Eskiden spazmlara karşı ilâç olarak kullanılırdı. (L)

KASONGO, Kongo'da (Maniema ili) kasaba, Lualaba'nın sağ kıyısında (Yukarı Kongo). Lualaba'nın yukarı kesimine doğru sefere elverişli kesimin bitiminde ticaret merkezi. Kasongo köle ticaretinin başlıca merkezlerindendi. Bir arap kalesinin kalıntıları. (L)

Kasperle, Avusturya halk tiyatrosunun, XVIII. yy. dan sonra büyük ün kazanan soytarısı. Yerini aldığı alman Hanswurth gibi saf ve neşeli bir köylüdür. (Viyana'da bir tiyatro *Kasperletheater* adını taşır.) [L]

KASPROWİCZ (Jan), polonyalı şair (Szymborze 1860-Poronin 1926). Lwow üniversitesinde karşılaştırmalı edebiyat dersleri verdi ve bu üniversiteye rektör oldu. 1902'de *Sviat sie Konczy* (Ölen Dünya'ya) adlı şiir çevrimiyle ün kazandı. Başlıca eserleri: kendi hayatını anlatan traji-komedisi *Marcholt* (1913); *Ksiega Ubogich* (Alçak Gönüllülerin Kitabı) [1916], atılganlığın ve burukluğun yerini stoacı bir dinginliğin aldığı *Moj Sviat* (Benim Dünyam) [1926]. Yunan trajedi yazarlarından ve ingiliz, alman, fransız, italyan ve belçikalı şairlerden çeviriler yaptı. (L)

KASR i. Bk. KASIR.

KASR i. (ar. *ḳasr*). *Esk.* Zorlama, birine istemediği bir işi zorla yaptırma: *Umur-ı muhtelifenin tanzim ü tahvilinde bir kasir-i kahirin kasrı lâzımdır ki* (Naima).

◆ **Kasren** zf. *Esk.* Zorla, zorlayarak.

◆ **Kasrî** sıf. *Esk.* Zorla ilgili, zorla yapılan: *Naçar verilen karar-ı serfîi gösterir kasrî bir tavırla elindekileri şiltenin arasına sokuverdi* (A. H. Müftüoğlu).

◆ **Kasriye** sıf. *Esk.* Kasrî'nin dişili. ‖ *Harikât-ı kasriye,* herhangi bir gücün, zorun etkisiyle yapılan veya meydana gelen eylemler.

◆ **Kasriyet** i. *Esk.* Zorlama hali: *Kasriyyet-i fialimi söylerdi lîk hep / Feryad edip ayaklarım altında her giyah* (Recaizade Ekrem). [M]

KASR i. (ar. *ḳaṣr*). *Esk.* Kısa kesme, kısaltma: *Kasr-ı ifade. Kasr-ı kelâm.* ‖ Kısma, sınırlama. ‖ Eksiklik, noksanlık. ‖ *Kasr etmek,* kısaltmak, *Hükmü tahsis edip ol maddenin gayrından kasr eder* (Taşlıcalı Yahya). ‖ *Kasr-ı yed,* vaz geçme, el çekme.

— Ed. *Esk.* Bir sözün gereğinden fazla kısaltılması. ‖ Mısra veya beyitte vezin gereği olarak kelimenin kısaltılması: *fâilâtün'*ün *fâilât* olması gibi. ‖ *Kasr-ı hakikî,* kelimenin aslında kısa okunuşlu olması. ‖ *Kasr-ı izafî,* kelimenin bazı sebeplere bağlı olarak kısaltılması. ‖ *Kasr-ı vaz'i,* kelimenin kullanılış şekline göre kısa okunması. ‖ *Kasr-ı zevkî,* kelimenin edebî zevke bağlı olarak kısaltılması. ‖ *İcaz-ı kasr,* sözün kısa fakat zengin anlamlı olması: *Atasözü, vecize* v.b.

— Gram. *Edatı kasr,* «ancak, sade, yalnız» v.b. edatlar.

— Tıp. *Esk. Kasrı basar,* uzağı görememe. *Eşanl.* MİYOP. (M)

KASR i. Fas'ta ve Cezayir'in sahra önü kısmında, vadlar kenarında ve dağ sellerinin ağzında müstahkem köy. (Kuleleri ve az sayıda kapıları olan dörtgen biçimi müstahkem surlar, sulak bahçeleri, hurmalıkları ve kerpiç evleri çevreler. Yerleşik hayat yaşayan Kasr'lılar uzun süre göçebelerin hâkimiyetinde kalmıştır.) [L]

KASRELKEBİR veya **ALCAÇAR-QUİVİR,** Kuzey Fas'ta (Tetuan ili) şehir, Tanca'nın 90 km kadar güneyinde, doğudan tepelerle çevrili bir ova üzerinde, 34 000 nüf. Önceleri sanayi bakımından önemliydi. Bugün eski önemini kaybetmiştir. Rit dağlarının önemli köy pazarı. Şehrin önemli eserleri arasında Muvahhidîler devrinden önce yapılmış Sidiülazmirî camii ve 1689'da yapımı tamamlanan Cami-us-Sayda bulunur.

Şehrin ilk müslüman istilâları sırasında, yok edilmiş eski bir roma yerleşme merkezinin (Oppidum Norum) yerinde kurulduğu kabul edilmektedir. Danhâce'ler tarafından bu yörede Kasr Ketame adı ile bir kale de yaptırıldı.

Bu kale, İdris bin el-Kasım bin İbrahim'in başında bulunduğu devletin başkenti oldu. Muvahhidî'ler devrinde gelişmeğe başlayan şehir, Yakub el-Mansur zamanında bir sur ile çevrildi. Ayrıca El-Mansur tarafından bir av köşkü, bir de hastahane yaptırıldı. 1223'te Merini'lerin yönetimi başladı. Kıyıya yerleşen Portekizliler şehri ele geçirmeğe çalıştılarsa da başaramadılar (1503). 1673 Fas sultanının yönetimi altına girdi. Bk. ALCAÇAR-QUİVİR. (M)

KASR-ES-SUK, Sahra Fas'ında şehir; il idare merkezi, Ziz ırmağının vâdisinde, doğu Büyük Atlas'ın eteğinde; 6 600 nüf. Hurma bahçeleri. — *Kasr-es-Suk ili,* 380 000 nüf. (L)

KASRETMEK blş. geçl. f. (ar. *ḳaṣr* ve

Foto. G. Çizgen (MEYDAN) ; X (LAROUSSE)

türk. *etmek*'ten *kasretmek*). *Esk.* Kısaltmak. Azaltmak, indirmek. Küçültmek.
— Huk. *Esk.* Kanunlara uygun olarak iptal etmek. (M)

KASR-HELLAL, Tunus'ta (Suse ili) kasaba, Suse ile Mehdiye arasında; 12 200 nüf. Dokumacılık (pamuk, yün, ipek) merkezi. (L)

Kasrıadl («Adalet kasrı»), Topkapı sarayında sadrazamla vezirlerin toplantı yaptıkları divanın üstündeki köşk. (Enderun halkınca *Adl* [*Adalet*] *köşkü* denir.) Köşke Haremi Hümayundan girilirdi. Köşkün demir parmaklıklı ve siyah perdeli penceresinden (*tehlikeli pencere*) padişah divan toplantılarını dinler ve seyrederdi. Bu pencerelerin parmaklıkları altın yaldızlı, etrafı ise adaleti tasvir eden ayetlerle süslüydü. Pencerenin alt tarafında ise padişahın altından tuğrası vardı. (M)

Kasrıfiravun («Firavun kasrı»). Esk. coğ. Fas'ta Roma devrine ait Volubilis şehri kalıntılarına fas yerlilerince verilen ad. Bk. VOLUBİLİS. (M)

Kasr-ı harun, yıkık bir eski mısır tapınağı, İlkçağdaki Moiris gölü kenarında son Ptolemaios sülâlesi tarafından kurulan bu tapınak tanrı Hınum adına yapılmıştı. Yanında iki küçük roma tapınağı vardı. Çevredeki yıkıntıların M.S. IV. yy.da önemli bir istihkâm merkezi olan *Dionysias*'ın kalıntıları olduğu sanılmaktadır. (L)

Kasrışirin antlaşması, Osmanlı devleti ile İran arasında, Kasrışirin'de yapılan antlaşma (17 mayıs 1639). Murad IV'ün Bağdat'ı zaptetmesi üzerine İran elçisi Saru Hanın osmanlı ordugâhına gelmesi ile görüşmeler başladı (14 mayıs 1639). Osmanlı devletini, sadrazam ve serdarıekrem Kemankeş Kara Mustafa Paşa temsil ediyordu. Antlaşma bütün vezirler, beylerbeyleri, sancakbeyleri ve ocak ağaları önünde büyük bir törenle imzalandı. Antlaşma hükümlerine göre Bağdat eyaletinde Cesan, Bedre, Mendelicin (Mendeli), Derne, Derteng ve Sermil'e kadar uzanan topraklar, Caf aşiretine bağlı Ziyâeddin ve Harunî kolları, Zencir kalesinin batısındaki köyler, Zâlimali kalesi ile Şehrizor arasındaki topraklar Osmanlılara bırakılıyor, ayrıca Ahıska, Kars, Van ve Şehrizor ile Bağdat, Basra havzası içindeki nahiye ve köyler Osmanlılara bağlanıyor; buna karşılık Mendelicin'den Derteng'e kadar uzanan kaleler, Bire, Zerdüvi, Zencirkale'nin doğu tarafındaki kaleler ile Mihriban İranlılara bırakılıyordu. Van dolaylarındaki Kotur, Makû ve Kars yakınındaki Magazberd kalelerinin de yıktırılması kararlaştırıldı. Antlaşmanın metni İran elçisi Muhammed Han tarafından İstanbul'a getirildi. Murad IV, antlaşmayı imzalayarak Receb Çavuş ile Musul'da bulunan serdarıekreme gönderdi. O da Isfahan'a İran şahına yolladı. Bu antlaşma ile çizilen sınır bugünkü Türk-İran sınırıdır. Türkiye Irak'ı ve İran da Erivan'ı kaybettiği için, şimdi bu sınırın yalnız Doğu Anadolu ve İran arasındaki kısmı kaldı. (M)

KASRİYE i. (ar. *ḳaṣr*'dan *ḳaṣriyye*). Esk. ed. Divan edebiyatında, yeni bir kasr, köşk yapıldığı zaman yazılan şiirlere verilen ad. (M)

KASRUSSAGİR, Fas'ta eski şehir. Cebelitarık boğazının güneyinde, Septe'nin batısında, Tanca'nın doğusunda idi. İlkçağda yerinde bir Roma şehri vardı. Müslüman hâkimiyetinin ilk zamanlarında yapılan kalesi çeşitli yazarların eserlerinde, el-Kasr-ül-Evvel, Kasr-ül-Mecaz yahut Kasr-ül-Cevaz gibi adlarla anılır. Orduların buradan geçişleri sırasındaki alışverişle geçimini sağlayan halk, Arap hâkimiyeti sona erdikten sonra korsanlığa başladı. Portekizliler kral Alfonso V yönetimi altında saldırıya geçerek şehri aldılar. Fas sultanının şehri geri alma çabaları bir sonuç vermedi (1458 ve 1459). Sultan Mulay Said Portekizlilerle yaptığı antlaşma sonucu şehri bıraktı. Hıristiyan yönetimi 1540'a kadar sürdürdü. Yerlilerin sürekli saldırıları karşısında kral Johann III çekilmek zorunda kaldı. (M)

Kasrülaşk, Samarra'da Dicle'nin sağ kıyısında halife Mutemid tarafından yaptırılan saray (878-882). Müstahkem bir mevki görünüşündedir. Kısmen tonozlu temeller üzerine oturmuş, yüksek duvarlarla çevrili dikdörtgen bir yapıdır. Boyu 139,8 m, eni 93,2 m'dir. Surun her köşesinde bir, doğu ve batı taraflarında altı, güneyde de dört ara kulesi vardır. Kulelerin arasında kemerleri dilimli nişler görülür. Kapısı, kuzey cephesinin ortasında yer alır. (M)

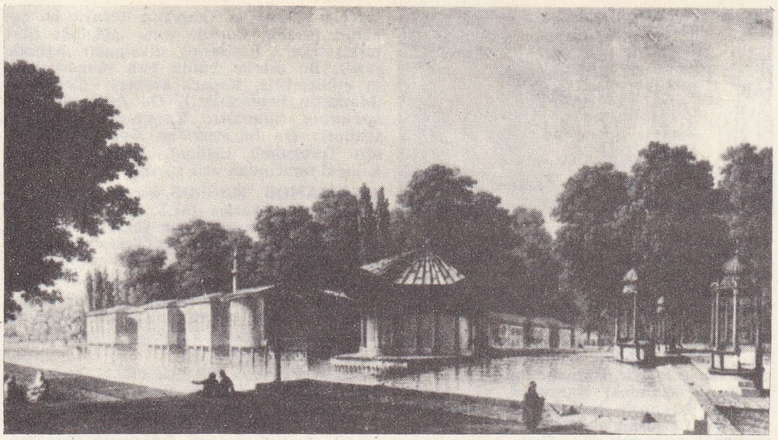

Çağlayan kasrı

KASSA, Los adalarından (Gine) biri, Konakry'nin karşısında. Önemli boksit işletmesi. (L)

KASSA, Koşice'nin macarca eski adı. (M)

KASSAK (Lajos), macar yazarı (Ersekujvar 1887-Budapeşte 1967). İşçiydi, yirmi yaşında bütün Avrupa'yı dolaştı, 1915'te barışsever *Eylem* dergisini kurdu. Bela Kun'un düşüşünden sonra, Avusturya'ya göçen faşizm düşmanı macar yazarlarının edebiyat organını (*Ma* [Bugün]) çıkarmak için Viyana'ya gitti (1921). Eserinde bilinçaltı unsurların payı büyüktür. Şiir kitapları: *Dünya Anam* (1922); *Földem Viragom* (Toprağım Çiçeğim) [1935]; *Donuk Gökler Altında* (1940) ve lirik bir destan olan *Oduncular Şarkı Söylüyor* (1921). Romanları: *Egy Ember Elete* (Bir Adamın Hayatı) [1927-1935]; *Büyüdüler ve Gidiyorlar* (1931); *Bu Yaz* (1940). [L]

KASSALA, Sudan'da şehir, Gaş ırmağı kıyısında il merkezi; 44 100 nüf. Port-Sudan ve Sennar'a ulaşan demiryolu. Ticaret merkezi (pamuk). — *Kassala ili,* 1 097 400 nüf. Habeşistan sınırından Kızıldeniz'e kadar uzanır.
— Tar. 1834'te Kavalalı Mehmed Ali Paşa tarafından askerî merkez olarak kurulan şehir, 1858'de Sudan'daki bütün şehirler gibi Sudan mehdisi Muhammed Ahmed'in eline geçti. İngiltere ile İtalya arasında yapılan antlaşma gereğince İtalyanlara bırakıldı (1894-1897). İngiltere ve Mısır'ın ortak hâkimiyeti altında bir Sudan hükûmeti kuruldu. İtalyanlar Sudan'a karşı giriştikleri başarısızlıkla sonuçlanan istilâ hareketi sırasında şehri ikinci defa işgal ettiler (1940-1941). [LM]

KASSAM i. (ar. *ḳısmet*'ten *ḳassām*). Bölüm bölüm ayırıp veren kimse.
— Huk. *Esk.* Osmanlı devletinde, ölen bir kimsenin terekesini, şeriat kurallarına göre vârisleri arasında paylaştıran görevli.
— ANSİKL. Huk. *Esk. Kassam*'lar, *kazasker kassam*'lar ve *kadılık kassamları* olmak üzere ikiye ayrılırdı. Kazasker kassamları, askerî sınıfın terekesini vârisleri arasında pay ederlerdi. Bunlar bazen her kazada, bazen de birkaç kazada görev yaparlardı. Rumeli'dekiler Rumeli kazaskerleri, Anadolu'dakiler Anadolu kazaskerleri tarafından tayin edilirdi. 1606'da verilen ve 1628'de tekrarlanan bir emirde, kimlerin askerî sınıftan sayılacakları belirtilmiştir. Buna göre, yaya, müsellem, mensuh ve gayrımensuh, yörük, tatar, cambaz, voynuk, sâdat askerinin sonradan reaya ile evlenmemiş kadınları, berat ile imamet, hitabet, emanet, kitabet, meşihat, cibâyet, tevliyet ve buna benzer görevde bulunanlar, doğancı, yuvacı, derbentçi, köprücü, ulakçı, ortakçı, haymana, çeltikçi, tuzcu, celele, bakırcı, kadı naipleri, şehir kethüdaları, tekâlifi örfiyeden muaf olanlar ve mansıp tasarruf eden mülâzımlar askerîdir. Eyalet, sancak ve kazalarda kadıların maiyetlerindeki kadı ve kassamları, yukarıda adı geçenlerin dışında kalan raiyetin ve şehirlinin miras işlerine bakardı. Her kadılıkta ayrı bir kassam defteri vardı. Ölenin terekesinde bulunan eşya ve mallar, kassamın önünde birer birer deftere geçirilir, bilirkişi aracılığı ile değeri ölçülür ve altlarına yazılırdı. Ölenin, teçhiz, tekfin, ıskat masrafları ile kassamın alacağı para, tereke yekûnundan çıkarıldıktan sonra, kalanı kanuna göre vârisler arasında bölünürdü. Tanzimatın ilânından sonra bütün kassamlıklar kaldırılmış İstanbul'da bir tek kassamlık bırakılmıştı.

◆ **Kassamlık** i. *Esk.* Kassamın yaptığı iş. ‖ Kassamın oturduğu daire.

◆ **Kassamiye** i. *Esk.* Kassamlık. (M)

KASSANDRA. Coğ. Bk. KESENDİRE.

KASSANDRA veya **KASANDRA,** Priamos ile Hekabe'nin kızı. Kendisini seven Apollon'dan kehanet sanatı öğrendi. Fakat o, Apollon'u sevmedi. Apollon da intikamını şöyle aldı: artık Kassandra'ya hiç bir zaman inanılmayacaktı. Bununla beraber Kassandra, Truva'nın yenileceğini önceden haber verdi, ama aldıran olmadı. Truva düştükten sonra Athena tapınağına sığındı. Oileus'un oğlu Aiaks onu tapınaktan zorla çıkardı. Kassandra artık Agamemnon'un kölesiydi. Ondan ikiz çocukları oldu. Mikenai'ye gittiği zaman, Aigisthos Agamemnon'u vurduğu sırada, Kassandra da Klytaimnestra tarafından öldürüldü. Kassandra adına bir kült doğdu: Dardanos'ta Leuktra'da tapınaklar, Amiklai'de bir heykel yapıldı. (L)

KASSANDROS. Bk. KASANDROS.

KASSAR i. (ar. *ḳaṣāret*'den, *ḳaṣṣār*). *Esk.* Yıkayıcı, leke çıkarıcı, leke temizleyici. ‖ [Halı ve v.b. şeyler için] Çırpıcı, döğücü, silkeleyici. Bk. KASTAR. (M)

KASSARİYE i. (Ebu Salih Hamdun bin Ahmed bin Ammar-ül-*Kassar* Nişaburiye'nin adından). Tasav. İlk dönem melâmîlerinden bir kolun adı. (Bağlandığı esaslar Ebu Salih Hamdun bin Ahmed bin Ammar-ül-Kassar Nişaburiye tarafından ortaya kondu.) Bk. MELÂMÎLİK. (M)

KASSEL, Almanya'da (Batı Almanya, Hessen) şehir, idare bölümü merkezi, Fulda ırmağı kıyısında; 206 400 nüf. Önemli sanayi ve demiryolu merkezi: dokumacılık (hint lifi, pamuk); elektrik malzemesi; lokomotif ve mavna yapımı; bilimsel malzeme ve hassas âletler yapımı; çömlekçilik; kâğıt fabrikası. Şehir İkinci Dünya savaşından büyük zarar gördü. — *Kassel idare bölümü,* 1 235 800 nüf.
— Tar. Adı metinlerde ilk olarak 913'te geçen Kassel, XII. yy.da şehir haline getirildi. 1567'den itibaren Hessen landgraflarının merkezi olan şehir, 1752-1758 arasında Fransızlar tarafından işgal edildi, Westfalen krallığına katıldı (1807-1813) ve 1866'dan itibaren Prusya ili, Hessen-Nassau'ya bağlandı.
— G. santl. Kassel müzesinde birçok flaman ve hollandalı ressamın eserleri vardır: Rubens; Jordaens; Van Dyck; Antonio Moro; Terbruggen; Hals; Rembrandt (*Saskia'nın Portresi, Çocukları Takdis Eden İshak*); Dürer; Cranach, Poussin (*Bacchanalia*). [L]

Kassel görüşmeleri, Hessen landgrafı tarafından düzenlenen ve Reformu benimsemiş Marburg'lu ilâhiyatçılarla, Rinteln'li luther'ci ilâhiyatçıları biraraya getiren toplantı (haziran 1661). Bu toplantı bir birlik

Foto. N. Erkılıç (MEYDAN)

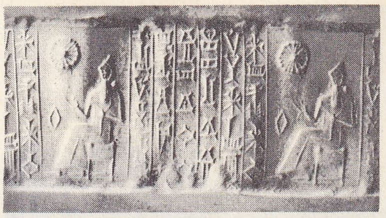

KASSİT'LER silindirik mühür

anlaşmasıyle son buldu, buna göre inanç ilkesinde anlaşmaya varan iki mezhep, görüş ayrılıkları konusunda diretmeme sözü veriyordu. Bu anlaşma, iki taraf aşırı uçlarına mensup direnme hareketlerince iptal edildi. (L)

KASSEL havzası, Orta Almanya'da bölge, bir üçüncü zaman çöküntü havzasından meydana gelmiştir. Batısında şistli Ren kütlesinin kenarındaki Burgwald ve Kellerwald'de basamak halinde faylı sarplıklar yükselir. Doğusundaki triyas çağı kumtaşı yaylaları, yumuşak bir eğimle kumların ve linyitli killerin altına gömülür. Çöküntüde, özellikle birçok volkanik tepe vardır. Zengin bir tarım bölgesi olan havza, germen göçlerinin güneye dönmesine yolaçmıştır; bugün de Orta Ren ile Kuzey ovası arasındaki ilişkilerde önemli bir rol oynamaktadır. (L)

KASSERİNE, Tunus'ta (Sbeitla ili) komün, yüksek bozkırların kenarında, cebel Şambi'nin eteğinde; 2 700 nüf. Selüloz fabrikası.

— Yakınında Roma şehri *Cillium*'un kalıntıları.

— Ask. tar. Şubat 1943 saldırısı sırasında Rommel'in hedefi olan Kasserine boğazını 14 şubatta ele geçiren Almanlar, altı gün sonra ingiliz tankları tarafından püskürtüldüler. Bk. TUNUS HAREKÂTI. (L)

KASSERN (Tadeusz), 1956'da amerikan yurttaşı olan polonyalı besteci (Lvov 1904 -New York 1957). Dört opera, senfonik eserler (*Dies İrae* [1935]; *Pastoral Süit* [1937]; *Tatra* [1948]), birçok konçerto ve konçertin, piyano için sonat ve sonatinler besteledi. (L)

KASSİA, IX. yy.da yaşamış bizanslı kadın şair. İmparator Theophios, Theodora'yı kendine tercih edince, bir manastır yaptırarak buraya çekildi, dinî ve din dışı şiirler, epigramlar, akrostişler yazdı. (L)

KASSİANOS (İoannes), **Massiliensis, İonnes Johannes Eremita** denir, rahip ve ilâhiyatçı (360-435). V. yy.daki kronikçi Gennadius Kassianos'un iskitli olduğunu söyler; bununla birlikte onun bugünkü Dobruca'da doğmuş bir romalı olduğu sanılır. Gençliğini Bethlehem'de ve Mısır'da geçirdi. 399'da İstanbul'a geldi. Burada John Chrysostom tarafından diyakosluğa tayin edildi. 405'te Roma'da papaz oldu. 415'te Marsilya'ya giderek ünlü St. Victor manastırını kurdu ve ölünceye kadar bu manastırın başında bulundu. Aynı bölgede bir de kadınlar manastırı kurdu. Augustinian öğretisine karşı Semi-Pelagianizm adı verilen bir öğreti ortaya koydu. Bu öğretisinde manastır hayatına olan bağlılığının izleri görülür. Kassianos, öğretisini sistemli bir şekilde geliştirmedi. Bu öğretinin temelini insanın kendi insiyatifinden doğan ahlâklılık çabası ve Tanrı'nın lütfuyle bu çabanın insanın kurtulmasını sağladığı fikri teşkil eder. Eserlerini diyaloglar halinde yazdı. Bu eserler bütün batı manastırlarını etkilemiştir. Başlıca eserleri: *Collations* (Manastır Toplantıları), *De İnstitutis Coenobiorum* (Manastır Yaşamının Kuralları Üstüne); *De İncarnatione Domini* (Tanrı'nın Tecessümü Üstüne). Kassianos Doğu Kilisesi tarafından aziz sayıldı. (L)

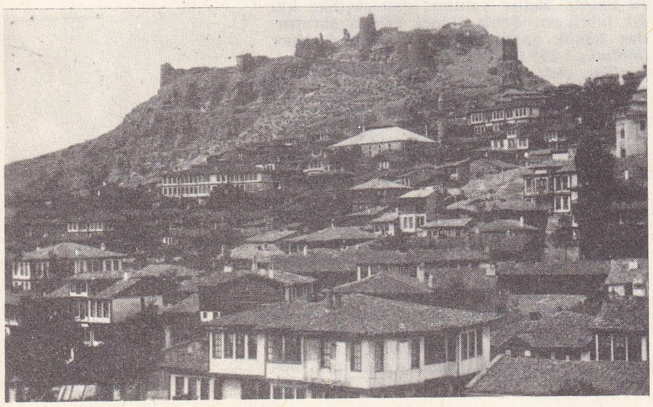

KASTAMONU'dan bir görünüş

KASSİANOS BASSOS, Bizans devrinde yaşamış yunan yazarı (M.S. X. yy.). Tarım konusunda latin ve yunan yazarlarının eserlerini özetleyen *Geoponika* (Tarım Konuları) adlı derleme Kassianos'a mal edilir. (L)

KASSİAVİ, IX. yüzyılda yaşamış bizanslı kadın şair. Üstün zekâsı ve hazır cevaplılığı yüzünden imparator Theophilos ile evlenemedi. Manastıra kapandı, epigramlar ve kilise ilâhileri yazdı. (M)

KASSİOPE veya **KASSİEPEİA.** Yun. mit. Habeşistan'ın efsanevî kralı Kepheus veya Phoinikos'un karısı ve Andromeda'nın annesi idi. Güzelliğini Nereid'lerinkiyle kıyaslamak cüretini gösterdi. Öfkelenen Poseidon, Kepheus'u, kızını bir deniz canavarının önüne atmağa zorladı. (Bk. PERSEUS ve ANDROMEDA.) Ölümünden sonra, Kassiope bir yıldız kümesi şekline girdi. (L)

KASSİPHONE. Yun. mit. Kirke ile Odysseus'un kızı. Telemakhos ile evlendi ve Kirke'nin intikamı için onu öldürdü. (L)

KASSONKE'LER, Batı Afrika'da zenci halk, Kayes (Mali) bölgesinde yaşar. Malinke'lerin ve Pöl'lerin melezleri olan Kassonkeler damı koni biçiminde kulübelerde yaşarlar. (L)

KASSOTİS, Delphoi'de Apollon tapınağının kutsal çeşmesi. (L)

KASSİT i. Leng. Zagros'ta M.Ö. XVI. yy.dan X. yy.a kadar konuşulan dil. (L)

KASSİT'LER veya **KAS'LAR,** M. Ö. 1680-1160 arasında Zagros dağlarından güneye inerek Mezopotamya'da devlet kuran dağ kavmi. Üçüncü Ur sülâlesi ve Birinci Babil devleti zamanında Kassitler, asker, işçi, köle olarak veya atlarını satmak üzere babil bölgesine girmeğe başladılar. Kerkük ovasında, bugünkü Süleymaniye dolaylarına yerleştiler, fakat sonra Babilliler tarafından batıya doğru sürüldüler. Mezopotamya'nın karışık durumundan faydalanarak *Gandaş* adlı bir liderin başkanlığında birleştiler, Fırat boylarından güneye inerek babil bölgesini istilâ ettiler. Burada altı yüzyıl hüküm sürdüler; sümer ve akkad kültürlerinin büyük ölçüde etkisi altında kaldılar. Zamanla kendilerini Mezopotamyalı saymağa başladılar. Bu devirde Kassit tahtına Agum (hük. 22 yıl), Kastiliyaş I (hük. 84 yıl) ve Kastiliyaş II (hük. 22 yıl) adlı krallar geçti. M.Ö. XVII. yy.ın başlarında kassit tahtına geçen kralların önemli bir faaliyeti görülmez. Bu yüzyılın ortalarına doğru Kassit tahtına Agum II adlı bir kral geçti. M.Ö. XVI. yy.da Kassit devletinin başına geçen krallar şunlardır: Barnaburiaş I, Kastiliyaş III, Ulam Buriaş, Agum III (Amenofis III ile çağdaştır). Bu son kral zamanında Kassitler geniş bir yapım faaliyetine giriştiler; kanallar açtılar, sulama sistemini geliştirdiler. Agum III dış siyasete de önem verdi; Mısır ile siyasî ilişkiler kurdu. M.Ö. XV. ve XIV. yy.larda Kassitlerin başına Kadaşman Harbe (1410-1396) geçti; sonra sırayle Kurigalzu I, Kadaşman Enlil I, Burnaburiaş II (1367-1346), Kadaşman Harbe II, Kurigalzu II (1343-1321), Nazi Muruttaş (1320-1295), kral oldular. Kassitlerin Elamlılar ve Asurlularla yaptıkları sürekli mücadeleler Ön Asya'nın tarihî gelişimi bakımından önemlidir. Mısırlılarla dost geçinen Kassitler, Suriye üstünde hak iddia etmekten vaz geçtiler, fakat buna karşılık gerek Elam'ın ve gerekse Asur ülkesinin hâkimi olmak istediler. Fakat Mitanni krallığının yıkılmağa yüz tutması üzerine yeniden bağımsızlığını kazanan Asur devletine karşı, siyasî ve askerî bir üstünlük sağlayamadılar. M.Ö. XIII. yy.da kassit tahtına şu krallar geçti: Kadaşman Targu (1294-1278), Kadaşman Enlil (1277-1271), Kudur Enlil (1270-1263), Şagarkti Enlil (1263-1250), Kastiliyaş IV (1243-1242), Enlil Nadir Şumi, Kadaşmanı Harbe (1241-1238), Adad Şum İddina (1241-1238), Adad Şum Naşır. M.Ö. XIII. yy.ın son çeyreğinde kassit kralı Kaştiliyaş IV, Asur kralı Tikulti Ninurta I'e yenilince, Babil şehrinin hâkimiyeti Asur'a geçti. Asur kralı Tikulti Ninurta I'in ölümünden sonra Kassitler kısmen bağımsızlıklarını kazandılar, hattâ bir süre için Asur'u nüfuzları altına aldılar. Fakat bu başarı çok uzun sürmedi ve M.Ö. 1160 yıllarında Mezopotamya'daki kassit hâkimiyeti büsbütün ortadan kalktı.

● *Devlet idaresi.* M.Ö. II. binyılda Kassitlerin idaresi altında bulunan Aşağı Mezopotamya'da, Hitit ve Mitanni devletinin idaresine birçok noktada benzeyen feodal nitelikte bir devlet teşkilâtı vardı. M.Ö. 1750 ile 1450 arasında, tam bir feodal devlet düzeni görülür. Fakat M. Ö. XV. yy.ın ortalarından itibaren kültür bakımından olduğu gibi, devlet idaresi bakımından da Kassitler, Babil'in etkisi altında kaldılar; Babil'in merkeziyetçi ve bürokratik idare sistemini feodalizmle birleştirerek değişik bir devlet düzeni ortaya koydular. Babil'de oturan kral ve Nippur eyaletinin «guenna» adını taşıyan valisi asıl yönetici durumundaydılar. Kassit hâkimiyetinin sonlarına doğru Nippur'da guenna'lar ile birlikte merkezîleştirilmiş idare sistemi de ortadan kalktı: mutlak hâkim, kral oldu.

Kassitlerde her çeşit toprak ürününden yün, deri ve yağ gibi maddelerden belirli bir miktar vergi alınırdı. Birçok kimse devlet çiftliklerinde ve imalâthanelerinde angarya işler görmek zorundaydı.

● *Dil ve edebiyat.* Kassit kralları, kitabelerinde mezopotamya çivi yazısını ve samî dilini kullandılar. Babil edebiyatına büyük bir önem veren Kassitler, edebî eserleri devlet eliyle toplattırarak resmî nüshalarını çıkarttılar. Bazı kassit bilginleri akkad dili üzerinde de inceleme yaptılar. Bunun yanında bazı krallar sümer dilinde kitabeler yazdırarak kassit diliyle akraba olduğu anlaşılan bu dili canlandırmak istediler. Daha sonraki kassit belgelerinde samî adları yerine sumer, elam ve hitit adlarının kullanılmış olması da bunu doğrulamaktadır.

● *Din.* Kassitler Babil'in en büyük tanrısı Marduk'u koruyucu tanrı olarak saymakla birlikte, kendi tanrılarını da ihmal etmediler ve yazıtlarında bunlardan daima söz ettiler. Fakat yerli halk tarafından hiç bir zaman kabul edilmeyen bu tanrılar, kassit hâkimiyetinin yıkılmasıyle ortadan kalktı.

● *Güzel sanatlar.* Kassit kralları Mezopotamya'da büyük bir yapım faaliyeti gösterdiler, büyük şehirlerde cepheleri süslü tapınaklar ve saraylar yaptırdılar. Kassit sanatının karakteristik eserleri olarak «kudurru» adını taşıyan taş steller gösterilebilir. Tarla sınırlarında yahut tapınaklar içinde duran ve arazi veya emlâkın belirli kişilere, birtakım imtiyazlar ve vergi muafiyetleriyle birlikte verilmiş olduğunu bildiren bu steller, yalnız sanat bakımından değil, dil ve sosyal teşkilât bakımından da son derece önemli yer tutar. Kassit devrinde yapılan mühürlerde Hammurabi devri mühürlerine benzeyen birtakım resimler bulunmaktadır. Fakat kassit hâkimiyetinin ortalarına doğru resimler özelliğini kaybetmiş; resimleri çevreleyen çerçeve kalınlaştırılmış ve büyütülmüştür. (M)

KÂST sıf. (fars. *kāsten,* eksilmek'ten *kāst*). *Esk.* Eksik, kusur. ‖ *Kem ü kâst,* kötü ve kusurlu: *Çıka bir hükm ü kaza-yı kem ü kâst / İttifakî görüne birisi rast* (Nabî). ‖ *Bî-kem ü kâst,* eksiksiz, tam kusursuz. (M)

KAST i. (portekizce, *casta;* lat. *castus,* saf katıksız'dan). Toplumun hiyerarşik bölümlerinden birini meydana getiren sınıf. ‖ Ön yargıları ve töreleriyle öteki vatandaşlardan ayrı yaşamakta direnen sınıf.

— Böcek bil. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. *Kastlar* rejimi birçok millette görülür. Kastlar bazen siyasî, bazen siyasî ve etnik, bazen siyasî ve dinî, bazen yalnız dinî ve bazen de meslekî olur. Bunlara örnek olarak Mısır'daki rahipler, savaşçılar, tacirler ve zanaatçılar sınıfı ile ibranîlerde, rahiplik görevleri imtiyazını elinde tutan Levi kabilesi, Eski Yunanistan'da tıp bilgilerini miras yoluyle birbirlerine devreden ve ruhanî bir kast kuran Eskulapios sülâlesinden gelme Asklepides'ler, Roma'da patriciler ve plebler gösterilebilir. Fakat kast (varna, renk) hiç bir yerde Hindistan'daki kadar katı kurallara bağlanmamıştır. Kast bu ülkede çağımıza ka-

Foto. LAROUSSE ; Hürriyet arşivi (MEYDAN)

KASLAR

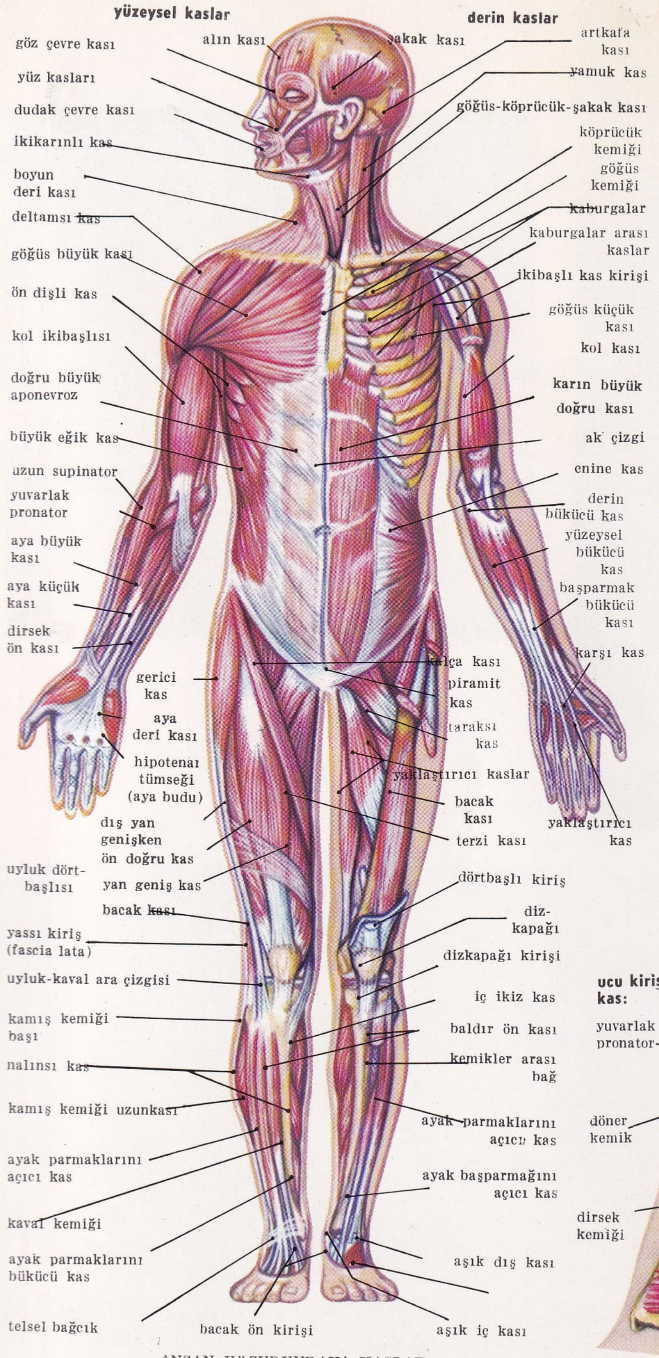

İNSAN VÜCUDUNDAKİ KASLAR
(ÖNDEN GÖRÜNÜŞ)

ÇEŞİTLİ TİPTE ÇİZGİLİ KASLAR

kolanlı kas
(ikikarınlı kasa ait)

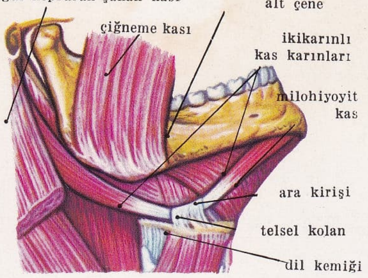

ÇENEALTI KASLARININ YANDAN GÖRÜNÜŞÜ

dairesel kaslar (çevrel kaslar)

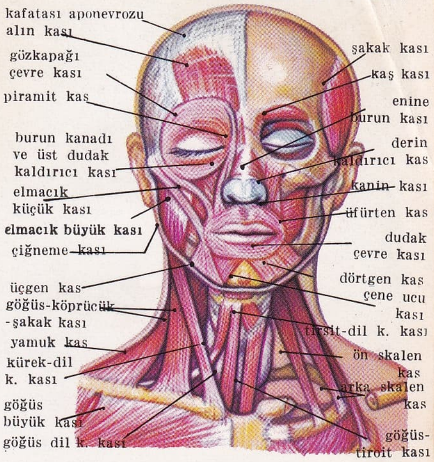

YÜZ VE BOYUN KASLARI
(ÖNDEN GÖRÜNÜŞ)

geniş ve yassı kas: diyafram

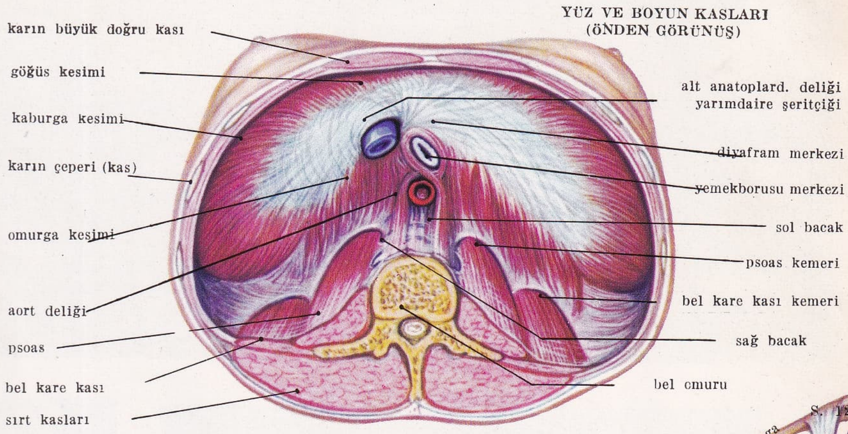

DİYAFRAMIN ALTTAN GÖRÜNÜŞÜ

ucu kirişli kas:

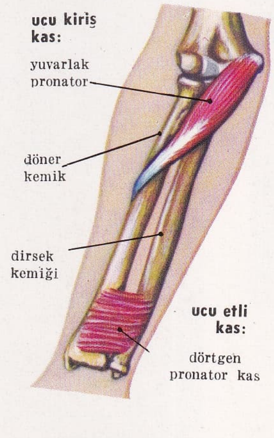

ÖNKOLUN
ÖNDEN GÖRÜNÜŞÜ

kısa kaslar

iki uçlu kas:
ikibaşlı

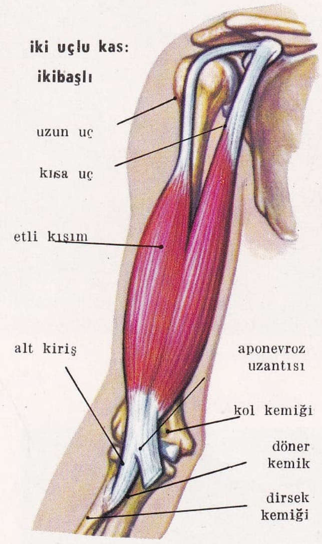

KOLUN ÖNDEN GÖRÜNÜŞÜ

çok uçlu kas:

ucu etli, uzun, yassı kas:

uzun kirişli, çok uzun ince kas:

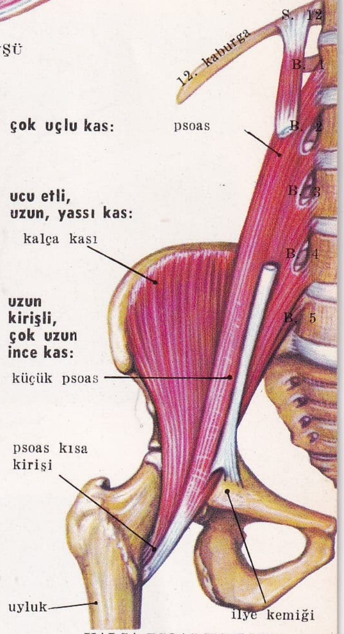

KALÇA-PSOAS KASLARI
(ÖNDEN GÖRÜNÜŞ)

uzun kaslar

kalınbağırsak gömlek kasları

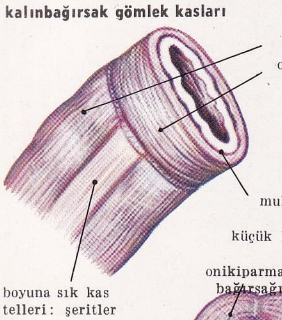

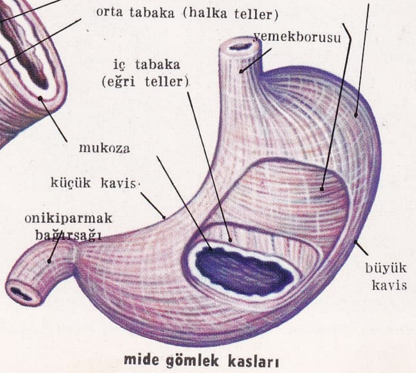

DÜZ KASLAR

mide gömlek kasları

KASLARIN YAPISI

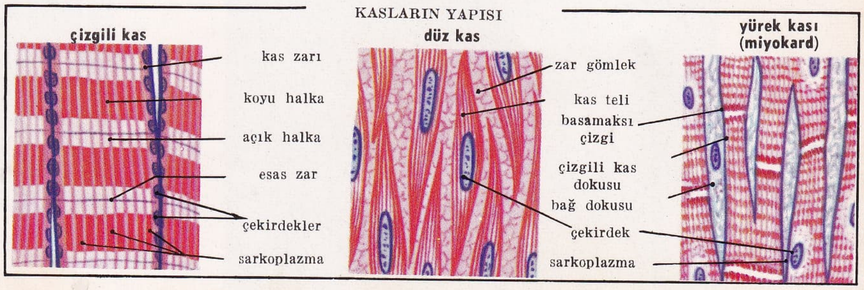

KASTAMONU

kaleden genel görünüş

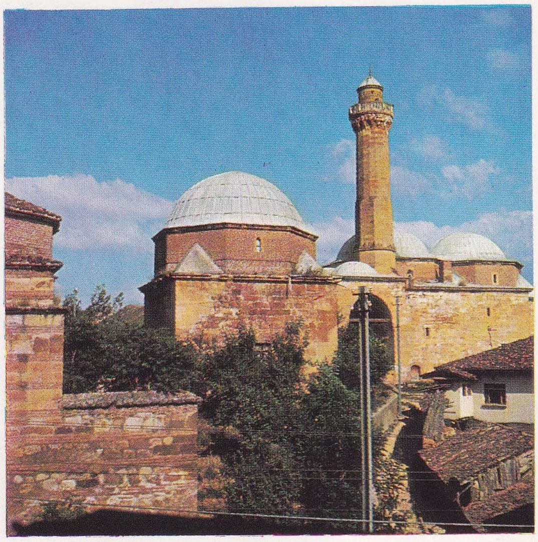

İsmailbey camii

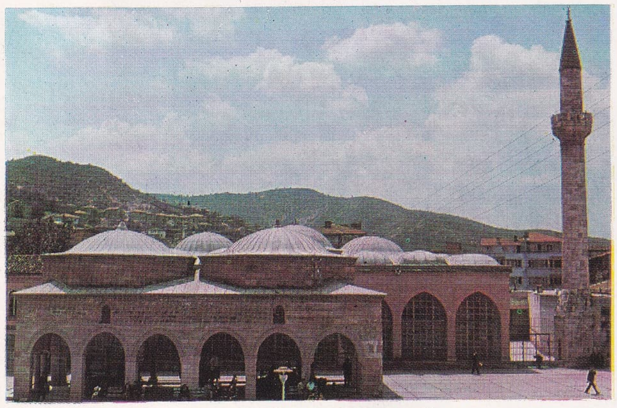

Nasrullah şadırvan ve camii

Çengellerbaşı köprüsü

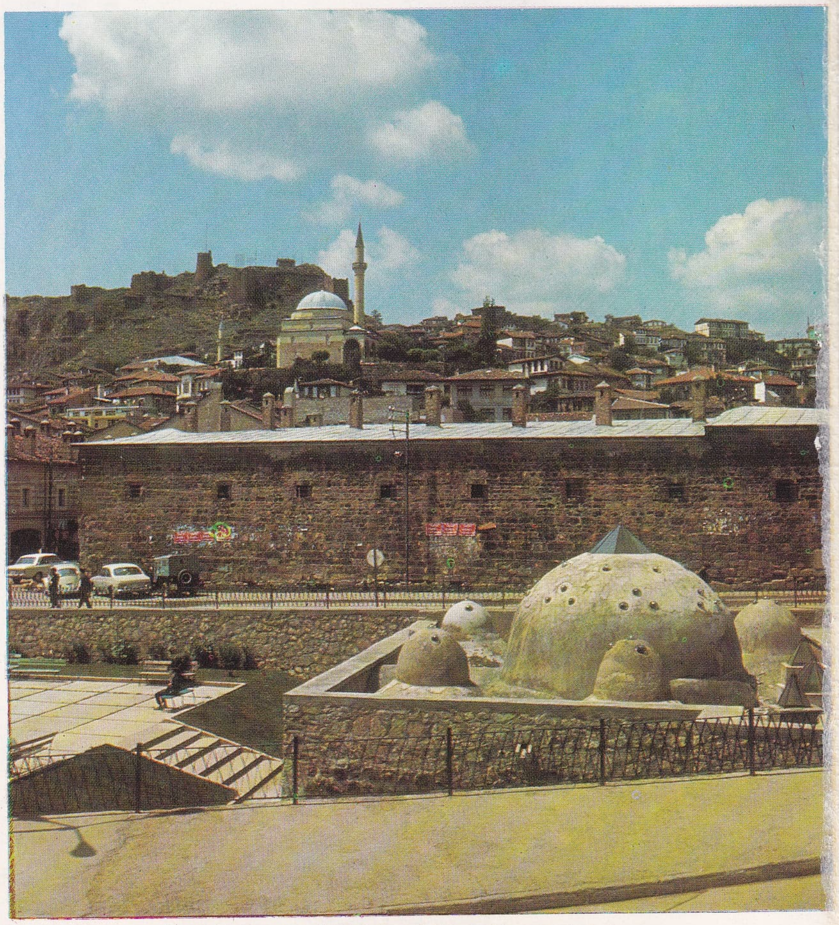

Frenkşeh hamamı (önde), kendir (urgan) hanı ve kale

Foto. V. Saraç (LAROUSSE)

dar tüm sosyal, siyasî ve dinî düzenin temeli sayıldı. Yalnız Buddha-cılık, kastı önemsemeğe yanaşmadı. Bu durum ülkede kastın ortadan kalkmasına yolaçan sebeplerden biri olarak kabul edilir. XIX. yy.da kastları kaldırmağa girişen Brahmo-Samaj'ın reformcu hareketi şiddetli bir direnişle karşılaştı. Kurumsal kavrayışa göre Arya'larda dört kast vardır: Brahmanlar veya rahipler, *Kshatriya*'lar veya soylu askerler, *vaiçya* veya burjuvalar, *çudra* veya zanaatçılar. Fakat gerçekte, kastlar çoğaldı ve sayılmayacak kadar çok bölümlere ayrıldı. Din ve öğretim tekelini ellerinde tutan brahman'ların üstünlüğü sistemin temelini kurar. Bu sebeple de rejim, bir brahman kuruluşudur. Sanıldığına göre, veda ilâhilerinin yazıldığı tarihlerde henüz ortaya çıkmamıştı. Başlangıçta kastların arya fatihleriyle yerli halk arasında bir sınır ve engel olarak kurulduğu söylenir. Kast doğuştan kazanılan bir imtiyazdı. Bu imtiyaza sahip olmayanlara kesinlikle kapalıydı. Bir kasttan ötekine geçmek yalnız *göç* yoluyle, yani yeni hayat düzenine girmekle mümkündü. Başka kastlardan kişilerle evlenmek kesinlikle yasaktı. Hattâ bir kastın üyeleri başka bir kastın üyeleriyle aynı sofrada oturamazlar veya daha aşağı kasttan birinin hazırladığı yemekleri yiyemezlerdi. Denksiz bir evlilik hareketinde bulunan kimse kasttan kovulmakla cezalandırılır, bu da suçlunun halk dilinde *parya* denen, *kast dışı* sayılmasına (Şandala, Nişala v.b.) yani Hintlilerin gözünden düşmesine ve tüm sosyal haklarını kaybetmesine yolaçardı. İslâmlığın karşı koyduğu kast rejiminin süregelmesi, 1947 Anayasasına kadar hint toplumunun birliğinin sağlanması konusunda başlıca engel oldu. Bu rejim resmen kalkmış olmakla birlikte gerçekte, özellikle hint köylerinde varlığını hâlâ sürdürmektedir.

— Böcek bil. Toplu halde yaşayan böceklerde (arı, karınca, divik) kastlar, üretici unsurların sülâlesinden meydana gelir. Genellikle krallıkları (bir veya birkaç kraliçe veya yumurtlayan dişi, bir veya birkaç kral veya erkek), işçileri, askerleri v.b. olan bu kastlar, gelişme ve beslenme şartlarıyle, birbirinden ayrılır. Divik toplulukları içlerindeki kastların çeşitliği ile dikkati çeker. (L)

KAST (Hermann), alman mühendisi (Stuttgart 1869-Schruns, Vorarlberg 1927). Patlayıcı maddeler üstüne çalıştı; özellikle tahrip kabiliyetlerini ve patlama hızlarını inceledi. (L)

Kastal. Arkeol. Seyhan ili sınırları içinde, Karatepe hitit kalesine yaklaşık olarak 6 km uzaklıkta roma devri harabelerinin bulunduğu yer. 1952 Yılında Karatepe Kazı heyeti tarafından bulundu. Geç Antik devre ait olan harabeler oldukça geniş bir alana yayılmış durumdadır. Kastal'da arkeolojik bir kazı henüz yapılmadı. (M)

KASTALANİ (Ebül-Abbas Ahmed bin Muhammed), hadis ve kelâm bilgini (Kahire 1448-ay.y. 1517). Öğrenimini Kahire'de yaptı. Kısa bir süre Mekke'de bulundu. Kahire'de vaizlik yaptı. Kastalanî en ünlü hadis kitaplarından olan Buhari'ye yazdığı şerhiyle tanındı. *İrşad-üs-Sari li Şerhi Sahih-il Buharî* adını taşıyan bu eser bütün islâm ülkelerinde önemli bir kaynak sayılır. Kastalanî'nin, ayrıca Hz. Muhammed'in hayatına dair yazdığı *El-Mevahib-ül-Ledünniye* (İçten Gelen Yüce Düşünceler) adlı bir eseri daha vardır. Bu eser şair Baki tarafından Türkçeye tercüme edilmiştir. (M)

KASTALÂNÎ (Muslihiddin Mustafa), türk kelâm ve fıkıh bilgini (Kestel ?-İstanbul 1496). Öğrenimini Bursa'da yaptı. Ünlü kelâm bilgini Hızır Beyin derslerini dinledi. Öğrenimini bitirdikten sonra Bursa yakınlarındaki ilçelerde müderrislik yaptı. Fatih medreselerine tayin edildi. Kısa bir süre sonra da İstanbul kadısı ve Rumeli kazaskeri oldu (1482). 1486 Yılında görevinden alındı. Kastalânî'nin Arapça birkaç fıkıh kitabı, Nesefî'nin *Akaid*'ine Teftazanî'nin yaptığı *Şerh*'e haşiyesi, Cürcanî'nin bir şerhinin güç yerlerini açıklayan bir eseri, kıble yönünü tayin için yazdığı *Risale fi Ciheti Kıble* (Kıble Yönü Risalesi) adlı bir kitabı vardır. (M)

KASTALİA, Delphoi'li genç kız. Peşini bırakmayan Apollon'dan kurtulmak için kendini bir kaynağa atarak boğuldu ve kaynağa da onun adı verildi. Bu kaynak Delphoi'de Apollon tapınağının doğusundadır ve tapınağa çok yakındır. Su, kayaya oyulmuş bir oluktan gelir ve dört köşe bir havuza dökülür. Havuzun arkasında dört adak gözü olan, sütunlu kayadan bir cephe vardır. Su tapınağın temizlenip yıkanmasına yarıyordu. Yunanlılar onun şairlere ilham verme yetisi olduğuna inanırlardı. — Antakya'nın dış mahallesinde bulunan Daphne'nin kehanet çeşmesi. (L)

KASTALİDES i. çoğl. Yun. mit. Kendilerine adanan Kastalia kaynağından dolayı Musa'lara verilen ad. (L)

KASTAMONU, Karadeniz bölgesinin Batı bölümünde il merkezi şehir: 29 303 nüf. (1970). Ilgaz dağlarının kuzey eteklerinden inen Kastamonu suyu veya Karaçomak deresinin geniş Gökırmak vâdisine açıldığı yerde; yüksl. 790 m. Kastamonu, Karadeniz kıyısındaki iskelesi İnebolu'ya 89 km, demiryolu istasyonu Çankırı'ya 113 km uzaktadır. Şehir, adı geçen derenin iki yakasındaki çukur alana kurulmuştur; yamaçlara doğru da tırmanır. Batıdaki yamaçta, iki dere arasındaki tepe üzerinde Kastamonu'nun harap kalesi yükselir. Karaçomak deresinin iki yakasında geniş caddeler uza-

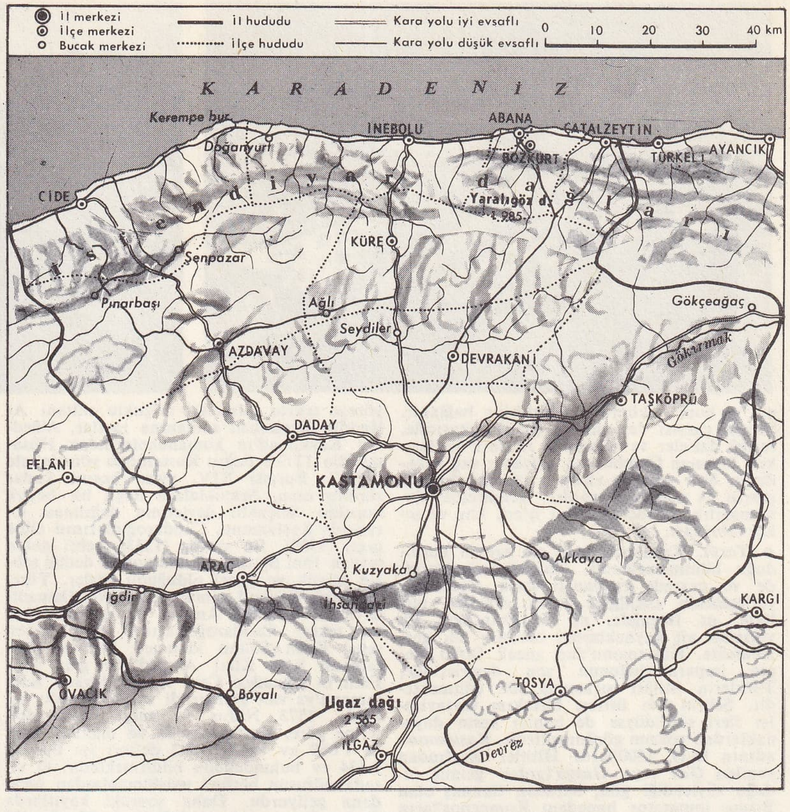

KASTAMONU
il haritası

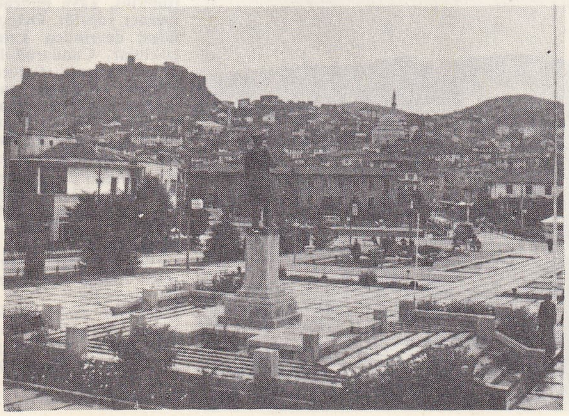

solda,
KASTAMONU'dan
genel görünüş;
sağda,
Atatürk heykeli,
Adliye binası
ve kale

Foto. V. Saraç (MEYDAN)

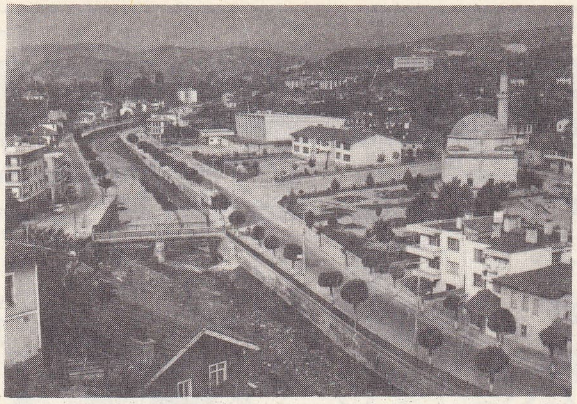

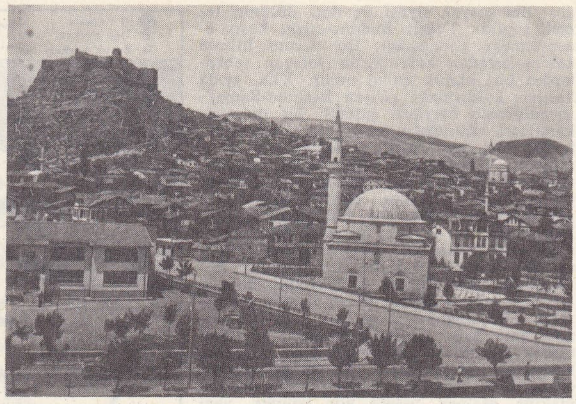

solda, şehre giriş; sağda Kastamonu kalesinin genel görünüşü

nır ve bunlar, köprülerle birbirine bağlanır. Şehrin çarşısı derenin sol (batı) yakasında, resmî daireler ve ortasında Atatürk'ün heykeli bulunan Cumhuriyet meydanı sağ yakadadır. Son yıllarda eklenen semtler dışında şehrin 14 mahallesi vardır. Kendircilik, dokumacılık, boyacılık, deri işleri. Un ve şeker fabrikası.

● *Tarih.* Kastamonu'nun ne zaman kurulduğu bilinmemektedir. Kale tepesi üzerinde ve çevrede rastlanan kaya mezarları, yerleşmenin eskiliğine tanık olmakla birlikte, ne İlkçağda, ne de Ortaçağın ilk yarısına ait kaynaklarda, buranın adı geçmemekte, Kastamonu'dan ancak Doğu Roma imparatorluğunun son devirlerinde, Türklerin istilâsı sırasında söz edilmektedir. Şehrin adı üstüne birtakım varsayımlar ileri sürüldüyse de bunlar kesin dayanaklardan yoksun görünmektedir. *Kastamonu* adının M.Ö. 1300'lerde Hititler tarafından yenilen *Gas* veya *Gasga*'lardan gelmiş olduğu söylendiği gibi, buradan türemiş olan Bizans imparator hanedanı Komnenos'ların kaleyi yaptırmış veya onarmış olmalarından ötürü şehre *Kastra-Komneni* «Komnen kalesi» denildiği de ortaya atılmıştır. Anadolu'nun bu bölgesinin eski adı *Paphlagonia* idi. Strabon'un Paphlagonia'daki şehirleri arasında saydığı Pompeipolis'in Kastamonu olabileceği ileri sürüldüyse de buranın Amnias (Gökırmak) boyunda Kastamonu'nun 45 km doğusundaki Taşköprü'nün yerinde olduğu anlaşılmıştır. Yine Strabon'a göre bu bölgenin Bithynia sınırlarında Timonitis'lerin yaşadığı yörede bir Timonion şehri vardı; bugünkü şehrin adına bir benzerlik gösteren bu şehrin Kastamonu güneybatısında, Kastamonu'ya uzak olmayan bir yerde, Araç suyu yukarı havzasında bulunduğu R. Leonhard tarafından kabul edilmektedir.

Malazgirt savaşından (1071) az sonra Anadolu'ya giren Türklerin bir kısmı Kastamonu yöresine uzandı. Bunların öncüleri belki Danişmentlilerdi. 1084'te Sinop'u kuşatarak ele geçiren Karatigin Bey o sırada Kastamonu'yu da içine alan bir beyliğe sahip bulunuyordu, fakat bir süre sonra Komnen'ler yöreyi geri aldılar. Türklerin bu yöreye tekrar girmeleri selçuklu sultanı Alâeddin Keykubad zamanına rastlar. Alâeddin Keykubad'ın kumandanlarından Hüsameddin 1213'e doğru Kastamonu yöresini ele geçirdi. Burada XIV. yy.ın başına kadar sürmüş olan, Selçuklulara bağlı bir beylik kuruldu. Selçuklu devletinin dağılması sırasında Kastamonu, Candaroğullarının eline geçti (1309). Bu sırada (1333), şehri gezen seyyah İbni Battuta, *Kastamoniya* dediği şehrin büyük ve güzel olduğunu söyler. Yöre, Yıldırım Bayezid zamanında (1392) Osmanlı devletine katıldı. Ankara savaşından sonra, tekrar Candaroğullarının eline geçen şehri Fatih Sultan Mehmed 1461'de Kastamonu beyi Kızıl Ahmed'den geri aldı. Fatih'in şehzadesi Cem 9 yaşındayken Kastamonu'ya vali gönderildi ve burada altı yıl kaldı. 1573 Nüfus ve vergi yazım defterine göre, Kastamonu'da 46 mahalle içinde 1 069 ev vardı; 1582 defteri ise burada 1 634 ev bulunduğunu bildirmektedir. O sırada nüfusun bütünü müslümanlardan meydana geliyordu. Daha sonraki kayıtlarda da bu durum pek az değişti. J. Macdonald Kinneir, 1814'te şehirde 30 kadar minareli cami saydığını, türk nüfusun 1 200 kadar olmasına karşılık ancak 300 rum ve 40 ermeni ailesi bulunduğunu söyler. Ainsworth'a göre Kastamonu'da başlıca ticaret malı yündü; şehirde bakırcılık, dericilik ve dokumacılık yapılmakta, basma ve boya tezgâhları bulunmaktaydı. XIX. yy. sonlarında şehrin nüfusu 15 000-16 000 olarak gösteriliyordu. Abdurrahman Paşanın valiliği (1882-1891) sırasında Kastamonu'yu İnebolu'ya bağlayan yol yapıldı, şehirde bir matbaa kuruldu. Bununla birlikte XX. yy.ın başında Kastamonu'da ticaret geriledi. Kurtuluş savaşı sırasında İnebolu-Ankara yolunun önem kazanmasıyle, Kastamonu'da bir canlılık görüldü. Cumhuriyetten sonra 1927'de yapılan ilk sayımda şehrin nüfusu 14 590 olarak tespit edildi. Bu sayı daha sonraki dört sayımda geriledi (1950'de 13 597); sonra yavaş bir artma ile 1955'te 15 000'i, 1960'ta 20 000'i geçti. 1965'te 23 485 oldu, 1970'te de 29 000'i aştı.

● *Güzel sanatlar.* Kastamonu'da en eski kültür kalıntıları tarihöncesi devirlere kadar inmektedir. İlk çağlardan itibaren Türk-İslâm devrine kadar burada pek çok höyük, tümülüs, kaya mihrabı, kaya tüneli ve kaya mezarı yapıldı. Ortaçağda Komnenos'lar sülâlesi devrinden kalma bizans kalesi, Selçuklular, Candaroğulları ve Osmanlılar zamanında onarım gördü; 1943'teki depremde yıkıldı. Kalenin yapıldığı devirde bütün şehrin etrafını kuşattığı bilinen surlardan bugün hiç bir iz yoktur. Kalede, büyük sarnıçlara, tünellere, kaya mezarlarına ve türbelere rastlanmaktadır.

Kastamonu'da Çobanlar sülâlesi (Kastamonu atabeyleri), Candaroğulları ve Osmanlı devrine ait pek çok eser bulunmaktadır; XIX. yy. sonunda şehirde 63 cami, 16 medrese, 15 hamam, 2 imaret, 1 tekke, 30 türbe, 112 çeşme vardı. Bugün bu eserlerin çoğu harap veya tamamen ortadan kalkmış durumdadır.

Çobanlar devri eserleri. Atabey camii, Kale'nin altında Atabey mahallesindedir. Kitabesinden 1273'te yapıldığı anlaşılmaktadır. Camiye *Atabey* adı verildiğine göre Kastamonu atabeyi olan Muzafferüddin Yavlak Arslan tarafından yaptırıldığı sanılır. Yapımında kesme ve moloz taş kullanılan caminin çatısı ahşaptır; üzeri önce kurşunla kaplıydı, sonra kiremit döşendi. İç kısmında kapıdan mihraba doğru ahşap sütunlar sıralanır, bu sütunlardan dolayı camiye *Kırkdirekli* adı da verilir. Kesme taştan olan kısa minaresi selçuklu üslûbu gösterir.

Yılanlı dârüşşifası, 1272 yılında yapıldı; önce tıp medresesi ve hastahane idi; sonra kadirî tekkesi haline getirildi. Bitkisel ve geometrik motiflerle süslü olan portali taş oymacılığı bakımından ilgi çekicidir.

Atabey hanı, Kastamonu'nun Akkaya bucağında Elmayakası köyündedir. Çobanlar devri hükümdarlarından Muzaferrüddin Yavlak Arslan tarafından Kastamonu'daki cami ve medresesine vakıf olarak yaptırıldı. Moloz taşından yapılan binanın üzeri üç tonozla örtülüdür; bugün harap durumdadır.

Firenkşah hamamı, Kastamonu çarşısı içinde, 1262'de Firenkşah Cemalüddin tarafından yaptırıldı. Kadınlar ve erkekler kısmı olan bir çifte hamam şeklindedir. Bugün tamamen toprak altındadır. Kastamonu'da ilk selçuklu hamamı olması bakımından önemlidir. *Vakıf hamamı,* İbnineccar mahallesinde Muzafferüddin Yavlak Arslan tarafından yaptırıldı. Yapımında moloz taşı kullanılmıştır.

Candaroğulları devri eserleri. İbnineccar camii, İbnineccar mahallesindedir (halk arasında *Eligüzel camii* de denir). 1353'te *İbni Neccar* adıyle tanınan Murad oğlu Hacı Nusret tarafından yaptırıldı. Kesme taştan yapılan cami, kare planlı ve tek kubbelidir. Sekiz köşeli bir kasnağa oturan kubbe kiremit kaplıdır. Kuzey tarafında yine sekiz köşeli kasnaklara oturan üç kubbeli bir son cemaat yeri yer alır. Bu kısım 1943'teki depremde yıkıldı. Caminin süslü kapısı, kesme taştan hafif yuvarlak bir kemer içinde ve iki kanatlıdır. Özellikle üzerindeki oymaları bakımından ilgi çekici olan kapı kanatları, bugün Kastamonu müzesindedir. Çok sade bir görünüşü olan iç kısımda, kareden kubbeye geçiş, sade tramplarla sağlanmıştır. Duvarlarda ve kubbe kasnağında yer alan 20 pencere, mekânı aydınlatır. Mihrabı alçıdan, mimberi tahtadandır. Minaresi yıkılmıştır. *İsmailbey camii,* İsmailbey mahallesinde. Candaroğullarının son hükümdarı İsmail Bey tarafından 1451'de yaptırıldı. Kesme taştan yapılan caminin kuzey cephesinde altı sütunlu, beş kubbeli bir son cemaat yeri vardır. Mermer portali, geometrik motiflerle süslü silmeler çevirir; namaz kılma mekânı dikdörtgen planlıdır. Mihrap ve mimber alçıdandır. Caminin üzeri tuğladan sekizgen kasnaklara oturan, üzerleri kurşun kaplı iki kubbeyle örtülüdür. Minare kesme taştandır; kaidesi sekiz köşeli, gövdesi çok köşelidir. Caminin batısında imaret mutfağı, doğusunda yemekhane bulunur. Cami, mimarî bakımdan olduğu kadar, yanındaki medrese ve imaretiyle birlikte Candaroğulları devrine ait bir külliye olması bakımından da önemlidir. *İbrahimbey camii* (veya *Aktekke camii*), Aktekke mahallesinde; yapıldığı tarih kesin olarak belli değildir; fakat camiyi yaptıran Candaroğlu İbrahim Bey 1443'te öldüğüne göre bu tarihten öncesine ait olmalıdır. Moloz taşından yapılan cami, ahşap çatıyle örtülüdür. Belgelerden anlaşıldığına göre ilk şek-

hükûmet konağından bir görünüş

Foto. V. Saraç (MEYDAN)

li mesçitti. 1714'te mimber ilâvesiyle cami haline getirildi. Bu devre ait diğer camiler *İsfendivar camii, Hamzaağa camii,* Kemah köyünde *Halilbey camii,* Kasaba köyünde *Mahmutbey camii*'dir.

İsmailbey türbesi, İsmailbey külliyesine dahildir. Sarı kesme taştan yapılan türbenin, özellikle ön cephesi itinalı bir işçilik gösterir. Kapının etrafında silmeli bir çerçeve üzerinde at nalı şeklinde stalaktitli bir niş yer alır. Kare planlı türbenin üzeri kurşun kaplı olan tuğla bir kubbe ile örtülüdür. Tahta döşemeli olan türbede on tane lahit bulunmaktadır. *Müfessiralâeddin türbesi,* kale kapısı üzerinde, aynı adlı tepededir. Ahşap çatılı ve moloz taşından yapılan türbenin ne zaman ve kimin tarafından yaptırıldığı belli değildir. İçinde bir tanesi Müfessir Alâeddin'e ait olan 7 lahit bulunur. *Hatunsultan türbesi,* Kırkçeşme mahallesinde; moloz taşından yapılmış kubbeli bir türbedir. İçinde 8 lahit vardır. Yıldırım Bayezid'in kızı Hatun Sultan tarafından, Murad II'nin karısı ve Candaroğlu İbrahim Beyin kızı Hatice Sultanın kardeşleri için yaptırıldı.

Bu türbelerden başka *Atabey türbesi, Cemalettinağa türbesi* ve *Karabaş türbesi* ile şehrin dışında Türbeiâdil köyünde *Türbeiâdil,* Hacımuharrem köyünde *Süleymanbey türbesi,* Kasaba köyünde *Mehmetbey türbesi,* Kemah köyünde *Selçukbintikasımbey türbesi* de Candaroğulları devri yapılarıdır.

İsmailbey medresesi, İsmailbey mahallesinde, İsmail Bey külliyesi içindedir. Kitabesinden 1475'te yapıldığı anlaşılmaktadır. Kesme taştan yapılan kapıdan, üstü tonozlu bir yolla ortasında havuz olan kare biçimindeki avluya geçilir. Avlunun eskiden revaklı olduğu, fakat ahşap sütunların zamanla ortadan kalktığı anlaşılmaktadır. Avlu çevresinde on tane oda ve bir dersane yer alır. Dersane binası kesme taş ve moloz karışımından yapılmıştır. Üzeri sekiz köşeli kasnağa oturan kiremit kaplı kubbeyle örtülüdür.

İsmailbey hanı (veya *Kurşunlu han*), Attarlar çarşısında; vakfiyesinden, Candaroğlu İsmail Bey tarafından, cami, medrese ve imaretten meydana gelen külliyesine vakıf olarak yaptırıldığı anlaşılmaktadır. Moloz taşı ve kesme taştan yapılmıştır. Kuzeyindeki yuvarlak kemerli ve tonozlu kapıdan avluya girilir, alt katta eskiden ahır olarak kullanılan bölmeler görülür. Avlu kısmının iki yanındaki merdivenlerle üst kata çıkılır, burada hepsinde birer ocak olan 29 oda vardır. Bina 1943'teki depremde harap oldu; 1946'da onarıldı. *Deve hanı,* Candaroğlu İsmail Beyin külliyesi içindedir. Ön yüzü kesme taştan, yanlar ise, aralarına tuğla kuşaklar yerleştirilmiş moloz taşından yapılmıştır. Hanın basık kemerli kapısından avluya girilir. Sağda ve solda bekçi odaları yer alır.

Osmanlı devri eserleri. Nasrullah camii, Kastamonu çarşısının ortasındadır. Kitabesinden 1506 da Yakub oğlu Nasrullah Kadı adlı biri tarafından yaptırıldığı anlaşılmaktadır. Kastamonu'da Osmanlı devrine ait ilk cami olması ve çok kubbeli «ulu camiler» tipindeki planı ile önemlidir. Moloz taşı ile kesme taştan karışık olarak yapıldı. Kuzey cephesinde 10 sütunlu 7 kubbeli bir son cemaat yeri vardır. İlk yapıldığında 6 kubbe ile örtülü olan esas mekân, daha sonra yapılan ilâvelerle bugün 9 kubbeli bir görünüş aldı. İç kısımda kubbeler, pandantifler vasıtasıyle sivri kemerlere oturur. Mihrap basittir, etrafında renkli kalem işleri vardır. Geometrik motiflerle süslü mimber tahtadandır. Cami, 1746 ve 1875'te onarıldı. 1945'te ve daha sonraki onarımlarda da kubbe kurşunları ile alçı pencereleri değiştirildi. *Yakubağa camii (Ağa imareti),* Alacamescit mahallesindedir. Yanında bulunan medrese, imaret ve mektep ile bir külliye halinde olan cami, 1547 yılında Kanunî Sultan Süleyman'ın kilercibaşısı Yakub Ağa tarafından yaptırıldı. Önünde dört sütunlu, üç kemerli, üç kubbeli bir son cemaat yeri vardır. Caminin giriş kapısı dikkati çeker, üst tarafında birer yazı panosu yer alır, ayrıca kapı kanatlarının çerçevelerinde bitki motifleri ve geometrik desenlerle süslüdür. Kesme taştan yapılan cami, kare bir plan gösterir; çok köşeli bir kasnağa oturan kubbe ile örtülüdür. İç kısımda kubbeye geçiş, tromplarla sağlanmıştır. Mihrap stalaktitli ve zengin dekorludur. Minaresi kuzeybatı köşede yer alır. Cami birkaç defa onarıldı. *Ferhatpaşa camii,* Cebrail mahallesindedir. Kitabesinden 1559'da Ferhat Paşa tarafından yaptırıldığı anlaşılmaktadır. Yedi basamakla çıkılan son cemaat yeri yıkılmıştır. Kesme taş ve moloz taşından karışık olarak yapılan caminin üzeri kurşun kaplı ahşap çatı ile örtülüdür. Mimber ve mihrap mermerdendir. 1815'te onarıldı. *Sinanbey camii,* Çelebi mahallesindedir. 1571'de Sinan Bey tarafından yaptırıldı. Kesme taştan yapılan cami kare planlı ve tek kubbelidir. Ahşap kapısı, kabartma ve oymalarıyle dikkati çeker. Her iki kanadının alt ve üstünde panolar vardır. Kubbe kaidesinde stalaktitler yer alır ve kubbenin etrafını kitabe çevirir. Kubbe, dıştan sekizgen bir kasnağa oturur; üstü kurşun kaplıdır. Kum taşından yapılan mihrap alçı sıvalıdır. Mihrap nişinde stalaktitler yer alır. *Şücaüddin (Şabanıveli) camii,* Musafakih mahallesindedir. 1580 Yılında Murad III'ün hocası Şücaüddin Efendi tarafından yaptırıldı. Moloz taşından yapılan caminin üzeri kiremitle örtülüdür. Esas mekân dikdörtgen planlıdır. Mihrap ve mimber süslüdür.

Kastamonu'daki diğer osmanlı cami ve mescitleri: *Hasanefendi camii, Musafakih camii, Alaca mescit, Kubbeli mescit, Topçuoğlu camii, Saray camii, Honsalar camii, Halifesultan camii, Deveciler camii, Abdülcebbar camii, Kazancılar mescidi, Ahmetdede camii, Alpaslan mescidi, Hacıdede mescidi, Güzelcesinan mescidi, Saraçlar camii, Ak mescit, Abdürrezzak mescidi, Hasançelebi camii, Mollasait mescidi, Ovalıpazarı mescidi ve Bahaefendi camii*'dir.

Yakubağa medresesi, Alacamescit mahallesindedir. *Yakubağa külliyesi* içinde yer alır. Yanındaki cami ile birlikte 1547'de Yakub Ağa tarafından yaptırıldı. Kuzey yönünde bulunan esas cephede mermer sütunlu ve kemerli bir avlusu vardır. Plan bakımından belirli bir tipe girmeyen medresenin giriş kısmında kubbelerle örtülü dört oda yer alır. Her odada baca ve bazı nişler bulunur. Bu esas kısmın güneyinde üzerleri basık tonozla örtülü sekiz oda daha vardır. Medrese halen haraptır. *Münir (Bayraklı) medresesi,* Nasrullah camiinin güneyindedir. Kitabesinden 1746'da reisülküttap Hacı Mustafa Efendi tarafından Nasrullah camiinin büyütülmesi sırasında yaptırıldığı anlaşılır. Medresenin dış duvarları kesme taştan yapılmış, aralarına tuğla kuşaklar konmuştur. Önde sütunlu ve kemerli bir avlu, arkada 21 oda bulunur.

Şeyhşabanıveli türbesi, Kastamonu'da halvetî dergâhını kuran şeyh Şabanı Veli'ye aittir. 1576'da kethüdası Ömer tarafından yapımına başlandı; 1612'de Derviş Ömer tarafından bitirildi. Türbe, cami, kütüphane ve şadırvandan meydana gelen bir külliyeye dahildir. Külliyenin etrafını bir taş duvar çevirir. 1778 ve 1845'te onarıldı. Yapı, kare bir plan gösterir. Üzeri, sekizgen bir kasnağa oturan kurşun kaplı bir kubbeyle örtülüdür. İç kısmında 16 sanduka vardır. Türbe binasının yanında, dikdörtgen planlı bir kütüphane binası da yer alır. Kastamonu'daki diğer türbeler: *Serçeoğlu türbesi, Hacıdede türbesi, Devecisultan türbesi, Kepkebiler türbesi*'dir.

Balkapanı hanı, Bayezid II tarafından yaptırıldı. Orijinal şekli iki katlı olan hanın alt katında, ikisi kapının sağında üçü de solunda olmak üzere beş bölme vardır. Hanın kuzey tarafında bulunan büyük tonoz kemerli kapısı orijinal durumunu korumaktadır.

Alem hanı, Sinanbey camiine vakıf olarak yapıldı. Kesme ve moloz taşı karışık olarak yapılan hanın girişinde iki yanda odalar vardır. Ortada revaklı avlu, sol tarafta ahırlar yer alır. Avludan iki tahta merdivenle üst kata çıkılır. Burada hepsinde birer ocak ve niş olan 25 oda vardır; hepsinin üzeri tonozla örtülüdür. Kastamonu'da osmanlı devrine ait diğer hanlar *Urgan hanı, Sarının hanı* ve *Yanıkhan*'dır.

Karanlık bedesten, 1468-1474 yılları arasında Kastamonu valisi olan Cem Sultan tarafından yaptırıldı. Bina moloz taşındandır: aralarına tuğla kuşaklar konulmuştur. Orijinal şeklinde, dört yönün tam ortasında birer kapı bulunuyordu, bugün sadece doğu cephesindeki kapıdan girilmektedir. Diğer kapıları örülmüştür. Planı kare olan yapının iç kısmında dört büyük paye yer alır. Binanın üzeri 9 kubbe ile örtülüdür. Kubbeler önce kurşunla kaplıydı; sonra kiremit döşendi. 1802'deki yangında harap olan yapı, aynı tarihte onarıldı, son olarak 1951'de yapılan bir onarımla meyve ve sebze hali haline getirildi.

Çiftehamam, 1514'te Yavuz Sultan Selim'in hocası Halim Çelebi tarafından yaptırıldı. Yapımında, moloz taşı kullanıldı. Üzerleri kubbeli büyük soyunma yerleri ile yine kubbeli soğukluk kısmı vardır. Yıkanma kısmında ortada birer kubbe, yanlarda tonozlar, arka taraflarda da yan yana, üzerleri kubbeli ikişer halvet bulunur. Külhan kısmı yıkılmış olan hamam bugün kullanılmıyor. *Arabapazarı çifthamamı,* Nasrullah camiine vakıf olarak yapıldı. Moloz taşından olan bina, kadınlar ve erkekler kısmı olan bir çifte hamamdır. Erkekler kısmının soyunmalık, soğukluk ve sıcaklığı kubbe ile örtülüdür; sıcaklık haç biçimindedir. Kadınlar kısmında soğukluk tonozla örtülü, diğer kısımlar kubbelidir.

Diğer hamamlar: *Dede hamamı, Ferhatpaşa hamamı, Yeni hamam, Saray hamamı, Kale hamamı* ve *Yakubağa hamamı*'dır.

Kastamonu'daki sanat eserleri arasında yer alan şadırvan ve çeşmeler de önemli yapılardır. *Nasrullah şadırvanı,* payeler ve sütunlar üzerinde iki kubesi ile önemli bir yapıdır. Ayrıca, *Topçuoğlu şadırvanı* ile *Şabanıveli şadırvanı* ve *Kanlıçeşme, Namazgâh çeşmesi, Kuruçeşme, Atlanbaç çeşmesi, Şekercialibey çeşmesi, Taşçeşme, Eligüzel çeşmesi, Kebkebiler çeşmesi, Abdülcebbar çeşmesi* ve *Aslanlıçeşme* de bu grup eserler arasında sayılabilir.

Şehrin tek tarihî köprüsü *Nasrullah köprüsü*'dür. Nasrullah camiinin yanındaki dere üzerindedir.

— *Kastamonu ili,* Batı Karadeniz bölümünün Karadeniz kıyısıyle Ilgaz dağları arasındaki orta kesiminde yer alır. Kuzeyinde Karadeniz, doğusunda Sinop, güneydoğusunda Çorum, güneyinde Çankırı, batısında Zonguldak illeri bulunur; 13 108 km^2; 446 864 nüf. (1970).

● *Coğrafya.* Kastamonu ili, Batı Karadeniz bölümündeki dağların en yükseklerini, fazla yer tutmayan ovaların en genişlerini içine alır. Yüzey şekilleri kuzeyden güneye izlenecek olursa önce çok az girintili-çıkıntılı bir kıyıya rastlanır. Bu kıyı doğuda Çatalzeytin yakınından batıda Kerempe burnuna kadar 42°C paralel dairesini yakından izleyerek doğu-batı doğrultusunda uzanır, sonra güneybatıya dönerek Kurucaşile yakınlarına kadar gelir. Kıyı genel olarak dik, ancak akarsu ağızlarında alçak, genellikle kuzey fırtınalarına açık ve tabiî limanlardan yoksundur. Kıyının hemen gerisinde genellikle orta yükseklikte, geniş ve vâdilerle parçalanmış dağlık bir alan başlar. *İsfendiyar* (veya *Küre*) *dağları* adı verilen ve çoğunlukla ikinci zaman kireç ve kum taşlarıyle killi kireç taşından yapılmış, fakat bunların altından yer yer birinci zaman kayaçları çıkan bu dağlar ormanlıktır ve Abana güneyindeki Yaralıgöz dağında 2 018 m'ye yükselir. Doğuda Sinop ili sınırında Çangal (1 520 m) ve Zından (1 635 m) dağları, orta kesimde Göynük (1 710 m) ve Dikmen (1 471 m) tepeleri yükselir. İnebolu-Kastamonu yolu bu dağları Küre güneyinde Ecevit belinde (1 275 m) aşar. İsfendiyar dağlarının güneyinde, bunlarla Ilgaz dağları arasında çukurda kalmış bir alan uzanır. Burada birinci zaman şist ve yeşil taşlarıyle yer yer granitten, ortada ise üçüncü zaman başına ait kumlu-kireçli katmanlardan oluşmuş, yükseltisi 1 000 (hattâ 1 400) m'yi aşan tepeler ve yaylalar bulunur: en göze çarpan kesim, batıdan doğuya doğru akarak sonunda Kızılırmak'a kavuşan Gökırmak'ın vâdisi boyunca genişleyen bir ovadır. Bunun batı ucunda Daday kasabası, güney kenarında Kastamonu şehri ve doğusunda da Taşköprü kasabası yer alır. Bu kesimin dağlarında orman daha seyrek, az yağışlı olan ova alanı da az çok step görünüşünde, otsu bitkilerle kaplıdır ve ilin tarıma en elverişli kesimi de burasıdır. Alçak alan, güneyde Ilgaz dağı kütlesi ve bunun doğuya ve batıya doğru uzantısını meydana getiren dağ sıralarıyle sınırlanır; yapısında Birinci zamanın çok kıvrılmış şistleri, kumtaşı, mermer ve yeşil kayaçları, volkanik kayaçlar (andezit v.b.) hâkim bulunan ve batıya doğru yerini ikinci ve üçüncü zaman flişleri ve

şistlerine bırakan bu dağlar Büyük Ilgaz (Ilgaz Hâceti) tepesinde 2 587 m, Çatal Ilgaz (Küçük Hâcet) tepesinde de 2 546 m'ye ulaşır. Kastamonu-Çankırı yolu bu dağları, 1 775 m'de aşar (Ilgaz dağı geçiti). Ilgaz dağları geniş alanlar üzerinde ormanlarla kaplıdır.
Kastamonu ili, Ilgaz dağlarının güneyinde, kendisini Köroğlu dağlarından ayıran bir çukur alanın kesimini de içine alır. Bu çukur alan Kızılırmak'ın kollarından Devrez çayı vâdisidir. Vâdi il sınırları içinde Tosya ovası (800 m) ile genişler ve güneyde Öbektepe'ye (2 013 m) dayanır.

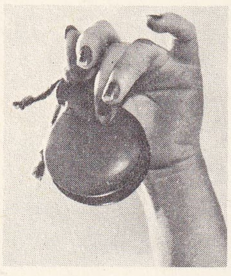
kastanyet

İklim bakımından denize komşuluktan faydalanan kıyı kesimi, dağların denize ve içeriye bakan yamaçları, bu dağlar arasında yer alan çukur alanlar arasında büyük farklar kaydedilir. Kıyıda (msl. İnebolu) yazlar serin (temmuz ve ağustos ortalama sıcaklığı eşit: 21°9C), kışlar ılık (şubat ortalaması 6° 4 C), minimum (—8°C) ve maksimumları (35°2C) oldukça az belirli, yağışlar bol (1 068 mm) ve her mevsim yağışlıdır. Mevsimlerin yağış payları şöyledir (yüzde ile): kış 34, ilkbahar 17, yaz 15, sonbahar 34. Yağışlı günlerin ortalama sayısı 123, kar yağışlı günlerinki 9,3, kar örtülü günlerinki 15'tir. Dağların gerisinde kışlar sert ve sürekli olur; yağışlar azalır (msl. Kastamonu). En soğuk ayın ortalama sıcaklığı —1°2 C, en sıcak ayınki 20°3 C, şimdiye kadar kaydedilen en düşük ve en yüksek sıcaklıklar —26°9 ve 38°9 C'dir. Yağış toplamı kıyıdakinin yarısına bile varmaz: yıllık ortalama 444 mm. Bu kesimde de yaz kuraklıkları silinmiştir. Mevsimlerin yağış payları şöyledir (yüzde ile): kış 19, ilkbahar 35, yaz 27, sonbahar 19. Şiddetli karasal iklim tiplerinde görüldüğü gibi kışın yağış payı azalır, maksimum ilkbahara kayar, yaz mevsimi yağıştan yana ikinci sırayı alır. Kıyıya göre yağışlar çok azalmış olmakla birlikte yağışlı günler sayısı hemen hemen değişmemiş (120), fakat karlı günler sayısı 21'e çıkmış, kar örtülü günler de 38'e yükselmiştir. İlin, yağış ölçüsü yapılan başka istasyonlarında da yıllık yağış ortalamaları şöyledir: Abana 981 mm, Azdavay 657, Araç 512, Daday 505, Devrekâni 462, Tosya 460, Taşköprü 396 mm. İlin yüksek dağ kütleleri bol yağış alır ve kışın karın kalınlığı fazla olur.
İl topaklarında tabiî bitki örtüsü ormandır. Orman, kıyı kesiminde nemcil bir karakter gösterir. özellikle alçak kesimlerde kayın, gürgen ve meşe, yükseklerde köknar hâkimdir. İç kısımlarda daha kurakçıl olan Ormanda karaçamlar ve yüksek kesimlerde sarıçamlar yaygındır. Çukur ovaların ormandan yoksun görünmesi buraların ağaç yetişmesine elverişli olmasından çok, yüzyıllardan beri olagelen tahriplerin bir sonucudur. Buralarda aslında hiç değilse seyrek bir orman yer alıyordu. Bunların köklenmesi, step görünüşü getirmiştir. Orman tahripleri ovaların etrafındaki dağ ormanlarını bile yer yer bozmuş, cılız çalılıklara çevirmiştir. Akarsuları bakımından Kastamonu ili, bütünüyle Karadeniz aklanına girer. İl topraklarının güneydoğu kesiminde sular Devrez ve Gökırmak aracılığıyla Kızılırmak'a gider. Güneybatıdakiler Filyos ırmağının Araç ve Soğanlı kollarına katılır. Kuzeydeki akarsular ise doğrudan doğruya Karadeniz'e iner. Bunların en önemlisi Cide batısında *Kocaçay* adıyle denize dökülen *Devrekâni* çayıdır. Daha doğuda ise *Aydos, Terme, Uzunöz, Ezine* ve *Çatalzeytin* suyu gibi bazı dereler vardır. Bu akarsuların bazılarından değirmen işletmek, kereste biçmek gibi işlerde faydalanılır.
1927 Sayımında ilin nüfusu 336 000 kadardı (km²'ye 23 kişi), bu sayı 1965'te 441 638 (km²'ye 34 kişi) oldu ve 1970 sayımının ilk sonuçlarına göre 446 864 oldu. Artmanın başka illere göre ağır olması, özellikle kır nüfusunun çalışmak için başka bölgelere, büyük şehirlere göç etmesiyle ilgilidir. 1965 Sayımında erkek nüfus (209 389), kadınlara (232 249) göre belirli şekilde azdı. 1970 Sayımı 1965'e göre il nüfusunda ancak 5 300 kadar bir artma olduğunu gösteriyor; gerçekte il ve ilçe merkezlerinin toplam nüfusu bu süre içinde 11 000 kadar arttı, buna karşılık köylerinki 5 700 kadar eksildi. 1965 Sayımına göre il nüfusunun yüzde 12,2'si nüfusu 3 000'den fazla nüfuslu beş yerleşme merkezinde yaşamaktaydı; bunlardan ikisinin nüfusu 10 000'i aşıyor (Kastamonu, Tosya), geri kalan üçününkü 3 000-10 000 arasında kalıyordu (Taşköprü, İnebolu ve Küre ilçesinde Ağlı bucak merkezi). 1970 Sayımında iki ilçe merkezinin de nüfusunun 3 000'i aştığı görüldü (Abana, Devrekâni). Geri kalan nüfus (yüzde 87,8) köylerde yaşar. Kastamonu ilinde sayısı 1 090'a varan muhtarlıkların (köy) büyük kısmının nüfusu 500'ü aşmamakta, 1 000'den fazla nüfuslu köylerin sayısı 15'i geçmemektedir. Ayrıca köylerin mahallelere bölünüşü de çok ileri gitti. Sayısı 1 090'a varan muhtarlık teşkilâtına sahip köyler, aslında 3 366 mahalleye ayrıldığına göre, kır yerleşmelerin sayısı 4 460'a yükseliyor demektir. Kıyı kesimindeki köylerde evler, kendi toprakları içinde birbirinden uzak (dağınık), iç kesimlerde ise içinde birbirinden uzak (dağınık), toplu, engebeli alanlarda özellikle çok büyük ova kesimlerinde daha büyüktür.
Cumhuriyet devrinden önce, Kastamonu vilâyeti, Batı Karadeniz bölümünün büyük kısmını kaplıyor, Kastamonu, Sinop, Çankırı, Zonguldak ve Bolu sancaklarına bölünüyordu. 1924'te sancaklar vilâyet (il) haline getirilince Kastamonu ili, eski Merkez sancağının alanında kaldı. Bugün bu il 13 ilçeye bölünmüş bulunuyor: Kastamonu, Abana, Araç, Azdavay, Bozkurt, Cide, Çatalzeytin, Daday, Devrekâni, İnebolu, Küre, Taşköprü ve Tosya. — *Kastamonu Merkez ilçesi*, 1 919 km²; 79 193 nüf. (1970). Merkez, Akyaka ve Kuzyaka bucakları; 183 köy.

Kastamonu ilinde halkın başlıca geçim kaynağı tarımdır. Sanayi yeteri kadar gelişmiş değildir. İl topraklarının faydalanma bakımından bölünüşü şöyledir (yüzde ile): ekili-dikili topraklar 19, nadas 10, orman 42, çayır ve otlaklar 11, ürün vermeyen topraklar 18. Ekili-dikili toprakların yüzde 16 kadarını tarlalar, yüzde 3 kadarını da dikili alanlar (meyve ve sebze bahçeleri ile bağlar) meydana getirir. Tarlaların yüzde 92 kadarı tahıl ekimine ayrılır. Yazların yağışlı olması sebebiyle kıyı kesiminde buğday çok az ekilmesine rağmen yine de başta gelir ve tahıl tarlalarının yarısını kaplar (93 000 hektar, 90 000-110 000 ton), ikinci sırayı arpa (50 000-38 000 t) alır. Daha geriden mahlût (buğday çavdar karışımı) [13 000-10 000 t], kaplıca buğdayı (son üç yılda 23 000 tondan 8 000 tona düştü), çavdar (14 000-9 000 t) ve mısır (10 000-9 000 t) gelir: Karadeniz bölgesinde çok yaygın olan mısır, Kastamonu ilinde fazla ekilmez. Pirinç üretimi (Gökırmak ve Devrez vâdileri) önemlidir (3 500-4 500 t); başlıca merkez Tosya'dır. Kuru sebzelerden patates başta gelir (33 000-31 000 t). Baklagiller önemli sayılmaz (en çok fasulya, 1 000 tondan az). Sebze üretimi oldukça yaygın olmakla birlikte önemli bir ticaret konusu değildir. Meyvecilikte elma (1 200 000'den fazla ağaç) başta gelir: en çok Gökırmak ve Devrez vâdilerinde, ayrıca kıyı kesiminde yetişir. Bu kesimde fındık da yetiştirilmektedir (300 000 ağaç). Kastamonu ilinin ünlü meyveleri arasında erik (kurutulan kara erik, üryani eriği), armut sayılabilir. Üzüm bağları fazla yer tutmaz, en çok Devrez vâdisinde (Tosya) yer alır (2 100 hektar, 21 000 ton yaş üzüm). İstatistikler kıyı kesiminde 14 000 ağaç kadar zeytin ve 3 000 ağaç kadar turunçgil (mandalina) yetiştiğini kaydetmektedir. Sanayi bitkileri arasında eskiden hemen hemen yalnız kenevir (2 300 ton lif, en çok Gökırmak vâdisinde) ve biraz keten yetiştirilirdi. Son zamanlarda Kastamonu fabrikası için ekilen şeker pancarı (116 000-107 000 ton) önem kazandı. Hayvancılık bakımından Kastamonu ilinin durumu şöyle özetlenebilir: tiftik keçisi 525 000-485 000, koyun 350 000, kılkeçisi 46 000, sığır 480 000, fakat kalitesi oldukça düşüktür. Manda (67 000), at (43 000), eşek (38 000) ve katır da (15 000) bulunur. 39 000 Kadar arı kovanından yaklaşık olarak 200 ton bal alınır. Kümes hayvanları 1 000 000 kadar tahmin edilmektedir; tavuklardan 40 000 000 kadar yumurta alınır, bundan bir kısmı İnebolu ve Cide iskelelerinden veya karayoluyle İstanbul'a ve başka yerlere yollanır. Kastamonu ilinin büyük orman zenginliği son yıllarda çeşitli sebeplerle tahribe uğradı. Yüzde 42 yer tutan orman toprakları üzerinde, iyi sayılabilecek orman, bütünün yüzde 36'sını geçmemekte, geri kalan yüzde 64'ü bozuk (çalılık biçimine gelmiş, baltalanmış, yanmış, tarla veya otlak haline getirilmiş) durumdadır. Kastamonu ormanlarının yaklaşık olarak yüzde 80'i iğne yapraklı ağaçlardan, yüzde 20'si yayvan yapraklılardan meydana gelmektedir. İl topraklarında bazı maden yataklarına rastlanır. Batı Karadeniz (Zonguldak) maden kömürü havzasının doğu uzantısı, kesintili şekilde il topraklarında (İnebolu'nun güneybatısından Söğütözü'ne kadar) izlenir. Bu kömürler bir ara Azdavay çevresinde bir süre işletildi. İlin tanınmış başka bir madeni, Küre yakınında bulunan bakır piritidir. Osmanlı devrinde (belki daha da önce) işletilen, sonra bırakılan bu piritler Cumhuriyet devrinde Etibank tarafından yeniden ele alındı. Burada iki önemli yatak bulunur: bugün Aşıköy yatakları işletiliyor. Eskiden işletilenler ise Bakibaba yataklarıdır. Cevherin içinde kükürt ve yüzde 2'ye kadar bakır bulunur. Açık işletme olarak çalışılan yataklardan çıkartılan cevher, kırıldıktan sonra havaî hat ile İnebolu'ya indirilir, orada kum haline getirilerek silolara depo edilir ve oradan ihraç edilir. Abana ilçesindeki civa yatakları bir süre işletildi. Daday ve Taşköprü ilçelerinde krom bazı yerlerde manganez ve linyit bulunur.
Sanayi sektörü az gelişmiştir. Büyük kuruluş olarak Kastamonu Şeker fabrikası (1963'te açıldı), Taşköprü Kendir fabrikası (sicim, kanaviçe yapar; ayrıca ithal malı hint keneviri işler), Cide Kereste fabrikası sayılabilir. Daha küçük olarak Tosya'da iki dokuma, beş çeltik fabrikası, merkezde kiremit-tuğla fabrikası (ayrıca çok sayıda tuğla ocakları), dokumacılık (Kastamonu'da 200 kadar pamuklu tezgâhı, Tosya'da sof ve tela yapımı), Kastamonu, Araç, İnebolu, Tosya ve Bozkurt'ta marangozluk atelyeleri, Abana'da sandalyecilik, Merkezde un, Araç'ta ve başka birkaç yerde kereste fabrikaları vardır.
Kastamonu ilinin ihraç ettiği ticaret eşyası arasında, kendir lifi ve urgan, canlı hayvan, tiftik, ham deri, av derileri, yumurta, kereste, üryani eriği ve şeker sayılabilir.
Ulaşım karayolu ve denizyoluyle yapılır. Yakın bir zamana kadar ilin dışarı ile ulaşımı en çok denizyoluyle yapılırdı. Düzgün ve nitelikli karayollarının yapılması, kamyon ve otobüs gibi araçların çoğalması üzerine yük ve yolcu taşınması, ulaşım canlılığını karayoluna çevirmiştir. Kıyıda hâlâ vapur uğrayan iskeleler Çatalzeytin, Abana, İlişi, İnebolu ve Cide'dir. İldeki devlet yolları 479, il yolları 630 km'dir, ayrıca çoğu bozuk olan bazı köy yolları vardır. Başlıca karayolları: 1. İnebolu-Kastabonu-Çankırı-Ankara yolu; 2. Karabük-Araç-Kastamonu-Taşköprü-Sinop yolu; ayrıca bir kıyı yolu yapılması düşünülmekteyse de bu yolun İsnebolu-Cide arasındaki kesimi henüz patika halindedir.
Kastamonu ili kıyıdaki güzel plajları (Abana, İlişi, İnebolu v.b.) iç kesimindeki güzel yazlıkları ve kış sporlarına elverişli çamlık dağları, arkeolojik değerleri (kaya mezarları, höyükler, eski çağlar ve osmanlı devri eserleri) ile turizm bakımından büyük imkânlara sahip görünmektedir. (→Bibliyo.) [M]

KASTAMONULU KEMALİ (Mustafa, — denir), türk saz şairi. (Kastamonu 1821-1892). Medrese öğrenimi yaptı. Sesi güzel olduğundan saz şairleriyle gezdi. Yetmiş yaşlarına doğru kör oldu. Koşmaları vardır. Aruz vezniyle söylediği gazelleri önemli değildir. (M)

Kastamonu müzesi, Kastamonu'da eski eserlerin sergilendiği müze (1950). Müze beş bölümdür: birinci bölümde XVII. yy.'dan sonraki devirlere ait eserler, ikinci bölümde Atatürk'ün bazı eşyaları, üçüncü bölümde helenistik, roma, bizans devri eserleri, dördüncü bölümde roma devri lahitleri, mezar stelleri v.b., beşinci bölümde Kastamonu ve dolaylarından toplanan mahallî eşyalar sergilenmektedir. Müze kütüphanesinde de yazma eserler, levhalar, bazı belgeler ve çeşitli sikkeler bulunmaktadır. (M)

Kastamonuspor kulübü, türk spor kulübü. Kastamonu ilinin spor kulübü olarak kuruldu (1967). Forma rengi kırmızı-siyahtır. Futbol alanında faaliyet göstermektedir. Üçüncü Türkiye ligindedir. (M)

KASTANAKİS (Thrassos), yunan yazarı (İstanbul 1901-Paris 1966). Hikâyeler ve romanlar yazdı. Paris'e yerleşti. Öğrenimini de orada yaptı. Yerli renklerin yerine koz-

Foto. LAROUSSE

mopolitliği ve insanın iç dramını koyarak nesir tekniğine ve zaman anlayışına yenilik getirdi. Başlıca eserleri: *Oi Priakepes* (Prensler) [1924]; *Sto Horo tis Europis* (Avrupa Balosunda) [1929]; *To Mastigio kai ol Polyelaioi* (Kamçı ve Avizeler) [1930]; *Phyli ton Anthropon* (İnsanların Irkı) [1932]; *Ellinika Khomata* (Yunanistan Toprakları) [1933'ten 1945'e kadar süren roman dizisi] v.d. (L)

KASTANYET i. (isp. *castaneta*'dan fr. *castagnette*). Parmaklara takılıp çalınan ve özel bir ses çıkaran çalpara. (M)

KASTANYOLA i. (isp. *castanda*'dan). Denizc. Akan gemi zincirini sıkarak durdurmak için kullanılan güverte loçasının altına konmuş hareketli demir kol. || *Kastanyola pimleri kuşağı*, ırgat üzerindeki kastanyola pimlerinin mıhlandığı çember. || *Kastanyola yatağı*, bir ırgat veya vincin alt tarafına kastanyola pimlerinin geçmesi için bağlanmış olan dökme demirden yuvalı çember. (M)

KASTAR i. (ar. *ḳaṣāret* > *ḳaṣṣār*'dan). *Halk dili.* Pamuk ipliğini veya bezini soğuk su ile yıkayarak ağartma işi. || *Esk.* Yıkayıcı, temizleyici. (Bk. KASSAR.) || *Kaster etmek*, ağartmak, beyazlatmak.
◆ **Kastarcı** i. *Halk dili.* Temizleyici.
◆ **Kastarlı** sıf. Kastarlanmış olan. (M)

KASTARLAMAK geçl. f. (*kastar*'dan *kastar-la-mak*). Temizlemek, ağartmak, lekesini çıkarmak. || [Halı v.b. şeyler için] Çırpmak, tozunu almak, silkmek. (M)

KÂSTE sıf. (fars. *kâsten*, eksilmek'ten *kâste*). *Esk.* Eksilmiş, eksik. (M)

KASTEL i. (ital. *castello*, şato'dan). Tahkim edilerek kale şekline getirilmiş yapı: *Ellerinde bulunan kıl'a' ve palanka ve kastel ve etrafı mesdûd ve meftûh yerler* (Raşit). [M]

KASTEL, Mainz'in (Batı Almanya) doğu semti, Ren'in sağ kıyısında. (L)

KASTELLANUS i. Meteoroİ. Bulutların milletlerarası sınıflandırılmasında, sirrüs, sirrokümülüs, altostratüs, stratokümülüs cinsinden bulutlara verilen genel ad. (Ortak ve yatay bir taban üzerine oturan, üst kısmında küme biçimi yığılımlar olan bir bulut tipidir. (L)

KASTELLİT i. (ital. *castelli*'den fr. *castellite*). Miner. Sfen çeşidi. (L)

KASTELLORİZO. Bk. MEİS ADASI.

KASTELNODİT i. (özel ad. *Castelnau*'nun adından fr. *castelnaudite*). Miner. *Eşanl.* KSENOTİM.

KASTEN veya **KASDEN** zf. (ar. *ḳaṣd*'dan *kaṣden*). Bilerek, isteyerek, bile bile, bir maksatla: *Murtaza beyin karısı, mevzudan uzaklaşıyordu. Bunu kasden yapıyordu* (Vâ-Nû). (M)

KASTER i. (ing. *caster*). Oto. *Kaster açısı*, bir otomobilin ön tekerlek millerinin, bir motosiklet veya bisiklet direksiyonunun arkaya doğru eğilme açısı. (L)

KASTETMEK geçl. bİş. f. (ar. *ḳaṣd* ve türk. *etmek*'ten *kasdetmek* > *kastetmek*). Bir amaç güderek bir işe girişmek, bir şeyi hedef almak: *Bihter'i kastederek bu kadın beyin başına ne belâlar getirecek* (H. Z. Uşaklıgil). *Bu sözüyle onun bilgisizliğini yüzüne vurmayı kastetmişti.* || Kötülük etmek, zarar vermek istemek: *İstiklâl ve Cumhuriyetine kastedecek düşmanlar, bütün dünyada emsali görülmemiş bir galibiyetin mümessili olabilirler* (Atatürk). [M]

KASTİLİYAŞ, Mezopotamya'da hüküm sürmüş Kassit (Kas) devletinin dört kralının adı (M. Ö. 1680-1160): KASTİLİYAŞ I, yaklaşık olarak M.Ö. XVII. yy.ın başlarında yaşadı; 84 yıl hüküm sürdü. — KASTİLİYAŞ II, yaklaşık olarak M.Ö. XVII. yy.ın ortalarında yaşadı; 22 yıl hüküm sürdü. — KASTİLİYAŞ III, yaklaşık olarak M.Ö. XVI. yy.da yaşadı ve hüküm sürdü. — KASTİLİYAŞ IV, M.Ö. 1243-1242 yılları arasında hüküm sürdü. (M)

KASTİLYA. Coğ. Bk. CASTİLLA.

KASTİN i. (alm. *kalkstein*, kireçtaşı'ndan fr. *castine*). Metalürji. Demir cevherlerinin işlenmesi sırasında, curufun iyi bir şekilde oluşması için eritici olarak katılan kalker.

— ANSİKL. *Kastin*, yüksek fırında cevherden dökme demir üretimi sırasında, flaks ve arılaştırıcı olarak kullanılır. Yüksek fırın sıcaklığında, kastin, karbon dioksit ve curufu oluşturmak için karbonla yarayan kalsiyum oksit halinde ayrışır. (L)

KASTLER (Alfred Henri Frédéric), fransız fizikçisi (Guebwiller, Haut-Rhin 1902). 1921'de École Normale Supérieure'e girdi. Colmar lisesinde, daha sonra Bordeaux Fen fakültesinde (1931) öğretmenlik yaptı. 1941'de École Normale'in fizik laboratuvarına döndü; orada genç araştırmacıları topladı ve yetiştirdi. Paris Fen fakültesinde profesör, Optik Enstitüsü konseyi başkanı, Bilimsel Araştırmalar Millî merkezi yönetim kurulu üyesi oldu; 1958'den sonra atom saati laboratuvarını yönetti. Kastler, bilimsel çalışmalarını, ışık tayf çekimi usulleriyle Hertz dalgalara tayfçekimi usullerini birleştirerek yeni gelişmeler getirdiği fiziksel optik olaylarının incelenmesine ayırdı. Kastler ayrıca, kuvanta elektroniğinin ustalarından biridir. Özellikle 1950'de yardımcısı Jean Brossel ile ortaya koyduğu bir atom içindeki elektron topluluğunun evirtimini gerçekleştiren bir usulle tanınır; «optik pompalama» adıyle bilinen bu usul, cisimlerin fiziksel özelliklerinin incelenmesi için düşünülmüş, sonradan maser amplifikatörleri ve laser ışını yayıcılarında çok önemli bir uygulama alanı bulmuştur; ayrıca hassas magnetometrelerde ve atom saatlerinde de faydalanılır.
Kastler ayrıca, G. Bruhat'ın *Traité de Physique* (Fizik Üstüne İnceleme) adlı kitabındaki optiğe ayrılmış kısmı yeniden gözden geçirdi ve düzeltti. Nobel fizik ödülünü kazandı. (L)

KASTNER (Abraham Gotthelf), alman matematikçisi ve şairi (Leipzig 1719-Göttingen 1800). 1756'da Göttingen üniversitesine matematik profesörü tayin edildi. Kastner eskiden beri okutulan modası geçmiş matematik ve tabiat bilimleri kitaplarını yürürlükten kaldıran eserler yazdı. Matematik konusunda dört ciltlik *Anfangogninde der Arithmetik* (Aritmetiğin Başlangıç Sebepleri) [1790-1801] adlı kitabı en önemli eseridir. Ayrıca *Geschichte der Mathematik* (Matematiğin Tarihi) [1796-1800] adlı dört ciltlik bir eser yayımladı.
Kastner ünlü Göttingen'li şairler birliğinin kurucuları arasına katıldı. 1770'te Heinrich Christian Boie'nin (1744-1806) çıkarmağa başladığı *Musen Almanach*'ta çalıştı, genç alman şairlerini tanımağa yöneldi. Kendi şiirlerini *Vermischte Sihrigten* (Karışık Yazılar) [1755] ve *Sinnqedichte* adlarıyle [1781] yayımladı. (M)

KÄSTNER (Erhart), alman yazarı (Augsburg 1904). İkinci Dünya savaşında Yunanistan'da askerdi. Bu sıralarda *Griechenland* (Yunanistan) [1943] adlı bir kitap yazdı. Yunanistan'a yaptığı başka bir geziden sonra eserini genişleterek *Ölberge und Weinberge* (Zeytinlikler ve Bağlar) [1953] adını verdi. Kitap, yunan dünyasının şiirsel ve modern bir yorumudur. Afrika çöllerindeki bir hapishaneyi anlatan *Zeltbuch von Tumilad* (Tumilad Çadırı Günlüğü) [1949] adlı eseri büyük ilgi gördü. Eserde deneme türündeki bölümlerle otobiyografi bölümleri biraradadır. (L)

KÄSTNER (Erich), alman yazarı (Dresden 1899). Çağının Almanya'sını yer yer duygusallığa kaçan bir mizah anlayışıyle ve sert bir dille tenkit etti. Şiirler (*Larm im Spiegel* [Aynada Gürültü], 1928), romanlar (*Fabian*, 1931; *Drei Manner im Schnee* [Karda Üç Adam], 1934; *Der Kleine Grenzverkehr* [Sınırda Gidiş-Geliş], 1940) yazdı. Fakat en başarılı eseri *Emil und die Detektive*'dir (Emil ve Polis Hafiyeleri) [1929]. Bu eser avrupa ülkelerinin çoğunda canlılığı ve yeniliğiyle ilgi topladı. Kästner, aynı zamanda nükteli ve etkileyici fıkralar yazan bir gazetecidir. (L)

KASTNER (Jean Georges), fransız bestecisi (Strasbourg 1810 - Paris 1867). *Sarmat'lar Kraliçesi* adlı operası (1834) ona Paris'te Berton ve Reicha'nın yanında eğitim görmesi için bir burs sağladı. 1837'de *Traité Général d'İnstrumentation*'u (Çalgılama Ders Kitabı) yayımladı. Bunu metotlar ve çeşitli ders kitapları izledi. Operalar (*Béatrice* [1839]; *Şeytan Robert'in Rahibeleri*), uvertürleri, senfoniler ve partisyonlu kitaplar (*Danses des Morts* [Ölüler Dansı] yazdı. — Oğlu GEORGES (1852-1882) yanr gazla işleyen bir org yaptı; çalgının adı *pirofon*'dur. (L)

KASTNER (Macario Santiago), portekizli müzikolog (Londra 1908). Amsterdam, Leipzig ve Barcelona'da okudu. Birçok çembalo ve klavikord konseri verdi. 1947'den beri Lizbon konservatuvarında öğretmendir. Birçok eski bestecinin eserlerini yayımladı: Coelho (1936-1955), Correa de Arauxo (1948-1952), Cabezon (1951-1957), Carreira (1952), Soler (1952), Salinas (1958) ve Mayone (1965). İspanyol ve portekiz müziğiyle ilgili incelemeler yazdı. (L)

KASTOR i. Zool. (fr. *castor*). Bk. KUNDUZ.

KASTOR, İkizler takımyıldızının α yıldızına veya α Geninorum yıldızına verilen ad. Kadiri 1,6. Tayf örneği A O. Kastor, gözle veya spektroskopla gözlemlenen bir çiftyıldızdır. (L)

KASTOR veya **KASTORİT** i. (fr. *castor* veya *castorite*). Miner. Litinli tabiî alüminyum silikat. (L)

KASTOREKS i. (fr. *castorex* veya *castorrex*). Zool. Uzun ve kalın kılları bulunmayan, buna karşılık, dokununca ipeksi bir duygu veren ince, sık ve dolgun tüylü postuyle özellik gösteren evcil tavşan ırkı. (Fransa'nın Sarthe yönetim bölgesindeki bir yetiştirme çiftliğinde 1919'da beliren bir değişinim bu ırkı vermiştir. Boyanarak parlatılan kürk, çocuk paltoları, palto yakaları ve küçük başlıklar gibi eşya yapımında kullanılır.) [L]

KASTORİA, Kuzey Yunanistan'da şehir, Makedonya'da, il idare merkezi, *Kastoria* gölüne hâkim bir burunda; 9 500 nüf. İlgi çekici kiliseler. Kürk ticareti. — *Kastoria ili*, 47 300 nüf. (L)

KASTOR ile POLYDEUKES. Yun. mit. Karadeniz ve Uzakbatı seferlerine katıldığı sanılan ve yunan efsanelerinde kahramanlaştırılan Lakonia'lı iki pıens. Babaları Tyndaros, Lakonia'lı olmasına rağmen gölgede kalmış, onlar da Zeus'un oğulları olmuşlardır; Dioskuros'lar (*Dioskuroi* [Zeus'un çocukları]) adı da buradan gelir. Zeus, anaları Leda'yı baştan çıkarmak için kuğu biçimine girdi. Hattâ efsane aynı gece analarının karnına düştüklerini, Kastor'un Tyndaros'tan, Polydeukes'in Zeus'tan olduğunu öne sürer. Dioskuros'lar genç yaşta Argonaut'lar seferine katıldılar, şehirler kurdular (Kolkhis'te Dioskurias'lar), takımadalardaki korsanları yendiler ve savaşlara olduğu kadar sürek avlarına katıldılar. Burada efsanenin tarihle kaynaştığı görülüyor. Fakat Leukippos'un kızlarıyle nişanlı olan akrabalarına karşı besledikleri aşk rekabeti onların mahvına sebep oldu: Kastor öldürüldü, Yunanlılar onu, Zeus'un verdiği ölümsüzlüğe sahip kardeşinden ayırmak istemediler: gökyüzüne çıkarılan Kastor ile Polydeukes, İkizler burcunu meydana getirdiler.
Yunan dünyasında, daha çok Isparta ile Argolis'te, gençliği ve sporları koruyan tanrılar olarak saygı gördüler. Onları Etrüskler, V. yy.dan sonra da Romalılar kabul etti. Ünlü savaşlarda hazır bulunduklarına inanılması âdet oldu: Marathon, Regillum gölü savaşları gibi. (L)

KASTORİN i. (fr. *castorine*). İçine yün karıştırılmış kunduz tüylerinden yapılan ve eskiden kışlık elbise dikiminde kullanılan kumaş. (L)

KASTORİT i. Bk. KASTOR.

KASTOR Rodoslu, yunan kronik yazarı (M.Ö. I. yy.). Yazdığı kronoloji eserlerinden sonraları Eusebion yararlandı. Sezar'ın önünde Dejotarus'u sık sık suçlayan kişinin Kastor olduğu öne sürülür. (L)

KASTRA i. (fr. *castrat*). Müz. Bk. HADIM

KASTRASYON i. (fr. *castration*). İnsanlarda veya memeli hayvanlarda döl vermek için gerekli organı çıkarmak veya tahrip etmek. (*Eşanl.* İĞDİŞ ETMEK. HADIM ETMEK.) [L]

Kastrup, Kopenhag'ın (Danimarka) havaalanı, şehrin 6 km güneydoğusunda, Amager adasında; birinin uzunluğu 2 300 m'yi bulan dört pisti vardır. (L)

KASU i. (portekizce *cacho* > tamulca k.). Kasu akasyasından (*Acacia catechu*) elde edilen, peklik verici ve sepilik özüt (ağacı Hindistan ve Birmanya ormanlarında yetişir). [Bk. ANSİKL.] || *Acacia catechu* ve *Areca catechu* gibi kasu çıkarılan bazı bitkilere de *kasu* denir.

— ANSİKL. *Acacia catechu*'dan elde edilen *kasu*, biçimsiz, katı, ağır, kırılabilir bir maddedir. Kırıldığında kırık yerleri parlak görünür. Rengi kırmızımsı kahverengidir. Ko-

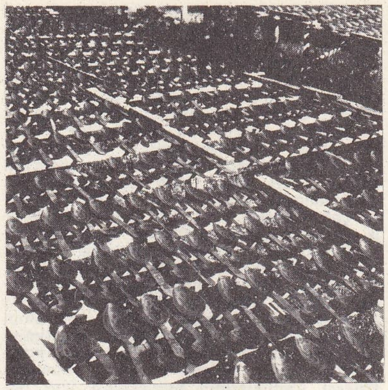

solda, sırayle: hoşaf, pilav, yolcu ve çorba **kaşıkları**; sağda, ruganlanmış **kaşıkların** kurutulması (N. Araz koleksiyonu)

kusu yoktur. Ekşi ve buruşturucu bir tadı vardır. Ağızda bir şeker izlenimi bırakır. Bileşimi, kateşin «kaşutanik» asit ve zamktan ibarettir. Derileri boyamakta ve tabaklamakta kullanılır. Hekimlikte ishale ve sidik yolu iltihabına karşı kullanılır. Çeşitli diş macunlarına katılır. Sigara içenler tütün kokusunu gidermek için pastil şeklinde kullanırlar. Eczacılıkta çeşitli şekillerde faydalanılır: toz, şurup, şarap, hap, macun. Ticarette kullanılan iki önemli çeşidi vardır: *pegu kasusu; bombay kasusu;* Hindistan'da yapılır. Güzel ve buruk bir tadı vardır; ağızda bir serinlik bırakır. (L)

KASUGAYİ, Japonya'da (Honşu) şehir, Nagoya'nın kuzeyinde; 47 200 nüf. Dokuma sanayii. (L)

KASUMAT çoğl. i. (ar. *kısemt*'den *kasumât*). Mal. Osmanlı devletinde, Suriye ve Sayda eyaletinde, hazineye kalan toprağın kiralanmasına verilen ad. (Bu çeşit arazi kiraya verildiği gibi kiracının gelirinden öşür de alınırdı eğer toprağı kiralayacak kimse bulunamazsa, arazi devlet tarafından idare edilirdi. (M)

KASUR, Batı Pakistan'da (Lahor ili) şehir, Lahor'un güneyinde; 63 100 nüf. Dokuma besin sanayii. (L)

KASVET i. (ar. *ḳasvet*). İç sıkıntısı, kaygı, tasa: *Günler geçer ki paslı bulutlarla kasvetin / Bir âhenin siper gibi örter semamızı* (Tevfik Fikret). ‖ *Esk.* Katılık, sertlik. ‖ Katı yüreklilik, merhametsizlik. ‖ *Kasvetbahş* (veya *kasvet engîz*), sıkıntı veren. ‖ *Kasvet-efzâ*, sıkıntıyı arttıran, iç sıkan. ‖ *Kasvet-nâk*, iç sıkan.

— ÇEŞ. DEY. *Kasvet basmak* (*çökmek*), sıkılmak, içi daralmak: *Bazı kimseler vardır uzatır mı uzatır, hem sizin de bildiğiniz bir hikâye ise, içinize kasvet basar* (N. Ataç). ‖ *Kasvet vermek*, sıkıntı vermek, hüzün vermek: *Odanın loşluğu kasvet veriyor pek, bıktım / Şu fener yansa, deyip bir kutu kibrit çaktım* (M. Â. Ersoy). [M]

◆ **Kasvetli** sıf. Sıkıcı, sıkıntı veren: *Bu saatte bir mezarlık ancak bu sokaklar kadar ıssız ve kasvetli olabilirdi* (R. N. Güntekin). *Zindan labirentinin ağır, kasvetli havası, muazzam taş bloklarla yapılmış basık hücreler...* (Ş. S. Aydemir). [M]

KAŞ edat. (fars. *kāş*). *Esk.* «Keşke» anlamında dilek edatı: *Bin can olaydı kâş men-i dil-şikestede / Tâ her biriyle bir kez olaydım feda sana* (Fuzulî). [M]

sedefli ve mercanlı bağa **kaşıklar** (İstanbul işi)

KAŞ i. (esk. türk. k.). Göz çukuru üzerinde kavis şeklinde uzanan, kılla kaplı çıkıntı: *Eminem oturmuş taşın üstüne / Taramış zülfünü kaşın üstüne* (Halk türküsü). ‖ Bu bölgede bulunan kıllar: *İzzet Beyin kirli sarı saçları, biraz daha koyu bıyıkları ve kaşları vardı* (Sabahattin Ali). ‖ Sur, çit, duvar, parmaklık. ‖ Ön kısım. ‖ *Kaş bastı.* Bk. KAŞBASTI. ‖ *Açık kaş*, kaşlarının bitiştiği yerde fazla açıklık olan. ‖ *Çatık kaş*, kalın, birbirine bitişik kaşı olan. ‖ *Hilâl kaş*, hilâl gibi kavisli ve güzel olan kaş: *Ala göz üstüne hilâl kaşları / Sırma gibi yanar yârin saçları* (Karacaoğlan). ‖ *Kalem kaş*, ince ve güzel kaş. ‖ *Kara kaş*, Bk. KARAKAŞ. ‖ *Keman kaş*, kaşı keman (ok yayı) gibi kavisli ve güzel olan.

— ÇEŞ. DEY. *Kaş atmak*, kaşla işaret etmek, kaşını oynatarak bir maksadı anlatmak. *Esk.* Kaş çatmak. ‖ *Kaş çatmak*, öfkelenmek, öfkelenmek üzere olmak: *Lâkin o zaman babası kaşlarını çatacak en sert sesiyle ona...* (H. Z. Uşaklıgil). ‖ *Kaş etmek* (veya *kaş göz etmek*), bir maksadı kaş ve göz işaretleriyle anlatmak için kaşını ve gözünü oynatmak: *Birbirimize kaş göz ettik* (B. Felek). ‖ *Kaş kantarmak* (veya *kaş karak çatmak*). *Esk.* Kaş çatmak. ‖ Kaş (veya *kaş göz*) *kararmak*, ortalık kararmak, karanlık basmak, akşam olmak. ‖ *Kaş yapayım derken göz çıkarmak*, bir işi düzeltmek isterken hata yaparak, bütün bütün bozmak, özrü kabahatinden büyük olmak. ‖ *Kaşının altında gözün var dememek*, birine karşı iyi davranmak, incitecek veya gönül kıracak hiç bir davranışta bulunmamak. ‖ *Kaşla göz arasında*, kimsenin anlamasına olanak bırakmayacak kadar kısa zaman içinde ve çabuklukla. ‖ *Kaş ile göz, gerisi söz*, yüz güzelliğinin önemini belirtmek için söylenir.

— Anat. *Kaş kemeri*, gözçukurunun alın kemiğine ait üst çıkıntı kenarı. ‖ *Kaş kemeri uçları*, aynı adı taşıyan kemerin uçları, dıştaki üst çene kemiğiyle, içteki burun kemiğiyle eklemlenir. ‖ *Hokka çukuru kaşı*, kalça kemiğinin, hokka çukurunu sınırlayan kemik çıkıntısı.

— Binic. Eyerin hafif bombeli ön kısmı.

— Graf. santl. Klişelerin basılmasında aslına sadık kalabilmek için maskelerle yapılan fotoğraf rötuş tekniği.

— Kuyumc. Kuyumculukta kullanılan bir taşın, önemli bir süs mıhlanan kısmı. ‖ Değerli taşların çerçevesini yapan işçinin işi: *Bir takım kaşlar taştan daha pahalıdır.* ‖ *Yüzük kaşı*, yüzüğün, taşı tutan mıhlayıcıyı taşıyan başlıca kısmı. Bk. ANSİKL.

— Matbaac. Bk. AKOLAT.

— Mim. Bir mimarlık projesinin bir tarafına bir değişikliği belirtmek için yapıştırılmış parça. ‖ *Kaş kemer*, kapı veya pencere hatıllarını süsleyen motif.

— Mus. Bağ.

— Müz. Aynı anda icra edilmesi gereken birden fazla porteleri birleştirmek için kullanılan işaret.

— Tar. *Düz kaş*, sarayda dilsizlerin giydiği özel bir kavuk.

— ANSİKL. Kuyumc. Bir *yüzük taşı*'nın üzerine kıvrılan devrik kenara *yuva* denir. Tırnaklı kaşlar da vardır. Ortaçağda, prenslerin kaşlara mıhlanmış birbirinden ayrı taşları vardı. Bunlar, sırayle, değerli sofra ve sunak takımlarına ve süslü elbiselere de takılırdı. (ML)

KAŞ i. (fr. *cacher*, gizlemek'ten *cache*). Foto. Negatif fotoğrafı pozitif fotoğraf haline getirirken, bazı kısımlarının pozitif fotoğrafta yer almasını önlemek için kullanılan ve bu kısımları örtecek biçimde kesilmiş olan ince siyah kâğıt tabakası veya saydamsız plastik maddeden veya maden bir levhadan yapılmış örtü. (Sinemacılıkta, bir kimsenin kendi kendisiyle konuşması gibi özel etkiler elde etmek için, kameranın üzerinde örtüler ve dişi örtüler kullanılır.) [L]

KAŞ, yun. **Antiphellos***, Akdeniz bölgesinde (Antalya bölümü, Antalya ili) ilçe merkezi; 2 103 nüf. Antalya körfezinin batısında Akdeniz'e doğru bir çıkıntı meydana getiren Teke yarımadasının güneyinde küçük bir koyun kıyısında kurulmuştur. Antalya'ya 221 km uzaklıktadır. İskelesi vardır. — *Kaş ilçesi*, 2 231 km², 44 308 nüf. Merkez, Kale ve Kalkan bucakları 63 köy, Zeytin ve turunçgil üretimi. (M)

KAŞA i. (fr. *kasha*) [tes. edil. ad.]. Genellikle kaşmir'den yapılan bir çeşit yumuşak yün kumaş. (Bu kumaşların dokunması hafif bir saç örgü veya çapraz örgü biçimindedir.) [L]

KAŞA i. Temizlenmiş arpayı sütle pişirerek yapılan polonya ve rus yemeği. (L)

KAŞAĞI i. (*kaşamak*'tan *kaşa-kı* > *kaşağı*). Hayvanları tımar etmek için kullanılan dişli, madenî âlet: *Kaşağı yara yerine değdikçe hayvan huysuzlanıyordu.* ‖ Kendi kendine sırt kaşımağa yarar uzun saplı ve ucunda el biçiminde veya tırtıklı bir parçası olan araç, sırt kaşağısı. ‖ *Kaşağı rendesi*, tahta, kalas v.b. nin yüzlerini düzeltmeğe yarayan, çok hassas bıçağı olan araç. ‖ *Kaşağı törpüsü*, kaşıkçı törpüsü.

— DEY. *Kavga kaşağısı*. Bk. KAVGA. (M)

KAŞAĞILAMAK geçl. f. (*kaşağı*'dan *kaşağı-la-mak*). Kaşağı ile hayvanı tımar etmek, kaşımak: *Hayvanı biraz gezdirip terini soğuttuktan sonra kaşağıladı.* (M)

Kaşaklı höyük. Arkeol. Beyşehir'in 27 km. güneybatısında Beyşehir gölü kenarında küçük bir höyüktür; 1951 - 1958 yılları arasında J. Mellaart tarafından Konya ovasında yapılan yüzey araştırmaları sırasında bulundu. Neolitik ve Geç Kalkolitik devirlere ait yerleşme bölgesiydi. (M)

KAŞALOT sıf. (port. *cacholotle*'tan). *Argo.* Aptal, budala, salak. (M)

KAŞALOT i. Zool. Bk. İSPERMEÇET BALİNASI.

KAŞAMAK geçl. f. (esk. türk. k.). Bk. KAŞAĞILAMAK.

KAŞAN i. (esk. türk. k.). *Halk dili.* Binek ve hizmet hayvanının durup işemesi. ‖ Bu tür hayvanların idrarı. ‖ *Kaşan yeri*, uzun yolculuklarda hayvanların çok az dinlendirildiği yer. (M)

KAŞAN, İran'da şehir (II. eyalet), Deşti Kebir'in batı kenarında; 56 000 nüf. Planlarını Şah Abbas'ın çizdiği güzel Barh-e Şah bahçeleri. İnce elsanatları merkezi olan Kaşan, ithal malı seri imalât mallarıyle güçlükle rekabet etmektedir; emaye fayans imalâtı durmuştur, ipekli kumaş imalâtı gerilemektedir. Yalnız mavinin çeşitli tonlarındaki yün halılar geleneği devam ettirmektedir. (L)

KAŞANE i. (fars. *kāş*, küçük balıkçı kulü-

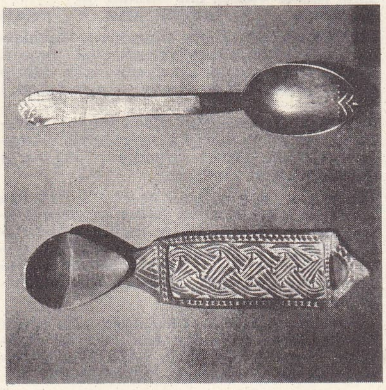

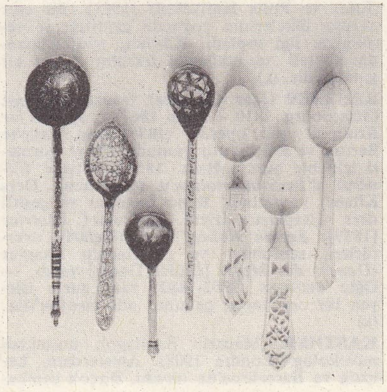

solda, en eski konya **kaşıkları**; sağda, «geçme» oymalı selçuklu **kaşığı** (N. Araz koleksiyonu)

Foto. N. Erkılıç, Hürriyet arşivi (MEYDAN)

besi ve *-āne*'den *kāş-āne* > *kāşāne*). *Esk.* Büyük, süslü, fazla cam kullanılarak aydınlatılmış güzel ev, saray, köşk: *Diyar-ı küfrü gezdim, beldeler, kâşâneler gördüm / Dolaştım mülk-i İslâmı, bütün vîrâneler gördüm* (Ziya Paşa). *Kurardın bu sahraya çok haneler / Ne âli binalar ne kâşâneler* (İzzet Molla). || Yuva. (M)

KÂŞANÎ (Abdürrezzak), iranlı şair (? - 1326). İran İlhanîleri (özellikle Ebu Said) zamanında, Kâşan'da yaşadı. Mutasavvıf Muhiddin-i Arabî'nin yolundan yürüyen bir sufî idi. İslâm ilâhiyatçılarının nakil, akıl ve keşiften birini seçerek birbirinden ayrıldıkları üç büyük kolun, üçüncüsüne bağlandı. Eserleri: *Letâif-ül-i'lâm* (Bilinen Lâtifeler); *Istılâhat-üs-Sufiye* (Tasavvuf Terimleri); *Risale fi'l Kaza ve'l Kader* (Kaza ve Kader Risalesi); *Risalet-üs-Sermediye* (Ölümsüzlük Risalesi); varlık fikri hakkında, *Risalet-ül-Kumeyhiye* (Kumeyhî Risalesi); *Tezkiret-üs-Sahibiye* (Sahibiye Tezkiresi). [M]

KÂŞANÎ (Hacı Mirza Cânî), bâbî yazarı, Kâşan'lı tacir (XIX. yy.). Bab Mirza Ali Muhammed'in eski müritlerindendi. Bab'ın Isfahan'da tutuklanmasından sonra, şeyh Tabersî, bâbî âsilerine katılmak istedi. Fakat şahın adamları tarafından yakalanarak Amul'de hapsedildi. Bab'ın öldürülmesinden sonra iki yılını bu olayın tarihini yazmakla geçirdi. Kolay anlaşılan bir eser değilse de, işlediği konular tarih bakımından doğrudur. Nasireddin, yeni dine bağlananları yok etmek üzere harekete geçtiği zaman, saklandığı türbeden alınarak hapsedildi. Bahaullah ile aynı hücrede kaldı. 27 Dindaşı ile beraber öldürüldü (1852). [M]

KAŞANMAK edilg. f. (*kaşımak*'tan [?]). *Halk dili.* [Hayvan için] Tımar edilmek, kaşağı ile kaşağılanmak. || Dönşl. f. [İnsan için] Özel bir araçla kendi kendine sırtını kaşımak. (M)

KAŞANMAK geçz. f. (esk. türk. k.). *Halk dili.* [At v.b. hayvan için] İşemek, durup işemek. (M)

KAŞAR i. (yun. *kaseri*'den). Mutf. Koyun sütünden yapılan tekerlek biçiminde sarımtrak renkli peynir; *kaşar peyniri* de denir. (Bk. ANSİKL.) || Sıf. *Argo.* Hilekâr, açıkgöz.

— ANSİKL. Mutf. *Kaşar* Türkiye'de yapılır. 100 Yıl önce bir yahudi kızı tarafından yapılmış, elde edilen peynir zamanın tad uzmanı hahama tattırılmış, o da tadını çok beğendiğinden yenilebilir (kaşar) damgasını vurmuştur. O günden beri bu adla anılmaktadır. Türkiye'de Bursa, Afyon, Kars, Kırklareli ve Edirne'de yapılır. 6-7 kg sütten 1 kg kaşar peyniri elde edilir. 10 kg koyun sütü için 1 gr şişe mayası kullanılır. Süt 30° -32°C'ta mayalandırılır. 1-2 Saat sonra pıhtı, özel peynir bıçaklarıyle, bulgur tanesi büyüklüğünde parçalara kesilir. Bir bez içine alınarak suyu iyice süzdürülür. Elde edilen teleme büyük parçalara kesilerek bakır veya söğütten yapılmış delikli kovalara boşaltılır, 75°C'taki sıcak suya daldırılır. Elle yoğrularak 4-5 dakika pişirilir; sonra çember kalıplara dökülerek iyice bastırılır. Ertesi günden itibaren 25 gün altı ve üstü tuzlanan kalıplarda tutulur. Sonra peynirler kaynatılmış peynir suyu ile yıkanıp temizlenir. Kalıplar dikine dizilerek kurutulur. Renkleri sarardığı zaman satışa çıkarılır.

◆ **Kaşarlı** sıf. Kaşarla yapılmış: *Kaşarlı sandviç.* (LM)

KAŞARLANMAK dönşl. f. (*kaşarlamak*'tan *kaşarla-n-mak*). *Argo.* Bir işte, eylemde çok tecrübeli olmak. || Hoşa gitmeyen eyleme veya bir işe alışarak artık onu olağan karşılar duruma gelmek. (M)

Kaşav kalesi, Kuzey Macaristan'da kale. XVII. yy.da Macaristan'ın Avusturya ile Erdel arasındaki bölümünde oturan Orta Macarların merkezi. Protestan olan Orta Macarların Katolik Macarlarla mezhep anlaşmazlıklarından dolayı savaşmaları, Avusturya imparatoru Leopold I'in işe karışmasına yolaçtı. Leopold I Orta Macarları insafsızca ezerek, bütün kuzey macaristan kalelerini ele geçirdi (1671). O tarihlerde, Avusturya'ya karşı ayaklanmaları yöneten Tökeli İmre, osmanlı sadrazamı Merzifonlu Kara Mustafa Paşayı ikna etti. Osmanlı devleti ağustos 1682 tarihli bir antlaşma ile Tökeli İmre'ye *Orta Macar kralı* unvanını verdi. Budin valisi Arnavut İbrahim Paşa, serdar tayin edilerek, Tökeli İmre ile birlikte, Kaşav ve diğer orta macar kaleleri alındı (kasım 1682). 1683'te Avusturya'ya açılan savaş, Karlofça antlaşması ile sona erdi (1699). [M]

KAŞBASTI bls. i. *Halk dili.* Kaşların üstünden geçerek başın çevresini dolaşan ve çember gibi bağlanan bağ, çatkı. (M)

KAŞEKSİ i. (yun. *kakos*, kötü ve *heksis*, durum'dan fr. *cachexie*). Tıp. Bütün beslenme fonksiyonlarının zayıflaması ve bozulması. || *Strumapriva kaşeksi*, ameliyattan sonra meydana çıkan miksödem. Bk. ANSİKL.

— Vet. *Kuru kaşeksi*, eti çok zayıf olan, fakat katılgan dokusu sızıntılı olmayan kasaplık hayvan gövdesinin durumu. || *Sulu kaşeksi*, eti hem zayıf, hem ödemli olan kasaplık hayvan gövdesinin durumu. (HİDRO-KAŞEKSİ de denir.). || *Kemik kaşeksisi*, kemik bozukluklarına bağlı organizma çöküntüsü.

— ANSİKL. Tıp. *Kaşeksi*, kanser, tüberküloz gibi bazı hastalık veya müzmin intanların, ağır zehirlenmelerin (kurşun, morfin, alkol) son evresidir. Yüzün sarı veya kurşunî rengi, ileri derecede zayıflama, dermansızlık ve senkoplar, kaşeksinin başlıca belirtileridir. Kaşeksi, dokulardaki esas hücrelerin gittikçe artan bir hızla harap olmasından ileri gelir. Bu hücrelerin yerine geçen katılgan doku elemanları, kas, bez ve sinir hücrelerinin görevlerini yerine getiremez. Bu yüzden, gittikçe azalan doku ve organ faaliyetiyle birlikte, hayatî olaylarda ağırlaşma görülür, bu da ölümle sonuçlanır. Yerleşmiş bir kaşeksi durumuna karşı yapılacak bir şey yoktur, fakat sebepleri ortadan kaldıran tedaviler çoğaldığı için böyle bir durum seyrek görülmektedir. (L)

KAŞEKSİLİ sıf. (*kaşeksi*'den *kaşeksi-li*). Tıp. Kaşeksisi olan: *Kaşeksili çocuk.* (L)

KAŞEKTİK sıf. Bk. KAŞEKSİLİ.

KAŞGA'LAR. Bk. GASKA'LAR.

KÂŞGAR, Çin'de (Sin-kiang) şehir, S.S.C.B. sınırı yakınında, Tarım havzasının kenarındaki bir vahada, Kâşgar Derya kıyısında; 91 000 nüf. Geleneksel yün halı dokumacılığı, Tibet'i S.S.C.B.'ye ve Çin'i Sovyet Orta Asyası'na (eski ipek yolu Cungarya geçiti aracılığıyle) bağlayan kervan yollarının kavşağında. Pamuk, ipek ve koyun postu ticareti merkezi.

● *Tarih.* Kâşgar hakkında ilk tarihi bilgiye, Han sülâlesinin yükseliş devrinde rastlanır. Çinliler, Kâşgar ve Hotin'i de içine alan bütün Tarım havzasını Tiyan-şan dağlarının eteklerine kadar ellerine geçirdiler (M.Ö. 76). M.S. VII. yy.a kadar çeşitli zamanlarda çin istilâları tekrarlandı. 640'ta yerli beyliklerin kendi aralarında çatışmalarından yararlanan Çinliler yeniden Kâşgar'a kadar ilerleyerek önemli merkezlere garnizonlar yerleştirdiler. Tibetliler, Karluklar ile anlaşarak, Çinlileri bu bölgeden atmayı başardılar (670). Ancak Çinliler, 692'de burayı yeniden ele geçirdiler. Tibetlilerin Çin ve Uygurlar ile savaşmasından yararlanan Karluklar, Kâşgar'ı alarak bölgeye hâkim oldular (750). 840 Yıllarına kadar Uygur devletine bağlı kalan Karluklar bu tarihte, merkezi önce Karaordu'da, 893'te de Kâşgar'da bulunan *Karahanlılar* adlı ilk türk-islâm devletini kurdular. Karahanlılar devrinde (840-1212) Kâşgar, siyaset ve kültür merkezi oldu. 1128 Yılında Karahitayların hücumu, Ahmed bin Hasan tarafından püskürtüldü. Ancak bir süre sonra Balasagun hâkimi İbrahim II bin Ahmed rakipleriyle mücadelesi sırasında İmil'de yerleşmiş olan Karahitayları yardıma çağırdı. Karahitaylar önce Balasagun'a sonra bütün Karahanlı ülkesine hâkim oldular (1130). Cengiz'den kaçarak Karahitaylara sığınan Nayman hanı Küçlük Han, Kâşgar emîriyle anlaşarak Gürhan'ı tahtından indirdi. Küçlük Han müslümanlara kötü davrandığı için Cengiz ordusu Kâşgar'da bir kurtarıcı olarak karşılandı (1219). 1277 Yılından sonra Kâşgar, Çağatay hanlarına bağlı Duglatlar tarafından yönetildi. Çağataylılardan İslâmlığı kabul eden Tuğluk Timur, Cengiz'in emîrlerinden Tölek'i, Kâşgar'a vali tayin etti (1359). Tölek'in ailesi 150 yıl Kâşgar'da yarı bağımsız bir yönetim kurdu. XIV. yy.ın sonlarında Kâşgar, Timurluların eline geçti. Buraya Muhammed Şah tayin edildi. 1409'da Kâşgar yine Ulug Bey'in eline geçti. Muhammed Şahın torunu Sansız Mirza, Doğu Türkistan'a hâkim olunca (1409), Yarkent'i merkez yaptı; kardeşi Haydar Mirza'ya da Kâşgar'ı verdi. Sansız Mirza'nın Moğolistan'a gitmesiyle Yarkent'e geçen Haydar Mirza, oğulları Ebu Bekir ile Ömer'i yanında alıkoydu. Ebu Bekir, bir süre sonra ayaklanarak Kâşgar tahtını ele geçirdi (1488). 1514'te sultan Ebu Said'in saldırısı sırasında Kâşgar tahrip oldu. Şehir 1606 yılında çağatay emîrlerinden İsmail'in eline geçti. Ülkede siyasî ve iktisadî istikrarsızlık halkı dinî fırkalara bel bağlamağa yöneltti. Fırkaların endişe verici şekilde gelişmesi üzerine İsmail, Aktağlık fırkası başkanı Apak Hoca'yı Kâşgar'dan sürdü. Bunun üzerine Cungarya Kalmuklarının hâkimi, emîrliği ele geçirdi ve başına Apak Hocayı getirdi. Böylece Kâşgar'da XIX. yy. sonuna kadar sürecek «hocalar» hâkimiyeti kuruldu. 1759'da Çinliler Kâşgar'ı zaptettiler. Çin hâkimiyeti 1862 yılındaki ayaklanmaya kadar sürdü. 1863-1864'te Kırgızların hanı Sadık (veya Sıddık) Bey müslümanlara yardım ederek Kâşgar'ı çinlilerin elinden aldı. Sadık Bey, emîrliği Cihangir Hocanın oğlu Büzürg Hana bıraktı. Kısa bir süre sonra Muhammed Yakub Han, kendini Kâşgar hâkimi ilân etti; Büzürg Hanı da veziriazam yaptı (1866). Yakup Han ülkede güvenliği sağladı ve emîrliğin sınırlarını genişletti. Doğu Türkistan'ın büyük bir kısmını içine alan devlet Çinliler hariç bütün komşuları tarafından tanındı.

İngilizlerin, Hindistan siyasetleri bakımından destekledikleri Doğu Türkistan devleti, Osmanlı devletiyle de yakın ilişkiler kurdu. Yakup Han bir sefer sırasında 1877'de Kurla'da öldü. Oğlu Bey Kulı Bey yönetimi ele aldı. Fakat kardeşi Hak Kulı Bey'in entrikaları sonucunda ülke, yeniden Çinlilerin eline geçti; Bey Kulı Bey ile kardeşi Haydar Kulı Bey Kokand'a sığındı. Kâşgar'da kalan kardeşi İşan Kulı ise, Çinlilere teslim oldu. Bey Kulı Bey, 1881 yılı sonlarında İstanbul'a geldi. Bir süre sonra padişahın yaverlerinden Ali Bey ile birlikte, Hindistan yoluyle, yeniden Türkistan'a gitti; eski Kâşgar'ı ele geçirdi, yeni şehirdeki çin garnizonunu kuşattı. Fakat yardıma gelen çin kuvvetlerine karşı koyamadı; Kâşgar'ı Çinlilere bırakmak zorunda kaldı. 1888'de Kâşgar'da, Yakup Han zamanında bir ayaklanma oldu, fakat sonuçsuz kaldı. (ML)

KÂŞGAR DERYA, Çin'de (Doğu Türkistan) ırmak, Gün-Lûn dağlarından iner. Kâşgar şehrini ve ovasını suladıktan sonra Tarım ile birleşerek kumlarda kaybolur. (L)

KÂŞGARLI MAHMUD (Mahmud bin Hüseyn bin Muhammed), türk dil bilgini (XI. yy.ın ikinci yarısı). Babası Barsgan'lıdır. Hayatı hakkında kesin ve ayrıntılı bilgi yoktur. Sadece karahanlı soyuna bağlı bir aileden geldiği, iyi bir öğrenim gördüğü, islâm bilimlerini öğrendiği bilinmektedir. İki eseri vardır: *Divanü Lûgat-it-Türk* (Türk Dili Lûgati) [basımı 1915-1917 ve 1939-1943]; *Kitabu Cevahir-ün-Nahv fi Lûgat-it-Türkî* (Türk Dilinin Nahiv Cevherleri Lûgati). *Divanü Lûgat-it-Türk*, yazarının anlattığına göre, 25 ocak 1072'de Bağdat'ta yazılmağa başlandı; 10 şubat 1074'te bitirildi. Kâşgarlı Mahmud bu eserini abbasî halifesi El-Muktedi Biemrillah'a sundu. Türk tarihi, coğrafyası, mitolojisi, folkloru ve halk edebiyatı konularında zengin bilgileri kapsayan ansiklopedik bir lûgat olan *Divanü Lûgat-it-Türk* Araplara Türkçeyi öğretmek ve Türkçenin zengin bir dil olduğunu göstermek amacıyle yazıldı. Kâşgarlı Mahmud'un, eserine eklediği dünya haritasında, Türklerin yerleştikleri bölgeler ile komşuları olan ülke ve milletler gösterilmektedir.

Kâşgarlı Mahmud'un, ilk türk dilbilgisi olarak kabul edilen eseri *Kitabu Cevahir-ün-Nahv fi Lûgat-it-Türkî*'si (Türk Dilinin Nahiv Cevherleri Lûgati) henüz bulunamadı. (M)

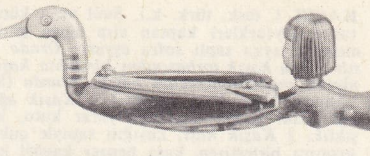

kaşık
Eski Mısır
Tep devri

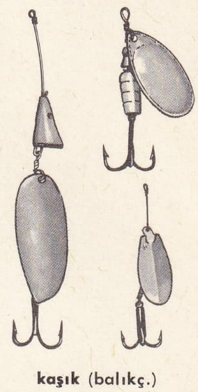

kaşık (balıkç.)

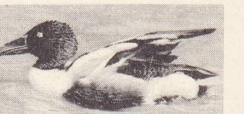

kaşıkgaga

▲
kaşıklıbalıkçıl
▼

Foto. Giraudon (LAROUSSE)

KAŞIK i. (esk. türk. k.). Suul veya küçük taneli yiyecekleri kaptan alıp ağıza götürmeğe yarayan saplı sofra eşyası: *Orada asılı duran kaşık torbasından bir tahta kaşık alarak soğuk tencerenin başına oturdu* (Sabahattin Ali). [Bk. ANSİKL.] || *Kaşık ağırlığı. Esk.* Kaşık koymağa yarar kutu, kaşıklık. || *Kaşık kaşı,* kaşığın sapıyle çukur kısmını birleştiren, kaşa benzer kavisli kısmı. || *Kaşık kepçesi,* kaşığın çukur kısmı. || *Bağa kaşık,* kaplumbağa kabuğundan yapılan kaşık. || *Çay (kahve) kaşığı,* kahve veya çay karıştırmağa yarayan küçük kaşık. || *Çorba kaşığı,* genellikle çorba içilen sofra kaşığı. || *Gümüş kaşık,* gümüşten yapılmış işlemeli kaşık. || *Hoşaf (muhallebi) kaşığı,* hoşaf, mahallebi v.b. yiyecekleri içmeğe yarayan orta boy kaşık. || *Mercan kaşık,* sapı mercan işlemeli kaşıklara verilen ad. || *Pilav kaşığı,* normal boy yemek kaşığı. || *Servis (tevzi) kaşığı,* yemek dağıtılırken kullanılan büyük kaşık. || *Şimşir kaşık,* şimşirden oyulmuş kaşık. || *Tahta kaşık,* tahtadan yapılmış üzeri boya, sedef, boncuk v.b. ile süslenmiş kaşık. || *Tatlı kaşığı,* reçel, tatlı v.b. yemeğe yarayan çay kaşığından büyük, çorba kaşığından küçük kaşık. Mutfakta ve sıvı ilâç içiminde ölçü olarak kullanılır. || *Yemek kaşığı,* çorba, pilav v.b. yerken kullanılan normal boyda sofra kaşığı. Bk. ANSİKL.

— ÇEŞ. DEY. *Kaşık atmak (çalmak),* çabuk çabuk yemek. || *Kaşık calımı. Halk dili.* Akşam yemeği vakti. || *Kaşık düşmanı,* eş, kadın. || *Kaşık kadar,* çok küçük. || *Kaşık kısmete vasıta* (veya *kaşık kısmete bağlıdır*), «herkesin kısmeti karşısına gelir» anlamında kullanılır. || *Kaşık sepetinde fareler oynuyor,* «yiyecek hiç bir şey olmadığı gibi kaşık bile yok» anlamında. || *Kaşığı ile verip (yedirip) sapı ile göz çıkarmak,* yapılan bir iyiliğin arkasından, zarar verici bir davranışta bulunmak. Başa kakmak. || *Kaşığını yanında taşır,* boğazına düşkün. || *Ağzımın kaşığı, gözümün ışığı. Halk dili.* Mektup başlığına yazılan hitap sözü. || *Ağzının kaşığı olmamak* (veya *ağzının kaşığı değil*), bir iş birinin harcı olmamak. || *Bir kaşık,* çok az, az bir miktar: *Bir kaşık yiyip sofradan kalktı.* || *Bir kaşık suda boğmak.* Bk. BOĞMAK. || *Bir kaşıkla aş yemek,* aynı fikirde olmak. || *(Bir şeye) Kaşık (çanak) tutmak.* Bk. ÇANAK. || *Cümlenin kaşığı bir kaba girsin,* «bir şeyden herkes yararlansın, herkes beraber olsun» anlamında kullanılır. || *Herkesin kaşığı ağzının yakışığı,* «herkesin kısmeti kendine göredir» anlamında kullanılır. || *Pilavdan dönenin kaşığı kırılsın,* «ne olursa olsun bu işten vazgeçmem» anlamında kullanılır. || *Yüzü kaşık kadar kalmak,* çok zayıflamak.

— Balıkç. Biçimi sapsız kaşığı andıran ve genellikle madenden yapılan âlet. (Döner bir çengele veya madenî bir telin ucuna suda dönebilecek şekilde takılır. Kaşık döndükçe parıldar, parıltısı küçük bir balığı andırdığından etçil balıkları, ırmak balıklarını, uskumru gibi deniz balıklarını çeker. Bu kaşıklar dönerli, dalgalı olduğu gibi sofra biçiminde de olabilir.)

— Bot. *Kaşık otu.* Bk. KAŞIKOTU.

— Cerr. *Kürtaj kaşığı,* kenarları keskin veya küt kaşık bçiminde cerrahî âlet, kürtaj, özellikle dölyatağı kürtajı yapmağa yarar. || Cerrahide kullanılan çeşitli âletlere verilen ad: *Forseps kaşıkları.*

— Denizc. *Kaşık fırça,* uzunca, saplı, sapının başladığı yerden eni yönüne hafifçe eğik yassı fırça. (Diğer fırçaların girmediği yerleri boyamakta kullanılır.)

— Eczc. *Kaşık dolusu,* sıvı ilâçların alınması için kullanılan pratik ölçek. (Çorba kaşığı dolusu 15 sm^3, tatlı kaşığı dolusu 10 sm^3 ve kahve kaşığı dolusu 5 sm^3 hacmindedir.)

— Folk. Anadolu halk müziğinde çalparanın (bk. ÇALPARA) aldığı isim. (Çalparaya göre daha ilkeldir. Uzun bir çift tahtadan ibarettir. Hattâ bazen sadece iki tahta kaşık avuç içinde vurulmakla yetinilir. Özellikle Konya bölgesinde kullanılır.) || *Kaşık çalmak,* parmakların arasına sıkıştırılan ikişer kaşığın sırtlarını birbirine vurarak tempo tutmak. || *Kaşık oyunu,* parmaklar arasına sıkıştırılmış kaşıklarla tempo tutarak oynanan halk dansı (*şıkıltım* havası da denir). Bk. ANSİKL.

— Patol. *Kaşık tırnaklılık,* Tırnakta doğuştan olan ve dışa dönük kaşığı andıran şekil bozukluğu. (Kaşık tırnaklılığın bir çeşit hipokrom anemi ile ilişkili olduğu sanılmaktadır.)

— Tasav. *Kaşık çalımı,* akşam üzeri okunan dua.

— Teknol. Bir kabın içindeki sıvı veya hamurumsu maddeleri almağa yarayan ve çeşitli sanayide kullanılan bir kaşık çukurunun şekline sahip pek çok sayıda takımın adı. (Dökümcü, kurşuncu v.b. kaşığı) aynı şekilde odun ve toprak kazmağa da yarayanları vardır (nalıncı kaşığı v.b.). || Bir bağımsız demir çubuğu sürükleyen kanat sürgüsünün hareketli parçası. || Taş işçilerinin kullandığı, ucu kaşığa benzer kaldıraç. || *Kaşık matkabı,* taş oymağa yarayan âlet, burgu matkap.

— ANSİKL. İlk *kaşık* örnekleri tarihöncesi devirlerde bulundu. Ural-Altay yöresinde Neolitik devre ait ilgi çekici kaşıklar ele geçirildi. Bunların sapları, kuş v.b. hayvan motifleriyle plastik olarak işlenmiştir. Bu kaşıkların dinî törenlerde kullanıldığı söylenir. Aynı tip kaşıklara Mısır'da Fayum vâdisinde yapılan kazılarda da rastlandı.

Mısır mezarlarında bulunan tahta ve kemikten insan veya hayvan biçiminde saplı kaşıkların düzgün karıştırmada kullanılmış olduğu sanılıyor. Muhtemelen Yunanlılar ve Romalılar zamanında da kaşık kullanılıyordu. V. yy.da Aziz Remi'nin vasiyetinde kaşığın sözü edilir. Ortaçağda ve XVI. yy.da bu kaşığın iki ayrı maddeden yapıldığı da olmuştu: kristal, kırmızı, akik, boynuz, tahta, fildişi ve altın kaplama, gümüş. Bu kaşıkların kısa ve sivri olan saplarında, değerli insan ve hayvan heykelleri ile bu ayaklık üstüne oturtulmuş kolsuz heykelcikler vardır. Londra kulesindeki taç giyme kaşığı (coronation spoon) XIV. yy.dan kalmadır; sap kısmı, değerli taşlarla süslü bir örgü şeklindedir.

Türkler tahtadan, bağadan, kemikten ve çeşitli madenlerden yapılmış kaşıklar kullanıyorlardı. Göçlerde ve seferlerde, yanlarında taşıdıkları kısa saplı kaşıklar vardı. İmparatorluk devrinde sanat kıymeti olan mercanlı, kakmalı, nakışlı, oymalı kaşıklar yapılıyordu. Bk. KAŞIKÇILIK.

Çeşitli boy ve biçimde olan bu kaşıklar yemek çeşidine göre biçimlenir ve adlanır: 1. *çorba kaşığı.* Ağzı, bir yumurtanın uzunluğuna ortasından ikiye bölünmüş şeklini andırır. Sapı geniş kısmının ortasına rastlar. Ağzının burun kısmı sivricedir. Sapın ekli bulunduğu yerin iki tarafında da iki çıkıntı vardır. Bunlara kulak denir. Ağız kısmının çukurluğu orta karardır. Sap ise geniş düzeylidir; 2. *pilav kaşığı.* Kulaksızdır. Çorba kaşığı gibi burnu yoktur. Sap, ağız kısmının derinliği çorba kaşığına benzer; 3. *hoşaf kaşığı.* Ağız kısmı bir kürenin ortadan ikiye bölünmüş şeklini andırır. Sapları ince ve yuvarlaktır. Genellikle sap ve ağız kısmı ayrı ayrı maddelerden yapılır. Çeşitli büyüklükleri olur. Damat İbrahim Paşanın mercan saplı hoşaf kaşıkları zamanında çok ün yapmıştı. Çelebi Mehmed Efendi aracılığıyle Louis XIV'e armağan edilen hoşaf kaşıkları da sanat yönünden değer taşır; 4. *yemek kaşığı.* Ağız kısmının uç ve dili aynı çukurluktadır. Pilav ve çorba kaşıklarına oranla daha az derindir. Sapları pilav kaşıklarını andırır. Genellikle tahtadan yapılır; sap ve ağız kısmı tek parçadır; 5. *tatlı kaşığı.* Çorba, pilav, hoşaf ve yemek kaşıklarına oranla boyları daha küçüktür. Sap ve ağız kısımları başka maddelerden yapılır. Sapları fildişi, mercan, sedef gibi değerli maddelerden, ağızları ise şimşir veya kemiktendir; 6. *mahallebi kaşığı.* Üçgen biçiminde olan bu tür kaşıklar ya tahtadan veya madenden yapılır. Sap ve ağız kısmı aynı maddedendir; 7. *kahve kaşığı.* Evde kullanılanlar şimşir veya madenden yapılır. Kahvehanelerde kullanılanlar ise madenden dir. Bunlar bir ölçek vazifesi görür; 8. *kavurma kaşığı.* Sap ve ağız kısımları tek parçalıdır. Ağız kısmının çukurluğu az, sap ise diğer kaşıklara oranla daha uzundur. Et, soğan v.b. kavurmakta kullanılır; 9. *tevzi kaşığı.* Yemekleri tencereden sahan, tabak, kuşhane gibi kaplara dağıtmakta kullanılır. Sulu veya tane halindeki yemeklere göre çeşitleri vardır. 10. *süs kaşık ve kepçeleri.* Genellikle şimşir ve çam gibi ağaçlardan yapılır. Ağız ve sap kısımları oymalı, boyalı ve çeşitli değerli taşlarla süslüdür. Anadolu'da evlerin duvarlarına süs olarak asılır. Bütün bu kaşıklardan başka çocuklar için düdüklü kaşıklar, sapları bükülüp cebe konulabilen ve yolculukta kullanılan cep kaşıkları da vardır.

— Folk. Kaşık oyunu oynayanlar ritim aracı olarak tahta kaşıklar kullandıkları için bu bölge oyunlarına *kaşık oyunu* adı verilmiştir. Genellikle daire biçiminde birçok oyuncu tarafından oynanan bu oyunda her oyuncunun iki elinde ikişer kaşık bulunur, oyuncular birbirlerine tutunmadan oynar.

Bu oyun halaylar ve barlar gibi meydan oyunu değildir. Daha çok oda ve meclis dansı niteliği taşır. Davul, zurna gibi yüksek sesli sazlardan çok darbuka, klarnet, keman, cümbüş, saz ve elle çalınan küçük davul eşliğinde oynanır. Kaşık oyunlarının büyük kısmı türkülüdür, erkek meclislerinde erkekler, kadın meclislerinde kadınlar tarafından oynanır.

Kaşık oyununun Horasan bölgesinde *Kaşoğ* adıyle eski zamanlardan beri oynandığı XVI. ve XVII. yüzyıllara ait minyatürlerden ve daha eski metinlerden anlaşılmaktadır.

Elde bir ritim aracı ile şölenlerde raksa çıkmak geleneğinin eskiliği Selçuklular çağına kadar gider. Kaşık, Türkistan ve Kuzey Afganistanda da geçerli bir oyundu. Girit adasında da türkçe olarak «kaşık» denilen kaşıklarla oynanır. Kaşıkoyunu bu gün uygurlar arasında yaşamaktadır.

Anadolu'da bugün Mersin, Konya ve Antalya illerinde oynanır. Bursa, Ankara, Eskişehir, Bilecik, Bolu ve Seyhan illerine buralardan yayılmıştır. Özellikle İçel'in Silifke ilçesi kaşık oyunlarıyle ün yapmıştır. (ML)

KAŞIKAĞIZLI mersin blş. i. Zool. Mississippi havzasında yaşayan kıkırdaklı balık. (İlmî adı *Polyodon spatula.*) [Ağzı uzun kaşık biçimindedir. Sınıflandırmada mersin balığına yaklaşır.] (L)

KAŞIKAĞZI blş. i. Orta kulaktaki çekiç kemiğinin arka kanalının ucu. (L)

KAŞIKÇI i. (*kaşık*'tan *kaşık-çı*). Kaşık yapan ve satan kimse: *Kaşıkçı dükkânını geçerek sola kıvrıldı.* || *Esk.* Şimşir, kemik, sedef v.b. gibi şeyleri oyarak kaşık haline getiren ve üzerine süslemeler yapan kimse.

— DEY. *Kaşıkçı avurdu,* kaşık gibi içine çökmüş yanak. (M)

Kaşıkçı elması, Topkapı Sarayı müzesi Hazine dairesinde sergilenen elmas. Tarihçi Raşid'e göre elmas, Eğrikapı'da yoksul bir adamın eline geçmiş, o da üç tahta kaşık karşılığında bir kaşıkçıya satmıştır. Bir kuyumcu 10 akçeye, satın almış, kuyumcular arasında çıkan anlaşmazlık sırasında elmas kuyumcubaşının eline geçmiştir. Sadrazam Mustafa Paşa elmasa sahip olmağa çalışırken padişah Mehmed IV bunu duymuş ve bir hatı hümayunla elması Hazinei Hümayun'a aldırmıştır. Kaşıkçı elması 84 kırattır. (M)

KAŞIKÇIK i. (*kaşık*'tan *kaşık-çık*). Böcek bil. İkikanatlı böceklerde, göğüste, kanatların dibinde, arka tarafta bulunan yarım daire biçimindeki zarsı levhacık. (L)

KAŞIKÇILIK i. (*kaşıkçı*'dan *kaşıkçı-lık*). Kaşık yapma ve satma işi.

— ANSİKL. Kaşıklar genellikle tahtadan yapıldığı için en eski buluntular hakkında fazla bilgi yoktur. Ön Asya ve Mezopotamya'daki *kaşıkçılık* hakkında, ziyafet sahnelerini tasvir eden kabartmalardan bilgi çıkarılabilir. Orta asya bozkırlarında yaşayan kavimlerde kaşık, göçebelerin daimî olarak yanlarında taşıdıkları bir gereçti. At üzerinde dolaşan ve çeşitli yerlerde konaklayan savaşçılar, silâhlarıyle birlikte, kaşıklarını üzerlerinde bulundururlardı. Aynı gelenek güney anadolu yaylalarında dolaşan göçebelerde de görülür.

İlk kaşık yapıcılarının Karaman'dan Konya'ya gelen medrese öğrencileri (talebei ulûm) olduğu sanılır. Bunlar geçimlerini tahta kaşık yaparak ve satarak sağlarlardı.

İlkçağda kaşıklar, pişmiş topraktan yapılıyordu. Sonra, işlenmesi topraktan daha zor olan sert dokulu ağaçlardan yararlanıldı. Zamanla kaşık yapımında, çeşitli madenler kullanıldı. Ancak, Anadolu'da bugün bile tahta kaşıklar madenî olanlara tercih edilir ve genellikle köylerde, kasabalarda kullanılır. Kaşık yapımı bazı sanatların ve zanaatların bilinmesini gerekli

kılar. Oymacılık, cilâ işi, süsleme, hak, estetik zevk v.b.

Kütahya, Akseki ve Geyve'nin Taraklı bucağında hazırlanan tahta kaşık taslakları (kabaca yontulmuş kaşık), İstanbul, Konya, Çorum, Kastamonu ve Tokat'ta işlenerek gerçek kaşık haline getirilir. Kaşık yontmada sadece bir küçük keser ve törpü kullanılır. Bir odun parçası kaşık haline gelirken en az üç elden geçer; bu ortalama 6-10 dakika arasında vakit alır. Geçimini hemen yalnız kaşık yapımına bağlayan (msl. Akseki'nin Bademler köyü) yerlerde bu yapım, fabrikasyon imalâtı gibi, yüzyıllardan gelen tecrübelerle rasyonelleşmiştir. Tahta kaşıklar da nakışlanır, üzerine rugan denen cilâ çekilir. Fakat bugün kullanılan rugan sıcağa dayanıklı değildir ve çabuk bozulmaktadır.

Nakışlı tahta kaşıklardan başka, sapları oymalı tahta kaşıklar da yapılmıştır. Bu oymalara çiçek motifleri, kuşlar, geçmeler, hatailer uygulanır.

Özellikle İstanbul'da altın, gümüş gibi değerli madenlerden başka fildişi, bağa, kemik gibi maddeler de kullanılmış; bunlar üzerine savat, kakma, oyma gibi el sanatlarıyle süslemeler yapılmış, saplarına mercan veya sedef gibi maddeler geçirilmiş, incili püsküller takılmıştır.

Kaşıkçılıkta hat sanatından da faydalanılmış, saplarına beyitler yazılmıştır. Kaşıklara sevdiklerinin veya kendi adlarını yazdıranlar da vardı. Topkapı Sarayı müzesindeki bir kaşığın üstünde *Afife* adı vardır. Mehmed IV'ün gözdesi olan bu kadının, bu kaşıkla yemek yediği sanılmaktadır. Ayrılıklarda da üstlerinde anlamlı beyitler bulunan kaşıklar armağan olarak verilirdi. Abdülaziz'in oğlu veliaht Murad Efendinin babasıyle birlikte Avrupa'ya giderken gözdesi Şayan Kadına armağan ettiği kaşıkta *«Vuslatı Şayan / Senindir devran»* beyti yazılıdır. Başka bir kaşıkta da *«Lâfı lâfa etme ilâve / Al kaşığı çal pilâve»* beyti vardır.

Türk kaşıklarından örnekler Hatip Ruşen Efendi tarafından Milletlerarası Paris sergisinde (1900) sergilenmiştir.

Özel koleksiyonlar dışında, Topkapı sarayında da çok kıymetli türk kaşığı derlemeleri vardır. (M)

KAŞIKGAGA bls. i. Zool. Kaşık biçiminde iri gagalı ördek. (İlmî adı *Anas clypeata.*) [Erkeğinin tüyleri genellikle yeşil alazlı siyah-beyaz renkte, yan tarafları kızıl olur. Kuzey yarıkürenin ılımen her yerinde yuvalanır. Güney yarıkürede birçok benzer türü bulunur.] (L)

KAŞIKLAMAK geçl. f. (*kaşık*'tan *kaşık-lamak*). [Bir şeyi] Kaşık yardımıyle yemek, kaşıkla yemek. ‖ *Mec.* [Kaşıkla yenen şeyler için] Seve seve, çabuk çabuk, oburca yemek, kaşık çalmak. (M)

KAŞIKLI sıf. (*kaşık*'tan *kaşık-lı*). Kaşığı olan.

— Zool. *Kaşıklı balıkçıl.* Bk. KAŞIKLIBALIKÇIL (M)

KAŞIKLIBALIKÇIL bls. i. Zool. Büyükçe boyda (uzunluğu 0,80 m), tamamıyle beyaz tüylü (amerikan türü pembe) kuş; uzun bacakları ve çok geniş bir eczacı kaşığına benzeyen iri, uzun bir gagası vardır; *mısır turnası* da denir (İlmî adı *Platalea leucorodia*). [Yeryüzünün çeşitli bölgelerindeki bataklıklarda yaşayan beş türü bilinmektedir. Batı Avrupa'nın bazı yerlerinde de rastlanır. Kaşıklıbalıkçılgillerin örnek tipi.] (L)

KAŞIKLIBALIKÇILGİLLER çoğl. bls. i. Zool. Leyleksiler takımından kaşıklıbalıkçıllarla ibişleri kapsayan kuş familyası. (L)

KAŞIKLIK i. (*kaşık*'tan *kaşık-lık*). Kaşık koymağa yarayan raf, kutu v.b.

— Tar. Yeniçerilerin giydiği başlığın ön kısmında bulunan ve içine bir tüy sokulan madenî parça.

◆ Sıf. Kaşık yapmağa elverişli olan: *Kaşıklık tahta.* ‖ (...) Kaşık ölçüsünde olan: *Üç kaşıklık çorba.* (M)

KAŞIKOTU bls. i. Bot. Güzel yeşil renkli, beyaz çiçekleri marttan temmuza kadar açan dikensiz bitki. (Turpgillerden.) Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. *Kaşıkotu* (*Cochlearia officinalis*), hardala benzer acımsı lezzette, keskin kokulu bir bitkidir. Skorbüte karşı en iyi ilâç olarak bilinir; şurubu ve alkolatı da yapılır. (L)

KAŞIKSI sıf. (*kaşık*'tan *kaşık-sı*). Kaşık şeklinde olan. (L)

KAŞIMAK geçl. f. (esk. türk. k.). Tırnakla veya bir başka şeyle deriyi hafifçe ovmak: *Uzun tütün çubuğunun ucunu ensesinden sokarak arkasını kaşıyordu* (Ş. S. Aydemir). ‖ Kazımak, aşındırmak.

— DEY. *Başını kaşımağa vakti olmamak,* Bk. BAŞ.

◆ **Kaşıma** i. Kaşımak eylemi veya işi.

◆ **Kaşıtmak** ettrg. f. Kaşımak işini başkasına yaptırmak. (M)

KAŞINMAK dönşl. f. (*kaşımak*'tan *kaşı-n-mak*). Kaşıma ihtiyacı duymak, kaşıntısı olmak: *Eli kaşınıyor. Ayağı kaşınıyor.* ‖ Tırnaklarıyle kendi kendini kaşımak: *Güneşe uzanmış, tatlı tatlı kaşınıyordu.* ‖ *Mec.* Cezayı gerektiren kötü davranışlarda bulunmak: *Kes oğlum Kör Şaban ... Dayağa kaşınma* (Kemal Tahir).

— DEY. *Kaşınacak tırnak aramak,* bahane aramak, sebep aramak.

◆ **Kaşındırmak** geçl. f. Kaşınmasına sebep olmak, kaşınmasına yolaçmak: *Sakın otlara dokunmayın, kaşındırır.*

◆ **Kaşınma** i. Kaşınma işi: *Sırtında siyah lekelerin belirmesiyle gelen kaşınma nöbeti saatlerce sürüyordu.* (M)

KAŞINTI i. (*kaşınmak*'tan *kaşın-tı*). Kaşınma isteği veren özel duyu. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. *Kaşıntı*'ya bit, tahtakurusu, uyuz böceği, bağırsak kurtları gibi parazitler, ısırgan otunun dikenleri veya deri hastalıkları (kurdeşen, ekzama, liken, plan, mantarlar) sebep olabilir. Sinirli kişilerde, morfin, kokain, arsenik, kafein kullananlarda, (diyabet, üremi, sarılık, damla, müzmin apandisit, bağırsak iltihabı, lösemi gibi) bazı hastalıklarda ve ihtiyarlarda da görülebilir. Bazı kaşıntıların sebepleri içsalgı bozukluklarıdır (yumurtalık yetersizliği). Kaşıntı genelleşmiş olabileceği gibi, sadece bir bölgede ve özellikle makat, cinsel organlar veya burunda yerleşebilir. Uygun bir tedavi ile kaşıntı geçer. Asit eriyikler, kâfuru, toz halinde mentol, nişasta, sapolan v.b. ilâçlar kaşıntıya iyi gelir.

◆ **Kaşıntılı** sıf. Kaşıntısı olan veya kaşıntıya yolaçan: *Kaşıntılı hastalık* (LM)

KAŞIYACAK i. (*kaşımak*'tan *kaşı-y-acak*). Özel olarak yapılmış, el biçiminde ve sırt kaşımağa yarar araç. Bk. KAŞAĞI. (M)

KÂŞİ i. (fars. *kâş*'tan *kâşî*). G. santl. *Esk.* İran'ın Kâşan şehrinde yapılan bir çeşit sırlı ve renkli çini, fayans: *Kubbe-i aliyenin bazı kâşîleri sakıt olmuştu; kâşîlerin tecdid ettiler* (Naima).

— ANSİKL. Dört veya altı köşeli, koyu veya açık mavi, kırmızı sarı, yeşil renklerde, üzerinde çiçek motifleri bulunan *kâşî*'ler yapıların dış veya iç duvarlarının süslemesinde kullanılırdı. Kabartma şekilli olanları daha değerli ve azdır. Bu sanat iranlı veya hıristiyan sanatçılar tarafından Şam'da geliştirildi. Bugün kâşî adlı çiniler yapılmamaktadır. (M)

KÂŞİ (Gıyaseddin EL—), iranlı matematikçi ve gökbilgini (? - 1437). Uluğ Beyin Semerkant'taki rasathanesine birinci müdür oldu. Uluğ Beye, ünlü zayiçenin (yıldızların hareketlerini belirten cetvel) yapımında yardım etti; ayrıca matematik ve tıp ile de uğraştı. Eserleri: *Zic-i Hakanî* (Nasreddin Tusî'nin *Zic'i İlhani* adlı zayiçesini tamamlayan eser); *Miftah-ül-Hisab* (Hesab Anahtarı); *El-Risale-el-Kamaliye* (Gökcisimlerinin Büyüklükleri ve Uzaklıklarına Dair Eser); *Risale Fi'stihrac Ceyb Derece Vahide* (Bir Derecenin Sinüsünün Hesaplanması). [M]

KÂŞİF sıf. (ar. *keşf*'ten *kâşif*). *Esk.* Bilinmeyen bir şeyi veya yeri meydana çıkaran, keşfeden, bulan: *Büyük kâşifler.* ‖ Hakkında bir şey bilinmeyen bir ülkeyi dolaşarak o ülkenin durumu hakkında bilgi veren. ‖ Bir şeyi örten esrar perdesini kaldıran, bir şeyi açığa çıkaran. ‖ Erkek adı. ‖ *Kâşif-i esrâr-ı nihan* («gizli sırları keşfeden»), bazı metotlarla gizli şeyleri açığa çıkarma iddiasında olan. ‖ *Kâşif-i hakayık*, gerçekleri ortaya çıkaran.

— Teşk. tar. *Esk.* Mısır'daki bucak ve kaza yöneticilerinin unvanı.

◆ **Kâşife.** sıf. *Esk.* Kâşifin dişili. ‖ Kadın adı. (M)

KÂŞİF (Muhammed Şerif), iranlı yazar (Kerbelâ 1595 - 1654 ?). Rey'de 15 yıl kadılık yaptı. Nesir ve şiir yazdı. Üç mesnevîsi vardır. *Leylâ ve Mecnun* ve *Heft Peyker* adlı olanlar, devrinin yaygın aşk hikâyelerini anlatır, *Abbas-name* adlı üçüncüsü bir medhiyedir. *Cirac el-Munir*'i Sadi'nin *Gülistan*'ından ilham alınarak yazıldı. Son eseri olan *Hazan-ı Bahar,* süslü bir dille yazılmış hikâyelerdir. (L)

KÂŞİFÎ (Hüseyin Vâiz), iranlı yazar (Herat ? - ay.y. 1505). Sultan Hüseyin Baykara devrinde yaşadı. Edebiyat, ahlâk ve din alanında eserler verdi. Başlıca eserleri: *Ahlâk-i Muhsinî* (Sultan Hüseyin Mirza'nın oğlu Ebül-Muhsin adına yazıldığı için «Muhsin'in Ahlâkı» diye adlandırılmış öğretici kitap); *Envar-ı Süheylî* (*Kelile ve Dimne*'nin Nasrullah bin Muhammed bin el-Hamid tarafından yapılan tercümesinin yenileştirilmiş şekli. Eserin hazırlanması Nizameddin Emîr Şeyh Ahmed es-Süheylî tarafından teklif edildiği için bu şekilde adlandırılmıştır); *Cevahir-üt-Tefsir li-Tuhfet-il-Emir* («Emîre Hediye için Tefsir Cevherleri» Mir Ali Şir'in isteği üzerine hazırlanmasına başlanmış Kur'an tefsiri); *Tefsir-i Hüseynî* (Kur'an Tefsiri); *Ravzat-üş-Şüheda* («Şehitler Bahçesi» halife Ali ve çocuklarının şehit edilmesiyle ilgili olayların tarihi); *Bedayi-ül-Efkâr fi Sanayi-ül-Eş'ar* («Şiir Sanatları Hakkında Fikirler Estetiği», şiirlerde rastlanan yanlışlarla, mecaz, istiare v.d. sanatlardan bahseder); *Mahzen-ül-inşa* (Nesir Hazinesi) ve *Sahife-i Şahî* (Şaha Mahsus Sayfa) [nesir antolojisi]; *Risale-i Hatimiye* (Hatim-i Taî'nin Hikâyesi); *Tuhfet-üs-Salavat* (Hz. Muhammed'e Edilen Dualar Armağanı); *Risalet-ül-Aliye fil-Ahadis-il-Nebeviye* (Peygamber Hadisleri); *Lubab-ı Manevî* (Celâleddin-i Rumî'nin Mesnevî'sinden seçmeler). [M]

KÂŞİF MEHMED EFENDİ. Bk. MEHMED EFENDİ *Kâşif.*

KÂŞİF MEHMED SADEDDİN, türk şair ve hattatı (XVII. yy.). Kazasker Esadzade Seyyid Efendinin oğlu. Müderrislik yaptı. Çağında şiir ve ta'lik hat ile ün kazandı. Basılmamış bir *Divan*'ı vardır. (M)

KÂŞİGER bls. i. (fars. *kâşî*, çini ve *-ger*, yapan'dan *kâşî-ger*). G. santl. *Esk.* Çinici, çini yapan, işleyen kimse, çini sanatkârı. (M)

KAŞİM, Necid emîrliğinde (Suudî Arabistan) il, Cebel Şammar'a kadar ülkenin kuzeybatısını içine alır; yaklş. 500 000 nüf. İlin en canlı kısmı hurma ve pamuk yetiştirilen Vad el-Rumma vâdisidir. Başlıca merkezleri olan, Burayda ve Anayza, yerleşik kabilelerle göçebeler arasında mübadele pazarlarıdır. Arabistan'da İslâmiyetin benimsendiği ilk bölgelerden olan Kaşim Ortaçağda çok zenginleşti: Anayza üç yüzyıl (XI. - XIV. yy.) süren bir hanedanın başkenti oldu. (L)

KAŞİMAN i. (fr. *cachiman*). Ekvator'da yetişen annona cinsinden bir ağacın yenilebilen meyvesi. (L)

KAŞİNASYON i. (yun.dan gelen lat. *cachinnare*, kahkaha ile gülmek'ten > *cachinnation*). Psikiyatr. Şizofrenlerde görülen sebepsiz gülümseme ve kahkaha nöbetleri. (Bu mimik belirtiler, hasta için hiç bir duygunluk anlamı taşımaz. Kaşinasyon, paramimi'nin [mimiklerin bozulması] bir örneğidir.) [L]

KAŞİN'LER, Birmanya halkı, Hindistan ile Çin sınırında Kaşin dağlarında yaşarlar. Kaşinler bitki toplayarak, avcılık yaparak ve bitkilerini söktükleri alanları ekerek geçinirler. Tibet - Birman asıllıdırlar. (L)

KAŞİRİ (EL—), Güney Arabistan'da sultanlık. Hadramut'un orta vâdisinde; 50 000 nüf. Merkezi, *Sayun.* (L)

KAŞKA DERYA, S.S.C.B.'de (Özbekistan) ırmak, Orta Asya'da, Hisar ve Zeravşan sıradağlarından doğar ve Buhara'nın güneydoğusunda Karşı vahasında kaybolur. (L)

KAŞKARİKO i. (yun. k. [?]). *Argo.* Hile, oyun, dolap: *Herifin işi kaşkariko yapmak.* ‖ Yalan: *Gene kaşkariko attın.* ‖ Fesat. ‖ *Kaşkariko yapmak*, hile yapmak. (M)

KAŞKAVAL i. (ital. *caccia-cavalli*'den). Te-

kerlek biçiminde hazırlanmış bir çeşit peynir. (Bk. ANSİKL.) || Sıf. *Argo.* Aptal, sersem, budala: *Kaşkavalın biri.*

— Denizc. Gabya ve babafingo çubuklarının topuk taraflarında açılan deliklerden geçirilerek uçları mavnalara dayatılan demir veya ağaç takozlar. (Böylece gabye ve babafingo çubuklarının mavnalara bindirilmesi ve kımıldamaması sağlanır.) || *Kaşkaval deliği,* gabya ve babafingo çubuklarının topuk taraflarında, kaşkaval takozlarının geçirilmesi için açılan delikler. || *Kaşkaval tokmağı,* kaşkavalı yerine sürmek, yerleştirmek, gerektiğinde çıkarmak için kullanılan tokmak veya ufak balyozlar.

— ANSİKL. *Kaşkaval* aslında italyan peyniri olmakla birlikte, balkan ülkeleri ve Türkiye'de de bilinir. Bu tür peynirler, çok eski zamanlardan beri, Sicilya, Güney İtalya ve özellikle Lombardiya'da yapılmakta ve ihraç edilmektedir. Yapılış tekniğindeki özellik, süzülmüş peynir maddesinin 60 derece sıcaklıkta peynir suyuna batırılması ve meydana gelen esnek hamurun olgunlaşmasıdır. Trakya ve Bursa'da saf koyun sütünden yapılan kaşkaval, peynir suyu yerine, çok sıcak suya bastırılır. Mahzende 3-4 ay bekletilirse, özel bir lezzet alır ve bilinen kaşar peyniri olur. Lombardiya'daki peynir imalâthaneleri de, kaşkaval kellelerini 5-6 ay mahzende bekleterek kaşar peynirine benzer bir peynir elde ederler. Kaşkaval. İnek sütünden veya inek ve koyun sütünün karışımından imal edilir. Pıhtı parça parça iken, özel bir karıştırıcı ile çalkalanır, peynir suyunu ayırmak için sıkılır. Bu suretle elde edilen peynir maddesi çok sıcak bir peynir suyu banyosuna batırılır, bir süre öylece bırakılır; hamur burada mayalanır; plastik görünüşü alır. Bu işlemden sonra peynir hamuru kurutulur, doğranır ve sıcakken kalıplara doldurulur, kalıptan çıkan kelleler soğuk suya batırılır, tuzlanır mahzende bekletilir. (M)

KAŞKAY'LAR, Güney İran'ın Fars eyaletinde yaşayan yarı göçebe türk kavmi. Adını, «alnı beyaz lekeli at» anlamına gelen «*kaşka*»dan almaktadır. Oğuz boyundan geldikleri, Cengiz Han ordusuna katılarak İran'da yerleştikleri ileri sürülür. Kendi ifadelerine göre, Hulâgu Han devrinde Kafkasya eteklerine inmişlerdi. Bir kısım Kaşkay'lar kendilerini Akkoyunlulardan sayarlar. Önce Erdebil yöresine yerleşmiş, XIV. yy.'da Şah İsmail tarafından Fars'ta yerleştirilmişlerdir. Dilleri Azeri Türkçesinin bir koludur.

Kaşkay'lar 55 çeşitli boy ve soya ayrılır. Bunlardan en büyükleri Farismendan, Amele, Kaşkuli, Derreşuri, Şeşbülüki'dir. Hallaç, Bayat, Alibeklu, Şeyhvend, Feyli v.d. bazı boyları bugün yerleşik hayata geçmiştir. Sayılarının 400 000 kadar olduğu sanılmaktadır.

Göçebe Kaşkay'lar kışı İran körfezinin yakınlarında geçirir, yaz aylarında kuzey Isfahan eyaleti çevresine çıkarlar. Eski türk göçebe sistemi bugünkü Kaşkay'lar arasında oldukça düzenli olarak yaşamaktadır. Mutlak hâkim sayılan bir ilhan tarafından yönetilirler. XIX. yy.'dan itibaren İran'da zaman zaman siyasî olaylara karışan Kaşkay'lar iktisadî bakımdan zengin sayılacak ölçüde sürü ve topraklara sahiptir. At yetiştirmek, halıcılık ve dokumacılıkla tanınmışlardır. Şiraz-Kaşgay halıları ünlüdür. (M)

KAŞKİ blş. edat. (fars. *kāş* ve *ki*'den, *kāşki*). *Esk.* «Ne olurdu, olsaydı» anlamlarında istek, üzüntü, pişmanlık belirtir: *Daima bîgânelerdir lûtf u ihsanın gören / Olmayaydık kâşki yâr ile bâri âşinâ* (Şeyhülislâm Yahya). Bk. KEŞKE. (M)

KAŞKOL i. Bk. BOYUN *atkısı.*

KAŞKORSE i. (fr. *cache-corset*). Vücudun üst kısmına, iç çamaşırı olarak giyilen dekolte ve süslü kadın iç çamaşırı. (Vücudun külot üstünde kalan üst kısmını korur.) [L]

KAŞLAMAK geçl. f. *kaş*'tan *kaş-la-mak*). Yüzüğün kaşına taş takmak. (M)

KAŞLI i. (*kaş*'tan *kaş-lı*). Kaşı olan: *Kalem kaşlı. Kaşlı yüzük.*

— ÇEŞ. DEY. *Kaşlı gözlü,* yüzü çok güzel olan: *Dört kaşlı,* bıyıkları yeni çıkan genç erkek. (M)

KAŞMAR, İran'da (IX. eyalet) şehir, Horasan'da tuzlu çölün kenarında, Meşhed'in güneyinde; 12 000 nüf. İpekli kumaş imalâthaneleri. (L)

KAŞMER sıf. Maskara, komik, soytarı.

◆ **Kaşmerdikoz** sıf. *Argo.* Acayip, tuhaf (kimse).

◆ **Kaşmerlik** i. Acayiplik, soytarılık. (M)

KAŞMİR i. (*Cachemire,* yer adından fr. k.). Tekst. Keşmir keçisinden elde edilen çok ince ve yumuşak yün. (Bk. ANSİKL.) || Sıf. Kaşmir yününden yapılmış (çok ince yün kumaş): *Kaşmir elbise.*

— Seram. *Kaşmir dekor,* çin seramiklerinde olduğu gibi, kara zemin üzerine yapılmış resim.

— Zool. Bk. KEŞMİR KEÇİSİ.

— ANSİKL. Tekst. *Kaşmir* adı ilk olarak, Hindistan'dan gelen ve iplikleri elle bükülmüş keşmir keçisi yününden yapılmış şallara verildi. Sonraları bu ad, özellikle Fransa'da özel tezgâhlarda dokunan çok ince ve bu şallara benzer tip kumaşlar için de kullanıldı. Kaşmir türleri arasında dörtlü armürle dokunan ve kadın elbiseliklerinde kullanılan değişik renkli *iskoçya kaşmiri* de yer alır. (L)

KAŞOLON i. (*Cach* nehir adı ve kalmukça *cholon,* taştan fr. *cacholong*). Miner. Beyaz porselen görünüşünde opal çeşidi. (L)

KAŞOT (yun. *Kasos*'tan). Akdeniz'de, Rodos ve Karpatos (Kerpe) adasının güneybatısında, Yunanistan'a ait adanın Türkçe adı. (M)

KAŞŞİ i. Bombay eyaletinin kuzeyindeki kıyı bölgesinde yaklaşık olarak 600 000 kişi tarafından konuşulan sindhi lehçesi. (Devanagari harfleriyle yazılır.) [L]

KAŞTEL koyu, Yugoslavya'da koy. Adriya denizi kıyısında, Split yakınında. (L)

KAŞUB'LAR, Gdansk'ın batısında yerleşmiş Polonya veya Vend asıllı halk. Polca ile yakın akraba olan ve Gdansk'ın batı kıyısında bugün hâlâ konuşulan Kaşub'ların dili, bir batı islavca lehçesidir. (L)

KAT i. (esk. türk. k.). Bir apartmanda, bir binada, iki döşeme arasında yer alan aynı seviyedeki dairelerin veya odaların tümü: *Merdivenden çık, salondan geç, üst kattan tekrar orta kata in...* (H.R. Gürpınar). *Üst katta, sokak üstünde bulunan Yusuf'un odası yeni gelin ve güveyiye tahsis edildi* (Sabahattin Ali). || Üst üste parçalardan meydana gelen bir nesnenin her bölümü: *Geniş bir hendekten sonra üç kat dikenli telle çevrilen çiftliğe girmek oldukça zordu.* || [Giyecek için] Takım, adet: *Yılda bir kat çamaşırla bizi bitlere yem eden günleri unutmayalım* (Kemal Tahir). || Bükülen veya kıvrılan bir şeyin her kıvrımı: *Kumaşın katı.* || (Değerce) Defa: *Bu ondan bir kat daha güzel.* || *Esk.* Huzur, ön, yan, nezd: *Han babamın katına ben varayım / Ağır hazine, bol leşker alayım* (Dede Korkut). || *Asma kat,* bir yapıda zemin katla birinci kat arasına eklenen basık tavanlı kat. || *Bodrum katı,* yol seviyesinin altında kalan kat. || *Çatı katı.* Bk. ÇATI. || *Çekme kat (teras katı),* binanın en üstündeki ve öbür katlara oranla daha geride ve daha ufak olan kat. || *Giriş (zemin) katı,* binanın girişindeki kata verilen ad.

— ÇEŞ. DEY. *Kat çıkmak,* bir yapıya bir kat daha eklemek: *Terası bozarak küçük, bir çatı katı çıktılar.* || *Bin kat,* kıyas kabul etmeyecek kadar fazla: *Onun vereceği üç beş kuruş için bu onur kırıcı sözleri dinlemektense, aç durmak bin kat iyidir.* || *Bir kat (daha),* biraz daha, iki şey arasındaki farkın az olduğunu belirtmek için kullanılır. Bir kez daha, bir sıra daha: *Bu boya iyi tutmamış, bir kat daha çekmek gerekiyor.*||*İki kat,* bükülmüş, kambur. || *İki kat olmak,* yaşlanarak beli bükülmek. || *Yalın kat,* tek katlı, tek sıra.

— Bot. *Bitki katları,* bir dağın yamacında, yükseltiye göre üst üste dizilen bitki tipleri. (Gaussen, Canigou'da [Akdeniz bölgesi] şöyle bir ayırım yapar: yeşil meşe katı; sapsız yapraklı meşe katı; gürgen ve köknar katı; çengelli çam [veya alpler - altı çam, 1 800-2400 m] katı ve daha yukarıda, yalnız otsu bitkilerin yetiştiği alpler katı.)

— Dokubil. *Ara kat,* diş özünde merkez kütle ile çevresel kütle arasında kalan geçit tabakası. || *Camsı kat,* üst deride malpighi tabakasıyle boynuzsu tabaka arasında bulunan hücre tabakası.

— Havc. Geçmeli bir füzedeki çeşitli elemanların her biri.

— Huk. *Kat irtifakı,* yapılmakta olan veya ileride yapılacak bir binanın, ayrı ayrı ve başlı başına kullanılmağa elverişli bağımsız bölümleri üstünde yapı tamamlandıktan sonra kurulacak kat mülkiyetine esas olmak üzere, arsa maliki (veya ortak malikleri) tarafından, arsa payına bağlı olarak kurulan irtifak hakkı (Kat Mülkiyeti kn. md. 1/11, 2/C) [Bk. ANSİKL.] || *Kat maliki,* bağımsız bölümler üstünde kurulan mülkiyet hakkının maliki. (Bk. ANSİKL.) || *Kat mülkiyeti,* tamamlanmış bir yapının kat, daire, iş bürosu, dükkân, mağaza, mahzen, depo gibi bölümlerinden ayrı ayrı ve başlı başına kullanılmağa elverişli olanları üstünde kurulmuş bağımsız mülkiyet hakkı (Kat Mülkiyeti kn. md. 1, 2/a). [Bk. ANSİKL.] || *Kat mülkiyeti kütüğü,* tapu sicilinde kat mülkiyetinin kaydedildiği kütük (Kat mülkiyeti kn. md. 11). || *Kat mülkiyeti zabıt defteri,* kadastrosu yapılmamış olan yerlerde Tapu Sicili tüzüğüne uygun olarak tutulan ve kat mülkiyetinin kaydedildiği defter (Kat Mülkiyeti kn. md. 11/III).

— İstihkâm. Bk. ANSİKL.

— Jeol. Aynı yaştaki arazilerin tümü. Bk. ANSİKL.

— Mad. oc. *Hava dönüş katı,* üretimin yapıldığı kattaki yatay galeriler şebekesi. || *Hava giriş* (veya *ihraç*) *katı,* işletilen katın kaidesindeki yatay galeriler şebekesi. || *Kafes katı.* Bk. KAFES. || *Üretim katı,* iki yatay düzlem arasında kalan ve işletmenin yapıldığı galerilerle donatılmış arazi kütlesi. (Kat yüksekliği genellikle 100 m'dir; üretim üstten alta doğru inen katlar halinde yapılır.)

— Mat. *Bir sayının katı,* göz önüne alınan sayıyı herhangi bir tam sayı ile çarpmakla elde edilen sayı: 27 *sayısı 9'un bir katıdır.* (Bk. ANSİKL.) || *Bir çok sayının en küçük ortak katı,* bu sayıların ortak katlarının en küçüğü. || *Bir çok sayının ortak katı,* göz önüne alınan sayıların aynı zamanda katı olan sayı.

— Metalürji. *Döküm katı,* tamamen ergimemiş iki maddenin döküm sırasında iyice karışmamasından ileri gelen döküm hatası.

— Mim. *Kat silmesi,* cephede katları belirtmek için çıkıntı yapan silme. (İnci, yumurta, kesme çubuk, kaval kesmesi kat silmelerine rastlanır.)

— Ormanc. *Alt kat,* bir ormanda, asıl ağaçların altında yetişen daha küçük boylu ağaç topluluğu. Bk. ANSİKL.

— Zool. *Kırk kat,* geviş getiren hayvanların midesi.

— ANSİKL. Huk. *Kat irtifakı.* Yapılmakta olan veya ileride yapılacak olan binaların bağımsız bölümleri üstünde *kat mülkiyeti* yerine kat irtifakı kurulur. Kat irtifakı şahsa değil, arsa payına bağlı bir irtifak hakkıdır (Kat Mülkiyeti kn. md. 3/IV). Böylece arsa payı devredildiği anda kat irtifakı da kendiliğinden devralınır.

Kat irtifaklı resmî senet (sözleşme) ve tapu siciline tescil ile kurulur (Kat Mülkiyeti kn. md. 10/I). Kat irtifakı kurulunca, ana gayrımenkulde kat irtifakına bağlanmamış arsa payı bırakılamaz. Aynı şekilde yapılacak binanın sadece bir kısmının kat irtifakına bağlanması da söz konusu olamaz. Ancak bina tamamlandıktan sonra bağımsız bölüm niteliğinde olan yerler için kat irtifakı kurulabilir. Yani ortak yerlerle eklentiler üstünde kat irtifakı bulunamaz. Kat irtifakının kurulması için gerekli olan resmî sözleşmeyi yapmağa tapu sicil memuru yetkilidir (Kat Mülkiyeti kn. md. 15/I). Resmî memurun bu sözleşmeyi düzenleyebilmesi için, malik veya maliklerin, bir dilekçe ile tapu memuruna başvurmaları gerekir. Bu dilekçeye, fotoğraflar, iskan belgesi ve yönetim planı dışında kat mülkiyetinin kurulması için gerekli olan belgeler eklenir. Belgelerin tam olduğunu gören tapu memuru resmî sözleşmeyi düzenler ve bunu malik veya maliklere imzalatır. Bu sözleşme aynı zamanda tescil işlemini de kapsar (Kat Mülkiyeti kn. md. 13/I). Bundan sonra kat irtifakı gayrımenkulün genel kütükleri sayfasına tescil edilir. Tahsis edilen arsa pay-

ları ve yapı tamamlandığı zaman, kat mülkiyetine konu olacak bağımsız bölümün numarası da beyanlar hanesine kaydedilir (Kat Mülkiyeti kn. md. 14/II). Üstünde kat irtifakı kurulmuş olan bir arsanın müşterek malikleri Med. kn. md. 627 ve 628'e dayanarak taksim davası açıp, arsa üstündeki müşterek mülkiyete son veremezler (Kat Mülkiyeti kn. md. 7/I).

Kat irtifakı malikleri, müşterek sahip oldukları arsa üzerinde yapılacak binanın zamanında tamamlanması için gerekli olan şeylerin yapılmasını karşılıklı olarak birbirlerinden isteyebilirler ve binanın yapılmasını dürüstlük kuralına göre kolaylaştırmak borcu altındadırlar (Kat Mülkiyeti kn. md. 26/I). Noterden yapılan ihtara rağmen kat irtifakı sahiplerinden biri, borcunu ihtardan itibaren iki ay içinde yerine getiremezse, diğer kat irtifakı sahipleri, onun arsa payının kendilerine devrini hâkimden isteyebilirler (Kat Mülkiyeti kn. md. 26/II). Arsa payı ile birlikte, kat irtifakı da kendiliğinden devrolunur.

Kat irtifakı sahiplerinden birinin kusuru ile, bina kanunî süresinde (Kat Mülkiyeti kn. md. 49'a göre beş yıl) tamamlanamaz ve bu yüzden kat irtifakı sona ererse, kusurlu olan, diğerlerinin uğradığı zararı tazmin eder (Kat Mülkiyeti kn. md. 26/III). Kat irtifakı sahipleri yapının tamamlanması işine nezaret etmesi için bir yönetici tayin edebilirler (Kat Mülkiyeti kn. md. 17/II).

Kat irtifakı şu hallerde sona erer: 1 yapının tamamlanmasından sonra, kat irtifakının kat mülkiyetine çevrilmesi; 2. kat irtifakına konu olan arsanın maliki veya ortak maliklerinin, tapu memuruna yapacakları yazılı bir beyanla, kat irtifakını silmeleri (Kat Mülkiyeti kn. md. 49/I); 3. kat irtifakına konu olan arsanın tamamıyle yok olması, üzerinde bina yapılamayacak hale gelmesi veya kamulaştırılması; 4. binanın beş yıl içinde tamamlanmaması. (Bu süre Kat Mülkiyeti kn. md. 49/III gereğince ilgililerden birinin isteği üzerine en çok üç yıl daha uzatılabilir.) Ancak bu müddet sonunda kat irtifakı sona erince, tapu memuru, kat irtifakını resen siler. Fakat ilgililer de bunu talep edebilirler (Kat Mülkiyeti kn. md. 49/III). Kat irtifakının kat mülkiyetine çevrilmesi için yapı tamamlanınca, arsanın maliki veya maliklerinden biri tapu dairesine yazılı olarak müracaat eder. Bu müracaat üzerine, bütün kat irtifakları kat mülkiyetine çevrilir. Bu çevirme için, maliklerden birinin talebi yeterlidir, hepsinin müracaatı gerekmez. Ancak bu çevirmenin yapılabilmesi için, kat mülkiyeti için gerekli olan belgelerin tamamlanması gerekir.

● *Kat maliki,* kendi bağımsız bölümü ve bu bölüme tahsis edilmiş, kömürlük ve garaj gibi eklenti yerleri üstünde Medenî kanunun maliklere tanıdığı bütün hak ve yetkilere sahiptir. Buna göre, kat maliki bunları diğer maliklere zarar vermemek şartıyle kullanabileceği gibi, diğer maliklerin iznini almaksızın satabilir, rehnedebilir veya kiraya verebilir (Kat Mülkiyeti kn. md. 15). Bunun gibi kat maliki, kendi bağımsız bölümüne tecavüz halinde tek başına zilyetliğe ilişkin davaları da açabilir. Kat malikinin diğer bir hakkı da anayapıya zarar vermemek şartıyle kendi bağımsız bölümünde onarım ve değişiklikler yapabilmesidir (Kat Mülkiyeti kn. md. 19/II).

Kat malikinin müşterek mülkiyet hükümlerine göre sahip olduğu ortak yerleri de kullanma hakkı vardır. Bunlardan faydalanmanın ölçüsü, ortak yerin niteliğine göre değişir. Bir asansörden yararlanmağa bir ölçü konulamazken, teras, çamaşırhane gibi yerlerden yararlanma, aksine bir sözleşme olmadıkça arsa payındaki orana göre olur (Kat Mülkiyeti kn. md. 16/II). Ortak yerlerin kullanılmasından doğan çekişmeler kat malikleri kurulunca çözülür (Kat Mülkiyeti kn. md. 32). Bu karara uymak istemeyen malik, sulh mahkemesine başvurur (Kat Mülkiyeti kn. md. 33). Müşterek malik sıfatıyle kat maliklerinden her biri, ortak yerlere tecavüz halinde gerekli tedbirleri tek başına alabilir.

Kat malikinin bazı borçları da vardır. Kendi bağımsız bölümünü ve eklenti yerlerini kullanırken dürüstlük kuralına ve yönetim planındaki esaslara uymak zorundadır (Kat Mülkiyeti kn. md. 18/I). Bu yüzden gayrımenkulün bulunduğu yerin örf ve âdetine göre hoş karşılanmayacak gürültü ve sarsıntıları yapamaz. Bağımsız bölümleri ahlâk kuralına aykırı olarak kullanamaz. Bu kurallara sadece kat malikleri değil de, bağımsız bölümün kiracıları da uymak zorundadır (Kat Mülkiyeti kn. md. 18/II). Bu kurallara uyulmaması halinde, kat maliklerі hâkimin müdahalesini ve gerekiyorsa, katın mecburî devrini isteyebilirler (Kat Mülkiyeti kn. md. 25, 33).

Kat malikinin diğer bir borcu da, maliki olduğu bağımsız bölümü tahsis gayesine uygun olarak kullanmaktır. Bağımsız bölüm, kat mülkiyeti kütüğünde, mesken, işyeri veya ticarethane olarak gösterilmişse, bu yerler hastahane, klinik, poliklinik, dispanser yahut ecza laboratuvarı olarak kullanılamaz. Kat malikleri, kendi aralarında veya üçüncü kişilerle, bunun aksine bir anlaşma yapamazlar. Yapacak olurlarsa bu anlaşma hükümsüzdür. Ancak bu yerlerde klinik, poliklinik veya dispanser niteliğinde olmayan muayenehane açılabilir (Kat Mülkiyeti kn. md. 24/I).

Kat mülkiyeti kütüğünde mesken olarak kayıtlı bir bağımsız bölümde, sinema, tiyatro, kahvehane, gazino gibi eğlence yerleri, fırın, lokanta, pastahane gibi gıda ve beslenme yerleri, imalâthane, boyahane, basımevi gibi yerler, ancak kat maliklerinin oybirliği ile alacakları kararla açılabilir (Kat Mülkiyeti kn. md. 24/II).

Bunun dışında kat malikinin bir başka borcu da diğer bir bağımsız bölümde yapılacak onarım için kendi bağımsız bölümüne girilmesi gerekiyorsa buna izin vermektir. Ancak kat maliki, mümkünse bu işin kendisi için en elverişli zamanda yapılmasını isteyebilir (Kat Mülkiyeti kn. md. 23). Anlaşmazlık halinde sulh mahkemesine başvurulur. Bu müsaade borcu, ana gayrımenkulün bir kısmının harap olması halinde de vardır. Bu müsaadeyi veren kat malikinin uğrayacağı zararlar lehine müsaade edilen kimse tarafından karşılanır (Kat Mülkiyeti kn. md. 23/III).

Kat malikleri, ana gayrımenkulün, bakım ve güzelliğine özen göstermek ve bunları bozacak hususlardan kaçınmak zorundadırlar. Bu yüzden kat maliklerinden hiç biri tek başına, bütün ana gayrımenkulün veya sadece kendi bağımsız bölümünün boyasını değiştiremez yahut buna benzer şeyler yapamaz. Bunun sonucu olarak da ana gayrımenkule zarar veren malik diğer maliklere karşı sorumludur (Kat Mülkiyeti kn. md. 19).

Kat maliklerinin en önemli borcu ana gayrımenkulün genel giderlerine katılmadır. Kat maliklerinden her biri: 1. ana gayrımenkulün sigorta primlerine, 2. asansör, kalorifer, ana duvarlar, çatı, koridor gibi, kanun veya sözleşmede ortak yer olarak tespit edilen yerlerin onarım ve bakım giderlerine, 3. yönetici, kapıcı, kalorifer veya bahçıvan ücretlerinden doğan masraflara, 4. ortak yerlerin işletme giderlerine, 5. giderler için toplanan avanslara, arsa payı oranında katılmak zorundadırlar. Ancak bu arsa payına uygun katılma tek ve mecburî katılış şekli değildir. Malikler farklı bir katılma şekli de kararlaştırabilirler. Ortak yerlere yapılması gereken masraf, kat maliklerinden birinin kusuru sonucu doğmuşsa, ödeme yapan diğer malikler kusurlu olan malike rücu ederler (Kat Mülkiyeti kn. md. 20/III). Kat maliklerinden her biri ortak yerler üstündeki kullanma hakkından vaz geçmekten veya kendi bağımsız bölümünün durumu yüzünden bunlardan yararlanmasına lüzum olmadığını ileri sürerek giderlere katılmaktan kaçınamaz. Kanun, kat maliklerinin ödemeleri gereken gider paylarının üç şekilde teminat altına alınabileceğini öngörmektedir:

1. kat maliklerinden her biri veya yönetici, diğer kat maliklerini temsilen kendisine düşen payı ödemeyen malike karşı dava açarak icra takibine geçebilir (Kat Mülkiyeti kn. md. 20/II). Görevli mahkeme, sulh mahkemesidir. Hâkimin tayin edeceği süre içinde borcunu yerine getirmeyen kat maliki 100 liradan 2 000 liraya kadar para cezasına çarptırılabilir. Bundan başka, masrafları ödemediği için hakkında iki takvim yılı içinde üç defa icra takibi yapılan kat malikinin, mülkiyetini mecburî olarak devretmesine de karar verilebilir (Kat Mülkiyeti kn. md. 25/III);

2. Kat Mülkiyeti kn. md. 22'ye göre bağımsız bölümün kiraya verilmiş olması halinde, o yerin maliki, masraflara katılma borcunu yerine getirmezse, bu kira alacağına mahsuben kiracıdan alınır;

3. yöneticinin veya kat maliklerinden birinin yazılı istemi üzerine, borcunu ödemeyen kat malikinin bağımsız bölümü üstünde, diğer malikler lehine kanunî ipotek hakkı tescil edilir (Kat Mülkiyeti kn. md. 22/II, Med. kn. md. 807).

Kat maliklerinin meydana getirdiği kurula *kat malikleri kurulu* denir. Ana gayrımenkul, kat malikleri kurulunca yönetilir (Kat Mülkiyeti kn. md. 27). Bu yönetim, kanundaki emredici hükümler saklı kalmak şartıyle yönetim planına göre olur. Yönetim planında bir hükmün bulunmaması halinde, Kat Mülkiyeti kanununun yedek hükümleri uygulanır (Kat Mülkiyeti kn. md. 28/II, 32/I). Kat malikleri kurulu, yılda bir defadan az olmamak üzere yönetim planında gösterilen zamanlarda toplanır. Toplantı zamanı gösterilmemişse, her yılın ilk ayı içinde toplanılır (Kat Mülkiyeti kn. md. 28/I). Ancak önemli bir sebebin çıkması halinde, yönetici, temsilci veya kat maliklerinin 1/3'ünün isteği üzerine, bütün kat maliklerine imzalatılacak bir çağırı veya taahhütlü mektupla toplanılır. Çağrının en az 15 gün önce yapılması ve sebebinin de gösterilmesi gerekir (Kat Mülkiyeti kn. md. 28/II). Kat malikleri kurulunda her kat malikinin, payı ne olursa olsun bir oyu vardır. Ancak bir kimse, birden fazla bağımsız bölüme malikse, onun oyu malik olduğu bağımsız bölüm kadardır. Fakat bu oy sayısı hiç bir zaman bütün oy sayısının 1/3'ünü aşamaz (Kat Mülkiyeti kn. md. 31). Kat malikleri toplantısına, temsilci yollanabilir. Kat malikleri kurulu kararları, sayfaları noterce onaylanan karar defterine sıra numarası ile yazılır. Kat malikleri kurulunun başlıca görevleri, yönetim planını yapmak, planı değiştirmek, yöneticiyi tayin etmektir. Bundan başka, ana gayrımenkulün ortak yelerine ekler yapılmasına da, maliklerin arsa payı ve sayı çoğunluğuyle karar vermeleri gerekir (Kat Mülkiyeti kn. md. 42). Bağımsız bölüm eklenmesi için ise, oybirliği aranır (Kat Mülkiyeti kn. md. 44). Aynı şekilde ana gayrımenkule ilişkin tasarruf işleri, kat malikleri kurulunun oy birliği ile vereceği kararla yapılır (Kat Mülkiyeti kn. md. 45).

Kat mülkiyeti. Eski türk hukukunda bazı hallerde kat mülkiyeti kabul edilmekte idi. Mecelle md. 1150'ye göre, ortak bir binanın altının ve üstünün başka kişilerin mülkiyetinde olması mümkündür. Buna benzer bir durum da «hava hakkı»nda vardır (bk. HAVA *hakkı*). Medenî kanunun yürürlüğe girmesinden sonra ise, Med. kn. md. 644' teki hüküm karşısında, kat mülkiyeti kurma imkânı kalmamıştı. Zira sözü edilen madde, toprak üzerindeki, bina ve dikili şeyleri mütemmim cüzü sayarak, kanunî istisnalar dışında, gayrımenkul mülkiyetinin bunları da kapsadığını belirtmiştir. Bunun yanında Medenî kanun bir evin muhtelif katlarının ayrı ayrı kişilerin mülkiyetine konu olamayacağını açık olarak belirtmektedir (md. 652). Ancak Medenî kanunun uygulanmasına ilişkin Tatbikat kanunu, eski türk hukukuna göre kurulmuş olan kat mülkiyetlerini geçersiz saymadı, bunların beyanlar hanesine kaydedilmesini öngördü (md. 39). Ancak kat mülkiyetinin konusunu teşkil eden yer yok olursa, bu hak yeniden kurulamayacaktır. Medenî kanunun bu yasaklayıcı hükümleri, ihtiyaçları karşılamaktan çok uzaktır. Bu sebeple kat mülkiyeti ihtiyacını karşılayacak bazı formüller aranarak bu eksiklik giderilmeğe çalışıldı. Kat Mülkiyeti kanununun yürürlüğe girmesinden önceki devrede bu ihtiyaç, müşterek mülkiyet ve Med. kn. md. 753'e göre kurulan bir irtifak ile giderilmekteydi. Buna göre bir gayrımenkul üstünde müşterek mülkiyet ve ayrıca binanın katları üstünde paydaşlardan her biri lehine bir irtifak hakkı kuruluyordu. Bu münhasıran istifade hakkı veren bir irtifaktı. Ayrıca irtifak hakkının tesisine ilişkin senette, irtifak hakkının devredilebileceği ve mirasçılara da geçeceği belirtiliyordu. İş hayatının bu zorlama-

jeolojik katlar

ZAMAN	DEVİR		KAT	MİLYON YIL	KIVRIMLANMA
DÖRDÜNCÜ	PLEYİSTOSEN				
				1	
	PLİYOSEN		Astiyen		
			Plezansiyen	3	Kalabriyen
				10	Rodaniyen
			Ponsiyen		Attike
	MİYOSEN		Tortoniyen	15	Yeni Stiriyen
			Helvesiyen	20	Eski Stiriyen
			Burdigaliyen		
				25	
			Akitaniyen		
ÜÇÜNCÜ	OLİGOSEN		Stampiyen	32	Saviyen
			Sanuvaziyen	37	
				45	Pireneen
			Lüdiyen		
			Barthoniyen		
			Lütesyen	50	
	EYOSEN		İpreziyen	55	
			Thanesiyen	60	
			Monsiyen		
				65	Laramiyen
			Daniyen		
			Senoniyen	73	
			Türoniyen	82	Üst hersinyen
			Senomaniyen	85	
	TEBEŞİR		Albiyen	90	Oreponiyen
			Apsiyen	95	
			Barremiyen	100	
			Hauteriviyen		
			Valanjiniyen	105	
				110	Nevadiyen veya yeni Simmeriyen
			Portlandiyen		
			Kimmeridgiyen	115	
			Lüsitaniyen	120	
		Oolitik	Oksfordiyen		
MEZOZOİK (İkinci			Kalloviyen	125	
			Batoniyen		
			Bajosiyen		
	JÜRA			130	
			Aaleniyen		
			Toarsiyen	135	
			Şarmutiyen		
		Liyas	Lotarenjiyen		
			Sinemüriyen	145	
			Hettanjiyen		
			Resiyen		
				150	Eski Simmeriyen
			Kauper		
	TRİYAS		Müşelkalk	160	
			Alacalı Kumtaşı	175	
				190	Pfalziyen
			Saksoniyen		
	PERMİYEN		Autuniyen	205	Saaliyen
				220	
			Stefaniyen	240	Astüriyen
	KARBON		Vestfaliyen		
			Dinansiyen	260	Südetik
				280	Akadiyen
			Famenniyen		
			Frasniyen	285	
			Givetiyen	290	
PALEOZOYİK (Birinci)	DEVONYEN		Eifel	300	
			Koblensiyen	310	
			Gedinyen	320	
				330	Kaledoniyen
			Gotlandiyen		
	SİLÜRYEN		Ordovisiyen	360	Takoniyen
				400	Sard
			Potstamiyen		
	KABRİYEN		Akadiyen	430	
			Georgiyen	460	
				500	Killarney
PREKAMBRİYEN			Algonkiyen	1 200	
			Arkeen	3 500	

ları karşısında kanunkoyucu 1965 tarih ve 634 sayılı Kat Mülkiyeti kanununu hazırlayarak yürürlüğe koydu. Kanunun 50. maddesi Kat Mülkiyeti kanununun yürürlüğe girmesinden sonra Med. kn. md. 753'e göre irtifak hakkının kurulmasını yasakladı. Ancak md. 51, Med. kn. md. 753'e göre Kat Mülkiyeti kanunu çıkmadan önce kurulmuş olan irtifakları hemen hükümsüz saymamış, bunların 2.I.1971 tarihine kadar kat mülkiyetine çevrilmesi gerektiğini belirtmiştir. Bu süre içinde söz konusu işlem yapılmazsa, irtifak hakkı sona erer ve sadece ortak mülkiyet devam eder. Bu çevirme, ortaklardan birinin isteği üzerine yapılır ve diğer ortaklar buna itiraz edemezler. Aynı şekilde, Medenî kanunun yürürlüğünden önce kurulmuş olan hava hakkı, oda mülkiyeti gibi hakların da, Kat Mülkiyeti kanununun yürürlüğe girmesinden itibaren üç yıl içinde, kat mülkiyeti veya kat irtifakına çevrilmesi zorunludur (Kat Mülkiyeti kn. md. 52).

Kat Mülkiyeti kanununun yürürlüğe girmesi ile, Medenî kanunun mülkiyet kavramından farklı bir mülkiyet kavramı ortaya çıktı. Bu kanun, kat üstündeki mülkiyet hakkını arsa payına bağlamadı; her katı ayrı bir gayrımenkul sayarak, onun bağımsız bir mülkiyet konusu olduğunu kabul etti. Bu suretle ana gayrımenkul ve ortak yerlerle bağıntılı bir özel mülkiyet türü ortaya çıktı. Kat mülkiyetine konu olan gayrımenkulün bütününe *ana gayrımenkul,* üstünde kat mülkiyeti kurulan esas yapı kısmına *anayapı,* arsanın bağımsız bölümlere tahsis olunan ortak mülkiyet payına *arsa payı,* ana gayrımenkulün, ayrı ayrı ve başlı başına kullanılmağa elverişli olan ve bağımsız mülkiyete konu olan bölümlerine *bağımsız bölüm,* bağımsız bölüm dışında olup ve doğrudan doğruya o bölüme tahsis edilmiş yere *eklenti,* kat maliklerinin ortak malik sıfatıyle paydaşı oldukları ortak yerler üstündeki kullanma hakkına *kullanma hakkı,* ana gayrımenkulün bağımsız bölümleri dışında kalan, korunma ve ortaklaşa kullanma veya yararlanmağa mahsus yerlere *ortak yerler,* kat mülkiyeti veya kat irtifakının kurulmasına ilişkin resmî senete *sözleşme;* üzerinde kat mülkiyeti kurulu binanın idaresi için kat malikleri tarafından seçilen kimseye *yönetici,* birden fazla yöneticinin meydana getirdiği kurula *yönetim kurulu,* kat mülkiyetine tabi bir gayrımenkulün yönetilmesine ilişkin plana *yönetim planı* denir.

Daha açık bir deyişle Kat Mülkiyeti kanunu ile, Med. kn. md. 623'te sayılmış olan gayrımenkul türlerine bir yenisi eklendi. Bağımsız bölüm üstünde mülkiyet hakkı sahibi olan her kat maliki, aynı zamanda zorunlu olarak, binanın üzerinde bulunduğu arsanın da ortak malikidir. Kat ile arsa payı arasındaki bu bağlantı sonucu, kat malikleri arsa paylarını, kattan bağımsız olarak rehin ve devredemezler. Bunun aksine katın devri ile birlikte, arsa payı da yeni malike geçer (Kat Mülkiyeti kn. md. 5). Kanun, ana gayrımenkulde, kat mülkiyeti veya irtifakına bağlanmamış bir arsa payının bırakılmasını da yasaklamaktadır (Kat Mülkiyeti kn. md. 5/II). Aynı şekilde ortak yerler de kat mülkiyetinin bir bağlantısıdır ve arsa payı için söylenenler burada da yürür.

Kat mülkiyeti ya resmî sözleşme ve tapu kütüğüne tescil veya mahkeme kararı ile kurulur. Kat mülkiyetinin resmî sözleşme ve tapu kütüğüne tescil ile kurulması için bir resmî senedin yapılması gerekir. Kanunun «sözleşme» dediği bu senedin, birden fazla malik varsa hepsi tarafından, kat mülkiyetine çevrilecek gayrımenkulün tek maliki varsa sadece onun tarafından; imzalanması gerekir (Kat Mülkiyeti kn. md. 10, 12, 13). Bir gayrımenkul ancak tamamlanmışsa, üstünde kat mülkiyeti kurulabilir (Kat Mülkiyeti kn. md. 1/I). Ayrıca gayrımenkulün tamamının kat mülkiyetine çevrilmesi gereklidir. Yoksa bir binanın sadece belirli bir kısmı kat mülkiyetine çevrilemez (Kat Mülkiyeti kn. md. 10/II). Bağımsız bölümün kat mülkiyetine konu olması için, onun değer ve büyüklüğü ne olursa olsun, başlı başına kullanılmağa elverişli olması gerekir. Bu niteliği olmayan bölümler (msl. bir dairenin odaları) üstünde ayrı ayrı kat mülkiyeti kurulamaz. Kural olarak ana gayrımenkuldeki beş bağımsız bölüm, aynı kişiye ait olsa bile, kat mülkiyeti kütüğünde ayrı sayfaya kaydedilir. Ancak, aynı katta, birbirine bitişik olan iki daire, aynı kişiye aitse, malik isterse, bunlar tek bağımsız bölüm olarak tescil edilebilir (Kat Mülkiyeti kn. md. 10/III). Binanın kat mülkiyetine çevrilmesi için, binanın tamamının «kâgir» olması gerekir (Kat Mülkiyeti kn. md. 50/II). Ancak Medenî kanun zamanında üstünde irtifak hakkı kurulmuş olan binaların kat mülkiyetine çevrilmesinde, binanın kâgir olması şartı aranmaz. Kat mülkiyetinin kurulmasına ilişkin sözleşmeyi düzenlemeğe tapu memuru yetkilidir (Kat Mülkiyeti kn. md. 13/I). Bu sözleşmenin düzenlenmesi için malikler veya malik bir dilekçe ile tapu memuruna başvurur. Dilekçede kat mülkiyetine konu olacak bağımsız bölümlerin ayrı ayrı değeri ve her bağımsız bölüme değeri ile oranlı olarak tahsis edilen arsa payı belirtilmiş olmalıdır (Kat Mülkiyeti kn. md. 13/I). Ayrıca Kat Mülkiyeti kn. md. 18/II'ye göre şu belgelerin de dilekçeye eklenmesi gerekir: **1.** proje (bu proje ana gayrımenkulün dış cepheleri ve iç taksimatı, bağımsız bölüm, eklenti ve ortak yerlerin ölçüleri açıkça gösterilmek suretiyle bir mimar veya mühendis tarafından yapılır) bütün malikler tarafından imzalanır ve belediyece onaylanır; **2.** imar kn. md. 16 gereğince alınan iskân belgesi; **3.** fotoğraf (fotoğrafların, ana gayrımenkulün ön, arka ve mümkünse yan cephelerini göstermesi, en az 13 × 18 büyüklüğünde olması, belediyece onaylanması ve maliklerce imzalanması gerekir); **4.** bağımsız bölümlerin planları (bunlar kat mülkiyetine konu olan bağımsız bölümlerin iç taksimatını, büyüklüklerini ve arsa payı oranını gösteren belediyece onaylanmış planlardır. Ancak uygulamada

bu yönden çıkan zorlukları nazara alan Tapu ve Kadastro Genel müdürlüğü, verilecek olan ana gayrımenkule ilişkin projenin, bağımsız bölümleri, iç taksimatı ve ölçülerini de gösterdiğini nazara alarak, ayrıca bağımsız bölümlerin her biri için ayrıca plan verilmesi gerekmediğini bir genelge ile açıklamıştır); **5.** bağımsız bölümlerin listesi (bu liste sıra numarası altında, her bir bağımsız bölümlümün [mesken, dükkân, büro gibi] niteliğini gösterir. Kanuna göre bu listenin bağımsız bölüm sayısı kadar olması gerekirse de, Tapu ve Kadastro Genel müdürlüğünün 1967 tarihli genelgesine göre tapu memurları tek liste ile de işlem yapabilirler); **6.** yönetim planı (ana gayrımenkulün idaresine ilişkin yönetim planı).

Dilekçe ve buna ekli olarak verilen belgeler tamsa, tapu sicil memuru resmî sözleşmeyi düzenler. Bu sözleşme aynı zamanda tescil istemini de kapsar. Maliklerin ayrıca tescil isteminde bulunmaları gerekli değildir. Ancak bu sözleşmenin tescil istemini de kapsaması kuralı, sadece kat mülkiyetinin ilk defa kurulması hali için uygulanır. Üstünde kat mülkiyeti kurulmuş olan bir bağımsız bölümün daha sonra devredilmesi halinde, yazılı tescil istemi yine aranır.

Kat mülkiyetine ilişkin resmî sözleşme yapılınca, tapu memuru ana gayrımenkulün bulunduğu sicil sayfasını, «bu gayrımenkulün mülkiyeti kat mülkiyetine çevrilmiştir» kaydını düşerek kapatır (Kat Mülkiyeti kn. md. 13/II). Bundan sonra tapu memuru, üstünde kat mülkiyeti kurulmuş olan her bağımsız bölüm için, kat mülkiyeti sicilinde ayrı bir sayfa açar ve bu sayfa bağımsız bölümü, ona bağlı olan arsa payını da göstererek tescil eder. Bu suretle her kayıtlı bağımsız bölüm ayrı bir gayrımenkul niteliğini kazanır. Henüz kadastrosu yapılmamış yerlerde ise kat mülkiyeti, kat mülkiyeti zabıt defterine tescil olunur.

Kat mülkiyetinin mahkeme kararı ile kurulması da mümkündür. Kat mülkiyetine konu olabilecek bir müşterek gayrımenkul üstündeki paylı halin giderilmesine ilişkin olarak açılan davada, ortaklardan biri, paylaşma yerine kat mülkiyetine çevrilmeyi isteyecek olursa, hâkim, gerekli olan belgelere dayanarak gayrımenkulün kat mülkiyetine çevrilmesine karar verebilir (Kat Mülkiyeti kn. md. 10). Hâkim gerekli hallerde tahsis ile birlikte denkleştirmeye de karar verebilir.

Kat Mülkiyeti kn. md. 48'e göre hazine, kat mülkiyetine konu olan bağımsız bölümlerden birinin sonradan harap olması ve bu durumun kat mülkiyeti sicilinde görülmesinden sorumlu değildir. Ancak, bağımsız bölüme sayfa açıldığı anda, söz konusu bağımsız bölüm fiilen yoksa veya planda gösterilen ölçüler gerçek duruma uymuyorsa, hazine sorumlu olur. Şu halde hazine, kat mülkiyetinin kurulması anındaki aksaklıklardan sorumlu olduğu halde sonraki değişikliklerin tapuya yansımamasından sorumlu değildir.

Kat mülkiyetinin sona ermesi için şu şartlar aranır: **1.** kat mülkiyeti kütüğündeki sicil kaydının silinmesi. Maliklerin hepsi birlikte, tapuya müracaatla, kat mülkiyetinin sona erdirilmesini isterlerse, kat mülkiyeti sicilindeki kayıt silinir ve kat mülkiyeti sona erer (Kat Mülkiyeti kn. md. 46). Bu durumda genel tapu kütüğünde gayrımenkul için yeni bir sayfa açılır ve eski kat maliklerinin müşterek mülkü olarak kaydedilir. Bu müşterek mülkiyet, eski kat maliklerinin arsa payı oranında kurulur. Ana gayrımenkulün bütün bağımsız bölümleri üstündeki mülkiyetlerin tek bir kişide toplanması, kat mülkiyetini kendiliğinden sona erdirmez. Her bağımsız bölüm yine ayrı bir gayrımenkul olmakta devam eder. Ancak hepsini mülkiyetinde toplayan malik, tapu sicil memurluğuna müracaatla, kat mülkiyetine son verilmesini isteyebilir (Kat Mülkiyeti kn. md. 46/III).

Kat mülkiyetinin müşterek mülkiyete çevrilmesi için, bağımsız bölümlerden hiç birinin üstünde, şerh verilmiş şahsî veya sınırlı bir aynî hakkın bulunmaması gerekir. Böyle bir hak varsa, bu, hak sahibinin rızası ile silinmedikçe, kat mülkiyetine son verilemez (Kat Mülkiyeti kn. md. 46/IV). Ancak, hak sahibi razı olmamakla birlikte, hak, niteliği icabı borçlunun müşterek payı üzerine veya bütün ortakların payı üzerine geçirilebiliyorsa, kat mülkiyeti müşterek mülkiyete çevrilir ve hak da yeni sayfaya nakledilir (Kat Mülkiyeti kn. md. 46/V);

2. ana gayrımenkulün tamamının yok olması. Ana gayrımenkulün tamamı arsası ile birlikte (msl. toprak kayması sonucu) tamamıyle yok olursa, kat mülkiyeti kütüğündeki kayıt da genel hükümlere göre silinir. Durumun bildirilmemesinden doğan zarardan yönetici sorumlu olur;

3. ana gayrımekulün kamulaştırılması ile de kat mülkiyeti sona erer.

Kamulaştırma halinde her bağımsız bölümün kamulaştırma bedeli, arsa payı ve eklentileri de göz önüne alınarak ayrı ayrı takdir edilir ve doğrudan doğruya, o bölümün malikine ödenir (Kat Mülkiyeti kn. md. 46/VII);

4. ana yapının tamamının harap olması. Anayapının tamamının zelzele, yangın v.b. gibi sebeplerle yok olması halinde kat mülkiyeti kendiliğinden sona erer (Kat Mülkiyeti k. md. 48). Ana yapı yok olunca, bağımsız bölümlere açılmış olan sayfalar silinir ve genel kütükle arsa için bir sayfa açılır. Bu sayfaya eski kat malikleri, arsadaki pay oranlarına göre müşterek malik olarak kaydedilirler.

Ana yapının tamamı değil de sadece bir veya birkaç bağımsız bölümü harap olursa, o bağımsız bölümün malikinin, harap olan bölümü iki yıl içinde yeniden yaptırma hakkı vardır. Malik bunu yaptırmazsa, diğer bağımsız bölüm malikleri veya bunlardan biri, iki yılın dolması ile, harap olan bölüme bağlı arsa payının değerini vererek, arsa payı oranında kendilerine devrini hâkiminden isteyebilirler. Bu paylar kat mülkiyeti kütüğünde beyanlar hanesine kaydedilir. Bu suretle devralan kimseler de devirden itibaren iki yıl içinde harap olan yeri yaptırmak zorundadırlar (Kat Mülkiyeti kn. md. 47/II). Bu süre içinde harap olan bağımsız bölüm yeniden yapılmazsa, gayrımenkul üstündeki kat mülkiyeti sona erer ve üstünde müşterek mülkiyet kurulur.

Bazı özel hallerde kat mülkiyetinin zorunlu olarak devri gerekir. Kat mülkiyeti bir binada zorunlu olarak birlikte yaşamayı gerektirmektedir. Bunun sonucu olarak kat maliklerinin birbirlerine karşı, kanun veya aralarındaki anlaşmalardan doğan bazı borçları vardır. Kanunkoyucu, maliklerden bu borçlarını devamlı olarak yerine getirmeyenlerin, birlikte yaşama ahengini bozduklarını göz önünde bulundurarak, çok aşırı hallerde, diğer malik veya maliklerin isteği üzerine, onun kat mülkiyetini devretme zorunluğunu getirmiştir. Bunun için, söz konusu kat malikinin borcunu yerine getirmemesinin, diğer kat malikleri için çekilmez (tahammül edilmez) olması gerekir. Bunun bulunup bulunmadığını hâkim tespit eder. Kat Mülkiyeti kn. md. 25'e göre de şu hallerde «çekilmezlik» bulunduğu kabul edilmiştir: **1.** ortak giderler veya avanslardan kendine düşen payı ödemediği için maliklerden birinin aleyhine iki takvim yılı içinde üç defa dava açılması veya icra takibi yoluna başvurulması; 2. ana gayrımenkulün bulunduğu yerin sulh hâkimi tarafından verilen emre rağmen, borcunu yerine getirmemesi ve bu sebeple diğer kat maliklerinin haklarını ihlâl etmekte devamlı olarak bir yıl ısrar etmesi; 3. kendi bağımsız bölümünü, randevu evi, kumarhane veya benzeri bir şekilde kullanarak ve adaba aykırı hareket etmesi. Bu şekilde, bağımsız bölüm üstündeki mülkiyet hakkının mecburî devrine ve onun üstündeki hakkın diğer katlara arsa payı oranında bağlanmasına kat malikleri kurulu karar verir. Ancak kat malikleri kurulunda gerekli çoğunluk sağlanamaz veya kat maliklerinden bir kısmı davayı açmak istemezlerse, diğer kat malikleri veya bunlardan biri, söz konusu bağımsız bölüm üstündeki mülkiyet hakkının bedeli karşılığı kendisine devrini isteyebilir (Kat Mülkiyeti kn. md. 25/II). Bu hal yalnız kat maliklerine tanınmıştır. Yoksa kat malikleri, zorunlu devrin şartlarını ispat ederek, hâkimden bağımsız bölümün bir üçüncü kişiye satılmasına karar vermesini isteyemezler. Bu davanın, zorunlu devir sebebinin öğrenilmesinden itibaren 6 ay ve her halde dava hakkının doğmasından itibaren 5 yıl içinde açılması gerekir. Daha sonra açılamaz.

Eklenti. Eklentiler, bağımsız bölümün dışında kalan ve doğrudan doğruya o bölüme tahsis edilen yerlerdir. Kanuna göre kömürlük, su deposu, garaj, elektrik, havagazı veya su saati yuvaları, genel tuvalet gibi yerler eklentidir (md. 6). Bunun dışında nelerin eklenti olduğu sözleşmede belirtilir. Bunlar kat mülkiyeti kütüğünün beyanlar hanesine yazılır.

Ortak yerler üstünde kat maliklerinin arsa payı oranında müşterek mülkiyet hakları vardır. Bunlar ile bağımsız bölümler arasında bağlantı vardır; bağımsız bölüm devredilince veya bir hakla sınırlanınca, ortak yerler de birlikte geçer veya sınırlanır. Ortak yerlerin neler olduğu kanun ve sözleşme ile düzenlenir. Malikler sözleşme ile bağımsız bir bölümü ortak yer olarak kabul edilebilirler. Kanuna göre temeller, ana duvarlar, bağımsız bölümleri birbirinden ayıran ortak yer duvarları, tavan ve tabanlar, avlu genel giriş kapıları, antreler, merdivenler, asansörler, sahanlıklar, koridorlar, kapıcı dairesi, genel çamaşırlıklar ve kurutma yerleri, genel kömürlükler, ortak garajlar, su, elektrik ve havagazı saatleri için bağımsız bölüm dışındaki yuvalar, kapalı kısımlar, kalorifer daireleri, kuyu, sarnıç, genel su deposu ve sığınaklar ortak yerdir (md. 4). Ayrıca, kat maliklerinin kendi bölümleri dışındaki kanalizasyon tesisleri, çöp kanalları ve sıhhî tesisat, antenler ile sıcak ve soğuk hava tesisleri ile çatılar, bacalar, genel dam, teraslar, yağmur olukları ve yangın merdivenleri de kanun icabı ortak yerdir.

Ortak yerler üstünde kural olarak her malikin arsa payı oranında kullanma hakkı vardır. Kat malikleri bunların onarım ve bakımı için gerekli olan ortak masraflara katılmak zorundadır. Kat malikleri ortak yerlerde kendi başlarına değişiklik yapamazlar. Ortak yerlerden daha rahat ve daha faydalı bir şekilde yararlanabilmek için yapılan değişikliğin, kat maliklerinden sayı ve arsa payı çoğunluğu ile alınacak bir kararla yapılması gerekir. Bu değişiklik için gerekli olan masraflara, yenilikten yararlanan malikler, yararlandıkları oranda katılırlar (Kat Mülkiyeti kn. md. 42). Buna karşılık yapılacak değişiklikler çok masraflı ve lüks ise ve bütün kat maliklerinin zorunlu olarak yararlanması gerekmeyen yerlerdeyse, bundan yararlanmayacak olan malikler, masraflara katılmaktan kaçınabilirler. Bu gibi giderlerin masrafları, buna karar veren malikler tarafından ödenir (Kat Mülkiyeti kn. md. 43/I). Ancak bu masrafa katılmayan malik veya onların halefleri, yapılan yeniliklerin yapılma ve korunma masraflarına sonradan kendi arsa payları oranında katılırlarsa, yapılan lüks yenilikten yararlanabilirler.

Yönetici ve yönetim kurulu. Ana gayrımenkulün idaresi, kat malikleri kurulunca bir yönetici veya üç kişilik bir yönetim kuruluna bırakılabilir. Yönetici kat malikleri olabileceği gibi bir üçüncü kişi de olabilir. Ana gayrımenkulün bağımsız bölümleri sekizden azsa, yönetici seçilmeyebilir. Buna karşılık bağımsız bölüm sayısı sekizden fazlaysa, yönetici seçimi mecburîdir. Ana gayrımenkulün bütün bağımsız bölümleri bir tek kişiye aitse, o kimse kanunen yönetici durumundadır. (Kat Mülkiyeti kn. md. 34). Yönetici kat malikleri kurulu yıllık toplantısında bir yıl için seçilir. Eski yöneticinin yeniden seçilmesi mümkündür. Seçim için kat maliklerinin sayı ve arsa payı çoğunluğu aranır (Kat Mülkiyeti kn. md. 37). Kat malikleri kurulu, yönetici seçiminde anlaşamazsa, yönetici, kat maliklerinin birinin müracaatı üzerine sulh mahkemesince tayin edilir. Tayin edilen yönetici, seçilmiş olan yöneticinin hak ve borçlarına sahiptir; kat malikleri kuruluna karşı sorumludur. Yöneticiyi, kat malikleri altı ay sonra değiştirebilirler. Ancak haklı sebep varsa, sulh mahkemesi daha önce değiştirilmesine izin verebilir (Kat Mülkiyeti kn. md. 34). Yönetici veya yöneticilerin adları, iş ve ev adresleri, ana gayrımekulün giriş kapısı yanına asılır. Bu yapılmadığı takdirde, ilgililerden birinin müracaatı üzerine yönetici veya yöneticilerden her birine 50 liradan 250 liraya kadar para cezası verilir (Kat Mülkiyeti kn. md. 34).

Yöneticinin görevleri kanun ve yönetim planı ile düzenlenir. Aksine bir hüküm bulun-

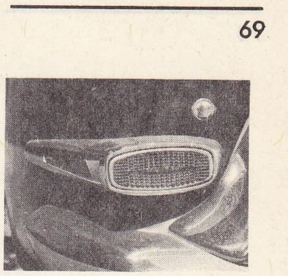

katadiyoptrik

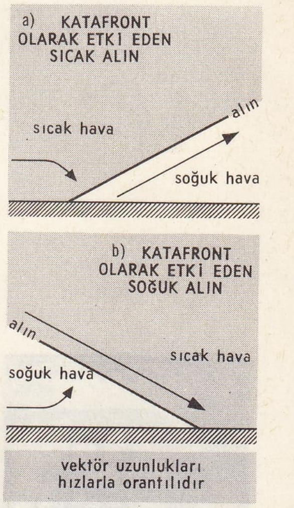

katafront

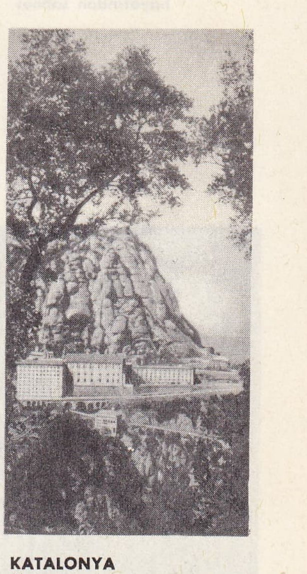

KATALONYA
Montserrad
manastırı

Foto. LAROUSSE

«Azize Ursula'nın hayatından sahne»

KATALONYA

Ripoll kilisesinin ön yüzü

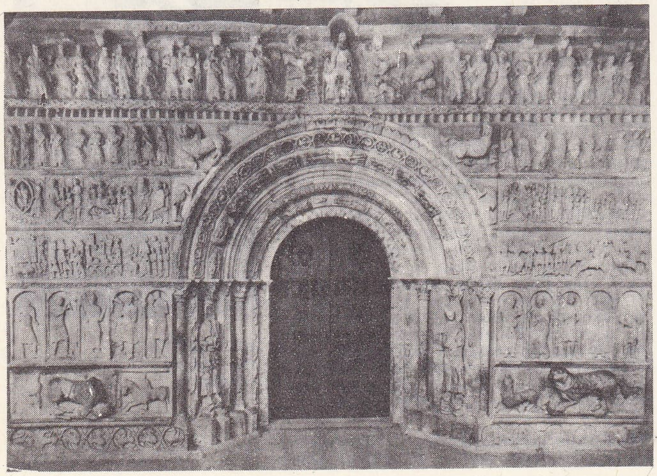

madıkça Kat Mülkiyeti kn. md. 35'e göre yönetici şu işleri yapar: 1. kat malikleri kurulunun aldığı kararları yerine getirmek; 2. ana gayrımenkulün amacına uygun kullanılması, korunması, bakım ve onarımı için gerekeni yapmak; 3. ana gayrımenkulü sigorta ettirmek; 4. ana gayrımenkulün, genel yönetim işleri, korunması, temizliği v.b. için, aksine bir zaman gösterilmemişse, her takvim yılının başında para toplamak ve yetişmezse, geri kalan işler için avans almak; 5. ana gayrımenkulün yönetimiyle ilgili diğer bütün ödemeleri kabul, borçları ifa etmek ve kat malikleri tarafından ayrıca yetkili kılınmışsa, bağımsız bölümlere ait kiraları toplamak; 6. ana gayrımenkulün tümünü ilgilendiren tebligatı kabul etmek; 7. ana gayrımenkule ilişkin bir sürenin geçmemesi veya bir hakkın kaybolmaması için gerekli tedbirleri almak; 8. ana gayrımenkulün korunması ve bakımı için kat malikleri yararına olan gerekli tedbirleri onlar adına almak; 9. kat mülkiyetine ilişkin borçlarını yerine getirmeyen malikler aleyhine dava açmak; icra takibinde bulunmak ve kanunî ipoteği tescil ettirmek; 10. topladığı para ve avansları kendi adına ve yönetici sıfatını belirterek bir bankaya yatırmak ve gereğinde çekmek; 11. kat malikleri kurulunu toplantıya çağırmak. Yönetici, bütün bu sayılan hususları, sayfası numaralı ve noterce onaylanmış bir deftere yazar ve bunu her takvim yılı başında, bir ay içinde notere kapattırır. Defteri ve diğer belgeleri özel bir dosyada saklar. Bu görevini yerine getirmeyen yönetici, sulh mahkemesince 100 liradan 2 000 liraya kadar para cezasına mahkûm edilir (Kat Mülkiyeti kn. md. 36, 33). Yönetici, seçildikten sonra, bir işletme projesi hazırlar ve bunu maliklere yollar. Proje özellikle şu hususları kapsar: 1. ana gayrımenkulün bir yıllık tahminî gelir ve giderleri; 2. giderlerden her kat malikine düşecek olan tahminî miktar; 3. tahminî v.d. giderleri karşılamak üzere her kat malikinin vereceği avans miktarı. Proje, kat maliklerinden hiç biri itarz etmezse, kabul edilmiş sayılır ve bir yıl süre ile uygulanır. İtirazı olan kat maliki, bildirimden itibaren 15 gün içinde itiraz eder. İtiraz, kat malikleri kurulunda incelenir. Kurul projeyi aynen veya değişikliklerle kabul eder yahut yeni bir proje hazırlanmasına karar verir. Haklı sebeplerin varlığı halinde, kurul projeyi her zaman değiştirebilir (Kat Mülkiyeti kn. md. 37).

Yönetici, kat maliklerine karşı aynen bir vekil gibi sorumludur (Kat Mülkiyeti kn. md. 38). Bu sebeple kat malikleri kurulunun kararlarına uymak zorunda olduğu gibi, ancak yetkili kılınmışsa görevinin ifasını başkasına bırakabilir (bk. 390). Bunun gibi yöneticinin hakları da vekilin hakları gibidir (Kat Mülkiyeti kn. md. 40/I). Görevini yerine getirmek için yaptığı masraflar veya uğradığı zarar kat malikleri tarafından karşılanır. Kat malikleri bu borçlarını, noterden yapılan ihtara rağmen yerine getirmezlerse, yönetici hiç bir ihtara lüzum kalmaksızın sözleşmeyi feshederek bu yüzden uğradığı zararları kat maliklerinden isteyebilir (Kat Mülkiyeti kn. md. 40/2). Kural olarak yönetici bu iş için bir ücret alır. Bu ücret, yönetim planı veya yönetici ile yapılan sözleşmede tespit edilir. Bu yapılmamış olsa bile yönetici kat maliklerinden uygun bir ücret ister. Eğer yönetici kat maliki ise ve ücret kararlaştırılmamışsa, o yıla ait masraflara katılamaz. Onun payına düşen miktarı kat malikleri paylaşır (Kat Mülkiyeti kn. md. 40/III-IV). Ancak bunların aksine anlaşma olabilir. Yönetici, kat malikleri kuruluna, gelir ve giderlerin hesabını vermek zorundadır. Bu hesap verme zamanı yönetim planında gösterilir. Planda buna ilişkin bir hüküm yoksa, hesap her takvim yılının ilk üç ayında verilir. Ancak kat maliklerinin yarısı isterse, yönetici her zaman hesap vermek zorundadır (Kat Mülkiyeti kn. md. 39).

Bunun dışında kalan hallerde de kat malikleri kurulu, yöneticiyi, aksine bir hüküm bulunmadıkça, üç ayda bir denetleyebilir. Denetimi ya bizzat kat malikleri kurulu yapar veya bu iş için bir denetici seçilir. Denetici veya üç kişilik denetim kurulu kat malikleri kurulunca sayı ve pay çoğunluğunda kat malikleri arasından seçilir (Kat Mülkiyeti kn. md. 41/III). Denetici, yönetim planında gösterilen zamanlarda, yönetim planında gösterilmemişse, üç ayda bir yöneticinin hesaplarını kontrol eder. Haklı bir sebebin bulunması halinde ise bu denetimi her zaman yapabilir. Denetici veya denetim kurulu, yönetim planında yazılan zamanda, böyle bir zaman gösterilmemişse takvim yılının ilk ayında, kat malikleri kuruluna, denetim sonuçlarını ve ana gayrımenkulün idaresine ilişkin tavsiyelerini kapsayan bir rapor sunar. Bu raporun birer örneği kat maliklerine yollanır.

Yönetici, kural olarak bir yıl için seçilir ve bu sürenin geçmesi ile görevi sona erer. Ancak haklı sebepler varsa yönetici sözleşmeyi feshedebileceği gibi, kat malikleri de verecekleri bir kararla yöneticiyi her zaman değiştirebilirler.

Yönetim planı, ana gayrımenkulün yönetim şeklini, kullanma amaç ve biçimini yönetici ve deneticilerin alacakları ücreti ve yönetime ait diğer hususları düzenleyen bir belgedir. Bu plan bütün kat maliklerini bağlar (Kat Mülkiyeti kn. md. 28/I).

Kat mülkiyeti kurulurken, bütün kat maliklerinin imzaladığı bir yönetim planının dilekçeye eklenmesi zarurîdir. Aksi halde gayrımenkul kat mülkiyetine çevrilemez. Kat mülkiyeti kurulurken, yönetim planının tarihi kat mülkiyeti kütüğünde beyanlar hanesine yazılır ve plan da kuruluş belgeleri arasında saklanır. Yönetim planı sonradan değiştirilebilir. Ancak bunun için kat malikleri kurulunun oybirliği ile karar vermesi gerekir. Fakat değişiklik teklifinde bulunan ve teklifi kabul edilmeyen kat maliki, md. 33'e göre hâkime başvurabilir ve böylece yönetim planı gereğinde hâkim kararıyle değişebilir (Kat Mülkiyeti kn. md. 28/III). Bu değişikliğin tarihi de kat mülkiyeti kütüğünün beyanlar hanesine kaydedilir ve değişikliğe ilişkin belgeler de, başlangıçta verilen plana eklenerek saklanır. Kat malikleri, kanundaki emredici hükümler saklı kalmak şartıyle yönetim planında istedikleri hususları kararlaştırabilirler. Yönetim planında bir hükmün bulunmaması halinde, kat mülkiyeti kanunundaki özel hükümler uygulanır.

Yönetim planı bir defa yapıldı mı, sadece bunu imzalayanları değil, onların küllî ve cüzî haleflerini de bağlar (Kat Mülkiyeti kn. md. 8/IV). Yani mirasçılar veya katı satın alanlar da bu planla bağlıdırlar.

Ana gayrımenkule bağımsız bölüm eklenmesi. Ana gayrimenkule kat malikleri tek başlarına veya oy çokluğu ile verecekleri bir kararla bağımsız bölüm ekleyemezler. Ana gayrımenkulün üzerine kat eklenmesi, mevcut çekme katların tam kat haline getirilmesi veya zemin, bodrum kat yahut arsanın boş kısımlarına, ev, tiyatro, pavyon, pastahane, dükkân, çarşı gibi bağımsız bölümlerin yapılması, kat malikleri kurulunun oybirliği ile alacağı kararla olur (Kat Mülkiyeti kn. md. 44). Aranan oybirliğinin gerçekleşmesi için, sadece kat malikleri kuruluna katılan maliklerin değil de, bütün kat maliklerinin olumlu oyları gereklidir. Kurulun ret kararına karşı, teklif sahibi malik mahkemeye başvurabilir. Kat mülkiyeti kurulurken, kata bağlanmamış arsa payı kalmayacağından, yeni bir bağımsız bölümün eklenmesine karar verilmesi halinde, ana gayrımenkulün bundan sonra alacağı duruma göre, arsa paylarının yeniden tespit edilmesi gerekir. Bunun için de oybirliği aranır (Kat Mülkiyeti kn. md. 44 bent 5). Arsa paylarının tespitinden sonra, bağımsız bölüm tamamlanınca kurulacak olan kat mülkiyetine esas olmak üzere kat irtifakı kurulur. Bu kat irtifakının kurulması için, bütün pay sahiplerinin bir dilekçe ile, tapu memuruna başvurmaları gerekir. Bu dilekçede yeniden tespit edilen arsa payları gösterilir. Bundan sonra, tapu memuru diğer belgelerin de yeterli olduğunu görürse, tescil talebini de kapsayan sözleşmeyi düzenler. Bundan sonra kat irtifakı, kat mülkiyeti kütüğünün irtifaklar hanesine yazılır. Bina tamamlandıktan sonra ise, kat maliklerinden birinin istemi üzerine, kat irtifakı kat mülkiyetine çevrilir. Bununla kat irtifakı sona ereceği için, tapu memuru bunu resen siler.

— İstihkâm. Bir tahkimli tesiste ateşli silâhların kat kat yerleştirilmesi, savunma cephesinin darlığından ileri gelebilecek sakıncaları gideren bir ateş yoğunluğu sağlar. Tahkimli tesisin fazla kümbetli olmaması için alt katlar toprak seviyesinin altına inmeli ve burada dik mermiyollu silâhlar bulunmalıdır; üst katlar ise yatık mermiyollu silâhlara ayrılmalıdır.

— Jeol. Kat, devrin alt bölümüdür. Dünyanın bölümlerine veya bölgelere göre, aynı katta bulunan oluşuklar farklı olabilir: kara, göl, deniz kulağı ve deniz oluşukları. Katların eşzamanlılık meselesi; tabakalarla uğraşan jeologların bitmeyen davasıdır. Şimdilik, kat tanımının deniz depolarına göre yapılması kararlaştırılmıştır.

68. Sayfada katların listesi görülmektedir. Bu listeye deniz katlarıyle eşzamanlı olan başlıca kara oluşukları da eklenmiştir. Birbirlerinden çok farklı olan kat süreleri genellikle 1 ile 40 milyon yıl arasında değişir. Kat kavramını tanımlamak, biyolojide türü tanımlamak kadar güçtür; katlar, genellikle, özel isimler alan alt katlara, düzeylere, tabakalara ayrılır. Ayrıca, bölgeden bölgeye değişen aynı katın *fasiyes*'lerine de hemen hemen daima bir isim verilir. Nihayet, iyi tanımlanamayan, az çok terkedilmiş, burada sıralanamayacak eski terimlere de rastlanabilir.

Zaten, muhafaza edilmeğe elverişli isimler arasında, öncelik ilkesinin uygulanması sayesinde, jeoloji terimleri milletlerarası terimler haline gelmeğe başlamıştır.

Bir kat ismi, o çağa ait tortulların deniz menşeli, tam ve fosilifer olduğu bir bölgeden alınmalıdır. Dördüncü zaman için yapılan ayrımlar henüz iyi tanımlanmamıştır; hiç şüphesiz, dördüncü zaman katlarının değeri diğerleriyle aynı değildir.

Burada sayılan çeşitli katların eşit zaman sürelerini karşılamadığı da unutulmamalıdır; birinci zaman katları üçüncü zaman katlarından çok daha önemlidir.

Katlar, «kat altları»na, onlar da «kuşaklar»a ayrılır.

— Mat. Bir nicelik başka bir niceliğin katı ise, ikincisi birincinin bir askatı veya bölenidir. Bir niceliğin birçok katının toplamı yine bu niceliğin bir katıdır. Bir niceliğin iki katı arasındaki fark bu niceliğin yine bir katıdır. İki sayının en küçük ortak katı, bu sayıların çarpımını en büyük ortak bölenleriyle bölerek elde edilir. Birçok sayının en küçük ortak katını bulmak için sayılar asal çarpanlara ayrılır, sonra bulunan farklı bütün asal çarpanların en büyük üslüleri birbiriyle çarpılır. İkişer ikişer aralarında asal birçok tam sayının en küçük ortak katı, bunların çarpımına eşittir.

ONDALIK KATLARIN VE ASKATLARIN CETVELİ

önek	*sembol*	*çarpan*
birim adının önüne getirilecek	birimin sembolünün önüne getirilecek	birim bu çarpanla çarpılacak
tera	T	10^{12}
jiga	G	10^{9}

Foto. Giraudon (*LAROUSSE*)

mega	M	10^6
kilo	k	10^3
hekto	h	10^2
deka	da	10
desi	d	10^{-1}
santi	c	10^{-2}
mili	m	10^{-3}
mikro	μ	10^{-6}
nano	n	10^{-9}
piko	p	10^{-12}

10'un 10^{12}'den başlayarak kuvvetlerini ifade etmek için

$$10^{5} = (N) \text{ yon}$$

formülü kullanılır; meselâ, 10^{12} = bilyon, 10^{18} = trilyon,...

— Ormanc. Baltalık ormanlarda seyrek büyük ağaçların altında daha küçük ağaç veya ağaççıkların yetişmesini kolaylaştırmakta fayda vardır, çünkü bu durum orman toprağını serin, kabarık ve gözenekli tutar. *Alt kat* denen bu bitki örtüsünü yetiştirmek kolaydır. Bunun için sık bir ormanda, gölgede bile yetişebilen gürgen gibi ağaçlar kullanılır, sarı çam ormanına elverişli alt kat ağacı gene gürgen veya kestanedir, sahil çamı için, yakacak olarak kullanılmayan yeşil meşedir.

◆ **Kat kat** zf. Çok, pek çok: *Kureyş taifesinin ehl-i islâma nisbetle kuvvetleri kat kat ziyade iken onlar telaş ve endişe üzere olup...* (Cevdet Paşa). [→ Bibliyo.] (ML)

KAT i. (ar. *ḳaṭᶜ*). *Esk.* Kesme, kesilme, biçme. ‖ İlişiği, ilgiyi kesme: *Hükûmet-i merkeziye ile kat-ı muhaberât mukarrerat-ı esasiyemizin dördüncü maddesinin haricinde değil* (Atatürk). ‖ Tamamen ortadan kaldırma, yok etme: *Âlemin olmuş usulü şimdi bir tarz-ı Cedit, / Çünkü ıslâhından etmiş âkilân kat-ı ümit* (Ziya Paşa). ‖ Sonuca bağlama, bitirme. ‖ *Kat-ı alâka,* biriyle ve bir şeyle olan ilgiyi kesme. ‖ *Kat-ı cevap etmek,* cevapsız bırakmak. ‖ *Kat-ı da'vâ,* davayı halletme. ‖ *Kat-ı hayat,* ölüm. ‖ *Kat-ı kelâm,* sözü kesme. ‖ *Kat-ı merahil* (veya *kat-ı mesafe*), yolculuk yapma, yol alma. ‖ *Kat-ı merâtib,* bir meslekte yükselme, terfi etme. ‖ *Kat-ı muhabere etmek,* haberleşmeyi kesmek. ‖ *Kat-ı münasebet,* ahbaplığı kesme. ‖ *Kat-ı nazar etmek* (veya *eylemek*), önem vermemek, hesaba katmamak: *Kesmişti teallüku cihandan / Kat-ı nazar eylemişti candan* (Fuzuli). ‖ *Kat-ı tarik,* yolu kapama, kesme, yol kesicilik, haydutluk. ‖ *Kat-ı uzuv,* bir uzvun kesilmesi.

— Din. Kur'an okurken gerek anlam bakımından, gerek nefes almak için duraklama. (*Vakf* da denir.)

— Ed. Etkisini arttırmak için sözü yarıda kesme.

— G. santl. *Esk.* Kâğıtları keserek dantel gibi süslü şekiller meydana getirme sanatı. Bk. ANSİKL.

— Hat. *Kat-ı kâmil,* büyük tabakalardan el yazması olarak meydana getirilen kitap. (Mushaflar.)

— Mat. *Esk.* Doğru ve yüzeylerden birinin diğer bir doğru yüzey veya cismi kesmesi. ‖ *Kat-ı amudî,* dikey. ‖ *Kat-ı daire,* daire dilimi. ‖ *Kat-ı mail,* eğri. ‖ *Kat-ı mukâfi,* parabol. ‖ *Kat-ı mukâfi mücessem,* parabol biçiminde olan. ‖ *Kat-ı nakıs,* elips. ‖ *Kat-ı nakıs-ı mücessem,* elips biçiminde olan elipsoid. ‖ *Kat-ı ufkî,* yatay doğru. ‖ *Kat-ı zaid,* hiperbol. ‖ *Kat-ı zaid-i mücessem,* hiperbol biçiminde olan.

— ANSİKL. G. sanatl. Kâğıtları keserek süsleme yapma sanatı, XIV. yüzyılda İran'da başladı. XV. Yüzyılda Osmanlılara geçti. Daha sonraları deriden de *kat* işleri yapıldı. Kâğıt ve deriden kat yapanlara *katta'* (kesmeci) denirdi. Osmanlı devleti zamanında en ünlü kat sanatçısı olan Bursalı Fahri'nin eserlerine *Fahri oyması* adı verilirdi. Ayrıca, Resmî, Cevrî, Fitrî, Reşit, Vahyî ve Süleyman gibi ünlü kat ustaları vardı. (M)

KAT i. Habeşistan ve Somali'de yetişen bitki ve bundan elde edilen keyif verici ürün. (Kat, aynı adı taşıyan ağaççığın yapraklarından yapılan bir salatadır. Bunun kullanımı, özellikle Cibuti'de, bir sağlık meselesi yaratacak derecede yaygındır. Kat'ın içinde kuvvet verici, zihnî ve cinsî gücü uyartıcı bir amfetamin vardır. Fakat uzun süre kullanılırsa çok tehlikelidir. Yorgunluk, uykusuzluk, kabızlık, gastrit, vereme dayanıksızlık, bazen şiddetli kansızlık ve yemekborusu kanseri gibi rahatsızlıklara yolaçar.) [L]

KAT'A zf. (ar. *ḳaṭᶜā*). *Esk.* Olumsuz cümlelerde «hiç bir zaman, asla, hiç, büsbütün» anlamında kulanılır. (M)

KATABATHMOS. Esk. coğ. Eskiçağda kasaba. Mısır ile Marmarike (Kyrenaik) arasındaki sınırdaydı. (L)

KATABATİK sıf. (yun. *kata,* aşağı'dan fr. *katabatique*). Meteorol. İnen dikey bileşimli rüzgâr için kullanılır. (Katabatik rüzgârlar arasında bora ve Grönland'ın buzul tıkacı yamaçlarından eserek okyanusa doğru yönelen rüzgârlar sayılabilir.) [L]

KATABE, Güney Arabistan'da şehir; aynı adı taşıyan bölgenin başkenti; 1 500 nüf. Vadi uz-Zeheban'da Cebel Cihaf ve Cebel Mirays arasında. Buğday, kahve, tütün, şeftali, kayısı ve üzüm. (M)

KATABOLİT i. (fr. *catabolite*). Biyokim. Bir maddenin katabolizmasından meydana gelen cisim: *Nükleoproteinlerin sidik kataboliti ürik asittir.* (L)

KATABOLİZMA i. (yun. *katabole,* aşağıya atma eylemi > fr. *catabolisme*'den). Fizyol. Canlı maddenin değerini yitirme ve tüketimi; bu maddenin bir kısmı durmadan artıklar haline dönüşür.

— ANSİKL. *Katabolizma, anabolizma* ile birlikte, metabolizmanın iki evresini meydana getirir. Katabolizma, değerini yitirme ve yadımlama olaylarının tümünü kapsar. (L)

KATADE bin İDRİS, XIII. yy.da Mekke'de bir şerif ailesinin atası (?-Mekke 1221). Ülkesini Yenbu'dan Mekke'ye doğru genişletti. Son Beni Haşim şerifin aile kavgalarından yararlanarak, Mekke'ye girdi (1203). Mekke'ye Hevaşim sülâlesinin yerine kendi sülâlesini yerleştirdi. Şehrin yıkılmış surlarını yaptırdı, Taif'i ele geçirdi. Sakif kabilelerini yönetimi altına aldı, Medine şerifi ile savaşı sürdürdü, Yenbu'da bir kale yaptırdı. Bu ülkede yabancı bir yönetimin kurulması Eyyubîler ve Yemen Zeydileri ile Katade arasındaki ilişkileri zaman zaman düşmanlığa çevirdi. Katade, Medine'ye karşı bir sefere hazırlandığı sırada hastalanıp Mekke'ye döndü. Orada oğlu Hasan tarafından öldürüldü. Sülâlesi 1916'ya kadar Mekke'de şerif olarak yaşadı. (M)

KATADİYOPTR i. (fr. *catadioptrique*'ten *catadioptre*). Herhangi bir doğrultuda gelen ışık ışınlarını aynı doğrultuda geri gönderen optik sistemi.

— ANSİKL. Bir *katadiyoptr* üç dik açılı üçdüzlemliden veya odak düzleminde ışığı yansıtan bir yüzey bulunan kırıcı bir diyoptrdan meydana gelir. Her arabada başka bir yol ışıklarıyle aydınlatıldığında geriye doğru kırmızı ışık yansıtan bir veya birkaç tane bulunmalıdır. (L)

KATADİYOPTRİK i. (fr. *catoptrique* ve *dioptrique* kelimelerinin bileşimi). Opt. Işığın yansıma ve kırılmasıyle meydana gelen olayları inceleyen fizik bölümü. ‖ İçinde mercekler ve bir ayna bulunan optik sistemi. (L)

KATADROM sıf. (yun. *kata,* üzerinde ve *dromos,* koşu'dan fr. *catadrome*). Nehirlerde yaşayan ve denize yumurtlayan yılan balığı gibi balıklar için söylenir. *Eşanl.* TALASOTOK. *Zt.* ANADROM, POTAMOTOK. (L)

KATAFALK i. (ital. *catafalco*'dan fr. *catafalque*). Önünden geçilerek kendisine saygı gösterilecek bir ölünün tabutu konulmak üzere yapılmış, kumaşla örtülü yükseltme yer. (M)

KATAFAZİ i. (yun. *kata,* aşağı ve *phasis,* söz'den fr. *cataphasie*). Nörol. Konuşma bozukluğu; hasta kendisine sorulanı cevaplandırır, fakat sonra bu cevabı durmadan tekrarlar. (L)

KATAFORA i. (yun. *kata,* aşağı ve *pherein,* taşımak'tan fr. *catophora*). Nöroloji. Uyku ile koma arasında derin baygınlık hali. (L)

KATAFOREZ i. (yun. *kata,* aşağıda ve *pherein,* taşımak'tan fr. *cataphorèse*). Fiz. Koloidal asıltılarda meydana gelen elektroliz çeşidi.

— ANSİKL. Suda ve yalıtkanlık sabiti yüksek olan öbür sıvılarda asıltı halindeki taneciklerin genellikle negatif, fakat bazen de ters işaretli olabilen bir elektrik yükü taşıdığı bilinir; birinci halde asıltıdan akımın geçmesiyle tanecikler anoda, ikincisinde katoda doğru sürüklenir.

Bu etkimede tanecikler iyonlar gibi davranır; bununla birlikte, boyutları âdi elektrolitik iyonlarınkine göre çok daha büyük, sayıları da çok daha az olduğundan, bu sıvıların elektrik direnci çok yüksektir ve belirli miktarda bir depo elde etmek için gerekli elektrik miktarı çok düşüktür. Anlam genişletilmesiyle *kataforez* kelimesi bazen asıltı parçacıkları kadar büyük boyutlu iyonları kapsayan kolloidal eriyiklerin elektrolizinde de kullanılır. Daha sınırlı bir anlam içinde iyonların katoda gitmesine kataforez, anoda gitmesine de *anaforez* denilmektedir. Bu halde genel olarak olaya *elektroforez* denir. (L)

KATAFRONT i. (yun. *kata,* aşağı'dan fr. *katafront*). Meteorol. Etken havanın edilgen havaya oranla daha az hızlı olduğu alın. (Bunun sonucu, sıcak hava çöker, soğuk hava ise yükselir. İki kütle yakından karşı karşıya gelmediği için ara kesikliği azalır. Bir alın antisiklon alanına girdiğinde bu oluşum meydana gelir: ıraksama katafront meydana getirir.) [L]

KATAGAN, Afganistan'da il, ülkenin kuzeydoğusunda, güneyde Hindukuş ile kuzeyde S.S.C.B. sınırını çizen Panca ırmağı arasında Afgan Türkistanında uzanır; 900 000 nüf. (Tacikler ve Özbekler). Merkezi, *Baglan.* Burası, Afganistan'ın büyük sanayi bitkileri tarımı (şeker pancarı ve pamuk) bölgesidir. (L)

KATALONYA
haritası

KATAGENEZ i. (yun. *kata,* aşağı ve *genesis,* döl > fr. *catagenèse*'den). Biyol. Canlı türlerin gerilek evrimi.

— ANSİKL. *Katagenez* kelimesi iki değişik tür olay için kullanılır. Asalaklarda görüldüğü gibi, bir yandan, yavaş yavaş asalaksal varlığa uyarak organların bir kısmının yok olduğu, sindirici ve üretici bir keseye dönüştüğü bir olguda, yerinde olarak gerilek anlamda kullanılır. Diğer yandan, yararsız hale gelen bazı karakterlerin yoklaması anlamına, *anagenez* karşıtı olarak kullanılır. Meselâ, medenîleşmiş insanda, akıl dişleri yokluğunun gittikçe daha sık görülmesi bir katagenez olayıdır. (L)

KATAGOGİA («dönüş bayramı» anlamında yun. k.). Yun. mit. Yunanlılarda, özellikle Sicilya'da, Eryke Afrodit'i tapınağında bir tanrının dönüşünün kutlandığı bayram. Törende tanrıça, kutsal güvercinlerinin ardından girerdi. (L)

KATAKLASTİK sıf. (fr. *cataclastique*). Jeol. Dağoluşum hareketleri sırasında mekanik olaylardan sonra billûrları burulmuş, kırılmış, ezilmiş veya ufalanmış, başkalaşmış kayaların dokularından birine denir. (L)

KATAKLİNAL sıf. Jeomorfol. Akaçlanan bölgedeki jeolojik tabakaların eğimine uyan akarsuyun doğrultusuna denir. (L)

KATAKLİZM i. (fr. *cataclysme*). Yerkürenin yüzeyinde genel değişiklik.

— ANSİKL. Jeol. Sıradağların yüze çıkması gibi sebebi iyi bilinmeyen büyük olaylara eskiden kataklizmlerin sebep olduğu sanılırdı. Bugün deprem, volkan, taşkın v.b. dışındaki birçok jeoloji olayının yavaş bir şekilde meydana geldiği anlaşılmıştır. (L)

KATAKOFTİ i. (yun. *katakopto,* doğrama'dan). *Argo.* Kabadayılık. ‖ Uydurma söz. (M)

KATAKOMP i. (yun. *kata,* alt ve *tumba,* mezar, yeraltı mezarı > ital. *catacomba*'dan fr. *catacombes*). Genellikle ceset (Roma katakompları) veya kemik (Paris katakompları) saklamağa yarayan veya yaramış olan geniş yeraltı mezarı.

— ANSİKL. Hıristiyanlar Constantinus devrine kadar *katakomp*'lardan faydalandılar. Roma katakompları sanıldığı gibi eski taş ocakları değildir; bunlar Doğudan Etrüsklerle gelen bir modaya uygun olarak kazılan mezarlardı ve ilk olarak Yahudiler tarafından geniş ölçüde kullanıldı. Katakompların bulunduğu araziler (kilise bu arazilere cenaze birliklerine tanınan ayrıcalıklar sayesinde sahip olmuştu), zengin dindarlar tarafından hıristiyan topluluğuna bağışlandı ve genellikle bağışlayan kişinin adıyle anıldı.

Katakomplar, birbirine karışık düzende bağlanan dehlizlerden meydana gelir; içinde geniş holler, odalar, aile mezarları, kiliseler, toplantı yerleri bulunur.

Beş katlı olanları da vardır. Yan duvarlar boyunca, üst üste oyuk mezarlar sıralanmıştır ve duvarlarla çevrilidir.

Süslemede pagan üslûbu görülür: çoğunlukla ilkel olan bu eserler arasında hoş görünümlü olanlarına da rastlanır. Baştan beri semboller kullanılmıştır:

Orpheus, İyi Çoban sembolü; balık sembolü (Yun. Iesus Khristos Theu Yios Soter, Tanrı'nın Oğlu Kurtarıcı İsa sözünün baş harflerinin birleşmesiyle meydana gelen İkhthys sözü «balık» anlamına gelir).

Daha sonra, İncil'den konular alındı; bu konular çok zaman yeni inancın sembolleri olarak yorumlanmıştır. İsa ile Meryemanın ilk tasvirlerine II. yy.da rastlanır. Ölünün adını belirten basit yazıtlar vardır: bu yazıtlara ölünün yaşı yazılır; ayrıca bazı dilekler eklenirdi.

IV. yy.da katakomplar, ziyaret yerleri oldu. Barbar istilâları sırasında, kutsal kişilerin kalıntılarını kurtarmak için papalar bunların binlercesini kaçırttılar, katakomplar yavaş yavaş silindi ve unutuldu. XVI. yy.da yeniden keşfedilen katakomplar ancak XIX. yy.da P. Marchi, özellikle de De Rossi tarafından düzenli bir şekilde incelendi. Bu yerlerdeki kazı ve araştırmalar bir papalık komisyonunun (*Cultoren martyrum*) denetiminde titizlikle sürdürülmektedir. Komisyon çalışmalarının ortaya çıkardığı yeni bulgular arasında en ilgi çekicileri, elbette ki via Appia üzerinde Aziz Sebastianus yakınlarında ortaya çıkarılan ve Aziz Petrus'un Roma'ya varışıyle ilgili geleneği doğrulayan bulgulardır. Aziz Petrus'un ve Aziz Paulus'un cesetleri, papa Damasus'un da (IV. yy.) belirttiği gibi, bir süre bu katakompta kalmıştır. İtalya'da, özellikle Antipalda, Caligari, Castellammare, Castana, Chiusi, Messina, Palermo, Syracusa ve Napoli şehirlerinde katakomplara rastlanır. İtalya dışında ise İskenderiye ve Kuzey Afrika'da (Sus, Hirbe Ebu Adufen) ve Malta'da da katakomplar vardır.

Paris katakompları, şehirdeki yapıların yapıldığı taşların taş ocaklarıdır. 1781'de, Innocents mezarlığının kaldırılması üzerine polis müdürü Lenoir bu ünlü mezarlıkta altı yüzyıl boyunca yığılmış olan kemikleri Saint-Jacques kapısı yakınında «la Tombe -Issoire» mevkiindeki taş ocaklarına taşıttı. Ardından birçok kilise mezarlığındaki kemikler de bu ocaklara taşındı. Katakompların girişi Denfert-Rochereau meydanındadır. (L)

KATAKROTİZM i. (yun. *kata,* aşağı ve *krotos,* vuruş'tan fr. *catacrotisme*). Tıp. Sfigmografla çizilen nabız eğrisinde inen çizginin yükselmesi. (Bu, normal olarak hissedilmez, fakat bazı patolojik hallerde, özellikle dikrotizm halinde parmakla duyulabilir.) [L]

KATAKULA i. Balıkç. Sürülme ağlarda yan takviye ipleri: *Manyat* veya *traol katakulası.* (M)

KATAKULLİ i. *Argo.* Hile, yalan, aldatma, dalavere, tuzak.

— ÇEŞ. DEY. *Katakulliye gelmek,* oyuna gelmek, aldatılmak, tuzağa düşmek. ‖ *Katakulli yapmak* (veya *oynamak*), hile yapmak, aldatmak. (M)

KATAKUSTİK i. (yun. *katakusin,* dinlemek'ten fr. *catacoustique*). Akustiğin yankıları inceleyen kısmı. *Eşanl.* KATAFONİK. (L)

KATALAN i. (fr. *catalan*). Denizc. Akdeniz'den dışarıya çıkmayan ispanyol balıkçı gemisi. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. *Katalan,* tek direklidir, büyük bir latin yelkeni vardır. Dışarıya doğru çok kümbetli olan teknesinin sivri başı ve kıçı aynıdır, bu özellik üç omurgalı olarak yapılmasını sağlar: ortadaki ana omurganın her iki yanında birer omurga daha vardır ki, bu tekne kıyıya çekildiğinde dikey oturmasını sağlar. (L)

KATALANCI sıf. Katalancı'lığa ait.

◆ i. Katalancı'lık taraftısı. (L)

KATALAN'CILIK i. (*katalan* > *katalancı*'dan *katalancı-lık*). Katalonya'daki muhtariyet hareketi.

— ANSİKL. Katalonya'nın denize, özellikle de Akdeniz'e olan yakınlığı ona daha Ortaçağda İspanya'nın başka bölgelerinden apayrı bir nitelik kazandırdı. Richelieu, 1640'ta burada İspanya'ya karşı başkaldırma hareketine önayak oldu. XIX. yy.da Katalonya'nın bağımsızlık eğilimleri, memleketin oldukça hızlı sanayileşmesine ayak uydurdu. Ama bu eğilimler 1880'e kadar genellikle sözde kaldı. 1881'de toplanan ilk Katalan kongresi İspanya medenî hukukunun toplu bir hale getirilmesinde rol oynadı. Almirall, Alfonso XII'ye *Memorial de Agravios*'unu sundu (1885), 1886'da da *Lo Catalanismo*'yu yayımladı. 1892'de *Manresa İlkeleri*'nde, Prat de la Riba tarafından yönetilen Katalan'cı birliğin istekleri açıklandı: bunlar bir katalan parlamentosunun kurulması, devlet memurlarına yalnız Katalan'ların kabulü, katalan dilinin memlekette tek resmî dil olarak tanınması ve katalan parasının basılması idi.

XX. yy. başlangıcında en önemli başkan Cambo oldu. Birinci Dünya savaşı Katalonya'nın muhtariyetçi eğilimlerini coşturdu. 1917'de katalan temsilcileri, hükûmete rağmen, bir çeşit katalan parlamentosu olan Barcelona *Mancommunidad*'ını (1918) meydana getirdiler. Hareket, Primo de Rivera hükûmeti gösterileri durduruncaya kadar devam etti. 12 Nisan 1931 seçimlerinde Macia büyük bir çoğunluk elde etti, 14 nisanda cumhuriyeti ilân etti ve muhtar cumhuriyetin cumhurbaşkanı oldu. Katalonya 1930'da milliyetçi birlikler tarafından işgalinden beri muhtariyetini kaybetmiştir. (L)

KATALAZ i. (fr. *catalase*). Tabiatta sık sık rastlanan ve hidrojen peroksidin oksijen ve su halinde bozunmasını sağlayan enzim. (Dokularda hidrojen peroksit birikimini önler.) [L]

KATALEKTİKOS sıf. («birdenbire biten» anlamında yun. k.). Esk. vezin. Bir hecesi eksik bir ayakla biten mısraa denir. (L)

KATALEPSİ i. (yun. *katalepsis,* nöbet'ten fr. *catalepsie*). Nöroloji. Kişiyi çevre ile ilişkiye getiren kasların iradeye bağlı kasılma gücünün geçici olarak kaybedilmesiyle beliren sendrom; bu durumda, kollarla bacaklar ve gövde, sanki balmumundanmış gibi, kendilerine verilen duruş ve konumu aynen muhafaza eder.

— ANSİKL. *Katalepsi,* vaktiyle, büyük histeri nöbetinin safhalarından biri sayılırdı. Bugün ise, hatırası muhafaza edilmiş olan, zaman zaman canlandırılan ve, aslında, bir telkine bağlı bulunan kuvvetli bir heyecanın neticesi addedilmektedir. Katalepsi, bu sabit fikrin meydana getirdiği bir çeşit refleksе bağlı görünür ve hastada, her türlü manevî sarsıntı, travma, hava tesiri veya sadece, hastanın etrafındaki kişilerde beliren bir katalepsi nöbetinin hasta tarafından taklidinden meydana gelebilir. Katalepsi, çoğu zaman, bir pityatizm belirtisidir: Dr. Charcot zamanında hastahane koğuşlarında o kadar sık görülmesinin sebebi de budur. Katalepsi, yalnız histeri nöbetinde ve hipnoz uygusunda değil, aynı zamanda (ve özellikle) erken bunamada da görülür. (L)

KATALEPTİK sıf. (fr. *cataleptique*). Nöroloji. Katalepsiyle ilgili.

◆ Sıf. ve i. Katalepsiye tutulmuş (kimse). [L]

KATALEPTOKATATONİ bls. i. (fr. *catalepto-catatonie*). Nöroloji. Yüksek ateşli, intanlı hastalıklarda (özellikle tifoda) görülen, beyin menşeli belirti. (Bu belirtinin başlıca özelliği, ağır dalgınlık halinin katalepsiye eklenmesidir.) [L]

KATALİTİK sıf. (fr. *catalytique*). Kim. Kataliz özellikleri olan: *Katalitik etki.* (L)

KATALİZ i. (yun. *katalysis,* çözelti'den fr. *catalyse*). Kim. Kimyasal bir tepkimeye girmiyormuş gibi görünen bir maddenin bu tepkimenin hızını arttırma etkisi.

— İnş. *Kataliz sobası,* petrol esansının (benzininin) katalizör (amyant ve platin köpüğü) yardımıyle normal ısıdan daha düşük ısıda (650°C yerine 320°C'ta) alev ve duman çıkarmadan yanma özelliğinden faydalanan ısıtma aygıtı.

— ANSİKL. Kim. Normal sıcaklıkta hidrojen ve oksijen karışımına daldırılan bir platin süngeri parçası, karışımla temas edince, su buharı oluşumuna yolaçar. Bu bir *kataliz* örneğidir. Olaydan sonra hiç bir değişikliğe uğramadan ele geçen platin süngerine tepkimenin katalizörü denir. Katalizör, yukarıdaki örnekte olduğu gibi, tepkimedeki maddelerden ayrı bir *faz* meydana getirebilir (heterogen kataliz); fakat katalizör ile tepkimeye giren maddeler aynı fazda bulunabilir (homogen kataliz). Gerek kataliz olayına gerekse katalizörlere pek çok örnek gösterilebilir (msl. madenler, oksitler, halojenürler, sülfürler v.b. heterogen kataliz için, su buharı, birçok iyon H^+ ve OH^- iyonları] homogen kataliz için kullanılır). Bir katalitik etkiden etkilenmeyen herhangi bir kimyasal tepkime belki de yoktur. Sanayide, birçok sentez işleminde katalizin önemli uygulamaları yapılmaktadır: sülfürik asit, amonyak gazı, nitrik asit elde edilişinde ve birçok organik maddenin hazırlanışında katalizden yararlanılmaktadır.

Katalitik etkinin genel özellikleri şunlardır: 1. katalizör çok az miktarda kullanılır; bu özellik bilhassa heterogen kataliz için geçerlidir; 2. katalizör tepkimeye katılmadığı için olayın sonunda hiç bir değişikliğe uğramaz; 3. tepkinin bir kimyasal dengeyle sınırladığı hallerde katalizör, enerji sağlamadığı için denge durumunu değiştirmez, yalnızca dengeye daha çabuk ulaşılmasını sağlar, her iki tersinir tepkimeyi de hızlandırır; 4. başlangıç karışımından yararlanarak değişik tepkimelerin meydana geldiği

hallerde, katalizör karışımı belirli bir yöne yönelir. Meselâ CO ve H_2 karışımında indirgenmiş nikel katalizör kullanıldığı zaman metan elde edilir. Temel maddesi demir olan bir katalizörle ise sentetik bir akaryakıt elde edilir. Katalizör olarak çinko oksit kullanıldığı hallerde ise metil alkol elde edilir v.b.

KATALİZ MEKANİZMASI. *Homogen kataliz.* Eskiden beri kabul edildiğine göre, katalizör etkin maddelerle birleşerek bazı kararsız kimyasal maddeler meydana getirir ve bunların derhal ayrışmasıyle son ürünler meydana gelir, katalizör ise yeniden eski haline dönüşür. Bugünkü anlayışa göre, birçok halde, katalizörün tepkimeyi oluşturan maddelerden yalnız birini etkinleştirmekte yararlı olduğu kabul edilmektedir.

Heterogen kataliz. Bazı hallerde katalizörün kararsız bir ara-ürün meydana getirdiği ileri sürülmekteyse de, en çok rastlanan etkime şeklinin, ayıraçların katalizör tarafından soğurulması olduğu sanılmaktadır.

Özel bir tip meydana getiren ve etkinleştirici veya ayrıştırma özellikleri olan bu soğurma şekli, ancak katalizörün etkin merkezler adı verilen bazı yerlerinde meydana gelir. Bu noktalar bir katalizör zehiri tarafından tahrip edilebilir, bunun sonucu katalizörün etkisi azalır ve hattâ yok olabilir. (L)

KATALİZLEMEK geçl. f. (*kataliz*'den *kataliz-le-mek*). Kim. Bir dönüşüme katalizör olarak katılmak. (L)

KATALİZÖR i. (fr. *catalyseur*). Bir katalitik etkiye yolaçan madde: *İnce toz halindeki kömür, hidrojen peroksit için ayrıştırma katalizörüdür.*

— ANSİKL. Biyol. *Katalizör*'ler, biyokimyasal tepkimelerin oluşmasını sağlamak veya hızlandırmak suretiyle, hayatî görevlerle önemli bir rol oynar. Biyolojide katalizörlerin örneği, besinleri parçalayan ve hidrolize eden sindirim mayalarıdır; onların yaptığı işi, aynı ısı ve sürede bayağı etkenler gerçekleştiremez. Klorhidrik asit ve albüminleri hidrolize edebilir, fakat meydana gelen derişme ve ısıya organizma dayanamaz; pepsin, 37°C'ta hızlı bir tepkimeye imkân verir. Organizma içinde, besinlerin ve enerjiyle ilgili görevlere (hareket, ısı, elektrik, ışınım) yarayan besleyici maddelerin ya parçalanmasında veya sentezinde etkili olan bütün mayalar katalizördür. Bk. KATALİZ, ENZİM.

— Kim. Bk. KATALİZ. (L)

KATALOG i. (yun. *katalogos*, liste'den lat. *catalogus* > fr. *catalogue*). Belli bir sıraya göre hazırlanmış insan veya eşya listesi: *Her gece yatmazdan evvel bu kataloglardan birkaçını açar, tetebbu ettiği müelliflerin, eserlerinin ismini yazar, diğer defa yine bu müelliflerden bahsetmemek için katalogdan isimlerini iyice silerdi* (Ömer Seyfeddin). *Kitap kataloğu.* Bk. ANSİKL.

— Matbac. Genellikle dökümcüler tarafından hazırlanan ve bir takım meydana getiren bütün harflerin listesi. (Listede harflerin belli bir toplama göre oranları belirtilir.)

— Tic. Malların, ürünlerin veya hizmetlerin satış amacıyle yapılan listesi: *Eşya, oyuncak, çamaşır kataloğu.* Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. *Katalog,* nesneleri (kitaplar, gravürler, tablolar) belli bir bilimsel sınıflama içinde ele alması bakımından envanterden ayrılır. Bir kitaplık kataloğu, çeşitli kıstaslarla düzenlenebilir. Kitapların ait olduğu dallar esas alınarak çıkarılan kataloğa *metotlu katalog,* yazar, kitap veya konu adlarının alfabetik sırasından gidilerek çıkarılan kataloğa *alfabetik katalog* denir. Aynı şekilde *genel kitap kataloğu* da olabilir: bir ülkenin millî kitaplığına giren kitapların genel kataloğu gibi. Genel katalog eğilimi, Paul Otlet'in (1868-1944) milletlerarası bir bibliyografya meydana getirme düşüncesinden doğdu. Paul Otlet bu amaçla, Henri La Fontaine ile (1853-1943) Brüksel'de, 1895 yılında Milletlerarası Bibliyografya enstitüsünü kurdu. 1945'ten bu yana, basılı bibliyografyalar sayesinde, bütün kitaplıklarda bulunan kitapların sistemli bir şekilde sınıflandırılarak en iyi kitap sayımının yapılacağı kabul edildi. Birçok ülke, daha 1939'dan önce genel katalog çıkarmağa başladılar; Almanya, İngiltere, İsviçre, Hollanda, A.B.D. v.b. 1941'de UNESCO Avrupa çapında bir genel katalog üstünde çalışmaya girişti.

Tarih'te, Ninova, Babil, Atina, Teb, Kartaca, Roma ve İskenderiye (bu şehir kitaplığındaki katalog metotluydu) kitaplıklarında kataloglar çıkarıldığı bilinir. Ortaçağda manastır kitaplıklarında veya krallık kitaplıklarında çıkarılan kataloglar daha çok envanter şeklindeydi. En eski basılmış kitap kataloglarından biri Alde Manuce (1498) tarafından basılan yunan kitap kataloğudur.

Büyük kitaplıklar kataloğu, eklemelere ve düzeltmelere imkân veren oynak fişlerle düzenlenler. Basılı kataloglar arasında en önemlileri şunlardır: İngiltere'de *Catalogue of the Printed Books of The British Museum* (British Museum'daki Basılı Eserler Kataloğu) [Londra 1881-1905, yeni baskısı 1946]; *General Catalogue of Printed Books, New Edition* (Basılı Yeni Yayınlar Kataloğu) [1933-1954]; *Subject Index of the Modern Workes Added to the Library* (Kitaplığa Katılan Çağdaş Eserlerin Konu İndeksi). 1946'da British Museum, *A List of Catalogues, Guide Boks and Other Publications*'ı (Kataloglar Listesi, Kitap ve Diğer Yayınlar Kılavuzu) çıkardı. Fransa'da *Catalogue Général des Livres Imprimés de la Bibliothèque Nationale*'in (Millî Kitaplık Basılı Eserler Genel Kataloğu) [yazar adına göre, Paris, 1. cilt 1897, 1955'e kadar 183 cilt çıktı, T harfinin ortalarında kesildi] yanı sıra, dokuz ciltlik *Catalogue des Factums* (Tenkit Yazıları Kataloğu) ve dört ciltlik *Catalogue d'Actes Royaux* (Krallık Kararnameleri Kataloğu).

Almanya'da R. Hoecker ile Vorstius'un hazırladıkları *Internationale Bibliographie des Buch - und Bibliothekswesens* (1928-1940) ve O. Hartwig ile K. Schulz tarafından düzenlenen *Centralblatt für Bibliothekswesen* (1884) gibi kataloglar vardır.

Türkiye'de Millî Eğitim bakanlığı tarafından yayımlanan *İstanbul Kütüphanelerinde Türkçe Hamseler Kataloğu* (1962), *İstanbul Kütüphanelerinde Türkçe Yazma Divanlar Kataloğu* (1953-1969, 4 c), *Türkiye Bibliyografyası* (1949-1969) gibi genel kataloglar vardır. Bu alandaki başlıca meselelerden biri basılı eserlerin sınıflanmasıdır. Birçok yazar, kesin bir şekle bağlanamayan birçok sınıflama biçimi getirmektedir. Milletlerarası alanda bu işle Kütüphaneciler Dernekleri Milletlerarası federasyonu uğraşır. Ama henüz kesin bir sonuca varılamamıştır.

— Tic. Katalog, tüccarın ticarî mallarını alıcılarına en çekici biçimde tanıtmasını sağlar. Bazı büyük ticarî işletmeler, işlerinin önemli bı kısmını bu katalog yoluyle gerçekleştirir. Müşteri, titizlikle hazırlanmış olan bu resimli katalogdan beğendiğini seçer, siparişini ona göre verir. Çok eskiden kurulmuş bazı şirketlerin hazırladığı seri kataloglar iktisatçılar için pek değerlidir; bu kataloglardan mal fiyatlarının yükselişi ve müşterilerin zevklerindeki gelişmeler izlenebilir. (LM)

KATALONYA, isp. **Cataluna,** katalan dilinde **Catalunya,** Kuzeydoğu İspanya'da tarihî bölge; 3 925 800 nüf. Katalonya, gerek diline ve medeniyetine, gerekse İberik yarımadasında eşine rastlanmayan iktisadî kalkınmasının temeli olan teşebbüs anlayışına dayanan güçlü kişiliğini muhafaza etmiştir.

Coğrafya

Başlıca üç bölge ayırt edilebilir: dağ; Ebro havzasının bir kısmı; kıyı bölgesi.

Pireneler'in ucunda nüfus azdır; patates ve sebze ekilir, ama başlıca faaliyet, hayvancılıktır. Çok yüksek olmayan birkaç havzada da bağcılık ve zeytincilik yapılır (Tremp çanağı). Ebro havzasının doğu ucu, bozkır iklimi hüküm süren ovalar ve yaylalardan meydana gelmiştir; bunlar Lerida çevresinde sulama kanallarının açılmasıyle (Urgel kanalı) tarıma elverişli hale getirilmiştir; tahıl, sebze, meyve, kabayonca, şekerkamışı, kenevir ve tütün tarımı. Balear adalarının da katılabileceği akdeniz kıyı şeridinin yüzey şekilleri karşıtlıklarla doludur: ormanlık ve az nüfuslu dağ bloklarıyle, çöküntü havzaları (Ampurdan, Valles, Panades, Campo de Tarragona) birbirini takip eder. İklim, yumuşak akdeniz iklimidir. Kuzeyde bol olan yağışlar, güneyde Ebro deltasına doğru inildikçe azalır. Kuzeye doğru tahıl, sebze ve mısır tarımının yanı sıra sığır yetiştiriciliği yapılır. Güneye doğru ağaç tarımı ağır basar: zeytin, badem ve ceviz ağaçları; bağcılık. Bazı kıyı kesimlerinde ince tarım (Maresma'da sebze ve turfandalar) yapılır. Nüfus arttıkça sulama ağı da genişler, ihracat ürünleri tarımının yerini besin ürünleri tarımı alır. Katalan'ların ticarî faaliyeti bölgede sanayiin büyük ölçüde gelişmesine yolaçmıştır. Katalan dokuma sanayii (pamuk ve yün), İspanya'nın en büyük dokuma sanayiidir; ama buhran geçirmektedir. Kâğıt imalâtı da çok eski tarihlerde başlamıştır. Daha yakın bir tarihte makine yapımı, kimya sanayii ve potas çıkarımı da gelişmiştir. Yeni sanayilerin, özellikle Barcelona yakınlarında toplanması sayesinde, Barcelona iktisadî bir başkent ve İspanya'nın en büyük limanı haline gelmiştir. Pamuk iplikhaneleri, kâğıt fabrikaları Llobregat, Cardoner ve Ter vâdileri boyunca dağılmıştır. Yün işçiliği Tarrasa ve Sabadell'de toplanmıştır. Sanayi gelişmesinin temeli Pireneler'deki su kaynaklarının değerlendirilmesine dayanır: bir bağlantı şebekesi dağınık sanayi tesislerini besler.

Katalonya, bugünkü Gérone, Barcelona, Lerida ve Tarragona illerini içine alırdı.

Tarih

Katalonya, Charlemagne'ın Pireneler ötesi fetihlerinden doğmuştur: 793 seferlerinin başarısızlıkla sonuçlanmasından sonra (daha sonra *Chanson de Roland*'a konu olmuştur), 795 ve 812 seferleriyle İmparator, başkenti Barcelona olan bu bölgenin büyük kısmını ele geçirdi. Septimania'ya (bugünkü Languedoc) bağlanan bölge, Toulouse marklığı-

katalpa çiçeği

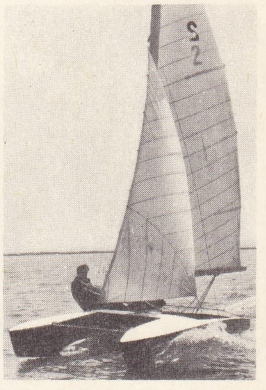

katamaran

KATANGA haritası

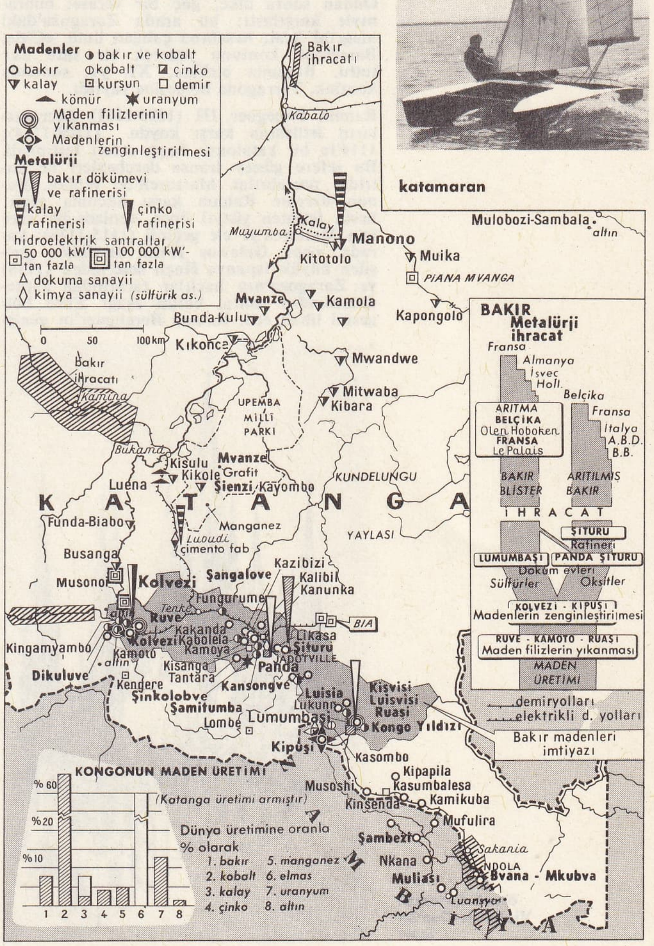

Valentin KATAYEV

na sonra bu marklıkla birlikte Akitanya krallığına katıldı. 811 *Ordinatio İmperii*'-siyle «Gothia marklığı» (Septimania'da ve Pireneler ötesi bölgede) Toulouse marklığından ayrıldı. IX. yy. sonunda (873) Urgel ve Barcelona kontu Wifredo I (865-898), Pireneler ötesi frank markisinin yerine geçti. X. yy.da İspanya marklığı, Gothia marklığından ayrıldı.

XI. yy.a kadar, Wifredo I'in vârisleri zamanında İspanya marklığı, Fransız imparatorluğunun bir parçası olarak kaldı. Orta Ebro bölgesine müslümanların yerleşmesiyle, kurulmakta olan öteki ispanyol devletleriyle ilişkisi kesilen (tek ulaşım yolu, Aragon vâdilerinden geçiyordu) Katalonya, frank medeniyetini benimsedi; bu yüzden İspanya'da derebeylik sistemi yerleşen, Karolenj'-lerin din ve kültür faaliyetine katılan, ilk roman sanatının hazırlanmasında payı olan tek bölgedir. Cluny reformu da 1008'de Ripoll'de ortaya çıktı. Bununla birlikte, X. yy.dan itibaren İspanya marklığının siyaseti, Fransa krallığının işlerine yabancı kaldı; Katalonya, Fransa'ya artık sadece ismen bağımlıydı (XIII. yy.a kadar); bütün gücünü, 986'da Kurtuba'ya yerleşmiş olan Emevîlerin saldırılarına karşı savunmaya vermişti. O tarihte düşen Barcelona'yı, kontu geriye aldı; fakat bölge çok zayıfladığından, XI. yy. ortalarına kadar kendini savunurken çok zor durumlarda kaldı. Kont ihtiyar Ramon Berenguer I (1035-1076), Birinci İspanya haçlı seferine (1063-1065) katılarak durumunu sağlamlaştırdı; Ampurdan ve Pallars kontlarını kendisine bağladı, güneydeki bazı müslüman emîrliklerinden haraç aldı. Aynı zamanda Cortes'leri toplayarak kontluğun hak ve görevlerini belirleyen hukuk kurallarıyle töreleri biraraya getiren ve gerçek bir devlet anayasası niteliğini taşıyan ülke «Usatges»ini çıkararak (1064 veya 1068), Katalonya'da siyasî hayatın temellerini attı.

Ondan sonra ülke, güç bir veraset buhranıyle karşılaştı; bu arada Zaragoza'daki magribî kralı hesabına çalışan ünlü «Cid», Barcelona kontunu yenerek bir süre esir tuttu. Bununla birlikte, XI. yy. sonunda kontluk, Tarragona bölgesine yayıldı.

Ramon Beneguer III (1096-1131) Murabıtların istilâsına karşı koydu (1108-1114); 1114'te bir katalonya haçlı seferi tertipledi. Bu sefere güney fransa derebeyleri de katıldı: murabıtlar Martorell'de yenildi. Bunun üzerine Ramon karşı hücuma geçti: kesin fetihten yüzyıl önce, denizde bir süre için Mallorca'yı ele geçirdi (1115-1116); karada, papa Gelasius II'nin teşvikiyle girişilen büyük İspanya Haçlı seferinden (1118) ve Zaragoza'nın haçlılar tarafından zaptedilmesinden sonra, bütün aşağı Ebro bölgesini ilhak etti. Ramon Berenguer'in genişleme siyaseti sadece yeniden fetihle yetinmiyordu: sırasıyle Besalu (1111), Cerdana (1117), Ampurdan (1123) kontluklarını ilhak etti; Provence'lı Douce ile evlenerek Provence, Gevaudan, Rouergue ve Millau'yu ele geçirdi.

örnek katedral Viollet-le-Duc'ün eseri

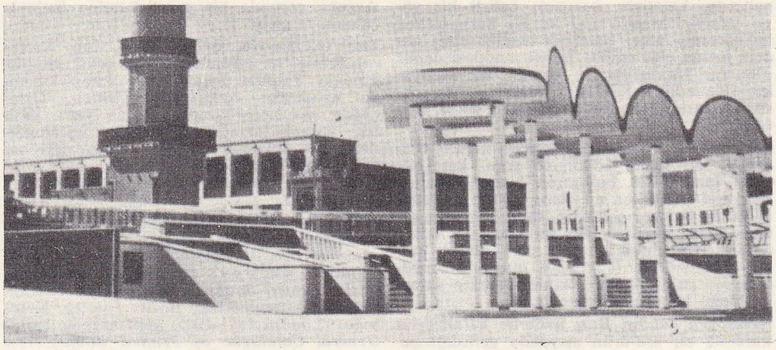

KATAR: Duha'da Şeyh Ali camii

Oğlu Ramon Berenguer IV'ün (1131-1162), keşiş kral Ramiro'nun vârisi Aragon'lu Berenguela ile evlenmesi, Katalonya tarihinde kesin bir dönemeç oldu. O tarihten sonra ve iki devletin tek bir hükümdarın şahsında birleşmesiyle Katalonya ve Aragon kader birliği ettiler (1137). Ramon Berenguer IV, Tarragona ile Tortosa arasındaki sierra Prades'e boyun eğdirerek Katalonya'nın yeniden fethini tamamladı. Aragon krallık olduğu için hukukî bakımdan üstünse de, iki devletin birliğinde Katalonya ağır basıyordu. Katalan'lara Kuzey Pireneler'de miras yoluyle geçen topraklar, Alfonso II'yi (1162-1196) Rousillon, Bearn ve Bilgorre'u ele geçirmeğe, ama Pedro II'yi (1196-1213) Albi'lilerin yanında Muret bozgununa sürükledi (1213).

Barcelona'lı tacirlerin etkisiyle ve Katalan Cortes'lerinin öğüdüyle Jaime I, 1229-1235 arası Balear'ları ele geçirdi. Valencia krallığının (1238'de fethedildi) ve Mallorca genel valiliğinin (1262'de krallık oldu) idarî bağımsızlığına rağmen Katalan'lar bu iki bölgeyi sömürgeleştirerek iktisadî faaliyetin yönetimini ele geçirdiler.

XIII. yy.da, Katalonya, kıyı bölgelerindeki tarım, Barcelona, Gerona, Besalu'daki yün sanayii ve özelikle Barcelona'nın sembolleştirdiği deniz ticareti sayesinde Aragon topraklarının en zengin bölgesiydi. O tarihte Akdeniz'in en büyük limanlarından biri olan Barcelona'da, ticaret ve bankacılık bir arada yürütülüyordu ve tüccar burjuvazi, iktidarı hemen hemen ele geçirmişti (1274'-te Jaime I tarafından onaylandı); seçimle işbaşına gelen bir kurul para basıyor, kanun koyuyordu; «deniz konsülleri» aracılığıyle gerçek bir ticaret mahkemesine sahipti. O tarihten sonra, Fransa tacına sözde bağlılık, tamamıyle ortadan kalktı: Corbeil antlaşmasıyle (11 mayıs 1258) Aziz Louis, Katalonya ve Roussillon üstündeki metbuluk hakkından vaz geçti; Jaima I de, pahalıya mal olan Fransa serüvenlerinden vaz geçerek Fransa'da sadece Barcelona'nın iktisadî tamamlayıcısı Montpellier ile Sarlat'yı (Auvergne'de) muhafaza etti. O tarihten sonra Aragon tarihiyle Katalonya tarihi birbirinden ayırmak çok güçtür. Konstanz von Hohenstaufen'ın kocası ve bu ailenin haklarının vârisi olan Pedro III ile başlayan Sicilya siyasetine «Aragon siyaseti» adını vermek bir alışkanlık haline gelmiştir. Oysa bu siyasetin Katalonya'nın yayılma siyasetinin bir parçası olduğu açıktır. Roger de Lauria tarafından kurulan «Aragon donanması» ve 1305'te Atina'da kurulan «Aragon dükalığı» da Katalan'ların eseridir. Katalonya'nın üstünlüğü XV. yy.a kadar (Akdeniz, Avrupa'-nın iktisadî ve siyasî merkezi olarak kaldıkça) devam etti. Büyük Alfonso V, Katalan'-ların deniz gücünü doruğuna ulaştırdı. Ama hemen sonra başlayan hızlı gerilemeyle, üstünlük, Andalucia limanı sayesinde, Atlas okyanusu yollarını denetleyen Castilla'ya geçti.

Bununla birlikte Aragon ülkeleri bütünü içinde bugüne kadar yeni şartlara en iyi karşı koyan da gene Katalonya oldu: ama Barcelona, ancak XX. yy.da tekrar büyük bir sanayi ve ticaret merkezi haline gelebildi.

XVI. yy.da bütünlüğü sağlayan İspanya'nın içinde geri plana itildiği inancı ve bu yüzden ülkenin sorumlu tuttuğu öbür unsurlarına duyduğu hınç, Katalonya'da devamlı bir katalan'cılık hareketi yarattı; bu hareket zaman zaman bölgenin sıkıntılarının da kışkırttığı ayaklanmalara yolaçtı. Katalonya 1640'ta Felipe V'e isyan etti ve Louis XIII'e bağlandı (1640-1652); 1694-1697 arası Fransızların işgaline karşı koymadı; 1812'de bir fransız idare bölgesi haline geldi. 1823'te liberalizmin yuvası haline gelen Katalonya, Fernando VII'ye karşı uzun süre direndi. 1932'de bölgede muhtar bir cumhuriyet kuruldu; Katalonya, iç savaşın sonuna kadar Franco birlikleriyle çarpıştı (Barcelona ancak 25 ocak 1939'da düştü); XX. yy.ın ortasında, rejime karşı siyasî ve sendikal muhalefet, bölgede ülkenin öbür kısımlarından çok daha canlıdır ve İspanyol hükûmetini, öteden beri canlılığını koruyan bölgecilik anlayışına karşı her an tedbirli olmağa zorlamaktadır.

Güzel sanatlar

Katalonya'da tarihöncesi sanatın kalıntıları pek çoktur. Kıyıda İber'ler, daha M.Ö. VI. yy.dan itibaren Akdeniz kavimleriyle, Yunanlılarla, Fenikelilerle, Kartacalılarla sıkı ilişkiler kurmuşlardı. Bu, tapınaklarla mezarlara bekçilik eden fantastik hayvan heykellerinden anlaşılmaktadır. M.Ö. VI. yy.a doğru doğan iberik medeniyeti, başkent Tarragona'ya, Ampurias'a, Vich'e, Barcelona'ya ve hemen her yana medeniyet, ekonomi ve sanatının izlerini bırakmış bulunan Roma fetihleri karşısında yok olacaktır.

IV. yy.da Kilisenin zaferi, Romalıların bu etkisini durduramayacak ve vizigot sanatı, Doğudan izler taşıyan bu eskiçağ sanatının son belirtisi olacaktır.

Eskiçağ medeniyetiyle ilişkilerin kesilmesi, arap istilâlarıyle gerçekleşti. Katalonya roman sanatı, XI. yy.ın başlarında, Cuixa'-da, Ripoll'de, Vich'te plan ve teknik bakımdan sadelik taşıyan büyük kiliseler inşa ettirdi.

Mimar ve taş yontma ustası Kuzey İtalyanlarla Lombardlar Katalonya'ya akın akın göç ettiler ve etkilerini küçük şapellerde olduğu kadar büyük kiliselerde de, büyük kubbeli fakat sade tarzlarıyle gösterdiler. Fakat bunlar XII. - XIII. yy.da süslenmeğe başladı, bunların pek güzel örnekleri Vich ve Barcelona müzelerinde bulunmaktadır. Bu da sanatın, Roussillon, Bizans ve Siena sanatlarıyle olan ilişkisini belirtir. 1175'te Urgel katedralini tamamlayanlar da Lombardlardır. Fakat Languedoc etkileri de yüzyılın ortalarından itibaren kendisini göstermeğe başlar. Aragon krallarının çok itibar ettikleri sistersiyenler (bunlar, Poblet'de ve Santes Creus'da, Salamanca ile Barcelona başkentleri arasındaki yolun yarısında, hücre sükûnu içinde tefekküre dalmak için saraylar yaptırdılar ve Karl V ile Felipe II bile buralara geldiler) kısmen roman etkisinde yeni mimarî tarzları getirdiler.

Foto. Encyclopedia Americana ; LAROUSSE

XIII. ve XIV. yy.larda Katalonya'nın ticaret ve sömürgecilik alanlarında kaydettiği gelişmeler Fransa'nın kuzeyindeki gotik sanattan az çok ilhamlı, fakat katalan geleneklerinin hâkim olduğu yeni bir sanat hareketine yolaçtı. Bu sanat, dinî yapılar olduğu kadar saraylar, belediye sarayları, hastahaneler, denizcilik binaları, tersaneler yapımında kullanıldı. Zenginliğiyle övünen burjuvazi, bunlara çok para harcadı. XIII. yy.da Bizans, XIV. ve XV. yy.larda italyan (Siena, Avignon etkisi altında kalan ressamlar, Ferrer Bassa, Serra kardeşler, Luis Borrassa, Bernardo Martorell, Jaume Huguet'nin çevresinde toplandılar. XV. ve XVIII. yy.larda çok büyük rağbet gören, şam ve yakındoğu camlarının taklidi katalan camları da anılmağa değer.
Gotik çağın sonunda sanat hareketi o kadar güçlenmişti ki, italyan rönesansına artık yer kalmadı. Sonra ekonomi ve sanat bakımından gerileme başladı. XVIII. yy.ın ortasında kilise dekorları ve konutlar aşırı bir şekilde süslenmeğe başladı. Barok tarzın bu aşırılıklarına karşı Barcelona Güzel Sanatlar akademisi, kuru neo-klasik tarzların engelini çıkardı. XIX. ve XX. yy.ın sonunda Barcelona okulunun ustalarıyle yeniden bir canlanma oldu. Bunlar: mimarlardan Gaudi, Luis Domenech. Montaner, Puig i Cadafalch, Adolfo Florensa Ferrer, ressamlardan Jose Maria Sert ve 1881'de Malaga'da doğmuş, Paris'e gelmeden önce eğitimini Barcelona'da yapmış bulunan Picasso, heykeltıraşlardan ise Julio Antonio, Jose Clara, Manolo, Gargallo, Barcelona'da kendi adını taşıyan müzenin kurucusu, heykeltıraş ve eski heykeller koleksiyoncusu Mares'dir.

— Leng. *Katalan dili*, özellikle Katalonya'da konuşulan dil. Castilla dili hariç tutulursa İspanya sınırları içindeki büyük edebiyat ve konuşma dili olarak yalnız *katalan dili* kalır. Başkça ve galicia diline oranla yayılma alanı daha parlaktır. Dil açısından katalonya dili provence lehçesiyle yarımada lehçeleri arasındaki geçiş dönemini belirtir. Pireneler'in doğu bölümünde ortaya çıkan (Rousillon ve güney yamacı; ilk edebiyat metni *Homilies d'Organya* bu bölgede yazıldı) bu dil, fetihle güneye doğru ilerledi ve Valencia, Balear adaları, Sicilya, Napoli, Sardinya'ya ulaştı. 1137'de Aragon ile Barcelona kontluğunun birleşmesi katalan dilini yeni krallığın resmî dili halinde getirdi. Büyük isimlere sahip katalan edebiyatı (Ausias March, Ramon Llull), XIX. yy.da yenilendi (J. Verdaguer). Bütün toplum seviyelerinde katalan dilinin kullanılması, büyük ölçüde, Madrid'in merkezîleştirici gücünü temsil eden Castilla diline karşı çıkma duygusunun sonucudur. Dil alanı ikiye ayrılır: doğu katalan dili (Barcelona, küçük değişikliklerle Balear adaları, Rousillon ve Alghero'da) ve batı katalan dili (Lerida Tortosa, Valencia). Meselâ bu iki dil biçimi arasında şu karşıtlıklar kurulabilir: doğu katalan dilinde *jo canto*, Balear adaları ve Alghero'da *jo cant*, Roussilon'da *jo canti*, Valencia'da *jo cante*.

● *Fonetik*. Yalnız orta açıklıktaki [*e*] ve [*o*]ya sahip castilla dilinden farklı olarak kapalı ve açık [*e*] ve [*o*] ünlülerini karşıtlaştırması katalan dilinin başlıca özelliğidir; castilla dilinde (msl. *casa*) yalnız titreşimsizin bulunmasına karşılık katalan dilinde [*z*]nin de kullanılması (katalan dilinde *casa*), damaksı [*ş*] (*faixa*) ile [*z*]nin (*rajar*) varlığı; patlamalı [*l*]nin şiddetle artdamaksılaşması (*alba*) katalan dili fonetiğinin diğer önemli özellikleridir.

● *Morfoloji ve sözdizimi*. Castilla dilindeki *dieciséis*'e (on altı) karşılık katalan dilinde *setze* kullanılır; «şahıs zarfları»na (*hi* ve *ne*, *en*), şahıs zamirlerine de (*llur*) rastlanır. İşaret sıfatlarının genellikle iki derecesi vardır: *aquest* (veya *aqueix*) ve *aquell*. Yerine göre, latince *ipse*'den türemiş *es*, *sa* tanım edatları kullanılır. *Vaig cantar* (şarkı söyledim) tipinde dolaylamalı bir perfectum ve şimdiki zaman istek kipi *anar* ile yapılan imperfectum dilek kipinin (*vagi cantar*) kullanıldığı görülür.

● *Kelime hazinesi*. Latinlerin Katalonya'ya gelmesinden ve katalan dilindeki kelimelerin birçoğunun latinceleşmesinden önce yerli halkın dili birkaç iz (*carrasca, sarna*) ve birçok yer ismi bıraktı. Germen istilâsı, *guarnir, falda, robar, blau, llesca* gibi kelimelerin dile girmesine yolaçtı. Arapça, katalan diline *taronja, sèquia, arrop, ratxa* kelimelerini kazandırdı. Eski katalan dili ve provence dili şiirinin sıkı ilişkisi sonucunda katalan diline oc dilinden kelimeler aktarıldı (*coratge, daurar*). Nihayet, resmî dil olan castilla dili, XV. yy.dan itibaren katalan dilini büyük ölçüde etkiledi: *bombatxo, barratxo, gasto, sombrilla*. (L)

KATALPA i. (Amerika'nın bir yerli dilinden k.). Kuzey Amerika menşeli ağaç; park ve bahçelerde yaygındır. (İlmî adı *Catalpa bignonioides*. *Bignoniaceae* familyasından.) [L]

KATAMANA. Esk. coğ. Eski Anadolu'da, Kommagene bölgesinde şehir, Maraş iliyle Gaziantep arasında, Maraş'ın 34 km güneydoğusunda. (M)

KATAMARAN i. (Tamil dilinden k.). Birbirine paralel tutulmuş iki ağaç kütükten yapılan sal. (Brezilya, Hindistan, Antil adaları yerlileri tarafından kullanılır; yelken ve padıl kürekle yürütülen ilkel bir teknedir. Bu teknenin modern örneklerine de aynı ad verilir.) [L]

KATAMNEZ i. (yun. *kata*, izleyerek ve *mnesis*, hatıra'dan). Hastanın hastahaneden çıktıktan sonra verdiği bilgi; bunun değerlendirilmesiyle, hastalık seyrinin takibi ve bir teşhis konulması mümkün olur. (L)

KATAN zf. Bk. KATEN.

KATANA veya **KADANA** i. (macarca k.). Bir cins iri at.
— DEY. *Kaba. Katana* (veya *kadana*) *gibi* [Kadın için]. İri vücutlu, iriyarı: *O da dünyaya yanlış kapıdan girmişti. Fakat anası sağdı. Hem de kadana gibi kadındı* (H. E. Adıvar). [M]

Katanda, Altay'da Büyük Hun devletinin kültürünü temsil eden, bellibaşlı buluntu yerlerinden biri. Katanda kurganının yanında Pazırık ve Şibe kurganı da bu kültür için önemlidir. Hemen hemen aynı devre ait olan bu kurganlar, Altay bölgesinin en eski prens mezarlarıdır. Kazılarda, Katanda bölgesinde iki tip kurgan ortaya çıkarıldı; birincisi büyük tip, ikincisi küçük tip mezarlardı. Kurganların iç genişliği 20 m kadardır. Katanda kurganında altı at iskeleti bulundu. Ele geçen eşyalar arasında eğri bir türk kılıcı da vardır. Mezar odası yukarıdan aşağıya doğru daralmakta ve orta bölümde tabutların konduğu yer bulunmaktadır. Tabutun konduğu yerin tavanı ve yan duvarı kütüklerle kaplıdır. İki ceset üçer ayaklı bir sedye üzerindedir. İskeletlerin boyları 1,80 m'ye yakındır. Bu mezarlarda, insanlarla hayvanların gömüldükleri yerler, birbirinden kalın bölmelerle ayrılır. İskeletlerin başı doğuya bakmaktadır. Elde edilen başlıca buluntular elle yapılmış ağaçtan hayvan figürleri ile buzlar arasından çıkarılan elbiselerdir. Ayrıca altın kakmalı düğmeler, altın işlemeli elbiseler, kırmızı ve yeşil kumaşlar da vardır. Bazı bilginlere göre katanda elbiseleri iran elbiselerinin aynıdır. Bu elbiseler bugün Sibirya'da giyilen elbise örneklerini hatırlatır. Katanda kurganında bulunan ağaç oymalar Noyun-Ula'daki eserlere çok benzer. (M)

KATANGA, Kongo-Kinşasa'nın güneyde bölge, iki il'e ayrılır: **Kuzey Katanga** (merkezi, *Kalima* [esk. *Albertville*]); **Güney Katanga** (merkezi *Lumumbaşi* [esk. *Elisabethville*]). Bölgenin en büyük kesimi, yüksekliği 1 000 m'yi aşan ve az çok dikenli ormanlar, savanalar ve otlaklarla kaplı olan Katanga yaylasında uzanır; hayvancılığın ağır bastığı güneyde ve batıda manyok, sinirotu ve başka mahallî ürünler yetiştirilir. Fakat başlıca gelir kaynaklarını topraktan sağlar: daha ilk keşiflerden (1798) önce bilinen bakır, kalay, kobalt daha yakın bir tarihte bulunan manganez, çinko, platin ve uranyum. Yukarı Katanga Maden birliği tarafından işletilen bu madenler Lumumbaşi, Likasi (esk. Jadotville) ve Kolveiz'de, hidroelektrik güçten yararlanılması sayesinde büyük sanayilerin kurulmasına imkân vermiştir. Katanga demiryoluyle Angola ve Zambiya'ya, gemilerle de göl üzerinden Tanzaniya'ya bağlıdır, karayolu ağı güneyde çok gelişmiştir. *Yukarı Katanga* idare bölgesi, Güney Katanga'nın doğu kesimidir; maden ve sanayi faaliyetinin büyük kısmı burada toplanmıştır.

● *Tarih*. XVII. yy.da Lunda krallığının olan ülkenin doğu kısmı, Urundi Nyamvaze'lerinin reisi Msiri tarafından fethedildi (1871). Almanların (Böhm ve Reichard) ve Portekizlilerin (Capello ve İvens) gezdiği (1884) ülkeyi, Cecil Rhodes tehdit etmeğe başlayınca, Kongo hükümdarı Leopold II, milletlerarası anlaşmalar konusunda daha liberal davranan Katanga şirketini kurdu ve ülkeye bakırın bulunmasına yolaçan misyonlar (Lemarinel, Delcommune, Msiri'yi öldüren Stairs, Bia-Francqui ve Cornet) gönderdi (1891 - 1892). İngiltere ile yapılan anlaşma (mayıs 1894) sonucunda sınırlar çizildi ve özel Katanga komisyonu, ülkeyi yönetmeğe başladı. Şirketler kuruldu: elmas için Tanganyika Concessions limited; B. C.K.; kalay ve kömür için Geomines; uranyum için U.M.H.K. Kurulan şirketlerin en büyüğü, bakır çıkaran ve 90 000 kişiyi yöneten Yukarı Katanga Maden şirketiydi. İkinci Dünya savaşı sırasında Katanga, Müttefiklerin atom cihazlarına gerekli uranyumu sağladı. Belçika'nın Kongo'nun bağımsızlığını tanımasından (temmuz 1960) sonra, birçok avrupalının yaşadığı Katanga, ülkenin kaderine büyük ölçüde ağırlığını koydu: siyasî bakımdan 11 temmuz 1960'tan 1963 ocağına kadar Moiz Çombe önderliğinde, Kongo'dan ayrıldı. Ayrılma hareketini Birleşmiş Kuvvetler birlikleri bastırmayı başardı. İktisadî bakımdan da Kongo'nun kamu gelirlerinin yarısı Katanga'dan geldiği için, hükûmetle Yukarı Katanga Maden birliği ve Belçika arasında sürekli çatışmalar meydana geldi. 1965 Şubatında Belçika ile Kongo arasında Katanga madenleri için bir anlaşma yapıldı. 1966 Mayısında başlanan yeni görüşmeler, aynı ayın 26'sında imzalanan yeni anlaşma ile sonuçlandı. Ama aralık ayında cumhurbaşkanı Mobutu, Maden birliğinden ayrılık süresi için ödenmemiş borç saydığı 4 milyar belçika frangını istedi; para, ocağın 15'inden önce ödenecekti. Ödenmeyince, 31 aralıkta Maden birliğini millîleştirmeğe ve yerine bir Kongo şirketi getirmeğe karar verdi. (L)

KATAONİA. Esk. coğ. Anadolu'da bölge, Toroslar'ın kuzeyinde; merkezi, *Komana*. (L)

KATAPELTES i. (yun. k.). Taş atmak için kullanılan savaş silâhı. (Yunanlıların icadı olan katapeltes [M.Ö. IV. yy.] Makedonyalılar, Kartacalılar ve Romalılar zamanında çok kullanılan bir silâhtı.) Bk. MANCINIK. (L)

KATAPHRAKTES i. (yun. *kataphraktes*, zırh'tan). Eskiçağda binicilerin giydiği bir zırh takımı; üzerine maden pullar dikilmiş bez veya deriden yapılırdı. (Hayvana da buna benzer bir zırh giydirilirdi. Kataphraktes M.S. II. yy.da Roma ordusuna Doğudan gelmiştir.) [L]

KATAPLEKSİ i. (yun. *kata*, aşağı ve *plessein*, vurmak'tan). Nörol. Anî felç koması. Bk. DARKOLEPSİ.

KATAPLEYİT i. (yun. *katapleos*, dolmuş'tan fr. *catapletie*). Miner. Hidratlı tabiî sodyum ve zirkonyum silikat. (L)

KATAPTOZ i. (yun. *kataptosis*, aşağıya düşüş'ten). Nörol. Bir apopleksi veya epilepsi nöbetiyle ansızın yere düşme. (L)

KATAR i. (ar. *ḳaṭār*). Lokomotif ve onun çektiği vagonların meydana getirdiği dizi; *Edirne katarı*. || Çeşitli taşıtların meydana getirdiği dizi: *Kamyon katarı*. || Birbiri arkasına sıralanmış hayvan sürüsü: *Sarıban-ı vakt isen hazm eyle, zîra vakt olur / Bir topal merkep belâsiyle katar elden gider* (Ziya Paşa). || *Katar tutmak*. *Esk.* Katar düzmek. || *Katar kılavuzu*, katarın önünde

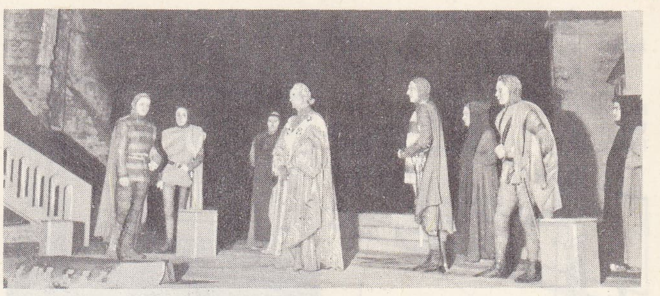

«Katedralde Cinayet» (1953)

Foto. Bernard (LAROUSSE)

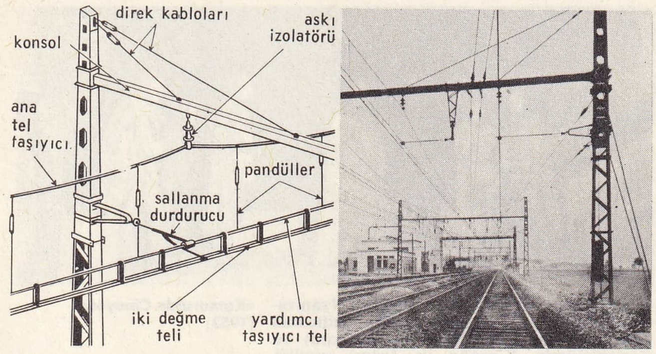

katener

giderek yol gösteren eşek. Kılavuz lokomotif.

— Ask. tar. *Katar ağaları*, Yeniçeri ocağında bulunan büyük rütbeli subaylara verilen ad.

◆ **Katar katar** zf. Dizi dizi, katar gibi dizilmiş: *Şu karşıki dağda göç katar katar / Bir güzel sevdası serimde tüter* (Pir Sultan Abdal). *Katar katar olmuş gelir turnalar / Eğrim eğrim ne hoş gelir turnalar* (Halk türküsü). [M]

KATAR, Arabistan'da devlet, Basra körfezinin güney kıyısındaki yarımadasında; 22 014 km²; 55 000 nüf. Başkenti *Duha* (veya *Doha*). Katar, çok az vahası olan kalkerli bir yayla üzerinde taşlık bir çöldür. Hareketli kumların ve kıyı bataklıklarının çoğunlukla kıyıya yaklaşmayı engellemesine rağmen, balıkçılık ve inci avcılığı en çok gelir sağlayan geleneksel faaliyetlerdir. İraq Petroleum'un şubesi olan *Qatar Petroleum,* Duhan'da Ortadoğunun en derin petrol yataklarını işletir. Petrol tankerleri Duhan'a petrol boru hattıyle bağlı olan Um Sayd'e yanaşır. 1966'da petrol üretimi 13,5 Mt'a yükselmiştir. Katar, anlaşmayle Büyük Britanya'ya bağlı bir emîr (1960'tan beri şeyh Ahmed bin Ali el-Sani) tarafından yönetilen bağımsız bir devlettir; dış ilişkilerini Büyük Britanya düzenler. (L)

KATARAKT i. (yun. *katarraktes,* düşme'-den fr. *cataracte*). Oftalmoloji. Göz billûrunun veya bunun kapsül zarının tamamen veya kısmen donuklaşmasıyle sonuçlanan göz hastalığı. (Bk. ANSİKL.) Eskiden kataraktın, ön oda sıvısının gözlere inmesinden ileri geldiği sanılıyordu. *Eşanl.* AKSU, PERDE.

— Vet. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Oftalmoloji. Birçok *katarakt* çeşidi vardır: gözbillûru ile ilgili olanına *mercek kataraktı*, kapsülü ilgilendirenine *kapsül kataraktı*, mercekle kapsülün ortak lezyonuna *kapsül - mercek kataraktı;* gözbillûru iltihabından doğan sızıntılara bağlı olanına *yalancı zarlı katarakt* denir. Kapsülün dış yüzeyine yayılmış maddelerden oluşan donukluklara da *yalancı katarakt* adı verilir. Katarakt, gözbillûrunun sertleşmiş veya yumuşamış olmasına göre, *sert* veya *yumuşak* olabilir. Kataraktın en sık görüleni kapsül ve mercek kataraktlarıdır. Bu hastalığın birçok sebebi arasında; travmalar (göz küresinin yaralanması, eziği, üzerinde yabancı cisimler bulunması), göz zarları bozukluklarının (irido-koroidit, glokom, retinit), ihtiyarlık (senil katarakt), diskraziler (diyabet, albüminüri v.b.) sayılabilir. Bazı kataraktlar doğuştandır: kızamıkçık gibi *in utero* bir dölüt hastalığına veya genetik bir anomaliye bağlanabilir (bazı ailelerde doğuştan katarakt sıkça görülür). Naftalin gibi bazı maddelerle yakın temas, katarakta zemin hazırlar.

Kataraktlı kimseler görmelerinin yavaş yavaş azaldığını, seyrek olarak da ansızın kaybolduğunu farkederler; bunlar bol ışıktan hoşlanmazlar, alacakaranlıkta daha rahat görürler; bu hastalar bazen de çift görmekten veya uçan sinekler görmekten şikâyet ederler. Görme, yavaş yavaş ve ağrısızca tam körlüğe kadar veya buna yakın bir duruma kadar azalır. O zaman katarakta *olgun* denir, ameliyat edilebilecek hale gelmiştir.

Kataraktın tek tedavi çaresi cerrahî müdahaledir. Eskiden üç değişik ameliyat yapılırdı: gözbillûrunun arkaya itilmesi (günümüzde hemen hemen tamamıyle bırakılmış bir ameliyattır); ezme (şimdi hiç uygulanmamaktadır); gözbillûrunun ya parça parça veya şerit halinde kesilip çıkarılması, bugün tercih edilen tedavi usulüdür; vakaların büyük çoğunluğunda ciddî bir tehlikesi de yoktur. Gözbebeğini genişletmek için eskiden mutlaka tatbik edilen atropin ve birkaç günlük karanlık oda rejimi bugün artık şart değildir. Ameliyattan hemen sonra cerrah hastanın görmesini kontrol eder. Eğer hasta görüyorsa mümkün olduğu kadar kısa zamanda, hastanın devamlı olarak takacağı yakın ve uzak gözlüklerini verir. Katarakt her iki gözde birden olursa, bir defada ancak bir göz ameliyat edilir. Sonuçlar çok olumludur.

Bugün katarakt ameliyatlarında, göz merceği, *kriyoekstraktör* denilen âletle tutularak dışarı çıkarılabilmektedir. Çok yakın zamanlarda geliştirilen bu tekniğe göre, göz merceği kapsülü —30°C'a kadar soğutulmuş madensel bir sapla pıhtılaştırılır ve böylece bu sapa yapışan göz merceği kolayca çekilip çıkarılır.

— Vet. *Katarakt* evcil hayvanlarda, özellikle at ve köpekte görülür. Peryodik oftalmiye yakalanan atta mercek her nöbetten sonra daha donuklaşır, sonunda tamamıyle saydamsız hale gelir. İhtiyar köpekte katarakt çok görülür. 15-18 Yaşına gelmiş köpeklerin hemen hepsi katarakt sonucu kör olmuştur. Bu sakatlık bazen daha 8 yaşında başlayabilir. Hayvanda gözbillûrunun çıkarılması insana nispetle daha zordur ve seyrek olarak olumlu sonuç verir. Hayvanda katarakt doğuştan ve soydan da olabilir. (L)

KATARAT çoğl. i. (ar. *katre*'den *katarât*). *Esk.* Damlalar. ‖ *Katarât-ı bârân,* yağmur damlaları. ‖ *Katarât-ı semîne-i rahmet,* değerli yağmur damlaları. ‖ *Katarât-ı şâdî,* sevinçten akan gözyaşı damlaları, sevinç gözyaşları. ‖ *Katarât-ı uyûn,* gözyaşı damlaları. (M)

KATARÎ (Katarî bin el-Fuca'a), Azrakî haricîlerinin son reisi (?-698). Katarî öteki arap reisleri gibi iki künye kullanırdı. Barış zamanında Ebu Muhammed ve savaşta Ebu Na'ama. Gençliğinde Sicistan'ın alınmasına katıldı (662-663). El-Muhalleb tarafından yenilgiye uğratılan Azrakîlerin başına geçti. Katarî, kuvvetlerini yeniledi. El-Muhalleb karşısında bir başarı kazanamadı; ancak Duceyl'in sol kıyılarında tutunmayı başardı. Bir süre sonra Azrakîler el-Muhalleb tarafından Kirman bölgesinin içlerine kadar atıldılar. Katarî daha sonra Ciratt şehrini bırakarak Araplarla Taberistan'a sığındı. El-Hassas, Katarî üzerine Sufyan'ı yolladı. Azrakîler bir dağ geçidinde Sufyan kuvvetlerine yenildiler ve Katarî'nin başı Dımışk'a, halifeye götürüldü. Geri kalan Azrakîler yok edildi. (M)

KATARİNİN i. (yer adı *Catarina*'dan fr. *catarinine*). Miner. Bazı meteoritlerde rastlanan demir ve nikel alaşımı. (L)

KATARLAMAK geçl. f. (*katar*'dan *katarla-mak*). *Halk dili.* Katar haline getirmek. bir sürü veya topluluğu arka arkaya dizmek: *Ağ deveyi katarlamış gidiyor / Türkmen kızı bir yaylanın içinde* (Halk türküsü). ‖ *Esk.* Bir topluluğu önüne katıp sürmek: *Kendisine hücum edenleri katarladı.*

◆ **Katarlanmak** edilg f. *Halk dili.* Katarlamak işine konu olmak: *Develer katarlanmış, yola çıkmağa hazır durumdaydı.* (M)

KATARRAKTES i. (lat. *cataracta* > yun. *katarraktes,* düşme'den). Eskiçağ'da bir köprünün veya bir şehrin giriş yerine konulan ve girişe engel olan iner çıkar parmaklık veya demir çubuk.

— Arkeol. Hıristiyanlıkta, bir azizin kemiklerinin bulunduğu günah çıkarma kubbesindeki delik. (Bu delikten uzanarak mezardaki eşyalara el sürerler.) [L]

KATARSİS i. (yun. *katharsis,* temizleme'-den). Est. Bir dram temsilinin seyirciler üzerindeki «arınma» etkisini belirtmek üzere, Aristoteles tarafından kullanılan terim. (Bazı araştırıcılar, katarsisi, estetik olmayan her türlü unsurdan arınma olarak anlarlar; başkaları da [Racine], tutkulardan, endişe ve acıma duygularından manevî bir sıyrılma sayarlar; daha başka araştırıcılar ise, katarsisi, fizyolojik bir boşalma olarak görmüşlerdir.)

— Psikanaliz ve Psikiyatr. Eski bir heyecanın serbest kalmasını veya psişik hayatın normal akışını bozan içe itilmiş çatışmalı bir durumun ortadan kalkmasını sağlayan her türlü etki veya tepki. (Bu terim, katarsis metodunu ortaya koyan Josef Breuer tarafından kullanılmıştır. Breuer, isterik bir genç kadına ipnoz uyguladığı sırada, hastalık belirtilerinin, hasta bu belirtileri meydana getiren olayları anlattıkça ortadan kalktığını görmüş ve bu metodun gerekliliğine inanmıştı.) [L]

KATAR yarımadası, Doğu Arabistan'da yarımada. Basra körfezi kıyısında, batıda Bahreyn, doğuda Bahrül Benat körfezi ile sınırlıdır. Kıyıları genellikle diktir. Deniz bazı yerlerde sığ ve durgun koylar halinde karaya sokulur. İç bölgelerde alçak ve yumuşak eğimli tepeler yer alır. Yarımada, Üçüncü zamanın ikinci yarısında meydana gelmiştir. Katar'da iklim çok sıcak, mevsimler arasında sıcaklık farkları azdır; yağışlar düzensizdir. Yarımadanın iç bölgelerinde su ve vahaların yokluğu yüzünden tarım ve hayvancılık gelişemedi.

● *Tarih.* Ortaçağda yarımadanın Umman sultanlığına bağlı olduğu sanılır. XVI. yy.-da Basra körfezinde Portekiz ile Osmanlı imparatorluğu arasındaki rekabet sırasında, Ahsâ ülkesiyle birlikte türk hâkimiyetine girdi. Sonra yerli şeyhlerce yönetilmeğe başlandı. Vahhabî hakimiyeti altında yerli bir yönetim kuruldu. XIX. yy.da bu kıyılarda ingiliz hâkimiyeti başladı. Katar ve Umman arasındaki bölgeye hâkim olan 5 şeyh ile İngiltere arasında bir barış antlaşması imzalandı (1853). Sonra bir ingiliz valisi Bahreyn adalarına yerleşti (1861). Bağdat valisi Midhat Paşa zamanında Osmanlılar, ingiliz hâkimiyetinin daha fazla genişlemesini önlemek için Katar yarımadasında yeniden hâkimiyet kurmağa giriştiler. Bu amaçla Hindistan ile savaşıldı. Katar, Ahsâ sancağına bağlandı. Yarımada üstündeki türk hâkimiyeti 1914 yılına kadar sürdü. Katar'ın, es-Sani ailesinden olan emîri XIX. yy. sonlarında İngiltere ile bir antlaşma imzaladı. Osmanlıların bu bölgedeki hâkimiyetleri Suudî'lerin Ahsâ'yı ele geçirmeleriyle son buldu. Böylece Katar, ingiliz hâkimiyeti altına girdi. Katar yarımadası üstündeki hâkimiyet meselesi son zamanlarda zengin petrol yatakları yüzünden önem kazandı. 1949'da işletilmeğe başlanan petrol yatakları Katar'ın geleceği bakımından büyük önem taşımaktadır. (M)

Katastrof teorisi, Cuvier tarafından savunulan bu teoriye göre, yeryüzü tarihi boyunca, birçok tabiî yıkım çeşitli bölgelerde yaşayan canlı varlıkları yok eder. Bu bölgelerde hayatın yeniden başlaması, başka bölgelerden canlıların buralara gelmeleriyle olur. Marksizm katastrof teorisi kavramını toplumsal olaylara da uygulamıştır. (L)

KATATERMOMETRE i. (fr. *catathermomètre*'den). L. Hill'in bulduğu, soğuma değerini ölçmek için biyolojik klimatolojide yararlanılan âlet.

— ANSİKL. Hill'in *katatermometre*'si, insan vücudunun sıcaklığına (36,5°C) yakın termik şartlardaki iki termometrenin sıcaklık düşümü hızını ölçer. İki termometre 50°C'-taki suya batırılır; birinci termometre kurutulur (kuru termometre) ve ikinci termometrenin haznesi nemli tülbentle sarılır (ıslak termometre). 38°C'ta iki okuma arasındaki saniye sayısı kaydedilir. Hill'in bulduğu formüllerden milikalori/g/sm²/ dakika cinsinden *soğuma değeri* bulunur. Bu, insan vücudunun rüzgâr veya terleme etkisiyle kaybettiği ısı miktarını bildirir. Bk. FRIGORİMETRE. (L)

KATATİMİ i. (yun. *katathymios,* hoşa giden, istenen'den fr. *catathymie*). Düzenli, farklılaşmış ve sosyalleşmiş duygunluk. (Bu duygunluk, duygularda görülür.)

— Patolojik psikol. Kretschmer'e göre, duygunluğun psişik muhtevalarda meydana getirdiği değişiklik. (L)

KATATONİ i. (yun. *kata,* aşağı ve *tonos,* gerilim'den fr. *catatonie*). Nörol. Şizofreni veya psişik bir dağılma grubuna giren akıl hastalığı.

— ANSİKL. *Katatoni,* hebefreninin az çok farklı ve daha hafif bir şeklini temsil eder. Her psişik olayda dikkate alınacak

KATERİNA I
Cabinet des Estampes, Paris

Foto. LAROUSSE

yönler, algılama, görüntü ve bundan meydana gelen fikirler ve tepkidir. Katatonide bozuklukların çoğunlukla tepkisel cinsten olduğu gözlenmiştir. Bunlar, bütün şizofreni hallerinin ortak tabanını meydana getiren *çözülme* veya *parçalanma* olaylarına katılan psişik otomatizmin coşkunluk durumuna bağlıdır. Temel özellikleri şunlardır: yüzde anlatım eksikliği; konuşmada ağırlaşma ve düzensizlik; fikir çağrışımlarında bozukluk; negativizm (msl. konuşmama ve yemek yemeyi reddetme); telkine yatkınlık ve içtepililik (içdürtüye kapılıverme hali); stereptipi halleri (msl. aynı kelimelerin, aynı cümlelerin, aynı duruş ve davranışların, aynı eylemlerin sonsuz tekrarlanışı) v.b. Bunlardan başka, taşkınlık veya donup kalma, hezeyanlar ve sanrılar da görülebilir. Bu belirtilerin bütünü, bazı psikiyatri uzmanlarının çeşitli sebeplere bağlı akıl hastalıkları için kabul ettikleri bir sendromu meydana getirir. (L)

KATAVASYA i. (yun. *katabasis,* yokuş aşağı yol'dan). Göçebe balıkların ısının düşmesi sebebiyle Karadeniz'den Marmara ve Akdeniz'e göçmesi. (M)

KATAVİN dağı, Doğu Anadolu'da Malazgirt ovasının kuzeyinde yükselen, üçüncü zaman volkanik kayaçlarından oluşmuş dağ; 2 258 m. (M)

KATAYEV (Valentin Petroviç), sovyet yazarı (Odesa 1897). *Ostrov Ehrendorf* (Ehrendorf Adası) [1921] adlı serüven romanı ve özellikle emanet parayı yiyen iki memurun hikâyesini anlatan *Rastratçik* (Yiyiciler) [1927] hicivli romanıyle tanındı. *Vremya Vperyod!* (Zaman, İleri!) [1932] romanı Magnitogorsk'ta uygulanan beş yıllık planla ilgilidir. Büyük eseri *Belyevet Parus Odinokiy* (Uzakta Bir Yelkenli) [1936], 1905'te, Potemkin zırhlısı ayaklanmasında, Odessa'lı bir grup çocuğun yaşayışını dile getirir. Katayev, bir savaş romanı olan *Sıyn Polka* (Alaylı) [1945] ile Stalin armağanını kazandı. *Svyaşçenniy Kolodyets* (Kutsal Kuyu) [1966] adlı uzun hikâyesinde, bir ameliyat masasındaki uykusu ile bu uykudan uyanışı arasında, geçmişini bir görüntüler ve düşler dizisi şeklinde canlandırır. Katayev ayrıca vodvil türünde komediler de yazdı. En ünlü komedisi *Kvadratura Kruga*'dır (Dairenin Kareye Çevrilmesi) [1929]. (L)

KATBEK i. (ing. *cut-back*'ten). Yol bitümü; white-spirit, kerozen veya kreozot gibi bir seyrelticiyle sıvı haline getirilir; bitüm döşendikten sonra bu seyreltici buharlaşarak uçar. (Katbekler özellikle sıvılarda, toprakların sindirilmesinde, kararlılaştırılmasında ve kaplamaların yapımında kulanılır.) [L]

KATEBAN. Esk. coğ. Güneybatı Arabistan'da ülke. Eski yunan ve roma yazarlarının bildirdiklerine göre, burada M. Ö. I. binyıl ortalarından, M. S. II. yy.a kadar süregelen bir devlet vardı. Bunların dışında, bu ülke ile ilgili bilgiler, Arabistan'da bulunan bazı yazıtlardan, M.Ö. IV. yy. sonu ile III. yy. başı arasında yaşayan Theophrastos'un yazılarından edinilmektedir. İlkçağ yazarlarının bildirdiklerine göre, burada daha çok baharat türünden ürünler yetişirdi. Strabon'a göre Kateban halkı, Arabistan körfezine kadar uzayan alanı elinde bulunduruyordu. Eratosthenes zamanında ise Saba'lıların batı komşusu olan kateban halkı, Arabistan'ın güney kıyılarının batı uçlarında yerleşmişlerdi. Eski metinlerde *Kattabaneis* veya *Ketibaina* olarak geçen Kateban'ın yönetim merkezini Eratosthenes, *Tamma* olarak gösterir. Latin yazarı Plinius Kateban'lıları «Arabia felix» (mutlu Arabistan) ülkesinin güneybatısında yerleşmiş bir halk topluluğu diye gösterir. Arkeolojik araştırmalar sonucunda ele geçen bazı yazıtlarda, kateban halkının Saba devletine bağlı olduğu yazılıdır. Kateban ile Saba'lılar arasında bazı savaşlar yapıldı. Saba'lılar, Kateban halkını hâkimiyetleri altına aldılar. Başka bir görüşe göre, kateban halkı Himyerî devleti içinde eridi. (M)

KATEDRAL i. (yun. *kathedra,* oturulacak yer, makam'dan lat. *cathedralis* > fr. *cathédrale*). Piskoposluk kilisesi: *Notre-Dame, Paris'in katedralidir.*

— G. santl. *Katedral üslûbu,* trubadur anlayışına verilen adlardan biri. Bu anlayış 1825-1835 arasında çok tutuldu; gotik katedrallerindeki süslemelerin çalakalem taklidiyle belirgindir. ‖ *Katedral ciltleri,* aynı dönemde yapılan ciltler; bu ciltcilik anlayışı Silvestre ve Thouvenin tarafından geliştirildi. (Bu ciltlerin kapakları gotik unsurlarla bolca süslenmiştir.)

— ANSİKL. ● *Fransa.* Fransa'da 1000 yıllarından önceye ait katedrallerden hiç biri bugüne kalmamıştır. XII. ve XIII. yy.da gotik üslûbun gelişmesiyle büyük katedraller dönemi başladı. Bu katedraller piskoposlukların elde ettiği geniş imkânlarla kurulan çok geniş ve yüksek yapılardı. Üç veya beş nef'e bölünmüş, payanda kemerlere dayanan sivri tonozlarla örtülü katedraller, plan olarak doğu kısımlarında çevre koridorlu bir koro bölümü ve koridora dizilmiş kiliseciklerle belirlenir. Dışarıdan bakıldığı zaman yukarıdan aşağıya sıra kemerler, triforyum adlı bir galeri ve yüksek pencereler görülür. Çok sayıda heykel, cepheleri, kapı ve pencere aralarını donatır. Katedrallerde renkli vitraylar vardır. Noyon, Laon, Sens, Soissons, Senlis ve Paris katedrallerinin yapımına 1150 dolaylarında, Chartes, Reims, Rouen, Amiens, Bourges, Beauvais katedrallerinin yapımına XIII. yy.da başlandı. Kuzey katedralleri (Clermont, Limoges, Narbonne, Bayone, Angers) ve güney katedralleri (Saint-Betrand-de-Comminges, Sainte Cécile d'Albi) değerli mimarlık eserleridir.

● *Akdeniz ülkeleri.* IV. yy.dan VI. yy.a kadar yapılan italyan katedralleri ve daha sonra XI. yy.ın sonlarında yapılan Venedik'teki San Marco katedrali bizans etkisi taşır.

XII. yy. katedral bakımından zengindir. Lombardiya'da Modena, Ferrara ve özellikle Parma dikkati çeker, Toscanya'da ise Lucques Piza katedralleri önemlidir.

Amalfi ve Salerne katedrallerinde arap etkileri görülür. Sicilya'daki Palermo, Cefalu ve Monreale katedrallerinde normandiya ve bizans üslûpları kaynaşmıştır. Pouliles katedrallerinde normandiya belirgindir (Bari, Trani, Bitonto, Troja).

İtalya gotik üslûbu benimsememiştir: Floransa'da 1300'de yapımına başlanan Santa Maria del Fiore, fransız gotiğinden çok ayrıdır. Sienna'nın ve Orvieto'nun cepheleri, çok renkli olmalarına rağmen, fransız etkisi taşır. Sienna katedralinin muhteşem iç yapısı, rotundası, siyah beyaz süslemesi ve zengin döşeme kaplamasının Fransa ile hiç bir ilgisi yoktur. XIV. yy.da başlamış Milano katedrali gotik üslûbun sonunu ilân eder. Fakat rönesans İtalyası katedrale (Roma Saint-Pierre) hıristiyan özellikleri kazandırmıştır.

İspanya'da, katedral yapımına çok sonra başlandı (Avila, Zamora ve Eski Salamanka katedralleri. Son ikisi büyük ölçüde islâm etkileri taşımalarına rağmen, XII. ve XIII. yy.larda yapılmıştır ve roman üslûbundadır. Gotik devirde yapılmış olan Toledo, Burgos ve Leon katedralleri fransız üslûplarından etkilenmiştir. Kordoba katedrali ise Emevîler tarafından VIII. yy. ile X. yy. arasında yapılmıştır.

● *Orta Avrupa.* Almanya'da katedraller roman üslûbunda yapıldı. Ren nehri boyunca örneklerine rastlanır. İki koro bölümü, absidleri ve çok sayıda çan kuleleri ile dikkati çeker. En eskisi, yapımına 1030'da başlanmış Spire (Basel) katedralidir. Mainz'deki Worms katedralini ayrıca saymak gerekir. Tournai katedrali bu üslûbun bir örneğidir. Hildesheim iç yapı bakımından roman mimarîsinin en güçlü eserlerindendir. Brunswick katedralinde Henri Le Lion'un (Aslan Henri) mezarı vardır. Gotik, Almanya'da ve Fransa'da aynı zamanda gelişmiştir. Strasbourg ve onun taklidi olan Fribourg-en-Brisgau roman üslûbundan gotik üslûbuna geçiş yapılarıdır. XIII. yy.da yapılan Magdeburg, Bamberg, Naumburg ve Freiberg katedralleri ünlüdür.

Bohemya'da, Prag katedrali önce fransız Mathieu d'Arras tarafından yapılmağa başlanmış ve alman Parler tarafından tamamlanmıştır. Viyana katedrali XIX. yy.da yeniden kuruldu. Wavel'de (Polonya) Saint-Stanislas katedrali, slav bölgesinde olmasına rağmen batı özellikleri taşır.

İskandinavya'da, isveç katedrali Lund Lombardiya'daki roman sanatının izlerini taşır.

Büyük KATERİNA II
Levitzky'nin eseri

Danimarka'daki Roskilde ve İsveç'teki Visby ve Uppsala gotik üslûbunun güzel örnekleridir.

● *Britanya adaları.* Britanya katedralleri 1066'da norman istilâsından dolayı daha geç devirlerde yapılmağa başlamıştır. XI. ve XII. yy.ın sonlarında yapılan Saint Albans ve Norwich katedralleri roman üslûbundadır.

Fakat en önemlileri XII. yy.ın sonunda Sens'i hatırlatan Canterbury ve «ilkel ingiliz» üslûbunda Lincoln ve Salisbury katedralleridir. XIII. yy.da: Lichfield, Exeter, Wells ve Ely katedralleri yapıldı. XIV. yy.da İngilizler Gloucester'de beliren «dikey» üslûbu geliştirdiler. Klasik katedralin en önemli örneği Wren'in 1675-1710 arasında yaptığı Saint-Paul katedralidir.

● *Doğu Slav ülkeleri.* Kiev, Novgorod, Vladimir katedralleri bizans ve özellikle Ayasofya etkisindedir. VII. - X. yy.lar da yapılan ermeni katedralleri üslûp bakımından sürekli bir değişim gösterir. Esmiazin, Ani ve Bagaran katedrallerinin kalıntıları günümüze kadar gelmiştir. (L)

Katedralde Cinayet (*Murder in the Cathedral*), T. S. Eliot'ın iki perdelik ve bir araoyunluk piyesi (1935). Bir trajediden çok felsefî bir şiir olan ve olayının hemen tamamı kahramanının iç dünyasında geçen bu soylu ve güçlü eserin dramatik dayanağı, Canterbury başpiskoposu Thomas Becket'in 1170'te öldürülüşüdür. Başpiskopos, Henry II Plantagenêt'nin tahta çıkmasına yardım eder, ama dünyevî iktidar karşısında kilisenin muhtariyetini savunduğu için de aynı kralın düşmanlığını kazanır ve yedi yıl sürgünden sonra müritleri arasına döner. Şehir kadınları (yunan trajedisindeki koronun görevini yerine getirirler) tarafından heyecanla karşılanır; kendisini doğru yoldan saptırmak isteyen dört sese (aralarında en etkileyicisi din kurbanının gururunu temsil eden sestir) azimle karşı koyar ve kendi katedralinde, kralın gönderdiği dört adamın darbeleri altında, sükûn içinde can verir. Kralın adamları, piyesin lirizmine aykırı düşen soğuk bir mantıkla kendilerini seyirci önünde haklı çıkarırlar. Yazar, böylelikle, dünyevî iddialarla dinî amaçlar arasındaki sonsuz çatışmayı ilgi çekici bir biçimde ortaya koyar. (L)

KATEGOREMA i. (yun. k.). Mant. Aristoteles'in sisteminde, bir şeyin, ötekine oranla belirtilmesini sağlayan genel kiplere ilişkin evrensel önkavram: *Beş kategorema vardır: cins, tür, ayrım, özellik ve ilinek.* (L)

KATEGOREMATİK sıf. (fr. *catégorématique*). Mant. İsim, sıfat gibi, kendi başına anlamı olan terimler için kullanılır. (Buna karşılık, ancak başka terimlerle birleştiği zaman; bir anlam kazananlara, SENKATEGOREMATİK denir.) [L]

KATEGORİ i. (yun. *kategoria,* sınıf, kısım'dan lat. *categoria* > fr. *catégorie*). Aynı çeşitten nesneler, insanlar sınıfı: *İkinci kategorideki devletlerden...* (F.R. Atay).

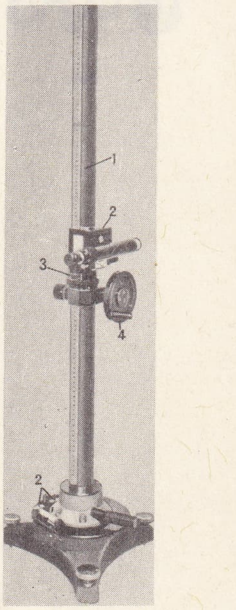

katetometre

Foto. LAROUSSE

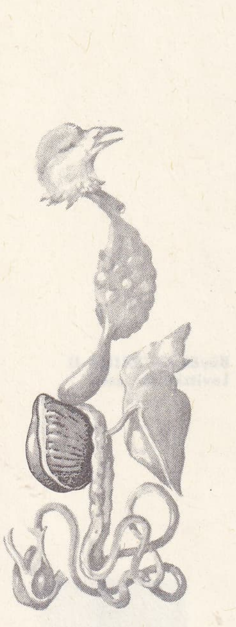

katı

— Fels. Aristoteles'e göre, düşünce konularının yer aldığı en genel cinslerin herbiri: «*Mekan ve zaman, birer kategoridir*». ‖ Kant'a göre, insan zihninin *a priori* kavramlarından herbiri; zihin, deneyin ele aldığı nesneleri, zorunlu olarak bu kavramlar uyarınca kavrar. Bk. ANSİKL.

— Gram. *Dil bilgisi kategorileri,* kelime yer sınıfları: *Fiil, isim kategorisi; cinslik, sayı kategorisi.*

— Mat. *Cümle* kelimesi ile aynı türden ve aynı anlamda terim. (Elemanlarını *taban kategorisi* adı verilen bir üst cümleden alan çeşitli cümleler geçtiği zaman, işin içine çoğunlukla kategori sokulur.) ‖ *Taban kategorisi,* incelenen cümlelerin alt-cümleler meydana getirdiği genel cümle. *Eşanl.* ANA veya EVRENSEL CÜMLE.

— Sosyal psikol. Muhteva çözümlenmesinde, anlam birimlerinin içinde yer aldığı sınıf. (Bu durum, kategorinin, daha önceden, işlemsel bir tanımlanmasının yapılmış olmasını gerektirir. Bu tanımlamada, muhtevanın belirtici niteliklerinin açık kuralları ortaya konur; bu kurallar ise anlam biriminin, otomatik olarak yerleştirilebilmesini sağlar.) ‖ Grup davranışının çözümlenmesinde, gözlenen davranışın, içine yerleştirilebileceği olaylar sınıfı.

— ANSİKL. Fels. *Kategori*'ler anlayışı, felsefeden felsefeye değişir. Hattâ, felsefe tarihinin tümü içinde, bir sistemin özel yerini belirlemeğe yarayan bir ölçüt vazifesi görebilir. Burada, özellikle, idealist felsefelerin kategorileri ile (msl. Kant'ın *a priori* biçimleri, Hegel'de *İde*'nin diyalektik gelişme aşamları), maddeci felsefelerin kategorileri (insan tarafından tabiatın bilinmesindeki aşamalar, diyalektik bakımdan hareketli olan bilimsel kavramlar ve kanunlar) arasındaki büyük farkı belirtmek gerekir. Aristoteles'in kategorilerine gelince, bunların yorumlanması çok güçtür, hattâ günümüzde bile, kesin bir sonuca varılamamıştır. (L)

Kategoriai (*Kategoriler Kitabı*), Aristoteles'in eseri. Bu eser, *Organon* başlığı altında toplanan beş kitabın birincisidir. Aristoteles'in eserleri arasında, özellikle ad'cılık (nominalizm) ve gerçekçilik üstündeki tartışmalar sırasında en fazla incelenmiş olanıdır. Yazar, herhalde konuşmalarında veya ele geçmemiş bir yazısında kullandığı terimlerin anlamını açıklamıştır. Fakat eserde herhangi bir açıklama yoktur. Bundan ötürü, *kategori* kelimesinin anlamı üstünde tereddüde düşülebilir. Bu terimin, sözü edilebilecek şeyleri, yani, olumlamaları (*kategorein,* olumlamak, ileri sürmek) konusu olan şeyleri belirttiği söylenebilir. (→ Bibliyo.) [L]

KATEGORİK sıf. (*kategori*'den *kategori-k*). Açık, kesin, şüphe bırakmayan. (L)

KATEGORİLEŞTİRME i. (*kategori* > *kategorileştirmek*'ten *kategorileştir-me*). Sosyal psikol. Gözlem verilerinin ve özellikle, grup davranışlarının bir kategoriler sistemine göre sınıflandırılması.

— ANSİKL. Sosyal psikol. *Kategorileştirme*'nin kullanılan kategoriler sisteminin özü, araştırmanın yöneldiği amaçlara bağlıdır. Bu konuda ortaya çıkan meseleler şunlardır:
1. tüketicilik boyutu. Kullanılacak kategoriler sisteminin tüketici olması mı yoksa olmaması mı gerekir. Bu, önceden kararlaştırılmalıdır;
2. sınıflama için, gözlemciler tarafından yapılan işlemin özü. Gözlemciler objektif bir davranışı tespit etmeli midirler (msl. denek; «arkadaşlarını yardıma çağırır»da olduğu gibi), yoksa, bir kategoriye dahil etmek üzere sınıflamak için, bu davranışı çıkarsamalı mıdırlar? (msl. denek: «başkalarına ihtiyacı olduğunu hissediyor»da olduğu gibi;
3. araştırmanın göz önünde tuttuğu amacın mahiyetine göre, kategorileştirmenin kesiksiz veya kesikli özelliği. (L)

KATEKOLAMİNLER çoğl. i. (fr. *catécholamines*'den). Etkisi sempatik sistemin etkisine benzeyen ve kolin ile parasempatik sisteminin etkisine zıt olan aminli kimyasal maddeler.

— ANSİKL. *Katekolaminler* üç tanedir; bunlardan ikisi fizyolojik yönden etkindir: nörohormon salgısı olan noradrenalin ve gerçek böbreküstü hormonu olan adrenalin. Üçüncü olarak etkinliği az dopamin noraldrenalinin habercisidir.

● *Biyokimya.* Katekolaminler, organizmada tirozin'den başlayarak sentez haline gelir; tirozin hidroksillidir ve dihidroksifenilalanin veya dopa haline dönüşür. Sonuncu madde, dopamin halinde CO_2 kaybetmiştir. Dopamin bir dopaminhidroksilaz aracılığıyle noradrenaline dönüşür. Tamamen medüllosürrenal olan son evre, noradrenalinden bir metiltransferaz aracılığıyle adrenalin oluşumudur. Adrenalin modüllosürrenal hücreleriyle sentez haline gelir. Noradrenalin sempatik sinirlerin uçları ve çevresel dokuların kromafin hücreleri düzeyinde yerel olarak salgılanır.

Sinirsel hormon salgıları, kalp, damarların düz kas topluluğu, bronşlar, glüsit ve lipit metabolizması üzerine etki eder. Noradrenalin merkezî sinir sistemi düzeyinde kimyasal birlik sağlayan bir aracıdır.

● Patol. Kromafin hücrelerde nöroblastomların zararına gelişen tehlikesiz urların (feokromositomların) oluşması gibi bazı patolojik durumlarda kanda ve sidikte katekolamin oranı yükselir. Bazı ilâçlar katekolaminlere etki yapar: rezerpine en güçlü katekolamin düşürücüdür (yüksek tansiyon tedavisinde kullanılır); bağlı haldeki katekolaminleri serbest bırakır ve sempatik sinir uçlarının bu enzimleri yığma yeteneğini kaldırır. Monoaminoksidaz engelleyicileri ise, tersine, nöronlar içi enzimlerin bu enzim tarafından tahrip edilmesini önleyerek katekolamin yığınağına imkân verir. (L)

KATEKSİ i. (yun. *katheksis,* muhafaza etmek'ten fr. *cathexie*). Psikanaliz. Freud'un teorisinde, elaltında bulunan psişik enerji miktarı. (Freud, iki çeşit kateksi ayırt eder: biri, *serbest* ve *hareket eden kateksi;* diğeri, bir yapı çerçevesinde yer alan *bağlı kateksi*'dir.) [L]

KATELEKTROTONUS i. (fr. *catélectrotonus*). Fizyol. Bir doğru akımın negatif kutbu (katot) yakınlarında bir kas veya sinirin faradik uyarılabilirliğinin artması. (L)

KATEN veya **KATAN** zf. (ar. *ḳaṭʿ*'dan *ḳaṭʿen*). *Esk.* Hiç bir zaman, asla. ‖ *Kat'en ve katıbeten,* asla, hiç bir zaman. (M)

KATENA— (lat. *catena,* zincir). Kim. Organik veya makromoleküllü bir bileşiğin zincir yapısına sahip olduğunu belirten önek. (L)

KATENER i. (lat. *catena* zincir'den fr. *caténaire*), Dy. Elektrikli lokomotif veya tramvayın, hattan akım alan cihazına sürekli değmesi gereken bir *taşıyıcı kablo*'ya sarkaçlar veya düşey tellerle tutturulmuş bir askı sistemi meydana getiren iletken kablo düzeni. ‖ *Katener bölgesi,* komşu iki bölgeyi elektrik bakımından yalıtan iki şalter arasındaki katener kısmı.

— ANSİKL. Dy. Başlangıçta, yüksek gerilim hatlarının kopması ihtimaline karşı emniyet cihazı olarak kullanılan *katener,* sonradan, özellikle hızlı taşıtlarda akım alma hatlarının düzenlenmesi için zorunlu olmuştur. Bu düzen, değme kablosu denilen tel ile bütün hat boyunca uzanan yuvarlanma yüzeyi arasındaki paralelliği sağlar. Sistem bir taşıyıcı ve bir değme kablosundan meydana gelmişse *basit*'tir. Hızlı pantografın geçeceği yerlerde iyi bir düzeçleme yapmak gerektiğinden yardımcı bir taşıyıcı kablo ile iki değme kablosunun kullanılması zorunludur. Böyle katener hattına, *çift katener* veya *kompaund katener* adı verilir. Bazı katenerlerde, taşıyıcı vazifesi görmeyen ve *feeder* denilen bir besleme kablosu bulunur. İlk katenerler bükülmez iletkenler üzerine kurulmuş ve böylece gerçek bir kafes kiriş niteliğini kazanmıştır. Günümüzde katenerler yumuşak ve esnek iletkenlerle düzenlendiği için, eğri hatlara, rampalara, garların içindeki makas ve yol cihazlarına kolaylıkla uyacak niteliktedir. Normal açıklıktaki düz yollarda katener desteğini meydana getiren direklerin arası 63 m'dir. Küçük yarıçaplı eğrilerde bu uzaklık azalır; katener birer kilometrelik parçalar halinde düzenlenir. Hatların gerilimi, mevsime göre değişen ısı genleşmelerini göz önünde bulunduracak karşı ağırlıklarla sağlanır. (L)

KATEPANO i. (yun. k.). X. ve XI. yy.larda Calabria ve Longobardia (Pouilles ve Basilicate) birleşik *thema*'larını yöneten bizanslı yüksek görevli. (L)

KATEPTAZ i. (fr. *catheptase*). Biyokim. Proteini hidrolize eden hücre mayası; nötre yakın bir pH'ta etkilidir. (Kateptazların etkisi papayin'in etkisiyle kıyaslanabilir.) [L]

KATER i. (Henry *Kater*'ın adından ing. k.). Teknol. Bir perdah takımını taşıyan, döndüren veya hareket ettiren silindir biçiminde kol. (L)

KATER (Henry), ingiliz yerölçümü uzmanı (Bristol 1777-Londra 1835). İngiliz ordusunda subay olarak görev aldı; Hindistan'ın yerölçümü alımına katıldı; 1814'ten sonra kendini yerçekimi ölçümüyle ilgili önemli nazarî ve deneysel araştırmalar verdi. «Kater tersinir sarkacı»nı buldu ve bununla yerçekimi ivmesinin değerini kesinlikle ölçtü. (L)

KATERGOL i. (fr. *catergol*). Havc. Eksotermik çözülmesi bir katalizör ile sağlanan ve tek sıvıdan meydana gelen propergollere verilen genel isim. (L)

KATERİN, yun. **Katerini,** Yunanistan'da Pieria idare bölümünün merkezi. Selânik körfezinin batı kıyısı yakınında, Olympos dağının kuzeybatı eteklerinde; 28 000 nüf. Osmanlı devrinde Selânik merkez sancağına bağlı bir kaza merkeziydi. 1912 Sonbaharında Yunanlılar tarafından işgal edildi. (M)

KATERİNA I, rusça **Yekaterina Alekseyevna** (Jakobstadt, Kurlandiya [bugün Jekabpils], Letonya 1684-Petersburg 1727). Büyük Petro'nun karısı ve rus imparatoriçesi (1725-1727). Polonya asıllı hafifmeşrep köylü kızı Katerina, Menşikov'un hizmetçisi ve metresiydi. Büyük Petro onu bu yakın dostunun evinde tanıdı. Zekâsını ve ataklığını beğenerek ona tutuldu ve 1711'de de evlendi. 1724'te imparatoriçe olarak taç giyen Katerina, yaptığı yardımlarla çarın üstünde büyük bir nüfuz sahibi oldu. Büyük Petro'nun vasiyetnamesinde, yerine onun geçeceği yazılıydı. Ama Katerina, Aleksey'in oğlu Pyotr'un haklarını savunan rahiplerin, boyarların ve halk yığınlarının muhalefetiyle karşılaştı. Bunun üzerine yeni soylular sınıfı ile eski çarın işbirliği yaptığı kimseler Katerina'nın çevresinde toplandılar ve çarlığın muhafız birliği Katerina'yı imparatoriçe ilân ettirdi. Böylece Rusya, tarihinin, art arda hükûmet darbeleri ve gözdeler devri şeklinde süregelen yeni bir dönemine girmiş oluyordu. Katerina I, Mençikov'un yardımlarıyle, kocasının yaptıklarını, elinden geldiği kadar başarılı bir biçimde sürdürmeğe çalıştı. 1726'da, senatoyu etkisiz bırakan çok geniş yetkili bir özel yüksek konsey kuruldu. Bunun üzerine de soylular sınıfı birbirine rakip birçok hizip'e bölündü. Aristokratlara yaklaşan Katerina, kendisine halef olarak genç prens Pyotr'u gösterdi. Avusturya-İspanya birliğine katıldığı dış siyaset alanında ise, damadı Holstein dükünü Danimarka ile İngiltere'ye karşı destekliyordu. Petersburg Bilim akademisi, Katerina zamanında kurulmuştur (1725). [L]

KATERİNA II Büyük, rusça **Yekaterina Alekseyevna** (Stettin Szczeczin, Polonya 1729-Petersburg 1796). Rusya imparatoriçesi (1762-1796). Alman Anhalt-Zerbst prensesi idi; iyi öğrenim gördü, fransız kültürüyle yetişti. On altı yaşındayken, tahtın vârisi büyük dük Pyotr ile evlendirilmek üzere Rusya'ya getirildi. İmparatoriçe Yelizavyeta bu yabancıyı kuşkuyle karşıladı; ama genç prenses onun kuşkularını zekice çelmeyi bildi. Ortodoks kilisesine kabul edilen prenses Sofiya Augustina'ya, Yekaterina (Katerina) Alekseyevna adı verildi; artık büyük dükün nişanlısıydı. 1745'te evlendiler. Kocasının birçok eksiği vardı, o yüzden kolay anlaşamadılar, ama Katerina sabırla bekledi, bu arada yararlı dostluklar kurdu.

Pyotr, ocak 1762'de imparator oldu. Alışılmadık yabancı davranışları, yönetici sınıfın gittikçe artan düşmanlığına yolaçtı. Katerina bu durumu kendi yerini sağlamlaştırmakta kullandı. Çevirdiği oyunlar, Pyotr III'ü endişelendirdi. İmparator, karısını boşamayı düşündü. Muhafız kuvvetlerini ayaklandıran Orlov kardeşlerin yardımıyle, Katerina tasarladığı hükûmet darbesini gerçekleştirdi: «Ortodoksluğu savunmak ve Rusya'yı korumak için» iktidara elkoyduğunu bildirdi. Pyotr III tahttan çekilmeğe zorlandı ve az sonra esrarlı bir şekilde öldü. Yeni hükümdar güçlü bir kişi-

liğe sahipti. Aynı ölçüde dikkati çeken doğru ve yanlış davranışları yüzünden hakkında değişik yargılar verildi. Hilekâr mizacı, içtenliği hakkında kuşkular uyandırdı. Bununla birlikte, çok önemli işler de yaptı. Zekâsını ve becerikliliğini güçlü iradesiyle kaynaştırarak Rusya'ya büyük hamleler yaptırdı ve bu yolda kimseyle bölüşmeğe yanaşmadığı otoritesini kullandı. Şehvet düşkünü ve oldukça duygusuzdu; sayısız sevgilisinden hiç birine üstünlük hakkı tanımadı. İktidara geçişinin tartışmalı meşruluğu, onu temkinli olmak zorunda bıraktı. Kendini halka sevdirmek için elinden geleni yaptı. Yabancı olmasına rağmen kendini millî kahraman ve Büyük Petro'nun manevî mirasçısı olarak kabul ettirdi, her şeyden önce devletinin yüceliğini düşündü. Otokrasinin Rusya için en iyi yönetim biçimi olduğuna inanmıştı, onun bu inancı kişisel ihtirasına uygun düşüyordu. Bununla birlikte, belli ölçüde nazarî bir liberalizmi ileri sürüyordu, böylece reformcu asillerle, Panin ile işbirliği yapmağa «filozoflar»ın yakınlığını kazanmağa çalışıyordu. Bilimi ve sanatı korurken biraz gösterişe kaçtı; filozoflarla, Grimm ile mektuplaştı; Diderot'yu Rusya'ya çağırdı, onun fikrini almağa çalıştı. «Kuzeyin Semiramisi» tarafından uygulanan «aydınlanmış despotluk» rejimi, avrupalı seçkinlerin ilgisini çekti. Bu davranış zorunluydu ama yeterli değildi, çünkü rus kamuoyu henüz dış etkilere büyük ölçüde kapalıydı. 1767'de hükûmeti ve toplumu bütünsel bir yapıda kaynaştırmakta yükümlü büyük bir kurul toplayarak ülkede umutlar yarattı; bu yolda liberal görüşlerle dolu bir bildiri yayımlandı. Kurulda, Serflerin ve din adamlarının dışında bütün sınıflar temsil ediliyordu. Bu kurulun çalışmalarıyle Katerina gerçek devleti tanıma ve imparatorluk içindeki yönelişleri öğrenme fırsatı buldu; ayrıca rus toplumu kesin biçimde sınıflara ayrılmış oldu. Bundan böyle, tek güçlü sınıf olan soylular sınıfıyle iyi geçinmek için onların askerlik hizmetlerinden muaf tutulmasını ve efendilerin köleler üstündeki haklarının onaylanmasını sağladı. Aynı zamanda, Ukrayna'nın muhtariyetini kaldırarak ve kilise mallarına elkoyarak (1764) İmparatorluk hükûmetinin mutlak hâkimiyetini güçlendirdi. Bu tedbirler soylu sınıfın işine geldi, ama halk kitlelerinin huzurunu kaçırdı. Kazakları, Serfleri ve Başkırtları biraraya getirip Pugaçov ayaklanması (1773-1774), bu tedbirlerin doğurduğu bir tepkidir. Dışişlerinde başarılar çabucak kendini gösterdi. 1764'te Katerina eski sevgilisi Stanislaw Poniatowski'yi Polonya kralı seçtirdi; 1768 antlaşmasıyle Polonya'da yasalar ve hürriyetleri himayesi altına aldı. 1772'de Litvanya'dan büyük bir toprak parçası elde etti. Polonya sınırında geçen bazı olaylar, 1768'de Osmanlılarla savaşa yolaçtı; Osmanlılar bu savaşın sonunda Karadeniz'in ve Hazar denizinin kuzeyinde kalan stepleri Rusya'ya bıraktı (Küçükkaynarca antlaşması 1774). Katerina, iktidarından emin olarak yönetim alanında yeni reformlar gerçekleştirirken (1775), son sevgilisi Potemkin de (rusça Potyomkin), Osmanlılara karşı kazanılan zaferin meyvelerini toplamağa bakıyordu. Bütün imparatorluk çok büyük olmayan devletlere, bu devletler de kendi içlerinde, eyaletlere, çevrelere ve idare bölümlerine ayrılmıştı. Böylece, henüz bu gibi şeylere yabancı olan bir ülkede güçlü bir yönetim teşkilâtı kurulmuş oldu. Bu yeni yönetim bölgelerinde, merkezî iktidarı temsil eden siyasî mahkemelerden ayrı olarak, çeşitli sosyal sınıfların ihtiyaçlarını karşılayan mahkemeler kuruldu. Mahallî hükûmetler soyluların, merkezî hükûmet büyük mülk sahiplerinin elindeydi. Toprak sahibi soylular, gittikçe artan imtiyazlardan, devlet mekanizmasıyle ilgilendikleri ölçüde yararlanıyorlardı, böylece bürokratik otokrasi gittikçe üstünlük kazanıyordu. 1785'te çıkarılan sosyal yasalar 1775 reformunun sonuçlarını pekiştirdi. Şehirlerde yaşayan soylular, Büyük Petro'nun getirdiği korporasyon rejiminde değişiklik yapmağa yanaşmadığı için, serfliği düzenleyen yasa seyyar mal sayılan Serflerin durumunu daha da kötüleştirdi. El emeğinin gittikçe artan bağımlılığı, ekonomi alanında gelişimler sağlamalıydı; nitekim, sanayi, merkez bölgede ve Urallar'da büyük bir ilerleme gösterdi. Kırım'dan Kuban'a kadar, güney steplerinde, yabancı göçmenlerin de yardımıyle, geniş ölçüde sömürgeleşme başladı; böylece Karadeniz kıyılarında yeni şehirler (1778'de Kherson, 1784'te Sivastopol) kuruldu. Katerina, imparator Joseph II ve birçok yabancı, 1787'de Potemkin'in başarılı çalışmalarını görmek için Kırım'a geldiler. Ülke yararına girişilen bu çalışmalar, fikir ve sanat alanındaki çalışmalarla bütünlenmeliydi. 1783'te Rus akademisi kuruldu. 1786'da çıkarılan Okullar yasası şehirlerde çeşitli sınıfların insanlarına kapılarını açan okulların kurulmasını öngörüyordu; ne var ki, bu girişimden beklenen sonuç alınamadı.

Ama, dış meseleler ön plana geçmekte gecikmedi. Ruslar 1783'te Osmanlılardan Kırım'ı istediler; Osmanlılar bu teklifi kabule yanaşmadı. Anlaşmazlık 1787'de yeni bir savaşa yolaçtı. Suvorov'un yönettiği rus orduları, Osmanlıları Dniester'in (rusça Dnyestr) kuzeyinde ve doğusunda kalan bütün toprakları Rusya'ya vermek zorunda bıraktı (Yaş antlaşması 1792). O dönemde, Polonya meselesi yeniden ortaya çıktı. Eli kolu bağlanan Polonya, 1791'de bir iç dirense geçerek silkinmeğe çalıştı. Komşu ülkelerin çıkarlarıyle çatışan bu deneme üzerine, Polonya iki kere paylaşıldı (1793, 1795). Katerina, birçok rus'un yaşadığı Litvanya topraklarını Rusya'ya kattı; uzun süren imparatoriçeliği sırasında, Galiçya hariç, bütün rus topraklarını elde etti, Rusya'yı büyük ölçüde Karadeniz'e açtı, bir yandan da Batıya yaklaştırdı. Büyük nüfus yoğunluğuna ve büyük zenginliklere sahip olan imparatorluk, Avrupa'nın en güçlü devletleri arasına girdi. Ülke, birliği sağlayan sağlam bir yönetim mekanizmasına sahipti. Sosyal durumun çok uygun olduğunu söylemeğe imkân yoktu. Katerina, köylüyü, ihtirasları uğruna bile bile harcamıştı. Ülkenin henüz kaldıramayacağı reformları ileri bir tarihe bırakmağa razı oldu. Bu durumda halkın yaşayış biçimini ve soyluların anlayışını değiştirmek gerekiyordu. Bu yolda çalışmalar şu sonucu verdi: yüzyılın ortasında kendine kapalı bir yaşayış sürdüren rus soyluları, onun hükümdarlığı sırasında Batının ince ve karmaşık kültürüne açıldı. İmparatoriçe, sanatı korudu; yeni açılan Petersburg Güzel Sanatlar akademisi ilk mimarlarını yetiştirene kadar ülkeye, Vallin de la Mothe (fransız), Rinaldi (italyan), Cameron (iskoçyalı), Quarenghi (italyan) gibi yabancı mimarları getirtti. Heykelci Falconet ve Marie-Anne Collot, porselenci Rochette, fransız Gillet'nin öğrencileri olan rus heykelciler (Şçedrin, Şubin, Gordeyev, Kozlovskiy), Katerina zamanında önemli çalışmalar yaptılar. Resim alanında, Katerina, tutkulu bir koleksiyoncuydu; tablo satın alma konusunda sık sık Diderot'ya, Falconet'ye, Grimm'e akıl danıştı. Onun satın aldığı esrler (özellikle Houdon'un mermerden Diana'sı) Ermitaj müzesini süsler.

— İkonogr. Katerina'yı tasvir eden en güzel eserler Şubin'in yaptığı büstü ile Levitzkiy'in eseri olan portresidir. (L)

KATERNBERG, Essen'in (Batı Almanya, Rheinland-Westfalen) varoşu. (L)

KATEŞİK sıf. (fr. *catéchique*). *Kateşik tanenler,* bitkisel tanenler. (Eriyik halindeyken hidrolize uğramaz ve kuru damıtma ile pirokateşin verir. Tanenlerin önemli bir sınıfıdır. Freudenberg'e göre, bitkilerde, kateşinlerin yoğunlaşmasıyle meydana gelir. Kaşu, ourouparia gambir, kebraço odunu, mioza kabuğu, kateşik tanen maddeleridir.) [L]

KATEŞİN i. (fr. *catéchine*). Kim. Kaşu'nun etkin ana maddesi. (KATEŞİK ASİT de denir.)

— ANSİKL. *Kateşin*, önceden soğuk su ile yumuşatılmış kaşu'nun etil asetatla işlenmesinden elde edilir. Soğuk suda az, kaynar suda normal olarak çözünen yumuşak iğnecikler halindedir. Bazı çözeltisi hava ile temas edince kahverengi olur. Bu özelliği boyacılıkta kullanılır. Kuru kuruya damıtılmasından *pirokateşin* elde edilir. Katı NaOH veya KOH ile ergitildiğinde *flüoroglüsin* ve *protokateşik* asit verir. (L)

KATEŞİZM i. (lat. *catechismus*'tan fr. *catéchisme*). Hıristiyanlarda dinî kuralları ve ahlâk anlayışını, soru-cevap şeklinde açıklayan eğitim kitabı. (L)

katır

KATETMEK geçl. blş. f. (ar. *ḳaṭ*ᶜ ve türk. *etmek*'ten *ḳaṭ*ᶜ*etmek*). Bir yeri aşarak geçmek, yol almak, ilerlemek: *Trenler bu mesafeyi takriben sekiz saatte katediyor* (Vâ-Nû). ‖ *Esk.* Bölmek, kesmek: *Merkezle muhabereyi kat'etmesinden başka çare kalmamıştır* (Atatürk). [M]

KATETOMETRE i. (yun. *kathetos,* dik ve *metron,* ölçme > fr. *cathétomètre*'den). İki nokta arasındaki düşey uzaklığı ölçmek için kullanılan fizik âleti.

— ANSİKL. Aralarındaki seviye farkının ölçülmesi istenen noktalar aynı düşey üzerinde bulunmuyorsa, *katetometre* kullanmak gerekir. Gay-Lussac'ın kullandığı, önce Dulong ve Petit, sonra da Pouillet ve Regnault'nun geliştirdiği katetometrede optik ekseni yatay olan ve düşey bir eksen boyunca kaydırılabilen bir gök dürbünü vardır. Bir taksimat taşıyan bu eksen boyunca dürbünü kaydırmakla bakılan iki nokta arasındaki düşey uzaklık ölçülebilir. Yapılan hata 1/50 mm kadardır. (L)

katırtırnağı

KATETOS i. (yun. *kathetos*'tan). Mim. İonia sütun başlığında bezeme kıvrımı gözünden geçen dikey. (L)

KATHAR i. ve sıf. (yun. *katharos,* saf'tan fr. *kathare*). Eflatun'cu doktrinlerde katıksız kavramlara, yani tip kavramlara verilen ad.

— Tar. Davranışlarının, ahlâk ve iman bakımından saf ve kusursuz olduğunu ileri süren ortaçağ din sapkını.

— ANSİKL. Tar. Geleneksel olarak «din sapkını» diye vasıflandırıldığı halde, aslında din sapkını olmayan *kathar*'lar mezhebi, bogomil'lerin öğretisinden doğan bir akım olarak görülebilir. Bu öğreti ise, mannes'çi fikirlerin kalıntıları sayesinde, Batıda, elverişli bir zemin bulmuştu. Kathar akımı, Avrupa'da, XI ve XII. yy.larda gelişti. «kathar'lar» sözü, genel olarak, Avrupa'nın çeşitli bölgelerinde yaşayan ve bu görüşü benimsemiş olan kimseleri kapsar. Fransa'nın güneyi, kathar'ların toplu halde bulundukları bir merkezdi. Çünkü bu bölgede, hürlük ve hoşgörüye dayanan elverişli bir sosyal ve siyasî ortam vardı. Kathar'lar, bu bölgede *albi'liler,* Dalmaçya ve Kuzey İtalya'da *patarino'lar,* Fransa'nın kuzeyinde *publicain'ler* adını alıyorlardı. Ayrıca, kathar'ların, *bulgarlar* diye de adlandırılması, bu mezhebin, Bogomilliğe dayandığını göstermektedir. Ren ülkelerinde ise, kathar'lara *ketzer* deniyordu. Bu kelime din sapkını anlamına gelir. Sözü geçen çeşitli gruplar, birbirleriyle tamamen ilintisiz değildi. Eski bir kathar piskoposu olan Rainier Sacconi, 1250 yılına doğru, Fransa, İtalya, Balkanlar ve İstanbul'da, bu akımla ilgili on altı kilise bulunduğundan söz eder. Öte yandan, Languedoc bölgesindeki Félix-de-Caraman'da, İstanbul'dan gelen ve adı Niquinta olan yüksek rütbeli bir papazın başkanlığında, 1167 yılında, bir kathar ruhanî meclisinin toplandığı bilinmektedir. Bk. ALBİLİ'LER. (L)

KATHARİNA von Württemberg (Petersburg 1783-Lozan 1835), 1806'da kral olan dük Friedrich I'in kızı 1807'de Napolyon'un isteği üzerine arzusu hilâfına Westphalen kralı Jérome Bonaparte ile evlendi. (L)

KATHAROS MİKHAEL, bizans imparatoru Konstantinos Palaiologos'un evlilik dışı oğlu. Büyükbabası Andronikos II (1282-1328) tahtı ona bırakmak istedi; fakat meşru veliaht buna karşı koydu. (M)

Foto. Brogi, Giraudon (LAROUSSE)

KATHERİN (CEBEL), Mısır'da dağ kütlesi; Sina dağının güneyinde 2 641 m. Burası yarımadanın en yüksek noktasıdır. Tanınmış manastır. (L)

Kathestamenoi, Peloponnesos'ta Messenia'nın Thuria şehrinde, iktisadî meselelerle uğraşan ve yılda bir seçilen meclis. (M)

Kath'Hero kai Leandron. Bk. HERO VE LEANDROS.

KATHİAVAR, Hindistan'da (Gucerat) yarımada; Kuzeydoğuda Kuç körfezi, güneydoğuda Cambay körfezi, batıda ve güneyde Umman deniziyle sınırlıdır. Yarımadanın kum örtülü vâdilerin aştığı ovaları, kenarında aşınma şevleri uzanan kısa kıyı sıradağları ve billûrsu kalıntı kütleleri, çoğunlukla tamamıyle çıplaktır veya çalılıklar ve seyrek dikenli ormanlarla örtülüdür. Geniş kireçli kaya alanları bölgenin kuraklığını arttırır. Tarım üretimi sadece kaynakların ve yeraltı akıntılarının buğday, arpa ve pamuk yetiştirmeğe yeterli su sağladığı vâdilerde yapılır. Bununla birlikte kıyılarda yaz deniz musonunun oldukça bol yağış düşürmesi, pirinç, hurma ve hint kirazı yetiştirilmesine imkân verir. Balıkçılık ve tuzların ek bir gelir kaynağı sağladığı kıyılarda nüfus, yarımadanın iç kısmındakinden iki kat daha çoktur.

— G. santl. Kathiavar'ın büyük sanat dönemi özellikle XII. ve XIII. yy.larda yapılan yuvarlak damlı büyük tapınaklarla (*sihhara*) temsil edilir; bunların en güzel süsleri askılı kubbeler ve çok dilimli süslük kemerlerdir. Kral Asoka'nın yazıtları Buddha'cılığın, Hindistan'ın kuzeydoğusuna doğru eski yayılışını hatırlatır. (L)

KATI sıf. (esk. türk. *ḳatıġ*'dan). Sert, yumuşak olmayan: *Antalya, Muğla ve İçel çocukları katı toprağı yenmişlerdir* (F. R. Atay). ‖ Kuru, bayat, eskimiş: *Katı ekmek.* ‖ *Mec.* Sert, insafsız, kırıcı, merhametsiz: — *Nihan'a karşı şüphe beslediğimden dolayı âdeta kızgındım; onu hissiz, kaba, katı bir insan yerine koymuştum* (R. H. Karay). ‖ *Katı mum,* (eskiden) mühür yapmağa yarar mum, balmumu. ‖ *Katı taş,* mermer. Sert taş, granit. ‖ *Katı yağ.* Bk. KATIYAĞ. ‖ *Katı yumurta,* iyice kaynayarak sertleşmiş yumurta. Bozuk, bayatlamış yumurta.

— ÇEŞ. DEY. *Katı söz,* sert, kırıcı, ağır söz. ‖ *Katı yürek* (veya *yürekli*), taş yürekli, acıması olmayan, insafsız (kimse): *Yusuf eydür ana ey katı yürek / Ölürem tonu koy kefen gerek* (Şeyyat Hamza). ‖ *Katı yüzlü. Esk.* Arsız, sırnaşık, utanmaz, onuruna düşkün olmayan: *Didi Paşa ey katı yüzlü nigâr / Nefse uyup sende yok sabr ü karar* (Enverî).

— Böcek bil. Böceklerin ve diğer omurgasız hayvanların sindirim aygıtının, yapı ve görev bakımından omurgalı hayvanlarınkine benzeyen kısmı. Bk. ANSİKL.

— Fiz. İçinde bulunduğu kabın veya bulunduğu ortamın biçimini almayan (madde). *Esk.* Sulb. ‖ *Katı cisim,* şekli ve hacmi belirli olacak şekilde kısımları arasındaki uzaklıklar değişmeyen cisim: *Madenlerin hemen hepsi normal sıcaklıkta birer katı cisimdir.*

— Malzeme. *Katı taş,* direnci 120 ile 520 kg/m^2 arasında değişen, yoğunluğu 1 850 - 2 350 km/m^2 arasında kabul edilen ve inşaatta kullanılan kalker taşı: *Taşların sertliği cetvelinde katı taş, yumuşak ve sert taşların arasında yer alır.*

— Mekan. *Katı cisim,* sapasağlam cisim, tabiî bir cismin matematiksel ideallleştirilmesi. ‖ *Eşit dirençli katı cisim,* onu koparmağa kalkışan bir güce bütün parçaları aynı direnci gösteren katı cisim.

— ANSİKL. Böcek bil. Böceklerde *katı* daha çok yırtıcı tiplerde bulunur (kınkanatlılar ve düzkanatlılar); şekil yuvarlak, yapısı kaslıdır, içyüzü sert çıkıntılı, kitinli bir kütikül ile kaplıdır. Katı (veya ön-mide), kitinden pütürleri sayesinde, besinleri eşit parçacıklara böler; bu şekilde övütülen besinler sindirim salgılarıyle etkilenebilir. Sineklerde katı karnın ön tarafında, yemek borusu üzerinde bir cep şeklindedir; böceklerde, sindirim borusunun en önemli organı budur.

◆ Zf. *Esk,* Pek, çok, son derece, pek çok: *Bir eşek var idi zaîf ü nizar / Yük elinden katı şikeste vü zâr* (Şeyhî). *Pir Sultanım katı yüksek uçarsın* (Pir Sultan Abdal). ‖ Acı, ağır, dayanılması güç: *Gönlüme katı gelip bu bîdâd / Yumşak yumşak dedi ki sayyâd* (Fuzuli). *Ana katı gelse atanın dili / Yiye rüzgârın elinden sili* (Hoca Mesut). ‖ İyice, sıkı sıkı, adamakıllı. ‖ *Katı tutmak,* sert, kırıcı, kırıcı davranışlarda bulunmak: *Ne âsî olanları katı dutar / Ne suçu olanları geri iter* (Hoca Mesut).

◆ **Kaskatı** sıf. Çok sert, çok katılaşmış, sertleşmiş: *Kadın, erkek, çocuk bu insanlar dayanılmaz bir soğuk altında kaskatı donmuşlar ve öylece kalmışlardı* (Ş.S. Aydemir). ‖ *Kaskatı kesilmek,* fazla bir heyecan, şaşkınlık, korku v.b. karşısında donup kalmak, hareket edemeyecek ve bir şey söyleyemeyecek hale gelmek: *Bu sözleri duyunca kaskatı kesilip kaldı.* (ML)

KATI i. (esk. türk. *katığ*'dan). Zool. Kuşlarda bezli mideden sonra gelen sindirim kesesi. (Katı, kuşun beslenme tarzına uygun olarak az veya çok kalın çeperli, kalın kaslı, oldukça geniş bir kese şeklindedir. Bazı kuşlar yediği yemle birlikte ufak çakıl ve kum taneleri de yutarlar; bunlar katının içinde tanelerin övütülüp parçalanmasına yarar.)

KATI sıf. (ar. *ḳaṭᶜ*'dan *ḳâṭıᶜ*). *Esk.* Kesen, kesici. ‖ Durduran. Sınırlandıran. ‖ *Katı'-ı hümmâ,* sıtmayı kesen. ‖ *Katı-ı tarîk,* yol kesen.

— Geom. Bir daireyi iki noktadan kesen (çizgi). [M]

KATIA i. (ar. *ḳâṭᶜ*'dan, *ḳâṭıᶜa*). *Esk.* Kesen. Kesici. (Katı'ın dişili). ‖ Durduran.

— Anat. *Esnan-ı katıa.* Kesici dişler, ön dişler.

— G. santl. Kâğıtların kesilip oyulmasıyle yapılan dantele benzer eser. (M)

KATIBE i. (ar. *kâtıbe*). *Esk.* Bütün, hep, tüm olarak, tam, cümle. ‖ *Katıbe-i ahvalde,* bütün durumlarda, her halü kârda. ‖ *Katıbe-i nâs,* bütün insanlar herkes, kamu. ‖ *Her halde ve katıbe-i ahvâlde emr ü ferman hazret-i menleh-ül-emrindir,* hitap cümlesi. Bk. EMİR. (M)

KATIBETEN zf. (ar. *ḳâṭıbe,* hep, bütün'den, *ḳâṭıbeten*). *Esk.* Bütün olarak, hepsi, tümüyle. (*Eşanl.* KÂFFETEN, CÜMLETEN.) ‖ Asla, hiç, hiç bir zaman. *Eşanl.* KAT'EN. KATİYYEN. (M)

KATIK i. (*katmak*'tan *kat-ı-k*). Ekmekle birlikte yenilen, daha çok peynir, zeytin, helva v.b. gibi her türlü kuru yiyecek. ‖ *Halk dili.* Yoğurt. ‖ *Esk. Katık bahası,* işçi ve askerlere verilen yemek parası. ‖ *Katık etmek,* bir şeyi ekmekle birlikte yemek. Ekmeğin fazla yemeğin az olduğu durumlarda, yemeği idareli yemek: *Ama hiç olmazsa tozunu da katık et* (M. Ş. Esendal). *Mec.* Kıt kanaat geçinmek, zorla geçinmek.

— DEY. *Katığı ekmeğine denk olmak,* işi iyi olmak, işi yerinde olmak, keyfi iyi olmak.

— Mal. *Esk. Katık baha,* Osmanlı devleti zamanında, asker, subay ve memurlara, bir yerde ikamet, geceleme ve istirahatleri sırasında verilen bir çeşit geçici ödenek.

◆ **Katıklı** sıf. Katığı olan. ‖ *Katıklı aş. Halk dili.* Bulgur pilavı ve yoğurttan yapılan yiyecek. (M)

KATIKSIZ sıf. (*katık*'tan *katık-sız*). Katığı olmayan, kuru (ekmek).

— Huk. *Katıksız hapis,* Askerî Ceza kanununa göre erat hakkında uygulanan, en çok üç hafta sürebilen, kısa hapis cezası çeşitlerinden biri.

— ANSİKL. *Katıksız hapis* cezasına mahkûm olan erat, cezasını hapis odasında tek başına çeker. Mahkûma bir katı minder ve yalnız su ve ekmek verilir. (Tütün veya sigara verilmesi yasaktır.) Ancak hapsin 4., 8. ve 12. günlerinde bu yasaklar kalkar ve mahkûma normal gıda rejimi uygulanır. 12. günden sonra her üç günde bir, yine mahrumiyetler kalkar. Katıksız hapis cezasının Anayasada yer alan «insan haysiyeti ile bağdaşmayan ceza konulmaz» (md. 14) ilkesine aykırılığı ileri sürüldü. Anayasa mahkemesi 27 aralık 1965 tarihli, 63-57/65 sayılı kararlarıyle bu cezanın Anayasaya aykırı olmadığına karar verdi. Anayasa mahkemesi gerekçesinde, her cezanın bir acıyı gerektirdiğini, katıksız hapiste de bunun böyle olduğunu, bu cezanın insan haysiyetiyle bağdaşabileceğini, çünkü kanunun mahkûm için bazı tedbirleri aldığını, belirli aralıklarla mahkûm hakkındaki mahrumiyetlerin kaldırıldığını açıkladı. Sözü edilen karar 6 şubat 1967 günlü ve 12520 sayılı *Resmî Gazete*'de yayımlandı. (M)

KATILANMAK geçz. f. Bk. KATILAŞMAK.

KATILAŞMA i. (*katılaşmak*'tan *katılaşma*). Fiz. Bir cismin sıvı halden katı hale geçmesi. Bk. DONMA.

— ANSİKL. Belirli arı bir sıvı, sabit basınç altında, ergime noktasının aynı olan sabit bir sıcaklıkta katılaşır. Katılaşma süresince, basınç sabit kalırsa sıcaklık düşmez, çünkü katılaşma, ergime sırasında alınan ısıya eşit bir ısıyı bırakır. İçinde kendi katısından bir kırıntı bulunmayan bir sıvı soğutulursa, sıcaklık katılaşma derecesinin altına düşse de sıvının katılaşmadığı görülür. Bu durumda, sıvı için «aşırı ergime halindedir» denir; kuvvetli bir çalkalama ile katılaşma sağlanır. Kendinden olan bir katı parça ile temasa gelince sıvı daima katılaşır; katılaşma genellikle çok çabuk olur ve katılaşma tam olmazsa yayılan ısı, sıcaklığı ergime noktasına kadar yükseltir.

Bir sıvının katılaşması genellikle bir hacim eksilmesine yolaçar; bazı cisimlerde (özellikle suda) aksine büyüme olur. Bu olay basınçla ilgilidir, 1 700 kg/sm basınç altında, sözü edilen özellik suda yoktur. (M)

KATILAŞMAK veya **KATILANMAK** dönşl. f. (*katı*'dan *katı-la-ş-mak* veya *katı-lan-mak*). Katı hale gelmek, donmak: *Zira arkadakiler artık yarı katılaşmış olan vücudu kollarından bırakmıyordu* (R. H. Karay).

◆ **Katılaştırmak** geçl. f. Katı hale getirmek, katılaşmasına yolaçmak. (M)

KATILGANDOKU bls. i. Anat. Bk. BAĞDOKUSU.

KATILIK i. (*katı*'dan *katı-lık*). Katı olma hali. ‖ Bir cismin, boyut değişikliklerine sebep olan baskı ortadan kalktıktan sonra da bu boyutları sonsuz olarak muhafaza etme özgülüğü: *Katılık esneklik karşıtıdır.* ‖ *Mec.* Sert ve haşin karakterli duygusuz olma hali: *Yürek katılığı.* ‖ *Esk.* Güçlük, zorluk: *Şefkatli dost ve öğütçü karındaş idi kim kaygılar ve katılıklar vaktinde anın ile rahat görürdüm* (Kul Mesut).

— Biyol. Canlı maddenin, az veya çok karmaşık yapılı canlı varlıklar halinde şekillenme ve çeşitli fizik, biyolojik ve kimyasal etmenlere uyacak tarzda tepki gösterebilme özelliği. (Bitkilerde bu özellik daha da belirgin olabilir.)

— Patol. Dokuların kalınlığı içinde, eklemlerde, kanallarda ve haznelerdeki katı yapılı hasta ürün. (Katılıklar, taşların aksine, ekseri şekillenmemiş oluşumları anlatır.) ‖ *Kalker katılıklar* (veya *taşlar*), kalsiyumun çökmesiyle bir bağır veya organizma içinde oluşmuş yabancı cisimler. (LM)

KATILIM i. (*katılmak*'tan *katıl-ı-m*). Katılmak eylemi.

— ANSİKL. Mant. *Katılım,* iradenin yargıya müdahalesi demektir. Spinoza gibi zihinci filozoflara göre, yargının muhtevası, açık ve seçik bir fikirse, katılım kendiliğinden olur. Demek ki, yargı her şeyden önce anlığın işidir. İradeci filozoflara göre ise, katılım, yeterince açık olmayan bir muhteva karşısında (msl. Descartes'ın metotlu şüphesi) veya muhteva açık ve seçik olsa da (aşırı şüphe), daima askıda kalabilir. Çünkü, anlık sonlu olduğu halde, irade sonsuzdur. Açık ve seçik fikrin apaçıklığı karşısında aşırı şüpheden çabucak vaz geçen Descartes'ın benimsediği tutumun, önünde sonunda, iradecilikten çok zihinciliğe yakın olduğunu belirtmek gerekir. (L)

KATILMA i. (*katılmak*'tan *katıl-ma*). Katılmak eylemi.

— Kim. *Katılma bileşiği,* iki veya daha çok molekülün birleşmesiyle meydana gelen bileşik: *Etilen klorür* $C_2H_4Cl_2$ *etilen* C_2H_4 *ile klorun* Cl_2 *katılma bileşiğidir.* ‖ *Çoğul katılma,* bir monomer molekül dışındaki bir molekül üzerinde başlayan polimerleşme tepkimesi.

— Mat. Bir cümlenin iç bileşimi kanunun özelliğidir (bu kanun $\circ$ ile gösterilince) buna göre sıra ile ele alınan üç *a, b, c* elemanının bileşimi $a \circ b \circ c = a \circ (b \circ c)$ şartını doğrular.

[Birinci kısımda $a \circ b$'yi c ile birleştirmek söz konusudur; ikinci kısımda önce b ile c ve sonra sonuç a ile bileştirilir. Herhangi sayıda elemanların bileşiminin sonucu, ardışık elemanlar üzerine yapılan gruplandırmalara bağlı değildir, yeter ki bileşimin sırası olduğu gibi kalsın; söz konusu tek şart bunu gerektirir. Bir kanun katılmalı olup da komütatif değilse, buna temel cebirde kullanılan kanunları uygulamamak gerekir; meselâ böyle bir kanun için bilinen $(a \circ b)^2 = a_0^2\ b^2$ bağıntısı yazılamaz.] || Mantıksal cebirde, P ve Q gibi iki önerme için «P ve Q» şeklinde gösterilen önerme. (Verilen önermelerden her ikisi de gerçek ise katılma gerçektir [değeri 1], bütün diğer hallerde katılma gerçek değildir [değeri sıfır].)

— Petr. *Katılma ürünü,* benzinin daha az patlayıcı olması, yağların yüksek nitelikler kazanması (yağlayıcı özelliğinin artması, oksitlenmeye dayanıklık, donma noktası, viskozite indisi v.b.) bitümlerin sübyelenmesi için, bu maddeler içine katılan ürünlerin genel adı.

— Sosyol. Yaratıklar veya eşya arasında bağ, karşılıklı ilişki. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Sosyol. *Katılma* deyimi, Lévy-Bruhl tarafından, kökünü «ilkel anlayış»-tan alan karanlık bir kavramı, yani belli bir topluluğun insanlarını veya bazı imtiyazlı eşyayı birbirine bağlayan derin ve temel ilişkileri belirtmek için kullanılmıştır. İlkel insan, söz konusu yaratıkları veya eşyayı özdeşleştiren ve onların «hem kendileri hem de kendilerinden başka şey» olmasını sağlayan esrarlı bir gücün ve bir bütünlüğün bu bağın temelinde bulunduğunu kabul eder. Özdeşlik ilkesiyle çelişmeye düşen bu kavram, ilkel ve mantıköncesi anlayışın temel özelliğidir ve «katılma kanunu» ile açıklanır. Bu kavram, totem* tabu*, mana*, klan* v.b. gibi başka kavramların temelini meydana getirir. (L)

KATILMAK edilg. f. (*katmak*'tan *kat-ı-l-mak*). Katmak işine konu olmak: *Ama arapça, farsça sözleri artık kullanamazken, [...] yalnız onlarla birleşen, türkçe sözlere katılamayan bir eki saklayabilir miyiz?* (N. Ataç). || Dönşl. f. Bir topluluğa iştirak etmek, bir topluluğa girmek: *Üç gün sonra Ayşe teyzemle Müjgan da bize katılmış olarak sürü sepet İstanbul'a dönüyorduk* (R. N. Güntekin). || Bir fikri, görüşü benimsemek: *Sizin düşüncenize katılmak için bir sebep göremiyorum.*

— Denizc. *Gemiye katılmak,* gemiye dönmek. || *Hatta katılmak.* [Gemi için] Hattaki yerini almak; hattaki yerini bırakmak zorunda kaldıktan sonra, eski yerine dönmek. (ML)

KATILMAK geçz. f. (*katmak*'tan *kat-ı-l-mak*). Aşırı derecede gülmek, ağlamak, gıdıklamak gibi durumlarda solunum kaslarının kasınması sonucu donmuş gibi kalmak, nefesi kesilmek: *Bir eşeğe bakıyorlar, bir Mıstığa [...] Gülmekten katılıyorlardı* (Ömer Seyfeddin).

◆ **Katıla katıla** zf. Sürekli ve aşırı bir şekilde, katılacak derecede: *Annem, gözümün önünde, ölümünün ateşi yüreğimde, ben de «Anneciğim, anneciğim!» diye katıla katıla ağlamaya başladım* (R. N. Güntekin). *Katıla katıla güldük.*

◆ **Katıltmak** geçl. f. Katılmasına yolaçmak, katılacak derecede güldürmek veya ağlatmak: *Yaptığı komiklikler ve espriler-le hepimizi gülmekten katılttı.* (M)

KATILMALI sıf. (*katılma*'dan *katılma-lı*). Katılma yoluyle gerçekleşen, katılma ile ilgili.

— Mat. *Katılmalı işlem,* sıralı n çarpandan ibaret bir sistem üstünde yapılan işlem; bu işlemde art arda gelen birçok çarpan birbirine «katılabilir» ve bu çarpanların yerine, çarpanlar üstünde yapılan kısmî işlemin sonucu da konabilir ve gene de toplam sonuç değişmez: *Toplama, katılmalı bir işlemdir.* (L)

KATIM i. (*katmak*'tan, *kat-ı-m*). *Yeni.* Katma işi. || *Esk.* İlhak. || Katma zamanı. || *Koç katımı. Halk dili.* Koçların sonbaharda döllemeyi sağlaması için dişi koyunların arasına salınması ve bu zamana verilen ad.

◆ **Katımlık** i. *Yeni.* Bir şeye bir defada katılacak miktar. (M)

KATINTI i. (*katmak*'tan *kat-ı-n-tı*). *Yeni.* Birbirine katılmış şeyler, karıştırılmış şeylerin her biri. || Sıf. Sonradan katılan, bir yere hakkı yokken giren, katılan. *Esk.* Tufeyli. (M)

KATIR i. (esk. türk. k.). Erkek eşekle çiftleşen kısraktan doğan melez hayvan. (Aygırla dişi eşekten olana BARDO denir.) [Bk. ANSİKL.] || Sıf. *Mec.* İnatçı, huysuz, kaba. || *Katır boncuğu.* Bk. KATIRBONCUĞU.

— ÇEŞ. DEY. *Katır inadı,* aşırı inat, huysuzluk. || *Katır gibi,* inatçı (kimse). || *Katır yemeni,* çocuklara giydirilen kalın altlı ve tabanları ağaç kabuğuyle doldurulmuş ayakkabı.

— Spor. *Katır yuları,* yağlı güreşte bir oyun. (Hasmın başını boyunduruk gibi alarak elleri gırtlağı üzerinde asıkıca kilitlemek suretiyle uygulanır.)

— Zool. *Katır yılanı,* bir cins engerek.

— ANSİKL. *Katır* (*Eguus asino - caballus*) çok eski zamandan beri bilinen bir hayvandır. Kuvvetli, uyanık, dayanıklı ve kanaatkâr olduğu için özellikle dağlık bölgelerde kullanılır. Başlıca iki tipi vardır: küçük tipleri hafif yük ve koşuma, büyük tipleri ağır koşuma elverişlidir. Katır eşekten büyüktür, hattâ at kadar bile olabilir. Donu genellikle esmer, doru, kahverengi veya siyah, bazen gri veya al olur. Başı uzun ve iri, burun delikleri dar, kaş kemerleri çıkık, kulakları uzundur. Omuz başı düz, yelesi kısa, göğsü dar, karnı geniş, sağrı kısmı ve bacakları genellikle cılız, tırnakları dar, yandan basık, tabanı yüksektir; art bacaklarında kestanecik ya yoktur veya iyice körelmiştir. Katırın huyu eşeğinkine benzer. Kır hayatına elverişlidir; ihtiyarlayıncaya kadar gücünü yitirmez. Yere güvenle ve sağlam basar; onun için zahmetli ağır işlere, dağlık araziye uygundur.

Dişi katır bazen doğurur, erkeği ise daima kısırdır.

◆ **Katırlık** i. *Mec.* Hırçın ve sert huylu olma hali, inatçılık: *Bizde katırlık olmasa Binbaşım katır lafını nerden bulacak?* (Kemal Tahir). [ML]

KATIRBONCUĞU blş. i. Binek hayvanlarının boynuna süs olarak takılan iri mavi cam boncuğa verilen ad. (M)

KATIRCI i. (*katır*'dan *katır-cı*). Kira ile katır çalıştıran veya taşıma işlerini katır ile yapan kimse.

◆ **Katırcılık** i. Katırcının yaptığı iş. (M)

KATIRCIOĞLU MEHMED PAŞA. Bk. MEHMED PAŞA *Katırcıoğlu.*

KATIR KUTUR blş. zf. ve sıf. (onomatope). Sert bir ses çıkararak: *Köpek kemiği katır kutur yedi.* (M)

KATIRKUYRUĞU blş. i. Bot. Baklagillerden şemsiye biçiminde sarı renkli çiçekleri olan, acı bitki. (M)

KATIRTIRNAĞI blş. i. Bot. Sarı çiçekli, dikenli veya dikensiz, dibi odunsu otsu bitki veya ağaççık, çok sayıda türü ve birçok cinsi (genista, cytisanthus v.b.) vardır. || *Bayağı* (veya *süpürgelik*) *katırtırnağı,* cytisus scoparius, *beyaz katırtırnağı,* cytissus albus, *ispanya katırtırnağı,* Spartium juneum (Fasulyegillerden.) [L]

KATIŞIK sıf. (*katışmak*'tan *katış-ı-k*). *Yeni.* İçine başka şeyler karışmış, karmaşık. *Esk.* Mahlut.

— Gram. *Katışık fiil,* bir ortaç ve bir yardımcı fiilden meydana gelen bileşik fiil: dönmüş olmak, gelecek olmak.

◆ **Katışıksız** sıf. İçine başka hiç bir şey karışmamış veya katılmamış olan. *Eşanl.* SAF. (M)

KATIŞMAK geçz. f. (*katmak*'tan *kat-ı-ş-mak*). Bir topluluğa veya bütüne bir şey karışmak, katılmak, dahil olmak. || Uymak, katılmak: *Fakat yavaşça idareyi yerine bırakarak yorganı üstüne çekiyor, kocasının sakin uykusuna katışmaya çalışıyordu* (Sabahattin Ali). [M]

bağdaş kurmuş Kâtip

KATIŞTIRMAK geçl. f. (*katışmak*'tan *katış-tır-mak*). *Yeni. Karıştırmak,* bir parçayı bir bütüne veya topluluğa karıştırmak, katmak.

— Eczc. İlâçların soğurulmasını, etkimesini kolaylaştırmak için yumuşak kıvamda veya sıvı bir maddeyle birçok ilâcı karıştırmak. (L)

KATIYAĞ blş. i. Donyağı, parafin gibi normal sıcaklıkta katı halde bulunan yağ. (M)

KATÎ sıf. (ar. *ḳaṭʿ*, *kesme*'den *ḳaṭʿî*). Bir işi sona erdiren, değiştirilmeyecek olan, son ve değişmeyen: *Ve işlenen cinayet hakkında kat'î hükmü vermek salahiyetini kendimizde bulamıyoruz* (Vâ - Nû). *Herhalde kat'î cevabınız bu olmayacak, çünkü İhsan, çok müteessir olacak* (R. N. Güntekin). || Kesinlik belirten: *Renksiz fakat kat'î bir sesle cevap verdi: O halde kabil değil* (H. E. Adıvar). [*Eşanl.* KESİN.] || *Katî olarak* (veya *katî bir şekilde*), kesinlikle: *Bir kitap Şubata kadar bitecek [...] Bunu sizden kat'î şekilde istiyorum* (A. H. Tanpınar).

— *Esk. Delil-i kat'î,* kesin kanıt.

— Huk. *Katî teminat.* Bk. TEMİNAT. || *Katî yemin.* Bk. YEMİN.

◆ **Kat'iye** sıf. Esk. Katînin dişili. || *Evamir-i kat'iye,* kesin emirler. (M)

KATİ, i. Japonya, Çin, Tayland ve Manila'da madenleri ölçmek için kullanılan ve değeri 592,59 gr ile 632,68 gr arasında değişen ağırlık birimi. (L)

KÂTİB sıf. ve i. Bk. KÂTİP.

KÂTİBAN çoğl. i. (ar. *kâtib*'den *kâtibân*). *Esk.* Kâtipler.

— Teşk. tar. *Kâtibanı kütüp,* Osmanlı devletinde padişah sarayında, kitap kopya etmekle görevli olanlara verilen ad. (M)

KÂTİBE i. (ar. *kâtib*'den *kâtibe*). Kadın kâtip, kadın sekreter. || Kadın adı. (M)

kâtip (Türkische Gewänder adlı eserden)

KÂTİBÎ (Necmeddin Ali), iranlı bilgin (Debiran ? - 1294). Hayatı hakkında bilgi azdır. Nasirüddin et-Tusi'nin öğrencisiydi. *Camiüd-Dekaik fi Keşf-il-Hakaik* (Gerçeklerin Bilinmesi Konusunda Toplanan İncelikler) adlı eseri mantık, fizik ve metafizik konularını işler. Aynı konularda *Ayn-ül-Kavaid fi'l-Mantık ve'l-Hikme* (Mantık ve Hikmet Konusunda Kurallar Kaynağı) adlı başka bir eseri daha vardır. Kâtibî'nin önemli eseri *Er-Risalet-ül-Şemsiye fi'l-Kavaid il-Mantıkıye*'dir (Mantık Kuralları Konusunda Şemsiye Risalesi). Bu esere yapılan birçok şerh içinde, eserin birinci bölümü olan *Kısm-üt-Tasavvurat* (Tasarımlar Kesimi) üstüne Kutbuddin Muhammed tarafından yazılan *Tahrir-ül-Kava'id-il-Mantıkıye* (Mantık Kurallarının Yazılışı) adlı şerh önemlidir. Cürcanî'nin *El-Kuçek* adıyle yazdığı haşiyeler de ilgi çekicidir. El-Kâtibi, Fahreddin Razi'nin iki elkitabına da açıklamalar yaptı. (M)

KÂTİBÎ (Osman, — denir), türk saz şairi (XVII. yy.). Yeniçerilikten yetişti. Acemi ocağının kâtibi olduğu için *Celeb Kâtibî* olarak da tanınır. Genç Osman, Mustafa II, Murad IV, Deli İbrahim ve Mehmed IV devirlerinde yaşadı; seferlere katıldı. Hece ölçüsünde yüzden çok şiiri bu güne kadar geldi. Aruz vezniyle de şiir yazdı. Günündeki

Foto. LAROUSSE ; N. Erkılıç (MEYDAN)

ve daha sonraki saz şairleri üstünde etkili oldu. Güzel aşk şiirleri yanında tarihî manzumeleri de vardır. (M)

KÂTİBÎ (Şemseddin Muhammed bin Abdullah), iranlı şair (Tarak, Verameş ? Esterâbâd 1436). Öğrenimini Nişâbur'da yaptı. Burada Mevlânâ Sîmî'den hüsnü hat dersi aldı. Herat'ta Timurluların sarayına alındı. Orada umduğunu bulamayınca Şirvan'a gitti. Mirza Şeyh İbrahim'in yanında uzun bir süre yaşadı. Daha sonra Azerbaycan'a, oradan Isfahan'a gitti; tasavvufla uğraştı. Esterâbâd'da vebadan öldü. Estrâbâd'da yazmağa başladığı *Hamse*'sinin ancak *Gülşan-ı Ebrar* (Yücelerin Gül Bahçesi) ile *Leylâ ve Mecnun* adlı mesnevîlerini tamamlayabildi. *Dih Bab* (On Kapı) veya *Tecnisat* (İki Anlamlı Sözler), *Si Name* (Otuz Mektup), *Mecma-ul-Bahreyn* (İki Denizin Kavuştuğu Yer) ve *Dilruba* (Gönül Alan) adlı eserleri vardır. (M)

KÂTİBİADL bİş. i. (ar. *kâtib* ve *ʿadl*'den *kâtib-i ʿadl*, adalet kâtibi). Huk. *Esk.* Adalet kâtibi. Noterin islâm hukukundaki adı. Mukavele yazmanı. Bk. NOTER. (M)

KÂTİBÎ RUMÎ. Bk. ALİ REİS *Seydî*.

KATİÇ (Sima), sırp bağımsızlık savaşı kahramanı (Dvor 1783'e doğr. - Glogolats 1832). Birinci ayaklanmada önemli rol oynadı (1804-1813), ikinci ayaklanma sırasında prens Miloş'un yardımcılarından biriydi (1815). [L]

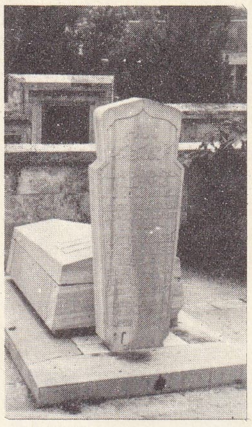

KÂTİP ÇELEBİ'nin mezarı

KATİF, Doğu Arabistan'da şehir; 60 000 nüf. (1950). Ahsa'da zengin petrol bölgelerinden birinin bulunduğu koy üzerindedir. Geniş bir vaha görünümündedir. Sebze, meyve, tahıl üretimi yapılır. Nemli, sıcak iklimi ve durgun suları sebebiyle sıtma yatağı idi. Limanına ancak met zamanlarında küçük gemiler girebilirdi. Şimdi çevresinde modern şehirler, büyük petrol tasfiyehaneleri vardır. Toplanan petrol Suriye'ye gönderilir. 1951'de ihraç edilen petrol miktarı 36 000 000 tonu geçmiştir.

320'de iran hükümdarı Şapur tarafından alınan Katif İslâmiyetin ilk yıllarında Abdülkays'ların idaresine girdi. Hz. Muhammed'din ölümünden sonra bölgede İslâmiyete karşı isyan çıktı, fakat kısa zamanda bastırıldı. Karmatîlerin (988/989), sonra da Portekizlilerin eline geçti (1521). Türkler tarafından işgal edildi (1550). Vahhabîlerin saldırısına uğradı (1792). Bağdat valisi Süleyman Paşanın gönderdiği kuvvetlerle yeniden zaptedildi. 1798 Yılında tekrar Vahhabîlerin eline, 1819'da Türklere geçti. 1844'ten itibaren 25 yıl Vahhabîlerin hâkimiyetinde kaldı. Daha sonra, Midhat Paşanın Bağdat valiliği sırasında türk hâkimiyetine girdi. Türk hâkimiyeti 1913 yılına kadar devam etti. Bu tarihten sonra Abdülaziz bin Suud'un eline geçti. (M)

KATİKOFTİ i. (yun. *katakopto*, doğrama'dan osmanlıca *katikofti*). Mus. Müsemmen usulüne verilen bir ad. (M)

KATİL veya **KATL** i. (ar. *ḳatl*). Öldürme, cana kıyma, yasa dışı yollarla birinin hayatına son verme: *Düşmanlarından kim yanına gelse katli büyük günah olduğundan vurmaya cesaret edemeyip döner giderdi* (Cevdet Paşa). *Böyle bir katil vakasının meydana gelmesi...* (Vâ-Nû). ‖ *Katl etmek*. Bk. KATLETMEK. ‖ *Katl olunmak*, öldürülmek: *Vallahi ben senin uğrunda ölmedikçe sen katl olunmazsın* (Cevdet Paşa).

— *Esk. Katl-gâh*, birinin öldürüldüğü yer, cinayet mahalli. ‖ *Katl-i nefs*, kendi kendini öldürme, kendi hayatına kendi son verme, intihar. ‖ *Katl-i nüfus*, insan öldürme, birini öldürme.

— Huk. Bk. ÖLDÜRME. *Katli amd* (veya *taammüden katl, kasten katl*), hazırlık yaparak, önceden karar vererek öldürme, bilerek öldürme. ‖ *Katli hata*, bilmeyerek, istemeden, yanlışlıkla öldürme. ‖ *Katli şibihi amd*, katli caiz olmayan birini öldürme.

— ANSİKL. Katil islâm hukukunda ağır cezayı gerektiren birkaç cürümden biri ve en önemlisidir. Hakkında açık hükümler vardır. Başkasının ölümüyle sonuçlanan bu suç, fiilin işlenmesinde kasdın varlığına ve derecesine göre beş ayrı durum gösterir: **1.** *amden katl* (*katl* fiilinde kasdın mevcut olması hali). Bir şahsı öldürmek maksadıyle hareket ederek öldürmek, katile kısas tatbik edilmesine ve katilin maktule mirasçı olma vasfının düşmesine yolaçar; **2.** *hataen katl* (yanlışlıkla öldürme [meselâ avlanırken av niyetiyle yapılan atışta bir insanı öldürme]), hukuken, diyeti, mirastan mahrumiyeti ve kefaret verilmesini gerektirir; **3.** *şibhi amd*, amden yapılan katl fiiline benzer. Birini öldürme değil de yaralama veya korkutma amacıyle saldırıldığında o kimse ölürse bu, tesadüf eseri bir ölme olur. Ceza olarak diyet, mirastan mahrumiyet ve kefaret gerektirir; **4.** *cari mecra'l-hata*, yanlışlıkla yapılan ve ölümle biten fiildir. Meselâ bir şahıs uyurken başkasının üzerine düşebilir ve ölüme sebep olabilir. Hukuken diyet, mirastan mahrumiyet ve kefaret gerektirir; **5.** *katl bisebeb* (dolaylı olarak öldürme), meselâ bir kimse bir kuyu kazar da başkası oraya düşerse bu türlü katl meydana gelmiş olur. Ölüme yolaçan, diyet verir.

Katlin ceza olarak tatbik edildiği başlıca haller şöyle sıralanabilir:

1. kısas; 2. bazı haddi şer'iler (msl. zina fiili dolayısıyla recim); 3. kat'ı tarîk (yol kesicilik, eşkıyalık) cürmüne karşı tatbik edilen ceza; 4. islâm devletlerinde âsi (bâğî) olanlara karşı cezalandırma işlemi; 5. Cihatta düşmanın öldürülmesi; 6. ihtilâflı olmakla beraber namazını terk eden kimseye şartları içinde verilecek ceza; 7. İslâmiyeti terk eden mürtetlere karşı ceza.

Fıkıh kitaplarında, çocuk düşürmek ve yalan yere tanıklık ederek birinin ölümüne yol açmak konuları özellikle incelenmiştir. Çocuk düşürme sırasında, bir insan şeklini almış olan cenin ölü doğar yahut doğduktan sonra ölür ve annesi ölürse, kısas uygulanmaz, fakat cenin için değişik durumlara göre para ödenir. Ölümle suçlanan birinin idamından sonra tanıkların yalan söylediği anlaşılırsa, tanıklar diyeti yerine getirme zorunda kalırlar. Bilerek yalan söylemişlerse diyet ağır olur. (M)

KATİL sıf. ve i. (ar. *ḳatl*'den *ḳâtil*). İnsan öldüren, cana kıyan kimse, cani: *Şerif Efendi, oğlunun katilinin göz göre göre temize çıktığını seyretmemek için* [...] *evine gitti* (Sabahattin Ali). ‖ Sıf. Öldüren, öldürücü, ölüme sebep olan: *Katil kuleler, kal'alı zindanlı saraylar* (Tevfik Fikret). ‖ *Katil etmek*, birinin katil olmasına sebep olmak. Adam öldürmek. ‖ *Katil olmak*, bir kimseyi öldürmek.

— Bot. *Esk. Katili ahih*, salep otu. ‖ *Katili ebih*, çilek ağacı. ‖ *Katili nefsih*, sütleğen otu.

— Eczc. *Esk. Semmi katil*, öldürücü zehir.

— Huk. *Esk. Katili gayrı müteammid*, düşünüp planlamadan, kavga sırasında kızgınlıkla bir kimseyi öldüren kimse. ‖ *Katili ma'fuv*, canını veya ırzını korumak için saldıranı öldüren kimse. ‖ *Katili muhtî*, bir amaç güderek ve tasarlayarak öldürmek için değil, yanlışlıkla bir kimseyi öldüren kimse. ‖ *Katili müteammid*, bir amaç güderek ve önceden tasarlayarak bir kişiyi öldüren kimse.

◆ **Katillik** i. Katil olma hali: *Katillikten yirmi yıldır yatıyor.* (M)

KATİL sıf. (ar. *ḳatl*'den *ḳatîl*). *Esk.* Öldürülmüş, vurulmuş, katledilmiş (kimse): *Katl için yazmış idi ilâmı / Olayazdı arada kendi katîl* (Sururi). [M]

KATİLEŞMEK geçz. f. (ar. *ḳaṭʿî*'den türk *kati-le-ş-mek*). Kesin, değişmez bir hal almak, kesinleşmek: *Paşanın sesi derhal katileşti: İrade ile sürüldü!* (H. E. Adıvar). [M]

KATİM sıf. (ar. *ketm*, sır saklama'dan *kâtim*). *Esk.* Sır saklayan, ağzı sıkı. ‖ *Kâtim-i esrâr*, sır tutan. (M)

KATİNGA i. (tupi dilinden k.). Brezilya'nın kuzeydoğu bölgelerindeki kurakçıl bitki örtüsüne verilen yerli ad. (Bu bitki örtüsü, kurak mevsimde dökülen boz renkte ince yapraklı küçük ağaçlardan oluşur, genellikle yer yer kesintili, yani aralıklıdır. Bunlar arasında birçok dikenli bitkiden, kaktüs ve sütleğenlerden ibaret bir ara kat yer alır. Yer yer sert otlarla kaplı olan toprak, sığır ve keçilere otlak ödevi görür. (L)

KATİOLA, Fildişi Kıyısı'nda (Merkez idare bölgesi) kasaba. Abican-Nijer hattı üzerinde ilçe idare merkezi, Buake'nin kuzeyinde; 7 750 nüf. Hint keneviri işletmeleri. Çanak çömlek yapımı. (L)

KÂTİP veya **KÂTİB** sıf. ve i. (ar. *kitâbet*'den *kâtib*). Yazıcı, yazı işleriyle uğraşan, bu işi kendine meslek edinmiş kimse: *Kul olayım kalem tutan ellere / Kâtip arzuhalim yaz yare böyle* (Halk türküsü). *Biliyorsunuz, siz de ben de şimdilik kâtibiz. Fakat amcam teşkilâtı kabul ettirince siz müdür muavini, ben kalem şefi olacağım* (A. H. Tanpınar). *Yeni.* Yazman. ‖ *Esk. Kâtib-i adl*, noter. ‖ *Kâtib-i husus*î, özel sekreter. ‖ *Kâtib-i maiyet*, devlet adamlarının resmî yazışmalarını yürüten kâtip. ‖ *Kâtib-i sır*, gizli şeyler yazdırılan yeminli kâtip, sekreter. ‖ *Kâtib-i umumî*, genel sekreter. ‖ *Kâtib -ül-huruf*, elde bulunan yazıyı veya kitabı yazan kimse. ‖ *Ser kâtib*, başkâtip, bir büro veya kalemde kâtiplerin başkanı.

— Astron. *Esk. Kâtibi felek*, Merkür gezegeni.

— Din. *Esk. Kâtibi vahy*, Hazreti Muhammed'e Tanrı tarafından ilham olunan Kur'an âyetlerini yazan kimse.

— Eğ. *Esk. Kâtibi hafızı kütüp*, kütüphane memurlarına kitapların kayıt ve kontrol işlerinde yardımla görevli kimse.

— Tar. Bk. ANSİKL.

— Teşk. tar. Osmanlı devletinde divanlarda resmî yazıları yazmakla görevli memur. (Bk. ANSİKL.) ‖ Osmanlı devletinde hükümdar sarayı harem dairesinin yazı işlerine bakan kimse. (Hazinedar ustanın emrinde çalışan kâtip, harem dairesi giderlerinin hesabını tutardı.) ‖ *Kâtip kalfa*, Osmanlı devletinde padişah tarafından saray içindeki ve dışındaki sultanlar ve diğer harem mensuplarına gönderilen yazıları yazmakla görevli kalfa. ‖ *Kâtibi ağai evvel*, sarayda imrahor ağasının kâtibi. ‖ *Kâtibi beytülmal*, Yeniçeri ocağının ölen er ve subaylarının geride bıraktıkları eşyalara ait işlerle uğraşan kâtip. (Yeniçeri ocağı mensuplarından ölenlerin eşyaları, beytülmalcının yanında bulunan kâtip, müfettiş ve kassamı askerî tarafından mühürlenirdi. Satılan eşyanın bedeli de kâtip tarafından deftere yazılarak, *kara sandık* adı verilen sandıkta saklanırdı.) ‖ *Kâtibi sekban*, XVIII. Sekban bölüğüne verilen ad. (Bölüğün âmiri sekban kâtibi olduğu için bu adla anılırdı. Diğer sekban bölüklerinde olduğu gibi kâtibi sekban bölüğünde de bölükbaşı, odabaşı ve diğer küçük rütbeli subaylar bulunurdu.) ‖ *Kâtibi yeniçeriyan*, yeniçeri kâtibine verilen ad. (Bk. ANSİKL.) ‖ *Fetva kalemi kâtibi*, şeyhülislâma bağlı ve fetva emininin başında bulunduğu kalemde görevli memur. (Sayıları 20'yi bulan bu kâtipler, verilen fetvaları yazarlardı. Her fetvadan bir akçe alırlardı). ‖ *Kadı sicillerini tutan kâtip*, kadının dinlediği davayı sicile geçiren kâtip.

— Tic. Bir ticaret evinde, yapılan satışların toplamını kaydeden veya ilgili şubeye kaydettiren memur.

— ANSİKL. Tar. ve Teşk. tar. İslâmiyetten önce *kâtip*'lik, Arabistan'ın her tarafında biliniyordu; fakat belli bir zümrenin elindeydi. Medine'deki sahabe arasında kâtip olarak on kişi vardı. Mekke'deki el-Hira sarayında, arapça antlaşmaları yazan kâtipler büyük bir hüner sahibi sayılıyordu. Ayrıca Hz. Muhammed'in vahiylerini yazan Ubeyd bin Kâb, İbn Mesud, Zeyd bin Sabit, *kâtibülvahy* idiler. Bunlar, Hz. Muhammed'in İslâma davet ettiği kimselere gönderdiği mektupları da yazarlardı. Dört Halife ve Emevîler devri boyunca, sonradan vezirin bulunduğu mevkide *kâtip* sıfatını taşıyan kimseler vardı. Emevîler zamanında başkâtibe *kâtibüssır* (özel kâtip), resmî evrakı yazanlara *kâtibülinşa*, ordu hesaplarını yapanlara *kâtibülceyş* denirdi. Bazıları da hükümdarın mallarına ait işlere bakardı. Kâtiplerin meydana getirdiği divan'ın geniş yetkileri vardı. Kâtiplerden, her konuda genel bilgi sahibi olmaları istendiğinden, yetiştirilmeleri için birçok kitap yazıldı: İbni Kuteybe'nin *Edeb-ül-Küttab*'ı (Kâtiplerin Eğitimi), El-Sulî'nin *Edeb-ül-Kâtib* (Kâtibin Yetişmesi). Kalkaşandî'nin *Subh-ül-A'şâ fi Kitabet-il-İnşa* (Nesir Yazmada Işıklı Sabah) v.d. Kâtipler çok defa yüksek görevlere getirilirdi. Memlûklu sul-

Foto. MEYDAN

tanlığında askerî dairede (*Divan ül Ceyş*) çalışan çeşitli kâtipler vardır. Osmanlı devletinde padişah ve vezir divanlarında görevli kâtiplerden başka, sefere giden paşaların yanında bulunan, yabancı hükümdarlara veya sefirlere gönderilen yazıları kaleme alan kâtiplerden de söz edilir. Fatih devrinin sonlarında hazırlanan kanunnamede kâtiplerin dereceleri belirtildi. Genellikle padişah divanında, yabancı dilleri bilen kâtipler de bulunurdu. (Fatih'in rum kâtibi Thomas Katavelenos gibi). Bunlar XVI. yy.a kadar, *münşî* adı verilen kimselerin görevini yaparlardı. Bu yüzyıldan sonra divanda görevli olan kâtipler yüksek dereceli memur sayıldı, başlarına da *reisülküttap* adı verildi. Kâtipler ocak teşrifatı sırasında kethüda ile sekbanbaşı arasında bulunurdu. Terfi ettiklerinde «kenar defterdarı» olurlardı. XVII. yy. da yüz elli akçe ile emekliye ayrılırlardı.

● *Kâtibi yeniçeriyan*, ocağın ulufe defterleri üzerine yazılması gereken şerhleri ve tashihleri yapar; verilen terfileri yazardı. Belirli bir aylığı yoktu; verilen ulufelerden asker başına birer akçe alırdı. Bu paralar «şakirtler halifesi» aracılığıyla odabaşılardan toplanırdı.

◆ **Kâtibân** çoğl. i. *Esk.* Kâtipler.

◆ **Kâtibane** zf. *Esk.* Güzel yazma kurallarına uygun olarak. (M)

Kâtip (BAĞDAŞ KURMUŞ), kalkerden yontulmuş, boyalı mısır heykeli (Eski imparatorluk, V. sülâle). Louvre müzesinde yer alan bu heykel, sayısı hayli kabarık olan kâtip heykelleri serisinin en tanınmışıdır. Kahire müzesindeki *Bağdaş Kurmuş Kâtip* de ünlüdür. (L)

KÂTİP ALİ. Bk. ALİ (*Âşık*).

KÂTİP ÇELEBİ (Mustafa,—diye tanınır) [**Hacı Halife** denir], türk bilgini (İstanbul 1609-ay.y 1657). Babası Abdullah, Enderun'da silâhtardı. Kırımlı imam İsa Halife'den din, İlyas Hoca'dan arap grameri dersleri aldı. 1623'te divan kalemlerinden Anadolu Muhasebesi kalemine kâtip oldu. Orada hesap kurallarını ve siyakat yazısını öğrendi. Babasının yanında Tercan seferine katıldı (1624); Bağdat'ın alınışında bulundu (1626). Dönerken babası Musul'da öldü. Kâtip Çelebi Diyarıbekir'de bir süre kaldı. Mehmed Halife'nin yardımıyle süvari mukabelesine tayin edildi (1627). Bir ara İstanbul'a gelerek Kadızade'nin derslerine devam etti (1628-1629). Hüsrev Paşanın yanında Hemedan ve Bağdat seferlerine katıldı. Bağdat kuşatmasında (1630) toprak dolu tulumlarla yapılmış siperler arasında ordunun defterlerini tuttu. İstanbul'a dönüşünde yine Kadızade'den *İhya-ül-Ulûm* (İlimlerin Canlandırılması), *Şerh-ül-Mevakıf* (Mevakıf şerhi), *Dürer* (İnciler) ve *Et-Tarikat-ül-Muhammediye* (Muhammediye Tarikatı) okudu. 1633-1635'te orduyle Halep'e, oradan Hicaz'a gitti. Hacı oldu. Dönüşünde ordunun bulunduğu Diyarıbekir'de bilginlerle görüştü. Murad IV ile Revan seferine gitti (1634-1635). On yıl kadar orduyle çeşitli savaşlarda bulunduktan sonra kendisini bütünüyle bilime vermek için ordudan ayrılarak İstanbul'a döndü. Arec Mustafa Efendi, Ayasofya dersiâmı Kürt Abdullah Efendi, Süleymaniye dersiâmı Keçi Mehmed Efendi, vaiz Veli Efendi gibi devrin ünlü hocalarından ders gördü. Girit seferi (1645-1646) dolayısıyle haritaların nasıl yapıldığını inceledi. Bu konuda yazılan eserlerle, çizilen haritaları gördü. Bir ara görevinden ayrıldı. Öğrencilere ders verdi; tıp kitaplarını inceledi. Bir yandan da esma (Tanrının adları) ve havas (duygular) gibi eserler okudu. *Takvim-üt-Tevarih* (Tarihlerin Takvimi) adlı eseri sebebiyle, şeyhülislâm Abdurrahim Efendinin desteğini kazandı ve veziriazam Hoca Mehmed Paşa tarafından ikinci halifeliğe tayin edildi (1648). Ayrıca Abdürrahim Efendi, onun *Mizan-ül-Hak* (Hak Ölçüsü) eseri için «yararlıdır» diye fetva verdi. Kâtip Çelebi çağdaşları tarafından çalışkan, iyi huylu, az konuşan ve yergiden hiç hoşlanmayan biri olarak tanımlanır. Osmanlı imparatorluğunda batı bilimine ilk pencereyi açan, çağından çok ileride, uyanık bir bilgin olan Kâtip Çelebi, Arapça ve Farsçayı çok iyi bilirdi. Şeyh Muhammed İhlâsî'nin yardımıyle latince ve fransızca kaynaklardan yararlandı. Hanefî mezhebine ve işrakî felsefesine bağlı olan Kâtip Çelebi, tarih, coğrafya, bibliyografya, toplumbilim alanlarında 27 eser yazdı. Eserlerini, özellikle bibliyografya ve biyografya ile ilgili olanlarını, hazırlarken, önce notlarını fişlere aldığı, bilimsel bir metotla çalıştığı bilinir. Kaynakları kullanırken, bir metinden alıntılarda bulunurken, gerçek olmayan olayları ve kişisel görüşleri bir yana bırakarak asıl olayları ele alırdı. Bu yüzden kendisinden öncekilerin edebiyatı ve üslûbu ön plana alan tarih anlayışından ayrıldı. Üslûbu oldukça kuru, bazen sıkıcıdır.

Kâtip Çelebi XVI. ve XVII. yy. klasik türk nesrinin hemen hepsinde ortak özellik olan süslü nesire (secî) eserlerinde pek az yer verdi. Eserlerinden arapça fezleke, *Fezleke Ahval-ül-Ahyar fi İlm-il-Tarih ve'l-Ahbar* (Haberler Tarihinde Erdemli Kimselerin Halleri Üstüne Fezleke), varlıkların başlangıcı, peygamberler ve hükümdarlar tarihidir. Türkçe *Fezleke*, Arapça *Fezleke*'nin ekidir (zeyl.); 1592-1654 tarihine kadar geçen olayları içine alır; 1869-1870 yılında iki cilt olarak basıldı. *Tuhfet-ül-Kibar fi Esfar-il-Bihar* (Deniz Seferleri Hakkında Büyüklere Hediye), 1645 yılında başlayan Girit seferi dolayısıyle, eserin yazıldığı 1656 yılı başlarına kadar geçen olayları anlatır; 1728-1729'da İbrahim Müteferrika tarafından bazı eklerle basıldı; kısmen İngilizce ve Fransızcaya tercüme edildi. *Takvim-üt-Tevarih* (Tarihlerin Takvimi), Âdem'den 1648 yılına kadar geçen zamanda tarihlerin andığı olayların ve diğer tarih kitaplarıyle *Fezleke*'sinin kronolojik cetvelidir; Arapça, Farsça ve batı dillerine tercüme edildi. *Kanunname*, 1654-1655 yılları arasında toplanmış bir kanun dergisidir; Kâtip Çelebi *Mizan-ül-Hak*'ta bir kanunname yazdığını söylerse de bununla ilgili fazla bilgi yoktur. *Tarih-i Frengî Tercümesi*'ni, Johan Carion'un *Chronik* adlı eserinin Şeyh Mehmed İhlâsî'nin ağzından tercümesini dinleyerek yazdı. *Tarih-i Kostantiniye ve Kayasire* (*Revnak-üs-Saltana*) [Kayserlerin ve Kostantiniye'nin Tarihi], 1579 yılına kadar olan olayların tarihini kapsar. *İrşad-ül-Hayara ilâ Tarih-il-Yunan ve'n Nasara* (Yunan ve Hıristiyan Tarihî Hakkında Doğrulukları Gösterme), islâm tarihlerinde avrupa ülkeleri hakkında eksiklik ve yanlışlıkların düzeltilmesi için yazılmış küçük bir risaledir. Burada çeşitli ülkelerin yönetim biçimleri, seçme ve seçilme usulleri, bunların Osmanlılarla olan ilişkileri anlatılır. *Sülem-ül-Vusul ilâ Tabakat-il-Fuhûl* (Büyük Adamların Hal Tercümelerine Ulaşmak İçin Merdiven), alfabe sırasına göre düzenlenmiş arapça bir biyografya eseridir; 1649 yılında tamamlandı. Eserin en önemli yanı, aynı zamanda Kâtip Çelebi'nin otobiyografisini taşımasıdır. Bu eserin geri kalan bölümünü Müstakimzade Sâdüddin Efendi bitirdi (1762). *Cihannüma* (Dünyayı Gösteren), coğrafya alanında doğu görüşünden batı görüşüne geçişte bir dönüm noktasıdır. 1648'de yazılmağa başlanan *Cihannüma*, dünyanın yuvarlaklığı üstüne kanıtlar verdikten sonra, Japonya adalarından Erzurum ve Irak sınırına kadar olan ülkelerin coğrafyasını, kısaca tarihini, bitki ve hayvanlar âlemini anlatır. İbrahim Müteferrika 3 temmuz 1732'de yayımlayınca ünü artan *Cihannüma*, çeşitli dillere tercüme edildi. Kâtip Çelebi eseri hazırlarken Mercator'un *Atlas Major* ve onun kısaltılmışı olan *Atlas Minor*, Abraham Ortelius'un *Theatrum Orbis Terrarum* (Dünyanın Görünüşü) ve başka batı ile doğu kaynaklarından yararlandı. Eseri iki kere, değiştirerek yazdıysa da tamamlayamadığı anlaşılmaktadır. *Levami-ün-Nur fi Zulmat-i Atlas Minor'u* (Atlas Minor Karanlıklarında Işık Parıltıları), Kâtip Çelebi, Şeyh Mehmed İhlâsî'ye okutup anlattırarak tercüme etti. *İlham-ül-Mukaddes fi Feyz-il-Akdes* (Allah'ın Verdiği İhsanı Tanımak Konusunda Kutlu İlham), din konusunda üç meselenin aydınlanması için çağın din bilginlerinin yorumlarını ihtiva eder. *Keşf-üz-Zunun an Esâmi'l-Kütüb ve'l-Fünun* (Kitap Adları ile Bilimlerin Neye Ait Olduğu Hakkında Şüpheyi Kaldıracak Eser), büyük bir bibliyografya lûgatidir; 20 yılda hazırlandı. 14 500 Kadar kitap ve risalenin ele alındığı bu eserde, 10 000 kadar yazar ve şarih adı geçer. *Keşf-üz-Zunun*, Flügel tarafından arapça metni ve latince tercümesiyle birlikte ilk iki cildi Leipzig'de, ötekiler Londra'da olmak üzere yedi cilt halinde ve indeks ekiyle basıldı (1835-1858). Millî Eğitim Bakanlığı yayınları arasında da çıktı (1941-1943). *Tuhfe-ül-Ahyar fi'l-Hikem ve'l-Emsal ve'l Eş'ar* (Hikmetler, Atasözleri ve Şiirler Hakkında Ululara Armağan) alfabe sırasına göre, düzenlenmiş bir konuşma kitabıdır. İçinde türkçe, farsça ve arapça olmak üzere, üç dilden edebiyatla ilgili fıkralar, aile ve ülkeler yönetimiyle ilgili hikâyeler, hayvanlar ve otlara ait bilgiler, dilbilgisi bölümlerine ait bilgiler ve atasözleri bulunur. *Dürer-i Müntesire ve Gurer-i Müntesire* (Saçılmış İnciler ve Dağılmış Parıltılar), bir mecmuadır; çeşitli konulara ait gerekli bilgileri içine alır. *Düstur-ül-Amel li Islâh-il-Halel* (Bozuklukları Düzeltmek İçin Ne Yapılacağını Gösteren Eser), 1653 yılında devlet bütçesinde gelirin az olması ve giderlerin çoğalması sebeplerini araştırmak, gelecek yılın vergisini peşin almayı gerektiren bütçe açığına bir çare bulmak için yazıldı. *Resm-ür-Recîm bi's-Sin ve'l-Cim* (Sin ve Cim ile Taş Atanı Taşlama), 1653-1655 yıllarında Kâtip Çelebi'nin şeyhülislâmların yazılarından garip fıkıh meselelerini, güç ve içinden çıkılmaz acayip fetvaları biraraya toplayarak meydana getirdiği bu eseri daha bulunamadı. *Beyzavî Tefsirinin Şerhi*, 1642-1643 yıllarında yazılmağa başlandığı bilinen eser bulunmadı. *Hüsn-ül-Bediye* (Muhammediye Şerhi), ünlü gökbilimci Ali Kuşçu'nun *Muhammediye*'sine yazdığı açıklamadır. *Cami ül-Mütun min Cull-il-Fünun* (En Güzel Fenlerden Olan Metinler Dergisi), yazarın çeşitli konularda okuduğu veya okuttuğu 27 eserin özet ve açıklamalarından meydana gelen bir mecmuadır. *Mizan-ül-Hak fi İhtiyar-il-Ahak* (En Doğruyu Seçmede Gerçek Ölçü), Kâtip Çelebi'nin son eseridir; 1656'da çağında şiddetli tartışmalara yolaçan birtakım konular üstünde pozitif düşünceyle aydınlatmak için yazıldı (basımı: 1864-1856; ingilizce tercümesi: 1957). [→ Bibliyo.] (M)

Kâtipkasım camii, İstanbul'da, Langa semtinde; XV. yy.ın sonu ile XVI. yy.ın başlarında yapıldı. Harap olan cami, 1961 yılında onarım gördü. Duvarları kâgir, çatı ahşaptır. Tuğla bir minaresi vardır. (M)

KÂTİPLİK i. (*kâtip*'ten *kâtip-lik*). Kâtip olma hali veya kâtibin yaptığı iş: *Ebu Süfyan'ın oğlu Muaviye, bir zamanlar Hz. Muhammed'in kâtipliğini yapmıştır* (N. Araz). *Yeni.* Yazmanlık. (M)

Kâtipmuratmescidi (veya **Hasırlı mescidi**), İstanbul'da, Mevlânâkapı semtinde, Hasırcımelek sokağında mescit. Bayezid II zamanındaki büyük depremden (1504) sonra bina emini kâtibi Murad Efendi tarafından yaptırıldı. Duvar kalıntılarından bazıları durmaktadır. (M)

Kâtipmuslihittin camii. Bk. YAZICI CAMİİ.

Kâtipsinan mescidi (veya **Dalbatan mescidi**), İstanbul'da Aksaray semtinde Kocaragıppaşa kütüphanesi yakınlarında, Kâtip Sinan tarafından yaptırıldı. Yakınında Dalbatanmustafapaşa sarayı bulunduğundan Dalbatan adını da aldı. Yapıldığı tarih kesin olarak bilinmemektedir. Kitabesinde 1737 yılında Rakım Paşa tarafından onartıldığı yazılıdır. Mescidin duvarları kesme taş ve tuğla, çatısı ahşaptır. (M)

Kâtipşemsettinkasım mescidi (veya **Cankurtaran mescidi**), İstanbul'da Süleymaniye semtinde, Ağakapısı yakınında. Bayezid II'nin sır kâtibi Şemseddin Kasım tarafından yaptırıldı. Minaresinden ufak bir kalıntı ile mezarlar günümüze gelmiştir. (M)

KATİPUNAN (tagalog dilinde «birlik, topluluk» anlamında. k.). XIX. yy. sonlarında, Filipinler'de kurulan gizli birliğe verilen ad. Bu birliğin amacı ispanyol yönetimine son vermek ve bu adalardaki bütün yabancıları kovmaktı. Bu birlik tamamen askerî bir şekilde teşkilâtlanmıştı, her 100 üyenin başında bir şef veya bir albay bulunuyordu. Her üye kanıyle yazılmış bir yemini imzalayarak, şeflerine hizmet edeceklerine ve onların sözünden çıkmayacaklarına dair söz verirlerdi. Sözlerinde durmayanlar en ağır cezalara çarptırılacaklardı. İspanyollar 1895-1896 yılları arasında kendilerine hazırlanan komplonun farkına varınca, 300 kadar Katipunanlı tutuklandı. Bundan sonra birlik ispanyol subaylarına karşı mücadelelerini açık bir şekilde sürdürdü. Emilio Aquinaldo İspanya'ya karşı ayaklanan Fili-

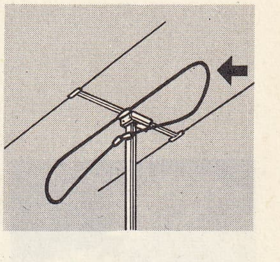

katlamak
trombon (telekom.)

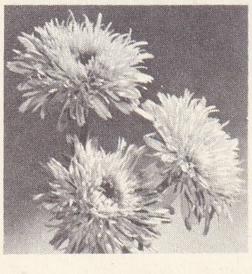
katmerli papatya

pinlilerin başına geçince, bütün erkekleri Katipunan'ın yönetimi altında hizmete soktu. Birlik, 1899-1901 arasında A.B.D.'ye karşı çıkarılan isyanda çok önemli bir rol oynadı. Fakat daha sonra ortadan kalktı. (M)

KATİVO i. Baklagillerden *Prioria copaifera*'dan elde edilen Amerika asıllı kereste. (Marangozluk ve kaplamacılıkta kullanılır.) [M]

KATİYAVADİ (veya **KATHİYAVADİ**) i. Kathiawari'de yaklaşık olarak 3,5 milyon kişi tarafından konuşulan gucerat dili lehçesi. (L)

KATİYEN zf. (*ḳaṭʿî*'den *ḳaṭʿiyyen*). Asla, hiç bir zaman, hiç bir şekilde: *Kalbindeki katiyen ben değilim* (Refik Durbaş). ‖ *Esk.* Kesin olarak, kesinlikle, hiç bir şüphe ve kuşkuya yer vermeyecek şekilde: *Hükûmetin, Kuva-yı milliyenin muhafazası taraftarı olup olmadığını kat'iyen bildirmesini kendisinden talep etmek lâzımdır* (Atatürk). [M]

KATİYET i. (ar. *ḳaṭʿî*'den, *ḳaṭʿiyyet*). Şüpheye yer bırakmayacak nitelikte olma: *Türkiye halkının bilâkaydüşart hâkimiyetine sahip olduğunu bir defa daha ve katiyetle tekrar ediyorum* (Atatürk). [*Eşanl.* KESİNLİK.] ‖ *Esk.* *Katiyet kesbetmek,* kesinlik kazanmak, şüpheye yer vermeyecek hale gelmek. ‖ *Kemal-i katiyet,* tam kesinlik: *Müstakil elviye ile mülâkatından aldığımız kararlar üzerine kemal-i katiyetle arzeyleriz* (Atatürk).

— Huk. Bk. KESİNLİK. ‖ *Katiyet kesbetmek.* Bk. KESİNLİK. (M)

KATİYN, S.S.C.B.'de köy, Smolensk'in batısında. 1943 Nisanında Almanlar, bu köy yakınında enselerine sıkılan birer kurşunla öldürülmüş 4 500 kadar polonyalı subayın cesetlerini kapsayan sekiz çukur buldular ve S.S.C.B.'yi suçladılar. Londra'ya sığınmış bulunan Sikorski başkanlığındaki Polonya hükûmeti, milletlerarası Kızılhaç'tan bir soruşturma açılmasını istediyse de, S.S.C.B. cinayetin sorumluluğunu Almanya'nın üzerine atarak Sikorski ile diplomatik ilişkilerini kesti. Nürnberg mahkemesinde (1946) nazilerin sorumluluğu tespit edilemedi; bir amerikan komisyonu tarafından yürütülen soruşturma (1953), 1940'ta esir edilmiş ve Kozyelsk kampında enterne edilmiş olan kurbanların, sovyet siyasî polisi (N.K.V.D.) tarafından öldürülmüş oldukları sonucuna vardı. (L)

KATKI i. (*katmak*'tan *kat-kı*). *Yeni.* Bir şeye katılmış olan başka bir şey, ek, ulama. (*Eşanl.* İLÂVE.) ‖ Edebî veya bilimsel bir konuda tamamlayıcı inceleme. ‖ *Esk.* Düğün töreninde evlenen çifte verilen hediye. ‖ (*Bir şeye*) *Katkıda bulunmak,* bir şeyin gerçekleşmesine, yapılmasına yardım etmek.

— Metalürji. *Yeni.* Maden ve alaşımların hazırlanması sırasında içlerine katılan değişik nitelikteki maddeler. Bk. ANSİKL.

— Petr. Benzin, yağ, bitüm gibi maddelerin kalitesini arttırmak amacıyle bu maddelerin içine katılan ürün.

— ANSİKL. Metalürji. *Katkı* maddeleri iki türlü yapılarda olabilir: *madenî katkılar* (soğuk damla) ve *madenî olmayan katkılar.* Madenî olmayan katkı maddeleri içinde en yaygınları, sülfürler, fosfor bileşikleri, silikatlar, cevherlerdeki yabancı maddeler, curuf veya madenî döküm kalıbına sıvanan maddelerdir. Bütün çeliklerde, yapılış ve arıtma şekillerine göre az veya çok miktarda katkı maddesi bulunur. Bu katkılar alaşımların mekanik özelliklerini bozar: haddelenmiş veya çekilmiş malzemelerdeki katkılar malzemenin niteliklerini düşürür.

◆ **Katkısız** sıf. İlâve edilmemiş, yalın, içine veya üzerine hiç bir şey katılmamış, eklenmemiş. (ML)

KATKİNİT i. (fr. *cathkinite*). Miner. Serpantin cinsinden tabiî silikat (SAPONİT veya SABUN TAŞI da denir). [L]

KATKOV (Mihail Nikiforoviç), rus yazar ve gazetecisi (Moskova 1818 - Znamenskoye 1887). Hegel'in etkisinde kaldı, Moskova üniversitesinde felsefe dersleri verdi. 1856'da *Russkiy Vetnik* dergisini kurdu, bu dergide liberal düşünceleri savundu ve Çareviç Nikolay lisesini kurdu. Bakunin'e bağlanmış olmasına rağmen 1860'tan itibaren İslavcılığa, sonra Panislavcılığa yöneldi ve *Moskova Gazetesi*'nde görevlendirildi, mutlakıyetin nazariyecisi oldu. 1875'te Sırplara ve Karadağlılara karşı, Rusların Balkanlarda Türklere yardım etmesini istedi: Ayastafanos antlaşması (mart 1878) onun için manevî bir başarıdır. (L)

KATKÜT i. (ing. *cat,* kedi ve *gut,* bağırsak'tan). Cerrahlıkta damarları bağlamak veya yaraları dikmek için kullanılan bir çeşit iplik. (Kedi veya koyun bağırsağından yapılan bu iplik, dokular tarafından tamamıyle emilebilme üstünlüğüne sahiptir. Bazı hallerde, bu emilmenin daha ağır oluşması için iplik bazı özel işlemlerden geçirilir: kromlu katküt gibi.) [L]

KATL i. Bk. KATİL.

KATLÂ çoğl. i. (ar. *ḳatl* > *ḳatîl*'den *ḳatlâ*). *Esk.* Maktuller, öldürülmüş kimseler. *Eşanl.* KUTELÂ. (M)

KATLAMA i. (*katlamak*'tan *katla-ma*). Katlamak eylemi. ‖ *Halk dili.* Saç üzerinde pişirilen mayasız hamurdan yapılmış ekmek.

— Matbaac. *Katlama makinesi,* daha çok kitap katlamağa ve kırmağa yarar makine, kırma makinesi.

— Tekst. İplik fabrikalarında şerit, lif veya iplikleri birleştirme işlemi. (*Eşanl.* DUBLAJ.) ‖ *Katlama küreği,* yuvarlak bir sap ile dar kumaşların top haline getirilmesinde kullanılan el aracı. ‖ *Katlama masası,* katlamak için üzerine kumaşların konulduğu bir çeşit masa. ‖ *Katlama makinesi,* iki veya daha çok ipliği bükmeksizin biraraya sarmakta kullanılan makine. (Bk. ANSİKL.) ‖ Yapılmış kumaşları özel tamburlar üzerine katlayarak top yapan ve aynı zamanda uzunluğunu ölçen apre makinesi.

— ANSİKL. Tekst. *Katlama makinesi,* üzerine tek katlı iplik bobinlerinin dizildiği bir askı ve belli bir uzaklıkta ağaç veya kartondan bir bobin üzerine iplik saran mekanizmadan meydana gelir. Aynı anda çekilen tek katlı iplikler birbirine paralel olarak bobine sarılır. Bu ipliklerin yolu üzerine, ipliklerden biri koptuğunda makineyi otomatik olarak durduracak kopuk otomatı yerleştirilir. Bu şekilde birleştirilmiş iplikler büküm tezgâhlarının beslenmesine yarar.

◆ Sıf. Katlanmış olan.

— Doğramc. *Katlama kapı,* birkaç parçadan meydana gelen ve birbiri üzerine katlanarak açılan kapı, kepenk. (LM)

KATLAMAK geçl. f. (*kat*'tan *kat-la-mak*). Kumaş, kâğıt v.b. şeyleri kırmadan, üst üste ve kat meydana getirecek biçimde bükmek, kat kat etmek: *Dağılmış kumaşı dikkatlice katladı. Kâğıdı ikiye katlayıp zarfa koydu.* ‖ *Halk dili.* Hamuru ince bir tabaka haline getirmek, yufka yapmak.

— Tekst. Apre işlemlerinde makinelerden çıkan kumaşları dürerek makine önünde veya arkasında yığın haline getirmek, pastaflamak. ‖ Dokumacılıkta, dokunması bitmiş ham kumaş toplarını, kumaş levendi üzerinden sökerek kıvrımlar halinde dürmek. ‖ İplikçilikte, iki veya daha fazla tek kat ipliği büküümsüz olarak biraradа bobin halinde sarmak. (ML)

KATLAMALI sıf. (*katlama*'dan *katlama-lı*). Katlaması olan.

— Tekst. *Yeni.* *Katlamalı kumaş,* çift çözgü ve tek atkı veya çift atkı ve tek çözgüden meydana gelen üç elemanlı kumaş.

— ANSİKL. İki ayrı armürdeki kısa ve uzun atlaklar iyice birleştirilerek, kısa atlakların uzunlarla kapatılması sağlanır ve böylece kumaşın yüzünde ve tersinde ayrı iki desen meydana getirilebilir. Bu desenler, özellikle yün palto, pardesü ve mantoluk kumaşlara uygulanır; böylece kalın ve ucuz kumaşlar elde edilir. Üst desen genellikle taranmış yün ipliğinden, alt desen ise kalın ştrayhgarn ipliklerinden dokunur. (L)

KATLANIR sıf. (*katlanmak*'tan *katlan-ı-r*). Katlanma özelliği olan, katlanabilen. ‖ *Katlanır iskemle,* açılır kapanır iskemle. ‖ *Katlanır kayık,* bot. ‖ *Katlanır metre* (veya *mezura*), birbiri üzerine katlanabilen parçalardan meydana gelmiş marangoz metresi. ‖ *Katlanır sehpa,* ayakları düzlem kısmının üzerine veya düzlem kısmı ortasından kendi üzerine katlanan sehpa. ‖ *Katlanır yelpaze,* bir ucu sabitleştirilmiş, diğer bölümleri ise kendi üzerine katlanabilen yelpaze. (M)

KATLANMA i. (*katlanmak*'tan *katlan-ma*). Katlanmak eylemi.

— Metal. Saç levhalarda, demir çemberlerde veya tellerde, malzemenin boyunca bir kalınlık ayrıntısı biçiminde beliren hata. (Maden külçesi içindeki hava kabarcıkları ve kesikler veya eksenden kaçma, dövme, haddeleme, çekme veya telçekme yoluyle yapılan mekanik deformasyonlar esnasında metalin kaynamasına engel olan ayrıntı düzlemleri meydana getirir.) ‖ Kaynak edilen parçaların tam kaynaşmasından doğan kaynak hatası. (Bu yüzden parçalar kolayca ayrılabilir.)

— Miner. Bir kömür damarının kıvrılarak ters katlanması. (Genellikle kıvrıntı simetrik olmaz: bir kanadı dik ve ince, öbürü kalın ve az yatımlıdır. Katlama yerinde katman önemli bir kalınlık fazlalığı gösterir.)

— Telekom. *Katlanmış dıpol,* frekans modülasyonunda ve desimetre veya metre ölçüşünde dalgaları almak için kullanılan yarım dalga anteni. (L)

KATLANMAK geçl. f. (*katlamak*'tan *katla-n-mak*). Katlamak işine konu olmak: *Çamaşırlar katlanıp raflara yerleştirildi.* ‖ Dönüşl. f. *Mec.* Hoş olmayan bir duruma ses çıkarmadan dayanmak, ezici bir durum altında yaşamak, tahammül etmek: *Benim için ne kadar acı olursa olsun katlanmalıyım* (S. F. Abasıyanık). *Millet ki katlanıp durur envaı mihnete / Bin türlü cevr ü şiddete her yolda zillete* (Recaizade Ekrem).

◆ **Katlandırmak** geçl. f. Katlanmasına sebep olmak.

◆ **Katlanılmak** edilg. f. Katlanmak işine konu olmak: *Bu duruma katlanılmaz.* (M)

KATLETMEK geçl. bls. f. (ar. *ḳatl* ve türk. *etmek*'ten *katletmek*). Öldürmek, bir kimsenin canına kıymak: *Hemen bir ok atıp onu şehit eylemiş ve Hazret-i Osman'ın oğlu Eban'a «Babanın katillerinden bazısını katlettim ...* (Cevdet Paşa).

◆ **Katledilmek** edilg. f. Öldürülmek: *Efendiler Yahya Kaptan'ın katledildiğine şüphe kalmamıştı* (Atatürk).

◆ **Katlettirmek** ettrg. f. Birini öldürtmek: *Esnâ-yı râhta Ukbe İbni Ebî Muayt ile Nadr İbni Hâris'i katlettirdi* (Cevdet Paşa). [M]

KATLI sıf. (*kat*'tan *kat-lı*). Katlanmış, kıvrılmış, bükülmüş. ‖ [...] Katı olan: *Oturdukları ev üç katlı eski bir yapıydı.*

— Mat. *Katlı nokta,* aynı eğrinin birçok kolunda ortak olan nokta. ‖ *Bir p(z) çokterimlisinin katlı kökü,* yalnız *z-a* ile değil, *z-a*'nın daha büyük kuvvetleriyle de bölünebilen çokterimlinin kökü.

— Zool. *Katlı perde,* salyangozlarda ve karada yaşayan akciğerli karındanbacaklı öbür yumuşakçalarda kavkı ağzını geçici olarak kapamağa yarayan örtü. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Zool. *Katlı perde* daima zarsı veya kâğıtsı bir maddedendir, nadiren kalkerli olur. Hayvanı, özellikle bağ salyangozlarını çok sıcak havalarda, en çok da kış uykusu sırasında korur. Katlı perde, öndensolungaçlı karındanbacaklılardaki kavkı kapakçığından farklıdır. Çünkü hiç bir zaman hayvana yapışık olmaz; yalnız sarımının iç yüzeyine yapışık olur. Genellikle bu perdelerden birçoğu üst üste olur. Yenen bağ salyangozları bu şekilde katlı perdeli olursa, bunlara «ağzı tıkalı» denir. (LM)

KATLİAM bls. i. (ar. *ḳatl* ve *ʿâmm*, kamu'dan *ḳatl-iʿâmm*). Topluca öldürme, toplu kıyım: *Ahmed İzzet Paşa Hazretleri, esasen harekât-ı milliyenin İstanbul'da katliama sebep olabileceği zannında idi* (Atatürk). *Lakin, düşman askerlerinin asıl bu tarz hareketleridir ki, bu bana herhangi bir katliamdan daha ağır, daha acı geliyordu* (Y. K. Karaosmanoğlu). [M]

KATMA sıf. ve i. (*katmak*'tan, *kat-ma*). *Yeni.* Katmak işi; ekleme. *Esk.* İlhak.

— Bayınd. Özelliklerini değiştirmek için, yapımı sırasında betona katılan madde. (Bunlar priz hızlandırıcı veya geciktiriciler, havalandırıcılar ve özlüleştiricileridir. Sonuncuların başlıca görevi suyu az, dolayısıyle daha dirençli betonlara, dökümü kolaylaştırmak için yumuşaklık vermektedir.

Foto. LAROUSSE

Havalandırıcılar ise betonların dona karşı direncini arttırır.)

— Elektron. Bir monokristale, onu yarı iletken yapmak üzere az miktarda yabancı madde ilâve etme.

— Fel. Bk. ANSİKL.

— Kim. Bir bileşime sonradan katılan eleman.

— Leng. Fonetik gelişme veya imlâ yanlışlığı sonucunda kelime içine sokulan ses veya harfler. (Bk. ANSİKL.) ‖ Birçok amerika dilinde, Eskimocada ve sibirya dillerinin büyük kısmında görülen özel kullanım. (Bu kullanıma göre cümlenin nesnesi [isim veya zamir] fiilin içine katılır.)

— Leng. *Katma,* kelimeye eklendiği yerde fonetik değişiklikler yapar (veya yapabilir) ve gövdede de değişikliklere yolaçar: meselâ pavni dilinde *tA-t-î'tka'vi,* «çamuru kazıyorum» (*tA-* şimdiki zamanı, *t-* «ben»i, *i'tkâr,* «çamur»u, *-pît,* «kazmak»ı [*r* ile *p*'nin yan yana gelmesi *v* verir] işaret eder). Çoğunlukla yanlış olarak nesnenin fiil karmaşığının içinde yer almadığı ve yalnız fiilin önüne yapıştığı durumlar ve daha yanlış olarak da avrupalı gözlemciye yabancı gelen her türlü bileşim için de «katma» terimi kullanılır. Bu durumlarda kullanılması gereken doğru terim çokbireşimlilik'tir.

— ANSİKL. Fel. En geniş anlamıyle, bir metne orijinal olmayan unsurları istemeyerek sıkıştırmaya *katma* denir (açıklamalar, değişik biçimler, açımlamalar, çıkmalar v.b.). Özellikle eski metinler söz konusu olduğunda, katma terimi, metne yabancı unsurların metin içine isteyerek sıkıştırılmasını belirtir: gerçekten var olan veya var olduğu kabul edilen bir boşluğu doldurmak için ekleme, zamanla metinde yapılan genişletmeler, tiyatro oyununa eklenen sahneye koyma ile ilgili bilgiler veya konuşmalar v.b. Bazı katmaların amacı, metnin anlamını veya kapsamını değiştirmektir. Bazen, geçerli unsurların kaldırılmasıyle bu düzeltmeler karmaşıklaşır. En ünlü katmalar, Justinianus'un eski hukukçuları ve daha önceki imparatorluk kuruluşlarının metinlerini kendi devrinde yürürlükte bulunan yasa ile uyuşturmak için *Codex ve Digesta*'ya yaptığı katmalardır. Birçok eskiçağ bilim ve edebiyat eserine ya okuyucuyu eskiçağ hakkında veya eserin doğruluğu konusunda yanıltmak yahut çoğunlukla, yeni bir belge eklemek amacıyle oldukça önemli katmalar yapılmıştı. XIX. yy. filolog ve tenkitçileri eski metinlerdeki katmaları meydana çıkarmağa çalıştılar. Bugün şüpheli görülmesi için yeterli sebepler olmayan parçaların katma sayılmasına yolaçan bu gayretkeşliğe karşı çıkılmaktadır.

◆ Sıf. Katılan, katılmış olan.

— Huk. *Katma bütçe.* Bk. BÜTÇE. (LM)

KATMAK geçl. f. (esk. türk. k.). Bir şeye başka bir şey eklemek, ilâve etmek: ***Ben birinci yalanıma, daha diğer yalanlar katarak cevap verdim*** (Ahmed Rasim). ‖ Karıştırmak: ***Aşkın doluları yağdı başıma / Ağu kattı benim tatlı aşıma*** (Pir Sultan Abdal). ‖ Yanına vermek, birlikte göndermek, refakat ettirmek. ‖ ***Halk dili.*** Döllenmeyi sağlamak için erkek hayvanı dişinin yanına salmak.

— ÇEŞ. DEY. ***Birbirine katmak,*** birbirine düşürmek, ara bozmak, fesat çıkarmak. ‖ ***Bire bin katmak.*** Bk. BİR. ‖ ***Geceyi gündüze katmak.*** Bk. GECE. ‖ ***Önüne katmak,*** kovalamak, sürmek: ***Düşmanı önüne katmak.*** ‖ ***Tozu dumana katmak,*** ortalığı alt üst etmek.

— Elektron. Bir billûruya, elektrik iletkenliğini değiştiren çok az miktarda yabancı madde eklemek. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Elektron. Çok saf olan germanyum veya silisyum billûrları yalıtkandır. Bu billûrlara, arsenik veya antimon gibi beş değerli yabancı maddelerin katılması, serbest elektronların ortaya çıkmasına yolaçar ve billûr N tipi iletken hale gelir; buna karşılık, bor gibi üç değerli madenlerin katılması oyukların oluşmasına sebep olur ve billûr P tipi iletken özellik kazanır. (ML)

KATMALI sıf. (*katma*'dan *katma-lı*). Leng. *Yeni.* Cümlelerindeki bazı kelimeler (özellikle zamirler) fiil köküyle birleşerek bir tek uzun kelime meydana getiren bazı dillere denir. (*Eşanl.* ÇOKBİREŞİMLİ.) Bk. KATMA. (L)

KATMAN i. (*kat*'tan *kat-man*). Jeol. *Yeni.* Birbiri üzerinde bulunan jeolojik katların her biri, tabaka.

— Coğ. *Katman bulut.* Bk. STRATÜS. *Esk.* Arız. ‖ *Katman karabulut.* Bk. NİMBOSTRATÜS. (M)

KATMANDU, Nepal'in başkenti; 193 300 nüf. İdare ve ticaret merkezi. Siva ve Budd-ha tapınakları çok hacı çeker. (L)

KATMANLAŞMA i. (*katmanlaşmak*'tan *katmanlaş-ma*). Jeol. Katmanlaşmak işi. ‖ *Aykırı katmanlaşma,* düzenli olmayan, tabakaları düzgün olmayan katmanlaşma. ‖ *Uygun katmanlaşma,* tabakaları birbirine paralel ve dümdüz olan katmanlaşma. (M)

KATMANLAŞMAK geçz. f. (*katman*'dan *katman-la-ş-mak*). Jeol. *Yeni.* Üst üste gelip tabakalar halinde yerleşmek. (M)

KATMASES bİş. i. Akust. *Yeni.* Farklı frekanslarda iki sesin algılanması sırasında duyulan ve frekansı iki sesin frekansının toplamı veya katları olan öznel sesler. (L)

KATMER i. (türk. *kat*'tan). Bir şeyin kat kat olması hali: ***Başörtüsünün çenesinin altına gelen katmerlerini düzeltti*** (A. H. Müftüoğlu). ***Çiçeğin katmeri. Böreğin katmeri.***

— ÇEŞ. DEY. ***Halk dili. Katmer akıllı,*** çok kurnaz, hilekâr. ‖ ***Katmer kaldırmak,*** karışıklık yaratmak, ortalığı alt üst etmek.

— Metalürji. Dövülmüş veya haddelenmiş ürünlerde bulunan, mekanik biçim değiştirme sırasında kenarları kaynamamış gaz kabarcığından ileri gelen, uzun ve düz bir çukurdan oluşan yapısal kusur.

— Mutf. ***Katmer böreği,*** yağ ve unla yapılan börek çeşidi. (Bu hamurda yağ nispeti, un ölçüsüne yakın olduğundan özellikle yazın yapılması güç olur. Bu sebeple Avrupalılar içi boş, uçları tıpalı merdane kullanır ve içine de buz doldururlar. Soğuk merdane ile açılan hamurun bozulması böylece önlenir.)

◆ **Katmer katmer** zf. Kat kat, üst üste: ***Tahammülsüzlüklerin katmer katmer çiçek açtığı bir gece*** (N. Araz). [M]

KATMERCİ i. (*katmer*'den *katmer-ci*). Katmer böreği yapan veya satan kimse. (M)

KATMERLEMEK geçl. f. (*katmer*'den *katmer-le-mek*). Bir şeyi kat kat etmek, katmer halinde yerleştirmek.

— Mutf. ***Yufkayı katmerlemek,*** açılmış yufkayı kenarlarından ortaya doğru sekize bölmek. (Bu bölümlerin her biri yufkanın ortasına doğru katlanır. Yufka küçük bir top haline getirilir. Sonra yeniden oklava ile açılır. Bu türlü açılmış yufkaya *katmerli* açılmış yufka denir.) [M]

KATMERLENME i. (*katmer* > *katmerlenmek*'ten *katmerlen-me*). Bot. Katmer'i veya tam çiçeklerin tacını veya çiçek örtüsünü meydana getiren organların çoğalması; bu çoğalmanın, bir organın bir çeşit ikiye bölünmesiyle meydana geldiği sanılmaktadır. (L)

KATMERLEŞMEK geçz. f. (*katmerlemek*'ten *katmerle-ş-mek*). Katmerli hale gelmek, kat kat olmak. ‖ ***Mec.*** Artmak, çoğalmak: ***Yoksa pek korkunç olur katmerleşip husranımız / Çünkü hem dünya gider, hem din eğer yapmazsanız*** (M. Â. Ersoy). [M]

KATMERLİ sıf. (*katmer*'den *katmer-li*). Katmeri olan, kat kat olan: ***Manastırlı komşumun katmerli düzgünleri, kazan kulplu rastıkları, çökük göz evleri [...] bende evvelâ bir tiksinme hissi uyandırmıştı*** (R. N. Güntekin). ***Katmerli gül. Katmerli börek.*** ‖ ***Mec.*** Abartılmış, aşırı derecede olan:

— DEY. ***Katmerli yalan,*** yalan üstüne söylenmiş yalan.

— Bot. Bir çiçekte çeşitli kısımların, özellikle taç yaprakların birden çok dizili ve kat kat olduğunu belirten sıfat.

— Dil bil. ***Katmerli bileşik zaman,*** yalın zamanlı bir fiil ile ek fiilin iki zamanının birlikte kullanılması (katmerli bileşik zaman pek yaygın bir kullanışa sahip değildir): ***Bakar idiysem, bakmış idiysem, bakıyor idiysem*** v.b.

— Metalürji. İç kısımlarında döküm hataları, katmerleri bulunan: ***Katmerli bir çelik ıskartaya çıkarılmalıdır.*** (ML)

KATMERLİ PAPATYA bİş. i. Bot. Güzel çiçekleri için yetiştirilen çin patına verilen ad. (Bileşikgillerden.)

— ANSİKL. ***Katmerli papatya*** (***Aster*** veya ***Callistephus Sinensis***) 1731'lere doğru Avrupa'ya girdi. Boyları, dilsi çiçeklerinin konumu ve kömeçlerinin biçimiyle birbirinden ayrılan birçok çeşidi üretildi: kasımpatı ponponlu pat, düğünpatı, iğneli pat v.b. Bunların her birinin de cücesi, büyüğü veya piramit şeklinde olanı vardır. Çiçekleri de çeşitlidir: katmerli, dolu çiçekli, tek renkli, kareli sorguçlu, taçlı v.b. Renklerin çeşitliliği biçimlerin çeşidinden az değildir. Katmerli papatyalar mart-nisan aylarında, yastığa veya, gerektiğinde korunacak şekilde, güneşe yönelik bir duvar dibine ekilir. Fide haline gelince fideliğe geçirilir, sonra, mayıs sonunda, çeşitlerine göre değişik aralıklarla yerlerine dikilir. Katmerli papatyaların çiçekleri kesilerek satıldığı gibi, bunlardan bahçe süsü olarak da yararlanılır. (L)

KATOWICE'de bir sokak

KATNANİYE i. (Seyyid Hasan el-*Katnani*'nin adından). Tasav. Rıfaî tarikatının kollarından biri. (Kuralları, zikir ve törenleri, rıfaî tarikatının aynıdır.) [M]

KATO (Takaakira, — kontu), japon siyaset adamı (Nagoya 1859 - Tokyo 1926). Batı medeniyetinin büyük ölçüde etkisinde kaldı. Londra büyükelçisi (1894-1898 ve 1908-1912), 1900-1915 arasında dört kere dışişleri bakanı oldu, Almanya'ya savaş açıldığı zaman bu görevde idi. 1924'ten 1926'ya kadar başbakanlık yaptı, parlamento düzenini genişletti ve yirmi beş yaşına basan bütün erkeklerin katılabileceği genel seçim sistemini kurdu (1925). [L]

KATOBLEPS i. (yun. *katoblepein,* aşağıya bakmak'tan). Eskiçağda hayalî bir hayvanın adı. (L)

KATODİK sıf. (fr. *cathodique*). Elektr. Katotla veya katot yayımıyle ilgili.

— Elekt. ***Katodik püskürme,*** bir yüzey üzerine ince bir maden tabakası kaplamak için uygulanan usul. (Kaplanacak madenden yapılmış bir katot ve içindeki gazın yoğunluğu azaltılmış bir tüp kullanılır; boşalmayı meydana getirmek için bir gerilim uygulanır, katottan çıkan maden atomları elektrotlar arasına yerleştirilen yüzeyi kaplar.) [L]

KATODİN i. (fr. *cathodyne*). Radyotek. Kendisinden sonraki kat (pentot) ile bağlantısı, bir triyodun katot devresine yerleştirilen yük empedansından alınan gerilimlerle elde edilen alçak frekans yükselteci. (Katodin, simetrik yükselteçle faz değiştirici olarak da kullanılır.) [L]

KATOLİK i. (yun. *katholikos,* evrensel'den fr. *catholique*). Roma kilisesinin kendine verdiği ad: ***Katolik kilisesi.*** ‖ İ. ve sıf. Katolik mezhebinden olan (kimse): ***Parisli olmakla iftihar eder. Babası, anası katoliktir*** (S. F. Abasıyanık).

— Tar. ***Katolik Hollanda,*** tümüyle Protestanlığı benimseyen Birleşik eyaletlerden ayırmak üzere eskiden Belçika'ya verilen ad. ‖ ***Katolik kral, Katolik kraliçe,*** İspanya krallarına verilen unvan: ***Katolik hükümdarlar: Fernando ve İsabel.*** (M)

Katolik Almanlar, 1844'te Almanya'da ortaya çıkan bir tarikatın üyelerine verilen ad. Ana ilkesi Breslau İman bildirisinde ortaya kondu. Bu ilkeler arasında din adamları için evlenme yasağının kaldırılması, papa hâkimiyetinin inkârı, İncil'i yorumlama hürriyeti de vardı. Tarikat, önceleri belli bir başarı elde ettiyse de, 1848'den sonra dağıldı. (L)

Katolik derneği (*Catholic association*), İrlanda'da 1823'te O'Connel tarafından irlandalı toplulukları düzenlemek ve katoliklerin muhtariyet elde etmelerini sağlamak amacıyle kurulmuş dernek. Kısıtlayıcı mevzuata rağmen bu dernek, adanın gerçek gizli hükûmeti haline geldi ve Britanya hükûmetinin endişelenmesine yolaçtı. Britanya hükûmeti, 1829'da katoliklerin medenî haklardan yoksun olmalarını kaldıran bir kanun kabul etmek zorunda kaldı; ama daha önce, derneği de kapattı. (L)

KATOLİKLİK i. (*katolik*'ten *katolik-lik*). Katolik doktrin. ‖ Katolik doktrine bağlılık.

— ANSİKL. «Evrensel» anlamına gelen bir

Foto. LAROUSSE

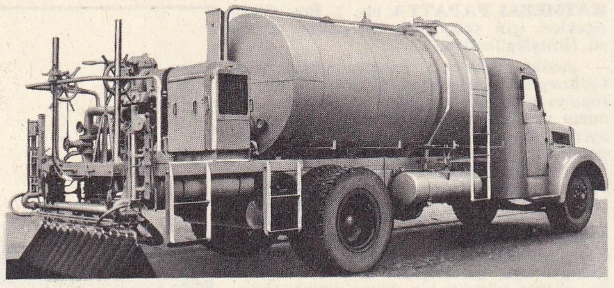

basınç altında püskürtme ile katranlama

yunanca kelimeden türetilen *katoliklik* terimi, İsa'ya inananların ve İsa'nın Aziz Petrus'a devrettiği yetkilerin vârisi olan papayı ruhanî reisliğe kabul edenlerin dinidir. Mahallî kiliselerin (*dioikesis*) başında bulunan piskoposlar, İsa'nın eserini sürdürmekle görevlendirdiği oniki havarinin halefleridir. Havarilerin sorumlu reisi Aziz Petrus, Roma'da din uğruna ölmüş ve Roma piskoposu onun görevini yüklenmiştir. Roma Katolikliğini öteki hıristiyanlardan ayıran, bu özelliğidir: papanın üstünlüğü, kilisenin mekânda birliğini ve zamanda özdeşliğini sağlar. (L)

Katolik partisi (BELÇİKA), eski Belçika Hıristiyan Demokrat partisi. Belçika 1830'da Hollanda'dan ayrılarak bağımsız bir devlet olunca katolikler tarafından yönetilmeğe başlandı. Katolikler, önceleri «birlikçi» denen hükûmetlerde liberallerle birleştiler. Geleneğe bağlı olan bu ülkede, katolikler toplumsal ve dinî açıdan çok çabuk teşkilâtlandılar. Kendilerine bir kitle ve hizmet partisi kimliği verdiler. 1863 ve 1864'te, milletlerarası nitelikteki Malines Katolik kongreleri onları bütün seçkin avrupalı katoliklere örnek diye gösterdi. O sıralarda Rogier ve Frère - Orban ile iktidarda bulunan liberaller kendi gruplarında hâkim olan kilise düşmanı eğilimlere yavaş yavaş kapıldılar. 1879'da eğitim alanında katoliklerle çekişmeğe girdiler. Her komünde din eğitimi yapan okullara karşılık, laik fakat genellikle yetersiz ilkokullar açtılar. Piskoposun yönetimi altında piskoposluk ve kilise komiteleri, yardım dernekleri, katolik dernekleri federasyonu ve 1869'da kurulmuş olan meşrutî ve muhafazakâr dernekler yeni mevzuata karşı çabalarını birleştirdiler. 10 Haziran 1884'te, katolikler ve bağımsızlar, seçme ve seçilme vergisi şartlarını kısarak seçme hakkını çok genişletmiş bulunan yeni mevzuattan yararlanarak, Temsilciler meclisinde otuz dört oyluk bir çoğunluk elde ettiler. Bundan sonra Katolik partisi memleket işlerini 1914 savaşına kadar aralıksız yönetecek ve hattâ, 1918'de kral Albert tarafından memlekete erkekler için genel seçim hakkının verilmiş olmasından sonra dahi, çoğunluğu koruyacaktır. Bununla birlikte katolikler iki savaş arasında koalisyon hükûmetlerine katılmağa zorlanacaktır. Bu uzun dönem süresince parti, başında genellikle günün eğilimini anlamasını ve ona göre hareket etmesini bilen büyük değerde insanlara, özellikle kral Léopold II'ye yardım eden başbakan Auguste Beernaert'i kazandı. Bunun rakibi ve halefi Charles Woeste bildiğinden şaşmayan, mücadeleden yılmayan fakat oldukça dar kafalı biriydi, nüfuzu, XX. yy. başlangıcında azalacak, buna karşılık, Gand'da mühendis Arthur Verhaengen tarafından kurulmuş olan Belçika Demokratik birliğinin ve Genç Sağcılar topluluğunun nüfuzu (Jules Renkin, Carton de Wiart, Michel Levie) artacaktı. 1914 Savaşı patladığı sırada üyelerinden birçoğu kont Broqueville kabinesinde iktidardaydı ve Belçika Katolik partisi Theunis, Van de Vyvre, Pierlot ve özellikle Van Leeland gibi kişilerle bütün memleketin paylaştığı ve yılmadan göğüs gerdiği felâketlerin getirdiği yeni bir anlayışla barışı bekledi. İkinci Dünya savaşından sonra Sosyal-Hıristiyan partisi adını aldı. (L)

Katolik Yardım Servisleri Türkiye temsilciliği (AMERİKAN), A.B.D.'de 1917'de kurulan *Catholic Relief Services, National Welfare Conference*'ın Türkiye'deki şubesi (1957). Yoksullara yardım, amerikan gıda maddeleri fazlasının azgelişmiş ülkelere ulaştırılması, göçmen işleriyle uğraşmak üzere kuruldu. Kızılay, millî eğitim, imar ve iskân, içişleri bakanlarıyle irtibatlı olarak çalışır. (M)

KATOLİT i. (fr. *catholyte*). Elektrokim. Elektrolizli lambada katoda yakın olan elektrolit kısmı. (L)

KATONA (İstvan), macar tarihçisi (Bolyk 1732 - Kalocsa 1811). *Macaristan Krallarının Tenkitli Tarihi* (42 cilt; 1779-1817) adlı geniş ve bilimsel bir eser yazdı. (L)

KATONA (Jozsef), macar tiyatro yazarı (Kecskemet 1791 - ay.y. 1830). Macar millî trajedisinin yaratıcısı olan Katona, macar edebiyat tarihine *Bank Ban* adlı şaheseriyle geçti (ilk oynanışı 1815, basılışı 1821). Bu oyunun konusu, ortaçağ macar tarihinin bir bölümünden alınmıştır. (L)

KATOPTRİK i. (yun. *katoptron*, ayna'dan fr. *catoptrique*). Optiğin yansımayı inceleyen kısmı. Bk. AYNA, YANSIMA.

◆ Sıf. Işığın yansıması ile ilgili. (L)

KATOSKOP i. (fr. *cathodique* ve yun. *skopein*, inceleme'den fr. *cathoscope*). Televizyon. Televizyon alıcılarında kullanılan katot ışınlı lamba; dairesel ve dikdörtgen biçiminde ekranlı olabilir. (L)

KATOT i. (yun. *kata*, aşağı ve *hodos*, yol > *kathodos*'dan fr. *cathode*). Elektr. Bir elektrolizörde (voltametre) akımın çıktığı elektrot veya bir elektron lambasında, elektronların kaynağı olan elektrot. (Bk. ANSİKL.) ‖ *Katot ışınları*, vakumlu lamba katodundan yayılan ve elektronlardan meydana gelen bir elektrik boşalımı. (Bk. ANSİKL.) ‖ *Depolu katot*, madenî bir depo içinde elektron yayan bir madde bulunan ve ekseni boyunca bir filamanla ısıtılan katot. ‖ *Dolaylı ısıtmalı katot*, filaman denen ayrı bir eleman yardımıyle ısıtılan katot. (EŞPOTANSİYEL KATODU da denir.) ‖ *Dolaysız ısıtmalı katot*, akımın geçmesiyle doğrudan doğruya ısınan katot. ‖ *Sübap katodu*, elektron akımının başlangıcı olan elektrot. ‖ *Zahirî katot*, uzay yükünün, potansiyelin en düşük olduğu bölgesi; uzay yükünün yoğunluğu fazla olduğundan burası bir elektron kaynağı gibidir.

— Teknol. *Koruyucu katot*, oksitlenmeye karşı kullanılan, madenî yapıda koruyucu sistem. (Potansiyeli değişmeyen bir kütle [msl. toprak] ile bu maden arasında uygun bir gerilim uygulamakla, madenin katot haline gelmesi ve indirgeyici iyonlar yayarak indirgeme tepkimelerine yolaçması sağlanır. Bu teknik, özellikle vanaların, gemi karkaslarının ve madenî desteklerin, içinde zararlı kimyasal maddeler bulunan tuzlu acı sulara karşı korunmasında kullanılır.)

● *Katot ışınları*. Hittorf tarafından 1869'da bulunan katot ışınları, bir katottan çıkan ve bir elektrik alanı ile hızlandırılan bir elektron demetinden başka bir şey değildir. Ancak havası iyice boşaltılmış tüpler içinde yayılabilir, aksi halde, kalan gaz molekülleriyle sık sık çarpışacağından durur veya yolundan sapar. Elektrik ve magnetik alanlar tarafından saptırılır ve bazı cisimlerde fosforışı meydana getirir. Bu özelliklerinden osilograf ve televizyon tüplerinde yararlanılır. Katot ışınlarını en çok soğuran madde, genellikle X ışınları yayar. Katot ışınlı tüp ilk defa ordinatörlerde hafıza olarak, yeni modellerde de sayısal veya grafik sonuçların gösterilmesinde kullanılır.

— ANSİKL. Elektr. Vakumlu lambalarda iki çeşit *katot* kullanılır: **1.** *sıcak katot*, havası iyice boşaltılmış tüp içine yerleştirilen ve bir akımla ısıtılınca elektron yayan madenî bir filamandır. Çok kullanılan bu katot termoelektronik etkiyle çalışır. Elektronları katottan uzaklaştırmak için, anotlar yardımıyle tüpün içinde hızlandırıcı bir elektrik alanı meydana getirilir; **2.** *soğuk katot*, pozitif iyonların bombardımanı (tüp içinde, delikli bir anot yardımıyle ayarlanabilen kalıcı bir gaz basıncı bulunması gerekir), çok kuvvetli bir elektrik alanı veya oldukça şiddetli bir ışık etkisiyle (fotoelektrik katot) elektron yayan madenî bir levhadır.

● Bilgi - işlem ünitelerinde kullanılan katot ışınlı tüpler, bir ordinatörle hesaplanan son ve ara sonuçları doğrudan doğruya vermek için kullanılır. Sonuçlar, alfanümerik olabildiği gibi eğri veya kroki şeklinde grafiğe çevrilerek de verilebilir. (LM)

KATOWİCE (veya **KATAVİTS**), Polonya'da şehir, Yukarı Silezya'da, voyvodalık merkezi; 268 900 nüf. Maden sanayii. Çelik fabrikası. Kimya sanayii. Katowice'nin idarî bir görevi de vardır: nüfusu 3 milyonu aşan ve 100 milyon tondan çok kömür üreten Yukarı Silezya sanayi bölgesinin yönetim merkezidir. Şehirde sanayi ve idare yapıları çoktur. Katowice, çevresinde inşa edilen yeni konut siteleri ve yeni fabrikalarla genişlemiştir. 1953-1956 Arası Katowice'nin adı *Stalinogrod idi.* — *Katowice voyvodalığı*, 3 354 000 nüf. Güneyde Beskidler'i, Vistül'ün kaynaklarının her iki yanını, merkezde Yukarı Silezya sanayi bölgesini, kuzeyde Küçük Polonya yaylasının bir kısmını içine alır. (L)

KATO ZAKROS, Girit adasının doğu kısmında yer. 1961'den itibaren burada kazılar yapan Nikolas Platon beşinci girit sarayını buldu (Knossos, Phaistos, Mallia ve Gurnai'den sonra). 150 Kadar odası olduğu tahmin edilen bu bina Yeni Minos medeniyetinin I. devrindendir (M.Ö. 1550-1450'ye doğr.). Kazıda büyük hazineler de meydana çıkarıldı: yığınla steatit, mermer, fildişi ve tunç; dinî törenlerde kullanılan bir sürü eşya (en önemlisi, kabartmaları minos dininin bütün sembolleriyle süslü bir zirve tapınağını temsil eden bir riton'dur). Ayrıca, rastlanan izlerden, bölgenin lavlar altında kalarak mahvolduğu anlaşıldı. Böylece minos medeniyetinin M.Ö. XV. yy.da ansızın yok olmasının sebebi de ortaya çıkmış oldu. (L)

KATRA i. Bk. KATRE.

KATRAK i. Marang. Tomrukları biçmeğe yarayan ve birden fazla testeresi olan biçme makinesi. ‖ *Düşey katrak*, testere çerçevesi düşey yönde inip kalkarak kesme yapan biçme makinesi. ‖ *Yatay katrak*, testeresi yatay ve ileri geri hareket ederek kesme yapan biçme makinesi.

— ANSİKL. Marang. Tomrukların biçilerek kereste haline getirilmesi çeşitli biçme makineleri ile yapılmaktadır. Yan yana bir çerçeve içine istenilen aralıklarla dizilmiş ve gerilmiş şeritleri hareket ettirerek bir seferde bir tomruğun tamamını kereste haline getiren biçme makineleri ekonomik olduğundan çok kullanılmaktadır.

Tomruklar ray üzerinde otomatik olarak ilerleyen arabalara bağlanır, makineye verilen tomruk, ayarlanmış şeritler arasından biçilmiş olarak geçer, istenilen kalınlıkta kalas, tahta v.b. kereste elde edilir. Katraklar testerelerin hareket yönüne göre ikiye ayrılır: *düşey katraklar* ve *yatay katraklar*.

● *Düşey katrak*. Bu makinede testere çerçevesi düşey olarak hareket eder. Testere lama kalınlıkları 1,4 - 3 mm, genişlikleri 60-150 mm, uzunlukları da 800 - 1 500 mm arasındadır. Diş şekilleri yatık kurt dişidir. Hareketli çerçeveye 20 adet testere takılabilir. Tomruktan kapak almak icap ettiği zaman orta testereler çıkarılarak yanlardaki testereler iş görür.

Kapağı alınmış, 50 sm kalınlığa kadar tomruk biçmek mümkündür. İlerleme hızı azamî dakikada 12 m, testerelerin hareketi dakikada 330 defa inip kalkma süratindedir. Bu katrakların da birçok çeşitleri vardır.

● *Yatay katrak*'larda biçme işlemini yapan testere yere paralel olarak çalışır. Testereleri tek olmakla beraber, lüzumunda 4'e kadar çıkarmak mümkündür. Testere lamaları ince olduğu için fire azdır. Bundan dolayı kıymetli ağaçları kereste haline getirmede kaplama usulü biçmede bu makinelerden faydalanır. Kaplama biçmede kullanılan makineye *kaplama yatay katrağı* denir. Yatay katrak adı ile bu makinenin de çeşitli tipleri vardır. Hepsinde çalışma prensibi aynıdır.

Düşey katraklarda olduğu gibi bu makinelerde de biçilecek tomruklar otomatik arabalarla sürülerek kesim yapılır. (L)

KATRAN i. (ar. *ḳaṭrān*). Organik maddelerin kuru damıtılması veya metanın petrol yağlarıyle yanmasından elde edilen yoğunlaşma ürünü. («Katran» kelimesine, elde edildiği ilk maddenin adı da katılır: *Odun katranı, taşkömürü katranı, yapağı yağı katranı* v.b.) ‖ Statica latifolia'nın kırmızı renkteki odunsu kökü. (Rusya'da derilerin sepi-

Foto. LAROUSSE

lenmesinde kullanılır.) || *Katran giderici*, ham petrolün katranını almak için kullanılan cihaz: *Katran gidericiler darbeyle, yıkama ile elektrostatik etkiyle veya merkezkaç kuvvetle çalışır.* || *Katran püskürtmek*, bir şeye katran sürmek veya bir bileşime katran eklemek. || *Katran ruhu*, kayın ağacından çıkarılan katranın damıtılmasıyle elde edilen ve ilâç olarak kullanılan, keskin kokulu, renksiz sıvı. || *Katran suyu*, ilâç olarak kullanılan katranlı su. || *Katran yağı*, katrandan elde edilen ve ilâç olarak kullanılan sıvı. || *Asit katran*, cracking benzini, gazyağı veya yağların sülfürik asitle rafine edilmesinden elde edilen alt ürün. (Asit katranlar, kara, ağdalı veya hamursu, karmaşık yapılı, aşındırıcı ve kötü bir yakıttır. Özel kazanların fırınlarında yakılarak yok edilir.) || *Maden katranı*, maden kömüründen elde edilen katran.

— DEY. *Katran gibi*, çok koyu siyah renkli: *Katran gibi çay.*

— Bot. *Katran ağacı*, Lübnan ve Toroslar'da yetişen sedir türü (Cedrus Libani); antepfıstığıgillerden ağaç türü (*Pistacia terebinthus*); bunun kabuğundan reçineli bir zamk, sakız veya terebentin sızar. || *Katran çamı*, gemilerde kullanılan katranın elde edildiği çam türü (*Pinus rigida.*)

— Eczc. *Katran ruhu*, kayın katranının damıtılmasıyle elde edilen keskin kokulu sıvı. Bk. ANSİKL.

— Jeol. *Katran taşı*, bileşimindeki su yüzdesi çok olan bir çeşit yanardağ camı.

— Gaz. sanay. *Katran giderme*, katranı, ham gaz buharından ayırma işlemi. (Ham gaz içinde, katran gidericiler tarafından tutulan, çok küçük çaplı [1 ile 2 mikron] katran zerrecikleri vardır.)

— Miner. *Mineral katran*, bitüm türü.

— ANSİKL. *Katran*, sıvı veya ağdalı, koyu kahverengi, yanık kokulu, sudan daha ağır, karmaşık bileşimli bir üründür. Bileşiminde yağlar, is ve fenol bulunur. Suda erimez, isli bir alevle yanar.

● *Kömür katranı*, havagazı üretiminde elde edilen bir alt üründür. Bileşimini meydana getiren maddelerden yararlanmak için işlenir. Karni veya damıtma gözünden buhar halinde çıkar; havagazı ile karışıktır, büyük bir kısmı yoğunlaşma cihazlarına çökelir. Yoğunlaşmadan sonra, ham gazda çok küçük asıltılar halinde kalan katran ise katran gidericiler tarafından tutulur. Amonyaklı su ile durultularak ayrılan katran kurutulur, damıtılır. Genellikle şu yan ürünler elde edilir:

1. *hafif yağlar*, 170°C'ın altında meydana gelir, bileşiminde özellikle benzoller (benzen, toluen, ksilen) bulunur;

2. *orta yağlar*, 170-240°C arasında meydana gelir ve bileşiminde fenoller (fenol, krezol, ksilenol) ile piridin bazları (fenoller, sodyum hidroksit, bazlar ise asitle çıkartılır) vardır;

3. *ağır ara yağlar*, 240-270°C arasında, *antrasenik yağlar* ise 270-360°C arasında meydana gelir. Bunların billûrlaşmasıyle naftelen, antrasen, karbazol gibi maddeler çökelir. Damıtma artığı, yumuşak veya sert olan bileşiminde bol miktarda serbest karbon bulunan zifttir. Doğrudan doğruya uygulanan katran ahşap ve madenî yüzeyleri korur. Taşkömürü veya kok tozuna karıştırılarak topak veya kalıp halinde, yakıt olarak kullanılır. Gerekli işlemlerden geçtikten sonra özel bir ürün şeklinde yolların yapımında kullanılır.

● *Odun katranı* (veya *bitkisel katran*), odunun yakılması veya damıtılmasıyle elde edilir. Odunun yakılmasından meydana gelen katran kara renkli ve sıvı haldedir; bileşiminde naftalen vardır ve damıtıldığında ergiyebilen bir kalıntı bırakır. Odunun damıtılmasından meydana gelen katran açık renkli, az ağdalı ve parafinlidir; özellikle kayın ağacından *kreozot* elde edilir.

● Kok fırını, metalürji fırını turp, linyit ve şist katranları sanayide kullanılır. *Hayvansal katran* (*Dippel hayvansal yağı*) kemiğin damıtılmasından elde edilir. Bu katran piridinli ve kinoleinli ürünlerin kaynağıdır.

— Eczc. *Bitkisel katran*, çamdan çıkartılan *norveç katranı*, *ardıç* veya *dikenli ardıç katranı*, *taşkömürü katranı* v.b. deri hastalıklarında kullanılır. *Katran suyu* veya (*iksiri*) su ile karıştırılmış bitkisel katrandır ve göğüs hastalıklarında kullanılır. (L)

KATRAN ARDICI blş. i.Bot. Yaprakları üzerinde iki beyaz şerit bulunan ardıç türü (*Juniperus xoycedrus*). [Meyveleri, iri, parlak, esmerimsi kırmızıdır; Akdeniz bölgesinde çok rastlanan bu ağaç ardıç katranı verir. Servigillerden.] (L)

KATRANCI i. (*katran*'dan *katran-cı*). Katran satan veya (bir yere) katran süren kimse.

— Ask. tar. *Katrancılar ortası*, Yeniçeri ocağında 52. ortaya bağlı olanların genel adı. (Ocağın eşya ve her türlü gereçlerini taşıyan arabalar için kullanılan katran işlelerine baktıklarından bu adı almışlardı.) [M]

KATRANCI İNLER, İç Anadolu bölgesinde (Ankara ili, Haymana ilçesi merkez bucağı köy, 276 nüf. (1965'te). Sakarya savaşlarının (23 ağustos - 12 eylül) sonuna doğru yunan ordusunun sağ kanadı bu köye kadar gelebildi, fakat türk ordusunun sağ kanadının yaptığı saldırı hareketi sonucunda çekilmek zorunda kaldı. (M)

KATRANCI MEHMED, türk pehlivanı (Susurluk 1845-1924). 1870'ten sonraki devrenin ünlü güreşçilerindendi. Susurluk'un Kepekli köyünde yapılan bir düğün güreşinde kendisine meydan okumağa kalkışan Körpe Kurtdereli Mehmed'i öldüresiye ezerek kan kusturduğu, bir yıl kadar yatalak kalmasına sebep olduğu için zalim bir pehlivan olarak tanınır. Yaşlandıktan sonra Avrupa'ya gitmişse de orada yaptığı güreşlerde büyük bir varlık gösterememiştir. (M)

KATRAN dağı, Türkiye'nin batı (İçbatı Anadolu) ve Güney (Toros) kesimlerinde bulunan bir dağ adı. Bu ad iğneli ağaç türlerinin (katran ağacı) varlığıyle ilgilidir. Başlıcaları: İçbatı Anadolu'da, Eğirgöz dağının güneyinde, 1 600 m. — Teke yöresinde Kaş kuzeyinde. —Göller yöresinde Bucak kasabası güneyinde. —Akseki güneybatısında, 1 290 m. —Ayrıca, Katrancık dağı, Bucak kasabası batısında, 2 334. m. (M)

KATRAN HÂKİM, Katrani Tebrizi de denir, iran şairi (1015-1089). Azerbaycanlı bir türk ailesinden. Gence hâkimi Ebul Hasan Ali Leşkerî, Tebriz hükümdarı Ebu Mansur Vahsudan, Tiflis hükümdarı Ebul-Fazl Cafer tarafından korundu. İran şiirinin gelişmesini sağlayan şairlerden sayılır. Eserleri: *Divan; Lûgat-i Farisi* (Farsça Lûgat); *Kavsname* (Yay Kitabı). Edebî sanatları çok kullanılır; şiirlerinde daha çok yaşamayı konu edinir. (M)

KATRANLAMA i. (*katranlamak*'tan *katranla-ma*). Neme karşı korumak amacıyle halat, bez, tahta v.b.yi katranla kaplama. || Bir şosenin yüzeyini katranla sıvama.

— ANSİKL. Bayınd. *Katranlama*, makadam yollarda taşıtların kaldırdığı tozlara engel olmak için uygulanır. Birinci Dünya savaşı sırasında, gerek çok yüksek taşıt akımının yolları çabuk aşındırmasını, gerek konvoyların geçişini belli eden toz kalkmasının önlemek için yollar katranlandı. Yüzeysel katranlama işlemi üç evrede yapılır: şosenin hazırlanışı; katranın hazırlanışı ve dökümü; çakıl serilmesi ve kaplamanın bitirilmesi. Şoseyi hazırlamak için, makadam, katranın taşlara yapışmasını önleyecek her şeyden, yani organik döküntü, toz ve nemden kurtarılır. Kaplama, şose yeterince kuru değilse dayanıklı olmaz. Katran, iki tip dökme cihazıyle donatılmış tanker kamyonlarla kullanılma yerine taşınır. Boşaltmalı cihazlardan katran, kendi ağırlığıyle yola dökülür. İşçiler uzun telli süpürgelerle bütün yüzeyi iyice örtmesini sağlar ve çukurlarda toplanmasını önler. Bugün daha çok kullanılan püskürtmeli cihazlar katranı basınçla püskürtür. Bu cihazlar sıcak katranı fabrikadan alarak uygulama yerine götürebilir veya dökme kazanına, katranı ısıtacak bir sistem eklenebilir. Katran döküldükten sonra birkaç saat kendi haline bırakılır. Sonra kaplama üzerine kum ve çakıl serpilir. Bu işlemden sonra kum ve çakılın bağlayıcı içine iyice girmesi için silindir geçirilir. (L)

KATRANLAMAK geçl. f. (*katran*'dan *katran-la-mak*). Bir yere katran sürmek. (M)

KATRANLI sıf. (*katran*'dan *katran'lı*). Üzerine katran sürülmüş: *Katranlı direk.* || Bileşiminde katran bulunan: *Katranlı kükürt.* || İçine katran karıştırılmış: *Katranlı su.* || *Katranlı halat*, telleri katranla terbiye edilmiş halatlara verilen ad. (Bu halatlar gemilerde kullanılır.) [M]

KATRANSIZ sıf. (*katran*'dan *katran-sız*). Katranlanmamış.

— Denizc. *Katransız kendir halat*, daha sağlam ve yumuşak olması için, katranlanmamış, birinci kalite kendir halat. (M)

KATRANTAŞI blş. i. Miner. Su bakımından zengin volkanik camlara verilen ad. (Yağlı görünüştedir ve kırıklar konkoit biçimi gösterir.) [L]

KATRAT i. Bk. KADRAT.

KATRE veya **KATRA** i. (ar. *ḳaṭre*). *Esk.* Damla, damlayan şey: *Bî-baht olanın bâğına bir katresi düşmez / Bârân yerine dürr ü güher yağsa semâdan* (Ziya Paşa). || *Katre-i bâran*, yağmur damlası. *Katre-cû*, bir damla arayan: *O yanda koskoca bir kâinat-ı hiss ü şuhût / Kalıp, ümit be-leb katre-cû-yı ihsanın* (Tevfik Fikret). || *Katre-düzd*, yağmur bulutu. || *Katre-feşân*, damla saçan. || *Katre-zen*, hızlı koşan.

◆ **Katre katre** veya **katra katra**, damla damla, azar azar: *Hasta bir nağme, bî-mecâl-i suûd, / Dökülür katre katre eşk-âlûd; / Şimdi göklerde, katre katre, yanan / Necm-i mahmûru bir dakîka nihân / Ederek.* (Ahmet Hâşim).

— DEY. *Katresi kalmadı* (veya *katresi yok*), «hiç kalmadı», «hiç yok» anlamında kullanılır. (M)

KATRİLYON i. (fr. *quatrillion*). Bir milyon trilyon, yani 10^{24}. (L)

KATRİNEHOLM, İsveç'te (Södermanland) şehir; 16 600 nüf. Demiryolu kavşağı ve sanayi merkezi: mobilya ve tarım makineleri yapımı. (L)

KATRİNE LOCH, Büyük Britanya'da göl, İskoçya'da (Pertshire), Grampians dağlarında; 12 km². Forth'un ana kollarından biri olan Teith buradan doğar. (L)

KATSAYI blş. i. Mat. *Yeni.* Tekterimli bir cebirsel ifade ile çarpılan bir sayı veya harf. (Daima birinci çarpan olarak yazılır.) || *Bir doğrunun açısal katsayısı*, düzlem analitik geometride, bu doğrunun x eksenine göre eğimi. (Descartes koordinat sistemine göre, denklemi $y=ax+b$ şekline konulmuş olan doğrunun açısal katsayısı a'dır.) || *Diferansiyel katsayı. Eşanl.* TÜREV.

— Dy. *İşletme katsayısı*, bir demiryolu şebekesi için yapılan gider ve gelirler arasındaki oran.

— Deniz bil. *Gelgit katsayıları*, denizin kabarma ve alçalma sırasındaki yüksekliğini harita üzerinde gösteren sayılar.

— Denizc. *İstif katsayısı*, bir ton eşyanın, geminin dip ambarında kaplayacağı boşluk. Bk. ANSİKL.

— Elektr. *Bir elektrik lambasının etkinlik katsayısı*, bir ışık akısının, harcanan elektrik gücüne oranı. (Bu katsayı wat karşılığı lümen olarak ifade edilir.) || *Bir elektrik motorunun kararlılık katsayısı*, motoru döndüren maksimum kuvvet çiftinin normal kuvvet çiftine oranı. || *Çevirme katsayısı*, bir birimler sistemine göre ifade edilmiş olan bir çokluğu, başka bir sisteme göre çevirme için o çokluğun çarpılması gereken sayı. || *Donatım katsayısı*, bir elektrik fabrikasında kurulan grupların toplam gücü ile, fabrikanın sağladığı ortalama güç arasındaki oran. || *Kaçak katsayısı*, bir elektrik makinesindeki faydalı akıya karşılık kaçan magnetik akıyı ifade eden çarpan. || *Sıcaklık katsayısı*, elektrikle ilgili bir özelliğin (direnç, geçirgenlik v.b.) sıcaklığa bağlı olarak değişme katsayısı. || *Yük katsayısı*, donatım katsayısının tersi.

— Elektrostatik. Bk. ANSİKL.

— Fiz. Bir kanunu ifade eden formülün yazılışında yer alan sabit sayı. || Belirli bir cismin çeşitli özelliklerini belirten sayısal değer. || *Soğurma katsayısı*. Bk. SOĞURMA. || *Uzama katsayısı*. Bk. GENLEŞME. || *Esneklik katsayısı*. Bk. ESNEKLİK v.b.

— Foto. *Watkins katsayısı*. Bk. WATKİNS *katsayısı*.

— Havc. *Akrobatik katsayı*. Bk. AKROBATİK. || *Moment katsayısı Cm.* Bk. MOMENT. ||

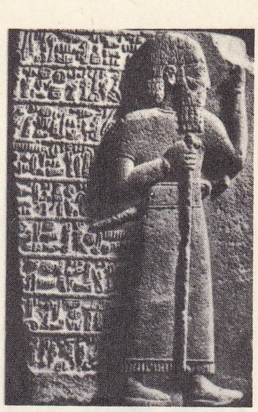

KATUVAS

Foto. N. Erkılıç (MEYDAN)

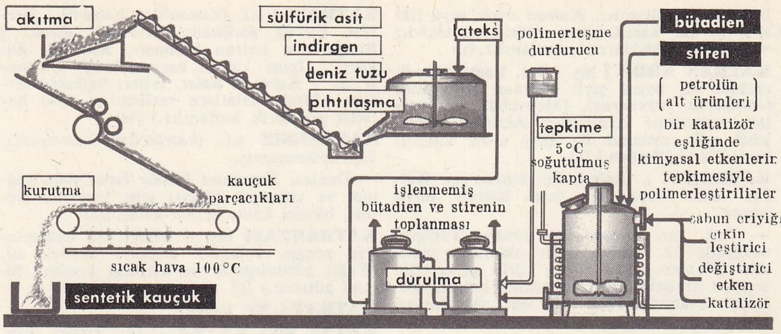

sentetik **kauçuk** yapımı şeması

Sürüklenme katsayısı C. Bk. SÜRÜKLENME. ‖ *Taşıma katsayısı Cz.* Bk. TAŞIMA.

— İstat. *İkili katsayı*, iki değişken arasındaki korelasyon katsayısı. (Değişkenlerde biri sayısal bir değerde, diğeri, sürekli bir değişkenin iki şıkta gruplanmasıyle elde edilmiş olarak düşünülebilir.)

— Kim. Bir kimya denkleminde, tepkime sırasında kaybolan veya meydana gelen her cins molekül-gramların sayısını gösteren çarpan.

— Mekan. *Sürtünme katsayısı.* Bk. SÜRTÜNME. ‖ *Faydalı iş katsayısı. Eşanl.* VERİM.

— Metrol. *Bir ölçü âletinin balistik katsayısı*, belli şartlarda âlet içinden anî bir akım geçirildiği zaman, birinci uzanım ile sürekli sapma arasındaki oran. ‖ *Ölçü âletlerinde düzeltme katsayısı*, ölçülecek büyüklüğün gerçek değerini elde etmek için, ölçme sonucunun çarpıldığı miktar.

— Öğr. Bir sınavın çeşitli yoklama sonuçlarına ilişkin görece değeri belirten sayı.

— Telekom. *Aşırı gerilim katsayısı*, bir özindüklemenin veya bir sığanın etkisiyle bir devrenin uçlarındaki gerilimin artma oranı. (Bk. ANSİKL.) ‖ *Değer katsayısı*, bir özindükleme veya bir sığanın bir devre parçasının uçlarındaki gerilimin artma oranı.

— Termodinamik. *Isı katsayıları*, termoelastik (tersinir) bir dönüşüm sırasında bir akışkanın aldığı ısı miktarıyle ilgili katsayılar. (Bk. ANSİKL.) ‖ *Kalorimetrik katsayı.* Bk. KALORİMETRİK.

— ANSİKL. Denizc. *İstif* (veya *yığma*) *katsayısı* genel olarak «ayak küp» birimiyle ifade olunur. Malın cinsine göre değişir. Genel olarak 40 ayak küp maksimal yığma katsayısından hareket edilir. Yığma katsayısı yüksek olan mallar, hacim yükselmesi ve ağırlık yüklemesi esaslarına göre sınıflandırılmıştır, ücret buna göre tespit edilir.

— Elektrostatik. *Sığa ve etki katsayıları*, denge halinde elektriklenmiş *n* tane iletkenden meydana gelen bir sistemdeki her elemanın yükü bütün gerilimlerin birinci dereceden homogen bir fonksiyonudur:

$$Q_1 = C_1^1 V_1 + C_2^1 V_2 + \dots + C_n^1 V_n,$$
$$Q_2 = C_1^2 V_1 + C_2^2 V_2 + \dots + C_n^2 V_n,$$
$$Q_n = C_1^n V_1 + C_2^n V_2 + \dots + C_n^n V_n.$$

İki indisi de aynı ve kendisi pozitif olan katsayılar (C_i^i), *sığa katsayıları*, indisleri farklı ve kendisi negatif olan katsayılara da (C_i^j), etki katsayıları adı verilir, $C_i^j = C_j^i$ dir.

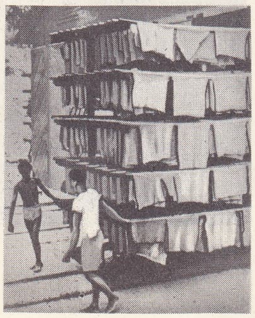

kurutuculara götürülen **kauçuk** yaprakları

kauçuk dilimleri

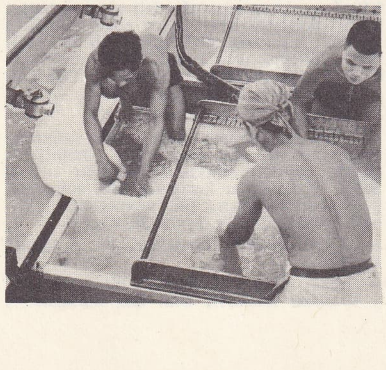

sıvı **kauçuğun** yaprak makinelerine sevki

— Telekom. Üzerinden, *f* frekanslı bir akım geçen, R dirençli ve L özindüklemeli bir bobin için Q aşırıgerilim katsayısı $2\pi fL$'dir. Sığası C olan bir kondansatör için bu katsayının değeri $\frac{1}{2\pi fCR}$'dir, burada *r*, akım kabıyle eşdeğerli olan direnci gösterir.

Devre elemanlarının niteliğini gösteren aşırı gerilim katsayısı genellikle Q harfiyle gösterilir ve bu katsayıyı ölçmeğe yarayan âletlere «Q-metre» veya «Q-ölçer» denilir.

— Termodinamik. Bir akışkanın birim kütlesinin basınç, hacim ve sıcaklığın $f(p, v, t) = 0$ sonsuz küçük değişmelerine hal denklemiyle birbirine bağlı büyüklükler karşılık aldığı ısı miktarı aşağıdaki denklemlerden biriyle ifade edilir:

$$dQ = Cv\,dt + l\,dv,$$
$$dQ = Cp\,dt + h\,dp,$$
$$dQ = \lambda\,dp + \mu\,dv.$$

Bu formüllerde bulunan Cv, Cp, l, h, λ, μ altı ısı katsayısından Cv ve Cp akışkanın sabit hacim ve sabit basınç altındaki ısınma ısılarını gösterir, diğer dört katsayı bu ikisi cinsinden ifade edilir. (L)

KATSİNA, Nijerya'da (Kuzey bölgesi) şehir, Nijer sınırı yakınında; 55 700 nüf. Tütün ve yerfıstığı yetiştirilen bir bölgede bulunan şehir, ticaret merkezi olarak uzun süre Kano ile rekabet etti. Burası aynı zamanda da bir haussa kültür merkezidir. Çeşitli elsanatları (çanak çömlek, iş işleme, bakır ve çeşitli madenleri işleme). [L]

KATSU AVA, japon devlet adamı (1823-1900). Yokoi Heişiro'nun öğrencisiydi. Eyleme dönüştürülmedikçe bütün bilgilerin yararsız, katı bir tutuculuğun da saçma olduğunu ileri süren ve temelden yapılacak değişiklikleri savunan Oyomei felsefesinin ateşli bir taraftarıydı. Nagasaki'ye gitti; 1850 yılının başında sonradan ün kazanacak olan başka arkadaşlarıyle birlikte Hollanda kralının yolladığı subaylardan buhar makinesini öğrendi ve yabancı bir modeli örnek alarak ilk japon buharlı gemisini yaptı. 1859'de *Kanda Maru* adlı bu ilk japon okyanus gemisiyle 37 günde Büyük Okyanus'u aştı. 1861'de Tsuşima'nın Ruslar tarafından kuşatılması ve istilâsı üzerine ingiliz donanmasından yardım istedi ve Rusları ingilizler sayesinde Tsuşima'dan çıkardı. 1868'de Japonya'daki iç savaş sırasında imparatorluk kuvvetlerinin başındaki eski okul arkadaşı general Saigo ile anlaştı; Yedo'yu saldırılardan ve savaşın ateşinden korudu. Hollanda ve A.B.D.'den gemiler satın alarak modern japon donanmasının temelini attı. Birkaç kere bakanlık yaptı. Şidzuoka'ya A.B.D.'li öğretmenler getirtti. Oğlunu, öğrenim için, New Brunswick'e (New Jersey) ve Annapolis'teki A.B.D. Deniz Akademisine gönderdi. Amerika'ya daha başka gençleri de yolladı. Tokyo'da ilk ticaret kolejinin kurulmasına yardımcı oldu. Ölümünden sonra birçok madalya aldı ve ailesine asalet unvanı verildi. (L)

KATSURA (Taro, —prensi), japon devlet adamı (Hagi 1847-Tokyo 1913). Çin'e karşı yapılan savaşta japon kuvvetlerinin sol kanadına kumanda etti (1894-1895). Savaş bakanı (1898-1901), sonra da başbakan oldu (1901-1906, 1908-1911, 1912-1913). Japonların Ruslara karşı kazandığı zaferde önemli bir rol oynadı (1905). İç siyasette kesinlikle muhafazakârdı. (L)

KATTA sıf. (ar. *ḳaṭʿ*, kesme'den *ḳaṭṭāʿ*). *Esk.* Kesen, kesici.

— G. santl. Kâğıtları oyarak süslü yapraklar yapan sanatçı. (M)

KATTÂL sıf. (ar. *ḳatl*'den *ḳattāl*). *Esk.* Kıyıcı, öldüren, hunhar: *Haşre dek mest ede bu bâde-i kattâl beni* (Hayalî). [M]

KATTARA çöküntüsü, Mısır-Libya çölünün kuzey kesiminde geniş çanak; aşınma ile kazılmıştır; tuzlu bataklıklarla ve tuz kabuklarıyle kaplı zemini, deniz seviyesinden 134 m aşağıdadır. Aşılması çok güç olduğundan, bu çukur ile Akdeniz arasındaki El-Alameyn koridoru stratejik bakımdan büyük önem kazanmıştır. (L)

KATTE (Hans Hermann VON), alman kayzeri Büyük Friedrich'in yakın arkadaşı (1704-1730). Babasının hışmına uğrayan genç veliahta çok yakından bağlıydı. Friedrich kendisine veliahtla olan bütün ilişkilerini kesmesini emrettiyse de, Katte bu emre uymadı ve veliahtı tahta çıkarmak için yapılan komploya katıldı. Komplonun ortaya çıkması üzerine Katte, eyleme katıldığı için ölüm cezasına çarptırıldı ve cezası uygulandı. (L)

KATTEGAT, İsveç'i Danimarka Jutland'ından ayıran deniz kolu. Derinliği kuzey kesiminde, Lasö adasının doğusunda 116 m'yi bulur. (L)

KATUKİNA'LAR, Yukarı Amazon'da halk, bugün Javari, Jurua, Katukina ve Purus ırmakları kıyılarına dağılmıştır. (L)

KATUVAS, M. Ö. 900 yılları civarında Kargamış kralı. Kuruluş yıllarından sonra hüküm süren Katuvas şehirde dinî ve resmî binalar inşa ettirdi ve bunları kabartmalarla süsledi. *Kargamış rölyefli uzun duvar* üzerinde bir ortostatta kralı kabartması ve yazıtı vardır. (M)

KATVAN, Semerkant yakınlarında yer. (M)

Katvan meydan savaşı, Selçuklular ile Karahıtaylar arasında Semerkant yakınlarında Katvan'da yapılan savaş (10 eylül 1141). Karahıtayların Karluk, Kanglı, Yağma ve göçebe Oğuzlar ile birlikte selçuklu ülkesine yaptıkları akınlar üzerine selçuklu sultanı Sencer Maveraünnehir seferine çıktı (1141). Karahıtaylarla dost olan Karluklular, Sencer'e elçi göndererek onun hizmetine gireceklerini bildirdiler. Sencer bu teklifi kabul etmeyince, Karluklar, karahıtay hükümdarı Gürhan'a sığındılar: onu Sencer'e karşı savaşa kışkırttılar. Gürhan, Sencer'e gönderdiği elçilerle Karlukların affını istedi, Sencer, Gürhan'ı islâm dinine davet etti. Gürhan'ın, selçuklu elçisini küçük düşürücü davranışları çarpışmayı kaçınılmaz duruma getirdi. İki ordu Katvan'da şiddetli bir savaşa başladı. Sencer yenildi, ordusu dağıldı. Sistan emîrinin yardımıyle kurtuldu, Belh'e çekildi. Katvan bozgunu islâm dünyası için ağır bir darbe oldu. Türkistan Karahıtayların yönetimi altına girdi. (M)

KATWJİK, Hollanda'da (Güney-Hollanda) liman şehri, Kuzey denizi kıyısında, Eski-Ren'in sol kenarında; 31 500 nüf. Balıkçılık limanı. Sayfiye merkezi. Romalılardan kalma tesisler. XIV. ve XV. yy.dan kalma kilise. Makine yapımı. Metalürji. Kimya sanayii. Balık konserveciliği. (L)

KATYON i. (fr. *cathode* ve *ion*'dan fr. *cation*). Bir çözeltinin elektrolizi sırasında katotta toplanan iyon. ‖ Elektron kaybetmiş pozitif elektrik yüklü atom veya atom grubu. ‖ *Katyon tutucu*, katyonları bağlayan sentetik reçineler için kullanılır. Bk. *İyon değiştirici* REÇİNE'ler. (L)

KATZ (Daniel), alman psikoloğu (Kassel 1884-Stockholm 1953). Rostock üniversitesinde psikoloji ve pedagoji profesörü oldu. Naziliğin ortaya çıkmasiyle önce İngiltere'ye, sonra İsveç'e göç etti. Alman deneysel psikolojisi alanında yaptığı araştırmalardan elde ettiği sonuçlar, bağlı olmadığı *Gestaltpsychologie* okulununkilere oldukça yakındır. Özellikle renk algısı üstüne olan araştırmaları önemlidir. Başlıca eserleri: ***Der Aufbau der Tastwelt*** (Dokuma Dünyasının Yapısı) [1930]; ingilizce yazdığı ***Animals and Men*** (Hayvanlar ve İnsanlar) [1937]; ***Gestaltpsychologie*** (Geştalt Psikolojisi) [1949]. (M)

Foto. LAROUSSE

KAUAR, Sahra'nın merkez kısmında (Nijer) bölge, Ayr ile Tibesti arasında. Başlıca vahası, *Bilma*. (L)

KAUÇUK i. (*caa-o-chu*, «ağlayan, akan odun» anlamında Ekvator yerlilerinin dilinden k. > isp. *cauciho* > fr. *caoutchouc*). Çeşitli bitkilerden ham olarak elde edilen, molekül tartısı 100 000'in üstünde, balata ağacı gütaperkasının aksine stereokimyasal yapısı «sis» olan doymamış bir hidrokarbondan (izopren polimeri) oluşan elastomer: *Kauçuk, uzakdoğu tarım işletmelerinde, Hevea Brasiliensis ağacının kabuğunu yararak akıtılan lateksten elde edilir.* (Bk. ANSİKL.) || *Teşm. yol.* Ham veya işlenmiş her türlü elastomer. || *Ham kauçuk*, tabiî kaynaklı kauçuk hidrokarbonu (en az yüzde 75 oranında) ile genellikle «kauçuk olmayan bileşkenler» adı verilen maddelerden meydana gelen katı ürün: *Krep ve dumandan geçirilmiş yaprak, ham kauçuk şekilleridir.* || *Hücresel kauçuk*, alveolleri birbiriyle bağıntılı olmayan köpük kauçuk türü. || *Köpük kauçuk*, düşük yoğunlukta, oldukça düzgün ve hacimli alveol yapısında elastomer. || *Özel kauçuk*, şekil alma, kolay pişme kabiliyetine veya işleme sırasında gösterdiği herhangi bir özelliğe göre sınıflandırılmış ham kauçuk. || *Sunî kauçuk*, sentezle elde edilen elastomer: *Neopren, gerçek bir sunî kauçuk olarak kabul edilebilir.* || *Sünger kauçuk*, alveolleri birbiriyle bağlantılı olan köpük kauçuk türü. || *SBR kauçuğu*, temel maddesi bütadien ile stiren olan GR—S kauçuğunun yeni adı.

— Kıyf. Çamur ve ıslaklıktan koruyan ayakkabı mahfazası, aynı amaçla giyilen çizme ve botlar.

— Miner. *Mineral* (veya *fosil*) *kauçuk*, siyah renkte, yumuşak ve esnek, bitümlü mineral. *Eşanl.* ELATERİT.

— ANSİKL. Kristof Kolomb *kauçuk*'u ilk tanıyan avrupalı olmuştur. 1493 ile 1496 yılları arasındaki ikinci yolculuğu sırasında, haitili yerlilerin esnek balyalar kullandığını gördü. Pedro Martir de Angleria 1521 yılında yayımladığı *De Orbo Nuovo* (Yeni Dünya) adlı eserinde aynı balyaların meksikalı yerliler tarafından da kullanıldığını yazar. Juan de Torquemeda, 1615 yılında basılan *De la Monarquia Indiana* (Hint Krallığı Üstüne) adlı eserinde yerlilerin *ulei* adını verdikleri bir ağacın reçinesiyle yağmurluk, ayakkabı, barut kabı gibi çeşitli eşyalar yaptıklarını anlatıyordu. 1735'te, Charles-Marie de la Condamine, Paris Bilimler akademisi tarafından Güney Amerika'da coğrafî ölçüler yapmak için görevlendirildi. Burada, tabiat bilgisi üstüne birçok gözlem yaptı ve Quito'dan, yerlilerin *kahuşu* adını verdikleri esnek ve koyu bir kütle gönderdi. 1747'de François Fresneau, daha sonraları botanikçi Aublet tarafından *Hevea Guyanensis* adı verilen kauçuk ağacını buldu ve lateks yetiştirme metotlarını, lateksin dumanla pıhtılaştığını belirtti. Soğukta kırılgan, sıcakta da yapış yapış olduğunu, bezden bir borunun lateks emdirildiğinde sugeçirmez hale geldiğini açıkladı. Herissant ile Macquer'in kauçuğu terebentin esansında çözdüğü 1761 yılına kadar, ham kauçuğun şeklini değiştirmek için hiç bir usul bilmiyordu. 1780'de Berniard kauçuğa boyarmadde katmayı başardı. 1791'de, Gossart kauçuğu kendi kendiyle kaynaştırdı; kumaşların sugeçirmez hale getirilmesinde kullanılan eriticilerin bulunmasıyla ilgili sayısız berat alındı: bunların birincisi Samuel Peal'in beratıdır (1791). 1819'da Thomas Hancock, kauçuğun kendi kendine yapışması özelliklerini gösterdi ve çok iyi korunmayan, şekil değiştirebilen plastik bir kütlenin hazırlanmasını sağlayan bir çiğneyici buldu. Sugeçirmez elbiselerin yapımı ancak 1823'te, kauçuğun gerçek eriticisi olan benzolün Charles Macintosh tarafından bulunmasıyle gerçekleşti. Kauçuğun sıcaklık değişimlerine karşı duyarsız hale gelmesi ancak kükürtleme (vülkanizasyon), yani kauçuğa kükürt katılmasıyle elde edildi. Önce Goodyear, sonra Hancock, kauçuğu erimiş kükürt banyosuna daldırarak, yapışkan olmayan ve düşük sıcaklıklarda esnekliğini kaybetmeyen bir madde elde etti. 1846'da Parkes, kükürtleme işleminin, içinde eriyik halinde kükürt klorür bulunan karbon sülfürle hazırlanmasını ortaya attı.

● *Tabiî kauçuk ve kauçuk işletmeleri.* Birçok kauçuk bitkisi vardır: bunlardan bazıları büyük ağaçlar (*hevea, ficus*), bazıları sarmaşık bitkiler (*landolphia*), bazıları küçük ağaçlar (*Parthenrum argentarum*); bazıları da yabanî hindiba türünden (*Taraxacum-kok-Saghyz*) [karahindiba - köksakız] bitkilerdir. Kauçuk elde edilen başlıca bitkiler: sütleğengillerden Para kauçuğunun ve esas kauçuklardan birçoğunun elde edildiği *Hevea Brasiliensis* ve *Hevea Guyanensis; ceara* kauçuğunun elde edildiği *Manihot Glaziovii* ve *Manihat dichotoma;* madagaskar kauçuğunun elde edildiği *Euphorbia Intisy;* kauçuğu fazla oranda reçineyle karışmış olduğu için işlenemeyen *Euphorbmia resinifera;* dutgillerden: Orta Amerika'da yetişen *Castilloa ulei* ve *Castilloa elastica* ile Asya'da, Hindistan'ın doğu kısımlarında yetişen *Ficus elastica;* zakkumgillerden, afrika kauçuklarının elde edildiği *Funtumia elastica* ve sarmaşık bitkiler: *Landolphia Foreti, L. Kirkii, L. Madagascariensis, Clitandra Landolphioides;* bileşikgillerden Meksika'da yetiştirilen *Parthenium argentatum* ile S.S.C.B.'de yetiştirilen ve işletilen *Taraxacum Kok-Saghyz.*

İlk kauçuk dikimi, Hindistan'da (1863-1873), *Ficus elastica* türüyle yapıldı, fakat sonuç çok başarısız olduğu için dikim 1894 yılında terkedildi. 1816'da, Britanya hükûmeti tarafından geçici görevle gönderildiği Brezilya'dan dönüşünde, botanikçi Wickham, Amazon'dan 70 000 *Hevea Brasiliensis* tohumu getirdi. Bunlar, Kew Botanik bahçesinde filizlendi; Seylan'a gönderilen fidanlar, kauçuğun Uzakdoğu'da sınaî olarak yetiştirilmesine yolaçtı. Çinhindi'nde ilerlemeler çok yavaş oldu ve yayılma hareketleri ancak 1907'den sonra başladı. Kauçuk dikiminin iyi bir şekilde ele alınmadığı Brezilya'da, A.B.D. Brezilyalıların hesabına, Santarem'den Tapajoz kıyılarına kadar geniş işletmeler kurmayı tasarladı ve 1937 yılında Ford şirketi seçilmiş 5 milyon ağaç dikti. Sentetik kauçuğun önemli bir şekilde gelişmesi karşısında, bu çabalar 1943 yılında terkedildi. Yeni kauçuk türlerinin araştırılması için yapılan güçlere karşın, hevea'nın yetiştirilmesi sanayi tipi bir yetiştirme tarzıdır ve etkenlerin sistematik bir şekilde incelenmesi üretimi hektar başına 350 kg'dan 800 kg'a yükseltmiştir. Modern genetik, iyi tanımlanmış morfolojik özellikler gösteren ağaç grupları elde etmek için tohumların seçilmesini sağladı. Tomurcukların aşılanması ve sunî tozlanma ile ağaç türlerinin karışması gerçekleştirildi. Gübrenin kullanılması, erozyonu önleyici bitkilerin dikilmesi, koruma çalışmaları erozyonun zararlarını azalttı. Lateks ve kauçuk sütününün salgılanması üstüne sistematik olarak yapılan araştırmalar üretimi arttırarak verim hektar başına 2 000 tonu aştı. Hevea, 30 ile 40 m yükseklikte, gövde tabanı 1,50 m çapında bir ağaçtır. Lateks salgılayan tabaka kabuk soymuk bölgesindedir ve lateks akıtmak için açılan olukların, ağacın ölmesine engel olmak için, büyütken dokuya kadar ulaşmaması gerekir. Ayrıca, çok nazik olan ağaçta oluk açma işlemi uzmanlaşmış işçileri gerektirir. Oluklar, Socfin metoduyle ağaç kabuğu çevresinin tümüne veya bir kısmına, tek veya çok sayıda sarmallar halinde, V şeklinde, balık kılçığı şeklinde açılır; bütün gövde üzerine sarmal halinde oluklar açılan bu metotla, her işlem arasında dört günlük bir ara verilir; açılan oluklarda pıhtılaşan lateksin yeniden akmasını sağlamak için oluk yeniden canlandırılır. Kauçuk işletmelerindeki fabrikalarda, elekte elenen lateks büyük kaplarda seyreltilir, mayalanmayı önleyici bir madde katılır ve ağırlık etkisiyle pıhtılaştırma teknelerine aktarılır. Tekneler, pıhtılaşma bant veya şerit halinde olacak şekilde yerleştirilmiş hareketli bölmelerden meydana gelir. Pıhtılaştırıcı olarak formik asit veya asetik asit kullanılır. Lateks ile pıhtılaştırıcı karışımı, sökülür takılır bölmelerin yerleştirilmesinden önce pıhtılaştırma teknelerinde hazırlanır. Pıhtılaşmış plakalar yıkanır, presten geçirilir ve pres makinelerinde kabartılır, sonra kurutulur; dumandan geçirilir, ayırılır ve sıkıştırılır: bunlar, dumandan geçirilmiş yapraklardır. Pıhtılaşmış şerit ise parça parça bölünür; bu bölünme, plaka halindeki lateksin yıkanmasından daha mükemmel bir yıkanma sağlar. Kurutma âdi sıcaklıkta veya sıcak hava gönderilerek yapılır. En değerli krepler açık renkli, özellikle donuk renkli kreplerdir. Daha az değerli ikincil krepler, scrap ve slablardan, benzer bir şekilde hazırlanır.

Ham kauçuk, krepin dekupaj işleminden geçirilmesiyle, ancak ayakkabı tabanlarının yapımında ve dumandan geçirilmiş levhaların veya krepin uygun bir eriticide (benzen, mineral benzin, trikloretilen) eritilmesiyle, zamk yapımında kullanılır. Bütün işlem metotlarında, kauçuğa, iyi özellikler gösteren kükürtleyiciler verebilecek, kükürtleyici karışımların hazırlanmasını sağlayan maddeler katılmalıdır. Bu sebeple, kauçuğa: 1. kükürtleyici etkenler, 2. çekme gücüne dayanıklılık özelliğini güçlendiren çeşitli maddeler, 3. karışıma belirli bir renk vermek veya kendi rengini kapatmak için pigment, 4. karışımın bileşimini meydana getiren bazı maddelerin kokularını gidermek veya maskelemek için koku gidericiler veya parfümler katılır. *Banbury** karma makinesinde veya silindirli bir karıştırıcıda hazırlanır. Önce parçalara bölünen kauçuk, sonra bileşimine giren çeşitli maddeleri soğurarak kendi kendiyle kaynar ve karışım* adı verilen homogen plastik bir kütle verir. Bu karışıma, ya presle kalıplayarak, ya silindirden geçirerek veya eksitrüzyonla şekil verilir. Kauçuk, bileşimin kullanılacak alana göre seçilmesi şartıyla, çözeltilerin hazırlanmasında veya eşya yapımında da kullanılır. Kalıpla yapılan eşyalar preste, silindir-

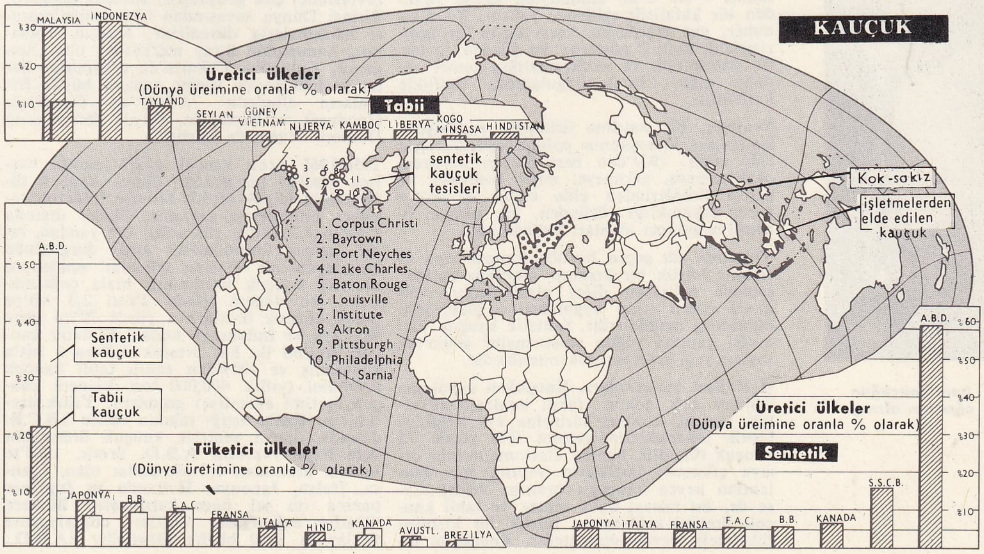

dünyada **kauçuk** üretimi haritası

den geçirilen eşyalar sıcak hava ile, ekstrüzyonla yapılan eşyalar sıcak hava veya buharla kükürtlenir. Çözeltiler, kumaş üzerine, çeşitli tezgâhlarla (muşamba, branda) uygulanır veya kalıplar üzerine çökeltilir; çözeltiler, kauçuğu kendi üzerine veya diğer bir madde üzerine yapıştırmak için kola olarak da kullanılabilir. Kükürtleme, eriticinin buharlaştırılmasından sonra, çevre sıcaklığında veya sıcak havada yapılır.

● *Sentetik kauçuklar.* İşletmelerden elde edilen kauçuklar ile sentez elastomerleri, teknik, iktisadî ve stratejik sebepler yüzünden sürekli bir ticarî yarış halindedir. İlk olarak Birinci Dünya savaşında Almanya'da ortaya çıkan sentetik ürün araştırması tabiî kauçukların yerini tutabilecek yetenektedir; fakat bu, ancak 1930 yılına doğru, bütadienden türeyen ılk elverişli kükürtleme elastomerleri olan «Buna» S ve N elastormerlerinin bulunmasıyle gerçekleşti. İkinci Dünya savaşında A.B.D.'nin hammaddeden yoksun kalması kauçuğun sentezini canlandırdı ve tabiî ürünlere yakın nitelikte ve fiyatta yeni maddeler ortaya çıkardı; son yıllarda, çeşitleri ve özellikleri bakımından tabiî kauçuktan daha üstün bir duruma gelen bu maddelerin uygulama alanları da gitgide artmaktadır. 1955'te, A.B.D.'nin 1 900 000 ton olan kauçuk üretiminin 650 000 tonu tabiî kauçuk, 300 000 tonu lastik eşyaların yeniden değerlendirilmesiyle elde edilen kauçuk, 950 000 tonu da sentez kauçuğudur.

Petrol türevlerinden elde edilen sentetik kauçuk, genellikle petrokimyanın bir dalı olarak kabul edilir.

Bugüne kadar elastomer üretiminin yüzde 80'ini meydana getiren *S tipi* (stiren) şu şekilde üretilir: bütadien* ile stiren* yağlı bir asidin sodyum tuzuyle emülsiyonlaştırılır, sonra çift sülfatlı bir katalizörle sıcakta (50°C) kopolimerleştirilerek lateks elde edilir. Bütadien ve stiren fazlası genleştirilerek tekrar kullanılmak üzere toplanır. Lateks, sülfürik asit ile sodyum klorür katılarak pıhtılaştırılır ve daha sonra süzülür. Yıkama ve kurutma işleminden sonra, ürün, tabiî kauçuk gibi aynı şekilde kullanılmağa hazırdır. Daha iyi kaliteli diğer bir çeşitidi de, soğukta (5°C) işlenir, daha sonra, 100 kısım latekse 50 kısım is siyahı katılarak elde edilir. Üretilen ürünün tonajı, yüzde 25 ile 30 oranında naftenik veya aromatik bir yağ katılarak arttırılabilir. Pıhtılaşmamış lateksin, özellikle köpük kauçuk alanında birçok uygulaması vardır.

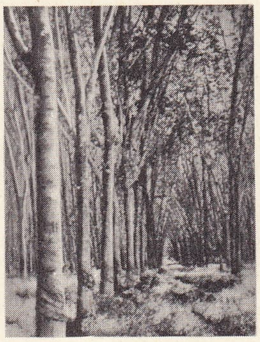
kauçuk dikmeliği

N tipi (veya *nitril*) *kauçuk*, S tipinin polimerleşmesine çok benzeyen emülsiyon halindeki bir polimerleşmeyle elde edilir. Fiziksel, ısısal ve plastikleştirici olarak da işe yarayabilir.

Bütil kauçuğu, yaklaşık olarak yüzde 4 oranında izopren katılarak kükürtlenebilir hale getirilmiş bir polibütilendir. Kopolimerleşme, —100°C'ta, alüminyum klorür tipinden bir katalizör eşliğinde yapılır. Bu elastomer, gaz geçişlerine karşı üstün bir geçirimsizlik özelliği gösterir; bu yüzden, iç lastik yapımında ve sızdırmazlığın temel olduğu diğer birçok uygulamada özellikle kullanılır.

Neopren, bir katılma ürünüyle emülsiyonlaştırılmış kloroprenin polimerleştirilmesiyle elde edilir. 1931'den beri bilinen neopren, oksitlenmeye, eskimeye, ısıya, kimyasal ve petrol ürünlerinden elde edilen etkenlere karşı dayanıklığı yüzünden, her zaman, önemli uygulama alanları bulmaktadır.

Yukarıda adı geçen bu dört kauçuk tipi, üretimin büyük bir kısmını meydana getirir: tabloda belirtilen diğer elastomerler, yalnızca sınırlı sınaî uygulamaları olan, yeni bulunmuş maddelerdir. Sentetik kauçuk alanında yapılan yoğun araştırmalar gelecekte sayısız yeni ürün verecek niteliktedir.

ham kauçuğun ağaçtan alınışı

● *Kullanılma alanları.* Kauçuğun uygulama alanları pek çoktur, fakat bunların tüketildiği kauçuk miktarı birbirine eşit değildir. Lastik tekerleklerin yapımı için yüzde 75 kauçuk tüketilir. Sentez elastomerlerinin ortaya çıkması, lastiklerin yapımı için kullanılan hevea kauçuğu oranını değiştirdiyse de, bu sanayi dalı, sentez ve tabiî kauçuk üretimi toplamının büyük bir kısmını tüketmeğe devam etmektedir. Kauçuğun diğer uygulamaları: sanayi kauçuğu (amortisör, conta v.b.), ayakkabı, bot, topuk ve tabanlar, kablo yalıtkanları, süngere benzeyen eşyalar, su sızdırmaz hücreli peteğe benzer eşyalar, sugeçirmez elbiseler, ebonit parçalar, oyuncaklar, otomobil halıları, taban döşemeleri, sıhhî eşyalar v.b.

Kauçuk, tekstil sanayiinde, iplik şeklinde, esnek kumaşların yapımında kullanılır. Bu iplikler, dekupaj veya bükme işlemleriyle elde edilir; çıplak olarak veya çoğu zaman pamuk veya iplikle karıştırılarak kullanılır.

Kükürtlenmiş kauçuk uzun süre diş protezlerinde kullanılmıştır; dişeti için pembe, damak için kırmızı renkli kauçuk tercih edilirdi; büyük bir dayanıklılığın gerektiği yerlerde ise siyah kauçuk kullanılırdı. Günümüzde, kauçuğun yerine, daha estetik olan, ağızda daha hoş duran, daha kolay onarılan akrilik reçineler kullanılır.

● *Dünya üretimi.* Kauçuk, uzun bir süre Amazon ormanlarında hevea tarafından meydana getirilen ve yerliler tarafından üretilen bir toplama ürünü olarak kaldı. Brezilya kauçuk üretimini XX. yy.ın başına kadar tekel halinde sürdürdü: 1905'te, dünya üretiminin yarıdan fazlasını Amazon bölgesi karşılıyordu. Otomobilin gelişmesiyle kauçuk tüketimi pek fazlalaştı ve büyük işletmelerin düzenlenmesi yoluna gidildi: hevea, Güneydoğu Asya'da gelişmesi için çok uygun şartlar buldu. Britanya, hollanda ve az miktarda fransız sermayesi, kauçuğun Malezya, İndonezya, Seylan ve Fransız Çinhindi'ne yayılmasını sağladı. İkinci Dünya savaşından önce, Malezya ve Çinhindi dünya üretiminin beşte dördünü karşılıyordu; Brezilya ise üretim tablosunda ancak yedinci sıradaydı. Tabiî kauçuk üretmeyen ülkeler, bu kauçuğun yerine geçecek ürünler araştırmaktaydılar: S.S.C.B. özellikle kök-sakız yetiştirilmesini geliştirdi. Almanlar, taşkömürünün hidrojenlendirilmesinden elde edilen *buna* üretimini buldu; Amerikalılar petrolden sentetik kauçuğu elde etti. İkinci Dünya savaşından sonraki yıllarda, sentetik kauçuk üretimi, tabiî kauçuk üretimine yaklaştı. Bugün, Güneydoğu Asya ülkeleri büyük tabiî kauçuk üreticileri durumunu korumaktadır. İndonezya ve Malezya aşağı yukarı dünyadaki hevea'nın dörtte üçünü yetiştirmektedir; bu iki ülkeyi Tayland, Seylan ve Güney Vietnam çok uzaktan takip eder. Afrika'da, başlıca üreticiler, Liberya, Nijerya, Kongo devletidir. Güney Amerika'da, Brezilya'nın tek başına önemli bir üretimi vardır. A.B.D., S.S.C.B., Kanada ve Doğu Almanya, sentetik üretimin büyük bir kısmını sağlar. Kauçuk sanayii için büyük bir sermaye gerekmektedir. Bu sanayi, A.B.D.'de (Kuzeybatı bölgesinde, Büyük Göller ve Akron'da), S.S.C.B.'de (Moskova çevresinde), Fransa'da (Clermont-Ferrand, Montluçon ve Compiègne), Büyük Britanya'da (Londra ve Birmingham çevresinde) çok gelişmiştir. Kauçuk piyasası, Birinci Dünya savaşından beri, milletlerarası anlaşmalarla düzenlenir. Kauçuk borsaları, hammadde ihraç merkezleri olan Singapur, Kolombo, Cakarta'da gelişmiştir. Satış ve hammadde işleme sanayii büyük firmaların elindedir: A.B.D.'de Goodrich, Goodyear ve Firestone, Büyük Britanya'da Dunlop, Fransa'da Michelin.

1958-1965 Arası kauçuk coğrafyasının başlıca özelliği bir yandan dünya kauçuk tüketiminin büyük ölçüde artması (tüketim sayıları bilinmeyen sosyalist ülkeler dışında 2,9'dan 4,7 Mt'ye yükseldi), öte yandan, tabiî kauçuk üretimindeki nispî durgunluğu karşılayan (ve kısmen sebebini açıklayan) sentetik kauçuk üretiminin hızla çoğalmasıdır. Bu dönem içinde 2'den 2,3 Mt'ye çıkan kauçuk üretiminin yüzde 70'ini gene Malezya ve İndonezya sağlar. Sentetik kauçuk üretimi iki kat artarak 1,3'ten 3 Mt'a yükselmiş ve 1959'dan sonra tabiî kauçuk üretimini (yıllık 400 000 ton rejenere kauçuk üretimi eklenirse) geçmiştir. Yıllık üretiminin 1Mt'u aştığı tahmin edilen S.S.C.B dışında dünya sentetik kauçuk üretiminin üçte ikiye yakınını A.B.D. üretir. 1965'te toplam üretimleri 0,7 Mt kadar olan, Fransa, İtalya, Japonya, Hollanda ve İngiltere pazara on yıl önce katılmıştır. Böylece tüketim coğrafyası, üretim coğrafyasına yaklaşmış yani büyük tüketiciler (A.B.D., S.S.C.B., Japonya, Batı Almanya, İngiltere, Fransa) düzenli olarak artan ihtiyaçlarının günden güne daha çok kısmını kendileri karşılayabilmeğe başlamışlardır.

◆ Sıf. Kauçuktan yapılmış: *Kauçuk şerit.*

— Balıkç. *Kauçuk amortisör*, olta kamışı az eğilgen olduğu zaman oltanın gövdesiyle ucu arasına konan lastikten amortisör. (L)

KAUÇUK ağacı bls. i. Bot. Kauçuk veren sütlü ağaç (*hevea*). [Sütleğengillerden.]

— ANSİKL. *Kauçuk ağacı*, 20-30 m yüksekliğinde, silindir gövdeli bir bitkidir; tepesinde koyu yeşil renkte bir yaprak demeti bulunur. Her biri üç yaprakçıktan ibaret yaprakları her yıl dökülür; çiçekleri bireşeylidir; şamfıstığı irliğindeki meyveleri, kapsül çatladığı zaman bir hayli uzağa fırlar. En ilgiçekici türü brezilya kauçuk ağacıdır (*Hevea Brasillensis*); Amazon havzasında yetişen bu ağaç, Uzakdoğu'daki kauçuk bahçelerine buradan götürülmüştür. Kauçuk ağacı, humusça zengin derin toprakları ister; istediği ortalama ısı 27°C'tır; ısı 18°C'tan aşağı düşmemelidir. Toprak zaman zaman sulanmalı, hava yılda en az yedi ay nemli olmalıdır. Tohum veya aşı ile üretilir; fidanlar 1 m'yi bulunca yağmur mevsiminin başlangıcında asıl yerlerine dikilir. Ağaç altı yaşına vardığı zaman ancak üretime başlanabilir. Kurak mevsimde ağacın gövdesine, 10-15 sm aralıkla, eğri, sarmal veya V şeklinde çizikler yapılır. Süt hemen akar ve küçük çanaklarla toplanır; çizikler her altı-sekiz günde bir yenilenir. Süt tütsülenerek istenilen hacmi (bölgelere göre 2-50 kg) buluncaya kadar ince tabakalar halinde pıhtılaştırılır. Pıhtılaştırıcı maddelerle veya santrfüjlemeyle pıhtılaşmayı sağlayan daha modern usuller de vardır. Her ne şekilde sağlanırsa sağlansın, hazırlama safhası kauçuğun kalitesi bakımından önemlidir. Hektar başına kuru kauçuk verimi 400 kg kadardır. (L)

KAUÇUKLU sıf. (*kauçuk*'tan *kauçuk-lu*). Üzerine kauçuk sürülmüş veya içine kauçuk katılmış (nesne).

— Eczc. *Kauçuklu tafta*, pansıman ve yakıları nemli tutmak için kullanılan, su geçirmez hale getirilmiş dokuma.

— Oto. *Kauçuklu branda*, kauçuğa batırıldıktan sonra bir dış lastik zarfının iskeletini meydana getiren branda tipi dokumaların tümü. (M)

KAUDZİTE (Reinis), letonyalı yazar (Vecpiebalga, Letonya 1839-ay.y. 1920). *Mernieku Laiki* (Yerölçücülerin Zamanı) [1879] adlı yergi romanıyle tanınır; kardeşi MATISS (1848-1926) ile birlikte yazdığı bu eser gülünç ve acayip kişileriyle Gogol'un *Ölü Canlar*'ını (Mertveye Duşi) hatırlatır. Edebî değeri olan ilk leton romanı olarak kabul edilen bu roman çeşitli dillere tercüme edilmiştir. (M)

KAUFBEUREN, Almanya'da (Batı Almanya, Bavyera) şehir, Bavyera yaylasında, Münih'in güneybatısında; 36 100 nüf. Metalürji. Pamuk iplikçiliği ve dokumacılığı. Cam sanayii. Kuyumculuk. Kâğıt fabrikaları. Besin sanayii. Eski evler. (L)

KAUFFMANN (Angelika), isviçreli kadın ressam (Coire, Graubünden 1741-Roma 1807). Babası Joseph Kauffmann'dan ders aldı, 1765'ten 1781'e kadar Londra'da kaldı. Tarzı, portresini yaptığı Reynolds'u hatırlatır. Önce kendine Horn kontu süsünü veren bir maceraperest ile (1767), sonra da ressam Zucchi ile evlendi. 1768'de Londra'daki Krallık akademisine girdi. Sanat hayatının sonuna doğru tarih tabloları yaptıysa da, en başarılı eserleri portreleridir. Louvre'da ve birçok müzede (Berlin, Bern, Budapeşte, Dresden, Dublin, Floransa, Frankfurt, Leipzig, Leningrad, Londra, Münih, Stuttgart, Valenciennes, Viyana) eserleri bulunur. (L)

KAUFFMANN (Georg Friedrich), alman bestecisi ve orgcusu (Ostermondra, Kölleda yakını, Thüringen 1679-Merseburg 1735). Alberti'den sonra Merseburg kilise orgcusu, daha sonra da müzik yöneticisi oldu. Yayımlanan eserleri arasında bilinenler şunlardır: *Harmonische Seelen-Lust musicalisher Gönner und Freunde*, Org için 2, 3, 4 sesli yetmiş beş koral ve prelüd; *Die Himmelfahrt Christi* (İsa'nın Göğe Yükselişi) adlı bir oratoryo; dört kantat: klavsen par-

Foto. LAROUSSE

çaları v.b., bir de *Interoduzione alla Musica e Moderna* (Eski ve Yeni Müziğe Giriş) adlı bir kitap. (L)

KAUFMANN (Alexander), alman şairi (Bonn 1817-1893). Bonn ve Berlin'de hukuk okudu, sonra edebiyata merak sardı. Bir süre sonra Prens von Löwenstein'in (Wertheim) arşivcisi oldu. Bu işi yaparken kendi ilgilendiği konularda, özellikle ortaçağ tarihi ve gelenekleri üstünde çalışmalar yapabilmesine imkân veren boş zamanları oldu. Tarihe karşı olan sevgisine rağmen güçlü, canlı ve yenilik getiren bir şairdi. Şiirle olan ilişkisi Mathilde Binder (Amara George) ile evlendikten sonra daha da arttı. Yayımlanan eserleri arasında en ünlü olanları şunlardır: *Cäsarius von Heisterbach* (Heisterbach'lı Casarius) [1852]; *Gedichte* (Şiirler) [1852]; *Mainsagen* (Main Efsaneleri) [1872]; *Unter den Reben* (Üzüm Kütüklerinin Altında) [1872]; *Mythoterpe* (karısıyle birlikte, 1858). [M]

KAUFMANN (Edward), alman hekimi (Bonn 1860-Göttingen 1931). Basel ve Göttingen üniversitelerinde genel patoloji ve patolojik anatomi dersleri verdi. Bir patolojik anatomi inceleme kitabı yazdı. Çocuklarda ölümle sonuçlanan akciğer bağ dokusu ve damar iltihapları (bir çeşit zatürree) onun adıyle anılır. (L)

KAUFMANN (Felix), avusturyalı filozof (Viyana 1895 - New York 1949). Viyana'da felsefe ve hukuk öğrenimi yaptı, hukuk felsefesi kürsüsünde profesör oldu. 1938'den itibaren New York'ta New School for Social Research'te felsefe okuttu. «Viyana okulu» na yakınlık duydu ama bu okulun Husserl'in fenomenolojisiyle uzlaşmağa çalışan tutumunu tam olarak benimsedi. Kaufmann, özellikle bir bilim metodoloğudur. Başlıca eserleri: *Mantık ve Hukuk Bilimi* (1922); *Sosyal Bilimler Metodolojisi* (1936; bu eser 1944'te genişletilerek ingilizce olarak yeniden yayımlandı.) [M]

KAUFMANN (Friedrich), alman müzik âletleri yapımcısı (Dresden 1785-ay.y. 1866). Mekanik müzik âletleri yapımında uzmanlaşmış bir aileden gelir. Ağız armonikasını ve normal orkestralarda yer almayan diğer bazı çalgıları icat ederek ün kazandı. (M)

KAUFMANN (Karl Maria), alman arkeoloğu (Frankfurt am Main 1872-Ranstadt, Hessen 1951). Berlin'de ve Freiburg (İsviçre) üniversitelerinde okudu, sonra Roma'da arkeoloji öğrenimi yaptı. 1899'da katolik papazı oldu. 1905-1908 Arasında Frankfurt Kazı heyetine üye oldu ve Libya çölündeki arkeoloji çalışmalarına katıldı. Ewald Falls ile birlikte eski bir hıristiyan şehri ve hac yeri olan Menas şehrini buldu.

Bellibaşlı eserleri şunlardır: *Die Jenseitshoffuungen der Griecher und Römer nach den Sepulkralinschriften* (Gömüt Yazıtlarına Göre Yunan ve Romalıların Öbür Dünya Umutları) [1897]; *Der letzle Flavier* (Flavier'lerin Sonuncusu) [1897] adlı bir roman; *Die Legende der Aberkiosstele im Lichte urchristlicher Eschatologie* (Eski Hıristiyan Eşatoloji Anlayışına göre Aberkiosstele Efsanesi) [1897]; *Die sepulkralen Jenseitsdenkmaler der Antike und des Urchristentum* (Antik Çağ ve Hıristiyanlığın Başlangıç Döneminden Kalma Öbür Dünyaya Ait Gömüt Anıtları) [1900]; *Sankt Elia, Errinerungen an eine archäologische Streife in Etrurien* (Aziz Elia, Etruria'daki bir Arkeolojik Tarama'nın Hatıraları) [1901]; *Das Kaisergrab in den Vatikanischen Grotten* (Vatikan Mağaralarındaki Kayzer Mezarı) [1901]; *Handbuch der Chrislichen Archäologie* (Hıristiyan Arkeolojisi Elkitabı) [1905]; *Die Ausgrabung der Minasheiligtümer in der Mareotiswüste* (Mareotis Çölündeki Minas Kutsal Yerlerinin Kazısı) [1906 -1908, üç cilt]; *Der Menas Tempel und die Heiligtümer von Karm Abu Mina in der ägyptischen Mariütuwüste* (Mısır, Mariüt Çölünde Karm Abu Mina'daki Menas Tapınağı ve Diğer Kutsal Yerler) [1905]; *Das Dokument der Lady* (Lady'nin Evrakı) [1899, 1909 roman]; *Ein altchristliches Pompeji in der Libyschen Wüste* (Libya Çölü, Bir Eski Hıristiyan Pompeii) [1902]. Kaufmann ayrıca dergilerde de yazılar yazdı ve Marchese di San Callioto takma adıyle hikâyeler ve romanlar yayımladı. (M)

KAUFMANN (Konstantin Petroviç), rus generali (Maydan 1818-Taşkent 1882). Kafkasya'da hizmet gördükten sonra Rus Türkistanı'na çağrıldı ve 1867'de Rus Türkistanı'nın ilk genel valisi oldu; ertesi yıl Buhara emirini yendi ve Semerkant'ı aldı. 1873'te Hive'yi ele geçirdi ve Hive hanı, çarı metbu olarak tanıdı. Kaufmann, iki yıl sonra, 1876'da Rusya'ya ilhak edilen Hokand'a girdi. (L)

KAUFMANN (Nicolaus), alman matematikçisi ve mühendisi (Cismar, Holstein 1620'ye doğr.-1687). Kopenhag ve Rostock üniversitelerinde okudu, metematik ve astronomiye merak sardı. Bir mühendis olarak çevrede ün kazandı. 1660'ta Londra'ya gitti. Burada Royal society'nin kurulmasıyle yakından ilgilendi ve derneğin ilk üyelerinden biri oldu. Bütün hayatı boyunca dernekle ilişkisini sürdürdü. Daha sonra Fransa'ya gitti, orada usta bir mühendis ve mimar olarak ün kazandı. Döneminin bilimsel alanına büyük ölçüde katkıda bulundu. Genellikle Royal society'nin yayınları arasında basılan en önemli eserleri şunlardır: *Cosmographia* (Kozmografya) [1651]; *Astronomia Sphaerica* (Küresel Astronomi) [1561]; *Rationes Mathematicae Subductae* (Matematik İlkeleri) [1653]; *Logadithmotechina* (1668-1674); *Institutionum Astronomicarum Libri Duo* (Astronomik Kurumlar Üstüne İki Kitap) [İlk olarak 1876'da yayımlandı]. Nicolaus Kaufmann eserlerinde daha çok Nicolaus Mercator adını kullandı. (M)

KAUFMANN (Walter), alman fizikçisi (Elberfeld 1871 - Freiburg 1947). Bonn üniversitelerinde (1903), Königsberg'de (1908) profesörlük yaptı. Katodik ışınların magnetik sapması sayesinde, J.J. Thomson'dan ayrı olarak, elektronun kütlesiyle yükünün *e/m* bölümünü ölçtü. Hızlı beta ışınları üstünde deneyler yaparak elektron kütlesinin hızla orantılı olarak arttığını buldu ve izafiyet formülünü doğruladı. (L)

KAUFMANN (Walter), avusturya asıllı kanadalı besteci ve orkestra yöneticisi (Karlovy Vary 1907). Prag ve Berlin'de çalıştı. Kanada'da Halifax konservatuvarında ders verdi (1947), Winnipeg orkestrasını yönetti, A.B.D.'de öğretmenlik yaptı. Hindistan'da kaldığı sıralarda Himalaya, Tibet ve Nepal halk şarkılarını derledi. Lirik eserler (*A Parfait for Irene* [1952]; *The Golden Touch* [1954]; *Sganarelle* [1958]), üç bale, birçok senfoni, piyano, keman konçertoları, dörtlüler, iki kantat besteledi. (L)

KAUKASOS. Yun. mit. Kronos'un öldürdüğü ve Kafkas dağına adını veren iskit çobanı. (L)

KAUKON. Yun. mit. Büyük Eleusis tanrıçalarına tapınma törenlerini Messenia'ya getiren Messenia'lı kahraman. (L)

KAUKONES. Esk. coğ. Anadolu'nun kuzeyinde Bithynia ile Paphlagonia arasında Parthenion (Bartın) yakınlarında yaşamış halk. Tieion (Bithynia şehri) ve Pessinus (Bâlâhisar) gibi şehirler bu halkın yaşadığı bölgede bulunuyordu. Antik yazar Strabon'un devrinde bu halk ortadan kalktı. Strabon, bunlara ve yaşadıkları ülkeye Kaukoneia, Kaukonis gibi adlar verir. Çağdaş araştırıcılar bu halkın Frigler ile akraba olduğunu ileri sürer. (M)

KAUL (Paul), fransız yaylı çalgı yapımcısı (Mirecourt 1875 - Paris 1952). Paris'te Silvestre ve Maucotel'in yaylı çalgılar atelyesinde yetiştikten sonra Nantes şehrine yerleşti ve Dr. Chenentais ile birlikte akustik araştırmaları yaptı; bu çalışmalar, onun eski çalgılarla boy ölçüşebilecek bir keman modeli yapmasını ve 1910, 1912, 1930 milletlerarası yarışmalarında ön plana geçmesini sağladı. (L)

KAULBACH (Friedrich), alman portre ressamı (Arolsen, Waldeck 1822 - Hannover 1903). Ünlü Kaulbach ailesinin bir üyesi ve nezareti altında eğitim gördüğü Fredrich Wilhelm von Kaulbach'ın da yeğenidi. Amcası kadar yeteneklere sahip olan Friedrich, kalabalık grupların ve birçok figürün bulunduğu büyük resimler yaparak da ün kazanabilirdi, fakat portre ressamı olarak tanınınca zamanının büyük kısmını salon ve saraylarda ünlü kişilerin resmini yapmakla geçirdi. Aynı zamanda Hannover Politeknik enstitüsünde hocaydı. Zamanının bütün ünlü kişilerinin portrelerini yaptı. *Avusturya İmparatoriçesi Elizabeth*'in ve heykeltıraş *Elisabet Ney*'in portreleri en ünlü eserleridir. Büyük tarihî resimleri arasında *Charlemagne'nın Taç Giymesi* (Münih) en değerli olanıdır. (M)

KAULBACH (Friedrich August), alman ressamı (Münih 1850 - ay.y. 1920). Wilhelm von Kaulbach'ın torunu, Friedrich Kaulbach'ın oğlu. İlk sanat derslerini babasından aldı, daha sonra eğitimine Nürnberg'de Raupp ve Kreling, Münih'te de Diez ile devam etti. Babasının nezareti altında resimleri kolaylıkla boyama yeteneğini kazandı ve bunu diğer öğretmenleri zamanında daha da geliştirdi. Eserleri babasına oranla çok daha cüretliydi ve Büyük Kaulbach'ın aksine alman rönesansına karşı büyük bir sevgisi vardı. Portre yapmaktaki yeteneği, Kaulbach ailesinin eskiden beri süregelen şöhreti ve kendi çağdaş üslûbu sayesinde, kısa zamanda bölgesinde büyük bir ün kazandı, sonra şöhreti yavaş yavaş bütün Almanya'ya yayıldı. Büyük değilse bile çok yönlü bir sanatçıydı. Kendi döneminde Almanya'nın en iyi minyatürlerini yaptı, ayrıca iyi bir karikatürist olarak da ün kazandı. Çok iyi bir resim öğretmeni olan Kaulbach, 1886'da Münih akademisi müdürü oldu, 1891'e kadar bu görevde kaldı. En ünlü eserleri şunlar: *Beyefendi ve Lady'nin Hizmetçisi* (1873); *Bir Mayıs Günü* (1879); *Schützenlis'le* (1881); *Lavta Çalgısı* (1882). Ayrıca Frida Scotta, prenses Gisela, Bavyera naibi, imparator Wilhelm II, imparatoriçe Auguste Victoria ve kızının portreleriyle bir de *Mezara Koyma* adlı bir tablo yaptı. Eserleri arasında karısının, çocuklarının ve arkadaşlarının da birçok portresi vardır. (M)

KAULBACH (Wilhelm VON), alman ressamı (Arolsen, Waldeck 1805 - Münih 1874). *Hunların Savaşı* adlı eseri dokunaklı olmaktan çok, gösterişe kaçması sayesinde halk arasında tutuldu. Eserlerinin başlıcaları Anvers ve Stuttgart müzelerindedir. Oğlu HERMANN (Münih 1846 - ay.y. 1909) tarihî resim alanında onun yerini aldı. (M)

KAULBARS (Aleksey Vasiliyeviç), rus generali (Petersburg 1844 - Paris 1929). Nikolay Vasiliyeviç Kaulbars'ın kardeşi. Genel kurmay subayı; önce Asya'da Tien-Şan dağlarında araştırmalar yaptı ve Narin'in kaynağını buldu. Rus-Japon savaşı sırasında Mançurya'da 3., sonra 2. Rus ordularına kumanda etti. (L)

KAULBARS (Nikolay Vasilyeviç, — baronu), rus generali (Petersburg 1842 - ay.y. 1905). Viyana'da ataşemiliterlik yaptı (1881). 1886'da Savunma bakanı, 1888'de de başbakan olarak Sofya'ya gönderildi. Fakat davranış esnekliğinden yoksun oluşu, bu son gidişinde Bulgarların ondan soğumasına sebep oldu ve acele olarak Rusya'ya dönmek zorunda kaldı. 1891'de Finlandiya askerî bölge kumandanlığına tayin edildi, sonra 1899'da Genelkurmay Fen dairesi üyesi oldu. Coğrafyaya ve askerlik tarihine ait birçok eseri vardır. (L)

KAUNAKES i. (yun. k.). Mezopotamya'daki ilk araştırıcılar tarafından, keçi postuna benzetilmiş, sarkık lüleli kadın ve erkek kumaş elbisesine verilen ad. (İlk Sümer devrinde erkekler yalnız eteğini giyerler, belden yukarısı çıplak olarak dolaşırlardı. Kadınların ise bir omuzu açık kalırdı. Yeni Sümer devrinde bu giyecek sadece tanrı ve tanrıçalar için kullanıldı.) [L]

KAUNAS, rusça **Kovno,** polca **Kowno,** S.S.C.B.'de (Litvanya) şehir, Niemen (Neman) kıyısında; 214 000 nüf. Dokuma (keten işçiliği) ve besin (mandralar ve süt ürünleri konserveciliği) sanayii. Hidroelektrik santral.

— Ask. tar. 13 Aralık 1812'de geri çekilmekte olan Napolyon'un Büyük Ordusu tarafından boşaltılınca, tekrar Rusların eline geçen Kaunas, 7 ağustos 1915'te Hindenburg kumandasındaki alman birliklerinin gelmesine kadar başka hiç bir yabancı istilâya uğramadı. Von der Goltz'un rus alman çetelerinden ancak 1919 aralık ayında letonya ve litvanya ordularının ve general Niessel kumandasındaki fransız askerî heyetinin baskısiyle geri çekilmeleriyle kurtulabildi. 23 Ağustos 1939 Alman-Sovyet paktının gizli hükümleri uyarınca 15 haziran 1940'ta şehri alan sovyet birlikleri, 24 haziran 1941'de alman ordusunun gelmesiyle boşalttılar. Alman ordusu da 1 ağustos 1944'te Çerniyakovski'nin saldırısı karşısın-

kaunakes
sümer sanatı
Louvre müzesi,
Paris

Foto. Giraudon (LAROUSSE)

KAUNITZ-RIETBERG gravür Vinager ve Mansfeld'in eseri Cabinet des Estampes, Paris

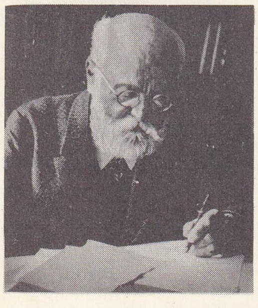

Karl KAUTSKY

da Kaunas'ı terketmek zorunda kaldı. (L)

KAUNAS. Bk. KOVNO.

KAUNDA (Kenneth David), zambialı siyaset adamı (Chinsali 1924). Öğretmendi. 1960'ta Millî Bağımsızlık Birleşik partisi başkanı oldu. Kuzey Rodezya başbakanlığına seçildi (ocak-ekim 1964) ve ekim 1964'te Zambia cumhuriyetinin ilk başkanı oldu. (L)

KAUNERTAL, Inn'in kolu Faggenbach ırmağının vâdisinin bir kısmı, Avusturya'da (Tirol), Ötztal Alpleri'nin kuzeyinde. Hidroelektrik tesisler. (L)

KAUNİAS, Aristoteles'e göre Anadolu'nun güneybatısındaki Kaunos (Karia) şehrinden Rodos adasına doğru esen rüzgârın adı. (M)

KAUNİTZ - RİETBERG (Wenzel Anton VON,—kontu, sonra prensi), avusturyalı devlet adamı (Viyana 1711 - ay.y. 1794). Mayıs 1748'de Bartenstein ile beraber Aachen barışının görüşmeleriyle görevlendirildi; Versaille'da büyükelçilik yaptı (1751-1753), orada *Fransa Sarayı Üstüne Hatıralar* adlı bir eser kaleme aldı. Viyana'ya döndü, başbakan oldu (1753) ve kırk yıl bu görevde kaldı; İngiltere-Prusya ittifakının (1756) sebep olduğu hoşnutsuzluktan yararlanarak Fransa ile ilk Versailles antlaşmasını yaptı (1756). Friedrich II'nin Saksonya'yı istilâsı, bu antlaşmayı bir tecavüz antlaşması haline soktu (mayıs 1757). Fakat Prusya'nın zaferleri, Fransa'yı yardımını kısmak zorunda bıraktı ve Kaunitz Silezya'nın kaybını onaylayan Hubertsburg barışına boyun eğdi (şubat 1763).

İçeride, Maria-Theresia'yı ihtiyatlı bir merkezcilik siyasetine yöneltti. Genel idarenin gözetimi için bir devlet şûrasının kurulması, Bohemya ve Avusturya başbakanlıklarının tek bir imparatorluk ve krallık başbakanlığı içinde eritilmesi bu siyasetin sonucudur. Mezhep sapkınlarını hoşgörmek ve bilimsel bir öğretim sistemi kurmağa çalışmakla, kendi koyu Katolikliği ile çelişmeye düştü.

Yediyıl savaşının kayıplarını Doğuda telâfi etmeyi düşündü. Prusya ile anlaştı ve Polonya'nın ilk taksiminde Galiçya'yı ele geçirdi (temmuz 1772). Rusya tarafından mağlûp edilen Türklerin imdadına koşarak sultanla, Katerina II'yi Kaynarca barışına (temmuz 1774) zorlayan bir ittifak imzaladı. Joseph II (1780-1790) zamanında da aynı görevde kalan Kaunitz, imparatora kendi dinî siyasetini kabul ettirdi ve Pius VI'nın protesto ziyareti sırasında uzlaşmaya yanaşmadı (1782). İmparatorluk devletlerini merkezîleştirme ve germenleştirme siyasetine devam etti: Joseph II'nin Anvers'e göz dikmesinden endişeye düşen Prusya ve Felemenk'in birbirlerine yaklaşması karşısında, Namur ve Lüksemburg karşılığında Fransa'nın desteğini istedi (1787). Fakat Louis XVI'nın bu teklifi reddetmesi üzerine, imparator da Anvers'den vaz geçmek zorundu kaldı. Aynı yıl, Kaunitz, Katerina II'nin Türkiye'ye saldırmasını boşuna önlemeğe çalıştı ve ittifakı yüzünden talihsiz bir savaşa sürüklenen Avusturya, fethettiği toprakların iadesini öngören Ziştovi antlaşmasını imzaya mecbur oldu (ağustos 1791).

Leopold II devrinde de başbakanlıkta (1790-1792) kalan Kaunitz, elçisi Meroy-Argenteau ve evlilik dışı oğlu diye bilinen bankacı Balthazar Proli vasıtasıyle Fransız devrimi'nin başlangıcında da Avusturya nüfuzunu Louis XVI'nın sarayında devam ettirdi. «Avusturya komitesi»nin entrikaları «vatanseverler» tarafından açıklandı ve Leopold'un ölümünden hemen sonra savaş patlak verdi (nisan 1792). Polonya'ya karşı izlenecek siyaset üstünde anlaşmazlığa düştüğü Franz II tarafından görevinden uzaklaştırıldı (ağustos 1792). [L]

KAUNOS. Esk. coğ. Güneybatı Anadolu'da antik bir yerleşmenin adı. Bugünkü Köyceğiz gölünü denize bağlayan (eski *Kalbis*) «Dalyan» çayı üzerinde Dalyan köyünün karşısındadır. Karia ile Lykia hududunda yer alır. Herodotos'a göre Pers savaşları sırasında önemli bir merkezdi. Pseudo-Skylax'da M.Ö. IV. yy. ortalarında Karia'nın eski bir şehri olduğunu yazar. Şehirde yapılan araştırmaların tarihi eskidir. G. Bean şehrin yazıtları üzerinde çalıştı. Sistemli kazılar 1966'da Baki Öğün, 1969'da Ümit Serdaroğlu tarafından yapıldı. Baki Öğün tarafından şehrin limanı yanında (sonradan Stoa olduğu anlaşılan) eski bir yapı çevresinde, şehrin batısını kuşatan surların güneyindeki güneybatı şehir kapısında ve mezarlarda sondajlar yapıldı. Şehrin 6,30 m genişliğinde, 94 m uzunluğunda olup güneye (limana) bakan, kısa yanlarında iki girişi olan bir stoa'sı vardır. Güneybatıda Dalyan'dan gelen çeşitli yolların ucunda bir kapı bulunur. 2,13 m genişliğinde, 0,46 m derinliğinde olan kapının dış duvarı büyük bloklardan yapılmıştır, kalınlığı 1,91 m'dir. Kapının yanındaki her iki duvar helenistik karakterdedir. Soldaki batıya yönelerek kule gibi ileri çıkar. Bu duvarlar yapı teknikleri yönünden Miletos, Herakleia ve Priene duvarlarıyle benzerlikler gösterir. Böylece M.Ö. IV. yy. sonu ile III. yy.ın başlarına tarihlenebileceği ileri sürülür. Ayrıca kapıda yapılan sondajda geç devirlerden kalma cam vazo ve seramik parçalarına rastlanıldı.

Limanın doğusundaki tepenin güneydoğusunda şehir surunun dışında mezarlar yer alır. Araştırmada yan yana (bir sıra altta bir sıra üstte) mezarlar bulunmuştur. Üstteki mezarın içi harçla sıvalıdır. Alttaki mezarlar ise, M.Ö. II. yy.dan kalmadır. Kenarları üç sıra taşla çevrili, üzerleri kapak taşları ile örtülüdür. Kapak taşlarının araları ve yanları harçlarla doldurulmuştur. İçlerinden *unguetaria* (gözyaşı şişesi) çıkmıştır. Ayrıca üstleri üç kapaktaşı ile örtülü ve içlerinde vazo parçaları bulunan mezarlarda bulundu. (M)

KAUNOS. Yun. mit. Miletos'un oğlu; kız kardeşi Byblis'e âşık oldu, Karia'ya kaçtı ve orada *Kaunos*'u kurdu. (L)

KAUPERT (Gustav), alman heykeltıraşı (Kassel 1819-1897). Bir süre A.B.D.'de çalıştı: Thomas Crawford'ın desenlerine dayanarak Richmond'daki, Washington anıtının kabartma ve figürlerini yaptı. Ayrıca Washington'da, Capitol'un kubbesindeki bronz *Amerika* heykeliyle başka heykeller de onun eseridir. Frankfurt'ta Städel enstitüsünde sanat hocasıyken birçok eser verdi. Kassel'de bulunan ve ünlü eserlerinden biri olan *Uyuyan Aslan* (1874) savaşta ölen Hessen'lileri canlandırır. Ayrıca *İsa ve Dört Havari* (1877) adlı, çok büyük bir mermer heykeli de Trier katedralindedir. (M)

KAUR sıf. (ar. *ḳaʿr*, derinlik'ten *ḳaʿūr*). *Esk.* [Kuyu, deniz, çukur v.b. için] Çok derin, derinliği çok fazla olan. ‖ İ. Çölde, fırtına sonucu tepecikler halinde yığılan kum kütlesi. *Esk.* Eksibe. *Eşanl.* KUMUL. (M)

KAURİ i. Fosil reçine; özellikle Yeni Zelanda, Yeni Kaledonya ve Filipinler'de yetişen *Dammara Australis*'ten (kozalaklı) elde edilen ürün; vernik yapımında kullanılır. (L)

KAURİT i. (fr. *kaurite*). Üre-formol reçinesi esasına göre hazırlanmış tahta tutkalı. (L)

KAUSALİ i. Doğu Hindi'nin lehçesi; Madhya Prades eyaletinin kuzeyinde ve Uttar Prades (Hindistan) eyaletinin doğusunda yaklaşık olarak 22 milyon kişi tarafından konuşulur. (AVADHİ, BAİŞVARİ, KOSALİ veya PARDESİ de denir.) [L]

KAUSAMBİ, Allahâbâd yakınlarında arkeolojik şehir; buddha Sakyamuni'nin çağdaşı olan kral Udayana'nın eski başkenti. Kral, Kausambi'de birçok kere kaldı ve şehri bir cemaatin merkezi yaptı. (L)

KAUTNER (Helmut), alman filim yönetmeni (Düsseldorf 1908). Alman sinemasında sürüp giden değişmeler boyunca sanatının gücünü ve kendine özgü sinema dilini korumasını bilmiş bir sanatçıdır. Başlıca filimleri: *Kitty und die Weltkonferenz* (Kitty ve Dünya Konferansı) [1939]; *Anavchka* (1942); Maupassant'ın bir hikâyesinden uyarladığı *Romanze in Moll* (Gece Görünen Işık) [1943]; *Son Köprü* (Die Letzte Brücke) [1953]; *Des Teufels General* (Şeytanın Generali) [1955]; *Himmel ohne Sterne* (Yıldızsız Gök) [1955]; *Schinderhannes* (Korkusuz Haydut) [1958]. (L)

KAUTOKEİNO, Norveç'te köy, Finmark'ın güney kısmında; 1 600 nüf. (kısmen lapon). [L]

KAUTSKY (Karl), alman devrimcisi (Prag 1854 - Amsterdam 1938). Avusturya Sosyalist partisi üyesiydi (1875), Bernstein ile Zürich'te *Sozialdemokrat* (Sosyal Demokrat) adlı dergiyi yönetti (1880-1881). Londra'da (1881) Engels'in sekreterliğini yaptı, sonra Stuttgart'ta Sosyalist partinin resmî organı *Neue Zeit*'ı kurdu (1883-1917). Sürüldü, Londra'ya döndü (1885-1888). Erfurt kongresinde (1891) Bernstein ile çatıştı ve Marksizmin zaferini sağladı. Paris kongresinde (1900) burjuva hükûmetlerine sosyalistlerin katılmasına karşı karar aldırttı. Bağımsız Sosyal Demokrat partiyi kurdu (1917), sonra kasım 1918 devrimi sonunda Dışişleri bakanlığı müsteşarı oldu. *Wie der Weltkrieg Entstand* (Dünya Savaşı Nasıl Çıktı) [1919] adlı kitabını yayımladı. Kitapta özellikle Almanya'nın savaş sorumluluğu hakkındaki belgeler derlenmiştir. 1934'te Çekoslovakya'ya sığındı, fakat daha sonra Viyana'ya gelerek faaliyet göstermeğe başladı. Anschluss döneminde (mart 1938) Almanlar tarafından tutuklandı. Bohemya'ya döndü, Südet'lerin ilhakından sonra Amsterdam'a kaçtı. Birçok teorik eseri arasında özellikle *Materialistische Geschichtsauffassung* (Maddeci Tarih Görüşü) [1927] ünlüdür. Karl Marx'ın *Kapital*'inin son kısmını yayımladı (1905-1910). [L]

KAUTZSCH (Emil), alman İbranîce uzmanı (Plauen 1841 - Halle 1910). Protestandı. Busel (1872), Tübingen (1880) ve Halle'de (1888) profesör; kendi dalında en ileri gelenlerden biri oldu; bir *İncil Aramcası Grameri* (1884) yazdı ve *Eski Ahit*'in bir tercümesini yayımladı (1892-1894). [L]

KAV i. (esk. türk. k.). Meşe, dişbudak, söğüt, kavak gibi ağaçların kabuğunda yetişen bir mantardan (kavmantarı) elde edilen süngerimsi madde.

— DEY. *Kav gibi*, çok kuru, hafif ve çabuk tutuşur nesne: *Onlar, yanmaya hazır iki kav gibi bekliyorlardı* (N. Araz).

— ANSİKL. *Kav* elde edilecek taze kavmantarı (*Fomes fomentarius*), mahzende uzunca bir süre bekletilir, yumuşadıktan sonra soyulur, ince dilimlere ayrılır ve çekiçle dövülerek kav haline getirilir; kav peksiyleti olmamakla beraber kan dindirici olduğu için eskiden cerrahlıkta kullanılırdı. Bunun bir çeşidi de *çakmak kavı*'dır; tütün içenler eskiden bunu çakmakla sigara yakmakta kullanırlardı; çakmak kavı sodyum nitrat veya potasyum klorata batırılırsa daha kolay tutuşur. (L)

KAVA i. Bot. Markiz ve Hawaii adalarında bol yetişen karabiber türünün polinezca adı. (İlmî adı *piper methysticum*; karabibergillerden.) [AVA KAVA ve KAVA-KAVA da denir.] ‖ Kava ile yapılan içki. (L)

KAVABATA (Yasunari), japon romancısı (Osaka yakınları 1899). İki yaşında yetim kaldı. Eserlerindeki yalnızlık duygusunun kaynağını buradan aldığı sanılır. Kavabata büyükbabasının yanında büyüdü. 1924'te Tokyo üniversitesini bitirdi. Ertesi yıl yayımladığı *İzu Dansözleri* adlı eseriyle ilgi çekti. En ünlü eseri *Karlar Ülkesi*'nde duygusuz bir işadamının bir geyşa ile, Japonya'nın sıcak bir ilkbaharında yaşadığı serüveni anlatır. Kitap Japonların geleneksel şiir üslûbu (*haiku*) ile yazılmıştır. Kavabata, 1968'te Nobel Edebiyat ödülünü aldı. (M)

KAVABİL çoğl. i. (ar. *ḳabile*, ebe'den *ḳavābil*). *Esk.* Ebeler. (M)

KAVACIK, Balıkesir ilinin İçbatı Anadolu sınırları içinde kalan kesiminde (Dursunbey ilçesi) bucak; 6 152 nüf; 15 köy.

—*Bucak merkezi*, 670 nüf. Dursunbey'in 36 km kuzeybatısında, yüksl. 710 m. (M)

KAVAF i. (ar. *ḫaffāf*'tan). Hazır ve ucuz, özenilmeden yapılmış ayakkabı yapan veya satan kimse. ‖ *Kavaflar çarşısı*, hazır ayakkabı satan esnafa mahsus çarşı.

— ÇEŞ. DEY. *Kavaf işi*, özenilmeden, gelişi güzel yapılmış. ‖ *Kâğıt kavafı*, yalancı, dolandırıcı, sahte senet ve vesika düzenleyerek başkalarını dolandıran kimse. ‖ *Laf* (veya *çene*) *kavafı*, çok konuşan, geveze, dedikoducu.

◆ **Kavaflık** i. Kavafın yaptığı iş: *Yemeni dikmeyi de, kavaflığı da öğreniyor.* (N. Araz). [M]

KAVAFHANE bļş. i. (ar. *ḫaffāf* > *ḳavvāf* ve fars. *-ḫāne* > *ḳavvāf-ḫāne*'den). *Esk.* Hazır ayakkabıların yapıldığı işyeri, ayakkabı atelyesi. (M)

Foto. X, Keystone (LAROUSSE)

KAVÂFÎ çoğl. i. (ar. *ḳâfiye*'den *ḳavâfî*). Ed. *Esk.* Kafiyeler: *Şi'ri rengîn gösteren feyz-i kavâfîdir gönül* (Enderunlu Vâsıf). [M]

KAVÂFİL çoğl. i. (ar. *ḳâfile*'den *ḳavâfil*). *Esk.* Kafileler: *Libâs-ı nevle bezenmiş kavâfil-i sıbyan / Akın akın dökülür hep reh-i şetâretine* (Tevfik Fikret). || Sürü, yığın halindeki şeyler: *Şimdi yalnız kavâfil-i evrak / Mütemadi sürüklenir bir uzak / Ufk-u pür-ıstırâb ü nevmîde* (Ahmed Hâşim.) [M]

KAVAFİS (Konstantinos), yunan şairi (İskenderiye 1863 - Atina 1933). Palamas'ın eserine açıkça karşı çıkan iki *Şiir* (1905-1915 ve 1915-1918) kitabı vardır. Helenistik devirde Asya ve Afrika'da ortaya çıkan helenizm akımının izinde yürüdü. Kavafis, geniş sentezlerden hoşlanmaz, kullandığı dil, eski biçimlerden ve halk dilinden yararlanır. (L)

KAVAGOYE, Japonya'da şehir, Honşu'nun merkez kesiminde (Saytama ili), Tokyo'nun kuzeybatısında; 104 600 nüf. IX. yy.dan kalma buddha tapınağı; ipekli kumaş fabrikaları. (L)

KAVAGUÇİ, ing. **Kawaguchi,** Japonya'da şehir, Honşu adasında (Saytama ili), Tokyo'nun kuzeyinde; 130 600 nüf. Çelik sanayii. (L)

KAVÂİD çoğl. i. (ar. *ḳâᶜide*'den *ḳavâᶜid*). *Esk.* Kaideler, kurallar: *Ümit ederiz ki kavâid-i madelet hakkımızda pâymal edilmeyerek amâl-i milliyemiz husul bulur* (Atatürk). || *Kavâid-i diniye,* dinî kurallar: *Onlardan öğrendiğimiz kavâid-i dîniyyeyi ele alıp da* [...] *muhakeme etmek bizim haddimiz mi?* (Cevdet Paşa). || *Kavâid-i külliye,* bir konuya ait kuralların tamamı. || *Kavâid-i siyaset,* siyaset kuralları.

— Gram. *Esk.* Dilbilgisi kuralları ve kitabı: *Bendeniz iptidaî mektebinden beri kavâidden döner idim de* (B. Felek). [M]

KAVÂİM çoğl. i. (ar. *ḳâᵓime*'den *ḳavâᵓim*). *Esk.* Fermanlar, buyruklar. || Kitap yaprakları. || Senetler. || *Kavâim-i nakdiye,* kâğıt paralar. (M)

KAVAK i. Bot. Sulak bölgelerde yetişen uzun boylu ağaç; yaşlı ve körpe dalları üzerinde değişik biçimler alan yapraklarının ortak özeliği uzun saplı ve dişli olmalarıdır. (İlmî adı *populus.* Söğütgillerden). Bk. ANSİKL.

— ÇEŞ. DEY. *Balık kavağa çıkınca.* Bk. BALIK. || *Başında kavak yelleri esmek.* Bk. BAŞ.

— Eczc. *Kavak merhemi,* kavak tomurcuklarının ve patlıcangillerden çeşitli bitkilerin yapraklarının domuz yağında uzun süre bekletilerek sindirilmesiyle elde edilen merhem. (Basura karşı kullanılan bu merhem aynı zamanda bazı ilâçlara kıvam vermekte de işe yarar.)

— Folk. *Çeyiz kavağı,* Anadolu'nun bazı yerlerinde, kız çocuk dünyaya gelince babası veya diğer büyükleri tarafından, çeyiz olarak veya çeyiz masrafını karşılamak üzere dikilen kavaklara verilen ad.

— Spor. *Kavak vurması,* ciritte oyuncuların ellerini atın eğerine koyarak ve ayaklarını havaya kaldırarak kaçması. (Bu oyunda çok usta olanlar kavak vururken yaylanarak ileriye fırlayan ciriti kapar, rakibine atardı.)

— ANSİKL. Bot. *Kavak*'lar iki evcikli ağaçlardır; pek çok melezi vardır; bununla beraber hemen yalnız çelikle üretilir. Bellibaşlı kavak türleri şunlardır:

I. *ak kavaklar:* **a)** *ak kavak* (*Populus alba*); düz beyaz kabuklu; dişli üst yüzü parlak, alt yüzü beyaz tüylü yuvarlak yapraklıdır; (*hollanda kavağı* da denir); **b)** *titrek kavak* (*P. tremula*), yeşilimsi gri kabuklu, kenarları tırtıklı, sapı yassı yuvarlak düz yapraklı, 15-20 m boyunda bir ağaçtır. Yaprakları en hafif rüzgârda bile titreşir. Tomurcukları yapışkan, çiçek örtü yaprakları çok ayrıktır. Odunu kâğıt hamuru yapımında ve yakacak olarak kullanılır. Bol dip sürgünü verir, ormanlarda dağınık olarak yetişir; **c)** *boz kavak* (*P. canescens*). öncekilerin melezidir;

II. *belsemli kavaklar*'ın (*tacamahaca* bölümü) yaprakları ve dalları hoş kokulu bir salgı ile örtülüdür. Bu ağaçlar Kuzey Amerika'da ve Asya'da yetişir ve kara kavaklarla melezlenebilir;

III. *kara kavaklar*'ın (*aigeros* bölümü) gövdesi kurşunumsu ve çatlaktır, yaprakları üçgen veya baklava şeklinde, çıplak ve yaprak kenarı ince çentiklidir. Kara kavaklar geniş ölçüde yetiştirilen türlerin çoğunluğunu meydana getirir:

a) *avrupa kara kavakları:* 1. *kara kavak* (*P. nigra*) dere kenarlarında yetişir; kabuğu pürüzlü, büyümesi yavaştır; 2. *pramit kavak* (*P. pyramidalis*) veya *italyan kavağı;* **b)** *amerikan kara kavakları:* 1. *carolina kavağı* (*P. carolinensis*) geniş yapraklı, açık renk kabukludur; 2. *virginia kavağı* (*P. virginianna*), buna bazen yanlışlıkla *kanada kavağı* da denir; 3. *P. angulata P. carolinensis*'e yakındır; 4. *P. monilifera, P. virginia*'ya yakındır;

c) *avrupa-amerika kara kavakları:* bunlar melezdir ve çabuk büyür: 1. *P. serotina* en eskisidir; *dişi kara kavak* bu türe bağlıdır; *P. regenerata*'nın iki çeşidi vardır; 3. *P. robusta,* geniş çapta yetiştirilenler arasındadır; *P. angulata* ile *P. pyramidalis*'in bir melezidir; kolay tutar. Odunu iç içe halkalıdır, halkaların sayısı ağacın yaşını gösterir. Odunu sert olduğu için kolay kırılır; bazen yenireceli ve çatlak olur.

Kavak ağaçları, ağaçlandırma işlerinde çok kullanılır; aralarına, çoğu zaman havanın azotunu tespit edebilme yeteneğinde olan kızılağaçlar da dikilir. Odunu ince tahta halinde kesilebilir; marangozlukta, ambalaj sanayiinde, sandık, kâğıt ve kibrit yapımında çok kullanılır. Bakterilerin, mantarların (dothichiza, melampsora), sebep olduğu birtakım hastalıkları vardır. Ökseotu bu ağaca sık sık dadanır, hele gövdesi üzerine yerleştiği zaman odunun kıymetini düşürür. Gövde ve dallar içinde galeriler kazan düşmanları da vardır (*cossus* ve *saperda* gibi). Bunları öldürmek için, bu galerilere madenî teller sokulur veya daha iyisi, bu hayvanlar karbon sülfür, fosforlu maddeler veya paradiklorobenzen ile öldürülür. (LM)

KAVAK, İç Anadolu bölgesinde (Yukarı Kızılırmak bölümü, Sivas ili, Kangal ilçesi) bucak; 8 655 nüf.; 31 köy. —*Bucak merkezi,* 686 nüf. Kangal'ın 12 km kuzeydoğusunda; yüksl. 1 550 m. (M)

KAVAK, Karadeniz bölgesinde (Orta Karadeniz bölümü, Samsun ili) ilçe merkezi; 2 834 nüf. (1970). Samsun'un 51 km güneyinde Samsun-Tokat karayolu üzerinde; yüksl. 600 m. Samsun-Sıvas demiryolu üzerinde de istasyonu vardır. Samsun'un en az nüfuslu ilçe merkezidir. 1934 Yılından beri ilçe merkezi. —*Kavak ilçesi,* 943 km²; 44 244 nüf. Merkez ve Asarcık bucakları, 91 köy. Şeker pancarı ve tütün ekimi yapılır. (M)

KAVAKBAŞI, Doğu Anadolu bölgesinde (Bitlis ili, Mutki ilçesi) bucak; 8 509 nüf.; 12 köy. —*Bucak merkezi* (eski. *Huyu*), 807 nüf. Mutki'nin 22 km batısında; yüksl. 1 325 m. (M)

KAVAKÇILIK i. (*kavak* > *kavakçı*'dan *kavakçı-lık*). Kavak yetiştirmek işi. (M)

Kavakçılık Araştırma enstitüsü, kavakçılıkla ilgili konuları incelemek ve kavak yetiştiricilerine yardımcı olmak üzere, Orman bakanlığına bağlı bir kuruluş (kuruluşu 1962). FAO'nun 650 000 dolarlık özel fon projeleri arasında gerçekleştirilen enstitünün Karadeniz bölgesi (Samsun), Doğu Anadolu bölgesi (Erzurum), Güneydoğu Anadolu bölgesi (Diyarbakır), Akdeniz bölgesi (Osmaniye), Göller bölgesi (Eğridir), Orta Anadolu bölgesi (Ankara), Ege bölgesi (Torbalı) ve Marmara bölgesi (İzmit) araştırma istasyonlarıyla Tarsus Okaliptüs Araştırma İstasyonu müdürlüğü vardır. (M)

Kavak Kaledoruğu höyüğü, Samsun'un 46 km güneyinde Kavak kazası içinde höyük. 1940-1941 Yıllarında K. Kökten ve N. T. Özgüç tarafından araştırıldı. 350×250 m boyutlarında ve 25 m yüksekliğindedir. Kazılarda Bizans çağından kalma sur kalıntıları, Osmanlı ve Bizans-Roma çağına ait kültür katı bulundu. Az sayıda, geç helenistik parça ele geçirildi. Klasik devir yapılarının altında Bakırçağ yerleşmesi vardır. Kalkolitik kültür dar bir alana yayılıdır. Elde yapılmış, siyah, kırmızı, kahverengi, içi kırmızı, dışı siyah çanakçömlek bulundu. (M)

KAVAKLAR, İstanbul boğazının yukarı kesiminde karşılıklı iki yerleşme bölgesi; Anadolukavağı* ve Rumelikavağı*. (M)

KAVAKLI, Marmara bölgesinde (Kırklareli ili, Merkez bucağı) kasaba; 3 157 nüf. (1965). Kırklareli, Babaeski arasında. (M)

KAVAKLIDERE, Ege bölgesinde (Muğla ili, Yatağan ilçesi) bucak; 8 040 nüf.; 9 köy. —*Bucak merkezi,* 2 142 nüf. Yatağan'ın 31 km kuzeydoğusunda; yüksl. 870 m. (M)

KAVAKLIDERE, Ankara'nın Yenişehir kesiminde modern bir semt. Bakanlıklar ile Çankaya arasında bulunan Kavaklıdere'de daha çok yabancı ülkelerin büyükelçilikleri vardır. (M)

KAVAKLIK i. (*kavak*'tan *kavak-lık*). Kavak ağaçları çok olan yer. (M)

Kavak ustası. Teşk. tar. Rumelikavağı ve Anadolukavağı'nda çalışan bostancıların başında bulunanlara verilen ad. Bunlar asayişi sağlamakla da görevliydiler. Bu görev yeniçeri ocağının kaldırılmasıyle sona erdi. (M)

KAVAL i. (esk. türk. *ḳav*'dan). Mus. Genellikle kamıştan yapılan, perdeli, yumuşak sesli büyük düdük: *Yavaş yavaş duyarım, bir inilti halinde, / Kaval sadaları tar-ı âlil-i şi'rimden* (Tevfik Fikret). [Bk. ANSİKL.] || *Yanık kaval,* güzel ve duygulandırıcı nağmeler çıkaran kaval için söylenir.

— Anat. *Kaval kemiği,* baldırın içindeki uzun kemik. (İlmî adı *ibia.*) Bk. ANSİKL.

— Dil bil. *Kaval* kelimesinin, kaynağı ile ilgili değişik görüşler vardır. Bazılarınca *kav* («içi boş şey» demektir), bazılarınca arapça «geveze» anlamına gelen *kaval*'dan geldiği öne sürülür. Alman müzik bilimcisi Curt Sachs, kavalın türkçe asıllı olduğunu, sonradan balkan dillerine geçtiğini yazar.

— İnş. Lataya bağlamak için düz kiremitlerde yapılan küçük çıkıntı. || Üçgen biçimi, buruna benzeyen, bir boşaltma borusunun dayanaklarından düşey olarak kaymasını önlemek amacıyle üzerine kaynatılmış ufak çinko parçası.

— Mim. Yarım-silindirik, çıkıntılı ve iri süs. (Sütun ayakları genellikle iki kaval arasında bir ince kavaldan meydana gelir.) || Üzerinde sütun yükselen yuvarlak silme.

— Sil. *Esk.* Yivsiz tüfeğin namlusu. || *Kaval namlu,* mücefinde (iç boşluğu) yivler bulunmayan namlu: *Havan topları kaval namluludur.* || *Kaval top,* ağızdan dolma ve mücefi düz olan toplara verilen ad. (Yuvarlak gülleler atar, savaş gemilerinde kullanılırdı. AĞIZDAN DOLMA da denilirdi.) || *Kaval tüfek,* namlusu yivsiz tüfek.

— ANSİKL. Mus. *Kaval*'ı çoğunlukla çobanlar kullanır. Dilli ve dilsizleri vardır. İçi boş 1,5 sm çapında bir silindir borudur. Üst tarafında genellikle 7, altında 1 ses deliği vardır. Kamıştan, ağaçtan ve çeşitli madenlerden yapılır. Türklerin yüzyıllar boyunca hâkim oldukları ülkelerde aynı ad altında kullanılır. Gagavuzlarca kullanılan kaval, üç geçmeli parçadan kurulur. 120 sm uzunluğunda 4 sm çapındadır. Boğuk, davudî bir sesi vardır.

— Anat. *Kaval kemiği,* prizma şeklinde uzun bir kemiktir, iç yüzü tam derinin altındadır. Üst ucu şişkindir, biri iç, öteki dış iki yumrudan (kondil'ler) meydana gelir. Bunların üst tarafında uyluk kemiği ile, eklemlenen iki eklem yüzü bulunur. Dış yan kondilin yan tarafında kamış kemiği ile eklemlenen küçük bir eklem yüzü daha bulunur. Kaval kemiğinin alt ucu alttan aşık kemiğinin başıyle, dıştan ise kamış kemiği ile eklemlidir. Bundan başka aşağıya doğru uzayarak kalın bir çıkıntı yapar, buna *iç yan aşıkçık* (veya *iç malleol*) denir. (ML)

KAVALA, Yunan Makedonyası'nın batı kesiminde, idarî bölge merkezi şehir; 44 517 nüf. Önünde Taşoz adası yer alan Kavala körfezinin kuzeybatı kıyısındadır. Osmanlı hâkimiyeti sırasında Selânik vilâyetine bağlı Drama sancağı içinde bir kaza merkeziydi. Balkan savaşı sırasında balkanlı müttefikler tarafından işgal edilerek (9 kasım 1912) Yunanistan'a verildi. Kavalalı Mehmed Ali Paşanın vatanı. —*İdarî bölüm,* 2 109 km²; 140 750 nüf. Eskiçağda *Neapolis* şehri olan Kavala'da Bizanslılardan kalma bir kale vardır. (M)

KAVALALI MEHMED ALİ PAŞA, XIX.

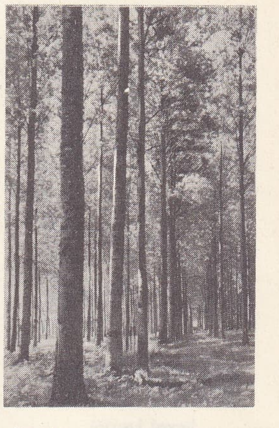

Landes

kavaklar

italyan

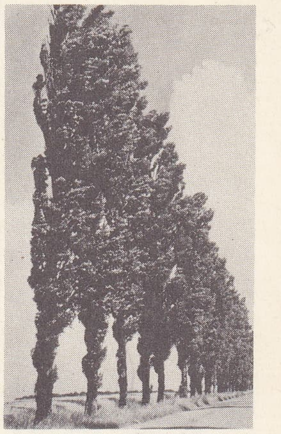

Foto. Goizet (LAROUSSE)

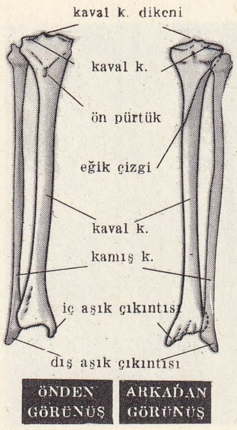

kaval kemiği (anat.)

yy. başında Mısır'ı Osmanlı devletinden ayrı bir hükûmet haline getirerek burada bir hanedan kuran paşa (Kavala 1769 - Kahire 1848). Kavala âyanı Hüseyin Ağanın yeğeni ve Derbent ağası İbrahim Ağanın oğlu. Hiç öğrenim görmedi. Fransızları Mısır'dan çıkarmak üzere gönderilen serdarıekrem Yusuf Ziya Paşanın kumandasındaki orduyle Mısır'a gitti. Üstün zekâsı ve çalışkanlığıyle dikkati çekerek başıbozuk asker alayına kumandan tayin edildi. Napolyon'un emrindeki Fransızlar Mısır'dan çıktıktan sonra kölemen isyanlarını bastırmak ve genel disiplini sağlamak üzere Arnavut Tahir Paşa emrinde yeniçerilerle arnavut başıbozuklarından kurulu bir kuvvet bırakıldı; Kavalalı da bu kuvvette serçeşme unvanıyle yer aldı (1801). Tahir Paşa, sonradan vezir olan Hüsrev Paşanın valiliği sırasında Kavalalı'nın desteklediği bir isyan sırasında öldürüldü. Hüsrev Paşa da Mısır'dan kaçmak zorunda kaldı. Yerine gönderilen Hurşid Paşayı da ortadan kaldırtan Kavalalı, İstanbul'daki taraftarları sayesinde Mısır valiliğine tayin edildi (1805). Avrupa'dan öğretmen ve uzmanlar getirterek Mısır'da güçlü bir ordu kurdu; harp ve tıp okulları açtırdı, tercüme heyetleri kurarak avrupa kültürünün Mısır'da yayılmasını sağladı. Bu işleri yaparken de, Babıâli'nin emirlerini yerine getirmeğe çalıştı. XIX. yy.ın ilk yarısında Hicaz'ı istilâ eden Vehhabîlere karşı Mahmud II tarafından askerî harekete geçmekle görevlendirildi. Paşa, Vehhabîlere karşı hazırladığı ordu ile yola çıkarken, kölemen beylerini hile ile ortadan kaldırdı ve bu suretle de Mısır'da kendi hâkimiyetini kesin olarak kurdu (1 mart 1811). Bu olaydan sonra Hicaz üzerine yürüdü. Mekke, Medine, Cidde ve Taif'i geri aldıktan sonra oğlu İbrahim Paşayı vehhabî tehlikesini ortadan kaldırmakla görevlendirdi; kendisi geri döndü. Diğer oğlu İsmail Paşa vasıtasıyle de Sudan'ı ele geçirdi. O sırada Osmanlı devleti Mora'da Yunan isyanı ile uğraşıyordu. Mehmed Ali Paşadan Mora isyanının bastırılması için yardım istendi. Bunun üzerine Mehmed Ali Paşa, Vehhabî isyanını bastıran oğlu İbrahim Paşayı düzenli bir ordu ve donanma ile Mora'ya gönderdi. İbrahim Paşa bu görevde de başarı kazandı. Fakat tam bu sırada ingiliz, fransız ve rus gemilerinden ibaret bir filo, osmanlı donanmasını Navarin limanında yaktı (1827). Bunun üzerine Mehmed Ali Paşa oğlu İbrahim Paşayı geri çağırdı. Osmanlı devletinden oğlunun yaptığı büyük hizmetlere karşılık Suriye valiliğini istedi. Osmanlı hükûmeti, Mısır'ın genişleme siyaseti izlediğini görerek Suriye'yi Paşaya vermekten çekindi; İbrahim Paşaya Girit valiliğini vermekle yetindi. Gizliden gizliye de Mehmed Ali Paşayı Mısır'dan uzaklaştırmak çarelerini armağa başladı. Mehmed Ali Paşa, Osmanlı hükûmetinin izlediği siyaseti gayet iyi bildiği için buna karşı, uzun zamandan beri düşündüğü fakat açığa vuramadığı planı uygulamağa karar verdi. İlk olarak, Suriye'nin kilidi olan Akkâ kalesini aldı (1831). Mahmud II, Akkâ'nın kurtarılması için Ağa Hüseyin Paşa kumandasında bir ordu gönderdi. Fakat İbrahim Paşa bu orduyu büyük bir bozguna uğratarak sırasıyle Şam, Halep ve Adana'yı aldı. Üzerine gönderilen sadrazam Reşid Mehmed Paşa emrindeki ikinci osmanlı ordusunu da Konya'da yendi; sadrazamı esir alarak Kütahya'ya kadar ilerledi (1833). Bu sırada başta Saruhan mütesellimi olmak üzere bazı âyanlar, İbrahim Paşaya bağlılıklarını bildirdiler.

KAVALALI MEHMED ALİ PAŞA (Osmanlı Tarihi adlı eserden)

Bu çok tehlikeli durum üzerine Mahmud II, rus çarı Nikola'ya başvurmak ve ondan yardım istemek zorunda kaldı. Çar, bu yardım teklifini olumlu karşılayarak İstanbul'a donanma ve ordu gönderdi. Rus çarının bu hareketi, Fransa ve İngiltere'nin Akdeniz'deki üstünlüklerini tehlikeye soktuğundan, bu devletler araya girerek Mehmed Ali Paşayı Kütahya'dan çekilmeğe zorladılar. Bunun sonucunda paşa ile Osmanlı devleti arasında Kütahya antlaşması yapıldı (1833). Bu antlaşma ile Mehmed Ali Paşaya Suriye ve Adana valilikleri verildi. Mısır meselesi bu suretle halledildi. Ancak, Mehmed Ali Paşadan sonra Mısır'ı eline geçirecek kişinin kim olacağı konusunda bir anlaşmaya varılamadı. Bunun üzerine Mahmud II İngiltere ve Fransa'nın da teşvikleri ile Mehmed Ali Paşanın üzerine Çerkes Hafız Mehmed Paşa kumandasında bir ordu gönderdi. Fakat bu osmanlı ordusu da başarı kazanamadı; Nizip'te İbrahim Paşaya yenildi (1839). Bu yenilgiden sonra ölen Mahmud II'nin yerine Abdülmecid tahta çıktı; sadrazamlığa eski Mısır valisi Koca Hüsrev Paşayı getirdi. Bu tayin olayı bazı kıskançlıklara sebep oldu. Nitekim Firarî Ahmed Paşa, kumandasında bulunan osmanlı donanmasını İskenderiye'ye götürerek Mehmed Ali Paşaya teslim etti. Bu durum Mısır ile Osmanlı hükûmetinin arasının tekrar açılmasına sebep oldu. Nihayet avrupa devletleri, özellikle İngilizlerin aracılığıyle iki taraf arasında veraset konusunda da anlaşmaya varıldı. Abdülmecid 1841'de bir fermanla Mısır'ı Mehmed Ali Paşaya ve onun ölümünden sonra da oğullarına verdi; buna karşılık Londra'da toplanan konferans, 1833 Kütahya antlaşması ile Mısır'a verilen Adana ve Suriye'nin Osmanlılara bırakılmasını karar altına aldı. Bu olaylardan sonra Mehmed Ali Paşa 1845'te İstanbul'a geldi Abdülmecid tarafından kabul edildi; padişaha bağlılığını bildirdi. Mısır'a dönüşünde Mısır valiliği, vekil olarak İbrahim Paşaya verildi. Fakat İbrahim Paşanın anî olarak ölümünden kısa bir süre sonra Mehmed Ali Paşa da öldü; Kahire'deki türbesine gömüldü. Adına İskenderiye'de, tunçtan bir heykel yaptırıldı. (→ Bibliyo.) [M]

KAVALCI i. (*kaval*'dan, *kaval-cı*). Kaval yapan, satan veya kaval çalan kimse: *Kavalcı, elindeki kavalları hem satıyor, hem çalıyordu.* (M)

KAVALCI RECEP, türk halk şairi (Van 1845 - ay.y. 1915). Ailesine *Dervişoğulları* denirdi. Bu yüzden şiirlerinde bazen Recep, bazen Dervişoğlu mahlâsını kullandı. Okuma yazma bilmezdi. Genç yaşta Erzurum ve Batum'a gitti. Saz yerine kaval çalan bir halk şairi olduğu için *Kavalcı* lakabı ile tanınır. Halk şiiri geleneğini sürdüren şiirlerinde ateşli ve sert bir ifade görülür. (M)

KAVALET i. Ahşap travers yığını; köprü kurmada, bir makineyi kaldırmada, raydan çıkan bir aracı raya oturtmada kulanılır. (L)

KAVALETA veya **KAVELETA** i. (ital. *cavaletto*'dan). Denizc. *Esk.* Yelkenli gemilerde demiri vira etmek için kullanılan, ince zincirden yapılmış donanım. (Bk. ANSİKL.) ‖ *Kaveleta halatı*, kaveleta zincirini demir zincirine bağlamak için kullanılan halat.

— Bayınd. Bir tarak dubası veya bir ekskavatörde, zincirin geçmesi için kılavuz vazifesi gören eklemli kol. (Merdiven şeklinde birleştirilmiş iki sıradan meydana gelen kavaletanın uçlarında, üzerinde zincirin döndüğü birer kasnak bulunur.)

— Dy. Bir köprü çekilmesinde veya raydan çıkmış lokomotif, vagon gibi araçların kaldırılması işlerinde, tahta traversleri birbiri üzerine yerleştirerek yapılan domuz damına verilen ad.

— Deric. Derilerin iç yüzlerini kalan etleri kazıma işlemi. (Bk. ANSİKL.) ‖ *Kavaleta ağacı*, üzerinde sepicilerin deri iç yüzlerini kazıdıkları, kıllarını aldıkları veya demir vurdukları yarı silindir biçimindeki eğik tezgâh. ‖ *Kavaleta bıçağı*, derilerin iç yüzlerini kazımağa yarayan, keskin ve esnek olmayan, kesiti tırpana benzeyen iki saplı bıçak. (Esnek bir laması olan bir bıçak kavaleta bıçağı da vardır.)

— Teknol. *Kavaleta makinesi*, derilerin iç yüzlerindeki etleri kazımağa yarayan makine. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Denizc. Demirin el ırgadı ile vira edildiği dönemde demir zinciri doğrudan doğruya ırgada verilmez, daha ince, lokmasız ve kolye biçiminde bir zincir tarafından, kolay yapılıp çözülecek bir bağ ile demir zincirine tutturulur, bir yandan güverte üzerindeki bir tamburatadan dolaştırılırken, ırgadı sarılarak vira edilirdi. Böylece demir vira edilip zincir üzerindeki bağın her ırgada gelişinde loça ağzında yeni bir bağ yapılır, önceki bağ çözülerek yeni bir bağ yapmak üzere loca ağzına taşınırdı.

— Deric. Etleri kazıma işlemi, sepicilikte, ıslama ve kireçlik işlerinde kıl yolmadan sonra yapılır. İşçi, *kavaleta ağacı üzerinde kavaleta bıçağı* ile derilerin iç yüzlerindeki sepilenmesi gerekmeyen, deriye yapışık kasları ve yağlı dokuları giderir. Etleri el ile kazıma işlemi çoğu zaman *kavaleta makinesiyle* yapılır.

— Teknol. *Kavaleta makinesi*'nin iş gören kısmı, dönen bir silindirin üzerine pervane biçiminde yerleştirilmiş bir bıçak sistemidir. Bu makinelerin bazıları kılyolucular, yünyolucular, postyolucularla donatılmış olabilir. (L)

KAVALİB çoğl. i. (ar. *ḳalıb*'dan *ḳavālib*). *Esk.* Kalıplar. (M)

KAVALO i. Bk. BOY.

KAVALYA i. (ital. *caviglia*'dan). Denizc. Uçlarında kasa (halka) bulunan iki halatı, birinin kasasını ötekinin içinden geçirmek ve aralarına sokulmak suretiyle birleştiren küçük tahta tomar. ‖ Sert ağaçtan yapılmış, kısa, yuvarlak ve tepesi kesik konik kama. (Sapan dikişleri yapmak, matafyon deliği açmak ve benzeri işler için kullanılır.) ‖ *Kavalya vurmak*, bir halatı açtıktan sonra halat iplerinin uçlarına koni biçiminde örgü yapmak. (M)

KAVALYE i. (*cavalier*). Bir toplantıda kadına veya genç kıza refakat eden veya dansta eşlik eden erkek: *Şu, önünde birtakım hanımlar ve madamların kavalyeleriyle birlikte toplandıkları resim* (B. Felek). [M]

KAVAMURA (Kageaki, — vikontu), japon askeri (Satsuma 1850 - 1926). Genç yaşta askerlik mesleğine girdi. Çin-Japon savaşında gösterdiği yararlıktan ötürü baron oldu. Rus-Japon savaşına katıldı. Mukden savaşında japon ordusunun sağ kanadını yönetti, savaşın kazanılmasında önemli rolü oldu. Bir süre sonra vikontluğa yükseltildi. Ayrıca japon ordusunun başmüfettişliğine ve baş askerî danışmanlığına tayin edildi. Aynı zamanda Tokyo'daki garnizona kumandanlık etti. Japon hükûmetince hazırlanan askerî programın geliştirilmesinde etkisi büyük oldu. (M)

KAVANAGH (Julia), irlandalı romancı (Thurles 1824 - Nice 1877). 1844'e kadar Fransa'da yaşadı. Edebiyat hayatına 1844'te yerleştiği Londra'da başladı. Romanlarının konuları çoğunlukla Fransa'da geçer. Başlıca eserleri: *Nathalie* (1851); *Daisy Burns* (1853); *Two Lilies* (İki Zambak) [1877]; *Woman in France During the 18th Century* (XVIII. yy.da Fransa'da Kadın) [1850]; *A Summer and Winter in the Two Sicilies* (İki Sicilya'da Bir Yaz ve Kış) [1858]; *French Women of Letters* (Fransız Kadın Yazarlar) [1861]; *English Women of Letters* (İngiliz Kadın Yazarlar) [1862]. (M)

KAVANAGH (Patrick), irlandalı yazar (Monaghan 1906). Romanlar yazdı: *The Green Fool* (Acemi Soytarı) [1938]; *Tarry Flynn* (1949). Kavanagh, özellikle gael geleneğine bağlı bir şairdir (*Plougham and Other Poems* [Köylü ve Diğer Şiirler], 1936; *The Great Hunger* [Büyük Açlık], 1942; *A Soul for Sale* [Satılık Ruh], 1947; *Come Dance with Kitty Stobling* [Gel Kitty Stobling ile Dans Et], 1960; *Collected Poems* [Seçme Şiirler], 1964). [L]

KAVANÇA veya **KAVANÇO** i. (ital. k. [?]). Denizc. Yelkeni bir bordadan öbür bordaya geçirme. ‖ Yelken ile seyir eden filikalarda ORSA ALABANDA TIRAMOLA ederken (rüzgârın estiği taraftan dönerken) filikayı idare edenin, «aleste tramda!» kumandasını verdikten ve filikayı rüzgârın estiği tarafa çevirmek üzere dümene bastıktan sonra büyük yelkeni (RANDA) filikanın ortasına getirmek ve dönüşü kolaylaştırmak için verdiği kumanda. ‖ *Mec.* Değiştirmek: *Bana geleni tadına baktıktan sonra, ben size devrediyorum, size geleni bana siz kavanço ediyorsunuz* (Kemal Tahir). ‖ *Kavanço tornosu*, çekilmekte olan ve yönü değiştirilmek istenen bir ipin (halat, tirenti, selviçe) yön dönüm noktasından az berisine takılan ve ip içinden geçirilen tek dilli makara. ‖ *Kavança yelken etmek*, eğri serenli yelkenleri (latin yelkeni gibi) tıramolada bir bordadan ötekine aşırmak. ‖ *İskotaları kavança etmek*, iskotaları bir bordadan öteki bordaya geçirerek tespit etmek. ‖ *Yelkenleri kavança etmek*, öteki bordadan prosya etmek (sereni öteki bordaya çevirmek) veya yelkenleri bulunduğu bordadan öteki bordaya aktarma etmek.

— Spor. Pupa seyreden bir teknenin, ana yelkeninin alt yakasının omurga hattını geç-

Foto. MEYDAN

tiği andaki durumu. (Ana yelken dolduğu anda kavança tamamlanmış olur.) [LM]

KAVÂNİN çoğl. i. (ar. *ḳānūn*'dan *ḳavānīn*). *Esk.* Kanunlar: *Büyük Millet Meclisinin heyet-i umumiyesine arz-ı keyfiyet, kavânin-i mevcude ve mevzua icabatından değildir* (Atatürk). ‖ *Kavânin-i askeriye*, askerî kanunlar: *Mevcut kavânin-i askeriye, her kumandanın olduğu gibi başkumandanın da vazife ve salâhiyetini tayin ve tahdit eder* (Atatürk). ‖ *Kavânin-i cezâiye*, ceza kanunları. ‖ *Kavânin-i ilâhiye*, ilâhî kanunlar. ‖ *Kavânin-i mer'iye*, yürürlükteki kanunlar. ‖ *Kavânin-i tabiiye*, tabiat kanunları. (M)

KAVANOZ i. (yun. *koukos*, çanak'tan [?]). Camdan yapılmış geniş ağızlı kap: *Midelerini eczane kavanozlarına çeviren zavallıların ...* (H. R. Gürpınar). *Reçel kavanozu.* ‖ Kavanoz dolusu: *Bir kavanoz zeytin yedi.*

— DEY. *Kavanoz dipli dünya*, «boş dünya, kahpe felek» anlamında kullanılan esef sözü. (M)

KAVANOZ AHMED PAŞA. Bk. AHMED PAŞA *Kavanoz.*

KAVARA i. Gürültü, patırtı. ‖ *Halk dili.* ‖ Balı alınmış petek. ‖ Kovanda bırakılan bal. (M)

KAVARİ çoğl. i. (ar. *ḳāriʿa*, şiddetli rüzgâr'dan *ḳavāriʿ*). *Esk.* Şiddetli rüzgârlar, fırtınalar. ‖ Birdenbire gelen büyük âfetler, belâlar. ‖ Kıyamet gününü andırır büyük felâketler.

— Din. *Esk.* Âfet ve büyük tasa yaratacak olay ve durumlardan koruması için Tanrı'ya yöneltilen yakarışların tümü. ‖ *Kavâri-i Kur'an*, el-Kariatü suresi. (M)

KAVAS i. (ar. *ḳavvās*'tan). Elçilik veya konsolosluklarda çalışan ve özel kıyafeti olan koruma memuru. (Bk. ANSİKL.) ‖ —*Esk.* Osmanlılarda vezirlerin maiyetinde görevli silâhlı kimselere verilen ad. (Her vezirin yanında görevli olan kavasların sayısı farklı olurdu. Bu görev 1908'den sonra kaldırıldı.) ‖ Dava sahiplerini mahkemeye çağıran, gerekli emir ve evrakı yerine iletmeğe memur mahkeme görevlisi, mübaşir. ‖ Banka v.b. gibi özel kurum ve kuruluşlardaki silâhlı koruma memuru: *Karşımda neden kasılmaktasın, patrikane kavasları gibi* (Kemal Tahir).

— ANSİKL. Sefir veya konsoloslar, resmî veya özel bir iş için şehre indiği zaman *kavas*'lar önderlik ederlerdi. Kapitülasyonların 1740'ta yenilenen 45. ve 50. maddeleri gereğince sefir ve konsoloslar, kavas seçiminde ve kullanılmasında serbest bırakıldı. Lozan barışından sonra kavas adı ve teşkilâtı kaldırıldı. (M)

KAVASAKİ, ing. **Kawasaki,** Japonya'da şehir, Honşu adasında (Kanagava ili), Tokyo körfezinin batı kıyısında, başkentin banliyösünde; 633 000 nüf. XII. yy.dan kalma tapınağı çok hacı çeker. Büyük sanayi merkezi: metalürji (çelik fabrikaları; gemi, uçak ve makine yapımı; elektrik malzemeleri); dokumacılık; kimya sanayii. (L)

KAVASLIK i. (*kavas*'tan *kavas-lık*). Kavasın yaptığı iş. (M)

KAVASOĞLU İBRAHİM, türk pehlivanı (Pomak, Bulgaristan 1829 [?] - Babaeski 1910). Vali kavasının oğlu olduğu için *Kavasoğlu* adıyle tanındı. Güreşe küçük yaşta başladı. Ününü kısa bir zamanda bütün Rumeliye duyurdu. Ormanlıköy'de (Çatalca) yapılan bir düğün güreşinde Arnavutoğlu'na karşı çıkardığı güreşle Abdülaziz'in başlalasının dikkatini çekti; İstanbul'a geldi, maiyet pehlivanları arasına katıldı. Kuvveti ve büyük güreş bilgisiyle huzur güreşlerinde de kendini gösterdi, Abdülaziz'in verdiği ilk başpehlivan unvanını kazandı. Padişah tarafından kendisine bir köşk bağışlandı. (M)

KAVASYA i. Bk. ACIAĞAÇ.

KAVAT (veya **GAVAT**) i. (ar. *ḳıyāde* veya *ḳıyādet* > *ḳavvād*'dan). «Muhabbet tellâlı, pezevenk» anlamında sövgü sözü olarak kullanılır. (M)

KAVATA i. (lat. *gabata* veya *gavata*). Yekpare ağaçtan oyularak yapılmış kap.

— Bot. Sert ve pek kızarmayan genellikle turşu yapılan bir domates türü. (M)

KAVATİN i. (ital. *cavatina*'dan fr. *cavatine*). XVIII. ve XIX. yy. operasında, tek ses içinde yazılan kısa parça. (Mozart, Rossini, Gounod'da bunun örneklerine rastlanır). ‖ Lirik karakteri, serbestliği çoğunlukla da kısalığı yönünden tiyatro kavatinini andıran çalgı parçası. (Msl. Beethoven'ın 13. dörtlüsündeki 5. bölüm olan *Cavatina* ve Raff'ın keman kavatini.) [L]

KAVELA i. (provence dilindeki *cavilla'*-dan ital. *caviglia*). Spor. Yelkenin kasa ve halat dikişlerinde kollar arasını açmak için kullanılan, sivri ağaç veya demirden yapılmış sert parçalar. (L)

KAVELETA i. Bk. KAVALETA.

KAVERİ, Hindistan'da ırmak; 760 km. Batı Gatlar'dan doğar, Maisur yaylasında akar ve Doğu Gatlar'ı çavlanlarla aştıktan sonra Bengal körfezine ulaşır. Deltası kıyıdan 145 km uzakta başlar. Kaveri'nin geçtiği başlıca şehirler, Tiruşşirappalli ile Negapattinam'dır. (L)

KAVERN i. (fr. *caverne*, mağara). Patol. Bk. KOVUK.

KAVEZA i. Temş. santl. *Esk.* Hokkabaz yardakçısının giydiği başlık. Siyah çuhadan yapılırdı; üzerinde kırmızı bir tepelik vardı. Yardakçı renkli kumaştan yapılmış uzunca bir üstlük ile şalvara benzeyen bir tür pantolon giyerdi. Elinde ise vurarak gürültü yapmak için kullandığı, *şakşak** adı verilen bir âlet bulunurdu. (M)

KAVGA i. (fars. *ġevġā*'dan, *ġavġā* > *ḳavġā*). Düşmanca davranış veya sözlerle kendini gösteren tartışma veya dövüş: *Bir iki saat evvelki kavgadan sonra bu fevkalâde iltifat onu hayrete düşürdü* (Sabahattin Ali). *Bu kavgayı yıllarca dergiler ve gazetelerde de sürdürdüler. İki taraf arasında çıkan kavgada üç kişi yaralanmıştı.* ‖ Bir dava uğruna yapılan mücadele, uğraşı: *İşte bu da hâlâ hasretini çektiğimiz, hâlâ kavgasını yaptığımız insan hakları* (Y. Z. Ortaç). *Esk.* Cenk, savaş, mücadele: *Civân-merdân-ı milletle hazer gavgâdan ey bîdâd* (Namık Kemal). ‖ *Kavga etmek*, atışmak, tartışmak, çekişmek, dövüşmek. *Esk.* Savaşmak. ‖ *Sınıf kavgası*. Bk. SINIF.

— ÇEŞ. DEY. *Kavga bizim yorganın başına imiş*, başkaları yüzünden zarar gören bir kimsenin söylediği söz. ‖ *Kavga çıkarmak*, kavgaya yolaçmak. ‖ *Kavga kaşağısı*, kavga etmek için bahane arayan kimse. ‖ *Kavganın sonu dayak*, tehlikeli bir işin sonunun kötü ve zararlı olacağını belirtmek için kullanılır. ‖ *Kavgaya çanak tutmak*, kavgaya sebep olacak davranışta bulunmak veya söz sarfetmek. ‖ *Kavgaya kaşınmak*, kavgayı gerektirecek davranışlarda bulunmak. ‖ *Kavgaya tutuşmak* (veya *girişmek*), kavgaya başlamak. (M)

KAVGACI sıf. (*kavga*'dan *kavga-cı*). Kavga etmekten hoşlanan: *Onunla şakalaşma, kavgacının biridir.* ‖ İyi döğüşen, iyi savaşan, mücadeleci: *O çağların Anadolusu* [...] *yeni bir çehre kazanma yolunda mücadelelere girmiş olan harekelli, canlı, kavgacı bir Anadolu'dur* (N. Araz). [M]

KAVGALAŞMAK ortaklş. f. (*kavga*'dan *kavga-la-ş-mak*). [İki veya daha fazla kimse için] Birbiriyle kavga etmek. (M)

KAVGALI sıf. (*kavga*'dan *kavga-lı*). Dargın, küs; kavga sonucu doğan dargınlık, ilişki kesme hali içinde olan: *Hayır canım* [...] *Ben kimse ile kavgalı değilim* (B. Felek). *Onlar kavgalı, barışmalarına da imkân yok.* ‖ İçine kavga girmiş (iş, mesele): *Kavgalı bir miras. Kavgalı bir ayrılma.* (M)

Kavgam (*Mein Kampf*), Adolf Hitler'in 1925'te yayımlanmış olan eseri. Yazar kitabında mücadelelerinden ve siyasî konulardaki temel görüşlerinden söz eder. (L)

KAVGASIZ zf. ve sıf. (*kavga*'dan *kavga-sız*). Çekişme, çatışma, atışma olmadan yapılan: *Bu işi kavgasız halledeceklerine inanmıyoruz.* (M)

KAVİ sıf. (ar. *ḳuvvet*'ten *ḳavī*). *Esk.* Gücü olan, kuvvetli, dayanıklı: *Mahveylemiş zaîfi o zîrâ kavî imiş / Öldürmek istemişse demek ölmeyin demiş* (Abdülhak Hâmid). *Ve bu cevabında öyle bir kavi itimat vardı ki, herkes Nihal'e güler, Nihal bile aldandığına hüküm verirdi* (H. Z. Uşaklıgil). ‖ Varlıklı, zengin: *Bir kavi aile bol bir mahsul / Başka şey fikrini etmez meşgul* (Tevfik Fikret). ‖ *Kavi-baht*, şanslı. ‖ *Kaviyyül-bünye*, sağlam yapılı, sıhhatli: *İşte imtidad-ı istikbale nispetle en kaviyyül-bünye şiirin ömrü ancak bu yazılar kadardır* (Cenab Şahabeddin). ‖ *Kaviyyül-iktidâr*, yetkisi kuvvetli olan hükümet. ‖ *Bazu-yi kavî*, güçlü pazı. ‖ *Bina-yı kavî*, sağlam yapı. ‖ *Revâbıt-ı kaviye*, kuvvetli bağlar.

◆ **Kaviyen** zf. *Esk.* Kesinlikle, kuvvetle: *Diriğ-i inayet buyrulmayacağına kaviyyen ümitvarız* (Namık Kemal). [M]

KÂVİ sıf. (ar. *keyy*, dağlamak'tan *kâvi*). *Esk.* Yakan, dağlayan, dağlayıcı, acı verici.

◆ **Kâviyet** i. *Esk.* Dağlayıcılık, yakıcılık. (M)

KAVİ i. Leng. XVIII. ve XIX. yy. Cava bilginleri tarafından eski cava diline verilen isim.

— ANSİKL. Cava'nın birleşmesi için yapılan savaşların Mataram'ın ayrılmasıyle sonuçlandığı devirde (XIX. yy.) aydın sınıf geçmişe yöneldi. Cava'nın güneyinde ve Bali'de İslâmlık öncesi metinler her türlü âfetten korunmuş olarak ele geçirildi. Yüzyıllarca önceye ait bu metinlerin dilini aydınlar bile anlayamıyordu; bu yüzden aydınlar, büyük kısmı sanskritçe metinleri taklit eden bu eserlere «sanskritçe şiir türü» adını verdiler. Birçok eski yazıt (Ada'nın merkezinde de doğusunda iki yüzden fazla yazıt ele geçirildi) ve palmiye yaprakları üzerine yazılmış el yazmaları sayesinde *kavi* dilinin incelenmesi kolaylaştı. Bu metinler cava dilinin bütün evrimini izleme imkânı verecek bir süreklilik tedir; bu durum İndonezya için çok olağanüstü bir olay olarak kabul edilir. En eski metinler IX. yy.dan kalmadır. Dil, takı bakımından çok zengindir ve İndonezya'ya özgü birçok bileştirme ve üst üste ekleme yapma imkânları verir. Edilgen fiil çok eski dönemlerden beri çok kullanılır. Lokatif eki [*i*]nin başka kelimelere yapışmadan bağımsız olarak bulunması ise ilgi çekicidir. Kelime haznesi, Sanskritçe, cava dili, Malayca ve sunda dillerinin karışımıdır; hattâ biraz çince kelimeye de rastlanır. Bu açıdan, daha özlü bir üslûpla yazılmış eski yazıtlar edebî eserlere oranla daha az ilgi çekicidir. Çiva veya Vişnu'dan veya Buddha'cılıktan ilhamlı edebiyat eserleri çoğunlukla manzumdur ve kavya (bu yüzden onlara *kekavin* adı verilir) üslûbundadır. Bu eserler, *Mahabharata* ve *Ramayana* gibi büyük hint şiirlerinden yapılan aktarma veya örneksemelerle meydana getirildi. Orijinal eserler azdır ve millî unsurlardan yoksundur; konu, Hindistan'da geçmezse mutlaka hayalî bir ülkede geçer. Ancak Singha Sari devrine doğru sözlü dilin unsurları yazı diline girmeğe başladı; XI. yy.dan XII. ve XIV. yy.a kadar biçimler yavaş yavaş sadeleşmeğe başladı; XIV. yy.da dildeki evrim tamamlandı ve bilginlerin «orta cava dili» (bu dil Macapahit devrinde ortaya çıktı) adını verdikleri döneme girildi. Edebiyat eserleri, prenslerin himayesinde yaşayan din adamlarının kaleminden çıkan diğer türleri (*kidung*'lar ve *millî kronikler*) geliştirdi. (L)

KAVİENG, Yeni Gine'de şehir, Yeni İrlanda'nın kuzeybatısında. (L)

KAVİL veya **KAVL** i. (ar. *ḳavl*). *Esk.* Söz, lâkırdı. ‖ Sözleşme, anlaşma: *Bu kır atı, Osmanlıların padişahı islâmların halifesi beşinci Sultan Mehmet, Mısır'ı almak kavliyle armağan etmiş Cemal Paşa'ya* (Kemal Tahir). ‖ Yapılmayıp sözde kalan şey. ‖ *Kavl etmek*, sözleşmek. ‖ *Kavl-i hod*, kendi sözü. ‖ *Kavl-i mâruf*, ünlü söz. ‖ *Kavl-i mücerred*, delilsiz, mesnetsiz söz ve iddia. ‖ *Kavl-i nebi* (veya *resul*), peygamber sözü, hadis. ‖ *Kavl-i şer'î*, şeriata uygun söz. ‖ *Kavl-i zaif*, iddiasız söz. ‖ *Kavl yeri*, sözleşme veya buluşma yeri: *Dolanıp ta kavil yerine geldim / Kavil yerlerinde bulamadı-*

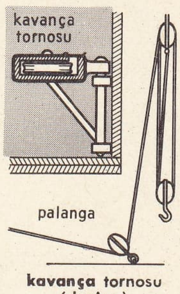

kavança tornosu (denizc.)

kavas

kavas (Türkische Gewänder adlı eserden)

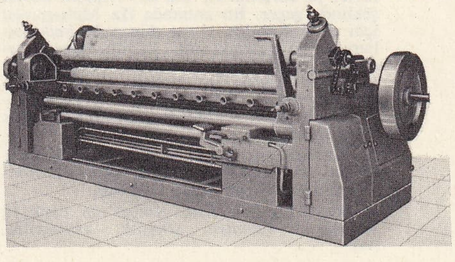

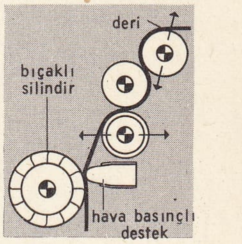

kavaleta makinesi hava basınçlı desteğin ve silindirlerin konumuyle ilgili şema

Foto. N. Erkılıç (MEYDAN) ; LAROUSSE

kavga

ğım (Karacaoğlan). ‖ *Kavl ü fiil,* söz ve eylem. ‖ *Kavl ü karar,* karşılıklı anlaşıp sonuca bağlama. ‖ *Kavl-i mücerredde kalmak,* eyleme geçmeyip yalnız sözde kalmak.

— DEY. *Allahın emri Peygamberin kavliyle,* (evlenme konusunda) kız isterken kullanılan bir söz: *Allah'ın emriyle peygamberin kavliyle, kızlarını oğullarına istediler* (Vâ-Nû).

◆ **Kavilname** blş. i. *Esk.* Anlaşma belgesi.
◆ **Kavlî** sıf. *Esk.* Sözle ilgili. ‖ Sözde kalan.

◆ **Kavlince** zf. *Esk.* Onun sözüne göre.

◆ **Kavliyât** çoğl. i. *Esk.* Boş lâflar. (M)

KAVİLEŞMEK geçz. f. (*ḳavi*'den *kavi-le-ş-mek*). *Esk.* Güçlenmek, kuvvetlenmek.

◆ **Kavileştirmek** geçl. f. *Esk.* Güçlü, sağlam olmasını sağlamak. (M)

KAVİLLEŞMEK ortaklş. f. (*ḳavil*'den *ḳa-vil-le-ş-mek*). Söz birliği etmek, sözleşmek. (M)

KAVİLYA i. (ital. *caviglia*'dan [?]). Bk. TAKOZ.

KÂVİM veya **KAVM** i. (ar. *ḳavm*). Boy ve soy bakımından birbirine bağlı, aralarında dil, kültür ve töre ortaklığı bulunan insan topluluğu, budun: *Gesi bağlarında doḳundum taşa / Yazılanlar gelir sağ olan başa / Bizi hasret koydu kavme kardaşa* (Halk türküsü). *Vallahi, ben sanki Kureyş kavminin düşüp telef olacakları yerlere bakıyorum, diye buyurdu* (Cevdet Paşa). *Fakat içine aldığı camialar, umumiyetle kendi kavmine mensup aşiretler değildir* (Z. Gökalp).

— *Esk. Kavm-i fil,* Yemen hükümdarı Ebrehe tarafından Mekke'ye karşı yapılan savaşta fillerle birlikte onun arkasından giden topluluk. ‖ *Kavm-i gayr-i mahsûr,* yüz kişiden çok olan insan topluluğu. ‖ *Kavm-i Hud,* Hud peygamberin gönderildiği Ad kavmi. ‖ *Kavm-i İsa,* İsa peygamber zamanındaki Yahudiler, İsa peygamberin havarileri. ‖ *Kavm-i Lût,* Lût peygamberin kavmi. ‖ *Kavm-i mahsûr,* nüfusu yüz kişiden aşağı olan köy halkı. ‖ *Kavm-i Musa,* Musa peygamberin kavmi. ‖ *Kavm-i müneccimin,* astronomi ile uğraşanlar. ‖ *Kavm ve kabile,* hısım akraba.

— ANSİKL. *Kavim* kelimesine, Palmyra ve Şafa yazıtlarında, halkın desteği anlamına gelen *Şey el-Kavm* denen ilâhın adında rastlandı. Bazı yazılarda da *erkekler* anlamında, kadınların karşıtı olarak kullanıldı. Kur'an'da Hz. Muhammed'den önceki peygamberler ile *İbrahim*'in, *Lut'un, Nuh'un kavmi* şeklinde geçer. Bu anlamda Hz. Muhammed için de kullanıldı. Aynı dönemde *halk* anlamına da gelmekteydi. Büyük bayramlardan biri hakkındaki hadislerde bu anlamına rastlanır. Açe'de ise kavim, «bir tek atadan ve yalnız erkek tarafından gelen insanlar» diye geçer. Bu gün kavim, milletten çok halkı ifade eder.

◆ **Kavmî** sıf. Kavimle ilgili. Kavimci: *Kavmî Türkçüler de milleti «kavim» zümresiyle karıştırırlar* (Ziya Gökalp).

◆ **Kavmiye** sıf. *Esk. Kavmî*'nin dişili. ‖ *Asabiyet-i kavmiye,* ırkçılık, kavimcilik. (M)

KAVİM sıf. (ar. *ḳıvām*'dan *ḳavîm*). *Esk.* Kıvamında olan doğru dürüst: *Bir çarkı merkez-i müstakim ve kavimde tedvir eylemek* (Namık Kemal). ‖ Dik olan. ‖ *Râh-i kavim,* doğru yol. (M)

KAVİRONDO, Kenya'da derin körfez, Victoria gölünün doğu kıyısında, Kuzeyde altın madeni (Kakamega). Bu körfez çevresindeki verimli alüvyon toprakları nüfus yoğunluğunun artmasına yolaçmıştır. *Kavirondo Bantuları* 560 000 kişi kadardır. Kabile göreneklerini kaybederek büyük ölçüde dinî misyonların etkisinde kalmışlardır. (L)

KAVİS veya **KAVS** i. (ar. *ḳavs.*). Yay, eğri. ‖ ( ) işaretiyle gösterilen yazı işareti, parantez. ‖ *Teşm. yol.* Kaş. ‖ *Kavis çizmek,* yay biçiminde bir yol izlemek: *Geniş bir kavis çizdikten sonra yukarı doğru kıvrılan kaşları vardı.* ‖ *Kavis içine almak,* paranteze almak. ‖ *Kavis şeklinde,* yay, kemer biçiminde olan.

— *Esk. Kavs-pâre,* küçük kavis, küçük yay.

— Anat. *Esk. Kavs-i asabî,* sinir yayı. ‖ *Kavs-i azmî,* kemik yayı.‖*Kavs-i rahî,* ayak kemiği.

— Astron. *Esk. Kavis burcu,* Güneşin kasım ayında girdiği ve oğlak ile Akrep burçları arasındaki yay burcu. ‖ *Kavs-i kuzah,* ebemkuşağı, gökkuşağı: *Ağladıkça kaşım rengin ü hunin yaşımı / Der gören kavs-i kuzah kuruldu bârân üstüne* (Cem Sultan).

— Diş. hek. ve Stomatoloji. Çene-yüz cerrahîsinde ve ortodonti'de kullanılan cihaz. (Az veya çok sayıda dişi birbirlerine bağlamağa yarar. Dişlere bağ veya çengelle tespit edilen madenî bir telden yapılır.)

— Ed. *Esk. Kavs-i kudret,* gökkuşağı, ebemkuşağı (sevgilinin kaşına benzediğinden eski edebiyatta kullanılmıştır.)

— Fiz. *Esk. Kavs ışığı,* ark lambası. ‖ *Kavs lambası,* ark lambası. ‖ *Esk. Kavsi leyl* (veya *leylî*), geceleyin kullanılan ve gök cisimlerinin yüksekliklerini ölçmeğe yarar araç. ‖ *Alçak kavs,* bir merminin kısa eğrili bir yol izlemesi halinde oluşan yay. *Yüksek kavs,* merminin izlediği uzun eğrili yol.

— Geometri. *Esk.* Çember parçası, kesiti. ‖ *Kavs-i münakkah,* bir açıyı 360°'ye tamamlamak için eklenen açı, bütünler açı. *Kavs tulü,* yay uzunluğu.

— Tasav. *Kavs-i nüzul,* islâm mistiklerine göre, ilâhî ışığın dört unsura (hava, su, toprak, ateş) dönüşürken meydana getirdiği yay, kavis. ‖ *Kavs-i uruc,* Tanrı'dan ayrılan tanrısal ışığın dört unsurdan geçtikten sonra yeniden Tanrı'ya dönmesi olarak ifade edilen dünya görüşü.

— Zool. *Esk. Kavs-i galsamî,* solungaç yay.

◆ **Kavsî** veya **kavsiyye** sıf. *Esk.* Yay ile ilgili olan. Yay biçiminde olan. (M)

Kavisname. Bosnalı Kemankeş Mustafa Efendinin okçuluk ve okçular hakkında yazdığı eser. (M)

KAVİŞ i. (fars *kâviden,* kazmak, eşmek'ten *kâviş*). *Esk.* Kazma, eşme, eşeleme. ‖ Arama, araştırma. ‖ Denetleme. ‖ (Bir şeyi) Derinliğine yarma.

◆ **Kavişger** sıf. Kazan, kazıcı. ‖ Araştırıcı, arayan. ‖ Denetiçi, müfettiş. ‖ Yaran, yarıcı. (M)

KAVİTASYON i. (lat. *cavus*'tan fr. *cavitation*). Denizc. Hareket sırasında gemi pervanesinin etrafında meydana gelen buharlaşma ve buharın yoğunlaşmasıyle meydana gelen devamlı fiskeleme hareketi.

— ANSİKL. Akışkanların yüksek hız bölgelerinde bir alçak basınç meydana gelir. Bu alçak basınç buharlaşmaya yolaçar; böylece oluşan buhar, çevresindeki ısının etkisiyle birden yoğunlaştığı için bir fiskeleme hareketi meydana gelir. *Kavitasyon* adı verilen bu tabiî olay, dönen bir gemi pervanesinin kanatları üzerinde sürekli olarak meydana geldiğinden bazı aşınmalar yapar. Kanatlar etrafından eksik olmayan alçak basınç ise pervanenin itici gücünü azaltır. (L)

KAVİTRON i. (fr. *cavitron*). Nükl. Demir çekirdeği olmayan bir solenoidin ürettiği magnetik alan içinde, titreşimli bir oluktaki yörüngeler üzerinde parçacıklara yön veren elektrikli parçacık hızlandırıcısı. (L)

KÂVİYANİ sıf. (fars. *kâve*'den *ḳâviyânî*). *Esk.* İran hükümdarı Dahhâk'a başkaldıran efsane kahramanı Kâve ile ilgili. ‖ *Direfş-i Kâviyânî,* Kâve'nin bayrak olarak açtığı demirci önlüğü. (M)

KAVKAA i. (ar. *ḳavḳaʿa*). Zool. *Esk.* Midye, salyangoz, tarak v.b. kabuklu hayvanlarda dış derinin sertleşmesiyle oluşan kabuk. *Yeni.* Kavkı. (M)

KAVKI i. (ar. *ḳavḳaʿa*'dan). *Yeni.* Zool. Midye, salyangoz v.b. gibi kabuklu yumuşakçaların kireçten kılıfı: *Salyangoz kavkısı. Midye kavkısı. Esk.* Kavkaa. ‖ *Kavkı taslağı,* karındanbacaklı yumuşakçaların kurtçuk kavkısı. ‖ *Kurtçuk kavkısı,* ikiçenetli yumuşakçaların kurtçuklarının kavkısı. (Bu kavkı yüzen kurtçuğu, yani trokofor'u korur; çok zaman, sonradan belirsiz hale gelir, bazen de belirli olarak kalır ve kabuğun göbeğini meydana getirir.

— ANSİKL. Yumuşakçaların *kavkı*'sı, örteneğin salgıladığı kireçli maddeden yapılmış sağlam bir kabuktur. Genellikle zedelemeden ayırmak kolaydır. Kitin'e benzer maddeden çok ince bir ağ şebekesi üzerine kireç birikmesinden oluşmuştur. Kireç tabakası kat kattır. Mikroskopla bakıldığı zaman üst üste yığılmış küçücük prizmalardan yapılmış olduğu görülür. Kavkının yüzeyi çoğu zaman, verniğe benzer saydam bir maddeyle kaplıdır Kavkının üzeri, örteneğin salgıladığı çok değişik renklerle süslüdür. Fakat bazen de tek renkli olur.

Yumuşakçaların kavkısının iç yüzü çoğu zaman sedeflidir. Sedef, kireçli prizmaların özel biçimde dizilişinden meydana gelir ve ışığı polarır. Karındanbacaklıların kavkısı uzunca bir koni biçimindedir. Ama tam dik değildir. Bir eksen etrafında dolanır. Dolambaçlar çukur veya dolu olabilir. Kavkının ağzı, karındanbacaklının bir kısmının (baş veya ayak) dışarı çıkmasına yarar. Çoğu zaman kavkının üzerinde yer yer çıkıntılar, sivrilikler, halkalar, çeşitli bezekler bulunur. Bunlar kavkının gelişme ve büyüme bölgelerini gösterir. Karındanbacaklıların çoğunda kavkı dıştadır ve vücudu sarar. Bazen hiç kavkı yoktur (kabuksuz sümüklü, eolis). İkiçenetli yumuşakçalarda kavkı iki parçalıdır (kabuk). Biri sağda diğeri solda olan çeneler çoğu zaman birbirine benzer ve bakışımlıdır: geçme yerleri uygun bir menteşe ile birbirine bağlıdır. Lastiğe benzer esnek bir bağ bunların açılmasını, iki kas ise kapanmasını sağlar.

Kafadanbacaklıların kavkısı çeşitli biçimde olur. Ahtapot gibi sekizkollularda hemen hiç yoktur. Mürekkepbalığında, kat kat kireçli tabakadan yassı bir levha şeklinde veya telek biçiminde boynuzsu bir uzantı halindedir. Bu hayvanların hepsinde kavkı deri altında bulunur. Notil'lerde kavkı dışta, helezon biçiminde, bölmelidir. Hepsinin en büyüğü olan son bölmede hayvanın vücudu bulunur. Notil'in bütün bölmeleri bir sifonla birbirine bağlıdır.

Kolsuayaklıların kavkısı iki-çenetlidir. Fakat iki çenet birbirinden çok farklıdır. Biri sırtta, öteki karında bulunur. Bazı solucanların kavkıları ise basit birer borudan ibarettir ve çoğu zaman yumuşakçaların kavkısına yapışık bulunur. Kavkılar fosil durumunda bozulmadan kalabildiğinden paleontoloji ve statigrafi alanında önemli rol oynar. (L)

KAVKILI sıf. (*kavkı*'dan *kavkı-lı*). İçinde kavkı olan. ‖ *Kavkılı kum.* Fosil kavkı bakımından zengin, kolay ufalanır kireçli çökelti; toprağı iyileştirmek için kireçleme ve fosfatlamada kullanılır. (Kavkılı kumlar beyaz, gri veya kızıl olur.) [L]

KAVL i. Bk. KAVİL.

KAVLAK sıf. (*kavlamak*'tan *kavla-k*). *Halk dili.* Kabuğu dökülmüş, kabuğu soyulmuş, kabuksuz. ‖ Sakalsız. ‖*Mec.* Aptal, budala. (M)

KAVLAMA i. (*kavlamak,* soyulmak'tan *kav-la-ma*). Asmalarda görülen mantar hastalı-

Foto. LAROUSSE; Hürriyet arşivi (MEYDAN)

ğı; *Phellinus igniarius* veya *stereum hirsutum* adlı mantarlardan ileri gelir. (Hastalığa tutulan asmanın odun kısmı zamanla kava benzeyen bir kitle halini alır. Dış belirtiler, hastalığın bulaşmasından yıllarca sonra birdenbire ortaya çıkar; asmanın kökü ve dalları kurur.) [L]

KAVLAMAK geçz. f. (esk. türk. k.). [Deri, kabuk v.b. için] Pul pul olup dökülmek, kabarıp düşmek, soyulmak: *O dudaklar morarıp kavlamış artık derisi / Uzamış saç gibi kirpiklerinin her birisi* (M. Â. Ersoy). (M)

KAVLEN zf. (ar. *ķavl*'den *ķavlen*). *Esk.* Konuşarak, sözlü olarak. ‖ *Kavlen ve fiilen*, sözle ve hareketle. (M)

KAVLIÇ sıf. *Halk dili.* Fıtıklı. ‖ İ. Fıtık. (M)

KAVM i. Bk. KAVİM.

KAVMANTARI bls. i. *Bot.* Ağaçlara, özellikle kayın ağacına dadanan ve beyaz bir çürük meydana getiren mantar. (Kav yapmağa yarayan bu mantarın karpoforu çok büyüktür [bazen 50 sm çapında]. Bunlarla savaşmanın çaresi nemi ortadan kaldırmak, fazlaca mantarlı ağaçları keserek yok etmek, önleyici tedbir olarak ağacı fenollü eriyiklerle badana etmektir.) [İlmî adı *Fomes fomentairus*. Kavmantarıgillerden.] (L)

KAVMİYAT i. (ar. *ķavm*'dan *ķavmiyyāt*). *Esk.* Kavimlerin gelenek ve göreneklerini, kültürlerini inceleyen bilim. *Eşanl.* ETNOGRAFYA. *Yeni.* Budunbetim. (M)

KAVMİYET i. (ar. *ķavm*'den *ķavmiyyet*). *Esk.* Bir kavmin kendine has belirleyici özellikleri: *Lisanları kuvvetiyle hâlâ kavmiyetlerini muhafaza etmektedirler* (Namık Kemal). Bir kimsenin bağlı olduğu kavme göre durumu. ‖ Kavme bağlılık, milliyetçilik: *Araplar, mücerret kavmiyet gayretiyle cenk ederlerken...* (Cevdet Paşa). [M]

KAVOKOLONES veya **SUNİON burnu**, Yunanistan kıyılarında yüksek burun, Attike'nin güneydoğu ucunda. Dönülmesi güç olan bu burun Saronikos körfezi ile Eğriboz kanalının girişini kontrol eden önemli bir gözlem yeriydi. Eskiden gemiciler, tepesindeki Perikles devrinden kalma Poseidon tapınağının dev kalıntılarına (bugün de ayaktadır) bakarak yerlerini tayin ettiklerinden buruna *Sütunlar* (Kolones) *burnu* denirdi. (L)

KAVRAÇ i. (*kavramak*'tan *kavra-ç*). *Yeni.* Büyük taşları kaldırmakta kullanılan demir âlet.

— Taşıma. İnce olan kısmı çengel şeklinde bükülmüş madenî kama. ‖ Yontmataşları bir yerden bir yere taşımak ve yerine yerleştirmek için kullanılan kama. (ML)

KAVRAK i. (*kavurmak*'tan *kavur-ak* > *kavr-ak*). Ateş yakmak için kullanılan kuru yaprak veya çalı. (M)

KAVRAM i. (*kavramak*'tan *kavra-m*). *Halk dili.* Karın zarı, periton. ‖ *Kavram yağı*, bağırsakları örten yağ. (M)

KAVRAM i. (*kavramak*'tan *kav-ram*). *Yeni.* Bir şey hakkında zihinde bulunan genel düşünce: *Onun için ayrıca bir kelime olmayabilir, ama o kavram başka kelimelerle, yahut birkaç kelimenin birleşmesiyle söylenir* (N. Ataç). *Esk.* Mefhum. ‖ *Kavram bilgisi*, ideoloji.

— Mant. Soyut ve genel fikir: *Masa kavramı. Adalet kavramı.*

— ANSİKL. Mant. *İmaj*, belli ve ferdî bir nesnenin (msl. Chartres katedrali gibi) tasavvuru olduğu halde, kavram, aynı cinsten bütün nesneleri (msl. genellikle bütün katedraller) temsil eder. Kavram, *soyut* ve *genel* bir fikirdir; soyuttur, çünkü, nesnelerin bazı özelliklerini dikkate almak ve algılandıkları halde diğer bazı özelliklerini bir yana bırakmak yoluyle elde edilir; geneldir, çünkü bu yolla ele alınan özellikleri, bu özelliklere sahip bütün nesnelere yayar.

Mantık açısından, her kavram, *içlemi* ve *kaplamı* ile belirir: kavramın içlemi, nesnelerde dikkate aldığı özelliklerdir; kaplamı ise, uygulanabileceği nesnelerin tümüdür. Demek ki, içlem ve kaplam, işlenip ortaya konmuş kavramın mantıksal yanlarını meydana getirir. Soyutlama ve genelleme ise, kavramın işlenip ortaya konmasını sağlayan psikolojik işlemlerdir.

Kavram, insana özgüdür ve insanın, hayvana üstünlüğünün temelini meydana getirir. Hayvanda, duyumlar, hattâ gelişmemiş halde hayalgücü vardır. Ama kavrama ve dolayısıyle düşünceye sahip bulunan varlık, yalnız ve ancak insandır.

Kavramın kaynağı ve özü, en eski çağlardan bu yana, filozofları düşündürmüştür. Eflatun'a göre, kavramlar, bu dünyanın üstünde yer alan «kavranabilir» bir dünyada gerçekten mevcutturlar. Bunlar, kusursuz ve ebedî İdea'lardır. Görünür eşya, bunların ancak bir yansımasıdır. Gerçek olan, sadece İdealar âlemidir (İdealar gerçekçiliği); buna karşılık, duyusal dünya sadece dış görünüşten ibarettir. Bu dünyadaki eşyanın nitelikleri, ancak ve yalnız, ebedî İdealara «katılma»ları dolayısıyle mevcuttur. Bu İdealara benzer olan, ama beden içinde hapsedilmiş bulunan ruhumuz, İdeaları ancak ölümden sonra gerçekten tanıyıp eksiksiz olarak bilebilir.

Aristoteles ise, bu görüşün tersine, kavramların, eşyadan hareket edilerek meydana getirildiğini ileri sürer. Ortaçağda «tümeller», yani kavramlar konusunda ortaya çıkan tartışma, İdealar gerçekçiliği (Aziz Anselmus, Guillaume de Champeaux, Roger Bacon) ile kavramcılık'ı (Abélard) yeniden karşı karşıya getirdi ve bu arada yeni bir teori ortaya çıktı. Bu teori, «adcılık»tı ve Roscelin de Compiègne tarafından temsil ediliyordu. Compiègne, kavramın, kendisini belirten kelimeden ibaret olduğunu ve biricik gerçekliğin de, ferdî nesnelerin gerçekliği olduğunu ileri sürdü.

XVII. yy.da, Descartes, bu konuda ılımlı bir tutum benimsedi; adcı görüş açısından ele aldığı «tümeller»i gerçekçi görüşle ele aldığı «açık ve seçik fikirler»den ayırt etti. Çünkü varlığın hakikatine ulaştıracak aracı, bu «açık ve seçik fikirler»de buluyordu.

XVIII. yy.da, başta Hume olmak üzere, ampristler, adcılığı benimsediler. Oysa Kant, bir idealist akılcı olmak bakımından, *a priori* kavramları ile *a posteriori* kavramlar arasında bir ayrım yaptı; Kant'a göre, a priori kavramlar, deneyden değil de zihnin kendisinden; a posteriori kavramlar ise deneyden geliyordu. Kant'a göre, her bilgi, aynı zamanda, hem duyusal sezgiden hem de kavramdan kurulmuştu. Kant, «kavramsız sezgiler kör, sezgisiz kavramlar boştur» diyordu.

XIX. ve XX. yy.da, akılcılığın evrimleştiği görülmektedir. Husserl ile birlikte, kavram, zihinde bulunan bir soyutlama olarak değil, sezgi ve hayal gücüne dayanan bir bilginin konusu bir «öz» olarak görüldü. Öte yandan, bilimlerin ve özellikle matematiğin gelişmesi, kavramların, bilimsel faaliyet içinde yaratıldıklarını ispatladı. Önceden kestirilemeyen ve sonsuz olan bu yaratma, akılcılığın çerçevelerini kırarak bir «akılcı amprizm»in ortaya konulmasına (Bachelard) yolaçtı. Nihayet, psikoloji ile sosyolojinin gelişmeleri, kavramın, amprist oluşumunu açıklamak imkânını sağladı. Öte yandan, Pavlov, marksist filozoflarla beraber, kavramda, «maddenin en yüksek ürünü olan beynin ortaya koyduğu en yüksek ürünü» gördüğü halde, maddeci olmayan fizyoloji ve psikoloji bilginleri de, kavramı açıklamak için «bilinç vaziyet alışları» görüşünü (Würzburg okulu, davranışçılık) veya «kolektif bilinç» (sosyolojik açıklama) görüşünü benimsediler.

◆ **Kavramsal** sıf. Kavramla ilgili, kavrama ilişkin. (LM)

KAVRAMA i. (*kavramak*'tan *kavra-ma*). Kavram işi. ‖ Alma, algılama, anlama yetisi.

— Doğramc. Cıvata, çivi veya çatı direğiyle birleştirilen ve genellikle gönyelenmiş modern yapı kafesinde kullanılan, birleştirilmiş tahta parçalarından her biri.

— İnş. Binalarda bulunan bağlama parçası, ağaç kuşak.

— Mad. oc. İki ucuyle kuyu çeperlerine veya kaplamasına tespit edilen ve kılavuzları taşımakta kullanılan yatay parça. (Kavramalar tahtadan veya madenî olabilir; kızak yolunun şekline göre 1,5 ile 3 m aralıklarla düşey olarak dizilirler; kavrama, bir kuyu donatımının en önemli parçasıdır.) *Eşanl.* KUŞAK.

KAVOKOLONES
ve Poseidon tapınağının kalıntıları

— Mekan. Hareket ileten iki mili birbirine bağlamağa yarayan makine elemanı. (Bk. ANSİKL.) ‖ *Çözülür kavrama* (*debriyaj*), motorlu araçlarda, vites değiştirildiği zaman kavrama yapan ve motorun dönme hızı rölanti bölgesindeyken vitesi otomatik olarak boşa alan mekanizma.

— Teknol. İki mili bağlamak için kullanılan eleman. (Bk. ANSİKL.) ‖ *Merkezkaç kavrama*, merkezkaç kuvvetle çalışan bir düzen yardımıyle ilk hareket şartlarını ayarlayan motor üzerine yerleştirilmiş cihaz. ‖ *Grafitli kavrama*, konik dişli çiftinin hareketini sınırlayan otomatik kavrama. (Grafitli kavrama, içinde, çelik saçtan yapılmış özel profilli bir rotor diskinin döndüğü bir karterden meydana gelir. Kavrama kutusu motora, rotor ise makineye bağlıdır. Kutu ile rotor arasındaki bağlantı elemanı bir grafit tozudur. Bu toz bir akışkan görevi yapar.) ‖ *Tırnaklı kavrama*, iki parçadan birindeki diş veya tırnakların öbür parçadaki uygun yuvalara girmesiyle meydana gelen kavrama. (Bu ilke otomobilde, başka bir aracı eleman olmaksızın transmisyon mili ile krank millerinden birinin rijit bağlantısını sağlamak ve böylece «prizdirek» durumunu gerçekleştirmek için kullanılır.)

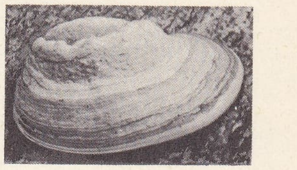

kavmantarı

— ANSİKL. Mekan. *Kavrama*, motoru durdurmadan, motorun verdiği enerjiyi kullanan elemanı durdurabilmek için, daima mekanik veya termik motor ile eleman arasına yerleştirilir. Otomobillerde kavrama, motorun krank milini şanzıman milinden ayırmağa (*debriyaj*) ve vites kutusunun her vites değişimine göre, bu iki mili yeniden birleştirmeğe (*kavrama*) yarar.

● *Kayış kasnaklı kavramalar.* Takım tezgâhlarında çok kullanılan bu kavramalar, avara kasnak kayışının mil üzerine kamalanmış kasnağa geçirilmesini sağlayan bir manivela kolundan meydana gelir.

● *Tırnaklı kavramalar.* En eski ve en basitlerinden olan bu kavramalar, ancak kavrama işlemi durmuşken veya çok küçük hızla hareket ederken yahut kavranacak parçalar eşit veya eşite yakın hıza getirilebildiği zaman kullanılabilir. Bu kavramalar *tırnak* adı verilen çene veya dişleri taşıyan iki bilezikten meydana gelir. Bileziklerden birinin yaklaşmasıyle dişler kavranır ve hareket sağlanır. Bazen dişlere, teması kolaylaştıran bir profil verilir (yivli dişliler). Simetrik olmayan dişliler yalnız bir yöndeki dönüşlere uygulanabilir. Bu dişlilerin kullanılması kavramayı daha çok kolaylaştırır. Aynı zamanda bunları hareket ettiren milin yavaşlaması veya durması halinde, *çözülür kavramayı* gerçekleştirdiği için, hareket ettirilen milin dönmeğe devam etmesi sağlanmış olur. Patlamalı motorları harekete geçirmek için bazı makinelerde böyle bir tertibat kullanılır. Bunların mandallı, bilyalı ve galeli modelleri vardır. Bu sonuncu tiplerde sıkıştırma rampası bulunur.

● *Sürtmeli* (*friksiyon*) *kavramalar.* Belirli bir kuvvetle birbiri üzerine uygulanan iki yüzeyin (koni, silindir biçiminde veya düz) birbirini tutma özelliğinden faydalanan bu kavramalar, yüzeylerin gitgide daha iyi bağlanmasını ve kuvvetin belirli bir sınırı aşması halinde sürüklemenin durması gibi özellikler gösterir. Sürtünen yüzeyler ya madenîdir (pik veya çelik üzerine pik, pik yahut çelik üzerine bronz) veya madenî yüzeylerle yüksek bir sürtünme katsayısı gösteren *ferrodo* gibi bir maddeyle kaplıdır. Bu tip kavrama çoğu zaman ya bir tek diskli veya çok diskli olur. Tek diskli olursa (otomobillerde), iki yüzeyi de bir sürtünme elemanıyle kaplı olan disk, vites kutusu mili-

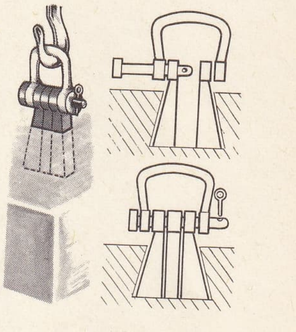

kavraç

Foto. LAROUSSE

nin yivleri üzerinde kayabilecek yivli bir parça üzerine monte edilir. İtme yaylarıyle donatılan ve bir pedalla kumanda edilen hareketli bir basınç tablası, diskli motorun krank miline monte edilmiş bir çark üzerine bastırır. Çok diskli kavramalarda, düz veya kıvrılmış halkalardan meydana gelen bazı elemanları, ana mil ile hareketle geçirir; başka diskler de harekete geçirilen mile bağlıdır. Debriyaj, sürtünen yüzeyler arasına yerleştirilen küçük yaylarla kolaylaştırılır.

● *Planet dişli kavramalar.* Bu kavramalar, ana mil ile dönen ve ekseni, ana mil üzerinde avara dönen bir tablaya tutturulmuş bir uydu dişliyi harekete geçiren bir pinyondan meydana gelir. Bu uydu dişli, tahrik edilen mile kamalanmış ve genellikle içten dişli bir tabla ile bağlantılıdır. Bir fren aracılığıyla tabla durdurulursa, uydunun dönmesi dişli pinyonu harekete geçirir ve böylece mil döndürülür.

● *Otomatik kavrama.* Bu tip bir cihazın otomatikliği, cihazın çalışma ilkesine değil de genellikle elektromagnetik veya hava basınçlı olan kumandaya bağlıdır. *Hidrolik kavrama,* otomatik bir kavrama sayılmaz.

● *Hava basınçlı (pnömatik) kavrama*'da, pistonun silindir içine inmesiyle motorun emme borusunda meydana gelen basınçtan yararlanılır. Bu basınç gaz pedalına bağlı bir supapla ek bir silindire iletilir. Gaz pedalı kaldırılınca supap açılır ve basınç, debriyajı gerçekleştiren kavrama kolunu hareket ettirir. Ters hareket, gaz pedalına basınca meydana gelir.

● *Elektromagnetik kavrama*'da bir elektromıknatısın magnetik etkisinden faydalanılır. Harekete geçiren mil, genellikle direksiyon simidine bağlanmış madenî bir kütle veya *armatür*'den meydana gelir. Harekete geçen mil elektromıknatısla donatılmış hareketli bir tabladan meydana gelir. *Kavrama diski,* hareket milinin armatürü ile gezgin plaka arasında elektromıknatıstan akım geçmeyince, yayların hareketli tablayı geri getirebileceği şekilde serbestçe döner. Elektromıknatıstan akım geçince hareketli tabla armatüre yaklaşır ve kavramayı diskle gerçekleştirir.

— Teknol. İki milin kavraması sert, yarı esnek, esnek, eklemli veya hidrolik olabilir. Öte yandan iki mili aynı yönde, birbirine tek parça olarak bağlayan çözülebilir kavramalar da vardır.

● *Sert kavrama.* Bu kavrama, eksenleri aynı olan iki mile yöndeş bir durum sağlar. En çok kullanılan modelde, iki mil üzerine baskıyle birleştirilmiş veya döküm halinde hazırlanmış iki flanş birbirine cıvatalarla bağlanır. İletilen güç önemliyse, flanşlardan her biri mili üzerine kamalanır.
Bir türbin ve alternatörü, birbirine genellikle sert kavrama ile bağlanır; fakat böyle bir kavramada, mil yataklarının aynı doğrultuda olması gerekir; yoksa meydana gelen darbeler yatağın aşınmasına yolaçar; bunun için, çoğu zaman kavramalara belli bir esneklik verir.

● *Yarı esnek kavrama.* Bu kavrama yöndeş durumdaki millerin dönme hareketine belli bir dereceye kadar serbesti sağlar. Bu da sert kavramadaki gibi, iki flanştan meydana gelir. Bu flanşlardan birine, kuvvet çiftini kauçuk halkalarla öteki flanşa ileten cıvata veya kancalar tutturulmuştur. Kauçuğun cıvataya yapışmaması için kauçuk halka ile cıvata arasına bronz veya pirinç halkalar yerleştirilir. Bu, orta güçteki elektrik motorlarında çok kullanılan bir sistemdir; titreşimlerin, kuple edilmiş iki makine arasında iletilmesini tamamıyle önler ve sert kavramlardaki gibi yatakların büsbütün aynı doğrultuda olması gerekmez.

● *Esnek kavrama.* En çok kullanılan esnek kavramalar iki tiptir: *Raffard* kavraması ve *Zodel* kavraması. Her ikisinde de iki flanş, yarı esnek kavramadaki gibi, kancalara donatılmıştır; fakat hareket, bir kanca dizisinden öbürüne esnek bir bağlantı elemanıyle iletilir.

● *Eklemi kavrama.* Bu kavrama, birbirine paralel veya yöndeş milleri bağlar. En çok kullanılanları *Kardan kavraması* ve *Oldham kavraması*'dır.

● *Hidrolik kavrama.* Anî ve kuvvetli yüklerin etkisinde olan veya zaman zaman bir aşırı yükün etkisiyle durma eğilimi gösteren makinelerde, motorun kısa veya uzun süreli çalışmalarına ve anî durmalarına karşı dayanıklı olduğu için bu kavrama sanayide çok kullanılır. Bu bağlama tipi, içi özel bir yağla doldurulmuş bir karterden meydana gelir. Karterin içinde, çark kanatları veya radyal kanatçıklar taşıyan bir rotor hareket eder; hareketli mile bağlı rotoru, mil döndürür. Dönerken gelişen merkezkaç kuvvet yağa, dışa yönelen bir hareket sağlar. Bu da, transmisyon milini harekete geçiren ikinci bir rotoru sürükler. Hidrolik kavrama, otomatik çalışan hidrolik vites kutularında öteki kavramaların yerine kullanılır. (LM)

KAVRAMAK geçl. f. (esk. türk. k.). El veya kolla yakalamak, sıkıca tutmak: *Sinirli parmaklarla onu kavrayarak aşağı koştu* (Sabahattin Ali). *Birdenbire iki kişi kollarımı kavradı* (Kemal Tahir). || *Teşm.* yol. Her tarafını kaplamak, sarmak: *Ve ne acayip şeydi? Durup dururken birdenbire nasıl kavramıştı bütün varlığımı?* (A. H. Tanpınar). *Ağrı bütün ayağı kavradı.* || *Mec.* Bir şeyi bütün ayrıntılarıyle anlamak: *Biz de bir şeyi kavramak hevesini duymuyoruz, gözlerimizi oradan oraya gezdiriyor da bir şeye bakmıyoruz* (N. Ataç). *Zira hayat sevgisini bunlarla beraber kavramıştır* (A. Ş. Hisar).

— Fels. Algılanan bir şeyi zihinde oluşturmak. (M)

KAVRAMCI sıf. ve i. (*kavram*'dan *kavram-cı*). Fels. *Yeni.* Kavramcılığı benimseyen veya kavramcılığa ilişkin olan. (M)

KAVRAMCILIK i. (*kavramcı*'dan *kavramcı-lık*). Fels. *Yeni.* Tümel'in eşyada varolduğunu ve eşyadan ayrı tutulduğu zaman fikirlerin gerçekliğini kabul edenlerin dediği gibi «kendinde bir gerçeklik»ten veya adcıların ileri sürdüğü gibi sadece bir kelimeden ibaret olmadığını savunan ve tümelin, düşüncenin temel tabiatını belirten bir zihin kavrayışı olduğunu söyleyen felsefe öğretisi.

— ANSİKL. Mant. *Kavramcılık,* tümeller meselesine Abélard'ın ileri sürdüğü çözüm yoluna verilen addır. Abélard, ne gerçekçiler gibi (msl. Guillaume de Champeaux bireyciliği'dir), genel bir fikrin nesnesinin (cins veya tür) kendinde var olan bir öz olduğunu kabul ediyor, ne de adcılar gibi (Roscelin de Compiègne) bu nesnenin sadece bir dil ifadesi (*flatus vocis*) olduğunu ileri sürüyordu. Abélard, cinslerin, kendi başlarına değil de, birer yüklem olmak dolayısıyle, ferdî konulara bağlanması açısından (bu ferdî konular, bir başlarına var olan şeylerdir) var olduğunu savunuyordu. Bundan ötürü, tümele «yüklem olmağa elverişli bir deyiş» (*sermo praedicabilis*) adını verir.
Buna benzer teoriler, sonradan, Abélard'ın izleyicileri tarafından bazı eserlerde ortaya konmuştur (*De Intellectibus* ve *De Generibus et Speciebus*). Bu son eserde, ileri sürülen görüş şudur: her kişi, bir maddeden (bu onun türüdür) ve bir şekilden (bu da onun bireyciliği'dir) meydana gelir. Meselâ Sokrates'in maddesi «insan», şekli ise «Sokrates'lik»tir. Ancak bu «Sokrates'lik» şekli, sadece, Sokrates olan bireyde bulunduğundan, «insan» türü için de durum aynıdır. Çünkü insan türü, bu şekli taşıyan maddedir. Ne var ki, «kavramcılık» kelimesinin XI. ve XII. yüzyıllarda kullanılmadığını da belirtmek gerekir. O sıralarda, ancak iki grup ayırt ediliyordu. Bunlar, «adcılar» ve «gerçekçiler»di; yani tümellerin gerçekliğini inkâr edenler ve kabul edenlerdi. Kavramcılık, tümellerin gerçekliğini inkâr ediyordu, çünkü tümelleri, kavram - yüklemler'e indirgiyordu. Demek ki, kavramcılık, adcılığın farklı bir şeklinden ibaretti. Buna karşılık, William Ockham taraftarları, bazen adcılara benzetilmekle beraber itibarî bir tümelin, yani kelimenin yanı sıra, tabiî bir tümelin (*universale naturale*) yani kelimenin anlamının veya kavramın da var olduğunu kabul ediyorlardı. Bu görüşte olanlar kendilerini farklı bir şekilde adlandırıyorlardı. (L)

KAVRAMLI sıf. (*kavram*'dan *kavram-lı*). *Yeni.* Kapsamı geniş, tümü kucaklayan. (M)

KAVRAMÖNCESİ bls. i. Mant. Leibniz felsefesini benimseyenlere göre, kendi türüne bağlı öbür nesnelerle ortak yanı bakımından ele alınan belli bir nesne hakkındaki fikir. || Kant sisteminde, *a priori* olarak verilmiş kavram. (L)

KAVRAMSAL sıf. (*kavram*'dan *kavram-sal*). *Yeni.* Leng. Dilbilgisi ilişkilerini belirleyen terimlerin aksine, bir temel bilgiyi açıklayan terime denir (msl. bağlaç'a karşılık isim). || *Kavramsal alan,* belli bir kavrama ilişkin terimler bütünü. (L)

KAVRANABİLİR sıf. (*kavramak* ve *bilmek*'ten). Anlaşılabilir olan, ayrı olarak kavranabilen.

— Fels. Duyulurüstü. (Klasik metafizik terimi olarak *kavranabilir,* «duyulur»un veya «duyusal»ın karşıtıdır. Eflatun'un «idealar»ı ve Kant'ın «kendinde-şey»i, kavranabilir gerçeklerdir.) (L)

KAVRANILMAK ve **KAVRANMAK** edilg. f. (*kavramak*'tan *kavra-n-ı-l-mak* ve *kavra-n-mak*). Kavramak işine konu olmak. || *Mec.* Anlaşılır hale gelmek. (M)

KAVRANILMAZ sıf. (*kavranılmak*'tan *kavranıl-maz*). Psikol. *Yeni.* Oluşturulamayan yahut böyle bir şeyin var olması akla sığmayan. (M)

KAVRAYIŞ i. (*kavramak*'tan *kavra-y-ış*). Fels. Kavrama yeteneği ve tarzı.

— ANSİKL. *Kavrayış* kelimesi, somut olarak algılanan bir nesneye ait olmayan bütün tasavvur ve önkavramları anlatmak için kullanılır. Genel fikirler, hatıralar ve yaratıcı hayalgücünün çeşitli kurguları birer kavrayıştır. Bir tasarı, bir varsayım veya bir icat söz konusu olduğu zaman, kavrayış kelimesi, her şeyden önce *doğuş* ve *yaratış* fikirlerini akla getirir. (L)

KAVRAYIŞLI sıf. (*kavrayış*'tan *kavrayış-lı*). Kavrayışı olan, yetenekli. (M)

KAVRUK sıf. (*kavurmak*'tan *kavuruk* > *kavruk*). Kavrulmuş olan: *Kavruk mısır.* || *Mec.* Yaşı ilerlediği halde boyca gelişmemiş, bodur kalmış: *Kavruk adam. Kavruk fidan.*

— Bot. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Bot. *Kavruk* bir ağaç, doku telleri her yönde dolanarak karmakarışık olmuş, örgü haline gelmiş ve birbirine düğümlenmiş bir ağaçtır. Kavruk ağaçtaki ipliklerin düzensizliğini, ters yönlerden esen sert rüzgârlar yaratır; gelişmesi sırasında bu rüzgârların etkisiyle kötü bir şekil alan ağaç büyüyünce de böyle kalır. (LM)

KAVRUK (Hasan), türk ressamı (Akseki, Belenköyü 1919). Gazi Eğitim Enstitüsü Resim bölümünü bitirdi (1944). Millî Eğitim bakanlığı tarafından Paris'e gönderildi (1947). André Lhote yanında resim, Ducas de la Haille'den fresk, Jean Lombart atelyesinde soyut sanat eğitimi yaptı (1947-1950). Resimleri «Salon d'Authomne»da iki yıl sergilendi. Çeşitli avrupa ülkelerinde sanat incelemeleri yaptı. Eğitim enstitülerinde resim öğretmenliği (1950-1953), Millî Eğitim bakanlığı müfettişliği (1963-1965) görevlerinde bulundu. 1965'ten bu yana Tatbikî Güzel Sanatlar Yüksek okulunda öğretim üyesidir. Türkiye'de ve dışarıda birçok karma sergiye katıldı; özel sergiler açtı. İzmir Sanat festivali birincilik ödülünü (1963), Güzel Sanatlar akademisi sanat ödülünü (1966), Türkiye Ressamlar cemiyeti «Altın Baykuş madalyası» birincilik ödülünü (1968) kazandı. Eserleri Resim ve Heykel müzesi ile Türkiye'deki güzel sanat galeri-

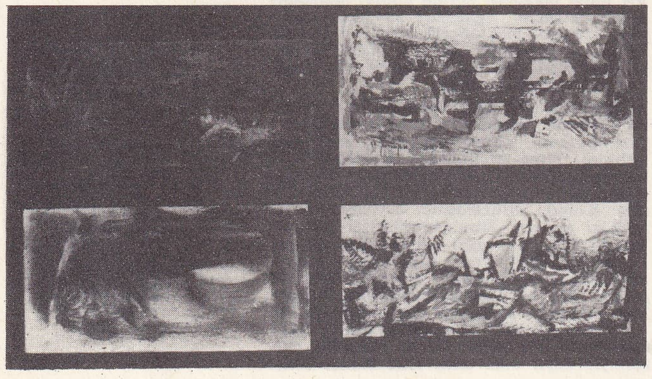

Hasan KAVRUK «Modern Figüratif» ekolüne bağlı «Yaşadığım Anadolu» isimli çalışmalarından dört tablo

Foto. MEYDAN

lerinde ve birçok yabancı müze, galeri ve özel koleksiyonlardadır. (M)

KAVRUKLUK i. (*kavruk*'tan *kavruk-luk*). *Mec.* Boyca gelişmemiş olma hali, bodurluk. (M)

KAVRULMAK edilg. f. (*kavurmak*'tan *kavuru-l-mak* > *kavru-l-mak*). Kavruk bir hal almak: *Bunlardan pencerenin güneşten kavrulmuş tahtalarına düşenler vardı* (H.Z. Uşaklıgil). *Bu taşlar bile sıcaktan kavrulmuş ve büzülmüşe benziyorlardı* (Sabahattin Ali). [M]

KAVS i. Bk. KAVİS.

KAVSARA i. (ar. *ḳavṣara*). *Esk.* Hurma dalından veya kamıştan yapılmış iki kulplu meyve sepeti.

— DEY. *Kavsarası dar,* çabuk sinirlenen, titiz.

— Anat. *Esk.* İnsan veya hayvan kaburgası, iskelet. (*Beden kavsarası* da denir.) [M]

KAVSARA. Bk. PANTELLERİA.

KAVSEYN ikil. i. (ar. *ḳavseyn*). *Esk.* Yayın iki kavisi. ‖ *Mec.* [İnsanlardaki] İki kaş. ‖ *Kab-ı kavseyn.* Bk. KÂB. (M)

KAVŞAK i. (*kavuşmak*'tan *kavuş-ak*>*kavşak*). [Irmak, yol v.b. gibi uzayıp giden şeyler için] Kesişme veya birleşme noktası: *Ellerinde insan boyuna yaklaşan pergeller vardı. Bir yol kavşağında toplanıyorlardı* (Ş. S. Aydemir).

— Anat. Birbirleriyle birleşen iki damarın bağlantı noktası: *İki toplardamar* veya *atardamar kavşağı.* ‖ *Pirogoff kavşağı,* iç boyun toplardamarı ile köprücükaltı toplardamarının, kol-baş toplardamarını oluşturmak üzere birleştiği yer.

— Bayınd. *Kavşak işaret direği,* yol kavşaklarına yerleştirilen ve üzerinde izlenecek yolları gösterir levhalar bulunan direk. ‖ *Dönel kavşak,* trafikte dönüşü sağlamak için düzenlenmiş yol kavşağı. (Bu sistem mimar Eugène Hénard tarafından ileri sürüldü.) ‖ *Yonca yaprağı kavşak,* önem bakımından eşdeğer, bağlantıları simetrik olarak düzenlenmiş, dört yönlü kavşak. (ÇİFTE SEKİZ BİÇİMLİ KAVŞAK da denir.)

— Coğ. Akarsuların, buzulların veya deniz akıntılarının birleşme yeri. (Bk. ANSİKL.) ‖ *Kavşak bölgesi,* bir akarsuyun birçok kol aldığı kısa kesim; kolun birkaç kola bölünmesiyle ikiye ayrılan kavşak yeri.

— Dy. Büyük garlarda bulunan ve hatları gösteren şemalar üzerinde belli sayıda güzergâhın kesiştiğini belirten nokta.

— Jeomorfol. *Kavşak basamağı,* ana vâdiyle küçük yan vâdi arasındaki büyük düzey farkı sebebiyle ortaya çıkan buzul engebesi biçimi.

— Mad. oc. İki galerinin kesişme noktası. ‖ Bu kesişmenin olduğu yer.

— ANSİKL. Coğ. Genellikle ırmağın *kavşak*'tan sonraki genişliği, iki ırmağın toplam genişliğinden azdır; buna karşılık, yatağı derinleşir ve akış hızı artar. Irmakların suları ise birbirine kavşak noktasından aşağı doğru gidildikçe yavaş yavaş karışır. Kavşak noktasında meydana gelen alüvyon birikintisi genellikle aşağı kesime doğru yol alır. Ama kolun çığırı kısalıyorsa (bir menderesle kesilme veya birbirine paralel iki yol olması sebebiyle yana eğrilme halinde) yukarı kesime de yönelebilir. Nazarî olarak, ırmak bir denge profiline yakınsa, kavşağın, kolun temel seviyesi sayılacağı kabul edilir. (LM)

KAVŞAK sıf. Bk. KAĞŞAK.

KAVŞAMAK geçz. f. Bk. KAĞŞAMAK.

KAVUK i. (esk. türk *kav,* içi boş şey'den *kav-u-k*). *Esk.* Kıyf. Pamuktan yapılan ve etrafına sarık dolanan erkek başlığı: *Padişahın gönderdiği Türk, al bir atın üstünde yüksek kavuğuyle geliyor, uzun kaftanının etekleri iki tarafından çırpınıyordu* (Ömer Seyfeddin). *Lakin bakmış ki Şeyh Yahya cübbesini, kavuğunu çıkararak hazırlanıyor, neticeyi beklemeye koyulmuş* (N. Araz). ‖ Sidik torbası: *Kaynamış şarap, böğrek ve kavukta kum ve taş bitirir* (Ali Çelebi). ‖ *Esk.* İçi boş şey, içi boş kap. ‖ *Kavuk fitili,* kavuğun dikiş yerindeki kaytan. ‖ *Kavuk sarığı,* kavuğun etrafına dolanan bez sargı.

— ÇEŞ. DEY. *Kavuk sallamak,* olur olmaz her şeyi kabul etmek, onaylamak: *Gazetelerde keçi sakallarına bile kavuk sallayanları görmüyor muyuz?* (F. R. Atay). ‖ *Kavuğu büyük, kendi küçük şalgam efendi,* hiç değeri ve önemi olmayan birinin büyüklenmesi halinde kullanılan söz. ‖ *Sen onu kavuğuma* (veya *külâhıma*) *anlat.* Bk. KÜLÂH.

— ANSİKL. Kıyf. Esk. *Kavuk* genellikle, keçeden yapılan, yanları pamuk doldurulmuş, yukarıya doğru daralan bir başlıktır. Bazen bunun etrafına sarık sarılır. Biçimi, rengi ve adı sınıflara göre değişir: mollaların, kâtiplerin kavuğu, paşalık kavuğu, tepeli kavuk v.b. Vezirlerin kallâvî kavuğu, piramit biçiminde altın telli ve uzuncaydı. *Horasanî* denen beyaz veya yeşil sarıklı kavuk, düz tepeli, kenarları dikişli, içi pamuklu idi. Bunu yüksek rütbeli memurlar giyerdi. *Mücevveze,* tepesinde ceviz gibi bir parça bulunan silindir biçiminde bir kavuk ile örme sepet üzerine sarılan bir sarıktan meydana gelirdi. İlk defa Bayezid I tarafından kullanıldı; sonra divan üyeleri ve kumandanlar tarafından giyildi. Dört köşeli olanlarına, *murabba mücevveze* denir. *Selimî* (yanında dilimleri olan, uzun, tepesi düz, üst ve alt kısmı beyaz) kavuk da ilk olarak Selim I tarafından kullanıldı. Eski hükümdarların ve saray ağalarının özel törenlerde giydikleri küre biçimindeki kavuğa *örf* denirdi. Kavuğun üzerine sarılan sarıklara da sarılış tarzı, kavuk biçimi veya gösterdiği sınıfa göre (*tâkibî sarık* v.b.) çeşitli adlar verilirdi. Bunların dışında bazı tarikatların, özel işaretler taşıyan kavukları vardı ve ayrıca oyun gereği, eski halk tiyatrolarında sanatçıların giydikleri kavuklar da vardı. (M)

KAVUKÇU i. (*kavuk*'tan *kavuk-çu*). Kavuk yapan veya satan kimse. ‖ *Mec.* Yağcı, olur olmaz her şeyi onaylayan, kabullenen. (M)

KAVUKLU sıf. (*kavuk*'tan *kavuk-lu*). Kavuk giymiş olan.

◆ i. Temş. santl. Ortaoyununda başrole çıkan ve başına kavuk giyerek pişekâr*la muhavereyi yürüten kaba saba, hazırcevap, güldürücü kişi. (M)

Kavuklu arkası, ortaoyununda, oyun başında kavuklu gibi giyinmiş ve onun ardı sıra gelen cüce veya kambur tip. (Ünlü kavuklu arkaları arasında *Cüce Vasilaki, Kambur Mikael, Kambur Sadi* sayılabilir.) [M]

KAVUKLU HAMDİ, türk ortaoyunu ve tuluat sanatçısı (? 1841-İstanbul 1911). Sahne hayatına Hacı Bekçi'nin yönetimindeki Han Kolu'nda başladı. Aynı toplulukta kolbaşı oldu. Güllü Agop, İstanbul'da yazılı metne dayanan suflörlü tiyatro oynatma imtiyazını aldığı zaman, suflörsüz oynayan Hayalhanei Osmanî kumpanyasını kurdu; Aksaray'da, Şehzadebaşı'nda, Kuledibi'nde, Pirinççi'nin *Küçük Jardin* adlı gazinosunda temsiller verdi. Bu dönemde *Talihsiz Delikanlı, İşkilli Memo, Cezair, Fettan Çelebi, Çalma Kapıyı Çalarlar Kapını* gibi oyunları oynadı. Asıl ustalığını ortaoyunu alanında gösterdi. Tosun Efendi, Küçük İsmail Efendi, Baba Asım gibi tanınmış pişekârlarla oynadı. Zuhurî kolunu yönetti. Birçok oyun ve tekerleme yarattı. Oyun dağarcığından üç fasıl *Kavuklu Hamdi'den Üç Ortaoyunu* adıyle Metin And tarafından yayımlandı (1962). [M]

KAVUKLUK i. (*kavuk*'tan *kavuk - luk*). *Esk.* Mobl. Kavuk koymağa yarayan küçük raf. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. *Esk.* Kavuklar evde istirahat sırasında çıkarılarak *kavukluk*'lara konur, evin içinde takke ile dolaşılırdı. Kavukluklar değerli bir sanat eseri niteliğini taşırdı. Bunlardan üzerleri yazılı olanlar, fildişi, bağa veya sedefle işlenmişler, abonoz ağacından, oymalı ve yaldızlı olarak yapılanlar vardı. En iyi ve meşhur kavukluk Edirne'de yapılırdı (*edirnekârî* [edirne işi]). Bunların boyu bir metre kadardı ve ustalıkla işlenirdi. (M)

KAVUN i. Bot. Kabakgiller familyasından sürüngen gövdeli, iri meyveli bir bitki. (İlmî adı *Cucumis melo.*) [Bk. ANSİKL.] ‖ Aynı bitkinin etli, sulu meyvesi. ‖ *Kavun içi.* Bk. KAVUNİÇİ.

— Mutf. *Kavun baklavası,* kavunlu bir çeşit baklava. Bk. ANSİKL.

ünlü ortaoyuncusu
KAVUKLU HAMDİ

— ANSİKL. *Kavun* sürüngen gövdeli biryıllık otsu bir bitkidir; gövdesi yerde metrelerce uzayabilir. Yaprakları oldukça büyük, yürek biçiminde, belli belirsiz köşelidir. Çiçekleri yaprakların koltuğundan çıkar, bireşeyli ve birevciklidir. Tozlaşma böceklerle sağlanır. Meyvesi sulu ve güzel kokuludur. Kavunun anayurdu Küçük Asya'dır. Amerika ve Avrupa'da çok beğenilen *Kantalup* kavununun tohumları Diyarbakır, Van dolaylarından önce İtalya'ya götürülmüş, papanın Cantalupi çiftliğinde yetiştirilmiş, sonra diğer ülkelere yayılmıştır. Dünyanın en güzel ve tatlı kavunları Türkiye'de yetişir. Türkiye'de yetişen başlıca kavun çeşitleri: **a)** *yazlık kavunlar*: **1.** *topatan,* en çok Trakya ve İstanbul bölgelerinde yetiştirilir; şekli uzun oval, rengi sarı, parlak düz veya hafif ağımsı pütürlüdür; kabuğu ince olduğu için uzağa taşımağa elverişli değildir. Ortalama ağırlığı 2-3 km'dır; **2.** *van kavunu,* avrupalıların kantalup dedikleri ünlü kavundur, şekli basık yuvarlak, düzgün on dilimli, rengi sarı, üzeri ağımsı çizgili, kabuğu ince, etli kısmı turuncudur. Çok tatlı ve keskin kokulu bir kavundur;

padişah kavuğu

b) *kışlık kavunlar*: **1.** *hasanbey,* orta büyük lükte, yuvarlak, sap tarafı hafif sivri, dip tarafı basık, rengi koyu yeşil, kabuğu buruşuk bir kavundur; etinin kabuğa yakın kısmı yeşil, içi turuncudur. Çok tatlı olan bu kavun saklamağa ve uzaklara taşımağa elverişlidir. Ortalama 3-5 kg gelir. En çok Manisa, Balıkesir, İzmir dolaylarında yetişir; **2.** *altınbaş,* hasanbey kavununa benzer, fakat rengi sarı ile karışık yer yer yeşil, eti turuncu ve çok lezzetlidir; Trakya, Marmara ve Ege bölgesinde yetiştirilir. Bu kavunlar yetiştiği böleglere göre değişik adlarla anıldığından altınbaş adı pek az kullanılır. Ortalama ağırlığı 3-6 kg'dır.

— Mutf. *Kavun baklavası.* Fatih devri tatlılarından biridir: on adet çok ince baklava yufkası tek tek yağlanarak bir tepsiye istiflenir. Çok tatlı kavundan kaşıkla alınıp yufka üzerine yayılır. Üzeri ilkin ince, sonra kalın bir yufka ile kapatılır, yağ gezdirildikten sonra fırında pişirilir. Kalın yufka üzerinden alınır. Bol toz şeker veya pudra şeker ekilir. (M)

KAVUNAĞACI bls. i. Bot. Bk. ÇARKIFELEK.

KAVUNAĞACIGİLLER çoğl. bls. i. Bot. Parietales takımından küçük bir familya. (Afrika ve Amerika'da yetişen bu bitkilerin örnek cinsi Amerika'ya özgü *carica*'dır.) [L]

KAVUNİÇİ bls sıf. ve i. Sarı ile pembe arası (renk), turuncu: *Kavuniçi bluz.* (M)

KAVURD (Kara Arslan bin Davud Çağrı Bey), Kirman Selçuklu devletinin kurucusu (? - 1073). Dandanakan* meydan savaşından sonra, Kirman bölgesi, Selçuklu hanedanından Kavurd Beye verildi (1041). Kavurd, önce Büveyhîlere karşı başarıyle savaştı. Kirman'ın kuzeyindeki Sard-sir bölgesine girdi (1051). Kısa bir süre sonra güneydeki Garm-sir'i aldı ve böylece bütün Kirman'a hâkim oldu. Bu başarılar üzerine, Arabistan yarımadasının doğusunda bulunan Hürmüz emîri de, Kavurd'a bağlılığını bildirdi; onun yardımı ile Kirman Selçukluları Umman'a girdi. Umman valisi Şehriyar bin Bakil, Kavurd'a bağlılığını bildirdi. Kavurd, Fars bölgesine hücum ederek burasını da topraklarına kattı (1058). Kavurd,

Foto. N Erkılıç (MEYDAN)

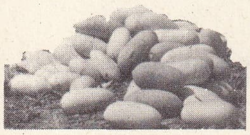

topatan kavunu

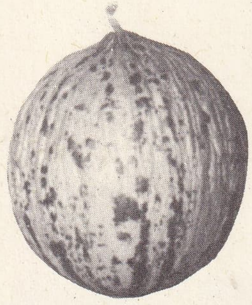

kırkağaç kavunu

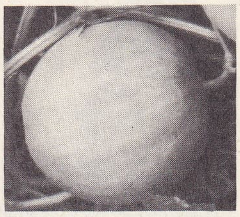

kokulu kavun

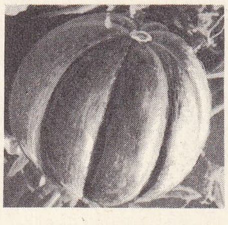

kara dilimli kavun

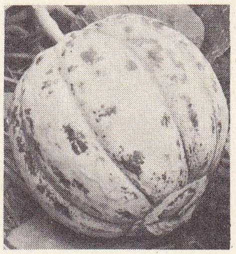

sarı dilimli kavun

bütün Kirman'a hâkim olunca, büyük selçuklu sultanları gibi, emirnamelerinin başına ok ve yaylı tuğrasını çektirdi. Bununla beraber kurduğu idare, Büyük Selçuklu devletine bağlı idi. Kavurd'un ilk ayaklanması Alparslan'ın Selçuklu devletinin başına geçtiği yıllara rastlar (1064). Kafkasya seferini yarıda kesen Alparslan, birdenbire Kirman'a gelince Kavurd aman diledi ve Alparslan tarafından affedildi. Kavurd'un ikinci ayaklanması, Melikşah'ın veliaht ilân edilmesi üzerinedir (1067). Kavurd, kendisini selçuklu tahtına vâris sayıyordu. Bu sebeple, Kirman'da, Melikşah adına okutulması istenen hutbeyi okutmadığı gibi, Alparslan'a da cephe aldı. Bunun üzerine Alparslan'ın kuvvetleri Kirman'a yürüdü; iki taraf öncülerinin karşılaşmasında yenilen Kavurd'u Alparslan tekrar affetti ve büyük bağışlarda bulundu. Ancak ölümü sırasında, Kavurd'a fazla güvenilmemesini de vasiyet etti. Kavurd, Alparslan'ın ölümü üzerine seferde bulunduğu Umman'dan geldi ve sultan olmak istedi. Melikşah ve veziri Nizamülmülk, bütün kuvvetleriyle Kavurd'a karşı yürüdü. İki ordu Hemedan yakınlarında üç gün süren bir savaşa girdi. Üçüncü gün arap ve kürt kuvvetlerinin yardımıyle Kirmanlılar yenildi, Kavurd tutuklandı. Bu sırada selçuklu ordusundan bir kısmının, ücretlerinin artırılması, aksi halde Kavurd'u sultan olarak tanıyacaklarını bildirmeleri üzerine o gece Kavurd boğularak öldürüldü (1073). Böylelikle ayaklanma bastırıldı. Kirman Selçukluları, Kavurd zamanında en parlak devrini yaşadı. Kendisi iyi bir kumandan ve devlet adamı idi. Memleketi imar etti; binalar, camiler ve kervansaraylar yaptırdı. Ülkede güvenliği sağladı ve iktisadî durumu geliştirdi. (M)

KAVURDOĞULLARI, Kirman bölgesinde Kavurd Bey tarafından kurulan devlet. Dandanakan meydan savaşından sonra, (1040) Selçuklu ailesinden Çağrı Beyin oğlu Kavurd (hük. 1043-1073) Kirman meliki oldu. Yaptığı savaşlarla bütün Kirman bölgesine, daha sonra Arabistan yarımadasının doğu kısmına ve Umman'a kadar yayılan bir devlet kurdu. Büyük Selçuklu devletine bağlı olan devletin kendine ait tuğrası vardı. Kavurd'un oğulları Kirman Selçuklu devletini sürdürdüler. Bölge bunların zamanında Kavurd diyarı (Kavurdeli), *Kavurdlular ülkesi* diye anıldı. (M)

KAVURGA i. (*kavurmak*'tan *kavur-ga*). *Halk dili.* Buğday, mısır v.b. tahılların kuruyemiş gibi yenilmek üzere kavrulmuş olanı. (M)

KAVURMA i. (*kavurmak*'tan *kavur-ma*). Kavurmak işi. (Bk. ANSİKL.) || Sıf. Kavrulmuş olan: *Kavurma et.*

— Kim. Bir oksitlenme meydana getirmek amacıyle kimyasal bir maddenin veya bir cevherin hava temasıyle ısıtılması. (Blen ve piritler, kükürtün kükürt dioksit gazı şeklinde oksitlenmesi için kavrulur; maden oksiti katı tortu halinde kalır. Sülfürlerin daha düşük sıcaklıkta kavrulmalarıyle sülfatlar meydana gelir.)

— Metalürji. Katı halde kalan metalürji ürünlerinin ısıtılması. Bk. ANSİKL.

— Mutf. Pişirildikten sonra kendi yağı ile kavrulan et. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. *Kavurma,* bazı maddelerde, ya zararlı bir maddeyi yok etmek veya kokulu bir maddenin oluşmasını veya maddenin kurumasını sağlamak için uygulanır. Kakao ve kahve, bitkisel maddelerinin bir kısmını kaybetmesi ve kokulu olması için kavrulur. Islatılan ve kıyılan tütün, kurutulmak için paketleme veya sigara yapımına gönderilmeden önce kavrularak istenen nemlilik oranına getirilir.

— Metalürji. İki türlü kavurma işlemi vardır: bir madenin kurutulmasında, bir cevherin ayrışmasında veya iki ürünün birbirlerinden ayrılmasında kullanılan *kimyasal tepkimesiz kavurma* ve *kimyasal tepkimeli kavurma.* Bu tip kavurma işleminin şu türleri vardır:

a) maddenin doğrudan doğruya ayrışmasını sağlayan basit kavurma. Maden oksidi ve karbon dioksit veren karbonatlarda ayrışma böyle olur: $MCO_3 \rightarrow MO + CO_2$;

b) kükürtlü bir cevher yerine bir oksidin kullanılmasını sağlayan yükseltgen kavurma. Kükürtlü cevher MS genel formülüyle gösterilirse, $MS + 3/2O_2 \rightarrow MO + SO_2$; bu işlem çinko metalürjisinde kullanılır;

c) oksidin, karbon, karbon oksit, hidrojen gibi bir indirgeyici tarafından indirgendiği, indirgeyici kavurma. Nikel metalürjisinin belirli bir kısmında nikel oksidi (NiO) elde edilir; bu oksit organik maddelerle karıştırılır, karışım 1150°C'a kadar ısıtılır ve katı halde nikel elde edilir;

ç) klorürleştirici kavurma;

d) karbürleştirici kavurma;

e) buharlaştırıcı kavurma; Mond metoduyle nikel elde etmek için, indirgeyici kavurma sonucu meydana gelen ve saf olmayan nikel üzerinden, belirli şartlarda karbon dioksit akımı geçirilir. Sonradan ayrışacak olan nikel-karbonil Ni $(CO)_4$ buharları elde edilir.

— Mutf. Kavurmanın hazırlanışında yağlıca koyun veya besili sığır eti kullanılır. Kuşbaşı et yeterince su ile ateşe konur. Suyunu çekip iyice piştikten sonra kendi yağında kavrulur. Uzun süre saklanacak olan kavurmaya biraz da yağ katmak gerekir. Temiz bir kaba bastırılarak üzerinde yağı donduruluṛ. Kavurmaya konacak tuz miktarı yüzde 3 kadar olmalıdır. Kavurma taze olarak yendiği gibi, et sıkıntısı çekilen bölgelerde et yerine, yemeklere katılır. Etten başka ıspanak v.b. sebzeler de kavurma yapılır. (ML)

KAVURMAÇ i. (*kavurmak*'tan *kavur-maç*). *Halk dili.* Kavrulmuş buğday tanesi. (M)

KAVURMAK geçl. f. (esk. türk k.). Bir yiyeceği kabın içine koyarak yanmayacak şekilde kızartmak: *Eti kavurmak. Pirinci kavurmak.* || Yakmak: *Bu çorak yerlerde, derimi kavuran ateş, yavaş yavaş içimi sarıyor, gönlümü kavurmağa başlıyor* (Y.K. Karaosmanoğlu). || [Rüzgâr, soğuk, sıcak v.b. için] Kurutmak: *Rüzgâr bütün fidanları kavurdu.*

— ÇEŞ. DEY. *Kasıp kavurmak,* mahvetmek: *Onları kovarsak yerine açları gelir. Bizi büsbütün kasıp kavurmağa başlarlar, diye düşünürlermiş* (R. N. Güntekin).

— Fiz. Eksik bir karbonlaşma yapan harlı ateşe tutmak.

— Kim. ve Metalürji. Bir sülfürü v.b. cevheri hava içinde ısıtarak oksitlemek. Bk. KAVURMA. (ML)

KAVURMALIK sıf. (*kavurma*'dan *kavurma-lık*). Kavurma yapmağa elverişli olan: *Kavurmalık et.* || Kavurma için ayrılmış olan: *Kavurmalık kahve.* (M)

KAVURTMAK ettrg. f. (*kavurmak*'tan *kavur-t-mak*). Kavurmak işini yaptırmak. (M)

KAVUŞMA i. (*kavuşmak*'tan *kavuş-ma*). Kavuşmak işi; ayrı kalınmış biriyle buluşma: *Aşıkın sevgiliye böyle uzaktan gözlerle kavuşmayı bile kâfi bir saadet sandığı...* (A. Ş. Hisar). || Ulaşma, varma: *Şam yolunu tutanlar da düzlüğe kavuşmanın zevkiyle mola veriyorlar* (R. H. Karay). || Erişme, elde etme: *Gayet uysal hareket edeyim, fırsat kollayım, şu bir kaç gün içinde hürriyetime kavuşmanın çaresine bakayım* (R. H. Karay). || Varma, gitme.

— Bot. Mantar, yosun v.b. gibi bitkilerde, bir birey meydana getirmek için iki ayrı hücrenin birleşmesi.

◆ Sıf. Kavuşarak birleşen.

— G. santl. *Kavuşma yaprak,* birbirine geçme ve kırma yaprak şeklinde süslemelere verilen ad. (Bu tür süslemeler, özellikle lake eşyalarda kullanılırdı.) [ML]

KAVUŞMAK geçl. f. (esk. türk. k.). Bir ayrılıktan sonra sevilen birini yeniden görmek: *Nihayet arkadaşlarına kavuştu.* || Ulaşmak: *İki küçük dere [...] biraz ilerde kasabayı yalayıp geçen Büyükçay'a kavuşuyordu* (Sabahattin Ali). || Bir şeye erişmek, onu elde etmek: *Garip bir sükunete kavuşmuştu, kendi köşesinde sessiz sedasız oturan bir adam olmuştu* (A. H. Tanpınar). || Bir yere varmak: *Bekir Sami beyle arkadaşları, birliğe en geç, dört buçuk saat sonra kavuşmuş olacaklardı* (Kemal Tahir). || Geçz. f. [Güneş için] Batmak: *Onlar yola çıktıktan biraz sonra gün kavuştu.* || Birleşmek; bir araya gelmek: *Gömlek ona dar geldi, önü kavuşmuyor.*

— DEY. *Hasretine kavuşmak,* hasret kaldığı, uzun zamandır göremediği bir kimseye kavuşmak. (M)

KAVUŞTAK i. (*kavuşmak*'tan). Mus. Anadolu'nun bazı yerlerinde, halk musikisi eserlerinde teslim (bk. TESLİM) karşılığı kullanılan terim. (M)

KAVUŞTURMAK geçl. f. (*kavuşmak*'tan *kavuş-tur-mak*). Kavuşmasına yolaçmak: *Tam kapının ağzında bir bacı. Ellerini kucak şeklinde göğsüne kavuşturmuş* (B. Felek). *Ana ile oğlunu İstanbul'da kavuşturdular.*

— DEY. *Hasret kavuşturan,* tren. (M)

KAVUŞUM i. (*kavuşmak*'tan *kavuş-u-m*). Astrol. *Yeni.* Çok sayıda gökcisminin, Yer'e göre düşey olan aynı düzlemden aynı anda geçmesi. Bk. ANSİKL.

— Astron. Merkezleri aynı tutulum boylamında olan iki veya daha fazla gökcisminin konumu. (KAVUŞMA KONUMU da denir.) [Bk. ANSİKL.] || *Kavuşum ayı,* Ay'ın kavuşum dolanımını tamamlaması için geçen süre; art arda iki yeniay evresi arasında geçen zaman aralığı. (Kavuşum ayının ortalama süresi, birkaç saatlik değişikliklerle, 29 gün, 12 saat, 44 dk, 2,9 sn'dir.) || *Kavuşum dolanımı* (veya *dönümü*), bir gezegenin Güneş ile art arda iki kere kavuşması için geçen süre: *Ay'ın kavuşum dolanımı yaklaşık olarak 29 gündür.* Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Astrol. Yer'e en yakın gökcismi, ikinci gökcismini tamamen örtüyorsa *kavuşum tamdır;* bu tutulma halidir. *Basit kavuşum* halinde, gökcisimleri Yer'e göre sadece birbirlerine yakın durumdadır ve en yakındaki en uzaktakini örtmez. *Kavuşum* tam tutulma hali dışında, Yer'e en yakın gökcisminin etkisini iki kat arttırma özelliği gösterir. Kavuşum uğurlu veya uğursuz olabilir.

— Astron. Kavuşum, Yer'in veya Güneş'in gözlem yeri olarak alınmasına göre, *yermerkezli* veya *günmerkezli* olabilir. Gökcisimlerinin merkezleri aynı doğru üzerinde ise, bazen *gerçek kavuşum*'un olduğu söylenir. Ay'ın Güneş ile kavuşumu, Ay'ın Yer ile Güneş arasında olduğu süredir (yeniay). Gezegenler için *kavuşum* terimi, ele alınan gezegenin şartlarına göre, değişir. Güneş'e Yer'den daha uzak olan Mars, Jüpiter, Uranüs ve Neptün, kavuşum zamanında, Güneş'in ardında aynı P doğrultusu üzerinde bulunur. Güneş'e Yer'den daha yakın olan Merkür ve Venüs için iki ayrı kavuşum hali vardır: bu gezegenler Güneş ile Yer arasından geçtiği zaman, alt kavuşum (C) ve bunun aksi konumda oldukları zaman da *üst kavuşum* (C) olur.

Gezegenlerin ve Ay'ın Yer yörüngesine göre eğik olan yörüngeleri kavuşum anında, Güneş'in altında veya üstünde olacak şekilde yer alır. Fakat Ay, Merkür ve Venüs için, alt kavuşum, yörünge düzlemlerinin kesişme noktalarından biri yakınında meydana gelirse, Ay'ın tutulduğu, Merkür ve Venüs'ün ise Güneş önünden geçtiği söylenir.

Bir gezegenin Σ *kavuşum dolanımı,*

$$\frac{1}{\Sigma} = \pm \left(\frac{1}{T} - \frac{1}{A} \right)$$

formülüne göre, gezegenin T yıldız ay*ı süresi ile Yer'in Güneş çevresindeki A dolanım süresinden hesaplanır. Formülde, parantez önündeki + işareti iç gezegenler, — işareti ise dış gezegenler için alınır. Çok uzak gezegenlerin yıldız ayının çok büyük olduğunu kabul edelim (Jüpiter için 12 yıla yakın, Neptün için aşağı yukarı 165 yıl v.b.), bu uzak gezegenlerin kavuşum dolanımlarının bir yıldan biraz fazla olduğu sonucu ortaya çıkar: Satürn için 378 gün, Uranüs'ten sonraki gezegenler için 1 yıl. Aynı hesap, gezegenlerin çevresindeki uydularin dolanımları için de geçerlidir. Bu olay, özellikle, gezegenin gölge konisine girmesiyle kavuşum süreleri düzenlenen, Jüpiter'in bellibaşlı dört uydusu için iyice incelenmiştir. (L)

KAVUŞURSUYOSUNLARI çoğl. bls. i. Bot. Tatlı sularda yaşayan suyosunu sınıfı.

Foto. Hürriyet arşivi (MEYDAN) ; Vincent (LAROUSSE)

(Bu sınıftaki yosunlar ya tek hücreler halinde veya birçok hücrenin uç uca dizilmesiyle iplikler halinde bulunur. Bunlarda spor izogam (Mougeotia) veya noksan izogam (*spirogyra*) olarak üreyip çoğalır. (Üç takıma ayrılır: *desmidiales, mesoteniales, zygnemales.* Yalnız sonuncular çokhücrelidir.) [L]

KAVUŞURSUYOSUNU bls. i. Bot. Basit bir hücre dizisinden meydana gelen, sarmal klorofil şeritli yeşil suyosunu, tatlı sularda bulunur. (Kavuşursuyosunları grubunun, *zygnemales* takımından.)

— ANSİKL. *Kavuşursuyosunu,* iki komşu ve paralel yosun ipliği arasında hücre köprüleri kurmak suretiyle çoğalır, bir dizideki hücrelerin sitoplazma ve çekirdeği öteki dizideki hücrelere bu köprülerden geçerek onlarla birleşir. Bu birleşmeden yumurtalar meydana gelir, dişi ipliğin ölmesiyle serbest kalan bu yumurtalardan her biri çimlenerek, yeni bir iplik verir. (L)

KAVUT i. (esk. türk. k.). Kavrulmuş buğday v.b.den yapılmış bir çeşit yiyecek. (M)

KAVUZ i. Buğdaygillerin başağında başakçıkları veya çiçekleri saran örtü pulu: *Yulaf kavuzu.*

— ANSİKL. *Kavuz*'lar tahıl tanelerinden harmanda ayrılır ve hayvan yemi olarak (başlıca, buğday ve yulaf kavuzları) kullanılır. Bunlar, küspe, çeşitli posalar ve kıyılmış köklerle (havuç, pancar v.b.) karıştırılarak verilir.

◆ **Kavuzlu** sıf. Tanesi bir veya birçok kavuzla kaplı olan. (L)

KAVUZCUK i. (*kavuz*'dan *kavuz-cuk*). Buğdaygillerde taneyi doğrudan doğruya saran, hemen hemen renksiz ve saydam iki pulcuktan her biri. (L)

KAVVADİAS (Panagis), yunan arkeoloji bilgini (Kefalonya 1849 - Atina 1928). Öğrenimini Almanya'da yaptı. Yunanistan Eski Eserler ve Müzeler Genel müdürlüğünde bulundu; Atina üniversitesinde profesör oldu. Birçok önemli kazı yönetti ve 1881'de Epidauros'ta yaptığı bulgularla tanındı. Akropolis'in metotlu bir şekilde temizlenmesine çalıştı ve Millî müzeyi düzenledi. Eserleri: *To Theatrontis Epidauru* (Epidauros'un Tiyatrosu) [1881]; *Historia tis Hellinikis Kallitekhnias* (Yunan Sanat Tarihi) [1884]; *Glypta En Etnika Museiu* (Millî Müzenin Heykel ve Oymaları) [1892]. (L)

KAVVAL sıf. (ar. *ḳavl*'den *ḳavvāl*). *Esk.* Çok konuşan, geveze. ‖ Yerinde konuşan, açık sözlü. ‖ *Kavval bil-hak,* doğru sözlü.

— Mus. *Esk.* Türk musikisinde, «şarkı okuyan, şarkıcı» yerine kullanılan arapça kelime. (M)

KAVVAS i. Bk. KAVAS.

KAVYA i. Sanskrit edebiyatında birçok kurala bağlanan din dışı şiir türü. (L)

KAVZAMAK geçl. f. *Halk dili.* Tutmak, saklamak. ‖ *Mec.* Derleyip toparlamak. *Eşanl.* TANZİM. (M)

KAWALEROWİCZ (Jerzy), polonyalı sinema yönetmeni (Gvozdets, Ukrayna 1922). 1950-1960 Yılları arasında, Andrzej Wajda ve Andrzej Munk ile birlikte Polonya sinemasının gücünü ortaya koyan en önemli yönetmenlerden biri oldu. İlk ilgi çekici filmi *Selüloz* (iki kısım, 1943-1954) ile savaş sonrası Polonyası'nda geleneksel sinemaya karşı çıktı. Bu tarihten sonra yaptığı filimlerle kişiliğini kesin olarak ortaya koydu: *Cien* (Gölge, 1956); *Savaşın Gerçek Sonu* (1957); özellikle de *Pociag* (Gece Treni, 1959) ve *Matka Joanna od Aniotow* (Meleklerin Jeanne Anası, 1960). Bu son filminin konusunu J. Iwaszkiewicz'in bir hikâyesinden aldı ve filim çeşitli yorumlara sebep oldu. Plastik arayıcılığındaki zenginlik ve bir çevreyi tasvir ederken, İngmar Bergman'ın bazı eserlerini andıran mükemmelliğiyle sevilir. Kawalerowicz 1964-1965'te Eski Mısır'da iktidarla din adamları arasındaki ilişkiler üstüne büyük bir filim çevirdi: *Firavun* (Boleslaw Prus'un romanından 1895 uyarlama). [L]

KAW dağları, Fransız Guyanası'nda tepeler, Cayenne'in güneydoğusunda. Buradaki boksit yataklarından elde edilen madenin alümin bakımından nispî fakirliğini (yüzde 42) silisyum oranının çok düşük olması (yüzde 2) giderir. (L)

KAY i. (ar. *ḳay'*). *Esk.* Kusma, istifrağ etme, çıkartma. ‖ *Kay etmek,* kusmak, istifrağ etmek. (M)

KAY (John), ingiliz mucidi (Walmersley Lancashire 1704 - Fransa 1764'ten sonra). 1733'te Kay mekiğini, 1745'te ensiz kumaş dokumak için düşünülmüş mekanik dokuma tezgâhını icat etti ve her iki buluşunun patentini aldı. Ancak, bu makinelerin el emeğinin yerini almasından korkan işçiler ayaklandılar ve Kay'in makinelerini çalıp evini harap ederek, Fransa'ya kaçmak zorunda bıraktılar. Kay Fransa'da yoksulluk içinde öldü. (M)

KAY (John), iskoçyalı ressam, gravürcü ve karikatürcü (Dalkeith 1742-1826). 40 Yaşını geçinceye kadar berberlik yaptı. Bu arada boş vakitlerinde minyatür ve gravürler yaparak tanınmış kişilerle Edinburgh'de ilgisini çeken kimselerin karikatürlerini çizdi. Bu üç dalda da başarı gösterdi. Özellikle berber dükkânındaki müşterilerine sattığı gravürlerle dikkati çekti. Nihayet müşterileri ve arkadaşları resim sanatının kendisi için biçilmiş kaftan olduğunu söyleyerek onu, 1785'te gravür, karikatür ve minyatür çalışmaları için bir atelye açmağa teşvik ettiler. Kısa zamanda iyi iş yaparak şehrin tanınmış kişileri arasına girdi. Eserleri, özellikle potreleri 1811-1822 arasında Edinburgh'de çeşitli yerlerde sergilendi. (M)

KAYA i. (esk. türk. k.). Sert ve iri taş kütlesi: *Çinliler kayanın etrafına odunlar yığarak ateşe verdiler* (Göktürk yazıtları tercümesi). *İki yazmacı, kenarda, kayaların üstünde yazmalarını sermiş, kurutuyorlar* (M.Ş. Esendal). ‖ Sarp dağ, taşlık uçurum. ‖ *Kaya suyu,* kayaların arasından sızan su. ‖ *Kaya tuzu.* Bk. KAYATUZU. ‖ *Kör kaya,* denizin sığ kısımlarının dibindeki kaya veya toprak.

— DEY. *Kaya gibi,* çok sağlam ve sert olan şeyler için kullanılır.

— Arkeol. *Kaya resmi,* genellikle mağaralarda kaya üstüne çizgi ve boya ile yapılan motifler. ‖ *Kaya mezarı,* bir kayanın içinde oyulmuş mezar. (Bk. ANSİKL.)

— Jeol. *Başkalaşmış kayalar,* başlangıçta içkaya veya tortul kayayken iç menşeli etkilerle değişikliğe uğrayan kayalar. (Bk. ANSİKL.) ‖ *Sallantılı kaya,* tabiî olarak, en küçük yüzeylerinden biri üzerinde hemen hemen dengeli bir biçimde duran, fakat küçük bir gayretle sallanmağa hazır kaya. (Granitin küresel aşınma geçirdiği yerlerde bu tür kayalara sık rastlanır.)

— Jeomorfol. *Kaya karmaşası,* yeryüzünde birikmiş büyük bloklar yığını. Bk. ANSİKL.

— Petrografi. *Boynuz kaya,* katı ve sert yapıda, kırık yüzeyleri eğri görünüşlü, oldukça kırıklı başkalaşım kütlesi. (Kalkerlerin granit yakınında başkalaşma ürünlerinden biri olan boynuz kaya özellikle Morvan'da sık görülür.) ‖ *Mikalı boynuz kaya,* içinde mika parçacıkları bulunan boynuz kaya.

— ANSİKL. Arkeol. Anadolu'da yaşayan kavimler *kaya* işçiliğinde büyük bir ustalık gösterdiler. Doğuda M. Ö. 900 - 600 yılları arasında büyük bir medeniyet kuran Urartular, Van kalesi kayalıklarında, Toprakkale'de ve Çavuştepe'de kayalara oyarak mezar odaları, evler, sarnıçlar yaptılar. Urartular, çeşitli yerlere diktikleri taşlarla yaptıkları işleri belgelendiriyorlardı. Urartu kaya işçiliğinde hitit kaya işçiliğinin etkileri görülür.

Anadolu'nun iki büyük kıta arasında bir köprü durumunda olması yüzünden bütün istilâ orduları ve birçok göç bu kestirme yolu izlemiştir. Bu yayılmalara karşı, korunmak üzere, anadolu halkı, çoğunlukla suların kenarında (Kızılırmak) sarp kayaları işleyerek yollar açtılar, odalar, merdivenler, gizli dehlizler kazdılar, böylece kayalara oyulmuş şehirler meydana getirdiler. Bu büyük kaya şehirlerine Anadolu'da özellikle Kayseri çevrelerinde rastlanır. Kolayca işlenebilen volkanik kayaların bulunduğu Orta Anadolu'da kaya evleri yanında, kaya mezarları ve tapınakları da vardır.

Kaya işçiliği, daha sonraları, mezar anıtlarında kümbetlerde, taş köprü, han ve kervansaray yapılarında, doğudan batıya kadar, mezar taşı işçiliğinde sürdürüldü. Kaya resimlerine tarihöncesinden beri rastlanır. Anadolu'da ilk kaya resimleri, Malatya'nın Adıyaman ilçesi yakınında, Palanlı mağarasında 1937 yılında Prof. Pittard, Ş. A. Kansu, H. Z. Koşay tarafından bulundu. Bu resimler birkaç dağ keçisini göstermektedir. İkinci buluntu, Dr. W. Freh ve M. Uyanık tarafından 1956-1958 yıllarında Hakkâri'nin Sat dağları, Gevaruk vâdisi içindedir. Bulunan resimlerin sayısı 554'tür, konu bakımından zengin ve değişiktir. Bu resimlerin hangi devre ait olduğu, şimdilik, kesinlikle bilinmemekte, bazı ilim adamlarınca Neolitik ve Postneolitik devre ait oldukları ileri sürülmektedir.

Samsun Tepeköy, Antalya Karain dağlarında Prof. Kılıç Kökten tarafından bulunan kaya resimleri önemli olmakla beraber azdır. Buna karşılık ayrı bölgedeki Beldiki kaya altı resimleri konu ve üslûp bakımından çeşitlidir. Genel olarak, Anadolu'nun batısında kaya resimleri buluntularının az olduğu kabul edilir. Anadolu'nun doğusundaysa, Kars çevresinin Tarihöncesi bakımından önemli bir yer olduğunu Prof. Kılıç Kökten'in araştırmaları ve yayımları ortaya koydu. Bu çevrede Çamışlı mağarasında bulunan resimler sayıca, konu ve üslûp bakımından çeşitlilik gösterir. Erzurum - Cunni mağarasında ve Erivan'da bulunan resimler çevrenin kaya resimleri sanatı bakımından önemini arttırmaktadır. 1967, 1968, 1969 yıllarında M. Uyanık tarafından yapılan araştırmalar Van-Hakkâri sınırı üzerinde, Tirişin yaylasında, dünyadaki belli-başlı kaya resimlerinin merkezini ortaya çıkardı. Tirişin kaya resimleri merkezinin, Irak'ın kuzeyinde Türk sınırına 20-30 km uzaklıkta Zap suyu üzerindeki Şanidar mağarasına yakın olması da bu yerin önemini arttırır. Bu mağarada 1955 yılında amerikalı Ralp Solecki tarafından neandertöl insanın kemikleri bulundu. Tirişin yaylasında görülen hayvan resimleri arasında, bugün nesilleri bu çevrede yok olmuş bizonlar, ren geyikleri, fil ve zürafa figürleri vardır.

— Jeol. *Başkalaşmış kayalar*'ın genellikle çıplak gözle farkedilebilen billûrlu bir yapısı vardır. Başlıca çeşitleri: gnayslar, mikaşistler ve mikaşistlerin yakınındaki şistli kayalar, amfibolitler, kuvarsitler, sipolinler, kornlar, mylonitler; grafitler, bazı billûrlu dolomiler, fillatlar, eklojit, grenatit, prazinit, serpantin ve ofikals de bu listeye eklenebilir. Gnayslara dönüşen bazı granitler de gnayslar gibi başkalaşmış kayalardır.

En çok rastlanan (msl. gnayslar ve mikaşistler) başkalaşmış kayaların mineralleri katmanlar halindedir; bunlara *kristalofiliyen kayalar* denir.

Başkalaşmış kayalar tortul kayalardan türemişse *paramorfik kayalar,* magma kayalardan türemişse *otomorfik* kayalar adını alır.

— Jeomorfol. *Kaya karmaşası*'na özellikle billûrlu kayalarda ve kumtaşlarında sık rastlanır. Bunlar, kendilerini çevreleyen tutturulmamış bozuşma oluşuklarında veya buzul çevresi soliflüksiyon akıntılarından türer. Ünlü Sidobre karmaşalarında (Karadağ) olduğu gibi, bu iki türeme şekli birarada bulunabilir. (LM)

KAYA, Yukarı Volta'da köy, idare çevresi merkezi, Vagadugu'nun kuzeydoğusunda; 4 000 nüf. El sanatları merkezi. — *Kaya idare çevresi* 276 000 nüf. (L)

kavuz

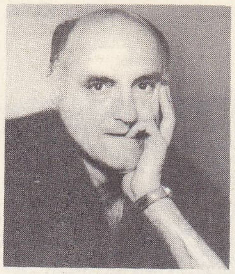
Jerzy KAWALEROWİCZ

kaya üzerine yapılmış resim (arkeol.)

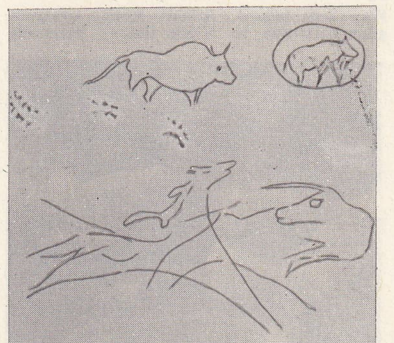
kaya resimleri, Beldibi

Foto. LAROUSSE; N. Erkılıç (MEYDAN)

Şükrü KAYA

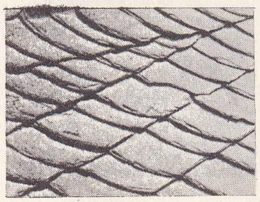

başkalaşmış kayaç

tortul kayaçlar (nümülitli kireçtaşı)

iç kayaçlar (bazalt orgu)

iç kayaçlar (Poumanac'h graniti)

KAYA (Kemal), türk yazar ve eğitimcisi (İstanbul 1903). Gazi Eğitim Enstitüsü Pedagoji bölümünü (1928), Frankfurt Main Yüksek Öğretmen okulunu bitirdi (1934). Antalya millî eğitim müdürü (1934-1939), Millî Eğitim bakanlığında şube müdürü (1939-1943), Çocuk Esirgeme kurumu yayın müdürü (1943-1946), Aksu Köy enstitüsü ve Balıkesir Eğitim enstitüsü müdürü (1946-1950), İstanbul Yüksek Öğretmen okulu, Eğitim enstitüsü ve İlköğretmen okulu müdürü ve meslek dersleri öğretmeni (1950-1957) oldu. Eserleri: *Yurt Tetkiki ve Coğrafya* (1933); *Yabancı Memleketlerde Terbiye ve Tedris Denemeleri* (1939); *İlkokullarda Coğrafya Öğretimi* (1942); *Okul Yazı Tahtasında Öğretim Resimleri* (1959); *Okul Oyunları* (1959); *Öğretimde Aktiflik Kavramı* (1959). Ayrıca tercüme ettiği oyun ve öğretim kitapları vardır. (M)

KAYA (Şükrü), türk devlet adamı (İstanköy 1882 - İstanbul 1959). Orta öğrenimini Galatasaray lisesinde yaptı; İstanbul ve Paris Hukuk fakültelerini bitirdi. Dışişleri bakanlığı ticarî işler kısmında kâtip oldu (1912-1913). Edirne sulh hâkimliğine tayin edildi (1913). Edirne mahkemesi baş hâkimi oldu. Bölge müfettişliğinde (1913); İskânı Muhacirin ve Aşayir müdürlüğünde bulundu (1914). Birinci sınıf bölge müfettişliğine yükseltildi. Bu görevinden ayrılınca öğretmenlik yaptı (1918-1919). Birinci Dünya savaşı sonunda İttihat ve Terakki cemiyeti ileri gelenlerinden olduğu için İngilizler tarafından tutuklanarak Malta'ya sürüldü (1920). Sürgünden kaçarak Türkiye'ye döndü; İzmir belediye başkanı oldu. Cumhuriyet Halk partisi adayı olarak II. Büyük Millet meclisine, Muğla milletvekili olarak girdi (1923). Ziraat (1924), dışişleri (1924-1925) ve içişleri (1927-1938) bakanlığı yaptı. Cumhuriyet Halk Partisi Genel sekreterliğinde bulundu. Atatürk'ün ölümünden sonra siyasî hayattan çekildi (1938). 1937 Yılına kadar yazdığı makale ve nutukları bir kitap halinde derlendi (*Şükrü Kaya, Sözleri, Yazıları* [1927-1937]). [M]

KAYAALP (Fethi), türk ressamı (Ezine 1923). İlkokulu Bozcaada'da, ortaokulu Çanakkale'de bitirdi. Güzel Sanatlar akademisine girdi (1940). Nurullah Berk, Zeki Kocamemi ve Cemal Tollu ile çalıştı. Bu sırada Sabri Berkel ve fransız gravürcüsü Léopold Lévy ile altı yıl gravür çalışmaları yaptı. İlk görevi Sağlık bakanlığı ressamlığıdır (1951). On yıl süreyle çeşitli okullarda resim öğretmenliğinde bulundu. İstanbul Resim ve Heykel Müzesi Tamir atelyesi ressamlığına tayin edildi (1962). Halen Güzel Sanatlar Akademisi Gravür atelyesi öğretim görevlisidir. Resim Heykel müzesinde, çeşitli kuruluşlarda resimleri, özel koleksiyonlarda gravürleri vardır. 1966 Tahran bienalinde şeref ödülü, XXVIII. Devlet Resim ve Heykel sergisinde ikincilik ödülünü kazandı. (M)

KAYA antilobu blş. i. Zool. Doğu ve Güney Afrika'da yaşayan antilop türü.

— ANSİKL. *Kaya antilobu* (Oreotragus oreotragus) dağ keçisi büyüklüğünde ve renginde, küçük dik boynuzlu bir hayvandır. Yalnız erkeğinde boynuz bulunur. Kaya antilobu toynağının ön kenarına basarak yürür. Kap'tan Habeşistan'a kadar ekvator ormanlarını çevreleyen dağlık bölgelerde yaşar. (L)

Kayaardı tepesi, Arkeol. Konya ovasının güneybatısında ve Niğde ilinin batısında höyük. İlk olarak, Ankara İngiliz Arkeoloji enstitüsünden Ian A. Todd tarafından araştırıldı. Yerleşme yeri olarak Acıgöl ve Çiftlik sahası obsidiyen yataklarına bakan bölgededir. Alçak bir höyüktür. Kazıda, menşeleri kesinlikle bilinmeyen neolitik karekterli çanak çömlek ve obsidiyen âletler bulundu. Mevsim mevsim yerleşilen Kayaardı höyüğü, pazaryeri durumundadır. (M)

KAYABALIĞI blş. i. Zool. Derelerde yaşayan kemikli küçük balık. (İlmî adı *gobius*. Sazangillerden.)

— ANSİKL. *Kayabalığı*'nın gövdesi uzun, sırt ve anus yüzgeçleri kısadır; alt çenesinde iki bıyık teli bulunur. Örnek türü *derekayası*'dır (Gobius gobius). Bunun boyu 15 sm'yi geçmez; sırtında sarı, esmer ve mavi parıltılar bulunur. Avrupa ve Kuzey Asya'da yaygın olan bu balıklar serin, duru akarsularda sürüler halinde yaşar, nisandan ağustosun ortasına kadar birçok defa yumurta atar. İlkbaharda yumurtlamak için göllerden akarsulara geçer. Yetişkin hale gelmesi için üç yıl geçmesi gerekir. Kayabalığının Türkiye sularında pek çok türü vardır: *kömürcünkayası* (Gobius niger), *tokmakbaşkaya* (G. ophiocepalus), *akıntıkayası* (G. quadrimaculotus), *hurmakayası* (G. minutus), *azmankaya* (G. Jose), *sazkayası* (G. auratus), *salyangozkayası* (G. elongatus), *yürüyüşkayası* (G. eruentatus) v.b.

Bunları yakalamak için en iyi olta yemi balçık kurdu ve küçük yer solucanlarıdır. Kayabalıklarını tutmak için çok ince oltalar kullanılır; olta mantarı bir kurşun kümesiyle dengede tutulur; birisi uçta ayrı bir ipe bağlı çift iğneli oltalar da kullanılabilir. Olta iğnesi dipte geniş alanları dolaşabilmelidir. Olta iğnesi dipte oynatılarak ısırtılır. Kayabalıkları lezzetli balıklardır. Genellikle kızartılarak yenir. En iyisi kömürcünkayasıdır. (M)

KAYABALIĞIGİLLER çoğl. blş. i. Zool. Kemikli balıklar familyası; küçük boyda, iri başlı, az çok fırlak gözlü, yüzgeçleri karın üzerinde bir çeşit teker biçiminde düz olan balıklardır. (Genellikle denizde veya haliçlerde yaşarlar; birkaç tatlısu türü de vardır. Bu balıklar etçildir. Yumurtalarını çeşitli nesneler üzerine bırakır; yumurtaları erkek bekler. Başlıca cinsleri: *gobius, aphya, periophthalma, eleotris.*) [L]

KAYABAŞI blş. i. Ed. Türk halk şiirinin koşma biçimindeki türlerinden biri. (Anlam bakımından basit, dil yönünden ilkel şiirlere de bu ad verilir.)

— Mus. Türk halk musikisi türlerinden biri. (Türkü tarzında, genellikle serbest söyleyişin hâkim olduğu, ağır ve lirik bir solûpta bestelenir.) [M]

KAYABURUN blş. i. Zool. Bk. CHONDROSTOMA.

KAYACAN (Fuat Hüsnü), ilk türk futbolcusu (İstanbul 1879 - ay.y. 1963). Futbolu, Kadıköy'de İngilizlerden öğrendi. 1900 Yılında, deniz subayı iken, Robert college öğretmenlerinden Reşat Danyal ile bir futbol takımı kurdu. Tamamen Türklerden kurulan bu takımın adı *Black Stocking* (Siyah Çoraplılar) idi. Daha ilk maçta, kadıköylü rumları 5-1 yenince, saraya jurnal edildiler; takım dağıtıldı ve ele geçenler sürgün edildi. Buna rağmen, Fuat Hüsnü futbolu bırakmadı ve 1902 yılında ingilizlerin Kadıköy takımında «Bobby» adı ile oynadı. 5 Yıl bu takımda oynadıktan sonra, II. Meşrutiyetin ilânı ile Galatasaray kulübüne geçti. 1912 Yılında, görevle İngiltere'ye gidince, amatör ingiliz takımlarında oynadı. Türkiye'ye döndüğünde Fenerbahçe'ye girdi (1914). Kısa bir süre sonra idarecilik ve antrenörlüğe başladı. Bu alanda uzun yıllar türk futboluna hizmet etti. Fuat Hüsnü Kayacan, aynı zamanda uzun yıllar Türkiye'nin en usta bilardocusu oldu. (M)

KAYACIK, Doğu Anadolu bölgesinde (Diyarbakır ili, Lice ilçesi) bucak; 11 036 nüf.: 19 köy. — *Bucak merkezi* (*Savat köyü*) [esk. *Hezan*], 752 nüf. Lice - Diyarbakır yolunun 16. kilometresinden doğuya ayrılan 7 km'lik bir yolun sonunda; yüksl. 1 080 m. (M)

KAYAÇ veya **KAYA TAŞLAR** i. Jeol. Bileşimi, yapısı ve menşei aynı olan mineral kütlesi: *Kayaç çıkarmak. Kayaç yontmak.* (Bk. ANSİKL.) || *Canlı kayaç,* yabancı cisim kapsamayan sert, sıkışık kayaç.

— Jeomorfol. *Donsal kayaçlar,* şiddetli don aşındırmasına uğrayan kayaçlar. Bk. ANSİKL.

— Toprakbil. *Ana kayaç,* toprağı meydana getiren kayaç.

— ANSİKL. Jeol. *Kayaç*'lar menşelerine göre başlıca üç gruba ayrılır: iç kayaçlar, tortul kayaçlar, başkalaşmış kayaçlar.

● *İç kayaçlar*'ın kaynağı derindir. Minerolojik ve kimyasal bileşimleri, ailelere bölünmelerini sağlar; bu aileler de dokularına göre aralarında birçok gruba ayrılır: taneli kayaçlar, küçük taneli kayaçlar, mikrolitik kayaçlar v.b.

Ailelerin tanımı kuvars, feldispat, nefelin gibi «temel» minerallerin varlığına veya yokluğuna dayanır. Kuvarslı ve feldispatlı kayaçlar granit ve kuvarslı diyorit ailelerine girer. Kuvarssız ve nefelinsiz kayaçlar birçok aileye dağılır: siyenit, monzonit, diyorit ve gabbro. Nefelinli siyenitler, esseksitler ve teralitler başlıca nefelin veya lösitli kayaç ailelerini meydana getirir. Bütün bu kayaçlar değişik oranda ağır, genellikle koyu renkli mineraller kapsar: piroksen, amfibol, olivin, mika. Bu ağır minerallerin sadece bir tekini kapsayan kayaçlar sırasıyle piroksenit, horablendit ve peridotitleri meydana getirir.

Önceki kayaçların mikrolitik eşdeğerlileri şunlardır: kuvars bulunmasıyle nitelenen ailelerde riyolit ve dasitler, kuvars ve nefelin bulunmamasıyle nitelenen ailelerde trasit, andezit ve bazaltlar, nefelin ve lösit bulunan kayaçlarda fonolit, tefrit ve bazanitler. Bütün volkanik kayaç ailelerinde volkanik camlara (katrantaşı, obsidiyen, pons) ve tüflere rastlanır.

● *Tortul kayaçlar,* ya organojen kaynaklıdır veya kırıntılanma sonucu oluşur; kimyasal bir çökelmenin sonucu da meydana gelebilir. Kırıntılı kayaçlar tutturulmamış veya sağlam olabilir. Tutturulmamış kayaçlar mevcut kayaçların su, rüzgâr veya buzul tarafından tahrip edilmesiyle oluşur (kum, çakıl, yassı çakıl, madenli toprak v.b.). Sağlam tortul kayaçlar (kumtaşı, şist, breş, yığışmalar ve tüfler) mevcut kayaçların çimentolanmasıyle oluşur. Çimento çeşitli olabilir: silisli, kalkerli, filitli, glokonili v.b. Organojen tortul kayaçlar hayvan ve bitki kalıntılarının yığışması ve çimentolanması, sonra da yeniden billûrlaşmasıyle oluşur. Başlıca grupları: kalkerler, dolomiler ve madenî yakıtlar. Başka organojen kayaçlar ise resif organizmalarından meydana gelir: mercan kalkerleri v.b.

● *Başkalaşmış kayaçlar,* başkalaşmış *dokanak kayaçları, kristallofiliyen kayaçlar* ve *ezilmiş kayaçlar*'a ayrılır. Dokanak kayaçları, iç menşeli maddelerin tortul kayaçları ve daha seyrek olarak da iç kayaçları etkilemesi sonucu oluşmuştur: bunlar genellikle şistler, kumtaşları veya maden kalkerleriyle tüfler ve pudinglerdir; kayaçlar, kendilerini başkalaştıran püskürük kayaçlarının çevresinde bir ayla meydana getirir. Kristalofiliyen kayaçlar, basınç ve sıcaklık etkisiyle iç kayaçların veya tortul kayaçların başkalaşmasıyle oluşur; gnayslar, mikaşistler, amfibolitler, piroksenitler, serpentinler, sipolinler v.b. başlıca kristalofiliyen kayaçları meydana getirir. Ayrıca tektonik güçlerin etkisindeki bütün kayaçlar bazı durumlarda ezilebilir: mekanik etkinin yoğunluğuna göre parçalanmış kayaçlar veya milonit (azamî parçalanma) sınıfları ortaya çıkar.

— Jeomorfol. Kayaçların aşınma direnci, özellikle, sağlayabileceği taşınabilir döküntülerin miktarına bağlıdır. Bu döküntülerin taşınma süreçleri iklimlere göre değişir. Şu halde kayaçların dayanıklılığı mutlak değildir ve morfoklimatik kuşaklara göre değişir.

Dayanıklılıkları açısından kayaçlar, *tuttu-*

Foto. MEYDAN; Giraudon, Bertin (LAROUSSE)

rulmamış (veya *gevşek*) *kayaçlar* ve *sağlam kayaçlar* sınıflarına ayrılır.
Tutturulmamış kayaçlar kolaylıkla taşınabilecek serbest parçalardan meydana gelir. Kayaçların mekanik süreçlere karşı dirençleri granülometrilerine bağlıdır. Meselâ taneciklerinin koloidal boyutundan ötürü killerin kuma oranla kohezyonları daha fazladır; bu yüzden su, killeri daha güç aşındırabilir. Gevşek kayaçlar rüzgârdan çok az zarar görür. Buna karşılık, gevşek kayacın balçıklar gibi esnek olması, soliflüksiyon olaylarının meydana gelmesini kolaylaştırır. Kumlar, yassı çakıllar, bloklar ve büyük parçalar daha güç olmak üzere su ve rüzgâr tarafından taşınabilir.
Sağlam kayaçlar ancak önceki bir parçalanma sonucu ufalanır ve daha sonra döküntüler granülometrilerine ve morfoklimatik sürece bağlı olarak boşalır. Kimyasal ayrışma mekanik süreçlerle birleşir: kayaçları meydana getiren gerek tutturulmamış gerekse sağlam gerecin bir kısmının boşalmasına yardım eder. Geçirgenlik kimyasal bozuşmanın etkisini (diyaklazların yoğunluğu, gözeneklilik) arttırır. Meselâ, büyük billûrlu bir granit genellikle ince billûrlu granitten daha kolay ayrışır ve tropikal ülkelerde kimyasal ayrışma kalıntıları daima çok az diyaklazlı, kütlesel kayaçlardan oluşur.

Diyaklazların yoğunluğu ve konumu mekanik parçalanma sürecini olduğu kadar, kimyasal ayrışmayı da etkiler. Bu yüzden, granitlerin, kireçtaşlarının ve kumtaşlarının durumu petrografya bakımından çok benzediği halde, jeomorfoloji bakımından çok farklı olabilir. Böylece, kayaçların aşındırmaya karşı direnci ablasyon hızını belirlerse de eğimlerin görünümünü belirlemeğe yetmez: gerçekte, dik eğimler az dirençli kayalarda çok çabuk meydana gelir (bunun tam tersinin de görüldüğü olur). [L]

KAYADİBİ, İç Anadolu bölgesinde (Yukarı Kızılırmak bölümü, Sıvas ili, Merkez ilçesi) bucak; 9 656 nüf.; 22 köy. — *Bucak merkezi,* 656 nüf. Sıvas'ın 50 km güneybatısında; yüksl. 1 350 m. (M)

KAYAFA, 18-36 arasında yahudi başkâhini. Kayınbabası 15'te vali Valerius Gratius tarafından işten uzaklaştırılınca *Kayafa* denen Yusuf onun dördüncü halefi oldu. Kayafa, Esa zamanında görevde bulundu. İsa'nın cezalandırılmasını istedi; davasını Sanhedren (mahkeme) başkanı olarak yürüttü; onu Tanrı'nın oğlu olduğunu iddia ettiği için mahkûm etti. Hamsin'den sonra havarileri de mahkemeye sevketti. (L)

KAYA güvercini blş. i. Zool. Gümüşî külrenginde yabanî güvercin.

— ANSİKL. *Kaya güvercini* (Columba livia) Avrupa'daki bütün evcil güvercinlerin atasıdır. Yabanîsi pek az görülür. Şehirlerde serbestçe yaşayan güvercinler arasında bunlara sık rastlanır. (L)

KAYAĞAN sıf. (*kaymak*'tan *kay-ağan*). *Yeni.* Üzerinde kolaylıkla kayılabilen. (M)

KAYAĞANTAŞ blş. i. Jeol. *Yeni.* İnce tabakalara ayrılabilen mavimsi bir taş. Bk. ARDUVAZ. (M)

KAYA horozu blş. i. Zool. Büyük boylu ötücü kuş (30-35 sm uzunluğunda), erkeğinde tüyler tamamen turuncu veya kırmızıdır; başının üzerinde dik tüylerden yelpaze biçiminde bir tepelik bulunur; bu tepeliğin boyu önde gagayı geçer; dişisi esmerdir. (Kotingagillerden.)

— ANSİKL. *Kaya horozu* (rupicola) Guyana ve Amazon bölgelerinde kayalık yerlerde yaşar. Erkeklerin çiftleşme mevsiminde yaptığı gösteriler çok ünlüdür. (L)

KAYAK i. (*kaymak*'tan *kay-ak*). Spor. Kar veya su üzerinde kaymak için ayağa takılan tahtadan yapılmış âlet. ‖ Bu âletle kar üzerinde yapılan spor: *Kayağa gitmek.* ‖ *Su kayağı,* su üzerinde kayakla yapılan spor. (Bir sürat teknesi tarafından hızla çekilen kayakçı bir veya iki tahta üzerinde ayakta durarak su üzerinde kayar.)

— Havacılık. Bazı uçaklarda iniş tekerlekleri yerine geçen iniş kızakları.

— ANSİKL. ●*Kayak*'lardan her biri, 2 m kadar uzunlukta, 7-9 sm genişlikte, ön tarafı hafifçe yukarıya kıvrık bir tahtadan meydana gelir. Bunlar, ya masif ağaçtan veya birbiri üzerine yapıştırılmış tahta yapraklarından olur. Bu işte kullanılacak ağacın

kayak'ta iniş

çarpmaya karşı çok dayanıklı ve gayet esnek cinsten olması gerekir. En çok kullanılanlar, dişbudak veya cevize yakın çeşitli amerikan türlerini içine alan ve *hickory* genel adıyle tanınan carya cinsinden ağaçlardır. Kayakların yapımında, tabakalama, yapıştırma, kavis verme teknikleri ince bir ustalıkla uygulanır. Kayağın tabanı, yani karla temasta olan yüzü, çoğunlukla plastik maddeden bir tabaka ile kaplıdır. Madenî kayaklar da vardır. Kayaklar, uçtan itibaren boyunun üçte ikisi kadar geride bulunan bir tasma ile ayağa geçirilir ve topuğun serbestçe kalkıp inmesini sağlayacak şekilde bir kayışla ayağın gerisinden bağlanır. İlerlemek için, bir yandan ayaklar hafifçe aralanırken, bir yandan da kayaklar, kar yüzeyinden kaldırılmadan, birbiri ardınca kaydırılır. Kayakçı, uçlarında yuvarlak raketler bulunan sopalarla da kendini ileri doğru iter. Kuzey ülkelerinde kullanılışı pek yaygın olan kayak, XV. yy.dan itibaren iskandinav ordularında öylesine bir başarı ile uygulandı ki, Fransa, Almanya, İtalya, Avusturya ve İsviçre gibi ülkeler, ordularında kayakçı birlikleri kurdular.
Ski - kjoering denilen kayakta kayakçı kendini bir ata çektirir.

● Kayakçılık, spor olarak, menşeinden itibaren çok önemli değişikliklere uğradı. İlk yarışmalar XIX. yy.da başladı, ilk slalom ise 1905 tarihini taşır. Bununla beraber, bayır aşağı iniş şampiyonluklarının gerçek başlangıcı olarak 1911, modern slalom şampiyonluğunun başlangıcı olarak da 1922 tarihleri kabul edilebilir.

İniş, önce, hemen hemen düz çizgi üzerinden yapılmaktaydı, fakat çok geçmeden, hiç hızı kesmeden birtakım virajlar almak gerekli görüldü. Hızı frenleyen ve kayaklardan biri üzerine yüklenerek viraj almayı sağlayan *chasse - neige* üslûbundan sonra, her iki kayağın paralel durumda kalmasına imkân veren *kristiyanya* ortaya çıktı. Kayak tabanları yere baktığı halde ayağın yerden kesilmesi ve böylece yan tarafa doğru kaymak, hattâ geriye dönmek kolaylaşıyordu. Bir ara başarı kazanmış olan *telemark,* sonradan bırakıldı. Fakat Émile Allais'nin etkisiyle fransız okulu yeni bir üslûp yarattı: *ruade* (çifte) denilen bu üslûp, kayakların arka bölümünü ağırlıktan kurtarmak suretiyle kristiyanyayı olgunlaştırıyor, virajlarda hızın daha da artırılmasını sağlıyordu. Bundan sonra, İtalyanların uyguladığı «gövdenin döndürülmesi», Avusturyalıların bulduğu *godille* (boyana küreği) üslûpları çıktı.
Kayakların altına karın yapışmasını önlemek için pek çok çeşidi bulunan ve *fart** denilen yağlar kullanılır.
İniş. İniş pistleri üzerinde ne düzlük ne de yükseliş bulunmayacak, kayakçı sopası kullanılmadan bir ucundan öbür ucuna kadar kayılmasına imkân verilecektir. Pistlerin genişliği, ormanlık yerlerde, 20 m'den aşağı olmayacaktır. Seviye farkı, erkekler için en az 800, en fazla 1 000 m, kadınlar içinse 500-700 m arasında ve aşırı hızların önlenmesi için kontrol kapılı olacaktır.
Slalom. Slalomun iki partisinden her biri başka bir yol boyunda yapılır: seviye farkı, erkekler için 180-220 m, kadınlar için de 120-180 m arasındadır. İniş 30°'den fazladır. Kapılar değişik renklerde ve en az 3,20 m genişlikte olacak, her biri bir öncekinden en az 75 sm, en çok 15 m uzaklıkta bulunacaktır.
Dev slalom. Bu yarışma, erkeklerin hızını saatte 65 km, kadınlarınkini ise 45 km olarak sınırlamak üzere hazırlanmalıdır. Dalgalı ve tümsekli alanın seviye farkı, erkeklerde 400 m, kadınlarda 300 m olmalıdır. Birbirinden en az 5 m aralıklı 30 kapı bulunması gerekir.
Atlama. Hızlanma pistinin uzunluğu, karın durumuna göre her defa ayrıca tayin edilir, Değerlendirmede, uçuş üslûbu, dik veya düşük atlayış, yere konuş üslûbu ve tabiî, atlamanın uzunluğu dikkate alınır.
Öbür kayak yarışmaları, uzun parkur (15 km ve fazlası; klasik mesafeler, erkekler için 15, 30, 50 km, kadınlar için 10 km'dir) ve eklemeli parkurdur (realis) [erkekler için olimpiyatlarda 30-50 km: 4 × 10 km; kadınlar için 3× 5 km'dir]). Karmalar (combinés), birkaç yarışma üzerinde toplu bir netice verir: uzun parkur ve atlama (kuzey karması); iniş ve slalom (Alp karması). Alınan neticeler şunlardır: 100 m'lik mesafede sade sürat, saatte 170 km civarında; uzun mesafede ortalama sürat, satte 80 km kadar; atlama, 130 m kadar. (L)

KAYA kartalı blş. i. Zool. Bk. KARTAL.

KAYAKÇI i. ve sıf. (*kayak*'tan *kayak-çı*). Kayak sporu yapan (kimse). [M]

KAYAKÇILIK i. (*kayakçı*'dan *kayakçılık*). Kayakçı olma hali. ‖ Kayak sporculuğu. (M)

KAYA kırlangıcı i. Zool. Bk. KIRLANGIÇ.

KAYAKORUĞU blş. i. Bot. Tam ve etli yapraklı, odunsu veya otsu bitki. *Eşanl.* SAKSI GÜZELİ. (İlmî adı *sempervivum.* Damkoruğugillerden.)

— ANSİKL. Kaya korukları, talkım şeklinde toplu çiçekli etli bitkilerdir. *Kayakoruğu,* manzaralı bahçeleri, bezeme kayaları süslemekte kullanılır; mozaik-ekim yapmakta yararlanılır; pek bakım istemez. (L)

Kayalıdere, Muş ili sınırları içinde, Varto'nun 20-25 km güneydoğusunda urartu kalesi. Ankara İngiliz Arkeoloji enstitüsü, Manchester ve Londra üniversitelerinin işbirliğiyle Ston Lloyd, C. A. Burney ve Dr. Marurit van Loon v.d. tarafından araştırıldı (1965). Araştırma en üstteki kalede, daha aşağıdaki ikinci kalede ve en aşağıdaki alçak yerleşme alanı üzerinde yapıldı. En üst kalede, teraslardan biri üzerinde, uzun bir oda içinde, yükseklikleri 1,50 m olan pithos'lar bulundu. Bu odanın altında 3 m yükseklikte, ince, uzun kerpiç bir duvar ortaya çıkarıldı. Ayrıca ilgi çekici ahşap sütunlar, mühürler, kırmızı renkli seramikler bulundu. Kare planlı, 12×12 m boyutlarında bir binanın ön kısmı ortaya çıkarıldı. En önde bir hol, sonra bir avlu ve avludan sonra 5×5 m boyutlu küçük ve masif duvarlı ikinci bir hol tespit edildi. Esas bina bir tapınak görünümündedir. Aslan avındaki askerleri gösteren duvarın, M.Ö. VIII. yy.ın sonuna ait olduğu sanılmaktadır. Ayrıca M.Ö. VII. yy.a ait bronz eşya ile mobilya parçaları bulundu. En üst kaledeki kazılarda, kayaların düz olarak kesilmesiyle yapılan 6 odalı bir mezar ortaya çıkarıldı. (M)

KAYALIK sıf. ve i. (*kaya*'dan *kaya-lık*). Kayalarla dolu olan (yer): *Aramızı, bulunduğumuz yerlerden dibi görünmiyen kayalık bir dere yatağı ayırıyordu* (Ş. S. Aydemir). *İtalyanların iki harp gemisi kayalıklara çarparak batmıştı* (Ömer Seyfeddin).

— Coğ. *Gizli kayalık,* su seviyesi yakınında kum seti veya kaya. (ML)

KAYALIK DAĞLAR, ing. **Rocky Moun-**

su kayağı

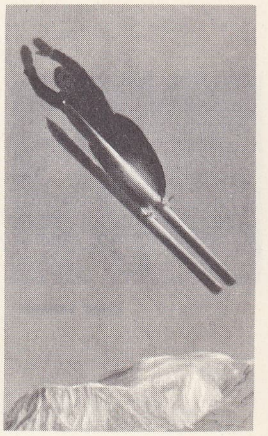

kayak'ta atlama

kayakoruğu

kayak
Emile Allais'nin slalom'u

Foto. Roger Lyon, A.i., Boucher-Adep, Lipnitzki, Aplevage (LAROUSSE)

KAYALIK DAĞLAR

tains, Kuzey Amerika'nın batı yamacında sıradağlar, kabataslak kuzey-güney yönünde uzanan havzalar ve sıradağlardan meydana gelmiştir.

● *Bölgesel coğrafya.* Dağların çoğu çevre dağlarıdır. Doğuda 4 000 m'yi aşan tepeleriyle asıl *Kayalık Dağlar* yükselir. Bunlar, kıvrımlı dağ sıraları (Wyoming) taşıyan yükselme geçirmiş bir kratogenden oluşmuştur. Bütün Jura ve Tebeşir devirlerinde hiç erimeyen karlarla kaplı olan dorukların alt kısımları, büyük kozalaklılar ormanlarıyle örtülüdür.

kaya sansarı

Merkez kesimde kuzeyden güneye doğru birbirini takip eden yaylalar veya yüksek ovalar, kısmen volkan akıntılarıyle kaplı kratogen parçalarıdır; kuzeyde, dar ve az yüksek Columbia yaylası (yaklş. 500 m) bir lav alanıdır; merkezde, kuru ve içakışlı büyük havzanın (1 200 - 1 500 m) en alçak kısımları göllerle (Büyük Tuzlu göl) örtülüdür; güneyde Arizona'nın, New-Mexico ve Colorado'nun yüksek yaylaları yer yer 2 000 m'yi aşar. Bu yaylalar Büyük Havza'dan Wasatch dağları ile ayrılır; Colorado ırmağıyle kolları burada derin kanyonlar açmıştır.

Batıda yüksekliği 4 000 m'yi aşan sıradağlar uzanır: kuzeyde Cascade dağları; güneyde sierra Nevada; burada yaşlı kütleler örtüleriyle birlikte yükselmiş ve içlerine yeşil kayalıklarla granitli batolitler girmiştir. Büyük Okyanus'un yağışlı çöküntülerini perdeleyen Cascade ve Nevada sıradağları çok sulaktır, güzel kozalaklı ormanlarıyle ve hiç erimeyen karlarla kaplıdır, karlar sulama için hazne vazifesi görür.

Büyük Okyanus kıyısında Coast Range (Kıyı sıradağları) nispeten az yüksektir (bazen 2 000 m'den az) ve daha yeni gereçlerden oluşmuştur; burada doğu dağlarının yıkıntı ürünleri, Üçüncü zamanın ikinci yarısında kıvrılmıştır. Klamath dağlarının sağında Cascade sıradağlarına bitişen Coast Range, güneyde faylı sarplıklar dizisiyle Sacramento'dan San Joaquin'e kadar büyük Kaliforniya çöküntüsünü sınırlar.

Kayalık Dağlar'ın çok güzel görünümleri çoğunlukla kuraklığın izlerini taşır; en yüksek sıradağların buzul aşınımıyle şekillenmiş olmasına karşılık, eğintiler çoğunlukla bozkır bitkileri ve çakıl taşlarıyle örtülüdür. Güney kısımlar gerçek bir çöl görünüşündedir; çıplak sıradağlar; yapı ve iklimin meydana getirdiği sarp yeryüzü şekilleri; tuzlu çöküntüler; kayalık bitkileri (kaktüs, yukka). Federal hükûmet buralarda millî parklar ve kızılderili rezervleri kurmuştur.

● *İktisadî ve beşerî coğrafya.* A.B.D. yüzölçümünün üçte birini kaplayan Kayalık Dağlar'da ancak 5 milyon kişi yaşar. İnsanların yerleşmemesinin başlıca sebebi iklimin kuraklığıdır. Aynı zamanda «öncüler»in en geç geldiği bölge de burasıdır; yerleşme, sulama imkânları ve maden işletmelerine bağımlı dağınık kümeler halindedir. Tarım, dağların girişindeki sulanan şeritlerde yapılır: Wasatch dağlarının eteği; Salt Lake City bölgesi; Columbia yaylası; asıl Kayalık Dağlar'ın aşağısındaki küçük havzalar v.b. Başlıca tarım ürünü olan kaba yonca, sığır yetiştirilmesine imkân verir; kışın çöküntü bölgelerinde beslenen sığırlar yazın yaylalara çıkarılır. Kuzeyde sığır yetiştiriciliğinin yanı sıra kuru buğday tarımı yapılır. Güneyde koyun yetiştiriciliği ağır basar. New Mexico (Los Alamos) ve Nevada'daki (Las Vegas) geniş çöllerde atom denemeleri yapılmıştır.

Büyük Okyanus cephesi, amerikan «Batı»sının hayatî bölgesidir. Burada tabiî şartlar nemli ve serin bir kuzey kesim ile akdeniz iklimi özelliğinde bir güney kesimin ayırt edilmesine imkân verir; üstelik sanayide merkeziyetçilikten ayrılma kaygısı ve özellikle A.B.D.'nin batı ekonomisini geliştirme ihtiyacı, İkinci Dünya savaşından sonra bu kesimde sanayileşmeyi desteklemiştir. (L)

KAYALİFİ blş. i. Ateşe dayanıklı bir madde, taşpamuğu. Bk. ASBEST. (M)

KAYAN sıf. (*kaymak*'tan *kay-an*). Kayarak yer değiştiren.

— Bayınd. *Kayan toprak,* hendek kazıldığı vakit kenarları yıkılan toprak.

— Mat. *Kayan vektör,* yönü ve uzunluğu değişmeksizin bir destek üzerinde kayabilen vektör. (Katı bir cisme uygulanan kuvvetler, birer kayan vektör olarak kabul edilebilir. Kayan vektörler cümlesi bir *torsör* meydana getirir.)

— Sibern. *Kayan nokta,* bir hesapta, yalnız tamsayılar üzerinde işlem yapacak ve verilen sayıları göstermek için gerekli birim bölüklerinin sayısını mümkün olduğu kadar azaltacak şekilde ondalık noktalarını kaydırma: *Kayan noktalı sayılar.*

◆ İ. *Halk dili.* Dağdan hızla inen sel. (LM)

KAYAPA, Marmara bölgesinde (Güney Marmara bölümü, Balıkesir ili, İvrindi ilçesi) bucak; 3 571 nüf.; 9 köy. — *Bucak merkezi* 1 235 nüf. İvrindi'nin 14 km güneybatısında; yüksl. 250 m. (M)

Kayapınar. Arkeol. Tokat'ın Artova ilçesine 17 km uzaklıktaki Ayazmayeni köyü yakınında höyük. İlk sistemli kazı R. Temizer tarafından yapıldı (1952). Höyüklükte birinci kat, Frig çağına aittir. Ele geçirilen kaplar boyalı ve nakışlıdır. Ayrıca dışa çekik kenarlı, hafif boyunlu, derinlikleri az, kulpsuz ve düz dipli oluşlarıyle dikkati çeker. İkinci kat Hitit çağına aittir. Bu katta devetüyü astarlı, uzun boyunlu kaplar çoğunluktadır. Yuvarlak dipli testilerin ağız kısmı kırmızı astarlı veya kil rengindedir. Bu çağda yerleşme alanının küçüldüğü anlaşılır. Üçüncü kata Alişar Ia-b tipinde kenarları dışa çıkık yuvarlak dişli, kulpsuz, iç dışı kahverengi kaplar bulundu. Ayrıca madenî kapkacak ve harp âletleri önemli buluntular arasında yer alır. Dördüncü kat Kalkolitik çağa aittir; kırmızı, kahverengi, gri, siyah astarlı, perdahlı, çoğu kalın, hafif içe çekik kenarlı kaplar tarafından temsil olunur. Frig öncesinde kayapınar'ın küçük bir şehir olduğu sanılıyor Frig çanak-çömleği M.Ö. IV. yy.ın ikinci yarısına kadar devam eder. (M)

KAYAPINAR, Güneydoğu Anadolu bölgesinde (Dicle bölümü, Mardin ili, Gercüş ilçesi) bucak; 10 065 nüf.; 18 köy. —*Bucak merkezi* (esk. *Habezbeni*), 1 409 nüf. Gercüş'e 26 km'lik toprak bir yolla bağlıdır; yüksl. 1 250 m. (M)

KAYAR i. (*kaymak*'tan *kay-ar*). *Halk dili.* Hayvanın buz üstünde kaymasını önleyen çengelli nal.

◆ Sıf. Kayabilen, kolayca kayan.

— Mekan. *Kayar geçme,* çalışma sırasında birbirlerine göre hareket etmemesi, buna karşılık kolayca takılıp sökülmesi gereken iki mekanik organın birleştirilmesi. (L)

KAYARTO i. (Çingenece'den [?]) *Argo.* Homoseksüel erkek, ahlâksız kimse. (M)

KAYASA i. (fars. *heyāse*'den *ḳayāsa*). Eğeri hayvana bağlamak için kullanılan kolan. (M)

KAYA sansarı blş. i. Zool. Sansar türü. (İlmî adı *Mustela foina.*)

— ANSİKL. *Kaya sansarı*'na Orta Avrupa'dan Asya ve Asya'nın kuzeydoğusuna kadar rastlanır. Boz renkteki bu hayvanın boynunun altında beyaz bir benek bulunur. Postu öteden beri değerlidir. Başından kuyruğunun ucuna kadar 70 sm'dir. Gececi ve hareketli bir hayvandır. Evlerin çevresinde dolaşır, geceleyin kümeslere girer, bütün hayvanları boğar. (L)

KAYA SULTAN, Murad IV'ün kızı, sadrazam Melek Ahmed Paşanın karısı (XVII. yy.). Genç yaşında, Melek Ahmed Paşa ile evlendirildi (1644). İstanbul'da Kubbe veziri iken Bağdat valiliğine tayin edilen (1650) Melek Ahmed Paşayı, padişaha tesir ederek sadrazam yaptırdı. Paşanın beceriksiz davranışları sonucunda Kaya Sultan da gözden düştü. Eyüp'teki yalısına çekildi ve orada öldü. (M)

KAYA TAŞLAR i. Bk. KAYAÇ.

KAYATUZU blş. i. Miner. Yeraltından cevher halinde çıkarılan bir tuz çeşidi.

— ANSİKL. *Kayatuzu* çeşitli işlemlerden geçirilerek içindeki yabancı maddelerden arıtılır. Türkiye'de çıkarılan bazı kayatuzlarının bileşiminde şu maddeler vardır: *Çankırı kayatuzu* (Ankara): yüzde 94 sodyum klorür, yüzde 0,49 kalsiyum sülfat, yüzde 0,16 magnezyum sülfat, yüzde 4,25 suda erimeyen maddeler, yüzde 0,23 nem; *hacıbektaş kayatuzu* (Konya): yüzde 94,13 sodyum klorür, yüzde 2,488 kalsiyum sülfat, yüzde 0,05 magnezyum sülfat, yüzde 0,186 sodyum sülfat, yüzde 2,186 suda erimeyen maddeler, yüzde 0,14 nem: *tepesidelik kayatuzu* (Konya): yüzde 90,19 sodyum klorür, yüzde 3,3 kalsiyum sülfat, eser halinde magnezyum sülfat, yüzde 4,955 suda erimeyen maddeler, yüzde 0,98 nem. (M)

KAYAZADE REŞAT PAŞA, türk devlet adamı (İstanbul 1844- ay.y. 1902). Yozgat mutasarrıfı Kayazade İskender Beyin oğlu. Genç Osmanlılar ihtilâl cemiyetine girince (1869) takibe uğradı ve Avrupa'ya kaçmak zorunda kaldı. Abdülaziz'in ölümünden sonra Türkiye'ye döndü. Rumeli beylerbeyi rütbesi ile paşa oldu. Kudüs mutasarrıfı tayin edildi (1889); iki yıl burada kaldı. Azledildikten sonra döndüğü İstanbul'da öldü. (M)

KAYBETME blş. i. (*kaybetmek*'ten *kaybetme*). Kaybetmek eylemi.

— Nöroloji. *Kendini kaybetme,* kısa süren şuur kaybı; hasta yere düşmez, bazen bu hali hafif bir sersemlik izler, fakat, geçince hiç bir şey hatırlamaz. (L)

KAYBETMEK geçl. blş. f. (ar. *ġayb* > *ġā'ib* ve türk. *etmek*'ten *ġā'ib etmek* > *kaybetmek*). Sahip olunan bir şeyi yitirmek, ondan yoksun kalmak: *O şarkılar ki yeniden benim oldu / Kaybettim kaç kere* (F. H. Dağlarca). *Kalemini kaybetti. Servetini kaybetti.* ‖ Fiziksel bir unsurundan veya manevî bir özelliğinden, niteliğinden yoksun kalmak: *Düşünmek istiyordu fakat zihni her zamanki açıklığını katbetmişti* (H. R. Gürpınar). *Zira, sağ kolumu, ben, onlar için kaybettim* (Y.K. Karaosmanoğlu). *Çünkü onlar, millî zevki tamamıyle kaybetmişlerdi* (Ziya Gökalp). *Bir şey çıkmaz ama oğlum, sen biraz fazla kan kaybetmişsin* (Sabahattin Ali). *Soğukkanlılığını kaybetmek.* ‖ (Anlaşmazlık, uyuşmazlık sonucu) Ayrılmak: *Gurbet elindeki tek dostumu münakaşa çıkarıp kaybetmek vaziyetine geldiğimi sezmekle beraber kendimi tutamıyacağımı anlamıştım* (R. H. Karay). ‖ Ölümle ayrılmak, yitirmek: *Çok küçük yaşta kaybettiğim annemden aklıma pek fazla bir şey kalmamıştı* (R.N. Güntekin). ‖ Bir şeyde yenik düşmek: *Bir savaşı, bir maçı, bir davayı kaybetmek.* ‖ Kumarda elden çıkarmak: *Vapurun güvertesinde durmak için insanın ya akşam kumarda birkaç bin lira kaybetmiş, yahut birkaç yarım litrelik şişe devirmiş olması gerektir* (B. Felek). ‖ Şaşırmak: *Geceleyin yollarını kaybettiler.* ‖ Geçz. blş. f. Herhangi bir konuda kayba uğramak, kaybı olmak: *Kumarda kaybetmek.*

— ÇEŞ. DEY. *Kaybedecek bir şeyi olmamak,* daha kötü bir duruma düşmemekten çekinmemek. ‖ *Aklını kaybetmek.* Bk. AKIL. ‖ *Birbirini kaybetmek,* yol, kalabalık v.b.de ayrılmak, buluşamamak. ‖ *Kendini kaybetmek.* Bk. KENDİ. ‖ *Vakit* (veya *zaman*) *kaybetmek,* vakti boş yere harcamak, oyalanmak: *Fazla adam toplamak için vakit kaybedemeyiz* (Kemal Tahir).

— Denizc. *Yol kaybetmek,* hızı azaltmak. ‖ *Bir gemiyi kaybetmek,* gemiyi batırmak. (M)

KAYBOLMA blş. i. (*kaybolmak*'tan *kaybol-ma*). Kaybolmak eylemi.

— Irmak hidrografyası ve Jeomorfol. *Irmağın kaybolması* çoğunlukla kireçtaşından meydana gelen gözenekli kayaçlar üzerinde

Foto. LAROUSSE

akarken derinlere sızma sonucunda ırmak sularının azalması veya bütünüyle yok olması. (LM)

KAYBOLMAK geçz. blş. f. (ar. *ġayb* > *ġāʾib* ve türk. *olmak*'tan *gayb olmak*>*kaybolmak*). Görünür olmaktan çıkmak: *Kitap kayboldu.* || Silinmek: *Tavandaki gölgeler kayboldu.* || Birdenbire bulunduğu yerden ayrılarak başkalarınca görünmez olmak: *Karşısındakinin yüzüne bakmadan ve birşey söylemeden kapıya gidip yağmurun içinde kayboldu* (Sabahattin Ali). || Yolunu şaşırmak, yitmek: *Güneş, o kadar güzeldi ki, kaybolmak tehlikesini göze alarak, otelin biraz ilerisindeki köprüyü geçtim.* (R. N. Güntekin). || Bir şeye çok fazla bağlanarak onunla kaynaşıp başka şeylerle ilgilenmemek: *Herbirimiz kendi düşüncelerimiz içinde kaybolurduk* (Ş.S. Aydemir). *Çocuk kitapların arasında kaybolmuş, sabahtan beri çalışıyor.* || Bitmek, geçip gitmek: *Yavaş yavaş herkes evin kaybolmuş hayatının orada toplandığına inanmıştı* (A.H. Tanpınar). [M]

KAYD i. Bk. KAYIT.

KAYDEDİCİ sıf. (*kaydetmek*'ten *kaydedici*). Basan veya kaydetmeğe yarayan: *Kaydedici silindir.*

— Bilgi-işlem. Ordinatörde basılı sonuçların çıkışını sağlayan eleman. (Bu âletlerin en hızlıları, 60 ile 130 harfli olmak üzere dakikada 500, 600, 900 bazen 1 000 satır basabilir.)

— Büro. *Kaydedici kasa.* Bk. KASA.

◆ i. Kaydetmeğe yarayan âlet.

— Büro. Bir hesap makinesinde, rakamları makineye geçiren organ. (Kızaklı, klavyeli veya kaldıraçlı olur.

— Elektroakustik. Ucunda bir çelik kalem bulunan ve elektrik işaretlerini, plak üzerinde kalemin hareketlerine çeviren elektromekanik güç ileticisi. || *Elektrodinamik kaydedici,* kalemin hareketi, üzerinden değişen şiddette bir akım geçen bir devreye sabit bir magnetik alanın etkilediği elektromagnetik kuvvetlerle düzenlenen kaydedici. || *Piezoelektrik kaydedici,* kalemin hareketini, değişken bir gerilim uygulanan bir kristalin piezoelektrik şekil değişmelerini düzenleyen kaydedici.

— Mekan. Çalışması süresince bir cihazın verdiği çeşitli belirtileri kâğıt üzerine çizen bir gösterge âletinin organı. (L)

KAYDETME blş. i. (*kaydetmek*'ten *kaydet-me*). Kaydetmek eylemi.

— Elektroakust. Bazı karakteristiklerini, her noktasında, kaydedilecek işaretin o andaki değerinin belirttiği helezon şeklindeki izin kazıntı ile bir plak üzerine çizilmesi. (Yana doğru kayıtta izin modülasyonu plak yüzüne paralel derinliğine kayıtta plak yüzüne diktir.) [L]

KAYDETMEK geçl. blş. f. (ar. *ḳayd* ve türk. *etmek*'ten *kaydetmek*). Yazmak, yazıya aktarmak: *Hâlâ onu orada kahve içerken, önüne bir şeyler görür kaydederken gibiyim* (S. F. Abasıyanık). || Herhangi bir şeyi bir yere mal etmek, bir şeyin tarih, numara veya adını bir deftere geçirmek: *Yüzbaşı Tosun Beyi kaydetsinler! Ümera kısmına verelim* (Kemal Tahir). *Çocuğu okula kaydetmek.* || Belirtmek: *Yalnız bir noktayı hatıra olarak kaydedeyim: Bulgarların Kolçak Rusyasıyle birleşmek nokta-i nazarı bizim menafi-i âtiyemize tetabuk etmeyebilir* (Atatürk). || Belleğe metotlu olarak yerleştirmek, hatırda tutmak. || *Mec.* Endişe etmek, kaygılanmak: *Açınca yelkeni, hiç bakma, oynasın varsın, / Kayık çocuk gibidir, oynuyor mu kaydetme* (Tevfik Fikret).

— Bilgi-işlem. Ordinatörün hafıza ünitelerinden birinde veya ana hafızada bir bilgi veya bir ara sonucu muhafaza etmek.

◆ **Kaydedilmek** geçz. f. Yazılmak: *Ahmet Ferit Beyin vefatı haberi ilk önce gazetelere sadece kaydedilmekle kalmadı* (Vâ-Nû). || Olduğu görülmek: *Dört isabet kaydedildi.*

◆ **Kaydettirmek** ettrg. f. Yazdırmak: *Çocuğu nüfusa kaydettirdik.* (ML)

KAYDIHAYAT blş. i. (ar. *ḳayd* ve *ḥayāt*'tan fars. taml. *ḳayd-ı-ḥayāt*). [Yalnız *kaydıhayat şartıyle* sözünde geçer.] || *Kaydıhayat şartıyle,* (birinin) hayatı boyunca, ölünceye kadar, yaşadığı sürece: *Ona kaydıhayat şartıyle maaş bağladılar.*

— Huk. *Kaydıhayat şartıyle irat,* bir kimsenin diğer bir kimseye hayat müddeti ile sınırlı olarak devrî edimlerde bulunması. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Huk. *Kaydıhayat şartıyle* ödenen iradın muhakkak para olması gerekli değildir. Bu herhangi başka bir şey, meselâ gıda maddesi de olabilir. Bunun yanında irat ödeme mükellefiyetinin ivazlı veya ivazsız olmasının da hiç bir önemi yoktur. Önemli olan edimin devrî olmasıdır. Bir defaya mahsus olmak üzere sermaye şeklinde verilmesi halinde, kaydıhayat şartıyle irattan bahsedilemez. Bunun gibi, verilecek iradın hayat boyunca olması da, bu müessesenin şartlarından biridir. Bu sebeple, bir kimsenin hayatı boyunca değil de, meselâ, 30 yıl için irat bağlanması halinde, kaydıhayat şartıyle irattan söz edilemez. Kural olarak süre, alacaklının hayatıdır. Ancak, borçlunun veya bir üçüncü kişinin hayatının ölçü alınarak ona göre irat verilmesi de mümkündür. Sözleşmede aksine bir hüküm bulunmadıkça, iradın, irat alacaklısının hayatı boyunca süreceği kabul edilir (Borçlar kn. md. 50/II). Bu halde, irat borçlusu, alacaklıdan daha önce ölürse, onun borcu mirasçılarına geçer (Med. kn. md. 539). Ancak, eğer kaydıhayat şartıyle irat, bağışlama şeklinde yapılmışsa, Borçlar kn. md. 247'deki açık hüküm gereği, borç, borçlunun ölümü ile sona erer. İrat, birden fazla alacaklıya taahhüt edilmişse, bunlardan birinin ölümü ile, borçlunun ona olan borcu sona erer, meğer ki, bunun aksi, yani ölene verilen iradın diğer alacaklılara geçeceği kararlaştırılmış olsun. Buna karşılık, irat, borçlunun veya bir üçüncü kişinin hayatı süresince borçlanılmışsa, alacaklının ölümü halinde, aksine bir hüküm bulunmadıkça, irat alacağı hakkı, alacaklının mirasçılarına geçer (Borçlar kn. md. 507-III). Kaydıhayat şartıyle irat sözleşmesi şekle bağlıdır. Bu şekil genellikle âdi yazılı şekildir. Ancak ivazlı kaydıhayat şartıyle yapılan irat sözleşmelerinde, karşı tarafın borcu gayrımenkule ilişkinse, o zaman sözleşmenin resmî şekilde yapılması gerekir. Aksine bir hüküm bulunmadıkça, irat her altı ayda bir işlemeden, yani peşin olarak ödenir (Borçlar kn. md. 509/I). Ancak taraflar, bu peşin ve altı ayda bir ödemenin aksini kararlaştırabilirler. Meselâ, irat olarak bir tarlanın hasadının borçlanıldığı hallerde, borcun ödeme zamanının da hasat mevsimi olduğu zımnen kararlaştırılmıştır. Hayatıyle mukayyet olarak irat tesis edilen kimse, iradın peşin ödenmesi gereken devreden önce ölecek olursa, borçlu yine bu devreye ait olan miktarın tamamını öder. İrat borçlusunun iflâsı ilişkiyi sona erdirmez. Borçlunun iflâsı halinde, başka bir teminat yoksa, alacaklı, irat yerine sermaye alacağı ile iflâs masasına girer. Kaydıhayat şartıyle irat sözleşmesinden doğan temel hak, başkasına devredilemez. Ancak bu sözleşmeden doğan, muaccel veya müeccel irat alacaklarının üçüncü kişiye devredilmesi mümkündür. Bunun gibi, temel hakkın haczi de caiz değildir. Ancak, sözleşmeden doğan münferit irat alacaklarının haczi mümkündür. Bunun için de iki şartın gerçekleşmesi gerekir. Önce, alacaklının bu irattan mahrum edilmeyeceğinin, sözleşme yapıldığı zaman kararlaştırılmamış olması gerekir. Ayrıca, iradın ivazsız olması da gereklidir. (M)

KAYDIRAK i. (*kaydırmak*'tan *kaydır-ak*). Büyük ve yassı çakıl. || Çocukların yassı taşlarla oynadıkları bir oyun. || Çocuk bahçelerine konulan bir çeşit oyun aracı. || Genellikle uzun tahta parçası. (Kaldırılacak yükün altına uzunlamasına yerleştirilerek zeminde kaymasını kolaylaştırır.) [LM]

KAYDIRMA i. (*kaydırmak*'tan *kaydır-ma*). Kaydırmak eylemi; kaymasına yolaçma.

— Binic. *Ağırlık kaydırması,* binicinin atın üzerinde ağırlığını öne veya arkaya vererek atın ön veya arka tarafının daha hafif olmasını sağlaması. Böylece atın ağırlık merkezi yer değiştirmiş olur. (Boucher tarafından ispatlanmıştır.)

— Dy. Levyeler yardımıyle demiryolunu sökmeden yana kaydırmağa dayanan yol çalışması.

— Eskrim. *Kaydırmalı çırpma,* hasmın silâhını elinden almak ve duruma hâkim olmak için epe ile yapılan çırpmanın baskıyle sürdürülmesi. (Hasmın namlusu, zayıf tarafından başlanarak sonuna kadar kaydırılır.)

— Ormanc. Kesilmiş tomrukları buzlu dağ yamaçlarından aşağı kızakla indirme.

— Sine. Bir planı hareketli kamerayle çekmeğe dayanan çekim tekniği. (Kamera genellikle raylar üzerinde hareket eden bir şaryo'ya yerleştirilir. Kaydırma sabit veya panoramik olabilir. || *Optik kaydırma,* kaydırmayle varılan sonuçların eşini kamerayı sabit tutarak ve değişir odaklı bir objektif kullanarak elde etme tekniği. (LM)

KAYDIRMAK geçl. f. (*kaymak*'tan *kaydır-mak*). Kaymak eylemini yaptırmak.

— Müz. Daha tiz sesler elde etmek için sol eli birdenbire kemanın, viyolanın, kontrbasın, çellonun, gitarın, utun, sazın v.b. gövdesine doğru götürmek.

◆ **Kaydırılmak** edilg. f. Kayması sağlanmak. (M)

KAYDÎ sıf. (ar. *ḳayd*'dan *ḳaydî*). *Esk.* Kayıtla ilgili.

— İkt. *Kaydî para* (veya *banka parası*), hiç bir kâğıt veya madenî cisimle temsil edilmeyen ama basit bir yazı işlemi ile yaratılan ve dolaşıma (tedavüle) giren para. (Kredi veren kurumlar veya banker, posta çeklerinde olduğu gibi, alacağın vereceğin kaydedildiği veya yapılan işlemlere göre zimmete geçirildiği bir hesap açar.)

— ANSİKL. *Kaydî para* hesabı, banknotlara tekabül eder. Çek, şekil yönünden, poliçeye benzeyen bir para çekme aracıdır. Kredi veren herhangi bir kimse veya banker tarafından, hesap açıldığı zaman sağlanan teminat, kaydî paranın çıkarılmasını mümkün kılan temeli meydana getirir. 1844 Peel kanunuyle belirlenen ve çok kısıtlı olan Banknot Çıkarma nizamnamesine karşı, yazı işlemleri usulünü ilk olarak icat edenler ingiliz bankerleridir. Bugün, toplam para dolaşımında, banka parası ve posta çeki servisleri parasının payı, Birleşik Devletler'de yüzde 77, Büyük Britanya'da yüzde 75,5 ve Fransa'da yüzde 50'den fazladır. (LM)

KAYDİYE i. (ar. *ḳayd*'dan osmanlıca *ḳaydiyye*). *Esk.* Kayıt için alınan para, kayıt parası. (M)

KAYE (Daniel David KAMİNSKİ, **Danny** — denir), rus asıllı amerikalı oyuncu (New York 1913). Bir süre gezici tiyatrolarda çalıştı ve böylece birçok yer dolaştı. 1942'de New York'ta Cole Porter'ın bir operetinde rol aldı: *Let's Face it.* Kazandığı büyük başarı kendisine Hollywood kapılarını açtı. Oynadığı başlıca filimleri: *Bir Deli Savaşa Gidiyor* (Up in Arms) [1944]; *Kahkaha Tufanı* (The Secret Life of Walter Mitty) [1947]; *Müfettiş* (The İnspector General) [1949]; *Riviera'da* (On the Riviera) [1951]; *Hans Christian Andersen* (1952); *Kralın Soytarısı* (The Court Jester) [1955]; *Albay ve Ben* (Me and the Colonel) [1958]. Amerikan sinemasının en iyi komedi oyuncularından biridir. (L)

KAYE (Nora KOREV, **Nora** — denir), rus asıllı amerikalı kadın dansçı (New York 1920). Sanat hayatına Metropolitan operasında başladı, sonra Ballet theatre'a geçti (1939-1951, 1954-1960), A. Tudor'un *Ateşten Sütun* (1942) balesinin ilk oynanışında Hagar rolündeydi, bu oyunda büyük başarı kazandı. 1951 - 1954 Arasında New York City ballet'de çalıştı. 1960'ta American Ballet theatre (Ballet theatre'ın yeni adı) topluluğundan ayrıldı, kocası koreograf Herbert Ross ile işbirliği yaparak Broadway ve Londra'da müzikli komedilerde rol aldı, *Ballet des Deux Mondes* topluluğunu yönetti (Spoleto festivali). 1964'te American Ballet theatre topluluğunun iki sanat yönetmeninden biri oldu. Özellikle dramatik rollerde başarılıdır (*Fall River Efsanesi,* [A. De Mille'in, 1948]; *Kafes* [J. Robbins'in, 1951]). İlk oynanışında başrole çıktığı baleler arasında şunlar sayılabilir: *Donuk Parıltı* (1943); *Balad* (1952); *Sebastian ve Kanlı Düğün* (1957). [L]

KAYE (sir John William), ingiliz tarihçisi ve yöneticisi (Londra 1814-Forest Hill 1876).

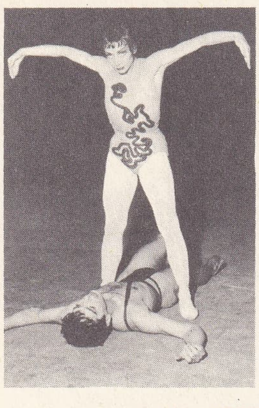

Nora KAYE

kaygetsudo

«Kaygısız»
Louvre müzesi, Paris

Hindistan şirketine girdi (1856), Hindistan bürosunda 1876'ya kadar Siyaset bölümü sekreteri olarak John Stuart Mill'in yerini aldı. Başlıca eserleri: *Hindistan Şirketinin Yönetimi Tarihi* (1853); *Hindistan'da Sipahiler Savaşının Tarihi* (1871). [L]

KAYEA i. Bot. Karşıt uzun yapraklı, salkım çiçekli, tahtasından yararlanılan ağaç. (*Guttiferales* takımı.)

— ANSİKL. En çok Vietnam'da bulunan *kayea*'nın sert fakat işlenmesi kolay, kızılımsı bir tahtası vardır. Tahtasından konut, gemi, demiryolu traversi, araba yapılır, ince marangozluk ve torna işlerinde yararlanılır. Ayrıca, havaneli, dibek tokmağı, merdane, kanila, el âleti sapı yapmağa yarar. (L)

KAYEPUT i. (indonezya dilinde, *kayu-puti*, beyaz ağaç). Bot. Hindistan'da yetişen mersingillerin melaleuca cinsinden birçok bitkinin ortak adı. (Bu bitkilerden çıkarılan özsu da aynı adı alır.)

— ANSİKL. Hindistan'da *kayeput* yaprakları su ile damıtılarak bir çeşit özsu elde edilir. Eskiden hekimlikte çok yararlanılan bu özsu artık, hiç değilse Avrupa'da, kullanılmıyor; buna karşılık Hindistan'da ve Çin'de, her türlü hastalık için salık verilmektedir. Yapısındaki başlıca maddenin sineol olduğu sanılıyor. (L)

KAYES, Mali'de şehir, bölge ve çevre merkezi, Yukarı Senegal ırmağının sol kıyısında, seferin sona erdiği noktada; 19 605 nüf. Ticaret (zamk ve yerfıstığı) merkezi. Sepicilik. *Hayes çevresi,* 123 000 nüf. (L)

KAYFING veya **KAY-FONG,** ing. **Kaifeng,** Çin'de (Honan) şehir, Huang-ho ovasında, Huang-ho ırmağının sağ kıyısında; 299 000 nüf. Önce «Beş sülâle», sonra Sung'lar (X.-XI. yy.) zamanında imparatorluk başkenti olan ve ulaşımı suyollarıyle sağlanan bu güzel şehir, XX. yy.da iktisadî önemini kaybetmiştir. İmalât sanayii (besin ve dokuma sanayii, kibrit fabrikası). [L]

KAYGAN sıf. (*kaymak*'tan *kay-gan*). Islak veya düz olduğu için kolayca kayan veya üzerinde kayılan: *Bu ruh denizci ruhudur: Dış, bir balık kadar kaygan: iç, bir deniz içi gibi zehirlidir* (S.F. Abasıyanık). [M]

KAYGANA i. (fars. *ḫāye*, yumurta ve *gīne* nispet ekinden *ḫāy-gīne* > *ḳāygana*). Mutf. Peynir veya kıymanın un ve yumurta ile karıştırılmasından sonra yağda kızartılarak pişirilen yemek, omlet. ‖ Yumurta ile yapılmış bir tatlı. (M)

KAYGANLIK i. (*kaygan*'dan *kaygan-lık*). Kaygan olma hali.

— Bayınd. Bir yüzeyin, özellikle sürtünme katsayısı çok düşük bir şosenin durumu. ‖ *Kayganlığı giderme,* dona elverişli balçık tabakası yerine, suyun kılcallıkla yükselmesini aşan bir yükseklikte yandan drenajlı bir kum, çakıl veya curuf tabakası yerleştirme.

— ANSİKL. *Kayganlık,* tekerlek bandajı, yuvarlanma yüzeyi ve nihayet sözkonusu ana yolun trafik yoğunluğu gibi pek çok etkene bağlıdır. Bu sonuncu etken geçen araçların yola akıttığı yağ yüzünden çok önemlidir. Motorların egzos borusundan çıkan yanmamış maddelerden ileri gelen bu yağ, yolda sağanak, çisenti veya sisten meydana gelen su ile emülsiyon yapar. Büyüklüğü 1 ilâ 10 mikron arasında değişen damlacıklar, araçlar için sanki bir çeşit çok katlı mikroskopik bilyalı yatak meydana getirir ve tekerleklerin zemin üzerindeki her türlü tutunma etkisini ortadan kaldırır. (LM)

Kaygetsudo, Japon ressamları grubu (1705'e doğr. - 1730); hafifmeşrep kadın (*bicin*) tasvirleriyle tanınırlar. Bu ressamlar yağlıboya tablolar, kara veya elle boyanmış renkli taşbasmaları (*uruşi-e*) yaptılar. (L)

KAYGI veya **KAYGU** i. (esk. türk. *ḳadḳu* > *kaygu*'dan). Endişeyle karışık üzüntü, tasa: *Ey gurbet, ey gurûbu ufuklarda bit meyen / Ömrün derinliğinde süren kaygı günleri* (Yahya Kemal). *Dün geceki kaygılarından hiç bir iz kalmamıştı* (Kemal Tahir). ‖ İlgi, uğraşı: *Dünya kaygısını, dünya hırsını, hırka ve abaya değişen dedelerin en ulusu Galip Dede'nin* (H. E. Adıvar). ‖ *Kaygı çekmek,* merak etmek, endişe duymak: *Sanatkâr [...] ekmek kaygısı çekmeksizin düşünebilmek, duyabilmek ve yazabilmek için devlet bütçesinden para alacak* (N.F. Kısakürek). ‖ [...] *Kaygısına düşmek,* (bir şeyden dolayı) kaygı duymak, endişelenmek: *Deva bulmaz bir can kaygısına düşer* (F. R. Atay).

— DEY. *Esk. Kaygu yemek,* tasalanmak, üzülmek.

— Farklar psikol. *Kaygılar testi,* nevrozlularla psikozluları birbirinden ayırt etmek amacıyle, Eysenck tarafından düzenlenen ve kişiliğe ilişkin olan tekyönlü soru dizisi. (Bu testin uygulanmasında, denekten, hayatının belli bir devresinde, kendisini kaygılandırmış, sinirlendirmiş veya korkutmuş konuları dile getiren kelimeleri çizmesi istenir.) [ML]

KAYGILANMAK veya **KAYGULANMAK** dönşl. f. (*kaygı*'dan *kaygı-lı-n-mak* veya *kaygu-la-n-mak*). Endişe etmek, üzülmek: *Bunu duyunca ister istemez kaygılandık.*

◆ **Kaygılandırmak** veya **kaygulandırmak** geçl. f. Kaygıya düşürmek, endişe ettirmek. (M)

KAYGILI veya **KAYGULU** sıf. (*kaygı*'dan *kaygı-lı* veya *kaygu-lu*). Endişesi olan; üzgün, gamlı: *Anamızı, babamızı, kardeşlerimizi, çoluğumuzu çocuğumuzu görünce içimizin titremesi, onları anarken yüreğimizin ya kaygılı bir sevinç, ya sıcak bir üzüntü ile çarpması dünyamızı genişletiverir* (N. Ataç). [M]

KAYGILI (Osmanlı Cemal), türk gazetecisi ve romancısı (İstanbul 1890-ay.y. 1945). Küçük yaşta baba ve annesini kaybetti. Öğrenimini Askerî Kâtip okulundu tamamladı (1906). Askerî birliklerde kâtip olarak çalıştı. Hastalık sebebiyle emekliye ayrıldı (1917). Bir süre İstanbul'da, Ortakçılar'da mandıracılık, daha sonra pazarcılık, seyyar satıcılık, biletçilik yaptı. Bu arada daha 1910-1912 yıllarında başladığı yazarlığını da sürdürdü. Özellikle 1918 yılından sonra gazeteciliği benimsedi. Fıkra, hikâye, roman türlerindeki yazıları yanında folklor araştırmaları da yaptı. İstanbul'daki selatin meyhaneleri, semai kahveleri, çingene hayatı başlıca inceleme konuları oldu *Eşkiya Güzeli* (hikâyeler 1925). *İstanbul'da Semâi Kahveleri ve Meydan Şairleri* (inceleme 1937); *Tekin Olmayan Kedi* (hikâyeler 1938); *Sandalım Geliyor Varda* (roman 1938); *Çingeneler* (roman 1939); *Bekri Mustafa* (roman 1944); *Aygır Fatma* (roman 1944); Ayrıca *Osmanoflar* gibi bazı romanları da gazetelerde tefrika halinde kaldı. (M)

KAYGIN sıf. (*kaymak*'tan *kay-gın*). Elden kayan: *Kaygın balık.* ‖ Üzerinde el kayan: *Kaygın kâğıt.* ‖ *Halk dili.* [Hayvanlar için] Gebe, hâmile. (M)

KAYGISIZ veya **KAYGUSUZ** sıf. (*kaygı*'dan *kaygı-sız* veya *kaygu-suz*). Endişesiz, hiç bir şeye aldırış etmeyen, lâkayt: *Başka bir anda, beni kudurtmağa yetecek bu sözler karşısında, şimdi tamamen kaygısızım* (Y.K. Karaosmanoğlu). *Sokakta, kütüphanede, konserde, üniversitede, hattâ sürgünde ve hapishanede, daima evlerinde oldukları kadar rahat ve kaygısızdırlar* (Ş. S. Aydemir). ‖ Üzüntüsüz, gamsız: *Selim Paşa ile karısı çocuk gibi şen ve kaygısızdır* (H. E. Adıvar). *Öyleyken bu insanlar nasıl bu kadar kaygısız* (Kemal Tahir).

◆ **Kaygısızlık** i. Kaygısız olma hali: *Benliğimi yitirmiş de tabiatın o bilmeksizin yaratıcı kaygısızlığına ermişim gibi öyle tasasız, düşüncesiz* (N. Ataç). [M]

Kaygısız, Watteau'nun yağlıboya tablosu (26 × 20 sm, Louvre). Mavi satenden elbise giymiş, sırtında kısa kırmızı manto bulunan bir genç adam dans eder gibidir (aslında bir diabolo oyuncusu olduğu sanılır). 1806'da Lebrun satışında 75 franka satıldı. 1939'da çalındı, sonra Louvre'a geri getirildi. (L)

KAYGU i. Bk. KAYGI.

KAYGULANMAK dönşl. f. Bk. KAYGILANMAK.

KAYGULU sıf. Bk. KAYGILI.

KAYGULU HALİL EFENDİ. Bk. HALİL EFENDİ *Kaygulu.*

KAYGUSUZ sıf. Bk. KAYGISIZ.

KAYGUSUZ ABDAL, asıl adı **Gaybî,** türk şairi (XV. yy.). Hayatı hakkında açık ve ayrıntılı bilgi yoktur. Halk arasında Alâiye Beyinin oğlu olduğu söylenir.

Bir gün avlanırken, attığı okla yaralanan geyik kaçar; Abdal Musa dergâhına sığınır. Gaybî, avını istemek için dergâhdaki dervişlere başvurur; kendisini dergâhın şeyhi, Abdal Musa'nın huzuruna çıkarırlar. Abdal Musa, koltuğunun altından, vücuduna saplanmış oku çekip çıkartarak Gaybî'ye uzatır. Kendi okunu tanıyan Gaybî şeyhin ayaklarına kapanır; dergâha yerleşerek kırk yıl Abdal Musa'ya hizmet eder. Çilesi dolunca Mısır'a gitmek için izin alır. Mısır'da tekke kurar, tarikatını yayar, ölünce tekkesi yanında bir mağaraya gömülür. Kaygusuz'un Kahire'de kurduğu bu tekke, bektaşîlerin dört halife makamlarından biri olarak gösterilir. Kaygusuz'un alaycı bir dille, aruz ve hece ölçülü, nefes ve şathiyeler yazması ve nesir dilinin kendine has lığından, iyi bir öğrenim gördüğü anlaşılır. Esrara düşkünlüğü ve tasavvuf neşesinin taşkınlığı, zaman zaman mantık ölçülerini aşmasına sebep olur. Şiirlerinde yaşama tutkusu, mutluluk isteği, özlem ve isteklerin ağırlığı, nesirlerinde ise, canlılık, şaşırtıcı değişmeler, tekerlemeler, masalımsı olaylar başlıca özelliğidir. Eserleri: *Divan; Dolabname* (sorulu cevaplı küçük bir mesnevî); *Yasname* (hece ile yazılmış uzun bir şiir); *Budalaname* yahut *Dilküşa* (nesir risale); *Maglata-name* (nesir risale). [M]

KAYGUSUZ VİZELİ ALÂEDDİN, türk şairi ve mutasavıfı (öl. Vize 1562 ? - 1601 ?). Bayramî şeyhlerinden Ahmed Sarban'ın halifesidir. Hayatı hakkında bilgi yoktur. Yunus tarzındaki şiirlerinden başka aruzla da şiir yazdı. Hece vezniyle yazdığı şiirlerinde samimî bir söyleyiş görülür. Şiirleri biraraya getirilerek sonradan basıldı: (*Kaygusuz Vizeli Alâeddin* [1932]). [M]

KAYIBANDA (Grégorie), ruandalı gazeteci ve siyaşet adamı (Musambira 1924). Öğretmen ve gazeteci olan Kayıbanda 1957'de çoğunluk partisi Parmehutu'ya başkan seçildi. 1960'ta geçici olarak hükûmet başkanlığı yaptı, 1961 ekiminde cumhurbaşkanı ve hükûmet başkanı oldu. 1965 Ekiminde, beş yıl için yeniden seçildi. Ağırbaşlılığı ve sade yaşayışıyle tanınmıştır. (L)

Kayı damgası, Kayı Türklerinin hayvan ve eşyalarına vurdukları damga. Kayılar ünlü oğuz boylarındandır. Damgaları, başlıca *Divan-u Lûgat-it Türk,* Reşidüddin, Yazıcızade Ali ve Ebulgazi'nin *Şecerei Terakime*'sinde gösterilir. Kendilerinin Oğuzla-

rın Kayı boyundan geldiklerini kabul eden Osmanlıların silâh ve paralarında da bu damga vardır. Kayı damgası Murad II'nin Bursa ve Edirne'de kesilmiş olan tarihsiz mangırlarında açıkça görülür. Daha sonraları paralara konulmaktan vaz geçildiyse de, silâh ve eşyalarda uzun bir süre kullanıldı. Süleyman I'in toplarında da bu damga vardır. Yine XVI. yy.a ait silâh ve savaş araçlarında da Kayı damgası bulunmaktadır. (M)

KAYIK i. (*kaymak*'tan *kay-ı-k*). Denizc. Çeşitli boy ve biçimlerde, kürek, yelken veya bazen motorla hareket eden nehir, göl ve denizde dolaşmak veya belirli ağırlıkta yük taşımak için kullanılan güvertesiz küçük tekne: *Ey yağ gibi üç çifte kayıklarla kayanlar, / Ey Maltepe'den Pendik'i bir hamle sayanlar!* (M. Â. Ersoy) [Bk. ANSİKL.] *Sadrazam Ali Paşa önde kendisinin ve sayılı, misafirlerinin, arkada adamlarının kayığı ile Boğaziçi'nde gezintiye çıkar* (F.R. Atay). *O zamanlarda erkeklerle kadınlar ayrı ayrı kayık ve sandallarla gezmeğe çıkarlardı* (A.Ş. Hisar). ‖ Baş tarafı öne doğru uzun, kıç tarafı çok yüksek, livard biçimi yelken ve bir de serene açılan galya yelkeni o-

Foto. LAROUSSE; MEYDAN

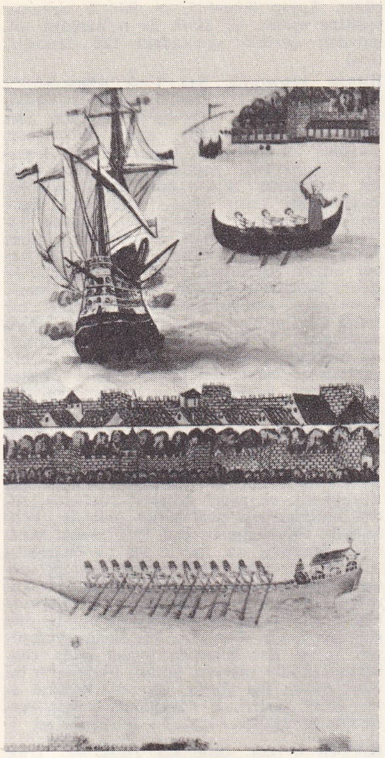

XVI. yy.da savaş gemisi ve bir köşklü **kayık**, (Metin And arşivi)

lan tek direkli küçük kıyı gemisi. ‖ Portekiz'de Algarve kıyısında kullanılan 12 m uzunluğunda, her birine latin yelken açılan iki direkli balıkçı gemisi, (*Chaique* de denir.) ‖ XVI. ve XVII. yy.larda bir kadırgada bulunan iki sandaldan her biri (Kayık, kürekçilerin oturması için altı tane oturağı bulunan, oniki kürekli, 8,45 m uzunluğunda ve 2,11 m genişliğinde bir tekne idi. *Kano* [*cano*] denilen sandallar kadırganın yedeğinde çekilerek görüldüğü halde kayık hemen her zaman kadırganın güvertesine alınırdı.) ‖ *Kayık astarı*, kayığın üst ve yan kısımlarındaki tahta kaplama. ‖ *Kayık boynası*, bazı durumlarda kayığı hareket ettirmek için veya dümen olarak kullanılan arkadaki tek kürek. ‖ *Kayık iskarmozu*, kayıkların üst ve yan çeperlerinde bulunan ve küreklerin takıldığı ağaç veya maden çelik. ‖ *Kayık kızağı*, kayığın karaya çekilmesini sağlayan ağaçtan yapılmış düzen, ızgara. ‖ *Balık kayığı*, balıkçı teknesi. ‖ (...) *Çifte kayık*, bir kayıkta bulunan kürek sayısına göre kayıklara verilen ad: *Eyvâh o üç çifte kayık aldı karârım / Şarkı okuyup geçti bir âfet var içinde* (Nedim). ‖ *Odun kayığı*, odun taşımakta kullanılan büyükçe tekne. ‖ —*Esk. Kira kayığı*, gezinti için kiralanan kayık: *Boğaziçi iskelelerinde kira sandalları kira kayıklarından daha ziyadeleştiği gibi yalıların da eskiyen kayıkları yerine kikleri çoğalıyordu* (A.Ş. Hisar). ‖ *Pazar kayığı*, yedi çifte yük kayığı. ‖ *Piyade kayık*, dar ve uzun küçük kayık çeşidi. ‖ *Saz kayığı*, Boğaziçi'nde düzenlenen mehtap gecelerinde, içinde saz takımının bulunduğu büyükçe kayık: *Hele saz kayığının en yakınında bulunan kayıkçılar ellerini biraz uzatarak yanlarındaki sandal veya kayığın kenarlarını tutmakla bunları birbirlerine tamamen yapıştırmış ve âdeta kenetlemiş olurlardı ve bu sıralarda sandallarını yerine tutabilmek için bir teviye siya ederlerdi* (A.Ş. Hisar).

— Kıyf. *Kayık biçimi*, bir çeşit kadın ayakkabası.

— Spor. *Kayık yarışı*, özel kayıklarla yapılan su sporu. ‖ *Yarış kayığı*, hızlı gidebilen dar ve uzun bir kayık çeşidi.

— Tar. *Hünkâr kayığı*, padişahlara mahsus kayık. Bk. ANSİKL.

— Temş. santl. *Kayık oyunu*, karagöz oyunlarından biri. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. *Kayık*'ta yürütücü güç kürek ve bazen tek direğe açılan yelkendir. Genellikle ağaçtan bazen branda, deri, kauçuk veya lastikten yapılanları da vardır. Çeşitli biçimdedir; tek, çift ve pek seyrek olarak, üç küreklisi de (yarış kayıklarında daha fazla) olur. Kullanma amacına göre gezi, yük, balıkçı, ateş ve yarış kayığı, piyade, salapurya, pazar, kum ve alamana kayığı gibi adlar alır. Bazı kayıklarda yürütücü kuvvet olarak tekne içine konulan veya gerisine takılan motor kullanılır. *Sandal* ve *filika* deyimleri de bu anlamdadır.

— Tar. *Hünkâr kayığı*'nda som gümüş parmaklıklı ve yine gümüşten dört sütuna dayanan köşkün kırmızı saçaklı çuha kumaşı ve üç feneri bulunur. Padişah köşkün içinde oturur, arkasında bostancıbaşı dümen tutardı.

— Temş. santl. *Kayık oyunu*'nda, eşleri Karagöz ile Hacivat'ı bırakıp gidince, kayıkçılık etmeğe karar verirler. Kayığa binen çeşitli müşterilerin taklitleri yapılır. Gemisine çarptıkları laz öfkelenir; kayıkta taşıdıkları zennenin belâlısı sarhoş, göz dağı verir v.b. Oyunun çeşitlemeleri vardır: *Karagöz ile Hacivat'ın Kayıkçılığı, Karagöz'ün Kâğıthane Safası; Karagöz'ün Hıdrellez Âlemi* gibi.

◆ Sıf. Bir yana kaymış olan. ‖ Biçimi kayığa benzeyen.

— Kıyf. *Kayık hotoz*, kayık biçiminde yapılmış saç. ‖ *Kayık yaka*, açıklığı omuzlara doğru olan yuvarlak yaka.

— Mutf. *Kayık tabak* (*sahan*), kayık biçiminde olan oval tabak (sahan). [M]

KAYIKÇI i. (*kayık*'tan *kayık-çı*). Kayıkla yük veya insan taşıyan kimse. Kayık kullanan, kürek çekerek kayığı yürüten kimse. ‖ *Esk.* Zengin kimselerin kayıklarını kullanan görevli. (M)

KAYIKÇIK i. (*kayık*'tan *kayık-çık*). Bot. Baklagiller familyasının bir gemi karinasına benzeyen çiçeklerinin kısmen yapışık durumdaki iki alt taç yaprağına verilen ad.

— Kim. Isıtma borusu içine konabilen, maden, cam veya porselenden yapılmış, küçük kap. (L)

KAYIKÇI KUL MUSTAFA, türk saz şairi (?-1658'den sonra). Gençliğinde Murad Reis'in (öl. 1610) yanında Cezair'de bulunduğu için *Kayıkçı* lakabını aldığı sanılır. Çağının önemli olaylarına karşı ilgisiz kalmadı. Osman II'nin şehit edilişi (1622), İran şahı Abbas I'in Bağdat'ı zaptı (1623), Murad IV'ün Bağdat'ı kuşatması (1630) ve Halep valisi Abaza Hasan Paşanın isyanı (1658) üstüne şiirler, destanlar söyledi. XVII. yy.ın ilk yarısında büyük bir üne kavuştu. Gevherî gibi birçok âşıkta etkileri görüldü. Kul Mustafa, yeniçeri âşıklarından olduğu için şiirleri uzun zaman, özellikle yeniçeri ortalarında, serhat boylarında okundu. Nazım tekniği kusurludur. Bütünüyle halk zevkine bağlı, sade ve tabiî söyleyiş, şiirinin başlıca özelliğidir. (M)

KAYIKÇILIK i. (*kayıkçı*'dan *kayıkçı-lık*). Kayık yapma ve satma işi. ‖ Kayık kiralama veya işletme işi. (M)

KAYIKHANE i. (türk. *kayık* ve fars. -*hâ*ne'den *kayık-hâne*). Kayıkların çekilip bağlandığı, üstü örtülü yer: *Adnan beyle izdivaç demek Boğaziçi'nin en büyük yalılarından biri,* [...] *kayıkhanesinde üzerlerine temiz örtüleri çekilmiş beyaz kikle maun sandalı fark olunan yalı demekti* (H.Z. Uşaklıgil). *Loş kayıkhaneleriyle bir yalı; / Dinmiş lodosların uğultusu içinde / İstanbul'u dinliyorum gözlerim kapalı* (O.V. Kanık). Bk. ANSİKL.

— Teşk. tar. *Kayıkhane ocağı*, Osmanlı devleti zamanında, saray kayıklarında görevli bulunanlara ait teşkilât. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Sahilde yapılan *kayıkhane*'lerin içinde, hem yerden kazanmak, hem de tekneleri rutubetten korumak için, belirli yükseklik ve genişliklerde raflar bulunur. Tekneler bu rafların üzerine yerleştirilir.

— Teşk. tar. *Kayıkhane ocağı*. Saray kayıkhanesi Topkapı sarayının Yalı köşkü, saltanat kayıkhanesi ise Sepetçiler köşkü yanındaydı. Abdülaziz zamanının sonuna kadar çalışmakta olan kayıkhane ocağı, Abdülhamid II tarafından dağıtıldı. (M)

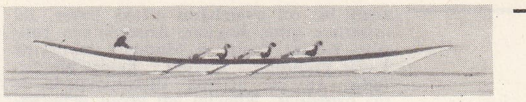

kayık

XVI. yy.da bir **kayık**

kayıklar (Türkische Gewänder adlı eserden)

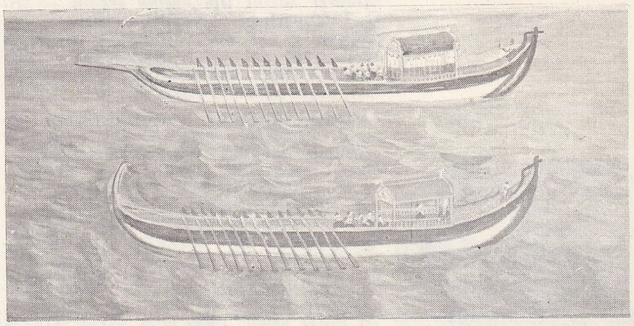

Kayıköyü höyüğü. Arkeol. Tavşanlı'nın 6 km batısında höyük. Etrafı dağlarla çevrili bir ovadır. L. Tuğrul tarafından tespit edildi; toplanan malzeme Prof. Dr. T. Özgüç tarafından incelendi. Buluntular arasında en eskisi, içi ve dışı siyah boya astarlı, basit profilli rastlanan bu tip, höyüğün M.Ö. III. binyıl ortasında iskân edilmeğe başlandığını gösterir. Böylece Tavşanlı ovası buluntuları, bir taraftan Yortan, diğer taraftan Kusura-Demircihöyük ve İç Anadolu'daki höyüklere benzemektedir. (M)

KAYILAR, Oğuz boylarından biri; Osmanlı hanedanının dayandığı boy. Bu boyun taşıdığı ad *Kayı*'dan (muhkem, sert) gelmektedir. Kayı, türk geleneğine göre, Oğuz Han oğlu Gün Han'ın oğludur.

XI. Yüzyılda Ceyhun ırmağını geçerek Korkud Beyin emrinde Horasan'ın Merv ve Serahs bölgelerinde yerleşen Kayılar, Selçukluların dayandığı Kınık boyu ile birlikte hareket ettiler. Geleneğe göre, Tuğrul Bey, Korkud Beyin avcıbaşısı idi. Bu suretle kayı-selçuklu ilişkileri çok erkenden başladı. Kâşgarlı Mahmud'un Oğuz boylarına ait listesinde Kınıklardan sonra Kayıların adı geçer. XV. yy. osmanlı tarih yazarları da bu dostluğa işaret ederler. Kayılar, muhtemelen, 1071 Malazgirt savaşına katıldılar; savaştan sonra Anadolu'da kendilerine ayrılan Mardin, Sıvas ve Kastamonu bölgelerinde yerleştiler. Sonra Balıkesir ve Çanakkale bölgelerine kadar uzandılar. Bu yüzden Artuklu ve Danişmendli devletlerinin kurulmasında önemli rol oynadılar. Kastamonu ve Sinop taraflarında Selçukluların uç beyi olarak vazife gören Çobanoğulları bunlardandır. Aynı bölgelerde yurt tutan Bayat, Alka-Evli ve Kara-Evli boylarıyle Karakeçili topluluğu da bunlarla kardeştir.

XIII. yy.ın ilk yarısında, moğol istilâsının sebep olduğu buhran sırasında Horasan'da kalan Kayılar, Osmanlıların atası Süleyman Şahın emrinde aynı bölgelere geldiler. Osmanlı beyliğini kuracak olan bu kayı grubu, Alâeddin I Keykubad tarafından uçlara yerleştirildi. Özellikle XV. ve XVI. yy.lara ait tahrir ve tapu defterlerinde *Kayı* adını taşıyan yer adlarının çokluğu, bu boyun Anadolu'nun türkleşmesinde ö-

kayın kozalak ve yaprakları

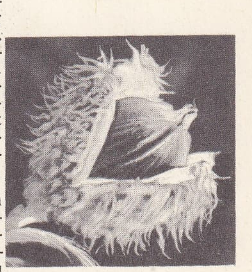

kayın kozalağı

Foto. MEYDAN; LAROUSSE

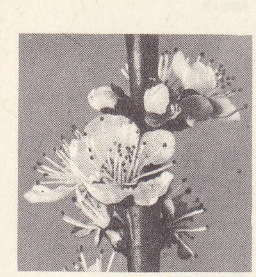

kayısı çiçeği

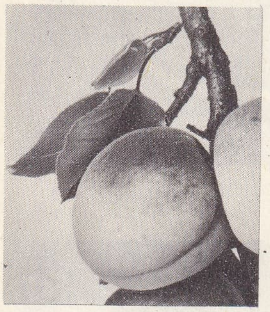

kayısı meyvesi

nemli bir rol oynadığını ortaya koyar. Bu defterlere göre, Kayılar, Anadolu'nun batısına, Adalar denizi ve Marmara kıyılarına kadar yayıldılar. Kayılar, Rumeli'nin fethinde ve bu ülkenin türkleşmesinde de rol oynadılar. Nitekim adı geçen defterlerde, Arnavutluk'a kadar uzayan sahada *Kayı* adlı yer adlarına rastlanır. Bununla birlikte Kayılar, XVI. yy.da Suriye ve Irak bölgesine de yayıldılar. Anadolu'da çeşitli kollar halinde Konya, Isparta, Denizli, Muğla, Manisa, Afyon, Ankara ve Kozan gibi şehirlerin yakınlarında yaşayanları, yerleşik hayata geçtiler. Kanunî devrinde, Denizli, Uşak ve Alaşehir dolaylarında 35 köyü yurt tutan Kayılar, devlete her yıl 42 000 akçe vergi veriyorlardı. XVII. yy. da tamamen yerleşik bir duruma geçtiler. Osmanlı hanedanının bu boydan olduğu bir gerçektir. Murad II paralara, diğerleri de toplara, kılıç, miğfer, topuz ve dizliklere «Kayı» damgasını vurdururlardı (→ Bibliyo.) [M]

KAYIN i. (esk. türk. k.). Karı ve kocaya göre birbirlerinin erkek kardeşi: *Iskaçeri'nin ölümü üzerine zaten dükkânda yetiştirdiği kayını işin başına geçmiş* ... (A. H. Tanpınar). *Eşanl.* KAYINBİRADER. (M)

KAYIN i. Bot. Güzel görünüşlü orman ağacı. (İlmî adı *fagus*. Kadehçikliler takımından.) [Bk. ODUN *levhası*.] ‖ *Kayın kozalağı*, kayın ağacının yenen meyvesi.

— ANSİKL. *Kayın*'lar, telek damarlı, dişli almaşık yapraklı ağaçlardır. Erkek çiçekler genellikle toparlak başak biçiminde olur; dikenli olan pelit yüksüğü iki meyvelidir ve dört kapakçıkla açılır. Ilıman hattâ soğuk bölgelerde yetişen on beş kadar türü bilinir. Avrupa'da yetişen yegâne türü *orman kayını*'dır (F. sylyatica). Kalın örtülü, yüksek boylu bir ağaç olan kayının gövdesi hemen hemen silindirimsi, kabuğu külrenginde, pütürsüz, yaprakları sert, oval, kenarları kirpikli ve tüysüzdür. Yüz kırk yıl kadar yaşar. 1 800 m'ye kadar yerlerde yetişir. Kayın odunu (beyaz), gerçek odundan yoksundur, ama dayanıklı ve az esnektir. Çoğu zaman çatlar; ama darbe altında pul pul kabarmaz. Pek çok işte kullanılır. Biçmek, tahta yapmak, kaplamacılıkta kullanmak için en güzel kayın tomrukları seçilir. Daha az kaliteli olanlar karoseri, marangozluk, kasnakçılık, takunyacılık, eğri tahtalı mobilya, oyuncak, fırça sapı yapımı gibi işlerde, tomruk artıkları demiryolu traversi ve arabacılıkta, dalları kömür yapımında ve yakacak olarak kullanılır. Bazen, özellikle bazı ormanlarda kayının bir kusuru olur: kırmızı öz; bu öze ilâç şırınga edilemediği için böyle kayınlardan travers yapılamaz. Meyvesinden yenebilir bir yağ elde edilir.

● *Kayın kozalağı*, kestaneye benzer yapıda, fakat ondan daha küçük ve üçgen biçimlidir. Bademi beyaz, yağca zengindir. Kayın kozalağı insanlarca yenebilir; domuzlar ve kümes hayvanları çok sever; toplanan kozalaklardan iyi kalitede sofralık sıvı yağ çıkarılır. (L)

KAYINBİRADER blş. i. (türk. *kayın* ve fars. *birâder*, erkek kardeş'ten). [Bir kimseye göre] Karısının veya kocasının erkek kardeşi: *Genç çocuk, kalın bastonlu kayınbiraderine yalvarıyordu* (S.F. Abasıyanık).

— Dil. bil. *Kayınbirader* kelimesinin «erkek kardeşin yerine geçen» anlamında *kaim-i birader*'den geldiği ileri sürülmekteyse de eski Türkçede *kayın* kelimesinin oluşu bu iddiayı çürütmektedir. (*Kayınvalide* ve *kayınpeder* kelimeleri için de bu görüş vardır.) [M]

KAYINGİLLER çoğl. i. Bot. Bk. HUŞAĞACIGİLLER.

KAYINLIK i. (*kayın*'dan *kayın-lık*). Kayın olma hali. (M)

KAYINLIK i. (*kayın*'dan *kayın-lık*). Gürgen ve meşelerle karışık şekilde kayınların çoğunlukta bulunduğu seyrek orman.

— ANSİKL. *Kayınlık*, genellikle yazın kurak, kışın çok nemli olan fakir, silisli, kumlu toprakları sever. Orman hududu, çok büyük yükseltilere kadar ulaşır; Avrupa'nın ve Kuzey Amerika'nın kuzey bölgelerinde orman sınırını belli bir yükseklikte soğuğun değil, rüzgârın durdurduğu zannediliyor. Orta Avrupa'da kayın ormanları, bazı yazarlarca, geçici bir gelişme evresi veya meşe ormanının bir bozulma evresi sayılmaktadır. (L)

KAYINPEDER blş. i. (türk. *kayın* ve fars. *peder, baba*'dan). Karı veya kocaya göre birbirinin babası: *Şimdi kayınpederinin ölümü yakın olacağı ihtimâline zihnini yatırmaya uğraşıyordu* (H.R. Gürpınar). *Zira, kayınpederiniz meseleyi inceden inceye tahkik edecektir* (Vâ-Nû). *Eşanl.* KAYNATA.

— Dil. bil. Bk. KAYINBİRADER. (M)

KAYINSA i. Romatizma ve frengi tedavisinde kullanılan, hem sürdürücü, hem kuvvet verici glikozit; Güney Amerika'da yetişen *Chiococca anguifuga* bitkisinin kök kabuklarından elde edilir. (*Kayınsa*'nın yılan ısırmasına da iyi geldiği söylenir; bu yüzden, çıkarıldığı ağaççığa *anguifuga* adı verilmiştir.) [L]

KAYIN tavuğu blş. i. Zool. Küçük çalı horozunun (*Lyrurus tetrix*) başka adı. (M)

KAYINTI i. (*kaymak*'tan *kay-ı-n-tı*). *Argo.* Yiyecek.

— DEY. *Kayıntı yapmak*, yemek yemek. (M)

KAYINVALİDE blş. i. (türk. *kayın* ve ar. *vâlide, anne*'den). Karı veya kocaya göre birbirinin annesi. *Beni kayınvalidenin karşısına koydu. Bir tarafıma haremi oturdu, bir tarafıma kendisi* (B. Felek). *Eşanl.* KAYNANA.

— Dil. bil. Bk. KAYINBİRADER. (M)

KAYIP sıf. (ar. *ğayb* > *ğā'ib*'den). Nerede olduğu bilinmeyen, kaybedilmiş, yitik: *Kayıp eşya. Kayıp çocuk.* ‖ İ. Kaybolma, yitme.

— DEY. *Kayıplara karışmak*, görünmez olmak, kaybolmak.

— Ask. *Kayıp listesi*, savaş sırasında birliğe dönmeyenlerin listesi.

— Elektr. *Yalıtkan kaybı*, değişken bir elektrik alanının etkisiyle bir yalıtkan içinde ısıya dönüşen enerji. Bk. ANSİKL.

— Mekan. *Yük kaybı*, bir boru şebekesinde dolaşan akışkan basıncının küçülmesi.

— Metalürji. *Ateş* (veya *ergime*) *kaybı*, ergime'de çeşitli sebeplerle (oksitlenme, uçunma, curuflaşma v.b.) kaybolan maden miktarı.

— Nükl. *Kütle kaybı*, bir atomu meydana getiren taneciklerin toplam kütlesiyle atomun kütlesi arasındaki fark. (Kütle ile enerjinin eşdeğerliliği formülüne göre, bu fark, atomun elemanlarından itibaren meydana gelebilmesi için gerekli olan enerjiyi gösterir.)

— Patol. *Kan kaybı*, büyükçe bir yaradan anormal ölçüde kan akması sonucunda vücuttaki kanın azalması.

— Petr. Bir ürünün işlemden sonra ele geçmeyen kısmı. (Bir laboratuvar imbiğinde, damıtma ürünü ile kalıntının toplamı, atmosferde meydana gelen kaçaklar yüzünden ilk ürüne tamamıyle eşit değildir. Arındırma işlemlerinin etkinliği, uçucu sıvıların kendi kendine buharlaşması, sızdırmazlık contalarının, takımların veya sızıntıları önleyen değiştirici boruların, boşaltıcıların yetersizliği yüzünden meydana gelen kaçakların sıkı sıkıya gözetilmesini gerektirir. Su kalıntılarının biriktiği durulma havuzları, sıvı kayıplarından büyük bir kısmının toplanmasını sağlar.)

— ANSİKL. Elektr. Alternatif akımların elektrik ve magnetik alanları, iletkende meydana gelen Joule *kayıpları* bir yana, bulundukları ortamda enerji kayıplarına yolaçar. Magnetik veya magnetik olmayan iletkenlerdeki kayıplarla, yalıtkanlardaki kayıpları birbirinden ayırmak gerekir. Bütün iletkenlerde, değişik magnetik alanın etkisiyle Foucault akımları meydana gelir. Magnetik iletkenlerde ayrıca *magnetik histeresis*'ten üreyen kayıplar olur. Yalıtkanlarda, elektrik alanı değişmeleriyle yalıtkanlık histeresisinden ötürü kayıplar meydana gelir. Akımların frekansı ile bütün bu kayıpların önemi artar. Bu yüzden yüksek frekans ve çok yüksek frekans alanlarında kayıpların azaltılmasına çalışılır. Kayıplar, *kayıp etkeniyle* yani bir devrenin belli bir parçasına uygulanan gerilimle meydana gelen tepkici (reaktif) gerileme oranı ile ölçülür. Kayıp etkeni $\delta = 90° - \varphi$ açısının teğetine eşittir. φ, akım ile o parçaya uygulanan gerilim arasındaki faz farkıdır. (LM)

Kayıp Aranıyor, Sait Faik Abasıyanık'ın romanı (1953). Emekli konsolos Vildan Beyin kızı Nevin, Avrupa'da öğrenim görmüş bir kaç dil bilen, aydın ve serbest yetişmiş bir kadındır. Gazeteci olan kocasıyle Ankara'da yaşamaktadır. Kocasının bir başkasıyle ilişki kurduğunu görerek boşanmağa karar verir. İstanbul'a, Beykoz'daki baba evine döner. Orada balıkçı Cemal ile tanışır, arkadaşlık ederler. Nevin, Cemal'in evlenme teklifini de kabul etmez. Boşanma işleri için Ankara'ya gider. Babasına Ankara garından kalkmak üzere olan, nereye gideceğini bilmediği bir trene bilet aldığını ve artık İstanbul'a dönmeyeceğini bildiren, 12 nisan 1948 tarihli bir mektup atar. Babası, her yıl bu tarihte gazetelere, Nevin hakkında bilgisi olanların, haber vermelerini rica eden «Kayıp Aranıyor» başlıklı ilânlar yazar. (M)

Kayıp Elyazması (*Die Werlorene Handschrift*), Gustav Freytag'ın beş ciltlik romanı. İlk olarak Leipzig'te 1864'te basıldı. Romanda küçük bir prensliğin silik prensi, melankolik ve zayıf veliahtı, soyluları, fildişi kulelerindeki profesörler anlatılır. Profesörler topluluğunun baş kişisi Felix Werner, Tacitus'a ait kayıp bir elyazmasını ararken, bir şeyi bulma tutkusu içinde çırpınıp durmaktadır. Yazarı, şapka fabrikatörleri Hummel ve Hahn'ın kişiliklerinde küçük burjuvaların gülünç yaşamları dile getirilmektedir. Bunların karşısına profesörün karısı İlse Bauer'in temsil ettiği yozlaşmamış köy yaşayışı konur. Freytag'ın bu eseri büyük ilgi gördü. Bununla birlikte eser, ciddî yerlerinde duyguluğa, komik yerlerinde bayağılığa kaçar. (→ Bibliyo.) [M]

KAYIR i. (esk. türk. k.). *Halk dili.* İrice kum, çakıl. (M)

KAYIRICI sıf. (*kayırmak*'tan *kayır-ıcı*). Koruyan, kayıran. *Esk.* Mültemis. (M)

KAYIRICILIK i. (*kayırıcı*'dan *kayırıcı-lık*). (Birine) Haksız ve yasa dışı kolaylıklar sağlama. (L)

KAYIRIŞ i. (*kayırmak*'tan *kayır-ış*). Kayırma eylemi, koruma, destek olma. *Esk.* Himmet. (M)

KAYIRMAK geçl. f. (esk. türk. *kaygurmak*'tan). Korumak, yardımcı ve destek olmak: *O arkadaşlarını daima kayırır. Esk.* Himmet etmek. ‖ Başkalarının zararına bir kimseye yardımcı olmak, haksız yere ve yasa dışı kolaylıklar sağlayarak birinin tarafını tutmak: *Suçlu olsa bile hep onu kayırıyorlar. Esk.* İltimas etmek. ‖ *Esk.* Kaygılanmak, üzülmek: *Ben öldüğüme kayırmam beyler / Zalim düşman üstümüze merd olur* (Dadaloğlu).

◆ **Kayırılmak** edilg. f. Kayırmak işine konu olmak: *Okulda her zaman kayırıldığı için sınıf geçebildi.*

◆ **Kayırtmak** ettrg. f. Kayırılmasını başka biri eliyle sağlamak. (M)

KAYISI i. Bot. Erik cinsinden meyve ağacı. (İlmî adı *Prunus Armeniaca*. Gülgillerden.) ‖ Aynı ağacın meyvesi.

— ANSİKL. *Kayısı*'nın anayurdu Doğu Anadolu'dur. Boyu az yüksek (4-6 m), dalları yaygın ve dik, yaprakları az çok yürek biçiminde oval, değirmi; çiçekleri pembemsi beyaz ve oldukça büyüktür; ve yapraklardan önce çiçek açar. Meyvesine de kayısı denir.

Kayısı Türkiye'nin hemen her tarafında çok eskiden beri yetiştirilir. Dayanıklı, bol verimli, meyvesinin kurutulması kolay bir meyve ağacıdır. Sıcak ve ılık iklimlerde iyi yetişir. Fazla nemli, özellikle çiçeklenme mevsiminde sisli ve yağmurlu olan yerlerde normal meyve bağlayamaz. Meyvesinin bolluğu ve olgunlaşması yılına göre çok değişir. Kuvvetli, tınlı, süzek toprakları sever. Kireçli toprakları tercih eder; buralarda badem, ağır killi topraklarda erik üzerine aşılanır. Kayısıya arız olan hastalıkların başında kloroz, zamk, çürüme, monilyoz gelir.

Kayısı etli, tek çekirdekli, sarı-turuncu bir meyvedir. Eti az sulu, fakat tatlı ve kokuludur. Çekirdeği pürtüklü değildir, iritende

Foto. LAROUSSE

kolayca ayrılır. Çekirdeğinin içi yenebilir. Kayısıda bol miktarda şeker, C vitamini, A provitamini bulunur. Yaş ve kuru olarak yendiği gibi tatlısı, reçeli, kompostosu v.b. de yapılır.
Başlıca çeşitleri: şekerpare, şam, tokaloğlu, imrahor, muhittinbey, hacıkız, hasanbey, darende v.b.
1969 istatistiklerine göre Türkiye'de 3 100 000 kadar meyve veren, 758 000 henüz meyve vermeyen kayısı ağacı vardır; yıllık üretim ise 50 000 tondur. (M)

KAYIŞ i. (*kaymak*'tan *kay-ış*). Bağlamak ve sıkmak gibi işlerde kullanılan dar ve uzun kösele dilimi: *Kumandanı ölüler gibi sarı ve soluk, bel kayışı takılmış, hançeri belinde [...] bulduk* (F.R. Atay). *Çeki kayışlarını söktükten ve atları kaşanmaya bıraktıktan sonra, torbayı başlarına geçirdi* (Sabahattin Ali). ‖ Ustura bilenen cilâlı kösele: *Berber kayışı*. ‖ *Kayışa çekmek* (veya *vurmak*), kılağısını almak veya bilemek için usturayı berber kayışına sürtmek: *Kayışa çekerken ustura ile elimi kestim* (B. Felek). ‖ *Çift kayışı*, çift sürerken sabanı boyunduruğa bağlayan kayış.

— ÇEŞ. DEY. *Argo. Kayış etmek*, aldatmak, iğfal etmek. ‖ *Kayış gibi*, kesilip koparılmayan, sert: *Kayış gibi et*. İyi örülmüş, sağlam. Siyah renkte olan. Zayıf, kuru ve bünyesi kuvvetli olan (kimse). ‖ *(Birini) Kayışa çekmek*, bir kimseyi aldatmak, kandırmak.

— Ask. *Kasatura askı kayışı*, palaskanın sol tarafına eklenen ve üzerine kasatura kınının geçirildiği meşin parça.

— Mekan. *Kayış kolu*, bir kayışın makara veya kasnak üzerine geçen ve hareketi ileten kısmı. (İki kayış kolu şöyle adlandırılır: *gergin kol* veya *ileten kol* [üzerine ileten makaranın çekme gücü uygulanan kol]; yumuşak kol veya iletilen kol [iletilen makaradan ileten makaraya gelen kol]).

— Saraçl. *Gem kayışı*, başlık gemine geçen, karş'ı küçük kayış. ‖ *Sırt kayışı*, araba beygirlerinin sırtlarındaki deri kayış. (Arabanın okları ile geri basma kayışını tutar).

— Teknol. *Kayış çatalı*, duran veya dönen kasnaklara kayış geçirmeğe yarayan çatal. ‖ *Aşırma kayış*, bir aygıtta çarkları döndürmek için kullanılan kuşak şeklindeki kayış çember. (ML)

KAYIŞBALIĞI bls. i. Zool. Sıcak ve ılık denizlerde yaşayan kemikli balık. (İlmî adı *Ophidium barbatum*. Yılansıbalıkgillerden.)

— ANSİKL. *Kayışbalığı* yılana benzer uzun gövdelidir; sırt ve anus yüzgeçleri kuyruk yüzgeciyle birleşik ve kenarları şerit halinde siyahtır. Kayışbalığı'nın boyu 45 sm'yi bulur. Marmara ve Akdeniz'de bulunur. (M)

KAYIŞÇI i. (*kayış*'tan *kayış-çı*). Kayış yapan veya satan kimse. ‖ Sıf. *Argo*. Aldatıcı, dolandırıcı. (M)

KAYIŞ dağı, İstanbul'da Anadolu yakasında, Bostancı'nın kuzeydoğusunda tepe, 438 m. Yapısında Birinci zaman kayaçları (kuvarsit v.b.) bulunur. Batı eteklerinde ünlü su kaynağı. (M)

KAYIŞDİLİ bls. i. Kaba ve çirkin kelimeler kullanılarak konuşulan dil. ‖ Hırsız argosu. (M)

KAYIŞKIRAN bls. i. Bot. Kökleri toprağa derince girerek tarlalar sürülürken sabanı tutan kırmızı çiçekli bitki. (İlmî adı *Ononis arvensis* ve *O. spinosa*. Baklagillerden.) [M]

KAYIŞLI sıf. (*kayış*'tan *kayış-lı*). Kayışı olan, kayışla işleyen veya çalışan. (M)

KAYIT veya **KAYD** i. (ar. *ḳayd*). Bir şeyi veya kimseyi bir yere mal ederek deftere geçirme: *Bir iki gün müsaade edin de, gidip kaydını düzeltsin* (B. Felek). *Demirbaş kayıtlarını inceledi*. ‖ Bir yazının veya hesabın tarih, numara veya suretinin bir yerde yazılı bulunması: *Bu kayıt dahi anlatıyor ki, bugünkü bilgimize göre tekâmülünü ancak VIII. asırdan beri takip edebildiğimiz Türk edebiyatının köklerini daha eski zamanlarda aramak lâzımdır* (F. Köprülü). ‖ Resmî belge. ‖ *Mec*. Sınırlama, davranışlarını belirleyip çerçeveleme: *Hep arzum kaçmak, kayıtlardan kurtulmak, vatanı, aileyi ebediyen terk etmek!* (Ömer Seyfeddin). ‖ Önem verme. ‖ *Esk*. Bağlama, rapt etme. ‖ Bağlayacak şey, bağ, rabıta. ‖ *Mec*. Şart. ‖ İlgi, münasebet. ‖ Endişe, kaygı, tasa. ‖ *Kayd olmak*, yazılmak. ‖ *Kaydını silmek* (veya *kayıttan düşmek*), birini veya bir şeyi bir yere mal olmaktan çıkarıp defterden adını silmek. ‖ *Kayıt defteri*, kayıt yapılan defter. ‖ *Kayıt muamelesi*, kaydolma veya kaydetme işlemi. ‖ *Kayıtları nakletmek*, kayıtları bir yerden bir yere geçirmek. ‖ *Kayıt ücreti*, kaydolma veya kaydetme işleminde harç v.b. masraflar.

— ÇEŞ. DEY. *Kayda değer*, önemli üstünde durulacak nitelikte olan: *Kayda değer hiç bir şey olmadı*. ‖ *Kaydım değil*, «endişe etmem» anlamındadır. ‖ *Kaydına düşmek* (veya *kaydında olmak*), tasasında olmak, kaygusunu çekmek: *Biz boğaz kaydındayız* (M. Â. Ersoy). ‖ *Kayıt altına girmek*, sınırlandırılmak, (bir şey için) zorlanmak. ‖ *Kayıt altında*, sınırlandırılmış, bağlanmış. ‖ *Kayıt kuyut*, sınırlandırmalar. ‖ *Kayıt kuyut tanımamak*, kayıtları, sınırlamaları hiçe saymak, yasakları dinlememek.

— *Esk. Kayd ü bend*, bağlama. Bağ. ‖ *Kayd ü şart*, sınırlandırmalar. ‖ *Kayd-ı hayat*. Bk. KAYDIHAYAT. ‖ *Kayd-ı ihtirâzî* (veya *ihtiyâtî*). tedbirli ve tedarikli olma, bazı hakları kullanabilme şartı, ilerisi için hesaba katılan kayıt. ‖ *Kayd-ı nâm*, ün kazanma endişesi. ‖ *Bî-kayd*, kayıtsız, aldırışsız. ‖ *Bî-kaydâne*, kayıtsızca. ‖ *Bilâ-kayd*, kayıtsız, kayıtsız olarak. ‖ *Bilâ-kayd ü şart*, kayıtsız ve şartsız olarak. ‖ *Lâ-kayd*. Bk. LÂKAYT. ‖ *Terkin-i kayd*, kaydını silme, çıkarma, kovma. ‖ *Sebt ü kayt*, bağlama, rapt etme.

— Dy. *Kayıt defteri*, bir gardan gönderilen veya bu gara gelen eşya ve malların işlendiği büyük defter.

— Ed. *Esk*. Kafiyede, sondan bir önceki ortak ünsüz harf: «*Kapısından çıkıp hemen şehrin / Oldu âzim boyunca nehrin*» beyitinde, «şehir» ve «nehir» kelimelerindeki (h) harfi gibi.

— Eğ. Bir öğretim kurumuna devam eden bir öğrencinin yerine getirmek zorunda olduğu formalite.

— Elektroakust. *Kayıt pisti*, seslerin kaydedileceği bir yüzey üzerinde kayıt için ayrılmış bölge.

— Fiz. *Kayıt iğnesi*, bir değişimin aldığı değerleri gösteren eğriyi, sivri ucu ile bir kayıt silindiri üzerine çizen eklemli küçük mil.

— Fizyol. Fizyolojik (mekanik veya elektrik) bir olayın kâğıt veya fotoğraf filmi üzerine bir değişimi gösteren, çizgileri sivri kardiyograf v.b.) grafik biçiminde çizimi. Bk. ANSİKL.

— Huk. *Nüfus kayıtlarının düzeltilmesi*. Bk. ANSİKL. ‖ *Tapu kayıtlarının düzeltilmesi*. Bk. ANSİKL.

— İnş. Kapı veya pencere kanadının iki dikmesinden her biri. (Kasaya bağlanan dikmeye *yan kayıt*, açılan tarafta kalana *orta kayıt* denir). ‖ İki tahtayı, iki parçayı birbirine bağlayan tahta.

— Teknol. Bir bilgiyi saklamak ve istenildiği zaman yeniden yayımlamak amacıyle maddesel bir kayıt ortamına geçirmeye dayanan tekniklerin tümü. ‖ İşaretleri, plak, filim veya magnetik şerit gibi maddesel bir kayıt ortamına uygun biçimde aktarma işlemi. (Bk. ANSİKL.) ‖ *Kayıt makinesi*, doğrudan doğruya gözlenmesi güç veya imkânsız olan bazı olayları sürekli veya aralıklı olarak kaydedebilen cihaz. (KAYDEDİCİ de denir.) [Bk. ANSİKL.] ‖ *Dolaysız kayıt*, galvanoplasti, fotoğraf baskı v.b. gibi bir ara işleme başvurmadan, aynı kayıt ortamının hem kaydetmekte, hem okumakta kullanıldığı metot. ‖ *Fotoğrafla kayıt*, kayıt ortamı olarak, değişken bir ışık akısından etkilenebilen bir fotoğraf kâğıdı kullanılan optik metot. ‖ *Magnetik kayıt*, işaretlerin, ferromagnetik bir ortamda, değişken bir artık mıknatıslanma şeklinde saklandığı kayıt usulü. (Bk. ANSİKL.) ‖ *Mekanik kayıt*, işaretlerin, herhangi bir maddeye mekanik yoldan kalıcı bir şekil değişimi vererek kaydedilmesine dayanan usul. (Bk. ANSİKL.) ‖ *Optik kayıt*, işaretleri, kayıt ortamının saydamlığındaki değişimlere dayanarak kaydeden usul. (Bk. ANSİKL.) ‖ *Plak üzerine kayıt*, bir plağın yüzeyine helis şeklinde çizilen bir kayıt izinin yanlamasına veya derinlemesine modülâsyonuyle işaretleri kaydetmeğe dayanan usul. ‖ *Zaman kayıt makinesi*, bir çalışma karnesi veya bordro cetveli üzerine, ayın günlerini, saati, dakikayı veya saatin 1/100'ini otomatik olarak basan cihaz. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Fizyol. Devirli olayların fizyolojide ilk *kayıtları* XIX. yy. sonlarında Marey tarafından gerçekleştirilmiştir Hava ile işleyen bu cihazın yapısı şöyleydi: iki tambur ince hava borularıyle birbirine bağlanmıştır, birisi incelenecek organın üzerine yerleştirilir, alınan izlenimler bir yazıcı uç tarafından öbür tambur üzerine kaydedilir. O zamandan beri sayısız gelişmelerle (bk. KİMOGRAF), mekanik olsun, elektrik olsun, fizyolojik olayların çoğu kâğıt veya fotoğraf filmine kaydedilebilmektedir.

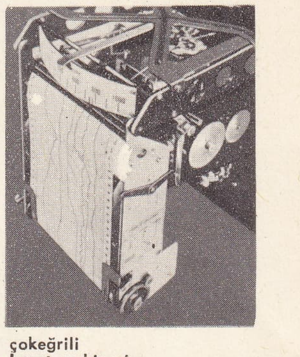

çokeğrili
kayıt makinesi

— Huk. *Nüfus kayıtlarının düzeltilmesi*. Nüfus kütüğündeki yaş, ad gibi kayıtların düzeltilebilmesi için mahkemeden karar almak gerekir. Bu dava, kaydın düzeltilmesini isteyen kimse veya belirli hallerde, savcılar tarafından açılır. Davalı nüfus memuru gösterilir ve savcı da davaya katılır. Yaş, ad veya herhangi bir nüfus kaydını düzeltmek isteyen kimsenin nüfus cüzdanını almasından itibaren altı ay içinde dava açmak üzere başvurması gereklidir. Ancak cüzdan verildiği zaman 18 yaşını doldurmamış olan kimsenin, 18 yaşına girmesinden itibaren 6 ay içinde düzeltme için mahkemeye başvurma hakkı vardır. 5 Şevval 1332 ve 19 ağustos 1330 tarihli Sicil-i Nüfus kanununun 11. maddesine göre, bu sürelerin geçmesiyle düzeltme hakkı sona erer. Fakat uygulamada bu kurala uyulmadığı ve özellikle yaş düzeltilmesi davalarının her zaman açıldığı görülmektedir. Davalarda delil serbestisi kuralı yürür; kayıtların aksi, her türlü delille ispat edilir. Bu düzeltme davalarında zarara uğrayan kimseler müdahil sıfatıyle davaya katılabilirler. Bunun gibi bu davalar sonucu verilen ilâmlara karşı da üçüncü kişiler veya ilgili makamın isteği üzerine savcılık tarafından itiraz edilebilir.

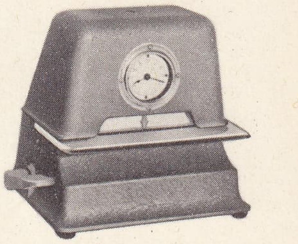

zaman kayıt makinesi

● *Tapu kaydının düzeltilmesi*, Med. kn'un 933 veya 935. maddelerine dayanan bir düzeltme (tashih) davası ile, tarafların anlaşması ile veya istisna teşkil eden bazı durumlarda tapu memurunca re'sen gerçekleştirilir.

— Teknol. *Kayıt* üç ayrı metotla yapılabilir: mekanik, optik ve magnetik. Kaydedilen sesi yeniden yayımlayabilmek için, kayıt ortamını, kayıt hızına eşit bir hızla bir okuma tertibatı önünden geçirmek yeterlidir. Okuma tertibatı, kayıt pisti üzerine basılmış parametrenin değişimlerini aynı biçimde elektrik değişimlerine dönüştürür; bu elektrik değişimleri de, uygun bir yükseltmeden sonra, bir hoparlörü çalıştırabilir.

● *Mekanik kayıt* usulü ilk defa Edison'un fonografında uygulandı; ses titreşimleri bir diyaframa etki ediyor, diyafram da dönen bir silindirin üzerine tutturulmuş bir levha üzerinde derinlemesine bir iz çiziyordu; sivri uç, levhanın yüzeyine önceden açılmış helisel bir çizgi üzerinde yürüyordu. 1887'de Berliner'in yaptığı gramofonda, Edison'-

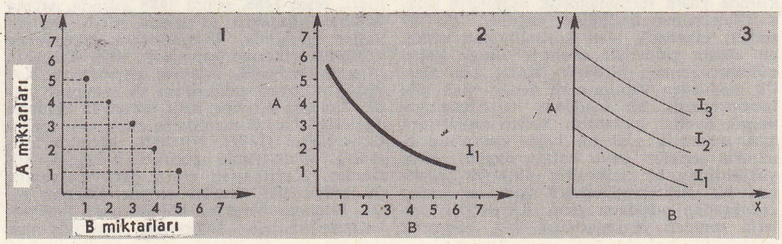

kayıtsızlık

Foto. LAROUSSE

un fonografındaki silindirin yerini bir plak, derinlemesine kayıtın yerini de yanlamasına kayıt aldı.

Rondall, Rivaux ve Vorbeck'in elektromekanik kayıt denemelerinden sonra, 1919'da ingiliz L. Guest ve H. O. Merriman, üç elektrotlu lambalarla donatılmış yükselteçlerin gerçekleştirilmesiyle önemli bir sonuca vardılar. Aynı devirde, Bell Telephone company de aynı alanda araştırmalara girişti. Sonra, ingiliz firması Decca'nın elemanlarından Arthur Heddy, kaydedilen sesin aslına benzer olmasını sağlamak için elektrikle kayıt metotlarında değişiklikler yaptı. Amerikalı mühendis P. Goldmark, 1948'de Columbia Broadcasting System hesabına, dakikada 33,3 devir yapan ve mikron cinsinden izleri olan uzun süreli bir plak yapmak için bu bilginin çalışmalarından yararlandı. Bugün kullanılan kayıt başları elektromekanik kaydedicilerdir. Bunlar, kuvvetli bir mıknatısın kutupları arasına yerleştirilmiş, içinden değişken bir akım geçen hareketli bir bobine veya bir ucu tutturulmuş öbür ucu serbest bir palete etki ederler; bu palet, mikrofon tarafından üretilen ve yeterince yükseltilen bir akımla beslenen bir elektromıknatısın kutupları arasında oynayabilir. Elektrodinamik kaydedicinin bobini veya elektromagnetik kaydedicinin paleti, daima kaydediciyi uyaran akımın şiddetiyle orantılı uzaklığa kadar gidebilen bir kayıt ucuna bağlıdır. Bu kayıt ucu plak üzerindeki helis boyunca, çizginin her iki yanına doğru taşan bir iz çizer. Az sayıda fakat büyük genlikte titreşimlerden doğan pes notaları olduğu kadar, küçük genlikli fakat çok hızlı titreşimlerden doğan tiz notaları da yükseltmek gerekir. Pes ve tiz sesler arasındaki şiddet farkını korumak için, pes seslerin kayıt genliği tiz seslerinkinden çok daha büyük olmalıdır. Birbirini izleyen iki sarım arasında serbest alan bulunmadığı için, kalın seslerin kaydedilmesi daha güçtür.

Daha çok banda alınmış müzik yayını yapan radyo istasyonlarında, dolaysız kayıtla doldurulmuş plaklar çok kullanılır. Bu usul yavaş yavaş yerini magnetik kayıta bırakmaktadır. Plakların çalınması, elektromagnetik (kaydediciye benzer) veya piezoelektrik okuyucularla sağlanır. Elektromagnetik okuyucularla üretilen sesler daha yüksek nitelikte olduğu için, bütün radyo yayınlarında bu tip okuyucular tercih edilir. Bugünün *pikap**ları, farklı hızlarda dönebilen bir motorla donatılmıştır.

● *Optik kayıt,* sinema filimlerindeki ses bantlarının hazırlanmasında kullanılır; prensip olarak, mikrofon çıkışında kullanılan elektrik gerilimi değişimleri ile filmin saydamlık değişimleri aynı olacak şekilde duyarlı bir filmi ışıkla etkilemeye dayanır. Filim üzerinde belirli bir bölgenin saydamlığını kaybetmesi, filmin kararmasına ve ışıktan etkilenen kısmın boyutlarına bağlıdır. Optik kayıtla alınmış seslerin yeniden yayımlanması için, filmin ses bandı, sabit şiddette bir ışık kaynağının önünden geçirilir. Işık akısı, filmin içinden geçtikten sonra, ses bandının saydamlık değişimlerine bağlı olarak şiddet değişimlerine uğrar ve bir fotosel* yardımıyle elektrik gerilimi değişimlerine dönüştürülür. Bugünün bazı sesli filimlerinde, perdenin arkasına, sinema salonunun çeşitli köşelerine veya seyircilerin arkasına yerleştirilmiş hoparlörleri çalıştıran çok sayıda ses bandı bulunur. Böylece, çok etkili olan hacimli bir ses elde edilir; bu teknik stereofoni* adıyle anılır.

● *Magnetik kayıt,* teyp*lerin gerçekleştirilmesinden sonra büyük bir ilerleme gösterdi. Bu usul, bir mıknatıs veya bir elektromıknatısın ürettiği bir magnetik alanın etkisinde kalan ferromagnetik cisimlerin mıknatıslanabilme özelliğine dayanır. Bu cisimler, magnetik alan kaybolduktan sonra, bu alanın şiddetiyle orantılı olarak kalan mıknatıslanmayı sürdürür. Kayıt için, plastik maddeden yapılmış ve demir oksit gibi ferromagnetik bir maddeye batırılmış yumuşak bantlar kullanılır. Sesleri kaydetmek için, magnetik şerit bir *kayıt kafası*'nın önünden geçirilir; kayıt kafası, uygun şekilde yükseltilmiş bir mikrofon akımıyle beslenen bir elektromıknatısın çok dar kutup aralığından meydana gelir. Kaydedilen seslerin yeniden yayımlanması için, magnetik şerit bu sefer bir *okuma kafası*'nın önünden geçirilir; okuma kafası da, kayıt kafasınınkine benzer bir elektromıknatısın kutup aralığından meydana gelir ve kayıtlı magnetik şeridin mıknatıslanma değişimlerini elektrik gerilimi değişimlerine dönüştürür.

Radyo programlarının banda alınıp, başka bir tarihte yayımlanması çok kullanılan bir usuldür. Bir mikrofon yardımıyle ve uygun şekilde yükseltilmiş elektrik akımlarıyle yorumlanan sesler, magnetik bir band üzerine değişken mıknatıslanma şeklinde kaydedilir. Aynı şekil de televizyon programları da, gerek filim (optik metot), gerek magnetik şerit üzerine kaydedilebilir. Bununla birlikte, televizyon işaretlerinde uygulanan yüksek frekansları göz önünde tutarak, bir kaç sıra enine hat halinde bandı bir uçtan bir uca geçen döner kayıt kafaları yardımıyle çok hızlı bir kayıt yoluna gidilir.

● *Kayıt makineleri,* herhangi bir olayı gösteren değişimlerin çizgisini (kayıt grafiği) saklamak imkânı veren cihazlardır. Mekanik, elektrik veya fotoğraf tekniğiyle çalışabilirler ve kullanıldıkları alana göre özel ad alırlar. Mekanik, fizik, botanik, meteoroloji, fizyoloji, hattâ müzik dalında çeşitli kayıt makineleri kullanılır; duruma göre bu makinelere hız kaydediciler, sayaçlar, devir sayaçları, kaydedici manometre, sıcaklık göstergesi, barograf, kronograf, kaydedici barometre ve termometre, yazıcı anemometre, yağmur ölçer, gel-git ölçer, sfigmograf, kardiyograf, kimograf v.b. gibi adlar verilir. Bir ötelenme hareketini kaydeden kayıt makinelerinde (devir sayaçları, hız göstergeleri v.b.), genellikle kaydedici cihaz bir toplama cihazıyle birleştirilmiştir.

● *Zaman kayıt makinesi,* personelin giriş ve çıkış saatlerini denetlemek, fazla mesai saatlerinin hesap ayrıntılarını basitleştirmek veya bir iş üzerinde geçen zamanı daha kolay hesaplamak imkânı verir.

Bugün, iki çeşit zaman kayıt makinesi kullanılır: birinci tip makineler, bir tek sütun üzerine alt alta kaydedilen kontrol işaretlerinden herbirine kartın bir kısmını ayırırlar; ikinci tip makinelerde, işaret kartları düşey ve yatay çizgilerle bölünmüştür; düşey sütunlara haftanın, on beş günün veya bütün ayın günleri yazılır; yatay satırlara da sabah, öğleden sonra ve akşam için giriş ve çıkış saatleri yazılır; düzensizlikler kırmızıyle kaydedilir. (L)

KAYITBAY (El-Melik El-Eşref Seyfeddin Ez-Zahirî), Mısır ve Suriye memlûk sultanlarının en tanınmışı (? - 1495). Baybars tarafından köle olarak alındı. Sultan Çakmak tarafından azat edildi. Birçok devlet görevinde bulundu. Önce kayıtbay (1467), sonra sultan oldu (1468). Osmanlılar tarafından desteklenen Dulkadıroğlu Şehsuvar Bey ile savaştı; Karaman ilinde tutunmağa çalışan Pir Ahmed'i korudu. Ancak, Şehsuvar'ın memlûk kuvvetlerini yenmesi üzerine (1468), Osmanlıların tarafsızlıklarını temin ederek, Dulkadir beyini yakalattı (1471) ve ertesi yıl Kahire'de üç oğlu ile birlikte astırdı. Kayıtbay, Uzun Hasan ile de anlaşamadı ve bu akkoyunlu beyinin oğlu Yakup ile çatıştı. Yakup Beyin Urfa valisi Bayındır, pek çok memlûk askerini kılıçtan geçirdi (1480). Öte yandan Kayıtbay, Bayezid II'ye karşı koyan Cem'i dostça kabul etti; sonra da Anadolu'ya gönderdi. Bu yüzden çıkan osmanlı-memlûklu savaşları 6 yıl sürdü (1485-1491). Osmanlılar, önce Külek, Tarsus ve Adana'yı aldılar. Fakat, Kayıtbay'ın emîr Özbek kumandasında gönderdiği kuvvetler, Hersek oğlu Ahmed Paşa kumandasındaki Osmanlıları, önce 1486, sonra 1488 yılında, Adana önünde Ağaçayırı savaşında yendi. Bu savaşlar sırasında, Osmanlıların İskenderun körfezine çıkarma yapmaları veya Kıbrıs'ta Magosa limanında üslenme teşebbüsleri, Kayıtbay'ın siyasî çalışmaları ile sonuçsuz kaldı. Bununla beraber, malî sıkıntıda bulunan Memlûklular, Osmanlılarla anlaşmak zorunda kaldılar (1491). Nitekim, Memlûk sultanlığı maliyesinde görülen bozukluk yüzünden, Kayıtbay'ın zorla para toplaması, tüccardan ağır vergiler alması, aleyhine oldu. Bununla beraber, büyük imar faaliyetlerinde bulundu. Denetleme amacıyle pek çok gezi yaptı. Ölümünde sultanlığı oğlu Muhammed'e vasiyet etti. (M)

Kayıtbay camii, Kahire'de Memlûk devrine ait yapı. On dört basamaklı bir merdivenin ulaştığı kapıdan girilince, bir dehlizden ve bir koridordan geçildikten sonra, kare biçiminde bir avluya çıkılır. Eskiden sekiz köşeli bir kubbe ile kapalı olan bu bölüm, şimdi açıktır. Plan haçvaridir; çok kışlı olan kuzey ve güney eyvanları daha geniştir ve at nalı biçiminde sivri bir kemerle avluya açılır. Caminin içinde, nakışlı tavanlar, renkli camlar, mermer kaplı duvarlar, geometrik şekillerle süslü taş döşemeler vardır. Dışarıda birbirini takip eden beyaz ve kırmızı taşlar, mukarnaslarla sonra eren dik ve içerlek kısımlar, cephenin yükseldiği, sekiz kenarlı bir kuleyi talerle süslü bir kare taban, pencerelerin ve düz zeminli nişlerin süslediği, üzerinde mukarnaslara dayanan bir şerefenin yükseldiği, sekiz kenarlı bir kuleyi taşır. Bunun da üzerinde ikinci bir şerefe ile sonuçlanan yuvarlak bir kule yer alır; en üstte yumurta biçiminde bir kubbenin kapattığı, sütunlu bir aydınlık feneri bulunur. (M)

KAYITIM i. (*kayıtmak*'tan *kayıt-ı-m*) *Yeni*. Fels. Bir olayın kendi sebepleri üzerinde tepkisi. *Esk. Rücû.* (M)

KAYITLAMAK geçl. f. (*kayıt*'tan *kayıt-la-mak*). Bir şeyi bir yere kaydetmek, kayda geçirmek, yazmak. ‖ *Mec.* Birtakım şartlara bağlamak, sınırlandırmak.

◆ **Kayıtlanmak** geçz. f. Bir yere kayıt olmak. ‖ *Mec.* Birtakım şartları altına girmek. (M)

KAYITLI sıf. (*kayıt*'tan *kayıt-lı*). Kaydı yapılmış olan. ‖ *Mec.* Koşula bağlı. (M)

KAYITMAK geçz. f. (esk. türk. k.). Bir şeyi yapmaktan veya bir fikirden vazgeçmek. *Esk.* Nükûl etmek. Rücû etmek. (M)

KAYITSIZ sıf. (*kayıt*'tan *kayıt-sız*). Kaydı yapılmamış, deftere ve yazıya geçirilmemiş olan. ‖ *—Mec.* Bağlı olmayan, birtakım şartlara sınırlandırılmamış olan. ‖ Umursamaz, aldırışsız, kaygısız, lâkayt: *Mısır ve Suriye, pek genç iken, hayâlimdi; / O ülkelerde gezerken kayıtsızım şimdi* (Yahya Kemal). *Ara sıra [...] bu kadar kayıtsız gülebildiğine şaşıyordu* (H.Z. Uşaklıgil).

— ÇEŞ. DEY. *Kayıtsız kalmak,* önem vermemek, umursamamak: *Bir aralık, kendisine kayıtsız kalmadığımı göstermek için sordum* (R.H. Karay). ‖ *Kayıtsız şartsız,* hiç bir şart ve bağ olmaksızın: *Hâkimiyet kayıtsız şartsız milletindir* (Atatürk). *Almanların kayıtsız şartsız tesliminden sonra, Dolmabahçe sarayında bir zaferi kutlama gecesi tertib edilmişti* (B. Felek).

◆ **Kayıtsızca** zf. Kayıtsız olarak, umursamaksızın: *Biraz kırlara baktıktan sonra, kayıtsızca: — Korkma, dedi* (M. Ş. Esendal). [M]

KAYITSIZLIK i. (*kayıtsız*'dan *kayıtsız-lık*). Kayıtsız olma hali. ‖ *Mec.* Aldırmazlık, umursamama: *Öyle ki, dostça başladığımız gezinti hemen hemen tam bir kayıtsızlık içinde bitti* (A. H. Tanpınar).

— ANSİKL. İkt. Bazı modern yazar ve bilginler, iktisadî özne davranışlarının çözümlenmesini, Pareto tarafından ortaya atılan *kayıtsızlık eğrileri* yoluyle yapmışlardır. Pareto, bir seçme yapma durumunda kalan ferdin, kendisini aynı derecede tatmin eden bileşmeler (kombinezonlar) arasında tereddüt edebileceğini göstermiştir. Bu bileşmelerin hepsi de onca birdir, çünkü birini ötekine tercih etmek için bir sebep söz konusu değildir. Meselâ iktisadî bir özne için 1 kg ekmek ile 1 litre şarap veya 0,5 kg ekmek ile 1,5 litre şarap tüketmek arasında fark olmadığını, yani öznenin bunlara karşı kayıtsız kaldığını farz edebiliriz. Eşit bir tatmin sağlayan ve aralarından birini tercih için öznenin hiç bir sebep bulmadığı bütün ekmek ve şarap bileşmeleri, bir *kayıtsızlık serisi* meydana getirir. Bu kayıtsızlık serisi, grafik olarak bir *eğri* veya *kayıtsızlık çizgisi* ile gösterilebilir.

Dikdörtgen biçiminde bir diyagram üzerinde, apsislere, şarabı temsil eden B'nin miktarlarını; ordinatlara da, A'nın miktarlarını yazalım. Öznenin aynı derecede tatmin elde edeceği A ve B'nin çeşitli bileşmelerini temsil eden noktalar ortaya çıka-

caktır (şekil 1). Öznenin $A_5 B_1$'i seçebileceği gibi $A_4 B_2$ veya $A_1 B_5$'i de tercih edebileceği görülür.

Kayıtsızlık çizgisi, bu noktaların bir araya gelmesiyle ortaya çıkar (şekil 2). I_1, bir ilk kayıtsızlık eğrisi olsun: I_1, A'nın belirli bir toplam miktarı ve B'nin yine belirli bir toplam miktarı için, A ve B maddelerinin kayıtsızlığa konu olan bileşmelerinin yeridir. I_1 üzerinde seçilen nokta neresi olursa olsun, özne, daima aynı tam doygunluğu muhafaza eder.

A ve B maddeleri stokları daha büyükse, öznenin tam tatmini de artar. O vakit, özne bu artmış miktarlarla yapılması mümkün seçmelere tekabül eden kayıtsızlık eğrileri üzerindedir. Daha büyük A ve B stoklarına tekabül eden yeni kayıtsızlık eğrileri, I_2 ve I_3 ile ifade edilebilir (şekil 3).

Başlangıca oranla, kayıtsızlık eğrileri dışbükeydir. Aslında da, belirli bir A ve B miktarı söz konusu olunca, A'nın bir ek birimi için öznenin vazgeçtiği B maddesi miktarının, öznenin daha önce elinde bulunan A maddesi miktarı ne kadar çoksa o oranda az olduğunu deney göstermiştir. Çeşitli kayıtsızlık eğrileri alanına *kayıtsızlık bölgesi* adı verilir. Bu eğriler, iki taraflı tekelin özelliği olan belirsizlik bölgesini ortaya çıkarmak konusunda yararlı olmuştur. Pareto bu eğrileri, yapmış olduğu denge analizinde kullanmıştır. Tüketim ekonomisi kuramcıları hiç bir tipe girmeyen kayıtsızlık eğri ve bölgelerinin bulunduğunu da ortaya çıkarmışlardır. (LM)

KAYKEY, Kamakura devrinde yaşamış japon heykelcisi; Unkey'in çömezidir. Nara'daki Todayci «kral muhafızları» heykellerinden birini o yaptı (1203). [L]

KAYKILMA i. (*kaykılmak*'tan *kaykıl-ma*). Kaykılmak eylemi. Mim. Tonozların itici etkisiyle bir yapının duvar, ayak gibi taşıyıcı unsurlarının düşey durumdan çıkıp eğikleşmesi. (Bunu düzeltmek için ahşap veya madenî gergiler ve perkitme ayağı, iki veya üç aralıklı payanda kemeri gibi destek unsurları kullanılır.) [L]

KAYKILMAK geçz. f. (*kaymak*'tan *kay-ı-k-ı-l-mak*). Bir yana doğru yaslanmak, meyletmek: *Arkaya doğru kaykılan vücudunu azıcık bile kımıldatmadan...* (Sabahattin Ali). [M]

KAYL, Lüksemburg büyükdükalığında (Esch-sur-Alzette kantonu), komün; 6 500 nüf. Demir-çelik fabrikası. (L)

KAYLAS veya **KAİLAS,** sanskritçe **Kailasa** (Siva'nın ikametgâhının adından), Tibet'te sıradağlar, Transhimalaya'nın güneybatısında; İndus ve Brahmaputra ırmakları Kaylas'tan doğar; Tibet'liler ve Hintliler tarafından kutsal sayılan *Kaylas tepesi*nde, 6 715 m. (L)

KAYLAS veya **KAYLAS KARAKURUM,** Karakurum'da sıradağlar, Keşmir'in kuzeyinde, Hunza ve Şyok'un kıvrımları arasında; Maşerbrum'da, 7 821 m. (L)

KAYLULE i. (ar. *ḳaylūle*). *Esk.* Öğle uykusu.

— Tasav. Tanrı'nın evrende görünüşü (tecellisi) sonucu birlik'in (vahdet) çokluk'ta (kesret), çokluk'un birlik'te ortaya çıkışı. || *Masiva* denen bu âlemin ilâhî tecelli yüzünden yok oluşu. (M)

KAYMA i. Bk. KAYME.

KAYMA i. (*kaymak*'tan *kay-ma*). Kaymak eylemi. || Kayarken yapılan hareket: *Ayağının kaymasıyle düşmesi bir oldu.* || Çocukların kayarak oynadıkları oyun.

— Jeol. Heyelân. || *Kayma yüzeyi*, iki parçası birbirine oranla bir çatlak boyunca kaymış olan yüzey. (Bu yüzey genellikle düz ve sürtünme etkisiyle çizik çiziktir.)

— Jeomorfol. *Toprak kayması*, tabaka keseğinin bir yamaç veya yar üstünde altüst olmadan yer değiştirmesi. Bk. ANSİKL.

— Matbaac. İki işaretin, iki harfin, iki satırın, iki sütunun, iki sayfanın v.b. yer değiştirmesi.

— ANSİKL. Jeomorfol. *Toprak kaymaları* bir kil tabakasının su etkisiyle kayganlaşması sonucunda oluşur. Bu durumda, üstte yer alan sağlam tabakalar parçalanır. Parçalanma sonucunda kopan kesek, kendisini bazen ön tarafa doğru dikleştiren hafif bir dönme meydana getirerek kayar.

Toprak kayması, döküntülerin tersine olarak daima bir felâket niteliği taşır, birdenbire ve büyük hacimdeki kaymalar, genellikle kayalık bir kaşı (dağ yamacı, yar) desteksiz bırakan bir kazma işlemi tarafından toprak dengesinin yavaş yavaş bozulması sonucunda meydana gelir. Toprak kaymaları keskin yamaçların özelliğidir. Kayan toprak hızla ilerler ve köyleri örter, vâdileri kapatır. Bilinen en büyük toprak kayması Flims'deki (İsviçre) bir oluk vâdiyi dolduran kaymadır. Bu kayma sonucunda yukarı Ren vâdisinin 6 km uzunluğundaki bir bölümü birkaç yüz metre kalınlığında bir tabakayle örtülmüş ve geçici bir göl meydana gelmiştir. (LM)

KAYMAÇ sıf. (*kaymak*'tan *kay-maç*). *Yeni.* [Göz için] Uçları yukarı doğru çekik olan: *Çinlilerin gözü kaymaçtır.* (M)

KAYMAK geçl. f. (esk. türk. k.). Düz veya kaygan bir yüzey üzerinde sürtünerek yer değiştirmek: *Ayağındaki patenlerle bütün gün buz üstünde kaydı. Bu ayakkabılar karda kayıyor.* || Kaygan bir yerde birdenbire dengesini kaybetmek: *Aman beyefendi, gelirken bir ayağım kaydı, az kalsın boylu boyunca kaldırımın üstüne yatıyordum* (B. Felek). || Kurtulmak. *Bardak elinden kaydı.* || *Mec.* Kimseye farketirmeden yer değiştirmek: *Uzun bir habeş, aramızdan bir gölge gibi kaydı* (F. R. Atay). || Düşecek durumda olmak: *Baş sargıları, arkasına kaymış ve kızıl kınalı saçları demet demet yüzünün üstüne sarkmıştı* (Y.K. Karaosmanoğlu). || Bir şeyi istemeden yapmak: *Gözü kaymak.* || Yaklaşmak, gitmek, yönelmek: *Onun için de artık kasabalara uğramayarak kırlarda yaşıyorlar, yavaş yavaş çöllere kayıyorlardı* (R.H. Karay). *İçimde birdenbire bir yol açılıyor ve bu elimdeki işten sessizce ona kayıyordum* (A.H. Tanpınar).

— Koreografi. Ayakların yerini değiştirmek ve kayarcasına ilerlemek.

— Mekan. Bir kavramadan söz ederken sürtünme yüzeylerinin harekete geçmeden birbiri üzerinde hareket etmesi. (ML)

KAYMAK i. (esk. türk. k.). Sütü hafif ateşte çalkalayarak veya belli bir soğuklukta bırakarak elde edilen koyu ve yağlı öz: *Bizim yaylamız otlu olur / Südü kaymağı tatlı olur* (Halk Türküsü). *Yumurtayı, tavuğu, manda kaymağını yiyip* [...] *safa sürüyor* (Sabahattin Ali). [Bk. ANSİKL.] || Yağmur veya selden sonra toprağın üzerinde kalan özlü ve gübreli tabaka. || *Mec.* Bir şeyin en seçkin kısmı. || *Kaymak altı*, yağı alınmış süt. || *Kaymak bağlamak* (veya *tutmak*), [bazı sıvılar ve toprak için] kaymaklanmak. || *Kaymak kâğıdı* (veya *kâğıt*), bir tarafı cilâlanmış kalınca kâğıt. || *Kaymak taşı*, beyaz ve iyi cins mermer. || *Kaymak yağı*, taze tereyağı.

— ÇEŞ. DEY. *Kaymak gibi*, bembeyaz ve pürüzsüz; tadı güzel ve yumuşak. || *Kaymak takımı* (*tabakası*), bir zümrenin seçkin, zengin kimseleri. || *Bir şeyin kaymağını almak*, bir işin kârını, aslan payını ele geçirmek.

— Kim. Bazı çözeltilerin yüzeyinde katılaşan madde: *Kireç kaymağı.*

— Mutf. *Kaymak bağlamak* (*tutmak*), [süt için] üzeri kaymak tabakasıyle kaplanmak. || *Kaymak peyniri*, inek sütünden yapılan ve taze iken yenen bir peynir çeşidi. (Bk. ANSİKL.) || *Kuru kaymak*, suyu uçurulmuş kaymak, kaymağın güneş veya küllenmiş ateşte kurutulmuş şekli.

— ANSİKL. En iyi *kaymak* inek sütünden elde edilir; koyun kaymağı daha lezzetli; manda kaymağı daha kalın ve beyaz olur. Süt önce bir tencerede karıştırılıp, savrularak pişirilir. Sonra ince kenarlı bir tepsiyle çok hafif ateş üzerine bırakılır. Bir süre sonra üstü örtülerek 5-6 saat bekletilir; kaymak bağlayınca ateşten alınır. Soğuduktan sonra, kare biçiminde kesilerek rulo şeklinde sarılır. Lüle kaymağın bileşiminde ortalama yüzde 67,5 tereyağı, yüzde 1,3 protein, yüzde 1,5 şeker, binde 1 maden tuzları, yüzde 29,6 su bulunur. 100 gr kaymak 627,75 kalori verir.

● *Kaymak peyniri* yapmak için yeni sağılan süte 16-18 derecede maya katılır ve pıhtılaşınca, özel torbalara alınarak 5-6 saat asılır. İyice suyu süzüldükten sonra torba içinde iken yoğrularak delikli bir kaba boşaltılır. İçine onda bir oranında krema karıştırılarak altındaki bir kaba süzdürülür. Biraz daha yoğrulur ve içine tülbent serili sepetlere yerleştirilir. (M)

KAYMAKAM i. (ar. *ḳıyām* > *ḳā'im*, oturan ve *maḳām*, yer'den *ḳā'im-maḳām* > *ḳaymaḳam*). Bir ilçenin mülkî âmiri, ilçebay: *Kaymakam onun bu halini görüyor, fakat demin cevap alamadığı için bir şey sormuyordu* (Sabahattin Ali). || — *Esk.* Bir kimsenin yerine geçen, vekil. || Yarbay.

— DEY. *Yalova kaymakamı. Teklz.* Gereksiz yere kendini önemli gören kişiler için söylenir.

— Huk. İlçenin genel idaresinden sorumlu ve hükümetin temsilcisi durumunda olan devlet memuru. Bk. ANSİKL.

— Teşk. tar. Osmanlılarda, sadrazam hükûmet merkezinden ayrıldığı zaman, kendisine vekâlet eden kubbe veziri, vezir-i sânî. (Kaymakam paşa da denir.) [Bk. ANSİKL.] || *Kaymakam divanı*, Osmanlı devletinde, padişah tarafından sadrazamın yerine tayin olunan kaymakamın başkanlığı altında toplanan divan. (Bu divana genellikle, vezirler, kazaskerler, defterdar, nişancı ve reisülküttap sadrazamla birlikte sefere çıkmış olduklarından, İstanbul kadısı, ikinci ve üçüncü defterdar, nişancı ve reisülküttap vekilleri katılırdı. Çarşamba divanına, Galata, Üsküdar, Eyüp kadıları ile yeniçeri ağasının vekili olan sekbanbaşı da gelir, fakat çok kalmazdı. Cuma divanına sekbanbaşı katılmazdı.)

— ANSİKL. Huk. *Kaymakam*'ın durumu illerdeki valinin hukukî ve idarî durumuna benzer. Ancak kaymakamlar devlet temsilcisi olarak kabul edilmediklerinden siyasî nitelikte bir görevli değil, devlet memuru durumundadır. Bu sebeple valinin devlet mallarını idare ve bunlar üzerinde devlet adına tasarrufta bulunma, devlet namına sözleşmeler yapma, mahkemelerde devleti temsil etme yetkisi varken kaymakama bu çeşit yetkiler verilmemiştir. Kaymakam aynı zamanda valinin hiyerarşi kademesi içindeki astı durumundadır. Bu sebeple valiler, ilçeye ait bütün işleri doğrudan doğruya kaymakama yazarlar. Kaymakam da ilçenin işleri hakkında ancak valiye baş vurabilir; olağanüstü durumlar dışında doğrudan doğruya bakanlıklarla bağlantı kuramaz. Kaymakam ilçenin mülkî âmiri ve ilçedeki merkezî idare görevlilerinin hiyerarşik üstüdür. Ancak hâkim ve savcılar, askerî personel ve adalet memurları kaymakamın hiyerarşisine tabi değildirler. İlçedeki hiyerarşik üst olması sebebiyle ilçe idare şube başkanlarının, genel ve özel kolluk âmirlerinin birinci derecede, diğer memurların ikinci derecede sicil âmiridir. İlçe

kaymakam

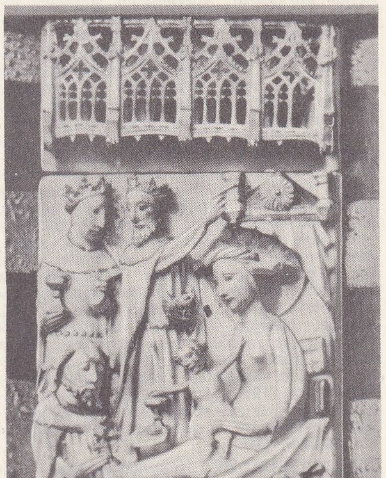

İngiliz kaymaktaşı «Büyücülerin Tapınması» (XV. yy.) Victoria and Albert Museum, Londra

Foto. N Erkılıç (MEYDAN) ; V.A.M. (LAROUSSE)

idare kurulunun da başkanı olan kaymakam ilçe memurlarının çalışmalarını ve teşkilâtın işlemesini gözetim ve denetimi altında bulundurur. Kanun, tüzük, yönetmelik ve hükûmet kararlarının yayım ve ilânını, uygulanmasını sağlamak, bunların verdiği ödevleri yerine getirmek, valinin talimat ve emirlerini yürütmek kaymakamın görevleri arasındadır. Aynı zamanda idarî ve adlî zabıtanın başı durumundadır. İdarî zabıta âmiri olarak ilçe sınırları içinde huzur ve güvenliği, kişi dokunulmazlığını sağlamak, suç işlenmesini önleyecek, kamu düzen ve güvenini korumaya yönelecek tedbirleri almak görev ve yetkisine sahiptir. Bu amaçla devletin genel ve özel kolluk kuvvetlerini kullanır. Adlî zabıta bakımından ise, cumhuriyet savcısıyle birlikte, hükümlü ve tutukluların sağlık şartlarını gözetim ve denetim altında bulundurmak, ilçenin düzen ve güvenliğine ilişkin işlerde, kamu davası açılıncaya kadar savcılıktan bilgi istemek görev ve yetkisine sahiptir. Adlî, askerî ve muhtar yer ve kurumlar dışındaki özel iş yerleri, belediye ve köy idarelerini ve bunlara ait kuruluşları, denetimi altında tutar. Her yıl ilçenin bütün bucaklarıyle köylerinin en az yarısını ve ilçe içindeki teşkilâtı denetler. Köylerin malî işleriyle yakından ilgilenmek zorundadır. Köy muhtarının köylü yararına olmıyan kararlarını bozma, görevlerini yerine getirmeyen muhtarlara ihtarda bulunma; ihtiyar meclisine yol gösterip buyruk verme yetkisi vardır.

— Teşk. tar. *Kaymakam paşalar,* vekâletleri süresince sadrazamın bütün yetkilerini kullanırlardı. Fatih Sultan Mehmed ve Kanunî Sultan Süleyman kanunnamelerinde, kaymakam paşa ve bunların görevleri hakkında herhangi bir bahis ve hüküm yoktur. Kaymakam paşanın görev ve yetkileri hakkında, Tevkiî (Nişancı) Abdurrahman Paşanın tedvin ettiği Kanunnamede (1676) geniş bilgi vardır. XVII. yy. başlarına kadar, padişahlar sadrazamla birlikte sefere çıktıkları için, devlet işlerini bulundukları yerden yapıyorlar ve bu sebeple merkezde bir kaymakam tayini gerekli olmuyordu. Padişahlar, sefere katılmaz olunca sadrazamların ordunun başında sefere çıkması gerektiğinden hükûmet merkezinde sadrazamı temsil etmesi için kaymakamlık ihdas edildi. Tevkiî kanunnamesine göre, kaymakam paşalar, vekil sıfatıyle sadrazamın bütün yetkilerine sahipti; yalnız, seferin olduğu ve ordunun bulunduğu bölge, yetkisi dışında kalırdı. Çünkü buralardaki işleri sadrazam görürdü. Kaymakam paşalar, sadrazamlar gibi, divan günlerinde divana gelir, çarşamba ve cumaları konaklarında divan kurarlardı. Kaymakam paşalar, yabancı tüccarlarla ilgili hüküm ve beratları veremezlerdi; bunların verilmesi doğrudan doğruya padişaha ve dolayısıyle sadrazama aitti. Yabancılarla ilgili işlere de sadece sadrazam bakabilirdi. Kaymakam paşalar, öteki vezirlerden önce gelirlerdi; kendilerine mahsus elbiseleri ve atları vardı. (Elbise nizamnamesi - 1828). Bu makama sadrazamın istediği ve güven duyduğu kimsenin tayini gelenek halini almıştı. Göreve getirilen vezir, sadrazam ile birlikte padişah tarafından kabul olunur, kendisine samur kürk giydirilerek memuriyeti ilân edilirdi. Bazı durumlarda, sadrazam azledildikten sonra, bir eyalet valisi bu göreve tayin olunurdu. Yeni sadrazam İstanbul'a gelerek göreve başlayıncaya kadar, bir sadaret kaymakamı tayin edilirdi. Ayrıca, padişah Edirne'de oturursa, İstanbul'a bir muhafız veya kaymakam tayin ederdi. Bunlar da divan toplar, dava dinler, hüküm verirlerdi. Meşrutiyetin ilânından sonra (1908), İstanbul'dan ayrılan sadrazamların yerine, vekillerden biri ve genellikle seyhülislâm, kaymakam unvanıyle tayin edilirdi. (M)

KAYMAKAMLIK i. (*kaymakam*'dan *kaymakam-lık*). Kaymakamın görevi. || Kaymakamın çalıştığı bina. || Kaza, ilçe. Bk. KAYMAKAM.

— Teşk. tar. *Kaymakamlık fermanı,* sadrazama vekâlet edecek kaymakamın tayinine dair padişah fermanı. (Bu ferman önceleri ilk divan toplantısında, daha sonraları paşa kapısında okunurdu.) [M]

KAYMAKÇI i. (*kaymak*'tan *kaymak-çı*). Kaymak yapan veya satan kimse. (M)

KAYMAKÇI, Ege bölgesinde (İzmir ili, Ödemiş ilçesi) bucak; 10 787 nüf.; 11 köy. — *Bucak merkezi* Kaymakçı kasabası 4 072 nüf.; Ödemiş'in 17 km güneydoğusunda, Küçük Menderes ovasının kuzey kenarlarında kuruludur. (M)

KAYMAKKAĞIT blş. i. Bk. KAYMAK.

KAYMAKLANMAK geçz. f. (*kaymak*'tan *kaymak-la-n-mak*) Bir şeyin üstü kaymak tutmak: *Kireç kaymaklandı. Süt kaymaklandı.* (M)

KAYMAKLI sıf. (*kaymak*'tan *kaymak-lı*). Kaymağı olan: *Kaymaklı süt.* || Kaymakla yapılmış: *Kaymaklı kadayıf.* || *Kaymaklı dondurma,* sütten yapılmış dondurma.

— Mutf. *Esk. Kaymaklı saray ekmeği,* Osmanlılarda padişah için, has fırında yapılan bir ekmek türü. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Mutf. Esk. *Kaymaklı saray ekmeği,* Beykoz'daki değirmende çok ince olarak öğütülen undan yoğrulan ekmek hamuru, piştikten sonra ikiye kesilerek içi atılır ve kabukları bol yağda iyice kızartılırdı. Kızaran kabuklar sıcak su ile ıslatılarak iki ayrı tepsiye dizilir ve üzerine bol miktarda şeker dökülürdü. Ekmek şekerin tamamını emdikten sonra, üzerine yeterince kaymak konularak üst üste kapatılır ve üç dört dakika hafif ateşte bırakılırdı. Kaymaklı saray ekmeği soğuk veya sıcak olarak yenirdi. (M)

KAYMAKLI, esk. *Enegi,* İç Anadolu bölgesinde (Orta Kızılırmak bölümü, Nevşehir ili, merkez ilçesi, merkez bucağı) kasaba; 3 432 nüf. (1965) [M]

KAYMAKTAŞI blş. i. Bir kalsiyum karbonat veya kalsiyum sülfat türü olan, cilâlamaya elverişli, beyaz, yumuşak, yarı saydam ve yoğun taş.

— ANSİKL. Bileşimleri yönünden çok farklı olan iki ayrı minerale *kaymaktaşı* adı verilir: bir kalsiyum karbonat (kalsit) türü olan *kalker kaymaktaşı* ile bir alçı taşı (jips) türü olan *jipsli kaymaktaşı*. Birincisi, çeşitli renkler gösteren yarı saydam tabakalar halinde bulunur (Mısır'da doğu kaymaktaşı, Cezayir'de damarlı akik) ve asitlerin etkisiyle köpürür. İkincisi, yani alabasrit ise asitlerde köpürmez. *Eşanl.* SUMERMERİ, ALABASTER.

— G. santl. Bu taşın kırılganlığı ve tahta gibi işlenmesi zorunluğu bazı güçlükler doğurur. Bununla birlikte, Hindistan'da (mezar vazoları), Yunanistan ve Roma'da (ev eşyası kakmaları) kullanıldı. Özellikle Ortaçağda, Avrupa'nın birçok ülkesinde (İngiltere, İtalya, İspanya, Flandre) gelişmesi Reform hareketiyle duran gerçek bir sanayi kolu meydana getirdi. XVII. yy.da az kullanılan kaymaktaşına XVIII. yy. da doğudan getirilen bazı eşyalarda (kupalar, raflar, eşya üstlükleri) rastlanır. Bu maddenin süsleme malzemesi olarak kullanılmasına XIX. ve XX. yy.larda da devam edildi. *İngiliz kaymaktaşları.* Bunlar çoğunlukla Tutbury (Staffordshire) yakınındaki Chellaston Hill ocaklarından çıkarılırdı. Kaymaktaşının mimarlıkta ilk olarak 1160'ta Tutbury kilisesinin batı kapısında kullanıldığı sanılır. Bilinen en eski kapısında, bir şövalyenin Hanbury'de bulunan ve 1280'de yapıldığı anlaşılan yüz kalıbı vardır. XIV. yy. ortalarına doğru kaymaktaşı tek başına veya renkli mermerlerle birlikte önemli mezarların yapımında kullanıldı; Edward II'ninki (Gloucester katedrali, 1350'ye doğr. - 1355) çok güzeldir. Kaymaktaşı rengi ve üstün nitelikleri sayesinde heykeltıraşları, mezarları süsleyen küçük figürler yapmağa yöneltti. Bu yolla kabartma panolar yapımına geçildi. Pano yapımının gittikçe hızlanması 1340 sıralarında gerçek bir sanayi kolunun doğmasını sağladı. İngiliz kaymaktaşlarına çok defa Nottingham kaymaktaşları adı verilir. (M)

Kaymaktepe. Arkeol. Balıkesir'in güneybatısında, Altınova'da, Ayvalık-Dikili karayoluna yakın tepe. Tepenin kuzey yamaçlarında, 1949 yılında, Kılıç Kökten tarafından küçük bir sondaj çukuru açıldı. 3,50 m derinleşen bu çukurda üç tabaka tespit edildi. Birincisinde Grek - Roma kalıntıları. İkincisinde, orta, kuzey ve doğu anadolu bakır devri çanak çömleği ile mukayese edilebilecek parçalar bulundu. Üçüncü tabakada, tespit edilen kalıntılar, beyaz boya bezekli çanak-çömlek, siyah, dışı perdahlı muhtemelen Bakır çağına tarihlenen seramiklerdir. Daha altta Kalkolitik devire tarihlenebilecek yeni bir tip kapak çıktı. (M)

KAYMAN i. Antil dillerinde *akayuman* > isp. *caiman*'dan). Orta ve Güney amerika

ırmaklarında yaşayan timsah; uzunluğu 6 m'yi bulur, derisi için üretilir. (Kaymanlar, kemiklerinin ve karın pullarının daha sert oluşu ile aligatorlardan ayrılır. Başlıca türü *Kayman* [Cayman niger] Amazon'da yaşar.) [L]

KAYMAZ, İç Anadolu bölgesinde (Yukarı Sakarya bölümü, Eskişehir ili, Sivrihisar ilçesi) bucak; 6 391 nüf.; 9 köy. — *Bucak merkezi,* 2 172 nüf. İlçe merkezinin 33 km batısında, Sivrihisar - Eskişehir yolu üzerinde; yüksl. 980 m. (M)

KAYMAZ, Marmara bölgesinde (Çatalca - Kocaeli bölümü, Kocaeli ili, Kandıra ilçesi) bucak; 5 048 nüf.; 12 köy. — *Bucak merkezi,* 613 nüf. Kandıra'nın 22 km güneydoğusunda; yüksl. 135 m. (M)

KAYME veya **KAYMA** i. (ar. *ḳıyām* > *ḳā'ime*'den *kayme*). *Halk dili.* Kâğıt para: *Esirlikten gelmişsin. Sana yaraşır. Aylığı şimdilik yirmibeş kayma* (Kemal Tahir). [M]

KAYN, Araplarda, Kuzaa kabilesinin bir kolu. Sina yarımadasından başlayarak Suriye sınırı boyunca Ürdün'ün doğusuna uzanan bölgede yaşıyorlardı. Bedevîlere has mücadeleleriyle tanınır. Gassan ve Gatafan gibi ünlü kabilelerle savaştılar. Mute, Yermuk ve Fihl bölgelerinde, islâmlığı kabul etmeyen başka arap kabileleri ile birlikte, Bizans bayrağı altında, müslümanlara; ve Hz. Muhammed'in ölümünden sonra, Mervan I tarafından, Abdullah bin Zubeyr'e karşı savaştılar. Harun-ür-Reşid zamanında (782) meydana gelen olaylarda önemli rol oynadılar ve Kaysîlerle birlikte Yemenlilere saldırdılar. Bu tarihten sonra, Kayn kabilesine ait her hangi bir bilgiye rastlanmıyor. Kayn kabilesinin en ünlü kişisi şair Tamahan el-Kaynî'dir (yaklş. 600). [M]

KAYNAÇ i. (*kaynamak*'tan *kayna-ç*). *Yeni.* Jeol. Zaman zaman fışkıran sıcak su kaynağı (M)

KAYNAÇTAŞI blş. i. Jeol. Kaynaçlarda oluşan silisli çökelti (M)

KAYNAK i. (*kaynamak*'tan *kayna-k*). Yerden çıkan su, pınar: *Bu kaynak, asırlarca, Abdal Musa nazargâhı olarak bilinmiş, hastalar içmiş iyi olmuş, sağlar içmiş ebedî hayat bulmuş* (N. Araz). *Sonra birçok kaynaklar bulmuşlar ve şehre temiz su getirmişler* (F.R. Atay). [Bk. ANSİKL. *Jeormorfol. bölümü.*] || *Teşm. yol.* İlke, sebep, menşe: *Halk şiirinin kaynağı, XIII. yüzyılın en büyük Türk şairi* [...] *Yunus Emre'dir* (A. Gölpınarlı). || Bir haberin çıktığı yer: *Buna karşılık düşman kaynaklarından aldığımız haberler birbirlerini tutmamaktadır* (Kemal Tahir). *İnanılır kaynaklar.* || Tarih, edebiyat v.b. araştımalarında başvurulacak orijinal metinler, belgeler. || *Halk dili.* Kaba et, kıç. || *Argo.* Esrar.

— Elektron. MOS tipi alan etkili bol katıklı transistorun, bir devrede potansiyel başlangıcı olarak alınan P veya N uçlarından biri.

— Fiz. *Isı kaynağı,* gelişen bir sistemin ısı aldığı veya verdiği ortam. (Bk. TERMODİNAMİK). || *Işık kaynağı,* ışık ışınları yayan cisim. || *Ses kaynağı,* ses titreşimleri yayan cisim.

— Hidrol. Bk. ANSİKL. *Kaynak gözü* (veya *ağzı*), kaynak suyunun fışkırdığı ağız. || *Kesikli kaynak,* zaman zaman akıp kesilen akma ve kesilme zamanları az çok belirli olan kaynak. (Kesiklik, dolan ve boşalan bir sifondan ileri gelir.)

— İda. huk. Bk. ANSİKL.

— Jeol. *Ateş kaynağı*, topraktan fışkıran gazların meydana getirdiği alev püskürmesi. (Bunlar düzgün rejimli çamur volkanlarıdır.) || *Lav kaynağı*, içerideki gazların basıncıyle sıvı haldeki lavın fışkırması: *Mauna-Loa'da lav kaynakları* 200 *m yüksekliğe ulaşır.*

— Leng. Belli bir terimin etimolojisi olarak kabul edilen kelime.

— Med. huk. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Hidrol. *Kaynak*, önce debisi, rejimi ve sularının yapısıyle nitelenir. Kaplıca suları hariç tutulursa tabiî veya sunî (artezyen kuyuları) kaynaklar yeraltı su örtülerinden gelir. Ayrıca kaynaklar suların düşüşüyle tekrar fışkırması arasında geçen zamanla nitelenir. Kaynaklar birçok etkenin birleşmesi sonucu meydana gelir: yağmur sularının dağılım ve ilerleyişi, buharlaşma, engebe eğimi ve jeolojik tabakalanma tarzı, yüzeysel oluşukların yapısı, aşılan çeşitli tabakaların su geçirme derecesi, diyaklaz veya fayların bulunması, su geçirir tabakaların kalınlığı ve yayılma alanı. Suyun havadan su örtüsüne kadar olan inişi, sonra su örtüsü içinde aşağı kesime doğru ilerleyişi yavaşladıkça debi daha az değişmeğe başlar; bunun sonucunda geçirgen kayalar ne kadar kalın, su örtüsü ne kadar geniş ve şev ne kadar hafif olursa bu kayalardaki dikey su yolları o ölçüde daralır (Pardé). Bütünüyle ele alındığında kaynakların rejimi, özellikle geniş çevreli bir beslenme alanına sahip olduklarında akarsularınkinden çok daha düzenlidir. Bununla birlikte kaynaklar, sürekli ve kesikli olmak üzere ikiye ayrılır.

İnsanlar tarafından kullanılması açısından az su veren, oldukça düzensiz ve daha önce kullanılmış suların süzülerek içine karışması sebebiyle her zaman çok temiz olmayan *yüzeysel kaynaklar* veya *tabaka kaynağı* ile daha az rastlanan, kapma örtüleri sonucunda oluşan, daha bol sulu, ve çok tuzlu veya kireçli olduğu durumlar hariç daha temiz olan *derin kaynaklar* karşıtlaşır. Bazen *fışkıran kaynaklara* artezyen kuyuları adı da verilir.

— İda. huk. Kaynaklar deyimi, kamu hukukunda, Anayasada «Yeraltı servetleri ve kaynakları» (md. 130), sularla ilgili konularda da, «Şehir ve kasabaların ihtiyacını karşılayan suyolları ve kaynakları» biçiminde kullanılır.

Anayasanın yürürlüğe girmesinden kısa bir süre önce (16 aralık 1960) kabul edilen Yeraltı Suları Hakkında kanun, yeraltı sularının, umumî sular arasında ve devletin hüküm ve tasarrufu altında bulunduğunu belirtmektedir. (Bk. *Yeraltı* SU'*ları*.) İdare hukuku bakımından, kaynakların bağlı olduğu hukuk kuralları, Sular kanununa (28 nisan 1926) ek kanunda gösterilir. Bu kanuna göre, bir belde veya halkının ortak ihtiyacını karşılayan suların kaynakları, belediye sınırı dışında bulunsa bile, suyollarının ve kaynaklarının bakımı, onarılması, temizlenmesi, bu suretle suyun sağlık şartlarına uygun durumda tutulması görevi belediyelere aittir. Ancak, bir köy veya köy halkinin ortak ihtiyacını karşılayan köy sınırları dışındaki kaynaklar söz konusu olunca, aynı görevleri köy ihtiyar heyeti yapar. Kanun bu görevin yerine getirilmesini kolaylaştırmak için bazı müeyyidelerin uygulanmasını öngörür. Kaynağı belediye sınırları dışında bulunan suların, kaynak ve yollarının bakımı ve korunması için alınacak tedbir ve kararlara aykırı hareket edilmesi halinde belediye ceza verebilir; bu ceza yetkisinin alanı, belediye sınırları dışındaki kaynağın bulunduğu yere kadar uzar. Bunun gibi, içme suyu kaynaklarında, zarar verecek ve sağlık şartlarını bozacak şekilde tarla açmak ve hayvan bırakmak, sulama yapmak, belediye veya ihtiyar heyeti tarafından yasaklanabilir. Bu türlü yasaklara ve kaynakların, sağlık şartlarına uygun bulundurulması ve yönetimi için, belediyelerin alacakları kararlara uyulmaması halinde de, aynı şekilde cezaî müeyyideler uygulanır.

— Jeomorfol. Kaynaklar, erimiş maddeleri ve de asıltı halindeki küçük elementleri boşaltır. Bu sebeple jeomorfojenezi doğrudan doğruya etkiler. Dönencelerarası kuşakta lateritli kalkanların temelinde (yani bu kalkanların altındaki kil düzeyinde) oluşan kaynaklar pekçok küçük gereci dışarı atar ve bunun sonucunda kalkan altında bazen birkaç yüz metre uzunluğa ulaşan mağaralar meydana getirir (Fouta-Djalon). Kaynaklar aşındırma etkileriyle mağaraların çökmesine yolaçar. Dönencelerarası kuşağın sık ormanlarında lateritli killerin ve özellikle killi kumların kayma sebebi kaynaklardır; bu durum küçük vâdi başlarının oluşmasına yolaçar. (Babon «buzyalakları»). Ilıman ülkelerde aynı olay çok daha az görülür; kaynak düzeyini meydana getiren killi oluşukların ıslanması yaylalar kenarında, özellikle tabaka dalışının hafif olduğu kıyı engebelerinin ön kısmında oyulmaların meydana gelmesini kolaylaştırır.

Kesikli kaynak veya pınar. Yer altında, meselâ yağmur sularının biriktiği bir oyuk düşünelim; bu oyuk, sifon şeklinde bir DS yarığıyle dışarıya bağlı olsun. Oyukta biriken suyun düzeyi, sifonun S üst ucunun yatay hizasını bulunca sifon dolar ve su dışarı akar. Sifonun verdisi, oyuğa gelen suyun verdisinden yüksekse oyukta su kalmaz. Su düzeyi sifonun alt deliği D hizasına inince sifon boşalır, dışarıya akma durur. Oyuk yeniden S hizasına kadar dolunca devre yeniden başlar.

— Med. huk. Kaynak, üzerinde kaynadığı toprağın ayrılmaz parçasıdır. Bu yüzden gayrımenkullerle ilgili tasarruf işlemlerine kendiliğinden girer. Toprağın maliki kaynağı istediği gibi kullanabilir. Ancak kaynak, nehir veya ırmak meydana getirecek kadar bol su sağlıyorsa, özel mülkiyet olamaz. Çünkü nehir, ırmak ve göl gibi sular, devletin hüküm ve tasarrufundadır (Med. kn. md. 641). Bunun gibi kaya, tepe ve dağlardan çıkan kaynaklar da kimsenin mülkiyetinde değildir. (Bk. *Yeraltı* SU'*ları*.) Kaynağın bir mütemmim cüz (ayrılmaz parça) olması, onun üzerinde, başkası lehine *irtifak hakkı* kurulmasına engel değildir. Tapu siciline geçirilerek kaynak üzerinde irtifak hakkı kurulur (Med. kn. md. 679/I). Bunun gibi, kaynak üzerindeki irtifak hakkı, bağımsız ve daimî olarak kurulursa, üzerinde bulunduğu topraktan ayrı olarak bir hak konusu olur. (Bk. MÜSTAKİL *ve daimî haklar.*)

Medenî kanun kaynağın, toprağın malikinin mülkiyetine bağlı olduğunu söylerse de, bu yönden bazı özel hükümler getirir: Bir kimse kendi gayrımenkulünü kullanırken, başkasının kaynağına zarar vermeme yükümü altındadır. Aksi halde tazminat ödemek zorunda kalır. Ancak tazminat isteyen kimsenin, kaynak sularından devamlı yararlandını veya yararlanmak için topladığını ispat etmesi gerekir (Med. kn. md. 680). Hâkim tazminat yerine eski hale getirilmesine de karar verebilir. Ancak bu durumda, kaynak ya o gayrımenkule su sağlamalı veya gayrımenkulde oturma veya onu işletme için gerekli olmalıdır (Med. kn. md. 681).

Bir ortak kaynak söz konusu ise, kaynak sularının kaybının önlenmesi ve kaynaktan daha iyi yararlanılabilmesi için ortakların her biri gerekli işlemlerin yapılmasını isteyebilir. Böylece elde edilen fazla su miktarı ve ortaya çıkan masraflar malikler arasında orantılı olarak paylaştırılır.

Maliklerden biri bu işlemlerin yapılmasına razı olmazsa, işlemler yine yapılır. Ancak bu işlemler sonucu, razı olmayan tarafın sularında bir azalma olursa, ona uygun bir tazminat verilir. Kaynak, arazinin malikine bir yarar sağlamıyorsa veya sağladığı yarar suyun iktisadî önemine göre çok az ise yetkili kamu makamlarınca kamulaştırılır. Fakat kamulaştırılan, kaynağın mülkiyeti değil, irtifak hakkıdır. Bu irtifak kurulurken, kaynağın malikine tam bir tazminat ödenir. Bunun dışında gerekiyorsa, kaynak sularının kirlenmesini önlemek için kaynağın civarındaki arazi de kamulaştırılır (Med kn. md. 684 685). [Bk. *Zarurî* SU *hakkı*.] (→ Bibliyo.) [ML]

KAYNAK i. (*kaynaştırmak*'tan *kayna-k*). Teknol. İki madeni veya sentetik parçayı termik yolla birleştirme usulü. || Birçok madeni çubuk veya levhayı sıcakta, yeniden bir haddeleme uygulamadan önce birbiriyle birleştirme işlemi. || *Kaynak ısısı*, kaynak yapılmak için iki demir çubuğa verilen akkor sıcaklığı. || *Kaynak makinesi*, nokta veya indüksiyon kaynağı yapan elektrik kaynak makinesi. || *Kaynak tozu*, kaynak işlerinde kullanılan ve yapıştırıcı özelliği olan madde. || *Kaynak yapmak*, maden, kauçuk v.b. şeyleri birbirine kaynaştırıp yapıştırmak. Otomobil tekerleğinin lastiğini yamamak. || *Alın kaynağı*, demir veya çok yumuşak çelikten iki parçayı uç uca birleştirmek için kullanılan kaynak. (Yapılması çok zor olan bu kaynak zayıf direnci yüzünden birçok atelyede yasaklanmıştır.) || *Elektrik kaynağı*, işlem için gerekli ısının elektrik enerjisiyle elde edildiği kaynak usulü. || *Elektrik ark kaynağı*, işlem için gerekli ısının elektrik arkıyle elde edildiği kaynak usulü. || *Elektrik direnç kaynağı*, gerekli ısının birleştirilecek parçalardan geçen elektrik akımının dokunma bölgesinde dirençle karşılaşması sonucunda elde edildiği basınçlı kaynak usulü. || *Otojen kaynak*, aynı madenden iki parçayı dolgu madeni olmadan veya aynı bileşimli dolgu madeni kullanarak ergimeyle yapılan kaynak.

— ANSİKL. Teknol. *Kaynak* sağlam, hafif, perçin kadar güvenli ve daha ucuz bir şekilde madenî parçaların birleştirilmesini sağlar. İlke olarak kaynak daima yüksek sıcaklıkta yapılır. Kaynak yapılacak iki madenî parçanın birleştirilmesi, gerek çimento görevi yapan ergime derecesi mümkün olduğu kadar düşük bir maden veya bir alaşımla yapıştırılarak, gerek yan yana konmuş iki elemanın ergiyip içiçe geçmesiyle gerçekleştirilir.

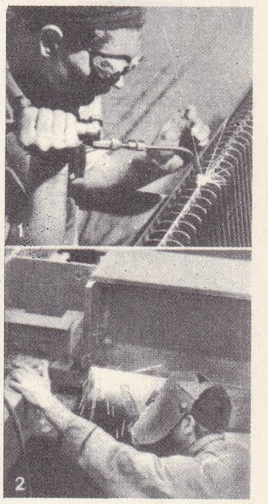

1. otojen **kaynak**
2. ark **kaynağı**

● Birleştirilecek madenlerin ergitilmesiyle yapılan *kaynak*, aynı yapıda birleştirilecek parçalar, hemen hemen aynı bileşimli bir dolgu madeninden yararlanarak veya bir dolgu madeni kullanmadan dokunma noktalarından ergitilip elde edilir:

1. *alübinotermik* (*termik*) *kaynak*, demiryolu ve tramvay raylarını kaynatmak için kullanılır;
2. *demirci kaynağı*, az karbonlu çelik parçaları (aşırı yumuşak çelik) birbirine kaynatmak için kullanılır. Birleştirilecek parçaları demirci ocağında veya fırında akkor sıcaklığına kadar ısıtılır; sonra birbiri üstüne konup örtse çekiçle dövülür. Çok karbonlu bir çeliği kaynatmak için parçalar arasına demiroksitle, ergiyen bir bileşim oluşturan kaynak tozları (boraks) konur;
3. *elektrik kaynağı*, ya dirençle veya elektrik arkıyle gerçekleştirilir. Direnç kaynağında parçalar uç uca konur ve çok yüksek gerilimli bir akım geçirilir; iki parçanın dokunma yüzeyinde bir dirençle karşılaşan akım, Joul etkisiyle yöresel bir ısınma meydana getirir.

Genellikle saçlar için kullanılan *nokta kaynağı* küçük kesitli iki elektrot arasında saçlar sıkıştırılarak yapılan bir dizi kaynakla gerçekleştirilir. Eğer üstüste konan saçlar iki makaradan oluşan iki elektrot arasında yer değiştiriyorsa sürekli bir dikiş kaynağı söz konusu olur.

Elektrik ark kaynağında, ısı enerjisi, sıcaklığı 3 000°C'ta geçen ve bir elektrotla kaynak yapılacak parça arasında boşalan elektrik arkıyle sağlanır; dolgu madenini ergimeyle sağlayan bu elektrottur. Ark kaynatılacak parçayle elektrot temas ettikten son-

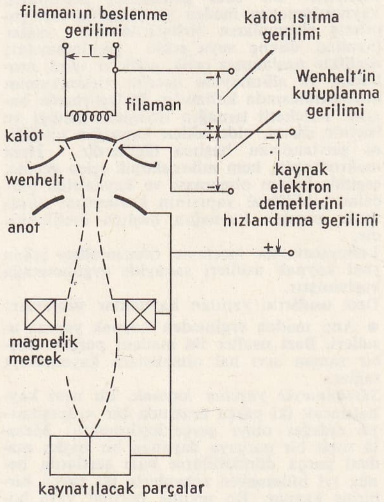

hidrojen atomuyla **kaynak** yapma

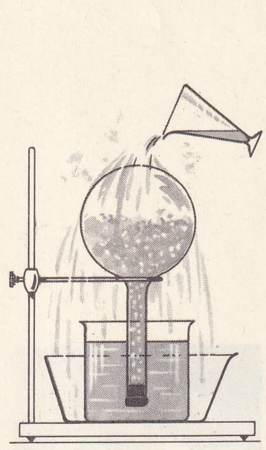

şekil 1

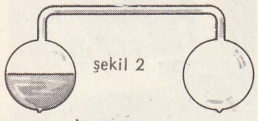

şekil 2

kaynama

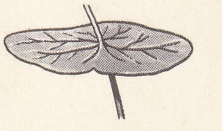

kaynaşık yapraklar

ra başlar, sonra elektrot uzaklaştırılır. Akımın geçişiyle serbest kalan ısı elektrodun ve kaynatılan parçanın madenini ergitir. Elektrot basit bir madenî çubuk olabilir; fakat oksitlenmeye karşı kaynağı koruyan ve az ergiyen bir maddeyle kaplanmış kaynak çubuğu kullanarak daha iyi sonuçlar elde edilir. Kaynatılacak parçalar oksisetilen kaynağında olduğu gibi pahları kırıldıktan sonra birbirine yaklaştırılır; dolgu madeni iki parça arasında oluşan V biçimli aralığı doldurur.

Demirli madenlerin kaynağı doğru akımla olduğu kadar alternatif akımla da yapılabilir; bununla birlikte paslanmaz çeliklerde doğru akım tercih edilir, fakat özel çelik, bronz ve alüminyum parçaların kaynağındaysa gerekli görülür. Öbür yandan doğru akım arkın başlangıcını kolaylaştırır ve elektroda verdiği büyük bir ergime hızı sebebiyle daha büyük bir birikim hızı sağlar;

4. *hamlaç kaynağı*, daha çok *oksiasetilen kaynağı* veya *otojen kaynağı* denir, çünkü kaynağa gerekli sıcaklık bir hamlacın çıkışında asetilenin oksijende yanmasıyle elde edilir; oksijen ve asetilen iki çelik tüp içinde korunur. Kaynak yapılacak parçalar önce perdahlanır, sonra yan yana konur. Yan yana getirilen parçalar arasında V biçiminde bir boşluk bulunur. Önce bu iki kenar ısıtılır, sonra hamlaç alevinde dolgu madeni eritilerek V boşluğu doldurulur. Sıcaklık hamlaç alevinde 3 000°C'tı geçer ve ucunda hava indirgen durumundadır ($C_2H_2 + O_2 = 2CO + H_2$). Madenin oksitlenmesini önlemek için alevin ucu kaynakla temas halinde olmalıdır. Oksiasetilen hamlacıyle yapılan otojen kaynağın sakıncası kaynak civarında ortaya çıkan önemli şekil bozukluğudur (genleşme). Bu sakıncadan kurtulmak için gittikçe artan bir şekilde elektrik kaynağına baş vurulmaktadır. Bu tür kaynak, yapı kafeslerinin ve köprü, hazne, gemi gibi büyük madenî yapılarda parçaların birleştirilmesi için perçinin yerini almaktadır.

● *Dolgu madenli kaynak*, birleştirmede özel mekanik nitelikler aramak zorunlu olmayan, birleştirilecek madenlerin özelliği ve gerekli sıcaklık bakımından ergimeyle kaynak yapma imkânsız olan hallerde kullanılır. Birleştirilecek elemanlar temizlendikten sonra dolgu madeni olarak kullanılan alaşımın ergime noktası civarında bir sıcaklığa kadar ısıtılır ve dolgu madeni birleştirilecek kısımlar uç uca getirilerek akıtılır. Soğuma sırasında alaşım, birleştirilecek cisimlere etkili olarak yapışır ve bir bütün meydana getirir. Oksitlenme olayları sıcakta çok hızlı oluştuğundan bu işlemlerde bir oksit giderici kullanmak gerekir (amonyum klorhidrat, reçine, stearin v.b.)

● *Ultrasonla yapılan kaynak*, madenî elemanların birleştirilmesinde yeni bir usuldür. Birleşme, ergime olmaksızın ve birleşecek parçaların billûrsal yapısı değişmeksizin birbiri içine geçmesiyle olur. Kaynak işlemi sırasında parçalar *ultrason frekans*lı bir titreşimin etkisindeki madeni bir tırnakla yansıtıcı görevi yapan bir örs arasında sıkıştırılır. Bu usul geleneksel metotlarla kaynatılamayan maden ve alaşımlardan yapılmış elemanların birleştirilmesini sağlar (hamlaç, direnç veya arkla yapılamayan); özellikle paslanmaz çelik, çelik ve titan, molibden ve alüminyum üzerine zirkonyumun kaynatılmasında kullanılır. Birleştirmede basınç, hareketli tırnağın titreşimi, genliği ve işlemin süresi, elde edilen kaynağın niteliğini şartlandıran başlıca ölçülerdir. Hem makroskopik, hem mikroskopik içiçe geçme, ergimiş bölüm olmaması ve kaynatılan parçaların billûrsal yapısının korunması ultrasonla yapılan kaynağın başlıca özellikleridir.

Laboratuvarda inceleme döneminden çıkan yeni kaynak usulleri sanayide uygulanmağa başlamıştır.

Özel usullerle yapılan kaynaklar şunlardır:

● Ana maden ergimeden kaynak yapma usulleri. Bazı usuller iki madenî parçayı hiçbir zaman sıvı hal olmaksızın kaynatmayı sağlar.

Sürtünmeyle yapılan kaynak. Bu usul kaynatılacak iki parça arasında bir «yapışma»ya eşdeğer olayı gerçekleştirmektir. Meselâ sabit bir parçaya dayanan bir başka madenî parça döndürülürse bazı şartlarda henüz iyi bilinmeyen sebeplerle iki parça birbirine kaynar. Bu şekilde borular veya boruların üzerindeki köprüler uç uca biri diğerine ters yönde döndürülerek kaynatılır.

Yayılmayle yapılan kaynak. İki madenî parça ergime sıcaklıkları arasında bir sıcaklığa kadar ısıtılır ve bir basınç uygulanarak içyüzeyleri arasında karşılıklı yayılmayle kaynak yapılabilir. Bu usulle farklı iki madenî parça birbirine kaynatılabilir (altın ve bakır). Basınç ve sıcaklık patlamayle elde edilebilir. Bazen basınçla parçalar ısıtılmadan kaynak yapılabilir: özellikle bakır, alüminyum, kurşun ve nikel bu tür kaynağa elverişlidir. Bu halde parçaların metalürjik özellikleri bozulmaz.

● Ergimeyle yapılanlar arasında iki kaynak usulü önemlidir.

Elektron bombardımanıyle yapılan kaynak. Bu usulde ergime için gerekli kinetik enerji, ısı enerjisine dönüşen bir elektron demetinin çarpışmasıyle elde edilir. Elektronlar bir elektron tabancasıyle üretilir. Bu tabanca boşlukta elektronlar yayan tantal veya tungstenden yapılmış bir katottan meydana gelir. Bu katot dolaysız olarak Joule etkisiyle veya bir filaman yayımıyle dolaylı olarak ısıtılabilir. Elektronlar katotla bir anot arasında yüksek bir gerilim uygulanarak hızlandırılır ve magnetik veya elektrostatik bir mercekle odaklaştırılır. Bazen bir ek elektrot (wehnelt) katottaki yayımı ayarlar. Elektron demeti en ince bölümünde çapı ancak milimetrenin onda birleri kadar olabilir. Ya parça elektron demetine göre veya elektron demeti parçaya göre yer değiştirir. Tabanca ve parça birlikte havası boşaltılmış bir kaba yerleştirilir. Elektron bombardımanıyle kaynak yapan makine büyük bir yatırım gerektirir. Ama bu usul birçok hafif kalıcı şekil bozukluğu yapan çok küçük boyutlu bir ergime bölgesi meydana getirir, öbür yandan genişliğine oranı 15 hatta 20'ye varan çok yüksek bir ergime bölgesi derinliğine kadar işleme üstünlüğü gösterir. Ayrıca havanın aşırı seyretilmiş olması sebebiyle maden için herhangi bir kirlenme tehlikesi yoktur. Hemen hemen bütün madenler elektron bombardımanıyle kaynak yapmağa elverişlidir. Usulün sakıncası genellikle havası boşaltılmış bir kap bulunmasıdır. Kabın ve kaynak yapılacak parçaların boyutları bazı sınırları geçmez.

Hidrojen atomuyle yapılan kaynak. Bu usulde tükenmeyen iki elektrot arasında boşalan bir elektrik arkı içinde hidrojen akımı geçirilir. Ark sıcağından hidrojen molekülü H iyonları halinde ayrışır. Bu iyonlar soğuk parçaya gelir ve büyük bir ısı çıkarak hidrojen molekülleri oluşur. Ayrıca hidrojen akımı, kaynağı çevresindeki gazlardan korur.

◆ Sıf. *Halk dili*. Canlı, kıpırdak, sıcak kanlı olan. (ML)

KAYNAK (Sadeddin), türk bestecisi (İstanbul 1895-ay.y. 1961). Fatih camii dersiâmlarından ve huzuru hümayûn hocalarından müderris Alâeddin Efendinin oğlu. Musiki öğrenimine küçük yaşta Melek Efendiden ilâhi öğrenerek başladı. İstanbul Üniversitesi İlâhiyat fakültesini bitirdi. Sultanahmet ve Sultanselim camilerinde başimamlık ve hatiplik yaptı. 1926 Yılından itibaren profesyonel besteciliğe başladı. Daha sonra halk musikisiyle de ilgilendi. *Alabanda* revüsünün türk musikisine ait parçalarını besteledi. İlâhi, fantezi şarkı ve türküleri ile çok sayıda bestesi vardır. (M)

Kaynak (*The Fountain*), ingiliz yazarı Charles Morgan'ın psikolojik romanı. Olay Birinci Dünya savaşı sırasında önce bir kalede, sonra da Hollanda'da bir şatoda geçer. Romandaki sahneleri, eski bir denizci ve kefaletle tahliye edilmiş bir mahkûm olan yazar o yılların hatıralarından yararlanarak tasvir etmiştir. Bu duygusal serüvende başlıca üç kişi rol oynar: İngiliz subayı Lewis Alison, harp malûlü alman kontu Rupert von Narwitz ve kısa bir süre önce evlendiği güzel ingiliz kadını Julie. Lewis, Julie'ye âşık olur ve karşılık görmeye başlayan bu aşk kocanın gözünden kaçmaz. Yazar, bu eserinde, şu ana fikri işler: insanın sefaletten kurtulması ve ruhun dinginliğe ermesi. (L)

KAYNAKÇI i. (*kaynak*'tan *kaynak-çı*). Maden, kauçuk v.b. şeyleri birbirine kaynaştırıp yapıştıran kimse. (M)

KAYNAKÇILIK i. (*kaynakçı*'dan *kaynakçılık*). Kaynakçının yaptığı iş. (M)

KAYNAKLAMAK geçl. f. (*kaynak*'tan *kaynak-la-mak*). Birbirine kaynaştırıp yapıştırmak. [Lastik için] Yamamak. (M)

KAYNAKLI sıf. (*kaynak*'tan *kaynak-lı*). Kaynak yapılmış olan. ‖ *Halk dili. Mec.* Sıcak kanlı, kıpırdak. (M)

KAYNAMA i. (*kaynamak*'tan *kayna-ma*). Kaynamak eylemi. ‖ Kaynayan bir sıvı içinde haşlanma, pişme: *Sebzelerin kaynaması*. ‖ [İçinde sıvı kaynayan kap için] Fıkır fıkır diye ses çıkarma. ‖ Yerden, çıkma, fışkırma: *Suyun kaynaması kesilince o ılıca kapatıldı*. ‖ Maden parçaları ve kırılmış vücut kemikleri için sıkıca yapışma, bir bütün halini alma: *Kırılan kol kemiğinin kaynaması uzun sürdü*. ‖ [Yara için] Büzülüp bitişme: *Yarasının kaynamasına fırsat kalmadı*. ‖ [Bazı bitkiler için] Aşının tutması. ‖ Çalkantılı olma, dalgalanma. ‖ [Mayalı bir şey için] Kabarıp köpürme. ‖ Midede duyulan ekşilik: *Mide kaynaması*. ‖ — *Mec.* [Hava için] Isınma, çok sıcak olma. ‖ [Heves, duygu v.b. bakımlarından] Coşma, taşkınlık gösterme. ‖ Rahat durmama, devamlı kıpırdanma. ‖ Çok sayıda ve hareketli olma hali: *Karıncaların kaynamalarını seyretmek*. ‖ *Argo*. Arada kaybolma, gürültüye gitme: *Sorulan soru derdin kaynamasına yolaçtı*.

— ANSİKL. Fiz. *Kaynama* olayı aşağıdaki kanunlara uyar:

1) belirli bir basınçta saf bir sıvı, bütün kaynama süresince sabit kalan belirli bir sıcaklıkta (*kaynama noktası*) kaynamağa başlar;

2) kaynama sıcaklığı, sıvının üzerindeki basıncın, o sıcaklıkla karşılaşan sıvının doyuran buharının basıncına eşit olduğu sıcaklıktır.

Normal kaynama sıcaklığı, 760 mm civa basıncını karşılayan sıcaklıktır.

Bazı cisimlerin yüzde bir dereceye kadar kaynama sıcaklıkları aşağıda verilmiştir:

altın . ′.	2 600° C	
anilin	184,4° C	
asetaldehit . . .	20,2° C	
asetik asit	118,1° C	
asetilen		—83,6° C
aseton	56,1° C	
azot		—195,8° C
benzen	79,6° C	
brom	58,8° C	
bütan	0,6° C	
civa	356,9° C	
çinko	907° C	
eter	34,5° C	
etil alkol	78,5° C	
geliserin	290° C	
helyum		—268,9° C
hidrojen		—252,8° C
iyot	184° C	
karbon sülfür . .	46,3° C	
klor		—31,1° C
kloroform	61,2° C	
kurşun	1740° C	
kükürt	444,6° C	
metil alkol . . .	64,5 C	
metil klorür . . .		—23,7° C
naftalin	217,9° C	
neon		—246° C
nitrik asit	86° C	
oksijen		—183° C
platin	4 300° C	
propan		—44,5° C
siyanojen . . .		
su	100° C	—20,5° C
toluen	110,5° C	

İkinci kanuna göre kaynama sıcaklığı basınçla çok değişir. Bu sıcaklık basınç kritik basınca eşit olduğu zaman ulaşılan kritik sıcaklığa kadar artar. Bu sıcaklığın üstünde sıvı faz bulunmadığından kaynama olmaz. Aksine basıncın azalmasıyle kaynama sıcaklığı düşer ve katı faz halinin gözükmesiyle *üçlü* noktanın sıcaklığına varır. Düşük basınçlarda kaynama noktasının azalması *Franklin kaynatıcısıyle* gösterilebilir. Bu (şekil 1), genellikle yarıya kadar su dolu cam bir kaptan meydana gelir; bu âlet kaynayıncaya kadar ısıtılır ve sıcakken kapatılır, cam üzerine soğuk su dökülürse buharın soğuması sebebiyle basınç azalır ve tekrar kaynamağa başlar.

Basit bir cihazla alçak basınçlarda kaynama sıcaklığının düşük olduğu gösterilebilir. İki dirsekli bir boruyle birleştirilmiş iki cam balon alınır (şekil 2); balonlara bir

miktar su konur ve Franklin kaynatıcısındaki gibi bu su kaynarken kapatılır. Bu cihazla suyun kaynaması için elin sıcaklığının yeterli olduğu görülebilir. (ML)

KAYNAMAK geçz. f. (esk. türk k.). [Sıvılar için] Sıcaklığı belirli bir dereceye erişince ateşte fıkır fıkır etmek, fokurdamak: *Süt ne kadar çok kaynarsa o kadar saflaşır ve suyunu çeker* (B. Felek). *Su, yüz santigrat derecede kaynar.* || Kaynayan bir sıvı içinde haşlanmak, pişmek: *Et iyi kaynasın.* || [İçinde sıvı kaynayan kap için] Fokur fokur diye ses çıkarmak: *Kaynayıp çifte kazan* (M. Â. Ersoy). *Tencere kaynadı.* || Yerden çıkmak: *Su kaynayan bataklıktan güçlükle geçtiler.* || [Maden parçaları ve kırık vücut kemikleri için] Birbirine yapışmak, bir bütün halini almak: *Kırılan kol kemiği kaynadı.* || [Yara için] Açık kısmının iki ucu biraraya gelmek, büzülerek bitişmek: *Yarası çabuk kaydı.* || [Bazı bitkiler için] Aşı tutmak: *Zeytine yapılan aşı kaynamış.* || Çalkantılı olmak, dalgalanmak: *Lodosla deniz kaynıyordu.* || [Mayalı bir şey için] Kabarıp köpürmek: *Şıra kaynamış.* || [Mide için] Ekşimek: *Midem kaynıyor.* || *Mec.* [Hava için] Çok sıcak olmak: *Kaynayan bir sıcaklık var, ağaçları, toprakları bile titretiyor* (H.E. Adıvar). || İçin için hazırlanmak. Gizli bir iş çevirmek: *O evde bir iş kaynıyormuş.* || [Heves, duygu v.b. bakımlarından] Coşmak, taşmak: *Karacaoğlan kaynar coşar / Aşk dalgası boydan aşar* (Karacaoğlan). || Rahat durmamak, fıkırdamak, deprenmek: *Çocuk çok yaramaz, kaynayıp duruyor.* || Çok miktarda olmak: *Gişenin önü insandan kaynıyordu. Burada karıncalar kaynıyor.* || *Argo.* Arada kaybolmak: *Beş lirası kaynadı.* || [...] *taşım kaynamak.* Bk. TAŞIM.

— ÇEŞ. DEY. *Fıkır fıkır kaynamak.* Bk. FIKIR FIKIR. || *Kanı kaynamak.* Bk. KAN. || *Karınca gibi kaynamak.* Bk. KARINCA. || *Kum gibi kaynamak.* Bk. KUM. (M)

KAYNANA blş. i. (*kayın* ve *ana*'dan *kayınana* > *kaynana*). Karı ve kocaya göre birbirlerinin anneleri: *Fakat tekrar eve kapanmak, ev işi görmek kaynanamla burun buruna yaşamak hiç hoşuma gitmiyor* (A. H. Tanpınar). *Kimi kaynanasının gevezeliğinden yandı yakıldı, kimi baldızının kendisini sevmediğinden* (Kemal Tahir). *Eş-anl.* KAYINVALİDE.

◆ **Kaynanalık** i. Kaynana olma hali. || Kaynanaya yakışır davranış. || *Kaynanalık etmek,* geline veya damada kötü davranmak. (M)

Kaynana (*Hecyra*), Terentius'un komedisi. Bir yunan eserinden alınmıştır. İlk olarak M.Ö. 164'te oynandı, ama ancak 159'da başarıya ulaştı. Atinalı genç Pamphylos, karısı Philomela'yı kovmak ister. Kadın, Pamphylos ile evlenmeden önce kimliği bilinmeyen bir sarhoş tarafından iğfal edilmiş, ondan doğacak çocuğu dünyaya getirmek için anne ve babasının evine çekilmiştir. Fakat bir yüzük gerçeği ortaya koyar: Philomela'ya saldıran sarhoş, Pamphylos'un kendisidir. Bu aile komedisinde güldürücü unsurlar yok gibidir, önemli olan kişilerin çıkar gütmeyen tutumlarıdır. Özellikle kaynana Sostrate iyi bir insan örneğidir. (→Bibliyo.) [L]

KAYNANADİLİ blş. i. Bot. Bir çeşit kaktüs. (M)

KAYNANAZIRILTISI blş. i. Çevirdikçe ses çıkaran bir oyuncak: *Sokaklarda gene ordu geçer gibi uğultu, oyuncakçıların çevirdikleri kaynanazırıltıları, öttürdükleri düdükler* (H. E. Adıvar). [M]

KAYNAR sıf. (*kaynamak*'tan *kayna-r*). Kaynamakta olan: *Sebzeyi kaynar suya attı.* || Çok sıcak: *Ayağına kaynar su döküldü.*

— DEY. *Başından aşağı kaynar sular dökülmek* (veya *inmek*). Bk. BAŞ.

◆ **İ.** *Halk dili.* Kaynak, pınar. || *Argo.* Esrar. (M)

KAYNAR, İç Anadolu bölgesinde Yukarı Kızılırmak bölümü, (Kayseri ili, Pınarbaşı ilçesi) bucak; 6 708 nüf.; 18 köy. —*Bucak merkezi* (1 308 nüf.), Pınarbaşı'nın 25 km kuzeyinde, kasabayı Sarkışla'ya bağlayan yol üzerinde; yüksl. 1 575 m. (M)

KAYNARCA i. (*kaynar*'dan *kaynar-ca*). Su kaynağı, pınar. || Sıcak su kaynağı, kaplıca. (M)

KAYNARCA, esk. **Yene,** Marmara bölgesinde (Kırklareli ili, Pınarhisar bucağı) kasaba; 3 443 nüf. (1965). Kırklareli yolu üzerinde. Belediye. Suyu bol kaynaklar. (M)

KAYNARCA, Marmara bölgesinde (Çatalca - Kocaeli bölümü, Sakarya ili) ilçe merkezi; 1 580 nüf. (1970). Adapazarı'nın 35 km kuzeyinde, Adapazarı-Kandıra-Şile-İstanbul yolu üzerinde. 1959 Yılında ilçe merkezi olan Kaynarca, önceleri Kocaeli iline bağlı iken, sonradan Sakarya ili sınırları içine alındı. Sakarya ilindeki ilçe merkezleri arasında en az nüfuslu olanıdır.

— *Kaynarca ilçesi,* 360 km²; 18 802 nüf. Bir bucağı ve 20 köyü vardır. Mısır ve buğday. (M)

Kaynarca hamamı, Bursa'da, Çekirge yolunda kaplıca. Suyu kükürtlü olan kaplıca, Kanunî Sultan Süleyman'ın damadı sadrazam Rüstem Paşa tarafından yaptırıldı (1552). Sade bir yapıdır. Soğukluk kısmı, sonradan tekrar yapıldı. Üç bölümlü bir ılıklığı vardır. Bu kısımda, ortada kubbeli bir mekân, sağda yine kubbeli yıkanma odası, solda ise helâ ve usturalık yer alır. Sıcaklık iki bölümlüdür; sağdaki kubbeli bölmede, ortasında göbek taşı olan yıkanma yeri, soldakinde ise, ortada, kayadan oyulmuş büyük bir havuz bulunur. Bu bölümde duvarlar nişlerle derinleştirilmiştir. (M)

KAYNAŞIK sıf. (*kaynaşmak*'tan *kaynaş-ı-k*). Birbirine kaynamış, kaynaşmış.

— Biyol. *Kaynaşık organlar,* diplerinden bazen yarı boya kadar biribirine kaynamış ikili veya üçlü benzer organlar: *Çobandeğneğinin yaprakları, bazı mantarların karpoforları, bazı zarkanatlıların çeneleri kaynaşıktır.* (M)

KAYNAŞIK ÇENELİLER çoğl. blş. i. Zool. Bk. ÇENGELÇENELİLER.

KAYNAŞLI, Karadeniz bölgesinde (Batı Karadeniz bölümü, Bolu ili, Düzce ilçesi) bucak, 14 047 nüf.; 18 köy. —*Bucak merkezi,* 1 734 nüf. Düzce-Bolu yolunun 16. km'de; yüksl. 315 m. (M)

KAYNAŞMA i. (*kaynaşmak*'tan *kaynaş-ma*). Kaynaşmak eylemi, birleşme. || Kalabalık olan şeylerde kıpırdanma, hareket, kargaşalık: *Kervanlar dönüp, hacılar evlerinin yeşile boyanan kapılarını çalınca şehirde bir kaynaşmadır başladı* (N. Araz). || *Mec.* Uyuşup bağdaşma: *Bir şey vardı ki, milletle kaynaşmasını önlüyordu.* (Kemal Tahir).

— Biyol. ve Patol. Bir organizmada birbirine yakın olan, fakat farklı kaynaktan doğan iki parçanın bitişmesi. (Kaynaşma basit bir yapışma değildir, çünkü koparıp ayırmak gerekirse yırtılma çizgisi iki organın ayrılma çizgisine uymaz.)

— Kim. Koloidal asıltı halindeki tanelerin veya emülsiyon damlalarının daha büyük tane veya damlalar meydana getirmek üzere birleşmesi.

— Leng. Bk. KAYNAŞTIRMA. (LM)

KAYNAŞMAK geçz. f. (*kaynamak*'tan *kayna-ş-mak*). Ayrılmayacak şekilde yapışıp bitişmek, birleşmek: *Kırık kemiğin parçaları kaynaştı.* || —*Mec.* Bir yerde çok kalabalık ve hareket halinde olmak: *Eğri büğrü sokaklarında insanlar kaynaşıyorlardı* (Ş. S. Aydemir). *Akşamüstü, caddenin kaynaştığı bir vakitti. Dolapta karıncalar kaynaşıyor.* || Sıkı fıkı olmak, iyice uyuşup bağdaşmak: *Evce kaynaşmıştık. Kadınla kadınca, genç kızla genç kızca konuşurdu. Benimle de çocukça* (Y. Z. Ortaç). [M]

KAYNAŞTIRMA i. (*kaynaştırmak*'tan *kaynaştır-ma*). Kaynaştırmak eylemi. || Birbirine yapıştırma, birleştirme. || —*Mec.* Yakınlaşmasını sağlama. || Bağdaştırma, uyuşturma.

— Leng. Ünlüyle biten bir kök ve gövdeden sonra yine ünlüyle başlayan bir başka kök veya gövde getirilince, ünlülerin çatışmasından doğan hece kaybı: *kahvaltı* (< *kahve* + *altı*), *cumartesi* (<*cuma* + *ertesi*), *nasıl* (<*ne* + *asıl*), *bakamadım* (<*baka* + *umadım*) v.b. || *Kaynaştırma harfi* veya *sesi.* *Eşanl.* YARDIMCI SESİ. (LM)

KAYNAŞTIRMAK geçl. f. (*kaynaşmak*'tan *kaynaş-tır-mak*). Birleştirmek, yapıştırmak. || —*Mec.* Yakınlaşmasını sağlamak, sıkı fıkı etmek: *Bu evlilik o iki aileyi kaynaştırdı.* || Bağdaştırmak, uyuşturmak: *Bu görüşleri birbiriyle kaynaştırmak çok güç.*

— Leng. İki veya birçok ünlüyü bir ünlü veya diftong halinde birleştirmek.

◆ **Kaynaştırılmak** edilg f. Kaynaştırmak eylemine konu olmak, bağdaştırılmak: *Fikr et, nasıl kurulmuş, iç içe bu iklimler? / Nasıl kaynaştırılmış, sesler, renkler, hacimler?* (N.F. Kısakürek). [M]

KAYNATA blş. i. (*kayın* ve *ata*'dan *kayın-ata* > *kaynata*). Kayınpeder, kayın baba: *O gece, kaynata köy delikanlılarına haber yollamış. — Ettiklerini beğendiler mi? demiş* (M. Ş. Esendal). [M]

KAYNATICI sıf. (*kaynatmak*'tan *kaynat-ı-cı*). Kaynatan, kaynatmak işini yapan.

— Termik. Bazı kazanlarda ana gövdenin altına yerleştirilip ona borularla bağlanan, ısıtma yüzeyinin silindir biçimindeki bir parçası. (ML)

KAYNATMA i. (*kaynatmak*'tan *kaynatma*). Kaynatmak eylemi.

— Şekercilik. Kalsiyum tuzlarını çökeltmek için, şerbetin, deriştirilmeden önce kaynatılması.

— Tekst. Kumaşların veya ipliklerin kaynama derecesindeki bir banyoda işlenmesi. (Özellikle, kumaşları ve iplikleri boyazlatma işlemlerinden önce uygulanır. Bu işlem, işlenecek malzemenin boya niteliğini sağlamak için de yapılabilir.) [ML]

KAYNATMAK geçl. f. (*kaynamak*'tan *kayna-t-mak*). Bir sıvıyı kaynama noktasına eriştirmek: *Suyu kaynatmak.* || Bir şeyi suda pişirmek, haşlamak: *Eti on dakika kaynattı.* || Kaynaştırmak, bütün hale getirmek: *Son ameliyat kemiği kaynattı.* || Yakmak, ekşitmek: *Yemek midemi kaynattı.* || — *Argo.* Sohbet etmek, konuşmak. || Çalmak, gizlice ortadan kaldırmak.

— Metalürji. Civa, çinko, kadmiyum gibi bir madeni buharlaştırarak ayırmak veya arılaştırmak. (ML)

KAYNE i. (ar. *ḳayne*). Mus. İslâmlıktan önceki çağlarda, arap kadın şarkıcılarına verilen ad.

— ANSİKL. Mus. *Kayne*'ler, şarkı söyleyerek hayatlarını kazanan ve serbest yaşayan genç kadınlardı. İslâmlıktan sonra, ahlâkî olmayan hayatlarından ötürü, ortadan kayboldular. Bir süre sonra, gelişen klasik musikinin, saraylarda yaşayan icracıları olarak yeniden meydana çıktılar. Kaynelerin önemli bir kısmı, yabancı ülkelerden getirilmiş cariyelerdi. Seslerinin güzelliği ve musiki kabiliyetleriyle tanınan bu kadınlar, sahipleri tarafından çok kazançlı olan şarkıcılığa yöneltildiler. Söyledikleri şarkılar Bizans, Sasanî (Eski İran), Eski Arap, hattâ İbranî ve Asurî gibi, eski milletlerin kalıntılarıydı. Arap ırkından olan kayneler bile, kendi millî musikileri yanında, bu yabancı şarkıları söylerlerdi. Hattâ arapçadan başka dillerde, meselâ Yunanca, Pehlevî (Sasanî devri) Farsçası ile söyleyen kayneler de vardı. Bu kozmopolit musiki zamanla eski klasik arap musikisi haline geldi. (M)

KAYNOSİT i. (fr. *kainosite*'ten). Miner. Hidratlı tabiî yttriyum, erbiyum, seryum ve kalsiyum silikat. *Eşanl.* SENOZİT. (L)

KAYNUKA (BENU), Medine'de bulunan üç yahudi kabilesinden biri. Medine'nin gü-

KAYREVAN'ın genel görünüşü

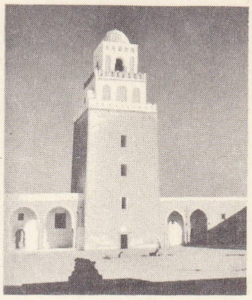

Kayrevan camii

Foto. LAROUSSE

neybatısında otururlar ve toprakları olmadığı için, ticaret ve kuyumculuk yaparlardı. Yahudiler Bedir savaşından sonra, Hz. Muhammed'e düşmanca davrandılar. Medine içinde, toplu bir halde bulunan, kuvvetli ve yabancı bir unsur olduklarından, Hz. Muhammed tarafından, Medine'den çıkarılmak istendiler. 15 Gün süren bir kuşatma sonucu teslim oldular. Kendilerine, istedikleri yere gitmeleri için izin verildi. Kaynuka'lar da Suriye'deki Ezriat'a göç etti. (M)

KAYPAK sıf. (*kaymak*'tan). Kaygan: *Bu yol çok kaypaktır.* ‖ *Mec.* Dönek, sözünde durmayan: *Kaypak bir adam.*

◆ **Kaypaklaşmak** dönşl. f. Kaypak bir hal almak: *Kalbi İngiliz seyyahının vâha başında unutup bıraktığı ıslak sabun kalıbı gibi göğsünün içinde kaypaklaşmıştı* (R.H. Karay). [M]

KAYPAK, Akdeniz bölgesinde (Adana ili, Osmaniye ilçesi) bucak. 9 Köy, 5 55 nüf. — *Bucak merkezi*: (*Serdar köyü*), 599 nüf. Osmaniye'nin 28 km kuzeydoğusunda; yüksl. 770 m. (M)

KAYPAKÇI sıf. ve i. (*kaypak*'tan *kaypakçı*). *Argo.* Hırsız, kaçakçı, çalınmış eşya alan (kimse). [M]

KAYPAKLIK i. (*kaypak*'tan *kaypak-lık*). Kaypak olma özelliği. ‖ *Mec.* Kaypakça davranış, sözünde durmazlık: *Ondan her türlü kaypaklığı beklerim.*

— Müz. Bir armoni çözümünde, bilerek veya bilmeksizin, birkaç yoruma elverişli bir durum yaratan belirsizlik. (Ses veya makam perdesi konusundaki bir belirsizliği ortaya koyabileceği gibi uygulama bakımından çeşitli yorumlara yolaçabilecek nitelikte de olabilir. Çözümlenemeden kalan bir ses uyuşmazlığı veya gecikmesinde de, yine kaypaklık söz konusudur. Bu nota bir pedal olarak göz önünde tutulabilir.) [L]

KAYRA i. (*kayırmak*'tan *kayır-a* > *kayra*). *Yeni.* Büyük bir kimseden gelen iyilik. *Esk.* İhsan, atıfet. (M)

KAYRAK i. (*kaymak*'tan). *Yeni.* Kaygan, kaypak toprak. ‖ Kayma yeri. ‖ Arduvaz. ‖ Bileği taşı. ‖ Oyunda kullanılan yassı ve yuvarlak taş. (M)

KAYRALMAK geçz. f. (esk. türk. *kayır*, kum'dan *kayıramak* > *kayıra-l-mak* > *kayra-l-mak*). *Halk dili.* [Irmak için] Kum setleri meydana getirmek. (M)

KAYRAN i. *Halk dili.* Orman içindeki ağaçsız alan. (M)

KAYREVAN veya **KEYREVAN,** Tunus'ta şehir, il idare merkezi, Tunus «sırt»ını meydana getiren dağlarla, tuzlu sebhalar arasında uzanan bozkır görünüşlü ovada; 34 000 nüf. Beş kapılı büyük surlarla çevrili olan Kayrevan, eski önemini kaybetmesine rağmen hâlâ bir el sanatları merkezi (saraçlık; bakır işçiliği, halıcılık) ve Magrıp'ın büyük kutsal şehirlerinden biridir.

● *Tarih.* Ukbe bin Nafi tarafından kurulan (670) Kayrevan, Arapların berberî kabilelerini gözaltında tutmalarına ve kıyıdaki bizans garnizonlarının saldırısından uzakta Kuzey Afrika seferlerini hazırlamalarına imkân veren askerî bir üstü. İfrikiye'nin merkezi olan şehir, Aglebîler zamanında parlak bir dönem yaşadı ve önemli bir fikir ve ticaret merkezi haline geldi. Aglebîlerin yerine geçen Fatımîler, 947'de başkentlerini El Mehdiye'ye naklettiler; sonra, halife İsmail, Kayrevan ile rekabete girişen Sabra-Mansuriye'yi inşa ettirdi. Benu Hilâl'lerin istilâsından sonra kesinlikle gerilemeğe başlayan Kayrevan, XIV. yy.da hemen hemen ıssızlaşmıştı. Hüseynî hanedanının kurucusu Hüseyin bin Ali, XVII. yy.ın ilk yarısında kaleyi ve birçok camiyi imar ettirdi. 1740'ta yıkılan şehir, kısa süre sonra yeniden kuruldu ve Tunus beyliğinin canlı bir şehri oldu. (L)

Kayrevan veya **Keyrevan camii,** Tunus'ta Kayrevan şehrinde. Emevî halifesi Ukbe bin Nafi tarafından temeli atıldı (670); Hişam bin Abdülmelik tarafından bitirildi (726). Camiden bugüne hemen hiç bir şey kalmadı. Bugünkü muhteşem cami, yeniden inşa edildiği Aglebîler devrinden (IX. yy.) gelmedir. Aglebîlerin üç hükümdarı, camide değişiklikler yaptırarak ibadet yerini avluya doğru genişlettirdiler. Çifte galerilerin çevrelediği avluya, 35 m yüksekliğinde olan ve üstüste üç kuleden meydana gelen minare hâkimdir. İbadet yerinde dip duvara dikey on yedi sahın vardır. Dikdörtgen planlıdır (126 ×77 m). Avlusu dört tarafından çifte galerilerle çevrilidir. Avlu 67×56 m'dir. Kuzeybatı revakının ortasında minare bulunur; güneydoğu revakı iki kemer gözlü bir son cemaat yeri meydana getirir. Namaz kılınan yerin, mihraba dikey, sekiz kemer gözlü tavanlarla örtülü on yedi sahını vardır. Sağda ve solda çifte sütunların devam ettirdiği orta mihrabın bulunduğu kıbleye ulaşmaktadır. Sağdan sola giden bir yol, orta nefi kesmekte ve bir T meydana getirmektedir. Orta sahının iki ucunda, iki kubbe yükselmektedir. Son cemaat yerinin üzerindeki kubbe daha önce, mihrabın üzerinde bulunan kubbe daha sonra yapıldı. Çatıları tutan duvarlar, taşkın kemerler üzerindedir. Sütun başlıklarının hemen hepsi, eski hıristiyan yapılarından alınmadır. Yan duvarlara açılmış olan yedi kapı camiye girişi sağlar. Bunlardan üçü avlunun revaklarına, diğer ikisi de namaz kılınan yere açılır. Kayrevan camii, özellikle kubbeleriyle dikkati çeker. Mihrabın önündeki kubbe daha iyi korunmuştur; asıl kubbeyi meydana getiren yarım küre şeklindeki takke, yirmi dört yivle bölünmektedir. Bu takke, daire biçiminde bir kasnak üzerinde oturmaktadır. Kasnakta sekiz pencere ve bu pencereler arasında ikişer ikişer kümelenmiş on altı niş vardır. Kayrevan camiinin birçok unsuru Doğunun, özellikle müslüman Mezopotamya'nın etkisini taşır. Bu unsurlar arasında iran mimarîsinde öteden beri kullanılan tromplardan başka nişleri dilimli kemerler vardır. Kubbenin altında, tahtadan yarım bir kubbesi olan, iç satıhları mermer mihrap bulunmaktadır. Yarım daire kemeri, güzel çinilerle sarılıdır. Birbiri üzerine bindirilmiş, üç kare kuleden ibaret olan minare (35 m) avluya hâkimdir. Bir kubbe ile son bulan üçüncü kattaki ince kule, XI. yy.dan sonra yapıldı. Kayrevan camiinde tavanlar ve duvarlar hemen hemen kapalı olduğu için, namaz kılınan yer, yalnız avludan gelen ışıkla aydınlatılır.

Kayrevan'da büyük camiden başka tamamıyle oymalı cephesiyle dikkati çeken, IX. yy.dan kalma küçük *Üç Kapılar camii* (1866) vardır. (M)

KAYREVAN güvercini blş. i. Zool. Güvercin ırkı. (Anayurdu Kayrevan olan bu güvercin Tunus'ta pek yaygındır; üç ayrı renkte [beyaz, çikolota, sütlükahve] olur; hem süs, hem üretim güvercini sayılır; ama verimi az olduğu için bu bakımdan pek tutulmaz.) [L]

KAYREVANİYE i. (*Kayrevān*, şehir adı'ndan *ḳayrevāniyye*). Kyrene okulu. (M)

KAYS, Basra körfezinde küçük ada; İran'a ait adaların en önemlisi, karadan 18 km uzakta. Uzunluğu 16 km, genişliği 8 km. Yüzey şekilleri genellikle düz olan Kays, Ortaçağda hurma ağaçlarıyle kaplı, verimli tarım yapılan, zengin bir adaydı. Kalabalık olan ada halkı, tarım ve ticaretin yanı sıra, inci avcılığıyle uğraşırdı. İslâmiyet devrinde, Fars'a bağlı, Erdeşir Hurre eyaletinin bir bölümü olan Kays, güney arabistanlı hükümdar Kays bin Umeyre'nin burayı alması ve hâkimiyetini yavaş yavaş genişletmesiyle büyük önem kazandı. Kays arap hanedanı, XI. yy.ın ilk yarısında, Basra körfezini hâkimiyeti altına aldı. Böylece Kays adası, iran hindistan-çin ticaretinin merkezi oldu. Daha Kirman Selçuklularından Melik Dinar zamanında (XII. yy. sonu) Kays hükümdarı, Hürmüz topraklarını yıllık bir vergi karşılığı almağa çalıştı. Fakat başaramadı. Daha sonra Hürmüz kralı, idare merkezinin karşısındaki Carun adasını Kays hükümdarından satın aldı (1300) ve devlet merkezini buraya nakletti. Carun'un, Kays ile rekabete girişmesi ve ticareti kendisine çekmesi uzun çatışmalara yolaçtı, hattâ Hürmüz, Kays'ı bir süre için işgal etti. Böylece Kays ticarî üstünlüğünü kaybetti. Daha sonra, hükümdarlarından memnun olmayan halkın Şiraz valisini imdada çağırmasıyle İranlılar adayı aldı. (M)

KAYS. Ar. mit. Eski bir arap tanrısı. El-Hicr'de bir tapınağı vardı ve burayı belgelerin birer kopyası konulurdu. Bu tanrı adının ne anlama geldiği, nereden türediği, ne tanrısı olduğu hakkında kesin bir bilgi yoktur. İslâm öncesi tanrılarının adlarının geçtiği arap edebiyatının çeşitli parçalarında bu ada rastlanmaz. (M)

KAYSARİYE i. (ar. *ḳaysāriyye*). Depo, atelye, satış yapan dükkân ve hücreleri ile, avlu biçiminde dizilmiş resmî binaların tümü.

— ANSİKL. *Kaysariye*, XIV. yy.dan sonra kullanılmağa başlanan kervansaray, han ve bedesten kelimeleri ile aynı anlamdadır. Agoranın dikdörtgen biçimindeki avlusu ve mal deposu *Kaysariye*'nin planına örnek oldu. Özellikle İskenderiye şehrinin çarşı ve antrepolarının bağlı olduğu Cesareum (Sezar tapınağı). Kelime, Suriye, Filistin, Kuzey Afrika'da kullanıldı ve çok sonraları İspanya yoluyle Avrupa'ya geçti. Kahire'de, Bulak'ta *Kissarie* denilen bir pazar yeri vardı. Magrıp'ta, Fas'ta *kayseriye* kelimesi, duvar ve kapılarla ayrılan, kumaş, mücevher v.b. eşyaların satıldığı pazar yeri için kullanıldı; Gırnata'da ham ipek satılan yere, Beyrut'ta toptan ticaret yapılan dükkânlara, Kuzey Arabistan'da, El-Hasa'da dükkânların bulunduğu mahalleye *kayseriye* denirdi. Musul, Kerbelâ, Tebriz, İrbil, İsfahan'da kaysariye adlı meydanlar vardı. XVII. yy.dan başlayarak, yeniçeri kışlaları anlamında da kullanıldı. Bugün Cezayir'de *Kaysariya* adlı bir kışla vardır. Havran'ın harabe halindeki şehirlerinde, eski roma ve bizans valilerinin sarayları da kaysariye adıyle anılır. (M)

KAYSAYLAN, Kuzey Arabistan'da eski bir kabile topluluğu. Önceleri Tihame kıyılarındaydılar. Hz. Muhammed zamanında, Arabistan'ın orta ve kuzey bölgelerine, daha sonra, Mekke'nin güneydoğu ve kuzeydoğusu ile Medine, Hicaz, Aliye, Yemame, Bahreyn, Irak ve El-Hire Lahmi krallığına yayıldılar. İslâmdan önce kuzeye göç ettiler. İlk Halifeler devrinde Suriye'nin birçok bölgesinde görüldüler. Orta Arabistan'daki diğer bedevî kabileleri gibi, bunlar da Kinde krallığına bağlıydılar. İslâmlığın başlangıcında Hz. Muhammed'e düşman olan Kaysaylan'lar sonraları onunla siyasî bir antlaşma yaptılar ve Mekke'nin alınmasında (630) yardım ettiler; Havazin'lere karşı müslümanların yanında yer aldılar. Hz. Muhammed'in ölümü sırasında bütün Kays kabileleri İslâmlığı kabul ettiler. Daha sonra çıkardıkları ayaklanma Halid bin Velid tarafından bastırıldı. İran'a yapılan seferde, Cemel olayında (656) ve Sıffin'de Ali'nin tarafında savaştılar. Emevî devrinde siyasî ve askerî alanda önem kazandılar. Emevî halifeleri, Kaysaylan ve onlara rakip durumda olan Yemen'li Kelb'lere dayanıyorlardı. Bir süre sonra Kays'lar, annesi Kelblerden olan Muaviye II ve Mervan I'e boyun eğmek istemediler ve halifeliğe karşı olan Abdullah bin Zubeyr'i tuttular. Mervan kumandasındaki Kelb'ler ve öbür yemenli kabileler, Kays'ları büyük bir yenilgiye uğrattılar (684). Buna rağmen, Kays'lar 691'e kadar Mezopotamya'da kaldılar. Ömer II zamanında bu iki kabile arasındaki anlaşmazlık yatışır gibi oldu. Ancak, bu düşmanlık imparatorluğun diğer eyaletlerinde, özellikle Kuzey Afrika ve İspanya'da da görüldü. Emevîlerin savaşlarında Kays'lar büyük yenilgilere uğradılar. Abbasîler devrinde de, Şam dolaylarında Yemenliler ile savaştılar (790, 792, 796, 803). XIV. yy.da kuvvetlerini kaybetmiş, dağınık Kaysaylan kabilelerine Güney Afrika'nın çeşitli bölgelerinde rastlandı. Önemli kaysî şairleri arasında, Antere, Lebid, Amir bin Tufeyl, Hansa, Ebu Mihcen sayılabilir. (M)

KAYS bin El-HATİM, arap şairi (yaklş. VII. yy. başı). Beni Zafer ailesindendir. Hayatı hakkında bilgi çok azdır. Öldürülen babası ve dedesinin intikamını alarak efsaneleşti. Kabilesinin siyasî hareketlerine ve savaşlarına katıldı. Mensup olduğu El- Evs kabilesiyle Hazrec'ler arasındaki savaşlarda bulundu. Hicretten önce öldürüldü. İbnül Sıkkit tarafından toplanan ve İstanbul'da Topkapı Sarayı kütüphanesinde bulunan elyazması *Divan*'ında Beni Evs'in savaşları hakkında birçok şiir vardır. Şiirleri İslâmdan önce, Medine'nin durumu hakkında verdiği bilgiler bakımından önemlidir. (M)

KAYSER i. (*Caesar*'ın adından lat. k.> ar. *ḳayṣer*). *Esk.* Roma ve Germen imparatorlarına verilen unvan. (Bk. SEZAR). ‖ *Teşm. yol.* Hükümdar: *Kayser-i islâm dahi ol di-*

yar-i behçet medârı (Saadeddin). ‖ *Kayser-i Rûm*, Bizans imparatoru.

◆ **Kayserî** sıf. *Esk.* Hükümdara ait, hükümdarla ilgili. ‖ İ. Kayser olma hali, hükümdarlık.

◆ **Kayseriye** sıf. *Esk.* Kayserî'nin dişili. — Tıp. *Esk. Ameliyât-ı kayseriye.* Bk. SEZARYEN. (M)

KAYSER (Emanuel), alman jeoloğu (Königsberg 1845-Münih 1927). Berlin Bergakademie'de, sonra Marburg üniversitesinde jeoloji profesörü oldu. Devonyen toprakları ve Ren şist kütlesi üstüne birçok jeoloji incelemesi yaptı. *Lehrbuch der Geologie* (Jeoloji İnceleme Kitabı) [1923-1924] adlı dört ciltlik eseri önemlidir. [M]

KAYSER (Heinrich Gustav Johannes), alman fizikçisi (Bingen 1853-Bonn 1940). Hannover (1885) ve Bonn'da (1894) öğretmenlik yaptı. Ses hızı ve özellikle spektroskopi üstündeki araştırmaları ile tanınır. (L)

KAYSER (Rahip Leif), danimarkalı besteci (Kopenhag 1919). H. Rosenberg ve N. Boulanger'nin öğrencisi. Orgcu ve Kopenhag katedralinde koro yöneticisi. Üç senfoni, bir *Noel Oratoryosu* (1947), bir *Te Deum* (1953), bir missa ve dörtlüler besteledi. (L)

Kayser Friedrich müzesi (*Kaiser Friedrich museum*), Berlin müzesinin 1904'ten sonra aldığı ad. 1823'te müzenin ilk çekirdeğini meydana getiren kral ve prenslerle ilgili koleksiyonlara (özellikle Giustiniani'nin 73 tabloluk koleksiyonu, Caravaggio'nun eserlerini kapsayan, dünyanın en zengin bütünü) ve Solly'nin koleksiyonu (XIV. yy.dan itibaren toplanmış italyan okuluna ait 670 tablo) eklendi. Müzenin 1890'dan 1914'e kadar müdürlüğünü yapan Wilhelm Bode eldeki eserleri önemli ölçüde çoğalttı ve düzenli bir sergileme şeklini teşkilâtlandırdı. İkinci Dünya savaşı sırasında Grosleken tuz madenlerine taşınan tablolar zarar görmedi. Büyüklükleri veya hassas olmaları yüzünden müze içinde beton bir sığınağa konanların çoğu (aralarında Luca Signorelli'nin *Pan'*ının da bulunduğu italyan okuluna ait 158 tablo, hollanda okulundan 89, flaman okulundan 54, alman okulundan 67 parça). 1945'te sovyet işgali sırasında çıkan esrarengiz bir yangında harap oldu. Bu büyük kayba rağmen Berlin müzesi ünlü eserleri muhafaza eder: Fra Angelico (*Mahşer*), Van Eyck (*Kilisede Meryem*), Jean Fouquet (*Sövalye Etienne ile Aziz Stephanus*), Correggio (*Leda ve Kuğu*), Cranach (*Lükrezia*), Tiziano'nun kendi portresi, Georges de la Tour (*Aziz Sebastianus için Ağlayan Azize İrene*), Wermeer Van Delft (*İnci Kolyeli Kadın*), Rembrandt (*Altın Miğferli Adam*), Watteau (*Théatre Français'de Aşk*). [L]

KAYSERİ, Türkiye'de İç Anadolu bölgesinde (Orta Kızılırmak bölümü) il merkezi büyük şehir; 167 696 nüf. (1970 sayımının, geçici sonucu). Şehir, Erciyas sönmüş yanardağının kuzey eteğinde, Kızılırmak'a dökülen Karasu'nun (Sarmısaklı suyu) geçtiği bir ova kenarında; yüksl. 1 050 m. Ankara'ya (karayolu 326 km, demiryolu 375 km), Sıvas'a (196 ve 223 km), Niğde-Ulukışla üzerinden Akdeniz kıyısına (Mersin: 326 ve 338 km) bağlanır. Şehrin oturma semtleri iç kalenin çevresinde, şimdi hemen hemen ortadan kalkmış dış surların kuşatmış olduğu alanda yer alır; bunların dışında da şehrin banliyösü durumunda olan mahalle ve kasabalar Erciyas eteklerine kadar uzanır. Sümerbank'a bağlı dokuma fabrikası. Şeker ve uçak onarım fabrikaları. Çeşitli sanayi kuruluşları (ev eşyası, kauçuk, plastik v.b.). Canlı bir ticaret merkezi. (Kayseri'nin ünlü pastırmasını yapan kuruluşlar, şehrin 7 km kuzeyinde Karpuzatan denilen yerde toplanır.)

● *Tarih.* Kappadokia ülkesini bir Roma eyaleti yapan imparator Tiberius, Augustus'un adından dolayı şehre *Caesarea* adını verdi (M.S. 171). Sonradan, Araplar bunu kendi dillerine göre *Kaysâriya* (Kayseriye) diye yazdılar. Bu ad Osmanlı devletinin son dönemlerine kadar resmî yazılarda kullanıldı. Kayseri ve bölgesi İç Anadolu'nun en eski yerleşme alanlarından biridir. Şehrin kuzeydoğusunda Karahöyük (veya Kültepe) adı verilen yerde M.Ö. 2500'den kalma çivi yazılı belgeler bulundu; şehir dolaylarında da hitit eserlerine rastlandı. Şehrin kuruluş yeri olarak bilinen ilk yer, şimdiki şehrin 2 km kadar güneybatısında, Erciyas dağına doğru yükselen bir tepe üzerindeydi. Buraya *Mazaka* (Mazaca) ve *Eusebia* adları verilirdi. Bunlardan, birincisi, eski musevî tarihlerinde Nuh peygamberin bir torununa, daha sonra, Ermeniler tarafından kendi hükümdarlarından birine verilen addır. Ayrıca bunun Kappadokia'lıların atası *Mosoch*'un adından geldiği de kabul edilmektedir. İkinci ad ise, sikkeler üzerinde görülen *Ariarathes Eusebes* ile ilgilidir. Roma hâkimiyetinden sonra *Mazaka* adı, uzun süre tek veya *Caesarea Mazaca* şeklinde kullanıldı. Bir ara imparator Julianus tarafından ceza olsun diye *Caesarea* unvanı değiştirilmek istendi. Coğrafya eserinde şehrin tasvirini yapan Strabon, burayı yalnız *Mazaca* olarak yazar. İmparatorluk devrinde şehir Kappadokia eyaletinin merkeziydi. Valentius tarafından bu eyalet ikiye bölündüğü zaman da Kappadokia merkezi olarak kaldı. Kızılırmak (Halys) boylarından, Karadeniz kıyısından ve Toros geçitlerinden gelen yollar üzerinde bir düğüm noktası olan Kayseri, daha o zaman, ticaret alanında önemliydi. Kayseri yüzyıllar boyunca doğudan gelen saldırılara açık kaldı. Daha M.Ö. 77'de ermeni Tigranes II tarafından yıkıldı. M.S. 260 yılında da sasanî hükümdarı Şapur'un saldırısına uğradı. Burada yaşayan yahudilerden 12 000 kadarı onun tarafından öldürüldü. Bu saldırı sırasında Kayseri'nin 400 000 nüfuslu olduğu söylenir. Hıristiyanlık Kayseri'ye ve yörelerine yayıldı. Daha sonraki yıllarda, gerileyen şehirde, Theodosius çağından kalma eserler, eski anıtlar büyük yıkım gördü. Justinianos zamanında şehir yeniden kalkındı; etrafı bir surla çevrildi. Sonradan Türklerin, Eski-şehir, Ermenilerin Zorzot adını verdikleri bu eski Kayseri'den bugün hemen hiç bir iz yoktur. Doğu Roma çağından kalan tapınakların yerlerini bile bulmak güçtür. Eski Kayseri'nin ne zaman bırakıldığı konusunda kesin bilgi yoktur. Bazı yazarlar şimdiki kalenin ve izleri bulunan surların, sonra yapılan onarımlarla, Justinianos çağından kalma olduğunu kabul ederler. Bazıları da, bunların sonradan yer değiştiren şehir çevresinde, müslüman-türk hükümdarları tarafından yaptırıldığını yazarlar. İslâm kaynakları, Kayseri kalesinin fethinden söz eder, fakat bunun şimdiki kale ve sur kalıntılarıyle ilgisini açıklamazlar.

Kayseri daha VII. yy.da Doğu Anadolu'daki bütün şehirler gibi Arapların saldırısına uğradı. Konstantiniye üzerine sefere giden islâm orduları Kayseri'den geçtiler. Şehir 690'da Abdülmelik, 726'da Mesleme, 729'da Said bin Hişam ve 733'te Süleyman bin Hişam tarafından geçici bir zaman için alındı. Kayseri'yi Türklerin Bizanslardan ne zaman ve kimin eliyle aldığı bilinmemektedir. Malazgirt savaşından (1071) kısa bir süre sonra burası türk hâkimiyeti altına girdi. Selçuklular veya Danişmendlilerin hâkim olduğu konusunda söylentiler vardır. Bu söylentilere göre Kayseri, Tursan Bey tarafından alınarak melik Danişmend Ahmed Gazi'nin hükûmetine katıldı. Tursan Bey, Kayseri'nin ilk valisi oldu; yerine Gümüş-Tigin Gazi geçti (1094). Kayseri ortaçağ tarihinde en parlak dönemlerini Selçukluların hâkimiyeti altında yaşadı. Şehir değerli anıtlarla süslendi. XII. yy. sonlarına doğru Kayseri devletini sağlığında 12 oğluna taksim eden Kılıç Arslan II'nin çocukları arasında, didişmelere sahne oldu. Kayseri, bunlardan Nureddin Sultan Şahın payına düştü. Nureddin, hükümdarın büyük oğlu Kutbeddin tarafından hileyle öldürüldü. Daha sonra şehir, Kılıç Arslan'ın öteki oğlu Rükneddin Süleyman'ın eline geçti. Ölümünden sonra yerine geçen küçük yaştaki oğlu, amcası

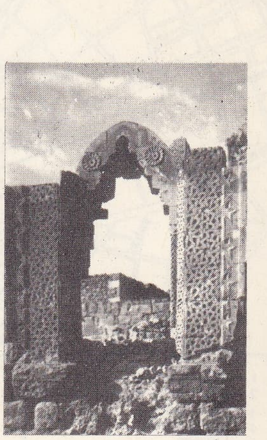

selçuklulara ait bir âbide

KAYSERİ
il haritası

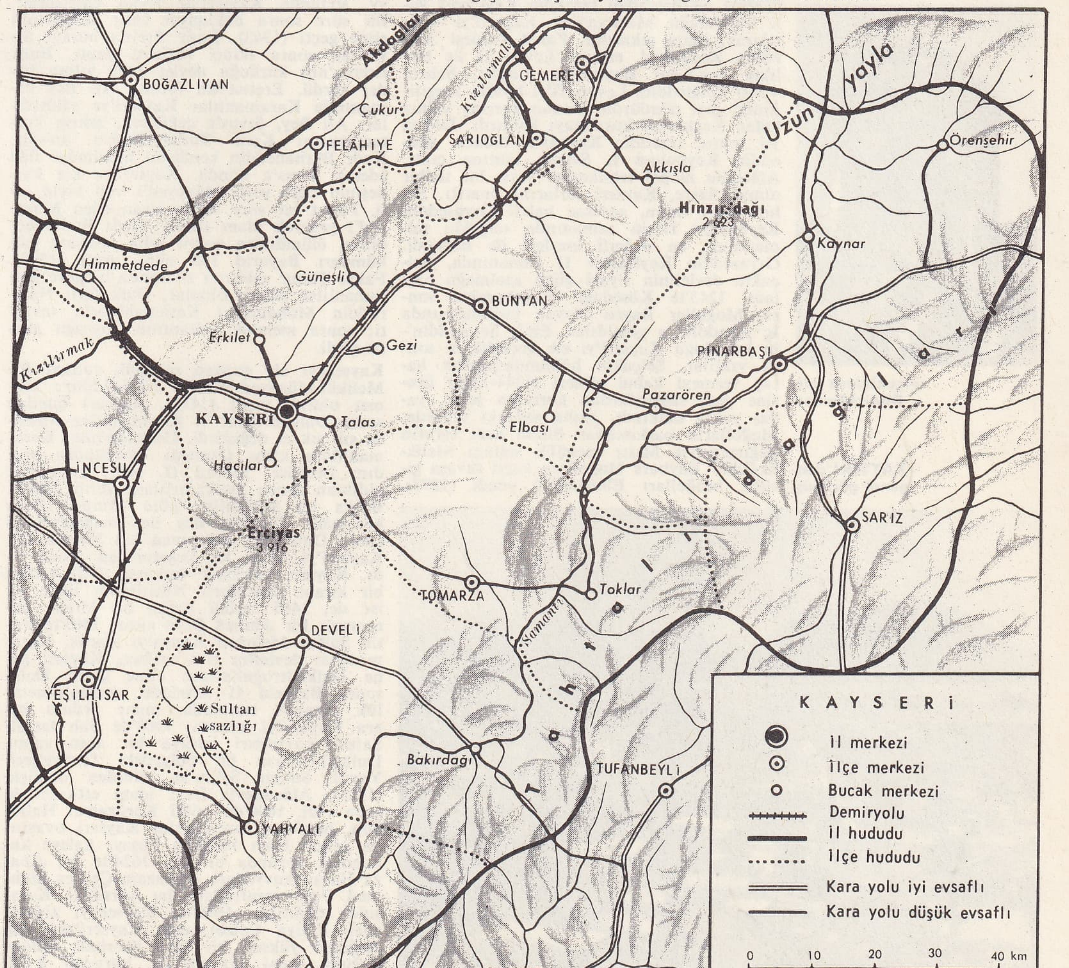

Foto. MEYDAN

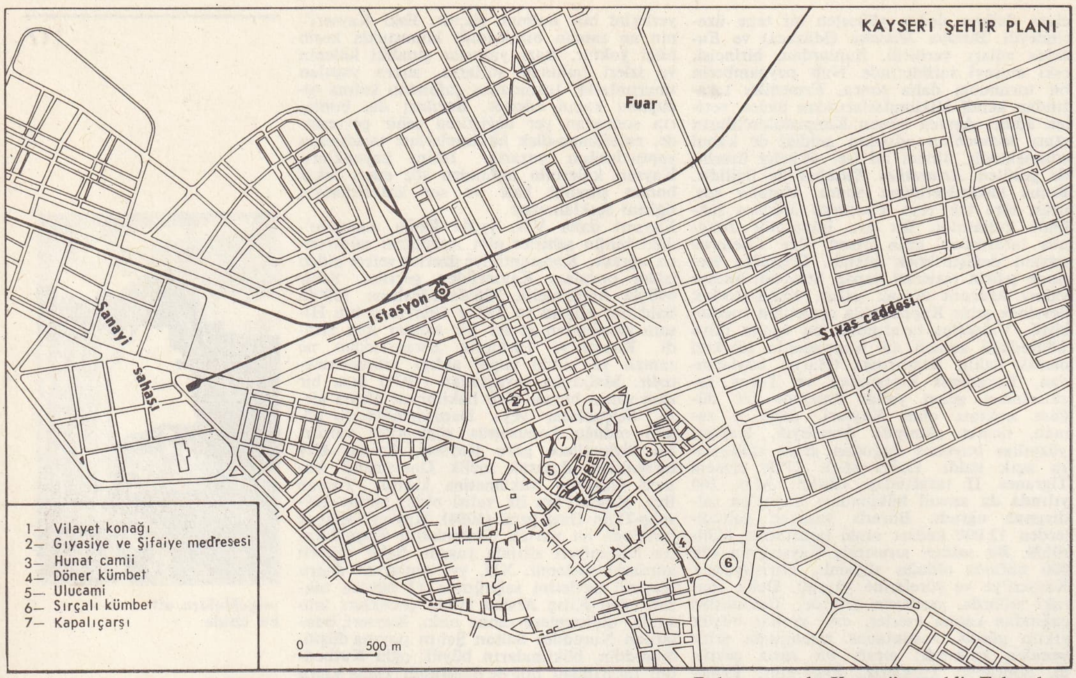

KAYSERİ şehir planı

KAYSERİ'den genel görünüş

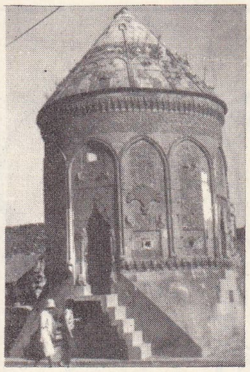

selçuklulara ait Dönerkümbet

KAYSERİ'den genel görünüş

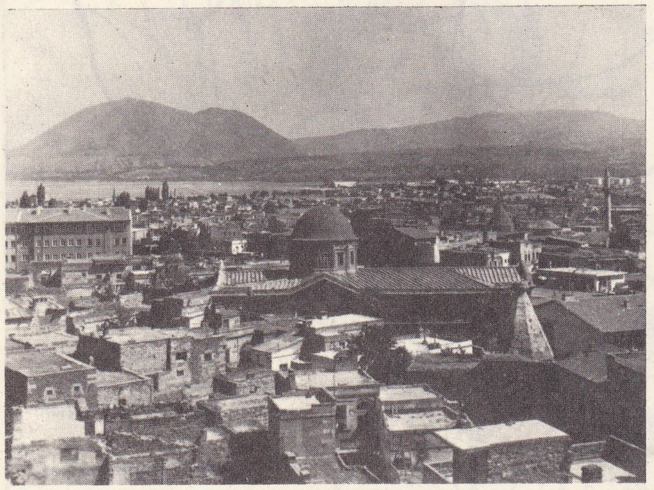

Gıyaseddin Keyhüsrev I tarafından, tahttan indirildi. Gıyaseddin Keyhüsrev'in Bizanslılar ile yapılan savaşta ölümü (1210-1211) üzerine oğullarından İzzeddin Keykâvus vali bulunduğu Malatya'dan Kayseri'ye çağrılarak, tahta çıkarıldı. Fakat kardeşi Alâeddin Keykubad, ermeni Levon II ile birlikte kendisini Kayseri'de kuşattı. Şehrin valisi Celâleddin, Levon II'yi hediye karşılığında geri döndürdü. Bunun üzerine yalnız kalan Keykubad kuşatmayı kaldırdı. Dokuz yıl sonra, İzzeddin Keykâvus ölünce, Alâeddin Keykubad I, Selçuk tahtına çıktı. Alâeddin moğol tehlikesine karşı bir tedbir olmak üzere, Kayseri surlarını onarttı. Şehir gerek onun, gerekse halefi Gıyaseddin Keyhüsrev II'nin zamanında selçuklu mimarîsinin en değerli eserleri ile süslendi. Gıyaseddin Keyhüsrev II zamanında, Selçuklu devletinin siyasî gücü azalmağa başladı. 1243'te Kösedağı bozgunundan sonra, Moğollar Baycu Noyan kumandasında İç Anadolu'ya yayıldılar. Emîr Şemseddin'in koruduğu Kayseri'yi ele geçirdikten sonra yıktılar. Selçuklu hükümdarlarının haraç vermeyi kabul etmesi (1244-1245) üzerine yeni saldırılardan kurtulan şehir, yavaş yavaş kalkındı. Daha sonraki yıllarda, Moğolların baskısından bıkan bazı eşrafın çağırmasıyle Mısır memlûk sultanı Melik-üz-Zahir Baybars Moğollara karşı savaşa girişti; Moğolları Elbistan'da yendi (1277). Daha sonra da Kayseri'ye geldi. Fakat kısa bir süre sonra geri döndü. İlhanlıların Anadolu'ya tayin ettikleri genel valiler XIII. yy. sonunda Kayseri'de sikke bastırdılar. Bir süre sonra hâkimiyet emîr Eretna'nın eline geçti (1343). Emîr Eretna burayı Sıvas'tan sonra ikinci başkent yaptı. Emîr Eretna'nın kurduğu devlet 1380 yılına kadar sürdü. Eretna'nın torunu Ali Bey zamanında Karamanlılar Kayseri'ye saldırdılar. Ali Bey, Sıvas'a çekilerek, şehrin kurtarılmasını Kadı Burhaneddin'e bıraktı. Kadı Burhaneddin kendisini hükümdar ilân ederek Sıvas'a döndü. Kayseri'ye kız kardeşinin oğlu şeyh Müeyyed'i vali tayin etti. Fakat bir süre sonra isyan eden Müeyyed'i yenerek idam ettirdi. Kadı Burhaneddin'in ölümünden sonra şehir osmanlı hükümdarı Bayezid I'in eline geçti (1398). Fakat Timur saldırısı sırasında bölgeye Karamanlılar hâkim oldular. Dulkadırlı Nâsırüddin Muhammed Karamanlılarla savaştı; sonra memlûk sultanının buyruğu altına girdi.

Kayseri'yi ele geçiren memlûk sultanı El-Melikül-Müeyyed burayı Nâsırüddin'e zeamet olarak verdi (1419). Kayseri bundan sonra Dulkadırlılar ile Karamanlılar arasında sık sık el değiştirdi. Dulkadırlılar, Karamanlılara karşı Osmanlı devletinden yardım istediler. Murad II, şehri kuşatarak aldıktan sonra Dulkadırlılara verdi (1430). Başka bir söylentiye göre Murad II'nin karamanlı İbrahim Bey ile barışmasından sonra Dulkadırlı Süleyman bin Nâsırüddin, Kayseri'yi, uzun bir kuşatmadan sonra aldı. Kayseri kalesinde bulunan 1431 tarihli bir kitabe dulkadırlı Nâsırüddin Beye ait ise de, 1465 tarihli başka bir kitabe karamanlı Pir Ahmed Beye aittir. 1465'te Fatih Sultan Mehmed Konya'yı alarak, Karamanlılar devletine son verince, Kayseri gene Dulkadıroğullarının eline geçti. Daha sonra Bayezid II devrinde, osmanlı-memlûk rekabeti sırasında, mısır ordusu bir ara Kayseri'yi kuşattı. 1508'de Şah İsmail Safevî kuvvetleri buraya bir akın yaptı. Dulkadırlıların bu bölgedeki faaliyetleri, Yavuz Sultan Selim'in seferden dönüşte (1515), Alâuddevle Beyi idam ettirmesiyle sona erdi. 1600'de celâlî Karayazıcı Halim Şah, hükûmet kuvvetlerini Kayseri ovasında yendi. Hacı İbrahim Paşayı kaleye kapanmak zorunda bıraktı. 1624'te âsi Abaza Hasan kuvvetleri, sadrazam Çerkez Mehmed Paşa tarafından, bu yöredeki Karasu'da dağıtıldı. 1649'da Kayseri'yi ziyaret eden Evliya Çelebi, eski Kayseri'nin dağ eteğinde yüksek bir tepe üzerinde bulunduğunu, yeni Kayseri'nin buradan 8 000 adım kadar uzak bir yerde ve ovada kurulduğunu, kale içinde zahire ambarları ve 600 hane olduğunu yazar. Evliya Çelebi'nin «gelişmiş bir şehir» dediği Kayseri'de, deri sanayii ileri durumdaydı. Pastırma daha o zaman da yapılıyordu. XIX. yy.da Kayseri'yi ziyaret eden Moltke ve Naumann gibi gezginler, Kayseri'yi Anadolu'nun en güzel şehirleri arasında sayarlar. XIX. yy. başlarında (1813) Kinneir, Kayseri nüfusunun 25 000 kadar olduğunu yazar. Bunun 15 000'i ermeni idi. Rumların nüfusu 300 ve yahudilerin 150'yi geçmiyordu. Texier, 1834'te yapılan bir sayıma dayanarak, müslüman türklerin 10 000, ermenilerin 1 500, rumların 400 olmak üzere, Kayseri'de 11 900 hane bulunduğunu yazar. Buna göre nüfusun 60 000 kadar olduğu sanılır. Buna karşılık, birkaç yıl sonra Kayseri'den geçen Ainsworth, şehrin nüfusunu, Texier'e göre, ancak üçte bir olarak gösterir. Barth'ın (1858) ev sayısı, Texier'ninkinden az farklıdır (10 000). XIX. yy.ın sonunda Cuinet, şehrin nüfusunu 72 000 olarak bildirir: bunun 45 300 kadarı müslüman, 14 400'ü ortodoks, 9 000'i gregoryen, 1 200'ü protestan, 800'ü katolikti. XIX. yy. ikinci yarısına doğru Kayseri, bazı yabancı dinî kuruluşların merkezi oldu. Talas'ta amerikan ve cizvit kolejleri ile Zencidere'de rum öğretim kurumları vardı. Bu kurumlar, Birinci Dünya savaşına kadar varlıklarını sürdürdüler. Daha sonra göç v.d. sebeplerle şehirdeki hıristiyan nüfus çok azaldı. Savaştan önce şehrin ticarî faaliyeti gelişmiş durumdaydı. Kayseri'de halıcılık, dokumacılık, dericilik ve bakırcılıkla uğraşılır; şehir yörelerinde çıkartılan güherçile, İstanbul'da Tophane'ye gönderilirdi. Birinci Dünya savaşı sıralarında, Kayseri bütün anadolu şehirleri gibi bakımsız kaldı. Kurtuluş savaşı ve bunu takip eden yıllarda şehir yarı yıkık bir durumdaydı. Cumhuriyetten sonra, yapımına başlanan demiryolu Kayseri'nin kalkınmasında etkili oldu. Demiryolu 1927'de Ankara'dan Kayseri'ye ulaştı. Daha sonraki yıllarda Kayseri-Sıvas-Samsun hattı (1930) ile Kayseri Karadeniz'e, Kayseri (Boğazköprü)-Ulukışla hattı (1933) ile Akdeniz kıyısına bağlandı. Son olarak da her türlü motorlu ulaşım araçlarının geçmesine elverişli şoseler yapıldı. Büyük sanayi gelişti. 1935'te Kayseri'de büyük bir pamuklu dokuma fabrikası kuruldu. Buna başkaları eklendi. Bu gelişmelere paralel olarak şehrin nüfusu önce yavaş, sonra hızla arttı; 1935'te 46 000'i, 1950'de 65 000'i 1960'ta 100 000'i geçti (102 596), 1965'te 126 653 oldu ve 1970'te 167 000'i geçti.

● *Güzel sanatlar.* Kayseri ve dolayları en eski yerleşme alanlarından biridir.

Roma devri. Gordianus III'ün sikkelerinden anlaşıldığına göre şehri, Roma çağında da bir sur çeviriyordu. Fakat bugün surlardan hiç bir kalıntı yoktur. Antik yazar Sozomenos'tan öğrenildiğine göre şehirde, Zeus Poliuchos, Apollon Patroos ve Tyche tapınakları vardı. İlkinin M.Ö. II. yy.ın ortalarından az önce Orophernes tarafından yapıldığı bilinmektedir. Zeus ve Apollon tapınakları Julianus Apostata (M.S. 361-363) zamanından daha önce, Tyche tapınağının da onun zamanında yıkıldığı anlaşılmaktadır. Güneybatı-kuzeydoğu yönünde uzanan stadion'dan bugün hiç iz yok-

Foto. Hürriyet arşivi (MEYDAN)

tur. Planı kesin olarak çizilemeyen hamamın, Roma çağına ait olduğu sanılmaktadır. Bazı duvar parçaları, ayakta olan yapının içinde su künkleri vardır. Okmeydanı burcu yanında ve şehrin kitaplığının arkasında Roma çağından kalan bir mezar vardır. Mezarın uzunluğu 3,50 m, genişliği 2,50 m, yüksekliği 2,40 m'dir. 1956 Yılında şehrin merkezinde ikinci bir mezar ortaya çıkarıldı. Mezar dikdörtgen planlı ve iki yüzü alınlıklıdır. Kayseri'den Adana'ya giden yolun 25. km'sinde nekropol yer alır. Bu alan içerisinde Roma çağından kalan tapınak tipi mezarlar görülür. Kaisareia'nın yakınlarında tümülüs tipi mezarlar da vardır. Bunlardan en önemlisi Kayseri'nin kuzeybatısında Erkilet'teki tümülüstür. Üzerine sonradan Selçuk sarayı yapılan bu yığma tepenin yüksekliği 40 m, çapı 120 m'dir. Şehrin batısına düşen Yılanlıdağ ve Suverez dağı üzerinde de birer büyük tülümüs vardır. Antik şehir tepesinin kuzeybatısında yer alan Beştepeler tümülüslerinden en büyüğünün yüksekliği 10 m'yi geçmez.

Hıristiyanlık devri. Başpiskopos Basilius, IV. yy. da büyük bir öksüzler yurdu yaptırdı. Kaisareia kapıları önündeki *Basileias* adı verilen bu yapı topluluğu başlıbaşına bir şehir niteliği taşıyordu. İçerisinde kilise, piskopos sarayı, kitaplık, rahiplerin durması için yerler, gezginler, hastalar ve fakirler için misafirhaneler ve cüzamlılar için bir hastahane vardı. İmparator Julianus Apostata öldükten sonra, ölen hıristiyanlar için Tyche tapınağının yıkıntıları üzerine bir martyrium yapıldı. Bu yapılardan bugüne kadar kalan olmadı.

Türk devri. Kayseri'de özellikle ortaçağ anadolu türk mimarîsinin birçok örneği görülmektedir. *Kayseri surları,* Bizans devrindeki şeklini sonraki onarımlarda az çok kaybetti. Surlarda çeşitli duvar tipleri görülür. Burçlar genellikle kare veya dikdörtgen biçimindedir. Yuvarlak şekilde biten *Yoğurburç* ile *Üçkule* burçlarının kesinlikle türk devri kaleleri olduğu söylenebilir. Yoğunburç'taki silik kitabede Keykâvus bin Keyhüsrev bin Kılıç Arslan (1210-1220) adı yazılıdır. Üçkule'nin kitabesinde de Alâeddin Keykubad (1224) adı görülmekteydi. Tarihî kaynaklarda ve seyahatnamelerde Selçuklulardan başka Karamanoğullarının (1567, Yenikapı genişletmesi gibi) ve Osmanlıların, Kayseri surlarında devamlı onarımlar ve eklemeler yaptığı belirtilmektedir. Duvarları 3 m geniş olan *İç Kale* 300×80 m boyutlarında düzensiz bir yamuk planı vermektedir. İki sıra iki kademeli surla çevrilidir ve iki girişi vardır. Her ikisi de sağlam şekilde korunmuştur. Surların iç sırası burçlarla desteklenir. Türk devri karakteri iç kalede daha da ağır basmaktadır. Burçlarda selçuklu mimarîsi özelliği taşıyan iki arslan kabartması yer alır. Kale içindeki cami karamanlı aslı üzerine, Fatih Sultan Mehmed tarafından yaptırılmış bir osmanlı yapısıdır. İki yana kemerlere açılan *Orta çeşme* ve kemerli bir açıklığa oturan *Köşk minare*'nin daha geç devre ait olduğu sanılmaktadır. Bu tip minareler Orta Anadolu için büyük önem taşır.

Kayseri'de türk devri mimarîsinin en belirgin örnekleri selçuklu camilerinde görülür. Kayseri ve dolaylarındaki selçuklu devri anıtları, Danişmendliler devri eserleriyle benzerlik gösterir. Kayseri'deki en eski yapı olan *Ulucami,* Danişmendlilerden kalmadır. Son yıllarda onarım gören caminin ince tuğla minaresi sonradan yapıldı. Kitabe, Anadolu Selçuklularından Gıyaseddin Keyhüsrev I devrinde Danişmendoğlu Muzafferüddin Mahmud bin Yağıbasan'a aittir (1206). Mihrap önü kubbeli ve dikdörtgen planlı bir yapıdır. Mihrap önü kubbesinin yanında dikine, diğer taraflarda enine kemerlerin oturduğu 42 sütun ve payesi vardır. Mihrap önü kubbesinin gerisinde ve yapının orta ekseninde bulunan kare biçimindeki kısmın üzeri önceleri açıktı, sonradan bir kubbeyle örtüldü. Ahmed III zamanında esaslı onarım gördü (1723). Kayseri'de Danişmendlilere ait diğer bir yapı *Kölük camii*'dir. Yağıbasan veya oğlu tarafından yaptırıldığı sanılan bir XII. yy. camiidir. Keykâvus bin Keyhüsrev zamanında Mahmud bin Yağıbasan'ın kızı Atsız Elti tarafından onartıldı (1211). Bugünkü adını, 1335'teki depremden sonra onartan Kölük Şemseddin'den aldı. Yapının çini mozaik mihrabı, özellikle taç kısmı ve alınlığındaki örgülü kûfi kitabesiyle dikkati çeker. Yapının mimarî önemi ise mihrap önünde kubbesi bulunan kare bir yapı olmasından ileri gelmektedir. 1967-1968 Yıllarında yapılan araştırmalarda caminin batısında iki katlı bir medrese olduğu tahmin edilen bir ekinin bulunduğu anlaşıldı. Bu durumda, Kayseri *Hacıkılıç camii*'nde görülecek birleşik bir tipin öncüsü sayılabilir.

Anadolu Selçuklularına ait *Hondhatun külliyesi,* İç kalenin hemen dışında yer alır. Sağlam kesme taş işçiliği ve kaleyi andıran duvarlarıyle dikkati çeker. *Cami,* mihrap önünde kubbesi bulunan dikine dikdörtgen bir alanı kaplar. Mihrap önü kubbesinin etrafını değişik yönde tonozlar, diğer yanları ise enine tonozlar örter. Anıtsal portallerinden doğu ve batıdakiler dışında, duvarların mazgal şeklinde bitmesi ve çörtenler, destek kuleleri, dar mazgal pencereleriyle sağlam bir görünüme sahiptir. Aynı görünüşe sahip olan *medrese* ise açık, revaklı avlulu ve iki eyvanlı bir yapıdır. Ana eyvanın iki yanındaki odaların tonoz örtüleri ilgi çekicidir. İki yapı arasına sonradan yerleştirilen Hond Hatun'un yüksek *kümbet*'i sekizgen bir plana ve piramit biçiminde bir külâha sahiptir. Yapıların arasında ustalıkla yerleştirilmiş *çifte hamam*'ın kadınlar kısmında, figürlü çiniler de bulundu. Külliye, Alâeddin Keykubat I'in karısı Mahperi Hond Hatun tarafından oğlu Gıyaseddin Keyhüsrev II devrinde yaptırıldı (1238). Yine dıştan kale manzarası gösteren bir selçuklu camii de *Hacıkılıç camii*'dir. İki anıtsal portali ve köşelerde destek kuleleri vardır. İki portalin arasına son yıllarda bir minare eklendi. Kölük camiindeki gibi bir medrese-cami birleşimidir. Revaklı avlu ortaktır. Cami, mihrap önü kubbeli, tonozlu bir yapıdır. Kare planlı, tonozlu *Lalapaşa camii*'nin orta bölümü sonradan kubbeyle örüldü. Yanında bir de kümbeti olan yapının, XV. yy.a ait olduğu sanılır. Osmanlı devrine ait *Kurşunlu cami,* kurşunî rengi ve kurşun kaplı büyük pandantifli kubbesiyle, Kayseri'deki diğer anıtlardan ayrılır. Tek kubbeli bir yapı olmakla birlikte, beş kubbeli son cemaat yeri ve önündeki ikinci sundurma, kuzeyde alt yapıya geniş bir görünüm sağlar. İki minareli olarak düşünülmüştür. Mimarının Sinan olduğu kabul edilmektedir. Mimar Sinan *Tezkiret-ül-Bünyan* (Yapılan Binaların Listesi) adlı eserinde Kayseri'de iki cami yaptığını söyler: *Osmanpaşa* ve *Hacıpaşa camileri, Cıncıklı, Şeyh, Hatıroğlu, Hocabey, Hacıkiz camileri* mimarî açıdan daha az önemlidir.

Çiftemedrese Anadolu Selçuklularının ilk şifahanesi ve tıp medresesidir. XIII. yy.-ın başında büyük öneme sahipti. Gevher Nesibe'nin *kümbet*'i de buradadır. İki portalden birindeki mermer kitabede, yapıların 1206'da Kılıç Arslan'ın kızı Gevher Nesibe'nin isteği üzerine oğlu Keyhüsrev'in saltanatı sırasında yapıldığı yazılıdır. *Seraceddin medresesi,* Selçukluların Kayseri emîri Seraceddin tarafından yaptırıldı (1239). Açık ve revaklı avlusundaki üç eyvan, kuzey tarafında T biçiminde gruplanır. Yine XIII. yy. ortasında yapılan *Avgunu medresesi*'nin giriş tarafında gruplanan üç eyvanı ve büyük eyvanı vardır. Avgunu'da bir de kümbet bulunur. Kesme taştan olan bu yapılar dışında ünlü selçuklu veziri Fahreddin Ali Sahip Ata'nın *Sahibiye medresesi,* dört eyvanlı, revaklı avlulu ve dikdörtgen planlıdır. Uzun koğuşlarıyle değişiklik gösterir. *Hatuniye medresesi* ise Kayseri'nin Dulkadıroğulları ile Karamanoğulları arasında sık sık el değiştirdiği bir devrede Melik-ül-Nasır Muhammed Bey tarafından yaptırılmış tek eyvanlı, revaklı avlulu bir yapıdır (1432). Ana eyvanın iki yanındaki kubbeli odalar ve tonozlu hücreleriyle bu yapı da bu devrin medreselerinin belli örneklerine ve plan şemalarına uygundur. Çiftemedrese dışındaki Kayseri medreselerinin önemi, daha çok düzgün kesme taş işçiliğinden, anıtsal portallerinden ve süslemelerinden ileri gelmektedir. *Köşkmedrese* ise Kayseri'nin doğusunda yer alan değişik bir yapıdır. Ortasındaki sekizgen planlı, piramit biçiminde külâhlı bir kümbetin etrafını, sekizgen biçimde, derin revak ve tonozlar çevirir. Giriş etrafında dar ve uzun iki oda yer alır. Dışta, plan kareye tamamlanır ve basit bir portalle açılır. Daha çok bir aile mezarı ve hânkâh olan yapı Eretnaoğullarına maledilir. Bugün kaybolan bir kitabe 1339 tarihi ve emîr Eretna'nın karısı Sûlî Paşa için yaptırıldığı kayıtlıydı. Diğer bir mezar taşı da Eretnaoğlu Muhammed'e aittir.

Ahlat'tan sonra mezar anıtları bakımından Anadolu'nun en önemli merkezi olan Kayseri'de, XIII. - XIV. yy.ın karakteristik kümbet tipleri görülür. Bunlar bazen önlerine birer küçük giriş eklenerek geliştirilmiştir. Kayseri'nin en önemli mezar anıtı olarak *Hondhatun* ve *Gevhernesibe kümbetleri*'nden sonra *Dönerkümbet* gösterilebilir. On iki köşeli gövdenin yüksekçe bir mumyalık üzerinde yükseldiği yapı, konik bir külâhla örtülüdür. Kaval silmeli nişler halinde düzenlenen kesme taş gövdede, çeşitli geometrik ve bitkisel süsleme yanında, özellikle hayvan figürleri, kuşlar ve hayat ağacı motiflerinin plastik işlenişi dikkati çeker. Şah Cihan Hatuna mal edilen kümbet, XIII. yy.ın son çeyreğine aittir. Kayseri dışında *çifte kümbet*'lerden bugüne kalanı, Keykubad ile evlenen Melike Adiliye'-

Sızır barajı

Erciyas dağı

halı dokuyan kadınlar

Foto. *Hürriyet arşivi (MEYDAN)*

«Kayser'in Dinarı»
Tiziano'nun eseri

nindir. Gövdesi sekizgendir. İlhanlı hâkimiyeti sırasında (XIV. yy.) yapılan *Sırçalı-kümbet,* yuvarlak ve biraz uzun gövdesiyle dikkati çeker. Külâhı yıkıktır. *Alicafer kümbeti*'nin önünde bugün yıkık olan bir giriş vardı. *Emirali türbesi,* mumyalık üzerinde tek bir beşik tonozla bir eyvan-türbe tipidir. Kayseri kümbetleri mumyalık üzerinde yuvarlak, çokgen gövdeleri ve konik veya piramidal külâhları ile belirli bir tipin temsilcileridir. Kullanılan taşın rengi ve gövdelerindeki taş işçiliği bakımından önemlidir. Sivil yapılar arasında, üstü boydan boya birbirini kesen yuvarlak tonozlarla örtülmüş *Kapalıçarşı* ile *Vezirhan* ve *Pamukhan* da sayılabilir.

Kayseri hamamları ve çeşmeleri hakkında yeterli araştırma yapılmadı. *Paşa hamamı* iki kubbelidir. *Kadı* ve *Selâhaddin hamamları* da diğer örneklerdir. Kesme taştan, dışa taşkın konsollara oturtulmuş cumbalı kayseri evleri de artık yerlerini betonarme binalara bırakmıştır.

Kayseri'nin Bünyan ilçesindeki *Ulucamii,* üç nefli basit bir plana ve ahşap düz çatılı örtüsüne rağmen kalın kesme taş duvarları ve portali ile önemli bir yapıdır. Portal süslemelerinde kıvrık dallar arasında üslûplaştırılmış griffon ve arslan başları dikkati çeker. 1256 Tarihli kitabesinde, ünlü selçuklu mimarı Kaluyan'ın adı okunmaktadır. Gıyaseddin III Keyhüsrev zamanında Göçer Arslan ile Sıvasi Hatunun yaptırttığı 1281 tarihli *Develi ulucamii* ise XIII. yy. sonunda selçuklu mimarî geleneğinin devamını gösteren bir yapı olması bakımından önemlidir. Orta nef, mihrap önünde bir kubbe ve enine bir nef ile kesilir. İçe alınmış avlu fikri burada da vardır. Portal dışa taşkındır, mihrabında renkli taş kakmalar bulunur.

Argıncık'ta *Haydarbey köşkü* ile Erkilet'te *Hızırilyas köşkü,* XIII. yy. anadolu selçuklu köşk mimarîsinin belirgin örneklerıdir. Alâeddin Keykubad'ın *Keykubadiye sarayı,* XIII. yy.da yapılmış bir köşkler topluluğudur. Çinilerindeki zengin geometrik süsler ilgi çekicidir.

Kayseri Ortaçağda mimarî bakımından zengin bir selçuklu merkeziydi. Çeşitli yollar ve bu yollardaki köprülerle civarındaki kervansaraylarla bağlanırdı. Bu yolların güvenliğini anadolu selçuklu mimarîsinin en anıtsal yapıları olan «sultanhan»lar sağlardı.

Kırşehir yolunda ve şehrin 30 km kuzeybatısındaki *Tekgöz köprüsü* Rükneddin Süleyman II bin Kılıç Arslan II adını taşımaktaydı

Emirler köyündeki bir köşkün kalıntıları yakın zamana kadar ayaktaydı.

Sıvas yolunda 1567 tarihli küçük *Barsema camii,* bugün yol kenarına terkedilmiş durmaktadır. Bu yoldaki asıl önemli yapı *Büyüksultanhan*'dır. Kapalı hol bölümü önündeki açık avlulu kısım, ortasındaki köşk mescidi, hamam ve portalleriyle Alâeddin Keykubad zamanına aittir.

Malatya yolundaki *Karatayhan* büyük ölçüleri, figürlü plastikleriyle «sultanhan» ölçüsünde bir XIII. yy. yapısıdır.

Aksaray yolundaki *Alayhan* ise ilk «sultanhan» oluşu, portalindeki figür ve süslemelerle XII. yy. yapıları arasında önemli yol tutar.

Kayseri'yi çevreye bağlayan yolların güvenliğini sağlayan unsurlardan biri de *İncesu Karamustafapaşa kervansarayı*'dır.

— *Kayseri ili,* il topraklarının büyük kısmı; İç Anadolu'nun Kızılırmak, doğu kesimi Yukarı Kızılırmak bölümlerine, güneydoğu köşesi Doğu Anadolu bölgesine girer. Kuzeydoğuda Sıvas, güneydoğuda Maraş, güneyde Adana, güneybatıda Niğde, batıda Nevşehir, kuzeyde Yozgat illeriyle kuşatılır; 16 917 km²; 610 287 nüf. (1970 sayımı geçici sonuçları).

● *Coğrafya.* Tek başına yükselen sönmüş volkanları, sıradağları, vâdilerin az çok derin yardığı yaylaları ve bunlara göre çukurda kalmış ovalarıyle Kayseri ili, çeşitli yüzey şekillerine sahiptir. İl topraklarının en belirli engebesi olan *Erciyas* dağı,* İç Anadolu'nun en yüksek doruğudur (3 916 m). Erciyas dağı üçüncü zaman volkan lav ve küllerinden meydana gelmiş oluşumların üzerine yerleşmiştir. Çoğunlukla andezitlerden meydana gelen bu volkan konisinin doruğu buzul aşınımı ile oyulmuş, yamaçlarına parazit koniler eklenmiştir: *Ali dağı* (1 871 m), *Yılan dağı* (1 640 m) gibi. Erciyas kütlesinin doğusunda yükselen ve ondan *Tekir yaylası* ile ayrılmış bulunan *Koç dağı* (2 700 m) ise Erciyas'tan daha eski bir volkan yapıcısının kalıntısı sayılır. Erciyas, kuzeyden, batıdan ve güneyden yükseltisi 1 000 - 1 100 m olan alüvyonlu ovalarla kuşatılır. Volkanik yerey bu ovaların batısında da uzanarak Hasan - Melendiz dağlarının volkanik oluşumlarına bağlanır. İlin güney kesimi Orta Toroslar'ın Aladağ kütlesinin bitimine rastlar ve bu dağlar Develi ovasında birden kesintiye uğrar. Doğuda ise *Tahtalı dağları* yükselir: *Bakır dağı* (2 171 m), *Bey dağı* (3 075 m) ve *Dumanlıdağ* (2 875 m) Adana ili sınırını boylar; *Tahtalıdağ* (2 700 m) Sıvas ili sınırında yükselir. Bu dağların batısında, Samantı suyu vâdisiyle onlardan ayrılmış *Koramaz dağı, Aygörmez dağı* ve *Hınzır dağı* (2 623 m) yer alır. Bu dağların kıvrımlı yapısında birinci ve ikinci zaman kireçtaşı, şistleri ve yeşil kayaçlarıyle, üçüncü zaman (eosen) filişleri bulunur. İlin kuzey kesiminde ise Üçüncü zamanın ortalarında oluştuğu kabul edilen ve içinde tuz-jips bulunan killi-kumlu katmanlar, *Hınzır dağı* doğusundaki kesimde ise neojen (üçüncü zaman sonu) killi kireçli göl tortuları geniş yer tutar. Bu alanlar genellikle vâdilerin yardığı yaylalar görünüşündedir.

Kayseri ilinde step iklimi karakteri göze çarpar: kışlar sert ve sürekli, yazlar sıcak, yağışlar yetersizdir. Kayseri Meteoroloji istasyonunun uzun süreli gözlemlerine göre en soğuk ayın (ocak) ortalama sıcaklığı —1°6 C, en sıcak ayınki (temmuz) 22°8 C, yıllık ortalama 10°9 C'tır; şimdiye kadar ölçülen en düşük ve en yüksek sıcaklık —32°5 ve 40°7 C'tır. Ortalama olarak 55 gün sıcaklık 30°C'ı aşabilir; 17 gün 0°C altında kalır ve 123 gün 0°C'a düşer; şimdiye kadar üç yaz ayı dışında don kaydedilmiştir. Yağışların yıllık toplamı 371 mm, yağışlı günler ortalama sayısı 104, karlı gün ler sayısı 20, karın yerde kaldığı günler sayısı da 38'dir. Yağışların mevsimlere dağılışı şöyledir (yüzde ile): kış 30; ilkbahar 37; yaz 14,5; sonbahar 18,5. En yağışlı aylar nisan ve mayıs, en az yağış alanlar da temmuz ve ağustostur.

Tabiî bitki örtüsünün hâkim karekteri steptir. Orman kalıntılarına daha çok ilin güney kesimlerinde (Yahyalı ve Develi ilçeleri) rastlanır ve genellikle kara çamı, ardıç ve meşe bulunur. Erciyas yamaçlarında geven v.b. türleri kapsayan çalılıklar görülür. İlin kuzeybatı kesiminde suları, kuzeydoğu-güneybatı doğrultusunda akan Kızılırmak toplar. Bu suların en önemlisi *Karasu*'dur (*Sarımsaklısu*). İlin doğu kesiminin sularını *Samantı* (veya *Yenice*) suyu denilen *Seyhan* toplar. Bu akarsu ilin kuzeydoğu sınırlarından doğarak güneybatıya doğru akar ve Erciyas'ın doğu yamaçlarından gelen dereleri de alır. Erciyas'ın güney yamaçlarından inen sular da dışarıya akıntısı olmayan *Sultansazlığı*'nda toplanır. Bu bataklık alanın orta kesimine *Kurbağa gölü* denir. İlin kuzey kesiminde de Kızılırmak'tan uzak olmadığı halde dışarıya akışı olmayan *Tuzla gölü* vardır.

Kayseri ilinin nüfusu 1927 sayımında 250 490 olarak tespit edildi (km²'ye 28 kişi). Bu sayı 1965'te 536 206 (km²'ye 32 kişi) oldu ve 1970 sayımının geçici sonuçlarına göre 610 287'ye yükseldi (km²'ye 36 kişi). 1965 Sayımına göre il nüfusunun yüzde 40'ı, nüfusu 3 000'den fazla olan 16 yerleşme merkezinde yaşıyordu (Türkiye'de şehir nüfus oranı yüzde 37). Geri kalan ve yüzde 60 oranına varan kır nüfusu, üçü ilçe merkezi olmak üzere nüfusu 3 000'den az olan 478 muhtarlıkta yaşıyordu ve kır nüfusu yoğunluğu 18'e düşmüş bulunuyordu. Kayseri şehrinin hızla büyümesi sonucunda 1970 sayımına göre şehir nüfusu oranının bugün yüzde 40'ı geçtiği sanılmaktadır. İl içinde yer alan yerleşme merkezlerinden Kayseri dışında üçünün nüfusu 10 000'in üstündedir: Develi (15 694) ve Yahyalı (11 670) ve bir bucak merkezi olan Hacılar (1965'te 10 149 nüf.).

Kayseri geçmiş devirlerde devlet ve genel valilik merkezleri rolünü Sıvas ile paylaştıktan sonra osmanlı hâkimiyetinde Karaman (Konya) eyaletinde bir sancak (liva) merkezi oldu. 1864'te bu sancak Ankara vilâyetine bağlandı; İkinci Meşrutiyet'ten sonra bağımsız sancak halini aldı; Cumhuriyet devrinde ise vilâyet haline getirildi. Eskiden yalnız iki kazası (ilçe) vardı: Develi ve İncesu. Bugün Kayseri ilinin 11 ilçesi vardır: *Merkez, Bünyan, Develi, Felâhiye, İncesu, Pınarbaşı, Sarıoğlan, Sarız, Tomarza, Yahyalı* ve *Yeşilhisar.* —*Kayseri merkez ilçesi,* 2 430 km²; 274 375 nüf. *Merkez, Bağyurdu* (*Gezi*), *Erkilet, Güneşli, Hacılar, Himmetdede* ve *Talas* bucakları; 5 yerleşme merkezi; 64 muhtarlık.

Kayseri şehri önemli bir ticaret ve sanayi merkezi olduğu halde, il nüfusunun büyük kısmı geçimini topraktan sağlar. İl topraklarının faydalanma bakımından bölünüşü şöylenadas 15; çayır otlak 23; orman 3,5; ürün vermeyen yerler 22,5. Ekili dikili alanlaledir (yüzde ile): ekili dikili topraklar 36; rın yüzde 85'i tahıl ekimine, yüzde 3,7'si kuru sebzelere ve hayvan yemine, yüzde 1,3'ü sanayi bitkilerine, geri kalan yüzde 10'u dikili tarıma (bağlar, meyve ve sebze bahçeleri) ayrılır.

Son yılların durumuna göre 16 000 hektar kadar arazi sulanmakta, 584 000 hektar üzerinde de nadasa dayanan kuru tarım yapılmaktadır. Tarım işletmelerinden 15'i, her biri 2 000 arasında orta işletme, 6 000'i ise 500 dönemden küçük işletme şeklindedir. Ekili toprakları arasında en geniş yeri tahıl tarlaları tutar (500 000 hektardan fazla) ve başta buğday gelir (275 000 - 302 000 t). İkinci sırayı çavdar alır (222 000-270 000 t), arkadan arpa (95 000-100 000 t) gelir; daha az olarak mahlut (buğday - çavdar karışımı) [30 000 - 43 000 t] ekilir. Yulaf (3 800 t), ve mısıra (1 500 t) daha az yer verilir. Kuru sebzelerden patates (90 000 t) ekimi yaygındır. Baklagillerden en çok fasulye ve nohut (beşer bin) ekilir. Bostanlar da (kavun-karpuz) çok yer tutar (250 000 - 375 000 t). Sanayi bitkileri arasında şeker pancarı (110 000 - 125 000 t), kenevir ve ayçiçeği (2 700 t) sayılabilir. Dikili alanların başında üzüm bağları gelir: bazı yıllar ürün düşük olmakla birlikte iyi şartlar altında bol üzüm yetişir (34 000 hektar, 100 000-140 000 t taze üzüm). Meyveler arasında en çok yetişenler zerdali, elma, kayısı, erik, armut ve cevizdir. Hayvancılık alanında sığır (çoğunlukla yerli kara ve melezi), özellikle pastırmacılık bakımından önemlidir (275 000 baş). Koyun sayısı daha çoktur (karaman tipi, 926 000); kılkeçisi de çoktur (223 000). Buna karşılık tiftik keçisi azdır (4 000). Ayrıca manda (16 000), at (17 000), eşek (47 000) bulunur. Arıcılık da yapılır (200 tondan fazla bal) ve tavuk (700 000) beslenir. İlde ormanlar az yer tutar ve en çok güneydeki Toros kesiminde kümelenir: 57 000 hektar olarak tahmin edilen ormanın üçte biri bozuk koru durumundadır. İl sınırları içinde bazı madenler işletilir; bunlar arasında krom (Pınarbaşı), barit (Sarız), demir (Yahyalı, Bünyan), kurşunla karışık çinko (Develi, Yahyalı, Bünyan) bulunur ve bazıları küçük ölçüde işletilir.

Kayseri şehri Türkiye'nin önemli bir sanayi merkezi olma yolundadır. Dokuma sanayii çok canlı bir çalışma koludur. İl sınırları içinde birisi il merkezinde Türkiye'nin en önemli pamuklu dokuma fabrikası (52 milyon m bez, 900 ton satış ipliği) ve öteki Bünyan'da Sümerbank'a ait yünlü dokuma fabrikası ile özel sektöre ait beş iplik ve dokuma fabrikası bulunur. Ayrıca yün ve ipekten halı ve seccade, Pınarbaşı ve Bünyan köylerinde kilim dokunur. Mekanik sanayii alanında uçak fabrikası, ana tamir fabrikası, buzdolabı, dikiş makinesi, alüminyum mutfak eşyası, akü, motor parçaları yapan kuruluşlar vardır. Bakır işleri, somya, soba yapımı, pres ve döküm işleri, oto onarımı v.b. çeşitli işler de sayılabilir. Kauçuk ve plastik eşya yapılır. Besin sanayii başında Kayseri Şeker fabrikası gelir. Un, makarna, pastörize süt, bisküvi fabrikaları da vardır. Pastırma yapımının merkezi Kayseri'dir. Pastırma üretimi 225 000 kg, sucuk yapımı 145 000 kg'ı geçer. Bu sanayi faaliyeti, eskiden de canlı olan ticareti daha da canlandırır. Kayseri'de 1967'den beri her yıl 10 temmuz-10 ağustos arasında açık tutulan bir Anadolu fuarı kuruldu. Kayseri ilinde 2 155 km devlet ve 1 599 km il yolu vardır. Ayrıca 1 964 km olarak tahmin edilen köy yollarının yüzde 40'ından, her mevsimde faydalanılır. Ankara-Sıvas ve Kayseri (Boğazköprü)-Ulukışla demiryolları, il topraklarından geçer. (→Bibliyo.) [M]

Foto. Hanfstaengl (LAROUSSE)

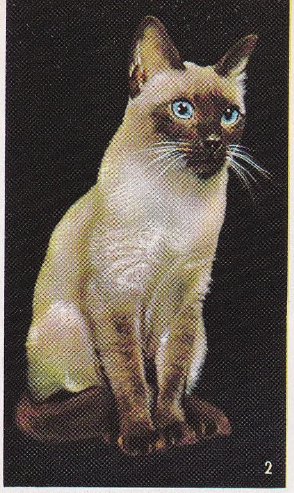

KEDİLER

1. beyaz iran kedisi
2. siyam kedisi
3. turuncu iran kedisi
4. tekir kedi
5. habeş kedisi

Foto. Atlas - photo, Sally Thompson, Ylla (Rapho) LAROUSSE

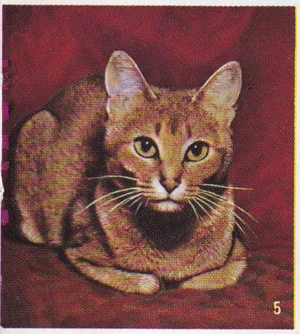

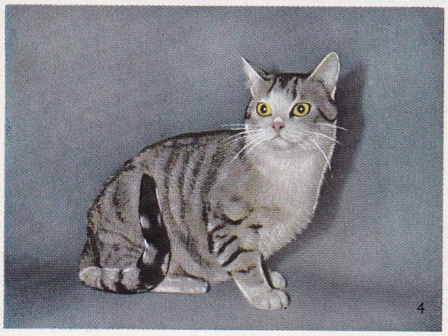

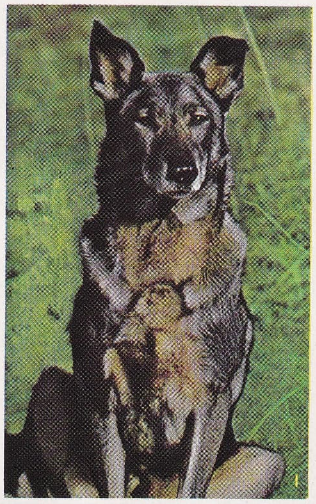

KÖPEKLER

1. alman çoban köpeği
2. barzoy tazısı
3. çin köpeği (şov - şov)
4. pekin köpeği
5. kısa kıllı base
6. tüylü fino (kaniş)
7. sert kıllı foksterye
8. ispanyol kokeri
9. irlanda seteri
10. ingiliz av köpeği (puvanter)
11. alman buldoğu

Foto. J. de Beaupré, Bichet, Scaïoni (LAROUSSE)

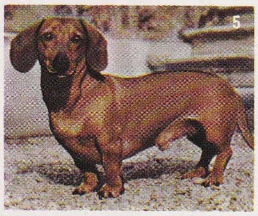

Döner kümbet

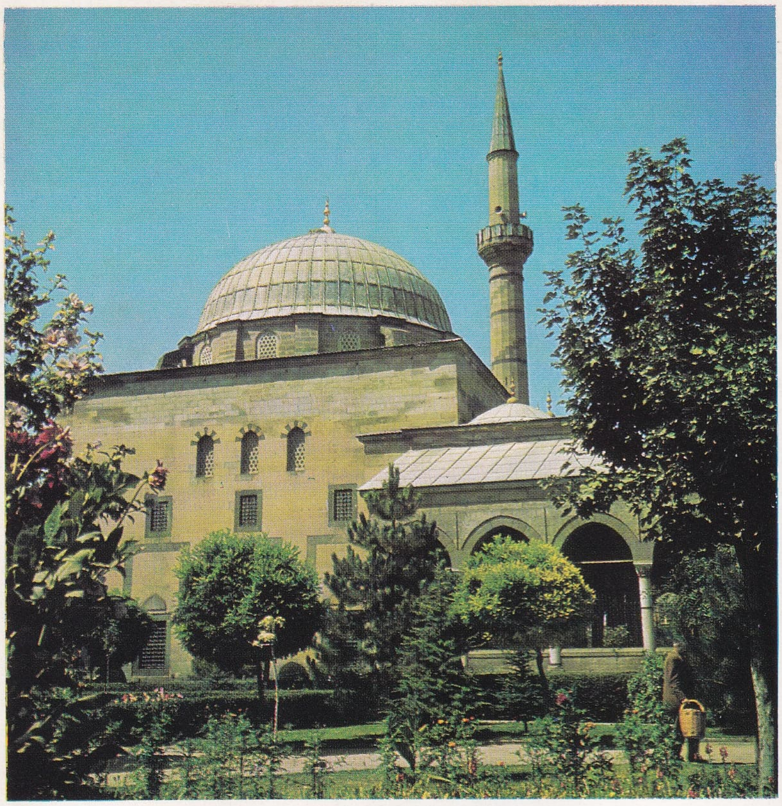

Kurşunlu cami

iç kale

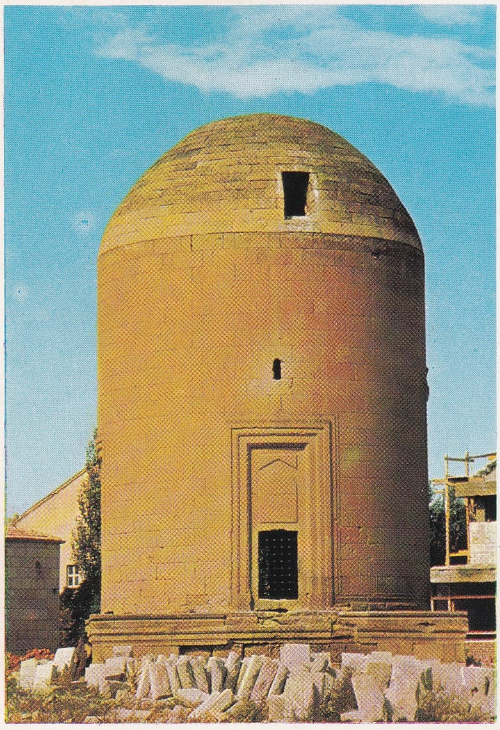

Sırçalı kümbet

genel görünüş

Foto. E. Maraşlıoğlu, D. Diköz (MEYDAN)

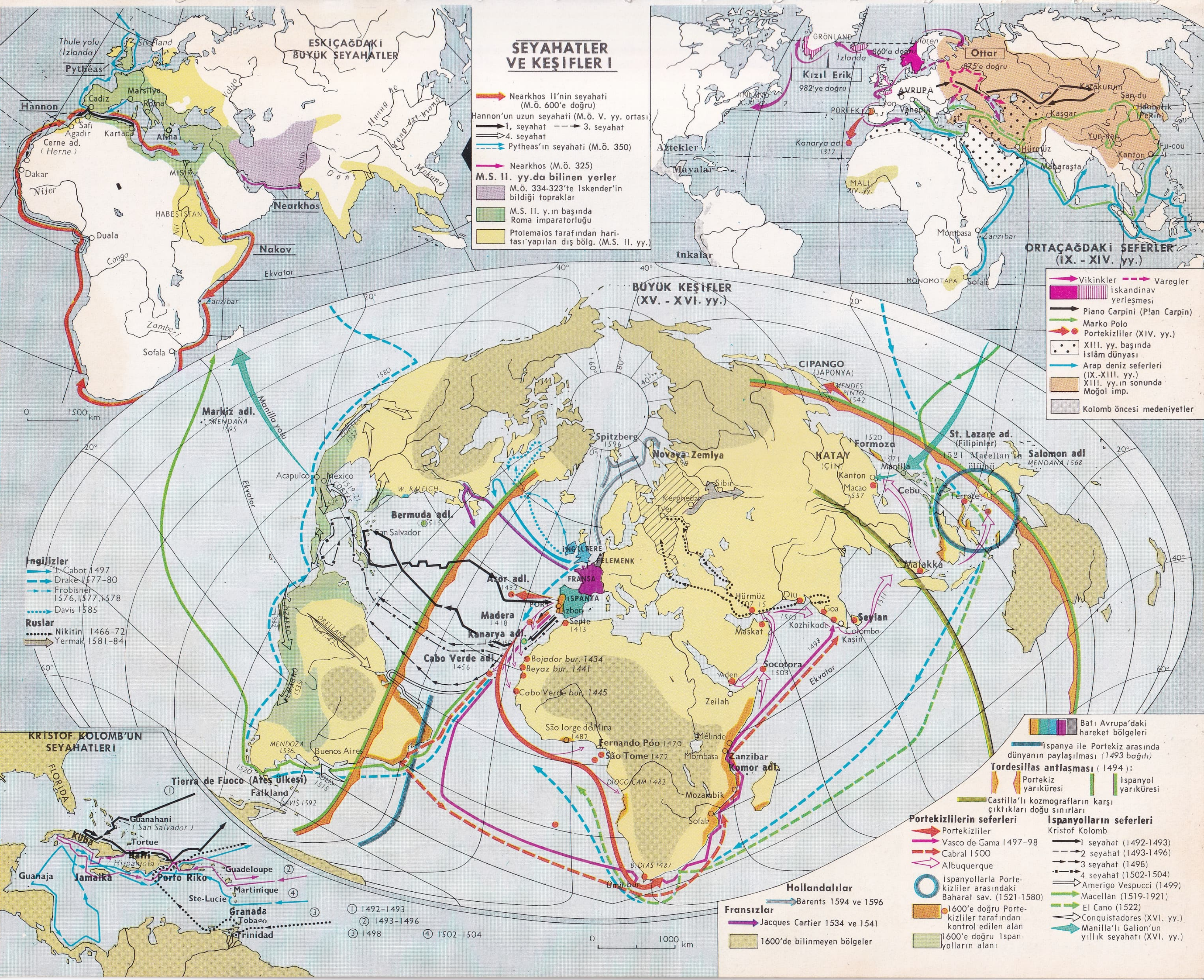
SEYAHATLER VE KEŞİFLER I
ESKİÇAĞDAKİ BÜYÜK SEYAHATLER
Nearkhos II'nin seyahati (M.Ö. 600'e doğru)
Hannon'un uzun seyahati (M.Ö. V. yy. ortası)
1. seyahat
3. seyahat
4. seyahat
Pytheas'ın seyahati (M.Ö. 350)
Nearkhos (M.Ö. 325)
M.S. II. yy.da bilinen yerler
M.Ö. 334-323'te İskender'in bildiği topraklar
M.S. II. y.ın başında Roma imparatorluğu
Ptolemaios tarafından haritası yapılan dış bölg. (M.S. II. yy.)
Thule yolu (İzlanda)
Pytheas
Hannon
Nearkhos
Nakov
ORTAÇAĞDAKİ SEFERLER (IX. - XIV. yy.)
Vikinkler
Varegler
İskandinav yerleşmesi
Piano Carpini (Plan Carpin)
Marko Polo
Portekizliler (XIV. yy.)
XIII. yy. başında İslâm dünyası
Arap deniz seferleri (IX.-XIII. yy.)
XIII. yy.ın sonunda Moğol İmp.
Kolomb öncesi medeniyetler
BÜYÜK KEŞİFLER (XV. - XVI. yy.)
İngilizler
J. Cabot 1497
Drake 1577-80
Frobisher 1576, 1577, 1578
Davis 1585
Ruslar
Nikitin 1466-72
Yermak 1581-84
KRİSTOF KOLOMB'UN SEYAHATLERİ
① 1492-1493
② 1493-1496
③ 1498
④ 1502-1504
Batı Avrupa'daki hareket bölgeleri
İspanya ile Portekiz arasında dünyanın paylaşılması (1493 bağıtı)
Tordesillas antlaşması (1494):
Portekiz yarıküresi
İspanyol yarıküresi
Castilla'lı kozmografların karşı çıktıkları doğu sınırları
Portekizlilerin seferleri
Portekizliler
Vasco de Gama 1497-98
Cabral 1500
Albuquerque
İspanyollarla Portekizliler arasındaki Baharat sav. (1521-1580)
1600'e doğru Portekizliler tarafından kontrol edilen alan
1600'e doğru İspanyolların alanı
İspanyolların seferleri
Kristof Kolomb
1 seyahat (1492-1493)
2 seyahat (1493-1496)
3 seyahat (1498)
4 seyahat (1502-1504)
Amerigo Vespucci (1499)
Macellan (1519-1921)
El Cano (1522)
Conquistadores (XVI. yy.)
Manilla'lı Galion'un yıllık seyahatı (XVI. yy.)
Hollandalılar
Barents 1594 ve 1596
Fransızlar
Jacques Cartier 1534 ve 1541
1600'de bilinmeyen bölgeler

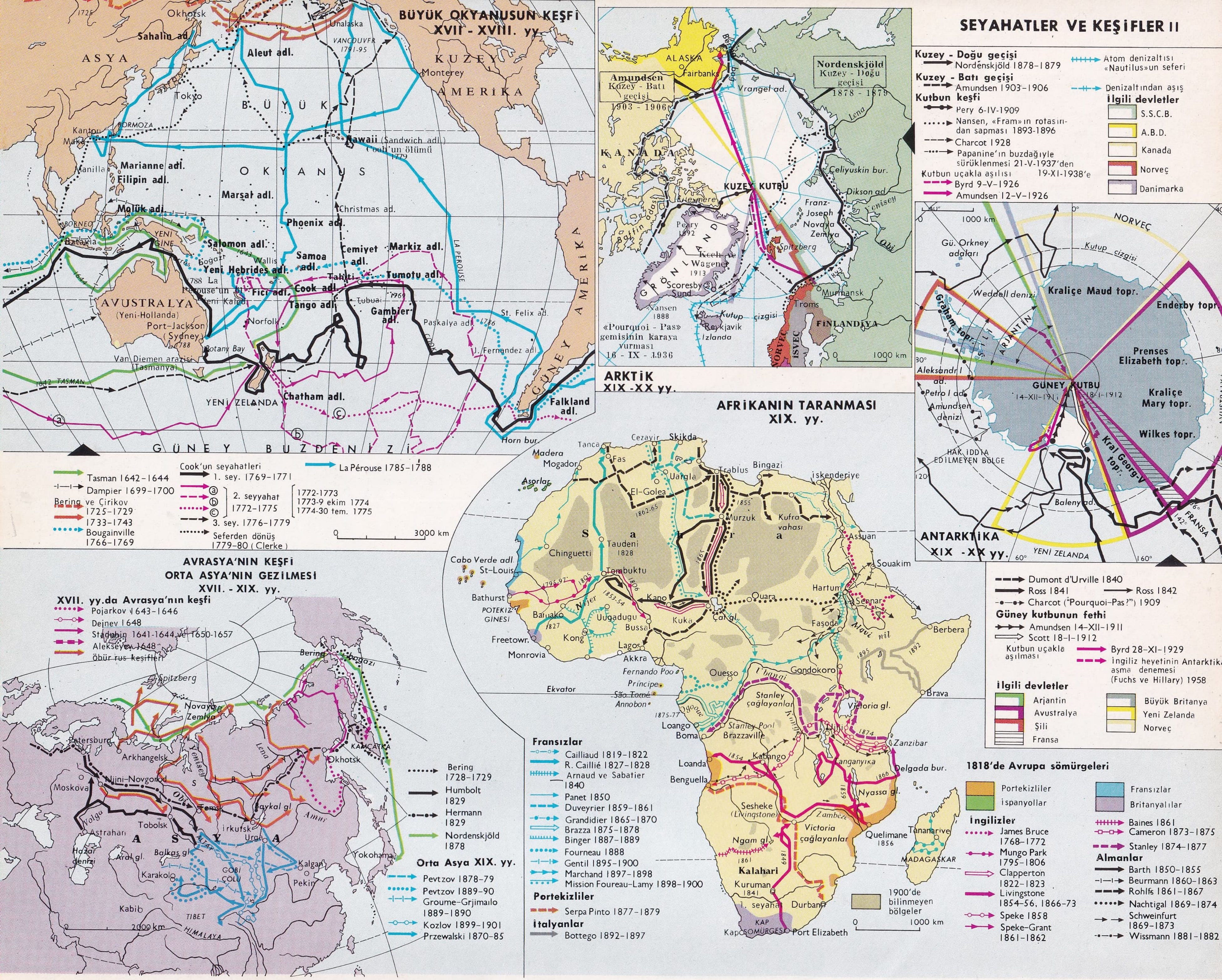

SEYAHATLER VE KEŞİFLER II
BÜYÜK OKYANUSUN KEŞFİ
XVII - XVIII. yy.
Tasman 1642-1644
Dampier 1699-1700
Bering ve Çirikov 1725-1729
1733-1743
Bougainville 1766-1769
Cook'un seyahatleri
1. sey. 1769-1771
2. seyyahat 1772-1775
1772-1773
1773-9 ekim 1774
1774-30 tem. 1775
3. sey. 1776-1779
Seferden dönüş 1779-80 (Clerke)
La Pérouse 1785-1788
ARKTİK
XIX -XX yy.
Kuzey - Doğu geçişi
Nordenskjöld 1878-1879
Kuzey - Batı geçişi
Amundsen 1903-1906
Kutbun keşfi
Pery 6-IV-1909
Nansen, «Fram»ın rotasından sapması 1893-1896
Charcot 1928
Papanine'in buzdağıyle sürüklenmesi 21-V-1937'den 19-XI-1938'e
Kutbun uçakla aşılısı
Byrd 9-V-1926
Amundsen 12-V-1926
Atom denizaltısı «Nautilus»un seferi
Denizaltından aşış
İlgili devletler
S.S.C.B.
A.B.D.
Kanada
Norveç
Danimarka
ANTARKTİKA
XIX -XX yy.
Dumont d'Urville 1840
Ross 1841
Ross 1842
Charcot ("Pourquoi-Pas?") 1909
Güney kutbunun fethi
Amundsen 14-XII-1911
Scott 18-I-1912
Kutbun uçakla aşılması
Byrd 28-XI-1929
İngiliz heyetinin Antarktika'yı aşma denemesi (Fuchs ve Hillary) 1958
İlgili devletler
Arjantin
Avustralya
Şili
Fransa
Büyük Britanya
Yeni Zelanda
Norveç
AFRİKANIN TARANMASI
XIX. yy.
Fransızlar
Cailliaud 1819-1822
R. Caillié 1827-1828
Arnaud ve Sabatier 1840
Panet 1850
Duveyrier 1859-1861
Grandidier 1865-1870
Brazza 1875-1878
Binger 1887-1889
Fourneau 1888
Gentil 1895-1900
Marchand 1897-1898
Mission Foureau-Lamy 1898-1900
Portekizliler
Serpa Pinto 1877-1879
İtalyanlar
Bottego 1892-1897
1818'de Avrupa sömürgeleri
Portekizliler
İspanyollar
Fransızlar
Britanyalılar
İngilizler
James Bruce 1768-1772
Mungo Park 1795-1806
Clapperton 1822-1823
Livingstone 1854-56, 1866-73
Speke 1858
Speke-Grant 1861-1862
Baines 1861
Cameron 1873-1875
Stanley 1874-1877
Almanlar
Barth 1850-1855
Beurmann 1860-1863
Rohlfs 1861-1867
Nachtigal 1869-1874
Schweinfurt 1869-1873
Wissmann 1881-1882
1900'de bilinmeyen bölgeler
AVRASYA'NIN KEŞFİ
ORTA ASYA'NIN GEZİLMESİ
XVII. - XIX. yy.
XVII. yy.da Avrasya'nın keşfi
Pojarkov 1643-1646
Dejnev 1648
Stadühin 1641-1644 ve 1650-1657
Alekseyev 1648
öbür rus keşifleri
Bering 1728-1729
Humbolt 1829
Hermann 1829
Nordenskjöld 1878
Orta Asya XIX. yy.
Pevtzov 1878-79
Pevtzov 1889-90
Groume-Grjimailo 1889-1890
Kozlov 1899-1901
Przewalski 1870-85

Kayseri Afgunu medresesi, Kayseri'de, Çifteminare'nin 30 m batısında. Bugün harap durumdadır; avlusu toprakla dolu ve bazı kısımları yıkıktır. Ana eyvanıyle türbesi ayaktadır. Medreseye yapının kuzeyinde, türbeye bitişik olan eyvandan girilir. Giriş eyvanının ön duvarı bugün yoktur. Türbe, eyvanın batısındadır. Altta basık beşik tonozlu mezar mahzeni, üstte sekiz köşeli mescidi vardır. Mescidin döşeme düzeyi avlu zemininden yüksekte olduğundan buraya birkaç basamak merdivenle çıkılır. Giriş eyvanının doğusunda büyük bir oda vardır. Boyu 10,60 m, eni 6,30 m olduğu sanılan avlunun karşı tarafında, ana eyvan yer alır. Ana eyvanın genişliği 6,10 m, derinliği 5,90 m'dir. Arka duvarı yıkılmış olmasına rağmen düzgün kesme taştan yapılmış olan sivri beşik tonozu ve duvarları orijinal şeklini korumaktadır. Ana eyvanın önünde 4 m derinliğinde revak yer alır. Ana eyvanın sağında ve solunda kare biçiminde birer oda vardır. Portali ve kitabesi bulunmayan Afgunu medresesinin plan şeması ve yapı karakteri, bu bina ile Çiftemedrese arasında bir bağlantı bulunduğunu ve aşağı yukarı aynı yıllarda (XIII. yy.) yapıldığını gösterir. [M]

Kayseri-Fıraktin kabartması, Kayseri'nin kuzeydoğusunda Fıraktin'de Hititlere ait kabartma. İki kısımdır: sol parçasında, bir sunağın iki yanında iki şahıs karşılıklı ayakta durur. İkisi de kısa birer eteklik ile sivri uçlu yüksek başlık giyer. Sağdakinin sol omuzunda bir yay, belinde de bir kama vardır, karşısındaki tanrıya sağ eliyle içki sunar. Tanrı da, sağ eliyle, omuzuna dayadığı bir litus'u, ileriye doğru uzattığı sol eliyle de herhangi bir şeyi tutar. Figürlerin elleri üzerindeki yazıtlar sayesinde bu şahıslardan sağdakinin Hattuşil III, soldakininin fırtına tanrısı olduğu anlaşılır. Kabartmanın sağ tarafındaki sahnede ise Kargamış sarayının fasadları üzerinde oturan tanrıça ile başlarından ayaklarına kadar inen örtüye bürünmüş iki rahibe görülür. Solda bir taht üzerinde oturan tanrıça, sol elinde bir kadeh tutar. Sağdaki kadın ise yere içki dökerek özel bir törenle tanrılara kurban sunar. Uzattığı elinin üzerindeki yazıdan bu kadının Hattuşil III'ün karısı «büyük kraliçe Pudu-Hepa» olduğu anlaşılır. Abidenin, üzerindeki kabartmalar M.Ö. XIV. yy.da yapıldığını gösterir. Fıraktin kaya kabartmasının 300 m kadar doğusunda 1939'da K. Bittel ve R. Naumann, 1947 yılında Tahsin Özgüç kazı yaptı. Kazılarda doğu duvarı dışında iyi korunmuş tamamen taştan yapılmış bir bina ortaya çıkarıldı. Bina birbirine paralel üç odadan ibarettir.

Fıraktin kayalığındaki iskân yeri bakırçağı medeniyetinin yalnız eski safhasında (Alişar I) kullanıldı, sonra terkedildi. (M)

Kayseri Gülleri, Kaptanzade Ali Rıza Beyin opereti. (M)

KAYSERİLİ HALİL PAŞA. Bk. HALİL PAŞA *Kayserili.*

KAYSERİLİ MEHMED PAŞA. Bk. MEHMED PAŞA *Kayserili.*

KAYSERİLİ SEYRANÎ. Bk. SEYRANÎ *Kayserili.*

Kayseri müzesi, Kayseri'de 1969'da açılan müze. İki katlıdır: alt kat salonlarında sikke koleksiyonları ve çeşitli devirlere ait eserler, üst salonlarında da Kayseri ve çevresinden derlenen çeşitli eserler (giyim eşyaları, kitaplar v.b.) sergilenmektedir. (M)

Kayserin dinarı, Aziz Markus'un İncil'ine göre Ferisîler İsa'ya «Sezar'a vergi ödemeli mi, ödememeli mi?» diye sormuşlardı. Paraların üzerinde Sezar'ın resmi olduğuna dikkati çeken İsa şu karşılığı verdi: «Sezar'ın hakkını Sezar'a, Tanrı'nın hakkını Tanrı'ya verin.» Bu konu *Sezar'a Vergi, İsa ve Para, İsa ve Ferisîler* adlarıyle birçok sanatçı tarafından işlendi. Bunlar arasında özellikle Tiziano (Dresden ve Londra), Caravaggio (Floransa), M. de Vos (Anvers), Valentin (Louvre), B. Sirozzi (Floransa), Calabrese (Napoli), Rubens (San Fransisco), Van Dyck (Cenevre) sayılabilir. (L)

Kayseri Pamuklu Sanayi müessesesi. Bk. SÜMERBANK.

Kayserispor kulübü, Kayseri'de spor kulübü, 1966 Yılında kuruldu. Forma rengi kırmızı-sarı'dır. Daha çok profesyonel futbol alanında faaliyet göstermektedir. Takım İkinci Türkiye liginde oynamaktadır. (M)

KAYSERİYE, yaygın şekliyle **Filistin Kayseriyesi,** Filistin'de şehir. Büyük Herodes tarafından Straton kulesi (Yafa ve Hayfa arasında) denen yerde, yunan üslûbunda kuruldu: roma valileri bu şehirde oturdu. Filistin'in yıkılmasıyle (M. Ö. 70) önemi artan ve II. yy.'da piskoposluk olan şehir, 663'te Araplar tarafından fethedildi; XIII. yy.da yıkıldı. Önemli kalıntılar. (L)

KAYSERİYE, lat. **Caesarea,** yun. **Kaisareia.** Bk. KAYSERİ.

KAYSERSBERG, Fransa'da Haut-Rhin idare bölgesinde (Ribeauvillé idare çevresi) kanton merkezi, Vosges-altı tepeleri bölgesinde, Colmar'ın kuzeybatısında, Weiss ırmağı kıyısında; 2 821 nüf. XII. ve XV. yy.dan kalma kilise (XVI. yy.dan kalma mihrap arkalığı); Rönesanstan kalma evler, müstahkem köprü. Eski şatonun kalıntıları şehre hâkimdir. Kâğıt hamuru fabrikası. Pamuk iplikhaneleri. Albert Schweitzer burada doğdu.

— Tar. Eski bir roma merkezi olan, 1226'da Friedrich II'nin oğlu Heinrich VII tarafından satın alınan, 1293'te hürriyete kavuşan Kaysersberg, imparatorluk şehri oldu ve XIII. yy.da dört defa kuşatıldı. 1525'te anabatistler, 1623'te İsveçliler tarafından tahrip edildi. (L)

KAYSSLER (Friedrich), alman tiyatro oyuncusu ve yazarı (Neurode, Silezya 1874-Klein-Machnow, Berlin 1945). 1895'te Berlin Deutsches theater'da çalışmağa başladı. Berlin tiyatrolarında sürekli olarak roller aldı. 1918-1923 Arasında Volksbühne'yi yönetti. Kayssler güçlü kişiliğiyle, özellikle Hebbel ve Strindberg'i en iyi yorumlayan oyuncu sayılır. Tiyatro sanatıyle ilgili denemeler (*Simplicius* [1927]; *Jan der Wunderbare* [Harika Jan], 1917; *Schauspielernotizen* [Bir Tiyatro Oyuncusunun Notları, 3 cilt, 1910-1929]) yazdı. Sinema oyuncusu olarak da özellikle karakter rollerinde başarı gösterdi. (M)

KAYSTROS. Esk. coğ. Lidya'da ırmak, Tmolos dağından çıkar ve *Kaystros körfezi*'ne (Ege denizi) dökülürdü. Bugün *Küçük Menderes.* (L)

KAYSUNİZADE BEDREDDİN MAHMUD. Bk. BEDREDDİN MAHMUD *Kaysunîzade.*

KAYŞA i. (*kaymak*'tan). *Yeni.* Heyelân, göçme. Bk. KAYMA. (M)

KAYŞAMAK geçz. f. (*kayşa*'dan *kayşamak*). *Yeni.* [Toprak ve kaya için] Heyelân sebebiyle yerinden kopup ayrılmak. (M)

KAYŞAT i. (*kayşamak*'tan *kayşa-t*). *Yeni.* Heyelânla yerinden kopmuş parça. Bk. DÖKÜNTÜ. (M)

KAYTAN i. Pamuk veya ipekten yapılmış sicim: *Şalvarımsı pantolonunu karakaytanla, cepkenimsi yeleğini sırmayla işletmişti* (Kemal Tahir). || *Kaytan halka. Esk.* Muska. || *Kaytan yakısı,* şerit gibi kesilerek yapıştırılan yakı.

— DEY. *Kaytan bıyık.* Bk. BIYIK.

— Balıkç. İki ağı birbirine birleştiren bağ.

— Denizc. Yelkeni yarı kapatmak için kullanılan örgü köstek.

◆ Sıf. Kaytandan yapılmış.

— Denizc. *Kaytan iskele,* halattan yapılmış iskele.

— Mim. *Kaytan örgü.* Bk. GİRİŞİK *örgü.*

◆ **Kaytanlı** sıf. Kaytanı olan, kaytanla dikilmiş: *Ayaklarıma, üzerinde çapraz kaytanlı beyaz keçe tozluklar alındı* (Ş. S. Aydemir). [ML]

KAYTANCI i. (*kaytan*'dan *kaytan-cı*). Tekst. İplik fabrikalarında kopan kaytan veya şeritleri bağlayan işçi. || Tekstil vargellerine kaytan veya şerit yapan işçi. (L)

KAYTARICI i. (*kaytarmak*'tan *kaytar-ıcı*). Kaytaran, ipten kaçan kimse. (M)

KAYTARMAK geçz. f. (esk. türk. k.). İş yapmaktan kaçınmak: *Kaytarmak elinde olsa, kaytarır mısın?* (S. F. Abasıyanık). || Geçl. f. *Esk.* İade etmek, geri vermek. (M)

KAYTAZ i. *Eşanl.* HOTOZ.

KAYTONİALES çoğl. i. Paleobot. Üst Triyastan Alt Tebeşire kadar bütün katmanlarda rastlanan kanatlı sporlular grubu; bunların yalnız yaprakları (*sagenopteris*) ve üreme organı (*grishorpia*) bilinmektedir. (L)

KAYUTAJ i. (fr. *cailloutage*). Seram. Kil, silisli kum, çakmak taşından meydana gelen ince çini hamuru. (L)

KAYUTE i. (fr. *cailloutė*). Özellikle pamuk veya keten masa örtüleri dokunmasında kullanılan ve saten örgüsünün büyük armürlü bir birleşimi olan dokuma tipi. *Eşanl.* ÇAKILLI. (L)

KAYYUM veya **KAYYİM** i. (ar. *ḳıyām* > *ḳayyim*'den). Cami veya mescitlerde hademelik yapan kimse: *Ayasofya'nın ruha yüklenen eskiliği yukarda çok daha ağır basıyor, bu ağırlığı, kayyumun fısıltılı sesi, büsbütün artırıyordu* (Kemal Tahir). || Sıf. *Esk.* Vasi, veli.

— Huk. Belli bir malın idaresi veya belli bir işin görülmesi için seçilen kimse. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Huk. Vasiden farklı olarak *kayyum*'un yetki ve görevlerinde özellik söz konusudur. Bir kimseye kayyum tayin edilmesi için, onun muhakkak surette fiil ehliyetinin bulunmaması gerekli değildir. Bir kimsenin kendi çıkarlarını herhangi bir sebeple koruyamadığı veya korunması gerekli olan çıkarın kime ait olduğunun bilinmediği hallerde kayyum tayini için yeterlidir. Kayyumun tayininde takip edilecek yol, vasi tayinindeki gibidir. (Bk. VASİ.) Ancak kayyum tayininin ilânı zorunlu değildir. Bu, sulh hâkiminin takdirine bırakılmıştır. (Med. kn. md. 381/II). Kayyum tayin etmeğe yetkili mahkeme, kendisine kayyum tayin edilecek kişinin ikametgâhı mahkemesidir (Med. kn. md. 380). Malların idaresini sağlamak amacıyle yapılan kayyum tayinlerinde ise, söz konusu malların en büyük kısmı nerede ise veya çıkarları korunacak olan kimsenin payına bu mallar nerede isabet ediyorsa, oranın sulh mahkemesi yetkilidir (Med. kn. md. 380). Kayyum tayini, çıkarları için kayyum tayin edilen kimsenin fiil ehliyetini etkilemez, yani onu ehliyetsizler sınıfına sokmaz (Med. kn. md. 401/I). Kayyum, eğer belli bir işin görülmesi için tayin edilmişse, söz konusu işi sulh hâkiminin talimatı altında yürütür (Med. kn. md. 402). Buna karşılık kayyum, bir malın idaresi için tayin edilmemişse, malın idare ve korunması için gerekli işleri, talimat almadan yapar. Ancak malın korunması için yapılacak işlem, alelâde olma niteliğini aşıyorsa, asıl hak sahibinin rızasını alır. Asıl hak sahibi rıza verebilecek durumda değilse, o zaman sulh hâkiminden izin alınır (Med. kn. md. 403). Kayyumluk süresini ve kayyuma verilecek ücreti de sulh hâkimi tespit eder (Med. kn. md. 401/II).

Kayyumun görevinin sona ermesi. Kayyum, temsil amacıyle tayin edilmişse, temsili gerektiren iş sona erince kayyumun görevi de sona erer (Med. kn. md. 421/I). Mal idaresi için seçilen kayyumun görevi, idareyi gerektiren halin ortadan kalkmasıyle sona erer. Bunun dışında vesayetin sona ermesine ilişkin hükümler kıyasen uygulanır. Bk. VESAYET.

İlgilinin isteği üzerine kayyum tayini. Bir kimsenin kendi rızası ile hacir altına alınması için gerekli şartlar varsa, o kimse kendisine vasi tayin edilecek yerde belli bir işinin görülmesi veya malının idaresi için kayyum tayin edilmesini isteyebilir (Med. kn. md. 378).

Malların idaresini temin amacıyle kayyum tayini. Genel olarak sulh mahkemesi, idaresi kimseye ait olmayan malların idaresi için özellikle aşağıdaki durumlarda bir idare kayyumu seçer (Med. kn. md. 377): 1. bir kimsenin uzun zamandan beri gaip olması veya bulunduğu yerin bilinmemesi; 2. bir kimse, kendisine vasi tayinini gerektiren bir sebep olmamakla birlikte malını bizzat idare edemeyecek ve vekil de tayin edemeyecek durumdaysa; 3. bir terekede ölüme bağlı haklar henüz belli değilse veya mirasçılar arasında bir cenin varsa; 4. bir dernek veya vakfın idare organları eksik ve idaresi de başka bir şekilde temin edilmemişse; 5. bir hayır işi veya genel çıkar için halktan toplanan paranın idare ve harcama şekli temin edilmemişse.

Temsil amacıyle kayyum tayini. Sulh hâkimi

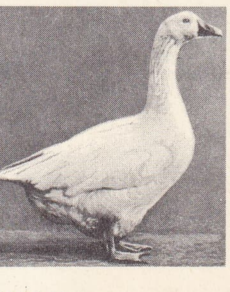

poitou kazı

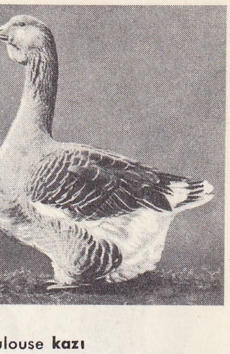

toulouse kazı

Foto. Vincent (LAROUSSE)

bazı hallerde temsil amacıyle kayyum tayin ederek bir kimsenin hukukî ve idarî işlerinin görülmesini sağlar. Temsil kayyumunun tayin edileceği haller şunlardır (Md. kn. md. 376): 1. reşit bir kimse, hastalık, gaiplik v.b. bir sebeple acele bir işini bizzat yapamayacak halde ve aynı zamanda bir temsilci de tayin edecek durumda değilse; 2. herhangi bir işte kanunî temsilcinin çıkarlarıyle kısıtlının (mahcur) çıkarları çatışırsa; 3. kanunî mümessil herhangi bir sebeple görevini yerine getiremeyecek durumdaysa.

◆ **Kayyumluk** i. Kayyumun işi veya mesleği: *Babamın daha evvel kayyumluğunu yaptığı ahşap bir mescit...* (A. H. Tanpınar). [M]

KAYYUM sıf. (ar. *ḳıyām*'dan *ḳayyūm*). *Esk.* Ezelî ve ebedî olan, değişmeyen. (Tanrı'nın sıfatlarındandır.) ‖ *El-Kayyum*, Tanrı. (M)

KAYYUMİYET i. (ar. *ḳıyām* ve *ḳayyūm*'dan osmanlıca *ḳayyūmiyyet*). *Esk.* Ezelî ve ebedî olma.

— Fels. özdenlik. (M)

KAYZUKA (veya **KAİZUKA**), Japonya'da şehir, Honşu'nun güneyinde (Osaka ili); 53 600 nüf. Dokuma ve kimya sanayii. (L)

KAZ i. (fars. *kej*'den ar. *ḳazz*). *Esk.* Ham ipek, ibrişim. ‖ *Dûd-ül-kazz*, ipekböceği. (M)

KAZ i. (esk. türk. k.). Zool. Perdeayaklılardan yabanî veya evcil hayvan: *Atlılar köşeyi dönünce kazları olduğu gibi bıraktı, elinden değneğini atarak evine koştu* (Sabahattin Ali). *Ardından bakmış da «Haydi güle güle, var selâmetle» demiş, kazlarını süre süre tepelere doğru yürümüş* (N. Araz). [Bk. ANSİKL.] ‖ Sıf. *Mec.* Aptal, budala.

— ÇEŞ. DEY. *Kaz gibi yolmak*, bütün parasını, varını yoğunu almak. *Namussuz Zarzar, dün gece bizi kaz gibi yoldu* (Kemal Tahir). ‖ *Kaz kafa* (veya *kafalı*), aptal (kimse). ‖ *Kazı koz anlamak*, söylenen bir şeyin tam tersini anlamak. Yanlış işitmek. ‖ *Kazın ayağı öyle değil*, bir işin zannedildiği gibi olmadığını belirtir. ‖ *Agop'un kazı gibi bakmak*, aptal aptal, anlamadan bakmak. ‖ *Agop'un kazı gibi yutmak*, birbiri ardınca oburcasına yemek.

— Ask. *Kaz adımı*. Bk. ADIM.

— Avc. *Yaban kazı*. Bk. ANSİKL.

— Mutf. Bk. ANSİKL.

— Oyun. *Kaz oyunu*, hanelere bölünmüş bir karton üzerinde iki zarla oynanan oyun. (Her dokuz haneye bir kaz resmi düşer.) Bk. ANSİKL.

— Zootekn. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Zool. *Kaz* (anser), erkeği dişisi birbirine çok benzeyen, sırtında ve göğsünde az çok belirgin koyu çizgiler bulunan, gri ve beyaz tüylü, perdeayaklı, büyük boylu bir kuştur. (Bk. KUŞLAR *levhası*.) Yürümeye elverişli kuvvetli bacakları sudan çok karada yaşamasına uygundur. Başlıca besini bitkidir, otçul memeliler gibi otlar. Dişisiyle erkeği birbirine çok bağlıdır, ömür boyu birarada yaşar. Yaban kazları sonbaharda göç için büyük sürüler halinde toplanır. Kazların, Kuzey yarımkürenin soğuk bölgelerinde yaşayan, kışın daha güneye inen birçok türü vardır. Bellibaşlı kaz türleri: evcil kazların atası yaban *külrengi kaz*'la (Anser anser), *ak alınlı kaz* (A. albifrons), *ekim kazı* (A. arvensis) v.b. Avrupa'da görülür. Sibirya'da yuva yapan *kuğu kazı* (A. cygnoides) Çin'de evcilleştirilmiştir ve kümes hayvanı olarak *gine kazı* adıyle bilinir. *Çizgili kaz* (A. nidicus), Tibet'te, tamamen beyaz olan *kar kazı* (A. coerulescens) ile *imparator kazı* (A. canagicus) Amerika'nın kutup bölgelerinde bulunur.

— Avc. *Yaban kazları* sonbaharda küçük sürüler halinde geçer. Yalnız büyük ve açık ovalardaki büyük bataklıkların kenarlarına konar. Çok korkak ve ihtiyatlı olduğundan yaklaşmak zordur, çünkü ortak güvenlikleri için nöbetçi diker. Bütün yabanî hayvanlar gibi yaban kazları da pusuya yatılarak vurulur. Bunun için uzun menzilli, büyük çaplı tüfekler, özellikle ördek av tüfekleri kullanılır. Çığırtkan kullanılabilirse av daha da verimli olur. Körpe yaban kazının eti çok makbuldür, yetişkin kazın eti sert olur. Yaban kazının tüyü evcil kazınkinden daha değerlidir. Yaban kazının pek çok çeşidi vardır (*mısır kazı* veya *kurnaz kaz, gülen kaz, boz kaz, yakalı kaz, avustralya kazı, macellan kazı* v.b.)

bir kazak

— Mutf. Kümes hayvanları ve özellikle hindi ve hindi palazı pişirmek için verilen bütün yemek tarifeleri evcil kaza da uygulanır.

— Oyun. *Kaz oyunu* Eski Yunan'da doğdu, Fransa'da XVIII. yy. da en seçkin çevrelerde çocukların olduğu kadar büyüklerin de eğlencesi oldu. İki normal zarla oynanır. Kartonu altmış üç numaralanmış haneye ayrılır, bunların üzerinde türlü resimler vardır. Büyük boy bir kaz resmi taşıyan altmış üçüncü hane oyunun hedefidir. Hanelerin bazılarında birçok avantaj veya engel yer alır. Sırası gelen oyuncu zar atar, attığı sayı kadar ilerler. Kaz resmi taşıyan bir haneye düşerse, attığı sayının iki katı kadar ilerler. Bir oyuncu tam 63 hanesine ulaşacağı yerde daha ileri geçerse, fazla sayı kadar geri gider. Kazanmak için hedefe eksiksiz ve fazlasız olarak varmak gerekir.

— Zootekn. Başlıca evcil kaz ırkları şunlardır:

1. *âdi kaz*. Erkeği, dişisinden daha iri ve daha boylu, bembeyaz tüylüdür; dişinin tüyleriyse büyük kısmıyle gridir;

2. *toulouse kazı*. Güneybatı Fransa'da çok yaygındır, çok boyludur. İki çeşidi vardır: birincisine «tarım tipi» denir, gerdanı yoktur, karınaltı derisi az belirlidir; ikincisine «sanayi tipi» denir, Gerdanlı ve karınaltı derilidir. Gerdan diye anılan, alt çenenin altındaki deri kıvrımıdır. Karınaltı derisi diye, karnının altında ayaklar arasındaki çift kıvrımlı deriye denir. Toulouse kazının erken gelişme ve semirmeğe son derece büyük bir kabiliyeti vardır. Kaz ciğeri üretimi için özellikle elverişlidir. Toulouse kazının sınaî tipi en irisidir, erkeği 12-14 kg, dişisi 9-10 kg arasındadır, kaz ciğeri üretimi için dişisi seçime tabi tutulur. Tarım tipi, biraz daha küçük yapıda olur, daha küçük ciğerler verir;

3. *emden kazı*. Alman menşelidir, Büyük Britanya'da çok yaygındır; lekesiz beyaz tüylerinden tüy ve pufla elde edilir.

4. *poitou kazı*. Dişisi ve erkeği beyaz tüylüdür; bu kaz, derisi için yetiştirilir; derisi esnektir ve kalın bir incetüy tabakasıyle örtülüdür: bundan «kuğu kuşu derisi» elde edilir, örtüler, yakalar ve pudra ponponları yapılır;

5. *alzas kazı* ve *bourbonnais kazı*. Her ikisi de ünlüdür;

6. *kıvırcık tuna kazı*. Ayrı bir görünüşte olduğu için yetiştirilir;

7. *gine kazı*. Orta cüsselidir, gagası üzerinde yuvarlak, boynuzlaşmış, siyah bir kabartı vardır. Gagası ve ayakları siyahtır. Kır yaşayışına çok elverişli ve yetiştirilmesi kolaydır. Gine kazı, bir palaz sürüsünü yönetmede çok ustadır. (LM)

KAZA i. (ar. *ḳażā*). Can veya mal kaybına yolaçan kötü olay: *Bakıp sükût ediyorlardı, başlarında uçan / Kazayı anlatıyorlardı, böyle birbirine* (Tevfik Fikret). *Tatilin son günlerinde başımdan geçen bir kazayı da söylemeden geçemeyeceğim* (R.N. Güntekin). *Trafik kazası*. ‖ Tanrı tarafından ezelde yazılanların gerçekleşmesi, Tanrı'nın bütün varlıklar üstündeki sınırsız ve sonsuz takdir yetkisi: *Ahkam-ı kaza mevk-i tahkika gelince/Hiç kimse hakikatte günahkâr bulunmaz* (Yenişehirli Avni).‖Vaktinde kılınmayan namaz ve tutulmayan orucun dinî kurallara uygun olarak yerine getirilmesi: *Sad nedametle teessüf ederek ah ederim / Geçen evkat-ı meserratı kaza niyetine* (Arif Hikmet Bey). ‖ Yapma, yerine getirme, ifa etme.

— ÇEŞ. DEY. *Kaza atlamak*, ansızın gelen tehlikeli bir durumdan, olaydan kurtulmak. ‖ *Kaza etmek*, vaktinde yapılması gereken oruç veya namaz gibi farzları sonradan yerine getirmek: *Hastalığında kılamadığı namazı kaza edecekmiş*. ‖ *Kaza geçirmek*, başına bir kaza gelmek. ‖ *Kaza ile*, bilmeden, istemeden, farkında olmadan: *Çocuğun kendine kaza ile yapacağı şeyi o, kat'î bir tenbih olmak üzere kasden yapardı* (H. R. Gürpınar). ‖ *Kaza kurşunu*, tesadüfen isabet ederek öldüren veya yaralayan kurşun. Belli bir kimseyi, bir şeyi hedef almaksızın ona gelen zarar: *Kaza kurşununa kurban gitmek*. ‖ *Kaza ve kader*, alınyazısı: *Kıskanıp gizlemiş kazâ ve kader / Belki binden ziyâde bestesini* (Yahya Kemal). ‖ *Kazaya uğramak*, ansızın kötü bir olgu karşısında kalmak, bir belâ ile karşılaşmak. ‖ *Elinden kaza çıkmak*. Bk. EL. ‖ *Görünür görünmez kaza*, beklenen veya beklenmeyen her türlü kaza.

— *Esk. Kaza-i hacet*, gerekli bir ihtiyacı karşılamak. Ayakyoluna gitmek, aptes bozmak. ‖ *Kaza-i mübrem*, önlenmesi imkânsız kaza, önlenemez kader. ‖ *Kaza-i nagehanî*, hiç beklenmeyen bir anda kendini gösteren kaza, ansızın ortaya çıkan kötü durum. ‖ *Ecel-i kaza*, bir kaza sonucu meydana gelen ölüm.

— Huk. *Kaza sigortası*. Bk. SİGORTA.

◆ **Kazaen** zf. *Esk.* İstek dışı, kötü bir rastlantı sonucu olarak: *Kazaen ayağını kırmış*. (M)

KAZA i. (ar. *ḳażā*). Huk. Davaları görme işi, davaları bir hükme bağlama işi. [Bk. YARGI.] ‖ *Esk.* Kadılık görevi, kadı'nın hüküm vermesi: *Yirmi sene kazada bulundu* (Şemseddin Sami). ‖ *Askerî kaza*, askerî mahkemelerin sahip oldukları yetki. ‖ *Kaza kadıları*, Osmanlı devletinde, kaza merkezlerinde görevli kadılar. (Sonraları bunlara *naip* denildi.) ‖ *Silki kaza*, kadılık mesleği. ‖ *Tahtı kaza*, kadının idaresi altında olan.

— İda. İdarî bakımdan il ve bucak arasındaki bölüm, kaymakamlık, ilçe. ‖ Kaymakamın oturduğu resmî yapı. (M)

KAZABÂDÎ AHMED bin MEHMED, osmanlı bilgini (öl. İstanbul 1750). Öğrenimini Sıvas'ta tamamladıktan sonra İstanbul'a geldi. Çeşitli medreselerde hocalık yaptı. Önemli eserleri: *Haşiye alâ Suret-il-Fatiha li-Beyzavî* (Beyzavî'nin Fatiha Suresine Yaptığı Tefsirin Şerhi); *Haşiye alâ Haşiyeti Mirza Can* (Mirza Can'ın Haşiyesine Haşiye); *Tenvir-ül-Basair* (Gözleri Nurlandırma); *Netayic-ül-Enzar* (Bakışların Sonuçları); *Şerhü Fevaid-is-Seniyye* (Fevaid-is-Seniyye Şerhi); *Şerhi-Nuniye* (Nuniye Kasidesinin Şerhi). [M]

KAZABLANKA. Bk. CASABLANCA.

KAZAĞI i. (*kazmak*'tan). Kazımakta kullanılan âlet.

— Fırıncılık. *Hamur kazağısı*, hamur teknesine yapışan hamurları kazımağa mahsus bıçak şeklinde araç.

— Mekan. Çıkıntıları yok edilerek işlenecek bir yüzeyi düzeltmeyi sağlayan çok sert su verilmiş kromlu çelikten yapılan, hafifçe yuvarlaklaştırılmış düz el takımı: *Kazağı çok ince yağlı bir taş üzerinde bilenir*.

— Piroteknik. Bıçağa benzeyen, barutlu bir kütle yüzeyinin yakınına saplanmış olan ve barutun işlenen maddesini ayırmaya yarayan bakır âlet.

— Tarihöncesi. En uzun kenarı düzeltilmiş bir taş parçasından meydana gelen araç: *Kazağılara en çok Musteriyen devirde rastlanır*. (LM)

KAZAHA çoğl. i. (ar. *ḳażā*'dan *ḳażāhā*). *Esk.* Kazalar, ilçeler. (M)

KAZAÎ sıf. (ar. *ḳażā*'dan *ḳażā'î*). *Esk.* Kaza görevi ile ilgili, hüküm vermeğe ait.

— Huk. *Kazaî rüşt*. Bk. RÜŞT. ‖ *Kazaî temlik*. Bk. TEMLİK. (M)

KAZAK i. («göçebe» ve «akıncı» anlamında esk. türk. k.). Rusya'da yaşayan bir türk kavmi ve bu kavimden olan kimse: *Dünyaca bilinen «Volga, Volga» şarkısında efsanesi anlatılan Stenka Razin Volga kazakları arasından çıkmıştır* (Ş.S. Aydemir). Güney Rusya'da yaşayan bir kavim ve bu kavimden olan kimse. Bk. KAZAKLAR. ‖ İran ve Rusya'daki süvari askerlerine verilen ad.

◆ Sıf. *Mec.* Karısına hükmeden ve dediklerini yaptırabilen: *Kazak erkek*. *Zt.* KILIBIK. (M)

KAZAK i. (fr. *casaque*). Kıyf. Kollu veya kolsuz, baştan geçirilerek giyilen yünlü veya pamuklu örme üstlük: *Yeni bir kazak satın aldı*. ‖ Cokeylerin giydiği renkli gömlek. (LM)

KAZAK ABDAL, bektaşî şairi (XVII. yy.). Hayatı hakkında bilgi yoktur. Romanya Türklerinden olduğu sanılıyor. Şiirlerinden

Foto. LAROUSSE

KAZAKİSTAN SOVYET SOSYALİST CUMHURİYETİ haritası

nükteli bir şair olduğu anlaşılır. Üsküdar'-da (İstanbul) Selimağa kitaplığındaki bir mecmuada Kazak Abdal Baba adına kayıtlı bir nefes bulunmuştur. (M)

KAZAKÇA i. (*Kazak*'tan *Kazak-ça*). Türk lehçelerinden biri.

— ANSİKL. Leng. *Kazakça*, bugün dağınık olarak Kazakistan, Özbekistan, Türkmenistan gibi S.S.C.B. cumhuriyetlerinde yaşayan Kazaklar tarafından konuşulmaktadır. Türk dillerinin sınıflandırılmasında Kazakça, Kıpçak-Nogay dil grubuna girmektedir. Kazakçanın Kırgızca ile de birçok ortak noktaları vardır. Bugün Kazaklar arasında rus alfabesi kullanılmaktadır.

● *Özellikleri.* Kazakçada, gerçekte dokuz ünlü, yirmi altı ünsüz vardır. Kazakçada ünsüz değişmeleri içinde en önemlisi *y* > *j'*-dir: *jatırmak* (yatırmak) v.b. Ayrıca *ç* > *ş*, *ş* > *s* değişmeleri de görülür: *aç* > *aş*, *kış-* > *kıs-* v.b. Benzeşme özellikle köke yakın ünsüzlerde olmaktadır: *jassa* (yazsa), *söşşen* (konuşkan) [<*sözşen*] v.b.

● *Morfoloji.* Kazakçada kullanılan çeşitli tipteki ekler şunlardır: iyelik ekleri: *-m* (*- ım, - im*), *ñ* (*-ıñ, iñ*), *-sı* (*si; -ı, -i*), *-mız* (*-miz*), *-ıñız* (*iñiz, -ñız, -ñiz*), *-ı*(*-i*). İsim çekim ekleri: genitif eki: *-nıñ* (*-niñ, -dıñ, -diñ, -tıñ, -tiñ*); akkuzatif eki: *-nı* (*-ni, -dı, -di, -tı, -ti*); datif eki: *-ka* (*-ke, -ga, -ge*); lokatif eki: *-da* (*-de, -ta, -te*); ablatif eki: *-nan* (*-nen, -dan, -den, -tan, -ten*); vasıta (instrumental) eki: *-man* (*-ben, -pen* [nadir], *-menen, -benen, penen*); eşitlik eki: *-şa* (*-şe*).

Kazakçada asıl geçmiş zaman eki *-dı* (*-di, -tı, -ti*)'dir. Şimdiki zaman *turmak, gurmak, otırmak, jatırmak* gibi yardımcı fiillerle yapılır. Geniş zaman eki *-atın* (*-etin, -ıtın -itin*)'dir. (M)

KAZAKİSTAN SOVYET SOSYALİST CUMHURİYETİ, S.S.C.B.'ye bağlı cumhuriyet; Asya'da, R.F.S.S.C.'nin güneybatısındadır. Hazar denizinden başlayarak, batıda Aşağı Volga'ya, doğuda Çin'in Sinkiang eyaletine kadar uzanır; güneybatısında Orta Asya'nın S.S.C.B.'ye ait bölümü vardır. Yüzölç. 2 750 000 km²; 6 600 000 nüf. (1950). İkinci Dünya savaşında Avrupa Rusyası'ndan gelen göçmenlerle nüfusu çok arttı. Genellikle kurak bozkırlardan meydana gelen Kazakistan'da en büyükleri Aral ve Balkaş olmak üzere birçok tuz gölü bulunur. Ülkenin doğu ve güneydoğusunda Tien Şan ve Altay sıradağları uzanır. Kazakistan'ın başlıca ırmakları Emba, İrtiş, İsim ve Ural'dır. Ülke R.F.S.S.C.'den sonra S.S.C.B.'nin en çok hayvan yetiştiren bölgesidir. Buğday, arpa ve yulaf en bol olan tahıllardır; burada pamuk, şeker pancarı ve pirinç de yetişir. Ayrıca bölgede yetişen bir bitkiden lastik elde edilir. Kazakistan maden bakımından da zengindir. S.S.C.B.'nin rezerv olarak dünyada üçüncü gelen kömür yatakları Karaganda, Çimkent ve Akmolinsk'tedir. Balkaş gölü kıyısındaki Kounradski'de, Batı Kazakistan'daki Dzhezkazgan'da ve Boşçekul'da bol miktarda bakır çıkar. Boşçekul'da aynı zamanda zengin kurşun ve çinko yatakları da vardır. S.S.C.B. ülkeleri içinde bakır, çinko, kurşun ve tungsten üretiminde başta gelen Kazakistan, altın, molibden ve flüorspat üretiminde ikincidir. İnder gölünde boraks, Dzhambul'daki Kara-Tau dağlarında fosforit, zengin potas tuzu yatakları, Aktyubinsk'de tabiî krom-nikel madeni vardır. Ülkede kadmiyum, galyum ve gümüş gibi madenler de çıkar. Emba'da ve Hazar denizinin kuzey ucunda bulunan geniş petrol yatakları İkinci Dünya savaşında hızla değerlendirildi ve Urallar'da bir demiryolu şehri olan Orsk rafinerilerine ham petrolü ulaştırmak için 434 mil uzunluğunda bir boru döşendi. Eski adı Verni olan başkent *Alma Ata*'da (1944'te 400 000 nüf.), Semipalatinsk, Karaganda, Petropavlovsk, Çimkent, Dzhambul'da (esk. Aulie Ata) ve başka şehirlerde dokuma tezgâhları, un değirmenleri, et paketleme fabrikaları, konserve imalâthaneleri vardır. Kazakistan topraklarına Aktyubinsk yakınlarında kuzeyden gelen Drenburg-Taşkent demiryolu, güneyde Aral gölünden ve Çimkent'ten geçerek Özbekistan'a girer ve Taşkent'e ulaşır. Türkistan-Sibirya (Turksib) demiryolu doğudan gelerek Çimkent'ten Alma Ata'ya, oradan da kuzeydoğuya kıvrılarak Semipalatinsk ve Novosibirsk'e uzanır. Trans-Sibirya demiryolu da ülkenin kuzeyinden geçer. Bu hattın üzerinde yer alan ve bir kazak şehri olan Petropavlosk'tan çıkan bir demiryolu, güneyde, Balkaş gölündeki Bertiş körfezine kadar uzanır. Kazakistan'da birçok ilk ve ortaokulun yanında teknik ve yüksek okullar da vardır. Alma Ata üniversitesi 1928'de kurulmuştur. Almanların Batı Rusya'yı 1941'de istilâsı üzerine Kiev ve Harkov üniversiteleri geçici olarak Alma Ata'ya taşındı. Kazakistan 1920'ye kadar Rus imparatorluğunun bir valiliği olan Türkistan'a bağlıydı. Türkistan 1920'de R.F.S.S.C.'ye bağlı bir Muhtar Sovyet Sosyalist cumhuriyeti oldu. 1925'te yönetim işleri yeniden düzenlendi, Kazakistan Kırgız Sovyet Sosyalist cumhuriyetinin bir bölümü haline getirildi. 5 Aralık 1936'da Kırgız S.S.C.'den ayrıldı ve doğrudan doğruya S.S.C.B.'ye bağlı bir devlet oldu. (M)

KAZAKLAR, Orta Asya türk beylerinden biri; bugün Kazakistan Sovyet Sosyalist cumhuriyetinde, dağınık olarak da Özbekistan, Karakalpak, Kırgız, Tacik, Türkmenistan, Batı Sibirya, Volga ırmağı boyu ülkelerinde, Çin ve Moğolistan'da yaşamaktadırlar. Rus kaynaklarına, yanlışlıkla «kırgız», «kırgız-kaysak», «kaysak» gibi adlarla geçmiştir. *Kazak* (kazah) kavim adı kumuk türk şivesinde «silâhşör, kızan, asker» anlamında kullanılmaktadır. Babur Şah da kelimeyi «serseri, başıboş, işsiz güçsüz» olarak tanımlamaktadır. Türkçe «kazah» adının, Rusça *kozak* şeklinde yazılarak «kazak» telaffuz edilen halkla hiç bir ilgisi yoktur.

Kazaklar, tarihî kaynaklarda daha çok, turanlı göçebe bir halk olarak gösterilir. *Kazak* kavim adı ile, savaşçı bir kazak hanı adına, ilk defa Firdevsî'nin *Şehname*'sinde rastlanmaktadır. Kazaklar Orta Asya'da Cengiz Hanın fetihleri zamanında ortaya çıktılar. Küçük kazak beylerini XVI. yy.da Kasım Han (1511-1523) kendi hâkimiyeti altında birleştirdi. Ölümünden sonra gevşeyen birliği, oğlu Haknazar Han bir süre için yeniden topladı ve Taşkent'i ele geçirdi. Kazaklar, Taşkent'i Orta Asya'da yönetim merkezi yaparak üç «cüz»e ayırdılar. Doğuda Balkaş kıyılarıyle, Çu, Talas ve İli ırmakları arasında *Ulu-cüz* (Büyük-yüz), batıda Hazar denizinin kuzeyinde Yayık (Ural) ırmağına kadar olan yerlerde *Orta-cüz* (Orta-yüz), Sarısu, Tobol, İşim ve İrtiş ırmakları arasında da *Kişik-cüz* (Küçük-yüz) yerleşti. Fakat daha sonra Büyük ve Kişik-cüz'ler Orta-cüz'ün hâkimiyeti altına girdi. Komşu Cungar'lar, özellikle XVII. yy. sonları ile XVIII. yy. başlarında Kazaklarla savaştılar. Büyük ve Orta-cüz'leri ellerine geçirerek Sayram ve Türkistan'a kadar ilerlediler. Kişik-cüz'ü de sıkıştırarak kazak halkının bir kısmını öldürdüler, bir kısmını da esir ettiler. Bunun üzerine Kazaklar büyük bir birlik toplayarak Sarısu ırmağının kollarından Bulantı ırmağı boyunca Cungar'larla savaşarak onları yendiler (1726). Balkaş gölü güneyinde yaptıkları savaşı (1729) kazandılarsa da, cungar hâkimiyetinden tamamen kurtulamadılar. Kişik-

kılıç oyunu oynayan kazak

Foto. LAROUSSE

solda, **kazak** tipleri; sağda, bir kazak ailesi (Radloff'un «Sibirya'dan» adlı eserinden)

kazak tipleri (Radloff'un «Sibirya'dan» adlı eserinden)

cüz (1731) ve Orta-cüz hanları (1740) rus hâkimiyetine girdi. Fakat Cungar'lar, Kişik ve Orta-cüz topraklarına girerek her tarafı yaktılar (1741); 1822'de Orta-cüz hanının daha sonra (1824) Kişik-cüz hanının hâkimiyetine son verdiler. Hokand hâkimiyetindeki Büyük-cüz de 1846'da rus hâkimiyetine girdi. Böylece Kazaklar XIX. yy.da rus hâkimiyetini tanıdılar.

— Dil ve Ed. Kazakların kullandığı türk dili, Kıpçak-Nogay grubuna girer. (Bk. KAZAKÇA.)

Her göçeri halkta olduğu gibi Kazaklarda da ilk edebî ürünler halk edebiyatı içinde meydana getirildi. Atasözleriyle halkın görüş felsefesi, şarkı, türkü ile de millî varlığı ortaya konulmağa çalışıldı. Kazak hayatının ayrılmaz bir unsuru olarak bilinen «uçan-at»a, yani «Tulpar»a karşı beslenen inanç ve sevgi, kazak folklorunun en güçlü konusudur.

Bunların dışında, düğün türkülerinde «jar-jar», «kız-tanısu», «bet-aşar», ölüm ve defin törenlerinde söylenen «estirtü», «konilaytu», «joktau» gibi ağıtlar, önde gelir. Kazak klasik edebiyatı kurucularından Abay Kunanbay bu türlerde bazı eserler verdi. «Koşasu» türü ile felâketli günlerin acıları dile getirildi. Kazak folklorunda geniş yer tutan türler, özellikle masal, hikâye ve destanlardır. Sihirli ve fantastik konular işleyen halk masalları, bozkır halkının iç dünyasını etkiledi, bu destanlarda halkın dertleriyle ilgilenen kahraman tiplere geniş yer verildi (*Kobîandı Batır; Kambar Batır; Er-Targın* v.d.). Kazak edebiyatında aşk teması önemli bir yer tutar. Kazak halkının lirik hayatını temsil eden *Kozı-Körpeş* ve *Bayan-Slu* aşk macerası bu türden edebiyatın en canlı örneğidir. Kazak halk edebiyatında *akın*'ların meydana getirdikleri eserler, aynı zamanda sazlı şiir örnekleridir. Kazak halk şiirini yaratanlar arasında Buhar-Jırau (1693-1787); Nısanbay, Doshoca, Muhambet Ütemiş, Cambul-Cabay (1845-1945) sayılabilir.

Kazak kültürüne hizmet etmiş olanların arasında Çokan Velihan (1837-1865), İbray Altınsari (1841-1889) ve Abay Kunanbay'ın (1845-1904) önemli yeri vardır. Bunlar yazılı edebiyat kurucuları arasında yer alırlar. (→ Bibliyo.) [M]

KAZAKLAR, Güney Rusya bozkırlarında eskiden göçebe veya yarı yerleşik yaşayan halk. Kazaklar, Rusya'nın güneyindeki bozkırlarda XV. yy.dan itibaren asyalı göçebelerin çekilmesi sırasında göründüler. Sefaletten veya askerden kaçan rus asıllı süvariler olan Kazaklar, yeni topraklar ararken, avcılık, balıkçılık, devşirmecilik veya henüz tam yerleşmemiş halkların zararına yağmacılıkla yaşarlardı. Yerli halkla büyük ölçüde kaynaştılar. Hemen hemen tam hür olarak yaşar, önderlerini oy ile seçerlerdi.

● *Dnieper Kazakları*. Küçük rusya dili konuşan Dnieper Kazakları, Polonya-Litvanya krallığının güneydoğusunda, Kırım hanlığıyle temas noktasındaki bir markliğa (Ukrayna) yerleştiler.

Modern çağların başında Polonya ve Rusya'da köylülerin durumunun kötüleşmesi, Kazakların sayısını arttırdı. Anadolu'ya kadar uzanan akınlarla hem müslüman, hem de hıristiyan komşularını sürekli olarak kaygılandırdılar. Polonya kralları bir miktar kazağı büyük imtiyazlar karşılığı hizmetlerine alarak yola getirmeğe çalıştılar. Ama daha doğuda, Dnieper üzerindeki bir adayı (Sieç) sıkıca tahkim eden Zaporag Kazakları (çağlayanlar ötesi adamları) tamamıyle bağımsızdılar ve Polonya'ya karşı isyanları destekliyorlardı. Brest* birliğinden beri ortodoks Küçük Rusyalılar birliğe katmağa uğraşan Polonya kralları, dinî siyasetleri gereğince bu isyanları kışkırtmaktaydı. Aynı zamanda kralların, polonyalı devlet adamlarının çıkarına ve Kazakların zararına büyük malikâneler kurmak isteyen siyaseti de, kışkırtıcı bir sebepti. Bogdan Hmelnitski'nin isyanı Zborovo'da (1649) başarıyle sonuçlandı; ama bu başarı ancak, Pereslavl (1654) antlaşmasıyle Kazakların muhtariyetini tanıyan Rusya'ya boyun eğme sonucunda sağlamlaştı. Ukrayna Kazakları o tarihten sonra kendi kendilerine taktıkları boyunduruğu silkip atmayı denedilerse de başaramadılar. Bu çarpışmaların en çok bilinen dönemi ataman Mazeppa ile isveç kralı Karl XII'nin Deli Petro'ya karşı imzaladıkları antlaşmadır.

Ukrayna Kazakları kendi seçtikleri bir *hetman* (küçük rusya dilinde *ataman*) tarafından yönetilirlerdi; bu hetman yönetimde ihtiyarlar meclisi veya *Starşina* yardım ederdi. Halk *polks* denilen toprak bölümlerine dağıtılmıştı; bu *polks*'lar *sotnia*'lara bölünürdü.

Bu hürriyetleri Katerina II ortadan kaldırarak son atamanı istifaya zorladı (1764) ve kazak muhtariyetinin kalesi olan Zaporag'ların «Sieç»ini yıktırdı. Kazak birlikleri rus ordusuna katıldı, sonra Kuban'a nakledildi (1794).

● *Don Kazakları*. Büyük rusya dili konuşan Don Kazakları da Kırım için tehlikeli bir rakip oldular. Ama savaşçı enerjileri başka yönlere de yayıldı. Korkunç İvan'ı çar olarak tanıdılar ve Kazan (1552) ve Astrahan'ın (1566) alınışına katılarak asyalı göçebe kabilelerin püskürtülmesinde ilk çarlara büyük ölçüde yardım ettiler. Yermak yönetiminde Don ve Volga Kazakları güçlü Stragonov ailesinin Urallar'daki tesislerini korumak için Sibirya hanlığını fethettiler (1582). Kazaklar sonunda, Rus imparatorluğunun sınır bölgelerinde on bin yerleşme alanı (voyska) kurdular. En kalabalık olan Don Kazaklarına sonradan Kuban, Terek, Astrahan, Orenburg, Ural, Sibirya, Semireçe, Zabaykalya, Amur, Usuri Kazakları da katıldı. Kazaklar zamanla birbirlerine bağlılıklarını ve kavgacı bağımsızlıklarını yitirdiler. Hetmanları çarlar tayin etmeğe başladı. Hoşnut olmayan Kazaklar bazı kanlı köylü isyanlarına önderlik ettiler (Stenka Razine [1669-1771], Pugaçov [1771-1774]). Pugaçov isyanı Urallar'ın güneyinden başlayarak Volga kıyılarına kadar yayıldı. Özellikle Sibirya'nın, sonra da 1750'ye kadar Orta Asya'nın fethinde öncü rolü oynayan Kazaklar, günden güne savaşçı ve göçebe hayatlarından vaz geçerek tarıma yöneldiler. Çarlar «yoksul» kazaklarla çatışan ve istibdadı destekleyen toprak ve köle sahibi zengin kazakları kayırdılar.

1861 Tarım reformu Kazakların yararına oldu. Kazak toplulukları askerlik yapma karşılığı topraklarının üçte ikisinin mülkiyetini aldılar. Sivil ve askerî yüksek memurlar topraklarının tamamının mülkiyetine sahip oldular (1869). Kazaklar son çarlar zamanında ayaklanmalara karşı iktidarın en iyi savunucusuydular; ama 1917 şubat-mart'ındaki çekimser tutumları, Nikolay

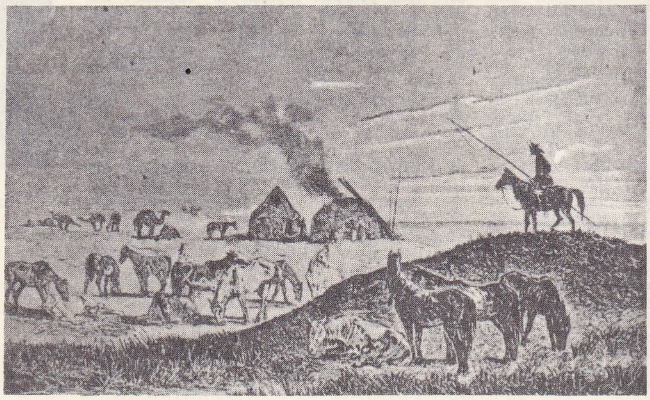

solda, **kazak** bozkırlardan bir sahne; sağda, **kazaklar** (bozkırda posta istasyonu) [Radloff'un «Sibirya'dan» adlı eserinden]

Foto. N. Erkılıç (MEYDAN)

II'yi istifaya zorladı. İç savaş sırasında Kazakların bir kısmı Kızılorduya katıldıysa da çoğunluğu 1 haziran 1918 kararnamesiyle özel imtiyazlarını ortadan kaldıran komünist rejime kin bağladı. Topraklarıın devletleştirilmesi bu kini büsbütün arttırdı. Gene de İkinci Dünya savaşında Sovyetlerin yeniden teşkilâtlandırdığı Kazaklar, Almanlara karşı savaşta yararlık gösterdiler.

● *Osmanlı - Kazak ilişkileri.* Kazaklar, Tuna ve Karadeniz kıyılarındaki osmanlı ve kırım arazisine çeşitli yıllarda birçok defa hücum ettiler. 1613'te *çayka* denilen hafif gemi veya kayıklarla, Sinop'u bastılar. Baskın haber alınınca, Karadeniz muhafızı Şakşaki İbrahim Paşa, Don ırmağı ağzında pusu kurdu. Kazaklar, pusudan kurtulmağa çalışırken Kırım Tatarlarının hücumuna uğradılar. 1616 Yılında, Kazaklar, Boğdan işlerine karıştılar. Jerémie Mogila'nın ölümü üzerine Stefan Tomsa, Boğdan voyvodası tayin edildi. Stefan Tomsa'nın voyvodalığını kabul etmeyen Jerémie'nin dul karısı, Lehistan'a gitti, damadı leh asillerinden Samuel Karezky'ye toplattırdığı kazak ordusuyle Stefan'ı kovdurdu. Osmanlı devleti tarafından Boğdan serdarlığına getirilen İskender Paşa, bu orduyu yendikten sonra kazak meselesinin çözülmesiyle görevlendirildi. Dniester boylarında Lehistan ordusuyle savaş tehlikesi belirdi. Fakat Lehlilerin isteği üzerine bir antlaşma yapıldı (27 eylül 1617). Lehliler, Kazakları Karadeniz'e çıkarmamayı, Osmanlılar da Tatarlara akın yaptırmamayı taahhüd ettiler. Fakat, gerek Kırım hanı, gerek Kazaklar, karşılıklı akın ve yağmalardan vazgeçmediler. Bu arada İskender Paşanın aracılığıyle Boğdan voyvodalığına getirilen Gratiani, Osmanlılara karşı ayaklandı. Lehliler Gratiani'ye yardım ettilerse de, İskender Paşa, Gratiani'yi Yaş yakınlarında yenilgiye uğrattı; Leh ordusu başkumandanı Stanislas Zolkiewsky, savaşta öldü. Lehliler, barış yapmak için İstanbul'a bir elçi gönderdiler, fakat elçi geri dönmek zorunda kaldı. Osman II devam edegelen olaylara son vermek için Lehistan seferine çıktı (29 nisan 1621). İki ordu Dniester kıyısında Hotin'de karşılaştı. Kaptanıderya Halil Paşa, Karadeniz'de rastladığı bir kazak filosunu ağır yenilgiye uğrattıktan sonra İsakçı'da orduya katıldı. İçinde 12 bin kazak bulunan, leh ordusu oldukça yıpratıldı, fakat kesin sonuç alınamadı. Lehliler, Eflak voyvodası Konstantin Serba'nın aracılığıyle barış teklifinde bulundular. 5 Ekim 1621'de yapılan antlaşma uyarınca, Lehliler, Kazakların hareketlerini kontrolleri altında bulundurmayı taahhüt ediyorlardı. Kazaklar, buna rağmen, Osmanlı devletindeki iç karışıklıklardan yararlanarak, yine Karadeniz kıyılarına akınlara başladılar. Bunun üzerine Serdar Recep Paşa, 600 çaykalık bir kazak filosunu yendi (1 ekim 1622). Kırım'daki ayaklanmalar sırasında osmanlı donanmasının Kırım'da bulunmasından yararlanan Don Kazakları, Karadeniz'den Boğaziçi'ne girerek Yeniköy'ü ve Sarıyer'i bastılar. Fakat üzerlerine gönderilen kuvvetlerin karşısında geri çekilmek zorunda kaldılar (20 temmuz 1624). Ertesi yıl kaptanıderya Recep Paşa, donanmayle Köstence'nin kuzeyinde Kara Harman'da kazak donanmasını tahrip etti (ekim 1625). 31 Mayıs 1628'de kaptanıderya Hasan Paşanın Kırım'dan dönerken bir kazak filosunu tahrip etmesi, Osmanlı devletiyle Lehistan arasında gerginliğe yolaçtı. Tuna kumandanıyle Vidin valisi Abaza Mehmed Paşa, Eflak Boğdan voyvodalarıyle Dobruca Tatarlarından yardım kuvvetleri alarak Lehistan'a girdiler. Lehistan'ın barış için gönderdiği elçi, bazı türk tekliflerini kabul etmediğinden geri çevrildi. Murad IV Lehistan üzerine sefere çıktı (15 nisan 1634). Lehliler, Serdar Murtaza Paşa ile yeni bir barış antlaşması yaptılar (eylül 1634). Kazak akınlarının önlenmesi meselesi bu antlaşmada da ön planda yer aldı. Buna rağmen, Kırım hanı İnayet Giray'ın Osmanlı devletine isyanı sırasında, Zaporag ve Don Kazakları ile birlikte harekete geçerek Azak kalesini ellerine geçirdiler (5 temmuz 1638). Rus çarı Michel Romanof, kalenin yıkılmasını ve Kazakların geri çekilmesini istedi. Bu olay üzerine Kefe beylerbeyliğine getirilen İslâm Paşa, Don Kazaklarının karargâhı olan ada ile Çerkes Kerman, Metace hisarlarını zaptetti (1643). Don Kazakları, 1652'de, 15 kadar çayka ile Rumeli kıyısındaki Balçık, Misivri, Şile, Terkos kasabalarını, 1654'te de Ereğli ve Varna taraflarını yağmaladılar. Diğer taraftan ortodoks Kazakların bir kısmı, Katolikliğe girmeğe zorlandıkları için, Lehlilerden yüz çevirdiler ve Kırım hanına başvurdular. İslâm Giray III'ün 1650'deki Lehistan seferine katıldılar. Tatarların *Kardeş Kazaklar* adını verdikleri bu Kazakları, yeniden emri altına almak isteyen leh kralı, 1652'de Avusturyalılardan da yardım alarak kazak hatmanı Hemiyenitski üzerine yürüdü, fakat yenildi ve 27 aralık 1652'de imzaladığı Zibarov barışıyle, tatar ve kazak ülkelerine saldırmamayı taahhüt etti. 1669'da, Ukrayna'da, leh kralına bağlı Sarıkamış Kazakları hatmanı Doroşenko, Osmanlı devletinin himayesine girdi. Ancak

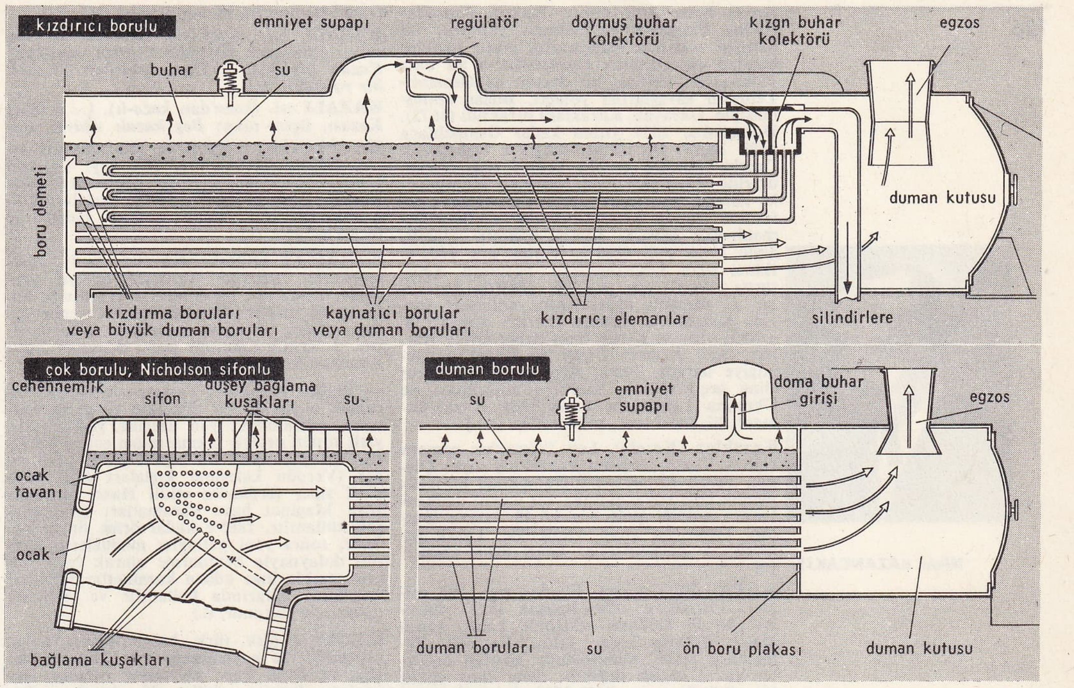

lokomotif **kazanları**

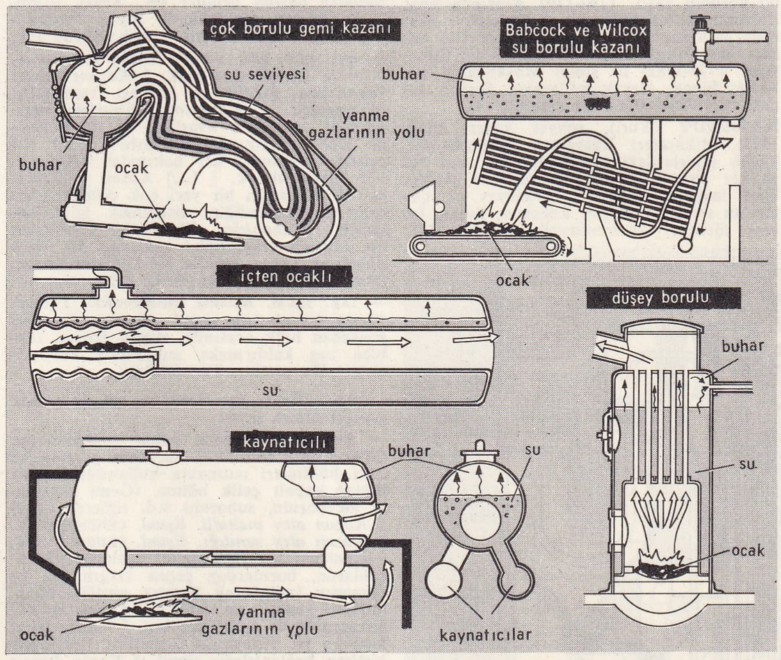

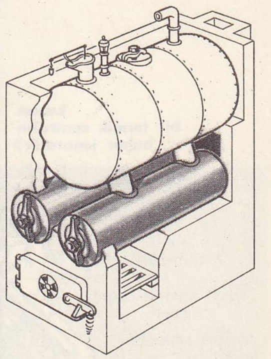

kaynatıcı **kazan**

çeşitli sanayi **kazanları**

merkezî ısıtma **kazanı**

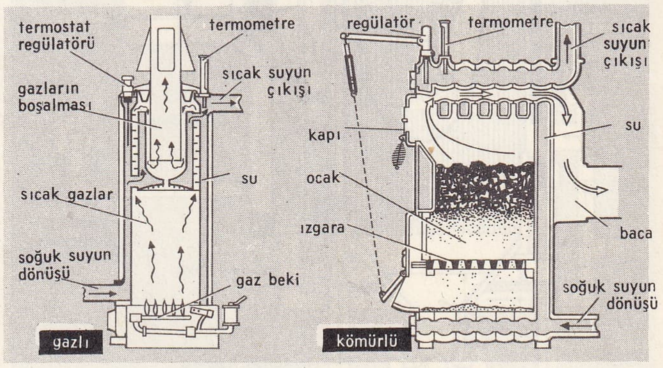

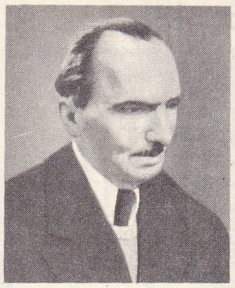

Nikos KAZANCAKİS

Kırım hanı Âdil Giray Potkoli Kazaklarından Honensko'yu hatman yapınca, iki hatman arasında anlaşmazlık çıktı. Lehliler bundan yararlanarak Doroşenko'ya ait bazı palangaları aldılar; bu durum da Osmanlı-Lehistan savaşlarına yolaçtı. Bucaş antlaşmasıyle Ukrayna, Kazaklara bırakıldı (1672). Doroşenko, 1675 yılına kadar Osmanlılara bağlı kaldı. Bu tarihte Ruslara bağlanarak Çehrin kalesini onlara teslim etti. Bunun üzerine Doroşenko'nun yerine, Himilnits'ki adında bir papaz gönderildi. Çehrin seferinde Çehrin kalesi alınarak yıkıldı; Osmanlı-Rus savaşı, Kırım hanının aracılığıyle sona erdi (1681). Viyana'nın 1683'te ikinci defa kuşatılmasıyle başlayan Avusturya savaşlarına, Ruslar, 1689'da katıldılar ve osmanlı ordularının yenilgileri üzerine Kazaklarla birlikte Kırım'ı almağa teşebbüs elttiler. Kırım hanı Selim Giray Rusları, oğlu Azamet Giray da Kazakları yenilgiye uğrattı. Fakat Azak kalesi Rusların eline geçti (1696). Karlofça antlaşması ile Ukrayna Lehistan'a bırakılınca Kazak-Osmanlı ilişkileri sona erdi (1699). [ML]

Kazaklar (*Kazaki*), Lev Tolstoy'un romanı (1863). Varını yoğunu kaybetmiş soylu Olenin, Terek Kazakları topluluğunda bir eğitmenlik elde eder. Burada bir köylü delikanlısının sevdiği genç bir köylü kızına tutulur. Yazar bu konu vesilesiyle, kazak gelenek ve göreneklerini uzun uzun anlatır. (L)

KAZAKOV (Matvey Fyodoroviç), rus mimarı (Moskova 1738 - Ryazan 1812). Önceleri barok üslûbun etkisinde kaldı, sonra klasik üslûpta karar kıldı. Yapıları Petersburg resmî mimarîsinde alışılan örnekler kadar soğuk değildir, daha cana yakın bir görünüş taşır. 1790-1793 Arasında kont Razumovski'nin sonradan yetimhaneye çevrilen sarayını yaptı. Ayrıca Petro I'in bugün Hava Harp akademisi olan sarayı (Moskova 1775-1782) ile şimdi Moskova'da hükûmet binası olarak kullanılan Senato binası da (1796-1801) onun eseridir. (L)

KAZAKOV (Yuri), sovyet yazarı (doğ. 1927). Hikâyeleri Rusya'nın görüntülerini, küçük şehirlerdeki günlük hayatı, uzak veya kar altında kaybolmuş yerlerde çalışan basit insanları anlatır. Turgenyev ve Çehov'un sanatına ulaşan Kazakov, bugün hikâye türünün ustalarındandır (*Küçük Gar; Güzel Hayat; Bu Melun Kuzey*). [L]

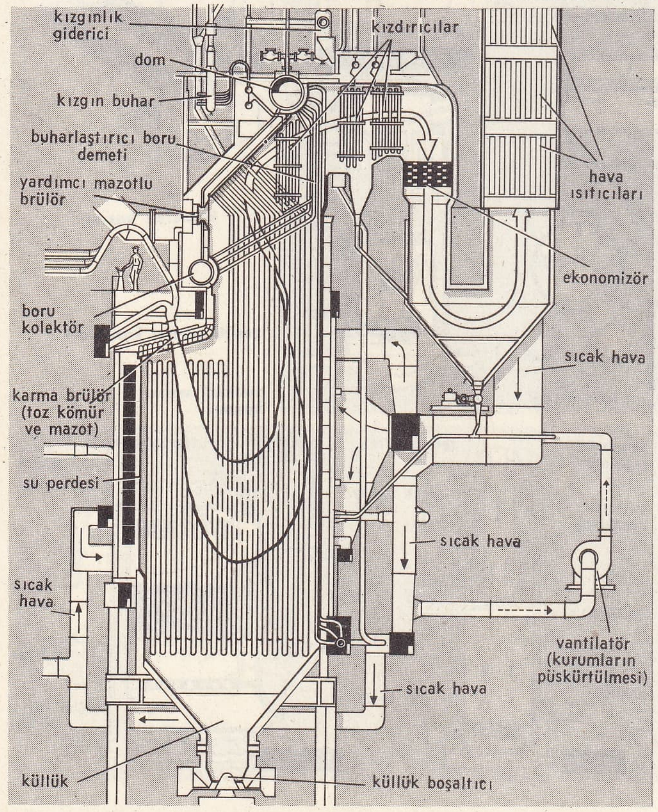

kazan
bir termik santralın buhar jeneratörü

KAZALI sıf. (*kaza*'dan *kaza-lı*). Kazaya sebep olabilecek nitelikler taşıyan, tehlikeli: *Kazalı bir yol.* || Kaza geçirilen: *Kazalı bir yolculuk.* (M)

KAZALI sıf. (*kaza*'dan *kaza-lı*). [... kadar] Kazası, ilçesi olan: *Beş kazalı vilâyet.* (M)

KAZALİNSK, S.S.C.B.'de (Kazakistan) şehir, Seyhun deltasında. XX. yy. başında Usuri bölgelerinden gelen göçmenler tarafından ekilen küçük bir pirinç tarlaları bölgesinin merkezi. Küçük makine sanayii ve tarım sanayii. (L)

KAZAMAT i. (ital. *casamatta* > fr. *casemate*'tan). İstihkâm. Tahkimli bir yer üzerinde, muharebe mevkilerinin yakınında bulunan ve kıtaları barındırmak ve cephaneyi depo etmek amacıyle kullanılan gömme siper. || Küçük tahkimli tesis: *Maginot hattı kazamatları.*

— ANSİKL. İstihkâm. Vauban sisteminde *kazamat*, alçaktaki bir düzlükte ve perde hattının yakınındaki yan üzerine yerleştirildi; yivli topun ortaya çıkmasından sonra (1859) sürekli tahkimatın bir siperi oldu; pasif siper (Verdün kalesinin kışlaları gibi) veya aktif siper (cepheden etkili Haxo kazamatı veya Maginot hattı kazamatları gibi) olarak kullanılır. 1885'e kadar örme duvar halinde, sonra yeni patlayıcı maddelerin kudreti dolayısıyle betonarme olarak veya özel çelik zırhla inşa edilen kazamatlar tahkimli tesislerin yanlarında kullanılır ve yuvarlak duvarlarla korunur. (L)

KAZAN i. (esk. türk. *kazğan*'dan). Yemek pişirmeğe, su kaynatmağa v.b. yarayan büyük ve derin kap: *Dervişler yıkanıp, kazanların başına geldiler* (N. Araz). || Buharla çalışan makinelerde suyun kaynatıldığı kap: *Vapur kazanı.* || *Esk.* Büyük top.

— ÇEŞ. DEY. (*Bir yerde*) *Kazan kaynamak*, o yerde karışıklık olmak. || *Kazanı kapalı kaynamak*, gizlilikleri başkası tarafından bilinmemek. || *Kazanım kaynarken maymunum oynarken*, «varlıklı ve iyi durumda iken» anlamında kullanılır. || *Bir kazanda kaynamak*, her bakımdan fikir birliği içinde olmak. || [...] *Kazan* [...] *kepçe*, bir kimsenin bir yeri çok dolaşıp iyice araştırıp incelediğini belirtmek için kullanılır: *Muhabirler düşündüler taşındılar, bu adamın zenginliğini saklayan bir hasis olduğuna karar verdiler ve İstanbul kazan, muhabirler kepçe oldu* (H. E. Adıvar).

— TAR. TELM. ***Kazan kaldırmak***, Yeniçerilerin isyanlarına genel ad olan bu söz, sonradan halk arasında «isyan etmek, topluca baş kaldırmak» anlamında kullanılmıştır. Bk. ANSİKL. *Tar. bölümü.*

— Ask. *Kazan mevcudu*, bir günde yemek yiyecek eratın sayısı.

— Denizc. Alternatif buhar makinelerini, türbinlerini, türbinleri harekete geçiren ve bazı bölümleri ısıtmakta kullanılan buharı üreten kapalı çelik bölme. (Gemi kazanları alevborulu, suborulu v.d. tiplerde olur.) || *Kazan alev mahalli. Eşanl.* CEHENNEMLİK. || *Kazan alev sandığı. Eşanl.* CEHENNEMLİK. || *Kazan apteyki* (ing. *uptake*), alevborulu kazanlarda, borulardan geçen kızgın gaz ve dumanın toplanarak bacaya gittiği bölüm. (DUMAN SANDIĞI da denir.) || *Kazan aynası*, kazanın ön ve arka yüzeyleri. || *Kazan bağı*, kazanın ısı yüzeylerini karşılıklı olarak pekiştiren bağlantıların tümü. || *Kazan beygir gücü*, 37,8°C'ta ve 4,7 kg/sm^2 basınç altında, 13,6 kg suyun bir saatte buharlaşması. || *Kazan borusu*, kazanın ısı yüzeyini meydana getiren boru demetinden biri. (Çelik veya demirdendir. Alevborulu kazanlarda cehennemlikten yükselen alev ve kızgın gazlar, etrafında su bulunan bu boruların içinden geçerek duman sandığına [apteyk] varır, buradan bacaya gider. Suborulu kazanlarda ise su, borular içinde dolaşım yaparken ocaktaki ateş doğrudan doğruya dış yüzeylerini yalayarak geçer.) || *Kazan buharlaşma oranı*, her kg yakıtın buharlaştırdığı veya her m^2 ısı yüzeyinin bir saatte buharlaştırdığı su miktarı. || *Kazan cidarı*, kazanın kabuğu. || *Kazan çakısı*, kazanlarda kullanılan suların içindeki maden tuzlarının çökelmesi ile kazan borularının iç yüzeylerinde meydana gelen kabuklaşmayı temizlemek için borular içine salınan döner çakı. || *Kazan çamur dramı*, kazanın alt tarafında ve alev mahallinin gerisinde, silindir veya dikdörtgen prizma biçiminde kap. (Kirli suların toplanarak içindeki yabancı maddelerin çökmesi için yapılmıştır. İçindeki çökeltinin temizlenmesi için bir kapağı vardır.) || *Kazan dairesi*, kazanın bulunduğu bölüm. || *Kazan dairesi kaplaması*, kazan dairesindeki sıcaklığın öteki bölmelere geçmemesi için tranka çepeçevre yapılan izolasyon. || *Kazan dairesi trankı*, bacanın geçmesi ve kazanın indirilip çıkartılabilmesi için kazan dairesi üzerinde bırakılan boşluk. || *Kazan elektrolizi*, uzun süreli bir dolaşım sonucu niteliğini kaybederek iletkenlik kazanan suyun içinde oluşan galvanik akım sebebiyle kazan iç yüzeyinde meydana gelen aşınma. || *Kazan geyci*, kazan içindeki buharın basıncını gösteren manometre. || *Kazan ısı yüzeyi*, kazanın ateşten ısı alan yüzeyinin m^2 olarak ölçümü. || *Kazan kaynaması*, kazanda, makine için gerekli olan buhardan daha az buhar üretilmesi ve bu sebeple kazandaki basıncın azalması sonucu, kazan suyunun kaynaması. (Bu durumda kazandan makineye buhar yerine su gider; buna *su yürümesi* denir.) || *Kazan köpüklenmesi*, uzun süre değiştirilmeden kullanılan kazan suyunda biriken yabancı maddelerin yüzeyde toplanarak meydana getirdiği tabakanın suyun buhara dönüşümünü güçleştirmesi sebebiyle yüzeyde meydana gelen köpürme. || *Kazan külhanı*, kazanda ateşin yakıldığı bölüm. (OCAK da denir.) || *Kazan menholu*. Bk. MENHOL. || *Kazan önü*, kazan dairesinde kazanın ön tarafına rastlayan düzlük. (Ocak kapakları, kazan geyçleri, tesviye şişeleri v.b. ayrıntılar kazanın bu bölüme bakan yüzündedir.) || *Kazan payanda borusu*, aynı zamanda payanda olarak kullanılan kazan borusu. || *Kazan payandası*, kazanı içerden boyuna olarak pekiştiren çubuk veya kazan borusu. || *Kazan piraçolu*, kazanı bulunduğu durumda tespit eden piraçollar. || *Kazan saçı*, her sm^2'sinde 2 600 kg'lık bir gerileme direnci olan, 6-12 mm kalınlığında, kullanılacağı kazanın boyutlarına göre kesilmiş ve çapına göre eğmeçlenmiş saç. || *Kazan sığılı*, ileri-geri hareketleri önlemek için kazanın her iki başına düşey olarak tespit edilmiş biriketler. || *Kazan tesviye şişesi*, kazan içindeki su yüzeyini göstermek için kazanın dışına düşey olarak bağlanmış cam tüp. || *Kazan verimi*, yanmadan elde edilen ısının, kazan suyuna geçiş oranı. (Bir kazanın verimi, ateş yakma sistemi ve alev mahalli ile, iyi tertiplenmiş bir ısı yüzeyine bağlıdır. Ayrıca iyi bir baca çekişi, iyi bir su dolaşımı ve ısı yüzeyinin temizliği önemle üstünde durulacak konulardır.) || *Kazan yatağı*, silindir biçimindeki kazanları yerine oturtmak için, üst kenarlarına kazanın altına göre biçim verilmiş, alttan tabana, üstten kazana tespit edilmiş taşıyıcı. || *Kazan zarfı*, ısı kaybını önlemek için kazanın dışına aspestos veya magnezyumdan yapılmış izolasyon ve bu izolasyonu örten ince saçtan kaplama. || *Kazanı imlâ etmek*, kazana su koymak. || *Alevborulu kazan*, yanmadan meydana gelen kızgın gazların, dışında su dolaşımı bulunan borular içinden geçirilmesi yolu ile buhar üreten kazan. (Silindir biçiminde olan bu kazanın içine yerleştirilmiş gene silindir biçiminde ocaklar vardır. Dış basınca dayanabilmesi için bu ocakların saçları, çevresi yönünde oluklu olarak yapılmıştır. Kömür yakan kazanların külhanları bir ızgara ile ortadan ikiye bölünmüştür. Her ocağın arkası alev mahalline açılır. Külhanda yakılan ateşin alevi, duman ve kızgın gazlar, önce cehennemliğe geçer. Burada yön değiştirerek borulardan geçer ve duman sandığına, oradan da bacaya gider.) || *Donki kazanı*, güverte makinelerinin ve yardımcı makinelerin çalıştırılması ve bazı bölümlerin ısıtılması için, genellikle limanlarda ana kazanın söndürülmesi ile faaliyete geçirilen kazan. (Yatık ve dik olarak yapılan tipleri vardır. *Yardımcı kazan* da denir.) || *Egzost kazanı*, motorlu gemilerde egzost edilen gazların ısısından faydalanılarak yapılan kazan. (Yardımcı makineleri çalıştırmada ve bazı bölümleri ısıtmada kullanılır.) || *Ekpres kazan*, çok kısa zamanda buhar üreten bir çeşit suborulu kazan. (Genellikle muhriplerde ve diğer bazı savaş gemilerinde kullanılır.) || *İskoç kazanı. Eşanl.* ALEVBORULU KAZAN. || *Semaver kazan*, dikine olarak yapılmış borulu kazan. || *Suborulu kazan*, ocağındaki alev ve kızgın gazların doğru-

Foto. LAROUSSE

dan doğruya borularını yalıyarak geçmesiyle bu borular içinde dolaşım halindeki suya ısı vererek buhar üreten kazan.

— İnş. *Kazan dairesi,* fabrika ve konutlarda ısı üreten tesisatın bulunduğu özel bölme. (Bk. ANSİKL.) ‖ Gemilerde kazanın bulunduğu yer.

— Matbaac. Baskı makinelerinde kâğıdın üzerinde dolanarak basıma sürüldüğü silindir şeklindeki kısım. ‖ *Kazan ayarı,* kazanın basıma en elverişli şekli alması için sayfa üzerinde yükseltilip alçaltılması. ‖ *Kazan kâğıdı,* kazan ayarı için kazanın etrafına sarılan kauçuk levha.

— Mutf. *Kazan dibi.* Bk. KAZANDİBİ.

— Sanay. *Kazana yol verme,* bir kazanın veya bir fırının ocağını ateşlemek için yapılan işlemlerin tümü. (KAZANI DEVREYE SOKMA da denir.) ‖ *Kazanı devreden çıkarma,* bir kazanın, bir fırının ocağındaki brülörleri durdurma.

— Tar. *Kazanı şerif,* Yeniçeri ocağı mensupları tarafından kutsal sayılan kazan. (Kutsallığı Hacı Bektaş Veli'nin bu kazanla çorba pişirmiş olmasına ocaklıların itikat etmesindendir. Kazan bulunduğu yerden kaldırılarak yerine bir kova su dökülse büyük karışıklıklar çıkardı. Bu kazana sığınan caniler, ocağın himayesini kazanırlardı.) [Bk. ANSİKL.]

— Termik. *Kazan yanması,* bir kazanın ısınma yüzeyinde, ocağın ışımasına veya alevlerin dokunmasına açık olan kısmın içteki su ile yeterince soğutulamaması sebebiyle yanmasından meydana gelen kaza. (Kazanın su ile yeterince beslenmemesi, dolaşım bozukluğu ve kireçtaşı meydana gelmesi, iç çeperin su ile temasını kestiğinden, genel olarak büyük su hacimli kazanlarda, çok tehlikeli olan kazan yanmasına yolaçar.) ‖ *Buhar kazanı.* Bk. ANSİKL. ‖ *Suborulu kazan,* ocak veya gaz ısısı üstünde, içinden başlıca su veya su - buhar karışımı geçen, ısıtma yüzeyi borulardan meydana gelen buhar veya sıcak su kazanı.

— ANSİKL. İnş. *Kazan dairesi*'nin boyutları yerleştirilecek kazanların sayısı ve hacimlerine göre değişir. Kazanların önden doldurulması halinde, önlerinde kazan derinliğinin en az 1,5 misli bir boşluk bulunmalıdır. Kazanların üstten doldurulması ise, kazanların üstünde en az 1,80 m - 2,00 m'lik bir boşluk bulunmasını gerektirir. Kazanlar arasında ve kazanların arka yüzleriyle duvar arasındaki boşluklar, geçişlerin rahatça yapılmasını sağlar. Kazanların çevresindeki zeminde yanmaz ve su geçirmez bir kaplama bulunmalıdır. Zemin, çirkef kuyusuna doğru yıkama ve boşaltma sularının akması için eğimli olmalıdır. Kazanlar 15 sm'lik duvar ayakların üzerine konulur. Temiz havanın girebilmesi ve kirli havanın çıkabilmesi için etkili bir havalandırma sistemi uygulanmalıdır. Temiz hava getiren borular mümkünse kazanın alt kısımlarına gelmelidir. Temiz hava borularının toplam kesitleri, duman ve kirli hava boruları toplam kesitinin en az yarısına eşit olmalıdır. Boşaltma boruları duman borularına bitişiktir ve kesitleri duman boruları toplamının en az yarısına eşit olmalıdır.

— Tar. Yeniçeriler, ıslahatlara karşı koymak, bazen de ulufe meselelerini çözümlemek için isyan edecekleri zaman ocaklarında yemek pişirilen kazanlarını kaldırarak Etmeydanı'nı getirirler, etrafına toplanırlardı. Taraftarları çoğalınca saraya yürüyerek isteklerinin yerine getirilmesini isterlerdi. Kazan kaldıran yeniçeriler, osmanlı tarihinde bir padişahı, yüzlerce veziri öldürdü. İstanbul'da büyük karışıklıklar çıkardı. Son kazan kaldırma 26 haziran 1826'da oldu. Bu olayda yeniçerilerin hepsi öldürüldü. Bk. YENİÇERİ.

— Termik. *Buhar kazanları,* genellikle, termik makinelerin beslenmesinde veya diğer çeşitli işlerde (pişirme, ısıtma, mikrop öldürme v.b.) kullanılan buharı üretmek için içinde su kaynatılan cihazlardır. Suyun ısınması ve buharlaşması için gereken ısı, bir ocak, diğer bir sınaî cihazın (msl. fırın) çıkışında tekrar değerlendirilen sıcak gazlar, bir atom pilinin soğutma akışkanı, güneş ışınımı, bir elektrik akımı tarafından sağlanabilir. Isı, sıcak bir sıvı veya yoğunlaşan buharla sağlandığı zaman *buharlaştırıcı, buhar dönüştürücüsü* gibi terimleri kullanma eğilimi vardır. *Buhar jeneratörü* terimiyse genellikle belirli bir önemi olan kazanlar söz konusu olduğunda kullanılan eşanlamlı bir kelimedir.

Kazanlara, bir kısmı suyu (*su ısıtıcısı, ekonomizör*) veya yanma havasını ısıtan (*hava ısıtıcısı*) diğer bir kısmı da buharı kızdıran (*kızdırıcı*) başka cihazlar da eklenir; genellikle tesisin tümüne *buharlaştırma grubu* ve içinde buharın meydana geldiği tesis kısmına *buharlaştırıcı, buharlaştırıcı boru demeti* adı verilir. Isısını nükleer bir reaktörün (atom pili) soğutma akışkanından alan cihazlar gerçek buharlaştırıcı ve kazan gruplarını meydana getirirse de, bunlara daha çok, *değiştirici** denmektedir. Kazan, çalışması sırasında, içten, suyun denge basıncı ile buharın ulaştığı sıcaklığın etkisi altında kalır. Besleme pompasının altında su ve buharın içinden geçtiği ekonomizör, kızdırıcı gibi diğer kazan kısımları da bu basıncın etkisinde kalır, fakat içlerindeki akışkanın sıcaklığı kaynama sıcaklığından düşük veya yüksek olabilir. Maden sıcaklığının en fazla olduğu yer kızdırıcıdır; bunun sebebi hem buharın orada daha sıcak olması hem de maden ile kızgın buhar arasındaki ısı iletme katsayısının maden ile su veya kaynar su ile buhar karışımı arasındaki katsayıdan daha küçük olmasıdır.

Yalnız ocakla ısıtılan kazanlar bile düşünülse, buhar kazanlarının şekli gelişmiş ve değişmiştir. İlk kazanlar, su ile dolu iç kısmı bir ocağın, ışıma veya sıcak gazların temas etkisi altında kalan kapalı kaplardı. Sonraları daha büyük ısı yüzeyleri elde etmek için, silindir biçimindeki kazan gövdesinin altına etek zırhlarıyle bağlanmış kaynatıcılar ilâve edilerek *kaynatıcılı kazan*'lar yapıldı. Yeni bir aşama, ana gövdesinin içinden bir duman borusu demeti geçen *yarı-borulu kazan*'larla yapıldı. Ocakta üretilen ısıdan daha iyi faydalanmanın bir diğer yolu da kazanın içine, bütün dış yüzeyiyle suyun içine girmiş saç bir silindirden meydana gelen bir ocak yerleştirmektir. Bu tipten geliştirilmiş pek çok *iç ocaklı kazan* bilhassa İngiltere'de hâlâ kullanılmaktadır (Lancashire, Cornwall, Galloway v.b. kazanları). Büyük bir aşama, fransız mühendisi Marc Seguin'in bulduğu *borulu kazan*'larla olmuştur. Önceki kazanlar gibi ocak içeridedir, fakat az bir hacimle büyük bir ısıtma yüzeyi veren bir duman boruları demetiyle uzatılmıştır. Lokomotif kazanı bunun en başarılı uygulamalarından biridir. Ayrıca bu tür kazanlardan türeyen bazı gemi kazanları ile Thomas-Laurens tipi *alev dönüşlü* (boru demeti arkadan önce gelir) ve *iç ocaklı kazan*'lar hâlâ küçük sanayide kullanılmaktadır. Gitgide daha güçlü ve hafif, aynı zamanda da daima artan basınçların uygulandığı *su borulu* (veya *çok borulu*) kazanların yapılması yoluna gidilmiştir; bunlar, suyun veya su ile buhar karışımının içinde dolaştığı, bazıları ışımayle, genellikle hepsi sıcak gazların konveksiyonuyle dışarıdan ısıtılan küçük çaplı borulardan meydana gelir. Bu borular, orta çaptaki sanayide hâlâ çok kullanılan klasik tiplerde hafif eğimli boru demetleri (klasik Babcock ve Wilcore kazanları, Balleville, Rover kazanları) veya hemen hemen dik borular (Stirling, Duqueune, Ladd-Belleville) halindedir. Bazı tiplerde eş merkezli iki borudan meydana gelen Field boruları kullanılır, iç boru suyun inmesine, dış boru ise su ile buhar karışımının yükselmesine yarar. Field kazanı içten düşey ocaklı, asılı Field boru demetiyle donatılmış bir kazandır; Niclausse kazanı ise hafif eğimli Field boru demetiyle donanmış çok borulu bir kazandır. Küçük ve orta güçlü yeni su borulu kazan tipleri, genellikle düşey demetli, yüzeyleri ocağı örten kazanlardır. Büyük elektrik santrallarında buharlaştırıcı gruplar çok karmaşıktır ve şekilleri klasik biçimlerden farklıdır. Esas kazan kısmı, geniş su perdeleriyle gösterilir, buharlaştırıcı demetlerinin içinden kızdırıcı ve ekonomizörlere göre izafî olarak indirgenmiş sıcak gazlar geçer.

Kazanların çoğunda, su ve buhar dolaşımı için *tabiî dolaşım*'dan faydalanılır; en az sıcak su, en az ısıtılmış borulardan iner ve kaynar su ile buhar karışımı, perdeler ve en sıcak gazlarla en çok temas eden demetlerden yukarıya çıkar. Bazı tip jeneratörlerde, kapalı veya açık devreli güçlendirilmiş dolaşım (pompa ile) kullanılır.

Buhar kazanlarına, iç basınç kazan direncini aştığı veya madenin fazla ısınmasına yolaçan bir su beslenmesi yetersizliği olduğu zaman meydana gelecek kazaları önceden görmek amacını güden bir ayarlama sistemi uygulanır. Bu kazalar, özellikle büyük su hacimleri söz konusu olduğunda çok şiddetli ve tahrip edicidir; bu, diğer taraftan, ancak su borulu kazanlarda basınç yükselmesi olmasının sebeplerinden biridir (günümüzde, su borulu kazanlarda basınç 150 kg/sm²'yi geçer). Ayarlama, özellikle çalışmağa başlamadan önce bir deneme safhasını (ondan sonra kazana resmî mühür vurulur), kontrol ve emniyet organlarını (supaplar, seviye göstergesi, manometre) zorunlu kılar.

Alçak basınçlı ısıtma kazanlarına (340 gr/sm²'nin altında, 1/3 hektopiyez) daha az sıkı kurallar uygulanır ve bunları deneme zorunlu değildir.

Lokomotif kazanı Seguin'den (borulu kazanın bulucusu) Stephenson (zorlamalı çekiş) ve bazen de (buharlaşmanın önemli olduğu kadar çeşitli değişikliklere uğrayarak klasik şeklini almıştır.

Üç kısımdan meydana gelir: ocak, cehennemliğe yerleşmiş boru demeti ve duman kutusu. Modern lokomotiflerde silindir (Crampton) veya açık tavanlı (Belpaire) ocakları bir yanma odası izler. Sıcak gazların karışmasını düzelten ve borular arasındaki dağılımını düzenleyen bir kemer ve bazen de, buharlaşmanın önemli olduğu durumlarda, ocağın tavanına doğru kuvvetli bir su dolaşımı sağlayan kemer boruları veya Nicholson sifonları bulunur. Başlangıçta bakırdan yapılan ocak günümüzde çelikten yapılmaktadır. Cehennemlik, silindir gövde ve duman kutusu da çeliktir. Ocak ve cehennemlik, gergi ve delikli ara parçalarıyle birbirine bağlanmıştır. Boru demetlerinde içine kızdırıcı elemanların ve küçük boruların yerleştirildiği büyük boruların yerleştirildiği büyük borular bulunur. Silindir gövdenin üst kısmında buhar domu vardır; buhar gövdenin içinden supap veya regülatör çekmecesiyle duman kutusunda bulunan iki hücreli bir kızdırıcı kolektörüne gönderilir, buhar birinden diğerine kızdırıcı borularla geçer ve en sonunda silindirlere gider.

Duman kutusunda, silindirlerden gelen genleşmiş buhar sayesinde yanmış gazları baca içine sürükleyen egzos bulunur. (LM)

KAZAN, S.S.C.B.'de Volga Tatarları Muhtar cumhuriyetinin başkenti; 711 000 nüf. Üniversite; kimya ve metalürji (demiryolu malzemesi ve ırmak mavnaları) sanayii. Dokuma ve besin sanayii. Gorki'ye giden bir gaz borusunun başlangıç noktası.

● *Tarih.* Şehrin bugünkü yerinden biraz uzakta, Hunların soyundan gelen ve Hazarlardan kaçan Bulgarlar, bir şehir (Bolgauy) kurdular (VII. yy.). Moğollar 1236'da Bolgauy'u yıktılar ve Sayun Han'ın emriyle Kazan'ı kurdular (1257). Moskova prensi Vasiliy Dimitriyeviç tarafından yıkılan (1391) ve Maşmutek Han tarafından onarılan (1441) şehir, Altınordu devletinden ayrılan bir hanlığın başkenti oldu ve panayırlarıyle ünlü bir ticaret merkezi haline geldi. (Bk. KAZAN HANLIĞI.) Çar Vasiliy III (1505-1533) şehri alamayınca, Volga kıyısında sonradan Novgorod'a nakledilip Makaiyev panayırını kurarak Kazan'ın iflâsına yolaçtı. İvan IV, Kazan'ın karşısında Sviyajsk'ı kurdurduktan (1551) sonra, şehri uzun bir kuşatma sonucunda aldı ve halkını kılıçtan geçirterek yerlerine rusları yerleştirdi (1552). Türklerin bir kısmı Başkırt, Ural ve Sibirya ülkelerine göç etti. Fin-ugur kavimleri de aynı muamele ile karşılaştı. Züye'de toplu halde oturan Türklerin cami, mescit, mektep ve medreseleri çar İvan'ın oğlu Feodor'un emriyle yıktırıldı (1592). Stenka Razin isyanında (1668-1671) Kazanlılar önemli rol oynadılar. XVII. yy.a kadar Kazan'ın yönetimi, özel mühre sahip bir naibin elindeydi. Moskova'da Kazan'ın işlerine bakan ayrı bir daire vardı. Kazan 1708'de bir vilâyet haline getirildi. Ruslar Türkler için, *laşman* adı verilen angarya usulünü uyguladılar (1718). Kazan halkı Pugaçov isyanına (1773-1774) katıldı. İsyan-

Foto. N. Erkılıç (MEYDAN)

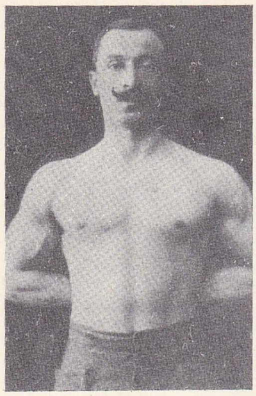

Mazhar KAZANCI

kazasker

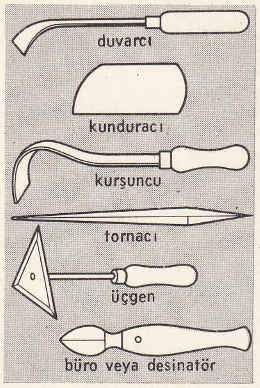

kazayağı (inş.)

dan sonra Kazanlılara bazı kolaylıklar sağlandı ve Kazan'da yeniden naiplik kuruldu (1781). Bu isyan Kazan Türklerinin bağımsızlık için yaptıkları son savaştı. Sonraki ayaklanmalar bölgesel kaldı. Katerina II'nin tahta geçmesinden sonra yeni kanunlar hazırlamakla görevli komisyonda, 27 kazan delegesi de yer aldı. Kazan delegelerinin istekleri, din serbestliği, vergilerin azaltılması mahkemelerde anadili kullanma hakkı ve hâkimlerin halk tarafından seçilmesi, ticaret serbestliği, türk beylerinin rus beyleri ile aynı haklara sahip olmasıydı. Devlet, İslâmiyeti bir din olarak kabul ettikten (1785) sonra cami, mescit, mektep yapımına izin verildi. Bir müftünün başkanlığında şerî mahkeme kuruldu (1788). XVIII. yy. sonlarında, Kazan'da birkaç deri fabrikası açıldı. Bunların sayısı 1812'de on sekizdi. İktisadî kalkınma, eğitim kuruluşlarının çoğalmasını yeni bir fikir hareketinin doğmasını sağladı. Ebünnasr Kursavî (1765-1813), aklın hürlüğünü ilân ettikten sonra içtihat kapısını açarak, tarikatlara ve işancılığa karşı çıktı. Aynı yoldan giden Şihabeddin Mercânî (1818-1889) bu fikirleri Kazan'da açtığı medresede yaydı. Hüseyin Feyzhan (1821-1866), Kayyûm Nâsirî (1824-1902) ile yenilik hareketi devam etti. Toplumun yeni sosyal kuruluşlar etrafında birleşmesiyle dinî esasların yerini millî esaslar aldı. Buna İsmail Gaspıralı (1851-1914), «dilde, fikirde, işte birlik» şeklinde açıkladı. 1905 Devriminden sonra yeni gelişmeler oldu. 1905, 1906 ve 1907 kongreleriyle «Bütün Rusya Müslümanlarının birliği» doğdu. Türklerin teşkilâtlanmasıyle Millet meclisinde temsil edilmeleri sağlandı. 22 Temmuz 1917 kongresinde İç Rusya ve Sibirya Müslüman Türk Tatarlarının muhtariyeti ilân edildi. Aynı yıl Millet meclisi Anayasayı kabul etti. Millet meclisi; her biri beş üyeli Diyanet, Maarif, Maliye bakanlıklarından meydana gelen bir millî idare heyeti seçti. Başında Sadri Maksûdi (Arsal) bulunan millî idare, bolşeviklerin iktidarından sonra ortadan kalktı.

● *Güzel sanatlar*. Kazan'ın 7 km yakınında tunç ve demir devirlerine ait mezarlar bulundu. Kazan eskiden ahşap bir surla çevriliydi. 1 800 m uzunluğunda olan surların dışına, geniş ve derin bir hendek kazılmıştı. Kazan'ın iç kalesinde bulunan han sarayı 1807'de yıkıldı. Şehrin en güzel âbidelerinden biri *Han mescidi* (Süyüm-Bike) minaresidir. 7 Katlı ve 75 m yüksekliktedir; yanında sonradan kiliseye çevrilen bir cami yer alır. *Hanlar türbesi* de bunun yakınındaydı. Kazan camilerinin en büyüğü, sekiz minareli *Kuluşerif camii*'dir. Caminin yanında bir medrese vardı. Son devirlere ait türk-islâm âbidesi *Mercânî camii* (1766) ile daha sonra yaptırılan *Apanay* ve *Yunus* camileridir. Tataristan Merkez müzesi, volga halkları etnografyası, arkeoloji ve sanat koleksiyonlarını kapsar. 1804'te kurulan devlet üniversitesinde (bugün Ulyanov - Lenin müzesi), Lev Tolstoy, Lenin ve kardeşi Aleksandr Ulyanov, Rikov okumuşlardır. (M)

KAZAN, İç Anadolu bölgesinde (Yukarı Sakarya bölümü, Ankara ili, Yenimahalle ilçesi) bucak; 10 528 nüf.; 31 köy. —*Bucak merkezi* (esk. *Halkavun*), 460 nüf. Sakarya'nın kollarından olan Ankara çayının vâdisinde; yüksl. 885 m. Ankara-Kızılcahamam yoluna 3 km'lik bir bağlantısı vardır. (M)

KAZAN (Elia KAZANJOGLOUS, **Elia** — denir), amerikalı filim yönetmeni (İstanbul 1909). Ailesi yunanlıdır. 1934'te oyuncu olarak tiyatroya başladı ve 1945'e kadar bu meslekte kaldı (1938'de İngrid Bergman ile *Liliom*'da oynadı). Birçok tiyatro oyunu yönetti. İlk büyük filmini 1945'te çevirdi: *Bir Genç Kız Yetişiyor* (A Tree Grows in Brooklyn). Öbür önemli filimleri: *Boomerang* (Geri Tepen Silâh) [1946]; *Yeşil Ufuklar* (The Sea of Grass) [1947]; *Namus Sözü* (Gentleman's Agreement) [1947]; *Kara Damga* (Pinky) [1949]; *Caniler Sokağı* (Panic in the Street) [1950]; *İhtiras Tramvayı* (A Streetcar Named Desire) [1951]; *Viva Zapata* (1952); *Rıhtımlar Üstünde* (On the Waterfront) ve *Cennet Yolu* (East of Eden) [1954]; *Taş Bebek* (Baby Doll) [1956]; *A Face in the Crowd* (Kalabalıktaki Adam) [1957]; *Vahşi Irmak* (Wild River) [1960]; *Çayırdaki İhtişam* (Splendor in the Grass) [1961] ve kendi hayatını anlatan bir romanından yararlanarak çevirdiği *America*, *America* (1963-1964). Güçlü bir tekniğe sahip olan sanatçı, görüntüleri ve kişileri başarıyle yansıtır. Tiyatroda 1948'de New York'ta *İhtiras Tramvayı*'nı, 1949'da *Satıcının Ölümü*'nü (Death of a Salesman) sahneye koydu. Filimlerinde kullandığı etkili ve iğneleyici anlatım diliyle Kazan, A.B.D.'nin en seçkin sinema yaratıcıları arasında yer alır. (L)

KAZANCAKİS (Nikos), yunan yazarı (Kandiye 1885 - Freiburg am Brésgau yakınları 1957). Yeni yunan edebiyatının büyük ustalarındandır. Şiirleri (*Ophis ke Krino* [Yılan ve Zambak], 1906); denemeleri (*Taksidevondas* [Gezerken], 1927); oyunları (*Nikephoros Phokas,* [1927]; *Odysseas* [Odysseus], 1928; *Khristos* [İsa], 1928; *Melissa* [1953]), romanları *Aleksi Zorba* [Bios kai Politia tu Aleksi Zorba], 1946; *Günaha Son Çağrı* [O Telefteos Pirasmos]; *Khristos Ksanastavronete* [İsa Yeniden Çarmıha Geriliyor]. 1954; *Allahın Fıkarası* [O Phtokhulis tu Theu], 1957) ve bir İlyada tercümesi (*Omiru İliada*) vardır. (L)

KAZANCI sıf. ve i. (*kazan*'dan *kazan-cı*). Kazan yapan veya satan kimse. ‖ Kazanı ateşleyen kimse, ateşçi.

— Mekan. *Kazancı örsü,* çekmeğe, kıvırmağa, düzeltmeğe v.b. yarayan, kazancıların kullandıkları burunsuz küçük örs.

— Mus. *Kazancılar düyeği,* İsmail Hakkı Beyin düyek usulünün bir çeşidi için kullandığı yanlış ve fantezi terim. (Kazancılar bakırı bu ritimle döğerlermiş.)

— Tasav. *Kazancı dede,* mevlevî tekkelerinde mutfak görevlilerinden biri. (Bk. ANSİKL.) ‖ *Kazancı postu,* kazancı dedenin oturduğu post. (Beyaz renkli olan bu post, mutfakta, kazanın tam karşısına rastlayan yere serilirdi.)

— ANSİKL. Tasav. *Kazancı dede,* aşçı dedenin yardımcısı sayılırdı. Gündüzleri mutfakta sohbet, canların eğitilmesiyle uğraşır, onlarla sohbet ederdi. Mevlevîliğe girmek isteyenler kazancı dedeye başvururlar ve «tarikata gireceğim» anlamında «soyunacağım» derlerdi. Kazancı dede bu kimselere «dervişlik zordur, çileyi kırmak iyi değildir. Dervişlik ateşten gömlek, demirden leblebidir. Aç kalmak, döğülmek, haksız yere söz işitmek vardır. Dervişlik ölmeden evvel ölmek demektir. Bunlara katlanırsan gir» derdi. Bu güçlüklere katlanacağını söyleyenlerin ikrarını şeyh izin verdikten sonra alırdı. (M)

KAZANCI, Akdeniz bölgesinde (Konya ili, Ermenek ilçesi) bucak; 7 774 nüf.; 9 köy. — *Bucak merkezi,* 1 905 nüf. Ermenek'in 21 km güneyinde; yüksl. 1 250 m. (M)

KAZANCI (Mazhar), **Mazhar Hoca** da denir, türk sporcusu (Maraş 1876 - İstanbul 1957). Harbiye'yi bitirdi (1895). Türkiye'de idmancılığın ve alman jimnastiğinin öncülüğünü yaptı. Kuleli, Edirne Harbiyesi, Harbiye mektebi, Askerî tıbbiye, Kuleli Askerî lisesi ve Harp akademileri ile Galatasaray lisesinde görev aldı. Beşiktaş kulübünün kurucularından idi. Eskrim, halter ve binicilik dallarında ün kazandı. İdman Cemiyetleri ittifakı tarafından kendisine «ilk Türkiye jimnastik şampiyonu» unvanı verildi. Baden Terbiyesi Merkez Danışma kurulu üyeliğinde bulundu. — Oğlu ESAT (İstanbul 1911), spora, âletli jimnastikle başladı; sonra güreş ve halter ile uğraştı. Güreş Millî takımı kadroşuna girdi. Çeşitli eğitim kurumlarında beden eğitimi öğretmenliği yaptı. İlk Jimnastik federasyonunda ve Halter federasyonunda çeşitli görevlerde bulundu. Avrupa Halter federasyonu üyesi ve milletlerarası halter ve güreş hakemidir. Güreş ve jimnastik konusunda birkaç eseri vardır. (M)

Kazancılar camii, İstanbul'da, Unkapanı semtinde (*Üçmihraplı cami* veya *Hocahayrettin camii* de denir). Fatih Sultan Mehmed'in hocası Hoca Hayreddin tarafından yaptırıldı (1469-1478). Fatih Sultan Mehmed ve Hoca Hayreddin'in gelini tarafından ilâve ettirilen mihraplarla, cami üç mihraplı oldu. Birinci kısım kubbeli, diğerleri ahşap çatılıdır. Minaresi sağındadır. (M)

KAZANCILIK i. (*kazancı*'dan *kazancı-lık*). Kazancının mesleği. (L)

KAZANÇ i. (*kazanmak*'tan *kazan-ç*). Bir kimse veya topluluğun mallarından belli zaman aralıklarıyle edindiği gelir veya emek karşılığı olarak aldığı para: *Sonra yabancı bir idare iktisat, ticaret, memleketin bütün kazanç kaynaklarına musallat olur* (F. R. Atay). *Vakıa kazancım mühim bir şey değildi. Yol parasını güç çıkarıyordum* (A. H. Tanpınar). ‖ Ticarî bir işlemden doğan kâr: *Son aylarda müessesenin kazancı arttı.* ‖ *Teşm. yol.* Yarar, fayda, çıkar: *Memleketin çeşitli çevrelerinden, çeşitli insanları tanımak ne büyük bir kazanç olur* (Kemal Tahir). *Bencil kişi yalnız kendi kazancını gözetir.*

— İkt. *Gayrısafi kazanç,* gelir kavramına giren iki unsurdan (irat, kazanç) irat dışında kalan miktar. (İktisadî faaliyette, her dalda elde edilen olumlu sonuçlar toplamı, gayrısafi kazançtır. Bu toplamı elde etmek için yapılan harcamalarla iktisadî faaliyette kullanılan her türlü araçların amortismanlar tutarı ve zararlar gayrısafi kazançtan çıkarılmakla safi kazanç bulunur. Mal alışverişinde maliyet ile satış fiyat ve tutarları arasındaki, masraflar dahil, olumlu farka gayrısafi kazanç da denir.)

— Telekom. *Bir yükseltecin* (veya *katlarından birinin*) *kazancı,* çıkışta elde edilen büyüklük değerinin giriştekine oranı. (Göz önünde bulundurulan büyüklüğe göre, gerilim kazancı, akım kazancı veya güç kazancı hesaplanabilir. Kazanç birden küçükse, bir zayıflama var demektir. Kazanç çoğu zaman *desibel* olarak belirtilir. Bu logaritmik birimi kullanmakla, bir yükseltecin kazancı katlarının ayrı ayrı kazançlarını toplamakla bulunur.

◆ **Kazançlı** sıf. Kazanç getiren, yarar sağlayan: *Burasını kazançlı bir yer sanıyorlar* (Kemal Tahir). *Kazançlı bir iş.* ‖ Kazancı olan: *Bu işte sen kazançlısın.*

KAZANDIRIĆI sıf. (*kazandırmak*'tan *kazandır-ıcı*). Kazandıran, kazandırmak işini yapan.

— Huk. *Kazandırıcı işlem,* bir kimsenin diğer bir kimseye malvarlığına ilişkin bir kazandırmada bulunduğu işlem. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Huk. *Kazandırıcı işlem* sonucu bir kimsenin malvarlığında bir çoğalma olur. Bu çoğalma, malvarlığının büyümesi veya malvarlığının azalmasına engel olma şeklindedir. Kazandırıcı işlemden söz edebilmek için bunun karşılıksız olması gerekmez. Mal mübadelesi amacını güden işlemler de kazandırıcıdır. Bu kazandırma değişik yollarla olur. Kazandırıcı işlem, her şeyden önce, bir tasarruf işlemidir. Zaten birkaç istisna dışında her tasarruf işlemi bir kazandırmadır. (msl. mülkiyet devri alacağın temliki, bir intifa veya rehin hakkı kurulması v.b.). Bunun gibi bir kimse lehine bir haktan feragat ve borçtan ibra kazandırıcı işlemdir. Kazandırıcı işlem bazen bir borç sözleşmesi içinde de olabilir. Meselâ bağışlama vaadi, bağışlanan bir alacak hakkı sağladığı için kazandırıcı işlemdir. Son olarak kazandırıcı işlem bir maddî fiilden ibaret de olabilir. Karışma, birleşme ve hukukî tağyir buna örnek olarak gösterilebilir. Kazandırma vasıtasız ve vasıtalı olur. Kazandırıcı işlem sonucu, kazananın malvarlığındaki artma, doğrudan doğruya tarafların fiili sonucu gerçekleşiyorsa, vasıtasız kazandırmadan söz edilir. Buna karşılık, tarafların malvarlıkları arasındaki değer akımı üçüncü bir kişinin malvarlığında meydana gelen bir olay sonucu oluyorsa, vasıtalı kazandırma vardır. Meselâ A'nın U ile yaptığı bir anlaşma sonucu, U'yu, B'ye bir şey verme borcu altına sokmasında, böyle bir vasıtalı kazandırma söz konusudur. (M)

KAZANDIRMA i. (*kazandırmak*'tan *kazandır-ma*). Kazandırmak eylemi.

— Gaz. sanay. Gazın kimyasal arıtılması sırasında sülfüre dönüşen arıtma maddelerini oksitleme yoluyle demir oksit haline getirme işlemi.

— Huk. *Kazandırma zamanaşımı*. Bk. ZAMANAŞIMI.

— Sanay. Bir katalizörün çalışmasını sağlama. (Kraking ve reforming'de kok kömürünü veya katalizörlerin üzerinde zamanla biriken pisliklerin sıcak hava yakmasıyle oksitlenmesi gerekir.) [M]

KAZANDIRMAK ettrg. f. (*kazanmak*'tan *kazan-dır-mak*). Kazanmasını sağlamak, elde etmesine yolaçmak: *Adını söylemekle*

ne kazandırmış oldum? (N. Araz). *Bu iş o-na yüzlerce lira kazandırdı.* (M)

KAZANDİBİ bİş. i. Mutf. Dibi tutturularak hafifçe kızartılan mahallebi. (Süt, şeker, nişasta, pirinç unu ile yapılır. Pişirildikten sonra bir tepsiye pudra şekeri serpilir. Pişen muhallebi, yarım parmak kalınlığında tepsiye dökülür. Ateş üzerinde çevirerek dibi kızartılır. Soğuduktan sonra karelere kesilir. Bir keski ile çıkartılan parçalar tabağa ters çevrilir. Üzerine pudra şekeri ve gülsuyu serpilir.) [M]

KAZAN hanlığı, merkezi Kazan olan eski bir türk hanlığı (1437-1556). Doğu ile Kuzeydoğu Avrupa arasında önemli geçit yollarından birini meydana getiren Volga'nın orta mecrasında; eski Bulgar devleti bölgesindeydi. Güneyde Astrahan hanlığı, doğu ve güneydoğuda Nogay hanlığı, batıda Moskova beyliği, kuzeyde fin-ugur kavimlerinin oturduğu geniş düzlükler ve kuzeydoğuda Sibirya hanlığıyle çevriliydi. Asıl halkını Bulgar Türkleri meydana getirirdi. Ayrıca Mordva Çirmiş, Ar gibi fin-ugur kavimleri de vardı. Kazan hanlığının kurucusu Altınordu hanlarından Celâleddin'in oğlu Uluğ Muhammed'dir (1437-1445). 1426-1456 Yıllarında Altınordu hanı olan Uluğ Muhammed, Mısır ve Moskova'ya karşı başarılı bir siyaset takip etti. Fakat Timur'un, Altınordu devletine indirdiği darbeyi silemedi. Kavim ve Urugların meydana getirdiği iç karışıklıklar sırasında tahtını kaybetti (1436). Önce Kırım'a, sonra da Moskova beyliğine sığındı. Moskova beyi Vasiliy, Altınordu ile arasının açılmasından korktuğu için Muhammed üzerine asker gönderdi. Rusları yenilgiye uğratmasına rağmen, Muhammed bu bölgede kalmadı ve başkent yapacağı Kazan'a geldi. Kendisini Kazan'da Altınordu hükümdarı olarak tanıtmak için çalışmalara başladı. Orduların Moskova kapılarına kadar götürerek Vasiliy'i yendi (1439). Oğulları Mahmud, Kasım ve Yakup Beylerin de katıldığı İkinci Moskova seferinde Suzdal yakınlarında rus kuvvetleri yenildi; Vasiliy esir edildi (1445). Muhammed'in ileri sürdüğü bütün şartlar Vasiliy tarafından kabul edilince, Vasiliy serbest bırakıldı. Anlaşma şartlarına göre Rusya büyük miktarda savaş tazminatı verecekti. Ayrıca, o zamana kadar bağlı bulunduğu Altınordu'ya karşı olan görevlerini bundan sonra Kazan'a karşı yerine getirecekti. Bu antlaşma maddelerinin yerine getirilmesini sağlamak için Muhammed, rus devlet merkezine ve eyaletlere kazanlı memurlar tayin etti. Gene antlaşma gereğince Moskova topraklar içinde olan Oka nehri üzerindeki bir bölgeyi oğlu Kasım'a vererek (Kasım* hanlığı) Moskova'nın iç durumunu yakından takip etmek imkânını elde etti. Amacı, dağılmakta olan Altınordu hanlığını kuvvetli bir merkez etrafında birleştirmekti. Fakat bunu gerçekleştiremeden öldü. Büyük oğlu Muhammed (1445-1462) Kazan hanı oldu. Mahmud'un devrinde hanlık, barış ve refah içinde yaşadı. Öldükten sonra yerine büyük oğlu Halil geçti. Saltanatı kısa sürdü. Sonra başa kardeşi İbrahim geçti (1467-1479). Bazı büyükleri ve Moskova hükûmeti, Mahmud'un kardeşi Kasım'ı destekledi. Kasım, İbrahim'e karşı harekete geçti. Kazan ile Kasım hanlıkları birbirine düşman duruma geldiler. İbrahim Rusların bu tutumlarına karşı harekete geçti; Galiç yakınlarını yağmaladı; Hılın (Vyatka) şehrini ele geçirdi. 1469 Yılında Moskova'nın Kazan'a karşı hazırladığı sefer bozgunla sonuçlandı. Aynı yıl Kazan önlerine kadar gelen Ruslar, yapılan bir antlaşma ile geri döndüler. Bu antlaşma sekiz yıl sürdü. Hılın'ı ele geçirmek isteyen Ruslar, 1478'den sonra yeniden saldırılara geçtiler. İbrahim'in ölümünden sonra tahta büyük oğlu Ali (veya İlham) [1419-1484] geçti. Annesi Fatıma, İbrahim'in ilk karısıydı. İbrahim'in ikinci karısı Nur Sultanın oğlu Muhammed Emin, Ali'nin saltanatına karşı çıktı. Kardeşi Abdüllâtif ile birlikte Kazan'ı terkederek Moskova'ya gitti. Rusların Kazan'a hazırladığı sefer (1482) bu defa diplomatik yollarla önlendi. Fakat Ali tahttan indirilerek (1484) Rusların da onayıyle yerine Muhammed Emin getirildi. Karışıklık içinde süren kısa saltanatı, Ali'nin tekrar başa geçmesiyle sona erdi (1485). Fakat iç karışıklıklar devam etti. Fırsattan faydalanmak isteyen Ruslar, Kazan üzerine bir ordu gönderdi (1487); Kazan kuşatıldı. Ancak kuvvetle savunulması karşısında, rus orduları geri çekilmeğe başladı. Bu sırada Kazan'da yapılan bir hükûmet darbesi sonunda Ali tahtından indirildi. Kazan Rusların eline geçti. Ali ve taraftarları şiddetle cezalandırıldı. Muhammed Emin tekrar rus desteğiyle başa geçti. Böylece Moskova Kazan'a bağlı olmaktan çıktı. Muhammed Emin, Rusların her istegini yerine getirdi; bir sefere de Ruslar ile katıldı (1490). Ancak Rusların baskısı karşısında kazan halkı isyan etti. Başlarına geçen beylerden Kul Ahmed, Orak Sadır ve Argış, Batı Sibirya hanı İbak'ın oğlu Mamuk'u (1495-1496) tahta çıkardılar. Bunun üzerine Muhammed Emin Moskova'ya kaçtı. Mamuk, aleyhine dönen Kul Ahmed tarafından tahttan indirildi. Yerine Muhammed Emin'in kardeşi Abdüllatif (1496-1502) Rusların da desteğiyle başa geçti. Fakat Rusların emellerine âlet olmayınca tahtından indirilerek sürgüne gönderildi. Rus dostu Muhammed Emin yeniden han oldu (1502-1518). Rakiplerini öldürterek durumunu kuvvetlendirdi. Rus çarı İvan III'ün eski gücü yoktu. Bundan yararlanmak istedi. Çıkan bir anlaşmazlık üzerine Moskova'ya sefer açtı. Nijniy-Novgorod'u ele geçirdi. Kazanlılar sonraki yıllarda Ruslara karşı başarılar elde etti. İki devlet arasında barış Kazan elçisi Seyid Şah Hüseyin tarafından «ebedî sulh» adıyle imzalandı. Muhammed Emin'in çocuğu yoktu. Ölümünden sonra Kazan'da Ulug Muhammed sülâlesi sona erdi. Uluğ Muhammed'in rakibi olan Küçük Muhammed'in torununun oğlu Kasım hanı Şah Ali, Rusların isteğiyle han oldu. Kazan rus nüfuzuna girdi. Fakat Ruslarla arası açılan Kırım hanı Sahib Giray, Kazan'ı ele geçirerek Rusları kovdu. Böylece Giray (Gerey) sülâlesi başladı. Sahib Giray (1521-1524) kumandasında Kazan kuvvetleri Kırımlıların yardımı ile Oka nehri üzerinden Moskova'ya doğru ilerledi. Vasiliy III tahtını bırakarak kaçtı. İki devlet arasında yapılan anlaşma sonunda, Moskova Kırım'a belli bir vergiyle bağlandı. Diğer taraftan Kazan hükûmeti düşman karşısında yalnız kalmamak için Kanunî Sultan Süleyman'a elçiler gönderdi. Yapılan bir antlaşma ile Kazan, osmanlı hâkimiyetini kabul etti. Durum Rus hükûmetine bildirildi. Bunun üzerine Rusların Kazan'a karşı düşmanca tutumları arttı. Sahib Giray'ın yerine geçen Safa Giray (1524-1531) zamanında Şah Ali'nin de içinde bulunduğu rus ordusu, Atabey Taliş ve Oruç Beyin yönettiği Kazan kuvvetlerine yenildi. Sonraki yıllarda savaş yoluyle bir başarı elde edemeyeceğini anlayan Ruslar Kazan'da propaganda yaparak iç karışıklıklar yarattılar. Safa Giray'ın yerine Şah Ali'nin oğlu Can Ali (1531-1533) getirildi. Kısa bir zaman sonra Can Ali öldürüldü. Safa Giray (1533-1546) tekrar han oldu. Ruslara karşı başarılı akınlarda bulundu; Nijniy-Novgorod'u aldı. Fakat nüfuzlu beyler tarafından tutulmadığı için tahttan indirildi. Yerine geçen Şah Ali'nin saltanatı bir ay sürdü. Safa Giray'ın Kazan'a dönmesinden sonra Moskova'ya kaçtı. Safa Giray (1546-1549) üçüncü hükümdarlık devresinde iç meseleleri ele aldı. Rus taraftarı beyleri cezalandırdı. Giriştiği büyük mücadelelerden sonra Kazan'da millî birliği sağladı. Yerine geçen oğlu Ötemiş (1549-1551) henüz üç yaşında olduğu için annesi Süyüm-Bike Kazan'ı yönetti. 1548 ve 1550 yıllarında Kazan'a yapılan rus seferleri başarılı olmadı. Metropolit Makariy zamanında (1542-1552), Ruslar Kazan'da Hıristiyanlığı yaymağa çalıştılar. 1551 Yılında Züye ırmağının Volga'ya döküldüğü yerde Kazan'a karşı müstahkem bir mevki kurdular; buraya silâh ve erzak yığdılar. Böylece Kazan kuvvetlerinin gerilerine inmek imkânları hazırlandı. Şah Ali, Ruslardan ve Kasımlılardan destek görerek Kazan'a girdi ve han oldu (1551). Bu dönemde Kazan'ın iktisadî durumu bozuktu. Ruslarla anlaşma yolları arandı. Anlaşmanın şartları ağırdı. Ruslar sadece Volga'nın sol tarafını Şah Ali'ye bıraktılar. Kazan'ın yarı toprakları Rusların eline geçti. Bu durum Kazanlılara ağır geldi. Daha sonra Ruslar Kazan'ın yönetiminin rus naibine verilmesini istediler. Bu istek kabul edilmedi. İç karışıklıkların başladığı sırada Şah Ali, şehirden çıkarak Rusların yanına döndü. Kazanlılar, o sıralarda Nogaylar arasında bulunan Astrahan şehzadesi Yadigâr Muhammed'i tahta çıkardılar (1552). Yadigâr, Timur Kutluğ soyundan, Saray hanı Seyid Ahmed'in torunu ve Astrahan hanı Kasım'ın oğluydu. Yeni hükümdar, Çapkun Beyin de yardımıyle Ruslara karşı harekete geçti. Rus yönetiminde bulunan dağlık bölgedeki halkın ayaklanması ve Kırımlıların da ilerlemesi üzerine Ruslar geri çekildi. Fakat Züye'den kuvvet alan Ruslar Kazan'ı kuşattı. Günlerce süren sokak savaşları sonunda, Kazanlılar bozguna uğradılar; Yadigâr Han ve yanındakiler esir edildi. Şehir yağmalandı ve halkı kılıçtan geçirildi (1552). Kazanlılar mücadeleyi bırakmadılar. 1556 Yılından itibaren her yönden Ruslara karşı harekete geçtiler. Mamış - Berdi Bey, Volga'nın sağ kıyısında yüksek Sundır tepesi üzerindeki Çalım kalesinde ordusunu mücadeleye hazırladı. Kazan hanı Süyüm-Bike'nin kardeşi, nogay beylerinden Yusuf'un oğlu Ali Ekrem'i tahta geçirdi. Ali Ekrem, Çalım'da Ruslar ile yapılan savaşta öldü (1556). Mamış-Berdi Beyin de esir düşmesiyle Kazan yeniden Rusların eline geçti. (M)

KAZANLI, Akdeniz bölgesinde (Adana bölümü, İçel ili, merkez ilçesi) bucak; 6 830 nüf. 3 köy. — *Bucak merkezi* (*Kazanlı kasabası*), 3 360 nüf. Mersin - Adana karayolunun 11. km'sinden güneye ayrılan 4 km'lik bir yolun sonunda. (M)

KAZANLIK i. (*kazan*'dan *kazan-lık*). Kazanların konduğu yer.

— Tasav. Mevlevîlerin mutfağın altında, lokma kazanının bulunduğu bodruma verdiği ad. (Bu bodrum, bazen suçluların hapsedilmesi için hapishane olarak da kullanılırdı.) [M]

KAZANLIK, Bulgaristan'ın Stara Zagora (eski Zağra sancağı) idare bölgesinde şehir; Tunca ırmağının 3 km kuzeyinde Kazanlık vâdisinde; 41 872 nüf. (1962). Bugün Sofya - Burgas balkanaltı demiryolu garı. Balkanaltı vâdilerine karayolu ile, kuzeyde Şipka geçidi vasıtasiyle Gabrovo'ya, güneyde Zmeyovo geçidiyle de Stara Zagora'ya bağlıdır. Büyük sanayi merkezi (kumaş, mobilya, konserve, müzik âletleri fabrikaları). Gülyağcılığı.

— Tar. Kazanlık şehrinin yakınlarında Trak medeniyetinin kalıntılarına rastlanır. 1944'te Kazanlık mezar anıtı, 1948'de de Trak şehri Sevtopolis (bugünkü G. Dimitrov barajının ağzında) bulundu. Kazanlık şehri, XV. yy.da bugünkü şehrin batı kısmında bulunan küçük bir bulgar köyü yakınlarında Türkler tarafından kuruldu. XVII. yy.da büyük bir sanat merkeziydi. Kaytancılık, abacılık, dericilik, çömlekçilik v.b. sanatlar çok gelişmişti. Zamanla atelyeler, küçük imalâthaneler kuruldu. Şehir halkı Osmanlılara, özellikle patrikhaneye karşı bağımsız kilise savaşlarına katıldı. 1877-1878 Türk - Rus savaşından hemen sonra türk halkı göçetmeğe başladı. 1952 Yılına kadar Türklerin 2/3'si buradan göçetti. (M)

KAZANMAK geçl. f. (esk. türk. *kazğanmak*'tan). Kazanç sağlamak: *Fakat hepsini alnımın teriyle kazandım ha! Evin içinde de, dışında da gece gündüz çalıştım* (H. E. Adıvar). *İş bulursak gidip beş on kuruş kazanıyoruz* (Kemal Tahir). *Köyde ucuza aldığı portakalları şehre getirip satınca epeyce para kazandı.* ‖ *Teşm. yol.* Olumlu bir sonuç elde etmek: *Armağan kazanmak. Dava kazanmak.* ‖ (Birine) İsabet etmek, çıkmak: *Bankanın en büyük ikramiyesini o kazandı.* ‖ Elde etmek, sahip olmak: *Ya ölmek ustalığını kazanırsın / Ya korku biriktirmek yetisini* (A. İlhan). ‖ (Bir şeye) Uğramak, yakalanmak: *Bu hastalığı o soğuk odada kazandı.* ‖ Fethetmek, hâkim olmak: *Bu savaşta büyük topraklar kazandılar.* ‖ *Mec.* Kendi tarafına çekmek, kendine başlamak: *Son konuşmasıyle bütün üyeleri kazandı.*

— DEY. *Vakit* (veya *zaman*) *kazanmak,* karşısındakini oyalamak: *Çok zaman kazandı, bu müddet zarfında geriden gelen kıtaatla iki fırkaya kadar takviye olundu* (Atatürk).

◆ Geçz. f. (Bir oyunda) Galip gelmek: *Kumarda kazanmak.* ‖ (Bir şeyden) Kazançlı çıkmak, kazanç sağlamak: *Sen bu işte kazanacaksın.*

◆ **Kazanılmak** edilg. f. Kazanmak işine konu olmak: *Son işten üç yüz lira kazanıldı. Dava avukat sayesinde kazanıldı.* (M)

kazayağı (bot.)

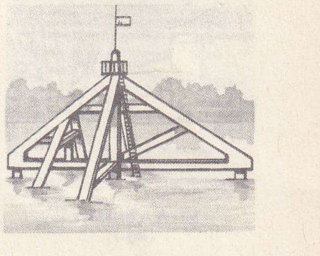

kazayağı (denizc.)

kazamat
top yuvası
(maddesi 126. sayfada)

Foto. LAROUSSE

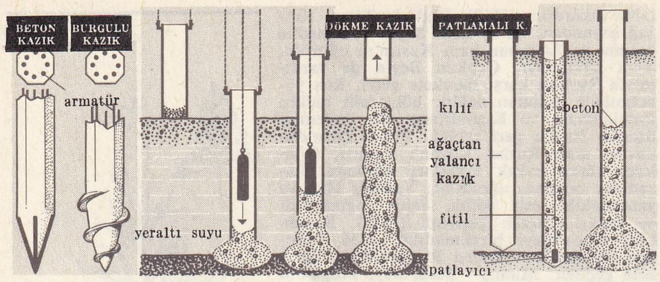

kazıklar (mad. oc.)

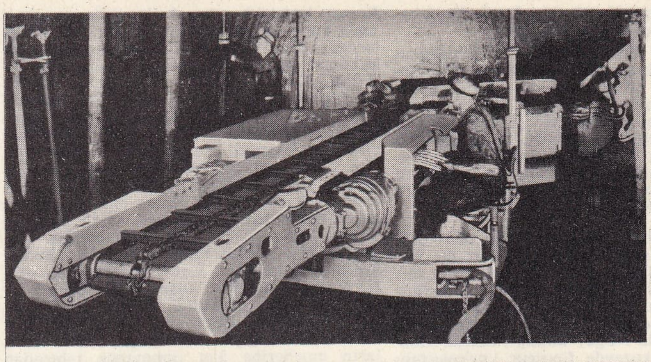

kömür ve potas cevheri için kullanılan Joy kazı yükleme makinesi

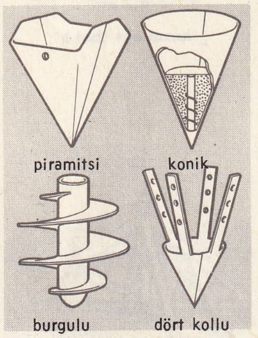

kazık çarıkları (inş.)

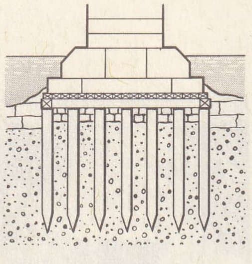

kazık (bayınd.)

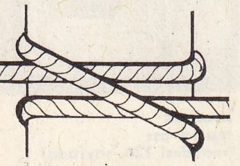

kazık bağı (denizc.)

KAZANTAŞI blş. i. Termik. Bazı cisimlerin özellikle kalsiyum tuzları kapsayan suyun ısıtıldığı kapların iç çeperleri üzerinde meydana gelen katı madde. *Eşanl.* KEFEKİ. (L)

KAZAR i. (ing. [QUAS]i st[AR]'dan *quasar*). Astron. Çok uzakta ve çok güçlü radyokaynakları olan gökcisimleri kümesi.

— ANSİKL. Genel olarak bu gökcisimleri ile «yıldızımsı» adı verilen ve yalnız büyük teleskoplarla görülebilen, parlaklığı çok az yıldızlar arasında bir benzerlik kurulabilir. *Kazar*'ların özelliklerinden biri de renklerinin mavi olmasıdır. Mont-Palomar teleskopuyle yapılan çok ayrıntılı bir inceleme, aynı görünüşte, fakat elektromagnetik ışınları olmayan çok zayıf gökadalar olarak kabul edilebilecek gökcisimlerinin varlığını ortaya koydu. 1963'ten beri bu gökcisimleri üstünde yapılan gözlemler arttırılmış ve aşağıdaki sonuçlar ortaya konmuştur:

— bu gökcisimleri normal bir gökadadan 10 ile 20 kere daha küçük olduğu halde, gökadadan 100 kere daha ışıklıdır;

— bağıl dalga uzunluğunun kırmızıya doğru kaydığını (Doppler-Fizeau olayı), bu da hiç olmazsa ışık hızının iki katını aşan bir hızla bu cisimlerin gerilediğini gösterir;

— optik gözlem araçlarıyle gözlenebilirler;

— parlaklıkları, çoğu zaman 1 kadirin üstünde beklenmeyen değişmeler gösterir.

1965'te, bunlar gibi elektromagnetik ışımaları olmayan, mavi renkli başka gökcisimlerinin varlığı ortaya kondu. Bunlardan bazılarının tayf çizgileri 1, 25 kadar bir katsayı ile kırmızıya doğru bir sapma gösterir. QSG (*yıldızımsı gökada*) adı verilen, görünüşleri çok zayıf, uzak gökadaların söz konusu olduğu açıktır. Bunların sayısı kesin olarak QSS'lerden (*yıldızımsı radyokaynaklar*) çoktur. Ancak her iki gökcisminin sayısı, elips veya spiral biçimli normal gökadaların sayısından daha azdır. Bu kadar uzakta bulunan bir gökcismi için 1 kadirlik bir değişme, aşağı yukarı, 1 000 üstnovanın patlaması ile birkaç haftalık zaman aralığında meydana gelen enerjiye karşılıktır.

Nötrinoların etkisi altında, bir gökada içinde bir dizi patlama imkânını kabul etmek zorunludur.

QSS ve QSG, yalnız elektromagnetik ışımaların varlığı veya yokluğuyle ayırt edilen aynı tür gökcisimleridir. QSS belki de, yaklaşık olarak yüz milyon yıl sonra QSG haline gelen ve bütün radyo yayımlarının kesildiği bir gökadanın patlaması sonucu meydana gelmiştir. (L)

suya çakılmış kazıklar

suda, kazık üzerine oturtulmuş ev

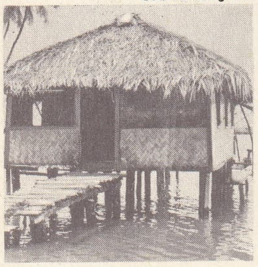

De Morgan'ın Sus'ta (Elam) kazıları

KAZARA zf. (ar. *ḳażā* ve fars. son ek *-rā*-dan *ḳażā-rā*). Kaza ile, yanlışlıkla, bilmeyerek: *Hem karıyı, hem herifi öldürmüş, sonra da tabancası kazara patlamış, kendi de ölmüş* (B. Felek). ‖ Tesadüfen: *Sanki haberim yokmuş da, kazara buluyormuşum gibi, cebimdeki çeyreği çıkardım* (Ömer Seyfeddin). ‖ Şayet, eğer: *Kazara doktora ihtiyacınız olursa.* (M)

KAZARUN, İran'da (VII. eyalet) şehir, Fars bölgesinde, Şiraz'ın batısında; 31 000 nüf. (L)

KAZASKA i. (rusça k.). Rus halk dansı. (M)

KAZASKER i. (ar. *ḳāḍi* veya *ḳāżi* ve *ʿasker* > *ḳāḍi-ʿasker* veya *ḳāżi-ʿasker*'den). Teşk. tar. En yüksek ilmî ve kazaî rütbe. ‖ Osmanlı imparatorluğunun Avrupa ve Asya topraklarındaki kadıların başında bulunan iki görevli: *Rumeli kazaskeri. Anadolu kazaskeri.*

— Mutf. *Kazasker lokması*, bir çeşit süslü lokma.

— Teşk. tar. Osmanlılarda ordu mensuplarının hukukî ve şerî dava ve işlerine bakan, sefer zamanında padişaha refakat ederek aynı işi gören kadı. (Bk. ANSİKL.) ‖ *Kazasker divittarı*, Osmanlı devletinde, kazaskere hizmet eden memurlardan biri. (Görevi yazı takımlarına ve kırtasiye işlerine bakmaktı.) ‖ *Kazasker ikindi divanı*, Osmanlı devletinde kazaskerlerin, Divanı Hümayunda dava dinleme görevlerinden ayrı olarak salı ve çarşamba dışındaki günlerde, havale edilen şerî ve hukukî işlere bakmak için yaptıkları toplantı. (Bk. ANSİKL.) ‖ *Kazasker kassamları*, Osmanlı devletinde kazaskerin emrinde görevli memurlardan biri. (Bk. KASSAM.) ‖ *Kazasker kâtibi*, Osmanlı devletinde, kazaskerin yazı işlerine bakmakla görevli memur. (Kazaskerin birkaç kâtibi vardı. XVII. yy.da, kazasker kâtipleri, cihet ve medrese beratlarını yazarak kazaskere imzalatırlardı.) ‖ *Kazasker muhzırbaşı*, Osmanlı devletinde, kazaskerlerin baktıkları davalarda dinlenmesi için gerekenleri bulup getiren görevlerin başı. (Muhzırbaşılığa, genellikle sarayda kapıcılar kethüdasının seçtiği kapıcılardan biri tayin edilirdi. Muhzırbaşılar terfi ettikleri zaman, tımarla dergâhıâli çavuşluğuna alınırlardı.) ‖ *Kazasker muhzırı*, Osmanlı devletinde kazaskere hizmet eden memurlardan biri. (Dava sırasında divana çağrılması gerekenleri getirmekle görevliydi. Muhzırların belirli maaşları yoktu. Kadı ve müderris tayinlerinde, bu tayinlerden *müjdecilik* adlı belli bir bahşiş alırlardı. Bunlar terfi ederlerse tımar ile dergâhıâli çavuşluğuna alınırlardı.) ‖ *Kazasker tevcihi*, Osmanlı devletinde kazaskerlerin yaptıkları tayinler hakkında kullanılır. (Tanzimat devrinden önce, kadıları ve müderrisleri kazasker tayin ederdi.)

— ANSİKL. Teşk. tar. *Kazasker*'lik makamı, Selâhaddin Eyyubî zamanında kuruldu. Anadolu Selçuklularında da aynı görevi yapan kimselere *kadıi leşker* denirdi. Mısır Memlûklu devletinde aynı görevi yapan kadılar (*kadilasker*) vardı. Memlûklar devrinde merkezde malikî, şafiî ve hanefî mezhebinden üç kazasker görevliydi. Buna karşılık Halep, Şam ve Safed'de naibüssultanlar nezdinde hanefî ve şafiî mezhebinden iki, Hama'da da hanefî mezhebinden bir kazasker vardı. Anadolu beyliklerinden Karamanoğullarında da kazasker bulunduğu bilinmektedir. Akkoyunlularda kazasker *kadıi maasker* denilirdi.

Osmanlılar zamanında kazasker unvanı, ilk defa Murad I tarafından Bursa kadısı Çandarlı Kara Halil'e verildi (1362). Çandarlı Kara Halil'den sonra kazaskerlerin, hükümdarın yanında ve ordugâhlarında bulunmaları, görevlerini bu şekilde yapmaları gelenek halini aldı. İstanbul'un fethinden (1453) sonra Karamanî Mehmed Paşa, Manisa Çelebisi'nin itibarını kıskanarak kazaskerliği ikiye çıkarmasını sultana tavsiye etti. Fatih Sultan Mehmed bu makamı, biri Rumeli, diğeri Anadolu olmak üzere ikiye çıkarttı. Bu makamlara ilk tayin edilenler Hacı Hasanzade ve Muslihüddin Kestelanî'dir. Mısır ve Suriye'nin fethinden (1518) sonra *Arap ve Acem kazaskerliği* adıyle üçüncü bir kazaskerlik kurulduysa da, bu kazaskerlik Pirî Mehmed Paşanın sadaretinden sonra (1523) kaldırıldı. Rumeli kazaskeri İstanbul'daki müslümanların dava ve işlerine bakmakla görevliydi. Müslüman olmayanların dava ve işlerini ise Anadolu kazaskeri görürdü. Rumeli kazaskerliği Anadolu kazaskerliğine göre daha önemli sayılırdı. Rumeli kazaskerliğinin yetkisi içine, mirî emlâk, devlet itibarı ve hazine çıkarlarıyle ilgili davalar da girerdi. Mahmud I zamanına (1730-1754) kadar kuzey afrika vilâyetleri de onların kaza yetkileri içindeydi. Kaynarca (1774) ve Aynalıkavak (1779) antlaşmalarıyle Kırım kadıları da Rumeli kazaskerlerine

Foto. X, Viollet (LAROUSSE)

bağlandı. Rumeli kazaskeri, Medine ile bu şehrin dışındaki bütün vakıf emlâkı üstünde mütevellilerin ölümü halinde, genel bir denetim hakkına sahipti. Bu görevi, Tanzimattan sonra Evkaf nazırlığı üzerine aldı. En büyük müftü olan şeyhülislâmlar, ancak Kanunî Sultan Süleyman devrinde (1520-1566) kazaskerlerden bir üst makam haline geldi.

Kazaskerler «sadr» unvanını taşırlardı. Rütbeleri müşir ve vezirlerinkine eşitti. Yazılı dilekçelerde kendilerine «semahatlü efendim hazretleri» şeklinde hitap edilirdi. Kazaskerler sefer halinde hükümdarın huzuruna, çağrılmadan girebilirlerdi. Gelirleri kadılarınkinden daha fazlaydı. Ayrıca ulufe alırlar ve kendilerine arpalık da verilirdi. Özellikle ilmiye sınıfı kıyafetini taşırlardı. Askerî yargı işlerinden başka, bazı kadı ve müderrislerin tayinlerini de yaparlardı. Divanı Hümayun'daki işlerinden başka, salı ve çarşamba günleri dışında, her gün kendi konaklarında divan kurarak yetkileri içindeki işlere bakarlardı. Yazı işlerinde *tezkireci* adı verilen divan kâtipleri çalışır, izhar işlerini 20 kadar *muhzır** görürdü. Cuma günleri Paşakapısı'na giderek sadrazamın başkanlığında yapılan «huzur murafaası» toplantısında bulunurlardı. Sadrazamlar, gerektiği hallerde kazaskerlerin işlemlerini denetlettirirlerdi. Herhangi bir dava sebebiyle divanda kazaskerin tarafsız olamayacağı yolunda şikâyet yapılırsa dava, kazaskerlikten emekli veya azledilmiş, eski bir kazasker tarafından görülürdü. Ayrıca dava sonunda verilen hükmün doğru olup olmadığına da başka bir hâkim karar verebilirdi.

Kazaskerlik makamına yükselebilmek için bir süre (XVI. yy. ortaları), belirli bir derecelenme yoktu. Bu dönemden sonra İstanbul ve Edirne kadılarının İstanbul kadısı mazullerinden birinin kazasker olması kanunla tespit edildi. Rumeli kazaskerliğine ise ya bunun payeli veya mazullerinden biri tayin edilirdi. Kazaskerlikle görevlendirilenler, sadrazamın huzurunda hilât giyerlerdi. Görevlerinden alınan kazaskerlere arpalık veya 150 akçelik emekli maaşı verilirdi (XVI. yy. sonları). Daha sonra sadece arpalık ve birkaç kazanın, kadılık dışındaki hukukî görevleri verilmesi gelenek haline geldi. Kendisine böyle görev verilenler, işlerini bir naip aracılığıyla yürütürlerdi. Kazaskerlik müessesesi Osmanlı imparatorluğunun yıkılışına kadar sürdü.

● *Kazasker ikindi divanı*, kazaskerlerin belli bir resmî daireleri olmadığı için, kendi konaklarında ve ikindi vakti yapılırdı. 1582'de İran'dan bazı yerlerin alınması dolayısıyle Anadolu kazaskerlerinin işleri çoğaldı. Bu sebepten Anadolu kazaskerlerinin ikindi divanı ikiye ayrıldı, bunun üç günü «eşrafı kuzat» ile diğer kadıların, diğer günleri de müderrislerin tayinlerine tahsis edildi. (→ Bibliyo.) [M]

Kazaskerabdurrahmanefendi camii, İstanbul'da Çapa'da; kazasker Abdurrahman Efendi tarafından yaptırıldı (1506). 1915'te yandı. 1953 Yılında eski haline kondu. Fakat 1957 yılında buradan geçen yol bu camiyi de ortadan kaldırdı. (M)

KAZASKERLİK i. (*kazasker*'den *kazasker-lik*). Teşk tar. Kazaskerin görevi ve makamı. Bk. KAZASKER. (M)

KAZASKER MUSTAFA İZZET EFENDİ. Bk. MUSTAFA İZZET EFENDİ.

KAZASOĞLU (Georgios Kazas), yunanlı besteci (Atina 1910). Başlıca eserleri: orkestra için *Narkissos* (1945); *Cepheden Dönüş Prelüdleri* (1946); *Ağıt* (1945); *Prelüd ve Ağıt* (1946); *Epir Prelüdü*; bir senfoni; *Arkaik Üçleme; Koreografik Üçleme; Tanagra'da Şafak* (1949). Ayrıca, oda müziği, sahne müziği, piyano ve ses için parçalar besteledi. (L)

KAZÂYÂ çoğl. i. (ar. *ḳażā* ve *ḳażiyye*'den *ḳażāyā*). Mant. *Esk*. Kaziyeler, tasımlar. ‖ *Kazâyâ-yı mantıkiye*, mantık kaziyeleri. (M)

KAZAYAĞI bİş. i. Anat. Birtakım kas kirişlerinin (terzi kası, doğru içyan ve yarızar kaslar) kaval kemiğinin iç üst kısmından yapıştığı yere verilen ad.

— Bot. Yaprakları kaz ayağına benzeyen erdişi çiçekli otsu bitki. (İlmî adı *chenopodium botrys*. Ispanakgillerden.)

— Denizc. İki ucundan herhangi bir yere bağlanmış bir haladın ortasından başka bir halatla terazilenmiş durumu.

— Eczc. *Kazayağı esansı*. Bk. ANSİKL.

— İnş. Düzlem olarak üçgen biçimini veren kerestelerin biraraya getirilmiş durumu. ‖ Bir kat veya sütun borusundan çıkan ve suyu, kullanma cihazlarına doğrudan doğruya götüren borular.

— Mim. Eskiden üzerinde üç destek bulunan kollu tahta direk başlığına verilen ad.

— Teknol. Kolları çok açık bir çengel.

— Terz. Genellikle etek baskılarında uygulanan zikzaklı el dikişinin adı.

— Trafik. Tek bir yol meydana getirecek şekilde birleşen iki ayrı yolun meydana getirdiği kavşak tipi.

— ANSİKL. Eczc. *Kazayağı esansı, Chenopodium ambrosioides*'in yapraklarından elde edilir. İçinde yüzde 60-80 kadar terpen peroksit bulunur (askaridol). Kapsül şeklinde alındığında askaritlere, ankilostomlara ve hattâ iğnekurtlara (oksiyür) karşı oldukça etkili bir solucan düşürücüdür. Şeritlere ve bothriocephalus'lere fazla etkisi yoktur.

◆ Sıf. [Renk için] Açık turuncu. (LM)

KAZAZ veya **KAZZAZ** i. (ar. *ḳazz*'dan *ḳazzāz*). *Esk*. İpekçi, ham ipeği işleyen veya satan kimse. (M)

KAZAZEDE bİş. sıf. (ar. *ḳażā*ᵓ ve fars. *zede*'den *ḳażāᵓ-zede*). Kazaya uğramış olan, kaza geçirmiş olan: *Kazazede bir gemi*. ‖ bİş. i. Kaza geçirmiş kimse: *Kazazedeler Kızılay'ın gönderdiği çadırlarda kalıyorlardı*. (M)

KAZBEĞİ i. Bakırdan yapılmış iran sikkesi; zir şahi'nin onda biri değerindeydi. (Bugün kullanılmamaktadır.) [M]

KAZBEGİ (Aleksandr), gürcü romancı (Stepantsmida [bugün Kazbegi] 1848-Tiflis 1893). Dağlı bir ailenin çocuğuydu. Öğrenimini Moskova'da yaptı, önce doğduğu dağlara döndü, sonra Tiflis'e gitti (1879). Oyunculuk yaptı, derin bir tabiat aşkıyle dolu romanlar yazdı. Bu romanlarda, tanıdığı basit insanlar arasındaki toplumsal bağları anlatır: *Elguca* (1881); *Baba Katili* (1882); *Cehennemlik Kadın* (1884). [L]

KAZBEK dağı, S.S.C.B.'de volkanik doruk; Kafkas dağlarının en yüksek tepelerinden biri; sıradağların orta burcunun doğusunda, Orconikidze ile Tiflis arasında; 5 047 m. (L)

KAZBOKU bİş. sıf. [Renk için] Yeşile çalar kirli sarı. (M)

KAZBOYNU bİş. i. Denizc. Bumbaların düşey ve yatay hareketlerini sağlamak için topuklarına konulan iki yönlü menteşe. (M)

KAZ dağı. Coğ. Bk. İDA.

KAZEİN i. (lat. *caseus*, peynir'den fr. *caseine*). Memeli hayvanların sütlerindeki azotlu maddelerin temelini meydana getiren, fosfoproteit grubundan proteinli madde. ‖ *Bitkisel kazein*, küspeden, sıvı yağ artıklarından elde edilen azotlu madde.

— ANSİKL. *Kazein*, yağsız süt tozu ile birlikte yağ yapımının en önemli yan ürünlerinden biridir. Kazein türleri şunlardır: *maya kazein*, kaymak altı sütün maya ile 30 - 35°C'ta pıhtılaştırılması ve çökeleğin sıkılarak 63°C'a kadar pişirilmesiyle elde edilir; sulu kısım bu şekilde giderilmiş olur, geriye kalan kısım sıcak suda yıkanır ve çok beyaz bir kazein elde edilir; *laktik kazein*, kaymak altı sütün laktik mayalanması sonucu pıhtılaştırılmasıyle hazırlanır; çökelek 75°C'a kadar yavaş yavaş pişirilerek sulu kısım giderilir; her iki usulde ele geçen ürün sıkılır ve 60 ile 65°C'lık sıcak hava akımında kurutulur. (Kazein bazen hidroklorik asitle de hazırlanır.) Eskiden, maya kazein şeklinde galalit kontrplak sanayiinde büyük oranda uygulama alanı bulan kazeine, günümüzde özellikle laktik kazein şeklinde daha başka uygulama alanları bulunmuştur. Kâğıt yapıştırma işleri, bazı yalıtkan maddelerin yapımı, tekstil olmayan maddelerin yapımı, tekstil apre ve boyarmaddeleri, boyalar, böcek öldürücü için ıslatıcı, şarap ve ince marangozluk işlerinde yapıştırıcı, hayvan besini, perhiz unu v.b.

Kazein, homogen bir madde değildir. Hidroliz yoluyle, birbirinden farklı 18 amino asit verdiği gibi, proteinli olmayan maddelerin (özellikle fosforik asit) elde edildiği bir heteroproteittir. Fosforik asidin büyük bir kısmı, hidroksi amino asit olan serin'in yardımıyle kazein molekülünde toplanır. Farklı analiz metotları (etil alkol ile hidroklorik asit karışımında çözünürlük, ültrasantrifüjleme, elektroforez) yardımıyle kazeini önce üç farklı kısma ayırmak mümkündür: α kazein, β kazein ve γ kazein. 1950'ye doğru, kazein dördüncü bir kısma da ayrılmıştır: δ kazein. Daha sonraları analiz metotlarının gelişmesiyle, kazein miselleri üstünde dengeleyici ödevi gören ve onları maya'nın enzim etkilerine karşı koruyan χ kazein bulunmuştur. χ kazeinin, sütün maya yardımıyle pıhtılaşması olaylarında büyük önemi vardır. Bu önem, konsantre sütten peynir yapımı metotlarının hazırlanmasında ortaya çıkar.

Kazein mayanın etkisiyle veya sütün pH 4, 6'ya kadar (kazeinin izoelektrik noktası) asitleşmesi sonucu süt içinde çökelir. 40 ilâ 200 μ çapında küresel tanecikler halinde bulunur.

— Fizyol. Mide suyu tarafından güçlükle sindirilen *kazein* pelte şeklinde alınır, sonra bileşiminde peptonlar bulunan bir sıvıya dönüştürülür. Pankreas salgısı ise aksine kazeine süratle etki eder. Bitkisel kazein daha kolay sindirilir. (L)

KAZEİNLEŞME i. (*kazein* > *kazeinleş-mek*'ten *kazeinleş-me*). Patol. Urcukların kangrensi dönüşümü.

— ANSİKL. *Kazeinleşme*, mikroplara karşı organizmanın bir korunma yoludur. Akciğerde kavern oluşmasından önce meydana gelir; yumuşama daha fazlalaşınca, peynirsi madde cerahatle birlikte kaybolur. (L)

KAZEİNSİ sıf. (*kazein*'den *kazein-si*). Tıp. Kazein görünüşünde olan; kazeini andıran: *Kazeinsi lezyon*.

— Patol. *Kazeinsi nekroz*, tüberküloza özgü nekroz; tümseciklerin merkezine kadar ulaşır; özelliği, kesilince peynire benzeyen tıkız, sarımtırak, tanecikli bir madde üretmektir. (L)

KAZEL i. Bk. GAZEL.

KAZEOLİTİK sıf. (fr. *caséolytique*). Kazeoliz ile ilgili olan: *Kazeolitik mikroplar tereyağlarının tadını bozabilir*. (L)

KAZEOLİZ i. (fr. *caséolyse*). Kazein'in mikroorganizma veya mayanın enzim etkisiyle meydana gelen hidrolizi. (Kazeoliz, peynir arıtılmasının başlıca olaylarından biridir.) [L]

KÂZERUN, İran'da (VII. il) şehir; Fars bölgesinde, Şiraz'ın batısında; 31 000 nüf. Sanayi merkezi (özellikle pamuklu dokuma). Şehirdeki evliya türbeleri arasında en tanınmışı hint ve çin denizi gemicilerinin koruyucusu şeyh Ebu İshak İbrahim bin Şehriyar Kâzerunî zaviyesidir. 30 km kuzeyde Sâbûr harabeleri vardır. (ML)

KÂZERUNÎ (Şeyh Ebu İshak İbrahim bin Şehriyar), İshakiye (veya Kâzeruniye) adlı tarikatın kurucusu (Kâzerun 963-ay.y. 1034). Ebu İshak 24 000 kadar mecusinin müslüman olmasını sağladı. İrşadın yanında «cihad»ı da Müslümanlığı yaymak için bir yol olarak kabul ettiğinden, kendinden sonraki devirde de İran, Hindistan ve Çin'de görüşlerini benimseyenler oldu. İshakiye tarikatı Anadolu'da da teşkilâtlandı. Özellikle XV. yy.da savaşçı yönleriyle Anadolu'da önemli bir rol oynadı. Bazı şehirlerde adına tekkeler kuruldu. XVII. yy.da Kâzeruniye, başka tarikatlara karıştı. Fakat halk arasında Ebu İshak hakkındaki inanış yaşamağa devam etti. Balık avcıları ve satıcıları onun kabrinden alınan toprağın sihirli ve uğur getireceğine inanırlar. (M)

KAZET i. (fr. *casette*). Seram. Pişirme sırasında, ateşin doğrudan doğruya etkisinden korumak için, porselen veya çini parçaların içine konduğu ateşe dayanıklı pişmiş toprak kap. (L)

KAZEVİ i. (ar. *ḳazevī*). *Esk*. Sazdan yapılan, pirinç, hurma v.b. şeyler taşınabilen veya ölçülen kupsuz sepet, zembil. (M)

KAZF i. (ar. *ḳazf*). *Esk*. Atma, fırlatma.

— Huk. *Esk*. İftira. (Bk. ANSİKL.) ‖ Namuslu bir kadını zina suçuyle itham etme.

— ANSİKL. Huk. *Esk*. Bir kimseyi ahlâksızlıkta itham eden, bunu ispat için dört

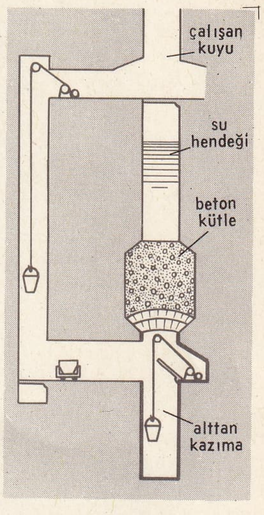

bir kuyudaki alttan **kazıma** (mad. oc.)

şahit göstermeyen kimseye şeriata göre, *kazf* sebebiyle 80 sopa gibi bir ceza verilir. Fıkıh kitaplarındaki bu kaide Kur'an'a dayanır. İftiraya uğrayan kimsenin suçlunun cezalandırılmasını isteme hakkı vardı; ancak kendisi veya vârisi bu haktan vaz geçebilirlerdi. Hanefîlere göre kazf sebebiyle verilen ceza din bakımından yerindedir; ne iftiraya uğrayan ve ne de vârisi davadan vaz geçebilir. Ceza, kazf'e uğrayan tarafın baba ve anasına veya yakınlarına, reşit olmayanlar ile akıl hastalarına uygulanmazdı. Bir köle için ceza 40 sopaydı. (M)

Kazgancı camii veya **Cerrahishak camii** veya **Nakilbent camii,** İstanbul'da, Kumkapı semtinde; Fatih devri cerrahlarından İshak Efendi tarafından yaptırıldı. Daha sonra Kazgancı kulu Yusuf tarafından onartıldı. Bugün harap haldedir. (M)

KAZGİLLER çoğl. i. Zool. Ördekgillerden perdeayaklılar altfamilyası. (Kazları, kuğular ve *dendrocygna*'ları kapsayan bu altfamilyadaki kuşların başlıca özelliği, erkek ve dişide tüylerin aynı renkte olmasıdır.) [L]

KAZI i. (*kazmak*'tan *kaz-ı*). İnşaat yapma, yer altındaki eski anıtları ortaya çıkarma v.b. sebeplerle toprağı kazma, araştırma işi: ***Arşivlerde ve eski anıtlarda araştırmalar, her tarafta açılan kazı sahaları, harikulâde güzel buluşlar*** (P. Safa). ***Askerlerin başındaki teğmen kazı yerine geldi.*** (N. Araz). *Esk.* Hafriyat. ‖ Bazı şeyler üstüne yapılan nakış, oyma işi. *Esk.* Hak. ‖ ***Kazı kalemi,*** oyma işlerinde kullanılan sivri uçlu kalem.

— Arkeol. Araştırma yapmak amacı ile toprağı kazma işi. Bk. ANSİKL.

— Ask. ***Kazı ekibi,*** istihkâm sınıfında kazı işleriyle görevli erattan kurulu ekip.

— Bayınd. Düşey ve yatay yarıklar açarak bu yarıklar arasındaki prizma şeklinde toprak parçasını kamalar yardımıyle kaldırarak yapılan toprak düzenleme metodu. ‖ ***Destekli kazı,*** çeperleri bir kalıp sistemiyle yerinde tutulan kazı. ‖ ***Örtülü kazı*** (veya ***oyma***), toprak altında yapılan kazı. ‖ ***Temel kazısı,*** dar, çoğu zaman destekli, özellikle duvar temelleri için yapılan kazı. ‖ ***Yarma kazı,*** açıkta yapılan kazı.

— G. santl. Bk. GRAVÜR.

— Huk. Menkul veya gayrımenkul bütün eski eserleri, keşif, inceleme, araştırma ve meydana çıkarma gibi amaçlarla yapılan işlemler. Bk. ANSİKL.

— Mad. oc. ve Taşçılık. Cevher, kömür veya taşı, yatak içinden koparma: ***Kazı, maden işletmesinin en önemli işlemlerindendir.*** ‖ Bu amaçla yapılan ocak açma, ocakları doldurma ve ateşleme işlemlerinin tümü. ‖ ***Kazı dilimi,*** duvarlara paralel veya yatay olarak kazı alanında uygulanan keslem. (Bk. ANSİKL.) ‖ ***Kazı mesafesi,*** kuyu kazısı sırasında, daimî tahkimatın bir defada yapıldığı mesafe. (Bir kuyuda, kazı, kesik kesik devam eder: önce 20-30 m'lik bir kısım aşağı doğru kazılır ve geçici tahkimatla tutturulur, sonra aşağıdan yukarıya daimî tahkimat [beton, tuğla] yapılarak açılan kuyunun bu mesafesi bitirilir.) ‖ ***Kazı yükleme makinesi,*** devamlı çalışarak 3 ile 5,20 m genişliğinde dehlizler kazan makine. Bk. ANSİKL.

— Mim. Çok derin olmayan yarıklar açarak yapılan bezeme.

— Teknol. ***Kömür kazı makinesi.*** Bk. HAVÖZ.

KAZIMIERZ III

— ANSİKL. Arkeol. Genellikle *kazı*'lar tarihi ile arkeoloji tarihi ile aynı çizgi üstünde gelişir. Filoloji uzun zaman arkeolojiden daha büyük önem taşıdı, daha sonra nesiller boyunca bilginler tarafından incelenen metinlere karşı ilgi azaldı. Büyük kazılar, özellikle Ortadoğu'ya yapılan yolculukların gittikçe kolaylaşması, Herculanum ve Pompei'nin 1719'dan itibaren meydana çıkarılması, bazı siyasî olaylar (Napolyon'un Mısır seferi, Osmanlı imparatorluğunun parçalanması, Kuzey Afrika'nın Fransızlar tarafından ele geçirilmesi gibi), önemli kişilerin (Caylus, Winckelmann), akademilerin, üniversitelerin, enstitülerin etkisi sayesinde gelişti. Alman Schliemann'ın Truva'da (1870) ve daha sonraları Miken ve Tirynthos'ta yaptığı kazılarla ingiliz Evans'ın Girit'teki kazıları (1900'den sonra) büyük aşamalar sağladı. Fransa'daki çalışmalar büyük önem kazandı (1892'de Atina'daki Fransız okulu tarafından başlatılan Delphoi, Delos, ayrıca Anadolu'daki kazılar) ve özellikle Roma'daki Fransız okulu tarafından yürütülen Kuzey Afrika'daki kazılar (Kartaca, Utika, Timgad, Lambez, Cemile, Çerçel, Volubilis). Bu çalışmalar listesi çıkarılamayacak kadar çoktur. Klasik olmayan arkeolojinin doğuşu ile Amerika'da, Hindistan'da, Uzakdoğu'da kazılar yapıldı (Uzakdoğu Fransız okulunun hizmetleri önemlidir). Sualtı araştırmaları ise ortaya yeni bir inceleme alanı çıkardı. Önceleri sanat eseri aramak amacıyle yapılan kazılar sonraları anıtların bütününü ortaya çıkarma hedefine yöneldi. Ancak, belgeden yoksun harap bir yapının çoğu zaman tarihlendirilemeyeceği çok geç anlaşıldı. Başlangıçtan Tarihöncesine ait araştırmalarda kullanılan stratigrafi usulü sayesinde, kazılmakta olan arazide yangın izlerine veya sikke gibi tarihleri belli bazı eşyalara dayanarak türlü tabakalar ayırt edilmeğe çalışıldı. Böylelikle, kat kat insan ayağı değmemiş toprağa kadar inilebildi. Araştırma yapılırken karşılaşılan en büyük zorluk, belli bir araziden toprak aldırılması sırasında, bir önceki tabakanın tamamıyle tahrip edilmesidir. Denebilir ki kazı yapmak, sayfaları okundukça yok olan bir kitabı izlemeğe benzer. Bundan dolayı, tabakaları sırasına uyarak dikkatle temizlemek ve belgeleri mümkün olduğu kadar muhafaza etmek gerekir.

Bazı büyük kazılar (Delos ve Delphoi gibi) önceden karar vererek başlatıldı; ancak çoğu zaman araştırmalar, rastlantı sonucu bulunan belgelerden sonra (yapı veya tarım işleri sırasında olduğu gibi) başlatılır. Böylelikle sonuçlar, farklı yerlerde elde edilir, daha sistemli araştırmaların yapılmasına ihtiyaç vardır. Bu gibi araştırmalar yeni teknikler, jeofizik araştırmaları ve özellikle yerden göze görünmeyen, büyük alanlara yayılmış bütünleri (Kuzey Afrika'nın çöller bölgesinde bulunan, Romalılara ait *limes* gibi) meydana çıkaran uçaktan alınmış fotoğraflar sayesinde mümkün olabilir.

— Huk. Türkiye'de kazı yapma yetkisi Millî Eğitim bakanlığının izniyle Müzeler ve Eski Eserler Genel müdürlüğüne aittir. Bununla birlikte genel müdürlüğün uyarması üzerine söz konusu bakanlığın, bilim derneklerine, yerli veya yabancı uzmanlara sondaj, araştırma ve kazı ruhsatı vermesi halinde özel, gerçek ve tüzel kişiler yapabilir. Bu durumda kazı yapanları kazı giderlerini kendileri karşılarlar. Çıkarılacak bütün eski eserler devletin malı olacaktır. Yalnız kayıtı yapanlar, yayın, fotoğraf çekme, resim ve kalıp çıkarma gibi haklara sahiptir. Özel kişilerin yaptığı kazılarda, Millî Eğitim bakanlığından bir komiser ile Müzeler Genel müdürlüğünden bir memur hazır bulunur.

Kazı yapılacak arazi, özel kişi veya kişilere aitse, bunların rızasının alınması gereklidir. Aksi halde kazı, ancak kamulaştırma ile mümkün olur. Arazi sahibinin rızasıyle yapılan kazı sırasında, arazinin kullanılmasının geçici olarak engellenmesi v.b. sebeplerden doğan zarar tazmin edilir. Kazı süresi, ruhsat tarihinden başlayarak iki yıldır. Bu süre, yalnız sondaj ve araştırma için iki aydan fazla olamaz. Kazı konusunu düzenleyen 10 nisan 1322 tarihli *Asarı Atika nizamnamesi* hükümlerine göre, kazı için tanınan iki yıllık süre, geçerli sebeplerin varlığı halinde bir yıl uzatılabilir. Ruhsatname tarihinden başlayarak üç ay içinde kazıya başlanmaz veya kazıya başlandıktan sonra, kazı sebepsiz olarak iki ay süreyle terkedilirse, ruhsatname hükümsüz sayılır.

— Mad. oc. ***Kazı dilimi,*** kazıyı kolaylaştıran bir yayılma yüzeyi meydana getirir. Yalnız havöz kaminesinin kesici koluyle yarılabilecek kadar gevrek kayalarda (kömür, potasyum cevheri) uygulanır. Kazı diliminin açıklığı 15 sm'e yakın, derinliğe ise 1 ile 2 m'dir.

● ***Kazı yükleme makinesi***'nde, şasiye bağlı kesici bir kafa ve bu kafada, tungsten karbürlü 26 bıçağın çalıştığı altı tane zincirli kesici bulunur. Zincirli küçük bir taşıyıcı, kesici kafanın kömürünü sürekli olarak geriye getirir. Küçük bir zincirli taşıyıcı bu kömürü başka bir taşıyıcı veya banda yükler.

● ***Türkiye'deki kazılar.*** 1871'de Truva araştırmasıyle başlayan kazılar Türk Tarih kurumunun kuruluşuna kadar genellikle yabancı bilim heyetleri tarafından yürütüldü (bk. ARKEOLOJİ). Eski Eserler ve Müzeler Genel müdürlüğü ile Türk Tarih kurumunun birlikte yönettikleri kazılar, Anadolu'nun çeşitli bölgelerine yayıldı. Bunlardan en önemlileri, Tahsin Özgüç ve Nimet Özgüç'ün yönettiği Kültepe kazıları, Arif Müfid Mansel'in Perge ve Side kazıları, Ekrem Akurgal başkanlığında Daskyleion, Phokaia, Erythrai, U. Bahadır Alkım'ın Tilmen ve Gedik'li kazıları, Yusuf Boysal'ın Müskebi kazılarıdır. 1959'dan beri Van bölgesinde Urartu medeniyetini aydınlatmak için Arif Erzen, Van Çavuştepe'de; Emin Bilgiç, Adilcevaz Kef kalesinde; Tahsin Özgüç, Erzincan Altıntepe'de; A. Burney, Kayalıdere'de kazılar yapmaktadır. Türk arkeologları yanı sıra yabancı bilim adamları da Anadolu'nun çeşitli yerlerinde çalıştılar. 1968'den itibaren Keban Eski Eserleri Kurtarma Projesi adı altında Altınova'da yerli ve yabancı heyetlerin katılmasıyle kazılar yapılmaktadır. (Bk. KEBAN HİDROELEKTRİK SANTRALI VE BARAJI.).

◆ **Kazıcı** i. Kazı yapan kimse. *Esk.* Hâfir. ‖ Oyma işleriyle uğraşan kimse. (ML)

KAZIK i. (*kazmak*'tan *kaz-ı-k*). Toprağa çakılmak için ucu sivriltilmiş odun parçası. ‖ Direk, sopa: ***Kendimi, karmakarışık bir ağırlık kolunun içinde bir at arabasının sol kazığını tutmuş yürürken buldum*** (Kemal Tahir). ‖ Eskiden insanları üzerine oturtarak öldürdükleri yere dik çakılmış odun: ***Kazığa oturtmak.*** ‖ Kazığa oturtmak suretiyle uygulanan ceza. ‖ *Argo.* Alışveriş yaparken aldatılma.

— ÇEŞ. DEY. ***Kazık atmak*** *Argo.* Zarara uğratmak. Bir malı bir kimseye değerinden fazlaya satmak. ‖ (***Dünyaya***) ***Kazık çakmak*** (veya ***kakmak***). *Teklz.* Çok uzun yaşamak. ‖ ***Kazık gibi,*** sert ve dik olan. Donmuş. ‖ ***Kazık kadar.*** *Teklz.* Bir kimsenin artık çocuk olmadığını belirtmek için kullanılır. ‖ ***Kazık kesilmek,*** sertleşmek. ‖ ***Kazık yemek.*** *Argo.* Aldatılmak. ‖ ***Kazık yutmuş gibi,*** dimdik duran kimseler için kullanılır. ‖ ***İpten kazıktan kurtulmuş,*** kendisinden her türlü kötülük gelebilecek serseri kişi.

— Ask. ***Kazık hattı,*** kazıklardan yapılmış tahta duvar.

— Astron. ***Demir kazık.*** Bk. DEMİRKAZIK.

— Bot. ***Kazık kök,*** dikine giren ana kök. *Zt.* SAÇAK KÖK.

— Denizc. İskele yapmak üzere denize çakılan ağaç, demir veya beton direk. (Bk. İSKELE.) ‖ Kapalı limanlar içine bir hat üzerinde belirli aralıklarla, birçoğu biraradа çakılarak tepeleri bir düzlük meydana gelecek biçimde aynı düzeyde kesilmiş ağaç kütükleri. (Son yıllarda çelik borulardan yapılmış örneklerine de rastlanmaktadır. Üzerlerine gemi yanaştırarak bağlamak için kullanılır. Daha çok alman ve hollanda limanlarında vardır.) ‖ ***Kazık bağı,*** birbirinin tersine olarak yan yana yapılmış iki mezevoltadan meydana gelen bağ. (Kolay yapılıp kolay çözülebilen ve en çok kullanılan sağlam bir bağdır. Bir halatı şamandıra analesine bağlamak, ağaç ve demir bir kütüğü bir iple yukarı çekmek veya aşağı indirmek, düşey serenleri çubuklara bağlamak v.b. işlerde kullanılır.)

— İnş. ve Bayınd. Toprağa çakılan veya toprak içine giren tahta, maden veya betonarmeden, silindir veya prizma biçiminde uzun parça. (Bk. ANSİKL.) ‖ ***Yalancı kazık,*** çakma makinesi tırnaklarının veya tokmaklama tesislerinin altına kazıkları uzatmak için kullanılan madenî parça.

— Ormanc. Ağacın toprağa dikine giren en büyük (ana) kökü.

— Sil. ***Burgulu kazık,*** alt kısmında madenî ve keskin burgusu bulunan kazık. (Çabuk set inşasında yere çakılmak suretiyle kullanılır.)

— Spor. Yağlı güreşte eli, rakibin kispeti içine sokarak uygulanan bir oyun. (El arka taraftan sokulursa ***dış kazık,*** ön taraftan sokulursa ***iç kazık*** adını alır. Tehlikeli bir oyundur. Bu oyunu uygulayan acemi ise kispetin içindeki kolu kırılabilir.) ‖ ***Ayakta dış kazık ve paça,*** dış kazık'tan sonra öbür elle rakibi paçasından kavrama. ‖ ***Ayakta iç***

Foto. LAROUSSE

kazık ve paça, çaprazda veya elensede iken, rakibi kasnağından tutup çektikten sonra eli kasnağı içine sokarken, diğer elle de paçasından tutma.

— Taşıma. Mafsallı veya bir bütün olarak bağlanabilen gezer vinçlerde, yatay kirişleri taşıyan ayak veya sütun.

— Teknol. *Kazık çarığı,* bir kazığın ucuna takılan madenî uçlu sivri pabuç.

— Zır. Tarlada çizgi çizmek için kullanılan tahta.

— ANSİKL. İnş ve Bayınd. En eski çağlardan beri insanlar su kenarlarına yerleştiklerinden *kazık* üzerine temel atma en eski temel usullerinden biridir. Kazıklar dirençsiz zemin tabakalarının içinden geçerek temel yükünü sağlam zemine aktarır veya sağlam zemin çok derindeyse yükü, çakıldığı toprağa sürtünme ile geçirir (*yüzen kazıklar*). Bu konuda sıkıştırma kazıklarından da söz edilebilir. (Görevleri sadece içine çakıldığı zemini sıkıştırarak taşıma gücünü arttırmaktır.) Kazıklar şu tiplere ayrılır: 1. *önceden hazırlanarak toprağa çakılan* (veya *vidalanan*) *kazıklar,* tahta, maden veya betonarme olabilir. Betonarme kazıklar hemen her yerde tahta kazıkların yerini almıştır. Uçlarında mahmuz işini gören çelik veya dökme demirden bir tırnak (kazık çarığı) bulunur. Bazılarının içi oyuktur; bu oyuktan zemine su akıtılarak kazığın toprağa daha kolay girmesi sağlanır; bazıları da vidalıdır. Maden kazıklar özellikle dalgakıran (mendirek), set ve bent yapımında kullanılır;

Toprak içinde dökülen kazıklar, beton veya betonarme olur. Vurarak, boru daldırıp içini boşaltarak veya matkapla delerek toprakta silindir biçimi bir delik açmak ve içine beton döküp mekanik usullerle döverek sıkıştırmak ilkesine dayanır. Boru ile delmede, dökülen betonun dibe kadar inmesi için, bir fişek patlatılarak yeni dökülmüş beton dibe çöktürülür.

◆ Sıf. *Argo.* Alışverişte gerçek fiyatından fazlasına satılan: *O mağazanın bütün malları kazıktır.*

— DEY. *Kazık marka. Argo.* Çok pahalı.

— Zool. *Kazık kuyruk balığı.* İlmî adı Pteroplatea altavela. (ML)

KAZIKÇI sıf. (*kazık*'tan *kazık-çı*). *Argo.* Pahalı mal satan, alışverişte aldatan. (M)

KAZIKÇI KARABEKİR, türk pehlivanı (Akkoyun, Sıvas 1805 [?] - ay.y. 1872). Güreşe, karakucak ile başladı. Kazık oyunundaki büyük ustalığı sebebiyle *Kazıkçı* adını aldı. 93 Harbine topçu askeri olarak katıldı, gösterdiği yararlıklardan ötürü çavuşluğa kadar yükseldi. Savaştan sonra kumandanı Hüseyin Paşa tarafından Rusçuk kalesine getirildi. Burada yağlı güreşe başladı: kısa zamanda bu çeşit güreşte de büyük varlık gösterdi. Kırkpınar'da başpehlivanlığı kazandı; İstanbul'da da huzur güreşlerine çıktı. (M)

KAZIKLAMAK geçl. f. (*kazık*'tan *kazık-la-mak*). Kazık çakmak. ‖ Kazık cezasını uygulamak. ‖ *Argo.* Alışverişte birini aldatmak. ‖ Geçz. f. [Şoförler için] İş yapamayıp beklemek.

◆ **Kazıklanmak** edilg. f. *Argo.* Aldatılmak. ‖ *Esk.* Kazığa çakılarak öldürülmek. (M)

KAZIKLI sıf. (*kazık*'tan *kazık-lı*). Kazığı olan, kazıkla yapılmış veya desteklenmiş olan.

— Ask. *Kazıklı tahkimat,* kazıklardan yapılmış engel, havale.

— Patol. *Kazıklı humma.* Bk. TETANOZ. (M)

KAZIKLI VOYVODA. Bk. VLAD III (Çepeş).

KAZIKUMUK, Orta Dağıstan'da müslüman türk topluluğu (sayıları 90-100 000 kadar) ve bu topluluğun idare merkezi. Kazıkumuklardan ilk olarak Timur'un seferleri dolayısıyle söz edilmektedir. Timur'un 1396 seferi sırasında Kazıkumuklar, müslüman olmayan kuzey komşuları Aşkuca'lara yardım ettiler; bunun üzerine Timur tarafından kınandılar. *Şavkal* (sonra *şamhal*) adı verilen, Kazıkumuk reisleri, XVI. yy.da kışı Buynak'ta, yazı merkezleri Kazıkumuk'ta geçirirlerdi. Şamhal Çoban ölünce (1579), ülke dört oğlu arasında paylaştırıldı; böylece dört küçük beylik ortaya çıktı: Tarki (Tarhu) ve Buynak, Kazanış, Kâfir Kumuk, Gili beylikleri. Bu kardeş beylikler, XVI. yy. sonunda Rusların Tarki dolaylarına yerleşmesine karşı koydular. 1640'ta Şamhal Surhay Mirza'nın ölmesiyle dağlarda yaşayan Kazıkumuklar, Tarki şamhallarından ayrılarak bağımsız bir beylik kurdular.

XVIII. yy.dan sonra «Kazıkumuk Han» adlı bir sülâle kuruldu. Kafkasya'da İran nüfuzunun azaldığı sırada kafkasyalı kavimler ayaklandılar; Osmanlıların da yardımlarıyle bağımsızlıklarını elde etmek için çalışmağa başladılar. Bu olaylar sırasında Osmanlıların tarafını tutan Kazıkumuklar, Rusların da işe karışması sonunda üç devlet arasında zaman zaman siyaset değiştirmek zorunda kaldılar. 1803-1828 İran-Rus savaşlarında kazıkumuk hanları birbirlerine düştüler. Rusların tarafını tutan Arslan Hana yenilen Surhay Han, daha sonra Rus taraftarlarının eline geçen Kazıkumuk'u yeniden aldı. 1859'a kadar Ruslara karşı devam eden Dağıstan Kurtuluş savaşı sırasında, Kazıkumuklar arasında da bazı çarpışmalar oldu. Şeyh Şamil'in yenilmesi üzerine bütün Dağıstan ile birlikte Kazıkumuk hanlığı da rus yönetimi altına girdi. Kazıkumuk, XIX. yy.ın ikinci yarısında Dağıstan eyaleti içinde kaza haline getirildi. Kazıkumuklar hayvancılık, tarım, dokumacılık, dericilik, silâh yapımı v.b. işlerle uğraşırlardı. Deri, yünlü ve ipekli kumaş üzerine altın işlemeleri de ünlüdür. (M)

KAZIKUMUK i. Kuzeydoğu Kafkasya'da dil; Orta Dağıstan'da yaklaşık olarak 40 bin dağlı tarafından konuşulur. (LAK da denir.) [L]

KAZILI sıf. (*kazı*'dan *kazı-lı*). Kazılmış, kazılarak araştırılmış olan. ‖ Oyulmuş, nakşedilmiş. (M)

KAZILMAK edilg. f. (*kazımak*'tan *kazı-l-mak*). Kazıma işlemine uğramak.

— Jeomorfol. *Kazılarak aşınma,* gereçlerin akarsu tarafından yerel olarak kaldırılması.

— ANSİKL. *Kazılarak aşınma,* ancak alüvyon ve plaj kumları gibi taşınmağa hazır, tutturulmamış gereçlerde meydana gelen bir aşındırma etkisidir: kazılmanın yüzeyde yoğunlaşmasından doğar. Irmaklarda ise, özellikle burgaçların eseridir ve bir engelin sebep olduğu anaforlar yüzünden meydana gelir (msl. ırmağın aşağı kesimindeki bir köprü ayağı). Bir su kütlesinin bir engele çarparak dönmesi de bu olayın sebepleri arasında yer alır: dalganın vurup çatlaması rıhtım tabanını aşındırır. Kazılarak aşınmayı önlemek için köprü ayakları gevşek alüvyonlar üzerine değil, dipteki sağlam kayaya oturtulur, rıhtımlar, dalganın yerinden oynatamayacağı kadar iri taş yığınlarıyle korunur. Tabiatta, kazılarak aşınmaya en çok akarsu büksüllerindeki akıntıya açık, içbükeyli kıyıların eteğinde rastlanır. Kazılarak aşınma, su seviyesinin alçalmağa başladığı veya buzların çözüldüğü sırada kıyının yüksek kısımlarında büyük parçalar halinde göçmelerin meydana gelmesine yolaçar. (LM)

KÂZIM sıf. (ar. *kezım*'dan *kâzım*). *Esk.* Kendini tutan, öfkesini yenen. ‖ İ. Erkek adı. ‖ *Kâzım-ül-gayz,* kinini yenen.

◆ **Kâzıme** sıf. *Esk.* Kâzım'ın dişili. ‖ İ. Kadın adı.

◆ **Kâzımîn** çoğl. i. *Esk.* Öfkesini, hırsını yenen kimseler. (M)

KAZIM sıf. (*kazm*'dan *kâzım*). *Esk.* Kemirici, kemiren.

◆ **Kazıme** sıf. *Esk.* Kazım'ın dişili. ‖ *Hayvanat-ı kazıme,* tavşan ve kunduz gibi kemirici hayvanlar. (M)

KAZIMA i. (*kazımak*'tan *kazı-ma*). Kazımak işi: *Elindeki bıçakla masayı kazımağa başladı.*

— Dericilik. Derinin kıllarını kireçlikle alacak yerde keskin bir bıçakla temizleme.

— Grav. Kazı kalemiyle tahta veya madenî levhayı oyma.

— Mad. oc. *Alttan kazıma,* bir kuyuyu derinleştirme. Bk. ANSİKL.

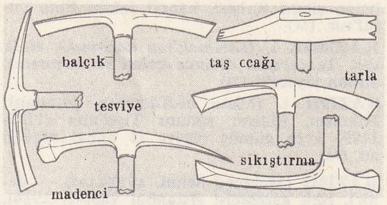

kazmalar (mad. oc.)

— Mekan. Bir kızak yolunun veya hassas bir birleştirmenin yüzeyini yahut mil yataklarının iç yüzeyini düzeltmek amacını güden işlem. Bk. ANSİKL.

— Tıp. Gereksiz veya hastalıklı bir dokuyu kazıyarak alma; kürtaj.

— Zır. Derin sürmede olduğu gibi üste çıkarmadan toprak altına yerinde işleme şekli. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Mad. oc. *Alttan kazıma* sırasında kuyu, genellikle çalışır durumdadır. Kazı tabiî veya sunî bir koruyucu tabaka altından yürütülür; yani, maden arabasının veya kafesin kuyuya düşmesini önlemek için, kuyunun dibinde yeterli kalınlıkta bir tabaka bırakılır veya betonarme bir sal yerleştirilir. Alttan kazıma işlemi bitince bu tabaka veya sal yerinden alınır.

— Mekan. *Kazıma,* uzun ve pahalı bir işlemdir. Kaldırılan talaşların kalınlığı mikron cinsindendir. 0,01 mm'lik bir kalınlığı kazıyabilmek için, desimetre kare başına 6 ile 30 dakika çalışmak gerekir. Ayrıca, kazımadan önce planyalanacak, frezelenecek veya tornalanacak parçaların işleme sınırları da daraltılmalıdır. İşlem bir kazıyıcı veya bir perdah makinesiyle yapılabilir. Kazıma yerine önce bir düzeltme işlemi yapmak düşünülmüştür; fakat kazıma aynı zamanda en yüksek duyarlıktaki yüzeyleri verirken, sürtünme niteliklerini de düzeltir. Bu usul yüksek duyarlılık isteyen yapımda çok kullanılır.

— Zır. Kazıma alt tabakaları kötü nitelikte olan toprakların derince işlenmesi gerektiğinde uygulanır, zira alt ve üst tabakaların birbirine karıştırılması toprağın verimliliğini düşürebilir. Kazıma, bu sabanlarla veya saban çizgisinin tabanını da işleyebilen özel tırnaklı pullukla yapılır. (LM)

KAZIMAK geçl. f. (esk. türk. k.). Keskin bir âletle bir şeyin üzerindeki kısmı çıkarmak, bir şeyi çentiklemek: *Masanın boyasını kazıdı.* ‖ Sertçe kaşımak. ‖ Tıraş etmek, tüylerini kesmek: *Güzelce ıslatıp kazıdıktan sonra, atı yeniden koşturmaya götürdüler* (M Ş. Esendal). *Sakalını kazıdı.* ‖ Kökünden sökmek, yok etmek: *Sırtındaki çıbanı kazıdılar.* ‖ Çıkarmak, silmek: *Yazıdaki hataları jiletle kazıdı.* ‖ Keskin bir âletle çizmek, nakşetmek: *Mühür, marka kazımak. Esk.* Hakketmek. ‖ —*Argo.* Bir kimseyi boş sözlerle kandırmaya uğraşmak. ‖ Birinin elindeki bütün parayı almak. ‖ Önemsemek, etkilenmek.

— Grav. Derinleştirmek için bir oymanın üzerinden tekrar geçmek. ‖ Tahta üzerine oymacılıkta, bazı kısımların içini oymak.

— Marang. Bir parçayı sistire ile temizlemek.

◆ **Kazıtmak** ettrg. f. Kazımak işini yaptırmak: *Bıyıklarını kazıtırım da seni İttihatçı'nın eli kalemlisine çeviririm* (Kemal Tahir). [ML]

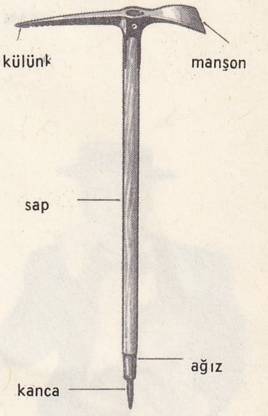

dağcı kazması

KAZIMBİLİM bls. i. *Yeni.* Arkeoloji. (M)

KÂZIMEYN veya **KÂZIMİYE,** Irak'ta şehir ve ziyaretgâh. Oniki İmam'ın yedincisi ve dokuzuncusu (Musa el-Kâzım [öl. 802] ve torunu Muhammed el-Cevad [öl. 834]) burada gömülüdür. Şehir onların adlarından dolayı Kâzımeyn («iki Kâzım») adını taşır. Şiîlerin ziyaret yeridir. Özellikle muharrem ayında burada 25 - 30 000 ziyaretçi toplanır. Kâzımeyn'deki imaret, dinî binaların en zenginidir. İran ve hint şiîleri tarafından yaptırılmıştır. Kubbelerindeki çini kaplamaları Şah İsmail I Safevî'nin eseridir. Kanunî Sultan Süleyman tarafından tamamlatılan yapının, kubbesinin altın kaplaması Şah Ağa Muhammed Hana aittir. Şehir yüzyıllar boyunca şiî ve sünnî çarpışmaları, yangın ve yağmalardan zarar gördü. Hulâgu'nun Bağdat'ı zaptı (1258) sırasında baştan başa yakıldı. Şehirde bu-

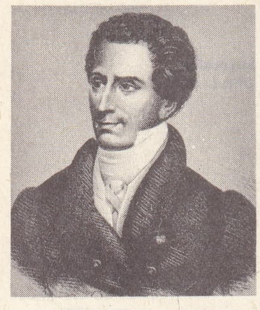
Edmund KEAN

J. Buster KEATON

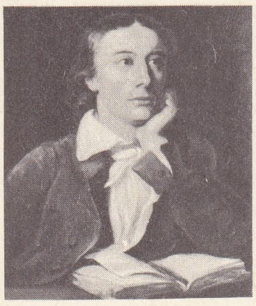
John KEATS

lunan sünnî türbesi, hanefî fakihi Ebu Yusuf'tur. (M)

KAZIMIK i. (*kazımak*'tan *kazı-mık*). *Halk dili.* Tencerenin dibinde kalan ve kazınarak alınan yiyecek. (M)

KÂZIMÎ i. (Musa el-*Kâzım*'ın adından). Nümism. Maisur sultanı Tipu'nun (1782-1799) 1/16 gümüş rupiye (1 anna) verdiği ad. (M)

KÂZIMÎ (Mehmed Selim, AVNULLAH — denir), türk gazetecisi (İstanbul 1868-?, 1914). Mabeyin kâtiplerinden Hüseyin Hüsnü Beyin oğlu. Fransızca, Farsça ve Arapça öğrendi. Kardeşi Süleyman Tevfik Beyle birlikte günlük *Mürüvvet* gazetesini çıkarttı (1889). Bir yazı yüzünden tutuklanacağını anlayınca kardeşiyle yurt dışına kaçtı. Bir süre sonra Mehmed Selim yurda döndü ve Avnullah Kâzımî adını kullanmağa başladı. Müşir Fuad Paşa vakasında yakalandı, müebbet kürek cezasına mahkûm edilerek Sıvas'a sürüldü. Kaçmağa kalkıştığından Sinop kalesine gönderildi. Meşrutiyet'te (1908) İstanbul'a döndü. *Son Müdafaa* adlı eserini yazdı. Fedekâranı Millet cemiyetine başkan oldu. *Hukuku Umumiye* gazetesini çıkardı; İttihat ve Terakki cemiyetine karşı yayım yaptı. 31 Mart vakası ile ilgili görülerek divanı harbe verildi. Beraet edince Kerkük mutasarrıflığına gönderildi. Serüvenlerinden bir kısmını *Divanı Harbi Örfî ve Avnullah Kâzımî* adlı eserinde topladı. (M)

KÂZIMKARABEKİR, İç Anadolu bölgesinde (Konya ili, Karaman ilçesi) bucak; 9 242 nüf.; 8 köy. — *Bucak merkezi* (*Kâzımkarabekir* kasabası), 3 561 nüf. Karaman - Konya karayolunun 24. km'sinde; yüksl. 1 050 m. (M)

KÂZIMPAŞA, Marmara bölgesinde (Çatalca-Kocaeli bölümü, Sakarya ili, merkez ilçesi) bucak; 8 386 nüf.; 14 köy. — *Bucak merkezi*, 1 052 nüf. Adapazarı'nın 10 km batısında; yüksl. 75 m. (M)

KÂZIM PAŞA, türk müşiri (Sakız 1839-İstanbul 1936). Süleyman Beyin oğlu ve Sadrazam Esad Paşanın kardeşi. Abdülhamid II (1876-1909) devri kumandanlarından. 1870'te Harbiye'den çıktı. Gazi Osman Paşa ile Plevne savunmasına katıldı. 1894'te müşir (mareşal) oldu, önce Üçüncü, sonra Beşinci orduya tayin edildi. Yunan savaşında genel müfettişlik göreviyle Yanya'ya gönderildi. Yedi yıl İşkodra valiliği ve kumandanlığında bulundu. Hicaz demiryolu inşaat bakanlığı, Hicaz vali ve kumandanlığı, İzmir valiliği ve Batı Rumeli müfettişliği yaptı. 1910'da emekliye ayrıldı. (M)

KÂZIM PAŞA (Musa), türk şairi (Koniçe 1809-İstanbul 1889). Babıâli'de çalıştı, sonra orduya girdi, ferik (korgeneral) rütbesine kadar yükseldi. Türk edebiyatının yenileşmeğe başladığı devirlerde divan tarzında şiirler yazdı. Kerbelâ olayı hakkında mersiyesi ve hicivleri ünlüdür. Eserleri: *Makalid-i Aşk* (Aşk Anahtarı); *Divan*. (M)

KAZINMAK dönşl. f. (*kazımak*'tan *kazı-n-mak*). Kendi kendini kazımak. ‖ Sertçe kaşınmak. ‖ Edilg. f. Kazımak işlemine konu olmak: *Bıyığı kazınmış küstah herif her sözünü el, kaş göz, ağız hareketleriyle tuhaflaştırarak âşıkane hezeyanlarına şöyle devam ediyordu...* (H. R. Gürpınar). ‖ *Argo.* Elindeki bütün parası alınmak.

— DEY. *Midesi kazınmak*, çok acıkmış olmak. (M)

KAZINTI i. (*kazınmak*'tan *kazın-tı*). Kazınan bir yerden çıkan kırıntı, parça, yonga. ‖ Yazı üstündeki kazımanın bıraktığı iz.

— DEY. *Tekne kazıntısı*, karı kocanın yaşlılıklarında doğan son çocuk.

◆ **Kazıntılı** sıf. ve i. Kazıntısı olan (yazı, resim v.b.). [M]

KAZIYICI i. (*kazımak*'tan *kazı-y-ıcı*). Arkeol. Genellikle çakmak taşı ve obsidiyenden yapılan, deri, tahta v.b. gibi maddelerin düzeltilmesinde, temizlenmesinde kullanılan taş âlet. (İlk olarak Orta Paleolitikte ortaya çıkan kazıyıcılar, Üst Paleolitikte değişik tiplerde yapıldı. İlk ve Orta Bronz çağda çok gelişen kazıyıcılar madenlerin kullanılmasından sonra ortadan kalktı.) ‖ *Ön kazıyıcı*, herhangi bir lama veya yonganın dar kenarlarının düzeltilmesiyle hazırlanan kazıyıcı. ‖ *Sarp kazıyıcı* (veya *çekirdek kazıyıcı*), büyük bir obsidiyen veya çakmak taşı parçasının uzun taraflarından biri veya her ikisinin yontulmasıyle elde edilen kazıyıcı. ‖ *Somak* (*burunlu*) *kazıyıcı*, yonganın uç tarafını düzelterek burun biçimine getirmekle elde edilen kazıyıcı. ‖ *Yan kazıyıcı*, lama ve yongaların uzun kenarlarının yontulmasıyle yapılan kazıyıcı. (Kenar, içbükey, dışbükey, düz, iç-dışbükey türde olabilir.) ‖ *Yuvarlak* (veya *disk biçimli*) *kazıyıcı*, yonga kenarının 4/3'ünün düzeltilmesi sonucu elde edilen kazıyıcı. (Genel görünüşü yuvarlaktır.)

— Bayınd. Şosenin yüzeyini belirli derinlikte kazmak için kullanılan bir bıçakla donatılmış makine (*Eşanl.* ROOTER.) Bk. ANSİKL.

— Gaz sanay. Izgaralı bir fırın ocağının çubukları arasında biriken curufu atmak için kullanılan yassı demirden dirsekli kol.

— Graf. santl. *Elektrikli kazıyıcı*, baskı klişelerini kazımağa yarayan elektrikli makine. (Makinede bulunan *okuyucu*, klişesi hazırlanacak orijinali izler ve her noktasındaki ışık yoğunluğuna tekabül eden işaretler verir. Elektrikli bir sistem bu işaretleri alarak düzeltir ve yorumlar; işaretler, maden levhası, plastik silindir veya filim gibi zeminler üzerine klişenin kazınmasına aracı olur.)

— Petr. Bir boru hattını temizleyen piston: *Özel bir gözden boru hattının içine sokulan kazıyıcı, boru hattında geri itilen sıvı veya gazın ilerisine sürülür.*

— ANSİKL. Bayınd. *Kazıyıcı*'lar, kirizme ve kütük temizleme gibi ön çalışmalarda kullanılır; çekilen bir çapaya sıkı sıkıya bağlı, genellikle uçları özel alaşımlardan yapılmış, sökülür takılır ve yüksekliği ayarlanabilir iri çelik dişlerden meydana gelir. Kazıyıcılar serbest olursa, çekilen çapa iki tekerlekli bir dingille donatılır. Serbest değilse, toprak tesviye makinesinde bıçağın önüne yerleştirilir. (LM)

KÂZİB sıf. (ar. *kizb*'den *kāzib*). *Esk.* Yalan söyleyen, yalancı, aldatıcı. ‖ Yalan, sahte, doğru ve gerçek olmayan, uydurma. ‖ *Haber-i kâzib*, yalan, uydurma haber. ‖ *Kavl-i kâzib*, yalan, asılsız söz. ‖ *Subh-i kâzib*, sabaha karşı, geçici ve aldatıcı olarak tan yerinin ağarması, yalancı sabah.

— Bot. *Esk. Haşeb-i kâzib*, ağacın kabuğu ile içi arasında meydana gelen odun tabakası.

◆ **Kâzibe** sıf. *Esk.* Kâzib'in dişili. ‖ *Ahbar-ı kâzibe*, yalan haberler, dedikodular. ‖ *Şöhret-i kâzibe*, uzun sürmeyen ve çabucak kaybolan yalancı şöhret. (M)

KAZİMİERZ I ODNDWİCİEL (1016-1058), Polonya dükü (1034-1058), Mieszko II'nin oğlu. Halkın ayaklanması üzerine Macaristan'a, sonra Fransa'ya sığındı; fakat Polonyalılar kendisini geri çağırdılar (1040). Kazimierz I, Plock'ta Mazovya prensi Maslaw'ı yendi (1047), kendine bağlı eyaletleri Polonya ile birleştirdi. 1057'de Wroclaw (Breslau) şehrini Çeklerden geri aldı. Kilisenin yardımıyle Paganlıkla mücadele etti ve eğitim alanına yenilik getirdi. (L)

KAZİMİERZ II SPRAWİEDLİWY (1138-1194), Polonya dükü (1177-1194), Boteslaw III'ün oğlu. Toprak vererek Silezya dükalarıyle uzlaştı ve köylülerin vergi yükünü hafifletti. 1180'de Mazovya'daki Leczyca'da, daha sonra Polonya senatosu haline gelecek olan bir meclis topladı. Rütenya ve Litvanya'da, Doğuya yayılma siyasetini sürdürdü. (L)

KAZİMİERZ III WİELKİ Büyük (1310-1370), Lehistan kralı (1333-1370), Ladislas I Lokletek'in oğlu. 1343'te cermen şövalyeleriyle Kalisz barışını imzaladı; Pomeranya şövalyelerde kaldı, Kujawy'i Kazimierz'e geri verildi. Kazimierz, Mazovya'yı ele geçirdi, güneydoğuda Tatarlardan ve Litvanyalılardan geniş topraklar aldı. Elde ettiği bölgelere Polonyalıları yerleştirerek sömürgeleştirdi ve Rutenya'nın alınmasından (1340) sonra Karadeniz kıyısındaki ticaret şehirleriyle büyük bir alışverişin başlamasını sağladı. Silezya tahtını şarta bağlı olan Bohemya'ya bıraktı. Lehistan yasalarını yeni bir düzene soktu (Wislica nizammanameleri, 1347), maliye sisteminde birlik sağladı, hastahaneler, okullar açtı, Krakow üniversitesini kurdu, köylülerin çektiği sefaleti gidermeğe çalıştı (ona «köylülerin kralı» adını verdiler). Piast ailesinin son erkek üyesiydi. Kilisenin geçersiz saydığı ikinci evliliğinden yalnız iki kızı oldu. Tahtına vâris olarak Macaristan kralı Lajos I'i gösterdi. (L)

KAZİMİERZ IV JAGİELLO NCZYK (1427-1492), Litvanya büyükdükü (1440-1492), Lehistan kralı (1445-1492), kral Wladislaw III'ün kardeşi. 1445'te kral seçildi, 1447'de taç giydi, Litvanya'ya Lehistan ile aynı imtiyazları tanıdı (1447). Piskopos Olesnicki'nin vasiliğini kaldırdı. Doğuya ve güneydoğuya yürümekten vaz geçerek (Kuzey Türklerinin Karadeniz boyunca ilerleyişi), germen şövalyelerinden Vistül ırmağının ağzını aldı (Torun barışı, 1466); büyük oğlu Wladislaw'ı Bohemya (1471) ve Macaristan (1492) kralı yaptı. Küçük soyluların desteğiyle ve köylüleri toprağa bağlayarak Lehistan'ın Batıya büyük ölçüde tahıl ihraç etmesini sağladı. (L)

KAZİMİERZ V veya **JAN II KAZİMİERZ** (1609-Nevers 1672), Lehistan'ın sonuncu Vasa kralı (1648-1668), kral Zygmunt III'ün küçük oğlu ve kral Wladislaw IV'ün kardeşi. Cizvitliği ve kardinalliği bıraktı, kardeşinin dul kalan eşiyle evlendi. Ayaklanan Kazaklar tarafından tehdit edildi. Kazaklar 1649'da Zborovo'da savaşı kazandılar, fakat 1651'de Beresteşko'da yenildiler. Daha sonra Kazimierz Ruslar, Karl X'un yönettiği İsveçliler ve ayaklanan soylularla karşı karşıya geldi. İsveçliler Varşova'yı işgal ettiler. Kazimierz bir süre Varşova'dan uzaklaştı. Sonra dönerek krallığı yeniden ele geçirdi, fakat Prusya'da Brandenburg seçici prensinin hâkimiyetini (1657) ve Ukrayna'nın muhtariyetini (1658) tanımak, Livonya'yı İsveç'e (1660), Beyaz Rusya'nın büyük kısmı ile Ukrayna'yı da çara bırakmak zorunda kaldı (Andrusovo antlaşması, 1667). Tahttan çekildi, Fransa'ya yerleşti. (L)

KAZİMİERZ Aziz (Krakow 1458-Grodno 1484), Polonya kralı Kazimierz IV'ün ikinci oğlu; 1473'te Macaristan tahtı üstünde hak iddia etti. (L)

KAZİMİERZ DOLNY, Polonya'da (Lublin voyvodalığı) kasaba, Vistül'ün sağ kıyısında, Pulawy'nin yukarı kesiminde; 3 000 nüf. Kır pazarı; rönesans üslûbunda evler. (L)

KAZİ MUHAMMED veya **GAZİ MUHAMMED**, Dağıstan'ın bağımsızlık mücadelesine katılan önderlerden biri (öl. Gimri köyü 1831). Dağıstan'ı istilâ eden Ruslara karşı isyan etti. Ruslarca *Kazı Molla* adı verildi. Ruslar tarafından öldürüldü. Yerli hukuka ait bir risalesi olduğu söylenir. (M)

KAZİ NAZRUL İSLAM, bengali dilinde yazan pakistanlı yazar (doğ. 1899). Şiir, roman ve deneme yazdı, müzik parçaları besteledi. Eserlerinde islâm ve hint anlayışlarını kaynaştırmağa çalıştı: *Ateş Lavtası* (1922); *Zehir Flütü* (1923); *Şiir Dergisi* (1928); *Ölümün İştahı* (1928). 1942'den bu yana hasta olmasına rağmen, bugün Doğu Pakistan'ın fikrî lideri sayılır. (L)

KAZİNCBARCİKA, Macaristan'da şehir, Miskolc'un kuzeybatısında; 15 300 nüf. Borsod bölgesinde çıkarılan linyitle çalışan termik santral. Kimya sanayii. (L)

KAZİNCZY (Ferenc), macar yazarı (Ersemlyen 1759-Szephalom 1831). Martinovics'in hazırladığı komploya katıldı, ölüme mahkûm edildi, 1801'de bağışlandı. XVIII. yy. sonları ve XIX. yy. başlarında macar edebiyatında ortaya çıkan reformcu eğilimlerin başlıca temsilcisiydi. Şiirlerinin (1879) modern macar edebiyat dilinin oluşmasında payı oldu. 21 Ciltlik otobiyografyası Macar akademisi tarafından yayımlandı. (L)

KAZİYE i. (ar. *ḳaża*'dan *ḳaziyye*). *Esk.* İş, husus, mesele, madde: *Bu kaziye-i bîsebepten mütehayyir olarak* (Naima).

— Gram. *Esk.* Cümlecik, cümle. ‖ *Kaziyei asliye*, asıl cümle.

— Huk. *Esk. Kaziye-i muhakeme.* Bk. KESİN *hüküm*.

— Mant. *Esk.* Önerme.

— Mat. *Esk.* İspat edilebilir iddia, teklif; teorem. (M)

Foto. LAROUSSE

KAZKANADI bîş. i. Spor. Yağlı güreşte bir oyun. (Bk. ANSİKL.) ‖ *Kazkanadı alana çengel*, kazkanadı alınan pehlivanın, kazkanadını alan rakibinin bacağına çengel takması. ‖ *Kazkanadına almak*, kazkanadı oyununu uygulamak. ‖ *Kazkanadından paçaya*, kazkanadından sıyrıldıktan sonra rakibin paçasına doğru dalıp kapma hareketi. ‖ *Kazkanadından sıyrılma*, kolları arkaya ve omuzları da geriye yatırarak rakibin kilidinden kurtulmak. ‖ *Kazkanadını sökme*, kazkanadı alınan pehlivanın ellerini önde birleştirecek şekilde anî olarak yaptığı sert hareket. (Bu harekette, rakibin yağlı elleri, boyun ve sırttaki kilitten çözülebilir.)

— ANSİKL. Spor. *Kazkanadı* rakibin başı sağ veya sol koltuk altına alınarak, elleri rakibin koltuk altlarından geçirip sırtta kilitlenerek uygulanır. Buna *ön kazkanadı* da denir. Hasmı arkadan sardıktan sonra elleri, onun koltuk altından geçirip ensesi üzerinde kilitleyerek yapılanına *arka kazkanadı* adı verilir. Kazkanadı genellikle tehlikeli bir oyundur. Rakibin kolunun kırılması ihtimali vardır. (M)

KAZMA i. (*kazmak*'tan *kaz-ma*). Kazmak işi, oyma, eşeleme: *Bahçeyi kazmaya bir hafta önce başladılar.* ‖ Toprağı kazmak için kullanılan demirden yapılmış, ağaç saplı âlet: *Binbir ayak bir ayağa derildi / Kabiriciye kazma kürek verildi* (Halk şiiri). *Birkaç kazma ve kürekle derhal işe başlaması lâzım gelirdi* (A. H. Tanpınar). [Bk. ANSİKL. *Teknol. bölümü*.]

— DEY. *Kazma gibi*, büyük dişler için kullanılır.

— Dağcılık. *Dağcı kazması*, dağcıların bulu yamaçlara tırmanırken kullandıkları, özel bir kazması bulunan demirli baston. Bk. ANSİKL.

— Dy. *Sıkıştırma kazması*, sivri uçlarından birinin yerinde bir tokmak veya belirli genişlikte yuvarlatılmış kalın bir kısım bulunan ve çakılları traverslerin altına sıkıştırmağa yarayan kazma.

— Mad. oc. Kazıya yardım etmek için kömürün altının kazılmasında kullanılan iki ucu sivri âlet.

— Teknol. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Dağcılık. İlk kılavuzlar, buzullarda merdiven basamakları yontmak için, ufak tefek başkalıkları bulunan oduncu baltası kullandılar. O zamanlardan bu yana *dağcı kazması*'nın yapımı çok gelişti. Dağcı kazmaları, bir ucunda bir manşonla tespit edilmiş bir kanca, öbür ucunda bir külünkle bir çataldan oluşan bir çeşit kazma bulunan, oval kesitli, dişbudak bir saptan meydana gelir. Külünkle çatal çeliktendir. Çatal, sert kar üzerinde basamaklar oymağa, külünk ise buzu yarmağa yarar.

Dağcı kazması ya baston gibi kullanılır (o zaman kazmalı ucundan tutulur), ya destek yerine geçer (o zaman, kanca buza takılı olarak iki elle tutulur) veya *çıpa* rolü oynar (o zaman, sert eğimlerde, dağcının başı üzerindeki buza külünk saplanmış durumda, iki elle tutulur).

Basamak açmada ve çeşitli durumlarda dayanak olarak kullanılması dışında, dağcı kazması, karlı buzlu bayırlarda tırmanıcının güvenliğini sağlayan başlıca araçtır. Nitekim, sapıyle kara, külünküyle buza saplanan kazma, sağlam bir palamarlama noktası meydana getirir; ona ipini saran dağcı, arkadaşlarının hayatını emniyete alır.

— Teknol. *Kazma*'nın demir kısmında, sapın geçmesi için bir delik bulunur. Bazen iki ucu da düz, bazen iki ucundan biri sivri, öbürü çapa şeklinde olur.

Sapı, takıldığı kısımda daha kalındır, aşağıya doğru incelir. Kazmanın deliği tam silindir biçimi değildir, daha sağlam bir bağlantı için demir bir kama ile sıkıştırılır. Kazma genellikle ortasından sapına birleştirilir, böylece bir tek sapla iki kesici âlet elde edilmiş olur.

◆ Sıf. Kazılarak yapılmış: *Kazma nakış. Kazma yazı.* ‖ *Kazma resim*, gravür. (LM)

KAZMACI i. (*kazma*'dan *kazma-cı*). Ask. Kazıcı asker.

— Mad. oc. Kömür ocaklarında kazma ile kömür çıkaran işçi. (M)

KAZMAK geçl. f. (esk. türk. k.). Herhangi bir âletle toprağı yarmak, oymak, eşelemek ve bu yolla çukur, kuyu v.b. meydana getirmek: *Sana dar gelmeyecek makberi kimler kazsın? / «Gömelim gel, seni tarihe» desem sığmazsın* (M. Â. Ersoy). *Çocuklar, toprak kazarken, kabartmalı bir lâhit bulmuşlar ve onu bahçelerine koymuşlardır* (F. R. Atay). ‖ İnce uçlu bir çelik kalemle oymak: *Mühür kazmak. Esk.* Hakketmek.

— DEY. *(Birinin) Kuyusunu kazmak*, bir kimsenin aleyhinde tuzak hazırlamak.

— DİNÎ TELM. *Kazdığı kuyuya kendisi düştü!* Ebucehil tarafından Hz. Muhammed'in düşmesi için kazılan kuyuya Ebucehil'in düşmesi üzerine Hz. Muhammed tarafından söylenen söz; «Başkası için hazırladığı tuzağa kendi düştü» anlamında kullanılır.

— Biyol. Bir hayvanın saklanmak, barınmak, hattâ içinde dolaşmak için toprağı, dip çamurunu veya başka zeminleri eşelemesi. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Biyol. Deniz altındaki yumuşak dip çamurunun kazılması hiç bir özel organı gerektirmez. Fenerbalığı ile kurbağabalığı, gözledikleri avlara görünmemek için toprağa gömülür. Çeşitli kara kurbağaları ile kurbağalar ve çift ciğerli balçıkbalığı, gözlediği avlara görünmemek için toprağa gömülür; denizperisi yiyecek aramak için toprağı kazar. Venüs ve denizçakısı, sifonlarını yüzeye çıkararak toprağın içinde saklanır. Kara toprağın kazılması daha zordur; yer solucanlarıyle köstebeklerin işi gücü budur: yer solucanları kazdığı toprakları yutarak besinlerini bundan çıkarır; köstebeklerin açtığı galeriler ise böceklere tuzak olur. Karalarda yaşayan sayısız hayvan, yuva yapmak için hayatında birkaç gün kazıcılıkla uğraşır. Ağaç yiyen böceklerin hepsi ağaç kazıcıdır; su içinde bu işi iskele kurdu yapar. Taşın oyulmasına gelince, bazı yuvarlak deniz kestaneleriyle bazı ikiçenetli yumuşakçalar (*pholas dactylus*) matkap gibi ekseni etrafında dönerek hayatları boyunca taş oyar: taşın içine sokuldukça irileştiği için kazdığı yuvada hapsolur. (ML)

KAZMİR. Bk. KAŞMİR.

KAZOLİT i. (fr. *kasolite*). Miner. Hidratlı tabiî kurşun ve uranyum silikat; rengi kahverengi-sarıdır. (L)

KAZSILAR çoğl. i. Zool. Ayakları perdeli, gagası lamelli kuşlar takımı; genel görünüşlerine göre, flamangiller ve ördekgiller (ördekler, kazlar, kuğular v.b.) familyalarına ayrılır. (L)

KAZULET sıf. *Halk dili.* Kaba ve çirkin olan, kocaman. (M)

KAZURAT çoğl. i. (ar. *ḳāẕūre*'den *ḳāẕūrāt*, pislik, kir). İnsan veya hayvan pisliği. (M)

KAZÜİST i. (lat. *casus*, olgu > isp. *casuista* > *casuiste*). Fels. Vicdan meselelerini tartışan ve çözüm yolları arayan ilâhiyatçı. (L)

KAZÜİSTİK i. (fr. *casuistique*). Fels. Ahlâkın ve ilâhiyatın, vicdan meselelerini inceleyen bölümü.

— ANSİKL. *Kazüistik*, belli bir davranış konusunda, çeşitli ahlâk kuralları çatışmaya düştüğü zaman, nasıl davranılması gerektiğini inceleme zorunluğundan doğdu. Böylece, kazüistik, her zaman ahlâkın yanında yer aldı. Eskiler ve özellikle Sokrates, kazüistliğe başvurmuştu. Talmud'da ve Kur'an tefsirlerinde kazüistiğin söz konusu olduğu söylenebilir. Hıristiyanlığın da kendine has bir kazüistiği vardır. Bununla birlikte teknik bir özellik kazanmış olan kazüistiğe ancak XII. ve XIII. yy.da rastlanır. Bundan ötürü, birçok ahlâk kitabının yazılmış olduğu ve bu kitaplarda çeşitli vicdan meselelerinin ele alınarak çözümlendiği görülmektedir. Bu türden ilk eser, Raymond de Penafort'un *Summa de Casibus Paenitentialibus*'udur (XIII. yy.). Daha sonra, aynı türde birçok eser yazıldı. Trento Ruhanî meclisinden sonra, kazüistik, özellikle cizvitler arasında yeniden rağbet kazandı ve gelişti. Çünkü bu tarikat, gelişmiş vicdanların yönetimiyle uğraşıyordu. XVI. ve XVII. yy.ın Suarez, Sanchez, Molina, Escobar, Bauny, Busonbaum gibi en tanınmış kazüistikçileri, cizvitti. (L)

KAZVİNÎ (Ebu Hatim Mahmud bin Hasan Taberî, — denir), şafiî fakihi (Amul, ? - ay.y. 1048). İlk öğrenimini doğduğu şehirde yaptı. Bağdat'a gitti. Ebu Hamid İsferâinî, İbni Lebban ve Bakillânî'nin derslerine devam etti. Öğrenimini tamamladıktan sonra Bağdat ve Amul'da hocalık yaptı. Önemli eserleri şunlardır: *Kitabu Tecrid-üt-Tecrid* (Tecridi Özetleyen Kitap); *Revnak* (Parlaklık); *Kitab-ül-Hiyel fi'l-Fıkh* (Fıkha Dair Şer'î Hileler Kitabı). [M]

KAZVİNÎ (Hamdullah Müstevfî). Bk. HAMDULLAH KAZVİNÎ *Müstevfî*.

KAZVİNÎ (Zekeriya bin Muhammed bin Mahmud Ebu Yahya, — denir), iranlı astronomi ve coğrafya bilgini (Kazvin 1203-Irak 1283). Nerede yetiştiği, nasıl bir öğrenim gördüğü kesinlikle bilinmemektedir. Bugüne kadar gelen iki eseri üstünde yapılan inceleme ve araştırmalardan tarih, coğrafya, astronomi, edebiyat konularında çalıştığı, geniş bilgi sahibi olduğu anlaşılmaktadır. Bir süre Irak'ta El-Mustasım zamanında yaşadığı, Vâsıt ve Hille şehirlerinde kadılık görevlerinde bulunduğu bazı kaynaklarda yazılıdır. Kazvinî, bilim dalında yaratıcı, bulucu, yeni düşünceler, görüşler ortaya koyucu bir bilgin değildir. Daha çok okuduklarını, gördüklerini, biraz da dinlediklerini belli bir düzene göre sıralayan, belli bir görüşü olan derleyici, düzenleyici bir düşünürdür. Olayların sıralanmasında, anlatılmasında tenkitçi bir görüşle hareket eder. Kuru bir tasvirci değildir. Bazı olayların kaynaklarına iner, oluş ve ortaya çıkış yollarını, sebeplerini araştırır, bunlar arasında karşılıklı bağlantılar, ilişkiler kurar. Eserleri birer deneme ve gözlem ürünüdür. Kazvinî'nin bilim bakımından değer taşıyan iki önemli eseri vardır: *Acaib-ül-Mahlûkat ve Garaib-ül-Mevcudat* (Yaratıkların Tuhafları ve Yaşayanların Acayiplikleri), iki ana bölüme ayrılır. Birinci bölüm gök varlıklarını inceler. Güneşin, ayın, yıldızların çağın bilim verilerine göre niteliklerini, biçimlerini, özelliklerini anlatır. Sonra, «gök sakinleri» denen meleklere geçer. Bu bölüme bir de takvim eklenmiştir. İkinci bölümün konusu yeryüzüdür (arz). Ateş, su, toprak, yel gibi dört ilkeden, bitkilerden, hayvanlardan, en sonra da insanlardan söz açar. Dağları, dereleri, adaları anlatır. İkinci eser *Âsâr-ül-Bilâd ve Ahbar-ül-İbad* (Beldelerin Eserleri ve Kulların Haberleri) veya *Acaib-ül-Buldan*'dır (Beldelerin Tuhaflıkları). Yeryüzünü Ptolemaios'un «yedi iklim»i diye adlandırdığı bölgeleri, şehirleri, alfabe sırasına göre gene yedi iklim içinde anlatır. Bu iki eseri üstüne Batıda birçok inceleme yapılmış, yabancı dillere tercümeleri yapılmıştır. Sonraki çağlarda yapılan coğrafya ve astronomi çalışmalarında bu iki eserden geniş ölçüde yararlanılmış birçok araştırmalar için başvurulan ana kaynak oldu.

Kazvinî'nin araştırma ve inceleme alanında kullandığı metot islâm düşüncesinde yeni bir çığır niteliği taşır. (M)

KAZZAZ i. Bk. KAZAZ.

K.B.R., kimya, biyoloji ve radyoloji maddelerinin baş harfleri. Savaşta yetkili makamın izniyle taarruz veya başka bir savaş türünün etkilerini arttırmak amacıyle kimya, biyoloji ve radyoloji maddeleri kullanılabilir. K.B.R. silâhlarıyle savaşmak görevi askerlikte kimya sınıfına verilir. Bu silâhların en etkili bir biçimde kullanıldığı savaşa *kimya harbi* denir. (M)

kC, elektrik miktarı birimi olan *kilocoulomb*'un kısaltması. (L)

Kdjeldal metodu. Biyokim. Organik maddenin bozunmasından sonra, azotun, amonyum sülfat halinde dozunu tayin etme metodu. (L)

KE veya **KA** i. *K* harfinin adı. (M)

KE önek (ar. k.). *Esk.* Arapça zarf yapan «gibi» anlamında benzetme öneki. ‖ *Ke-en-lem-yekûn*. Bk. KEENLEMYEKÛN. ‖ *Ke-enne* (veya *ke-ennehu*), sanki, güya, gibi. Benzer. ‖ *Ke-l-evvel*, önceki gibi, öncekine benzer, eskisi gibi: *Çağırıp geldikte yine kel-evvel rütbesine lâzım gelen tevkıri edip* (Naima). ‖ *Ke-mâ-f-i's-sâbık*. Bk. KEMÂ. ‖ *Ke-mâ-hu hakka*, hakkıyle, hakkı olduğu gibi. ‖ *Ke-mâ-kân*. Bk. KEMÂ. ‖ *Ke-zâlik*, böylece, yine böyle, yine bu durumda. (M)

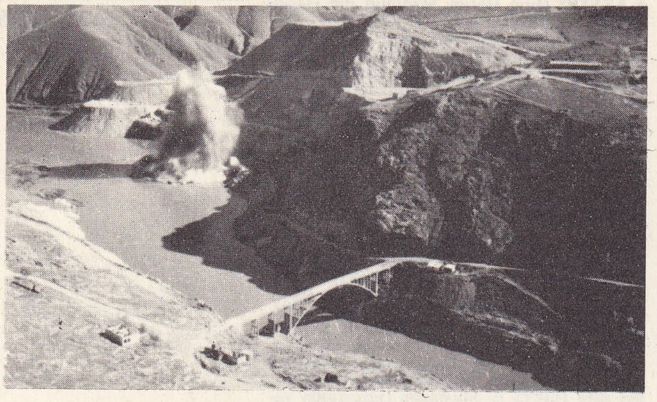

Keban Hidroelektrik santralı ve barajının kurulduğu yer

KEA i. Zool. Mavi ve kırmızı karışık zeytin yeşili renginde, büyük papağan; Yeni Zelanda'nın yüksek dağlarında yaşar. (Kea'nın [*Nestor notabilis*] kan içmek için koyunların derisini yırttığına inanılırdı.) [L]

Kean, Alexandre Dumas père'in komedisi (1836). Tiyatro oyuncusu Kean'i iki kadın birden sever: Galler prensinin kur yaptığı Koefeld kontesi ve bir pusudan kurtardığı Miss Anna Damby. Ama oyuncu yalnız kontesi sever. Bir gösteri sırasında prensi kontesin locasında gören Kean, oyunu keser ve halkın önünde rakibine ağır hakaretlerde bulunur. Arkadaşları onun deli olduğunu ileri sürerler ve prensin gönül yüceliği sayesinde her şey iyi bir şekilde son bulur. 1954'te J.-P. Sartre eserin yeni bir uyarlamasını yaptı. (L)

KEAN (Charles John), ingiliz tiyatro oyuncusu ve yöneticisi (Waterford, İrlanda 1811 - Londra 1868). Tiyatro oyuncusu Edmund Kean'in ikinci oğlu. Eton'da okudu. Babasının muhalefetine rağmen meslek olarak tiyatroyu seçti. İlk defa 1 ekim 1827'de John Home'un *Douglas* adlı eserinde Genç Norval rolüyle sahneye çıktı. Sonraları birçok kere babasıyle birlikte oynadı. 1850-1859 Arasında Londra'da Princess tiyatrosunun müdürü oldu. Bu tiyatroda yeniden moda olan birçok oyunu, özellikle Shakespeare'in piyeslerini sahneledi. Hayal gücünün hâkim olduğu dekorları kullanması ve tarihe bağlı kalma tutkusuyle, sahneye koyma sanatının geleceğini büyük ölçüde etkiledi. Oyuncu olarak en çok melodramlarda başarı kazandı. 1830, 1839'da ve 1845-1847 arasında A.B.D.'ye gitti. Ayrıca 1863-1866 arasında da Avustralya, Panama ve Jamaika'da turneye çıktı.

Karısı ELLEN TREE KEAN de (1805-1880) oyuncuydu. 1842'de J.C. Kean ile evlendi. İlk defa 1822-1823 sezonunun sonunda sahneye çıktı. 1826-1828 Arasında Drury Lane tiyatrosunda oynadı. 1829-1836 Arasında Covent Garden tiyatrosunda çıkardığı oyunlarla komedyen olarak ün kazandı. 1836-1839 Yıllarında A.B.D.'de çalıştı. Kean'ler evlendikten Charles John Kean'in ölümüne kadar hep karşılıklı rollerde oynadılar. (M)

KEAN (Edmund), ingiliz trajedi oyuncusu (Londra 1787-Richmond 1833). Önce miçoluk, sonra palyaçoluk yaptı; taşrada çeşitli roller aldıktan sonra 1814'te Londra'da Drury Lane tiyatrosunda Shylock rolü ile gerçek sanat hayatına başladı. Bu rolde büyük başarı sağladı; böylece romantizm güçlü bir yorumcu kazanmış oldu. Kean, rollerine görülmemiş yoğunlukta bir tutku ve şiddetli bir anlatım gücü katıyordu. İskoçya'da, A.B.D.'de başarılar kazandı, 1818'de Paris'te Talma tarafından bir prens gibi karşılandı. Müsrifti, sefahate düşkündü, yoksulluk içinde öldü. 1836'da A. Dumas père, Kean'i bir oyununa kahraman yaptı. Sinemada Aleksander Volkof ile İvan Mosjukin 1924'te Fransa'da onu konu alan bir filim yaptılar; çağın estetik görüşünü yansıtan filim, denizcilerin meyhanede dans etmesini gösteren sahnesiyle ün kazandı. (L)

KEANE (John), amerikalı rahip (Ballyshanon, İrlanda 1839 - Dubuque 1918). 1878-1888 Arasında Richmond piskoposu idi. Washington Katolik üniversitesinin ilk rektörü (1889-1897) ve Dubuque başpiskoposu (1900 -1911) oldu. Amerikancılıktan yanaydı. (L)

KEANE (John), irlandalı yazar (Listowel, Kerry kontluğu 1928). İngiltere'de birçok mesleğe girip çıktı, hikâye yazmayı denedi, daha sonra çoğunlukla eyaletin ve İrlanda toprağının sevimliliğini gözler önüne seren oyunlarıyle tiyatro alanında ün kazandı (*Sive* [1959]; *Sharon's Grave* [1960]; *Many Young Men of Twenty* [1961]; *Hut* 42 [1962]; *The Field* [1965]; *Roses and Trales* [1966]). [L]

KEARNY, A.B.D.'de (New Jersey) şehir, New York'un kuzeybatısında, Passaic ırmağı kıyısında; 31 500 nüf. Gemi yapımı. Metalürji. Kimya sanayi. (L)

KEARNY (Lawrence), amerikalı deniz subayı (Perth Amboy, New Jersey 1789 - ay.y. 1868). 1807'de Deniz kuvvetlerine girdi. 1812 Savaşında Güney Carolina'nın ve komşu devletlerin kıyılarının savunmasında önemli rol oynadı. 1826'da *Warren*'in kumandasını ele alarak Doğu Akdeniz'deki yunan korsanlarının saldırılarına son verdi. 1832'de kaptan oldu. 1840'ta Doğu Hindistan filosuna kumandanlık etti. Çin ile A.B.D. arasında yapılacak bir ticaret antlaşması için görüşmelere başladı. Bu görüşmeler daha sonra özel elçi Caleb Cushing tarafından sonuca bağlandı. Kearny, A.B.D.'ye dönerken Hawaii adalarında mola vererek adaların İngiltere'ye devredilmesi tasarısını protesto etti. 1861'de emekliye ayrıldı. 1867'de emekliler listesinden komodorluğa yükseldi. (L)

KEATON (Joseph Francis KEATON, Buster — denir), amerikalı komedi filimleri oyuncusu (Pickway, Kansas 1896 - Hollywood 1966). Çok küçük yaşta tiyatroya başladı. Fatty'nin yardımıyle kısa filimlerde oynadı. Gülmeyen, hattâ gülümsemeyen, duygusuz yüzlü komik tipini yarattı. Başlıca filimleri: *Keystone Komedileri* (1918); *Gemici* (The Navigator) [1924]; *Konukseverliğimiz* (Our Hospitality) [1924]; *Malek Boksör* (Battling Buster) [1926]; *General* (The General) [1926]; *Le Roi des Champs - Elysées* (Champ-Elysées Kralı) [1934, Fransa'da]; *Sahne Işıkları* (Limelight) [1953]; 80 *Günde Devriâlem* (Aorund the World in 80) [1957]. Kendi hayatını konu edinen *Buster Keaton'un Hikâyesi*'nde de (The Buster Keaton Story) [1957] oynadı. (L)

KEATS (John), İngiliz şairi (Londra 1795-Roma 1821). Orta tabakadan bir ailenin çocuğuydu (babası at kiralayıcısı idi), babasını dokuz, annesini on dört yaşında kaybetti. Önce Londra dolaylarında bir özel okulda okudu, on beş yaşında da bir cerrahın yanına çırak olarak girdi. Daha sonra gündüzlü öğrenci olarak Guy's Hospital'a ve Saint Thomas Hospital'a alındı. Fakat istidadı bu yönde değildi. Okumağa tutkunluğu ve Spencer'in eserleri üstüne yaptığı derinlemesine inceleme sonunda, şiirde karar kıldı. Önce Leigh Hunt'ın etkisinde kaldı, ondan Shelley'e geçti. Keats, ilk şiirlerinden yaptığı derlemeyi 1817'de yayımladı, ama bu eser şairin gelecekteki değerini yansıtmıyordu. Fakat aynı şey bundan sonraki uzun şiiri *Endymion* (1818) için söylenemez. Çok sayıda tenkitçinin üstünde durduğu bazı apaçık zayıflıklarına rağmen, bu eserde henüz olgunluğa erişmiş olmasa bile, gerçek bir şairin gücünü görmek mümkündür. Bir yandan, olumsuz tenkitçilere karşı duyduğu tepkiyle, öte yandan ona elverişli bir ortam yaratmak için çabalayan dostlarının fedakârlığı sayesinde Keats bu olgunluğu şaşılacak kadar kısa bir süre içinde kazandı. 1820'de yayımladığı yeni şiir kitabı, bütün yeteneğini ortaya koymuş bir şairin eseriydi. Bu kitaptaki en güzel şiirler arasında büyük ün kazanmış olanlar, konusunu «Eski Yunan»dan alan *Lamia* ve *Hyperion;* konusunu «Ortaçağ»dan alan *Isabella, The Eve of Saint-Agnès, La Belle Dame sans Merci* (Merhametsiz Dilber) ve özellikle birçok od'dur: *Ode to a Nightingale* (Bülbüle Od); *Ode to Grecian Urn* (Yunan Vazosuna Od) ve *Ode to Autumn* (Sonbahara Od). Şiirlerinin yayımlanmasından pek az sonra, eylül 1820'de, Keats İtalya'ya gitti. Çoktan beri hastaydı ve bundan birkaç ay sonra da Roma'da öldü. Bunlar ingiliz romantik şairleri arasında yaş bakımından en genci olan, fakat hepsinden önce ölen Keats'in eseri, hacim bakımından diğerlerine oranla küçüktür. Buna rağmen, şairin 1817'deki ilk kitabı ile (hattâ *Endymion* ile) 1820'deki son kitabı arasındaki fark büyüktür. Bu son eserde Keats'in şiir dehası, «gerçek»le aynı şey saydığı «güzellik»e duyduğu aşkın övgüsüyle, güçlü bir biçimde dile gelir. (L)

KEBAB i. Bk. KEBAP.

KEBABE i. (ar. *kebâbe*). *Esk.* Kuyruklu biber. ‖ Hint biberi tohumu veya bundan yapılarak ilâç için içilen sigara. ‖ *Itr-ı kebâbe*, kebabenin su ile kaynatılarak damıtılmasından elde edilen koku. (M)

KEBABİYE i. (ar. *kebâbiyye*). *Esk.* Lülenin dibinde kalan tütün. ‖ Sigara artığı, izmarit. (M)

KEBADE i. (fars. *kebâde*). *Esk.* Talim yayı, acemilere ok atışını öğretmek için kullanılan gevşek yay.

◆ **Kebadekeş** bls. sıf. *Esk.* Talim yayını çeken veya ok atmağa hevesli olan.

◆ **Kebadekeşî** bls. i. *Esk.* Talim yayını çekme, ok atmağa hevesli olma. (M)

KEBAİR çoğl. i. (ar. *kibr*, büyüklük > *kebîre*'den *kebâ'ir*). *Esk.* Öldürme, zina v.b. gibi büyük günahlar: *Denirse kendine, milletlerin ekâbirini / Sayardı göstererek hepsinin kebâirini: / «Falan içerdi... Filân fuhşa münhekmikti...» diye* (M. Â. Ersoy). ‖ *Ehl-i kebâir*, büyük günah işleyen kimse. (M)

KEBAN, Doğu Anadolu bölgesinde (Yukarı Fırat bölümü, Elazığ ili) ilçe merkezi kasaba; 8 245 nüf. (1970). Fırat'a soldan karışan küçük bir derenin kuzeyindedir; yüksl. 725 m. Elazığ-Araplar yolunun 50'nci km'si üzerindedir. — *Keban ilçesi;* 543 km²; 14 424 nüf. Tek bucak, 29 köy. Tahıl tarımı, bağcılık, meyvecilik, hayvancılık. Uzun yıllar terkedilmiş olan gümüşlü kurşun yatakları yeniden işletilmeğe başlandı.

— Arkeol. Bölgede, ilk defa İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Prehistorya kürsüsü ve Michigan Üniversitesi Antropoloji müzesinin işbirliğiyle 1967 yazında bir yüzey araştırması yapıldı. Ekibin yaptığı incelemede su altında kalacak bölgede çeşitli büyüklükte 52 yerleşme yeri bulundu. Orta Doğu Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Restorasyon bölümü de burada bir araştırma yaptı. Her iki kuruluş bölgedeki eserlerin kurtarılması amacıyle çalışmalara başladı. Eski Eserler ve Müzeler Genel müdürlüğü, Türk Tarih kurumu, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Prehistorya kürsüsü ve Orta Doğu Teknik üniversitesi önderliğinde, türk ve yabancı arkeolojik bilimsel kuruluşların temsilcileriyle bölgede inceleme yapılacak yerler tespit edildi (1969). Bu tarihten sonra yerli ve yabancı on iki kazı ekibi sistemli kazılara başladı.

● *Araştırmalar ve sonuçları.* Bölgede ilk olarak yüzey ve jeofizik araştırmalar yapıldı: «yüzey araştırması» R. Wallon ve S. Kantman tarafından yönetildi (1967). Daha sonra Altınova ve Aşvan bölgelerinde daha geniş bir araştırma yapıldı. Altınova'da 38 buluntu yeri ortaya çıkarıldı. Bunlardan 32'si höyük, ötekiler yerleşme yeridir. Alişam köyü yakınındaki Norşuntepe* höyüğü diğerlerinden daha büyüktür. Bu höyüğe bağlı olduğu sanılan Kövenk, Könk, Korucutepe*, Tülintepe ve Tepecik-Makaraztepe höyükleri vardır. Ayrıca yükseklikleri 2 m'yi geçmeyen küçük yerleşmeler de göze çarpar. Ovanın güney batısındaki Kövenkhöyük su birikim alanının dışındadır. Buna bağlı olarak Maşatlık, Kazancı, Körtepe, Çakıltepe ve Şemsikörtepe höyükleri görülür.

Könk'e bağlı höyükler, Kuruçayır tepesi, Peylik, Şavaktepe ve Haceri Körtepe höyükleridir. Şavaktepe ve Haceri Körtepe birbirine yakındır. Bu küçük yerleşmelerde selçuklu ve osmanlı eserleri de görülür.

Ovanın güneydoğu kesimindeki Korucutepe höyüğünün, Habusu Körtepe I ve Habusu Körtepe II höyükleriyle ilgisi vardır. Ovanın merkezinde Norşuntepe'ye bağlı oldukları sanılan alçak ve küçük tepeler sıralanır. Bunlar: Kemaksı mevkiinde Maşatlık, Bahçeler mevkiinde Körtepe, Gülü-

Foto. Hürriyet arşivi (MEYDAN) ; LAROUSSE

şenbaba tepesi, Yarıktepe, Çıplaktepe höyükleridir. Ovanın kuzeydoğu kesiminde orta büyüklükte Tepecik-Makaraztepe vardır. Buna bağlı olarak Çalıtepe, Değirmentepe höyükleri ile nehir kıyısında da birkaç küçük yerleşme görülür. Habusu köyündeki Kilisetepe höyüğü geniş bir alanı kaplar. Höyüğün üzerinde büyük bir ermeni kilisesi vardır. Köy içinde başka bir höyük Ermeni mezarlığı olduğu sanılan Maşatlık'tır (Habusu-İkizdemir). Bu birikim alanı içinde ikinci büyük bölge olarak Aşvan bölgesi gelir. Bu bölgede Aşvan, Çayboyu (veya Köyüstü) höyükleri bulunmaktadır. *Taşkunkalesi* adı verilen höyükte helenistik, roma ve ermeni devirlerine ait çanak çömlek ele geçirildi. Barajın sularla kaplanacak olan bölümünde Han İbrahimşah, Kalecit Pulur tespit edildi. 1967 Yüzey araştırmasında bulunan 52 höyükten 47'si su birikim alanı içindedir. Yapılan araştırmada Paleolitik devir ile ilgili buluntuya rastlanmadı. Höyüklerde çeşitli devirlere (tunç çağı, selçuklu ve osmanlı devirleri) ait eserler bulundu.

● *Kazılar.* Aşvan höyüğü, Elazığ'ın 34 km kuzeybatısında aynı adı taşıyan köyün hemen yakınındadır. Kazılara İngiliz Arkeoloji enstitüsü adına D.H. French başkanlığındaki kurul tarafından başlandı (1968). Höyükteki başka katlar:

Orta çağ katı. Höyüğün en üst kısmındadır; burada genişliği 120 sm olan duvarlar bulundu. Duvarlar en altta ve her iki yüzde büyük taşlardan yapılmış, ortası toprakla sıkıştırılmış moloz taşlarıyla doldurulmuştur. Üst kısımlarının kerpiç oldukları sanılmaktadır. Birtakım sırlı parçalar ortaya çıktı. Kâselerin ağız kenarlarında plastik bir süsleme göze çarpar.

Roma devri katı: Bu katta güneydeki yapıları desteklemek için yapılan teraslar dikkati çeker. Duvarları, taş temeller üzerine kerpiçten veya sıkıştırılmış topraktan yapılmıştır. Çanak çömlek olarak basit kapların yanında damga ve noktalı bezeklerle süslü «samos tabağına» ait büyük bir parça ilgi çekicidir.

M.Ö. erken I. bin katı: Roma devri tabanlarının altındadır. 1969'da yapılan çalışmalarda höyüğün en eski Erken Bronz çağına kadar bir iskân gösterdiği anlaşıldı. Bazı duvar parçalarıyle kil döşemeler ele geçirildi. Erken ortaçağ (M.S. XII. yy.), Roma (M. Ö. I. yy. ile M. S. I. yy. arası), Erken I. bin (M.Ö. 100 - 500) ve Erken bronz (M.Ö. II. bin) devirlerinde iskân edildiği anlaşıldı.

Taşkun höyüğünün, erken bronz çağa ait tek bir iskânı olduğu anlaşıldı. Siyah perdahlı çanak çömleğin yanında, karbonlaşmış tahıllar bulundu. Yüzey buluntularına göre höyüğün Tunç çağda da iskân edildiği sanılır. Kale üzerindeki çalışmalar sırasında taş temel kalıntıları, şehir tahkimat duvarı, kule ve höyüğün batı eteğinde de geç devre ait bir kilisesi ortaya çıkarıldı. Kilise apsislidir, sonradan orta kısmından bir duvar geçirilmiştir. Kilisenin içi sarı renkli kille sıvanmıştır.

Çayboyu höyüğü, Aşvan höyüğünün 2-3 km kadar uzağında küçük bir höyüktür. Açılan deneme sondajında Kalkolitik bir iskâna rastlanıldı. (M)

Keban Hidroelektrik santralı ve barajı, Elazığ ilinde, şehrin 45 km kuzeydoğusunda, Fırat üzerinde ve aynı adı taşıyan köyün 4 km yakınında, Kaya dolgu tipinde inşa edilmekte olan barajın temelden yüksekliği 205 m, talvegten yüksekliği 163 m, kret uzunluğu 1 095 m, dolgu hacmi 12 830 000 m³, ölü hacmi 14 300 000 m³, faydalı hacmi 16 100 000 m³, drenaj alanı 64 100 km², su verimi 17 500 m³/sn, buradan elde edilecek elektrik enerjisi yılda 5 milyar 871 milyon kW/saat olarak tespit edildi.

Keban barajının elektrik üretim tesislerinin dikey eksenli Francis tipinde, dakikada 166,67 devir yapan, 249 000 BG'ünde 8 türbin ile dikey eksenli, 175 000 kVA gücünde, 50 c/s frekanslı 8 jeneratörden meydana gelmesi projede öngörüldü.

Barajın yapımına 1965 haziranında başlandı ve ihale, esas itibarıyle bir fransız-italyan ortaklığına verildi; bir kısım işleri de bir türk firması üstüne aldı. İnşaatın belirli bir safhaya gelmesinden sonra drenaj alanını meydana getiren 425×150 km'lik alanda bulunan ve gölün oluşacağı yerlerdeki iskân bölgelerinin boşaltılmasına başlandı.

Keban barajının maliyeti ,1970'te para değerinde değişiklik yapılmadan önce 1 milyar 397 000 000 lira olarak tespit edildi ve inşaatın 1971'de tamamlanması öngörüldü. (M)

Keban Simli Kurşun işletmesi, Elazığ ilinde, şehrin 45 km kuzeydoğusunda, Keban ilçesi içinde, Fırat kenarında, Etibank'a bağlı olarak kurulan maden işletmesi (kuruluşu 1952). Yılda 2 000-2 100 ton kurşun ve 1 700-1 850 ton kurşun konsantresi istihsal eder. Bu cevher ham halde ve geçici ihraç suretiyle dışarıya gönderilir ve böylelikle elde edilen 240 ton kadar külçe kurşun, 308 ton civarındaki levha veya metal halindeki çinko ile eritme işlemi sırasında cevherden ayrılan 1 350 km gümüş Türkiye'ye getirilerek dahilî ihtiyacın karşılanmasında kullanılır.

Etibank'ın iktisadî bakımdan verimli kuruluşları arasında yer alan işletme 1969 yılında 1 000 000 T.L. gelir sağladı. (M)

KE BAO, Vietnam'da (Kuzey Vietnam) ada, Tonkin kıyısında. Kömür madenleri. (L)

KEBAP veya **KEBAB** i. (ar. *kebāb*). Mutf. Doğrudan doğruya ateşe tutularak veya bir kap, kâğıt içinde susuz pişirilen et yemeği: *Şiş kebabı. Tencere kebabı.* ‖ Çevirme, kızartma veya kavurma suretiyle hazırlanan her türlü yiyecek: *Kestane kebabı.*

— ÇEŞ. DEY. *Ciğeri kebap olmak,* gönlü yanmak, aşka düşmek. ‖ *Ne şiş yansın ne kebap.* Bk. ŞİŞ. ‖ *Yanıp kebap olmak,* güneş altında fazla kalmaktan derisi aşırı derecede yanmak.

— ANSİKL. *Kebap* yaparken kullanılan malzeme koyun, kuzu, dana, sığır etidir. Yapılışına göre adlandırılır: *kâğıt kebabı, şiş kebabı.* (Bk. ŞİŞKEBAP.) Etle birlikte çeşitli sebzeler, yağ, salça, tuz, baharat v.b. de kullanılır. Türkiye'de birçok mahallî kebap, türleri vardır (şişkebap, döner kebap, tandır kebap, adana kebabı, incik kebabı, orman kebabı, tas kebap, yoğurtlu kebap, bursa kebabı, halep işi kebap, bahçıvan kebabı, avcı kebabı, yörük kebabı v.b.)

◆ Sıf. Kavrulmuş, kızarmış: *Kebap mısır.* ‖ *Mec.* Yanmış, yanık.

◆ **Kebabhane** bls. i. *Esk.* Kebap yapılıp satılan yer.

◆ **Kebabî** i. ve sıf. *Esk.* Kebap yapan ve satan kimse, kebapçı.

◆ **Kebaplık** sıf. Kebap olmağa hazır durumda olan, kebap olmak için ayrılmış: *Kebaplık et.* (M)

KEBAPÇI i. (*kebap*'tan *kebap-çı*). Kebap yapıp satan veya kebapçı dükkânı işleten kimse. ‖ Kebapçı dükkânı: *Kaç tane kasap dükkânı, kebapçı, fırın vardı* (R. H. Karay).

— DEY. *Kebapçı kedisi gibi yutkunmak,* bir şeyi beyhude yere arzulamak.

◆ **Kebapçılık** i. Kebapçının işi. (M)

KEBBİ, Afrika'da zenci krallığı, Nijer ırmağının sol kıyısında, Zamfara ile Dendi arasında. Songhay ve Haussa'ların birarada yaşadığı krallık (başkenti Sokoto'nun batısında *Surame* veya *Silane*), XVI. yy. başında kral Kanta zamanında en parlak dönemini yaşadı. Kanta'nın sülâlesi 1805'e kadar iktidarda kaldı. (L)

KEBD i. Bk. KEBED.

KEBE i. (ital. *cappa,* yun. *kappa*'dan). Kalın ceket, kaput: *Atarak ben de geniş bir kebe, mangal yanına / Başladım uyku taharrisine, lâkin ne gezer* (M. Â. Ersoy).

— Tekst. Özellikle Bursa'da yapılan, kilim ve kapı perdesi olarak kullanılan işlemeli keçe. (LM)

KEBED veya **KEBD** i. (ar. *kebed* veya *kebd*). *Esk.* Karaciğer.

— Tıp. *Esk. Elemi kebed,* karaciğer hastalığı. ‖ *Hasâtı kebed,* karaciğerde biriken taş. ‖ *İltihabı kebed,* karaciğer iltihabı.

◆ **Kebedî** sıf. *Esk.* Karaciğere ait; karaciğerle ilgili. ‖ Karaciğer renginde olan.

— Anat. *Esk. Safrayı kebedî,* karaciğerin salgıladığı sıvı. ‖ *Şiryanı kebedî,* karaciğere giden atardamar.

◆ **Kebediye** sıf. ve i. *Esk.* Kebedî'nin dişili.

— Bot. *Esk.* Karaciğer otu veya yosunu. Bk. CİĞER *otu.*

— Tıp. *Esk. Edviyei kebediye,* karaciğer tedavisinde kullanılan ilâçlar. (M)

KEBES Thebai'li, yunan filozofu (Thebai M.Ö. 440'a doğr.-öl. ileri bir yaşta). Pythagoras'çı Philolaos ve Sokrates'in öğrencisi. Eflatun, *Phaidon* adlı eserinde, Kebes'i Sokrates'in muhataplarından biri olarak canlandırdı. Diongenes Laertios'a göre Kebes, *Hebdome, Phrynikos* ve *Pinaks* adlı üç diyalogun yazarıdır. *Kebes'in Tablosu* adıyle bilinen eserin Kebes'e ait olduğu iddiaları doğru değildir. M.S. II yy.dan itibaren sık sık sözü edilen bu eserde Aristoteles felsefesiyle ilgili telmihler vardır. (L)

KEBG i. Bk. KEBK.

KEBİKEÇ i. (süryanice k., «zararlı böcekleri yok etmekle görevli bir melek»in adından). Eskiden elyazması kitaplara yazılan bir tılsım. (Kitapları güveden korumak için yapılırdı.) [M]

KEBİLİ, Tunus'un güneyinde yer, Şot el-Cerid'in doğu kıyısında. Kebili, Nefzava'nın başlıca vahasıdır. Hurma bahçeleri. Tarım pazarı. (L)

KEBİR sıf. (ar. *kibr*'den *kebir*). *Esk.* Büyük, ulu: *İşler hep Fransız ihtilâl-i kebirinden sonra değişmeğe başladı* (S. F. Abasıyanık). ‖ Yaşça büyük olan, yaşlı. ‖ Çocukluktan çıkmış olan. ‖ *Cami-i kebir,* büyük cami. ‖ *Cebel-i kebir,* yüksek ve büyük dağ. ‖ *Elçi-yi kebir,* büyükelçi. ‖ *Sinnen kebir,* yaşça büyük olan. ‖ *Veled-i kebir,* büyük erkek evlât.

— Muhas. *Defteri kebir.* Bk. DEFTER.

◆ **Kebire** sıf. *Esk.* Kebir'in dişili. ‖ *Sefain-i kebire,* büyük gemiler. ‖ İ. Büyük günah. Bk. KEBİRE. (M)

KEBİR, hintli mutasavvıf (öl. Maghar 1518). Hindu dilinde yazdığı şiirlerin toplandığı büyük bir eseri vardır. Bunların Kebir'in kaleminden çıkıp çıkmadığı kesinlikle bilinmiyor. Söylentiye göre, müslüman bir dokumacının oğlu veya evlâtlığıdır. Hocasının, brahmalar ve sufiler ile olan ilâhiyat ve felsefe konusundaki tartışmalarına katıldı. Vişnu dininin yenileyicisi Ramananda'nın öğrencisiydi. Hinduların ve müslümanların kendi dindaşları saydıkları Kebir, hintli yogilerin ve sünnîlerin kurallarına pek değer vermezdi. «Vahdeti vücut» görüşündeki aşırı tutumu yüzünden Benares'ten kovuldu.

Şiirlerinde bir dine bağlanmadığı açıkça görülür: Kebir'in yapmak istediği vişnu inançlarını halk arasında yaymaktı. Tanrı'yı bazen *Ram* veya *Hari,* bazen de *Ali* veya *Allah* adıyle anardı. Tanrı'yı her yerde «hâzır ve nâzır» bir gerçek olarak gösterir, ruhun Allah ile birleşmesinin yalnız aşk ile olabileceğini ileri sürerdi. Kebir'in dilindeki açıklık, görüşlerinin halk tarafından kolaylıkla benimsenmesini sağladı. (M)

KEBİR (NEHR *el—*), Yakındoğu'da Akdeniz'e dökülen iki kıyı ırmağının adı. En güneyde olanının (Eskiçağda *Eleutheros* ırmağı) aşağı kesimi, Lübnan-Suriye sınırını akaçlar. İkincisi Lazkiye'nin doğusuna yakın bir yerde denize dökülür. (L)

KEBİR (VAD *el—*), («büyük ırmak»), Cezayir'de birçok vad'ın adı. Başlıcası Rummel vâdisini akaçlar ve Bu Merkuz'un sularını alır. (L)

KEBİRE i. (ar. *kebir*'den *kebire*). *Esk.* Öldürme, zina gibi büyük günah: *Mürtekib-i kebîreyi ikfar ederler* (Taşlıcalı Yahya). [M]

KEBİRMİR. Coğ. Bk. KİRMİR ÇAYI.

KEBİR-PANTHİ'LER çoğl. bls. i. (hintli mutasavvıf *Kebir** ve hint dilinde *panth,* yol, tarikat kelimesinden). Kebir tarikatına girenler. (Kebir'in görüşlerini, düşüncelerini benimseyenler, sonradan Kebir adıyle bir tarikat kurdular. Hindistan'da 1911 nüfus sayımına göre, merkez eyaletlerinde 597 199 ve birleşik eyaletlerde de 49 905 kebir-panthi vardı.) [M]

KEBİSE sıf. (ar. *kebs*'ten *kebise*). *Esk.* İlâveli, artık, fazlası olan. ‖ *Sâl-i kebise* (veya *sene-i kebise*). Bk. ARTIKYIL. (M)

KEBK veya **KEBG** i. (fars. *kebk* veya

yaban keçisi

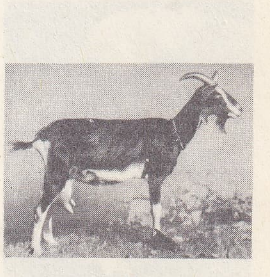

keçi

keçi

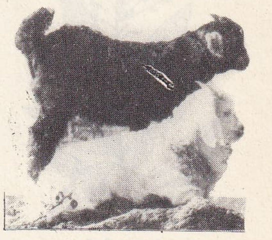

keçiler

Foto. LAROUSSE; Hürriyet arşivi (MEYDAN)

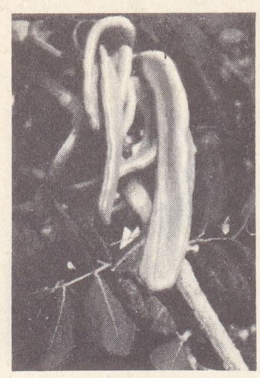
keçiboynuzu ağacı

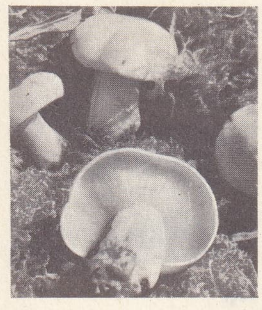
keçimantarı

keçisakalı

keçisakalı

kebg). *Esk.* Keklik. || *Kebk-reftâr* (veya *kebk-hırâm*), keklik yürüyüşlü, sekerek yürüyen. || *Kebk-i derî*, büyük ve güzel sesli olan keklik: *Nevha eyler negamla kebk-i derî* (Recaizade Ekrem). [M]

KEBKENAİSE, İsveç'in en yüksek yeri, Laponya'da 2 135 m. (L)

KEBLE (John), ingiliz şairi ve ilâhiyatçısı (Fairford, Gloucestershire 1792-Bournemouth 1866). Oxford üniversitesinde şiir profesörü oldu (1831), 1841'de bu kürsüden ayrılarak Hursley ruhanî çevresinde görev aldı. Oxford hareketine Pusey ve Newman ile katıldı. Millî döneklik üzerine verdiği vaız bu harekete ilk atılımını kazandırdı. *The Christian Year* (Hıristiyan Yılı) [1827] ve *Lyra İnnocentium* (Masumların Liri) [1846] adlı dinî şiirlerinde çocuklar konusunu manzum olarak ele aldı. Piskopos *Wilson*'un biyografisi (1863) ve *Ruhanî Mektuplar* (1870) adlı eserleri ilgi çekicidir. (L)

KEBRAÇO veya **KEBRAKO** i. Bot. Amerika'da yetişen antepfıstığıgiller, zakkumgiller, baklagiller, dutgiller, sandalağacıgillerden çeşitli ağaçlara verilen ad. (Beyaz kebraço Arjantin'de yetişen *Aspidosperma quebracoblanco*'dur [zakkumgiller]; *Kolarado kebraçosu, Schinopsis Lorentzi* ve *S. balansae*'den [antepfıstıgiller] elde edilir.)

— ANSİKL. *Yaşlı kebraço* (msl. yüzyıllık) odununda yüzde 19-28 oranında tanen bulunur. Bitkisel sepileyici maddelerin en önemli kısmı bundan sağlanır. Böylece elde edilen kuru kebraço özütü soğuk suda çok az eridiği için sepicilikte zor kullanılır. Roberto Lepetit 1897'de bu özütü sülfitleyerek soğuk suda eriyebilir duruma getirdi. Bu buluş sayesinde bitkisel maddeyle sepileme hızla gelişti.

— Eczc. *Beyaz kebraço*'da çeşitli alkaloitler bulunur; bunlardan biri olan kebraşin yohimbin ile özdeşir. (L)

KEBRAŞİT veya **KEBRAKİT** i. (fr. *québrachite*'ten). Kim. Levojik inozit'in $CH_3O(C_6H_6)(OH)_5$ formülündeki metil eter; 186°C'ta erir ve kebraço kabuğunda bulunur. (L)

KEBREN. Esk. coğ. Anadolu'da (Troas bölgesinde Kyme'liler tarafından kurulmuş şehir. Troas bölgesinin en sağlam şehirlerinden biriydi. Şehrin kalıntıları bugünkü Çalı dağı üzerinde geniş bir alana yayılmış durumdadır. Dış surunun uzunluğu 5 km'yi bulur. M.Ö. 399 tarihinde Derkylidas tarafından kuşatılan şehir 400 yılında Perslerin eline geçti. Kral Antigonos, Kebren'lileri Aleksandreia Troas'ta yerleşmek zorunda bırakmıştı. (M)

KEBRİNİA. Esk. coğ. Anadolu'da Troas bölgesinde Kebren şehrinin bulunduğu bölge. Bugünkü adıyle Kurşunlu ova üzerinde antik Skepsis şehrinin kalıntıları vardır. Yazar Strabon bu bölgenin Skamandros'tan (bugün Bakırçay) Skepsis'e kadar uzandığını yazmaktadır. (M)

KEBS i. (ar. *kebs*). *Esk.* Bir çukuru toprak v.b. gibi şeylerle doldurarak düzleme. || *Kebs etmek*, doldurmak, düzlemek. (M)

KEBŞ i. (ar. *kebş*). *Esk.* Erkek koyun, koç. || *Mec.* Bir grubun başı, aile reisi.

— Din. *Kebşi İsmail*, İsmail'in yerine kurban edilen ve gökten inen koç. Bk. İSMAİL. (M)

KEBÛD sıf. (fars. *kebûd*). *Esk.* Mavi, gök rengi: *Kılsun kebûd câmelerin âsuman siyah / Giysün libas-ı matem-i şahî bütün cihan* (Baki). || *Kebûd-fâm*, mavi renkli. || *Çeşmân-ı kebûd*, mavi gözler. || *Asmân-ı kebûd*, mavi renkli gök.

◆ **Kebûdî** i. *Esk.* Mavilik: *Kebûdî-i şeb-i hüsn içre parlayan ahter* (Cenab Şahabeddin). || *Kebûdî-kebûd*, masmavi. || *Kebûdî-i bahr*, denizin maviliği. (M)

KEBUTER i. (fars. *kebûter*). *Esk.* Güvercin: *Birer ümîd-i mücennah letafetiyle uçan / Teranekâr iki nermin kabuter-i mağrur* (Tevfik Fikret). || *Kebuter-ban*, güvercin bakıcısı. || *Kebuter-baz*, güvercin yetiştirip satan kimse. || *Kebuter-hâne*, güvercinlik. || *Kebuter-i çarhî*, uçarken takla atan güvercin. || *Kebuter-i dil*, (güvercine benzeyen gönül) gönül kuşu. || *Kebuter-i dübame* (ve *kebuter-i dübürcî*), kararsız, çabuk fikir değiştiren. || *Kebuter-i harem*, Kâbe civarında yaşayan ve yakalanması yasak olan güvercin cinsi. *Mec.* Kavuşulması imkânsız görülen sevgili. || *Kebuter-i nâme-ber*, mektup taşımağa alıştırılmış güvercin, posta güvercini. || *Kebuter-i şalvarî*, bir cins paçalı güvercin. || *Kebuter-i tizper*, yarış güvercini. || *Kebuter-i yahu*, yüksek sesle öten güvercin.

◆ **Kebuterân** çoğl. i. *Esk.* Güvercinler: *İner birer birer iner / Kebuterân-i asman / İner sımah-i ruhuma* (Cenab Şahabedin). [M]

KEBZE i. *Halk dili.* Kürek kemiği. || Kürek kemiğine bakarak kehanette bulunma. (M)

KEBZECİ i. (*kebze*'den *kebze-ci*). *Halk dili.* Koyunların kürek kemiğine bakarak gelecekten haber veren kimse. (M)

KEC sıf. (fars. *kec*). *Esk.* Düzgün olmayan, eğri, çarpık: *Safhaya satır biraz kec yazılır mıstarsız* (Belig). || *Kec-bahs*, düşüncesi aykırı olan. || *Kec-baz*, oyunda hile yapan. || *Kec-be-kec*, çok eğri. || *Kec-bey*[c], bir şeyi satarken hile yapan, başkalarını aldatan. || *Kec-bîn*, çarpık bakan, şaşı. *Mec.* Ters düşünen. || *Kec-çeşm;* gözü şaşı olan. || *Kec-fehm*, söyleneni yanlış anlayan, ters anlayan. || *Kec-han*, başkalarının kötülüğünü isteyen. || *Kec-huy*, kötü huylu. || *Kec-külâh*, külâhını eğri giyen. *Mec.* Serseri. || *Kec-mizac*, kötü huylu, geçimsiz. || *Kec-nazar*, kötü bakışlı, kıskanç. || *Kec-nigâh*, eğri bakışlı. || *Kec-nihad*, fena yaradılışlı, kötü huylu, bozuk ahlâklı: *Huzur isterse Vehbi bu sipihr-i kec-nihad icre / Dimesûn kimseler gönlümce bir yâr-ı şefik olsun* (Seyyit Vehbi). || *Kec-rev* (veya *kec-reftar*), çarpık yürüyen, topal. *Mec.* Takip ettiği yol aykırı olan. || *Kec-rey*, düşüncesi sakat olan. || *Kec-tab*, mizacı ters olan, aksi mizaçlı. (M)

KECÂBE veya **KECAVE** i. (fars. *kecâbe* veya *kecâve*). *Esk.* Devenin üzerine konulan bir çeşit oturacak sepet. *Eşanl.* MAHFE. (M)

KECSKEMET, Macaristan'da şehir, Bacs-Kiskun idare bölgesinin merkezi, Tuna ile Tisza arasında uzanan büyük ovaların ortasında; 67 000 nüf. Asıl şehir çekirdeğinin azmanlaştığı büyük taşra şehirlerindendir. Köy tipi evler önemli yer tutar. Şehrin kenarında kamplar ve çingene mahalleleri uzanır. Kecskemet'te barackpalinka denen kayısı rakısı yapılır. Makine yapımı. (L)

KEÇ i. (ing. *ketch*'den). Denizc. Çift direkli yelkenli gemi. (Arka direği ön direğinden küçük ve dümen çatkınının önündedir.) [L]

KEÇE i. (esk. türk. k.). Yapağı veya keçi kılının dürülüp kuvvetlice basılması veya dövülmesiyle elde edilen, kepenek, çarık, külâh ve döşeme örtüsü gibi şeylerin yapımında kullanılan dokunmamış kaba kumaş (kalınına *kebe* denir): *Yavaş yavaş, gözleri alıştıkça, arka taraftaki keçelerin arasına sokulmuş bir şekil farketti* (Sabahattin Ali). || Yere yayılan keçeden döşeme. || *Dövme keçe*, tokaçla dövülerek yapılan keçe. || *Kar keçesi*, erimemesi için karın sarıldığı keçe. || *Tepme keçe*, ayakla tepilerek yapılan keçe.

— ÇEŞ. DEY. *Keçe delen* (veya *keçe geçiren*), hafif yağmur. || *Keçe gibi.* [Saç için] Dolaşmış, karmakarışık olmuş. || *Keçeden minare*, sahte, asılsız. || *Keçesini sudan çıkarmak*, ustalıkla güç bir durumdan sıyrılmak, tekrar işlerini yoluna koymak: *Köylü de tutmadı mı, biz kendi başımıza keçemizi sudan hiç çıkaramayız* (Kemal Tahir). || *Keçeyi suya atmak*, ar ve namusu hiçe saymak.

— Denizc. *Karine keçesi*, geminin karinesinin iç kısmına döşenen keçe.

— Kâğıtç. *Cilâ keçesi*, yalnıkat ovulmuş kâğıt yapımında kullanılan özel kurutucu keçe. || *Çizici keçe*, yüzeyinde kabarıklıklar bulunan ve kâğıda koyu ve açık renkte paralel çizgiler çıkaran özel keçe. || *Kaldırıcı keçe*, karton makinesinin yuvarlak kalıplarından elyaflı tabakaları söküp kaldıran keçe. || *Kurutucu keçe*, kâğıt veya karton yaprağını kurutucu silindirlerin üzerine yerleştiren keçe. || *Yatak keçe*, ıslak kâğıdı taşıyan ve yatak presinin silindirleri arasına tutan keçe.

— Teknol. *Keçe çivisi*, geniş başlı, kısa gövdeli ve başından ucuna doğru düzenli bir şekilde incelen çivi. || *Keçe rondela*, vida somunu altına konan, keçeden yapılmış delikli pul.

— Tekst. Yalnız elyafın birbirlerine kenetlenmesiyle meydana getirilen dokunmamış kumaş. (Bk. ANSİKL.) || *Keçe açma makinesi*, keçeleşmiş kirli yünün parçalanarak elyaf haline getirilmesini ve böylece kolaylıkla yıkanmasını sağlayan makine. Taranmış yün iplikçiliğinde elyafı açan, keçeleşmiş olanları birbirinden ayıran ve böylece çekimi kolaylaştırarak düzgün bir fitil elde edilmesini sağlayan taraklı ve iğneli makine. (Bk. ANSİKL.) || *İnce keçe*, iyice preslenmiş hafif keçe. (Bu tip keçeler boyandıktan sonra kadın elbisesi konfeksiyonunda, döşemelik olarak ve bazı dekorasyon işlerinde kullanılır.)

— ANSİKL. Tekst. *Keçe*, özellikle hayvanî elyafın dış tabakasını meydana getiren pulların, sıcak ve kaygan bir ortamda sürtme yoluyle birbirlerine takılarak birleştirilmesinden hazırlanan bir kumaş cinsidir. Çobanlar için kepenek, kilim ve namaz seccadesi yapımında kullanıldığı gibi, eskiden külâh ve aba yapımında da kullanılırdı. Avrupa'da, ilk olarak şapka yapımında kullanılmış, sonradan Türkiye'de de moda olmuştu. Daha çok tavşan tüyünden yapılan keçe şapkalar çok tutulurdu. Bugün çeşitli sanayi alanlarında kullanılan değişik kalınlıkta dokuma keçeler yapılmaktadır. Bunlar, çok katlı yün dokumayı kuvvetli bir dinklemeyle keçeleştirerek elde edilir.

● *Keçe açma makineleri* kullanış yerlerine göre değişik şekillerde olur. Kirli ve temiz yün keçelerini açanlar, genellikle birbirleri üzerine kuvvetle bastırılmış oluklu bir çift verim silindiri önünde hızla dönen bir veya iki ince çivili davuldan meydana gelir; kamgarn iplikçiliğinde kullanılanlar ise, gittikçe daha incelen iğnelerle donatılmış, düz veya yuvarlak taraklı makinelerdir.

◆ Sıf. Keçeden yapılmış: *O sıralarda keçe külâh ve keçe kalçınlar, halkın ve askerin bir nevi müşterek kıyafeti haline gelmişti* (Ş.S. Aydemir). *Keçe yağmurluk.*

— ÇEŞ. DEY. *Keçe bıçak*, elinden bir iş gelmeyen, beceriksiz. || *Keçe külâh etmek.* Bk. KÜLÂH.

— Dy. *Keçe garnitür*, dingil yataklarını yağlamak için, bazı dingil kutularına yerleştirilen, at kılı veya yün artığı karışımı, yağ emdirilmiş destek.

— Kıyf. *Esk. Keçe külâh*, Osmanlılarda, keçeden külâh giyenlere verilen ad. (Farsça *keç*, eğri ve *külah*, başlık kelimelerinin birleşmesiyle meydana gelen bu deyim, özellikle eğri külâh giyenler ve çapkınlığı ile tanınanlar için kullanılırdı.)

— Tıp. *Keçe baş*, keçi ve koyun veremi. (LM)

KEÇEBENT bls. i. (*keçe* ve fars. *bend*'den *keçe-bend*). Spor. Yağlı güreşte kispetin paçası ile baldır arasına konulan keçe veya bezden yapılma özel dolak. (Paça bağının baldırı boğmasını engeller.) [M]

KEÇECİ i. (*keçe*'den *keçe-ci*). Keçe yapan veya satan kimse.

◆ **Keçecilik** i. Keçecinin yaptığı iş. (M)

Keçecihayreddin mescidi veya **Mehmetşakirefendi mescidi,** İstanbul'da Fatih semtinde. Mescidi yaptıranın «sanki yedim» diyerek biriktirdiği paralarla bu eseri meydana getirdiği söylenir. Yanan mescit 1959-1960 yıllarında halk tarafından onartıldı. (M)

Keçeciler hamamı, Konya'da Sahipata türbesi ve tekkesi. Konya'nın en eski hamamlarındandır. İki kısımdan meydana gelir: biri halkın yıkanmasına, öbürü de keçecilerin keçe yapmasına ayrılmıştır. Bu kısımda keçeciler sıcak suda keçe döverler, işleri bittikten sonra da öbür kısma geçerek yıkanırlardı. Hamamın yıkanmağa ayrılmış kısmına küçük bir aralıktan girilir. Soğukluk kısmı oldukça büyüktür. Buradan sıcaklık kısmına geçilir. Sekiz köşeli olan sıcaklık kısmının köşelerinde üç tane halvet bulunur, bunların aralarında önü açık üç eyvan vardır. Eskiden bu hamamın bir de kadınlar kısmı vardı. (M)

KEÇECİLİ KASIM, türk pehlivanı (Keçeci, Sıvas 1837-ay.y. 1879). Güreşe karakucak

Foto. LAROUSSE

soldan sağa, **kedi sıçraması** (koreogr.); «Ressamın Atelyesi» isimli tablo Courbet'nin eserinden detay; Fujita'nın eseri

ile başladı. Kısa zamanda ün kazandı. Görevlisi bulunduğu Keçecibaba türbesinin Vakıflar idaresiyle olan bazı işlerini görmek üzere İstanbul'a gitti. Burada Sultan Abdülaziz'in sarayına girdi; yağlı güreşe başladı; bütün saray pehlivanları arasında üstünlüğünü kabul ettirdi. Saray pehlivanlarından Kara İbo ve Kavasoğlu tarafından zehirletildiği söylenir. (M)

Keçeci mescidi veya **Keçecimehmedağa mescidi,** İstanbul'da Hasköy'de; Keçeci Mehmed Ağa tarafından yaptırıldı. Vakıf kayıtları ise hazinedar Eyüp tarafından yaptırıldığını gösterir. Ahmed III'ün başkadını Emetullah Hatun tarafından onartıldı. Duvarları kâgir, çatısı ve son cemaat yeri ahşap, minaresi taştandır. (M)

Keçecipiri mescidi veya **Sarmaşık mescidi** veya **Kazasker Abdülkadirefendi mescidi,** İstanbul'da, Edirnekapı'da; Keçeci Piri veya kazasker Abdülkadir Efendinin yaptırdığı söylenir. XVII. Yüzyılda yapılan mescidin duvarları kârgir, çatısı ahşaptır. Yapının solundaki minarenin alt bölümü taş, üstü tuğladır. Abdülhamid II zamanında onarıldığını gösteren kitabesi vardır. (M)

KEÇECİZADE İZZET MOLLA, türk divan şairi (İstanbul 1785-Sıvas 1829). Babası Sâlih Efendinin ölümünden sonra, şiir ile ilgileri bulunan enişteleri, Meşalecizade Esad Bey ile kazasker Moralızade Hâmid Efendinin yanında büyüdü. Medrese öğreniminden sonra ilmiye mesleğine girdi. Şeyhülislâm Salihzade Esad Ahmed Efendinin aracılığıyla Bursa müfettişliğine tayin edildi (1809). Sonra Hâlet Efendinin aracılığıyla Galata kadılığına getirildi (1820). Hâlet Efendinin idamından sonra gözden düştü; Keşan'a sürüldü (1823). Sonra affedildi. İstanbul'a döndü, önemli devlet görevlerinde bulundu. Osmanlı-Rus savaşı üzerine, devletin bu savaşa girmesine karşı çıktığından Sıvas'a sürüldü (1827). Yine affedildiyse de, haber yetişmeden öldü.

Mevlevî ve Nakşıbendî tarikatındandı. Divan geleneğine bağlı şiirlerinde divan şairlerinden Fuzuli, Nedim ve Şeyh Galib'in etkileri vardır. Şiirlerinde birçok deyim ve atasözü yer alır. Dili yer yer ağır, güç anlaşılır kavramlarla yüklüdür. Tasavvuf konularını işlediği şiirlerinde çağının bozukluklarını, haksızlıklarını dile getirir. Başlıca eserleri: *Gülşen-i Aşk* (Sevgi Bahçesi); *Mihnet-Keşan* (Acı Çekenler) [Keşan'daki sürgün hayatını anlatan bu eser 1852'de basıldı]; *Divan-ı Bahar-ı Efkâr* (Düşünceler Baharı Divanı); *Lâyihalar* (açık bir dil ile yazılmıştır ve İzzet Molla'nın siyasî görüşlerini, çağının bazı olaylarını anlatması bakımından önemlidir); *Hazan-i Âsar* (Eserler Sonbaharı) [1841] ve *Şerh-i Elgaz-ı Ragıb Paşa* (Ragıp Paşa Bilmecelerinin Yorumu). [M]

KEÇECİZADE İZZET PAŞA, türk devlet adamı (İstanbul 1860-ay.y. 1925). Sadrazam Keçecizade Fuad Paşanın torunu ve Nazım Beyin oğlu. İlk ve orta öğrenimini İstanbul'da yaptı. Askerlik öğrenimi için Fransa'ya gitti, İstanbul'a döndükten sonra Saraya yaver ve imrahor oldu. Bir ara görevinden azledilerek Halep'e sürüldü. Sonra çeşitli askerî memuriyetlerde bulundu. Osmanlı imparatorluğunun Madrid elçisi olarak hizmet gördü. 1908 Meşrutiyetinden sonra süvari kumandanı ve birinci ferik oldu. 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşında osmanlı ordusu tarafından kaybedilmiş fırsatlara ait askerî bir araştırma eseri olan *Les Occasions Perdues* (Kaçırılmış Fırsatlar) adlı kitabı Fransızca olarak Paris'te basıldı. Ölümünden sonra hatıraları bir gazetede yayımlandı. (M)

KEÇELEME i. (*keçelemek*'ten *keçele-me*). Keçelemek eylemi.

— Kâğıtç. Bir kâğıt makinesinin bezi veya bir karton makinesinin yuvarlak kalıpları üzerinde tek biçimli ve sağlam bir yaprak elde etmek için lifleri birbirine karıştırma işlemi.

— Müz. Piyano mekanizmasının bazı duyarlı bölümlerini değişik kalınlıkta az veya çok yumuşaklıkta keçelerle kaplama işlemi. (Kısmaçlar, çekiçler, yastıklar ve itme dili, fren engelleyiciler, yay dayanakları, küçük kaldıraçların yastıkları, klavye düğmeleri, yumuşak ayaklık [pedal] çubukları, yankılı ayaklık, yumuşak ve sert ayaklık dayanakları ve üst eşik keçelenen başlıca kısımlardır.) [LM]

KEÇELEMEK geçl. f. (*keçe*'den *keçe-le-mek*). Bir nesneye keçe geçirmek. Keçeyle kaplamak.

— Metalürji. Madenî bir yüzeyi keçeyle parlatmak: *Keçelenmiş bir parça, kösele rondelaları arasına sürülmüş yapışkan tabakasının sert olması yüzünden hassas bir düzgünlük göstermez.* (LM)

KEÇELEŞMEK veya **KEÇELENMEK** geçz. f. (*keçe*'den *keçe-le-ş-mek* veya *keçe-le-n-mek*). Telleri birbiri içinde iyice dolaşıp ayrılmaz hale gelmek, keçe gibi olmak: *Keçeleşmiş saçları alnının terlerine yapışmıştı* (Ş. S. Aydemir). *Yeni kazağı bir yıkanışta keçeleşti.* || [Deri için] Keçe gibi sert ve pürüzlü olmak, hışır hışır olmak: *Bahçede uzun zaman toprakla uğraşmaktan elleri keçeleşmiş.* || — *Mec.* [Vücudun bir yeri için] Duyarlığını kaybetmek, hissizleşmek, uyuşmak. || Varlığı duyulmaz olmak.

◆ **Keçeleştirmek** veya **keçelendirmek** geçl. f. Bir şeyin keçeleşmesine sebep olmak. (M)

KEÇELEŞTİRME i. (*keçeleştirmek*'ten *keçeleştir-me*). Keçeleştirmek eylemi.

— Tekst. Yün gibi hayvansal tekstil elyafını, bükme ve dokuma işlemleri yapmadan birbirine bağlayarak sağlam, bükülgen bir kumaş meydana getirme işlemi.

— ANSİKL. Tekst. *Keçeleştirme,* kütleye mekanik bir dönüşüm uygulanarak yapılır; kütle yüzeyi azaltılarak kalınlık arttırılır. Bu işlem yalnız hayvansal elyaf (yün, her tür kıl ve tüyler) üzerinde uygulanabilir. Keçeleştirme imkânı, elyafın elde edildiği hayvana göre değişir. Elyafın mikroskopik dış görünüşü keçeleştirmede çok önemli rol oynar; çünkü dış pul tabakadaki elyaf yapısına bağlı pullar elyaf eksenine az veya çok paraleldir; pulların durumuna göre birbirine takılması kolaylaşır veya zorlaşır. Meselâ yün ve tavşan tüylerindeki dış pullar elyaf eksenine göre çok açık olduğundan kolaylıkla keçeleştirilebilir; buna karşılık tiftik ve keçi kıllarındaki pullar eksene oldukça paralel olduğundan takılmaları zorlaşır ve keçeleştirme güçtür. Keçeleştirme işlemlerinde yalnız elyafın fiziksel özelliği yeterli değildir; pulların elyaf gövdesinden yeterince açılması için gerekli bir ortamın sağlanması gerekir. Bunun için sıcak, nemli ve kaygan (sabun, asit, yağlı bir eriyik, sodyum karbonat) bir ortam hazırlanır. Ayrıca elyafı harekete geçirmek, sıkıştırmak ve birbirlerine sürtünmesini sağlamak gerekir. Keçeleştirmeye az elverişli lifler önce civa nitrat asitiyle ıslatılır ve yüzeyleri krepe edilerek işlem kolaylaştırılır. Keçeleştirmenin kuvveti keçenin kullanılacağı yere göre değişir; meselâ şapka yapımında kullanılan keçeler, kepenek ve kilim olarak yararlanılanlardan daha ince olur. (LM)

KEÇELEŞTİRMEK ettrg. f. (*keçelemek* > *keçeleş-tir-mek*). Keçeleşmesine yolaçmak. (M)

KEÇELİ i. (*keçe*'den *keçe-li*). Keçesi olan. Teşk. tar. Keçe külâh giyen yeniçerilere verilen ad. (M)

KEÇİ i. (esk. türk. k.). Gevişgetiren memelilerden eti, sütü, derisi ve kılı için beslenen hayvan: *Yamaçlarında keçiler otlayan kuru, yalçın, çatlak dağlar arasından geçiyorlardı* (R. H. Karay). *Çoban Mehmet, Zehra ile bana yeni doğmuş bir keçi yavrusu göndermiş* (R. N. Güntekin). ||Bk. ANSİKL.] || *Keçi sağan.* Bk. KEÇİSAĞAN. || *Dişi keçi. Zt.* TEKE. || *Misk keçisi.* Bk. MİSK. || *Yaban keçisi.* Bk. ANSİKL. || *Argo.* Pasif durumda olan homoseksüel. || Sıf. İnatçı. || *Keçi postekisi,* keçi derisinden yapılan posteki.

— ÇEŞ. DEY. *Keçi ağızlı. Halk dili.* Aç gözlü, obur. || *Keçi kafalı. Halk dili.* Dik kafalı, inatçı. || *Keçi sakal.* Bk. KEÇİSAKAL. || *Keçi yolu.* Bk. KEÇİYOLU. || *Keçiye can*

kediotu

kedigiller

1
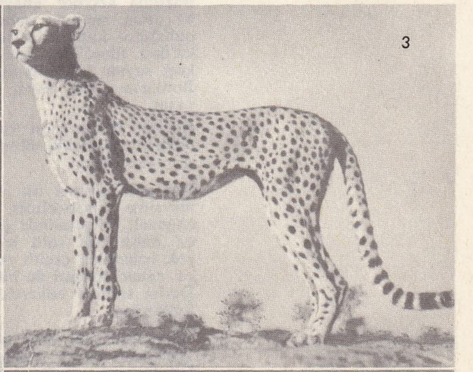
3

2

4
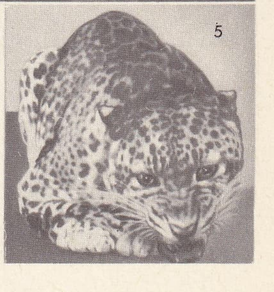
5

1. kedi; 2. aslan; 3. çita; 4. kaplan; 5. panter

Foto. *Giraudon, Roseman, Ylla-Rapho-Rollet, Nightingale, Dragesco (LAROUSSE)*

kaygusu, kasaba yağ kaygusu, başkalarının büyük zararlarını önemsemeyerek yalnız kendi çıkarını düşünenler hakkında kullanılır. || *Ahfeşin keçisi gibi başını sallamak,* her söylenene anlamadan, bilmeden baş sallamak. Bk. AHFEŞ.

— Bot. *Keçi boynuzu.* Bk. KEÇİBOYNUZU. || *Keçi emceği,* bir çeşit siyah incir. || *Keçi kulağı,* yabanî râvent. || *Keçi mantarı.* Bk. KEÇİMANTARI. || *Keçi memesi,* iri ve uzun taneli bir üzüm çeşidi. || *Keçi sakalı.* Bk. KEÇİSAKALI. || *Keçi sedefi,* sedefotugillerden bir bitki. (İlmî adı *Galega officinalis.*) || *Keçi söğüt ağacı,* bir söğüt çeşidi. (İlmî adı *Salix caprea.*) *Keçi yemişi.* Bk. KEÇİYEMİŞİ.

— Mutf. *Keçi peyniri,* keçi sütünden yapılan peynir.

— Sil. *Keçi ayaklı,* eski tatar oklarından bir kısmı. Bk. ANSİKL.

— Tıp. *Keçi sesi.* Bk. EGOFONİ.

— ANSİKL. *Keçi*'nin çenesinde sakal vardır. Başın ön tarafı düzdür. Şakak ve topuk çıkıntısı yoktur.

Keçi cinsi (capra) dört alt cinse ayrılır: **a)** *capra* alt cinsinin türleri *evcil keçi* (capra hircus), Kanada ve Anadolu'da yaşayan *yaban keçisi* (C. algagrus) [evcil keçi bu türden türemiş olsa gerek] ve Keşmir'in *marhor keçisi*'dir (C. falconeri); **b)** *turus* alt cinsine *kafkas keçisi* ile *pirene keçisi* girer; **c)** *ibex* alt cinsine *alp keçisi* girer; **ç)** *aegoceros* alt cinsinde ise *dağ keçisi* (A. sibirica) [Orta Asya] ile *nübye keçisi* türleri vardır.

Keçi bitkiler için bir felâkettir. Bütün akdeniz çevresi ülkelerde ormanları mahveder. Kılları kabadır. Fakat ankara, tibet ve keşmir keçilerinin kıl ve tiftiklerinden çok iyi dokumalar elde edilir. Eti değerlidir. Sütünden iyi peynir olur. Fakat faydasının tümü, zararına karşılamağa yetmez. Çünkü keçi, besin kaynaklarımızın temellerine dokunduğu için en zararlı hayvanlardan biridir.

Evcil keçinin kaynağı oldukça tartışmalıdır. Bazıları keçinin anayurdunu Asya sayar ve onun anadolu yaban keçisinden türemiş olduğunu kabul ederler. Bazıları ise Afrika'dan türediğini ileri sürerler. Dünyadaki keçi sayısı 100 milyon tahmin edilmektedir. Bunların çoğu Asya, Avrupa ve Afrika'da yaşar.

Keçinin iki memesi vardır. Çoğunlukla ikiz doğurur. Gebelik süresi beş aydır. Yavrusuna *oğlak* denir.

Keçi mükemmel bir süt hayvanıdır. Her mevsime dayanıklıdır. Dünyanın fakir ve engebeli bölgelerinde çok beslenir. Avrupa'da daha çok sütü için beslenir. Sütünden çok beğenilen çeşitli peynirler yapılır. Ayrıca oğlak üretimi de bir yetiştirme sebebidir. Derisi terbiye edilerek çeşitli deri işlerinde kullanılır.

Uzun gri kıllı keçi postları yaygın olarak kullanılır (izmir keçileri). Moğolistan keçilerinin postu, sağlam olduğu ve sıcak tuttuğu için çocuk elbisesi yapımında kullanılır. Çin keçi ve oğlaklarının *kid* adı verilen postları, dümdüz hareli derilerdir. Beyaz, gri veya siyah olan bu deriler ucuz derilerdir. Yemen derisi denen arabistan oğlak postu, inceliği, yumuşaklığı, tüylerinin hareli ve parlak oluşu ile çin keçi postlarından üstündür.

● *Yaban keçisi* dağlarda yaşar. Boynuzları kocaman, üçgen kesitli, çok boğumludur: boynuzun ön yüzü geniş ortası boş ve çok bölmelidir. Her sıradağ zincirinin âdeta kendine özgü bir yaban keçisi vardır: alp dağ keçisi (*capra ibex*) İsviçre Alpleri'nde, Pireneler'de; kafkasya dağ keçisi (*C. Caucasia*) Kafkasya'da yaşar. Dağlarda yaşayan memeli hayvanların en mükemmeli bu keçilerdir. Avrupa'da seyrek bulunduğu için kanunla korunur; Asya ve Tibet'te de rastlanır. Keçi Eski Yunan'da tanrı Pan'a ve diğer tanrılara (özellikle Zeus'a) adanmıştır. Zeus'un dadısı peri Amalteus çoğu zaman bir keçi şeklinde gösterilmiştir. Bazı dinlerde keçi kurban edilirdi: İsparta'da Hera'nın onuruna, başka yerlerde Apollon'un onuruna keçi kesilirdi. Türkiye'de üretilen keçiler iki çeşittir: *kıl keçisi; tiftik keçisi* (*ankara keçisi*). 1969 İstatistiklerine göre Türkiye'de 15 336 000'i kıl keçisi, 4 931 000'i tiftik keçisi olmak üzere 20 267 000 keçi bulunmaktadır.

— Sil. *Keçi ayaklı*'yı süvariler kullanırdı. Yayı germeğe yarayan bir de manivelası vardı. Manivelanın çatal kolunda iki çengel, yayın kundağındaki, *muylu* adı verilen yerlere sokulur, öteki iki çengel de yayın birisine iliştirilirdi. Manivelanın ucu yere doğru itilince yayda bulunan kirişe bağlı olan çengellerle tirkeş çekilerek çeviz denen yere getirilir, nişan alınarak, tetik çekilirdi. (LM)

KEÇİBORLU, Akdeniz bölgesinde (Antalya bölümü, Isparta ili) ilçe merkezi kasaba; 5 844 nüf. (1970). Isparta'nın 42 km kuzeybatısında. Keçiborlu deresi vâdisindedir. Dokumacılık, halıcılık yapılır. Etibank tarafından işletilen kükürt fabrikası vardır.

— *Keçiborlu ilçesi,* 565 km²; 19 453 nüf. Bir bucağı ve 16 köyü vardır. Meyvecilik, sebzecilik, halıcılık, gülyağı üretimi. Zengin kükürt madeni. (M)

KEÇİBOYNUZU bls. i. Bot. Akdeniz ülkelerinde yetişen ve kışın yapraklarını dökmeyen büyük ağaç. (İlmî adı *Ceratonia siliqua.* Erguvangillerden.) || Aynı ağacın badıç şeklindeki meyvesi.

— DEY. *Keçiboynuzu gibi,* çok emek isteyen, buna karşılık yararı az olan işler için kullanılır.

— Mutf. *Keçiboynuzu şerbeti* (*şurubu*), hafif tatlımsı ve hararet kesici şurup. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Bot. *Keçiboynuzu* Güney Avrupa, Asya ve Afrika'da nehir ve deniz kenarlarında yetişir. Boyu 12 m'yi bulur, meyvesi sert kabuklu, ballı ve çok lezzetlidir. Keçiboynuzunun meyveleri, bazı ülkelerde reçel ve likör yapımında kullanılır, sığır ve at yemlerine de katılabilir. Toz haline getirilen keçiboynuzunun meyvesi cis ve galaktanca zengin olduğundan, unlu besin maddesi olarak mide ve bağırsak hastalıklarında, özellikle memedeki çocuklara yedirilir. Keçiboynuzunun odunu marangozlukta, kabuğu sepicilikte kullanılır.

— Mutf. *Keçiboynuzu şerbeti*'nin yapılışı kolay olmadığından şerbetçiler tarafından yapılmamaktadır. Yumuşak ve ballı cinsinden keçiboynuzunun çekirdekleri ayrıldıktan sonra havanda iyice dövülür. Mümkünse makineden geçirilir. Sıcak suyun içine katılır. Üzeri örtülü olarak 2 gün bekletilir. Sonra süzülür, gerekirse şeker katılır. (LM)

Keçikıran, Van gölünün kuzeydoğusunda, Urartu devrinden kalma kale. Bir kayalık üzerinde kurulan kaleden günümüze yalnız yıkıntılar kaldı. Kalenin çeşitli yerlerinde kyklopik taşların bulunması M. Ö. VIII. yy.da yapıldığını gösterir. Kale çevresinde, Ernis*te İlk Tunç çağı ve Urartu devrinde kullanılan mezarlar bulundu. Bu mezarların Keçikıran'da veya çevresinde oturan insanlar tarafından kullanıldığı sanılmaktadır. (M)

KEÇİLEŞMEK geçz. f. (*keçi*'den *keçi-le-ş-mek*). *Mec.* İnadı tutmak, inat etmek, hırçınlaşmak. (M)

KEÇİLİK i. (*keçi*'den *keçi-lik*). *Mec.* İnatçılık, inadından vaz geçmeme. || *Keçilik etmek,* inat etmek. (M)

KEÇİMANTARI blş. i. Bot. Yenebilen birçok mantarın ortak adı.

— ANSİKL. *Keçimantarları* çayırlarda, çit ve orman kenarlarında ilkbaharda yetişen, şapkası kirli beyaz, bazen saman sarısı veya benekli mantarlardır. *Agarius camptestris* ve *Clitopilus prunulus* türleri başta olmak üzere birçok mantara aynı ad verilir. (L)

KEÇİ MEHMED EFENDİ. Bk. MEHMED EFENDİ *Keçi.*

KEÇİÖLDÜREN blş. i. Bot. Güneşli yamaçlarda yetişen sarı çiçekli bitki. (İlmî adı *Calycotome;* fasulyegillerden.) [L]

KEÇİSAĞAN blş. i. Zool. Serçegillerden, geniş gagalı, böceklerle beslenen bir kuş. (İlmî adı *Caprimulgus.*) Bk. ÇOBANALDATAN. (L)

KEÇİSAKAL blş. sıf. Sakalı yalnız çenesinde uzunca ve seyrek olan, keçi sakallı (kimse). [M]

KEÇİSAKALI blş. i. Bot. Genellikle beyaz veya pembe (bazen canlı kırmızı) çiçekli, çok yıllık otsu bitki veya ağaççık: birçok türü bahçelerde yetiştirilir. (İlmî adı *Sipiraea aruncus.* Gülgillerden.) || Mızraksı ve çizgili yapraklı, mavimsi veya morumsu çiçekli otsu bitki; çayırlarda ve nemli yerlerde yetişir. (İlmî adı *Cistus creticus.* Ladengillerden.) || Maydanozgillerden *Eryngium maritimus*'a verilen ad. || Keçisedefinin başka adı. (L)

KEÇİSEDEFİ blş. i. Bot. Beyaz veya morumsu çiçekli çok yıllık bitki. (İlmî adı *galega.* Fasulyegillerden.)

— ANSİKL. *Keçisedefi,* süt verimini artırıcı olarak bilinir, fakat çiçeklenme zamanında zehirli olabilir. *Şifalı keçisedefi* (Galega officinalis) çayır ve hendeklerde yetişir; *doğu keçisedefi* (G. orientalis) çiçekleri için yetiştirilir. (KEÇİSAKALI da denir.) [L]

KEÇİSÖĞÜDÜ blş. i. Bot. Bataklıklarda veya nemli ormanlarda çok bulunan söğüt türü (*Salix caprea*). [Çok erken açan çiçekleri, yapraklarından önce çıkar. Bu ağaçğın kabuğu tanen bakımından çok zengindir, Rusya'da sepicilikte keçisöğüdü kabuğundan yararlanılır; uzun süre kinin yerine de kullanılmıştır. Hava değişikliklerine çok dayanıklı olan ağacı herek olarak kullanılır. Bir başka türü de *küçük keçisöğüdü*'dür: Salix aurita.] (L)

KEÇİYEMİŞİ blş. i. Bot. *Halk dili.* Yaban mersini. (M)

KEÇİYOLU i. Ancak yayaların geçebileceği kadar dar yol: *Tepeye, Karaali hanlarına giden keçiyoluna çıkınca arkamı döndüm* (Ömer Seyfeddin). [M]

KEÇKÜL i. (fars. *keckül*'den). *Esk.* Dervişlerin ve dilencilerin ellerinde taşıdıkları çanak, dilenci çanağı. Bk. KEŞKÜL. (M)

KEÇUA veya **KİÇUA** i. Leng. Kolomb'dan önce Güney Amerika'da konuşulan medeniyet dili.

— ANSİKL. Kolomb'dan önce Güney Amerika'daki tek medeniyet dili olan *Keçua* bütün İnka imparatorluğunun günlük ve resmî diliydi. İspanyolların ülkeyi fethi sırasında misyonerler tarafından din dili haline getirilmesinden ötürü yayıldığı alan daha da genişledi. Keçua dili böylece İnka imparatorluğu etkisi dışında kalan bölgelere de (msl. Santiago del Estero eyaleti; Ucayali havzası v.b.) yerleşti.

Keçua dili şu şekilde tanımlanabilir: ünsüzler çoktur; kapantılı ve yan kapantılıların üçer dizisi vardır: normal; soluklu; boğazsılaşmış. Daralmalılar da dahil, ünsüzlerin hepsi titreşimsizdir. Ünlüler: *a, e, i, o, ü.* Soneklerin sayısı yoktur; bunlar kiplikleri ve görevleri belirtmeğe yarar. Msl. *t'aka:* ayırmak; *t'akaku,* kendini ayırmak; *t'akanaku:* birbirlerinden ayrılmak; *t'akayu:* bir şeyin bir bölümünü ayırmak, size ait olan bir şeyden bir pay vermek. Fiil çekiminde özne sonekler, zaman, kip veya görünüş belirten sonekler, zaman, kip veya görünüş belirten soneklerle ilişkide olup olmamasına göre değişik biçimlere girer. (L)

KEÇUA'LAR veya **KİÇUA'LAR,** peru halkı; İnka'ların yönetimindeydiler. (L)

KED i. (ar. *kedd*). *Esk.* Bir işi yapmak için çabalayıp uğraşma,; çaba, ceht: *Nasib-i ömrün olan nekbet ü saadet de / Gelir vücuda bütün kedd-i ihtiyarımla* (Tevfik Fikret). || *Kedd-i yemîn* («sağ elin emeği»), el emeği. El emeği ile ve alın teriyle sağlanan kazanç: *O kahraman babalardan doğan bu nesl-i cebîn / Ne girüdar-ı maişet bilir, ne kedd-i yemin* (M. A. Ersoy). [M]

KED i. (fars. *ked*). *Esk.* Ev. || *Ked-bânû,* evi idare eden hanım. Kâhya kadın. (M)

KEDAH, Malezya'da (Malaysiya) federal eyalet, Malakka boğazında, kuzeyde Tayland ile sınırdaştır; 9 476 km²; 784 000 nüf.; (100 000'i çinli, 50 000'i hintli). Merkezi, *Alor Star.* Kıyı ovası, Malezya'nın başlıca pirinç üretimi bölgesidir. Pirincin yanı sıra hindistancevizi ve tütün (ticaret için) yetiştirilir. Kedah'ın doğusunda ve güneyinde, avcılık ve devşirmecilikle geçinen Samang'ların göçebe yaşadıkları ormanlarda, geniş kauçuk ağacı işletmeleri kurulmuştur. Karangan'da kalay ve tungsten filizi de çıkarılır.

— Tar. Palembang kırallığının bir ili olan Kedah, XIV. yy.da Cava'lılara geçti ve İs-

lâmiyeti benimsedi (XV. yy.). XVI. - XVII. yy.da Portekizliler, Hollandalılar ve İngilizler Kedah'ta ticarete başladılar. 1821 istilâsından sonra Kedah sultanlığı Siyam devletinin kotroluna girdi ve 1909'da Malezya Federal devletlerinden biri olarak Britanya yönetimini kabul etti. 1943-1945 Arası Tayland tarafından geçici olarak ilhak edildi. (L)

KEDAR, İsmail'in ikinci oğlu. Kedar'ın soyundan gelen Kedaren'ler göçebe araplardı ve Filistin'in doğusunda otururlardı. (L)

KEDARNATH, Hindistan'da (Uttar Pradeş) yer, Kumaon Himalayası'nda, Kedarnath dağı (yaklş. 2 450 m) eteğinde. Büyük hac merkezi. (L)

—KEDE veya **—GEDE** ek. (fars. *-kede* veya *-gede*). *Esk.* «Yer, ev» anlamıyle bileşik kelimeler yapar: *Ateş-kede,* ateş yeri; *büt-kede,* puthâne, tapınak; *mey-kede,* meyhane, içki evi; *mihnet-kede,* mihnet çekilen yer. *Mec.* Bu dünya. v.d. (M)

KEDER i. (ar. *keder.*). Üzüntü, kaygı, tasa, gam: *Bu tabiî olay dolayısıyle eleminize, kederinize, göz yaşlarınıza başka yaşlar katmak için söze girişmek istemem* (H. R. Gürpınar). *Güzel gözlerinle gözlerime bak / Bir parça uzaklaş kederlerinden* (A. H. Tanpınar). ‖ *Esk.* Bulanık olma, bulanıklık: *Ayb-cûlar keder isnad edemez / Nev'iyâ bahr-i musaffasın sen* (Nev'î). ‖ *Keder çekmek,* acı duymak, ıstırap çekmek: *Eğer paşa beni sorarsa, kendisini unutmadığımı ve Hilmi Beyin meselesi için çok keder çektiğimi söyle* (H. E. Adıvar). ‖ *(Bir şeyi kendine) Keder etmek,* (bir şeyden) üzüntü duymak: *İnsanlara bağlı olmasa, onlardan bir şey beklemese onlara hiç kırılır mıydı? Hiç keder eder miydi?* (N. Ataç). ‖ *Keder vermek,* üzüntü vermek, kederlendirmek, tasalandırmak.

— *Esk. Keder-efzâ,* keder veren. ‖ *Keder-engîz,* üzüntü verici, üzücü: *Bir hüzünde safâ bulunması, bir tebessümün keder-engîz olması bundandır* (Abdülhak Hâmid). ‖ *Keder-nâk,* kederli, tasalı: *Ey nûr-ı dide sen de keder-nâksın bu şeb* (Tevfik Fikret). (M)

KEDERLENMEK dönşl. f. (*keder*'den *keder-le-n-mek*). Üzüntülü hale gelmek, acı duymak, üzülmek: *Bu meseleden dolayı bu kadar kederleneceğini hiç düşünmemiştik.*

◆ **Kederlendirmek** geçl. f. Keder duymasına, üzülmesine yolaçmak. (M)

KEDERLİ sıf. (*keder*'den *keder-li*). Üzüntüsü olan, acılı, tasalı, acıklı: *Kâmil Bey, Ömer Rıza'nın, her zaman güleç, ama her zaman kederli yüzünü görür gibi oldu* (Kemal Tahir). *Kederli anası ne yapacağını bilemez halde günlerce ağladı.* ‖ Üzüntü veren, hüzünlü: *Kederli günlerinin en vefalı dostuydu.* (M)

KEDERSİZ sıf. (*keder*'den *keder-siz*). Üzüntüsü olmayan, acısız: *Kedersiz insan olmaz.* ‖ Üzüntü vermeyen, üzüntüsüz. (M)

KEDEŞ. Bk. KADEŞ.

KEDİ i. Etçiller takımından memeli hayvan. (Aynı adı taşıyan evcil hayvanlardan başka, kısa ve yuvarlak bir burun, çok kuvvetli çeneler, gizlenebilir tırnaklar gibi belirleyici özellikler taşıyan çok sayıda türü kapsar.) [İlmî adı *Felis domesticus.* Kedigillerden]: *Ben kedi derken aklıma başka bir şey gelmiyor, bu yazıyı kedileri sevdiğimi söylemek için yazdım* (N. Ataç). *Bir erkek kediyle bir parça ciğer / Dünyadan bütün beklediği / Ne iyi* (O.V. Kanık). [Bk. ANSİKL.] ‖ *Kedi balığı.* Bk. KEDİBALIĞI. ‖ *Ankara kedisi,* ipeksi uzun tüylü evcil kedi. ‖ *Dikenli kedi,* kemirgen Coendou'nun halkça kullanılan adı. ‖ *Kanada kedisi,* kanada vaşağı. ‖ *Misk kedisi,* misk gibi koku salgılayan bir memeli hayvan (viverra). [Bk. MİSKEDİSİGİLLER.] ‖ *Şartrö kedisi,* mavimtrak gri tüylü evcil kedi. (Bk. CHARTREUX KEDİSİ.) ‖ *Yaban kedisi,* ormanlarda yaşayan kedi. ‖ *Yeleli kedi,* çita (gepar) denilen yırtıcı hayvan.

— ÇEŞ. DEY. ‖ *Kedi ciğere bakar gibi bakmak,* (bir şeye) imrenerek ve açgözlülükle bakmak. ‖ *Kedi gibi dört ayak üzerine düşmek,* tehlikeleri daima kolayca ve zararsız olarak atlatmak. ‖ *Kedi ile harara girmek,* geçimsiz, inatçı bir kimseyle birlikte iş yapmağa kalkışmak. ‖ *Kedi ile köpek gibi,* birbiriyle anlaşamayan, geçinemeyen kimseler için kullanılır. ‖ *Kedi* (veya *eti*) *ne budu ne?* Bk. ET. ‖ *Kedi olalı bir fare tuttu,* kendinden bekleneni çok geç olarak, güçlükle yerine getiren kimseler için kullanılır. ‖ *Kedi yavrusu gibi,* uysal ve sokulgan çocuklar için kullanılır. ‖ *Kedi yavrusunu taşır gibi taşımak,* yanındaki kimseyi veya şeyi gittiği her yere götürmek, yanından hiç ayrılmamak. ‖ *Kedinin fare ile oynaması gibi,* bir mücadelede aralarında büyük kuvvet farkı olan iki kişinin durumunu anlatır. ‖ *Kediye ciğer emanet etmek* (veya *ısmarlamak*), güvenilmeyecek birine bir şey emanet etmek. ‖ *Kırk evin kedisi.* Bk. KIRK. ‖ *Kül kedisi.* Bk. KÜL.

— Bot. *Kedi ayağı.* Bk. KEDİAYAĞI. ‖ *Kedi başı,* kendir ısırganı (ilmî adı *Galeopsis*). ‖ *Kedi çınağı,* bir ot adı (ilmî adı *Lathyrus latifolius*). ‖ *Kedi nanesi.* Bk. KEDİNANESİ. ‖ *Kedi otu.* Bk. KEDİOTU.

— Denizc. *Kedi köprüsü,* tanker gemilerde baş kasara güvertesi düzeyinde orta üst binaya, oradan da kıç üst binaya kadar gemi boyunca uzanan köprü. (En çok iki kişinin geçebileceği genişlikteki bu köprü tanker güvertelerinin genellikle yağlı, dolayısıyle de kaygan olması yüzünden dalgalı havalarda binalar arasında gidip gelme kolaylığı sağlar.) Geçit vermeyecek biçiminde güverteye yayılarak istif edilmiş yüklerin üzerinden gidip gelmek için tahtadan geçici olarak yapılan geçit.

— İkonogr. Bk. ANSİKL.

— Koreogr. *Kedi sıçraması,* yanlamasına yapılan bir dizi sıçrama; sıçrama anında bacaklar açılır ve içe doğru bükülür.

— Mutf. *Kedi dili,* bir çeşit tatlı bisküvi. Bk. ANSİKL.

— Patol. *Kedi tırmığı hastalığı,* giriş yerinin bağlı bulunduğu lenf düğümleri alanında, mevzii, subakut bir lenf düğümü iltihabıyle belirlenen virüslü intan. (Çoğunluk kedi tırmalamasıyle meydana gelir. Reilly ve Tournier'nin deri içi tepkimesiyle teşhis edilir.) *Eşanl.* SELİM LENFO - FETİKÜLOZ AŞILANMA.

— Teknol. *Kedi pençesi,* bir tahta veya bir kaplama yaprağı üzerinde küçük boyutlu budakların birikimi. — Fıçı tahtaların yontmada kullanılan uzun saplı bir tür rende.

— Tıp. *Kedi sesi,* mitral kapağı darlığında, kalbin tepe bölgesinde el ile hissedilen titreşim. (Bu titreşim kedi mırıltısına benzetilir.)

— ANSİKL. *Kedi* cinsi. Kedigillerden hemen bütün yırtıcı memelileri kapsar. Örnek hayvanı, en kuzeydekiler sayılmazsa, bütün büyük avrupa ormanlarında bulunan yaban kedisidir.

Evcil kedi, büyük çoğunluğuyle, Eski Mısırlıların kedisinden türemiştir; bu da, çok eski çağlarda Nübyalılarca evcilleştirilmiş *eldivenli kedi*'dir (Felis maniculata). Kedi, Mısırlılar için kutsal bir hayvandı. Tanrıça Bastek'in şehri Bubastis'te özellikle kediye tapılmış, kedi bu tanrıçaya adanmıştır. Bu şehirde birçok kedi mumyası bulunmuştur. Çinhindi'nde olduğu gibi Hindistan'da da birçok tür, evcil kedi ile çaprazlanabilmektedir: *minyon kedi* (F. minuta) ve *viverris kedisi* (F. viverrina) gibi. Siyam'da uzun veya kısa kuyruklu evcil ırklar vardır. Siyam *şah kedisi* açık çikolata rengindedir; başı, kuyruğu ve bacakları daha koyudur; *malezya kedisi*'nin kuyruğu kısa veya kesiktir; *man adası kedisi* kuyruksuzdur. Kedi, elli beş - elli altı gün gebe kaldıktan sonra, iki ile beş arasında yavru yapar, yavruların gözleri dokuz gün sonra açılır. Genellikle yılda iki defa yavrular. Irklara göre, ayaklarının altı, dudaklar ve burun pembe veya siyah olur. Mavi gözlü beyaz kediler genellikle sağırdır. Kedinin ömrü on iki ile on beş yıldır. Âdi kedinin postu çok çeşitli renklerde, daha çok da çizgili olur. Sayısız türler arasında: Asya'da, *çin kedisi, ebrulu kedi* (F. marmorata), *avcı kedi* veya *viverrin* (F. viverrina), *ankara kedisi, siyam kedisi, birmanya kedisi,* Amerika'da *pampa kedisi* (F. pajeros). Yabanî veya evcil olan bu türlerin çoğu kürk sanayiine önemli bir katkı sağlar. Açık kulamsı renkte postu olan yaban kedisi üç siyah halka ile çevrilmiş kısa kuyruğu ile bir vaşak'a benzer. Çok sağlam olan kürkünden mantolar ve kürklü giysiler yapılır.

Kedi çeşitli hastalıklara tutulabilir, bunlardan en ağırları tüberküloz ve kuduzdur; bu hastalıkların ikisi de insan için tehlikelidir.

— İkonogr. Mısır heykelcileri, hayvan resmi yapan büyük sanatçılar, kedilerin hayranlık uyandıracak güzellikte heykellerini yapmışlardır. (Gizeh müzesi alçak kabartmaları). Vatikan'ın Eski Yunan ve Roma salonlarında (bronz ve mermer) ve Napoli müzesinde (mozaik) kedi heykel ve resimlerine rastlanır. Ayrıca Pauwel de Vos'un (Prado), Gerard Dov'un (Dresden müzesi), Teniers'in tabloları (Münih pinakotek'i); Courbet'nin *Ressamın Atelyesi* isimli tablosundaki beyaz kedi (Louvre), Manet'nin *Olympia* isimli tablosundaki siyah kedi (Louvre), daha yakın tarihlere ait, Stanlen ve Fujita'nın kedileri anılmağa değer eserlerdir.

— Mutf. *Kedi dili*'nin yapımı için 150 gr tereyağı, 150 gr pudra şekeriyle karıştırılarak beyazlatılır. İçerisine 3 yumurta kırılır. İki su bardağı un ve biraz limon kabuğu rendesi katılır. Krema torbasıyle bir parmak uzunluğunda fırın tepsisine sıkılır. Üzerine yeşil fıstık ekilir; fırında hafif pembe renkte pişirilir. Dondurmanın yanında servis yapılır. (LM)

KEDİAYAĞI blş. i. Bot. Beyazımsı yumuşak sık tüylü bitki; çimenlerin ve çalıların arasında bulunur, oldukça nadirdir. (Bazen süs bitkisi olarak yetiştirilir. İlmî adı *Antennaria dioica.* Bileşikgillerden.) [L]

KEDİBALI blş. i. Erik, kayısı v.b. ağaçların gövdesinden sızan bir çeşit zamk. (M)

KEDİBALIĞI blş. i. Zool. Scyliorhinus cinsinden köpekbalıklarına verilen ad. ‖ *Benekli kedibalığı,* akvaryumlarda beslenen tatlısu balığı (*Corydoras paleteus*).

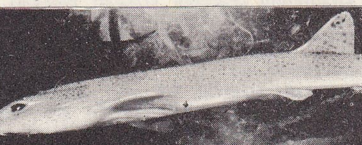

— ANSİKL. *Kedibalıkları* küçük boylu, fakat kıyılarda son derece hareketli balıklardır. Bunların kendinden küçük balıkların peşinde durmadan yüzdüğü görülür. Belli-başlı iki türü vardır: *küçük kedibalığı* (Scyliorhinus canicua) en çok 80 sm boyundadır; *büyük kedibalığı*'nın (Scyliarhinus stellaris) boyu 1 m'yi aşar, üzerinde de büyük benekler bulunur.

Benekli kedibalığı'nın boyu 6,5-7 sm'dir. Gövdesi yeşil ve siyah benekli sarıdır; kuyruğunda siyah lekeler bulunur. Anus ve karın yüzgeçleri saydamdır. Anayurdu Güney Amerika ve Brezilya'dır. (L)

KEDİBALIĞIGİLLER çoğl. blş. i. Zool. Her iki sırt yüzgeci karın yüzgeci hizasından geride olan ve beş çift solungaç yarığı bulunan köpekbalıkları familyası (*scyliorhinus, pristiurus* v.b. cinslerini kapsar). [M]

KEDİGİLLER çoğl. blş. i. Zool. Etçil memeli hayvanlar familyası; bütün kediler, aslan, kaplan, pars, çita ve vaşak bu familyaya girer. *Eşanl.* YIRTICILAR.

— ANSİKL. *Kedigiller,* etçiller arasında yırtıcılığa en elverişli, en maharetli, en iyi silâhlı ve en güçlü hayvanlardır. Azı dişlerinin hepsi parçalayıcı, köpekdişleri sivri, tırnakları genellikle içeri çekilebilir durumda, pençeleri güçlüdür. Avladığı hayvanı pençeleriyle öldürebilir. Kedigillerin dünyadaki yayılma alanı pek geniştir: yalnız Madagaskar'da ve Avustralya bölgesinde bulunmaz. Kedigillerden Asya'da bulunanlar: kaplan, pars, yabankedisi, vaşak kedi; Afrika'da: aslan, pars, çita, afrika yaban kedisi, benekli kedi; Amerika'da, vaşak, puma, jaguar, oselot, şati, jaguarundi. Üçüncü ve dördüncü zaman tabakalarında bulunan fosil yırtıcılar, bugünkü en iyi yırtıcılardan daha güçlü ve kuvvetli hayvanlardı. Bunlardan *Machairodus cultridens* kocaman bir kaplana benziyordu. Yırtıcı hayvanların çitadan gayrısı insanlara alışmaz. Kedi ise evcilleşen tek yırtıcı hayvandır. (L)

KEDİGÖZÜ i. Miner. İçinde amyant lifleri bulunan ve çok güzel yansımalar gösteren

kuvars çeşidi. || Korindon çeşidi. KAPLANGÖZÜ de denir.

— Oto. Yollarda ışık vurduğu zaman parlayan trafik işareti. (L)

KEDİNANESİ blş. i. Bot. Beyaz veya pembemsi çiçekli bitki türü (Nepeta cataria). [Kediler bunun kokusundan çok hoşlanır. Ballıbabagillerden.] (ML)

KEDİOTU blş. i. Bot. Kökü az çok etli, çokyıllık otsu bitki. (İlmî adı *Valeriana;* kediotugillerden.)

— ANSİKL. Boyları ile birbirinden ayrılan iki *kediotu* grubu vardır; bir kısmının boyu 5 - 50 sm kadardır: diğer bir kısmı ise 2 m'yi bulabilir. Kediotundan en yaygın türü olan *Valeriana officinalis*'te kedilerin hoşuna giden uçucu bir yağ (esans) bulunur. Kediotunun birçok türü bahçelerde süs bitkisi olarak yetiştirilir.

— Ecz. *Kediotu,* içindeki terpenik esanstan ileri gelen spazmgiderici nitelikler taşır. Sıvı, tentür ve özüt yapılmak üzere kullanılan kısmı köksapıdır. Bitkinin kurusundan elde edilen bu müstahzarların yerine, çoğu zaman, kalımlı hale getirilmiş alkollü özütler veya bitki toplanır toplanmaz hazırlanmış, hemen hemen kokusuz fizyolojik eriyikler kullanılmaktadır. (L)

KEDİOTUGİLLER çoğl. blş. i. Bot. Bitişik taçyapraklı ikiçenekli bitkiler familyası; yaprakları sapsız otsu bitkileri, seyrek olarak da çalı şeklinde bitkileri kapsar. (Genellikle erdişi olan çiçekler, düzenli veya düzensizdir. Başlıca türleri: *kediotu, kediotçuğu, centranthus;* kökboyaları takımından.) [L]

KEDİRİ, İndonezya'da şehir, Cava'nın doğusunda, Brantas kıyısında; 146 100 nüf. XI. - XIII. yy. arası eski bir hint - cava krallığının (Pancolu krallığı) başkenti ve bir sanat ve edebiyat merkezi olan Kediri, bugün zengin bir tarım bölgesinin pazarı ve bir sanayi (tahta işçiliği, dokumacılık) merkezidir. (L)

KEDORLAOMER, Tekvin'de (XIV) adı geçen Elam kralı. Adına henüz çivi yazılarında rastlanmamıştır. Hammurabi ile aynı şahıs olduğu görüşü geçerli değildir. Kenan ülkesinin güneyine kadar inerek başkaldıran vasallarını yendi ve Hazreti Lût ile ailesini esir aldı. Az sonra da Hazreti İbrahim yeğenini kurtarmayı başardı. (L)

KEDREAİ veya **KEDREİAİ.** Esk. coğ. Karia bölgesinin en eski küçük şehirlerinden biri. Bugün Kerme (Keramos) veya Gökova körfezinin içinde Sedre veya Karaada olarak bilinen bir adacığın üzerindedir. 800 m uzunluğunda olan ada, kuzeyindeki iki adacıkla takımada meydana getirmektedir. Burada ilk araştırmalar XIX. ve XX. yy. başlarında CH. Diehl, G. Consin ve G. Guidi tarafından yapıldı; bu ada o zaman Şehiroğlu veya Şehir adası olarak bilinmekteydi. 1954'te araştırma yapan G. E. Bean ve J. M. Cook'ta ise Sedre adası (Cedras) olarak geçmektedir. Son araştırma 1963 yılında, İstanbul Teknik üniversitesinden Doç. Dr. M. Anabolu tarafından yapıldı. Şehir, adını eskiden adada çok bulunan sedir ağaçlarından aldı. Kedreai şehrinin yıkıntılarını taşıyan ada, ortasındaki bir kanal ile iki bölüme ayrılır. Esas şehir doğuda yuvarlak bir tepenin üzerinde yer alır. Adanın batı tarafı çoraktır. Kalıntıların karşısına rastlayan kıyıda Romalılarca kullanılmış olan nekropol vardır. Kıyıdaki kumların içinde, muhtemelen agoraya ait M.Ö. IV. yy. işçiliği gösteren attik-ion biçimi sütun kaidesi bulundu. Şehir surları kıyıyı takip eder. Güney surları ortalama 350 m uzunluktadır. Kuleleri kare plan gösterir. Doğu surlarında daha iyi işçilik görülür. Güneyde, Helenistik devre ait anıtsal kule, ile biri bukranion'lu diğer ikisi girland'lı üç silindirik sunak bulundu. Sunakların birisindeki yılan motifinden, tapınağın, şehrin baştanrısı Apollon Kedrieus'a ithaf olunduğu anlaşılır. Tapınağın sonradan kiliseye çevrildiği, üzerinde İsa'nın monogramları bulunan parçalardan anlaşılmaktadır. Şehrin atnalı biçimindeki tiyatrosunun oturma yerleri 8 merdiven ile birbirine eşit olmayan 9 bölüme ayrılır. Tiyatronun çevresini, simetrik olmayan 120 m'lik bir duvar çevirir ve 10, 50 m uzunluğundaki parados duvarlarıyle desteklenir. Orkestra yeri yıkıntılarla dolu olduğu için, bilinmemektedir. Ayrıca kilise olması muhtemel küçük yapılar, ne olduğu anlaşılmayan geç devir yapıları, beşik tonozla örtülmüş yapılar ve içleri sarımtırak harçla sıvanmış sarnıçlar tespit edildi. Yerlerde helenistik ve roma devri seramik parçaları bulundu. Ayrıca şehrin kuzeyindeki ikinci adacıkta kiliseler ve hemen kıyıda küçük bir geminin girebileceği büyüklükte tersane tespit edildi. Kedreai şehri kuruluşundan bırakılmasına kadar, hep bu adacığın üzerinde kalmadı; en parlak zamanı olan Helenistik ve roma devrinde kıyıya, Bizanslılar zamanında ise kuzeydeki ikinci küçük adacığa yayıldı. (M)

KEDRENOS (Georgios), XI. yy. bizans kronikçisi: yaratılıştan 1057'ye kadar uzanan dönemi içine alan bir eser yazdı: *Synopsis Historion* (Tarihler Özeti). Bu eserde 811 - 1057 arasındaki dönem için yalnız Skylitses'in eserini kopya etmekle yetindi. (L)

KEDRİTES i. (yun. k.). Eskiçağda sedir ağacının reçinesinden hazırlanan şarap. (L)

KEDROSTİS i. Bot. Tırmanıcı veya sürüngen bitki; sarımtırak veya yeşilimtırak renkte, üç erkek organlı küçük çiçekleri, etli, yarılmayan meyveleri vardır. (Anayurdu Hindistan ve Afrika.) [L]

KEDÛ i. (fars. *kedû*). *Esk.* Kabak. || Şarap kabı olarak kullanılan kurutulmuş kabak. || *Teşm. yol.* Kafatası. (M)

KEDUGU, Senegal'de (Doğu Senegal bölgesi) köy, çevre merkezi, Gambiya ırmağı kıyısında, Gine yakınında; 1 900 nüf. — *Kedugu çevresi,* 41 000 nüf. (L)

KEDURET veya **KÜDURET** i. (ar. *keder'*-den *kedûret* veya *küdûret*). *Esk.* Bulanık olma hali, bulanıklık. || Tasa, kaygı, gam: *Sever ve sevdiği hep derd, hep musîbetdir / Safâsı, neş'esi yokdur, bütün kedûretdir* (Tevfik Fikret). [M]

KEDZİERZYN, Polonya'da (Opel voyvodalığı) şehir, Raciboz'un kuzeyinde; 14 000 nüf. Kimya sanayii. (L)

KEELEY (Leslie E.), amerikalı hekim (St. Lawrence, New York 1842 - Los Angeles, Kaliforniya 1900). 1863'te Chicago'daki Rush Tıp kolejini bitirdi. İç savaş sırasında federal orduda cerrah olarak çalıştı, DWight'ta (İllinois) hekimlik yaptı. 1800'de aynı yerde alkoliklerle uyuşturucu madde kullananların tedavisi için bir sanatoryum açtı. Metodu, içinde altın bikloridi bulunduğunu söylediği bir bileşime dayanıyordu. Bu yüzden metoduna «altın kürü» adı verildi. 1881'de *The Morphine Eater* (Morfinman) adlı bir kitap yayımladı. (L)

KEELEY (Mary Anne Goward), ingiliz kadın komedi oyuncusu (İpswich 1807 veya 1806 - Londra 1899). İlk olarak 1823'te Dublin'de sahneye çıktı. İki yıl sonra Londra'ya giderek Covent Garden topluluklarından birine katıldı. 1829'da bu topluluğun başarılı sanatçılarından Robert Keeley ile evlendi. *Venedik Taciri*'ndeki Nerissa, *Nicholas Nickleby*'daki Smike, Sairey Gamp ve Betty Martin rolleriyle ün kazandı. 1836-1837 Arasında kocası ile A.B.D. turnesine çıktı. Gittiği yerlerde ilgiyle karşılandı. Keeley'ler İngiltere'ye dönünce, Londra'daki Lyceum tiyatrosunun yönetimini ele aldılar. 1844'ten 1847'ye kadar bu görevi başarıyle sürdürdüler. Bayan Keeley 12 yıl daha başarıyle çalıştıktan sonra 53 yaşında sahneden çekildi. (M)

KEELİNG adaları, Cava adasının 800 km güneybatısında küçük takımadalar; 1 800 nüf. Hava üssü. Hindistancevizi içi. 1609'da Wiliam Keeling tarafından bulunan bu eski ingiliz sömürgesi, 1951'de Avustralya'ya geçti. Adalar, Avustralya Güney Afrika hattı üzerinde önemli bir hava üssüdür. Darwin, Mercan adalarının oluşumu üstündeki nazariyesini, bu adaları gezdikten sonra (1836) hazırlamıştır. (L)

KEENE, A.B.D.'de (New Hampshire) şehir. Cheshire idare bölgesinde, Ashuelot ırmağı kıyısında bulunur. 17 562 nüf. Boston ve Maine demiryoluna bağlıdır. Yünlü dokuma, iskemle, ayakkabı, makine, kutu, tahta topuk, maden cilâsı, selüloid maddeler, ofis malzemesi fabrikaları vardır. Çevrede feldispat ve mika ocakları bulunur.

Şehir güzel evleri ve manzarasıyle ünlüdür. Keene Öğretmen okulu New England'ın en büyük öğretmen okullarından biridir. Şehirde ilk yerleşme 1750'de başladı. Keen bir belediye reisi tarafından yönetilir. (M)

KEENE (Charles Samuel), ingiliz ressamı (Hornsey 1823 - Hammersmith, Londra 1891). Çeşitli dergilerde resimleri yayımlandı. 1851'de *Punch* dergisine girdi, ömrü boyunca orada çalıştı. *Once a Week*'te de çıkan binlerce mizah resmi ile günün sanatçılarının saygısını kazandı. Resimlediği kitaplar arasında *Robinson Crusoe* ile Meredith'in *Evan Harrington*'u da vardır. (L)

KEENLEMYEKÜN zf. (ar. *ke-en-lem-yekün*). *Esk.* Sanki hiç olmamış, hiç yokmuş gibi: *Onun vücudunu keenlemyekün addederek diğer birine biat edilmek tasavvur olunuyor...* (Atatürk). *Her suhanin bence keenlemyekün* (Muallim Naci).

— DEY. *Keenlemyekün hükmüne konulmak,* hiç olmamış sayılmak, yok addedilmek.

— Huk. Bk. YOKLUK. (M)

KEEPSAKE [kipseyk] i. (ing. k.). Çok kere çelik levhalar üzerine işlenmiş gravürlerle süslü albüm - kitaplara verilen ad; yılbaşı ve noel armağanı olarak verilirdi.

— ANSİKL. İpek veya yaldızlı marokenle zarif bir şekilde kaplanmış, bir mahfaza içinde saklanan *keepsake* çeşitli büyüklük ve kalınlıklarda olur. *Keepsake* armağan etme âdeti, 1825'lerde İngiltere'den Fransa'ya da geçmiş ve 1860 yılına kadar sürmüştür. Keepsake'in içinde çok kere, romantik türde hikâyelerle ilgili metin ve resimler bulunurdu. (L)

KEESOM (Willem Hendrik), hollandalı fizikçi (Texel adası 1876-Leiden 1956). Önce Utrecht (1918), sonra Leiden (1923) üniversitelerinde ders verdi. Leiden'de, Kamerligh Onnes'in yerine Karyojeni laboratuvarı yöneticiliğine getirildi. 1926'da helyumu katılaştırmayı başardı ve bu cismin çok düşük sıcaklıklarda iki değişik durum gösterdiğini ortaya koydu. Bunlardan biri hemen hemen hiç viskozitesi olmayan ve ısıyı çok iyi ileten helyum II'dir. 1932'de sıvı helyum üzerinde anî ve tam bir boşluk meydana getirerek 0,17°K sıcaklığını elde etti. Hidrojen ve helyumun erime ve buharlaşma sıcaklıklarını ve katıların alçak sıcaklıklarda genleşme katsayılarını gösterdi. (L)

KEEWATİN, Kanada'da idare bölümü, Kuzeybatı arazisinin parçası, doğuda Hudson körfeziyle sınırlıdır; 590 000 km²; 2 345 nüf. (L)

KEF veya **KÂF** i. (ar. *kef* veya *kâf*). Osmanlı alfabesinin yirmi beşinci, arap alfabesinin yirmi ikinci harfi: *Kerahet, kerem, kesmek* kelimelerinde olduğu gibi. (Bk. ANSİKL.) || Ebced hesabında 20 sayısını karşılar. || *Kâf-i acemî* (veya *farisî*), *g*(e) sesini veren kef: *Gül, girift.* || *Kâf-i arabî* (veya *tazî*) *k*(e) sesi: *Kem, keza.* || *Kef-i levlak,* Hz. Muhammed.

— Din. *Kaf ü nun,* arapça *kün* («ol») kelimesini oluşturan harfler: Tanrı'nın *kün* demesiyle dünyanın oluşmasına telmihen dinî metinlerde çok kullanılmıştır: *Gerçi kâf ü nun'dan oldu âlem / Âya neden oldu kâf ü nun hem* (Fuzuli). *Kâf ile nun'dan yarattı âlemi / Erbain günde yoğurdu Âdem'i* (Nesimi).

— ANSİKL. Dil bil. *Kef* harfi, Eski Anadolu Türkçesinde ve Osmanlıcada birkaç sesi temsil ediyordu: *k, g, ğ, y, v, ñ* (genizsi *n,* sağır kef): *kemik, görmek, gelmeği, eyer, güvercin* (< *gügercin*), *deñiz tañrı* v.b. (M)

KEF i. (ar. *kef.*) *Esk.* El: *Biz nail-i bus-i câm ü kef ü destiz* (Ruhi). || Ayak tabanı. || *Teşm. yol.* Avuç, avuç dolusu. || *Kef-i beyza,* Musa peygamberin mucizeler yaratan eli. *Mec.* Herhangi bir sanata usta olma, ustalık. || *Kef-i dest* (*batın-ı kef*), el ayası. || *Kef-i kifayet,* (eli) işe yatkınlık. || *Kef-i Musa,* Musa peygamberin eli. || *Kef-i pa,* ayak tabanı. (M)

KEF i. (fars. *kef*). *Esk.* Köpük. || *Halk dili.* Tortu. || *Kef-gir,* («köpük tutan»), kevgir. || *Kef-nisar* (veya *kef-efşan*), köpük saçan: *Ey mevc-i safa ruha kef-efşan-i emelsin* (Tevfik Fikret). || *Kef-i derya,* deniz köpüğü. Sünger taşı. (M)

KEF i. (ar. *keff*). *Esk.* Haklarından kendi isteğiyle vaz geçme, feragat etme, çekilme: *Siham-ı kazayı kef için dua keflerin siper edindi* (Sadettin). || *Kef-i yed.* Bk. KEFFİYED.

|| *Kef-i nefs etmek,* duygularını kontrol altına almak, bastırmak.

— Ed. Aruz kalıplarında yedinci ünsüz harfin bazen düşürülmesi (*msl. Fâilâtün*'ün *Fâilât, mefâilün*'ün *mefâil* olması gibi.) [M]

KEF, Kuzey Tunus'ta komün, il idare merkezi, Yukarı Tel'de, geniş bir ovaya hâkim olan Mir dağının yamacında; 14 700 nüf. Cezayir naipliğiyle Tunus naipliği arasındaki savaşlar sırasında eski roma şehri *Sica Veneria*'nın yerinde önemli bir kale kuruldu. Kef bugün bir ticaret ve tarım merkezidir. Eskiçağdan kalma birçok kalıntı (Dar el-Kus bazilikası). — *Kef ili,* 265 500 nüf. (L)

KEFAET i. (ar. *küfv*'den *kefâ'et*). Bir şeyin eşi ve dengi olma. (M)

KEFAF i. (ar. *kefāf*). *Esk.* Ancak yaşatacak miktarda yiyecek. || *Kefaf etmek,* ancak yaşayabilecek kadar yemek yemek. || *Kefāf-ı nefs,* bir kimsenin hayatını devam ettirebilmesi için gereken yiyecek, nafaka. || *Kefaf-ı nefs etmek,* ancak yaşayabilecek kadar yemek yemek. (M)

KEFAF i. Bk. KİFAF.

KEFAL i. (yun. *kephalos*'tan). Büyük başlı, gümüş renginde, orta büyüklükte, üzeri pul-

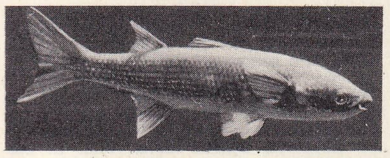

lu, eti beyaz ve lezzetli balık. (İlmî adı *Mugil cephalus*). [Bk. ANSİKL.] || *Argo.* Sınıf geçmek için yeterli not, orta. || Sigara izmariti. || *Kefal tutmak,* sınıf geçmek için yeterli ve kurtarıcı notu almak. || *Ak kefal.* Bk. AKKEFAL. || *Tatlı su kefali,* sazan balıklarından kefale benzer çok kılıçlı balık. (İlmî adı *Squalius cepalus.*) || *Uçar kefal,* turna balıklarından kefale benzer, uzun kanatlı. lezzetli eti olan balık. (İlmî adı *Exocoetus.*)

— Balıkç. Denizde kefal avlamak için kullanılan ağ.

— ANSİKL. Zool. *Kefal* mekik biçimindedir; üzeri değirmi büyük pullarla kaplıdır. Oldukça büyük boylu, gümüş veya yaldız rengindedir; özellikle acı suları sever, yazın ırmakların çok yukarılarına kadar çıkar. Hemen hepsi yenebilen birçok türü vardır. Yumurtalarından bir çeşit havyar elde edilir. *Has kefal*'ın (Mugil cephalus) boyu 70 sm'yi bulur. Akdeniz'de pek yaygındır. *Altınbaş kefal* (M. auratus), solungaç kapaklarındaki yalnızlı lekelerle ötekilerden ayırt edilir. *Topbaş kefal* (M. cnelo) ile *pulatarina*'nın (M. capito) başına yandan bakılınca dudakları sarkık görülür.

— Mutf. Kefal, yağsız, beyaz, ince etlidir; hazmı kolaydır, levrek gibi hazırlanır. Yumurtasından konserve yapılır. (LM)

KEFALET i. (ar. *kefālet*). Huk. Birinin borcunu ödemediği veya verdiği sözü yerine getirmediği takdirde bütün sorumluluğu üzerine alma hali, kefillik. (Bk. ANSİKL.) || *Kefaletle salıverme,* tutuklamanın amacına malî teminat ile varmanın mümkün olduğu hallerde, tutuklama kararının infazına engel olan ve tutuklanmış kişinin tevkif evinden çıkarılması sonucunu doğuran bir ihtiyat tedbiri. (Bk. ANSİKL.) || *Âdi kefalet.* Bk. ANSİKL. || *Birlikte kefalet,* birden çok kimsenin aynı borç için kefil olması. (Bk. ANSİKL.) || *Kefile kefalet,* bir alacaklıya karşı daha önce kefil olmuş veya olacak bir kefilin borcuna kefil olma. (Bk. ANSİKL.) || *Müteselsil kefalet,* alacaklının doğrudan doğruya kefil aleyhine takibata geçebileceği kefalet. (Bk. ANSİKL.) || *Rücua kefalet,* ilk kefilin borçluya karşı olan rücu hakkına kefil olma. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Huk. *Kefalet* sözleşmesinin en belirgin niteliği, ferî bir sözleşme olmasıdır. Yani kefalet, ancak geçerli bir asıl borca bağlı olarak hüküm ifade eder. Bu sebeple, kefil, asıl borçludan daha ağır bir yükümlülük altına girmez. Bunun gibi, asıl borçlunun borcu muaccel olmadıkça, kefilin borcu da muaccel olamaz. Ferî bir borç olması sebebiyle, asıl borcun şarta bağlanmış olması halinde, kefalet sözleşmesi de şarta bağlı olmadan yapılamaz. Aynı şekilde ferîilik karakteri sebebiyle, kefalet sözleşmesinden doğan alacak hakkı, asıl sözleşmeden doğan haktan ayrı olarak devredilemez. Ancak kefaletin ferî olmasının istisnaları vardır. Bu istisnalar, kefilin, asıl borçludan daha fazla borç altına girmeyeceği kuralı yönündedir. İstisnalardan biri, konkordato alacağı konusundadır. İcra İflâs kn. md. 295/I'e göre, alacaklı, konkordatoyu kabul etmediği halde, konkordato onaylanacak olursa, kabul etmeyen alacaklı, kefile karşı alacağın tamamını isteyebilme hakkını korur. Bu durumda borçlu, konkordatoda tespit edilen miktar kadar sorumlu olurken kefil, borcun tamamından sorumlu olur. Diğer bir istisna, iflâsın açılmasında söz konusudur. İflâsın açılması ile birlikte, asıl borç için faiz işlemediği halde, kefilin borcu için faiz işlemeğe devam eder. Kefalet, kendi hukukî sebebi olan bağımsız bir sözleşmedir. Bu sebeple, kefil, ödemede bulunurken asıl borcu değil de, kendi borcunu yerine getirmektedir. Aynı sebeple kefil hakkında yargı yoluna başvurulduğu zaman, asıl borçlunun değil de kefilin bağlı olduğu mahkemeye müracaat edilir. Kefaletin diğer bir niteliği de, onun tali oluşudur. Yani kural olarak ön planda takip edilecek olan, borçludur. Zaman bakımından kefil, borçlunun takip edilmesinden sonra takibe uğarar. Bunun istisnası müteselsil kefalettir. Kefalet ivazsız bir sözleşmedir. (Bk. SÖZLEŞME). Yani kefilin bu borcuna, bir karşı edim borçlanılmaz. Ancak bu kural değildir, taraflar, kefalet sözleşmesini ivazlı yapabilirler. Kefalet sözleşmesi ivazlı olarak yapılır ve alacaklı kendi ivazını yerine getirmezse, kefil kefalet sözleşmesini feshedebilir. (Borçlar kn. md. 81). Kefalet ya para veya para ile tayin olunabilen bir borç için kurulur. Para ile değerlendirilemeyen bir borç için kefalet sözleşmesi kurulamaz. Bunun yanında kefalet ancak belirli bir borç için verilebilir. Bir kimsenin herhangi bir borcu için veya bütün borçlar için kefil olunacağının açıklanması halinde, geçerli bir kefalet sözleşmesi yoktur. Kefaletin geçerliliği için önce geçerli bir asıl borcun bulunması gereklidir.

Geçerli bir kefalet sözleşmesi için kanunda bulunan ehliyet ve şekil şartının da gerçekleşmesi gerekir. Kefalet, oldukça tehlikeli bir sözleşme olduğundan kanun, sıkı ehliyet şartları getirmiştir. Önce evli kadının kocasına kefil olabilmesi için, sulh hâkiminin izni gerekir (Med. kn. md. 169). Aynı şekilde, konkordato mehli verilmiş olan bir kimse kefil olamaz, olursa da geçersizdir (İcra İflâs kn. md. 209). Kendisine kanunî müşavir tayin eden kimse de, kanunî müşavirinin onayını almaksızın kefil olamaz (Med. kn. md. 379). Vesayet altında bulunan kimselerde, ne vasinin izniyle kefalet altına girebilir, ne de vasileri onlar adına kefil olabilir (Med. kn. md. 592). Aynı sonuca, vesayet altındaki kimseler için de varmak gerekir. Geçerli kefalet sözleşmesinin bir şartı da, bunun şekle bağlı olarak yapılması ve belirli hususların bu şekil altında açıklanmasıdır. Kefalet sözleşmesi şu hallerde sona erer: **1.** asıl borcun yerine getirilmesi; **2.** borç sözleşmesinin feshi; kefaletin söz konusu olabilmesi için geçerli bir borç sözleşmesinin bulunması gerekir, borç sözleşmesi herhangi bir sebeple, alacaklı tarafından feshedilecek olursa, kefalet sona erer. Bu feshe borçlunun kusurlu bir tutumunun sebep olmasının hiç bir önemi yoktur; **3.** borcun ifasının imkânsız hale gelmesi. Asıl borç, baştan beri imkânsızsa, ortada geçerli bir borç sözleşmesi bulunmadığı için, kefalet de geçerli olarak doğamayacaktır. Başlangıçta geçerli olarak kurulan bir borç sözleşmesi, imkânsızlık sebebiyle sona erecek olursa, buna bağlı olarak kefalet sözleşmesi de sona erer; **4.** alacaklı ve borçlu sıfatlarının birleşmesi hali de, kefaleti sona erdiren bir sebeptir; **5.** ibra. Asıl borcun ibra ile sona ermesi, kefaleti de kendisi ile birlikte sona erdirir; **6.** takas. Asıl borçlunun, alacaklıdan olan bir alacağı ile kendisinin borcunu takas etmesi halinde, kefalet de, takas ile sona eren borç miktarınca sona erer; **7.** zamanın geçmesi ile. Kefalet sözleşmesi belirli bir süre için yapılmışsa, bu sürenin geçmesi ile sona erer. Ancak kanun, sürenin geçmesi ile kefalet sözleşmesinin derhal sona ereceğini kabul etmez, birtakım munzam şartlar arar (Borçlar kn. md. 493). Müddetli bir kefalette, kefilin sürenin geçmesi ile borcundan kurtulabilmesi için, alacaklının sürenin bitiminden itibaren bir ay içinde icraya başvurmaması veya yapmakta olduğu takibe uzun bir süre ara vermesi gerekir; **8.** borçlunun şahsı kefil için çok önemlidir. Bu sebeple, borcun devri ile borçlunun değişmesi halinde ancak kendisi razı olursa kefilin sorumluluğu devam eder. Bu rızanın devirden önce veya en geç devir ile birlikte verilmesi gerekir (Borçlar kn. md. 176); **9.** diğer bir sona eriş sebebi de, alacaklının kefilin ödemesini kabul etmemesi veya kabul ettiği halde, sahip olduğu teminatı kefile geçirmemesidir (Borçlar kn. md. 501).

● *Kefaletle salıverme,* tutuklama, kişi hürriyetine ağır zarar veren bir ihtiyat tedbiridir. Bu sebeple bazı şartlarla ve bazı sanıklar için, tutuklamanın amacına mali bir teminat ile ulaşmanın mümkün olduğu hallerde, kanunkoyucu tutuklama kararının infazına engel olunmasını kabul eder. (Cz. Muhakemeleri Us. kn. md. 117. ve S.). Kefaletle salıverme yetkisi, hâkimin veya mahkemenindir. Bu yetkiyi hazırlık soruşturmasında sulh hâkimi, ilk soruşturmada sorgu hâkimi, son soruşturmada mahkeme, acele hallerde mahkemenin başkanı kullanır. Kefaletle salıverme, tutuklama kararını askıya alan, onun uygulanmaması sonucunu doğuran bir karardır. Kefaletle salıverme halinde, verilmiş olan tutuklama kararı ya hiç uygulanmaz, yani sanık tevkifevine konulmaz veya tutuklanmış ve tevkifevinde bulunan sanık salıverilir. Bu salıverme bir kefalet karşılığı mümkün olur, buna göre, para, devlet esham ve tahvilleri ve muteber kimselerin malî kefaleti, kanundaki kefaletin kapsamına girer (Cz. Muhakemeleri Us. kn. md. 118). Kanun bazı durumlarda kefaletle salıvermenin uygulanamayacağını, istisna olarak gösterir: verilmiş olan tutuklama kararı, sanığın suç delillerini ve izlerini yok etmeğe, değiştirmeğe teşebbüs etmesi sebebine dayanıyorsa veya sanık mükarrir ise, kefaletle salıverme kurumundan yararlanamaz. Kefaletle salıverme kurumunun uygulanabilmesi için sanığın bir istemde bulunmasına gerek yoktur, hâkim gerekli gördüğü takdirde buna re'sen de karar verebilir. Kefaletle salıverilmiş olan sanık, yargılanması devam ederken yeniden tutuklanabilir.

Sanığın salıverilmesi için gerekli olan kefaletin, sanığın kendisi veya bir üçüncü kişi tarafından yatırılması mükündür. Ayrıca yatırılmış olan kefaletin serbest kalması veya hazineye irat kaydolunması da söz konusu olabilir. Hazineye irat kaydolunan kefalet devlet mülkiyetine geçer. Kefaletin hazineye irat kaydına dair karara karşı, sanığa, savcıya ve üçüncü kişiye, bu karara karşı acele itiraz kanun yoluna gitme hakkı tanınmıştır. İtirazı inceleyen merci, kararını verirken duruşma yapmak zorundadır.

● *Âdi kefalet,* asıl kefalet tipidir. Aksine bir belirti olmadıkça, âdi kefalet söz konu-

KEFAR NAHUM

KEFKEN adası

Foto. LAROUSSE ; Hürriyet arşivi (MEYDAN)

su olur ve alacaklı ancak asıl borçluya başvurarak ondan bir şey elde edemezse, kefilden borcunu yerine getirmesini isteyebilir. Daha açık bir deyişle, asıl borçlu borcunu ödeyebilecek durumda bulundukça, kefile başvurulması söz konusu olamaz. Borçluya başvurulmadan önce kefile başvurulması halinde, kefil ödemeden kaçınmak için bazı imkânlara sahiptir. Bu imkânlarını başında, tartışma defi gelir. Alacaklı, asıl borçlu iflâs etmeden veya borçlu hakkında takibe girişip de bu takip, alacaklının kusuru olmaksızın, semeresiz kalmadan, yahut borçlunun aleyhine Türkiye'de takip imkânı kalmadan kefile başvuracak olursa, kefil, bu tartışma defini ileri sürerek ifadan kaçınabilir. Çünkü, alacaklı âdi kefile ancak bu yolların kapanması halinde başvurabilir. Bir başka imkânı ise, borç için kefaletin yanında aynı zamanda bir rehinin de kurulmuş olması halinde söz konusu olur. Buna göre borç, kefalet ile birlikte veya kefaletten daha sonra bir rehin ile teminat altına alınmışsa, âdi kefil, önce rehnin paraya çevrilmesi yoluna ve bunun alacağı karşılamaması halinde, kendisine başvurulmasını ileri sürerek ödemeden kaçınabilir. (Borçlar kn. md. 486/III).

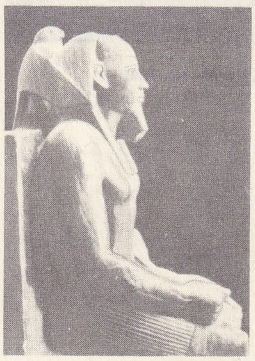
KEFREN

● *Birlikte kefalet,* aynı borç için birden fazla kimse kefil olmaktadır. Ancak birlikte kefaletten söz edebilmek için, kefillerin, birlikte kefil olduklarını bilmeleri gerekir. Birlikte kefaletin aynı senette gerçekleşmesi gerekmez. Birlikte olduğunu bilmek şartıyle, ayrı ayrı sözleşmelerde de düzenlenmesi yeterlidir. Aynı borç için kurulacak olan birlikte kefalet, ya âdi veya müteselsil birlikte kefalet olabilir.

● *Kefile kefalet* durumunda, kefile kefil olan kimse alacaklıya karşı daha önce kefil olmuş veya olacak kimsenin borcunu tekeffül eder. Bu sözleşmenin tarafları, alacaklı ile kefile kefildir. Kefile kefil, asıl borca kefil olan kimse arasındaki kefalet, âdi veya müteselsil kefalet şeklinde olabilir. Âdi kefile kefalet halinde, alacaklının kefile kefil olan kimseye müracaat edebilmesi için, önce asıl kefili takip etmesi ve ondan, borcun ifasını temin edememesi gerekir. Buna karşılık müteselsil kefile kefalet söz konusu ise, alacaklı, doğrudan doğruya kefile kefil olan kimseye başvurarak borcun yerine getirilmesini isteyebilir. Kefile kefilin borcu, asıl kefilin borcu kadardır. Kefile kefilin borcu ödemesi halinde, alacaklının elinde bulunan teminat, doğrudan doğruya kefilin eline geçer.

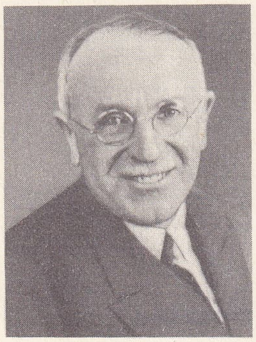
KEGRESSE

● *Müteselsil kefalet*'te, âdi kefaletten farklı olarak, kefile başvurmadan önce borçluya başvurma mecburiyeti yoktur. Kefil ile borçlunun sorumlulukları aynı sıradadır. Alacaklı, borç muaccel olduğunda borçluya başvurmadan kefile başvurabilir. Kefil de müteselsil olduğu için, önce borçluya başvurmasını ileri sürerek ödemeden kaçınamaz. Ancak müteselsil kefalet istisna olduğu için, bunun kefalet sözleşmesinde açık olarak anlaşılması gerekir. Kullanılacak kelimelerin önemi yoktur, yeter ki, müteselsil kefil olma iradesini ortaya çıkarsın.

● *Rücua kefalet,* rücua kefil olan kimse, asıl kefile karşı borçlunun ödeme kabiliyetini taahhüt eder. Burada, kefilin hakları teminat altına alınmıştır. Rücua kefil olan kimse, asıl kefilin borcu ödemek zorunda kalması ve borçluya başvurması halinde, borçlunun kendisine ödemede bulunacağını, asıl borçlu ödemede bulunmazsa, kendisinin borcu ödeyeceğini belirtir. Rücua kefil olan kimse, kendisine başvurulduğu zaman, asıl borçlunun kullanabileceği bütün defileri kefile karşı ileri sürebilir.

◆ **Kefaleten** zf. *Esk.* Kefalet yoluyle. (→ Bibliyo.) [M]

KEFALETNAME blş. i. (ar. *kefâlet* ve fars. *nâme*'den *kefâlet-nâme*). Bir kimsenin kefil olduğunu gösteren belge, kefillik kâğıdı. (M)

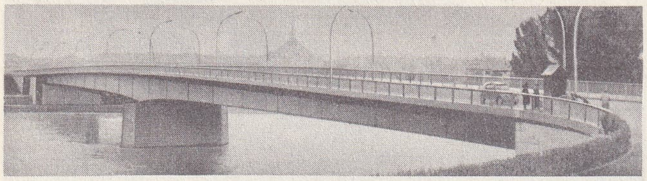
Kehl köprüsü

KEFALGİLLER çoğl. i. Zool. Kefallerle onlara yakın türleri kapsayan kemikli balık familyası. (Bunlarda sırt kısmı geniş, başın üzeri yassı, iki sırt yüzgecinden birincisi dört kılçıklıdır.) [L]

KEFALLER çoğl. i. Zool. Kemikli balıklar takımı. (Gerikemikli omuzlular takımına yakın olan bu balıklarda döş yüzgeçleri karında bulunur; ağız da boru şeklinde değildir. Başlıca familyaları *kefalgiller, gümüşbalığıgiller, kumbalığıgiller, ıskarmozbalığıgil ler, uskumrugiller, uçarbalıkgiller.*) [L]

KEFALOMETRE i. (yun. *kephale,* baş ve *metro,* ölçmek > fr. *céphalomètre*'den). Antropol. Başın boyutlarını ölçmeğe yarayan âlet. (L)

KEFALOMETRİ i. (yun. *kephale,* baş ve *metro,* ölçmek > fr. *céphalométrie*'den). Antropol. Kefalometreyle kafanın ölçülmesi. (L)

KEFALONYA, yun. **Kephallonia** veya **Kefalonia,** İon denizinde yunan adası, Patras körfezinin girişinde; 737 km²; 47 400 nüf. İdare merkezi, *Argostoli.* Verimli ovaları çevreleyen üç dağ kütlesinden meydana gelen adada son zamanlarda ilgi çekici mykenai kültürü kalıntıları bulundu: birçok mezardan vazolar, silâhlar ve araçlar çıkarıldı. Ada, depremlerden, özellikle 1953'te, büyük zarar gördü.

— Tar. Kefalonya, çeşitli yunan devletlerine bağlandıktan, Atina Deniz konfederasyonuna ve Aitolia birliğine katıldıktan sonra, M.Ö. 189'da Romalılar tarafından işgal edildi. 1185'e kadar Bizans imparatorluğuna bağlı kaldı; aynı tarihte Sicilya'da yerleşen Normanlar tarafından kontluk haline getirildi. Kontluk, Venedik'in ve Orsini'lerin hâkimiyeti devrinde (1194-1324), Mora despotluğuna bağlandı ve bu ailenin kıtaya ve özellikle Epir'e doğru yayılma siyasetinde üs rolü oynadı. Napoli Anjou'ları tarafından geri alınan ve Mora despotluğuna katılan Kefalonya, Orsini'lerin siyasetini devam ettiren Tocco kontluk sülâlesi devrinde yeniden muhtariyetine kavuştu. Fakat Türklerin tehdidi karşısında Tocco'lar adayı Venedik'in himayesine vermek zorunda kaldılar. Bu suretle ada Venedikliler tarafından 1482'de Korfu dukalığına katıldı. Kefalonya, 1479'da Gedik Ahmed Paşa, 1538'de Barbaros Hayreddin tarafından işgal edilmesine rağmen, XVIII. yy.ın sonuna kadar Venedik mülkü olarak kaldı; 1797-1815 arasında Fransızlara geçti; sonra Britanya himayesine girdi ve 1863'te Yunanistan'a bırakıldı. (LM)

KEFAR ATA, İsrail devletinde şehir, Hayfa'nın doğusunda; 12 000 nüf. İsrail'in başlıca dokuma sanayii merkezi. (L)

KEFARET i. (ar. *küfr*'den *keffâret*). Din. Tanrı'nın bir günahı, suçu veya kabahati bağışlamasını sağlamak amacıyle verilen sadaka veya tutulan oruç. Bk. ANSİKL.

— DEY. *Kefaretini ödemek,* bir şeyin cezasını çekmek: *Gençlikte yaptıklarının şimdi kefaretini ödüyor.*

— *Esk. Kefaret-i yemin,* bozulan bir yemin için oruç tutma, sadaka verme veya köle azat etme. ‖ *Kefaret-i zünub,* günahların kefareti: *Zayiatımızı kefaret-i zünub addederek* (Cenab Şehabeddin).

— ANSİKL. *Kefaret,* yapılmaması gereken bir işi veya dinin yasakladığı bir eylemi yaptıktan sonra, Tanrı katında işlenen suçun bağışlanması için yerine getirilmesi gereken görevdir. İslâm dini, Kur'an ve hadislerle nelerin yapılıp nelerin yapılmaması gerektiğini açık olarak bildirir. Çeşitli sebepler yüzünden suç işleyen, günah sayılan fiilleri yapanlar, suçun durum ve niteliğine göre belli görevleri yerine getirmekle sorumludur. Bunlar ücretini ödeyerek köle azat etmek, sadaka vermek, oruç tutmak (ramazan ayı dışında), diyet ödemek gibi değişik niteliktedir. Fıkıh kitaplarında, her yasaklanmış fiili işleyenlerin hangi ölçülerde ve nasıl kefarette bulunacakları madde madde yazılıdır Kefaret, işlenen suçun önem ve niteliğine göre belirlenir. Suçun ağırlık ve hafifliğine göre de değişir
Kefaret, her mezhebin anlayışına göre de değişir. (ML)

KEFAR NAHUM, Filistin'de şehir, Celile'de, Taberiye gölünün kuzeybatı kıyısında (İsrail devleti). İsa, peygamberliğinin başlangıcında, canlı bir yahudi şehri olan Kefar Nahum'u hareket merkezi haline getirdi; Eukharistia'yı bu şehrin sinagogunda vaat etti. Kazılar sırasında ortaya çıkarılan (1905-1926) sinagogun bugünkü yıkıntıları, İsa'nın vaız verdiği yapıdan yüzyıl kadar daha eski bir binanındır. (L)

KEFAR SAVA, İsrail devletinde şehir; 1903'te, Yarkon vâdisinin kuzeyinde kuruldu; 18 000 nüf. Birçok fabrika (deri ve dokuma sanayii, konserve fabrikaları) kurulması sayesinde kısa süre içinde gelişti. (L)

KEFAR YEROHAM, İsrail devletinde madencilik merkezi. 1905'te Necef çölünde, Beerşeba'nın güneydoğusunda kurulmuştur. Fosfor; kaolin; mika. (L)

KEFAUVER (Carey, Estes — denir), amerikalı siyaset adamı (Madisonville, Tennessee 1903 - Bethesda, Maryland 1963). 1926'da Tennessee barosuna girdi; 1939'da A.B.D. Temsilciler meclisine seçildi. Beş dönem arka arkaya New Deal ve Fair Deal siyasetini destekledi. Kendi eyaletindeki siyasî ortamın muhalefetine rağmen 1948'de Senato'ya seçildi. Daha sonra 1954 ve 1960'ta yeniden senatoya girdi.
1950-1951'de Senato Soruşturma kurulu başkanlığına getirildi. Bu görevdeyken birçok sabıkalının sorgusunu yaptı. Bu sorguya çekilenlerin kimlikleri ve siyasî kişilikleri televizyonda göründü; bu açıklama heyecan yarattı; Kefauver böylece büyük üne ulaştı. 1952'de Demokratların başkan adayı olan Kefauver, üçüncü turda Adlai E. Stevenson'a karşı kaybetti. Daha sonraki başkanlık adayı seçimlerine girdi, fakat Stevenson lehine adaylıktan çekildi. Massachusetts senatörü John F. Kennedy ile Demokrat partiden başkan yardımcısı adayı oldu. Fakat genel seçimde Kennedy ve Kefauver açık oy farkıyle Dwight D. Eisenhower'e karşı seçimi kaybettiler. Kefauver, Senato antitröst ve tekel alt komitesinin başkanlığını yaptığı sırada özellikle 1959'da profesyonel beyzbol, futbol ve ilâç endüstrisinin kârları üstüne soruşturmalarıyle kamuoyunun ilgisini çekmeğe devam etti. Eserleri: Jack Levin ile birlikte yazdığı *Twentieth Century Congress* (Yirminci Yüzyıl Kongresi) [1947] ve *Crime in America* (Amerika'da Suç) [1951]. (M)

KEFÇE i. (fars. *kef,* el ve *-çe,* küçültme eki'nden *kef-çe,* küçük el). *Esk.* Kepçe. (M)

KEFÇEGİR i. (fars. *kefçe* ve *-gir;* tutan'dan *kefçe-gîr.*) Teşk. tar. Devlet dökümhanelerinde silâh yapılırken erimiş demiri karıştıran işçi. (M)

KEFE i. (ar. *keffe*'den). Metrol. Terazinin iki gözünden her biri: *Sağ ve sol kefeler.* ‖ Büyük terazilerin ahşap tablası.

— Mal. *Esk. Kefe mukataası,* Osmanlı devleti zamanında, Kefe'de, öşür ve ağnam gibi kesintiye bağlanan gelirler hakkında kullanılan terim. (Bu cins gelirler, bir bedel karşılığında kiralanır, kesintiye bağlanırdı.) ‖ *Kefe Mukataası kalemi,* Osmanlı devletinde, Kefe ile ilgili mukataa işlerine bakmakla görevli daire. (Kefe'nin Ruslar tarafından alınması üzerine, Anadolu'daki birçok ilçenin mukataa işleri de bu kalem tarafından takip edilirdi.) [M]

KEFE i. *Halk dili.* Atı tımar etmekte kullanılan, kıldan yapılmış ince kese, ince gebre.

◆ **Kefelemek** geçl. f. [At için] Tüylerini kefe ile temizleyip parlatmak. ‖ *Esk.* Uğraşmak, mücadele etmek.

◆ **Kefeli** sıf. [At için] Tımar edilmiş, tüyleri parlatılmış. (M)

KEFE. Coğ. Bk. FEODOSIYA.

KEFEKİ veya **KÜFEKİ** veya **KÖFEKİ** i. Gözenekli, ateşe dayanıklı bir taş cinsi. *Kefeki taşı,* kumtaşı: *Tren yolunun yüz elli metre ilerisine, beyaz küfeki taşından küçük bir âbide yaptırılıyor* (N. Araz).

— DEY. *Kefekiye dönmek,* delik deşik olmak.

— Diş. cerr. *Diş kefekisi,* dişlerin dibinde veya içinde biriken kireç tabakası. Bk. ANSİKL.

— Termik. *Kefeki giderici,* bir kazanın suyuna katılınca kefeki'yi eriten çeperlerden ayıran veya çamur haline getiren madde.

Foto. LAROUSSE

|| Çeperlerin kefeki tutmasını önleyen madde.

— ANSİKL. Diş cerr. *Diş kefekisi,* proteinlerden, koloidlerden, trikalsik fosfokarbonatlardan ve bakterilerden meydana gelir. Çoğunlukla diş yüzlerinden birinde, sert yapışkan bir çökel halindedir. Bu çökelin önemi, kişiden kişiye ve ağız bakımına göre değişir. Çok dikkatli fırçalamalar bile kefeki oluşmalarını engelleyemez; bu sebeple kefekinin temizlenmesi için hekime başvurulmalıdır. Görülebilen ve diş etlerinin üzerindeki *tükrük kefekisi* denilen kefekilerin çıkarılması ile yetinilmemeli dişetlerinin altındaki ve bazı yazarlara göre kandan ileri gelen *Serum kefekisi*'nin, kefeki taşlarının da çıkarılmasına çalışılmalıdır. Dişeti-üstü ve dişeti-altı kefekiler, dişeti mukozasını ve diş destek dokularını ilgilendiren birçok hastalığın etkenidir. Mikrop dolu oluşu ve meydana getirdiği irkilmeler yüzünden dişeti ve ağız iltihaplarının başlamasına ve ağırlaşmasına sebep olur. Oluşumu sırasında yayılması diş destek dokularının tahribine, paradentozların ilerlemesine ve dişlerin düşmesine yolaçar. (LM)

Kefeli camii, İstanbul'da Edirnekapı semtinde; Bizans devrinde manastır olarak kullanılıyordu. Menşei kesin olarak bilinmemektedir. Adı bilinmeyen Kefe'li bir kişi tarafından camiye çevrildi ve *Kefeli camii* adını aldı. Mimberini Hekimoğlu Ali Paşa yaptırdı. Kâgir bir binadır. Son cemaat yeri ve mimberi ile sol tarafında yer alan tek minaresi ahşaptır. Kapısında iki satırlık bir kitabe vardır. (M)

KEFEN veya **KEFİN** i. (ar. *kefen*). Gömülmeden önce ölünün sarıldığı beyaz bez: *Gül değil arkasında kanlı kefen / Sen misin sen misin garib vatan?* (Namık Kemal). *Bazı ruhun kararı kefenlerden, mezardan / Yok mu, Rabbim, ölümün bir güzel şekli derdim* (F. N. Çamlıbel). || Kefene sarmak, kefenlemek.

— DEY. *Kefeni yırtmak,* ağır bir hastalıkta en tehlikeli durumu atlatarak iyileşmeğe yüztutmak.

— *Esk. Kefen-be-dûş,* kefeni omuzunda, ölümü göze almış, ölümden korkmayan: *Kefen-be-dûş-i beka bi-nihâye ecsâdın / O, dehri hiçe sayan, kârbân-ı ecdâdın* (M. Â. Ersoy). || *Kefen-düzd,* mezar soyguncusu. || *Kefen-pûş,* kefenle sarılmış, kefenlenmiş.

— ANSİKL. Din. *kefen* İslâm dininde, cenaze, yıkandıktan sonra kurulanır ve kefenlenir. Erkek *kefen*'i üç parçadır: gömlek eteklik ve üç katlık sargı bezi. Kefenin beyaz olması ve üç parçadan meydana gelmesi sünnettir. Fakat zaruret halinde kefen tek parça da olabilir. (Sahabeden Musab bin Umeyr öldüğünde tek parça bez ile kefenlenmişti.) Kadınların kefeni ise beş parçadan meydana gelir: erkek kefeninin parçasından başka, baş örtüsü ile göğüs örtüsü vardır. (M)

KEFENCİ i. (*kefen*'den *kefen-ci*). Cenaze için gerekli malzemeyi satan kimse. || *Mec.* Mezar hırsızı, mezar soyguncusu. || Sıf. *Argo.* İstediğini zorla elde etmeğe kalkan, zorba, zalim. (M)

KEFENLEMEK geçl. f. (*kefen*'den *kefen-le-mek*). Ölüyü kefene sarmak, gömülebilecek hale getirmek: *Açıp şu pencerenin karşısında bir küçücük / Mezar, o nâş-ı garîbi kefenledik, gömdük* (Tevfik Fikret). *Esk.* Tekfin etmek. || *Esk.* [Tavuk, hindi v.b. için] Yufkaya sarıp pişirmek. (M)

KEFENLİ sıf. (*kefen*'den *kefen-li*). Kefenle sarılmış. || *Esk.* [Tavuk eti için] Yufka ile sarılmış. (M)

KEFERE çoğl. i. (ar. *kâfir*'den *kefere*). *Esk.* Kâfirler: *Baş keserler kılıcı namına cümle kefere* (Ziya Paşa). *Görürsün... Ne demiş Nuradunkyan domuzu, kefere elçilerine* (Kemal Tahir). || *Kefere-i fecere,* günahkâr kâfirler, müslüman olmayanlar. (M)

KEFERSUDİ BABA İSHAK. Bk. BABA İSHAK *Kefersudî.*

KEFFE i. (ar. *keffe*). Terazi gözü, kefe.

— *Esk. Keffe (t) -üd-def,* defin kasnağı. || *Keffe (t)-üs-said,* avcıların kullandığı değirmi ağ.

◆ **Keffeteyn** ikil. i. *Esk.* Terazinin iki gözü. (M)

KEFİYED bls. i. (ar. *keff,* çekme ve *yed,* el'den fars. taml. *keff-i yed*). *Esk.* El çekme. (M)

KEFİL i. (ar. *kefâlet*'ten *kefil*). Birinin borcunu ödemediği veya verdiği sözü yerine getirmediği takdirde bütün sorumluluğu kabul eden kimse: *Şimdi bu kefil nerden çıktı? dedim. «Kefili olan gösteriyor, olmayana biz kefiliz»* (Kemal Tahir). || *Kefil olmak,* biri borcunu ödemediği veya yapması gerekeni yerine getirmediği takdirde bütün sorumluluğu kabul etmek. || *Kefil göstermek,* bir iş için gerekli olan kefili bulmak. || *Kefile kefil* (veya *kefilin kefili*), kefilin kabul ettiği sorumluluğu üzerine alan kimse, ikinci derecede kefil.

— *Esk. Kefil-i muteber,* istenilen nitelikteki kefil. || *Kefil-bil-mâl,* alınan bir mala karşılık olan borcu ödemeğe kefil olan kimse. || *Kefîl-bin-nefs,* birinin şahsına kefil olan kimse, istenildiği zaman teslim etmek üzere birine kefil olan kimse. || *Kefil-bit-teslim,* bir malın belirtilen tarihte teslimine kefil olan kimse.

— Bank. ve Bors. Herhangi bir meblağ için, üçüncü bir şahsa garantisini veren kimse.

— Huk. *Kefile kefalet.* Bk. KEFALET.

— Masonluk. *Dostluk kefili,* bir locanın, uzak localar ile kardeşlik ilişkilerini sürdürmekle görevli üyesi.

◆ **Kefillik** i. Kefil olma hali, kefalet. (ML)

KEFİLLEME i. (*kefil* > *kefillemek*'ten *kefille-me*). Mal. *Esk.* Osmanlı devletinde hıristiyanlardan alınan bir çeşit vergi. (Cizye, bir topluluktan alınacağı için, bunun verilmesine kefil olan mahalle, köy muhtar ve kocabaşılar ile üyelerden, teminat olarak belirli bir miktar para alınırdı. Kefillik olarak alınan bu paraya kefilleme denirdi. 1830 Yılında, bir kararname ile kaldırıldı.) [M]

KEFİN i. Bk. KEFEN.

KEFİR i. *Halk dili.* Sütle yapılan alkollü bir türk içkisi.

— ANSİKL. *Kefir* yapmak için yağı alınmış veya alınmamış süte kefir taneleri veya sarı bir topakçık olan ve süt mayasıyle (özellikle *Beta bacterium Cancasicum*) maya mantarının (*Saccharomyces kephyr*) bileşiminden meydana gelen peygamber darısı katılır veya saf süt bakteri kültürüyle maya ilâve edilir. Sütün kazeini ayrışır, elde edilen içki sarı renkli, ekşi (süt asiti), hafifçe alkollü ve gazlıdır. (LM)

KEFİYE i. (ar. *ketfiyye*'den). Kıyf. Arap erkekleri tarafından kullanılan, kenarları püsküllü, omuzları örtecek kadar geniş baş örtüsü: *Sekiz on bedevî, yokuş aşağı, entarili ve kefiyeleri havalanarak, yuvarlanır gibi dağdan indiler* (R. H. Karay). *Sonra kaynata elindeki çöpü, damadına verdi ve damat bu çöpü sağ eliyle kefiyesi arasına koydu* (F. R. Atay). [M]

KEFKEN adası, yun **Thynias** veya **Thyneis, Daphnusia.** Karadeniz'in güneybatı kesiminde, Kocaeli kıyısı önünde, Kefken (veya Pazartaşı) burnu karşısında. Bizans çağında *Daphnusia* adını taşıyan bir piskoposluk merkeziydi. Adanın etrafı çeşitli devirlere ait tamir izleri taşıyan bir surla çevrilidir. Kalenin, yüzeyde bulunan çanak çömlek parçalarına göre M.Ö. IV. yy.ın birinci yarısına ait olduğu söylenebilir. Bugün, adada bir deniz feneri ve küçük gemiler için mendirekle donatılmış bir barınak vardır. (M)

KEFLAVİK, İzlanda'da köy, Faxa körfezinin güney kıyısında, Reykjavik'in batısında; 2 200 nüf. Kıtalararası havaalanı ve hava üssü. 1951 Mayısında yapılan antlaşma ile dokuz atlantik ülkesinin havaalanından yararlanmasına izin verildi. (L)

KEFNE i. (ar. *kef,* avuç'tan). Çuvaldız veya biz kullanarak iş gören kimselerin avuçlarını korumak için ellerine geçirdikleri üzeri demirli kayış. (M)

KEFR i. (ar. k.). *Esk.* Köy. || Örtü. (M)

KEFREN, mısır dilinde **Khafre,** Manethon'a göre **Suphis,** IV. sülâlenin dördüncü firavunu: ikinci Gizeh ehramını yaptırdı; ünlü Keops kadar kıyıcı olduğu söylenir. Büyük Sfenks onun yüzü örnek alınarak yontulmuştur. Gerçek birer şaheser olan heykelleri günümüze kadar kalmıştır (Kahire müzesindeki büyük diorit heykel). [L]

KEFŞ i. (fars. *kefş*). *Esk.* Ayakkabı, papuç: *Kiminin kefş ve kimisinin destârı yok* (Taşlıcalı Yahya). || *Kefş-dâr,* cami, tekke gibi yerlerde ayakkabıları muhafaza eden kimse. || *Kefş-dûz,* ayakkabıcı, ayakkabı yapıcısı veya tamircisi, köşker: *Etti o meh-i kefşgerin mihr-i cemali / Endâhte bâm-i feleke kefş-i hilâli* (Nabi). || *Kefş-gen,* pabuçluk, ayakkabı çıkarılan yer. || *Kefş-ger'dan,* ayakkabıları çevirip düzene koyan hizmetkâr. (M)

KEFTAR i. (fars. *keftâr*). Zool. *Esk.* Sırtlan. (M)

KEFTER i. (fars. *kefter*). Zool. *Esk.* Güvercin. (M)

KEFTİU, ibranîce **Kaftor.** Esk. coğ. Akdeniz havzasının kuzeydoğu kesiminde halk ve bölge. Mısırlıların hiç olmazsa XII. sülâleden itibaren ilişki kurdukları sanılan keftiu halkı, Girit asıllıydı. Mısır yazıtlarında adları Girit, Kyklades ve Sporad adalarının halkı olarak geçer (en eski örneği Eski imparatorluğun sonundan kalma *Leiden papirüsü*). XIII. sülâle zamanında mezarların duvarlarına yapılan boyalı resimlerde Keftiu'lar, Giritlilere akraba olduklarını gösterecek ayrıntılarla temsil edilmiştir. Keftiularla Mısırlılar sanat ve ticaret ilişkilerini sekiz yüzyıl boyunca (M. Ö. 2000-1200) devam ettirmişlerdir. (L)

KEGRESSE (Adolphe), fransız mühendisi (Hericourt 1879 - Croissy sur-Seine 1943). Tırtıllı itmeyi buldu. 1910'da çar Nikola II'nin garajlarına müdür tayin edildi, ilk defa biri arka dingile, diğeri ara dingile takılmış iki makaranın arasında dönen kramponlu kayışlarla hareket eden otomobili yaptı. (Rus ordusu böylelikle 1914'te tırtıllı araçlara sahip olan tek orduydu.) [L]

KEH i. Bk. KÂH.

KEH i. (fars. k.). *Esk.* Saman. *Eşanl.* KÂH. (M)

KEHÂ i. (fars. k.). *Esk.* Çok utanan, utangaç. (M)

KEHANET i. (ar. *kehânet*). Bir olayı doğrudan doğruya veya bazı araçlar yardımıyle önceden haber verme eylemi.

— ANSİKL. *Kehanet*'i vahiy'den ayırmak gerekir. Vahiy Tanrı'nın iradesini duyurur. Kişisel inanca dayanan kehanet, önüne geçilemez olan bir durumu bildirir. Kehanet, klasik falcılıktan ayrılır; falcılığın konusu daha sınırlı, amacı daha belirgindir. Kehanet, bilimsel ve istatistik öngörüden de ayrılır; bu öngörü, olasılık yasalarına göre ortaya konur. En ünlü kehanetler Nestradamus'un *Centuries*'indedir. (L)

KEHEL sıf. (ar. *kâhil*'den). *Esk. Halk dili.* İş yapmaktan hoşlanmayan, tembel. (M)

KEHF i. (ar. *kehf*). *Esk.* Mağara, in. || *Mec.* Sığınılacak yer, himayesine başvurulacak makam.

— Anat. *Esk.* Bir hastalık sebebiyle veya doğuştan vücudun herhangi bir organındaki oyuk yer. || *Kehfi rie,* verem mikroplarının akciğerde açtığı oyuk. (M)

Kehf suresi, Kur'an'ın XVIII. suresi. 110 ayettir. Bir kısmı Mekke'de, bazı müfessirlere göre 28 ayeti de Medine'de indirildi. Ashabı Kehfin kıssası anlatıldığından ötürü bu sure, Kehf suresi diye adlandırılır. Bk. ASHAB-I *Kehf.*

Surenin diğer ayetlerinde Musa ile Hızır'ın arasında geçen olaylar ve Zülkarneyn kısaca anlatılır; müminlere bu kıssalardan ibret almaları tavsiye edilir. (M)

KEHHAL i. (*kuhl*'dan *kehhâl*). *Esk.* Gözüne çok sürme çeken. || Sürme yapan veya satan kimse, sürmeci. || Göz doktoru: *Dîdem olsa aded-i çeşmi kadar gırbalin / Birini tecrübesine veremem kehhâlin* (Sabit). || *Kehhâl-i şeriat. Mec.* Hz. Muhammed.

— Tar. *Kehhâl başı,* Osmanlı sarayında göz hekimlerinin başı.

◆ **Kehhâllik** i. *Esk.* Göz hekimi olma hali ve göz hekiminin yaptığı iş. (M)

KEHKEŞAN veya **KÂHKEŞAN** bls. i. (fars. *keh* veya *kâh,* saman ve *keşân,* çekenler'den *kehkeşân* veya *kâkeşân*). *Esk.* Özellikle açık ve berrak gecelerde gökyüzünün güneyden kuzeydoğu yönünde görülen ve bodnen boya uzanan yıldız kümesi: *Hayli kevâkib içre yanıp meş'al-i kamer /*

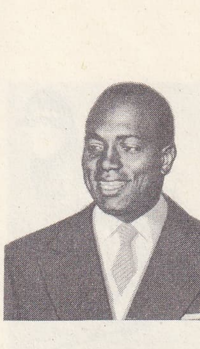

Modibo KEİTA

Wilhelm KEİTEL

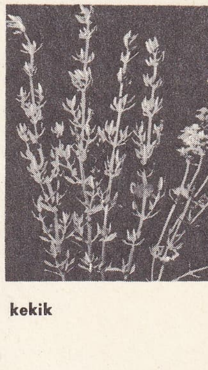

kekik

kırmızı

keklik

gri (erkek)

Sahn-ı semâda rûşen idi râh-ı kehkeşân (Baki). *Yeni.* Samanyolu* (M)

KEHL, Almanya'da (Batı Almanya, Baden-Württemberg) şehir, Kinzig ile Ren nehirlerinin kavşağı yakınında, Strasbourg'un karşısında; 13 200 nüf. Strasbourg ile rekabet için kurulmuş önemli nehir limanı (başlıca trafiği kömür, kereste ve yapı malzemesidir). Burası Ren nehrinin yukarı kesiminde büyük mavnaların sefere başlangıç noktasıdır. Selüloz. Kâğıtçılık. Dokumacılık (yün). Şapka yapımı. Briket fabrikası. (L)

KEHL veya **KEHLE** sıf. ve i. (ar. *kehl*). Olgunluk çağında olan, otuz kırk yaşlarında bulunan (kimse): *Basmak tarîk-i aşka kadem eksiğin değil / Safi bu yolda kati kehle bilirim seni* (Hayalî). [M]

Kehl köprüsü, 1858-1861 arasında, Strasbourg'u Ren'in sağ kıyısıyle birleştiren eski gemi köprüsünün yerini tutması için inşa edilen köprü. Birbirinden 100 m uzakta bir demiryolu köprüsü ile bir karayolu köprüsünden meydana gelir. 1944'te yıkıldı, yeniden yapıldı. 1 ocak 1952'den beri kontrolu yeniden Almanya'ya geçmiştir. (L)

KEHLE i. (ar. *kehl* ve *kehle*). *Esk.* Bit: *Ne kehle var o mübarek döşekte hiç, ne pire; / Kaşınma hissi muattal bu itibara göre!* (M. A. Ersoy).

◆ **Kehlelenmek** geçz. f. *Esk.* Bitlenmek.

◆ **Kehleli** sıf. *Esk.* Üzerinde bit bulunan, bitli. (M)

KEHLECİ i. (*kehle*'den *kehle-ci*). Mal. *Esk.* Osmanlı devleti zamanında, darphanede çalışan bir işçi topluluğu. (Görevleri çekilmiş telleri parça parça kesmekti; sayıları yüz kişi kadardı.) [M]

KEHLİBAĞCIOĞLU (Cemal Sahir), türk operet sanatçı, yazar ve yöneticisi (doğ. 1900). Öğrenimini Macaristan'da yaptı: Türkiye'ye dönünce İstanbul Operet heyetine katıldı. Daha sonra Sahir opereti adında bir topluluk kurdu; bu toplulukla çeşitli tarihlerde çalıştı. Ayrıca Süreyya operetinde oynadı. Birçok macar ve viyana operetini Türkçeye uyguladı ve birçok sahne eseri yazdı. (M)

KEHLİBAR i. Bk. KEHRİBAR.

KEHOYİT i. (fr. *kéhoïte*). Miner. Hidratlı tabiî amorf kalsiyum, alüminyum ve çinko fosfat. (L)

KEHR (Hans), alman cerrahı (Waltershausen, Thüringen 1862-Berlin 1916). Berlin üniversitesinde öğrenim yaptı. Karaciğer ve öd yolları cerrahisi üstüne yaptığı önemli incelemelerle ün kazandı ve bu bilim dalına katkıda bulundu. (L)

KEHR (Paul Fridolin), alman tarihçisi ve siyaset adamı (Waltershausen, Gotha 1860-Wasserndorf, Franken 1944). Göttingen üniversitesinde dersler verdikten sonra Roma'daki Prusya Tarihi enstitüsünü (1903), sonra Prusya Devlet arşivlerini (1915) yönetti. 1919-1934 Arasında *Monumenta Germaniae Historica*'yı idare etti. 1906-1925 Arasında *Regesta Pontificum Romanorum*'u (Roma Papalık Sicilleri) ve *İtalia Pontificia*' (Papalık İtalyası) yayımladı. (M)

KEHRİBAR veya **KEHLİBAR** veya **KEHRÜBAR** i. (fars. *kehrübâ*, saman kapan'dan). Kırılabilen, hemen hemen saydam,

soluk sarı ile kırmızıya çalan sarı renkte, sert bir reçine fosili. (Kehribarın yunanca adından [*elektron*], «elektrik» kelimesi türetilmiştir, çünkü sürtülünce hafif maddeleri çeker, bu özelliği elektrostatik etkilerin keşfine yolaçmıştır.) [Bk. ANSİKL.] || *Kehribar sarısı*, açık ve parlak sarı. || *Kehribar yağı*, vernik yapmakta kullanılan bir cins reçine. || *Kara kehribar*. Bk. KARAKEHRİBAR.

— DEY. *Kehribar* gibi, sapsarı, koyu sarı. || *Kehribar balı*, açık sarı renkli, iyi cins bal.

— ANSİKL. *Kehribar*'dan heykelcikler, kupalar, muskalar, gerdanlıklar, bıçak sapları yapıldı. Kâğıt inceliğine getirilen kehribar, oyma veya boya işi minyatürlerin korunmasında kullanıldı. Bugün Almanya, baltık kıyısı ülkeleri kehribar çıkarır (linyit tabakalarıyle birlikte bulunur). Deniz, yosunlar arasında kehribar parçalarını karaya vurur. Başka bir kaynağı da Birmanya'dır. Kaliningrad'da, Dresden'de, Katania'da ve Doğuda kehribar işlenir. İnce marangozlukta kakma işlerinde kullanılır. Bugün, daha çok, sigara ağızlığı, baston başı yapımına ve bazı verniklerin hazırlanmasına yarar. Baltık bölgesinin oligosen kehribarında, akışı sırasında üzerine yapışmış ağaç parçalarında yaşayan böceklerden meydana gelmiş fosillere de rastlanmaktadır. Kehribar, fosil böcekler üstüne bilgi sağlamağa da yaradı.

◆ Sıf. Kehribardan yapılmış: *Kehribar tespih.* (M)

KEHRİBARCI i. (*kehribar*'dan *kehribar-cı*). Kehribardan süs eşyası yapan veya satan kimse. (M)

KEHRÜBÂ blş. i. (fars. *keh*, saman ve *-rübâ*, -kapan'dan *keh-rübâ*). *Esk.* Kehribar.

◆ **Kehrübaî** sıf. *Esk.* Kehribarla ilgili veya kehribara ait. (XIX. yy.da bir süre «elektrik» anlamında kullanıldı.) [M]

KEHRÜBAR i. Bk. KEHRİBAR.

KEİ veya **KAİ** veya **EVAB adaları,** Endonezya'da takımadalar, Banda denizinin doğu kısmında; 50 700 nüf. Hindistancevizi içi. (L)

KEİGHLEY, Büyük Britanya'da (Yorkshire, West Riding) şehir, Aire kıyısında, Pennine'ler bölgesinde; 56 900 nüf. Dokuma sanayii (pamuk) ve makine yapımı. (L)

KEİLBERTH (Josef), alman orkestra yöneticisi (Karlsruhe 1908). Karlsruhe konservatuvarında okudu. Bamberg Senfoni orkestrasını ve Münih operasını yönetti. 1951'de yeniden açılan Bayreuth festivaline sürekli olarak katıldı. (L)

KEİLHAUİT i. (fr. *keilhauite*). Miner. Tabiî kalsiyum ve demir silikotitanat; itriyum ve seryum bakımından zengindir. (*Eşanl.* İTROTİTANİT.) [L]

KEİLİT i. (fr. *chéilite*). Dudak iltihabı. (L)

KEİLOPLASTİ i. (fr. *chéloplastie*'den). Dudağın otoplasti yoluyle onarılması.

— ANSİK. *Keiloplasti*, otoplastinin ayrı bir bölümüdür; fransız metoduna göre, doku kaybına uğrayan yer, buraya en yakın bölgeden alınan deri parçasıyle onarılır. (L)

KEİLORAFİ i. (fr. *chéiloraphie*'den). Ağzın veya komşu bölgelerin hareketini engellemek için dudakların geçici olarak kısmen veya tamamen dikilimesine dayanan cerrahî müdahale. (KİLORAFİ de denir.) [L]

KEİNO (Kipchoge), kenyalı atlet (doğ. Nandi bölgesi 1940). Mukavemet koşucusu; 1965'te 5 000 metre koşmaya başlamadan önce 3 000 metrede (7 dakika 39 saniye 6/10) dünya rekoru kırdı. (L)

KEİSER (Albert Cornelis DE), çini ustası, 1642'de Delft'e yerleşti. Japon porselenlerini taklit edebilen ilk batılıdır. (L)

KEİSER (Reinhard), alman bestecisi (Teuchern, Weissenfels yakınları 1674 - Hamburg 1739). Bir orgcunun oğludur. İlk operası *Basilius*'u Braunschweig sarayında temsil ettirdi (1692). Cousser ile çalıştı, onunla Hamburg'a gitti. Hocası Hamburg'dan ayrıldıktan sonra Keiser besteci ve orgcu olarak büyük yemekli konserler düzenledi. 1703'te Hamburg operası yöneticiliğine getirildi. Borçları yüzünden, işlerini yoluna sokacak zengin biriyle evlenene kadar ortadan kayboldu. Yeni konserler düzenlemek üzere Mattheson ile işbirliği yaptı ve Kopenhag (1717), Stuttgart (1719-1721) ve İmparatorluk operasını yönettiği Petersburg'a kaldı, 1723'te Kopenhag Krallık kilisesi müzik yöneticiliğine tayin edildi, 1728'de Hamburg'a döndü ve katedral kantorluğuna getirildi. 116 Tane opera besteledi, bu almanca eserlerin konularını mitolojiden veya eski tarihten alıyordu (halk hayatından görüntüler veren kimi sahneler *singspiel*'lerin öncüsü sayılır). Aryalarının üstün ezgi niteliği, eksiksiz anlatımı, yazı ustalığı, ve verimli oluşuyle Keiser, alman sahne müziği tarihinde önemli rolü olan bir bestecidir. Oda müziği, serenadlar, pasyon, motet, mezmur, oratoryo, kantat gibi din müzikleri de besteledi. (L)

KEİTA (Modibo), Mali'li devlet adamı (Bamako 1915). Sudan birliği (D.D.R.'nin [Demokratik Alman cumhuriyeti] şubesi) genel sekreteri idi. Fransız birliği danışmanı (1953-1956), Millet meclisinde Sudan milletvekili (1956-1958), Mali Kurucu meclisi başkanı (Dakar, 1958) ve başbakanı (1959) oldu. 20 Haziran 1960'ta ülkenin bağımsızlığını ilân etti. İki aydan az bir zaman sonra Senegal ayrı bir devlet olunca, Mali Sudan'dan ibaret kaldı. Eylül 1960'ta Modibo Keita cumhurbaşkanı, daha sonra hükûmet başkanı oldu. 1961'den beri millî savunma bakanlığını ve dışişleri bakanlığını (1965-1966), ekonomik kalkınma bakanlığını (1966) yönetmektedir. 1962'de Moskova'ya resmî bir ziyaret yaptı ve o yıl Lenin Barış ödülünü kazandı. Ülkenin idare dallarındaki bozukluk onu, Sudan birliğinin dağılmasından sonra 1967'de, Mali'nin tek partisi olan Millî Devrim komitesinin başına geçmek zorunda bıraktı. (L)

KEİTEL (Wilhelm), alman mareşali (Helmscherode, Harz 1882-Nürnberg 1946). Ailesi Braunschweig'da büyük arazi sahibiydi. 1901'de topçu subayı olarak orduda göreve başladı. Harp akademisinde öğrenimini yaptıktan sonra batarya kumandanı olarak Birinci Dünya savaşına girdi; Galiçya'da, Fransız cephesinde çeşitli kurmay hizmetlerinde bulundu, daha sonra Flandre'da Deniz piyade birliğinin kurmay başkanı oldu (1917-1918). 1925'te Genelkurmay Başkanlığı Teşkilâtlanma dairesinde üye olarak görev aldı, 1934'te savunma bakanı von Blomberg tarafından *Wehrmachtsamt*'ın («Millî savunmada silâhlı kuvvetlerin gücünü düzenleme hizmeti») başına getirildiğinde Bremen'de bir tümene kumanda etmekteydi. 1938'de Hitler, Blomberg ve Fritsch ile bozuşunca, savunma bakanlığına ve yeni Wehrmacht'ın başkumandanlığına (O.K.W Oberkommando der Wehrmacht) birlikte Keitel'i getirdi. Böylece doğrudan doğruya Hitler'e bağlı oldu ve Hitler, geleneğe bağlı kurmay heyetlerinin çokluk iyi karşılamadığı emirlerini Keitel ile yürüttü. Keitel, İkinci Dünya savaşı boyunca, cephe ile hiç bir teması olmadan, Führer'in gözü kapalı emirberliğini yaptı ve onun ölümünden sonra, 8 mayıs 1945'te, Berlin'de III'ün Reich'ın teslim sözleşmesini imzalamak zorunda kaldı. Nürnberg mahkemesi tarafından alman savaş suçlularının başlıcalarından biri sayılarak ölüme mahkûm edildi ve 1946'da asıldı. (L)

KEİTH (James), iskoçyalı subay (Peterhead yakınları, Kincardine 1696-1758'de Hochkirch'te öldürüldü). İlk defa James II'nin davası uğruna savaşa girdi; sonra bu davanın kaybedilme ihtimali belirince ispanyol ordusuna girdi. Daha sonra rus ordusuna geçti (1728-1747), Osmanlı imparatorluğuna ve İsveç'e karşı yapılan savaşlarda yararlık gösterdi. 1747'de Prusya'ya geçmek üzere Rusya'dan ayrıldı. Yediyıl savaşında ün kazandı. (L)

KEİTH (lord). Bk. ELPHİNSTONE.

KEİTH (sir Arthur), ingiliz antropoloğu (Old Machar, Aberdeen, İskoçya 1866 - Downe, Kent 1955). Aberdeen, Londra ve Leipzig üniversitelerinde tıp okudu. 1907-1933 Arasında Krallık Cerrahî Koleji müzesini ve kolej laboratuvarlarını yönetti. 1917-1923 Yıllarında Krallık enstitüsünde fizyoloji profesörlüğü yaptı. 1930-1933'te Aberdeen üniversitesi rektörü oldu.

1921'de Antropoloji konusunda, özellikle fosil kalıntılarından tarihöncesi insanı meydana çıkarma yolunda yaptığı çalışmalarından ötürü kendisine «sir» unvanı verildi. Kuvvetli bir Darwin'cilik taraflısı olan Keith, sık sık tartışmalara yolaçan sosyal görüşler ileri sürdü. Başlıca eserleri: ***Introduction to the Study of Anthropoid Apes*** (İnsansı Maymunların İncelenmesine Giriş)

Foto. LAROUSSE

[1896]; *Ancient Types of Man* (İnsanın Eski Tipleri) [1911]; *Nationality and Race* (Milliyet ve Irk) [1920]; *Religion of a Darwinist* (Bir Darwin'cinin Dini) [1925]; *Darwinism and its Critics* (Darwin'cilik ve Tenkitleri) [1935]; *Essays on Human Evolution* (İnsan Evrimi Üstüne Denemeler) [1946] ve *An Autobiography* (Bir Otobiyografi) [1950] (M)

Keith ve Flack düğümü, yürek kası ilkel sinir demetinin başlangıç bölümü. Çeşitli kalp boşluklarının kasılmasının düzenleştirilmesinde önemli görevi vardır. (Adını ingiliz anatomi bilgini Arthur Keith [1866-1955] ve ingiliz hekimi Martin Flack'ten [1882-1931] almıştır.) [L]

KEJ sıf. (fars. *kej*). *Esk.* Eğri, çarpık. ‖ *Kej-çeşm,* çarpık bakan, şaşı. ‖ *Kej-tab,* kötü yaradılşlı, yaradılışı iyi olmayan. Bk. KEC. (M)

KEJDÜM blş. i. (fars. *kep,* eğri ve *düm,* kuyruk'tan). Zool. *Esk.* Akrep. ‖ *Kejdüm-i bahrî,* deniz akrebi (ilmî adı *scorpena scrofa).*

— Astron. *Esk. Kejdümi felek,* akrep burcu.

◆ **Kejdümî** blş. sıf. *Esk.* Akreple ilgili. (M)

KEJDÜME i. (fars. *kejdüme*). Tıp. *Esk.* Tırnak diplerinde çıkan ve «etyaran» denilen bir hastalık. (M)

KEJMAROK veya **KEZMAROK,** Çekoslovakya'da (Doğu Slovakya bölgesi) kasaba, Poprad kıyısında; 7 200 nüf. XV. ve XVII. yy.dan kalma şato (bölge müzesi). Makine yapımı. (L)

—KEK ek. İsimden isim yapma eki: *erkek, eşek* (<*eş-kek*) v.b. Ek, Eski Türkçede *-gak, -gek, -kak, -kek* şeklinde idi. (M)

KEK i. (ing. *cake*'den). Mutf. Genellikle içine çekirdeksiz kuru üzüm konulan, yumurta ve unla yapılan bir çeşit tatlı çörek. (L)

KEKÂ veya **KEKÂH** edat. *Halk dili.* «Ne âlâ, ne hoş» anlamında iyi bir olayı, durumu anlatırken söylenir: *Çoktandır, «Araçları gâvur yapar, biz hazıra konarız kekâ!» diyoruz!* (Kemal Tahir). [M]

KEKAUMENOS, XI. yy.ın ikinci yarısında yaşamış bizanslı savaşçı ve yazar. Vecize biçiminde yazılmış ahlâkî bir inceleme ile töreleri tenkit eden *Strategikon* adlı bir eser yazdı. (L)

KEKE sıf. (onomatope). *Halk dili.* Kekeme.

◆ **Kekelik** i. Kekeme olma hali. (M)

KEKELEMEK geçz. f. (*keke*'den *keke-lemek*). Damaktan gelen seslerle başlayan kelimelerin ilk sesini tekrar ede ede ve güçlükle söylemek: *Kanaryanın sesi, ona misafirleri beklettiğini ima eder etmez fena halde mahçup oldu: — Ta... ta... tabiî.. diye kekeledi* (H. E. Adıvar). ‖ Ne söyleyeceğini şaşırıp kelimeleri birbirine karıştırmak, ne söyleyeceğini bilmemek: *Neden sonra ben kekeledim: — Rahatsız ettim... Emrederseniz artık gideyim* (R.H. Karay). *Müdür kolları havada kekeledi: — Rica ederim! Biz hiç... kimin gücüne kalmış* (Kemal Tahir). [M]

KEKEME sıf. (*keke*'den *keke-me*). Damak sesleriyle başlayan kelimeleri birden söyleyemeyip tekrar ede ede ve güçlükle telaffuz eden: *Kekeme çocuk.* (M)

KEKEMELİK i. (*kekeme*'den *kekeme-lik*). Bazı heceleri tekrarlamak, bazılarını patlayıcı bir konuşma şeklinde zorlukla söylemek ve söylenemeyenlerin önünde de duraklamaktan ibaret konuşma bozukluğu.

— ANSİKL. Tıp. *Kekemelik,* ruhsal bozukluklarla (fazla heyecan, aşağılık kompleksi, kötü alışkanlıklar) sinir hücrelerinin devindirme gücü bozukluklarına (devindirici sistemin bozukluğu, terslenmiş beceriksizlikler, ürkütmeler) dayanır. Durdurulamayan hece ve p, f, k, b, d, g gibi patlayıcı harflerin (*klonik kekemelik*) veya çoğu zaman patlayıcı sessiz harflerle başlayan heceler önünde, gerçek kas kramplarını hatırlatan duraklamalarla (*tonik kekemelik*) belirlidir. Solunum düzensizliği çok önemlidir; ritmi iyice belirterek şarkı söylemek, hem solunumu kolaylaştırdığı hem de kekemenin kendisine güvenini sağladığı için, bu sırada kekemelik kaybolur. Ağız-yutak aygıtının bir şekil bozukluğu hiç bir zaman kekemeliğe sebep olmaz. Eğitilmesi gereken, aşırı heyecanlılık halidir. Ritim ve fonetiğe dayanan eski metotlar, özellikle genç çocuklarda iyi sonuçlar vermişse de, erişkinde sadece solunumun, ritmin ve boğumlamanın eğitilmesi yeterli olmamaktadır. Bugün, yalnız başına veya konuşma ve soluma alıştırmalarıyle birlikte uygulanan psikoterapi daha derinlemesine etki gösterdiği için, eski metoda tercih edilmektedir. Kekemenin eğitimine genç yaşta başlanmalıdır. Eğitim, bu bakımdan uzmanlaşmış hastahanelerin polikliniklerinde veya özel tıbbî-pedagojik kurumlarda ve kekeme enstitülerinde yapılır. Erişkinlerin bu önemsiz sinir hastalığını psikoterapi uzmanları başarıyle tedavi etmektedir. (L)

KEKES dağı, Macaristan'ın en yüksek tepesi, Matra dağ kütlesinde, Gyongyös'ün kuzey-kuzeydoğusunda (1 015 m). Sık ormanlarla kaplı püskürük kayaçlardan meydana gelmiştir. (L)

KEKİK i. Bot. Odunsu saplı, karşılıklı küçük yapraklı, sürüngen, çokyıllık bitki. (Başlıca iki türü vardır, süs veya koku bitkişi olarak yararlanılan *âdi kekik ve yabanî kekik.* Ballıbabagillerden). [İlmî adı *Thymus vulgaris*]. ‖ *Kekik yağı.* Bk. KEKİKYAĞI. ‖ *Bahçe kekiği,* esans elde etmek için bahçelerde yetiştirilen kekik türü. ‖ *Kaya kekiği,* yabanî kekik.

— DEY. *Kekik azmak. Esk.* Hazımsızlık çekmek.

— Eczc. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Eczc. Baharat olarak kullanılan *kekik,* ayrıca kaşınmayı giderici bir ilâç yerine de geçer. Yaralara iyi gelen otlardandır; kekikten, timol bakımından zengin, sidik söktürücü ve antiseptik özellikler taşıyan bir yağ çıkarılır. (LM)

KEKİKYAĞI blş. i. Kekikten elde edilen kokulu yağ. (M)

KEKKONEN (Urho Kaleva), finlandiyalı siyaset adamı (Pielavesi 1900). Milletvekili seçildi (1936). Birkaç adalet (1936-1937 ve 1944-1946) ve içişleri (1937-1939) bakanı, muhalefet üyesi, ayrı barışın hazırlayacısı (1944) ve başbakan (mart 1950-kasım 1953; ekim 1954 mart 1956) oldu. 16 şubat 1956'da ve 15 şubat 1962'de ve şubat 1968'de cumhurbaşkanı seçildi. Haziran 1971'de Türkiye'yi ziyaret etti. (L)

KEKLİK i. (esk. türk. k.). Zool. Sülüngillerden, orta büyüklükte kalın gövdeli, boz tüylü, kısa kuyruklu kuş. (Ayağında mahmuz yoktur, fakat bazı türlerinin erkeklerinde yuvarlak bir kabartı bulunur) [İlmî adı: *perdix.*] (Bk. ANSİKL.) ‖ *Keklik palazı,* keklik yavrusu. ‖ *Kum kekliği,* kızıl kekliğe yakın keklik türü. (Asya'nın güneybatı ve Afrika'nın kuzeydoğusundaki ülkelerde bulunur.) ‖ *Keklik sürüsü,* aynı kuluçkadan çıkan ve bir arada yaşayan keklik topluluğu. ‖ *Şam kekliği* (Perdix damascena, özel bir tür olduğu öne sürülen keklik çeşidi; aslında gezgin sürüler halinde gezen bayağı keklikten başka bir şey değildir.

— DEY. *Keklik gibi sekmek,* çevik bir şekilde, zıplayarak yürümek: *Merdiveni çıkışından anladım. Gördün mü, nasıl keklik gibi sekiyor?* (R. N. Güntekin).

— Avc. Bk. ANSİKL.

— Balıkç. Bayağı dilbalığının yaygın adı.

— Bot. *Keklik çiğdemi,* glayöl, kuzgun kılıcı (ilmî adı *Gladiolus byzantinus*). ‖ *Keklik otu,* mercanköşkün ıtırlı bir türü. (İlmî adı *Ariganum vulgare.*) Keklik.

— Muft. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Zool. *Keklik* bütün Avrupa, Asya ve Kuzey Afrika'da, yerde yaşayan makbul bir av kuşudur. Daima iki eş birarada yaşar, ama üreme mevsimi dışında, birçok keklik ailesi sürüler halinde bir arada bulunur, genellikle yerli kuştur. Kekliğin (Pedrix perdrix) *boz keklik, kırmızı keklik* (taş kekliği), *kınalı keklik* (dağ kekliği), *çil keklik* gibi türleri Türkiye'de özellikle Fırat ve Dicle yöresinde, Güney Toroslar'da, Güneybatı Anadolu'da çok bulunur. Gövdesi esmer ve kızıl, yanakları ve gerdanı pas rengindedir, ayakları ile göğüs kısmında at nalı şeklinde kahverengi bir leke bulunur. Gaga ve ayaklar gridir. *Kınalı keklik* (Alectoris graeca), Alpler'den Çin'e kadar olan geniş bölgelerde yaşar. Keklik büyüklüğündedir, sırtı gri kahverengi, gerdanı beyaz, gerdan çevresi siyah ve şeritli alın çizgisi, gaga ile göz arası siyah, gaga ve ayakları kırmızıdır. Dişisi erkeğinden biraz daha küçüktür.

— Avc. *Keklik,* Türkiye'de, genellikle *sürek* ve *arama* denen usullerle avlanır. *Sürek avında,* avcılar toplu hareket eder; keklik sürülerini çevirir; bir noktada toplar ve bir ateş çemberine alarak avlarlar. Arama'da ise, keklik sürüsü sindirilir; *muhtar* adı verilen ekipbaşı bir kekliği vurarak sürüyü çevreye dağıtır, sonra ava girişilir. Sürü dağılınca tek tek sinen keklikler köpeklerin fermaları ile belirir ve teker teker avlanır. Keklik avı belirli mevsimlerde yapılır. Bunu av kanunları tespit eder. Bu mevsim Türkiye'de ağustos başı, mart sonudur. Fakat avcılar keklik avına ancak eylül ortalarında başlarlar. Keklik iyi saklandığı için avda köpek kullanılır. Özellikle pointer ve setter cinsi köpekler keklik avları için yetiştirilir. Keklik sıkıştırılınca dikine kalktığı için (buna kandillenme denir) vurulması çok zor değildir. Keklik avlarında yazın (7 ve 8 numara), kışın (5 ve 6 numara) saçma kullanılır. Bu normal avlamanın dışında, keklik, ilkel ve avcılığa uymayan usuller olan *erkek keklik, tuzak kurma* ve *güme* usulü ile de avlanılır. Erkek keklikle avlama usulleriyle, yetiştirilmiş ve kafese konulmuş bir keklik tuzak olarak kullanılır. Onun ötüşü ile erkek keklikler dövüşmeğe, dişi keklikler ise sevişmeğe gelir. Bu sırada vurulur. Tuzak özellikle doğu ve güney bölgelerinde uygulanır. Kıldan yapılmış küçük kementler yem serpilmiş yerlere konulur; keklikler kendi ayakları ile yakalanır. Güme ise, su içmeğe gelen kekliklere, su başlarında gizlenilerek yakın mesafeden ateş edilir. Bu son üç türün avcılık yasaları ile ilgisi yoktur.

— Mutf. Kekliğin yaşını doldurmamış olanları makbul sayılır. Vurulmuş keklik temizlenmeden önce 1-2 gün asılı olarak bekletilir. Daha sonra pişirilmek üzere hazırlanır. (LM)

KEKOVA (bazı kaynaklarda yanlış olarak **Kekov),** Akdeniz bölgesinde, Teke yöresinin güney kıyısında ada (Antalya ili, Kaş ilçesi); 574 km². Ada iç içe iki koyun (ölüdeniz) önünü kapatır ve kuzeydoğu - güneybatı doğrultusunda uzanır; bu doğrultuda kıstağında *Aperlac* kalıntılarının bulunduğu yarımada ve ondan Akarboğaz ile ayrılan İçada da (esk. *Apollonia*) izlenir. Ada, akdeniz maki bitkileriyle örtülüdür ve sünger avcıları tarafından ziyaret edilir. (M)

KEKRE sıf. (esk. türk. *kekre,* acı bir ot'un adından). Acı ve ekşimsi tadda olan. ‖ *Kekre şarap,* keskin şarap.

◆ **Kekresi** sıf. Tadı kekre gibi olan.

◆ **Kekrelik** i. Ekşimsi acı tadda olma hali. (M)

KEKREMSİ sıf. ve i. (*kekre*'den *kekremsi*). Hafif kekre tadda olan, buruk: *Önceden dilimle bir tecrübe yaptım... Yakmadı... Kekremsinin tatlısı bir mayi* (Ahmed Rasim). ‖ *Mec.* [Kişiler için] Asık suratlı, varlığı başkalarını rahatsız eden, yüzü gülmez.

◆ **Kekremsilik** i. Ekşimsi ve acımsı tadda olma hali. ‖ *Mec.* [Kişiler için] Hoşnut olmama hali, istemezlik: *Hallerinde benim gelişimden memnun olmadıklarını gösteren bir kekremsilik var* (B. Felek). [M]

KEKROPİA. Esk. Yun. Atina Akropolisi'nin adlarından biri. Başlangıçta gece kuşuna adanan Atina Akroplisi antropomorfizmin gelişmesi ile şehri kuran kahramanın (*Kekrops,* yılan - tanrı) adını aldı. ‖ *Teşm. yol.* Kekropia Atina şehrini de ifade ediyordu. (L)

KEKROPİDES i. Esk. Yun. Kekrops'un soyundan, atinalı. (L)

KEKROPİDESLER çoğl. i. Atina kabilelerinden birinin adı. ‖ Özellikle, Kekrops'un Aglauros, Pandrosos ve Herse adlarındaki üç kızına verilen ad. (L)

KEKROPS. Esk. Yun. Atina'nın kurucularından sayılan ve yılan-tanrı şeklinde temsil edilen mitos kahramanı Attike kralı. Atina, ilk zamanlar (M. Ö. XVI. yy.a doğru) Akropolis'in alt kısmındaki ilk binanın

kelebek
kanatlar

kelebek
baş (bütün)

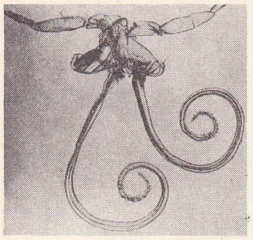

kelebek
ayrılmış ağız
parçaları

kelebek (asalak bil.)

yapıcısı olan Kekrops'un adıyle anılırdı. Şehir ancak, Attike'ye sahip olma konusunda Athena ile Posseidon'un anlaşmazlığa düşmesi ve Kekrops'un Athena lehine hakemlik yapmasından sonra Atina adını aldı. İlk sosyal kuruluşlarla, bazı göreneklerin değiştirilmesi (âyinlerde adam öldürme ve insanı kurban etmenin yasaklanışı) ona mal edilir. Akropolis'teki yerini bir rahip-krala bıraktı. Erekhtheus adındaki bu rahip, tapınak yaptırdıktan sonra, Atina'nın geçmişi ve onun yılan kralı bir yana atıldı. (L)

KEKULE von Stradonitz (August), alman kimyacısı (Darmstadt 1829 - Bonn 1896). Heidelberg'de kimya öğrenimi yaptı, Liebig'in öğrencisi oldu. 1858'de Gand üniversitesinde bir kürsünün başına getirildi. Bonn Kimya enstitüsü profesörü ve yöneticisi oldu (1865). Organik kimyada açık formülleri kullanmayı ilk olarak düşündü, karbonun dört değerlilik nazariyesini buldu. 1862'de karbonun çeşitli bağlanma biçimleri olduğu varsayımını ortaya attı, açık zincirli bileşiklerle çevrimsel bileşikleri birbirinden ayırdı. 1865'te benzenin altıgen formülünü buldu, 1867'de metanın dörtgen bir formülle verilebileceğini ileri sürdü. Fenol'ün bugün de kullanılan elde ediliş şeklini, ayrıca çeşitli organik sentezleri buldu. (L)

KEKULE von Stradonitz (Reinhard), alman arkeoloğu (Darmstadt 1839 - Berlin 1911). Bonn'da ders verdi (1870), 1889'da Berlin Krallık müzesi müdürü ve profesör oldu. Monografi ve inceleme eserleri yazdı. 1880'den sonra *Die Antiken Terrakotten* (Eskiçağda Sırlı Toprak) derlemelerini yönetti ve yazılmasına yardım etti. (L)

KEL i. (fars. *kel*). Vücutta tüylerin dökülmesine yolaçan bir mantarın meydana getirdiği hastalık: *Keli henüz geçmemiş.* || Saç dökülmesi veya kel hastalığı sebebiyle başın saçsız kalan kısmı: *Peruk takarak kelini örtmeğe çalıştı.* || — Sıf. Kel hastalığı yüzünden saçı dökülmüş olan: *Kel kız.* || İrsî olarak veya yaşlılık sebebiyle saçları dökülmüş olan. || *Mec.* Üzeri çıplak: *Kel topraklar. Kel dağ.* || [Bitki için] Cılız, gelişmemiş: *Kel bir ağaç.* || İçinde az eşya bulunan: *Kel bir oda.* || *Kel olmak,* kel hastalığına tutulmak. Saçları dökülüp saçsız kalmak.

— ÇEŞ. DEY. *Kel başa şimşir tarak,* birçok ihtiyaç dururken gereksiz özenti ve gösterişi belirtmek için kullanılır. || *Kel kâhya,* gereksiz yere ve yetkisiz olduğu halde her işe karışan kimse. || *Kel oğlan.* Bk. KELOĞLAN. || *Kelden köseye yardım,* yardıma muhtaç olan birinin başkalarına yardım etmeğe kalkıştığını anlatır. || *Keli görünmek* (veya *açılmak*), bir kusuru, kötü bir yanı meydana çıkmak. || *Keli kızmak,* [soğukkanlı ve güç öfkelenen kimseler için] öfkelenmek, itidalini kaybetmek. || *Keli körü toplamak,* ne kadar işe yaramaz kimse varsa hepsini bir araya getirmek. [Bir yeri] Yeteneksiz insanlarla doldurmak. || *Hem kel hem fodul.* Bk. HEM. || *Takke düştü kel göründü,* «gizli olan her şey açığa çıktı» anlamında kullanılır.

— Kıyf. *Esk. Kel örten,* Osmanlılar zamanında kullanılan bir çeşit başlık. (Ayıp kapayan da denen bu başlık, fes'ten daha büyük olur, kulakları örterdi.)

— Tıp. *Kel hastalığı.* Bk. KELLİK. (ML)

KELÂB i. (ar. *kelab*). Tıp. Kuduz hastalığı. (M)

KELÂBAZÎ (Ebu Bekr Muhammed bin İshak), arap mutasavvıfı (öl. Buhara 995). Hayatı hakkında fazla bilgi yoktur. Abdül Hayy el-Lahnevî, onu hanefî fakihleri arasında anar. Kelâbazî'nin Muhammed bin Fazl'dan fıkıh okuduğu da söylenmektedir. Mahlâsı Buhara'nın bir mahallesi olan Kelâbaz'dan gelir. İki büyük eserinden biri *Kitab-üt-Te'arruf li-Mezheb Ehl-it-Tasavvuf*'tur (Tasavvuf Mezhebini Öğrenme Kitabı); 75 bölümden meydana gelir. Sufîlerin törelerini, ruhî denemelerini tasavvuf ile ilgili hemen bütün konuları kapsar. Bu eser üzerine ilk şerh Farsçada Ebu İbrahim İsmail bin Muhammed el-Müstemli el-Buharî tarafından yazıldı. Bundan sonra, Alâeddin el-Konevî (öl. 1329) tarafından şerh edildi. İkinci eseri, *Bahr-ül-Fevaid* (Faydalar Denizi) veya *Meani'l-Ahbar* (Haberlerin Mânâları) [592], seçme hadisler hakkında sufî eğilimli bir şerhtir. Bunda, ilk eserde bulunan şiirler ve ünlü sözler de yer alır. Kelâbazî'nin geniş ölçüde faydalandığı ilk kaynak Faris'tir. Kelâbazî'nin asıl amacı, Hallac'ın ölümü üzerine, yayılmakta olan sufîlik ile sünnî inançları arasındaki uçurumu kapatmaktı. Eseri, eski sufîlik tarihi ile ilgili, birinci derecede bir kaynak olarak, Serrac, Ebu Talib el-Mekkî, Sülemi ve Kuseyrî'nin eserleri yanında yer alır. (M)

KEL ACCER'LER, Accer Tasili'sinde yaşayan Tuareg'ler; bunlara çoğunlukla *Kuzey Tuareg'leri* veya *Sahra Tuareg'leri* denir. (L)

KELÂCU i. (fars. *kelâcü*). *Esk.* Kadeh. (M)

KELADON («yanık yapan» anlamında yun. k.). Mit. Dalgalar veya rüzgârların kişileştirilmiş sıfatı. (L)

KEL AHAGGAR. Bk. İHAGGAR.

KELAİNAİ. Esk. coğ. Anadolu'da (Afyon ili, Dinar ilçesi yakınları) frig şehri. Şehirde pers kralı Kserkses'in bir sarayı ile av koruluğu vardı. Ulaşım bakımından önemli bir noktada bulunan Kelainai, antik çağlarda çok gelişti; İskender zamanındaki savaşlarda büyük bir rol oynadı. Kral Antiokhos Soter (M. Ö. 281-261) şehir halkını yeni kurulan Apameia'ya göç etmeğe mecbur etti; fakat şehrin adı ortadan silinmedi. (L)

KELAİNO. Yun. mit. Danais'lerden. Hyperbios-un karısı. — Pleias'lardan, Atlas'ın kızı, Lykos'un anası. — Harpyia'lardan. Truvalılara başlarına gelecek felâketleri önceden haber verdi. — Hyamos'un kızı ve Delphos'un anası. Delphos'u Apollon'dan dünyaya getirdi. (L)

KELÂL i. (ar. *kelâl*), *Esk.* Uzun bir çalışma sonucu vücudun veya zihnin çalışamayacak hale gelmesi, yorgunluk: *Tab'ımda bir kelâl ki benzer şebâbete* (Tevfik Fikret). || Sürekli olarak aynı şeyleri yapmaktan veya duymaktan doğan iç sıkıntısı, usanç, bıkkınlık. || *Kelâl-âver,* yorgunluk veya usanç getiren, yorucu, sıkıcı. || *Kelâl-bahş,* yorgunluk veya usanç veren, yorucu, usandırıcı. || *Kelâl-i dil,* iç sıkıntısı.

— ÇEŞ. DEY. *Kelâl gelmek,* usanmak, bıkmak: *Geldi kelâl kıssa-i Ferhad ü Kays'tan / Derd-i derûnu söyle gönül nâşinîdedir* (Fıtnat Hanım). || *Kelâl vermek,* usandırmak, bıkkınlık vermek. (M)

KELÂLET i. (ar. *kelâlet*). Yorgunluk. || Bıkkınlık, usanç. Bk. KELÂL. (M)

KELÂM i. (ar. *kelâm*). *Esk.* Bir şeyi anlatmak için birbiri ardı sıra söylenen kelimeler dizisi, söz, lakırdı: *Bir kelâm işittim ki, ömrümde mislini işitmemiştim* (Cevdet Paşa). *Ana ağzından çıkan her kelâmı Tanrı kelâmı bilir, iki ettirmezdi* (N. Araz). *Anlar ki kelâma can verirler / Mecnun o kabiledendi derler* (Şeyh Galib). || Söyleyiş, söyleme: *O kelâm tarzı ki, kasaların şifreleri gibi, bir şey bildirmekten ziyade, bir şeyi saklamaya memurdur* (N.F. Kısakürek). || Dil, lisan. || Kur'an. || *Kelâm etmek,* konuşmak, söz söylemek.

— *Esk. Kelâm-ı Arab,* Arapların kullandığı dil. || *Kelâm-ı mahrem,* gizli söz, sır. || *Kelâm-ı manzum,* manzum söz. || *Kelâm-ı mensur,* nesir. || *Kelâm-ı nefsî,* içten konuşma. || *Kelâm-ı Resul,* Hz. Muhammed'in tespit edilmiş sözlerinden her biri, hadis. || *Kelâm-ı tünd,* sert ve kırıcı söz. || *Kelâm-ullah.* Bk. KELÂMULLAH. || *Âgaz-ı kelâm,* konuşmağa başlama, söze başlama. || *Hâsıl-ı kelâm* (veya *hülâsa-i kelâm*), «sözün kısası, kısaca söylemek gerekirse» anlamında kullanılır. || *İlm-i kelâm,* Tanrı'nın varlığı, birliği ve zatı ile ilgili bahisleri akıl ve mantık yoluyle ispat etmeğe çalışan bilim. || *İrad-ı kelâm,* söz söyleme. || *Mâ-lâ-kelâm,* «diyecek yok.» || *Mir-i kelâm,* düzgün ve güzel söz söyleyen, güzel konuşan. || *Netice-i kelâm,* sözün kısası, kısaca. || *Redd-i kelâm,* cevap verme. || *Takrir-i kelâm,* söz söyleme.

— ANSİKL. Din. İslâm dininde *kelâm*'ın değişik anlamları vardır. *Kur'an*'ın bazı surelerinde geçen kelâm tanrı buyruğu, vahiy, tanrı sözü gibi anlamlarda kullanılır. Bakara suresinde (ayet 75) geçen «kelâmullah» deyimi vahyedilen söz, tanrı buyruğu anlamlarına gelir. Tevbe suresinin 6, Fetih suresinin 15, Araf suresinin 144. ayetlerinde tanrı buyruğu, ilâhî bildiri, tanrı sözü karşılığı olarak geçer. Âli İmran suresinin 39., 45.; Nisa suresinin 171. ayetlerinde ise kelâm; aynı kökten gelen «kelime» sözü «kelimullah» deyimi olarak İsa anlamında söylenir. *Kur'an*'ın birçok yerinde geçen kelâm bazen Tanrı'nın takdiri, bazen emri, bazen de vahyi anlamında kullanılır. *Yuhanna İncili*'nin başında, kelâm yaratıcı ilk varlık, yaratılışın başlangıcı, Tanrı'nın özündeki var edici güç olarak yorumlanır.

İslâm düşüncesinde kelâm'ın başka bir anlamı da akla dayanan islâm felsefesidir. Kelâm adıyle bilinen bu felsefenin kaynağı Kur'an ve hadislerdir. Bu felsefe islâm düşüncesiyle birçok konularda bağdaşmayan yeni eflatuncu ve aristotelesçi felsefe akımına karşı doğdu. İslâm dini ilkelerine dayanan ve akılcı bir felsefe çığırı niteliğini kazanan kelâmcılara «mütekellim» adı verilirdi. Hicret'in ilk yüzyılı sonlarına doğru ortaya çıkan ve itikat, tevhit, Allah'ın sıfatları, kaza ve kader, âhiret, ruhun ölümsüzlüğü, ölümden sonra dirilme gibi konuları işleyen kelâm, zamanla, islâm görüşlerini savunmayı ana ilke edindi. Kelâmın üzerinde durduğu konulardan biri de Kur'an'ın varlığıdır. Bu konuda kelâmcılar ikiye ayrılır. Bazısı Kur'an'ın yaratılmış (mahlûk), bazıları kadim olduğunu ileri sürerler. Bazı kelâmcılara göre yaratan (Hâlik) ile yaratılan (mahlûk) arasındaki bağlantı zaman ve mekânla sınırlı olmadığından, insan aklı tarafından bilinemez. Çünkü, insan aklının bilme ve kavrama gücü zaman ve mekânla sınırlıdır. Bu görüş, insan aklının her şeyi bilebileceği düşüncesini savunan yunan kaynaklı ve akılcı felsefe çığırına karşıdır. Tanrı'nın, aklın sınırlarını aşan (müteal) bir varlık olduğunu, insanın ancak onun varlığını düşünmekle yetinmesi gerektiğini ileri süren kelâm anlayışı Kur'an'ın bazı hükümlerine dayanır. İslâm dinine göre Tanrı akılla kavranamaz, insan için önemli olan sevgi ve saygıdır. Tanrı'nın özü (zat) aklın gücünü aşar. (Nitekim halife Ali'nin, kader konusundaki tartışmalardan hoşlanmaması da aynı sebepten ileri gelmiştir. Allah katında zaman yoktur ve Allah'ın ilmi mutlaktır. Allah katında «önce» ve «sonra» olmadığı için Allah'ın her olayın ne şekilde sonuçlanacağını bilmesi de tabiîdir. Fakat insan zihni zamansızlığı kavrayacak yapıda olmadığından, Allah'ın ilminin mutlak ve sınırsız olduğu inancı, birçok kişiyi insanda irade serbestisi olmadığı ve olup biten her şeyin, önceden Allah tarafından istendiği ve tertip edilerek yazıldığı inancına götürmüştür. Yaratıcı ve yaratan arasındaki ilişkiyi ilgilendiren meseleler, insan zihnini daima kurcalamıştır. Bir taraftan insan yaratılışının bu özelliği, diğer taraftan da islâm hâkimiyetinin genişlemesi ve islâm düşüncesinin eski ve yeni rakiplerle karşılaşması, islâm ilâhiyatçıların, bu kelâm adı verilen dinî-felsefî disiplinle uğraşmağa itmiştir. İslâm düşüncesinde *kelâm* deyimi yunanca *logos*'un karşılığı olarak ortaya çıktı. Zamanla itikatlar (inançlar) yönünden farklı kelâm görüşleri ortaya çıktı. (Bk. İSLÂM. MEZHEP.) İslâmın, materyalist görüşlere, Hıristiyanlığa, Mecusîliğe ve kısaca islâm inançlarından birini veya hepsini reddeden herhangi bir görüşe karşı savunmasını yapmak için doğan ve *ilmi kelâm* adı verilen dinî-felsefî disiplin, farklı mezheplere göre, farklı diyalektik (cedel) metotları kullandılar. Bu sebeple, yalnız islâm kelâmından değil bu kelâm'ın bütünlüğü içinde yer alan mutezile kelâmından, eş'arî ke-

Foto. LAROUSSE

lâmlarından da söz edilebilmektedir. Kelâm ilmi ile uğraşanlar, bir açıdan bakılırsa, uluhiyetçidir. Ana kaynaklar üstünde yaptıkları bazı yorumlar farklı bile olsa, kendi görüş ve mezhepleri açısından islâm inançlarını savunurlar. Bu bakımdan, kendilerini vahiy, Kur'an ve hadis, nakil ile hiç bağlı saymayan ve eski yunan felsefesinin çeşitli akımlarının otoritesine hiç değilse öncelik tanıyan filozofları memnun edemediler, kelâm ilmi adı altında felsefe yapan bazı sözde kelâmcılar hariç, diğer kelâmcılar, felsefecilere karşı çıktılar. Yunan felsefesi geleneğini islâm fikir çevrelerinde sürdürmek isteyenlerin kelâmcılara yaptıkları itirazları değerlendirirken, konuya bir de bu açıdan bakmak gerekir. Birçok kelâmcılar akla dayanan konuların sınırlarını genişletmeğe, Tanrı'nın zatı ve sıfatlarıyle ilgili düşünceler ileri sürmeğe karşı çıktılar. Onlara göre insan ancak Kur'an ve hadislerin gösterdiği doğrultuda düşünme gereğindedir. Bunun dışına çıkmak islâm'ın ana ilkelerine aykırıdır. Tasavvuf yolunu benimseyenlere göre gerçeğe, ilâhî öze, akıl ilkelerine dayanan düşünce çığırlarıyle değil, kaynağını «aşk»ta bulan sevgi, sezgi ve irfan ile ulaşılır. Aşk ve sezgi aklın sınırlarını aşar.

● Kelâm bilginleri, *kelâm ilmini* konusuna ve gayesine göre iki ayrı şekilde tarif ederler: konusuna göre; Allah'ın zatından, ilâhî sıfatlarından, peygamberlikle ilgili meselelerden ve başlangıç (mebde) ve son (me'ad) bakımından kâinattaki yaratıkların hallerinden islâm esaslarına göre bahseden bir ilimdir. Gayesine göre, kesinlik ifade eden delilleri açıklayarak, şüpheleri ortadan kaldıran, bu suretle dinî inançları ispat için tam bir kudret kazandıran ilimdir. Kelâm ilminin konusu hakkında kelâm bilginleri üç görüş ileri sürerler: 1. Allah'ın zat ve sıfatı; 2. mevcut olması itibarıyle her varlık; 3. islâm inançlarını ispata yarayacak her şey. Bu konulardan bahseden ilme önceleri *fıkhı ekber, ilmi usulüddin, akaid, ilmi tevhid ve's sıfat* gibi çeşitli adlar veriliyordu.

Kelâm ilminin gelişmesi üç devrede incelenebilir: birinci devrede, ehli sünnet bilginleri bâtıl inançlarla savaşmak için tevhit ilmini sistemli bir şekle soktular. İmamıazam Ebu* Hanife *Fıkh-ı Ekber* (Büyük Fıkıh) adlı eserinde Ehli Sünnetin görüşlerini savundu. Bu devrede, Ehli Sünnete karşı olan mezheplerin mensupları bu mezhebin görüşlerini çürütmek için meydana getirdikleri ilme, kelâm ilmi adını verdiler. Mutezile* mezhebinin kurucusu Vasıl bin Ata ve İbrahim Nazzam, Ebul Huzeyl gibi bu mezhebin ileri gelenleri kelâm sahasında ilk eserlerini verdiler. Bu devrede, kelâm ilmi, ehli bid'atın görüşlerini savunmakta bir vasıta olduğu için, ehli sünnet bilginleri bu ilmin öğrenimine karşı çıktılar ve kötülediler. Ehli sünnet tevhit ilmi; ehli bid'a denilen Ehli Sünnet dışındaki mezhep mensupları da kelâm ilmi vasıtasıyle görüşlerini savundular. Bu devre X. yy.a kadar sürdü. İkinci devrede, ehli sünnet bilginlerinden Abdullah bin Sâd el-Küllâb (öl. 854-859) Mutezile ve Cehmiye gibi mezheplerin mensuplarıyle yaptığı mücadelelerde kelâm ilminden yararlandı.

Ehli sünnet kelâm bu devrede Ebul Hasan Eşarî* tarafından kuruldu. Ebul Hasan Eşarî önceleri Mutezile mezhebindendi. Hocası Ebu Ali Cubbaî ile arasında fikir ayrılığı çıktığı için Mutezile mezhebinden ayrıldı. Ehli Sünnetin inancını kelâm ilminden yararlanarak sistemli bir şekilde ortaya koydu. Ebul Hasan Eşarî aynı zamanda Ehli Sünnetin itikadî mezheplerinden Eşariyenin de kurucusu oldu. Eşarî'den sonra kelâm ilmi kadı Ebu Bekir Bakillânî* tarafından genişletildi. Bakillânî (öl. 1013) mantık ve felsefeden de yararlanarak kelâm ilminde yeni görüşler ileri sürdü.

Ebu Mansur Muhammed Matüridî (893-947) Ehli Sünnetin ikinci itikat mezhebini kurdu; Matüridiye, Karamıta ve Rafıza gibi sapık mezheplerle mücadele etti. Cüveynî (öl. 1085) Bakillânî'nin yolundan gitti. Onun fikirlerini genişletti. Kelâmla ilgili görüşlerini El-İfşad (Olgunlaştırma) adlı eserinde topladı. Gazzalî* (1058-1112) ile kelâm ilminin üçüncü devresi başladı. Gazzalî önceki kelâm bilginlerinin eserlerini, mezheplerin görüşlerini ve islâm filozoflarının fikirlerini inceledi; kelâm ilminin metodunda bazı değişiklikler yaptı. Gazzalî'den sonra gelen Fahrüddin Razi (1115-1233) ve Seyfeddin Âmidî (1115-1233) felsefeyle kelâm ilmini kaynaştırdılar. Beyzavî (öl. 1243) bu konuda daha da ileriye gitti. Beyzavî'den sonra gelen kelâm bilginleri aynı yolu tuttular. Gazzalî'nin başlattığı üçüncü devrede gelen kelâmcılara *müteahhirin* dendi.

Kelâm ilmî bugün eski iskolastik görüşlerden pek ayrılamadı, fakat çağın ilmî başarıları karşısında bazı iskolastik meseleleri bırakmak zorunda kaldı.

◆ **Kelâmî** sıf. *Esk.* Söze ait, sözle ilgili. || Kur'an'a ait, Kur'an ile ilgili. || İskolastik, görenekçi. || Kelâm ilmiyle uğraşan. (→ Bibliyo.) [M]

KELÂMCI i. (*kelâm*'dan *kelâm-cı*). *Esk.* Allah'ın birliği ilminde bilgili kişi, kelâm ilmiyle uğraşan kimse. (M)

KELÂMIKADİM blş. i. (ar. *kelâm* ve *kadîm*'den *kelâm-ı kadîm*). Kur'an. (M)

KELÂMIKİBAR blş. i. (ar. *kelâm* ve *kibâr*'dan *kelâm-ı kibâr*). *Esk.* Atasözü niteliği kazanmış, tanınmış, büyük kimselerin sözü. (M)

KELÂMİYE i. (ar. *kelâmî*'den *kelâmiyye*). Din. *Esk.* Kelâm ilmi. Kelâmcıların takip ettiği yol. (M)

KELÂMİYÛN çoğl. i. (ar. *kelâmî*'den *kelâmiyûn*) *Esk.* Kelâmiye taraftarı olanlar, iskolastik ilâhiyatçılar. (M)

KELÂMULLAH blş. i. (ar. *kelâm* ve *Allah*'tan > *kelâm-ullah*). *Esk.* Tanrı sözü. || Kur'an. (M)

KELÂN sıf. (fars. *kelân*). *Esk.* İri, büyük, gösterişli. || Önemli, belli başlı. || Kelâm-sâl, çok yaşlı veya çok eski. || *Kelân-ler*, daha büyük, daha ulu. Bir şeyden sorumlu olan, başkan. || *Kelân-ı ravza*, Hz. Muhammed. (M)

KELANTAN, Malezya'da (Maleysia) eyalet, Malakka yarımadasının doğu yamacında, Tayland sınırının güneydoğusunda; adını *Kelantan* ırmağından almıştır; 14 887 km^2; 571 000 nüf. Merkezi, *Kota Bharu*. Kelantan havzasını batıdan ve güneyden sınırlayan sık ormanlar ve cengellerle kaplı dağlarda (Gunung Tahan, 2 190 m) hâlâ avcılık ve devşirmecilikle geçinen göçebe semang kabileleri yaşar; yağ çıkarılan palmiye ve kauçuk ağacı işletmeleri Malezya'ya oranla çok daha azdır. Çoğunlukla mangrovlarla çevrili olan alçak ve kumlu ovaların hemen her yeri pirinç tarlaları ve hindistancevizi bahçeleriyle örtülüdür. Çok eski tarihlerde başlayan altın ve kalay işletmeciliğinin yanı sıra, Japonlar 1930'a doğru demir ve manganez çıkarımını başlatmıştır.

— Tar. Önce Palembang kırallığına bağlı olan Kelantan sultanlığı, XIV. yy.da Cava'nın hâkimiyetini kabul etti. 1780'de Siyam'ın metbuluğunu kabul eden ülke, 1909'da Britanya yönetimine girdi. Geçici bir süre (1943-1945) Tayland tarafından işgal edildiği İkinci Dünya savaşından sonra, Malezya federasyonuna katıldı. (L)

KELAT i. (yun. *khele*, kıskaç'tan fr. *chélate*). Kim. İçindeki maden iyonu, organik bir köke bağlı olan elektronegatif atomlar (oksijen, kükürt, azot) arasına sıkışmış metalo-organik bileşik. (Bir kelat bağında

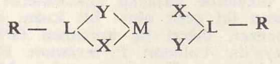

M maden iyonu, X ve Y elektronegatif atomlar, L ise kelat bağını R organik köküne bağlayan atom grubudur. Kelat bağları bulunan yüksek polimerler elde edilmiştir. Bu polimerler yarı iletkendir ve mıknatıslılık özelliği gösterir.) || *Kelat yapıcı*, toprak alkali tuzlara ve madenlere karşı özel bir ilgi gösteren ve bunlarla, eriyebilen kararlı bileşikler meydana getiren maddeler için kullanılır; birleştiği element iyon özelliklerini kaybeder: *Kelat yapıcı etkenler, iyonlaşmamış ürünü zehirsiz hale getirdiği için, meslek zehirlenmelerinden korunmada çok önemlidir.* (Bk. ANSİKL.) || *Kelat yapma*, madenî bir iyonun, kimyasal bir maddeyle, çözünür fakat iyonlaşmamış bir madde meydana getirerek tespit edilmesi.

— ANSİKL. Kim. Günümüzde *kelat yapıcı* etken olarak en çok kullanılan madde, etilen-diamin-tetra-asetik asidin iki sodyumlu kalsitetramatıdır. Bu maddenin başlıca ilgi duyduğu madenler, artan ilgi düzenine göre, magnezyum, manganez, kobalt, çinko, kurşun, bakır, nikel, kromdur. Diğer bir madenden daha kararlı bir bileşim veren bir maden bu madenin yerini alır; bu yüzden kandaki kalsiyum oranını değiştirmemek ve bunun diğer madenlerle birleşmesini önlemek için kelat yapıcı etkenin kalsiyum tuzu kullanılır. Aksine, kanda bileşim halinde bulunan yani iyonlaşmamış madenler diğer madenlerle birleşmez; hemoglobindeki demir, B_{12} vitaminindeki kobalt, manganez bu durumdadır. Kelat yapıcıların en çok kullanıldığı alan, tedavinin en kısa zamanda başlaması gereken kurşun zehirlenmesidir. Kelat yapıcı, damardan şırınga edilerek veya, daha az etkin bir şekilde, ağız yoluyle alınarak kullanılır. (L)

KELAT, Batı Pakistan'da kasaba, il idare merkezi, Bülucistan'da; 2 000 nüf. Eski bir kalenin eteğine kurulan Kelat, Afganistan'a, İran'a, Umman denizine ve İndus deltasına giden yollara hâkimdir. Kervan ticareti (tahıl, tuz, tütün, yün) ve el sanatları (dokuma, kösele ve hasırcılık) merkezi.

— *Kelat ili*, 589 000 nüf. (L)

KEL AYR'LAR veya **KEL AZBEN'LER,** Agades çevresinde, Ayr dağlarında yaşayan Tuareg'ler konfederasyonu. Bu konfederasyona bazen *Doğu Tuareg'leri* de denir. (L)

KELB i. (ar. *kelb*). *Esk.* Köpek: *Malikî mezhebim benim zira / İtikadımca kelb tâhirdir* (Nef'i). || *Kelb-i akur*, kudurmuş köpek. || *Kelb-i muallem*, terbiye edilmiş köpek. || *Dâ-ül-kelb*, köpek hastalığı, kuduz.

— Astron. *Esk. Kelbül asgar*, gökyüzünün Kuzey yarımküresindeki takımyıldız, küçükayı (ilmî adı *Cenis Minoris*). || *Kelbül ekber*, gökyüzünün Güney yarımküresinde bulunan takımyıldız, büyükayı (ilmî adı *Canis Majoris*).

— Din. İslâmda, bazı mezheplere göre temiz (tahir) olmayan hayvan. Bk. KÖPEK.

— Zool. *Kelbül mâ*, köpekbalığı. || Kunduz.

◆ **Kelbî** sıf. *Esk.* Köpekle ilgili (M)

KELB, Suriye'deki Kuzaa kabilesinin kolu. Kabilenin atası Kelb bin Vebere'dir. İslâmlıktan önceki tarihleri belirsizdir. Bu çağların tanınmış kişisi Zübeyr bin Cenab, bellibaşlı reislerden biridir. Hicrette Suriye'nin en önemli arap topluluğunu meydana getiriyorlardı. Yarı yerleşik, yarı göçebe bir halde, büyük hayvan sürüleri ile Semave (Kelb) çöllerinde yaşarlardı. Monofizit (Hıristiyanlığın bir kolu) olmalarına rağmen, zamanla İslâmlığı kabul ettiler. Hz. Muhammed devrinde önemli görevlerde bulundular. Yezid I ve Muaviye I'in Kelb'lerle yaptığı birlik sonucunda, saray ve ordu çevrelerinde çok yükseldiler. VII. yy.ın ikinci yarısında, çok kalabalık olan kabile nüfusunun 2 000 kadarı, devletten, ancak soylu kişilere verilen yüksek maaşlar alıyordu. Orduya disiplinli askerler ve çok kıymetli kumandanlar verdiler. Ancak Kelb'lerin bu şekilde üstün tutulması, Kays kabilesinin hoşuna gitmedi. Kays'lar Muaviye II'ye karşı İbnüz - Zübeyr'i başa geçirmeğe çalıştılar. Yapılan Merci Râhit savaşını, Kelb'lerin yardımı ile, Muaviye kazandı. Bu yardımlarının da etkisiyle, emevî saltanatının en ileri gelen kabilesi ve Emevîlerin en önde gelen dayanağı oldular. Ancak Abbasîler iktidara geçince, Kays kabilesinin de düşmanlığıyle, Kelb'ler gözden düşerek dağıldılar. (M)

KELB (NEHR **el—**) («Köpek ırmağı»), Lübnan'da ırmak; Beyrut'un kuzeyinde Akdeniz'e dökülür. Boğazın iki yakasında, eski fatihler Nehr el-Kelb boğazlarının aşağı kesiminde zaferlerini anlatan birçok metin kazdırmışlardır. (M)

KELBETAN ve **KELBETEYN** blş. i. (ar. *kelbetan* ve *kelbeteyn*). Bk. KERPETEN. (M)

KELBÎ, Kûfe'de birçok bilgin yetiştirmiş Kûfe'li aile: EBUL NAZR MUHAMMED (öl.

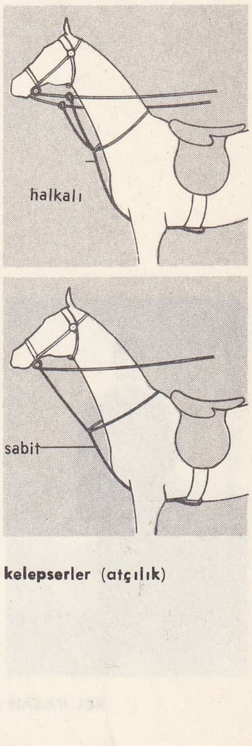

kelepserler (atçılık)

763), Deyr-ül-Cemacim savaşına katıldı. Sonra dil ve tarih bilimleriyle uğraştı. Kûfe'de ve Basra'da tefsir ve tarih dersleri verdi. — Oğlu EBUL MUNZİR HİŞAM (öl. Kûfe 819 veya 821), babasının tarih alanındaki araştırmalarına katıldı; babası ile birlikte, hadisleri değiştirmekle suçlandı. 140 Kitap yazdı; bugüne kadar gelenleri: *Kitab-ün-Neseb-il-Kebir* (Arapların Soyağacı Hakkında Kitap); *Kitâb-u Nesebi Fühul-il-Hayl fi'l-Câhiliye ve'l-İslâm* (İslâmlıkta ve Cahiliye Devrindeki Namlı Atların Soyağacı Kitabı); *Kitab-ül-Tenkis-il-Esnâm* (Putlar Aleyhinde Kitap); *Kitab-il-Külâb* (Köpekler Kitabı); *Kitabu Mesalib-il-Arab* (Arap Kusurlarının Kitabı); *Kitab-ı Esvak-ül-Arab* (Arap Çarşı ve Pazarları Üstüne Kitap). [M]

KELBİYE sıf. (ar. *kelb*'den *kelbiyye*). *Esk.* Kelbî'nin dişili. ‖ *Kelbiye-i ehliye*, evcilleştirilmiş köpek. ‖ *Kelbiye-i salebiyye*, tilki. ‖ *Kelbiyei şegaliye*, çakal. ‖ *Kelbiye-i zenebiye*, kurt.

◆ i. Fels. Bk. KİNİZM. (M)

KELBİYE gölü, Tunus'un merkez kesiminde çöküntü (deniz seviyesinden 20 m yüksekte), Kayrevan'ın kuzeydoğusunda. Yılın büyük kısmında hemen hemen kuru olan çöküntüyü, yağış mevsiminde Vad Zemud ile kolları doldurarak göl haline getirir. (L)

KELBİYUN çoğl. i. (*kelb*'den *kelbiyyûn*). Fels. *Esk.* Kinizm felsefesine bağlı ve taraftar olanlar. (M)

KEL DİNNİK'LER, XVIII. yy.da İulimindien'ler konfederasyonundan ayrılan ve Nijerya'da Tahua bölgesinde yaşayan tuareg kabilesi. (L)

KELEBEK i. (esk. türk. *kelebek* ve *kübelek*'ten). Zool. Genellikle evrim geçiren kurtların, kanatlanmış çeşit çeşit renkli ince pullarla kaplı haline verilen ad: *Ey uçarken düşüp ölen kelebek / Bir beyaz rişe-i cenâb-ı melek* (Cenab Şahabeddin). *Etrafını bir sarı çöl haline getirdiğimiz; bütün kuşlarını, kelebeklerini dağıttığımız için bize dargındı* (Ş. S. Aydemir). Bk. ANSİKL.

KEL HASAN

— Balıkç. Olta ipinin sarıldığı yassı ve kertikli ağaç parçası veya ağaçtan küçük çerçeve.

— Bot. *Kelebek ağı*, böcek toplayanların kelebek yakalamak için kullandıkları tülbentten çok hafif ağ. ‖ *Kelebek otu*, dağda yetişen bir cins yabanî yonca (ilmî adı *Medicago lupulina*).

— Doğramc. Pencere sürgüsü.

— Dokumc. Çile halindeki ipliklerin elle sarıldığı çıkrık.

— İpekböcekçiliği. *Kelebek çıkarma*, kelebekleri kozadan çıkarma (ipekböceği tohumculuğu).

— Oto. Motor tarafından emilen yakıt - hava karışımı gazı ayarlayan karbüratör klapesi. (Gaz pedalı, emme borusuna enlemesine yerleştirilmiş döner bir lama'yı hareket ettirir. Ayarlama, gazın bu boru içinde geçişini düzenleyerek yapılır.) ‖ *Kelebek camı*, otomobillerin ön kapı penceresinde, ekseni etrafında dönerek açılan küçük cam.

— Parazitoloji. Kelebek hastalığına sebep olan, distomidae familyasından asalak kurt. *Eşanl.* DİSTOMUS.

— Spor. *Kelebek kulacı*, bir çeşit kulaçla yüzme tekniği.

— Teknol. Genellikle elips biçiminde silindirsel bir borunun içine yerleştirilmiş ve elipsin küçük ekseni etrafında dönerek yer değiştiren vana.

— Termik. *Hava ayar kelebeği*, bir kazanın veya ocaklı bir ısıtma aygıtının borusuna dumanı boşaltmak için baca üzerine yerleştirilen, bir eksen çevresinde salınımlar yapan ve bir karşı ağırlıkla otomatik olarak dengelenen kanat. (Bazı kelebeklerin ayarı elle yapılır, kanat açılınca çekim artar.) [DAMPER de denir.]

— Vet. Gevişgetiren hayvanların karaciğerinde asalak yaşayan kurt ve sebep olduğu hastalık. (İlmî adı *distomum* veya *dicrocoelium*.) *Eşanl.* DİSTOMATOZ. Bk. ANSİKL.

— Zootekn *Fransız kelebek tavşanı*. Bk. ANSİKL. ‖ *İngiliz kelebek tavşanı*, fransız kelebek tavşanından türeme ada tavşanı ırkı. (İngiliz kelebek tavşanı, türetildiği tipe benzeyen, fakat daha küçük boyda, daha düzgün ve daha çok sayıda alâmetleri olan bir ada tavşanı elde etmek için ingiliz yetiştiricileri tarafından ayıklanma yoluy le yetiştirilmiştir).

— ANSİKL. Zool. Pulkanatlılar takımından olan böceklere *kelebek* denir. Bunların kanatları son derece küçük pulcuklarla kaplıdır; pulların diziliş tarzından dolayı bazılarının kanatları eşsiz denecek kadar parlak ve renkli görünür. Kelebekler çiçeklerdeki balözüyle beslenir; bu sıvıyı, dinlenme halindeyken başının altında kıvrık duran az çok uzun ve bükülgen bir hortumla emer. Duyargaları çok sayıda halkadan oluşur. Üç göğüs halkası bir tek parça halinde birleşiktir. Belirgin altı veya yedi halkadan oluşan karın kısmında iğne ve burgu bulunmaz. Kelebeklerden hiç biri, hiç değilse yetişkin iken etçil değildir. Kurtçuğu (tırtıl) genellikle bitkilerle beslenir ve çoğunlukla tarım bitkilerine zararlıdır. İpekböceği kelebeğinden başka hiç bir kelebeğin faydası yoktur. Kelebekler, aylarca, hattâ yıllarca tırtıl halinde taşadığı halde, kelebek olarak, yani yetişkin iken çok kısa bir süre yaşar. Bu yüzden bir kısım kelebeklerde ağız ve hortum bulunmaz. Onun için denebilir ki kelebek bir nevi çiçektir, yani bir hayvanın, tırtılın çiçeğidir. (Bk. KRİZALİT, KURTÇUK, BAŞKALAŞMA.) Bilimsel bakımdan kelebekler iki alt takıma ayrılır: *homoneura* ve *heteroneura*. Sonuncusu da sekiz büyük familyaya ayrılır: *güvegiller, tortricidae, pyralidae, psychidae, lasiocampidae, papilionidae* (rhopalocera), *notodontidae, noctuidae*. Gece ve gündüz kelebekleri diye yapılan ayırım sunîdir. Bazı kelebekler böceklerin en büyükleri sayılır (*erebus, thysania, hepialus, tavuskelebeği, pavonia*); Amerika'da yaşayan *Thysania Agrippina*'nın kanat açıklığı 30 sm'yi bulur. Pulkanatlıların en güzelleri ve en büyükleri ekvator bölgelerinde yaşar. Siyah hareli, yeşil, sarı veya mavi kanatlı şahane güzel kelebekler (*ornithoptera*) çinhindi, malezya, papuazi ormanlarında, madenî mavi veya sedef mavisi rengindeki güzelim kelebekler (*morphos*) Amerikanın ekvator bölgelerinde (msl. Amazon bölgesi) bulunur. Avrupada da çok güzel renkli, yanar döner parıltılı çeşitli kelebekler vardır: *mars, vanessa, morio, gieris, colias, anthocharis* v.b. Bunlar güzellikte ekvator bölgesi kelebeklerinden aşağı kalmaz. *Saturnia, sphynx* ve büyük *noctuella* gibi bir kısım kelebeklerin rengi daha çeşitli ve zengindir. Mavi atlas renkli *lycaena*'lar, kanat pulcukları al, beyaz ve siyah, vücudu mavi kırmızı *zygaena*'lar ve daha birçok kelebek çayırlarda ve korularda uçuşur durur ve güzellikte ekvator kelebeklerinden aşağı kalmaz.

Kelebeklerde yaşayan çevreyle renk uygunluğu vardır. Bazıları üzerine konduğu cisimlere ve diğer böceklere renk bakımından şaşılacak derecede benzer.

Papilio cinsinin bellibaşlı özelliği büyük cüsseli, parlak renkli oluşu ve alt kanatlarının ucunda kuyruk gibi bir uzantının bulunuşudur. Onun için eskiden bunlara *kuyruklu kelebek* denirdi. Avrupa'da bu cinsin birçok türü yaşar: siyah ve mavi benekli, alt kanatları kırmızı renkte iri göz benekli *Papilio machaon*'un tırtılı eylülde rezene, havuç ve kimyon üzerinde yaşar. *Papilio podalirus*, enlemesine siyah çizgili sarımsı beyaz renkli bir kelebektir; tırtılı kara diken, badem, şeftali ve erik ağaçlarında yaşar. Sıcak ülkelerde yaşayan kelebeklerde dişiler bazen iki çeşit olur: bir kısmı erkeklere benzer, diğeri ise tamamen farklıdır. (Malezya'da bulunan *P. memnon*; Hindistan'da bulunan *P. pamon* v.b.). Madenî mavi ve parlak siyah renkte çok güzel bazı türleri asya dağlarında (*P. ganesa*, Hindistan'da; *P. arjuna*, Cava'da) veya Molük ormanlarında (*P. Ulysses*) yaşar.

— Vet. Kelebek karaciğer sülükleri sınıfından yassı bir kurttur. Veteriner hekimlikte önemli rol oynayan iki türü vardır: *büyük kelebek* ve *küçük kelebek*. *Büyük kelebek* (*Fasciola* veya *Distomum hepatica*), gevişgetiren hayvanların karaciğer öd kanallarında erişkin halde bulunur ve kelebek denen hastalığa sebep olur. Bunların yumurtaları ödle bağırsaklara, oradan da dışkıyle dışarı atılır. Elverişli ısı ve nemi bulan yumurtadan, suda yaşayabilen ve kısa zamanda bir yumuşakçanın (bir sivri - tatlısu salyangozunun) solunum boşluğuna giren bir embriyon oluşur, embriyon burada evrimine devam eder. *Keselikurt* evresinde, arakonağını terkeden asalak ya bitkilerin yapraklarına yapışarak kistleşir, veya su yüzüne çıkar; böylece suyu içen veya otu yiyen hayvanın ağzından girerek son konağına varmış olur. Bağırsakta açılan kurtçuk oradan dolaşım yoluyle karaciğere geçer, öd kanallarında yerleşir ve üç ay içinde kelebeğe dönüşür.

Küçük kelebek (*Dicrocoelium lanceolatum*), erişkin halde gevişgetiren hayvanların, özellikle koyunların en ince öd kanallarına yerleşir ve kelebek denen hastalığa sebep olur. Bunun biyolojik gelişimi de aşağı yukarı büyük kelebeğinkine benzer. Koyun karaciğerinde çoğu zaman iki çeşidine birarada rastlanır. Küçük kelebeğin gelişmesindeki biyolojik dönem son zamanlarda tespit edilmiş ve bunun, büyük kelebeğinkinden, sanıldığından daha farklı olduğu anlaşılmıştır. Sümüklüböceklerin yuttuğu yumurtalar, bu hayvanın dokularında belirli aşamaya erişinceye kadar gelişir, sonra akciğer deliğinden yapışkan bir kist halinde dışarı atılır ve otlara yapışır. Karıncalar bu kistleri yutar, kistten çıkan kurtçuk yemekborusu-altı sinir boğumuna ulaşır; hasta karınca günlerce otların ucunda asılı hareketsiz kalır, böylece, otlayan bir koyunun karıncayı yutması ve hastalığı alması ihtimali büyür. Şu halde küçük kelebek, birbirini takip eden üç ara konaklı bir dönem geçirmektedir.

Kelebekler kan ve ödle beslendiği için ağır kansızlığa, bunun sonucunda da önemli karaciğer rahatsızlıklarına yolaçar. Özgül ve kesin bir tedavisi yoktur. Emetin, asetarsol ve centiyan moru ile tedavisine rağmen sonuç kötüdür. Genel korunma yolu, asalakları taşıyan yumuşakçaların yok edilmesidir. Kelebek hastalığının insanların akciğerinde görülen yaygın ve çabuk geçen bir çeşidi de vardır.

— Zootekn. *Fransız kelebek tavşanı*, adını, burnunun üzerindeki işaretten almıştır. Bu işaret, birer tanesi burnun her iki yanında, bir tanesi de burnun tam üzerinde bulunan üç lekenin birleşmesinden meydana gelmiştir; bu lekelerin aralıksız birbirine bağlanmasıyle uçan kelebeği andırır bir şekil ortaya çıkmıştır. Bu belirleyici işaret dışında, bu tavşan, vücudunun başka yerlerinde başka işaretler de taşır (msl. kulaklarda, yanaklar üzerinde, sağrıda ve sırt üzerinde). Çeşitlerine göre, işaretlerin rengi de değiştir, tüy örtüsünün zemini ise daima süt beyazdır. Fransız kelebek tavşanı, iri boylu, dışarıda yaşamağa elverişli, erken gelişen, et üretimi için yararlı bir ırktır.

◆ Sıf. Kelebek biçiminde olan.

— Kıyf. *Kelebek kravat*, papiyon kravat.

— Opt. *Kelebek gözlük*. Bk. GÖZLÜK.

— Teknol. *Kelebek valf*, kelebek şeklinde zarp musluğu. ‖ *Kelebek vida*, kanatlı somun.

— Zootekn. *Kelebek masti*, Cüce mastiler grubundan köpek. (Kulakların, başın yanlarındaki çok değişik oluşu bunlara açılmış kelebek kanatları görüşünü verir, adı da buradan gelir.) [LM]

KELEBEKLER çoğl. i. Bk. PULKANATLILAR.

KELEFE i. Bk. KELEVE.

KELEH i. Mısır'da kullanılan 15 litreden biraz daha fazla değerde sığa ölçüsü. (L)

KELEK i. (fars. *kâlek*'ten). Olgunlaşmamış ham kavun: *Kelek turşusu*. (Bk. ANSİKL.) ‖ Sıf. Üzerinde çıplak yerleri veya boşlukları bulunan: *Kelek mısır*. ‖ Kılsız, tüysüz: *Kelek tulum*. ‖ [Meyveler için] Gelişmeyerek yamru yumru kalmış: *Kelek armut*. ‖ *Argo*. Yersiz davranışlarda bulunan, aptal.

◆ **Keleklik** i. *Argo*. Aptallık, salaklık. ‖ *Keleklik etmek*, yersiz ve aptalca davranışlarda bulunmak. (M)

KELEK i. (asurca *kalaku*'dan). Şişirilmiş tulumlar üzerine kurulmuş olan ve nehirler üzerinde çalışan bir çeşit sal: *Musul'dan*

Foto. Hürriyet arşivi (MEYDAN)

Bağdad'a kelek ile gittik (Şemseddin Sami). — ANSİKL. *Kelek,* Mezopotamya'da özellikle Dicle'de kullanılır. Asur kabartmalarında kelek desenleri vardır.

50'den 400'e kadar değişen, şiirilmiş keçi ve koyun tulumları üzerine yerleştirilen enine ve boyuna biraraya getirilmiş ve aralarına kamış demetleri konulmuş ağaçlardan meydana gelir. Üzerine, kamış ve sazlardan kalın bir yatak, bazen bir veya iki oda yerleştirilir. Kelek'i idare etmek için, büyüklüğüne göre 2-6 adam gerekir. Gezi sona erince, özellikle Dicle üzerinden Bağdat'a varılınca kelekin ahşap kısmı ucuz bir fiyatla satılır; tulumlar çözülür, boşaltılır, kurutulur ve böylece kelek, bir iki yıl korunur. Kelekçi bunları bir hayvanla geldiği yere karadan götürür. Kelekler insandan başka, inşaat kerestesi, hububat çuvalları gibi ağır yükler de taşır. Dicle suyunun bol olduğu mevsimlerde kelek ulaşımı kolay olur. Suyun hızlı aktığı derin yerlerde kendi etrafında yavaş yavaş dönerek ilerler. Rüzgâr kıyıya doğru iterse yolcular uygun hava şartlarını bekler. Uygun hava şartlarında Bağdat - Musul arasındaki seyahat 3 - 4 gün sürer. Dicle'den başka Zap, Murat, Fırat ırmaklarında, İndus üzerinde ve güney amerika nehirlerinde kelek benzeri, hayvan derilerinden yapılan sallar görülür. (M)

KELEKLİ, Akdeniz bölgesinde (Denizli ili, Acıpayam ilçesi) bucak; 11 399 nüf.; 15 köy. — *Bucak merkezi,* 1 469 nüf.; (1965). Acıpayam'ın 27 km güneyinde; yüksl. 820 m. (M)

KELEM i. *Halk dili.* Lahana. (M)

KELEMEN (Milko), yugoslav bestecisi (Podravska, Stalina, Hırvatistan 1924). Müzik öğrenimini Zagrep Müzik akademisinde ve Paris'te T. Aubin ve O. Messiaen'in öğrencisi olarak yaptı. 1955'ten beri Zagrep Müzik akademisinde öğretmen. Yugoslavya'nın önde gelen müzikçileri arasında yer alır. Her yıl ilkbaharda çağdaş müzik festivali düzenler. Besteci olarak, genişletilmiş dizisel sistemi uygular. Bu türdeki eserleri: *Konçertant Emprovizasyonlar* (1955); *Tek Keman için Müzik* (1957); *Değişimler* (1964) ve *Kral Übü* operası (jarry'nin bu isimdeki oyunundan). [L]

KELEMİŞ (veya **GELEMİŞ**), Akdeniz bölgesinin batı kesiminde (Antalya ili, Kaş ilçesi, Kalkan bucağı) köy (*Ovagelemiş*); 987 nüf. (1965). Eşen (Kocaçay) suyu ağzıyle Kalkan koyu arasında. 1910'a doğru burada Trablusgarp vilâyetindeki Derne ile haberleşen bir telsiz telgraf istasyonu kurulmuştu. (M)

KELENDERİS. Esk. coğ. Anadolu'da, Kilikya bölgesinde şehir; Suriye kralı Sandakos tarafından kuruldu. Atina'ya vergi veren şehir devletleri arasındaydı (M. Ö. 425). Bugün şehrin kalıntıları Gilindire yakınlarındadır; Roma devrine ait lahitler ve zafer taklarına ait kalıntılar vardır. (M)

KELEOS. Yun. mit. İlk Eleusis kralı. Demeter'e misafir oldu, ondan dininin mister âyinlerini ve tapınak yapma sanatını öğrendi. Keleos'un oğlu Demophon'u ölümsüzleştirmek için, tanrıça, bir gece, çocuğu ateşin içine koydu; fakat anası Metaneira, çığlık atınca çocuk yandı. Demeter ana-babasını avutmak için ikinci çocukları Triptolemos'u kendi erdemleri ile bezedi ve ona tarımı öğretti. (L)

KELEP i. (fars. *kelâbe*'den). *Halk dili.* Çile halinde sarılmış iplik. (M)

KELEPÇE i. (fars. *kelebçe*'den). Tutukluların bileklerine takılan madenî bağ: *Muhtar Bey eli kelepçede, ayağı bukağıda gelir* (Namık Kemal). ‖ Kablo, boru gibi silindir biçimindeki şeyleri bir yere bağlamak için kullanılan madenî halka: *Soba boruları kelepçelerle duvara tutturuldu.* ‖ *Kelepçe takmak* (veya *vurmak*), bir kimsenin ellerini kelepçe ile bağlamak: *Kanun çavuşu kelepçeyi taktı, vidasını çevirdi. Arada bir çekiştirip gevşekliğine bakıyordu* (Kemal Tahir).

— Arabacılık. Arabacılıkta, ya ok ile kasa arasında ara parça olarak veya arabaların süspansiyon kısmı olarak kullanılan, açık kısmına bir cıvata ve somun geçirilmiş madenî yarım halka.

— Huk. Bk. ANSİKL.

— Marang. İki parçayı birleştirmeğe yarayan, üst kolu düz ve sivri, madenî çengel.

— Metalürji. *Derece kelepçesi,* birçok mala yüzeyi düzlemi olan model, çok sayıda derecenin kullanılmasını gerektirdiği zaman içinde kalıp parçalarının birleştirildiği ve birbirine tutturulduğu zarf. ‖ Dökümden sonra, döküm kalıbının açılmasına yarayan kollardan biri.

— ANSİKL. Huk. *Kelepçe,* hâkim kararı ile tutuklanmış veya hüküm giymiş kişilerin hapishane dışındayken kaçmalarını önlemek için kullanılır. Tutuklanmış ve yargılanmakta olan kişi hâkim önüne bağlı olmayarak çıkarılır. (Cz. Mahkemeleri Us. kn. md. 116). Yani hâkim önünde kişiye kelepçe takılamaz. Kanundaki bu kuralın amacı, bu kişinin hâkim önünde serbest olmasını sağlamaktır.

◆ Sıf. Kelepçe biçiminde olan, kelepçe gibi saran.

— Teknol. *Kelepçe sargı,* eskimiş bir lastiğin gömleğini, geçici olarak tutmak için, tekerlek jantı çevresine sarılan bez veya deri parça.

◆ **Kelepçeli** sıf. Bileklerine kelepçe takılmış olan: *Sonra bir gün sarı yüzlü, korkak, aç bir delikanlının elleri kelepçeli, adaleleri gerilmiş yüzü gülümser vaziyette götürüldüğü görülürdü* (S. F. Abasıyanık). ‖ Kelepçesi olan. ‖ *Kelepçeli saat,* kola açılan bir halka ile takılan saat. (M)

KELEPİR i. (yun. k. [?]). Değerinden çok aşağı fiyata alınabilen şey: *Çiroz Ahmet kelepir karşısında parlayan bir yahudi gözüyle bunlara baktı* (Ömer Seyfeddin). ‖ *Esk.* Üvey evlât: *Kendi evlâdı olmayıp yalnız bir kelepiri var* (Şemsettin Sami). ‖ Sıf. Çok ucuza alınan, kolaylıkla ele geçen: *Kelepir eşya satışı.*

— DEY. *Kelepire konmak* (veya *kelepir yakalamak*), bir şeyi çok ucuza almak, kolayca elde etmek. (M)

KELEPİRCİ sıf. (*kelepir*'den *kelepir-ci*). Her şeyi çok ucuz fiyata almak isteyen. ‖ Hazıra konmağa alışmış, bir şeyi emeksiz olarak elde etmek isteyen. (M)

KELEPSER i. (fars. k. [?]). Atçılık. Atın baş vurmasını engellemek için takılan kayış. (Başlıca iki türü vardır: *sabit kelepser* ve *müteharrik kelepser.* Ayrıca ata göğüslük takıldığı zamanlarda, bu göğüslüğe ve çene altı kayışına bağlanan kelepsere de *sahate kelepser* denir.) [M]

KELER i. (esk. türk. k.). Zool. Sürüngenler takımındaki hayvanların genel adı: *Yeşil keler. Benekli keler.* ‖ Zımpara kâğıdı gibi kullanılan ve saat kabı yapılan keler derisi. ‖ *Kerten keleri.* Bk. KERTENKELE. ‖ *Kaya keleri.* Bk. BUKALEMUN. ‖ *Kum keleri,* sakangur. ‖ *Su keleri,* kurbağagillerden hem suda hem karada yaşayan küçük hayvan (ilmî adı *Lophius.*) [L]

KELER i. Squatine cinsinden köpekbalığı.

— ANSİKL. Boyu 2 m'yi bulan *keler* (Rhina squatina) asıl köpekbalıkları ile vatozlar arasında bir geçit hayvanıdır. Derisi dericilikte ve ciltçilikte kullanılır, eti yenir. Özellikle sürtme ağıyle avlanır. Gececi olan keler, ucuna yem olarak ahtopot parçası takılı oltalara vurur. (ML)

KELER BELA (ADALBERT VON KELER, — denir), macar besteci ve viyolonisti (Bartfa 1820-Wiesbaden, Almanya 1882). Viyana'da okudu. 1854'te Berlin'de Gung'l bandosunun şefi oldu. Yıllarca Theater an der Wien'in orkestrasında çalıştıktan sonra, 1870'te Wiesbaden'deki Spa orkestrasının yöneticisi oldu. 1872'ye kadar bu görevde kaldı. Keler Bela, orkestra ve dans müziği bestecisi olarak büyük ün kazandı. (M)

KELERBİLİM blş. i. Zool. Bk. ERPETOLOJİ.

KELERGİLLER blş. i. Zool. Asıl köpekbalıklarıyle vatozlar arasında geçit sayılabilecek balıkları kapsayan kıkırdaklı balıklar familyası. (Bunlarda gövde yassı, göğüs yüzgeçleri yana doğru yaygın, solungaç yarıkları karına doğru yandadır; başlıca cinsi: *keler.*) [L]

KELES, Bursa ilinde (İçbatı Anadolu bölümü sınırları içinde kalan kesiminde) ilçe merkezi; 1 765 nüf. (1970). Uludağ'ın güney kesiminde; yüksl. 1 000 m. — *Keles ilçesi.* 1 640 km²; 21 110 nüf. Tek bucağı, 37 köyü vardır. Ormancılık. (M)

KELEŞ sıf. (esk. türk. k.). Kel, saçları dökülmüş. ‖ *Mec.* Aptal, salak. ‖ — *Esk.* Yiğit, kahraman, cesur: *Karac'oğlan der okuyam yazam / Keleş değilim ki kervanlar bozam* (Karacaoğlan). ‖ Yakışıklı, güzel: *Ey benim yer güneşi mâh-veşim / Eşbehim, yosma civanım, keleşim* (Enderunlu Fazıl). [M]

KELETİ (Gusztav), macar ressamı (Pozsony, bugün Bratislava 1834-Budapeşte 1902). Budapeşte Güzel Sanatlar akademisinin ilk müdürüdür. Corot'nun etkisini taşıyan manzaraları Budapeşte müzesindedir (*Ormanda Açıklık; Palics Gölü*). [L]

KELEUSTES i. (yun. *keleuein,* kumanda etmek'ten). Esk. çağ. Ritimli bir şarkı ile küreklerin hareketini ayarlayan kürekçibaşı. (L)

KELEUSMA i. (yun. k.). Esk. Yun. Küreklerin hareketini ayarlamak için kürekçilerin söylediği ritimli şarkı. (L)

KELEVE veya **KELEFE** i. (fars. k.). *Halk dili.* Eğrilmiş pamuk veya ipek çilesi. ‖ İğ. (M)

Kel F, bir polimer olan monokloroflüoroetilen'in kısaltılmış adı. (Bu maddenin, kimyasal bileşiklere, hattâ nitrik aside karşı büyük bir dayanaklığı vardır.) [L]

KEL HASAN, türk tuluat oyuncusu, tiyatro yöneticisi (İstanbul 1874-ay.y. 1929). Sahneye, Kadıköy'de (Kuşdili) Küçük İsmail'in tiyatrosunda, ikinci komik olarak çıktı (1893). Agâh Efendi ile birlikte, ayrı bir kumpanya kurdu. Oyunculuğunun yanı sıra, tiyatro yöneticisi olarak da başarı kazandı. Rakibi Abdürrezzak Efendi saraya alınınca tuluat alanı Kel Hasan'a kaldı. Yarattığı «aptal uşak» tipi halk arasında çok tutuldu. Sahneye çıkmadan önce, boş bir gaz tenekesini sahnenin ortasına fırlatır; sonra alkış ve kahkaha sesleri arasında elindeki tavan süpürgesiyle kendisi görünürdü. Kıyafeti basmadan renkli bir elbiseydi. Başına limon kabuğu biçiminde bir fes giyerdi. Meşrutiyetten sonra (1908) başlayan yeni tiyatro akımına ayak uyduramadı. Bir ara Burhanedin Tepsi ve Komik Naşid ile birleşti. Ancak eski parlak başarılarına ulaşamadı. Dümbüllü İsmail, Kel Hasan'ın öğrencisidir. (M)

KELİBİA, Tunus'ta şehir, Bon burnu yarımadasının kuzeydoğu kıyısında; 16 000 nüf. Balıkçı limanı. Zeytin bahçeleri; misket üzümü. Eskiçağdaki *Clupea* şehrinin kalıntıları. (L)

KELİDAMİK sıf. (fr. *chélidamique*'ten). Formülü $C_7H_5NO_6$ olan hidroksipiridin dikarbonsilik asit için kullanılır. (Amonyağın kelidonik asit üzerine etkimesiyle meydana gelir.) [L]

KELİDONİK sıf. (fr. *chélidonique*'ten). Kırlangıç otunda, malik asitle birlikte bulunan bir asit için kullanılır. (Bu piron—4 dikarboksilik—2—6 asitidir.) [L]

KELİFİT i. (fr. *kélyphite*). Miner. Hidratlı tabiî magnezyum silikat; grenaların ayrışması sonunda meydana gelir. (L)

KELİL sıf. (ar. *kelîl*). *Esk.* Körleşmiş, keskinliğini kaybetmiş. ‖ Gözleri iyi görmeyen (M)

KELİLE i. (ar. *kelîle*). *Esk.* Çakal. (M)

Kelile ve Dimne, hayvanlar arasında geçen olayları ahlâkî açıdan ele alan masal kitabı. Aslı hint filozofu Bidpay* tarafından Sanskritçe olarak yazıldı. *Kelile ve Dimne,* birinci bölümdeki hikâyelerin kahramanlarından olan iki çakalın adıdır (*Karataka* ve *Damanaka*). Eser çeşitli yıllarda pehlevîce, arapça ve diğer batı dillerine çevrildi. Türkçeye ilk çevirisi XIV. yüzyıl bilginlerinden Hoca Mesud Gülşehrî tarafından Aydınoğlu Umur Bey (1309-1347) adına yapıldı. Bu tercüme bilinmeyen bir yazar tarafından manzum hale getirildi ve Sultan Murad I'e ithaf edildi. XVI. Yüzyıl yazarlarından Ali Vasi, Nasrullah'ın farsça manzum *Kelile ve Dimne* çevirisi olan *Envar-ı Süheyli*'sini (Süheyli'nin Nurları) *Hümayunname* adıyle türkçeye çevirdi ve Kanunî Sultan Süleyman'a ithaf etti. (M)

KELİM çoğl. i. (ar. *kelime*'den *kelim*). *Esk.* Kelimeler, sözler. ‖ *Mevsûk-ül-kelim,* doğru sözlü, sözlerine güvenilen. ‖ *Nâfız-ül-kelim,* sözü etkili olan, sözü geçen. (M)

Gotfried KELLER

mareşal KELLERMANN
David'in eseri
Besançon müzesi, Fransa

KELÎM sıf. (ar. *kelâm*'dan *kelîm*). *Esk.* Söz söyleyen. *Eşanl.* MÜTEKELLİM. ‖ İ. Kendisine söz söylenilen ikinci şahıs. (*Eşanl.* MUHATAP.) ‖ [Sina dağında Tanrı ile konuşması sebebiyle] Musa peygamber: *Böyle bir vâdiye bir Kelîm gerek* (Muallim Naci). ‖ *Kelîm-dest,* elinden iş gelen, marifetli kimse. (M)

KELİM (Mirza Ebu Tâlib), hint-iran şairi (?-Keşmir 1652). Önce Kâşan'da yaşadı. Cihangir'in saltanatının (1605-1627) başlangıcında Hindistan'a, sonra Irak'a gitti. Tekrar Hindistan'a döndü (1619). Şah Cihan çağında (1628-1656) meliküşuara (şairler sultanı) unvanını aldı. Şah Cihan adına *Şehinşahname* (*Şahname* veya *Padişahname* de denir) adlı bir mesnevî yazdı. Farsça *Divan'ı* (kaside ve mesneviler) vardır. (M)

KELİMÂT çoğl. i. (ar. *kelime*'den *kelimât*). *Esk.* Kelimeler, sözler: *Kendi lisanlarını ihmâl edip, bâzıları büsbütün unutup, bâzıları Arabî ve Fârisî kelimât ve tâbiratla karışık söylemeğe başladılar* (Şemseddin Sami). ‖ *Kelimât-ı ilâhiye,* ilâhî sözler. ‖ *Kelimât-ı takdîriye,* takdir belirten sözler. (M)

KELİME i. (ar. *kelâm*'dan *kelime*). Bir varlığı, bir kavramı gösteren ses veya sesler birliği: *Duyguları kelimelere, kelimeleri mısralara ve kafiyelere dökmeye çalışıyor, bir gizli dil arıyordum* (Y. Z. Ortaç). *Kelimeleri parçalamak, aralarındaki gizli bağları benzerlikleri aramak aklımıza gelmiyor* (N. Ataç). [Bk. ANSİKL.] ‖ Tam bir kelimeyi gösteren harf veya harfler bütünü: *Bu kelimeyi okuyamadım.* (*Yeni.* Sözcük). ‖ *Kelime hazinesi,* bir kimsenin bilip kullandığı kelimelerin tümü.

— ÇEŞ. DEY. *Kelime oyunu,* bir kelimenin birden çok anlamı olmasından yararlanarak veya cümle içindeki kelimelerin yerlerini değiştirerek yapılan nükte veya zıt anlam verme işi: *Hindistanın ve Uzakşarkın metafiziği bir kelime oyunudur ve bundan başka herhangi bir kıymeti mahrumdur* (P. Safa). ‖ *Kelimelerin üzerinde durmak* (veya *kelimelere basmak*), dikkati, söylenen söze çekmek için kelimeleri ağır ağır ve teker teker söylemek: *Biraz bekledikten ve Yusuf'un yüzüne dikkatle baktıktan sonra, kelimelerin üzerinde durarak tekrar etti* (Sabahattin Ali). *Arif Bey, neden sonra, kelimelere basarak sordu: — Niyazi dediğiniz, sakın «Zeybek Niyazi» olmasın?* (Kemal Tahir). ‖ *Kelimelerini tartarak,* dikkatle, ihtiyatla (konuşma). ‖ *Bir iki kelimeyle,* kısaca, öz olarak: *Bir iki kelimeyle durumu anlattı.*

— *Esk. Kelime-be-kelime,* bir yazının bütün kelimelerini tek tek söyleyerek, kelime kelime. ‖ *Kelime-i müvellede,* yeni türetilmiş kelime. ‖ *Kelime-i tayyibe,* gönül okşayıcı söz, güzel söz.

— Bilgi-işlem. Bir cümlede başvurulabilecek en küçük hafıza konumları grubu. (Kelimenin uzunluğu ordinatörü belirleyen özelliklerden biridir. Ordinatörlerden bir kısmı sabit uzunlukta kelimeleri kapsar [msl. 10 harf]; bir diğer kısmında da değişen uzunlukta kelimeler kullanılır, bu halde kelimelerin başı ve sonu özel işaretlerle belirlenir. Öbür ordinatörlerde, kelime kavramı, örneğin bir tek özellik gösteren oktet gibi bir temel birim yararına kaldırılmıştır.)

— Din. Bk. ANSİKL. ‖ *Kelimei şahadet,* İslâmlığın birinci şartı olan «eşhedü en lâ ilâhe illallah ve eşhedü enne Muhammedün abdühü ve resulühü» cümlesi. (Bk. ANSİKL.) ‖ *Kelimei şahadet getirmek,* kelimei şahadetin belirttiği esasa inanarak bu inancı yüksek sesle söylemek: *Abbas dahi: «Ben şahadet ederim ki, sen sadıksın», demiş ve kelimei şehadet getirmiş* (Cevdet Paşa). İslâmlığı kabul etmek. ‖ *Kelimei tevhid,* «lâ ilahe illallah, Muhammedün resulüllah» cümlesi. (Bk. ANSİKL.) ‖ *Kelime (t)-ullah,* Tanrı sözü, kelimei tevhit.

— Leng. *Kelime ailesi.* Bk. AİLE. ‖ *Kelime çeşitleri,* cümledeki görevlerine göre sınıflandırılmış kelimeler. ‖ *Kelime grubu,* bir den çok kelimeden kurulu, yapısında ve anlamında bir bütünlük bulunan dil birliği. (Bk. ANSİKL.) ‖ *Kelime hazinesi,* bir dildeki kelimelerin tümü. ‖ *Kelime sayılama,* kelimebilimin, özellikle kelime hazinesinin incelenmesinde nicelik belirlemeleri ve istatistik eğrilerle uğraşan bölümü. ‖ *Kelime yapımı,* çeşitli yollardan kelime meydana getirme. (Bk. ANSİKL.) ‖ *Bileşik kelime.* Bk. BİLEŞİK. ‖ *Kesik kelime,* bir kısmı kesilerek söylenen kelime: *Foto* (fotoğraf, fotoğrafçı), *oto* (otomobil v.b.). ‖ *Kısaltmalı kelime,* birkaç kelimenin baş harfleriyle kurulmuş kelime: ABD, NATO, CENTO v.d. ‖ *Melez kelime,* çeşitli dillerden aktarılmış köklerle yapılan kelime: *sanat-çı, çaydan-lık* v.b. ‖ *Temel kelime,* türevlere ve bileşik kelimelere karşıt olarak, bunların yapımına giren yalın kelime. ‖ *Türemiş kelime,* bir sonekle yapılmış kelime (*şarkı*'dan *şarkı-cı* gibi). ‖ *Yalın kelime,* yapımında önek veya sonekler bulunmadığı gibi bir başka kelime de bulunmayan kelime: *Şarkı, ev yalın kelimelerdir.*

— Tıp. *Kelime karışıklığı,* konuşma sırasında yanlış kelime kullanma hastalığı, parafazi.

— ANSİKL. Leng. *Kelime*'ler, canlı ve cansız varlıkları, kavramları, eylemleri, bunların çeşitli durumlarını karşılar. Kelimeler, yapıları, kavramları ve görevleri bakımından çeşitli şekilde sınıflandırılabilir. Türkçedeki kelime çeşitleri şunlardır: 1. isim*, 2. sıfat*, 3. zamir*, 4. zarf*, 5. edat*, 6. fiil*. Kelimeler belirli vurgu ve aralıklarla telaffuz edilir. Ses yapıları bakımından hecelerden kuruludur. Her heceyi meydana getiren seslerin (ünlü ve ünsüz) sayısı yerine göre değişir. (Bk. HECE). Kelime, yapı bakımından genel olarak iki parçadır: kök* ve ek*. Kök, bir kelimenin anlamı ve yapısı bozulmadan parçalanabilen en küçük kısmıdır. Köklere anlatılmak istenen kavram, eylem, varlık v.b.nin çeşidine göre birtakım ekler getirilir.

Türkçede kelime köklerinin genellikle tek heceli olduğu kabul edilir: kelime kökleri bir ünlü (*o, a!*), bir ünlü bir ünsüz (*et, at-,* v.b.), bir ünsüz bir ünlü (*bu, ye-, de-* v.b.), bir ünsüz bir ünlü bir ünsüzden (*kız, gir-* v.b.) meydana gelmektedir.

● *Kelime grubu.* Kelime grubunda, birden çok kelime birtakım kurallara göre, özellikle anlam bakımından bir bütünlük meydana getirecek biçimde biraraya getirilir. Türkçedeki başlıca kelime grupları şunlardır: a) tekrar* (*ikileme, kelime koşması* da denir); b) bağlama grubu (bağlama edatlarıyle [ve, ile, ilâ] yapılır); c) sıfat* tamlaması; ç) iyelik grubu ve isim* tamlaması; d) aitlik grubu (*benden sonraki, güzel kızınki, modern araçlardaki* v.b.); e) bileşik isim*; f) bileşik fiil*; g) unvan grubu (*Mustafa Kemal Paşa, Dede Korkut, Kanunî Sultan Süleyman* v.b.); ğ) ünlem grubu (*Ey yolcu, a kızım, hey Allahım* v.b.); h) sayı grubu (*iki yüz, bir milyon yedi yüz bin on dört* v.b.); ı) edat grubu (*sevgilisi için, gül gibi, bana göre* v.b.); i) isnat grubu; j) genitif grubu (*bizim yokuş* v.b.); k) datif grubu (*cana yakın, başına buyruk* v.b.); l) lokatif grubu (*yükte hafif, elde bir, beşte iki* v.b.); m) ablatif grubu (*anadan doğma, içten pazarlıklı* v.b.); n) fiil grubu (*sokağa çıkmak, laf atma* v.b.); o) partisip grubu (*bize gelen, günü geçmiş* v.b.); ö) gerundium grubu (*bahçede dolaşıp, koşa koşa gelirken* v.b.); p) kısaltma grubu (*ileri marş, sola çark, güle güle* v.b.).

● *Kelime yapımı.* Türkçenin kelime hazinesinin zenginleştirilmesi için üç yola başvurulur; a) türetme, b) bileşim*, c) kalıplaşma. Türetme yoluyle yapılan kelimelerde, bir kelime kökünün veya gövdesinin bir ekle belirli şartlarda birleşmesi söz konusudur. Bu durumda eklerin belirli görevleri olduğu gibi, hangi eklerin hangi kelimelere getirilebileceği de bilinmektedir: *baş -lık, av-cı, taş-la-* v.b. Bileşimde, ayrı anlamlı bir veya daha çok kelime tek bir anlamı belirtmesi amacıyle yan yana getirilir: *açıkgöz, doludizgin, sıçanotu* v.b. Kalıplaşmada da herhangi bir kelime ile birleşen çekim veya yapım ekinin (türetmede olduğu gibi) bilinen belirli göreviyle kullanılmayıp, eklendiği kelime ile ayrı bir anlam meydana getirecek biçimde birleşmesi söz konusudur: *onda* (*ondalık sayı*), *komşu* (< *kon-u-ş-u*) v.b.

Türetme yoluna, o dili konuşan ve yazanlar her zaman başvurabildikleri halde, kalıplaşma kendi kendine oluşur.

— Din. İslâm dinine göre Tanrı'nın her sözü, ilâhî bir hükmü kapsadığı için, kelimedir; din kavramının karşılığıdır. Kelime-i şahadet'in iki bölümünden biri olması yüzünden tevhit (birlik) anlamında yorumlanır. Arap edebiyatında bütün bir kasideye de kelime denir. İsa peygamber için söylenen *kelimullah* deyiminde, kelime hem Tanrı'nın sözü, hem de İsa'nın varlığı anlamına gelir. Ayrıca Tanrı kelâmı anlamına da gelen kelime ve kelimât, Tanrı sözlerinin sonsuz ve sayısızlığını, bütün yaratılmış varlıkları kapsar; bunlara *mümkinat* da denir. Tanrı'nın kelâm veya kelim sıfatı, islâm dinine, yeni-eflatun'cu felsefe akımı ile girdi. Ehli Sünnet ile öteki mezhepler kelime ve kelâm kavramının anlamı konusunda birleşirler. Kelime ve kelâm kavramları hakkında, islâm bilginlerinin, mutasavvıfların birçok yorum ve açıklamaları vardır.

● *Kelimei şahadet.* İslâm dininin beş temel şartından birincisi «Eşhedü en lâ ilâhe illallah ve eşhedü enne Muhammedün abdühü ve resulühü» (Tanıklık ederim ki, Tanrı'dan başka Tanrı yoktur ve tanıklık ederim ki Muhammed Tanrı'nın kulu ve peygamberidir) sözü. Bazen kısaltılarak «Lâ ilâhe illallah, Muhammedün resulüllah» (Tanrı'dan başka Tanrı yoktur. Muhammed Tanrı'nın peygamberidir) şeklinde de söylenir. Bu son şekil genel bir anlam ifade ettiği ve tanıklığı kapsamadığı için İslâmlığın şartı olan cümlenin yerine geçmez; yeni islâm olan bir kimsenin baştaki cümleyi söylemesi gerekir. Kelimei şahadet, islâm dininin beş temel şartından birincisidir. İslâm sayılabilmek için önce bu şartın yerine getirilmesi gerekir. Kelimei şahadet getiren bir kimse, öbür şartlara uymasa bile, islâm sayılır. Kelimei şahadet, birçok hattata konu oldu. Motiflerle, cami duvarlarına ve kubbelerine, tablolara yazıldı; seccadelere, duvar halılarına, tabut örtülerine işlendi.

● *Kelimei tevhit.* İslâm dinine göre Tanrı'nın tek olduğunu, ondan başka tapılacak bir varlığın bulunmadığını söylemek tevhit'tir. Bunu anlatan deyime de kelimei tevhit denir. Tevhit üç türlüdür: 1. lâ mabut illallah (Tanrı'dan başka tapılacak varlık, mabut yoktur). Buna *halkın tevhidi* denir, 2. lâ maksut illallah (Tanrı'dan başka istenmesi gereken varlık yoktur.) Buna da *seçkinlerin tevhidi* denir; 3. lâ mevcut illallah (Tanrı'dan başka varlık yoktur). Bu daha çok *mutasavvıf tevhidi*'dir. Her üçü de *kelimei tevhit* anlamını ihtiva eder. Tasavvufta, yalnız Tanrı'nın varlığı inancı yaygın olduğu için, Tanrı'dan başka varlık kabul etme bir gelenek niteliğindedir. Kelimei tevhitle ilgili pek çok yorum ve açıklama vardır. (M)

KELİMEBİLİM blş. i. Leng. Kelime hazinesi olgularının yapısal bakımından incelenmesi. *Eşanl.* LEKSİKOLOJİ.

— ANSİKL. *Kelimebilim,* G. Matoré'nin *Méthoden Lexicologie* (Kelimebilimde Metot) [1953] adlı eserinin yayımlanmasından itibaren bağımsız bir bir bilim kolu oldu. Kelimebilim şu bilimlerden ayrılır:

1) *leksikografi,* lûgat yapımında kelimebilimin ve çeşitli başka bilimlerin verilerinden yararlanan bilim dalı;

2) *morfoloji,* kelimebilim anlamlarını incelediğinden ne lûgatlerde kullanılan alfabetik sınıflamadan, ne de morfolojinin kök, önek ve sonek sınıflamasından yararlanabilir;

3) *etimoloji,* kelimelerin kökü ve tarihi hakkında bilgi verir ama bugünkü anlamlarını açıklamaz;

4) *stilistik,* yazarların kişisel olarak kullandıkları anlatım olgularını (sesler, düzün imgeler, kelimeler v.b.) inceler, oysa kelimebilim özellikle dili konuşan toplumda görülen ortak olguları ele alır.

Kelimebilim ile anlambilim (semantik) arasındaki farklar daha az belirgindir; bununla birlikte semantik, tek tek kelimelerin tarihsel incelenmesi olarak kabul edilebilir; kelimebilim ise kelimeleri bir yandan tarihlerinden soyutlayarak durgul (senkronik) olarak ele alırken, öte yandan kelimelerde kişisel olguları değil toplumsal nitelikteki bir yapının unsurlarını bulur; şu halde kelimebilimi «yapısal semantik» olarak tanımlamak mümkündür. Bu sayıları kabarık olgular topluluğunu bir anda incelemek imkânsız olduğundan bazı kelimebilimciler

Foto. Ganz, Giraudon (LAROUSSE)

Cymothoe ogova
Kongo

Chrysirridia Madagascariensis
Madagaskar

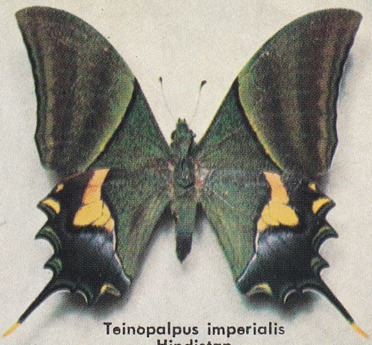

Teinopalpus imperialis
Hindistan

Eustera Troglophylla
Gabon

Thaumantis diores
Hindistan

Euploa callithoe
Yeni Gine

Precis oenone
Natal

Troides priamus hecuba ♂
Salomon adaları

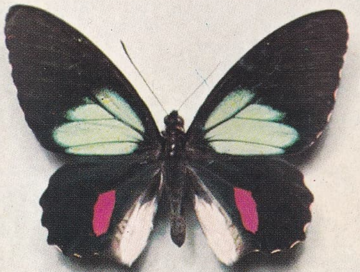

Papilio Childreni
Kolombiya

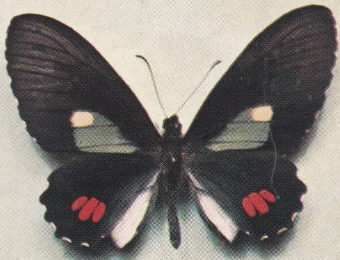

Papilio erlaces
Peru

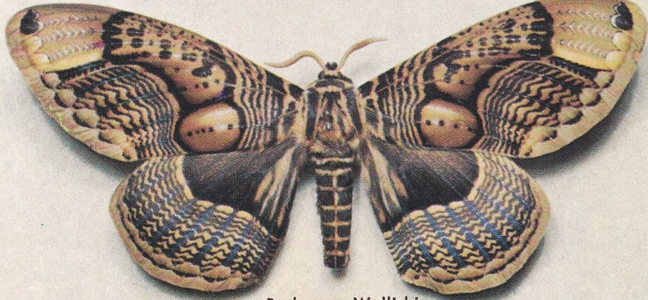

Brahmaea Wallichi
Hindistan

Hestia lynceus
Malakka

Foto. LAROUSSE

KELEBEKLER

Foto. LAROUSSE

(Trier, Wartburg, Matoré v.b) çeşitli devirlerin kelime hazinelerini anlam alanlarına böldüler; bu anlam alanlarında kelimeler hiyerarşik bir konuma sahipti ve gruptaki bütün unsurlar birbirlerine bağımlıydı; böylece, bir kelimenin önemi kullanım sıklığıyla değil, «toplumsal ağırlık» ile belirlenir. Kelimebilim, incelemeleri «süre içinde» sınırlandığında (veya «devrelere ayrılma») bu sınırlanmanın mantıklı bir biçimde nasıl yapılabileceği meselesi ortaya çıkar. Eğer, medeniyet olguları bütünü olan kelime hazinesi, bazı dilbilimcilerin düşündüğü gibi, düzenli değil de kesikli olarak ve anî değişimlere benzeyen bir mekanizmaya göre gelişiyorsa, zamandaki lûgat olguları kesitlerine diğer insan bilimlerinde kabul edilen «kuşak» kavramını uygulamak mümkün olacaktır. Şu halde, bir dilin kelime hazinesi tarihi, yaklaşık olarak her biri toplumun farklı bir durumunu belirten otuz yıllık dönemlere bölünebilir. Yeni bir bilim olan kelimebilim alanında henüz çok sayıda ve önemli çalışmalar yapılmadı ve kelimebilim bugüne kadar kesin bir metoda kavuşmadı; bununla birlikte kelime hazinesinin toplumsal açıdan incelenmesi sonucunda ortaya çıkan meseleleri içine aldı, bazı alanlarda ve bazı dönemler için değerli açıklamalar yaptı. Kelimebilim tasarladığı amaçlardan bazılarını gerçekleştirdiği zaman komşu bilimlerin (tarih, sosyoloji, psikoloji, sözlükbilim, estetik v.b.) kelimebilimin katkılarından yararlanacağı kesindir. (L)

KELİMETEYN veya **KELİMETAN** ikil. i. (ar. *kelime*'den *kelimeteyn* veya *kelimetân*). *Esk.* İslâm inancının temelini meydana getiren «Allah'tan başka tapacak yoktur ve Hz. Muhammed onun resulüdür» cümleleri. (ML)

KELİMULLAH blş. i. (ar. *kelim* ve *Allâh*'tan *kelim-ul-lâh*). Musa peygamberin lakabı. Allah ile konuşan kimse veya Allah'ın konuştuğu kimse, anlamına gelir. Kur'an'da (Nisa suresi, 164) Allah'ın Musa'ya hitap ile konuştuğu bildirilir. (M)

KELİSER i. Bk. ZEHİR ÇENGELİ.

KELKİT veya **ÇİFTLİK,** Karadeniz bölgesinde (Doğu Karadeniz bölümü, Gümüşhane ili) ilçe merkezi; kasaba 6 548 nüf. (1970). Kelkit ırmağına güneyden karışan Balahor deresi vâdisinin yamaçlarında; yüksl. 1 400 m. Gümüşhane'ye 59, Erzincan'a 79 km uzaklıkta. — *Kelkit ilçesi,* 60 140 nüf.; 1 925 km. 100 köy. Tarım ve hayvancılık. (M)

KELKİT suyu veya **çayı,** Doğu ve Orta Anadolu bölgesinde, Yeşilırmak'ın en uzun kolu (313 km). Erzincan kuzeyindeki Sipikör dağının kuzey yamaçlarından ve Gümüşhane dağlarının (Köse dağı) güney yamaçlarından inen derelerin birleşmesiyle ortaya çıkar. Kuzey Anadolu'nun kıyı dağları ile iç sıraları arasında, doğu-batı doğrultulu, tektonik Kelkit vâdisi içinde akar; Kelkit ilçe merkezinden, sonra Suşehri ovası kuzeyinden, Koyulhisar ve Reşadiye ilçe merkezleri önünden geçer. Vâdisi Niksar-Erbaa arasında genişler; Kızılçubuk ve Kale köyleri arasında Yeşilırmak ile birleşti. Vâdinin yukarı kesiminde tahıl, aşağı kesiminde özellikle tütün ekilir. Suları ilkbaharda kabarır; yaz sonunda azalır. (M)

KELLA edat. (ar. *kellâ*). Asla, katiyen, hiç bir vakit. ‖ *Hâşâ ve kellâ,* Tanrı korusun, asla. (M)

KELLAND (Clarence Buddinton), amerikalı roman ve küçük hikâye yazarı (Portland, Michigan 1881 - Phoenix, Arizona 1964). 1902'de Detroit hukuk okulunu bitirdikten sonra edebiyata atıldı. 1907-1915 Arasında *American Boy*'u yayımladı. İlk kitabı *Mar Tidd* (1913) ilgiyle karşılandı. Birinci Dünya savaşından sonra *Saturday Evening Post, American Magazine* ve *Cosmopolitan* gibi dergilerde hikâyeler yayımladı. Yarattığı tiplerin belki de en çok tanınanı «Scattergood Baines»dir. Hikâyeleri bu isim altında 1921'de yayımlandı. En güzel hikâyelerinden biri olan *Opera Hat* (Opera Şapkası) 1936'da *Mr. Deeds Goes to Town* (Mr. Deeds Şehre İniyor) adıyle filme alındı. Gary Cooper'in oynadığı filim büyük başarı kazandı. Kelland, 60 roman ve 200'den çok küçük hikâye yazdı. Anavatanı saydığı Arizona eyaletinde Cumhuriyetçi Millî komite üyesi oldu (1940-1956). [M]

KELLE i. (fars. *kelle*). *Teklz.* Baş, kafa: *Bir fakirin kılına hata gelirse, yerine kellem duruyor* (Namık Kemal). *Ama kellem kızdı. Şeytan «Ko da git» dedi* (M.Ş. Esendal). ‖ [Yuvarlak, külçe şeklinde şeyler için] Adet, tane: *Üç kelle lahana.* ‖ Başak.

— ÇEŞ. DEY. *Kelle götürür gibi,* gereğinden fazla bir çabuklukla. ‖ *Kelle koltuğunda,* ölümü göze alarak. ‖ [Kişiler için] *Kelle kulak yerinde,* iri yapılı ve gösterişli. ‖ *Kellesini koltuğuna almak* (veya *kellesi koltuğunda olmak*), ölümü göze almak. ‖ *Kellesini ortaya koymak,* bütün tehlikeleri, hattâ ölümü bile göze almak: *Şöyle kendimizi ortaya atarak, tehlikeye atarak, kellemizi ortaya koyarak beğenilmeğe lâyık olduğunu sanmıyorsa* (N. Ataç). ‖ *Kellesini uçurmak,* bir kimsenin kafasını gövdesinden ayırmak. ‖ *Kelleyi vermek. Teklz.* Canını feda etmek. ‖ *Pişmiş kelle gibi sırıtmak,* devamlı sırıtmak, gülmek.

— Muft. *Kelle peyniri* (veya *mihaliç peyniri*), Balıkesir ve İzmir dolaylarında yapılan bir türk peyniri. Bk. ANSİKL.

— Şekercilik. *Kelle şekeri,* eskiden yapılan bir şeker türü (2-3 kg'lık koni biçiminde büyük kristal kütleler halinde satılırdı. Kullanılacağı zaman üzerine özel bir ağırlıkla vurularak parçalanırdı.)

— ANSİKL. Mutf. *Kelle peyniri,* tam yağlı veya yağı alınmamış koyun sütü ile yapılır. Lezzetli, güzel kokulu ve gözenekli sert bir peynirdir. Kullanılmadan önce tuzunun çıkarılması için ılık suda tutulur. Tuzsuz kelle peynirinden peynir tatlısı veya helvası yapılır. (M)

KELLE (İbrahim), türk futbolcusu (İstanbul 1897-ay.y. 1965). Anadoluhisarı kulübüne girdi; daha sonra Altınordu takımına geçti (1917). İlk türk millî maçında, İstanbul'da, Romanya'ya karşı oynadı (1923). Paris Olimpiyat oyunlarına katılan türk futbol takımında yer aldı (1924). Millî takım antrenörü Hunter ile topu yere düşürmeden 500 defa kafa paslaşması yaptıkları için kazandığı kafa vuruşunda; topu kendi başı üzerinde düşürmeden 165 defa sektirdiği için ferdî olarak şampiyonluk kazandı; *Kelle* adıyle anılmağa başlandı. Olimpiyat dönüşü Beykoz'a girdi ve 17 yıl bu takımda kaptan olarak yer aldı: futbolu bıraktıktan sonra da, ölünceye kadar Beykoz kulübünde idarecilik yaptı. (M)

KELLENME i. (*kel* > *kellenmek*'ten *kellen-me*). Tıp. Kılların düşmesi. (Memelilerden kellenme insanlardaki kurallara uyar, fakat bunlarda mevsimlik kellenmeler çok daha belirgindir.) Bk. ALOPESİ. (L)

KELLEPUŞ bls. i. (fars. *kelle* ve *-pûş*, örten'den *kelle-pûş*). Kıyf. *Esk.* Baş örtüsü: *Soyup entari ve kellepûş ile bir beygire bindirip* (Naima). Bir cins takke. (Başı tamamen içine aldığı için bu ad verildi. Kellepuş, kavuk altına giyilirdi.)

— Ask. Osmanlı askerlerinin savaş sırasında giydikleri zırhlı başlık. (*Miğfer, tulga* da denen bu zırh, başın her tarafını örter, yalnız gözleri açıkta bırakırdı.) [M]

KELLER veya **KELLER VOM STEINBOCK** (Friedrich Ludwig), İsviçre asıllı alman hukukçu ve siyaset adamı (Zürich 1799-Berlin 1860). Berlin ve Göttingen'de okudu. 1825'te Zürich'e döndükten sonra üniversitede medenî hukuk profesörü oldu. 1831'de İsviçre Yüksek mahkemesi başkanlığına tayin edildi. Siyasete atıldı, 1830'da büyük meclise seçildi. 1832 ve 1834'te meclis başkanlığı yaptı. Liberal Radikal partinin önderlerinden biri olan Keller 1839'da siyasî sebeplerle İsviçre'den kaçmak zorunda kaldı. 1843-1847 Arasında Almanya Halle üniversitesinde profesörlük yaptı. Sonra Berlin üniversitesinde ders verdi. Almanya'da da siyasî hayata atıldı ve Muhafazakârlar partisinden Prusya hükûmetinde görev aldı. Roma hukuku uzmanı olan Keller özellikle hukuk incelemelerine tarih açısından yaklaşılması tezinin savunuculuğunu yaptı. (M)

KELLER (Albert VON), alman ressamı (Gais, İsviçre 1844-Zürich 1920). Birkaç yıl İtalya, Fransa, İngiltere ve Hollanda'da resim yaptı, sonra Münih Sanat akademisinde profesör oldu. 1898'de soyluluk unvanını aldı. Özellikle dinî ve tarihî konular üstünde çalışan bir ressam olduğu kadar portre ressamı olarak da ün kazandı. (M)

KELLER (Arthur İgnatius), amerikalı ressam (New York 1867-ay.y. 1924). New York'ta National academy'de ve Münih'te okudu. 1890'dan itibaren doğduğu şehirde bir stüdyo açtı.

En iyi kitap resimleyicilerinden biri olarak Amerika'da büyük ün kazandı. Resimlediği eserler arasından Owen Wister'ın *The Virginian* (Virginia'lı), Frank Richard Stockton'un *Kate Bonnet*'i ve Gilbert Parker'in *The Right of Way* (Geçiş Hakkı) adlı kitapları sayılabilir. Ayrıca Bret Harte, Henry Wadsworth Longfellow, Washington İrving, Silas Weir Mitchell ve Francis Hopkinson Smith gibi yazarların da eserlerini resimledi. Bunun dışında usta bir yağlıboya ve suluboya ressamıydı. A.B.D.'deki birçok büyük galeride resimleri vardır, ayrıca başka yerlerde de eserlerinden bazı örneklere rastlanır. (M)

Johan KELLGREN

KELLER (Christoph), lat. adı **Cellarius,** alman filolog ve tarihçesi (Smalcalda 1638-Halle 1707). 1693'ten itibaren Halle üniversitesinde profesör. 1688'de *Historia Medii Aevi* (Ortaçağ Tarihi) adlı eserini yayımladı; Ortaçağ'ı IV. yy. ile Türklerin İstanbul'u ele geçirmesi (1453) arasında geçen devre olarak tanımlayan ilk bilim adamı Keller'dir. (M)

KELLER (Gotfried), XVII. yy. alman müzik öğretmeni ve bestecisi (öl. Londra 1707'den önce). Londra'da müzik öğretmenliği yaptı. 2 Flüt ve sürekli bas için altı sonat, 2 keman, trompet, viyol ve bas için altı sonat besteledi. Bir de ders kitabı yazdı. (L)

KELLER (Gotfried), almanca yazan isviçreli yazar (Zürich 1819-ay.y. 1890). Münih'te başarısız resim denemelerinde bulunduktan sonra (1840-1842), Zürich'e geldi, sonra Almanya'ya döndü; Heidelberg'de L. Feuerbach'ın etkisinde kaldı, Berlin'de (1850-1855) felsefe ve edebiyat okudu (1848-1850). Sonra Zürich'te devlet şansölyeliğine tayin edildi; 1861'den 1876'ya kadar bu görevde kaldı. En önemlisi otobiyografya romanı *Der Grüne Heinrich* (Yeşil Heinrich) [1854-1855] olan nesir eserleri çok tabiî, gözlemleri doğru, anlatımı güzeldir. Ayrıca iki hikâye derlemesi de yayımladı: *Die Leute von Seldwyla* (Seldwyla'nın İnsanları) [1856] ve *Züriches Novellen* (Zürich Hikâyeleri) [1878]. *Gedichte* (Şiirler) [1846] ve *Neuere Gedichte* (Yeni Şiirler) [1851] Keller'in güçlü ve derin şairlik yönünü ortaya koyar. Keller, XIX. yy. almanca isviçre edebiyatının en büyük temsilcisi olarak kabul edilir. (L)

KELLER (Helen Adams), amerikan pedagoğu (Tuscumbia, Alabama 1880). On dokuz aylıkken kör, sağır ve dilsiz oldu. Yedi yaşındayken Perkins institute mezunu Miss Anne Mansfield Sullivan'a emanet edildi, o da kendisine sırasıyle sağır-dilsizlerin dokunma yoluyle konuşma sistemini, yazıyı, yazı makinesini ve 1890'da söz sanatını öğretti. Hellen Keller böylece öğrenimini ve akademik kariyerini yapabildi ve şu eserleri yayımladı: *The Story of My Life* (Hayatımın Hikâyesi) [1902]; *The World I Live in* (İçinde Yaşadığım Dünya) [1908]; *Out of the Dark* (Karanlığın Dışında) [1913]; *My Religion* (Dinim) [1927]; *Let us Have Faith* (Bırakınız Güvenelim) [1940]. (L)

KELLER (Otto), alman klasik filoloğu (Tübingen 1838-Ludwigsburg 1927). Tübingen ve Bonn üniversitelerinde okudu. Horatius üstüne yaptığı incelemelerle dikkati çekti. Freiburg (1872), Graz (1876) ve Prag (1881) üniversitelerinde profesörlük yaptı. 1909'da emekli oluncaya kadar Prag'da kaldı. Başlıca eserleri: Alfred Holder ile birlikte hazırladığı *Horatii Opera* (Horatius'un Eserleri) [2 cilt 1864-1870]; *Epilegomena zu Horaz* (Horatius İçin Söylev) [3 cilt, 1879-1880]; *Pseudoacronis Scholia in Horatium Vetustiora* (2 cilt, 1902-1904) [bunların üçü de tenkit eseridir]; *Lateinische Volksetymologie* (Latince Halk Etimolojisi) [1891] ve *Die Antike Tierwelt* (Eski Hayvanlar Âlemi) [2 cilt, 1909-1913]. Babası ADELBERT VON KELLER de (1812-1883) filologdu. Cervantes ile Shakespeare'in eserlerini Almancaya tercüme etti. (M)

KELLER (Paul), alman yazarı (Arnsdorf 1873-Breslau 1932). Alaylı ve genellikle duy-

Foto. LAROUSSE

Gene KELLY

gusal hikâyeler yazdı. Hikâyelerinin konuları doğduğu yer olan Silezya'da geçer. 1912'de aylık *Die Bergstadı* (Dağ Şehri) dergisini kurdu ve derginin yazıişleri müdürlüğünü yaptı. Devrinde çok okunan ve katı bir ahlâk anlayışının hâkim olduğu kitapları, yazarın iyimser dünya görüşünü entelektüel ve karmaşık olmayan bir biçimde yansıtır. Başlıca eserleri şunlardır: *Waldwinter* (Orman Kışı) [1902]; *Die Heimat* (Vatan) [1904]; *Das letzte Märchen* (Son Masal) [1905]; *Sohn der Hagar* (Hagar'ın Oğlu) [1909]; *Ferien vom ich* (Ben'den Kurtulma) [1915]; *Ulrichshof* (1929 ve *Drei Brüder suchen das Glück* (Üç Kardeş Mutluluğu Arıyor) [1929]. (M)

KELLER (Walter), amerikalı orgcu ve besteci (Chicago, İllinois 1873-ay.y. 1940). Chicago'da F. G. Gleason'un ve Leipzig'de P. Homeyer'in ve C. Piutti'nin öğrencisi oldu. 1898-1904 Arasında Nortwestern üniversitesinde ders verdi. 1911'de Chicago'da 1906'dan beri öğretmenlik yaptığı Sherwood Müzik okulunun müdürü oldu. 1903-1918 Arasında St. Vincent's kilisesinde org çaldı. 1912-1920 Arasında De Paul Üniversitesi Müzik bölümü dekanı oldu. 1914-1916 Arasında Amerikan Orgcular Loncası İllinois şubesi başkanlığında bulundu. Sık sık resitaller veren Keller aynı zamanda bir opero komik, senfonik parçalar, org ve koro için birçok eser besteledi. (M)

KELLERMANN (Bernhard), alman romancısı (Fürth, Bavyera 1879-Klein-Glienicke, Berlin yakını 1951). Seyahate çok düşkün olan bir insandı. Eserlerinden birçoğunun konusunu kendi ülkesinden çok başka ülkelere ait edindiği bilgilerden aldı. Birinci Dünya savaşından önce Avrupa'nın çeşitli şehirlerinde yaşadı. Bu yaşayışının hikâyesini iki kitapta topladı: *Der Krieg im Westen* (Batı'daki Savaş) [1915] ve *Der Krieg im Argonnerwald* (Argonnerwald'deki Savaş) [1916]. İkinci Dünya savaşından sonra Doğu Berlin'de *Kulturbunde zur demokratischen Erneuerrung Deutschlands*'un (Almanya'nın Demokratik Yenilenişi İçin Kültür Birliği) kuruluşuna katıldı. Öldüğü zaman bu kurumun başkan yardımcısıydı. Ölmeden bir yıl önce Doğu Alman hükûmeti kendisine ödül vermişti.

En ünlü romanı: *Der Tunnel*'dir (Tünel) [1913]. Ayrıca *Yester und Li* (Yester ve Li) [1904], *Der Neunte November* (Dokuz Kasım) [1920], *Die Stadt Anatol* (Anatol Şehri) [1932]: *Das blaue Band* (Mavi Kurdele) [1938], *Wendlandsumkehr* (Wendlandt'ın Dönüşü) [1939] ve *Totentanz* (Ölüm Dansı) [1948] adlı eserleri de önemlidir. (M)

KELLERMANN (François Etienne), **Walmy dükü**, fransız generali (Metz 1770-Paris 1835). François Etienne Christophe Kellermann'ın oğlu. Babasının yaveri idi, bir ara tutuklandı, sonra serbest bırakıldı (ekim 1793-temmuz 1794), İtalya'da savaştı (1796-1797); tuğgeneralliğe yükseldi (mayıs 1797), bir süvari hücumuyle Marengo zaferinin kesin sonuca ulaşmasını sağladı (14 haziran 1800). 1800'de tümgeneral oldu, Austerlitz'te yaralandı, Junot ile beraber Portekiz seferini yaptı ve Sintra şehrinde fransız ordusunun teslim şartlaşmasına ait görüşmelere katıldı (ağustos 1808). İspanya'da (1809-1811), Almanya'da (1813) ve Fransa seferi sırasında (1814) savaştı. Bourbon'larla anlaşarak Yüzgün'ler, sırasında yeniden görev aldı; 3. Süvari kolordusu ile Quatre-Bras'da (16 haziran) ve Waterloo'da baskınlar yaptı; Waterloo'da yaralandı (18 haziran 1815). Valmy markisi oldu (1817), babası mareşal Kellermann'ın ölümünde dük ve Fransa Yüksek meclisi üyesi oldu (eylül 1820). Louis-Philipe ile birleşti. Fransa Yüksek meclisinde Charles X'un bakanlarının öldürülmesi için oy kullandı ve 1831'de tekrar faal hizmete çağrıldı. (L)

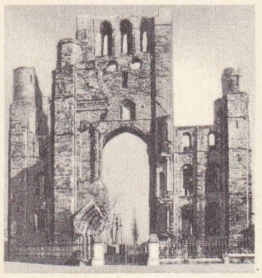

KELSO manastır

KELLERMANN (François Etienne Christophe), **Walmy dükü**, Fransız mareşali (Strasbourg 1735-Paris 1820). 1752'de subay oldu. Yediyıl savaşına katıldı, Polonya'da görev aldı (1765), oradan Viomenil'in gönüllüleri ile savaştı (1770). 1788'de tuğgeneral, mart 1792'de tümgeneral oldu, Merkez ordusunda Luckner'in yerine geçti (ağustos) ve Dumouriez'nin emri altında Valmy muharebesinde başlıca rolü oynadı (20 eylül). Alpler ordusu kumandanlığında bulundu (1795-1791). 1798'de süvari genel müfettişi, aralık 1799'da senatör oldu ve 1804'te mareşalliğe yükseldi, 3. İhtiyat kolordusu kumandanlığını yaptı (1805-1806), kendinden sonra da büyük oğluna kalmak üzere Johannesberg malikânesini mülk edindi (ağustos 1807). 1808'de Valmy dükü, 1809'da Hanau prensliği valisi oldu. 1813'te Ren Nehri Gözetleme kolordusu kumandanı olarak, alman ordularına karşı takviye kuvvetlerinin teşkilâtını yaptı. Bourbon'larla birleşti, Fransa Yüksek meclisi üyesi (haziran 1814), Strasbourg valisi oldu; Yüksek mecliste liberaller arasında yer aldı. (L)

KELLER VOM STEINBOCK. Bk. KELLER (Friedrich Ludwig).

KELLERWAND, Carnia Alpleri'nde doruk, İtalya ile Avusturya sınırında; 2 781 m. (L)

KELLES-KRAUZ (Kazimierz), polonyalı sosyalist (Szczebrzeszyn, Lublin yakınları, 1872-Viyana 1906). 1894'ten sonra Paris'te öğrenim gördü, aktif siyasete girdi. Sosyalizmin enternasyonalist ilkeleriyle millî bağımsızlık isteklerini kaynaştırarak Polonya Sosyalist partisinin nazarî temellerini hazırladı (*Sosyalist Programda Millî Bağımsızlık*, 1900; *Polonya'nın Bağımsızlığı ve Tarihî Maddecilik*, 1905); ayrıca halkın dikkatini tarım meselelerine çekti (*Artık Angarya Yok Mu?*, 1897). Sosyoloji kitapları da yazdı: *Ailenin İlkel Şekillerinin İktisadî Temelleri* (1900), *Cinsel Yasakların Menşei* (1904). Tarihte maddecilik kavramının doğuşu ve evrimiyle ilgili çalışmalar yaptı. Marksist diyalektiğe bağlı olmakla birlikte, pozitivizm ve psikolojik sosyolojiden etkilendi, tarihsel gelişimde geleneklerin, özellikle eski geleneklerin önemini kabul etti (*Gericiliğin Sosyolojik İlkesi, Eskiçağda Sosyal Başkaldırmalar, Vico Felsefesinde Sosyal Diyalektik, Auguste Comte Felsefesi ve Marksizm*). 1902'de Paris'ten ayrılarak Viyana'ya yerleşti. Bazı makalelerini *Siyasî Yazılardan Seçmeler* (1907) ve *İktisadî Maddecilik* (1908) adlı eserlerinde topladı. (L)

KELLEY (Edgar Stillman), amerikalı besteci (Sparta, Wisconsin 1851-New York 1944). 1880'de Stuttgart konservatuvarını bitirdi. Amerika'ya döndükten sonra bir operet topluluğunda orkestra şefi olarak çalıştı. New York'ta, Yale üniversitesinde, 1902-1910 arasında Berlin'de ve daha sonra A.B.D.'nin bazı şehirlerindeki çeşitli müzik okullarında öğretmenlik yaptı.

Başlıca eserleri: *The Pilgrim's Progress* (Hacıların İlerleyişi) oratoryosu *My Captain* (Kaptanım) [Walt Witeman'ın eserinden] ve *The Sleeper* (Uyuyan) [*Edgar Allan Poe'*nun eserlerinden] adlı koro parçaları, senfoniler, orkestra süitleri besteledi. *Puritania* adlı bir operakomik yazdı (İlk oynanışı 1892-Boston). Diğer eserleri *Chopin the Composer* (Besteci Chopin) [1813] ve *Musical İnstruments* (Müzik Âletleri) [1925]. (M)

KELLEY (Edward), ingiliz simyacısı ve şarlatanı (Worchester 1555-Prag, Bohemya 1595). Bir eczacı olarak yetişti, kimya alanında incelemeler yaptı. Oxford'da okuduğu sanılmaktadır. 1580'de Londra'da çarptırıldığı bir teşhir cezası sırasında kulakları kesildi. Cezaya çarptırılmasının sebebi esrarlı şeylerle uğraşması ve madenlerin yapılarını değiştirmeğe çalışmasıydı. 1582'de kraliçe Elizabeth I'in refakatçisi Dr. John Dee ile birlikte simyacılıkla uğraştı. Birkaç yıl Avrupa'da dolaştıktan sonra imparator Rudolph II'nin huzuruna kabul edildiler. Kelley, Dee için vaz geçilmez bir kâhin haline gelmişti. Fakat Kelley'in ahlâksızlıkları yüzünden bir süre sonra iki arkadaşın arası açıldı. Kelley, Prag'da imparatorun emriyle iki defa (1589 ve 1595'te) tutuklandı. Son tutuklanışında kaçmağa çalışırken öldürüldü. Bir şarlatan olmasına rağmen çok inandırıcı bir hayal gücüne sahipti. (M)

KELLEY (Florence), amerikalı kadın reformcu (Philadelphia, Pennsylvania 1859-ay.y. 1932). Kölelik aleyhtarı William Darragh Kelley'nin kızı. On altı yaşında ilk kız öğrenci olarak Cornell üniversitesine girdi, sonra Pennsylvania üniversitesinde okumak istediyse de kız olduğu gerekçesiyle buraya kabul edilmedi. Bunun üzerine İsviçre'ye gitti ve Zürich'te hukuk okudu. Burada Karl Marx'ın etkisinde kaldı ve ateşli bir sosyalist oldu. Engels'in *Die Lage der arbeiten Klassen in England* (1844'te İngiltere'de İşçi Sınıfının Şartları) adlı eserini İngilizceye tercüme etti. 1884'te polonyalı bir doktorla evlendi, üç çocuğu oldu, fakat bir süre sonra kocasından ayrıldı.

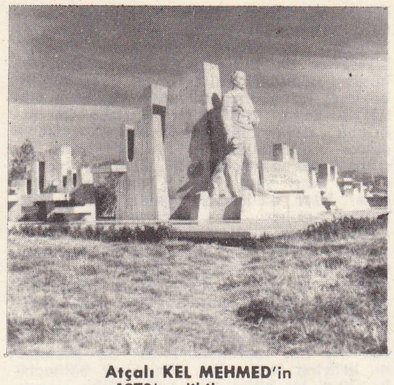

Atçalı **KEL MEHMED**'in 1970'te dikilen anıtı

1891'de Chicago'ya yerleşti. 1899'da Millî Tüketim birliğinin sekerterliğine getirildi. Bu birliğin görevi sanayideki bozuklukları tüketimcilerin baskısıyle gidirmekti. Daha sonra New York'taki Henry Sokağı Yerleşme merkezine geçti, 1924'e kadar burada kaldı. Hayatı boyunca amerikan işçi sınıfının, özellikle kadınların ve işçilerin sömürülmesini önlemeğe çalıştı. Ayrıca *Some Ethical Gains Through Legislation* (Ahlâk Alanında Kanunlarla Elde Edilen Kazançlar) [1905] adlı bir eser yazdı ve Edmond Kelly'in *Twentieth Century Socialism* (Yirminci Yüzyıl Sosyalizmi) [1910] adlı kitabını yayımladı. (M)

KELLGREN (Abraham Herman August), finlandiyalı dilbilimci (Kuopio 1822-Helsinki 1856). Finlandiya edebiyatı lehine ortaya çıkan harekette faal görev aldı ve 1847'de Berlin'de *Fin Dili Unsurları*'nı yayımladı. (L)

KELLGREN (Johan Henrik), isveçli şair (Floby 1751-Stockholm 1795). Abo üniversitesinde (Finlandiya) öğrenim yaptıktan sonra «Aurora» edebiyat grubuna katıldı, 1778'de C.P. Leengren ile birlikte Stockholm'de *Stockholmsposten* gazetesini kurdu; bu gazete o devrin başlıca edebiyat organı haline geldi. Trajedilerinde Gustaf III ile işbirliği yaptı (Gustaf III Kellgren'in şiir halinde yazdığı trajedilerin planını hazırlıyordu); *Gustaf Vasa* (1783); *Till Kristina* (Kraliçe Kristina) [1785] ve 1786'da kurulan İsveç akademisine kral tarafından seçildi. Fransız zevkinin savunucusu, Thorild'e karşı Voltaire hayranı preromantik edebiyatçıların temsilcisidir; iğneli yergiler (*Mina Löjen* [Kahkahalarım], 1778; *Vora Villor* [Yanlışlarımız], 1780; *Dumboms Lefverne* [Aptalın Hayatı], 1791; *Ljusets Fiender* [Işığın Düşmanları], 1792) ve epikuros'çu şiirler (*Sinnenas Förening* [Duyuların Birleşmesi], 1778) yayımladı. Nihayet isveç romantizmine öncülük eden bir şiir anlayışına yöneldi (*Den Nya Skapelsen* [Yeni Yaratılış], 1789). [L]

KELLİ edat. (*geri*'den). *Halk dili.* «Sonra» edatı gibi ablatif eki almış kelimeden sonra gelerek, iki önermeden ikincisinin sebebi olarak birincisini gösterir: *Bizi aramadıktan kelli burada olmuşsun neye yarar?* (M)

Kellibaron manastırı, Bizans devrinde, Latros (Beşparmak) dağındaki ünlü manastır. X.-XIII. yüzyıllar arasında, inzivaya çekilmiş keşişlerin başlıca sığınağı idi. Adını, aynı isimdeki şehirden aldı. (L)

KELLİFELLİ veya **KERLİFERLİ** bls. sıf. (ar. *kerr ü fer*'den). [Kişiler için] Kılık kıyafeti yerinde ve gösterişli: *Orada ârâm eden yaşlı başlı, kellifelli bir zat...* (Ahmed Rasim). *Bir çocuğu beklerken karşılarına kerliferli bir adam çıktı.* (M)

KELLİK i. (*kel*'den *kel-lik*). Parazitoloji. Saçlı deride mikroskopik mantarların sebep olduğu hastalık. || Üzerinde bitki ye-

Foto. MEYDAN; LAROUSSE

tişmeyen, çıplak, çorak yer.

— ANSİKL. Parazitoloji. *Kellik* (favus) veya kel hastalığı mantar cinsinden mikropların sebep olduğu bir deri hastalığıdır. Kelliğe sebep olabilen üç çeşit mantar vardır: 1. mikrosporon'lar mikroskopik kel hastalığını yapar; 2. trikofiton'lar, trikofitik kelliğe sebep olur; 3. akoryonlar ise asıl kel hastalığını yapar. Bu mantarlar kıl diplerinde çanakçık şeklinde oluşumlara yol açar; kılsız deri üzerinde ayrıca yuvarlak kırmızı, pullu lekeler şeklinde bozukluklara sebep olabilir; hastalık tırnaklara da bulaşabilir. Kellik çok bulaşıcıdır. Bütün dünyada ve özellikle sıcak memleketlerde rastlanır. Sadece çocukluk çağında kelliğe yakalanılır; hastalık ömür boyu sürebilir, hiç bir zaman kendiliğinden iyileşemez. Kırmızı, parlak, yalız yara izleri bırakan bir saç dökülmesiyle sonuçlanır. Hastalık kılsız deride, tırnaklarda, hattâ bağırsaklarda da görülebilir. Teşhis için saçın mikroskopla muayenesi ve kültür yapılır. Mikroplu saçlar Wod ışınlarına (morötesi ışınlar) tutulur; bunun yarattığı yeşil flüorışı en ufak hastalık noktalarını bile izlemek imkânı verir.

Kellik çok bulaşıcı olduğundan haber verilmesi zorunlu hastalıklardandır. Tedavisi, hasta bölgelerin kıllarını dökerek (radyoterapi, tallium veya cımbızlarla) yapılır; buralara mantar öldürücü ilâçlar sürülür. Derin kellikler için lügol eriyiği şeklinde iyot kullanılır.

— Vet. Atta, etçillerde ve tavşanlarda seyrek rastlanan kellik, tavuklarda, tüylü deride beyazımtrak veya kirli beyaz küçük lekeler halinde belirir. İyotlu ilâçların uygulanması iyi sonuç verir. Hastaların tecridi, barınakların ve kap kacağın iyice mikropsuzlaştırılması şarttır. (L)

KELLİN i. Maydanozgillerden *Ammi visnosa*'nın tohumlarından elde edilen glükozit.

— ANSİKL. Ted. Sentez yoluyle elde edilebilen *kellin*, düz kas iplikleri üzerinde spazm çözücü etki gösterir. Vücut kanalları kaslarını, özellikle koroner atardamarların, bronşların, sidikborusunun kaslarını gevşetici özgülüğü vardır. Bazı sindirim bozukluklarına (bulantı, kusma), halsizlik ve uykusuzluğa sebep olabilir. (L)

KELLNER (Johan Peter), alman bestecisi ve orgcusu (Gräfenroda, Thüringen 1705-ay.y. 1772). 1728'den ölümüne kadar Gräfenroda'da kantorluk yaptı. J. S. Bach ve Händel ile kişisel ilişkiler kurdu. Yayımlanan eserleri: *Certamen Musicum* (altı çembalo süiti halinde toplanan prelüter, füğler ve dans havaları, 1739-1749), *Manipulus Musices* (çembalo için dört süit ve sonat, 1753-1756), org koralleri, çembalo parçaları. — Oğlu JOHANN CHRISTOPH, alman bestecisi ve orgcusu (Gräfenroda, Thüringen 1736-Kassel 1803). Bir süre Amsterdam ve La Haye'de yaşadıktan sonra orgcu olarak Kassel sarayına girdi. Bir opera (*Die Schadenfreude* [Zarardan Duyulan Sevinç]) sürekli baslar konusunda bir öğretim kitabı, bir kantat, konçertolar ve sonatlar besteledi. (L)

KELLOGG, A.B.D.'de (İdaho) kasaba, Coeur d'Alene dağlarında, Spokane'in güneydoğusunda; 5 100 nüf. Önemli kurşun madeni. Kurşun dökümhanesi ve rafinerisi. Antimon, kadmiyum ve kobalt metalürjisi. (L)

KELLOGG (Clara Louise), amerikalı opera şarkıcısı (Sumterville, South Carolina 1842-New Hartford, Connecticut 1916). İlk defa 1861'de New York Müzik akademisinde Verdi'nin *Rigoletto* operasında Gilda rolüyle sahneye çıktı, opera ve konserlerde şarkı söyledi. Londra'da ilk defa 1867'de sahneye çıktı. 1873'te bir ingiliz opera trupu kurdu, 1874-1875 sezonunda italyan ve fransız operalarını ingilizce söyleyerek tanıtmağa çalıştı. Daha sonra bir italyan opera trupunda şarkı söyledi. Konserlere çıkmağa başladıktan bir süre sonra 1887'de menajeri Carl Strakosch ile evlendi ve az sonra mesleğini bıraktı. 1913'te *Memoirs of an American Prima Donna* (Bir Amerikan Prima Donna'sının Hatıraları) adlı kitabını yayımladı. (M)

KELLOGG (Frank Billings), amerikalı siyaset adamı (Potsdam, New York 1856-Saint Paul, Minnesota 1937). 1877'de avukatlığa başladı. Minnesota'dan cumhuriyetçi parti senatörü seçildi (1917-1923), Şili'nin Santiago şehrinde toplanan Amerika Birliği kongresinde A.B.D.yi temsil etti. Londra'ya elçi oldu (1924), başkan Colidge'in dışişleri bakanı olarak Hughes'ın yerini aldı (1925-1929). Bu sıfatla fransız bakanı Briand ile birlikte *Briand-Kellog antlaşması* adı verilen sürekli barış antlaşmasını hazırladı (ağustos 1928). Nobel Barış ödülünü kazandı (1929), daha sonra La Haye'deki Milletlerarası Adalet divanının daimî üyesi oldu (1930-1935). (L)

KELLOR (Frances), amerikalı kadın sosyolog ve yazar (Columbus, Ohio 1873- New York 1952). Hukuk öğrenimi yaptı (1897). 1898 ve 1904'te dinleyici olarak Chicago üniversitesine devam etti. 1909'da New York Devlet Göçmen komisyonu sekreterliği ve hazinedarlığına getirildi. 1915'te New York Araştırma meclisi üyesi, 1920'de yabancı dilde yayım yapan Amerikan Basını Yayıncıları birliği başkan yardımcısı oldu. 1926-1952 Arasında Amerikan Arabuluculuk derneği başkan yardımcısı oldu.

Bellibaşlı eserleri: *Experimental Sociolgy* (Deneysel Sosyoloji) [1902]; *Out of Work* (İşsiz Adam) [1940-1915]; *Straight America* (Doğru Amerika) [1915]; *Imigration and the Future* (Göç ve Gelecek) [1920]; *Federal Administration and The Alien* (Federal Yönetim ve Yabancılar) [1921]; *Security Against War* (Savaşa Karşı Güvenlik) [1924]; *The United States and the International Court* (A.B.D. ve Milletlerarası Mahkeme) [1925]; *Arbitration in Action* (Eylemde Arabuluculuk) [1941]; *Arbitration and the Legal Profession* (Arabuluculuk ve Hukuk Mesleği) [1952]. (M)

KELLY (Edmond), amerikalı avukat ve sosyalist (Toulouse, Fransa 1841-Paris 1909). İlk öğrenimini İngiltere'de yaptı, 1870'te Columbia üniversitesini bitirdi. Paris'te avukatlık ve Amerikan elçiliğinin danışmanlığını yaptı. 1890'da Amerika'ya gitti ve dahilî yönetim reformunun gerçekleşmesine çalıştı, fakat işçileri teşkilâtlandırma çabaları başarısızlığa uğrayınca Paris'e döndü ve yeniden avukatlığa başladı. Daha sonra 1905'te tekrar A.B.D'ye gelen Kelly aktif olarak sosyalist propaganda kampanyasına katıldı. (M)

KELLY (Eugene Patrick KELLY, **Gene** — denir), amerikalı sinema oyuncusu, koreograf ve filim yönetmeni (Pitsburg 1912). Bir süre kabarelerde dans ettikten ve bale okullarında görev aldıktan sonra, 1940'ta *Pal Joey* adlı müzikli komediyle tanındı. 1942'den sonra sinema oyuncusu oldu, senaryo yazarlığı ve yönetmenliği yaptı. Yönetmen Vincente Minnelli ve Stanley Donen'in yardımıyle müzikli komedi filimlerine yenilikler getirdi: filmin içine sıkıştırılan dans sahnelerini, konuyle kaynaştırarak montaja has ritim ile koreografi ritminin arasında bir dengeye ulaştı. Gene Kelly'nin oynadığı önemli filimler: Minnelli'nin yönettikleri: *Güzeller Revüsü* (Ziegfeld Follies of 1946); *Paris'te bir Amerikalı* (An American in Paris) [1951]; *Eğlenceler Beldesi* (Brigadon) [1954]; S. Donen ile birlikte yönettikleri: *On the Town* (Şehirde) [1949]; *Yağbur Altında* (*Singin'in the Rain*) [1951]; *It's Always Fair Weather* (Hava Her Zaman İyidir) [1955], *Dansa Davet* (Invitation to the Dance) [Gene Kelly'nin tek başına yönettiği bu sonuncu filim üç bölümden meydana gelir, 1956]; G. Cukor'un yönettiği *Les Girls* (Kızlar) [1957]; J. Lee -Thompson'un yönettiği *What a Way to Go* (1964); J. Demy'nin yönettiği *Tatlı Günler* (Les Demoiselles de Rochefort) [1966]. 1960'ta, Paris operası için *Pas de Dieux*'nün (Tanrılar Dansı) koreografisini hazırladı. (L)

KELLY (Grace), Monaco prensesi ve amerikan asıllı sinema oyuncusu (Philadelphia 1928). Varlıklı bir aileden gelen sanatçı 1951 yılında Hathaway'ın *Ondördüncü Saat* (Fourteen Hours) adlı filimde ufak bir rolle sinema dünyasına girdi. 1952'de Zinnemann'ın *Kahraman Şerif*'inde (High Non) Gary Cooper ile birlikte oynadı. Daha sonra Hitchcock'ın yönetiği *Cinayet Var* (Dial M For Murder) [1953], *Arka Pencere* (Rear Window [1954] ve *Kelepçeli Âşık*'ta (To Catch a Thief) [1955] rol aldı. George Seaton'ın yönetimindeki *Taşra Kızı* da (The Country Girl) [1955] önemli filimleri arasındadır. Kendisini amerikan sinemasının en zeki ve en duygulu oyuncularından biri olarak kabul ettirdiği bir sırada Monaco prensi Rainier III ile evlenerek (nisan 1956) sinemadan çekildi. Rainier'den Caroline (1957), Albert (1958) ve Stephania (1965) adlı üç çocuğu oldu. (M)

KELLY (Hugh), irlandalı oyun yazarı (Killarney 1739-Londra 1777). En önemli eserleri: *A Word to the Wise* (Bilgeye Bir Çift Söz) [1770]; *The School for Wives* (Kadınlar Okulu) [1773]. (L)

KELLY (William), amerikalı mucit (Pittsburgh, Pennsylvania 1811-Lousville, Kentucky 1888). Pittsburg'da nakliyecilik ve komisyonculuk yaptı, 1846'da da Kentucky'de demir işleriyle uğraşmağa başladı. 1851'de demirin karbonunu bir hava akımı yar-

Kelt sanatı
Çiftbaşlı Hermes

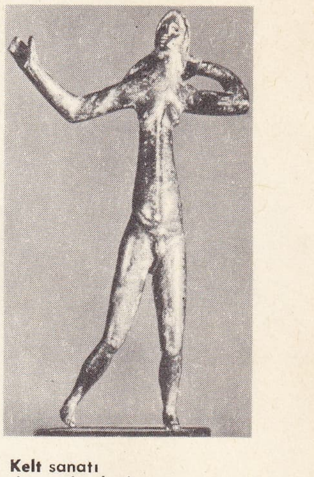

Kelt sanatı
dans eden kadın
bronz bulgu

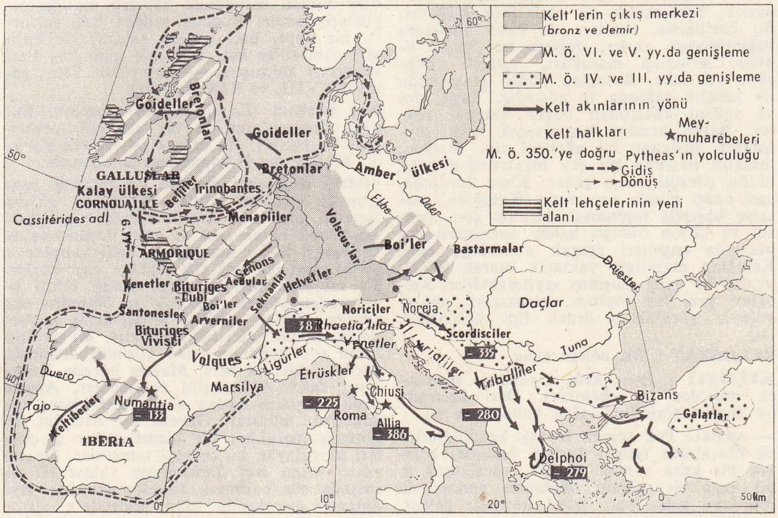

KELTLER haritası

dımıyle gidermeyi ve böylece ham demiri doğrudan doğruya çeliğe çevirmeyi başardı. Kelly'nin bu «hava kaynatma süresi» 1856'da sir Henry Bessemer tarafından İgiltere'de ortaya atıldı ve patenti alındı, Bessemer bu metodu amerikalı işçilerden öğrendiğini söyleyince, A.B.D.'de patent Kelly'ye verildi. Sendika Kelly'nin çıkarlarını korumayı üzerine aldı. Böylece çelik, Kelly usulüyle ilk olarak Wyandote'taki (Michigan) ocaklarda elde edildi. (M)

KELLYA i. Zool. Toprak altında yaşayan ikiçenetli deniz yumuşakçası. (Hayvanın yalnız bir sifonu, bisüslü bir ayağı vardır ve yumurtlayıcıdır; kavkısı, küçük, ince, yalnız yuvarlakçadır, genellikle düzgün değildir. Kellya, ölü kabukların içinde, kaya kovuklarında, lichina demetleri arasında, daha çok gelgitin ulaştığı en son hudutta yaşar; bütün denizlerde bulunur. *Erycinidae* familyasından.) [L]

KELLYELLA i. Zool. Atlas okyanusunun çok derin bölgelerinde yaşayan, çenetleri özdeş çelikli, yuvarlak ikiçenetli, şişkince, çok küçük kabuklu hayvan. (*Kellyellidae* familyasının örnek tipi.) [L]

KEL MEHMED Atçalı, Aydın ve bölgesinde isyan eden efe (Atça, ?-Tepecik köyü 1830). Arpaz'da bir çiftlikte çalışırken, aşırı davranışları yüzünden kovuldu. Köyün zenginlerinden birinin kızına âşık oldu; kızla evlenemeyince dağa çıktı; çevresine topladığı âsilerle Kuyucak ve Nazilli'yi, sonra da Aydın, Tire, Bayındır, Alaşehir, Kocak, Köşk, Ödemiş, Yenipazar gibi yerleri aldı. İstanbul'a düzenli olarak vergi ödemeğe çalıştı. Kendisine «Vâlii Vilâyet Hademei Devlet Atçalı Kel Mehmed» unvanını verdi. Aydın dolaylarındaki bazı yerleri de eline geçirince, Babıâli, eski Halep valisi İbrahim Paşayı Atçalı Kel Mehmed'in üzerine gönderdi. Saruhan ve Muğla sancak mütesellimleri de aynı işle görevlendirildi (1829). Atçalı Kel Mehmed, Aydın'da tutunamayacağını anlayınca dağ köylerine çekildi. Bu arada İbrahim Paşa bazı suçsuz kimseleri tutukladığı gerekçesiyle azledildi; yerine Yetim Ahmed Ağa getirildi. Atçalı Kel Mehmed, kısa bir süre sonra Aydın'a hücum etti; Tepecik köyü yakınlarında devlet kuvvetleriyle karşılaştı; yapılan çarpışmada kuvvetleri bozguna uğratıldı ve Atçalı öldürüldü (1830). [M]

Keloğlan, türk halk masallarının çoğunda yaşayan, zekâsıyle birçok güçlüğün üstesinden gelen sevimli bir masal kahramanı. Keloğlan tipi yalnız masallara özgü ve sınırlı kalmadı; halk edebiyatının öteki türlerine de yayıldı; zengin biçimler kazandı. Hafızasında kötüler ve kötülüklerle savaşan keloğlan, iyi yürekli, korkusuz akıllı ve temiz, becerikli, sabırlı, çalışkan bir delikanlıdır. Toplumun ülkülerini ve özlemlerini dile getiren, bir örnek tip olarak ortaya çıkar. Hayatının haksızlıklarına karşı derinlerden gelen bir savaşma-direnme ihtiyacı Keloğlan masallarının ortak özelliğidir. Keloğlan kötülükleri yenmek için yalnız kendi kurnazlık, beceriklilik ve ataklığını kullanır. Bu özelliğiyle, törelere ve bâtıl inançlara bağlanmayan akılcı, değişik bir masal tipidir. Keloğlan masalları, gerçek dünyaya yakındır. Keloğlan bütün masallarda ilk gençlik çağında ve adsızdır. Yaşlı, dul ve yoksul anasından başka kimsesi yoktur. Bazen kendini hırpalamak veya dövmekten hoşlanan bir ağabeyi olur. Babası, masalın başında bir şey bırakmadan ölür, bütün çilesini anası çeker. Kimi durumda, ana onun elinde can verir. Keloğlan, masalın başında toplumsal durumu geri, yoksul ve çirkin olduğu halde, savaşması sonucunda engelleri aşarak mutluluğa erer. Keloğlan masalları yaklaşık olarak XVII. yy.dan bu yana oluşmuş sayılmaktadır. Keloğlan yeni bir toplum aşamasının, masal yoluyle yüceltilmiş örnek tipi sayılabilir. (M)

KELOSTAT i. Bk. DÖNER *ayna.*

KELOYİT i. (yun. *kele*, kıskaç ve fr. sonek *oïde*'den fr. *chéloïde*). Deri üzerinde bir tümör görünümü alan kaba yara izi.

— ANSİKL. Pek seyrek olarak kendiliğinden de oluşabilen (göğüs kemiği önünde) *keloyit,* bir kaza sonucu (yanık, yaralanma v. b.) veya bir cerrahî müdahale neticesinde meydana gelen yara izleri üzerinde gelişir. Sert, yuvarlak, çizgi şeklinde veya çoğu zaman ağrılı uzantıları olan bir kabarıklıktır. Bazı kişilerde vücut yapısının bu oluşuma yatkınlığı yanında, derinin büzülme rolü de sebep olarak gösterilmiştir. İyileştirilmesi için: iki röntgen tedavisi arasında lezyon kesilerek çıkarılır veya karbon karıyle birlikte mevzii hidrokortizon uygulanır; bu ikinci tedavi usulü, lezyonun ilk oluşma yılında özellikle fayda sağlar. (L)

KELP i. («varek» anlamında ing. k.). Güney denizlerinde görülen ve bazen önemli miktarı bulan yüzer suyosunu yığınlarına verilen ad. (L)

KELPE i. *Halk dili.* Bağlarda kullanılan büyük sırık, bağ hereği. (M)

KELSCH (Achille Louis Félix), fransız askerî hekimi (Schiltighem, Bas-Rhin 1841-Paris 1911). 1870'te Val-de-Grace'da salgın hastalıklarla ilgili dersler verdi, sonra Lille'de patolojik anatomi profesörü oldu. 1906'da Yüksek Tıp enstitüsü yöneticiliğine tayin edildi. Karaciğer ve böbrek üstüne yap tığı patolojik anatomi araştırmalarıyle ve Kiener ile yazdığı *Traité des Maladies des Pays Clauds* (Sıcak İklim Hastalıkları Elkitabı) adlı eserleriyle tanındı. Derslerini *Traité des Maladies Epidémiques, Etiologie et Tathogenie des Maladies Infectieuses* (Salgın Hastalıklar, Bulaşıcı Hastalıkların Etyolojisi ve Patojenisi Kitabı) adlı kitabında topladı. (L)

KELSEN (Hans), avusturyalı hukukçu (Prag 1881). Viyana (1917), Köln (1929), Cenevre (1933), Prag (1936), Harvard (1940) ve Berkeley'de (1942) hukuk profesörlüğü yaptı, avusturya okulunun en baş temsilcisi oldu. Özellikle devletler hukuku ile iç hukuklar arasındaki ilişki meselesini inceledi. Ona göre İç hukuklar, aşamalı kurallar bütünü olan devletler hukukuna tabidir. Bu monist görüşe göre, hukukun temeli, varlığı mantıkî bakımdan zorunlu olan yüce bir kurala dayanır. Birçok eser yazdı ve 1921 Avusturya Anayasasını kaleme aldı. (L)

KELSEY (Francis Willey), amerikalı filolog ve arkeolog (Ogden, New York 1858-Anne Arbor, Michigan 1927). Michigan üniversitesinde profesör oldu (1889); önce latin filolojisiyle uğraştı, klasik yazarların eserlerini yayımladı; sonra 1896'da Percy Gardner ile işbirliği yaparak eskiçağ yunan ve roma elyazmaları dizisinin yayımına başladı. 1916'da doğu helen ülkelerinde çalışan bir amerikan arkeoloji kurulunda görev aldı; 1925'te yapılan Kartaca kazılarında çalıştı. (L)

KELSO, Büyük Britanya'da kasaba, İskoçya'da (Roxburghshire), Cheviot dağlarının kuzeyinde, Tweed kıyısında (sağ kıyı); 4 100 nüf. Norman ve gotik üslûbunda bir manastırın kalıntıları. David I tarafından 1128'de kurulan bu manastır, çok geçmeden Saint Andrews ile uzun süre rekabet edecek derecede güçlendi. Burası Büyük Britanya'daki roman üslûbunda yapılan en ilgi çekicilerindendir. Bugüne sadece batı cephesi, bir kapı, batı çapraz sahını, iki koro yeri açması ve batı kulesinin güney ve batı kenarları kalmıştır. — Yakınında Flors şatosu (XVIII. ve XIX. yy.). [L]

Kel Şarkıcı (*La Cantatrice Chauve*), Eugène Ionesco'nun on bir sahnelik oyunu. 1948'de yazıldı. İlk defa 11.V.1950'de Paris'te, Theâtre des Noctambules'de oynandı.

«Edebî değer»leri uyumlu bir biçimde yansıtmağa çalışan klasik tiyatronun aksine Ionesco gündelik olayları klişelere indirger. En küçük hareketleri ve gizli düşüncelerine varıncaya kadar her şeyleri belli kalıplar içinde olan iki evli çift birlikte çay içerler. Ev sahipleri Mr. ve Mrs. Smith bıkıp usanmadan yemek, hastalık ve ölümden söz ederler. Sözleri gittikçe anlamlarını kaybederek, tehdit edici bir şekil alır. Bu davette insan topluluğunun nasıl çözülüp dağıldığı görülür. Mr. ve Mrs. Martin burada karşılaşır, fakat birbirlerini tanımazlar. Ancak uzun araştırmalardan sonra karı koca oldukları anlarlar. Geveze bir itfaiyeci ile gösteriş meraklısı bir hizmetçi kız gerçekleri parçalayan bu çevreyi tamamlar. Oyuna adını veren *Kel Şarkıcı*'dan yalnız lâf arasında söz edilmesi, Ionesco'nun her şeyi anlama merakında olan seyircilere attığı bir çelmedir. Sonunda bütün anlaşma araçları ortadan kalkarak sözler, gürültü, sesli harf dizileri ve ritmik diziler haline gelir. Sahnedeki oyun, mantıkî ve anlaşılır olmaktan uzak olduğu halde mimik gücüyle seyirciyi sürükler. Nihayet oyun bir çözüme bağlanır. Martin'lerin, Smith'lerin oyunun başında yaptıkları gibi, çay içtikleri, aynı saçma sözleri ve hareketleeri tekrarladıkları bir sırada kişiliklerin yok olduğu, bu yüzden de yaşantıların birbirine karıştırılabileceği ortaya konur. (M)

KELT i. (ing. k.). Zool. Küçük sombalığı. || Yumurtlama mevsiminden sonra denize inmemiş sofbalığı. (L)

Kelt birliği, kelt dil ve kültürünün gelişmesini sağlamak amacıyle 1893'te Dublin'de kurulan Milliyetçi İrlanda derneği. Birlik Douglas Hyde tarafından yönetildi. Padhraic Pearse tarafından geliştirildi. Birliğin başarısı, gerek millî hareketin yeni bir canlılık kazanmasında, gerek Sinn Fein partisinin çalışmasında etkili oldu. (L)

KELTÇE i. Leng. (*Kelt*'ten *Kelt-çe*). Keltlerin dili.

— ANSİKL. Leng. *Keltçe* terimi, hint-avrupa dil ailesinin italik öbeğine yakın bir dalından gelen birçok lehçeye uygulanır. Üstünlük sağladığı Orta Avrupa ile Atlas okyanusuna kadar uzanan topraklar üzerinde birçok iz bırakan eski Keltçe, sayısız nitelikleriyle aynı dil ailesinden gelen diğer dallardan ayrılır; bu niteliklerin en belirginleri şunlardır: 1. genellikle *p*'nin düşmesi (lat. *porcus*, irlanda dilinde *orc*, *Bretoncada och*; lat. *plenus*, Bretoncada *leun*, Galcede *llawn*); 2. hint-avrupa dilindeki *e*'nin *i*'ye dönüşmesi (lat. *verus*, Galce ve Bretoncada *gwir;* lat. *rex* galya dilinde *rix*); 3. dudaksı-artdamaksı *gw*'nin *b*'ye dönüşmesi litvanca, *gyvas*, lat. *vivus*, galce *byw*, bretonca *beo*); 4. titreşimli *l* ve *r*'nin *li* ve *ri* olması.

Ortak kökten gelen dillerin birbirlerinden uzak düşmesinden sonra bir italo-kelt birliğinin varlığı, italik dilinde ve Keltçede *o* ile biten gövdelerde tekil genitiflerinin *i* ile bitmesi, *r*'li bir etken-edilgen fiil ve *b*'li bir gelecek zamanın bulunmasıyle tanıtlanır.

Kelt lehçeleri: a) *Kıta Keltçesi,* sözdizimi bilinmeyen, ve pek az cins isim ve fiili günümüze kadar gelen *galya dili* tarafından temsil edilir; b) *Brittonca,* Milâttan önce Büyük Britanya'da yüzyıllarca konuşuldu; Galler ülkesinde halâ konuşulan Galce (ingilizcesi *Welsh*) ve XVIII. yy. ortasına doğru İngiliz Cornwall'ında konuşulmaz olan *Kesnuak,* VI.-VII. yy.lar arasında Bretagne Manche ötesi kolonları tarafından getirilen *Armorik Bretoncası* (bu yüzden galya dilinden geldiği kabul edilemez); c) *Gaelce* veya *Goidelce, irlanda dili, İskoçya Gaelcesi* ve Man adasında konuşulan *Manks* (veya *manca*) dili Gaelceye bağlanır.

Brittonca ve *Gaelce* kesin bir ölçütle birbirinden ayrılır; hint-avrupa ünsüzü *q*'nün Gaelcede kalması ve Eski Keltçede genellikle *p*'nin düşmesinden sonra bu ünsüzün Bretoncada *p*'ye dönüşmesi (irlanda dilinde *coic,* «beş» Galce *pump,* Bretoncada *pemp*). Bazı durumlarda alfabedeki yedi ünsüzün kelime başında değişmesine yolaçan değişinim mekanizmasının modern kelt dillerinde ancak M.S. V. yy.dan sonra işlemeğe başladığı sanılır. (L)

KELTEPE, Marmara bölgesinde, Armutlu yarımadasından başlayan, Samanlı dağlarının doğu uzantısı üzerinde yükselen dağ; 1 600 m. Sapanca gölünün batı ucundaki Büyükderbent istasyonunun 8 km güneyinde. Yamaçları ormanlık, tepesi açıktır. (M)

KELTİBERCE i. (*Keltiber*'den *Keltiber-ce.* Leng. *Keltiberce* (*keltiber dili* de denir) bazıları iber harfleriyle, diğerleri latin harfleriyle yazılmış para yazılarını aracılığıyle bilinir ve Milâttan kısa süre sonra ortadan kalktığı sanılır. (Galya dili gibi hint-avrupa dil ailesinin kelt öbeğinden gelirdi.) [L]

KELTİBERLER. Esk. coğ. İspanya halkı. *Keltiber* adı bazen İberya'nın (İspanya) merkezindeki keltli halka, bazen de Tajo, Guadiana ile Jucar'ın kaynaklarından itibaren Valencia dolaylarına kadar uzanan bölgede yerleşen halka verilmiştir. Bunlar M.Ö. IV. yy.da İberya'yı istilâ eden ve 230'da Kartaca'nın üstünlüğünü kabul et-

mek zorunda kalan Boi'lerin soyundan gelmişlerdir. II. yy.da üç uzun savaştan ve Scipio Aemilianus'un Numancia'yı zaptetmesinden (M.Ö. 133) hemen sonra Roma'nın hâkimiyeti altına girdiler. İspanyollar, özellikle Castilla'lıların büyük bir kısmı Keltiberler soyundan gelmedir. (L)

KELTİBERYA. Esk. coğ. İberik yarımadasında Keltiberlerin yaşadığı bölge. (L)

KELTİNE. Yun. mit. Bretannos'un kızı. Herakles, Gueryon'un boğalarıyle geri döndüğü zaman, Keltine hayvanları sakladı ve kahramana kendisiyle birleşmezse sürüyü vermeyeceğini söyledi. Herakles de kız çok güzel olduğu için bunu kabul etti ve böylece de Keltlere adını veren Keltos'un babası oldu. (L)

KELTLER, hint-avrupa dili konuşan bir milletler topluluğu; Romalılar onlara *Galli* derlerdi. İtalyan dilleriyle yakınlığı olan kelt dilleri İrlanda, İskoçya, Galya ve Bretagne'da devam etti.

● *Tarih.* Batı Avrupa'da, Tarihöncesinde, Keltlerin hint-avrupa toplulukları arasında, II. binyıllarına doğru ortaya çıktığı sanılmaktadır. Yer adalarının incelenmesiyle Almanya'nın güneybatısında, Ren ile Tuna arasında üçgen biçiminde bir toprak parçası belirlendi, Keltlerin ilk olarak burada oturdukları sanılır. Hallstatt döneminin (M.Ö. I. binyılın ilk yarısı) başlarında ilk Keltler Baltıklı İslavlarla ilişki kurdular, ve Balkanlar ve Alpler yoluyle İtalya ve Yakındoğu'dan yeni teknikler öğrendiler (demir sanayii). Yukarı Tuna'nın kuzey ve güneyinde bulunan bu kelt ülkesini Herodotos, *Keltoi*'lerin yeri olarak gösterir. Dillerindeki bazı eski deyimler, *goidel* kelt kabilelerinin Tunç devrinden başlayarak Britanya adalarına göç ettiklerini göstermektedir, çünkü M.Ö. 2000-1700 arasında ölülerini mezara gömen istilâcı bir halkın yavaş yavaş Galya'dan İngiltere'ye yayıldığı görülür: Keltler iki büyük istilâ hareketiyle Galya'nın ortalarını ele geçirdiler. Yerleşme Hallstatt döneminde daha yoğunlaştı, mezar sayısı arttı (yalnız Jura'da 40 000'den çok) M.Ö. 700-600'e doğru Lorraine, Bourgogne ve merkezdeki demir madenlerinin işletilmesi kelt göçünü arttırdı, ayrıca Ren'in batısında, Ren ile Tuna arasında ilk kelt topraklarını aşan geniş bir kelt ülkesi meydana geldi.

La Tene dönemi (M.Ö. VI-I yy.) Keltlerin yayılma dönemidir, bu yayılma kelt medeniyetinin de yayılmasını sağladı. Her yüzyıl bu bakımdan yeni bir hareket getirdi: VI. yy. onların İspanya yarımadasına yerleştiği, İberlerle az çok kaynaşarak *keltiber* milletini meydana getirdiği dönemdir; V. yy.da Armorik'in işgalinden sonra Keltler Rhône vâdisine indiler; 400'e doğru Massalia'ya saldırdılar, bu, Ren'de kümelenmiş öbür milletler önünde ilerleyerek yerleşme alanı arayan kabilelerin hareketiydi. Tène I döneminde Ren'in sağ kıyısından kalkan kollar Champagne'a yerleştiler. Batıya ve güneye de doğru akınlar yaptılar; Boi'ler adlarını Bohemya'ya verdiler. Germen asıllı oldukları sanılan Bastarnae halkı Keltlere karıştı. M.Ö. IV. yy.da birçok kabile sonradan Gallia Cisalpina adını alan Po ovasına yerleşmeden önce, Etrüsklerin gücünü kırarak bütün İtalya'ya yayıldı (393-386'ya doğr.) bir kısmı Orta Tuna ovasına inerek *Singidunum*'u (bugünkü Belgrad) kurdu. III. yy.da Keltler helenistik krallıkları istilâ ettiler, Delphoi'yi zorladılar (M.Ö. 279) ve Trakya'yı ele geçirdiler; Anadolu'ya geçerek Galatia adını verdikleri yerlere yerleştiler. Yaralı kelt savaşçıları helen heykelciliğine sık sık konu oldu (Bergama mihrabı). Böylece kelt istilâları III. yy.da doruğuna ulaştı. Galiç, Galatia, Galiçya gibi yer adları bu yayılmaya tanıklık eder. Fakat kelt kabilelerinde henüz devlet kavramı yoktu. Fetihlerini imparatorluk kurarak temellendirmeğe yanaşmadılar; buna karşılık yayılma hareketi bağımsız kabilelerin zaten zayıf olan bütünlüğünü sarsıyordu. Çöküş bu yüzden çok çabuk oldu. Akdeniz halkları savunma sistemleri kurmağa başladılar; Roma M.Ö. 225'te ilk olarak Keltleri ağır bir yenilgiye uğrattı (Etruria'da Telamon burnu savaşı). Kuzeyde Baltık ve Kuzey denizi kıyılarından kalkan Germenler kelt göçleri ile kısmen boşalan topraklara yerleşerek M.Ö. II. yy.a doğru Ren ve Tuna'ya ulaştılar. Germenlerin sürdüğü veya ele geçirdiği kelt kabileleri (batıya, Belçika'ya doğru gelişen son büyük göç belki de germen baskısıyle gelişti) M.Ö. I. yy-M.S. II. yy. arasında Roma emperyalizminin kucağına düştüler. Keltler varlıklarını sadece Avrupa'nın batı burunlarında sürdürüyorlar.

● *Medeniyet.* Keltler, kolayca benimseme yeteneğine sahip olan insanlardı, ayrıca hepsinde büyük ölçüde öğrenme merakı vardı; sayısız göçleri sırasında Yunanlıların, Etrüsklerin, İtalyotların tekniklerini edindiler. Tarımı geliştirdiler (tekerlekli araba), bazı teknikleri (msl. meselâ minecilik) ilerlettiler: kelt zanaatçıları ustalıklarıyle tanınmışlardı; Romalılar fıçının bu zanaatçılar tarafından bulunduğunu söylerlerdi. Keltler özellikle demircilikte ve arabacılıkta ileriydiler. M.Ö. I. yy.da kelt merkezlerinde ürünlerini Batıya yayan imalâthaneler kuruldu, Arezzo tarzı kazancılık ve çömlekçilik geliştirildi. Geniş bir yol şebekesi, ticareti son derece kolaylaştırdı; bu yolları Romalılar sonradan taş döşeyerek daha kullanışlı duruma soktular. Roma fetihleri sırasında Keltler Galya-Roma refahını sağlayan sağlam bir iktisadî düzen kurdular.

Buna karşılık siyasî anarşi «siteler» arası rekabet, sitelerin başına buyruk davranışları güçlü devletler kurulmasını önledi. Aşırı derecede aristokrasi özellikleri gösteren toplum yapısı, Homeros çağındaki Yunanlıların toplum düzenini andırır. Bu yapı Ortaçağ sonlarına kadar İrlanda da varlığını sürdürmüştür. Düzen, köy düzenidir; Keltler gerçek bir şehir medeniyeti geliştiremediler. Her aile klanının başkanı, aileye ait toprakların (İrlanda'da *tuath*) sahibiydi. Etrafında klanın savaşçı ve köylü olan hür insanları vardı. Başkan, *druid*'ler denilen bir bilgin-rahipler sınıfının fikrine başvururdu, hıristiyan İrlanda'nın şairleri ve hukukçuları bu sınıftan çıkmıştır (Galliler *ambactes*, İrlandalılar *celi* derdi). Her klan başkanının kudreti, adamlarının çokluğu ile ölçülürdü; teba ile kral veya küçük kral arasındaki bağ kişiseldi. Himaye görenlerden bazıları hür, bazıları bağımlıydı. Sonuncuların durumu kölelerinkilerden üstün değildi. Toplumdaki katı hiyerarşi, siyasi birliğin engellenmesi yolunda, asil ailelerin başıboş bağımsızlığıyle birleşiyordu. Bununla birlikte Keltler belli bir dinî ve etnik dayanışmadan yoksun değillerdi. Bunun için her yıl Galya'da şimdiki Orléans ormanında druid'lerin yönetiminde büyük bir adalet divanı toplanırdı; galyalı druid'ler ve Büyük Britanyalılar ile sıkı ilişkiler kurarlardı. Romalı fatihler durid'leri ilkin cinayetle suçlayarak, fakat daha çok belirsiz bir milliyetçiliğin başlıca ajanları sayarak işkenceye tuttular. Bilgeler topluluğu olan druid'ler, tanrı ile insan arası bir değere sahip olan «ermiş»lerdir. Büyü yapan, kehânette bulunan bu kelt rahipleri özellikle gençliği sözlü olarak eğitirlerdi. Bu bakımdan, edebî, hukukî gelenekler onlarla sürüp giderdi. Doğuya bir şey borçlu olmayan kendine özgü bir mezhep öğretirlerdi. Ruh ölümsüzdür, beden ölünce kalıp değiştirir, bir başka dünyada yaşamağa devam eder. Bu öbür dünya Armorik Keltlerine göre, Batıda bir adadır. XVI. yy.a kadar süren Aziz Brandan efsanesi bu adanın varlığını doğrulamağa çalıştı. Ölüm tanrısı Dis Pater'den gelen Keltler bir kıyamet gününe inanırlardı: bir gün gelecek, su ve ateş duyulur dünyayı yok edecektir. Diogenes Laertes'li druid'lerin bir sözünü nakleder: «Tanrıları saymak; kötü iş yapmamak; cesarette katılaşmak.» Bu formülün ortaya koyduğu, zengin anlamlı bir çeşit Stoa'cılıktır.

Keltler çok dindar insanlar olarak tanınmışlardır. Sezar birçok kelt tanrısını Roma tapınağına sokmuştu. Tabiat kuvvetlerine inanış ve din alanında olduğu kadar siyasette de kendini gösteren özellikçi kavrayış, mahallî tanrıların çokluğunu anlatır. Sayısı dört yüzü geçen bu tanrılar, işlevleriyle (savaş, aşk, ölüm, güneş v.b.) olmaktan çok yarattıkları kültür alanıyle önemlidir. Tasvirlerde Tanrı'yı özdeşleyen sembollerin (tokmaklı tanrı) yanında, hayvan kılığında birçok tanrı da vardı.

Kendine özgü yanı ağır basan kelt sanatı, insan yüzlerinin idealleştirilmesiyle belirgindir; Champagne'da bulunan başlarda ve masklarda bir içgerilim göze çarpmaktadır. Ancak, biçimin bölünmesi, bir helenistik gerçekçilik anlayışını hatırlatır: insan başlı at parçalanır, göz çukurundan fırlayan göz tekerlek haline gelir, böylece yürüyen güneşi sembolleştirir. Böylece ilkel ve acemi olmaktan uzak görünen kelt sanatı, süsleyici niteliğiyle ve soyut, bazen gerçeküstücü sembolizmiyle Akdeniz klasisizmine karşı çıkmaktadır. Bu estetik yapı bin yıl sonra (751-987 arası) Karolenj'ler döneminkeki hayvanın bitkiyle, insanın süslemeyle iç içe girdiği irlanda minyatürlerinin estetiğinden ayrı değildir. Bozkır sanatı da ele aldığı modelleri tıpkı böyle yorumlamaktadır. Soyut ve gerçeküstüne vuran zihnî şemalardan kurulan kelt sanatının bütün zenginliği ve gelişmesi böylece anlaşılır. Bk. GALYA, İRLANDA. (L)

KELTURNABALIĞI bls. i. Zool. Tümkemikliler altsınıfından balık; kemikleşmiş iskeleti, değirmi pulları ve iki parçası az çok birbirine eşit kuyruğu ile kemikli balıklara

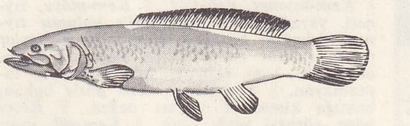

çok yakındır. (Üçüncü zaman tabakalarında pek çok fosil türüne rastlanır. Yaşayan yegâne türü [*Amia calva*] Kuzey Amerika'daki ırmak ve göllerde bulunur. Kelturnabalığıgillerin örnek tipi.) [L]

KELUT veya **KELUD,** Cava'da (Indonezya) yanardağ; 1 731 m. Sık sık püsküren yanardağ, püskürme kubbesinin patlamasından sonra gaz ve volkanik tozlardan meydana gelen kızgın dumanlar çıkarır. (L)

KELVİN i. Suyun üçlü noktasının termodinamik sıcaklığının 273,16'da birine eşit olan sıcaklık temel birimi (sembolü K).

— ANSİKL. *Kelvin* 1967 ekimindeki XIII. Ağırlık ve Ölçüler Genel konferansında tanımlandı. Daha önce aynı birim «Kelvin derecesi» adını almıştı (sembolü °K), çünkü «sıcaklık ölçeği» içinde bir noktayı belirtmek için dereceden söz etmek olağandı. Başlangıçta sıcaklık itibarî olarak seçilmiş bir sıvı veya gazın genleşmesi üstüne kurulmuş keyfî ölçeklerde izleniyordu. Termodinamik teorileri şu veya bu özel cismin özelliklerinden bağımsız olan bir sıcaklığı, termodinamik sıcaklığı tanımlamayı sağladı. Böylece tanımlanan sıcaklık, öteki fizik büyüklüklere benzer ölçülebilen bir büyüklüktür. Birimi olan kelvin, bir sıcaklığı (ölçeğin bir derecesi) veya iki sıcaklık arasındaki farkı belirtir. Bundan dolayı suyun kaynama noktasının sıcaklığı 375,15 kelvin, donma noktasındaki sıcaklığı 273,15 kelvindir ve ikisi arasındaki fark 100 derece değil 100 kelvindir denir. Geçerli olan kullanılışta kelvinle belirtilen sıcaklıklardan 273,15 çıkarılarak elde edilen Celsius ölçeği kullanılır (sembolü °C). Ağırlık ve Ölçüler genel konferansı Kelvin derecesinin geçici olarak Celsius derecesiyle birlikte kullanılmasını kabul etti. (L)

KELVİN (lord). Bk. THOMSON (William).

Kelvin etkisi. Bk. ETKİ.

KELVİNOMETRE i. (ingiliz fizikçisi lord *Kelvin* ve fr. *mètre,* ölçü'den *kelvinomètre*). FOTOKOLORİMETRE'nin anlamdaşı. (L)

KELWAY (Thomas), ingiliz orgcusu ve bestecisi (öl. Chichester 1749). Chichester katedralinde, önce koro şarkıcısı sonra orgcu oldu, aynı katedralde ölüler için bestelediği yedi dua ve dokuz antem'i elyazması olarak bulunmaktadır. Kardeşi JOSEPH, orgcu ve klavsenci (Chichester 1702'ye doğr.-Londra 1782). Bir görevle 1730'da Londra'ya giden Joseph, 1761'de kraliçe Charlotte'un öğretmeni oldu. Bu ünlü klavsenci ve orgcu, klavsen için altı sonat besteledi (1764). Bunlarda romantik bir anlayış, klasik bir biçime uygulanmıştır. (L)

KEM sıf. (fars. k.). İyi olmayan, fena, kötü: *Pir Sultan Abdal'ım başımdan başlar / İyisini yer de kemini taşlar* (Pir Sultan Abdal). *Gurbet ilde kem haberim duyarsan / Başının çaresini bul kara gözlüm* (Karacaoğlan). || — *Esk.* Ayarı düşük: *Kem akça.* || Az, eksik, noksan.

Foto. LAROUSSE

KEMALPAŞAZADE

KEMAL TAHİR

— ÇEŞ. DEY. *Kem göz,* baktığı kimse veya şeye nazarını değdiren göz. ‖ *Kem* (veya *fena*) *gözle* (veya *nazarla*) *bakmak.* Bk. FENA. ‖ *Kem söz,* kırıcı ve kötü söz: *Kem söz, kem akçe sahibinindir* (Atasözü).

— *Esk. Kem-akl,* aklı kıt, aptal. ‖ *Kem-asl,* aslı iyi olmayan, asaletsiz. ‖ *Kem-âyâr,* Bk. KEMAYAR. ‖ *Kem - âzar,* zararsız, zararı dokunmayan. ‖ *Kem-bahâ,* değerli olmayan. ‖ *Kem-baht,* talihsiz, şanssız. ‖ *Kem-bidâa* (veya *kem-bizâa*), «sermayesi az», bilgisi kıt. ‖ *Kem-cevap,* kısa veya kötü cevap veren. ‖ *Kem-dil,* kötü kalpli, başkalarının kötülüğünü isteyen. ‖ *Kem-fehm,* anlayışı kıt, anlayışsız. ‖ *Kem-gû,* az söyleyen, az konuşan. ‖ *Kem-gûyî,* kötü söz söyleme hali. ‖ *Kem-güftâr,* az konuşan, fazla konuşmasını sevmeyen. ‖ *Kem -hâb,* az uyku uyuyan. ‖ *Kem-harf* (*kem-sühan* veya *kem-zeban*), az konuşan kimse. ‖ *Kem-havsala,* dayanma gücü az olan, tahammülsüz. ‖ *Kem-hired,* akılsız, ahmak. ‖ *Kem-huy,* kötü huylu. ‖ *Kem-kaim,* anlayışsız. ‖ *Kem-kâr,* az çalışan, işi az olan. ‖ *Kem-kıymet,* değersiz. ‖ *Kem-mâye,* tıyneti, yaradılışı bozuk: *Nadir bulunur tıynet-i kâmilde kusur / Kem-mâyeden eyler ne ki eylerse zuhur* (Ziya Paşa). ‖ *Kem-nâm,* adı sanı belirsiz, ünü olmayan, tanınmayan. ‖ *Kem-nazar,* fena gözle bakan, baktığı kimselere nazarı değen. ‖ *Kem-pâye,* rütbesi aşağı olan. ‖ *Kem-sâl,* yaşlı olmayan, genç. ‖ *Kem-şerm,* utanmaz, arsız. ‖ *Kem-yâb,* az bulunur, nadir: *Mürşid-i kâmil olunca kem-yâb / Sana mürşid yetişir şimdi kitâb* (Nabi). ‖ *Kem-zede* (veya *kem-zen*), bahtsız, talihsiz, şansı olmayan. ‖ *Kem-zihn,* aklında bir şey tutamayan, aptal. (M)

KEM edat. (ar. *kem*). *Esk.* «Kaç, ne kadar» anlamında soru edatı. (M)

KEM, S.S.C.B.'de ırmak, Beyaz denize dökülür; 400 km. Sık ormanlarla örtülü bir göller bölgesini akaçlar. (L)

KEMÂ edat. (ar. *kemâ*). *Esk.* «Gibi, benzer, olduğu üzere» anlamında benzetme edatı. ‖ *Kemâ-fi-l-evvel* (veya *kemâ-fi-s-sâbık*), eskisi gibi, önceden olduğu gibi: *Tevfik Paşa ve rüfekası, Anadolu'yu kemafissâbık İstanbul'a rapt ve esir etmek istiyordu* (Atatürk). ‖ *Kemâ-hiye* (*kemâ-hu* veya *kemâ-hüve*), olduğu gibi. ‖ *Kemâ-hiye hakkaha,* gerektiği gibi, hakkıyle. ‖ *Kemâ-hüve-l-muîâd,* her zamanki gibi, alışılageldiği üzre. ‖ *Kemâ-hüve-r-resm,* âdet olduğu gibi. ‖ *Kemâ-kân,* eskiden olduğu gibi, evvelki gibi. ‖ *Kemâ-yenbagî,* gerektiği gibi, gereğine uygun olarak. ‖ *Kemâ-yeşâ,* istediği gibi, dilediği gibi: *Ol tarafa kemâ-yeşâ istilâ etmiş idi* (Naima). [M]

KEMABİŞ bls. sıf. ve zf. (fars. *kemâ-biş*). *Esk.* Aşağı yukarı, takriben. (M)

KEMAH, Doğu Anadolu bölgesinde (Yukarı Fırat bölümü, Erzincan ili) ilçe; 23 609 nüf.; 2 354 km². — *İlçe merkezi,* 2 980 nüf. Karasu vâdisinin sol kenarında.

— Tar. Ortaçağ-da İranlılar (Sasanî hânedanı) ile Doğu Romalılar arasında savaş bölgesi oldu. Ermeni prenslerinin idaresinde kaldı. İslâmiyetin doğuşundan sonra islâm akınlarına uğradı. Ümeyr bin el-Hubab tarafından Bizanslılardan alındı (679). Kafkasya'dan gelen Hazarlara karşı halife el-Mansur tarafından tahkim edildi. Fakat yeniden Bizanslıların idaresine girdi (793-794). Malazgird savaşından (1071) sonra emîr Mengüçek tarafından türk topraklarına katıldı. Selçuklulardan sonra İlhanlılara, bir ara Celâyirlilere sonra Eretna Beyin akrabalarından Burakzadelerin eline geçti. Yıldırım Bayezid devrinde Mutahharten Bey Kemah'a hâkim oldu. Bayezid tarafından, Erzincan ile birlikte alındı (1401). Timur geri alarak tekrar Mutahharten'e verdi. Daha sonra Uzun Hasan'ın hâkimiyeti altına girdi. XVI. yy.ın başlarında Safevîlerin istilâsına uğradı. Yavuz Sultan Selim'in Şah İsmail ile yaptığı Çaldıran savaşından sonra Bıyıklı Mehmed Paşa tarafından zaptedildi (mayıs 1515). Muhafızlığına Karacınoğlu Ahmed getirildi Kanunî Süleyman zamanında Diyarbekir vilayetinin bir sancağı oldu Celâlî olayları, Dersim ve Koçkiri aşiretlerinin yaptıkları akınlar, XIX. yy. sonlarında ve XX. yy. başlarında ermeni çete hareketleriyle oldukça büyük karışıklıklar geçirdi. Birinci Dünya savaşında osmanlı ordularının savunma cephesi oldu. (M)

Kemah kalesi, Kemah'ta, Tansur deresinin yamacındadır. Beş köşelidir; burçlar ve sur bedenleri büyük taşlarla yapılmıştır. Güney tarafında demirden büyük bir kapısı vardır. Pek çok burç ve kulesi bulunmaktadır. Bunlardan biri «kral kızının kulesi»dir. İşçiliğinin güzelliği ile dikati çeker. XVII. yy.da iç kalede, üstleri toprakla örtülü 600 ev vardı. Ayrıca kalenin içinde üç cami ve sekiz mescit bulunmaktaydı. (M)

KEMAL i. (ar. *kemâl*). Bilgi ve erdem bakımından olgunluk, erginlik, noksansızlık: *Edebali velîliğini ve kemalini halka kabul ettirmiş bir ulu kişiydi* (N. Araz). ‖ İstenilir, beğenilir niteliklerin tamamını taşıma hali, mükemmeliyet, eksiksizlik: *Ben hattâ derim ki, bürokrasinin asıl kemal çağı, istiklâl devri bu devirdir* (A. H. Tanpınar) ‖ Bilgi ve erdem, fazilet. ‖ En yüksek değer: *Bunun kemali altmış para!* (M. Ş. Esendal). ‖ Erkek adı. ‖ *Kemal derecesinde,* olgunluğun en üst derecesinde. ‖ *Kemale gelmek* (veya *ermek*), [maddî ve manevî bakımdan] olgunlaşmak, olgunluk derecesine ulaşmak.

— *Esk. Kemâl-i asayiş,* güvenliğin tamamen sağlanmış olması. ‖ *Kemâl-i bülûğ,* ergenlik çağının ilk devresi. ‖ *Kemâl-i ciddiyetle,* son derece ciddî olarak: *Çünkü birkaç gün, kemâl-i ciddiyetle bunu düşünmüştüm* (R. N. Güntekin). ‖ *Kemâl-i dirayet,* dirayetin son derecesi. ‖ *Kemâl-i hayretle,* çok şaşırarak, hayret ederek: *Hicabını andırır bir tavır aldığı halde diğeri kemâl-i hayretle kapıya doğru bakıyordu* (Ahmed Rasim). *Nef'î'lerin, Nabî'lerin, bilmem kimlerin önünde kemâl-i hayretle diz çöküyoruz* (Cenab Şehabeddin). ‖ *Kemâl-i ihtimamla,* büyük ihtimam göstererek. ‖ *Kemâl-i lûtf,* bağışın büyüklüğü. ‖ *Kemâl-i muhabbetle,* sevgiyle dolu olarak. ‖ *Kemâl-i vecd ile,* huşu içinde, kendinden geçerek: *Zalâmı sineye çekmiş yatan sokaklardan / Kemal-i vecd ile geçtim. Önümde bir meydan* (M. Â. Ersoy). ‖ *Sinn-i kemâl,* olgunluk çağı.

— Tasav. Bir insanın manevî varlık âleminde basamak basamak yükselmesi, olgunlaşması. Kendini, bütün varlık türlerinde ortaya çıkan yüce birliği kavrayabilecek bir duruma getirmesi. ‖ Gönlünde bütün âlemi görmesi. ‖ İçinde bulunduğumuz varlık âleminin, Tanrı'nın sonsuz ve sınırsız bir görünüş (tecellî) alanı olduğunu kavrayacak yeteneği kazanması. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Tasav. Tasavvuf anlayışına göre âlem; maddî ve manevî olmak üzere ikiye ayrılır. Fakat bu ayrılış yalnız görünüştedir. Gerçekte değildir. Âlem birdir ve Tanrı'nın görünüş alanıdır. Tanrı varlığının görünüş âleminde yansıması sonunda, insanın kavradığı ayrı ayrı varlık türleri ortaya çıkar. Bu değişik varlık türleri Tanrı'nın tecellîsinden başka bir şey değildir. Görünüş âlemi, çokluk (kesret) âlemidir ve geçicidir. Gerçek olan, birlik (vahdet) âlemidir. Birlik âleminin, görünüş alanına yansıması sonunda, çokluk (kesret) âlemi denen varlık âlemi ortaya çıkar. Bu yüzden, bizim varlık âlemi dediğimiz gerçekte bir görünüştür. İnsan irfan ve bilgi bakımından ne kadar çok gelişir, yükselirse çoklukta birliği görmenin sırrına erer. Bir kimsenin bu sırra erebilmesi için âleme, «gönül gözüyle» bakması gerekir. Gönül gözünün, gerçekleri, ilahî varlığı görebilmesi için bütün geçici varlıklardan sıyrılması gerekir. İnsan, gönlünü ne kadar bu görünüş âleminin etkilerinden sıyırır, geçici olan varlıklardan arıtırsa, o ölçüde tanrısal olanı görme kolaylığı, sezme gücü kazanır. Gönlünü Tanrı'ya veren bir insanın özünü, geçici (fanî) olandan sıyrılarak, kalıcı (bakî) olana yöneltmesine *kemal* denir.

Kemal, insanın kendi içine kapanması, bütün varlığıyle Tanrı'ya yönelmesi sonucu kazanılan bir yetenektir. Bazı mutasavvıflara göre kemal, insanın Tanrı'dan başka varlık bilmemesi, tek varlık (mevcut) olarak Tanrı'yı tanımasıdır. İnsanın kemale ermesi için bütün gönlüyle *lâ mevcudu illâllah* (Tanrı'dan başka varlık yoktur) diyebilecek bir duruma gelmesi, her türlü şüpheden uzak kalan bir gizli bilgiye, bir görüş keskinliğine ulaşması zorunludur. Böyle bir yeteneğe ulaşmanın tek yolu da insanın dünyaya bağlı tutkularından, eğilimlerinden sıyrılmasıdır. O zaman, insan kendi özünde Tanrı'yı görür. Öyle bir basamağa yükselir ki, Tanrı ile kendi arasında bir ayrılık görmez. Kendi özünde görenin, konuşanın, davrananın, duyanın, düşünenin Tanrı olduğu inancına varır. O zaman, insan bütün benliğinden sıyrılarak *enel Hak* (ben Tanrı'yım) demeğe başlar. Bu noktaya ulaşan insanda *vecd* denen tanrısal coşkunluk belirtileri görülür. Bazı büyük mutasavvıflar, özellikle Hallacı Mansur, Bayezidi Bistamî, Muhiddini Arabî, Nesimî gibiler, kemale ermenin dünyadan el etek çekerek, içe kapanışla, kendinden geçiş ve sezgiyle olabileceğini ileri sürerler. Onlara göre kemal yolu, bir akıl yolu değildir; aşk ve sezgi yoludur. Duyulara, akıl verilerine dayanılarak kazanılan bilgi, insanı kemale ulaştırmaz. Çünkü akıl yolu, insanın maddî varlığıyle, duyu âlemiyle sınırlıdır. Bu sınırları ancak aşk ile sezgi aşar. Kemalin bilgiyle elde edileceğine inanan sofiler de vardır. Onlara göre insan, bilgi alanında yükselerek Tanrı'dan başka bir varlığın bulunmadığını, kendinin bile yok olduğunu, hiç bir şey bilmediğini anlar. Bazı sofilerin «bilim öyle bir dereceye vardı ki hiç bir şey bilmediğimi anladım» demeleri bu yüzdendir. İslâm düşüncesine bu anlayış, Yeni Eflatun'cu felsefe yoluyle geldi; sonra, tasavvufta birtakım değişikliklere uğradı. (M)

KEMAL AHMED DEDE, türk tarihçisi (öl. 1601). Yenikapı mevlevîhanesi postnişinlerinden. Mevlâna'nın menakıbını içine alan manzum bir eseri ve şiirleri vardır. Mirhond'un tarihlerinden birini Türkçeye tercüme etti. (M)

KEMÂLÂT çoğl. i. (ar. *kemâl*'den *kemâlât*). *Esk.* Bilgi ve erdem bakımından olgunluklar, eksiksizlikler. ‖ *Kemalât-perver,* olgun, bilgi ve erdem sahibi (kimse). [M]

KEMALEDDİN ABDÜRREZZAK. Bk. ABDÜRREZZAK KEMALEDDİN BİN İSHAK.

KEMALEDDİN BEY, türk mimarı (Üsküdar 1870 - Ankara 1927). Şemsülmaarif ve Nümunei Terakki okullarında okudu. Mühendis mektebini bitirdi (1891). Önce bu okuldaki alman mimarın yardımcısı oldu. Bir süre mimarlık ve yapı işlerinde çalıştı. Öğrenim için Almanya'ya gitti. Dönüşünde Mühendis mektebinin mimarlık ve yapıcılık öğretmenliğine getirildi. Eski Seraskerlik dairesi başmimarı ve 1908 Meşrutiyetinden sonra Evkaf nezareti inşaat ve tamirat müdürü oldu. Kudüs'teki Mescidi Aksa'nın onarımında başarı gösterdiğinden İngiliz Kırallık Mimarlar enstitüsü üyeliğine seçildi. Başlıca eserleri: İstanbul'da *Bostancı camii* ve *mektebi,* Üsküdar'da *Ayazma mektebi, Çamlıca Kız lisesi,* Bakırköy'de *Kutlutepe, Bebek, Yeşilköy camileri,* Eyüp'te *Reşadiye mektebi* ve *Sultanreşat türbesi,* Gazi Osman, Mahmud Şevket, Cevat, Ali Rıza ve Hüsnü Paşaların türbeleri, İstanbul'da 1, 2, 3, 4. vakıf hanları, Lâleli'de *Harikzadegân* apartmanları, Sultanselim yakınında birkaç medrese, *Medreset-ül-Kuzat* (bugün Üniversite kitaplığı), *Gazi Eğitim enstitüsü* binası, Ankara garı yanında *Demiryolları müdürlüğü* binası v.d. (M)

KEMALEDDİN EFENDİ (Seyyid Mehmed, — denir) **Haririzade,** melâmî şeyhlerinden (İstanbul 1852 - ay.y. 1884). Halepli şeyh Abdurrahman Harirî Efendinin oğlu. İlk öğrenimini bitirdikten sonra Hafız Şakir Efendinin derslerine devam etti. Halvetî ve rifaî tarikatlarına girdi. Babasının ölümünden sonra bir süre ticaretle uğraştı. Halep'e gitti (1870). Abdüllâtif Buharî ile İstanbul'a döndü. Abdüllâtif Buharî'den hadis ve fıkıh okudu; kadirî icazeti aldı. 1874'te İstanbul'a gelen Seyyid Muhammed Nuri'den İbni Fariz'in *Kaside-i Taiye*'sini, Muhiddin Arabî'nin *Risale-i Ehadiye*'sini (Birlik Risalesi) ve *Füsus-ül-Hikem*'ini (Hikmet Damlaları) okudu; melâmî hilâfetnamesi aldı. Mısır'a gitti (1875). En önemli eseri, bütün tarikatlardan, kurucularından, silsilelerinden adap ve erkânından bahseden 3 ciltlik arapça *Tibyanu Vesail-il-Hakayık fi Beyani Selâsil-it-Teraik* (Tarikat Silsilelerinin Açıklanması Hakkında Hakikat Sebepleri Belirtme). [M]

KEMALEDDİN El-FARİSÎ, matematik, fizik ve astronomi bilgini (öl. 1320). İbn-ül-

Foto. N. Erkılıç, Hürriyet arşivi (MEYDAN)

Heysem'in *Kitab-ül-Menazir* adlı eserinin açıklamasını yaptı. Birçok risale ekledi. (M)

KEMALEDDİN İBNÜL ADİM (Ebul Kasım), arap tarihçisi (Kudüs 1192 - Kahire 1262). Öğrenimini bitirdikten sonra Şam, Irak ve Hicaz'a gitti. Halep'te Sadbaht medresesi müderrisi oldu. Kadılık, halife El-Melikül-aziz ile el-Melikün-Nasr zamanlarında vezirlik yaptı. Bağdat ve Kahire'ye elçi olarak gitti. Kudüs Moğollar tarafından istilâ edilince, halife ile birlikte Mısır'a kaçtı (1260). Hulâgu tarafından başkadı tayin edildi; bu göreve başlayamadan öldü. Eserleri: Halep şehrinin ünlü şahıslarının biyografilerini içine alan *Bugyet-üt-Taleb fi Tarih-i Haleb*'i (Halep Tarihi İçinde Seçilenler), sonra bu eserin özeti olan *Zübdet-ül-Haleb fi Tarihi Haleb*'i (Halep Tarihinin Özeti) yazdı. (M)

KEMALEDDİN İSMAİL Karamanî, Kara Kemal de denir, türk bilgini (öl. İstanbul 1514) Molla Hüsrev ve Hayalî'den ders aldı. Birçok önemli esere haşiye yazdı. Başlıcaları: *Haşiye-i Kadı* (Kadı Beyzavî'nin Eserinin Açıklanması); *Haşiye-i Keşşaf* (Zemahşerî'nin Tefsire Ait Eserinin Açıklanması); *Haşiye-i Vikâye; Haşiyei Mevakıf* (Seyyid Şerif Cürcanî'nin Eserinin Açıklaması) v.d. (M)

KEMALEDDİN KARADEDE, türk şairi (öl. Bursa 1567). Uzun süre Amasya'da dericilik yaptı. Sonra öğrenime başlayarak müderris oldu. Kefe müftülüğü görevinde bulundu. Şiirlerinden başka tefsir, hadis ve diğer bilimlerde çeşitli risaleleri vardır. (M)

KEMALEDDİN MEHMED EFENDİ Taşköprüzade, türk kazaskeri ve bilgini (İstanbul 1551-İsakçı 1621). Bilgin Taşköprüzade Ahmed Efendinin oğlu. Şeyhülislâm Ebussuud Efendiye intisap etti, öğrenimini tamamlayarak mülâzemet belgesi aldı (1568). Sonra Unkapanı medresesinde müderrisliğe başladı (1516). Zamanla terfi ederek Yeni Alipaşa (1582), Sahnı Semâniye (1588) ve Şehzade Sultanmehmed (1590) medreselerinde müderrislik yaptı. Selânik kadısı oldu (1591). Sonra Üsküdar kadısı Abdürrahim Efendi ile mansıpları değiştirildi (1593). Bu değiştirmenin Kemaleddin Efendinin arzusuna aykırı olduğu anlaşılınca Halep, 1598'de Bursa ve aynı yılın sonunda Mısır kadısı oldu. Fakat sadrazam Koca Sinan Paşanın arzusu ile yine Bursa'daki görevinde bırakıldı; 1599'da Galata, 1600'de azlinden bir gün sonra ikinci defa Selânik ve nihayet 1603'te İstanbul kadılığına getirildi. Daha sonra Anadolu kazaskerliğine tayin edildi (1603). 1604'de azledildi. Bir yıl sonra ikinci defa aynı göreve getirildi. 1606'da yeniden azledildi. Sonra da üçüncü defa bu makama tayin edildi (1609). Daha sonra aralıklı olarak 1611-1621 yıllarında üç defa Rumeli kazaskerliğinde bulundu. Son görevinde iken Osman II Lehistan seferine karar verdi ve sefere çıkmadan önce kardeşi şehzade Mehmed'i öldürmek için şeyhülislâm Esad Efendinin vermediği fetvayı Kemaleddin Efendiden aldı. Ancak bu fetva, onun ilmî şerefine sürülen bir leke oldu. Padişahın maiyetinde ordu ile beraber Lehistan seferine katıldı (1621). Boğdan'a geldiğinde hastalanarak istifa etti; geri döndü. Dönüş yolunda İsakçı'da öldü (1621). Naşı İstanbul'a getirildi. Kemaleddin Efendinin türkçe ve arapça şiirleri vardır. Şiirlerinde *Kemalî* mahlâsını kullanır. Başlıca eserleri: *Tarih-i Saf* (Diğer adı *Tuhfet-ül-Ahbar*. Bu eser Sultan Ahmed I'e ithaf edilmiştir. Kuruluştan bu padişahın zamanına kadar geçen olayları anlatan bir tarihtir (bas. 1871); *Şehname* (Osman II'nin emriyle yazdığı mensur bir eserdir); *İddet* (fıkıh ilmiyle ilgili). [M]

Kemal film, Türkiye'de Kemal ve Şakir Seden kardeşlerin kurduklari ilk özel filim stüdyosu, yapımevi (1922). Eyüp'te Defterdar fabrikasının bir bölümünde çalışmalara başladı. Filimlerin yönetmeni Muhsin Ertuğrul idi. Kemal film, 1923 sonlarına kadar altı uzun filim (konulu), bir uzun belge filmi, elliye yakın da aktüalite filmi yaptı. 1951'e kadar çalışmalarına ara verdi; yalnız filim ithali ve işletmesiyle uğraştı. 1951'de yeniden filim yapımına başladı. Başlıca filimleri: *İstanbul'da Bir Faciai Aşk* (1922); *Boğaziçi Esrarı* (Yakup Kadri'nin *Nur Baba* adlı eserinden) [1922]; *Zafer Yollarında* (belge filim) [1922-1923]; *Leblebici Horhor* (1923); *Kanun Namına* (1952). [M]

KEMALÎ, iranlı şair (öl. İran 1611). Şah Abbas I'in savaşlarını anlatan *Abbasname* adlı bir manzumesi ve birçok kasidesi vardır. (M)

KEMALİ MEHMED ÇELEBİ Balatîzade, XVI. yy. türk tarihçisi; Sokullu Mehmed Paşanın kâtibi. Mîrhond'un *Ravzat-us-Safa fi Siret-il-Enbiya ve'l-Mulûk ve'l-Hülefa'*sının İslâmiyete kadar olan kısmının *Tercüman-üd-Düstur fi Havadis-il-Erman ve'd-Duhur* (Zamanın olayları Hakkında Düsturların Tercümesi) adıyle Türkçeye tercüme etti. Bu arada *Mesnevî*'yi de kısmen açıkladı. Yazmağa başladığı *Tarih-i Umumî'yi* (Genel Tarih) tamamlayamadı. Şiirle de uğraştı. (M)

KEMALİST sıf. veya i. (Mustafa *Kemal'*-in adı ve fr. sonek - *iste*'ten). Atatürk'çü. (M)

KEMALİYE, esk. **Eğin**, Doğu Anadolu bölgesinde (Yukarı Fırat bölümü, Erzincan ili), ilçe merkezi; 2 515 nüf. (1970). Karasu vâdisinin sağ yamacında; 860-990 m yükseltiler arasında yayılır. İyi olmayan yollarla Erzincan ve Malatya'ya bağlıdır. Kadı gölü kaynağı. Halıcılık. — *Kemaliye ilçesi*, 1 168 km²; 13 294 nüf. (1970). Merkez, Başpınar, Dutluca bucakları ve 61 köyü vardır. Tarım. (M)

KEMALİ ZERDİ Bergamevi (Saruca Kemal de denir), XV. yy. türk bilgini. Mahlâsından Bergama'lı olduğu anlaşılmaktadır. Fatih Sultan Mehmed devrinde Enderunda hocalık, Edirne'de Taşlık medresesinde de müderrislik yaptı. Fatih'in veziri Mahmud Paşanın emriyle Fazlullah Kazvini'nin farsça *El-Mucem fi Âsarı Mülûk* (Meliklerin Eserleri Hakkında Ansiklopedik Eser) adlı eserini Türkçeye tercüme etti. Bayezid II adına bir manzum *Tevarih-i Âl-i Osman* (veya *Selâtinname*) [Osmanoğulları Tarihi] yazdı. Eserinde Osmanlı devletinin, kuruluşundan 1491 (896) yılına kadarki tarihini, bu arada eski türk geleneğiyle ilgili meseleleri ele aldı. Fatih'in ve Bayezid'in türk geleneği içinde yapılan cenaze törenlerini anlattı. (M)

KEMALİZM i. (*Mustafa Kemal Atatürk*'ün adı ve fr. sonek *-isme*'den). Türkiye'de siyasî ve ideolojik bir bağımsızlık anlayışından hareketle, bilim ve aklın ağır bastığı bir toplum yaratmak ve bu yoldan türk milletine, batı medeniyeti içinde, sosyal ve tarihî kişiliğini kaybetmeden hakettiği yeri kazandırmak ülküsü, felsefesi ve çabası. (ATATÜRK'ÇÜLÜK de denir). [M]

KEMALPAŞA, esk. **Nif**, Ege bölgesinde (İzmir ili) ilçe merkezi kasaba; 5 660 nüf. (1970). Gediz vâdisinde, Nif ovasının kenarında İzmir'i Turgutlu'ya bağlayan yolun 29. km'sinde; yüksl. 225 m. —*Kemalpaşa ilçesi*, 658 km²; 35 783 nüf. (1970). Bir bucağı ve 34 köyü vardır. Tütün, çekirdeksiz üzüm. (M)

KEMALPAŞA, Karadeniz bölgesinde (Doğu Karadeniz bölümü, Artvin ili, Hopa ilçesi) bucak; 5 238 nüf.; 11 köy. — *Bucak merkezi*, 840 nüf. (1965). Karadeniz kıyısında, Hopa'ya 23 km uzaklıkta. (M)

KEMAL PAŞA, XV. yy. türk devlet adamı; Fatih Sultan Mehmed devrinde yaşadı. İbni Kemal'in büyük babası. Beylerbeyi ve vezir oldu. Bazı kaynaklar Kemal Paşanın Amasya'da öldüğünü yazar. Ayvansarayî (öl. 1771) ise *Hadîkat-ül Cevâm* (Camiler Bahçesi) adlı eserinde İstanbul'da öldüğünü kaydederek türbesini işaret eder. (M)

Kemalpaşa camii, İstanbul'da Aksaray semtinde cami. Fatih devri defterdarlarından Kemal Paşa tarafından yaptırıldı. 1902'de Fehmi Paşanın karısı Zeynep Feride Hanım tarafından onarıldı. Caminin duvarları kâğir, çatısı ahşaptır. (M)

KEMALPAŞAZADE (Şemseddin Ahmed bin Süleyman), **İbni Kemal** de denir, türk bilgin ve tarihçisi (Tokat, Amasya? 1469-?, 1534). Dedesi defterdar Kemal Paşa olduğu için *Kemalpaşazade* diye anılır. Babası Süleyman Bey, İstanbul fethine katılan kumandanlardandı. Kemalpaşazade bir süre öğretim ve eğitimden sonra askerlik mesleğine girdi. Daha sonra askerliği bırakarak «ilmiye sınıfı»na bağlandı. Mollo Lûtfî, Kestelli Muslihüddin Mustafa, Hatibzade Muhyiddin Mehmed, Muarrifzade Sinaneddin Yusuf gibi, çağının ünlü bilginlerinden ders aldı. Öğrenimini bitirince, bir medreseye tayin edilmek için Rumeli kazaskeri Hoca Hasanzade Mehmed'e başvurdu. Fakat başka bir kadılığa gönderilmek istendi. Ancak, Anadolu kazaskeri Müeyyedzade Abdurrahman'ın aracılığıyle Edirne'de Taşlık medresesi müderrisliğine tayin edildi. Ayrıca, İdris Bitlisî'nin (öl. 1521) *Heşt Behişt* (Sekiz Cennet) adındaki farsça genel osmanlı tarihine karşılık olmak üzere türkçe bir osmanlı tarihi kaleme almakla görevlendirildi. Üsküp'te İshakpaşa medresesi (1512), Edirne'de Halebiye medresesi (1513) müderrisliklerinde bulundu. Sonra da Edirne'de Üçşerefeli, İstanbul'da Sahnısemân, yine Edirne'de Sultanbeyazıt medreselerinde ders okuttu. Yavuz Sultan Selim'in yakınları arasına girdi. Anadolu kazaskerliğine getirilerek (1516) Mısır seferine katıldı. Kemalpaşazade'nin en verimli dönemi, Kanunî Sultan Süleyman'ın ilk saltanat yıllarına rastlar. Bu dönemde bir yandan Kanunî'nin seferlerine katıldı, bir yandan da eserlerini yazdı. Zenbilli Ali Cemalî Efendinin ölümü üzerine (1525) şeyhülislâm oldu. Bu suretle devletin din ve dünya bakımından planladığı amaçlara uygun ve yol gösterici faaliyetlerde bulundu. Kanunî'nin İran seferlerini yazılarıyle de destekledi. Nitekim Şah Tahmasp'a (1524-1576) yazılan bazı mektupların onun kaleminden çıktığı bi-

keman biçimi kotluk

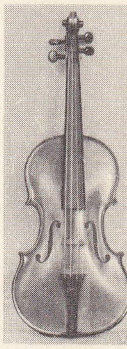

keman

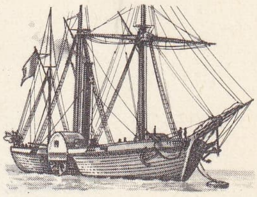

kemane güverte gemi

kemankeş
solda,
Murad III
(Atatürk Konferansları adlı eserden);
sağda,
padişahı korumakla görevli solak

Foto. LAROUSSE ; MEYDAN

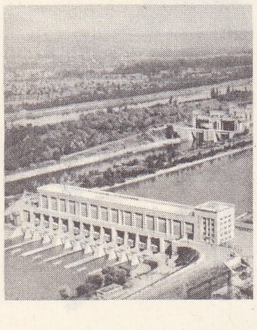

KEMBS hidroelektrik santralı

linmektedir. Ayrıca Kabızı* Acemî adlı bir müddeinin İstanbul'da inanç bakımından sebep olduğu huzursuzluğu gidermek için bazı risaleler yazdı. Kemalpaşazade, sayısı 300'ü bulunan irili ufaklı eserleriyle osmanlı yazarlarının önde gelenleri arasındadır. İslâm bilimlerinden çok naklî bilimlerde eserleri vardır. Başlıcaları: *Tefsir* (*Es-Sâffât* suresine kadar); Beyzavî'ye bir haşiye; Keşşâf tefsirine, eksik bir haşiye; «Mülk» ve «En'âm» gibi başka surelere yapılmış müteferrik tefsir cüzleri. Hadis konusunda: *Şerh-i Buharî-i Şerif* (Buharî Şerhi); *Hadâik-ül-Ezhâr* (Çiçek Bahçeleri); unvanlı *Meşârik-ül-Envar Şerhi; Şerh-i Hadîs-i Erbaîn* (Kırk Hadis Şerhi) [1528]. Fıkıh konusunda: *Şerh-i Hidâye* (Hidâye Şerhi); *Islâh-ül-İzah* (İzahın Islahı) v.d. Usul ilmi konusunda: Sâdeddin Teftazânî'nin *Şerh-üt-Telvîh*'ine haşiye. Kelâm konusunda: *Risalet-ül-Mümeyyize* (Ayrıcı Risale) [1872]; *Risale fi Evsaf-il-Kitab* (Kur'an'ın Vasıfları Hakkında Risale) [1847 ve 1892]; Hocazade'nin *Tahafut Şerhine Haşiye; Tecrid-i Tecvid*. Akaid konusunda: *Müferric-ül-Kürûb* (Üzüntüleri Giderici) [1851]. Kemalpaşazade'nin *Tarih-i Âl-i Osman*'ı 1299 - 1526 (699-933) yılları arasındaki olayları kapsayan on defterden meydana gelmiştir (10. defter 1859; 7. defter 1954 ve 1957'de yayımlandı). Bundan başka Yavuz Selim'in buyruğu üzerine İbn Tagrî-birdî'nin (öl. 1466) *En-Nücûm-üz-Zâhire*'sini (Parlak Yıldızlar) daha Mısır seferinde iken Türkçeye tercüme etti. *Divan*'ı basılmış olmakla birlikte (İstanbul, 1895) bellibaşlı yazmalara göre çok eksiktir (msl. İstanbul üniversitesi kütüphanesindeki TY 3497, 2921 ve 1942 numaralı yazmalar). Farsçadan tercüme ettiği *Estraname-i Şeyh Attâr-ı*, Molla Câmî'nin (1414-1492) yanı adlı eserinden geniş ölçüde yararlanarak, bazen tercüme ederek meydana getirdiği *Yusuf ve Züleyha* mesnevîsi bu edebî faaliyetleri arasındadır. *Nigâristan* adlı eseri Molla Câmî'nin *Baharistan*'ına nazire niteliği taşır (1533). Kemalpaşazade hemen her bilim dalında uzmanlaşmış, çok değişik konularda uzun süre değerlerini koruyabilen çeşitli eserler meydana getirmiştir. Şairliği ikinci planda kalmakla birlikte Yavuz Sultan Selim'in ölümü üzerine yazdığı «mersiye» ve bazı şiirleri ilgi çekicidir. (→ Bibliyo.) [M]

KEMAL REİS, türk denizcisi (öl. 1511). Gelibolu'da doğduğu sanılır. Bazı osmanlı kaynakları ise, karamanlı bir türk ailesinden geldiğini yazar. Gelibolu'da azap askeri oldu. Eğriboz seferine, Mahmud Paşa kumandasındaki donanmaya katıldı, adanın fethinden sonra (1470) oraya yerleşti. Adadaki korsanların reisliğini üzerine alarak Venediklilerle mücadele etti. Türkler ve Venedikliler arasında ünü arttı. Bayezid II, kendisinden yardım isteyen Granada hükümdarı Hasan'a, bir korsan filosuyle birlikte Kemal Reis'i gönderdi (1495). Endülüs müslümanlarının İspanya ile yaptığı savaşta bir ispanyol filosunu bozguna uğrattıktan sonra, Malaka şehrini yağmaladı. Cezbe adasını kendisine üs yaparak İtalya, Fransa, Orta ve Batı Akdeniz adalarında korsanlık yaptı. Malta adasına yaptığı baskında ada hâkiminin oğlunu esir aldı. Başarıları kaptanıderya Sinan Bey tarafından padişaha bildirildi ve padişah tarafından mükâfatlandırıldı. Kuzey Afrika kıyılarında mahallî müslüman emîrlerinin işlerine karıştı. 1495'te padişah tarafından İstanbul'a çağrıldı. Osmanlı donanması hizmetine girdi. Bir yıl sonra Çukurova'nın Haremeyn evkafı (Mekke ve Medine'ye tahsis edilen vakıflar) gelirlerini deniz yoluyle İskenderiye'ye götürdü (1496). Dönüşte Rodos yakınlarında Saint Jean şövalyelerini yenerek Rodos amiralini esir aldı (1503). Rodos adasına asker çıkararak kasaba ve köyleri yağmaladı. Mısır'a giderek memlûk sultanı Kansu Gavri ile görüştü (1507). Bu arada Trablusgarp emîrinin isteği üzerine Trablusgarp'a gitti. İspanya kıyılarına akınlar yaptı. Adalar denizindeki savaşa giderken yolda yakalandığı bir fırtınada gemisi ile birlikte batarak boğuldu.

Reisülmücahidin adı verilen Kemal Reis'in ölümü bütün Akdeniz'de üzüntüyle karşılandı. Denizciliğinin yanı sıra osmanlı donanmasına getirdiği en önemli yenilik uzun menzilli topları ilk defa kullanmış olmasıdır. (M)

kemer Pamukkale, roma devri

KEMAL TAHİR (Kemal Tahir DEMİR, — denir), türk romancısı (İstanbul 1910). Kasımpaşa Cezayirli Gazihasanpaşa rüştiyesini bitirdi (1923), Galatasaray lisesi onuncu sınıfında öğrenimi bırakarak (1928) avukat kâtipliği, maden işletmelerinde ambar memurluğu gibi işlerde çalıştı (1928-1932). Çeşitli gazetelerde röportaj ve tercüme yayımladı (1932-1938). Siyasî tutumundan ötürü uzun süre Çorum, Kırşehir, Malatya cezaevlerinde hapis yattı (1938-1950). Bu dönemde, sonradan yayımladığı romanlarından bazılarını yazdı ve birçok eserine konu olarak alacağı Anadolu insanlarını ve bunların hayatını tanımak imkânını buldu. Edebiyat hayatına şiir (*Yeni Kültür, Geçit* dergileri, 1932-1934) ve hikâyeler (*Yedigün* v.b. dergiler, 1935) yayımlamakla giren Kemal Tahir, 1955'ten sonra yayımladığı romanlarıyle tanındı. Konularını genellikle Çorum, Çankırı dolaylarından, Kurtuluş savaşından eşkıya menkıbelerinden aldı; son romanlarında da osmanlı toplumunun ve tarihinin çeşitli kısım ve dönemlerini vermeğe çalıştı. Anlatımında eski nesrin bazı özellikleri bulunmakla birlikte romanlarının kuruluşunda klasik anlayışa özgü bir bütünlük vardır. Hikâye kitabı: *Göl İnsanları* (1955, 1969). Romanları: *Sağırdere* (1955, 1971); *Esir Şehrin İnsanları* (1956, 1969); *Körduman* (1957, 1971); *Rahmet Yolları Kesti* (1957, 1970); *Yediçınar Yaylası* (1958, 1970); *Köyün Kamburu* (1959, 1970); *Esir Şehrin Mahpusu* (1962, 1969); *Kelleci Memet* (1962); *Yorgun Savaşçı* (1965, 1968); *Bozkırdaki Çekirdek* (1967); *Devlet Ana* (1967, 1969, 1971); *Kurt Kanunu* (1969); *Büyük Mal* (1970) *Yol Ayrımı* (1971). *Yorgun Savaşçı* ile 1967-1968 Yunus Nadi armağanını, *Devlet Ana* ile de 1968 Türk Dil Kurumu Roman ödülünü kazandı. (M)

KEMALÜDDİN EBUL BEREKÂT ABDURRAHMAN BİN MUHAMMED ENBARÎ. Bk. ENBARÎ (Kemalüddin Ebül Berekât Abdurrahman bin Muhammed).

KEMAL ÜMMÎ (İsmail, — denir), türk şairi ve halvetî dervişi (öl. 1475?). Karamanlı'dır; Şeyh Mehmed Bahaeddin'in dervişlerindendir. Cemaleddini Halvetî'nin tekke arkadaşı idi. Ünü Anadolu sınırlarını aşarak Orta Asya'ya kadar yayıldı; hayatı halk arasında efsaneleşti. Kemal Ümmî'nin şiirleri dinî ve tasavvufî niteliktedir. Divan edebiyatının da etkisinde kalan şiirlerinde öz ve arkaik türkçe kelimelere çokça yer verdi. Kemal Ümmî, yaşadığı çağdan XVIII. yy.a kadar birçok şairi, özellikle tekke şairlerini etkiledi. *Divan*'ında, münacat, naat, kaside, gazel ve mesnevî şeklinde dinî ve dervişane öğütler yer alır. Tasavvufî şiirlerinin büyük bir bölümü XIX. yy.a Buhara'da basıldı. Aslı kırk konuya ayrılmış olan *Kırk Armağan*'ın eldeki parçasında şu konular görülür: münkir ve nekir, mizân, sırat, malik-i cehennem, Rıdvan, Cebrail, Hz. Muhammed ve Allah. Her konu anlatıldıktan sonra ibadet ve iyi ahlâka dair öğütler verilir. (M)

KEMAN i. (fars. *kemân*). Müz. Yaylı çalgı; çene altı ile omuz arasına sıkıştırılarak çalınır, solo ve orkestra çalgılarının en önemlisidir: *Bahçeden karışık kadın erkek sesleri, kahkahalar; hafif çığlıklar geliyor, bozuk bir kemanın akort edildiği işitiliyordu* (R.N. Güntekin). *Gençliğinde uzun seneler geçirdiği hapishanenin havası suratında, ruhunda, elbisesinde kalmış, onlarla beraber kemanını çalardı* (S.F. Abasıyanık). [Bk. ANSİKL.] ‖ *Sine kemanı*. Bk. SİNEKEMANI.

— ANSİKL. Müz. Ortaçağın frenk kemençesi ve viyel'inden çıkan, daha sonraları viyol ve *lira da braccio* haline giren keman, bugünkü biçimini yavaş yavaş gelişerek buldu. Keman, 350 ile 360 mm arasında değişebilen bir ötüm gövdesinden, bu gövde ise asıl titreşimi sağlayan çam ağacından bir üst kapak, akağaçtan bir dip kapak ve her iki kapağı çemberleyen, gene akağaçtan yapılma kasnaklardan meydana gelir. Yayın gidiş gelişine yol vermek için kapakların orta kısımları daraltılmıştır; köprünün her iki yanında *ff* şeklinde delinmiş kulaklar bulunur. Üst ve alt kapaklara, köprünün tel basıncına direnebilmesi için (aşağı yukarı 12 kg) tonoz şekli verilmiş, etrafı tahta kaplama ile işlenmiştir. Akağaçtan yapılan sap, kendisini kuşatan besleme takozlarının içinden çıkar, bu takozlar aynı zamanda kasnağın üst ucundaki kasnakları da pekiştirmeğe yarar. Sap zarif bir kıvrımla tamamlanır. Keman dört tel üzerine düzenlidir (*sol, re, la, mi*). Tellerin bir ucu, gövdenin alt tarafında bulunan telliğe, öteki ucu da sapın baş tarafındaki kulaklara iliştirilir. Sapları konik olan ve kulak yuvalarına sokulu bulunan bu kulaklar istenilen gerilimin elde edilmesini sağlar. Gerçek bir sanat işi olan bir kemanın yapımı için takıp ekleştirilen veya yapıştırılan tahta parça sayısı yetmişi geçer. İki santim kalınlığında bir çam veya akağaç kerestesinden, oyma kalemi veya rende kullanarak biçime sokulan bir keman yapımındaki en küçük kusur veya değişiklik kemanın ötümünü etkiler. Yapımı tamamlanan keman, alkol, terebentin içinde eritilmiş veya keten yağı ile ezilmiş zamkla verniklenir ve böylelikle dış etkilerden korunması sağlanmış olur. Bu cilânın imalinde her keman yapımcısının ayrı bir reçetesi vardır. İlk kemanların XVI. yy.da, Brescia ve Paris'te aynı zamanlarda yapıldığı gerçeğe uygun görülmektedir. Amati, Stradivarius, Guarnerius gibi keman yapımcılarının yetiştiği *Cremona* okulu (XVII. ve XVIII. yy.) keman yapımını zirvesine ulaştırdı. Almanya ve Tirol'lerde de çok gelişen lavtacılığın önderi Jakob Stainer'di. XVIII. yy. sonlarından itibaren italyan lavtacılığı çaptan düşmeğe başladı, yerini «fransız Stradivarius'u» diye anılan Nicolas Lupot'ya kaptırdı. Milletlerarası yarışmalara bakılırsa, yüzyıl başından beri bu alanda birincilik hâlâ Fransızların elinde bulunmaktadır.

● Türklerde keman eskiden beri sinekemanı şeklinde vardı. Bu çalgı, esas olarak araplarin rebab'ından alınmış ve yüzyıllar boyu geliştirilerek bugünkü haline gelmiştir. Bazı kaynaklar, âletin Türklerin kemencei guz'undan (oğuz kemençesi) oluştuğunu belirtirler. Yay da doğu musikisinden alınmadır. Keman ilk olarak diz üzerine, sonra göğüse dayanarak çalınırdı. Bugün de Kuzey Afrika'da hâlâ bu şekilde çalınmaktadır. Kemanın ses sahası 3,5 sekizlidir (kaba rast'tan [*sol*] tiz tiz çargâh'a [*do*] kadar). Fakat tiz tiz muhayyer'den (*la*) itibaren son üçlüyü çıkarmak çok zordur. Hattâ tiz tiz muhayyerden önceki birkaç notayı temiz basmak da büyük ustalık işidir. Fakat 4 sekizli rahat çıkar. Dört telli olan kemanın telleri, beşli aralığı ile kaba rast (*sol* teli), yegâh (*re* teli), dügâh (*la* teli) ve hüseynî (*mi* teli) şeklinde düzenlenir. Türk musikisinde son telin nevâ (*re*) olarak düzenlenmesinin, aksi iddialara rağmen hiç bir faydası olmadığı gibi, zararı vardır. Türk musikisi alanında son zamanlarda oldukça ünlü keman icracıları yetişti. Bunlar arasında Reşat Erer, Sadi Işılay, Cevdet Çağla, Nubar Tekyay, Necati Tokyay, Haydar Tatlıyay, Hakkı Derman gibi sanatçılar sayılabilir. Son zamanlarda da refakat kemanı olarak Cahid Peksayar oldukça önemli bir gelişme gösterdi.

◆ **Kemanî** i. *Esk.* Mus. Keman çalan kimse.

◆ **Kemansâz** i. *Esk.* Keman yapan kimse. (LM)

KEMAN i. (fars. *kemân*). *Esk.* Ok atmağa yarayan, iki ucu kirişle birleştirilerek kavislendirilmiş esnek çubuk, yay: *Tîr ü keman*, ok ve yay. ‖ Eğmeç, kavis. ‖ Yay burcunun işareti. ‖ *Keman etmek*, bir şeyi yay gibi kavislendirmek. ‖ *Keman olmak*, yay gibi eğrilmek.

Foto. Baranger (LAROUSSE) ; MEYDAN

— DEY. Keman gibi. [Kaş için] Kavisli, ince ve düzgün.

— *Esk. Keman-dar,* yay tutan. || *Keman-ebrû,* kaşları yay biçiminde ve güzel olan, keman kaşlı: *Ey keman-ebrû şehîd-i navek-i müjgânınam / Bulmuşam feyz-i nazar senden senin kurbânınam* (Fuzuli). *Dil yine serkeştedir tîr-i havaî-veş / Bir keman-ebrûnun olmuştur meğer âvaresi* (Nedim). || *Keman-ger,* yay yapan kimse. || *Keman-ı asuman* (*keman-ı çarh* veya *keman-ı felek* veya *keman-ı gerdun*), yay burcu. Gökkuşağı, alkım. || *Keman-ı behmen,* gökkuşağı. || *Keman-ı pulâd,* kol kaslarını geliştirmekte kullanılan çelik yay. || *Keman-ı halka,* sarılı halde bulunan yay. || *Keman-ı hallacî,* hallaçların pamuk atarken kullandıkları âlet. || *Keman-ı hikmet,* taş veya ok atmağa yarayan bir çeşit mancınık. || *Keman-ı mühre,* tatar yayı, arbalet. || *Keman-ı resm,* gökkuşağı || *Keman-ı sade,* güneş. Güneş ışığı. || *Keman-ı sadmen* (veya *keman-ı sadmenî*), sert ve ağır yay. || *Keman-i sam* (veya *keman-ı şeytan*), [eski şiirde] gökkuşağı. || *Keman-ı zenburî,* eskiden kullanılan bir çeşit tüfek.

— Ask. *Esk. Keman baha,* yeniçeri er ve subayları ile bostancı ve cebecilere yılda bir defa verilen ücret. (Ateşli silâhlar bulunmadan önce, *lezez* denilen zevval, zilkade ve zilhicce aylarında yay yaptırmak için verildiğinden bu adı aldı.)

◆ Sıf. Eğri, yay gibi olan.

— DEY. *Keman kaş* (veya *kaşlı*), kaşları yay gibi kavisli ve ince olan. (M)

KEMANCI i. veya sıf. (*keman*'dan *kemancı*). Keman çalan kimse. || Keman yapan veya satan kimse. (M)

KEMANÇE i. (fars. *kemān* ve *-çe* küçültme ekinden *kemān-çe*). *Esk.* Kemençe. || *Kemançe-i hallâcî,* hallaçların yün kabartmada kullandıkları yay şeklindeki âlet.

— Tar. Resmî imzalara çekilen uzun kavis. (M)

KEMANE i. (fars. *kemāne*). Denizc. Ağaç gemilerde, talimar'ın üst tarafıyle suya yakın tarafı arasındaki içbükey kısım. || *Kemane güverteli gemi,* güvertesi keman biçiminde olan XIX. yy. sonu gemisi. (Geminin güvertesine bu biçimin verilmesinin amacı, yandan çarklı olan geminin çarkları arasındaki mesafeyi azaltmaktı.) || *Kemane payı,* kemaneden başlıyarak demir locası gerisine kadar uzanan, üzeri oymalı, ağaç kaplama.

— Folk. Bir türk halk çalgısı. (Kemandan biraz büyük, beş telli bir sazdır. Kucakta, karadeniz kemençesi gibi yay ile çalınır.)

— G. santl. Heykelcilerin mermer delmek için kullandıkları keskin kalem.

— Mus. Keman veya kemençe yayı.

— Spor. Yağlı güreşte bir oyun. (Rakibin arkasına geçerek, göğsü veya karnı üzerine, eller kilitlenir. Ayaklar, ayrık ve gergin olarak arkada durur.) || *Kemane çekmek* (veya *çelme*), kilitlenmiş ellerin yumruğunun tersi ile, bastırarak, rakibin göğsü veya karnını ezmek. || *Kemanede dış kazık,* kemane kilidini sökerek, bir kol ile dış kasnaktan içeri dalma. (Bu durumdan sonra, rakibin göğsü üzerindeki elle, çenesinden tutarak arka üstü itmeye, *çeneleme* denir.) || *Kemanede taban basma,* bir ayağın ucu ile, kemaneye alınan rakibin dış kasnağına basma. (Bu hareket sırasında da, çeneleme yapılır.) || *Kemaneden dönme,* sağ veya sol el ile, kemaneye alanın sağ veya sol kolu dışından uzanarak iç kasnaktan yakalama ve o yana dönme. || *Kemaneden sarmaya,* kemaneye alınan rakibi, yerden biraz yükselterek, sağa veya sola eğerken sarma takma.

— Teknol. Çömlekçilerle tuğlacıların toprak kesmede kullandıkları demir telden araç. || Çelik veya balina kemiğinden yapılmış, iki ucundan bağlanan bir kabloya gerilmiş ve çeşitli işlerde parçaya hızlı bir git - gel hareketi vermek için kullanılan yay. || Bir yay yardımıyle çalışan küçük el çıkrığı.

— Tekst. Üzerine kemanda olduğu gibi, demir teller gerilerek hazırlanan ve kumaş basmacılığında kullanılan bir cins şablon. (ML)

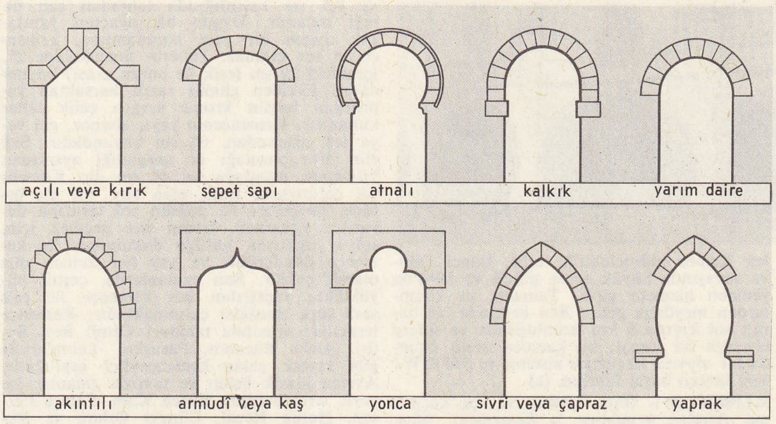

çeşitli kemerler

KEMANÎ ALİ AĞA. Bk. ALİ AĞA *Kemanî.*

Kemanî mescidi, İstanbul'da Aksaray semtinde; sazende Ahmed Ağa tarafından yaptırıldı (1529). Bugün hiç kalıntısı yoktur. (M)

KEMANKEŞ blş. i. (fars. *kemān* ve *keş*'ten *kemān-keş*). Okç. *Esk.* Yay kullanarak ok atan kimse, okçu. *Bu kere kemankeşlerin dağıldıklarını görünce fırsatı ganimet bildi ve ganimet için dağılan kemankeşler üzerine bir şiddetli hücum etti* (Cevdet Paşa). *Kimi yayı öptü, kimi fırlattı / En er kemankeşe yetti üç atım* (Yahya Kemal). [Bk. ANSİKL.] || Keman çalan kimse.

— Spor. *Kemankeş sırrı,* kemankeş olmak isteyenlere, kabza alma töreni sırasında kemankeş ustası tarafından verilen sırlar. (Bu sırlar usta tarafından kemankeş olacakların kulağına söylenirdi. Ne olduğu kesin olarak bilinmeyen bu sırlar, tahminlere göre, okçulukla ilgili iki Kur'an ayeti idi. Usta, bu ayetleri kemankeşin kulağına okur ve bunlar kemankeş için sır olurdu.)

— Tar. Cemiyet üyesi.

— ANSİKL. *Kemankeş.* İyi ok atmak için uzun talimler ve çalışmalar yapmak gerekir. Kışlalarda, eskiden bu eğitim ile meşgul olurdu. Askerlikle ilgisi olmayanlar iyi ok kullanmayı öğrenmek istedikleri zaman, bir kemankeşe çıraklık ederlerdi. Okçuluk için spor alanları (ok meydanı), Fatih Sultan Mehmed devrinde açıldı. Kemankeşlerin yanında okçuluğu öğrenenler bir kurul önünde, hedefe atış yaparak ok attığını ispat etmiş olurlardı. Heyette bulunan dört kişinin tanıklığı ile ustalığı ispat edilen okçuya şeyhülmeydanın izniyle ustası tarafından kemankeş sırrı söylenir, bundan sonra bu kimse kemankeş sayılırdı. Yapılan bu törene *kabza almak* denilirdi. Kabza alan okçu, müsabakalara ve ok meydanlarına girme hakkına sahipti. Osmanlılarda çok ünlü kemankeşler yetişti, aralarından vezirliğe ve sadrazamlığa kadar yükselenler oldu. Ok, savaş silâhı olarak XVI. yy.a kadar kullanıldı. Sonraları bir spor âleti oldu. Okçuluğa birçok padişah da meraklıydı. Sultan Abdülaziz aynı zamanda iyi bir kemankeş idi. Ünlü kemankeşler için birçok eser de yazıldı.

◆ **Kemankeşî** blş. i. Okçu olma hali. Okçuluk, ok atıcılığı. (M)

KEMANKEŞ AHMED BEY, osmanlı denizcisi (öl. XVI. yy.). Kaptanıderya oldu (1533). Bir yıl bu görevde kaldı. (M)

KEMANKEŞ ALİ PAŞA. Bk. ALİ PAŞA.

Kemano, Kanada'da (İngiliz Kolombiyası) hidroelektrik santral; Kenney barajıyle beslenir; 1 450 000 kW. Kitimat fabrikasına elektrik sağlar. (L)

KEMAS i. Zool. Goral veya Nepal'de yetişen dağ keçisinin öbür adı. (L)

KEMAYAR blş. sıf. (fars. *kem* ve ar. *ʿayār*'dan *kem-ʿayār*). Nümism. Ayarı fena, karışık (altın ve gümüş sikkeler). [Osmanlı devleti zamanında basılan madenî, altın ve gümüş sikkelerin kesik, hileli ve ayarı düşük olması halk arasında iyi etki bırakmıyordu. Sarraflar bu gibi kemayar sikkeleri rayiç üzerine değil, terazi ile tartarak alıyorlardı.] (M)

KEMBE, Orta Afrika cumhuriyetinde (Aşağı Kotto bölgesi) köy, Kotto ırmağının sol kıyısında. Kahve ve kenevir işletmeleri. Kahve hazırlanması; kenevirin lif haline getirilmesi; pamuk ayıklama. (L)

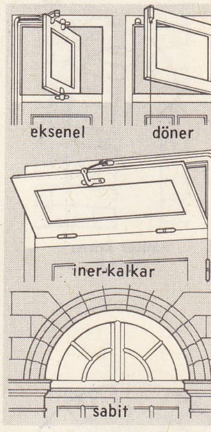

kemer (mim. ve inş.)

KEMBLE, ingiliz tiyatro oyuncu ailesi. En ünlüleri: JOHN PHİLİP (Lancashire 1757 - Lozan 1823), 1783'te Drurry Lane topluluğuna girerek Hamlet rolünü oynadı. 1785'te Macbeth ile büyük başarı kazandı. Lady Macbeth'i de kız kardeşi Sarah oynuyordu. 1803'te Drury Lane'den Covent Garden'e geçti. Kean'in gittikçe artan başarısı karşısında 1817'de tiyatrodan çekildi; — kardeşi CHARLES (Brecon, Galler ülkesi 1775 - Londra 1854) Drury Lane ve Haymarket tiyatrolarında, daha çok dokunaklı komedilerde sahneye çıktı. 1822'de Covent Garden'e müdür oldu, 1840'ta tiyatroyu bıraktı. 1806'da kadın oyuncu Marie-Thérèse de Mamp (Viyana 1774 - Surrey 1838) ile evlendi. Kız kardeşleri SARAH (Bk. SİDDONS); — *Fanny* diye tanınan FRANCES ANNE (Londra 1809 - ay.y. 1893), Charles'in kızı. 1829'dan itibaren babasıyle birlikte oynadı, Londra ve Paris'te Shakespeare'in oyunlarında sahneye çıktı. Ayrıca tiyatro tarihine ait pek çok yazı yazdı, Dumas ve Schiller'den tercümeler yaptı. (L)

KEMBOS ovası, Akdeniz bölgesinde, Batı Toroslar kesiminde, kuzey güney doğrultulu 14 × 3 km boyutlarında ova; yükseltisi 1 150 m. Kireçtaşının hâkim olduğu dağlar arasında yer alır. Kuzey ucunda, kendisine katılan Uzunsu ile beslenir. Dışarıya akıntısı olmayan ova, kışın ve ilkbaharda 20 km²'lik bir göl halini alır; yazın suları çekilir (adının Kemyos yazılışı yanlıştır). [M]

KEMBS, Fransa'da Haut-Rhin idare bölgesinde (Mulhouse idare çevresi) komün, büyük Alsace kanalı kıyısında, Harth ormanının kenarında. 1928-1933 Arası inşa edi-

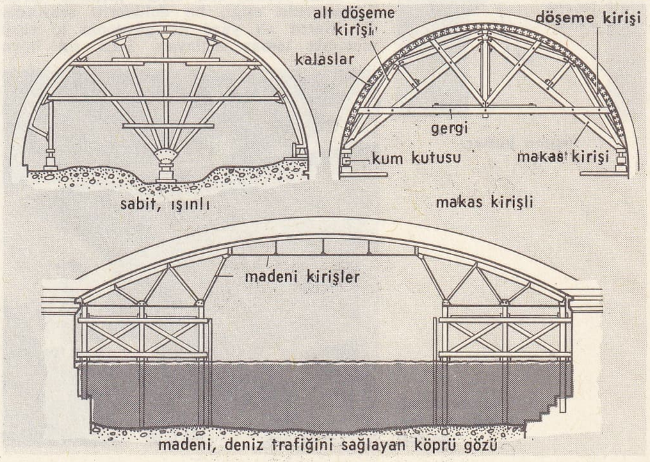

kemer iskelesi (bayınd.)

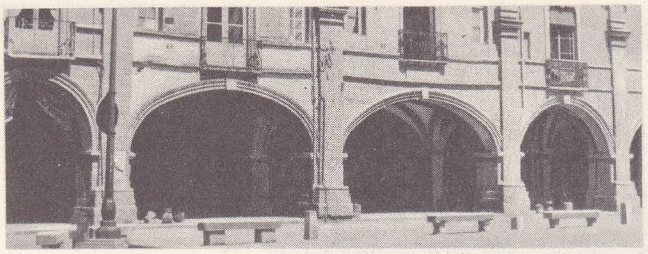

kemerli pasaj Kraliyet meydanı, Mantauban

len Kembs hidroelektrik tesisi, İkinci Dünya savaşında büyük zarar gördü ve 1946'da yeniden hizmete girdi. Tamamı şu kısımlardan meydana gelir: Ren üzerinde bir baraj; sol kıyıda 6 km uzunluğunda ve sefere elverişli bir kanal; bu kanalın aşağı ucunda bir alavere havuzları sistemi ve 550 GW/saat üreten baraj fabrika. (L)

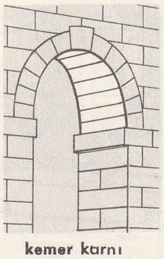

kemer karnı (inş.)

KEMENÇE i. (fars. *kemān* ve -çe küçültme ekinden *kemān-çe* > *kemen-çe*). Mus. Kemana benzer üç telli, küçük yaylı saz: *Bu yaz kemençeyi bir dinledinse Kanlıca'da / Baharda bir gece tanburu dinle Çamlıcada* (Yahya Kemal). *Memleketteyken biraz bağlama, biraz kemençe çalardık* (Kemal Tahir). [Bk. ANSİKL.] || Burguyu çeviren yay biçimindeki âlet.

— ANSİKL. *Kemençe* Ortaçağda Avrupa'da çok kullanıldı. XVII. yy.da gözden düştü. İlk, oğuz yaylı sazı ıklığdır (XII. - XIII. yy.). En eski anadolu metinlerinde de yalnız bu ad görülür. Asya'dan Anadolu'ya Selçuk Türkleri ile geçti. Kemençe adı, ıklığ eşanlamı ile XV. yy. sonlarında kullanıldı.

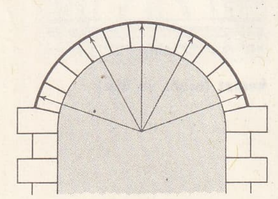

kemer (inş.)

Gagavuzlar, kemana, kemençe derlerdi. Anadolu'da kullanılan tahta kemençelerin Ortaçağ sonları avrupa halk yaylı çalgılarından alınmış olması mümkündür. Avrupa'da kasaba çalgıcıları, bu âletin keskin ve yaygaracı sesinden, halk danslarına eşlik etmek için yararlanırlardı. Kemençe, yüzyıllar boyunca çok değişikliğe uğradı. Başlangıçta 4 veya 6 çift telli idi. Karadeniz'in doğu bölgesinde kullanılan kemençe ise (*re, la, sol*) veya 4 (*la, re, sol, mi* veya *sol, re, la, mi*) tellidir. Klasik türk musikisinde kullanılan kemençe ise üç tellidir. Teller sırası ile yegah, rast, neva (*re,sol, re*) biçiminde düzenlidir. Beşli aralıklarda akort edilir. Önce bir dörtlü, sonra bir beşli durumunda düzenlenmesi ve dört telli olmaması, teknik imkânlarını azaltır. Bu sebeple, bazı müzisyenler, keman gibi 4 telli (rast, yegah, dügah, hüseyni veya *sol, re, la, mi*) kemençeyi savundular. Rebapla yakın hısımlığı olan âletin üst kısmı düz, alt kısmı şişiktir. Gövde ve göğüs (kapak) olarak iki bölümdür. Gövdenin en iyisi karadut ağacından yapılır: pelesenk, ceviz, limon gibi ağaçlar da kullanılabilir. Göğüs servi ağacından yapılırsa, yumuşak ve müzikal, çamdan yapılırsa, gür ve tok ses verir. Kulak denilen burguları üç tanedir; fildişi, abanoz veya benzeri sert ağaçtan yapılır, 15 sm boyundadır. Kemençenin göğsünde, yarım daire biçiminde, 4 sm çapında karşılıklı iki delik vardır, sesi dışarı vermeğe yarar. Kemençenin eşiği, bu deliklerin arasındadır. Sazın alt yüzü ile gövdenin iç yüzü arasında temas sağlayan, 3-3,5 sm boyu

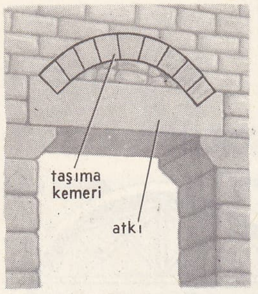

taşıma **kemeri**

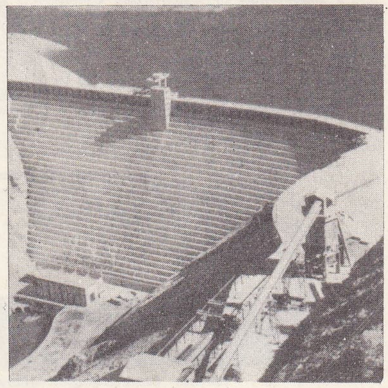

Kemer Barajı ve hidroelektrik santralı

ve 0,5 sm kalınlığında tahtadan can direği bulunur. Uygun bir ağaçtan yapılarak uygun bir yere konmamışsa, kemençeden ses çıkmaz. Tellerin dışındakiler 25, içerideki 29 sm (eşik ile burgu arası) boyundadır. Eskiden gümüş sarılı barsaktan yapılırken bugün krome sargılı çelik teller kullanılır. Kemençenin yayı, abanoz, gül veya tek ağacından, 60 sm boyundadır. Sağ elin orta parmağı ile gerginliği ayarlanan kıllarının uzunluğu ise 46 sm dir. Kemençe, çalınırken, geniş olan altı, sol diz üstüne, burguları da göğsün sol tarafına dayatılır. Çalarken, telden tele geçmek için, sol el ayasının hafifçe dokunması ile kemençe döndürülür ve yay her zaman düz olarak çekilir. Son zamanlarda, çeşitli bütünlükte yaptırılan beş kemençe ile çok sesli türk musikisi çalınmaktadır. Kemençe icracıları arasında tamburî Cemil Bey, Sotiri, Alekc Bacanos, Paraşko Leondaridis gibi kıvrak çalan kemençeviler sayılabilir. Ayrıca klasik üslûp ve tavırda çalanlar ise şöyle sıralanabilir: Ruşen Kam, Fahire Fersan, Halûk Recai, Cüneyt Orhon ve Ekrem Erdoğru. (ML)

KEMEND i. Bk. KEMENT.

KEMENİ YANOŞ, erdel kumandanı (? 1607 — Szegesvar 1662). Erdel kralı Rakoçi I zamanında, krallığın sayılı kumandanları arasındaydı. Erdel üzerine yürüyen Hüseyin Paşa, Rakoçi'nin karargâhına baskın yaptığı zaman, Kemeni de orada idi. Rakoçi I'in ölümünden sonra yerine geçen Rakoçi II zamanında (1648), Kemeni daha fazla itibar gördü. Osmanlı padişahının emri ile Kırım kalgayı Mehmed Giray II, Erdel üzerine yürüdü. Erdel'i yağma etmeğe başlayan kalgayın bu hareketini haber alan Kemeni Yanoş, Erdel'e yardım etmek istedi. Ancak dönüş yolları kalgay tarafından kapatılınca Vistül nehri kenarında savaşmak zorunda kaldı; 20 000 askerini kaybetti ve 700 kişi ile birlikte esir düştü. Kral Rakoçi II, Eflak voyvodası Civan Beye rica ederek onu esirlikten kurtardı; Osmanlılar tarafından krallığa getirilen Barçkay üzerine gönderdi. Kemeni, Barçkay'ı, Güney Erdel'e çekilmek zorunda bıraktı (1659). Bu başarısı üzerine, Avusturyalılara başvurarak, Erdel kralı olmak istedi; Erdel Diyet meclisi de bu isteği kabul ederek krallığını onayladı. Ancak, Osmanlıların onayını almayan Kemeni, kısa bir süre sonra Erdel'den sürüldü. Montecuccoli'nin yardımı ile imparator Leopold tarafından kabul edilerek avusturya ordusunda görev aldı. Szegesvar'da, yenildiği savaş meydanında öldü. (M)

KEMENT veya **KEMEND** i. (fars. *kemend*). Kovaladıkları hayvanları yakalamak için sığırtmaçların savurduğu ucu ilmikli uzun ip veya deri kayış. || İlmik atılmış ip, bağ: *Tuttular o iki dertmendi / Taktılar ayağına kemendi* (Şeyh Galib). || Eskiden adam asmak için kullanılan ilmikli, yağlı kayış. || Geyik ve ona benzer hayvanlara takılan yular. || *Kement atmak*, uzakta olan bir şeyi yakalamak için kementi, bir ucu elde kalacak şekilde ileri doğru fırlatmak.

— DEY. *Yıldıza kement atmak*, gerçekleşmesi imkânsız bir şeyi dilemek.

— *Esk. Kemend-endâz*, kement atan. || *Kemend-i can-güdâz*, can alıcı, öldürücü kement.

— Ed. *Esk.* Sevgilinin saçı, sevgilinin saçının kıvrımı. || *Kemendi zülf*, sevgilinin saçının kemendi.

— Okç. Okçulukta kullanılan, yaya çembir biçimini vermeğe yarayan âlet. (Üç parmak genişliğinde, kuvvetli şerit veya kayışın iki başına birer demir halka geçirilerek yapılırdı. Yayın uçları bu halkalara sokularak bükülür ve uzun süre bu şekilde kalan yay, kavis biçimini alırdı.) [M]

KEMENY (Zsigmond, baron), macar romancısı (Alvinc 1814 - Pusztakamaras 1875). Tarihî roman türünde usta sayılır; konularını özellikle XVI. ve XVII. yy. olaylarından aldı. Başlıca eserleri: *Gyulai Pal Özvegy es Leanya* (1847); (Dul Kadın ve Kızları) [1855-1857]; *Zord dök* (İç Kararatan Zamanlar) [1858]; *Rajongok* (Hayranlar) [1858-1859]; modern konulu eserleri arasında *Ferj es Nö* (Karı ve Koca) [1852]: *Gönül Kasırgaları* (1854) sayılabilir. (L)

KEMER i. (fars. *kemer*). Kalın kumaş, metal veya deriden yapılan ve bir defa bele dolanarak toka ve benzeri şeylerle iki ucu birbirine iliştirilen bel bağı: *Altun kemerin olayım / Dola beni bel yerine* (Karacaoğlan). *Elde asa belde kemer, ayakta ne bulunursa* (Ahmed Rasim). [Bk. ANSİKL. *Kıyf. bölümü*.] || Vücudun belden aşağısına giyilen pantolon, etek gibi elbiselerin bele gelen kısmı: *Pantolonun kemeri dar olmuş*. || Üzerinde altın para koymak için gözleri bulunan ve eskiden özellikle yolculukta kullanılan kuşak. || Kapı, pencere, su yolu, köprü, geçit gibi açıklıkların üzerini oyuk kısmı içte kalmak üzere kavisli olarak örten tavan. (Bk. ANSİKL.) || Sıf. Kavisli, yay gibi eğri: *Kemer burun*.

— DEY. *Kemeri* (*kemerleri*) *sıkmak*, çok idareli bir şekilde yaşamağa başlamak.

— *Esk. Kemer-bend*, kemer bağı: *Kuşağın düğmesini çözmekte havfım yoktur ama kim / Yürek titrek kemer bendindeki hançer hususunda* (Nedîm). Kemer takmış olan. Hizmete hazır, köle. || *Kemer-bend-i hizmet*, iş görmeğe hazır. || *Kemer-best*, yiğit, kahraman. || *Kemer-beste*, beline kemer bağlamış. Bir işi yapmağa hazır, hazırlanmış. || *Kemer-gâh*, kemer takılan yer, bel. || *Kemer güsiste*, kemerini çözmüş olan. Soyunmuş, çıplak.

— Anat. Bazı aponevroz, damar ve sinir parçalarının çizdikleri eğri. || Gidiş yollarının şeklinden ötürü bazı organ bölümlerine verilen ad. || *Aort kemeri*, aortun birinci parçası; içbükeyliği alta bakar ve sol akciğer sapını çevreler. || *Azigos kemeri*, büyük azigos toplardamarının bitim parçası, sağ akciğer sapını çevreler. || *Diş kemeri*, yatay düzlemden bakılınca, aynı çene kemiği üzerindeki dişlerin yan yana duruşundan meydana gelen yay. (Biri üst öbürü alt çenede olmak üzere iki diş kemeri vardır.) [Bk. ANSİKL.] || *Diş çukuru kemerleri*, üst ve alt çene kemikleri üzerinde dişlerin kenarları. || *Dölyatağı atardamar kemeri*, bu atardamarın sidik borusuyle kesişme yeri. || *Elayası kemerleri*, dirsek kemiği ve önkol kemiği atardamar uçlarının ağızlaşmasından meydana gelen elayası atardamar sistemi. (Biri derin biri yüzeysel olmak üzere iki elayası kemeri vardır.) || *Elmacık kemeri*, şakak kemiğinin elmacık çıkıntısı ile çene kemiği art açısının birleşmesinden meydana gelen kemik köprü. || *Göz çukuru kemerleri*, göz çukurlarının alın kemiğince oluşturulan üst kenarları. || *İç safen kemeri*, bu toplardamarın uyluk toplardamarına dökülmezden önceki parçası. || *Kasık kemeri* (*Fallop kirişi* de denir), kalça kemiğinin üst ön dikeninden çatı kemiğine doğru uzanan telsel kiriş. (Kasık çukuruna rastlar.) || *Kaş kemerleri*, her iki kaşın altına rastlayan alınkemiği çıkıntısı. || *Psoas kası kemeri*, birinci ve ikinci bel omurları arasında gerili, diyaframın bağlı bulunduğu telsel kiriş. || *Taban kemeri*, ayak tabanı atardamar sistemi.

— Astron. *Esk. Kemeri aftab*, Güneş'in geçtiği farzedilen çizgi.

— Bayınd. Bk. ANSİKL. || Sütunlar üstüne yapılmış bir yolu veya bir dehlizin tavanını alttan destekleyen parçalardan her biri. || *Kemer iskelesi*, kemer yapımına yarayan demir veya tahta iskele. Bk. ANSİKL.

— Denizc. *Kemer iskelesi*, bir köprü yapımı çalışmaları sırasında gemilerin geçmesine elveren iskele. || *Pervane evi alt kemeri*, kıç bodoslamanın alt kısmının geriye doğru uzayan parçası.

— Din. Kadirî tarikatından olanların bellerine doladıkları yün, çuha veya pamuk bezinden dokunmuş kuşak. (18 sm genişliğinde olurdu. Ön tarafına parça parça dikilen meşinin üzerine de üç sıra halka takılırdı. Bu halkalara takılmak için kemerin diğer ucunda çengel bulunurdu. Kemeri ancak şeyhlere biat eden dervişler takabilirdi.)

— Eğ. *Esk.* Medreselerde disiplinle görevli yöneticilerin yardımcılarına verilen ad. (Kemerler, öğrenciler arasından seçilirdi. Medresedeki öğrencilerin çorbalarını imaretten alıp getirmek de bunların görevleri arasındaydı. Öğrencilerle öğretmenler ara-

Foto. LAROUSSE; Hürriyet arşivi (MEYDAN)

sındaki her türlü ilişkiyi bunlar sağlardı.)

— G. santl. Bk. ANSİKL.

— Havc. Bir pilotu koltuğunda veya paraşütünde tutmağa yarayan kayışların tümü.

— İnş. Bir balkonun veya merdivenin atnalı biçimindeki parmaklığı. || *Kemer boynu,* bir döşemenin alt yüzeyinde kalan kirişin çıkıntısı. || *Kemer karnı,* bir kemerin alt yüzeyi. || *Kemer taşı,* kemer veya kubbenin eğriliğini meydana getiren parçalardan her biri. || *Kemer kovanı,* bir tonozun, bir kemerin, başlangıcı ile en yüksek yerinin ötesinde bulunan bir nokta arasındaki eğik yüzey. — Bir tonozun, tavan sergeni veya korniş bağlantısı görevi yapan kısmı. || *Kemer yüksekliği,* kilit taşının üzengi çizgisi üstündeki düşey yükseklik.

— Kıyf. Bk. ANSİKL.

— Marang. Bir pencere veya kapı boşluğunun üzerindeki kısım. || *Kemer ayağı tablası,* bir kapı veya pencerenin üzerinde bulunan ve o kapı veya pencereden sabit bir atma ile ayrılan açılır kapanır veya sabit çerçeve. || *Kemer kovanı,* bir kapı boşluğunun, bir kapının veya pencerenin üzerini meydana getiren yay biçiminde eğri kısım.

— Mim. Bk. ANSİKL. || *Kemer alnı.* Bk. BAŞKEMER *kaburgası.* || *Kemer ayağı,* iki kemer arasındaki tek ayak. (Kemer ayağı, aralama duvarında olduğu gibi, taşma veya gömme bir ayakla birlikte değildir.) — Duvar-ayağın dört köşe bir ayakla donatılmış olan ve açık kalan kısmı. || *Kemer ayağı tablası,* bir anakapının ayağının üzerinde bulunan veya bir kemere dayanak olan genellikle çıkıntılı taş. || *Kemer çatılı,* bir kemerin iki eğri yüzeyinin meydana getirdiği açı. || *Kemer gözü,* bir yapının iki dayanak noktası arasındaki alan. *Teşm. yol.* İki üzengi noktası arasındaki kemer parçası. || *Kemer karnı,* bir kemerin veya tonozun iç yüzeyi. (Kemer kesiksiz bir yarım daire biçimindeyse daire eğrisi kemer, ok'unun yüksekliği kirişinin yarısından kısaysa basık kemer, uzunsa da yüksek kemer adını alır.) || *Kemer kilidi çevresi,* bir kemerin kilit taşının pervazı. || *Kemer sırtı,* bir kemer veya tonozun içbükey olan iç yüzeyine karşılık dışbükey olan dış yüzeyi. || *Kemer tacı.* Bk. AÇIT *tepeliği.* || *Kemer taşı,* kemer eğrisini meydana getiren taşlardan her biri. (Bk. ANSİKL.) || *Kemer taşı eğimi,* bir kemer taşının eğri (iç veya dış) yüzeyi. (İç eğimler kemer karnını, dış eğimler de kemer sırtını meydana getirir.) [Bk. ANSİKL.] || *Kemer yüksekliği,* bir kemerin altından, yani kemer ayağı tablasından kilit taşına kadar olan yükseklik. || *Açılı* (veya *kırık*) *kemer,* ikizkenar bir üçgenin eğri kenarları gibi eğik iki doğru veya daire parçasından meydana gelen kemer. (*Alın kemeri* veya *külah kemer* de denir.) || *Çökük kemer,* iki ucu kıvrık yatay bir çizgi biçimindeki kemer. || *Akıntılı kemer,* iki ucunun yüksekliği aynı olmayan kemer. || *Armudi kemer,* almaşık olarak içbükey ve dışbükey bir biçimi olan eğik kemer. || *Atnalı kemer,* çemberi çapının altında devam eden kemer. (*Bizans kemeri* veya *magrıp kemeri* de denir). [Bk. ANSİKL.] || *Beşik kemer,* yarım daire biçiminde kemer. || *Dar açılı* (veya *mızrak*) *kemer,* tepe açısı taban açılarından dar olan bir üçgen üzerine kurulmuş kemer. || *Devrik kemer,* bir yapının temelinde, dışbükey olan, yani zemine oturan kemer. || *Elipsoidal* (veya *eliptik*) *kemer,* yarım elips biçimindeki kemer. || *Eşeğimli kemer,* bütün taşları aynı uzunlukta ve karnı ile sırtı, merkezi aynı nokta olan iki dairenin parçaları biçiminde olan kemer. || *Eşkenar kemer,* bir eşkenar üçgen üzerine kurulmuş kemer. || *Karşı eğrili kemer,* biri içbükey, diğeri dışbükey ve tepelerinden biribirine teğet geçen iki çeyrek daire biçimindeki kemer. || *Kalkık kemer,* yüksekliği yarım daire kemerden büyük olan kemer. || *Kör sıra kemer,* açıklığı, dayandığı duvar tarafından kapanmış olan sıra kemer. || *Sivri* (veya *çapraz*) *kemer,* tonozun çatısını tamamlayan kemer. || *Şevli kemer,* dış yüzeyleri şevli olan kemer. || *Taşıyıcı kemer,* duvarın üst kısmının ağırlığını sağlam dayanak noktalarına aktarmak için, bir duvardaki boşlukların, kapı ve pencereleri üzerine yapılan kemer. || *Yaprak kemer,* çapının en büyük olduğu noktadan sonra gitgide daralan kemer. || *Tudor kemeri,* çökük sivri kemer. || *Tümsekli* (veya *çember*) *kemer,* merkezi başlangıç noktasının altında olan kemer. || *Yalancı sıra kemer,* gerçek bir sıra kemerle simetrik olması için bir duvarın yüzeyine verilen sıra kemer görünüşü. || *Yarım daire kemer,* yarım daire biçiminde tek merkezli kemer. || *Yassı kemer,* dört merkezli kemer. (Bu merkezleri kemerin kirişinden başlayan ve kenarları bu kirişin üçte birine eşit olan bir kare tayin eder.) || *Yonca kemer,* daire parçalarından meydana gelen kemer. || *Zikzaklı kemer,* dış eğrisi zikzaklı olan kemer.

— Oto. *Emniyet kemeri,* sürücü ve yolcuların koltuğa bağlanmasını sağlayan tertibat. Bk. KAZA.

— Saraçl. *Deri kemer,* toka dilinin geçmesi için belli aralıklarda delik açılmış kayış. || *Eyer kemeri,* eyer kaşının önünde ve ardında bulunan kemer biçimindeki kısım.

— Spor. Bk. ANSİKL. || Esk. *Lastik kemer,* parlak madenî tokalı kemer. (Futbol meraklıları, tuttukları takımın bayrağı renginde lastik kemer takarlardı. Kemerin madenî tokalarında takım arması bulunurdu.)

— Tar. *Bekâret kemeri.* Bk. BEKÂRET.

— Tasav. Bk. ANSİKL.

— Teşk. tar. *Kemer başı,* Osmanlılarda medrese öğrencilerinin önderi anlamında kullanılan bir terim. (Öğrencilerin meselelerini çözmeğe çalışır, bazen de öğrencileri ayaklanmak için kışkırtırdı.)

— ANSİKL. Anat ve Antropol. *Diş kemeri,* üst çene diş kemerleri ırklara göre değişik şekiller gösterir. Zencilerde prognatizme bağlı olan şekil, uzatılmış bir paraboldur. Beyazlarda parabol daha kısadır, yüzleri basık ve genişlemiş olan sarılıkta diş kemeri yarım daire şeklindedir.

— Bayınd. Tonoz şeklindeki köprülerde hiperstatik dereceleri gittikçe küçülen bir sıraya uygun olarak *gömme* veya *bir, iki, üç eklemli kemerler* ayırt edilir. Mesnet hareketlerinin engellenemediği durumlarda eklemli kemerler kullanılır. Başlangıçta yalnız çelik köprülerde kullanılan eklemlerden bugün beton köprülerde de faydalanılmakta (Freyssinet) ve elastomerlerin kullanılması düşünülmektedir. Tonoz barajlarda, mukavemet hesabında (*kemerlere, konsol* veya *duvarlara* ayırma) kullanılan itibarî yatay elemanlara denir.

Kemer iskeleleri, tahtadan, çelikten veya betondan yapılır. Tahta, yoğunluğuyle direnci arasındaki oranın yüksek olması bakımından, işlenme kolaylığı ve sökülüp yeniden işe yararlığı sağlanabildiğinden en çok kullanılan malzemedir. Kemer iskeleleri çoğu zaman ülkenin çam ağaçlarından yapılır; desteklerin altında tomruklardan yararlanılır. Tahta iskelede, kemer karnına uyan ve kiriş tahtalarından meydana gelen bir döşeme bulunur. Döşemeyi dayanaklar tutar. İki tür kemer iskelesi vardır: ağırlığı toprağa veren, ara destekleri olan *sabit kemer iskeleleri* ve ağırlığı iki uçta, kemerin çıkış noktalarına ileten *kaldırma kemer iskeleleri.* Kemer iskelelerinde bütün birleşim çeşitlerine rastlanır: cıvatalı birleşim, çivili birleşim (en çok tutulan), sürtünmeli birleşim. Maden kemer iskeleleri, tahtadan bir iskele yapmağa yer elvermediğinde veya yeniden kullanma öngörüldüğünde kullanılır. Bu iskeleler örgülü veya kemer biçimli çelik iskeletten meydana gelir. Açıklığı 20 m kadar olan ufak işlerde basit putreller veya eğri raylar kullanılabilir. Beton, özellikle kemer iskelesini meydana getiren tahta elemanların uzunlamasına bağlantılarını sağlamak için kullanılmaktadır. Tahtalar arasında beton bağlantıları ilk kullanan, inşaatçı Harel de La Nöe'dir.

— Kıyf. Kemer daha Tarihöncesi döneminde ortaya çıkmıştır (tunç kemerler, tokalar). Doğuda kemer çok yaygındı; Eski Yunan'da ise, gömleği vücuda yapışık tutmak ve belden sıkarak gömleğin boyunu vücuda göre ayarlamak için kullanılırdı. Hem kadınların, hem de erkeklerin kullandığı kemer ya bele düğümlenerek veya iki ucundan bir kopça ile tutturularak takılırdı. Roma'da da, askerlerin *cingılum,* subayların *cinctorium* adındaki kemerleri askerlik mesleğinin sembolüydü. Merovenj'ler kalın ve tokalı bir kemer kullanırlardı. Roman devrindeyse kemer deriden veya kumaştandı. XII. yy.da kullanılan kadın kemerleri vücudu iki kere sarıyor ve iki ucu belde birleştirilerek artan kısmı iki uzun uç halinde bırakılıyordu. XIII. yy.da ise daha renkli, delikli ve işlemeli kemerler kullanılmağa başlandı. XIV. yy.da erkekler değerli madenler ve taşlardan yapılmış kemerler kuşandılar. XV. yy.da ise, tokası küçük bir halkaya bağlanan, ince bir zincir biçiminde, pek gevşek bağlanan kemerler geçerli oldu. XVI. yy.da kulanılan kemer ise üzerine halkalar veya inciler serpiştirilmiş kabarık kumaştan bir kordon biçimindeydi. İlk olarak İbranîler tarafından kullanılmış olan din adamlarına özgü kemer iki parça halindedir: âyin cübbesini saran beyaz kordon ve rahip elbisesinin üzerine takılan geniş kemer.

Kemer daha çok erkeklerce kullanılmış bir kuşam aracı olmakla beraber, sonraları kadınlar arasında da yaygınlaştı. Çeşitli nesnelerden yapılan kemerler yapılışlarındaki zevk ve üslûp özellikleri göz önünde tutularak sınıflanabileceği gibi, yapıldıkları maddelere göre de ayrılabilir: **a)** *kumaş kemer*'ler, yünden ipekten veya bunların karışımlarından özel olarak yapılır. (Bk. KUŞAK.) Bu tür kemerlerin çoğunun üzerleri değerli madenler ve taşlarla işlenmiş olanları da vardır. Bir de pantolonların, pardesülerin, mantoların bellerine sarılan kendi kumaşlarından yapılan kemerler vardır; bunlar sadece birlikte yapıldığı giyecek ile kullanılır; **b)** *madenî kemer*'ler, bakır, pirinç, gümüş, altın gibi çeşitli ve değerli madenlerden yapılır. Bu kemerlerin üzerlerindeki işçilik, yapıldığı bölgenin veya memleketin özelliklerini gösterir. Diyarbakır ve çevresinde yaygın olan *telkârî* tekniğiyle, yapılmış gümüşten savatlı kemerler çok tanınmış örneklerdir. *Trabzon işi* diye anılan gümüşten tel örgü biçiminde yapılan ve sonra altın yaldızla yaldızlanan kemerler de her türlü görünüşü ile özgün bir üslûp niteliğine sahiptir; **c)** *meşin kemer*'ler, çeşitli hayvan derilerinden yapılan bu kemerler, bütün ülkelerde en yaygın olanıdır Deri kemerlerin üzerlerine de madenî süsler takıldığı görülür. Yılan, krokodil derisinden, manda, domuz derisine kadar, çeşitli hayvan derilerinden kemerler yapılmıştır.

— Mim. Bir duvara açılmış olan, üstü yay biçimindeki boşlukların genel adı *kemer*'dir. Kemerler, yarım daire kemer, atnalı kemer, sivri kemer v.b. gibi üzerindeki yayın biçimine göre adlandırılır. Her kemer, sütun, duvar ayak, dört köşe ayak gibi bir dayanak üzerine oturtulmuştur ve bulunduğu yere göre ayrı bir adla anılan değişik biçimlerdeki taşlardan meydana gelir (kilit taşı, yastık taşı, koltuk taşı v.b.). Kemerin iç yüzeyine kemer karnı, dış yüzeyine de kemer sırtı denir. Bazen iki veya daha çok sayıda kemer büyük bir kemerin içinde yer alır. Bu çeşitten kemerlerin adı, büyük kemerin içinde yer alan kemer sayısına göre, *ikizli kemer, üçüzlü kemer* v.b.-dir.

● Türk sanatında iki duvar, sütun veya payeler arasındaki açıklığın üzerini örtmek için, birer ucu sütun veya payelere dayanan, kavis şeklinde yapılan ahşap veya kâgir inşaata bu ad verilir. Kemerler, kavislerin şekline göre *daire kemer, sivri kemer, basık kemer, beyzî kemer, nal kemer, dilimli kemer* diye adlandırılır. Türk mimarîsinde genellikle sivri ve basık kemer kullanılmıştır. Sivri kemere farsçada «beşlik» anlamına «pencî» adı verilir. Daire veya basık kemerler tek merkezlidir. Daire kavsi kemerlerde kenarlara itme kuvveti çoktur. Sivri kemerlerde ise bu kuvvet daha dikey olduğundan iki taraftaki ayaklara binen kuvvet daha azdır. Bu suretle türk mimarîsinde köşe tonozlarından başka kısımlarda daire kavsi kemer az olarak kullanılmıştır. Bu tip kemerler ancak bazı küçük açıtlara uygulandı ve kubbe karnağı pencerelerinde kullanıldı. Türklerde taçkapıların üst kemerleri genellikle sivri kemer, bunların altındaki daha küçük kapılar ise basık kemerli olarak yapılır. Üst pencerelerin kanatları açılmadığı için bunlar sivri kemerli ve açılan alt pencereler düzatkılı ve kemersiz yapılır. Duvar hücreleri de sivri kemerlidir. Mihraplar dörtgen bir çerçeve içine oyulmuş sivri kemerli bir

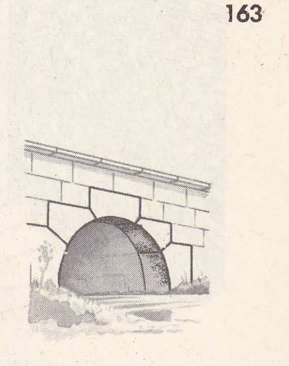

kemer taşı (inş.)

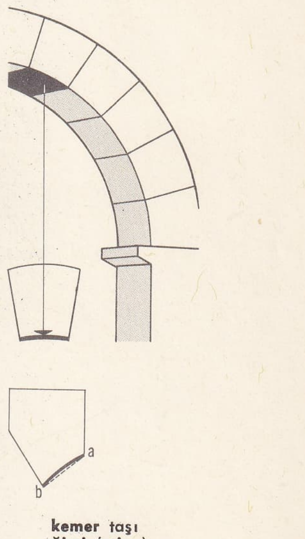

kemer taşı eğimi (mim.)

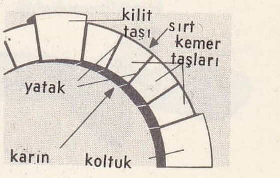

kemer taşı

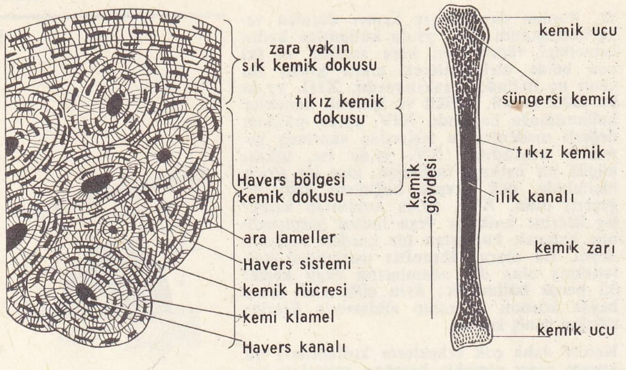

kemik

hücre şeklindedir. Bu hücrenin içerlek kısmı ile mihrabın dışa taşkın yüzü arasındaki satıh, mukarnaslarla birleştirilmiştir. Kemerler tuğladan inşa edildiği gibi bazı hallerde kavislerine göre kesilmiş, ön ve yan satıhları düzgün taşlardan da yapılır. Âbidevî binalarda ve bazı önemli yapılarda kemer taşları genellikle iki ayrı renkte yapılır. Renkler genellikle beyaz, kırmızı yeşil veya siyahtır, bu taşların kenar kalınlıkları düz olacağı gibi eğri şekillerle kesilerek erkekli dişili, yani her biri yanındaki taşın oyuk ve dişlerine girecek ve tamamıyle intibak edecek şekilde yapılırdı.

Türk mimarîsinde kapı kemerleri genellikle sade ve süssüzdür. Ancak kilit taşlarının ortasına küçük bir «gülce» konulmakla yetinilir. Bu şekilde kemerin süs etkisi yalnız bir noktada toplanmış olur. Revak kemerlerinde ise her iki kemer arasına rastlayan üçgen şekildeki kemer tablalarının merkezine ve sütun yönüne başka renkte taştan kurs veya kabara konur.

● İki çeşit *kemer kalıbı sökme* işlemi vardır: **1.** kalıbı, kalıpla dayanakları arasına konan parçalarla sökmek; **2.** tonozu yükselterek kalıbı çıkarmak. İlk olarak Freyssinet tarafından Villeneuve-sur-Lot köprüsünde kullanılan bu ikinci tarz, her türlü tonoz için yaygın bir biçimde kulllanılmaktadır ve kemerin iki parçasının kilit noktasına konan yivli krikolarla birbirinden ayrılmasına dayanır.

● *Kemer taşı*'nın altı yüzü vardır. Üst yüz, kemer sırtı adını alır. Alt yüz ise kemer karnı'dır. Yan taşlara bitişen yan yüzler ise yataklardır. Diğer düşey yüzler ise başlardır. Başlıca kemer taşları şunlardır: düz kemer taşları, köşelidir ve tonozun merkezinde bulunana kilit taşı denir. Yanındakiler ise koltuklardır.

● *Kemer taşı eğimi.* Taş yontucuları eğri yüzeyle yassı yüzeyi ayırırlar. Eğri yüzey, kazılmış bir bölümün içe doğru giren yüzeyidir. Yassı yüzey ise öbürüne göre bir kirişin yayına oranla yaptığı görevi görür. Meselâ, şekilde olduğu gibi yontulacak parça bir dikdörtgen prizmaysa, kemertaşı eğimi silindir biçimindeki *a b* yüzeyi olur; düz yüzeyi ise bu silindirin *a* ve *b* ana doğrultularından geçen düzlemi verir. Eğimler duruma göre ya elips şeklinde veya küreseldir. Elips şeklinde olanlara silindirik, daire yayı, sepet sapı, sivri tonozlarda, ikincilere kubbelerde ve nişlerde rastlanır.

kemikliturnabalığı

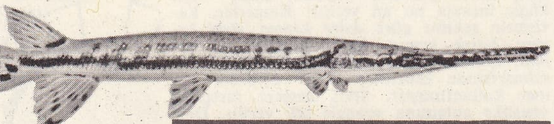

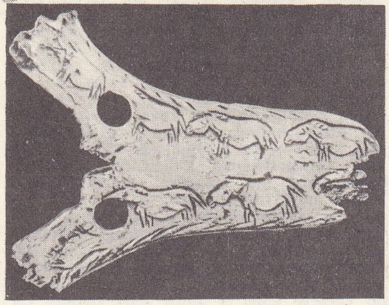

hayvan motifleri işli kemik tarihöncesi çağ

● *Atnalı kemer,* mimarî tarzını belirleyen özelliktir. Meselâ yarım daire kemer roman tarzının, yonca kemer de gotik tarzının timsalidir. Rönesansta *alçak kemer* (veya *sepet sapı kemer*), islâm sanatında ise *atnalı kemer* daha çok kullanıldı. Tek merkezli olan bu kemer bir tek pergel açıklığıyle çizilmiştir ve yarım daire kemerden yüksektir. Bu kemerin taşıyıcı yanı yoktur ve sadece süs olarak kullanılmıştır. Muhtemelen bizans kaynaklı olan atnalı kemer örneklerine Kappadokia'da Kuzey Anadolu ve Suriye'de rastlanır. Atnalı kemeri Şam ve Endülüs Emevîleri de benimsediler. Ama atnalı kemerin İspanya'da başarılı bir biçimde kullanılmasının bu kemer biçiminin burada daha önce Vizigotlar tarafından kullanılmış olmasıyle açıklanması daha doğrudur. Kuzey Afrika'da yaygınlaşan atnalı kemer özellikle mihraplarda kullanıldı. Bu mihrap kemerlerin çevresi yıldız biçimi taşlarla kuşatılmış, üstlerine de merkezi kaydırılmış bir yay biçimi verilmişti. Dolayısıyle de, yukarıya doğru uzayan bu taş dizisi kemerin yüksekliğini artırmış oluyordu. Ortaçağ mimarîsi ayrıca, takviye ve pervaz kemerleri de kullanılmıştır.

— Spor. Kırkpınar güreşlerinde 3 yıl arka arkaya başpehlivan olan güreşçiye altın bir *kemer* verilir. Bu kemerin değeri 10 bin lira kadardır. 612 yıldanberi her yıl Edirne'de Sarayiçinde yapılan tarihî Kırkpınar güreşlerinde, kemeri kazananlar, 9 kere Kırkpınar başpehlivanı olan Tekirdağlı Hüseyin, ile 3 kere başpehlivan olan Ordulu Mustafa Bük'tür.

— Tasav. Kadirî tarikatına bağlı olanlar 8-10 sm genişliğinde çuhadan yapılmış kemerler kullanırdı. Bu kemerin önüne dikilmiş meşinlere üç sıra halinde halkalar takılıyordu. Karşı tarafına tutturulan çengeller bu halkalara bağlanır, bu kemeri ancak şeyhler ve biat almış dervişler kuşanabilirdi. (LM)

KEMER, Akdeniz bölgesinde (Antalya bölümü, Burdur ili, Merkez ilçesi) bucak; 7 898 nüf; 12 köy. — *Bucak merkezi* (esk. Sertaç), 2065 nüf. Burdur'un 57 km güneyinde; yüksl. 1 200 m (M)

KEMER. Bk. BURHANİYE.

KEMER, Akdeniz bölgesinde (Antalya ili, Merkez ilçesi) bucak; 4 389 nüf.; 6 köy — *Bucak merkezi,* 1 709 nüf. Antalya körfezinin batısında, Antalya, Kumluca, Finike yolunun 43. kilometresinde. (M)

KEMER, Akdeniz bölgesinde (Muğla ili, Akdeniz kesimi, Fethiye ilçesi) bucak, 17 757 nüf.; 24 köy. — *Bucak merkezi,* 686 nüf. (1965). Fethiye'nin 25 km doğusunda Kocaçay vâdisinde. (M)

Kemer barajı ve hidroelektrik santralı, Aydın ilinde, Nazilli ilçesinin 46 km güneyinde, Büyük Menderes nehri üzerinde sulama, taşkından koruma barajı ve hidroelektrik santralı (açılışı, 1958). Beton dolgu tipindeki Kemer barajı, temelden yüksekliği 115,50 m, talvegden yüksekliği 108,50 m, kret uzunluğu 310 m, dolgu hacmi 740 000 000 m^3, ölü hacmi 150 000 000 m^3, faydalı hacmi 406 000 000 m^3, buradan yararlanılarak sulanacak alan 38 000 hektar, bu sayede taşkından korunacak alan 3 000 hektar, her biri 25 000 BG'nde 3 türbin, her biri 23 000 kWA gücünde 3 jeneratörle mücehhez santraldan 145,5 milyon kW/saat enerji elde edilmek üzere yapıldı. Santral, İzmir, Manisa ve Aydın'ı içine alan güneybatı enerji şebekesine bağlandı. (M)

KEMERBURGAZ, Marmara bölgesinde (Çatalca-Kocaeli bölümü, İstanbul ili, Eyüp ilçesi) bucak; 6 059 nüf.; 8 köy. —*Bucak merkezi,* 3 453 nüf. (1965). Büyükdere'nin 20 km batısında; yüksl. 60 m. Tarihî su kemerleri. (M)

KEMERBESTE bls. i. (fars. *kemer* ve *beste,* bağlanmış'tan *kemer-beste*). Tasav. Bektaşîlerde, belini bağlamış, hizmete hazırlanmış kimseye verilen ad. (Elden, dilden, belden bağlılık alâmetidir. Bektaşîlere göre Ali, on yedi kişiye kılıç kuşatmış ve savaşa göndermiştir. Bu on yedi kişiye *kemerbesteler* veya *kemerbestegân* denilir.) [M]

KEMERE i. (yun. k. [?]). Denizc. Geminin gövde çatısını kuran postaları uçlarından birbirine bağlayan yapı unsuru. (Bk. ANSİKL.) || *Kemere atmak,* kemerleri (bordadan bordaya uzayan kiriş) yerlerine oturtmak. || Bir geminin ambarını kemerelere yani alt güverteye kadar doldurmak. (HAP ETMEK de denir.) || *Kemere çeliği,* güverteye oturtulan ırgat, vinç, baba v.b.nin basınçlarını altlarına gelen kemerlere dağıtmak için kullanılan araçlar. (Bunlar ağaç gemilerde ağaç kütük olarak kullanılır. Öteki gemilerde çelikten yapılır.) || *Kemere doğrultusu,* geminin rota çizgisine dikey doğrultu. || *Kemere doğrultusunda,* gemi dışında herhangi bir maddenin, üzerinde duruldugu varsayılan kemere doğrultusunda bulunması. (BORDALAMAK da denir.) || *Kemere gerisi,* kemere doğrultusunun gerisi. || *Kemere ilerisi,* kemere doğrultusunun ilerisi. || *Kemere kuşağı,* bir geminin iç tarafında baştan geriye kadar uzayan, postaları birbirine bağlayan ve uçlarına, üzerine kemereler oturtulan kuşak: *Kemere kuşağı, bir kemere kuşağı praçolu ile beslenir.* (Çelikten yapılan gemilerde bu praçol eğrilere perçinlenmiş olan profillerdir.) [KEMERE İSTRALYASI da denir.] || *Kemere praçolu,* kemereleri postalara bağlayan ağaç dirsek (ağaç yapılarda) veya çelik üçgen levha. || *Kemereden esmek,* rüzgârın kemere doğrultusunda esmesi. || *Öksüz kemere,* bir güverteden, daha alt güverteye ulaşmak için bırakılan, ambar ağzı, kaporta gibi boşluklara rastlaması yüzünden kesilerek kısaltılan kemere.

— ANSİKL. *Kemere*'ler güverte döşemesini destekler ve geminin iki bordası arasında bağlantı kurarak enlem tekne çerçevesini bozacak baskılara engel olur. Bunlar L, oluklu L ve U biçimindeki profillerden yapılır. (T) biçimindeki profiller ahşap güverteler için kullanılır. Genel kural olarak her posta (eğri, kaburga) bir kemereye bağlanır. (ML)

KEMERHİSAR, İç Anadolu bölgesinde (Orta Kızılırmak bölümü, Niğde ili, Bor ilçesi) bucak; 14 914 nüf.; 16 köy. —*Bucak merkezi* (*Kemerhisar kasabası*), 5 127 nüf.; Bor'un 8 km güneyinde; yüksl. 1 100 m. (M)

KEMERLEMEK geçl. f. (*kemer*'den *kemer-le-mek*). Ciltc. Dikişten sonra, kitabın sırtına yuvarlak bir biçim vermek; kap mukavvalarının yerleşmesini düzenlemek için ilk ve son formaların dip kısımlarını dövmek. (LM)

KEMERLİ sıf. (*kemer*'den *kemer-li*). Üzerinde kemer bulunan veya kemer takmış olan: *Deri kemerli etek. Kalın kemerli pantolon.* || Kemer tarzında yapılmış, tavanı kavisli olan: *Ortada baştan başa uzanan bir aralık kalmış olmasa, sokak üstü kemerli karanlık bir geçit olacak...* (H. E. Adıvar). *Kemerli pencere.* || Kavisli, yay gibi eğri: *Biraz kemerli ince burnu, geniş alnılı, uzun yüzüne yakışıyor* (Y. Z. Ortaç). || *Kemerli payanda,* duvar desteği. (M)

KEMERLİ HAYVANGİLLER. Bk. TATUGİLLER.

KEMERLİK i. (*kemer*'den *kemer-lik*). Tahta, meşin veya metalden yapılmış, içinde gözleri olan kemer. (Bazı zanaatkârlar buraya âletlerini, şerbetçi, limonatacı v.b. satıcılar bardak ve fincanlarını koyarlar.) [M]

KEMEROVO, S.S.C.B.de şehir, Sibirya'da, Kuzbas bölgesinde, 278 800 nüf. İkinci Dünya savaşı sırasında kurulan bu «mantar şehir» maden ocakları, kok fabrikaları yakınında gelişmiştir. S.S.C.B. ağır sanayiinin başlıca kolu burada kurulmuştur (1959). Hayvancılık, tahta ve deri işçiliği. Yakınında bir altın madeni işletilmektedir. (L)

KEMERPATLICANI veya **KEMERPATLICAN** bls. i. Bot. İnce uzun patlıcan cinsi. (M)

KEME yılanı bls. i. Bk. SU YILANI.

KEMHA i. (fars. *kemhā*). *Esk.* Üzeri hafifçe tüylü bir cins ipek kumaş: *Yazın yeşil kemha geymiş / Kışın sade geyen dağlar* (Halk türküsü). *Ya bister-i kemhada ya viranede can ver / Çün bay ü geda hâke beraber girecektir* (Ziya Paşa). || *Kemhabâfân,* kemha dokuyan kimseler. || *Kemha-hane,* kemha kumaşının dokunduğu yer.

Foto. LAROUSSE

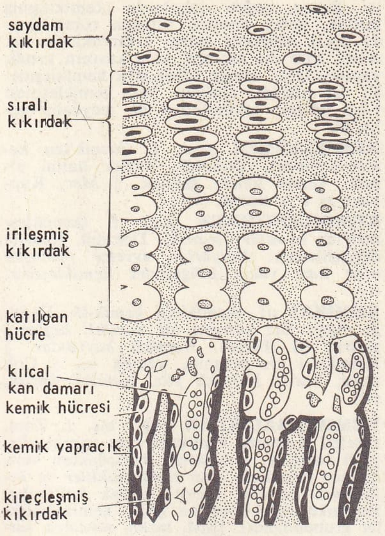

kıkırdak **kemikleşmesi**

— ANSİKL. Genellikle döşemelik kumaş olarak kullanılan *kemha,* yapıldığı yere göre adlandırılırdı: *istanbul kemhası, bursa kemhası* gibi. Avrupa'dan getirilenlere *kemhai frengî* denirdi. (M)

KEMHACI i. (*kemha*'dan *kemha-cı*). Osmanlı devletinde, ipekli kumaş yapımında çalışanlara verilen ad.

— Teşk. tar. *Kemhacılar kethüdası,* Osmanlı devletinde, kemhacı esnafı bölükbaşlarının bağlı olduğu kâhya. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. *Kemhacı*'lar, kadifeci, sandalcı, dibacı olarak üç sınıfa ayrılırdı. Her sınıfın bir bölükbaşısı vardı. Bunlar kemhacılar kâhyasına bağlı idi. Kemhacılar kethüdası esnaf tarafından seçilir, hükûmet tarafından görevi onaylanırdı. Esnaf arasındaki anlaşmazlıkları, emrindeki bölükbaşılarla yaptığı toplantıda çözümlerdi. Hükûmet ile esnaf arasındaki ilişkileri de kemhacılar kethüdası düzenlerdi. (M)

KEMİ, Finlandiya'da (Laponya ili) liman şehri, Boten körfezi kıyısında, Kemijoki'nin ağzında; 26 300 nüf. 1869'da kurulan Kemi, önemli bir sanayi merkezi (bıçkıhaneler, selüloz, kimya ürünleri v.b.) haline gelmiştir; Finlandiya'nın başlıca kereste ihracat limanı. (L)

KEMİJARVİ, Laponya'da (Kuzey Finlandiya) Kemi (*Kemijaroi*) kıyısında, Rovaniemi'nin kuzeydoğusunda merkez; 11 150 nüf. Kereste ticareti. Havaalanı. (M)

KEMİJOKİ, Finlandiya Laponyası'nda ırmak, Botten körfezine dökülür; 512 km. Kemijoki, Kitinen (255 km) ve Unosjoki (340 km) ırmaklarını aldıktan sonra *Kemijarvi* gölünü (142 km^2) aşar ve Rovaniemi'yi sular. (L)

KEMİK i. Anat. Organizmanın yumuşak kısımlarına destek olan beyazımsı, sert madde: *Sırtımda o korkunç ağırlığı hissetmiyor, kemiklerim onun yüzünden çatırdamıyordu* (A. H. Tanpınar). *Kol kemiği* (Bk. ANSİKL. Anat. *böl.*) ‖ *Kemik gövdesi,* uzun kemiklerin iki ucu arasında kalan kısım. ‖ *Kemik hokkası* (veya *yuvası*), bir kemiğin eklem çukuru. Özel olarak; kalça kemiği hokkası. ‖ *Kemik iliği.* Bk. İLİK. ‖ *Kemik sistemi,* vücut yapısını meydana getiren kemiklerin tümü. ‖ *Kemik ucu,* uzun kemiklerin iki ucundan her biri. (Bk. ANSİKL.) ‖ *Kemik zarı,* kemikleri dıştan saran telsel katılgan zar. Bk. ANSİKL.

— ÇEŞ. DEY. (*Birinin önüne*) *Kemik atmak,* birini susturmak veya oyalamak için ona az bir şey vermek. ‖ *Kemik gibi,* çok kuru ve katı: *Ekmek kemik gibi olmuş.* ‖ *Kemik yalayıcı,* dalkavuk. ‖ *Kemiğe işlemek,* [Soğuk veya yağmur için] İçine kadar geçmek, etkisi altında bırakmak. ‖ *Kemiğe* (veya *kemiklerine*) *kadar,* ta içine kadar: *Ben kemiğime kadar titredim* (A. H. Tanpınar). ‖ *Kemikleri sayılmak,* çok zayıf olmak. ‖ *Kemikleri titremek* (*sızlamak*), [Ölüler için] Rahat ve huzur içinde olmamak. ‖ (*Bir kimsenin*) *kemiklerini kırmak,* birini çok fazla dövmek, hırpalamak: *Eğer Bilâl Rabia Hanımla eğlendiyse kemiklerini kırarım* (H. E. Adıvar). *Aşçı: «Bunu yapanın vallahi billâhi kemiklerini kıracağım!» diye bağırıyordu* (R. N. Güntekin). ‖ *Bıçak kemiğe dayanmak.* Bk. BIÇAK. ‖ *Bir deri bir kemik.* Bk. DERİ. ‖ *Eti senin kemiği benim.* Bk. ET.

— Cerr. *Kemik ameliyatı,* iskeletteki bir şekil bozukluğunu düzeltmek için bir kemiği kesmekten ibaret cerrahî müdahale. ‖ *Kemik plastiği,* kırılmış bir kemiği, yakınından veya uzağından alınmış kemik parçalarıyle eski haline getirmeyi öngören cerrahî usul. ‖ *Kemik testeresi,* kemik kesmekte kullanılan zincir biçiminde testere.

— Dokubil. *Kemik dokusu,* canlı kemik örgüsünü oluşturan organik doku. ‖ *Kemik dokusu kültürü.* Bk. ANSİKL. ‖ *Kemik yapıcı,* kemik oluşturan. ‖ *Kemik yapıcı hücre.* Bk. OSTEOBLAST. ‖ *Kemik yapıcı tabaka,* kemik zarının iç kısmı. (İçinde periosttan olma ve fibröz kemikleşmeye hizmet eden embriyon hücreleri veya osteoblastlar vardır.)

— Eczc. Bk. ANSİKL. ‖ *Kemik kömürü.* Bk. *Hayvan* KÖMÜR'*ü.*

— Jeol. *Kemik yatağı,* tortul bir dizide içinde kemikler bulunan tabaka.

— Kim. *Kemik tozu* (veya *külü*), kavrularak organik maddeleri giderilmiş kemiklerin öğütülmesiyle elde edilen toz. ‖ *Kemik yağı* veya *Dippel hayvanî yağı.* Bk. DİPPEL YAĞI.

— Patol. *Kemik hastalığı,* sebepleri ve belirtileri göz önünde bulundurulmadan kemik hastalıklarının genel adı. (Bk. ANSİKL.) ‖ *Kemik iliği iltihabı,* kemiklerin, özellikle de kemik iliğinin iltihaplanması. (*Eşanl.* OSTEOMİYELİT.) [Bk. ANSİKL.] ‖ *Kemikucu iltihabı,* bir kemik ucuna yerleşmiş kemik iltihabı. ‖ *Kemik ucu kopması,* kırık çizgisi bir kıkırdak bağı düzeyinde bulunan kırık tipi (çocuklarda görülür). ‖ *Kemik uru,* kemik dokusu yapısında ur. (Bk. ANSİKL.) ‖ *Kemik yumuşaması,* kemiklerin yavaş yavaş madensel tuzlarını kaybederek yumuşayıp bükülür hale gelmesi ve şekillerinin bozulmasıyle beliren hastalık. (Bk. ANSİKL.) ‖ *Kemik zarı iltihabı,* kemikle beraber bölge zarının da iltihaplanması. ‖ *Kemik zarı iltihabı* (diş çukurunda), diş ile dişeti arasında cerahat toplanmasıyle beliren hastalık. (Bu hastalık bazen ilgili dişin çıkarılmasını gerektirir.)

— Prehist. Bk. ANSİKL.

— Teknol. Bk. ANSİKL.

— Vet. *Kemik yumuşaması.* Bk. ANSİKL. ‖ *Kayıksı kemik,* beygirde, ayağın üçüncü boğmuk kemiğini tamamlayan küçük susamsı kemik. (Ufak bir kayığa benzediği için ab ad verilmiştir.) ‖ *Kayıksı kemik hastalığı,* beygir ayağındaki susamsı kemik dokularının iltihabı. Bk. ANSİKL.

— Zool. *Mürekkep balığı kemiği.* Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Anat. *Kemik*'ler, iskeleti meydana getirir; eklemlerle birbirine birleştirilmiştir; üzerlerine bağlı kaslara kaldıraçlık ederler. Şekillerine göre üç çeşit kemik vardır: *uzun kemikler; yassı kemikler; kısa kemikler.*

Bir *uzun kemik,* iki kısımdan oluşmuştur: *kemik gövdesi* (diyafiz) ve *kemik uçları* (epifizler).

Uzun kemiğin ortası oluk gibi oyuktur: içinde kemik iliği bulunduğu için bu kanala «ilik kanalı» denir (kemik iliği retikülo-endotelyal doku sistemine girer ve hematopoyez [kan yapımı] bakımından çok önemlidir). Kemik dokusu da iki çeşittir: tıkız doku, kemiğin ana dokusudur, en dışta bulunur; süngersi doku ise daha çok kemik uçlarında yer alır. *Yassı kemikler* üç tabakadan oluşur: her iki yüzü meydana getiren yüzey tabakaları tıkız dokudandır. *Kısa kemik*'ler, büyüklüklerine göre süngersi ve tıkız dokulardan oluşur. Kemiklerin dışı boydan boya kemik zarıyle kaplıdır. Kemiğin ana maddesi *osein*'dir. Proteinli, esnek bir madde olan oseinin üzerine, enzimler (fosfatlar) etkisiyle kalker tuzları (kanla gelen) çökelir. Fosfor, kükürt ve amino asitleri de oseinin bileşimine girer. Kemik oluşumu iki şekilde olabilir: zar yoluyle kemikleşme (telsel dokuda) ve kıkırdak yoluyle kemikleşme (kıkırdaklarda). Kemik dokusu cansız değildir. Yoğun bir metabolizma alanıdır. Kemik yapıcı etmenlerle (osteoblastların ve ana maddenin etkisiyle kemik oluşumu), kemik tüketici etmenler (osteoklazi veya osteoliz) arasında bir denge vardır.

Bu dengenin bozulması, doğuştan veya sonradan olan birçok kemik ve iskelet hastalığına yolaçar.

● *Kemik ucu,* bir kemikleşme noktasından başlayarak gelişir. Bu nokta, kemiğin büyümesi süresince bir kıkırdak bölgesiyle kemik gövdesinden ayrılır.

● *Kemik zarı,* beyazımsı renkte, bazen sedef görünüşünde bir zardır, telsel damarlı bir yapısı vardır. Yüzeyinde bağ dokusu demetlerinden bir tabaka, alt kısmında ise gene aynı dokudan, fakat daha yoğun bir tabaka bulunur. Kemiğe yapışan kısım bu alt tabakadır. Kemik zarı eklemler dışında kemiğin her tarafını sarar (eklemlerde kemik zarının yerini kıkırdak alır). Kemiklerin enlemesine büyümesi kemik zarıyle olur, kemik nasırları da gene bu zardan oluşur.

— Dokubil. *Tüpte kemik dokusu kültürü.* A vitamini fazlalığı dokuların gelişmesi için daima zararlıdır. Dişilik hormonu (veya çok aşırı miktarda erkeklik hormonu) erkek ördekte ses gırtlağı kıkırdaklarının gelişmesini durdurur, böylece erkek ördek, ses gırtlağı daha küçük olan dişi ördek tipine benzer. Cinsel hormonların tam yokluğu ise hiç bir etki yapmaz. Paratormon'un fazlalığı kemik taslaklarının emilerek dağıtılmasına yolaçar; hidrokortizon ise bunların büyümesini durdurur. Bütün bu olgular, daha önce tüpte yapılan deneylerle elde edilen sonuçlara çok benzemektedir.

— Eczc. Eski tedavide çeşitli kemikler kullanılır, bunlarda, menşelerine göre, bazı özellikler bulunduğuna inanılırdı. Opoterapide, kemik tozu kırık onarıcı, kemik iliği ise kan yapıcı olarak kullanılır. Kemik tozundan sık sık veteriner hekimlikte hayvan beslenmesinde yararlanılır.

— Patol. Kemik hastalıkları travmadan veya başka sebeplerden meydana gelir. Travmadan olan hastalıklar, sivri veya kesici âletlerin yaptığı yaralar ve çoğunlukla kırıklardır. Travmalardan gelmeyen hastalıklar ya iltihabî olur veya bir beslenme bozukluğundan ileri gelir. İltihabî olan kemik hastalıkları mikroplara bağlıdır. Bunlar arasında kemik iliği iltihapları, abseler, nekrozlar, tüberküloz, frengi, kemik zarı iltihabı ve başkaları sayılabilir. Beslenme bozukluğu hastalıklarının başlıcaları: raşitizm, kemik yumuşaması ve kemik atrofisidir. Kemiklerde doğuştan şekil bozuklukları, (akordroplazi, gargoilizm, kafatası yüz diyostozu, eksostoz yapan hastalık v.b.) görülebilir. Bunlardan bazılarının sebepleri jenotip etmenlerdir.

● *Kemik iliği iltihabı*'nın çeşitli şekilleri vardır: *eveğen ilik iltihabı,* daha ziyade

kemirgengagalı

kemirgengagalı

kemirgenler
1. marmot; 2. sincap
3. sıçan; 4. tavşan;
5. oklukirpi

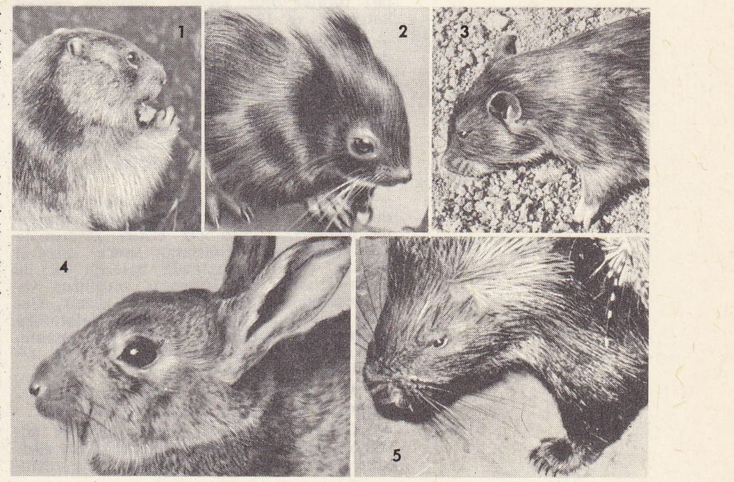

Foto. Reid, Viollet (LAROUSSE)

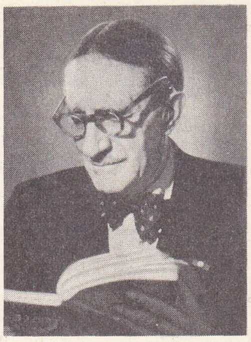

Robert KEMP

Pieter de KEMPENEER'in eseri «Çarmıhtan İniş» Sevilla katedrali

çocuklarda ve yeniyetmelerde görülür. Çoğu halde bu iltihabı, bir deri lezyonundan (kan çıbanı) kan yoluyle iliğe geçen bir stafilokok üretir. En fazla uzun kemiklerde görülür, başlangıçta, kemik gövdesinin (diyafiz) bağ kıkırdağı (metafiz) yakınındaki bölgesine yerleşir. Bu nahiyede meydana gelen apse kemiğin çepçevre bütün dış zarını kaldırır; bu apse, kemik gövdesine doğru yayılacak, sonra dışarıya açılacaktır. Bu eveğen dönem, klinik alanda, titreme, yüksek ateş, genel durumunun bozulmasıyle belirli bir başlangıç gösterir; birkaç gün geçtikten sonra eklem civarında fakat eklemden tamamıyle ayrı bir şişlik belirir. Yapılan röntgen muayenesinde kemikte hiç bir lezyon görünmez. Bu eveğen dönemi bir süreğen dönem işler. Bu dönemi kangrenlenmiş küçük kemik kıymıklarının oluşması belirler. Bu kıymıklar cerrahî yoldan çıkarılmadığı takdirde bitmeyen bir cerahatlenmeyi besler. Bu cerahatli fistüller bazen seneler sonra tekrar meydana çıkabilir ve böylece hastalık bıktırıcı bir süreğenliğe dönüşür. Karmaşıklıklar bazen hastalığın ağırlaşmasına sebep olur: eveğen eklemi iltihabı, septisemi, çeşitli iltihap odakları. Çoğu zaman, apsenin gelişmesinden önce hastalığı durdurabilen antibiyotiklerin kullanılması hastalığın sonucunu çok etkilemiş ve değiştirmiştir. Bu yoldan başarı sağlandığı takdirde boşaltılmak ve hasta uzuv bir alçı ile tespit edilmek gerekir. Fistül oluştuğu zaman ise tedavi, kemik kalıntılarının çıkarılmasından ve kemik boşluklarının temizlenmesinden ibaretir. Kemik iliği iltihabı, doğrudan doğruya süreğen şekil alabilir, ancak bu hal nadirdir. En tipik şekli kemik merkezi apsesidir.

Travmadan olma ilik iltihabı, kemiğin açık bir kırığından giren bir mikropla dolayısız bir iltihaplanma sonucunda meydana gelir. Önemi, giren mikrobun hastalık yapabilme yeteneğine ve travmanın şiddetine bağlıdır. Antibiyotiklerin kullanılmasıyle bu çeşit ilik iltihapları eskiye oranla hem daha nadir, hem daha önemsiz hale gelmiştir.

Kemik urları (kemik sarkomları) iskeletin her parçasında görülebilirse de bazı kemiklerde daha sık ortaya çıkar: kalça kemiği; uzun kemiklerin uçları; çene kemikleri; ilk ortaya çıkan belirti ya ağrı veya tümördür.

Genellikle çabuk ilerler. Bu tümörlerin sonucu çok kötüdür.

● *Kemik urları* çoğu zaman kemikler üzerinde travmalardan (ekzostozlar, hiperostozlar) veya intanlardan sonra (kemik iltihabı, frengi) meydana gelir. Bazen kaslar gibi bölgelere ayrıntılı olarak görülür (süvarilerdeki kemik urları). Tedavisi yoktur, ameliyatla alınması gerekir.

● *Kemik yumuşaması*, ya kalsiyum eksikliğinden (açlık osteozu) veya bir D_2 vitamini eksikliğinden ileri gelir. Son halde bir raşitizm, birinci halde ise bir açlık osteozu (Debray-Looser-Milkmann hastalığından) söz konusudur. Biyolojik olarak kanda bir kalsiyum azalması, özellikle de bir idrar kalsiyumu azalması vardır. Kemiklerin proteinlerden yapılı ana dokusu madensel tuzları tutmaz olur. Gerekli dozlarda verilen kalsiyum ve D vitamini iyileşmeyi sağlar.

— Prehist. Tarihöncesi insanlar, kemiklerden geniş ölçüde yararlandı: Alt Paleolitik (Tayasiyen ve Aşöleyen) çağında geyik boynuzlarının kullanılmağa başladığı görülür. Üst Paleolitik çağında ve özellikle Orinyasiyen devirle Magdaleniyen devrinde insanlar geyik boynuzlarını işlediler; bunlardan mızrak uçları, biz'ler, kamalar ve iğneler yaptılar.

— Teknol. Kemiklerin en önemli kullanımı, kolaların ve jelatinlerin hazırlanmasına dayanır. Uçucu bir eritici yardımıyle kemiklerin yağı alındıktan sonra, mineral madde, ya bir otoklavda basınçlı su ile osein - jelatinli bir kaynama oluşturur veya hidroklorik asitle çözülerek işlenir. Geriye oseini hidrolize etmek kalır. Jelatinden temizlenmiş kemikler, fosfor çıkarmakta, hayvan kömürü hazırlanmasında veya tarımda gübre olarak kullanılır.

— Vet. *Kemik urları*, sığırda, beygirde, domuzda ve etoburlarda da görülmüştür.

● *Kemik yumuşaması*, bütün türlerde görülebilir, fakat en sık sağmal ineklerde rastlanır. Bunlarda *kemik kaşeksisi* adı altında tanınır. İştah sapıklığı, iştahsızlık ve geviş getirme bozukluklarıyle başlar, sonraları, zaman zaman topallamalar, yürüme ve ayakta durma bozuklukları yerleşir, eklemlerde şekil bozuklukları, kırıklar kendiliğinden meydana gelebilir. Çoğunlukla bir fosfor yetersizliğine bağlı gıdaî bir fosfor-kalsiyum dengesizliği olan kemik yumuşaması, memelerden kaybedilen miktara denk fosfor verilerek önlenebilir.

● *Kayıksı kemik hastalığı* beygirin ön ayağında görülen bir hastalıktır. Bu hastalıkta kayıksı kemiğin sürtünme sathı çürümüş, aşınmıştır; aynı zamanda bu satıhta kayan kiriş de hastadır. Bu hastalık, genellikle koşucu atlarda görülür. Beygir kolayca kösteklenir, topuğa yüklenmekten sakınır.

Hastalığın tedavisi yoktur, fakat taban sinir kirişlerinin kesilmesi (nevrotomi) ameliyatıyle araz ortadan kaldırılabilir, böylece ayak bütün duyarlığını kaybeder ve topallık giderilmiş olur. Bir beygir satın alırken, böyle bir ameliyat geçirmediğine emin olmak için, ayakta küçük bir ameliyat izi aramak gerekir.

— Zool. *Mürekkep balığı kemiği*, mürekkep balıklarının vücudunda kalker tuzlarının birleşmesiyle sırtta oluşmuş derialtı kavkısı (DENİZ PEKSİMETİ de denir). Yumurtamsı, uzunca, gözenekli, kalker, sudan daha hafif, arkasında bir karın boşluğu bulunan bir plakadır. Eskiden peklik verici olarak ve kum hastalığına karşı kullanılan bu kemiklerden kuyumculukta, ufak eşyalar için döküm kalıbı olarak yararlanılır. Kuşların gagalarını sivriltmesi için kuş kafeslerine asılır.

◆ Sıf. Kemik niteliğinde olan: *Kemik doku*. ‖ Kemikten yapılmış olan: *Kemik tarak. Kemik düğme*. (LM)

KEMİKBİLİM bls. i. Anatominin kemiklerle ilgili bölümü. *Eşanl.* OSTEOLOJİ. (L)

KEMİKÇİK i. (*kemik*'ten *kemik-çik*). Anat. Küçük kemik: *Orta kulak kemikçikleri*.

— Zool. Bazı derisidikenlilerde kemik rolü oynayan küçük sert organ: *Denizkestanesi «calveria»nın kemikçikleri*. (LM)

KEMİKDESTEKLİKESELİLER çoğl. bls. i. Zool. Kemiklibalıklar takımından bir alttakım. (Sazangiller, çopragiller, karaksgiller, elektrikli yılanbalığıgiller, yayınbalığıgiller v.b. bu takıma girer. Bu balıkların ortak özellikleri şunlardır: hepsinde Weber organı vardır: orta kulak kemikçikleri ilk omurlardan türer ve iki bağla yüzme kesesini kulaklara bağlar. Çoğunluğu tatlı sularda yaşar.) [L]

KEMİKDİLLİGİLLER çoğl. bls. i. Zool. Kemikli balıklar familyası. (Dilleri kemikli dişlerle kaplıdır; tek yüzgeçlerin hepsi arkada toplu halde bulunur. Başlıca cinsleri: *arapayma, scleropages, heterotis*. Eşomurlular takımından.) [L]

KEMİKDOKU bls. i. Anat. Kemikleri meydana getiren doku. (M)

KEMİKLERARASI bls. sıf. Anat. Kemikler arasında bulunan. (Pek çok sayıdaki organı anlatmağa yarar: *Ön kolun kemiklerarası kirişi, bacağın kemiklerarası kirişi, elayası ve ayak tarağı kemiklerarası atardamarları, ön kolun kemiklerarası ön ve arka sinirleri* v.b.) [L]

KEMİKLEŞME i. (*kemikleşmek*'ten *kemikleş-me*). Dokubil. Yumuşak bir dokunun kemik dokusuna dönüşmesi.

— ANSİKL. *Kemikleşme* normal veya patolojik olur. Normal kemikleşmede, kemiğin uzunluğunu arttıran *kıkırdakiçi kemikleşme* ile kemiğin kalınlığını arttıran *kemik zarı kemikleşmesi* (*zar kemikleşmesi* adı da verilir) ayırt edilir. *Fibröz kemikleşme*, kemik zarı kemikleşmesinin bir çeşididir. Kıkırdakiçi kemikleşme, kıkırdak kalıbın (birleşme kıkırdağı) zararına meydana gelir. Orada önemli bir damar ağı oluşarak kıkırdağı harap eder ve kemiğin oluşması için gerekli malzemeyi taşır. Osteojenez, kemik katılgan hücreleriyle temel madde arasında karşılıklı bir etkileşmeden doğar; bunun ürünü *osein*'dir.

Kemik zarı kemikleşmesi ise doğrudan doğruya katılgandoku zararına olur; çünkü kemik zarının iç yüzü kemik hücrelerinden oluşmuştur. *Patolojik kemikleşme*, çoğu halde bir ihtiyarlama olayı olarak kabul edilir. Bazen, çeşitli dokularda (kemikleşmiş gırtlak, nefes borusu; süregen romatizmada geniş hareketli eklem kıkırdakları; sırt zarın, kalp dış zarının, kalp kasının kemik yapracıkları; damar tabakanın kemikleşmesi; süvarilerde görülen kas kemikleşmesi v.b.) irkilme etkilerinden de meydana gelir. (L)

KEMİKLEŞMEK geçz. f. (*kemik*'ten *kemik-le-ş-mek*). Dokubil. Kemik halini almak, kemik haline gelmek. ‖ *Mec*. Kupkuru ve sert olmak. (M)

KEMİKLEŞTİRMEK geçl. f. (*kemikleşmek*'ten *kemikleş-tir-mek*). Dokubil. Kemiğe dönüştürmek: *İhtiyarlık, evvelce yumuşak olan bazı vücut bölgelerini kemikleştirir*. (L)

KEMİKLİ sıf. (*kemik*'ten *kemik-li*). Kemiği olan: *Kız sofraya bir kemikli haşlama getirdi* (B. Felek). *Kemikli hayvanlar*. ‖ Kemikleri iyi gelişmiş, kemiği iri. ‖ Çok zayıf, kuru: *Kemikli yüz. Kemikli bacak*. (M)

KEMİKLİBALIKLAR çoğl. bls. i. Zool. İskeleti tamamen kemikten olan ışınsal yüzgeçli balıklar. (İskeletleri kıkırdaktan veya kısmen kemikten olan *tümkemikliler* ve *kıkırdaklı balıklar* karşıtı olarak kullanılır. Bugünkü balıkların en çoğu kemiklibalıklar grubundandır. [Msl. *sazan, sardalya, tatlısu levreği*].) [L]

KEMİKLİK i. (*kemik*'ten *kemik-lik*). İçine kemiklerin konulduğu ve çoğu zaman üstü kapalı olan yer. Bk. ANSİKL.

— Esk. Rom. İçinde bir ölünün kemik ve külleri bulunan kavanozun konduğu, taştan, mermerden v.b. yapılmış sandık.

— ANSİKL. *Ortaçağ ve Yeni Zamanlar*. Eski mezarlıkların çoğunda yeni gömülecek ölülere yer açmak için topraktan çıkarılan ölü kemiklerinin konulduğu bir *kemiklik* bulunurdu. Bu kemikliklerin çoğu, kilisenin duvarında açılmış oyuklardan meydana gelirdi. Bazen de özellikle Bretagne'da, müstakil ve üzerinde açmalar bulunan, bazen de parmaklıkla çevrili küçük bir yapıydı. Bazen kemikliklerin etrafı duvarlarla çevrilirdi. (L)

KEMİKLİTURNABALIĞI bls. i. Zool. Kuzey Amerika'da büyük akarsularda yaşayan balık. (Üzeri sağlam ganoyit pullarla kaplı, ağız-burun kısmı çok uzundur; ağzında kuvvetli sivri dişler ve fırça gibi sık küçük dişler bulunur.) [Tümkemikliler altsınıfından.] (L)

KEMİKSİ sıf. (*kemik*'ten *kemik-si*). Anat. Kemiğe benzeyen.

— Anat. *Kemiksi bölge*, kıkırdağın kemiğe dönüşmekte olduğu kemik tabakası. (İçinde kıkırdak hücreleri bulunan boşlukların kılcal damar halkaları ve osteoblastlarla dolmasıyle belirlidir.) [LM]

KEMİKSİZ sıf. (*kemik*'ten *kemik-siz*). Kemiği olmayan: *Kemiksiz et. Kemiksiz hayvanlar*. (M)

KEMİKUCU bls. i. Bk. KEMİK.

KEMİN sıf. (fars. *kemîn*). *Esk*. Çok az, çok küçük, küçücük, ufacık. (M)

KEMİN i. (ar. *kemîn*). *Esk*. Saldırıya hazır vaziyette gizlenilen yer, pusu: *Hep samt u râşe; saklı bu vâdi-i muzlimin / Her hatvesinde şüpheli bir hufre, bir kemin* (Tevfik Fikret). ‖ Pusuda olan, pusuda gizlenen kimse. ‖ *Kemin-gâh* (veya *kemin-geh*), pusuya yatılan yer, pusu yeri. ‖ *Kemin-güşâ*, tuzak kuran. ‖ *Kemin-sâz*, pusu kuran, pusuda olan. ‖ *Kemin-i ufûl*, «yok olma pususu.» *Mec*. Güneşin battığı yer. ‖ *Der-kemin*, pusuda, pusuya yatmış: *Etrafta der-kemin mutarassıt olan paşalara haber uçurdular* (Naima). [M]

KEMİNE sıf. (fars. *kemîne*). *Esk*. Çok az, noksan, eksik, küçük: *Sema-yı hüsnünüzün bir kemine levhasıdır* (Cenab Şahabeddin). ‖ Zavallı, âciz, güçsüz. ‖ Aşağı, küçümsenen, hakir. (M)

KEMİRCİK i. Burun ve kulak gibi organlarda bulunan küçük kıkırdak. (M)

KEMİRDEK i. *Halk dili*. Kuyruk iskeleti. (M)

KEMİRGEN sıf. (*kemirmek*'ten *kemir-gen*). Zool. Kemiren, kemirme alışkanlığı olan: *Kemirgen hayvanlar*. (LM)

KEMİRGENLER çoğl. i. Zool. Özel bir diş

Foto. X, Anderson (LAROUSSE)

düzeni ve pek çok türü bulunan memeli hayvanlar takımı. (Kemirgenlerde sadece iki çeşit diş vardır: sürekli olarak büyüyen dört ilâ altı kesici diş ve enlemesine mine kıvrımlı azı dişleri [msl. tavşan, sıçan, sincap, oklukirpi].)

— ANSİKL. *Kemirgenler,* memelilerin genellikle küçük boyda homogen bir grubunu meydana getirir. En büyükleri olan su kobayının veya güney amerika su domuzunun boyu bir domuz kadardır. Bu takım, türlerinin çokluğu ve dünya üzerinde pek geniş bir alana dağılmış olmasıyle özel bir önem taşır.

Kemirgenlerin apayrı bir diş düzeni vardır. Her iki çenede ön tarafta bulunan çift sayılı kesici dişler çok gelişmiştir, köpek dişleri yoktur. Azılarla kesiciler arasında genişçe bir aralık vardır. Her çenede, üç beş çift kadar azı dişi bulunur; bunların üzeri enine kıvrımlıdır. Kemirgenler genellikle bitkisel besinlerle beslenir, fakat çoğu hepçildir. Biyolojik bakımdan bu hayvanların en belirgin özelliği, bol döllenme ve değişik ortamlara kolayca uymadır; hepsinin yaşayışı birbirine uymaz: kimisi toprak altında, kimisi toprak üzerinde, kimisi ağaçlarda yaşar, kimisi yarı suculdur. Bu takım dört gruba ayrılır: *sincabımsılar* (kara sincapları, uçar sincaplar, dağ sıçanları, kunduzlar v.b.); *sıçanımsılar* (sıçanlar, sibirya sıçrayan sıçanları v.b.); *oklukirpimsiler* (oklukirpiler, su kobayları, çinçilyalar, bataklık kunduzları); *çiftdişliler* (tavşanlar, yaban tavşanları v.b.). [L]

KEMİRGENGAGALI blş. i. Zool. Tüyleri çok parlak madenî parıltılı kuş. (İlmî adı *trogon.* Kemirgengagalıgiller familyasının örnek tipi.) [L]

KEMİRGENGAGALIGİLLER çoğl. blş. i. Zool. Kemirgengagalıları içine alan kuş familyası. (L)

KEMİRGENGAGALILAR çoğl. blş. i. Zool. Gaga kenarları dişli olan küçük boylu kuşlar alttakımı; bu kuşların tüyleri kahverengi, yeşil veya mavi, bazen madenî parıltılı olur; göğüs kısmında daima parlak kırmızı veya bazen sarı bir bezek bulunur. (Dişiler daha donuk renklidir.) Bk. KUŞLAR *levhası.*

— ANSİKL. *Kemirgengagalılar* az hareketli kuşlardır; bunlarda gövde oldukça toplu, gaga kısa ve derin yarık, kuyruk uzun ve geniş, bacaklar kısadır; bunların diğer kuşlarda bulunmayan önemli bir özelliği başparmağın geriye dönebilmesidir. Kemirgengagalılar böcek ve meyvelerle beslenir; İndonezya'da, Afrika'da, özellikle tropik amerika ormanlarında yaşar, ağaçların içindeki oyuklarda yuvalanırlar. Kemirgengagalılar alttakımının kemirgengagalıgiller diye bir tek familyası vardır. (L)

KEMİRİCİ sıf. (*kemirmek*'ten *kemir-ici*). Kemirme alışkanlığı olan: *Kemirici hayvanlar.*

— Eczc. *Kemirici ilâç,* süblimenin kireç suyundaki eriyiği. (Zührevî hastalıklara ait yaraların pansumanında ve parazit öldürücü olarak eski hekimlerce kullanılırdı.)

— Patol. Dokuları kemiren: *Kemirici şankr.* || *Kemirici yara.* Bk. ANSİKL.

— Sanay. Bazı boyarmaddeleri tahrip eden kimyasal madde. (Renkli bir kumaşa kemirici bir maddeyle baskı yapılınca zemin üzerinde beyaz bir desen elde edilir. Buna *boya sökme* denir. Eğer kemiriciyle beraber onun etkisine dayanabilen bir boya da basılırsa renkli zemin üzerinde renkli bir baskı sağlanır, buna da *renkli boya sökme* denir.)

— ANSİKL. Patol. *Kemirici yara*'lar, örtenekleri tahrip ederek kasları, kirişleri, damarları meydana çıkarır veya vücut yüzeyine yayılır. Kemirici yaranın başlangıcı yumuşak şankr veya şankrlı hıyarcık, frengi şankrı veya üçüncü devre frengi yarası olabilir; tropik ülkelerde daha başka yaralar da kemirici hale gelebilir. (LM)

KEMİRİLME i. (*kemirilmek*'ten *kemirilme*). Patol. Ülserin bir organda sonsuz yayılması. (L)

KEMİRMEK geçl. f. (esk. türk. *kemürmek*'ten). Sert bir şeyi dişlerle azar azar koparmak: *Dolabı fareler kemirmiş. Köpek kemiği kemirerek yiyor.*

— *Mec.* Yavaş yavaş, içine işleyecek harap etmek: *Estergon kalesi su başı durak / Kemirir gönlümü bir sinsi firak* (Rumeli türküsü). *İçini kemiren bu düşünceden bir türlü kurtulamadı.* || Aşındırmak, yemek.

◆ **Kemirilmek** edilg. f. Kemirmek işine konu olmak. (ML)

KEMİYAT çoğl. i. (ar. *kemmiyyet*'ten *kemmiyyāt*). *Esk.* Nicelik, kemiyetler. (M)

KEMİYET i. (ar. *kemm*'den *kemmiyyet*). *Esk.* Bir şeyin azalıp çoğalabilen veya sayı ile ifade edilebilen hali. (*Eşanl.* NİCELİK.) || Sayı, adet: *Kemiyeti bilinmiyor.* || *Kemiyet itibarıyle,* nicelik bakımından. || *Kemiyet ve keyfiyet itibarıyle,* nicelik ve nitelik bakımından: *Mevcut jandarmanın kemiyet ve keyfiyet itibarıyle maksadı temine kâfi olmadığı bildirilmektedir* (Atatürk).

— Gram. İsimlerin sayı bakımından durumu. (Tekillik veya çoğulluk.)

— Mat. Bk. NİCELİK. || *Kemiyet-i hendesiye,* hacim bakımından büyüyüp küçülmesi mümkün olan kemiyet. || *Kemiyet-i cebriye,* cebirde bir sayının karşılığı olan harf. || *Kemiyet-i munfasıla,* aralıklarla birbirini takip eden kemiyet sayılar. (M)

KEMKÜM i. (onomatope). [Yalnız *kemküm etmek* deyiminde geçer.] || *Kemküm etmek,* karşılık veremeyip birtakım saçma sapan sözler söylemek, kekelemek: *Yalan söylediği kemküm etmeğe başlamasından belliydi.* (M)

KEMLİK i. (fars. *kem*'den *kem-lik*). *Esk.* Kötülük. || *Kemlik etmek* (veya *eylemek*), kötülük etmek, kötü davranışlarda bulunmak: *Fikrini salâha sâlik eyler / Bilmez ki umûma kemlik eyler* (Ziya Paşa).[M]

KEMLİNG i. Tekst. Yün ve pamuk iplikçiliğinde, elyafın taranması sırasında çıkarılan kısa elyaf döküntüleri ve tarak artıkları. (Bu artıklar ştrayhgarn yün iplik yapımında kullanıldığı gibi, ayrıca keçecilikte çok iyi bir hammadde meydana getirir. Pamuk kemlingi çok kısa olduğu için kullanılma alanı pek yoktur.) [L]

KEMMEL dağı, Batı Flandre'da (Belçika) yükselti; Flandre dağlarının en yüksek yeri (151 m). Bu tümsek, flaman ırmaklarının yardığı, Üçüncü zaman sonundan kalma kumlu şev kalıntılarına bağlıdır. (L)

Kemmel Dağı savaşı, 1918 nisanında Ludendorff tarafından Flandres'daki ingiliz cephesini çökertmek amacıyle yapılan son büyük saldırılara verilen ad. Picardie'deki başarısızlıktan sonra (bk. MONTDİDİER *savaşı*) alman kumandanlığı ağırlık merkezini Calais yönüne kaydırdı: 9 nisan 1918'de 6. (von Quast) ve 4. (von Arnim) Alman ordularının baskın şeklinde başlayan saldırısı portekiz tümenlerini püskürttü, bu kuvvetleri Basse kanalıyle Lys arasına sıkıştırdı. Saldırı, güneye doğru taşarak ve Flandre dağlarındaki cepheyi doğudan tehdit ederek altı gün içinde 18 km'lik bir ilerleme sağladı. 11 Nisandan sonra müttefikler, Armentieres'i ve Bailleul-Neuve-Eglise hattını kaybettiler. 14 Nisanda 2. İngiliz ordusu Ypress cebini kısmen boşalttı. 25 Nisanda Kemmel dağı Almanların eline geçti. Foch 29 nisanda beş fransız tümenini (Mitry kumandasındaki birlikler) savaşa soktu; az sonra sekiz tümenle takviye edilen bu kuvvetler alman ilerleyişini durdurdu. Almanlar, müttefikler cephesinde, *Kemmel cebi* denen yeni bir cep açarak Fransızların Bruary maden ocaklarını top ateşi tehdidi altına soktular ve Montdidier'deki alman cebinin de zorladığı Artois'daki müttefik kuvvetlerini güç durumda bıraktılar. Kemmel, 5 eylülde 2. ve 4. İngiliz orduları tarafından tekrar zaptedildi. Bk. YPRES *haritası.* (L)

KEMMERER (Edwin Walter), amerikan iktisatçısı (Scranton, Pennsylvania 1875 - Princeton, New Jersey 1945). Wesleyan ve Cornell'de okudu. Purdue'da (1901-1903), Cornell'de (1906-1909) ve Princeton'da (1912-1943) dersler verdi. Para ve maliye konularında değerli bir uzmandı. Mısır, Meksika ve Türkiye dahil, birçok ülkede danışman olarak çalıştı. Bir banka uzmanı olarak da 1924'te Almanya'nın ödeyeceği tazminat meselesiyle uğraşan Dawes komitesine yardım etti. Altın esasının kesin bir savunucusu olan Kemmerer New Deal'in malî siyasetine karşıydı. Başlıca eserleri: *Modern Currency Reform* (Modern Para Reformu) [1916]; *The ABC of the Federal Reserve System* (Federal Rezerv Sisteminin Alfabesi) [1918]; *The ABC of Inflation* (Enflasyonun Elifbası) [1942]. (M)

KEMNE i. (ar. *kemne*). Tıp. *Esk.* Gözün iç basıncının fazlalaşması ile başgösteren hastalık. Bk. KARASU. (M)

KEMO veya **KEMO-TOMİ,** Orta Afrika cumhuriyetinde ırmak, Ubangi'nin sağ kolu; vâdisi Gribingi üzerinden Yukarı Şari'ye doğru bir yoldur. —*Kemo-Gribingi bölgesi,* 87 400 nüf. İdare merkezi, *Fort-Sibut.* (L)

KEMOŞ, Moab'lıların tanrısı. Baal veya Molek ile aynı olduğu öne sürülmüştür. Kamuş'un (Nergal) transkripsiyonu. (L)

KEMOTAKSİ i. (fr. *chemotaxie*'den). Biyol. Bir hücre veya organın kimyasal bir uyartıya karşı gösterdiği tepki. (L)

KEMOZİS i. (yun. *khêmê,* delik, oyuk ton'dan fr. *chémosis*). Oftalmoloji. Göz sümüksel zarının ödemli infiltrasyonu, saydam tabaka etrafında dairesel bir kabarıklık oluşmasına yolaçar.

— ANSİKL. Bu infiltrasyon hemen her zaman iltihaptan ileri gelir. Bazen kan toplanmasına (hematom) yolaçar. Kan toplanmasına sebep olan travmadır. *Kemozis,* alışılagelen iltihap tedavisiyle iyileşir. (L)

KEMP (John). Bk. KEMPE.

KEMP (Robert), fransız tiyatro ve edebiyat tenkitçisi (Paris 1879 - ay.y. 1959). Birkaç yıl özel okullarda öğretmenlik yaptı, sonra gazeteciliğe yöneldi; 1909'da *Aurore*'da, daha sonra *Liberté, Echo de Paris* (1920), *Temps* ve *Nouvelle Littéraires*'de (1929) çalıştı. 1944'te *Le Monde* gazetesinde tiyatro yazıları yazmağa başladı. 1945'te *Nouvelles Littéraires*'de, E. Jaloux'nun yerini alarak edebî fıkra yazarı oldu. Yumuşak ve zengin bir üslûbu vardı. Yazılarında klasik bir hümanizm anlayışı göze çarpar. (L)

KEMPE veya **KEMP** (John), ingiliz papazı ve siyaset adamı (Ollantigh, Ashford yakınları, Kent 1380'e doğr.-Lambeth 1454). Basit bir papazdı. Henry V ona diplomatik görevler verdi. Rochester (1419) ve Chichester piskoposu (1421), York başpiskoposu ve İngiltere şansölyesi (1426) oldu. Gloucester dükünün savaşçı siyasetine karşı geldi ve şansölyelikten ayrıldı. Başkanlık ettiği Arras kongresi (1435) etkili olamadı. 1439'da kardinal, 1452'de Canterbury başpiskoposu oldu. (L)

KEMPE (Rudolf), alman orkestra yöneticisi (Niederpoyritz 1910). Öğrenimini Dresden konservatuvarında tamamladı, Leipzig Gewandhaus orkestrasında obua çaldı, Weimar'da (1948) ve Münih'te (1952-1954) müzik genel yönetmeni olarak görev aldı, bir süre sonra Londra'ya yerleşti. (L)

KEMPEN (Paul VAN), hollandalı orkestra şefi (Zouterwoude, Leiden 1893 - Amsterdam 1955). Amsterdam konservatuvarında okudu, Concertgebrouw orkestrası birinci kemancısı oldu. Dresden Filarmoni (1934-1942), Berlin Staatsoper (1940-1943) orkestralarında Herbert von Karayan'ın yerine geçti (1942), Bremen operasını yönetti. İtalya'da çalıştı; Siena'daki Chigiana Müzik akademisinde orkestra yönetmenliği dersleri verdi. (M)

KEMPENEER (Pieter DE), **Pierre Van de Velde, Pierre de Champaigne** ve **Pedro Campana** da denir, flaman ressamı (Brüksel 1503 - ay.y. 1580). En ünlü eseri Sevilla'daki *Çarmıhtan İniş* adlı tablosudur (katedralin camekânında). Öbür eserleri Palma, Cordoba ve Montpellier kiliselerindedir. (L)

KEMPF (Paul), alman astronomu (Berlin 1856 - Potsdam 1920). Potsdam rasathanesi müdürü idi. Jüpiter'in kütlesini, güneşin dönme süresini ve Güneş tayfındaki 300'den fazla çizginin dalgaboyunu tespit etti. Ayrıca birçok yıldızın parlaklığını ve güneş ışığının yer atmosferi tarafından emilmesini inceledi. (L)

KEMPFF (Wilhelm), alman piyanisti (Jüterborg 1895). 1915'ten sonra bütün dünyada büyük başarılar kazandı. Daha çok romantik müziğe (Beethoven, Schumann) yönelen Kempff, hatıralarını *Unter dem Zimbelstern* (Çembalo Parıltıları Altında) başlığıyle yayımladı. (L)

bir gökcisminin **kenarı**

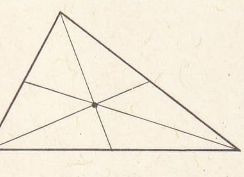

kenarortay

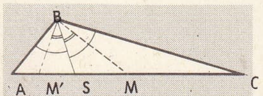

BM: kenarortay
BS: B açısının açıortayı
BM': kenarortay simetriği

kenarortay simetriği

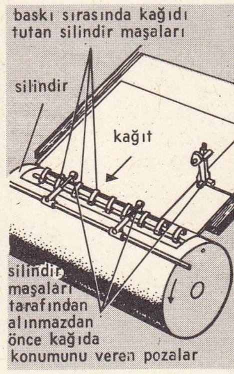

kenar **boşluğu** (matbaac.)

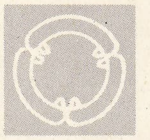

kenar eten düzeni (tab. bil.)

KEMPİT i. (fr. *kempite*). Miner. Hidratlı tabiî manganez oksiklorür. (L)

Kempner rejimi, sadece meyve, pirinç ve şekerli maddelerle beslenme. (Bazı inatçı ödemlerin tedavisinde tamamen tuzsuz beslenmede uygulanır.) [L]

KEMPTEN, Almanya'da (Batı Almanya, Bavyera) şehir, İller ırmağı kıyısında; 42 900 nüf. Bez ve pamuklu kumaşlar. Peynir ve süt ürünleri sanayii ve ticareti. Kâğıt fabrikaları. Basımevi. (L)

KEMRE i. *Halk dili.* Hayvanî gübre. ‖ Yaraların üzerindeki kabuk. ‖ *Kemre tutmak,* [Yara için] kabuk bağlamak. (M)

KEMTER blş. sıf. (fars. *kem-ter*). *Esk.* Daha aşağı, daha değersiz. ‖ Tam olmayan, eksik. ‖ *Bende-i kemter,* âciz, zavallı, köle.

◆ **Kemterâne** zf. *Esk.* Âcizce, küçükçe. ‖ Zam. Eskiden «ben» yerine alçakgönüllülüğü belirtmek için kullanılırdı.

◆ **Kemterîn** blş. sıf. *Esk.* En az, en küçük: *Hasret keşânıdır hep bir kemterîn nigâhın* (Recaizade Ekrem). ‖ En aşağı, en hakir. (M)

—KEN sıf. (fars. *kenden,* koparmak'tan *-ken*). «Kazan, koparan, söken» anlamında bileşik sıfatlar yapar: *Gûr-ken,* mezar kazan; *kûh-ken,* dağı delen; *sikke-ken,* paranın üzerine yazı kazan. (M)

KEN i. Yaklaşık olarak 1 818 m değerinde eski japon uzunluk ölçüsü birimi. (L)

KEN i. Japonya'da idarî taksimat. (Japonya, 46 ken veya il'e bölünmüştür.) [L]

KEN (Thomas), ingiliz rahibi (Little Berkhampstead, Herfordshie 1637 - Longleat 1711). İlâhileriyle tanındı. James II'nin dinî siyasetine karşı koydu, fakat meşruluğa saygısından 1688 devrim hareketini de desteklemedi. (L)

KENA veya **KENE,** Mısır'da şehir, Yukarı Mısır'da, Nil'in doğu kıyısında, Denderah'ın karşısında il idare merkezi; 58 000 nüf. Kızıldeniz kıyısındaki Safaga limanına giden güzel bir karayolunun başlangıç noktası. Kulpsuz testi, küp sanayii (ürünler El-Hamidat ırmak limanından ihraç edilir). *—Kena ili,* 1 350 000 nüf. *—Kena vâdisi,* Pliyosenin başlangıcında Nil'e kavuşan güçlü bir ırmağın kuru vâdisi. (L)

KENADSA, Cezayir Sahrası'nda (Saura idare bölgesi, Kolomb-Beşar idare çevresi) şehir, Kolomb-Beşar'ın batı-güneybatısında; 14 000 nüf. Burada 1962'ye kadar açık bir maden kömürü yatağı işletildi. Kolomb-Beşar ve Nemours'a doğru demiryolu hatları. Ziyaniya tarikatının zaviyesi. (L)

KENAİS çoğl. i. (ar. *kenîse*'den *kenâis*). *Esk.* Hıristiyanlara ait ibadet yerleri, kiliseler. (M)

KENAİ yarımadası, Alaska'nın güney kıyısında yarımada. Petrol. (L)

KENAN, Enoş'un oğlu ve İncil'e göre, tufandan önce gelen on peygamberden dördüncüsü. (L)

KENAN, dinî inançlara göre, Nuh peygamberin oğlu veya torunu. Hakkındaki bilgiler çok azdır ve birbirini tutmaz. Kur'an'da, Nuh peygamberi dinlemediği ve onunla birlikte gemiye binmediği için, öbür imansızlarla birlikte sularda boğulan bir oğlundan söz edilir. Doğulu yazarlardan Taberî bu çocuğun Kenan olduğunu söyler. İbnül Kelbî de Kenan'ın, Nuh'un dördüncü oğlu olduğunu yazar. Yine Yakubî ve Mesudî'ye göre Kenan, Sam'ın oğlu, yani Nuh'un torunudur. *İncil,* dünyanın yaratılışı (Tekvin) bölümünde, Kenan'ın, Nuh peygamberin öbür çocuğu, Ham'ın oğlu olduğunu yazar. Beyzavî'ye göre Kenan, Nemrud'un babası, İbni Haldun'a göre de Berberîlerin atasıdır. (M)

KENAN, Batı Asya'da bölge; batıda Akdeniz, doğuda Şeria ırmağıyle sınırlıydı; Filistin ve Fenike'yi içine alırdı. Ülke halkı (Kenanlılar) M.Ö. 9000'e doğru yerleşmiş Samîlerdi. Mısır'dan çıkan İsrailliler İncil'e göre Tanrı'nın kendilerine adamış olduğu («Adanmış Ülke» adı buradan gelir) bu bereketli toprakları M.Ö. 1200'e doğru Yeşua yönetiminde ele geçirdiler. Fetih birkaç yıl süren akınlarla başladı, sonra ağır bir sızma hareketi yıllarca devam etti; fakat ülkenin yerli temeli ortadan kalkmadı ve İsraillileri etkiledi. Taanak, Megiddo, Gezer Beysan gibi yerler uzun süre fethedilemedi. Kudüs ancak M.Ö. 1000'e doğru Davut tarafından alınabildi. Kenan ülkesi tapınakları, bir sunak, dikili taşlar ve kutsal bir orman kapsayan açık tavanlı yüksek yerlerdir (Amrit Beyson). Genellikle tepeler üzerine kurulan şehirleri yüksek surlar ve daire şeklinde hendek yollar korurdu. Mezarlar mağaralarda hazırlanırdı.

— Leng. *Kenan dili,* Ugaritçe, fenike dili, İbranîce ve moab dilini kapsayan samî dilleri öbeğidir. Ön Sina yazıtlarında kullanılan dilin de bu öbeğe girdiği sanılır. ‖ Dar anlamıyle, İsraillilerin işgalinden önce Kenan'da konuşulan dil. İbranîlerin evrimleşerek İbranîce haline gelen bu dili yenik yerlilerden öğrendikleri sanılmaktadır. Hamurabi zamanında amarru dilinde yazılmış olan özel adlarla ilgili bazı kalıntıların ve kenan denen bazı mısır yazmalarının dışında «kenan dili» Tel el-Amarna'nın mektuplarıyle ilgili şerhlerle günümüze kadar gelmiştir. 1887'de Yukarı Mısır'da ortaya çıkarılan bu arşiv belgeleri çivi yazısıyle yazılmış ve resmî dil olan akkad dilinde kaleme alınmıştır. Bu belgeler o çağda suriye kıyılarında Doğu Asya prenslerinin firavun Amenofis III ile Amenofis IV'e aşağı yukarı M.Ö. 1411-1350 arasında yolladıkları mektuplardan meydana gelir. Bu mektupların metni, kullanılan babil terimlerinin kenan dilindeki karşılıklarını veren birçok açıklamayı kapsar. Akkadca metinde kenan diline ait birçok özellik görülür (isim veya fiil biçimlerinde). Çivi yazısı bir hece yazısı olduğundan Tel el-Amarna açıklamaları, fenike alfabesi tipindeki alfabeler gibi ünsüzleri değil ünlüleri de belirtir. Bu açıklamaların incelenmesi ugarit dili, moab dili ve İbranîce arasındaki geçişi sağlayan bir ön ibranîce gramerini hazırlamağa yarar; bu gramer, yahudi bilim adamlarının metinlerinde rastlanan kurallara uymayan birçok aykırılığı açıklar ve ibranî filolojisi için değerli bir belge meydana getirir. (L)

KENAN PAŞA, türk veziri (XVII. yy.). Budin valisi oldu. Kazaklarla savaştı. Lehistan seferi dönüşünde İstanbul kaymakamı oldu. İran seferi sırasında Ahıska'yı fethetti. Kaptanıderyalığa getirildi. Venediklilerle yapılan savaşı kaybetti (1656). Yanova muhafazasında bulundu (1659). [M]

KENAN PAŞA Sarı veya **Topal** veya **Uzun,** türk veziri (? - Halep 1659). Aslen gürcü veya çerkezdi. Mısır valisi Bakırcı Ahmed Paşanın hizmetine girdi. Murad IV zamanında saraya alındı, kısa zamanda yükselerek Hırkai Saadet odasında görev aldı. Daha sonra rikabdar ağalığından musahiplik rütbesiyle vezirliğe yükseltildi. İbrahim I zamanında Beyhan Sultan ile evlendi (1647); bundan sonra Budin'e (1653), iki buçuk yıl sonra da Silistre eyaletine (1656) vali tayin edildi. Kısa bir süre sonra, vezir Halıcızade Kara Mustafa Paşanın yerine kaptanıderya olan Kenan Paşa, venedik gemilerini Çanakkale boğazından uzaklaştırmak için, 50 çektirme, 27 kalyon, 9 mavna ile İstanbul'dan hareket etti (16 haziran 1656). Askerin bir kısmı, kuvvetlerinin az olduğundan düşmanla savaşamayacaklarını öne sürdü; gemilerini sahile çekerek karaya çıktı. Bunları yola getiren Kenan Paşa, hava durumunun elverişli olmaması yüzünden, Boğaz'dan çıkmak zorunda kaldı, fakat gemilerini savaş düzenine sokamadı. Bu durumdan faydalanan venedik donanması osmanlı donanmasını bozguna uğrattı. İnebahtı yenilgisinden sonra en büyük deniz felâketi olan bu savaşta, 40 parçadan fazla gemi yandı; 27 gemi, 1 000 top ve birçok asker esir düştü. Bir süre sonra Venedikliler, Çanakkale boğazının ağzında bulunan Limni ve Bozcaada'yı ele geçirdiler; İstanbul'un Akdeniz ile olan bağlantısını kestiler. Bu durum karşısında Kenan Paşa kaptanıderyalıktan azledildi. Kavala'ya kaçan Kenan Paşa cezalandırılmadı; aksine, Eğriboz muhafızı tayin edildi. Köprülü Mehmed Paşanın Erdel seferi sırasında rikabı hümayun kaymakamlığına getirildi (1658). Abaza Hasan Paşanın Anadolu harekâtı sırasında bu mevkide bulunması mahzurlu görüldüğü için Bursa muhafızlığına tayin olundu (1658). Bu tayinle eski itibarını kaybetmesinden üzülen Kenan Paşa, Bursa'yı korumak için halktan topladığı para, kurşun ve zahireyi Abaza Hasan Paşaya yolladı. Yaptığı bu yardımın ortaya çıkması üzerine adamlarıyle beraber Celâlîlere katıldı. Bir süre Bursa bölgesinde kaldı; Köprülü Mehmed Paşa, Erdel meselesini halledecek Anadolu seferi hazırlıklarına başlayınca, bu bölgedeki Celâlîlerle birlikte, Orta Anadolu'ya çekildi. Hükûmet kuvvetlerine kumanda eden serasker Murtaza Paşa, Ilgın savaşında Abaza Hasan Paşaya yenildiyse de, celâlî reislerini kandırarak Halep'e çağırdı. Kenan Paşa, bütün celâlî reisleriyle birlikte, verilen bir ziyafet sonunda öldürüldü ve başı kesilerek İstanbul'a yollandı. (M)

KENAN RİFAİ (Kenan Rifaî BÜYÜKAKSOY, - denir), türk maarifçisi ve son rifaî şeyhi (Selânik 1867-İstanbul 1950). Galatasaray sultanîsini bitirdi. Orada Muallim Naci ve Recaizade Ekrem'in öğrenciliğini yaptı. Maarif nezaretine girerek Balıkesir, Adana, Manastır, Üsküp, Kosova, Trabzon vilâyetlerinde fransızca hocalığı, müdürlük, maarif müdürlüğü ve müfettişliklerde bulundu. Edhem Efendi adındaki bir mutasavvıftan tasavvuf eğitimini gördü. Medine idadîsini açtı ve dört yıl müdürlüğünü yaptı. Orada, devrin ünlü Rifaî şeyhi Hamza Rifaî'den resmen icazet aldı. İstanbul'a döndüğü zaman Erkek Muallim mektebi fransızca hocası ve Tetkikatı İlmiye Encümeni azası oldu. Fatih semtinde Altay Dergâhı adıyle ün yapan rifaî tekkesini açtı (1908). Bu sırada Numunei Terakki mektebine öğretmen ve Dârüşşafaka lisesine müdür oldu. Çağının şartlarına kıyasla aydın ve sanatsever bir din adamı ve son devrin içtihat sahibi sofîlerindendi. Basılmış eserleri: *Rehber-i Salihin* (Tarikata Girenlerin Yol Göstericisi) [1889]; *Mukteza-ı Hayat* (Hayatın Gerektirdikleri) [1890]; *Tuhfe-i Ken'an* (Ken'an'dan Armağan) [1904]; *Ahmed El Rifaî* (1921), *İlâhiyat-ı Ken'an* (besteleri ile beraber) [1922]. Hadislerin Fransızca'ya tercümesi ile Mesnevi'nin tercüme ve yorumu basılmadı. (M)

KENAR i. (fars. *kenâr*). Bir şeyin veya yerin çevresini saran, sınırını meydana getiren kısım veya çizgi: *Şimdi yukarıda, çocuk bahçesinin kenarındaki kanapelerde oturmuşlardı* (S. F. Abasıyanık). *Ana yolda, bahçe aralarında ve dere kenarlarındaki ağaçlık patikalar arasında beni takibetti* (Ş. S. Aydemir). *Deniz kenarı.* ‖ Bir şeyi çevreleyen veya süsleyen pervaz, çerçeve, baskı gibi dar kısım: *Hayrullah Bey, heyecanla bileklerimi tuttu, beni zorla pencerenin kenarından indirdi* (R. N. Güntekin). ‖ Kuytu yer, köşe: *Bir kenarda ikiye kıvrılmış bir çift keçe duruyordu* (Sabahattin Ali). ‖ *Kenar baskısı,* elbise veya örtülerin içe kıvrılan kısmı. ‖ *Kenar mahalle,* şehrin dışında, çoğunlukla yoksul halkın oturduğu semt: *Bizim bu kenar mahallemizin yerinde şimdi hemen hemen yeller esmektedir* (Ş. S. Aydemir). *Londra'nın bir kenar mahallesinde, bir arabacının karısı, sol kolu küçücük bir çocuk dünyaya getirmiş* (Vâ-Nû). ‖ *Kenar pervazı* (veya *suyu*), bir şeyin kenarına geçirilen süslü kısım.

— ÇEŞ. DEY. *Kenar çekmek* (veya *yapmak*), elbise veya örtülerin kenarlarını bastırmak. ‖ *Kenar gezmek,* bir şeyden maddî ve manevî bakımdan uzaklaşmak: *Ben o yare neylemişem / O yar benden kenar gezer* (Halk türküsü). ‖ *Kenar olmak. Esk.* Yoldan çekilmek. Sahile varmak. ‖ *Kenara almak. Esk.* Kucağa almak, kucaklamak. ‖ *(Bir şeyi) Kenara atmak,* bir şeyin üstünde durmamak, bir şeyi önemsememek: *Üzüntülerini kenara atmak.* ‖ *Kenara atılmak,* üzerinde düşünülmemek, dikkate alınmamak: *Dilekçeler kenara atılmış.* ‖ *Kenara* (veya *bir kenara*) *çekilmek,* hiç bir şeye karışmamak, hiç bir şeyle uğraşmamak. ‖ *Kenarda kalmak,* eski önemini kaybetmek. ‖ *Kenarda köşede,* hiç umulma-

dık yerde, kıyıda bucakta: *Kenarda köşede kalmak.* || *Kenarın dilberi,* bir kadın veya kızın görgüsüzlüğünü anlatmak için kullanılır: *Kenarın dilberi nâzik de olsa nazenîn olamaz* (Nabi).

— *Esk.* Kitap veya yazının altına ve yan tarafına yazılan not, haşiye. || Kucaklama, sarılma. || *Kenâr-bend,* süs kabilinden kitabın üzerine geçirilen kap. || *Kenâr-gîr,* bir kenara çekilen. Kıyılarda dolaşan (gemi). || *Kenâr-girifte,* uzak bir yerde görev almış kimse. || *Kenâr-ı âsmân,* ufuk. || *Bûs ü kenâr,* öpme ve kucaklama: *Olsun haram câm-ı muhabbet o meste kim / Nâbi kanaat etmiye bûs ü kenâr ile* (Nabi). || *Derkenar.* Bk. DER.

— Anat. Bazı deliklerin veya organların çevre kısmı.

— Astron. Bk. ANSİKL.

— Bayınd. *Kenar geçirmesi,* üzerine dalgakıran yapılacak taş veya tuğla örgüsünün çevresindeki kalıbı dıştan örten kerestelerin tümü. || *Kenar kirişi,* bir köprünün

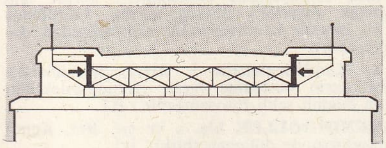

en uç kısmına yerleştirilen ve köprü tablasını destekleyen uzunlamasına kirişlerden her biri. —Taş döşenmiş bir yolun her iki yanında uzanan, kenarları biçimli taş veya kumtaşından yapılmış düzgün büyük taş bloklarının tümü. || *Kenar taşı,* yaya kaldırımının anayol kenarına bakan yanına sıralanan dikdörtgen biçimindeki taşlar dizisi.

— Bot. Yemişlenmelerin veya liken telinin, çoğu zaman öbür taraflarından başka yapıda veya başka renkte olan çevresi. || Mantar yapraklarının, sınıflandırmada yararlanılan bazı özellikler gösteren kısmı.

— Camc. Camcıların, cam levhaları almak için kurşun kanadın üzerinde bıraktıkları kısım. || *Kenar baskısı,* cam bir tabağın çevresini meydana getiren kalın kısım.

— Ciltc. Ciltlenmiş veya dikilmiş kitap formalarının kalınlık yüzeyi. || *Kenarı kesmek,* dikilmiş veya ciltlenmiş bir kitabın kenar yüzeyini eşitlemek için, bütün sayfaların açılmasına engel olabilecek yaprakların boyut farklarını ve katlamasını gidererek, kenar boşluklarını kesmek. (Birtakım lüks ciltlerde, yalnız baş kenar kesilmiştir). || *Ağız kenarı,* ciltlenmiş kitaplarda genellikle çukur olan ve cilt sırtının karşısındaki kenar. || *Alt kenar,* bir kitabın alt kısmındaki kenar. || *Kesilmiş kenar,* düz bir yüzey elde etmek için kenar boşlukları kesilen kenar. || *Kırmalı kenar.* Bk. KIRMALI. || *Ön kenar,* ciltli bir kitabın genellikle içbükey olan ve sırtının karşısında bulunan kenarı. || *Süslü kenar.* Bk. SÜS. || *Tıraş edilmiş kenar,* düzgün bir yüzey elde etmek için yanları kesilmiş kenar. || *Üst kenar,* genellikle tıraş edilmiş ciltli bir kitabın üst kısmına düşen kenar. Bk. CİLTÇİLİK.

— Dy. *Rıhtım kenarı* (veya *duvarı*), demiryolu boyunca ray düzeyinden yüksekte bulunan rıhtımların toprağını tutmak üzere taş, tuğla, tahta, beton, eski demir travers ve buna benzer malzemeden yapılmış küçük duvar.

— Denizbil. *Eşanl.* PRAÇOL. || *İskele kenarı,* iskele (merdiven) basamaklarının yerleştirilmesine yarayan karşılıklı yuvalar. || *Vinç kenarı* (*kuşağı*), vincin dikey kısmı. (Vinci meydana getiren parçaların uçları buraya geçirilir.)

— Grav. *Kenar çekmek,* bir levhanın kenarlarını, içine konan ofortu tutması için balmumu ile çevrelemek.

— Havc. *Hücum kenarı,* bir kanadın ön kenarı. || *Kaçış kenarı,* hücum kenarına zıt yöndeki kanadın arka kenarı. || *Marjinal kenar,* bir kanadın yan ucu.

— Huk. *Esk. Kenar mahkemesi,* kadılıklara bağlı mahkemelere verilen ad. (Bu mahkemeler naipler tarafından yönetilirdi.)

— Kıyf. Giyeceklerin veya döşeme eşyasının kenarına geçirilen altın, gümüş veya ipek şerit. || Bir şapkanın başa geçirilen kısmının devamı olan pervaz.

— Mat. Bir şekli sınırlayan çizgilerden her biri: *Bir açının, bir üçgenin kenarları.* || *Dik kenar,* bir üçgen veya bir dörtgende, aralarında dik açı yapan kenarlar.

— Matbaac. *Kenar boşluğu,* basılacak kâğıdın iki yanında, alt ve üstünde bırakılan yazısız kısım. (Bk. ANSİKL.) || *Kenar boşluğu yapmak,* baskısı yapılacak kâğıda kesime uygun kenar boşluğunu vermek için gerekli tedbirleri almak. || *Kenar boşluğunu ayarlamak,* rotatif baskıda, kâğıt bobinini enine ayarlamak. || *Kenar çerçevesi,* bir sanat dizgisine çerçeve görevi yapan hafif süs sırası.

— Meteorol. Yüksek ve orta bulutları (sirrüs ve altokomülüs) kapsayan bulut sisteminin yan kısmı.

— Miner. Billûrlarda, iki yüzeyinin birbiriyle keşismesinden meydana gelen doğru.

— Nümism. *Kenar basma,* madenî para yapımında, para basmak için kullanılan madenî levhanın kenar kısmını meydana getirmek amacıyle uygulanan sıkıştırma işlemi. (Paranın basımı sırasında aynı işlem sikkeye de uygulanır. Kenar basma, paranın kenarına bir işaret veya motif oymak için de kullanılabilir.) || *Kenar kabartması,* madenî parada, paranın çevre çizgisini meydana getiren daire. (Kenar kabartması paranın yüzeyinden, dolayısıyle yüzeydeki kabartmalardan da yüksektir.) || *Kenar yazısı,* paraların çevresindeki yazı.

— Psikol. *Bilinçaltı kenarı,* açıkça algılanan bilinç muhtevasının çevresinde bir çeşit kenar veya «saçak» meydana getiren yarıbilinçli ruh hallerini (bulanık algılar, belli belirsiz duygular ve iyice ortaya çıkmamış itkiler) belirtmek için, bazı bilginlerce kullanılan terim.

— Spor. *Kenar çizgisi,* topun oynanacağı alanı sınırlayan çizgilerden her biri. (Top bu çizgiler dışına çıkınca oyun dışı sayılır.)

— Şehirc. *Çekilme kenarı,* yol hizalaması ile bir yapının cephesi arasında kalan serbest alan şeridi. || *Tecrit kenarı,* bir yapının, genellikle arkasında ve yanlarında bulunan serbest alan şeridi. (Eskiden «non aedificandi» inşaat yapılmayan bölge şeridi deyimi kullanılırdı.)

— Tab. bil. Bir organın kenarlarında bulunan bölgelere denir: *Kenar tüyleri. Kenar lekeleri.*

— Teknol. *Kenar kesmek,* bir kurşun tablasının düzgün olmayan kenarlarını keskiyle almak.

— Terz. Bir giyeceğin veya cebin kenarına çekilen biye veya düz örgü. || *Kenar bastırmak,* bir kumaşın kenarını kıvırarak dikmek.

— ANSİKL. Astron. Görünür çapı olan gökcisimlerinin güzlemlerinde (Güneş, Ay, gezegenler), gökcisminin *kenar*'ını belirtmek için çeşitli deyimler kullanılır: *üst* veya *alt* kenar, *ön* veya *arka* kenar, *aydınlık* veya *karanlık* kenar. Kullanılan dürbünün genellikle görüntüleri ters çevirmesi, dürbüne takılan gözlem prizmasının da bu görüntüyü yalnız bir yönde doğrultmasından doğacak karışıklığı önlemek için günümüzde, ağ çizgilerine *değen kenar* ve *değmeyen kenar* terimleri kullanılır. Böylece, gökcisminin hangi kenarının gözlemlendiği kesinlikle belli olur.

— Matbaac. Sayfaların kenarlarında bırakılan boşluklar iki çeşittir: daha geniş olan ve dış kenar ve alt boşlukları (sayfanın altı) ile daha dar olan iç kenar ve baş boşlukları (sayfanın üstü). Kollu baskılarda doğru yerleştirme, basılacak kâğıdı baskı çerçevesine yapıştırılmış bir kâğıt üzerine koyarak elde edilirdi. İlk mekanik baskılarda kâğıdın deliklerine sabit iğneler sokulurdu. Geliştirildikten sonra noktalı kenar boşluğu halini alan, bu iğneli kenar boşluğuydu.
Modern baskı makinelerinin özel kenar boşluk düzeni, kâğıdın silindir maşaları tarafından alınmasından önce karşılarına yerleştirildiği iki alın bütesi ve kağıdı yavaşça iten, onu kesin konumuna getiren bir yan bütesi (veya düzelticisi) ile ayarlanır.

◆ Sıf. Merkezden uzakta bulunan: *Ufku tutuşturmadan fecrin ilk alevleri / Arkamızda kalıyor şehrin kenar evleri* (F. N. Çamlıbel). *Kenar yer.*

— Bayınd. *Kenar göz,* bir köprünün ayaklarını tutan iki kemerden her biri.

— Coğ. *Kenar deniz.* Bk. DENİZ.

— Tab. bil. *Kenar damar,* bazı yaprakların kenarı boyunca uzanan ikinci derecede damar. || *Kenar eten düzeni,* yumurtacıkların meyve yaprağının kenarında yerleştikleri eten düzeni. (LM)

KENARCI i. (*kenar*'dan *kenar-cı*). Kıyılarda avlanan balıkçı. (M)

KENARE i. (fars. *kenâr*'dan *kenâre*). *Esk.* Bir şeyin sınırını meydana getiren kısım, kenar, kıyı. (M)

KENARLI sıf. (*kenar*'dan *kenar-lı*). Kenarı olan: *Kenarlı tepsi.* || Kenarı pervaz, süslü dikiş veya nakışla süslenmiş olan: *Kenarlı bohça.* || *Esk.* Haşiyesi olan: *Kenarlı kitap.* (M)

kendi kendine hizmet

KENARLIK i. (*kenar*'dan *kenar-lık*). Bir şeyin kenarına dikilen şerit, dantel gibi süs. || Çiçek tarhının kenarı. || Kenarına tutunulacak veya dayanılacak yer: *Merdivenin kenarlığı. Balkon kenarlığı.*

— Saraçl. Güzelleştirmek veya sağlamlaştırmak için parçaların kenarına dikey olarak konulan, deri veya deri benzeri, kaytan veya kumaş şerit: *Kenarlıklar duruma göre ya elle dikilir veya makine ile tutturulur.* (LM)

KENARORTAY bls. i. Mat. Bir üçgende, bir kenarın ortasını karşı tepeye birleştiren doğru parçası. || Bir dikdörtgenin karşılıklı iki kenar ortasını birleştiren doğru parçası: *Bir dikdörtgenin kenar ortayları, bu dikdörtgenin simetri eksenleridir.* || *Kenarortay simetriği,* bir üçgende, bir tepeden çekilen ve iç açıortaya göre kenarortayın simetriği olan doğru parçası: *Bir üçgenin üç kenarortay simetriği, «Lemoine noktası» denilen bir noktada kesişirler.*

— ANSİKL. Bir üçgende, üç *kenarortay* aynı noktada birleşir, bu noktaya *ağırlık merkezi* veya *Darisant* denir. Ağırlık merkezi her kenarortayı, tepeden tabana $\frac{-2}{1}$ oranında böler. Meselâ, BC kenarının ortası D ve ağırlık merkezi G ise şu bağıntılar vardır: $\vec{AG} = 2\,\vec{GD}$ (ve benzerleri), $\vec{GA} + \vec{GB} + \vec{GC} = 0$ (Yüzeyi homogen farzedilen bir üçgenin ağırlık merkezi, kenarortaylarının kesişme noktasındadır.) [L]

Kena Upanişad, kısmen manzum olan eski *Upanişad.* «Mutlak»ın, Tanrısal Varlığın kişisel görüntülerine üstünlüğü üzerinde durur. (L)

KENÇ (Faruk), türk filim yönetmeni ve yapımcısı (İstanbul 1910). İstanbul Erkek lisesini ve Münih'te Bavyera Devlet Fotoğrafçılık okulunu bitirdi; bir süre Fransa'da bulundu. Türkiye'ye döndü (1938); Atatürk'ün cenaze törenini filme çekti. İstanbul Film'i kurdu (1944). Başlıca filimleri: *Taş Parçası* (1939); *Yılmaz Ali* (1940); *Kıvırcık Paşa* (1940); *Hasret* (1944); *Çakırcalı Mehmet Efe* (1950); *Çölde Bir İstanbul Kızı* (1957). [M]

KENDAL, İngiltere'de (Westmorlandshire) şehir, Cumberland dağ kütlesinin güney kenarında, *Kent* vâdisinde; 18 500 nüf. Ayakkabı fabrikaları. «Lake District» bölgesinde gezi yerleri. — Yakınında, XIV. yy.dan kalma şato. (L)

KENDALL (Edward Calvin), amerikan kimyacısı (South Norwalk, Connecticut 1886). 1914'ten beri Mayo Clinic'de biyokimya profesörüdür. Tipoksin'i element halinde ette ve böbreküstü bezi hormonlarının, özellikle dezoksikortikosteron'un (1937), kortizon'un ve hipofiz bezinin salgıladığı kortikotrofin'in (1949) bulunması ve bileştirilmesiyle ilgili ön çalışmaları yaptı. 1950'de Nobel Fizyoloji ve Tıp ödülünü P. S. Hench ve T. Rechsten ile bölüştü. (L)

Foto. LAROUSSE

John Cowdery KENDREW

kene

KENDALİT i. (fr. *kendallite*). Miner. Göktaşında bulunan demir çeşidi. (L)

KENDE i. (fars. *kende*). *Esk.* Derin çukur, hendek. || Sıf. Kesilmiş, ayırılmış. || Kazılmış, oyulmuş. || *Kende-hâye,* enenmiş. kimse. Hadım ağası. || *Kende-kâr,* oyan, kazıyan, nakşeden. || *Kende-kârân,* resim nakşeden kimseler, nakkaşlar. (M)

KENDİ zam. (esk. türk. *kendü*'den). Öz, asıl varlık, zat: *Köşedeki divanın üzerine kendini attı* (Vâ-Nû). *Al başını çek git, der deli gönül / Verip kendini bir büyük rüzgâra* (Z. Ö. Defne). *Kendi gitti ismi kaldı yadigâr* (O. V. Kanık). || İyelik eki alarak bütün şahısları karşılayabilen dönüşlülük zamiri. (Bk. ANSİKL.) || Belirtilen kişi üstünde fazlaca durulduğunu anlatır: *Başkalarını bu kadar düşündüğü, bu kadar sevdiği için olacak, kendisini düşünmeğe, kendisini sevmeğe pek vakit bulamadı* (A. H. Tanpınar). *Sualler atıyor ve arkasından bunları gene kendisi cevaplandırıyordu* (Ş. S. Aydemir). *Bu gerçeği de en iyi bilen gene kendisiydi* (N. Araz). || Bir işte belirtilen şahıstan başkasının etkili olmadığını belirtir: *Kendim ettim, kendim buldum / Gül gibi sararıp soldum* (Halk türküsü). *Kendi işini kendisi yapıyordu.* || Üçüncü şahsın çoğul şekli, bazen saygı belirtisi olarak kullanılır: *Kendileri şu anda evde yoklar.* || İyelik ekli isimlerin önüne eksiz olarak gelerek sıfat anlamıyle onları pekiştirir: *Kendi kalemini bana verdi. Kendi kitabımı arıyorum.*

— ÇEŞ. DEY. *Kendi ağzı ile tutulmak,* yalan söylediği kendi konuşmasından anlaşılmak. || *Kendi âleminde olmak,* kendi dünyasına çekilerek başkalarıyle ilgilenmemek. || *Kendi başına,* yalnızca, başkasının payı olmadan. || *Kendi derdine düşmek,* şahsı dışında hiç bir şeyle ilgilenemez hale gelmek. || *Kendi eliyle,* bir işin belirtilen kimse tarafından yapıldığını belirtir. || *Kendi gelen,* habersiz olarak gelen. Gelişinden sevinç duyulan kimse veya şey için kullanılır. || *Kendi göbeğini kendi kesmek,* başkalarından yardım görmeyip kendi işini kendisi yapmak. || *Kendi halinde,* sessiz, sakin, kimseye zararı dokunmayan kimseler için kullanılır. || *Kendi haline bırakmak,* ilgilenmek, bir kimse veya şeyi olduğu gibi bırakmak. || *Kendi havasında olmak* (veya *kendi havasına gitmek*), yalnız başına istediği gibi davranmak. || *Kendi işler,* otomatik. || *Kendi kendine,* yalnız başına: *Bir köşe seçerek kendi kendine oturmak âdeti olduğunu Amca Bey biliyordu* (H. R. Gürpınar). —Kimseye işittirmeden, kendi içinden: *Buraya gelip te sizi bulamayınca kendi kendime dedim ki. — Bu çocuğu böyle kendi haline bırakmak hiç iyi değil* (H. Z. Uşaklıgil). || *Kendi kendine gelin güvey olmak.* Bk. GELİN. || *Kendi kendini yemek* (veya *kendini yemek*), için için üzülmek, kahrolmak. || *Kendi kuyusunu kendi kazmak,* kendi kendine zarar vermek. || *Kendi payıma,* bana göre. || *Kendi yağı ile kavrulmak,* eldekilerle yetinerek kimseye muhtaç olmamak. || *Kendinde olmamak,* kendini bilmeyecek durumda olmak. || *Kendinden* (veya *kendisinden*) *geçmek,* bir şey karşısında çok fazla sevinç duymak. Bayılmak, kendini kaybetmek: *Nefesi kesildi. Kendinden geçti* (Ömer Seyfeddin). || *Kendine yontmak,* başkalarını hiç düşünmeden yalnız kendi çıkarı için hareket etmek. || *Kendine çeki düzen vermek,* kıyafetine ve davranışlarına dikkat etmek. || *Kendine etmek,* kendine zararı dokunmak: *Aslına bakarsan biz ne ettikse kendimize ettik* (Kemal Tahir). || *Kendine* (veya *kendisine*) *gelmek,* ayılmak: *Kendime geldikten sonra, o araba ile beni şehre götürmelerini istedim* (R. N. Güntekin). Daha iyi düşünebilecek hale gelmek. || *Kendine güvenmek,* yetenek ve kişiliğine güveni olmak. || *Kendine has,* başkalarında olmayıp yalnız bir kişiye özgü olan. || *Kendine hâkim olamamak,* bir şeyi yapmaktan kendini alamamak: *Biraz yavaşlarsa kendine hâkim olamayıp geriye koşacağını hissediyor ve daha hızlanıyordu* (Sabahattin Ali). || *Kendine* [...] *süsü vermek,* kendini [...] gibi göstermek. || *Kendine yedirememek,* kendisine veya başkasına yapılanı kabul etmemek, uygun bulmamak. || (*Bir yere*) *Kendini atmak,* vakit geçirmeden gitmek. || *Kendini alamamak,* bir şeyi yapmaktan vaz geçememek, yapmak zorunda kalmak: *Suriye'ye dönünce, Şeyh Efendi'yi sormaktan kendimi alamadım* (R. H. Karay). || *Kendini beğenmek,* kendini herkesten üstün görerek böbürlenmek. || *Kendini beğenmiş,* kibirli, başkalarını hor gören. || *Kendini bırakmak,* irade ve gücünü kullanmamak. (Bir şeye) dalmak: *O hayalleri kuran da, o hatıralara kendini bırakan da bugünkü ben değil miyim?* (N. Ataç). || *Kendini bilen* (veya *bilir*), yerli yerinde hareket eden, ağırbaşlı. || *Kendini bilmek,* mantıklı davranmak. Bülûğa ermek. || *Kendini bilmez,* yersiz ve yanlış davranışları olan kimseler için kullanılır. || *Kendini bir şey sanmak,* kendini önemli biri olarak görmek. || *Kendini bulmak,* eski iyi durumuna tekrar kavuşmak. Rahat etmek. Kendine gelmek. || *Kendini dar atmak,* ferahlık veya güven sağlayacak bir yere zor yetişmek. || *Kendini dev aynasında görmek,* kendini olduğundan çok daha önemli görmek. || *Kendini dirhem dirhem satmak,* çok nazlanmak. || *Kendini ele vermek,* yaptığı bir davranış veya söylediği sözle kendi suçunu veya kabahatini ortaya çıkarmak: *Olamaz yalancının o kadar ustası, günün birinde bir yanılır, kendini ele verir* (N. Ataç). || *Kendini fasulye gibi nimetten saymak. Teklz.* Kendini çok önemli bulmak. || *Kendini göstermek,* değer ve gücünü ortaya koymak. || *Kendini hissettirmek,* varlığını belli etmek. || *Kendini kapıp koyvermek,* kendine dikkat etmemek. Bir şeyle çok fazla uğraşmak. || *Kendini kaptırmak,* bir şeye çok fazla bağlanarak onun etkisinden çıkamamak. || *Kendini kaybetmek,* bayılmak. Ne yaptığını bilemeyecek kadar sinirlenmek. || *Kendini naza çekmek,* aşırı derecede ve yapmacık bir şekilde nazlanmak. || *Kendini tartmak,* kendi yeteneklerini göz önünde tutmak. || *Kendini toplamak* (veya *toparlamak*), kendine gelmek: *Neden sonra, içlerinden biri kendisini çabuk topladı* (N. Araz). || *Kendini tutmak* (veya *tutamamak*), kendine hâkim olmak (veya olamamak): *Kendimi tutamayarak, gizli gizli eğlenmeğe başlamıştım* (R. N. Güntekin). || (*Bir şeye*) *Kendini vermek,* bir şeye aşırı derecede bağlanmak: *Kendini bugünlerde yeniden içkiye verdi.*

— Dil. bil. Bk. ANSİKL.

— Din. *Kendi namına hutbe okutmak.* [Bir padişah için] Hükümdarlığını ilân ederek cuma namazından sonra kendi adına hutbe okutmak.

— İkt. *Kendi kendine hizmet,* malın kasaya taşınması da dahil olmak üzere, satış işleminin bütün safhalarının, görevli bir satıcının aracılığı olmaksızın, sadece müşteri tarafından gerçekleştirilmesi esasına dayanan satış metodu. Bk. SELF - SERVİS.

— ANSİKL. Dil bil. Türkiye Türkçesinde dönüşlülük zamiri *kendi*'dir. Tek başına kullanıldığında «asıl, öz» anlamına gelir. İyelik eklerini alarak *kendi-m, kendi-n, kendi-si, kendi-miz, kendi-niz, kendi-leri* şeklinde bütün şahısları karşılar. Bazen üçüncü şahıs (kendi-si) yerine *kendi* biçimi kullanılır.

Kendi kelimesi, eskiden *kendü* biçimindeydi. Osmanlıca devresinde *kendi* şeklini aldı. İyelik şekilleri dönüşlülük zamiri olarak kullanılan diğer bir kelime de *öz*'dür. Özellikle Eski Anadolu Türkçesinde çok kullanıldı (*öz-ü-m, öz-üñ öz-i, öz-ü-müz, öz-ü-ñüz, öz-leri*); sonradan Osmanlıcada *kendi*'li, Azerice'de *öz*'lü biçimler yaygınlaştı.

Eski Anadolu Türkçesinde bir de *kendüz* (< kendü + öz) kelimesinin dönüşlülük zamiri olarak kullanıldığı görülür (*kendüz-ü-m, kendüz-ü-n, kendüz-i, kendüz-ü-müz, kendüz-ü-nüz, kendüz-leri*). [M]

KENDİBESLEK blş. i. ve sıf. Biyol. Kendi besinini kendisi yaparak onunla beslenen bitki): *Klorofilli bitkiler kendibeslektir.* (*Zt.* DIŞBESLEK.) *Eşanl.* OTOTROF.

— ANSİKL. *Kendibeslek* canlıların hepsi bitkidir. Bunlar yaşama, gelişme ve üremesi için gerekli bütün besinleri madenî maddelerden (su, karbon dioksit, madenî tuzlar) elde edebilir; yakılamayan ve molekülleri nispeten basit olan madenî maddelerden (su, karbon dioksit, madenî tuzlar), kendilerine yapı maddesi olan, gayet iyi yakılabilen, molekülleri çok karmaşık yapılı organik besin maddelerini meydana getirebilmek için gerekli kimyasal enerjiyi oluşturabilir. Kendibesleklerin başlıca özelliği karbon kaynağı olarak yalnız havadaki karbon dioksidi kullanmalarıdır. Kendibeslekler sayıca birbirine eşit olmayan iki gruba ayrılır: **1.** ışıktan yararlanan *kendibeslekler* (bütün yeşil bitkiler ve bazı bakteriler, yani bitkiler âleminin büyük çoğunluğu), biyokimyasal sentez için gerekli enerjiyi güneş ışığından alır. Bitkilerdeki klorfil güneş ışınlarını tutar ve bunlardan edindiği enerjiyi organik madde moleküllerinin yapımında kullanır; **2.** *kimyasal kendibeslekler* (bazı bakteriler), klorofilsizdir ve kendilerini doğrudan doğruya saran ortamda ısı veren tepkimeleri meydana getirerek gerekli enerjiyi bundan sağlar (azot bakterileri, kükürt, demir, manganez, hidrojen v.b. bakteriler).

Bir bitkinin kendibeslek olduğu, tamamen madensel bir ortamda yetişip gelişebilmesiyle (su kültürü) anlaşılır; fakat tabiatta, bazı elementlerin (msl. azot) yeteri kadar bulunmadığı ortamlarda, birçok yeşil bitki ortakyaşama (baklagiller) veya böcek kapma yoluna (böcekyiyen) başvurur. Başka bazı familyalarda (salepgiller), üreme için ortak yaşarlara ihtiyaç vardır. Görülüyor ki, mutlak kendibesleklik sanıldığından daha azdır.

◆ **Kendibesleklik** i. Biyol. Kendibeslek bitkilerin beslenme tarzı. (Kendibesleklığin en önemli şekli fotosentezdir.) [L]

KENDİDÖLLEK blş. i. ve sıf. Bot. Kendi çiçektozuyle döllenen (bitki). [L]

Kendi Gök Kubbemiz, Yahya Kemal Beyatlı'nın şiir kitabı (1961, 1963, 1969). Beyatlı'nın yeni tarz şiirleri, 1921-1957 yılları arasında çeşitli dergi ve gazetelerde yayımlanmış, kitap halinde toplanmamıştı. Adını «Süleymaniye'de Bayram Sabahı» şiirinin bir mısraından (Kendi Gök Kubbemiz altında bu bayram saati) alan kitap, Yahya Kemal enstitüsünce yayımlandı. Üç bölüme ayrılmış olan kitabın «Kendi Gök Kubbemiz» bölümünde türk tarihi ve kültürüyle ilgili şiirler, «Yol Düşüncesi» bölümünde rintlik, ölüm, ihtiyarlık konularındaki şiirler, «Vuslat» bölümünde aşk şiirleri toplanmıştır. Kitabın sonunda bitirilmemiş 11 şiir yer alır. «Ok» şiiri dışındaki bütün şiirler (81 adet) aruz vezniyle yazılmıştır. (M)

KENDİ-İÇİN i. Özgül olarak insansı varlık, bilinçli varlık. (Mutlak varlığın [*kendinde*] karşıtıdır.)

— ANSİKL. Bu terim özellikle J.-P. Sartre'ın varoluşçu felsefesinde ayrı bir anlam taşır. *Kendinde* terimi, varlık gibi, Parmenides'in Bir'i gibi, yalnız kendine dayandığı, kımıldamadığı, kendi varlığı dışında bir temel veya açıklamayı gerektirmediği, kendi üzerine dönme ve düşünme imkânından yoksun olduğu halde, bir çeşit «hiçlik katkısı» (*hiçleştirme*) ile *kendinde*'den doğan *kendi-için*'in bilinci, duyarlığı ve olumsuz nitelikleri vardır. Bir «varlıksızlık» veya «varlık yokluğu» olan kendi-için'de öz ile varlık birbirinden ayırt edilmez; varolması demek, başarısızlığa adanan kaygısı, hürriyeti ve teşebbüsleriyle belirlenmesi, sınırlanması demektir, çünkü eninde sonunda, tek «varlık» olan kendinde'ye dönüşecektir. (L)

KENDİLİĞİNDEN zf. (*kendi*'den *kendi-lik-i-n-den > kendi-liğ-i-n-den*). Dış bir etki olmaksızın, kendi kendine: *O tatlı tatlı bana bakar ve bazen ben yürüyünce kendiliğinden arkama takılır* (Y.K. Karaosmanoğlu). *O zamandan sonra ne vakit elinde kalem başıboş birkaç dakika masa başında beklese kendiliğinden bir şeyler yazmağa başlamış* (A.H. Tanpınar).

— Elektr. *Kendiliğinden iletim,* üzerinden yüksek frekanslı bir akımın geçtiği bir solenoid içine yerleştirilen bir cisimde, elektriksel bakımdan devreye bağlı olmaksızın akım meydana gelmesi. (Yüksek frekanslarla tedavide, bu akımlar hastanın vücudunu etkiler [arsonvalizasyon].)

— Fizyol. Kendi kendine oluyormuş gibi görünen hareketler: *Kalbin, atardamarların, beynin hareketlerine «kendiliğinden hareketler» denir.* || *Kendiliğinden üreme,* herhangi bir tohum veya ana-babanın müdahalesi olmadan canlı bir yaratığın üremesi. (Pasteur'ün araştırmaları, böyle bir üremenin var sayıldığı bütün vakalarda as-

Foto. Hélène Jeanbrau (LAROUSSE)

lında bir tohumun ekili bulunduğunu göstermiştir, canlı bir maddenin kendiliğinden ürediğini bilimsel yoldan ispatlamış hiç bir misal yoktur.)

— Huk. Bk. İPSO İURE.

— Metalürji. *Kendiliğinden ergir*, gang kısmının bileşimi, ergitme fırınında hiç bir madde katılmaksızın kolayca ergiyebilecek nitelikte olan cevher için söylenir.

— Tıp. *Kendiliğinden boşalma*, bir ilâç veya cerrahî müdahale olmadan boşalma. || *Kendiliğinden hastalık*, görünür hiç bir sebebe dayanmayan hastalık. (LM)

KENDİLİK i. (*kendi*'den *kendi-lik*). *Yeni*. Fels. Metafizik kişilik: *Kamutanrıcılık, incelenen çeşitli fertlerin kendiliğini, mutlaka ortadan kaldırmaz.*

— Oto. *Kendiliğinden ateşlenme*, silindir kapağının kızması, kalamin birikmesi veya ateşleme sistemindeki ayarsızlık sebebiyle, hava yakıt karışımının beklenmedik bir zamanda kendiliğinden tutuşması. (Kendiliğinden ateşlenme, motorun kızmasına ve boğuk gürültüler çıkarmasına yolaçar.) [L]

KENDİLİĞİNDENLİK i. (*kendiliğinden*'den *kendiliğinden-lik*). *Yeni*. Fels. Kendiliğinden olan şeyin özelliği: *Kendiliğindenlikle hareket etmek.* (LM)

KENDİNDE i. (*kendi*'den *kendi-n-de*). Fels. Cevher, öz tabiat. || *Kendinde, kendisi-için*, varoluşçu filozofların ayırt ettikleri varlık biçimleri. [*Kendinde*, cevher olarak, dış görünüş veya tasavvurdan bağımsız olarak varlıktır. Kendinde'nin karşıtı olan *kendisi-için* ise, varoluşunun bilincinde olan ve kendini bilip tanıyan varlıktır.)

— ANSİKL. *Kendinde* terimi, modern felsefede ve özellikle Kant tarafından sık sık kullanılmıştır. Kant'a göre, *kendinde-şey*, algılanma durumundan tamamen bağımsız olarak varolan gerçekliktir. Kendinde-şey, özü, algılanma ve bir bilinç tarafından bilinme olan *fenomen*'e karşıttır. Akıl, kendinde-şeyi veya *numen*'i bilip tanıyamaz; kendinde-şeyi kavramak için girişilen bütün teşebbüsler, *antinomi*'lere ulaşmaktan başka sonuç vermez; insanoğlu, ancak fenomenleri bilebilir ve etkileyebilir.
Varoluşçulara göre, kendinde, varlığın bizzat kendisidir; somut varlıktır; nasılsa öyle kalan ve varolan varlıktır. Bu varlık için herhangi bir temel gerekli değildir; herhangi bir açıklama da gerekli değildir. Kendinde, bilinç, ferdiyet, insanlık, yokluk ve varlık karışımı olan *kendisi-için*'e karşıttır. Varoluşun dramı, eninde sonunda döneceği kendinde'ye karşı duyduğu tiksintiyle karışık istekte dile gelir. (L)

KENDİNDEN zf. (*kendi*'den *kendi-n-den*). Kendi aklından, kendi kendine: *Biliyor da mı söylüyor, yoksa kendinden mi uyduruyor* (M. Ş. Esendal). || Sıf. Bir şeyin özünde, tabiatında olan: *Güneşin ışığı kendindendir.* (M)

KENDİR i. (esk. türk. *kentir*'den). Bot. Kendirgiller familyasından lifli bitki. (Bk. KENEVİR.) *Halk dili*. Halat, ip.

— Sanay. Bk. ANSİKL.

— Tekst. *Kendir bezi*, kendir sapındaki liflerden yapılan kaba kumaş. || *Kendir deşesi*, özellikle kendirin ve genellikle her türden bitkisel gövde liflerinin sıyrılması ve taranması sırasında meydana gelen döküntüler, deşeler, kısa ve kırpıntı lifler. (Bk. ANSİKL.) || *Kendir tarağı*, birbirlerine epeyce yaklaşık, ağaçtan dişleri bulunan bir cins tarak. (Bu tarak, kendir veya keten gövdelerinin taranarak tohumlarının ayrılmasını sağlayan bir el âletidir.)

— ANSİKL. Sanay. *Kendir iplikçiliği*. Kendir, iyi kalitede olursa tıpkı taranmış keten gibi işlenir; orta veya düşük kaliteli kendirden ise, jüt iplikçiliğinde uygulanan mekanik usullerle sicim veya halat yapılır.
Türkiye'de iplikçilik kesin hatlarla birbirinden ayrılamaz, fakat hammaddelerin yetişme bölgelerine göre, pamukçuluk daha çok İzmir ve Adana'da gelişmiştir; taranmış yün iplikçiliği İstanbul'da, taranmamış yün iplikçiliği de, özellikle halı ve kilim ipliği bakımından bütün bölgelerde yaygındır. Kendir iplikçiliği daha çok Kastamonu ve bölgesinde gelişmiştir.

— Tekst. *Kendir deşesi*, kendir elyafının alınması sırasında çürüyen ve kurutulan sapların sıyrılması ve bu liflerin taranması sırasında çıkan kırık ve kısa lifler; içinde özellikle saman ve odun parçaları olması bakımından sıyırma deşesi, tarama deşesinden daha pistir ve daha az değer biçilmektedir. Bu deşeler, yığın halinde elyaftan meydana gelmiş olduğundan (8-10 sm) yeniden taraktan geçirilip paralelleştirilerek şerit haline, sonra da iplik haline getirilebilir. Bazı durumlarda, bu deşeler taraktan geçirildikten sonra, yün tipi bir tarak makinesinden geçirilerek taranmış keten veya kendir ipliği yapımında veya başka türden hammaddelerle (yün, yapay veya sentetik elyaf) karıştırılarak iplik yapımında kullanılır. Ancak, bu yolla elde edilen iplik, pormal taranmış kendir veya keten ipliklerine göre çok daha düzensizdir; bunlardan elde edilen maddeler de hiç bir zaman normal olanlarının yerini tutmamaktadır.

◆ Sıf. Kendirden yapılmış.

— Denizc. *Kendir halat*, beyaz renkte veya karamanlanmamış ipliklerden yapılmış bitkisel halatlara verilen genel ad. || Beş kollu halat. (LM)

KENDİRCİLİK i. *kendir* > *kendirci*'den *kendirci-lik*). Kendir yetiştirme işi. (M)

KENDİRGİLLER çoğl. i. Bot. Keskin kokulu bitkiler familyası. (Kendirgillerde tozlaşma çaprazdır; tohumlar rüzgârla [şerbetçiotu] veya kuşlarla [kenevir] dağılır.) [Isırganlar takımından.] (L)

KENDİRİYE i. (*kendir*'den osmanlıca *kendiriyye*). *Esk*. Bot. Kendirgiller. (M)

KENDREW (John Cowdery), ingiliz kimyacısı (Compton, Berkshire 1917). Oxford ve Cambridge üniversitelerinde okudu. 1917'de Cambridge üniversitesi Tıbbî Araştırma Enstitüsü Moleküler Biyoloji laboratuvarına girdi ve Perutz'un yardımcısı oldu. X ışınlarının kırılma analizine dayanan metot ile, iki globül proteini olan hemoglobin ve miyoglobin'in üç boyutlu yapılarını Perutz ile yaptığı çalışmalarda ortaya koydu. (Perutz ve Kendrew, 1962 Nobel Kimya ödülünü paylaştılar.) [L]

KENDURİ i. (fars. *kendūre* veya *kendūrī*, masa örtüsü'nden). Din. Bazı islâm ülkelerinde sünnet düğünü, çocuğun hatim indirmesi, aile ölülerini veya velileri anma gibi sebeplerle düzenlenen yemekli dinî toplantı.

— ANSİKL. *Kenduri* adı verilen toplantılar özellikle Güney Asya'daki müslüman halklar arasında yaygındır. Sonda takımadalarında, Açe'de, Cava'da bu tür toplantıların sebepleri arasında gebelik, ekim, biçme, yolculuğa çıkma, yeni bir eve taşınma v.d. vardır. Kenduri törenlerine yoksullar çağırılır. Toplantı dua ile başlar Kur'an okunur, zikir edilir ve namaz kılınır. Bu toplantılarda şeriatın yasakladığı eğlencelerden ve dinin batıl saydığı halk inançlarına göre hareket etmekten kaçınılır. Fakat birçok yerde ölülere yiyecek içecek sunmak gibi İslâmiyetten önceki inançlarla ilgili hareketlere de kenduri törenleri içinde yer verilmektedir. (M)

KENDÜMKÜP (veya **GENDÜMKÜP**) blş. i. (fars. *gendüm*, buğday ve *kūpal*, topuz'dan). Teşk. tar. Osmanlı devleti zamanında, hastahane ve bu tür hayır müesseselerinde buğday dövme, un hazırlama görevini yapan kişiye verilen ad. (M)

KENE i. (fars. k.). Zool. Köpek, koyun, at, deve v.b. hayvanların derisinin üzerinde asalak olarak yaşayan böcek; sakırga (ilmî adı *Ixodus*; kenegillerden): *Emiyor fırsatı bulmuş yapışıp hem ne emiş! / Kene ne bir şey mi acep, ah o ne doymaz şeymiş* (M. Â. Ersoy). Bk. ANSİKL.

— DEY. *Kene gibi yapışmak*, istenmediği halde birinin peşinden hiç ayrılmamak, yakasını bırakmamak.

— Patol. *Kene humması*, küçük vahşî memelilerde yaşayan *ornithodorus* grubundan kenelerle insana geçen çeşitli spiroketa'ların meydana getirdiği dönüşlü humma. (Hastalık insana tesadüfen geçer. Hastalık yapıcı etkenler ve mikrop taşıyıcı böcekler, bölgelere göre değişir; hastalığın gidişi ve ağırlığı da aynı şartlara bağlıdır.)

— ANSİKL. Zool. *Kene*, insana da yapışır kendi başına zararsızdır, fakat yeryüzünün bazı yerlerinde hastalık tohumlarını taşır (spiroketoz, tülaremi, sarı humma ve ondemik tifüs). Köpekte, kene, karın hacmini on katına çıkaracak kadar kan emerek şişebilir. Köpeği temizlemek için keneyi çekip koparmamalı (bu davranış apseye yolaçar), ancak üzerine bir damla benzin veya terebentin damlattıktan sonra çekip almalıdır. (ML)

KENE. Bk. KENA.

KENEF i. (ar. *kenef*). *Esk*. Taraf, cihet, yan. || Bölge, kısım. || Sığınılacak yer. || Koruma, himaye. (M)

KENEF veya **KENİF** i. (ar. *kenîf*'ten). *Kaba*. Ayakyolu, abdesthane, tuvalet. || Sıf. Çok pis, çok çirkin, berbat. || *Kenef sazlığı* (veya *süpürgesi*), seyrek bıyıklı kimse. (M)

KENEGİLLER çoğl. i. Zool. Kene diye bilinen ve omurgalılar üzerinde sadece asalak olarak yaşayan uyuz böcekleri familyası. (İnsanlara ve hayvanlara, bazen çok tehlikeli olan mikroplu veya asalaklı hastalıklar geçirir.) [L]

KENEGÖZ blş. sıf. ve i. *Halk dili*. Çok küçük gözlü (kimse). [M]

KENELER çoğl. i. Zool. Örümceğimsiler sınıfından yuvarlak değirmi gövdeli, başlı göğüs ve karın kısmı belirsiz çok küçük böcekler takımı.

— ANSİKL. *Keneler*'de başlı göğüs ve karın ayrı değildir. Kıskaç veya çengel şeklindeki zehir çengelleri birleşerek emmeye elverişli renkli mahmuz şeklini almıştır. Bunlarda trake veya deri solunumu vardır. Ağız parçaları çiğneme veya emmeye elverişlidir.
Sindirim aygıtı genellikle düz bir boru şeklindedir; ön kısmında tükürük bezleri, son kısmında ise boşaltım kanalları (malpighi borucukları) bulunur. Üstün yapılı olanlarında solunum trake iledir; trake borucukları, genellikle bacakların dibinde veya yalnız son iki çift bacağın dibinde bulunan hava delikleriyle dışarı açılır. Bununla beraber uyuzböcekgiller, demodecidae, ilkel uyuzböceğigiller gibi familyalarda ne hava deliği, ne trake vardır. Erkeği ve dişisi bulunan bu hayvanlarda döllenme esastır; keneler gibi bazı türlerde döllenmesiz çoğalma görülür.
Bilinmesi gerekli başlıca türleri: *Demodex folliculorum*, insanda ve bazı memelilerde kılların dibindeki yağ bezlerinde asalak yaşar; *sarcoptes* bazı hayvanlarda, *Sarcoptes scabei* (uyuzböceği) insanda uyuza sebep olur; *ixodes* özellikle köpekte ve bazen insanlarda görülür; *Tyroglyphus siro* peynirlerin üzerinde çok olur; *cheyletus* eski çamaşırlara, kürklere, tüylere saldırır; *eriophyes* asmada asalak yaşar; *hydrachnes* yumuşakçalarda asalak yaşar v.b. Keneler altı alt takıma ayrılır. (L)

KENEOTU blş. i. Bot. Ağaç veya ağaççık halini alabilen biryıllık otsu bitki. (Tropiklerde boyu 10-15 m'yi bulur). [İlmî adı *Ricinus*. Sütleğengillerden.]

— ANSİKL. *Keneotu*'nun yaprakları çok büyük, sekiz veya dokuzu birarada bileşiktir. Çiçekler bazen ikievcikli, bazen erkek ve dişi çiçekler aynı sapa bağlı ayrı başaklar halinde, bazen de her iki çeşit çiçek birarada tek başak halindedir. Erkek çiçekler parlak sarı renkte püskül biçimindedir. Dişi çiçeklerin beş parçalı bir çanağı vardır. Meyvesi olgunlaşınca kendiliğinden açılır. Küçük bir fasulye büyüklüğündeki tohumunu üç katlı bir kabuk sarar. Tohumlarında çok yapışkan, tatsız, kokusuz bir yağ bulunur. Bitkisel yağların en koyusu olan bu yağ, saf alkolde ve sirke asidinde erir. Kayganlık verici olarak kullanılır. (L)

KENET i. İki sert cismi birbirine bağlamağa yarayan, iki ucu sivri ve kıvrık bir çeşit çivi. || *Kenet etmek*, kenetle birbirine tutturmak, bağlamak.

— DEY. *Kenet gibi bağlanmak* (veya *yapışmak*), birbirine içten bağlanmak, sıkı fıkı dost olmak: *Bu mevsimde kızlar ikişer, üçer kişilik gruplara ayrılır ve birbirlerine kenet gibi yapışırlardı* (R. N. Güntekin).

— İnş. Çinko örtülerde, binme şeritlerini bağlamağa yarayan çinko şerit. || *Kenet vurma*, bir kenetle tutturma. Bk. ANSİKL.

— Mim. İki taşı veya cephe kaplama elemanlarını çıplak duvara bağlamak için kullanılan madenî çengel (Bk. ANSİKL.) || Bir

keneotu

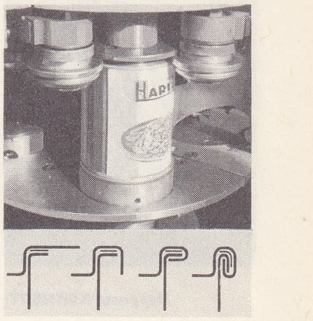

kenetleme (teknol.)

kenevir

Foto. LAROUSSE

John Fitzgerald KENNEDY

Margaret KENNEDY

Arthur Edwin KENNELLY

pencere kanadını, bir kapıyı v.b. üst kısma bağlamağa yarayan halka. ‖ Eğik pencere kasalarında camın kaymasını önlemek için T temirinin lambası içine yerleştirilen S biçiminde parça. ‖ *Kenet taşı*, kemerin orta yerinde bulunan ve iki ayağı birbirine bağlayan taş.

— ANSİKL. İnş. *Kenet vurma* için, taş veya duvarın içine belirli derinlikte, kenetlenecek parçanın kesitinden daha geniş bir o-

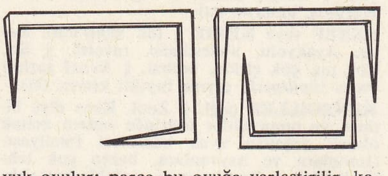

yuk oyulur; parça bu oyuğa yerleştirilir, kalan boşluklar, alçı, kükürt, kurşun gibi maddelerle doldurulur.

— Mim. *Kenet* kelimesi öncelikle, mimarî yapının bütün unsurlarını bağlamağa yarayan çengellere denir. Bunlar demir, tunç, bakır ve kurşundan yapılmış, bitişik taşların üst kısımlarındaki deliklere giren, iki ucu kıvrık kare kesitli kısa çubuklardır. Yunanlılar depremlerin zararını önlemek için bu metodu kullandılar. XVII. yy.da (Louvre sütun sıraları) bu metot yenilendi ve XVIII. yy.da da kullanıldı (Gabriel, Concorde meydanı yapıları). Kenet, madenlerin genleşmesiyle taşın çatlaması, demirin oksitlemesi ve direncinin azalması sebebiyle birçok zarar verdi.

◆ **Kenetli** sıf. Kenetle birbirine bağlanmış bulunan, kenedi olan: *Kenetli taş.* ‖ *Mec.* Birbirinin içine geçerek sıkıca kapanmış, kenetlenmiş: *Dişlerim birbirine kenetli, bir müddet olduğum yerde, yalnız kalbimin gürültüsünü dinleyerek etrafa bakındım* (A. H. Tanpınar). [M]

KENETÇİ i. (*kenet*'ten *kenet-çi*). Mekan. Madenden parça kenarlarının kenetlenmesi, katlanması ve agraflanarak birleşmesini sağlayan kimse. (LM)

KENETLEME i. (*kenetlemek*'ten *kenetle-me*). Bayınd. Yeraltı çalışmalarında, tünel açımında, tavan kayalarını kendi aralarında yuvarlak bir demirle birleştirerek sağlamlaştırma işlemi. (Kenetleme kötü nitelikte topraklarda, özellikle çok kalın bir toprak tabaka altında kalan dağ tünellerinde ve kazı sonucunda bir yanda basıncın azalması yüzünden çatlamalar gösteren kayaların desteklenmesinde kullanılır.

— Teknol. İki saç parçasını birleştirmek için, birinci parçanın kenarını ikinci parça üzerine kıvırarak dövme. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Teknol. *Kenetleme* genellikle, çok ince saçtan iki parçayı birbirine tutturmak için uygulanır. Pres veya tornada yapılır; küçük kazancılık işlerinde ve teneke kutuların yapımında sık sık başvurulan bir usuldür.) [LM]

KENETLEMEK geçl. f. (*kenet*'ten *kenetle-mek*). Kenetle birbirine bağlamak, kenetle tutturmak. ‖ Birbirinin içine geçirerek sıkıca bağlamak: *Raci, sıkıntısından on parmağını kenetleyip çıtlatarak yerinde duramaz hale geldi* (H.R. Gürpınar). *Kollarımı iplerin etrafından geçirdim, ellerimi birbirine kenetledim* (R.N. Güntekin).

— İnş. Çinko levhaları tutması için çatı tahtalarına kenet ayaklarını tespit etmek.

— Teknol. Bir parçayı, oturtulacağı boşluğun çevresindeki küçük çıkıntılarla tespit etmek. ‖ İki saç parçasını birbirine tutturmak için birinin kenarını diğerinin çıkıntılı kenarı üzerine kıvırmak. ‖ İki saç veya teneke parçasını birleştirmek için, kenarlarını düzleştirmek.

KENETLENME i. (*kenetlenmek*'ten *kenetlen-me*). Kenetle bağlanma.

— Astronotik. Bk. UZAY *buluşması*.

— Kim. Aminli veya hidroksilli bir madde ile diazoik bir bileşiğin yoğunlaşması. Bk. AZO BİLEŞİKLERİ. (LM)

KENETLENMEK edilg. f. (*kenetlemek*'ten *kenetle-n-mek*). Kenetle bağlanmak. ‖ Dönşl. f. Kenetle bağlanmış gibi sımsıkı birbirinin içine geçmek: *Dizlerim büküldü, birbirine kenetlenmiş ellerim açılmamakla beraber kollarım iplerin etrafına kaydı* (R. N. Güntekin). ‖ Sıkıca sarılmak: *Onlar hep böyle korkak ve ürkek sonuna kadar birbirine kenetlenip kaldılar* (Ş.S. Aydemir). ‖ Açılmayacak şekilde sıkıca kapanmak: *Dişleri birbirine kenetlenmiş.* (ML)

KENEVİKSİT i. (fr. *chenevixite*'ten). Miner. Hidratlı tabiî demir ve bakır arsenyofosfat. (L)

KENEVİR i. (yun. *kannabis*'ten). Bot. Sapları lif lif ayrılarak halat ve çuval yapımında kullanılan ikievcikli bitki. (İlmî adı *Cannabis sativa*. Kendirgillerden). ‖ *Kenevir tohumu*, aynı bitkinin kuş yemi olarak kullanılan ve yağ çıkarılan tohumu. ‖ *Hint keneviri*, tohumlarından kendir yağı ve yapraklarından esrar çıkarılan bir kenevir türü. (İlmî adı *Cannabis indica*.) ‖ *Manilla keneviri*. Bk. ABAKA. ‖ *Su keneviri*, *Lycopus*'un yaygın adı. ‖ *Yabanî kenevir*, *Galeopsis*'in yaygın adı.

— ANSİKL. *Kenevir*, çiçeği iki evcikli bir bitkidir. Erkek çiçekleri salkım şeklinde, dişileri ise bir tek yaprakcık üzerinde toplu başak halindedir. Yemişi bir kapçık meyvedir. Besidokusu olmayan tanelerinin içinde etli bir cücük bulunur. Erkek çiçekli keneviler dişilerden daha ince, daha kısa boyludur. Sıcak bölgelere yaklaştıkça, sap daha yükselir. Kenevir, çok eski çağlardan beri, lifleri için yetiştirilen bir bitkidir. Başlıca türleri, âdi kenevir (*Cannabis sativa*) ve yapraklarından esrar çıkarılan hint keneviridir (*C. Indica*). Kenevir üretimi, XIX. yüzyıldan beri hayli azalmış olmakla beraber, bugün hemen tamamıyle Sovyetler birliği, Hindistan ve İtalya'nın elindedir. Bunlardan başka sayılmağa değer öbür üretici ülkeler, Yugoslavya, Romanya, Kore ve Çin'dir. (Bk. TEKSTİL *haritası*.) Kenevir derin, taze, iyi hazırlanmış, bol gübreli toprak ister. Ekimi, nisan-mayıs aylarında serpme yoluyle yapılır (hektar başına 80-100 kg tohum), sonra üzerinden tırmık veya merdane geçirilir. Tohumlar, yaklaşık olarak 12 gün kadar sonra filiz sürer; bir ot çapasından başka bakım istemez. Küçük işletmelerde hasat iki defada yapılır. Önce temmuz sonlarına doğru erkek kenevirler sökülür, bundan 20-25 gün sonra dişi kenevirler toplanır; sapları demet halinde bağlanır, demetler toprak üzerinde dikine bırakılarak kurutulur.

Hasattan sonra, sapların *havuzlanması* ve *kenevir kabuklarının ipliklerinden ayırılması*'na geçilir. Bu işler, aynen keten bitkisinde olduğu gibi yapılır. İplikler, bitkinin odun kısmında bulunur ve adına *lif* denir. Kenevir lifi keten lifinden daha kabaca, açık sarıdan koyu sarıya giden renkte veya sarı yeşil olur. Mikroskopla incelenince, bu ipliklerin kesiti, tamamıyle düzensiz, az çok yassı, çokkenar hücreler gösterir; köşeler yuvarlaktır, ortada büyükçe bir kanalcık vardır. Bu hücreler, ipliklenmenin başlangıcıdır. En ince kenevir lifi iplik sanayiinde kullanılır; elde edilen ipliklerden silgi, ev temizliğinde kullanılan bezler, yelken bezleri, araba tenteleri, gemi muşambaları v.b. gibi eşya dokunur. Daha yaygın türleri, kenevirin en önemli sürüm alanı olan halat sanayiinde kullanılır.

● Türkiye'de kenevir, pamuktan sonra en önemli dokuma bitkisidir. Anadolu'nun birçok bölgesinde ekimi yapılır. Karadeniz kıyıları gibi nispeten rutubetli bölgelerde iyi yetişir. Fakat sulama imkânı sağlanırsa kurak bölgelerde de yetiştirilir. Kenevir ziraatı Türkiye'nin özellikle Kastamonu (Taşköprü), İzmir (Tire, Ödemiş), Burdur, Urfa (Suruç, Birecik), Malatya, Merzifon (Gümüşhacıköy), Ordu (Ünye, Fatsa), Samsun, Çankırı, Çorum (kuzeybatı kısmı), Balıkesir, Aydın illerinde yapılmaktadır. İlkbaharda su yataklarında meydana gelen alüvyonlu topraklar ekim için tercih edilir. Çünkü bu gibi topraklar kurumaz, suyu alttan alır. Hint kenevirinden esrar elde edildiği için, ekimi Türkiye'de yasaktır. Bitkilerin boyu erkek bitkilerde 205-360 sm, dişilerde ise 185-340 sm arasında oynar. Kenevirin tohumundan yağ çıkarılır; tohumlarda ortalama yüzde 30-40 yağ bulunur. 1969'da kenevir (kendir) tohumu üretimi 2 800, aynı yılda lif üretimi ise 8 200 tondu. (LM)

KENGA'LAR, müslümanlaşmış zenci halk; Çat'ta yaşarlar. (L)

KENGE, Kongo'da (Kinşasa ili) kasaba, Kvilu ırmağının soldan aldığı kolu Vambu kıyısında. Ticaret merkezi. Yağ fabrikası. (L)

KENGER veya **KENGEL** i. (fars. *kengel*). Bot. Bileşikgillerden, yaprakları dikenli yabanî bitki. ‖ *Kenger* (veya *kengel*) *sakızı*, kenger sütünden yapılan ve *çengel sakızı* da denilen bir sakız çeşidi. (M)

KENİEBA, Mali'de köy, Bafing kıyısında. Demir filizi. (L)

KENİF i. Bk. KENEF.

KENİLWORTH, İngiltere'de (Warwickshire) şehir, Birmingham'ın güneydoğusunda; 10 700 nüf. Şato harabesi (XII.-XVI. yy.). Bir XII. yy. manastırının kalıntıları. Kobalt metalürjisi. Yakınındaki Stoneleigh manastırında XII. yy.da yapılan bir manastırın yıkıntıları. (L)

Kenilworth uzlaşması, İngiltere kralı Henry III tarafından ekim 1266'da, baronların muhalefetine son vermek amacıyle kabul edilen uzlaşma. 1265'te Simon de Montfort'un yenilmesini izleyen misilleme hareketleri, malları ellerinden alınmış derebeylerinin sert tepkisine yolaçmıştı. Prens Edward ılımlı davranmak gerektiğini anladı. Kenilworth uzlaşması bu barışma çabasından doğdu; gerçi Oxford'un imtiyazları kaldırıldı ama, muhalifler sadece bir para cezası karşılığında topraklarını ellerinde tutabiliyorlardı. (L)

KENİSA veya **KENİSE** i. (yun. *ekklesia*'dan ar. *kenîsâ* veya *kenise*). *Esk.* Kilise. (M)

KENİTRA, esk. **Port-Lyautey**, Fas'ta (Rabat ili) liman şehri, vad Sebu'nun aşağı çığırı kıyısında, Atlas okyanusuna 17 km uzaklıkta; 86 800 nüf. 1921-1936 Arası Garb ovasının ağzında inşa edilen ve hızla gelişmekte olan bu sunî liman, önemli bir ticaret ve sanayi merkezidir; yağ fabrikaları; besin sanayii, konserve fabrikaları; balıkfavalar; gübre fabrikaları; iplikhaneler. (L)

KENİZ i. (fars. *keniz*). *Esk.* Kadın köle, cariye. ‖ Evlenmemiş genç kız, bâkire. ‖ *Keniz-beçe*, cariyenin erkek çocuğu. (M)

KENİZEK i. (fars. *kenizek*). *Esk.* Küçük odalık, çok genç cariye: *Yok kenizekte hele bu mahzur / Tâzeden tâzesin al eyle huzur* (Nabi). ‖ Küçük kız. (M)

KENKHREAİ. Esk. coğ. Korinthos'un iki limanından biri, kıstağın açılmasından önce Aigina körfezi kıyısında idi. Kalıntılar. (L)

KENKHRİAS. Yun. mit. Poseidon ile su perisi Pirene'nin oğlu. Avda Artemis'in attığı okla vurularak öldü. Anasının gözyaşlarından, Akrokorinthos üzerindeki Pirene kaynağı doğdu. (L)

KENKO (Yoşida KANEYŞİ—, denir), japon şairi ve denemecisi (1283-Tai, İga eyaleti 1350). Şinto (urabe) dinine bağlı bir rahipler ailesindendi. Go. Uda tenno'nun (öl. 1334) sarayına girdi, gezgin buddha keşişi oldu. 1340'ta Kunimiyama'ya (İga) çekildi. burada bir deneme yazdı: *Tsurezure Gusa* (İşsizliğin Otları); bu eserde, savaşçıların devlet yönetimini ele almaları üzerine kaybolan saray zerafetine ve özenticiliğine duyduğu özlemi anlatır. (L)

Kenkol kurganları. Arkeol. Talas boylarında hun kültürüne ait kurganlar. Rus arkeolog ve tarihçisi A.N. Bernştam tarafından bulundu. Kurganlar, Bin Göl ve Berkkarın bölgelerinin arasında idi. Mezarlardan madenî kaplar, çanak - çömlek kırıntıları, altından yapılmış süs eşyaları, demir bıçaklar, arslan resimleriyle süslenmiş kemer tokalar v.b. çıkarıldı. A.N. Bernştam'a göre burası, M.S. I., daha sonraki arkeologlara göre, M.S. II-IV. yy.lara ait bir kültür merkeziydi. Bulunan eserler, eski Orta Asya ve Avrupa'daki hun kültürüne çok benzemektedir. Özellikle kemik kaplamalı yaylar, Avrupa'daki hun yaylarıyle büyük bir benzerlik gösterir. Kadın iskeletlerinin yanında, mutfak eşyalarından başka, ağaç ve sazdan örülmüş sepetler de bulundu. İçinde erkek ve kadın iki ölü bulunan mezarlarda, erkeğin yüzü iyi korunmuş, gömleği ipek, pantolonu ise deridendir. Bir kısmı mumyalanmış olan kadın cesetinin başı kırmızı ipekten bir kumaşla sarılı, yüzü de ensesine bağlı ipek bir kumaşla örtülüdür. İpek entarisinin üzerinde, ipekten bağlar, ayaklarında da çarık bulunmaktadır. (L)

Foto. Hulton, Associated Press, Harvard üniversitesi (LAROUSSE)

nın yanına rastlayan duvardaki küçük nişte, tahtadan yapılmış bir kupa; baş ucunda, içinde yemek kalıntıları bulunan bir tabaka, bir su testisi, ayak ucunda ise yemek pişirmeğe mahsus topraktan bir kap ile taş ağırlıklar vardır. Hava ve nemle bağlantısı kesilen elbiseler de, iyi korunmuş olarak bugüne kadar gelebilmiştir. Kenkof mezarlarında bulunan ipekli kumaşlarla elbiselerin, hun prenslerinin Koyun-Ula'daki mezarlarında bulunan eserlerle büyük bir benzerlik göstermesi, hun tarihi bakımından önemlidir. (M)

KENNAN (George Frost), amerikalı diplomat (Milwaukee 1904). Avrupa'da çeşitli görevlerde bulundu, S.S.C.B.'de elçilik yaptı (1952-1953). [L]

KENNAS i. (ar. *kens,* süpürme'den *kennâs*). Çöpleri süpürmeyi ve toplamayı meslek edinmiş kimse, çöpçü. || Mevlevî tekkelerinde ayakyolunu temizleyen kimse. (M)

KENNATIS. Esk. coğ. Anadolu'da (Kilikya bölgesi), Kalykadnos ırmağının aktığı bölgede yer. Olbia'da Augustus ve Tiberius zamanından kalma, üzerlerinde Kennatis adı geçen birçok sikke bulundu. İmparator Domitianus da, üzerlerinde aynı kelimenin yer aldığı sikkeler bastırdı. (M)

KENNEBEC, A.B.D.'nin kuzeydoğusunda (Maine) kıyı ırmağı; Mosehead gölünden çıkar, kuzey-güney doğrultusunda aktıktan sonra bir delta ile Atlas okyanusuna dökülür; 260 km. (L)

KENNEDY, New York'taki Idlewvild havaalanına 1963'ten sonra verilen ad. (L)

KENNEDY (Edward Moore), amerikalı senatör (Brookline, Massachusetts 1932). Joseph P. Kennedy ile Rose Fitzgerald Kennedy'nin dokuz çocuğundan en küçüğü. Harvard kolejinde okuyordu. Bir arkadaşını kendi yerine sınava soktuğu için okuldan çıkarıldı, orduya girdi, Almanya ve Fransa'da askerlik yaptı, 1953'te terhis oldu. Harvard kolejini ve 1959'da Virginia Üniversitesi Hukuk fakültesini bitirdi. 1962'de senatoya, John Kennedy'den boşalan yere seçildi. 1964'te gene senatör oldu. Arabasının suya yuvarlanması ve arabada bulunan bir kızın ölmesi üzerine, 1972 başkanlık seçimlerine adaylığını koymayacağını açıkladı. (M)

KENNEDY (John Fitzgerald), amerikalı devlet adamı (Brookline, Boston yakınları, Massachusetts 1914 - Dallas 1963). Harvard üniversitesini bitirdi. İkinci Dünya savaşına deniz subayı olarak katıldı. Demokrat partiden Temsilciler meclisine (1946), daha sonra senatoya girdi (1952). Bir sendika reformu tasarısı hazırladı. 13 Eylül 1960'ta Amerika'da açlığa cehalete, adaletsizliğe ve savaşa karşı mücadelenin «yeni sınır»ını çizdi. Amerika cumhurbaşkanlığı seçimlerinde Nixon'a karşı Demokrat parti tarafından aday gösterildi. 1960 Kasımında A.B.D.'nin ilk katolik cumhurbaşkanı oldu. Çevresinde faal kimselerden, teknokratlardan ve aydınlardan kurulu bir *brain trust* (beyin tröstü) meydana getirdi. Haziran 1961'de Viyana'da Kruşçev ile yaptığı görüşme, A.B.D. ile S.S.C.B.'yi karşı karşıya getiren meselelere tam bir çözüm getiremedi (Berlin meselesi). Ama «barış içinde birlikte yaşama»nın temelleri bu görüşmeyle atıldı. İktisadî yayılmayı yeniden sağlamak ve gerilemeyi durdurmak için vergi ve bütçe çarelerine başvurdu. Bu da tüketim harcamalarında ve ferdî yatırımlarda belli bir ilerleme sağladı. Öte yandan bu siyaset Amerika'nın uzay yarışında geride kalmasını da önledi. Zenci problemi karşısında genç başkan ilerici bir tavır takındı; zencilerin, güney devletlerinde, üniversitelere alınmalarını istedi. «Hürriyet yürüyüşü»nün (200 000 kişi 28 ağustos 1963'te bir gösteriyle başkandan hak eşitliği istemişti) ertesi günü, okullarda, otellerde, lokantalarda yürürlükte olan ırk ayırımının kaldırılması için Kongre'ye bir kanun tasarısı sundu. Dışarıda, J.F. Kennedy, komünizmin yayılışını önleme mücadelesini «barış içinde birlikte yaşama» çerçevesi içinde sokmağa çalıştı. Fidel Castro'nun nüfuzunu kırmak için, Güney Amerika'da halkların hayat seviyesini yükseltmeyi hedef alan bir iktisadî yardım siyaseti tasarladı. Küba'daki rejimi devirmek için 17-18 nisan 1961'de 2 000 kübalı mülteciyle giriştiği doğrudan doğruya müdahale denemesi (Domuzlar körfezi çıkartması) başarısızlıkla sonuçlandı. 1962 Ekim ayında Kruşçev'i, Küba'ya yerleştirilen nükleer başlıklı füzeleri geri çekmek zorunda bıraktı. 5 Ağustos 1963'te Moskova'da imzalanan antlaşma ile atmosferdeki atom bombası denemelerinin durdurulması «barış içinde birlikte yaşama» alanında yeni bir adım oldu. Başkan Kennedy, dış ülkelere yardım ve Amerika sınırları dışında yatırım yolları aramak amacıyle 1961'de bir İktisaden İlerleme ittifakı meydana getirdi; bu kuruluş Latin Amerika'da iktisadî ve sosyal gelişmeyi sağlayacaktı. Bunun yanı sıra A.B.D.'nin yabancı ülkelere yapacağı yardımı yönetmek üzere Milletlerarası Gelişme dairesini kurdu. 1962'de, Kongre'den bazı gelişmiş ülkelere gümrük tarifelerinde çok yanlı bir indirim konusunda görüşmeler yapma yetkisini aldı. Temmuz 1963'te konulan *Interest Equalisation Tax*'a rağmen, Amerika'nın ödeme dengesindeki açık, güçlükle kapatılabildi. Amerika cumhurbaşkanı Batı Avrupa'da, özellikle A.B.D.'nin dünya siyasetine karşı çıkan Fransa ile çatıştı. Vietnam'a Kennedy döneminde başlayan amerikan askerî müdahalesi onun ölümünden sonra daha da şiddetlendi. Kennedy 22 Kasım 1963 günü Texas'a yaptığı bir gezi sırasında öldürüldü. (L)

KENNEDY (Margaret), ingiliz kadın romancı (Londra 1896 - Adderbury, Oxfordshire 1967). İlk romanlarından biri olan *The Constant Nymph*'ten (Sadık Superisi) [1926], Basil Dean ile birlikte bir tiyatro oyunu meydana getirdi. Jean Giraudoux tarafından *Tessa, la Nymphe au Coeur Fidèle* (Tessa, Sadık Kalpli Superisi) [1933] adıyle fransız tiyatrosuna uyarlanan bu oyun Athénée tiyatrosunda büyük başarı kazandı. Margaret Kennedy'nin diğer eserleri: Basil Dean ile birlikte yazdığı piyes *Red Sky in the Morning* (Sabahın Kızıl Gökyüzü) [1928]: Sanger'lerin hikâyesini sürdüren romanı *The Fool of the Family* (Ailenin Ahmağı) [1930]; *Return, I Dare Not* (Dönmeğe Cesaretim Yok) [1931]; *Women* (Kadınlar) [1941]; *Pronto* (1953); tarihî bir anlatı olan *Night in Cold Harbour* (Soğuk Limanda Gece) [1960] ve ilgi çekici tipler yarattığı son iki romanı *The Forgotten Smile* (Unutulan Tebessüm) [1961] ve *Not in the Calendar* (Takvimde Yeri Yok) [1964]. (L)

KENNEDY (Robert), amerikalı siyaset adamı (Brookline, Boston yakını, Massachusetts 1925 - Los Angeles, Kaliforniya 1968). J. F. Kennedy'nin kardeşi. Adalet Bakanlığı Cinayet bölümü savcısı (1951), Hoover komisyonunda (1953-1954), sonra Senato Daimî Araştırma komitesinde (1954-1961) danışman oldu. 1961'de ağabeyi onu başsavcılığa tayin etti. Robert Kennedy 1964'e kadar bu görevde kalarak zencilerle kaynaşma meselesini çözümlemeğe çalıştı. 1965'te Demokrat parti New York senatörü oldu. 16 Mart 1968'de A.B.D. başkanlığına Demokrat partiden Eugene McCarty ve Hubert Humphrey ile birlikte adaylığını koydu. Başkan adayı seçimlerinin altısından beşini kazanınca 4 haziranda Kaliforniya'ya gitti. Bunu kutlamak için 5 haziranda Los Angeles'te «Ambassador Hotel»de düzenlenen baloda vuruldu. Arlington mezarlığına J. F. Kennedy'nin yanına gömüldü. Bir arap göçmeni olan katili Sirhan cinayetten hemen sonra yakalandı. (L)

KENNEDYA i. Bo. Salkım ağacına benzeyen, sürüngen veya tırmanıcı ağaççık. (Fasulyegillerden.)

— ANSİKL. Anayurdu Avusturalya olan *kennedya* açık yerlerde biter; özellikle, iri salkımlar halinde koyu kırmızı çiçekleriyle geniş alanları kaplayan *kennedya rubicunda* bahçelerde yetiştirilir. (L)

KENNEDY kanalı, Grönland ile Ellesmere toprağı (Kanada) arasında boğaz. (L)

Kennedy Round, gümrük tarifelerinde, çok taraflı bir indirim uygulanmasını sağlamak amacıyle bazı büyük devletler arasında yapılan görüşmelere verilen ad. Bu adlandırma, başkan J. F. Kennedy'nin, haziran 1962'de A.B.D. kongresinden, gelişmiş ülkelerle karşılıklı olmak kaydıyle, amerikan gümrük tarifelerini indirme yetkisi almasından doğmuştur. Mart 1964'ten itibaren yapılan görüşmelere A.B.D., Avrupa Ortak pazarı (bir tek delegeyle [belçikalı bakan Rey] temsil edildi), Büyük Britanya, İsviçre, iskandinav ülkeleri, Yugoslavya, Çekoslovakya ve Polonya katıldı. A.B.D. başkanına 1962'de tanınmış yetkilerin sona erdiği yıl olan 1967'den önce bir anlaşmaya varmak, hayli zor görünüyordu; çünkü bazı devletler (özellikle Birleşik Amerika) millî üretim maddeleri için zaten özel bir himayeden yararlanmaktaydı ve gelişmiş devletler tarafından yapılacak benzer bir gümrük resmî indirimi bu himayeyi ortadan kaldıracaktı. Görüşmeler için tanınan sürenin bitiminden az önce bir anlaşma sağlandı; bu anlaşma onaylandıktan sonra yürürlüğe girecek olan bir seri çok taraflı antlaşmalar şeklinde ifadesini bulacaktı. Öte yandan gelişme yolundaki ülkeler, bu antlaşmanın imzası sıralarında, başlıca meseleleri olan hammadde fiyatlarının yükseltilmesi işinin çözümlenmemiş olduğunu hatırlattılar. (L)

Müşfik KENTER

Yıldız KENTER

KENNELLY (Arthur Edwin), amerikalı elektroteknikçi (Bombay 1861-Cambridge, Massacteкn 1939). Eastern Telegraph co.'de telgraf memuru idi, sonra Orange laboratuvarında Thomas Edison'ın baş asistanı oldu (1886 - 1892); 1902'de Harvard üniversitesinde elektroteknik profesörlüğüne getirildi. Teorik elektroteknik ve matametiğin elektroniğe uygulanmasiyle ilgili çalışmalar yaptı. Bu bilgileri elektriğin telgraf ve telefon sistemlerine geniş ölçüde uygulanmasında kullanıldı. Radyo-elektrik işaretlerin Atlantik üstünde iletilmesi deneylerinde Marconi'nin 1901'de elde ettiği sonuçlar, amerikalı Kennelly ile ingiliz Heaviside'ı atmosferin üst kısmında iletken bir tabakanın varlığını kabule götürdü (1902). Hertz dalgalarının bu tabaka tarafından yansıtıldığı bu çalışmalar sırasında ortaya kondu. Yansıtıcı bölgeye *iyonosfer* adı verilmeden önce *Kennelly-Heaviside tabakası* deniyordu. (L)

KENNETH I Mac Alpin (öl. Forteviot 860), Dalriada Scot'larının (832 veya 833), sonra Scot'ların ve Picte'lerin kralı (846-860). 843-846'da Picte krallığı üstünde, annesinden kendisine geçen hakları elde etti. Bu birleşme İskoçya'nın meydana gelmesinde ilk adım oldu. Bütün saltanatı boyunca İskandinavyalılar, Strathclyde Briton'ları ve Northumbra Angıl'ları ile durmadan savaşmak zorunda kaldılar. (L)

KENNETH II (öl. Fettercairn, bugün Kincardineshire 995), Alba kralı (971-995), Malcolm I'in oğlu. Güney komşuları Briton'lar ve Anglosakson'lar ile, kuzey komşusu Norveçlileri ezmeğe çalıştı. İskandinav akınlarından yararlanarak kendi başlarına buyruk kesilen iskoçyalı mahallî şeflerle de (mormaer) savaştı. (L)

KENNETH III, Alba kralı (997-1005). [L]

Kenney, Kanada'da (Britanya Kolombiyası) toprak baraj, Nechako ırmağı kıyısında, Kemano santralını besler. (L)

KENNİG i. Eski izlanda şairleri tarafından genellikle karmaşık bir biçimde kullanılan dolaylama. (L)

KENNİNGTON, Londra'da semt, Thames'in güneyinde. (L)

KENNY-CLARKE, amerikalı zenci caz bateristi (Pittsburgh 1914). «Minton's» grubunun müzikçilerindendi; 1941'e doğru cazı *bop* denen yeni bir üslûpla geliştirdi. (L)

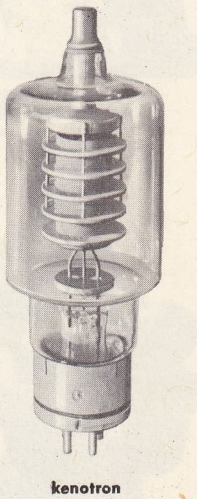

kenotron

KENOGAMİ, Kanada'da (Québec) şehir, Saguenay bölgesinde: 11 500 nüf. Şehir, Jonquière ile birlikte önemli bir sanayi (kâğıt hamuru ve kâğıt) merkezidir. (L)

KENOGAMİ gölü, Kanada'da (Québec) göl; Kenogami'nin fazla sularını boşaltan Sables ve Chicoutimi ırmakları Saguenay'e kavuşur. Büyük barajlar yapılarak düzenlenen göl, geniş bir tabiî su haznesi haline gelmiştir. (L)

KENOKOLİK sıf. (yun. *khen,* kaz ve *kole, safra* > fr. *chénocholique*'ten). Kim. Formülü $C_{27}H_{44}O_4$ olan bir asit için kullanılır; kaz safrasında bulunur. (Barit suyu ile torokolik asidinin ısıtılmasından elde edilir.) [L]

KENOSHA, A.B.D.'de (Wisconsin) liman şehri, Michigan gölü kıyısında, Chicago'nun kuzeyinde; 67 900 nüf. Sanayi merkezi (otomobil yapımı, tezgâhlar, mobilyalar). Tahıl ihracatı. (L)

Foto. MEYDAN; C.F.T.H. (LAROUSSE)

KENTUCKY haritası

«Ölen **KENTAUROS»** Antoine Bourdelle'in eseri

Hami'li kadın

KENOTAPHİON i. (yun. *kenos,* boş ve *taphos,* mezar'dan). Bir ölünün hatırasına dikilen anıt; bu anıta ceset konmaz.

— ANSİKL. *Kenotaphion,* etimolojik olarak «boş mezar» anlamına gelir. Birçok halkın geleneğinde yer alan kenotaphion, Yunanlılarda belli bir inanca karşılıktı: ölü uygun bir biçimde gömülmezse Styks'i geçemeyecek ve sonsuz dinginliğe eremeyecektir. Ölülere cesetlerinin bulunmadığı boş bir mezar yapmak onlara bir barınak sağlamak içindi. Bugün kişinin ölmeden önce yaptırdığı mezarına kenotaphion denir. (L)

KENOTOKSİN i. (yun. *koinos,* genel ve *toksin*'den). Fizyol. Yorgun organizmaların kanında bulunan madde.

— ANSİKL. Fizyol. Yorgunluktan bitkin bir hayvandan alınan kan normal bir hayvana şırınga edilirse içindeki *kenotoksin*'e bağlı yorgunluk belirtileri meydana getirir. Bu maddenin yapısı henüz bilinmemektedir. (L)

KENOTRON i. (yun. *kenos,* boş). Boşlukta sıcak bir elektrottan soğuk bir elektroda doğru akımın tek yönde akma özelliğinden faydalanan iki elektrotlu lamba.

— ANSİKL. *Kenotron,* şiddeti az, fakat gerilimi yüksek veya çok yüksek olan (10 000'den 150 000 V'a kadar) alternatif akımların doğrultulmasında, ayrıca X ışını tüplerinin beslenmesinde çok kullanılır. (L)

KENOZİT i. (fr. *cénosite*'ten). Miner. Hidratlı tabiî kalsiyum, itriyum ve erbiyum silikat. (L)

KENOZOYİK i. Jeol. *Eşanl.* ÜÇÜNCÜ ZAMAN.

KENSİNGTON, Londra'nın batısında semt, Kensington Gardens'in güneyinde. William III zamanında Wren tarafından yaptırılan krallık sarayının eski parkı bugün Hyde Park'ın devamıdır. Bu zenginler mahallesinde Albert Memorial, İmperial institute, Tabiî Bilimler müzesi ve özellikle hem sanat ve zanaat konservatuvarı, hem de süsleyici sanatlar müzesi olan Victoria and Albert museum (South Kensington museum) yer alır; müzede Raffaello'nun ünlü kartonları, italyan rönesansından kalma heykeller ve büyük ingiliz mucitlerinin (Watt, Stephenson v.b.) makineleri vardır. (L)

KENT i. (Soğdca k. > esk. türk. *kend*'den). Şehir, kasaba: ***Hemen her gün, hele büyük kentlerde / Bulvarları tarıyor, hain gülüşleri sessiz*** (B. Necatigil). ‖ Site: *Eski yunan kentleri.*

◆ **Kentli** sıf. ve i. Şehire yerleşmiş (kimse), şehirli. (M)

KENT i. Eskiden Kent'te konuşulmuş eski ingiliz lehçesi. (L)

KENT, Büyük Britanya'da idare bölümü, ülkenin güneydoğu ucunda, Dover boğazı ile Thames halici kıyısında; 1 701 000 nüf. İdare merkezi, *Maidstone.* Kent, North Dows'un her iki yanında uzanan, meyve bahçeleriyle kaplı bir bölgedir; elma, armut, erik ve kiraz ağaçları bir çeşit geniş koruluk meydana getirir; yakınındaki Londra'da kolayca pazar bulan sebzecilik gelişmiştir. Kent büyük ölçüde yetiştirdiği şerbetçiotuyle tanınmıştır. Ama idare bölümünün doğusunda ikinci zaman tabakaları altındaki maden kömürü havzası, ülkenin az da olsa sanayileşmesine imkân vermiş ve bölge ekonomisinde büyük ölçüde değişikliğe yolaçmıştır; şimdiden birçok maden işletmeye açılmıştır. (L)

KENT, V. yy.da kurulan jüt krallığı. Hengist veya daha çok Oisc (488 ? - 512 ?) tarafından kurulduğu sanılır. Başkenti *Cantwaraburg*'dur (Canterbury). Aethelberth (560-616) zamanında romalı misyonerlerce (Canterbury'li Aziz Augustin ve arkadaşları) hıristiyanlaştırılan krallık, Frankların ve Roma'nın etkisiyle, ilk anglosakson medeniyetinin kaynağı oldu, ve Humber'a kadar öbür anglosakson krallıklarına hükmetti; VII. yy.da zayıflayarak Mercie ve Wessex'in hâkimiyeti altına girdi. (L)

KENT (Allegra), amerikalı kadın dansçı (Los Angeles 1938). 1953'te New York City ballet'ye girerek *İvesiana* rolünde oynadı, G. Balanchine ile çalıştı, 1956'da Avrupa turnesi sırasında çocuk felci olan Tanaquil LeClercq'in bütün rolerini üstüne aldı. 1957'de ünlü bir yıldız olmuştu. G. Balanchine'in (*Kuğu Gölü,* 1951 düzenlemesi; ***Orpheus; Concerto Barocco; Agon***), J. Robins'in (***Kır Tanrısının Öğleden Sonrası; The Pied Piper; The Cage*** [Kafes]) balelerinde rol aldı. Daha sonra ***Bugaku*** (G. Balanchine'in, 1963), ***Brahms-Schoenberg Dörtlüsü*** (G. Balanchine'in, 1966), ***Oyunlar*** (J. Taras'ın, 1966) adlı balelerde oynadı. (L)

KENT (Edward August, — dükü), İngiltere kralı George III'ün dördüncü oğlu (Londra 1767 - Sidmouth, Devonshire 1820). Kendini beğenmişliği ve borçları birçok rezalete yolaçtı. 1818'de prenses Mary Louisa Victoria of Saxe-Coburg-Gotha ile evlendi; ondan dünyaya gelen kızı Victoria, sonradan İngiltere kraliçesi oldu. (L)

KENT (William), ingiliz mimarı ve ressamı (York yakınları 1685 - Londra 1748). Bir araba ressamının yanına çırak olarak girdi. Londra'da kaldı. Sonra John Talman ile on yıl kadar kalmak üzere Roma'ya gitti, orada rastladığı lord Burlington'un yanında İngiltere'ye döndü (1719), onun yardımıyle Kensington Palace'ın yeni kısımlarının süsleme işini aldı (1721-1727). Lord Burlington'un etkisinde kalarak resmi bırakıp ve mimarlığa yöneldi, koruyucusu ile İnigo Jones'in resimlerinin yayımlanmasına yardım etti (1727), «master carpenter in the works» (1726), «moster mason» ve «deputy surveyor» (1735) oldu. (L)

KENTAL i. (ar. *kıntâr* > lat. *quintale*'den fr. *quintal*). Metrol. Eskiden 100 librelik ağırlık. ‖ Ülkelerin büyük bir kısmında kullanılan ve değeri bir ülkeden diğerine göre değişen kütle birimi. ‖ 100 kg'lık ağırlık. (L)

KENTAR i. Arnavutluk'un para birimi *lek'*in bölümü: 1 *lek* 100 *kentar'dır.* (L)

KENTAUROS i. (yun. k.). Yun. mit. Yarı insan, yarı at olan efsanevî yaratık.

— ANSİKL. *Kentauros*'lar, halk efsanelerinde geçer. Kentauros «suları kamçılayan» demektir. Bundan da anlaşılacağı üzere, bu efsane varlıkları Pelion'un ve Arkadia'nın dağ seli perileriydi. Çeşitli dağ ülkelerinde ortaya çıkan efsanelerde adları sık sık geçer. Homeros'a göre Tesalya'nın son derece güçlü ve vahşî topluluklarıydı. Daha sonra gövdelerinin üstü insan, altı at olarak düşünüldü. Efsaneye göre Kentauros'lar Nephele (Bulut) ile İksion'un oğullarıdır ve genellikle kötülük peşinde gezen kaba yaratıklardır. Hattâ Lapithes'lerin kralı Peirithus, Hippodameia ile evlenirken düğününe Kentauros'ları da çağırmıştı, bu yaratıklar şölenin ortasında gelini kaçırmağa ve kadınlara saldırmağa kalkışmışlardı. Bunun üzerine Herakles, Nestor ve Theseus üstlerine atıldılar ve onları parçaladılar. Buna rağmen bazı Kentauros'lar (msl. Kheiron) kötülükten çok iyilik düşünürlerdi, tanrıların ve insanların sadık dostlarıydı.

— G. santl. Bologna müzesindeki, bazalttan yapılmış bir mısır masası, kentauros'lar ile süslüdür. Kalde'nin mezar taşlarında da bunlara rastlanır. Kıbrıs'ta bulunan eski küçük heykellerde ok atan kanatlı kentauros'lar görülür. Lukianos'a göre, Zeuk-

KENYA

Nairobi solda, şehrin merkezi; sağda, otel

Foto. Bourdelle atelyesi (LAROUSSE)

sis bir kentauros ailesinin resmini yapmıştır. Bu canavarlar, Assos (Louvre), Theseion efrizleri ve Parthenon'un metop'larında olduğu kadar, yunan ve etrüsk vazolarında da yer alırlar. Özellikle Bolognalı Giovanni (Loggia dei Lanzi, Floransa), Michelangelo (Buonarotti galerisi, Floransa), Rubens ve daha yakın zamanlarda *Ölen Kentauros* adlı eseri çağdaş heykeltıraşlığın şaheserlerinden biri sayılan Antoine Bourdelle'e ilham kaynağı oldular. (L)

KENTER (Müşfik), türk tiyatro oyuncusu ve yönetmeni (İstanbul 1932). Devlet konservatuvarını bitirdi (1955). Devlet tiyatrosuna girdi. Kız kardeşi Yıldız Kenter ve arkadaşları ile Kent oyuncuları topluluğunu kurdu. 1959-1960 Döneminde *Salıncakta İki Kişi* oyunundaki başarılı kompozisyonu ile İlhan İskender armağanını kazandı. (M)

KENTER (Yıldız), türk tiyatro oyuncusu ve yönetmeni (İstanbul 1928). Ankara Devlet Konservatuvarı Tiyatro bölümünü bitirdikten sonra (1948) Devlet tiyatrosuna katıldı. Önce Ankara'da Küçük tiyatrodaki oyunlarıyle dikkati çekti; kardeşi Müşfik Kenter ile birlikte Devlet tiyatrosundan ayrıldı, İstanbul'da Kent Oyuncuları topluluğunu kurdu. Sahneye koyucu, dramaturg, oyuncu olarak çalıştı. *Salıncakta İki Kişi* (1959-1960) ve *Nalınlar*'daki (1961-1962) başarılı kompozisyonları ile iki kere İlhan İskender armağanını kazandı. (M)

KENTET i. (fr. *quentette*). Bk. BEŞLİ.

Kent ırkı, ingiliz koyun ırkı. *Romney-marsh* ırkı da denilen bu koyunlar yaylıma elverişli, çok iri hayvanlardır. (L)

KENTİA i. Avustralya menşeli üç türü bilinen, tüysü yapraklı palmiye (Bk. PALMİYE.) [Bu isim altında Avrupa ve Amerika'da yetiştirilen türlerin çoğu başka cinslere aittir.] (L)

KENTİOPSİS i. Koçan ekseni üzerinde helezon biçiminde dizili çiçekleriyle Kentia'dan ayrılan yeni-kaledonya palmiyesi. (L)

KENTİYON i. (fr. *quintillon*'dan). Mat. Bir milyon katriliyon (10^{30}). [L]

KENTON i. (fr. *quinton*). Viyola benzeri çalgı; ancak viyolada altı tel bulunmasına karşılık kenton'da beş tel vardır. (XVIII. yy.da ve özellikle Fransa'da yapılan bu çalgı aşağı yukarı keman boyundadır. Genel olarak akordu 6. pes tel dışında, viyola'nın akordu ile aynıdır.) [L]

KENTON (Stanley NEWCOMBE, **Stan** — denir), amerikan orkestra yöneticisi, besteci ve caz piyanisti (Wichita, Kansas 1912). İlk orkestrasını 1940'ta kurdu, düzenleyici olarak yanına Pete Rugolo'yu aldı ve iddialı bir caz müziğine yöneldi. 1949'da bir başka topluluk kurdu ve *Innovations in Modern Music* (Modern Müzikte Yenilikler) çığırını açtı. 1952'de daha ılımlı bir caz anlayışına döndü; yeni orkestracılara ve yeni solocular başvurdu (Zoot Sims ve Lee Konitz). Avrupa turnelerine çıktı (1953-1956). 1965'te Los Angeles Neophonic orkestrasını kurdu. Üstün yetenekte çalgıcıları bulup çıkarmada usta idi. Beyaz orkestra yöneticilerinin en ilerigelenlerinden biridir. Tekniğinin mükemmelliğinden çok, bulduğu temaların yeniliği ile kendini kabul ettirdi. Doldurduğu plakların en ünlüleri: *Concerto to end All Concertos* (1946); *Peanut Vendor* (1947); *Young Blood* (Delikanlılık) [1952]; *Random Riff* (1959). [L]

Kent Oyuncuları, İstanbul'da özel tiyatro topluluğu (1961-1962). Yıldız Kenter, Müşfik Kenter ve Şükran Güngör, Devlet tiyatrosundan ayrıldıktan sonra İstanbul'da, önce 1958'de Muhsin Ertuğrul ile (Karaca tiyatroda), ertesi yıl Site tiyatrosunda (Kâmuran Yüce, Genco Erkal, Çolpan İlhan ile) çalıştılar. 1961-1962'de yine Karaca tiyatroda *Kent Oyuncuları* adıyle oynadılar. 1968'de, Harbiye'de yaptırdıkları kendi binalarına geçtiler. Yerli ve yabancı tiyatro eserlerinden kurulu repertuvarlarıyle İstanbul'un en önemli özel tiyatro kuruluşlarından biri oldu. (M)

KENTROLİT i. (fr. *kentrolite*). Miner. Tabiî manganez ve kurşun silikat. (L)

KENTRON i. (yun. k.). Eskilerin değişik parçalarla dokudukları örtü. (İsveçli zanaatçılar bu usulü yeni bir zevkle geliştirdiler.) [L]

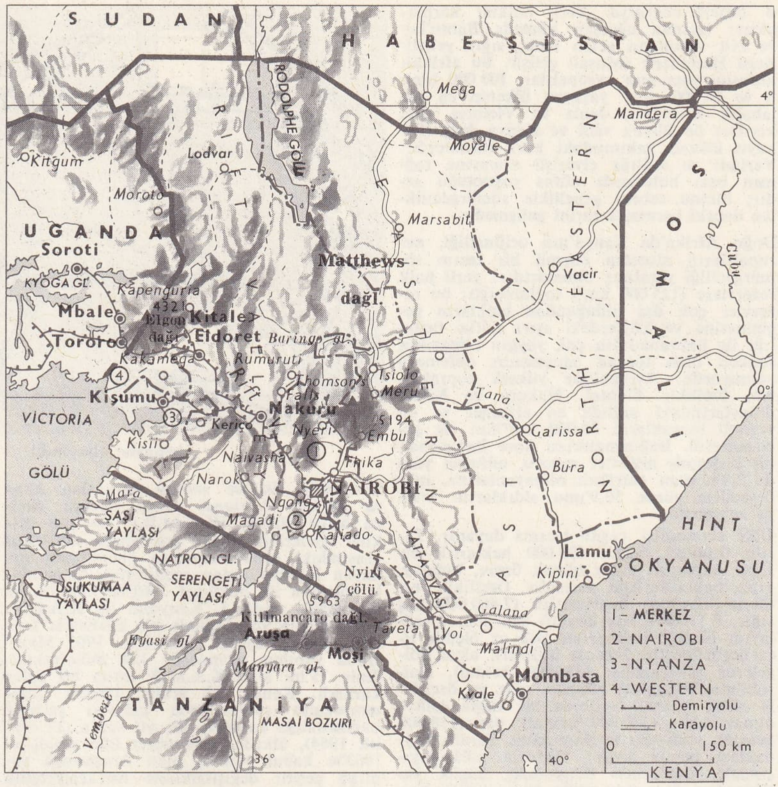

KENYA haritası

KENTSOYLU blş. i. Bk. BURJUVA.

KENTUCKY, A.B.D.'nin orta-doğusunda eyalet; 3 038 000 nüf. Merkezi, *Frankfort.* Doğuda Apalaş dağlarına yaslanan eyalet, Ohio ırmağının kolları olan ve güneydoğudan kuzeybatıya yönelen ırmakların yardığı yaylalardan (yüksl. 200-500 m) meydana gelmiştir. Kara iklimi hüküm süren eyalet toprakları en çok yazın yağış alır.

Kentucky, özellikle tütün yetiştirilen bir tarım eyaletidir; tütünün yanı sıra, mısır, buğday, hayvan yemi olarak yararlanılan bitkiler ve tropik ürünleri (pamuk, tatlı patates, hint darısı) yetiştirilir. Ormanlar, özellikle doğu kesiminde, önemli bir gelir kaynağıdır. Yeraltında Apalaşlar'ın kenarında, Ohio ırmağının sol kıyısında büyük bir maden kömürü havzası vardır. Petrol ve tabiî gaz da çıkarılır. Bu enerji kaynakları sayesinde sanayi (çelik fabrikası, metalürji, makine yapımı, kimya sanayii, petrol tasfiyesi) oldukça gelişmiştir. Başlıca şehirler (bu arada Louisville) Ohio vâdisindeki ticaret yolu üzerindedir.

— Tar. XVII. yy.ın sonundan itibaren ve özellikle XVIII. yy. ortasında keşfedilen (Thomas Walker, 1750; Daniel Boone, 1769) bölgeye, Kızılderililerin yenilmesinden sonra (1774) Richard Henderson tarafından kurulan (1775) ve Boone'un temsil ettiği bir şirket yerleşti (Boonesboro'nun kuruluşu) Virginia'dan ayrılarak eyalet haline gelen Kentucky, 1792'de birliğe kabul edildi; kölelik meselesi yüzünden (köle ithalinin yasaklanması, 1833) ikiye bölündü ve iç savaşta her iki tarafa da kumandanlar (Lincoln ve Davis) verdi; 1865'e kadar tarafsız kaldı, yeniden kuruluş konusunda Güneylilere katıldı. Kömür madenlerinin işletilmesi (1870), eyaleti 1929'a kadar iktisadî bakımdan zenginleştirdi (metalürjinin gelişmesi); o traihten sonra on yıl sıkıntı içinde geçti. Kongreye 9 temsilci gönderen eyalet bir senato (38 üye) ve bir meclis (100 üye) tarafından yönetilir. (L)

KENTUCKY, A.B.D.'de (Kentucky) ırmak, Ohio'nun kolu (sol kıyı); 410 km. Apalaşların kuzeybatı yamacından doğar; çığırı güneydoğu-kuzeybatı yönünü izler. (L)

KENYA, Doğu Afrika'da devlet, Commonwealth üyesi; kuzeyde Habeşistan ve Somali, batıda Uganda, güneyde, Tanzaniya, doğuda Hint okyanusu ile sınırlıdır; 583 000 km²; 9 643 000 nüf. Başkenti, *Nairobi* (226 800 nüf.). Başlıca şehri *Mombasa* (179 600 nüf.).

Coğrafya

● *Fizikî coğrafya.* Kenya, çok farklı bölgeleri kapsayan iki bütünden meydana gelir: ülkenin kuzeydoğu yarısı, kuru savanalar veya bozkırlarla örtülü, az çok kurak bir bölgedir; kıyı ovasından başlayarak kıyıdan habeş kütlesine doğru, önce tortul yaylalar, sonra eski kratogen yaylaları boyunca yükselir.

Kenya'nın hemen hemen bütün nüfusu barındıran güneybatı yarısı, hayatî bölgedir: dar ve bataklık kıyı ovasının batısında, eski peneplenleşmiş kratogenin devam ettirdiği yaylalar uzanır. Bunlar batıya doğru büyük yanardağlar (Kenya dağı, Elgon dağı [4 321 m]) taşıyan lav yaylalarıyle örtülüdür. Verimli çözüşme topraklarının yaygınlığıyle nitelenen bu volkanik bütünü, 400-900 m derinlik ve 50-80 km genişliğinde olan büyük Doğu çukuru yarar; kuzey-güney doğrultusunda uzanan çukurda Rudolf, Baringo, Nakuru, Naivaşa ve Magadi gölleri yer alır; yanardağ kütleleriyle bölünen çukura, dik ve yüksek faylar hâkimdir. Sık ormanlarla örtülü olan bu fayların görünüşü çukurun tabanındaki kuraklıkla ve yaylaların büyük kısmını kaplayan savanalarla çelişir.

KENYA
Matioya nehri üzerinde baraj

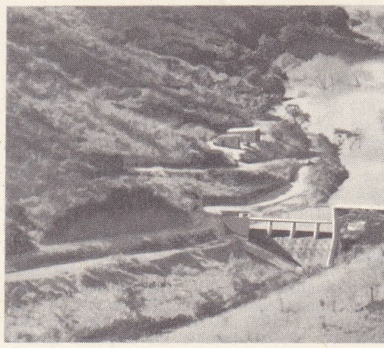

Foto. Camera-Press (LAROUSSE)

Jomo KENYATTA

● *Beşerî coğrafya.* Yerli halklar karmaşıktır: tarımla uğraşan kümede Bantu'lar ve Nil soyundan gelen halk, sığır yetiştiricisi Hami'lerle (Masai) çelişir. Bu afrikalı nüfusun yanı sıra avrupalılar, 100 000 hintli ve 24 000 arap yaşayan ülkenin en kalabalık kısımları, deniz ve Victoria gölü kıyıları ile Büyük vâdi ve Kenya dağı (Kikuyu ülkesi) yakınındaki bazı kesimlerdir. Verimli ve sağlığa elverişli olmasına rağmen bazı bölgelerde nüfus yoğunluğu azdır; bunun sebebi genellikle sömürgecilikten önceki karmaşık tarihî gelişmedir.

Doğu Afrika'da Kenya'nın orijinalliği, avrupalıların nispeten önemli bir tarım sömürgeciliği yaratmış olmalarıdır: yerli halk rezervlere (125 000 km²) toplanmıştı; bu rezervler çok dar olduğundan halkların geçinmesine ve köylerdeki aşırı nüfus fazlalığı ile hayvancılığın çok yaygın olmasının sonucu olan toprak aşınmasını önlemeğe yetmiyordu. Avrupalılar yüksek topraklarin, özellikle Eldoret, Nakuru ve Kitale dolaylarındaki sağlığa en elverişli ve en verimli toprakların 43 000 km²'sini ele geçirmişlerdi. Bağımsızlıktan önce hazırlanan bir birleşmiş milletler raporu, nüfusun yüzde 2,9'u olan «afrikalı olmayanların», millî gelirin yüzde 50,9'unu aldıklarını ortaya koymuştur.

Ülke ekonomisi, çeşitli tarıma dayanır. Tarım ürünleri, başta 400 000 hektarlık bir alanı kaplayan mısır olmak üzere, buğday, arpa, bakla ve hint darısıdır. Özellikle yerlilerin uğraştığı hayvancılık (7 460 000 baş sığır, 6 710 000 baş koyun) şan şöhret sağlayıcı özelliği dolayısıyle pek az ölçüde ticarileştirilmiştir. İhracat ürünleri, alçak bölgelerde şekerkamışı (336 000 kental), Nairobi'nin kuzeyinde ananas, muz ve özellikle sisal, yüksek yerlerde ise başta kahve olmak üzere (330 000 kental), çay (138 000 kental), yerfıstığı ve pamuktur. Yeraltı kaynakları henüz azdır: Victoria gölü kıyısındaki Kavirondo bölgesinde, küçük yataklardan altın elde edilir. İhraç edilen başlıca maden, Magadi gölünden çıkarılan sodyum karbonattır. Sanayi, İkinci Dünya savaşından sonra hızla gelişmiştir. Besin sanayii, konserve, çimento fabrikaları, petrol rafinerisi; tütün imalâthaneleri, Doğu Afrika'nın en büyük şehri olan Nairobi'de ve Kampala'ya (Uganda) ulaşan demiryolunun ağzında Kenya'nın başlıca limanı olan Mombasa'da dokuma fabrikaları. Turizm kahve ihracatından sonra başlıca gelir kaynağıdır; rezervler ve millî parklar çok düzenlidir; bununla birlikte vahşî hayvan ve fil avı sıkı kurallara bağlanmıştır. Kenya'nın ihracat yaptığı başlıca ülkeler İngiltere ile Batı Almanya, ithalât yaptığı başlıca ülkeler ise İngiltere, Batı Almanya ve İran'dır.

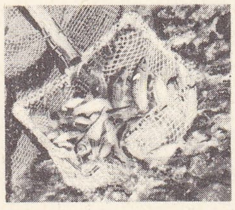

kepçe (balıkç.)

Ülkenin bağımsızlığa kavuşması (1963), avrupa asıllı nüfusun üçte birinden çoğunun göçmesine yolaçtı. Boş kalan toprakların yeniden dağıtılması genellikle işletmelerin aşırı derecede parçalanmasına sebep oldu. On yıldan beri hemen hemen düzenli bir şekilde artan kahve üretimi 1963'ten sonra plafona ulaştı (1965'te 46 500 ton). Buna karşılık çay üretimi, 1960-1965 arası üçte iki oranında arttı. Mombasa'daki petrol rafinerisi, 1960'tan sonra kurulan sanayi kuruluşlarının başlıcasıdır. Kenya, beş yılık (1966-1970) bir kalkınma planının gerçekleştirilmesi için büyük çapta yabancı (İngiltere, Batı Almanya, Hollanda) yardım almaktadır.

Tarih

XVI. yy.da Portekizlilerin kurduğu birkaç karakol, XVIII. yy.da Arapların eline geçti. İngilizlerin yerleşmesi 1823'te başladı. 1887'de Zanzibar hükümdarının British East Africa şirketine bıraktığı ülkenin büyük kısmı, önce bir ingiliz himayesi (1895), sonra da (1920) İngiltere krallığına bağlı bir sömürge haline geldi. «Beyaz»ların büyük kütleler halinde gelip yerleşmesi, 1951'de mau-mau ayaklanmasına yolaçtı.

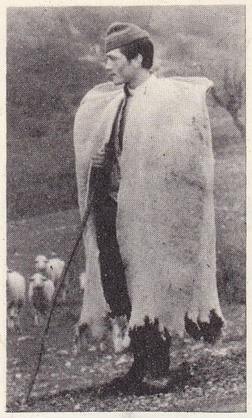

kepenek

1950'den itibaren, yasama meclisinde çoğunluğu ele geçiren ve dört bakan çıkaran Afrikalılar iki büyük siyasî teşkilâta toplandı: federalist eğilimli *Kenya African Democratic union* (Kenya Afrika Demokratik birliği) [K.A.D.B.]; merkeziyetçi olan ve 1953'te tutuklanan başkanı (Jomo Kenyatta) 1961'de serbest bırakılan *Kenya African National union* (Kenya Afrika Millî birliği) [K.A.M.B.]. Bu son teşkilât üyelerinin büyük çoğunluğu 1952-1960 arasındaki ayaklanmalarda önemli rol oynayan Kikuyu'lardan seçilmiştir. Tamamıyle sorumlu ilk hükûmet 1962'de kuruldu ve iki büyük parti, J. Kenyatta ile K.A.D.B. lideri Ngala yönetiminde bir koalisyon kurmak için anlaştılar (haziran). 1963 Mayısında yapılan seçimlerde 124 milletvekilliğinin 75'ini alan K.A.M.B. kesin bir zafer kazandı. Kenya, 12 aralık 1963'te Commonwealth çerçevesinde kalması şartıyle bağımsızlığa kavuştu. Bir yıl sonra (12 aralık 1964), ülkede cumhuriyet ilân edildi ve 1963'te kabul edilmiş olan Anayasada yapılan çeşitli değişikliklerle merkeziyetçilik sağlamlaştırıldı.

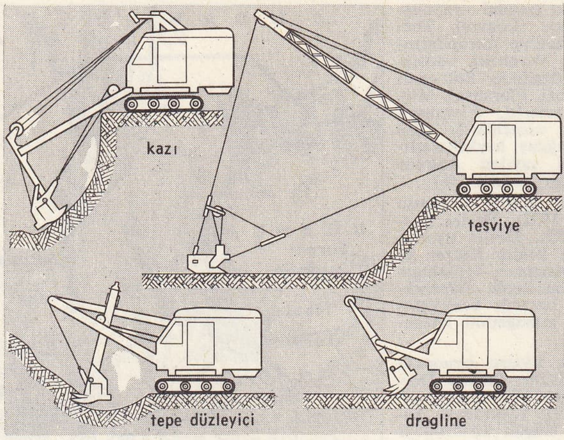

kepçeler (bayınd.)

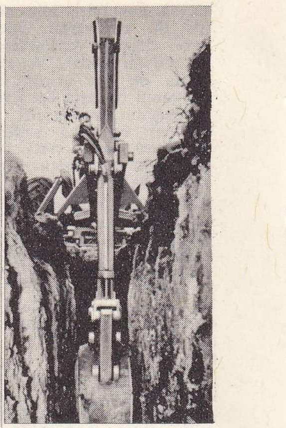

kepçe

K.A.D.B.'nin katılmasıyle K.A.M.B., tek parti haline geldi. Ama iç meselelerin çözülmesi hâlâ güçtü: 1964 ocağındaki ordu isyanı ingiliz birlikleri yardımıyle bastırıldı. Öte yandan sosyal durum hâlâ gergindi, tarım reformu henüz başlangıç halindeydi ve J. Kenyatta ile K.A.M.B.'nin sol kanat önderi Oginga Odinga çatışmağa başlamıştı; Oginga Odinga, 1966'da yeni bir parti kurdu: *Kenyan Peoples union* (Kenya Halkları birliği) [K.H.B.]. Ayrıca, âsiler (Mau-mau'ların vârisleri; ülkenin kuzeybatısında yaşayan, bağımsızlık veya Somali cumhuriyetine bağlanmak isteyen somali ırkından halk) şiddet hareketlerine giriştiler; 1964 aralığında Kenya ve Somali başkanları arasındaki görüşmeler hiç bir sonuç vermedi ve 1966'da iki ülke arasındaki ticarî ilişkiler kesildi. Dışta, S.S.C.B. ile ilişkilerin gevşemesi üzerine 1965'ten itibaren batılılarla yeni bağlar kuruldu; J. Kenyatta Afrika birliği tarafları tutumuna rağmen, taraf tutma siyasetini büyük ölçüde ılımlılaştırdı.

Millî meclis, senato (41 üye) ile Temsilciler meclisinden (117 üye) meydana gelir. Bölgeler, yönetim bakımından bir dereceye kadar bağımsızdır. (L)

KENYA, Doğu Afrika'da yanardağ kütlesi, Victoria gölünün doğusunda, hemen hemen Ekvatorun altında; Afrika'nın ikinci büyük tepesi olan başlıca tepesi (5 194 m) büyük buzullarla çevrilidir; ormanlar yamaçlarında 4 200 m'ye kadar yükselir.

— Dağc. Volkanik asıllı olan Kenya'nın iki doruğu vardır: aralarında sadece 60 metrelik bir breş bulunan Batian ve Nelion. İlk olarak 1899'da sir Halford Mackinder'in tırmandığı Kenya'ya birçok defa çeşitli yollardan, bu arada da çok çetin olan kuzey cephesinden (1952'de M. Martin ve R. Rangaux) tırmanıldı. (L)

KENYAPİTEK i. (fr. *kenyapithèque*). Leakey tarafından 1961'de Kenya'da bulunan 14 milyon yıl önce yaşamış insansı maymun fosili. (Köpek dişlerinin az gelişmiş olması ve bütün brakiasyon eğilimlerinden yoksun bulunması kenyapitekin, insanın ataları arasında sayılmasını haklı gösterecek niteliklerdir.) [L]

KENYATTA (Kamau JOHNSTONE, **Jomo** denir), Kenya'lı siyaset adamı (İchaweri 1893'e doğr.). Kikuyus kabilesindendi; Nairobi'de su hizmetleri müfettişi oldu, daha sonra bir kikuyu gazetesi çıkardı. 1931-1946 Arasında İngiltere'de kaldı, orada *Facing Mount Kenya*'yı yayımladı (1938). 1947'de Kenya African union'a (1947) başkan seçildi; Mau-mau'ları kışkırtmakla suçlandı ve hapse atıldı (1953), sonra ikamete memur edildi. 1961'de K.A.N.U. (Kenya African National union) başkanı oldu. Londra Anayasa konferansına delege olarak katıldı (şubat, mart 1962), Yasama meclisi üyesi (1962), devlet bakanı (1962-1963), başbakan (1963-1964), Kenya devlet başkanı (1964) oldu. 1966 Haziranında iktidarını kuvvetlendirdi. (L)

KENYON (sir Frederic George), ingiliz helenisti ve papirüs uzmanı (Londra 1863 - Godetone, Surrey 1952). Mısır papirüslerinde bulunan önemli yunan metinlerinin ilk baskılarını yaptı (özellikle Aristo'nun *Atina'nın Kuruluşu* adlı eseri). Ayrıca *British Museum'daki Yunan Papiruslarının Kataloğu*'nu (1893-1907) hazırladı. (L)

KENZ i. (ar. *kenz*). *Esk.* Maddî veya manevî çok değerli şeylerin bulunduğu yer veya bunların bütünü, hazine: *Bir kere bu kenze nâil oldum, / Bir başka cihana vâsıl oldum* (Ziya Paşa). *Türâbım kesbedüp kıymet, olup bir kenz-i pür-hürmet / Hayâlim daima taze, şebâbım daime efzun!* (Abdülhak Hâmid). ‖ Yeraltına gizlenmiş altın, gümüş, mücevher gibi değerli eşya, define, gömü. ‖ *Kenz-i islâmî*, üzerinde müslümanlara ait olduğunu belirten işaretleri olan gömü. ‖ *Kenz-i müştebih*, üzerindeki işaretlerden müslümanlara mı, müslüman olmayanlara mı ait olduğu belli olmayan gömü.

— Tasav. *Kenzi mahfî*, («gizli hazine»), Tanrı'nın yaratılıştan önceki mutlak birliği. (M)

KENZAN (Ogata), japon ressamı (Kyoto 1663 - Tokyo 1743). Kyoto'lu çömlekçi, çiçek ve kuş ressamı Korin'in kardeşi. (L)

KENZİ HASAN EFENDİ. Bk. HASAN EFENDİ *Kenzî*.

Kenz suresi, Kur'an'ın ilk suresi olan Fatiha'nın adlarından biri. (M)

KEOKUK, amerikalı kızılderili şef (Rock ırmağı, İllinois 1790'a doğr. - Franklin, Kansas 1848). Sac kabilesinin Fox klanındandı. Ataları arasında bir fransız vardı. Kabile meclisinde nüfuz sahibi oldu. 1812'de Black Hawk'ın İngilizleri desteklemesi üzerine Amerikalılara yardım etti. 1832'deki Black Hawk savaşından sonra kabile başkanı oldu. 1833 ve 1837'de Washington'a gitti. İkinci gidişinde Sac'larla Sioux'lar arasında barış antlaşmasının yapılmasını sağladı. (M)

KEOPS, Mısır'da dördüncü sülâlenin (M.Ö. 2600-2480) ikinci firavunu; 23 yıl saltanat sürdü. Turusina'da Hufu'ya ait bir zafer steli bulunmuştur. Devlet merkezi, bugünkü Gize yöresindedir. İçinde üç mezar odası bulunan, 147 m yüksekliğinde bir ehram yaptırdı. Bu ehramın yüksekliği aşınmalarla 137 m'ye inmiştir. (M)

Foto. Serge Lido (LAROUSSE) ; Hürriyet arşivi (MEYDAN)

KEORO-EVA veya **KEALO-EVA,** özellikle Maui adasında tapınılan hawaii tanrısı. Kulakları işaretlenerek adada başı boş dolaşmaya bırakılan domuzlar ona kurban edilirdi. (L)

KEOS. Esk. coğ. Ege denizinde ada, Kyklades adalarının en batıda olanı, Attike açıklarında, Kavokolones burnuyle Eğriboz'un karşısında, 7 500 nüf. M. Ö. VII. yy.da Eretria'ya bağlı olan şehir, sonra Khalkis tarafından kurtarıldı. Bir tarım adası olan Keos'un başlıca tapınağı, meyve bahçeleri ile arıların koruyucusu olan Zeus Aristaios adına kurulmuş tapınaktı. Şair Simonides ve Bakkhylides burada doğdular. Bugün, *Kea.* (L)

KEP i. (ing. *cap*'ten). Siperli veya sipersiz hafif başlık: *Okul kepi.* || Hemşirelerin giydikleri başlık.

— ANSİKL. *Kep giyme töreni,* Türkiye'ye İngiltere ve Amerika'dan geçti. Ebe, hemşire ve hastabakıcılar, okullarını bitirdikleri gün beyaz renkli, kızılay kokartlı kep giyerler. Bazı okullarda, kız ve erkek öğrenciler de siyah bir cüppe, başlarına püsküllü, siyah renkte üç köşeli kep giyerek diploma törenine katılırlar. (M)

KEP, Kamboç'ta (Kampot ili) şehir, Siyam körfezi kıyısında. Balıkçılık limanı. Sayfiye merkezi. (L)

KEPADE i. Bk. KEBADE

KEPAZE sıf. (fars. *kebāde,* gevşek yay'dan). [Nesneler için] İyi niteliği olmayan, değersiz ve acayip: *—Efendim, böyle kepaze binada çocuk terbiye edilemez* (R.N. Güntekin). || [Kişiler için] Utanmaz, arsız, rezil. || *Kepaze etmek,* utanılacak bir duruma düşürmek, rezil etmek: *«Aman beni mahalleye kepaze edecek kadar ileri gitmeyin» diye yalvarıyordu* (H. E. Adıvar). || *Kepaze olmak,* gülünç veya utanılacak duruma düşmek, rezil olmak: *Memlekette kepaze olduğumuza mı yanarsın?* (Sabahattin Ali).

◆ **Kepazelik** i. Kepaze olma hali: *Bu ne zihinlerin almayacağı bir kepazelik, bu ne vicdansız bir cinayet* (H. R. Gürpınar). || Kepazece davranış. (M)

KEPBASTI bls. i. Balıkç. İki katlı büyük dalyan ağı. (M)

KEPÇE i. (fars. *kefçe,* küçük el'den). Yemek dağıtmada kullanılan büyük ve derin kaşık: *Kim bu kaşık ve kepçelerden alırsa değerini heybenin gözüne bırakırdı* (N. Araz). || Sıf. Bir kepçenin alabildiği miktar: *İki kepçe pilav.*

— ÇEŞ. DEY. *Kepçe gibi.* [Kulak için] Büyük ve öne doğru gelen. || [...] *Kazan,* [...] *kepçe.* Bk. KAZAN.

— Anat. *Kulak kepçesi,* kulak kıkırdağı, memelilerin dış kulağı. || Fallope borusunun dış ucu.

— Balıkç. *Kepçe* veya *balıkçı kepçesi,* uzun bir sapın ucuna tutturulmuş bir demir çember etrafına ağız tarafından bağlanmış ağ torba. (Denizden balık çıkartmakta kullanılır.) [Bk. ANSİKL.] || Mercan avlamakta kullanılan sürtme ağı çeşidi. || Kayalık yerlerde yosunları kaldırarak kabukluları araştırmağa veya küçük kum yılanbalıklarını toplamak için kumları karıştırmağa yarayan kör ağızlı levha şeklinde âlet. || *Dip kepçesi,* bir çeşit sürme ağı. || *Kepçe vurmak,* denizin yüzeyinde bulunan balıkları kepçeyle avlamak veya gırgır ağı içerisinde kapalı kalan fazla miktardaki balığı motora kepçeyle aktarmak.

— Bayınd. Çok büyük tesviye işlerinde kullanılan güçlü mekanik kürek. (Bk. ANSİKL.) || Deniz dibini taramağa yarayan kavrayıcı âlet.

— Bot. Buğdaygillerin arka çeneği. *Eşanl.* SKUTELLUM.

— Camc. Cam yapımında ergimiş cam dolu potayı tutmağa yarayan âlet. || Potalardaki malzemeyi karıştırmağa yarayan camcı âleti.

— Denizc. Gemilerde dümen evinin bulunduğu kıç çıkıntısı.

— Metalürji. Metalürji fırınında, yükleme makinesi kolunun en uç kısmı. (Ergimiş madeni kalıba boşaltmağa yarar.)

— Nakliyat. Tahıl, kömür, kum gibi dökme yüklerin, yüklenip boşaltılmasında kullanılan kavrayıcı âlet. (GRAP da denir.) [Bir noktadan birbirlerine ağız ağıza menteşelenmiş kepçe biçiminde, çelikten yapılmış iki kaptan meydana gelir. Boşaltılacak yükün üzerine indirildiği sırada açılabilen, kaldırılmağa başlanınca kavradığı yükün ağırlığı ile kendi kendine kapanan bir araçtır.]

— Petr. Üretime geçilmeden önce bir kuyunun boşaltılmasını sağlayan, silindir biçiminde ve otomatik kapaklı çelik kap.

— Peynircilik. Telemeyi kazandan kalıplara aktaran kotarma aracı.

— Saatçilik. *Eşanl.* SARKAÇ. || *Kepçe askısı,* sarkaçlı bir duvar saatinde, kepçeyi taşıyan parçaların tümü. || *Kepçe yuvarlağı,* bir duvar saatinde, ağırlık yapması için kepçenin alt ucuna tutturulan, mercimek biçiminde bakır parça.

— Sil. *Esk.* Bir topun kartuşunu veya güllesini kaldırmak ve taşımak üzere kullanılan âlet. || *Torpil kovanı kepçesi,* torpilin kuyruğu serbest kalıncaya kadar onu havada veya su altında kovanının dışına süren şişkin parça.

— Spor. Yağlı güreşte, bir eli arkadan rakibin bacakları arasına sokarak uygulanan oyun.

— Taşıma. Eşya veya malzemeyi tutmak veya bunların yerlerini değiştirmek için kullanılan cihaz. || *Tutucu kepçe,* otomatik yüklemede kullanılan kepçe. Bk. ANSİKL.

— Zır. Gübre şerbetini tarlaya serpmeğe yarayan uzun saplı, geniş kapsamlı yuvarlak âlet.

— Zool. Bir embriyonda, mide kovuğunun içderi tabakası. Bk. DERİ.

— ANSİKL. Balıkç. *Kepçe* genellikle ağaçtan veya madenden bir çembere geçirilmiş cep şeklinde çukur bir ağ ve çembere tutturulmuş bir saptan meydana gelir. Kullanıldığı yere göre (yiyecek veya akvaryumluk balık tutmak, ırmak veya göl dibini taramak, su böceklerini toplamak, balçık solucanlarını derlemek, denizde yengeç avlamak v.b.) çeşitli biçimlerde kepçeler vardır.

— Bayınd. Kararlı olması ve gevşek topraklarda ilerleyebilmesi için kepçenin yüzeyi geniş paletler üzerine yerleştirilmiştir. Başlıca elemanı bir ok üzerindeki eklemli kolun ucuna takılan kepçedir. Ok dip tarafından yatay bir eksen etrafında hareket eder ve motor, şasinin bocurgatına bağlı kablolarla, kepçeye kumanda edilmesini sağlar. Motor organlarını ve dengeleme ağırlıklarını taşıyan şasi, aracın düşey ekseni etrafında hareket edebilmesini sağlayan bir gövdeye yerleştirilmiştir. Tesviye şekillerine göre değişik tipte makineler yapılmaktadır: *tepe düzleyici makine*'nin kolu, okun ortasında yatay bir eksen etrafında eklemlidir, kepçe ise kolun ucunda bulunur; *kazı makinesi* de hemen hemen aynı biçimde yapılmıştır, ancak hareketli kol okun ucuna tutturulur. Bir diğer kazı makinesinde sadece ok vardır, kepçe kablolarla okun her iki ucuna bağlanarak hareket eder; *tesviye makinesi*'nin kepçesi ise doğrudan doğruya ok üzerinde hareketlidir.

— Taşıma. Taşıma ve kaldırma işlemlerinde, *kepçe* genellikle vinç, gezer köprü, palanga, ekskavatör v.b.yi donatan bir tutma cihazıdır. Başlıca iki kısımdan meydana gelir: tutma organları ve açma-kapama sistemi. Tutma organları tutulacak malzemeye göre (parça veya toz halinde maddeler, kum, irikum, kömür, pancar, odun, demir hurdası, taş veya beton bloklar v.b.) çok değişik biçim ve nitelikte iki veya daha çok madenî çeneden meydana gelir. Tutma gücü 250 kg'dan 10 tona kadar değişir; en büyük kepçeler limanlar için yapılır. Bir veya birçok manevra kablo koluyle kumanda edilen açma-kapama sistemleri manevraların gerek elle, gerekse mekanik veya otomatik olarak yapılmasını sağlar. (LM)

KEPÇEKULAK bls. sıf. *Teklz.* Çok büyük ve öne doğru kulakları olan. (M)

KEPÇEKUYRUK bls. sıf. *Argo.* Başkalarının sırtından geçinen, kaparozcu. (M)

KEPÇESURAT bls. sıf. Çok ufak yüzlü, kaşık suratlı (kimse). [M]

KEPEK i. (esk. türk. k.). Tahıl taneleri öğütülüp elendikten sonra elek üzerinde kalan kabuk kırıntıları. (Hayvan yemi olarak kullanılır.) || *Esk. Halk dili.* Yaşamak için gerekli olan yiyecek. || *Yağlı kepek,* çok unlu kepek. || *Yavan* (veya *kuru*) *kepek,* içinde un bulunmayan kepek. || *Kepek yalı,* kaynatılmış kepekli su veya sadece içine kepek katılmış su. || *Unlu kepek,* unla karışık kepek. (Tasfiyesi için başka bir kalbur cihazından geçirilir.) Sert içkilerin imalinde damıtılma safhasına geçecek olan alkollü sıvı.

— Patol. Bazı deri hastalıklarında veya kızıldan sonra deriden dökülen parçacıklar.

— Tıp. Saçlı derinin anormal derecede pullanması. (Saçlı derinin kepekleri, gerekli şampuanlar ve losyonlarla tedavi edilir.) [ML]

KEPEKÇİ i. (*kepek*'ten *kepek-çi*). Kepek satan kimse. (M)

Kepekçi mescidi, İstanbul'da, Fatih semtinde. Kepekçizade Mehmed Efendi tarafından XVII. yy.da yaptırıldı. Bugün binaya ait hiç bir kalıntı yoktur. (M)

KEPEKLENMEK dönşl. f. (*kepek*'ten *kepek-le-n-mek*). Kepekli hale gelmek: *Kireçli sudan saçları kepeklendi.* (M)

Kepekler kaplıcası, Balıkesir ilinde (Susurluk ilçesi, Göbel bucağı) Ilıcaboğaz köyünde. Kaplıca yakınlarında Cenevizlilerden kalmış bir hamam yıkıntısı vardır. Kaplıca kaynaklarının sıcaklığı 52° ile 62°C arasında; radyoaktifliği 49,2, PH, değeri ise 7,3'tür. Çamur kaynaklarının sıcaklığı 41° ile 52°C arasında, radyoaktifliği 47,7 ile 112 arasında, PH değeri 7,1'dir. (M)

KEPEKLİ sıf. (*kepek*'ten *kepek-li*). İçinde kepek bulunan: *Kepekli un.* || Üzerinde kepek olan, kepeklenmiş: *Kepekli saçları dağınıktı.*

— Meyvc. Etli kısmı sünger gibi kaba ve tatsız bir hal alan meyve ve sebzeler için kullanılır: *kepekli elma.* (LM)

KEPENEK i. (fars. *kipenek* veya *kepenek*). Keçeden yapılmış, dikişsiz, kolsuz, çobanların soğuktan korunmak için üzerlerine aldıkları giyecek: *Çoban kepeneğini üzerlerine attı, peri kızının birini...* (Dede Korkut Hikâyeleri). [M]

Kepenekçisinan mescidi, İstanbul'da, Kantarcılar'da, Hoca Sinan tarafından yaptırıldı (1546). Yapının duvarları kesme taş, çatısı ahşaptır. Şerefesi kabartmalı olan bir minaresi vardır. (M)

KEPENEZ i. Zool. Yandan basık mekik biçiminde, büyük pullu, çatal kuyruklu kemikli balık; bıyıksız olan bu balığın sırt ve anus yüzgeçleri kısadır. (İlmî adı *Leuciscus cephatus.* Sazangillerden.)

— ANSİKL. *Kepenez* tatlı su balığıdır. Gövdesi külrengi veya morumsu külrengi, parlak, böğrü ve karnı gümüşî, yüzgeçleri yeşilimsi veya kırmızımsı olur. Ağzı tam burun kısmının ucundadır. Boyu 30-60 sm, ağırlığı 0,5-1 kg arasındadır; fakat 6 kg'a kadar gelenleri de görülür. Bitki, solucan ve böceklerle beslenir Eti lezzetli ise de çok kılçıklı olduğundan pek tutulmaz

— Balıkç. Bütün akarsularda rastlanan kepenezler hepçil olduğundan her türlü olta yemini ısırır. Hızlı akarsularda alabalık için kullanılan küçük zokayı yutar. Suyun yüzü çekirge, cırcırböceği veya yapma sinek-

«Aurora Tarafından Kaçırılan **KEPHALOS**»
A. Carracci'nin eseri
Farnese sarayı, Roma

kepi

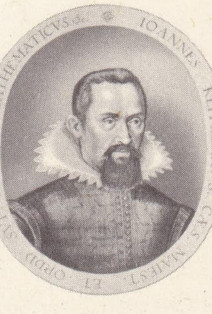

Johannes KEPLER

Foto. X, B.N. (LAROUSSE)

le kamçılanarak su yüzünde de yakalanabilir. Ağır akarsularda yazın, yüzer oltalarla yüzeye yakın olarak, balık etinden yemlerle dipte avlanabilir. Çok hırçın olduğundan ilk birkaç saniye içinde çok debelenir. (L)

KEPENK i. (ermenice *gapank*'tan). Dükkân vitrini, kapı, pencere gibi açıklıkları örtmek için kullanılan saç levha veya türlü biçimlerdeki demir veya tahta kapak: *Dışarıda fırtına, gittikçe artıyor, pencere kepenklerini zorlu hücumlarla sarsıyordu* (R. N. Güntekin). *İndirdiği tahta kepenklere kol vurup kilitledi ve ağır ağır evin yolunu tuttu* (Sabahattin Ali).

— DEY. *Kepenkleri indirmek*, işi tatil etmek. (M)

KEPEZ i. *Halk dili.* Deniz kıyısındaki büyük kaya. ‖ Gelinlerin başına takılan duvak. ‖ Bazı kuşların tepelerinde olan uzun tüy, taç. (M)

KEPEZ, Türkiye'de birkaç yerde rastlanan coğrafî ad: *Kepez köyü* ve *burnu* (denizfeneri), Çanakkale boğazının Anadolu yakasında, Çanakkale şehrinin güneyinde, eski Trapeza; — *Kepez köyü*, Karadeniz bölgesinde, Ayancık güneyinde, Akdeniz bölgesinde, Mersin'in kuzeybatısında, Silifkenin kuzeybatısında, İç Anadolu'da Kayseri güneydoğusunda; —*Kepez ovası*, İç Anadolu'da Haymana'nın kuzeydoğusunda; —*Kepez dağı*, Akdeniz bölgesinde, Antalya'nın güneybatısında, Doğu Anadolu'da Hekimhan doğusunda; —*Kepez barajı*, Antalya kuzeyinde hidroelektrik santral. (M)

Kepez Hidroelektrik santralı, Antalya ilinde, il merkezinin ve çevresinin elektrik enerjisi ihtiyacını karşılamak üzere inşa edilen hidroelektrik santralı (açılışı 1965). Santralın projesi DSİ tarafından hazırlandı. İnşaat bu müessese tarafından emanet yoluyle yapıldı. Sonra tesis Etibank'a devredildi. Etibank burayı Antalya ve Havalisi Elektrik A.Ş.'ne kiraladı. Kepez santralı 26 400 kW gücünde ve 180 000 000 kW/saat enerji üretecek şekilde planlandı. (M)

KEPHALAS (Konstantinos), X. yy. bizans bilgini. *Palatiane Anthologia*'ya temel olan bir *Antoloji* yazdı. (L)

KEPHALİON Yun. mit. Libyalı çoban, Amphitemis ile su perisi Tritonis'in oğlu. Elinden sürülerini almak isteyen Kanthos ile Eribotes adındaki iki argonaut'ı öldürdü. (L)

KEPHALOS, Perikles zamanında Atina'ya sığınan Syrakusai'li silâh yapımcısı. Atina'da sözü geçen bir insandı. Hatip Lysias'ın babasıdır. Eflatun'un *Devlet*'inde adı geçer. (L)

KEPHALOS, atinalı hatip ve demagog (M. Ö. IV. yy.), Otuzlar meclisini devirme hareketine katıldı. Lais üstüne yazılan bir övgü ona mal edilir. (L)

KEPHALOS. Yun. mit. Deion ile Diomede'nin, kimine göre de Hermes ile Herse'nin oğlu. Kendisine âşık olan Eos (şafak) tarafından kaçırıldı, sonra Attike'ye gitti ve orada Erektheus'un kızı Prokris ile evlendi. Eos'un sihriyle yüzü değişince, Prokris'e kur yaptı. Prokris'in, peşinde dolaşan bu tanımadığı âşığı hoş karşıladığını gören Kephalos hemen gerçek yüzünü takındı. Prokris utancından Girit'e kaçtı. Kısa bir süre sonra karıkoca barıştılar. Fakat bu defa Prokris'in kıskançlığı tuttu. Ava giden Kephalos'u takip etti, gerçek kimliğini saklayarak onunla ilişki kurdu ve sevişti. Artık karşılıklı olarak birbirlerini bağışlamaktan başka çıkar yolları kalmamıştı. Bir gün Prokris, bir çalılığın arkasından Kephalos'u gözetlerken, onu bir hayvan sanan kocasının fırlattığı mızrakla vuruldu. Areopagos tarafından sürgün edilen Kephalos, Thebai'ye sığındı ve sonunda kendini Leukas'taki bir kayadan aşağı attı. Bunun üzerine buraya *Kephallenia* adı verildi.

— G. santl. Kephalos'un Eos tarafından kaçırılması yunan çömlekçilerinin çok sevdiği bir konudur. Kephalos Amyklai'de Apollon tapınağının kapıları üzerinde temsil edilmişti. Bu konuda Annibale Carracci'nin *Aurora Tarafından Kaçırılan Kephalos* (Farnese sarayı) ve Guercino'nun *Kephalos ve Prokris* adlı eserleri sayılabilir (Dresden müzesi). [L]

KEPHEUS. Yun. mit. Arkadia'da Tegea kralı. Argonaut'lardandı. Herakles ile birlikte Lakedemon'a karşı savaştı. (L)

KEPHEUS. Yun. mit. Andromeda'nın babası ve Kassiepeia'nın kocası. Habeşistan'da ve Fırat kıyılarında yerleşmiş olan Kephenia'lıların kralı. (L)

KEPHİSODOTOS, yunan heykelcisi (M.Ö. IV. yy.). Praksiteles'in babası. Klasik plastiğe bağlı kaldı. Yunan sanatında gerçekten alegorik sayılabilecek ilk heykelin yaratıcısıdır: *Çocuk Plutos'u* (*Zenginlik*) *Kucağında Taşıyan Eirene* (*Barış*) [bronz'dan; Atina Agorası'na dikildi]; bu eserin Roma çağında yapılan mermerden bir kopyası Münih gliptotek'indedir. Diğer eserleri o kadar tanınmamıştır (*Hermes ile Çocuk Dionysos; Helikon Musaları* v.b.). [L]

KEPHİSODOTOS Küçük, atinalı heykelci (M. ö. IV. yy.), Praksiteles'in oğlu. İyi bir portreciydi (*Lykurgos, Menandros, Kadın Şair Anyte* v.b.). Tanrı heykelleri ve Bergama'da bulunan bir *symplegma*'sı (aşk grubu) vardır. (L)

KEPHİSOS. Yun. mit. Irmak - tanrı, Narkissos'un babası. (L)

KEPHİSOS. Esk. coğ. Yunanistan'da birkaç ırmağın adı. Başlıcaları şunlardı: Kopais gölüne (bugün *Mavropotamos*) dökülen Doris, Fokis ve Boiotia Kephisos'ları; Dekeleia yakınında doğan, Pire surları önünden geçen ve Phaleron limanında Aigina körfezine dökülen Attike Kephisos'u. (L)

KEPİ i. (alm. *kappe*, takke'den *kaeppi* > fr. *kėp*). Fransız kara ordusu subay ve assubaylarının giydiği kasket. (L)

KEPİR i. *Halk dili.* Verimsiz, çorak toprak. (M)

Kepircehöyük I. Arkeol. Konya'nın 50 km kadar güneydoğusunda, Çarşamba çayı kenarında; Konya ovasında 1951-1958 yılları arasında J. Mellaart tarafından yapılan yüzey araştırmasında tespit edildi ve araştırıldı. Geç kalkolitik yerleşme gösterir. — KEPİRCEHÖYÜK II, Kepircehöyük I'in 1,5 km kadar güneyindedir. Geç kalkolitik yerleşme göstermektedir. (M)

KEPLER (Johannes), alman astronomu, modern astronominin kurucularından (Württemberg, Weil yakınları 1571 - Regensburg 1630). Dar gelirli bir ailenin çocuğu idi. Çocukluğu sıkıntılı geçti. Adelberg (1584) ve Tübingen (1589) papaz okullarında parasız yatılı olarak okudu. Tübingen'deki okulda, Copernic sisteminin ateşli savunucularından biri olan Maestlin onu astronomi alanında çalışmağa heveslendirdi. Graz'da matematik öğretmeni olan Kepler 1600 yılından önce, dinî kovuşturmalar sonunda bu görevden atıldı. Prag'a giderek Tycho Brahe'nin öğrencisi ve asistanı oldu, imparator Rudolf II'nin astronomu olarak öğretmeninin yerini aldı (1601). Bu görevi imparator Mathias döneminde de sürdü. İmparator onu Linz'de matematik öğretmenliğine tayin etti. Dük Wallenstein'ın ısrarı üzerine Ulm'a yerleşti. Orada da maddî yönden sıkıntıya düştü ve geçimini sağlamak için küçük takvimler hazırlayarak satmak zorunda kaldı. Sonradan çıldıran, geçimsiz ve hırçın bir kadınla kurduğu ilk evlilik, mutsuzlukla sonuçlandı. İkinci karısından ise, geçimini bir kat daha güçleştiren birçok çocuğu oldu. Çetin ve derin çalışmalarını, prenslerin bağladığı küçük bir aylıkla sürdürdü. Günmerkezli sistemin inanmış bir taraftarıydı; ilk kitabı *Prodomus Dissertationum Cosmographicarum*'da (1596), gezegenleri, Güneş'in çevresindeki yörüngeleri üzerinde tutan kuvveti belirlemeğe çalıştı, ama bir sonuca varamadı. Tycho Brahe'nin ölümünden sonra, özellikle Mars gezegeni üstünde birçok gözlem yaptı. Bu gezegenin hareketini kesin ve sistemli bir şekilde inceledi. Gezegenlerin konumu hakkındaki gözlemlerinden edindiği sonuçları teorik bilgileriyle karşılaştırarak, Mars gezegeninin daha önce sanıldığı gibi Güneş çevresinde bir daire değil de elips çizdiğini ispatladı. Gözlemleri; bu alandaki teorilerini tamamen doğrulamıştı. 1609'da *Astronomia Nova* (Yeni Astronomi) adlı eserinde, adını ölümsüzleştiren kanunların ilk ikisini ortaya koydu. 1619'da, *Harmonice Mundi* (Dünyanın Uyumu) adlı eserinde, uzun hesaplardan sonra üçüncü kanununu açıkladı: böylece, Newton'ın evrensel çekim kanunu için yolaçmış oldu. Kepler daha sonra, gezegenlerin konumunu mümkün olduğu kadar kesinlikle veren cetveller hazırlamağa başladı. *Rudolfinischen Tafeln* (Rudolf Cetvelleri) denen bu cetvellerin gerektirdiği sayısız hesaplar, o sıralarda keşfedilen logaritma sayesinde kolaylaşmıştı. Nihayet *Admonitio ad Astronomos* (1630) adlı eserinde Merkür gezegeninin 1631 yılında tam Yer ile Güneş'in arasından geçeceğini ve lekesinin Güneş yuvarlağı üzerine siyah bir nokta halinde düşeceğini ileri sürdü. Gassendi'nin yaptığı gözlem, bu iddiayı kesinlikle doğruladı. (L)

Kepler hareketi, bir gökcisiminin Kepler kanunlarına uygun olarak yaptığı hareket. Buna göre, gökcisimlerinin hızları çekim merkezine yaklaştıkça artar. Bu hız, gökcisminin çekim merkezine olan uzaklığının kare kököyle ters orantılıdır. (L)

Kepler kanunları, gezegenlerin Güneş çevresindeki hareketiyle ilgili olarak Kepler'in ortaya attığı deneysel kanunlar. Bu kanunlar üç tanedir: 1. *her gezegen, odaklarından birinde Güneş'in bulunduğu doğru yönde bir elips çizer;* 2. *Güneş'in merkeziyle gezegenin merkezini birleştiren vektör yarıçapın çizdiği alan, bu alanın çizilmesi için geçen zamanla doğru orantılıdır;* 3. *gezegenlerin kavuşum dolanımı için geçen zamanın karesi, yörüngelerinin büyük ekseninin küpüyle doğru orantılıdır.* (L)

KEPNO, Polonya'da (Poznan voyvodalığı) şehir; Büyük Polonya, Küçük Polonya ve Silezya'nın birleştiği yerde; 9 000 nüf. (L)

KEPPEL (Augustus KEPPEL, — vikontu), ingiliz amirali (1725-1786). Yediyıl savaşında ve Amerika savaşında yararlık gösterdi. (L)

KEPPLER (Joseph), amerikalı karikatürcü (Viyana, Avusturya 1838 - New York 1894). Çok genç yaşta ün kazandı. Daha, Güzel Sanatlar akademisini bitirmeden viyana dergilerinde karikatürleri çıkmağa başlamıştı. Bir süre tiyatroya merak sardı, operalarda şarkı söyledi. Daha sonra St. Louis'de, Missouri'de tıp fakültesine girdi. St. Louis'de almanca *Puck* dergisini çıkarmağa başladı. Dergi ticarî açıdan başarısızlığa uğramakla birlikte Keppler usta bir karikatürcü olduğunu gösterdi. 1872-1877 Arasında New York'ta çıkan *Frank Leslie's Illustrated Newspaper* (Frank Leslie'nin Resimli Gazetesi) adlı gazetede karikatürcü olarak çalıştı. 1875'te New York'ta *Puck* dergisini önce Almanca, sonra İngilizce olarak çıkarmağa başladı. (M)

KEPSUT, Marmara bölgesinde (Güney Marmara bölümü, Balıkesir ili) ilçe merkezi kasaba; 4 532 nüf. (1970 sayımı). Balıkesir ovasının kuzeydoğusunda bir körfez gibi sokulan kesiminde; yüksl. 85 m. Balıkesir-Kütahya karayolunun 28. km'si üzerinde. 1953'ten beri ilçe merkezidir.

— *Kepsut ilçesi*, 894 km²; 32 100 nüf. Merkez ve Durak bucakları içinde 64 köyü vardır. Tahıl tarımı, ayrıca susam ve pamuk ekimi. (M)

KER sıf. (fars. *ker*). *Esk.* Kulağı duymayan, sağır. ‖ i. Güç, erk. ‖ Amaç, erek. ‖ *Ker ü fer*, gösteriş, debdebe. (M)

KER i. (ar. *kerr*). Ask. *Esk.* Savaşta ateş keserek geriledikten sonra tekrar hücuma geçme. ‖ *Kerr ü ferr*, savaşta hücum edip çekildikten sonra tekrar hücuma geçme hareketi. (M)

KERA— veya **KERATO—**, yunanca *keras* veya *keratos*'tan alınan ve bazı kelimelerin bileşimine giren unsur. (L)

KERABİSİ, birçok arap yazarının lakabı: AHMED BİN ÖMER, eserlerinden yalnız *Kitab Misahat-ül-Halak* (Halkaların Ölçülmesi Kitabı) bugüne kadar gelmiştir. —EBU ALİ EL HÜSEYİN (öl. 809 veya 862 ?), İmam Şefiî'ye bağlandı. Fıkıh konusunda bazı eserleri olduğu söylenir. — ESAD BİN MUHAMMED (öl. 1774), *Kitab-ül-Furuk fi l-Füru* (Füru Hakkında Farklar Kitabı) adlı eseri vardır. (M)

KERABO i. Malezya'da yaygın hint mandasının yerli adı. (Kerabo büyük boylu [omuz başında yüksekliği 1,45 m], uzun [1,65 m] ve kılıç gibi yassı boynuzlu bir mandadır; Asya'da yaşayan büyük arni'nin [*Bubalus bubalus*] evcil çeşididir. Filipinler'e götürülerek orada evcilleştirilmiştir.) [L]

KERAHET i. (ar. *kerh*, zorlama'dan *kerâhet*). *Esk.* Bir şeyi kötü ve iğrenç bulma, tiksinme, iğrenme. || [İş için] Zorla, baskı ile yapma. || *Kerahet etmek* (veya *getirmek*), iğrenmek, nefret etmek.

— DEY. *Kerahet vakti* (veya *vakt-i kerahet*), içkiye başlama zamanı: *Tam kerahet vakti idi.*

— Din. Şeriatın kesin olarak yasaklamadığı, fakat harama yakın olduğu için yapılmaması gereken şeyin durumu: *Bizim mezhebimizin muktezası onun kerahetidir* (Taşlıcalı Yahya). || *Keraheti tahrimiye*, harama yakın hareket. || *Keraheti tenzihiye*, helâle yakın kerahat.

◆ **Kerahaten** zf. *Esk.* Tiksinerek, istemeyerek: *Bâlâyı serîrî izz ü câhâ / Azmetti veli ma-al kerâhe* (Nabi).

◆ **Kerahatli** sıf. *Esk.* Pis, çok kirli. (M)

KERAK (EL—), Ürdün'de şehir, il idare merkezi, Moab yaylasında Lût gölünün doğusunda; 16 000 nüf. (2 000'i rum ortodoks). Derin çukurlarla yarılı vahşî bir bölgede kurulan El-Kerak, Eskiçağda Moab krallığının başkenti, Haçlılar devrinde de Ürdün-ötesi derebeyliğinin merkezi oldu. Yakınındaki yüksek bir tepenin (1 000 m) üzerinde haçlılardan kalma şato. —*El Kerak ili*, 70 600 nüf. (L)

KERALA, Hindistan'da eyalet, Dekkan yarımadasının güneybatısında; kuzeyde Maisur, doğuda Madras eyaletiyle sınırlıdır; Umman denizi kenarında uzanır; 37 815 km²; 16 875 000 nüf. İdare merkezi, *Trivandrum*.

● *Coğrafya.* 1956'da kurulan ve malayalam dilini konuşan halkların yaşadığı eyalet, eskiden Madras eyaletine bağlı olan Travankor ve Koçin prensliklerini, Malabar idare bölgesini ve Kasargod'u içine alırdı.

Kerala, Batı Gatlar ile dar (20-60 km eninde) Molatan kıyı ovasında uzanır. Hindistan'ın en düşük enlemlerinde bulunan ve haziran ayından itibaren muson rüzgârlarını alan eyalet, sıcak ve nemli bir bölgedir; hava genellikle kapalıdır; deniz kulakları yanındaki hindistancevizi ağaçları ve Gatlar'daki büyük yağış ormanları bölgeye Ekvator'a özgü bir görünüş kazandırır.

Gatlar'daki ormanı yakarak tarla açma yoluyle ilkel bir tarım uygulayan kabileler 200 000 kişiden çok oldukları halde, Kerala Hindistan'da ticarî bitkiler tarımının en çok yapıldığı bölgedir: halkın beslenmesini sağlayan pirinç ve hindistancevizinin yanı sıra, daha Yeniçağdan önce ihracat için baharat ve kokulu bitkiler (karabiber, zencefil, kakule) yetiştirilirdi. XIX. yy.da kahve, çay (özellikle Nilgiri dağlarında) ve kauçuk işletmeleri geliştirilmiştir. Tarım üretiminin yüksek olmasına rağmen Kerala büyük ölçüde besin maddesi satın almak zorundadır: eyaletin nüfus yoğunluğu (km²'ye 134 kişi) ve nüfus artış ritmi Birliğin en yükseklerindendir.

Ama ticaretin desteğiyle kurulan el sanatları bir milyondan çok ücretli istihdam eder (Mangalor'da kiremit, deri). Linyit madenleri işletilmediği için, sanayileşme ancak kısa süre önce Gatlar'daki ırmakların düzenlenmesiyle elde edilen elektrik enerjisi ve bol ilk maddeler sayesinde başlamıştır. Kumsallardan ilmerit, monazit ve zirkon çıkarılır; devlet birçok kimya fabrikası kurmuş ve özel teşebbüs yetersizliğine rağmen pamuk sanayiini başlatmıştır. Muri'de çıkarılan alüminyum Alvaye'de işlenir. Gatlar'dan sandal ağacı kerestesi ve çeşitli değerli keresteler elde edilir.

● *Tarih.* Çok düzenli bir ekonomisi olan Kerala, aynı zamanda öğretim seferberliğinin en yaygın olduğu eyalettir. Ama müslüman Malayali'lerin (Maple'ler, Moplah Mappil'leri) yoksulluk içinde yaşayan bir tarım proletaryası meydana getirdikleri kuzeydeki Malabar idare bölümü daha az gelişmiştir. Daha V. yy.da ülkeye yerleşen Süryanîler, Portekizlilerin yerleştirdiği latin tarikatından hıristiyanlar ve aydın prensler sayesinde Travankor-Koçin'de öğretim çok ilerlemiştir. Okumuş soyluları Hindistan'ın geri kalmışlığının bilincine varan Travankor - Koçin ile, müslüman tarım işçilerini büyük toprak sahiplerine karşı çıkaran şiddetli bir sosyal gerilimin hüküm sürdüğü Malabar idare bölümünün birleştirilmesi, Komünist partisinin gelişmesine gerekli bütün şartları yarattı ve bu parti 1967 seçimlerinde oyların yüzde 35'ini alarak iş başına geçmişti. Bunun üzerine Kerala komünistleri, Kongre partisinin Hindistan'ın öbür eyaletlerinde gerçekleştirdiğinden daha cüretli bir toprak reformuna giriştiler; fakat ikili bir muhalefetle karşılaştılar: yabancıların elindeki tarım işletmelerinin karşılığı ödenmeden kamulaştırılmasına Anayasaya aykırılık ilkesini ileri sürerek karşı çıkan merkezî hükûmetin muhalefeti; özel öğretimin denetlenmesine karşı çıkan hıristiyan ve müslüman azınlıkların muhalefeti. 1960 şubatında komünist hükûmet yerini sosyalistlerin başkanlığındaki bir koalisyon kabinesine (sosyalistler ve Kongre partisi üyeleri) bırakmak zorunda kaldı. Kongre partisi bölgedeki komünist etkisini pek önleyemedi. 1960'tan beri güçsüz bir koalisyon hükûmetinin çekirdeği olan Kongre partisi, on altı kişinin muhalefete geçmesi üzerine çoğunluğu kaybetti (eylül 1964); merkezî hükûmet, Komünistlerin yeniden iktidara gelmesini önlemek için Kerala'yı doğrudan doğruya yönetimi altına aldı ve bu yönetimi, mahallî yasama meclisi seçimleri (6 mart 1965) ertesine kadar altı ay süreyle devam ettirmek zorunda kaldı. Seçimler sonunda gerek Kongre partisi, gerekse sadece üç temsilci çıkarabilen resmî Komünist partisi büyük bir yenilgiye uğradı. Çin taraftarı Komünist parti ise, kırk üç milletvekili çıkardı. (L)

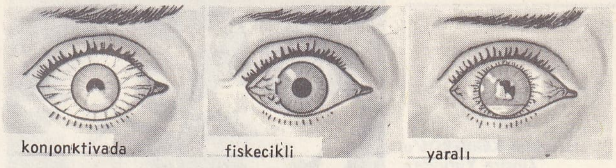

keratit

KERAMBOS. Yun. mit. Orthrys'li (Tesalya) çoban. Su perileri onu domuzlan böceği biçimine sokarak kanatlandırdılar. O da uçarak Deukalion tufanından kurtuldu. (L)

KERAMEİKOS. Eskiçağda Atina'nın kuzeybatısında semt; adını seramik imalâthanelerinden almıştı. *İç Kerameikos*, Agora ile şehrin en güzel sokaklarını kapsıyordu; Eleusis ve Pire yolları boyunca uzanan *Dış Kerameikos*, büyük kısmı düzlenmiş olan geniş Dipylon mezarlığını içine alıyordu; M.Ö. IV. yy.dan ve daha sonraki yüzyıllardan kalma oymalı lahit kapakları. (L)

KERAMEİKOS körfezi. Esk. coğ. Güneybatı Karia'da körfez, Halikarnassos ve Knidos yarımadaları arasında. Bugün *Kos körfezi*. (L)

KERAMET i. (ar. *kerem*'den *kerāmet*). Ermiş kimselerin gösterdiklerine inanılan tabiatüstü hal: *Derdim edip onları kıraat / Yarab, bu ne sihr, ne keramet!* (Ziya Paşa). [Bk. ANSİKL.] || *Mec.* Tabiatüstü yetenek: *Pir Sultan'ım Haydar şunda / Çok keramet var insanda / O cihanda, bu cihanda / Ali'ye saydılar bizi* (Pir Sultan Abdal). || — *Esk.* Cömertlik, bağış. || Saygı gösterme, kerem, bağış, lûtuf, ağırlama. || *Keramette bulunmak* (veya *keramet göstermek*), tabiatüstü durumlar yaratmak: *Mezarın işaret olunduğu yere bir toprak duvar, bir tahta parmaklık, yazısız bir taş, bir kandil astılar ve mezar tamam olur olmaz «erenlerim» kerametini gösterdi* (M. Ş. Esendal). || *Keramet-i kevniye*, [kâinat için] yaratılış mucizesi. || *Keramet-i ma'rifet*, bilgi kerameti. || *Sahib-i keramet* (veya *keramet erbabı*), keramet gösteren kimse.

— DEY. *Keramet buyurdunuz* (veya *keramette bulundunuz*), «çok doğru söylediniz, çok iyi yaptınız» anlamında yaranma sözü.

— ANSİKL. Din. Kur'an'da *kerîm* kelimesi, hem tanrı adlarından biri, hem de onun iyiliğini, yüceliğini ve bağışlayıcılığını bildiren bir deyim olarak geçer. Keramet, bazı insanlara Tanrı'nın özel olarak bağışladığı insanüstü yetenekler anlamına gelir. Bu konuda islâm edebiyatında birçok eser olduğu gibi, kerametin nasıl ve hangi durumlarda ortaya çıktığını açıklamağa çalışan yorumlar da vardır. Keramet, insanın gücünü, anlayışını, yeteneğini aşarak tabiat kanunlarının sınırları dışındaki olay olarak kabul edilir.

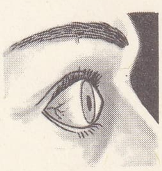

keratokonus

KERBELÂ
Bağdat Kazmiye camiinde 10 muharrem töreni

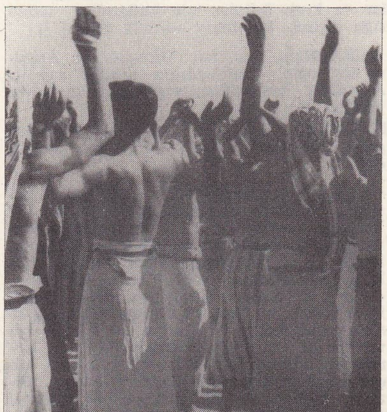

solda, **KERBELÂ**'da Hz. Hüseyin'in şehit oluşu ve arkada Yezid'in kuvvetleri; sağda, 10 muharrem'de Hz. Hüseyin için yapılan tören

Foto. Hürriyet arşivi (MEYDAN)

«Herakles KERBEROS'u Zincire Vuruyor» eski yunan vazosundan detay

Sünnîlere göre keramet, Allah'ın özel bir bağışıdır, aklın sınırlarını aşan coşkun din duygularıdır. İbni Sina, İbni Haldun gibi islâm filozoflarına göre, aşırı din duygularının dışa vurmasından başka bir şey değildir. Mutezile mezhebine bağlananlar, akıl ilkeleriyle bağdaşamayacağını ileri sürerek kerameti kabul etmezler. Mutasavvıflar, keramete ermiş insanın, Tanrı'nın aklı aşan birtakım ihsanlarına hak kazanması olarak niteler. Peygamberlerin gösterdiği olağanüstü olaylar keramet değil, mucize sayılır. Ancak velilerin, ermişlerin gösterdiği fevkalâdeliklere *keramet* denir.

◆ **Kerametli** sıf. Tabiatüstü güce sahip, mübarek. ‖ Cömert.

◆ **Kerametmedar** blş. i. *Esk.* Keramet gösteren kimse. ‖ İyi huylu, hayır yapmayı seven kimse. (M)

KERAMET ALİ, hintli din reformcusu (öl. Rangpûr 1873). Şeyh ailesinden. Delhi muhaddisi Şah Abdülaziz'den islâmî ilimleri öğrendi. Barili'li Ahmed Seyyid hem hocası, hem taraftarı oldu. Bengal ve Bihar bölgelerinde İslâmlığı yaymağa çalıştı. Ehli Sünnet karşısında olan yeni akımları kabul etmedi. Eserlerini ordu dilinde verdi. *Miftâh ül Cenne* (Cennetin Anahtarı); *Mukâşefat-ı Rahmet* (Rahmetin Keşfi); *Redd ül Bid'a* (Peygamberin Yolundan Ayrılanları Ret); *Hidayet ür Rafizm* (Sapkınların Doğru Yola Getirilmesi); *Hüccet-i Katîa* (Kesin Belge). [M]

KERAMİ (Raşid), lübnanlı siyaset adamı (doğ. 1921). 1954-1955 Arasında ekonomi bakanlığı yaptı. Lübnan falanjlarının silâhlı direnmesine rağmen 1958 eylülünde parlamentodan ittifakla güvenoyu alarak başbakan oldu. 25 Temmuz 1965'te yeniden başbakanlığa gelince parlamento dışı kişilerden güçlükle bir hükûmet kuru. Bu hükûmet parlamentonun muhalefetiyle karşılaştı; mart 1966'da istifa etti, 3 aralık 1966'da tekrar başbakan oldu. Kurduğu hükûmetin programı, içeride sosyal demokrasiyi güçlendirmek ve dışarıda arap dayanışmasını sağlamak amacını güdüyordu. (L)

KERAMİK i. Bk. SERAMİK.

KERAMİON i. Metrol. Yunanistan'da sıvılar ve kuru ürünler için kullanılan temel sığa ölçüsü. (Özellikle METRET denir.) [L]

KERAMOS. Yun. mit. Dionysos ile Ariadne'nin oğlu. Çanakçılığın mucidi sayılır. Atinalılar Kerameikos semtine onun adını verdiler. (L)

KERAMOS. Esk. coğ. Karia'da (Anadolu) şehir, Keramos körfezi kıyısında. (Bugün *Ören.*)

— Tar. Keramos şehri Apameia barışıyle Rodos'a bağlandı (M.Ö. 189). 167 Yılında Rodos Karia'dan çekildikten sonra kuzey komşusu Stratonikeia olması muhtemel bir şehirle Sympoliteia («devlet birliği») antlaşmasını yaptı. M.Ö. 129 yılında bütün Karia, Roma'nın Asia eyaleti içine alındı. 81 Yılında Mithridates savaşından sonra Roma tarafından Stratonikeia'ya verildi. M. Ö. I. yy. sonunda Strabon, Keramos'tan Karia'nın müstakil olmayan küçük şehirlerinden biri olarak bahseder. Bizans çağında ise bir piskoposluk merkezi idi.

— Arkeol. Keramos'ta elinde çift yüzlü balta tutan arkaik üslûpta bir tanrıya tapınılırdı. Bu tanrı başı açık veya yarı çıplak halde tasvir edilirdi. Ayrıca sikkeler üzerinde Zeus, kartal, boğa, kadın başları da vardı. Surlar Akropolis'ten başlıyor, şehrin esas kapısı güneybatıda yarım daire şeklinde iç tarafa girinti yapan sur duvarlarının ortasında yer alıyordu. Şehrin içinde Akropolis'te Bakıcak adlı mevkide şehrin baştanrıçasına ait 25 m'lik bir istinat duvarı ile desteklenen 15, 20 m uzunluğunda bir tapınak vardır. Daha sonra bu istinat duvarına yarım kemerli ikinci bir istinat duvarı eklendi. Sonra duvar boyunca doğuya doğru uzanan horasanlı bir su arkı yapıldı. İkinci bir tapınak şehrin dışında yer alır. Bu tapınak Meşekayası eteğindedir; *kurşunlu yapı* adı ile bilinir. Bizans çağında doğu kısmı tamir gördü. Tapınağa ait mermerden yivsiz sütun gövdesi, korinthos sütun başlıkları ve ion nizamında saçaklık parçaları bulundu. Surlar içinde Roma İmparatorluğu çağına ait dört bina vardı. Mezarlık doğuda şehir dışındadır. Burada pek çok lahide, anıt şeklinde mezar ve kaya mezarlarına rastlanır.

Bizans çağında şehrin arkasındaki çamlı tepe kale haline getirildi. Tepede tek apsisli küçük bir kilise vardır. Akropolis tepesinin yamacında apsisi dışa taşkın olmayan başka bir kilise ile bu çağa ait binalar yer almaktadır. Kilisenin iç fresklerle süslüdür. Akropolis'in doğusundaki *kız kilisesi* denilen yapının da freskleri iyi durumdadır. (M)

KERAN veya **KERANE** i. (fars. *kerân* veya *kerâne*). *Esk.* Uç, kenar, son. ‖ *Bî-keran*, uçsuz bucaksız: *Bahr-i bî-keran.* ‖ *Keran-tâ-keran*, bir uçtan bir uca.

◆ **Keranegir** sıf. *Esk.* Bir yana çekilerek toplum hayatından uzak yaşayan, kenara çekilen. (M)

KERARİS çoğl. i. (ar. *kürrâse*'den *kerâris*). *Esk.* Elyazması kitapların sekiz sayfalık formaları. (M)

KERARJİR i. (fr. *kérargyre*). Miner. *Eşanl.* KERARJİRİT.

KERARJİRİT i. (yun. *keras*, boynuz ve *arguros*, gümüş > fr. *cérargyrite*'den). Miner. Tabiî gümüş klorür. (KERARJİR de denir.)

— ANSİKL. Formülü AgCl olan *kerarjirit*'in özgül ağırlığı 5,6'dır; kübik sistemde billûrlaşır; bıçakla balmumu kadar kolay kesilen küçük billûrlar veya sert kütleler halinde bulunur. (L)

KERASİT i. (fr. *cérasite*). Miner. Arasına kömür girmiş kordiyerit çeşidi. (L)

KERASUS, lat. **Cerasus.** Esk. coğ. Anadolu'da (Pontos) yunan şehri, Karadeniz kıyısında. Onbinler, Anadolu'yu aştıktan sonra burada dinlendiler. Söylentiye göre Lucullus buraya ilk kiraz fidanlarını (lat. *cerasum*) getirmiştir (M. Ö. 73). Bugün, *Giresun.* (L)

KERATA i. (yun. *keratas*, boynuzlu'dan). Karısı tarafından aldatılan erkek. («Boynuzlu» anlamında küfür olarak kullanılır): *Ar ve namusu peynir ekmek gibi yemiş yutmuş keratalar sizi...* (H. R. Gürpınar). ‖ Sevgi ile söylenen sitem sözü: *Küfür bilmez, konuşmak bilmez, kızarır durur. Okumadı kerata!* (S. F. Abasıyanık). ‖ Ayakkabı çekeceği. (M)

KERATEKTOMİ i. (fr. *kératectomie*). Oftalmoloji. Saydam tabakanın kesilmesi. (M)

KERATERPETON i. Paleont. İskeletleri Bohemya, Britanya adaları ve A.B.D. maden kömürü yataklarında bulunan zırhbaşlı amfibyum. (Çok uzun kuyruklu ve üzerinde bir çift boynuz bulunan üçgen kafalı bir semendere benzer.) [L]

KERATİN i. (fr. *cératine*). Biyokim. Destek dokuların (kabuk, faner) yapısına giren, kükürtçe zengin protein maddesi.

— ANSİKL. *Keratin*, ayıraçların çoğuna dayanır, fakat sıcak alkalilerle erir, bu yüzden midede erimez, yalnız bağırsaklardaki alkali ortamda erir: onun için bağırsaklarda etki yapması gereken hapların üzeri keratinle kaplanır. (L)

KERATİNLEŞME i. (*keratin* > *keratinleşmek*'ten *keratinleş-me*). Biyokim. Protoplazma proteinlerinin keratin haline dönüşmesi.

— ANSİKL. *Keratinleşme*'nin amacı destek ve koruyucu elemanları sağlamaktır, onun için daha çok üstderide, üstderi türevlerinde, yani fanerlerde kendini gösterir. Keratinleşme sırasında üstderi hücresinin çekirdeğinde küçülme, şekil değişikliği, çekirdekçik kaybı gibi sitoplazmada ve keratinleşen hücrelerin birbiriyle ilişkilerinde, hücreler arası aralıkların ve üstderi hücrelerini birbirine bağlayan telciklerin kaybolması gibi değişiklikler yer alır. (L)

KERATİNLİ sıf. (*keratin*'den *keratin-li*). Boynuzsu maddesi olan veya boynuzsu maddesi bulunan.

— Eczc. *Keratinli haplar*, keratin veya keratine benzer özellikler taşıyan bir maddeyle kaplanmış haplar.

— Zool. *Keratinli süngerler*, iskeleti daima boynuzsu maddeden olan sünger altsınıfı. (Keratin iskelet içinde ayrıca silisli iğnecikler bulunur veya bulunmaz. Beş takıma ayrılır: *halichondridae, poeciloscleridae, haploscleridae, dictyoceratidae* ve *dendroceratidae.*) [L]

KERATİON i. («küçük boynuz» anlamında yun. k.). Metrol. Eskiden Yunanlıların özellikle tıpta kullandıkları ağırlık ölçüsü (0,242 gr değerindedir). ‖ Geç imparatorluk'ta Constantinus ile haleflerinin kullandığı bir altın para. (L)

KERATİT i. (fr. *kératite*). Oftalmoloji. Saydam tabaka iltihabı.

— ANSİKL. *Dış menşeli keratit*'ler, ya bir travmadan veya bir dış intandan ileri gelir. Başlıca belirtileri: yabancı cisim varlığı duyusuyle beraber ağrı; ışık isteksizliği (fotofobi); göz yaşarması. Bunlar saydam tabakada bir ülserlemeyle belirlidir (*keratit ülseröz*). Ağır vakalarda (*cerahatli keratit*'ler) saydam tabakanın kalınlığı içinde gerçek bir apse meydana gelebilir. Apseli olarak tedavi edilen dış menşeli keratitler bazen birkaç günde iyileşebilir. Ülserler, mikrop bulaştırıldığı zaman, bir daha kaybolmayacak yara izleri (beyaz leke) bırakmakla kalmaz, bazen bütün gözün çıkarılmasına kadar varan durumlara yolaçabilir.

İç menşeli keratit'ler arasında parankimalı veya *dokuiçi keratit*'i saymak gerekir. Bu keratit saydam tabakanın öz dokusuna yerleşir; sebebi hemen her zaman frengi veya soydan geçme frengidir. Dokuiçi keratit, görmeyi iyice bozabilen beyaz lekeler bırakır, beraberinde iritis görülebilir. Bundan başka kirpiksi cisme, merceğe, lifsel tabakaya v.b. yayılabilir. Tedavi özellikle frengi tedavisidir. Bunlardan başka, saydam tabaka üzerinde ağır iltihaplı gri bir leke belirmesiyle kendini gösteren ve saydam tabakanın en alt katı (deşcemet zarı) iltihabı da denilen *noktalı keratit*, üçüz sinirin felçlenmesinden ileri gelen *sinirsel felçli keratit* de sayılabilir. (L)

KERATO—. Bk. KERA—.

KERATOAKANTOM i. (fr. *kérato-acanthome*). Ortası boynuzsu oluşumlu, çevresi bağdoku hücreleri kanserini düşündürecek bir kabartı gösteren, fakat gelişimi iyi tabiatlı deri dokusu bozukluğu. (L)

KERATODERMİ i. (fr. *kératodermie*). Patol. El ve ayakta üstderideki keratin tabakasının kalınlaşması şeklinde deri hastalığı. (Çeşitli sebepleri vardır: arsenik; sedef hastalığı; frengi; el işleriyle uğraşma v.b.) [L]

KERATOFİT i. (fr. *kératophyte*). Patol. Boynuzsu görünüşlü saydam polip. (L)

KERATOKONJONKTİVİT i. (fr. *kérato-conjonctivite*). Oftalmoloji. Saydam tabaka ile konjonktivanın birarada iltihabı.

— ANSİKL. *Fiskecikli kerato-konjonktivit* saydam tabaka ile konjonktiva üzerinde küçük grimsi düğümcüklerin meydana gelmesiyle belirli bir göz hastalığıdır. Gözlerde kamaşma ve yaşarmaya sebep olur; küçük bir fiskeciğin oluşmasıyle sonuçlanır. Bu hastalık çoğu zaman ilkel bir tüberküloz intanının belirtisidir. (L)

KERATOKONUS i. (fr. *kératocône*'dan). Oftalmoloji. Saydam tabakanın eğriliğinde meydana gelen değişiklik; saydam tabaka yine saydam kalmakla beraber bir koni şekli alır. (Bu hastalıktan ileri gelen görme

Foto. LAROUSSE

bozuklukları ancak temas camlarıyle düzeltilebilir.) [L]

KERATOLİTİK sıf. ve i. (fr. *kératoltique*). Altderinin aşırı keratinleşme eğilimini azaltan ilâçlara denir (salisilatlı vazelin, ardıç yağı v.b.). [L]

KERATOLİZ i. (fr. *kératolyse*). Ted. Üstderi korun tabakasının tedavi amacıyle kimyasal maddelerle eritilmesi. (L)

KERATOMALASİ i. (fr. *kératomalacie*). Oftalmoloji. Atrepsi'li yeni doğmuş bebeklerde bazen görülen derin keratit. (L)

KERATOMİKOZ i. (fr. *kératomycose*). Oftalmoloji. Saydam tabaka hastalığı; *aspergillus fumigatus* adlı küçük bir mantardan ileri gelir, saydam tabakanın tam merkezinde bir ülserle ortaya çıkar ve bu ülserin yerinde az çok büyükçe beyaz bir leke kalır. (L)

KERATOPLASTİ i. (fr. *kératoplastie*). Oftalmoloji. Hasta saydam tabakanın bir parçasını, sağlam bir saydam tabaka parçasıyle değiştirme ameliyatı. (SAYDAM TABAKA AŞISI da denir.) [L]

KERATOPLASTİK sıf. (fr. *kératoplastique*). Deri sertleştirici. ‖ *Keratoplastik özellik*, deri ve mukoza yaraların kapanmasını hızlandırmak, epitelyum hücrelerinin keratinleşmesini kolaylaştırmak bakımından bazı ilâçların taşıdığı özel nitelik. (L)

KERATOSKOP i. (fr. *kératoscope*). Saydam tabaka astigmatizmini teşhis için Placido'nun bulduğu âlet. (L)

KERATOSKOPİ i. (fr. *kératoscopie*). Oftalmoloji. Işığın kırılma derecesini tayin etmek amacıyle gözbebeği gölgesinin göz içindeki hareketlerinin muayenesi. (L)

KERATOTOM i. (fr. *kératotome*). Oftalmoloji. Saydam tabakayı kesmek için kullanılan çok ince küçük bıçak. (L)

KERATOTOMİ i. (fr. *kératotomie*). Oftalmoloji. Katarakt (perde) ameliyatında saydam tabakanın kesilmesi. (L)

KERATOZ i. (fr. *kératose*). Dermatoloji. Üstderi boynuzsu tabakasının kalınlaşması.

— ANSİKL. *Keratoz*'lar, çoğu zaman, derinin aynı noktasına uzun bir süre yapılan baskı sonucu meydana gelir. Önce sertçe bir kabarıklık, köksüz bir nasır ve nihayet tam bir nasır meydana gelir. Bu lezyonlarda memeciklerin aşırı büyümesi görülmez ve keratozlar eritici maddelerin kullanılmasıyle kaybolur. Siğiller de deri keratozlarına sebep olur, fakat o zaman deri memeciklerinde aşırı büyüme görülür.

Yaşlılık keratozu, elli yaşlarından sonra, yüzde, el sırtında, bazen boyun ve önkolda rastlanan esmerimsi, kuru, pürtüklü lekelerdir.

Kıl keratozu, kıl diplerini çevreleyen, konî şekilli boynuzsu çıkıntılardır, kılın atrofisine sebep olur; kolların arka yüzünde, butların arka dış kısımlarında sık sık görülür. Yüzde pek seyrek rastlanırsa da, olduğu zaman kirpiklerin atrofisine yolaçar. Deri kendi renginde kalabildiği gibi morumsu kırmızı da olabilir (*kırmızı kıl keratozu*).

Tıkayıcı keratoz, dış kulak yolu ve zarı hastalığıdır. Bol miktarda kepeklenme görülür, üstderi tıkaçları meydana gelir ve işitme gücü büyük ölçüde azalır.

— Vet. *Köpek yüz keratozu*, bazı bölgelerin bakışık hiperkeratozu ile belirli deri hastalığı. (Özellikle yüzde görülür ve vago-sempatik bir dengesizliğin belirtisi sayılır. Sempatolitikler iyi sonuçlar vermektedir.) [L]

KERAVİYA veya **KERAVİYE** i. (fars. *kerâviyâ* veya *kerâviye*). Bot. *Esk.* Tatlıca ot, karaman kimyonu. (İlmî adı *carum carvi*.) [M]

KERB i. (ar. *kerb*). *Esk.* Üzüntü, tasa, kaygı. (M)

KERBAKER (Michele), italyan dilbilimcisi ve hint dilleri uzmanı (Torino 1835 - Napoli 1914). Napoli üniversitesinde sanskritçe ve dilbilim profesörlüğünde bulundu (1872). Karşılaştırmalı hint - avrupa mitolojisi ve dilbilimi üstüne araştırmalar ve hint edebiyatından tercümeler yaptı. Özellikle sekiz mısralık bentler halinde yaptığı manzum *Mahabharata* tercümesi çok ünlüdür. (M)

KERBELA, Irak'ta şehir, ilk idare merkezi, Bağdat'ın güneybatısında, 44 600 nüf. Tarım pazarı. İranlı, hattâ hindistanlı birçok şiî, kutsal şehirlerinden biri (Hüseyin'in türbesi, Abbas camii) olan Kerbelâ'ya gömülmeyi vasiyet ederler. — *Kerbelâ ili*, 226 000 nüf.

— Tar. Halife Ali'nin oğlu Hüseyin, halifelik makamını elde etmek üzere Mekke'den Irak'a yürürken, Kûfe naibinin ordusuyle Kerbelâ'da savaştı ve burada öldürüldü (10 ekim 680). [Bk. KERBELÂ OLAYI.] Hüseyin'in gömüldüğü yer (*Kabrülhüseyin*) kısa bir süre sonra şiilerin ziyaret yeri oldu. Abbasî halifesi El-Mütevekkil bu ziyaretlere engel olmak için türbeyi ve yakınındaki binaları yıktırdı (851). 977'de yeniden yapılan türbe bu defa da Şiîliğe karşı çıkan Zabbe bin Muhammed el-Esedî tarafından tahrip edildi (980). Şiî Fakat kabir aynı yıl Büveyhîlerden şiî Adudüddevle, sonra da Hasan bin el-Fadl (öl. 1024) tarafından yeniden yaptırıldı; 1016'da çıkan bir yangında tahrip oldu. Selçuklu Sultanı Melikşah, Bağdat'a geldiği zaman (1087) *Meşhedan* adlı verilen Ali'nin ve Hüseyin'in türbelerini ziyaret etti. İlhanlılardan Gazan Han 1303'te Kerbelâ'yı ziyaret ederek türbeye büyük bağışlarda bulundu. Kerbelâ, Safevî hükümdarı Şah İsmail (öl. 1524) ve osmanlı padişahı Kanunî Sultan Süleyman tarafından da ziyaret edildi. Kanunî buradaki El-Hüseyniye kanalını tamir ettirdi (1535). Murad III (öl. 1594), Bağdat valisi Elvendoğlu Ali paşaya, Hüseyi'in mezarı üzerine yeni bir türbe yaptırdı. Şah Abbas I devrinde Bağdat, Safevîlerin eline geçince (1623), Şiîler buraya yeniden büyük önem verdiler. 1143'te Afşarlardan Nadir Şah Kerbelâ'yı ziyaret ederek, türbenin üzerini altın ile kaplattı. XVIII. yy. sonuna doğru Kaçar hanedanı kurucusu Ağa Muhammed Han, Hüseyin türbesinin kubbe yaldızını yeniletti ve minaresini altınla kaplattı. 1801'de Şeyh Sud'un emrindeki Vahhabîler tarafından istilâ edilen şehir, baştan başa harap edildiği gibi türbenin tombakları, altınlı bakırları ve diğer hazineleri de bunların eline geçti; ayrıca üç binden fazla şiî öldürüldü. Şehirde türk hâkimiyetinin yeniden kurulması 1843'te Necip Paşa tarafından gerçekleştirildi. Kerbelâ XX. yy.da Irak'ın zengin şehirlerinden biri oldu. (M)

Kerbelâ olayı, Hz. Muhammed'in amcasının oğlu Ali bin Ebutâlib (598-661) ile kızı Fatma'nın (öl. 632) oğlu İmam Hüseyin'in öldürülmesi ile sonuçlanan olay (10 Muharrem 680). İslâm tarihinde, *Kerbelâ vakası* diye anılır. Üçüncü islâm halifesi Osman bin Affan'ın ölümü üzerine Ali halife seçildi. Kendisine rakip çıkan Şam valisi (sonradan Emevî devletinin kurucusu) Muaviye bin Süfyan (öl. 680) ile mücadele etmek zorunda kaldı. Halife Ali 661'de şehit edildi. Oğlu Hasan bin Ali (625 -669) ise halifelik davasından vaz geçti. Muaviye hilâfet mevkiinde durumunu sağlamlaştırdıktan sonra oğlu Yezid'i (öl. 683) veliaht tayin etti. Yezid halife olunca Hazreti Muhammed'in ikinci torunu Hüseyin'in de (626 - 680) halifeliğini tanımasını istedi. Yezid'in halifeliğini tanımayan İmam Hüseyin Medine'den Mekke'ye göçmek zorunda kaldı. Mekke'de bulunduğu sırada Kûfe eşrafı ve halkından davet mektupları aldı. Kûfeliler, bütün güçleriyle kendisine yardım edeceklerine dair söz verdiler. Hüseyin, Kûfe halkının eğilimini daha iyi öğrenmek amacıyle amcası oğlu Müslim bin Akîd'i Kûfe'ye yolladı. Müslim, İmam Hüseyin'e haber göndererek derhal gelip harekete başına geçmesi gerektiğini belirtti. Fakat bu sırada Basra âmili Ubeydullah bin Ziyad, geniş yetkilerle, Yezid tarafından Kûfe valiliğine tayin edildi. Kûfeliler Müslim'e yardım etmedi. Yeni vali, Müslim'i yakalatıp öldürttü. Sonra da İmam Hüseyin ile mücadele etmek için hazırlandı. Hüseyin, Müslim'in ölümünü duymadan, Mekke'den Irak'a doğru yola çıktı. Fakat Kûfe'ye yakın Kerbelâ mevkiinde Ömer bin Sa'd bin Ebu Vakkas kumandasındaki askerler tarafından kuşatıldı. Ya Yezid'in halifeliğini tanıması veya teslim olması teklif edildi. Hüseyin bu teklifi reddetti. Düşmanları, Fırat suyu tarafını tutarak Hüseyin ve beraberindekileri kızgın çölde susuz bıraktılar. İmam Hüseyin, yanındakilere, isterlerse kendisinden ayrılıp hayatlarını kurtarabileceklerini söyledi. Fakat kimse ayrılmadı. Hasta yatan oğlu Zeynel Âbidin (Ali) hariç Hüseyin ve beraberindekiler Yezid ordusu ile döğüşüp öldüler (10 ekim 680) [10 muharrem 61]. Yezid taraftarları Hüseyin'in başını kestiler; Ehlibeyt* ile birlikte Şam'a, Yezid'e gönderdiler.

Sonra, Yezid, Ehlibeyti, Medine'ye geri gönderdi. 683-684 Tarihinde Muhtar bin Ebu Ubeyd es-Sakafî (622-687) Hüseyin'in intikamını almak için isyan etti. Ubeydullah bin Ziyad ve Kerbelâ olayı sorumlularının birçoğu öldürüldü (686). İmam Hüseyin'in şehit edildiği ve gömüldüğü mevki, sonraları İslâm dünyasının ve özellikle şiî'lerin bir ziyaret yeri oldu.

● *Edebiyat.* İslâm edebiyatında İmam Hüseyin'in ölümü ilk defa Araplar tarafından hikâye edildi. Arapçada bu konudaki en eski eser Ebu Mihnaf'a (öl. 774) aittir. Ebu'l-Ferec Ali el-İsfahanî'nin (öl. 966-967) *Makaatil-üt-Tâlibiyyin* (Taliplerin Öldürüldükleri Yerler) adlı eserinin genişçe bir kısmında da Kerbelâ olayı anlatılır. Radieddin Ebu'l-Kasım Ali bin Musa et-Tâûsî (1193-1263), Nasr bin Muzahim, Ebu İshak el-İsferâyinî, Ebu Abdurrahman bin Muhammed'in maktel türüne giren eserleri vardır. İran edebiyatında Kerbelâ olayı ile ilgili olarak yazılmış eser sayısı çoktur. Fakat özellikle Hüseyin Vâiz Kâşifî'nin (öl. 1505) *Ravzatü-üş-Şühedâ* (Şehitlerin Bahçesi) adlı eseri ünlüdür. İran edebiyatında bu türden ün kazanmış diğer eserler arasında, *Muhrik-ül-Kulûb* (Gönülleri Yakan); *Müheyyici-ül-Ahzân* (Üzüntüleri Çoğaltan), *Tufan-ül-Bükâ* (Gözyaşı Tufanı), *Esrâr-uş-Şehâde* (Şehitlerin Sırları) vardır. Ayrıca Muhteşem Kâşanî, Hakîm Kaânî ve Serbaz Kazvinî gibi şairler tarafından yazılmış Kerbelâ olayı mersiyeleri de dikkati çeker. Anadolu türü edebiyatında Kerbelâ olayını bağımsız bir konu olarak ele alarak işleyen eserler şunlardır: Kastamonulu Şazî'nin *Dâstan-i Maktel-i Huseyn*'i (Hüseyin'in Öldürüldüğü Yer Üstüne Destan) [1362]; Yahya bin Yahşi'nin (öl. 1436) *Maktel-i İmam Huseyn*'i (İmam Hüseyin'in Öldürüldüğü Yer); Lâmiî Çelebi'nin (1472-1532) *Maktel-i Âl-i Resul* (Peygamber Soyunun Öldürüldüğü Yer); Hacı Nureddin'in *Vak'a-i Kerbelâ*'sı (1530-1531); Gelibolulu Camî'nin *Saadetname*'si (XVI. yy. ortaları); Fuzulî'nin (1480-1556) *Hadikat-üs-Suadâ*'sı. Son eser türk edebiyatındaki en önemli ve etkili makteldir. Tanzimattan sonra yazılan eserler arasında, Sanih'in *Mersiye-i Şerif*'i, *Vâkıa-i Kerbelâ Mukaddemesi*, Kâzım Paşa'nın *Riyâz-i Asfiyâ*'sı, *Muharrem Efendi Mersiye*'si, Edhem'in *Vak'a-i Kerbelâ*'sı, Ali

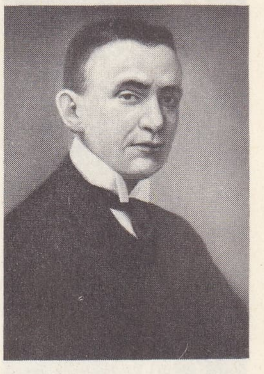

KERENSKİY

kereste

yumuşak ağaçlar için standart kalınlık ve genişlik ölçüleri

TAHTA

kalınlık (mm)	*genişlik (mm)*
12, 18, 24, 28, 38	8, 10, 12, 15, 17, 19, 22, 25, 28, 30
48	12, 15, 17, 19, 22, 25, 28, 30
58	8, 10, 12, 15, 17, 19, 22, 25, 28, 30
78	10, 12, 15, 17, 19, 22, 25, 28, 30
98	12, 15, 17, 19, 22, 25, 28, 30

ÇITA (*bağdadî*)		LATA		KADRON	
kalınlık (mm)	*genişlik (mm)*	*kalınlık (mm)*	*genişlik (mm)*	*kalınlık (mm)*	*genişlik (mm)*
8	24	18	48	28, 38, 48	28, 58, 38, 78, 48, 58, 78, 98
12	24	24	48	58, 78, 98	78,78,98
18	24	28	48		
—	—	38	58		

KİRİŞ		AZMAN	
kalınlık (mm)	*genişlik (mm)*	*kalınlık (mm)*	*genişlik (mm)*
12, 15	12, 15, 17, 19	20, 22	20, 22, 25, 28, 30
	15, 17, 19		22, 25, 28
17, 19	17, 19, 19	25, 28, 30	25, 28, 30, 28, 30, 30

Foto. X (LAROUSSE)

Rıza'nın *Hadise-i Kerbelâ*'sı, Nevres'in *Mersiye*'si, Hakkı'nın *Terkib-i Bend Mersiyesi,* İbnür Reşad Ali Ferruh'un *Kerbelâ*'sı sayılabilir. (→Bibliyo.) [M]

KERBEROS. Yun. mit. Cehennem'in bekçisi olan canavar. Typhon ile Ekhidna'nın oğlu. Kimine göre elli, kimine göre yüz başlı bir köpekti. Sanat eserlerinde üç başlı, ejderha kuyruklu ve sırtı yılan başları ile kaplı olarak temsil edilir. Ölülerin mezarlarına, Kharon'a verilecek sadakadan, başka, Kerberos'u yatıştırmak için bir ballı çörek konurdu. Kerberos Cehennemin kapılarını zorlamağa çalışan canlılara karşı çok sert davranırdı (msl. Persephone'yi kaçırmağa kalkışan Perithus ile Theseus). Orpheus lir çalarak, Eneas da Sibylla'nın yaptığı çöreği vererek onu yatıştırdılar. Yalnız Herakles onu altetmeyi başardı, zincire vurarak Troizen'e götürdü, sonra da Cehennem'e geri yolladı. (L)

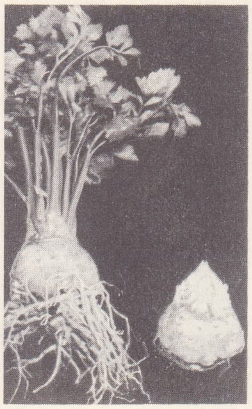

kereviz

KERÇ, S.S.C.B.'de (Ukrayna) liman şehri, Kırım'da, *Kerç yarımadası*'nda ve *Kerç boğazı* kıyısında; 104 000 nüf. Balıkçı limanı. Balık sanayii. Çelik fabrikaları. — Kerç yarımadası, güneyde Azak denizini sınırlar; Taman yarımadasından, Azak denizini Karadeniz'e bağlayan Kerç boğazı ile ayrılır.

— Tar. Pantikapalon adlı bir Miletos kolonisi (M.Ö. 650'ye doğr.) ve Bosphoros kralı Leukon'un başkenti (M.Ö. IV. yy.) olan Kerç, Bosphoros veya Vopro adını aldı ve Bizans hâkimiyetini kabul etti, XIII. yy.da bir ceneviz ticaret acentesi oldu. 1475'te Türklerin eline geçti. Ruslar boğaz üzerindeki bu kaleyi alarak (1771) Küçük Kaynarca antlaşmasıyle ilhak ettiler (1774). Kırım savaşı sırasında bombalanan (1855) ve 1941 kasımında Almanlar tarafından işal edilen şehri, Ruslar aralık ayında geri aldılar, yarımadaya çekildiler ve von Manstein tarafından kuşatılınca teslim oldular (mayıs 1942). Şehir 1944 nisanında Almanlardan kurtarıldı. (L)

—KERDE sıf. Bk. —GERDE.

KERDOMETRE . (yun. *kerdos,* kazanç, ve *metron,* ölçü > fr. *kerdometre*'den). Telefon hatları üzerindeki gürültü gerilimlerini ve düzeylerini ölçmekte kullanılan âlet. (L)

KERE i. (ar. *kerre*). Defa, kez, sefer anlamıyle sayı belirten bir kelimeye eklenir: 1. bir olgunun teklifini veya tekrarını belirtmek için kullanılır: *Bir kere. Beş kere. İlk keresinde;* 2. bir çeşit birim olarak kabul edilen bir eyleme göre başka bir eylemin ölçülebilir büyüklüğünü belirtmek için kullanılır: *Benzerlerinden üç kere daha fazla aydınlık sağlayan bir lamba;* 3. kendi kendisine eklenen bir niceliğin tekrarını veya çarpımını belirtmek için kullanılır: *Üç kere sekiz yirmi dört eder.* (M)

KEREK, Ürdün'de müstahkem mevki ve kasaba, Lût gölünün 15 km doğusunda. Haçlı seferleri sırasında tahkim edilince önemi arttı. Şamlıların hac yoluna ve Suriye ile Mısır arasındaki ticaret yoluna hâkimdi. Bu sebepten Müslümanları zarara uğratıyordu. Bunu önlemek için 1170 yılından itibaren önce Nureddin, sonra Selâhaddin tarafından kuşatıldı, Selâhaddin'in kardeşi el-Melikül Âdil'e teslim oldu (1188). Eyyubîlerin hâkimiyetine girdi. El-Mugis Ömer'in idaresinde kaldı (1263). Memlûk sultanı Naşir'in sığınağı oldu (1309). XVI. yy.da osmanlı hâkimiyetine girdi ve önemini kaybetti. Son devirlerde osmanlı hükûmetinin askerî bölgesiydi. Birinci Dünya savaşı sonunda ingiliz ordusu tarafından işgal edildi. Ürdün devleti hudutları içine alındı. (M)

KEREM i. (ar. *kerem*). *Esk.* Soy temizliği, soyluluk, asalet, ululuk, büyüklük. ‖ Lûtuf olarak verme, bağış, iyilik: *Kerem kıl kesme sâki iltifatın bi-nevâlardan / Elinden geldiği hayrı dirig etme gedâlardan* (Fuzuli). *Kâmildir o insan ki yaşar hâtıralarla; / Bir başka kerem beklemez artık gelecekten* (Yahya Kemal). ‖ *Kerem etmek,* iyilikte bulunmak, bağış yapmak: *«Allahım! Aşkından artık yoluna gidemez oldum. Ne olur, kerem et, lütfet de beytini bana gönder»* (N. Araz). ‖ *Kerem sahibi,* cömert, iyi huylu. ‖ *Kerem-güster* (*kerem-perver* veya *kerem-kâr*), kerem eden, cömert, eli açık. ‖ *Kerem güsterî* (*kerem perverî* veya *kerem kârî*), cömertlik, el açıklığı. ‖ *Keremperverâne* (veya *keremkârane*), el açıklığıyle, kerem sahibine yakışır bir şekilde.

— DEY. *Esk. Kerem buyurun* (veya *eyleyin*), konuşmada «müsaade edin, beni dinleyin» anlamında kullanılır. (M)

KEREM (Benül Kerem), Aden'de bir sülâle (1083-1138). Yem kabilesinin Hemdan grubunun Cüşam kolundandır. Aden'in idaresi, Kerem'in oğulları Mesud ile Abbas'ın eline geçti (1803). Mesud, El-Hazra kasrı ile deniz kıyısının, Abbas ise, iç bölgelerin gelirini elde etti. Abbas'ın oğlu Zuray, Cebel el-Silv'deki Dumluva kasrını alarak başkent yaptı (1087). Sonra Moha ile Zebid üzerindeki Zubhan'ı da aldı. Abbas'ın soyundan gelenler ile Mesud'un soyundan gelenler arasındaki dostluk uzun sürmedi. İki yıl süren bir savaş oldu. Zureylilerden Saba başarı kazandı. O tarihten sonra Zureyliler yalnız olarak hüküm sürdüler. Saba'nın ölümü ile (1138) oğlu Muhammed başa geçti (1139-115). Onun saltanatı Zureylilerin yükseliş devri oldu. Muhammed, Mesud kolunun son hükümdarı Ebu'l Garat'ı öldürdü. Oğlu İmran zamanında fiilî hükümdarlık vezir ailesinden Bilâl'in eline geçti. Son hükümdar Yesir'i Salâhaddin'in kardeşi Turanşah öldürdü; Aden'i ve Yemen'in geri kalan kısımlarını ele geçirdi. (M)

Kerem, Ahmet Adnan Saygun'un 3 perdelik operası (1947-1952). İlk müzikli dram olan operanın librettosunu Selâhattin Batu yazdı. Konusu *Kerem ile Aslı* masalına dayanır. Türk folklorundan ustalıkla yararlanır. Ankara Devlet operası tarafından oynandı (22 mart 1953). [M]

Kerem ile Aslı, Anadolu'da yüzyıllardır söylenen çok yaygın bir halk hikâyesi. Türk folklorunun en lirik, seçkin örneklerindendir. Önce el yazması kopyalardan okundu. Daha sonra çeşitli taş baskılı kitaplarla bütün köylere yayıldı. Hikâyede, kökünü tasavvuftan alan, «insanın kaderini değiştiremeyeceği» görüşü ve gerçek güzelliğin Tanrı'da olduğu, insanın sevdiğine bu dünyada ulaşamayacağı inancı vardır. Hikâyede, ısfahan şahlarından birinin oğlu Ahmet Mirza ile hazine nazırlığı yapan ermeni keşişin kızı Kara Sultan'ın başından geçenler anlatılır. Babaları büyüyünce ikisini evlendirmek niyetindedir. Keşiş sonradan kararından cayar. Şahın hizmetinden ayrılır; üç gün ötede Zengi köyüne çekilir. Yıllardan sonra çocuklar büyür. Bir gün Mirza yakın arkadaşı Sofu ile avdan dönerken bir bahçede rastladığı gergef işleyen bir kıza tutulur. Bu kız Kara Sultan'dır. Kızla konuşarak adlarını değiştirirler. Mirza Kerem, Kara Sultan da Aslı Han adını alır. Kerem yemeden içmeden kesilir. Sırrını babası duyar. Şah, kızı babasından ister. Din ayrılığından bunu kabul etmeyen keşiş kızını alarak kaçar. Kerem ile Sofu kent kent, köy köy peşlerinde giderler. Başlarından türlü serüvenler geçer. Sonunda Kayseri'de, kızın babasını zindancıbaşılık, anasını dişçilik yaparken bulurlar. Kerem diş çektirmek bahanesiyle kızla konuşur. Aslı müslüman olur. Keşişin müracatı üzerine evde pusu kuran beyin adamları Kerem ile Sofu'yu tutuklarlar. Beyin kız kardeşi meseleyi çözmek için, Aslı Hanı da aralarına katıp kırk güzel kızı süsleyerek gül bahçesine salar. Bahçeye getirilen Kerem gözlerini Aslı'dan ayırmaz. Keşiş kızını gene kaçırır. Kerem ile Sofu onları Halep'te bulur. Halep paşasının dileği üzerine düğüne razı olan keşiş bu sefer kızına sihirli bir elbise giydirir. Gerdek gecesi, düğmeleri çözüldükçe iliklenen bu gömleği Kerem sabaha kadar çıkaramaz. Tan ağarırken çektiği bir «ah» ile ağzından çıkan alev, âşığı yakıp kül eder. Aslı da kızgın külleri süpürge ettiği saçları toplarken tutuşup yanar.
Hikâye Âşık Kerem'in şiirleriyle süslüdür; halkın hayal gücünün de bu şiirlere eklendiği söylenebilir. Âşık Kerem'in yüzyıllarca halkın dilinden düşmeyen, divan edebiyatı etkisinden uzak, saf şiirleri, türküleri Anadolu'da bugün de söylenir. Şiirlerinin bir kısmının hikâye ile ilgisi yoktur. Anadolu'da, *Kerem* ve *Kesik Kerem* adlı iki ezgi adı, Kerem'in saz ustası bir âşık olduğunu göstermektedir. (M)

KEREMPE i. (yun. *korymbos* uç, kenar'-dan). Denize doğru uzanan kayalık çıkıntı. ‖ Dağın en yüksek yeri, tepesi. ‖ Geminin baş tarafı. (M)

KEREMPE burnu, esk. **Karambis,** Batı Karadeniz kıyısının, doğu-batı doğrultusundan kuzeydoğu-güneybatı doğrultusuna geçtiği yerdeki kara çıkıntısı. (M)

KEREN, Eritre'de şehir, Asmara demiryolu hattı üzerinde; 9 700 nüf. 1889'da İtalyanlar, 1941'de İngilizler tarafından işgal edildi. (M)

KERENSKİY (Aleksandr Fyodoroviç), rus siyaset adamı (Simbirsk 1881). Avukatlıktan siyasete geçti. Marksist revizyonizmin etkisinde kalarak Sosyal Devrimci partiye girdi, 1912'de Duma'ya seçildi. Mart 1917 devriminden sonra Adalet bakanlığına getirildi. Fetihlere karşı olduğu için dışişleri bakanı Miliukov ile çatıştı. Mayıs 1917'de savaş bakanı olunca, askerî birliklerin moralini düzeltmek için uğraştı, fakat olumlu bir sonuç elde edemedi. Brussilov kumandasındaki rus kuvvetlerinin Galiçya'da giriştikleri «Kerenskiy taarruzu» (temmuz 1917) bir alman karşı hücumu ve yedeklerin savaşa girmekten kaçınmalarıyle başarısızlığa uğradı. Bu başarısızlığı izleyen karışıklıklardan sonra Kerenskiy geçici hükûmetin başına geçerek prens Lvov'un yerini aldı. Batı kamuoyu onu, Rusya'nın savaşa devam etmesini sağlayabilecek enerjik bir önder olarak görüyordu. Fakat bolşeviklerin artan baskısına karşı koymak için, ordunun karşı - devrimci unsurlarıyle işbirliği yapmak zorunda kaldı ve bu unsurlar tarafından hükûmetten uzaklaştırılmak istendi (general Kornilov'un hükûmet darbesi). Kerenskiy, Kornilov'u sindirmek için (ağustos 1917) bu sefer de bolşeviklere yanaştı ve onların Petrograd'da işçiler, askerler ve denizciler arasında yaptıkları başarılı propagandayı önleyemedi. Bir Kurucu meclis toplamağa çalıştı, fakat Lenin daha önce davrandığından, ekim 1917 devrimine karşı koyamadı. General Krasnov'un birlikleriyle Moskova'yı geri almağa çalıştı ise de bir sonuç elde edemedi ve kaçmak zorunda kaldı (kasım 1917). A.B.D.'ye yerleşti ve Rusya'nın siyasî hayatıyle ilgili makaleler ve kitaplar yazdı. (L)

KERENYİ (Karoly), macar klasik dilbilim uzmanı ve din tarihçisi (Timişoara 1897). 1943'e kadar Macaristan'da klasik filoloji okuttu, sonra İsviçre'ye göç etti. Modern düşünce akımlarına açık bir bilgin olan Kerenyi kendini özellikle yunan mitolojisine verdi ve Jung'un analitik psikolojisi ile varoluşçu felsefenin etkisinde kalarak bu mitolojinin orijinal bir yorumunu yaptı (ancak bu yorum bilim adamları arasında tartışma konusu olmuştur.) Başlıca eserleri: *Die Antike Religion* (Antik Dinler) [1940]; G. Jung ile birlikte yazdığı *Einführung in das Wesen der Mythologie* (Bilimsel Mitoloji İncelemesine Giriş) [1941]; *Niobe* (1949); *Mitoslar ve Sırlar* (1950); *Die Mythologie der Griechen* (Yunan Mitolojisi) [1951]. (M)

KERES i. *Halk dili.* Büyük ve derin karavana. (M)

KERGUELEN adaları plajda deniz ayıları

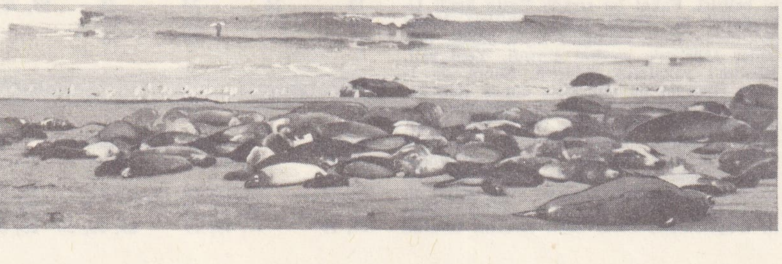

Foto. Angot-Atlas-Photo (LAROUSSE)

KERESTE i. (fars. *kereste*). Tomrukların boyuna biçilmesiyle elde edilen marangozluk ve inşaat odunu: *Evi yaparken iyi kereste kullanmış.* (Bk. ANSİKL.) ‖ Ayakkabı yapımında ve bazı işlerde kullanılan maddeler. ‖ Sıf. *Mec. Kaba.* Kaba saba (kimse).

— Denizc. *Kereste ambarı*, gemi yapımında kullanılmak üzere ihtiyat kerestelerinin depo edildiği yer. ‖ *Kereste memuru*, eskiden ambarlara istif edilen keresteleri kullanılacak işlere göre ayırıp markalayanlara verilen ad.

— ANSİKL. Marang. Tomruk halinde bulunan ağaç kullanılacak durumda değildir. Bunlar biçme atelyelerinde katrak veya şerit testerelerle *kereste* haline getirilir. Keresteler, yumuşak ve sert ağaçlara göre belirli standart ölçüler dahilinde biçilir.

Her kerestenin üzerinde kalitesini gösteren ve sınıfını belirten renkler bulunur. Meselâ, mavi renk I., kırmızı renk II., yeşil renk III., siyah renk ise, IV. sınıfı gösterir.

İğne yapraklı (yumuşak) ağaçlar, kereste haline getirilirken verilen ölçülere göre adlandırılır: tahta, azman, kiriş, kadron, lata ve çıta (bağdadî).

Yumuşak kerestelerde boylar arasında 50 sm fark vardır. 1-1,5 m arası çok kısa, 1,5-2,5 m arası kısa, 3-5 m arası normal, daha büyük boylar için uzun kereste denilir.

Sert ağaçlar için kereste kaliteleri, yanları alınmış olursa I. sınıf, II. sınıf, merkantil, III. sınıf, IV. sınıf diye ayrılır.

Ticarî boyutlar havada kurutulmuş oduna göre belirlenir (yüzde 17 ile 13 arasında nemlilik derecesi); hızarcı normal olarak yaş tomruğu veya kesileli bir yıl olmamış tomrukları işler. Odunun kururken vereceği fire göz önünde tutulur; parçaların, gerekli boyutların az üstünde olması ve bir fire payı bırakılması zorunludur.

Tomruklar kereste haline getirilirken iki tür fire verir: bir yanda kapaklar ve yonga, öbür yandan hızar tozu. Hızar tozu, dar iz açan ince ağızlı hızarlar kullanılarak azaltılır. (M)

KERESTECİ i. (*kereste*'den *kereste-ci*). Kereste satan kimse.

◆ **Kerestecilik** i. Kereste satma işi. (M)

Kereste fabrikaları (DEVLET ORMAN—), orman ürünlerinin işlenerek değerlendirilmesi amacıyle, Orman bakanlığına bağlı olarak kurulmuş tesisler. Özel ve resmî kesimin kereste ve mamulleriyle ambalaj ihtiyacını karşılayan bu tesislerin yıllık üretimleri şöyledir: Düzce Kereste fabrikası 30 000 m³; Bolu Kereste fabrikası 50 000 m³; Devrek Kereste fabrikası 30 000 m³; Yenice (Karabük) Kereste fabrikası 30 000 m³; Eskipazar Kereste fabrikası 20 000 m³; Ulupınar Kereste fabrikası 12 000 m³; Cide Kereste fabrikası 3 000 m³; Ayancık Kereste fabrikası 100 000 m³; Bafra Kereste fabrikası 22 000 m³; Akkuş Kereste fabrikası 30 000 m³; Ardeşen Kereste fabrikası 30 000 m³; Borçka Kereste fabrikası 22 000 m³; Dursunbey Kereste fabrikası 18 000 m³; Pazarköy (Eğridir) Kereste fabrikası 3 000 m³; Antalya Ambalaj fabrikası 9 000 m³; 1971 yılı sonunda tamamlanması öngörülen Bartın Kereste fabrikası 30 000 m³; 1972 sonunda yapımı tamalanması öngörülen Demirköy Kereste fabrikası 30 000 m³; yapım halinde bulunan Artvin Lif, Levha fabrikası 28 600 t. (M)

KERET, Ugarit menşeli bir babil efsanesinin kahramanı. Babası Terah tarafından kovulan, fakat kendisine bazı ilkeleri öğreten tanrı El tarafından korunan Keret, Edom ülkesine varır ve kralın kızıyle evlenir. Kral ölünce, aralarında yaşadığı Edom'lulara karşı topraklarını korumak zorunda kalır, ölüm döşeğinde iken Tanrı'dan edindiği bilgileri oğullarına aktarır. Bu destan çok çeşitli biçimlerde nakledilmiştir. Davud'un muhafız kuvvetlerini meydana getiren Keretlilerin, menşelerini Kenan efsanesine bağladıkları sanılır. (L)

KERETAPA. Esk. coğ. Anadolu'da şehir, Frigya bölgesinin güneyinde Roma imparatorluk devri sikkeleri üzerinde adı geçer. Bilgin Ramsay şehrin, bugünkü Kaydibi'nde yer aldığını ileri sürer. Keretapa'da antik bir yerleşmeye ait kalıntılar ile bir ithaf yazıtı bulundu. (M)

KEREUTA. Esk. coğ. Anadolu'da Frigya bölgesinde Akçaköy yakınında şehir. Akçaköy yakınında bulunan bir kazıt üzerinde adına rastlandı. (M)

KEREVET veya **KEREVİT** i. (yun. *krevati*, karyola'dan). Üzerine şilte serilen, tahtadan, eğreti olarak yapılmış, yüksekçe yer: *Bir kerevetin üstünde serili duran yatağa, yanyana oturdular* (Sabahattin Ali). Bk. ANSİKL.

— İpekböcekçiliği. İpekböceklerinin yemleme ve yatak değiştirme işlerinde kullanılan, içine tel örgü geçirilmiş çerçeve. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Kerevetler genellikle köy evlerinde oturmak ve yatmak için kullanılır. Taştan olanlara *mastaba*, üstünde minder olanlara *sedir* denir. Otururlurken, kerevetin üstüne, şilte, post, kilim, halı v.b. şeyler atılır. Yatılacağı zaman yatak şiltesi serilir.

— İpekböcekçiliği. Bugün bu kerevitler üzerine tava kâğıdı denilen delikli kâğıtlar yerleştirilmektedir; deliklerin çapı tırtılların yaşına göre 5-16 mm arasında değişir. (ML)

KEREVİDES i. (yun. k.). Bk. TATLISU ISTAKOZU.

KEREVİZ i. Bot. Kökleri ve yaprakları sebze olarak kullanılan kokulu ikiyıllık bitki. (İlmî adı *Apium graveolens.* Maydanozgillerden). Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. *Bahçe kerevizi.* Avrupa, Akdeniz bölgesi ve Kafkasya'da yetişen yabanî kerevizden ayıklama ve ıslah yoluyle türemiştir; eski bir tarım bitkisidir. Yaprakları çok parçalı, yaprak sapı oluklu, kökü şişkin ve etlidir. Kökü gelişkin olanlara *kök kereviz*, sapı gelişkin olanlara *yaprak kereviz* denir. Kereviz birinci yıl sadece kök ve yaprak yapar; ancak ikinci yılda sap sürerek çiçek açar, tohum verir. Türkiye'de yetiştirilen başlıca iki çeşit kök kereviz vardır: 1. *Odesa kerevizi*: büyük şehirlerin sebze bahçelerinde çok yetiştirilir. Kökü iri, kabuğu hafifçe buruşuk, lezzetli ve verimlidir. 2. *Sarı kereviz*: yan kökleri fazla olduğu için öteki kadar makbul değildir.

Yaprak kerevizler daha çok yabanî kerevize benzer ve birçok ilde yetiştirilir.

Kereviz ılık iklim ister. Nemli ve kuvvetli topraklarda iyi ürün verir. Kurak ve sıcak yerlerden hoşlanmaz. Şubattan nisana kadar açık yastıklara ekilir. Fideler haziran veya temmuzda esas yerlerine 30 sm aralıkla dikilir. Sonbaharda ürün alınır.

Kereviz makbul sebzelerdendir. Bileşiminde tıbbî nitelikler taşıyan maddeler bulunur (sedanonik anhidrit, sedanolin, limonen, palmitik asit, gayakol v.b.) Kerevizin uyartıcı ve sidik söktürücü nitelikleri ilkçağ'dan beri bilinir. Tohumunda bulunan açıcı yağ damıtma işlerinde kullanılır. (L)

KERGUELEN adaları. esk. **Désolation adaları**, Hint okyanusunun güneyinde, fransız güney kutbu ve Antarktika arazilerine bağlı fransız takımadaları, 48°27 - 50* güney eylemi arasında; yaklş. 7 000 km².

● *Coğrafya.* Üç yüzden fazla ada ve adacıktan meydana gelen bu takımadaların en büyük adasının yüzölçümü 6 000 km²'yi bulur; kuzeybatıdan güneydoğuya doğru 140 km boyunca uzanan üçgen şeklindeki bu adanın batı kıyısı oldukça düzgündür; buna karşılık kuzeydoğu kıyısı derin fiyordlarla yarılmıştır ve doğuda Courbet yarımadası ile güney kıyının ucu olan Joffre yarımadası (veya Jeanne d'Arc yarımadası) arasında geniş bir körfez vardır. Güney kıyı yanında yükselen ve büyük bir volkanik kütlenin en yüksek tepesi olan Ross dağının yükseltisi 1 960 metreyi bulur. Adanın batı kesimi bir yayla buzuluyle (gerilemekte olan Cook buzulu) kaplıdır. Takımadaların yazın serin (ortalama 7,4°C), kışın nispeten ılık (2,6°C) olan çok yağışlı ikliminin başlıca özelliği çok şiddetli batı rüzgârlarının hemen hemen devamlı olarak esmesidir; bu rüzgârların sebep olduğu kurakçıl bitki örtüsü tamamıyle otsuları kapsar (1875'te adalara getirilen tavşanlar tarafından kısmen yok edilmiştir). Kerguelen adalarında çok kalabalık deniz kuşları ve penguen sürüleri barınır. Ayıbalıkları oldukça azalmışsa da iyi muhafaza edilen foklar yeniden çoğalmıştır. 1951'den beri en büyük ada devamlı olarak meskûndur ve Morbihan körfezinin kuzey kıyısında Port-aux-Français'de önemli bir bilim üssü kurulmuştur. Fakat balıkçılık imkânları çok zayıftır ve birkaç defa girişilen koyun yetiştiriciliği denemeleri hep başarısızlıkla sonuçlanmıştır: ancak tavşanlar tamamen ortadan kaldırıldıktan ve otlaklar yeniden yetiştirildikten sonra başarı sağlanabilecektir. Bununla birlikte fok sürülerinin akıllıca işletilmesi büyük gelirler sağlayabilir. (L)

KERGUELEN DE TRÉMAREC (Yves Joseph DE), fransız denizcisi (Quimper 1734 - Paris 1797). 1771-1772'de Güney Kutbu denizlerine gönderilen *Fortune* ve *Gros-Ventre* gemilerine kumanda etti. Bulduğu iki adaya Fortune ve Kerguelen adlarını taktı. Uygunsuz davranışları yüzünden 1775'te Deniz kuvvetlerinden çıkarıldı. Amerika savaşına korsan olarak katıldı, 1793'te tekrar Deniz kuvvetlerine alındı ve kendisine tuğamirallik rütbesi verildi. *Relation de Deux Voyages dans les Mers Australes et des Indes, Faits de* 1771 *à* 1774 (1771 - 1774 Yılları Arasında Güney Kutbu ve Hint Denizlerine Yapılan İki Gezinin Hikâyesi) [1782]; *Relation des Combats et des Evénements de la Guerre Maritime de* 1778 *Entre La France et l'Angletterre* (1778 Fransa-İngiltere Deniz Savaşındaki Olay ve Çatışmaların Hikâyesi) [1796] adlı iki kitabı vardır. (L)

KERH i. (ar *kerh*). *Esk.* Tiksinme, iğrenme. ‖ İstemediği bir işi yapmak için kendini zorlama, zorla yapma. ‖ *Kerh etmek*, tiksinmek. İstemeyerek, zorla yapmak.

◆ **Kerhen** zf. *Esk.* İğrenerek. ‖ İstemeyerek, zorla. ‖ *Tav'an ve kerhen*, ister istemez. (M)

KERH Bağdad'ın önemli bir mahallesi, Sasanî hükümdarı Şapur II (309-379) tarafından kurulduğu sanılıyor. Halife El-Mansur devrinde ticaret merkezi idi. Bağdat şehrinin kurulmasından sonra (762) bir parçası haline geldi. Büveyhîler devrinde şiîliğin merkezi oldu (X - XI. yy.). Sünnîlerle Şiîler arasında mezhep çatışmalarında tahrip edildi. 1053 Yılındaki kargaşalıkta büyük bir kısmı yandı. Cami ve türbeleri meşhurdur. Harunürreşid'in karısına ait türbe bunların en ünlülerindendir. Maruf bin el-Fayzuran el - Kerhî (öl. 816) türbesi de Kerh'dedir. Bu iki türbe Halife En-Naşir (1180-1225) devrinde tamir edildi. Uzun süre önemini korudu ve tarihî bir merkez olarak kaldı. (M)

KERHA, İran'da nehir; İran'ın güneydoğusunda Huzistan'da. Kaynakları Irak, Acem ve Nihavend'in güneydoğusundadır. Ana kolu, *Çeşmi Kâzım suyu*'dur. Yukarı mecrasında *Gamasiab* adını alır. Bisutuna varmadan Şacu suyunu, sonra güneye dönerek Kirmanşah'dan gelen Kara-Su'yu Abı Karind'i alır. Pai Pul bölgesinde kollarını birleştiren kanallar başlar. Sus şehrinin harabesi Şavr kolu üzerindedir. Nehr Haşim'in güneyinde biter.

Eski coğrafyacılar bu nehre *Khoaspes* derdi. Kerha adı XII. veya XIV. yy.da kullanıldı. Arap coğrafyacıları İbnül Fakih ve İbni Rosteh'in kayıtlarında adı geçer. İbni Hurdazbih ise *Sus nehri* adıyle kaydeder. İbn ül-Vazih'e göre *Hinduvan* da denirdi. (M)

KERHANE bls. i. (fars. *kār*, iş ve *ḫāne*, ev'den *ḳār-ḫāne*). Bk. GENELEV.

Kerhane. Arkeol. Konya'nın takriben 33 km kadar güneydoğusunda höyük, Çarşamba çayının çıkış kollarından biri üzerinde. 1951-1958 Yılları arasında J. Mellaart tarafından Konya ovasında yapılan yüzey araştırmasında tespit edildi ve araştırıldı. Küçük bir höyük olup neolitik yerleşme gösterir. (M)

KERHANECİ i. (*kerhane*'den *kerhane-ci*). Kerhane işleten kimse. ‖ Sövgü sözü olarak kullanılır. (M)

KERHİ (Ebu Bekir Muhammed), arap matematikçisi (öl. ? 1019 - 1029). Matematik üzerine iki eseri bugüne kadar geldi: *El - Kâfi fi'l-Hisab* (Hesapta Yeterlilik); *El-Fahri*'yi (Öğünme) vezir Fahrülmülk'e ithaf etti. Paris, Oxford, Kahire'de nüshaları var-

dır. Fransızca bir özeti yayımlandı. Yunan matematikçisi Diophantos'tan faydalandı. Araplarda ilk olarak belirsiz denklemleri (gayr-ı muayyen muadele) *El-Kâfî fi'Hisab* adlı kitabında açıkladı. Hint rakamlarını kullanmadı. Sayıları yazı ile gösterdi. (M)

KERİH sıf. (*kerâhet*'ten *kerih*). *Esk.* İğrenç, çirkin, kötü, pis: *Halka bildirme bu dünyayı kerih / İlm ile ma'rifet eyle tenbih* (Abdülhak Hâmid). || *Kerih-ül-manzar*, çirkin görünüşlü. || *Kerih-ün-nefes*, soluğu pis kokan. || *Savt-ı kerih*, çirkin ses.

◆ **Kerîhe** i. *Esk.* Kerih'in dişili. || *Râyiha-i kerîhe*, pis koku. (M)

kerkenez

Keri ırkı, İrlanda sığır cinsi. (Keri ırkı, çok ufak cüsseli, kiloca hafif bir ırktır, fakat süt ve yağ verimi, boyuna göre, çok iyidir.) [L]

KERİLİK sıf. (fr. *cérylique*). Formülü $C_{26}H_{53}OH$ olan bir alkol için kullanılır; çin mumunda kerotik ester halinde bulunur. *Eşanl.* SERİL ALKOL. (L)

KERİM sıf. (ar. *kerem*'den *kerîm*). *Esk.* Kerem sahibi, cömert, eli açık. || Soylu, şerefli, büyük: *Ömer de kim? Benim ondan kerim adamdı babam / Ölür de yüz suyu dökmem sizin Halifenize!...* (M.A. Ersoy). || İ. Tanrının adlarından biri. || Erkek adı. || *Kur'an-ı Kerim*, (ulu kutsal kitap) müslümanların kutsal kitabı *Kuran**. || *Allah kerim*, «Allah büyüktür. Allah kerem sahibidir» anlamında kullanılır.

◆ **Kerîmâne** zf. *Esk.* Kerem sahibine yakışacak şekilde, cömertçe. (M)

KERİM (Ebülkasım), cezayirli asker ve siyaset adamı (Ayt Yahya, Büyük Kabiliye 1922). Fransız ordusunda hizmet ettikten sonra F.L.N.'nin (Millî Kurtuluş Cephesi) kurucu üyesi oldu (1954). Kabiliye bölgesinde devrimci birliklere kumanda etti (1954-1957), sonra harekâtın tümünü yönetti (1958-1962). Kuruluşundan bu yana (1958) G.P.R.A.'nın (Cezayir Cumhuriyeti Geçici Hükûmeti) başkanlığını yapmaktadır. Evian konferansında (mart 1962) F.L.N. delegasyonunun başında bulundu. Cezayir bağımsızlığa kavuştuktan sonra, Ben Bella ile anlaşmazlığa düşünce İtalya'ya yerleşti. (L)

KERİME i. (ar. *kerîme*). *Esk.* (Saygılı konuşmada) Kız evlât: *Bir de o esnada kısmetleri çıktı, kerimeleri evlendirdik* (M.Ş. Esendal). || Kadın adı.

— Din. Kur'an'ın surelerini meydana getiren cümlelerden her biri, ayet. (M)

KERİM EFENDİ (Hoca Abdülkerim), **İngiliz Kerim** de denir, türk bilim adamı (öl. İstanbul 1884). Amasyalıdır. Öğrenimini tamamladıktan sonra Avrupa'ya gitti. Eserlerini İstanbul'da yazdı. Eserleri: *Zübde-i İlm-i Sarf* (Sarf İlminin Özü); *Şerh-i Emsile* (Emsile'nin Yorumu); *Risale-i Kaza ve Kader* (Kaza ve Kader Risalesi); *Risale-i Hareket üz Zaman* (Zamanın Hareketi Üzerine Risale); *Risale-i Ruh* (Ruh Risalesi); *Kıssa-ı Salaman ve Absal* (Absal ve Salaman Hikâyesi). [M]

KERİME NADİR, türk roman yazarı (İstanbul 1917). Saint Joseph Fransız Kız lisesini bitirdi (1935). Edebiyata dergilerde çıkan şiir ve hikâyeleri ile girdi. Çalışmalarını piyasa romanı türünde sürdürdü. Bazı romanları filme alındı. Romanları: *Kalp Yarası; Sonbahar; Gönül Hırsızı; Hıçkırık; Samanyolu; Son Hıçkırık; Esir Kuş; Kırık Hayat; Aşk Hasreti; Güller ve Dikenler* (1937-1970) v.d. (M)

«Kermes»
Teniers'in eseri (detay)
Amsterdam müzesi

KERİM HAN ZEND, İran hükümdarı (?-Şiraz 1779). İsfahan yakınında oturan Zend Nadir Şah'ın ölümünden (1747) sonra çıkan taht kavgaları ve karışıklıklar sırasında ortaya atıldı. Rakiplerinden İsmail III'-ün birinci veziri Ali Merdan'ı, Mustafa Han ve Azerbaycan hâkimi Azad Han'ı yendi. Hükümdarlığını ilân etti. Kerim Han'ın hükümdarlığında osmanlı-iran sınırı üzerinde bulunan Baban sancağı ocaklık olarak Kürt Fakih Ahmed'in oğullarına verildi. Sancak yüzünden kardeşler arasında çıkan rekabet osmanlı-iran savaşına sebep oldu. Baban sancağı mutasarrıfı Mehmed Paşa şaha güvenerek Bağdat valisi Ömer Paşaya cephe alınca azledildi. Mehmed Paşayı makamına oturtmak için Kerim Han'ın gönderdiği kuvvetler yenildi. Bunun üzerine Han daha büyük kuvvetlerle saldırıya geçti; on altı ay kuşatmadan sonra Basra'yı zaptetti. Basra'nın düşmesi ve mütesellimi Süleyman Ağa'nın Şiraz'a götürülmesi üzerine İran'a savaş ilân edildi (1776). Savaş devam ederken, Zend Kerim Han, osmanlı-rus münasebetlerinin gittikçe bozulmasından yararlanarak Katerina II ile bir antlaşma yaptı (1778). Antlaşmaya göre, Rusya Rumeli'den, İran da Anadolu'dan hücuma geçecekti. Fakat kısa bir süre sonra Kerim Han öldü. Ailesi arasında taht kavgaları çıkarak antlaşma şartları uygulanamadı. (M)

KERİMÜDDİN, Karamanoğulları beyi (öl. 1261'den sonra). Karamanlıların atası sayılan Nure Sofi'nin oğlu. Karamanlılar başlangıçta Anadolu Selçuklularına bağlıydılar. Moğolların baskısı ile Selçuklu devleti zayıflayınca harekete geçtiler. Selçuklu sultanı Kılıç Arslan IV, bunu önlemek amacıyle Kerimüddin'e yerleştiği bölgeyi verdi. Kılıç Arslan IV, bir süre kendine başkaldıran uç beyleri üzerine kuvvet gönderince Kerimüddin Konya'ya yürüdü (1261). Fakat Kılıç Arslan IV'ün kumandanı Muinüddin Süleyman Pervane'ye yenildi. Kerimüddin kaçtı. Kardeşleri Bunsuz ve Zeynelhac yakalandılar ve öldürüldüler. (M)

KERİMÜDDİN (İbnül - Muallim), Mısır'lı vezir (öl. Mısır 1323). Mısır hükümdarı Melik Nâsır Mehmed bin Kalavun'un veziri idi. Mısır'da ve Hicaz'da hayır eserleri yaptırdı. Hükümdar tarafından görevinden uzaklaştırılarak Assuan'a sürüldü. Adalet ve hakkaniyeti hakkında birçok hikâye anlatılır. (M)

KERİNTJİ dağı, Sumatra adasının (İndonezya) en yüksek noktası Barisan dağlarında; 3 801 m. (İNDRAPURA TEPESİ de denir.) [L]

KERİON i. tıp. Bk. SAÇKIRAN.

KERİZ i. (fars. *kâhriz*, çirkef'ten). Pislik lağımı. || *Argo.* Kumar. || Sazlı sözlü eğlence, eğlenti. || Sıf. Kolayca kandırılabilen oyuncu.

— ÇEŞ. DEY. *Keriz alayı. Argo.* Çalgıcı grubu. || *Kerize bayılmak*, kumarda kaybetmek. || *Kerize* (veya *çirkefe*) *taş atmak*. Bk. ÇİRKEF. (M)

KERİZCİ i. (*keriz*'den *keriz-ci*). *Argo.* Çalgı çalan kimse, çalgıcı. || Sıf. Oyunda hile yapan, hileci. (M)

KERİZLEMEK geçl. f. (*keriz*'den *keriz-lemek*). *Argo.* Çalgı çalmak. (M)

KERKAPHOS. Yun. mit. Helios'un oğlu, Rodos'luların atası. Rodos'taki üç siteye adlarını veren üç kahramanın (Lindos, Ialysos ve Kameiros) babası. (L)

KERKEÇ i. Mim. Eskiden kaleleri kuşatmak, top ve tüfekle dövmek için yapılan kule ve tabyalara verilen ad. (M)

KERKEM i. (fars. *kerkem*). *Esk.* Gökkuşağı. (M)

KERKENEZ i. Zool. Siyahla karışık açık esmer tüylü küçük yırtıcı kuş; erkeğinin başı ve kuyruğu külrengi olur. (Kartalgillerden.)

— ANSİKL. *Kerkenez* (*Falco tinnunculus*) Eski Dünya'da yaygın, uzun kuyruklu küçük bir doğandır; böceklerle ve küçük kemirgenlerle beslendiği için çok faydalıdır. *Küçük kerkenez*. Kerkenezden daha ufak, daha parlak renkli ve ondan güneyde yaşayan küçük doğan (*Falco Naumanni*). [İnsana kolay alışabilen bu böcekçil kuş yaman bir çekirge avcısıdır.] (L)

KERKENNA. Bk. KERKİNA.

KERKES i. (ar. *kerkes*). *Esk.* Zool. Akbaba. || *Kerkes taşı*, eski bir inanışa göre kartalların yuvalarında fol yapmak için kullandıkları ceviz büyüklüğündeki taş.

— Astron. *Esk. Kerkesi felek*, kartal takımyıldızı. Şilyak burcu. (M)

KERKİ i. (esk. türk. k.). Odun v.b. şeyleri kesmeğe yarayan, sapı ağaçtan demir keski, büyük balta. (M)

KERKİDAS, kinik eğilimli yunan şair ve filozofu, kanun koyucusu (Arkadia M.Ö. III. yy.). Yurdu Megalopolis için kanunlar kaleme aldı. Kleomenes ayaklanması sırasında yazdığı bir şiirde dostlarını, hastaları tedavi ederek ve yoksullara sadaka vererek sosyal devrim tehlikesine karşı koymağa çağırıyordu. (L)

KERKİNA veya **KERKENNA**, Tunus'un doğu kıyısında takımadalar, Sfaks'ın karşısında, kıyının 30 km açığında; büyük gemilerin geçemiyeceği kadar sığ, 40 km genişlikte bir deniz kolu ile kıtadan ayrılır. Başlıca iki adası vardır: kuzeydoğuda Şarkî (esk. *Cercina*); güneybatıda Garbî (*Cercinitis*). Şarkî'nin uzunluğu 25 km, genişliği 7 km'dir, kıyıları girintili çıkıntılıdır; kuzeyinde adacıklar vardır. Garbî'nin uzunluğu 16 km, genişliği 7 km'dir. İki ada bir km genişliğindeki boğazla ayrılır. Şarkî'de eski çağlardan kalma kalıntılar vardır. Ortaçağda hıristiyanlarla müslümanlar arasında el değiştiren ve Sicilya Normanlarının saldırısına uğrayan (1145/1146), adalar, 1289'da papalık tarafından Roger Doria'ya verildi, sonra Sicilya krallarına geçti (1311). 1335'-te adalar kesinlikle müslümanlar tarafından fethedildi. Nüfusun çoğunluğu yabancılarla karışmış berberilerdir; köylerde yaşar, tarım, hayvancılık, ip, hasır ve saz işleri, balıkçılık ve süngercilikle geçinirler. (M)

KERKOPS, Miletos'lu yunan şairi (M.Ö. VIII. yy.). *Aigimios* adlı manzum bir şecerenin yazarı olduğu söylenirse de eserin Hesiodos'a ait olduğunu ileri sürenler de çıkmıştır. Hangi devirde yaşadığı bilinmeyen ve *Eis Hadou Katabasis* (Cehenneme İniş) adlı eserin yazarı olan *Kerkops* adlı başka bir yunan şairi de vardır. (L)

KERKOPS'LAR. Yun. mit. Çok kuvvetli, uzun boylu iki haydut ve karmanyolacı kardeşin adı. Thermoplylai'de uyuyan Herakles'e saldırdılar. Herakles onları yakalayarak bir direğe bağladı ve sırtına vurup götürdü. Fakat inleyip sızlanmaları ve kaş göz oynatmaları o kadar hoşuna gitti ki, ikisini de serbest bıraktı. Bu hikâye komedi yazarlarınca işlenmiştir. Kerkops'lar daha sonra Zeus tarafından maymun biçimine sokularak Pithekuses adalarına (bugün Napoli koyunda *Ischia* ve *Procida* adaları) sürüldüler. (L)

KERKRADE, Hollanda'da (Limburg) şehir, almanya sınırında; 50 300 nüf. Kömür madeni. Metalürji. Makineler. Besin sanayii. (L)

KERKUR veya **KERKUZ** i. (fars. *kerkûr* veya *kerkûz*). Taş yığınları, özellikle kutsal taş yığınları.

— ANSİKL. İnsanlık tarihinde taş yığınlarına verilen değer çok eskidir. Bunun taşa tapmaktan değil, kötülüğün kovulması veya başka bir şeye aktarılmasıyle ilgili bir törenden geldiği sanılır. Yerden alınan bir taş insanı rahatsız eden bir hastalığı, yorgunluk, beden ve ruh acılarını, günahları gidermek için kullanılırdı. Bunlar yığılarak, yollar boyunca, dar geçitlerde ve tapınakların girişlerinde yükselen kutsal taş kümelerini meydana getirirdi. Kerkur, genellikle, bir insanın öldürüldüğü veya gömüldüğü yerde yükselir.

İslâmlıktan önceki Arabistan'da taş atma geleneği ve kutsal taş yığınları vardı. Hac töreni de bu konuda bazı izler taşır. Mina'nın taşa tutulması, böyle bir töreye benzer. Bu türlü geleneklere hıristiyan ülkelerinde de rastlanmaktadır. Kerkur, Suriye'nin bazı bölgelerinde çoktur. Kuzey Afrika'da ve özellikle Fas'ın güneyinde hemen bütün geçitler, boğazlar ve yol kavşaklarında, küçük bir taş ehramı ve kerkur vardır. (L)

KERKUROS i. (yun. k.). Eski Yunanlılarca kullanılan bir çeşit hafif tekne. (Kürekli ve yelkenli olan bu ince uzun tekne-

Foto. X (LAROUSSE)

lerden ticaret ve savaş gemisi olarak yararlanılırdı.) [L]

KERKUZ i. Bk. KERKUR.

KERKÜK, Irak'ta şehir, il idare merkezi, Zagros'un eteğinde, Musul ve Bağdat arasında; 89 900 nüf. Kürdistan ürünlerini (buğday, arpa, yün) toplayan tarım pazarı. Irak Petroleum co.'nin başlıca petrol çıkarma merkezi olan şehir, petrol boru hattıyle Trablus (Lübnan) ve Baniyas'a (Suriye) bağlıdır — *Kerkük ili,* 422 500 nüf.

— Tar. Şehir, asur hükümdarı Sardana tarafından, Medyalılara karşı koyacak bir kale olarak kuruldu. Daha sonra kral Seleukos şehrin hisarına bir burç ekledi, bunun üzerine şehir *Seleukos* adını aldı. Asurlular çağında kuzeydoğudan gelen dağlı kavimlerin saldırılarına uğradı. Buraya, Sasanîler zamanında Kermekân; süryanî kaynaklarında ise Beyt-i Kermay denirdi. Sasanîler zamanında Nasturîlerin önemli bir şehriydi. Hıristiyanlar, şehri eski suryanî veya arapça adı ile *El-Kerm* diye anarlardı. XII. yy. da Kerkük bölgesi, Erbil'i başkent edinen Begtigin hanedanının yönetimi altındaydı. Muzafferüddin Kökböri'nin ölümünden (1232) sonra bu hanedanın toprakları abbasî halifelerine geçtiyse de, az sonra, moğol saldırısına uğradı. Kerkük'ün adı ilk olarak, Şerefeddin Yezdi'nin Timur tarihinde geçer; Timur'un Irak'ı almasından sonra Kerkük, sıra ile akkoyunlu, safevî ve osmanlı hâkimiyeti altına girdi. Kanunî Sultan Süleyman, Kerkük'ü doğudan gelecek saldırılara karşı önemli bir savunma merkezi yaptı. Bu tarihten sonra, şehir Musul ile Bağdat arasındaki ticaret yolunun önemli bir uğrağı oldu. Bir aralık İranlılar Bağdat'ı alınca Kerkük'ü de ele geçirdiler (1623). Serdar Hüsrev Paşa şehri geri aldı (1630). Kâtip Çelebi'nin bildirdiğine göre, burada Erdelân eyaletinin kürt beyleri hâkim durumdaydı. Sonra yavaş yavaş, Şehrizur beylerbeylerinin çalışmaları sonucu, devletin hâkimiyeti altına girdi. Şehrizur eyaletinin birçok sancağı vardı, Kerkük bunlardan biriydi. Sonra eyalet merkezi oldu. 1732'de Nadir Şah'ın kuşattığı Kerkük, ancak Topal Osman Paşanın şehit düşmesinden sonra İranlıların eline geçti (1743). 1746 Antlaşması üzerine geri verildi. 1918'de Bağdat'tan kuzeye doğru ilerleyen ingiliz kuvvetleri, türk ordusunun çekilmesi üzerine Kerkük'ü aldı. Bu tarihten sonra, bütün Irak gibi, ingiliz yönetiminde kalan Kerkük, 1926 Türkiye-İngiltere antlaşması gereğince Irak'a bırakıldı.

Kerkük'te yoğun bir türk topluluğu ile onun geliştirdiği türk kültürü vardır. Şehir türk yönetimindeyken 350 aile kadar olan hıristiyanlar da Türkçe konuşur ve Türkçeyi süryanî harfleri ile yazarlar ve kalede oturarlardı. Bu hıristiyanlar katolik Kaldelilerle nasturîlerden kurulu bir topluluktur. Dinî merkezleri Kerkük'tür. 1906'dan beri ayrı bir kiliseleri vardır. Kerkük'ün kale kısmı önce bir sur ile çevriliydi. Burada eski bir kiliseden bozma *Ulu cami,* ayrıca tepenin yamaçlarında *Mâr-ı Danial* adlı başka bir cami vardır.

— Arkeol. Şehir eski çağdaki *Arrapha* şehri yakınında kuruldu. M.Ö. II. binyılda Arrapha'nın merkezi olduğu bölgede, çivi yazılı birçok tablet bulundu; bunların üstündeki Mitanni etkisinde silindir izlerinin örneklerine, Suriye ve Filistinde rastlanır. Başlıca motifleri hurma dalları biçiminde stilize edilmiş kutsal ağaç, saç örgüsü ve efsanevî hayvanlardır. (ML)

KERKYON. Yun. Mit. Eleusis'li kahraman, Poseidon veya Hephaistos'un oğlu. Yolcularla kavgaya tutuşur ve yendiklerini öldürürdü. Theseus tarafından öldürüldü. (L)

KERKYRA. Yun. Mit. Phaiaks'ın annesi. *Kerkyra adası*'na adı verilmiştir. (L)

KERKYRA. Bk. KORFU.

KERLE (Jacobus DE), belçikalı besteci (Ypres 1532'ye doğr.- Prag 1591). 1555'te İtalya'da Orvieto katedralinde kapella müzikbaşısı ve orgcu olarak çalıştı, 1562'de Augsburg kardinalinin hizmetine girdi ve onunla İspanya'ya gitti; daha sonra Dillingen (1564-1565), Ypres, Roma, Augsburg ve Prag'da (1582-1591) bulundu. Bütün eserlerinde roma klasik polifonisinin izleri görülür. *Magnificat* (1561), *Preces Speciales* (1562), motetler, missa'lar, iki *Te Deum.* (L)

KER'LER i. (yun. *Kêr,* kötü kader'den). Yun. mit. Tabiî ölümlerin dışındaki ölümleri ellerinde tutan cinler. Kimine göre (Homeros) insan kaderi de onların elindedir. Trajedi şairleri onları insanları olduğu kadar, tanrıları da cezalandıran adalet cinleri haline sokmuştur. Bazı küçük kanatlı heykellerin Ker'leri temsil ettiği sanılmaktadır. (L)

KERLİFERLİ bls. i. Bk. KELLİFELLİ.

KERLL (Johann Kaspar VON), alman orgcu ve bestecisi (Adorf, Saksonya 1627 - Münih 1693). Bir süre Roma'da kalarak Carissimi ile çalıştıktan sonra Münih'e gitti (1656 - 1674), daha sonra Viyana'ya yerleşti; önce katedralin, sonra da (1680) sarayın orgculuğuna getirildi. Dört yıl sonra Münih'e döndü ve ömrünün sonuna kadar orada kaldı. Yazdığı birçok operanın yalnız librettoları kalmıştır (*Orante,* 1657; *Erinto,* 1661; *l'Amor della Patria* [Yurt Sevgisi], 1668; *Amor Tiranno* [Kıyıcı Aşk], 1672). Cizvitler için bir tiyatro müziği besteledi: *Pia et Fortis Mulier* (1677). Org için yazdığı parçalardan bilinenler şunlardır: *Modulatio Organica Super Magnificat Octo Tonis* (1686), *Pasquini, Poglietti ve Gasparo Kerll'in Klavsenleri için Tokata ve Süitler* (1704). Ses eserleri arasında iki kitaplık missalardan meydana gelen *Sacrae Cantiones* (1669 - 1689), bir *Requiem* ile çalgılar için bestelediği parçalar vardır. (L)

KERM i. (ar. *kerm*). *Esk.* Sık ağaç dallarıyle kaplı olduğu için sürülmesi güç olan yer, bağ, bostan. (M)

KERMA i. (ing. *Kinetic Energy Released in Material* deyiminden). Nükleer fizikte, iyonlaştırıcı ışınımların madde üzerindeki etkisini incelemede kullanılan birim. (Bu birim, yüklü olmayan parçacıkların, belirli bir maddenin bir hacim elemanından çıkardıkları yüklü parçacıkların ilk toplam kinetik enerjisinin, o hacim elemanındaki maddenin kütlesine oranıdır. Yüklü olmayan parçacıklar, nötronlar, fotonlar v.b. gibi nükleer bir değişme yapabilen veya yüklü parçacıklar çıkarabilen parçacıklardır.) [L]

KERMADEC adaları, Büyük Okyanus'ta küçük takımadalar, 1887'den beri bağlı olduğu Yeni Zelanda'nın 1 000 km kuzeyinde; 33 km²; 9 nüf. En büyüğü (Sunday adası), takımadalara ikinci kaptanı Jean Michel Huon de Kermadec'in adını veren d'Entrecasteaux'nın seferi sırasında (1748-1793) bulundu. Raoul adasında meteoroloji istasyonu. Takımadaların doğusundaki Kermadec deniz çukurunun derinliği 9 427 metredir. (L)

KERMAN. Bk. KİRMAN.

KERMANŞAH. Bk. KİRMANŞAH.

KERMASON i. Tekst. Özellikle Halep'te dokunan ipek kumaş. (L)

KERME veya **İSTANKÖY körfezi,** Anadolu'nun güneybatısında Bodrum ve Datça yarımadaları arasında körfez. Adını kuzey kenarında, ören bucak merkezi yakınındaki eski Keramos (Kerme) şehrinden veya batı ağzı önünde kurulan İstanköy (Kos) adasından alır. Kuzey yakası doğu-batı doğrultusunda yüksek ve düz bir kıyı meydana getirir. Doğuda Gökova koyu ile karaya doğru sokulur. Özellikle güney kıyısında birçok koy ve burunlar sıralanır. (M)

KERMEN veya **KİRMAN** i. (türk. *kermen* veya *kirman*). Yüksek ve kalın duvarlı, burçlu geniş taş yapı, kale, hisar. (M)

KERMES i. (flamanca *kermisse,* kilise âyini > fr. *kermesse*). Hollanda ve Flandre'da kilise bayramlarına ve yıllık panayırlara verilen ad. || *Teşm. yol.* Küçük şehirlerde bayram ve panayır günlerinde yapılan açık hava şenliği.

— ANSİKL. İkonogr. Flaman bayramlarının en iyi kronikçisi ressam Teniers'dir (Louvre, Dresden, Amsterdam, Madrid müzelerindeki *Kermes*'ler). Rubens'in *Kermes*'i canlılığı ve renkleriyle ün salmıştır (Louvre müzesi; yüksekliği 1,49 m; eni 2,61 m). [L]

KERMES i. (ar. *kırmiz*'den lat. k.). Böcekbil. Bazı kırmızıböceklerinin ilmî adı. || *Teşm. yol.* Meyve ağaçlarında yaşayan zararlı kırmızböceği. (*Kabuksu Kermes,* armut ağaçlarının gövdesinde, *virgül kermes* ise elmanın dallarında bulunur. Eşkanatlıların *coccidae* familyasından.)

— ANSİKL. Böcek bil. *Kermesler,* dikenli bölütleri olan küre biçimli kırmızıböcekleridir. Bir bezelye büyüklüğünde olan dişiler, bitkilerin dallarında sabit halde yaşar; yumurtlama zamanında, yumurtaları barındıracak kabuksu bir dericikle örtünür. Eskiden, kırmızı renkli boya yapmakta kullanıldığı için, kermesler toplanırdı. Meşe kermesi (*Kermes ilicis*), pırnalın (yeşil meşe), meşenin ve kermes meşesinin üzerinde yaşar. Bu kermesten başka Avrupa'nın güneyinde yaşayan *K. roboris* ve Kuzey Amerika'ya has *K. Galiformis* ile *K. quercus* gibi türleri de vardır, bunların hepsi meşe ağacı üzerinde yaşar. (L)

KERMESİT i. (fr. *kermésite*'den). Miner. Tabiî antimon oksisülfür. (L)

KERMİNEN. Bk. ÇİRMEN.

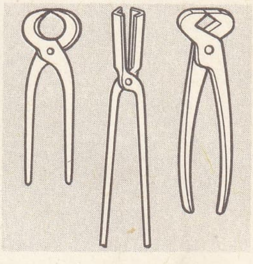

kerpeten

KERN veya **KÖRNE** (Anton), alman ressamı (Tetschen, bugünkü Decin, Bohemya 1710 - Dresden 1747). Dresden'de saray ressamı Lorenzo Rossi'nin öğrencisi oldu. Sonra Venedik'te Giovan Battista Pittoni'nin stüdyosunda çalıştı. Almanya'da kısa süre kaldıktan sonra Saksonya seçici prensi August III'ün verdiği emekli maaşından yararlanarak bilgisini arttırmak için Roma'ya gitti. 1739'a doğru Roma'da *Suçsuzların Öldürülüşü* adlı tabloyu yaptı (bugün Dresden'de Gemäldegalleri'dedir). August III, eseri çok beğendi ve Kern'i 1741'de saray ressamlığına getirdi. (M)

KERN (Jan Hendrik), hollandalı şarkiyatçı (Purworedjo, Cava 1833 - Utrecht, Hollanda 1917). Utrecht, Leiden ve Berlin üniversitelerinde okudu. Üç ciltlik sanskritçe bir sözlük hazırlayan alman şarkiyatçılarından Otto von Böhtlingk ile Rudolf von Roth'a yardım etti. 1858 - 1862 Arasında Maastricht kolejinde; 1863-1865 arasında da Benares'te Queen's College'de (Kraliçe Koleji) sanskritçe dersleri verdi. 1865-1903 Arasında Leiden üniversitesinde sanskritçe hocası olarak çalıştı. Alman dilbilimi, buddhacılık ve indonezya filolojisi konularında uzmandı. Hintçe'den birçok tercüme yaptı. En önemli eseri Hindistan'da *Buddhacılığın Tarihi* (1881-1883) adlı iki ciltlik eseridir. Malaya - polinezya dili üstünde yaptığı çalışmalar, özellikle *Kawi - Studien* (Kawi İncelemeleri) [1871] ile İndonezya - Polinezya Dillerinin Karşılaştırmalı Bir İncelemesi olan *De Fidjitaal Verge met Hare Verwanolten in İndonesie en Polynesie* (1886) önemlidir. Kern'in eserleri 1913-1924 arasında *Verspreide Geschriften* adıyle topluca 12 cilt halinde yayımlandı. (M)

KERN (Jerome David), amerikalı besteci (New York 1885 - ay.y. 1945). Piyano çalmayı annesinden öğrendi, sonra Eva Leale ile çalıştı. Bir besteci olarak ilk defa 1903'te İngiltere'de adını duyurdu. Birkaç yıl Londra müzikallerine açılış müziği besteledi. Broadway için bestelediği ilk müzikal komedisi *The Red Petticoat*'tur (Kırmızı Eteklik).

En büyük başarıya Edna Ferber'in *Show Boat* (Gösteri Gemisi) adlı eseri için yazdığı müzikle ulaştı. İlk defa 1927'de New York'ta oynayan bu operet genellikle en iyi amerikan folklor opereti olarak kabul edilir. Ayrıca tiyatrolar için de müzik yazdı. Birçok şarkı, filim müziği yazan Kern'in iki de senfonisi vardır. (M)

KERN (Johann Konrad), isviçreli siyaset adamı (Berlingen, Thurgau 1808 - Zürich 1888). Sunderbund ile müzakerelere katıldıktan (1847) ve anayasanın yazılmasına katkıda bulunduktan (1848) sonra, Federal konseyin başkanlığına getirildi. Neuchâtel ayaklanması sırasında Napoléon III'ten yardım istemek görevini yüklendi ve Prusya'nın Neuchâtel'den vaz geçmesini sağladı (1856). [L]

KERNAHAN (Coulson), ingiliz yazarı (Ilfracombe, Devonshire 1858-1943). Öğrenimini özel olarak yaptı. 1891'de Frederick Locker - Lampson ile birlikte *Lyra Elegantiarum*

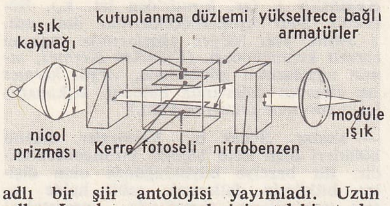

Kerr olayı

adlı bir şiir antolojisi yayımladı. Uzun yıllar Londra yayın evlerinin edebiyat danışmanlığını yaptı. En ünlü romanları şunlardır: *A Dead Man's Diary* (Ölü Bir Adamın Günlüğü) [1890]; *A Book of Strange Sins* (Garip Günahlar Kitabı) [1894]; *God and the Ant* (Tanrı ile Karınca) [1895]; *The Child, the Wise Man, and the Devil* (Çocuk, Bilge Kişi ve Şeytan) [1896]; *Captain Shannon* (Kaptan Shannon) [1897]; *The Man of No Sorrows* (Dertsiz Adam) [1911]; ayrıca hatıralarıyle tenkit yazıları da yayımladı: *Wise Men and a Fool* (Akıllı Adamlar ve Bir Deli) [1901]; *In Good Company* (İyi Arkadaşlar Arasında) [1917]; *Swinburne as I Koew Him* (Tanıdığım Kadarıyle Swinburne) [1919]; *Six Femous Living Poets* (Yaşayan Altı Ünlü Şair) [1926]. Diğer eserleri: *Begging the Moon's Pardon* (Aydan Af Dilerken) [1926]; *A Dog and His Master* (Bir Köpek ve Efendisi) [1932] ve *A World Without the Christ* (İsa'sız bir Dünya) [1934]. — Karısı MARY JEAN HICKLING, KERNAHAN da (1857-1941) romancıydı. Eserleri: *The Thirteenth Man* (On Üçüncü Adam) [1910]; *The Stolen Man* (Çalınan Adam) [1916] ve *Tales of Our Village* (Köyümüzün Hikâyeleri) [1928]. (M)

KERNAL, Hindistan'da şehir, Camna ırmağı batısında; 23 559 nüf. (1901). Yönetim yeri Pencap'tır. Halkın dili batı hint dilinin bir lehçesidir. Bir aralık İbrahim Hüseyin Mirza'nın saldırısına uğradı (1573). Bahadır Şah devrinde Sikhler tarafından yağmalandı (1708). Nadir Şah, Hint-Türk imparatoru Muhammed Şah'ı burada yenince (1739), şehir yeniden Sikhlerin eline geçti. 1803'ten sonra bir ingiliz ilçe merkezi ve askerî karakolu oldu. (M)

KERNAL, Hindistan'da bölge 8 166 km²; 883 225 nüf. (1901). Doğuda Camna ırmağı, kuzeyde Ambala ırmağı, güneyde Delhi kazası, batıda Paltiala ve öteki Sikh racalıkları ile çevrilidir. Bölgenin en önemli şehri *Sthanssvara* (bugünkü *Thanesar*) idi. Harşaruardhana adlı hükümdar ülkenin sınırlarını genişletti. Gazneli Mahmud'un saldırısına uğradı. Şehirde Nevvab adını taşıyan aileden Ahmed Ali Han, İngilizlerin hizmetinde bulundu (1857). [M]

KERNER (Andreas Justinus), alman şairi ve hekimi (Ludwigsburg, Württemberg 1796 - Weinsberg 1862). Tübingen üniversitesinde tıp öğrenimi yaptı, bu sırada Ludwig Uhland ve Gustav Schwab ile kurduğu arkadaşlık, onun şiirle ilgilenmesine bir başlangıç oldu. Daha sonra aralarına karışan başka sanatçılarla birlik olup Schwaben okulunu kurdular. Kerner, Almanya ve Avusturya'da hekimlik yaptı. 1819-1851 Arasında Weinsberg'e yerleşti, orada hekimliğini sürdürdü. Weinsberg'deki evi edebiyatçıların toplanma yeri oldu. Kerner birçok lirik şiir ve hikâye yazdı. *Wanderlied* (Yolcunun Şarkısı) adlı şiirini Robert Schumann besteledi. Bu şarkı zamanla halk türküsü haline geldi. Düz yazıları için *Reiseschatten von dem Schattenspieler Lux* (Gölge Oyuncusu Lux'un Yolculuk Hikâyeleri) [1881] adlı tenkidî romanı en ünlü eseridir. Ruhlarla ve esrarlı şeylerle de çok yakından ilgilenen Kerner bu konularla ilgili eserler de verdi: *Die Seherin von Prevorst* (Prevorst Kâhini) [1829] romanı bunlardan biridir. Bütün eserleri toplu olarak 1905'te yayımlandı. (M)

KERNERA i. Güney ve Orta Avrupa dağlarında (400-2500 m) yetişen bitki; iç yaprakları rozet halinde, diğerleri kınlıdır, taşlık ve kayalık yerlerde yetişir. (Turpgillerden) Bk. KAŞIKOTU. [L]

Kernig belirtisi. Hastanın, oturur durumda iken bacaklarını tam olarak gerememesinden veya yatar halde iken bacağını bükmeden budunu leğen üzerine çekememesinden ibaret klinik belirti. (Kering belirtisi, menşei beyin - omurilik zarlarında bulunan bir kasılmayı gösterir. Rus hekimi Vladimir Mihayiloviç *Kernig*'in [1840-1917] adıyle anılır.) [L

KERNİT i. (amerikan *Kern* kontluğundan, fr. *kernite*). Miner. Hidratlı tabiî sodyum borat. (L)

KERNUAK i. İngiliz Cornwall'indeki kelt dili.

— ANSİKL. Galce ve Armorik Bretonca'sıyle yakın akraba olan *Kernuak*, XVIII. yy.'da bütünüyle ortadan kalkmadan önce angloskson fetihleri sonrasında (V.-IX. yy.) Büyük Britanya'nın güney batısına sıkışan ana Keltçesinin (Brittonca'nın dalı) bir kalıntısıydı. En eski ve gerçekte tek eserleri XVI. ve XVII. yy.a ait olan Kernuak edebiyatı, özellikle dinî misterlerden meydana gelir; *Gwreans an Bys* (Dünyanın Yaratılışı), *Beunans Meriasek* (Aziz Meriasek'in Hayatı), *Passion Domini* v.b. Yarım yüzyıldan beri süren Kernuak dilini yeniden canlandırma çabası, metninin büyük kısmı seyirciler tarafından anlaşılamayan birkaç tiyatro oyununun yazılmasından başka sonuç vermedi. (L)

KEROJEN i. (yun. *keros*, balmumu ve *gennan*, üretmek'ten fr. *kérogène*). Petr. En ağır hidrokarbon yataklarını meydana getiren kaya; yoğunluğu 1,2 ile 1,5 arasında değişir. (*Kerojen*'ler, *Colorado*'nun ve Brezilya'nın şist yataklarında bulunur.) [L]

KEROKSİLİN i. (fr. *céroxyline*'den). And dağlarında yetişen keroksilon'dan elde edilen, sanayide kullanılmaya elverişli bitkisel mum. (L)

KEROLİT i. (fr. *cérolite*'ten). Miner. Sarıbeyaz renkte serpantin çeşidi. (L)

KEROMANİ i. (fr. *chéromanie*'den). Psikopatol. Marazî taşkınlık ve dinçlik hali. Bu hal, sınırsız bir güce sahip olma duygusu ile ortaya çıkar. Keromani, ileri derecedeki manyaklık nöbetlerinde, bazı zehirlenmelerde (alkol, eter, afyon), bazı bunama hallerinde ve geri zekâlılıkta görülür. (L)

KEROTİK sıf. (fr. *cérotique*'ten). Formülünün $C_{26}H_{53}CO_2H$ olduğu sanılan bir yağ asidi için kullanılır; 78°C'ta erir; serbest halde, melisik asitle beraber balmumunda, keriklik ester halinde de çin mumunda bulunur. (Yapılan son araştırmalara, göre formülü C_{24} ile C_{30} arasında değişen bir asit olduğu öne sürülmüştür.) [L]

KEROUAC (Jack), amerikalı yazar (Lowell, Massachusetts 1922). H. Crane, W. Whitman ve G. Stein ile fransız yazarlarından Artaud ve Genet'nin etkisinde kaldı, buddhacılığa ve polis romanı tekniğine ilgi gösterdi. Mistikliğe yöneldi. Hayatı durmadan yenilenen bir deney olarak gerçekleştirmeğe çalıştı. *Mexico City Blues* (1959) ve *The Book of Dreams* (Düşler Kitabı) [1961] adlı şiir kitapları ve *On The Road* (Yolda) [1957]; *The Subterraneans* (Yeraltı Yolları) [1958]; *The Dharma Beums* (1958) adlı romanlarıyle kaybolmuş neslin (*beat generation*) önderlerinden biri oldu. Sonradan, biçim ve üslûp bakımından daha titiz bir sanata yöneldi. (L)

KEROZEN i. (fr. *kérosène*). Bk. GAZYAĞI.

KEROZİN i. (fr. *cérosine*'den). Formülü $C_{24}H_{48}O$ olan alkol; balmumu kıvamındadır ve şeker kamışından çıkarılır. (L)

KERPE adası, yun. **Karpathos,** ital. **Scarpanto,** Oniki adanın güney ucunda (Güney Sporades adaları) Yunan adası, uzun ve dar bir dağlık sırttır; 8 500 nüf. İdare merkezi, doğu kıyısında *Pigadia.* Bağcılık ve turuncgil yetiştiriciliği.

— Tar. Oniki adadan biri olan Kerpe, osmanlı hâkimiyetinde Akdeniz Adaları vilâyetinin Rodos sancağına bağlı bir kaza idi. 16 Mayıs 1912'de İtalya tarafından işgal edilerek İkinci Dünya savaşı sonunda Yunanistan'a verildi. İlkçağda, üzerinde dört şehir bulunduğu için *Tetrapolis* adını taşıyordu. (M)

KERPE limanı. Esk. coğ. İzmit'in Kandıra ilçesine bağlı Kefken köyünün 3 km güneybatısında Kerpe burnu ile Sarı burun arasında. Çevrede M.S. II. - III. yy. lara ait lahitlerin bulunduğu bir nekropol vardır. Limanın kuzeyinde de bir bizans kalesi yer alır. (M)

KERPETEN i. (ar. *kelbetān*'dan). Teknol. Pim, vida veya mille birbirine çapraz bağlı iki parçadan yapılan ve bazı cisimleri tutmağa yarayan iki çeneli âlet. || Diş çekmek için kullanılan âlet. || *Demirci kerpeteni*, çok büyük madenî parçaları tutabilen kerpeten (Bk. ANSİKL.) || *Marangoz kerpeteni*, marangozların çivi ve kamaları tutmak ve sökmek için kullanılan âlet. || *Nalbant kerpeteni*, nal çivilerini sökmek için nalbantların kullandığı âlet. || *Oluklu kerpeten*, kilitçilerin kullandıkları bir tür büyük pense. || *Ray kerpeteni*, rayları kaldırmağa yarayan yuvarlak çeneli kerpeten çeşidi. || *Vidalı kerpeten*, kilitçilerin kullandığı bir tür el mengenesi.

— ANSİKL. Teknol. Demirci kerpetenleri ateşe sokulacağı için yumuşak çelikten yapılır. Sayısız çeşitleri vardır: farklı kalınlıkta düz yüzeyli parçaları tutmak için yassı çeneli düz kerpetenler, bombeli parçaları tutmak için pens şeklinde kıskaç kerpetenler kullanılır. Ayrıca, parçayı iyice kavrayan silindirik çeneli kerpetenler ve çokgen veya kare kesitli parçaları tutmağa yarayan kare çeneli kerpetenler sayılabilir. (L)

KERPİÇ i. (esk. türk. k.). Saman ve balçık karışımı, ilkel ve pişmemiş tuğla: *Bu vatandaş biraz ahşapla biraz kerpiçten / Yapabilmiş bu güzellikleri birkaç hiçten* (Yahya Kemal). || Sıf. Kerpiçten yapılmış: *İki tarafta kerpiç duvarlar arasında ağaçlar uzanıyordu ve latif bir akşam serinliği ortalığı kaplamıştı* (M. Ş. Esendal). || *Kerpiç çukuru*, kerpiç yapmak için toprak çıkarılan yer. || *Kerpiç kalıbı*, samanla karıştırılmış killi çamura şekil vermek için kullanılan araç. || *Kerpiç tuğlası*, âdi tuğla. || *Kerpiç yapmak* (veya *kesmek*), daha sık bir hale sokmak ve basit inşaatta kullanmak üzere balçığa kalıpla şekil vermek.

— ÇEŞ. DEY. *Kerpiç gibi*, kuru ve sert (şey): *Ekmeği kesemedim, kerpiç gibi olmuş.*

— ANSİKL. *Kerpiç* yağlı balçık çamuru içine, saman karıştırıldıktan sonra tahta kalıplara dökülür ve güneşte kurutularak elde edilir. Daha çok, taş ve tuğlanın kolay elde edilemediği yerlerde kullanılan bir yapı malzemesidir. Taşıyıcı gücü yüksek olmadığı için, genellikle tek katlı yapılarda kullanılır.

Kerpiç yapıların temel ve subasman kısmı moloz taşından yapılır, kireçli ve samanlı çamur harçla örülür. Bu taş duvar üstüne, karşılıklı ağaç tabanlar konur. Tabanlara, kerpicin de içine geçecek biçimde ağaç kamalar mıhlanır. Bunların üzerine kerpiçler örüldükten sonra, yine bir sıra ahşap hatıl atılarak bağlanır ve tekrar kerpiç örgüye devam edilir. İstenilen duvar yüksekliği elde edilince, karşılıklı duvarların üstüne, birer karış ara ile, yuvarlama denilen, soyulmuş ağaçtan kirişler koyularak yapının üstü örtülür. Yuvarlamaların üstüne tahta veya kaba hasır döşenir. Bu örtünün üstüne de kamış veya çalı çırpı serilir, saman karıştırılmış çamur tabakasıyle kaplanarak iyice çiğnenir. Böylece elde edilen döşeme, üzerine 30-40 sm kalınlıkta, çorak adı verilen toprak tabakası daha çekilerek, sağlamlaştırılır. En üstü de, su geçirmemesi için tuz yayıldıktan sonra iri dere kumu serilerek loğtaşı denilen silindir biçimli ağır taşla sıkıştırılır. Böylece yapının üstü düz bir dam durumuna getirilir. Yalnız yağmur sularının akabilmesi için az bir eğim verilir. Duvarların üstüne gelen kısma 40 - 50 sm yükseklikte çelen adı verilen kerpiç bir duvar örülür. Dam üstündeki yağmur suları, binanın dış duvarını aşındırmaması için, dışarıya uzatılmış çörtenlerle akıtılır. Çörtenlerin ucuna, suyun aynı noktaya akarak oyuntu yapmaması için 20-30 sm uzunlukta tahtalar eklenir.

Bu yolla yapılan bazı evlerde bu damlara içeriden bir baca ile, bazılarına da dışarıdan dayama merdivenlerle çıkılır. Her evin damında sürekli olarak duran bir loğtaşı vardır. Yağmurun ve sıcağın etkisiyle toprak döşeme çatladığı zaman, taş yuvarlanarak çatlaklar kapatılır ve suyun içeriye sızması önlenir.

Kerpiç, su ve depreme dayanıklı bir malzeme değildir. Bu yüzden kerpiçle yapılan bazı yapılarda, duvarın içine ağaç direkler

ve payandalar konur. Bu elemanların kullanıldığı yapı işlerine *dolma* veya *hımış* denir. Hımışta dolgu malzemesi olarak pişmiş tuğla da kullanılır. Böyle yapılan yapılarda duvarların taşıma gücü daha fazla olduğundan ahşap çatı ve kiremit örtüsü de kullanılabilir.

Kerpiç, Orta Asya ve Anadolu'da bugün bile kullanılmakta olan bir yapı malzemesidir. (M)

KERPİÇÇİ i. (*kerpiç*'ten *kerpiççi*). Kerpiç yapan veya satan kimse. (M)

KERPİÇLEME i. (*kerpiç* > *kerpiçlemek*'ten *kerpiçle-me*). İnş. Kerpiçle kaplama, bir kuşaklama yüzeyini, bir duvarı kil veya çamur tabakasıyla sıvama. (LM)

KERR (Alfred KEMPNER, Alfred — denir), alman yazarı (Breslau 1867 - Hamburg 1948). Özellikle tiyatro tenkitçisi olarak tanındı. İbsen ve G. Hauptmann'ı savundu; çağının yazarlarını büyük ölçüde etkiledi. Yazılarını, *Die Weltim Drama* (Tiyatro Dünyası) [1917] adlı eserde topladı. Diğer eserleri: *Reiseschatten* (Yolculuk Hikâyeleri) [1911], *Welt im Licht* (Işıklı Dünya) [1920] ve şiirler. (L)

KERR (John), iskoçyalı fizikçi (Ardrossan, Ayrshire 1824 - Glasgow 1907). İlâhiyat okudu. Glasgow'da matematik dersleri verdi. W. Thomson'ın yardımcılarındandı. 1875'te kendi adını taşıyan olayı keşfetti. (L)

KERRAKE i. (ar. *kerâke*'den *kerrâke*). *Esk.* İnce softan veya yünlüden yapılmış, hafif, vücuda yapışık elbise: *Kolunda dâmen-i kerrake elde bir gül-i al* (Nedim).

— TAR. TELM. ***Anlaşıldı Vehbi'nin kerrakesi,*** Vehbi adında bir kadı'nın, çapkınlığa gittiği evi basan zaptiyeler, kadı'nın kerrakesini görünce «Anlaşıldı Vehbi'nin kerrakesi» derler. Bu söz halk arasında, «işin iç yüzü meydana çıktı» anlamında sonradan gizli yanı ortaya çıkan olayları anlatmak için kullanılagelmiştir.

— ANSİKL. *Padişah kerrakeleri* samur kaplı, cevahir çaprazlı idi. Üzerine, kapaniçe denilen kolsuz, önü çapraz biçimde kaytanlı ve mücevherlerle süslü geniş yakalı bir kürk giyilirdi. (M)

KERRAM (Ebu Abdullah Muhammed bin — denir), Kerramiye mezhebinin kurucusu (Zerenç, ? - Kudüs 869). Öğrenimini yaptıktan sonra birçok yer dolaştı. Mekke'de 5 yıl kadar kaldı. Nişapur'a geldi. Bu bölgenin hükümdarı Tahir bin Abdullah tarafından, Allah'ın maddî varlık sahibi olduğunu ileri sürmesi ve dine aykırı görüşlerinden dolayı hapsettirildi. Hapisten çıkınca Sistan'a gitti. Bütün mal ve mülkünü sattıktan sonra Nişapur'a döndü. İkinci defa hapsedildi. Nişapur'da kaldığı 14 yıllık süre içinde tutuklu olmadığı zamanlarda vaizlar verdi ve kendine taraftar topladı. 866'da Nişapur'da kalması mahzurlu görüldüğünden taraftarları ile birlikte şehirden çıkarıldı. Kudüs'e gitti ve orada öldü (869).

İbni Kerram, mezhebinin esaslarını *Azab-ül-Kabir* (Kabir Azabı) adlı eserinde anlattı. Bu eserin bazı parçaları Abdülkadir Bağdadî'nin *El-Fark Beyn-ül-Firak* (Fırkalar Arasındaki Fark) adlı eserinde nakledilir. Bk. KERRAMİYE. (M)

KERRAMİYE i. (Ebu Abdullah Muhammed bin *Kerram*'ın adından). IX. yy.da ortaya çıkan islâm mezhebi.

— ANSİKL. *Kerramiye* mezhebinin kurucusu İbni Kerram'a göre Allah arş üzerine yerleşmiştir. Zat itibarıyle üst taraftadır. Allah'a cevher denebilir. Zatı ve cevheri birdir. Allah için ihtilâl, nüzul ve tahavvül caizdir. İbni Kerram'ın bu fikirlerinden ötürü Kerramiye mezhebi mücessime ve müşebbiheden sayılır. Kudüs, Semerkand ve Nişapur dolayları, Kerram'ın kurduğu mezhep mensuplarının çokça bulunduğu bölgelerdi. Buralarda Kerramîlere ait hankahlarda mezhebin esasları öğretilirdi. Kerramiye ilerigelenlerinden Ebu Yakub İshak bin Mahmeşaz, 5 000 kişinin müslüman olmasını sağladığından Gazneli Sebük Tigin'in itimadını kazandı. Bu dönemde Horasan bölgesinde Kerramiye mezhebi geniş ölçüde yayıldı. Kerramiye ilerigelenlerinin baskısı sonucu başka mezhepler bu bölgede tutunamadı. Mahmud bin Sebük Tigin devrinde halife Kadir Billâh'ın uyarısı sonucu Kerramiye mezhebi mensupları takibata uğradı. Kerramîlere göre akıl, güzel ve kötü şeyleri (hüsn ve kubh) şeriat gelmeden önce de bilir. Şeriatın bildirmesinden önce Allah'ı akıl yoluyle bilmek vaciptir. Bir kimsenin iman etmiş olması için kelimei şahadeti dil ile söylemesi kâfidir. İman için kalp ile tasdik ve amel gerekli değildir. Kerramîler aynı zamanda iki imamın bulunabileceğini, bu imamların kendi taraftarlarından itaat istemek hakkına sahip olduklarını kabul ederler. Kerramîlerin fıkıh sahasında da değişik görüşleri vardır. Kirli yerde kirli elbiseyle namaz kılmak caizdir. Pislikten temizlenmek gerekli değildir, fakat cünüplükten temizlenmek gerekir. Ölünün yıkanması ve cenaze namazı da gerekli değildir. Fakat ölü kefenlenmeli ve gömülmelidir. Farz namazlar ve hac için niyet gerekmediği halde nafile namazlar için niyet gereklidir. Kerramiye mezhebinin kolları, Şehristanî'ye göre 12'dir. Şehristanî bunlardan altısının adını anar. Bunlar, Abidiye, Tuniye, Zerriniye, İshakiye, Vahidiye ve Heysemiyedir. Abdülkadir Bağdadî ise *El-Fark Beyn-ül-Firak* (Fırkalar Arasındaki Fark) adlı eserinde Kerramiyenin kolu olarak üç fırka anar: Hakaikiye, İshakiye, Taraikiye. (M)

KERRAR sıf. (ar. *kerr*'den *kerrâr*). *Esk.* Ask. Savaşta geri çekildikten sonra tekrar tekrar saldıran. || *Haydar-i kerrâr,* (defalarca, dönüp dönüp saldıran aslan), Halife Ali'nin lâkabı. (M)

KERRAT çoğl. i. (ar. *kerre*'den *kerrât*). *Esk.* Birçok kere, defa: *Aşk câmı rah-i vahdetle lebâlebdir henüz / Gerçi kerrât ile ârifler anı nûş ettiler* (Ruhi). || *Kerrat ve merrat ile,* tekrar tekrar, defalarca.

— Mat. *Kerrat cetveli.* Bk. ÇARPMA *cetveli.* (M)

KERRATA, Cezayir'de (Setif idare bölgesi) idare çevresi merkezi. Vad Agriyun kıyısında, Baborlar Kabiliyesi'nde; 13 800 nüf. Sayfiye yeri. — *Kerrata idare çevresi,* 79 500 nüf. (L)

KERRENAY i. (fars. *kerrenây*). *Esk.* Askerlikte kullanılan, pirinçten yapılmış bir çeşit nefesli çalgı, borazan: *Bağdat'ta esir olan hanlar ve yüz kadar sürhser kerrenaylarını...* (Naima). [M]

KERRETAN i. (ar. *kerre*'den *kerretân*). *Esk.* Sabah ve akşam, iki kere. (M)

Kerr fotoseli. Bk. FOTOSEL.

KERRİ, Hartum'un kuzeyinde köy ve idari bölge. XVI. Yüzyılda vilâyetin yönetimi Func hükümdarı Umara Dunkas tarafından Rufa'a kabilesinden Abdullah Cema'a (1554-1562) verildi. Mancil veya Mancilak denilen bu hanedanlar, ülke Mısırlıların eline geçinceye kadar, burada hüküm sürdüler. (M)

KERRİA i. Bot. Sürüngen gövdeli, sarı çiçekli, güzel süs ağacı. (L)

KERRİT i. (amerikalı jeolog W. C. *Kerr*'in adından fr. *kerrite*). Miner. Hidratlı tabiî magnezyum, demir ve alüminyum silikat; vermikülit grubundandır. (L)

Kerr olayı, elektriklenen yalıtkan bir cismin çift kırıcı olmasına dayanan, 1875'te J. Kerr'in bulduğu olay. Cisim katı ise bu özelliği yavaş yavaş, sıvı ise birdenbire kazanır. Bu olaydan Kerr aygıtında yararlanılır. (L)

KERRY idare bölümü, gaelce **Chiarraighe,** İrlanda cumhuriyetinin güneybatı ucunda (Munster ili) idare bölümü, Shannon halicinin güneyini Slieve Mish'i ve *Kerry dağları*'nı içine alır; 116 400 nüf. İdare merkezi, *Tralee.* — *Kerry dağları,* Dingle körfeziyle Kenmare körfezi arasında yalçın bir kütledir; eski kırmızı kumtaşları içine oyulan İrlanda'nın en yüksek tepesi Carrantuohill (1 041 m) bu dağlardadır. (L)

KERSANTİT i. (fr. *kersantite*). Plajioklaz ve biyotitten meydana gelen ve diyorit ile monzonite benzeyen lamprofirli kaya. (L)

KERSETİN i. (fr. *quercétine*'den). Formülü $C_{15}H_{10}O_7$ olan, flavonlar grubundan tabiî boyarmadde. Kersitrinin seyreltik asitler etkisiyle ikiye bölünmesinden elde edilir. (L)

KERSİN veya **KERSİTOL** i. (fr. *quercite* veya *quercitol*). Kim. Formülü $C_6H_7(OH)_5$ olan pentalkol; sikloheksan'dan türer, polarılmış ışığı sağa çevirir, 235°C'ta erir. Meşe palamudu ile bazı palmiyelerin yapraklarından çıkarılır. *Eşanl.* SİKLOHEKSANPENTOL. (L)

KERSİTRİN i. (fr. *quercitrin*). Kim. Formülü $C_{21}H_{22}O_{12}$ olan ve quercitron meşesinin kabuğunda bulunan boyarmadde. (L)

KERSNİK (Janko), sloven yazarı (Brdo 1852 - Ljubljana 1897). *A Zerinje* (1876), *Siklamen* (1883) adlı romanları ve *Köylü Portreleri* (1882-1891) adını taşıyan hikâyeleriyle tanındı. Dikkatli bir gözlemcidir. Memurların, köylülerin, türedilerin ve köylü asıllı aydınların dünyasını yansıttı. Seçtiği konular bakımından, geç kalmış bir romantiktir. (L)

KERSOBLEPTES veya **KHERSOBLEPTES,** Trakya kralı (M.Ö. 359-342). Babası Kotys'ten sonra kardeşleri Amadokos ve Berisades ile tahta geçti. Kersobleptes, müttefiki Atina'yı kardeşleriyle çıkan anlaşmazlıkta hakem kıldı; buna karşılık Atina'ya Kersonnesos'u verdi. 342'de makedonyalı Philippos'un müttefiki oldu ve haraca bağlandı. (L)

yeşil kertenkele

KERST (Donald William), amerikan fizikçisi (Galena, İllinois 1911). Öğrenimini Wisconsin üniversitesinde yaptı. 1937'de felsefe doktoru oldu. 1938'de İllinois üniversitesinde fizik dersleri vermeğe başladı. Betatron'u geliştirdi ve Van de Graarff'ın elektrostatik hızlandırıcıyle nükleer fizik alanında çalışmalar yaptı. 1943'te, Los Alamos'ta (New Mexico) atom bombasıyle ilgili çalışmalar yapan bilim adamlarının arasına katıldı ve geliştirdiği betatronu bu alanda kullandı. Ayrıca kanser tedavisinde de betatrondan yararlanıldı.

1945'te İllinois üniversitesine dönen Kerst, yeniden nükleer araştırmalara girişti. 300 Milyon elektron voltluk bir betatron yaptı. Atom çekirdeğini bombardıman ederek, mezonların serbest kalmasını sağlayan bu âlet, 1950'de kullanılmağa başladı. Kerst, 1957'de General Dynamics corporation'ın termonükleer proje çalışmalarına katıldı. 1962'de, Wisconsin üniversitesi fizik profesörü oldu. (M)

KERSTİNGİELLA i. Tropik Afrika'da yetişen baklagil; ana yurdunun Dahomey-Togo olduğu sanılır; burada *doi* veya *dohi, nadu, sui* adlarını alan bu bitki, voandzeia'ya benzer, yabanîsi yoktur. (Kerstingiella'nın meyveleri yerfıstığı ile voandzeia gibi toprağa gömülü olur. Tohumları fasulyeye benzer bir sebzedir. (L)

KERŞ. Bk. KERÇ.

KERŞÛNÎ i. Süryanî yazısı.

— ANSİKL. Süryanî alfabesinde bulunmayan harfler, var olan harflerin üzerine nokta koyarak yazdırdı. Bu konuda arap yazısını örnek tutmaktan daha çok, harflerin çıkar-

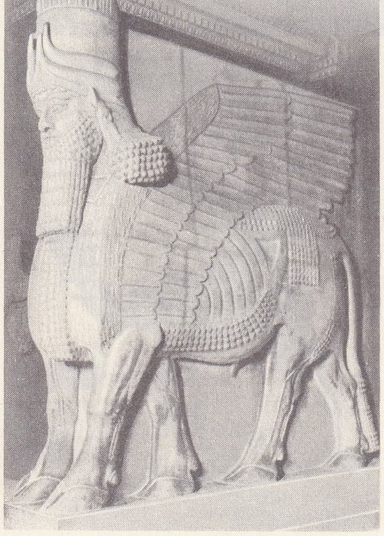

kerubi
Horsâbâd
Louvre müzesi, Paris

Foto. Giraudon (LAROUSSE)

kervan

dığı ses göz önüne alınır. Böylece *ha* ve *gayn* harfleri süryanî dilinde *kâf* ve *rukkâkâ*'lı *gâmal* ile gösterilir. Yakubîler *cim*'i bunlardan birini noktalamakla nasturîler ise, harfin altına bir çengel koymakla gösterirler. Nasturîler *zâ* ve *zâd*'ı arap yazısı örneğine göre *tet* ve *saday*'a nokta koyarak yazdılar. Yakubîler bu harfleri genellikle her ikisinin de söylenişi aynı olduğundan *tet*'in içine bir nokta koyarak belirtirler. (M)

KERT, 1245-1389 arasında Herat'ta hüküm süren sülâle. Kurucusu Gurlulardan **Şemseddin Muhammed I Kert'tir.** Cengiz saldırısında yıkılan Herat'ı kalkındırdı. «Melik» unvanını aldı (1245), Mengü Han tarafından Sistan, Belh hâkimi tayin edildi. Ölümünden sonra yerine torunu **Fahreddin** geçti (1285). Fahreddin, İran ilhanlı devletinin gerilemeğe başladığı yıllarda gücünü arttırdı. İran'da naip olan Emîr Çoban ile dost oldu. Fakat yerine geçen **Gıyaseddin** (öl. 1328), bir süre sonra kendisine sığınan Emîr Çobanı ve oğlunu idam ettirdi (1325). Gıyaseddin'den sonra oğulları **Şemseddin II** (öl. 1329) ile **Hafız** (öl. 1331), kısa bir süre tahtta kaldılar. Hafız'ın ölümünden sonra yerine diğer kardeşi **Muizzüddin** geçti. Onun 1370'te ölümünden sonra da oğullarından **Muhammed,** Serahs'ta öteki oğlu **Gıyaseddin Pir Ali** ise Herat'ta hüküm sürdü. 1380'de Timur, Herat'a bir elçi yollayarak kendisine bağlanmasını istedi. Gıyaseddin'in bunu kabul etmeğe yanaşmaması üzerine Herat'ı ele geçirdi. Bir süre sonra Pir Ali ile oğlu affedilerek Herat'ta hüküm sürmelerine izin verildi. Herat, kert hanedanının çöküşüne kadar bu durumda kaldı. (M)

konaklamış bir kervan
Topkapı Sarayı
Hazine dairesi

kervancı

KERTANAGARA. Bk. KRİTANAGARA.

KERTE veya **KERTİ** i. (esk. türk. *kertmek*'ten). İşaret olarak kullanılan çentik. || Sert bir cisimde, başka bir şeyi asmak için açılan yarık veya kertik.

— Sil. Bir ateşli silâhın horozunda, mekanizmasında veya pistonunda açılan ve silâhı kurma anında bu parçaları tutmağa yarayan kertikler. (Bu kertikler, silâhın işlemesinde yaptıkları göreve göre ad alır: *kurma kertesi; çıkış kertesi; düşüş kertesi* v.b.) || *Emniyet kertesi*, bir silâh tetiğini, merminin ateş almasına engel olacak duruma getiren kerte. (LM)

KERTE i. (ital. *quarto*, çeyrek'ten). Denizc. Yıldız, kıble, doğu ve batı gibi dört ana rüzgârın aralarından esen rüzgârların yönünü belirten pusula kadranının ayrılmış olduğu otuz iki kısımdan her biri. || —*Mec.* Derece, radde: *İş bu kerteye gelmişken sonra yapılacak bir şey yoktur.* || En uygun nitelik, en uygun zaman. || *Kerte hattı*, seyir halinde bulunan bir geminin her boylam dairesiyle yaptığı açı. (LOKSODROM da denir.)

— ÇEŞ. DEY. *Kertesine gelmek*, tam yerini bulmak. || *Kertesine getirmek*, tam sırasını, en uygun zamanını seçmek. || *Kertesini geçmek*, derecesini aşmak, basıp geçmek. (ML)

KERTELEME i. (*kerte* > *kertelemek*'ten *kertele-me*). Kerte kerte ilerleme, azar azar değişme. *Esk.* Tedriç.

— Fiz. Bir ölçü âletinin kertelere ayrılması: *Bir galvanometrenin kertelemesi.* (LM)

KERTENKELE i. (*kerten* ve esk. türk. *keler*, sürüngen'den *kertenkele*). Zool. Kertenkelelerden özellikle özkertenkelegillerden sürüngenlerin genel adı: *Niçin ben de taşlara serilen kediler gibi, duvarlarda hayran hayran duran kertenkeleler gibi yaz günlerinin bütün tadını çıkarmıyorum?* (N. Ataç). [Bk. ANSİKL.] || *Diken parmaklı kertenkele*, parmaklarında pullu saçaklar bulunan kertenkele. (İlmî adı *Acanthodactylus vulgaris.*)

— Denizc. *Esk. Kertenkele tornusu*, harp gemilerinde filika mataforalarında dik ventolarının dolandığı çanaklık altlarındaki kamçılı tornulara verilen ad.

— ANSİKL. *Kertenkele* ince uzun gövdeli, uzun kuyruklu, yılanlarda olduğu gibi ileri uzayan ince, çatal dilli bir hayvandır; göz kapakları hareketlidir; kuyruğunu tehlike anında koparıp düşürebilir. (Bk. OTOTOMİ.) Kertenkeleler böcekçildir, fakat kurtları ve yumuşakçaları da yer. Bu bakımdan yararlıdır ve korunması gerekir. Bir kısmı yumurtlayıcıdır, bir kısmının ise yumurtaları karnında açılır. Hepsi de Eski Dünya'da yaşar. *Asıl kertenkele*'nin (lacerta) yirmi türü vardır. *Duvar kertenkelesi* (Lacerta muralis) en yaygınıdır. Yazın, eski duvarların üzerinde güneşte ısınırken görülen ve duvardan ayırt edilemeyen, bu kertenkeledir. *Yeşil kertenkele* (L. viridis), renginin yeşilliği sayesinde, otlar ve yapraklar arasında kolay seçilmez. *Çevik kertenkele* (L. agilis) daha kuzeyde görülür. *Doğurgan kertenkele* (L. vivipara) ise dağlarda bulunur. Bu kertenkele yumurtalarını karnında saklar ve yavrular yumurtlama esnasında hayvanın karnında yumurtadan çıkar.

Batı Avrupa'da bulunan en güzel ve en büyük kertenkele, *benekli kertenkele*'dir (L. lepida). Bu türün boyu 60 sm'yi bulur, üstü siyah halkalı mavi beneklerle süslüdür. Başka türler yanında, *Psammodromus algirus* türünü meydana getiren çok çevik ve kiremit gibi üst üste binişmiş pulları olan küçük bir kertenkele ile ayaklarında pullu saçaklar bulunan *Dikenparmaklı kertenkele* (Acanthodactyllus vulgaris) sayılabilir. (LM)

KERTENKELE, Kuğu ile Andromeda takımyıldızları arasında bulunan ve çok az yıldızdan meydana gelen, kuzey gökküresinde küçük takımyıldız. En parlak yıldız 4. kadirdendir. Bk. GÖKYÜZÜ. (L)

KERTENKELELER çoğl. i. Zool. Kertenkeleleri ve bunlara yakın türleri kapsayan sürüngenler takımı.

— ANSİKL. *Kertenkeleler*, altçene kemiğinin iki parçası önde birbirine kaynamıştır; ağız genişleyemez, kulak kepçesi yoktur, fakat kulak zarı ve kulak boşluğu vardır. Bu hayvanlarda daima bir göğüs kemiği, iki kürek kemiği, genellikle dört veya iki bacak bir sidik torbası ve yana doğru kapanan üçüncü bir göz kapağı bulunur. Uzun vücutları, uzun bir kuyrukla son bulur ve üzeri baştan başa küçük parlak pullar, yumrular veya sık pürtüklerle kaplı olur. Ayrı cinsiyetli, yumurtlayıcı ve genellikle zehirsiz olan bu hayvanlar çoğunlukla küçük boydadır. Pek az istisnaları dışında etçildir, her çeşit omurgalı hayvan, böcek ve kuş yumurtası yer. Uzun tırnaklı parmaklarıyle ağaçlara tırmanır, sarp kayalar üzerinde koşar; grekou gibi bazı tipleri parmak uçlarında bulunan çekmenler veya yapışıcı lameller sayesinde, ev tavanları gibi yalnız ters yüzeylere tutunabilir. Bu kertenkelelerden çoğu son derece çeviktir. Her çeşit böceği yediği için yararlı hayvanlardır. Birçoğunun kuyruğu kopunca tekrar gelişir; bir düşman kuyruklarından yakalayınca, kerkenkele bunu koparabilir. Kertenkeleler yeryüzünün her tarafında yaygındır. Eti yenilen iguanalar, varanlar gibi en büyük ve en parlak renklileri ekvator bölgelerinde yaşar. Kertenkeleler çeşitli familyalara ayrılır: ***gekogiller, agamagiller, iguanagiller, köryılangiller, varangiller, iki yönlü kertenkelegiller, gerçek-kertenkelegiller, skinkgiller, bukalemungiller, boncuklu kertenkelegiller, tejidae, zonaridae*** başlıcalarıdır. (L)

KERTENKELE yılanı bls. i. Zool. Akdeniz bölgesinde çorak yerlerde yaşayan zehirli yılan (*Coelopetis Monspessulanus*); boyu 2,50 m'ye yakındır. (Çok saldırgan olan bu yılan zehirlidir, ama zehir dişleri ağzının dibinde olduğundan insanı ısıramaz. Suyılanıgillerden.) [L]

KERTERİZ i. (ing. *quarters*'tan). Balıkç. Balıkçıların, denizde sığlıkları belirtmek için kullandıkları işaretlerin tümü. || Karadaki belirli noktalardan balık avlanan yeri tekrar bulabilmek için mevki tayini (bunun için en az iki belirli nokta lâzımdır.) || *Arenberg kerterizi* (bulanın adından), yarışmalarda ağırlığın veya yapma sineğin atılacağı yeri gösteren yüzer işaret.

— Denizc. Bir noktadan bakıldığında, bir maddenin yönü ile başlangıç yönü arasında kalan yatay açı. (Bu açı 000°'den başlayarak saat yelkovanı yönünde 360 dereceye kadar ölçülür. || *Kerteriz âleti*, kerteriz yapmakta kullanılan âlet. || ***Kerteriz atmak*** (*etmek* veya *yapmak*), herhangi bir maddenin başlangıç yönünde olan açısını ölçmek. || *Kerteriz hattı*, seyir nizamıdır (düzeni); bu nizamda gemiler birbirine göre verilmiş bir kerteriz hattı üzerinde mevki alır. || *Kerteriz koymak*, çeşitli maddelerden alınan kerterizleri harita üzerine çizerek geminin mevkiini göstermek. (Bk. MEVKİ KOYMAK.) Demirli bulunan bir gemide demirin tarayıp taramadığını kontrol etmek için, peş peşe gelen iki kara maddesine gözle nişan koymak. || *Kerteriz noktası*, kerteriz alınan herhangi bir maddenin harita üzerindeki mevkii. || *Bir kerterizi düzeltmek*, pusulanın yan hatasından ileri gelen düzeltmeyi kerterize uygulamak. || *Bir kerterizi haritaya geçirmek* (*koymak*), bu kerteriz ile verilen yönü haritaya çizmek. || *Çapraz kerterizler*, bir geminin bir kıyı civarındaki yerini tayin eden ve yeter derecede aralıklı, haritada gösterilen iki maddenin kerterizleri. || *Gerçek* (veya *astronomik*) *kerteriz*, güneşin gerçek mevkiinin hesapla bulunması suretiyle elde olunan kerteriz. || *Hakikî kerteriz*, gerçek kutba göre, bir maddenin yönü. (Mıknatıslı pusula ile ölçülen kerteriz [yön], geminin rotasına ait pusula sapması [arızî inhiraf] ve tabiî sapma [tabiî inhiraf] toplamı eklenerek veya çıkarılarak hakiki kerterize çevrilir. Cayroskoplu pusulalarda, enlem

Foto. N. Erkılıç (MEYDAN)

dairesi ve gemi hızından ileri gelen toplam hata, hazırlanmış çizelgeden bulunur ve yapılan kerterize eklenmek veya çıkarılmak suretiyle hakikî kerteriz tespit edilir.) || *Mıknatıslı kerteriz*, mıknatıslı pusula ile yapılarak bulunan kerteriz. (LM)

KERTİ i. Bk. KERTE.

KERTİK i. (esk. türk. k.). Kertilmiş yer.

— Ciltc. Formaların sırtında açılmış, içine cilt kordonlarını meydana getiren sicimin yerleşeceği yarık. || Bir bilgi veya bir bölümün araştırılmasını daha çabuklaştırmak için, bir kitap kenarına açılan çukurluk veya kesik. (Kertiğin görünen kısmında, bir rakam, bir harf veya bir işaret vardır. Başparmak kertikleri, kitap kenarında yarı kubbe biçiminde oyulmuştur. Fihrist kertikleri art arda kesilip, kenar üzerinde üst üste dizilerek hazırlanır.)

— Marang. *Kertiğine koymak*, iki keresteyi kenarlarına açılan dişleri denk getirerek birbirine eklemek.

— Matbaac. Harfin yönünü belirtmek için yüzlerinden birine yapılan küçük yarık. (Aynı kalınlıkta, fakat farklı yapıdaki harfleri ayırt etmek için, her türe daha küçük ve farklı olarak yerleştirilmiş bir veya birçok kertik yapılır.)

— Metalürji. Dövülmüş veya çekilmiş madenî bir parçanın üzerinde, küçük boyutlu ve çok hafif çukur şeklinde beliren yüzey hatası.

— Teknol. Bir taş veya tahta parçasında, bir kısım yerlerin kaldırılmasıyle elde edilen kesme. (Genellikle, meydana gelen boşluğa başka bir parça yerleştirmek için yapılır.) Bk. ANSİKL.

— Vet. hek. Kıskaçla veya özel bir araçla, çatlak bir beygir tırnağına açılan çentik. (Böylece hayvan yattığı yerden kalkarken yaptığı hareketlerde veya ayağını dayadığında yırtık yerin takılmasına engel olunur.)

— ANSİKL. Teknol. Geleneksel âletlerle (testere, ıskarpela, keser v.b.), elle veya makinelerle (*kertik* makinesi, kurt ağzı makinesi v.b.) yapılan kertikler bütün birleştirmeler için gereklidir. Elle kertik açmağa yarayan âletlere de bazen «kertik» adı verilir: pancurlu pencere kanatlarının çerçevesi üzerinde, lama uçlarının yerleşmesi için eğik yivler açmağa yarayan kertik gibi.

◆ Sıf. Kertilmiş, kertik açılmış (yer).

◆ **Kertik kertik** sıf. Üzeri çentikli, kertiklerle dolu olan. (LM)

KERTİKLEME i. (*kertiklemek*'ten *kertikle-me*). Kertiklemek eylemi.

— Ciltc. Bir kitabın kenarlarına kertik açma. (LM)

KERTİKLEMEK geçl. f. (*kertik*'ten *kertikle-mek*). Kertik açmak.

— Ciltc. Dikişten önce, birleştirilmiş formaların sırtına, içine sicimlerin yerleşeceği enine kertikler ve bu formaların uçlarına teyel dikişi düğümleri için daha küçük iki kertik yapmak.

— Matbaac. Bir harfin yüzlerinden birini bir kertikle, bir yarıkla veya bir ara çizgiyle işaretlemek. (LM)

KERTİLME i. (*kertilmek*'ten *kertil-me*). Vet. hek. Bir beygir veya başka bir hayvan yürürken bir ayağını öbürüne sürterek yaralanması. (LM)

KERTİLMEK geçz. f. (*kertmek*'ten *kert-i-l-mek*). Kertik açılmak, yüzeyinde kertik olmak.

— Atçılık. [At için] Yürüdüğü sırada ayaklarını çarpıp yaralamak. (LM)

KERTME i. (*kertmek*'ten *kertme*). Kertmek eylemi. || Bıçak yarası, çentik. (M)

KERTMEK geçl. f. (esk. türk. k.). Çentik açmak, kazımak. || *Halk dili*. Sertçe sürtünmek.

◆ **Kertilmek** edilg. f. Kertmek işine konu olmak.

KERUBİ ve **KERRUBİ** i. (ibranîce *kerubini*'den ar. *kerūbī* ve *kerrūbī*). *Esk*. Tanrı'ya en yakın olan melek, büyük melek. Bk. ANSİKL.

— Tar. *Kerubi* veya *serafin tarikatı*. Bk. SERAFİN.

— ANSİKL. *Kerubi*'lerin menşeini asurî tapınaklarının kapısını bekleyen kanatlı ve insan yüzlü boğalarda aramak gerekir. Kudüs tapınağının yıkılışından sonra bu kelime Allah'a hizmet eden semavî varlıklar için kullanıldı (XVIII. mezamir). Katolik kilisesi Kerubileri meleklerden saydı ve dört İncil yazarının simgelerini onlardan aldı.

Hıristiyan sanatında Kerubiler genellikle yalnız baş ve kanattan meydana gelen bedensiz melekler olarak temsil edilir.

◆ **Kerubiyun** veya **kerubiyan** çoğl. i. *Esk*. Tanrı'ya yakın olan melekler: *Çün harîm-i arş-ı azam bulmağa feyz-i kabul / Devreden piramenin şam-ü seher kerubiyan* (Üsküdarlı Hakkı). [M]

KERULARİOS (Mikhael) [İstanbul 1000'e doğr. -ay.y. 1059]. İstanbul patriği (1043-1059). Mikhael IV'e karşı hazırlanan, kendisinin de katıldığı bir komplonun başarısızlıkla sonuçlanmasından sonra tarikata girdi. Konstantinos IX'in sırdaşıydı. Halk üzerinde büyük etkisi vardı. Gözü yükseklerdeydi. Roma'nın üstünlüğünü kabul etmiyordu. Leon IX tarafından afaroz edildi (16 temmuz 1054) ve imparatorun uzlaştırıcı eğilimine rağmen, bir sinod toplayarak papalık fermanına karşı afaroz kararı aldı; Roma kilisesinden ayrılmayı resmîleştirdi (25 temmuz 1054). Theodora (1056-1057) ve Mikhael VI (1056-1057) zamanında patriklikten uzaklaştırıldı. Mikhael VI'nın yönetiminden hoşnut olmayan ordu kumandanları onunla elbirliği ederek imparatoru devirmek için Ayasofya'da bir komplo düzenlediler. O sırada Asya'da imparator ilân edilen İsaakios Komnenos, İstanbul üzerine yürüyordu. Başşehirde patlak veren ayaklanmadan yararlanan Kerularios, Mikhael VI'yı tahttan ayrılmaya razı etti ve İstanbul'da bir günlük hâkimiyetini kurdu. İsaakios I Komnenos'un düşmanlarına karşı yapılan misilleme hareketlerine göz yumdu. Fakat umduğu rolü oynamağa fırsat bulamadı. İmparatorluk alâmeti olan kırmızı pabuçları giymeğe kalkışınca tutuklandı, İmroz'da gözaltına alındı ve mahkeme önüne çıkmadan öldü. (L)

KERULEN, Doğu Moğolistan'da ırmak. Hulun Nor'un kolu; 1 250 km. Çoybalsan'dan geçer. (L)

KERVAN i. (fars. *kārbān*'dan *kārvān* > *kervān*). Uzak yerlere yolcu veya ticaret eşyası taşıyan deve, katır v.b. yük hayvanı dizisi: *Eskiden hervanlar, Beyrut'tan Şam'a üç dört günde giderlermiş* (Vâ-Nû). *Şehirler durur / Geçer kervanlar önümüzden* (F. H. Dağlarca). Bk. ANSİKL. || *Mec*. Birbiri ardınca giden, toplu halde hareket eden şeyler: *O şüpheleriyle, inatlarıyle övünsün dursun. Hayat yürüyor. Bir gün kervanın dışında kalınca anlar* (A.H. Tanpınar).

— DEY. *Kervana katılmak*, bir gruba dahil olmak.

— Zool. *Kervan çulluğu*. Bk. KERVANÇULLUĞU.

— ANSİKL. Eski çağlarda tüccarlar, soyguncu ve eşkiyaya karşı kendilerini korumak için, birlikte yolculuk ederlerdi. Kervanda deve, at ve katırlar kullanılırdı. Bir kervan topluluğunda çoğunlukla, yedi deveden kurulu katarlar meydana getirilirdi. Deveci eşeğine binerek katarın başına geçer, günde yedi saat yol alırdı. Kervanlar, ağır ve hafif olmak üzere ikiye ayrılırdı. Ağır kervanlardaki develer altı, hafif kervandakiler üç kantar yük taşırdı. Ağır kervanların en büyüğü, yılda bir kere Şam'a veya Mısır'a hacı götüren Hicaz kervanlarıydı. Şam'dan, Mekke'ye 60 günde gidilirdi. Hac mevsiminden sonra, Arabistan'dan mal alarak dönerlerdi. Hint ve iran kervanları, Afganistan-Isfahan yoluyle Bağdat ve Halep'e gelirdi. Kışın, gündüzleri, yazın ise geceleri gidilirdi. (M)

KERVANBAŞI blş. i. Kervanı yöneten kimse, kervancı: *Nihayet dayanamayarak devesini kervanbaşının yanına sürdü* (N. Araz). [M]

KERVANCI i. (*kervan*'dan *kervan-cı*). Kervan düzen veya kervan yöneten kimse, kervanbaşı. (M)

KERVANÇULLUĞU blş. i. Zool. Uzun kıvrık gagalı büyük kuş; tüyleri kurşunî ve beyaz karışımı kahverengi, bacakları uzundur. (Yeryüzünün her tarafında yaygın birçok türü vardır. Türkiye'de iki türüne rastlanır: *büyük kervançulluğu* [Numenius arquata] ve *yağmur kervançulluğu* [N. phaeopus]. Kervançulluğu yazın bataklık ve açık ovalarda, kışın sahilerde yaşar; solucan, böcek, salyangoz ve kabuklularla beslenir. Kışın güneye sıcak ülkelere göçer. Yağmurkuşugillerden). Bk. KUŞLAR *levhası*. (M)

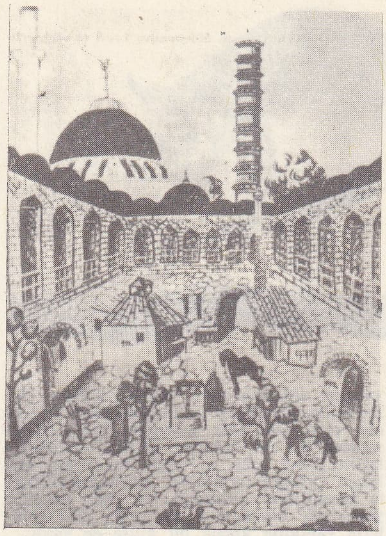

Çemberlitaş karşısında bir kervansaray

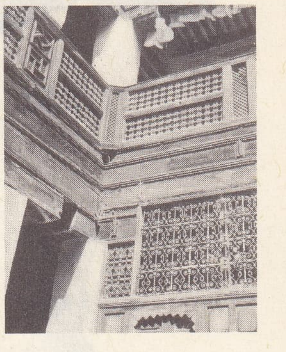

kervansaray

KERVANKIRAN blş. i. Astron. Çolpan yıldızının diğer adı. Venüz gezegeni.

— ANSİKL. Folk. Arabistan'dan gelen bir kervan İç Anadolu bölgesinde Banaz yaylasında konaklar, kervancı, Banaz yaylasındaki köylerden birindendir ve evlenmek üzeredir. Kervanın vakit geçmeden yerine varmasını ister. Gece kervanı kaldırır: gökteki yıldızlardan birini kutup yıldızı sanır; ona bakarak gideceği yönü tayin eder. Kervandakiler bu yıldızın kutup yıldızı olmadığını söylerlerse de bir türlü kervancıyı ikna edemezler. Mevsim fırtınalı olduğu için kervan yolda büyük bir fırtınaya yakalanarak zarar görür. Bu efsaneye dayanarak bu yıldıza *kervankıran* adı verilmiştir. (M)

KERVANSARAY blş. i. Kervanların konaklaması için yapılmış büyük han: *Neden sonra sarsıldı altımda demir yaylar / Gözlerimin önünden geçti kervansaraylar* (F. N. Çamlıbel).

— ANSİKL. Asya'daki müslüman ülkelerde aynı cinsten yapıya *han*, Mısır'da da *ukel* (vakkala) denir. Kuzey Afrika ve İspanya'da hâlâ eski adı *fonduk* ile anılır. Kervansarayın en yaygın mimarî tipi, arasından yüklü hayvanların geçebileceği kadar geniş olan tek kapılı dikdörtgen biçiminde bir avludan meydana gelir. Avlunun etrafında az çok geniş odaların bulunduğu galeriler vardır. Bir veya birkaç merdivenle birinci kata çıkılır, burası da biçim bakımından zemin katına benzer. Yolcular özellikle

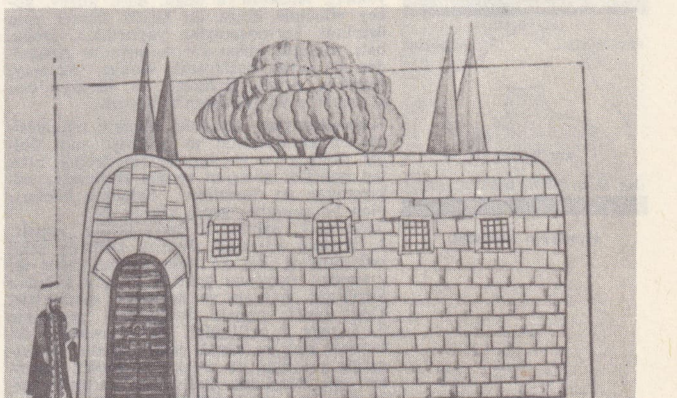

kervansaray minyatürü

Foto. N. Erkılıç (MEYDAN)

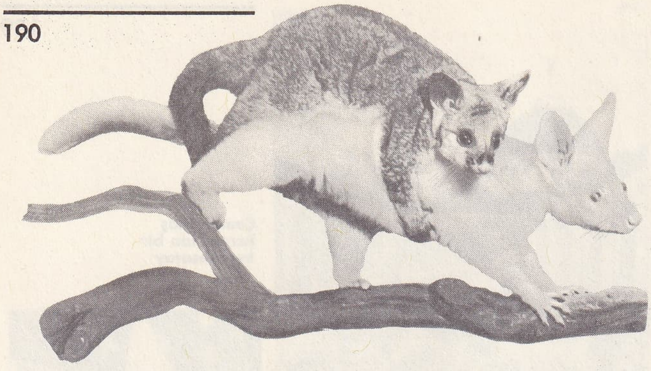

opossum
keseliler

keseliler
avustralya kangurusu

tümbeyin keseciği

yabancı tüccarlardır. Bunlar oralarda ya hayvanlarıyle geceyi geçirebilecekleri bir konut veya şehirlerde mallarını koyacak ve satacak bir yer bulurlar. Hıristiyan tüccarlarını kabul eden ve sahil şehirlerinde bulunan Ortaçağ fondukları konsolosla birlikte memurların barındığı bir çeşit güvenlik yerleriydi. Bunların bazılarında, dinî âyinlerin yapıldığı küçük bir kilise de vardı.

Kervansaraylar, ticaret malları taşıyan kervanların, çapullardan, göçebe ve eşkiya baskınlarından korunması için, sultanlar ve devlet adamları tarafından yaptırılan emniyetli konak yerleriydi. Sefer sırasında da ordunun ikmali için kullanılmaları bakımından eski ribatlara (dinî ve askerî mahiyette yapılan müstahkem yerler) benzerdi. Şehir ve kasabalarda ticarî amaçlarla kurulan hanlardan farklıydı. Bir hayır yapısı olan kervansaraya gelen yolcular üç gün için kervansarayın kurucusunun misafiri sayılır; yeme, içme, yatma, tamir edilen ayakkabılar, nallanan hayvanlar için ücret alınmazdı. Doğu, batı veya kuzey, güney yönlerindeki yollar üzerinde ve araları, deve yürüyüşüyle günde dokuz saat (40 km) uzaklıkta olan yerlere kurulurdu.

Kule ve burçlarıyle bir kaleyi andıran kervansarayların harabeleri, özellikle selçuklu devrinde Anadolu'nun ulaştığı iktisadî seviyeyi yansıtmaktadır. Anadolu'nun dünya ticareti bakımından Batı ile Doğu arasında önem kazanması Selçuklularla başladı; XII. yy.'ın sonlarına doğru iktisadî gelişmeler için yeni imkânlar doğdu. Selçuklu sultanlarının iktisadî ve ticarî faaliyetleri arttırmak için birçok koruyucu ve teşvik edici tedbirlere başvurmaları, Anadolu'nun milletlerarası bir köprü haline gelmesini sağladı. Yollarda zarar gören, baskına uğrayan tüccarların zararları devlet hazinesinden karşılandı; ticaret kervanlarına, çapullardan ve baskınlardan korunmaları için emniyetli konak yerleri yaptırıldı; tenha yerler ve geçitler gibi tehlikeli sahalarda muhafız kuvvetler bulunduruldu. Selçuklu kervansarayları bu ticarî siyasetin bir sonucu olarak ortaya çıktı. XIII. yy. boyunca selçuklu sultanları ve ilerigelen devlet büyükleri, Anadolu'yu doğu, batı, kuzey, güney yönünde kesen iki büyük ticaret yolu üzerinde kervansaraylar yaptırdılar. Doğu, batı yönünde giden yol Antalya ve Alâiye'den (Alanya) başlayarak Konya, Aksaray, Kayseri, Sıvas, Erzincan ve Erzurum'dan geçer, İran ve Türkistan'a ulaşırdı.

Kervansaraylar, Anadolu selçuklu mimarîsinin en karakteristik ve gösterişli yapı tipidir. Ayrıca bu yapılar, devrin özelliği olan taş işçiliğini gösteren zengin süslemeler bakımından da önemlidir. Selçuklu hanları, plan bakımından genel olarak üç
üzeri açık, avlulu; 2. üzeri örtülü, kapalı; 3. ikisinin karışımı. Bunlar kullanış şekli bakımından, hol ve avlu olmak üzere iki kısımdan meydana gelir. Hol kısmı, avludan küçüktür; hayvan ve seyisler ayrılmıştır. Üzeri beşik tonozla örtülüdür; genellikle 3, 5 veya 7 nefli olur. Avlu kısmında iki tarafta, açık ve kapalı yerler vardır. Bu kısımda yer alan ve revak adı verilen kısımlar, iyi havalarda kullanılan yatacak yerleridir. Beyt adı verilen kapalı kısımlar kışlıktır. Ayrıca kervansaraylarda yolcuların temizliği için hamamlar da vardı. Bazı büyük hanlarda köşk mescit adı verilen namaz kılmağa mahsus yerler de bulunurdu.

Anadolu selçuklu kervansarayları arasında dört tanesi başta gelir. Bunlar, *Sultan han* (1229), *Sultan han* (1231), *Ağzıkara han* (1231) ile *İshaklı han*'dır (1249). Bu dört büyük han plan bakımından da birbirine benzer. Önde kare veya dikdörtgen bir avlunun iki tarafına sıralanan odalarla, bunun arkasında uzunlamasına dikdörtgen planlı kapalı bir hol vardır. Ayrıca hepsinin avlusunda köşk mescit bulunur. Bu büyük hanlar zengin süslemeli portalleri bakımından da önemlidir. Tarihî belgelere ve bugünkü harabelerine göre bu yol üzerinde bulunan başlıca kervansaraylar şunlardır: Alâiye yakınlarında *Şerefzah hanı* ve kuzeye doğru *Evdir han* (İzzeddin Keykâvus I), *Kırkgöz hanı* (Keyhüsrev II); Burdur ve Isparta yakınlarında *Susuz han* ve *İncir hanı* (Keyhüsrev II); Uluborlu'ya bağlı Dâdil köyünde *Er-Tokuş hanı;* Akşehir'in batısında *İshaklı hanı* (Sahib Fahreddin Ali); Akşehir ile Ilgın arasında *Altun-aba* (Argıt hanı); Konya, Aksaray ve Kayseri arasında *Zincirlü, Obruk, Kaymaz, Zazatin* (Sadeddin Köpek), *Kılıç Arslan II, Alâeddin Keykubad;* Aksaray-Ürgüp arasında *Hoca Mesud;* Nevşehir yolunda *Alâî, Pervâne, Ağzıkara, Latif* kervansarayları. Elbistan yoluyle doğu Anadolu ve Irak'a giden yol üstünde, Kayseri'nin 40 km doğusunda *Karatay;* Kayseri ile Sıvas arasında *Sultan hanı* (Hanı Alâî Keykubad I), Lala; Sıvas ile Tokat arasında *Yenihan, Çiftlik hanı;* Tokat ile Zile arasında *Hatun hanı* (Keyhüsrev II), daha ileride *Azine Pazar hanı.*

Selçuklu kervansarayları, Osmanlı devrinde, Anadolu'da devletlerarası ticaretin durması ve önemli yolların yer değiştirmesi yüzünden değerini kaybetti; bir kısmı zaviye haline geldi. Bununla birlikte Osmanlılar, ihtiyaç olduğu kadar özellikle İstanbul'dan Suriye'ye giden yol üzerinde ve Suriye'de pek çok kervansaray yaptılar; işletilmesi için de hükümleri ve yasaknameleri kapsayan «Kervansaray kanunnameleri» yayımladılar. Osmanlı devrine ait önemli hanlar şunlardır: Edirne'de *Ayşekadın kervansarayı* (Ekmekçioğlu Ahmetpaşa kervansarayı, 1609), Kastamonu'da *Balkapanı hanı* (1481-1512), Gebze'de *Çobanmustafapaşa kervansarayı* (XVI. yy.), İstanbul'da *Büyükvalde hanı*, Bursa'da *Bezir hanı*, Nevşehir'de *Damatibrahimpaşa kervansarayı*, Bursa'da *Çukur han*, Diyarbakır'da *Hasanpaşa hanı*, Merzifon'da *Karamustafapaşa kervansarayı*, Antakya'da *Kurşunlu han*, Vezirköprü'de *Köprülü Mehmetpaşa kervansarayı*, Niğde - Ulukışla'da *Öküzmehmetpaşa kervansarayı*'dır. (ML)

KERYKS. Yun. mit. Eleusis'li Keryks'lere adını veren kahraman; Kerkyks'lerin efsanevî atasıdır. Bazıları onun Hermes'in oğlu olduğunu ileri sürer. (L)

KERYNEİA. Esk. coğ. Peloponnesos'ta site, Akhaia konfederasyonuna katıldı (M.Ö. 276). Şehrin efsanevî dev geyiği Artemis'e adanmıştı. Herakles bu geyiği bir yıl kovalayarak canlı olarak yakalamıştı (yaptığı «oniki iş»ten biri budur). [L]

KERZAZ, Cezayir Sahrası'nda (Saura idare bölgesi, Kolomb Beşar idare çevresi) vaha, Saura vâdisinde. (L)

KES i. (fars. *kes*). Kişi, şahıs, kimse (yalnız kullanılmaz). || *Bî-kes,* kimsesiz, yardımcısız. || *Her-kes.* Bk. HERKES. || *Hiç-kes,* hiç kimse: *Hiçkes hiçkese gezend etmezler idi ama* (Naima). || *Nâ-kes,* alçak, aşağılık (kimse). Cimri, hasis. || *Kes-i bîkesân,* kimsesizlerin yardımcısı.

◆ **Kesî** i. *Esk.* İnsanlık, mertlik. || *Nâkesî,* alçaklık, namertlik.

◆ **Kesân** çoğl. i. *Esk.* Kişiler, şahıslar, kimseler: *Yerlerine* [...] *Abdullah İbn-i Sa'd'ı ve Abdullah İbn-i Âmir ve Saîd İbn-i Âsî kesânı getirdi* (Cevdet Paşa).

◆ **Kesâne** zf. *Esk.* İnsana yakışır şekilde, insanca. (M)

KES i. (ar. *ke's*). *Esk.* Bardak, kadeh. || Şarap dolu kadeh.

— Bot. *Esk.* Çiçeklerin en dışında bulunan yeşil yapraklar. (Bk. ÇANAK.) || *Kes-i kesîr-ül-vüreykat,* çok yapraklı olan çanak. ||*Kes-i vahîd-ül-vüreykat,* tek yapraklı çanak.

◆ **Kesî** sıf. *Esk.* Kadehle ilgili, çanağa benzer. (M)

KES i. Jimnastik ayakkabısı. Ayak bileklerini de içine alan bağlı ayakkabı. Altı ve yanları anî dönüşlerde kaymaları önlemek amacıyle elastomer bir madde ile kaplanmıştır. || *Yarım kes,* bileği içine almayan aynı özelliklere sahip jimnastik ayakkabısı. (L)

KESAD i. Bk. KESAT.

KESAFET i. (ar. *keṣāfet*). Yoğunluk, kalınlık. *Esk.* Sıklık, çokluk. || Saydam olmama, bulanıklık: *Tazyikinin altında silinmiş gibi eşbâh / Bir tozlu kesâfetten ibaret bütün elvâh* (Tevfik Fikret). || *Mec.* Sayıca çok olma, kalabalık: *Kesâfet vücude getiremedi, çünkü Roma ve Yunan sitelerine varis olamamış çöllerde ve bozkırlarda kalmıştı* (P. Safa). || *Kesâfet-i nüfus,* nüfus yoğunluğu. (M)

KESAFET i. (ar. *kesāfet*). *Esk.* Duru olmayış, bulanıklık. || Pislik, kir. (M)

KESAT veya **KESAD** i. (ar. *kesād*). Alışverişte durgunluk: *Etme bâzâr-ı cihana bir alur gözle nazar / Kimi hemdest-i revac ü kimi hemgerd-i kesâd* (Nabi). || Yokluk, bulunmazlık, kıtlık: *Revâc-ı ilm ü kemâl olsa ger keṣâdı kadar / Ererdi devlete ehl-i hüner murâdı kadar* (Namık Kemal). || [Ürün için] Az yetişme.

◆ **Kesatlık** i. Sürümsüzlük. || Kıtlık zamanı. (M)

KESBEDİON, Anadolu'da Pisidia bölgesinde bulunan Selge şehrinin batı köşesindeki Zeus kutsal alanına verilen ad. (M)

KESE i. (fars. *kîse*'den). Cepte taşınan ve içine para, tütün v.b. şeyler koymak için kullanılan kumaş veya örgü küçük torba: *Elini dalgın dalgın pantolonunun cebine soktu ve oldukça ağır bir keseyi çıkararak karşısındakine uzattı* (Sabahattin Ali). *Boncuklu, pullu tütün kesesinin elvan ibrişimden örülmüş bağını çözerek ...* (H. Z. Uşaklıgil). [Bk. ANSİKL. *İşl. böl.*] || Bazı şeylerin üzerine geçirilen kılıf: *Kur'an kesesi.* || Yıkanırken vücudu ovarak kir çıkarmak için kullanılan cep biçiminde küçük torba: *Kıl kese.* || *Mec.* Bir kimsenin şahsına ait parası, serveti: *Bırakmak isteyedur sen, bırakmıya ki seni... / Nasıl ödünç alarak bol tutar mısın keseni?* (M. Â. Ersoy). *Dürzüleri göğüslerinden, sırtlarından ve keselerinden büsbütün devlete bağlamak istiyorduk* (F. R. Atay). || *Esk.* Küçük torba: *Şeker kesesi.* || *Kese cebi,* para kesesini koymak için kullanılan cep. || *Kese kâğıdı* (veya *kese kâğıt*). Bk. KESEKÂĞIDI.

— ÇEŞ. DEY. *Keseden eklemek,* kendi parasından katmak. || *Kesenin ağzını açmak,* gerekli harcamalar için para sarfetmek: *Kızını evlendirirken kesenin ağzını açtı.* || *Kesenin dibi görünmek,* parası tükenmek. || *Kesenize bereket,* (maddî yardım görülen bir kimseye teşekkür sözü olarak) «çok kazan, kazancın bol olsun!» anlamında kullanılır. || *Kesesi elvermek,* bütçesi, hesabı elverişli olmak. || *Kesesine danışıp pazarlığa girişmek,* kesesine göre alışveriş etmek. || *Kesesine girmek,* kazanç sağlamak, çıkarı olmak: *Bu işten benim keseme bir şey girmedi.* || *Kesesine göre,* malî imkânlarına göre. || *Kesesine güvenmek,* parasına güvenmek. || *Bol keseden atmak.* Bk. BOL. || *Her keseye uygun,* bir şeyin ucuz olduğunu belirtmek için kullanılır. || *Herkes kendi kesesinden,* «herkes kendi parasından harcama yapsın» anlamında kullanılır.

— Anat. Organizmanın çeşitli boşluklarına verilen ad. || *Epiplon kesesi,* daha fazla BÜYÜK EPİPLON diye anılan periton kıvrımı. || *Gözyaşı kesesi,* gözün iç köşesinde bulunan ve burun-gözyaşı borusuyle devam eden dikey kanal. (Gözyaşını gözyaşı kanalcıklarından burun boşluklarına akıtmağa yarar.) || *Perikark kesesi,* bazen fibröz perikarda verilen ad. || *Safra kesesi,* karaciğerin alt yüzüne yapışmış, armut şeklinde zardan yapılı hazne. (Safra kesesi, öd kanalıyle koledok kanalına bağlanır, sindirim dönemleri arasında safra kesede toplanarak yoğunlaşır, sindirim sırasında kese kasılarak boşalır.) || *Sperma keseleri,* erkek cinsel organının çift eklenti bezi. (Sidik torbasının arkasında bulunur. Siyekin prostat parçası içine atarkanallar aracılığıyle boşalır.)

— Bot. Kapalı boşluk. || Su bitkilerinde (fükűs, utricularia) içi hava ile dolu olan

Foto. LAROUSSE

ve bitkinin suda yüzer durumda durmasına yarayan şişkinlik. ‖ *Embriyon kesesi,* yumurtacığın içinde bulunan çok iri çekirdekli dev hücre. (Hücre genişlerken çekirdeği önce ikiye, sonra dörde ve sekize ayrılır; böylece kesenin içinde bir oosfer [yumurta hücresi], iki yardımcı hücre, üç tane antipot hücresi ve ortada tek bir çekirdek halinde bir araya gelen iki çekirdek.) [embriyon kesesi çekirdeği] bulunur.) [Bk. DÖLLENME.] ‖*Helme kesesi,* laminaryalarda bulunan, helme salgı hücreleriyle çevrili boşluk. ‖ *Salgı kesesi,* tek hücrenin bölünmesinden meydana gelen salgı hücreleri topluluğu. (Bu yeni hücreler kenarlara çekilerek ortada, salgıların biriktiği bir boşluk oluşturur.) ‖ *Sindirim kesesi,* körpe kökçüklerin ucunda bulunan ve bunların kalın köklerin dokuları arasında kolaylıkla ilerlemesini sağlayan sindirim hücreleri tabakası. ‖ *Spor kesesi,* kara yosunlarının kapsülündeki ana spor hücrelerinin tümü.

— Müz. *Kese kemanı,* bir torbanın içinde, omuzda taşınan kemençe. Bk. ANSİKL.

— Patol. *Fıtık kesesi,* fıtık muhtevasını saran, peritondan oluşma seröz kese. (Fıtık ameliyatında fıtık kesesinin kesilip çıkarılması, tedavinin en önemli safhasıdır.)

— Teşk. tar. Beş yüz kuruş tutarında para birimi. (KESE AKÇE ve KESEAHÇA da denir.) ‖ *Bir kese altın,* on bin kuruş tutarında para birimi.

— Tıp. *Su kesesi,* doğum sırasında, rahim mukozasından ayrılan yumurta zarlarının, açılan rahim boynu arasında gösterdiği çıkıntı, sarkma.

— Zool. Keseli memelilerin karnı üzerindeki dış cep. ‖ *Kese kemikleri,* keseli hayvanlarda leğenin önünde bulunan ve çatı kemiğine bağlı olan iki kemik. Dişilerde memeleri örten kese bu kemiklere tutunur.

— ANSİKL. İşl. Başta madenî paralar olmak üzere içinde bazı eşyanın saklandığı *kese*'ler çeşitli malzemeden (örgü, kumaş, deri v.b.) yapılırdı. Kullanıldığı yere göre bunları beş sınıfta toplamak mümkündür: 1. giyimle ilgili ve üstte taşınan keseler (erkekler kullanıyordu); 2. kitap, defter ve diğer yazı araçlarının içine konduğu keseler; 3. mutfak malzemesi ve yemek yemeğe mahsus araçların (kaşık v.b.) içine konduğu keseler; 4. temizlik işlerinde kullanılan keseler; 5. savaş malzemesinin (barut, mermi, ok, yay v.b.) taşındığı keseler.

Eski geleneklere göre, çeyiz hazırlıklarına başlayan genç kız, eşi için takım takım keseler hazırlardı. Bu takımlar üçlü (para, saat, mühür) veya dörtlü (tütün) olurdu. Bunlara bazen ağızlık, tarak, divit, ayna keseleri de eklenirdi. Örgü keseler iğne, tığ, şişle yapılır, çeşitli örgü desenleri uygulanır, üzerlerine hayvan, çiçek, ağaç v.b. motifler yapılırdı. Kumaş ve deriden yapılan keselere genellikle dival, fermene ve köşker işi gibi sırma işleri uygulanırdı. Keseler kullanılacağı yere göre biçimlendirilir, para keseleri genellikle kandil biçimi, ağzı büzülerek kapanan, malzemesi örgüden, tütün keseleri ise, kumaştan ve dikdörtgen biçiminde yapılırdı.

Ayrıca boncuk keseler de yapılır ve daha çok kadınlar tarafından kullanılırdı. Renkleri, motifleri, biçimleri, malzemesi bakımından sanat değeri taşıyan, çok güzel kese örnekleri bu güne kadar geldi. Bunların içinde el işleme sanatı müzelik değeri olan seçme parçalar vardır.

— Müz. *Kese kemanı,* XVII. ve XVIII. yüzyıllarda, dans ustalarının kullandığı dar ve uzunca bir kemençe tipidir. XVI. yy.da Macaristan'da bu tipte bir yaylı çalgı kullanıldı. Kuzey İran'da ve bir oyun çalgısı olarak XIX. yy.da Kırım ve Kafkasya'da kullanıldı. XVIII. yy. sonlarında Mısır'da Kemençei Rumî adıyle kullanıldı. Bugün Orta Anadolu'nun bazı yerlerinde kullanılır.

◆ Sıf. Kese biçiminde olan. ‖ [...] kese miktarında olan: *Üç kese altın.*

— Sil. *Kese barut,* tekstil veya kâğıttan yapılma küçük bir torba içine konmuş ve bir topun ateşlenmesi için hazır bulunan barut hakkı.

— ANSİKL. Sil. *Kese barut* XVIII. yy.da ortaya çıktı. (Bk. TOPÇU. *Ask. tar.*); birbiri ardı sıra sağlam kâğıttan, parşömenden, ince şayaktan, yün kumaştan ve daha sonra ipek hurdasından yapıldı; 1877'den beri amyantlı bezden yapılırdı. Alış fiyatı, ağırlığı ve kovanlardan daha az yer işgal etmesi dolayısıyle kese barutlar, büyük çaplı ve çokluk orta çaplı (155 mm'den itibaren) toplarda kullanılmaktadır. Reffye sistemi topların mermi kovanlarına gaz paftalı kese barut deniyordu. (ML)

KESE i. (*kesmek*'ten *kes-e*). *Halk dili.* Kestirme: *Keseden gidersek daha çabuk varırız.* ‖ Sıf. Kısa. ‖ *Kese yol,* kısa, kestirme yol. (M)

KESECİK i. (*kese*'den *kese-cik*). Küçük kese.

— Anat İçkulak dehlizinde, kırbacığın altında bulunan küçük zarsı organ. (Dengede önemli rolü vardır.)

— Biyol. *Blastoderm keseciği.* Bk. BLASTODERM. ‖ *Göbek keseciği,* yumurtanın içinde, fakat embriyonun dışında iç deriden oluşan, embriyonla bağırsak arasında göbek kanalı yoluyle ilişki sağlayan boşluk. (Telolesit yumurtalarda çok önemli olan ve bütün besleyici vitellüsü kapsayan [kuşlar] bu kesecik oligolesit veya alesit yumurtalarda [memeliler] çok basittir ve insanlarda sadece göbek bağında bir iz olarak bulunur.) ‖ *Mezoderm kesecikleri,* derisidikenlilerin gastrula devresinde, arkenteronun tepesinde, biri sağda, diğeri solda bulunan iki keseciğe verilen ad. (Bu keseciklerin boşluğu vücut boşluğunu meydana getirir.) ‖ *Purkinje keseciği,* yumurtacığın çekirdeği. ‖ *Sölom kesecikleri,* amfibyum yumurtalarının gelişimi sırasında orta deriden oluşan çukur ve uzun iki keseciğe verilen ad. (Bu kesecikler enlemesine bölünerek ardışık keseciklere ayrılır.) ‖ *Tohum keseciği,* yumurta hücresinin keseciği. (Bk. YUMURTACIK). ‖ *Tümbeyin kesecikleri,* embriyonda sinir borusunun gelişmesi sırasında beliren boşluklar. (Başlangıçta sinir borusu şişkin bir kese şeklinde genişler, sonra üç kesecik evresi gelir (ön beyin, orta beyin, art beyin).

— Bot. Orkidelerde çiçektozu topaklarının alt ucundaki bezimsi küçük organın bulunduğu çukurcuk.

— Histol. Bir salgılayıcı kanala açılan, eldiven parmağı biçimindeki küçük boşluk: *Tükürük bezleri, gözyaşı bezleri v.b. keseciklerden oluşmuştur.* ‖ *Kapalı kesecikler.* Bk. ANSİKL. ‖ *Kesecik iltihabı,* içi sıvı dolu bir kesenin iltihabı; bazen had higroma adıyle de anılır. (Bu lezyon, bir travmadan, iltihaptan, damla veya romatizmadan ileri gelebilir.)

— Zool. Denizlâlerinin bağdokusu içinde bulunan kapalı kürecik.

— ANSİKL. Histol. *Kapalı kesecikler,* iç salgı bezi elemanlarıdır. Loblar ve lobçuklar halinde toplaşarak salgı bezini (meselâ tiroidi) oluşturur. Her kapalı kesecikte, temel yapıyı meydana getiren bir zar, üzerinde de prizma biçimli bir epitelyum bulunur; böylece, epitelyum tarafından salgılanan sıvının toplandığı bir merkezî boşluk oluşur. Bu sıvıya *iç salgı ürünü* veya *hormon* denir. (LM)

KESEDAR veya **KİSEDAR** i. (fars. *kise* ve *dār*, tutan'dan *kise-dār*'dan). *Esk.* Zengin kimselerin parasını idare eden ve gerekli yerlere harcayan kimse.

— DEY. *Kesedar efendi razı olmaz,* bütçenin, girişilecek herhangi bir harcama için uygun olmadığını belirtmek için kullanılır.

— Teşk tar. Osmanlı devletinde, kalem âmirinin yamağı. (Resmî kâğıtları, kese içinde emrinde çalıştığı kişiye götürdüğü için bu adla anılırdı.)

— Tic. *Esk.* Esnafların gelirlerini toplayıp saklayan kimse. (Paraları saklamasına karşılık ücret alan kesedar, istenildiği zaman isteyene parasını geri verirdi.) [M]

KESEK i. (esk. türk. k.). Bel, kazma, saban veya pulluğun çıkardığı iri sert toprak parçası. ‖ Yakıt olarak kullanılan kurutulmuş gübre, yerkömürü. ‖ Çimen yapmak için üstündeki otla birlikte çıkarılmış çayır parçası: *Toprağıyle beraber kesip çıkardığım çim keseklerini avlumuzun çiçek göbeklerinin etrafına dizerek sulamak ...* (Ş.S. Aydemir). ‖ *Esk.* Parça: *Ol sebepten bir kesek etmek helâl / Kazanırsan kim sana gelmez melâl* (Âşık Paşa).

— Jeol. Dağoluşum hareketlerinin gelişmesinde bir engel meydana getiren yer kabuğunun kaskatı kesimi. (Kıvrımlar engel blokunun kalıbına uyar veya bu engel yüzünden daha ötelere ilerleyemeden kalır.)

— Ormanc. Kesilecek bir orman alanında işletmeleri birbirinden ayıran çizgi.

— Zır. Bir bitki şaşırtılırken tutmasını sağlamak ve tazeliğini korumak için köklerinin üzerinde bırakılan toprak. ‖ *Kesek kırma makinesi,* pulluk demirinin kaldırdığı kesekleri kırmak için kullanılan bir çeşit tapan veya merdane. (Merdaneli kesek kırma makinesinde ortak bir eksene dizili hepsi birbirine benzer bir sıra dişli ve bir sürü disk bulunur, bu diskler art arda keseklere çarparak onları parçalamaya yarar.) [LM]

KESEKÂĞIDI bİş. i. Bk. KÂĞIT.

KESEKARINLILIK bİş. i. (*kesekarın* > *kesekarınlı*'dan *kesekarınlı-lık*). Karınca ve divik yiyen böceklerin karnının genişleyip kese şeklini alması. (Yağ birikiminden ileri gelen bu genişleme sonucunda tergit ve sternitler birbirinden uzaklaşarak araları geniş ve yaygın bir zarla kaplanır.) [L]

KESEKLENMEK dönşl. f. (*kesek*'ten *kesekle-n-mek*). *Halk dili.* [Toprak için] Parça parça, yumru yumru olmak. (M)

KESEKLEŞME i. (*kesek* > *kesekleşmek*'ten *kesekleş-me*). Çimentodaki serbest kirecin, hafif bir el basıncıyle az miktarda su buharını tutarak kolayca kesek haline gelmesi. (LM)

KESEKLİ sıf. (*kesek*'ten *kesek-li*). [Toprak için] Kesekleri olan, parça parça kabarmış.

— Zır. *Kesekli dikim,* köklerinde toprak bırakılan fideleri dikme işi. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. *Kesekli dikim,* fide veya fida-

keseli ayı

sim, ipek, boncuk ve iplikle örülen para keseleri (N. Araz koleksiyonu)

kasnak işlemeli tütün kesesi (N. Araz koleksiyonu)

keseli kurt

Foto. LAROUSSE; N. Erkılıç (MEYDAN)

nın tutmasını kolaylaştırır. Bir bitki başka yere dikilmek üzere, ister bir şaşırtma aygıtının yardımıyle, ister bel veya kürekle sökülsün, kök üzerinde mümkün olduğu kadar fazla kök ve toprak muhafaza edilmelidir. Bu yoldan bazen erişkin ağaçlar da yerlerinden sökülerek başka yere dikilir, bu gibi hallerde özel araçlar kullanılır.

KESEL veya **KESELAN** i. (ar. *kesel* veya *keselân*). *Esk.* Uyuşukluk, bitkinlik, tembellik: *Fener o ruhların aynıdır ki, gark-ı hayal, / Yaşar ümid ile şeb-zinde-dâr-ı şevk u kesel* (Tevfik Fikret). Bir ümit *lem'asından sonra kendisini salıvererek derin bir keselan içinde artık gelmeyeceğine [...] elîm bir kanaat ile hüküm verdi* (H.Z. Uşaklıgil). || *Kesel gelmek,* usanmak, tembelleşmek. (M)

KESELEK. Bk. BLOK *diyagram.*

KESELEMEK geçl. f. (*kese*'den *kese-lemek*). Yıkanırken vücuttaki kiri çıkarmak için kese sürmek.

◆ **Keselenmek** dönşl. ve edilg. f. Kendini keselemek veya başkasına kendini keseletmek. (M)

KESELEŞTİRME i. (*kese* > *keseleştirmek*'ten *keseleştirme*). Cerr. Kısmen çıkarılan bir kistin çeperlerini yaranın dudaklarına dikme ameliyatı. (M)

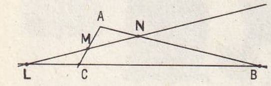

kesen (mat.)
Menelaos teoremi

KESELİ. sıf. (*kese*'den *kese-li*). Kesesi olan. (M)

KESELİANTİLOP i. Zool. ANTİDORCAS.

KESELİAVURTLUGİLLER çoğl. bls. i. Zool. Bk. AVURDUKESELİGİLLER.

KESELİ ayı bls. i. Zool. Kuskusgillerden, Avustralya'da yaşayan tırmanıcı keseli hayvan.

— ANSİKL. *Keseli ayı* (*Phascolarctus cinereus*) Queensland'ın batısından Güney Yeni Gal'e kadar yaygın, koyu gri renkte, bodur, kuyruksuz, küt burunlu, tüylü geniş kulaklı bir hayvandır. Geceleri ortaya çıkar, oldukça ağır hareket eder; yaprak yiyerek beslenir ve ağaçlık yerleri sever. (L)

KESELİ karıncacıl bls. i. Zool. Avustralya'da yaşayan, karıncalarla beslenen keseli memeli hayvan. (Keselisansargillerden.)

— ANSİKL. *Keseli karıncacıl* (*Myrmecobius fasciatus*) bir sincap boyundadır. Kuyruğu, sincabınki kadar uzun ve tüylüdür; postu kızılımsı külrengidir; üzerinde enlemesine sarımsı kuşaklar bulunur; yapışkan bir sıviyle kaplı uzun diliyle topladığı karıncaları yiyerek yaşar. (L)

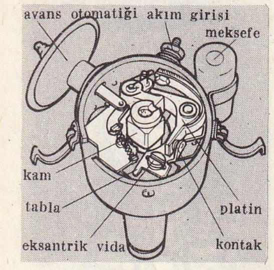

kesici

KESELİ köstebek bls. i. Zool. Avrupa köstebeklerine benzeyen toprak kazıcı keseli hayvan; Orta Avustralya kumluklarında yaşar, (Dişisinde geriye açılan bir kese vardır. (İlmî adı *Notoryctes typhlops.*) [L]

KESELİ kurbağa bls. i. Zool. Amerika'nın ekvator bölgelerinde bulunan yeşilimsi küçük kurbağa (*Hylidae* familyasından).

— ANSİKL. *Keseli kurbağa*'nın (Nototrema marsupiatum) sırtında uzunlamasına siyah çizgiler, ayağında esmer halkalar vardır. Dişisi yumurtalarını sırtında bir deri kıvrımından oluşmuş genişçe bir kese içinde taşır. Yavrular burada yumurtadan çıkar; benzeri türlerin yavruları ise başkalaşımını bu kesenin içinde geçirir. (L)

KESELİKURT bls. i. Zool. Kasların içinde kist halinde bulunan şerit embriyonu. (Bir ucunda başı ve çengelleri bulunur). *Esk.* Dûd-ı mükeyyes.

— Patol. *Keselikurt hastalığı.* Şerit (*tenya*) kurtlarının çeşitli dokularda, özellikle kasların içinde gelişmesinden ileri gelen hastalık; insanlarda, domuzda ve geviş getiren hayvanlarda görülür. (Domuzda görüleni insan bağırsağında yaşayan şeritlerden silâhlı tenyanın [Taenia solium] kurtçuklarından ileri gelir; hastalık en çok dil, boyun ve omuz kaslarında yerleşir. Sığırlarda görüleni ise gene insan bağırsağında yaşayan şeritlerden silâhsız tenyanın [*T. Sagineta*] kurtçuklarından olur.) [L]

KESELİ kurt bls. i. Tasmanya'da yaşayan keseli hayvan türü. (İlmî adı *Thylacinus cynocephalus.* Keselisansargillerden.)

— ANSİKL. Zool. *Keseli kurt,* köpek iriliğinde bir hayvandır; postu külrengi esmer, gövdesinin arka kısmı sırtının ortasından kuyruğunun ucuna kadar enlemesine sıra sıra siyah çizgilidir. Dişisi dört yavru yapar, dört ay süreyle kesesinde taşır, sonra inine bırakır. Keseli kurt gececi ve yırtıcı etçil bir hayvandır. (L)

KESELİLER çoğl. i. (*kese* > *keseli*'den *keseli-ler*). Zool. Etenesiz memeli hayvanlar takımı. (Bunlarda doğumdan sonra yavruların konduğu bir karın kesesi bulunur; yavrular bu kese içinde annelerinin memelerine yapışarak aylarca kalırlar). *Esk.* Keysiye.

— ANSİKL. *Keseliler*'e *iki dölyataklılar* da denir, çünkü dişilerin iki tane dölyatağı vardır. Bu hayvanlar iki alttakıma ayrılır: *çok-öndişliler* (köpek dişleri ve çok sayıda kesici dişler vardır) ve *iki-öndişliler* (köpek dişleri yoktur [hiç olmazsa alt çenede], kesicilerin sayısı da azdır.)

Bunlar, vücut yapıları, boyları, dişleri ve sucul, karasal ve ağaççıl yaşama biçimleri yönünden çok farklılık gösterir. Böcekçil, otçul ve etçil olduklarına göre beslenme düzenleri de değişiktir. Memelilerin en eskileri bunlardır. Bugün için, ana yurtları Amerika veya Yeni Gine ve Molük adalarıdır. Fakat Avrupalıların gelişine kadar Avustralya kıtasında üstün yapılı memelilerin yokluğundan yararlanarak serbestçe gelişmişler, dünyanın öbür kıtalarında ise yerlerini üstün yapılı memeliler almıştır. (L)

KESELİPORSUKGİLLER çoğl. bls. i. Zool. *Bandikut, rhyncomeles* ve *perorycte,* gibi keseli hayvanları kapsayan memeliler familyası. Bk. BANDİKUT. (L)

KESELİ sansar bls. i. Keselilerden memeli hayvan türü; jenete benzer. (Postu esmer veya kızıl renkte ve genellikle beyaz beneklidir. Keseli sansar ağaçta yaşayan gececi bir hayvandır, kuşları avlar. Avustralya ve Yeni Zelanda'da yaşar. İlmî adı *dasyurus viverrinus.* Keselisansargillerin örnek tipi.) [L]

KESELİSANSARGİLLER çoğl. bls. i. Zool. Keseli hayvanlar familyası. Hepsi Avustralya favnasından keseli sansar (*dasyurus*), keseli kurt (*thylacinus*), keselişeytan (*sarcophilus*) ve *phascogalus* bu familyaya girer. (L)

KESELİŞEYTAN bls. i. Zool. Tasmanya'da yaşayan keseli hayvan türü (*Sarcophilus sata nicus*). [Keselişeytan, ağır kalın gövdeli, oldukça kısa bacaklı, kocaman kafalı, çok dişli (42 diş) bir hayvandır; bunun kadar yırtıcı ve hunhar bir hayvan daha yoktur denebilir. Keseliler alt sınıfının keselisansargiller familyasından.] (L)

KESEN sıf. (*kesmek*'ten *kes-en*). Kesmek eylemini yapan.

— Mat. Bir cismi veya bir şekli iki parçaya ayıran. || Bir başka cümle ile ortak (Bu cümlelerden her biri, bir doğru, bir çizgi, bir düzlem, bir yüzey v.b. olabilir.)

◆ **İ.** Mat. Bir şekli (çokgen, eğri, yüzey noktaları olan bir cümle için kullanılır. v.b.) kesen doğru; özellikle, bir üçgenin kenarlarını kesen doğru. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Mat. Bir üçgenin kenarları ve uzantıları üzerinde bir *kesen* ile ayrılan parçalar arasındaki bağıntıyı Hipparkhos bulmuştur; bu bağıntının ifadesi şudur: Bir ABC üçgeni, BC, CA, AB'yi sırasıyle L,M ve N'de kesen bir kesen ile kesilirse,

$$\frac{LB}{LC} \times \frac{MC}{MA} \times \frac{NA}{NB} = +1$$

elde edilir. Bu önerme, *kesenler teoremi* veya *Menelaos teoremi* adıyle bilinir; çünkü bu teoremi, ilk defa Menelaos'un *Küreseller* adlı eserinde açıklanmıştır. Pappus'tan sonra, Desargues, Pascal, Brianchon bu önermeyi ustalıkla koniklere uyguladılar.

● *Geometri.* Bir doğru veya bir düzlemin bütün kesenleri bu doğruyu veya bu düzlemi ancak bir noktada keser. Düzlem Eukleides düzlem geometrisinde, bir başkasının keseni olmayan bütün doğrular ona paraleldir. Hiperbolik düzlem geometride, bir doğrunun bir noktadan geçen kesenleri bu noktadan bu doğruya çizilebilen iki paralelin meydana getirdiği açıyı doldurur. Bu noktadan bu açının dışında çizilmiş doğrular kesen değildir. Eukleides'çi olmayan eliptik geometride her doğru bir başka doğrunun kesenidir.

Gerçek anlamda bir eğrinin veya bir yüzeyin bir keseni, bu eğriyi veya bu yüzeyi en az bir noktada keser. Geniş anlamda, bütün teğetler, kesim noktalarından ikisinin çakıştığı özel bir kesen gibi göz önüne alınabilir. (LM)

KESENDİRE, yun. **Kassandreia** veya **Kassandra,** Selânik vilâyetinin güneyinde ve Pallene kıstağında şehir. Eski adı Potidaiadır. M.Ö. 356'da Makedonya kralı Philippos II tarafından yıktırıldı. İskender'den sonra Makedonya'da hüküm süren Kassandros tarafından yeniden Kassandreia adıyle kuruldu. Osmanlılar zamanında Selânik vilâyeti sancağına bağlı bir kaza olan Kesendire Halkidikya (Kalkidike) yarımadasının bir kısmını içine alır. Kuzeybatıda Selânik merkez kazası, kuzeyde Aynaroz kazası, öteki yönlerde ise denizle çevrilidir. (M)

KESENE i. *Halk dili.* Sözleşme. || Abone. (M)

KESENEK i. (*kesmek*'ten *kes-enek*). *Yeni.* Fabrika, çiftlik v.b. gelir kaynaklarından birinin gelirini satın alma. *Esk.* İltizam. || *Keseneğe almak,* gelirini satın almak. || *Keseneğe vermek,* (bir şeyin) gelirini önceden götürü olarak satmak. (M)

KESENEKÇİ i. (*kesenek*'ten *kesenek-çi*). Keseneği alan kimse. *Esk.* Mültezim. (M)

KESENKES zf. *Halk dili.* Kesin olarak, kesinlikle: *Kamil Bey, buna böyle kesenkes neden inandığını araştıramadı* (Kemal Tahir). [M]

KESER i. (*kesmek*'ten *kes-er*). Kısa bir tahta sap üzerine takılmış, bir tarafı keskin ağızlı, öbür tarafı köşeli âlet (tahta yontmak, çivi çakmak veya ortasındaki delik yardımıyle çivi sökmek için kullanılır): *Keserin takırtısı gündeliğe göredir.* (Atasözü). || *Dişli keser,* yüzü dişli olan ve kaba sıvayı düzeltmek için kullanılan duvarcı âleti. || *İki ağızlı keser,* bir ucunda adî bir kesici, öbür ucunda adî bir ıskarpela bulunan maden bir lamadan meydana gelen âlet: *İki ağızlı keserler büyük parçaların dişi ve erkek zıvanalarını yapmağa, baltayle kesilmiş ağaçları yontmağa yarar.*

— DEY. *Nalıncı keseri gibi kendine yontmak,* yalnız kendi çıkarını gözetmek.

— Mad. oc. *Madenci keseri,* bir sapla tutulabilen ve sert kaya kütlelerini koparmak için üzerine bir balyozla vurulan sivri çelik uçlu âlet: *Çapraz olarak çizilmiş bir madenci keseri ile bir balyoz, hemen hemen bütün dünyada maden ocağı ve madencilerin amblemidir.* (LM)

KESF i. (ar. *kesf*). *Esk.* [Güneş ve Ay için] Işığı tutulma. || Görünmez olma. (M)

KESİ i. (*kesmek*'ten *kes-i*). *Esk.* Bezden biçilmiş elbise, çamaşır. (M)

KESİ veya **KESKİ** i. (*kesmek*'ten *kes-i* veya *kes-ki*). *Esk.* Bir atımlık barut miktarı, barut ölçüsü. (M)

KESİCİ sıf. (*kesmek*'ten *kes-ici*). Kesmek eylemini yapan, kesen.

— Anat. *Kesici diş,* çenelerin ön tarafında bulunan dişlerin her biri. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Anat. *Kesici dişler,* her iki çenenin ön tarafında bulunan yassı ve keskin dişlerdir. İnsanda, 6-8 yaş arasında değişen geçici (süt dişleri) veya sonra çıkan sürekli diş olarak sekiz tanedir. Kesici dişler, karşılıklı olarak çift çift dizilidir: ortada iki ve yanlarda iki olmak üzere her çenede dört kesici diş bulunur. Görevi, yiyecekleri tutmak ve kesmektir.

— Karşılaştırmalı anat. Maymunların kesici dişleri genellikle insana ve kendi boylarına oranla daha büyüktür, fakat her iki çenede eş düzlem üzerinde bulunmadıklarından insandaki kadar yararlı değildir. Böcekçil ve etçil hayvanların kesici dişleri ufaktır, fakat kemirgenlerinki (tavşan ve benzerlerinden gayrısında her çenede bir çift) çok gelişmiştir, dış yüzü bazen turuncu mineli olan bu dişler sürekli olarak büyür ve sürekli olarak aşındıkları için de keskindir. Atın kesici dişleri üç çifttir, çok çabuk aşındığından, otu kesme yeteneğini kaybeder, sadece kıstırıp koparırlar, bu dişlerin aşınma derecesi hayvanın yaşı hakkında bilgi verir. Geviş getirenlerin çoğunda üst çenede kesici diş yoktur, bunun yerinde boynuzsu bir damak bulunur, alt çenedeki kesici dişler otu bunun üzerine bastırıp keserler (bu kesici dişlerin dördüncüsü, öteki memelilerdeki köpek dişine denktir). Domuz, beslendiği kökleri topraktan çıkar-

mak için alt çene kesicilerini kürek gibi kullanır. Filin yalnız üst çenesinde savunma aracı olarak kullandığı çok uzun iki büyük kesici diş vardır. Sarig, kesici diş bakımından en zengin hayvandır: 18 tane kesici dişi vardır.

◆ i. Kesmek işinde kullanılan âlet. || Kasaplık hayvanları kesen kimse.

— Elektr. *Devre kesici.* Bk. ENTERÜPTÖR.

— Kâğıtç. Yapraklar halinde kesen veya bobin yahut rulolardan (şerit) kâğıt, karton meydana getiren âlet.

— Oto. Bir ateşleme sisteminde, bujilerle kıvılcım meydana getirmek için elektrik akımının kesilmesini sağlayan tertibat.

— Teknol. *Elektrikli kesici.* Bk. ANSİKL.

— Tekst. Özellikle tarama makinelerinde, taranmış elyafı sıyırma yoluyle keserek, taranmamış elyaftan ayıran, yassı ve kabarık madenî parçalardan her biri. Yün taraklarında, sürekli olarak birbirleri üzerinde sıyırma yapan, alt ve üst iki kesici bulunur.

— ANSİKL. Teknol. *Elektrikli kesici,* makaralı bir taban üzerine yerleştirilmiş bir âlettir. Elektrik motoru (dakikada 3 000 devir yapan), alternatif ve dikey bir hareket içinde düz lamaları çalıştırır. Bu lamalar, düz, oluklu, kertikli veya testere dişlidir; malzemenin direncine ve bileşimine göre kullanılır. Bazı durumlarda dairesel bıçak kullanılır. Makine kesme işinde kendini harekete getiren bir kol, otomatik bir bileyici ve kimi zaman da yaprak halindeki kauçuğun veya kauçuklu her maddenin kesimini kolaylaştırmak için otomatik bir yağlayıcıdan meydana gelir. Elektrikli kesici, 15 sm'den fazla kalınlıktaki bir kumaş topunu kesebilir. (LM)

KESİF sıf. (ar. *keşâfet*'ten *keşif*). *Esk.* Yoğun: ***Şimdi yâdımda / Kalan efsürde bir sehâb-ı kesif*** (Tevfik Fikret). ***Odayı kesif bir nurla kaplı gördü*** (N. Araz). || Saydam olmayan. || Sulu olmayan, koyu. || Sık, kalın. || *Kesif nüfus,* yoğun nüfus.

— Bot. *Kesif oluşum,* bireyler arasında çıplak toprak bırakmadan, yeri boydan boya kaplayan bitki örtüsü. (*Eşanl.* YOĞUN OLUŞUM.) *Zt.* AÇIK OLUŞUM veya YARIÇÖL OLUŞUM. (L)

KESİK sıf. (*kesmek*'ten *kes-i-k*). Kesilmiş olan: ***Teki binlerce kesik gövdeye ait kümeler / Saç, kulak, el, çene, parmak... bütün enkaz-ı beşer*** (M. Â. Ersoy). ***Kesik dalları buraya atmışlar.*** || Kesilip bozulmuş: ***Kesik süt.*** || Kesilerek yaralanmış: ***Kesik parmak.*** || *Argo.* Kötü, fena. || ***Kesik otu.*** *Halk dili.* Kanı durdurmak için kullanılan ot.

— DEY. *Eski kulağı kesiklerden.* Bk. KULAK.

— Dy. *Kesik vagon dizisi,* yokuş aşağı ayırmada, trenin öteki vagonlarından ayrılmış halde birbirine bağlı duran ve aynı hat üzerinde bulunan vagonlar topluluğu.

— Mat. *Kesik koni,* bir koninin bütün anadoğrularını kesen bir düzlemle elde edilen kesiti ile tabanı arasında kalan cisim. (Bk. ANSİKL.) || *Kesik piramit,* bir piramitin bütün yan ayrıtlarını kesen bir düzlemle elde edilen kesiti ile tabanı arasında kalan cisim. || *Kesik prizma,* bir prizmanın bütün yan ayrıtlarını kesen bir düzlemle elde edilen kesiti ile tabanı arasında kalan cisim. Bk. ANSİKL.

— Mim. *Kesik sütun,* üst kısmı alınmış sütun gövdesi.

— Spor. *Kesik vuruş,* teniste veya masa tenisinde (pingpong) topun hızını kesmek ve kısa düşürmek için, kolun yukarıdan aşağıya hareketiyle, raketi topun üst kısmına hafifçe değdirerek yapılan vuruş.

— Zool. *Kesik göğüs,* arka kesiti böcek eksenine dik olan ön göğüs.

— ANSİKL. Mat. Paralel tabanlı bir *kesik koni* veya kesik piramitte «ilk taban» koninin veya piramidin büyük tabanı, «kesit» ise küçük tabanıdır. Dönel bir koni için, ilk koninin apotemi ile çıkartılan koninin apotemi arasındaki fark «kesik koninin apotemi»dir. Bu kesik koninin yanal alanı, taban çevreleri toplamının yarısıyle apotemin çarpımına eşittir. Bir kesik piramit veya kesik koninin hacmi, B büyük tabanın alanı, *b* küçük tabanının alanı ve bu iki taban arasındaki geometrik ortalamanın toplamıyle yüksekliğin üçte birinin çarpımına eşittir:

$$V = \frac{H}{3}(B + b + \sqrt{Bb}).$$

Taban yarıçapları R ve *r*, yüksekliği ve H olan bir kesik koninin hacmi

$$V = \frac{\pi H}{3}(R^2 + r^2 + Rr)$$

formülüyle verilir.

◆ i. Kesilmiş olan yer: *Parmağımda kesik var.* || *Halk dili.* Çökerek.

— ANSİKL. Cerr. Kesiklerin tedavisi, bir intanı önlemek amacıyle, bunların iyice temizlenmesiyle başlar; hafif kesiklerde basit bir pansıman yeterlidir; derin kesiklerde ise yaranın dudaklarının bitiştirilip dikilmesi gerekir.

◆ **Kesik kesik** zf. Kısa kısa, ara vererek: ***Yaralı çocuk, arada bir içini çekiyor, küçük bir ses çıkarıyor, sonra gene kesik kesik solumaya başlıyordu*** (Y. K. Karaosmanoğlu).

◆ **Kesiklik** i. Kesik olan şeyin hali. || Kırıklık, halsizlik, yorgunluk: ***Arabanın katı minderine kendini bıraktığı zaman asıl kesikliğin dizlerinden değil, ruhundan geldiğini anlamıştı*** (Kemal Tahir). ***Kesiklik hissetmek.*** (LM)

Kesikköprü barajı, Ankara ilinde, Kızılırmak üzerinde, şehrin 110 km güneydoğusunda ve Hirfanlı barajına 25 km uzaklıkta toprak ve kaya dolgu tipinde yapılmış hidroelektrik santralı (açılışı 1966). Kızılırmak Havzası Geliştirme projesinin ikinci bölümü olan Kesikköprü barajı, temelden yüksekliği 50,10 m, talvegden yüksekliği 49,10 m, kret uzunluğu 335,50 m, dolgu hacmi 787 000 m³, ölü hacmi 45 000 000 m³, faydalı hacmi 100 000 000 m³, drenaj alanı 26 530 km², yıllık enerji üretim gücü 250 000 000 kW/saat olarak yapıldı.

Kesikköprü hidroelektrik santralı dikey eksenli Francis tipinde 53 000 BG'ünde 2 türbin ve dikey şaftlı, şemsiye tipinde, azamî gücü 54 500 kVA olan 2 adet jeneratörle donatıldı.

Baraj saniyede 78 m³ su verimi sağlamak üzere hidroelektrik santralını azamî kapasitede çalıştırabilmek için dokuz günde boşaltılıp doldurulabilir.

Bu hidroelektrik santralıyle ilgili ilk incelemeleri Elektrik İşleri Etüt idaresi tamamladı, son projeyi ve müşavir mühendislik işlerini de DSİ yaptı. Tesis 163 218 000 liraya çıktı. (M)

KESİKLENME i. (*kesik* > *kesiklenmek*'ten *kesiklen-me*). Miner. Bir billûrda, köşe veya kenarın yerine façetanın geçmesi. (L)

KESİKLİ sıf. (*kesik*'ten *kesik-li*). Kesiği olan, arada duraklamalar yapan.

— Fiz. *Kesikli akım,* aralıklarla devam eden, duraklamalar yapan elektrik akımı.

— Patol. *Kesikli nabız,* atımları arasındaki süreler eşit olmayan nabız. || *Kesikli nöbetler,* zaman zaman bastıran nöbetler. Bk. SITMA.

◆ i. ve sıf. Fels. Kök bakımından, birbirinin dışında yer alan unsurlardan kurulmuş olan (şey).

— ANSİKL. Fels. *Kesikli,* felsefe tarihi boyunca, uzun bir süre, *kesiksiz*'in karşıtı olarak görüldü. Leibniz'in, *Tabiat sıçrama yapmaz* (Natura non facit saltus) sözü, tabiattaki kesiksizliği dile getiriyordu. Buna karşıt olarak, epikuros'çu atomculuk, bütün nesnelerin kaynağında, birbirinden apayrı ve bölünmez unsurların, yani temel bir kesikliğin bulunduğunu kabul ediyordu. Bilimin ve özellikle fizik ile biyolojinin gelişmesiyle, kesikli ile kesiksiz arasındaki klasik karşıtlık önemini kaybetmeğe yüztuttu. Meselâ ışık teorileri, ışığın, hem kesiksiz (dalgalar), hem de kesikli (cisimcikler) olduğunu ileri sürmektedir. Madde için de aynı şey söylenmektedir (dalgalar ve cisimcikler, dalga mekaniği). Bugün, kesiksiz ve kesikli, bir ve aynı gerçeğin iki yanı olarak görülmektedir. Ele alınan olaya göre, gerçekliğin, kendini kesikli veya kesiksiz olarak açığa vurduğu kabul edilmektedir. (LM)

KESİKLİLİK i. (*kesikli'den kesikli-lik*). Kesikli olma hali.

— Fels. *Olayların kesiklilik kanunu,* yenitenkitçi akımda ileri sürülen kozmolojik kanun. (Matematikçiler, kesikli veya süresiz büyüklükler [sayılar] ile kesiksiz veya sürekli büyüklükler [geometrik uzam] arasında fark gözetirler. Kesiklilik veya süreksizlik kanununun somut gerçeğe uygulanması, gerçeğin, kesikli niceliklerden kurulmuş olduğunu ileri sürmek demektir. Bu kanun, kesin bir determinizmi kabul eden öğretilere taban tabana karşıttır. Çünkü bu öğretiler, birliği, kesiksizliği ve ilişkiyi mutlak olarak görür.) (L)

KESİKSİZ sıf. (*kesik*'ten *kesik-siz*). Kesilmeden devam eden.

Kesintisiz olan, sonsuza kadar bölünebilir.

— Fiz. *Kesiksiz akım,* kesilmeden, ara vermeden sürüp giden elektrik akımı.

— Leng. Fonolojide, akustik bakımdan sesle sessizlik arasında anî bir geçiş göstermemekle, telaffuz bakımından ise ses aygıtının kapanması veya hızlı açılması (dalralmalılar) veya titreşim yokluğu (kesiksiz akıcılar) ile belirlenen bir ayırıcı özellik için kullanılır.

◆ i. Fels. Bölümü, kesintisi olmayan şey. (LM)

Kesiksuyu barajı. Adana ilinde, Kesiksuyu barajının temelden yüksekliği 78,70 m, güneybatısında; toprak dolgu tipinde yapılmış sulama barajı (açılışı 1970). Kesiksuyu barajı, temelden yüksekliği 78,70 m, talvegden yüksekliği 56,40 m, kret uzunluğu 553 m, dolgu hacmi 5 760 000 m³, ölü hacmi 3 500 000 m³, faydalı hacmi 66 500 000 m³, drenaj alanı 231 km²'dir. Tesisten yararlanılarak, suyun tabiî akışıyle sulanacak arazi 8 270 hektar ve pompalama yoluyle sulanacak arazi de 130 hektardır.

Barajın incelemesini ve projesini DSİ hazırladı ve kuruluş 108 057 000 liraya çıktı.

Kesiksuyu barajının başlıca amacı Ceyhan ovasının sulanması ve buradaki sulu tarım yapılarak verimin arttırılmasıydı. (M)

KESİLME i. (*kesilmek*'ten *kesil-me*). Kesilmek eylemi.

— Elektr. Elektrik akımının durması. || *Kesilme* (veya *boşalma*), bir dinamonun akım vermemesi. (Bk. ANSİKL.) || *Kesilme dış akımı,* bir devrenin kesilmesiyle meydana gelen indükleme akımı. (Bk. ANSİKL.) || *Bir devre kesilmesi,* bir devre açılmasının sonucu. || *Otomatik kesilme,* şamandıralı kesici, saat anahtarı, şalter v.b. gibi bir aygıtın otomatik çalışmasıyle meydana gelen kesilme.

— Teknol. *Perçin kesilmesi,* perçinlenmiş madenî iki parçadan birinin şiddetli zorlama karşısında azar azar kayması yüzünden perçinin kopması.

— Telekom. *Kesilme direği,* iki izolatör arasında kesilmenin kolayca uygulanabildiği direk. || *Kesilme istasyonu,* gerektiğinde kolayca kesilebilmesi için hatların çift izolatöre bağlandığı istasyon.

— ANSİKL. Elektr. *Kesilme,* dış akım üzerinden akım geçen bir devrenin açılmasıyle meydana gelir. Devrenin açılmasıyle akımın şiddeti değişir ve sıfır olur. Aynı şekilde magnetik akım da sıfır olur. Faraday kanununa göre de devrede bir indükleme elektromotor kuvveti doğar. Lenz kanunu, indüklenen akımın ana akımın azalmasına karşı koyma eğiliminde bir akımı ana akımla aynı yönde geçer ve varlığını devrenin kesilme noktaları arasında bir ark şeklinde belli eder. Bu kesilme dış akımı ana akımın değersiz kaldığı çok kısa zaman içinde geçer. Kesilme dış akımının etkileri devrenin kesilme noktaları arasına uygun karakteristikli bir kondansatör bağlanarak zararsız hale getirilebilir.

● Bir dinamonun *kesilme*'si (veya *boşalma*), yani akımının kesilmesi, indükleyicilerdeki akımın makine cinsine bağlı belli bir değerin altına düşmesiyle meydana gelir. Seri uyarmalı dinamolarda boşalma ya devrenin direncinde fazla bir artıştan veya hızın azalmasıyle elektromotor kuvvetin devre direncine bağlı bir sınır değerin altına düşmesinden ileri gelir.

Paralel uyarmalı dinamolarda boşalma, devre direncinin çok fazla azalmasıyle mey-

kesikler (mat.)

dana gelir; gerçekten de bu durumda indükleyicilerin uçları arasındaki potansiyel farkı azaldığından, uyarma akımı yetmez. (L)

KESİLMEK edilg. f. (*kesmek*'ten *kes-i-l-mek*). Kesmek eylemine konu olmak: *Soğan doğrarken eli kesildi. Kurban bayramında her evrde bir koyun kesildi.* || Dönşl. f. Bitmek, sona ermek: *Kan yavaş yavaş azaldı, duruldu, kesildi* (R. H. Karap). *Yağmur birden kesildi. Çocukların sesi kesildi.* || Bitkin hale gelmek, yorulmak, tükenmek: *Bağırmaktan nefesim kesildi. Yokuş çıkmaktan dizlerim kesildi.* || —*Mec.* [...] gibi olmak, benzemek, dönmek: *Neden mi? Çünkü hayatın yegâne gayesidir; / O gaye olmasa dünya bir âhiret kesilir* (M. Â. Ersoy). *Düştükçe vurulmuş gibi, yer yer. / Kızgın kokusundan kelebekler / Gönlüm ona pervane kesildi* (Ahmed Hâşim). || Yapamaz hale gelmek: *Yemekten kesilmek.* || — *Argo.* Beğenmek, çok hoşlanmak: *O kıza kesildim.* || Bir eğlence yerinde veya kumarda çok para elden çıkarmak.

— ÇEŞ. DEY. *Arkası* (veya *ardı arkası*) *kesilmek.* Bk. ARKA. || *Ateş kesilmek,* kızmak, sinirlenmek. || *Ayağı yerden kesilmek.* Bk. AYAK. || *(Birinin başına) Belâ kesilmek,* bir kimseyi rahatsız etmek, rahatsız edecek şekilde üstüne düşmek: *Başıma belâ kesildi, her şeye karışıyor.* || *(Birine) Düşman kesilmek,* bir kimseye düşman olmak: *Nevin bir zaman bunlara ne yaptığını, neden ona bu kadar düşman kesildiklerini anlıyamadı* (S. F. Abasıyanık). || *Dikkat kesilmek,* dikkatini bir noktaya toplamak, iyice bakmak, önem vermek: *Baştan aşağı irade ve dikkat kesilmiş, yüzüme bakıyordu* (A. H. Tanpınar). || *Eli ayağı buz kesilmek.* Bk. EL. || *İştahı kesilmek,* yemek yeme isteği kalmamak. || *Kulak kesilmek.* Bk. KULAK. || *Nefesi kesilmek.* Bk. NEFES. || *Söz kesilmek,* evlenme kararı verilmek: *Dün Ayşe'ye söz kesildi.* || *Sütten kesilmek,* [çocuk için] artık meme emmez olmak. || *Taş kesilmek,* [korku, üzüntü, şaşkınlık v.b. hallerde] donup kalmak, ne yapacağını bilmemek: *Kadın olduğu yerde taş kesilmiş gibi duruyordu* (Sabahattin Ali). || *Yemeden içmeden kesilmek,* üzüntü sebebiyle yiyip içmez olmak.

— Avc. [Takip edilen bir hayvan için] Bitik olmak, koşamamak, kaçamaz duruma gelmek, bastırılmak üzere olmak.

— Denizc. [Halat veya zincir için] Kopmak. || Yüzme gücü tükenmek.

— Mutf. [Yiyecekler için] İçindeki maddeler birbirinden ayrılarak bozulmak: *Mayonez kesilmiş.* || [Bazı yiyecekler için] Bakteriler etkisiyle bozulmak: *Süt kesildi.* Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Mutf. Bakterilerin etkisiyle süt şekeri laktik asite dönüşür. Sütün normal ekşiliği fazlalaşır. Asit laktik, litre başına 5-6 gr olunca süt ısıtıldığı zaman derhal pıhtılaşır. Buna «süt kesildi» denir. Sütün asidini azaltmak için sütçüler hile yoluna saparak bir karbonat katarlar. Oysa bunun gibi diğer kimyevî maddelerin katılmasıyle sütün ekşimesini geciktirmek sağlığa aykırıdır. (ML)

Kesikköprü barajı'nın genel görünüşü

KESİM i. (*kesmek*'ten *kes-i-m*). Kesmek eylemi veya şekli: *Hayvan kesimi. Kumaşın kesimi.* || Kesme vakti: *Ders kesimi. Ağaç kesimi.* || Bölge, kısım, bölük: *Marmara kesiminde yoğun sis var.* || İşaretlenmiş belli yer: *Su kesimi.* || Bir şeyin gelirine toptan olarak biçilmiş fiyat. (*Eşanl.* KESENEK.) *Halk dili.* Boy bos, biçim: *Cüce doktora da selâm söyleyin! Herifin kesimi ufak ama yüreği mangal kadar* (Kemal Tahir).

— *Esk.* Fidye. || *Kesim akçesi,* erkeğin boşandığı takdirde karısına ödemesi gereken para. || *Kesime bağlamak,* fidye alabilmek için birini esir tutmak. Taksite bağlamak. || *Kesime kesmek* (veya *kesim kesmek*), bir işi belli bir şekilde yapmak için iki taraf aralarında anlaşmak. Taksite bağlamak. || *Kesim parası,* fidye miktarı. || *Kesim vakti,* ödeme zamanı. || *Kesime vermek,* kiraya vermek, keseneğe vermek.

— Biyocoğ. Flahault'e göre, Jordanon türlerinin yerleşikliğinin çok seçik olduğu alan. Bk. JORDAN (Alexis).

— Denizc. *Su kesimi,* deniz araçlarının suyun içinde kalan kısmını gösteren dereceler.

— Mal. Osmanlı devletinde Irak, Basra körfezi ve Tuna nehrinin öbür tarafında oturan halkın öşür karşılığı ödediği vergi. (Bu vergi bağ, bahçe, hurmalık gibi gelir sağlayan arazi için alınırdı.)

— Mat. Çokdeğerli bir fonksiyonun çeşitli belirtimlerini tekdeğerli kılmak için karmaşık düzlemin bir bölgesinde çizilen yarımdoğru (veya doğru parçası). || Gerçek bir sayının, orandışı sayılarda çok yararlanılan tanım usulü. || *Dışbükey yüzeylerde kesim.* Bk. BAĞIM.

— Meteorol. *Norveç siklonu*'nun her bir kısmı. (Her kesim bir hava kütlesine tekabül eder.)

— Müz. *İkişerli, üçerli kesim,* bir müzik parçasının iki veya üç bölüme ayrılması. (*Aria da capo,* sonat *allegro*'sunda da olduğu gibi üçer kesimlidir. Süit tarzına giren bölümlerin hepsi ikişer kesimli olur.)

— Ormanc. Bir ormanın belirli bir kısmı. || Bir koru veya ormanda yapılmış olan kesim: *Meşe kesimi.* || *Kesim alanı,* ormanın kesim bölümü. || *Kesim bölgesi,* ormanın devamlı kesim için ayrılan parçası. || *Kesim süresi,* bir orman işletmesinde satılan odunu kesmek için müteahhide tanınan süre. || *Kesim yasağı,* bir ormandan izinsiz odun kesme yasağı. || *Kesime elverişlilik,* yerinde bırakılarak yaşlandırılmaktansa kesilmesi daha yararlı olan ağacın durumu. || *Alan kesimi,* birbirini izleyen belirli ölçüdeki orman alanlarında yapılan kesim. || *Ara kesim,* genç fidanların hava ve ışık almasını sağlamak amacıyle yapılan seyreltme kesimi. || *Çıplak kesim,* ormanın bir kısmını hiç bir ağaç bırakmadan kesip açmak. || *Düzenli kesim,* ormandan gereği gibi faydalanmak, yıllık randımanları arttırmak amacıyle ağaçların bir usule göre kesilmesi. (Bk. ANSİKL.) || *Küme kesimi,* küme halinde büyümüş ağaçların bir kısmını keserek küme açılıp seyreltilmesi. (Geri kalanların dökülecek tohumlarından kendi kendine biten yeni fidanlar yetişmesine imkân sağlar. Bu küme seyreltmesine *tohum kesimi* de denir.) || *Ölçülü kesim,* boylanıp yaşlanmış ağaçlardan belirli bir kısmını her yıl kesme. || *Son kesim,* tohumla üretimden itibaren seyreltme amacıyle kesilen birkaç ağaçtan ve ikinci bir ara kesimden sonra, geri kalan genç ağaçlar hava değişikliklerine dayanacak hale geliştiğinden, bunların da son bir kesime tabi tutulması işlemi. || *Temizlik kesimi,* aralarda kalan çelimsiz, cılız ağaçların ve zararlı bitkilerin kesilmesi. || *Tükenmiş kesim,* ormanın kesim işi tamamlanmış ve ağacı tükenmiş olan kısmı.

— Saraçl. *Kesim yapmak,* mekanik veya ayakla çalışan bir bıçak yardımıyle, çeşitli genişlikteki derileri uzunlamasına parçalara ayırmak.

— Şehirc. Şehircilikte ayrı ayrı üç büyük bölge olarak ele alınan bölgelerin altbölümlerinin her birine verilen ad. (Bu üç büyük bölge, kır bölgeleri, yerleşme bölgeleri ve sanayi bölgeleridir.)

— ANSİKL. Ormanc. Çalı ve dalcıkların *kesim*'i bir budama bıçağı ile, baltalık ağaçların kesimi de biraz eğik bir kesit bırakacak şekilde ve dipten olmak üzere balta ile yapılır. Böylece yerde kalan kütüklere yağmur suları işlemez ve çürümenin önüne geçilmiş olur. Büyük gövdeli ağaçların kesimi, daha çok bitkilerin dinlenme mevsiminde uygulanır (kasım-mart). Fakat bu kesim daha güçlü olan özel araçlarla yapılır. Kütük tabanını daraltmak için, kütük etrafında çepeçevre şerit halinde bir yarık açılır; böylece ağacın bu yöne yatması kolaylaşmış olur. Bundan sonra karşılıklı iki işçi, özel bir testere ile ağacı yere en yakın noktasından yatay olarak keser. Testerenin kestiği çizgi, açılan yarık yönüne paralel olarak yürütülür, bu testere çizgisi epeyce derinleşince yarığa yavaş yavaş sert ağaçtan yapılmış, bir tarafı sivri olan koni şekline bir kama veya demir kazıklar sokulur, bu sayede testereyle çalışmak kolaylaşır.

Makineli kesim usullerinde aşağıda sözü geçen kesici âletlerin birinden yararlanılır: ağacı ileri geri bir hareketle biçen bıçkı makinesi; çember şeklinde yuvarlak bıçkı (odunları yüksek devirli hareketiyle biçer); basınçlı hava ile işleyen makaslı bıçkı (elektrikli motor üzerine monte edilmiştir, yer değiştirebilir ve çok düzgün bir kesitle ağacı keser); türlü modelde freze şeritli araçlar (ağacı yatay bir çizgi üzerinde biçer); zincirli bıçkı aracı (zincir üzerinde bulunan bıçkılı dişleriyle ağacı yontarak biçer). Başka bir usul de ağaçların köklerinden başlayarak yapılan kesimdir. Daha önce ağacın etrafında bir hendek açılır, yan kökler, bunun arkasından da ağacın merkezindeki kalın kök kesilir. Bazen ağaçları devirmek için dinamit fişekleri de kullanılır. Bunun için de kütüğün etrafında belirli aralıklarla delikler açılır, bir fitil vasıtasıyle bütün fişekler birden ateşlenir ve ağaç kesilmiş olur. Ancak bu usul biraz tehlikelidir. Toprak içinde kalan kök parçaları çeşitli usullerle çıkarılır veya kendi halinde çürümeğe terkedilir.

● Düzenli kesim aşağıdaki şekillerde yapılır:

Ormana uygulanacak rejim ve kesim usulünün seçilmesi: ormancılıkta 3 ayrı kesim usulü uygulanır; **1.** baltalık orman, büyük yaşlı ağaçların kesimi. Bu gibi ormanlarda, kesim en yaşlı ağaçlar seçilerek yapılır. Kesilen ağaçların yerine kütük ve köklerden çıkan yeni sürgünler daha kuvvetli ve daha hızlı büyüyerek boşlukları doldurur; **2.** bütün ağaçları aynı yaşta olan ormanların kesimi. Bu usulde kesim, orman, bölge, alan ve şeritlere bölünerek kısım kısım yapılır. Bölümler tabiî engebelere, yollara, çizgilere veya yeniden kazılacak hendeklere göre sınırlanır. Bu usulde kesilen ağaçların yerine diğer ağaçlardan dökülen tohumlar yeni fidanların yetişmesine ve boş kalan yerlerin çabucak doldurulmasına imkân sağlar; **3.** aynı yaşta genç ormanlar arasındaki bazı ağaçların kesimi; bunlar da ormanın yeniden meydana gelmesi, hem gövde ve köklerden çıkacak sürgünler, hem de tohumlarla mümkün olur.

Kesim rejimi, orman, bütünüyle aynı miktarda ürün verecek, yıllık istihsal ise aynı verim seviyesini koruyacak şekilde ayarlanır. Öte yandan, kesim ve nakillerin diğer işlere (yeni yolların açılması, eski hendeklerin doldurulması v.b.) engel olmasına da dikkat edilir.

◆ **Kesimli** sıf. [Bir şeyin biçilmiş değeri için] Kesin, kararlaştırılmış. || *Halk dili.* Biçimli, boyu bosu yerinde. (LM)

KESİMCİ i. (*kesim*'den *kesim-ci*). Bir işi belli bir para karşılığında yapmayı üzerine alan kimse, kesenekçi. *Esk.* Mültezim. (M)

KESİMİR. Bk. CASİMİR.

KESİMLEMEK geçl. f. (*kesim*'den *kesim-le-mek*). Ed. Düzünleyen (yani uzun ve kısaların almaşmasını hissettirerek) bir mısrayı okumak; daha sonra (Latince ve Grekçeye kuvvet vurgusu girince) kuvvetli zamanları daha güçlü olarak belirlemek. || Mısrayı kurucu unsurlarına ayırmak. || *Teşm. yol.* Güçlü bir biçimde işaret etmek, belirtmek. (L)

Foto. Hürriyet arşivi (MEYDAN)

KESİMLİK sıf. (*kesim*'den *kesim-lik*). Kesilmeğe elverişli: *Kesimlik küçük baş hayvan.* || *Kesimlik orman,* kesilmeğe elverişli boyutlara erişmiş orman. (M)

KESİN sıf. (*kesmek*'ten *kes-i-n*). *Yeni.* Hiç bir şekilde değişmeyen ve duraksamaya yer vermeyen: *Yollarda ilerledikçe harbin bizim için kesin ve mukadderat tayin edici mânâsını daha iyi anlamaya başlıyordum* (Ş. S. Aydemir). *Kesin hesap. Kesin hüküm. Esk.* Katî. || *Kesin olarak,* kesinlikle: *Şimdi, kesin olarak nerede olduğunu bilmiyorum.*

— Ahl. Aristoteles'e göre, yüklemi, kesinlikle ve mutlak bir şekilde ileri süren önerme, «kesin» önermedir. (Kesin yargı, bir şarta bağlı bulunan *varsayımsal* yargı'ya karşıt ve bağımsız bir olumlayıcı yargıdır.) || *Kesin buyruk,* Kant'ın, ahlâk kanununa ve ödeve verdiği ad. Bk. ANSİKL.

— Huk. *Kesin hüküm.* Medenî usul hukukunda. Şeklî anlamda, bir hükme karşı kanun yoluna başvurma imkânının bulunmaması; maddî anlamda bir hükme tanınan adlî gerçek niteliği. (Bk. ANSİKL.) || Ceza Usul hukukunda. Belli bir kişinin belli bir eylemi hakkında karar verildikten ve bu karar kesinleştikten sonra, aynı kişi hakkında bir daha kovuşturma konusu yapılmaması. Bk. ANSİKL.

— İkt. *Kesin işlem.* Bk. BORSA.

— ANSİKL. Ahl. *Kesin buyruk.* Kant'a göre, iki çeşit buyruk vardır. Birinci çeşitten olanlar, şartlı (bir şartla sınırlandırılmış) buyruklardır. Meselâ sağlık veya iktisat buyrukları böyledir: «sağlığınızı korumak istiyorsanız, şunu yapınız» veya «zengin olmak için şöyle hareket ediniz»; bu buyruklar *varsayımsal*'dır; çünkü güdülen bir amacın varlığını ve bu amaca erişildikten sonra, araçların göz önünde tutulmasının artık gerekli olmadığını belirtir. Oysa ahlâk buyruğu, şarta bağlı değildir; mutlaktır, *kesin*'dir, evrenseldir. Şu formüllerin geçerliği de bu özellikten doğmaktadır: «hareketinin dayandığı kural, iradenle evrensel bir kanun haline gelebilecekmiş gibi hareket et; insanlığı, kendinde ve başkasında, bir araç olarak değil, daima bir amaç olarak ele alacak şekilde hareket et; hür ve akla dayanan iradeler cumhuriyetinde, hem kanunkoyucu hem de vatandaşmışsın gibi hareket et». Kant'ın ahlâka ilişkin bu teorileri, *Töreler Metafiziğinin Temelleri* ve *Saf Aklın Tenkidi* adlı eserlerinde ortaya konmuştur.

—Huk. *Medenî usul hukukunda kesin hüküm.* Medenî usul hukukunun amacı hakların korunmasıdır. Ancak bu, ideal amacın, yani hukukî barışın korunması amacının bir gereğidir. Diğer bir deyişle medenî usulün ideal amacı hukukî barışın korunması, reel aracı ise ideal amaç çerçevesi içinde hakların korunmasıdır. Bazı hallerde hukukî barışın korunması, sübjektif bir hakkın korunmasının haklı göstereceği işlemlerin engellenmesine yolaçabilir. Meselâ hakkın korunması amacı, aynı ihtilâf konusunun birden çok kere, dava yolu ile öne sürülmesini haklı gösterebilirdi. Ancak kanun toplum içinde ihtilâfların bu şekilde uzayıp gitmesini medenî usulün ideal amacı olan hukukî barışın korunması amacına aykırı görmüş ve kesin hükmü kabul etmiştir. Kesin hüküm kişiler arasındaki çekişmelere, tekrar bunlara dönülmesine imkân bırakmayacak şekilde bir son verme amacını gütmektedir.

Kesin hükmün birbirine bağlı iki anlamı vardır: *şeklî anlamda kesin hüküm ve maddî anlamda kesin hüküm.*

Şeklî anlamda kesin hükümden, bir hükme karşı kanun yollarına başvurulamayacağı anlaşılır (burada sadece teknik anlamda kanun yolları söz konusudur. [Bk. KANUN *yolları.*]) Bir hüküm şeklî anlamda kesin hüküm teşkil edince, görülmekte olan ihtilâf bakımından başvurulacak başka bir merci yoktur. Bazı kararlar, verildiği anda bu niteliği kazanır. Bunlar, aleyhine kanun yoluna (temyiz) müracaat imkânı tanınmamış olan kararlardır (Huk. Us. Muhakemeleri kn. md. 427). Bunun dışındaki kararlarda şeklî kesinliğin ortaya çıkması da iki şekilde olabilir: ya kanun yoluna başvurma süresi içinde kanun yoluna başvurulmaz ve bu suretle hüküm kesinleşir veya kanun yoluna başvurmanın reddedilmesi ile şeklî kesinlik ortaya çıkar. Asliye mahkemesi hükümlerinin kesinleşmesi için karar tashihi süresinin de geçmiş veya karar tashihi talebinin reddedilmiş olması gerekir. Sulh mahkemesi kararlarına karşı ise karar tashihi yolu açılmamıştır (Huk. Us. Muhakemeleri kn. md. 438/9).

Maddî anlamda kesin hüküm ise mahkemelerden verilmiş hükümlerin adlî gerçek teşkil etmesi demektir. Hükümlere tanınan gerçek niteliği, aynı davanın bir daha görülememesi sonucunu doğurur. Hükmün maddî anlamda kesinliği için şeklî anlamda kesinleşmesi gereklidir.

Maddî anlamda kesin hüküm şartları şunlardır (Huk. Us. Muhakemeleri kn. md. 237): a) taraflar, b) ihtilâf konusu, c) dava sebebi aynı olmalıdır. Bu unsurların ayniyeti bir olayda toplandığı takdirde, kesin hükmün mevcudiyetinden bahsedilecektir.

a) *Tarafların aynı olması.* Davanın tarafları A ve B olsun; A ile B arasındaki dava sonunda verilmiş olan hükmün C hakkında kesin hüküm teşkil etmesi söz konusu olmayacaktır. Ancak bir kanun hükmünün öngörmesi halinde kesin hükmün taraflar dışındaki kişilere de etki etmesi söz konusu olabilir. Müdahil, taraf olmadığı için kesin hüküm ona etki etmez. Kesin hüküm sadece taraflara münhasır bulunduğu için, taraf kavramının sınırlarını da tespit etmek gerekir. Küllî halefler (msl. mirasçılar) taraf kavramına girer. Yani selef hakkındaki kesin hüküm, onları da etkileyecektir. Meselâ A'nın ölümü halinde onun aleyhine teşekkül etmiş olan kesin hüküm mirasçıları C ve D'yi de bağlar. Bunlar ilâmın çözümünü artık tartışma konusu yapamazlar. Taraflardan biri davada kendisini temsil ettirmişse, bu dava sonunda elde edilen kesin hüküm sadece tarafa ilişkindir. Yoksa temsilci bakımından bir kesin hüküm söz konusu olamaz. Buna karşı cüzî halefler kesin hükmün etkisi altındadırlar. Meselâ A ile B arasındaki davada B nin A'ya 5 000 lira borçlu olduğu hususu kesin hüküm teşkil etmişse, A'nın bu ilâma bağlı alacağını C'ye devretmesi halinde C kesin hükmün etkisinden faydalanacaktır. Yani B'nin bu hususu tekrar ihtilâf konusu haline getirmesine A ile aralarındaki dava sonunda ortaya çıkmış olan kesin hüküm engeldir.

Kesin hükümden söz edebilmek için ihtilâf konusunun da (müddeabih) aynı olması lâzımdır. Burada söz konusu olan talep neticesine (neticei talebe) doğrudan doğruya cevap veren hüküm fıkrasıdır. Gerekçeler bakımından kesin hüküm teşekkülü söz konusu değildir. Ancak hüküm fıkrası ile çok sıkı zarurî bir bağlantı halinde bulunan gerekçelerin kesin hükümden yararlanacağı kabul edilmektedir.

Ayrıca kesin hükmün varlığı için dava sebebinin de aynı olması gerekmektedir. Dava sebebinin ne olduğu konusunda doktrinde birlik yoktur. Müelliflerin bir kısmı dava sebebinin davanın temeli olan maddî vakıalar olduğunu kabul eder. Dava sebebini hukukî sebep sayan müellifler de vardır. (Bk. DAVA *sebebi.*) Bu unsurların ayniyeti halinde bir kesin hüküm söz konusu olacaktır.

Kesin hükme elverişli olan kararlar, çekişmeli yargıya ilişkin kararlardır. Hakem mahkemelerinde verilen kararların da maddî anlamda kesin hüküm teşkil edeceği Türkiye'deki uygulamalarda kabul edilmektedir.

Maddî anlamda kesin hükmün iki etkisi vardır: olumlu etkisi ilişkin bulunduğu husus bakımından taraflar arasında bir kesin delil teşkil eder (Huk. Us. Muhakemeleri kn. md. 295). Yani ikinci bir davada ilk davaya nispetle unsurlardan birinin farklı olması dolayısıyle kesin hüküm söz konusu olmasa bile, ilk davanın kesinleşmiş hükmünün ikinci dava bakımından bir delil olması söz konusu olabilir. İşte bu halde kesin bir delil mevcuttur. Mahkeme bununla bağlıdır.

Maddî mânâda kesin hükmün ikinci etkisi ise olumsuz niteliktedir: kesin hüküm teşkil eden husus artık bir daha dava konusu yapılamaz. Böyle bir dava açıldığı takdirde kesin hüküm itirazı, başarı ile ileri sürülebilir. Gerçekten, açılan davanın konusu olan ihtilâfa ilişkin bir kesin hüküm bulunmaması dava şartı olarak kabul edilmektedir. Kesin hüküm itirazı, taraflarca ileri sürülmese bile mahkeme tarafından re'sen göz önünde tutulur.

Kesin hükmün ortadan kaldırılması için kanunda kabul edilmiş olan yol, yargılamanın iadesi yoludur. Bazı hallerde ise kanun, bir davanın hükme bağlanmasından sonra tekrar aynı davanın görülmesi imkânını tanımış olabilir. Meselâ hükmün verilmesi sırasında yeterli derecede kanaat edinilerek cismanî zararın tayini mümkün değilse, hükmün «tefhim»i tarihinden itibaren iki yıl içinde hâkim tekrar tetkik yetkisini muhafaza edebilir (Borçlar kn. md. 46/2).

● *Ceza usul hukukunda kesin hüküm.* Bir suç sanılan eylem yargılanmış, bunun hakkında belli bir kişi hakkında bir karar verilmiş ve bu karar da kesinleşmiş olursa, aynı şahıs hakkında önceki karara konu olan eylem hakkında ikinci veya daha fazla kovuşturma yapılamaz. Çünkü önce verilen hüküm, bu anda kesin hüküm meydana getirir. Mahkemelerce verilmiş olan hükümler, kesin hüküm kuvvetini kazanmadan önce bazı yollardan geçer; diğer bir deyişle, bir hükmün kesinleşmesi için ya bu karara karşı kanunun bir kanun yolu tanımamış olması (kararın verildiği andan itibaren kesin olduğunu belirtmesi) veya bu karara karşı kabul edilen kanun yolu süresinin müracaatsız geçirilmiş olması yahut bu yolla gidilmiş olmasına rağmen, bu talebin kanun yolu mahkemesi tarafından reddedilmiş olması gerekir. Bu andan sonra mahkemece verilmiş olan bir hüküm kesinleşir ve kesin hüküm kuvvetini kazanır. Kararın kesinleşmesi ile birlikte bu karar bazı nitelikleri bünyesinde toplar ve bu nitelikler ayrıca bazı etkilere de sahiptir. Bu etkiler genel olarak üç grupta toplanır: kesin hükmün önleyici etkisi; bağlayıcı etkisi ve infaz etkisi.

Bunlar içinde en önemlisi, kararın önleyici etkisidir. Zaten çoğu zaman kesin hüküm denince akla bu husus gelir. Önleyici etkiden amaç, aynı eylemin aynı kişi hakkında yeniden bir kovuşturmaya konu olamaması hususudur. Bu kavram hemen daima latince bir terimle ifade edilir: *ne bis in idem.* Bu terim bu etkiyi tanımlamak üzere kullanılır.

Ne bis in idem terimi bir genel hukuk kuralı olarak yürürlüktedir. Tarihin eski çağlarından beri uyulan bir kural olarak görülür. Bu kuralın kanunlarda veya anayasalarda açıklanmasına gerek yoktur. Ancak bazı kanunkoyucular bu kuralı açıklamak gereğini duymuşlardır. Meselâ alman anayasasında bu kural bir madde ile açıklanır. Diğer taraftan bu kural doktrinde de oybirliği ile kabul edilen ana kurallardan biridir. Ancak bu kuralın kapsamı konusunda fikir ayrılıkları vardır.

Kesin hükmün sözü edilen etkisinin üç unsuru vardır: aynı eylem, aynı kişi ve aynı konuda yeni dava açılamaması.

Eylemden amaç, ceza davasının konusu olan uyuşmazlıktır (başka bir deyişle suç sanılan olay). Sanığın eseri olan eylemin yargılaması yapılacak ve bu konuda bir karar verilecektir. Bu konuda dikkat edilecek önemli bir husus şudur: sanığın eyleminin tavsif (niteleme) biçiminin değişmesinin önemi yoktur. Bundan şu anlaşılır: fiil önceki yargılama sırasında başka bir suç olarak nitelenmişken, sonradan bu nitelenmenin değiştiğinden bahisle aynı eylem yeniden bir kovuşturmaya ve yargılamaya konu yapılamaz. Daha önceki kesin hüküm buna engeldir. Durum bir misalle aydınlatılırsa: sanığın bir eyleminin dolandırıcılık teşkil ettiği kanısında olan cumhuriyet savcısı bu eylemin yargılanması için yetkili ceza mahkemesine başvurur; yapılan yargılama sonunda mahkeme de aynı kanaate vararak sanığı dolandırıcılıktan mahkûm eder. Hüküm kesinleştikten sonra aynı olayın dolandırıcılık değil, fakat emniyeti suistimal olduğu düşüncesine sahip olan savcılık, yeniden bu eylemin yargılanmasını mahkemeden isteyemeyecektir; çünkü bu alanda kesin hüküm buna engel olur. Bu, ayrıca şu hususun da göz önünde tutulmasının bir sonucudur: bir eylem yargılanır ve hakkında hüküm verilirken bu eylemin muhtemel olan bütün tavsif şe-

killeri de göz önünde tutulması ve ona göre son kararın verilmesi gerekir. Bu, Ceza Muhakemeleri Usulü kanununda kabul edilmiş olan bir kuralın zorunlu sonucudur.

Kişinin aynı olmasından amaç, ikinci veya üçüncü davanın aynı sanık hakkında açılamamasıdır. Aynı eylemi birden fazla kişi işlemiş olduğu takdirde daha önce yargılanmamış olan sanık hakkında bir başka dava açmak mümkündür, çünkü daha önce verilmiş olan kesin hüküm bu kişiye şamil değildir, onun hakkında kesin hüküm yoktur. Meselâ aynı hırsızlık suçundan dolayı A ve B sanık olduklarını, A ele geçtiği için yargılanmış ve mahkûm olmuştur, verilmiş olan hüküm kesinleşmiştir. Sonradan fail B'nin ele geçirilmesi halinde bunun da yargılanması tabiîdir. Yoksa daha önce A hakkında verilmiş olan karar buna engel olmaz, çünkü bu kişi hakkında kesin hüküm yoktur.

Konunun aynı olmasında amaç, açılan ikinci davanın da birincisi gibi bir ceza davası olmasıdır. Önceden açılan dava bir ceza davası, sonradan açılan bir tazminat davası ise, bu iki dava arasında ayniyet yoktur. Bundan dolayı kesin hüküm buna engel olmaz. Fakat önceden açılan dava bir kamu davası, fakat sonradan açılan bir şahsî dava olduğu takdirde yine davalar arasında ayniyet vardır, çünkü her iki dava da ceza davasıdır. Bu sebeple kesin hüküm buna engel olur.

Ceza muhakemesi hukuku alanındaki kesin hüküm incelenirken, bunun bağlayıcılık etkisi, ceza mahkemesinden verilmiş olan bir hükmün hukuk mahkemesi karşısındaki durumu şeklinde ortaya çıkar, yani ceza hâkiminin kararı hukuk hâkimini bağlar mı, bağlamaz mı; bağlarsa hangi noktalarda bu mümkündür, şeklinde durumu açıklığa kavuşturmak mümkündür.

Ceza hâkiminin kararının hukuk hâkimini hangi ölçüde bağladığı Borçlar kanununda belirlenir (md. 53). Bu maddede hukuk hâkiminin, ceza hâkiminin kararındaki hangi noktalarla bağlı bulunmadığı sayılmıştır, yani kanun burada olumsuz bir hüküm getirir. Bu hükme göre hukuk hâkimi, ceza hâkiminin verdiği karardaki kusur, failin temyiz kudreti bulunup bulunmadığı, beraat kararı ve zararın miktarı ve kusurun takdiri noktalarında ceza hâkiminin kararıyle bağlı değildir, kendisi bu konularda bağımsız olarak karar verir. Ceza hukuku ile medenî hukukun konularının farklı oluşu sonucu, ceza ve hukuk davalarında da konu farkı bulunması normaldir. Bu bakımdan bu iki hukuk dalının farklı sorumluluk esasları getirmiş olmasını da olağan karşılamak gerekir. Gerçekten «özel hukuk»ta amaç, haksız fiilden dolayı uğranılan zararın giderilmesidir, halbuki ceza hukuku toplumun kamu düzenini korumak amacıyle bazı müeyyideler kabul eder ve zarar olmasa veya kanunda yazılı olan suç tam olarak gerçekleşmese (msl. teşebbüs derecesinde kalsa) bile cezalandırılır. Ayrıca temyiz kudretinin bulunup bulunmadığına dair ceza mahkemesince verilen hüküm de hukuk hâkimini bağlamaz, çünkü ceza sorumluluğunun esasları farklıdır. Ancak ceza mahkemesinden verilen kararda fiilin sanık tarafından işlenip işlenmediğine dair hüküm verilmişse, bu hüküm hukuk hâkimini bağlayacaktır. Bu durum doktrinde ileri sürülmüş olmakla birlikte Borçlar kn. md. 53'de bu konuda bu sonuca varmağa engel değildir.

Kesin hükmün infaz etkisinden de, hükmün kesinleşmesinden sonra kural olarak artık hükümde belirtilen sonucun ilgili ve yetkili makamlar tarafından infazına bir engel olmadığı anlaşılır.

◆ **Kesinsiz** sıf. Kesin olmayan.

◆ **Kesinsizlik** i. Kesin olmayan şeyin durumu. (ML)

KESİN BİLGİ blş. i. *Yeni.* Fels. Herhangi bir konuda gerçek ve derin bilgi. *Zt.* ŞÜPHE. (M)

KESİNCİLİK i. (*kesin* > *kesinci*'den *kesinci-lik*). *Yeni.* Ahl. *Kant'çı kesincilik,* ahlâk yasasının bir kesin buyruk olduğunu söyleyen öğreti. (L)

KESİNLEŞMEK geçz. f. (*kesin*'den *kesin-le-ş-mek*). Kesin, değişmez bir hal almak, katîleşmek: *Seyahata çıkmamız kesinleşti.* (M)

KESİNLEŞTİRMEK geçl. f. (*kesinleşmek*'ten *kesinleş-tir-mek*). Kesin bir hale sokmak: *Bu işi kesinleştirmek gerekir.*

— G. santl. Bir kompozisyonun çevre çizgilerini belirlemek: *Bir grubun ana çizgilerini kesinleştirmek.* (L)

KESİNLİK i. (*kesin*'den *kesin-lik*). Kesin olma hali: *Tercümanlara vaziyeti nezaket, fakat kesinlikle anlatarak...* (Ş. S. Aydemir). *Esk.* Katiyet.

— Fels. Düşüncenin bir hakikati kavraması ve kabullenmesi.

— ANSİKL. Mant. ve Fels. *Kesinlik* kavramı, bu, kavramı ele alan filozoflara göre değişir. *Ampirik kesinlik* (duyusal deneye dayanır), *ahlâkî kesinlik* (duygu ve vicdana dayanır), *matematik kesinlik* (sayıların ve niceliklerin ilişkilerine dayanır) ve *aklî kesinlik* (akla dayanır) üstünde, aşağı yukarı genel bir fikir birliğine varılmış olduğu halde, bunların aralarındaki farklar apaçık bir şekilde ortaya konmuş değildir.

Bu güçlük, kesinlik meselesinin felsefenin en eski ve en önemli meselelerinden biri olmasından doğar. Eski Yunanistan'da, bazı filozoflar, duyuların ve hayalgücünün, insanı aldattığını ileri sürdükleri gün, kesinlik meselesi de ortaya çıkmıştır. Bu çeşit aldanışlara düşen insan, nasıl olur da, herhangi bir şeyin kesinliğinden emin olabilir? Başka bir deyişle, hakikati bilmek mümkün müdür ve hakikatin bilindiğini gösteren şey nedir? Şüphe edilemeyecek hakikatler var mıdır? Bu sorulardan da anlaşıldığı gibi, kesinlik meselesi, hakikat ve apaçıklık meselelerine yakından bağlıdır. Daha o çağlardan itibaren, Elea'lılar, Protagoras ve Gorgias gibi sofistler ve şüpheciler, kesinlik hakkında şüphe yaymağa başlamışlardı. Kendilerinden önce gelen düşünürlere karşı çıkan Sokrates, Eflatun ve Aristoteles, hakikî bilgiyi temellendirmeğe ve kesinliğe varmayı sağlayan çeşitli metotları ortaya koymağa çalıştılar. Aynı mesele, epikuros'çular, stoa'cılar, Orta ve Yeni Akademia tarafından yeniden ele alındı.

Ama kesinlik meselesini sınırlandıran ve belirli bir şekilde ortaya koyan modern felsefenin kurucusu Descartes'tır. Descartes, düşüncenin, belli bir metotlu şüphe sürecinden sonra, şüpheden sıyrılmasını sağlayacak ölçüde açık ve seçik olan ve kendini kabul ettiren bir fikre rastladığı zaman, kesinliğe varılabileceğini kabul ediyordu.

Belli birtakım fikirlerin taşıdığı bu özelliği, Descartes, *apaçıklık* diye adlandırdı. Descartes'e göre, apaçıklık, bir fikrin nesnel gerçekliğinin tanığıdır, çünkü Tanrı, bizi aldatmak istemez. Bundan ötürü, Descartes'ın gözünde, kesinliğin ve apaçıklığın varlığını temellendiren şey *tanrısal doğruluk*'tur. Malebranche da, bu konuda, Descartes'ın görüşlerini benimsemişti.

Descartes'ın birçok çözümlemesini kabul etmesine rağmen, Spinoza, dinî bir özellik taşıyan tanrısal doğruluk kavramına başvurmaz. Çünkü, Spinoza'ya göre, kesinlik ve apaçıklık, hakikate zorunlu olarak bağlıdır; «düşüncenin gerçeklik ile uygunluğundan başka şey olmayan» hakikat, kendini bizzat ortaya koyar ve ispat eder; bundan ötürü, başka bir kıstasa ihtiyacı yoktur. Hakikat, gözümüze apaçık olarak görünür; hata ile karıştırılmasına imkân yoktur.

Daha sonraları, ampirist, idealist, tenkitçi ve pozitivist (Hume, Berkeley, Kant, Comte) filozoflar, şüpheyi son sınırına kadar götürerek kesinlik meselesini inceleme ve tenkit konusu yaptılar. Kant ve Comte'a göre, insan zihni sadece fenomenleri ve dış görünüşleri bilip tanıyabilir. Bunlardan yararlanarak, çeşitli akıl ilişkilerini ve özellikle bilimleri kurar. Ama gerçeklik diye bir şey varsa, insan zihni bunu asla tanıyamaz, veya gerçekliğin ne olduğunu da asla söyleyemez (bilinemezcilik). XIX. yy.'dan itibaren, *gerçekçilik* anlayışına döndüğünü, insan düşüncesinin gücüne inandığını ve *kesinliğin nesnel değeri*'nin kabul edildiğini gösteren bir akım ortaya çıktı. Hegel, daha önce Spinoza'nın belirttiği gibi, ide'nin eksiksiz olması ve eşyanın hareketini ortaya koyması (diyalektik) şartıyle, bu ide ile tabiat arasında özdeşlik bulunduğunu ve bilimlerde görüldüğü gibi, hakikatin, nesnellik özelliğini kaybetmeden gelişerek ilerleyebileceğini ileri sürdü. Hattâ, ancak gelişen bir hakikatin nesnel olabileceğini söyledi. Gerçekliğe, ilerlediğine göre, hareketsiz, mutlak ve donmuş her hakikat hata haline gelmeğe mahkûmdu. Bu anlayışa göre, kesinlik hakikatin bir işaretiydi ve apaçıklık kendisini kabul ettirmek hakkını kendinde taşıyordu; ama bunların hiç biri düşüncenin donup kalmasını mümkün kılan şeyler değildi. Düşünce donup kaldığı takdirde, kesinlik ve apaçıklık, içerik'ten yoksun, bomboş ve ölü bir kesinlik ve apaçıklık haline gelecekti. Hegel ve ondan sonra diyalektik maddeciler, yaptıkları analizlerde, bu değişme ve yenileşme özelliği üstünde durdular. Çünkü onlara göre, öznel bilginin temeli olan kesinliğin, nesnel bilginin temeli olan hakikate yönelmesi ve kavuşması için bu değişme ve yenileşme zorunlu bir aşamaydı.

Kesinlik ile hakikatin bir gün tam anlamıyle ve kesin şekilde birarada bulunup bulunamayacağı meselesi ise, insanın bugünkü bilgileri bakımından, ele alınamayacak bir mesele olarak kalmaktadır. (LM)

KESİNMEK geçl. f. (*kesmek*'ten *kes-i-n-mek*). *Halk dili.* Kendine veya kendisi için kesmek, kestirmek: *Kurban kesinmek.* (M)

KESİNTİ i. (*kesmek*'ten *kes-i-n-ti*). Kesilen herhangi bir şeyden çıkan küçük parçalar, kırpıntı. ‖ Ödenen ücretten vergi v.b. için kesilmiş olan kısım: *Maaşından bütün kesintiler çıktıktan sonra, eline çok az bir şey kalıyor.* ‖ İşin bir zaman için durması, kesilme, durgu: *İşler uzun zamandır kesintiye uğramadan devam ediyor. Esk.* İnkıta. ‖ *Teklz.* Alay, taklit.

— DEY. *Kesintiye almak. Teklz.* Biriyle gizli gizli eğlenmek, alay etmek. ‖ *Kesintiye uğramak,* bir zaman için durmak, sekteye uğramak. (M)

KESİNTİLİ sıf. (*kesinti*'den *kesinti-li*). Kesintisi olan. (M)

KESİNTİSİZ sıf. (*kesinti*'den *kesinti-siz*). Kesintisi, aralığı olmayan. ‖ [Ücret için] Kesilmeden verilen veya alınan. (M)

KESİR veya **KESR** i. (ar. *kesr,* kırma'dan). Mat. Eşit kısımlara bölünmüş birimin bir veya birçok parçasını ifade eden sayı: *Kesirler hesabı. Kesirlerin çarpımı.* ‖ *Bileşik kesir,* payı paydasından büyük olan kesir. ‖ *Cebirsel kesir,* cebirsel ifadelerin oranı. ‖ *Devirsel, basit, karışık, sürekli kesirler.* Bk. ANSİKL. ‖ *Kesrin kesiri,* bir kesrin, eşit parçalara bölünmüş bir veya birkaç parçasını ifade eden sayı. ($\frac{6}{7}$'nin $\frac{4}{5}$'i gibi.) ‖ *Ondalık kesir,* birimin, 10 veya 10'un kuvvetleri halinde eşit sayıda parçalara bölünmüş parçalarını ifade eden kesir. ‖ *Rasyonel kesir,* pay ve paydası tam çokterimliler olan cebirsel kesir. ‖ —*Esk. Kesri âdi* (*kesri basit, kesri müfred*), bayağı kesir. ‖ *Kesri âşârî,* ondalık kesir. ‖ *Kesri mürekkeb* (veya *kesri muzaf, kesri gayrivâcib*), bileşik kesir. ‖ *Kesri mültef,* karışık kesir. ‖ *Kesri mütevali,* zincir kesir. ‖ *Kesri mütevellid,* ana kesir. ‖ *Kesri vâcib,* tam kesir.

— Mal. *Esk. Kesri munzam,* Osmanlı devletinde vergi veya resimlere yapılan orantılı ekleme. Bk. ANSİKL.

— Tıp. *Esk.* Kırık.

— ANSİKL. Mat. *Bayağı kesirler.* Bir kesir, birimin bir veya birçok tam parçasından oluşur. Birimin bölündüğü parçaların sayısı kesrin *payda*'sıdır; kesiri oluşturmak için birleşen eşit parçalar sayısı *pay*'dır. Pay ile paydaya *kesrin terimleri* adı verilir. Bir kesri göstermek için, payda payın altına yazılır ve bunlar bir yatay çizgi ile birbirinden ayrılır. Bir kesir iki türlü ifade edilebilir: 1. önce payda, sonuna bir —*de* (—*da,* —*te,* —*ta*) eki getirilerek söylenir, sonra pay söylenir ($\frac{1}{2}$, $\frac{1}{4}$, $\frac{3}{4}$ kesirleri yerine sıra ile *yarım çeyrek, üç çeyrek* de denir); 2. önce pay, sonra *bölü,* sonra da payda söylenir. Bir bütün 7 eşit parçaya bölünür ve bu parçalardan 5'i gruplandırılırsa, $\frac{5}{7}$ ile gösterilen kesir elde edilir ve bu YEDİ'*de* BEŞ veya BEŞ *bölü* YEDİ ile ifade edilir.

Birçok tamdan her biri, meselâ yediye bölünerek bu parçalardan 7'den fazlası birleştirilirse, birimden büyük bir kesir elde edilir; buna bazen *kesirli ifade* veya *bileşik kesir* denir ve gerçek anlamda kesir gibi ifade edilir. Meselâ 7 eşit parçaya bölünmüş bütünlerin içinden 18'i birleştirilirse $\frac{18}{7}$ elde edilir. Bazen bileşik kesirde parçalar bütünü oluşturacak şekilde birleştirilir, kalan ve bütün oluşturamayan parçalar ayrı düşünülür. Böylece tamsayı kesir önüne, kalan parça paya, bütünün bölündüğü parça sayısı paydaya yazılır. Buna *tam sayılı kesir* denir. Meselâ önceki $\frac{18}{7}$ kesrinde yedişer 2 parça bütün oluşturur, geriye 4 parça kalır, kesir $2\frac{4}{7}$ şeklinde yazılır.

Bir kesrin paydasını değiştirmeden payının iki, üç, dört, ... katı alınırsa, bu kesrin değeri, iki, üç, dört katına çıkar. Öte yandan, bir kesrin payını değiştirmeden paydasının iki, üç, dört katı alınırsa, bu kesrin değeri ikide, üçte, dörtte birine iner. Şu halde bir kesrin pay ve paydasının birden aynı bir sayı ile çarpılması ve bölünmesi, etkileri birbirini ortadan kaldıran iki işlem meydana getirir. Bu uyarma bir kesri basitleştirmeyi ve birçok kesri aynı bir paydaya getirmeyi mümkün kılar. Bir kesrin pay ve paydası aynı bir sayı ile bölünebilirse, ele alınan kesre eşit ve pay ile paydası daha basit bir kesir oluşturulabilir. Bu işleme *kesrin sadeleştirilmesi* denir.

Pay ile paydası aralarında asal olan bir kesir daha sade hale getirilemez, buna *indirgenemez* (veya *en sade ifadesine getirilmiş*) denir. Bir kesri indirgemek için pay ve payda en büyük ortak böleni ile bölünebilir; gerçekten, iki sayı bunların en büyük ortak böleni ile bölündüğünde elde edilen bölümlerin aralarında asal olacağı ispat edilir.

Bir kesrin paydasını aynı bir sayı ile çarpma işlemine *kesrin genişlemesi* denir.

Bir kesrin bir birime, bir ondabire, bir yüzdebire, ... eksikli yakın yaklaşık değeri, gözönüne alınan kesirde bulunan en büyük birim, ondabir, yüzdebir,... dir. Bir kesrin bir birime eksikli yakın yaklaşık değeri, payının paydasına bölümünün bir birime yakın değeridir. Bir kesrin bir ondabire, bir yüzdebire, bir bindebire,... yakın yaklaşık değerini elde etmek için, kesir 10, 100, 1 000, ... ile çarpılarak, sonra elde edilen çarpımın bir yakın yaklaşık değeri hesaplanır ve elde edilen sonuç 10, 100, 1 000, ... ile bölünür.

● *Kesirlerin paydalarının eşit kılınması.* Ele alınan kesirlere, ortak payda için, ilk paydalarının herhangi bir ortak katı daima verilebilir. Gerçekten bunun için, alınan kesirlerin pay ve paydalarını, bu kesrin ilk paydasının kabul ettiği ortak bölümle çarpmak yeter. Ama dönüşmüş kesirlere mümkün olan en küçük paydayı vermekte yarar vardır; bu, daha önce indirgenmiş bulunan her bir kesrin paydalarının en küçük ortak katını, ortak payda olarak seçmek demektir. Birçok kesrin aynı paydaya getirilmesi, bu kesirleri birbirine göre büyüklük bakımından karşılaştırmayı mümkün kılar; öte yandan böylece, kesirlerin çıkarma ve toplamaları da mümkün kılınır.

Kolayca görülür ki, bir kesrin pay ve paydasına aynı bir sayı eklemekle bu kesir 1'e yaklaşırken işaret değiştirir; bu kesir 1'den küçükse, değerce büyür; 1'den büyükse değerce küçülür. Bir kesrin, payının paydasına *tam bölümü* olarak düşünülebilir: $\frac{3}{5}$, 3'ün 5'e tam bölümüdür, çünkü $\frac{3}{5}$, 5, 3 olur.

● *Bayağı kesirlerin ondalık kesirlere çevrilmesi.* Bayağı bir kesrin ondalık kesre çevrilmesi demek, verilen kesre eşit veya bayağı kesirden istenildiği kadar küçük bir miktar farkeden ondalık kesrin bulunması demektir. Çevirmeyi yapmak için, kesrin payı ile bölünür: bölüm, aranan ondalık kesrin tam kısmını verir. Elde edilen kalan 10 ile çarpılarak ve aynı bölenle bölünerek ondabirliğe çevrilir; bölüm, aranan ondalık sayıda bulunan ondabirlik rakamı verir. Ondabirliği ifade eden yeni kalan, sırasıyle yüzdebirliğe çevrilir ve aynı bölenle bölünür; yeni bölüm, aranan sayının yüzdebirlik sayısıdır; ve böylece devam edilir. Çevirme daima sonlu şekilde mümkün olmaz. *İndirgenemez (en basit haline getirilmiş) bir bayağı kesrin tam ondalık kesir şekline konabilmesi için gerek ve yeter şartın, paydasının 2 ve 5'ten başka asal çarpanı bulunmaması olduğu* ispat edilir.

Bir kesir tam ondalık şekle konulmazsa, ister istemez kısmî bölmeler dizisinde daha önce elde edilmiş bir kalana tekrar erişilir; buradan başlayarak, bölümde devirli olarak ondalık rakamlar tekrar meydana çıkar ve ondalık kesir «devirli» adını alır. Demek ki bir bölüm ya *tam* veya *devirli*'dir. Devirli olması halinde devirli olarak meydana çıkan rakamların cümlesine *devir* denir. Devir virgülden hemen sonra başlarsa, bölüm *basit devirli*'dir, aksi halde *karışık devirli*'dir. Her iki halde devir, aynı sırada tekrar ortaya çıkan rakamların cümlesinden oluşur. *Devirli bir ondalık kesir verildiğine göre, buna tekabül eden bayağı kesri bulmak ileri sürülebilir. Şu ispat edilir: devirli bir ondalık kesir, ister basit ister karışık olsun, payı, virgülü birinci devrin birbiri ardı sıra sağına ve soluna götürerek elde edilen tamsayıların farkı olan, paydası da, devirdeki rakam sayısı kadar 9'dan ve bunu izliyerek, virgülle birinci devir arasında düzensiz rakam varsa, bunların sayısı kadar konan sıfırdan oluşmuş sayı olan bayağı bir kesre eşdeğer*'dir. Böylece, biri basit, öbürü karışık devirli iki 3,474 74... ve 51,317 454 545... kesrine eşdeğer bayağı kesirler, sıra ile: $\frac{347-3}{99}$ ve $\frac{5131745-51317}{99000}$'dir. Devirli kesri doğuran bayağı kesire bunun doğurucu kesri denir.

Bayağı bir kesrin ondalık bir kesre çevrilişinin sonucu *önsel* olarak şu şekilde anlatılabilir:

bayağı kesrin paydasında 2 ile 5'ten başka çarpanlar bulunmazsa, kesir tam ondalık bir kesir doğurur;

Kesrin paydasında ne 2 ne de 5 çarpanı bulunursa, kesir karışık devirli bir ondalık kesir doğurur.

Bayağı kesir tam ondalık bir kesir doğurursa, ondalık rakamlarının sayısı, paydasında bulunan 2 ve 5 çarpanlarının üslerinin en büyüğüne eşittir. Meselâ $\frac{7}{500}$, tam ondalıklı bir kesir verir, çünkü, $500=2^2 \times 5^3$ ve

$$\frac{7}{500} = 0{,}014\text{'tür.}$$

● *Ondalık kesirler.* Ondalık bir kesirde, payda yazılmayıp payın sağından bir virgülle, paydayı meydana getiren kuvvetin üssüne eşit sayıda rakam ayrılır. Eğer pay'da yeter derecede rakam yoksa, sıfırlar konarak tamamlanır; böylece: $\frac{3451}{100}$ kesri 34,51 olarak ve $\frac{43}{10\,000}$ kesri 0,0043 olarak yazılır.

Böylece kurulan ondalık sayılar, tam sayıların bütün karakterlerini taşır ve bu sayılar üstündeki işlemler sanki tamsayılar söz konusuymuş gibidir.

● *Rasyonel kesirler.* Bir tek değişkene bağlı rasyonel kesirler, Liouville'in ifadesine göre *iyi belirlenmiş* cebirsel kesirlerin en genel tipini oluşturur.

— $f(x)$ ve $F(x)$'in x cinsinden iki tam çok terimliyi göstermek üzere bir

$$\frac{f(x)}{F(x)}\,dx$$

diferansiyelinin integrali, hiç olmazsa $F(x) = 0$ denklemi çözülebilirse, sonlu nicelikler olarak daima mümkündür, çünkü bu halde, $\frac{f(x)}{F(x)}$ kesri, payları sabitler olan, paydaları da $F(x) = 0$ denkleminin köklerine tekabül eden ikiterimliler veya $F(x) = 0$ denkleminin eşit kökleri varsa, bu ikiterimlilerin, köklerinin katlılık basamaklarına kadar kuvvetleri olan, basit kesirlere ayrılabilir. $f(x)$ payının x'e göre derecesinin paydanın derecesinden daima küçük olduğu farzedilebilir; böyle olmazsa, ele alınan kesir yerine, bir tam ifadeyle, bildirilen şartı sağlayan bir kesir konulabilir.

Bu şartlarda,

$$\int \frac{f(x)}{F(x)}\,dx$$

integrali

$$\int \frac{dx}{x-a} \quad \text{ve} \quad \int \frac{dx}{(x-a)^n}$$

şeklindeki basit integrallere ayrılabilir, bu integraller de güçlük çıkarmadan integre edilir.

● *Sürekli kesirler. a, b, c* v.b. tamsayıları göstermek üzere

$$a+\frac{1}{b+\frac{1}{c+\frac{1}{d+}}} \quad \text{v.b.}$$

şeklindeki ifadelerle gösterilir. *a, b, c* v.b. tam sayılardan ibaret kısımlara *tam olmayan bölümler* ve buraya eklenmesi gereken kesirli kısımlarla tamamlanan bu tamsayı kısımlarına *tam bölümler* denir.

● *Bir sürekli kesrin ardışık indirgenmişleri*, çeşitli tam olmayan bölümlerle durdurulan açılımların değerleridir. Şunlar ispat edilir: 1. *sürekli bir kesrin bütün indirgenmişleri indirgenemez kesirlerdir;* 2. *indirgenmişler almaşık olarak tam kesirden daha küçük ve daha büyük olur;* 3. *hata gittikçe azalır, bundan ötürü indirgenmişler yakınsaktır;* 4. nihayet, *sürekli kesir şeklindeki bir oranın hesaplanması sonsuz bir yaklaşıklık verebilir.*

Ardışık iki indirgenmiş verildiğine göre, daha sonraki hesaplanabilir, bundan ötürü de ardışık indirgenmişlerin hesabı basit bir yolla yapılabilir.

Her bir indirgenmişin, sürekli kesre, paydası bu indirgenmişin paydasından daha küçük olan bütün öbür kesirlerden daha çok yaklaştığı ispat edilir.

Sürekli bir kesrin tamam olmayan bölümleri devirli olarak hep aynı görünebilir: bu halde bir devirli sürekli kesir elde edilir. Böyle bir kesir ikinci dereceden bir denklemin bir köküdür.

— Mal. *Esk. Kesri munzam,* maliye nazırı görevinde bulunan defterdar, iltizam veya emanet olarak ihale edilen has'tan, imza hakkı olarak yük başına bin akçe, hazineye para teslim ederken her bin akçeden yirmi akçe ödenek alır, her yük başına alınan bin akçe ve bin akçeye eklenen yirmi akçeye, *kesri munzam* denirdi. Daha sonraları belediye hissesi olarak vergilere yapılan zamlara da aynı ad verildi.

◆ **Kesrî** sıf. *Esk.* Kesirle ilgili. (LM)

KESÎR sıf. (ar. *keṣret*'ten *keṣîr*). *Esk.* Çok bulunan, bol. ‖ Sık sık, çok defa olan. ‖ Çeşidi çok olan, türlü. ‖ *Kesîr-ül-ahbab,* ahbabı çok olan. ‖ *Kesîr-ül-evlâd,* çocuğu çok olan. ‖ *Kesîr-ül-ezhâr,* çiçeği çok olan (bitki). ‖ *Kesîr-ül-iyâl,* geçindirmek zorunda olduğu kalabalık ailesi bulunan. ‖ *Kesîr-ül-ihsan,* elî açık, cömert. ‖ *Kesîr-ül-mâl,* malı çok olan. ‖ *Kesîr-ül-vukuᶜ,* çok sık oluş. ‖ *Kesîr-ün-nef',* çok kullanışlı, çok faydalı. ‖ *Kesîr-ün-nevâl,* çok hayırsever. ‖ *Kesîr-üz-zarar,* çok zararlı. ‖ *Kesîr ü kalîl,* az ve çok.

— Mat. *Esk. Kesîrül adlâ,* çokgen. ‖ *Kesîrül eşkâl,* çok şekilli. ‖ *Kesîrül vücûh,* çok yüzeyli (cisim).

— Gram. *Esk. Kesîrül ma'na,* çok anlamlı (kelime).

◆ **Kesîren** zf. *Esk.* Çok kere, sık olarak. (M)

KESİRLİ sıf. (*kesir*'den *kesir-li*). Mat. Bir kesir şeklinde olan: *Kesirli ifade.* ‖ *Kesirli sayı,* bir birim ile, bu birimi eşit parçalara bölerek ve bu parçalardan bir veya birkaçını alarak elde edilen bir büyüklüğün bileşim tarzının ifadesi. ‖ *Ondalık kesirli sayı,* birimin, 10'un bir kuvvetinin gösterdiği sayı kadar eşit parçalara bölünmesiyle meydana gelen kesirli sayı. (L)

KESİŞEN sıf. (*kesmek*'ten *kes-i-ş-en*). *Yeni.*

Mat. Birbirini kesip geçen (çizgiler veya yüzeyler). ‖ *Kesişen doğrular,* aynı noktadan geçen doğrular.

— Astron. *Kesişen daireler,* birincisinde iki gündönümü noktası, ikincisinde iki ılım noktası bulunan iki gökküresi meridyeninden her biri. Bk. ANSİKL.

— Mekan. *Kesişen kuvvetler,* eksenleri aynı noktadan geçen kuvvetler.

— Süs. *Kesişen bezeme,* devamlı bir süsleme motifinin başka bir motifi düzenli olarak kestiği süsleme bileşimi.

— ANSİKL. Astron. Eğer gökküresi meridyenleri arasında tutulumu gündönümü noktalarında kesen meridyen ile tutulumu ılım noktalarında kesen meridyen dikkate alınacak olursa, eski astronomların *kesişen daireler* dedikleri büyük daireler elde edilir. Bunların meydana getirdiği düzlemler birbirine diktir. Gökcisimlerinin bahar açıları (ekvator üstünde batıdan doğuya doğru) ilkbahar ılımından geçen meridyen dairesinden hesaplanır. Bk. GÜNDÖNÜMÜ. (LM)

KESİŞME i. (*kesişmek*'ten *kesiş-me*). Kesişmek eylemi.

— Modern mant. *K ve L sınıfının kesişmesi,* hem K, hem de L sınıfına giren unsurlardan kurulan sınıf ve bu işlemin kendisi (sözkonusu işlem, K L şeklinde gösterilir). ‖ *İki bağıntının kesişmesi,* iki bağıntı arasında bulunan ve «ve» ile belirtilen ilinti. (Bu ilinti, iki bağıntının doğrulanması şartıyle doğrulanabilir.)

— Müz. Ses sıralanmasının birden altüst olması. (Sopranonun melodi çizgisi alto çizgisinin altına düşer veya bas tenorun üstüne çıkarsa v.b. kesişme var demektir. Kesişmeler kısa sürelidir: bazı nazariyeciler kesişmenin iki değişik tınıdaki sesler arasında yapılmasını öğütlerler.) [LM]

KESİŞMEK ortaklş. f. (*kesmek*'ten *kes-i-ş-mek*). Birbirini kesmek: *Yollar burada kesişiyor.* ‖ Fiyatta anlaşıp uyuşmak: *Pazarlıkta kesiştiler.* ‖ *Argo.* [Erkek ve kadın için] Bakışlarla anlaşmak.

— Mat. Doğru veya yüzeyler, bir nokta veya çizgi üzerinde birbirine kavuşmak. (M)

KESİŞTİRMEK ettrg. f. (*kesişmek*'ten *kesiş-tir-mek*). Kesişmek eylemini yaptırmak.

— Denizc. İki veya daha çok kerteriz ile bulunan yönleri veya gökcisimlerinde gözlemle elde edilen mevki hatlarını harita üzerine çizerek mevki koymak. Bk. MEVKİ *koymak.* (M)

KESİT i. (*kesmek*'ten *kes-i-t*). Bir şeyi inceleyebilmek için, enlemesine kesildiğinde meydana çıkan şekil. ‖ Kesilerek alınmış parça: *Küre kesiti. Esk.* Makta.

— Biyol. Hücrelerin saydamlığı sayesinde mikroskop altında incelemek üzere bir organdan alınan ince dilim. (Bitkisel dokularda bu kesitler, gerekirse, bitki, önceden kurutulmuş mürver özü içinde tutularak ustura ile yapılır; hayvansal dokularda organ, parafin içine konulduktan sonra bir mikrotom kullanılır.)

— Denizc. Geminin karinasını gösteren kesme. ‖ *Boylam kesit,* geminin baştan kıça doğru boylamasına kesiti. ‖ *Postalar kesiti,* gemi kaburgasının dışarıdan içeriye doğru görünüşünü gösteren kesit.

— Havc. *Ana kesit,* bir uçak gövdesinin veya herhangi bir cismin atmosferde yer değiştirme yönüne dikey olan en büyük yüzey parçası.

— Hidrol. *Su kesiti,* bir akarsuyun enine kesiti. (Akar suyun hızı, kesitin her noktasında eşit değildir; engebeler yüzünden kıyılara ve dibe doğru azalır, yüzeye doğru artar. Metre küp cinsinden debiyi hesaplamak için, su kesitinin yüzeyi metre kare cinsinden alınır ve suyun saniyede metre olarak ortalama hızıyle çarpılır. Hız hayli karışık ölçmeler ve formüllerle yaklaşık olarak hesaplanır.)

— İnş. ve Baynd. Bir bina projesinde çeşitli katların yükseklik ve derinliklerini belirtecek şekilde çıkarılan enine veya boyuna profil.

— İstihkâm. Bir tahkimli tesisin tepesinden dikey olarak geçen yüzeyin meydana getirdiği düşey düzlem. (Çizgilerle gösterilen bir taslak ve bir kesit, bir tahkimli tesisi üç boyut içinde tanımlayan elemanlardır.)

— Jeol. Bir topografya haritası (topografya kesiti) veya bunu karşılayan bir jeoloji haritasındaki (jeoloji kesiti) çizgisel bir hattan (kesit çizgisi) yararlanılarak hazırlanan profil. Bk. ANSİKL.

— Mat. Bir şeklin aynı zamanda kendisini kesen şekle de ait olan parçası: *Bir yüzeyin bir düzlemle kesiti, noktaları hem bu yüzey, hem de düzlem üzerinde olan eğridir.* ‖ *Ana kesit,* göz önüne alınan noktada, arakesit eğrisi en büyük veya en küçük olan dik kesit. ‖ *Bir koniğin kesiti,* özellikle dairesel tabanlı ikinci dereceden bir koniğin bir düzlemle kesiti. ‖ *Bir prizma* (veya *silindirin*) *dik kesiti,* bu prizma (veya silindirin), ayrıtlarına veya anadoğrularına dik bir düzlemle kesiti. ‖ *Bir yüzeyin bir noktasındaki dik kesiti,* bu yüzeyin, noktadaki normalini kapsayan düzlemle kesiti. ‖ *Düzlem kesit,* bir düzlemle elde edilen kesit. Bk. ANSİKL.

— Metalürji. Madenî bir parçada, sıcak veya soğuk işlem sonucu meydana gelen mekanik şekil değiştirme doğrultusuna dik olan yön. ‖ Çekme işleminin yapıldığı doğrultuya dik olan doğrultu. Bk. ANSİKL.

— Mim. Düşey bir planla kesildiği farzolunan bir yapının içini gösteren resim. (Eğer kesit uzunluk doğrultusunda düşünülüyorsa *boyuna kesit,* genişlik doğrultusunda düşünülüyorsa *enine kesit* olur. Cephe veya planlarla birlikte kesitler, bir yapının katlarının dağılımı, duvarların ve döşemelerin kalınlığı, çatıların biçimi gibi gerekli bütün bilgilerin incelenmesini sağlar.)

— Nükl. *Etkin kesit,* bir atom çekirdeğinin parçacık bombardımanına karşı gösterdiği itibarî yüzey. Bk. ANSİKL.

— Topogr. Bir bölge engebelerinin belli-başlı çizgilerini belirtmek için, uzunluklara göre yükseklikler abartılarak topografya haritası üzerinde bir doğru boyunca alınan profil.

— ANSİKL. Jeol. *Jeoloji kesiti,* jeoloji haritasında verilen mostraların incelenmesine dayanır: mostralardan derinlerdeki tabakaların durumu çıkartılabilir. Kesit, bir bölgenin yapısını, tortul tabakaları etkileyen kıvrımların seviye farklarını ortaya koyar; bütün jeoloji veya jeomorfoloji incelemelerinin vaz geçilmez bir unsurudur. Ama, yalnız jeoloji haritasının incelenmesi yanlış kesitlerin yapılmasına yolaçabilir. Maden veya petrol yataklarının aranmasında jeoloji kesitleri büyük bir doğruluk gerektirdiği zaman bu kesitlerin hazırlanmasında birçok sondalamadan ve jeofizik incelemeden yararlanmak gerekir.

— Mat. Dairesel tabanlı bir koninin (genellikle dönel olmayan koni) düzlem *kesit*'leri çember, elips, hiperbol veya parabol olur. Kesit düzlem aynı örtünün bütün anadoğrularını keserse bu kesit *elips,* bir koniğin her iki örtüsünü de keserse *hiperbol,* koniye teğet bir düzleme paralelse *parabol*'dür; bu kesitlerden herhangi biri koniğin tabanı olarak alınabilir; buna karşılık tabanı bir elips, bir hiperbol veya bir parabol olan koniğin kesitleri daireseldir ve dairesel tabanlı bir koni olarak düşünülebilir. Bu tür bir konide, iki dairesel kesit ailesi vardır. birincisi taban düzlemine paralel kesitlerdir; öbürü *ters paralel kesitler* denilen kendi aralarında paralel düzlem kesitlerdir. Dönel bir konide her iki dairesel kesit ailesi birbiriyle çakışır: eksene dik düzlemlerin yaptığı kesitler ve bu kesitlerin her biri, koniğin içine çizili kürenin değme çemberleridir. İkinci dereceden yüzeylerin düzlem kesitleri de koniklerdir; bunlar arasında da iki dairesel kesit sistemi bulunabilir.

— Metalürji. Ticarî çeliklerin bileşiminde az miktarda kükürt ve fosfor bulunur. Kaliteli çeliklerde kükürt ve fosfor oranı yüzde 0,02 olarak sınırlanır. Bu düşük oranda kükürt çözünmez ve inklüzyon halinde kalır; fakat fosfor, ferrit içinde çözelti halinde bulunur. Bununla beraber fosfor, katı demirdeki yayınma hızının düşük olması sebebiyle, katılaşmadan sonra, taneler içinde aynı biçimde dağılmaz. Yüksek sıcaklıktaki dövme işlemi sırasında taneler çekme yönüne doğru uzar ve fosfor oranı yüzeydekinin aynı olmayan dendrit eksenleri, oldukça saf şeritler halinde dizilerek, içinde bol miktarda saf olmayan madde bulunan şeritlerden ayrılır. Parlatılmış bir yüzey, içinde çözelti halinde bakır II klorür bulunan su ve hidroklorik asit karışımından meydana gelmiş özel bir ayıracın etkisinde kalınca, bu lifli yapı ortaya çıkar. Bu durum, genellikle, austenit halindeki bir çeliğin dövülmesi sırasında, deneme parçaları çekme işlemi yönünde (yani uzunlamasına) veya çekme yönüne dikey (yani *kesitte*) olarak tutturulduğu zaman, mekanik özelliklerin çok farklı olduğunu belirtmeğe yarar.

— Nükl. fiz. Bir çekirdeğin *etkin kesit*'i, çekirdekle bir tanecik (elektron, nötron v.b.) arasında etkileşme olabileceğini gösterir. 10^{-24} sm^2 ortalama seviyesinde olan (bir barn*) bu büyüklük, gelen taneciğin enerjisi ve cinsine olduğu kadar, çekirdek boyutlarına göre de geniş sınırlar içinde değişir. Çekirdek, çeşitli etkileşme gelişimleri için (yakalama, dağılım, fisyon...) farklı etkin kesitler gösterir. Yavaş nötronlar için kadmiyumun yakalama etkin kesiti çok büyük, döteryumunki ise çok küçüktür. Birinci cisim soğurucu, ikincisi nötron moderatörü olarak kullanılır. (LM)

KESİTAŞI bls. i. Akarsularda yıkanan çamaşırların üzerinde tokmakla dövüldüğü yassı taş. (M)

KESİTLEME i. (*kesit* > *kesitlemek*'ten *kesitle-me*). Mim. Bir yapının içini gösteren resim.

— ANSİKL. *Kesitleme*'ler bir yapının düşey kesitini, iç görünüşünü ve bu görünüşü meydana getiren bölümlerin perspektifli kesitini gösteren resimlerdir. Kesitlemeler aynı şekilde mekaniğe, anatomiye, tabiat bilimlerine de uygulanabilir. (L)

KESKER, Irak'ta şehir. Asurlular çağından kaldığı söylenir. Süryanî, aramî, hıristiyan ve arap kaynaklarında adı geçer. Babilon-ya'nın en eski hıristiyan şehirlerinden biriydi. Nasturî kilisesinin ikinci piskoposluğu buradaydı. Bu piskoposluk birçok manastır kurucusunun yurdu oldu. Arsaklılar devrinde küçük bir krallığın başkentiydi. Sasanî hükümdarı Erdeşir I, burayı İran devletine kattı. Bugün Kutul Hayy bölgesi içindedir. (M)

KESKİ i. (esk. türk. *keskü*'den). Kesici âletlere verilen genel ad. ‖ Dalları kesmek için kullanılan küçük balta, el baltası. ‖ *Keski ile almak* (veya *keski ile kesmek*), kesici âletle kesmek.

— Ciltc. İki ağzı da kesici çelik bir lamadan meydana gelen ve deri, bez, kâğıt veya karton kesmekte kullanılan âlet. ‖ *Keski makinesi,* kâğıtları düzgün kesmek için kullanılan, kolla veya elektrikle işleyen makine.

— G. santl. *Kıvrık* (veya *çengelli*) *keski,* heykeltıraşların kullandığı, ucu çengel biçimde kıvrılmış çelik keski.

— Metalürji. Demircilerin, bir maden çubuğu kesmek için kullandıkları kama biçiminde âlet. (Bk. ANSİKL.) ‖ *Sıcak keski,* kızıl derecede ısıtılmış çubukları kesmeğe yarayan keski. ‖ *Soğuk keski,* normal ısıdaki madenleri kesmeğe yarayan keski.

— Teknol. Madenleri kesmek veya madenî parçaların kabasını almakta kullanılan çelik âlet. (Genellikle el çekiciyle başına vurularak kullanılır; geniş çaplı yontma işlemlerinde, daha verimli olan havalı çekiçler kullanılır.) ‖ *Keski kalemi,* tornacıların kullandığı bir çeşit kalem. ‖ *Keski sapı,* kesici ağızdan sonra gelen kısım.‖ *Demirci keskisi,* sapı, örs tablası üzerinde açılmış bir yarığa yerleştirilen ve demiri kesmeğe yarayan kama biçiminde âlet. (ÖRS KESKİSİ de denir.) ‖ Muslukçuların kurşunu kesmek için kullandıkları âlet. ‖ Balta ile kabası alınmış odunları işlemek için dülgerlerin kullandıkları küçük balta. ‖ Küçük oduncu baltası. (NACAK da denir). ‖ Nalıncıların ve fıçıcıların, yontmak, kabasını almak ve oymakta kullandıkları âlet. ‖ Saraçların ve kunduracıların, deriyi kesmek ve işlemekte kullandıkları değişik biçimde çelik âlet.

— Zır. Pulluğun kulaklık ve uç demirine yapışan toprağı temizlemeğe yarayan kazıma âleti. ‖ *Keski bileziği,* pulluk bıçağını, kazılacak toprağın derinlik ve genişliğine göre pulluk okuna tespit eden demir parçası. (KESKİ DEMİRİ de denir.)

— ANSİKL. Metalürji. *Keski*'nin uzun bir sa-

pı vardır. Kesici olmayan kısma çekiçle vurularak, kesici ağır madenlerin içine sokulur. Keski yarı sert veya sert çelikten yapılır. Yalnız kesici yanına su verilir ve menevişlenir. (LM)

KESKİN sıf. (türk. *kesmek*'ten *kes-kin*). İyi kesen, çok kesici: *Ne dul bıraktı, ne öksüz o hanuman yıkıcı... / Nasıl da keskin ahaliye karşı kör kılıcı* (M. Â. Ersoy). *Keskin bıçak.* || Etki gücü çok olan, sert, kuvvetli: *Havada yeni sulanmış keskin bir toprak kokusu var* (H. E. Adıvar). *Doktorun giderken açık bıraktığı kapıdan soğuk bir rüzgârla beraber deminki sesler, daha keskin, daha korkunç geliyordu* (A. H. Tanpınar). *Keskin sirke.* || Görevini çok iyi yerine getiren: *Çocuklar [...] topçunun hareketlerini uzaktan keskin gözlerle takip ederlerdi* (Sabahattin Ali). *Keskin nişancı.* || *Argo.* Gayrıtabiî cinsî münasebet düşkünü (erkek), oğlancı. || *Esk.* Hareketli, çevik. || *Keskin şarap,* eski ve alkolü fazla olan şarap. || *Keskin viraj,* sert dönemeç.

— ÇEŞ. DEY. *Keskin sirke küpüne (kabına) zarar,* «öfkeli kimsenin ziyanı en çok kendisinedir» anlamında kullanılır. || *Keskin zekâlı,* çok zeki: *Keskin zekâlı çocuk.*

— Deric. *Keskin kavaleta bıçağı,* iki çaplı uzun yüzlü ve dikkatlice bilenmiş esnek bıçak. (Su ve kireçlik işlerinde derileri kazımağa yarar.)

— Hat. *Keskin yazı,* okunaklı, düzgün yazı; kurallara uyularak yazılan yazı. (Hattatlar, kâtipler bu tür yazı yazanlardan sayılırdı.)

— Jeomorfol. *Keskin sırt,* yamaçlarından biri sert tabakanın en yüksek kesimini karşılayan yapısal yüzey. (Keskin sırtın ikinci yamacı, bir aşınım yüzeyidir.)

— Leng. Fonolojide, ses yönünden nispeten şiddetli bir gürültüyle, telâffuz açısından ise kesiklik izlenimi uyandıran ek bir engellemeyle nitelenen ayırıcı özellik için kullanılır.

— Marang. *Keskin kenar,* tahta parçasının köşeleri kesilmemiş ve yuvarlanmaış kenarı.

— Tasav. *Esk. Keskin soğancık,* dervişlerin kendilerine acı vermek için kullandıkları, ucu sivri demir top. (ML)

KESKİN, esk. **Denekmadeni,** İç Anadolu bölgesinde (Orta Kızılırmak bölümü, Ankara ili) ilçe merkezi kasaba; 8 500 nüf. (1970). Kırıkkale'nin 28 km güneydoğusunda; yüksl. 1 100-1 140 m. Gümüşlü kurşun yatakları. Meyve bahçeleri. — *Keskin ilçesi,* 1 464 km²; 41 899 nüf. Merkez, Çelebi bucakları; 73 köy. Tahıl tarımı. Meyvecilik. Sebzecilik. Tiftik keçisi. (M)

KESKİN (Erol), türk tiyatro oyuncusu (İstanbul 1932). Güzel Sanatlar Akademisi Amatör topluluğunda, Cep tiyatrosunda oynadı. Sonra, Haldun Dormen topluluğuna katıldı. 1960-1961 Döneminde Saat 6 tiyatrosunda oynadı. 1965-1966 Döneminde Şehir tiyatrosunda oynanan *Oppenheimer Olayı*'ndaki rolüyle yılın en iyi erkek sanatçısı seçilerek İlhan İskender armağanını kazandı. Haldun Dormen'in yönettiği *Bozuk Düzen* ve *Güzel Bir Gün İçin* adlı filimlerin senaryo çalışmalarından dolayı Antalya Filim festivalinde iki yıl üst üste «Altın Portakal» ödülünü kazandı. (M)

Keskindede mescidi, İstanbul'da, Fatih semtinde Nişancı camii karşısında mescit; Şeyhülislâm Edfalzade Hamideddin Efendi tarafından Bayezid II devrinde yaptırıldı. Duvarlarından kalıntılar vardır. Yakınında Keskin Dede'nin mezarı olduğundan bu adı aldı. (M)

KESKİNLER çoğl. i. (*keskin*'den *keskinler*). Teşk. tar. Osmanlı devletinde binicilikte başarı gösterenlere verilen ad.

— ANSİKL. Teşk. tar. *Keskinler,* cündîler arasından seçilirdi. Ata binmek, kılıç, mızrak kullanmak sanatı olan cündîlik birçok aşamadan sonra kazanılan bir unvandı. Keskinler sınıfına girebilmek için cündîler at üzerinde iyi silâh kullanmak, mızrak ve ok atabilmek için günde iki yüz defa ok ve tüfek, genç ve azgın atlara binmekte ustalık kazanmak için de bütün gün ata binerek cirit atma eğitimi yaparlardı. Keskinler sınıfına girenler, saltanat binişine katılır, bazen padişah huzurunda saray meydanında hüner gösterirlerdi. Gösteriler arasında dört nalla giden bir at üzerinden otuz kat demir tel üzerine sarılmış ve ıslatılmış kar keçesini tam ortasından bir kılıç darbesiyle ikiye bölmek, son hızla giden atı birden durdurarak bir nokta üzerinde ve kendi etrafında döndürmek, çabukluk ve kuvvet gösterileri vardır. (ML)

KESKİNLEŞMEK geçz. f. (*keskin*'den *keskin-le-ş-mek*). Keskin hale gelmek: *Çakı bilenince iyice keskinleşmiş.* || *Mec. Esk.* Çevik ve hareketli hale gelmek.

◆ **Keskinleştirmek** geçl. f. Keskin hale getirmek. (M)

KESKİNLETMEK geçl. f. (*keskin*'den *keskin-le-t-mek*). Keskin hale getirmek, keskinleştirmek: *Bıçağı keskinletmek.* (M)

KESKİNLİK i. (*keskin*'den *keskin-lik*). Keskin olma hali. || [Koku, tat v.b. için] Acılık, sertlik, kuvvetlilik: *Sirkenin keskinliği.* || *Esk.* Kesici bir âletin kesen tarafı. || Kılıçlama vaziyet.

— Giz. ilm. *Görüş keskinliği,* magnetik etki altındaki kişilerde bulunduğu sanılan, başkasının aklından geçenleri okuma, uzaktan ve saydam olmayan cisimler arasından görme yeteneği.

— Opt. *Görüş keskinliği,* gözün ayırma yeteneğini gösteren açıya verilen ad. (Görüş keskinliği retinanın yapısına, gözün optik sistemine [saydam tabaka, billûr cisim] ve cismin ışıklılığına bağlıdır. Görüş keskinliği gündüzün geceden daha iyidir.)

— Psikol. *Duyusal keskinlik,* çeşitli duyuların duyarlık derecesi. (Kişilere göre değişen bu duyarlık derecesi, *keskinlik ölçekleri* vasıtasıyle deneysel olarak ölçülür.)

— Tütüncülük. Enfiyenin burun mukozalarını uyarıcı özelliği; keskinliği, hazırlanışı sırasındaki mayalanmaların oluşturduğu büzücü maddelerden ileri gelir.

◆ **Keskinliğine** zf. [Kalas gibi kalınlığı eninden az olan şeyler için] Dikine, dik olarak. || *Keskinliğine koymak,* eni dik gelecek şekilde kılıçlamasına koymak. (M)

KESKİSOLUNGAÇLILAR blş. çoğl. i. Köpekbalıklarıyle vatozları kapsayan kıkırdaklı balıklar alt sınıfı. (L)

KESME i. (*kesmek*'ten *kes-me*). Kesmek eylemi; bıçak, makas v.b. kesici âletle parçalara ayırma, bölme: *Saç kesme. Kâğıt kesme.* || *Esk.* At eğerlerinin üstüne örtülen örtü.

— DEY. *Kesme almak. Argo.* İşaret ve orta parmak ile yanağı kıstırmak, makas almak.

— Bayınd. Bir baraj için kazı veya temel atılmasını sağlamak üzere nehrin debisini bir başka geçici yatağa (kanal veya tünel) çevirme. Bk. ANSİKL.

— Cerr. Yumuşak kısımların metotlu bir şekilde bölünmesi. (Kesme, bir absenin, olgun bir kistin açılması için veya daha önemli bir ameliyatın birinci safhası olarak gerekebilir. Kesme için bisturi, makas gibi keskin âletler kullanılır.) || Ölü bir dölütün herhangi başka yoldan çıkarılmasına imkân kalmadığı zaman boynunun parçalanarak bölünmesi işlemi.

— Ciltc. Cilt köşelerinin dış taraflarına yapılan motiflere bu ad verilirdi. (Buna «parça su» dendiği de olurdu. Motiflerin birbirine bitişik bir durumda olmasına «yekpare su» denirdi.)

— Deric. *Sırt kesme.* Bk. ANSİKL.

— Dil bil. *Kesme işareti,* iki harf arasında düşen bir harfi belirtmek için konulan yazı işareti ('); *n'ola* (ne ola) v.b. (Kesme işareti bir harfin düştüğünü belirtir. Bu işaret XVI. yy.da J. Sylvius tarafından eski gramercilerden alınmıştır.) || *Kesme çizgisi,* satır sonuna konulan ve kelimenin alttaki satırda da devam ettiğini gösteren işaret.

— Eskrim. Hasım silâhının altından geçirerek boşaltma yerine, üstünden geçirerek hattı değiştirmek. (Kesme hareketini bir boşaltma takip ederse buna *kesme - boşaltma* denir.)

— Kâğıtç. *Kâğıt* veya *karton kesme,* kâğıt veya kartonun top haline konması.

— Kasaplık. Bk. ANSİKL.

— Leng. Bir ünsüzün erimesi sonucu iki ünlünün yan yana gelmesi.

— Mad. oc. *Duvar* (*taban* veya *tavan*) *kesme,* bir galerinin açılması sırasında yeterli derecede yükseklik elde etmek veya dolgu maddesi sağlamak için tavandan (veya tabandan) ince bir tabakanın alınması.

— Mat. Çizgisel iki doğru parçası ve bir eğri yayı ile sınırlanan düzlem yüzey. || *Daire kesmesi,* iki yarıçap ve bu yarıçapların arasında kalan bir daire yayı ile sınırlanan kesme. (Bk. ANSİKL.) || *Küre kesmesi,* bir daire kesmesinin kendisini bölmeyen bir çap etrafında dönmesiyle meydana gelen kesme.

— Matbaac. *Kelime kesme,* satır sonunda bir kelimeyi ikiye bölme ve ikinci bölümü bir sonraki satırın başına atma işlemi. (Satır sonunda bırakılan hecenin sonuna küçük bir çizgi eklenir; bu çizgiye *kesme çizgisi* denir. Kesme çizgisi terimi tipocular tarafından yanlış olarak ayırma çizgisi için de kullanılır.)

— Mekan. Bir tornada, dönme eksenine dik çalışırken, kesici takımın malzeme içine girmesi. (Kesmede hep çıkıntılı takımlar ve şekilli bıçaklar kullanılır.) || Bir kesici takımın işlenecek parça üzerinden talaş kaldırmasına dayanan işlem. || *Kesme açısı,* bir kesme takımında, talaşın üzerinde kaydığı yüzey ile işlenecek parçanın yüzeyine değen taban yüzeyinin meydana getirdiği açı. || *Kesme sıvısı,* mekanik imalât atelyelerinde, kesici takımların, taşlama taşlarının v.b. soğutulması ve yağlanması için kullanılan, sodyum karbonat ve mineral yağlar katılmış su. || *Kesme takımı,* madenleri kesmek için kullanılan takım. Bk. ANSİKL.

— Nümism. Eskiçağda, gümüş ve bazen altın sikkelerin üzerinde herhangi bir âletle meydana getirilen kesiklere verilen ad. (Küçük Asya'da satrap sikkeleri üzerinde çok sık rastlanan bu kesikler, söz konusu paraların geçerlikten kaldırıldığını gösteren bir işaret olmaktan çok, sikkelerin üzerine vurulmuş olan ikinci bir damgadır.)

— Ormanc. *Uç kesme,* kesilen bir ağacın devrilmesiyle meydana gelebilecek zararların azaltılması için kesimden önce tepe uçlarının budanması.

— Oyun. Bir deste kâğıdın, kesmeden önce altta bulunan kısmını üste koymak üzere ikiye bölme. || *Kesmeyi atlatmak,* çeşitli kâğıt oyunlarında hileci oyuncuların kâğıt kesişini bozmak amacıyle kâğıt dağıtıcının iki paket kâğıdı topladığı bir sırada, hiç belli etmeden alt paketi üst paketin üzerine koymak. || *Kesmeyi bozmak,* kesilen desteyi kesilmeden önceki durumuna koymak.

— Seram. Seramik hamurunun, daha sonra gene birbirine eklenecek olan parçalara bölünmesi.

— Spor. Teniste, pingpongda, raket ile topu keser gibi yapan özel vuruş. (Bu vuruşun sonucunda top yön değiştirir.)

— Süs. santl. Eski at eyerlerinin üzerine çekilen örtü. (GAŞİYE de denirdi.)

— Tasav. *Baş kesme.* Bk. BAŞ.

— Teknol. Doğrusal veya herhangi bir çizgi boyunca bir madenî levhayı bölme. || Kaplama parçaların kenarlarını belirli şekillere göre kesmek amacını güden ve levha halindeki madenlere uygulanan işlem. (Kesme, el makası veya kesme makinesiyle yapılır.) || Saç, teneke v.b. kesmek için kullanılan makas. || *Kesme ağzı,* bir dekupaj tezgâhının kesici bıçağı. || *Kesme hamlacı,* saçların kesilmesinde kullanılan oksiasetilen hamlacı. || *Kesme pimi,* birbirine dokunan iki cismin içine tıpatıp takılmış ve iki cisimden birini öbürüne göre kaydıracak kesme gücünü karşılamayı sağlayan silindir biçiminde parça. || *Boy kesme,* biçme fabrikasında kapak kısımlarında kusur bulunan kerestelerin, kusurlu kısımları alınmak için yeniden hızara verilmesi. (Bk. ANSİKL.) || *Boy kesme testere makinesi,* kerestenin her iki kenarını aynı anda kesebilen, aynı mil üzerine yerleşmiş, uzaklıkları ayarlanabilen iki dairesel testeresi olan modern boy kesme makinesi. || *Enine kesme, boyuna kesme,* testerenin biçili odundan geçişi. Bk. ANSİKL.

— Zır. *Baş kesme,* yetiştirilen bazı kök bitkilerinin (pancar, havuç v.b.) kökboynunu ve yapraklarını kesme.

— ANSİKL. Bayınd. *Kesme,* kazı yerinin alt (akıntı yanı) ve üst (kaynak yanı) noktalarını kapatan geçici setlerin gerçekleştirilmesinde son aşamadır. Geçici yatak değiştirme yapılarının bitiminden sonra uygulanır ve beklenmedik zorluklar çıkaran rastgele bir çalışma olduğu için hemen hemen

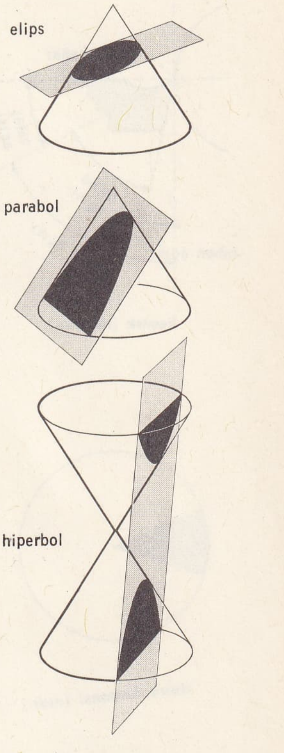

bir dönel koninin düzlem kesitleri

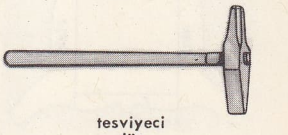
tesviyeci düz keskisi

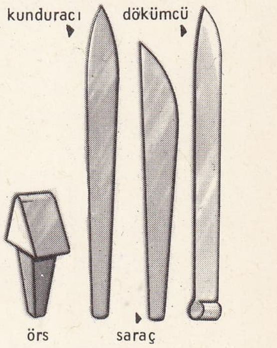

keskiler

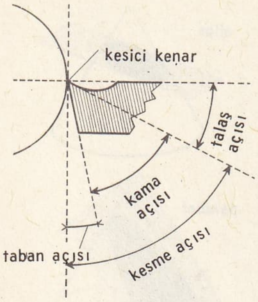

kesme (mekan.)

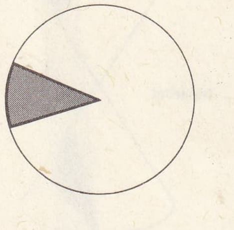
daire **kesmesi** (mat.)

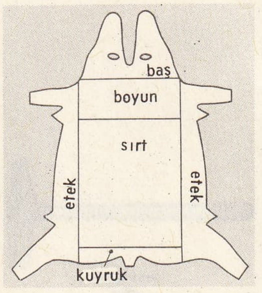

sırt **kesme**

her zaman geniş imkânlar gerektirir. Büyük kaya parçalarından yapılmış setler kullanıldığı zaman nehir yatağının kesilmesi kaya bloklarını, madenden yapılmış dörtyüzlü ve betondan yapılmış dörtayaklıları nehrin içine yuvarlayarak yapılır ve gittikçe daha ince malzeme kullanarak su geçirmezlik sağlanır.

— Deric. *Sırt kesme*, bir kösele budama bıçağı ile yapılır, önce etekler sırt köşesinden başlanarak, her iki yandan kasık katlarını izleyecek şekilde koltuk altına kadar kesilir; sonra boyun, sırt köşelerini birleştirecek biçimde kesilir.

— Kasaplık. *Sığır kesme* usulleri şunlardır: 1. ingiliz topuzu kullanmak; 2. otomatik tabanca kullanmak; 3. boğazı kesmek; 4. sinirleri ayırmak; 5. delici alın maskesi kullanmak. İlk iki usul en çok kullanılanlardır. Otomatik tabancada tokmakta olduğu gibi namludan delici bir tübün çıkması için gazların genleşme gücünden yararlanılır. Tabanca kullanılması en güvenli bir kesim yoludur. Boğazın kesilmesi usulü yalnız Yahudilerce uygulanmaktadır. Bunlar hayvanları hiç bir zaman başlarına vurarak öldürmezler. İbranî kültünün âyin usullerine uygun olarak bir kesici hayvanın kanını akıtır, hayvan can noktasından şişlenerek öldürülür. Kesimde son bir usul de içini ucu sivri bir mıh (veya zımba) yerleştirilmiş uygun boyda bir maskenin hayvanın alnına takılması temeline dayanır, çekiç vurulunca mıh beyni deler.

● *Dana ve koyun kesme.* Kesilecek danalar bir masa üzerine yanlamasına yatırılır ve atlas omuruna kadar boğazdan başlayarak geniş bir yarık açılır, buradan başka bıçağın ucuyle omurilik kesilir. Koyunlar ise karınları yukarıda ve başları aşağıya sarkar durumda olmak üzere bir masa üzerine bağlanmadan yatırılır, sonra kasap boğazlarını keser ve omuriliği koparmak için başını sert bir şekilde arkaya doğru kıvırır.

— Mat. Bir *daire kesmesi*'nin alanı, yarıçap ile kesmenin ayırdığı yayın çarpımının yarısına eşittir. Yarıçap R ve açının derece cinsinden ölçüsü α ise, bu alan $R^2 \frac{\alpha}{360}$'a eşittir.

Kutupsal koordinatlarla gösterilen herhangi bir eğri göz önüne alınırsa, kesmenin tepesi kutupta bulunduğuna göre, kesmenin alanı

$$\frac{1}{2}\int \rho^2 d\omega$$

integraliyle ifade edilir; burada ρ eğrinin değişken bir yarıçap vektörü, ω da kutup açısıdır.

Bir küre kesmesinin hacmi, buna taban olan küre tabakasının alanı ile yarıçapın çarpımının üçte birine eşittir. Taban vazifesi gören, gerçekte bir küre kapağı olabilir; bu hacim

$$\frac{2}{3}\pi R^2 h$$

formülü ile verilir, burada R kürenin yarıçapı, *h* küre kesmesine taban olan tabakanın yüksekliğini göstermektedir.

— Mekan. Bir takımın kesmesi, 1880 ve 1906 arasında, en önemlileri Taylor ve Kumandan Denis tarafından yapılan pek çok sayıda çalışmaya konu olmuştur. Bu incelemelerde iş miktarı (takımın yeniden bilenmesini gerektiren zaman da içinde olmak şartıyle verilen bir sürede kaldırılan talaşın ağırlığı) ve işin niteliği (şekillerin doğruluğu ve işlenen yüzeyin parlaklığı) yönünden bir takım tezgâhının kullanılmasının en iyi şartları araştırılmıştır. Bu çalışmalar, işlenecek malzemenin (çelik, döküm, bronz v.b.) cinsine göre takıma verilecek şekil ve işleme şartlarına (derinlik, ilerleme ve kesme hızı) uygulanmıştır. Söz konusu şartlar şunlardır:

1. takımın dokunma noktasında çalışılan yüzeye teğet ve dik doğruların meydana getirdiği açı;

a) talaşın takım üzerinde kaymasını ve yuvarlanmasını sağlayan *talaş açısı;*

b) takımın iki yüzünün meydana getirdiği *kama açısı;*

c) takımın sıkıştırmasını, yani kesici köşe üzerine işlenecek parçanın dokunmasını önleyen *taban açısı;*

2. (*b* + *c*) açılarının toplamı kesme açısını meydana getirir; (*a*+ *b* + *c*) açılarının toplamı 90°'ye eşit veya küçük olduğu zaman kesme pozitif, 90°'den fazla olduğu zaman negatiftir;

3. takımın ucu *talaş derinliği* denilen bir miktar madenin dış yüzeyi içine girer;

4. takım ve parçanın bir bağıl hızı veya *kesme hızı* vardır;

5. takım, talaşın kalınlığı yönünde bir öteleme hareketi yapar: bu *ilerleme hareketi*'dir (torna, matkap ve frezede devir başına ilerleme, planyada kurs başına ilerleme).

Taylor, verilen birtakım malzeme için çalışmanın iyi şartlarını (derinlik, ilerleme ve kesme hızı) tespit eden kuralları koymuştur. Fakat tekniğe büyük bir ilerleme getiren önemli buluşu, büyük bir sertlik veren ve bunu 500 ile 600°C'a erişen bir sıcaklığa kadar koruyan özel bir işleme göre hazırlanmış «hız çeliği» diye adlandırılan hızlı kesen çeliklerdir. Hız çeliklerinden takımlar, karbonlu döküm çeliklerine göre daha büyük bir üretim vererek çok daha yüksek kesme hızları sağlar. Almanya'da 1930'a doğru Krupp çelikhanelerinin elmas kadar sert olan ve sertliğini 800°C'a kadar koruyan madenî karbürleri bulması, olağanüstü kesme hızlarının kullanılma imkânını vermiştir. «Camlaşma» ile maden tozlardan (tungsten, kobalt, nikel v.b.) küçük plakalar şeklinde elde edilen karbürler genellikle takım gövdesi biçimi verilen maden desteklerin uçlarına lehimlenir. 1950'ye doğru sermet*lerin yapımı gerçekleştirilmiştir. Kumandan Denis debi (yani eskimeden önce iyi bilenmiş bir takımın kaldırabildiği talaş ağırlığı) diye adlandırılan durum ile kesme hızı arasındaki ilişkiyi inceledi. İşlenecek bir maden ve verilen bir nitelikte takım için en az aşınma hızı denilen belirli bir V_0 hızı için debi en büyük değerini alır. Denis takımı hemen eskidiği ve debinin uygulamada sıfır olduğu sınır hız (V_1) için V_1 5/3 V_0 ve uygulamalı ekonomik hız için V_e, V_e 4/3 V_0 değerlerini buldu. Çalışma sırasında takım körleşir, sonra çalışmaya elvermez hale gelir. Körleşme sebepleri takım yüzeyi üzerine talaşın sürtünmesi, talaş meydana gelirken maddenin şekil değiştirmesinden doğan ısınmadır. Sıcaklık yükselmesi kesici köşenin dolayında o kadar yüksektir ki, takımın sertliği azalır, bol su vererek takımı soğutmanın sebebi budur. Kumandan Denis'in incelemelerine göre bol yağlama, kesme hızını yüzde 25 arttırır. Soğutma etkisine ayrıca parçanın yüzey durumunu düzelten yağlayıcı etki de eklenir. Bugün Taylor ve Kumandan Denis'in çalışmaları çok gerilerde kalmıştır.

— Teknol. *Kaplama kesme*, ince marangozlukta veya iyi kalite kontrplak plakaların kaplanmasında kullanılan kaplama yapraklarını hazırlanması amacını güder. (Bk. KAPLAMA.) Odun tomrukları, kaplama kesilecek yüzey kesin olarak belirlenecek şekilde hızarlarda hazırlanır. Kaplama kesme makinesinden çıkan yapraklar kesilmiş parçanın ilk şeklini alacak biçimde birbiri üzerine konur. Yapraklar, sonunda tabiî veya yapay şekilde kurutulur. Kaplama kesme işleminden, hafif ambalaj yapımında da faydalanılır.

● *Boy kesme*, her iki kenar birbirine paralel olmayabilir. Paralelse, parça gönyesindedir denir. İşlem dairesel hızar tezgâhında veya boy kesme makinesi denen özel bir makinede yapılır.

● *Enine kesme, boyuna kesme.* Bir kerestenin yeniden testereye verilmesi bir, iki üç kesmede yapılabilir, bu kesmeler küçük yüzeye paralelse enine, büyük yüzeye paralelse boyuna kesme denir.

◆ Sıf. Küp şeklinde veya köşeli olarak kesilmiş olan. ‖ Kesin, değişmez: *Kesme fiyat. Esk.* Maktu. ‖ *Kesme ev.* Bk. KESMELİK. ‖ *Kesme kalıp*, madenî levhadan kesilmiş resim veya marka kalıbı. ‖ *Kesme makarna.* Bk. MAKARNA. ‖ *Kesme şeker.* Bk. KESMEŞEKER. ‖ *Kesme taş*, yontulmuş yapı taşı.

— Ciltc. *Kesme süs*, yazma kitapların ciltleri üzerine çepeçevre yapılan motiflere verilen ad.

— Hat. *Kesme yazı. Esk.* Bir çeşit süslü yazı.

— Jeol. *Kesme kaya*, kolayca parçalanabilen yumuşak taş, çürük kaya.

— Mim. *Kesme çubuk*, kornişlerin, kemer alınlarının üzerinde süslemeler oluşturan çok küçük bilyalar dizisi. Bk. ANSİKL.

— Sine. *Kesme montaj*, herhangi bir geçişe başvurmadan bir plandan diğerine ani geçişi belirten terim.

— ANSİKL. Mim. *Kesme çubuk*'lar, genellikle dama tahtası gibi yerleştirilir. İlk sıranın çıkmaları ikinci sıranın boşlukları üzerine gelir. Bu motif roma mimarisinde sık sık kullanılır ve anakapı kemerlerini, pencere kemerlerini belirler. (LM)

KESMECE zf. (*kesmek*'ten *kes-mece*). [Kavun, karpuz v.b. meyveler için] Kesip beğenmek şartıyle: *Kavunu kesmece aldım.* ‖ Satın alınan şeyler arasında fark gözetilmeksizin, hepsine toptan fiyat biçerek. ‖ Sıf. Kesilip müşteriye gösterilerek satılan: *Kesmece karpuz.* (M)

KESMEK geçl. f. (esk. türk. k.). Kesici bir âletle iki parçaya ayırmak: *Kumaşı kesmek. Ekmeği kesmek.* ‖ Hasta bir uzvu çıkarıp almak: *Kangrenli ayağı kestiler.* ‖ Keskin bir âletle yarmak, sıyırmak: *Meyve soyarken elimi kestim. Tıraş olurken yüzünü kesti.* ‖ [Hayvan için] Başını gövdesinden ayırmak, boğazlamak: *İyi ki, bizlerden birinin şerefine herhangi bir yerde deve kesmemişler* (F. R. Atay). ‖ Bir kimseyi keserek öldürmek: *Kendi eliyle, keyf için belki yüz kişiyi kesmiştir* (Kemal Tahir). ‖ Ucunu almak: *Berber saçlarımı iyi kesti.* ‖ Geçişi önlemek: *Yolu kesmek.* ‖ Geçirmek, durdurmak, dindirmek: *Rüzgâr yağmuru kesti.* ‖ Ara veya son vermek, bitirmek: *Konuşmayı bu kadarla keserek ayrıldık* (R. N. Güntekin). ‖ Verilecek şeyin bir miktarını alıkoymak, eksik vermek: *Bu ay maaşlarımızdan ellişer lira kestiler.* ‖ Vermemek, bir şeyden yoksun bırakmak: *Parası ödenmediği için elektriği kestiler. Kredileri kesmek.* ‖ Azaltmak: *Şiddetli rüzgâr vapurun hızını kesiyor.* ‖ Geçz. f. Kesici niteliği şöyle veya böyle olmak: *Bu bıçak iyi keser.* ‖ *Argo.* Yalan söylemek, uydurmak: *Sabahtan beri kesiyorsun.*

— ÇEŞ. DEY. *Kesip atmak*, kesin şekilde halletmek, bitirmek. ‖ *Kesip biçmek. Teklz.* Ağzına geleni söylemek, atıp tutmak. ‖ *(Birinin) kestiği (veya attığı) tırnak olmamak.* Bk. ATMAK. ‖ *(Bir şeyin) Ardını* (veya *arkasını*) *kesmek*, bir şeye son vermek. ‖ *Aklı kesmek, anlamak*, aklı ermek, tahmin etmek: *O soytarının kızının böyle çıkacağına kimin aklı keserdi?* (H. E. Adıvar). ‖ *Ayağını yerden kesmek.* Bk. AYAK. ‖ *Baş* (veya *boyun*) *kesmek.* Bk. BAŞ. ‖ *Ceza kesmek.* Bk. CEZA. ‖ *Çivi kesmek*, çok üşümek, donmak: *Soğukta otobüs beklerken ayaklarım çivi kesti.* ‖ *Elini kesmek.* Bk. EL. ‖ *Gözü kesmek* (*kesmemek*). Bk. GÖZ. ‖ *(Birini) Haraca kesmek*, birinden devamlı olarak para koparmak. ‖ *Havyar kesmek. Argo.* Bk. HAVYAR. ‖ *İflâhını kesmek.* Bk. İFLÂH. ‖ *Kurban kesmek.* Bk. KURBAN. ‖ *İş kesmek*, aldatmak, oyun oynamak: *Cemaat, Hocanın onlara ne iş keseceğini ne bilsin?* (N. Araz). ‖ *Kısa kesmek* (veya *geçmek*), az sözle anlatmak, sözü uzatmamak: *Kısa kes de gidelim.* ‖ *Hudut kesmek*, (bir yerin) sınırını belirlemek. ‖ *Memeden kesmek*, çocuğa artık süt vermemek. ‖ *Önünü* (veya *yolunu*) *kesmek*, birinin önüne çıkmak, bir kimseyi durdurmak: *Bayram ağa onun adeta yolunu kesmiş, uzun uzun Bilâl'den bahsetmişti* (H.E. Adıvar). ‖ *Para* (veya *altın*) *kesmek*, çok para kazanmak: *Asker bu, gittiği yerde altın kesmiyor ya?* (Y.K. Karaosmanoğlu). *Esk.* Para basmak. ‖ *Postayı kesmek. Argo.* İlgiyi kesmek, ilişiği kalmamak: *Ben onunla postayı kestim.* ‖ *Sesini kesmek*, susmak: *Sesinizi kesin de derse başlayalım.* ‖ *Söz kesmek*, evlenmek üzere karar ve söz vermek: *Dün Fatma'ya söz kestiler.* ‖ *Sözü kesmek*, konuşmayı yarıda bıraktırmak: *Bir dakika, sözümü kesmeyin, anlatıyorum.* ‖ *Sözünü* (ve-

sütun **kesmesi**

Foto. LAROUSSE

ya *lafını) balla kesmek.* Bk. BAL. || *Ümit* (veya *ümidini) kesmek,* umudu kalmamak: *Yusuf, gaib olalı yirmi bir yıl olmuştu. Karındaşları onun sağlığından ümitlerini kesmişlerdi* (Cevdet Paşa). || *Yan kesmek. Argo.* Yankesicilik yapmak.

— Avc. *Yol kesmek.* [At veya taşıt için] Av hayvanının önüne çıkacak şekilde kestirmeden gitmek. || [Av köpeği için] Diğer köpeklerin başına geçmek için kestirmeden gitmek.

— Bahç. *Sürgün kesmek,* ağaçların yeni sürgünlerini budamak.

— Denizc. *Geminin rotasını kesmek,* öteki geminin pruvasından geçen bir rotada seyir etmek.

— Elektr. Bir anahtar yardımıyle, bir devreden elektrik akımının geçmesine engel olmak.

— Heyk. *Alçı kesmek,* alçıdan, elle çeşitli süsleme ve işlemeler yapmak.

— Kâğıtç. *Kâğıdı* (veya *kartonu) kesmek,* kâğıdı (veya kartonu) top haline koymak.

— Oyun. Kâğıt oyunlarında, oynanan kâğıttan daha kuvvetli bir kâğıt oynamak. || Rakibin kardığı kâğıtları ikiye ayırmak, bölmek. || *Bir el kesmek,* briçte el almak. || *Tekrar kesmek,* iskambil oyunlarında kesilen desteyi tekrar kesmek.

— Seram. *Hamur kesmek,* çömlek hamurunu parçalara ayırmak.

— Spor. Bir hamleyi, bir akını durdurmak, karşılamak. || Koşuda rakibin önüne geçerek onun hareket serbestliğine engel olmak. || *Top kesmek,* tenis ve ping pongda topa falso verilebilecek bir şekilde vurmak. El topunda ve ayaktopunda bir kütü veya bir şutu, son anda topu karşılayarak etkisiz ve sonuçsuz kılmak.

— Teknol. *Altın kesmek,* ezme sırasında bir altın yaprağı dört kısma bölmek.

— Terz. Elbise yapılacak bir kumaşı vücut ölçüsüne göre dikişe hazırlamak. *Eşanl.* BİÇMEK. (ML)

KESMELİ sıf. (*kesme*'den *kesme-li*). Kesmesi olan, üzerine kesme açılmış olan.

— Tar. *Kesmeli at,* eyeri kesme denilen motiflerle süslü at. (Osmanlı sarayında bu tür eyerler, büyük devlet adamlarının atlarına konurdu. Elçilerin ikinci derecedeki maiyet memurları da bu tür eyerli atlara bindirilirdi.) [M]

KESMELİK i. (*kesme*'den *kesme-lik*). Taş ocağı. || Kaba kaya haline gelmiş toprak tabakası. || Tahta kilit. || Konut olarak dağ yamaçlarına yapılan mağara. (M)

KESMEŞEKER bls. i. Köşeli olarak kesilmiş küçük tane şeker. (M)

KESMİK i. (*kesmek*'ten *kes-mik*). *Halk. dili.* Kesilmiş sütün koyu, peynirleşmiş kısmı. || İnce kırık saman, başak saman. || Harmanda toprağa karışmış olan ve tekrar dövülen başak parçası. (M)

KESP veya **KESB** i. (ar. *kesb*). *Esk.* Çalışma ile elde etme, çalışıp kazanma: *Ferâmuş edüp kesbini kârını / Bitirdi iki günde varını* (İzzet Molla). || Sahip olma, edinme: *Böyle lütfun kim eder şükrünü ifada kusur / Sâyesinde o kadar etti cihan kesb-i huzur / Eylemez kimse duâsında dakîka ihmâl* (Ziya Paşa). || Geçimi sağlamak için yapılan iş veya kullanılan âlet. || *Kesb-i fezâil,* erdem sahibi olma. || *Kesb-i haram,* gayrımeşru kazanç. || *Kesb-i helâl,* meşru veya helâl kazanç. || *Kesb-i hayat,* canlanma. || *Kesb-i ıttıla* (veya *vukuf) eylemek,* bilgi edinmek: *İmzasız beyannamelerin neşredilmek istenildiğine kesb-i ıttıla ediyoruz* (Atatürk). || *Kesb-i istihkak etmek,* hak kazanmak. || *Kesb-i itidal etmek,* olgunlaşmak. || *Gesb-i maaş etmek,* geçimini sağlamak. || *Kesb-i mümâreset etmek,* yatkınlık, alışkanlık kazanmak. || *Kesb-i sükûnet etmek,* yatışmak, susmak || *Kesb-i şeref eylemek,* şereflenmek: *İzniniz olursa bunun imkânsız bir şey olmadığını ispat ile kesb-i şeref edeceğim dedim* (R.N. Güntekin). || *Kesb-i takarrub eylemek,* yüksek mevkide bulunan bir kimsenin yanına girebilme hakkına sahip olmak. || *Kesb ü kâr,* kazanç.

— Din. Kur'an'a göre Tanrı tarafından yaratılan bir eylem veya yeteneğin, sonradan insan zihniyle kazanılması.

— ANSİKL. İslâm düşüncesinde *kesb*'in iki ayrı yorumu vardır:

1. eş'ârilere göre, insan, ancak daha önceden yaratılanı kazanabilir, elde edebilir. Yaratılmada, insanın herhangi bir etkisi yoktur. İnsan, yalnız yaratılanı kavrar. Bu görüş kaynağını Tanrı'nın bütün varlıkları, bir bütün olarak yarattığı inancında bulur. Her şeyin yaratıcısı olan Tanrı, insanla ilgili bütün eylemlerin, davranışların da yaratıcısıdır. İnsanda yalnız var olanı, yaratılanı edinme, kazanma (kesb) gücü, yeteneği vardır;
2. bu yorum daha çok mantık ve bilgi alanında ortaya çıkar. Bazılarına göre bilgi, insan zihnine daha önce Tanrı tarafından genel ilkeler niteliğinde verilmiştir. İnsan ancak varlıkların geçici niteliklerini sonradan öğrenir (kesb eder). Bazılarına göre ise, bütün bilgiler Tanrı tarafından yaratılsa bile sonradan kazanılır, insan bilgisi birer edinme (iktisab) sonucu olarak ortaya çıkar. Mantığa da uygulanan bu anlayışa göre, mantığın ana ilkeleri, olayların art arda gelişi yüzünden doğdu, sonradan kesin bir genel geçerlik kazandı. En kesin, en geçer ilkeler bile ister yaratılsın, ister yaratılmasın sonradan kazanıldı (iktisabî).

İslâm düşüncesinde uzun boylu tartışmalara yolaçan bu görüşlerden birincisinin kaynağı Yeni-Eflatun'culuk, ikincisinin ise deneyci, maddeci anadolu-yunan felsefesidir.

◆ **Kesbî** sıf. Esk. Sonradan edinilmiş olan. (M)

KESPETMEK veya **KESBETMEK** geçl. bls. f. (ar. *kesb* ve türk. *etmek*'ten *kesbetmek*). Kazanmak: *Hava şimdi büsbütün ağırlık kesbetmiş idi* (H. Z. Uşaklıgil). [M]

KESRE i. (ar. *kesre*). Gram. *Esk.* Bk. ESRE.

KESRET i. (ar. *kesret*). *Esk.* Çok olma hali, çokluk, bolluk: *Elhasıl Beni Bekr-i Vail'in o cihette ziyade kuvvet ve kesretleri var idi* (Cevdet Paşa). [*Zt.* KILLET.] || *Kesret-i kelâm,* laf kalabalığı, gereğinden fazla konuşma. || *Kesret-i tekrar,* gereksiz tekrar. || *Kesret üzere,* çok olarak, çokça.

— Din. *Kesreti ilâh mezhebi,* birden fazla tanrıya tapma. Bk. ÇOK *tanrıcılık.*

— Gram. *Esk. Cemi kesret,* çeşitli vezinlerde çoğulu yapılabilen arapça isimlerin dokuzdan fazla çoğulu olanlarına verilen ad.

— Tasav. Tek olan Tanrı karşısında varlık türlerinin sayısız ve sınırsız oluşu. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Tasav. Varlık, *kesret* (çokluk) ve vahdet (birlik) olmak üzere ikiye ayrılır. *Kesret âlemi, vahdet âlemi* diye de adlandırılan bu iki varlık alanından birincisi içinde bulunulan evrendir. Bütün varlıkların tek kaynağı ve yaratıcısı olan Tanrı, bu âlemde değişik ve sayısız biçimlerde görünüş alanına çıkar (tezahür ve tecelli eder). Tek olanın, Tanrı'nın sayısız varlıklarla dolu olan âlemde görünüşüne «Tek'in çokluktа (vahdetin kesrette) tecellisi» denir. Bazı mutasavvıflara göre bu âlem bir denizdir, Tanrı'nın onda görünüşü suyun dalgalanışı gibidir. Kesret âlemi, vahdet âleminden sonradır ve yaratılmıştır. Birbirinden ayrı görünen bu iki âlem gerçekte birdir, tektir. Ayrı gibi görünmek, vahdettin özü ve yüce niteliği gereği dalgalanışıdır. Tek'in (vahdet'in) bu dalgalanışı sonucu çokluk (kesret) ortaya çıkar. İslâm düşüncesinde, değişik yorumlara yolaçan bu görüşün kaynağı eski tektanrıcı dinler ve özellikle yeni -eflatun'cu Plotinos felsefesidir. Sonradan değişik tasavvuf çığırlarınca, ayrı ayrı açılardan bakılarak yorumlandı, yeni bir nitelik kazandı. (Kesret âlemine, GÖRÜNÜŞ ÂLEMİ, FENÂ ÂLEMİ de denir.)

◆ **Kesretgâh** i. Tasav. Dünya, kâinat: *Denir mi zâtını tevhâdden âsâr hâlidir? / Bu kesret-gâh nûr u vahdet-i zâtınla mâlîdir* (Tevfik Fikret).

◆ **Kesretli** sıf. *Esk.* Çok kalabalık. (M)

KESRETİYE i. (ar. *kesret*'ten *kesretiyye*). *Esk.* Fels. Bk. ÇOKÇULUK.

KESRİYE, yun. **Kastorya.** Yunanistan Makedonyası'nın batı kesiminde, Kastonya gölünün iki kolu arasında şehir; 10 935 nüf. — İdarî bölüm, 1 685 km², 47 487 nüf. Osmanlılar zamanında Manastır vilâyetinin Görice sancağına bağlı bir ilçe merkeziydi. Balkan savaşı sırasında Yunanlılar tarafından alındı (24 kasım 1912). [M]

KESSEL (Joseph), fransız yazar ve gazetecisi (Clara, Arjantin 1898). Savaş pilotlarının ve havacıların kahramanlıklarını konu edinen romanlar yazdı: bunların en tanınmışı *Kanatlılar*'dır (L'Equipage) [1923]. Romanları ve iki dünya savaş arasının karışık dönemini işleyen, yalın fakat büyük bir hayal canlılığı ile bezenmiş anlatıları büyük ilgi gördü: *Le Steppe Rouge* (Kırmızı Step) [1922]; *Nuits de Princes* (Prenslerin Geceleri) [1928]; *Le Coup de Grâce* (Son Darbe) [1931]. Daha sonraki eserlerinde de aynı nitelikler görülür: *La Tour des Malheurs* (Felâketler Kulesi) [1950]; *Le Lion* (Aslan) [1958]. Son eserlerinde, romanla röportaj türleri iç içe örülmüştür: *Terre d'Amour et de Feu* (Aşk ve Ateş Ülkesi) [1965]; *Les Cavaliers* (Atlılar) [1967]. (L)

KESSELDORF, Almanya'da (Doğu Almanya, Dresden idare bölümü) köy, Dresden'in batısında. Prusyalılar Maria Theresa'nın müttefik Saksonları burada yendiler (15 aralık 1745). [L]

KESSEL—LO, Belçika'da (Brabant, Louvain idare çevresi) komün, Louvain'in doğusunda; 20 300 nüf. XII. yy.dan kalma bir benediktin manastırının kalıntıları. Metalürji sanayii. Demiryolu malzemesi. (L)

KESSERLİNG (Albert), alman mareşali (Markstedt 1885-Bad Nauheim, Frankfurt yakını 1960). Topçu sınıfı kurmay subayıyken Birinci Dünya savaşı sırasında hava sınıfına geçti. Van Seeckt'in çalışma arkadaşı olan Kesserling, kara-hava ortak harekâtında uzmanlaştı, 1934'te Lufwaffe'nin (Alman Hava kuvvetleri) kuruluşunda önemli rol oynadı ve bu kuvvetlere Prusya kurmayının ruh ve geleneğini aşılamağa çalıştı. 1936'da Lufwaffe'nin kurmay başkanı oldu. Polonya'da 1. (1939), sonra Fransa'da 2. Hava filoları kumandanlığında bulundu. 1940'ta mareşalliğe yükseldi. 1941'de Rusya harekâtına katıldıktan sonra ertesi yıl 10. Ordu ve Güney cephesi (Akdeniz-Afrika) kumandanı olarak Sicilya'ya gönderildi. Rommel'in Afrikakorps'u bu orduya bağlı idi. C grubu kumandanı oldu, şubat 1945'te Almanya'da Rundstedt'in yerine Batı cephesi kumandanlığına getirildi. Savaş sonunda esir edildi, bir ingiliz askerî mahkemesince savaş suçlusu olarak (Ardeatin Çukuru kıyımı) 1946'da ölüme mahkûm edildi, kısa bir süre sonra cezası müebbet hapse çevrildi. 1952'de İngilizler tarafından serbest bırakıldı. Çelik Başlık («alman eski muharipler derneği») fahrî başkanı oldu. Hatıralarını kaleme aldı. (L)

KESSLER (kont Harry), alman barışseveri ve sanat koruyucusu (Paris 1868-Lyon 1937). *Pan* dergisini yayımladı (1885-1900), 1913'te Welmer'de Aristide Maillol'ü ve Gordon Craig'i desteklemek üzere *Cranach Press*'i kurdu. 1918-1921 Arasında Alman Barış derneği başkanıydı. (L)

Kestanbolu kaplıcası, Çanakkale'nin Ezine ilçesi sınırları içinde, *Eski İstanbul* harabelerinin yakınında.

Eski kaplıca yıkıntıları şimdiki kaplıcaya yakın bir yerdedir. İlk defa Antigonus tarafından kurulan kaplıca şehrini, sonradan Büyük İskender büyüttü ve *Troa* adını verdi. Romalıların eline geçince yakınındaki kaplıca açıldı. Kaplıca 1895'te onarıldı ve genişletildi. Birinci Dünya savaşında yıkıldı. 1933'te yeniden hizmete açıldı. Suyu sodyum klorürlü, kalsiyumlu, radonludur.

Kaplıcasının üç kaynağı vardır. Kaynakların sıcaklıkları 62,5°C ile 73°C arasında, radyoaktiflikleri 25,8 ile 30,2 arasında değişir. pH değerleri 6,2 veya 6,4'tür. Romatizma, nevrit, polinevrit v.b. bazı hastalıkların tedavisi için elverişlidir. (M)

KESTANE i. (yun. *kastanon*'dan). Bot. Kayıngillerden, kerestesi doğramacılıkta kullanılan orman ağacı ve bu ağacın meyvesi: *Adayolu kestane / Aman dökülür tane tane* (O. V. Kanık). [Bk. ANSİKL.] || Sıf. Açık kahverengi. || *At* (veya *hint*) *kestanesi,* meyvesi yenmeyen yabanî kestane. || *Göl* (veya *su*) *kestanesi,* kestane gibi meyvesi yenen ve suda yetişen bitki. || *Ku-*

Albert KESSERLİNG

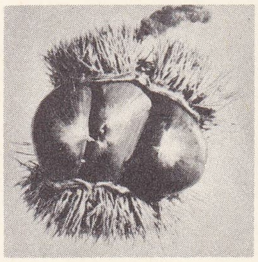

kestane

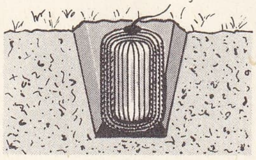

kestanefişeği

zu kestanesi, küçük bir kestane cinsi.

— DEY. *Kestane suyu gibi,* kahvesi az veya çok sulu kahve için söylenir.

— Atç. *Kestane dorusu,* at don'larından açık kahverengi olanı.

— *Bot. Kestane turpu,* bir turp cinsi.

— Dy. *Kestane fişeği taşıyıcısı,* demiryolu rayı üzerine otomatik olarak kestane fişekleri yerleştirmeğe elveren aygıt; kesinlikle durma işaretlerinde, işaretin manevrası kestane fişeği taşıyıcıları dayanaklarıyle donatılmıştır.

— Meteorol. *Kestane karası,* 28 eylülde esmeğe başlayan kuzey rüzgârı.

— Mutf. Bk. ANSİKL. ‖ *Kestane kebabı,* doğrudan doğruya ateşte pişirilmiş kestane. ‖ *Kestane şekeri* (veya *şekerlemesi*), kestanenin şeker şerbeti içinde kaynatılmasıyle yapılan şekerleme. Bk. ANSİKL.

— Sil. *Kestane fişeği.* Bk. KESTANEFİŞEĞİ.

— Zır. *Kestane renkli toprak,* yarı kurak bozkırları (az yağışlı akdeniz iklimi) örten kalsiyumlu toprak. Bk. ANSİKL.

— Zool. *Kestane kargası,* alakarga. ‖ *Kestane palamutu,* palamut balığının küçük bir cinsi.

— ANSİKL. Bot. *Kestane* (castanea vulgaris), büyük bir ağaçtır; gövdesi dik, kabuğu kırmızımtırak, çatlak, dalları yaygın, yaprakları sert, parlak, uzun ve dişlidir. Çok eski çağlardan beri bilinen ve yetiştirilen kestane ağacının birçok türü vardır. En beğenileni, yenilen iri ve nefis kestaneyi veren ağaçtır. Yabanî tipi, *kuzu kestanesi*'ni verir; bunlar küçük, biraz acı ve az dayanıklı kestanelerdir. Kestane ılıman bölge ağacıdır, soğuktan zarar görür, meyve vermek için sıcak ve uzun süreli yaz ister. Bu sebeple, kuzey ülkelerde kestaneden orman ağacı olarak faydalanılır. Kestane kireçli toprakları sevmez, granitli veya kumsal toprakları beğenir. Açıklık yerleri sever, orta yükseklikteki yamaç ve yaylalarda çok iyi yetişir. İlkbaharda ekilen tohumlardan ve filizlerinden yetiştirilir. Büyümesi önce ağırdır, sonra çabuklaşır; çok uzun ömürlüdür, çok boy atar. Kestane ağaçları içinde en meşhuru, Etna dağında, Acireale şehri yakınındaki ağaçtır. «100 beygirin çekebileceği kestane ağacı» diye anılır. Yaklaşık olarak 4 000 yaşında olduğu tahmin edilmektedir. Çevresi 50 metreden fazladır.

Kestane, odunu alınmak için baltalıklarda yetiştirilir; kısa aralıklarla dallarının tepeleri budanarak gövdesi kalınlaştırılır; meyve almak için ise, ulu kestanelikler halinde yetiştirilir.

Odunu sert, bükülgen, dayanıklı ve esnektir. Çatı, yol parkesi ve özellikle fıçı yapımına pek elverişlidir; genç dalları, âlet sapı, çember, kafes veya herek olarak kullanılır. Yakıt olarak kestane ağacı makbul değildir, çünkü patlar ve kıvılcım saçar.

Kuru kestane ağacında yüzde 7-10 tanen vardır. Kebrako odunu ile birlikte, dünya tanen üretiminde en önemli hammaddeyi meydana getirir. Toz veya sıvı özütleri, derilerin tabaklanmasında kullanılır. Kestane ağacında tanen bulunduğu, ilk olarak 1818'de Lyon'lu bir fransız boyacısı tarafından keşfedilmiştir. Fakat derilerin ilk tabaklanmasını Lyon'lu J. Zimmerman ve J. Almé Koch 1860'ta başarmışlardı. O zaman kurulan bir imalâthanede, hem ipek boyamada hem de tabaklamada «gallik» adında bir özüt kullanılmaktaydı. Bu imalât uzun süre fransa sanayiinin tekelinde kaldı; fakat bugün başka memleketlerde, özellikle Amerika, İtalya, ve Yugoslavya'da da tanen müstahzarları geniş ölçüde hazırlanmaktadır. Kestane ağacı aşılandıktan 5 yıl sonra meyve vermeğe başlar ve en yüksek verimine 60. yıla doğru ulaşır. Hasat kestanelerin kendiliğinden düşmeğe başlamasıyle yapılır. Kestane bir mantarın sebep olduğu mürekkep hastalığından çok zarar görür.

— Mutf. *Kestane,* şeker, kalori ve nişasta bakımından zengindir; kebap ve haşlanmış olarak yenir. Aşçılıkta kestaneyle hindi dolmasının içi hazırlanır veya bazı et yemeklerinde garnitür olarak kullanılır. Krema ve pasta şeklinde ezmeler ve hafif yemekler yapmakta da kestaneden yararlanılır.

● *Kestane şekerlemesi,* dış kabukları soyulan kestaneler bol suda haşlanarak ve ince kabukları soyularak koyu şurup içinde hafif ateşte bir taşım kaynatılarak şurupta 5-6 saat bekletilir.

— Zır. *Kestane renkli topraklar,* «çernozyum» veya «çernozem» denen siyah topraklara yakındır; ama organik madde bakımından daha az zengindir ve yüzeyinde karbonatlar bulunur. Bu yüzden çok daha az verimlidir. Bozkırlardaki kestane renkli topraklar az derin ve az çok serttir. Büyük bir alkali tepkisi göstermesi bir yana, bu topraklar çoğunlukla pedogenezlerini tamamıyle etkileyen ve toprakları kısırlaştıran tuzlu bir örtü kapsar. (LM)

KESTANECİ i. ve sıf. (*kestane*'den *kestane-ci*). Kestane kebabı yapan ve satan kimse. (M)

KESTANECİK i. (*kestane*'den *kestane-cik*). Anat. Erkeklerde sidik yolunun arka kısmında bulunan ve şekil olarak kestaneye benzeyen büyük bez. Bk. PROSTAT.

— Zool. Atın gelişmemiş iç parmaklarından biri. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Zool. Atın ayaklarında yalnız üçüncü parmağı vardır. Öteki parmaklar, atın tarih boyunca geçirdiği değişikliklerde dumura uğramış, buna karşılık üçüncü parmak kalınlaşmış, kuvvetlenmiş ve koşmaya yarayacak bir biçim almıştır. Dumura uğrayan parmaklardan birinin tırnağının izine bacağın iç tarafında rastlanır; bu esmer renkli kabuğa *kestanecik* denir. Eşekte yalnız ön bacakta bulunur. Katırda art bacak kestanecikleri çok küçüktür. (L)

KESTANEFİŞEĞİ blş. i. İçinde tane barut ve fitilin geçmesine yarayan küçük bir kanal olan küp veya silindir biçiminde karton fişek. (Patlaması ateş üstündeki kestanenin patlama gürültüsü gibi kesik kesiktir.) [M]

KESTANELİK i. (*kestane*'den *kestane-lik*). Kestane ağaçlarının toplu olarak bulunduğu yer. (M)

KESTEL i. Bk. KASTEL.

KESTEL, Marmara bölgesinde (Bursa ili, Merkez ilçesi, Gürsu bucağı) kasaba; 4 064 nüf. (1965). Belediye. (M)

KESTEL gölü, Akdeniz bölgesinin batı bölümünde, Kestel ovasında geçici göl; yüzölç. 24 km². Kireçli (karstik) yerey içinde rastlanan, vakit vakit içinde su bulunan, bazen de kuruyan bir göldür. Burada doğal kuyularla çekilen suların yeraltı yollarıyle Antalya körfezine döküldüğü sanılmaktadır. (M)

KESTELİ (Muslihiddin Mustafa). Bk. MUSLİHİDDİN MUSTAFA EFENDİ *Kestelî.*

KESTEL ovası, Akdeniz bölgesinin batı bölümünde Burdur ili içinde ova, Antalya-Burdur yolu ovanın doğu kenarından geçer; yüksl. 790-800 m. Ova, kendini çevreleyen dağlar arasına körfez gibi girer. Güneydeki Korkuteli ovasıyle birleşir. Bu körfezlerden birinde *Bucak* adlı ilçe merkezi bulunur. Ovanın ortasında da düz yerey üzerinde ada gibi yükselen tepelere rastlanır. Çevredeki dağlar ve ova içindeki tepelerin yapısında ikinci zaman kireç taşları fazladır. Kestel ovası coğrafyacıların *polye* dedikleri oluşumlardan biridir. Ovadaki tepeler de *hum* denilen ve kireçli yereyin aşınımından meydana gelen yer biçimleridir. (M)

KESTEN (Hermann), alman yazarı (Nürnberg 1900). Nazilerin dikta rejimi sırasında Almanya'dan sürüldü, Fransa ve Amerika'da yaşadı. Çağının siyasî ve ahlâkî meselelerini ele alan mizah romanları yazdı: *Joseph sucht die Freiheit* (Joseph Hürriyeti Arıyor) [1928]; *Glückliche Menschen* (Mutlu İnsanlar) [1931]; *Der Scharlatan* (Şarlatan) [1932]; *Die Kinder von Gernika* (Guernica Çocukları) [1939]; *Die Fremden Götter* (Yabancı Tanrılar) [1949]. Kesten, «şüpheci bir ahlâkçı» olarak bilinir, ama aslında akılcı bir aydınlanma taraftarıdır; hürriyet değerlerini cesaretle savunmuştur. Ayrıca konusunu İspanya'dan alan bir dizi (üç cilt) tarihî roman yazdı: *Ferdinand und Isabella* (Fernando ve İsabel) [1936]; *König, Philipp II* (Kral Felipe II) [1938]; *Um die Krone* (Taç Uğruna) [1952]. (M)

KESTEP. Coğ. Bk. EŞEN.

KESTERE i. Bot. Sapı oldukça tüylü, çiçekleri firfiri veya sarı renkli çokyıllık otsu bitki; tıbbî amaçlarla kullanılır, (ilmî adı *betonica;* ballıbabagillerden.) [L]

KESTEVEN, Lincolnshire'ın (Büyük Britanya) bir bölümü; 131 600 nüf. (L)

KESTİRME i. (*kestirmek*'ten *kestir-me*). Kestirmek eylemi, kesme, kısaltma. ‖ Tahmin etme. ‖ Uyuklama. ‖ [Süt için] Kesik hale getirme. ‖ Daha kısa yol: *Bakın efendim, biz ne kadar kestirmeden geldik* (Kemal Tahir).

— DEY. *Kestirmeden gitmek,* işi kısa tarafından ele almak.

— Ask. Yeri bilinmeyen uçak, gemi veya mayınlar için deteksiyon yoluyle yer tayini. Bk. DETEKSİYON.

— Mutf. Koyu şurupların şekerlenmesini önlemek için yapılan işlem. (Şurupların kestirilmesinde çokluk limon suyu veya limontuzu kullanılır. Şekerciler şurubu kestirmek için glikoz veya krem tartarı tercih ederler.)

— Topogr. Yanına varılamayan bir noktanın koordinatlarını, bilinen bazı noktalardan nişan alarak belirleme metodu. (Bilinen bir B noktasından çıkan doğrultu üzerinde bulunan bir A noktasının konumunu, A noktasından C ve D gibi bilinen iki başka noktaya bir veya iki doğrultu çıkarak belirleme işlemi.)

◆ Sıf. Tereddüde yer vermeyen, kesin ve çabuk: *Herbiri gözlerimiz önünde bir yankesici, bir hırsız, bir katil olmak üzere büyüyen gelişen bu vatandaş çocukları, bunlara devletçe kestirme çare aranmak ve bulunmak lâzım* (F. R. Atay). ‖ Kısa olan: *Selimiye kışlasından Karacaahmet mezarlığına çıkan yolların işte en kestirmesi* (Cenab Şahabeddin). ‖ Tahminî: *Kestirme bir sayı söyle.*

— DEY. *Kestirme cevap,* kısa ve kesin cevap.

◆ Zf. Kısaca, özetleyerek: *Valide hem kestirme söylüyor, hem de dargınımsı duruyordu* (Ahmed Rasim). ‖ Kısa yoldan: *Yenburg'a inip kestirme geçivereceekti* (R. H. Karay). [ML]

KESTİRMEK ettrg. f. (*kesmek*'ten *kes-tir-mek*). Kesmek eylemini yaptırmak: *Zayıf develeri kestirip onlarla hendeği doldurttu* (Cevdet Paşa). *Elbisemi bugün kestirdim. Saçlarımı kestirdim.* ‖ Düşünerek gerçeğe yakın bir hüküm vermek, oranlamak: *Yarın ne olacağını bugünden kestirmeğe çalışmak hiç hoşuma gitmez* (N. Ataç). *İkinci suçlu, başına geleceği kestirmiş olmalı ki, korkudan yarı ölü gibiydi* (Kemal Tahir). [*Eşanl.* TAHMİN *etmek.*] ‖ Geçz. f. *Mec.* Hafif uykuya dalmak, uyuklamak: *Siz konuşurken ben de şurada biraz kestireyim.* ‖ *Esk.* Bıraktırmak, vaz geçirmek.

— ÇEŞ. DEY. *Başını kestirmek,* ısrar ve inat etmek. ‖ *Gözüne kestirmek.* Bk. GÖZ. ‖ *Kestirip atmak.* Bk. ATMAK.

— Ask. Düşman askerlerinin mevzilendiği yeri bulmağa çalışmak.

— Denizc. Dayanma gücünü aşan bir güç uygulayarak halatı veya zinciri koparmak. ‖ Sekstantla bir gökcisminden yükseklik almak veya iki madde arasındaki yatay açıyı ölçmek. ‖ *Mesafe kestirmek,* mesafe tahmin etmek.

— Mutf. Sütün peynirleşmesini sağlamak. ‖ *Şeker kestirmek,* şekeri kaynatarak eritmek.

◆ **Kestirilmek** edilg. f. Kestirmek işine konu olmak. (M)

KESTOR i. (lat. *quaestor*'dan). Rom. tar. Roma'da özellikle malî işlere bakan yüksek görevli. (L)

KESTROS. Esk. coğ. Anadolu'da (Kilikya bölgesi), Isauria'nın yakınında şehir. Antonius Pius, Aelius ve Faustina II çağından kalma roma imparatorluk devri sikkeleri üzerinde adına rastlandı. (M)

KESÜB sıf. (ar. *kesb*'den *kesûb*). *Esk.* Çok kazanan. (M)

KESWİCK, Büyük Britanya'da (Cumberlandshire) kasaba, Cumberland kütlesinin kuzeyinde, Derwentwater gölü yakınında; 4 600 nüf. Sayfiye yeri. Coleridge, Wordsworth, Southey'in konakları. (L)

KESZTHELY, Macaristan'da (Veszprem i-

Foto. LAROUSSE

dare bölgesi) şehir, Balaton gölünün ucunda; 15 000 nüf. Ilıca merkezi (kükürtlü kaynaklar) ve göl kıyısında sayfiye yeri. XIV. yy.dan kalma gotik kilise; önemli bir kitaplığı kapsayan gotik şato. Balaton müzesi. (L)

KEŞ i. Kuru yoğurt, yağsız peynir. ‖ Sıf. *Argo.* Aptal, sersem.

— ÇEŞ. DEY. *Argo. Keş etmek,* bozmak, utandırmak. ‖ *Keşten gelmek,* önem vermemek, aldırış etmemek. (M)

— **KEŞ** sıf. (fars. *keşîden,* çekmek'ten *-keş*). *Esk.* Sonek olarak kullanılır. Çeken, katlanan: *cefa-keş,* üzüntüye, eziyete katlanan; *mihnet-keş,* sıkıntı çeken; *afyon-keş,* afyon çeken; *hasret-keş,* özlem çeken. ‖ İlgi uyandıran, çekici: *dil-keş,* gönül çekici. ‖ Kaldıran: *ser-keş,* başkaldıran. ‖ Çekilen: *peş-keş,* öne çekilen, armağan. (M)

KEŞ, Şehr-i Sebz (Yeşil Şehir de denir), Türkistan'da tarihî şehir; 14 200 nüf. (1932). Özbekistan cumhuriyeti sınırları içinde olan şehrin kuruluşu VII. yy. başlarına rastlar. Yeşil Şehir adı XVI. yy.dan sonra kullanılmıştır. Bu şehirden yetişen Timur, burada birçok yapı inşa ettirdi. Keş, hükümdar ailesinden gelen şehzadeler tarafından yönetilirdi. Aynı adı taşıyan ova çok verimlidir. (M)

KEŞÂKEŞ i. (fars. *keş-â-keş*). *Esk.* Çekişme, tartışma: *Sen eğer dâdımı dâd etmez isen seyreyle / Ne keşâkeşte kalur gûşe-i daman-ı felek* (Nef'i). ‖ İki kişinin bir şeyi iki ucundan tutarak kendilerine çekmeleri. ‖ Tasa, üzüntü, kaygı: *Çekesin sineye ol şuhu keşâkeşler ile / Alasın busesin amma ki itab-alûde* (Nedim). [M]

KEŞÂN çoğl. i. (fars. *keş*'ten *keşân*). *Esk.* Çekenler, çekiciler. ‖ *Mihnet-keşân,* sıkıntı çekenler. (M)

KEŞÂN sıf. (fars. *keşîden*'den *keşân*). *Esk.* Çeken, çekerek götüren. ‖ *Keşân-ber-keşân* (veya *keşân keşân*), çeke çeke, sürükleyerek, zorla: *Yüreği acımış Türkler ol vacibi keşan-ber-keşân sürüyüp* (Naima). [M]

KEŞAN, Marmara bölgesinde (Ergene bölümü, Edirne ili) ilçe merkezi şehir; 22 515 nüf. (1970). Çanakkale-İstanbul yolu üzerinde önemli bir askerî merkez; İpsala ve Uzunköprü'den gelen yolların kavşağında. Keşan XVI. yy.da Paşa livasına bağlı bir kadılıktı. — *Keşan ilçesi,* 1 087 km²; 55 480 nüf. Merkez, Mecidiye, Yerlisu bucakları; 49 köy. Tarım ve hayvancılık. (M)

Keşanlı Ali Destanı, Haldun Taner'in oyunu (1964). Epik tiyatro denemesi. Keşanlı Ali bir gecekondu kabadayısıdır. Mahallenin ve mahallelinin her türlü işini görür, her konuda yardımına koşar; gecekondulara su, elektrik, yol sağlar. Yavuklusu Zilha ile evleneceği gece rakibi Manyak Cafer'in mahalleyi yakmağa kalkması ve kendisine meydan okuması üzerine iki kabadayı çarpışırlar. Boğuşma sırasında Manyak Cafer kendi tabancasından çıkan bir kurşunla vurulup ölür. Oyun, Keşanlı Ali Destanının koro tarafından okunması ve bir «kıssadan hisse» ile biter. Keşanlı Ali Destanı 1964 sezonunda Karaca Tiyatroda sahneye kondu. Eser Atıf Yılmaz tarafından filme alındı (1965). [M]

KEŞAP, Karadeniz bölgesinde (Doğu Karadeniz bölümü, Giresun ili) ilçe merkezi kasaba; 4 523 nüf. (1970). Giresun'un 14 km doğusunda, birbirinden uzakta bulunan mahallelerde meydana gelir. Bu mahallelerden bir tanesi Giresun-Trabzon kıyı yolunun her iki tarafında yayılır. 1945 Yılından beri ilçe merkezidir. — *Keşap ilçesi,* 222 km²; 31 516 nüf. (1970). Merkez, Karabulduk bucakları; 40 köy. Fındık, mısır. Denizcilik. (M)

KEŞEF i. (fars. *keşef*). *Esk.* Kaplumbağa: *Âciz iken ukaba giriftar olur keşef* (Ziya Paşa). ‖ Yengeç burcu yerine de kullanılır. ‖ Kaplumbağa biçiminde, başı yassı, ağzı geniş su kabı. (M)

KEŞEN i. *Halk dili.* Zincirden yapılmış yular veya ayak köstegi. (M)

—**KEŞENDE** sıf. (fars. *keşîden,* çekmek'ten *-keşende*). *Esk.* «Çeken, çekici» anlamlarıyla bileşik sıfat yapar: *mihnet-keşende,* sıkıntı çeken. (M)

KEŞF i. Bk. KEŞİF.

KEŞFETMEK geçl. blş. f. (ar. *keşf* ve türk *etmek*'ten *keşfetmek*). Var olduğu önceden bilinmeyen yeni bir şey bulmak: *Gene islâm kimyagerlerinden Beşir «Kameri âlâ» adını verdiği bir cisim keşfetmişti* (P. Safa). *Her şey size bilmediğiniz duymadığınız bir kıtayı keşfediyormuşsunuz duygusunu verir: Şu bilinmeyen Anadolu...* (Ş. S. Aydemir). ‖ Gizliliğine son vermek, bulmak: *Çünkü biraz sonra, içimizi keşfediyor, elindeki kocaman kepçeyi bir sopa dehşetiyle sallıyarak deli gibi üstümüze saldırıyordu* (R. N. Güntekin). *Delikanlının Mürebbiyeye ilân-ı aşk için bütün aptallığına rağmen iyi bir yol keşfetmiş olduğunu anladı* (H. R. Gürpınar). ‖ Tahmin etmek, sezmek, bilmek: — *Hoca, keşfet bakayım, şimdi bu harbin sonunu? / — Onu Allah bilir ama, acaba var mı sonu?* (M. Â. Ersoy). *Ben, bana söylediklerinin arkasında, söylemek istemediklerini keşfediyorum* (Y. K. Karaosmanoğlu).

— *Esk.* Meydana çıkarmak, açmak.

◆ **Keşfedilmek** edilg. f. Keşfetmek eylemine konu olmak: *Kendi yurdumuzda henüz on beş yıl evvel keşfedilmiş bir ıssız adada gibiyiz* (R. N. Güntekin).

◆ **Keşfettirmek** ettrg. f. Keşfedilmesini sağlamak: *Gördüğüm imza arz ettiğim satırları yazan ve yazdıran ruhu bana keşfettirdi* (Atatürk). [M]

KEŞFÎ MEHMED ÇELEBİ, türk bilgini Amasya, ?-İstanbul 1524). Sekbanbaşı ve Amasya valisi Hızır Ağanın oğlu. Taczade Sadi ve Cafer Çelebi'den ders aldı. Yavuz Sultan Selim devrinde sarayda kâtiplik etti. İran ve Mısır seferlerine başkâtip olarak katıldı. Sonra Anadolu defterdarı oldu (1519). Yavuz Sultan Selim'in hayatını anlatan iki *Selimname*'si, İran ve Mısır seferlerini içine alan bir eseri ve *Avâmil-i Fars* (Farsça'da Ekler) adlı bir dilbilgisi kitabı vardır. (M)

KEŞFİYE i. (ar. *keşf*'ten *keşfiyye*). Kelâmcı mezheplerinden biri.

— ANSİKL. *Keşfiye,* oniki imam inancını benimseyen Usuliye'ye karşı Seyyid Kâzimül-Hüseyni tarafından kuruldu. İnsan zihninin keşf (buluş, içten, gönülden sezis) yoluyle birtakım gerçeklere ulaşabileceğini ileri sürer. Aklın ötesine geçen, anlayış gücünü aşan bir sezgi yeteneğinin varlığına inanır. Tasavvuf ile felsefenin eş kaynaktan beslendiğini, ikisini birleştirmek gerektiğini ileri sürer. Keşfiye inancına göre, insan, gerçekleri yalnız akıl ile değil, içten seziş, yani keşf ile elde edebilir. Bu görüşün kaynağı yeni eflatun'cu felsefedir. Bu çığıra göre, akıl ilkeleri sınırlı; kendi içine kapanarak «keşfe dalan» bir kimsenin sezme gücü ise sınırsızdır. Birçok gerçek, «keşf» ile edinildikten sonra akıl ilkelerine uydurulur ve genel geçerlik kazanır. (M)

Keşf-üz-Zunun (*Şüpheli Şeylerin Keşfi*), Kâtip Çelebi'nin bibliyografya ile ilgili eseri. Yirmi yılda yazılan bu eser, 14 500 kadar kitap ve risale ile 10 000 kadar yazar ve şârihi konu edinir. Keşf-üz-Zunun, iki cildi Leipzig'te, beş cildi de Londra'da olmak üzere Flügel tarafından 1835-1858 yılları arasında arapça metin ve latince tercümesiyle birlikte bastırıldı. Asıl adı *Keşf-üz-Zunun an Esami'l-Kütub Ve'l-Fünûn* (Kitapların ve Fenlerin İsimlerinden Şüpheli Şeylerin Keşfi) olan eser alfabetik olarak düzenlenmiştir. Şerafeddin Yaltkaya ve Kilisli Rıfat Bilge'nin çalışmalarıyle Millî Eğitim bakanlığı tarafından 1941-1943 yıllarında 2 cilt olarak basıldı. Keşf-üz-Zunun'a yazılan zeyllerin (ek) en önemlisi Bağdatlı İsmail Paşanın zeylidir; Millî Eğitim bakanlığınca 2 cilt olarak basıldı (1945-1947). [M]

KEŞİDE i. (fars. *keşîden,* çekmek'ten *keşîde*). [Banka ve her türlü piyango ikramiyeleri için] Çekiliş: *Bankanın yaz keşidesine katılın.* ‖ *Keşide tarihi,* çekiliş tarihi.

— Hat. Bazı harflerin üzerine çizilen küçük çizgi. ‖ *Sin, vav, kaf* v.d. harflerde, kuyruğunun yazıya güzellik vermesi için özel şekilde uzatılması.

— Huk. Poliçe veya çek düzenlenme. Bk. POLİÇE, ÇEK.

◆ Sıf. *Esk.* Çekilmiş: *Bir nîm neş'e say bu cihanın baharını / Bir sâgar-ı keşîdeye tut lâlezarını* (Nedim). ‖ Düzenlenmiş, dizilmiş. ‖ *Keşide etmek,* çekmek: *Buna da cevaben yanımdaki telgrafnameyi kendilerine keşide edeceğim* (Atatürk). *Kendilerine bir ziyafet-i nazariye keşide ederlerdi* (H. Z. Uşaklıgil). ‖ *Keşide-kamet,* uzun boylu. ‖ *Keşide-rû,* uzun yüzlü. ‖ *Keşide-i silk-i tahrir,* yazıya çekilmiş. (M)

KEŞİDECİ i. (*keşide*'den *keşide-ci*). Huk. Poliçe veya çek düzenleyen kimse. Bk. POLİÇE, ÇEK. (M)

KEŞİF veya **KEŞF** i. (ar. *keşf*). Var olduğu daha önce bilinmeyen bir şeyin ortaya çıkarılması: *Mühim bir keşif diyordu. Fakat nasıl oldu da hiç adı işitilmedi* (A. H. Tanpınar). *Verem mikrobunun keşfi. Amerika'nın keşfi.* ‖ Gizli tutulan bir şey hakkında geniş bilgi edinme. ‖ Bir olayın oluş sebeplerini anlayabilmek için yerinde inceleme yapma: *Yetkili kişiler cinayeti keşfe geldi.* ‖ Bir şeyin olacağını önceden bilme, sezme. ‖ *Esk.* Meydana çıkarma, açma.

— *Esk. Keşf-i evvel,* ilk tahmin. ‖ *Keşf-i keramet,* kerametlerin bilinmesi. ‖ *Keşf-i nikab* (veya *gıta*), bir şeyin yüzündeki perdeyi kaldırma, sırrını öğrenme. ‖ *Keşf-i râz,* bir sırrı öğrenme: *Taze bir aşk-ı muntazır sesinin / Mevecatında keşf-i râz ediyor* (Tevfik Fikret). ‖ *Keşf-i uyûb,* kusurların, ayıpların ortaya çıkması.

— Ask. Orduda muharip sınıfların çeşitli araçlarla düşman ve arazi hakkında bilgi toplaması için yapılan özel çalışma. (Bu amaçla yaya, zırhlı, motorlu muharip sınıflar, küçük, büyük savaş gemileri, uçaklar keşif araçları olarak keşif işlerinde görevlendirilir. Alınan bilgiler sonradan, belirli görüşlere göre değerlendirilir.) ‖ *Keşif arabası,* keşif veya irtibat arabası olarak kullanılan hafif zırhlı ve süratli taşıt aracı. ‖ *Keşif araçları,* keşif çalışmalarında kullanılan çeşitli araçların genel adı. (Bk. ANSİKL.) ‖ *Keşif birlikleri,* keşif yapma amacıyle kurulan birlikler. (Bk. ANSİKL.) ‖ *Keşif elemanı,* bir birliğin geçeceği yeri önceden inceleyen, arazideki engelleri ve düşman bulunup bulunmadığını araştırarak yürüyüşe kılavuzluk eden asker (piyade veya süvari). ‖ *Keşif hizmeti,* savaş alanında düşman ve hareket bölgesi hakkında bilgi toplamak üzere düzenlenen çeşitli çalışmalar. (Muharebe keşfi, muharebeden önce ve muharebe sırasında düşman ve harekât bölgesi hakkında muharebe istihbaratı amacıyle yapılır. Keşif, amacına, mesafesine ve yöneltildiği şartlara göre uzak keşif, yakın keşif, muharebe keşfi gibi adlar alır.) ‖ *Keşif kolu,* düşman veya arazi hakkında haber toplamak, savaş esirlerini ele geçirmek, düşmanı yıpratmak, düşmandan temizleme veya bölgenin güvenliğini sağlama amacıyle düzenlenen müfreze veya ekip. (Bk. ANSİKL.) ‖ *Keşif uçağı,* savaşta düşman durumunu öğrenmek için havadan gözetleme ve fotoğraf çekerek keşif yapmakla görevli uçak. (Bu amaçla fotoğraf ve telsiz cihazlarıyle donatılan keşif uçakları, düşmanın belli bir andaki durumunu fotoğrafla havadan tespit ederken, modern haberleşme gereci olan telsizle de kontrol görevi yapar.) — Hedefi füzelere belirterek bombardımana yol göstermekle görevli araç. ‖ *Kayaklı keşif kolu.* Bk. KAYAK.

— Coğ. Bk. ANSİKL.

— Denizc. Kaza, tehlike v.b. üstüne bilgi almak için yapılan çalışma.

— Fels. *Keşif sahibi,* insan için gizli olan şeyleri, tabiatüstü haberleşmelere algılayan veya algıladığına inanan kişi.

— Hayvan. psikol. Bk. ANSİKL.

— Huk. Hâkimin bir ihtilâf konusunu incelemesi ve onun hakkında bilgi edinmesi (Bk. ANSİKL.) ‖ Hâkimin doğru karar verebilmek için suç yeri, suç eşyası, suça hedef olan kişi, suç iz ve eserleri hakkında, beş duyusu vasıtasıyle yaptığı inceleme. Bk. ANSİKL.

— İnş. Bir yapı için gerekli masrafların önceden hesaplanması: *Binanın keşfi bitti.*

— Tasav. Tanrıya ait manevî sırların ortaya çıkarılması. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Ask. *Keşif*'te motorlu, zırhlı araçlarla, hızı fazla küçük tonajlı savaş gemileri, keşif uçakları, topçu kara gözetlemesi ve ateş tanzimini sağlayan kara ordusu uçakları kullanılır.

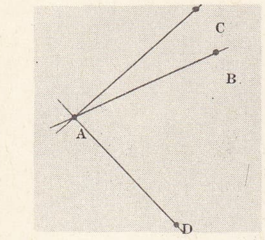

kestirme

Keşif ve gözetlemede kullanılan çeşitli dürbünler, telsiz dinleme ve kestirme gereçleri de keşif araçları arasında sayılabilir.

● *Keşif birlikleri.* Keşif, güven veya kuvvet tasarrufu için büyük bir birlik emrine bir zırhlı keşif kıtası verilebilir. Bu birlik takım halinde veya birlik olarak kullanılabilir.

Keşif unsurları seyrek olarak bölükler emrine verilebilir veya aşağıdaki görevleri yaparak emrinde bulunduğu birliği destekler: 1. düşman, bölge, arazi ve yol keşfi yapmakla; 2. emniyet kuvveti olarak görevlenmekle; 3. komşu birliklerle temas sağlamak ve devam ettirmekle; 4. düşmanı yanıltmak ve gösteri hareketleri yapmakla; 5. bozulmuş düşman direnmelerini ortadan kaldırmak için araziyi taramakla.

● *Keşif kolu*'nun gücü ve kuruluşu, üç erden bir bölük veya daha büyük bir birliğe kadar haber toplar veya toplanan bilgilerin doğruluk derecesini tespit eder. Muharebe güçlü keşif kolları, taciz veya tahrip görevleriyle birlikte, gerektiğinde savaşa da girer.

— Coğ. İlkçağda mısır denizcileri yeni ticaret pazarları bulmak amacıyle, Kızıldeniz ve Aden körfezi kıyılarına ilk keşif gezilerini yaptılar. Onlardan sonra Fenikeliler sık sık akdeniz kıyılarına uğradılar; M.Ö. 1200'e doğru Gades'te (Cadiz) bir ticaret kolonisi kurdular ve kısa süre sonra Britanya adalarına kadar uzandılar. 600'e doğru gemileri Afrika çevresinde, firavun Nekao hesabına, uzun geziler çıktı ve Kartacalı Hannon, Afrika'nın batı kıyılarını Fernando Poo'ya kadar dolaştı. 345'te Marsilyalı Pytheas gemisiyle sisli Kuzey denizinde esrarengiz Thule kıyılarına kadar uzandı. Aynı çağda İskender'in askerî seferleriyle Umman körfezi ve İndus kıyıları, Orta Asya çölleri ve ipek ticaret yolu bulundu. Romalıların Avrupa'daki fetihleri, bilinen dünyanın sınırlarını Baltık kıyılarına kadar ilerletti ve Neron'un, Nil'in kaynağını bulmakla görevlendirdiği iki centurio, Bahr-el-Gazal'a ulaştı. Strabon *Coğrafya*'sında dünyayı 54° kuzey enlemi ile dönenceler arasında, Atlas okyanusundan Seres (Çin) ülkesine kadar tanımlar; Ptolemaios, Taprobana (Seylan) ve Altın Khersonese'nin (Malakka) zenginliklerinden haberdardı.

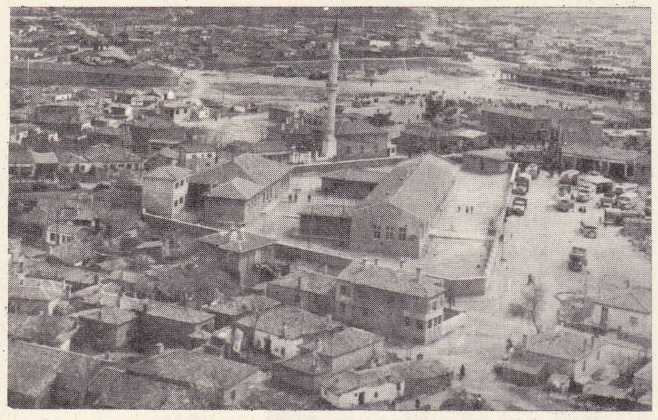
KEŞAN'dan bir görün

Roma imparatorluğunun çökmesi, coğrafya biliminin keşif ve ilerlemelerine son verdi. İzlanda, Grönland ve Kuzey Amerika kıyılarında *Vinland* ancak IX. ve X. yy.da İskandinavların yeni ülkeler aramalarıyla keşfedilmiştir. Çoğu izlanda *saga*'larında kayıtlı olan bu keşiflerden Batının haberi olmadı. Aynı çağda Müslümanlığın Hint okyanusu kıyısındaki ülkelere yayılması, arap tüccarlarının Orta Asya'yı dolaşmalarına, Çin ve İndonezya ile ilişki kurmalarına imkân verdi. XIII. yy.da Araplar Sibirya'yı keşfettiler ve XIV. yy.da faslı İbni Battuta Senegal, Tataristan ve Malezya takımadalarını gezdi. Bu masal gibi geziler, Piano Carpini ve fransisken rahibi Ruysbroeck yönetiminde hıristiyan misyonlarının Orta Asya ve Çin'e doğru yola çıkmasına imkân verdi. Bu misyonları 1271-1295 arası Çin'de kalan venedikli Marco Polo'nun ticarî misyonu izledi.

1492 - 1522 Arası batılılarca bilinen dünya iki kat büyüdü. XVII. yy. sonunda başlıca kıyılar tanınmıştı; XVIII. yy. sonunda çevrelerinin kesin haritaları çizildi. Aslında bu «büyük keşifler»in çeşitli sebepleri vardır. Hindistan altın ve baharatına Osmanlı imparatorluğunun ele geçirdiği geleneksel yolların dışında, doğrudan doğruya ulaşabilmek için başka bir yol bulma mecburiyeti; Avrupa'da azalan altına duyulan istek (1410'a doğru Gemici Enrique'nin denizcileri tarafından Sudan'daki madenlerinin aranması ve Rio de Oro'nun bulunması); Hıristiyanlığı yayma isteği (haçlı seferleri Gemici Enrique'yi harekete geçiren budur). Ortaçağ seçkin topluluğunun parçalanması (Reconquista'dan sonra yoksullaşan aylak ispanyol kadeleri) ve mutlakıyetçi hükümdarlıklardaki ilerleme, ilk keşif gezilerinin teşkilâtlanmasını ve gerekli personeli sağladı. XV. yy. sonundan sonra ilgi çekici teknik gelişmeler açık deniz yolculuğunu geliştirdi: yuvarlak tekneli ortaçağ gemilerinin güçlü yelkenleriyle hızlı giden, yüksek bordalarıyle güven veren, teknelerinin ön kısmı ince uzun karavelalar aldı. Karavelalar, daha sonra da kalyonlar ve yelkenli gemiler, okyanus dalgalarına kolayca göğüs geriyordu. XIV. yy. sonundan itibaren paraçul dümeninin yaygınlaşması, XIII. yy.da icat edilen pusulaların tahta kutulara konması, dereceli usturlapla enlemlerin ölçülmesi ve geleneksel deniz yolu tahmin usulünün yerine lok cihazının kullanılması, gezilere gerekli kesinliği sağladı; XVIII. yy.da denizci saatleri ve kronometreler sayesinde boylamların kesinlikle tespiti de deniz yolculuğunu geliştirdi. Nirengi ile ilk yerölçümlerinin yapılması (1735'te Laponya'da Clairvaut ve Maupertuis) kararsızlıkları ortadan kaldırdı ve dünya yüzeyinin kara ve su oranlarının kesinlikle belirtilmesine imkân verdi: yeni bilgiler yeryüzünde çok büyük bir güney kıtası ve özellikle karalardan oluşma bir güney yarımküre bulunduğunu kabul eden ortaçağ anlayışını şüpheye düşürdü. XV. yy.da Kanarya adalarının Jean de Béthencourt tarafından fethinden ve Anselme d'Isalguier'in Sudan'a, Antonio Malfante'nin Sahra'ya yaptığı gezilerden sonra, büyük keşiflerin başlıca evreleri, Afrika kıtası üstüne yeni yeni bilgilerin edinilmesidir. Baharat karayolu üzerinde «Rahip Johannes krallığı» diye tanınan esrarlı bir hıristiyan devletinin bulunduğu biliniyordu. 1460'ta Fra Fauro oradan gelen din adamlarının verdiği bilgilere dayanarak bu krallığı çizdiği dünya haritasında gösterdi. Bu krallığa bir giriş yolu arayan Gemici Enrique'nin adamları Afrika'nın kıyılarını yavaş yavaş keşfettiler: 1445'te Lançarote Peçanha, Senegal'e ulaştı ve 1482'de Diego Cam, Kongo ırmağının ağzını buldu. 1487'de Portekizlilerin Afrika çevresindeki uzun gezileri son bulmadan önce, Pero da Covilha Habeşistan'ı keşfetti. 1487'de Bartolomeo Dias, Ümit burnuna, 1498'de Vasco de Gama Hindistan kıyılarına ulaştı. Afrika'daki bu teşebbüsleri yüzünden Portekizliler başka bir yol arayamadılar. Ptolemaios'un dünyanın yuvarlaklığı nazariyesi, kardinal d'Ailly'nin çalışmalarıyle yeniden değer kazandı; bu nazariyeye dayanan Kristof Kolomb Kathay kıyılarına Atlas okyanusunu geçerek doğrudan doğruya varmayı tasarladı ve 1492'de Yeni Dünya'ya ayak bastı. Kolomb'un açtığı yoldan yürüyen ispanyol conquistadores'leri Meksika, Peru ve Şili'de yeni ülkeler keşfederek ele geçirdiler. 1507 Baskılı Ptolemaios *Coğrafya*'sında *Amerika* diye adlandırılan bu kıtanın Hindistan yolu üstünde bir engel olduğu kısa süre içinde anlaşıldı. Amerika kıyılarının dolaşılmasının amacı, Büyük Okyanus'a doğru bir geçit aramaktı. Giovanni Caboto karalar arasında bir geçit ararken, 1497'de Cap-Breton adasını, oğlu Sebastiano da 1515'te Rio Parana'yı buldu. 1520'de Magellan, bugün adını taşıyan boğazdan geçerek Büyük Okyanus'a girmeyi başardı, dünya çevresinde ilk deniz yolculuğuna girişti ve Filipin takımadalarını keşfetti. Bu sırada Portekizliler Hindistan, Çinhindi ve İndonezya'nın fethine ve keşfine devam ediyorlardı. 1540'ta Çin ile ticarî ilişkiler kurdular ve 1549'da Aziz Francisco Jayier, Japonya'yı hıristiyanlaştırmak için Kagoşima'ya ayak bastı. Magellan boğazından geçen uzakdoğu yolu uzun ve güçtü: Kuzey Amerika'dan batıya doğru veya Kuzey Asya'dan doğuya doğru daha kestirme bir geçit bulmağa çalışıldı. Jacques Cartier (1535), Frobisher (1576), Davis (1587), Hudson (1610) ve Baffin (1616) bu amaçla yaptıkları yolculuklarda kuzeybatı geçitini bulamadılarsa da Kanada'yı, Grönland'ı, New York limanını, Hudson koyunu ve Baffin adasını keşfettiler. 1594'te hollandalı Barents de kuzeydoğu geçidini bulma denemesinde başarısızlığa uğradı, ama Svalbard ve Novaya Zemlya'yı buldu.

keşif Magellan'ın deniz yoluyle ilk dünya seyahati Jean Stradan'ın gravürü Cabinet des Estampes, Paris

XVII. yy.da Guillaume Le Testu'nun daha 1556'da yaptığı atlasında gösterdiği geniş bir güney kıtasının varlığı tahmin ediliyordu. Ama hollandalı Willem Jansz, Avustralya'nın kuzeybatı kıyısını ancak 1605'te keşfetti ve Yeni Hollanda adını verdi. 1642'de Abel Tasman, Tasmanya'ya ve Yeni Zelanda'nın batı kıyısına ulaştı. İngiliz korsanı Dampier'nin Galapagos'tan Filipinler'e kadar yaptığı yolculukta Büyük Okyanus'taki birçok takımada bulundu. Sibirya'nın tanınması, Don Kazaklarının seferleriyle ilerledi. Kazaklar 1581'den sonra Sibirya'nın fethine giriştiler, 1697'de Büyük Okyanus'a ulaştılar ve Kamçatka'yı keşfettiler.

XVIII. yy.da keşif gezileri bilimsel bir amaçla yapılmağa başlandı ve metotlu bir şekilde teşkilâtlandı. 1733'te çarlar Gmelin ve Delisle'yi Sibirya'yı keşfetmeğe yolladılar ve 1739'da Bering, Japonya'yı denizden Arhangelsk'e bağlamak isterken Amerika'yı Asya'dan ayıran boğazı buldu. Amerika'nın kuzeybatı kıyıları ve Okyanus takımadaları, Bougainville (1764-1769), Cook (1763-1779) ve La Perouse'un (1785-1788) dünyayı dolaşma gezileri sırasında keşfedildi.

Keşiflerin Avrupalılar bakımından birçok sonucu oldu: iktisadî ve sosyal sonuçlar (Avrupa'ya yeni ürünlerin akını [kakao, çivit, mısır] ve Yeni Dünya'ya yeni teknik ve türlerin sokulması [çekim hayvanı, üzüm]; altın ve gümüşün girmesiyle Avrupa'da fiyatların yükselmesi ve belli gelirli sosyal grupların [mülk sahipleri, ücretliler] gerilemesi; burjuvazinin gelişmesi; batı avrupa devletleri lehine orta avrupa madenci devletlerinin silinmesi); siyasî sonuçlar (Avrupa'da kuvvet dengelerinin değişmesi, sömürge imparatorluklarının kurulması; dünya çapında milletlerarası anlaşmazlıkların çoğalması); kültürel sonuçlar (bağlılığı telkin eden [XVIII. yy.da büyük başarı kazandı] ve Montaigne'den J.-J. Rousseau'ya kadar hâkimiyetin meşruluğu meselesini ortaya koyan düşüncenin yayılması).

XIX. yy.da coğrafî faaliyet, hemen hemen yalnız Afrika, Asya, Amerika ve Avustralya kıtalarının bilimsel incelenmesine yöneltildi. Bununla birlikte kutup denizlerinin keşfini kuzeydoğu (1879'da İsveçli Nordenskjöld tarafından aşıldı) ve kuzeybatı (norveçli Roald Amundsen 1906'da buldu) geçitlerinin aranması izledi (Ross ve Franklin'in seferleri 1818-1817).

1839-1840'ta Dumont d'Urville tarafından keşfedilen Antarktika, 1898-1912 arasında Gerlache, von Drygalski, Scott, Otto Nordenskjöld, Charcot, Schackleton, Amund-

Foto. Hürriyet arşivi (MEYDAN); LAROUSSE

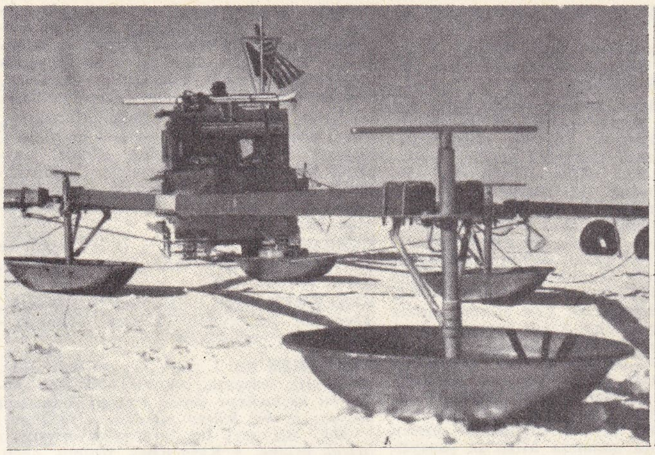

keşif Antarktika'da buz altı çukurlarını tespit eden dedektör (A.B.D. donanması)

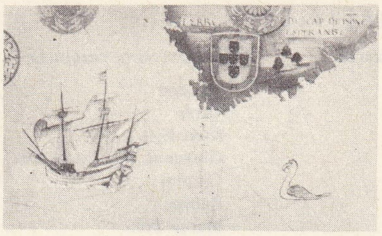

keşif
Ümit burnu haritası XVI. yy. başı

Grönland'da A.B.D. hava kuvvetleri barakaları

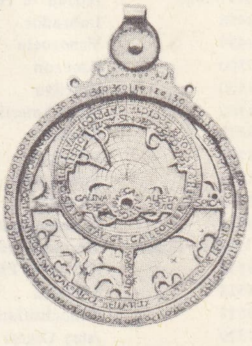

keşif astrolap

sen, 1929-1934 arasında amiral Byrd ve 1948'den sonra birçok milletin kutup sefer heyetleri tarafından incelendi.

Artık okyanuslardan başka incelenecek şey kalmamıştı. Monako Denizbilim enstitüsü denizaltının haritasını hazırlamağa girişti. Bugün batiskaf sayesinde denizlerin dibinde doğrudan doğruya araştırma yapılmaktadır.

— Hayvan psikol. Labirentlere konulan farelerin ve diğer küçük memelilerin davranışları üstüne yapılan istatistik inceleme, hayvan psikolojisiyle ilgili bir olayı açıklığa kavuşturdu: bilmediği ve hiç gitmediği yer ve yollar, farede büyük bir ilgi uyandırır, onu üst üste denemeler yapmağa iteler; ayrıca bu denemeler büsbütün de gelişigüzel sayılamaz, belli belirsiz bir sisteme göre yürütülür. Böceklere gelince, hamamböceğinin ilgisi uyandığı zaman *aydınlık korkusu*'nu yenebildiği görülmüştür. İnsanda, beyin dalgalarının incelenmesi (bk. ELEKTROANSEFALOGRAM) gözle keşifin (scanning) beynin temel etkinliklerinden (*alfa* ritminin durması) olduğunu ortaya koydu.

— Huk. Keşif, takdirî delillerden biridir. Kanun bir yer hakkında bilgi edinilmesini de keşif olarak adlandırır (Huk. Us. Muhakemeleri kn. md. 363). Bunun dışındaki ihtilâflı konular, hakkında bilgi edinilmesini, kanun «Hususî Esbabı Hüküm» başlığı altındaki bir maddede incelemektedir (md. 367).

Kanun, hâkimin keşfe, taraflardan birinin isteği üzerine veya re'sen karar verebileceğini belirtir (md. 363). Keşif, iki taraf usule uygun şekilde davet edildikten sonra, tarafların huzurları ile, gelmedikleri takdirde gıyaplarında gerçekleştirilir (md. 364). Keşfin yapılması, hâkimin görevidir. Toplu mahkemelerde, mahkeme üyelerinden biri, istinabe suretiyle keşif işlemlerini yapar. Çok önemli meselelerde mahkeme, keşfi heyet olarak da yapabilir (md. 364). Keşif sırasında şahit dinlenebileceği gibi, hususî ve fennî bir bilgiyi gerektiren hallerde, hâkim, başvurulan bilirkişiyi de dinleyebilir (md. 365). Keşiften sonra, yapılan işlemleri tespit eden bir tutanak düzenlenir. Taraflardan birinin isteği üzerine veya gerekli görüldüğü takdirde, hâkim tarafından re'sen ilgili plan, resim ve fotoğraflar dosyaya eklenir (md. 366). Yapılan keşfin gerekli bilgiyi sağlamadığı kanaatine varılırsa, yeniden (tarafların isteği ile veya re'sen) keşfe karar verilebilir. Hâkim, gayrımenkul dışındaki ihtilâf konularını, duyuları vasıtası ile doğrudan doğruya muayene edebilir (md. 367). Bu muayene, görmek, dokunmak, koklamak, tatmak, dinlemek şeklinde olabilir. Kanunda bu muayenelerden elde edilen bilgilere *hususî hüküm sebepleri* adı verilmektedir.

● Keşif hâkimin beş duyusu vasıtasıyle yaptığı bir incelemedir. Bu incelemenin amacı, muhakeme sonunda doğru karar verebilmektir. Keşif, muhakemenin her safhasında mümkün olan bir işlemdir; çeşitli yer, zaman, kişi ve eşya ile ilgili olarak yapılabilir. Keşfe karar vermek yetkisi, türk hukukunda, hâkime tanınmıştır. Ancak istisna olarak, gecikmesinde tehlike doğan hallerde, kanun savcıya da keşif yapma imkânını verir. Bu istisnanın dışında, keşfe karar verecek olan, hazırlık soruşturmasında sulh hâkimi, ilk soruşturmada sorgu hâkimi ve son soruşturmada da mahkemedir. Keşfe örnek olarak bir trafik kazasından sonra, hâkimin, kazanın meydana geldiği yerdeki fren izlerini ve diğer suç eserlerini incelemesi veya yaralamada kullanılan silâhın duruşma sırasında hâkim tarafından incelenmesi gösterilebilir. Keşif sırasında savcı, müdafi, müdahil hazır bulunmak hakkına sahiptir. Ancak kanun bunların mutlaka bulunmalarını şart koşmamış, davet edilmelerini yeterli görmüştür; çünkü bunlar hazır bulunmasalar bile, keşif yine de yapılabilmektedir. Keşif yapılırken, tekniğe ve uzmanlığa dayanan bir mesele ile karşılaşıldığında, bilirkişi, ayrıca bir zabıt kâtibi de hazır bulundurulur. Çünkü keşif yapılırken bir tutanak düzenlenecek, keşif sonucu mevcut olan durum ve elde edilen deliller, iz ve eserler bu tutanağa geçirilecektir. Düzenlenen bu tutanak, keşif sırasında hazır bulunan kişiler tarafından imzalanır. Tutuklanmış olan sanık, ancak tutuklu olduğu yerde bulunan mahkeme binası içindeki keşiflerde hazır bulunmayı istemek yetkisine sahiptir. Ancak mahkeme gerekli gördüğü takdirde, başka yerlerdeki keşiflerde de hazır bulunabilir. Bu hususlar yanında ölünün muayenesi de niteliği bakımından bir keşiftir. Ancak kanun, bunu ayrı kurallarla düzenleme gereğini duymuştur.

— Tasav. Keşif, üç türlü işlem ile yapılır: 1. akıl sahiplerinin akıl aracılığı ve kesin delillerin (burhan) yardımıyle gerçek bilgiye (ilm -el- yakin) ulaşmalarına *muhazare* denir (bu gerçek bir keşif değildir); 2. bilgi sahiplerinin, ilim aracılığı ve açıklama (beyan) yardımıyle gerçeğe (ayn -el- yakin) ulaşmalarına *mükâşefe* denir; 3. marifet sahiplerinin, müşahhas ve vasıtasız deneme aracılığıyle Tanrı'ya (hakk -el- yakin) ulaşmalarına *müşahede* denir; bu durumda, Tanrı, vasıtasız olarak görülebilir. Buna *muayene* de denir.

◆ **Keşfî** sıf. *Esk.* Keşifle ilgili olan.

◆ **Keşfiyât** çoğl. i. *Esk.* Keşifle ilgili çalışmalar, incelemeler. ‖ *Keşfiyât-ı ilmiye*, bilimsel buluşlar. ‖ *Keşfiyât-ı fenniye*, fen bilimleriyle ilgili buluşlar. ‖ *Keşf-i sınâiye*, endüstriyel buluşlar. (LM)

KEŞİFNAME blş. i. (ar. *keşf* ve fars. *nâme*'den *keşf-nâme*). *Esk.* Bir yapının önceden hesaplanan masraflarını gösterir defter. Keşif defteri. (M)

KEŞİŞ i. (fars. *keşiş*). Din. Hıristiyanlarda, manastırda münzevî bir hayat yaşayan ve bir tarikata bağlı olan, hiç evlenmemiş din adamı: *Gaziyan saldıkça her def sîne-i küffâra şiş / Mürdegânın dâvet eylerdi cehennemde keşiş* (Sürurî).

— İkonogr. Ortaçağ heykelcileri, konulu alçak kabartmalarda, lahitlerin alt bölümlerindeki süslemelerde, sütun başlıklarında pencere kemerlerinde, hattâ çörtenlerde ve kilise sıralarının ortalama yerlerinde çoğunlukla alaya kaçan bir ifadeyle keşiş tema'sını kullanmışlardır. İtalyan ressamları, özellikle tarikattan olanlar, batı dünyasının büyük azizlerini resmetmişlerdir; Fra Angelico (Floransa San Marco manastırı freskleri), Fra Diamante, Fra Bartolomeo ve Assisi'li Aziz Francesco'nun ressamları Giotto ile Ghirlandaio bu konuda eser verenler sanatçılardır. Münzevî keşişleri olanca mistisizmiyle canlandıran en usta ressamlar İspanya'da yetişti. Bunlar, El Greco, özellikle Zurbaran (*Aziz Hugues Cileaux Rahipleri Arasında* [Sévilla], *Aziz Francesco* [Aachen, Besançon, Londra]) ve heykeltıraş Pedro de Mena'dır (*Aziz Francesco Vecd halinde*) [Toledo].

◆ **Keşişân** çoğl. i. *Esk.* Keşişler.

◆ **Keşişâne** zf. *Esk.* Keşişe yakışır bir şekilde. (LM)

KEŞİŞ dağı, Doğu Anadolu'da Erzincan ovasının kuzeydoğu kenarında yükselen dağlar; yüksl. 3 547 m. Dağın bitki örtüsü cılızdır. Yapısında yeşil kayaçlar ve Birinci zaman kireçtaşları hâkimdir. —Bursa güneyindeki Uludağ'ın eski adı. (M)

KEŞİŞHANE blş. i. (fars. *keşiş* ve *hâne*'den *keşişhâne*). *Esk.* Keşişlerin inzivaya çekildikleri yer, manastır. (M)

KEŞİŞLEME i. (*Keşiş dağı*'nın adından *keşiş-le-me*). Coğ. Güneydoğu rüzgârı. (*Zt.* KARAYEL.) ‖ Pusulanın güneydoğuyu gösteren yönü. ‖ Akdeniz'de güneydoğudan esen sıcak rüzgâr. ‖ *Keşişleme rüzgârı*, güneydoğu yönünden esen rüzgâr.

— Dil. bil. *Keşişleme* kelimesi Marmara denizine veya İstanbul'a göre Keşiş dağı (Uludağ) yönünden esen rüzgâra verilen addan gelir. Sonradan «güneydoğudan esen rüzgâr» anlamında kullanılmıştır. (M)

KEŞİŞLİK i. (*keşiş*'ten *keşiş-lik*). Keşiş olma hali; keşiş hayatı. ‖ Manastır.

— ANSİKL. *Hıristiyan kilisesinde keşişlik.* Tarihî keşişliğin iki ana vasfı vardır: İncil'de belirtilen kemali arama ve dünya ile ilişkileri kesme. Keşişlik kurumu, geliştik-

keşif arabası (ask.)

Foto. LAROUSSE

KEŞİFLER

TARİH	KEŞFEDİLEN YERLER	DENİZCİ VEYA GEZGİNLER
860'a doğru	İzlanda	Naddod
875'e doğru	Beyaz Deniz	Ottar
982'ye doğru	Grönland	Kızıl Erik
1246	Tataristan	Giovanni, Dal Piano Dei Carpini
1253	Moğolistan	Rubroek
1271-1275	Çin	Marco Polo
1431	Asor adl.	Gonçalvo Velho Cabral
1441	Beyaz burun	Nuno Tristao
1445	Senegal	Lançarote Peçanha
1471	Gine körfezi	Joao de Santarem
1482	Kongo	Diego Cam
1487	Ümit burnu	Bartolomeu Dias
1492	Amerika (San Salvador)	Kristof Kolomb
1492	Haiti	Kristof Kolomb
1497	Newfoundland	G. ve S. Caboto
1497-1499	Afrika ve Hindistan kıyıları	Vasco de Gama
1498	Labrador	Giovanni Caboto
1499	Venezuela	Ojeda ve Vespucci
1500	Amazon	Pinzon
1500	Brezilya	Pedro Alvares Cabal
1502	Orta Amerika	Kristof Kolomb
1505	Seylan	Almeida
1508	Malakka	Siqueira
1511	Sunda adl.	A. d'Abreu
1513	Florida	Ponce de Leon
1513	Panama kıstağı	Nunez de Balboa
1515'e doğru	Bermuda adl.	Juan Bermudez
1516	Rio de la Plata	Diaz de Solis
1518	Meksika	Fernandez de Cordoba
1519	Tenochtitlan (Mexico)	Cortes
1520	Ateş Ülkesi	Magellan
1521	Filipin adl.	Magellan
1524	Nouvelle France	Versazano
1532-1534	Peru'nun fethi	F. Pizarro
1534	Kanada	Jacques Cartier
1535	Kaliforniya	Cortes
1535	Şili	D. de Almagro
1540	Colorado	F. Alarcon
1542	Japonya	Mendes Pinto
1568	Salomon adl.	Mendana
1576	Baffin adası	Frobisher
1577	Virginia	W. Raleigh
1581-1584	Sibirya	Yermak
1585	Davis boğazı	J. Davis
1594	Novaya Zemlya	Barents
1595	Marquises adaları	Mendana
1605	Yeni Hollanda (Avustralya)	Willem Janszoon
1606	Yeni Hebrides adl.	Queiros
1610	Hudson körfezi	H. Hudson
1615'e doğru	Horn burnu	J. Lemaire
1642	Tasmanya	A. Tasman
1642	Yeni Zelanda	A. Tasman
1697	Kamçatka	Atlasov
1700	New Britain	Dampier
1722	Samoa adl.	Roggeveen
1739	Bering boğazı	Bering
1741	Aleut adaları	Bering ve Delisle
1767	Tahiti	Wallis
1768	Louisiade takımadaları	Bougainville
1772	Kerguelen adl.	Kerguelen
1774	Yeni Kaledonya	Cook
1778	»	Cook
1788	Mackenzie ırmağı	Mackenzie
1791	Vancouver adası	Vancouver
1840	Adélie toprağı	Dumont d'Urville
1839-1842	Victoria toprağı	J. C. Rosse
1878-1879	Kuzeydoğu geçiti	E. Nordenskjöld
1903-1906	Kuzeybatı geçiti	R. Amundsen
1908-1909	Magnetik Güney kutbu	E. Schackleton
1909	Kuzey kutbu	Peary
1911	Güney kutbu	R. Amundsen
1926	»	R. Amundsen ve Nobile

çe daha değişik ve daha belirli şekiller almıştır.

● *Doğu kilisesinde keşişlik.* Doğuda keşişlik tarihi iki döneme ayrılabilir: Mısır dönemi ve Basilius dönemi.

İlk mısır keşişleri dinlerine bağlı olan, serbestçe ibadet etmek veya dinin yasakladığı şeylerden sakınarak azizliğe erişme imkânlarını aramak için çöle çekilen hıristiyanlardı. Hareket «Kilise barışı»ndan sonra (IV. yy. başları) iki olayın etkisi altında gelişti: bir yandan, paganların kitle halinde Hıristiyanlığı kabul etmesi ve kilise barışının sonucu olarak hıristiyan cemaatlerinde meydana gelen gevşeme (dindarlar bu gevşemeden sakınmak istiyordu); öte yandan ise, keşişliğin babası sayılan Aziz Antonius'un ününün git gide artması, (Aziz Antonius'un çömezleri kendi başlarına veya küçük gruplar halinde yaşayan münzevîlerdi ve belirli kurallara bağlı değillerdi.) Münzevî hayatı Aziz Pacomus etrafında teşkilâtlandı: cemaat halinde yaşamak, cemaat kurallarına tabi olmak, başrahibe itaat etmek kâmil hayatın kaçınılmaz unsuru oldu. VI. yy.ın sonunda Mısır'da yaşayan keşişlerin sayısının 500 000 olduğu tahmin edilir.

Keşişlik süratle bütün Doğuya yayıldı. Manastır kurumunun temelleri kendisi de keşiş olan Aziz Basilius (329-379) tarafından tespit edildi: Basilius tipine uygun cemaatler çok kalabalık değildir ve en çok 30-40 keşişten meydana gelir. Bu cemaat bir dua, tefekkür, çalışma ve din yayma cemaatidir. Cemaat üyeleri papaz veya laik olabilir. Aziz Basilius'un hazırladığı tüzük, bir nizamnameden çok bir manevî öğüt dergisidir. Tüzüğün ayrıntıları Justinianus tarafından tespit edildi (*Novelles* 5 ve 139) ve doğu tipi keşişlik böylece kesin biçimini aldı. Bk. AKİMİTES, AYNAROZ.

● *Batıda keşişlik.* Batıda keşişlik daha geç başladı. Art arda yapılan teşebbüsler, sonunda Aziz Benedictus yönetmeliğinde kesin şeklini buldu. Benediktin tipi keşişlik VI. yy.ın eseridir. XII. yy.da şehirlerin gelişmesi sebebiyle kırlarda kurulan manastırların etkisi zayıfladı, ama zamanla daha değişik biçimlerde manastır cemaatleri kuruldu. XIII. yy.da doğan fransisken ve dominiken tarikatlarının ağırlık merkezi, apostolik faaliyetlerden meydana geliyordu. Bu tarikatlarda dünya ile her türlü ilişkiyi keserek yaşama anlayışı bambaşkadır. Dilenci rahipler ise artık keşiş sayılmamaktadır. XVI. yy.dan itibaren tarikatların sayısı git gide artar, fakat bunlar artık keşiş tarikatları değildir. (L)

KEŞKE veya **KEŞKİ** edat. (fars. *kâşki'*den). Tasarlama kipleriyle yapılmış cümlelerin başına getirilerek «ne olurdu» gibi özlem ve pişmanlık anlatır: *Keşke vazifem buralarda olsaydı* (F. R. Atay). *Keşki sen de benimle kalsaydın* (R. N. Güntekin). *Dağılmayı önlemeyeceklerse, keşke göndermeye kalkmasaydılar* (Kemal Tahir). *Keşke bu yolculuğa çıkmasaydık.* (M)

KEŞKEK i. (ar. *keşk*'ten *keşkek*). Mutf. İyice dövülmüş et ve buğday ile yapılan bir çeşit yemek.

— ANSİKL. *Keşkek* yapmak için kabuğu çıkarılarak temizlenmiş buğday, parçalanmış koyun gerdanı ile su eklenerek ateşe konur. İyice yumuşayana kadar pişirilir. Suyunu çektikçe sıcak et suyu eklenir. Sonra etler çıkarılır. Kemikleri ayırılır. Etler tavuk göğsünde olduğu gibi, didilir ve tekrar buğdaya katılır. Tahta kaşıkla döve döve özlü bir hamur haline getirilir. Ayrı bir kapta yağ ile pembeleştirilmiş soğan keşkek'e katılır. Karıştırmağa devam edilir. Tabağa alındıktan sonra üzerine tereyağı gezdirilip tarçın serpilir. (M)

KEŞKİ edat. Bk. KEŞKE.

KEŞKÜL i. (fars. *keşkûl*). Mutf. Sütten yapılan bir çeşit tatlı. (Bk. ANSİKL.) ‖ *Esk.* Dilencilerin ve gezici dervişlerin kollarına takarak kullandıkları hindistancevizi veya abanozdan yapılmış kap, dilenci kabı: *Her lengerin peşinden elinde keşkül yerine bir tabak tutan bir sürü kadın erkek koşuyordu* (A.H. Tanpınar).

— ANSİKL. Folk. *Keşkül,* hindistancevizi kabuğu, maden veya ağaçtan yapılırdı. 20-30 sm boyunda, üzeri ayetler, özdeyişler ve çiçek motifleriyle süslü kayık biçiminde bir keşkülün iki sivri ucu ince bir zincirle bağlanır, omuza asılırdı. Bazıları bir sanat eseri niteliğindeydi. Dervişler dilenirken keşkülü uzatarak «hû» derlerdi. Halk arasında keşküle *dilenci çanağı* da denir. Sofîlerce, keşküle dolaşmağa *selmana çıkmak* denirdi.

— Mutf. *Keşkül,* süt, dövülmüş badem, şeker, pirinç unu ve patates unu ile yapılır. Pişirme tekniği mahallebiler gibidir. Kaynama sona ererken sütün içine hindistancevizi tozu dökülür. Kâselerin üzeri çekilmiş badem, şamfıstığı ve fıstık ile süslenir. (M)

KEŞKÜLÜFUKARA blş. i. (fars. *keşkûl* ve ar. *fuḳarâ*'dan fars. taml. *keşkûl-i fuḳarâ*). *Eşanl.* KEŞKÜL. (M)

KEŞLEMEK geçl. f. (*keş*'ten *keş-le-mek*). *Argo.* Bir işe veya bir kimseye önem vermemek, boş vermek. (M)

KEŞMEKEŞ blş. i. (fars. *keş-me-keş*). *Mec.* Karışıklık, kargaşa, çekişme: *Yâ Rab, nedir bu keşmekeş-i derd-i ihtiyaç / İnsanın ihtiyacı ki bir lokma nânedir* (Ziya Paşa). ‖ *Esk.* Bir şeyi iki tarafından karşılıklı olarak çekme. ‖ Kararsızlık, üzüntü, elem. (M)

KEŞMİR, Hindistan'da eski eyalet, B. M. Güvenlik konseyinin bir komisyonu tarafından çizilen (ocak 1949) bir sınırla ikiye bölünmüştür; doğusu Hindistan'ın, batısı Pakistan'ın işgalindedir. Keşmir, Hindistan tarafından yönetilen Cammu ve Keşmir eyaletiyle Ladakh idare bölgesini, Baltistan ve Gilgit idare bölgelerini ve Pakistan'a bağlı Poonc Cagir'i içine alır; 4 000 000 nüf. Başlıca şehri, Hindistan kesiminde *Srinagar.* Keşmir'in tarihî beşiği ve faal kesimi (1 600 000 nüf.) Yukarı Camba vâdisiyle Cihlam'ın yukarı vâdisini içine alır; «Mutlu vâdi» adı verilen Cihlam'ın yukarı vâdisi kuzeydoğuda Himalayaların yüksek buzlu dağlarının, güneydoğuda ise Pir Pancal'ın eteğinde uzanır: iklimi ılımandır, Keşmir vâdisini, sulak pirinç tarlaları, mısır, arpa ve tütün tarlaları ve meyve bahçeleri bir mozaik gibi yan yana örter; bu çeşitli tarımın yanı sıra yaylaya çıkarma usulüyle koyun yetiştiriciliği ve ipekböcekçiliği de uygulanır.

Srinagar'da modern makinelerle donatılmış fabrikalar kurulmasına rağmen, Keşmir'in başlıca gelir kaynağı ailelerin elindeki ipek ve yün işçiliğidir. Kömür, linyit, demir, kurşun ve boksitli laterit yatakları dolayısıyle Keşmir, Hindistan için olduğu kadar, Pakistan için de çok önemlidir.

● *Tarih.* Pencap ve Afganistan'ın da bir kısmını içine alan bağımsız krallıklara ait olduktan sonra Keşmir, birkaç defa Hindistan imparatorluğuna (Asoka [M.Ö. III. yy.] ve Kanişka [M.S. II. yy.] zamanında) katıldı: IX. yy.da kral Avantivarman zamanında Keşmir medeniyeti yeni bir hamle yaptı. Geçit vermeyen dağların koruduğu bölgeyi müslümanlar XIV. yy.ın başına kadar ele geçiremediler. Söylentiye göre, son Keşmir hükümdarı Kota Devi, 1338'de intihar etti ve o tarihten itibaren bölgede bir müslüman sultanlığı kuruldu. 1739'da Nadir Şahın Afganistan krallığına ilhak ettiği Keşmir'i, 1819'da Sikh'lerin mihracesi Ranjit Singh ele geçirdi. 1819'da ingiliz vesayetini kabul eden bölgede İngiltere Ranjit Singh'in eski memurlarından Gulab Singh'i ammu ve Keşmir mihracesi olarak tanıdı. Gulab Singh eskiden Tibet'e bağımlı olan Ladakh'ı ilhak ederek topraklarını her yöne doğru genişletmeğe çalıştı. 1947'de İngilizlerin boşalttığı eyaleti, halkın çoğunluğu müslüman olduğu için Pakistan istediyse de, Keşmir mihracesi Hindistan'a katılmayı tercih etti. Pakistan çetelerinin Keşmir'in güneyine müdahaleleri üzerine Hindistan Birleşmiş Milletler teşkilâtına başvurdu. 1 Ocak 1949'da bir mütareke yapıldı ve Birleşmiş Milletler teşkilâtının kontrolu altına verilen bir mütareke çizgisi, plebisit yapılıncaya kadar Keşmir'i geçici kaydıyle Hindistan ile Pakistan arasında paylaştırdı. Bu arabuluculuğa rağmen hint ordusu 1957'de Keşmir'in kuzey kesimini işgal ve fiilen ilhak etti; bu davranış Pakistan'ın Birleşmiş Milletler teşkilâtına başvurmasına yolaçtı (ağustos 1957).

Eyaletin kuzey bölümünün fiilen Hindistan birliğine ilhakından sonra Keşmir, bölgede kendilerine sadık hükûmetleri destekleyen

Delhi ile Karaşi arasında anlaşmazlık konusu olmağa devam etti. Pandit Nehru bütün milletlerarası arabuluculuk denemelerini (1962 ocağında B.İ.R.D. başkanı Eugéne Black'in denemesi) reddetti ve Çin'in bölgenin kuzeydoğusundaki Ladakh'ı istilâ denemesine silâhla direndi (ekim-kasım 1962). Fakat Pakistanlılar, Batı Keşmir sınırında Çin lehine bir değişikliği kabul ettiler (2 mart 1963 antlaşması). Hindistan, her türlü toprak tavizini reddetmekte ve Himalaya geçitleriyle İndus'un kollarının kaynaklarına ulaşma imkânını sağlayan Keşmir'in doğu yarısını günden güne daha sıkı bir şekilde kontrol etmeğe çalışmaktadır. Başbakan Bakşi'nin bertaraf edilerek yerine 1964 eylülünde Sadık'ın getirilmesi bu çabanın sonucudur. 1964 Nisanında serbest bırakılan şeyh Abdullah'ın arabuculuk denemesine rağmen bu siyaset Pakistan ile Hindistan arasında genelleşen bir silâhlı anlaşmazlığa (mayıs - eylül 1965) yolaçmaktaydı. Bu anlaşmazlık geçici olarak ancak Rusların Taşkent konferansı sayesinde (10 ocak 1966) halledildi ve savaşan taraflar Keşmir meselesini çözümleyebilmek için geçici olarak savaştan vaz geçtiler. *Statu quo ante* esasına dayanan kesin bir çözüm yolu ancak diplomatik ilişkiler yoluyle gerçekleşebilecekti. Fakat Hindistan Millet meclisi 15 nisan 1966'da Keşmir'de Hindistan'daki seçim kanununun uygulanmasına karar vermekle Doğu Keşmir'in ilhakı yolunda önemli bir adım atmıştır. Çoğunlukta olan Kongre partisi, 1966'da eski bakan Bakşi tarafından kurulan Can Sangh'ın partisi «Millî kongre»ye oranla avantajlı bir durumdadır.

1967 Yılında Keşmir, Pakistan ile Hindistan arasında bir anlaşmazlık konusu olmağa devam etti. Tarafların 1965 savaşından sonra kabul ettiği ateşkes hattında silâhlı çatışmalar oldu (9-10 ekim 1967). 1963 Yılında tevkif edilen şeyh Abdullah'ın kayıtsız şartsız serbest bırakılmasından (2 ocak 1968) sonra, Hindistan kontrolundaki Keşmir'de olaylar hızlandı. Şeyh Abdullah'ın Meerut'ta katıldığı ilk mitingde (29 ocak 1968), hindu nümayişçiler olaylar çıkardı; 16 kişi öldü. Üç yıllık ayrılıktan sonra Abdullah, Srinagar'a döndü (4 mart 1968). Daha sonra çıktığı gezideki konuşmalarında, keşmir halkının kendi kaderini kendinin tayin etmesi gerektiği görüşünü savundu. Gezi sırasında Bhadarvoh'da Jan Sangh ve Plebisit cephesi taraftarları arasında çatışmalar çıktı. Srinagar'da da panditler (brahman) ile müslümanlar arasında geniş olaylar meydana geldi. Hareketler Jammu'ya (Cammu) yayıldı. Şeyh Abdullah, başbakan bayan Gandhi'ye verdiği cevapta (26 haziran 1968) sir Owen Dixon'ın 1950'de ileri sürdüğü çözüm yolunu teklif etti: Jammu Hindistan'a, Azad Keşmir'de (Hür Keşmir) Pakistan'a, iç bağımsızlıklarına sahip olarak, bağlı kalacaklardı. Keşmir vâdisi ise içişlerinde serbest olarak Birleşmiş Milletler kontroluna bırakılacaktı. Beş yıllık bir geçiş döneminden sonra Keşmir vâdisi ya bu statüsünü koruyacak, ya Hindistan veya Pakistan'a bağlanacak, yahut bağımsız bir devlet olacaktı. Azad Keşmir ve Jammu yeni devlete bağlanmakta serbest bırakılacaktı. 18 Ağustosta şeyh Abdullah seçimleri boykot etti ve kısmî başarı kazandı. 10-17 Ekim 1968'de topladığı Keşmir Halkı kongresinde çeşitli siyasî görüşlerde 250 delege katıldı. Bu arada Hindistan kontrolundaki bölgede faaliyet gösteren partilerden Millî kongre ile Praja Sosyalist partisi, birlikte çalışma kararı aldı ve Keşmir'in Hindistan'ın bir parçası olduğu görüşünü tekrarladılar. 16 Kasım 1968'de başbakan Sadık yakalanan pakistanlı sabotajcıların Şeyh Abdullah'ı destekleyen Plebisit cephesiyle bağları olduğunu açıkladı. 1969 Yılındaki seçimler sırasında Keşmir vâdisi ve Ladakh'ta geniş olaylar meydana geldi. Aynı yıl Eyalet hükûmetinin 1947-1948'de veya 1965 Pakistan savaşı sırasında Azad Keşmir'e veya Pakistan'a göç etmiş müslümanlara ait toprakları müsadere etmek istemesi yeni olaylara sebep oldu. Şeyh Abdullah, 23 ekim 1969'da Keşmir için bir anayasa taslağı ileri sürdü. Taslak, eyaleti üç idarî bölgeye ayırıyordu: Keşmir vâdisi, Jammu ve Gilgit'in sınır bölgesi ile Azad Keşmir. Her idarî birlik, sınırlandırılmış yetkisi olan bir meclise sahip olacaktı. Bunların üzerinde de bütün memleketin yönetimine hâkim bir meclis bulunacaktı. Keşmir Halkı kongresinin ikinci toplantısı Srinagar'da yapıldı (8-13 haziran 1970). Delegelerin büyük çoğunluğu Pakistan'a bağlanmayı veya bağımsızlık fikrini savundular. Bu sırada Pakistan taraftarı bazı liderler tevkif edildi. Yeni siyaseti gereğince Plebisit cephesi, 1971'de yapılacak Lok sabha (Hint meclisi) seçimlerine itiraz kararı aldı. Bunun üzerine şeyh Abdullah ve Plebisit cephesi liderlerinin seçim sonuna kadar Keşmir'e girmesi yasaklandı. 18 Ocak 1971'de Al Fatah (Zafer) adlı gizli teşkilâtla ilgili tevkifler yapıldı. Teşkilâtın Pakistan tarafından yönetildiği açıklandı. Pakistan kontrolundaki Azad Keşmir'de yeni gelişmeler doğurdu. Azad Keşmir'in 1964'te tayin edilen statüsüne göre, Azad Keşmir başkanı Pakistan tarafından tayin ediliyordu. Daha sonra yapılan reform (eylül 1968) ise üç büyük siyasî parti (Jammu ve Keşmir Müslüman kongresi; Serbest Keşmir birliği; Hür Keşmir Müslüman kongresi) tarafından yeterli bulunmadı. Ancak 13 eylül 1970'te yeni bir anayasa yürürlüğe girdi. Başkan ve 25 üyeli meclis demokratik usulle seçildi. Sardar Abdul Kayyum Han başkan oldu.

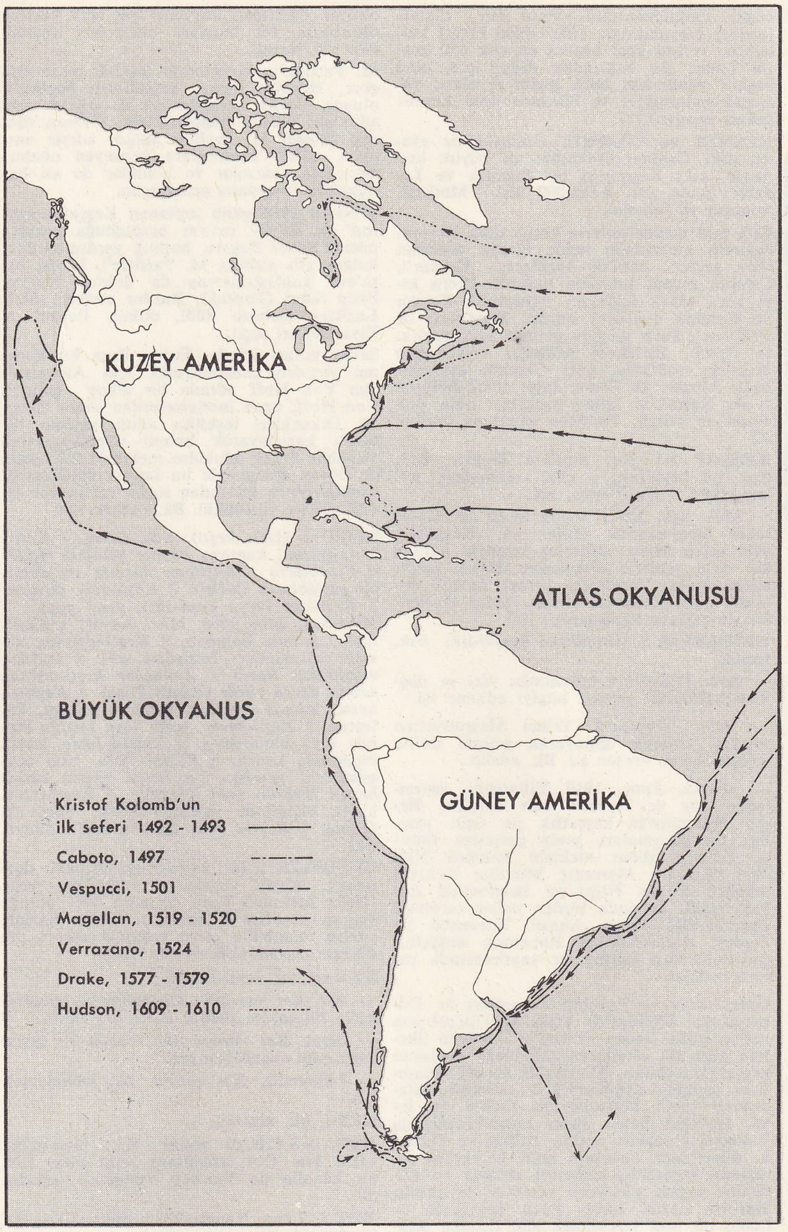

Amerika kıtasında önemli keşifler

● *Güzel sanatlar.* Yunan buddha sanatının koruyucusu olan Keşmir, Afganistan (Hadda) ve Taksila'da bulunan yalancı mermer eserlere çok benzeyen eserlerle bu sanatın M.S. VII.-VIII. yy.a kadar devamını sağladı. Kuşana devrinde (II. yy.a doğru), mimarî süsleme, hem Mathura okulunun, hem de Sasanî okulunun etkisinde kaldı. Gupta ve Gupta sonrası hükümdarları devrinde keşmir üslûbu, hindistan üslûbuna yaklaştı. Ortaçağa kadar, çoğunlukla küçük boyda yapılan tapınakların çatısı birbiri üzerine konmuş birkaç piramitten oluşmuştur; cephelerinden her birinde üçgen alınlıklı bir kapı vardır. Bölgede müslüman sanatı XIV. yy.ın ikinci yarısından sonra ortaya çıkmıştır. (L)

KEŞMİR dili, Keşmir'de konuşulan dard menşeli dil; sarada veya iran harfleriyle yazılır. (L)

KEŞMİR keçisi bls. i. Zool. Himalaya dağlarının doğu yaylalarında yaşayan ufak boylu keçi türü. (Yünü beyazdan kahverengiye kadar değişir. Hindistan'dan başka Tibet, Moğolistan ve Çin'de de geliştiril-

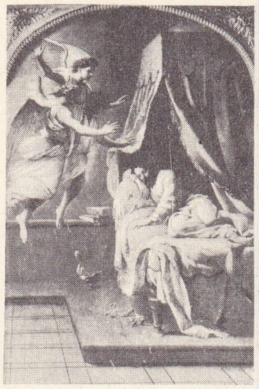

keşiş
«Aziz Bruno'nun Rüyası»
E. Le Sueur'ün eseri
Louvre müzesi, Paris

keşiş
Assisi'li Aziz Francesco,
Pedro de Mena'nın eseri,
Toledo katedrali

keşişlik
Mont-Athos manastırı

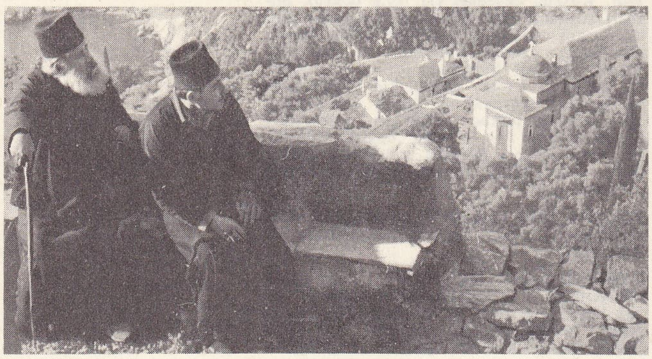

miştir. Dokumacılıkta yalnız ince tüyleri [postun taranmasıyle elde edilen tiftik] kullanılır, verimi keçi başına en çok 150 gramı bulur. Bu bakımdan değeri çok olan kaşmir yününden, bebe giyim eşyaları, yumuşak paltoluklar ve dünyaca ünlü kaşmir şalları yapılır.) [L]

KEŞMİR ve CAMMU, Hindistan'da eyalet, eski Cammu eyaletinin en büyük kısmıyle, eski Keşmir'in bir kısmını ve Ladakh'ı içine alır. 3 561 000 nüf. Merkezi, *Srinagar* ve *Jammu*.

Çok eski medeniyetlerin beşiği olan Keşmir, dağlarla korunduğu halde birçok ordunun eline geçti. 1846'da İngiltere, Keşmir'i, Cammu racput prensine bağladı. Prens kısa süre sonra Ladakh'ı fethederek Keşmir ve Cammu eyaletini kurdu. Hindistan ile Pakistan'ı karşı karşıya getiren anlaşmazlıkta (1949), Birleşmiş Milletler teşkilâtının aracılığı sonunda, eski Cammu eyaletine bağlı Mirpur ve Poonç Jagir idarî bölgeleri ile Keşmir'in kuzey parçaları olan Baltistan ve Gilgit, Pakistan idaresine verildi (L)

KEŞŞAF sıf. (ar. *keşf*'ten *keşşâf*). *Esk.* Çok iyi keşfeden. || Gizli anlamları, sırları çözen. || *Keşif kolu,* izci.

— Mal. *Esk.* XVII. yy.da Mısır'da maliye tahsil memurlarına verilen ad. (Keşşaflar, yeni gelen Mısır valilerine keşufiye adında bir vergi vererek görevlerine devam hakkı kazanırlardı. Verdikleri parayı ümenâ denilen mültezimlerden alırlar, onlar da fazlasıyle halktan toplarlardı.) [M]

KEŞŞAFLIK i. (*keşşâf*'tan *keşşâf-lık*). *Esk.* İzcilik.

— Ask. Düşmanın bulunduğu yeri ve düşman hakkında gerekli bilgiyi edinme işi.

— Spor. Türkiye'de İkinci Meşrutiyetten sonraki yıllarda başlayarak gelişen izcilik çalışmalarına verilen ad. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Spor. 1910 Yıllarında yayımlanan *Say* ve *Tetebbu* adlı dergide, Ragıp Nureddin'in keşşaflık ile ilgili yazıları bu çalışmaları geniş çevrelere tanıttı. Edirne İttihat mektebi müdürü Nâfi Atıf (Kansu), Manastır Muallim mektebi müdürü Ethem Nejat ve İstanbul'un birkaç büyük lisesinde birden beden terbiyesi öğretmenliği yapan Ahmet Robenson ile kardeşi Abdurrahman Robenson keşşaflık çalışmalarının gelişme ve yayılmasında yararlı oldular.

Galatasaray ve İstanbul sultanîleri ile Dârüşşafaka, Türkiye'de keşşaflığın ilk çalışma yerleri oldu. Baden Powell'in koyduğu ilkelere göre bu okullarda çalışmağa başlayan keşşaflık teşkilâtı, Türkiye'de gerçek anlamdaki izciliğin uygulandığı ilk yerlerdir. Galatasaray lisesi keşşaflarının Gebze ve İrva, İstanbul Erkek lisesi keşşaflarının da Yakacık kampları açıldı. İttihat ve Terakki döneminde birtakım millî hareketler sırasında keşşaflık, zamanın anlayış ve görüşüne uygun görülerek yeniden ele alındı. Harbiye nazırı Enver Paşa, keşşaflığa olumlu bir yön verebilmek için Belçika Keşşaflar birliği başkanı M. Parfitte'i Türkiye'ye getirterek Harbiye nezareti emrinde, bu işin düzenlenme görevini ona verdi.

Bir yıl kadar Türkiye'de kalan M. Parfitte, İstanbul liselerindeki beden eğitimi öğretmenleri ve İstanbul Muallim mektebinde okuyan öğretmen adayları için açık kurslar düzenledi. Bu kursları bitirenlere *oymak beyi* adı verildi.

M. Parfitte'in hazırladığı teşkilât tasarısına göre, Harbiye nazırı keşşafların *başbuğ*'u oluyor, devlet ileri gelenleri de *büyük orta* adındaki kurula bağlanıyordu. Uzman olarak çalışan M. Parfitte *kalgay* adıyle anılıyor, askerî kuruluşlara benzeyen obalar, mangalar, takımlar ve bölükler de alt basamakları meydana getiriyordu.

9 Nisan 1914 günü toplanan Keşşaf ocağının ilk Büyük orta'sı başbuğluğa harbiye nazırı Enver Paşayı, başbuğ yardımcılığına kalgay adı altında M. Parfitte'i, büyük orta'nın koldaşlıklarına da doktor Nâzım, Eyüp Sabri (Toprak), Burdur mebusu Atıf, Lazistan mebusu Sûdi, doktor Resuhi ve Ziya Beyleri seçti.

Savaş yılları içinde, Enver Paşa bu kurumu yeniden canlandırmak için Almanya'dan Von Hoff adında bir albay getirtti. Von Hoff, uzun incelemelerden sonra Gençlik Dernekleri teşkilâtı adını taşıyan bir tasarı hazırlayarak bunun uygulanmasına İstanbul Erkek Muallim mektebinden başladı. Savaş dolayısıyle bu kurum çalışamadı. Cumhuriyetin ilânından sonra çalışmalar izcilik adıyle yürütüldü. Bk. İZCİLİK. (M)

KEŞTİ i. (fars. *keştî*). *Esk.* Gemi. || *Keştiban,* gemici, kaptan: *Pâyine gelmese rûzileri bindâbların / Keştiban düşmez idi dâmına girdâbların* (Nabi). || *Keşti-gâh,* tersane. || *Keşti-ger* (veya *keşti-sâz*), gemi yapan. || *Keşti-keş,* gemi reisi. *Mec.* Ayyaş. || *Keşti-nişîn,* gemide bulunan. || *Keşti-nişînan,* gemide bulunanlar: *İmtiyâz-ı sabit ü seyyâr-ı müşkildür hayâl / Zanneder keşti-nişînan sahil-i deryâ yürür* (Ragıb Paşa). || *Keşti-şikeste,* kazaya uğramış geminin enkazı, kalıntısı. || *Keşti-süvar,* gemi veya kayığa binmiş veya bindirilmiş. || *Keşti-i bâde,* kayık biçiminde kadeh. || *Keşti-i Nuh,* Nuh peygamberin gemisi: *Ya necat ehline oldun keşti-i Nuh-ün nebi* (Hayalî). || *Keşti-i zer,* kayık biçiminde yaldızlı kadeh. Yeni ay. Güneş. || *Keşti-i gam* (gam gemisi), dünya. (M)

KEŞUFİYE i. (ar. *keşufiyye*). Osmanlı devletinde Mısır valilerinin topladığı vergi. (Öküz Mehmed Paşa, Mısır'a vali olduğu zaman keşufiye'yi kaldırdı. Mısır hazinesinden İstanbul'a gelen *keşufiye akçesi,* padişahın cep harçlığı olurdu.) [M]

KET sıf. (ar. *ket*). Engel.

— DEY *Ket vurmak,* güçleştirmek, engellemek: *Bütün bu olanlar işime ket vurdu.*

— Biyol. *Ket vurucu gen,* başka bir genin hareketini engelleyen gen.

— Psikanaliz. *Ket vurma.* Bk. İNHİBİSYON. (ML)

KET i. Bk. NİŞASTA.

KET, S.S.C.B.'de ırmak, Batı Sibirya'da; 1 000 km. Obi ırmağının kolu olan Ket, bir kanalla da Yenisey ırmağına bağlıdır. (L)

KET i. Leng. Yenisey'deki sibirya dili. Bk. YENİSEYCE. (L)

KET veya **KETT** (Robert), ingiliz isyancısı (Londra 1549). Norfolk'ta zengin bir sepiciydi. Köylülerin gittikçe artan yoksulluğuna üzülerek haziran 1549'da bir çiftçi ayaklanmasının başına geçti. Adamlarını disiplin altına aldı, Norwich'i ele geçirdi, ılımlı bir sosyal reform programı hazırladı: buna göre toprak köleliği kaldırılacak, kesenekler de indirim yapılacaktı. Fakat krallık otoritesine boyun eğmeyi reddedince, lideri bulunduğu kuvvetler Dussindale'de John Dudley tarafından imha edildi. Ket tutuklandı ve asıldı. (L)

KETAİB çoğl. i. (ar. *ketibe,* asker bölüğü'nden *ketâib*). *Esk.* Ask. Askerler, askerî birlikler: *Şevkin galeyan ederdi peydâ / Hununda ketâib-i cihadın* (Recaizade Ekrem). [M]

KETAL i. *Halk dili.* Kolalı bir çeşit parlak bez. (M)

KETÂME, büyük berberî kabilelerinden biri. İslâmiyetin Kuzey Afrika'da yayılmağa başladığı dönemlerde, Kosantina eyaletinin Avras ile deniz arasındaki kuzey bölgesinde, Cezayir'in batısındaki Sahel ile Sebau yöresinde oturuyorlardı. Efsaneye göre atalarının adı *Ketam* idi. Himyerî soyundan olan kabile, Kuzey Afrika'daki dinî savaşlarda başarılı olamadı. İsmailiye mezhebini kabul ederek, Fatımî devletinin kurulmasına ve onların Mısır'ı ele geçirmesine yardım ettiler. Zamanla yerli hükümdarlara bağlandılar. XX. yy. başlarında Curcura, Zuvavele, Cicelli ve Küçük Kabiliye yöresinde oturuyorlardı. Bugün bu bölgedeki bütün Berberîler gibi Ketâme de sünnî mezhebine bağlıdır. (M)

keşişlik: Grande-Troppe manastırında keşişler

KETAPANG, İndonezya'da şehir, Borneo'nun batı kıyısında. (L)

KETB i. (ar. *ketb*). *Esk.* Yazma. || *Ketb etmek,* yazmak, kaleme almak. || *Ketb ü tahrir etmek,* yazmak, kaydetmek. (L)

KETCHİKAN, Alaska'da şehir, Revillagigedo adasının (güneydoğu kıyı takımadaları) güneyinde; 6 500 nüf. Balıkçılık limanı (dünyanın en büyük yayın balığı konserve fabrikaları). [L]

KETÇAP i. (ing. *ketchup*'tan). Mantar suyu veya domates suyu ile yapılan ve piyasada hazır olarak satılan ingiliz salçası. (L)

KETE i. *Halk dili.* Külde pişmiş şekerli çörek. (M)

KETEBE çoğl. i. (ar. *kâtib*'den *ketebe*). *Esk.* Kâtipler, yazıcılar: *Zikr olunan ketebeden bazıları okuyup bazıları yazarak [...] müteredit mushaflar vücuda getirdiler* (Cevdet Paşa). || Hattatlık belgesi: *On üç yaşında idüm aldığım zaman ketebe / Geçende «sen ne bilirsin» demez mi bir züppe* (M. Â. Ersoy). || *Ketebe-i aklâm,* kalem kâtipleri. || *Ketebe kıtası.* Bk. İCAZETNAME. (M)

KETEBEHU cümle (ar. *ketebe* ve *hû,* o [erkek] zamirinden *ketebehû*). *Esk.* «Bunu o yazdı» anlamında, hattatların, yazdıkları yazının altına ve imzalarının üzerine koydukları not (yazarın adı ile kullanılırdı). *Ketebehû Sami* («bunu Sami yazdı»). || Hatatlık icazeti veya ruhsatı. (M)

KETEİOİ çoğl. i. Anadolu'nun batısında Teuthrania bölgesinde yaşayan halk topluluğu. Bu halk topluluğunun Truva bölgesinde oturmuş bazı kilikyalılarla ilişkisi olduğu sanılır. Homeros, *Odysseia* adlı eserinde Keteioi denen halkın Küçük Asya'da Mysia kralı Telephos'un oğlu Eurypylos'un savaşçıları olduklarını yazar; bergamalı olduklarını ileri süren tarihçiler de vardır. (M)

KETEL (Cornelis), hollandalı ressam (Gouda 1548 - Amsterdam 1616). 1568-1581 Arasında Londra'da çalıştı (Edward Fiennes, Clinton'ın [Londra], Martin Frobisher'in [Oxford] portreleri), oradan Amsterdam'a, sonra Gouda'ya gitti. Arkebüzlü askerlerin toplu portrelerini yaptı (Amsterdam, Gouda). [L]

KETELEERİA i. (belçikalı bahçıvan J.-B. *Keteleer*'in adından). Bot. Çama benzeyen kozalaklı bir bitki. (Anayurdu Güney Çin olan *Keteleeria Fortunei,* lübnan sedirine benzeyen güzel bir ağaçtır; İtalya'da çok yetişir. Çinhindi'nde yetişen türlerinden kıymetli bir tahta elde edilir.) [L]

KETEN i. (ar. *kettân*'dan). Bot. Zıt renkli, göz alıcı çiçekleri olan, basit yapraklı otsu bitki; lifleri dokumacılıkta kullanılır. || Bu bitkinin elyafından yapılmış

Foto. Vernacci, Viollet (LAROUSSE)

Keten bezi. || *Soysuz keten,* KETENCİK'in başka adı. || *Keten grisi,* yıkanmamış keten bezi renginde. || *Yeni zelanda keteni,* yaprakları bir dokuma ipliği veren bitki, zambakgillerden. (Daha çok, *Phormium tenax* adıyle bilinir.)

— Coğ. Bk. ANSİKL.

— Mutf. *Keten helvası.* Bk. KETENHELVA.

— Ted. *Keten tohumu.* Bk. ANSİKL. || *Keten tohumu lapası,* keten tohumundan yapılan yumuşatıcı yakı.

— Teknol. *Keten dövmek,* önceden suya bastırılmış keten veya kenevir saplarını, tel tel ayırmak üzere boylamasına dövmek. || *Keten dövme tahtası,* 1 - 1,20 m yüksekliğinde, düşey duran ve üzerinde yerden 80 sm kadar yukarıda geniş bir delik bulunan tahta. (Bu delikten, dövülecek keten ve kenevir sapları geçirilir.) || *Keten tokmağı,* keten ve keneviri dövmekte kullanılan âlet. (Bir tahta parçasından meydana gelen ve bir kenarında küt bir eşik bulunan bu âletle, keten dövme tahtasından gelen keten ve kenevir sapları boylamasına dövülür.)

— Tekst. Bk. ANSİKL. || *Keten samanı,* keten liflerinin ayrılması sırasında meydana gelen elyaf ve sap döküntüleri. || *Keten tarağı,* keten ve kenevirin işlemesine yarayan makine; aynı işlem için eskiden kullanılan kaba tarak.

— Zır. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Coğ. *Dünya keten üretimi.* Dokuma sanayiinde kullanılan elyaf, yalnız yazları oldukça yağışlı ve serin geçen bölgelerde yetiştirilen *keten*'den elde edilebilir. Bu iklim şartları ve buzultaş asıllı kumlu ve çakıllı toprakların bitkinin yetişmesine çok uygun olması yüzünden keten tarımı batı ve kuzey avrupa ülkelerinde öteden beri önemlidir. S.S.C.B. ile Polonya'nın kuzey kısmında dünya keten üretiminin yaklaşık olarak yüzde 90'ı elde edilir. Bu ülkeleri, oldukça geriden, Belçika, Fransa ve Hollanda takip eder; elyaflarının niteliği yüksektir. En önemli keten sanayii, büyük iç pazarı besleyen S.S.C.B.'dedir. B. Avrupad'a tezgâhlar ve işçilik Belfast dolaylarında (Kuzey İrlanda keten işçiliğinde uzmanlaşmıştır), Fransa'nın kuzeyinde ve Cholet'de (mendil yapımı), Belçika'da ve Batı Almanya'da toplanmıştır. Keten A.B.D., Kanada, Arjantin ve Hindistan'da yağından yararlanmak için yetiştirilir; yağı, yağlıboya, vernik, matbaa mürekkebi ve ayrıca muşamba imalinde kullanılır.

— Ted. *Keten tohumu,* helmeli kabuğunun altında tedavi yağlı bir embriyon taşır. Kabızlığa karşı doğrudan doğruya veya binde 10'luk sulu ilâç halinde kullanılır.

— Tekst. *Keten* lifleri, makine ile kaldırılır. Birkaç gün yerde kurutulduktan sonra, tohumlarını ayırmak için dövülür. Keten, kullanışlılığı bakımından çok değeri olan dokumalık bir tel verir. Dokumalık teller, sapın soymuksu kısımlarında «pektik maddeler» denilen zamk-reçine karışımı bir maddeyle kaplı iplikçikler halinde bulunur. Bu telleri kolayca çıkarabilmek için, saplar, suya yatırma ve telleri ayırma işlemlerinden geçirilir. Biyokimya tepkimelerine dayanan suya yatırma işlemi, pektik maddelerin çökünmesi için etkileyici bazı diyastazlar çıkaran hava ile solunumlu ve havasızyaşar bakterileri harekete geçirir. Bu işlem suyun içinde veya nemli bir yerde yapılarak, pektik maddeler giderilir ve keten tellerinin ayrışması sağlanır. Kısa (2-6 sm) ve sert keten telleri istenmediğinden, boyları saplarınkine eşit uzunlukta olan, iplikler halindeki ilkel teller çözülünceye kadar suya yatırma işlemi sürdürülür. Temeli mikrobiyolojik saldırı olan suya yatırma işlemi dönüşümsüz bir olay olduğundan, tel demetlerinin büyük ölçüde parçalanmasından sakınmak için, bu işlemin büyük bir dikkatle yapılması gerekir. Suya yatırma işlemi değişik tekniklerle yapılır: keten saplarını uzunlamasına toprağa serme (süresi birkaç haftadır); sapları nehir suyuna yatırma (süresi birkaç gündür, fakat hava şartlarının etkisi yüzünden mayalanma süresince, kontrolu çok güçtür). Başka bir teknik de, keten saplarını büyük çimento havuzların içine yatırmaktır; işlem süresince kontrolu çok iyi sağlanabilen bu sonuncu teknik, kullanışlılığı yüzünden akarsuya yatırma tekniğinin yerini almıştır. Ancak pahalıya mal olduğu için üstün nitelikteki ketenlere uygulanır, geçerli nitelikteki ketenler toprakta işlem görür.

Tellerin ayrılması, keten saplarını dövmeye dayanan tamamıyle mekanik bir işlemdir. Böylece iplik demetleri, bitkinin öteki kısımlarından (ağaç, kabuk) ayrılır ve ayrılmış keten elde edilir. Bu işlemin verimi tarlada sap halinde toplanmış ketenden başlayarak yüzde 15 kadardır. Ayırma sırasında kırılan teller de toplanır, kıtık yapılır. Ayrılmış teller doğrudan doğruya iplik yapılmağa gönderilir.

Basit keten tellerinin boyu 6 sm'yi geçmez; fakat, klasik keten iplikçiliğinde, bu eleman yalnız pektik maddelerle birçok teli eklemekte kullanılır. Keten telleri uzunlamasına kolayca ayrılabilir; mekanik taramaya elveren de bu özelliğidir. Tellerin içinde pektik maddelerin bulunuşu, ıslak halde eğirme imkânı verir; daha ince iplikler elde etmek istenirse, son çekimden önce örgüler sıcak sudan geçirilir ve yumuşatılarak tellerin kendi aralarında daha kolaylıkla kayması sağlanır.

Ketenlerin rengi sarımtırak beyazla (suya bastırılan teller) koyu gri (toprağa yatırılmış teller) arasında değişir. Mikroskopla incelendiği zaman keten tellerinin, merkezî küçük bir kanal ile, açıları az keskin çok köşeli hücrelerden meydana geldiği görülür: tellerin üzerinde, uzunluğuna bükülgenlik kıvrımları ve çok ince noktalar vardır.

Kimyasal yönden, keten, saf selülozdan meydana gelmiştir. Bazı yeni teknikler, suya yatırma işleminin kimyasal maddelerle (özellikle aseton) yapılabileceğini göstermiştir. Ayrıca, tellerin hazırlanmasında başvurulan klasik işlemleri basitleştirmek için araştırmalar yapılmaktadır: keteni yeşilken işlemek, keten saplarındaki telleri ayırma usulünü geliştirmek, böylece elde edilecek maddeyi iplik halinde işlemek, dokuma tezgâhlarının dışında suya yatırma işlemlerini ortadan kaldırmak (pektik maddelerin kimyasal yoldan giderilmesi) gibi. Keten, saf olarak veya pamukla karıştırılarak (metis dokuma) birçok kumaşın dokunmasında ve dikiş ipliği yapımında kullanılır.

— Zır. Kireçli toprakları seven ve özellikle ılıman bölgelerde yetişen yüz kadar *keten* türü bilinmektedir. Birçoğu Avrupa'da yaygındır, fakat en iyi bilineni *bayağı keten*'dir (Linum usitatissimum); dokuma ipliği yapılmak, yağı çıkarılmak üzere ve süs bitkisi olarak geniş çapta yetiştirilir. Boyu 0,30-1 m arasında olan bu güzel bitkinin canlı mavi renkte güzel çiçekleri vardır; sapları, içinde çok yağlı tohumlar bulunan kapsüller taşır.

Keten tarımı, elli yıldan beri önemli ölçüde azalmıştır (ülkesine göre, yüzde 40-90); üretimi spekülatif bir nitelik gösterir. Keten kuruyan bir bitkidir, tarımının, almaşık ekimde belli bir yeri yoktur; daha çok buğday veya yoncadan sonra ekilir. Yetişme süresi 100-110 gündür. Dengeli bir gübreleme ister (özellikle azot fazla olmamalıdır), en çok potasyum sülfattan yararlanır. Başlıca düşmanı toprak piresidir; buna karşı sentetik ilâçlar (D.D.T., H.C.H. v.b.) çok etkilidir. Ürün (hektarda 5-6 ton taze keten), temmuz ortalarında, tellerinin kırılmaması için tercihen makine ile kaldırılır. Yağı çıkarılmış küspesinden hayvan yemi, özellikle sığır ve koyun yemi olarak çok yararlanılır.

◆ Sıf. Keten bezinden veya kumaşından yapılmış: *Keten gömlek.* (LM)

KETEN i. (yun. *kêtos,* balina > fr. *cétène*'den). Formülü $C_{16}H_{32}$ olan etilenik karbür; ketilik alkolden hidrojenin ayrılmasıyle elde edilir. (Bromu bağlayarak keten bromür verir.) [L]

KETENCİ i. (*keten*'den *ketenci*). Keten bezi yapan, dokumacı. || Keten satan.

◆ **Ketencilik** i. Keten yapımı. || Keten ticareti. (M)

KETENCİK i. (*keten*'den *keten-cik*). Bot. Küçük sarı çiçekli, yağlı bitki. Eskiden sabun yapımında ve ressamlıkta kullanılan kurutucu bir yağ elde edilirdi. (İlmî adı *Chamaelina sativa.* Turpgillerden.)

— ANSİKL. Ekimi yapılan *ketencik* biryıllık bir bitkidir. Ekinlerin arasında çok rastlanır. Yaz başlarında çiçek açar. Boyu 30-80 sm arasındadır. (L)

Ketenciler mescidi veya **Alaca mescidi,** İstanbul'da, Alacahamam'da Marpuççular sokağında Fatih Sultan Mehmed devri bilginlerinden Çelebioğlu Alâüddin tarafından yaptırıldı. Zaman zaman onarıldı; sonunda halk tarafından kâgir olarak yeniden yaptırıldı (1945). [M]

KETENGİLLER çoğl. i. Bot. Otları, ağaççıkları ve ağaçları kapsayan ikiçenekli çiçekli bitkiler familyası.

— ANSİKL. *Ketengiller*'in yaprakları çizgisel ve düz kenarlı, sarmal veya karşılıklıdır. Tek veya toplu, kömeç veya dal uçlarında demet halinde bulunan çiçekleri düzgün ve erseliktir. En çok bilinen cinsi ketendir. (L)

KETENHELVA bls. i. Bk. HELVA.

KETENKUŞU bls. i. Zool. Külrengi ve esmer tüylü küçük ötücü kuş, erkeğinin başı ve göğsü koyu kırmızı bezeklidir. (İlmi adı *Carduelis cannabina.* Serçegillerden.)

— ANSİKL. *Ketenkuşu,* Doğu Türkistan'a kadar Avrupa'nın her tarafında ve Akdeniz dolaylarında yaygındır. Sürüler halinde yaşar, çitlerle çevrilmiş ekili yerleri sever. Erginleri küçük tanelerle, yavruları tırtıl ve böceklerle beslenir. Âhenkli bir ötüşü vardır. (LM)

KETENLER çoğl. i. Bileşiminde $=C=C=O$ fonksiyon grubu bulunan bileşikler.

— ANSİKL. *Ketenler,* $CH_2BR—CO—Br$ tipi bromlanmış α bromür asitler üzerine çinkonun etkilemesiyle bulunmuştur.

$$\begin{matrix} R \diagdown \\ \quad CH—CO_2H \\ R' \diagup \end{matrix}$$

tipi asitlerin kuru kuruya ısıtılmasından elde edilir.

Ketenlerin hepsi sıvıdır, yalnız ilk basamakta elde edilen $CH_2=C=O$ bileşiği gaz halindedir. Az kararlıdırlar, kolayca polimerleşirler. Formülü $R—CH=C=O$ olan keten, $R—CH_2—CO_2H$ asidinin bir iç anhidriti olarak düşünülebilir. Keten, çevre ısısında su ile birleşerek bu asidi, alkolle birleşerek etilesterin'i, amonyakla birleşerek amidin'i, asitle birleşerek iki moleküllü anhidridini

$$R—CH_2—CO—O—CO—CH_2—R$$

verir. Bu özelliğinden, susuz asetik asidin elde edilmesinde yararlanılır: asetik asit 800°C'ta kuru kuruya ısıtılır, buharları —20°C'a getirilir ve su asetik asitle tekrar birleşmeyecek şekilde yoğunlaştırılır. Gaz halindeki keten

$$CH_2=C=O$$

asetik asit içinde toplanır ve asetik asidi asetik anhidrit haline dönüştürür. (L)

KETFİYE i. (ar. *ketf,* omuz'dan *ketfiyye*). *Esk.* Arapların omuzları örtecek şekilde başlarına sardıkları ipekten, püsküllü ince örtü. (M)

KETHÜDA i. (fars. *ked-ḫudā,* ev sahibi'nden). Teşk. tar. Zenginlerin ve devlet adamlarının işlerini gören kimse: *Kethüdâ kendisi, nâib kendi / Kimseyi kullanmaz umurunda vekil* (Sürurî). [Bk. KÂHYA.] || *Kethüda bey,* Yeniçeri ocağının büyük rütbeli subaylarından birinin unvanı. (Kul kethüdası veya ocak kethüdası da denirdi. Kethüda bey, yeniçeri ağasının yardımcısıydı. Bunlar ocaktan yetiştikleri için, ocakta ağadan daha çok sayılırlardı. Kethüda bey, ağa divanı üyesiydi.) || *Kethüda bölüğü,* Yeniçeri

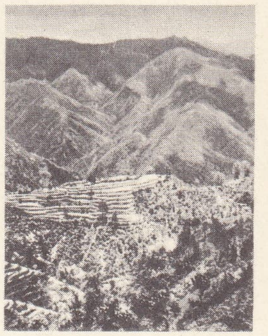

KEŞMIR
Himalaya eteklerinde kademeli tarım

KEŞMIR
«Mutlu vâdi»

ocağındaki ağa bölüklerinden birincisi. (Kul kethüdalarının yönettiği bu bölük, ötekilerden daha kalabalıktı. Sayısı yedi ile sekiz yüz kişi arasında değişirdi. Bölüğün kalabalık olması kethüda mevkiinin yüksekliği yüzündendi). ‖ *Kethüda dairesi,* Yeniçeri ocağı kethüdasının dairesi. (Bk. ANSİKL.) ‖ *Kethüda yeri,* savaşta Otuz Üçüncü alayı yönetmekle görevli yeniçeri albayı. Sipahi ve silâhtar bölüğünün âmiri olan subay, (Bk. ANSİKL.) ‖ *Kethüda yeri kâtibi,* Yeniçeri ocağı subaylarından birinin adı. (Kul kethüdası yardımcısının ve yeniçeri ağası kapı çuhadarının emirlerini kethüda yerine yazılı olarak iletmekle görevliydi. Kâtibin yazdığı, kethüda yerinin gördüğü emir ve mektuplar, ağa tarafından mühürlenirdi. Görevleri arasında kethüda yerinin işleriyle ilgili defterleri tutmak da vardı.) ‖ *Kethüdayı attarân,* Osmanlı devletinde attaran (attarlar; halk ağzı, aktar) kâhyasına verilen ad. (Attaran sınıfının görevi eczacılıktı. Çiçekleri, otları, kökleri kurutarak ilâç yaparlar, merhem ve yakı gibi şeyleri hazırlarlardı. Attaran kethüdasına devlet tarafından berat verilirdi.) ‖ *Kethüdayı bevvabân,* sarayın babıhümayun ve orta kapısını bekleyen kapıcıları yöneten görevli (Divanıhümayunda ayak hizmeti de görür, padişah ile sadrazam arasındaki yazılı haberleşmeleri ulaştırma görevi de vardı. Yabancı eser ve seyahatnamelerde adı *saray müşiri* veya *saray nazırı* diye geçer.) ‖ *Kethüdayı kassaban,* saray kasaplarının başı. ‖ *Kethüdayı sadrı ali,* sadrazam yardımcısı yerinde olan memur. (Bk. ANSİKL.) ‖ *Kethüdayı sadrı âli çuhadarı,* Osmanlı devletinde sadrazam yardımcısının kâtibi. (Dahiliye nazırı görevinde bulunan sadaret kethüdasının işlerine bakar, Kethüda kaleminden yazılan kâğıtları gerekli kişilere götürürdü. Halk arasında bunlara çuhadar denirdi.) ‖ *Kethüdayı sadrı âli hazinedarı,* Osmanlı devletinde sadrazam yardımcısı olan kethüda beyin para işlerine bakan memur. (Şimdiki mutemetlerin görevine benzer bir görevi vardı.) ‖ *Kethüdayı sadrı âli kaftancısı,* Osmanlı devletinde sadrazam yardımcısı olan kethüda beyin giyim eşyasını saklamak ve düzenlemekle görevli kimse. ‖ *Kethüdayı sadrı âli kâtibi,* Osmanlı devletinde sadrazam yardımcısının (kethüda bey) işlerine bakan kimse. (Kethüda dairesiyle ilgili bütün işlere bakar, kethüda beye ait resim ve vergileri de toplardı. XVIII. yy.da maiyetinde otuz kâtip çalışıyordu.) ‖ *Kethüdayı sadrı âli mühürdarı,* Osmanlı devletinde sadrazam yardımcısının maiyet memurlarından biri. (Görevi, kethüda beye gelen bütün belgeleri ve mektupları okumak, mühürlenmesi gerekenleri mühürlemekti.) ‖ *Kapı kethüdası,* valilerle sancakbeylerinin resmî daireleriyle olan işlerine bakan kimse. ‖ *Kul kethüdası,* Yeniçeri ocağında ağadan sonra gelen en yetkili şahıs.

— İda. *Esk. Köy kethüdası,* Osmanlılarda, köylerde devletle halk arasında ilişkiyi sağlıyan görevli. (Sonradan, buna *muhtar* adı verildi.)

— ANSİKL. Teşk. Tar. *Kethüda dairesi,* Fatih Sultan Mehmed'in acemi oğlanları için yaptırdığı kışladaki iki bölümden biri Kethüda dairesi, öteki Çavuş dairesiydi. Kethüda dairesinde ağanın odasıyle birlikte on altı oda (koğuş), Çavuş dairesinde ise on beş oda (koğuş) vardı. Kethüda dairesinin birinci odası İstanbul Ağası bölüğüydü. Daha sonraları er sayısı artınca dokuz bölüğe ayrıldı. Odaların hepsine birden *cemaat* denirdi. Odaları *çorbacı* ve *yayabaşı* adı verilen kumandanlar yönetirdi.

● *Kethüda yeri,* kul kethüdasının vekili ve yeniçeri ağasının yanında bütün ocağın kapı çuhadarı (kapıcı) idi. Savaşta ağanın koruyucusu olan 33. Ortayı yönetmekle görevliydi.
Ağa kapısında oturur, ağanın emirlerini kâtip aracılığı ile dizdara (kale muhafızı) ve serdara (kumandan) bildirirdi. Ocakta davası olan kimseleri çağırır, dinler ve gerekirse ağa ile görüştürürdü. Ağa kapısında çalışan sanatkârların imalâthanesinin, kullukçularının ve ağa gediklilerinin yönetimine bakardı. Yeniçeri ağası Divanıhümayuna giderken, ağayı atına bindirir ve ağanın sağında atla gider, Topkapı sarayına yaklaşırken atından inerek saraya kadar ağanın yanında yürürdü. Dönüşte de aynı işi yapardı. Terfi edince ya muhzır (mübaşir) ağa veya yayabaşı olurdu. Bazen iltimasla, haseki ve deveci de olurdu. Başına keçe giyer, balıkçıl sorguç takardı. XVI. yy.ın sonlarında tımara çıkarılan kethüda yerlerine on bin akçe dirlik verilirdi. XVIII. yy.dan sonra ocak ağalarının sonuncusu olarak katar ağalarına katıldı.

● *Kethüdayı sadrı âli,* önceleri sadrazamlar kendi adamlarına kumandan olarak birini görevlendirir, buna *kethüda* derlerdi. Bilgili ve başarılı kimseler arasından seçilen kethüdalar, sadrazama devlet işlerinde de yardımcı olurlardı. Daha sonraları *kethüda bey* adını alan sadrazam yardımcısı Ahmed III zamanında dahiliye nazırı görevine getirildi. Babıâli ricalinden sayılan kethüda beyin «kalem»i, kâtibi bulunurdu. 1828 Yılında, Sultan Mahmud II zamanında çıkarılan «Elbise nizamnamesi» gereğince, kethüda bey, beylerbeyi rütbesinde gösterildi. Günlük ve resmî kıyafeti belirtildi. Böylece üstlük yerine, açık yeşil harvani ve fes giymesine karar verildi. Yüksek rütbeli subay ve devlet memurlarından ayrı olarak harvaninin yakasının sırmalı olması kuralı kondu. At takımı ise vezirlerinki gibiydi. XVIII. yy.dan sonra, özellikle Nevşehirli Damat İbrahim Paşanın sadrazamlığından sonra, kethüda beyin tayini ve işine son verilmesi devlet eline geçti. Böylece sadrazam kethüdası resmî memur oldu. Kethüda XVIII. yy.ın ilk yarısında bütün Divanıhümayun büyüklerinden reisülküttaptan daha önemli bir devlet memuru oldu. Kethüda bey bütün içişlerine bakardı. Paşa kapısının en sözü geçer memuruydu. Sadaret makamına verilen evrak üzerine sadrazamın «pençe» denilen işaretini vurmak, «buyruklu» şifresini yazmak onun görevleri arasındaydı. Resmî yüksek devlet memurlarından olan kethüda, merasim ve teşrifata, Divanıhümayuna katılmazdı. Sadrazam Divan'a veya saraya giderken onu sarayın kapısına kadar götürür, Babıâli'ye dönerdi. Babıâli'de özel daireleri vardı.
Sadrazam kethüdalığı 1831 yılında, Pertev Efendinin kethüda olduğu sırada kaldırıldı. Bu makam yerine Dahiliye vekâleti kuruldu. 1837 Yılında da Dahiliye nezaretine, Mülkiye nezareti de katılınca kethüdalık görevine son verildi.

◆ **Kethüdalık** i. *Esk.* Kethüdanın yaptığı iş. ‖ *Kethüdalık ağırlığı,* köy halkından kethüdanın topladığı para.

◆ **Kethüdaperver** blş. sıf. *Esk.* Yeniçeri askerlerini koruyan, yetiştiren. (M)

KETHÜDA GÜNDÜZ (Kör Ali oğlu Gündüz, — denir), avşar beyi (XVI. yy.). Aşiretiyle Kayseri'nin doğusunda Zamantı çayı boylarında oturuyordu. 1687-1690 Yıllarında, diğer on avşar beyi ve 200 atlı ile birlikte Avusturya seferine katıldı. (M)

Kethüdakadın camii (veya **Canfedakadın camii**), İstanbul'da, Karagümrük semtinde. Sultan Ahmed I'in harem kethüdası Canfeda Saliha Hatun tarafından yaptırıldı. 1584 Yılında esaslı şekilde onarıldı; bazı ilâveler yapıldı. (M)

KETHÜDALILAR çoğl. i. (*kethüda* > *kethüdalı*'dan *kethüdalı-lar*). Osmanlı devletinde Yeniçeri ocağındaki yüz doksan altı ortadan, otuz üçüncüsünün adı. (M)

KETHÜDA SAİD EFENDİ, türk tarihçisi (XVIII. yüzyıl). Selim III devri (1789-1807) olaylarını içine alan yazma bir tarih kitabı vardır. *Neticet-ül-Vekayi* (Olayların Sonucu) adlı başka bir eserinde 1806'dan itibaren cereyan eden olayları tespit eder. Eserin *Mazbutat-ı Said* (Said'in Notları) adlı bir bölümü, Selim III'ün tahttan indirilişini anlatır. (M)

KETİBE i. (ar. *ketibe*). Ask. *Esk.* Asker bölüğü, alay: *Durmaz yürür ketîbe-i rahşân-ı mefharet* (Tevfik Fikret).

— ANSİKL. *Ketibe,* yüz ilâ bin kişi arasında süvariden meydana gelirdi. Birçok türk ve müslüman devletinde kullanılan *ketibe,* ordudan ayrı Osmanlılarda çok az kullanıldı.

◆ **Ketibeperver** blş. sıf. *Esk.* Asker yetiştiren, askeri koruyan. ‖ *Padişah-ı ket'be-perver,* askeri koruyan padişah. (M)

KETİF veya **KETF** veya **KETEF** i. (ar. *ketf*). *Esk.* Omuz: *Cellâda emr olunup ketfinden de düvaller çıkarıp* (Naima).

— Anat. Kürek kemiği. (M)

KETİL i. (fr. *cétyle*'den). Kim. Formülü $C_{16}H_{33}$ olan tek değerli kök. (Ketilik alkolden hidroksilin giderilmesiyle türer.) [L]

KETİL—. Kim. Bir molekülde ketil kökü bulunduğunu gösteren önek. (L)

KETİLİK sıf. (fr. *cétylique*'ten). Formülü $CH_3—(CH_2)_{14}CH_2OH$ olan, normal zincirli bir primer alkol için kullanılır. *Eşanl.* HEKSADESİLİK ALKOL, ETAL, HEKSADEKANOL.

— ANSİKL. İlk defa 1818'de Chevreul tarafından, ispermeçetin sabunlaştırılmasıyle elde edildi. *Ketilik alkol* 49°C'ta eriyen, 344°C dolaylarında ayrışmadan kaynayan beyaz bir katıdır. Yükseltgenerek, kendine tekabül eden palmitik asidi verir. Nitrik asit ve bir diasit karışımının oluşmasına yolaçar; bu asitler pimelik, sebasik ve süberik asitlerdir. Deriye sürülen ketilik alkol, bir kadife yumuşaklığı verir. (L)

KETİMİN i. (fr. *cétimine*). Bir ketonda, oksijen yerine tek değerli NH veya NR gruplarından birinin girmesiyle meydana gelen bütün bileşiklere verilen ad. (NH tipi ketiminler kararsızdır ve ender olarak elde edilir; NR tipi ketiminler biraz daha kararlıdır.) [*Eşanl.* KETON-İMİN.] (L)

KETM i. (ar. *ketm*). *Esk.* Sır tutma, gizleme, göstermeme, söylemeyiş: *Ketminde acep tekellüf etmiş, / Tahrif etmiş, tasarruf etmiş* (Ziya Paşa). ‖ *Ketm etmek,* sır tutmak, bir şeyi gizlemek: *Size ithâf ile, zira ne için ketm edeyim* (Tevfik Fikret). *Ketm etme bu râzı söyle bir söz* (Abdülhak Hâmid). ‖ *Ketm-i esrâr,* sırları saklama.

— Ask. *Ketmi esnân,* askerlik çağında olanların gerekli daireye kayıtlı olmaması.

— Din. *Ketmi adem,* Tanrı'nın ruh ve madde âlemlerini yaratmak istediği zaman yaratıkların ilki olan cevheri ahzar'ın (Yeşilcevher) çıktığı yer: *Kurtulamadım âlemde bir an derd ü âlemden / Sahra-yı vücude geleli ketm ademden* (Şinasi). [M]

KETMİ i. Bot. Antiller, Tropik Afrika, Madakaskar ve Yeni Kaledonya'da çeşitli şekilleri bulunan bir ağaç (Ebegümecigillerin bamya cinsinden.) [L]

KETO—. Kim. Bir bileşikte keton grubu bulunduğunu gösteren önek. (L)

KETO. Yun. mit. Pontos ile Gaia'nın kızı. Erkek kardeşi Phorkos veya Phorkys'ten Gorgona'ları dünyaya getirdi. ‖ Deniz canavarları cinsinin adı. (L)

KETOGEN sıf. (fr. *cétogène*'den). Biyokim. Karaciğerden geçerken, β - oksibütirik asit, asetilasetik asit ve aseton oluşumunu sağlayan açık zincirli bazı yağlı maddeler (asitler) için kullanılır. (Bütirik, valerik ve kaproik asitlerin aminli türevleri bu sınıfa girer. Bu bakımdan, şeker hastalarının yiyeceklerini belirtirken, eğer asidoz eğilimi varsa bu noktaya dikkat etmek gerekir.) [L]

KETOGENEZ i. (fr. *cétogenèse*'den). Biyokim. Organizmada keton oluşması.

— ANSİKL. *Ketogenez,* organizmaların normal görevidir, fakat normal durumda ketonlu cisimler hemen çok oksijenli cisimler haline dönüşür, öyle ki bunların kandaki üremi pek önemsiz olarak kalır: ketonların normal oksitlenme tepkimeleri bozulunca, keton üremi artar, bu da tam bir iç zehirlenme demek olan kezon'u veya asidoketoz'u oluşturur. (L)

KETOHEKSOZ i. (fr. *cétohexose*'dan). Kim. grubu taşıyan heksoz. (L)

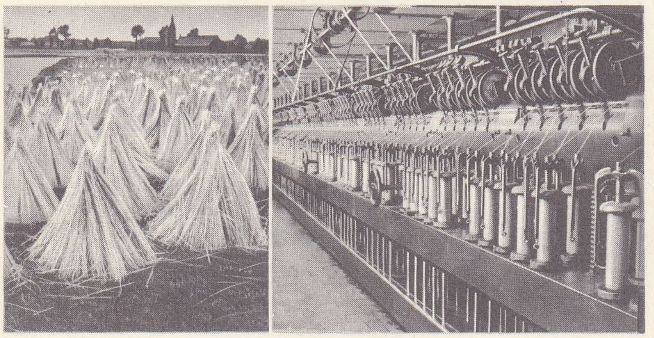

solda, Belçika'da bir keten tarlası; sağda, Lille yakınında bir keten fabrikasında iplik bölümü

Foto. LAROUSSE

KETOKSİM i. (fr. *cétoxime*'den). Kim. Bir ketondan oluşan oksim. (L)

KETOL i. (fr. *cétol*'den). Kim. *Eşanl.* KETON - ALKOL.

KETOLLEŞME i. (*ketol* > *ketolleşmek*'ten *ketolleş-me*). Kim. Bir ketonun iki molekülünün, bir ketol molekülü halinde derişmesi. (L)

KETON i. (fr. *acéton*, aseton > *cétone*'dan). Kim. Formülü R—CO—R' olan karbonilli ikincil türevlere verilen genel ad; R ve R', benzer veya farklı iki hidrokarbon köküdür.

— ANSİKL. Adlandırma sistemi, *keton*'ların, türedikleri hidrokarbonların sonuna *—on* takısı konularak adlandırılmasını öngörür, karışıklığa yolaçmamak için de sayılardan yararlanır:

$CH_2{-}CO{-}CH_2{-}CH_2{-}CH_3$

pentanon —2'dir. R—CO—R simetrik ketonları, *—on* takısının önüne, ketonun ait olduğu R—CO_2H asidinin adından çıkarılan bir önek getirilerek adlandırılır: $C_3H_7{-}CO{-}C_3H_7$ *bütiron;* R—CO—R' gibi simetrik olmayan bir keton, *—on* takısının önüne her iki asidin R—CO_2H ve R'—CO_2H adlarından türeyen iki önek getirilerek adlandırılır: $CH_3{-}CO{-}C_3H_7$ *asetobütiron.* Keton kelimesinin önüe R ve R' köklerinin adları konularak da adlandırma yapılır: $C_2H_5{-}CO{-}C_2H_5$ *dietilketon;* $CH_3{-}CO{-}C_2H_5$ *metiletilketon.* Birçok tabiî ve sunî keton'un halk arasında ayrı bir adı varsa da, çoğunluğu *—on* takısıyle sona erer. Ketonlar özellikle sıvı yağlarda bol miktarda bulunur. Bu yağlardan fiziksel, bazen de kimyasal usullerle çıkarılır. Ayrıca birçok sentetik hazırlama usulü vardır, bunların çoğu aldehit sentezlerine benzer: asetilen homologlarının hidratlanması, ikincil alkollerdeki hidrojeninin giderilmesi veya oksitlendirilmesi. Bazı ketonlar değişik usullerle elde edilir: yağ asitlerinin kalsiyumlu tuzlarının damıtılması veya bu asit buharlarının 300°C'ta torin üzerinden geçirilmesi (böyle bir asit karışımı, ikisi simetrik, biri karma üç keton verir); nitrillerin organomagnezyenler üzerine, asit klorürlerinin çinko tuzları üzerine etkimesi, susuz alüminyum klorür eşliğinde, asit klorürlerin aromatik hidrokarbonlar üzerine etkimesi gibi. Basit aldehitler alkoyllenemediği halde, bir keton, genellikle, ne kadar hidrojen atomu taşıyorsa karbonil kökünü saran karbon atomları üzerinde o kadar alkoyllenebilir.
Ketonlar, aldehitlerin kimyasal özelliklerinin hemen hepsini taşır: hidrojenlendirme sonucu alkol (burada ikincil) haline dönüşme, ketolleşme, krotonizasyon, organomagneziyenlerle yoğunlaşma, karakteristik azotlu türevlerin oluşumu. Buna karşılık ketonlar aldehitlerden daha az indirgendir; aynı sayıda karbon atomu olan bir aside dönüşerek yükseltgenmez, ancak güçlükle ve molekülü parçalanması sonucu daha az karbonlu aside dönüşmesi mümkündür. Aldehitlerden daha az etkindir. Aldehitlerin verdiği tepkimeleri bunlar vermez; alkollerle asetat oluşturmaz, soğukta amonyak ve aminler üzerine etkimez, hidratları yoktur. Yalnız metilli ketonların CH_3—CO—R çoğunluğu ve onartılmamış halkalı ketonlar, sodyum bisülfit ile birleşir. Ketonlar alkali ortama aldehitlerden daha dayanıklıdır. Bu da, aldehitlerde olmayan bazı özelliklerin ketonlarda bulunduğunu gösterir: su eşliğinde, sodyum tarafından ikili indirgemeyle bitersiyer glikole dönüşme, sodyum veya sodyum amidür etkisiyle sodyumlu ketonların oluşumu gibi özellikler. Bu sodyumlu türevler basit ketonların daha karmaşık ketonlar halinde alkoyllenmesine yarar.
En çok bilinen alifatik ketonlar: ***aseton, metiletilketon, metilnonilketon*** (doymuş); ***mezitiloksit, foron, metilheptanon*** (doymamış). Halkalı seride ***siklopentanon, siklohekzanon;*** önemli terpenik veya hidroterpenik ketonlar: ***menton, karvon, pulegon, tüyon, iyonlar, ironlar*** v.b.; aromatik seriden ***asetofenon, benzofenon, benzalaseton*** v.b. (L)

KETON - ALKOL i. (fr. *cétone-alcool*'den). Kim. Bileşiminde alkol ve keton grupları bulunan madde. *Eşanl.* KETOL.

— ANSİKL. *Keton-alkol*'ler, iki grubun karşılıklı durumlarına göre sınıflandırılır. Grupların birbirine yakın veya birbirinden 1, 2 v.b. karbon atomuyle ayrılmış olmasına göre, α, β, γ v.b. harfleriyle belirtilir.
Bu maddeler her iki grubun özelliklerini taşır. En basitleri *asetol*'dür. *Asiloin*'ler de α keton-alkol'lerdir. Keton-polialkol'ler şekerler grubundandır: bunlara *ketozlar* denir. (L)

KETONİK sıf. (fr. *cétoniqe*'ten). Ketonlarla ilgili; keton grubu taşıyan: *Ketonik asit.* (L)

KETON-İMİN i. (fr. *cétone-imine*'den). Kim. Bk. KETİMİN.

KETOPENTOZ i. (fr. *cétopentose*'dan). Kim. Bk. PENTOZ.

KETOSTEROYİT i. (fr. *cétostéroide*'den). Biyokim. Molekülünde karbonil (CO) bulunan steroler grubundan türev. (Yapılarına göre, 11— veya 17— ketosteroyitler denilen bu steroid'lerin sidikle dışarı atılması, biyokimyada, bazı içsalgı bezi hastalıklarının teşhisinde yararlanılan bir hormon etkinliğinin belirtisi sayılmaktadır.) [M]

KETOTAKSİ i. (fr. *chétotaxie*'den). Tanımlamalı böcek biliminin bir dalı; böceklerde, dokunaç veya faner şeklindeki önemli kılların vücut yüzeyindeki dağılımını inceler. (L)

KETOZ i. (fr. *cétose'dan*). Biyokim. Bir keton görevinde olan şekerlerin cins adı. Bk. ANSİKL.

Patol. Diyabet vakalarında görülen, klinik olarak belirtisiz dönem; bu sırada organizma keton cisimlerinin birikmesine karşı koyar ve normal alkali ihtiyatını muhafaza eder. (Eğer bu gizli hastalık devresi aşılırsa, o zaman *asido-ketoz* safhası başlar.)

— ANSİKL. *Ketoz*'lar, aldozlarınkine benzeyen fiziko-şimik özgülükler taşır; tabiatta ketozlar, aldozlardan daha az bulunur. Ketozların en bilinenleri, glükozla birleşince sakarozu meydana getiren früktoz ve levülozdur. (M)

KETRZYN, Polonya'da (Olsztyn voyvodalığı) şehir, Olsztyn'in kuzeydoğusunda; 16 000 nüf. Tarım merkezi. (L)

KETTA, Batı Pakistan'da şehir, il idare merkezi, Bülucistan'da; 106 6000 nüf. Bolan geçidine hâkim, stratejik bir mevki olan Ketta, İndus vâdisini Güney Afganistan'a bağlayan demiryolu ve bir karayolu üzerinde mübadele pazarıdır. Cephane fabrikası, afgan ve bülucistan yünlerini işleyen fabrikalar, 1935 Depreminde yıkılan şehir bütünüyle yeniden inşa edilmiştir. *Ketta ili,* 630 100 nüf. (L)

KETTANİ (Muhammed bin Cafer), faslı yazar (1859-?). Kettanîyîn ailesinden ve Şerif İdrisî soyundandır. Eserlerinin en ünlüsü *Salvat ün-Enfas ve Muhade at-ül Ekyos mimmen Ukbire fi'l - Ulema ve's Sulaha bi-Fas* (Fas'ta Gömülü Salihlerin ve Bilginlerin Hayatları Hakkında) adını taşıyan biyografya ansiklopedisidir. Bu üç ciltlik eserde ayrıca Fas'ın tarihî topografyasına ait önemli bilgiler vardır. (M)

KETTARA, Fas'ta yer, Merakeş'in kuzey-kuzeybatısında, Cebilet kütlesinin batı ucunda. Demir madeni. (L)

KETTE (Dragotin), slovenyalı şehir (Prem 1876 - Ljubljana 1899). Aşkı ve tabiatı sade bir dille anlattı, sonra felsefî şiire yöneldi ve sonelerinde bir çeşit heptanrıcılığı dile getirdi. Şiirleri ancak 1900'de yayımlandı. (L)

KETTELER (Wilhelm Emmanuel, baron VON — baronu), alman rahibi (Harkotten, Westfalen 1811-Burghausen, Bavyera 1877). Prusya'da devlet memuru idi. 1836'da rahip oldu. Beckum ve Hopsten'de köy papazı olarak çalıştı. 1848'de Tecklenburg bölgesinden Frankfurt parlamentosuna seçildi. Mainz kongresinde, kilisenin sosyal öğretisini büyük bir halk topluluğu önünde açıkladı. 1850'de Mainz başpiskoposluğuna getirildi. Jozefit anlayışa karşı cephe aldı, çok sayıda dinî topluluk kurdu ve *Die Katoliken im deutschen Reich* (İmparatorlukta Katolikler) [1873] adlı eserinde katolik Merkez partisinin programını belirledi. Bu programı 1871-1872'de Reichstag'da savundu ve Kulturkampf'a cephe aldı. 1851'de yeniden büyük bir seminer açtı, papazların yıllık inzivalarını düzene koydu, bütün dünya işlerinde hıristiyan zihniyetinin hâkim olmasına çalıştı. Toplumcu bir piskopos olarak (papa Leo XIII ona «öncü» derdi) işçilere yakınlık gösterdi. 1864'te *Freiheit, Autorität und Kirche* (Hürriyet, Otorite ve Kilise) [1862] adlı bir eser yayımlayarak, işçi birliklerinin kurulmasını öngördü. (L)

KETTERİNG, Büyük Britanya'da (Northamptonshire) şehir, Northampton'un kuzeydoğusunda; 36 800 nüf. Büyük ayakkabı sanayii merkezi. (L)

KETTERİNG (Charles Franklin), amerikalı mühendis ve mucit (Loudonville, Ohio 1876 - Dayton 1958). 1904'te Ohio Devlet üniversitesini bitirdi. 1909'da Dayton Mühendislik Laboratuvarlar ortaklığının başkan yardımcısı, 1917'de General Motors Araştırma korporasyonu başkanı oldu. Daha sonra başka araştırma kurumlarında da görev aldı. İkinci Dünya savaşında Millî Mucitler meclisi başkanıydı. Bu meclis, savaşın teknik ihtiyaçlarını karşılamak için hükûmetle işbirliği yapıyordu.
Kettering dünyanın en önemli otomobil mühendislerinden biriydi. 140'a yakın âlet ve makinenin patentini aldı (bunların en önemlisi otomatik marş patentidir). Onun sayesinde otomobil sanayii gelişti, daha güçlü makineler yapıldı ve büyük kitlelerin otomobil sahibi olması imkânı doğdu. Ayrıca yüksek oktanlı benzinin, Duco boyasının, elektrikli soğutma sisteminin, dizel lokomotifi yapımını sağlayan bir dizel motorunun, tuzlu sudan bromin çıkarma usulünün bulunmasından Kettering'in katkıları büyük oldu. (M)

KETTLER (Gotthard), **Kurland** dükü (Anslo, Westfalen 1517'ye doğr. - Mitau 1587). Porte - Glaive şövalyelerinin Livonya kolu başkanıydı (1559); Polonya uyruğunda Kurland dükü olabilmek için bu tarikatı laikleştirdi (1562). Anna von Mecklenburg ile evliliğinden olan iki oğlu Wilhelm ile Friedrich, önce düklüğü paylaştılar. Daha sonra düklük Friedrich'in eline geçti. (L)

KETU, Dahomey'de şehir, Güneydoğu idare bölgesinde çevre merkezi; 6 800 nüf. Nago'ların eski başkenti olan şehrin nüfusu XVIII. yy.da 30 000 kişiyi buluyordu. 1879'da Gle-Gle tarafından yıkıldı. (L)

KETUM sıf. (ar. *ketm*'den *ketūm*). *Esk.* Sır saklayan, ağzı sıkı: *Kaç Süleymana firaş olduğunu anlar idin / Ah bir kerre dile gelse bu sahra-ı ketum* (Yenişehirli Avni). *Onun vech-i ketumunu delmek isteyerek...* (H.Z. Uşaklıgil). [*Zt.* BOŞBOĞAZ.] ‖ *Ketum davranmak,* sır saklayıcı olmak.

◆ **Ketumâne** zf. *Esk.* Sır saklayana yakışacak şekilde.

◆ **Ketumiyet** i. *Esk.* Ketumluk: *Hiçbir şey söylememiş olması, şimdi onu, daha sıkı bir ketumiyete ve hatta bazan mufassal yalanlar icadına sevkediyordu* (Sabahattin Ali).

◆ **Ketumluk** i. Ketum olma hali, ağız sıkılığı. (M)

KETUPA veya **KETUPU** i. Zool. Puhu'ya benzeyen, BALIKÇI BAYKUŞ da denen büyük baykuş; Asya'nın büyük nehirleri kıyısında yaşar, balıklarla beslenir. (L)

KEVABİS çoğl. i. (ar. *kebîse*'den *kevâbis*). *Esk.* Artıkyıllar. Bk. ARTIKYIL. (M)

KEVAKİB çoğl. i. (ar. *kevkeb*'den *kevâkib*). *Esk.* Yıldızlar: *Gözü yaşlıların hâlin ne bilsin merdüm-i gaafil / Kevâkib seyrini şeb-âa-seher bîdar olandan sor* (Fuzulî). ‖ *Kevâkib-i câriye* (*kevâkib-i mütehayire* veya *kevâkib-i seyyare*), gezegen. ‖ *Kevâkib-i sâbite,* durağan yıldız. ‖ *Kevâkib-i sahâbiyye,* bulutsu yıldızlar. ‖ *Kevâkib-i ulviye,* Mars, Jüpiter ve Satürn gezegenleri.

— Astron. *Esk. Kevakibül fark, a, p* ve *n* Cepheus yıldızları. ‖ *Kevakibül hamse,* beş büyük gezegen. ‖ *Kevakibüs seyyare,* Güneş, Ay ve beş gezen. ‖ *Cedvelül kevakib,* sabit yıldızlar cetveli.

◆ **Kevakibşinâs** blş. i. *Esk.* Yıldızlar ile uğraşan kimse, müneccim. (M)

KEVAR, Büyük Sahra'da vaha grubu, Tibesti dağ sıralarının güneyinde. Kevar'da yaşayan halk, tabu, ırkındandır ve Kanurîler ile karışmıştır, sayıları 3 000-4 000 arasındadır.
Eski çağlardan beri Trablus-Çat kervan yolu üzerinde bulunan Kevar, arap kumandanı Ukbe bin Nafi tarafından ele geçirildi. XII. yy.da bölge, şap (tuz) kuyuları ile

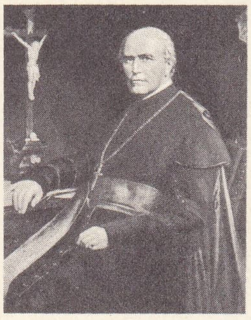

Wilhelm E. KETTELER
Hendrick Jan Sinkel'in
eseri, (1879)
[özel koleksiyon]

tanınıyordu. Sonraki yüzyıllarda Kânem kral larının yönetimine girdi. Büyük Sahra'daki ticaretin gerilemesi ve Çat bölgesinin Fransızlar tarafından işgali üzerine Kevar ticarî bakımdan sarsıntı geçirdi. Tuareg'lerin yağması ile karşı karşıya kaldı. Türkler bölgede hâkimiyet kurmağa çalıştılar. Fransızlar tarafından işgal edildi (1906). [M]

KEVATRON i. (*kev*, kilo-elektron-volt'un sembolü ve *siklotron*'dan). Nükl. Bir milyon elektron volttan daha az enerji üreten hızlandırıcılara verilen ad. (L)

KEVEN i. Bot. Bk. ASTRAGALOS.

KEVGİR blş. i. (fars. *kef*, köpük ve *—gir*, tutan > *kef-gir*'den). Mutf. Uzun saplı, yayvan ve delikli kepçe. (Köpük almak, yemeği karıştırmak, taneli yiyecekleri sudan veya yağdan çıkarmak için kullanılır.) ‖ Pirinç v.b. yıkamak için kullanılan delikli büyük kap, süzgeç.

— Teknol. Çinko, bakır, kalay, kurşun gibi bazı ergimiş madenlerin veya şeker, şurup, v.b. eriyiklerinin üzerinde yüzen pislikleri toplamağa yarayan bir çeşit süzgeç. (ML)

KEVİNAVİYEN i. ve sıf. (fr. *keweenawien*). Jeol. Algonkiyen'in üst kısmına denir. (Kevinaviyen Kuzey Amerika'da Hüroniyen ile Kambriyen arasında yer alır. Enfrakambriyen [en alt Kambriyen] ile hemen hemen yaşıttır ve buzul çökeltileri kapsar). Bk. EOKAMBRİYEN. (L)

KEVKEB i. (ar. *kevkeb*). *Esk.* Astron. Yıldız: *Ne taşlar bastı seng-endâz-ı âhım deyr-i yerdûne / Düşen altun kayalardır değil vakt-i seher hevkeb* (Baki). ‖ Parıltılı şey. ‖ *Kevkeb-i derrî*, parlak yıldız. ‖ *Kevkeb-ül hadîd*, demir parıltısı.

— Astron. *Esk. Kevkebi şemalî*, Küçükayı yıldız grubunun Kuzey kutbuna en yakın yıldızı.

— Jeol. *Kevkebi Samus. Esk.* Sisam adasında bulunan ve eskiden ilâç için kullanılan balçık.

◆ **Kevkebî** sıf. *Esk.* Yıldızla ilgili, yıldıza ait. (M)

Kevkeb (Belvoir), Galilea'nın güneydoğusunda haçlı kalesi. Bugün *Kevkebülhava* adını taşır, kral Foulques tarafından yaptırıldı (1140). Templier şövalyelerinin eline geçti (1168). Büyük bir kuşatmadan sonra Salâhaddin tarafından zaptedildi (1188). Şamlı el-Muazzam İsa tarafından yıktırıldı (1219). Bugün kalenin harabeleri üzerinde bir kasaba vardır. (M)

KEVKEBAN, Güney Arabistan'da birkaç yerin ortak adı:
1. Aden'de kutsal sayılan bir bölge;
2. Nait'in kuzeyinde Zafar yakınlarında kasr; dışı gümüş çemberlerle süslü, iç kısmı akik, zümrüt ve yakut gibi taşlardan mozaikler ile kaplıdır;
3. Hacca'nın kuzeybatısında Vadi Saleme'nin sağında büyük bir kaya üzerinde küçük köy;
4. Yemen'de Sana'nın kuzeydoğusunda türk hâkimiyeti devrinde kaza merkezi kasaba. Cebel Zula dağlarının eteğindedir. Dağların çok dik olan güneydoğusunda Vadi Nebhan denilen düz vâdi, Kevkeban'ın tek kapısı Bab ül-Hadid'in yanından geçer. Kasaba kayalık bir kütlenin kenarındadır. Kızıl renkli bir taştan yapılmış harap görünüşlü evleri vardır. Himyerîlerden kalmadır. Kalesi ünlüdür. 1596'da Türkler tarafından kuşatıldı. Uzun süre Kevkeban devletinin merkezi oldu. 1872'de Türklerin hâkimiyeti altına girdi. Sonraları tamamıyle boşaltıldı. Birinci Dünya savaşında nüfusu 100'ü geçmiyordu. (M)

KEVKEBE i. (ar. *kevkebe*). *Esk.* Yıldız. (Bk. KEVKEB.) ‖ Hükümdarın yanında sancak gibi tutulan, bir sırık ucuna yerleştirilmiş çelikten parlak top. ‖ Atlı asker alayı. ‖ *Mec.* Gösteriş, ihtişam, görkem: *Ey şaşaanın kevkebenin mehdi, mezârı / Şarkın ezelî hâkime-i câzibedârı* (Tevfik Fikret). [M]

KEVME i. ve sıf. (ar. *kevme*). *Esk.* Yığın, küme.

— Fels. Bir cinsten veya aralarında az çok benzeyiş bulunan unsurların bütünü. (M)

KEVN i. (ar. *kevn*). *Esk.* Sonradan meydana gelme, olma. ‖ Varlık, var olma: *Hulâsa, bir ebedî kevni yok, zemîn-i fesâd! / İçinde haşre kadar haşrolur durur ecsâd!* (M.Â. Ersoy). ‖ Dünya. ‖ *Kevn ü fesâd*, yaratılma ve yok olma. ‖ *Kevn ü mekân* (*âlem-i kevn* veya *âlem-i kevnü fesad*), varlık âlemi, dünya: *Her gevher-i nefis ki andan zuhûr eder/Ârâyiş-i hazâin-i keyn ü mekân olur* (Nef'i). *Zühd ü salâha eylemeziz iltica hele / Tuttu eğerçi âlem-i kevni fesâdımız* (Baki).

— Tasav. Varlık kavramı altında toplanan nesneler bütünü.

— ANSİKL. Tasav. Bir varlığın başka bir varlığa dönüşmesine, birdenbire olursa *kevn*, yavaş yavaş olursa *hareket* denir. Maddede biçimin (suret) ortaya çıkışı da kevn'dir. Bazı mutasavvıflar, içinde bulunulan âlemin ortaya çıkışına da kevn derler. Kevn ikiye ayrılır: *Kevni lâtif* (soyut varlıklar, nitelikler ve anlamlar); *kevni kesîf* (duyularla ve madde ile ilgili olan varlık).

◆ **Kevneyn** ikil. i. *Esk.* Madde ve ruh âlemi. ‖ Dünya ve âhiret: *Çü mevcut eyledi kevneynî cûdu / Delîli vahdet etti vücudu* (Şeyhî). ‖ *Seyyid-ül-kevneyn*, (iki dünyanın efendisi) Hz. Muhammed.

◆ **Kevnî** sıf. *Esk.* Evrenle ilgili:

◆ **Kevniye** sıf. *Esk.* Kevnî'nin dişili: *Bu kadar fünun-ı dakika ve havadis-i kevniyenin tedvin ve takvimindeki...* (Namık Kemal).

◆ **Kevniyat** i. *Esk.* Evrenbilim. (M)

KEVSER i. (ar. *kevşer*). Din. Cennette bulunduğu inanılan bir havuz veya akarsu: *Gemi enginde iken bende de engindi hayâl / Kevser içmiş sofunun haline benzer bir hal* (M. Â. Ersoy). [Bk. ANSİKL] ‖ Kadın adı. ‖ *Esk.* Maddî ve manevî çokluk, bolluk, bereket. ‖ *Ab-ı kevser*, kevser suyu. ‖ *Şarab-ı kevser*, kevser şarabı, kevsere benzeyen şarap: *Gönül harareti sönmez şarab-ı kevserle* (Şarkı). ‖ *Havz-ı kevser*, sıratı müstakimden geçenlerin cennete girebilmek için içinde yıkandıkları havuz.

— DEY. *Kevser gibi.* [İçecekler için] «Tatlı, lezzetli» anlamında kullanılır.

— Ed. Özellikle bektaşî şairleri şiirlerinde kevser havuzunun sakisinin Ali olacağını belirtirler.

— ANSİKL. Din. Kur'an'da *kevser*'in Hz. Muhammed'e verildiği belirtilir (Kevser suresi, 1). Birçok hadiste müminlere cennette sunulacak kevser anlatılmıştır: («O Cennette bir nehirdir. Rabbim onu bana vaad etti. Onda pek çok hayır vardır. Suyu baldan tatlı, sütten beyaz, kardan soğuk, kaymaktan yumuşaktır. İki kenarı zeberceddir. Bardakları gümüştendir. Ondan içen bir daha susuzluk duymaz»). [M]

Kevser suresi, Kur'an'ın CVIII. suresi; 3 ayetir. Mekke veya Medine'de indirildiği tartışmalıdır. Hz. Muhammed'in oğlu Kasım ölünce Âs bin Vâil, Hz. Muhammed'e ebter (nesli kesilmiş) diyerek hakaret eder. Surenin indirilmesine sebep, bu olaydır. Surede Allah, Hz. Muhammed'e hitap ederek «Biz sana gerçekten kevseri verdik. O halde Rabbin için namaz kıl, kurban kes. Sana buğz eden yok mu? İşte asıl nesli kesilmiş olan şüphesiz ki odur» der. (M)

KEW, Londra'nın batı banliyösünde (Surrey) konut merkezi, Thames'ın sağ kıyısında güzel botanik bahçeleri. *Kew sarayı*'nda (XVII. yy.) George III'ün eşyaları. (L)

KEWEENAW yarımadası, Superior gölünün güney kıyısında (Michigan, A.B.D.) yarımada. Copper Range tepelerinden meydana gelir; eskiden işletilen bakır yatakları bugün hemen hemen tükenmiştir. (L)

KEY i. (ar. *keyy*). Tıp. *Esk.* Yarayı kızgın demirle yakma, dağlama. (M)

KEY edat. (fars. *key*). *Esk.* «Ne zaman?», «ne vakit?» anlamlarında kullanılır. ‖ *Tâbe-key* (veya *tâkey*), ne zamana kadar: *Tâkey heva-yı meşgale-i dehr-i bi-direng* (Baki). [M]

KEY i. (fars. *key*). *Esk.* İran hükümdarlarının sınıflanmasında ikinci derecede bulunanların adları başına getirilen unvan: *Keyhüsrev. Keykubad. Keykâvus.* (M)

KEY (Ellen), isveçli kadın edebiyatçı (Sundsholm, Smaland 1849 - Watter gölü yakınları 1926). İşçi haklarını ve kadının hürriyetini savunan birçok kitap yazdı. (L)

KEY (Lieven DE), hollandalı mimar (Gand 1560 - Haarlem 1627). Protestan olduğu için 1580-1591 arasında Londra'ya sığındı Haarlem'de yaptığı Kasaplar sitesi Hollanda'da barok mimarînin ilk eserlerindendir. (L)

KEYÂL sıf. (ar. *keye*, tahıl ölçüsü'nden *keyyâl*). *Esk.* Kile ile ölçen, kileci. (M)

KEYALİYE i. (ar. *keyyâl*'den *keyyâliyye*). Kilecinin aldığı ücret.

— Tasav. İsmail Keyalî'nin şeyhliğini yaptığı rıfaî tarikatının kollarından biri. (M)

KEYAN çoğl. i. (fars. *key*'den *keyân*). *Esk.* Şahlar, keyler.

◆ **Keyanî** sıf. *Esk.* Şahla ilgili.

◆ **Keyanîyân** çoğl. i. *Esk.* Key'lerin soyundan olanlar. İran'ın Akamanışlar ailesi. (M)

KEYD i. (ar. *keyd*). *Esk.* Hile yapma, aldatma. ‖ Hile, oyun. (M)

KEYES (Roger John BROWNLOW). **Zeebrugge** ve **Douvres** I. baronu, ingiliz amirali (Tundiani, Hindistan 1872 - Buckingham 1945). 1914 Ağustosunda Helgoland muharebesine katıldı. 1915'te Çanakkale'de amiral Robeek'in kurmay başkanı oldu. Douvres'da karakol gemileri kumandanı iken 23 haziran 1918'de Zeebrugge ve Ostende limanlarını tıkamak amacıyle düzenlenen bir akını cesaretle yönetti. Tümamiral rütbesiyle 1925-1928 arasında Akdeniz'de, 1929-1931 arasında da Portsmouth'ta başkumandanlık yaptı, daha sonra donanma amirali oldu. 1934 -1943 Arasında parlamentoda çalıştı, İkinci Dünya savaşında tekrar görev aldı. Komandolara verilen düzenli harekâtları yönetti (1940-1941). [L]

KEYF i. Bk. KEYİF.

KEYFE edat. (ar. *keyfe*). *Esk.* «Nasıl?» anlamında kullanılır. *Mâ* ile bileşik biçimlerinde şart anlamı taşır ‖ *Keyfe-mâ*, her nasılsa ‖ *Keyfe-mâ yeşa*, nasıl isterse öyle, istediği gibi: *Mülkünde hak tasarruf eder keyfemâ yeşa, / İsterse kevni yok eder, ister se var eder* (Ziya Paşa) ‖ *Keyfe mettefak*, hangisi olursa: *Bir iki beytin anın keyfemettefak nagâh / Bir ehl-i dil okuyup etti bir dahi tekrar* (Nedim). [M]

KEYFER i. (fars. *keyfer*). *Esk.* Ceza veya mükâfat olarak verilen karşılık. (M)

KEYFETMEK blş. geçz. f. (ar. *keyf* ve türk *etmek* > *keyifetmek*'ten). Hoş ve eğlenceli vakit geçirmek. (M)

KEYFÎ sıf. (ar. *keyf*'den *keyfî*). Yalnız keyfe, isteğe bağlı olan: *Fakat zamanın böyle bölünmesi keyfîdir* (A. Ş. Hisar). *Keyfî bir sınıflama.* ‖ *Teşm. yol.* Gerçeğe, akla veya adalete aykırı olan: *Keyfî kararlar. Keyfî hüküm. Keyfî idare.*

— Mat. *Keyfî fonksiyon*, parça türevli bir denklemin genel integralinin ifadesinde bulunan fonksiyon. (Meselâ, titreşen teller denkleminin

$$\frac{\partial^2}{\partial x^2} - \frac{1}{a^2} - \frac{\partial^2 u}{\partial t^2} = 0$$

genel integrali

$$u\ (x, t) = f\ (x + at) + g\ (x - at)$$

şeklinde yazılır; *f* ve *g* bir değişkene bağlı iki keyfî fonksiyondur.) ‖ *Keyfî nicelik*, keyfî seçilmiş herhangi bir değer verilebilen nicelik.

◆ **Keyfiye** sıf. *Esk.* Keyfînin dişili. (LM)

KEYFİYET i. (ar. *keyfiyyet*). Bir şeyin niteliği. Durum, hal, vaziyet, husus: *Telgraf başında keyfiyetten haberdar etmenize muntazırım* (Atatürk). *Haccac, bu ahvalden haberdar olunca keyfiyeti Abdülmelik'e arzeyledi* (Cevdet Paşa). *O gece düğün keyfiyetini valdeye açtım* (Ahmed Rasim). ‖ *Hal-i keyfiyet* (veya *keyfiyet-i hal*), durum: *Türbedarın önüne dikiliyor hali keyfiyet böyle böyle diye...* (N. Araz).

— *Esk. Keyfiyet-i ârıza*, geçici hal. ‖ *Keyfiyet-i erbaa*, dört temel şart (sıcaklık, soğukluk, rutubet, kuruluk). ‖ *Keyfiyet-i istidadiye*, değişme eğilimi. ‖ *Keyfiyet-i mahsuse*, algılama durumu. ‖ *Keyfiyet-i rasiha*, sürekli kalan, bozulmayan hal.

— Gram. Bazı dillerde kelimelerin erillik ve dişillik, tekillik ve çoğulluk bakımından durumu. ‖ *Keyfiyet zarfı*, nitelik bildiren zarf.

◆ **Keyfiyât** çoğl. i. *Esk.* Keyfiyetler.

◆ **Keyfiyeten** zf. *Esk.* Keyfiyet bakımından. (M)

KEYHİN, Japonya'da şehircilik bölgesi, Tokyo, Yokohama ve banliyölerini içine alır. Keyhin, ortalama olarak japon sanayi

Foto. Ullstein (LAROUSSE)

üretiminin üçte birini sağlar. 1941'den beri Keyhin, Tokyo ve Yokohama limanlarını da içine almıştır. (L)

KEYHÜSREV, Keyanîler sülâlesinden efsanevî İran hükümdarı. Babası, Turan'a sığınarak orada Efrasiyab'ın kızı ile evlenen Siyavahş'ın oğludur. Turan'da Kalu dağlarında çobanlar arasında büyüdü. Çok cesurdu. Efrasiyab'ın veziri Piran onu kaçırdı. Demirci Gâve neslinden bir iranlı olan Gudarz, gördüğü rüya üzerine, oğlu Gev'i Keyhüsrev'i aramağa gönderdi. Gev, Keyhüsrev'i tesadüfen buldu ve kolundaki Keyanî işaretinden onu tanıyarak İran'a getirdi. İran'da amcası Fariborz'u kendine rakip buldu. Keykâvus, hükûmetin, Ehrimen'in hüküm sürdüğü Behmendiz kalesini alana ait olacağını söyledi. Semavî kuvvetlerin yardımıyle kaleyi Keyhüsrev aldı. Turanlılarla mücadele etti. Başlangıçta gönderdiği ordular, Turanlılar karşısında başarı kazanamadı. Fakat sonunda Efrasiyab Çin imparatorunun yardımına rağmen Keyhüsrev'e yenildi. Kaçarak Azerbaycan'da bir mağaraya saklandı. Saklandığı yer ancak tabiatüstü çarelerle meydana çıkarıldı. Yakalanarak başı kesildi. Keyhüsrev, büyük babası Keykâvus'un ölümünden sonra hükûmetin başına geçti. Sulh içinde hüküm sürdü. Kuşid dağındaki büyük bir ejderi öldürdü. Hayatının sonunda Allah'tan kendisini göğe kabul etmesini istedi ve bir dağ yolculuğuna çıktı. Bir kaynağın (ölümsüzlük ırmağı) suyunda yıkandıktan sonra kayboldu. (M)

KEYHÜSREV, eski iran dilinde **Kuruş,** çeşitli akamaniş prenslerinin adı: **Keyhüsrev I,** Anzan kralı (M.Ö. 640'a doğr.-M.Ö. 600), Kambyses I'in babası; —**Keyhüsrev II** (*Büyük*), pers kralı. Media kralı Astyages'in kızı olan Mandane ile Kambyses I'in oğlu. Doğduğu zaman Astyages onu, öldürmesini söyleyerek, emin adamı Harpagos'a verdi. Çocuk ölümden bir çoban tarafından kurtarıldı. Astyages de Harpagos'u ona bir şölende öz çocuğunu yedirerek cezalandırdı. Harpagos bunun öcünü, Anzan tahtına geçmiş olan genç Keyhüsrev'i ayaklanmaya ikna ederek aldı. Keyhüsrev Astyages'i hapsettirdi (555) ve Ekbatana'yı ele geçirdi; 546'da «Medler ile Perslerin kralı» unvanını aldı. Lydia kralı Kroisos bu yeni devleti çok kuvvetlenmeden yenmek istedi. Kethüsrev 546'da Kroisos'u Kappadokia'daki Pteria şehri yakınında yendi; ve Sardeis'e kadar kovaladı. Lydia atlarının pers develerinden ürkmesi sayesinde Sardeis'i ele geçirdi, Lydia krallığına son verdi. 545'ten 539'a kadar Asya'daki ionia kolonilerine baş eğdirmekle uğraştı; sonra da Doğuya yöneldi. Fırat'ın yolunu değiştirdi ve Kroisos'un müttefiklerinden biri olan Baltazar'ı öldürdükten sonra Baltazar'ın babası Nabonidus'u esir etti. Babil'e girdikten sonra ise (539) çeşitli halkların Nabonidus tarafından Babil'e taşınmış olan putlarını onlara iade etti. Bu arada, Babil'e sürülmüş olan Yahudilere Kudüs tapınağından getirilmiş altın vazoları geri verdi ve Babil kralı olarak tahta geçtiği yılın tarihini taşıyan bir fermanla da sürgünde yaşayan bu kimselerin Filistin'e geri dönmelerini sağladı. Hazar deniziyle Hindistan arasındaki çeşitli halklarla savaştı; Baktriane'yi, Sogdiane'yi ve Margiane'yi ele geçirdi ve İaksartes'e kadar ilerledi. Herodotos'a göre, Keyhüsrev Massagetes'lerin kraliçesi Tomris ile evlenmek istemiş ve Tomris'in bunu reddetmesi üzerine ülkesini işgal ederek oğlu Spargapises'i tutsak etmiş, bunun üzerine Spargapises de kendini öldürmüştü. Keyhüsrev 528'de yenilerek Tomris'in esiri olduktan sonra kraliçe onu başını kana sokarak boğdu. Başka bir iddiaya göre de, daha uzun bir süre ve sakin bir hayat sürerek yaşadı. Bir Meşhed Murgab alçak kabartmasındaki resmin Keyhüsrev'e ait olduğu sanılmaktadır. Pasargadai'de ise Keyhüsrev'in mezarı olarak bilinen mezar büyük bir ihtimalle Keyhüsrev'e ait değildir. Keyhüsrev birçok batılı sanatçıya ilham kaynağı oldu. Bu konudaki eserlerin başlıcaları şunlardır: bir brüksel halıları dizisi (Boston); Ciro Ferri'nin bir duvar resimleri dizisi (Quirinal, Roma); *Bir Dişi Köpek Tarafından Emzirilen Keyhüsrev* (G.B. Castiglione, Cenova); *Keyhüsrev ile Pantheia* (Pietro da Cortona, Floransa); saltanat döneminin Versailles'in kemer kovanlarında tasvir edilmiş olan diğer olayları ve Keyhüsrev'in Tomris tarafından kafası kan dolu bir kaba sokularak boğulması sahnesi. — **Keyhüsrev** (*Küçük*) [424 - Fırat üstündeki Kunaksa 401], Dara II'nin oğlu. Babası tarafından *Karanos* («kıyıların en büyük âmiri») tayin edildi. Bunun üzerine nüfuzu ve gücü Lydia'ya, Büyük Frigya'ya ve Kappadokia'ya yayıldı. Haris bir kimseydi; daha taç giydiği gün erkek kardeşi Artakserkses'i öldürmeğe kalkıştı (405). Suçu bağışlanarak satraplığına gönderildikten sonra ise gizlice Ispartalılarla birleşti; 401'de yunanlı 10 000 paralı askerle 100 000 asyalıdan meydana gelen bir ordunun başında kardeşinin üstüne yürüdü. Kunaksa savaşında öldürüldü. Ölümünden sonra, yunanlı paralı askerler ünlü *On Binlerin Çekilişi*'ni yaptılar. Bu davranış, İran imparatorluğunun güçsüzlüğünden çok Yunanistan'ın M. Ö. IV. yy.-daki dikkate değer manevî durumunu gösterir. (L)

KEYHÜSREV I (Gıyaseddin), anadolu selçuklu sultanı (? - 1211). Kılıç Arslan II'nin en küçük oğlu. Kılıç Arslan II, eski türk geleneğine göre ülkesini oğulları arasında bölüştürürken Gıyaseddin Keyhüsrev'e de Uluborlu ve dolaylarını verdi. Keyhüsrev I, 1182'den sonra Uluborlu'da oturarak Kütahya'ya kadar uzanan yerlerin meliki oldu. Melikler babalarının hâkimiyeti altında kalmakla birlikte, her biri kendi ülkesinde para bastırıyor, hutbede, babasının adından sonra, melik olarak adlarını okutuyorlardı. Keyhüsrev I, 1190 yılında, Üçüncü Haçlı ordusuna karşı savaştı; haçlı ordusu geldiği sırada Kılıç Arslan Konya'da oğullarından Kutbeddin Melikşah'ın baskısı altındaydı. Bundan sonra Kayseri seferi sırasında oğlunun baskısından kurtularak, Uluborlu'da Keyhüsrev'e sığındı ve 1190'dan sonra da Keyhüsrev'i veliaht yaptı. Keyhüsrev, babasıyle birlikte önce kardeşi Kutbeddin üzerine yürüyerek, şehir halkının da yardımıyle Konya'yı ele geçirdi; sonra da Aksaray'ı kuşattı. Bu sırada babasının ölümü üzerine hükümdarlığını ilân etti (1192). Keyhüsrev I, diğer kardeşlerinin Anadolu'da birbirlerine karşı savaşmalarından yararlanarak tahtını bir süre koruyabildi. İmparator Aleksios III'e karşı açtığı bir sefer sonunda Menderes vâdilerine kadar dayandı. Bir süre sonra ağabeyi Rükneddin Süleyman, bütün kardeşlerini hâkimiyeti altına aldı ve Aksaray'da topladığı ordusuyle Konya üzerine yürüdü. Rükneddin Süleyman'ın kuvvetlerine yenilen Keyhüsrev I barış teklifinde bulundu. Rükneddin bu teklifi reddedince kendisinin ve yanındakilerin hayatlarına dokunulmaması şartıyle şehri teslim ve tahtı terketmek zorunda kaldı. Keyhüsrev önce Elbistan ve Malatya melikleri olan kardeşleri Mugisüddin Tuğrul Şah ile Muizüddin Kayser Şaha, sonra da Halep eyyubî hükümdarı El-Melikü'zzahir'e sığındı. Fakat ümit ettiği yardımı alamadı; Diyarbekir (Âmid) ve Ahlat melikleri yanında bir süre misafir kaldı; sonra, Trabzon'a ve oradan da İstanbul'a gitti. 1204'te İstanbul'un Latinler tarafından ele geçirilmesi üzerine de Komnenos'lar ailesine mensup olan kayınpederiyle birlikte şehrin yakınında bir kaleye çekildi. Rükneddin Süleyman'ın ölümünden sonra, tahta küçük yaştaki oğlu Kılıç Arslan III çıkarıldı (1204). Bu durumdan yararlanmak isteyen Keyhüsrev'in taraftarları ve başlarında danişmendli beyleri bulunan uç türkmenleri, Keyhüsrev'i selçuklu tahtına çağırdılar. Bunun üzerine hemen harekete geçen Keyhüsrev, kuvvetlerini Uluborlu'da topladı ve Konya üzerine yürüdü. Bir ay süren Konya kuşatmasında başarısızlığa uğradı ve Ilgın'a çekilmek zorunda kaldı. Fakat kısa bir süre sonra Aksaray ve Konya halkının isteği üzerine Keyhüsrev, ikinci defa selçuklu tahtına oturdu (1205). Keyhüsrev, tahta geçince ilk iş olarak, yeğeni Kılıç Arslan'ı yanındakilerle birlikte, Gâvele kalesine hapsettirdi. Devlet işlerini yeniden düzenledi. Büyük oğlu Keykâvus'u Malatya'ya, ortanca oğlu Keykubad'ı da Tokat'a melik olarak gönderdi. Bu sırada Malatya meliki Muizzüddin Kayser Şahın ülkesini yeniden elde etmek amacıyle yaptığı müracaat sonuçsuz kaldı. Muizüddin Tuğrul Şah yine Erzurum meliki olarak görevine devam etti. Bu arada selçuklu ülkesinin doğu ve güneyindeki melikler eyyubî hükümdarı El-Melikülâdil'e karşı kendilerini korumak isteyen diğer eyyubî ve artuklu melikleri, Keyhüsrev'e bağlılıklarını bildirdiler. İznik'te kurulan yeni Rum devleti (Laskarisler) de Latinlere karşı Selçuklularla dost geçinmek zorundaydı.

Keyhüsrev, Karadeniz kıyılarına yerleşmeğe çalışan Aleksios Kommenos üzerine yürüyerek, onu yenilgiye uğrattı. Böylece kuzey ticaret yolunun güvenliğini sağladı. Akdeniz'in önemli limanlarından biri olan Antalya'yı kuşattı. Fakat Kıbrıs'ta oturan ve ticarî bakımdan Anadolu sahilleri ile sıkı bir ilişkisi bulunan Frankların müdahalesi üzerine, kuşatmadan vaz geçti. Bununla birlikte şehrin dışarıyle olan ilgisini kesti. Bu durum karşısında Rumlar şehri teslim etmek zorunda kaldılar ve Antalya 1207'de Keyhüsrev'in eline geçti. Keyhüsrev, her fırsatta selçuklu sınırlarına saldırmaktan geri durmayan Küçük bölge ermenilerinin kralı Leon II üzerine bir sefer yaparak, Pertus kalesini aldı (1209). Keyhüsrev'in bir süre sonra Theodor Laskaris ile arası açıldı. Yeni komşusu İznik imparatoru Theodor Laskaris'in kuvvetlenmesini endişeyle izleyen Keyhüsrev, bizans tahtının Aleksios III'e geri verilmesini siyasetine uygun buluyordu. Laskaris'ten, tahtı Aleksios III'e geri vermesini istedi. Teklifinin olumsuz karşılanması üzerine ordusuyle Alaşehir yönünde ilerledi. Alaşehir önünde Laskaris'in kuvvetleriyle yapılan savaşta rumlar büyük bir bozguna uğradılar. Selçuklu ordusu yağmaya başlayınca sultanın çevresinde asker kalmadı; Sultan bizzat Laskaris ile çarpıştı; bu durumdan yararlanan bir rum askeri, Keyhüsrev'i öldürdü (1211). Sultanın ölüm haberi Selçuklu ordusunun bozulmasına sebep oldu. Keyhüsrev'den sonra yerine oğlu Keykâvus I tahta çıktı. Keyhüsrev kültür faaliyetlerini destekledi. Şiir ve edebiyata meraklıydı. Babası zamanında başlayan onarım faaliyetlerini hızlandırdı. Ticareti geliştirmek için Venediklilerle antlaşma yapması, askerî seferlerini önemli ticaret limanlarına yöneltmesi, sağlam bir iktisadî görüşü olduğunu göstermektedir. (M)

KEYHÜSREV II (Gıyaseddin), anadolu selçuklu sultanı (?-1246). Alâeddin Keykubad I'in büyük oğlu. Alâeddin Keykubad, 1298'de Mengücükler ülkesini aldığı zaman henüz küçük yaşta olan Keyhüsrev'i atabeyi Mubarizüddin Er-Tokuş ve bir miktar asker ile birlikte Erzincan'a gönderdi. Keyhüsrev burada iken Komnenosların elinde bulunan Trabzon üzerine yürüdü; fakat muvaffak olamayarak geri döndü. Keykubad, küçük oğlu Kılıç Arslan'ı veliaht tayin etmişti. Fakat ölümünden sonra (1237), Selçuklu emîrleri Kılıç Arslan'ı tanımayarak Gıyaseddin Keyhüsrev'i Kayseri'de tahta çıkardılar. Bunda mimarbaşı olan Sadeddin Köpek büyük bir rol oynadı. Halbuki 1230'dan beri Anadolu'da bulunan Harizm beyleri Kılıç Arslan'ı tutuyorlardı. Başlarında da Kayır Han vardı. Gıyaseddin, Harizm beylerinin nüfuzunu kırmak için Kayır Hanı hapsettirdi. Bunun üzerine hayatlarından endişe eden bütün Harizm bey ve askerleri Selçukluların hizmetini terkederek Malatya'ya çekildiler ve Anadolu-Suriye sınırlarında pek çok karışıklık çıkmasına sebep oldular. Bununla birlikte Gıyaseddin, babasının doğu siyasetine devam ederek El-Melikülkâmil, sonra da onun halefleriye karşı, diğer eyyubî meliklerini, özellikle Halep hükümdarı El-Melikünnâsır'ı ittifakına aldı. Bu ilişkileri kuvvetlendirmek için de onlarla akrabalık bağları kurdu. Diğer taraftan sultanın tahta geçmesinde rol oynayan Sadeddin Köpek, çeşitli entrikalar çevirerek büyük devlet adamlarını ortadan kaldırdı; Gıyaseddin'in zaafı yüzünden nüfuzunu arttırdı. Selçuklu devletinin tek hâkimi oldu. Önce sultanı tahta oturtmak, sonra da tahtının emniyetini temin etmek bahanesiyle onu istismar eden bu emîr, aslında kendi ihtirasını tatmin için uğraşıyordu. Nitekim daha da ileri giderek selçuklu tahtına çıkmak için birtakım tertiplere girişti. Beyşehir gölü yanında bulunan Kubadâbâd sarayında huzura getirilerek öldürüldü. Sadeddin Köpek'in öldürülmesinden sonra, iktidara iyi niyetli emîrler geldi ve bu suretle de Selçuklu devletinin durumu düzeldi. Gıyaseddin Keyhüsrev, Halep hükümdarının arzusu üzerine, Anadolu-Suriye sınırlarında asayişi bo-

ketupa

Foto. Keystone (LAROUSSE)

zan Harizmliler üzerine asker gönderdi; mağlûp olan Harizmliler halifenin topraklarına sığınmak zorunda kaldılar. Bu başarı üzerine Keyhüsrev, Diyarbekir bölgesine kuvvet gönderdi. Kısa bir kuşatmadan sonra Diyarbekir selçuklu hâkimiyetine girdi (1240). Bütün bu başarılara rağmen Keyhüsrev zamanında selçuklu ülkesinde devletin bünyesini sarsan önemli olaylar oldu. Bunlardan en büyüğü Babaîler isyanı idi. Baba İshak Horasanî adındaki türkmen şeyhi, tarikatın başı Baba İlyas'ın Amasya'da öldürülmesinden sonra etrafına topladığı Türkmenlerle devlete karşı isyan etti. Sumeysat (Samsat), Adıyaman, Kâhta ve Maraş taraflarına gönderdiği adamları etrafa dehşet salarak kendilerine engel olmak isteyen selçuklu kuvvetlerini bozguna uğrattılar ve süratle Sıvas üzerine yürüdüler. Sonra da Baba İshak ile birleşmek için Tokat ve Amasya taraflarına ilerlediler. Keyhüsrev güç durumda kalarak Türkmenlerin bu hareketleri karşısında Kubadâbâd'a çekildi.

Fakat, Erzurum'dan gelen selçuklu ordusu, Türkmenleri ve başlarında bulunan Baba İshak'ı Kırşehir'in Malya ovasında yendi (1241). Ancak tehlike bununla bitmedi. Babaî isyanından sonra, Baycu kumandasındaki moğol ordusu, Erzurum'u kuşattı (1242). Şiddetli mukavemete rağmen şehre girerek etrafı yağma etti ve halkını da kılıçtan geçirdi; sonra da Mugan'a çekildi. Bunun üzerine Keyhüsrev, bütün ordusunu seferber ederek Moğollarla çarpışmak için 1243 yılı temmuz başlarında Kösedağ'a hareket etti. Fakat yapılan savaşı kaybetti. Moğollar bozulan selçuklu ordusunu takip ederek Sıvas ve Kayseri'yi ellerine geçirdiler: halkını öldürdüler. Sonunda Selçukluların aleyhinde olmak üzere iki taraf arasında bir antlaşma yapıldı. Sultan Moğollara bağlandı.

Kösedağı savaşı sırasında, Ermeniler Selçuklulara karşı bazı faaliyetlerde bulundular. Moğollarla antlaşma yapan vezir Şemseddin Isfahanî, bir miktar türk askeriyle Kilikya'ya karşı bir sefer tertip ederek birçok yeri zaptetti: Tarsus'u kuşattı. Bu sırada Alâiye'de (Alanya) bulunan Sultan Gıyaseddin Keyhüsrev, Moğollara yenilmenin de üzüntüsü içinde birdenbire öldü (1246). İç ve dış bütün karışıklıklara rağmen, Selçuklu devleti Gıyaseddin Keyhüsrev zamanında da gelişme hızını kaybetmedi. Pek çok ilmî ve dinî müessese kuruldu; büyük mimarî anıtlar yapıldı. (M)

KEYHÜSREV III (Gıyaseddin), selçuklu sultanı (hük. 1264-1283). Rükneddin Kılıç Arslan IV'ün oğlu. Babasının Moğollar tarafından öldürülmesi üzerine çok küçük yaşta iken selçuklu emîrleri tarafından hükümdar ilân edildi (1264). Babasının öldürülmesinde, Moğolların hizmetinde bulunan selçuklu veziri Muinüddin Süleyman Pervane'nin rolü olmuştu. Memlûklu sultanı Baybars, Keyhüsrev'in zamanında, Muinüddin, Hatıroğlu ve diğer selçuklu emîrlerinin teşvikleriyle Anadolu'ya bir sefer yaparak Kayseri'ye kadar yürüdü ve bu şehirde selçuk tahtına çıktı (1277). Muinüddin, Baybars'ın başarılarından ve daha çok Moğolların mukabelesinden çekinerek beraberinde Keyhüsrev III ve selçuklu emîrleri olduğu halde Tokat kalesine çekildi. Fakat bu hareketlerinden dolayı İlhanlı Abaka'nın emriyle öldürüldü. Keyhüsrev, hem Memlûkluları, hem de Moğolları idare eden Muinüddin'in öldürülmesinden sonra, serbest hareket etmek fırsatını buldu ve bazı kumandanların yardımıyle işleri yürütmeğe çalıştı. Fakat bu sırada İzzeddin Keykâvus II'nin Kırım'da oturan oğlu Gıyaseddin Mes'ud II, Anadolu'ya geçerek (1280) Erzincan'a yerleşti. Abaka'ya itaatini bildirdi. Abaka'nın ölümü üzerine yerine geçen Sultan Ahmed Tekudar, selçuklu ülkesini Gıyaseddin Mes'ud II ile Keyhüsrev III arasında böldü. Fakat bunu kabul etmeyen Keyhüsrev III, Azerbaycan'a giderek bir süre Tebriz'de kaldı. Tekrar Erzincan'a dönünce İlhan'ın emri ile idam edildi (1283). [M]

KEYİF veya **KEYF** i. (ar. «nasıl?» anlamında *keyfe* edatından türk. *keyif*). Vücut esenliği, sağlık: *Misafire önce keyif sorulur. Keyfiniz iyi mi?* || İç açıklığı, ferahlık, canlılık: *Bugün keyfim yok. Bakıyorum keyfin yerinde.* || İstek, heves, zevk: *Benim bir keyfim var, meselâ tütün* (F. R. Atay). *Ben buralara kadar keyfimden mi geldim?* (Sabahattin Ali). || Hoşlanma, coşma, sevinç: *Rübâbımın şu kırık tellerinde vaktiyle / Boğuk bir aksini titrer duyunca keyfinden / Onuncu kat göğe yükseldiğim* (Tevfik Fikret). || Alkol ve uyuşturucu maddelerin verdiği hafif sarhoşluk, çakırkeyf olma: *Öyle şey olmaz hem biraz keyifsiniz amcacığım* (B. Felek). || Şahsî istek: *Keyfe hizmet.* || *Argo.* Esrar. || *Esk.* Huy, mizaç.

— ÇEŞ. DEY. *Keyif benim, köy Mehmet Ağanın,* «kim olursa olsun, kimsenin işime karışmasını istemem» anlamında kullanılır. || *Keyif çatmak.* Bk. ÇATMAK. || *Keyif halinde,* sarhoş, çakırkeyf. || *Keyfi için,* sırf canı istediği için: *Gerçekten lüzumu olmayan, ancak zevk için, keyif için edinilmiş bir âdet sayıyor* (N. Ataç). || *Keyif olmak,* çakırkeyf olmak. || *Keyif sormak* (birinin) sağlığı hakkında bilgi istemek. || *Keyif sürmek,* sıkıntısız ve rahat yaşamak. || *Keyif vermek,* neşe vermek, sarhoş etmek. || *Keyif yetiştirmek,* keyif etmek. || *Keyfi bozuk,* canı sıkılmış, üzüntülü. || *Keyfi bozulmak,* canı sıkılmak. || *Keyfi düzelmek* (veya *yerine gelmek*), neşelenmek. [Hasta için] İyileşmek. || *Keyfi gelmek,* keyfi iyi olmak, sağlıklı ve neşeli olmak. || *Keyfi kaçmak,* neşesi kalmamak: *Bu vaziyetten Emine haberdar olursa ne olacağını düşünüyorlardı, keyifleri kaçıyordu* (H. E. Adıvar). || *Keyfi olmamak,* kendini iyi hissetmemek, içi sıkılmak. Hasta olmak. || (*Birinin bir şey yapmağa*) *Keyfi oluncaya kadar,* istediği ana kadar, razı oluncaya kadar. || *Keyfi sıra,* (birinin) kendi istediği gibi. || *Keyfi yerinde,* neşesi, sağlığı yerinde. || *Keyfim böyle istiyor,* ben öyle olmasını istiyorum. || *Keyfine bakmak,* kendi isteğince yaşamak. || *Keyfine diyecek yok!* sıkıntısız, neşeli. || *Keyfine* (veya *keyfince*) *gitmek,* isteğine uygun hareket etmek. || *Keyfine gitmek,* hoşlandırmak. || *Keyfine göre,* istediği gibi. || (*Birinin*) *Keyfini bozmak* (veya *kaçırmak*), bir kimsenin rahatını kaçırmak, canını sıkmak, üzmek. || *Keyfini çıkarmak,* bir şeyden iyice zevk almak: *Bu evin keyfini siz çıkarıyorsunuz.* || *Keyfinin kâhyası olmamak,* bir kimsenin davranış ve işlerine karışmağa hakkı olmamak. || *Çakır keyif.* Bk. ÇAKIRKEYF.

◆ **Keyfince** zf. İsteğine göre, nasıl isterse, gönlünce: *Gurûba karşı bu son bahçelerde, keyfince / Ya aşk içinde harap ol ya şevk içinde gönül* (Yahya Kemal).

◆ **Keyifli** sıf. Keyfi yerinde olan, şen, neşeli: *Orta yerde dizlerini toprağa vurup dönen iki arkadaşına, keyifli gözlerle bakıyor* [...] *etrafına dikkat etmekten de geri kalmıyordu* (Sabahattin Ali).

◆ **Keyifsiz** sıf. Neşesiz. || Rahatsız, hafif hasta: *Kusura bakmayın beyefendi! Biraz keyifsizim de giyinmedim* (B. Felek).

◆ **Keyifsizlik** i. Rahatsızlık, hastalık. (M)

KEYİFLENMEK dönşl. f. (*keyif*'ten *keyif-le-n-mek*). Keyifli hale gelmek, neşelenmek, sevinmek. || Sarhoş olmak.

◆ **Keyiflendirmek** ettrg. f. Keyiflenmesine sebep olmak. (M)

KEYİS sıf. (ar. *kiyāset,* uyanıklık, zekilik'ten *keyyis*). *Esk.* Akıllı, zeki, anlayışlı. || İnce, zarif.

◆ **Keyise** sıf. *Esk.* Keyis'in dişili. || Kadın adı. (M)

KEYKÂVUS, İran'ın Keyanîler sülâlesinden efsanevî bir hükümdar. Firdevsî, onu Keykubad'ın oğlu, diğer kaynaklar da torunu olarak gösterir. Efsaneye göre, devlerin oturduğu ve orduları taş yağmuruna tutan beyaz devin (div-i sefid) koruduğu Mazenderan'a bir sefer yaptı. Fakat savaşta esir edildi. Zâl'in oğlu Rüstem, çeşitli maceralardan sonra devi öldürerek onu kurtardı. Sonra Keykâvus, Hamaveran'a (Himyer, Yemen) bir sefer yaptı. Hamaveran hükümdarının kızı Sudaba ile evlendi. Burada ihanete uğrayarak bir köşke hapsedildi. Yine Rüstem tarafından kurtarıldı. Devleri hâkimiyeti altına aldı. Elbruz'da köşkler yaptırdı. Bu angaryaya kızan devlerden biri ona göğe çıkma fikrini verdi. Keykâvus, tahtını kartallara bağlayarak havalandı. Kartallar yorulunca onu Amul bölgesinde bir ormana indirdiler. Kendisini aramağa çıkan devlet adamları tarafından kurtarıldı. Keykâvus 150 yıl hükümdarlık yaptı. Son yıllarını inzivada geçirdi. Tahtını Siyavahş'ın oğlu ve kendi torunu Keyhüsrev'e bıraktı. (M)

KEYKÂVUS I (İzzeddin), anadolu selçuklu sultanı (? - Viranşehir 1220). Babası Gıyaseddin Keyhüsrev I'in ikinci defa tahta geçmesinden sonra Malatya meliki oldu. Onun Alaşehir Meydan savaşında ölmesi üzerine Maraş emîri Nusreteddin'in yardımıyle selçuklu sultanı ilân edildi (1211). Tokat meliki olan kardeşi Alâeddin Keykubad onun sultanlığını kabul etmedi. Konya'ya gitmekte olan Keykâvus, Kayseri kalesine çekildi. Burada Alâeddin Keykubad'ın kuşatmasına karşı koydu. Bir süre sonra taraftarlarını kaybeden Alâeddin, Kayseri'den ayrılınca, Keykâvus da Aksaray yolu ile Konya'ya geldi. Yapılan törenle resmen selçuklu sultanı ilân edildi. Alâeddin, Ankara'da tekrar isyan etmek için hazırlıklara giriştiğinden Keykâvus Ankara'yı uzun süre kuşattı. Bu arada Alâeddin, Halep emîri El-Melikülzahir aracılığıyle barışmak isteğinde bulundu; bu istek Keykâvus tarafından kabul edilmedi. Ankaralıların da dileklerine uyan Alâeddin, halka ve kendisine dokunulmamak ve mallarına elkonulmamak şartıyle teslim olacağını bildirdi. Emîrleriyle görüşen Keykâvus teklifi olumlu karşılayarak ordusuyle şehre girdi. Keykâvus içte huzuru sağladıktan sonra akdeniz ticaretinin Anadolu'ya faydalarını düşünerek, Kıbrıs ve Venediklilerle anlaşmalar yaptı. Karadeniz ticaretini de güvenlik altına almak için Sinop üzerine yürüdü. Üç tarafı deniz ve kara tarafı da surlarla çevrili Sinop'u savaşla alamayacağını anlayarak orduda esir bulunan Trabzon rum imparatoru Alexis'in surlar önüne götürülmesini emretti. Alexis'in durumunu gören şehir halkı, imparatorun serbest bırakılması ve kendilerine de serbestçe çıkıp gitme izni verilmesi şartıyle şehri teslim edeceklerini bildirdiler. Şartları kabul edildiğinden Sinop, selçuklu hâkimiyetine girdi (1214). Keykâvus bir yıl sonra, Kıbrıslıların eline geçen Antalya seferine çıktı. Şehri kara ve denizden kuşatıktan bir ay sonra aldı (23 ocak 1216). Şehrin subaşılığını Mubarizüddin Er-Tokuş'a verdi. Kendisi de Konya'ya dönerek Kilikya'daki Ermenilere karşı savaş hazırlıklarına başladı. Hazırlıklarını bitirdikten sonra harekete geçti; Gökrin'de Ermenilerle karşılaşıp savaşarak, Çinçin, Haçin ve Keban (Geben) kalelerini ele geçirdi. Ermenileri yenerek birçok ermeni ilerigelenlerini esir aldı. Yenilgi üzerine Ermeniler barış istedi (1218). Uzun görüşmelerden sonra yapılan antlaşmaya göre, baronların ve diğer esirlerin serbest bırakılması şartıyle Bozkır kazası ve Zengibar köyü yakınındaki yerlerle Gülek boğazına yakın ermeni kaleleri Keykâvus'a bırakıldı. Bu zaferden sonra Keykâvus, dinlenmek için Antalya'ya çekildi. Burada Kılıç Arslan II'in torunu ve Erzincan meliki Fahreddin Behramşah'ın kızı olan Selçuk Hatun ile evlendi (1217-1218). Aynı yıl Halep emîrlerinin çağrısı üzerine yeni bir sefere karar verdi; kendisine bağlı olan Maraş emîri Nusreteddin'e, Sıvas, Malatya subaşı ve uçbeylerine fermanlar yazarak sefer için hazırlık yapmalarını emretti. Elbistan ovasına gelen Keykâvus burada yeni gelenlerle birleştikten sonra, Marzban, Raban ve Tilbeşar yolu ile Halep topraklarına girdi (1218). Sultanın, Tilbeşar'ı kendisine alıkoyması, Halep'i de kendi hesabına almak istemesi üzerine bazı emîrleri, bu arada Sumeysat (Samsat) hükümdarı ve Eyyubîlerden Melikülefdal'i şüphelendirdi. Bunlar, Keykâvus'tan Halep'te, önce Manbiç ve diğer kasabaları almasını istediler. Onu asıl hedefinden uzaklaştırdıktan sonra, Efdal, Urfa hükümdarı Meliküleşref'e gizlice mektup yazarak ona bağlı kalacağını ve Halep'ten istediği yerleri vereceğini, buna karşılık kendisine askerleriyle yardımcı olmasını istedi. Mektubu alan Meliküleşref harekete geçerek Halep'in kuzeydoğusunda, Buzaa vâdisinde ordugâh kuran Melikülefdal'in askerleriyle birleşti. Durumu haber alan Keykâvus, bunların üzerine Behramşah'ı gönderdi. Behramşah yenilince kendisi harekete geçti. Yapılan savaşta Keykâvus yenildi ve Elbistan'a doğru çekildi. Onu takip eden Eşref de

Selçukluların daha önce ele geçirdiği bütün kaleleri geri aldı. Bu beklenmedik yenilgi üzerine, Keykâvus, önce Maraş emîri Nusreteddin'in kardeşiyle damadını idam ettirdi. Kendisine ihanet ettiklerini tespit ettiği bütün emîrleri, bir evde toplayarak yaktırdı. Meliküleşref'ten intikam almak için Âmid (Diyarbakır) artuklu meliki Nasreddin Mahmud ve Erbil hükümdarı Muzaffereddin Gökböri ile anlaştı. Melikülâdil'in ölümünden sonra (1218) ayaklanan İmadeddin Maştub da, Keykâvus'u Eşref aleyhinde kışkırttı. Savaş hazırlıkları yapan Keykâvus Malatya'ya geldiği sırada rahatsızlandı ve hekimlerinin tavsiyesine uyarak önce Sıvas'a, sonra da Fırat suyundan içmek için, Malatya yakınında Viranşehir'e gitti. Bir süre sonra burada veremden öldü. (M)

KEYKÂVUS II (İzzeddin), anadolu selçuklu sultanı (1238-1278). Keyhüsrev II'nin oğlu ve Keykubad I'in torunu. Keyhüsrev II, küçük oğlu Alâeddin Keykubad II'yi veliaht tayin etti; fakat, onun ölümü üzerine (1246) vezir Şemseddin Muhammed Isfahanî ve Celâleddin Karatay gibi ünlü selçuklu vezirleri geleneğe uyarak Keykâvus'u tahta çıkardılar. Ancak Keykâvus henüz çocukluk çağında bulunduğundan devlet işleri emîrlerin elinde kaldı. Cülûsundan az sonra Moğollar, diğer tâbi hükümdarlar gibi Keykâvus'u da, Güyük Han'ı tahta çıkarmak için hazırlanan kurultayda bulunmak üzere, Karakurum'a çağırdılar. Fakat çeşitli tehlikeler ileri sürülerek, onun yerine, ortanca kardeş olan Rükneddin Kılıç Arslan gönderildi.

Keykâvus'un ilk saltanat devresi (1246-1289) yüksek makamları elinde bulunduran emîrlerin mücadeleleri ile geçti. Vezir Şemseddin Isfahanî, rakiplerini birbirine düşürerek mevkiini korudu; sultanın annesiyle evlendi. Fakat emîrler, onun bu hareketini Selçuklu hanedanına karşı bir saygısızlık sayarak isyan ettiler. Yapılan savaşta isyancılar yenildi. Bu suretle bütün rakiplerini ortadan kaldıran Şemseddin Isfahanî, tek başına devlete hâkim oldu. Bu arada Keykubad I'in oğlu olduğu iddiası ile Türk Ahmed adında birisi de ortaya çıktı. Şemseddin Isfahanî, bu isyanı bastırmağa çalışırken, Karakurum'a gitmiş olan Kılıç Arslan, ağabeyi Keykâvus ve vezirin azline dair bir fermanla dönerek Sıvas'ta istiklâlini ilân etti. Bu arada Şemseddin de öldürüldü. Karatay'ın yardımı ile üç kardeşin birlikte saltanat sürmesine karar verildi.

1249 Yılından 1254'e kadar, hutbe ve sikkede üç sultanın adı birarada görüldü; bu suretle müşterek saltanat devri başladı. Böylece Karatay'ın sayesinde, memleketin birliği korundu. Kılıç Arslan ile birlikte gelen Moğollar geri çevrildi. Uçta devam eden türkmen ayaklanması bastırıldı. Ancak Moğollar malî baskı ve müdahalelerini artırdılar. Mengü Han'dan gelen elçilerin ısrarlı istekleri üzerine, Keykâvus, Mengü Hanı görmek üzere hareket etmek zorunda kaldı. Sultan, Sıvas'a gelince, Karatay'ın ölüm haberini aldı. Devlet işlerinin geri kalacağı ve düşmanların memlekete tecavüz edeceklerini bildirerek, Moğollardan özür diledi ve geri döndü. Yerine küçük kardeşi Keykubad II'yi Karakurum'a gönderdi (1254). Fakat Karatay'ın ölümü üç kardeşin bir tahta oturmasını imkânsızlaştırdı. Niytekim önce üç gruba ayrılan emîrler Keykubad II'nin yolda ölmesi üzerine, iki sultan etrafında toplandılar. Keykâvus taraftarlarının baskısından kurtulmak isteyenler Kılıç Arslan IV'ü Konya'dan kaçırarak Kayseri'de tahta çıkardılar ve adına para bastırdılar (1254). Devleti ikiye bölmek suretiyle iki sultanı barıştırmak için Aksaray'da buluşturmağa karar verildi. Böylece sultanlardan biri Konya'dan, öteki Kayseri'den Aksaray'a hareket etti. Fakat Kılıç Arslan taraftarları kararlarından döndüler. Bu sebeple çıkan Ahmedhisar çarpışmasında Kılıç Arslan yenildi. Ermeni kralına sığınmak üzere kaçarken Develi'de yakalandı; önce Amasya, sonra da Borgulu kalesinde hapsedildi.

Bu suretle müşterek saltanat son buldu; Keykâvus tek başına sultan kaldı. Bu sıralarda Baycu Noyan'dan sık sık elçiler geliyor ve devletin gücünü sarsacak kadar ağır vergi isteniyordu. Keykâvus bunu önlemek için Fahreddin Ali'yi Batu Hana gönderdi. Bütün bunlara rağmen Anadolu'da bir sükûn devri açıldı. Bundan faydalanan sultan bir süreden beri Malatya, Elbistan ve Hısnımansur (Adıyaman) taraflarında yağmalarda bulunan Ağaçeriler üzerine asker gönderdi. Fakat Baycu'nun Anadolu'ya yaptığı ikinci sefer, ordunun geri dönmesine sebep oldu. Selçuklu devletinin bu meşguliyeti sırasında Ermeniler 1258'de bir süre için Maraş'ı işgal ettiler.

Mengü Han kardeşi Hulâgu'yu İran'a gönderince Baycu, onun kışlayacağı Mogan ovalarını bırakarak askerleri, ailesi ve hayvanlarıyle birlikte Anadolu'ya göçmek zorunda kaldı. Erzurum'dan sultana karşı fena bir düşünceyle gelmediğini bildirdiği halde Keykâvus, etrafındakilerin zorlaması ile savaşa karar verdi. Baycu'nun artık İran'daki Moğolların başı olmadığı ve Hulâgu tarafından görevinden alındığı düşüncesi selçuklu sultanına savaş cesaretini verdi. Topladığı askerlere, özellikle Türkmenlere güveniyordu. Aksaray yakınında, Sultanhanı'nda iki ordu karşılaştı. Fakat Keykâvus'un kötü hareketlerinden gücenen bazı emîrler ciddî bir gayret göstermediler; özellikle ordunun kumandanı olan Arslan Doğmuş sultana küserek Baycu ile anlaştı. Bunun sonucunda selçuklu ordusu kolaylıkla yenildi (1256). Moğollar Konya'ya doğru yürüyüşe geçtiler. Büyük bir korkuya kapılan şehir halkı surların kapılarını kapadı. Halkı kurtarmak amacıyle şehir halkından bir elçi, Baycu'nun yanına gitti ve onu iknaya muvaffak oldu. Fakat Moğollar bir ihtiyat tedbiri olarak surlar üzerindeki kuleleri yıktılar.

Ordusunun Sultanhanı önünde bozulduğunu öğrenen Keykâvus, yanındakilerle birlikte İznik imparatoruna sığındı. Arslan Doğmuş ve Nizameddin Hurşid, Baycu'nun desteği ile Kılıç Arslan'ı Borgulu kalesinden çıkararak tahta geçirdiler. O kış Aksaray'da kalan Baycu, Hulâgu'nun yanında Bağdat seferine katılınca, Denizli (Lâdik) havalisini imparatora terkeden Keykâvus, ondan aldığı yardımcı kuvvetlerle tekrar Konya tahtını elde etti (1257); gönderdiği fermanlarla halkı putperest Moğollara ve dolayısıyle kardeşine karşı savaşa çağırdı. Yavtaş kumandasında gönderdiği ordu, Orta Anadolu'yu işgal ederek Kılıç Arslan ve Bayan Noyan'a bağlı kuvvetleri Sıvas-Tokat arasında, Yıldızdağı mevkiinde yendi (1258). Ayrıca Ali Bahadır'ı Malatya taraflarına gönderdi; moğol düşmanlığından faydalanarak Ağçerilerden asker topladı. Fakat Erzincan'a giden Kılıç Arslan, Muinüddin Süleyman Pervane'nin yardımıyle Alınacak Noyan kumandasında getirdiği moğol askerleriyle Orta Anadolu'ya doğru harekete geçti. Bunlar Niksar'ı işgal ettilerse de Tokat'ta zorlandılar. Tam bu sırada ölen Keykubad ile birlikte Moğolistan'a giden elçiler geri dönerek beraberinde Mengü Handan Selçuklu devletinin iki sultan arasında taksimini öngören bir yarlığ getirdiler. Sonunda yarlığa uygun olarak, Kızılırmak nehrinin doğusunda kalan bölgenin Kılıç Arslan'a, batısının da Keykâvus'a ait olması kararlaştırıldı. Bir süre sonra, Hulâgu, iki sultanı huzuruna çağırarak bu taksimi gerçekleştirdi (1259). Buna rağmen iki sultan arasındaki antlaşma uzun sürmedi.

Keykâvus, Konya'yı terkederek hıristiyan dayılarıyle birlikte Antalya'ya çekildi ve orada sefahat âlemleriyle vakit geçirdi. Muinüddin Süleyman Pervane, bunu sultanın Türkmenlerden kuvvet toplayacağı, Memlûklulardan yardım isteyeceği şeklinde yorumlayarak Moğollara bildirdi ve onları Keykâvus aleyhine kışkırttı. Bununla birlikte diğer müslüman Türkler gibi Türkmenler de Keykâvus'un sefih hayatını ve hıristiyan dayılarının müslümanlara karşı küstahlıklarını beğenmeyerek, ona karşı isyan ettiler ve gönderdiği kuvvetleri bozguna uğrattılar. Öte yandan Moğollar, Kılıç Arslan'ın memleketine uğramadan, Keykâvus'un yanına giderek Selçuklu devleti namına iki sultanın yapmış olduğu borçları ve yıllık haracı istediler. Keykâvus, moğol elçilerini önce Kılıç Arslan'a gitmeğe ikna etti ve bunların teşvikçisi olan Pervane'yi cezalandırmak için harekete geçti. Fakat moğolların işe karışacağını düşünerek, memlûklu sultanı El-Meliküzzahir, Baybars'a elçi gönderdi; ondan yardım istedi. Baybars, Hulâgu'ya karşı Keykâvus'a yardıma karar verdi ve Altınordu hükümdarı Berke Han ile anlaştı. Fakat bu üçlü anlaşma henüz gerçekleşmeden Muinüddin Süleyman Pervane daha önce davranarak Kılıç Arslan ve onun tarafında bulunan Alıncak Noyan ile Konya üzerine yürüdü. Bu durumda henüz hazırlığını tamamlayamayan Keykâvus, veziri Fahreddin Ali'yi bunları oyalamak için Aksaray'a gönderdi. Fakat onlar Fahreddin Ali'ye Kılıç Arslan'ın vezirliğini teklif ettiler. O da bunu kabul etti. Bunu öğrenen Keykâvus, ümitsizliğe düşerek Antalya'ya kaçmak zorunda kaldı. Ali Bahadır'ın mağlûbiyeti haberini alınca yanındakilerle birlikte kadırgalara binerek İstanbul'a gitti (1261). Böylece Keykâvus'un on beş yıl süren saltanatı sona ererek gurbet hayatı başladı. İstanbul'u Latinlerin elinden henüz kurtarmış bulunan Bizans imparatoru Mikhael Palaiologos, vaktiyle kendisinden iyi muamele gördüğü selçuklu sultanını iyi bir şekilde kabul etti. Fakat Keykâvus, 1264 yılında Ali Bahadır ve Uğurlu Mehmed gibi emîrlerinin teşvikleriyle Bizans tahtını ele geçirmek istedi. Bunu haber alan imparator, Keykâvus'u Rumeli'de bir kaleye hapsetti. Sultan Altınordu hanının gönderdiği kuvvetler tarafından kurtarılıncaya kadar hapiste kaldı. Keykâvus, Altınordu hanının Kırım'da kendisine verdiği iktâda 1278 yılına kadar yaşadı. Burada kaldığı 8 yıl içinde Anadolu ile ilgilendi. Vezir Fahreddin Ali'den para yardımı gördü. Altınordu ve Memlûk devletlerinin Hulâgu'ya karşı ittifaklarından faydalanarak, selçuklu tahtını elde etmeyi ümit ediyordu. Bunu ancak oğlu Mesud II başardı. Keykâvus Rumeli'de (Romanya) hapisteyken adamları Hıristiyanlığı kabul ettiler. Bunlara Keykâvus'a nispetle Gagavuz denir. (M)

KEYKÂVUS bin İSKENDER, Cürcan ve Taberistan hükümdarı (1020, ?-?). Ziyarî sülâlesindendir. Selçuklu sultanı Tuğrul Bey ile Alparslan'a bağlı bir bey olarak hüküm sürdü. Hükümdarlığı hakkında fazla bilgi yoktur. *Kabusname* adlı farsça eseri ile tanınır. (M)

Keykâvus dârüşşifası, Sıvas'ta Selçuklulara ait hastahane (1217). Taçkapı ve yanındaki duvar hücreleri üstündeki kitabelerden selçuklu sultanı Keykâvus bin Keyhüsrev tarafından yaptırıldığı anlaşılmaktadır. Planı tam dikdörtgen şeklinde değildir; kuzey duvarı biraz eğridir. Cephedeki taçkapıdan dehlizlere ve oradan da dikdörtgen şeklinde üstü açık bir avluya girilir. Kapı dehlizinin iki yanında bekleme veya bekçi yeri olması muhtemel iki eyvan ve bunlara bitişik dar iki oda vardır. Dehlizin geniş askılı ve kemerli kısımlarının avluya bakan tarafları açıktır ve kemerli bir eyvan şeklindedir. Avlunun iki tarafındaki revakların arkasında iki oda vardır. Revakının büyük kemeri karşısına ve arkasına gelen kısım türbedir. On iki köşeli bir kasnak üzerine oturtulmuş bir kubbe ile örtülüdür. Avlunun ortasında dört köşe bir havuz bulunur. Taçkapı, selçuklu medrese ve camilerinde olduğu gibi iki duvar arasında bir sivri kemer ve daire kemerli bir giriş kapısından ibarettir. Taçkapının dış yüzü ile içkapı arasındaki tavan kısmı mukarnaslarla birbirine bağlıdır. Taçkapı kemerinin iki tarafını geometrik desenlerle süslenmiş geniş bir pervaz çevirir. Avludaki büyük eyvanın cephesindeki baş kemer ve pervazlar da geometrik motiflerle süslüdür. (M)

KEYKS i. (*Keyks*'in adından yun. k.). Bot. Çok küçük yalıçapkını; eflatun, sarı veya turuncu karışık renklidir; her ayağında sadece üç parmak bulunur; İndo-Malezya ve Yeni Gine'de yaşar. (L)

KEYKS. Yun. mit. Eosphoros'un oğlu, Sabah Yıldızı, Alkyone'nin kocası. Karı koca büyük bir mutluluk içindeydiler; öyle ki Zeus'a ve Hera'ya benzemek istedikleri için Keyks karabatak, karısı da bir masal kuşu (alkyone) biçimine sokuldu. —Tesalya'da Trakhis kralı; Herakles'in arkadaşı, Hylas'ın babası. (L)

KEYKUBAD, Keyanî sülâlesinden efsanevî İran kralı. Avesta'da adı *Kavi Kavata* olarak geçer. Keykubad hakkında Firdevsî'nin *Şehname*'sinde bilgi vardır: Sistanlı Zâl, İran topraklarını Turanlı Efrasiyab'ın istilâsından kurtarmak için Keykubad'ı gö-

revlendirmeğe karar verdi. Oğlu Rüstem'i, Keykubad'ı aramağa gönderdi. Keykubad rüyasında, iki beyaz şahinin, başına bir taç giydirdiğini gördü ve kendisini arayacaklarını anladı. Efrasiyab'ın Rüstem tarafından yenilmesinden sonra İran eski sınırlarına kavuştu. Keykubad, krallığını yeniden teşkilâtlandırdı; onarım faaliyetlerinde bulundu. Yüz yıllık bir saltanat sürdükten sonra öldü. (M)

KEYKUBAD I. Bk. ALÂEDDİN KEYKUBAD I.

KEYKUBAD II. Bk. ALÂEDDİN KEYKUBAD II.

KEYKUBAD III. Bk. ALÂEDDİN KEYKUBAD III.

KEYKUBAD (Muizüddin), Delhi sultanı (öl. 1290), Bengal hükümdarı Nâsırüddin Buğra'nın oğlu. Büyük babası Delhi sultanı Gıyaseddin Balaban'ın sert disiplini altında yetişti. Babası hükümdarlığı kabul etmeyince Delhi tahtına geçti (1287). Hindistan'a giren moğol ordusunu yendi; esirlere işkence yaptırdı, orada yerleşmiş olan moğolları kılıçtan geçirdi. Başıboş bir hayat sürmesi sebebiyle memleket kargaşalık içinde kaldı. Baran valisi Celâleddin Firuz Halacî, sükûneti sağlamağa çalıştı. Fakat türk emîrleri ondan şüphe ettikleri için Keykubad'ın küçük yaştaki oğlunu naip ilân ettiler. İki zümre arasındaki mücadele uzun süre devam etti. Sonunda Firuz Halacî düşmanlarını yenerek tahta çıktı; Keykubad'ı idam ettirdi (1290). [M]

KEYL i. (ar. *keyl*). *Esk.* Tahıl ölçmek için kullanılan ölçek, kile. || Kile ile ölçme. || *Keyl etmek*, kile ile ölçmek.

— Metrik. *Esk.* Bir hacim ölçüsü. (0,5-2 litre [veya kg] arasında değişir.)

— ANSİKL. *Keyl* hububat gibi kuru maddelerin ölçülmesinde kullanıldı. *Tam ayarlı ölçü, resmî ölçü* anlamlarına da gelir. Belirli bir ölçüyü belirtmek için «kayla» deyimi kullanılırdı. Ayrıca *kayl* da denir. Kayla, eski arap ölçülerinden değildir, daha çok pazar yerlerinde kullanılırdı, sonradan resmî dile geçti. İlhanlılardan, Gozan Han zamanında hububat ticaretinde kayla, ölçü birimi olarak kullanılmağa başlandı.

Bir söylentiye göre, Gozan Han, Tebriz kayla'sını resmî ölçü birimi diye almış ve değerini 2 600 dirhem (8,97 kg) olarak belirtmiştir. Osmanlı imparatorluğunda kayla «kile» olarak görülmektedir. İstanbul kilesi 35 litrelik hacımde idi. Her ticaret merkezinin, normal kileden çok farklı olan yerel bir kilesi bulunmaktaydı.

◆ **Keylî** sıf. *Esk.* Kile ile ölçülen. (M)

KEY'LER, flaman ressamları (XVI. yy.): WILLEM (Bréda 1510'a doğr.-Anvers 1568), dinî konularda yaptığı kompozisyonların çoğu din savaşları sırasında yok olmuştur; Moro'nunkileri andıran portreleri Anvers, Berlin, Brüksel, Madrid, Viyana müzelerindedir. — Yeğeni ADRİAAN THOMASZOON (Anvers 1544'e doğr.-ay.y. 1589), Anvers burjuvazisinin en önemli portre ressamlarındandır (Anvers, Brüksel, Gand, La Haye müzeleri). [L]

KEYLÜS i. Bk. KİLÜS.

KEYMUS i. Bk. KİMUS.

KEYNES (John Maynard, birinci —baronu), ingiliz iktisatçısı (Cambridge 1883-Firle, Sussex 1946). Babası ünlü bir filozof ve iktisatçı idi. Keynes, öğrenimini Cambridge'te, A. Marshall'ın yönetiminde yaptı, sonra iki yılını İndia office'te geçirdi. İlk kitabı *İndian Currency and Finance*'ta (Hint Parası ve Maliyesi) [1913] *gold exchange standard*'ın işleyişini inceledi. Cambridge'te dersler verdi, özel ve resmî görevlerde bulundu. Birinci Dünya savaşında İngiltere Hazine bakanlığı danışmanlığı yaptı, 1919'da kendi isteğiyle bu görevden ayrılması yankılar uyandırdı. *The Economic Consequences of the Peace* (Barışın İktisadî Sonuçları) adlı kitabında Versailles antlaşmasının iktisadî hükümlerini sertçe tenkit etti. Daha sonraki yıllarda zaman zaman, hükûmetin izlediği deflasyon siyasetini onaylamadığını ve geleneksel iktisat nazariyelerini yeterli bulmadığını belirtti, bu arada *A Tract of Monetary Reform* (Para Reformu Üstüne Deneme) [1923], Winston Churchill'i hicveden *Economic Consequences of Winston Churchill* (Churchill Siyasetinin İktisadî Sonuçları) [1925] ve çeşitli görüşlerinin bireşimini yapmağa çalıştığı *Treatise On Money* (Para Üstüne Deneme) [1930] adlı eserlerini yayımladı. *The General Theory of Employment, Interest and Money* (İstihdam, Faiz ve Para Üstüne Genel Nazariye) [1936] adlı kitabında o sıralarda İngiltere'yi kasıp kavurmakta olan işsizliğin nazarî açıklamasını yaptı ve bir kapitalist yorumun ve yeni bir iktisat nazariyesinin temelindeki ilkeleri yepyeni bir biçimde ortaya koydu. 1942'de lord unvanını aldı. Bretton Woods konferansında İngiltere'yi temsil etti.

J. M. Keynes, bilimsel çalışmalarıyle olduğu kadar aydınca davranışlarıyle, sanat beğenisiyle ve yazarlık yeteneğiyle de ilgi topladı. Gerek özel işlerde, gerek İngiltere'nin çıkarlarını milletlerarası planda savunurken, nazariye alanındaki bilgisini eylem indirgemekte ne ölçüde yetenekli olduğunu gösterdi. Bir matematikçi olarak *Treatise On Probability'yi* (İhtimaller Hesabı Üstüne Deneme) [1921] yazdı.

Geleneksel nazariyelere karşı bir tavır alan ve deneyle kanıtlama yolundan ayrılmayan Keynes, iktisadî görüşlerinde, sürekli işsizliğin mümkün olduğu ilkesinden hareket eder. Klasik iktisatçılar için işsizlik ancak ücretlerdeki esnekliğin yetersizliğinden ileri gelir. Keynes'e göre ise bu durum, düşük istihdamda bir denge meydana getiren gerçek talepteki yetersizlikten doğar. Gerçekte tüketim talebi, tüketim eğilimi yasasına bağlıdır: gelir arttıkça tüketim talebinde nispî değer olarak bir azalma görülür. Yatırım masrafları, bu yatırımın önceden tahmin edilen randımanı ile (sermayenin marjinal etkinliği) faiz hadleri arasındaki bir karşılaştırmanın sonucudur. Çağdaş kapitalizmde düşük istihdam eğilimleri bellibaşlı şu üç etkenle meydana gelir: 1. aşırı bir tasarrufa yolaçan adaletsiz gelir dağılımı sonucunda tüketim giderlerindeki nispî düşüş; 2. tüketimdeki yetersizliğe ve sermayedeki sürekli randıman düşüklüğüne bağlı olarak sermayenin marjinal etkinliğinde görülen sürekli düşüş; 3. faiz hadlerinin, sermayenin marjinal etkinliği noktasına kadar yükselerek, yatırım isteğini sınırlayan yükselişi. Durum böyle olunca işsizliğin kendiliğinden ortadan kalkması söz konusu değildir. Bunun için de devlet, uygun siyasetle tam istihdamı sağlama ve sürdürme sorumluluğunu üzerine almakla yükümlüdür. O zamana kadar uygulanagelen deflasyoncu tutuma doğrudan doğruya aykırı olan bu siyaset, devlete, özel sektörün serbestliğini kısıtlamadan, etkin bir müdahale imkânı sağlayan bir para siyasetidir. Bu, her şeyden önce, özel sektör yatırımlarının teşvik edilmesi amacıyle faiz hadlerinin düşürülmesinden ibarettir. Bununla birlikte, gelirin, toplumun en tutumsuz kesimi yararına olarak yeniden dağılımı yoluyle, tüketim eğiliminin ve kamu yatırımının arttırılması da gerekir. Gümrük himayeciliği de istihdam seviyesinin yükseltilmesi için uygulanacak hukukî bir çözüm yoludur. Görüldüğü gibi Keynes'in öngördüğü değişiklikler istihdam teorisinin açıklanmasıyle ve iktisat siyasetinin temel meseleleriyle ilgilidir. Keynes'in düşüncesi, her şeyden önce, iktisadî çözümleme anlayışını değiştiren temel bir yenilik getirmektedir, bu yenilik, genel niteliği (kısmî dengelerin getirdiği kolaylıklara karşı), global miktarlar kullanması (mikro-ekonomi görüşüne karşı) ve bazı ayrıcalı değişkenler (yatırım, faiz hadleri) üstünde ısrar edişi ile belirgindir. (L)

KEYNES'Çİ sıf. (*Keynes*'in adından *Keynes-çi*). Keynes ile ilgili. || *Keynes'çi teori*, bağımlı değişkenlerle ve üç «bağımsız» değişkenle (tüketime olan eğilim, sermayenin marjinal yeterliliği ve para miktarı ile birlikte faiz oranını belirleyen likidite tercihi), kısa vadede, gelir seviyesi ve iş alanındaki muhtemel dalgalanmaları açıklamağa çalışan teori.

— ANSİKL. Faiz oranı ile sermayenin marjinal yeterliliğinin karşılaştırılması, belirli bir yatırım seviyesi doğurur; bu da, «çoğaltıcı» yoluyle gelir seviyesini belirler. Keynes'in ileri sürdüğü tezin amacı, günümüz kapitalizminde, fiilî talepte bir azalma ve bunun sonunda, bir az işçi çalıştırma dengesinin meydana gelmesiyle sonuçlanan bir eğilim (aşırı tasarrufa karşı sürekli bir eğilim) bulunduğunu göstermekti.

Keynes'çi görüşlere yöneltilmiş tenkitler üç temele dayanır. Önce, Keynes'in teorik analiz araçları ve özellikle, açıklamalarına temel olarak aldığı çeşitli eğilim ve dürtüler tenkit edildi. Böylece tüketim eğilimi, birçok araştırmaya konu oldu. Bu incelemeler, sözü geçen eğilimin; ülkelere, sosyal gruplara ve zamana bağlı olarak büyük değişiklik gösterdiğini ispatladı. Likiditeye, gösterilen tercih, günümüzde, Keynes'in ısrarla üstünde durduğu «spekülasyon sebebi»ne olduğu kadar «tedbirli olma sebebi»ne de dayanıyor gibi görünmektedir. Birçok iktisatçının incelemeleri ve çeşitli araştırmalar, yatırımların belirlenmesinde, faiz oranına yüklenmiş olan rolün çok mübalağalı olduğunu ortaya koydu.

Öte yandan, keynes'çi ispatlamanın dayandığı varsayımların kapsayıcı olmayışı üstünde de haklı olarak duruldu. Keynes teorisinin «genel» bir teori değil, tam tersine, çağımızın kapitalizminde, büyümenin durdurulmasını dile getiren oldukça özel bir teori olduğu gösterildi. Son olarak, Keynes'in öngördüğü iktisadî siyasetin, yeterliliği veya yarattığı fırsatlar da tenkitten geçirildi. Bazıları, malî müdahalelerin, enflasyon yaratarak kaçınılmaz bir güdümlülüğe ve hattâ sosyalizme götürdüğünü ve bundan ötürü sözü geçen müdahalelerin bir yana bırakılması gerektiğini ispata çalıştılar. Daha başkaları, bunlara karşıt olarak, kapitalist altyapılarda reformun gerekli olduğunu ileri sürdüler. Keynes'çi çözüm yollarının hepsi aynı değerde değildir ve olguların dikkatli bir incelenişi, Keynes'in parlak sezgilerini her zaman doğrulamamaktadır. Bununla birlikte, Keynes, çağının iktisat düşüncesini köklü bir değişikliğe uğratmıştır. Görüşlerinin dolaysız etkisi, «keynes'çi okul» diye adlandırılan ve çeşitli iktisatçıları kapsayan grup üstünde açıkça görülür. Aynı teorik araçları kullanan bu iktisatçılar, siyasî eğilimleri açısından iki gruba ayrılabilir. Birinci grup liberal veya gelenekçidir (Samuelson, Harrod, Hansen), ikincisi ise sosyalist eğilimlidir (Mrs. Robinson, Lerner, Kalecki). Ayrıca, keynes'çi analizin çerçevesi ve araçları, büyüme teorilerinin ortaya atılması (Hick, Harrod) ve iktisadî olgunluk tezinin savunulması (Hansen, Sweezy) amacıyle kullanıldı. Bu sonuncu tez ile Keynes'in sürekli işsizlik hakkındaki açıklamaları arasında büyük benzerlik vardır. Keynes'çi düşüncenin yayılışı, ilk takipçilerinin çevresini aştı. Bütün çağdaş iktisatçılar, Keynes'in az çok etkisinde kaldı. Keynes'i tenkit edenler de, onun görüşlerinin özünü, kendi tezlerine katmış gibi görünmektedirler. Topyekûn niceliklerin analizini yaptığı, para ile ilgili açıklamalara önem verdiği ve bağımsız değişken ile bağımlı değişkenler üstünde durduğu ölçüde, günümüz iktisadî düşüncesinin Keynes'ten ilham aldığı söylenebilir.

«Keynes'çi devrim»den, özellikle iktisadî siyaset alanında söz edilebilir. Tam istihdamın sağlanması, bütün hükûmetlerin üstünde durduğu bir konudur. 1946 Fansız anayasasının önsözünde ve Birleşmiş Milletler yasasında da bu konuya temas edilmiştir. Keynes'in öngördüğü araçlar gibi amaç da tartışma konusu olabilir: ama «akla ve niceliğe dayanan bir müdahale siyaseti»ne yolaçtığı inkâr edilemez. (M)

KEYNÛNET i. (ar. *kevn*'den *keynûnet*). *Esk.* Var olma, varlık. (M)

Key'o, Tokyo'da japon üniversitesi. Bk. FUKUZAVA. (L)

Keyren. Arkeol. Karaman'ın 20 km kadar kuzeybatısında höyük. Karadağ eteğinde yer alır. 1951-1958 Yılları arasında J. Mellaart tarafından Konya ovasında yapılan yüzey araştırmasında tespit edildi ve araştırıldı. Neolitik ve Geç Kalkolitik çağa ait iskân yeridir. (M)

KEYS i. (ar. *keys*). *Esk.* Anlama yeteneği, anlayış, kavrayış. (M)

KEYS veya **FLORIDA KEYS,** A.B.D.'nin güneydoğusunda takımadalar, Florida'da; alçak ve kumlu adacıkları Florida yarımadasını batıya doğru 350 km boyunca uzatır. Havana'ya 150 km uzaktaki Key West'e ulaşan karayolu temelleri mercan kayalarından oluşmuş olan bu takımadalardan ge-

çer. Yol 1935'te bir kasırganın tahrip ettiği demiryolunun yerini almıştır. (L)

KEYSAN EBU AMRE, Keysaniye'nin kurucusu. Keysan'ın kimliği hakkında ihtilâf vardır. Halife Ali'nin azatlı kölesi olduğunu ileri srüenlere göre, İmam Hüseyin'in öcünü almak için etrafına Şia ve Sabbe'den bazı kimseleri topladı, fakat başaramadı. Keysan'ın Muhtar-üs-Sakafî'nin kumandanlarından biri olduğunu kabul edenlere göre İmam Hüseyin'in düşmanlarıyle savaşmış ve Mazhar savaşında ölmüştür. Keysan'ın adının Muhtar-üs-Sakafî'nin lakabı olduğu konusunda zayıf bir görüş de vardır. (M)

KEYSANİYE i. (*Keysan* Ebu Amre'nin adından). Şia'nın kollarından biri.

— ANSİKL. *Keysaniye*'nin kurucusunun Keysan Ebu Amre olduğu kabul edilir. Şia'nın bu kolu, Muhtar-üs-Sakafî'nin çalışmaları sonucu bir dinî grup haline gelebildi. (Bk. MUHTAR-ÜS-SAKAFÎ.) Keysaniye mensupları Hüseyin'den sonra imam olarak Muhammed bin Hanefiye'yi kabul ederler. Keysanîlere göre Muhammed bin Hanefiye, her türlü zahirî ve batınî bilgiyi Hasan ve Hüseyin'den almıştır. Bazı keysanîler, Muhammed bin Hanefiye'yi halife Ali'den sonra gelmiş bir imam saydılar. Keysaniye, Muhammed bin Hanefiye'nin ölümünden sonra birkaç kola ayrıldı: bunlardan, imamlığın oğlu Haşim'e geçtiğini kabul edenler *Haşimiye,* Muhammed bin Hanefiye'nin ölmediği, gaybet halinde olduğu ve bir gün Mehdi olarak ortaya çıkacağını savunanlar *Kureybiye* (*Karibiye*) adını aldılar. Keysanîlerin diğer şia gruplarından ayrıldığı önemli noktalardan biri de Allah için Beda'yı caiz görmelidir. (Bk. NESH veya NASİH ve MENSUH.) Keysaniye'nin müstakil bir fıkhı yazılmamıştır. Zamanla diğer şia grupları arasında eriyip gitti. (M)

KEYSER Utrecht asıllı, hollandalı sanatçı ailesi: HENDRİCK, mimar ve heykelci (Utrecht 1565-Amsterdam 1621). 1594'te Amsterdam şehri mimarlığına getirildi; burada birçok bina yaptı. Delft'teki Suskun Willem'in mezarı (1614) Keyser'in en ünlü heykelidir. Eserleri, Hollanda'da barok üslûbun ilk örnekleri olmak bakımından önemlidir. Willem van Nassau'nun büstü (La Haye), Amsterdam iplikhanesinin giriş kapısındaki alçak kabartma, antikacı A. van Gooro'nun madalyası. — Büyük oğlu PİETER, mimar ve heykelci (Amsterdam 1595-ay.y. 1676), babasının yarım kalmış eserlerini bitirdi ve birçok mezar anıtı yaptı (Leeuwarden'de Ludwig Willem van Nassau'nun mezarı). — THOMAS, ressam ve mimar (Amsterdam 1596 veya 1597-ay.y. 1667), Pieter'in kardeşi. Frans Halls'ın daha sonra Rembrandt'ın etkisinde kaldı. Titiz bir sanatçıydı; *Anatomi Dersi* (Amsterdam), *Willem VI van Hessen* (Kassel), *Marie de Medicis'i Karşılayan Amsterdam Belediye Başkanları* (1638, La Haye), *Amsterdam Gümüş Oymacıları* (Strasbourg) adlı toplu portreleri ünlüdür. — WİLLEM, heykeltıraş ve mimarı (Amsterdam 1603-Londra ?- 1674'e doğr.). Pieter ve Thomas'ın kardeşi. İngiltere'de kayınbiraderi N. Stone'ın yanında ve Delft'te (amiral Tromp'un mezarının alçak kabartması) çalıştı. (L)

KEYSERLİNG (Hermann Karl), alman asıllı diplomat (Kurzeme 1696-Varşova 1764). Çariçe Anna'nın hizmetine girdi (1730). Varşova elçisi oldu. Polonya'da bir rus partisi kurmağa çalıştı. 1763'te Stanislaw August Poniatowski'nin tahta çıkmasını kolaylaştırdı. (L)

KEYSERLİNG (Hermann, —kontu), alman filozofu ve yazarı (Könno, Livonya 1880-İnnsbruck 1946). Doğuya birçok kere yolculuk yaptı. Darmstadt'ta Bilgelik okulunu kurdu. Başlıca eserleri: *Das Gefüge der Welt* (Dünya Sistemi) [1906]; *Unsterblichkeit* (Ölümsüzlük) [1907]; *Prolegomena zur Naturphilosophie* (Tabiat Felsefesinin Esasları) [1910]; *Das Wesen der Intuition und ihre Rolle in der Philosophie* (Sezginin Özü ve Felsefedeki Rolü) [1912]; *Philosophie als Kunst* (Sanat Olarak Felsefe) [1920]; *Das Spectrum Europas* (Avrupa'nın Spektral Analizi) [1928]; *America Set Free* (Amerika'nın Psikanalizi) [1931]; *Reise durch die Zeit* (Zaman İçinde Gezi) [1948]. Felsefesinde, duygu gücünden yararlanır, mekanik medeniyetin ve kitle hâkimiyetinin tehdit ettiği manevî değerleri savunur. (L)

KEYSİNG i. Bk. CASİNG.

KEYSİYE i. (ar. *kîs*'ten *keysiyye*). *Esk.* Zool. Bk. KESELİLER.

Keysun. Arkeol. Malatya ili sınırları içinde alt paleolitik iskân yerlerinden biri. Burada yapılan yüzey araştırmalarında çeşitli tipte el baltaları bulundu. (M)

KEYUMERS, Zendcede **Gayo-Maretan** («ölümlü hayat»). İran destanında ilk insanın adı. Boğa ile aynı zamanda yaratıldı. Bu iki yaratık altı bin yıllık mutluluk içinde yaşadı; kötü ile iyi ilkelerinin birarada bulunduğu bugünkü dünya doğunca bu mutluluk bozuldu. Keyumers ile boğa otuz yıl daha birlikte yaşadılar ve birlikte öldüler. Boğanın vücudundan 55 çeşit buğday ile 12 çeşit bitki meydana geldi. Keyumers'in ekini kırk yıl topraktan kaldı, bundan da ilk insan çifti Maşya ve Maşyana doğdu. (L)

KEYVÂN bļş. i. (fars. *key,* büyük ve *vân,* benzer'den *key-vân*). *Esk.* Zuhal gezegeni: *Birinin mansıbını bana inayet kıl kim / Mehçe-i rayetimi ergöre keyvana kerem* (Hayalî).

◆ **Keyvanî** veya **keyvaniye** sıf. Keyvan ile ilgili. (M)

KEY WEST, A.B.D.'de (Florida) şehir, Keys takımadalarının batı ucunda; 34 000 nüf. Sayfiye merkezi; askerî ve ticarî liman. Puro sigarası imalâtı. (L)

KEYYALİYE i. (Şeyh İsmail El-Rifaî El-*Keyyalî*'nin adından ar. *keyyâliyye*). Rıfaiye tarikatının kollarından biri. (M)

KEZ i. (esk. türk. k.). *Yeni.* Sayı gösteren bir kelimeyle kullanılınca bir olayın meydana geldiği durumların her birini gösterir, defa, kere:*Bir can olaydı kaş meni dil-şikestede / Tâ her biriyle bin kez olaydım feda sana* (Fuzuli). *Buraya bir kez daha gelmiştim.* (M)

KEZA edat. (ar. *ke,* harf-i cer ve *zâ,* işaret zamirinden *ke-zâ*). *Esk.* Böyle, böylece, aynı şekilde, öylece anlamlarıyle kullanılır: *Sulh ve selameti tamamen kazandık demektir. Millî Türk keza bizim* (Atatürk). *Siz gitmek istemiyorsunuz ben de keza.* ‖ *Ha-keza,* işte böyle. ‖ *Keza ve keza,* ... ve saire, ... ve bunun gibi. (M)

KEZALİK edat. (ar. *ke,* harf-i cer ve *zâlik* işaret zamirinden *ke-zâlik*). *Esk.* Böylece, bunun gibi, bu da öyle: *Telgrafnameleri kezalik usulü dairesinde takdim edilir* (Atatürk). [M]

KEZHAMA'LAR, Tibet ve Birmanya'da İndonezyalılara yakın bir halk olan bazı Naga'lara verilen ad. (L)

KEZİM sıf. (ar. *kezm*'den *kezîm*). *Esk.* Öfkesini yenen. (M)

KEZM i. (ar. *kezm*). *Esk.* Öfkeyi, hiddeti yenme. (M)

KEZMAROK. Bk. KEJMAROK.

KEZÛB sıf. (ar. *kizb,* yalan'dan *kezûb*). *Esk.* Çok yalan söyleyen. (M)

KEZZAB sıf. (ar. *kizb* yalan'dan *kezzâb*). *Esk.* Çok yalancı: *Kezzab olan vezarete lâyık değildir dedikte...* (Naima). ‖ *Kezzabı bî hicab,* utanmaz yalancı. (M)

KEZZAP i. (fars. *tîz,* keskin ve *âb,* su > *tîz-âb* > *osmanlıca kezzâb*'dan). Derişik nitrik asidin halk arasındaki adı. (Taş ve mermerleri temizlemekte, kuyumculukta ise altın alaşımlarının ayarını bulmakta kullanılır.) ‖ Ofortçuların kullandığı sulandırılmış nitrik asit. (Üstteki vernik tabakası kalemle kaldırılır ve açığa çıkan bakır kezzapla işlenir.) Bk. OFORT. (ML)

kg, kütle birimi olan KİLOGRAM'ın sembolü. (L)

kgm, KİLOGRAMMETRE'nin sembolü. (L)

kg/m³, metre kübün kilogram cinsinden kütlesini veren yoğunluk birimi sembolü. (L)

KHA i. Leng. Laos ve Vietnam'ın merkezinde birkaç dil adacığı meydana getiren mon-khmer lehçesi. (L)

KHABARON, Bizans Nikaia devletinin generali (XIII. yy.). Albanon'un (Elbasan) kumandanı idi (1255). Krala isyan etti, Kuzey Arnavutluk'u ve Batı Makedonya'yı alan Epir despotu Mikhael II Angelos'a yardım etti. (M)

KHABBAŞ, mısır firavunu (M.Ö. V. veya IV. yy.). Mısır'ı geçici olarak Perslerin hâkimiyetinden kurtardıktan sonra en az iki yıl hüküm sürdü. (L)

KHABİNİS (Theodoros), yunan generali ve bakanı (doğ. 1886-öl. 1960). Balkan savaşında, Birinci Dünya savaşında Makedonya cephesinde ve Anadolu'da savaştı. 1925'te askerlikten ayrıldı ve siyasete atıldı. (L)

KHABRİAS, atinalı general (öl. M.Ö. 357). Aigina'da Ispartalıları yendikten sonra, 388'de Kıbrıs kralı Euagoras'ın yardımına gönderildi ve İran kralı ile şerefli bir barış yapmasını sağladı. Artakserkses'in isteği üzerine Atinalılar tarafından geri çağırıldı. Agesilas'a karşı başarı ile savaştı ve 376'da Noksos yakınlarında ısparta donanmasını yendi. Atinalılar, Leuktra'dan sonra Ispartalılardan yana olunca (368), Epaminondas'ı Korinthos'tan püskürttü, Oropos'un baskına uğramasını sağladı, ihanetle suçlandırıldı, temize çıkmasına rağmen (366) geçici olarak yurdundan uzaklaştı. Sakız adası limanında atina donanmasının başında öldü. (L)

John M. KEYNES

KHACİDAKİS (Georgios), yunanlı dilbilimci (Myrthion, Girit 1848-Atina 1941). Eserleri: *Modern Yunanca Tarihine Katkı* [1881]; *Yeni Yunanca Dilbilgisine Giriş* (almanca, 1892); *Akadimiaka Anagnosmata* (Akademik Dersler) [1902-1904]; *Meseonika kai Nea Hellinika* (Ortaçağ Yunancası ve Yeni Yunanca) [1906]; *Geniki Glossiki* (Genel Dilbilim) [1915-1916]; *Syndomos Historia Tis Hellinikis Glosis* (Yunan Dili Tarihinin Özeti) [1915]. (L)

KHACİDAKİS (Manos), yunan bestecisi ve orkestra yöneticisi (doğ. 1925). Hem klasik müzik, hem de hafif müzik alanında çalıştı. Filim müziği (*Pazar Günleri Asla; Amerika, Amerika; Topkapı*) yazdı. Almanya'da üç defa Altın plak armağanı kazandı (1961, 1962, 1963). 1960'ta Charles Crosse ödülünü aldı; 1961'de müzik dalında Oscar kazandı. (L)

KHAİREMON, yunan şairi, trajedi yazarı (M.Ö. IV. yy.). Eserlerinin ancak bazı bölümleri ele geçirilebilmiştir. (L)

KHAİREMON İskenderiye'li, yunanlı tarihçi (M.S. I. yy.ın ilk yarısı). Mısır ve Habeşistan üstüne bir kaç eser ile *Hieroglyphika* (Hiyeroglif Üstüne) adlı bir inceleme yazdı. (Neron'un eğitmeni stoa'cı Khairemon ile aynı kişi olduğu söylenir.) [L]

KHAİREPHON, Sokrates'in öğrencisi ve dostu (M.Ö. V. yy.). Pythia'ya, Sokrates'ten daha bilge bir kişinin var olup olmadığını sormuş, aldığı olumsuz cevabı araştırmalarına çıkış noktası yapmış, kendisini, Apollon'un hizmetinde bir filozof saymıştır. Ksenophon ile Eflatun onu över, Aristophanes ise, zayıflığı ile alay eder. 404'te Otuz Tiranlar tarafından Atina'dan kovuldu, 403 yılında Atina'ya döndü ve Sokrates'ten az önce öldü. (L)

KHAİRONEİA. Esk. coğ. Yunanistan'da şehir, Boiotia'da, Eskiçağda birçok savaş yapılan Kephissos ırmağı kıyısında. Plutarkhos burada doğdu. (L)

Khaironeia savaşları, Phokis ve Attike yollarına hâkim olan ve Yunanistan'ın tarihinde birkaç kere önemli bir rol oynayan Khaironeia'daki stratejik mevzide ya-

Thomas KEYSER «Anatomi Dersi», Amsterdam

pılan savaşlar: **1.** M. Ö. 338'de; Thebai'lilerle Atinalıların birleşik ordusuna karşı makedonyalı Philippos'un kazandığı zafer. Bu savaşta Atinalılar ilkin Philippos'a karşı bazı başarılar elde ettilerse de mızraklı alayda bir gedik açmayı başaramadılar, çünkü karşı kanatta bulunan Büyük İskender, Thebai'lilerin Kutsal taburunu yok etmişti. Thebai'liler ölülerini bu alana gömdüler: bunların meydana getirdiği toprak yığını üzerine büyük bir aslan heykeli dikildi (daha sonra onarılan bu anıt bugün sağlam durumdadır). Makedonyalılar, bu savaştaki zaferi yunan kumandanlarının yetersizliğine, Yunanlıların dağınık site rejimine borçlu idiler. Bu zafer, Makedonyalıların bütün Yunanistan'a hâkim olmasına yolaçmakta ve sitelerin çaresizlik içinde çökmekte olduğunu gösteriyordu; **2.** M.Ö. 245'te Etolya birliğinin Boiotia'ya karşı kazandığı zaferle ve bu kıtayı kendisine katmasıyle sonuçlanan savaş; **3.** M.Ö. 86'da Sulla'nın, Pontos kralı Mithridates VI'nın generali Arkhelaos'a karşı kanazdığı zaferle sonuçlanan savaş: burada 20 000 romalı, 100 000'den fazla asyalıyı yenilgiye uğrattı. (L)

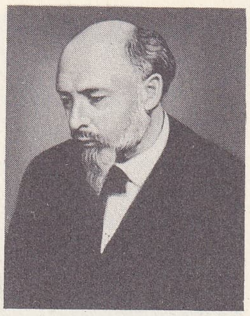

kont H. KEYSERLİNG

KHA'LAR (laos dilinde «kök» veya «vahşi» anlamında k.). Laos'ta İndonezya asıllı halk; yakl. 250 000 kişi. Çok kalabalık gruplar halinde dağınık bir şekilde yerleşen Kha'lar, küçük köylerde yaşayan ve ormanı yakarak açtıkları tarlalarda (*ray*) yetiştirdikleri ürünleri ortaklaşa kullanan moi dağlılarıdır. Çok eski borçlar yüzünden vâdi ve ovalardaki Tay'lara pirinç verir ve bedava çalışırlar. (L)

KHALDAİA. Esk. coğ. Bizans devrinde temas merkezi *Trabzon.* Büyük Komnenoslar Trabzon krallığını (1204-1461) bu bölgede kurmuşlardı. (L)

Khalke, Büyük Constantinus'un İstanbul'da yaptırdığı, damı altın suyuna batırılmış bakırla kaplı bina. Nika isyanında (532) yakılan binayı İustinianos, daha muhteşem olarak yeniden yaptırdı ve kubbelerini mozaiklerle süsletti. Augustaios meydanı yakınlarında, Ayasofya kilisesinin önünde bulunuyordu. (LM)

KHALKEDON. Esk. coğ. Anadolu'da (Bithynia) şehir, Karadeniz boğazı girişinde. M.Ö. 685'e doğru Megaralılar tarafından kurulan koloni, Karadeniz'e girişi kontrolu altında tutuyordu. M.Ö. 408'de Atinalıların eline geçti; M.Ö. 73'te Mithridates şehri kuşattı, fakat alamadı. İustinianos tarafından imar ve tahkim edilen şehir bir piskoposluk merkezi oldu. M.S. 451'de burada toplanan konsil, Ephesos'un yağmalanmasını ve monofizit'leri suçladı ve papa Leo I tarafından onaylanmayan 28 kararnamesiyle İstanbul patriğine, Doğudaki öbür patriklerden daha fazla imtiyazlar tanıdı. Şehir önce Perslerin, sonra Türklerin eline geçti. Filozof Ksenokrates burada doğdu. Bugün, *Kadıköy.* (L)

KHALKEİA çoğl. i. (yun. *khalkos,* bakır, bronz'dan). Athena Ergane (işçi, Athena'nın bir lakabı) ile Hephaistos onuruna yapılan şenlikler. Başlangıçta ziraî olan bu şenlikler, daha sonraları maden zanaatçıları tarafından benimsendi. (L)

KHALKETOR. Esk. coğ. Anadolu'da şehir, Milas'ın kuzeybatısında, Kalıntıları Karakuyu ile Belen köyleri arasındadır. M.Ö. V. yy.da Attike-Delos Deniz birliğine vergi veren şehir, IV. yy.da siyasî varlığını korudu. M.Ö. II. yy.da Euromos ve Sympoliteia ile birlikte Khalketor da Mylasa'ya bağlandı. Şehri koruyan üç kaleden Karakuyu kalesi, kesme bloklarla diğer ikisi yöresel kayadan yapılmıştır. Bu iki kale Köşk köyü yanındadır. Bunlardan doğuda bulunan Asar kalesinin şehir duvarı 4,50 m genişliktedir. Daha alçak olan güneydeki kale yuvarlak tepe biçimindedir; şehir duvarı 3,50 m genişliktedir. Batısında şehir kapısı vardır. Köşk ve Karakuyu köyleri arasında şehrin baştanrısı Apollon'un tapınağı yer almaktadır. Tapınağın yakınında kapaklı iki büyük lahit ile bir yeraltı oda mezarı vardır. Agoranın köy mezarlığı yakınında olduğu tahmin edilmektedir. (M)

KHALKİDİKE. Bk. KALKİDİKYA.

KHALKİDİKON i. (yun. k.; lat. *chalcidicum*). Eskiçağda, bir yapının önünde veya yanlarında bulunan revaklı giriş. (Khalkidikonlardan biri Pompeii'dedir.) (L)

KHALKİOPE. Yun. mit. Kos (İstanköy) kralı Eurypyle'nin kızı. Herakles'ten Thessalos adlı bir oğlu oldu. — Kolkhis kralı Aietes'in kızı ve Phriksos'un karısı. — Reksenor veya Khalkedon'un kızı ve Atina kralı Egea'nın ikinci karısı. (L)

KHALKİS. Esk. coğ. Yunanistan'da şehir, Eğriboz ilinin idare merkezi, adanın güneydoğu kıyısında; 26 100 nüf. Ticaret merkezi. Damıtma yeri; yağ ve sabun fabrikaları. Eskiçağ eserleri müzesi.

— Tar. Khalkis adı çok eskiden beri süregelen tunç sanayiinden (*khalkos*) gelir. Yakınında bakır madenleri işletilen ve M. Ö. VIII. yy.dan itibaren güçlü bir site olan Khalkis, Trakya, Makedonya, Sicilya, Kerkyra (Korfu) ve İtalya'ya kolonlar gönderdi. V. yy.da atinalı kolonların işgal ettiği şehir, iki Atina konfederasyonuna katıldı. Ortaçağda Boiotia'dan ayrıldığı kanalın adını (*Euripos*) aldı. (L)

KHALKOKONDYLES (Demetrios), yunanlı gramerci (Atina 1423-Milano 1511). İtalya'ya gitti; yunan edebiyatının İtalya'da yeniden tutunması için çaba gösteren yunan lılardandı. Bir yunanca grameri (*Erotemata* [Sorular], 1493) yacıı ve Homeros (Floransa, 1488) ile İsokrates'in (Milano, 1493) eserlerini yayımladı. (L)

KHALKOKONDYLES (Laonikos), bizanslı tarihçi (Atina 1452'ye doğr.-öl. 1490'a doğr.). 1298-1463 Arasında geçen olayları anlatan ve Bizans'ın çöküş sebeplerini inceleyen on ciltlik bir tarih kitabı yazdı. (L)

KHALKON. Yun. mit. Nestor'un oğlu, Antiokhos'un kalkanını taşıyan soylu delikanlı. Amazonlar kraliçesi Penthesileia tarafından baştan çıkarıldı. Sevgilisini savunmak istedi, fakat Akhilleus tarafından öldürüldü. İhanetinin cezası olarak cesedi Yunanlılar tarafından çarmıha gerildi. (L)

Khalkoprateia kilisesi, İstanbul'da Alemdar caddesi üzerinde Zeynepsultan camii ile Yerebatan sarnıcı arasında bizans kilisesi. V. yy.ın ikinci yarısına ait, üç nefli, ahşap çatılı bazilika tipinde yapı. Yapıtıran hakkında kaynakların verdiği bilgi birbirini tutmaz. Adını Bizans devrinin bakırcılar çarşısı (Khalkoprateia) olan semtten alır. Bir sinagogun yerine, fakat büyük ihtimalle bunun planı ile ilgisiz olarak yapıldı. Basileios I (867-886) zamanında kubbeli kilise olarak restore edildi. Devrinin en önemli kiliselerindendi. 1755'te binanın sadece apsis bölümü mescit haline getirilerek *Acemağa mescidi* adını aldı. Bir minaresi vardı. Kilisenin kuzey yan duvarından ise bir medrese için faydalanıldı. Basileios I zamanına ait olması muhtemel tonoz mozaiklerinin izleri, mescit olarak kullanılmağa devam edildiği XX. yy. başlarında da görülüyordu. Bugün üç cepheli apsisinin duvarları ile kuzey duvarı harap halde durmaktadır. (M)

KHALYBES. Bk. HALİB'LER.

KHAMA (Seretse), Botswana'lı siyaset adamı (doğ. 1921). 1885'te protektora antlaşmasını imzalayan Khama III'ün torunu. 1925'te babası ölünce, amcası naip, kendisi de ülkenin başkanı oldu. 1943'te bir ingilizle evlendi. Yabancıyle evlenme, geleneklere uymuyordu, İngiliz hükûmeti Khama'yı yurt dışına çıkardı. 1956'da unvanından vaz geçerek Beçuanaland'a döndü. Beçuanaland Democratic party'yi (Beçuanaland Demokrat partisi) kurdu (1962), mart 1965'te başbakan seçildi. Beçuanaland, Bostwana cumhuriyeti olunca (30 eylül 1966), Khama da cumhurbaşkanı oldu. (L)

KHAMUAST, firavun Ramses II ile İsitnofrit'in gözde oğlu. Babası tarafından Ptah başrahipliğine getirildi. Çok sayıda anıt yaptırdı. Eski şeylere olan büyük ilgisi dolayısıyle, en eski arkeologlardan biri olarak bilinir. Geç çağda yazılan iki roman, SATNİ-KHAMUAST adı ile onu kahraman olarak almışlardır. — Kraliçeler vâdisinin en güzel mezarlarından biri, Ramses III'ün oğlu başka bir KHAMUAST'a aittir. (L)

KHANGUET [«geçit»], Tunus'ta bölge, Bon burnu yarımadasında. (Burası M.Ö. 238'de Hamilkar'ın Kartaca'ya karşı ayaklanan paralı askerleri kuşattığı Balta geçitidir. (L)

KHAONİA. Esk. coğ. Epir'de bölge, İon denizi kıyısında, Kerkyra (Korfu) adası karşısında. Bölgede kısmen Lucania'dan göçen İllyria'lılar yaşardı. (L)

KHAOS i. (yun. k.). Yun. mit. Yaradılış'tan önce var olan ve baştan başa gücül halinde bulunan boşluk; dünya bu boşluktan doğmuştur. (Düzenli olmadığı için, insan aklı onu tanımlayamaz. Yanında Nyks ile Erebos vardır. Bunlar Khaos'tan Uranos [gökyüzü] ve Gaia'yı [yeryüzünü] meydana getireceklerdir.) [L]

KHARAKSOS Lesbos'lu, kadın şair Sappho'nun erkek kardeşi. Bir gemi dolusu şarabı satmak için Naukratis'e gitti. Orada güzeller güzeli Rodopis'e rastladı, bütün servetini, satın aldığı bu kızla yiyip bitirdi, süklüm püklüm geri döndü ve kız kardeşinin alaylarına katlanmak zorunda kaldı. (L)

KHARES, atinalı general (M.Ö. 400-330). Atlet yapılı bir kişi olan ve kaderin cilvelerine rağmen kendine güvenini kaybetmeyen Khares, Atina'nın otuz yıl içinde giriştiği her askerî harekâta katıldı. Khersonesos'u yeniden ele geçirdi (357), fakat Khabrias'ın ölümü üzerine Sakız'ın (Khios) kuşatılmasından vaz geçmek zorunda kaldı. Bizans, Sakız ve Rodos'un ortak deniz kuvvetleri karşısında başarısızlığa uğradı. O sırada arkadaşları Timotheos ve İphikrates'in anlaşmazlığa düşmesine sebep oldu. Birliğe karşı savaşmak üzere başkumandanlığı ele aldı. Savaşı denizlerde sürdürecek araçları elde edemediğinden Asya'ya geçti, Perslere karşı isyan eden Kıyı Frigyası satrapı Artabazos'un kıtalarının başına geçti, bütün bölgeyi yağma etti, topraklardan kendisine de pay ayırdı ve hükümdara sadık kumandanlardan birini yenilgiye uğrattı, fakat 355'te Perslerin şiddetli tepkisi karşısında Eubule tarafından geri çağrıldı. 353'te Atina'ya karşı başkaldırmış olan Sestos şehrini ele geçirdi ve yeni bir yunan sömürgesi kurdu. Khalkidike yarımadasındaki Stagiros, Makedonyalı Philippos tarafından zaptedilince, Khares Kephisodotos tarafından suçlandırıldı (349). Fakat yeniden generalliğe getirildi ve Karadeniz'den gelen ticaret gemilerini bir Atina filosuyle koruma görevini aldı. Ancak Khares Perslerle görüşme halinde iken ve barışın hüküm sürdüğü sırada, Makedonyalı Philippos bir akın yaparak Hieron'da 230 ticaret gemisini ele geçirdi, bunların Atinalılara ait olan 180'i ganimet olarak ilân edildi; bu saldırı, Makedonyalı Philippos ile Atina arasındaki çekişmenin son evresini başlattı. Khares Khaironeia'da Atina ordusuna Lysikles ile birlikte kumanda ediyordu (338); felâketin sorumluluğunu arkadaşına yükseldi ve onu idama mahkûm ettirdi. (L)

KHARES Lindos'lu, Lysippos okulundan yunan heykeltıraşı, Rodos limanındaki dalgakıranın ucuna dikilen ve Helios'u temsil eden 35 m yüksekliğindeki ünlü tunç heykeli yaptı. Demetrios Poliorketes'in Rodos kuşatmasının başarıya ulaşamadan kaldırılmasından sonra (M.Ö. 304) saldırganların bıraktıkları malzemenin satışından elde edilen gelirle heykel on iki yılda tamamlandı. Dünyanın Yedi Harikası arasında sayılan dev heykel M.Ö. 229'da bir depremde yıkıldı, tunç kalıntılar VII. yy.da Araplar tarafından götürüldü. Khares'in bir başka eseri olan büyük bir baş, imparatorluk zamanında Roma'ya taşındı. (L)

KHARİDEMOS, atinalı hatip; kendisi gibi M.Ö. IV. yy.da yaşamış olan ve aynı adı taşıyan milis kumandanıyle karıştırmamalıdır. Makedonya'lı Philippos'un yanında bazı diplomatik görevler aldı. (L)

KHARİDEMOS, yunanlı serüvenci (Oreos, Eğriboz M.Ö. 400'e doğr.-öl. 338'den sonra). Askerlik işlerinde şansı yaver giden ünlü bir çete başkanıydı, birçok kişi onu kiralamakta birbiriyle yarış etti. Khalkidike savaşı sırasında Atina'ya hizmet etti ve yurttaşlık hakkı kazandı. Başkaları için döğüşmekten yorularak satrapların isyanı sırasında kendisi için bir yurtluk kurmak istedi. Atina'ya ve satrap Artabazos'a ihanet etti, sonra gene Atinalılara bağlandı. Trakyalı Kotys'in hizmetine girdi, Khersonesos'ta bir malikâne kurdu. Kersebleptes'in danışmanı oldu, Kardia'yı ele geçirdi. Sonra makedonyalı Philippos hesabına ve

Foto. X (*LAROUSSE*)

Atina'ya karşı Olynthos'u aldı (349). Fakat az sonra Philippos'a karşı müthiş bir kin duymağa başladı. Demosthenes, Khaironia'dan sonra onu Atina birlikleri kumandanlığına getirdi. Bu kadar ihanetten sonra çok tenkide uğrayan bu görevlendirme Areios Pagos (yüksek mahkeme) kararıyle hükümsüz sayıldı. 338'den sonra Khaidemos ortadan kayboldu. (L)

KHARİKLES, M.Ö. V. yy.da yaşamış Atina'lı, 413'te bir filoya kumanda etti, yurdu işgale uğrayınca (404) Otuz tiran'dan biri oldu. Birlikte çalıştığı insanları büyük ölçüde etkiledi. 403'te öldürüldü. (L)

KHARİKLO. Yun. mit. Su perisi. Kâhin Teiresias'ın anası ve Athena'nın nedimesi. — Apollon'un kızı ve Kentauros Kheiron'un karısı, İason ile Akhilleus'u yetiştirdi. (L)

KHARİLA, bir Delphoi efsanesinin kadın kahramanı. Bir kıtlık sırasında kraldan sadaka olarak buğday istedi, kral bu isteği reddedince umutsuzluğa düşerek kendini astığı söylenir; bunun üzerine kâhin, ruhunun yatıştırılmasını emretti; bunun üzerine *kharilea* denilen şenlikler yapıldı. (L)

KHARİLAOS, Isparta kralı, Eurypontides ailesinden (M.Ö. VII. yy.). Eserleri üstüne birbiriyle çelişen söylentiler vardır. Argos'lular ve Tegea'lılarla savaştı, Tegea'lılara esir düştü. (L)

KHARİLEA çoğl. i. Esk. Yun. Delphoi'de Kharila onuruna düzenlenen şenlikler.

— ANSİKL. Plutarkhos'a göre, dokuz yılda bir yapılırdı. Önce Kharila'nın bir heykeli dövülür, sonra boğazına bir ip bağlanarak gömülürdü. Bu âyinin eskiden kalma insan kurban etme geleneğinden geldiğine şüphe yoktur. (L)

KHARİS. Yun. mit. Güzellik, çekicilik timsali ve *İliada*'da Hephaitos'un karısı. (L)

KHARİS'LER bayramı. Esk. Yun. Kharites bayramı, Kharis'lerin onuruna yapılan şenlikler. Özellikle Orkhomenos'da, Boiotia'da düzenlenen bu şenliklerde dans, müzik ve şiir yarışmaları yapılırdı. (L)

KHARİSTERİA çoğl. i. («şükran borcu sungular» anlamında yun. k.). Thrasybulos tarafından hürriyetin yeniden sağlanması (M.Ö. 403 güzü) onuruna, özellikle, Atina'da şükran borcu olarak tanrıya adanan sungular. (L)

KHARİTES çoğl. i. (yun. k.). Yun. mit. Üç lûtuf tanrıçasının ortak adı. Zeus'un Euphrosyne, Aglaia ve Thaleia adlarındaki bu üç kızı her yıl bitkileri yeniden yeşertirler ve yeryüzünde sevinci, güzelliği ve ihsanı temsil ederler. Lûtuf tanrıçaları birbirinin boynuna sarılmış çıplak üç genç kız biçiminde gösterilir.

— ANSİKL. İkonogr. İlkçağdan günümüze üç Kharites'i çıplak olarak gösteren bir grup heykel kaldı (Siena Güzel Sanatlar akademisi). Louvre'da birçok kopyası olan bu eserin Kyrene'li helenistik bir heykelci tarafından yapılmış olduğu sanılır. Bu heykel topluluğu, resim alanında, Botticelli'ye *İlkbahar* (Floransa) adındaki tabloyu, Raffaello'ya bugün Chantilly'de bulunan küçük tablosunu, Correggio'ya Parma'daki freskleri ilham etti. Bu konuda ayrıca, Tintoretto (Dukalık sarayı), Zuccari (Caprarola), Rubens (Floransa, Stockholm, Viyana, Madrid) ve Natoire'ın (Louvre), Leonhard Kern'in (Budapeşte), Falconet'nin, Canova'nın (Leningrad), Thorvaldsen'in (Milano) ve Pradier'nin (Versailles) adlarını anmak uygun olur. (L)

KHARİTON ve **MENALİPPOS,** dostluklarıyle tanınan iki Agrigentoslu yurttaş. Phalaris'e suikast yaptılar. Khariton yakalandı, işkenceye götürülürken Menalippos koştu, suça teşvik edenin kendisi olduğunu söyleyerek teslim oldu. Phalaris ikisini de yurt dışına sürmekle yetindi. (L)

KHARİTON Aphrodisias'lı, yunan romancısı. Hayatıyle iligli çok az şey biliniyor. Eskiden, IV.-VI. yy.da yaşadığı sanılıyordu; yeni varsayımlara göre M.S. I. yy.da yaşamış olması gerçeğe daha uygun görülmektedir. Eski yunan romanının yaratıcılarından biridir. Khariton *Ta Peri Khaireạn kai Kallireoen* (Khaireos ve Kalliroe'nin Serüvenleri) adlı romanında, korsanlar tarafından kaçırılan ve sonra kocası tarafından kurtarılan Syrakusai'li genç bir kadının başından geçenleri anlatır. (L)

KHARİUPOLİS. Bk. HAYRABOLU.

KHARMİDES, atinalı filozof (M.Ö. 450-403), Glaukon'un oğlu. Eflatun'un dayısı, Sokrates'in öğrencisi. Atina'nın alınmasından sonra Lysandros'un Pire'yi yönetmekle görevlendirdiği on yüksek hâkimden biriydi. Thrasybulos'un birlikleri ile yapılan bir savaşta öldü. Eflatun, diyalogların birine onun adını verdi. (L)

Kharmides, Eflatun'un gençlik dönemi diyaloglarından biri. Sokrates, Kritias, Kharmides ve Khairephon arasında geçen bu diyalogun konusu, bilgeliğe bir tanım bulmaktır. Sokrates yapılan tanımların hiç birini uygun bulmaz; diyalog, bilgeliği tanımlamanın onu araştırmaktan daha da zor olduğu yargısına varır. Kharmides bu sonucu kabul eder ve erdemin ne olduğu, onu elde etmek için ne yapmak gerektiği konusunda kararı Sokrates'e bırakır. (L)

KHARON, Ispartalıları kovmak için gizlice Thebai'ye dönmüş olan Pelopidas ile arkadaşlarını kabul eden Thebai'li (M.Ö. 379). [L]

KHARON. Mit. Yunan, etrüsk ve roma mitolojilerinde cehennem kayıkçısı.

Bir obolos karşılığında ölülerin ruhlarını cehennemin ırmaklarından geçirir, canlıları veya mezarsız kalmış ölüleri kabul etmezdi. Bundan dolayı da, ölülerin ağzına, ona verilmek üzere bir obolos konurdu. Atina'da birçok alçak kabartmanın ve leykthos denilen cenaze testisinin üzerinde, elinde bir kürek tutan kayıkçı kıyafetli, sakallı, düşünceli bir ihtiyar biçiminde tasvir edilmiştir.

Çarpık burunlu, sivri kulaklı ve asık yüzlü *etrüsk kharonu*'nun görünüşü bambaşkadır. Elindeki topuzla ruhları kovalar, savaşlarda insanları öldürür veya canilere yardım eder.

Romalılarda, Vergilius'ta bu iki tipin karışımını buluruz. Vergilius'un kayıkçısı, ölülere iyi davranmayan kötü ve iğrenç bir ihtiyardır. Daha sonraları, Roma'da güzel yunan tipi ağır bastı. Ama öbür tip de varlığını arenada sürdürdü: yaralı gladyatörleri öldürmekle görevli köle, öldüreceği gladyatörün üstüne bir topuzla ve yüzünde bir kharon maskesiyle ilerlerdi. (L)

KHARONDAS Catania'lı, yunan kanunkoyucusu (Sicilya M.Ö. VII. yy.). Doğduğu şehri barışa kavuşturdu ve yasalar hazırladı. Yasa kitabı orijinal bir eser değildir ve daha çok çeşitli kaynaklardan alınan yasaların ustaca birleştirilmesinden meydana gelir. Yasaları nesir olarak yazılmıştır. Bu yasalar Büyük Yunanistan'a, Sicilya'da Khalkidike kolonilerine, İstanköy adasına (Kos), Trakya Khalkidike'sine ve Kappadokia'ya kadar hızla yayıldı. (L)

KHARON Lampsakos'lu, yunanlı tarihçi, Med savaşları sırasında yaşadı. İran, Yunanistan ve Lampsakos üstüne yazdığı eserlerinden sadece küçük parçalar kaldı. (L)

KHAROPS. Yun. mit. Lykurgos'un kendisini öldürmek istediğini Dionysos'a haber veren trakyalı kahraman. Dionysos ona armağan olarak Trakya krallığını verdi ve sırlarını öğretti. Orpheus'un büyükbabası olan Kharops, Dionysos'un sırlarını insanlara nakletti ve orpheus'çuluğu başlattı. (L)

KHARSİA kapısı. Bk. EDİRNEKAPI.

KHARTALİME. Bk. KARTAL.

KHARTOPHYLAKS i. (yun. *khartes,* kâğıt ve *phylaks,* muhafız'dan yun. k.). Bizanslı din adamı.

— ANSİKL. Aslında patrikhanenin arşiv ve kütüphane müdürü olan *khartophylaks* IX. yy.da patrikhanenin en önemli din görevlisi, bir çeşit genel naip haline geldi. XI. yy.da, basit bir diyakos olduğu halde kendisine metropolitlere ve piskoposlara karşı bir öncelik tanınınca nüfuzu daha da arttı. Andronikos II unvanına «büyük» sıfatını ekledi ve otoritesi XV. yy.a kadar sarsılmadı. Kendisi aynı zamanda arşivci ve kütüphaneci, din adamlarının zat işleri müdürü, piskoposluk mahkemesinin başkanı ve hukuk müşaviri, nihayet patrikhane dairesinin başı idi. (L)

KHARYBDİS. Yun. mit. Sicilya boğazında ki dev; Skylla kayalığının karşısındaki girdabın kişileştirilmiş şekli. Efsaneye göre Kharybdis, Poseidon ile Gaia'nın kızıdır; Geryon'dan aldığı sığırlardan birkaçını kaçırdığı için Herakles'in gazabına uğradı; Zeus onu yıldırımla çarptı ve bir deniz çevrimine attı. (L)

KHARYBDİS. Esk. coğ. Messina boğazında tehlikeli burgaç. Kharybdis, kuzeydoğugüneybatı yönünde uzanan bugünkü Kalofaso'dur. Yakınında Skylla kayalığı vardır. Eskiden gemileri boğazda kullanan kılavuzlar bazen burgaç'a kapılmamağa çalışırken kayalığa vururlardı. (L)

KHASEKHEM (M.Ö. 2700'e doğr.), II. hanedandan (tinit) Mısır kralı, Güney krallığında (Hierakonpolis, Tinis, Abidos) Set'li kral Peribsen'in yerine geçti. Khasekhem yeniden Horus'un buyruğu altına girdi ve Nubia'lıları yendi. Delta prenslerini tekrar kendi iktidarına bağlamayı başardı, Mısır'da birliği sağladı. (L)

KHASİ i. Leng Assam'da yaklaşık olarak 250 000 kişi tarafından konuşulan; monkhmer lehçesi. (Yazısı misyonerler tarafından roma harflerine çevrilmiştir.) [L]

KHAYA i. Bot. Afrika mahununun elde edildiği ağaç. (Tesbihağacıgillerden.)

— ANSİKL. Bu cins birçok türü kapsar; bunlardan, anayurdu Gambia, Yeşilburun ve Kongo olan *Khaya Senegalensis* sıcak ülkelerden birçoğuna girmiştir. Yaygın olan K. Senegalensis, 30-35 m boyunda güzel bir ağaçtır; şarap renkli sert odununda reçineli bir zamk vardır; doğramacılıkta kullanılır. Ticarette «senegal mahunu» veya «mahogani ağacı» adıyle tanınır. Kabuğunun kuvvetli ateş düşürücü hassası vardır. Afrika'da yetişen çeşitli türlerinden elde edilen keresteler marangozlukta ve ince marangozlukta kullanılır: *K. Ivorensis* (Büyük Bassam'da *afrika mahunu,* Gabon'da *n'dola,* Angola'da *undianunu* adlarını alır); *K. Anthotheca* (Fildişi Kıyısı'nda *beyaz mahun, ira,* Kamerun'da *mangona* denir). Afrika mahunu, dünyanın en makbul kerestelerindendir. (L)

KHEBİS (Mısır dilindeki *Akhebbia'nın* [«arılar gölü»] yunanca şekli). Nil suyu ile beslenen bir kıyı gölünün adı; Buto tapınağının kutsal arazisinde (Aşağı Mısır'ın 6 eyaleti). Mahallî tanrıça Utco (sonradan İsis ile bir tutuldu) oğlu Horus'u burada dünyaya getirdi. (L)

KHEİRON, Homeros ve Hesiodos zamanından beri bilinen ünlü kentauros, Kronos ile Philyria'nın oğlu. Öbür kentauros'lardan, iyilikseverliği ve adalete karşı saygısıyle ayrılır. Yaralıları ve hastaları iyileştirirdi. Tıbbın ve cerrahlığın yaratıcılarından sayılır. *Kheir*'den (el) türeme olan adı onun maharetini ortaya koyar. Herakles'in, İason'un, Argonaut'ların, Peleus'un dostudur; onları öbür kentauros'ların elinden kurtarmıştır. Pelion dağındaki mağarasında Thetis ile Peleus'un düğünü yapıldı ve eğitimiyle uğraştığı Akhilleus'un büyüklüğünü orada haber verdi. Kheiron aynı zamanda Asklepios, Nestor, Meleagros, Odysseus v. b.nin de öğretmenidir. Ölümsüzlüğünü Prometheus'a bıraktı veya Herakles'in öteki kentauros'larla savaşırken onu istemeyerek zehirli bir okla yaralaması üzerine ölmek için Zeus'tan izin aldı. (L)

KHELONE. Yun. mit. Zeus'un düğününe katılmak üzere evinden ayrılmayı reddettiği için Hermes tarafından kaplumbağa biçimine sokulan genç kız. (L)

KHEMİSSET, Fas'ta (Rabat ili) şehir, Zemmur'lar bölgesinde: 13 700 nüf. Ticaret merkezi (önemli bir hayvancılık bölgesinin pazar yeri). [L]

KHENOBOSKİON, Mısır'da sit, Luksor'un kuzeyinde; 1945'te Khenoboskion'da bir küp bulundu. Küpte çoğu IV. yy.dan kalma on üç papirus tomarı ve kırk dokuz gnostik antlaşma vardı. (L)

KHERSİPHRON Knossos'lu, M. Ö. V. yy.da yaşamış olan giritli mimar. Efes'deki Artemision'un c tapınağını yaptı; bu tapınak «dünyanın yedi harikası»ndan biri sayılır ve Asya'nın ionia üslûbunda yapılmış ilk tapınağıdır. — Oğlu METAGENES bu tapınağı bir *peristasos* (sütunlar sırası) ile çevreleyerek tamamladı. (L)

KHERSOBLEPTES. Bk. KERSOBLEPTES.

KHERSONESOS. Esk. coğ. Yunanlıların birkaç yarımadaya verdikleri ad. Başlıca ikisi şunlardır: Taurike Khersonesos (bugün Kırım); Trakya Khersonesos'u (bugün Gelibolu yarımadası). Terim sonradan Jutland (Kimrike Khersonesos) ve Malakka için de kullanıldı. (L)

KHERSONESOS. Esk. coğ. Taurike Khersonesos'ta (Kırım) site, bugünkü Sıvastopol yakınında. Khersonesos, M. Ö. 600'e doğru Karadeniz Ereğli'sinden (Herakleia) Miletos'luların yeni yerleştikleri bölgeye sürgün edilen bir grup demokrat tarafından kuruldu; İskitlerle ticaretin artması sayesinde kısa süre içinde bölgenin en zengin şehri haline geldi. Fakat Boğaziçi Kimmer krallığına ve öbür komşu halklara karşı giriştiği savaşlar yüzünden M.Ö. II. yy. sonunda Pontos krallığının himayesini istemek zorunda kaldı. Romalıların Pontosluları yenmesiyle bu fiilî himayenin yerini Roma himayesi aldı (M.Ö. I. yy.). Gotların istilâsına (M.S. III. yy.) rağmen şehrin Roma imparatorluğuyle bağları gevşemedi ve Bizans devrinde İstanbul'a daha çok bağımlı hale geldi. Kerson adıyle Karadeniz'in kuzeyindeki en büyük ticaret şehri olmağa devam ederken aynı zamanda da bir sürgün yeri olarak kullanılıyordu. 988'de Kiev büyükdükü Vladimir Sviyatoslaviç şehri ele geçirdiyse de zenginliğine zarar vermedi. Fakat Cenevizlilerin rekabeti Khersonesos'u iflâs ettirdi. Bu yunan ileri karakolunun kazılarla meydana çıkarılan yıkıntılarının genişliği, şehrin eski önemini ortaya koyar. (L)

kharon bir etrüsk kraterinden detay

KHESİAS. Yun. mit. Sisam'daki Artemis'in takma adı. Sisam (Samos) adasındaki Khesion burnunda bir tapınağı vardı. — Samos su perisi; Okyroe'nin annesi. (Okyroe'nin babası tanrı-ırmak İmbrasos'tur.) [L]

KHETİ, IX. ve X. Herakleopolis sülâlelerinden birçok firavunun adı (yaklş. M.Ö. 2200-2050 arasında). — IX. sülâleyi kuran KHETİ I'in (Meribre) âyin ocağı Louvre müzesindedir. — KHETİ III (Uahkare) *Merikare'ye Bilgiler*'in yazarıdır. (L)

KHİ i. Leng. Soluklu titreşimsiz bir boğazsıyı gösteren ($k + h$) yunan alfabesi harfi || Sağ üst köşesine (X) işareti konulduğunda 600, sol alt köşesine (X) konulduğunda ise 600 000 değerini alan sayı işareti.

— ANSİKL. Kapantılı g^h fenike alfabesinde bulunmayan yeni bir işaret kullanılmasına yolaçtı; bu kapantılının anlamı lehçeden lehçeye *kh* ile *ks* (italik dillerde muhafaza ettiği değer) arasında değişir. Modern Yunancada *khi* kapantılılığını kaybederek Almancadaki *ch*'ye benzeyen boğazsı bir solukluya dönüştü. (L)

KHİASMA i. («uçurum» anlamında yun. k.). Diplom. Yunan *khi*'sini belirten X işareti; bu işaret, bir elyazmasının kenarlarına, tartışma götüren, uygun düşmeyen satırları belirtmek için konur. (L)

KHİLİARKHİA i. (yun. k.). Esk. Yun. Yunan ordularında, 1 000 kişinin kumandanı demek olan *khiliarkhos*'luk görevi. || Bir *khiliarkhos*'un kumandasındaki birlik. (L)

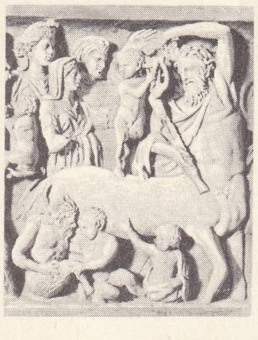

«Akhilleus'a ders veren **kheiron**» roma kabartması, Riccardi sarayı, Floransa

KHİLON, Isparta'da beş ephoros'tan biri. M. Ö. VI. yy. ortalarına doğru Isparta'nın gelişmesinde önemli katkısı oldu. Krallığın en ateşli düşmanlarından biriydi, ephoros'lara kralları azletme hakkının verilmesini başardı. Eski nizamları kuvvetlendirdi ve Ispartalıların azalmasından çekindiği için genişleme siyasetine son verdi. Khilon'un etkisiyle, içedönük bir yol tutan Isparta, böyle bir siyasetin tehlikelerini sezmedi ve Khilon'u kahramanlaştırdı, adına bir tapınak yaptı, onu Lykurgos ile bir tuttu. Lykurgos efsanesi de bu sırada doğdu. Khilon'un adı, «Yunanistan'ın yedi bilgesi» arasında sayılır. (L)

KHİMAİRA. Yun. mit. Efsaneye göre, bir canavar. Anadolu (Lykia) kaynaklı *khimaira* tipi. Yunanistan'a M.Ö. VII. yy.dan sonra geldi (Bellerophontes adlı bir Korinthos efsanesi). Khimaira tek başına veya Bellerophontes ile birçok seramiğe işlenmiştir. Bazen khimaira ağzından ateşler saçan *keçi* başlı bir canavar olarak temsil edilir. Tam oyma tarzında yapılmış en ünlü khimaira 1554'te Arezzo yakınında bulunmuş ve Cellini tarafından onarılmış olanıdır (Floransa müzesi). Bu khimaira, sırtında bir keçi başı olan, kuyruğu bir yılan başı biçiminde son bulan M.Ö. IV. yy.dan kalma etrüsk işi bir aslandır. Daha sonra, kaplan başlı ve kanatlı khimaira'lar da yapıldı.

Khimaira adı bazı fantastik hayvanlara da verilmiştir. Ama bu hayvanların, eskilerin khimaira'ları ile, çeşitli hayvanlardan alınmış garip biçimlerinden başka ortak yanları yoktu. Hıristiyan sanatı khimaira'yı kötü ruhun simgesi haline getirerek, sırtı pullarla kaplı, kırpık kanatlı, kuyruklu bir ejderha biçiminde tasvir etti. Roma devrinde sütun başlıkları khimaira'larla süslenirdi. Gotik sanatta ise khimaira'nın kafası uzun bir köpek başı halini aldı. Rönesans khimaira'ya yeniden insana benzer bir biçim verdi. Bu motif en çok XVI. yy. eserlerinde görüldü ve XVII. yy.da yavaş yavaş kayboldu, Napolyon devrinde, süslemecilikte yeniden kullanılmağa başladı. Antik çağ khimaira'sıyle ilgili resimlerin arasında Claude le Lorrain'in *Khimaira'ya Üstün Gelen Bellerophontes*'i özellikle anılmağa değer. (L)

KHİMAİREUS. Yun. mit. Prometheus ile Kelaino'nun oğlu. Kardeşi Lykos ile Truva'da gömülüdür. Menelas vebayı önlemek için, bir kehanete uyarak onların mezarında kurban kesti. (L)

KHİON, yunan filozofu, Eflatun'un çömezi (M.Ö. IV. yy.). Yurdu Herakleia'yı yöneten tiran Klearkhos'u öldürenlerle işbirliği yaptı (352) ve Klearkhos'un kardeşi ve halefi Satyros tarafından ölüme mahkûm edildi. Ustaca yazılmış on üç mektubun Khion'a ait olduğu sanıldı; bu mektupların çok daha sonra yaşamış bir eflatun'cu tarafından yazılmış olduğu anlaşılmıştır. (L)

KHİONE. Yun. mit. Boreas ile Oreithyia'nın kızı. Poseidon'dan Eumolpos adında bir oğlu oldu, hatasını örtmek içni onu denize attı. Çocuğu babası kurtardı. — Okeanis Kalliroe'nin kızı. Peşine düşen bir köylüden kaçıyordu. Zeus'un isteği üzerine Hermes onu kaçırarak bulutların arasına yerleştirdi. Bu bakımdan Khione, kar'ın kişileşmiş şeklidir. — Daidalion'un kızı. Ona hem Apollon, hem de Hermes âşık oldu. Philammon ile Autolykos'un anasıdır. Kışkırttığı Artemis onu bir okla delik deşik etti. (L)

KHİOS. Bk. SAKIZ ADASI.

KHİTON i. (yun. k.). Eski Yunanlılarda elbise altına giyilen gömlek.

— ANSİKL. Aslı keten bir kumaştır. Erkeklerinki uzun veya kısa olur, yalnız sol omuza veya her iki omuzda tutturulur ve bele oturtulurdu. Kadınlarda topuklara kadar inerdi; İonialıların büyük gömlekleri kemer üzerinden sarkar, bir büyük pli omuzlardan bele kadar inerdi. (L)

KHLAİNA i. (yun. k.). Homeros devrinde çoban ve savaşçıların kullandığı yün şal. (L)

KHLAMYS i. (yun. k.). Eski Yunanlıların Tesalya menşeli harmanisi.

— ANSİKL. *Khlamys* dikdörtgen biçiminde yünlü bir kumaş parçasıydı; bir iğneyle boyuna tutturulur, etekleri serbestçe sarkardı. Khlamys'i avcılar, süvariler ve atinalı delikanlılar giyerdi. İskender'den sonra kırmızı khlamys hükümdar harmanisi oldu. (L)

KHLANİS veya **KHLANİDİON** i. Esk. Yun. Kibarların giydiği harmani; ince yünden yapılırdı. (L)

KHLOEİA çoğl. i. Esk. Yun. Eleusis'te, yeşeren otların ve ilkbaharın tanrıçası. Demeter Khloe onuruna İhargelion ayının 6'sında yapılan dinî şenlikler. (L)

KHLORİS. Eski Yunanistan'da çiçek tanrıçası. Romalılardaki karşılığı Flora'dır. Niobe ile Amphion'un kızı. Apollon ile Artemis, Niobe'nin soyundan gelenleri öldürdüler; bu kıyım'dan sadece oğlu Amyklas ile kızı Khloris kurtuldu. (L)

KHMER'LER, Kamboç'ta halk, Kamboç'un ilk halkıdır ve adı bugün de Kamboç halkını ifade eder.

● *Tarih.* Birmanyalı Mon'lar ve Çinhindi yarımadasındaki çeşitli dağ halkları gibi *Khmer*'ler de, Hindistan'daki munda grubuyle akraba olan mon-khmer etno-dil grubundandır; ama Moi'ler, Khuy'lar ve Malezyalılarla karışmışlardır. Milâdın başlangıcında bugünkü topraklarına yerleşen Khmer'ler, o dönemde tam gelişme çağını yaşamakta olan hint medeniyetinin etkisinde kaldılar. Siyasî açıdan, Merkezî Orta Mekong'da olan Kambuja'lar (bu ad Kamboçluların adının kaynağıdır) prensliği, önce Fu-nan'a bağlandı; VI. yy.ın ikinci yarısında, bağımlı olduğu devlete boyun eğdirerek, VII. yy.da bütün topraklarını işgal etti; Mekong deltasına ulaştı. IX.-XII. yy. arası Khmer'ler, parlak bir dönem yaşadılar ve Güneydoğu Asya tarihinde ön planda rol oynadılar. (Bk. KAMBOÇ.) Fakat XIII. yy.dan itibaren Yukarı Menam'dan gelen Tay'ların baskısı altında kaldılar; Taylar, önce Sukhôtai'de (XIII. yy.), sonra da Ayuthia'da (1350) dinamik ve genişlemeğe yönelen bir devlet (Siyam) kurdular. Batıdan Siyam'ın, doğudan Vietnam'ın saldırıları karşısında Khmer kralları, başkentlerini birkaç defa değiştirmek zorunda kaldılarsa da (Phnom Penh, Lovek, Udong), krallıklarının yavaş yavaş gerilemesini önleyemediler; Fransa Kamboç ile 1863 himaye antlaşmasını imzaladığı zaman, krallık, Siyamlılarla Vietnamlılar arasında bölüşülmek üzereydi.

Kamboç topraklarında ve Siyam'ın doğu kesiminde bulunan taşlara oyulmuş sanskritçe ve eski khmer dilinde metinlerle anıtlar, Khmer'lerin çok erken bir tarihte yüksek bir medeniyet seviyesine ulaştıklarını ortaya koyar. Çinhindi yarımadasında bir hint kültürü yuvası olan bu medeniyet, IX. yy. sonunda kurulan ve sonradan birçok defa yeniden inşa edilen Angkor şehrinde gelişti. Krallık şehri, hint kozmolojisine göre evrenin minyatür bir görüntüsü olarak tasarlanmış ve inşa edilmişti. Merkezde, piramit şeklindeki tapınağın içindeki mabudun krallığın devamlılığı ilkesini kapsadığına inanılırdı. Kanun ve toplum düzeninin bekçisi olan kralın altında prenslerle ülkenin ilerigelenleri, yüksek mevkileri aralarında paylaşan aristokratlar oligarşisini meydana getiriyordu. Bu mevkilerden bazıları bir kısmı hint asıllı, bir kısmı khmer asıllı olan ve Hindistan'da öğrenim görmüş olan din adamlarına veriliyordu. Bu brahman bilginleri Kamboç'ta hint geleneğinin devam etmesine katkıda bulundular. Halk kütlesi loncalar halinde ayrılmıştı. Kır halkı vergi toplamak ve angarya yüklemekle görevli memurların kontrolu altında, yaşlıların ve eşrafın yönettiği köylerde yaşıyordu. Hindu dininin çeşitli mezhepleriyle «Büyük Taşıt» Buddha'cılığı birarada hüküm sürüyordu. Ama hint panteonu tanrılarına benzeyen, fakat khmer prensleri ve ilerigelenlerinin adlarını taşıyan resimlere de tapıldığını ortaya koyan birçok belge vardır. Angkor'un büyük anıtlarının çoğu kral kültüne ve bu kişisel kültlere ayrılmıştır; bu anıtlar tapınaktan çok mezar niteliğini taşır. XIII. yy.da hindu dini ile «Büyük Taşıt» Buddha'cılığının yerini Senga Buddha'cılığı aldı ve bu din Kamboç'ta olduğu gibi Laos, Siyam ve Birmanya'da da millî din haline gelerek bugüne kadar devam etti. Khmer'ler Hindistan ile yetinmediler. Gerileme devri başlamak üzereyken, Hint kültürünün meşalesini Mekong Tay'larına (Laos'lular) ve Menam Tay'larına (Siyamlılar) devrettiler.

● *Güzel sanatlar.* Bilinen en eski anıtlar tuğladan yapılmış tapınak-kulelerdir (*prasat*); kare planları ve piramit şeklindeki damlarıyle hint etkisini ortaya koyar. Önceleri tek tek inşa edilen bu kuleler, sonradan Sambor Prei Kuk'ta (VII. yy.) bir sur içine alındı, daha sonra da aynı kaide üzerinde toplandı (Roluos, Phnom Kulen, IX. yy.). Gene tuğladan yapılan kaidelere kumtaşı da katılıyordu. Sonra kozmik dağın sembolü olan «dağ-tapınak» ortaya çıktı: kumtaşı veya tuğladan kuleler, bir piramidin basamaklarına ve yukarı platforma yerleştirildi (Phnom Bakheng, IX. yy. sonu - X. yy. başlangıcı). Yeni bir mimarî unsur eklendi: başlangıçta tuğla (Ta Keo. 1000 yılına doğru), sonraları taş kubbeli (Baphuon, XI. yy.) yapılan galeri. XI. yy. ortalarından itibaren, önemli anıtlarda tuğla kullanılmadı. Angkor Vat (XIII. yy.ın ilk yarısı), dağ-tapınağın en güzel örneğidir. Bu tapınaklar süsleyici kabartmalarla kaplıdır. VII.-VIII. yy.larda düz zemin üzerine yapılan süslemeler, sonradan bütün boşlukları örttü. VIII. yy.da duvarlar bü-

Foto. Giraudon, Alinari-Giraudon-Brogi (LAROUSSE)

yük insan figürleriyle süslendi. Alınlıklar ve atkı taşlarının dekoru önce süsleyici, X. yy.dan sonra da anlatıcıdır (mitoloji sahneleri). Kambur hayvanlar, filler, aslanlar ve özellikle yılanlar (*haga*) basamakları ve giriş yollarını süsler.

Heykelcilik de başlangıçta hint etkisi altında kaldı. Fakat büyük boy heykellerin, tanrının başlığını üst kollarıyle birleştiren ilgi çekici bir destek kemeri vardı. Uzun sık kıvrımlı elbiseler taşa oyulmuştur. Bakheng ve Koh Ker üslûplarıyle (IX. yy. sonu-X. yy. başı) kıvrımlı elbiseli büyük boyutlu bir heykelcilik ortaya çıktı. Banteai Srei (X. yy.ın ikinci yarısı) ve Baphuon (XI. yy.) tarzları ise küçük boyutlu, çok zarif bir heykelciliğe döndü. Fakat khmer heykelciliğinin en parlak dönemine XII.-XIII. yy. arası, «Angkor tebessümü» adıyle tanınan ve mistik içekapanmışlığı yansıtan buddha tipini yaratan Bayon üslûbuyle ulaştığı söylenir. (L)

KHNUBİS Mit. Tarihöncesi devirlerde koyun yetiştiren göçebelerin tanrısı. Kült ile ilgili resimlerinde bir koç biçiminde gösterilir (bu koçun nesli çok erken tükenmiştir). Mısır'da Elephantine'de, Teb'de, Herakleopolis'te, Mendes'te ve daha başka yerlerde tapınakları vardı. Khnubis, sürülere su veren, nemli toprakta tohumları çimlendiren yaratıcı bir tanrıydı. (L)

KHOASPES, İlkçağda sularının duruluğuyle ün salmış olan ırmak. Bugünkü *Kerkha* veya *Karasu* ırmağının eski adı. (L)

KHOE'LER i. («saçı» anlamında yun. k.). Tar. Atina'da anthesterion (şubat) ayının on ikinci günü Dionysos onuruna yapılan şarap güğümleri veya şarap ölçekleri şenliği. (Bu şenlik, anthesteria'nın ikinci günü yapılırdı. O gün soytarı alayları şehirde dolaşırdı; ayrıca, içki içme yarışmaları düzenlenir, ölülerin onuruna yere şaraplar saçılır. Lenaion'da tanrının, arkhon-kralın karısı *basilissa* ile kutsal birleşmesini kutlayan gizemli törenler yapılırdı.) [L]

Khoephoroi, Aiskhylos'un trajedisi (458). *Oresteia* trilogyasının *Agamemnon*'dan sonra, *Eumenis*'lerden önceki bölümüdür. Agamemnon'u öldürenlerin cezalandırılışını anlatır. Uzun süredir birbirinden ayrı olan Orestes ile Elektra babalarının mezarı başında buluşurlar. Oyun bu noktadan başlayarak gelişir ve Klytaimnestra ile Aigisthos'un ölüm haberiyle sona erer. Piyes adını, adakları Agamemnon'un mezarına taşıyan ve koroyu meydana getiren tanrıçalardan alır. (L)

KHOEPHOROS i. (yun. *khoe*, dökmek ve *phoros* taşıyan'dan yun. k.). Eski yunanda tanrılara adanan sunguları taşıyan erkek. (L)

KHOİNİKS i. (yun. k.). Tahıllar için kullanılan eski sığa ölçüsü. *Eşanl.* SOİNİKİ. (L)

KHOİRİLOS Atinalı, atinalı trajedi yazarı (M.Ö. V. yy. başları). Elde Khoirilos'a ait olduğu kesinlikle bilinen hiç bir metin yoktur. (L)

KHOİRİLOS İasos'lu, karialı yunan destan şairi. İskender'in kahramanlığını öven şiirler yazdı. Bu şiirler orta değerdedir. (L)

KHOİRİLOS Sisam'lı, yunan destan şairi (M.Ö. V. yy.). *Suidas'ın Lûgati*'ne göre Sisam'da köleyken Herodotos'un yanına kaçtı. Makedonya kralı Arkhelaos'un sarayında öldü. Med savaşları üstüne bir şiir yazdı: *Perseis.* Elde bazı parçaları bulunan bu şiir pek değerli değildir. (L)

KHOLİAMBOS (yun. *kholos,* aksak ve *iambos*'dan). Esk. vezin. Üç ölçülü iambos sondan bir önce bulunması gereken kısa hecenin yerini ritmi bölen ve bir ağırlık etkisi uyandıran uzun bir hece alır. (Hiponaks'ın bulduğu bu mısra biçimine SKAZON da denir.) [L]

KHONİATES (Mikhael). Bk. AKOMİNATOS (Mikhael).

KHORAS MONİ. Bk. KARİYE CAMİİ.

KHOREGİA i. (yun. k.). Khoregos'un görevleri.

— ANSİKL. *Khoregia,* varlıklı yurttaşlara sırayle verilen onursal bir görevdi. Attike'de 3 talentten az parası olanlar bu görevi alamazlardı. Dionysos, Thargelios, Panathena şenlikleri dolayısıyle khoregos'lar seçilirdi. On kabileden her biri, bir koro kurmakla yükümlüydü; korocuları seçmek, biraraya getirmek, donatmak, yetiştirmek ve bütün masrafları karşılamak khoregos'a düşerdi; her şeyden o sorumluydu. Yarışma günü, başında tacıyle tiyatroda şeref locasında oturur ve koroyu yönetirdi. Jüri koroları derecelendirir, listede ilk okunan yarışı kazanmış olurdu. Khoregos, kabilesi adına ödülü alır ve onu bir anma yazıtıyle tanrıya adardı. Bu, çok ağır olmakla birlikte şerefli bir görevdi. M.Ö. IV. yy.ın sonunda kaldırıldı. (L)

KHOREGOS i. (yun. *khoros,* koro ve *agein,* yönetmek'ten yun. k.). Yunanistan'da, tiyatro veya müzik yarışmalarına katılacak koro sanatçılarını toplamak, eğitmek ve masraflarını karşılamakla görevli zengin yurttaş. (L)

Khoregos anıtları, tiyatro yarışmalarında üstün gelen *khoregos*'lar tarafından dikilen anıtlar. Bunlar başlangıçta, Dionysos tapınağında veya bu tapınağa giden Tripodes sokağında bulunan ve başarının ödülü üç ayaklı tunç bir vazoyu tutan sade altlıklardı. Daha sonra, M.Ö. IV. yy.da, gösterişli yapılar halini aldı. En ünlüsü Akropolis'in güneydoğusunda bulunan ve halen sağlam durumda olan *Lysikrates anıtı*'dır (M.Ö. 334). [L]

KHOREUTES i. (yun. *khoros,* dans korosu'ndan yun. k.). Esk. Yun. Bir koroda yer alan kişi; korocu. (L)

KHORİAMBOS i. (yun. k.). Esk. vez. Bir trokhaios ve bir iambos'tan meydana gelen dört heceli ayak. (Aiolis şiirinde ve koro lirizminde en çok kullanılan ayaklardan biridir. Frigya veya Mysia asıllı mitolojik şair Olympos'a mal edilmesi bu ritmin Asya'dan gelmiş olabileceğini gösterir.) [L]

KHORİKİOS, Gazze okuluna bağlı yunan hatibi (M.S. V. yy.). *Tumturaklı Sözler* ve *Söylevler* adlı eserlerin yazarı (L)

KHORİKOS. Yun. mit. Arkadia kralı, güreş sanatını icat eden Pleksippos ve Enetos ile bu sanatı Hermes'e açıklayan Palaistra'nın babası. Hermes güreşi insanlara öğretince, Khorikos oğullarını kışkırtarak bunun öcünü almağa kalkıştı. Zeus Khorikos'u cezalandırmak için diri diri yüzdüğü derisinden bir tulum yaptı. Hermes bu yeni spora sevgilisinin adını verdi (Palaistra = güreş). [L]

KHORSABAD veya **KHURSABAD.** Bk. HORSÂBÂD.

KHORTATZİS (Georgios), yunanlı yazar (doğ. Girit XVII. yy. başları). *Erophile* adlı, mitolojiden ilham alarak bir dram yazdı. Bu dram, Girit tiyatrosunun belli başlı eserleri arasında yer alır. (L)

KHREİA i. (yun. k.). Eskiçağda okullarda uygulanan bir çeşit belâgat temrini. (Bu temrinde alelâde bir konudan başlanır, belli bir konuya doğru gidilir.) [L]

KHREİA i. (*yargı* anlamına yun. k.). Retorik. İlkçağda, beylik bir düşünceyi belirli bir duruma uyarlamağa dayanan bir çeşit alıştırma. (L)

Khremes, Terentius'un *Heautontimorumenos* adlı oyununun kahramanı. Khremes bu oyunda, aşırı sertliği yüzünden gülünç duruma düşen bir baba ve çok yumuşak bir baba olan Menedomos'un karşıtıdır. (L)

KHRİSTOPHOROS, Bizans imparatoru (921-931). Romanos I Lekapenos'un büyük oğlu. Babası tahta çıkınca onunla birlikte hüküm sürmek hakkını kazandı. Magistros Niketas'ın kızı Sophia ile evliliğinden üç çocuğu oldu: imparator olan Romanos, Mikhael ve Bulgaristan kralı Petır ile evlenen Maria. Khristophoros tahtın meşru vârisi Konstantinos VII Porphyrogenetes'in de haklarını devralmıştı, fakat babasından önce öldü. (L)

KHRİSTOPHOROS Aziz, hıristiyan azizi. Hayatı üzerine çok az bilgi vardır, buna karşılık adı etrafında zengin bir efsane geliştirilmiştir. Bu efsaneye göre Aziz Khristophoros bir gün çocuk İsa'yı omuzuna aldı ve nehirden geçirdi (ona bu yüzden, İsa'yı taşıyan anlamına, *Khristophoros* dendi). Aziz Khristophoros kültü Ortaçağda Batıda çok yaygındı.

— İkonogr. Eski bizans resimlerinde Aziz Khristophoros bir köpek başıyle tasvir edildi (Sofya ve Leningrad müzelerindeki ikonalar). Ortaçağda kilise ve ev duvarlarına Aziz Khristophoros'un büyük boy resimlerini asmak âdet haline gelmişti.

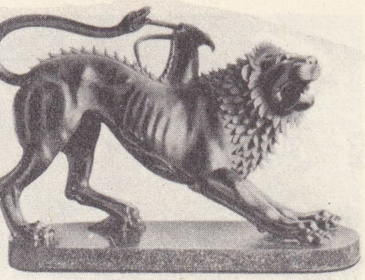

«khimaira»
Floransa Arkeoloji müzesi

Ağaç üzerine oyulmuş bir resim onu çocuk İsa'yı nehirden geçirirken gösterir. Aynı konu, A. Dürer'in bir eserinde (British Museum), Konrad Witz'in (Basel), Paténier (Escurial) ve Jordaens'in eserlerinde, A. Berruguete'nin bir heykelinde işlenmiştir. Aziz Khristophoros, Van Eyck'in *Kutsal Kuzu* adlı mihrap resminde, Memling'in Moreel triptiğinde (Brugge müzesi), Rubens'in *Arkebüzcüler* mihrap arkası tablosunda; Paris'te, Saint-Vincent-de-Paul kilisesinde Flandrin'in fresklerinde temsil edilmiştir. Padova'daki Eremitani kilisesinin freskleri de Khristophoros'un hayatını canlandırıyordu (bu freskler yok olmuştur). Din kurbanı Khristophoros'u Tintoretto ve L. Spada da birçok eserinde canlandırdı. (L)

khiton
alçak kabartmadan detay
Albani villası, Roma

KHRİSTOPULOS (Athanasios), yunan şairi ve filoloğu (Kastoria, Makedonya 1772-Bükreş 1847). Uzun yıllar Bükreş'te kaldı. Bir yunanca konuşma dili grameri (*Grammatiki tis Aiolodorikis, itoi tis Omilumenis Torinis ton Hellinon Glossas* [1804]) ve Anakreon tarzında şiirler yazdı (1811). [L]

KHRİSTOS i. (ibranîce'deki *maşiah* [mesih] yağ sürülerek kutsanmış kimse'nin yunanca tercümesi; latincesi *christus*). İsa peygamberin yunanca adı.

— ANSİKL. Eski Ahit'te büyük rahip ve krallar yağ sürünerek kutsanır ve keşifleri açılırdı. Yeni Ahit'te de, benzetme yoluyle, Nasıra'lı İsa'ya yağ sürülerek kutsanmış anlamına gelen mesih (*khristos*) adı verildi. Önceleri basit bir sıfat olan *khristos* kelimesi, zamanla isim haline geldi ve İsa yerine kullanılır oldu. (L)

KHRYSAOROS («altın kılıçlı» anlamına gelen yun. k.). Birçok tanrının lakabı: Zeus, Apollon, Artemis, Demeter. — Poseidon ile Medusa'nın oğlu. Pagesos gibi o da Medusa'nın kanından doğdu. Okeanos'un kızı Kalliroe ile birleşerek Geryon'u, yılan Ekhidna'yı, aralarında üç başlı bir devin de bulunduğu başka canavarları dünyaya getirdi. (L)

KHRYSE. Yun. mit. Bendis ve Athena ile bir tutulan Lemnos (Limni) tanrısı. Philoktete'nin hor gördüğü Khryse tapınağının yanında, onu bir yılan soktu. (L)

KHRYSEİS veya **ASTYNOME**). Yun. mit. Apollon'un truvalı rahibi Khryses'in kızı. Akhilleus tarafından yakalandı ve Agamemnon'un esiri oldu. Babası onu para ile geri alamadı: Apollon'un öfkesi ve *Iliada*'nın başında sözü edilen veba, bu yüzden ortalığı kasıp kavurdu. Khryseis daha sonra babasının yanına döndü. Agamemnon'dan Khryses adlı bir oğlu ile İphigeneia adlı bir kızı oldu. (L)

khmer tipleri

KHRYSELİOS (Ioannes), Bizans imparatoru Basileios II (976-1025) döneminde Dyprakhion prensi. Kızı Agathe, bulgar kralı Samuil ile evlendi. Khryselios 996'da Dyprakhion'u Samuil'e verdi. Oğulları, Khryselios'u 1005'te Bizans imparatoru Basileios Bulgaroktonos'a («bulgar katili») teslim ettiler. (M)

KHRYSES. Yun. mit. Truva'da Apollon'un rahibi ve Khryseis'in babası. — Khryseis ile Agamemnon'un oğlu, Khryses'in torunu. Tauris kralı Thoas'ın intikamından kaçan Orestes ile İphigeneia'yı kabul ederek onların kralı öldürmelerine yardım etti.

— Poseidon'un oğlu ve Minyas'ın babası.

— Minos ile Pareia'nın oğlu. (L)

KHRYSİPPOS. Yun. mit. Pelops ile su perisi Aksiokhe'nin oğlu. Pelops'un sarayına sığınan Thebai'li Laios, Khrysippos'a âşık

Foto. Alinari, Alinari-Giraudon, Le Prat, Musée del' Homme (LAROUSSE)

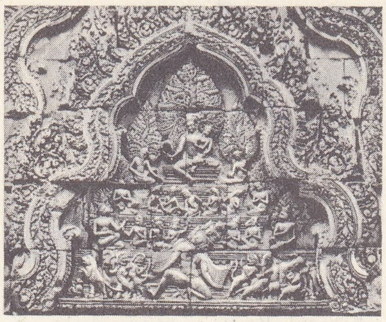

khmer sanatı
Banteai Srei
tapınağının
alçak kabartması

khemer sanatı
Tara
Bayon üslûbu, (XII. yy. sonu)
Guimet müzesi, Fransa

oldu, onu kaçırdı. Pelops Laios'u lânetledi. Bu, Labdakides'lerin de lânetlenmesine sebep oldu. Khrysippos intihar etti. İkinci bir rivayete göre, Khrysippos annesi ile Pelops'un ilk karısı Hippodamia'nın kurbanı oldu: Hippodamia onları Atreus ve Thiestus'a öldürttü. (L)

KHRYSİPPOS, Knidos'lu yunan hekimi (M.Ö. IV. yy.). Erasistraos'un öğretmeniydi. Bitkilerin faydaları üstünde araştırmalar yaptı. (L)

KHRYSİPPOS, yunan filozofu (Soloi, Tarsus M.Ö. 281 - Atina 205). Kittion'lu (Kıbrıs) Zenon ve Kleanthes'ten sonra stoa'cı okulun önderlerinden biri oldu. Önceleri Yeni Akademi çömezi idi. Sonra stoa'cı okula geçti. Oynadığı önemli rol ve gösterdiği direngenlik dolayısıyle kendisine STOA'CILIĞIN ORTA DİREĞİ dendi. Çok değişik konularda 705 inceleme yazdıysa da, bunların çoğu tamamen kaybolmuştur. (L)

KHRYSOKERAMOS. Bk. KUZGUNCUK.

KHRYSOKOKKES (Georgios), XIV. yy. ortalarına doğru İstanbul'da yaşamış olan yunan hekimi ve astronomu. Astronomi ve matematik üstüne birçok kitap yazdı, bu eserlerin hiç biri yayımlanmadı. (L)

KHRYSOLORAS (Manuel), yunan hümanisti (İstanbul 1350'ye doğr. - Costanza [Köstence] 1415). İmparator Manuel Palaiologos tarafından Batıya gönderildi. Özellikle İtalya'da yaşadı, Floransa'da, Milano'da, Venedik'te yunanca okuttu. Latinlerle birleşme taraftarıydı. *Odysseia*'yı ve Eflatun'un *Devlet*'ini (Politeia) latinceye çevirdi. (L)

KHRYSOPELEİA (yun. k.). Yun. mit. Arkadialı koru perisi. Bir sel yatağı kenarındaki meşe ağacında yaşardı. Arkas, suyun yönünü değiştirmeseydi, sel onu sürükleyecekti. Bu iyiliğe karşılık onunla birleşti ve Arkadia'lıların ataları olan Elatos ile Aphidas adlı iki erkek çocuk dünyaya getirdi. (L)

KHRYSOPOLİS. Bk. ÜSKÜDAR.

KHRYSOSTOMOS (Kalaphatis), Drama (1902-1910) ve İzmir (1910-1922) metropoliti (öl. İzmir 1922). Osmanlı devleti, Drama'daki görevi sırasında dinî çabaları ve aşırı tutumu yüzünden Khrysostomos'un görevinden alınması için patrikhaneye baskı yaptı. Khrysostomos, 14 mayıs 1919'da İzmir'i işgal eden Yunanlılarla işbirliği yaptı: Türklerin öldürülmesini ve başında fes bulunanların kovulmasını tavsiye etti. Katolik başpiskoposu bu sırada Khrysostomos'a kiliseyi terketmesini teklif ettiyse de Khrysostomos buna yanaşmadı. Türk ordusu 9 eylül 1922'de İzmir'e girdikten sonra Nureddin Paşanın emriyle öldürüldü. (M)

KHRYSOTHEMİS. Yun. mit. Agamemnon ile Klytaimnestra'nın kızı, Staphylos'un karısı. — Danais'lerden, Molpadia ile Roio'nun annesi, Apollon'un sevgilisi. — Giritli Karmanor'un kızı. İlk olarak müzik yarışmaları düzenledi ve birincilik ödülünü kazandı. Müzikçi Philammon'un annesidir. (L)

KHRYSOTRİKLİNOS i. (yun. k.). Bizans saraylarında, kubbeli, büyük ve debdebeli bir oda çevresinde, birçok daireden meydana gelen bina. (Ortadaki büyük odada kralın tahtı, çevresindeki dairelerde ise imparator ve saray büyüklerinin yatak odaları bulunurdu. Kubbenin üstünde İsa'nın [Khristos] mozaikten ikonası bulunduğu için, bu binaya aynı zamanda «Khristotriklinos» da denirdi.) [L]

KHTHON. Yun. mit. Arz, toprak, toprağın yüzeyi; ayrıca, toprağın altı, yokluk âlemi. (L)

KHTHONİA. Yun. mit. Phoroneus'un kızı. Hermione'de, Demeter tapınağını yaptırdı ve Khthonia şenliklerini düzenledi. — Erekhteus'un kızı ve Butes'in karısı. (L)

KHTHONİA çoğl. i. Esk. Yun. En eski dinî törenlerden; bu törenlerde ilkbaharda tabiatın uyanışını temsil eden khtonios tanrıları kutlanırdı. (Bu törenler kurt gibi tanrılaştırılmış hayvanlara ayrılırdı. Sonra Demeter Khthonia kültü, bu dağınık âyinleri birleştirdi. (L)

KHTHONİA. Yun. mit. Phoroneus'un kızı. Hermione'de, Demeter Khthonia şenliklerini kurdu. — Erekhteus'un kızı ve Butes'in karısı. (L)

KHTHONİOS sıf. (yun. *khthon* yeryüzü'nden yun. k.). Yun. mit. Cehennem tanrılarına (Zeus, Hades, Demeter, Persephone, Hekate, Erinye'lere v.b.) verilen sıfat.

— ANSİKL. Yukarı dünya ile ilişkili olan toprak (*khtonios*) tanrıları, yeryüzünde oluşan hayatı temsil ederlerdi. Derinliklere indikleri için, kendilerine cehennem tanrıları gözü ile bakılırdı. Toprak tanrıları, ölümsüzlüğe ve dirilişe inanan orpheus'çu mezheplerce kutlanırlardı. (L)

KHUMNOS, yunan şairi. Girit adasında XV. yy. ortalarında doğdu. Eski Ahit'ten ilham alarak *Kosmogennesis* (Dünyanın Oluşumu) adlı bir eser yazdı. Öğretici nitelikte olan eser dinî duygu açısından o devrin gerçekçi eserlerinden ayrılır. (L)

KHUMNOS (Nikephoros), bizanslı devlet adamı ve yazar (öl. 1320'ye doğr.). Mikhael VIII'in (1261-1282) ve Andronikos II'nin (1282-1328) sarayında etkili bir kişiydi. İmparatorluk dairesi başkanlığına getirildi. Kızı Eirene, Andronikos II'nin oğlu İoannnes ile evlendi. Eflatun'culuk ile aristoteles'çilik arasındaki çatışmalar üstüne ilgi çekici felsefî inceleme kitapları yazdı. (L)

KHUR i. Yaban eşeğinin Hindistan'da bulunan bir alt türünün yerli adı. (L)

KHYS i. (yun. *khein*, boşaltmak'tan). Romalıların *congus*'una tekabül eden, 12 Attike *kotyle*'si değerinde, sıvılar için kullanılan hacim ölçüsü. (L)

KHYTROS veya **KHYTRA** i. (yun. k.). Eski Yunan'da yemek pişirmeğe yarayan kilden yapılmış kap. (L)

KIBAB çoğl. i. (ar. *kubbe*'den *kıbāb*). *Esk.* Kubbeler. ‖ *Kıbabül-aktab* («kutupların kubbeleri»), Mevlânâ'nın türbesi. ‖ *Nüh kıbab* («dokuz kubbe»), gökyüzü. (M)

KIBAL i. (ar. *kıbāl*). *Esk.* Hareket, davranış şekli: *Salonda haller, kıballer ve lisanlar değişti* (B. Felek). [M]

KIBÂLE i. (ar. *kıbāle*). *Esk.* Ebelik, çocuk doğurtma sanatı. [M]

KIBEL i. (ar. *kıbel*). *Esk.* Taraf, yön, cihet. ‖ Yan, kat, huzur. ‖ Bir şeyi kolayca yapabilme, muktedir olma. ‖ *Kıbelinden gelmek*, birisinin yanından gelmek. ‖ *Kıbeline vüsûl bulmak*, birisinin yanına varmak. ‖ *Kıbel-i şer'i şerîften*, şeriat tarafından, şeriat gereğince. ‖ *Min kıbel-ir-Rahmân*, Tanrı tarafından. (M)

KIBLE i. (ar. *kıble*). Namazda dönülen yön, Mekke, Kâbe tarafı: *Bu senenin Şaban'ında ise kıble Beytül-Makdis'ten Kâbe'ye tahvil kılındı* (Cevdet Paşa). ‖ Cenup, güney yönü. ‖ Güneyden esen rüzgâr. ‖ *Mec.* Herkesin darlıkta başvurduğu kapı. ‖ *Kıble rüzgârı* (veya *yeli*), güneyden esen rüzgâr, güney rüzgârı. ‖ *Kıbleye dönmek*, yönünü Kâbe'ye çevirmek.

— DEY. *Kıblesi belli değil*, neye inandığı, kime hizmet ettiği belli olmayan kimseler hakkında kullanılır.

— *Esk. Kıble-gâh*, Kâbe'nin bulunduğu yer veya yön. ‖ *Kıble-ru*, yüzünü Kâbe yönüne çevirmiş olan kimse ‖ *Kıble-i âlem* («dünyanın kıblesi»), şark hükümdarları hakkında kullanılmıştır. ‖ *Kıble-i hâcet* (veya *kıbletü'l-hâcât*), [«hâcet veya hâcetler kıblesi»], bir isteğin gerçekleşmesi ricasıyle yönelinen veya başvurulan makam. ‖ *Kıble-nüma*. Bk. KIBLENÜMA. ‖ *Ehl-i kıble* (veya *ehl-i habre*), islâm dininden olan, müslüman.

— Denizc. Güney yönü. ‖ *Kıble-keşişleme*, güney-güneydoğu rüzgârı. ‖ *Kıble-lodos*, güney-güneybatı rüzgârı. ‖ *Kıblenin keşişlemeden yana kertesi*, güneydoğu rüzgârı. ‖ *Kıblenin lodostan yana kertesi*, güneybatı rüzgârı. ‖ * *Kıble rüzgârı*, güneyden esen rüzgâr.

— Din. Müslümanların namaz kılarken yüzlerini dönmesi gereken yön. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Din. Namaz kılarken *Kıble*'ye dönmek namaz şartlarından biridir. Hz. Muhammed önceleri namazda Kudüs istikametine dönerdi. Bu, Hicretin ikinci yılına kadar sürdü. İkinci yılın recep ayında, Hz. Muhammed, Beni Seleme mescidinde öğle namazını kıldırırken, ikinci rekâttan sonra kıblenin Mekke'deki Kâbe istikametine çevrildiği vahyedildi: «Artık seni, memnun edecek bir Kıbleye çevireceğiz. Bundan sonra yüzünü Mescidiharam yönüne çevir; siz de (müslümanlar) nerede bulunursanız bulununuz, yüzünüzü o tarafa çeviriniz» (Bakara suresi, 142). Bu emir üzerine Hz. Muhammed ve cemaat namazlarını bozmadan ikinci rekâttan sonra Kâbe yönüne döndüler. Bu olaydan sonra Beni Seleme mescidine, Mescidül Kıbleteyn (İki Kıble mescidi) adı verildi. Buharî*'nin rivayetine göre ise bu olay Beni Haris mescidinde ikindi namazı kılınırken meydana geldi. Namazdan başka bazı ibadetler yapılırken de Kıbleye dönülür; dua ederken; ihrama girerken; cemre taşlarını atarken. Kurban edilen hayvanın yönü Kıbleye doğru çevrilir. Ölü, yüzü kıble yönünde sağ tarafına yatırılır. Fıkıh kitapları, Kıblenin tayini, bu tayinin yanlış olması yüzünden doğacak sonuçlar hakkında bazı hükümler bildirir. Namaz kılacak bir kimse ile kıble yönünü gösteren bir işaret yoksa (mihrap gibi) kıbleyi bilenlerden sorar. Soracak bir kimse yoksa Kıbleyi kendisi tayin eder ve namaza durur. Namazını bitirdikten sonra yanılmış olduğunu anlarsa, tekrar kılmaz. Namazın içinde Kıblenin başka yönde olduğunu anlarsa, o yöne döner. Fakat Kıbleyi sorabilecek kimse olduğu halde, sormadan namazını kılan kimse, sonradan yanıldığını anlarsa, o namazı tekrarlar. Bazen güç durumlarda, farz namazları kıble yönünden başka bir yöne doğru kılınması mümkündür. Binek hayvanı üzerinde namazların kılmak zorunda olan kimseler de yönlerini Kıbleye çevirmelidirler. Farz namazları dışındaki nafile namazların, özellikle şehir dışında, kıble yönünden başka bir yönde kılınmasında bir sakınca yoktur. Namaz sırasında göğsünü Kıbleden çeviren kimsenin namazı bozulur. Bu sırada yüzünü başka yöne çevirmek ise mekruhtur.

◆ **Kıblî** sıf. *Esk.* Güneye ait, güney ile ilgili. ‖ Güneyli. (M)

KIBLENÜMA blş. i. (ar. *kıble* ve fars. *-nümā*, gösteren'den *kıble-nümā*). *Esk.* Kıble yönünü gösteren ve bulunulan yere göre özel işareti olan pusula: *Sükkân-ı harem neyler imiş kıble-nümayı* (Nabi). [M]

KIBLETEYN ikil i. (ar. *kıble*'den *kıbleteyn*, iki kıble). *Esk.* Mekke'de bulunan Kâbe ile Kudüs'te bulunan Beyt-i Makdis'e

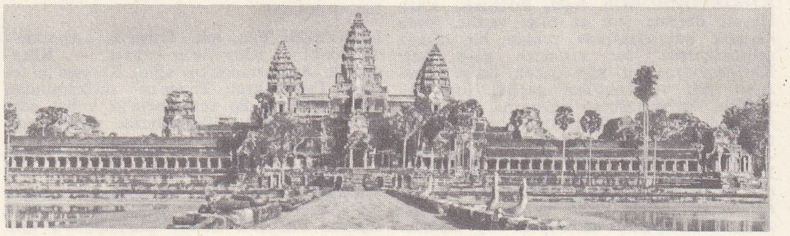

KHMER'LER
Angkor Vat tapınağı

Foto. E.F.E.O. (LAROUSSE)

verilen ad; Kıble-i Muhammed ve Kıble-i Musa. (M)

KIBRIS, ing. **Cyprus,** yun. **Kypros** veya **Kipro,** Doğu Akdeniz'de ada; 9 282 km²; 589 000 nüf. (120 975'i türk). Başkenti *Lefkoşe* (103 000 nüf.). Başlıca şehirleri: *Limasol* (47 000 nüf.); *Magosa* (38 000 nüf.).

Coğrafya

Ada, geniş bir orta çöküntüyle ayrılan iki sıradağdan oluşmuştur. Kıbrıs'ın kuzeydoğu ucu olan kumtaşlı, dar ve uzun Karpasia yarımadası, batıya doğru doğu-batı yönünde uzanan ve yükseltisi 959 m'yi bulan kalkerli dağlarla devam eder. Bu kuzey dağlarında bazı kısımlar ormanlıktır; köylerde yaşayan halk tahıl üretimi, bağcılık yapar, turunçgillerden meyve yetiştirir. Dağların eteğindeki çöküntünün bazı kesimleri çok kuraktır ve vâdi tabanları şiddetli su baskınlarından sık sık zarar görür; fakat barajların yapılması ve sulama işlerinin düzenlenmesi sayesinde bu bölge yavaş yavaş değişmektedir. Buğday ve arpanın yanı sıra pamuk, portakal, mandalina ve ilk eğintilerde de üzüm yetiştirilir. Adanın bütün güney kısmını kaplayan volkanik Trodos kütlesi vahşî ve az nüfuslu bir bölgedir (en yüksek yeri 1 953 m); burada bakır, amyant ve kromit madenleri işletilir.

Tarih

Kıbrıs'ın bilinen en eski adı Alasia'dır (El-Amarna ve Boğazkale tabletleri, M.Ö. II. binyıl). O tarihte kurulan bir veya birçok Alasia imparatorluğu, zaman zaman bugünkü İskenderun'a kadar Kilikya (Adana, Mersin) kıyılarını içine alırdı. Enkoni'nin yeri altında ortaya çıkarılan Alasia, bu imparatorluğun başkentiydi. M.Ö. III. binyıldan beri Kıbrıs, madenleriyle tanındı; dağlardan çıkarılan bakır yerinde işlenir ve külçeler halinde Mısır'a, Mezopotamya'ya ihraç edilirdi. Bu mübadeleler adayı dış etkilere açtı. Kıbrıs tekniği ve sanatı, egeli kolonların adaya gelip yerleşmesinden sonra, Fenikelilerin ve özellikle Mykenai'lilerin katkılarıyle zenginleşti. Kıbrıs'ın maden kaynakları ve stratejik durumu yüzünden doğu akdeniz devletlerinin en güçlüleri adaya göz dikti. M.Ö. 1500'e doğru Mısır firavunu Tutmes III tarafından işgal edilen ada, daha sonra Sargon devrinde (VIII. yy. sonu) Asurluların, Amasis devrinde M.Ö. 560'a doğr.) Mısır'ın, Dara devrinde de Perslerin metbuluğunu kabul etti. Bununla beraber adada, kralların yönettiği yunan ve fenike siteleri yabancı hâkimiyeti altında da muhtar kaldı. 500'de, sonra IV. yy. boyunca yunan şehirleri, fenike sitelerinin sadık kaldığı Perslere karşı birçok defa ayaklandı. İskender devrinde Yunanlılar Kıbrıs'ta hâkimiyetlerini ilk defa kabul ettirdiler. Fakat İskender'in ölümünden sonra ada, Ptolemaios'lara geçti. M. Porcius Caton'un kumanda ettiği bir seferde Kıbrıs, Ptolemaios Auletes'in Roma'dan alarak ödemediği borçlara karşılık işgal edildi (M.Ö. 58). Sezar zamanında Ptolemaios'lara geri verildi. 22'de ada Roma senatosunun eyaleti haline getirildi. Kısa süre içinde Hıristiyanlığın yayıldığı Kıbrıs, M.S. I. yy.da Aziz Paulus, Kıbrıs asıllı Aziz Barnabas ve Aziz Marcus tarafından ziyaret edildi. Ada 1191'e kadar Doğu Roma imparatorluğunda kaldı. Kıbrıs'a ilk islâm seferini, halife Osman zamanında, Şam valisi Muaviye yaptı. Ebu Eyyub el-Ensarî'nin de katıldığı bu sefer sırasında, Salamis-Konstantia şehri tahrip edildi. Arap kaynaklarına göre, Kıbrıs, bu zamana kadar Bizans'a verdiği verginin aynını, bundan böyle müslümanlara da vermekle yükümlendi. 654'te yapılan ikinci sefer, adaya müslümanların yerleşmesiyle sonuçlandı. Bununla birlikte, Muaviye'nin oğlu ve halefi Yezid, bilinmeyen bir sebeple adayı boşalttı. Abdülmelik bin Mervan ile imparator Iustinianos II arasında, 689'da yapılan bir antlaşma ile, Kıbrıs'tan alınan verginin iki devlet arasında eşit olarak bölünmesi kararlaştırıldı. 743'te, halife Velid II, birtakım kıbrıslıları Suriye'ye sürdü. Bazı akınlar ve kısa süren istilâlar bir tarafa bırakılacak olursa, Emevîler zamanında Kıbrıs, Bizans ve Emevîler arasında bağımsızlığını korudu ve bu devletlere yalnızca bir vergiyle bağlandı. Abbasîler çağında da durum değişmedi. Harun-ür-Reşid zamanında (802) ve daha sonra, Kıbrıs'a sonuç vermeyen bazı seferler yapıldı; fakat bunlardan hiç biri, adanın kesin işgalini sağlamadı. Hattâ ada hıristiyanları tarafından tutulan Bizans, daha fazla üstünlük sağladı. Bununla birlikte Kıbrıs, hıristiyan ülkelerle olduğu kadar, islâm ülkeleriyle de ticarî ilişkiler kurdu. Deniz üstünlüğünün, müslümanlar veya Bizanslılarda oluşuna göre de, bu devletlerden birinin veya ötekinin donanmasına üs oldu. Bizans üstünlüğü, özellikle Nikephoros Phokas (963-969) zamanında kesinleşti. 1191'de İngiltere kralı Arslan Yürekli Richard, haçlı seferine katılmak üzere Kıbrıs yakınından geçerken, adaya uğrayan birkaç gemisinin yağma edildiğini ileri sürerek Kıbrıs hâkimi İsaakios Komnenos elinden adayı aldı ve Templier şövalyelerine sattı. Onlar da adayı Franklardan Guy de Lusignan'a devrettiler. Lusignan'ın kurduğu Frank krallığı, Kıbrıs'ta hemen hemen dört yüzyıl hüküm sürerek Hıristiyanlar için güvenli bir dayanak, Suriye ve Mısır'a hâkim Memlûklu sultanlığı için de ciddî bir tehlike oldu. Bu sebeple, 1270'te, memlûklu sultanı Meliküzzahir Baybars I, Kıbrıs'a bir donanma yolladı; fakat bu sefer Limasol önünde başarısızlığa uğradı. Cenevizliler, 1373'te Kıbrıs'ı istilâ ederek, Lusignanları kendilerine vergi vermeğe zorladılar; teminat olarak da, Magosa kalesini elde tuttular. Bu kale, yüz yıl kadar onların elinde kaldı. Sonra da, kral Jacques II tarafından geri alındı. Bu arada Kıbrıslılar, Suriye kıyılarına ve memlûklu gemilerine karşı saldırılarını sürdürdüler. Nitekim, Kıbrıs kralı Pierre I, Antalya'yı Tekeoğullarının elinden aldığı gibi (24 ağustos 1361), 1366'da da İskenderiye'ye hü-

«Aziz KHRISTOPHOROS»
Memling'in eseri
Brugge müzesi

KIBRIS haritası

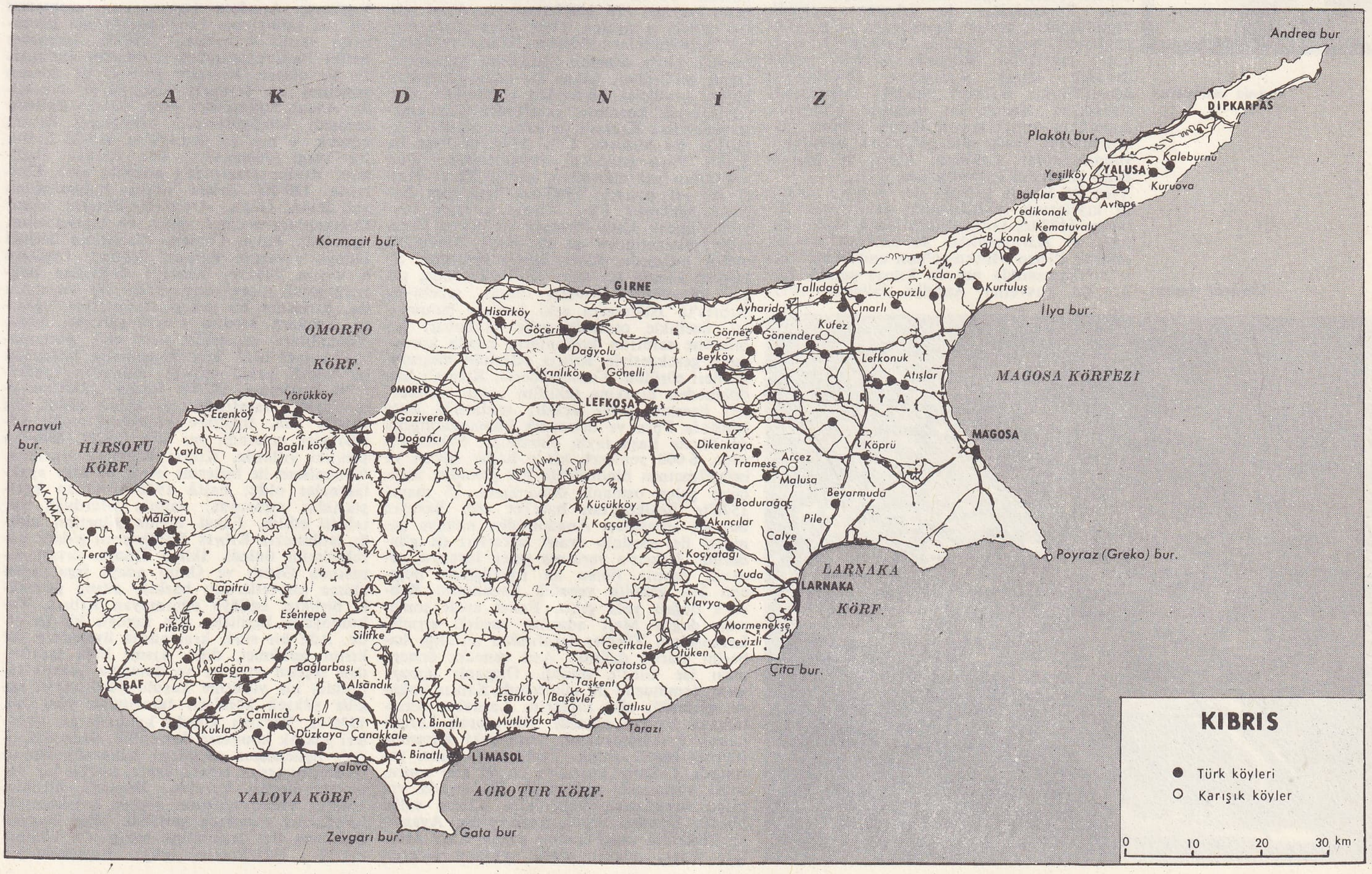

Foto. Hanfstaengl-Giraudon (LAROUSSE)

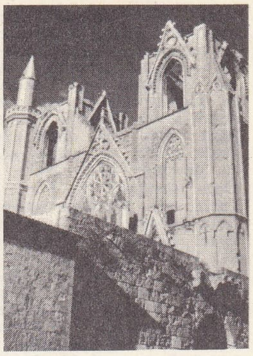

soldan sağa; Ayasofya camii, Lefkoşe; Lefkoşe (ön planda, bir kervansaray); Ayasofya cami, Magosa

Lapais manastırı

cum etti. Suriye ve Anadolu kıyıları Kıbrıslıların saldırılarına açık kaldı. Fakat Karamanoğlu Alâeddin Ali Bey, Tekeoğlu Mübarizüddin Mehmed Bey, Manavgat ve Alâiye (Alanya) beyleri ile birlikte Kıbrıslılarla savaştı ve Memlûkluların teşvikiyle Korykos'u (Kız kalesi) kuşattı (1367). Bu arada Memlûklular da büyük bir donanma hazırladılar. Böylece Pierre I, Batıya gitmek zorunda kaldı. Tekeoğlu, Kıbrıs'ın Pendageia bölgesine asker çıkarttığı gibi, 1373 mayısında Antalya'yı geri aldı. 1424'te memlûklu sultanı Meliküleşref Barsbay'ın gönderdiği kuvvetler Limasol'un bir kısmını işgal etti. Ertesi yıl, daha büyük bir kuvvet Magosa önüne geldi. Larnaka yakınlarındaki Mellaha'da (Tuzlalar) kısa bir çatışmadan sonra, Limasol kalesi tahrip edildi. Fakat Lusignan krallığı, en şiddetli darbeyi 1426'da yedi. Barsbay'ın ordusu Limasol'u yeniden ele geçirdiği gibi, bu şehir ile Mellaha arasındaki savaşta, kral Janus V'i esir etti. Kıbrıslıların imdadına gelen Niğde beyi Ali Beyin Karaman Türkmenleri de kılıçtan geçirildi. Memlûklular, Kutsal Stavrovuno'yu da (Cebelüssalib) yakıp yıktılar. Lefkosia'yı (Lefkoşe) zaptettiler. Bununla birlikte, adada devamlı olarak yerleşmeyi düşünmeyen Memlûklular Kıbrıs'ı vergiye bağlamakla yetindiler. Ancak bu verginin ödenmesi, memlûklu sultanlarının Kıbrıs işlerine karışmalarına vesile oldu. Nitekim, memlûklu sultanlarından Çakmak, Aynal ve Hoşkadem, Kıbrıs'ın içişlerine karıştılar.

Yine de Kıbrıs krallığı her fırsatta anadolu kıyılarına saldırmaktan çekinmedi. Nitekim 1473'te, Osmanlılara karşı, Akkoyunlular ve Karamanlılar ile anlaşan venedik amirali Pietro Mocenigo'nun emrindeki haçlı donanmasında beş de kıbrıs gemisi vardı. Bu kuvvetler Antalya (ağustos 1472) ve İzmir'e (eylül 1473) hücum ettiler, buraları yakıp yağmaladılar. Venedikliler bu vesileyle, Kıbrıs işlerine karışmağa ve ada sularına donanma göndermeğe başladılar. Caterina Cornaro adında bir venedikli ile evlenen kral Jacques II'nin, ölümünden sonra dünyaya gelen oğlu kral ilân edildi. Çocuğun bir yaşında ölmesiyle ada bir süre Caterina tarafından yönetildi, fakat Venediklilerin zorlaması üzerine, 1489'da, Caterina Kıbrıs'ı Venedik cumhuriyetine bıraktı. Kıbrıs üstündeki Venedik hâkimiyeti 82 yıl sürdü (1489-1571). Bu dönem, halk için, Lusignan krallığına nispetle, çok daha ezici oldu. Kıbrıs'ın, İstanbul ile Suriye ve Mısır arasında işleyen türk gemilerine taarruz üssü olması ve Venediklilerin, bu taarruzların kendi bilgileri dışında, yabancı korsanlar tarafından yapıldığını iddia etmeleri, osmanlı siyasetini etkiledi. 1487 Osmanlı-Memlûklu savaşları sırasında, Hersekoğlu Ahmed Paşa emrindeki osmanlı donanması Magosa limanında üslenmek istedi. Fakat Venedik senatosu, adaya, Francesco Priuli kumandasında 40 gemilik bir donanma göndererek bunu önledi. Bununla birlikte Yavuz Sultan Selim'in Mısır'ı alması üzerine, elçi göndererek kendisini tebrik ettiler; o sıralar, 8 000 duka altını olarak Memlûklulara ödenen Kıbrıs vergisini, bundan böyle osmanlı hazinesine yatıracaklarını bildirdiler. Selim II, daha şehzadeliğinde, kendisine Mısır'dan gönderilen atların kıbrıslı korsanlar tarafından alıkonması yüzünden, Kıbrıs'ı fethetmeyi aklına koymuştu. Bu hususta, Lala Mustafa Paşa ile Piyale Paşa kendisini destekledikleri gibi, padişahın yakınlarından, sarraf Yasef Nassi de rol oynadı. Halbuki sadrazam Sokullu Mehmed Paşa Kıbrıs seferine karşıydı; ancak Lala Mustafa ve Piyale Paşaların rekabetinden ve bir haçlı seferinden endişe ediyordu. Savaş için şeyhülislâm Ebüssud Efendi bir fetva verdi. Fetvada, geçen yüzyıllarda alınmış olması sebebiyle, Kıbrıs'ta İslâmların eski hakları bulunduğu, özellikle osmanlı galle (hububat) gemilerine saldıran korsanların adada korunduğu gerekçesiyle Kıbrıs seferinin meşruluğu ileri sürüldü. Venediklilerin, Kıbrıs'ı kan dökmeden bırakma teklifini kabul etmemeleri üzerine, sefer açıldı; serdarlığa Lala Mustafa Paşa ve donanma kumandanlığına da Piyale Paşa tayin olundular. 50 000 Piyade, 6 000 yeniçeri, bir o kadar süvari ve istihkâmcının bindirildiği 200 gemiden meydana gelen osmanlı donanması, 15 mayıs 1570'te Beşiktaş'tan hareket etti. Savaşın devamı süresince, Anadolu'dan nakliye gemileri ile anadolu eyalet askerleri de gönderildi. Kıbrıs'a yardıma gelen ispanya, ceneviz, savoia filosu ile işbirliğinde bulunan 200 gemilik venedik donanması Kıbrıs'a doğru yola çıktı. Fakat eylül sonlarına doğru Meis adasına vardığı sırada, Lefkoşe'nin Türkler tarafından alındığı haberini alarak dağıldı. Asıl venedik donanması ise Girit'e çekildi. Osmanlı donanması, temmuzun ilk günlerinde Kıbrıs önünde göründü; ağır toplarını Larnaka yakınlarında karaya çıkardı. İlk olarak Lefteri kalesi, 9 temmuzda da kuzeydeki Kyreneia (Girne) kalesi alındı. Temmuzun ikinci yarısında Lefkoşe kuşatıldı ve 50 gün sonra, eylül başlarında zaptedildi. Bu sırada yapılan savaşlarda, Venedik'in Kıbrıs valisi Nicolo Dandolo öldü. Lefkoşe'nin Ayasofya kilisesini cami haline sokan Lala Mustafa Paşa, adanın doğu sahiline giderek kuvvetli Magosa kalesini kuşattı. Bu arada donanma, kışı geçirmek üzere İstanbul'a döndü ve Limasol, Larnaka ve Baf ele geçirildi. Magosa kuşatması 11 ay kadar sürdü; kalenin ağustos 1571'de düşmesi üzerine, Kıbrıs seferi sona erdi. Teslim şartları arasında, kale koruyucularının türk gemileriyle Girit'e götürülmeleri, buna karşılık, esir olan 50 kadar türkün serbest bırakılması vardı. Taraflarca kabul edilen antlaşma, türk eserlerinin öldürülmesi üzerine bozuldu. Antlaşmayı bozan venedik beyleri ile kale muhafızı Marcantonio Bragadino idam edildi. Osmanlı yönetimi altında Kıbrıs'ta, merkezi Lefkoşe olmak üzere, sâlyane ile yönetilen Girne, Baf ve Magosa sancaklarını içine alan bir eyalet kuruldu. Ayrıca Alâiye (Alanya), İçel (Silifke), Tarsus ve Sis (Kozan) sancakları da bu eyalete bağlandı. Adaya tayin edilen ilk osmanlı valisi Muzaffer Paşa nüfus sayımı yaptırarak, Kıbrıs'ta 120 000 erkek nüfus bulunduğunu tespit etti. Osmanlı hâkimiyeti, kıbrıs yerli halkını, Venedik devrindeki şiddetli baskıdan kurtardı; toprağa bağlı kölelik kaldırıldı; hıristiyanlara mezhep hürriyeti tanındı. Bununla birlikte, XVII. ve XVIII. yy.larda Kıbrıs'ta, çabuk bastırılan birtakım ayaklanmalar oldu. Adanın fethinden sonra Anadolu'dan özellikle İçel ve Konya bölgesinden göçmenler getirilerek Kıbrıs'a yerleştirildi. Bunlar, sonradan gelenlerle birlikte, Kıbrıs'ın bugünkü türk halkının esasını meydana getirdiler. Adanın türk hâkimiyeti altında kaldığı 300 yıl akdeniz ticaretinin gerilediği ve ticaret limanlarının Atlas okyanusu kıyılarına taştığı bir zamana rastlar. Bu da Kıbrıs'taki iktisadî gerilemenin başlıca sebebidir. Kaldı ki, Kıbrıs'ın zenginliğini meydana getiren yeraltı kaynakları da çoktan tükenmişti. Ada 1832'de Mısır valisi Kavalalı Mehmed Ali Paşanın eline geçti ve yönetimi Mısır'a bağlandı. Fakat 1840'ta, Abdülmecid zamanında, tekrar İstanbul'dan yönetilmeğe başlandı. 1878'de Rusya'ya yenilen Osmanlı devletinin geleceği Berlin'de kararlaştırılırken, İngiltere, Anadolu topraklarını muhtemel bir rus saldırısına karşı koruyacağı garantisini verdi; 4 haziran 1878'de, sadrazam Saffet Paşa tarafından imzalanan antlaşma ile üs olarak Kıbrıs'a yerleşti ve adanın yönetimi bu şartlarla İngiltere'ye bırakıldı. Ancak antlaşmaya göre, Kıbrıs üstünde osmanlı hükümdarının hâkimiyeti devam edecek ve her yıl Babıâli'ye 92 800 liralık bir vergi ödenecekti. Öte yandan İngiltere, Ruslar tarafından alınmış olan Elvirıs'ta 120 000 erkek nüfus bulunduğunu yei Selâse (Kars, Ardahan, Batum) tekrar Osmanlılara geçince, adayı da bırakacağını vaat etti. Fakat Osmanlı devletinin Birinci Dünya savaşına girmesi üzerine, İngiltere 4 kasım 1914'te, Kıbrıs'ı doğrudan doğruya kendi topraklarına kattı. Bir yıl sonra da, Sırbistan bir bulgar saldırısına uğrarşa, Sırplara yardım etmesi şartıyle, adayı Yunanlılara vereceğini vaat etti, Almanlara taraftar olan kral Konstantin hükûmeti bu teklifi kabul etmedi. Kıbrıs'ın İngiltere'ye katılması, 1923'te Lozan antlaşmasıyle Türkiye tarafından da kabul edildi. Bu suretle ada, İngiltere krallığına bağlı sömürgeler arasında yer aldı (1925). Bundan sonraki yıllarda, Kıbrıs Rumları arasında, Yunanistan ile birleşme isteği ile bazı ayaklanmalar oldu; hattâ 1931'de çıkan karışıklıklar sırasında, valinin oturduğu yer tahrip edildi. Fakat ingiliz yönetimi aldığı tedbirlerle Kıbrıs Rumlarının şiddet hareketlerini önledi. İkinci Dünya savaşı sırasında Girit'i ve Oniki adayı işgal eden alman kuvvetlerinin baskısı altına girmekle birlikte, istilâya uğramayan Kıbrıs, Yakındoğuda İngilizler için faydalı bir üs oldu. Ada bir süre, kral adına üyelerinin bir kısmı hükûmet, diğer kısmı halk tarafından seçilen yasama ve danışma yetkisi tanınmış bir yürütme kurulu yardımıyle, ingiliz yüksek komiseri tarafından yönetildi. 1936'da Yasama kurulu kaldırılarak yetkileri yüksek komisere devredildi. Sadece Kıbrıs'ı ilgilendiren meseleler hakkında halkın fikirlerini tespit etmek üzere, küçük bir danışma meclisi kuruldu. Bununla birlikte, 1943'te, erkek nüfusun seçime katılmasıyle belediyeler meydana getirildi. İdarî bakımdan ada, ilçe teşkilâtına sahip altı bölüme ayrıldı. Hükûmetin bölge komiserleriyle

Limasol limanı

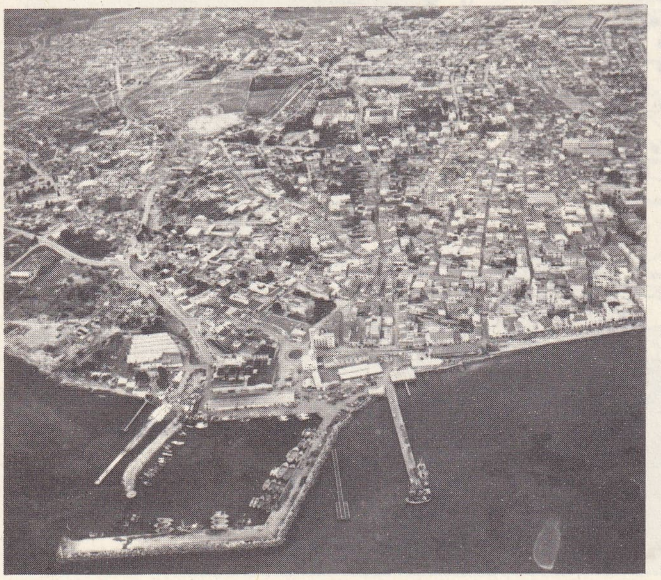

Foto. LAROUSSE; Hürriyet arşivi (MEYDAN)

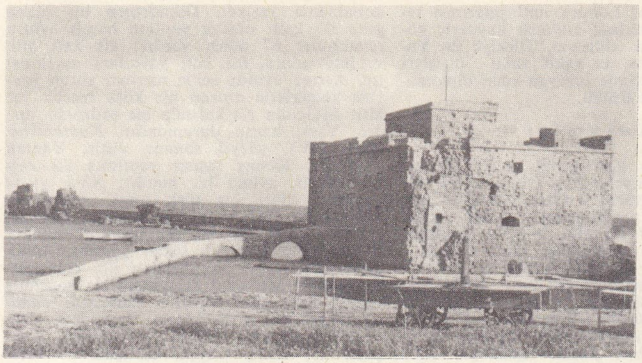

Bağ kalesinden bir görünüş, (T. Akman koleksiyonu)

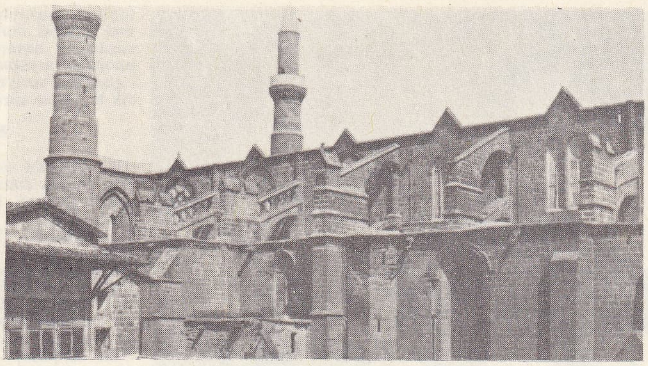

Ayasofya camiinin genel görünüşü, (T. Akman koleksiyonu)

temsil edildiği bu bölümler, Lefkoşe, Larnaka, Limasol, Magosa, Girne ve Paphos'tu.

Kıbrıs anlaşmazlığı

1951'de Kıbrıs konusunu resmen ele alan Yunanistan 1953'ten itibaren ilhaktan söz etmeğe başladı; buna karşılık Türkiye'de de basın, İngiltere'nin ayrılması halinde adanın, eski sahibi Türkiye'ye verilmesi için kampanya açtı. İngiltere, Kıbrıs konusunu Yunanistan ile görüşmek istemiyordu; bunun üzerine Yunanistan, Birleşmiş milletlere başvurdu (16 ağustos 1954), Türkiye ve İngiltere'nin muhalefetine rağmen Genel kurul 19 red ve 11 çekimsere karşı 30 oy ile meselenin gündeme alınmasına karar verdi (24 eylül 1954); konuyu inceleyen siyasî komisyon ise 8 çekimsere karşı 50 oy ile Yunanistan'ın müracaatının görüşülmemesi kararını aldı (17 aralık 1954).

Birleşmiş milletlerden istediği sonucu alamayan Yunanistan Kıbrıs'ta tedhiş faaliyetini desteklemeğe başladı ve *Digenis* takma adıyle çalışan yunan generali Grivas, EOKA teşkilâtının başına geçti. Bu teşkilâta Yunanistan'dan silâh gönderiliyordu. EOKA, 1 nisan 1955'ten itibaren fiilî mücadeleye girişti ve başlangıçta İngilizlere karşı yürütülen tedhiş hareketleri Türklere de yöneltildi (21 haziran 1955). Olayların hızla gelişmesi karşısında İngiltere; Türkiye ve Yunanistan'ı «Doğu Akdeniz savunması ve Kıbrıs meselesi» konulu bir konferansa çağırdı (30 haziran 1955). Türkiye bu arada İngiltere'ye bir nota vererek, Kıbrıs'ta Türklere karşı girişilen kanlı olaylar karşısında hareketsiz kalamayacağını bildirdi (23 ağustos 1955). İngiltere'nin çağrısı üzerine 29 ağustos 1955'te Londra'da, dışişleri bakanları seviyesinde toplanan konferans, bir sonuca varılamadan dağıldı (7 eylül 1955).

Yunanistan bir kere daha Birleşmiş milletlere başvurdu. Ancak genel kurul, isteği 22'ye karşı 28 oy ile reddetti (20 eylül 1955). İngiltere Sömürgeler bakanı Lennox Boyd Kıbrıs'a giderek, Adaya muhtariyet verilmesi konusunda temaslar yaptı (29 şubat 1956); fakat Makarios'un mukavemetiyle karşılaştı. Bu safhada tedhiş olayları daha da arttığı için Makarios, Girne piskoposuyle birlikte Hint okyanusunda Seyşel adalarına sürgün edildi (9 mart 1956).

İngiltere, Kıbrıs için bir anayasa hazırlanması amacıyle Radcliffe'i görevlendirdi. Radcliffe'in hazırladığı taslak, «kaderini kendi tayin» (self-determination) esasını öngörmediği için Yunanistan tarafından reddedildi; Türkiye ise bunun müzakere konusu olabileceğini kabul etti (aralık 1956). Bu tarihten sonra İngiltere çeşitli hal çareleri arasında «kaderini kendi tayin» esasından da söz edilebileceğini belirtirken, türk hükûmeti taksim tezi üzerinde durmağa başladı.

Türkiye, Radcliffe anayasası ile ilgili karşı tekliflerini tespit için Prof. Nihat Erim ve doçent Suat Bilge'den kurulu bir heyeti Kıbrıs'a gönderdi (2 ocak 1957). Bu arada Yunanistan'ın self-determination isteğiyle İngiltere'nin karşı teklifini ele alan Birleşmiş Milletler Genel kurulu, Kıbrıs meselesinin müzakere yoluyle halli konusunda 2 çekimsere karşı 76 oy ile bir temennî kararı aldı (22 şubat 1957). Tedhiş olaylarını kınaması şart koşulan Makarios, bu şartı yerine getirmediği halde serbest bırakıldı ve Kıbrıs'a döndü (28 mart 1957). Türklerin Lefkoşe, Magosa, Larnaka ve Limasol'da düzenledikleri taksim mitingleri sırasında Lefkoşe'de topluluğa ateş açan ingiliz askerleri 7 türkün ölümüne ve 70 kişinin de yaralanmasına sebep oldu (27 ocak 1958); bu olay Türkiye'de geniş tepki yarattı ve bir ay içinde 25 bin kişi Kıbrıs'ta çarpışmak üzere gönüllü yazıldı; aynı yılın haziran ayı boyunca Türkiye'nin çeşitli illerinde taksim lehine ve İngiltere aleyhine mitingler yapıldı. İngiltere başbakanı Harold McMillan, kendi adıyle anılan ve Adada türk ve rum toplumlarına kendi haklarıyle ilgili yetkiler tanıyan planını açıkladı (19 haziran 1958); Yunanistan, «kaderini kendi tayin» esasını kabul etmeyen bu planı reddetti; Türkiye ise taksim tezi saklı kalmak kaydıyle kabul etti. 1958 Temmuzunda rumların tedhiş hareketleri daha da şiddetlendi ve 1 ay içinde 43 türk öldürüldü.

Bu durum karşısında Türkiye, İngiltere'ye bir nota vererek Kıbrıs'ta bizzat tedbir almak zorunda kalabileceğini bildirdi. Gerginliğin artması üzerine mesele NATO Bakanlar konseyinde ele alındı (24 eylül 1958) ve genel sekreter Paul Heinrich Spaak bazı teklifler ileri sürdü. Yunanistan bunlara karşı çıktı. Aralık ayında Paris'te yapılan NATO Bakanlar konseyi vesilesiyle Türkiye, Yunanistan ve İngiltere dışişleri bakanları, bağımsız bir Kıbrıs devleti kurulması fikri üstünde durdular; bu yeni başlangıç, semeresini Zürich'te, Türkiye ve Yunanistan başbakanlarının biraraya gelmeleri suretiyle verdi ve bağımsız Kıbrıs devletinin kurulması kararlaştırıldı (11 şubat 1959); iki ilgili taraf arasında varılan bu mutabakata dayalı olarak İngiltere başkentinde Türkiye, Tunanistan, İngiltere ve Kıbrıs türk ve rum temsilcileri arasında «Londra* antlaşması» imzalandı (19 şubat 1959). Bu antlaşmayle kurulacak devletin statüsü tespit ediliyor, ayrıca bir garanti antlaşmasıyle 3 ilgili devlete müdahele hakkı tanınıyor ve bu arada ilgili devletlerle Kıbrıs arasında bir ittifak antlaşması öngörülüyordu.

Londra antlaşmasına dayalı olarak bağımsız Kıbrıs devleti 15-16 ağustos 1960 gecesi kuruldu. Kıbrıs'ta hemen yapılan seçimlerde rum toplumu lideri Makarios cumhurbaşkanı, türk toplumu lideri Dr. Fazıl Küçük cumhurbaşkanı yardımcısı seçildiler. Yeni devletin kuruluşundan sonra iki toplum arasındaki anlaşmazlıklar, rum tarafın Anayasayı uygulamak istemeyişi, Zürich ve Londra antlaşmalarında kabul edilen şartları yerine getirmemesiyle tazelendi ve Makarios Anayasayı değiştirmek için Türk hükûmetinin rızasını almak üzere Ankara'ya resmî bir ziyaret yaptı (22 kasım 1962). Bu ziyaret bir sonuç vermedi. 11 Şubat 1963'te Makarios belediyeler konusunda Anayasa mahkemesince verilecek rum toplumunun görüşüne aykırı herhangi bir kararı tanımayacağını önceden ilân etti. Anayasa mahkemesi ise önceden reddedilen kararını verdi ve mahkemenin tarafsız başkanı Prof. Forsthoff istifa etti (21 mayıs 1963). İki toplum arasında bağların yeniden koptuğu bu dönemde, EOKA teşkilâtı Yunanistan ile birleşmeyi gerçekleştirmek amacıyle yeniden tedhiş hareketlerine girişti (7 ekim 1963). Bu yılın sonlarına doğru Rumlar Türklere karşı baskıyı artırdılar ve kitle halinde imha saldırılarına başladılar; bu amaçla rum polisler silâhlandırılırken, türk polisi silâhtan tecrit edildi. Türklere ait merkezlere ve ibadethanelere tecavüzler arttı. 21 Aralık 1963 gecesi Türklere karşı Rumların giriştiği saldırı sonunda 434 türk şehit oldu. 23 Aralık 1963'te Lefkoşe'nin çeşitli kesimlerinde Türklere otomatik silâhlarla ateş açıldı ve ertesi gece de türk birliğinde görevli bir binbaşının eşi ve üç küçük çocuğu öldürüldü. Bu olay üzerine Türk hükûmeti, kuvvet kumandanlarının da katılmasıyle yaptığı olağanüstü bir toplantıda, Kıbrıs'ta ateşkesin buradaki türk birliğince sağlanması ve bu hususta İngiltere ve Yunanistan nezdinde gerekli teşebbüslerin yapılması kararını aldı (24 aralık 1963); İngiltere ve Yunanistan'dan olumlu cevap alınamayınca ve

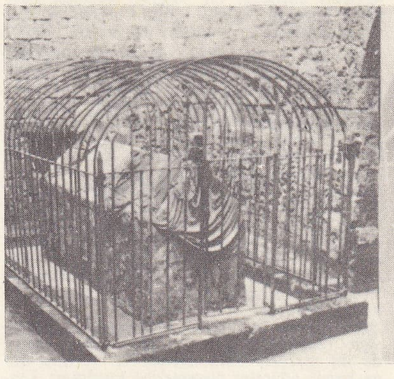

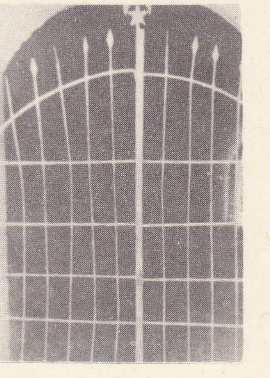

Canpolat türbesi, Magosa
(T. Akman koleksiyonu)

Apollon'un kült yeri, Kurium
(T. Akman koleksiyonu)

Foto. MEYDAN

Girne'de türklerin elinde bulunan St. Hilarion harabeleri

Kıbrıs'taki Türklerin imhası tehlikesi doğunca Türk Hava kuvvetlerine bağlı jetler ada üzerinde ihtar uçuşu yaptı (26 aralık 1963); bu müdahelenin sonucu olarak ingiliz generali Joung'ın kumandasında üç devletin katıldığı bir «Barışı koruma kuvveti» kuruldu ve iki toplum arasında Yeşilhat antlaşması yapıldı (30 aralık 1963). 1964 Yılı yeni tedhiş olaylarıyle başladı; aynı zamanda Yunanistan'ın adaya asker ve silâh sevki hızlandı. Türkler'e ait köyler yer yer kuşatılıyor ve silâhlı çatışmalar yaygınlaşıyordu. Londra'da ilgili taraflar arasında yapılan bir toplantı sonuç vermedi. Birleşmiş Milletlerin Kıbrıs'ta barışın sağlanmasına ilişkin kararı da etkili olmadı. Bu arada Güvenlik konseyi adaya bir Birleşmiş Milletler barışgücü sevkine karar verdi. Son çatışma ağustos başında Alevkaya ve Mosfilp bölgelerinde Türklere karşı Rumların imha saldırılarına geçmeleriyle başladı. En şiddetli çatışmalar Erenköy civarında oldu. Bu savaşın, Türklerin imhasıyle sonuçlanması, türk jetlerinin sınırlı bir polis harekâtına girişmesiyle önlendi (8 ağustos 1964). Bu dönemde iki toplum fiilen ayrıldı ve Türkler önce kendi yönetim düzenlerini kurdular; sonra da *Kıbrıs Geçici Türk yönetimi* adıyle hükûmet yapısında fiilî bir kuruluş meydana getirdiler (28 aralık 1967). Birleşmiş Milletler barışgücünün adada göreve başlaması Erenköy olaylarından sonra sağlanabildi. 1967'deki ikinci gerginlikte Türkiye yeniden müdahele teşebbüsünde bulundu ve bundan vaz geçmesinin şartı olarak ada-da yunan askerlerinin geri çekilmesini ileri sürdü; Yunanistan bu şartı yerine getirdi. 1971'de barışgücü hâlâ adada görev başında bulunmaktaydı. Bu devrede Kıbrıs'ta iki toplum arasında, Londra antlaşmasının temel ilkeleri muhafaza edilmek kaydıyle görüşmelere devam edilirken, Türkiye ile Yunanistan arasında da vakit vakit dışişleri bakanları seviyesinde cereyan eden diplomatik temaslar sürdürüldü.

Kurumlar

Tek dereceli ve gizli genel oy ile beş yıl için seçilen cumhurbaşkanı (yunanlı) ve başkanyardımcısı (türk) devleti yönetir. Cumhurbaşkanı ve yardımcısına, kendi seçtikleri bakanlar (7 yunanlı, 3 türk) yardımcı olur; bakanlar kararlarını mutlak çoğunlukla alır; ama cumhurbaşkanı ile yardımcısının bu kararları veto etme hakkı vardır. Yasama gücü beş yıl için seçilen temsilciler meclisindedir (70 yunanlı, 30 türk); yalnız bu meclisin yetkisi dışında kalan bazı konuları biri yunan topluluğu, öteki türk topluluğu tarafından seçilen meclisler inceler. Bir tarafsız kimse, bir yunanlı bir de türkten meydana gelen Yüksek Mahkeme bu çeşitli organlar arasındaki çatışmalara hakemlik eder.

Güzel sanatlar

Cesnola, Ohnefalsch, Murray, Markides ve Ojerstad'ın yaptığı kazılar, kıbrıs sanatının menşelerini aydınlattı. Yaklaşık olarak M.Ö. 3000'den Truva savaşına kadar devam eden Tarihöncesi dönem boyunca adada, ege ve doğu sanatlarının etkisi birleşti. Daha sonraki dönemde (M.Ö. XI.-V. yy.) suriye-fenike sanat akımlarıyle yunan akımı karşılaştı. Üçüncü dönem (Yunan-Roma dönemi), M.Ö. IV. yy.dan başlayarak tamamıyle yunan etkisindedir. Khoirokitia'da ve çevresinde Cilâlı Taş devrinden kalma yerleşme mahalleri ortaya çıkarıldı. Daha III. binyıldan kalma, ilgi çekici, parlak kırmızı toprak çanaklar, büyük tanrıçayı temsil eden cilâlanmış topraktan plakalar, hemen sonra da pişmiş topraktan heykelcikler ve insan biçimli boyalı vazolar ortaya çıktı. M.Ö. VII. yy.da Mısır etkisinde kalan oymacılık, iki yüzyıl sonra ion üslûbunu yansıtır. Çok verimli olan tunç sanayii, Eskiçağda akdeniz ülkelerinde çok beğenilen eşya imal etti (özellikle silâhlar ve kurban âyinleri için, ağzı geniş bardaklar). Kıbrıs Ortaçağda haçlılara geçince Lefkoşe (Sainte-Sophie katedrali, Saint-Nicolas; Sainte-Caterine, Saint-Georges des Latins kiliseleri) ve Magosa'daki (Saint-Nicolas katedrali; Saint-François, Saint-Georges des Grecs kiliseleri) gotik üslûbunda yapılar ve Kyreneia yakınındaki Lapais manastırı inşa edildi. Venedikliler en önemli iki şehrin istihkâmlarını yeniden inşa ettiler.

XVI. yy.da türk hâkimiyetine giren Kıbrıs'ta pek çok türk eseri vardır. Bu eserler daha çok Lefkoşe, Larnaka, Magosa ve Limasol şehirlerindedir. Lefkoşe'de en eski türk eseri, 1570'te Kıbrıs beylerbeyi Muzaffer Paşa tarafından yaptırılmış olan *Büyükhan*'dır. Önceleri, alanyalı tüccarlar kaldığı için *Alanyalılar hanı* da denilen bu bina, şehrin merkezinde önemli bir konaklama yeriydi. Dikdörtgen bir plana göre iki katlı olarak yapılan hanın avlusu revaklıdır; 67 odası vardır; alt katı yük ve hayvanlara, üst katı yolculara ayrılmıştır. Ayrıca avluda sekiz mermer sütun üzerine kemerlerle oturan bir köşk mescit yer alır. Mescidin alt katında bir şadırvan vardır. Yapı, harap durumdadır. *Komancılar hanı*, XVI. yüzyıl sonuna aittir. Yamuk planlıdır. Kesme taştan yapılmış iki katlı, revaklı, avlulu bir handır. XVI. yy.da yapılmış diğer bir türk eseri, *Azizefendi tekkesi* ve *türbesi*'dir. Lefkoşe'de bulunan XVII. yy. başına ait bir mevlevî tekkesi, Mevlevîliğin Kıbrıs'a kadar yayılmış olduğunu göstermesi bakımından ilgi çekicidir. Lefkoşe'de Mahmud II zamanında yapılmış birçok türk eseri vardır: *Bayraktar camii* ve *türbesi*'nin giriş kapısı üzerindeki kitabesinden 1820'de yapıldığı anlaşılır. Kare planlıdır; üzeri, meyilli bir çatı ile örtülüdür. Önünde üç bölümlü bir son cemaat yeri vardır. *Arapmehmetpaşa camii* (1827), sekizgen planlıdır ve muntazam kesme taştan yapılmadır. 1902 tarihli *Sarayönü camii*, aynı yerdeki *Alipaşa camii*'nin yerine yapıldı. Kesme taştan, dikdörtgen planlı, tek minareli bir yapıdır.

Lefkoşe'de türk devrine ait bu camilerin yanında kiliseden çevrilmiş camiler de vardır. Bunlardan *Selimiye* (*Ayasofya*) *camii*'nin orijinal şekli, gotik üslûpta yapılmış bir katedraldi (Sainte Sophie katedrali [1217 -1326]); bazilika planlı üç nefli bir yapıdır; Osmanlılar devrinde iki minare, mimber ve mihrap ilâvesiyle cami haline getirildi. Halen Lefkoşe'nin en büyük ve en önemli camiidir.

Gotik üslûptaki diğer bir yapı *Haydarpaşa camii*'dir (Saint Katherina katedrali); bazilika planlı ve tek neflidir. XVI. yy.da camiye çevrildi. Tek minarelidir. Basit bir yapı olan *Ömeriye camii* (Saint Augutinian katedrali) de bazilika planlıdır. XVI. yy.da camiye çevrildi.

Bu eserlerden başka, Mahmud II devrinde yapılmış *medrese* (bugün yıkılmıştır) ve yanındaki *kütüphane* ile *Aliruhi çeşmesi* ve bugün yıkıntı halinde olan *bedesten*, sivil mimarînin diğer örnekleridir.

Larnaka'daki eserler: Tuz gölü kıyısında *Halasultan* (*Ümmülharam*) *tekkesi* ile *türbesi* (1760). Türbe kesme taştan sade bir yapıdır. Cami ve türbe kare planlıdır. *Halasultan tekkesi* ile *Bekirpaşa su kemerleri* 1746-1750) şehrin türk devri eserleridir. Larnaka-Magosa yolu üzerinde bulunan bu kemerler kesme taştan yapılmıştır; 3 köprüden meydana gelir.

Limasol'daki eserler: *Ulucami* (1829), Köprülü İbrahim Ağa tarafından yaptırılan *Dere camii*, *Mescit camii* (1900) ve *Polis kapısı*.

Magosa'daki eserler: *Caferpaşa çeşmesi* (1597); *Lalamustafapaşa camii*'nin esası, latin devrine ait bir gotik katedraldir (Saint Nicolas katedrali [1298-1312]). Kıbrıs fatihi Lala Mustafa Paşanın adını alan yapı, minare, mimber ve mihrap ilâvesiyle camiye çevrildi; *Kutuposman tekkesi* ve *türbesi* (1824).

solda, Kıbrıs türk jetlerinin rum hücumbotlarını bombalaması; sağda, türk değiştirme birliği İskenderun'dan uğurlanırken

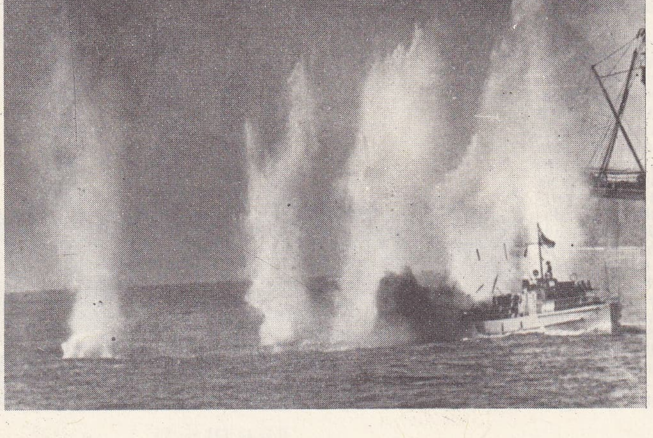

Foto. Hürriyet arşivi (MEYDAN)

Kıbrıs'ın diğer şehirlerinde de türk eserleri vardır. Bunlar arasında Girne'de kayalıklar üzerinde yer alan *Hazretiömer tekkesi* ile Baf'taki *kale* önemlidir. *Baf kalesi,* 1592'de Kıbrıs beylerbeyi Hafız Ahmed Paşa tarafından yaptırıldı. Kesme taştan yapılan kaleye deniz üzerinden dar bir köprüyle girilir.

— Leng. *Kıbrıs dili,* Kıbrıs adasında konuşulmuş olan eski yunanca lehçesi arkadia ve pamphylia lehçesiyle akrabadır ve bu öbeğe çoğunlukla *Arkadia - Kıbrıs* ismi verilir. Yunancanın Kıbrıs'a ne zaman girdiği bilinmemektedir: eldeki belgeler M. Ö. VIII. yy. sonu ile III. yy. başı (lehçenin, yerini ortak dile bıraktığı tarih) arasına aittir. Metinler (yazıtlar ve paralar) özel bir hece yazısıyle yazılmıştır: en uzun belge Paris'te Cabinet des Médailles'da saklanan bronz bir tablettir (M.Ö. V. yy.ın ilk yirmi beş yılı içinde yazıldığı kesindir). Kıbrıs alfabesinde dönem ve yerlere göre biçimleri değişen 50'den fazla işaret vardır. Bazı yazıtlar (özellikle Amathous kaynaklılar) aynı yazıyle, ama modern bilim adamlarının *eski kıbrıs dili* adını verdikleri bilinmeyen bir dille yazılmıştır. Bu olay, Kıbrıs yazısının Yunancadan başka bir dil için yapılmış olabileceğini gösterir. Bununla birlikte Kıbrıs alfabesi, Girit ve Mykenai Yunanistanı'nın daha eski *hece yazıları* ile akrabadır. Kıbrıs'ta yapılan araştırmalar sonucunda, (Kıbrıs alfabesinden çok önceki bir döneme (Bronz çağının son dönemi) ait hece yazısıyle yazılmış belgeler bulundu. Kıbrıs yazısının Girit kaynaklı olması mümkündür: modern bilim adamları çözülemeyen ve yazıldığı zaman ve yere göre değişik biçimler ortaya koyan bu yazıya *Kıbrıs-minos yazısı* adını verirler. (→ Bibliyo.) [ML]

KIBRISCIK, Karadeniz bölgesinde (Batı Karadeniz bölümü, Bolu ili) ilçe merkezi; 1 378 nüf. (1970). Köroğlu dağının güney yamaçlarında; yüksl. 1 025 m. Bolu'ya 66 km uzaklıktadır. Bolu'ya bağlı ilçe merkezleri arasında en az nüfuslu olanıdır. 1958 Yılından beri ilçe merkezidir. — *Kıbrıscık ilçesi,* 641 km²; 8 951 nüf. (1970). Tek bucak, 22 köyü vardır. Tarım ve hayvancılık. Orman ürünleri. (M)

Kıbrıs dairesi, *Kıbrıs ve Yunanistan dairesi* de denir, Türkiye'nin Kıbrıs ve Yunanistan ile ilgili meselelerini bu ülkelerle ilişkilerin tespit edilmiş siyaset içinde yürütülmesini; taraflar arasındaki her türlü antlaşmanın uygulanışını takip etmek; uzun vadeli siyasî planlamayı yapmak amacıyle Dışişleri bakanlığı teşkilâtı içinde, genel sekreter yardımcılarından birinin başkanlığında kurulan devlet dairesi (kuruluşu 1971). Kıbrıs dairesinin görevleri, 1960'a kadar bakanlığın Ortadoğu ve Afrika işlerine bakan II. Daire tarafından yürütülmekteydi. Bu tarihte Kıbrıs ve Yunanistan ile olan ilişkilerin İngiltere ile irtibatı dikkate alınarak (İngiltere ile ilgili işler de I. Daire tarafından takip edildiği için) görev buraya devredildi. 16 Ağustos 1960'ta Kıbrıs'ın bağımsız bir devlet haline gelişinden sonra Kıbrıs işleri için, I. Daire ile bağlantılı özel bir büro kurulmasına ve büronun ayrı bir başkanı olmasına karar verildi. Yunanistan işleri ise Batı dairesi diye de anılan I. Dairede kaldı. 1964'te silâhlı çatışmanın başlaması ve Türkiye'nin bu duruma hava kuvvetleriyle müdahalede bulunmak zorunda kalmasından sonra I. Daireye bağlı Kıbrıs bürosu bağımsız duruma getirildi ve Yunanistan işleri de I. Daireden alınarak bu büroya verildi (1964). Bir süre sonra büronun bağımsız daire seviyesine yükseltilmesi uygun görüldü ve bu daire içinde *Kıbrıs İşleri Planlama grubu* (KİPİG) adıyle ayrı bir bölüm kuruldu (1966). Dairenin işlerinin artması, faaliyetinin çok yönlü hale gelmesi ve yüksek kademede temasları gerektirmesi sebepleriyle de buranın yönetimi bir genel sekreter yardımcısına verildi (1971). [M]

KIBRISLI MEHMED PAŞA. Bk. MEHMED PAŞA *Kıbrıslı.*

KIBRIS - MİNOS blş. i. Leng. Bronz çağının son döneminde kıbrıs dillerinden birinin yazılmasında kullanılan hece yazısı. (Bk. KIBRIS *Leng. bölümü.*) [L]

KIÇ i. (esk. türk k.). *Kaba.* İnsan veya hayvan vücudunun gerisi, kuyruksokumu kısmı: *Ayağı takılınca kıçı üstüne düştü.* ‖ *Halk dili.* Ayak, bacak. ‖ *Esk.* Arka, son: *Zulmet-i cehl ile dolmuştur için / Bahr-ı hayret kaplamış önün kıçın* (Sinan Paşa).

— ÇEŞ. DEY. *Argo. Kıç atmak* (esk. *kıç serpmek*), çok işlemek. [hayvan için] Çifte atmak. ‖ *Kıç attırmak,* üstün gelmek, alt etmek: *Keskin zekâ keramete kıç attırır* (Atasözü). ‖ *Kıç* (veya *kıçı*) *üstüne oturmak,* herhangi bir meselede alt olmak, artık söylecek şeyi kalmamak. ‖ *Kıçı kırık,* değersiz, önemsiz. ‖ *Kıçına tekmeyi atmak* (*vurmak* veya *yapıştırmak*), birini kovmak. ‖ *Kıçını kaldıramamak,* çok tembel olmak. ‖ *Kıçını yırtmak,* bütün gücünü harcayarak uğraşmak. ‖ *Kıçının kılı ağarmak,* ihtiyarlamak. ‖ *Kıçının kılları ile balık tutmak* (veya *yakalamak*), çok şanslı olmak. ‖ *Baştan kıça haber yok,* «yönetenle, yönetilen arasında hiç bir bağlantı yok, her şey karmakarışık» anlamında kullanılır.

— Denizc. Geminin arka, geri tarafı, pupası. ‖ Bir makaranın dip, alt tarafı. ‖ Borda kaplamalarının çeşitli biçimlerde son bulduğu genellikle kıç bodoslamanın üzerinde ve gerisinde kalan kısım. ‖ *Kıç altı,* kıç kasara güvertesi veya kıç güvertesi altına rastlayan kapalı bölüm. (Kamara ve benzeri olarak kullanıldığı gibi, malzeme koymakta da kullanılır.) ‖ *Kıç arması,* geminin pupasındaki süslü levha: eskiden oraya geminin adı yazılırdı. (Kadırgalarda gerideki kamaranın tavanının sivri kısmına takılmış bir levhaya kralın armasını taşıyan böyle bir levha takılırdı.) ‖ *Kıç devrimi,* karpuz veya yuvarlak kıçlı bir geminin pupası (gerisi). ‖ *Kıç gönderi,* ait olduğu milletin bayrağını çekmek için gemilerin kıç taraflarına, dikilen sancak direği. (*Sancak gönderi* de denir.) ‖ *Kıç kruzu,* bir geminin karinasının geriye kıç bodoslamaya doğru daralması. ‖ *Kıç omuzluğu,* geminin tam bordası ile 45 derece pupaya (geriye) kadar kısmı, yani mizana (kıç) direği ile kıç kıvrım arası. (Rüzgâr üstü kıç omuzluğu, rüzgâr altı kıç omuzluğu, kara sancak kıç omuzluktan veya rüzgâr kıç omuzluktan alınıyor denir.) ‖ *Kıç postası.* Bk. POSTA. ‖ *Kıç üstü,* kıç tarafı suya çok gömülmüş gemi. Kıç kasara güvertesi. ‖ *Kıç yatırması. Eşanl.* iç astarı. ‖ *Kıç yelkenleri* veya *kıç arma donanımı,* grandi ve mizana direkleri. ‖ *Kıç yığması.* Bk. YIĞMA. ‖ *Kıça tırımlı,* kıç tarafı baş tarafından daha fazla su çeken gemi. (*Kıçlı* da denir.) ‖ *Kıçına almak,* yan yana aynı rota ile seyreden iki gemiden birinin yol keserek diğerinin gerisine kalması. (*Kıçına sarmak* da denir.) ‖ *Kıçını sıkmak,* başına göre geminin kıçını, iskele veya rıhtıma daha fazla yaklaştırmak. ‖ *Kıçının üzerinde durmaz,* çok sallanan gemi için kullanılır. ‖ *Kıçta* (veya *geride*) *kalıyor,* önüne başka gemilerin geçtiği gemi için söylenir. ‖ *Kıçtan gidiyor,* batarken kıçı üzerine dikilen bir gemiden söz edilirken söylenir. ‖ *Kıçtan kara,* baştan demirleyen, kıçtan da halatlarla kıyıya bağlanan gemi. ‖ *Kıçtan kara bağlamak,* bir gemiyi kıçtan kara duruma getirmek. (*Kıçtan kara etmek* de denir.) ‖ *Kıçtan takma motor,* küçük bir sandalın kıç aynalıklarının dış tarafına yerleştirilen, sökülüp takılabilen motor makinesi. (Motor genellikle düzey durur ve hareketini dikey bir eksen ile pervaneye intikal ettirir, bu dikey eksen ise kendi hareketini pervanenin düzey eksenine intikal ettirir.) ‖ *Ayna kıç,* borda kaplamalarının düşeye yakın bir biçimde son bulmasıyle şekillenen kıç. ‖ *Aynalı yat kıçı,* uç kısmı çok küçük bir aynalıkla son bulan yat kıçı. ‖ *Kano kıç,* sudan yukarı kısmı eğri biçimde olan ve keskin şekilde son bulan kıç. ‖ *Karpuz kıç,* kesiti dışbükey veren toparlak kıç. ‖ *Kepçe kıç,* kıç bodoslamasının yükseçe bir noktasında başlayarak tablo gibi geriye sarkan kıç. (*Kepçe* veya *kefçe* denir.) ‖ *Keskin kıç,* kaplamaların kıç bodoslamasında son bulduğu, baştan pek farklı olmayan kıç biçimi. ‖ *Kruvazör kıçı.* Bk. ANSİKL. ‖ *Kuntra kıç bodoslama,* kıç bodoslama üzerine vurulan ve dümenin bütününü taşıyan parça. ‖ *Sarkık kıç,* kıç bodoslamasının gerisine uzanan bütün kıç biçimleri. ‖ *Yat kıçı,* kıç bodoslamasından uzaklaştıkça daralıp yassılaşarak, güverte kaplamasıyle oldukça geride dar bir açı yaparak son bulan kıç biçimi.

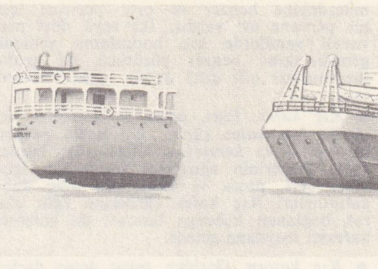

gemilerin kıç tarafı

— Vet. *Kıç bezleri.* Bk. ANAL.

— ANSİKL. *Kruvazör kıçı.* Birinci Dünya savaşından birkaç yıl önce ticaret gemilerinde de görülmeğe başlayan kruvazör kıçının ötekinden farkı, içeriye kıvrık olmayışıdır. Su altında kalan kısmının yüzeyi geniş ve düzdür. Su hattı üzerinde içeriye doğru hafif bir girinti vardır. Bu pervanelere daha iyi bir koruma sağlar ve dolayısıyle limanlarda manevrayı kolaylaştırır.

◆ Sıf. Arka kısımda olan. ‖ *Kıç ayak,* arka ayak.

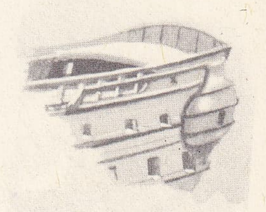

kıç kasara

— Denizc. *Kıç bodoslama,* karinanın geri kısmını meydana getiren ağaç veya madenî kısım. Bk. ANSİKL. ‖ *Kıç bodoslama kavsi,* ağaçtan yapılmış gemilerde, kıç bodoslamayı omurgaya birleştiren kavisli ağaç kısım. ‖ *Kıç bölme,* bir geminin baştan itibaren en gerisindeki su sızdırmaz bölme. (Pervanenin birden kopması halinde, gemiye su girmesini önlemek için yapılmıştır.) ‖ *Kıç güverte,* geminin kıç tarafında kalan güverte. ‖ *Kıç halatlar,* gemiyi iskeleye veya rıhtıma bağlamak için kıç taraftan verilen halatlar. ‖ *Kıç havuz,* üç kasaralı gemilerde orta kasara ile kıç kasara arasında kalan güverte. ‖ *Kıç kafes,* kıçı kemerli gemilerin kıç kafesi. Bk. ANSİKL. ‖ *Kıç kasara,* geminin geri taraf ucunda, bir bordodan ötekine kadar genişlemesine uzayan, tamamen kapalı, kısa güverte üstü bölüm. (Bk. ANSİKL.) ‖ *Kıç kasara-kıç köşkü,* gemilerin geri tarafındaki üstü açık veya kapalı balkon biçimindeki bölme. (Yelkenli kalyonlarda, bordadaki top sırası kadar ve çok güzel oymalar ile süslenmiş iki üç tane vardı ve bunlara *bahçeler* denirdi. Günümüzde bunlar gerektiğinde son derece sade yapılmaktadır.) ‖ *Kıç köşk,* kadırgalarda, güverte üzerinde, kıç tarafta, üzeri bir tente ile örtülü oturma yeri. (Burası kaptan ile süvarilere ve seçkin misafirlere ayrılmış bir yerdi.) ‖ *Kıç kruz,* kıç bodoslama kirişinin geri tarafı. (Yukarıya doğru hafif kıvrıktır, dümen boğazının konulduğu yer.) ‖ *Kıç set güverte,* bir geminin kıç güvertesinde orta kasara ile kasara arasındaki kısım. (Bk. ANSİKL.) Geminin orta üst binasının gerisinde kalan kısmı. ‖ *Kıç top,* bir savaş gemisinin arka ucunda bulunan top.

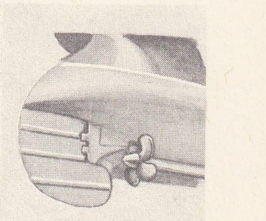

kıç taraf
(uskur)

kıç taraf

— ANSİKL. Denizc. Yelkenli gemilerde eğik olan *kıç bodoslama* tek pervaneli gemilerde dikeydir ve bu gemilerde biri dümenin takıldığı, diğeri pervane şaftının geçtiği iki bodoslama vardır ve bunlar kuvvetli bir kemer ile birbirine bağlanmıştır. Bu bodoslamalara *arka bodoslama* ve *ön bodoslama* yani; *dümen bodoslaması* ve *şaft bodoslaması* denir ve dümen arkadakine takılır. Bu iki bodoslama, içinde pervanenin döndüğü bir çerçeve ve kafes meydana getirirler. Buna *pervane evi* denir. Bunlar geminin gidişinde az mukavemet göstermek için bir kuntra bodoslama ile şivli olarak kesilmişlerdir. Kıç bodoslama geminin en gerisindeki postaya dayanak işi de görür. Bu postaya *kıç postası* denir ki, en gerideki posta verilen isimdir. Çoğunlukla yalnız bir tek kıç bodoslaması vardır. Bu halde dümen, omurganın geri ucu (omurga payı) ile kıç bodoslamaya bağlanmış sağlam bir dayanak çıkıntısına topuk iğneciği biner. Çelik teknelerde kıç bodoslama çok sağlamdır, dövme veya su verme suretiyle sertleştirilmiş, pervane şaftının geçmesi için ortası delik bir parçadır; omurgaya ve bir mesnede (omurga payı) birleştirilmiştir ki, bunun ucuna da dümen yelpazesinin alt ucu oturur. Üç pervaneli gemilerde, kıç bodoslama, tek pervaneli ge-

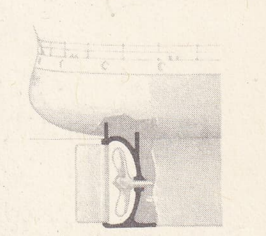

kıç bodoslama

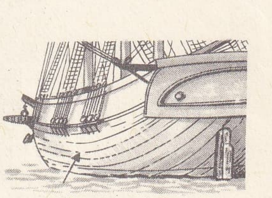

kıç omuzluğu

milerdekine benzer ve orta pervane için bir pervane evi vardır. İki veya dört pervaneli gemilerde kıç bodoslama yelkenli gemilerinkine benzer yürütücü iki grubu (pervaneleri çift çift) ayırır. (Bk. PERVANE *evi.*)

● *Kıç kafes.* Eğri, posta ve kemerleri sıra ile *kıç kafes eğrisi, kıç kafes postası* ve *kıç kafes kemerleri* adını alır; bunlar kafes kemerinin ağırlığını taşıdıkları için, öteki eğri, posta ve kemerlere göre daha kalındırlar. Kıç kafes eğrilerine eğik olarak bağlanan kaburga lataları da kemerin kafesini meydana getirir.

● *Kıç kasara.* Geriden gelen deniz darbelerine karşı güverteyi korur. Eski sefer gemilerinde burada subay kamaraları ile salon bulunurdu. Yelkenli büyük ticaret gemilerinde bu muhafaza edilmektedir. Kıç kasara güvertesi, kumanda yeri (kaptan köprüsü) idi. Burası buharlı ilk yolcu gemilerinde birinci sınıf yolculara ayrılmıştı, sonra şileplerde mürettebatın yatakhanesi ve dinlenme yeri olarak kullanılır oldu, zamanımızda ise genellikle depo olarak kullanılmaktadır.

● *Kıç güverte.* Üç odalı (baş, orta, kıç kasaralı) kömürlü gemilerde kıç tarafın daha dar olmasından ve pervane şaftı tünelinin kıçta bulunmasından dolayı, kıç ambarlar baş ambarlardan daha küçüktür. Bu durum, ambarların hepsinin tamamen doldurulması halinde geminin burundan dikilmesi sonucunu doğurur. Kıç ambarların yok olma gücünü arttırmak için güverte burada yükseltilir. Bu yüksekliğe (kıç set güverte) denir. Geçen yüzyılın sonunda büyük bazı yelkenli gemilerde kıç kasaranın önünde *bermudienme* denen kıç set güverte vardı. Kıç set güverte asık kıç kasaradan daha alçaktır.

● *Kıç taraf.* Eskiden bir geminin geri tarafına *pupa* denirdi. Yalnız kaptan kamarası olarak kullanılırdı. Eski sefer gemilerinin (kalyon) kıç tarafları çok güzel heykellerle süslenirdi. Dümen yeke, kıç bodoslama kıç taraftadır.

Madenden yapılan modern gemilerde iki çeşit kıç taraf vardır. Yuvarlak (karpuz) kıç, bu kepçe dışarıya kıvrık ıskarnozlar (kaburga, eğri) ve kıç bodoslardan meydana gelir. Bu çeşit kıç taraflarda şunlar bulunur: ön bodoslama (asıl kıç bodoslama), ki bunun ortasından pervane şaftı geçer, kıç tarafın kıvrık kısımlarını birleştiren bir parçadır, arka bodoslama (dümen bodoslaması) ki bunun üzerine dümen dişi iğnecikleri tespit edilmiştir. Kıç bodoslama tabanı denilen bir parça ile geminin dibine ve üstteki kemer köşebent ile de kıç kepçeye bağlanmıştır. Çift pervaneli gemilerde kıç bodoslama, dümen iğneciklerini kapsayan dikey bir madenî çubuktan ibarettir. Pervane şaftları, pervane şaft uskunduraları ile tekneden dışarı çıkar. (LM)

KIÇIN KIÇIN zf. (*kıç*'tan). *Tekiz.* Gerisin geriye, geri geri. ‖ *Kıçın kıçın gitmek,* geriye doğru gitmek, geri geri gitmek. (M)

KIDEM i. (ar. *kıdem*). Eskilik, bir işte rütbece eski olma: *Ali Fuad Bey [...] nizam, kıdem ve kanun adamı kalmıştır* (F. R. Atay). ‖ *Esk.* Başlangıcı olmayacak derecede eskilik (Tanrı'dan bahsedilirken kullanılır).

— *Esk. Kıdem-i âlem,* evrenin eskiliği. ‖ *Kıdem-i zamanî,* zamanca eskilik. ‖ *Kıdem-i zatî,* bir kimsenin bir işte rütbe bakımından eskiliği.

— Din. Hiç bir şekilde başlangıcı bulunmayan. *Eşanl.* EZEL. Bk. ANSİKL.

— Huk. *Kıdem tazminatı* (*ikramiyesi*), belirli süre çalıştıktan sonra işten ayrılan işçiye hizmet süresiyle doğru orantılı olarak artan biçimde verilen para. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Din. *Kıdem,* sünnî inanışa göre ancak Allah'ın sahip bulunduğu bir niteliktir. Allah'ın henüz yaratılmamış dünya ile ilgisinin *basit bir ilgi* şeklinde mi olduğu, yoksa dünyanın başlangıçtan beri Allah'ın varlığında mevcut mu bulunduğu sorusuna değişik cevaplar verildi. Bu meselenin karşılığı dünyanın Tanrı katındaki kıdemini niteler. İslâm felsefesinde gerçek dünyanın devamlılığından söz etmek gelenek halindeydi. Evrenin yaratıldığı inkâr edilmiyorsa da, ezelî yaradılış söz konusu edilmekte ve dünyanın bütünü ile ezelde yaratılmış olduğu iddia edilmekteydi. İslâm felsefecileri yunan geleneğindeki ezel ve ebet kavramının çeşitli anlamlarına işaret etmişlerdir.

— Huk. *Kıdem tazminatı.* 931 sayılı İş kanununa göre, iş sözleşmesinin işveren tarafından işçinin ahlâk ve iyi niyet kurallarına uymaması sebebiyle feshedilmesi dışındaki bütün fesih hallerinin, işçinin kıdem tazminatına hakkı vardır. İş sözleşmesi işçi tarafından feshediliyorsa, zorlayıcı sebeplerle fesih dışındaki bütün fesih hallerinde, muvazzaf askerlik hizmeti dolayısıyle fesih halinde kıdem tazminatı ödenir. Kıdem tazminatı, iş sözleşmesinin ya belli sebeplerle veya belli bir haklı sebep olmadan süreli bildirimle fesih halinde tanınmış bir haktır. Taraflar, iş sözleşmesinin bu sebeplerden biri ile sona ermesi halinde işçinin kıdem tazminatı almayacağını kararlaştıramazlar. Ancak, kıdem tazminatını engelleyen bir sona erme halinde işçinin tazminat alacağını kararlaştırabilirler.

Kıdem tazminatının, iş sözleşmesinin belli sebeplerle sona erdirilmesi dışındaki diğer şartı, işçinin işyerinde en az üç yıl çalışmış olmasıdır. Bu şartla, her hizmet yılı içinde on beş günlük kıdem tazminatına hak kazanılır. Üç yılın hesaplanmasında altı aydan fazla çalışılmış süreler yıla tamamlanır. 931 Sayılı İş kanunu tam yıl esasını benimser. Süre, işçinin işe girdiği tarihten itibaren başlar, deneme süresi kararlaştırılan hallerde, bu süre kıdeme sayılır. Sürenin sonu, derhal fesih ve ölüm halinde bu tarihlerdir. Eğer feshin ihbarı suretiyle fesih yapılmışsa, ihbar süresi kıdemden sayılır. Meselâ bir işveren, üç yıldan fazla çalışmış olan (3 yıl 5 ay) işçinin iş sözleşmesinin feshini ihbar ederse, 8 haftalık bir süre tanımak zorundadır. Bu durumda işçinin iş sözleşmesi bu 8 haftalık sürenin sonunda çözülmüş olur. Altı aydan fazla çalışılmış süreler yıla tamamlanacağı için bu işçiye üç yarım maaşlık değil dört yarım maaşlık kıdem tazminatı verilmesi gereklidir. İşçinin kıdem süresi hesaplanırken aynı işverene ait birden fazla işyerinde çalıştığı sürelerin toplamı dikkate alınır. İşçinin çalıştığı işyerlerinden biri İş kanununun kapsamına girmiyorsa, o iş yerinde geçen çalışma süresinin dikkate alınıp alınmayacağı tartışmalıdır. İşyerinin devri halinde, eski ve yeni işverenlerin yanındaki çalışmalar, kıdem süresinin hesabında, birlikte ve toplanarak dikkate alınır. Kıdem tazminatından bu durumda yeni işveren sorumlu olur (931 sayılı İş kn. md. 14/5). Kıdem tazminatının mevsimlik işlerde nasıl hesaplanacağı konusunda hüküm yoktur. Bununla birlikte Yargıtay kararlarıyle, mevsimlik işlerde de kıdem tazminatının verileceği kabul edilmiştir. Bu tür işlerde sadece çalışılan süreler hesaba katılır. Meselâ yılda 6 ay çalışan bir çırçır fabrikasinda, 8 yıl çalışan işçinin kıdem süresi 4 yıl olarak kabul edilir. Aynı ilke, aralıklarla kurulan iş sözleşmelerine de uygulanır. Aynı işverene ait işyerlerinde bir yıl çalıştıktan sonra, yurt dışına kendi hesabına staja giden işçi döndükten sonra bir yıl daha çalışır, sonra askere gidersе, kıdem tazminatı hakkı doğmaz. Ancak, bu işçi askerden döndükten sonra bu işyerinde dört yıl daha çalışırsa kıdem tazminatı altı yıl üzerinden hesaplanır (931 sayılı İş kn. md. 14/5). Kıdem tazminatı, işçinin son aldığı ücret üzerinden hesaplanır. Yalnız temel ücret değil, bunun ekleri veya yan ücretler de dikkate alınır. Yani işçinin aldığı ikramiyelerin, yemek parası, maaş tazminatı, makam ödeneği gibi eklerin de ücrete dahil edilmesi gereklidir. Kıdem tazminatı hakkının Borçlar kn. md. 125'teki on yıllık zamanaşımına bağlı olduğu Yargıtayca kabul edilmektedir. Aynı kıdem süresi içinde birden fazla kıdem tazminatı ödenmez. Ödenmişse, sebepsiz zenginleşme kurallarına göre geri istenebilir.

Gemi adamlarının kıdem tazminatı da yukarıda belirtilen ilke ve esaslara bağlıdır. Ancak geminin kayba uğraması, terkedilmesi, harp ganimeti ilân edilmesi veya türk bayrağından ayrılması sebebiyle gemi adamının iş sözleşmesinin çözülmesi halinde de kıdem tazminatı hakkı doğar (Deniz İş kn. md. 14/IV, 20).

Gazetecilerin kıdem tazminatı hakkının doğumu için «meslekte beş yıl çalışmış» olmaları gerekir. Kıdem tazminatı, gazetecinin mesleğe ilk giriş tarihinden itibaren hesaplanır. Meselâ bir gazetede sekiz yıl çalışmış, fakat kıdem tazminatı almadan ayrılmış bir gazeteci, yeni çalıştığı gazetede dört yıl çalıştıktan sonra feshin ihbarıyle iş sözleşmesini çözerse, son işvereni on iki yıllık kıdem ikramiyesi öder. Fakat bir defa kıdem tazminatı alan işçinin kıdemi, yeni işine girişinden itibaren hesaplanır. Gazetecilerin kıdem tazminatı, her çalışılan yıl için bir aylık maaş tutarıdır.

◆ **Kıdemce** zf. Bir işte tecrübe ve eskilik bakımından, kıdeme göre.

◆ **Kıdemen** zf. *Esk.* Kıdem bakımından, eskilik yoluyle.

◆ **Kıdemî** sıf. *Esk.* Rütbe ve memurlukta eskilikle ilgili.

◆ **Kıdemiye** sıf. *Esk.* Kıdemî'nin dişili. Kıdeme ait, kıdemle ilgili.

◆ **Kıdemli** sıf. Bir işte eski ve tecrübe sahibi olan.

◆ **Kıdemlilik** i. Kıdemli olma hali.

◆ **Kıdemsiz** sıf. Kıdemi olmayan, bir işte yeni olan.

◆ **Kıdemsizlik** i. Kıdemi olmama, bir işte yeni olma hali. (M)

KIDVE veya **KIDVET** i. (ar. *kıdve* veya *kıdvet*). *Esk.* Uyulup ardından gidilecek örnek kimse. ‖ Bir sınıf veya topluluğun başında olan kimse ‖ *Kıdvet-ül-ârifîn,* bilgililerin en bilgilisi olan kimse ‖ *Kıdvet-ül-ebrar,* iyilerin ve dindarların en büyüğü olan kimse ‖ *Kıdvet-ül-hükema,* bilgelerin bilgesi. ‖ *Kıdvet-ül-ulema,* bilginlerin en bilgini. ‖ *Kıdvet-ül-ümerâ,* emîrlerin, beylerin tabi olduğu kimse. (M)

KIFT, Yukarı Mısır'da şehir. Nil'in doğu kıyısında, nehrin Kızıldeniz'e en çok yaklaştığı noktadadır. Hindistan'dan gelen mallar buradan kuzeye gönderilirdi. Halkı şiî idi. Bugün ticarî önemini kaybetmiştir. (M)

KIFTÎ, Emevîler zamanında, fertleri önemli memurluklarda bulunan arap asıllı aile. — İBRAHİM BİN ABDULVAHİD, Kıft şehrinde görev yaptı; *el-Kadil-evhad* lakabıyle tanındı. — Oğlu YUSUF I (Kıft 1153 - Zu Cible, Yemen 1227), Kıft şehrinin yönetimini üzerine aldı; taht üstünde hak iddia eden bir fatımînin isyan etmesi üzerine, şehirden ayrılmak zorunda kaldı. Kudüs'ün fethinden sonra Salâhaddin'in sarayına çağrıldı; fakat Salâhaddin'in ölümünden sonra Harran'a gitti. Bir süre Salâhaddin'in oğlu Afşar'ın hizmetinde bulundu. — ALİ, öncekinin oğlu (Kıft 1172-1248). Kahire'de öğrenim yaptı. Halep'e gitti. Kudüs ve Nabulus'un hâkimi Farisüddin Meymun'un hizmetine girdi. Salâhaddin'in kardeşi Melikülzahir'in veziri oldu. Tarih ve edebiyat tarihi üstüne eserleri vardır. *Kitabu İhbar-il-Ulema bi Ahbar-il-Hükema* (Bilgelerin Haberleri ile Ulemanın Haberlerini Veren Kitap). [M]

KIĞ ve **KIĞI** i. (esk. türk. *kığ*). *Halk dili.* Koyun, keçi veya devenin pisliği.

◆ **Kığlamak** geçz. f. [koyun, keçi veya deve için]. Pislemek. (M)

KIĞIMSI sıf. (*kığ*'dan *kığ-ı-msı*). Kığ'a benzeyen, kığ gibi.

— Patol. Koyun kığı görünüşünde sert kara yuvarlaklar halindeki dışkıya denir. (L)

KIH i. ve sıf. (onomatope). Çocuk dilinde «kirli, pis» anlamında kullanılır. (M)

KIHFİYAT çoğl. i. (ar. *kıhf*'tan *kıhfiyyât*). *Esk.* Fels. Kafatası kemiğinin, biçim bakımından akıl yetilerinin belirtisi olduğunu savunan nazariye. (M)

KIHIF veya **KIHF** i. (ar. *kıhf*). Anat. *Esk.* Beyinin, içinde bulunduğu kafa kemiği, kafatası.

◆ **Kıhfî** sıf. *Esk.* Kafatasına ait, kafatası ile ilgili. (M)

KIKIRDAK i. (*kıkırdamak*'tan *kıkırda-k*). Anat. Kemik kadar sert olmayan, dayanıklı, esnek, bükülgen, damarsız doku. (Bk. ANSİKL.) ‖ *Kemikleşme kıkırdakları,* dölütken ve genç yaşlarda bazı kemiklerin yerini tu-

tan kıkırdaklar; zamanla bu kıkırdakların yerini kemikler alır. || *Birleştirme kıkırdakları,* uzun kemiklerin gövdesiyle ucu arasında kalan kıkırdaklar, kemiğin uzunlamasına büyüme yeridir. (Bu kıkırdaklar erişkin çağda kaybolur, kemikleşmesi, büyümenin son bulduğuna işarettir.)

— Kasaplık. Sığır ve danada, hayvanın göğüs boşluğunun arka tarafının alt kısmında bulunan parça. || Kuyruğun eritilerek yağı alındıktan sonra arta kalan posası, kakırdak.

— Mutf. *Kıkırdak poğaçası,* içine kıkırdak koyarak yapılan bir cins çörek.

— Patol. *Kıkırdak uru,* bir kemiğin içinde gelişen kıkırdak ur. Bk. ANSİKL.

— Teknol. *Kıkırdak tutkalı,* kıkırdaktan elde edilen bir çeşit yapıştırıcı.

— ANSİKL. Anat. *Kıkırdak,* esnek ve dayanıklı bir dokudur; kireçlenme ve kemikleşmeye karşı büyük bir eğilim gösterir. İlkel yapılı omurgalıların ve üstün yapılı omurgalılarda embriyonların tüm iskeleti, erişkinlerde iskeletin bir kısmı kıkırdaktandır.

Kıkırdağın anatomik elemanı 15-20 mikron büyüklüğündeki hücrelerdir; bu hücreler kıkırdağın *anamadde*'si içine *kapsül*'lerle yerleşir. Embriyonun iskeleti sırf kıkırdaktır, sonradan kısmen kemik dokusuna dönüşür. Embriyon kıkırdaklarının bir kısmı gene kıkırdak olarak kalır (kaburga kıkırdakları, gırtlak kıkırdakları v.b.). Kıkırdak, ayrıca eklemlerin sürtünme yüzeylerini meydana getirir. Yapı bakımından kıkırdağın başlıca üç çeşidi vardır: *saydam kıkırdak, ağsı kıkırdak* ve *telsel kıkırdak.* Patoloji bakımından bir nokta çok önemlidir: yozlaşan veya harap olan bir kıkırdak bir daha eski haline gelemez ve nedbeleşemez; onun yerini telsel bir katılgan doku alır, fakat bu doku kıkırdağın yaptığı işi göremez.

— Patol. *Kıkırdak uru,* urların en sık görülenidir; özellikle ellerde ve genç yaşlarda oluşur. Çok zaman iyi tabiatlı bir urdur, yavaş gelişir ve hacmi ile rahatsızlık verir. Çıkarılmayı veya bir tarafın kesilmesini gerektirebilir. (ML)

KIKIRDAKBİLİMİ bls. i. Anatominin kıkırdaklarla ilgili bölümü. (L)

KIKIRDAKLI sıf. (*kıkırdak*'tan *kıkırdaklı*). Yapısında kıkırdak bulunan. (M)

KIKIRDAKLI balıklar çoğl. bls. i. Zool. İskeletleri tamamen kıkırdaktan olan balıklar. (Kemikli balıklar karşıtı olarak kullanılır. Köpekbalıkları ve tümbaşlılar diye iki gruba ayrılır.) [L]

KIKIRDAMAK geçz. f. (onomatope *kıkır*'dan *kıkır-da-mak*). Kıkır kıkır gülmek. || Donacak şekilde üşümek: *Perukâr hem titriyor, hem de: —Gece burada kalacak olursak kıkırdarız! Diyor* (Ahmed Rasim). || *Argo.* Ölmek. (M)

KIKIR KIKIR zf. (onomatope). [Yalnız *kıkır kıkır gülmek* deyiminde geçer.] || *Kıkır kıkır gülmek,* içten gelerek seslice gülmek: *Ah cancağızım, satırbaşı yapmaktan anam ağlıyor, diye kıkır kıkır gülerdi her zaman* (Y. Z. Ortaç). *Akşehirliler, orada kıkır kıkır gülmeyenin ziyaretini pek makbul tutmazlar* (N. Araz). [M]

KIL i. (esk. türk. k.). Bazı hayvanların derisinde ve insan vücudunun belli kısımlarında çıkan ipliksi uzantı: *Gulyabani yavrusu kadar bir mahluk. Ya, o yüzlerindeki kıllar nedir?* (Namık Kemal). *Göğsü ve kolları kıllarla kaplı bir adam.* || Keçi tüyü: *Kıldan kuşak.* || *Kılını dökmek.* [Hayvan için] Tüyünü değiştirmek. || *Kıl keseceği.* Bk. FOLİKÜL.

— ÇEŞ. DEY. *Kıl çekmek,* bir kimseyi pohpohlamak, birine dalkavukluk etmek. || *Kıl gibi,* ipince, incecik. || *Kıl kadar,* çok az miktarda veya derecede. || *(Bir şeyin olmasına) Kıl kadar kalmak,* pek az kalmak, olayazmak. || *Kıl payı,* çok az. || *Kıl pranga kızıl çengi,* hafifmeşrep ve oynak (kadın). || *Kıl şaşmadan,* dikkatle. || *Kıldan ince kılıçtan keskin,* Sırat köprüsü için kullanılır. || *Kıldan kıla,* dakik, titiz. || *Kılı kırk yarmak,* titizce incelemek, uzun uzun üstünde durmak: *Bir şeyi iyiden iyiye, kılı kırk yararak tetkik etmeksizin yapmak taraftarı görünmüyorlardı* (Vâ-Nû). || *Kılına bile dokunmamak,* zarar verecek hiç bir davranışta bulunmamak. || *Kılını kıpırdatmamak* (veya *oynatmamak*), bir olay karşısında tamamen ilgisiz kalmak: *Mübarek adamın yüzünden bir şey okunmuyor ki... Kılı kıpırdamıyor* (R. H. Karay). || *Burnundan kıl aldırmamak.* Bk. BURUN. || *Tereyağından kıl çeker gibi,* işin sessizce ve kolayca yapılmasını anlatır.

— Bot. Bitkilerde görülen, genellikle silindirimsi, içi boş, çok ince uzantılara verilen ad. (Bunların şekil ve görünüşleri çok çeşitlidir. Kıllar yüzeydeki bir hücrenin uzamasıyla üst deriden oluşur. Kimisi bir hücreli [ısırgan], kimisi çok hücreli olur. Kıllar çok hücreli ve hücreler de uç uca dizili ise bunlara *eklemli kıl,* hücreler her yönde dizili ise onlara da *toplu kıl* [gül ağacının dikeni] denir.)

— Cerr. Ameliyat tekniğinde kıl, çok sağlam dikişler yapılmak istendiği zaman (msl. fıtık ameliyatlarında) ve deri dikiminde kullanılır.

— Deric. *Kıl yolma.* Bk. YOLMA.

— Fizyol. *Kıl devindiren refleks,* deriye hafifçe vurarak uyarma yoluyle sağlanan refleks. (Bazı sinir hastalıklarında kılların dikelmesine ve derinin diken diken olmasına yolaçar.)

— Kozmetik. *Kıl alma,* kılları koparma, yolma işlemi. (Bk. ANSİKL.) || *Kıl dökücü,* kılları kökünden yolmadan döken madde. (Krem veya sıvı şeklindeki bu maddelerin etkin maddesi kalsiyum veya stronsiyum tiyoglikolat veya tiyolaktat'tır). *Eş-anl.* EPİLATUVAR.

— Müz. *Yay kılı,* yay'a gerilmek üzere at kuyruğu kıllarından yapılan demet. (Bu kıl demetinin tellerle sürtüşmesinden titreşimler doğar.)

— Patol. *Kıl koparma tiki,* kılları, saçları, kirpikleri v.b. yolma tiki. || *Kıl uru,* saçlarını yeme alışkanlığı olan bazı kimselerin midesinde oluşan ur.

— Teknol. *Kıl ağı.* Bk. KILAĞI. || *Kıl elek,* toz halindeki maddeleri elemeğe, sıvıları süzmeğe yarayan ve çember biçiminde ağaç bir kasnaktan meydana gelen elek.

— Tekst. *Kıl kadifesi,* keçe kadifesi cinsinden, seyrek dokumalı, uzun havlı ipek kumaş. (Kıl kadife Doğudan gelmiştir. Ortaçağda çok kullanılırdı; daha çok yastık ve eyer kılıfı yapılırdı.)

— Tıp. *Kıl ağarması,* kılların rengini kaybederek beyazlaşması. Bk. ANSİKL.

— Vet. *Kıl yumağı,* besin maddeleriyle karışık olarak hayvan kıllarından veya bitkisel liflerden oluşan, geviş getiren hayvanların midesinde, özellikle atın kalınbağırsağında görülen yuvarlak veya yumurtamsı topak. (Kıl yumağı hayvanın yalanırken yuttuğu kılların mide hareketleriyle biraraya gelerek topaklaşmasıyle oluşur, bağırsak tıkanmasına ve ölüme yolaçabilir.)

— Zool. Halkalı solucanların yan tarafında bulunan ince uzantı. || *Kıl biti.* Bk. BİT.

— ANSİKL. Anat. *Kıl,* omurgalılarda, memelilere özgü bir üstderi ürünüdür. Bir kılıfın dibindeki kıl soğanından doğar. Kılıflı kısmı, yani kıl kökü kısmen canlı hücrelerden, geri kalanı, boş bir eksen etrafına dizili telsel yapılı büyük moleküllerden oluşur. Kıl çoğu zaman renklidir, fakat ihtiyarlıkta boya maddesi yok olabilir; insanlarda görülen «beyaz saç» böyle meydana gelir. Kıllar yağ bezlerinin çıkardığı yağla yağlanır. Dikeltici (veya ürpertici) bir kasın etkisiyle dikelebilir. Dibinde halka şeklinde bir sinir ucu bulunduğu için duyarlıdır. Sürekli olarak büyür. Bazı hayvanların kılları sanayide kullanılır. Bunlardan keçe (bk. KEÇE), dokuma (koyun, lama, alpaga, peru laması, keçi, deve, tavşan, ankara kedisi) ve fırça (zerdeva, porsuk, domuz) yapılır; bir kısım hayvanların postu, kürk palto veya yaygı v.b. olarak kullanılmak üzere terbiye edilir (bk. KÜRK). Kıl, çeşitli hastalıklara tutulabilir; bu hastalıklar, ucundan aşındıkça kıl yeniden çıkar. Kıl hastalığı, kıl folikülünün rahatsızlanmasından ve çeşitli asalaklardan ileri gelir.

— Kozmetik. *Kıl alma,* göğüs, bacak ve kol kıllarını yolan Eski Yunanlılar ve Romalılar tarafından bile uygulanırdı. Günümüzde kıllar ağda ile veya özel ilâçlarla alınır. Küçük kılların alınması ise cımbızla veya bir daha kıl çıkmasını önleyen elektrik aygıtlarıyle yapılır.

— Tıp. *Kıl ağarması* üç çeşittir: 1. *doğuştan* kıl ağarması, bir albinizm belirtisidir; 2. *ihtiyarlık* kıl ağarması, ihtiyarlığın özelliklerinden biridir; 3. *tesadüfî* kıl ağarması, tamamen ve kısmen beliren erken kıl ağarmasıdır; vitiligo, saçkıran gibi hastalıklar sırasında, şiddetli heyecan ve üzüntülerden sonra görülebilir.

◆ Sıf. Kıldan yapılmış veya dokunmuş olan: *Cemal Paşa'nın sert sakalı ise, yüzünün mânâsını büsbütün saklayan bir kıl maske olmuştu* (F. R. Atay). *Kıl çuval. Kıl çadır.* || *Argo.* Sinire dokunan: *Ne kıl adam!*

— Balıkç. *Kıl olta,* iki, üç veya daha çok sayıda kılın uç uca düğümlenmesiyle yapılan olta.

— G. santl. *Kıl fırça* (veya *kalem*), eski türk ressam ve süslemecilerinin minyatür yapmak ve ince çizgi çizmek için kullandıkları bir tür fırça. (Bu fırçalar tek kıldan yapıldığı için kıl kalem denirdi.)

— Saraçl. *Kıl vatka,* zamklanarak bir araya getirilmiş, 5 sm kalınlığında kıldan yapılmış yapraklar.

— Teknol. *Kıl testere,* iplik kadar ince testere. || *Kıl gömlek,* kıl kumaştan veya keçi kılından yapılmış gömlek.

— Vet. *Kıl yakı,* hayvanın rahatsız edebilecek derecede...

— Zool. *Kıl barak,* midilli atı. Bk. SHETLAND. (LM)

KILÂ çoğl. i. (ar. *ḳalᶜa*'dan *ḳılâᶜ*). *Esk.* Kaleler, surlar. || *Kılâ-ı erbaa* («dört kale»), Boğaziçi'nde Anadolukavağı ve Rumelikavağı ile Yuşa ve Tellitabya kalelerine verilen ortak ad. || *Kılâ-ı metîne* (veya *resîne*), sağlam kaleler. || *Kılâü bıkâ* («kaleler ve ülkeler»), elde bulundurulan topraklar veya ülkeler. (M)

KILADE i. (ar. *ḳılâde*). *Esk.* Gerdanlık, boyuna takılan süs eşyası. (M)

KILAĞI bls. i. (*kıl*'dan). Taş üzerinde bilenen bir kesici âletin keskin yüzüne yapışıp kalan ve âletin iyi kesebilmesi için, yağlanmış yumuşak taşla kaldırılması gereken çok ince çelik parçaları. || *Kılağısını almak,* kesici âletleri bileği taşına veya kayışa sürerek keskinliğini arttırmak: *Usturanın kılağısını aldı.*

◆ **Kılağılı** sıf. Kılağısı alınmış, keskin hale getirilmiş: *Bugünden ormanı göster kılağ(ı)lı baltasına / Temizleyip çıkıversin, bırakmasın yarına* (M. Â. Ersoy).

◆ **Kılağısız** sıf. Keskin olmayan, kör (bıçak, ustura v.b.). [M]

KILAĞILAMAK geçl. f. (*kılağı*'dan *kılağı-la-mak*). Kesici âletlerin bileği taşında veya berber kayışında kılağısını alarak keskinliğini arttırmak. (M)

KILAPTAN i. (ar. *ḳullâb* ve fars. *-dân* > *kullâb-dân*'dan). Pirinç, bakır, kalay gibi madenlerden çekilerek gümüş ve altın yaldız vurulmuş, saç kadar ince madenî iplikler. (SIRMA TIRTIL da denir.) || Eğirme çarkıyle pamuk ipliğine sarılmış madenî tellerden meydana gelen sim iplikleri. || *Kılaptan işi,* havlu ve keten üzerine kılaptanla yapılan işleme.

◆ Sıf. Kılaptandan yapılmış. || *Kılaptan işleme,* sırma taklidi iplikle işlenmiş süs. || *Kılaptan şerit,* taklit altın iplikle işlenmiş şerit. || *Kılaptan tel,* sırmalı nakış ipliği. (M)

◆ **Kılaptanlı** sıf. Taklit sırma ile karışık olarak dokunmuş olan: *Kılaptanlı perdelik.* (M)

KILAPTANCI i. (*kılaptan*'dan *kılaptan-cı*). Kılaptan yapan veya satan kimse.

KILAV i. *Halk dili.* Vet. Koyunlarda ağızdan köpük saçma ile beliren öldürücü hastalık. (M)

KILAVUZ i. (esk. türk. *ḳulabuz* > *kulavuz*'dan). Yol gösteren kimse: *Bu öndeki kimdir? diye soranlara: «Kılavuzdur. Bana yol gösterir» cevabını verirdi* (Cevdet Paşa). || Yol yöntem gösteren şey: *İmlâ kılavuzu.* || *Mec.* Manevî, zihinsel bir yön gös-

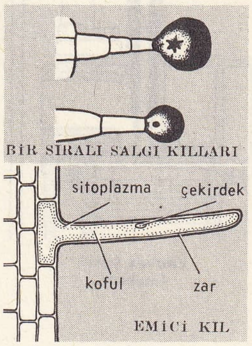

kıllar (bot.)

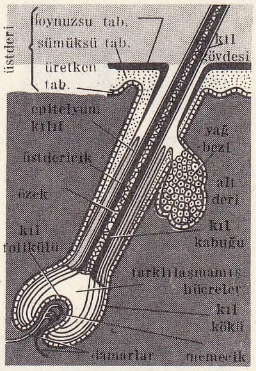

kıl (anat.)

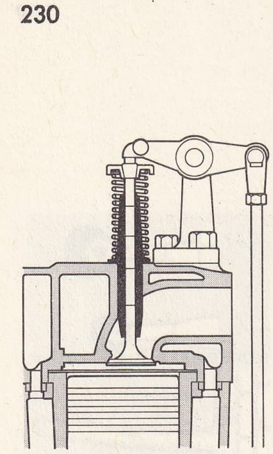

kılavuz yatak (mekan).

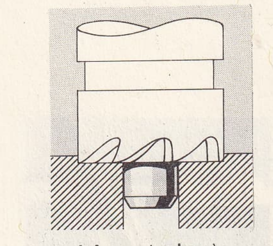

kılavuz (mekan.)

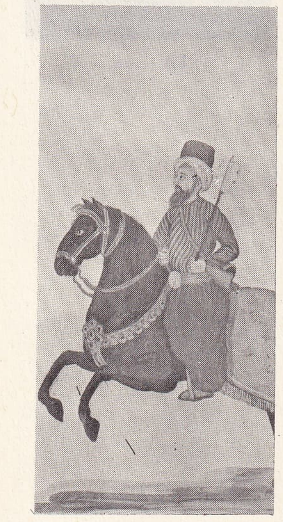

kılavuz çavuşu (Türkische Gewänder adlı eserden)

teren kimse: *Büyük dahiler insanlığın kılavuzlarıdır. Kılavuzumuz Atatürk'tür.* || Evlenmek isteyenlere aracılık eden veya düğün hazırlıklarında yol gösteren kimse. || *Kılavuz ücreti,* yaptığı işe karşılık olarak kılavuza ödenen ücret.

— Bibliyo. Herhangi bir konuda bilgi veren elkitabı. (Bk. ANSİKL.) || Özellikle turistler için hazırlanmış elkitabı.

— Dağcılık. Bk. ANSİKL.

— Dy. Bir tek yol üzerinde iki yönde gidip gelmeli geçici bir sefer olduğu zaman, trenlerin yola çıkmasına izin vermek ve ters yönden gelen trenlerin karşılaşmasını önlemek için onlara eşlik eden görevli memur. || *Kılavuzla seyir sistemi,* tek yol halindeki işletme işinde geçici olarak uygulanan ve hattın bir ucunda veya trenin içinde bulunan ve aynı yola karşılıklı olarak iki trenin gönderilmesini önleyen bir kılavuzun sorumluluğu altındaki işletme sistemi. (Özel bir değnek de kılavuzun yerini tutabilir.)

— Denizc. Belirli bir kılavuzluk bölgesi için gemilerin seyir ve yönetimi ile görevli, bu bölgedeki seyir rotaları, geçitler, işaretler ve yöresel tehlikeler hakkında geniş bilgiye sahip kimse. || *Esk.* Limanların yerini gösteren harita. (Bk. ANSİKL.) || *Kılavuz almak,* kılavuz sahası dışında durarak gemiyi kendi aracı ile karşılayan kılavuzu almak. || *Kılavuz bayrağı,* kılavuzluk işletmelerinin kullandığı bina ve araçlara çekilen özel bayrak. || *Kılavuz çarmıhı,* birbirine paralel halatlar arasına eşit aralıklarla tespit edilmiş tahta basamaklardan yapılan halat merdiven. (*Şeytan çarmıhı* da denir.) || *Kılavuz ehliyeti,* kılavuzlara, belirli bir kılavuzluk bölgesinde, bir süre staj yaptırarak imtihana tabi tuttuktan sonra, başarı sağlayanlara verilen kılavuzluk belgesi. || *Kılavuz flaması,* milletlerarası işaret kodunda, «kılavuz istiyorum» anlamına gelen *G* flaması veya «gemimde kılavuz var» anlamına gelen *H* flaması. (Gemilerde her ikisine birden *kılavuz flaması* [veya *sancağı*] denir. Hangisinin kullanılacağı kılavuzun durumu ile anlaşılmaktadır.) || *Kılavuz gemisi,* kılavuzluk sahaları arasında demirlenmiş olarak veya dolaşarak denizden gemileri karşılayıp motoru ile kılavuz veren, küçük, fakat denize dayanıklı gemi. || *Kılavuz halatı,* dalgıç gemisindeki personel ile işaretleşebilmek için dalgıçların dalarken bellerine bağladıkları ince halat. || *Kılavuz haritası,* Amerikan Hidrografi dairesi (son yıllarda İngiliz Amirallik dairesi) tarafından her ay yayımlanan, denizcilerin faydalandığı yardımcı harita. (Dünyanın başlıca büyük denizleri için hazırlanır. Denizcilere faydalı meteoroloji, hidrografi ve seyrüsefer bilgileri verir.) || *Kılavuz hattı,* limanlara giriş ve çıkışlarda, nehirlerin, kanalların taranarak seyrüsefere elverişli duruma getirilmiş geçitlerinde takip edilecek yolu göstermek için geçitlerin gerilerindeki karalar üzerine, birbirlerinden belirli aralıkla peş peşe dikilmiş direklerden geçen doğru. (Geceleri şehir ışıklarına karışmayacak nitelikteki ışıkları ile seçilebilen bu işaretlerden geçen doğru, geçidin orta hattını verir. Bu hattı tutmak suretiyle güvenlikle seyir sağlanır.) || *Kılavuz istasyonu,* görev almak üzere kılavuzların topluca bulundukları bina. || *Kılavuz kitabı,* denizci milletlerin hidrografi daireleri tarafından basılarak denizcilerin faydalanmasına sunulan seyrüsefere yardımcı kitap. (Deniz haritalarına ek olarak basılır. Haritalarda ayrıntıları ile gösterilemeyen yerler hakkında açıklamalar yapar, bilgi ve öğütlerde bulunur.) || *Kılavuz motoru,* gemilere kılavuz taşıyan motorlu deniz aracı. || *Kılavuz sancağı.* Bk. KILAVUZ *flaması.* || *Kılavuz seyri,* yol boyunca takip edilen kıyılar, fenerler ve şamandıralar gibi seyrüsefer yardımcılarından faydalanarak gemiyi bir yerden bir yere götürmek. (*Elleye elleye seyir* de denir.) || *Kılavuz suları,* seyrin kılavuz yardımı ile yapılmasında zorunluk bulunan sular. || *Açık deniz kılavuzu,* görevini kıyı boyu sularda yapan kılavuz. || *Bölge kılavuzu,* kıyının yalnız bir kesiminde kılavuzluk yapmak için izni olan görevli. || *Serbest kılavuz,* bir müesseseye bağlı olmayan kendi ad ve hesabına kılavuzluk yapan kılavuz.

— Huk. Bk. ANSİKL.

— Mekan. Vidaların geçirileceği küçük çaplı deliklerin içine diş açmağa yarayan makine veya el âleti. (Bk. ANSİKL.) || *Kılavuz çekme,* silindir biçiminde bir deliğin çeperlerine, bir kılavuz yardımıyle diş açma. (KILAVUZ SALMA da denir.) [Bk. ANSİKL.] || *Kılavuz çekme tezgâhı,* her çeşit parça üzerinde mekanik olarak kılavuz çekmeğe yarayan takım tezgâhı. || *Otomatik devirli kılavuz çekme tezgâhı,* bir elektrik motoruna bağlı, avansı ve kursu ayarlanabilen bir mille donatılmış takım tezgâhı. (Parçanın her hatve için hareketini, bir çift pinyon dişli sağlar. Ayarlanabilen bir büte, dönme yönünü tersine çevirebilir ve kılavuzun otomatik olarak geri gelmesini sağlar.)

— Radyotek. *Kılavuz katı,* bir vericide, genellikle bir piezoelektrik kuvars yardımıyle iyice kararlı taban frekansını meydana getiren osilatör donatımı.

— Teknol. Yumuşak bir teli dar ve uzun bir yerden geçirmek için telin ucuna bağlanan sert madde.

— Teşk. tar. *Kılavuz çavuşu,* Osmanlılar zamanında padişahla sadrazama mevkiblerde (alay) yol açan memur. (Genellikle halka «savulun» diye bağırırdı; *kılavuz yamağı* adı verilen bir yardımcısı vardı.)

— ANSİKL. Bibliyo. Turistlerin, herhangi bir ülkenin görülmeğe değer yerleri konusunda ilgisini çekme amacıyle yazılmış «turistin elkitabı» biçimindeki *kılavuz* kitap dizileri XVI. yy.dan beri vardır. İngilizler bu konuda her zaman Murray kılavuzlarına başvurdular. Almanların en çok kullandıkları başvurma kitapları ise yeni basımları yapılmış olan Baedecker kılavuzlarıdır.

— Dağcılık. İlk kılavuzlar, tabiî engelleri aşmağa alışkın dağlılar, avcılar, elmas arayıcıları arasından seçilirdi. İlk kılavuz teşkilâtları, Chamonix, Zermatt, Grindewald, Courmayeur'de kuruldu. Dağcılığın «altın çağı»nda kılavuzlar Alpler'in hemen bütün yüksek doruklarının fethedilmesine önayak oldular. Özel idmanlar, dağcılık okullarının gelişmesi ve yoğun bir uygulama sayesinde amatör dağcılar, profesyonel kılavuzlar seviyesine yükseldiler.

— Denizc. Ceneviz ve venedik denizcilerinin XIII., XIV. ve XV. yy.larda düz projeksiyonla yaptıkları *kılavuz haritaları*'nda başlıca kıyı engebeleri (kayalıklar, akıntılar, ateşler v.b.) gösterilir veya yazıyle yeri bildirilirdi. İspanyolların, Portekizlilerin ve Arapların çok sayıda yaptığı bu haritalardan güzel tezhiplerle süslü ve astronomi cetvelleriyle tamamlanmış olan bazıları, coğrafya tarihi bakımından birinci sınıf belgelerdir.

— Huk. Gemiyi idare eden kılavuza *sevk ve idare kılavuzu,* kaptana müşavirlik eden, kılavuza da *idare kılavuzu* denir. Yürürlükte olan mevzuat, kılavuz almayı zorunlu kılıyorsa, buna *mecburî kılavuzluk,* kılavuz alma kaptanın iradesine bırakılmışsa, buna *ihtiyarî kılavuzluk* denir. Türkiye'de, İstanbul, İzmir, Giresun limanları ile İzmit körfezinde, kılavuz alma mecburidir. İdare kılavuzu alındığı hallerde, geminin sevk ve idaresi kaptanda olduğu için, sorumluluk müşavir kılavuza geçmez, donatanın sorumluluğu devam eder.

— Mekan. Hassas ve seri olmayan işlerde kullanılan kılavuz, dişleri frezede açılmış adî çelikten bir vidadır; makinede seri imalât gibi hassas kılavuz çekme işlerinde, özellikle diş açılacak delik derin olduğu zaman, kılavuz, hız çeliğinden yapılmış ve dişleri taşlanmış bir vida şeklindedir. El kılavuzları üçlü takım halindedir: ilki, uzunluğunun üçte ikisi konik olan bir vida, ikincisi uzunluğunun üçte biri konik olan bir vida, üçüncüsü de silindir biçiminde bir vidadır. Takım tezgâhlarının kılavuzları, bir tek «paso»da kılavuz çeker. Genişleyen delikler için, talaşı ona doğru çıkaran sağ helisli kılavuz, kör delikler için de, talaşı geriye doğru iten sol helisli kılavuz kullanılır.

● *Kılavuz çekme,* üzerine basınç uygulanan bir kılavuzun delik içinde döndürülmesiyle yapılır; böylece, dişleriyle madene saplanan kılavuz delik içine vidalanmış olur. Elle kılavuz çekme, üç kılavuzluk bir takım kullanarak art arda üç pasoda yapılır. Makineyle kılavuz çekme, «kılavuz çekme tezgâhı» denilen özel takım tezgâhlarında (seri imalât için), uzun veya kısa, düz veya helisel kanallı özel kılavuzlar yardımıyle bir tek pasoda yapılır; çok hassas olmayan işlerde, kılavuz basit bir matkap üzerine de takılabilir.

◆ Sıf. Yol gösteren, kılavuz olan.

— Dy. *Kılavuz boji, kılavuz dingil,* lokomotifin eğri yollara uymasını sağlayan bir düzenle şasiye bağlanan ve gidiş yönüne göre ön tarafta bulunan boji veya dingil. || *Kılavuz manivela,* kilitleme düzeniyle donatılmış bir makas veya işaret odasında bulunan ve birçok yolun ortak güzergâhını aynı işaret grubuyle kilitlemeğe yarayan manivela.

— Mad. oc. *Kılavuz ilerleme uzunluğu,* bir kılavuz şantiyenin başlangıç yerinden itibaren uzaklaştığı mesafe. (Normal arazide bir kılavuz kesme başlangıç noktasından 500 metreye kadar uzaklaşabilir. Çok fazla uzun mesafedeki bir kılavuz çalışması, maden kesilen galerilerde fazla iş süresi gerektireceği için, bunların bakımı çok pahalıya mal olur.) || *Kılavuz kesme, kılavuz şantiye kılavuz işletme,* ana galeriden uzaklaşarak yapılan kesme, şantiye ve işletme. Bk. ANSİKL.

— Mekan. *Kılavuz torna,* profili yapılacak parçaların profiline karşılık olan modellerin kopyasını alarak çalışan özel torna. (Çalışma sistemi yarı veya tam otomatik olabilir. Kılavuz tornanın kullanılmasıyle önemli zaman kazançları elde edilebilir.) || *Kılavuz yatak,* bir takım tezgâhında işlenen bir parçaya, bir hareket veya bir kesici âlete yön vermeğe yarayan eleman. Bk. ANSİKL.

— Teknol. *Kılavuz dingil* (veya *mihver*), ön dingil. || *Kılavuz kol,* ısı veya elektriği ileten kol.

— ANSİKL. Mad. oc. Bir işletmenin genellikle kılavuz şeklinde ilerlemesi, alışılmış bir işletme şeklidir; çünkü bu, en az hazırlık çalışmaları isteyen bir şekildir. Kesme işlemlerinin birçoğu kılavuz şeklindedir: açılan galerinin alnı, ana galeri cephesine paralel olarak uzaklaşır ve bu galeriye dikey olan kılavuz galeriler, galerinin ilerlemesine bağlantılı bir şekilde açılarak eski galeriler arasından ana galeriye bağlanır. Bir *kılavuz kesme,* maden yatağının tabaka seviyelerine paralel olan bir kılavuz ilerlemedir ve alın, en büyük eğime paraleldir. Avrupa'nın kömür ocaklarında, işletme yaklaşık olarak bu tip kılavuz kesmelerle yapılır.

— Mekan. Güçlerin iyi iletilmesini sağlamak veya harcanan işi en küçük değere düşürmek için, hareketli parçaların kesin bir yörünge üzerinde tutulması gerekir. Bunun için, hareketin niteliğine ve yönetmenin önemine göre değişik tipte *kılavuz yatak*'lar kullanılır. Yatay alternatif motorların, kalın kesitli, içinde silindir biçiminde bir parça olan *kros*'un dolaştığı silindir biçiminde bir kızağı vardır. Krosun içinde biyel eklemlenmiş ve piston kolu tespit edilmiştir.

Otomobil veya uçak gibi dikey hafif motorlarda, piston kolları kılavuzlanmaz ve biyeller doğrudan doğruya piston ve krank miline eklemlenir; bunların üzerindeki güç önemlidir ve bu organları kılavuzlamak için kırlangıç kuyruğu veya dik açılı yiv şeklindeki kızaklar kullanılır. İkinci tip kızakların kullanılışı daha basittir, bunlar daha iyi rektifiye edilebilir ve kırlangıç kuyruğu şeklindeki kızaklardan daha çok kullanılır. Dikkat isteyen kılavuzlamalar genellikle vida ile ayarlanan ve hareketli bir destek olan boşluk küçültme düzenlerini kapsar. V şeklindeki kızak bazı makinelerin (msl. planya) yatay kılavuzlaması için kullanılır. Ters V şeklindeki kızak, bir tornanın hareketli puntasını kılavuzlamağa yarar. V şeklindeki bir kılavuz yatakla, boşluk ağırlıkla otomatik olarak küçültülür.

Kızaklar genellikle dökme demirdendir; dökme demirin dökme demir üzerindeki sürtünmesi çok iyi sonuçlar verir, tersine çeliğin çelik üzerindeki sürtünmesi önlenmelidir, çünkü kaynama tehlikesi olabilir; bu sebeple, sürtünen yüzeylerden birini bronzla veya eksen yatağı yastıklarındaki gibi önleyiciyle donatmalıdır. Büyük yüklere karşı ve aşın-

Foto. MEYDAN

maya dirençli olması gerekli parçalar için, su verilmiş ve rektifiye edilmiş çelikten cetvel şeklinde kaplamalar kullanılır. Sürtünen yüzeyler basıncın aşırı önemli olmaması için yeterli genişlikte olmalı ve uygun biçimde yanlanmalıdır. (LM)

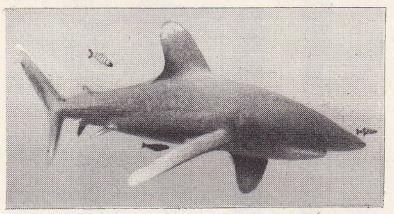

KILAVUZBALIĞI blş. i. Zool. Uskumruya yakın kemikli balık. (*Kılavuzbalığı* [*Naucrates ductor*] bütün sıcak ve ılık denizlerde yaygındır. Bunlar eşleriyle birlikte gemilerin ardından gider. Ayrıca, artıklarından yararlanmak ve onların sayesinde düşmanlarından korunmak için köpekbalıklarını da gayet yakından izler. Köpekbalığı ise bu beraberlikten hiç bir yarar sağlamaz.) [L]

KILAVUZLUK i. (*kılavuz*'dan *kılavuzluk*). Kılavuz olma hali veya kılavuzun yaptığı iş: *Hem sen kılavuzluk için bir başkasını bulsan iyi edersin! Ben bu işi yapamam* (B. Felek). || *Kılavuzluk etmek*, yol göstermek, rehberlik etmek.

— Denizc. Bir gemiyi limana sokmak veya limandan çıkarmak işi. || *Kılavuzluk hakkı*, gemi kaptanlarının kılavuzlara ödedikleri ücret. || *Kılavuzluk tarifesi*, pilotluk hizmetleri karşılığında gemilerin ödeyeceği ücretleri gösteren tarife. (Genellikle liman dışı sular için devlet veya vilâyet otoriteleri, limanlar ve dolayları için o limanların liman otoriteleri veya belediyeleri tarafından hazırlanır. Esasları, geminin çektiği suya, tonajına, tipine, gidilen uzaklığa, bazen mevsime göre, otoriteler tarafından seçilir.) || *Mecburî kılavuzluk sahası*, sınırları içinde her türlü seyir ve yönetimin kılavuz yardımında yapılmasının mecburî olduğu sular. || *Serbest kılavuzluk sahası*, kılavuzdan faydalanmanın isteğe bırakıldığı sular. (İstanbul ve Çanakkale boğazları gibi.) [ML]

KILBASAN, İç Anadolu bölgesinde (Konya ili, Karaman ilçesi) bucak; 11 065 nüf. (1965); 18 köy. — *Bucak merkezi*, 2 024 nüf. (1965); Karaman'ın 17 km kuzeyinde; yüksl. 980 m. (M)

KILBAZ blş. i. ve sıf. (türk. *kıl* ve fars. *-bāz*'dan *kıl-bāz*). *Argo.* Dalkavuk, pohpohlayıcı. (M)

KILBİTİ blş. i. Zool. Bk. BİT.

KILBURUN blş. i. Coğ. Denizin içine doğru uzanmış ince kara parçası. (M)

Kılburun, Karadeniz'in kuzeybatı köşesinde, Dnieper ırmağı ağzının doğu kenarında bir dil üzerine kurulmuş ortaçağ kalesi. Sonradan birkaç defa onarıldı. 1860'ta yıktırıldı. Kalenin yerinde küçük bir yerleşme vardır. (M)

KILCAL sıf. (*kıl*'dan). *Yeni.* Kıl gibi olan, çok ince: *Kılcal boru.*

— Anat. *Kılcal damarlar,* atardamarların son dallarını toplardamarların ilk dallarına birleştiren ince damarlar. (Bk. ANSİKL.) || *Lenf kılcaldamarları*, lenf damarlarının en inceleri.

— Elektr. *Kılcal elektrometre*, küçük potansiyel farklarını, onların etkisiyle meydana gelen bir elektrokılcal olaydan yararlanarak ölçen âlet.

— Fiz. *Kılcal etki,* birbirine değen bir sıvı ile bir katının molekülleri arasındaki etki. (*Eşanl.* YÜZEY *gerilimi.*) [Bk. KILCALLIK.] || *Kılcal olaylar*, kılcal etkilerden doğan olaylar. Bk. KILCALLIK.

— Histol. *Kılcal damarcık*, kılcal damarlardan da ince lenf kanalı. (Sappey'e göre lenf dolaşımı buradan başlar.)

— Patol. Bk. ANSİKL.

— Tıp. *Kılcal boru bronşiti.* Bk. BRONŞİT.

— ANSİKL. Anat. Çapları 0,007 mm ile 0,150 mm arasında değişen *kılcal damarlar* ince atardamarlarda kas gömleğin bittiği noktadan başlar ve ince toplardamarlarda kas gömleğin başladığı yerde de sona erer. Yani bunlar düzkas telleri bulunmayan damarlardır. Yapıları bakımından kılcal damarlar çeşitli tabakalara ayrılır: 1. düz hücrelerden yapılmış olan ve hücreleri damarın eksenine paralel uzanan bir içkaplar tabaka; 2. *arızî gömlek* denen ve şekilsiz saydam bir zardan ibaret olan ikinci bir tabaka; 3. bazı kalınca kılcal damarların dış yüzünde düz hücrelerden yapılmış olan ve *peritelyum* denilen üçüncü bir tabaka. Kılcal damarların anatomik yapısı, göreceği işe göre biraz değişir. Kılcal damarlar, genel olarak atardamar sisteminin bir çeşit yaygınlaşmasıdır. Dolayısıyle de kılcaldamarların içinde dolaşım hızı ve basıncı azalır. Doku elemanları ile doğrudan doğruya temas halinde olan kılcaldamarlar dokular arası beslenmede başlıca yeri teşkil eder. Derinin kızarmasına veya solmasına, kılcal damarların büzülme veya genişlemesi yolaçar.

— Patol. Kılcal damarların geçirgenlik bozuklukları anormal sızmalara (ödemler), dayanıklılık bozuklukları ise kanama yapan yırtılmalara (purpura) sebep olur. (LM)

KILCALDAMAR blş. i. Anat. Bk. KILCAL.

KILCALLIK i. (*kılcal*'dan *kılcal-lık*). Fiz. Bir kılcal boru veya tüpün durumu. || Kapsadığı sıvılar bakımından kılcal boruların özellikleri: *Toprak içinde suyun yükselişi bir kılcallık olayıdır.*

— ANSİKL. Fiz. *Kılcallık* olayları, bir sıvının katı bir çepere değmesiyle meydana gelir. Sıvı içine daldırılmış ince bir boru içindeki sıvının düzeyi borunun çeperini ıslatıyorsa, boru içindeki sıvı düzeyi boru dışındaki sıvı düzeyinden yüksek; borunun çeperini ıslatmıyorsa daha düşüktür; sınır yüzey de düzlem değil bir *menisk* biçimindedir. Her zaman gözlenen bu olaylar, sıvıların tükel olmamasından ileri gelir.

● *Yüzey gerilimi.* Gözlenen olaylar, Segner'in 1752'de yaptığı gibi, bir sıvının yüzeyini esnek bir zara benzeterek açıklanabilir. Bu varsayımı 1805'te Young, Laplace ve özellikle Gauss yeniden ele almış, getirilen açıklamalar ve genelleştirmeler birçok gerçek teori ortaya koymuştur. Gauss, birbiriyle karışmayan iki akışkanı ayıran yüzeyin hemen yakınındaki bir moleküle etki eden kuvvetlerin bakışımsız olduklarını ve bu bakışımsızlığın, serbest sıvı yüzeyinin bağlantılarının müsaadesi oranında en küçük yüzeye inmek zorunda olmasından ileri geldiğini gösterdi; sonuçları bakımından bu yüzey, gerilmiş esnek bir zar gibidir. Yüzeyin daralmaması için çevresine, sıvının etkilediği kuvvetlere zıt kuvvetler uygulamak gerekir. Bu kuvvetleri, uzunluk birimini karşılayanlara *kılcallık sabiti* veya *yüzey gerilimi katsayısı* denir.

Yüzey gerilimi katsayıları Van der Mensbrugghe, Dupré, Plateau, Terquem'in deneyleriyle tespit edilmiştir. Din/sm cinsinden (C.G.S.) birimleri, bazı sonuçlar aşağıdadır:

AYIRMA YÜZEYİNDE YÜZEY GERİLİMİ KATSAYILARI

	hava	*su*	*civa*
su	81	0	418
civa	540	418	0
alkol	25,5	»	399
terebentin esansı	29,7	11,55	250,5

Çok küçük gözüken bu kuvvetlere göre 1/20,000 milimetre kalınlıkta tabaka haline getirilmiş 1 gram su kütlesi 3 300 tonluk bir yüke dayanmağa yeterli olacaktır. Böyle bir gergin zarın, eğri olduğu zaman çevrelediği sıvı üzerine bir basınç yapacağı düşünülür. *Kılcal basınç* (dışbükey yönünden içbükey yönüne geçerken meydana gelen *p* basınç artışına verilen ad) Laplace'ın

$$p = A\left(\frac{1}{r_1} + \frac{1}{r_2}\right)$$

formülüyle hesaplanır, A yüzey gerilimi katsayısı, r_1 ve r_2 göz önünde bulundurulan noktadaki asal eğrilik yarıçaplarıdır.

● *Kavuşma açısı.* Dokunmanın, katı, sıvı ve gaz halinde üç cisim arasında meydana gelmesiyle (şekil 2) denge olabilmesi için yüzey gerilimlerin bileşkesi katı çepere dik olmalıdır. Böylelikle *kavuşma açısı* denilen açısının aşağıdaki bağlantıyı sağladığı görülür:

$$\cos \alpha = \frac{A_3 - A_2}{A_1}$$

A_1, A_2, A_3 yüzey gerilimi katsayılarıdır.

$-1 < \frac{A_3 - A_2}{A_1} < 1$ ise denge olabilir: yoksa sıvı bütün yüzeyi örter, çeperi tamamıyle ıslatır. Bu durum, su, temiz cam ve hava durumudur.

Kavuşma açısı, L çeperin çevresi olmak üzere P = AL cos α formülüne göre kalkan sıvının P ağırlığını hesaplamağa yarar.

Kılcal yükselme ve düşme. *r* yarıçaplı bir kılcal boru içinde kalkan sıvının yüksekliği *h*, sıvının özgül ağırlığı *p* olsun,

$$\pi r^2 hp = A 2\pi r \cos \alpha \text{ veya } h = \frac{2A}{rp} \cos \alpha$$

elde edilir. Bu Jurin kanunudur. İki paralel lama arasında, L bunların uzunlukları, *e* uzaklıkları, *h* kalkan sıvının yüksekliği ise

$$ehLp = 2AL \cos \alpha \text{ veya } h = \frac{2A}{ep} \cos \alpha$$

bağıntısı vardır. İki lama aralarında küçük bir açı yapıyorlarsa, sıvı yüzeyi ikizkenar bir hiperhol eğrisidir.

● *Kılcal kuvvetlerin ortaya çıkardığı olaylar* arasında, gözenekli cisimlerde sıvıların, çakmak fitilinde benzinin yükselmesi, köpüklerin meydana gelmesi, bir sıvı üzerinde yüzen hafif cisimlerin çekilme ve itilmesi sayılabilir.

● *Hareketler.* Sıvı damlaları konik bir boruda sıvı onu ıslatırsa koninin tepesine doğru, tersi durumda tabanına doğru hareket eder. Sonunda, kılcal boruların uçlarında damlaların meydana gelmesi de aynı cinsten bir olaydır. Düşen damlanın ağırlığı borunun dış çapı ve sıvının yüzey gerilimi katsayısı ile orantılıdır. (Tate kanunu.)

● *Elektro kılcal olaylar.* Bk. ELEKTROMETRE. (L)

KILCAN i. (*kıl*'dan). *Halk dili.* At kuyruğu kılından örülen kuş tutma ağı. (M)

KILÇIK i. (*kıl*'dan). Zool. Balıkların omurgalılarından ayrılan ince ve sivri kemikler, iğne gibi balık kemiği: *Tatlı su balıklarında kılçık daha çoktur.*

— DEY. (*Birine*) *Kılçık atmak. Argo.* Bir kimsenin işini karıştırmak, bozmak.

— Anat. Beyinde yarım daire şeklindeki şeritçiğin Monro deliğinin yanında meydana getirdiği uzunlamasına yükseklik.

— Bot. Arpa, buğday gibi tahılların başakçığında bulunan kavuzların orta damarının kıl şeklindeki sert uzantısı. || Baklagillerin badıcında çeneklerin bitişme çizgisinde bulunan tel şeklinde uzun lif. || Yaprak, yaprak sapı, çiçek gibi bazı organların uçlarındaki ipliksi ve sert uzantı.

— Spor. Güreşte bir oyun çeşidi. (Yerde yatan güreşçinin, bir oyun tatbiki için üzerine eğilen rakibinin iki bacağı arasına bir bacağını sokarken, diğer ayağının üzerinde süratle dönerek hasmını sırtından başaşağı yuvarlamasıdır.)

— Zır. *Kılçık kesmek,* maydanozgillerin tohumlarını (maydanoz, havuç), kılçıklarını temizlemek ve ekilmesini kolaylaştırmak için makineden geçirmek. || *Kılçık kıran*, harman sonunda arpa tanelerinin uçlarında kalan kılçıkları temizleme aracı. (LM)

KILÇIKLI sıf. (*kılçık*'tan *kılçık-lı*). Kılçığı olan: *Kılçıklı buğday.* || *Mec.* Pürüzlü, içinden çıkılmaz durumda olan, güçlüklerle dolu: *Kılçıklı bir mesele.* (M)

KILÇIKSIZ sıf. (*kılçık*'tan *kılçık-sız*). Kılçığı olmayan: *Kılçıksız fasulye.*

— Bot. *Kılçıksız arpa. Halk dili.* Peygamber arpası. || *Kılçıksız buğday.* Bk. BUĞDAY. (M)

KILGI i. (*kılmak*'tan *kıl-gı*). Fels. *Yeni.* Tasavvur halindeki bir düşüncenin uygulama alanına geçmesi, gerçekleşmesi. *Esk.* Tatbik. Bk. PRATİK.

◆ **Kılgılı** sıf. Fels. *Yeni.* Düşüncede kal-

kılcal damar

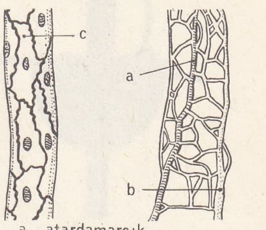

a atardamarcık
b toplardamarcık
c kılcal damar endotelyumu
X 100
X 1 000

kılcallık olayı

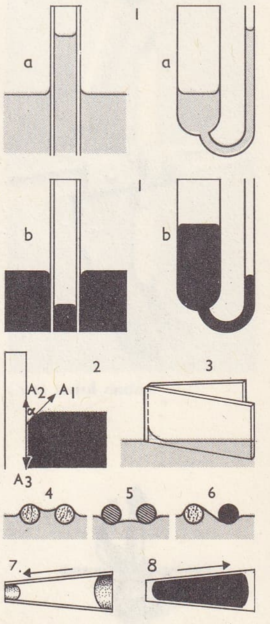

1. a, suyun kılcal borularda yükselmesi; b, civa düşmesi; 2. Bir katı, bir sıvı ve bir gazın birbirine teması (α, kavuşma açısı); 3. Bir sıvının birbiri üzerine eğilmiş iki lam arasında yükselmesi; 4. Su üzerine konmuş ıslak mantar bilyeler; 5. ıslanmamış mum bilyeler; 6. Islak mantar bilye ve ıslanmamış mum bilye; 7 ve 8. Konik bir boruda sıvı damlaları.

Foto. LAROUSSE

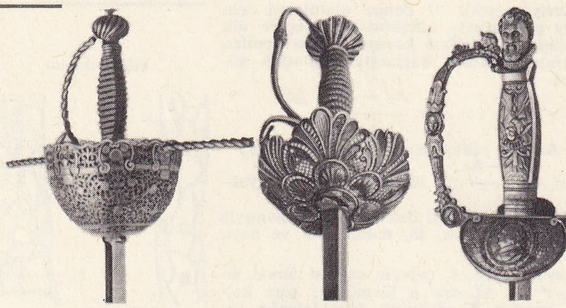

kılıç kabzaları: soldan sağa, ispanyol, (XVII. yy.); alman, (1635'e doğr.); Louis XVIII devri, Askerî müze, Paris

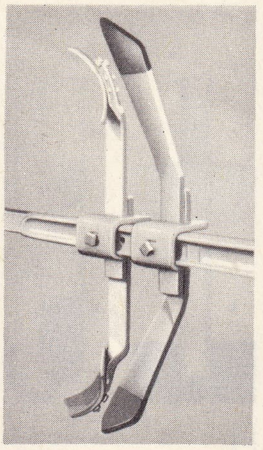

saban kılıcı (zır.)

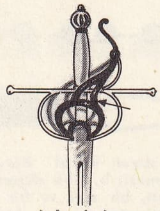

kılıç kabzası alt siperi

Charlemagne'ın olduğu sanılan kutsal kılıç (XII. yy.) Louvre müzesi, Paris

mayarak uygulanan, kılgı halinde olan. *Zt.* KURAMSAL. (M)

KILGIN sıf. (*kılmak*'tan *kıl-gın*). Fels. *Yeni.* Kılgı haline geçmesi mümkün olan. *Eşanl.* AMELÎ, PRATİK. (M)

KILIBIK sıf. ve i. [Erkek için] Karısının etkisi altında kalarak onun sözünden dışarı çıkmayan: *Hasan bizim yeni damat ne oldu, anlamadık, / Görünmüyor / Karı koyvermiyor; herif kılıbık* (M. Â. Ersoy). *Nihayet hafif ve neşeli bahislere geçilerek bir kılıbık ve kazak münakaşısı yapıldı* (R. N. Güntekin). *Zt.* KAZAK.

◆ **Kılıbıklık** i. Kılıbık olma hali. ‖ *Kılıbıklık etmek,* kılıbık olana yakışan davranışlarda bulunmak. (M)

KILICINA zf. (*kılıç*'tan *kılıc-ı-n-a*). Bir şeyin keskin ve dar tarafı yukarı gelecek şekildeğ dikine. (M)

KILIÇ i. (esk. türk. k.). Sil. Bele asılarak taşınan, siperlikli bir sapa geçirilmiş, uzun, sivri çelikten meydana gelen silâh: *Kapıdan çıkarken* [...] *nâsın en şakisi olan İbni Mülcem kılıcıyle onu vurmuş idi* (Cevdet Paşa). *Bir aralık kapı açıldı ve içeriye* [...] *kılıcını iki tarafa çarparak, sarhoş bir zabit girdi* (F. R. Atay). *Bu kılıç yedi muharebe gördü* (Ömer Seyfeddin). [Bk. ANSİKL. *Sil. bölümü*] ‖ *Kılıç ağzı,* kılıcın keskin kısmı, yüzü. ‖ *Kılıç askı kayışı,* bel kayışının sol tarafına, kılıç veya kasatura asmak için takılan meşin veya bez parça. ‖ *Kılıç askısı,* omuzdan aşan kılıç kayışı. ‖ *Kılıç bağı,* bele kılıç takılan kayış kemer. ‖ *Kılıç demiri,* kılıç yapılan demir, çelik. ‖ *Kılıç kabza siperi* (veya *siperliği*), kılıçla vururken eli karşı tarafın kılıcından koruyan kısım. (Bk. ANSİKL.) ‖ *Kılıç kabzası,* kılıcın elle tutulan kısmı, sapı. ‖ *Kılıç kabzası alt siperi,* bir kılıcın veya hançerin siperinin alta doğru genişlemesinden meydana gelen ve eli korumağa yarayan şişkinlik. (Kılıç kabzası alt siperleri ya üstleri kazı işli ve deliksiz veya rakibin hamlelerini tutmak veya boşa çıkarmak için oymalı ve delikli olur.) ‖ *Kılıç kabzası art siperi,* bir kılıcın kabzasının, elin içini koruyan arka kısmı. (XV. yy.ın sonunda, kabzanın aşağısından başlayan ve kabza başına doğru gitgide birbiriyle bitişen üç veya dört kol biçiminde olan ya çıktı.) ‖ *Kılıç kılıfı,* eyere raptedilen meşin kılıf. (Süvari kılıcının kınını bu kılıfın içine sokar ve sağlam bir meşin parçasıyle kılıfı kının halkasına tutturur.) ‖ *Kılıç kını.* Bk. KIN. ‖ *Kılıç papucu,* kılıç kınının aşağı kısmı. ‖ *Kılıç püskül kayışı,* kılıcın kabzasına bağlı olan ve bir ilmikle bileğe takılan kayış. ‖ *Kılıç siperi* (*siperliği*), kılıç kabzasının, kının içine yağmur girmesini önlemek amacıyle kın evini örten parçası. (Bk. ANSİKL.) ‖ *Kılıç talimi,* kılıç kullanmasını öğrenmek için yapılan çalışma. ‖ *Kılıcın sağlam yeri,* kılıcın namlusunun üst uca en yakın olan kısmı. ‖ *Âdi kılıç,* XV. yy.da okçuların kullandıkları kılıç. XVIII. yy.da geniş ve kısa kılıç. ‖ *Ağır kılıç,* iki elle tutularak kullanılan ağır ve uzun kılıç. (Bk. ESPADON.) ‖ *Burma kılıç,* gövdesi yılankavi biçiminde olan kılıç. ‖ *Cirit kılıcı,* XV. ve XVI. yy.larda kullanılan ve kesici olmayan enli kılıç. ‖ *Çatal kılıç,* eğri gövdeli ve tek ağızlı kılıç. (Kabzadan tek olarak hemen gövde eğriliğin başladığı yerden itibaren çift 'gövdeli olur.) ‖ *Dal kesme kılıcı,* fundalıklarda yol açmak amacıyle kullanılan geniş namlulu kısa kılıç. ‖ *Düz kılıç,* taban demiri (gövde) düz olarak yapılan kılıç. (Düz kılıçların çoğunlukla iki yüzü de keskin olur. Yalnız bir yüzü keskin olanları da vardır. Osmanlı kılıçları arasında düz kılıç pek azdır.) ‖ *Eğri kılıç,* taban demiri dengeli biçimde eğri olarak yapılan kılıç. *Eğri kılıç kında paslanmalıdır* (Köroğlu). [Arslanın dinlenirken kuyruğuna verdiği biçimi andırdığından İranlılar buna *şimşir* adı vermiştir. Bir ağızlıları da vardır.] ‖ *Enli kılıç.* Bk. ANSİKL. ‖ *İspanyol kılıcı,* XVII. ve XVIII. yy.da özellikle düellolarda kullanılan kılıç. ‖ *Kamış kılıç* (veya *kama kılıcı*), ensiz kılıç, meç. ‖ *Kısa kılıç,* XVIII. ve XIX. yy.da piyade ve topçuların taşıdığı kılıç. (Bk. GADDARE.) ‖ *Kutlu kılıç,* eskiden papaların hükümdarlara hatıra veya ödül olarak gönderdikleri kılıç. ‖ *Rampa kılıç,* borda bordaya savaş sırasında kullanılan denizci kılıcı. ‖ *Şehir kılıcı,* savaşta kullanılmayan kılıçların genel adı. ‖ *Tören kılıcı,* geçit törenleri için hazırlanmış süslü kılıç. ‖ *Uzun kılıç,* Merovenjlerin su verilmiş çelikten kaynakla yapılmış kılıcı. (Roma ordularının yardımcıları Keltler ve İran geleneklerinin etkisinde kalmış olan Hunlar tarafından kullanılan kılıç.) ‖ *Volan kılıcı,* düz siperli atlı kılıcı. (Çağımız süvarilerinin kılıcı'nın atasıdır.)

— ÇEŞ. DEY. *Kılıç çekmek,* saldırmak veya selâmlamak amacıyle kılıcı kınından çıkarmak. ‖ *Kılıç kuşanmak* (veya *takmak*), bir kılıca sahip olmak, onu taşıyacak güce ve yetkiye hak kazanmak: *Henüz on sekiz yaşında delikanlı iken, Emir Sultan elinden kılıç kuşanıp...* (N. Araz). *At binenin kılıç kuşananın* (Atasözü). ‖ *Kılıç oynatmak. Esk.* Hâkim olarak yaşamak. ‖ *Kılıç hakkı olarak,* fetih için, fetih dolayısıyle. ‖ *Kılıç vurmak,* kılıçla hücum etmek: *Onlarla birlikte ok atmadık kılıç vurmadık...* (Cevdet Paşa). ‖ *Kılıcı kınına koymak,* savaşı bırakmak, savaştan vaz geçmek. ‖ *Kılıcını kırmak,* askerlikten ayrılmak.‖*Kılıçtan geçirmek* (*esk. kılıç atmak*), çok sayıda kimseyi topluca öldürmek: *Büyüklerin hepsini kılıçtan geçirdiler. Küçükleri kul edinip...* (Ergenekon Destanı tercümesi). ‖ *Acem kılıcı.* Bk. ACEM. ‖ *Allahın kılıcına gelsin!,* «Allah cezasını versin!» anlamında kullanılan beddua sözü. ‖ *Dal* (veya *yalın*) *kılıç.* Bk. DAL. ‖ *Kıldan ince, kılıçtan keskin.* Bk. KIL.

— TAR. TELM. **Demokles'in kılıcı.** Bk. DEMOKLES.

— Denizc. *Kılıç ipi.* Bk. HALAT *aksamı.*

— Dil. bil. Kılıç kelimesi halk dilinde *kılınç* şeklinde de söylenir; bu kullanıma yazı dilinde de rastlanır: *Şarkta yalnız taç ve kılınç istibdatları değil, onun kadar korkunç bir de topluluk istibdadı vardır* (F. R. Atay).

— Folk. *Kılıç-kalkan oyunu,* kılıç ve kalkanla yapılan bir türk halk dansı. Bk. ANSİKL.

— İnş. İki duvarın ayrılmasını önlemeğe yarayan duvar içine gömülen maden çubuk. Bk. BAĞLAMA *hançeri.*

— Masonluk. Masonun tapınaktaki toplantılarda taşıdığı sembolik silâh.

— Mim. Destek, bağ.

— Oyun. Bir çeşit iskambil oyunu. ‖ *Kılıç kesmek,* kılıç oyunu oynamak.

— Örf ve âdet. *Devlet kılıcı,* törenlerde ingiliz hükümdarının önünde taşınan kılıç.

— Spor. Eskrim sporunda bir silâh türü. (Bk. ANSİKL.) ‖ *Kılıçla eskrim.* Bk. ANSİKL.

— Teknol. *Kılıçla bağlama,* 60° eğimli çelik çivilerle parçanın çevresine çivilenmiş odun çıtalar kullanarak görünmeyecek biçimde kadife kaplama usulü.

— Teşk. tar. *Kılıç alayı,* osmanlı padişahlarının tahta çıkışlarında kılıç kuşanırken yapılan tören. (*Taklidi seyf* veya *taklidi şemşir* de denir.) [Bk. ANSİKL.] ‖ *Kılıç artığı,* müslümanlar tarafından ele geçirilen bir ülkede hayatları bağışlanan kimseler. ‖ Bu kimselerden kurulu ve fatihler tarafından belli bir yere yerleştirilen azınlık. (Genellikle böyle bir azınlığa, kendi gelenek ve inançları uyarınca yaşama serbestliği verilir, yönetim müslümanlar elinde bulunurdu.) [Bk. ANSİKL.] ‖ *Kılıç atlamak.* Bk. ATLAMAK. ‖ *Kılıç erleri* (veya *kılıç erenleri*), tımar sahibi asker. (Selçuklularda tımarlı asker olarak sefere çıkarlardı. Selçuklu sultanı Alâeddin Keykubad III'ün Moğollar tarafından hakarete uğraması üzerine 1299'da, Osman Beyin yanına geldiler.) ‖ *Kılıç hakkı,* Osmanlı devletinde, savaşla alınan topraklardan savaşa katılanların bir kısmına verilen yerler. (Sadece *kılıç* da denirdi.) [Bk. ANSİKL.] ‖ *Kılıç kaftan göndermek.*

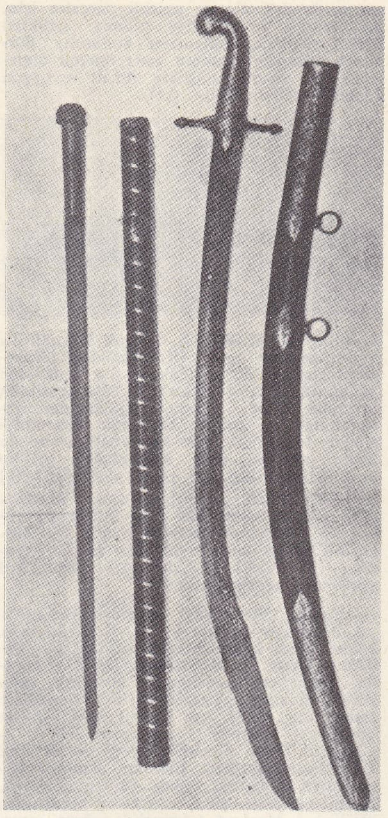

Kanunî Sultan Süleyman'ın kılıcı ile meç'i, (Osmanlı Tarihi adlı eserden)

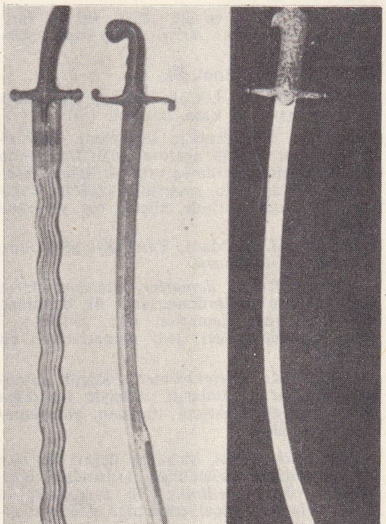

solda, Bayezid II'nin kılıçları; sağda, Yavuz Sultan Selim'in kılıcı, (Osmanlı Tarihi adlı eserden)

Foto. MEYDAN; LAROUSSE

Bk. TEŞRİF. || *Kılıç tımar,* boş tımarlara verilen ad. (Savaşta yararlık gösterenlere, kudretli sipahi ve sipahi oğullarına verilirdi.)
— Zır. *Saban kılıcı,* saban demirinin uncundaki keskin demir. (Saban hareket ettirildiği zaman, saban kılıcı topraktan dikey yönde bir parça kaldırır. Saban demiri, aynı anda, bu parçayı alarak böler. Ardından, sabanın ilerlemesiyle saban kulağına gelen bu toprak ters çevrilir. Saban kılıcı çok zaman bir bıçak görünüşünde olmakla birlikte yuvarlak saban kılıçları da vardır).
— ANSİKL. Sil. *Kılıç,* başlıca şu bölümlerden meydana gelir: ***ip deliği,*** gerektiğinde kılıcın bir ip bağlayarak duvara asılması için açılmış olan kabzanın üstündeki delik; ***kabza,*** kılıcın elle tutulan bölümü, ***taban*** olarak adlandırılan kılıç gövdesinin uç bölümü. Kuyruğun üzeri ağaç, boynuz, kemik, maden v.b. maddelerle köşeli veya yuvarlak biçimde şekillendirilir. Böylelikle tutulması daha rahat olur. Kabza kuyruğunun tabanla birleşim açısının değişik olması, kılıca değişik görünüş ve biçimler kazandırır; ***balçak,*** kılıç kullanan savaşçının elini savaştığı düşmanın saldırılarından koruyan bölümdür, yapılış biçimlerine göre birbirlerinden ayrılırlar: a) ***kolları düz balçak*** (XV. yy. üslûbudur); b) ***kolları düz, başları yuvarlak balçak*** (XVI.-XVII. yy.ların üslûbudur); c) ***kolları kılıcın tabanına doğru kıvrık olarak yapılmış balçaklar (çarkıfelek kanadı şeklinde balçaklar*** da denir, daha çok XVIII. ve XIX. yy. üslûbudur). ***Sırt,*** kabzanın ve balçağın altındaki tabanın en kalın olan ve kılıç eğiminden önceki kısmıdır. Kılıçtaki süslemeler, nakışlar, yazılar bu bölümden başlar. Kılıcın, sırtı, ucuna göre 3 veya 4 katı kalınlıkta düşürülür. Kılıcın ucunun hafifletilmesi, ağırlık merkezinin etkili bir hale gelebilmesi için tabanın iki yanı kılıcın eğilimine göre boydan boya dengeli bir şekilde inceltilir, buna *kol* denir. *Yalım,* kılıcın boydan boya keskin yüzüne denir. Kılıca su verirken en çok dikkat edilmesi gerekli bölümüdür. Öte yandan en iyi bir şekilde kesebilmesi için çarka tutulduktan, bileği taşları ile bilendikten sonra, *kılağı* bırakmamasına dikkat edilir. *Yalman,* kılıcın en ucuna denir. Tabanın sırtından gelen çizgi ile yalım çizgisinin birleştiği noktadır. *Taban,* kılıcın bedeni, ilk yapıldığı zamana ait ana gövdesidir. Kılıcın zamanla birçok bölümü değiştirilebildiği halde, bu taban bölmesi değiştirilemez. Buna *demren, timur, namlı* dendiği de olur.

● *Tarihçe.* Kılıcın ilk defa kimler tarafından, nerede kullanıldığı kesinlikle bilinmiyor. Kılıç, yatağan, pala, hançer, kama, bıçak türünden kesici silâhların en büyüğüdür. Bu yüzden de gerek savaş sırasında, gerekse barışta, daima belde taşınır. İnce, uzun, ucu sivri, bir yüzü keskin örneklerinin yanında enli, uzun, ucu küt, iki yüzü de keskin olanları da vardır. Gaulois'lıların kılıçları bakırdandı. Enli, uzun bir biçimliydiler. Gaulois'lılar kılıçlarını savaşlarda olduğu gibi barış zamanlarında da bellerinden aşağıya sarkıtarak yanlarında taşırlardı.

Romalıların kılıçları ise demirden yapılırdı. Boylarının uzun olmasına karşılık orta yeri kalın, ucu sivri, her iki yanı kesecek şekilde hazırlanırdı. Romalıların, Yunanlılar gibi kılıçlarını sadece savaş sırasında bellerine taktıkları bilinir. Fransızların kılıçları da demirdendi. Bu kılıçların en belirgin özelliği, ötekilerine göre daha ağır olması, boylarının kısa, uçlarının küt ve iki yanlarının keskin olmasıydı. Haçlıların kılıçlarının da demirden yapıldığı bilinir. Fakat kılıç yüzünün çok değişik biçimlerde olmasına karşılık, kabzaları haç şeklindeydi. Müslümanların, özellikle haçlılara karşı savaşan müslümanların kılıçları demirden dövülerek yapılırdı. Bu kılıçlar, ince uzun ve bir yüzleri keskin, orak şeklindeydi.

Orta Asya'da yaşayan ve çeşitli bölgelere akınlarda bulunan türk boylarının kullandığı kılıçlar da bu konuda önem taşır. Orta Asya'da ve türk boylarının yayıldıkları bölgelerde yapılan arkeolojik kazılarda bulunan kılıç tipleri ve teferruatı ilgi çekicidir. Hunların yaşadıkları Aşağı Volga bölgesinde, Pokrovsk kurganında ele geçirilen hun kılıcı, tek ağızlıdır. Bu türk kılıcı Volga bölgesinin yerli kültürüne bütünüyle yabancıdır. Müslyumova'da bulunan tek ağızlı kılıç da ilgi çekici buluntular arasında sayılabilir. Avarların kullandığı kılıçlar göktürk kılıçlarıyle yakın benzerlik gösterir. Altay dağlarında Göktürk çağına ait Katanda kurganındaki kılıçlar, Macaristan'daki bazı avar mezarlarından çıkarılan kılıçlara çok benzer. Yine Altay dağlarında Kudırge kurganında ele geçen eğri ve uzun kılıç, kabza ve korkuluklarıyle daha sonraki çağlara ait türk kılıçlarının bir frotipi olarak kabul edilir. Bu kılıcın kını, üç madenî gerdanlıkla tespit edilmiştir. Batı Göktürk devletinin bir bölümünü meydana getiren Çu havzasında da eğri kılıçlar bulunmuştur. Bu eğri kılıçlar sonraki yüzyıllarda Güney Rusya Türkleri ve Ruslar arasında yayıldı.

Orta Asya kurganlarında bulunan heykellerin birçoğu kılıç kuşanmış durumdadır. Altay, Tuna, Moğolistan ve Isık Köl bölgesindeki heykellerin elinde eğri kılıçlar vardır. Bu kılıçlar, kına bağlı iki kayışla bel kemerine bağlanıyordu. Göktürkler çağında Güney Sibirya'da, Aşağı Yenisey kıyılarında oturan Kırgızlar demircilik alanındaki ustalıklarını özellikle kılıçlarında göstermişlerdir. Kırgız kılıçlarının boyları 80-90 sm arasında değişiyordu; her iki tarafı da keskinleştirilen bu kılıçların kabzalarının ağaçtan olduğu tahmin edilmektedir. Ayrıca bir kırgız kılıcında korkuluk kısmının da bulunması dikkati çekmiştir.

1899'da Harkov eyaletinin Volçansk kazasının Saltova köyündeki mezarlıkta ele geçirilen ve Göçebe Hazarlara ait olan eğri kılıç dikkat çekicidir. 1911'deki kazıda, kını gümüşlerle süslenmiş kılıçlar bulundu. Bu kılıçların kabzalarında da diken biçiminde süsler vardır. Hazar devletinin nüfuz alanı Kafkasya'nın kuzey kısımlarına ve Kuban bölgesine kadar uzanıyordu. Kafkasya'da Assin adı verilen bir dağ geçidinde bulunan bir kılıç, Saltova'daki kılıçlarla büyük benzerlik göstermektedir. Yine Hazar devleti sınırları içinde kalan Don ve Dnieper bölgesinde ele geçirilen kılıç kınlarındaki süsleme motifleri de Altay'daki göktürk ve Saltova'daki Hazar motiflerine çok benzemektedir. Kafkasya'nın kuzeybatısında devlet kurmağa çalışan ve Kurtrigurların bir nesli sayılan Bulgarların, özellikle kılıç korkulukları Macar eserleriyle büyük benzerlik gösterir. Bulgarların Yukarı Volga vâdilerine gelmeleriyle İllinskoye, Viyatka v.d. yerlerde eğri türk kılıçları görülmeğe başlandı. Spassk, Sviaysk, Biliarsk ve Kazan'daki Bulgarlara ait kültür çevrelerinde bulunan dört kılıçtan ikisi eğri kılıçtır. Kıpçakların da (Kumanlar) uzun eğri kılıçlar kullandıkları tespit edilmiştir. Uygurlar da özellikle maden işçiliğinde çok ustaydılar. Bu kabiliyetleri Orta Asya'da eskiden beri yayılmış olan köklü bir kültürün devamı olarak kabul edilmektedir.

Osmanlılarda kılıç gerek yapılış gerekse kullanılış bakımından çok değişik biçim ve anlamlar taşımaktadır. Osmanlı Türklerinde kılıç yapmak, kılıca su vermek, kılıç çalmak, kılıç kuşanmak, kılıç kullanmak başlı başına bir sanat işiydi. XV. yy.a kadar kılıç sadece savaş sırasında kullanılırken, daha sonraları barışta da kullanıldı. Türk kılıçlarının üstünlüklerini belirleyen özellikler şunlardır: çok iyi su verilmiş, keskin ve hafif olması, kullananı yormaması, ağzının içe doğru eğik ve eğri yapılması, gerek savaşta gerekse savunmada sonsuz hareket imkânı vermesi, usta savaşçıların elinde yüzünün körlenmemesi, namlunun (ağız) kırılmaması v.b.

Kılıç kullanma usulleri: Memlûklar kılıcı tutmayı ve kılıçla yapılan hamleleri evvelce üzerinde çalışıp maharet kazandıkları belli metot ve usullere göre uygularlardı. Bu konuda pek çok eser yazılmış, kılıç kullanma şekilleri hakkında meseleler verilerek çözümlenmiştir. Meselâ *Kitab fi ilm-il-furûsiye* (Atlar Konusunda Kitap) [Ayasofya Ktp. nu. 4198, sayfa 55].

● *Kılıç kabza siperi.* Bir ateşsiz silâhın siperinin biçimi önlemesi gereken darbelerin yönü göz önünde tutularak düşünülmüştür. Eski keskin kılıçlar kısaydı ve daha çok uç kısmıyle vurularak kullanılırdı. Ama o zaman savunma da kalkanla yapılırdı. Bundan dolayı da, kabza siperinin, kabzanın altında iki yandaki iki kol biçiminde olması yeterliydi. Kalkan ayrıca, Ortaçağın iki elle kullanılan ve hasmın örgütü zırh gömlek altındaki omuzunu kırmak amacıyle keskinlemesine vurulan ağır kılıcına karşı korunmayı da sağlardı. Bu kılıç gözüpek kişilerin silâhıydı ve XV. yy.a kadar kullanıldı. XV. yy.da kullanılanlarda, kabza siperine, başparmağı geçirmek için küçük bir halka eklenmişti. XIV. yy.dan itibaren madenî parçalar halindeki zırhın yerini geçme halkalardan yapılan örgülü zırhın alması üzerine kılıç saldırısı da bu değişikliğe uydu ve kılıç ucuyle yapılan kesme vuruşlarının yerini, kılıcın sivri ucunu örme zırhın halkaları arasından geçirmek amacını güden saplama vuruşlar aldı. Bu arada kılıcın kabza siperinin artık yeterli olmayan iki düz kolunun yerine de, içe doğru eğik kollar ve başparmağı geçirmek için yapılmış bir halka ile başparmağın üstünü örten küçük bir siper kondu. Kılıcın namlusunun da, eski sertliğini muhafaza etmekle birlikte, daha hafif olmasına ve kabzanın karşı tarafın kılıcının ucunu kabza kollarının arasına kıstırarak bükmeyi sağlayacak biçimde yapılmasına çalışıldı. Louis XIII devrinde kılıcın kabza siperi yarım küre bi-

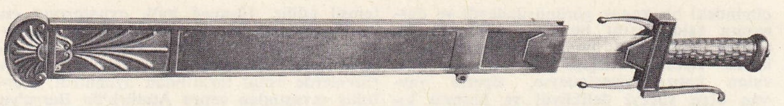

Mars okulu öğrencilerine ait **kılıç** David'in deseni

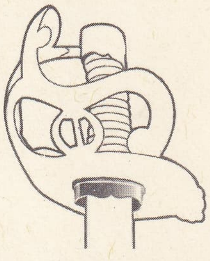

kılıç kabzası Louis XVI. devri

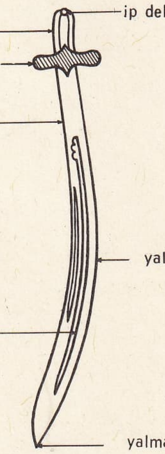

kılıç

kılıç-kalkan ekibi

Foto. LAROUSSE; MEYDAN

çimindeki bir kapak görünüşündeydi ve düşmanın saldırılarını bu eğik düzlemin üstünden kaydırmak amacı güdülüyordu. Bu kabza siperinin değişik bir biçimi olan valon kabza siperindeyse, siperin yayvan olan yüzeyi delikliydi ve hasmın kılıcının ucunu bu deliklerden birine sıkıştırarak elinden almak amacıyle kullanılıyordu. Venedik kılıcının kabza siperinde de aynı amaç güdülmüş ve siperin kollarına eğik bir yön verilmiştir. Bu arada, iki elle kullanılan ağır kılıç XVII. yy.da ortadan kalkmadı ve düşman saflarında gedik açmak amacıyle cephe hattının önünde savaşması için kurulan bir birlik bu kılıçlarla donatıldı.
O dönemde, çarpışmalarda kullanılan kılıcın daha hafif olması da mümkündü. Çünkü kılıcı kullanan kimsenin sol elinde, rakibinin kılıcının ucunu tutmak amacıyle, geniş ağızlı ve kabzasında öne doğru kıvrık siper kolları olan bir daga bulunurdu. Ama bu iki parçalı donatım XVIII. yy.da terkedildi ve yerini, esnek olmamasına rağmen (oysa geçit töreni kılıçları esnekti) ince, uzun ve hafif bir kılıç tipi aldı. Bu kılıçların siperi, ekleme bir kemerden ve üstünde küçük bir siperliği olan kısa bir koldan meydana gelir. XIX. yy.da kılıç ve eskrim kılıcı birbirinden farklı oldu. Eskrim kılıcı cephe süvarisinin düz ve sert, ama kabzasının eli korumak için içeri doğru bükülmüş kolları olan kılıcından daha hafiftir. Hafif süvarinin eğri kılıcının kabza seperi de hemen hemen aynıydı. Bu kılıcın geniş, uzun ve keskin namlusunun kabzaya göre ağır olması zaman zaman tenkit konusu olmuştur. Oysa bu ağırlık, kılıcı at üstünde kullanan kimsenin yerdeki bir kimseye vuruşunun daha etkili olmasını sağlamak içindi.

Avrupa müzelerinde, ilkin Arapların, ardından da İspanyolların büyük üstatlarının eseri olan bu gelişmenin en dikkate değer örnekleri derlenmiştir. Bu müzeler, XIX. yy.ın yarısından beri, son derecede kendine özgü bir sanatın ürünü olan Japon *tsuba*'larından örnekler de edinmeye çalışmaktadır. Samuray'lar kılıç ustalarının XIV. yy.dan beri onlar için yapageldikleri kısa ve eğri kılıçlarla çarpışırlardı ve bu geleneği yakın zamanlara kadar sürdürdüler. Bu kılıçlar için yapılan kabza siperi, orta büyüklükte yuvarlak bir parçaydı. Sonraları bu yuvarlığın çevresine çeşitli süsler de eklenmeye başlandı. En eski siperler kılıçla birlikte dövülürdü. Bu siperler demirden yapılmıştır; düz ve kenarsızdır. Daha sonraları ise silâh ustaları, kabza siperi yapımında demire bakır karıştırmaya başladılar ve siperlerin kenarları da yükseçe yapılmağa başlandı. XV. yy.dan itibaren, kabza siperi yapımı ayrı bir meslek oldu. Ustalar, yaptıkları siperlerin üstüne adlarını da yazıyorlardı. Böylece ortaya yeni bir meslek çıktı. Kyoto yapımevi, kabza siperlerini kakmalar ve minelerle süsleyerek, üzerlerine lâke cilâ yaparak, *tsuba*'ları birer sanat eseri haline getirmeye yöneldi. Japon kılıçlarında kabza siperlerinin süsleri millî zevkin genel hareketini izleyerek XVIII. yy.da natüralist olmuş, XIX. yy.da da konulu süslemeler biçimini almıştır.

● ***Enli kılıç***, Romalıların ispanyol kaynaklı ***gladius*** adındaki kılıç tipinden türeyen ve lejyon askerleriyle gladiyatörler tarafından kullanılması dolayısıyle tanınan enli kılıç, basit kabzalı, kısa, geniş ve sağlam bir dürtücü silâhtı. Ortaçağın enli kılıcı ise 7 ayak kadar uzunluğu olan bir çeşit mızraktır. Daha sonraları, artık ayrı bir adla anılmayan siperli ve iki tarafı keskin bir kılıç halini aldı.

— Folk. ***Kılıç - kalkan oyunu***, türk halk dansları içinde, müziksiz oynanan tek oyundur. Yalnız erkekler tarafından karşılıklı iki sıra halinde oynanır. Oyuncuların elinde kılıçlar ve kalkanlar vardır. Kılıçların kalkanlara vurduğu zaman çıkardığı ses müzik gibi, oyuna eşlik eder ve tempo tutar. Kılıç-kalkan oyunu özellikle Bursa'nın ve yakın çevresinin dansıdır. Orhan Gazi'nin Bursa'yı fetih savaşını temsil ettiği şeklinde yorumlanır. Dansın, çeşitli figürleri bu savaşın safhalarını gösterir. Bursa'ya yürüyüş, şehrin kuşatılması, elçilerin barış teklifi, savaş, düşmanın yenilgisi, esirlerin alınışı ve zafer, ayrı figür ve hareketlerle temsil edilir. Hamasî halk oyunlarının en canlılarından biri olan bu dans, imparatorluk zamanında Bursa medreselerinde talebelere öğretilir ve loncaların katıldığı bütün törenlerde esnaf tarafından oynanırdı. Kurtuluş savaşından sonra Atatürk'ün Bursa'ya ilk gelişinde Bursalılar kendisini Acemler mevkiinde kılıç-kalkan oyunu ile karşıladı. 1932 Yılında, uzmanlar ve eski oyuncular tarafından bütün ayrıntıları incelendikten sonra figürler tespit edildi. 1960 Yılında milletlerarası halk oyunları yarışmasında Bursa Kılıç-Kalkan ekibi dünya birinciliğini kazandı. 1946 Yılında okullarda öğretilmeğe başlandı.

— G. santl. Günümüze kadar gelmiş en eski kılıçların arasında, tunçtan yapılmış, altın yaldızlı, değerli taşlar kakmalı, albatr kabza uçlu veya kabzası altın çivilerle süslü olanlara rastlanır. Bu kılıçlar kelt ülkelerinin kılıçları gibi, yalnız sivri uçlarıyle vurmak içindi. Demir devri kılıçları ilkin bu kılıçların kaba görünüşündeydi. Ama ilk demirciler kısa ve keskin kılıç namluları yaparak silâhın kesici gücünü geliştirdiler. Barbar halklarda genellikle yalnız başkana özgü bir silâh olan kılıç, altın, gümüş veya tunçtan bir çerçeve içine çakılmış renkli taşlarla süslüydü. Théodoric'in olduğu öne sürülen (Troyes müzesi) kılıçla Childéric'in kılıcının bugün elimizde olan parçaları (Cabinet des Médailles) bu kılıçların bize kadar gelmiş olan başlıca örnekleridir. Ortaçağda, kılıcın sap kısmı esas olarak, yekpare, fantastik hayvan biçiminde yontulmuş (Charlemagne'ın kılıcı adıyle bilinen takdis kılıcı, Louvre) veya uçları kılıcın namlusuna doğru eğik kabza siperi kollarıyle kurs biçimindeki bir kabza ucundan ve az veya çok işlenmiş bir kabzadan meydana gelir. XVI. yy.da kılıç saplarına birkaç kolu olan bir kabza siperi ve eli örten yan halkalar kondu. Daha sonra, bu halkalara, eli kılıcın sivri ucunun darbelerinden de korumak amacıyle yarım küre biçiminde küçük bir siper eklendi. En ünlü kılıçlar Toledo ve Valencia'da yapılanlardı (Pizzaro'nun bugün Madrid'in Armeria müzesinde olan kılıcı). XVII. yy.ın başında, milano tipi, isviçre tipi, alman tipi gibi değişik kılıç biçimleri ortaya çıktı. Bu kılıçlar, kalem işlemeli, kafes oymalı, gümüş kaplamalı, altın yaldızlı, altın veya gümüş tel kakmalıydı. İki elle kullanılan kılıçların ise menşei Almanya ve İsviçre'dir. Bazı kılıçlar yatay olarak takılmak için yapılmıştır. Pek kısa bir kılıç olan saray kılıcı zamanla giyimi tamamlayan bir unsur oldu. Louis XV'in kılıcının kabzası altından ve yeşim taşından yapılmıştır (Louvre). Kabza ucu zeytin biçimi, kabza siperi de düz olan silâhşor tarzı kılıcın özelliği ise sadeliğidir. Bu arada süslü kılıçlar yeniden, tören (Charles X'un Bapst, Paris kontunun Froment-Meurice tarafından yapılmış olan kılıçları), vali ve akademi üyesi kılıçlarıyle ortaya çıktı.

Osmanlılarda padişah kılıçlarının kabzaları genellikle beyaz sedeften olurdu ve üzerinde altın kakma yazılar bulunurdu. Padişah kılıçları devrin ünlü kılıç ustaları tarafından yapılırdı ve kılıçların üzerinde kılıççının adı yazılırdı.

Osmanlı sultanlarından Bayezid II'nin kılıcının üzerinde Hayreddin yaptı anlamında Ameli Hayreddin; Kanunî Sultan Süleyman'ın kılıcı üzerinde Ameli Hacı Songur ve Süleyman; Abdülaziz'in kılıcı üzerinde Ameli Zülfikâr, Abdülhamid'in kılıcı üzerinde Ameli Acemoğlu yazılıdır.

Bugün Topkapı sarayındaki Silâhlar seksiyonunda, Mehmûkların ve Osmanlıların kullanmış oldukları kılıçlardan bazıları sergilenmektedir. Bunlardan Fatih'in kılıcı, bir parmak kalınlığındaki sert, beyaz kabzası ve üstündeki altın kakma yazılarıyle ilgi çekicidir. İstanbul'un fethi günü bu kılıç, Fatih türbesinde halka gösterilmektedir.

— Spor. Eskrimde kullanılmağa hazır bir kılıcın toplam ağırlığı 500 gr'dan, uzunluğu da 1 050 mm'den aşağıdır. Namlusunun azamî uzunluğu 880 mm, genişliği de düğme kısmında en az 5 mm'dir. Silâhın ucu, karşılama sırasında hasmı yaralanmasın diye küt olarak yapılmıştır. Çok sert ve çok kamçılayıcı şekillerdeki namlular kesinlikle yasaktır. Eskrim sporunda kılıç, bir kesiş ve dürtüş silâhıdır. Vücudun belden yukarı kısmına (kollar ve baş dahil) kesiş şeklinde vuruşlar veya dürtüşler geçerli tuş sayılır. Kılıç karşılaşmalarını, biri başhakem olmak üzere beş hakem yönetir. Her tuş durumunda başhakem oyunu durdurur ve hareketleri tahlil eder. Karar için başhakemin bir buçuk, yanhakemlerin birer oyu vardır. Karşılaşma süresi 6 dakikadır. Beş tuşu yapan oyunu kazanır.

● ***Kılıçla eskrim***, kesme ve dürtme hareketlerinden meydana gelir. Bu iş için, son derece hafif, meselâ flöre'den ağır olmayan özel kılıçlar kullanılır. Oyuncuların yüzleri madenî tellerden yapılmış bir örgü biçiminde olan maskelerle örtülüdür. Bu maskelerin altında da, bir kabzaya yolaçmamak için, yastık biçiminde bir *sakal* bulunur. Oyuncuların ellerinde uçlarına meşin kolluklar eklenmiş eldivenler vardır.

Geçerli tuşlar, oyuncu gard pozisyonundayken kalçalarıyle gövdesinin arasında meydana gelen kıvrımların üst noktalarını birleştiren yatay bir çizginin üstünde kalanlardır. Yani, başa ve kollara yapılan tuşlar sayılır; bacaklara yapılan tuşlar ise sayılmaz. Daha geniş hareketlere, rakibin gövdesinin öne doğru uzanmış olan kısımlarına anî darbelere imkân verdiği için, kılıçla eskrim, seyri, epe veya flöreyle yapılan eskrimden daha güzel bir oyundur.

Kılıçla eskrimin hatları ve çatmaları epe ile eskriminkinin aynıdır. Sadece, *altı* ve *sekiz* siperleri kullanılmaz. Buna karşılık, kılıçla eskrimde, sağa ve sola yöneltilen kendine özgü yumuşatıcı hareketler vardır. Bu hareketler savuşturma ve mukabelelerde yapılan bazı hareketlere alıştırmayı sağlar.

Hücumda olduğu gibi mukabelede de kullanılan hamle hareketleri rakibe daha büyük bir hızla ve daha uzaktan erişmek imkânını verir. Kesme hareketleri özellikle kola hamle ve karşı hamleler biçimindedir. Başlıca hamleler, başa (baş vuruşu, sağ yüze vuruş, sol yüze vuruş), gövdeye (koltuk altına vuruş, karına vuruş ve *bandırol* adı verilen yukarıdan aşağıya doğru karın vuruşu), öndeki noktalara (el, önkol ve kol) yapılanlardır. Siperler (rakibin vuruşunu savuşturmak için yapılan hareketler) için kural olarak kılıcın keskin tarafı kullanılır. Başlıca üç savuşturma hareketi şunlardır: dürtüşlere, sağ yüze ve kolun dış tarafına yapılan vuruşlara karşı olan üç siperi; sol yüze, sola yapılan vuruşlara ve karın vuruşlarına karşı koruyan dört siperi ve yukarıdan aşağıya hücumlarla yüze gelen hücumları önlemek amacını güden beş siperi. Bk. ESKRİM.

— Teşk. tar. Osmanlılarda *kılıç alayı* İstanbul'da Eyüp'te Ebu Eyyub el-Ensari'nin türbesinde yapılırdı. Bu törenlerin yapılabilmesi için özel olarak belirlenmiş bir gün yoktu. Padişah, cülusundan sonra dilediği bir günü seçebilirdi. Padişahların kuşandıkları kılıçlar değişik olabilirdi. Hz. Muhammed'in, halife Ömer ve Osman'ın, Osman Gazi'nin kılıcını kuşanan padişahlar vardı. İlk defa halife unvanını kullandığı gerekçesiyle Yavuz Sultan Selim'in ve öteki halifelerin kılıçları da, kılıç kuşanmalarda padişahlarca aranmış ve istenmiştir. Padişahlara çokluk şeyhülislâmlar kılıç kuşatırdı. Bazen de nakibüleşraflar kılıç alayı töreninde Eyüp'te padişaha kılıç kuşatmışlardır. Ahmed III, Mahmud I ve Mustafa III'e şeyhülislâmlar kılıç kuşatırlarken nakibüleşraflar da hazır bulunmuşlardır. Mustafa IV ile Mahmud II'ye yalnız nakibüleşraf kılıç kuşatmışlardır. Osmanlı sultanlarından Mehmed Reşad V'e kılıç kuşatması için Konya'da bulunan Çelebi Abdülhalim Efendi davet edildi; Çelebi Abdülhalim Efendi törenle Hazreti Ömer'e ait kılıcı Mehmed Reşat V'e kuşattı. Çoğunlukla tahta çıkan padişah biat töreninin ardından gelen iki yedi gün içinde, bir sabah namazından sonra atına binerek saraydan çıkar; saltanat kayığına binerek deniz yolundan Eyüp'e girdi. Orada dinî törenlerle kılıç kuşandıktan sonra atalarının türbelerini ziyaret eder ve saraya dönerdi. Yol boyunca padişahın yanında veziriazam, şeyhülislâm, kazaskerler, nakibüleşraf ve belirli sayıda yüksek derecede devlet memuru bulunurdu.

Padişah Eyüp'e denizyolu ile gitmişse dönüşünde karayolunu, karayoluyle gitmişse,

dönüşünde denizyolunu takip ederdi. Kılıç alayının yapıldığı günlerde padişah adına yeni paralar bastırılır, yol boyunca kurbanlar kesilir, yoksullara dağıtılırdı. Padişah karayolundan saraya dönecek olursa kapıcılar kethüdası ile imrahor ağa, türbe kapısından saray kapısının önüne kadar halkın padişaha vermek istediği dilekçeleri toplarlardı.

İlgi çekici bir kılıç kuşanma töreni 10 mayıs 1909 pazartesi günü Mehmed Reşad V için yapıldı. Sultan Reşad saraydan Söğütlü yatına binerek Eyüp'e gitti. Şehzadeler, vekiller, âyan üyeleri ve mebuslar kendisini Eyüp iskelesinde karşıladılar. Kumandanlar, şeyhülislâm Sahibi Molla da oradaydı. Sultan Reşad türbenin iç kısmına geçti; burada Çelebi Efendi, şeyhülislâm, âyan reisi Said Paşa v.d. ardından geldiler. Çelebi Efendi, Sultan Reşad'a halife Ömer'e ait kılıcı kuşattı; Padişah iki rekât namaz kıldı; öğleden sonra araba ile Topkapı sarayına giderek Hırkai saadet dairesini ziyaret etti ve Söğütlü yatı ile Dolmabahçe sarayına döndü. Bu sırada limanda bulunan gemiler kendisini selâmladılar ve top atışı yaptılar. Son kılıç alayı, ağustos 1918 de Vahideddin (Mehmed VI) için yapıldı.

İlk Osmanlı sultanlarının cenaze törenlerinde, kullandıkları kılıçları tabutunun, sonra da türbelerinin üzerine konurdu. Fatih Sultan Mehmed'e yapılan türk usulü cenaze töreninde kılıcı tabutunun, sonra da türbesinin üzerine konmuştur. Halk onun uğurlu olduğunu sanır, zaman zaman ziyaret ederdi.

● *Kılıç artığı.* Ne zaman kullanılmağa başladığı bilinmeyen kılıç artığı, terimi, islâm ordularının fütuhat devrinde geçerli bir söz olarak kullanılmağa başlandı. İslâmlığın doğuşu ve yayılışı sırasında yeni dini benimseyenler, düzenli orduları kurarak «*kâfir*» saydıkları müslüman olmayan halklara karşı «*cihad*» açmağa giriştiler. Töreye göre, fethedilen ülkede halk önce Hak dinine davet ediliyordu. Hz. Muhammed, bu daveti kabul etmeyenlerin esir edilmesine izin vermiş, fakat bu yüzden kimsenin öldürülmesini emretmemişti. Bu töre, uzun zaman sürdürüldü. Ancak XIII. yy.dan sonra islâm fütuhatına çıkan bazı arap kumandanları zaptettikleri ülkelerde Hak dinine girmeyi kabul etmeyenleri ve fetihlere karşı direnenleri kılıçtan geçirdiler. Bu işlemden arta kalan ve fetihlerin uygun gördüğü yerlere yerleştirilen azınlık haline gelmiş bu topluluklara (*bakıyet-üs-süyuf*) kılıç artığı adı verildi. Zamanla, müslüman halk ağzında, islâm devletlerinin yönetimi altında bulunan bütün azınlıklar için geçerli bir anlam kazandı. Emevîler ve Abbasîler çağında her iki anlamda da kullanılıyordu. Moğollar sürekli saldırıları sırasında, üzerinden geçtikleri ülkeler halkını toptan kılıçtan geçiriyorlardı. Özellikle Cengiz Han ve torunları, buyruklarını dinlemeyen, istilâlara karşı direnen ülkelerde geniş ölçüde katliama girişince, bu ülkelerin kılıç artıkları Cengiz ordularının geçtiği yerlerden çeşitli bölgelere göç etmeğe başladılar.

Osmanlılarda, deyim daha değişik bir anlam kazandı. Osmanlı orduları, ele geçirdiği ülkeler halkına savaş dışında dokunmuyor, hiç bir şekilde katliam yapmıyordu. Tâbi milletler dillerinde, dinlerinde, gelenek ve göreneklerinde serbest bırakılıyordu. Ancak, siyasî ve idarî durum gereği bazı bölgelerde nüfus kaydırmaları yapılıyor, bir bölge halkı göçtürme (tehcir) yolu ile bir başka bölgeye yerleştiriliyordu. Bu hallerde göçtürülen azınlıkların can ve mal güvenliği devlet tarafından sağlanırdı. Fakat geleneklerin ve islâm töresinin etkisi altında halk, kendinden olmayan bu azınlıklara kılıç artığı derdi. Deyim, zamanla bundan başka bir anlam kazandı; XVIII. yy.dan sonra, sık sık ayaklanan, devlet düzenini bozmağa çalışan gayrımüslim azınlıklara da kılıç artığı dendi. Bu anlam eski fütuhat günlerini telmih ederek, gayrımüslim azınlıkların, fetihlerden arta bırakılmışlığını hatırlatmak için kullanılıyordu.

● *Kılıç hakkı.* Tımarların başlangıcı sayılan bu toprak parçaları önce üç veya altı bin akçe karşılığında bir değer taşırdı. Zamanla değerleri yirmi bin akçeye kadar yükseldi. Kılıç hakkı ilk defa savaşa katılan sipahilere tanındı. Anadolu ve Rumeli vilâyetlerinde ve Anadolunun bazı illerinde, savaşa katılan sipahilere, gösterdikleri başarı ölçüsünde kılıç hakkı verildi. Kılıç hakkı olarak verilen tımarların değeri zamanla yükseldi. Bazı sipahilere yirmi bin akçe değerinde toprak bağışlandığı oldu. Böyle bir tımar alan kimse, savaş sırasında orduya belli sayıda asker vermek zorundaydı. Osmanlı devleti genişledikçe kılıç hakkı olan tımarların değeri de arttı. Üç bin akçeden altı bin akçeye kadar olanlara *kılıç hakkı*, altı bin akçeden yirmi bin akçeye kadar değer taşıyanlara *terakki**, yirmi bin akçeden daha fazlasına *zeamet** dendi. Yüz bin akçeyi aşan tımarlar için *has** deyimi kullanıldı. Kılıç hakkı olmayan haslar, yalnız padişahlara, vezirlere, büyük mevkide bulunan devlet adamlarına verilirdi. Kılıç hakkı, islâm dininin yayılmağa, islâm ordularının komşu ülkeleri ele geçirmeğe başladığı zamanlarda, gazilerin aldıkları «ganimet»in daha gelişmiş, Osmanlı devletince yeniden düzene konmuş bir şeklidir. Hz. Muhammed, din yolunda savaşa katılan, başarı ve yararlık gösterek gazi unvanını kazanan kimselere, düşmandan alınan mallar ve paralar üzerinden belli bir hisse vermeyi uygun gördü. Her gazi hissesini aldıktan sonra, artan bölüm, «beytülmal» denen hazineye kalırdı. Hz. Muhammed'den sonra gelen dört halife devrinde de bu kurala uyuldu. Ganimet, savaşa katılan gazilere, ordu kumandanlarına (savaş yönetenlere) verildi. Emevîler ve Abbasîler çağında, bu ilk kural bırakıldı. Savaşa katılmayan bazı devlet büyükleri de ganimetten hisse almağa başladılar. Zamanla, geniş toprakları elinde bulunduran büyük zenginler türedi. Topraklar belli ellerde toplanmağa başladı. Osmanlı devleti, bu eski geleneğe başka ölçüler içinde, gene islâm dininin ilkelerine uygun olarak, yeni bir düzen verdi. Aşağı yukarı Kanunî devrine kadar, «kılıç hakkı»na dayanan bu düzen devam etti. Ondan sonraki dönemlerde tımarlar, zeametler, özellikle haslar eski kurallara göre yönetilmez oldu. Bazı devlet ileri gelenleri geniş toprakları ellerinde toplamağa başladılar. Devlet için de küçük toprak sahibi beylikler, ağalıklar doğdu. El emeğine, savaşta dökülen kana dayanan kılıç hakkı kötüye kullanıldı. Hazineye veya sipahilere verilmesi gereken topraklar belli kimselerin eline geçti. Bugün, Anadolu'nun, Rumeli'nin bazı illerinde görülen büyük toprak sahipleri, eski kılıç hakkı ile başlayıp hasa kadar yükselen ganimet bölüşümünün, zamanla amacından ayrılması sonucu ortaya çıktı. Kılıç hakkı, Osmanlı devletinde, savaşta yağmayı önlemek, dinin uygun gördüğü kurallar altında, savaşa katılan sipahilere haklarını verme ilkesine dayanıyordu. Devlet düzeninin bozulması, savaşlara bile birtakım çıkarların karışması yüzünden bu gelenek yozlaştı. Sipahi kuruluşları ile birlikte ortadan kalktı. (ML)

KILIÇ, Marmara bölgesinde (Güney Marmara bölümü, İstanbul ili, Yalova ilçesi) bucak; 4 490 nüf. (1965); 8 köy. — *Bucak merkezi*, 707 nüf. (1965). Yalova - İzmit yolunun 10. km'sinden güneye ayrılan 5 km'lik bir yolun sonunda; yüksl. 50 m. (M)

KILIÇ (Ali), türk askeri ve siyaset adamı (1888- İstanbul 1971). Küçük zabit mektebini bitirdi. Birinci Dünya savaşında binbaşı rütbesiyle Nuri Paşanın yaverliğini yaptı. Kurtuluş savaşında Maraş-Antep havalisinde Kuvayı milliye kumandanı olarak teşkilât kurdu; bölgede çıkan ayaklanmaları Karayılan* ve Şahin Bey ile işbirliği yaparak bastırdı. Birinci Büyük Millet meclisine Antep-Maraş mebusu olarak girdi (1920). Fakat Ankara'dan ayrılarak Antep'te Fransızlara karşı yapılan çarpışmalara katıldı; «Antep Kahramanı», olarak ün yaptı. 1920-1938 Yılları arasında milletvekili idi. Ayrıca İstiklâl savaşı ve Ağrı isyanı sırasında kurulan İstiklâl mahkemelerinde üye olarak bulundu. Ölümünden birkaç yıl önce Tevfik Rüştü Aras ve bazı arkadaşları ile birlikte Yeni Türkiye Partisine katıldı. Eserleri: *Hatıralarını Anlatıyor* (1955); *Atatürk'ün Hususiyetleri* (1955); *İstiklâl Mahkemesi Hatıraları* (1955). Ünlü futbol antrenörü Gündüz Kılıç ve gazeteci Altemur Kılıç oğullarıdır. (M)

Ali KILIÇ

KILIÇ (Gündüz), türk spor yazarı ve antrenörü (İstanbul 1917). Kılıç Ali'nin oğlu. Galatasaray lisesinde okurken futbola başladı; Galatasaray kulübüne girdi (1935). Ankara Stadyom, Ankara Demirspor ve yeniden Galatasaray takımlarında yer aldı. 1936 -1954 Arasında 66 defa Millî Futbol takımında oynadı; bu maçların 5'inde takım kaptanlığı yaptı. Futbolu bıraktıktan (1955) sonra antrenörlük yapmağa başladı: Galatasaray, Vefa, Feriköy, Altay ve Beşiktaş kulüplerinde antrenör, menecer ve teknik direktör olarak çalıştı. Eşfak Aykaç ve Coşkun Özarı ile birlikte *Futbol, Bizim Dünyamız* adlı teknik bir eser hazırladı; çeşitli gazete ve dergilere spor yazıları yazdı. (M)

KILIÇ ALİ PAŞA. Bk. ALİ PAŞA *Kılıç*.

Kılıçalipaşa camii, İstanbul'da Tophane semtinde kaptanıderya Kılıç Ali Paşa tarafından yaptırıldı (1580). Mimar Sinan'ın eseridir. Eskiden denize daha yakınken, sonradan kıyı doldurularak denizden uzakta kaldı. Beyazıt ve Süleymaniye camileri gibi, Sinan'ın Ayasofya şemasından ilham alarak yaptığı eserlerdendir. İç mekân, ortadaki merkezî büyük kubbenin ön ve arkasına eklenmiş iki yarı kubbeyle derinleştirilir. Merkezî kubbe dört pilpaye üzerine oturmaktadır. Ayrıca kubbenin yükü dört büyük payanda kemeriyle dış duvarlara aktarılmıştır. Böylece taşıyıcı duvarlarda çok sayıda pencere açmak mümkün olmuştur. Sinan, bu camide Ayasofya plan şemasını bazı değişikliklerle uyguladı. Ayasofya'da yan nefleri ayıran duvarlar burada kaldırıldı ve mekânın genişliği uzunluğuna uyduruldu. Ayasofya'daki galeriler kadınlar mahfili haline sokularak muhafaza edildi. Bütün bu benzerliklere rağmen Kılıçalipaşa camiinin kubbe düzeni ve mekân etkisi oldukça değişiktir. Osmanlı mimarîsinin ve Sinan'ın özgün örneklerinden biridir. (M)

Gündüz KILIÇ

Kılıçalipaşa camii

Foto. Hürriyet arşivi, N. Erkılıç (MEYDAN)

Kılıçalipaşa hamamı, İstanbul'da Tophane semtinde; Kılıç Ali Paşa tarafından Mimar Sinan'a yaptırıldı (1583). Hamama giriş bugünkü kapıdan değildi. Asıl kapı ana aks üzerindendi. Kubbe düz satıhlı alikalar üzerine oturur. Soyunmalığın karşı duvarı üzerinde iç hamama giden iki kapı vardır. Buradan soğukluklara girilir. Soğukluğun karşısındaki iki hücreden geçilerek altı köşeli sıcaklığa girilir. Ortada altı köşeli bir göbek taşı vardır. Hamamın büyük kubbesi kurşunla, küçük kubbeler ise kalın harç tabakasıyle bağlıdır. (M)

KILIÇ ARSLAN, selçuklu ailesinden Doğu Karahisar hâkimi (öl. 1380). Eretna beyliğinin son hükümdarı Mehmed Bey II'nin naibi oldu. Kadı Burhaneddin Ahmed ile araları açıldı. Kadı Burhaneddin Ahmed'e hazırladığı suikast başarıya ulaşamadı. Kadı Burhaneddin Ahmed, tarafından öldürüldü. (M)

KILIÇ ARSLAN I, anadolu selçuklu sultanı, Kutalmışoğlu Süleyman'ın büyük oğlu (?-1107). Melikşah'ın ölümüne kadar (1092), Horasan'da kaldı. Melikşah'ın ölümünden sonra kardeşi Kulan Arslan ile birlikte Berkyaruk'un izniyle İznik'e geldi. Bu sırada İznik, bizans hücumuna karşı savunma durumundaydı. Kılıç Arslan burada tahta çıktı; şehri imar etti. Beylerbeyliğe getirdiği İlhan'ı Bizans'a karşı sefere gönderdi. İlhan, Balıkesir ve Kapıdağ dolaylarını eline geçirdi. Fakat imparator Aleksios Komnenos'un gönderdiği yeni ordu karşısında yenilgiye uğradı. Kılıç Arslan Bizanslılar için büyük bir tehlike yaratan Çaka Bey ile ilişki kurdu; onun kızıyle evlendi. Bir süre sonra Bizanslılar ile anlaşarak Çaka'yı öldürdü; sonra Malatya seferine çıktı. Danişmendliler de Malatya'yı almak istiyordu; daha önce harekete geçen Kılıç Arslan şehri kuşattı; kuşatmanın uzun sürmesi ve Haçlıların selçuklu topraklarına girmesi üzerine geri dönmek zorunda kaldı. Haçlılar 1097 baharında İznik'i kuşattılar. Kaledeki türkler kuşatmaya karşı koymayacaklarını anlayınca, bizans kumandanı Butumites ile, hayatlarını kurtarmak şartıyle, şehrin teslimi görüşmelerine giriştiler. Bu sırada Kılıç Arslan'ın kuvvetleri İznik kalesi önünde göründü; şiddetli çarpışmalar oldu. Kılıç Arslan savaş planını değiştirerek İznik'ten çekildi. Haçlıları dağ, geçit ve vâdilerde sıkıştırmağa karar verdi. Haçlılar İznik'i ellerine geçirdiler (26 haziran 1097); ve Eskişehir'e (Dorylaeum) doğru harekete geçtiler. Kılıç Arslan Anadolu'daki türk kuvvetlerini toplamağa ve düşmanı durdurmağa çalıştı. Danişmend Gazi ve emîr Hasan ile haçlılara karşı bir anlaşma yaptı. Bu kuvvetlerin kendisine katılmasından sonra Kılıç Arslan ile Haçlılar arasında çarpışmalar oldu. Kılıç Arslan fazla kayıp vermemek için çete savaşlarına başladı. Haçlılar Ereğli'ye kadar ilerledi. Kılıç Arslan Danişmend Gazi ve emîr Hasan ile yeniden Haçlıların karşısına çıktı; fakat başarılı olamadı; kuzeye doğru çekildi. Bu sırada Danişmend Gazi, Malatya'ya hücum etti (1100). Antakya prensi Bohemond, Danişmend Gazi'nin üzerine yürüdü; fakat pusuya düşürülerek esir edildi. Bunun üzerine 1101'de yeni bir haçlı ordusu harekete geçti. Bu ordunun bir kısmı Sivas'a doğru ilerledi. Diğer bir kol da Birinci Haçlı ordusunun yolunu tuttu. Kılıç Arslan, Danişmendlilere, Suriye Selçuklu hükümdarı Rıdvan'a v.d. türk beylerine başvurarak yardımda bulunmalarını istedi. Ayrıca Haçlıların geçecekleri yerleri tahrip etti; erzak ve su ihtiyaçlarını karşılamalarına engel oldu. Böylece 300 000 kişilik bir haçlı kuvveti Amasya yakınlarında yok edildi. Bir süre sonra Kılıç Arslan ile Danişmend Gazi'nin arası açıldı. Bunun bir sebebi haçlı tehlikesinin ortadan kalkmış olması, diğeri de, Danişmend Gazi'nin Malatya'yı fethetmesiydi (1102). Kılıç Arslan, Danişmend Gazi'nin esir aldığı Bohemond'un 100 000 dinar fidye karşılığında geri verilmesi için Aleksios Komnenos ile de görüşmeye giriştiğini öğrendi (1103). Bunun üzerine Danişmend'den bu paranın yarısını istedi. Danişmend Gazi'nin buna yanaşmaması üzerine savaş çıktı; Danişmend yenildi (1103). Danişmend Gazi 1104'te ölünce, Kılıç Arslan Malatya'yı kuşattı. Kuşatma, 28 haziranda başlayarak 2 eylüle kadar sürdü. Danişmend'in oğlu Yağısıyan, şehri 1106'da Kılıç Arslan'a teslim etti. Kılıç Arslan'ın doğudaki hareketini gerçekleştirebilmesi için batıda Bizanslılar ile iyi ilişkiler kurması gerekiyordu. Malatya'yı sınırlarına katmakla doğuda Danişmendli engelini ortadan kaldırdı. Sultan Berkyaruk ve Sultan Mehmed Tapar arasındaki mücadeleden yararlanmak istedi. Berkyaruk'un ölümünden sonra Urfa üzerine yürüdü. Musul emîri Çökürmüş'ün, adamları tarafından davet edilince, Urfa kuşatmasını bırakarak Harman'ı teslim aldı. Meyyafarikin'i (Mafarkin, Silvan) ele geçirdi. Melik Dukak adına burada valilik yapan Biyaeddin'e Elbistan'ı ıkta olarak verdi; aynı zamanda kendine vezir yaptı. Bölge halkı, Haçlılara karşı Kılıç Arslan'ın hâkimiyetini kabul etti. Fakat bu sırada hastalanan Kılıç Arslan Malatya'ya döndü. Büyük Selçuklu hükümdarı sultan Mehmed, Çökümüş'ün Kılıç Arslan tarafını tutması üzerine, emîr Çavlı'yı başkumandan yaptı. Çavlı, Musul'a, girdi ve Çökümüş'ü öldürdü. Bunun üzerine Çökümüş'ün oğlu, devlet ileri gelenleri ve Musul halkı, Musul ve bölgesini Kılıç Arslan'a teslim etmeyi kararlaştırdılar. Kılıç Arslan Malatya'dan Musul'a doğru ilerledi. Anadolu'da kalan ve imparator Aleksios Komnenos'a gönderilen askerlerin de kendisine katılmalarını emretti. Nusaybin'e varınca Çökürmüş'ün askerleri ve Musul'un ileri gelenleri kendisine katıldılar. Bunlarla birlikte Musul'a girdi (mart 1107); tahta çıktı ve Sultan Mehmed adına okunmakta olan hutbeyi değiştirerek kendi adına okuttu; memleket işlerini düzene koydu; Çavlı, Musul'dan kaçarak Halep'e gitti; Melik Rıdvan ve İlgazi ile anlaştı ve Kılıç Arslan'a karşı harekete geçti. Kılıç Arslan, 11 yaşındaki oğlu Şehinşah'ı (veya Melikşah) melik tayin ederek annesi ile birlikte orada bıraktı. İki tarafın kuvvetleri Habur nehri kenarında karşılaştı. Kılıç Arslan'ın Anadolu'dan çağırdığı kuvvetlerin zamanında gelememesinden yararlanmak isteyen Çavlı, hücuma geçti. İlk çarpışmada Kılıç Arslan'ın askerleri birtakım küçük başarılar kazandılar. Fakat Doğu Anadolu ve Elcezire beyleri karşı tarafa geçince, Kılıç Arslan'ın ordusu bozuldu. Bu durum karşısında Kılıç Arslan ok yağmuru altında, atı ile birlikte Habur suyuna daldı ve atının zırhlarının ağırlığı yüzünden batarak boğuldu (temmuz (1107). Cesedi Meyyafarikin'e (Silvan) taşındı. Atabeyi Mehmed, orada Kılıç Arslan I adına bir türbe yaptırdı. Bundan sonra Çavlı, Musul'u tekrar işgal etti. Bozmış, karşı koyamayarak Kılıç Arslan'ın karısını alıp Malatya'ya gitti. Fakat Kılıç Arslan'ın oğlu Şehinşah (veya Melikşah) yakalanarak, Sultan Mehmed'e götürüldü ve iki yıl sonra serbest bırakıldı. Malatya'ya gelerek sultan oldu. Kılıç Arslan tahta geçtiği günden ölümüne kadar pek çok güçlükle karşılaştı. Anadolu'ya geldiği zaman her yanda birtakım feodal türkmen beyleri hüküm sürüyordu. Bu beyleri birleştirmeğe ve Bizanslılarla mücadele etmeğe çalıştı. Arkadan gelen büyük haçlı orduları karşısında çeşitli yollara başvurarak Anadolu'yu savundu. Kahramanlığı ve becerikliliği yanında adaletli bir hükümdar olarak tanındı. XIII. Yüzyıl yazarlarından İbnülesir, Kılıç Arslan'ın Musul'a girince zulmü kaldırdığını ve «kim bana birisi hakkında iftira ederse öldürülecektir» şeklinde bir beyanatta bulunduğunu yazar. Ayrıca çağdaşı olan urfalı Matthieu, Kılıç Arslan'ın çok âlicenap ve hayırsever olduğunu ve bundan dolayı ölümünde hıristiyanların da yas tuttuğunu kaydeder. Kılıç Arslan İran'daki amcazadelerine karşı üstünlük davası güdecek kadar kuvvet kazandı. Bununla birlikte genç yaşta ölümü, oğulları arasında taht mücadelelerine sebep oldu: Danişmendlilerle Bizanslılar fırsattan faydalandılar. Anadolu Selçuklu devleti yeniden buhranlı bir döneme girdi. Fakat torunu Kılıç Arslan II, ülkeyi bu buhrandan kurtarmayı başardı. (→ Bibliyo.) [M]

KILIÇ ARSLAN II, anadolu selçuklu sultanı (1155-1192). Mesud'un oğlu, Kılıç Arslan I'in torunu. Babası Sultan Mesud zamanında (1144), Elbistan'a melik tayin edildi; bu dönemde Haçlıların eline geçen Keysün (Göksun) ve Maraş'a bazı akınlar yaptı; babası ile Maraş üzerine yürüyerek burayı haçlılardan kurtardı (1149). Bir yıl sonra yine babası ile sefere çıkarak Keysün, Behisni (Besni) ve Raban kalelerini fethetti. Sultan Mesud, Tilbeşar kuşatmasını bırakarak geriye dönünce, Ermeni ve Franklardan alınan yerlerin yönetimini Kılıç Arslan II'ye bıraktı. Kılıç Arslan babasının ölümü üzerine (1155) bütün meliklerin başı olarak selçuklu tahtına çıktı. Kardeşi Şehinşah da Ankara ve Çankırı dolaylarının hâkimi oldu. Mesud'un ölümünden sonra kardeşler ve melikler arasında mücadele başladı; Kılıç Arslan ortanca kardeşini öldürttü. Bundan korkan Şehinşah kendi bölgesine kaçtı. Danişmendoğlu Yağıbasan; bu durumdan yararlanarak Şehinşah, yeğeni Zünnun ve diğer danişmendli emîrleriyle birleşti; büyük bir kuvvetle Kayseri bölgesini ele geçirdi; buradaki hıristiyan halkını kendi ülkelerine sürdü. Kılıç Arslan'ın, Yağıbasan üzerine yaptığı akın, din adamlarının araya girmesiyle önlendi. Yağıbasan, bir süre sonra gizlice Elbistan'ı ele geçirdi; 70 000 kişiyi kendi ülkesine yerleştirdi. Kılıç Arslan II'nin Yağıbasan üzerine ikinci seferinde yine din adamları araya girdiler. Kılıç Arslan diğer komşu ülkelerinin saldırısına uğradığı için Yağıbasan ile anlaşma yoluna gitti. Ermeni Toros II'nin kardeşi Stefan 1156'da Maraş beyinin bir ermeni köyüne girmesini fırsat bilerek Maraş'ı yağmaladı; hıristiyan halkı esir etti; bir kısmını öldürttü. Bunun üzerine, Keysün bölgesine gelen Kılıç Arslan, yurtlarından kaçan hıristiyan halkı eski yerlerine yerleştirdi. Daha sonra Suriye ve Elcezire atabeyi Nureddin Mahmud'un üzerine yürüdü. Danişmendlileri her zaman Kılıç Arslan'a karşı kışkırtan Mahmud, Ayıntab ve Raban'ı ele geçirmişti.

Kılıç Arslan, Mahmud'a yazdığı mektubunda ele geçirdiği ülkeleri geri vermesini istedi. Fakat Nureddin'in buna yanaşmaması üzerine Kudüs'e, Antakya'ya ve Toros'a elçiler göndererek, Nureddin'e karşı Ermeni ve Franklar ile antlaşma yaptı. 1157 Yılında büyük bir orduyle Ayıntab'ı kuşattı; şehri ele geçirdikten sonra Raban üzerine yürüdü. Bu sırada Kudüs kralı ile Antakya prensi de Nureddin'in ülkesine saldırdı. Güç durumda kalan Nureddin, ele geçirdiği yerleri Kılıç Arslan'a bırakmak zorunda kaldı; Halep'e doğru çekildi. Kılıç Arslan'ın kazandığı başarılar rakiplerinin yeni tedbirler almasına sebep oldu. İmparator Manuel ile Nureddin Mahmud 1159'da bir antlaşma yaptılar. Diğer taraftan Danişmendli Yağıbasan da Karadeniz kıyılarına kadar ilerleyerek Ünye ve Bafra'yı Bizanslılardan aldı. Bizans imparatorunun Kılıç Arslan'a gönderdiği elçi Alexis Gifard, ele geçirilen yerlerin geri verilmesini sağladı (1158); Yağıbasan ile antlaşma yaptı. Kilikya seferinden dönen Manuel, Larende'den (Karaman) geçince sultanın topraklarına girmiş oldu; burada Türkmenlerin saldırısına uğradı. Bu olay, imparator ile sultanın arasını açtı. Manuel, bir yıl sonra Türkmenlere karşı sefere çıktı. Eskişehir yakınlarında Türkmenlerle Rumlar arasında yapılan savaşta 20 000 rum askeri öldü; imparator kış geldiği için İstanbul'a döndü. Türkmenler bu fırsattan yararlanarak Isparta ve Denizli (Tonguzlu) bölgelerini yağmaladılar. Bunun üzerine bizans imparatoru Kılıç Arslan'a karşı Suriye'deki Franklardan yardım istediği gibi, Danişmendli Yağıbasan ve sultanın kardeşi Şehinşah ile gizli bir antlaşma yaptı. Kılıç Arslan da İzmit bölgesi emîri Süleyman'ı, bizans imparatoruna barış teklifinde bulunması için gönderdi. Fakat imparatordan gelen olumsuz cevap karşısında 1160'ta Elbistan ve dolaylarını Yağıbasan'a bıraktı ve onunla anlaşmak zorunda kaldı. İmparatora yeni bir barış teklifinde bulunduğu sırada, Yağıbasan, Saltuklu ailesinden Erzurum meliki Saltuk bin Ali'nin, Kılıç Arslan ile evlendirilen kızını getirmekte olan gelin alayına hücum etti, gelini de yeğeni Zünnun ile evlendirdi. Kılıç Arslan Yağıbasan'a karşı bir sefer yaptıysa da yenilgiye uğradı; imparator ile anlaşmak üzere İstanbul'a gitmeğe karar verdi. İmparator zayıf bir duruma düşmüş olan Kılıç Arslan'ı tutmak ve böylece türk hükümdarları arasında mü-

cadelelerini devam ettirmek gereğini duydu. Kılıç Arslan imparatordan maddî yardım aldı; ayrıca bir de antlaşma imzaladı. Kılıç Arslan'ın amacı Yağıbasan'dan intikam almak ve kardeşi Şehinşah'ı ortadan kaldırmaktı. Bu amaçla 1163'te Danişmendliler üzerine yürüdü; yanında artuklu Kara Arslan, Mardin emîri artuklu Necmeddin Alpı, Bitlis ve Erzen emîri Fahreddin olduğu halde Fırat'ı geçerek, Malatya'yı yağma etti. Yağıbasan, Şehinşah ile birlikte harekete geçmek için Çankırı'ya gitti, fakat kısa bir süre sonra burada öldü (1164). Kardeşleri arasında çıkan anlaşmazlık Kılıç Arslan'ın işini kolaylaştırdı: 1165'te Elbistan Dârende ve Gedük bölgesini ve Tohma suyu boyunu ele geçirdi. 1169'da Kayseri ve Zamantı bölgesini ve Şehinşah'ın elindeki Ankara ve Çankırı'yı aldı. Malatya'daki karışıklıklar dolayısıyle 1171'de şehrin üzerine yürüdü. Kılıç Arslan'a karşı koyamayacağını anlayan şehrin hâkimi Efridun, Nureddin Mahmud'a sığındı. Suriye atabeyi Mahmud'un harekete geçmesi üzerine 12 000 kişiyi sürgün ederek, Kayseri'ye döndü. Bunun üzerine Nureddin Mahmud kendisine sığınan danişmendli emîrler, Şehinşah Mardin ve Harput Artuklu melikleri, ermeni Meleh ile Kılıç Arslan'a karşı birlik kurdu. Sıvas danişmendli hükümdarı İsmail de onlara katıldı. Kılıç Arslan'a karşı hazırlanan kuvvetler, Sıvas'ta toplandı (1172). Bununla birlikte Kayseri'de bulunan Kılıç Arslan, Nureddin'in temsilcileri ile zaman kazanmak için görüşmelere başladı. Kardeşine yılda 10 000 dinarla esirleri geri vermeyi kabul etti, fakat toprak vermeğe yanaşmadı. Bu sırada Sıvas'ta çıkan bir kıtlık sonucunda İsmail öldürüldü.

Nureddin'in yanında bulunan Zünnun, Danişmendli tahtına davet edildi (1173). Zünnun, Nureddin'den aldığı kuvvet ile birlikte Sıvas'a geldi. Kılıç Arslan'ın Sıvas üzerine yürüdüğü bir sırada Nureddin, sultanın amcası Gök Arslan ile birlikte Merzuban, Behisni (Besni), Keysün ve Maraş dolaylarını ele geçirdi; Ceyhan suyunun yukarılarına doğru ilerledi. Kılıç Arslan, Kayseri yakınında Nureddin ile bir antlaşma yaptı (haziran 1173). Antlaşmaya göre, Nureddin ele geçirdiği bütün yerleri geri verdi. Kılıç Arslan da Nureddin'in himayesinde bulunan Danişmend ilinde (Sıvas ve dolayları) Zünnun'un hâkimiyetini tanıdı. Ancak Nureddin Mahmud'un 1174'te ölümünden kısa bir süre sora, Sıvas, Tokat şehirleri ile bütün Danişmend ilini ele geçirdi (1175). Yağıbasan'ın oğulları Selçuklulara, Zünnun ise Bizanslılara sığındı. Avrupa işleri ile uğraşan Bizans imparatoru Manuel, Kılıç Arslan'ın Anadolu'daki hareketlerini ve başarılarını endişeyle takip ediyordu. Türkmenler tarafından yıkılan Eskişehir istihkâmlarını yeniden yaptırmağa başladı. Manuel sefere çıkmadan önce 1175'te Şehinşah Zünnun'u eski bölgelerine gönderdi. Fakat Şehinşah, Eskişehir'den Amasya'ya doğru giderken Kılıç Arslan'ın kuvvetlerinin saldırısına uğradı ve geri dönmek zorunda kaldı. Bizans kuvvetleriyle yola çıkarak Amasya'ya giden Gabros ve Zünnun yenilerek yeniden imparatora sığındılar. Kılıç Arslan böylece Şehinşah ve Danişmendlilerin çıkardığı son engeli de ortadan kaldırdı. Bizans imparatoru, Kılıç Arslan üzerine sefere çıkmağa hazırlanırken selçuklu elçisi antlaşmaların yenilenmesi konusundaki yeni teklifler getirdi. İmparator ve Kılıç Arslan çeşitli örnekler göstererek birbirlerini suçladılar. Bizans imparatoru Denizli'den çıkarak Menderes kaynağından Sublaion (Homa) ve orandan da Myriokephalon'un (Hayran gölü ile Kumdanlı arasındaki geçit) bulunduğu dar ve sarp bir vâdiye girdi. 1176 Eylülünde Kılıç Arslan, bizans ordusunu burada pusuya düşürerek yendi. Bu durum karşısında Bizans imparatoru, Kılıç Arslan'a barış teklifinde bulundu. Görüşmeler sonunda sultan sadece Eskişehir ve Sublaion (Homa) istihkâmlarının yıkılması şartıyle barışa gidilebileceğini belirtti. Myrikephalon zaferi selçuk ve bizans tarihinin önemli dönüm noktalarından biridir. Bizanslılar Malazgirt yenilgisinden sonra Anadolu'yu geri alacaklarını ümit ediyorlardı. 1176 Yenilgisiyle bu ümitleri yok oldu. Bizans imparatoru Manuel, 1176 bozgunundan sonra İstanbul'a dönünce, antlaşma şartlarına uymadı. Sublaion (Homa) tahkimatını yıktırmakla birlikte, Eskişehir istihkâmlarına dokunmadı. Kılıç Arslan antlaşma şartlarının yerine getirilmesini istedi, ret cevabı alınca Menderes vâdisini tahrip etti (1177). Aydın'a kadar birçok şehri ele geçirdikten sonra geri dönen kuvvetler, Menderes suyu geçidinde Bizanslıların saldırısına uğradı. Kuvvetlerin başındaki atabey öldürüldü. Kılıç Arslan daha sonra Malatya meselesiyle uğraştı. Şehir, kardeşi Efridun'u öldürerek (1175) yerine geçen Danişmendli Mehmed'in elindeydi. Malatya kuşatması dört ay sürdü. Şehirde kıtlık çıktı; bunun üzerine danişmendli emîri, sultandan hayatını bağışlayan bir ahitname alarak, Harput'a gitti. Böylece şehir, selçuklu hâkimiyetine girdi (1178). Anadolu Selçuklu sultanlığının sınırı Suriye'ye dayandı. Kılıç Arslan 1179'da Salâhaddin Eyyubî'ye gönderdiği bir mektupla Raban kalesinin geri verilmesini istedi. Salâhaddin bu isteği reddedince Kılıç Arslan, 20 000 kişilik bir kuvveti kale üzerine gönderdi. Fakat bu kuvvet yenildi. 1180'de selçuklu sultanının artuklu meliki Kara Arslan oğlu Nureddin Mehmed üzerine yürümesi gerginliği büsbütün arttırdı; selçuklu ordusu Artuklu ülkesini ele geçirdi. Nureddin, Salâhaddin'e sığındı. Salâhaddin'in Kılıç Arslan'a gönderdiği elçiler bir sonuç alamadılar. Salâhaddin haçlılar ile anlaşarak Kılıç Arslan üzerine yürüdü. Kılıç Arslan, veziri İhtiyareddin Hasan'ı Salâhaddin'e göndererek antlaşma imkânı aradı; antlaşmanın gerçekleşmesinden sonra iki sultan, haçlılar ile birlik olan Ermenilerin üstüne akın yapmayı kararlaştırdılar. Antlaşma gereğince Salâhaddin Karahisar ve Göksu'dan geçerek ermeni topraklarına girdi.

Ermeni kralı, esir Türkmenleri serbest bıraktı; tazminat olarak çok miktarda para gönderdi. Salâhaddin, Mısır'a, Kılıç Arslan da Malatya'ya gitti.

Türklerin Bithynia'da kuşattıkları Caudiopolis'i (Eskihisar) kurtarmak için imparator yeni bir sefer daha yaptı ve Selçukluların başarısına engel oldu. Bizans imparatoru Manuel'in ölümünden sonra Kılıç Arslan bizans topraklarında geniş bir istilâ hareketine girişti (1182). Uluborlu (Sozopolis) ve yakınlarındaki kaleler ile Kütahya alındı. Antalya da kuşatıldı, fakat alınamadı. 1183'te Aleksios II'nin ölümü üzerine Bizans'ta başlayan iç karışıklıklar Türkleri yeniden harekete geçirdi. Andronikos'un ölümü İsaak'ın tahta geçişi (1185) dolayısıyle çıkan karışıklıklar sırasında, Kılıç Arslan bir süvari kuvveti göndererek Alaşehir'in ötesindeki yerleri yağma ettirdi ve imparatoru yıllık vergiye bağladı. Bu sırada büyük bir türkmen hareketi Azerbaycan ve Gürcistan'dan Doğu ve Orta Anadolu'ya, Suriye ve Elcezire taraflarına kadar yayıldı.

Kılıç Arslan, babası gibi, ülkesini eski türk geleneğine göre, on bir çocuğu arasında bölüştürdü; büyük oğlu Kutbeddin Melikşah'a Sıvas ve Aksaray'ı, Rükneddin Süleyman Şaha Tokat merkez olmak üzere Karadeniz kıyılarına kadar uzanan bölgeyi, Muhyüddin Mesud'a Ankara merkez olmak üzere Çankırı ve Eskişehir'e kadar uzanan yerleri, Nureddin Mahmud Sultan Şaha Kayseri ve dolaylarını, Mugiseddin Tuğrul Şaha Elbistan'ı, Muizzeddin Kaysar Şaha Malatya'yı, Nâsireddin Berkyaruk Şaha Niksar ve Koyluhisar'ı, Nizameddin Argun Şaha Amasya'yı, Sancar Şaha Ereğli'yi, Arslan Şaha Niğde'yi, en küçük oğlu Gıyaseddin Keyhüsrev'e merkezi Uluborlu olmak üzere Konya'nın doğusunda kalan toprakları verdi (1185). Kılıç Arslan memleketini melik olarak evlâtlarına bölmekle birlikte kendisi sultan olarak Konya'da oturdu. Veziri İhtiyareddin Hasan, sultan adına devlet işlerine baktı. Kardeşlerinden her biri, melik olarak kendilerine ayrılan yerlerde hüküm sürüyor, adlarına para bastırıyor, hutbede babalarından sonra kendi adlarını okutuyordu. Bir süre sonra kardeşler arasında taht mücadelesi başladı. Kılıç Arslan vezir İhdiyareddin Hasan'ın teşvikiyle büyük oğlu Kutbeddin'in üzerine yürüdü.

İki tarafın kuvvetleri Kayseri yakınlarında karşılaştı (1188). Fakat Kutbeddin Melikşah'ın askerleri Kılıç Arslan'a karşı savaşmaktan vaz geçince, Melikşah Sıvas'a döndü. Bu sırada sultanın damadı Erzincan meliki Behram Şah (1168-1225), baba ile oğlu arasını bulmak için harekete geçti ve vezir Hasan'ın kovulmasını istedi. Vezir Sıvas yolunda, Melikşah'a bağlı türkmenler tarafından öldürüldü. Melikşah, Konya'yı ele geçirdi; babasına baskı yaptı, emîrlerini öldürttü ve devlete hâkim oldu. Kılıç Arslan 1190'da türk topraklarına Üçüncü Haçlı ordusunun başında bulunan Friedrich Barbarossa ile uzun süreden beri dosttu. Alman imparatoru, İtalya'da, Manuel ile ihtilâfa düşünce Kılıç Arslan ile ilişki kurmuş ve selçuklu sultanı da 1173'te ona değerli hediyelerle elçi göndermişti. Friedrich Barbarossa da Kılıç Arslan'a bir elçi göndererek ordusunun Anadolu'dan geçmesi için izin istedi; fakat Melikşah'ın izin vermemesi üzerine alman ordusu Akşehir'e ulaştı. Türkmenlerin şiddetli saldırıları sırasında Suab dükası yaralandı. Bu sefer haçlıların karşısına Kutbeddin Melikşah'ın kumandasındaki selçuklu ordusu çıktı. Akşehir'de yapılan savaşta selçuklu ordusu Konya'ya doğru çekilmek zorunda kaldı. Haçlılar Konya'ya uğramadan Kilikya'daki ermeni topraklarına geçmek istediler; fakat türk kuvvetlerinin kendilerini rahat bırakmayacağını bildikleri ve erzak sıkıntısı çektikleri için Konya üzerine yürümeğe karar verdiler. Türkler Konya önünde engeller yaparak savaşa hazırlandılar. Haçlı saldırıları birkaç defa püskürtüldü. İmparator ovada savaşırken Suab dükası kumandasındaki kuvvetler surların içine girmeyi başardılar. Kaleye çekilen Kılıç Arslan ile oğlu Melikşah imparatora barış teklifinde bulundu. Yapılan antlaşma sonunda imparator, selçuklu emîrlerinden 25 kadar rehine alarak, Larende'den (Karaman) ermeni topraklarına girdi. Haçlı tehlikesi atlatıldıktan sonra da Kılıç Arslan, oğlunun baskısı ile oğulları arasındaki mücadeleye girmek zorunda kaldı. Melikşah ile birlikte Kayseri meliki Nureddin üzerine yürüdü. Kayseri kuşatması sırasında Kılıç Arslan fırsatını bularak, Nureddin'e kaçtı. Melikşah geri döndü. Kaynaklar, Kılıç Arslan'ın, oğullarından sadece Uluborlu meliki Keyhüsrev'in yanında saygı gördüğünü belirtir. Kayseri kuşatmasından dönen Melikşah, sultanlığını ilân etti. Bunun üzerine Kılıç Arslan küçük oğlu Keyhüsrev'i veliaht tayin ederek onunla birlikte Konya üzerine yürüdü. Şehir halkının yardımıyle yeniden tahtına kavuştu; Melikşah, Aksaray'a kaçtı. Keyhüsrev ile birlikte Melikşah'ı Aksaray'da kuşattıysa da hastalandı ve Konya'ya dönerken öldü (ağustos 1192). Keyhüsrev, babasını Sultan Mesud tarafından yaptırılan caminin bitişiğindeki türbeye gömdürdü. (→ Bibliyo.) [M]

KILIÇ ARSLAN III (İzzeddin), anadolu selçuklu sultanı (öl. 1205). Rükneddin Süleyman Şah II'nin oğlu. Küçük yaşta babasını kaybetti; Nuh Alp v.d. devlet adamları tarafından tahta çıkarıldı. İbni Bîbî'ye göre Kılıç Arslan'ın bir yıldan az süren saltanatı zamanında Isparta kalesi ve ili alındı. Bir süre sonra bazı türkmen beyleri, önceleri bu dolaylarda beylik yapmış olan ve bu tarihte Bizans'ta bulunan Gıyaseddin Keyhüsrev'i tahta çağırdılar. Kılıç Arslan taraftarları, Keyhüsrev I'e ve Türkmenlere karşı Konya'yı savundu. Keyhüsrev yenilerek geri çekilirken, Konya halkının yardımıyle (şubat 1205) tahtı ele geçirdi. Kılıç Arslan ve yakınları Konya-Beyşehir yolundaki Gevele kalesine sürüldüler ve orada öldürüldüler. (M)

KILIÇ ARSLAN IV (Rükneddin), Anadolu Selçuklu sultanı (öl. 1266). Gıyasedin Keyhüsrev II'nin ortanca oğlu. Selçuklu sultanı İzzeddin Keykâvus II, Güyük Hanın tahta çıkış töreninde hazır bulunmak ü-

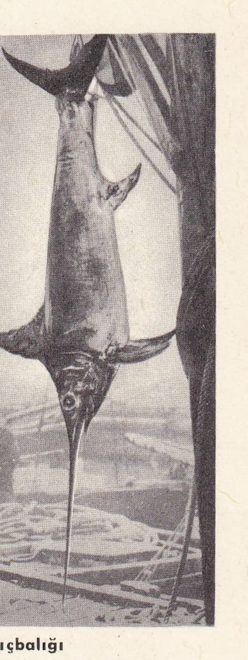

kılıçbalığı

kılıçgagalı

kılıçotu

kılıçkuyruk

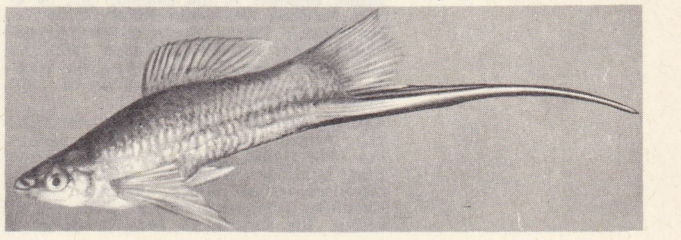

Foto. LAROUSSE

zere Moğolistan'da toplanan kurultaya çağırıldığı zaman (1246) yerine kardeşi Kılıç Arslan'ı gönderdi. Kılıç Arslan, Moğolistan'dan dönünce ağabeyinin azline dair bir ferman getirdi ve Sıvas'ta bağımsızlığını ilân etti (1248). Fakat emîrlerin araya girmesiyle üç kardeşin birlikte tahta çıkmasına karar verildi (1249). Bu ortak saltanat uzun sürmedi. Emîrlerin kışkırtmaları sonucunda, Kılıç Arslan Konya'dan kaçarak Kayseri'den yeniden tek başına sultanlığını ilân etti (1254); fakat kardeşleriyle yaptığı savaşta yenildi. Önce Amasya, sonra da Borgulu (Uluborlu) kalesine hapsedildi. İzzeddin Keykâvus 1256'da moğol kumandanı Baycu Noyan'a yenilince, Kılıç Arslan hapisten çıkarılarak tahta geçirildi. Fakat Baycu'nun Anadolu'dan ayrılması üzerine Keykâvus yeniden tahtı ele geçirdi. Kılıç Arslan ve müttefiki bulunan Moğollar ile Keykâvus arasında mücadele başladı. Kılıç Arslan, Muineddin Süleyman Pervane'nin yardımıyle Moğolları ve ağabeyinin yanındaki bazı devlet adamlarını elde ederek Keykâvus'u bozguna uğrattı ve selçuklu ülkesinin sultanı oldu (1261). Kılıç Arslan tahtı elde ettikten sonra ağabeyine bağlı Türkmenlerle uğraştı. Bunları Konya-Akşehir arasında yendi; fakat Denizli ve doğusundaki Türkmenler isyan ettiler. Önce Oğuzların Afşar boyundan İslâm Beyin, sonra da Sarum Beyin yönetiminde bulunan Korykos'a (bugünk Kız kalesi) kadar olan yerleri Ermenilerden de Silifke dolaylarını aldılar. Ermeni Hetum'u iki defa yenen Karaman Türkmenleri bu defa Karaman, Zeynelhac ve Bonsuz'un idaresinde, İzzeddin Keykâvus ile birleştiler; Kılıç Arslan'a ve dolayısıyle Moğollara isyan ederek Konya üzerine yürüdüler. Kılıç Arslan'ın kumandanı Muineddin Süleyman Pervane, Gevele kalesi önünde Karamanlıları bozguna uğratarak, beylerini ve bu arada Zeynelhac ve Bonsuz'u esir etti; bir süre sonra öldürttü.

Kılıç Arslan ve Muineddin Süleyman Pervane, Hulâgu'nun ölümü üzerine İlhanlı tahtına çıkan (1265) Abaka Hanı tebrik etti ve ondan saltanatı için *al-damga* alarak Anadolu'ya döndü. Moğollar yanında nüfuzu artmış olan Pervane de, onlardan daha geniş yetkiler alarak Anadolu'ya geldi ve Sinop'u ellerine geçiren Trabzon Rumlarıyle savaşa girişti. Danişmend ili, Niksar ve Samsun'daki askerlerini toplayarak Sinop'u kuşattı. Rumlar denizden yardım alıyorlardı. Bu yüzden kalenin karadan alınması zorlaşınca bir türk donanması şehri denizden de kuşattı. Kale kumandanı Gaydan, deniz kumandanlarından Taceddin Kılıç ile çarpıştı ve öldürüldü. Böylece uzun bir kuşatmadan sonra Sinop yeniden Türklerin eline geçti. Sinop'un fethi Pervane'nin şöhret ve nüfuzunu bir kat daha arttırdı. Kılıç Arslan Sinop'u Pervane'ye verdi. Böylece daha sonra Sinop'ta kurulacak olan Pervaneoğulları beyliğinin temeli atılmış oldu. Sinop'tan dönen Pervane, moğol kumandanıyle buluşmak üzere Aksaray'a hareket etti; Kılıç Arslan'ı da oraya çağırdı. Aksaray'da buluştukları sırada bir süreden beri aralarında başlayan gerginlik arttı.

Sultan, Pervane'yi saltanatı elinden almak istemekle suçladı.

Sinop'un mülkiyetini ona verdiğinden dolayı pişman olduğunu belirtti. Bunun üzerine sultanı artık ortadan kaldırmağa karar veren Pervane de ona karşı ağır sözler söyledi. Şehir yakınlarında çadırda verilen bir ziyafette Pervane'nin yanındaki Moğollarla Niğde hâkimi Hatıroğlu, Kılıç Arslan'ı kendi yayının kirişi ile öldürdüler. Kılıç Arslan IV Konya'daki sultanlar türbesine gömüldü. Yerine oğlu Keyhüsrev III geçirildi. Bilginler ve din adamları ile, bu arada Mevlânâ Celâleddin Rûmî ile de yakın ilişkiler kurdu. Bununla birlikte İslâmiyeti, medrese mensuplarından farklı ve eski şamanî unsurları ile karışık bir şekilde anlayan türkmen babaları ile de ilgisi vardı. (→ Bibliyo.) [M]

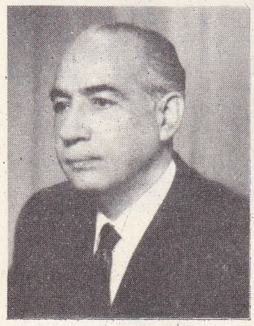

Safa KILIÇLIOĞLU

KILIÇ ARSLAN BEY, Alâiye beyi (XV. yy.). Amcası Lûtfi Beyin ölümü üzerine bey oldu (1461). Ertesi yıl, Gedik Ahmed Paşa tarafından kuşatılan Alâiye'yi Osmanlılara teslim etmek zorunda kaldı. Kendisine Gümülcine sancağı dirlik olarak verildi. Bir süre sonra Memlûk devletine sığındı. Mısır'da tutunamayınca Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan Beyin yanına gitmek istedi; yolda öldü. (M)

Kılıçarslan sarayı, Konya'da, Alâeddin camiinin karşısında selçuklu sarayı. Küçük bir tepe üzerinde inşa edilen saray selçuklu saraylarının en eskilerindendir. Selçuklu sultanı Kılıç Arslan II tarafından yaptırıldı. Saray hakkındaki bilgiler yıkılmadan önce çekilen resimlerden elde edildi. Planı ve mimarîsi kesinlikle bilinmemektedir. Saray ile birlikte inşa edilen ve binanın bir parçası olan köşk, sarayın mimarîsi hakkında bilgi verir. (M)

KILIÇBACAK blş. sıf. Bacakları eğri olan, çarpık bacaklı. (M)

KILIÇBALIĞI blş. i. Zool. Yüz kemiklerinin bir kısmı ile üst çene kemiği öne doğru uzayarak kılıç gibi uzun ve sivri bir şiş meydana getiren kemikli balık. (İlmî adı *Xiphias gladius.* Kılıçbalığıgillerden.) [Bk. ANSİKL.] || *Yelkenli kılıçbalığı,* ağızburun kısmı mahmuz gibi uzun olan kemikli balık. (Uskumruya yakın olan bu balığın sırt yüzgeci çok büyüktür, bir yelken gibi açılır. Yelkenli kılıçbalığı sıcak denizlerde yaşar, yüzgecini yelken gibi açarak denizin yüzünde rüzgârla sürüklenir. İlmî adı *Histiophorus gladius.*)

— Mutf. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Zool. Bütün denizlerde birçok çeşidi bulunan *kılıçbalığı*'nın boyu 5 m'yi geçer. Atlas okyanusunda ve Akdeniz'de yaşar.

Türkiye'de, özellikle İstanbul boğazında ve Marmara'da bulunur; ağustos ve kasım aylarında yakalanan balıklar lezzetli olur. Boyu 1,5 - 2,5 m, ağırlığı 50-300 kg arasında değişir. En makbul olanları 80-100 kg arasındakilerdir.

— Mutf. Kılıçbalıkları yağlı olduğu mevsimlerde ızgaraya, yağsız olduğu zamanlarda tavaya elverişlidir. (LM)

KILIÇBALIĞI, lat. **Dorado,** Irmak ve Gemi arasında yer alan güneyküre takımyıldızı. En parlağı üçüncü kadirden olan, az parlak birkaç yıldızdan meydana gelir. Takımyıldızın üst kısmını *Büyük Magellan bulutu* kaplar. (Bk. GÖKADA.) Bu bölgede çapı 120 ı.y. olan dağınık bir bulutsu (NGC 2 070) çıplak gözle görülebilir. Bilinen yıldızlar içinde mutlak kadiri en büyük olan δ *Doradus* adlı üstdev de yine bu bölgede teleskopla gözlemlenebilir. Bu yıldızın aydınlatma gücü, Güneş'ten 500 000 defa büyüktür. (L)

KILIÇBALIĞIGİLLER çoğl. blş. i. Zool. Dişsiz ve pulsuz kemikli balıklar familyası, örnek türü kılıçbalığıdır. (M)

KILIÇBAY (Ahmet), türk iktisatçısı (Ankara 1917). İktisat fakültesini bitirdi. Doçent (1958), profesör (1964) oldu. Kitapları: *Planlamanın Modern Metotları; İktisat Teorisi; İktisadın Prensipleri; Ekonometri; Türk Plan Model ve Metodolojisi; Kantitatif İktisat Teorisi ve Siyaseti; Para Teorisi ve Maliye Siyaseti* (A. Hansen'den tercüme) [M]

KILIÇÇI i. (*kılıç*'tan *kılıç-çı*). Tar. Kılıç yapan usta.

— ANSİKL. *Kılıççı* terimi bütün Yakındoğuda kullanıldı. XV. yy. memlûklu yazarları kelimenin anlamını bilmedikleri halde eserlerinde kullanmak zorunluğunu duydular. Osmanlılarda saraya iş yapan ve *ehli hiref* denilen sanatkârlardan sayılan kılıççı, hazinedarbaşıya bağlıydı. (M)

Kılıççılar çarşısı, XVI. yy. Evkaf defterlerine göre, Beyazıt'ta bulunan çarşı. (*Silâh çarşısı* da denirdi.) XVII. Yüzyılda adı *Sipahi çarşısı* oldu. Yeniçeri ocağına gerekli her tür silâh, özellikle kılıçlar bu çarşı esnafı tarafından yapılırdı. Tören günlerinde, çeşitli esnaf alayları içinde geçide katılan kılıççılar, ellerinde kendi imalâtlarıyle ve kılıç oynayarak geçerlerdi.

XVII. yy.dan itibaren art arda çıkan yeniçeri ve sipahi ayaklanmalarında, isyancılar önce bu çarşıya saldırır ve gerekli silâhları yağma ederlerdi. Bugün çarşının sadece adı kalmıştır. (M)

KILIÇGAGALI blş. i. Zool. Ucu yukarıya doğru iyice kıvrık, ince uzun gagalı, beyaz ve siyah tüylü, uzun bacaklı kuş.

— ANSİKL. Küçük bir martı boyunda olan *kılıçgagalı*'lar yeryüzünün birçok yerinde su kenarlarında yaşar; kışı Afrika'da geçirir. (İlmî adı *Recuvirostra avocetta.* Yağmurkuşugillerden.) [L]

KILIÇHANE blş. i. (türk. *kılıç* ve fars. *h̲āne*, ev'den *kılıç-h̲āne*). *Esk.* Kılıç yapılan yer.

— ANSİKL. Tar. Osmanlıların kuruluş ve yayılış yıllarında ordunun ihtiyacını karşılamak için bazı *kılıçhane*'ler kuruldu. En iyi kılıç Şam'da (Dımışk) yapıldığı için XVII. yy.da kılıçhaneye *Dımışkîhane* dendi. XIX. yy.da Atmeydanı'nda Kılıç Sanat mektebi açıldı. Kılıcı en çok kullananlar yeniçerilerdi; yeniçeri ocağının 1826'da kaldırılması ve yeni kurulan ordunun silâhlarının Batıdan getirilmesiyle kılıççılık geriledi. Bununla birlikte Tophane, Zeytinburnu v.d. bazı yerlerdeki kılıç atelyelerinde kılıç yapımına devam edildi. Beyazıt'taki kılıç ve silâh yapan dükkânların isyanlarda basılarak yağma edildiği bilinmektedir. (M)

KILIÇKAYA, Karadeniz bölgesinde (Doğu Karadeniz bölümü, Artvin ili, Yusufeli ilçesi) bucak; 9 822 nüf. (1965); 11 köy.

— *Bucak merkezi* (esk. *Ersis*), 2 198 nüf. Yusufeli'nin 24 km güneyinde; yüksl. 1 100 m. (M)

KILIÇKIRLANGICI blş. i. Zool. Kara sağanın diğer adı (apus apus); sağangillerden. (M)

KILIÇKIRLANGICIGİLLER çoğl. blş. i. Zool. Sağangillerin diğer adı. (L)

KILIÇKUYRUK blş. i. Zool. Kemikli balık (boyu 6-10 sm); anayurdu Amerika'dır; çok kolay ürer ve genellikle akvaryumda beslenir. (Başlıca türü *Xiphophorus Helleri*'nin eti çok beğenilir. Erkeklerin kuyruk tarafında «kılıç» adı verilen uzun bir uzantı vardır. Dişlisazangillerden.) [L]

KILIÇLAMA zf. (*kılıç*'tan *kılıç-la-ma*). Bir şeyin keskin ve dar tarafı yukarı gelecek şekilde, dikine, kılıcına: *Tahtayı kılıçlama koydular.* (*Zt.* PALASINA.) || Çaprazlama, bir yandan öbür yana: *Çantayı kılıçlama asmak.* || *Kılıçlama kaçmak,* yan yan koşmak, çaprazlamasına gitmek. (M)

KILIÇLAMAK geçl. f. (*kılıç*'tan *kılıç-lamak*). Kılıçtan geçirmek, kılıçla vurmak. (M)

KILIÇLI sıf. ve i. (*kılıç*'tan *kılıç-lı*). Kılıçla silâhlanmış olan, kılıç takmış (kimse): *Şevketlü Efendim, sultanım vezir / Altmış bin kılıçlı yanında hazır* (Karacaoğlan). *O: «ile kılıçlı zabite varacağım» diye tutturmuş* (R. N. Güntekin).

— Ask. *Kılıçlı asa,* XVI. ve XVII. yy.larda kullanılan ve ucuna, içeriye çekilebilen bir kılıç takılmış asa.

— Bayınd. *Kılıçlı bağlama,* bir asma köprünün kablolarını, yatay yükü taşıyan putrellerin uçlarına tutturarak yapılan bağlama Bk. ANSİKL.

— Mim. *Kılıçlı bağlama,* çekme etkisi altındaki bir yapı unsurunun sabit kalmasını sağlamağa yarayan düzen. (Betonarme bir parçada, iskeletin dengesi ancak kılıçlı bağlama ile sağlanır.)

— ANSİKL. Bayınd. *Kılıçlı bağlama*'nın uygulandığı bazı asma köprülerde taşıyıcı kablolar, putrellerin uçlarına tutturulmuştur. Bu putreller, kablolardaki yatay çekme yükünün bileşkesine eşit düşey bir yük taşır. Bu etkinin dik bileşkesi, putrel uçlarının bağlandığı köprü ayaklarıyle dengelenir. (LM)

KILIÇLIOĞLU (Safa), türk iş adamı ve gazetecisi (İstanbul 1911). Sultanî mezunu. Genç yaşta sanayici ve tacir olarak iş hayatına atıldı (1937). *Yeni Sabah* gazetesi imtiyaz ve tesislerini satın alarak (1948) gazeteciliğe başladı. Sedat Simavi ile birlikte, savaş sonu türk gazeteciliğinin her bakımdan kalkınması ve modernleşmesi çığırını açtı ve bu yolda hizmetleri oldu. Haftalık *Pazar* dergisini (1956), haftalık *Meydan* gazetesini yayımladı (1964). Aynı tarihte *Yeni Sabah*'ı kapattıktan sonra faaliyetini *Meydan - Larousse*'un gerçekleştirilmesine hasretti (1969). [M]

KILIÇOĞLU (Vecihe HATİPOĞU), türk gramercisi (İstanbul 1916). Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı bölümünü bitirdi (1940); doçent (1955) ve profesör oldu (1961). Türk Dil kurumun-

Foto. MEYDAN

da Dilbilgisi koluna başkan seçildi (1962). Eserleri: *Cerrahiye-i İlhaniye* (1956); *Türk Kelimelerinin Önsesleri* (1961); *Yeni İmlâ Kılavuzu* (1965); *Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü* (1969); *İkileme* (1971). [M]

KILIÇOTU blş. i. Bot. Göz alıcı, sarı çiçekli bitki; pek çok türü vardır (İlmî adı *hypericum.* Kılıçotugiller familyasının örnek bitkisi.)

— ANSİKL. *Kılıçotları* otsu bitkilerdir. Yaprakları, uzaktan bakıldığında delik gibi duran çok sayıda bezemsi noktacıklarla kaplıdır, çiçekleri tek veya talkım halindedir. *Bayağı kılıçotu* (*Hypericum perforatum*) kır yerlerde pek yaygındır. Boyu 0,20 ilâ 1 m kadar olur. Büyük bahçeleri süslemek, kenar çiti veya öbek yapmak için bu çalılardan yararlanılır.

— Eczc. Kılıçotunun körpe çiçekleri, esans bakımından zengindir; yara iyileştirici alkolatların bileşimine girer. (L)

KILIÇOTUGİLLER çoğl. blş. i. İki çeneklilerden, çiçekleri erdişi, genellikle her çiçeği beş taçyapraklı ve beş çanakyapraklı, meyvesi kapsül biçiminde olan bitkiler familyası. (*Guttiferales* takımından.) [L]

KILIÇÖZÜ, İç Anadolu'nun Orta Kızılırmak bölümünde kısmen Ankara ve Kırşehir illeri sınırını meydana getiren vâdi. *Acıözü, Değirmenözü* ve *Darıözü* kollarının birleşmesiyle meydana gelir; Manahoz çayı, Gölyeri derelerini alarak Kızılırmak'ın başlıca kolu olan Delicеırmak'a soldan katılır. Tabanı tahıl ekimine elverişlidir. — Kırşehir'in içinden geçip güneye doğru akarak Kızılırmak'a dökülen akarsuya da bu ad verilir. (M)

KILIF i. (ar. *ġılāf*'tan). İçine korumak üzere bir nesne koymağa yarayan ve o nesneyle hemen hemen aynı biçimde olan kap: *Cemil, tabancasını kılıfına sokarak sofadaki...* (Kemal Tahir). *Yastık kılıfı.* ‖ Bir şeyi içine alan mahfaza, kın.

— Anat. Bir organı, kası, kirişi v.b. saran oldukça dayanıklı örtü. (Bu çeşit akörtülerin en gelişmişi, karnın doğru kaslarının kılıfıdır.) ‖ Bazı organları çevreleyen telli oluşumlara verilen ad: *Tirvidin kılıfı. Göden bağırsağı kılıfı.* (Çok geniş hareketlere elverişli olan birçok kiriş, çeşitli kılıflarla kaplanmıştır. Bu kılıflar iki çeşittir; kirişleri tutan ve onlara bir çeşit kanal teşkil eden kemik-tel kılıflar ve kaymalarını kolaylaştıran seröz kılıflar. Bu kılıf sistemi, parmakların bükücü kaslarında özellikle karmaşıktır.) ‖ *Akörtü kılıfı,* bir kası veya bir kas grubunu saran dayanıklı akörtü. (Bu çeşit akörtülerin en gelişmişi karnın doğru kaslarının kılıfıdır.)

— Biyol. Organların ve organizmaların farklılaşmış çevrel kısmı.

— Deric. *Parmak kılıfı,* sırmacının atkı örmek için kullandığı iki ucu açık yüksük.

— Elektr. Bir X ışını ampulünü, yüksek gerilime ve ışınımlara karşı korumak için tamamıyle çevreleyen düzen. ‖ *Katot kılıfı,* düşük basınçlı bir deşarj tüpünde Aston karanlık uzayını izleyen ve gazı uyarmak için orada hızlandırılan elektronların yeterli hız kazandığı ışıklı bölge. ‖ *Yalıtkan kılıf* (veya sadece *kılıf*), elektrik kablolarında orta iletkeni yalıtmak için kullanılan madde.

— Ev eşyası. Mobilyaları kısmen veya tamamıyle kaplayan kumaş örtü: *Koltuk kılıfı.* Bk. ANSİKL.

— İnş. Döşemelerin veya bölmelerin, duvarların birbirini kesen yerlerinde eşyaları veya dayanıksız maddeleri korumağa yarayan boru veya mahfaza.

— Oto. Lastikte hava odasını çevreleyen kauçuk kaplı bez şerit. Bk. ANSİKL.

— Teknol. Bir çatıyı, bir taşlama taşını, bir makineyi tutmağa, desteklemeğe ve korumağa yarayan demir parçaları.

— Zootekn. ve Vet. Hayvanlarda kamışı koruyan ve insandaki sünnet derisinin karşılığı olan karına yapışık deri kıvrımı. (Atta, sidiğin mayalanarak keskinleşmesi veya yağlı maddelerin birikmesi ile iltihaplanmaya yolaçabilir.)

— ANSİKL. Oto. *Kılıf,* üst üste yerleştirilmiş bez ve kauçuk tabakalarından meydana gelir; toprağa dokunan kısımları lastiğin kaymasını önlemek için, üzerinde kertik ve dişler bulunan kalın bir tabaka ile kaplanır. Kılıf, iç lastik ve hava odasını hem sürtünmeye hem de iç basınca karşı koruyarak patlamasını önler.

— Ev eşyası. Kılıflar kullanıldığı yere göre çeşitli maddelerden yapılır. Mobilyaların üzerine genellikle kumaştan, kıymetli kitaplara deriden, bazı eşyaya hafif ve ince madenden kılıf geçirilir. Önceleri sadece, kılıflanan eşyayı koruma amacıyle yapılan çeşitli kılıflar, giderek bir sanat değeri kazandı, bazen koruduğu eşya kadar itina ile yapıldı.

Saray v.b. yerlerde şam ipeklileri veya mısır ketenleriyle kılıflanan mobilyalar üzerinden, tören günlerinde, bayramlarda bu kılıflar çıkarılırdı. Deri ile yapılan kitap, tabanca, hançer v.b. kılıfları altın ve gümüş kakmalarla, değerli renkli taşlarla, madenî kılıflar ise telkârî veya oyma işi ile süslenirdi. Bugün çeşitli kılıflar için daha çok, yıkanabilir, toza dayanıklı sentetik elyaftan yapılan maddeler kullanılmaktadır. (LM)

KILIFÇIK i. (*kılıf*'tan *kılıf-çık*). Karayosunlarında sapçığın dibinde bulunan zarımsı boru. (L)

KILIFLAMA i. (*kılıf* > *kılıflamak*'tan *kılıfla-ma*). Elektr. Ergiyen maddeye birtakım üstün özellikler kazandırmak için, bir elektrik kaynağı elektrodunun ortasını maden veya organik bir maddeyle kaplama işlemi.

— İnş. Bk. GÜMLEK *geçirme.* (L)

KILIFLIK i. (*kılıf*'tan *kılıf-lık*). Koyun derisinden yapılmış kolye veya öbür süs eşyaları kılıfı. (M)

KILIK i. (esk. türk. *ḳılıḳ*, yaratılış, davranış'tan). Bir kimsenin giyinişi ile beliren dış görünüşü, giyinme tarzı: *Kadın desen, geliyor arkasından erkek adı; / Hayır, kadın değil; erkek desen, nedir o kılık?* (M. Â. Ersoy). *Kılığım, kıyafetim bir şeye benzese neyse. Fakat ayaklarım çıplak, arkamda açık bir beyaz gömlek* (R. N. Güntekin). ‖ Görünüş, suret: *Bir arkadaşı karı kılığında bu benim ikinci kaçırışım* (Kemal Tahir). ‖ *Halk dili.* Resim, tasvir. ‖ — *Esk.* Benzer şekil, biçim: *Senet kılığında bir kâğıt* (Şemseddin Sami). ‖ Hareket tarzı, davranış. Bk. KIYAFET.

— ÇEŞ. DEY. *Kılık çekmek* (veya *çıkarmak*). *Halk dili.* Resim çekmek veya yapmak. ‖ *Kılık değiştirmek,* giyiniş veya davranışı değiştirmek. ‖ *Kılık kıyafet,* üst baş ve dış görünüş. ‖ *Kılık kıyafet düşkünü,* giyecekleri eskimiş ve kötü olan. ‖ *Kılık kıyafet köpeklere ziyafet.* Bk. KIYAFET. ‖ *Kılığı kıyafeti yerinde.* Bk. KIYAFET. ‖ (*Birinin*) *Kılığına girmek,* onun gibi giyinmek: *Ertesi sabah, ben Arnavut beyi kılığına girdim* (Kemal Tahir).

— Psikiyatr. *Kılık değiştirme,* bir kişinin kendisinden farklı cinsin kılığına girmesi veya başka bir sosyal sınıfa bağlı kimselerce kullanılan elbiseleri giymesi. (Kılık değiştirmelere, tarih, tiyatro, edebiyat ve kriminoloji alanlarında sık sık rastlanmıştır. Akıl hastalıkları alanında ise, bu davranış, yalan söyleme hastalığında, aşırı manyaklıkta ve bazı yerleşik hezeyanlarda görülür.)

— Tiyatr. *Kılık değiştirmeli oyun, kılık değiştirmeli rol,* oyuncuların sıra ile çeşitli kişileri veya başka bir cinsi canlandırdıkları oyun veya rol.

◆ **Kılıklı** sıf. Şunun veya bunun gibi giyinmiş olan: *Bahçıvan kılıklı bir adam.* ‖ Şuna veya buna benzer biçimde olan, benzeyen: *Bahçedeki dut ağacının yanına ahır kılıklı bir yer yaptırmıştı* (Sabahattin Ali). ‖ *Halk dili.* Gösterişli, güzel. ‖ *Kılıklı kıyafetli,* kıyafeti yerinde, iyi giyinmiş.

◆ **Kılıksız** sıf. Üstü başı, kıyafeti düzgün olmayan: *Şimdi kılıksızım fakat / Borçlarımı ödedikten sonra / İhtimal bir kat da yeni esvabım olacak* (O. V. Kanık). [ML]

KILİPER i. (?). XIX. yy.da çok kullanılan hızlı yelkenli. ‖ İnce uzun tenezzüh teknesi.

— ANSİKL. *Esk. Kılıper,* yelkenli ticaret gemileri hantal görünüşlüydü ve süratsizdi. Ama, son yüzyılın başlarında, o zamana kadar kanunî sayılan bazı seferler (zencilerin taşınması) yasak edildi. Uzun tekneli, ince uçlu gemiler yapılmağa başladı; bu yüksek direkli ve hızlı gemiler, yapıldığı şehrin adından ötürü *baltimore kılipeґi* diye adlandırıldı. 1850'ye doğru bunlar yerlerini daha iri fakat aynı derecede hızlı gemilere bıraktı. Yeni gemiler San Fransisco, Avustralya ve Çin (çay nakli) seferine çıkıyordu. Kılіper, buharlı gemilerden sonra ortadan kalktı. (L)

KILKIRAN blş. i. Tıp. Bk. ALOPESİ.

KILKUYRUK blş. i. Zool. Karışık beyaz, gri ve siyah tüylü, ince uzun gövdeli, uzun sivri kuyruklu ördek. (Kılkuyruk *Anas acuta* Kuzey yarımkürenin küçük bir kesiminde ürer. Göçmen kuştur, kışı Akdeniz dolaylarında, Afrika ve Güney Asya'da geçirir. Güney Amerika'da benzer türleri vardır.)

◆ Blş. sıf. *Mec.* Züğürt, kılıksız (kimse): *Bakın ne günlere kaldık: ya beş, ya altı kopuk / Yamaklarıyle beraber ki hepsi kılkuyruk, / Utanmadan çıkıyor, içtihâda kalkışıyor!* (M. Â. Ersoy). [LM]

KILLANMAK geçz. f. (*kıl*'dan *kıl-la-n-mak*). Kıl peyda etmek, kılları çıkmak. ‖ Bıyığı, sakalı çıkmak. ‖ *Mec.* Kartlaşmak. (M)

KILLET i. (ar. *ḳillet*). *Esk.* Azlık, eksiklik. ‖ Kıtlık. ‖ *Kıllet-i akl,* akıl azlığı, akılsızlık. ‖ *Kıllet-i fehm,* anlayışsızlık. ‖ *Kıllet-i iştigal,* az meşgul olma. ‖ *Kıllet-i matar,* kuraklık. ‖ *Kıllet-i mübalât,* dikkat ve ihtimam azlığı. ‖ *Kıllet-i nukud,* para darlığı. ‖ *Kıllet-i tecrübe,* tecrübesizlik.

— Gram. *Esk. Cem'i kıllet.* Arapça'da çeşitli vezinlerde çoğulu yapılabilen isimlerin dokuzdan az çoğulu olanlarına verilen ad.

— Tıp. *Esk. Kılleti dem* (veya *fakrüddem*). Kansızlık. (M)

KILLI sıf. (*kıl*'dan *kıl-lı*). Kılı olan, kıl ile kaplı: *Kaşları gene birbirine hücuma hazırlanan iki kıllı böcek gibi çatılmıştı* (H.E. Adıvar).

— DEY. *Kıllı* (veya *sakallı*) *bebek.* Bk. BEBEK.

— Patol. *Kıllı dil,* dili kılla kaplı gibi gösteren patolojik durum. (ML)

KILLIAYAKLILAR çoğl. blş. i. Zool. Halkalısolucanlar şubesinden solucan grubu. (Bunların iki uçtaki halkalarından başka bütün halkalarında kıl vardır, yersolucanı bu gruptandır. Bu grup iki sınıfa ayrılır: *çokkıllılar* ve *solucanlar.*) [L]

KILLIÇENELİLER çoğl. blş. i. Zool. Engin denizlerde yaşayan iğ biçiminde, solucanımsı, etçil hayvanlar sınıfı. (Yalnız üç cinsi bilinir: *sagitta, spadella, krohnia.*)

— ANSİKL. *Kıllıçeneliler* planktonlarda çoktur. Dosdoğru bir çizgi üzerinde ve gayet hızlı yüzer, bazen mavi bir ışık saçar, canlı avlarını çengelli dişleriyle yakalar. Gövdesi bakışım düzlemine göre bölmelidir. 3 000 m kadar derinliğe iner. Kambriyenden beri bilinir. Bazı bilginler bunların kolsuayaklılardan türemiş olabileceğini ileri sürer. Çünkü onların kurtçuklarına benzer. (L)

KILLIDİŞLİBALIK blş. i. Zool. Orta boylu, yandan basık gövdeli, yol yol gözalıcı parlak renkli güzel balık. (İlmî adı *chaetodan.* Kıllıdişligillerin örnek tipi.)

— ANSİKL. *Kıllıdişlibalık*'ın tropikal denizlerde yaygın pek çok türü vardır. En ilgiçekici türlerinden biri Tahiti'de bulunan mavimsi ve eflâtun renkli kıllıdişlibalıktır. Bu balığın başı mavi, yüzgeçleri turuncu, kuyruğu siyahtır. Başında yol yol siyah, beyaz, sarı, gövdesinde ince esmer, kuyruğunda sarı çizgiler bulunur. Bu balıklar mercanlar arasında yaşar, renkleri mercanlarla karıştığı için kolay ayırt edilemez. (L)

KILLIDİŞLİGİLLER çoğl. blş. i. Zool. Kemikli balık familyası; yüzgeçleri ve gövdeleri gibi pullu olduğu için eskiden bunlara *pulluyüzgeçliler* de denirdi. (Mercan resiflerine yakın yerlerde yaşayan çok güzel balıklardır. Başlıca cinsleri: *Chelmon, kıllıdişlibalık, ephippus, holacanthus, platax.*) [L]

Kıllıyusuf veya **Harbi mescidi,** İstanbul-da Topkapı semtinde Beyazıtağa mahallesinde mescit. Fatih Sultan Mehmed'in atı-

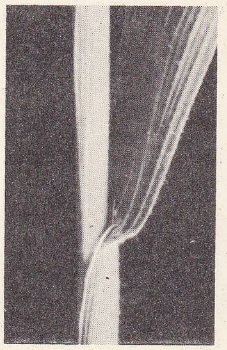

bir yaprağın kını (bot.)

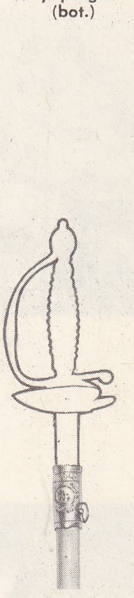

kın üstü süsü

Foto. LAROUSSE

nın yanında gitmekle görevli Kıllı Yusuf tarafından, Fatih'in İstanbul'a girdikten sonra ilk namaz kıldığı yerde yaptırıldı. Bugün hiç bir izi yoktur. (M)

KILMAK geçl. f. (esk. türk. k.). Genellikle «*etmek, yapmak*» anlamında yardımcı fiil olarak kullanılır: *Akçasız pulsuz âşıkım / Nasıl benim kılam seni* (Halk türküsü). *Her tehlikeyi biz yalnız rahat, hür, refahlı kılmakla önleyebiliriz* (F. R. Atay). || Namazı eda etmek: *Ben cuma namazlarını bazen şehrin çeşitli mescitlerinde, bazen de köylerde kılardım* (Ş.S. Aydemir). *İkindiyi kıldıktan sonra gitti.*

◆ **Kıldırmak** ettrg. f. Kılmak işini yaptırmak. || Namaz kılınmasını sağlamak: *Sa'd İbni Ebî Vakkas'tan şikâyet eylediler, «Hattâ namazı iyi kıldırmıyor!» dediler* (Cevdet Paşa). *Yatsıyı, teravihi çabuk kıldırdı.*

◆ **Kılınmak** edilg. f. Kılmak işine konu olmak: *Bu işlemler zorunlu kılındı.* || Namaz edâ edilmek: *Cenaze namazları da orada kılınırdı* (Ş.S. Aydemir). *Teravih yatsıdan sonra kılınır.* (M)

KILSIZ sıf. (*kıl*'dan *kıl-sız*). Kılı olmayan. (M)

KIMIL i. Tahıllara zararlı böcek. (İlmî adı *Aelia acuminata* veya *rostrata.* Heteroptera takımının *pentatomidae* familyasından.)

— ANSİKL. *Kımıl,* 11 - 12 mm uzunluğunda, 4-6 mm genişliğinde bir böcektir; yumurtalarını ekin yapraklarının alt tarafına koyar. Böceklerin gençleri ekinlerin yaprağını yer, yetişkinleri sütlü taneleri emer. Bazı yıllar, özellikle Güneydoğu Anadolu'da büyük zararlara yolaçar. (ML)

KIMILDAMAK ve **KIMILDANMAK** dönşl. f. (onomatope *kımıl*'dan *kımıl-da-mak* ve *kımıl-da-n-mak*). Hafifçe yerinden hareket etmek, yavaş yavaş yerinden oynamak: *Bu bana dert oldu, her vakit çadırım, hayvanım, neferimle kımıldayıp yer değiştirmek istiyorum* (F. R. Atay). *Keskin bir ürperişle kımıldandı anbean / Baktım ve anladım ki o ejderdi canlanan* (Yahya Kemal). || Olduğu yerde belli belirsiz hareket etmek: *Parmakları hareket ediyor, soluk dudakları kımıldıyor, yandan yana hafif vücutları dalgalanıyor* (H. E. Adıvar). *Kımıldanır mahallenin daralan ruhu / Basma perdelerinde gün batarken* (O. V. Kanık). || *Yerinden kımıldamak* (veya *kımıldanmak*), kalkmağa teşebbüs etmek, davranmak: *Şerif Çavuş yerinden kımıldamadı bile, ancak başını o yana çevirdi* (Y. K. Karaosmanoğlu). *Oyuna iştirak eden keyif ehillerinde pek yerlerinden kımıldanacak hal kalmamıştı* (Sabahattin Ali).

— Tıp. [Dölüt için] Dölyatağında hareket etmek.

◆ **Kımıldanış** i. Kımıldanmak eylemi veya tarzı: *Alparslan bu sözlerden bu kımıldanışlardan bir şey anlamıyordu* (A.H. Müftüoğlu). *Bu düşman sokağında bile Afrika ormanının kuşkulu kımıldanışı var* (Kemal Tahir).

◆ **Kımıldatmak** geçl. f. Kımıldamasına sebep olmak, hafifçe oynatmak: *Saklanmak için yavaşça masanın örtüsünü kımıldatıp altına giriverdi* (H.R. Gürpınar). *Ter içinde kaldığını farkederek kollarını ve sırtını kımıldattı* (Sabahattin Ali). [M]

KIMIL KIMIL zf. (onomatope). Sürekli bir kımıldanışı anlatır: *Kalabalık kımıl kımıl kımıldanıyor.* (M)

KIMILTI i. (onomatope *kımıl*'dan *kımıl-tı*). Hareket, devinme. (M)

KIMIZ i. (esk. türk. k.). Kısrak sütünün mayalanması ile elde edilen az alkollü, ekşi ve içindeki CO_2 sebebiyle gazozumsu lezzette eski bir türk içkisi: *Atanın içkisi köpüklü kımız, / Arpa suyu içme, dedi bir Kırgız* (Ziya Gökalp).

— ANSİKL. *Kımız,* en çok Orta Asya'da, Türkistan ve Moğolistan'da yapılmaktadır. Çok eski bir mazisi vardır. Sibiryalıların ve Kafkaslıların içkisi de denilebilir. Batı Avrupa'da da revaçta olan bir içkiydi. Sonraları tıpta da kullanıldı. Kımız yapımında kısrak sütünden başka deve ve eşek sütü de kullanılır. Kımız yapmak için ekşi hamur mayasına benzeyen ve çok defa kurutularak saklanan bir mayadan yararlanılır. Bu mayanın içinde çeşitli laktik asit bakterileri vardır. Bu bakteriler arasında en çok Streptococus lactis ve Lactobacillus casei ile L. lactis bulunur.

kınakına

kınalıkeklik

Kımız aynı zamanda meydana gelen iki ayrı mayalanma mahsulüdür: alkol mayalanmasından yüzde 1-2, hattâ 3 alkol ve yüzde 0,5 ile 1,5 arasında laktik asit meydana gelir. İçindeki alkol ve laktik asit miktarları, kımızın taze veya eskimiş olmasına göre değişir.

Mayalanma 20°-30°C arasında, tulumlar içinde veya açık kaplarda yapılır.

Kımızda, ayrıca yapıldığı sütün yağlı maddeleri ve mayalanmamış az miktarda süt şekeri de bulunur. Sindirimi son derecede kolay bir çeşit süt şarabı sayılabilir. (M)

KIM KIM zf. (onomatope). Sürekli olarak kımıldanan bir şeyin durumunu belirtir. (M)

KIN i. (esk. türk. k.). Sil. Bıçak, hançer, kılıç v.b. gibi kesici âletlerin kılıfı: *Hançerin kınını çekip odanın ortasına fırlatarak, silâhlı elini mürebbiyeye doğru kaldırdı* (H.R. Gürpınar). [Bk. ANSİKL.] || *Kın çamurluğu,* kılıç kınının ucuna takılan madenî süs. || *Kın tahtası,* kılıç ve daga* kınlarının yapımında kullanılan ve genellikle gürgen ağacından yapılan ince latalar. || *Kın üstü süsü,* kılıç kınının üst kenarındaki süs. (Bu parça üzerine takılmış olan ve kılıcı teçhizata asmayı sağlayan halka veya çengel.) || *Kılıç kını,* kılıcın, içine konulduğu deri veya madenî kın.

— Bot. Yapraklarda sapın bir bölümünü uzunlamasına saran, geniş dış kısmı (buğdaygillerde olduğu gibi). || İçinde yosun kavanozcuğunun dip kısmının yer aldığı silindir biçimindeki organ. || Erkek organ başçıkları veya ipçiklerin birbirleriyle kaynaştığı zaman dişi organ çevresinde meydana getirdikleri boru veya kanal.

— Böcek bil. Delip emici böceklerde delici organın bulunduğu kısım (veya alt dudak). || Kılıayaklılarda kıl demetlerinin bulunduğu kabarcık. || Eskiden, kınkanatlıların dış kanatlarına verilen ad.

— ANSİKL. Sil. *Kın*'lar, bu çağa kadar, üzerleri bazen kumaşla kaplı meşin bir kılıfla birleştirilmiş iki gürgen tahtasından yapılırdı. Ağızlıkları, yani kesici aracın yerleştirilmesi sırasında en çok sürtünen yerleri madenden yapılmıştır. Ağızlık olarak kullanılan madenler pirinç, bakır, gümüş, altın v.b. mutlaka nakışlar işlenerek yerleştirilirdi. Nakışlar kimi kabartma, kimi oyma, kimi de savatlı olarak işlenmiştir. Kınlar, hangi kesici araç için yapılmışsa onun adıyle anılır: bıçak kını, hançer kını, kama kını, yatağan kını, kasatura kını, kılıç kını, balta kını v.b. XVI. Yüzyılda süvariler, ateşli silâhlarını taşımak üzere, eyere tespit edilmiş bir çeşit meşin kılıf olan *arkebüz kını*'nı kullanırlardı. XVI. ve XVII. yy.larda eyer kaşına asılan ve içinde miğfer taşınan meşin kutuya da kın denirdi. XIX. yy.da kılıç kınları bakırdan, sonra çelik saçtan ve üzerleri halkalı iki bilezikle süslenmiş olarak yapıldı. 1880'den sonra bir tek kın bileziği muhafaza edildi. Maden kınların ağzında yay görevi yapan ve namluyu sıkarak tespit eden tokaçlı bir parça bulunur.

◆ **Kınlamak** geçl. f. Bir şeye kın yapmak veya kın geçirmek. (LM)

KINA i. (ar. *ḥinnâ*'dan). Kına ağacının kurutulmuş yapraklarından elde edilen toz; saç ve elleri boyamak için kullanılır: *Altın tas içinde kınam ezildi / Gümüş taraklarda zülfüm çözüldü* (Halk türküsü). || *Keşki ben de onların içinde doğsaydım, keşki ben de bir gün parmaklarımda, avuçlarımın içinde hurma gibi kınalarla...* (R. N. Güntekin). || *Kına yakmak* (*koymak, sürmek* veya *vurmak*), kınayı su ile karıştırıp bulamaç haline getirerek boyanacak yere sürmek: *Kına mı yaktın eline Eminem / Geldin gelinlik çağına Eminem* (Halk türküsü).

— DEY. *Kınalar yakmak.* (Birinin uğradığı kötü durumlara) Çok sevinmek, memnun olmak.

— Bot. *Kına ağacı,* Arabistan'da yetişen ve yapraklarından kına yapılan ağaç. (İlmî adı *Lawsonia alba.* Kınaağacıgillerden.) Bk. ANSİKL.

— Folk. Bk. ANSİKL. || *Kına ezmek* (veya *ezmesi*), kına gecesi konuklar gittikten sonra aile arasında yapılan tören. || *Kına gecesi* (*kına basma, kına basması* veya *kına düğünü*), düğünden bir gece önce gelin evinde kadınlar arasında yapılan eğlenti: *Bir düğün, türlü türlü kına geceleriyle tam bir hafta sürüyor* (R.N. Güntekin). [Bk. ANSİKL.] || *Kına yemeği.* Bk. ANSİKL. || *Kınaya çıkmak,* [konuklar için] kına gecesi gelinin yanında toplanmak.

— ANSİKL. Bot. *Kına ağacı,* ayrık dallı, beyazımsı kabuklu, karşıt yapraklı bir ağaççıktır. Yaprakları zamanla, yani yaşlandıkça dikenleşir. Güzel kömeç şeklindeki çiçekleri keskin kokuludur. Anayurdu Arabistan olan bu ağaç hemen bütün Doğuda yetiştirilir. Yaprakları kurutularak toz haline getirilir; doğulular bununla saç, sakal ve tırnaklarını boyarlar. Kına zamanımızda birçok saç boyasının bileşimine girer.

— Folk. Türk kadınları arasında *kına*'nın önemi büyüktür. Kadınların ellerinin süslenmesinde kullanılır. Parmak uçlarına ve avuç ortasına kına koymağa *kına yakmak* denir. Toz kına hamur haline getirilir, parmaklara konulurak ince bezle sarılır, sabaha kadar öyle kalır. Bu suretle parmaklar, güzel, koyu kızıl bir renk alır. Ağarmış saçlara da sürülerek kızıl kumral bir renk verilir. Ele kına yakmak eskiden çok yaygındı. Bu gün ancak köylerde görülmektedir.

● *Kına gecesi,* düğün törenlerinin en önemlilerindendir. Çarşamba günü kına günüdür. Gece yatsıdan sonra oğlan tarafının kadınları kız evine gelir. Misafirlere bakır, gümüş v.b. tepsiler içinde çeşitli çerezler, tatlılar ve kına gecesi çöreği sunulur. Sonra gelin, ellerinde mumlar yanan evlenmemiş genç kızların arasında, gelinliğini giymiş olarak misafirlerin bulunduğu odaya gelir. İki basamak merdivenle çıkılan yüksekçe bir koltuk, divan veya kürsüye oturtulur. Bir süre çalgı çalınır, oyunlar oynanır, gelin seyreder. Sonra bir hoca hanımın duası ile kına yakma töreni başlar. Gelinin sağ avucunun ortasına kına ve üzerine yarım veya bir altın liraya kadar herhangi bir ziynet altını konur. El, ipek bir mendille bağlanır. Bu sırada gelinin arkadaşları, annesinin eşliğinde kına türküsünü okur ve ağlarlar: Sofrada kaldı kaşığı / Atladı gitti eşiği / Kız anasının danışığı / Gelin kınan kutlu olsun / Orda birliğin tatlı olsun. Bu türküye gelin kız şöyle cevap verir: Babam kır atını çaya bağlasın / Kır at kişnedikçe anam ağlasın / Anamın oğlu var, beni neylesin / Şen babam evi, şen olsun / Gidiyorum haberin olsun. Ertesi gün bu altın, mendil içinde güveye götürülerek bahşiş alınır. Güvey bu altını bereket parası diye çantasında saklar. Türkü bitince şerbetler içilir. Ortaya serilen seccadeye herkes durumuna göre para atar. O gece sabaha kadar gelin uyutulmaz, arkadaşları eğlenirler. Kına gecesinde yalnız kadınlar bulunur. Az çok değişmelerle kına gecesi Anadolu'nun her yerinde böyledir. Büyük şehirlerde bu gelenek ortadan kalkmıştır. Ancak köy ve kasabalarda sürmektedir.

● *Kına yemeği.* Köy düğünlerinden birkaç gün önce, akrabasından bir kadın, gelinin başını yıkayarak kınasını koyar. Bu tören dolayısiyle kız babası, gelinin evli, bekâr bütün arkadaşlarına üç beş sofralık bir ziyafet verir. Kına yemeği çarşamba günü gündüz verilir. (M)

KINAAĞACIGİLLER çoğl. bls. i. Bot. Yaprakları genellikle karşılıklı, çiçekleri erdişi olan ağaçları, ağaççıkları ve otları kapsayan ikiçenekli bitkiler familyası. (Başlıca cinsleri: *kına ağacı* [lawsonia], *lythrum.* Mersinler takımından.) [L]

KINACIK i. (*kına*'dan *kına-cık*). Pasmantarıgillerden *Puccinia glumerum*'un tahıllarda (buğday, arpa, çavdar, yulaf) sebep olduğu *pas* hastalığı; *sarı pas* da denir.

— ANSİKL. *Kınacık* yaprakların üzerinde gayet ufak (0,5 - 1 mm) sarı noktacıklar halinde belirir. Mantarın sporları yaprak kınını ve kavuzları da sarabilir. Sporlar rüzgârla yayıldığı için önü alınamaz, tahıllara büyük zarar verir. (M)

KINAÇİÇEĞİ bls. i. Bot. Gözalıcı renkte

Foto. LAROUSSE

güzel çiçekli bir veya çokyıllık otsu bitki. (İlmî adı *balsamina.* Kınaçiçeğigillerden.)

— ANSİKL. *Kınaçiçeği*'nin çiçekleri ya tek tek veya ikisi bir sap üzerinde olur; çiçek tacı çok renkli, taçyaprakları birbirinden farklıdır; meyvesi beş bölmeli kapsül şeklindedir, olgunlaştığı zaman, en hafif bir dokunma ile, birdenbire beş çenek halinde açılır ve çenekler dışa kıvrılarak tohumları uzağa fırlatır. Kır kınaçiçeği nemli korularda ve gölgeli akarsu boylarında yetişir. Bunun çiçekleri sarı ve yer yer kırmızı beneklidir. Kınaçiçeği bahçelerde tarh ve kenar süsü halinde yetiştirilir. (L)

KINAÇİÇEĞİGİLLER çoğl. blş. i. Bot. Bk. BALSAMİNACEAE.

KINAKINA i. (isp. *quinaquina*'dan). Bot. Sıcak ülkelerde yetişen ve kabuğundan kinin çıkarılan bitki. (İlmî adı *Cinchona.* Kökboyasıgillerden.) [Bk. ANSİKL.] || Bu bitkiden yapılan içecek: *Meşhur ispirtosuz kınakınasından içenlerin hücum-ı iştiha ile* ... (Ahmed Rasim).

— ANSİKL. Bot. *Kınakına*'lar üç büyük gruba ayrılır: *külrengi kınakına* (*officinalis*); *sarı kınakına* (*salisaya, ledgeriana*); *kırmızı kınakına* (*succirubra*).

Kabuğun görünüşü türlere göre değişir: düzgün boru biçiminde kıvrılan, likenle kaplı külrengi kabukların tadı buruktur; koyu sarı veya esmer tabakalar halindeki sarıların tadı çok acıdır. Bunlar daha kalın olduğu gibi kırıldığı zaman telsi bir yapı gösterir; likensiz, kıvrık veya düz olabilen kırmızılar ise hem acı, hem buruktur.

Kimyasal bileşimi. Kınakınanın içinde yirmi kadar alkoloit (kinin, kinindin, kinşonin, kinşonidin v.b.), fitosteroller (sinşol, kupreol, kebraşol), tanenli bir madde (minotanik asit) ile bu tanenin erimeyen bir türevi (kırmızı sinşonik), çok acı bir glükozik (kinovin), kinik asit v.b. bulunur.

Tıbbî özellikleri. Kınakınanın kabuğu, içindeki tanen ve kinovin sebebiyle kuvvet ve peklik vericidir. Kaşeksili rahatsızlıklarla, ağır ve mikroplu hastalıkların nekahat devrelerinde kullanılır. İçindeki kininden dolayı ateş düşürücü ve sıtma giderici özellikleri de vardır. Bu yüzden sıtmaya ve çeşitli mikroplu hastalıklara (tifo, grup v.b.) karşı klasik bir ilâç haline gelmiştir. Kaynatılmış sıvı, şarap, şurup, tentür halinde kullanılır.

Üretimi. Kınakınalar sanayi bitkisi olarak İndonezya'da (Cava, Sumatra), Seylan'da, Batı Afrika'da, Kamerun, Kongo ve Güney Amerika'da (Brezilya, Bolivya) yetiştirilir.

İlâç sanayii, bugün hemen yalnız İndonezya'dan gelen kınakınaları kullanmaktadır. Dünyada yıllık kınakına üretimi 28 000 t kadardır.

— Mutf. *Kınakına şurubu* (veya *limonatası*), iyi bur kuvvet ilâcıdır. Evlerde yapmak için, dövülmüş kara üzüm ve kınakına bol su ile 1-2 saat kaynatılır. Koyuca bir renk aldığı vakit yeterince şeker katılarak süzülür. Yemeklerde içilir. (LM)

KINALAMAK geçl. f. (*kına*'dan *kına-lamak*). Kına sürmek, kına yakmak. (M)

KINALI sıf. (*kına*'dan *kına-lı*). Kına ile boyanmış olan: *Küt küt parmaklar. Sudan, havadan çatlamış eller* [...] *üstelik kınalı...* (B. Felek). || Kızıl renkte olan: *Ya bu kınalı at çok çifteli ise? Bizi üzerinden atarsa?* (H. R. Gürpınar).

— Bot. *Kınalı yapıncak*, bir çeşit kırmızı üzüm.

— Zool. *Kınalı keklik.* Bk. KINALIKEKLİK. (M)

KINALIADA, esk. **Proti**, İstanbul'un Adalar ilçesi içinde Burgaz bucağına bağlı bir mahalle sayılan ada. Adalar takımının İstanbul'a en yakın olanı. Bizans devrinde burada tahtlarından indirilen imparatorların ve azledilen devlet adamlarının sürgün edildiği manastırlar vardı. Bugün evler adanın kuzey ve kuzeydoğu kıyısında yamaçlara doğru uzanmaktadır. Adanın *Çınar, Teşrifiye* ve *Manastır* adını taşıyan üç tepesi vardır. (M)

KINALIKEKLİK blş. i. Zool. Asya ve Avrupa'nın çeşitli yerlerinde yaşayan keklik türü. (İlmî adı *Alectoris graeca.*) Bk. KEKLİK. (L)

KINALIZADE ALİ EFENDİ. Bk. ALİ ÇELEBİ *Kınalızade.*

KINALIZADE HASAN ÇELEBİ. Bk. HASAN ÇELEBİ *Kınalızade.*

KINAMAK geçl. f. (esk. türk. k.). Yapılan bir işin kötü olduğunu belirtir yolda söz söylemek, ayıplamak, suçlamak: *Derdimi yandığım kınamıyasın / Âşık ma'şûkunu del'eyler imiş* (Pir Sultan Abdal). *Esk.* Takbih etmek.

◆ **Kınanmak** edilg. f. Kınamak eylemine konu olmak: *Onun bu kötü davranışı çok kınandı.* (M)

KINAMSIK sıf. (*kınamsımak*'tan *kınamsı-k*). *Yeni.* Her şeyi kınayan, tenkit eden. (M)

KINAMSIMAK geçl. f. (*kınamak>kınamsı-mak*). *Yeni.* Tenkit etmek. *Esk.* Muahaze etmek. (M)

KINAR HANIM. Bk. SIVACIYAN *Kınar.*

KINAYAKLI blş. sıf. Heyk. Uzuvları bir çeşit kınla örtülü heykellere verilen ad: kolsuz ve alt kısmı kılıf içindeki heykellere *term* denir. (L)

KINDIRAÇ i. *Halk dili.* Oluk ve yiv açmağa yarayan âlet. (M)

KINIK, Ege bölgesinde (İzmir ili) ilçe merkezi kasaba; 8 700 nüf. (1970). Bakırçay vâdisinin genişleyen kesimine tekabül eden Kınık ovasının güney kenarında Soma- Bergama yolunun 23. km'si üzerindedir. Eğimli bir yüzey üzerinde kurulan kasabanın eski kesimleri, yamaçlara doğru tırmanır. Yeni kesimler ise ovaya doğru yayılmaktadır. 1948 Yılından beri ilçe merkezidir. Yağhaneler; çırçır fabrikaları; araba yapımevleri. — *Kınık ilçesi*, 436 km²; 24 283 nüf. (1970). Tek bucak, 32 köy. Tütün, pamuk ve çekirdeksiz üzüm. (M)

KINIK. Arkeol. Lykia bölgesinde eski yerleşme alanı. Bk. KSANTHOS. (M)

Kınık mezarı veya **Yazılı anıt.** Arkeol. Kınık ile Palamut köyü arasında, Prof. Demaroi ve Metzger tarafından bulunan anıt. Kule tipi liykia mezarlarına iyi bir örnektir. M.Ö. V. yy.ın sonunda yapılmıştır. Üç yüzünde savaş sahnelerini belirten kabartmalar vardır. İstanbul Arkeoloji müzesinde teşhir edilmektedir. (M)

KINKANATLILAR çoğl. blş. i. Zool. Böcek takımı.

— ANSİKL. *Kınkanatlılar*'ın birinci çift kanatları, yani elitraları boynuzsu bir kın biçimindedir. Bu takımdaki türlerin sayısı, böcekler sınıfının geri kalan kısmındaki türlerin sayısından fazladır. Kınkanatlılarda elitralar ikinci çift kanatları örter, ağız parçaları kemirmeğe, parçalamağa elverişli, öngöğüs vücudun arka kısmıyle eklemlidir. Yumurtadan az çok solucanımsı bir kurtçuk çıkar ve tam başkalaşma geçirir. Kurtçuk bazen altı ayaklı, bazen ayaksızdır. Nemf, kurtçuğun hazırladığı bir kılıfın içinde bulunur. Kınkanatlıların ağzında bir üst dudak, bir çift mandibul, bir çift çene (her birinde bir çene dokunacı) ve bir alt dudak (üzerinde dudak dokunaçları) bulunur. Başta ayrıca duyargalar vardır. Genellikle her duyarga on bir eklemlidir. iki tane de petekgöz bulunur; genellikle sadegöz yoktur. Ortagöğüste elitralar ile ikinci çift bacaklar bulunur. İkinci çift kanatlarla, üçüncü çift bacakların bağlı bulunduğu art göğüs, karın kısmıyle kaynaşarak bitişmiştir. Uçma organı sadece zarsı kanatlardır: bacaklar, tipine göre değişik biçimdedir: koşucu, kazıcı, sıçrayıcı, yüzücü v.b. Ayak eklemlerinin sayısı üçten beşe kadar değişir. Kınkanatlılar nispeten büyük böceklerdir. Geyikböceğinin boyu 7-8 sm'dir. Daha büyük türler de vardır. Sıcak Afrika'nın *goliathus*'ları, Tropik Amerika'nın *megasoma*'sı, Guyana ormanlarının *Titanus giganteus*'u 15 sm'yi bulur. Bununla beraber *staphylinidae, corylophidae* ve *trichopterigidae* familyalarındaki böceklerin çoğunun boyu 5 mm'yi aşmaz.

Kınkanatlıların vücut örtüsü genellikle çok dayanıklıdır; tabiatta yaklaşık olarak 500 000 türle temsil edilmek gibi bir üstünlüğü şüphesiz bu özellik sağlamaktadır. Bu böcekler çok değişik yaşama şartlarına uymuştur. Bu yüzden canlıların yaşadığı hemen her çeşit ortamda bunlara rastlanır. Yaşama tarzları son derece çeşitlidir. Çoğu insanlara zararlıdır. Çünkü tarım ve sanayi ürünlerine zarar verir. Kınkanatlıların çoğu, biçimlerinin güzelliği veya renklerinin zenginliği ile dikkati çeker. Kınkanatlıların fosillerine önce Triyas devrinde rastlanır. Liyas'ta da çoktur, ama en yaygın oldukları çağ Üçüncü zamandır. Kınkanatlılar iki alttakıma ayrılır: **1.** *adephaga* alttakımında ayak beş eklemli, kanatlar damarlıdır. Avcı ve etçil olan bu böceklerin kurtçukları *campodea*'ya benzer (*cicindelidae, carabidae, paussidae, dytiscidae, grynidae*); **2.** *polyhaga* alttakımındaki böcekler öncekilerden hem daha çok, hem daha çeşitlidir. Kanat damarlarının değişik oluşu bunların başlıca özelliğidir.

Bu alttakım altı büyük familya dizisine ayrılır: a) *staphylinoidea* (*staphylinidae, pselaphidae, histeridae, silphidae, trichopterygidae*); b) *diversicornia* ([eski bilginlerin *clavicornia* ve *serricornia* dedikleri] *trogositidae, nitudilidae, cucujidae, erotylidae, colvdiidae, coccinellidae, dermestidae, hydrophilidae, malacodermae, cleridae, anobiidae buprestidae, elateridae*); c) *heteromera* (*tenebrionidae, cictelidae, oedemeridae, mordellidae, meloidae*); ç) *phytophaga* (*bruchidae, chrysomelidae, cerambycidae*); d) *rhyncophora* (*bronthidae, curculionidae, scolytidae*); e) *lamellicornia* (*scarabeidae, lucanidae, parsalidae*). [L]

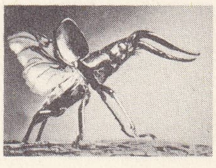

kınkanatlılar

KINLI sıf. (*kın*'dan *kın-lı*). Bir kınla sarılı olan.

— Bot. Kını çok gelişerek bağlı bulunduğu sapı az veya çok saran yaprağa denir (msl. buğday yaprağı). [L]

KINNAP i. (ar. *ḳinneb*, kenevir'den). Kenevirden yapılmış kalınca iplik, sicim: *Hayvanı herifin cebinden çıkardığı bir kınnapla bağladık.* (B. Felek). [M]

KINNARE i. Bk. KANARA.

KINNESRİN, Kuzey Suriye'de şehir, El-Malh bataklığına dökülen Kuveyk ırmağı kenarında. Doğu Romalılar ile Sasanîler arasındaki savaşlarda İranlıların eline geçti (608). Ebu Ubeyde tarafından zaptedildi (637). Halife Yezid I devrinde askerî bir bölge haline geldi. Halep şehrinin kurulmasından sonra geriledi ve nüfusu azaldı. Yunanlıların bu bölgeye yaklaşması üzerine terkedilen şehir (962) Nikephoros Phokas tarafından yıkıldı (966). İmparator Basileios II zamanında iskân edilen şehir 998 ve 1030 yıllarında yeniden tahrip edildi. Selçuklu Süleyman bin Kutalmış tarafından imar edildi. Haçlılar devrinde tamamıyle boşaltıldı. Kuzeydoğusunda büyük bir kale harabesi ile kuzey tepelerinde XII. yy.a ait kûfi kitabeler bulunan İs Peygamberin makamı vardır. (M)

KIPÇAK (DEŞTİ—). Bk. DEŞTİKIPÇAK.

KIPÇAK (Kâni Servet), türk tiyatro oyuncusu (Üsküp 1912). Balkan savaşlarından sonra ailesiyle birlikte İstanbul'a göçtü (1913). Yüksek Ticaret okulunu bitirdi. Dârülbedayi'e müzik öğrencisi yazıldı. Operet ve oyunlarda figüran olarak sahneye çıktı (1932). Kısa süre sonra önemli oyunlarda (*Hamlet, Kral Lear, Vişne Bahçesi, Othello, İhtiras Tramvayı* v.b.) rol aldı. Oyuncu ve yönetmen olarak çalışmağa devam etmektedir. (M)

KIPÇAKÇA veya **KUMANCA** i. (*Kıpçak*'tan *Kıpçak-ça* veya *Kuman*'dan *Kuman-ca*). Leng. Türk lehçelerinden biri. (KIPÇAK TÜRKÇESİ de denir.)

— ANSİKL. *Kıpçakça*, XI. yy.dan XV. yy.a kadar Güney Rusya bozkırlarında göçeri olarak yaşayan Kıpçakların dilidir. Moğol akınlarından sonra birçok kıpçak grubu Mısır ve Suriye'ye göç etmek zorunda kaldı. Mısır'da kurulan Memlûk devletinde arap filoloji biliminin ilkelerine uygun olarak birtakım kıpçakça lûgat ve gramerler meydana getirildi. XI. yy.ın ortalarında Ermenilerin Bagratlılar selçuklu akınları sonucu parçalandı ve Ermenilerin çoğu çeşitli yerlere göç etti; bir kısım ermeni de Kırım'da yerleşti. Ermeni göçmenlerinin Kıpçaklarla yakın ilişki kurmalarının sonucu Kıpçakça Kırım'daki Ermenilerin resmî dili oldu. Ermeni Kıpçakçası ile yazılmış bazı gramer, lûgat v.b. eserler vardır.

Kıpçakça, Kıpçakların göçeri olmaları ve

Foto. LAROUSSE

birçok türk ve diğer dünya devletiyle ilişki kurmaları sebebiyle birçok türk şivesinin oluşumunda etkili oldu, Rusça, Rumence ve Macarcaya bazı kıpçakça unsurlar girdi. Kıpçakça birtakım ağızlara ayrılır:

1. Kıpçak-Bulgar Türkçesi, Altınordu Harizm Türkçesi ile bozkır ve tatar ağızlarını içine alır;

2. Kıpçak Türkçesi, Eski Kıpçakça ile bugünkü Karaim, Karaçay, Kumık, Kırım Türkçesini içine alır;

3. Kıpçak-Nogay Türkçesi, bugünkü nogay, karakalpak, kazak ve bazı özbek ağızlarını içine alır.

Kıpçak kültür hayatını ve şivesini en iyi belirten eser *Codex Cumanicus**'tur. Tek yazma nüshası Venedik'te Saint Marcus kitaplığındadır. Diğer kıpçakça eserler şunlardır: *Tercümanı Türkî ve Arabî* (yazılışı 1245), Mısır'da Halil bin Muhammed tarafından yazılan lûgat-gramerdir; Ebu Hayyan'ın *Kitab-ül-İdrak li Lisan-il-Etrak*'i (Türklerin Dilini Öğrenme Kitabı) [yazılışı 1312, basımı 1931]; yazarı bilinmeyen *Et-Tuhfet-üz-Zekiye fi'l-Lûgat-it-Türkiye* (Türk Dili Konusunda Zekâ Hediyesi) [basımı 1945]; Cemaleddin Ebi Muhammed'in *Kitabü Bülgat-il-Müştak fi Lûgat-it-Türk ve'l-Kıfçak* (Türk ve Kıpçak Dili Konusunda Küçük Türetme Kitabı) [basımı I. c. 1938; II. c. 1954]; yazarı bilinmeyen *El-Kavanin-ül-Külliye li-Zabt-il-Lûgat-it-Türkiye* (Türk Dilinin Tespiti Konusunda Bütün Kanunlar) [basımı 1928] v.d.

● *Özellikleri.* Kıpçakça, kıpçak gruplarının yayılım alanlarındaki şivelere göre değişik özellikler kazanmıştır. Asıl Kıpçakçada kelime sonu *ğ*'lar *v* olur: *tağ* (dağ) > *tav* gibi; *s, ş* ünsüzleri arasında kesin bir ayrılık yoktur; — *d* — > — *z* — > — *y* — değişmesi düzensiz bir şekilde devam ettirilmiştir; şimdiki zaman eki — *yır*, — *iir*, — *iyir*'dır (*keliyir* [geliyor] v.b.); gelecek zaman eki — *ğay*, — *gey*'dir (*bolgaymen* [olacağım] v.b.) v.d. (M)

KIPÇAKLAR, türk boylarından biri; Altınordu devletinin kuruluşundan önce XI. yy.dan XV. yy.a kadar Güney Rusya bozkırlarında göçebe olarak yaşadılar. Volga nehrinin aşağı bölgesinden başlayarak Don ve Dnieper nehirleri arasında kalan bu bölgeye arap ve fars kaynaklarında *Deşti-kıpçak** adı verildi. Müslüman yazarlarca *kıpçak,* avrupalılarca genellikle *kuman* («sarışın») [bizans yıllıklarında *koman* veya *kuman,* rusça kaynaklarda *polovest* v.d.] diye adlandırılan bu türk boyu, gerçekte sonradan kaynaşan iki ayrı türk boyudur. Kumanlar 1017'de Karahıtayların baskınıyle batıya doğru göçtüler; 1050 yıllarına doğru Doğu Avrupa'ya yerleştiler. Daha önceden Karadeniz'in kuzeyine yerleşen oğuz ve peçenek gruplarıyle kaynaştılar. Kıpçak topluluğuna katılan türk boyları arasında Yimekler ile Kimekler de vardı. Türk kavimlerini birbirine düşürmek isteyen Bizans, Peçeneklere karşı Kumanlar ile anlaştı. Kumanlar, Peçenekleri yendilerse de, 1103'te rus kuvvetlerinden ağır bir darbe yediler. Bu yenilgiden sonra dağılan Kumanlar, yerlerini doğudan gelen yeni bir türk kavimine, Kıpçaklara bıraktılar.

Bazı bilginler Kıpçakların 1054 ile 1120 yılları arasında tarih sahnesine çıktıklarını ileri sürerler. Kıpçaklar, XIII. yy.daki moğol istilâsı sırasında, işgal ettikleri bölgeyi terketmediler; Kıpçak hanlığını kurdular. Kıpçak hanlığı XIV. yy.dan itibaren sınırlarını Kırım'dan Saray şehrine kadar genişletti. Kıpçakların yayıldığı alanı kesin olarak belirtmek bugünkü bilgilerle mümkün değildir. Kıpçakların yerleştikleri bölgede rus tarihçilerine göre Torkı, Uzi gibi başka türk boyları da yaşadı. Ruslar bu boyları *Çorniye Klobuki* diye adlandırırlardı. Bugün *karakalpak* adı verilen türk boyu bu eski türk boylarının kaynaşmasından ortaya çıktı.

Moğol akınlarından sonra bazı kıpçak grupları Macaristan, Bulgaristan, Rusya, Gürcistan, Suriye ve Mısır'a dağıldı ve zamanla yerli halka kaynaştılar.

Kıpçaklar, Mısır'da Memlûklu sultanlığında büyük rol oynadılar. Kıpçakların Mısır'a kadar yayılmalarının gerçek sebebi, özellikle XIII. ve XIV. yy.larda kıpçak çocukların köle olarak Ön Asya'ya ve Mısır'a satılmalarıydı. Bunlar arasında kumandanlık ve sultanlığa kadar yükselenler de vardır. Mısır'da, Kıpçakların yanında yine bir türk boyu olan Türkmenlerin yeri de önemliydi. Selçuklular ve Eyyubîler devrinde Irak, Suriye ve Mısır'da Kıpçaklar ile birlikte kalabalık oğuz türkmen boyları da yerleşti. İlk memlûk hükümdarı Aybek, türkmendir. Zamanla hâkimiyet Kıpçaklara geçti.

Kıpçaklar üstüne en ilgi çekici bilgiyi *Slovo o Polku İgoreve* (İgor Ordusu Hakkında Kaside) adlı destan verir. Adı bilinmeyen bir rus şairi tarafından kaleme alınan destanda, Kıpçakların cesareti, savaşçı oluşları ve kültürleri anlatır. Destanın bir yerinde, ümitsizliğe düşen Ruslara şair «Bayraklarınızı indirin, kılıçlarınızı kınına sokunuz, dedelerinizden miras kalan şerefin artık sonu gelmiştir» şeklinde tavsiyede bulunur. Yine destanda Kıpçakların usta okçu oldukları, çadırlarında çeşitli altın süsler, kadife, kürklü elbiseler bulunduğu anlatılmaktadır. Rus yıllıklarında Kıpçaklar ile Ruslar arasında birtakım aile bağlarının kurulduğu bildirilmektedir. Bazı rus prenslerinin kıpçak kızlarıyle evlendikleri, bilinen bir gerçektir.

Kıpçaklar ilişkî kurdukları çeşitli milletlerin kültürlerinden yararlandılar. Rusya ve Bizans'tan gelen Hıristiyanlık, İtalyan kolonilerinden gelen Katoliklik, ticarî ilişkiler dolayısıyle İran'dan gelen Zerdüştlük, Hindistan'ın Buddha'cılığı, Kıpçakları etkiledi. İslâm kültürü de Kıpçak ilinde önemli değişikliklere yolaçtı. Kıpçaklar çoğunlukla Şamanlığa bağlıydılar. Bununla birlikte kıpçakça eserlerde bu dinlerin etkisi sezilir.

Kıpçaklar ilişki kurdukları bütün milletler üzerinde etkili oldular. Bu etki özellikle folklor ve müzik alanında görülür. Rusların «sekme bacak dansı» rus bilginlerine göre Kıpçaklardan geçmedir. Kıpçaklar dilleriyle de ilişki kurdukları milletleri etkilediler. Bazı bilginler Rusça, Rumence ve Macarcada, kıpçakça kelimelerin bulunduğunu ileri sürerler. Bk. KIPÇAKÇA. (M)

KIPIK veya **KIRPIK** sıf. (*kıpmak*'tan *kıp-ı-k* veya *kırpmak*'tan *kırp-ı-k*). [Göz için] Yarı kapalı. || *Kıpık gözlü,* gözleri yarı kapalı duran. (M)

KIPIKLIK i. (*kıpık*'tan *kıpık-lık*). Tıp. Bir kasın felcinden ileri gelen, gözün üst kapağının sarkması hali. (M)

KIPIRDAK sıf. (*kıpırdamak*'tan *kıpırda-k*). Çok hareketli, yerinde duramayan. *Esk.* Cevval. (M)

KIPIRDAMAK geçz. f. (*kıpır*'dan *kıpır-da-mak*). Kımıldamak, sürekli ve hafifçe oynamak: *Bir fare çekmecede bütün gece kıpırdadı.*

◆ **Kıpırdama** i. Kımıldama, kıpır kıpır etme: *Kucağında kıpırdamalar başlayıp hafif ağlamalar işitilince: —Uyu ciğerim, diyor* (R. H. Karay).

◆ **Kıpırdanmak** dönşl. f. Kımıldamak, kımıldanmak: *Muhatapları, yerlerinden kıpırdanmamakta ısrar ediyorlardı* (Vâ-Nû).

◆ **Kıpırdaşmak** geçz. f. Kımıldaşmak, kıpır kıpır etmek.

◆ **Kıpırdatmak** geçl. f. Kımıldatmak, yerinden oynatmak: *Ara sıra bir rüzgâr, ikisinden birini kıpırdattığı zaman, bir haber gelecek, bir vak'a olacak diye bekliyoruz* (F. R. Atay). [M]

KIPIR KIPIR zf. (onomatope *kıpır*'dan). Sürekli ve aralıksız kımıldanmayı anlatır: *Kıpır kıpır oynamak. Kıpır kıpır kıpırdanmak.* (M)

KIPIRTI i. (*kıpır*'dan *kıpır-tı*). Hafif ve sürekli kımıldanma. (M)

KIPIŞTIRMA i. (*kıpıştırmak*'tan *kıpıştır-ma*). Gözkapaklarının hızlı hızlı birbirine çarpması. || *Teşm. yol.* Bazı işaret verici cihazlarda ışığın sürekli olarak görünmesi ve kaybolması. (L)

KIPIŞTIRMAK geçl. f. (*kıpmak*'tan *kıp-ı-ş-tır-mak*). Gözleri üst üste açıp kapamak. (M)

KIP KIP zf. (onomatope). Kıpır kıpır. (M)

KIPMAK geçl. f. (*kırpmak*'tan). *Halk dili.* Gözleri hızlıca açıp kapamak.

◆ **Kıpıştırmak** geçl. f. (Gözleri) Birçok kere açıp kapamak. (M)

KIPT veya **KIBT** i. (ar. *kıbt*). *Esk.* Mısır'ın eski ve yerli halkı. Fellâh, Kopt. || Çingene. (M)

KIPTÇA i. Bk. KIPTÎCE.

KIPTÎ veya **KIBTÎ** i. (ar. *kıbt*'tan *kıbtî*). *Esk.* Kıbt soyundan olan kimse, çingene: *Sair akvama meyli akmaz / Kıbtî kıbtîliğin bırakmaz* (Ziya Paşa). || Mısır'da dokunan bir çeşit keten kumaş. || Sıf. Çingenelerle ilgili. || *Lisan-ı Kıbtî,* çingene dili, Kıptça.

◆ **Kıbtîlik** i. *Esk.* Kıptî olma hali. Kıptîlere yakışır davranış.

◆ **Kıbtiyân** çoğl. i. *Esk.* Çingeneler. || *Reis-i kıbtiyân,* çingenelerin reisi, çeribaşı.

◆ **Kıbtiye** i. ve sıf. *Esk.* Kıbtî'nin dişili. || *Hurûf-i kıbtiye,* kıptî dilinin harfleri, kıbt alfabesi. (M)

KIPTİCE veya **KIPTÇA** i. (*kıptî*'den *kıptî-ce* veya *kıpt*'tan *kıpt-ça*). Kıptîlerin dili.

◆ Sıf. Çingenelerin tarz ve tavrına uygun olan: *Kıptîce yaşayış.* (M)

KIPTÎLER, Arapların mısır hıristiyanlarına verdikleri ad. Arap kaynaklarına göre, bu kelime Eski Mısır kralı *Kıbt*'ın adından gelir. Avrupa kaynakları bu kelimenin *koptos* veya *jacobites* kelimesinin bozulmuş bir biçimi olduğunu yazar. Bir kıptî yazmasına göre, çocuklarını sünnet ettiren Mısırlılara, Yunanlılar *koptos* («kesilmiş») derlerdi. Bugün *Kıpt* kelimesinin *aykıptıos'un* («mısırlı») bozulmuş bir şekli olduğu kabul edilmektedir. Bu bakımdan Kıptîler Mısır'ın en eski halkıdır. Ptolemaios'lar, Roma, sonra da Bizans imparatorluğu tarafından yönetilen Kıptîler, Bizans'ta yüksek memurluklarda bulundular. Fakat Bizanslıların kötü davranmaları üzerine Arapları kurtarıcı gibi karşıladılar (640). Yakubî olarak cizye vermekle yetindiler. Bu yüzden kiliselerine sahip olma hakkını kazandılar; malî işlerde görev aldılar. Bununla birlikte halife Ömer zamanında Kıptîlerin yeni kilise yapmaları ve eskilerini onarmaları yasaklandı. Emevîler çağında bu kiliselerin çoğu camiye çevrildi; Kıptîler emevî yönetimine karşı ayaklandılar (725). Bu ayaklanmayı 739, 750, 752, 767 ve 713'teki ayaklanmalar takip etti. Aşağı Mısır'daki Başmuriler de kıptî isyanını desteklediler (829-830). İsyanlar kısa bir süre sonra bastırıldı. Suriye'de bulunan halife Memun, Mısır'a gitmeğe zorlandığı zaman Kıptîler yeniden isyan ettiler. Halife, yanında bulunan patrik Tel Mahre'li Dionysios'u âsileri yatıştırmakla görevlendirdi. Başmuriler boyun eğmek istemediklerinden, Afşin, isyanı sert bir şekilde bastırdı. İsyancıların bir kısmı Bağdat'a gönderildi. Bu, Kıptîlerin son başkaldırması oldu; köylerde müslümanlar çoğunluğu elde ettiler. İhşidîler zamanında yeniden rahata kavuşan Kıptîlere Fatımîler zamanında hiç bir hak verilmedi. Eyyubîler kiliselerin gelirini de kestiler. Memlûkların yönetimi sırasında (1250-1517) gelirleri kesilen kilise ve manastırlar bakımsızlıktan yıkılmağa başladı; kıptî nüfusu azaldı ve kıptî dili ortadan kalktı. Osmanlılar zamanında kiliselerin onarımına ve yeniden yapılmasına izin verildi. Osmanlı hükûmeti kıptî patriğiyle iyi ilişkiler kurarak patriğin Habeşistan ile gizli ilişkiler kurmasına engel olmak istedi. Kıptî patrikliği 1442'de Floransa konsiline katıldı. Kıptî kilisesi 150 yıl kadar süreyle Roma'ya bağlılığını korudu. 1582'de Memphis konsili toplandı; fakat kıptî kilisesi osmanlı valilerinin yardımını kazanmak için Roma ile bütün ilişkilerini kestiğinden halk buna ilgi duymadı. Osmanlı yönetimi sırasında özellikle maliye dairesinde görev alan Kıptîler, çarptırıldıkları para cezalarını ödemeyince kiliseleri kapatıldı. Osmanlı valileri cizyeye tabi kimselerin ödemek zorunda oldukları vergiler dışında Kıptîlerden para almadılarsa da, XVIII. yy.ın ilk yarısında cizyenin miktarını arttırdılar. 1798'de Mısır'a giren general Bonaparte Kıptîlerin beyaz sarık sarmalarını ve ramazanda açıkça oruç yemelerini yasak et-

ti. Onlara yeni bir vergi sistemi uyguladı; bir kısmını orduya aldı. Fransızlar Mısır'dan ayrıldıktan sonra müslümanlar Kıptîlere iyi davrandılar. Bir süre sonra azınlıkta kalan Kıptîler Müslümanlığı kabul etmek zorunda kaldılar. Bunun ana sebebi zulüm ve baskı değil, islâm şeriatının hıristiyanlara yüklediği malî yükümlülüktü. (M)

—KIR—, —KİR—, —KUR—, —KÜR— ek. İsimden fiil yapma eki; yansımalardan fiil yapar: *hay-kır-mak, kış-kır-mak, tü-kür-mek* v.b. (M)

KIR sıf. (esk. türk. k.). Külrengine çalan beyaz, beyazla az miktarda siyahın karışmasından meydana gelen (renk): *Açılan kapıda kesik kır bıyıklı ihtiyarca bir uşak göründü* (Ömer Seyfeddin). *Piyanist* [...] *yakası açık beyaz gömleği, dağınık kır saçlarıyle aşağı yukarı geziniyor* (H. E. Adıvar). *Kır sakal.*

— Atçılık. At renklerinden biri. (Kır atlarda kıllar diğer renklerle karışık beyazdır. Yelede, kuyrukta ve topukta koyu renkli kıllar vardır. Kırmızımsı tüylerle karışık olanına *kızıl kır*, para para siyah kıl topluluklarl olanına *bakla kırı*, kırılmış demir rengindekine *demir kırı* denir. Ayrıca *üveyik kırı, pamuk kırı* gibi çeşitleri de vardır.)

◆ **İ.** Gök rengine çalan beyaz renk, kır rengi: *Saçlarının kırı siyahından çok.* || Kır donlu at: *Onun güzel bir kırı vardır.* (Şemseddin Sami). || *Ala kır,* karışık renkli kır. || *Boz kır,* beyazla boz arasında, boza çalan kır. || *Demir kırı,* siyahı fazlaca olan kır renk. || *Gök kır,* maviye çalan kır. || *Sıçan kırı,* sincap rengine yakın bir renk. || *Turna kırı,* griye çalan, kirli beyaz renk.

— DEY. *Saçına sakalına (saçına veya sakalına) kır düşmek,* yaşlanmaktan dolayı saçı sakalı, saçı veya sakalı kırlaşmak.

◆ **Kırlık** i. Kır renkte olan, kırlaşmış saç, tüy v.b. (M)

KIR i. (esk. türk. k.). Şehir ve kasabalar dışında kalan yerler. || Orman, dağ v.b.'ye karşıt olan açıklık yer: *Kırlarda o tenhâi-i hüzn-âver içinde / Titrer gibidir hilkatın elhân-ı sürûru* (Tevfik Fikret). *Kır, ekinler, şu köy evi çocukluğumu düşündürdü* (R. H. Karay). *Bana her zaman tâ çocukluğumda kıra giderken annemin kahvesini ve gaz ocağını içine koyduğu yeşil kırmızı hasırlı sepeti ...* (S. F. Abasıyanık). *Yusuf böyle bir sabahta atla kırları dolaşmanın ...* (Sabahatin Ali). || *Kır bekçisi,* kırların ve ovaların güvenliğiyle görevli kimse. || *Kır çiçeği,* kırlarda kendi kendine yetişen, yabanî çiçek. || *Kır gazinosu* (veya *kahvesi*). Bk. GAZİNO. || *Kır gerillası,* dağlarda, köy ve kasabalarda bir çetenin faaliyeti. || *Kır gezisi,* gezip eğlenmek için kıra çıkma, piknik. || *Kır nüfusu,* şehir dışında yaşayan nüfus. || *Kır yerleşmesi,* şehir dışında, ekili dikili topraklar üzerinde veya otlaklar, çayırlar arasında yer alan köy, çiftlik v.b. yerlerdeki yerleşmeler. Bk. ANSİKL.

— Ask. *Esk. Kır sekbanı.* Bk. SEKBAN. || *Kır serdarı.* Bk. SERDAR. || *Kır seymeni.* Bk. SEYMEN.

— Ed. *Kır romanı,* şehir dışındaki hayatı konu edinen roman türü, pastoral roman.

— Zool. *Kır incirkuşu.* Bk. İNCİRKUŞU. || *Kır kırlangıcı,* bazı bölgelerde eski evlerin bacalarına, saçaklarına yuva yapan kırlangıç türü. (*Hirundo rustica.*) || *Kır sansarı.* Bk. SANSAR. || *Kır sıçanı.* Bk. SIÇAN.

— Spor. *Kır koşusu,* açık arazide yapılan mukavemet koşusu. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Coğ. Türkiye gibi başlıca geçim kaynakları toprağa dayanan memleketlerde, *kır yerleşmesi* ve *kır nüfusu,* memleket ekonomisinde önemli rol oynar. Kır yerleşmesi, Türkiye'nin hemen her köşesine yayılmıştır; deniz kıyısından başlayarak, vâdi oluklarına, yayla düzlüklerine, dağ yamaçlarına, çok yerde de dağ zirvelerinin yakınlarına kadar sokulur. Türkiye'de kır yerleşmesinin üst sınırı bölgeden bölgeye değişir: güneybatıda sürekli kır yerleşmesinin üst sınırı 2 200 m'den geçer; Orta Toroslar'da bu sınır 2 000 m civarındadır; oysa, Güneydoğu Anadolu'da bu yükselti artar ve 2 600 m'ye ulaşır. Kuzey Anadolu dağlarında, sürekli yerleşmenin üst sınırı 2 000 m'den yukarı çıkamaz. (Bu rakamlar sürekli kır yerleşmesini gösterir.) Bu sınır çizgilerinden daha yukarıda sadece yaz aylarında oturulan, yaylacılık faaliyetlerinin yapıldığı geçici yerleşme alanları vardır. Kır yerleşmelerinde sınır çizgisinin bölgeden bölgeye (hattâ bölgenin çeşitli kesimlerinde bile) değişmesinde eğim unsuru önemli rol oynar. Arazinin iktisadî faaliyetlere imkân vermeyecek derecede dik olduğu kesimlerde sürekli yerleşme alanlarının sınır çizgisi zorunlu olarak yükselti kaybeder. Türkiye'de kır yerleşme merkezlerinin yayılışı da her tarafta aynı sıklıkta değildir; ortalama olarak her 22 km'ye bir köy düştüğü halde Hakkâri ilinde sadece 77 km²'ye bir köy düşmektedir. Kır yerleşmesinin çeşitli tipleri vardır; bununla beraber genellikle iki esas tip altında toplanır: a) dağınık yerleşme; b) toplu yerleşme. Kır yerleşmesinde evlerin toplu veya dağınık olması, su ile engebe etkisine ve tarihî, toplumsal ve iktisadî unsurlara bağlanır.

— Spor. *Kır koşusu*'nun mesafesi genellikle 4 000 ile 10 000 m arasında değişir. Milletlerarası müsabakalarla millî şampiyonalar 10 000 m üzerinden yapılır. Kadınlar arasındaki yarışmalarda bu mesafe 3 000 m'yi geçmez. Kadınlar arası müsabakalarda, yarışmanın yapılacağı parkurun ilk ve son 80 m'lik kısmının düz arazide bulunması gerekir. Koşunun parkuru en az 100 m uzaklıktan görülecek şekilde, solda kırmızı ve sağ tarafta beyaz flamalarla işaretlenir. Kır koşuları, takım tasnifi ve ferdî tasnif ile değerlendirilir. Takım yarışmasında bir takımın en iyi dört dereceyi alan elemanları puvan hesabına dahil edilir. Takımların tasnifteki sıraları ise, ilk dört elemanın yarışı bitiriş sıralarına göre belli olacağından en az toplamı bulunan takım birinci sayılır. Kır koşulları genellikle kış mevsiminde yapılır.

● Türkiye'de ilk kır koşusunu 1920 yılında İstanbul'da Robert kolej tertipledi. Daha sonra o devrin ünlü atletlerinden Ömer Besim (Koşalay), Bebek'ten Fatih'e, Sarıyer'den Beyazıt'a; Nurettin Otmar da (Savcı) Kadıköy'den Kartal'a kadar koştular. Fakat bu koşular cadde üzerinde yapıldığından kır koşusundan çok sokak koşusu mahiyetindeydi. Gerçek anlamdaki ilk kır koşusu 1923 yılında Maslak ile Mecidiyeköy arasında yapıldı. Ömer Besim kazandı. Türkiye Kır koşusu birinciliği ilk kere 1937 yılında tertiplendi. Şevki Evren kazandı. (LM)

KIRAAT i. (ar. *ḳırāʾat* veya *ḳırāʾet*). *Esk.* Okuma: *Daire-i mahsusaya dâhil olmazdan evvel bir dua kıraatıyle kurbanlar zebh olunacaktır* (Atatürk). || Okuma kitabı. || *Kıraat kitabı,* okumaya yeni başlayanlar için hazırlanmış okuma kitabı: *Bülend gülerek cevap verdi: —Evet, hakkınız var, matmazel! Kıraat kitabında bile bu söz var, değil mi?* (H. Z. Uşaklıgil). || *Kıraat ü kitabet,* okuma ve yazma. || *Bediî kıraat,* çok güzel okuma, konuyu ses ve işaretlerle canlandırarak okuma. || *Mantıkî kıraat,* yazı işaretlerine veya noktalamaya dikkat ederek okuma.

— Din. Kur'an'ın, tecvid ve secavend adı verilen belli kural ve işaretlere göre okunması. (Bk. ANSİKL.) || *Kıraat etmek,* okumak. Kur'an'ı usul ve kaidesine göre okumak. || *Kıraat ile okumak,* Kur'an'ı düzgün ve usulünce okumak. || *Kıraat ilmi* (veya *ilmi kıraat*), Kur'an'ı usul ve kaidesince okuma ilmi. || *Kıraat-i Âsım,* Kur'an'ın yedi ayrı okunmasında en yaygın olanı. || *Kıraati seb'a,* Kur'an'ın yedi türlü okunuş tarzı. || *Feth ü kıraat.* [Kur'an ve fermanlar için] Açma ve okuma, açıp okuma. || *Mihanikî kıraat,* yeknesak ve ezber dersi dinletir gibi okuma. Namazda Kur'an'dan belirli sureler okuma.

— ANSİKL. Din. Din bilginlerine ve Kur'an'ın imlâsı, kavramlarının anlamı ve sözdizisi üstünde çalışanlara göre *kıraat*'in (Kur'an okuma) belli kuralları vardır. Bu kurallar, Kur'an okunurken hecelerin uzatılıp kısaltılması sonucu anlam değişmesinden ortaya çıkmıştır. Kıraatte ana ilke, anlamın değiştirilmemesidir. Arap dilinde bir hecenin uzaması veya kısalması çok defa anlamı da değiştirir. Bu anlam değişmelerini önlemek için Kur'an üstünde çalışanlar belli kurallar ortaya koydular. El-Suyuti ve İbn-ül Cezairî'ye göre Kur'an üç kurala göre okunur: 1. sahabe icmaı ve tevatüre dayanan kıraat; 2. yalnız icmaa dayanan kıraat; 3. bid'a sayılan kıraat.

1. *Sahabe ve icmaa dayanan kıraat,* İbni Mücahid'in görüşüne göre yedi türlüdür. Buna *el Kıraat-üs-seb'a* denir. Bunu 10'a çıkaranlar da vardır. Ebu Amr bin El Alâ, Hamza, Asım, İbni Amir, İbni Kesir, El-Kisaî gibi araştırıcıların ileri sürdüğü Osman* mushafı, bu kıraatlere örnek sayılır.

2. *Yalnız icmaa dayanan kıraat* biçimini ileri sürenler İbn Mes'ud ve Ubeyy mushaflarını örnek gösterirler.

3. *Bid'a* pek beğenilmez. Halef, Ebu Ubeyd, İbni Sa'dan gibi sarf ve nahiv kurallarına göre kıraat etmenin gerektiğini ileri sürenlerin görüşüdür. Birçok islâm ülkesinde bu görüş yasaklanmıştır. Kur'an arap musikisinin dince benimsenen belli makamlarına göre okunur. Bu makamlar, Kur'an imlâsının özüne, cümle yapısına, kelimelerin imâle ve zihaf denen uzatılıp kısaltılmasına dayanır. Zamanla kıraat, islâm ülkelerinde özel bir bilim niteliği kazanmış, bu konuda birtakım uzmanlar yetişmiştir.

◆ **Kıraatçi** i. veya sıf. *Esk.* Okuyan, okuyucu. (M)

KIRAATHANE bİş. i. (ar. *ḳırāʾat,* okuma ve fars. *ḫāne,* ev'den *ḳırāʾat-ḫāne*). Kahvehane, kahve: *Doktor, gününün bütün boş saatlerini bu kıraathanenin masalarından birinde* [...] *geçiriyordu* (A. H. Tanpınar). || *Esk.* Okuma salonu, müşterilerin okuması için gazete ve dergi koleksiyonları bulunan kahvehane: *Bakû'daki «Çanakkale Kahvesi» İstanbul'un yeni bir Merkez veya Meserret kıraathanesi halini almıştı* (Ş. S. Aydemir). [M]

KIRAÇ sıf. (*kır*'dan *kır-aç*). Bitek olmayan, verimsiz veya sulanmayan (yer): *Yol ilerledikçe çıplaklık da artıyordu. Kel tepeler, çiğ bir güneş altında yanan kıraç, çorak kırlar alabildiğine uzanıp gidiyordu* (Ş. S. Aydemir).

◆ **Kıraçlık** i. Kıraç olma hali, kıraç yer. (M)

KIRAÇA i. Zool. İstavritin küçüğü. (M)

KIRAÇLAŞMA i. (*kıraç* > *kıraçlaşmak*'tan *kıraçlaş-ma*). Kıraç hale gelme, verimsizleşme.

— ANSİKL. Jeomorfol. *Kıraçlaşma,* özellikle killi kayaları etkiler; bu kayalar kıraçlaşma yüzünden hacimlerinin büyük kısmını kaybeder ve durum, kayaların yüzeyden çatlamasına yolaçar. Kıraçlaşma çatlakları 2-4 sm genişliğe ve 1-2 m derinliğe ulaşabilir; çatlaklar toprağın yüzeyi ile derindeki yerleri arasında sıcaklık ve nem farklarını artırır; birçok toprak kaymasında ve çok köşeli toprakların oluşumunda önemli bir rol oynadığı sanılır. Toprakların kıraçlaşmadan doğan hacim farklarının meydana getirdiği küçük, fakat sık tekrarlanan yer değiştirmeler, dağ yamaçlarında meydana gelen hafif toprak kaymalarında da önemli rol oynar. (L)

KIRAĞI i. (esk. türk. *ḳıraġu*'dan). Soğuk havalarda, sabahları, bitkiler üzerinde ve toprakta görülen donmuş çiy: *Gece kırağı yağmış.* (Bk. ANSİKL.) || *Kırağı çalmak.* [Bitkiler için] Kırağıdan zarar görmek, donup yanmak.

— ANSİKL. Gerçek *kırağı,* buhar halinden doğrudan doğruya katı hale geçmiş sudur. Bunun oluşum şekli çiyin oluşumuna benzer. Arada sadece şu fark vardır: hava, çiy oluşum noktası sıfırın altında kalacak derecede kuru olmalıdır. Donmuş sisten oluşan buzlu karlı kırağıdan farkı ise, bunun açık havada meydana gelmesidir. Kırağı ısıyı iyi yayan koyu renkli cisimlerle ot, odun, ziftli alanlar gibi kötü ileten cisimler üzerinde oluşur. (M)

KIRAĞILIDERE. Arkeol. Adana ili sınırları içinde Karatepe* Hitit kalesinin yaklaşık olarak 6 km kuzeybatısında arkeolojik yer. Harabeler Kırağılıdere vâdisinin güney yönündeki yamacın art sırtında oldukça büyük bir alana yayılır. Karatepe'de kazılar yapan Prof. Bahadır Alkım tarafından bulundu (1952). Henüz kazı yapılmadı. Mimarî kalıntılarından ve toprak üzerinde bulunan yunanca bir mezar ya-

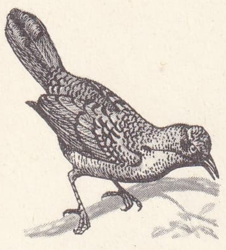

kıral cennetkuşu

zıtından Geç Antik çağa ait olduğu anlaşıldı. (M)

KIRAK i. (esk. türk. *kıyırak*'tan). Yan, yakın, kenar, kıyı: *Garîk-i bahr-i gam etti beni bu şiveyle / Gelir teferrüc eder her zaman kırağından* (Nesimi). [M]

KIR akçaağacı. i. Bot. Bk. AKÇAAĞAÇ.

KIRAL i. Bk. KRAL.

KIRAL CENNETKUŞU i. Kırmızı ve yeşil tüylü küçük ve güzel cennetkuşu (*Cicinnurus regius*); kuyruk teleklerinden ortada bulunan uzun ve kıvrık iki teleğin ucu birleşerek raket biçiminde ince bir uzantı meydana getirir. (L)

KIRAN i. (esk. türk. *ķıyıraķ* > *ķıraķ* > *kırağ* > *ķırang*'dan). Kenar, kıyı, sınır. || Dağın çizgi halinde görünen ağaçsız sırtı, bayır. (M)

KIRAN sıf. (*kırmak*'tan *kır-an*). Kırmak işini yapan (kimse): *Taş kıran işçiler.* || İ. Öldürücü ve salgın hastalık: *Kırk yıl kıran olmuş eceli gelen ölmüş* (Atasözü). || *Kıran girmek*, öldürücü ve salgın hastalık bulaşmak: *Koyunlara kıran girdi.* || *Fındık* (veya *ceviz*) *kıran.* Bk. FINDIKKIRAN. || *Saç kıran.* Bk. SAÇKIRAN.

— DEY. *Kıtlığına kıran girmek.* Bk. KITLIK. (M)

KIRÂN i. (ar. *ķarn*'dan *kırān*). *Esk.* Yakınlaşma, bir araya gelme, bitişme. || *Sahibkıran*, talihli, devrinde uğurlu yıldız yakınlaşmaları olan ve çok kuvvetli hükümdar.

— Astron. *Esk.* İki yıldızın aynı burçta birleşmesi. (Eskiden yıldızlardan bazılarının kırânı hayra, bazılarınınki ise uğursuzluğa yorumlanırdı.) || *Kırânı nahseyn*, Mars (Merih) ile Satürn'ün (Zuhal) aynı burçta bulunması. (Bu kırânın uğursuzluğuna inanılırdı.) || *Kırânı sa'deyn*, Venüs (Zühre) ile Jüpiter'in (Müşteri) aynı burçta birleşmesi. (Kutluluk işareti sayılır. Zamanında «kırân sa'deyn» olan padişaha *sahib-kırân* denirdi.)

◆ **Kırânât** çoğl. i. *Esk.* Yakınlaşmalar, biraraya gelmeler.

— Astron. *Esk.* [Gezegenler için] Aynı burçta bulunmalar. (M)

KIRAN KIRANA zf. Birbirini öldürürcesine, yeninceye kadar, kıyasıya: *Kıran kırana dövüşmek. Kıran kırana güreşmek.* || Sıf. Zorlu, çetin: *Kıran kırana bir mücadele.* (M)

KIRANTA i. (ital. *quaranta*, kırk'tan [?]). Saçları ağarmağa başlamış orta yaşlı erkek. || Sıf. Kerli ferli, oturaklı, yaşına rağmen süslü ve itinalı (erkek): *Şu karşıki kıranta adamı tanıyor musun?* (B. Felek). || [Saç v.b. için] Kırlaşmış: *Erkek, tıraşı uzamış, kıranta saçlı kırk yaşlarında bir köylüydü* (R.N. Güntekin). [M]

KIRAT i. (yun. *keration*, boynuz, ar. *kırâţ*). Metrol. Elmas v.b. kıymetli taşların tartısında kullanılan 2 desigramlık ölçü birimi. (Eskiden miskalin yirmi dörtte biriydi ve 0,2128 grama eşitti.) [Bk. ANSİKL.] || *Mec.* Nitelik, değer, seviye: *Ne kıratta insan olduğu meydana çıktı.*

— *Esk.* *Kırât-ı örfî*, geleneğe göre dört, bazen beş arpa tanesi veya dört keçiboynuzu çekirdeği ağırlığında olan ölçü birimi. || *Kırât-ı şer'î*, kanunlarca tespit edilmiş beş arpa tanesi ağırlığındaki ölçü birimi.

— Nümism. Para ölçüsü. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Metrol. *Kırat*, İslâmiyetten önce Araplar tarafından Bizans'tan alındı. Bu sistemin değişmez ölçüleri şunlardır: 1/3 kg ratl, bunun 1/72'sini meydana getiren (4,55 gr) miskal, 1/1728'ini meydana getiren (0,19 gr) kırattır. Bugün ağırlık ölçüleri ve meskûkât (para) ölçü sisteminde çeşitli ağırlıkta kırat kullanılır. Meselâ İstanbul'da 0,2073, Şam'da 0,200, Bağdat'da 0,2103'tür. Mısır'da bu sistem bütün mallar için tek ölçü halindedir. Burada kırat 0,193 gr'dır. Kırat, altının halislik değerini ölçmek için de kullanılır. Tedavülde kullanılan meskûkât için kırat, dinarın 1/24'üdür (0,177 gr. altın).

— Nümism. Halife Abdülmelik devrinde yapılan para düzenlenmesinde (694) altının ayarı 4,55 gr'dan 4,25 gr'a düşürüldü. Buna *küçük miskal* dendi. Buna göre yeni bir ölçü sistemi tespit edildi. Kırat miskalin 1/20'sini meydana getirir ve 0,22 gr. idi. (M)

KIRATLIK sıf. (*kırat*'tan *kırat-lık*). [...] Kırat değerinde olan: *Kırk kıratlık elmas.*

KIRBA i. (ar. *ķırba*, tulum). Eskiden sakaların, içinde su taşıdıkları, ağzı dar, alt kısmı geniş, deriden yapılmış kap: *Hazret-i Ali, bu keyfiyete muttali oldukta hemen üç kırba su gönderdi* (Cevdet Paşa). || *Halk dili.* Çocuklarda karın şişiren bir hastalık. || *Mec.* Çok su içen kimse. || *Kırba olmak.* [Çocuklar için] Kırba hastalığına yakalanmak, karnı şişmek. || *Su kırbası*, su tulumu.

— ANSİKL. *Kırba*, tahta üzerine demir çemberle kösele kaplayarak yapılır. İçine su doldurulduktan sonra ağızlık ikiye bükülür, halkalı bir meşinle bağlanır. Omuza takmak için, uzun bir kolu, tahtaya ekli bir musluğu vardır. Kırbalarla elde veya atların sırtına bağlanarak su taşınır. (M)

KIRBACI i. (*kırba*'dan *kırba-cı*). Kırba hastalığına yakalanmış bir çocuğu iyileştirmek için okuyup üfleyen kimse. || Su tulumu yapan ve satan kimse. (M)

KIRBACIK i. (*kırba*'dan *kırba-cık*). Anat. İçkulak dalızı içinde bulunan küçük kesecik. (L)

KIRBAÇ i. (esk. türk. k.). Kayıştan yapılmış uzun ve esnek kamçı: *Senin binbaşının öküz sinirinden kırbacı varmış* (Kemal Tahir). || Koşum hayvanlarına vurmağa yarayan uzun değnekli kamçı: *Yağız atlar kişnedi, meşin kırbaç şakladı / Bir dakika araba yerinde durakladı* (F.N. Çamlıbel). || *Kırbaç cezası.* *Esk.* Kırbaçla verilen ceza. || *Kırbaç vurmak*, kırbaçla dövmek. || *Kırbaç yemek*, kırbaçlanmak.

— ANSİKL. *Kırbaç*'ların elle tutulan kısmı gövdeye göre daha kalıncadır. Gövde uç kısma doğru gittikçe incelir. En dipte, katlanarak uç kısma bağlanmış meşin parçası vardır. Kırbaç genellikle çelik çubuk, balina kemiği, kurutulmuş sığır kamışı, hint hurması dalı v.b.den yapılır. Bu maddelerin üzeri deri, çeşitli tabiî ve sentetik maddelerden yapılmış iplikle kaplanır. Bu kısım, kamçının kılıfıdır. Sapı gümüşle işlenmiş kılıflar da vardır.

◆ **Kırbaçlamak** geçl. f. Kırbaçla vurmak, dövmek: *Atı kırbaçladı.* (ML)

KIRBAÇKURDU bls. i. Yuvarlak iplik solucan; insan ve çeşitli memelilerde asalak yaşar. (*Trichinidae* familyasından.) Bk. ANSİKL.

— Patol. *Kırbaçkurdu hastalığı*, bağırsakta kırbaçkurdu bulunmasından doğan asalak hastalığı. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. *Kırbaçkurdu*, küçük beyaz bir solucandır, rengi bazen kırmızımsıdır. Erkeği ile dişisinin uzunlukları 30-50 mm arasında değişir. Gövdenin ön kısmı kırbaç gibi ince uzundur (adını buradan alır). Hayvan bu kısmıyle bağırsak mukozasına saplanır, damarlardan kan emerek beslenir. Dışkılarla dışarı atılan yumurtalardan meydana gelen embriyon, dış ortamda (sıcaklığa göre) 1-12 ayda yavaş yavaş gelişir. Embriyon haline gelmiş yumurtaların alınmasıyle de insana bulaşır; yumurta bağırsakta açılır ve hastalığa sebep olur.

— Patol. Kırbaçkurdunun bağırsakta bulunması genellikle farkedilmez; fakat bazen rahatsızlıklar ortaya çıkar; sindirim ve sinir bozuklukları belirir; kırbaçkurdu apandisiti gibi tehlikeli de olur. Kurt mukozaya girerek iltihaba yolaçar; devamlı olarak kıpırdanması da sürekli tahrişe sebep olur. Çıkardığı toksinler de az çok ağır bir kansızlığa yolaçar. Tek teşhis yolu, dışkı da yumurta bulunup bulunmadığını araştırmaktır; kurt varsa kanda eozinofili genellikle pek yüksek değildir. Hastalığın klasik ilâcı timol ve kazayağı esansıdır; fakat şimdi bunların yerini solucan düşürücü kimyasal ilâçlar, özellikle ditiazimin almıştır. Bu ilâç dışkıyı maviye boyar. (L)

KIRBAÇLAMA i. (*kırbaçlamak*'tan *kırbaçla-ma*). Kırbaçlamak eylemi. Kırbaçla vurma. Bk. ANSİKL.

— İkonogr. *Kırbaçlama* veya *Sütuna bağlı İsa*, roma heykellerinde canlandırıldı (Saint-Gilles-du-Gard, San Nectar, Issoire, Toulouse'lu Daurade, Cunault, Verona'lı San-Zeno); bu tema özellikle XV. yy.dan sonra bütün gerçekliğiyle tasvir edildi: Fra Angelico (Floransa), Signorelli (Milano), *Korkusuz Jean'ın Saatleri, Notre Dame'ın En İyi Saatleri, Berry Dükünün Psalterium'*-u, ingiliz albatr heykelcileri (Douai, Gisors), Michael Pacher (Viyana); konuyu XVI. yy.-da işleyen sanatçılar arasında İhtiyar Holbein (Münih), Genç Holbein (Basel), Bramante (Milano), Sebastiano del Piombo (San Pietro, Montorio, Roma), Altdorfer (Sankt Florian, Avusturya), D. Calvaert (Bologne), Tintoretto (Venedik), L. Carracci (Bologne) ve Saint-Nizier de Troyes'deki *Sütuna Bağlı İsa* heykelini yapan sanatçı sayılabilir. Kamçılama'yı daha sonra Rubens (Anvers), Rembrandt (Darmstadt), Varin (Beauvais), J. Blanchard (Rennes), Hernandez (Avila), Tiepolo (Madrid) işledi. Kamçılama, günah çıkarma ve kamçılama dernekleri üyelerinin kutsal hafta içinde taşıdıkları ispanyol *pasos*'larında da tasvir edilmiştir. İşkenceden sonra kana bulanmış ve sütunun dibine çökmüş İsa tasvirini Murillo, Velasquez, George Desvallières'de buluruz.

— ANSİKL. Tar. Eskiçağda *kırbaçlama* ağır bir ceza, bazen de bir çeşit ibadetti. Roma'da Luperkos'lar, kadınları çocuk yapma bakımından verimli olmaları için kırbaçlarlardı; dinlerde kırbaçlama, bir çeşit dine giriş sınavıydı; kybele rahipleri, inananlar üstünde etki yapmak amacıyle buna katlanırlardı. Kserkses'in emriyle Hellespontos'un (Çanakkale) kırbaçlanması da, bir dinî davranış olarak nitelenebilir. Hıristiyan kilisesinin ilk yüzyıllarında, Ağde (506) ve Macon (582) konsilleri, kırbaçlamayı medenî ceza tayin etmişti. Bazı ateşli kişiler, din dışı bir tutumla, kırbaçlamayı uygulamağa başladılar. Kırbaçlayıcı loncaları bile kuruldu. Günümüzde, bazı hıristiyan mezheplerinde «disiplin» adı altında kırbaçlama, uygulanmaktadır. (L)

KIRBAŞI, İç Anadolu bölgesinde (Yukarı Sakarya bölümü, Ankara ili, Beypazarı ilçesi) bucak; 7 029 nüf. (1965); 11 kuy.

— *Bucak merkezi*, 1 559 nüf. (1965); Beypazarı'nın 29 km güneyinde; yüksl. 900 m. (M)

KIRCAALİ, bulgarca **Kirdjali**, Güney Bulgaristan'da Rodop dağlarının kuzey eteklerinde ve Arda çayı kenarında idare merkezi şehir; 33 319 nüf. Hasköy (Haskovo) -Mestanlı (bulgarca Momçilgrad) demiryolu üzerinde. Balkan savaşından önce Edirne vilâyetine bağlı bir kaza merkezi idi. Sonra bulgar kuvvetleri tarafından işgal edildi

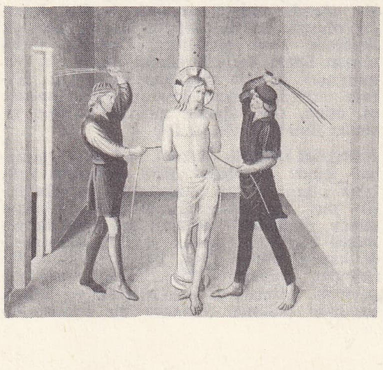

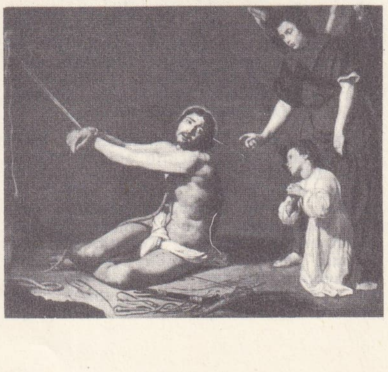

kırbaçlama
solda,
Fra Angelico'nun eseri,
Floransa;
sağda,
«Sütuna Bağlı İsa»
Velasquez'in eseri,
National gallery, Londra

Foto. LAROUSSE

(1912). — *Kırcaali idare bölümü,* 4 040 km²; 283 700 nüf. (M)

KIRCALILAR, Selim III zamanında (1789-1808) Trakya ve Bulgaristan taraflarında faaliyet gösteren eşkıyalara verilen ad. Yaş* antlaşmasından sonra terhis edilen ordu mensuplarından bazıları geri dönmeyerek Rumeli'de kaldı. Bunlar, daha önce savaştan kaçanlarla birleşerek Trakya'da teşkilâtlandılar. Üzerlerine gönderilen osmanlı kuvvetlerini bozguna uğrattılar (1791). Bir yıl sonra Vidin'deki Pazvantoğlu'nun yönetimine girdiler. Selim III, Kadı Abdurrahman Paşayı Pazvantoğlu yönetiminde isyan eden Kırcalıları bastırmakla görevlendirdi. Kadı Paşa, Silivri ve Çorlu'ya kadar gelen Kırcalıları bastırdı. Fakat bunlardan bir grup Tekirdağ'da yeniden isyan ettiler. Kırcalıların isyanı 1803'e kadar sürdü. (M)

KIRCAN (Fikret), türk futbolcusu (İstanbul 1920). Fenerbahçe kulübünde futbola başladı, on altı yaşında birinci takım kadrosunda yer aldı. Sağaçık mevkiinde «Küçük Fikret» adıyle ün kazandı. Yirmi yıllık futbol hayatında sekiz defa Türk Millî takımında yer aldı. Futbolu bıraktıktan (1956) sonra Fenerbahçe kulübü yönetim kurullarında görev aldı, *Milliyet* gazetesinde spor yazarlığı yaptı. (M)

KIRCASALİH, Marmara bölgesinde (Ergene bölümü, Edirne ili, Uzunköprü ilçesi) bucak; 8 581 nüf. (1965); 5 köy. —*Bucak merkezi,* 3 492 nüf. (1965). İlçe merkezinin 18 km kuzeyinde, Uzunköprü'yü Edirne'ye bağlayan karayolu üzerinde. (M)

KIRÇ i. (*kır,* gri renk'ten). Kışın, sisli zamanlarda, ağaç dallarını, telefon direklerini, toprak çıkıntılarını v.b. kaplayan buz tabakası.

— ANSİKL. *Kırç,* sıfırın altındaki sıcaklıklarda bulunan sis ve bulutların içindeki aşırı ergimiş damlacıkların birden donmasıyle meydana gelir. (Bk. AŞIRI *ergime.*) Bir cisme dokununca, aşırı ergimiş damlacıkların meydana getirdiği dengesiz durum sona erer ve cisim üzerinde çok küçük ve parlak buz billûrlarından meydana gelen bir tabaka oluşur. Kırç, geceleyin şiddetli soğuma yüzünden bulutsuz ve sissiz havada oluşan «ak çiğ»den farklıdır. Kırç, özellikle, aşırı ergimiş büyük bulutların güçlü rüzgârlarla sürüklendiği dağ tepelerinde çok kalındır. (L)

KIRÇIL sıf. (*kır*'dan *kır-çıl*). Kır renkli, kırlaşmış: *Kırçıl sakallıyla birkaç arkadaşı araya girdi ...* (Kemal Tahir). *Göğsünün ortasında, tıpkı çenesindeki sakalı andıran kırçıl, seyrek bir tutam kıl vardı* (R. H. Karay). ‖ İ. *Esk.* Kısa ve birbirine girgin sert kıl. ‖ *Halk dili.* İhtiyar, yaşlı kimse. (M)

KIRÇILLANMAK veya **KIRÇILLAŞMAK** dönşl. f. (*kırçıl* > *kırçıllamak*'tan *kırçılla-n-mak* veya *kırçılla-ş-mak*). Kırçıl hale gelmek, kırlaşmağa başlamak. (M)

KIRÇİN. Arkeol. Orta Asya'da Tanrı dağlarının orta bölümünde, Aksu nehrinin Isık Köl'e döküldüğü kıyıda bir kültür merkezi (M.Ö. VI. - V. yy.). Kırçin'de arkeolojik kazılar sonucu Göktürklere ait kurganlar (mezar) bulundu. İçlerinden çıkan eşyanın arkeolojik değeri yoktur. (M)

KIRD i. (ar. *kırd*). *Esk.* Maymun.

◆ **Kırde** i. *Esk.* Kırd'ın dişili. Dişi maymun. (M)

KIRDIRMAK ettrg. f. (*kırmak*'tan *kır-dır-mak*). Kırmak eylemini yaptırmak.

— Tic. Ticarî bir senedi (bono) vadenin hululünden önce bir bankaya iskonto ettirmek. (Bu işlem sırasında borçlu lehine bir indirim yapılması gerekir; indirim ıskonto haddine göre yapılır.) [Bk. ISKONTO]. ‖ Ödenme zamanı henüz gelmemiş maaş veya ücretlerin tamamını veya bir kısmını önceden almak. ‖ *Yeniden kırkırmak,* [banka için], kırarak aldığı bir senedi Merkez bankasına ıskonto ettirerek vermek. (*Reeskont* da denir.) [M]

KIRGI BAYIR. Bk. NADLANDS.

KIRGIN sıf. (*kırmak*'tan *kır-gın*). Bir kimseye kırılmış olan, gücenmiş: *Onları anlamadığınız için size kırgın olmaları kadar tabiî ne olabilir?* (A.H. Tanpınar). ‖ İ. *Halk dili.* Tabiî şartların değişmesinden ileri gelen ve hayvanlar arasında genellikle ölümle sonuçlanan salgın hastalık: *Kırgında pek çok koyun öldü.* ‖ *Esk.* Kırım, katliam.

◆ **Kırgınlık** i. Güceniklik, dargınlık: *Zaten abus olan yüzünde derin bir kırgınlık göründü* (Ahmed Rasim). ‖ Kırıklık, rahatsızlık. (M)

Kırgınlar Evi (*Heartbreak House*), George Bernard Shaw'un üç perdelik komedisi. 1917'de yazılmış olan eser 1919'da yayımlandı. *Kırgınlar Evi,* seksen yaşındaki eski deniz kurdu kaptan Shotover'ın gemi biçiminde yapılmış evidir. Yalnızlıktan hoşlanan manyak Shotover, yeryüzü ve evren konusunda derin düşüncelere daldığı bir gün pek çok rom içer ve bahçesindeki mağaraya bir miktar dinamit depo eder. Shotover'ın iki kızından Hesione, kocası Don Juan ile birlikte onun yanında yaşamaktadır. Öbür kızı Ariane'a ise, babasının karşı olmasına rağmen eski bir sömürge genel vali yardımcısıyle evlendiği için eve gelmeyi yasaklamıştır. Ama Ariane aradan yirmi üç yıl geçtikten sonra eve gelir. Baba ilkin kızını kabul etmek istemez; sonradan, kızı ile kayını Randal'ın ve öbür kızı Hesione'u görmeğe gelmiş olan bazı arkadaşlarının da eve gelmelerine katlanır. Herkesin başkasının karısı veya kocasıyle ilişki kurmağa çalıştığı bir yer haline gelen eve bir hırsız girer, ama yakalanır. Yaptığı kötülüklerden pişmanlık duyduğunu söyleyen ve cezasını çekmek istediğini bildiren hırsızı bu ahlâksız topluluğun içinde hiç kimse karakola teslim etmek cesaretini göstermez. Çünkü herkes kendi özel hayatı dolayısıyle kendi kendini de suçlu bulmaktadır. O sırada evin üzerinden geçen düşman uçaklarının korkusuyle Mangan ve hırsız, bahçede içine dinamitler saklanmış olan mağaraya sığınırlar ve buraya düşen bir bomba ikisini de öldürür. Yazar, eserin önsözünde, bu oyunu çağdaş toplumda savaşın değerler dizisini ortadan kaldırdığını ve artık herkesin hayat mücadelesinin kurallarından başka yasa tanımadığını göstermek için yazdığını belirtir. (L)

Kırgınlar oyunu, Karagöz oyunlarından biri. Bir para meselesinden Karagöz Hacivat'ı öldürür ve bir küpe koyar, üzerine oturur. Hacivat'ın üç kardeşi sırayle gelirler, Karagöz onları da öldürerek, cesetlerini aynı küpe koyar. Sonunda Hacivat'ın oğlu Sivrikoz gelir. Bir oyunla Karagöz'ü küpü üzerinden kaldırır, küptekileri çıkarır. Gerçekte hiç biri ölmemiştir. Oyunun başka adları: *Hacivat'ın Sülâlesi; Abdal Kardeşler.* (M)

KIRGIZ, Tien-şan sıradağlarının (S.S.C.B.) en kuzeydeki olanı; 4 875 m. Kırgızistan Sovyet Sosyalist cumhuriyetinin merkezi Frunze'un yer aldığı verimli dağ eteğine hâkimdir. (L)

KIRGIZCA i. (*Kırgız*'dan *Kırgız-ca*). Leng. Türk lehçelerinden biri.

— ANSİKL. *Kırgızca,* bugün Kırgızistan Sovyet Sosyalist cumhuriyetinde yaşayan kırgızların dilidir. Kırgızca, Türk dilinin sınıflandırılmasında «Dağlı - Altay» grubuna girmektedir. Üç tarihî dönem geçiren Kırgızcanın bugün üç ağzı vardır. Kırgızlar arasında bugün kiril alfabesi kullanılmaktadır.

● *Özellikleri.* Kırgızcada sekiz ünlü, yirmi ünsüz vardır. Ünsüzlerden dar «i» ve «ı» dışında diğerleri uzun telaffuz edilir. Ünsüz değişmelerinde *y->j-* dikkati çeker: *jol* (yol) v.b. Kelime içi *-c-, -j-* olur: *ajal* (ecel) gibi. *F, v* ve *h* ünsüzlerine yalnız yabancı kelimelerde rastlanır. *N* sesi kelime başında düşer. Kelime başı *r* ve *l* ünsüzlerinden önce bir ünlü gelir: *ılampa* (lamba) gibi. Kırgızcada yabancı kelimeler dışında ünlü uyumu sağlamdır.

● *Morfoloji.* Kırgızcada kullanılan çeşitli tipteki ekler şunlardır: isimden isim türeme ekleri: *-çı, -lık, -daş, -çık, -day* (*bulakday* [pınar gibi]), *-ke; -luu* (*taşluu* [taşlık]), v.d. Fiilden isim türetme ekleri: *-n, -m, -gak, -oo, -uu* (*okuu* [okuma]); Farsçadan alınan olumsuz önekler: *bey-* (*beykabar* [bîhaber]), *na-* (*narazı* [razı olmayan]). İsim çekim ekleri: genitif eki: *-nın* (*-nin, -nun, -nün, -dın, -din, -dun, -dün, -tın, -tin, -tun, -tün*); akkuzatif eki: *-nı* (*-ni, -nu, -nü, -dı, -di, -du, -dü, -tı, -ti, -tu, -tü*); datif eki *-ga* (*ge, -go, -gö, -ka, -ke, -ko, -kö*); lokatif eki: *-da* (*-de, -do, -dö, -ta, -te, -to, -tö*); ablatif eki: *-dan* (*-den, -don, -dön, -tan, -ten, -ton, -tön*).

Kırgızcada şimdiki zaman iki şekilde yapılır: ünlülü gerundium + şahıs zamiri: *jazam* (yazıyorum); *-p*'li gerundium + yardımcı fiil (*turmak, oturmak, jatmak, jurmak*): *okupturam* (okuyorum) gibi. Geçmiş zaman (*-dı, -di*): *bardım* (vardım) v.b.; (*-gan*): *okuganım* (okudum) v.b.; (*-çu*): *okuçumun* (okudum) v.b. İstek eki *-gay*'dır; çok az kullanılır. (M)

KIRGIZ dağı, İç Anadolu bölgesinin Yukarı Sakarya bölümünde, Seyitgazi, Çifteler arasında metamorfik şist ve kalker yapılı dağ kütlesi; yüksl. 1 302 m. (M)

KIRGIZİSTAN SOVYET SOSYALİST CUMHURİYETİ, rusça **Kırgızkaya S.S.R.,** S.S.C.B.'de federal cumhuriyet. Orta Asya'da; 2 066 000 nüf. Merkezi *Frunze.* Batı Tien-şan üzerinde uzanan Kırgızistan toprakları hemen bütünüyle dağlıktır; doğuda Çin sınırında yükselti 6 995 m'yi (Han Tengri doruğu) ve 7 439 m'yi (Pobeda doruğu) bulur. Vâdiler büyük buzullarla örtülüdür. Kırgız dağları birçok tektonik çöküntüyle yarılmıştır. Narim yaylası (Yukarı Seyhun, aslında 2 000 m yükseltiyle kadar üçüncü zaman çökeltileriyle dolu bir çanaktan oluşmuştur. Su seviyesi 1 609 m'ye yükselen Isık Köl (6 200 km²) başka bir çanağı örter. Kırgız sıradağlarının güneyinde üçüncü bir çanak yer alır: uzunluğu 300 km'den fazla olan, genişliği 100-200 km arasında değişen Fergana çanağı; bu çanağın çevresi Kırgızistan'dadır. Bu çöküntüler içinde yalnız Fergana'da hem

KIRGIZİSTAN SOVYET SOSYALİST CUMHURİYETİ haritası

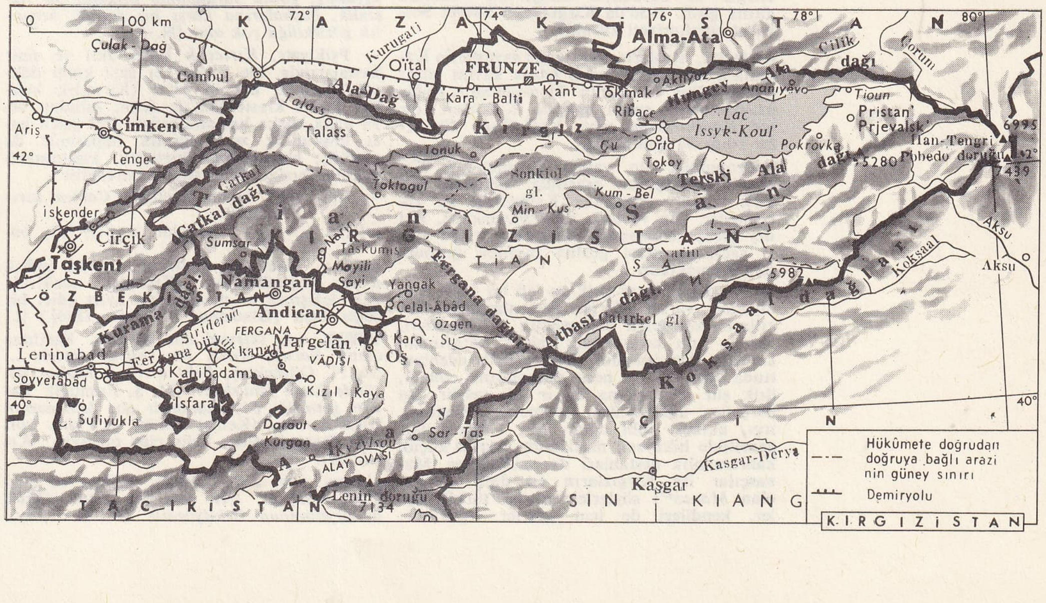

tarım, hem de sanayi (maden kömürü yatakları) gelişmiştir. Fergana dışındaki nüfus, Kırgız sıradağlarının kuzeyindeki alüvyonlu dağ eteğinde yerleşmiştir. Frunze, bu bölgede sulama ile verimli bir duruma getirilmiş bir kesimin ortasında kurulmuştur. Hayvancılık (at, sığır, özellikle koyun), tahıl, şeker pancarı, tütün, meyve ağaçları yetiştiriciliği, Frunze bölgesinde bağcılık, Kırgızistan'ın başlıca gelir kaynaklarıdır. Sanayi tesisleri, Celâlâbâd'da, Fergana'da, özellikle Frunze'de kurulmuştur: tarım ürünlerini işleyen sanayiler (şeker fabrikaları; sepicilik; yün iplikçiliği) ve tarım makineleri yapımı. (L)

kırgızlı

KIRGIZLAR, türk boylarından biri. M.Ö. 201 tarihlerindeki çin kaynaklarında *kırgız* adına rastlanır. Bu tarihte ataları Yenisey ırmağının yukarı boylarında yaşamaktaydı. Yenisey Ostyaklarının bir devamı sayılan Dinlin'lerle, daha sonraları Hunlar ve Çinlilerle, karışık bir hayat sürdüler, M.S. I. yy.ın başlarında Hun birliğine katıldılar. Zamanla, genişleyerek Orta Asya ile Tien-Şan arasındaki sahaya yerleşmeğe başladılar.

Kırgızlar, çok eski çağlarda işgal ettikleri Tien-şan'da birçok kavimle karşı karşıya geldiler; Çin, İran, Sogd, Doğu Türkistan gibi kültür bakımından zengin ülkelerin halklarıyle, kültürel ilişkilerde bulundular. Hun imparatorluğunun yıkılışı üzerine, IV. yy.da büyük bir devlet kurdular. Çin kaynaklarında bu devletin adı *Hakas devleti* olarak geçmektedir. İmparatorluk, Baykal gölünden Tibet'e kadar uzayan bütün bölgeyi içine alıyordu. VII. yy.da Göktürk devletine bağlanan Kırgızlar, birçok iç savaşlara katıldılar. Göktürk yazıtlarında, Kırgızların bu iç savaşlardaki rolü anlatılır. Suci yazıtının bir kırgız beyi adına dikildiği ileri sürülür. Kırgızlar VIII. yy.da Uygurlarla birleşerek Göktürk devletini yıktılar. Bir yüzyıl sonra da Uygur devletini yıkarak yönetimi ellerine geçirdiler. Moğolistan ile Tien-şan bölgesindeki Kırgız devleti, X. yy.da Karahıtaylar tarafından işgal edildi.

X. Yüzyıldan sonra, yavaş yavaş Karahanlı devletine bağlanan Kırgızlar İslâmlığı kabul ettiler. Kırgız boylarına ait Balasagun ve Uzgen şehirlerinde, iktisadî ve kültürel faaliyet arttı. Kırgızlar XIII. yy.da moğol istilâsına uğradılar. Timurlular zamanında Kırgızların yaşadığı bölge, Timur'un Çin'e karşı yaptığı savaşlara sahne oldu. Bir ara Cungarya devletinin işgaline uğradı ve yağma edildi; Kırgızlar Yedi-Su eyaletinden çıkarıldılar. Tarihî kaynaklar Kırgızları, Moğol imparatorluğunun en kabiliyetli savaşçıları olarak nitelendirmektedir. Kırgızlar, 1606'dan 1642 yılına kadar, rus istilâsına karşı amansızca mücadele ettiler. Bu arada komşu türk boylarıyle de birlik kurmağa çalıştılar. XVIII. yy.da Orta Asya'da kurulan yerli türk hanlıklarının boyunduruğuna girdiler. Fakat 1860-1881 yılları arasında, Kırgız ili bütünüyle Rusya'nın yönetimi altına girdi. 1936'da Kırgızistan Sovyet Sosyalist cumhuriyeti kuruldu.

Kırgızlar, Ruslarla yaptıkları savaşlarda Kazaklara benzediklerinden *kazak* kavim adını aldılar. Rus istilâsının Tien-şan'lara kadar uzamasından sonra gerçek Kırgızlar, bir ara *Karakırgızlar* veya *Vaşi Taşlı Kırgızlar* adını da kullandılar.

Antropolojik tip yapısı bakımından Kazaklarla Kırgızlar arasında, herhangi bir fark yoktur. Aralarına Kalmuklar da karışmıştır. Çin ve bazı arap kaynakları, sırf dış görüşe dayanarak, Kırgızları, tipçe «sarı saçlı ve mavi gözlü» insanlar grubundan saymaktadır.

— Ed. Kırgızların lirik ve içli bir halk edebiyatları vardır. Kırgız destanlarında, yüzyıllarca süregelen bağımsızlık mücadeleleri, «akın» adlı kırgız halk şairleri tarafından kopuzla dile getirildi. Kırgız halk edebiyatında epik şiir ve nesir parçalarına *comok*, lirik şiir parçalarına da *ır* adı verilir. Bu parçaları nakledenler, «comokçu, manasçı, ırcı, akıncı» gibi adlar alır. Comokçular, genellikle hikâyeci, masalcıdır. Ayrıca küçük kahramanlık destanları da nakledenler. Manasçılar ise Kırgızların en ünlü destanı olan *Manas**'ı söylerler. Ircılar türkü söyler, kendileri de icat ederler. İçlerinde, her türden şiirler söyleyen, terennüm edenler de vardır.

Asıl halk şairi ve edibi durumunda olanlar, «*akın*»lardır. Bugünkü kırgız yazılı edebiyatında akın adı, şairlere de verilmektedir. Kırgızların, tamamıyle kendi boylarına mahsus edebî türleri vardır. Bunlar arasında özellikle «kız çoban»lara mahsus «Bekbekey» ve «Saksakay» dikkati çeker. Ayrıca «erkek çoban»lara mahsus bir de «Şırıldan» adlı türkü vardır. Kırgızların, en çok sevdikleri halk edebiyatı türü, atasözleri ve deyimlerdir. Şairler arasında moda olan «aytışlar» ise türk saz şairleri arasındaki söyleşme yarışına benzer. Bunlar yalnız iki halk şairi arasında olur. Fakat daha çok şairin katıldığı «sermerden» türü de vardır.

Bunlar dışında kırgız hayatının bütün yönlerini konu edinen birtakım edebiyat türleri de vardır: hayat acılarından şikâyeti dile getiren «arman», ayrılık acılarını işleyen «koştoşuu», düğünleri canlandıran «koşok». «Koşok» türküleri, hem düğünlerde, hem de ağıtlarda terennüm edilir. Eğlencenin matemle birleştirildiği bu edebî tür, Kırgızlara mahsus olsa gerektir. Kırgız halk edebiyatını yaşatan, «akın»lardan Togolok Moldo, Abulkasım Cukatey, İsak Şaybek, Toktogul Satılgan (1864-1933) anılabilir. Kırgızistan Sovyet Sosyalist cumhuriyetinde, son zamanlarda modern edebiyat gelişme göstermektedir. (M)

KIRICI sıf. (*kırmak*'tan *kır-ıcı*). Kırmak eylemini yapan. || *Teşm. yol.* Sert ve kaba, çevresindekileri inciten, kıran: *Kırıcı söylemek.*

— Opt. Kırınım meydana getiren: *Kırıcı ortam.* || *Kırıcı güç,* $\frac{n^2-1}{d}$ ifadesine verilen ad (burada d cismin yoğunluğu, n kırma indisidir).

— Spor. Sert oynayan.

◆ i. Ciltc. Matbaadan gelen düz yaprakları, kitap meydana getirilirken formalar halinde katlayan işçi.

— Tic. Senet, para, tahvil, bono ve vadesi gelmemiş alacaklarla ilgili alışveriş veya işler yapan kimse. *Eşanl.* SARRAF.

— Teknol. Şeker kırma fabrikasında, şekeri düzgün parçalar haline getiren makineyi kullanan işçi. || *Taş kırıcı,* yol yapımı için taşları kıran işçi.

— Tekst. Eskiden, çürütüldükten sonra iyice kurutulan kendir veya keten gövdeleri içindeki elyafın çıkarılması için, bu gövdenin üzerindeki odun kısımlarını kırılmasında kullanılan el âleti. (İnce ve kaba olmak üzere iki tiptir. Kabasında iki, incesinde dört kırma çenesi vardır. Günümüzde bu iş otomatik olarak ve sıyırma işlemiyle birlikte yapılır.) [LM]

KIRICILIK i. (*kırıcı*'dan *kırıcı-lık*). Kırıcı olma hali ve özelliği: *Öyle bir acıya uğramış, gönlü yaralanmış insanda bir haşinlik, başkalarına karşı bir sertlik, kırıcılık gözüktüğü çok olur* (N. Ataç).

— Psikiyatr. *Kırıcılık krizi,* akıl ve sinir hastalarında, ele geçen her şeyi kırıp dökme şeklinde beliren kriz. (Kırıcılık krizleri yalnız klastomani'de değil, saradan veya daha başka hastalıklardan ileri gelen bazı coşkunluk ve taşkınlık hallerinde de görülür; bu takdirde kırıcılık, klastomanidekinin tersine, bilinçsiz bir harekettir.)

— Opt. Işığı kırma özelliği: *Camın kırıcılığı.* || $\frac{n-1}{d}$ ifadesine verilen ad; burada n, incelenen maddenin kırma indisi, d de yoğunluğudur. (Kırıcılık sıcaklıkla pek değişmez ve madde için ayırt edici bir değer taşır [Gladstone ve Dale, 1880].) [L]

KIRIK sıf. (*kırmak*'tan *kır-ı-k*). Kırılmış olan: *Bacağı kırık bir ihtiyar leylek* ... (R. N. Güntekin). *Eski kırık konsolun üstünde kırık fanuslar...* (M. Ş. Esendal). *Yakıp getirdiği beş numaralı gaz lambasının şişesi kırıktı.* (Kemal Tahir). || *Teşm. yol.* Soyu karışık olan, halis cins olmayan: *Kırık tazı.*

— ÇEŞ. DEY. *Kırık dökük,* sağlam ve düzgün olmayan: *Her şeyi bu kırık dökük demiryolundan bekliyorduk* (F. R. Atay). Derme çatma: *Kırık dökük dem urur mahremane sevdadan / Meyan-ı bezme de bir harf-i şûh atar aradan* (Tevfik Fikret). İşe yaramayan, gereksiz (şey): *Kırık dökük eşya.* || *Kırık gönül* (veya *kalp*), üzgün, gücenip incinmiş gönül veya kalp: *Sevdalıların kırık gönüllerine deva olmayı bilir* (N. Araz).

— Mat. *Kırık çizgi,* birbirini değişik yönlerde izleyen doğrulardan meydana gelen çizgi.

— Mim. ve İnş. *Kırık kemer,* yarım daire kemerin karşıtı olan sivri kemer. (Kırık kemer örneklerine roman mimarîsinde rastlanır. Gotik devirden itibaren mimarlar kırık kemeri daha çok kullanmağa başladılar.)

◆ i. Kırılmış bir şeyin parçası: *Cam kırığı.* || Bir şeyin kırılmış yeri: *Vazonun kırığını yapıştırdı. Bacağındaki kırık kaynamış.* || Bir organın, özellikle kemiğin kırılmış olması: *Kolunda kırık yok, çıkık var.* || Dövülerek irice parçalar haline getirilmiş şey: *Buğday kırığı.* || *Mec.* Kötü veya zayıf not: *Karnesinde üç kırığı var.* || *Argo.* Oğlan, güzel çocuk.

— Camc. Cam yapımında meydana gelen ve cam hamuruna katılan artıklar topluluğu: *Kırıklar camlaştırılacak karışıma yeniden sokulur.*

— Jeol. Bk. FAY. || *Kırık bölgesi,* karmaşık bir ağ meydana getiren faylar bölgesi. (Bu ağın çizgileri Daubrée'nin cam levhaları bükerek deneysel olarak elde ettiği çizgilere benzer.)

— Ormanc. Bu ormanda ekilebilir alan, açıklık.

— Oyun. Tavlada kırılan, yani oyun dışı kalan pul.

— Patol. ve Cerr. Organizmada sert bir dokunun devamlılığında meydana gelen kesinti. (Bk. ANSİKL.) || *Açık kırık,* kırık noktası dışarıdan görülebilen kırık şekli.

— Petr. Bir kuyu çevresinde ürün bulunan tabakada geçirimliliği artırmak amacıyle sunî olarak yapılan çatlak.

— Ted. *Kırık sarmak,* kırılan bir kemiği yerine koyarak üstünü bazı şeylerle sarıp bağlamak. || *Kırık tahtası,* kırılan bir kemiğin sarılmasında kullanılan tahta.

— Tekst. Çok uzun ve güçlü bir baskı ile kumaş üzerinde meydan getirilen çizik ve kırmalar topluluğu.

— Vet. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Patol. ve Cerr. *Kırık*'lar, sebeplerine, kırığın ve kırık parçaların yerine ve çevredeki yumuşak kısımlara göre çok çeşitli şekillerde olur:

dolaysız kırık'lar, kemiği kıran şiddetli bir vuruştan sonra çarpma noktasında meydana gelen kırıklardır;

dolaylı kırık'lar, en sık görülen kırıklardandır. Çekme, basma, bükme ve kıvırma gibi dört çeşit sebepten ileri gelir. Bazı kırıklar yalnız bir kas kasılmasıyle meydana gelir. Kendiliğinden olan kırıklar ise çok hafif bir travma sonucunda meydana gelir ve daha çok kemiklerin özel kırılganlık durumlarında (tabes, ikincil kemik kanserleri) görülür.

Kırık yerinin durumuna göre de kırıklar tam ve noksan kırık diye ikiye ayrılır: *noksan kırık*'lara yalnız çocuklarda rastlanır ve birçok çeşidi vardır. Bunlardan biri kemiğin hafifçe bükülmesidir. Bunda kemiğin yalnız bir parçası bükülür. Buna «yeşil ağaç» kırığı denir; *tam kırık*'lar, dolaysız kırıklarda çarpma yerinde, dolaylı kırıklarda ise kemiğin zayıf noktasında görülür. Kırık çizgisi, yanlamasına, uzunlamasına, eğik, hattâ sarmal iğri şeklinde olabilir. Kırık parçaları yerinde kalabildiği gibi (yerinden oynamamış kırıklar), üzerlerine yapışmış olan ve onları sıkıştıran kasların etkisi altında da kalabilir. Bu suretle kemiklerde (kıvrılma, dönme, yanlamasına kayma ve birbiri üzerine binmeye sebep olan yukarı çekilme v.b.) çeşitli yer değiştirmeler görülür. Bu yer değiştirmeler tek tek veya hep birarada olabilir. Kırılan kemiğe ve kemiğin kırılan kısmına göre de kırıklar çeşitli şekil alır. Yassı kemiklerin çok özel bir kırık şekli vardır; buna *gömülme kırığı* adı verilir (kafatası kemik-

leri). Uzun kemiklerde kırıklar *uç* ve *gövde kırığı* diye ikiye ayrılır; uç kırıkları da eklem içinde ve eklem dışında bulunduğuna göre ikiye ayrılır. Kemiği saran yumuşak kısımlardaki bozukluklar, kırığın geleceği bakımından önemli rol oynar. Eklemlerdeki lezyonlardan başka, kaslarda yırtılmalar ve bazen damarlarla sinirlerde zedelenmeler de görülebilir. Kırık noktası dışarıdan görülebilen bir kırığın üzerindeki deride meydana gelen yara ağır bir enfeksiyon kaynağıdır. *Açık kırık* adını alan bu gibi kırıkların hemen ameliyat edilmesi zorunludur.

Kırıkların şematik bir şekilde sınıflandırılması, bunların çok çeşitli olması sebebiyle imkânsızdır. Bununla birlikte kırıkların başlıca belirtileri, en küçük bir kıpırdama ile duyulan şiddetli bir ağrı, kırık tarafı oynatamama, parçalarda yer değiştirme veya şekil bozukluğudur. Bugün röntgen kırık odağının bütün ayrıntıları ile incelenmesini sağlamaktadır. Klinik muayenenin amacı, damarlarda veya sinirlerde herhangi bir iltihabın olup olmadığını ortaya çıkarmaktır.

İyi tedavi edilmiş kırık odağı, kemiğin bir çeşit kalınlaşmış dokusu sayesinde sağlamlaşmaya doğru gider. Bazı hallerde sağlamlaşma (veya birleşme) gecikebilir, hattâ hiç olmayabilir (yalancı eklem). Bu durumda hiç bir ağrı duyulmaz, kemik parçaları birbiri üzerinde oynar halde kalır.

Kırıkların tedavisi iki devrede yapılır: birinci devrede yer değiştiren kemik parçaları normal yerlerine konur; bu düzeltme, yerleştirme devresidir; ikinci devre, daha sert bir kemik dokusunun meydana gelişine kadar kırık odağını yerinde tespit eden devredir. Bu iki devrede ya ortopedik araçlar kullanılır (elle çekme, alçılar, halkalarla sürekli çekme) veya cerrahî müdahaleler yapılır. Cerrahî müdahale, kırık parçalarını meydana çıkarmayı, görerek yerlerine yerleştirmeyi ve bir protezle bağlayarak tespit etmeyi önerir. Bu osteosentez çok değişik tekniklerle yapılabilir (vidalama, çemberleme v.b.). Kullanılan usul ne olursa olsun, çevredeki eklemlerle kasları elden geldiği kadar çabuk normal duruma sokmak, yani hareketsizliği en kısa bir süreye indirmek gerekir.

— Vet. Büyük bir hayvanda meydana gelen kırık, genellikle o hayvanın ölümü demektir; çünkü böyle bir hayvanın değeri çoğu zaman onun için yapılacak tedavi masraflarının çok altındadır; ayrıca tedavi için hayvanı hareketsiz tutmak da hemen hemen imkânsızdır. Buna karşılık küçük hayvanlar, insanlara uygulanan modern cerrahî tekniğinden yararlanabilir. (LM)

KIRIK i. *Halk dili.* Bir kadının dostu, sevgilisi.

— DEY. *Kırık dölü. Argo.* Gayrımeşru çocuk, piç. (M)

KIRIK, Karadeniz bölgesinde (Erzurum ili, İspir ilçesi) bucak; 9 176 nüf. (1965); 26 köy. — *Bucak merkezi* (*Güney* köyü) 384 nüf. (1965); İspir'i Erzurum'a bağlayan yolun 51. km'si üzerinde; yüksl. 2 015 m. (M)

KIRIKÇI i. (*kırık*'tan *kırık-çı*). Kırık ve çıkık kemikleri yerine koyan, saran ve tedavi eden kimse. (M)

KIRIKÇILIK i. (*kırıkçı*'dan *kırıkçı-lık*). Kırıkçı veya çıkıkçının mesleği; kırılan veya çıkan kemikleri iyileştirme sanatı. (M)

KIRIKHAN, Akdeniz bölgesinde (Adana bölümü, Hatay ili) ilçe merkezi şehir; 32 050 nüf. (1970). Amik ovasının kuzeybatı kenarında; yüksl. 190 m. Antakya'ya 40 km uzaklıktadır. Antakya-Kırıkhan yolu, kuzeye doğru da devam ederek, Hassa-Islahiye üzerinden Maraş'a varır. Kırıkhan, Hatay ilindeki ilçe merkezleri arasında, İskenderun'dan sonra en fazla nüfuslu olanıdır. — *Kırıkhan ilçesi,* 688 km²; 60 709 nüf. (1970). Merkez ve Yalankoz bucakları; 53 köy. Meyvecilik ve turunçgiller. (M)

Kırık Hayatlar, Halid Ziya Uşaklıgil'in (1866-1945) romanı (1924). *Servetifünun* dergisinde tefrika edildi (1901), bu tarihten ancak 23 yıl sonra kitap halinde basıldı. Romancı bu eserinde, «memleketin gerçek hayatından bir levha» vermek istedi. Romanın kahramanı Dr. Ömer Behiç'in düzenli bir hayatı vardır; eşine ve çocuklarına bağlıdır. Ancak bir gün muayene etmek için evine gittiği Neyyir adlı bir kızla ilişki kurar; kendini onun etkisinden kurtaramaz. Bu sırada ölen küçük kızının ölüm sebebini Neyyir ile olan ilişkisinde bulur. Günlerce süren bunalımdan sonra karısına döner. *Kırık Hayatlar,* Halid Ziya Uşaklıgil'in son romanıdır. (M)

KIRIKKALE, İç Anadolu bölgesinde (Orta Kızılırmak bölümü, Ankara ili) ilçe merkezi şehir; 91 694 nüf. (1970). Başkentin doğusunda, Ankara-Samsun ve Ankara-Sıvas karayollarının 79. km'sinde. Ankara-Kayseri demiryolu üzerinde de istasyonu vardır. Eskiden çok küçük bir köy iken, Cumhuriyetten sonra, hızla gelişen merkezlerdendir. Şehrin adı, yakınında bulunan *Kırık köy* ile yanıbaşındaki *kale*den ileri gelir. Kırıkkale canlı bir sanayi ve ticaret merkezidir. Şehirde silâh ve mermi imal eden askerî tesislerden başka, Makine ve Kimya Endüstrisi kurumuna ait birçok tesis ve ayrıca şarap imalâthaneleri, kereste fabrikaları vardır. — *Kırıkkale ilçesi,* 1 370 km²; 129 688 nüf. (1970). Merkez ve Balışeyh bucakları; 53 köy. Buğday ekimi, bağcılık. (M)

Kırıkkale Spor kulübü, türk spor kulübü. Kırıkkale ilçesinde, 1967 yılında kuruldu, rengi kırmızı, lâcivert, beyazdır. Profesyonel olarak futbolda Üçüncü Türkiye liginde oynamaktadır. Kayıtlı 3 000'e yakın üyesi ve 250 000 liranın üstünde yıllık geliri vardır. (M)

Kırıklar mağarası, Konya ilinin Beyşehir-Suğla gölleri arasında, Arvana köyünün 4,5 km doğusunda mağara ve kaya sığınağı. Prof. Ralph S. Solecki'nin başkanlığındaki heyet tarafından bulundu ve araştırıldı. Mağara, ovadan 100 m yükseklikte ve yaklaşık olarak 8 m derinliğindedir. Tabanda eski ateş izleri ve bol sayıda kemik bulundu. Sondaj açılmadı. (M)

KIRIKLIK i. (*kırık*'tan *kırık-lık*). Kırık olma hali. || — *Mec.* Vücutta duyulan ağrı ve yorgunluk, rahatsızlık: *Kırıklık hissetmek.* || İsteksizlik, güceniklik: *Bu kahkahanın içinde deminki gülüşe benzemeyen, tuhaf bir şey, bir kırıklık vardı* (R. N. Güntekin). *Orduda büyük bir kırıklık hünkârda zaptı güç bir öfke vardı* (N. Araz). [M]

Kırık Testi (*Der Zerbrochne Krug*), Henrich Kleist'ın (1777 - 1811) en iyi oyunlarından biri. Konusunun adını Greuz'ün ünlü *Kırık Testi* adlı tablosundan alan eser, 1803'te yazıldı. Olay Hollanda'nın küçük bir kasabasında geçer. Bir adam gece tanımadığı bir genç kızın odasına girer. Pencereden kaçarken Delft çinisinden yapılmış bir testiyi kırar. İş mahkemeye düşer, kırık vazonun etrafında görülen davaya, hâkim Adam bakar. Önce bütün suç delilleri kızın nişanlısı üstünde toplanır, sonra yavaş yavaş hâkim suçlu durumuna düşer. Bunun üzerine kürsüsünden iner ve mahkemeden deli gibi kaçıp gider. Oyunun gülünç yanı asıl suçlunun hâkimin kendisi olmasıdır. Bu da bize ağır bir suçu muhakeme ettiğimiz durumlarda bile, gerçek suçu her an işleyebilecek bir kişi olduğumuzu göstermektedir. Hiç kimse bir hâkim kürsüsüne oturmağa lâyık değildir ve her zaman da dünyada bir Adam'ı haksız olarak muhakeme etmeğe kalkışacak bir insan bulunacaktır. (→ Bibliyo.) [L]

Kırık Zambaklar (*Broken Blossoms*), 1919'da D. W. Griffith'in, Thomas Burke'nin bir romanından beyazperdeye aktardığı amerikan filmi. Londra'nın çinli mahallesinde sevimli ve duygulu bir çinliye âşık olan bir genç kız, babası tarafından işkence edildikten sonra öldürülür. Melodrama çalan bu filim, dekorun anlamlı gücü yanında Lilian Gish ve Richard Barthelmess'in oyunlarıyle başarıya ulaşır. (L)

KIRILABİLEN bls. sıf. Kırılma özelliği olan: *Mor ışınlar en çok, kırmızı ışınlar en az kırılabilen ışınlardır.* (L)

KIRILAN sıf. (*kırılmak*'tan *kırıl-an*). Kırılabilen, kırılma özelliği olan.

— Opt. *Kırılan ışın,* bir kırılmaya uğrayan ışın. (L)

KIRILGAN sıf. (*kırılmak*'tan *kırıl-gan*). Kırılabilir olan, kırılan. || *Mec.* Çabuk ve kolay gücenen, alıngan. (M)

KIRILGANLIK i. (*kırılgan*'dan *kırılgan-lık*). Kırılgan olma hali ve özelliği.

— Mekan. Bir madenin çarpma etkisiyle kırılmaya elverişliliği.

— ANSİKL. Bir madenin *kırılganlık*'ı, direncinden büsbütün bağımsız bir özelliktir; çünkü bir güç altında kırılmaya elverişliliği ölçmektedir. Bu öyle bir özelliktir ki, darbeli çalışan veya ansızın hız değişmelerine uğrayan parçalar söz konusu olduğunda, bilinmesinin büyük bir önemi vardır. Gerçekten de, meselâ çelikler *su verme sebebiyle* sertleştikçe, daha da kırılgan olur. Kırılganlık ancak darbe deneyleriyle ortaya konabilir. Bu deneyler genellikle boyutları belirlenmiş kertikli bir deney çubuğu üzerinde yapılır ve kırılma darbesiyle soğurulan işi belirlemek amacını güder. Kırılganlık deney çubuğunu kırmak için soğurulan işi (kilogrammetre olarak ölçülen) kertiğin santimetre kare alanına bölerek elde edilen bölümle belirtilir. Bu bölüm *bozulma* adını alır. Bir maden güçlü bir bozulma'ya uğradıkça, kırılganlığı da azalır. Deney çoğu zaman Charpy vurucu sarkacı ile yapılır. Metalürjide ve makine sanayiinde çok kullanılır. (L)

KIRILMA i. (*kırılmak*'tan *kırılma*). Kırılmak eylemi. || *Mec.* Nazlı yürüyüş, yürürken salınma.

— Akust. *Akustik kırılma,* izotrop olmayan bir ortamda veya değişik iki ortamın ayrılma yüzeyinde, bir ses dalgasının, yayılma hızına bağlı olarak doğrultusunun değişmesi.

— Astron. *Astronomik kırılma,* gökcisminden Yer'e giden ışık ışınının yer atmosferinden geçmesiyle, gökcisminin gerçek doğrultusunda meydana gelen değişiklik. Bk. ANSİKL.

— Geod. Yarı yatay bir ışık ışınının atmosfer içinde gerilmesinden doğan ışık olayı. Bk. ANSİKL.

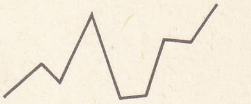

kırık çizgi (mat.)

uyluk kemiğinde eğik kırık

kaval kemiğinde çok parçalı kırık

her iki baldır kemiğinde enlemesine kırık

kaval kemiğinin alt çeyreğinde burkulma sonucunda meydana gelen sarmal kırık

kemik kırıkları

KIRIKKALE'den genel görünüş

Foto. Hürriyet arşivi (MEYDAN)

— Fiz. Işının, yoğunlukları farklı bir ortamdan başka bir ortama geçerken doğrultusunu değiştirmesi. *Eşanl.* REFRAKSİYON.

— Gözbil. Gözün ışığı kırma gücü. (Sonsuz ile 5 m arasında bulunan bir cismin görüntüsü, hiç bir değişiklik olmadan, bütün ayrıntıları ile ağtabaka üzerine düşerse, gözün ışığı kırma gücünün normal olduğu kabul edilir. Böyle bir *göze ametrop* [veya *normal*] göz denir. Göz anormal, yani ametrop olduğu zaman, kırılmanın tayini net bir şekilde görmeyi sağlayacak olan merceği bulmaktan ibaret kalır.)

— Jeofiz. Değişik yapıda iki kayanın ayrılma yüzeyinin bir deprem dalgasıyle yarılması. || *Depremsel kırılma,* kırılmaya dayanan deprem arama tekniği.

— Jeol. *Basamaklı kırılma,* düşmelerinin hepsi aynı yönde olan, hemen hemen veya tam paralel kırıklar bütünü.

— Miner. Bk. ANSİKL.

— Opt. Saydam bir ortamdan öbürüne geçerken ışık doğrultusunun değişmesi. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Astron. *Astronomik kırılma*'da ışık, gözlem yerinin düşey düzlemi içinde sapar ve içbükey yüzü Yer'e doğru döner. Atmosferden çıkışta, ışık ışını, gözlemci-yıldız doğrultusuna paralel olmak üzere eski durumunu alır.

Astronomik kırılma sonucu, görünür başucu uzaklığı ζ_0 gerçek başucu uzaklığından ζ. küçüktür. 60°'a yakın olan başucu uzaklıklarına kadar, normal ρ_0 kırılmasının değeri (gözlem yerinde, normal basınç ve sıcaklık şartlarında)

$$\rho_0 = 60'' \cdot \text{tg}\,\zeta.$$

bağıntısıyle kolayca gösterilir. 60°C ile 80°C arasındaki başucu uzaklıklarında, tgʒ şeklinde ikinci bir terimi bulunan biraz daha karışık bir formül kullanılır. Fakat 80°C'tan sonra, denklemleri karmaşık olan ve doğruluğu hakkında bazı şüphelerin yer aldığı «yatay» denilen kırılma şartlarına varılır.

Özellikle, 45°C'lık başucu uzaklığında, ancak 1 olan kırılma, ufuk dolaylarında 36'yı bulur. Başucu uzaklığında aşağı yukarı 30''lık bir değişiklik, kırılmanın yaklaşık olarak 5' artmasına yolaçar.

Kırılma sonucu, güneş kursu, (görünen çapı 32') bir gözlemci için güneş doğarken ve batarken 1/5 kadar basıklaşır. Başucu uzaklığı artınca kırılma da artar; bu yüzden, günlük hareketi sırasında bir yıldızın görünür yörüngesi, gökkürenin bir paralel dairesi değil, alt geçişe çok yaklaştığı zaman, daha çok, daireden ayrılan bir eğridir.

«Kırık Testi»

— Geod. Hava. *kırılma* indisi yükseklikle azalan, kırıcı bir ortam olduğundan, parlak ışınlar kendiliğinden düşeyleşir. Günün saatine göre değişen eğrilik yarıçapı, yerküre yarıçapının 5 ile 8 katıdır (gece 5R, çok sıcak yaz günlerinde 8R olur.) Kırılma nişan alınmış eşyayı yükseltir; bu noktanın zahirî yüksekliğindeki etkisi, bu durumda, yerkürenin yuvarlaklık etkisine zıttır ve nişanlanan noktayı yükselteceğine alçaltır. Bu yüzden zahirî ufuk, gerçek ufuktan çok daha uzaktır.

— Miner. Kırılma, yoğunluk ve sertlik ile birlikte bir mineralin yapısını tanımak için takip edilebilecek en güvenilir kılavuzdur. Kırılma yüzeyleri, üç değişik görüş noktasına göre incelenmelidir: parlaklık; doku; biçim. Parlaklığı belirtmek için *cam, reçine, mum* biçiminde kırılma, dokuyu belirtmek için *yapraksı, billûr dokulu, sert* kırılma deyimleri kullanılır; ama incelenen, özellikle kırılma yüzeylerine özgü biçimlerdir. Kırılma yüzeyleri, üç değişik görüş noktası- ve üzerinde bazı deniz hayvanlarının kabuklarında görülen merkez çizgiler varsa, *konkoidal kırılma* adını alır (obsidiyen ve çakmaktaşı kırılması).

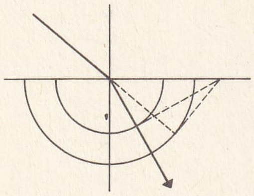

kırılma (opt.)

— Opt. Bir SI ışık ışını bir saydam ortamdan diğerine eğik olarak geçerken doğrultusunu değiştirir; bu ışın IR doğrultusunda *kırılır.* İkinci cismin birinciden daha çok veya az kırıcı olmasına göre NIN normaline yaklaşır veya ondan uzaklaşır. İki ortamın ara kesiti olan *xy* yüzeyinin NIN normali ile SI «gelen ışın»ının meydana getirdiği düzleme *gelme düzlemi* denir. Normal ile kırılan IR ışını, *kırılma düzlemi*'ni belirtir. NIS gelme ve NIR *kırılma açıları*'dır. Descartes, kendisinden önce hollandalı Snellius'un bulduğu kırılma kanunlarına bugünkü şekillerini vermiştir:

1. *kırılan ışın gelme düzleminde kalır;*

2. *gelen ışının doğrultusu ne olursa olsun gelme açısının sinüsünün kırılma açısının sinüsüne oranı her iki ortam ve aynı ışınım için sabittir.*

Gelme açısı *i*, kırılma açısı *r* ise $\frac{\sin i}{\sin r} = n$

bağıntısı vardır. *n* sabit oranı birincisine göre ikinci ortamın *kırılma indisi*'dir. Boşluğa göre kırılma indisleri *mutlak indis*'lerdir. Öbür yandan, havanın mutlak indisi birime çok yakındır (0° C'ta, normal atmosfer basıncı altında 1,000 294); bundan dolayı bir cismin mutlak indisi havaya göre indisinden çok az farklıdır. Huygens kırılan ışını çizmek için şu kuralı verir: I merkez olmak üzere gelme düzleminde 1 ve $\frac{1}{n}$ çaplı iki yarım daire çizilir. Gelen SI ışını birinci daireyi A noktasında kesene kadar uzatılır. AB teğeti ve B noktasından ikinci daireye BR teğeti çizilir. IR birleştirilirse kırılan ışın elde edilir. Gerçekten IAB ve IRB üçgenlerinden

$$\sin i = \sin AIN' = \sin IBA = \frac{1}{IB}$$

$$\sin RIN' = \sin IBR = \frac{\frac{1}{n}}{IB}$$ sonucu çıkarılır.

Taraf tarafa bölerek

$$\frac{\sin i}{\sin RIN'} = n$$

bulunur. RIN' kırılma açısıdır.

İki ortamın ara düzlemine dik olarak gelen ışın onun içinden sapmaksızın geçer. Eğer ışık daha kırıcı bir ortama geçiyorsa, gelme açısı arttıkça kırılma açısı da artar, fakat bu artış daha yavaştır ve yüzeyi sıyırarak gelen ışın için (i=90°) en yüksek değerine ulaşır (*sınır açısı*). Bu açıyı 1 = *n* sin L bağıntısı verir. Buradan

$\sin L = \frac{1}{n}$ çıkarılır. *n* = 1,5 indisli cam için L = 41° 40''dır. Ters yönde yayılmada (msl. sudan havaya geçerken) ışın, ayırma yüzeyine L'den büyük bir açı altında gelirse kırılma olmaz, *tam yansıma* görülür. Serap olayının sebebi budur. Kırılmanın önemli uygulamaları arasında *mercekler* ve birçok merceği bulunan optik âletleri (dürbün, mikroskop, teleskop v.b.) sayılabilir. Bir katı cismin *kırılma indisi*'ni bulmak için en basit metot bu maddeyle bir prizma meydana getirmektir; A açısı bir gonyometreyle ölçülür, sonra kırılan ışının D en küçük sapma açısı bulunur ve indisini

$$n = \frac{\sin\frac{A+D}{2}}{\sin\frac{A}{2}}$$

bağıntısı verir.

Sıvılara ise, madenî bir zarf içine yerleştirilen paralel yüzlü camlarla kapatılmış, içi boş cam bir prizmaya konur. Eğer bir gaz yahut ince lamlar söz konusu ise, girişim olaylarına dayanan kırınımölçer kullanılması tercih edilir.

Çift kırılma. Descartes kanunları ancak izotrop ortamlara uygulanır; anizotrop cisimlerde «gelen ışın»a çoğu zaman birbirinden ayrı iki kırılan ışın tekabül eder. İlk defa E. Bartholin izlanda spatında bu olayın gözlemini yapmıştır. İki ışık ışını billûrdan çıkışta aynı şekilde davranmaz; *âdi ışın* yukarıda belirtilen iki basit kırılma kanununa uyar, *olağanüstü ışın* uymaz. Optik görüş bakımından Biot çift kırılmalı billûrları iki sınıfa ayırmıştır: *negatif* veya *itici* billûrlarda (spat, turmalin, beril, korendon) olağanüstü ışın billûr ekseni tarafından itilmiş gibi, *çekici* veya *pozitif* billûrlarda ise çekilmiş gibi görünür. Bk. POLARMA. (LM)

KIRILMAK geçz. f. (*kırmak*'tan *kır-ı-l-mak*). Kırmak eylemine konu olmak, bir veya birçok parçaya ayrılmak, parçalanmak: *Ağlamak isterim ki tenhada / Bir sabah vakti kırılmış oyuncaklarım* (F. H. Dağlarca). *Kaptığı kol, ilk silkelemede ya kırılmış ya da omuz başından çıkmış olmalı ki herif can acısıyle kıvranmaya başlamıştı* (Kemal Tahir). || Bükülerek kat yeri meydana gelmek: *Gömleğin yakası kırılmış.* || (Savaş, bulaşıcı hastalık v.b. den) Çok sayıda insan ölmek: *Düşman bozuldu. Mürtedlerin on bin miktarı kırıldı* (Cevdet Paşa). *Yoksa tövbeler olsun hep acımızdan kırılacağız* (M. Ş. Esendal). || *Teşm. yol.* [Soğuk, rüzgâr v.b. için] Eski şiddeti kalmamak, azalmak, yatışmak: *Soğuk, bugün biraz kırıldı.* || Kırıklık duymak: *Bütün vücudum kırılıyor.* || Azalmak, sona ermek, yok olmak: *Cesareti kırılmak. Ümidi kırılmak.* || Geçl. f. *Mec.* Darılmak, gücenmek: *Kendisini aramadığım için bana çok kırılmış.*

— ÇEŞ. DEY. *Kırılıp dökülmek,* kibar görünmeğe çalışmak. Çok eskimek. || *Beli kırılmak,* çok yorulmak. Ümidini, cesaretini yitirmek. || *Çıt kırıldım.* Bk. ÇITKIRILDIM. || *Gülmekten kırılmak,* çok gülmek, katılarak gülmek: *Onun haline hepimiz gülmekten kırıldık.* || *Kolu, kanadı kırılmak.* Bk. KOL. || *Kalbi kırılmak,* duyguları incinmek, gücenmek.

— Balıkç. [Balık için] Sıcak veya soğuk sebebiyle suyun yüzeyine baygın ve ters dönmüş olarak yatmak. (Bu durum tatlı sularda oksijen azlığından, denizde ise, kışın suyun anî olarak soğumasından meydana gelir.)

— Denizc. [Dalgalar için] Bir sığlığa veya kıyıya rastlayarak alt kısımlarındaki hızın azalmasıyle meydana gelen tökezlenme etkisi altında, üst kısımları yıkılarak köpürüp dağılmak.

— Opt. [Farklı indisli bir ortama giren ışık ışını için] Yön değiştirmek: *Bir ortamdan farklı indisli bir ortama giren ışık ışınları kırılır. Esk.* İnkisar etmek. (ML)

KIRIM i. (*kırmak*'tan *kır-ı-m*). *Yeni.* Savunmasız halkın veya tutsakların toplu olarak öldürülmesi, katliam. || Hayvanların hastalık, soğuk v.b. sebeplerden toplu olarak ölmesi: *İnek kırımı.* || Kıvrılan, kırılan yer: *Elbisenin kırımı.* || *Halk dili.* İndirim, tenzilât: *Hiç kırımı yok mu bunun?*

— DEY. *Kırım kırım kırıtmak.* Bk. KIRIM KIRIM. (M)

KIRIM, S.S.C.B.'de (Ukrayna) bölge, Karadeniz'e uzanan ve bu denizi Azak denizinden ayıran büyük bir yarımada; 25 700 km²; 1 202 000 nüf.

Coğrafya

Kırım, Ruslar için güneş ülkesi, «Riviera» demektir. Kuzeyde kırımlı Bulgar Balkanları ve Kafkas dağlarına bağlı olan, denizin yanında 1000 m'ye yükselen sıradağlarla korunan güney kıyısı, gerçekten çok güzel iklimli bir bölgedir. Kıyının meyve bahçeleri, bağlar, astropikal ürünler yetiştirilen girintilerinde, birçok turizm merkezi kurulmuştur (başlıcası Yalta).

Yarımadanın geri kalan kısımları çok farklıdır: eskiden Tatarlar tarafından Yayla-dağ adı verilen Kırım dağları (Krımskiye Gori) bakışımsızdır: güneyde ve güneydoğuda denize ansızın inen bu dağlar, kuzey ve kuzeybatıya doğru yaylalar meydana getirerek alçalır. Kırım'ın dörtte üçü, Ukrayna bozkırına bir bataklıklar bölgesi (Sivaş gölü) ile bağlanan büyük bir ovadır; tek sağlam kara dili, en dar yeri 10 km'den az olan Perekop kıstağıdır. Bu ovada büyük çapta tarım yapılır. Doğuda Kerç yarımadası, Kırım'ın Azak denizinin güneyine doğru uzantısıdır; burada demir filizi ve petrol yatakları vardır. Kırım'ın iki büyük şehri, yaylalarla ovanın birleştiği yerde ku-

Foto. LAROUSSE

rulan Simpferopol ile Kırım dağlarının batı ucunda yer alan Sıvastopol'dur.

Tarih

Kırım, tarih boyunca çeşitli milletlerin, özellikle türk ırkına bağlı toplulukların uğrak yeri oldu. İskit kavimlerinden sayılan Torlar ile ilgili olarak Kırım'a *Torida* denildi. Torların Toas adında bir kıralları olduğu (M. Ö. 1250) ve Ay'a taptıkları bilinmektedir. M. Ö. VIII. yy.da Kırım bozkırlarında, Asya'dan gelen iskit (saka) göçebeleri bulunuyordu. M.Ö. VII.-V. yy.larda burada yaşayan göçebeler Barslı veya Barsula (Barsıl, Basıl ve Baslık) Türkleriydi. Daha sonra burada yerleşen Kimmerîlerden, yalnız Yeni Kale (Kerç) boğazına verilen Kimmerî Bosforu adı kaldı. M. Ö. VI. yy.da, Kırım kıyılarında yunan kolonileri kurulmağa başladı. İlk olarak bugünkü Kerç'in yerinde Pantikapea kuruldu (M. Ö. 573). Daha sonra bugünkü Akyar'ın yakınında Hersones, Gözleve yakınında Karkantida ve Güzel Liman şehirleri kuruldu (M.Ö. V. yy.). Yunanlılar, Kırım'ın bozkır bölümünü alamadılar. Bu bölge İskitler gibi göçebe hayatı yaşayan çeşitli ırk ve milletleri içine alan Sarmatların hâkimiyeti altındaydı (M. Ö. I. yy. - M. S. IV. yy.) Bu çağlarda kıyı boylarındaki yunan kolonileri Roma imparatorluğuna bağlıydı. Kırım II. yy.da kuzeyden gelen Gotların akınlarına uğradı. Bu akınları durduran büyük hun hakanı Oktar'ın oğlu Muncuk (veya Mancak) kumandasındaki hun orduları, İdil'i (Volga) aşarak Doğu Avrupa'yı istilâya giriştiği sırada (374), Kırım'da sarmat topluluğundan Alanlar yaşıyordu. Bunlar Oktar'ın diğer oğlu Aybars'ın hâkimiyeti altına girdiler. Aybars, Alanlar ile Ağaçeri Türklerinden kurduğu atlı birlikleri, Attilâ'nın emrine verdi. Alanların başka bir bölümü de, dağlara ve kıyıya çekilerek III. yy.da kurulan Soğdak ve Aradayda (sonra Kefe) şehirlerini aldılar. Kırım'ın Altınordu devleti içine girdiği devirde de (XIII. yy.) Alanlar, Gotlarla birlikte, Kırım'ın yerli halkından sayılıyordu. Hun Türk imparatorluğunun yıkılışından sonra, Kuban, Azak ve Don boylarında içinde Bulgarların da olduğu çeşitli türk boyları oturuyordu. VI. yy.da kıyı boylarındaki koloniler, Bizans hâkimiyeti altına girdi. Bizans'ın dayandığı şehirler, Hersones, Soğdak ve Kerç'ti; ayrıca Kırım'ın dağlık bölgelerini gözlemek için, güneyde Haraks, Gorzuviti ve Aluston (Aluşta) kalelerini kurdular. Bu sırada Kırım'ın bozkır bölümü Hazar Türk devletinin yönetimindeydi. Hazarlar Kırım'ı, Büyük Göktürk devletinde olduğu gibi, tudun veya tuyun denilen valilerle yönettiler; Gotlar, kendi şehirlerinde bağımsızdılar. Kırım, VIII. yy.da Hazar ülkesinin bir ili oldu. Hazar devletinin yıkılışından sonra Hazaria (veya Gazaria) adlı küçük bir devlet olarak varlığını korudu. Hükümdarlarına Arhon (Orhan ?) adı verilen bu küçük devlet, 1083 yılında bağımsız olarak yaşıyordu ve Taman yarımadasındaki Taman-Tarhan şehri Hazarlara bağlıydı. Dnieper ve Karadeniz yoluyle gelen iskandinavyalı ros (sonra, rus) korsanları, Bizanslıların yardımıyla bu şehri Hazarlardan aldı (1016). Sinop ve Kastamonu emîri Hüsameddin Çoban, Alâeddin Keykubad I'in emriyle bir sefer yaparak Rusları Taman'da yendi; onları haraca bağlayarak Soğdak kalesini aldı (1224). Türk ordusu içerilere kadar girerek, birtakım kıpçak ve rus beylerini hâkimiyeti altına aldı. Hüsameddin Çoban burada cami yaptırdı; kadı ve kâtip tayin ederek döndü. Kıpçaklar, Hazarların yıkılışı üzerine Kırım ile birlikte Soğdak ve Kırım'ın doğu kıyılarındaki öteki limanları da ele geçirdiler. Hazarlardan, Museviliği kabul eden Karayim Türkleri varlıklarını korudular. Kalka zaferiyle (1239) Kırım'a giren Altınordu Türkleri, kıyı boyu dışında, burasını bir türk ülkesi olarak buldular.

Hazar ve Kıpçak devletleri kurulduğu zaman, Kırım'daki limanlar iç bağımsızlıklarını koruyarak uzun süre Bizans'a bağlı kaldı. İstanbul, Latinler tarafından işgal edilince (1204), bu limanlar, Trabzon'a yerleşen Komnenos'lara bağlandı. Sonra, Karadeniz ticareti Cenevizlilerin eline geçti. Cenevizliler, yeni Bizans imparatoru Mikhael VII Palaiologos'a yaptıkları yardıma karşılık, Karadeniz ticaretinin tekelini aldılar (1261). Aynı devirde kırım limanları, Cengiz imparatorluğunun kıtalararası ticarette sağladığı gelişmeden yararlandı. Cenevizliler, Altınordu hanı Mengü Timur'dan Kefe'de ticaret için yerleşme iznini aldılar (1266). Burasını surlarla çevirerek yeni koloniler kurdular ve bu durumu Altınordu devletine kabul ettirdiler (1381). Altınordu genel valilerinin oturduğu Salgat (eski Kırım) şehri, Kefe'den sonra yarımadanın en önemli ticaret merkezi oldu. Bu şehir, 1476'da Seyyid Ahmed Han tarafından yıkıldı. Kefe ve öteki ticaret limanlarında yönetim Cenevizlilerin eline geçti; fakat resmen Altınordu devletine bağlı kaldı. Kırım'ın yalı boyu bölgesi, osmanlı hâkimiyetine geçinceye kadar (1475) Hazaria (veya Gazaria) adıyle anıldı. Karadeniz'in kuzeyindeki stepleri ve Kırım'ı elinde tutan tatar beylerinden Nogay ortadan kaldırıldıktan sonra (1300), geniş yetkili valiler yönetiminde seçkin durumunu korudu. XIV. yy.ın ikinci yarısında Kırım, Altınordu'daki rakip beylerin ve hanların sığındıkları başlıca bölge oldu; böylece parçalanmakta olan Altınordu hanlığı içinde, bağımsızlığını hazırladı. Cengiz Han soyundan gelen beyler, bu bölgeye dayanarak hanlıklarını ilân ettiler. 1395'te Cuci'nin küçük oğlu Tokay Timur soyundan olan Baş Timur, Kırım'da kendi adına para bastırdı. Oğulları, uzun mücadelelerden sonra, Kırım'da ayrı bir hanlık kurmayı başardılar. (Bk. KIRIM HANLIĞI.) Kırım hanlığının yaklaşık olarak 350 yıl süren siyasî varlığı, 1783 yılında rus kuvvetlerinin Kırım'ı almasıyle sona erdi. Osmanlı devleti, İstanbul'da imzalanan bir antlaşma ile, Kırım, Taman ve Kuban'ın Rusya'ya katılmasını kabul etmek zorunda kaldı (1784); Kuban nehri, iki devlet arasında sınır sayıldı. Fakat Osmanlı devleti, Kırım'ı çarların yönetimine bırakmak istemediği için yeniden savaş açıldı (1787). Bu savaş sırasında Şehbaz Giray ve Baht Giray, han olarak, osmanlı ordusunda Bucak Türkleri başında Ruslara karşı savaştılar. Osmanlı devleti, yenilerek Yaş antlaşmasıyle (1792) Dniester'e kadar olan toprakları Ruslara bıraktı. 1812 Bükreş antlaşmasıyle de Kırım hanlığına bağlı türk müslümanların yaşadığı bütün ülke, rus hâkimiyeti altına girdi. Böylece 500 000 kadar kırımlı türk göç etmek zorunda kaldı ve bunların ancak 300 000 kadarı Anadolu'ya ulaşabildi. Napolyon'un rus seferinden (1812) sonra, göç yeniden hızlandı. 1828'de 200 000 Türk, Kırım'ı bıraktı. Kırım savaşını (1853-1856) bahane eden rus savunma bakanı, yeniden kıyı boylarındaki bütün müslümanların Rusya'nın iç vilâyetlerine göçmelerini emreti (1854). Böylece Kırım, Türklerden tamamıyle boşaltıldı. Resmî bilgilere göre, iki yıl içinde (1860-1862), 141 667 türk daha göçtü. Orkapı bozkırında yaşayan Nogaylar da göçe katılınca sayıları 231 177'yi buldu.

Kırım Türkleri, siyasî ve iktisadî bağımsızlıklarıyle birlikte, dinî ve millî kültür hürriyetlerini de kaybettiler. Ruslar ortodoks kilisesi rehberliğiyle rus hıristiyan kültürünü aşılamağa çalıştılar. XIX. yy.ın ikinci yarısından sonra, misyonerlerin açtığı tatar öğretmen okulları Kırım'da, Batı Türkçesine karşı Tatarcayı destekledi. Kırım savaşında (1853-1856) Rusya yenildiği halde Kırımlılar bu durumdan yararlanamadılar. Savaştan sonra, çar Aleksandr II, devlet kuruluşlarını düzeltmek ihtiyacını duydu. Köylüler için Hürriyet fermanı (1861) bu amaçla çıktı. Kırım'daki büyük göçlerin meydana getirdiği iktisadî sıkıntının da etkisiyle Rusya bu göçleri durdurmak zorunda kaldı. Kırım'ı ziyaret eden çar (1876), Türkiye'ye göçmüş olan Kırımlılara genel af ilân etti. Bunlarla birlikte Kırım Türklerinin ellerinden alınan topraklarına, rus, ukraynalı, bulgar, alman v.b. göçmenler yerleştirildi. Kırımlılar millî kültürlerini korumak için çalışmalara başladılar. Gaspıralı İsmail Bey 1868'den 1914'e kadar çalışmalara önderlik etti: İsmail Bey 1883'e kadar *Tonguç, Şafak, Kamer, Güneş, Yıldız* ve *Mirâtıcedid* gibi aylık dergiler yayımladı. 1883'te *Tercüman* gazetesini çıkardı. 1905'ten sonra milliyetçi gençler Karasu'da yayımlanan *Vatan Hadimi* (1906-1909) gazetesi etrafında birleştiler. Çarlık yönetimine karşı *Vatan cemiyeti* adlı gizli bir dernek kurdular (1909). Özellikle, Odesa ve İstanbul üniversitelerinde okuyan gençlerin kurdukları bu cemiyet, 1917 ihtilâlinden sonra, millî bir parti durumuna geldi ve Kırım'ın bağımsızlık hareketinin önderi oldu. Çarlık rejiminden sonra, Kırım'da, ortadan kalkan rus devlet kuruluşları yerine, demokratik halk yönetim teşkilâtının kurulmasına girişildi. Vatan cemiyetinin önderliğiyle Bahçesaray'da 1 500 kişinin katıldığı, Kırım müslümanlarının birinci genel kongresinde Kırım'ın medenî bağımsızlığı ilân edildi (7 nisan 1917). Kongrede eski dinî yönetim ile vakıf kurulunun ortadan kaldırılarak yeni müftü ve vakıf heyeti seçilmesine, vakıf toprakları gelirinin millet malı ilân edilmesine karar verildi. Yeni müftü Çelebi Cihan'ın başkanlığında, 45 kişilik bir yönetim komitesi kuruldu. Mayıs 1917'de toplanan Rusya Müslümanları kongresinin, millî devlet kurmak kararına uyan yönetim komitesi, millî bir ordu kurulmasına, çağdaş eğitim düzenine geçilmesine, millî basının kurulmasına ve dinî yönetimin yenilenmesine girişti. Bir piyade alayının kurulması, 68 okulun türkleştirilmesi, 360 halk okulunun geliştirilmesi, bir öğretmen okulu ile Bahçesaray Millî müzesinin açılması ve Akmescit'te bir medrese kurulması, bu döneme rastlar. 7 Kasım 1917'de bolşevikler devlet yönetimini ele aldılar. Kırım millî süvari alaylarının ülkeye dönmesi, Türklerin durumunu kuvvetlendirdi. 30 Kasım 1917'de Kırım Devrim genelkurmayı kuruldu. Aynı tarihte toplanan Millî kurultay, 18 maddelik bir anayasa kabul etti (9 aralık 1917); Kırım'ın bir halk cumhuriyeti olduğunu ilân etti. Kurultay kendi yetkisini, toplanacak olan Kırım Kurucu meclisine bırakmak şartıyle bir yıllık süre için millet meclisi haline getirildi ve yetkili bir hükûmet seçildi. Bütün sınıf, zümre, unvan ve imtiyazlar kaldırıldı; erkeklerle kadınlar arasında tam hukukî eşitlik ilân edilerek, bu konuda bir kanun ya-

KIRIM
Yalta ve Karadeniz

KIRIM haritası

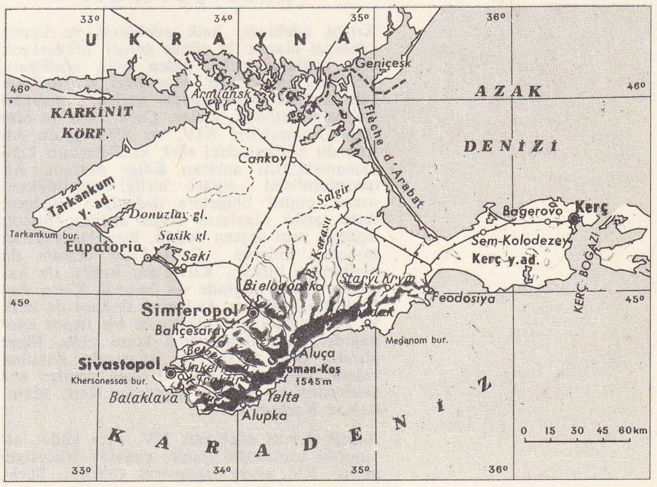

pılmasına karar verildi. Yeni hükûmetin başında Çelebi Cihan bulunuyordu. Kısa bir süre sonra Ruslar Kırım'a hâkim oldular. Eski Tavrida vilâyeti sınırları içinde aynı adı taşıyan bir sovyet cumhuriyeti kuruldu. Kırım Millî hükûmeti reisi Çelebi Cihan tutuklanarak, kurşuna dizildi (23 şubat 1918). Fakat alman kuvvetleri Kırım'a yaklaşınca millî kuvvetler yeniden harekete geçerek Kırım'a hâkim oldular (18 nisan 1918). Kurultay toplantıya çağrıldı. Kırım Millî kurultayı ve hükûmeti çalışmağa başladı. Ukrayna'nın Kırım üstündeki istekleri reddedildi. Kırım'ın bağımsızlığı, osmanlı ve Alman devleti tarafından tanındı. Almanların yenilmesi üzerine, türkleşmiş Kırım Yahudilerinden Kırımçak Solomon'un başkanlığında yeni bir hükûmet kuruldu. Kırım Millî kurultayı ve hükûmeti bu yeni hükûmete ve onun dayandığı beyaz rus generali Denikin'e karşı koydu. Bu sırada bolşevikler tekrar Kırım'a hâkim oldular (30 nisan 1919) ve Lenin'in kardeşi D. Ulyanov'un başkanlığında, Kırım cumhuriyetini kurdular. 24 Haziran 1919'da Kırım, Denikin tarafından yeniden işgal edildi. Beyaz rus işgal kuvvetleri, 1920'de yerlerini bolşeviklere bıraktılar. Kırım yarımadasında Kırım Bağımsız Sovyet cumhuriyeti ilân edildi (18 ekim 1921). Böylece Tavride vilâyet ve cumhuriyetinde yüzde 13 gibi bir azınlık meydana getiren Türkler, Kırım cumhuriyetinde çoğunluk kazandılar. Aynı yıl içinde toplanan Kırım sovyetleri birinci kurucu meclisi, Türklerin devlet yönetimine katılmasını sağladı. Devlet dairelerinde resmî dil Türkçe oldu. Toprak dağıtımı yapıldı ve sınır dışına göçmüş olan Kırım Türkleri de bu dağıtımdan yararlandı. 1923'ten sonra Kırım'ın çeşitli bölgelerine, yahudi göçmenlerinin yerleştirilmesine başlandı. Kırım Sovyet cumhuriyeti 1928'e kadar, bağımsız bir türk cumhuriyeti karakterini korudu. Üyelerinin çoğunluğu türklerden meydana gelen Kırım hükûmetinin başında, bir türk bulunuyordu. Özel teşebbüse izin verildi. Türkler tarafından okul, basımevi, tiyatro, müze, kütüphane v.b. açıldı. Türkçe dergiler, ve günlük gazeteler yayımlandı. Kırım'da bir Yahudi cumhuriyeti kurmak amacıyle yahudi göçüne hız verilmesine, kırım devlet adamları karşı çıktılar; hükûmet reisi Veli İbrahim ve kırım ileri gelenleri öldürüldü. 3 500 Kırımlı sürgüne gönderildi. 1928-1931 Arasında 40 000 kırımlı, Ural bölgesine sürüldü. İkinci Dünya savaşında alman işgali sırasında doğu işçisi olarak toplu bir halde Almanya'ya gönderildiler. Kırım'a Güney Tirol halkını yerleştirmek isteyen Almanlara karşı gelen Kırımlılar öldürüldü ve 128 türk köyü yok edildi. Alman kuvvetlerinin çekilmesi üzerine Kırım'ı yeniden alan Ruslar, 1943 sonlarında kabul ederek uyguladıkları ve 1946 haziranında resmen ilân ettikleri bir kararnameyle Kırım Sovyet cumhuriyeti kaldırıldı; Türklerin büyük bir kısmını Sibirya'ya sürdüler; bunların yerine Ruslar getirildi. Şubat 1954'te, Kırım, bir kararname ile Ukrayna cumhuriyetine katıldı.

Edebiyat ve dil

Kırım edebiyatı halk edebiyatı ve klasik edebiyat olarak iki yönde gelişti. Menşei çok eski çağlara kadar giden halk edebiyatı, türküler, bulmacalar, atasözleri ve özellikle kahramanlık destanlarıyle gelişti. Destanların belli başlıları, *Edige, Çora Batır* ve *Halim Aydamak*'tır. XIV. ve XVI. yy.da Altınordu bölgesindeki türk kabilelerinin kahramanlıklarını anlatan *Edige* destanı, Altınorduluların siyasî birliği çözüldükten sonra, çeşitli bölgelere dağıldı. Böylece, türlü tarihî olayların etkisi altında, birçok değişik, yeni destan doğdu. Ruslarla yapılan savaşları anlatan *Çora Batır* destanı da bunlardan biridir; Kırım'da, bugün de anlatılır. Kitap halinde de basıldı (*Çora Batır* [1935]). *Halim Aydamak* destanı da halk ve saz şairleri için tükenmez bir ilham kaynağıdır. Rus tiyatrosuna konu oldu, filme alındı. Göç türkleriyle anayurda duyulan özlemi anlatan, *keday* ve *akey* denilen saz şairlerinin en ünlüleri Eşmirza, Kart, Mambay ve Kurtam Bet'tir.

Klasik kırım edebiyatı XV. yy.a kadar altınordu topluluğu içinde, çağatay lehçesiyle gelişti. XV. yy.da başlayarak Osmanlı Türkçesi, edebiyat diline hâkim oldu. Bu devirde en önemli şair ve yazar, Bora Gazi Giray'dır. Osmanlı Türkçesiyle yazılmış gazel ve hicivleri vardır. *Gül ile Bülbül* adlı mesnevisine birçok osmanlı şairi nazire yazdı. Mengli Giray Han da Osmanlı Türkçesi ile şiirler kaleme aldı. Daha sonraki yıllarda, mahallî Türkçe ve Osmanlı Türkçesi akımları çarpıştı. Rus hâkimiyeti altında, özellikle öğretmen okulları, 1905 yılından sonra mahallî Türkçeyi korudu. Osmanlı Türkçesine karşı çıkan yazar ve şairlerin başlıcaları, Gaspıralı İsmail, Cafer Seydahmet, Hasan Sabri, Cemil Kermancıklı ve Çelebi Cihan'dır. Özellikle, Gaspıralı İsmail, Çarlığın Türkçe dergi ve gazete çıkarılmasına izin vermeyen yönetiminde her ay yayımlandığı ufak kitaplarla, millî kültür ve edebiyatın gelişmesinde etkili oldu. Türkiye ile ilişkilerin azalması ve çeşitli baskılar sonunda, mahallî Türkçe akımı kuvvet kazandı. Kırım edebiyatının ilerigelenleri arasında, Gaffarzade Şerafeddin, Bekir Çobanzade, Odabaş, özenbaşlı anılabilir. İkinci Dünya savaşına kadar Romanya'da yayımlanan *Emel* dergisi (1930-1940), Kırım'daki edebî hareketlerin de organı oldu.

Güzel sanatlar

Kırım'a gelen Türkler, helen ve ceneviz mimarîsini geliştirerek ona millî bir hüviyet verdiler. Eskiyurt ve Eski Kırım'da yapılan kazılar, Altınordu çağına ait Çin ve Türkistan etkisi gösteren kalıntıları ortaya çıkardı. Sulhat'ta (Eski Kırım) camilerle, Mermer medresede bu etki çok bellidir. Altınordu yapılarında, arap ve fars mimarî unsurları görülür. Bu devirde Altınordu hanı, Özbek Han, camiler; Toktamış Hanın kızı Nengecan Hanım, Çutufkale'de türbe yaptırdı, ayrıca Eskiyurt'ta çeşitli türbeler yapıldı. Mengli Giray, devlet merkezini Sulhat'tan Bahçesaray'a getirince, mimarî eserlerde hanların ve Selçukluların etkisi başlar. Kırım'da *Özbek camii* ve *medresesi*, Soğdak'taki cami, Bahçesaray'daki eski türbe bu çağın eserleridir. Daha sonraki yüzyıllarda osmanlı etkisi büyüktür. Kefe'deki *Büyük cami, Han sarayı* ve *camii, Zincirli medrese* bu devirde yapıldı. Gözleve'deki *Han camii* Mimar Sinan'ın eseridir (1552). Daha sonraki yıllarda yapılan eserler arasında, Karagöz kasabasında *Koleç mescidi*, Karasu'da *Şor camii, kervansaray* ve *hamamı, Yenikale surları*, Kerç'te *Beyazıt* ve *Mustafaçelebi camii, medrese* ve *hamamı* ile Bahçesaray'daki *Han sarayı* sayılabilir. XVI. - XVII. yy.da yapılan *Han sarayı*, Ruslar tarafından yıktırıldı. Selâmet Giray tarafından yeniden yaptırıldı. Sarayın mimar Ömer tarafından yapılan süslemeleri, ilgi çekicidir. Bahçesaray'daki su yolları ve mimar Ömer tarafından yapılmış olan (1764) *Yeşil cami* ve türbe de değerli eserlerdir. (→ Bibliyo.) [ML]

KIRIM GİRAY, Kırım hanı (? - Kırım 1768). Hacı Selim Giray'ın torunu ve Devlet Giray'ın oğlu. Kardeşi Arslan Giray'ın hanlığı zamanında nureddin (ikinci veliaht) tayin edildi. 1758'de han oldu. İstanbul'a çağrılarak Rodos'a sürüldü (1764). Bir yıl sonra çiftliğinde oturma izni verildi. İkinci defa Kırım'a han oldu (1768). Kırım seferinde, Bucak Tatarları ile rus sınırlarından içeri girdi. Kırım'a döndükten sonra öldü. (M)

KIRIM hanlığı, Kırım'da kurulan türk hanlığı (1466-1783). Kurucusu Hacı Giray'dır. XV. yy. başlarında Altınordu'daki taht kavgaları yüzünden Orta Asya'ya, Batı Kırım'a ve Karadeniz kuzeyindeki steplere kaçan kabile beyleri, bu arada Şirin beyi, Kırım'a gelerek Hacı Giray'a katıldılar. Hacı Giray, Altınordu hanına karşı Moskova ile anlaşarak durumunu kuvvetlendirdi. Osmanlılar İstanbul'u aldıktan sonra da Cenevizlilere karşı onlarla birleşti. Osmanlı ve kırım kuvvetleri, Kefe'yi kuşattılar (1454); Cenevizliler, osmanlı sultanına ve Kırım hanına yıllık vergi vermeğe razı oldular. Hacı Giray ölünce (1466), oğulları arasında taht kavgası başladı. Nur Devlet ile mücadele eden Mengli Giray yenilerek Kefe'ye sığındı: Kefe'nin ilerigelenlerinden (tudun) Şirin kabilesi beyinin ve Cenevizlilerin yardımıyle Kırım tahtını tekrar ele geçirdi (1468). Osmanlılarla anlaştığı için yerinden uzaklaştırılan Kefe tudunu Eminek, beyleri ve kabileleri toplayarak ayaklandı (1475) ve Cenevizlilere karşı Fatih'e başvurdu. Fatih Sultan Mehmed bunu fırsat bilerek Gedik Ahmed Paşa'yı 100 gemiden ve 10 000 askerden kurulu kuvvetli bir donanma ile Kırım'a gönderdi (1475); Kefe, Menkub, Soğdak ve Cenevizlilere ait limanlar ele geçirildi. Kefe'de hapisten çıkarılan Mengli Giray tekrar hanlığa geçerek osmanlı padişahının himayesini kabul etti. 1476'da Eminek'in emrindeki kırım kuvvetlerinin Boğdan'da bulunduğu bir sırada Altınordu hanı Seyyid Ahmed, Kırım'ı istilâ ederek Kefe önüne geldi; Mengli Giray, Kerker'e (Çiftkale) sığındı. Altınordu hanı, osmanlı padişahının ısrarı üzerine Canibek'i vali olarak bıraktı ve ülkesine döndü. Bu arada Nur Devlet, Osmanlıların yardımıyle Kırım hanlığını ele geçirdi. Mengli Giray İstanbul'a getirilerek Yedikule'de tutuklandı. Bir süre sonra Eminek'in yardımıyle, kendisine tuğ ve alem verilen Mengli Giray üçüncü defa Kırım'a gelerek han oldu (1478). Mengli Giray bu hanlığı sırasında (1478-1514) kırım devletini kuvvetlendirdi. Osmanlı himayesi, Altınordu ve Moskova'nın gelişme siyasetini önledi. Mengli Giray, Bayezid II'nin Akkerman seferine (1485) katılarak Osmanlılar ile batıda işbirliği siyasetine bağlandı. Yavuz Sultan Selim'e kızını vererek Osmanlılarla akrabalık kurdu. Mengli Giray, Saray şehrini yıkarak (1502) Altınordu devletine son darbeyi vurunca, Moskova ve Kırım hanları Altınordu ülkesini ele geçirmek için mücadeleye giriştiler. Kırım hanlığı, Cengizoğullarının beyaz Rusya ve Ukrayna'daki tarihî haklarından vaz geçerek, Polonya ve Litvanya'yı yöneten Yagellon ailesiyle anlaştı (1511). Mehmed Giray I (1514-1523), babasının son yıllarında önce kalgay, sonra han olarak Moskof beyliğine karşı akınlara başladı. Kardeşi Sahip Giray, Kazan tahtına geçti (1521). Oka nehri üzerinde Belski'nin ordusunu bozguna uğratarak Moskova önüne kadar geldi. Ertesi yıl Astrakhan'ı aldı. Moskof beyi yıllık bir vergi (teyiş) ödemeyi kabul etti. Mehmed Giray, Astrakhan seferinden dönerken Nogaylar tarafından öldürüldü.

Bundan sonra Kırım hanlığı Moskova ile mücadeleye başladı. Moskova beyi, Safa Giray yerine kendi adamı Can Ali'yi Kazan'a han yaptı (1532). Bu sırada Kırım hanı olan Mehmed Giray I'in oğlu Gazi Giray ve sonra kardeşi İslâm Giray padişahın gönderdiği Saadet Giray'a ve sonra da Sahip Giray'a karşı çıktı, bağımsız olarak hanlığı ele geçirdi (1532). Fakat Sahip Giray, nogay beyi Bâki Beyin yardımıyle iki yıl uğraştıktan sonra Kırım hanı oldu ve Kırım hanlığı üstündeki osmanlı etkisi kuvvetlendi. Bu sıralarda Osmanlılar, rus tehlikesini görerek hanı, kuvvetle desteklemeğe başladılar. Sahip Giray, Kazan'da yeniden Safa Giray'ı hanlığa getirdi ve Osmanlıların yardımıyle Astrakhan'ı aldı (1549). Sahip Giray'ın başarıları ve Osmanlılardan Közleve iskelesini istemesi üzerine, İstanbuldan gönderilen Devlet Giray onu öldürttü (1551). Ertesi yıl Ruslar, Kazan'ı ve daha sonra da Astrakhan'ı alarak Doğu Avrupa'da üstünlük sağladılar. Sahip Giray devrinde, Kafkasya'da Çerkesler, Kıpçak bozkırında Küçi Nogay kabileleri, Kırım hanına ve padişaha bağlı olmayı kabul ettiler. Sahip Giray, getirttiği Orak, Kasay, Ur-Mehmed ve Tokuz kabilelerini Kırım yarımadasına ve Batı Karadeniz kuzeyindeki steplere, Besarabya'ya (Bucak) yerleştirdi. Ancak nogay kabilelerinin zayıflaması, stepleri Rus Kazaklarına açık bıraktı; çerkez grupları da Kazaklara katıldı. Devlet Giray Han (1551-1577), osmanlı kuvvetleriyle Rusya üzerine başarısız bir sefer yaptı (1565). Osmanlı devleti 1563'ten beri kuzeyde Astrakhan'a karşı bir sefer yapmayı tasarlıyordu. Kırımlılar, kıpçak bozkırındaki Kiçi Nogayları, orta asya türk kabileleri ve Harizm hanı, Rus Kazaklarının ilerleyişine karşı padişahı yardıma çağırdılar. Osmanlılar, Astrakhan'ı alıp Don ve Volga (İtil) arasında bir kanal açarak Rusları geriye atmayı düşündü. Kefe beylerbeyi Kasım Bey yönetiminde 15 000 kişilik osmanlı kuvveti, Devlet Giray Hanın ordusuyle birlikte hareket etti (1569). Rus askerlerinin savunduğu Astrakhan kalesini kuşattı. Kış gelince ordu, Azak'a çe-

Foto. Goldner (LAROUSSE)

kildi; Kırım hanı da, Osmanlıların kendi bölgesinde kuvvetlenmesini istemiyordu. Sadrazam Sokullu Mehmed Paşaya rakip olan vezirler de sefere karşı çıkınca rus çarı İvan ile barış antlaşması yapıldı (1570). Antlaşmaya göre Kırım ve Çerkezler üstünde osmanlı hâkimiyeti tanınıyor; Kabartay'da yapılan rus kaleleri yıkılarak Astrakhan'dan geçen ticaret yolu serbest bırakılıyordu. Ertesi yıl, Devlet Giray Han, kırım kuvvetleriyle Moskova'ya kadar ilerleyerek şehrin çevresini yaktı; fakat, Kazan ve Astrakhan'ı alamadı. Kırım hanlığı rus kuvvetlerinin Kafkasya ve Karadeniz'e doğru ilerlemesini durdurmak için Osmanlılarla daha sıkı bir işbirliğine girişerek Macaristan'a, kalgay Emin Giray kumandasında bir kırım birliği gönderdi (1573). Osmanlı devletinin, İran ve Avusturya seferleri (1578-1606) sırasında, kırım askerlerine ihtiyacı arttığı için, Kırım'ı Ruslara karşı savunmasız bırakarak, hanları savaşa çağırması ve osmanlı kumandanlarının kötü davranışları, iki devletin arasını açtı; Osmanlı devletinin zayıflamasından yararlanan Mehmed Giray II, Osmanlılara karşı ayaklandı. Kefe üstünde hak iddia ederek şehri kuşattı; fakat İstanbul'dan yeni han olarak gönderilen İslâm Giray tarafından öldürüldü (1584). Mehmed Giray II'nin oğlu Saadet Giray, Kıpçak bozkırındaki Nogayların yardımıyle İslâm Giray'ı kaçırdı; Kefe önünde osmanlı kuvvetleriyle çarpıştı; ancak başarı kazanamadı. İslâm Giray II, sonunda Osmanlıların yardımıyle han oldu. İslâm Giray zamanında ilk defa, hutbede padişahın adı da okunmağa başlandı. Ancak para daima Giray'lar adına basıldı. İslâm Giray'dan sonra han olan Bora Gazi Giray, Osmanlılara çok yardım etti ve onun zamanında, Kırım'da Osmanlıların etkisi arttı. Canbek Giray, padişaha çok bağlı bir han olarak 1610 ve 1635 arasında üç defa hanlığa getirildi ve her sefer Mehmed Giray ve Şahin Giray'ın saldırılarına uğradı. Mehmed ve Şahin Giray, Kıpçak bozkırındaki Nogayların ve Rus Kazaklarının işbirliğiyle hanlığı zorla ele geçirerek bağımsız olmak için çalıştılar. Osmanlıların düşmanı İran şahı Abbas I ile dostça ilişkiler kurdular, osmanlı kuvvetlerini ve İstanbul'un gönderdiği hanı yenerek Kefe'yi aldılar (1610). Bu kargaşalıkta Rus Kazakları kuvvetlenerek, osmanlı ve kırım topraklarına akınlar yaptılar. Sinop'u yaktılar (1611); Ahyoli'yi (1612) ve İstanbul boğazında Yeniköy'ü yağmaladılar (1624); Azak kalesini aldılar (1637) ve beş yıl ellerinde tuttular. XVII. yy.da Rus Kazakları, Kırım ve Osmanlı imparatorluğu için önemli bir mesele oldu. İslâm Giray III (1644-1654), Osmanlılarla birlikte Rusya'ya ve Kazaklara dört büyük sefer yaptı (1644-1647). Zaporoy Kazaklarını, Lehistan'dan ayırarak, kendi tarafına çekti. İsveç ile siyasî ilişkiler kurarak Lehistan'a karşı çok başarılı seferler yaptı (1648-1653). Fakat Lehistan ile barış imzalayınca (1654), Kazaklar Rusya'ya yanaştılar. Köprülü'lerin sadrazamlığı sırasında Osmanlılar, Lehistan'dan Podolya'yı aldı; Kazaklar üstünde hâkimiyet kurdu. Bunun üzerine Ruslar ile Osmanlılar arasında ilk büyük savaş başladı (1678); Merzifonlu Kara Mustafa Paşa, Kırım hanı Murad Giray'ın (1678-1683) ordusuyle Ukrayna'da Çehrin kalesini alarak yıktı; Kazaklar osmanlı himayesi altına girdiler. Viyana bozgunuyle başlayan büyük gerileme sırasında kuzeydeki topraklar kaybedildi. Ruslar Kutsal ittifaka katılarak (1684). Kırım ve Azak kalesine saldırmağa başladılar. Hacı Selim Giray zamanında Ruslar, Kırım'da başarılı olamadılar. Kırım kuvvetleri, Sırbistan'da, Koçanik boğazında Avusturyalıları püskürttü (1688). Hacı Selim Giray, savaş boyunca Osmanlılarla işbirliği yaptı. Rus çarı Azak kalesini ele geçirdi (1696) ve İstanbul antlaşmasıyle bu kale Ruslara bırakıldı (1700). Yeni han Devlet Giray II, Azak'ta kaleler ve donanma yaptıran çar Petro'ya karşı İstanbul'u harekete geçirmeğe çalıştı; 1702'de azledildi, sonra 1708'de tekrar hanlığa getirilince İsveç kralı Karl XII ile birleşerek Osmanlıları çara karşı savaşa soktu. Prut'ta (1711) Baltacı Mehmed Paşanın Rusları yenme fırsatını kaçırdığını ileri sürdü. Rus kuvvetleri, ilk defa Münich kumandasında Kırım yarımadasını istilâ etti (1736); Bahçesaray alınarak yıkıldı. Ruslar, Lascy yönetiminde bir defa daha geldiler (1737 ve 1738) ve Belgrad antlaşmasıyle Prut'ta geri verdikleri Azak kalesini tekrar ele geçirdiler (1739). Arslan Giray Han (1148-1756), yarımadayı korumak için, istihkâmları kuvvetlendirdi. Ancak, Rus Kazakları tekrar saldırarak Kırım'a bağlı Balta şehrini aldılar (1760). Bunun üzerine osmanlı padişahı savaşa girdi (1768). Savaşın başlangıcında Kırım hanı Selim Giray Han, Besarabya'dan rus topraklarına başarılı bir akın yaptı (1769). Fakat rus orduları önce Bucak'ı (1770) daha sonra Kırım yarımadasını istilâ etti (1771). Kırım hanı Selim Giray III, güçlükle kaçarak İstanbul'a geldi. Böylece hanlığı bağımsız duruma getirmek isteyen mirzalar kuvvetlendiler. Rus işgali altında toplanan kurultay, Osmanlıların han tayin ettiği Maksud Giray'ı tanımadı ve Sahip Giray'ı Kırım'ın bağımsız hanı seçti (1772).

Savaş sonunda yapılan Küçük Kaynarca antlaşmasının (21 temuz 1774) üçüncü maddesine göre, Kırım, Bucak, Kuban, Yedisan, Camboyluk ve Yediçkul (Yedicek) Tatar halkları bağımsız olarak, kendi istek ve onaylarıyle Cengiz soyundan seçilecek hanlar tarafından eski yasa ve törelerine göre yönetilecek, ne Rusya ve ne de Babıâli, hanın seçim ve tahta çıkışına karışacaklardı. Tatarlar, müslüman oldukları için, halife olan sultana karşı dinin emirlerine uygun davranacaklardı. Böylece, Kırım, görünüşte bağımsız oldu; fakat antlaşmanın öteki maddeleriyle Ruslar, Yeni Kale, Kerç, Kılburun kalelerini aldılar. Osmanlılar, Özi kalesini ellerinde tutarak halifelik ilgili maddenin de yardımıyle Kırım'ın bağlılığını sağlayacaklarını umuyordu. Bu durum Kırım'da bir iç savaş doğurdu. Kurultay tarafından seçilen Sahip Giray Han II rus tehlikesini görerek osmanlı taraftarı gruba uydu. Müslüman halk da, Osmanlılara karşı bağımsızlık isteyen mirzalardan ayrıldı. Beyler ayaklanarak hanı İstanbul'a kaçmağa mecbur ettiler. Fakat tahta çıkarmak istedikleri Devlet Giray, Ruslar tarafından desteklenen Şahin Giray'ın saldırılarına dayanamadı. Taman'da yerleşen Şahin Giray, bir kısım mirzaları kendi tarafına çekti ve rus kuvvetlerinin yardımıyle Devlet Giray'ı yendi (1776). Ruslar Or-Kapı'da da yerleştiler. Şahin Giray rus örneğine uyan bir batı devleti yaratmayı düşünüyordu. Bu durumda halk, hana, Rusların ortağı gözüyle bakmağa başladı; Kırım ve Kuban'da bulunan Ruslardan birçoğu halk tarafından öldürüldü. Saldırıya uğrayan Şahin Giray, yaralandı ve Bahçesaray'dan kaçarak Ruslara sığındı. İstanbul'dan gönderilen Baht Giray osmanlı yardımcı kuvvetleriyle gelerek tahta çıktı. Kısa bir süre sonra, Şahin Giray duruma hâkim oldu. Ruslar, Kefe'yi ve öteki kırım limanlarını işgal etiler (1777). Şahin Giray'a karşı padişahın gönderdiği Selim Giray'ın yaptığı iki sefer başarısızlıkla sonuçlandı (1778). Müslüman kırım halkı Türkiye'ye kaçmağa başladı. Ruslar, onların yerine 75 000 kişilik bir göçmen topluluğu getirerek yerleştirdiler. Bu tarihte yarımadanın nüfusu yaklaşık olarak 500 000 idi. Kırım'ın durumu Rusya ile Osmanlı imparatorluğu arasında savaşı kaçınılmaz duruma getirdi. İki taraf arasında başlayan görüşmeler Aynalıkavak* tenkihnamesiyle sonuçlandı (1779) ve savaş tehlikesi bir süre ortadan kalktı. Bu antlaşmada, Kırım hanının tam bağımsızlığına ait küçük Kaynarca antlaşmasının üçüncü maddesi açıklandı ve Ruslar 3 ay 20 gün içinde Kırım ve Taman'ı boşaltmayı ve bu yerlere yeniden asker sokmayı taahhüt etiler; Babıâli de Şahin Giray'ın hanlığını kabul etti. Antlaşmadan sonra, Osmanlı devleti, Kuban ve Karadeniz kıyılarındaki Nogayları, Çerkezleri, Kırım hanlığından ayırarak kendine bağlamağa çalıştı. Kuban Türkleri, Şahin Giray'a karşı ayaklandılar ve gönderdiği kuvvetleri yendiler. Kırım halkı da ayaklandığından, han tekrar Yenikale'ye, Ruslara sığındı. Toplanan kurultay, padişaha başvurmağa karar verdi (1782). 5 Yıl önce padişahın han olarak gönderdiği Baht Giray tekrar ortaya çıktı. Fakat çok geçmeden, Şahin Giray, rus kuvvetleriyle geri geldi Katherina'nın gözdesi rus generali Potemkin, 30 000 kırımlıyı öldürdü ve Kırım, Çarlığın bir vilâyeti durumuna getirildi (1783). Sonra da Şahin Giray Türkiye'ye sürüldü.

● *Devlet teşkilâtı.* Hacı Giray Han I'den itibaren Kırım hanlığına bağlı yerler, Kırım yarımadası, Taman, Kıpçak ve Kabartay bölgelerinden meydana geliyordu. Han, Kırım yarımadasında Bahçesaray'da oturdu. 1475'ten sonra güneyde Kefe, Soğdak ve Menkup limanları doğrudan doğruya Osmanlı devletine bağlandı. Kefe'de sancakbeyi, bazen de beylerbeyi rütbesinde bir osmanlı valisi bulunurdu. Mengli Giray, osmanlı padişahıyle yaptığı anlaşma sonunda bu yerler üstündeki hakkından vaz geçti. Daha sonra, Kırım hanlarından bazıları bu kaleler veya yakınlarındaki arazi üstünde hak idia eti; kazak ve rus saldırıları karşısında, Osmanlıların Özi kalesini ve Kerç boğazında Yenikale'yi yapmalarını kabul ettiler. Kırım yarımadasının kuzey bölgesindeki steplerde yarı göçebe kabileler vardı; bunlar hanlığın askerî kuvvetini meydana getiren türk ve moğol kabileleriydi. Yarımada kuzeyindeki Orkapı (Perekop), eski çağlardan kalma sağlam bir istihkâmla, Kıpçak bozkırından ayrılıyordu. Orkapı'nın korunması Or beyine verildi. Kırım hanlarına bağlı Kıpçak bölgesinin sınırları, başlangıçta, kuzeyde Belgrad'a kadar uzanıyordu. Fakat Kıpçak sahası, Karadeniz kuzeyinde Prut ırmağından Azak'a kadar bütün step bölgesini içine alıyordu. Kıpçak sahasında Nogaylar da vardı. Bunlar 1767'de genellikle göçebe olarak yaşıyorlardı. Ayrıca bir kısmı Bucak'ta Akkerman dolaylarında şehir ve köylerde yerleşmişlerdi. Steplerdeki göçebeler de bu zengin topraklarda tahıl ekimiyle uğraşıyor, ürünlerini Kırım'a ve İstanbul'a gönderiyorlardı. XVIII. yy. boyunca birçok defa İstanbul'da çıkan kıtlık tehlikesi bu bölgeden gönderilen ürünlerle önlendi. Kıpçak Nogayları, Bucak Türkleri, Yedisan Türkleri ve Camboyluklar olarak üç gruptu. Bunlar hanlık için daima tehlikeli olduklarından, ancak Şahin Giray I zamanında, Nogay Kırgını (1546) denilen seferle hanlığa bağlandı. Bunlardan Mansuroğulları ailesinin, hanlık içinde önemli bir yeri vardı. Osmanlılar, Nogayları, Kırım'a karşı bir silâh gibi kullandılar. Daha sonra (XVIII. yy.) Nogaylar daha çok rus hâkimiyeti altına girdiler.

Kırım hanlığı, derebeyliğe dayanan bir kabile aristokrasisiydi. Bu aristokraside han ailesinden sonra sıra ile, önce Şirinler, sonra (zaman zaman sıra değişmekle birlikte) Mansuroğulları, Argın'lar, Barın'lar ve Sicivut'lar geliyorlardı. Bu beylere (karaçı beyleri) danışılmadan, han seçilemezdi. İstemedikleri biri han seçilirse, Kayalaraltı denilen yerde toplanır, Nogaylarla birleşerek ayaklanırlardı. Özellikle Şirin beyleri, önce Osmanlılarla anlaşarak nüfuzlarını sürdürdüler, daha sonra Ruslara katılarak hanlığın istilâsına sebep oldular. Bu karaçı beyleri dışında kabile beyleri, mirzalar ve Osmanlılarla meydana çıkan büyük aileler vardı. Bu ailelerden Kudalak'ların en yaşlısı kurultaya katılırdı. Toprak, han ailesiyle mirzalar arasında, tımar olarak bölündü. Tımar sahipleri vergilerini kendileri toplarlar ve özel kabile bayrakları altında kendi askerleriyle savaşa katılırlardı. Tam soylu olmayanlara da imar etme şartıyle arazi verilirdi. Bu arazi sahiplerine *çelebi* denir ve hanın silâhtarının kumandası altında, ayrı bir bayrakla sefere katılırlardı. Bütün bu soyluların en üstünde han ve onun ailesinden gelen sultanlar vardı. Han, Cengiz töresine göre, küçük kardeşini veliaht olarak kalgay ve ondan sonraki kardeşini veya genellikle oğlunu ikinci veliaht (nureddin) seçerdi. Kalgay ve nureddinlerin ayrı sarayları ve dış ülkelerle ilişkileri vardı. Gazi Giray II kalgay ve nureddinliğe kendi çocuklarını seçerek öbür sultanları öldürmek isteyince, Rumeli'de Çirmen sancağına kaçan sultanlar Osmanlıların istedikleri zaman hanın yerine koyabilecekleri aristokratları meydana getirdiler Kuban Bucak ve Yedişan illerinin valileri (serasker sultanı) sultanlardan seçilir; yalnız Or-beyi yeri Şirin beylerine verilirdi. Han divanında, kalgay, nureddin, üç serasker, vezir, kazasker ve karaçi beyleri bulunurdu. Savaş, barış v.b. önemli meselelerde, karaçi beylerinin oyu önemliydi. Şirin beyi de, beylerin başı olduğu için, kurultayı toplayabilirdi.

Hanın veziri, genellikle önemli bir kişi değildi. Kırım, idarî olarak 48 kadılıktan meydana geliyordu; bunların üçü Osmanlılara bağlıydı. Askerî kuvvet, genellikle atlıydı. Orduda ateşli silâh bulunmazdı. (→ Bibliyo.) [M]

KIRIMÎ ABDULLAH EFENDİ, türk hattatı (öl. İstanbul 1590). Hattat şeyh Hamdullah Efendinin (XV. yy.) torunu. Derviş Mehmed bin Mustafa Dedenin derslerine devam etti, sülüs ve nesih yazıdan icazetname aldı. Şeyh Hamdullah mektebini sürdürmekle birlikte, ondan ayrıldığı hususlar da vardır. (M)

KIRIMÎ SEYDİ AHMED bin ABDULLAH, türk bilgini (öl. 1475). Başlıca eserleri: *Haşiye-i Tefsir-i Beyzavî* (Beyzavî Tefsiri Haşiyesi); *Haşiye-i Şerh-i Akaid* (Şerh-i Akaid Haşiyesi) v.d. (M)

KIRIM KIRIM zf. (*kırmak*'tan *kır-ı-m kı-r-ı-m*). [Yalnız *kırım kırım kırıtmak* deyiminde geçer.] ‖ *Kırım kırım kırıtmak*, çok naz etmek, fazla kırıtarak yürümek. (M)

KIRIMLI i. ve sıf. (*Kırım*'dan *Kırım-lı*). Kırım halkından veya bu halkın soyundan olan kimse. ‖ Kırım'da doğmuş kimse. (M)

KIRIMLI AZİZ İDRİS. Bk. AZİZ İDRİS BEY *Kırımlı*.

Kırım savaşı, Abdülmecid devrinde Osmanlı, Fransız ve İngiliz devletlerinin Rusya'ya karşı yaptıkları savaş (12 mart 1854-10 eylül 1855). Sultan Abdülmecid'in Osmanlı imparatorluğunu diriltmek amacıyle giriştiği reformlar, kendini «hasta adam»ın vârisi sayan rus çarı Nikolay I'i memnun etmemişti. Bu yüzden, Türkiye'deki bütün ortodoksların himayesine verilmesini istedi (bk. KUTSAL YERLER MESELESİ) ve padişahın ret cevabı üzerine Eflak-Boğdan eyaletlerini işgal etti ve bir rus donanması Sinop şehrini bombalayarak Osman Paşa kumandasındaki türk donanmasını batırdı (30 kasım 1853). Bunun üzerine Fransa ve İngiltere, İstanbul'un ve Boğazlar'ın rus tehdidi altına girdiğini anladılar. Türk rus antlaşmazlığı bu olaydan sonra bir defa daha özellikle Boğazlar yüzünden bir avrupa meselesi durumuna geldi. İngiltere ve Fransa'da basın, savaş lehine yazılar yazmağa başladı; Fransa ve İngiltere hükûmetleri ekim ayında, çar anlaşmaya yanaşmazsa, Türklere yardım edeceklerini bildirmişlerdi. Nitekim bir süre sonra da İngiliz ve Fransızlara ait donanmalar Çanakkale boğazını geçerek İstanbul önlerine geldi. Durumu haber alan rus çarı, ingiliz ve fransız donanmalarının Çanakkale boğazını geçmesini protesto etti. Avusturya ve Prusya, Boğazlar antlaşmasını (3 temmuz 1841) imzaladığı halde, olaylarla ilgilenmediler Sinop bombardımanından sonra İngiltere kraliçesi Victoria ve Napoléon III, Osmanlı imparatorluğu ile Rusya arasındaki anlaşmazlığı çözmek için arabuluculuk teklif ettiler. Çar Nikolay'ın bunu kabul etmemesi üzerine, Londra ve Paris kabineleri Rusya'ya birer ültimatom verdi. Bu ültimatomda, Eflak ve Boğdan'ın hemen boşaltılmasını, Osmanlı imparatorluğunun mülkî bütünlüğünün tanınmasını, ortodoks tebaa üstünde himaye fikrinden vaz geçilmesini istediler. Böylece Eflak ve Boğdan'ın boşaltılmaması, savaş için yeterli bir sebep olacaktı. Çar bu ültimatomu reddetti, sonra da rus ordularına Tuna'yı geçme emrini verdi (9 şubat 1854). İngiltere ve Fransa, bunun üzerine Rusya'ya savaş açılmasını kararlaştırdılar (12 mart 1854). Osmanlılar, Fransızlar ve İngilizler arasında üç antlaşma yapıldı. İlki İstanbul antlaşmasıydı. Bu antlaşma ile İngiltere ve Fransa, Osmanlı devletinin toprak bütünlüğünü garanti ediyor ve yenileşme hareketlerini destekliyorlardı (12 mart 1854). İkincisi Londra* antlaşmasıydı. Bunda, iki devlet Osmanlı imparatorluğundan özel çıkarlar sağlamak düşüncesinde olmadıklarını açıkladılar. 15 Nisan protestosuyle de Avrupa'nın beş büyük devleti (İngiltere, Fransa, Osmanlı imparatorluğu, Avusturya-Macaristan imparatorluğu, Prusya) barış ilkelerini kararlaştırdılar. Buna göre, Osmanlı topraklarının bütünlüğünü, osmanlı padişahının tebaasına yeni haklar vermesi, yeni bir fermanla bunların duyurulması, Eflak ve Boğdan'ın boşaltılması öngörülüyordu. Bu antlaşmalar sonunda Rusya üç devlete karşı savaş yapmak zorunda kaldı. Rusya ile müttefikler arasındaki savaş alanları, Rumeli ve Anadolu kıyılarından başka Kırım ve Baltık oldu. Ruslar savaşa kutsal bir nitelik vermeğe çalıştılar. Balkanlar'a gelen rus ajanları, ortodoks tebaaya, çarın İstanbul'u Yunanlılara kazandırmak için üç devlete karşı savaştığı haberini yaydılar. Bu propagandanın etkisi görüldü. Savaşın bir yıl içinde sona ereceği ve patriğin Ayasofya'ya girip âyin yapacağı fikri rum vilâyetlerinde ilgi gördü; Epir ve Etolya'da ayaklanmalar oldu. İsyan hareketi kısa zamanda Tesalya'ya da yayıldı. Yunan hükûmeti askerî hazırlıklara başladı. Bunun üzerine Fransızlar Pire'yi işgal ederek Yunanistan'ı abluka altına aldılar. Yunanistan bu baskı üzerine tarafsız kalacağını bildirdi. Böylece Ruslar, Tuna kıyılarında ümit ettikleri kesin başarıyı kazanamadılar. 28 Ocak 1854'te Ruslar genel bir saldırıya geçtiler. Tuna'yı, Kalas'ı, İbrail ve İsmail'i de alarak Dobruca'ya girdiler. Bu arada bir osmanlı ordusunu yenerek Silistre'yi kuşattılar. Kaledeki osmanlı kuvvetleri, Ruslara karşı kaleyi şiddetle savundu; mayısta yapılan altı saldırıyı püskürttüler. Bu arada ingiliz ve fransız kuvvetleri, Osmanlılara yardım etmek üzere Gelibolu'dan Varna'ya geldiler. Avusturya da Rusya'yı zorlamağa başladı. Osmanlılar Avusturya ile bir antlaşma yaparak Tuna bölgesindeki cepheyi ortadan kaldırdılar. Bu antlaşmadan sonra müttefikler Rusya'yı barışa zorlamak için Kırım üzerine yürümeyi uygun buldular. Kırım savaşının daha fazla uzamayacağını ve kesin bir zafer kazanacaklarını umuyorlardı. Fakat fransız ve ingiliz orduları Avrupa'daki üslerinden çok uzakta dövüşmek zorunda kaldı; ayrıca böyle bir sefer için her bakımdan hazır değillerdi. Üç devletin deniz ve kara kuvvetleri arasında işbirliği, kumanda birliği de yoktu. Türk kuvvetlerinin başında Ömer Paşa, fransız kuvvetlerinin başında Saint Arnaud, İngilizlerin başında ise lord Raglan bulunuyordu. 89 Savaş gemisinin yanında 267 taşıt gemisi, Kırım'da Veupatoria'ya 30 000 fransız, 21 000 ingiliz ve 6 000 türk askeri çıkardı (20 eylül 1854). Bu kuvvetlerin karşısında 51 000 rus askeri vardı. Müttefiklerin başlıca amacı Sıvastopol'u almaktı; Sıvastopol yolunu kapayan Mençikov kuvvetlerini Alma'da yendiler. Fakat Ruslar savaş gemilerinin bir kısmını batırarak limanın deniz tarafından güvenliğini sağladılar. Albay Totloben'in yaptığı tabyalar da karadan gelen taarruzları önledi. Bunun üzerine şehrin sürekli kuşatılmasına karar verildi. Bu arada Rusların müttefik çemberini yarmak için yaptığı çıkış hareketleri de sonuç vermedi (25 ekim - 5 aralık 1854). Kış gelince, savaşlar durdu. Bu sırada Küçük Piemonte hükûmeti Rusya'ya karşı savaşa girecek 15 000 kişilik bir kuvvet gönderdi. 1855 Baharında müttefikler 140 000 kişilik bir kuvvetle tekrar savaşa başladılar. Malakov tabyasının Yeşiltepe mevkii ve Beyaz tabya, 7 haziranda alındı. Yardıma gelen kuvvetler Traktir köprüsünde ezildi (16 ağustos 1854), Sıvastopol sürekli topa tutuldu, Ruslar günde 1 000 kayıp verdiler. Müttefikler 4-7 eylülde genel bir saldırı ile Sıvastopol'u savunan Malakov tabyalarını teslim aldılar, 10 eylülde bir harabe durumuna gelen şehre girdiler. Limanı, dokları, tersaneyi tahrip ettiler. Harekât, Kangil çarpışması (29 eylül) ve Kinburn ile Orçakov'un işgaliyle (ekim) sona erdi. Bu arada Ömer Paşa da Rusları Yevpatoria'da kesin bir yenilgiye uğrattı. Bu savaşlarda iki tarafın kayıpları 240 000'e yükseldi. Müttefiklerin başarıları, Nikolay'ın ölümü ve yerine Aleksandr II'nin geçmesi, Ruslarda, savaşı kazanma ümidini yok etti. Yeni çar şerefli bir barış yapmağa hazır olduğunu bildirdi. Barış şartlarının görüşülmesi için Paris'te bir kongrenin toplanması kararlaştırıldı. Bk. PARİS ANTLAŞMASI. (M)

Kırım seferi (1941-1944). 1941 Ekim ve kasımında, von Rundstedt ordularının almanromen birlikleri, Kırım'ı, garnizonu 1942 temmuzuna kadar dayanan Sıvastopol dışında ele geçirdiler. Nisan ve mayıs 1944'te Kırım, Perakop kıstağından hareket eden Tolbuhin birlikleriyle Kuban'daki alman köprübaşı savunucularını yardıktan sonra Novorosisk ve Kerç'ten gelen Yeremenko birliklerinin çifte hücumu sayesinde kurtarıldı. Bk. ALMANYA-RUSYA SAVAŞI. (L)

KIRIMTARTAR veya **KREMTARTARAT** blş. i. (fr. *crème de tartrate*'tan). Borlu potasyum tartarat; sara tedavisinde kullanılır. Bk. TARTARAT. (L)

KIRIN i. *Mah.* Tekirdağ dolaylarında «dans» anlamında kullanılan kelime. (M)

KIRINMA i. (*kırınmak*'tan *kırın-ma*). Fiz. Optik, akustik ve radyoelektrikte gözlemlenen, ışık, ses ve radyoelektrik dalgalarının karşılaştığı bazı engelleri dolanarak geçmesi olayı. (Bu durumda, enerji doğru çizgiler boyunca yayılmaz.) *Eşanl.* KIRINIM, DİFRAKSİYON.

— Kim. ve Metalürji. *Billûrlarda, X ışınları, elektron veya nötronlarla kırınma,* katı bir maddede, özellikle billûrlarda, atom veya moleküllerin yerleşme şeklinin incelenmesi; bu inceleme X ışınları, elektronlar veya nötronların incelenen maddeden geçerken (geçiş diyagramı) veya burada yansırken (yansıma diyagramı) uğradığı kırınma yardımıyle yapılır.

— Opt. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Opt. Çok ince bir ışık kaynağı kullanıldığında, ışığı geçirmeyen bir cismin gölge çevresi net değildir; saçaklarla, yani birbirini izleyen karanlık ve parlak şeritlerle çevrilidir. Grimaldi'nin ortaya koyduğu bu olay, ışığın bir doğru boyunca yayılmadığını, cisimlerin çevresini sıyırarak eğildiğini gösterir. Newton'un yayılma teorisinde açıklanamayan *kırınma,* Fresnel tarafından girişmeler yoluyle açıklanmıştır. Bir L ışık kaynağı, ürettiği bir OPO′ dalgası ve bu dalganın bir kısmının yolunu kesen bir E ekranı söz konusu; ekranı geçen OP kısmı, öteki senkron ışık kaynakları gibi, hareketlerini ekranın ötesine ileten titreşim noktalarının geometrik yeridir. Geometrik gölge içinde, ekranın arkasında bulunan K gibi noktalar, bu hareketlerin bir kısmını alır (Huygens ilkesi); OP yüzeyinin bütün noktalarından gelen titreşim genliklerinin K noktasındaki bileşkesi K noktasının genliğini verir. Hesap, saçakların varlığını gösterir (deney de onaylar). Kırınma en iyi optik âletlerin hassasiyetini sınırlar: bir mikroskopta, ışıklı bir noktanın görüntüsü bir nokta değil, küçük bir lekedir (Airy lekesi); objektifin açıklığı ne kadar küçükse, bu leke o kadar geniş olur. (LM)

KIRINMAK geçz. f. (*kırmak*'tan *kır-ı-n-mak*). Yürürken salınmak.

— Fiz. Kırınıma uğramak: *Işık ışınlarının kırınması.*

— Folk. Dansetmek (Konya). [ML]

KIRINTI i. (*kırınmak*'tan *kırın-tı*). Bir şeyden ayrılan ufak parça: *Suların üstünde yemek kırıntıları yüzüyordu* (Y. Z. Ortaç). *Cam kırıntıları.* ‖ Bir şeyden arta kalan parça, küçük kalıntı: *Eski mallarının kırıntılarıyle geçiniyor.* ‖ *Argo.* Küçük esrar parçası.

—Metalürji. *Maden kırıntısı,* küçük taneler şeklindeki maden: *Dökme demir kırıntısı. Kurşun kırıntısı.* Bk. ANSİKL.

— Tütünc. *Yaprak tütün kırıntısı,* tütün işleme ve bakımevlerinde, kuru tütün yapraklarının işlenmesi sırasında meydana gelen ve tekrar kullanılabilen döküntü, bunlar imalâta yeniden katılmak üzere toplanır.

— ANSİKL. Metalürji. *Kırıntı,* ufalama işlemi, yani mekanik bir işlemle veya ergimiş madeni küçük damlalar halinde soğuk su ile dolu bir kaba dökerek elde edilir; daha sonra, bu tanecikler elekten geçirilir ve elek numarasına göre ayrılır. Av saçmasında en küçük boy 12 numaradır; en büyük boy 000'dır (3 sıfır). Çelik kırıntıları, granit kayaların kesilmeden önce aşındırılmasında ve bazı sondaj makinelerinde kullanılır. (LM)

KIRINTILI sıf. (*kırıntı*'dan *kırıntı-lı*). Kırıntısı olan, kırıntılardan meydana gelen.

— Jeol. Kayaların mekanik ufalanması sonucunda meydana gelen tortul oluşuk için kullanılır. ‖ *Kırıntılı kaya,* mineral veya

başka kaya döküntülerinden oluşmuş kaya. (Msl. kumtaşı, kum, elmaslı baca dolgusu.) [LM]

KIRIŞIK sıf. (*kırışmak*'tan *kırış-ı-k*). Kırışmış olan: *Kırışık yüz.*

◆ **İ.** Kırışmış yer: *Örtünün kırışıkları.*

— Anat. Deride kalınlığın yer yer değişmesinden ve esnekliğin kaybolmasından meydana gelen kıvrım. Bk. ANSİKL.

— Jeofiz. Süreleri boyunca sismogramlarda oldukça sık görülen ince girinti çıkıntı veya kıvrım.

— Kâğıtç. Çok küçük kıvrım. (Kırışıklar genellikle kâğıt yapraklarının ortasında görülür.)

— Metalürji. Dövülmüş maden levhalar üzerinde bulunan küçük katlar.

— Meyvc. Bazı yaprakların yüzeyinde bulunan kıvrım. || Tomurcuğun koruyucu pulları döküldükten sonra sapın üzerinde kalan halka şeklindeki iz.

— Terz. Elbise yakalarının kıvrılmasıyle meydana gelen yakalık. (Özellikle dikişten sonra elbisenin yakasına basılan ütü ile istenilen şekil verilir.)

— ANSİKL. Anat. Açıktaki vücut kısımlarının kötü hava şartlarının etkisine uğraması, fena sağlık şartları, her çeşit hastalık *kırışık*'lara elverişli bir temel hazırlar. Kırışıklar özellikle kırk yaşlarından sonra meydana çıkar. Bazı büzücü ve besleyici ilâçlarla yapılan tedavi ve estetik cerrahî, bazı kırışıkları önlemeyi başarmaktadır.

◆ **Kırışıklı** sıf. Kırışığı olan, düzgünlüğü bozulmuş (şey).

◆ **Kırışıksız** sıf. Kırışığı olmayan: *Güneşli, ılık, durgun bir göl; Eğilebilsem kırışıksız düzlüğünde yüzümü seyredeceğim* (R. H. Karay). [LM]

KIRIŞIKLIK i. (*kırışık*'tan *kırışık-lık*). Kırışık olma hali. || Pürüzleri olan bir yüzeyin durumu. || Dokunma ile duyulan set çıkıntı.

— Havc. Yüzeyi tamamıyle düz olmayan bir kaplamanın niteliği: *Bir yüzeyin kırışıklığı, yüzey çevresindeki akımı bozar.* (L)

Kırışkal höyüğü. Arkeol. Gedikli*'nin 5 km kadar kuzeydoğusunda Kırışkal köyündedir. Araştırmalara 1966 yılında Prof. Dr. Bahadır Alkım başkanlığındaki heyet tarafından başlandı. Kazıda, su ikmalini sağlayan bir kuyu veya «yeraltı kültü» ile ilgili bir binaya rastlandı. Bu yeraltı yapısının genişliği 1,10 - 0,70 m, yüksekliği 1,80 m'dir. İki yanı moloz duvar tekniği ile yapılmıştır. Üstü de megalitik görünüşlü monolitlerle örtülüdür. Herhangi bir buluntuya yahut seramiğe rastlanılmadı. Yeterli araştırma yapılamadığından höyüğün karakteri ve diğer yapıları bilinmemektedir. (M)

KIRIŞMAK geçz. f. (*kırmak*'tan *kır-ı-ş-mak*). İnce ince katlanmak, küçük katlanışlar meydana gelerek bir şeyin düzgünlüğü bozulmak: *Çarşaf kırışmış.* || Birbirini kırmak, öldürmek, yok etmek. || Karşılıklı kırmak: *Yumurta kırışmak.* || Pazarlık etmek. || Bahse tutuşmak. || Teklz. Cilveleşmek. || Geçl. f. (Bir şeyi) Yarı yarıya paylaşmak: *Verilen parayı aralarında kırıştılar.*

— Denizc. [Deniz yüzeyi için] Hafif rüzgâr etkisiyle buruşmak, kırışık bir hal almak.

— Oyun. Satrançta, aynı değerde birçok taşı veya piycnu karşılıklı yiyerek oyun dışı etmek.

◆ **Kırıştırmak** ettrg. f. Kırışmasına yolaçmak: *Üst cebine mendilini çok hesaplı koyduğu, kravatını hiç kırıştırmadan pürüzsüz bağlamaya çalıştığı belliydi* (Y. Z. Ortaç). || Karşı cinsten biriyle gezmek, flört etmek: *Onun için hiç korkma, dördüncü ile kırıştıracak değilim* (S. F. Abasıyanık) [ML]

KIRITKAN sıf. (*kırıtmak*'tan *kırıt-kan*). Her zaman kırıtan; kırıtma alışkanlığı olan. (M)

KIRITKANLIK i. (*kırıtkan*'dan *kırıtkanlık*). Kırıtkan olma hali: *Üstlerinde hemen göze çarpan bir kırıtkanlık* [...] *vardı* (F. R. Atay). [M]

KIRITMAK dönşl. f. (*kırmak*'tan *kır-ı-t-mak*). Cilve yapmak, cilveli davranışları olmak: *O teşekkür yerine bir kırıttıktan sonra çekilip gitti* (A. H. Tanpınar).

◆ **Kırıta kırıta** zf. Cilvelenerek, hoppa bir şekilde: *Amca Bey, kırıta kırıta koltuğa kadar yürüyüp, diz çökerek, fransızca iki kelime mırıldandıktan sonra: «Yine olmadı»* ... (H. R. Gürpınar). [M]

KIRK sıf. (esk. türk. k.). Dört kere on. Otuz dokuz ile kırk bir arasındaki sayı: *Ekmeğin okkası burada kırk kuruşa olduğunu bize niçin demedi ?* (H. R. Gürpınar). *Devrimiz âlimleri onun tarihî hüviyetini aydınlatacak pek bir şey bulamadılar ama şimdiye kadar tam kırk yerde adına yapılmış makamlar ve mezarlar saydılar* (N. Araz). [Bk. ANSİKL.] || *Mec.* Pek çok: *Kırk kere söyledim.* || İ. Otuz dokuzdan sonra gelen sayının adı: *Kırkın yarısı yirmidir.* || Kırk sayısını gösteren rakam: *Kırk, dördün sağına bir sıfır konmasıyle yazılır.* || *Kırk haramiler*, efsaneleşmiş masal kahramanı haydutlar çetesi. (Bk. ALİ BABA.) || *Kırk ikindi*, Anadolu'nun bazı yerlerine ikindi zamanı yağan sürekli yağmur.

— ÇEŞ. DEY. *Kırk anahtar sahibi* (veya *kırk anahtarlı*), pek çok mal ve mülk sahibi zengin kimse. || *Kırk* (veya *bin*) *dereden su getirmek.* Bk. BİN. || *Kırk bir kere*, pek çok, binlerce defa: *Kırk bir kere maşallah.* || *Kırk ev kedisi*, her yere girip çıkan, gününü başkalarının evlerinde geçiren kimse. || *Kırk kapının ipini çekmek*, pek çok yere veya kimseye uğramak, bir iş için baş vurmak. || *Kırk para*, (eskiden bir kuruş). Çok az para: *Kırk parasız kalmak.* || *Kırk sual*, insanı yoran ve usandıran uzun uzadıya sorulan sorular. || *Kırk yalan*, çok yalan söyleyen (kimse). || *Kırk yıl bir gün*, günün birinde, en sonunda. || *Kırk yılın başı* (veya *kırk yılda bir*), pek ender, çok seyrek vesilelerle: *Kırk yılda bir de köprü başına giderler, geceleyin geceye bakarlar* (S. F. Abasıyanık). || *Kırk yıllık*, eski ve köklü: *O, mağazanın kırk yıllık müşterisiydi* (Y. Z. Ortaç). || *Kırk yıllık Yani olur mu Kâni?* Bk. KANİ. || *Kırkı çıkmak* [doğum yapmış kadınlar, yeni doğan çocuklar ve ölü için], doğumdan veya ölümden sonra kırk gün geçmek: *Haftaya kırkı çıkacak.* || *Kırkından sonra azmak*, yaşına başına uymayan davranışlarda bulunmak, hoppalık veya züppelik yapmak. || *Kırkından sonra saz çalmak*, ileri yaşta, uzun ve güç bir işe başlamak veya girişmek. || *Kırkını görmek* [çocuk, lohusa veya ölü için], kırklamak, kırk gün geçmek. [Korku atlatan kimse için] Hayatta kalmak, yaşamak. || *Kırkları karışmak*, aynı kırk günlük süre içinde doğmuş, doğurmuş veya ölmüş olmak. || *Artık kırka gelmiş*, «akıllanacak çağıdır» anlamında kullanılır. || *Bir iplik çeksen kırk yama düşer*, çok eski ve yamalı (elbise).

— Folk. *Kırk hamamı*, çocuğun doğumunun kırkıncı günü annenin hamama götürülmesi törenine verilen ad. (Bk. ANSİKL.) || *Kırk kız ve kırk yiğit.* Bk. ANSİKL.

— Oyun. Çeşitli kâğıt oyunlarında bazı birleşimlerin değeri. || Bezikte maça damı ile karo valesinin veya dört valenin değeri.

— Spor. Teniste, bir takım veya oyuncunun kaydettiği üçüncü sayı.

— Tasav. *Kırk budak*, bektaşî tekkelerinde kırklar meydanında bulunan ve yalnız muharrem ayının onuncu ve nevruz günleri yakılan kırk kollu şamdan. || *Kırk makam*, erenler meydanının dört kapısından her birinde on makam vardır; toplamı kırk makam eder.

— ANSİKL. *Kırk*, bazı gizli özellikler, sırlar taşıdığına inanılan sayıdır. Eski çağlardan beri kutlu ve uğurlu olduğu, bazı tabiat varlıklarını temsil ettiği sanılır. Değişik inanç düzenleri içinde bir topluluğu veya olaylar dizisini gösteren kırk sayısı hakkındaki inançlar insan düşüncesi kadar eskidir. Dinde, astronomide, matematikte, astrolojide, edebiyatta, tasavvufta ayrı ayrı anlamları olan kırk sayısı, yüzyıllar boyu belli bir inancı dile getirdi. Eski Mısırlılarda gök varlıklarının kendi yörüngeleri üzerindeki dönüm sürelerini gösterir. Tevrat ve Talmutta, insanın yaş dönemlerini, mevsimler arasında ortaya çıkan farklılıkları, yılın bölümlerini bildirir. Aramîler, Mısırlılar, Babilliler, Sümerler ve onlara komşu olan öteki ilkçağ milletlerinde kırk sayısı daha çok kutsal bir nitelik taşır. Eski Anadolu inançlarında, özellikle pythagoras'çı felsefede sayılar, varlığın ana ilkesi olarak yorumlanır ve kırkın ayrı bir değeri vardır. Yunan, roma, fenike inançlarında da kırkın, ayrı bir değeri, mistik bir niteliği olduğu bilinir. Astronomik değişimler yüzünden birtakım bölgelerde sıcakların kırk gün sürmesi, yağmurların kırk gün yağması veya yemişlerin kırk günde olması yüzünden (veya öyle sanıldığından) kırk sayısı zamanla kutsallık kazandı. Eski doğu ülkelerinde, Hintlilerde, Türklerde büyük önem taşıyan kırk sayısı, sonradan islâm inançları içine girdi. Değişik görüş ve yorumların karışımı ile yeni bir niteliğe büründü. Kur'an'da üç dört defa geçen kırk sözünün, üçü peygamber Musa ile, biri de insanın kırk yaşında olgunlaştığını bildirmesi bakımından, insanla ilgilidir. Gene Kur'an hükümlerine dayanan hadislerde değişik meseleler yüzünden kırk sayısı geçer. Hz. Muhammed'e Tanrı tarafından kırk yaşındaygen peygamberlik verilmesi, kırk sayısına yeni bir anlam ve yorum kazandırdı. İslâm edebiyatında Kur'an'ın kırk ayetini ve Hz. Muhammed'in kırk hadisini biraraya getiren ve yorumlayan, anlam olarak şiirleştiren eserler yazıldı. Birçok şairler, bilginler, yazarlar, kırk hadisle ilgili eserler verdiler. Bazı islâm yazarları kırk sayısını Tanrı'nın kırk yüce adını kapsayan bir kavram olarak yorumladılar. İslâm dininin doğuşu sırasında Hz. Muhammed'e ilk defa bağlananların kırk kişi olması, bu sayının gizli bir güç taşıdığı inancını geliştirdi. Kırk sayısının fıkıhta da yeri vardır. Malın kırkta birinin zekât olarak verilmesi bunu gösterir. Şeriatta olduğu gibi tasavvufta da kırk sayısının yaygın bir önem taşıdığı görülür. *Kırklar, kırk eserler*, bazı tarikatlarda *kırk günlük çile, kırk kapı* deyimleri bunun en açık belirtileridir. Bir inanca göre Mehdî'nin kıyametten önce kırk yaşında ortaya çıkacağı, kırk yıl yeryüzünde kalacağı söylenir. Bu söylenti de kırk sayısının taşıdığı kutsallıktan dolayıdır. İslâm inançları arasında, insanı yapan özün kırk gün Tanrı'nın «rahmet» yağmuru ile yuğrulduğu da vardır. Dinî ve din dışı belgelerde kırk sayısı ile ilgili bütün kavramların kaynağı, inançların doğuşunu sağlayan tabiat olaylarının, ilkel insanlar üstünde bıraktığı izlerdir. Bu değişik kaynaklı halk toplulukları arasında süregelen inançlardan anlaşılmaktadır. Bugün her milletin dilinde kırk sayısı ile ilgili pek çok atasözü, deyim ve kavram vardır. Türkçe'de *kırk yıllık dost, kırk dereden su getirmek, kırkını görmek, lohusaları kırklamak, kırklara karışmak, bir iplik çeksen kırk yama düşer* gibi değişik anlamlar dile getiren deyimler bu türdendir. Ölünün ardından kırkıncı günü şerbet veya lokma dağıtmak aynı inançların biçim değiştirmesi sonucu ortaya çıkmıştır.

— Folk. *Kırk hamamı*'na akraba ile yakın tanıdıklar çağrılırdı. Hamam kiralanır, çalgıcılar tutulur, akşama kadar eğlenilirdi. Lohusa anne ilk suyu dökünmeden önce bir yumurtayı kabuğu ile birlikte tuzla karıştırarak iyice mıncıklar, vücuduna sürer, peştemalın bir yerine de sürerek üzerine oturur; terledikten sonra su dökünürdü. Çıkma sırasında kırk arpaya «kulhuvallahu» okunur, su dolu tasa konur, anne son olarak bu suyu dökerdi. Çocuk hamama götürülmez, evde kırklanırdı. Bu törene bugün de bazı yerlerde rastlanır.

● Türk destan ve masallarında yaygın olarak geçen *kırk kız* ve *kırk yiğit* motifinin kullanılışı çok eskiye inmektedir. Büyük göçebe boyların başındaki «alp»lar çağını yansıtan destan ve masallarda, alpların yanında *kırk yiğit*, karısı ve kızlarının yanında da *kırk kız* vardı; savaşlarda, eğlencelerde kırk yiğit alpın yanında daima bulunurdu. Kırgızların *Manas* destanında anlatılan alpların hemen hepsinin yanında «kırk çora» (kırk yiğit) veya «kırk ayaş» (kırk dost) vardı. *Dede Korkut* kitabındaki sözü geçen alplar «kırk yiğidi», hatunları da «kırk kızı» ile beraberdiler.

Alpların yanında bulunan bu kırk yiğidin hepsi bey soyundan olduğu gibi, hatunlarının yanındaki kırk kız da bey kızlarıdır.

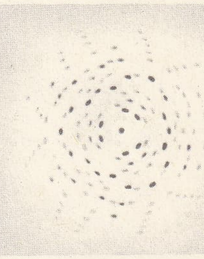

X ışınlarının kırılması

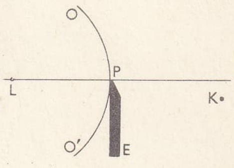

kırınma (opt.)

kırışık (meyvc.)

Bu gelenek uzun süre kıpçak ve oğuz beylerinde devam etti. Destanlarda geçen bu kırk kız motifi türkçe yazılan bazı peygamber kıssalarına da girdi (Ankaralı Mustafa, *Tebareke Tefsiri* risalesi v.b.).

◆ **Kırkar** sıf. Kırk sıfatının üleştirme şekli, kırkı birarada: *Her birimize kırkar tane verildi.*

◆ **Kırkıncı** sıf. Kırk sayısının sıradaki yeri: *Hastalığının kırkıncı günü ayağa kalkabildi.*

◆ **Kırklı** sıf. Kırk parçadan meydana gelen. || Birinin kırkı çıkmadan diğeri doğan iki çocuk için kullanılır: *Komşunun çocuğu ile bizimki kırklıdır.* || *Halk dili.* Doğumdan sonra kırk gün geçmemiş, kırk günü doldurmamış (kadın veya çocuk): *Kırklı çocukla sokağa çıkılmaz.* (ML)

KIRKA, İç Anadolu bölgesinde (Yukarı Sakarya bölümü, Eskişehir ili, Seyitgazi ilçesi) bucak; 9 472 nüf. (1965); 21 köy. Borasit yatakları. — *Bucak merkezi,* 1 198 nüf. (1965), Seyitgazi'nin 29 km güneybatısında; yüksl. 1 050 m. (M)

KIRKAĞAÇ, Ege bölgesinde (Manisa ili) ilçe merkezi küçük şehir; 13 078 nüf. (1970). Çamlıca dağının doğu eteklerinde, eğimli bir yüzey üzerinde; yüksl. 225 m. Şehrin önemli caddeleri ortadaki meydanda toplanır. Bu meydanı istasyona bağlayan cadde üzerinde de şehrin en yeni binaları bulunur. İl merkezine 79 km'lik muntazam bir yolla bağlı olduğu gibi, Bandırma-Manisa demiryolu üzerinde de istasyonu vardır. —*Kırkağaç ilçesi,* 543 km²; 33 467 nüf. (1970). Merkez ve Gelembe bucakları; 46 köy. Tahıl, zeytin, pamuk, tütün. Kırkağaç kavunu. (M)

KIRKAMBAR bls. i. İçinde türlü şeyler bulunan kap veya yer. || *Mec.* Her şeyi bilen, geniş ansiklopedik bilgisi olan kimse; ayaklı kütüphane. || *Argo.* İzmaritlerden elde edilen tütün. || *Halk dili.* Her türlü eşya satan kimse, çerçi.

— Denizc. Karışık kargo veya emtia.

— Huk. *Kırkambar sözleşmesi,* taşıyanın, yükü, navlun denilen bir ücret karşılığı denizyolu ile bir yerden diğer bir yere taşımayı borçlandığı sözleşme. Bk. ANSİKL.

— Tekst. Çeşitli kumaş kırpıntı ve döküntülerinin yığıldığı ambar.

— Zool. Bir balık çeşidi, büyük vatoz (Raja batis).

— ANSİKL. Huk. *Kırkambar sözleşmesi*'nde, taşıyan, taşıtana gemi tahsis etmeksizin denizyolu ile eşya taşımaktadır. Sözleşmenin konusu çarter sözleşmesinden farklıdır; taşıma işinde kullanılan gemiye değil, doğrudan doğruya eşya taşımaya ilişkindir. Sözleşmenin konusunu meydana getiren taşınacak mal herhangi bir türde olabilir. Malın türü sözleşmenin niteliği için önemli değildir (yük, paket, balya, petrol, hububat olabilir). Aynı şekilde belirli bir süre zarfında, belirli aralarla eşya taşınması da kırkambar sözleşmesidir. Bir yıl zarfında üçer ay ara ile, 500 ton buğday taşınması halinde bir kırkambar sözleşmesi vardır. Kırkambar sözleşmesinde taşıtan, kaptanın daveti üzerine, gecikmeksizin malı gemiye yüklemek zorundadır. Taşıtan bu borcunu yerine getirmezse, kaptan beklemeden gemiyi hareket etirir. Fakat taşıyan, navlunun tamamını alır. Ancak söz konusu mallar yerine başka bir şey alınmışsa, o zaman bu mallar için elde ettiği navlunu, indirir. Taşıyan, kırkambar sözleşmesi yapacağını ilân etmiş, fakat hareket anını tespit etmemişse, yükleme limanındaki mahkeme, tarafları dinledikten sonra hareket anını tespit eder. Boşaltma işini ise gönderilen, kaptanın daveti üzerine derhal yapar. Gönderilen, kaptan tarafından bilinmemekte ise, davet ilân yoluyle yapılır. (M)

KIRKAYAK bls. i. Zool. Özellikle çiyanlar grubundan olan çokayaklılara günlük dilde verilen ad. (L)

KIRKBAŞ bls. i. Bot. Köksapı yumrulu ve çokyıllık bitki; yaprakları bileşik, çiçekleri gevşek salkım durumunda toplu olur; Asya'da ve Güney Avrupa'da yetişir.

— ANSİKL. *Kırkbaş* (*Leontice leontopetalum*) Akdeniz bölgesinde çok yetişen, saponin bakımından zengin bir bitkidir; Yakındoğuda çamaşırları kirden arıtmak için kullanılır. (L)

KIRKBAYIR bls. i. Geviş getirenlerde midenin üçüncü bölmesi. (İç yüzünün kat kat kıvrımlı olması yüzünden bu ad verilmiştir.) [L]

Kırkçeşme, Fatih tarafından Belgrad ormanlarındaki memba sularının toplanmasıyle meydana getirilmiş bent (XV. yy.). Kırkçeşme suyu eski bir bizans kemeri üzerinden geçirilerek Eyüp, Zalmahmut, Ahırkapı, Sultanahmet, Topkapı sarayı, Küçükayasofya, Gedikpaşa, Kumkapı Nişancası, Aksaray, Lâleli, Şehzadebaşı, Koska, Azaplar gibi semtlerin su ihtiyacını karşılardı. (M)

KIRKGEÇİT bls. i. Üzerinden birçok kere geçilmesi gereken veya birçok geçidi bulunan dolambaçlı akarsu. (M)

KIRKGEÇİT, Doğu Anadolu bölgesinde (Yukarı Murat - Van bölümünde, Van ili, Gürpınar ilçesi) bucak; 6 279 nüf. (1965); 14 köy. — *Bucak merkezi* (esk. *Kasrik*), 439 nüf. (1965). İlçe merkezinin 32 km güneyinde, Van-Hakkâri karayolu üzerinde; yüksl. 2 150 m. (M)

Kırkgöz hanı, Antalya civarında; Gıyaseddin Keyhüsrev tarafından yaptırılan han (1236). Dikdörtgen bir planı vardır. Daha çok üstü açık avlulu selçuklu medreselerine benzer. Kapıdan, üzeri tonozlu bir aralığa, oradan da üzeri açık bir avluya geçilir. Avlunun sağ ve solunda üstü açık gözler vardır. Gözlerin arkalarında tavanları tonozlu bir oda bulunur. Hanın ana kapısının iki yanında tonozlu birer oda, odaların avluya açılan kapıları vardır. (M)

Kırk Hadis, Hz. Muhammed'in hadislerinden kırkını seçerek konu edinen, işleyen bir edebiyat türü. İslâm edebiyatının ortak konularından biri olan kırk hadis görüş ve anlayış bakımından islâm dini ilkelerine dayanır. Kırk hadis türü, türk, arap ve fars dilleriyle ortaya konan edebiyat ürünlerinden biridir. Arap edebiyatında, daha çok ilmî bir nitelik taşıyan kırk hadis türünün, türk ve iran edebiyatında edebî bir yapısı vardır.

Türk edebiyatında kırk hadis, konularına göre üç dille işlenegeldi. Din eğitim ve öğretimiyle ilgili olan kırk hadisler arapça yazıldı. Cemaleddin Aksarayî, Kemalpaşazade Şemseddin Dala, Lûtfi Paşa, Taşköprüzade gibi yazarların işlediği kırk hadisler bu türdendir. Bunlar, daha çok hadislerin yorumuna önem verdiler. Osmanlı devletinde ve diğer bazı devletlerin (İran, Orta Asya türk hanlıkları v.d.) sınırları içinde yetişen türk yazarları, dinî ve edebî değer taşıyan kırk hadis tercümelerini genellikle Farsça hazırladılar. Uzun Firdevsî, İdrisi Bitlisî, Özbek ve Veliyüddin Abdülveli'nin üstünde çalıştıkları kırk hadis tercümeleri. Doğu edebiyatında değişik konulardaki hadislerden kırkını seçerek *Kırk Hadis* adı altında işleyenler arasında türk aydın ve şairleri başta gelir.

Türk edebiyatında kırk hadis türü, XIV. yy.dan sonra, geniş bir yer tutar. Bu türde en bol ürünlerini XV. ile XVIII. yy.lar arasında veren türk şair ve yazarlarının daha çok iran şair ve bilgini Molla Câmî'nin etkisi altında kaldıkları görülür. Nevaî, Fuzuli, Rihleti, Nabi, Münif gibi türk şairlerinin işledikleri kırk hadisler çokluk Molla Câmi'nin seçtikleri arasından alındı.

Türk ve islâm edebiyatında kırk hadis manzum ve mensur olmak üzere iki şekilde işlendi. Osmanlı risale yazarları XVII. yy.dan sonra daha çok Muhiddin en-Nevevî'nin (1233-1277) *El-Erba'ûn Hadis* adlı eserini örnek aldılar. Yazar ve şairlerin yanı sıra bilginler, şeyhler, mutasavvıflar arasında da kırk hadis konusunda eser verenler vardır. Kırk hadis tercümeleri konu bakımından da ayrıdır. Bunlar arasında savaş, ahlâk, iyilik, saygı, bilgi, eli açıklık, yardım, din, bağlılık, kanaat gibi değişik konular geniş yer tutar. (M)

KIRKI i. (*kırkmak*'tan *kırk-ı*). Davarların yün veya kıllarını kırkmağa yarayan makasa benzer âlet. (Maşaların kolları gibi iki koldan meydana gelen ve bu kollar birbirine sürtülerek kesen kırkı, makasın eski şeklidir.) [LM]

KIRKICI i. (*kırkmak*'tan *kırk-ıcı*). Davarların yün veya kıllarını kırkan kimse.

— Deric. Kırkma atelyelerinde, şapkacılıkta veya keçecilikte kullanılmak üzere deri kıllarını kesen işçi. (ML)

KIRKIM i. (*kırkmak*'tan *kırk-ı-m*). Davarların kırkıldığı mevsim. || Davarların kırkılma işi. || Kürk veya keçe yapımında derilerin kıllarını kesme işlemi. (Bu terim özellikle şapka keçesi yapımına yarayan tavşan kıllarının kesiminde kullanılır.) || *Kırkım makinesi,* yün veya yapağı kırkılmasında kullanılan özel makas.

◆ **Kırkımcı** i. Yün veya yapağı kırkan kimse, kırkıcı. (ML)

KIRKINTI i. (*kırkmak* > *kırkınmak*'tan *kırkın-tı*). Bir şeyin kenar ve uçlarından kırkılmış veya kesilmiş kısımlar, kırpıntı. || Kırpılan saç, yapağı, sakal v.b.den düşen kıl veya yapağı. (M)

Kırkkızlar türbesi (*Kırgızlar türbesi*), İznik'te Orhan Gazi devrinde yapıldı. 4,5 m'lik bir kare planı vardır. Köşelerdeki dikey üstüvaneler üzerine konmuş, birbirini kesen tonozlarla duvarlara oturur. Esas türbenin önünde, bir tonozla örtülü methal kısmı vardır. Bu methal derin bir eyvan meydana getirir. Kapı sövesi, Bizans devrinden kalma, silmeli mermerlerdendir. Duvarlar iki sıra tuğla ve düzgünce toplanmış taşlarla işlidir. Kasnak, bir tuğla, bir taş ile örülüdür. Türbenin içinde ve eyvanında pek çok insan gömülüdür. Lahitlerin hiç birinde yazı yoktur. (M)

KIRKKİLİSE. Bk. KIRKLARELİ.

KIRKLAMAK geçz. f. (*kırk*'tan *kırk-la-mak*). [Yeni doğum yapmış kadın veya yeni doğmuş çocuk için] Kırk günü doldurmak, doğumdan sonra kırk gün geçmek: *Loğusa kırklamayınca dışarı çıkmaz. Çocuğunuz kırkladı mı?* || Geçl. f. Bir şeyi kırk defa sudan geçirmek. || *Teşm. yol.* Defalarca yıkamak. (M)

KIRKLAR çoğl. i. (*kırk*'tan *kırk-lar*). Tasav. Evreni yöneten, başlarında Kutb veya Kutb-ül-aktab (kutuplar kutbu) bulunan kırk ermiş kişi. (Bk. ANSİKL.) || *Kırklar meclisi,* alevî-bektaşîlerde muhabbet meclisi, âyinicem. || *Kırklar meydanı,* iki parmaklıkla çevrili büyük tören yeri. (Sağdaki parmaklık boyunca birçok şamdan sıralanırdı.) || *Kırklar şerbeti,* bektaşîlerin nasip alma gecesi içtikleri şerbet.

— DEY. *Kırklara karışmak,* ortadan kaybolmak, sırra kadem basmak: *Kaç gündür görünmedi. Kırklara karıştı galiba.*

— ANSİKL. Tasav. *Kırklar*'ın yediler ve üçler diye anılan üst basamakları da vardır. Alevî-bektaşîlere göre, Hz. Muhammed önceleri gerçeklerin sırrını bilmiyordu. Bir gün Ali'nin evine gitti. «Kimsin?» diye sordular; adını söyledi; kendisine kapıyı açmadılar. Dönerken yolda Üveys ile karşılaştı, durumu ona anlattı. Üveys'in tavsiyesi üzerine Hz. Muhammed yeniden Ali'nin evine giderek kapıyı çaldı. «Kimsin?» diye sorduklarında «fakir» cevabını verdi. Kapı açıldı. İçeride aralarında Fatma'nın da bulunduğu 39 kişi vardı. Meclise Ali başkanlık ediyordu. Kırkıncıları Selman, parsaya (Tanrı katında bir şey toplama) çıkmıştı. Ali meclistekilerin tek bir can olduğunu göstermek için içlerinden birinin kolunu neşterle kesti; diğerlerinin de kollarından kan akmağa başladı. Selman'ın kanı da damdan damladı. Selman dönünce getirdiği üzümü Hz. Muhammed'e verdi. Hz. Muhammed'in meyveyi, hazır bulunanlar arasında üleştirmesini istediler. Cebrail'in tavsiyesine uyan Hz. Muhammed üzümü bir tabakta ezdi. Kırk kişi üzümün suyunu içip mest oldular ve semaa (dönmek) başladılar. Alevî-bektaşîlerce *miraç* (Hz. Muhammed'in Ali'den gerçek sırrını öğrenmesi) budur. (M)

KIRKLARELİ, Marmara bölgesinde (Trakya bölümü) il merkezi şehir; 28 290 nüf. (1970 sayımı geçici sonucu). Eski adı olan *Kırkkilise,* 20 aralık 1924'te *Kırklareli*'ne çevrildi. Istranca (Yıldız) dağlarının iç kenarını boylayan yaylanın Ergene havzasında genişleyen ovaya geçiş yerinde; yüksl. 241-210 m. Şehir, İstanbul'u (198 km) Edirne'ye (64 km) bağlayan eski yol üzerinde yer alır. Ayrıca İstanbul-Edirne yoluna, Babaeski'de 34 km'lik bir yolla, demiryoluna da 45 km'lik bir şube hattıyle bağlanır. Şimdi Dereköy-Tırnovacık üzerinde Bulgaristan'a (Burgaz, Varna) giden bir yol

da açıldı. Şehrin içinden, Şeytan (Babaeski) suyuna katılan, Okluca (Bağlıca) deresi geçer. 7 Mahalleden meydana gelen şehir, Kırklareli'nin ilk çekirdeği olan yayla üzerindeki Demirtaş ve Yayla mahallelerinden ovaya doğru genişlemektedir. Şehrin merkezinde Cumhuriyet meydanı yer alır. Çarşı, bu meydandan ayrılan yolun üzerindedir. Tarihî yapılar. Küçük sanatlar. Oto onarım kuruluşları. Bitkisel yağ ve un fabrikaları.

• *Tarih.* Şehrin ne zaman kurulduğu ve adının nereden geldiği bilinmemektedir. Çevrede mezar anıtı olduğu anlaşılan höyüklerin varlığı, burada yerleşmenin eskiliğini ortaya koyar. Fakat şehrin doğuş zamanı ve kurucusu üzerinde bilgi yoktur. Şehrin adı, fetihten önce Rumların verdiği *Saranta Ekklesies* idi. Fakat sonra Türkler tarafından *Kırkkilise* olarak çevrildi.

Kırklareli çevresi, İran hükümdarı Dara I tarafından, İskit seferinden sonra ele geçirildi (M.Ö. 513). Daha sonra Odrys'ler (trakyalı halk) tarafından zaptedildi (V. yy. ortaları). Makedonya kralı Philippos'un hâkimiyetinden sonra Galatlar tarafından bir süre istilâ edildi. M.Ö. 168'de Roma imparatorluğunun hâkimiyetine geçti, zaman zaman bulgar akınlarına uğradı. (Bulgarlar buraya *Lozengrad* derlerdi). Kırkkilise'nin Osmanlı devleti tarafından ele geçiş tarihi kesin olmamakla beraber, 1365-1371 yılları arasında, Timurtaş Paşa tarafından alındığı söylenir. Osmanlı hâkimiyeti altında Rumeli eyaletinde bir sancak merkezi olan Kırkkilise, İstanbul'u Aşağı Tuna boylarına bağlayan «sağ kol» yolu üzerinde bir konak yeri haline geldi. Osmanlı devletinde vilâyetler kurulunca, Kırkkilise, Edirne vilâyetinde bir sancak merkezi oldu. 1877 Osmanlı-Rus savaşı sırasında Ruslar tarafından ele geçirildi. Ayastafanos antlaşmasına göre yeni kurulan Bulgaristan prensliğine bırakıldıysa da, Berlin antlaşması (1878) ile Türklere geri verildi. Balkan savaşının başlarında (24 ekim 1912) bulgar kuvvetleri şehre girdi. Fakat 21 temmuz 1913'te türk kuvvetleri tarafından geri alındı. Millî Mücadele sırasında 26 temmuz 1920'de yunan işgaline uğrayan şehir, zaferden sonra 10 kasım 1922'de geri alındı. 1924'te Kırklareli bir vilâyet (il) merkezi oldu.

• *Güzel sanatlar.* Tarihî eserler bakımından zengin bir şehir olan Kırklareli'ndeki en eski kalıntılar, Traklar devrinden kalma höyükler ve tümülüslerdir.

Türk devri eserleri. Hızırbey camii ve *külliyesi.* Külliye, cami, hamam ve arasta'dan (çarşı) meydana gelir. Cami, Trakya'nın en eski camiidir; Kösemihalzade Hızır Bey tarafından oğlu Abdullah Beyin hayrına yaptırıldı (1383). Muntazam kesme taştan yapılan cami, bir avlu içinde yer alır; avluda mihrap tarafında Hızır Beyin türbesi ve ön tarafta da üzeri ahşap çatıyle örtülü bir şadırvan bulunmaktadır. Kare planlı ve tek kubbeli olan cami, bu tip plan gösteren yapıların Trakya'daki ilk ve en basit örneğidir. Önünde sonradan eklenmiş bir son cemaat yeri vardır. İç kısımda kareden kubbe yuvarlağına geçiş, türk üçgenleriyle sağlanır. Kubbe çok köşeli penceresiz bir kasnağa oturur. İç kısımda, duvarlarda geç devirlere ait kalem işi süsler görülür.

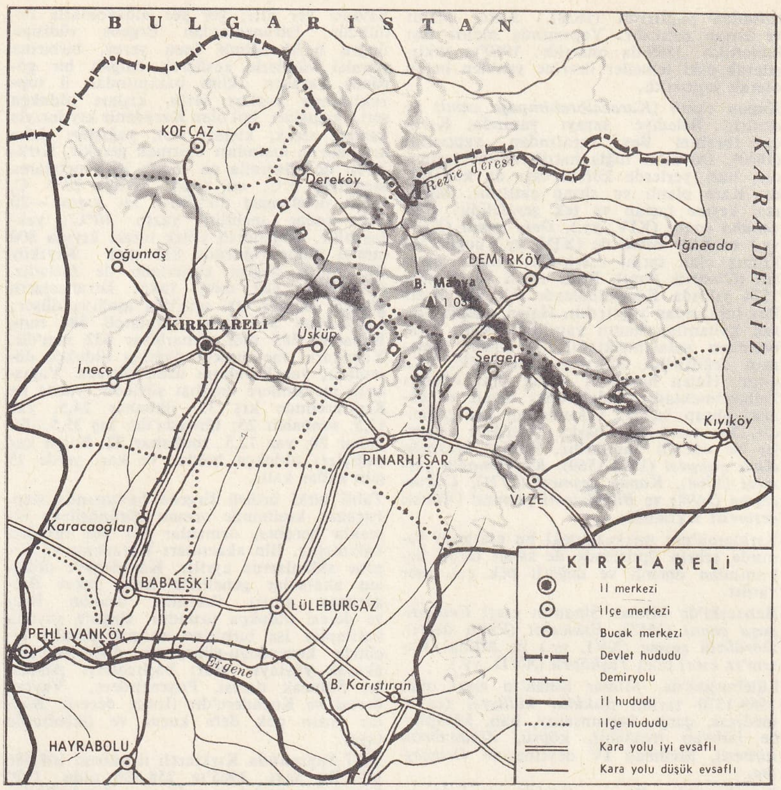

KIRKLARELİ haritası

Mihrap ve mimberin sanat tarihi bakımından önemi yoktur. Kare bir gövde üzerinde yükselen minaresi kesme taştan ve tek şerefelidir. Cami 1824 ve 1959 yılında onarım gördü. Hamam (*Çiftehamam, Hızırbey hamamı* da denir), çarşı içindedir. Kösemihalzade Hızır Bey tarafından camiye vakıf olarak yaptırıldı (1383). Halen kullanılmakta olan hamam, kadınlar ve erkekler kısımlarından meydana gelir. Kapıları ayrı yönde bulunan iki kısım da aynı planı gösterir. Önce üzeri geniş bir kubbeyle örtülü soyunmalık kısmına girilir. Burada kubbenin ortasında bir aydınlık feneri yer alır. Soyunmalıktan küçük bir kapı ile üzeri kubbe ve tonozlarla örtülü soğukluğa, oradan da bir kapı ile kare planlı ve üzeri kubbeyle örtülü sıcaklık kısmına geçilir. Bazı yerlerinde, özellikle kubbe fenerlerinde küfeki taşı da kullanıldı. Hamam, 1683-1704 yılları arasında ve 1960 ile 1964'te onarıldı. Özellikle son onarımda kubbe ve tonozlar meydana çıkarıldı, etraf duvarlarının yontma taşları değiştirildi.

Arasta (*bedesten*). Çarşı içinde; Kösemihalzede Hızır Bey tarafından yaptırıldı (1383). T şeklinde bir plan gösterir. fakat sonradan cadde yapımı sırasında kanadının yıktırılmasıyle L planlı bir yapı görünüşü aldı. Duvarlar bir sıra tuğla bir sıra taş olarak örülmüştür. İçinde 12 dükkân bulunur. Arastanın kemerlerle ayrılmış kolları beşik tonozla örtülüdür. Çatı kiremit kaplıdır. Halen kullanılmaktadır. *Kadı camii* (*Eminaliçelebi camii* de denir), Emin Ali Çelebi tarafından yaptırıldı (1569). Kare planlı, üzeri kiremit kaplı, ahşap çatıyle örtülü bir yapıdır. Kesme taştan yapılan camide yer yer küfeki taşı da kullanıldı. Tuğla ile örülmüş sivri kemerli pencerelerin alınlıklarında görülen rozetler binanın tek süsüdür. İçte ve dışta başka süs unsuru yoktur. Mihrap mukarnaslıdır, mimber geç devirde yapıldı. Tek şerefeli minare ilk biçimini korumaktadır. Halen kullanılmakta olan cami 1958 yılında onarıldı. *Beyazıt camii* (*Paşa camii* de denir) Haticehatun mahallesinde; yapımına XVI. yy.da Bayezid II devrinde başlandı; 1594 yılında Güllâbi Ahmed Paşa tarafından bitirildi. Kare planlı ve ahşap çatılıdır. 1958'de onarıldı. Avluda Güllâbi Ahmed Paşanın mezarı vardır. Avlu dışında bulunan klasik kemerli tek yüzlü çeşme de önemlidir.

Karakaşhacımehmet camii, Yenihükûmet semtinde Karakaş Hacı Mehmed Bey ta-

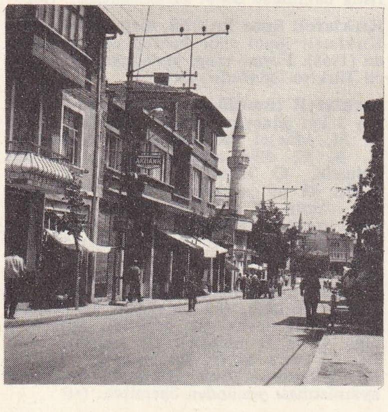

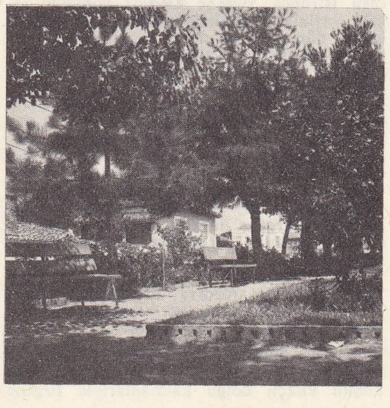

KIRKLARELİ soldan sağa; cadde, bir mahalle ve Kırklar parkı

Foto. N. Erkılıç (MEYDAN)

rafından yaptırıldı (1628). Kare planlı ve ahşap çatılıdır. Yapımında moloz taşı kullanıldı. 1899'da onarıldı; 1960'ta yıktırılarak eski temeller üzerine yeniden beton olarak yaptırıldı.

Kapan camii (*Karacaibrahimpaşa camii* de denir), Belediye sarayı yanında; Karaca İbrahim Bey tarafından yaptırıldı (1640). Duvarlar tuğla hatıllı kesme taştandır, bazı yerlerde küfeki taşı da kullanıldı. Kare planlı ve ahşap çatılıdır. Minaresi kesme taştan ve tek şerefelidir. *Helvababa camii* (XIV. yy.), *Dere camii* (XIV. yy.) ve *Kule camii* de (XIV. yy.) bugün yıkılmış olan tarihî eserlerdir. *Alibey menzili* (*Gümrük hanı*), Kadı camii karşısında, 1574 yılında Kösemihalzade Ali bin Hızır Bey tarafından yaptırıldı. Halen sinema olarak kullanılan hanın yapıldığı devir, kitabesinden anlaşılmaktadır. İç kısmı tamamen değiştirildi. *Salıyeri hanı*, XIV. yy.a aittir. Halen harabtır; ancak bazı odaları kullanılmaktadır. Odalardaki tavan ve göbek, ahşap işçiliği bakımından ilgi çekicidir. Bu eserlerden başka şehirdeki çeşmeler de önemli yapılardır. Bunlar arasında *Kadı çeşmesi* (1568-1569), *Kayyumoğlu çeşmesi* (1768), *Kapan çeşmesi* (1771), *Çukurçeşme* (1698) ve *Büyükcami çeşmesi* (*Alman çeşmesi*) sayılabilir.

Kırklareli'nin merkezindeki bu eserlerin yanında şehrin ilçelerinde de sanat tarihi bakımından önemli ve değerli pek çok eser vardır.

Babaeski'de Mimar Sinan'ın eseri *Ceditalipaşa camii* (1555), *Eskicami* (Fatih devri), *Dördüzlü çeşme* (XVI. yy.) ile Mimar Kasım'ın eseri olan *Taşköprü* (XVII. yy.).

Lüleburgaz'da, Mimar Sinan'ın eseri olan 1569-1570 tarihli *Sokullu külliyesi* (cami, medrese, çarşı, kervansaray, han, kütüphane [sıbyan mektebi], köprü, *Zindanbaba türbesi*), Mehmed IV devrine ait *Ortaçeşme*.

Pınarhisar'da. Bizans devrine ait kale ve sur kalıntılarıyla Osmanlı devrine ait *Hundihatun camii* (XV. yy.), *Sadıkağa camii* (XIV. yy.), *Çukurçeşme* (XIV. yy.).

Vize'de, Trakya krallığı, Bizans ve Osmanlı devrine ait kale ve surlar, *Gazisüleymanpaşa camii Küçük Ayasofya*) [ilk yapımı IV. yy.da Bizans devrinde; camiye çevrilişi XIV. yy. ikinci yarısında], *Hasanbey camii* (XIV. yy.), Kervansaray, han bedesten (XIV. yy.ın ikinci yarısı), ile *Sultan çeşmesi*'dir (1770).

— *Kırklareli ili.* Marmara bölgesinin Istranca ve Ergene bölümleri üzerinde yer alan Kırklareli ili, kuzeyde Bulgaristan, doğuda Karadeniz, güneydoğuda İstanbul, güneyde Tekirdağ ve batıda Edirne illeriyle kuşatılır; 6 550 km^2; 257 477 nüf. (1970 sayımı geçici sonuçları).

● *Coğrafya.* Kırklareli ili toprakları, doğu ve kuzeyi Istranca (Yıldız) dağlarıyla, güney kesimleri ise Ergene vâdisine doğru inen az eğimli basık yayla ve ovalarla kaplıdır. Istranca dağları, güneydoğuda Karadeniz kıyısına paralel, oldukça dar ve alçak bir sırt meydana getirirken kuzeybatıya doğru git gide genişleyerek, Bulgaristan sınırı üzerinde vâdilerle iyice yarılmış geniş bir yayla halini alır. Karadeniz kıyısına oldukça dik bir şekilde inen Istranca, Ergene havzası yönünde alçak yaylalar görünüşündedir. Karadeniz kıyısı düz ve açık deniz rüzgârlarına karşı korunmasızdır; yalnız İğneada burnunun meydana getirdiği bir çıkıntı göze çarpar. Dağlar genellikle az yüksek ise de Kırklareli Denizköy arasında bir yerde 1 000 m'yi geçer: Mahya (Maya) dağı (1 031 m). Bu dağların yapısı Birinci zamanın kısmen billûrlu şistleri, granit gibi billûrlu kayaçlardan meydana gelmekte, Karadeniz kıyısında ikinci zaman killi-kireçli katmanlarıyle yer yer volkanik kayaçlar görülmekte, Ergene havzası kenarında ise, Üçüncü zamanın ilk yarısına (Eyosen) ait kireçtaşları, dik bir yamaç meydana getirmektedir. Bu yamacın eteğinde yer yer suyu bol kaynaklar vardır; Kırklareli, Pınarhisar, Vize gibi şehir ve kasabalar bu dik kenar boyunda sıralanmaktadır.

Yamacın önünde ise Üçüncü zamanın kinci yarısına (Miyosen-Pliyosen) ait killi kumlu kireçli dolgu katmanlarıyle Ergene havzası yer alır; yer yer alüvyonlarla örtülüdür. Istrancalardan Ergene vâdisine doğru hafif eğimle inen yerey, birbirine paralel vâdilerle kesilerek dalgalı bir görünüş kazanır. İklim bakımından il topraklarında yazları serin, kışları oldukça sert, yağışları bol olan Karadeniz kıyılarıyle yazları sıcak, kışları sert, yağışları daha kıt olan iç kısımları ayırmak gerekir. Kırklareli dolaylarında en soğuk ayın ortalama sıcaklığı 2°C, en sıcak ayınki 23°5 C, yıllık ortalaması 13°C'tır: ısı kışın —20 °C'a kadar inebilir, yazın 40°C'a yaklaşabilir. Yağışların yıllık tutarı kıyıda 800 mm'yi bulur (İğneada 828 mm, Kıyıköy 795 mm), dağlık kesiminde de fazladır. (Demirköy 829 mm), fakat Istrancaların gölgesi altında 600 mm'den aşağıya düşer: Lüleburgaz 517 mm, Kırklareli 580 mm, Babaeski 585 mm, Pınarhisar 632 mm'dir. Yağışların mevsimlere dağılışı oldukça düzenlidir, yaz kuraklığı uzun sürmez. Yağışların mevsimlere dağılışı şöyledir (yüzde ile Kırklarelinde kış 33, ilkbahar 24,5, yaz 17,5, sonbahar 25; İğneada'da; kış 35,5, ilkbahar 20, yaz 12,5, sonbahar 32. Kışın kar yağışları oldukça boldur ve kar, yerde 15 gün kadar kalır.

Tabiî bitki örtüsü Ergene havzasında step, Istranca kesiminde orman görünüşünde olmakla beraber, ormanlar yer yer ortadan kalkmıştır. İlin akarsuları Karadeniz ve Ergene aklanlarına ayrılır. Karadeniz'e dökülen akarsular genellikle kısa, fakat Bulgaristan sınırı üzerinde uzanan Rezve deresi oldukça uzundur. Ergene suyuna katılanlar ise birbirine az çok paralel biçimde kuzeydoğu-güneybatı doğrultusunda akarak yaylayı yarar; başlıcaları: Anadere, Sulucak deresi, Poyrazlıdere, Veytan deresi ve Kocadere'dir (İnece deresi). Bunlar yazın çok defa kurur ve ilkbaharda taşar.

1927 Sayımında Kırklareli il nüfusu 108 486 idi. Bu sayı, 1965'te 258 386 oldu. 1970 Sayımının geçici sonuçlarına göre hafif bir gerileme gösterdi (257 477). 1927'de km^2'ye 20 kişi düşerken şimdi nüfus yoğunluğu 39'a çıktı. 1965'teki durumuna göre il nüfusunun yüzde 39,8'i nüfusu 3 000'den yukarı olan yerleşme merkezlerinde, geri kalanı ise, nüfusları bu sayının altında olan 188 köyde (nüfusu 3 000'den az olan iki ilçe merkezi dahil) yaşıyordu. Buna göre il nüfusunun yüzde 60,8'i kır nüfusu grubuna giriyor ve kır nüfusu yoğunluğu (km^2 başına) 23,7'ye düşüyordu. Köyler genellikle toplu yerleşme karakteri gösterir ve çoğu orta nüfuslu (500-1 000 arası) köyler grubuna girer. Şehir nüfusuna gelince, 3 000'den fazla nüfuslu yerleşmelerin sayısı 12'dir (1970'te 13); bunun 6'sı il ve ilçe merkezi, 6'sı da bu merkezler dışında kalan yerleşmelerdir. 1965 ve 1970 sayımlarına göre, şehir yerleşmelerinden üçünün nüfusu 10 000'i geçer: 1970'teki duruma göre: Kırklareli 28 290, Lüleburgaz 27 481, Babaeski 14 859 nüfusludur. Geri kalanı ve nüfusu 3 000-10 000 arasında olan 10 şehir yerleşmesinden dördü ilçe merkezi (Pınarhisar, Vize, Demirköy, Pehlivanköy). Geri kalan altısı nüfusu 3 000 üstünde olan kasabalardır (ilk 5'inde belediye teşkilâtı vardır): Üsküp, Mandıra, Alpullu, Kaynarca, Ahmetbey ve Kavaklı. Kırklareli ili, 8 ilçeye ayrılır: Merkez, Babaeski, Demirköy, Kofçaz, Lüleburgaz, Pehlivanköy, Pınarhisar, Vize. — *Kırklareli merkez ilçesi,* 1 604 km^2; 63 249 nüf. 5 bucak: Merkez, Dereköy, İnece, Üsküp, Yoğundere (Polos).

Tarım, Kırklareli halkının başlıca geçim kaynağıdır. Topraktan faydalanma oranları şöyledir: ekili - dikili yerler yüzde 30,5, nadas toprakları yüzde 7, ormanlar yüzde 36, çayır ve otlaklar yüzde 15, ürün vermeyen yerler yüzde 11,5. Ekili-dikili toprakların yüzde 75'e yakını tahıla, yüzde 8'i sanayi bitkilerine, geri kalanı kuru sebzelere, bağ ve meyveliklere, sebze üretimine ayrılır. Tahıl üretiminde başta buğday (50 000, 1967'de 1 000 000 ton) gelir ve onu mısır-yulaf (20 000 - 12 500 t), çavdar (17 000 - 9 000 t) ve arpa (17 000 - 6 500 t) takip eder. Son yıllarda, Ergene vâdisinde pirinç üretimi epeyce gelişmiştir (4 100 - 3 800 t). Ayrıca kaplıca buğdayı (4 300 - 2 400 t), mahlut (buğday-çavdar karışımı) [850-500 t], az olarak kuşyemi (300-150 t) ve darı da ekilir. Kuru sebzelerin ekimi önemli değildir; patates (20 000 11 000 t), soğan (7 500 t), baklagillerden en fazla fasulye (1 200-7 000 t), daha az olarak öteki türler, ayrıca fiğ ekilir. Sanayi bitkileri arasında en geniş alan kaplayanı ayçiçeğidir (28 000 - 33 000 hektar üzerinden 20 000 - 28 000 ton kadar). Onu şeker pancarı (118 000-55 000 t) takip eder. Pamuk ve keten ekimi hemen hemen ortadan kalkmıştır; az olarak susam (150 t), kolya (430-660 t) ekilir. Kırklareli merkez ve Lüleburgaz ilçelerinde biraz da tütün (420-270 t) yetiştirilir. Birinci Dünya savaşından önce epeyce önemli olan, sonra bakımsız kalan bağ alanları şimdi yavaş bir gelişme göstermektedir (3 000 hektar; 6 000 - 7 000 ton yaş üzüm). İl topraklarında kavun-karpuz, çeşitli meyve ve sebzeler de yetiştirilir.

Hayvancılık orta derecede önem taşır. En çok koyun (kıvırcık türü 350 000 baş), kıl keçisi (85 000), sığır (87 000) ve manda (22 000) yetiştirilir. At ve eşek sayısı eşit gibidir (9 600). Kümes hayvanları (35 000 kadar tavuk) ve arı yetişir (138 t bal). Eskiden önemli olan ipekböcekçiliği sonraları çok geriledi, ancak japon tohumlarının kullanılmasıyle biraz canlandı (5 ton yaş koza). Deniz balıkçılığı, İğneada ve Midye'de yapılırsa da, şimdi bu etkinlik daha çok bu sulara İstanbul'dan motorlu teknelerle gelen balıkçılar tarafından yürütülmektedir.

İl ormanlarının çoğu Istranca dağlarının yayıldığı Demirköy ve Vize ilçelerinde kümelenir. Çoğunlukla meşe, kayın ve gürgen ağaçlarından oluşan ormanların, odun zenginliği 66 milyon m^3, yıllık artımı 5,5 milyon m^3'tür. Bu ormanlardan yakacak odun ve kömür elde edilir. Demirköy'de bir parke yapımevi vardır.

Madenler arasında eskiden beri işletilmiş olan demir (Demirköy adı bundan gelir), küçük ölçüde işletilen manganez ve linyit sayılabilir. Sanayi alanında önemli gelişmeler görülmez. Büyük iki kuruluş Alpullu'da 1926'da açılmış olan şeker fabrikası (1966-1967 kampanyasında 233 ton pancar işleyerek 27 000 ton şeker üretildi) ile 1958'de Pınarhisar'da açılmış olan Trakya Çimento fabrikasıdır. Kırklareli, Babaeski, Pınarhisar'da bitkisel yağ ve un, Kaynarca'da çeltik fabrikaları yapılmaktadır. Kırklareli ilinde (Babaeski, Lüleburgaz ve Merkez) peynir ve yoğurt yapılır. Eskiden çok yaygın olan küçük el sanatları şimdi gerilemiş durumdadır.

Kırklareli ilinde en önemli yol, il topraklarının güneyinde (Büyükkarıştıran - Lüleburgaz-Babaeski) ve Türkiye'yi Avrupa'ya bağlayan İstanbul-Edirne yoludur. Bu yoldan Vize, Pınarhisar ve Kırklareli'ne kollar ayrılır. Bu şehirleri birbirine Saray-Edirne yolu bağlar. Pınarhisar-Demirköy-İğneada ve Vize-Midye (Kıyıköy) yolları düşük kalitelidir. Kırklareli-Dereköy üzerinden Bulgaristan'a (Tırnovacık) ulaşan yol yeni açıldı. İstanbul-Edirne demiryolu da Ergene vâdisini takip ederek il topraklarının güneyinden geçer ve Mandıra istasyonundan Kırklareli'ne bir demiryolu kolu ayrılır. Edirne'ye türk topraklarından geçerek ulaşacak olan demiryolu da, Pehlivanköy'den başlayacaktır. Karadeniz kıyısını boylayacak bir karayolu yapımı henüz gerçekleşmemiştir. Bu kıyı turistik bakımdan önem kazanmaktadır. (M)

Kırklareli Spor kulübü, türk spor kulübü. Kırklareli ilinin spor kulübü olarak kuruldu (1968). Forma rengi yeşil-beyazdır. Üçüncü Türkiye ligindedir. (M)

Kırklareli tümülüsü. Arkeol. Kırklareli'nin 3 km güneyinde; 1938 - 1939 Yıllarında A. M. Mansel başkanlığında araştırıldı. A, B, C, diye adlandırılan üç tümülüs bulundu. C tümülüsü 77 m yüksekliğinde, 45 m çapındadır. Kazıda art arda ince uzun 4 odadan ibaret «bir kamara mezar» çıkarıldı. Kalker taşlarından yapılan bu mezarın üzeri taş kemerle örtülüdür. Odalarının duvarlarında kırmızı, açık ve koyu mavi fresk kalıntıları vardır. Asıl mezar odası dördüncü odadır. Bu odada bir lahit, ölü yatağının ön cephesine ait taş levha ele geçirildi. İnşa tekniği A ve B mezarlarıyle aynıdır. M.Ö. IV. - V. yy.a aittir. Bu mezarlar ve mezar buluntuları trak kültürünü ve dinini aydınlatması yönünden önemlidir. (M)

genel görünüş

başlıca ürünlerinden ayçiçeği

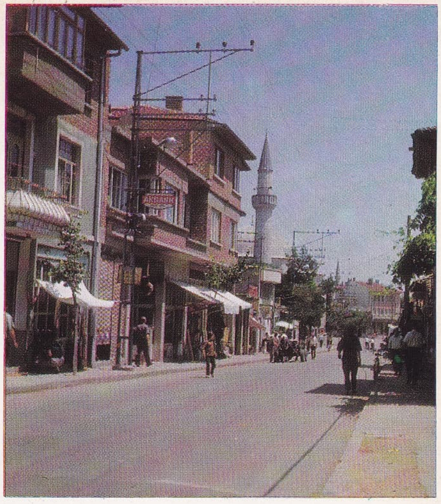

çarşıdan bir görünüş

KIRKLARELİ

Foto. N. Erkılıç (MEYDAN)

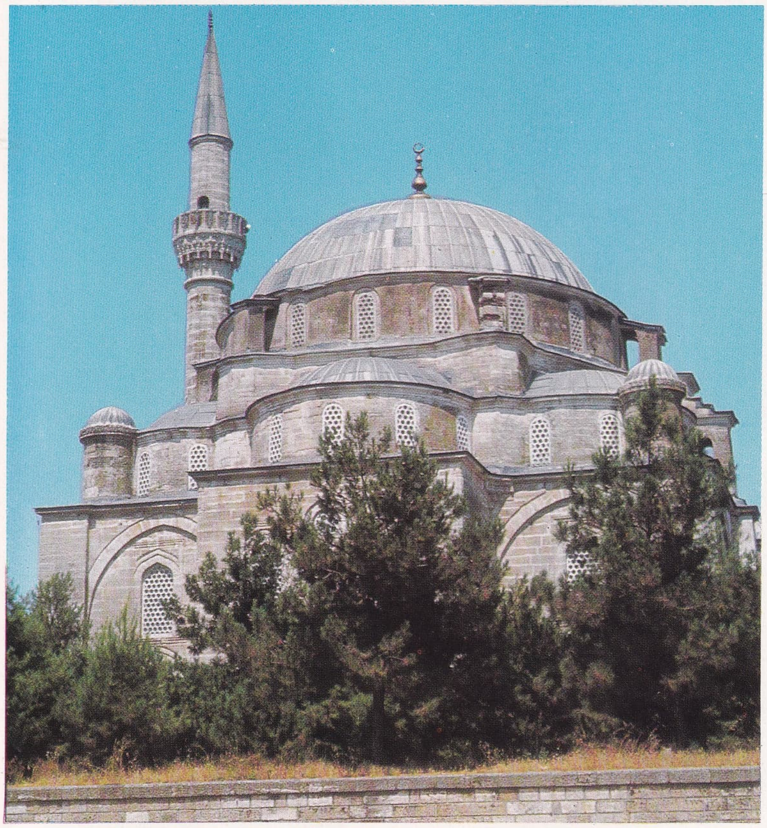

yukarıda, Ceditalipaşa camii, (Mimar Sinan'ın eseri, Babaeski, 1555)

Kırklar parkında şehitlik

Kırklar camii

KIRŞEHİR

genel görünüş

Melikgazi kümbeti (XIII. yy.)

Cacabey camii (XIII. yy.)

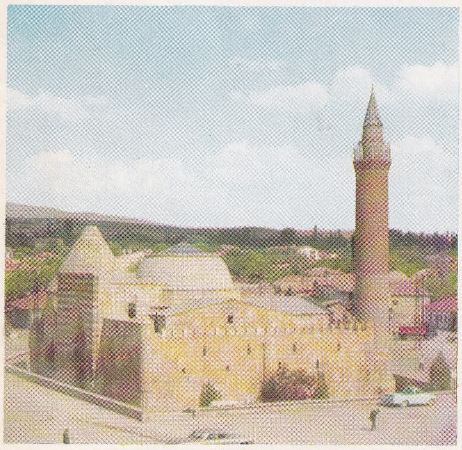

Âşıkpaşa türbesi (XIV. yy.)

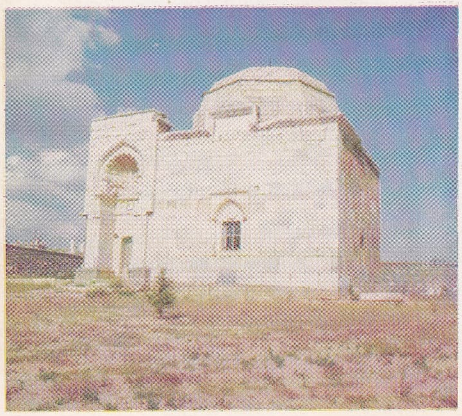

Ahievren camii (XIV. yy.)

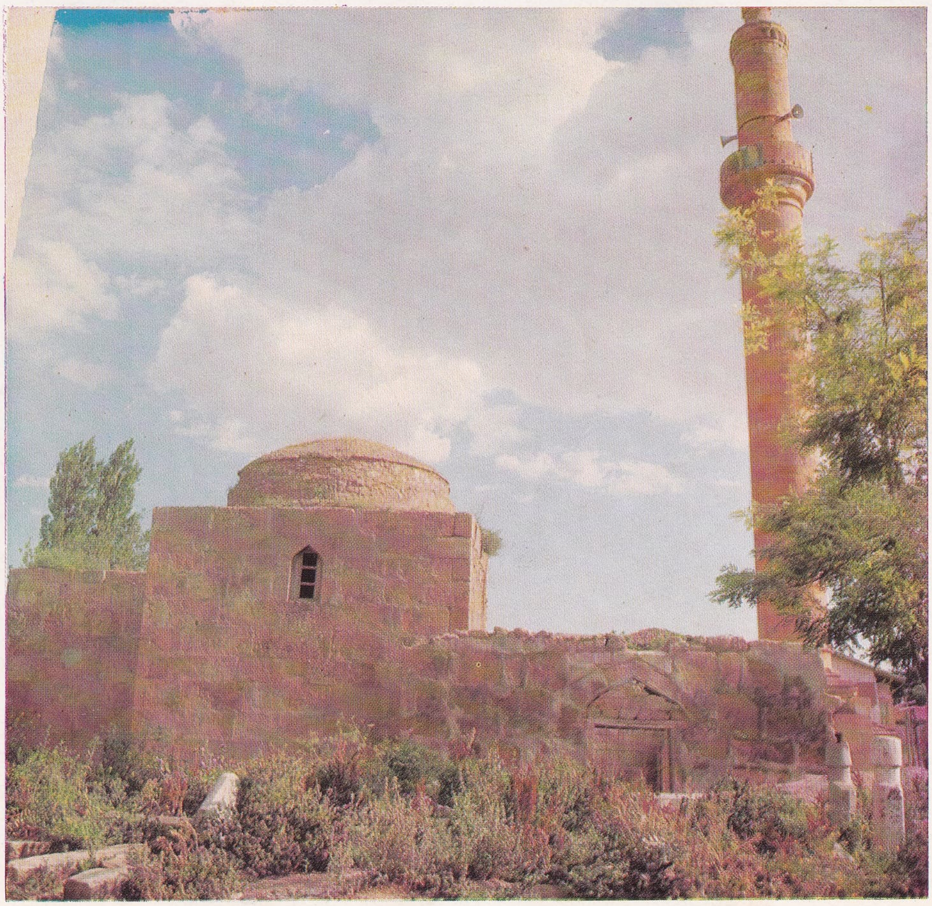

Foto. M. Ertürer (MEYDAN)

KIRKLIK sıf. (*kırk*'tan *kırk-lık*). [Yaş ve ölçü birimleri için] İçinde veya niteliğinde kırk sayısı bulunan: *İçeri girdiler [...] Bir polis, bir de kırklık kadın* (B. Felek). *Kırklık fıçı.* || 1. *Halk dili.* Doğacak çocuk için hazırlanan bez ve giysi: *Çocuğunun kırklığını çoktan dikmişti.* || *Esk.* Kırk para. (M)

KIRKLIK i. (*kırkmak*'tan). *Halk dili.* Davar kırkılan makas. (M)

KIRKMA i. (*kırkmak*'tan *kırk-ma*). Kırkmak eylemi. || Bir hayvanın tüylerini kesme: *Koyun kırkma.* (KIRKIM da denir.) || Alın üzerine dökülmüş kısa saç, kâkül.

— ANSİKL. Zootekn. Koyun *kırkma*'nın amacı, belli mevsimlerde bu hayvanlardan yün elde etmektir. Bu işlem, genellikle yılda bir defa yapılır. Kırkma mevsimi, zorunlu olarak koyunların yetiştirildiği bölgenin iklimine göre değişir. Türkiye'de nisandan hazirana kadar kırkma yapılır. (LM)

KIRKMAK geçl. f. (esk. türk. k.). Bir şeyin fazla taraflarını kesmek, kırpmak. || (Saç, sakal, tüy v.b.yi) Kesmek: *Saçlarını makinenin sıfır derecesiyle kırkmağa karar vermişlerdi* (H. Z. Uşaklıgil).

◆ **Kırkılmak** edilg. f. Kırkmak işine uğramak. (M)

KIRKMERDİVEN bls. i. Dik yokuş. || Ağız kısmı kertikli ve düğüm düğüm olmuş kılıç. (M)

KIRKPINAR dağı, Orta Toroslar'ın Bolkar dağı kesiminde, Mersin-Ereğli arasında yükselen dağ; yüksl. 3 240 m. Permkarbon şist ve kalkerleri. (M)

Kırkpınar güreşleri, Kırkpınar'da her yıl yapılan yağlı güreşler. || *Kırkpınar ağası,* Kırkpınar güreşlerini geleneğe göre yöneten sorumlu kişi. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Kırkpınar Görmutlu ile Seymenli köyleri arasında Ahırköy civarında meralık bir bölgedir. Edirne il merkezine 16 km uzaklıktadır. Halk arasındaki söylentiye göre, Süleyman* Paşa kumandasında Anadolu'dan Rumeli'ye geçen kırk cengâver türk, Ahırköy merasına geldiklerinde bir mola verir ve eğlenmek için aralarında güreş tutarlar. Yirmi çiftten ikisi uzun saatler kıran kırana güreş tuttukları halde yenişemez, er meydanında ölürler. Yıllar sonra bu gazilerden hayatta kalanlar iki şehit arkadaşlarının kabirlerini ziyaret için Ahırköy merasına gelince, arkadaşlarını gömdükleri yerden bir pınarın akmakta olduğunu görürler. Halk arasında *Kırkların pınarı* diye anılan bu yere sonraları Kırkpınar denildi. Kırkpınar'da bu şehitleri anmak için güreşler tertiplendi. Güreşlerin hangi yıl yapılmağa başlandığı kesin olarak bilinmemektedir. Kırkpınar güreşleri özellikle XIX. yy.dan sonra büyük ilgi gördü. Türk güreşinin en büyük ustaları bu süre içinde Kırkpınar güreşlerinde kendilerini gösterdi. Bunlar arasında Aliço, Sultan Abdülaziz devrinden başlayarak Abdülhamid II devrine kadar 26 yıl aralıksız başpehlivan oldu. Aliço'dan sonra Koca Yusuf, Hergeleci İbrahim, Adalı Halil, Kavalalı Çolak Mümin Molla, Katrancı Halil ve Kurtdereli Mehmet, Cumhuriyet devri öncesinin ünlü Kırkpınar pehlivanlarıdır. Cumhuriyetin ilânından sonra Kırkpınar güreşleri yeniden başladı. 1924 yılından bu yana başpehlivanlık şu güreşçiler arasında paylaşıldı:
Arnavut Benli Abdullah (1924), Geçkinli Yusuf (1925), Edirneli Kara Emin (1926), Manisalı Rıfat (1927), Mandıralı Kayıkçı Ahmet (1928), Gostivarlı Mülâyim Pehlivan (1929), Bandırmalı Kara Ali (Acar) [1930, 1931, 1932, 1933], Mülâyim ile Tekirdağlı Hüseyin (berabere kalarak) [1934], Tekirdağlı Hüseyin (Alkaya) [1935, 1936, 1937, 1938, 1939, 1940, 1941, 1942], Babaeskili İbrahim (1943, 1945), Hayrobolulu Süleyman (1944), Sındırgılı Şerif (1946, 1949), Düzceli Çolak İsmail ve Hayrabolulu Süleyman (berabere kalarak) [1947], Kuleli Mustafa (1948), Hayrabolulu Süleyman (1950), İzmitli İrfan (Atan) (1951, 1953, 1955), Balıkesirli Tarzan Mehmet (1952), Samsunlu İbrahim (Karabacak) [1954, 1956, 1959, 1960], Bandırmalı Hasan Acar (1957), İzmitli Adil (Atan) [1958], Sındırgılı M. Ali Yağcı (1961, 1964), Sındırgılı M. Ali Yağcı ile İzmirli Kara Ali (berabere kalarak) [1962], Adapazarlı Sezai (Kanmaz) [1963], İzmirli Kara Ali (1965), Ordulu Mustafa (1966, 1967, 1968), Babaeskili Nazmi Uzun (1969), Kara Ali ile Aydın Demir (berabere kaldılar; başpehlivan seçilmedi. 1970), Hasan Şahin (1971).

● *Kırkpınar ağası.* Her yıl Kırkpınar güreşlerinin organizasyonu için bütün masrafı üzerine alır. Bu ağa tarafından komşu ve civar köylerin ve kasabaların ağaları ile hatırı kişileri kırmızı dipli balmumu ile Kırkpınar güreşlerine davet edilir. Eski yıllarda bu davete uyan misafirler, Kırkpınar'a gelirken koyun, sığır, at, deve gibi hayvanlarla kumaş, şal, kuşak, altın ve para gibi çeşitli armağanlar getirir, ağaya sunardı. Armağanlar ağa tarafından her boyda derece alan pehlivanlara ödül olarak dağıtılırdı. Güreşlerin mutlak hâkimi Kırkpınar ağası idi. Ağalık her yıl güreşler sonunda ortaya konulan bir koça en fazla parayı verenin üzerinde kalan bir unvandı. Bugün de bu gelenek sürdürülmekte, ancak güreşlerin giderleri, verilecek ödüller Edirne belediyesi tarafından sağlanmaktadır. (M)

KIRKSEKİZYÜZLÜ bls. i. Kübik sistemden bazı billûrlarda görülen ve kırksekiz yüzü olan, küp simetrisinde çokyüzlü. (L)

KIR kurdu bls. i. Zool. Amerika'da yaşayan çakal türü (*Canis latrans*); Orta ve Kuzey Amerika'da bulunur. (L)

Kırk Yıl, Halid Ziya Uşaklıgil'in (1866-1945) edebî hatıraları (1936, 5 cilt). Sonradan bir ciltte birleştirilerek yayımlandı. Türk edebiyatında *hatırat* türünün en önemli eserlerinden biri olarak değerlendirilir. Halid Ziya Uşaklıgil'in romanlarında özel nitelik kazanan sanatlı dil işçiliği, hatıralarda buna yakın bir özellik gösterir. Yazar hatıralarında, ölçülü bir tarzda ailesini, çevresindeki dostlarını, tutkularını, başarılarını, yanılgılarını içtenlikle anlatır. Sanat, edebiyat hareketlerini, kişileri ve eserleri değerlendirmede sübjektif tenkidin uzanabileceği en şahsî yargılara yer vermekten kaçınmaz. Hatıralar kırk yıl boyunca, kimi çocukluk döneminden, kimi ilk gençlik çağından gelen izlenimlerle beslenir. *Kırk Yıl,* tek başına Halid Ziya'nın tam bir otobiyografisi değildir. Ancak *Saray ve Ötesi* (1942), ile *Bir acı Hikâye* de (1942) buna eklendiği zaman bir otobiyografi söz konusu olur. Bu durumda *Kırk Yıl,* Halid Ziya otobiyografisinin, edebiyatla ilgili kısmının büyükçe bir bölümüdür. (M)

KIRLANGIÇ i. (esk. türk. *karğılaç* veya *karlığaç*'tan). Serçegillerden göçebe bir kuş cinsi. (İlmî adı *Hirundo*): *Yalıların alt kat dairelerinden birinin üstünde her sene ayni yuvayı yapan, öteye beriye aceleyle uçup gelen tiz ruhlu, tiz sesli kırlangıçlar* (A. Ş. Hisar). *Çalıkuşu, bu sefer kırlangıç kuşlarına benzedi. Kanatlarının altında adeta bir bahar getirdi* (R. N. Güntekin). [Bk. ANSİKL. *Zool. böl.*] || *Kırlangıç güvercini,* tepeli güvercinler grubundan, deniz kırlangıcına benzer bir güvercin türü. (Süs güvercini olarak çeşitli ırkları vardır: *tepeli kırlangıç güvercini, nürenberg kırlangıç güvercini; saksonya kırlangıç güvercini.*) || *Bataklık kırlangıcı,* küçük boylu kuş. (Rengi açık esmer, göğsü pas rengi, gerdanı beyaz, gagası kısa, bacakları oldukça yüksek, kanatları uzun ve çatallıdır.) [Yağmurkuşlarının bataklık kırlangıcıgiller familyasından.] (Bk. ANSİKL. *Zool. böl.*) || *Halk dili.* Köyleri dolaşarak göz hastalıklarına bakan diplomasız hekim.

— Bot. *Kırlangıç otu.* Bk. KIRLANGIÇOTU.

— Denizc. *Esk.* Buharlı geminin icadından önce savaş gemisi olarak kullanılan gemi. (Karamürsel çekdirmelerinin en küçüğü idi. Donanmada keşif, muhabere ve karakol hizmeti görürdü.)

— Doğramc. ve marang. *Kırlangıç kuyruğu birleştirme,* kasa, kutu, çekmece v.b. kenarlarında olduğu gibi parçaları gönyede birleştirirken kullanılan, dişi ve erkek zıvanalı, kırlangıç kuyruğuna benzeyen birleştirme.

— Hayvanc. *Kırlangıç kuyruğu,* koyunda üç buçuk dört yaşına doğru ortadaki ön dişlerde görülen ve aşınmadan ileri gelen işaret.

— Takvim. *Kırlangıç dönümü.* Bk. KIRLANGIÇDÖNÜMÜ. || *Kırlangıç fırtınası.* Bk. KIRLANGIÇFIRTINASI.

— Teknol. *Kırlangıç kuyruğu,* iki taşı veya yapı kafesinin iki parçasını birleştirmeğe yarayan kırlangıç kuyruğu biçiminde krampon.

— Teşk. tar. *Kırlangıç reisleri,* Asakiri Mansure teşkilâtından sonra Bostancı ocağı için yapılan yeni nizama göre çavuşlardan yedi tanesine verilen ad. (Kethüdaya *başreis,* yedi çavuşa *kırlangıç reisleri* denirdi. Açılan başreislik makamına en eski kırlangıç reisi getirilirdi.)

— ANSİKL. Zool. *Kırlangıç* oldukça ufak (15-20 sm uzunluğunda) ötücü bir kuştur. Tüyleri genellikle parlak siyah ve beyaz, bazen esmer olur. Kırlangıcın gagası kısa ve derin yarık, kanatları uzun ve sivri, bacakları, sağanların aksine, normal olarak tünemeğe elverişli derecede kısadır. Durmadan uçarken avladığı sineklerle beslenir. Yuvalanmak için dik yüzeylere çamurdan yuva yapar, oyuk oyar veya ağaç kovuklarına yerleşir.
Madagaskar hariç, dünyanın her tarafında birçok kırlangıç türü vardır. Soğuk ve ılıman bölgelerde yaşayanlar göç eder. Çoğu evlere alışkındır.

Kırkpınar güreşleri

Foto. Hürriyet arşivi (MEYDAN)

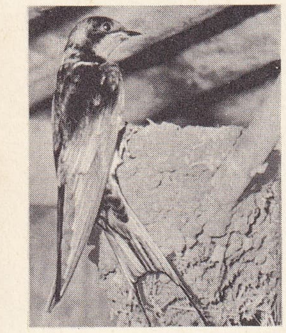

kırlangıç

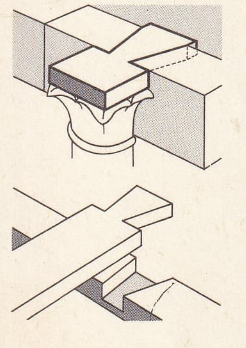

kırlangıç kuyruğu birleştirme (doğramc. ve marang.)

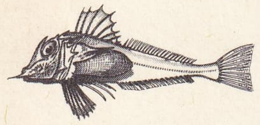

kırlangıç balığı

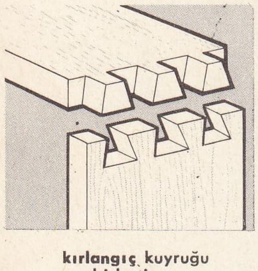

kırlangıç kuyruğu birleştirme (doğramc. ve marang.)

Türkiye'de kırlangıcın beş türüne rastlanır; *pencere* (veya *şehir*) *kırlangıcı* (*Hirundo urbica*), hafif çatal kuyruklu, beyaz sağrılıdır; saçakların altına yuva yapar; *kırk kırlangıcı* (*H. rustica*), derin çatal kuyrukludur, özellikle ahırlarda yuva yapar; daha seyrek görülen türlerden *kum kırlangıcı* (*H. riparia*) soluk esmer renklidir; kumsala yuva yapar; *kaya kırlangıcı* (*H. rupestris*) derin kaya yarıklarında barınır; *kızıl kırlangıç* (*H. daurica*) dağların alçak kesimlerinde kayalık yerlerde bulunur.

● *Bataklık kırlangıcı* (*Glareola pratincola*), Eski Dünya'nın sıcak ve ılıman bölgelerinde, bataklıklarda, nemli çayırlarda ve çorak alanlarda yaşar. Uçuşu ve böcekleri yakalayışıyle kırlangıcı andırdığı için bu kuşlara bataklık kırlangıcı adı verilmiştir. (LM)

KIRLANGIÇ balığı blş. i. Zool. Bütün denizlerde yaygın kemikli balık. (İlmî adı *trigla*. Kırlangıçbalığıgillerden.)

— ANSİKL. Zool. *Kırlangıç* piramidimsi iri başlı, oldukça büyük boylu, pullu bir balıktır. Eti beyaz ve makbuldür. Bellibaşlı türleri. 1. *Trigla pini* (25-30 sm; gövde kırmızı, karın pembe); Manş denizinde çok bulunur; 2. *Mazak* (*Trigli Leneata*) [25-35 sm]; parlak koyu kırmızı, genellikle siyah benekli); bütün denizlerde rastlanır; 3. *Trigla cuculus* (20-27 sm; sırt kırmızımsı; karın beyazımsı); 4. *benekli kırlangıç* (*Trigla gurnadus*) [60 sm; gövde grimsi, karın beyazca] 5. *Trigla milvus* (öncekine benzer, Akdeniz'de yaşar); 6. *öksüzbalığı* (T. Lyra), Akdeniz'de yaşar; 7. *Trigla corax* (uzunluğu yaklş. 1 m); 8. *Trigla aspera* (12 sm'den küçük), Akeniz'de yaşar.

Kırlangıç balıklarının ortak özellikleri: göğüs yüzgeçleri gayet geniş ve üç serbest kılçıklıdır; deniz dibinde sürünürken ayak ödevi görür. Hepsi de solunurken homurtuya benzer bir ses çıkarır. Karşıdan veya yandan bakıldığında gövdesinin üçgenimsi olduğu görülür.

— Mutf. Kırlangıç balığından çorba, haşlama ve papaz yahnisi yapılır. (LM)

KIRLANGIÇBALIĞIGİLLER çoğl. blş. i. Zool. Kırlangıç balıkları ve benzeri türleri kapsayan kemikli balıklar familyası. (Kemikten pullarla kaplı iri bir baş [ana] çizgi de aynı pullarla kaplıdır] ve parmak gibi serbest ve hareketli üç kılçıklı göğüs yüzgeçleri bunların başlıca özelliğidir.) Bk. KIRLANGIÇ, UÇANBALIK. (L)

KIRLANGIÇ burnu (veya **HELİDONİA burnu** veya **KİLİT burnu**), esk. **Hiera Akra**, Akdeniz bölgesinde Teke yöresinin güney ucunda burun; 36° 12'30" kuzey enlemi. Finike körfezinden Antalya körfezine geçilen yerde, *Karaöz* ve *Adrasan limanları* denilen iki deniz girintisi arasında Markiz dağının (990 m) yükseldiği engebeli bir yarımadanın ucundadır. Kretase-eosen (ikinci zaman sonu-üçüncü zaman başı) kireçtaşları. Eskiden *Kelidonya adaları* adı verilen kayalık ve ıssız *Beş adalar*, burun önünde güneye doğru uzanır; yarımadanın doğu kıyısı açığında da Suluada (esk. *Krambusa*) bulunur. Deniz feneri. (M)

KIRLANGIÇDÖNÜMÜ blş. i. Takvim. Ekim ayının başı, ilk günleri. (M)

KIRLANGIÇFIRTINASI blş. i. Takvim. Nisanın ilk günlerinde görülen sayılı fırtına. (M)

KIRLANGIÇGİLLER çoğl. i. Zool. Ötücü kuşlar familyası; örnek tipi kır kırlangıcıdır. (L)

KIRLANGIÇOTU blş. i. Bot. Gelincikgillerden *Glaucium flavum* ve *Chelidonium maius*'un yaygın adı.

— ANSİKL. *Kırlangıçotu*'nun *Glaucium flavum* denileni almaşık, geniş ve parçalı yapraklıdır; deniz kıyılarında kumsal yerlerde yetişir çiçekleri altın ve limon sarısı rengindedir: tanelerinden haşhaş yağına benzer asitsiz bir yağ elde edilir; haşhaş yağı gibi de kullanılır. Kırlangıçotunun diğeri (*Chelidonium maius*), yumuşak yapraklı, tüylü bir bitkidir; harabelerde çok bulunur; sütü sarı ve yakıcıdır. (L)

KIRLANGIÇZADE HÜSEYİN bin HALİL, türk matematikçisi (XVI. yy.). *Rub-u Müceyip*'inde (Sinüsün Dörtte Biri) [1566] yükseklik ölçme usulünden bahseder; eser, bu konuda yazılanların en eskisi olarak kabul edilir. (M)

KIRLANTA i. (ital. *ghirlanda*'dan). Moda. Çiçek veya yaprak işlemeli süs. (Yastıklarda kullanılır.) [M]

KIRLAŞMAK geçz. f. (*kır*'dan *kır-la-ş-mak*). Kır renkte olmak: *Bir çok insanlar bunu anlıyorlar. Fakat, saçları kırlaşmağa başladıktan sonra...* (Vâ-Nû). [M]

KIRLIK i. (*kır*'dan *kır-lık*). Kır olan yer; şehir dışında bulunan açık yer. (M)

KIRMA i. (*kırmak*'tan *kır-ma*). Kırmak eylemi. ‖ Kumaşı katlayarak yapılan süs, pli: *Elbisenin kırmaları*.

—Ciltc. ve Matbaac. Basılı kâğıtları forma haline getirmek için, belli yerlerinden bükme ve katlama işlemi. (KIRMA KATLAMA da denir.) ‖ *Kırma-katlama makinesi*, istenen forma durumuna getirmek için kâğıdı katlayan makine. Bk. ANSİKL.

— Değirmencilik. Az kepekli veya iri taneli beyaz buğdaydan çok ince taneli bulgur elde etmek için yapılan işlem.

— Metalürji. *Kırma deneyi*, sert darbeyle veya gitgide artan bir kuvvet uygulayarak incelenecek parçayı kırmak. (İncelenecek parça genellikle silindir biçiminde alınır ve kuvvetle bağıntılı olarak silindir boyunun kısalması ölçülür.)

— Petr. *Kırma usulü*, bir kuyu çevresinin geçirimliğini arttırmak amacıyle, üretici petrol tabakasında sunî olarak yeni kırıklar geliştirecek şekilde yapılan uyarma usulü.

— Sil. Namlusu kırılarak doldurulan çifte veya tekli tüfeklerin genel adı.

— Teknol. Sert maddeleri, taneleri v.b. kırmak işi. ‖ *Taş kırma makinesi*, taşları ufak parçalar haline getirmeğe yarayan makine. Bk. ANSİKL.

— Tekst. *Kırma makinesi*, gövde lifleri alınacak keten, kendir, jüt v.b. bitkisel maddelerin, çürütülüp kurutulduktan sonra üstlerindeki odun kısımlarını kırarak elyafı meydana çıkaran makine. (Bk. ANSİKL.)—*Aşırı* apreleme sebebiyle sertleşmiş kumaşları yumuşatmağa yarayan makine. (Bu makine birkaç çift silindirden meydana gelir; alt silindirler düz, üsttekiler kanatlıdır; kanatların çarpmasıyle kumaş eski yumuşaklığını kazanır.) ‖ *Kırma-sıyırma makinesi*, keten ve kendir gibi gövde lifleri kullanılan bitkisel hammaddelerin, çürütülüp kurutulduktan sonra odun kısımlarını kırarak lifleri sıyıran makine. ‖ *Kırma sopası*, bu maddeleri üstlerine elle vurarak kırmağa yarayan uzun sopa.

— Zır. Kırılmış veya dövülmüş tahıl: *Buğday, yulaf kırması*. ‖ *Kırma makinesi*. Bk. ANSİKL. ‖ *Kesek kırma*, sabanın çevirdiği kesekleri kırmak eylemi.

— Zootekn. *Kırma yapmak*, ağırlığı kadar su ile ıslatılmış olan kepeği birbirine ters yönde ve değişik hızla dönen iki silindir arasından geçirmek. (Bu işlem, ıslatıldığı için şişmiş olan hücre çeperlerini çatlatır ve içlerindeki besleyici maddeleri hayvanların sindirim özsularının kolayca etkileyeceği duruma getirir. Bu çeşit bir işlem, besleyici niteliklerini arttırmak amacıyle [arpa posası, kaba yonca unu v.b.] başka besinlere de uygulanabilir.)

— ANSİKL. Cilt. ve Matbaac. Basılmış kâğıtları kırıp katlayan makineler. XIX. yy.ın ortalarına kadar çıkar (Marnoni tarafından yapılmış fransız patentli makine 1850'de görüldü; 1851 Londra panayırında ingiliz *kırma-katlama makinesi* sergilendi; 1853 yılında İsviçre'de yapılan bir makine, kâğıdı üçe katlıyordu). Aynı devirde Amerikalılar, bobinli rotatiflerinin çıkışına bir başka tip kırma-katlama makinesi yerleştiriyorlardı. Gerçekte, kırma-katlama makinesi yaprak halindeki kâğıdı katlayan ve aynı zamanda rotatifin çıkışında basılmış şeritleri keserek katlayan makinelere denir.

● Düz kâğıtları kırıp katlayan makineler iki türdür: *bıçaklı makine*'lerde titreşimli bir lama, kâğıdı paralel iki silindir arasına sokar; silindirler kâğıtları kırarak sürükler; *cepli makine*'lerde kâğıt, raketlerin iki hareketiyle bir cebe gelir ve ön kısmı cebin dibine vardığı zaman iki silindir arasında çekilir. Kırma-katlama makineleri paralel, çapraz, akordeon şeklinde çok çeşitli katlama yapabilir.

● *Rotatif kırma-katlama makineleri* arasında *sabit formalı* ve *değişik formalı* olanlar vardır; sabit formalı makine, gazete rotatiflerine takılır; diğerleri özellikle helyogrotatiflerin çıkışına bağlanır. Basılmış kâğıt şeritler uzunlamasına kesilebilir. Elde edilen şeritler çevirme çubuklarıyle üst üste konur; sonra bir huniden aşağıya inerken katlanır; kesme silinidirlerinde enine kesilir ve katlama mekanizmasına gelerek bir iki kere katlanır. Bu arada yapraklar tutkallanabilir. Çıkışta, bir çark, nüshaları bir taşıyıcıya yerleştirir.

— Teknol. *Taş kırma makinesi*, beton yapımında ve yollara taş döşemekte kullanılan taş parçacıklarını elde etmek için taş blokların bölmeğe yarar. Bu makineler giriş ve çıkış arasında, elemanların boyutlarına göre belirlenir. Kırma malzemesini seçme, kırılacak kayanın sertliğine ve istenilen bitmiş ürünün granülometrisine bağlıdır.

Tek veya çift etkili *çeneli kırma makineleri* çok sağlamdır. Bir ceviz kırıcısı gibi çalışan bu makinelerin, işlenecek malzemeye göre farklı şekil ve yüzeylerde (parlak, kanallı, dişli plakalar) çeneleri vardır. Giriş açıklığı dikdörtgen olup, aygıt ancak en büyük boyutu, giriş kesitinin en küçük boyutundan daha küçük olan blokları alabilir (msl. 500 × 300 mm'lik bir taş kırma makinesi en büyük boyutları 250 mm'yi geçmeyen parçalarla beslenebilir). *Döner taş kırma makineleri*, çok sağlam bir gövde içinde dönen ve salınım yapan bir koniden meydana gelir. Açıklık halka biçimindedir ve 300 mm ağızlı bir taş kırma makinesi ortalama 150×200×250 mm'lik parçalar alabilir. Bu makineler, özellikle kırma taş yapımına uygundur.

Silindirli taş kırma makineleri'nin kum hazırlamak için parlak silindirleri vardır; bu durumda makine, en büyük boyutu silindir çapının yirmide birinden daha büyük olan parçaları almaz; bazen de, gevrek veya yarı-sert malzemelerin öğütülmesi için kanallı veya dişli silindirler kullanılır. Bu sonuncular, en büyük boyutu silindir çapının dörtte veya üçte birine erişebilen blokları alabilir.

Çekiçli kırma makineleri, hızlı bir dönme hareketinin etkisi altındaki sert veya eklemli kütleler aracılığıyle malzemenin birbirine çarpması ilkesine göre çalışır. Bir veya iki çekiçle bu makineler, gevrek ve yarı-sert, fakat aşındırıcı olmayan malzemeler için kullanılır. Öteki tür makinelerde sekizde 1'i geçmeyen işlenmiş malzemenin indirgenme katsayısı, bunlarda yirmide 1'e ulaşır. Platformlar yapmak için, taş ocağından gelen malzemeyi kullanan, bir taş ocağından öbürüne kolaylıkla taşınabilen hareketli kırma ve eleme tertibatı da vardır. Taşıyıcı kayışlar veya kovalı elevatörlerle getirilen veya kamyonlarla doğrudan doğruya huniye depo edilen malzeme, ilk taş kırma makinesinden geçer; çıkışında gene bir kayışla alınır ve eleklerden geçirilir. Elenmiş malzeme karşılıklı yığınlar halinde boşaltılır ve yeniden ikinci taş kırma makinesine gönderilir, bu ikinciden çıkışta kayışlar onları tekrar eleklere götürür ve oradan gene karşılıklı yığınlara yollanır.

— Tekst. Kırma işlemi, çürütülüp kurutulmuş bitki gövdelerinin üst üste bastırılmış kanallı silindir çiftleri arasından peş peşe geçirmekle yapılır; sonra türbin adı verilen ve hızla dönen bir pervane lifleri sıyırır, soyar ve kırılmış odun parçalarını dışarı atar. Dışarıya atılan kırılmış odun parçalarına kendir veya keten samanı denir.

— Zır. *Kırma makinesi*, hayvan yemlerinin çabuk kuruması için hasattan hemen sonra kırılmasında kullanılan makine; üzeri yivli iki silindirden meydana gelir; taneler bir toplayıcı yardımıyle bu iki silindir arasına akar; bu âlet çoğunlukla orak makinesiyle birlikte kullanılır.

Küspe, nitrat, kemik kırma makineleri, ezici ve kırıcı âletlerden meydana gelir ve motorla çalışır.

Ceviz kırma makineleri'nde yatay iki küçük değirmen taşı vardır. Kırılacak parçalar bu taşların yivleri arasına girer. Taşların birbirine uzaklığı ve yivlerin biçimi işlenecek ürüne göre değişir. Taneleri ezmek için silindirli kırma makineleri kullanılır. Üzerlerinde yivleri bulunan bu silindirler aynı hızla dönmez. Böylelikle hem ezme, hem kesme işlemine elverir. Bu da

Foto. LAROUSSE

buğday tanelerinden daha iyi kırma elde edilmesini sağlar.

◆ Sıf. [Tüfek, tabanca, sandalye v.b. şeyler için] Ortasından kırılır gibi açılıp kapanan, katlanabilen şeyler için kullanılır: *Kırma tüfek. Kırma sandalye.* ‖ *Teşm. yol.* [Hayvanlar için] Soyu karışık: *Kırma köpek. Kırma at.*

— Bayınd. *Kırma taş,* kırılmış bir kayanın, boyları 5 ile 25 mm arasında olan elek ürünü. (Kırma taş, yol aşınmalarını kaplamak için veya betonlarda agrega olarak kullanılır. Demiryolu traverslerinin aralarını döşemekte de kullanılır.) ‖ *Kırma taş kalıbı,* yol kenarlarına konan kırma taş yığınlarını ölçmeğe yarayan, ortasında sapı olan eşkenar yamuk biçimi verilmiş kıvrık maden çubuk. ‖ *Kırma taş serme makinesi,* büyük miktarda taş dökmekte kullanılan makine. (4 ile 5 tonluk dört kamyonla sürekli olarak taşınan, kırmataşı dökebilen kırmataş serme makineleri vardır.)

— Denizc. *Kırma baca,* bir deniz taşıtının alçak köprülerin altından geçebilmesi için, yatırılır biçimde, menteşeli olarak yapılmış bacası. ‖ *Kırma direk,* gerektiğinde yatırılabilmesi için bir dayanağa bağlı mil üzerinde döndürülebilen direk.

— Hat. *Kırma yazı,* talik ve nesih yazı üslûbunun özel bir çeşidi. Bk. ANSİKL.

— İnş. *Kırma çatı,* aynı yamaç üzerinde dikine iki değişik eğim gösteren çatı.

— Kıyf. *Kırma yaka,* hafif bir kumaştan (müslin, ipek v.b.) yapılan ve kırma şeklinde plilerle süslenen yakalık. (Bugün modası geçmiştir.)

— Zootekn. Farklı veya zıt iki türün karışmasından doğan. ‖ Irkî karakteri kesin şekilde belli olmayan veya soyu bilinmeyen hayvan. ‖ *Kırma köpek,* başka cinsten iki köpeğin birleşmesinden doğmuş köpek.

— ANSİKL. Hat. Yazı sülüs ise *sülüs kırması,* nesih ise *nesih kırması* denir. Hattat icazetnameleri (diploma) bu çeşit yazı ile yazıldığı için *hattı icazet* adı da verilirdi. Dua kitaplarında bu yazı kullanılırdı. Yanlış olarak *reyhanî* de denen *kırma* yazının en önemli özelliği, şekillerinin toplamaya, kıvrılmaya elverişliliğidir. (LM)

KIRMACI i. (*kırma*'dan *kırma-cı*). Kırma yapan, plici.

— *Halk dili.* Tahıl ezme veya dövme değirmeni. ‖ Değirmen işleten kimse, değirmenci. ‖ Kırılmış tahıl satıcısı.

— Matbaac. Basılmış kitap formalarını katlayan işçi. (M)

KIRMAK geçl. f. (esk. türk. k.). Sert şeyleri vurarak veya ezerek parçalamak: *Taş kırmak da gelir elimizden,/Ateş yakmak da, aş pişirmek de* (C. S. Tarancı). *Cam kırmak.* ‖ Vücut azalarından birinin kemiğini parçalamak: *Birine bir tane vuracak olsam, mutlaka bir yerini kırarım* (M. Ş. Esendal). *Kolunu, bacağını kırmak.* ‖ [Tahıllar için] Kaba ve iri öğütmek: *Buğday kırmak.* ‖ Katlamak, bükmek: *Kitap formalarını kırmak.* ‖ [Savaş, bulaşıcı hastalık v.b. için] Öldürmek; *Nihayet önüne gelenleri kesip biçerek Muaviye'nin yanına kadar vardı. «Ya Muaviye! Halk bizim için neye birbirini kırsın»...* (Cevdet Paşa). ‖ Yok etmek: *Heves kırmak.* ‖ [Fiyat için] İndirmek, azaltmak: *sizin için yüz lira daha kırayım.* ‖ İskonto ile almak: *Bono kırmak.* ‖ *Teşm. yol.* Şiddetini kesmek, yatıştırmak: *Yağmur rüzgârın şiddetini kırdı.* ‖ Hareket halindeki bir taşıtın yönünü değiştirmek: *Direksiyonu kırmak. Dümeni kırmak.* ‖ *Mec.* Gücendirmek, incitmek: *Bu gece, şu dakikada, bu meseleye dair en küçük bir lâtifenin beni pek ziyade kıracak bir ehemmiyeti olabilir* (H. Z. Uşaklıgil). *İnsanın yaşarsa arayacak, ölürse rahmetle anacak eşi dostu, gücendirmediği, kırmadığı birkaç kimsesi bulunmalı diyorum, olmuyor* (N. Ataç). ‖ (*Kıramamak* şeklinde olumsuz ve yeterlik fiili olarak) Reddedememek: *Sizi kıramayacağım için daveti kabul ettim.* ‖ Geçz. f. *Argo.* Kaçmak, savuşmak, uzaklaşmak.

— ÇEŞ. DEY. *Kır dümeni! Argo.* «Defol!» anlamında kullanılır. ‖ *Kırdığı koz* (veya *ceviz*) *kırkı* (veya *bini*) *aşmak.* Bk. CEVİZ. ‖ *Kırıp dökmek,* harap etmek, bozmak. ‖ *Kırıp geçirmek,* toptan yok etmek. Çok sert ve kırıcı davranışlarda bulunmak: *Hepimizi kırıp geçirdi.* — (*Gülmekten*) *kırıp geçirmek:* çok güldürmek. ‖ *Ali kıran baş kesen,* «çok zorba» anlamında bir söz. ‖ *Belini kırmak.* Bk. BEL. ‖ (*Birinin*) *burnunu kırmak.* Bk. BURUN. ‖ *Cesaretini kırmak* (veya *cesareti kırılmak*). Bk. CESARET. ‖ *Gönül kırmak.* Bk. GÖNÜL. ‖ *Hatır* (veya *hatırını*) *kırmak,* gönül veya gönlünü kırmak: *Hadi gel! Hatırımı kırma.* ‖ (*Birinin*) *Gururunu kırmak,* onurunu incitmek, aşağılamak. ‖ *Kemiklerini kırmak.* Bk. KEMİK. ‖ *Kirişi kırmak.* Bk. KİRİŞ. ‖ *Kulunç kırmak.* Bk. KULUNÇ. ‖ *Neşesini kırmak* (veya *kaçırmak*). Bk. KAÇIRMAK. ‖ *Para kırmak,* çok kazanç elde etmek, para kazanmak. ‖ *Pot kırmak.* Bk. POT. ‖ *Şeytanın ayağını kırmak.* Bk. ŞEYTAN.

— Opt. Farklı indisi olan bir ortama giren bir ışık ışınının doğrultusunu değiştirmek.

— Oyun. Tavlada pul vurmak.

— Tekst. Ştrayhgarn yün iplikçiliğinde, harmanı parçalayıcı bir makineden geçirerek içinde kalan uzun lifleri parçalamak ve uygun uzunluğa getirmek. (Bk. İPLİKÇİLİK.) ‖ Kumaşları aşırı dinkleyerek, kırma halinde eziklikler meydana getirmek. (Dink kırığı sonradan hiç bir şekilde düzeltilemez.)

— Tic. [Bankalar için] Ticarî senetleri değerinden aşağıya iskonto ile almak.

— Zır. Bir tarlanın keseklerini ufalamak. (ML)

KIRMALI sıf. (*kırma*'dan *kırma-lı*). [Giyecek için] Üzerine kırmalar yapılmış olan: *Kırmalı etek.*

— Ciltç. *Kırmalı kenar,* bir kitabın basma, oyma ve yaldızlama yoluyle süslenmiş kenarı. (ML)

KIRMALIK i. (*kırma*'dan *kırma-lık*). Coğ. Denizin sığ kısımlarında ufak taşlarla kaplı bölge. (M)

KIRMIT. Bk. SAĞKAYA.

KIRMIZ i. (ar. *kirmiz*). Kim. Kırmızböceğinden çıkarılan boyarmaddeyi meydana getiren glükozit. (*Eşanl.* KARMİN, KOKSİN, KARMİNİK ASİT.) ‖ *Kırmızı madeni* (veya *maden kırmızı*), al renkli bir antimon bileşiği.

— Zool. *Kırmızböceği,* zarkanatlı bir böcek. (İlmî adı *Coccus ilicis.*)

— ANSİKL. Kim. *Kırmız,* hidrolizle bölünerek bir şeker ve *karmen kırmızısı* verir; oksitlenerek iki asitfenol meydana getirir: *kırmız asidi*

$$CH_3—C_6H(OH)(CO_2H)_3$$

ve *koksinik asit*

$$CH_3—C_6H_2(OH)(CO_2H)_2.$$

(LM)

KIRMIZI sıf. (ar. *kırmiz*, küçük kırmızı bir böcekten çıkarılan boya'dan *kırmızi* > *kırmızı*). Rengi, güneş ışığının ayrılma tayfının görülebilir sınırlarından birini meydana getiren bir pigment, bir boyarmadde veya bir boya için kullanılır; kan rengi: *Kalabalık dalgalandı, karıştı, ortalarından uzun bir sırıkta sallanan kırmızı bayrak, beyaz ay ve yıldız göründü* (Ömer Seyfeddin). *Kızım o başına taktığın kırmızı çiçeğin adını bilir misin?* (R. H. Karay). *Eliyle kırmızı bıyıklarını kapatarak bir zaman daldı* (Kemal Tahir). ‖ Kırmızı renk veren: *Biz bir tanesini bulamazken onun beş tane kırmızı kalemi var.* ‖ *Kırmızı sülüğen,* parlak kırmızı renkli boya.

— ÇEŞ. DEY. *Kırmızı dipli mumla davet etmek,* bir yere gelmesi için birine çok yalvarmak, ısrar etmek. ‖ *Kırmızı fener. Argo.* Genelev. ‖ *Kırmızı gömlek,* ne kadar uğraşılırsa uğraşılsın gizlenemeyen şeyler için kullanılır.

— Ask. tar. *Kırmızı bayrak.* Bk. SİPAH bölüğü.

— Bot. *Kırmızı algler.* Bk. KIRMIZI SUYOSUNLARI. ‖ *Kırmızı biber.* Bk. BİBER. ‖ *Kırmızı dut.* Bk. DUT. ‖ *Kırmızı kantariyum,* kırmızı renkli kantaron otu. ‖ *Kırmızı patlıcan. Halk dili.* Domates. ‖ *Kırmızı sandal,* kırmızı renkli sandal ağacı. ‖ *Kırmızı şebboy.* Bk. ŞEBBOY. ‖ *Kırmızı yaban mersini,* kırmızı renkli mersin. (İlmî adı *Vaccinium vitis idaea.*) ‖ *Kırmızı yüksükotu.* Bk. YÜKSÜKOTU.

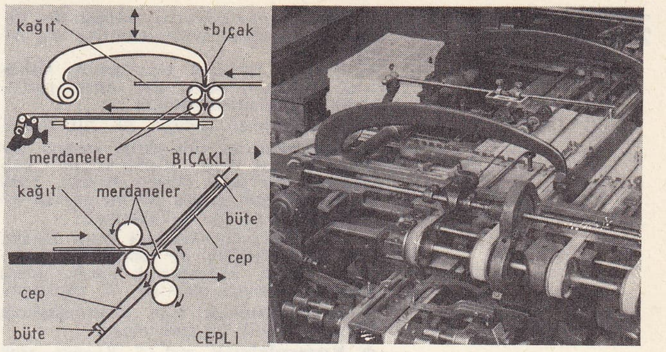

kırma-katlama makineleri (matbaac.)

— Muhas. *Kırmızı günler, kırmızı faizler, kırmızı sayılar,* sermayelerden çıkarılması gerekeni mümkün olduğu kadar hatasız belirtmek amacıyle cari hesaplar hesabının yazılı olduğu defterlere konan kırmızı işaretlere verilen ad.

— Pedoloji. *Kırmızı topraklar.* Bk. ANSİKL.

— Sine. *Kırmızı kopya.* Bk. KOPYA.

— Trafik. *Kırmızı plaka,* Cumhurbaşkanlığı, başbakan, meclis başkanı, yardımcıları ve bakanların resmî makam otomobillerine takılan plaka.

— Zool. *Kırmızı ayaklı kerkenez,* ayakları kırmızı renkli atmaca. (İlmî adı *Falco vespertinus*). ‖ *Kırmızı balık.* Bk. HAVUZBALIĞI. ‖ *Kırmızı doğan.* Bk. DOĞAN. ‖ *Kırmızı gagalı dağ kargası,* gagası kırmızı olan karga. (İlmî adı *Pyrrhocorax pyrrhocorax.*) ‖ *Kırmızı keklik.* Bk. KEKLİK. ‖ *Kırmızı sırtlı örümcek kuşu.* Bk. ÖRÜMCEKKUŞUGİLLER. ‖ *Kırmızı tilki.* Bk. TİLKİ.

— ANSİKL. Pedoloji. *Kırmızı topraklar.* Bazı toprakların kırmızı rengi, genellikle az veya çok hidrat kaybetmiş önemli miktarda demir oksit belirten kırmızılaşma sürecinin sonucudur. Bu renk birçok tropik topraklarında, belirli ölçüde de akdeniz bölgesi topraklarında, sık görülür. Ama toprağa rengi, ana kayaç da vermiş olabilir, bu durumda pedolojik hiç bir anlamı yoktur. Ayrıca kırmızılaşma süreci tersinir olmadığından bazı toprakların rengini de eski iklim şartları vermiştir.

◆ İ. Bu rengin adı. ‖ *Bayrak kırmızısı,* Türk bayrağının rengi, al renk. ‖ *Kan kırmızı* (veya *kan kırmızısı*). Bk. KAN. ‖ *Saray kırmızısı,* içine bir miktar mor boya karıştırılıp parlaklığı ve canlılığı giderilerek daha soylu bir kıvama getirilen al. (Osmanlı sarayının en geçerli renklerinden biriydi.)

— Biyol. *Nötr kırmızı,* hafif eriyik halinde kullanıldığı zaman zarar vermeksizin bitkisel hücrelerin içine işleyen hayatî boya. (Ayrıca kofulları da boyamağa yarar.)

kırma yaka (kıyf.)

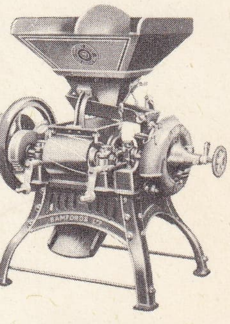
taş kırma makinesi (teknol.)

kırma makinesi

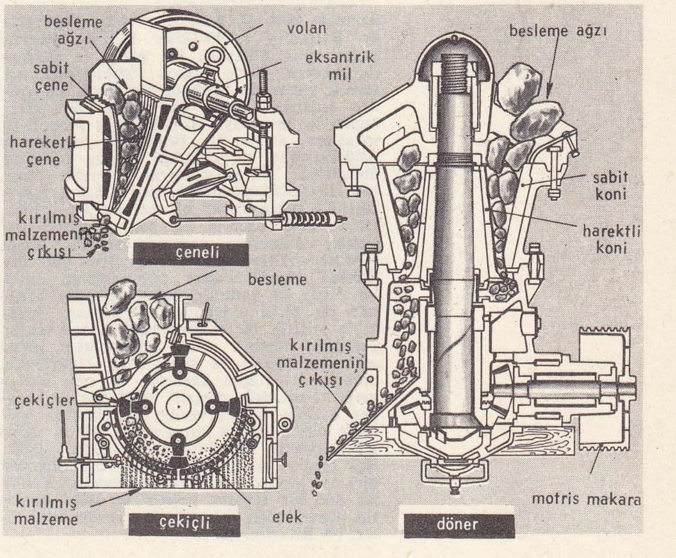

Foto. LAROUSSE

— Patol. *Kongo kırmızısı*, benzidin'den türeme boya, böbrek amilozunun teşhisine yarar.

— Teknol. *Parlatma* veya *prusya kırmızısı*, madenleri, camı, sert taşları parlatmağa yarayan demir peroksit.

— Tıp. *Kırmızı körlüğü*. Bk. DALTONİZM.

◆ **Kıpkırmızı** sıf. Çok parlak kırmızı, her tarafı kırmızı olan: *Kıpkırmızıydı şanlı ufuklarda her şafak* (Yahya Kemal). *Yüzü ilk bayramlığını giymiş bir kız çocuğu gibi kıpkırmızıydı* (A. H. Tanpınar).

— DEY. *Kıpkırmızı kesilmek* (veya *olmak*). [Yüz için] Herhangi bir sebeple kızarmak: *Nihal evvelâ, anlamayarak durdu, sonra birden kıpkırmızı oldu* (H. Z. Uşaklıgil).

◆ **Kırmızılanmak** veya **kırmızılaşmak** dönşl. f. Kırmızı bir renk almak.

◆ **Kırmızılatmak** geçl. f. Kırmızı renk almasını sağlamak, kırmızı renk vermek.

◆ **Kırmızılı** sıf. Kısmen kırmızı renkte olan, bazı yerleri veya parçaları kırmızı olan: *Kırmızılı kumaş*.

◆ **Kırmızılık** i. Kırmızı renkte olma hali, kızıllık: *Fakat yüzündeki kırmızılık pek yavaş dağılıyordu* (Vâ-Nû).

◆ **Kırmızımsı** veya **kırmızımtırak** sıf. Kırmızıyı andıran: *Üsküdar uzaktan bakılacak ve oraya gidilemeyecek kadar uzak, garip güzel bir köy haliyle karanlığın içinde kırmızımsı seyrek elektrikler ile çoktan uyumuştu* (S. F. Abasıyanık). [LM]

Kırmızı Beyaz, türk spor dergisi (1937-1952). 6 Haziran 1937'de haftalık olarak yayımlanmağa başlandı. Kurucusu ve yayın müdürü spor yazarı Talât Mithat Hemşeri (1901-1959) idi. Türk spor basınında, zamanın ölçülerine göre büyük bir tiraja sahi poldu (20 000). [M]

Kırmızı Defter (*Le Cahier Rouge*), Benjamin Constant'ın (1767-1830) hatıraları. 1907'de *Ma Vie* (Hayatım) [1767-1787] adı altında yayımlandı. Yazar bu eserinde, toplumla ve avrupa kültürüyle olan ilk ilişkilerini, dileklerini ve uğradığı ilk hayal kırıklıklarını sade ve açık bir dille anlatır. Gerçek bir hikâye düzenliliği içinde gelişen bu eserde, yazarın Avrupa'ya babasıyle yaptığı ilk gezileri, çeşitli öğretmenleri, içine girdiği soylular sınıfı ve devrimin hür fikirleri, madame Johannot ve madame Trevor ile olan aşkları, özellikle de Agnes von Zuylen ile olan uzun dostluğu yer alır. Bütün bunlardan sonra yazar hayatın ne olduğunu anlar ve yaşamayı öğrenir. Mademoiselle Fourras ile nişanlanmaları ve nişanlısının annesini sevdiği konusunda kendisinden şüphelenilmesi üzerine intihara kalkışır. Nihayet uzun süre kaldığı İngiltere'de başından geçen serüvenleri de dile getirir. Kabının kırmızı olmasından dolayı *Kırmızı Defter* adı verilen bu eserin son sayfaları özellikle çok güzeldir. Bu sayfalar *Adolphe*'un itiraflarını hatırlatır. (L)

Kırmızı Han (*L'Auberge Rouge*), Honoré de Balzac'ın (1799-1850) 1831'de yayımlanan uzun hikâyesi. Bu garip ve dramatik macera, Paris yüksek sosyetesinde, bir yemek sırasında bankacı Hermann tarafından anlatılır. Aslen bir alman olan Hermann bu macerayı yıllarca önce Napolyon savaşları sırasında Fransızlar tarafından Andernach'ta tutuklandığı sırada birinden dinlemiştir. İki genç cerrah (Prosper Magnan ile arkadaşlarından biri) yıkılan fabrikasını bırakıp kaçan bir sanayiciyle birlikte geceyi Andernach'ta bir han odasında geçirirler. Konuşma sırasında sanayici içtiği şarabın etkisiyle bavulunda altın yüz bin frankla birçok elmas bulunduğunu açıklar. Üçü de yatarlar, fakat Prosper Magnan bir türlü uyuyamaz ve kalkar, vicdanıyle yaptığı bir mücadeleden sonra tekrar yatağına dönüp yatar. Sabahleyin insan sesleriyle uyanır ve sanayicinin öldürülmüş olduğunu, yatağın üzerinde de onu öldürmeyi tasarladığı cerrahî aleti görür. Prosper askerî divana verilir ve cinayeti işlemeyi düşündüğünü itiraf eder. Bütün deliller aleyhine olduğundan kurşuna dizilir. Bu sırada yemekte bulunan davetlilerden biri ve gerçek suçlu olan Frédéric Taillefer anî bir fenalık geçirir ve ilâhî adaletin pençesinden yakasını kurtaramayarak ölür. (→ Bibliyo.) [L]

Kırmızı Kaşlılar isyanı, M.S. 18'de Çin'de çıkan isyan; Vang Mang'ın tahtı zorbalıkla ele geçirmesi üzerine patlak verdi ve ikinci Han sülâlesi kurulunca bastırıldı. İsyancılar birbirlerini tanımak için kaşlarını kırmızıya boyuyorlardı. Gizli bir derneğin başlattığı bu hareket kısa süre sonra varlıklı sınıflara karşı bir devrim şeklini aldı. (L)

KIRMIZIKÖPRÜ, Doğu Anadolu bölgesinde (Yukarı Fırat bölümü, Tunceli ili, Pülümür ilçesi) bucak; 7 033 nüf. (1965); 24 köy. — *Bucak merkezi* (*Dereboyu köyü*), 479 nüf. (1965). Pülümür'ün 23 km güneybatısında; yüksl. 1 680 m. (M)

KIRMIZI suyosunları çoğl. blş. i. Bot. Genellikle rengi kırmızıya çalan suyosunları grubu; bunlarda klorofil maddesi, fikoeritrin denilen bir boya ile kaplıdır. (İlmî adı *Rhodolphyceae*.)

— ANSİKL. Genellikle, jelatinimsi, kireçle kaplı (corallina) olan *kırmızı suyosunları*'nda, hücrelerin içinde nişastalı bir madde bulunur; bu madde üstün yapılı bitkilerdeki nişastadan çok, hayvanların bünyesindeki glikojene yakındır. Bu yosunların çoğalmasında hiç bir zaman kirpikli hücre görülmez; yumurta hücreleri bitkiden ayrılmaz, yosunun üzerinde çimlenir, gonimoblast denen asalak bir sporkesesi meydana getirir. Bunların içinde de karposporlar oluşur; karposporlardan asıl sporlar, onlardan da yeni kırmızı suyosunları meydana gelir.

Kırmızı suyosunları iki gruba ayrılır: birinci grup *bangiales* takımından ibarettir; *kızıl suyosunları* denen diğer grupta ise, karposporların durumuna, tabiatına ve kaynağına göre birbirinden ayrılan altı takım bulunur: *nemalionales; gelidiales; gigartinales; rhodymeniales; ceramiales* ve *cryptonemiales*.

Kızıl suyosunlarının tatlı sularda yetişen birçok türü vardır. Bunlardaki kırmızı boya maddesi en kısa dalga boylu ışık ışınlarını emdiği gibi, bu yosunların, yalnız en kısa dalga boylu ışınların erişebildiği çok derin sularda (200 m'ye kadar) yaşamasına da imkân sağlar. (L)

Kırmızı Şapkalı Kız (*Le Petit Chaperon Rouge*), Perrault'nun masalı. Şapkasının renginden ötürü «Kırmızı Şapkalı Kız» adıyle tanınan küçük bir kız, hasta büyükannesine börek ve küçük bir çanak yağ götürürken, yolda bir kurtla karşılaşır ve aklına bir kötülük gelmeksizin onunla konuşur. Kurt kızdan önce eve gider, büyükanneyi yer, onun kılığına girerek yerine yatar. Büyükannesinin kulübesine girince, küçük kız da kurda yem olur. (→ Bibliyo.) [L]

Kırmızı Zambak (*Le Lys Rouge*), Anatole France'ın romanı (1894). Robert Le Ménil'in sevgilisi olan kontes Thérèse Martin-Bellème, heykeltıraş Jacques Dechartre ile karşılaşır ve onunla sevişir. Ama Le Ménil yeniden ortaya çıkar; kıskançlıkta içi içini yiyen Dechartre, Thérèse'i kendinden uzaklaştırır, onu sıkıntıya ve yalnızlığa iter. Bir kısmı Floransa'da geçen bu roman («kırmızı zambak» bu şehir dukalığının armasıdır), konuşmalardaki inceliği ve üstü kapalı portreleri ile göze çarpar; bohem şair Coulette'in kişiliğinde Verlaine'i, madam Martin-Bellème'de ise madam Arman de Caillavet'yi görmek mümkündür. (→ Bibliyo.) [L]

KIRNAK i. (esk. türk. k.). *Esk*. Kız veya kadın hizmetkâr, halayık, cariye. ‖ *Halk dili*. Güzel kız, güzel kadın. (M)

KIROBASI, Akdeniz bölgesinde (Adana bölümü, İçel ili, Silifke ilçesi) bucak; 9 200 nüf. (1965); 15 köy. — *Bucak merkezi* (*Mağara köyü*), 634 nüf. (1965). Silifke'nin 47 km kuzeyinde; Toros dağları üzerinde. (M)

KIRPA i. (*kırba*'dan). *Halk dili*. Çocuklarda görülen bir karın hastalığı. Bk. KIRBA. (M)

KIRPACI i. (*kırpa*'dan *kırpa-cı*). Folk. Hazımsızlık sonucunda bağırsak bozukluğuna tutulan çocukların karınlarına ılık kül serperek, kara saplı bir bıçağın tersi ile keser gibi hareket yapan kimse. (M)

KIRPIK sıf. (*kırpmak*'tan *kırp-ı-k*). Kırpılmış. ‖ Bölük, pörçük: *Bütün bu kırpık cümleler ona bakılmadan, birtakım pes perdeden başlayan muhaverelerin sonu* ... (S. F. Abasıyanık). [M]

KIRPINTI i. (*kırpmak*'tan *kırp-ı-n-tı*). Kırpılmış, kesilmiş olan şeyden kalan küçük parçacık: *Bu, içine mücevher kırpıntıları doldurulmuş azim bir gümüş tabak iltimaiyle parıldayan denize, Heybeli'nin yeşil sırtına nazır küçücük bir oda idi* (H. Z. Uşaklıgil). ‖ *Kırpıntı bohçası*, içine kumaş v.b. şeylerin kırpıntıları konulan bohça. *Mec*. Kafasını gereksiz ve sistemsiz bilgilerle doldurmuş kimse.

— Terz. Bir kumaşı, bir deriyi v.b. işlerken çıkarılan parça veya kısım

— Tütüncülük. Tütün işlenirken tütün yapraklarının kenarlarından arta kalan parçalar.

◆ Sıf. Kırpıntı şeklinde olan: *Kırpıntı elmas*. (ML)

KIRPIŞMA i. (*kırpışmak*'tan *kırpış-ma*). Kırpışmak eylemi.

— Akust. Kesintili duyma, duyumun süreksiz olarak işitilmesi, yeteri kadar yavaş bir ritimle sürekli gibi görünmesi için yeteri kadar hızlı ritim arasındaki orta bir ritimde kesintili bir ses tarafından hasıl edilen duyma hissi.

— Televizyon. Işıklı görüntülerde birbirini takip eden görüntülerin zaman aralığından doğan kesiklik hissi. (LM)

KIRPIŞMAK geçz. f. (*kırpmak*'tan *kırp-ı-ş-mak*). [Göz için] Fazla ışıktan sık sık kırpılmak. ‖ [Işık v.b. için] Yanıp söner gibi olma, titremek. (M)

KIRPIŞTIRMAK geçl. f. (*kırpmak*'tan *kırp-ı-ş-tır-mak*). Gözleri sık sık açıp kapamak, kırpmak: *Birkaç defa, ışık çok geliyormuş gibi gözlerini kırpıştırdı* (H. E. Adıvar). *Sedire oturdu, gözlerini kırpıştırarak Doktor Reşit Beyin siperlendiği ağaca daldı* (Kemal Tahir). [M]

KIRPMAK geçl. f. (esk. türk. k.). Kesmek, kırkmak: *Kuzunun tüylerini kırptılar*. ‖ Kesinti yapmak: *Her hafta bu dergileri alabilmek için, küçücük gündeliğimden bir parçasını —öğle yemeklerimden kırparak— biriktirirdim* (Y.Z. Ortaç). ‖ [Göz için] Açıp kapamak, kırpmak.

— DEY. *Göz kırpmak*. Bk. GÖZ.

— Kâğıtç. Kâğıt hamuru yapmak için paçavraları küçük parçalara bölmek.

— Para. Değerli madenlerden yapılmış paralardan çok küçük parçalar çalmak amacıyle bu paraların bir kenarını eğelemek. (Kaygan, oluklu, üzerinde yazı veya kenarında işaretler bulunan para basımı madenî paraların kırpılmasını önlemek içindir.)

— Radyotek. Bir elektrik titreşiminin tepe noktalarını, yalnız belirli genlikteki alt kısımların geçebileceği şekilde kesmek: *Frekans modülasyonunda yayınlanan işaretler alınırken, parazitlerin bozucu etkilerini hafifletecek tarzda kırpılır*.

◆ **Kırpılmak** edilg. f. Kırpmak işine uğramak.

◆ **Kıptırmak** ettrg. f. Kırpmak işini yapmasını sağlamak. (ML)

KIRSAL sıf. (*kır*'dan *kır-sal*). *Yeni*. Kır ile ilgili: *Kırsal bölge*. (M)

KIRSIÇANIMSILAR çoğl. bls. i. Zool. Damanları kapsayan toynaklı memeliler alttakımı. (L)

KIRŞEHİR, İç Anadolu bölgesinde (Orta Kızılırmak bölümü) il merkezi şehir; 32 580 nüf. (1970 sayımı geçici sonucu). Ankara (192 km) - Kayseri (134 km) yolu üzerindedir. Yerköy demiryolu istasyonu (74 km) üzerinden Yozgat'a da bağlanır; yüksl. 970 - 990 m. Kızılırmak'a dökülen Kılıçözü vâdisi boyunda uzanır. Halı tezgâhları, un fabrikaları.

● *Tarih*. Yörede bulunan höyük ve inler ile şehrin içindeki bir yığma tepe, buradaki yerleşmenin eskiliğini gösterirse de, bu husus kesin bilgi yoktur. Eskiçağdaki Axuae Saravenae adlı şehrin şimdiki Kırşehir'in yerinde bulunduğu ileri sürülür. W. M. Ramsay ve H. Kiepert'e göre burası, ortaçağ bizans tarihçisi Prokopios'un «Kayseri yakınında ova içinde bir kale» diye

tanımladığı *Mokissos* olmalıdır. Kappadokia bölgesi içinde oldukça önemli bir merkez olan şehir, bir ara *Justini Anopolis* adiyle de anıldı. Ayrıca şehrin güneyindeki Terme kaplıcasının adı eski *Therma* ile ilgili olabilir. Yakın zamana kadar *Kırşehri* diye yazılan *Kırşehir* adı XI. yy.ın ikinci yarısında ortaya çıktı. Bugün Arapsun kasabası için kullanılan *Gülşehir* (eski yazılışı *Gülşehri*) adı bazen Kırşehir için de kullanıldı. VIII. yy.dan beri Arapların Bizans'a açtığı seferlerin yolu üzerinde bulunan yöre, Malazgirt savaşından (1071) hemen sonra Artuk Bey tarafından ele geçirildi. Selçuklu devrinde önemli bir merkez haline geldi. Gıyaseddin Keyhüsrev II zamanında isyan eden Baba İshak Horasî emrindeki Türkmenlerle selçuklu ordusu arasında Kırşehir'in Maliye ovasında büyük bir savaş oldu (1231). Fakat asıl ilhanlı hâkimiyetine geçtiği dönemde iktisadî ve kültürel alanda gelişti (XIII. yy.ın ikinci yarısıyle XIV. yy.ın başları). O sırada burada ilhanlı hükümdarları için para basan bir darphane de vardı. Mevlânâ Celâleddin Rûmî'nin yetiştirdiği Süleyman Türkmanî ve Mehmed Aksarayî, Kırşehir'de mevlevî tekkeleri açtılar. Bektaşîlik de aynı devirde burada gelişti: tarikatın kurucusu olan Hacı Bektaş Veli, bu yöredeki Hacıbektaş kasabasında dergâhını kurdu. Daha XIII. yy.ın ilk yarısında selçuklu hükümdarı Alâeddin Keykubad I'in Kırşehir'i Mengücekli Muzaffereddin Behram Şaha tımar olarak verdi.

İlhanlılar Anadolu'ya geldiği sırada Kırşehir'e emîr Nureddin Cebrail bin Caca'yı vali olarak gönderdiler. İlhanlıların çökmesinden sonra şehrin bir süre daha canlı kaldığı anlaşılmaktadır. Ortaçağ Anadolu tarihinde önemli bir rol almış bulunan Ahiliğin merkezlerinden biri oldu. Ahiliğin kurucusu sayılan Ahi Evren de Kırşehir'de yaşadı. Osmanlılar daha Orhan Gazi (1326-1360) çağında buralara kadar yayıldılar. Osmanlıların Rumeli seferleri sırasında Samagar Ulusu beyi Mürüvvet Bey Kırşehir'i zaptederek (1398) Kadı Burhaneddin'e teslim etti, Kadı Burhaneddin öldürülünce, şehir halkı şehri Yıldırım Bayezid'e verdi; fakat Bayezid'in Ankara yenilgisi üzerine Kırşehir Timur'un eline geçti (1402). Timur da şehri Karamanoğlu Alaeddin Ali Beye verdi (öl. 1397). Bir ara Karamanlılarla Dulkadıroğulları arasında el değiştiren şehir, Karamanoğulları ile Dulkadırlı Türkmen beyliğinin ortadan kalkmasıyle kesin olarak Osmanlı devletine katıldı. Bundan sonra Kırşehir önemli bir olaya sahne olmadı; yalnız zaman zaman celâlîlerin saldırılarından zarar gördü. Kırşehir'in nüfusu XIX. yy. ortalarında 3 500 olarak tahmin ediliyordu, bu sayı XIX. yy. sonlarında 8 500'e yükseldi. 1927 Nüfus sayımında 12 745'e çıktı. 1950'ye kadar pek az değişti; 1960'ta 20 000'i aşan nüfus, 1965'te 24 891 oldu; 1970'te ise 30 000'i geçti.

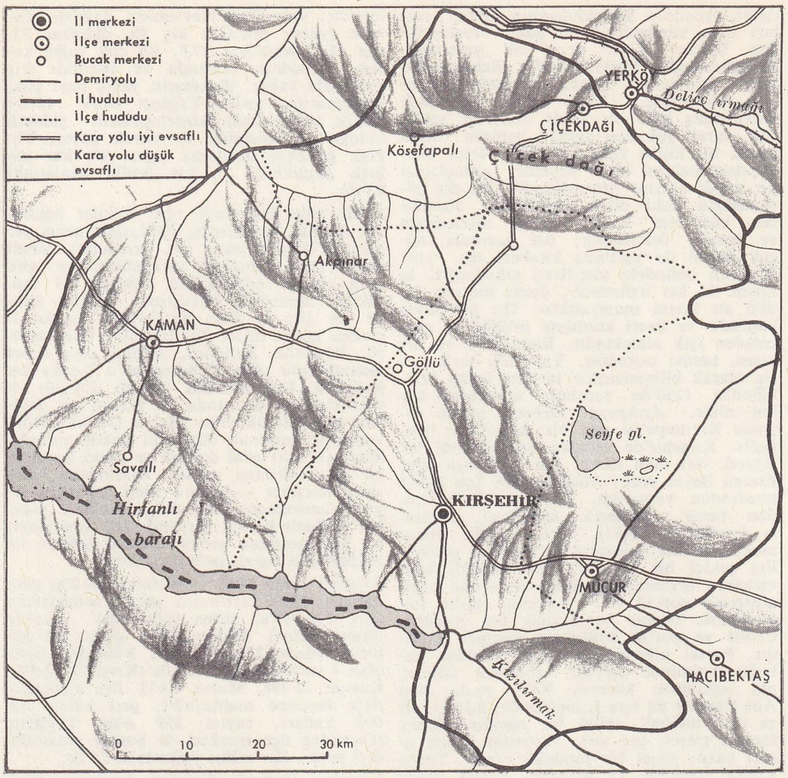

KIRŞEHİR
il haritası

● *Güzel sanatlar.* Eski eserler bakımından oldukça zengin olan Kırşehir'de en eski buluntular Kalkolitik çağa kadar inmektedir. Kırşehir'in içinde Türk devrinden öncesine ait eserlere rastlanmaz; ancak civardaki *Üçayak kilisesi* ile *Faklı kilise* bizans devri eserleridir. İlhanlı devrinden bugüne kalan eserler ise yıkıntı halindedir. Şehir içindeki başlıca türk eserleri şunlardır: *Cacabey medresesi,* selçuklu sultanı Gıyaseddin Keyhüsrev zamanında Kırşehir valisi Nuredin Cibril İbni Caca Bey tarafından yaptırıldı (1272). Bugün yalnız camii bulunan medresenin, cami, imaret ve tekkeden meydana gelen bir külliye içinde olduğu bilinir; ancak diğer yapılardan hiç bir iz yoktur. Anadolu selçuklu binaları içinde çok ilgi çekici bir yapı olan medrese, plan bakımından ilk osmanlı camilerine kaynak oldu. Binanın, zamanında astronomik araştırmalar ve öğretim yapılan bir medrese olarak yapıldığı, kapısındaki selçuk sülüsü ile yazılmış kitabesinden de anlaşılmaktadır. Solunda türbe ve iki yanında köşe kuleleri vardır. Yapının portali, özellikle portal nişi, süsleme bakımından, tamamen selçuklu karakterine uygundur. Geniş portal cephesi, yatay bir biçimde yerleştirilmiş kırmızı ve beyaz taş sıralarından meydana gelir ve burmalı köşe payeleri büyük kaidelere oturur. Portal nişi, özellikle köşe sütunları, bu sütunların üst kısımlarında yer alan üzeri yıldız şeklinde işlenmiş küre biçimi süsle, ayrıca mukarnas frizi ve diğer süslemeleriyle zengin bir dekorasyona sahiptir. Kapıdan, kare planlı, üzeri tonozla örtülü bir mekâna girilir; buradan etrafında 8 oda olan iki eyvanlı ve ortası kubbeli esas mekâna geçilir. Bu orta kısımda, eskiden bir rasat kuyusunun olduğu söylenir; medrese, camiye çevrilirken bu kuyu doldurularak zemin ahşapla kaplandığından halen görülmemektedir. Güney tarafta bulunan eyvanda bir mihrap olmasından burasının, medresenin mescidi olduğu anlaşılır. Diğer eyvandan yedi basamaklı bir merdivenle Caca Beyin türbesine çıkılır. Türbenin içi, mavi, siyah ve beyaz çinilerle süslüdür; bir de kitabesi vardır. Minaresi, medresenin mihrap cephesinde yer alır. Kare kaide üzerinde yükselen minare, sırlı tuğla ile kaplıdır, çini süsleri vardır. *Lâle camii,* Cacabey medresesine 200 m uzaklıktadır. Kitabesi yoktur; fakat yapım tarzından XIII. yy.a ait olduğu sanılmaktadır. Ayrıca eskiden Lala camii olarak anılması; caminin arkasında Mengüceklere ait bir türbe ile bir medresenin bulunması, binanın mengücek hükümdarlarından birinin lalası tarafından yaptırılmış olduğu ihtimalini kuvvetlendirir. Yapı, payeler üzerinde üç kubbeli bir görünüşe sahiptir. Açık bir mescit veya bir kervansaray olabilir. Halk arasında binanın eskiden (XIV. yy.da) darphane olarak kullanılmış olduğu söylenir. Yapı moloz taşından, kemerleri kesme taştandır. Mihrap mermerdendir. *Alâeddin camii,* şehrin ortasında bulunan kalede bir höyük üzerine, selçuklu sultanı Alâeddin II tarafından yaptırılan (1242) caminin yerine 1893'te mutasarrıf Arif Bey tarafından yaptırıldı. Üzeri çatılı ve minareli olan caminin mimarî bakımdan bir önemi yoktur. *Ahievren camii,* Ahievren türbesinin güneyinde ufak bir mescittir. Kâgir, üstü çatılı basit bir yapıdır ve süslemesi yoktur. Minaresi geç devirlere aittir. *Kapıcı (Çarşı) camii,* Osmanlı devrine aittir; Hüseyin Bey tarafından yaptırıldı (1864). Ahşap çatılı, kâgir duvarlıdır; minaresi vardır. *Melikgazi medresesi,* Mengücekoğlu Muzaffereddin Mehmed Şah tarafından yaptırıldı (1246). Bu medreseden bugün hiç bir iz yoktur; ancak kapısı, kaledeki Alâeddin camiinde kullanıldı. *Melikgazi kümbeti,* şehrin merkezinde Cacabey camiinin doğusunda, Lâle camiinin arkasın-

KIRŞEHİR'den
genel görünüş

Foto. Hürriyet arşivi (MEYDAN)

dadır. Anadolu Selçuklularının mezar anıtları olan kümbetlerin en güzel örneklerinden biridir. XIII. yy.ın ilk yarısında, Mengücekoğlu Muzaffereddin Behram Şahın, ölümünden sonra zevcesi tarafından yaptırıldı. Köşeli üçgen şeklinde yassıltılmış kare bir kaide üzerinde, sekizgen olarak yükselen yapıyı, yanlara taşan konik bir külâh örter. Külâhın daire biçimindeki kaidesi ise 8 üçgenle sonuçlanan bir saçak üzerine oturmaktadır. Bu dış görünüşüyle eski türk çadırlarını hatırlatan kümbetin kapısı beyaz mermerden ve zengin dekorludur; üst kısımda selçuk nesihi ile yazılmış kitabesi yer alır. Kapının önündeki merdiven yıkılmıştır. İç kısım iki kat halindedir. Üzeri tonozla örtülü alt kısım mumyalıktır. Üst kat sekiz köşelidir ve üzeri kubbeyle örtülüdür; pencereden ışık almaktadır. Binanın iç ve dış kısmı kesme taştandır. Yapıldığı tarih kesin olarak bilinmemekle birlikte üslûp özelliğinden 1250'de yapılmış olabileceği kabul edilir. *Âşıkpaşa türbesi*, şehrin dışında Kızıltepe'de eski bir mezarlığın içindedir. Kırşehir'de eskiden beri önemli bir ziyaret yeri olan türbe, şair Âşıkpaşa için, Eretna Beyin veziri Alâeddin Ali Şah Rumî tarafından yaptırıldı. Bayezid II tarafından tamir ettirilerek kubbeleri kurşunla kaplatıldı (1481). Türbe büyük olmamakla birlikte mimarîsi ve orijinal şekliyle ilgi çekici bir yapıdır. Tek kubbeli kare mekânın arkasındaki giriş koridoruna bağlı gösterişli portali ile, anadolu türbe mimarîsinde önemli ve değişik bir örnektir. Cephe ve portal bütünüyle mermer kaplıdır. Portal nişinin üst kısmı istiridye kabuğu biçiminde yivlidir. *Ahievren türbesi*, ahi teşkilâtını kurarak XIV. yy.da ölen Ahi Evren'e ait ters L biçiminde, iki eyvanlı ve üstü kubbeli, sofalı bir yapıdır. Güney tarafta mescit yer alır. Türbenin içinde üzeri yazılı güzel bir sanduka vardır. Türbe kapısı üzerinde ve türbenin içinde beyaz mermerle işlenmiş kitabe bulunmaktadır. Kırşehir'de bunlardan başka, şehrin güney girişinde İlhanlı devrine ait 1288 tarihli kümbet, *Süleymantürkmanî türbesi* (1227) ve *Muhteremhatun türbesi* (XIII. yy.) vardır. Kırşehir dışındaki türk eserleri ise, şehrin 15 km batısında Selçuklular devrine ait (XIII. yy.) *Karakurtbaba türbe* ve *kaplıcası* ile şehirden 20 km uzaklıkta Kızılırmak üzerine kurulmuş olan yine XIII. yy.a ait *Kesikköprü* ve *Kesikköprü kervansarayı*'dır.

— *Kırşehir ili*, bütünüyle İç Anadolu bölgesinin Orta Kızılırmak bölümünde yer alır. Batı ve kuzeybatıda Ankara, kuzeydoğu ve doğuda Yozgat, güneyde Nevşehir ve Niğde illeriyle çevrilidir; 6 570 km² (km²'ye ortalama 32 kişi); 212 083 nüf. (1970 sayımının ilk sonuçları).

● *Coğrafya*. Kırşehir ili toprakları, genellikle 1 000 - 1 200 m yükseltideki yaylalardan meydana gelir. Bu yayla, çok yerde *öz* adı verilen, Kızılırmak ve Delicеırmak'a dökülen vâdilerle orta derecede yarılır veya Mağlı (Seyfe) gölünün yerleştiği yassı çanaklarla çukurlaşır. Yayla üzerinde 1 700 m'ye kadar yükselen basık dağlar bulunur. İl arazisinin temeli, billûrlu eski kayalardan (mermerleşmiş kireçtaşı, billûrlu şist, granit) oluşmuştur; yer yer Üçüncü zamanın ilk yarısına (Eyosen) ait killi-kireçli katmanlar ve tuzlu-jipsli, kum-kil tortulları meydana çıkar; bunların üzerini de kısmen Üçüncü zamanın ikinci yarısına ait (Neojen) göl tortulları kaplar. Sert temel yer yer faylarla kırılmış olduğu için, bunların yerinden oynamasıyle bazen şiddetli depremler meydana gelmektedir. Başlıca dağlar, kuzeybatı - güneydoğu doğrultusu gösterir: *Kervansaray* (1679 m), *Baran* (1 681 m) dağları ve ilin kuzey kesimindeki *Çiçek dağı* gibi.

Kırşehir ili topraklarında sert bozkır iklimi hâkimdir. Kışlar soğuk ve sürekli, yazlar gündüzleri sıcak, yağışlar da kıttır. Kırşehir Meteoroloji istasyonunun 37 yıllık gözlemlerine göre en soğuk ayın ortalaması —0°1C, en sıcak ayınki 23°C'tır. Şimdiye kadar kaydedilen en düşük ve en yüksek sıcaklık —28°C ve 39°4 C, sıcaklığın 0°C'ın altına düşebildiği günlerin sayısı 101'dir. Yıllık ortalama yağış, 369 mm'dir; yağışların mevsimlere dağılışı şöyledir (yüzde olarak): kış 38, ilkbahar 33, yaz 11,5, sonbahar 17,5. En çok yağış kasım - haziran arasında ve özellikle kış aylarında yağar; ilkbaharın yağış payı çok, sonbaharınki azdır. Yağışın yıllık tutarı düşük olduğundan buharlaşmanın şiddetli olduğu yaz mevsimi de kurak geçer. Yağışlı günlerin ortalama sayısı 90, kar yağışlı günlerinki 13, kar örtülü günlerinki 23'tür.

Tabiî bitki örtüsünde otsu bitkiler hâkimdir. Dağlık kesimlerde, Eskiçağda geniş yer tuttuğu bilinen meşe v.b. ormanları, şimdi ancak bazı kesimlerde tutunabilmiş ve çok defa çalılık görünüşünü almıştır. İl topraklarını bütünüyle Kızılırmak havzası içinde yer alır ve Orta Kızılırmak yaylası içinden geçen öz'ler Kızılırmak'a (Hamamözü, Büyüköz, Kılıçözü, Acıöz) veya onun önemli kolu olan Delicеırmak'a (başka bir Kılıçözü, Değirmenözü, Acısu) dökülür. İl topraklarının ortasında bir zaman *çöl* denilen ve şimdi üzerinde Malya Devlet çiftliği kurulmuş bulunan düzlüğün çukur yerinde, *Seyfe* (*Mağlı*) *gölü* denilen ve yazın kuruyan bir su birikintisi vardır. Kızılırmak vâdisinin Kırşehir - Ankara illeri toprağını ayıran kesiminde, kaya dolgu şeklinde yapılan Hirfanlı barajı, gerisinde 280 km² alanlı bir göl meydana getirir. Bunun önünde de Kesikköprü barajı bulunmaktadır.

Kırşehir ilinin 1965 sayımında 196 836 olan nüfusu, 1970 sayımının geçici sonuçlarına göre 212 083'e, nüfus yoğunluğu (km²'ye düşen nüfus) 30'dan 32'ye çıktı. Bu nüfusun yüzde 22'si, nüfusu 3 000'den fazla olan 4 yerleşme merkezinde (Kırşehir 32 580, Kaman 12 396, Mucur 8 632, ilçe merkezleriyle Boztepe muhtarlığı); geri kalan 165 000 kadarı, sayısı 259 olan köylerde (Çiçekdağ ilçe merkezi de bunlar arasındadır) yaşar. Kır nüfus yoğunluğu 25'tir.

Kırşehir, Osmanlı devletine katılınca, önce Karaman eyaleti içinde bir sancak merkezi oldu. XIX. yy.ın ikinci yarısında Kırşehir sancağı, Ankara vilâyetine bağlandı; 1921'de bağımsız sancak haline konuldu. 1924'te de bu sancak vilâyet (il) şeklini aldı. 1954'te Kırşehir ili kaldırılarak ilçeleri komşu illere dağıtıldı ve Kırşehir ilçesi de yeni kurulan Nevşehir iline bağlandı. 1957'de tekrar il haline getirildiyse de Avanos ve Hacıbektaş ilçeleri il sınırları dışında kaldı. Bugün ilin Merkez, Çiçekdağ, Kaman ve Mucur ilçeleri vardır. — *Kırşehir merkez ilçesi*, 2 294 km²; 81 270 nüf. Merkez ve Göllü bucakları içinde 71 köy. Kırşehir il nüfusunun hemen yüzde 90'ı geçimini tarım ve buna ek olarak hayvancılıktan sağlar, geri kalanlarsa ticaret ve küçük sanatlarla uğraşır. Toprakların faydalanma bakımından bölünüşü şöyledir (yüzde ile): ekili, dikili topraklar 37, nadas 22, orman topraklarl 2,2, çayır - otlaklar 24, ürün vermeyen alanlar 14,5. Ekili-dikili alanların da yüzde 90'dan fazlası tarla ekimine, geri kalan yüzde 10'a yakını üzüm bağları ve meyve, sebze üretimine ayrılır. Tahıl üretimi başta gelir; en çok buğday (160 000 - 192 000 t), arpa (36 000 - 43 000 t), çavdar (17 000 - 19 500 t), mahlut (buğday - çavdar karışımı; 16 000 - 21 000 t), az olarak yulaf (3 000 t) ve mısır (1 000 t'dan az). Kuru sebzelerden en çok patates (38 000 - 30 000 t), fasulye (2 400 t), mercimek (1 200 t), nohut ve hayvan yemi olarak fiğ, burçak, ayrıca soğan ve sarmısak ekilir.

Sanayi bitkileri olarak biraz şeker pancarı (8 000 - 5 000 t), az olarak keten (tohum) ve ayçiçeği yetiştirilir. Üzüm bağları oldukça geniş yer tutar (13 200 hektar; 24 000 - 49 000 t taze üzüm); meyvelerden en çok elma (213 000 ağaç), zerdali (128 000 ağaç), armut, erik, kayısı, ceviz ve iğde yetişir. Yaş sebze üretimi fazla gelişmemiştir. Hayvancılık alanında koyun başta gelir (ak karaman 222 000), bunu kıl keçisi (75 000), sığır (yerli kara 79 000), manda (19 000) takip eder; at sayısı (8 700), eşek sayısından (3 300) daha fazladır. Kümes hayvanları beslenir; arıcılık fazla gelişmiş değildir (60 t kadar bal).

Kırşehir ili, orman bakımından fakirdir; yalnız Çiçekdağ kesiminde biraz meşe ormanı bulunur. Bazı ağaçlandırma çalışmaları vardır (Hirfanlı barajı); vâdi tabanlarında kavaklıklara rastlanır. Kırşehir'de yeraltı kaynakları için arama işlerine girişilmişse de, şimdiki halde yalnızca birkaç yerde demir (Kaman ilçesi), flüorit (Kaman ve Çiçekdağ ilçeleri), demir oksidi (Mucur) işletilir; oniks taşı da Kırşehir'de biblo için işlenir. Sanayi alanında Kırşehir ili geri bir durumdadır. Birkaç un fabrikası sayılabilir. Halıcılık, eski bir ev ve elsanatı olarak sürdürülmekte, 3 500 kadar tezgâhta 35 000 m² kadar halı dokunmaktadır. Ticaret bakımından da bir ilerleme yoktur; buğday, un, baklagiller, kil ve yapağı, canlı hayvan, maden cevheri, halı v.b. satılır. İlde 225 km devlet yolu, 244 km il yolu vardır. 1 070 km olarak tahmin edilen köy yollarından her mevsimde faydalanılmaz. Ankara-Kayseri demiryolu, ilin doğusunda Yozgat ili sınırından geçer. (→ Bibliyo.) [M]

Kırşehir veya **Kale (Kaletepe) höyüğü.** Arkeol. Kırşehir'de höyük. İstanbul üniversitesi adına Prof. H. Th. Bossert'in başkanlığındaki heyet tarafından araştırıldı. Yüksekliği 28 m. kadardır. Topraküstü buluntularından çıkarılan sonuca göre höyükte Eski Bronz, Hitit, Demir, Helenistik, Roma, Bizans, Türk-İslâm çağlarına ait iskânların olduğu anlaşıldı. (M)

Kırşehir Spor kulübü, Kırşehir ilinin spor kulübü olarak kuruldu (1969). Forma rengi yeşil - beyazdır. Profesyonel futbol alanında faaliyet göstermektedir; halen Üçüncü Türkiye liginde oynamaktadır. (M)

KIRŞEHRİ. Bk. KIRŞEHİR.

KIRTAS i. (yun. *khartes*, kâğıt'tan ar. *ḳırṭâs*). *Esk.* Kâğıtç. Papirüsten elde edilen saz kâğıdına islâm ülkelerinde verilen ad.

— ANSİKL. Tar. *Kırtas* adı verilen kâğıt cinsi, arap ülkelerine Mısır'dan getirilirdi. Fiyatı çok yüksek olduğu için az kullanılmaktaydı. Halife el-Mutasımbillâh, bir kırtas yapımevi kurdurdu (836). Ebül Abbas el-Nebati'nin bildirdiğine göre, Araplar kırtas yapımında bazı değişiklikler yuguladılar; boyutlarını 44,50 m × 0,75 m'ye çıkardılar. 950'den sonra kırtas kullanılması son buldu. Kırtas üzerine yazılan ve *tiraz* adı verilen metinlere el-Fustat, Sakkare, Mit Rahina harabelerinde, Ehnas Ahmim ve Edfu gibi bölgelerde rastlanır. Bunların çoğu devlet yönetimi ve medenî hukukla ilgili belgelerdi. Abdullah bin Vahab'ın *Kitab el-Cami fi'l-Hadis* (Hadisleri Toplayan Kitap) [IX. yy. başları] adlı eseri, kırtas üzerine yazılmış arapça eserlerdendir.

◆ **Kırtasî** sıf. *Esk.* Kâğıda ait, kâğıt ile ilgili. ‖ *Kırtasî işler*, kâğıtla yapılan veya büroya ait işler. ‖ *Kırtasî muamele*, kâğıt veya büro işlemleri. (M)

KIRTASİYE i. (ar. *ḳırṭâs*'tan *ḳırṭâsiyye*). Defter, kâğıt, kalem, mürekkep v.b. gibi büro gereçlerinin genel adı. ‖ Kâğıtla yapılan işlemler, kâğıt işleri. ‖ *Esk.* Yazı araçları için ayrılan veya sarf edilen para. *Kırtasiye masrafları.* ‖ *Mevad-ı kırtasiye*, yazı araçları. (M)

KIRTASİYECİ i. (*kırtasiye*'den *kırtasiyeci*). Kırtasiye satan kimse. ‖ *Mec.* Dairelerde işleri gereksiz yere ve aşırı derecede çoğaltıp uzatma huyunda olan görevli. Bk. BÜROKRAT. (M)

KIRTASİYECİLİK i. (*kırtasiyeci*'den *kırtasiyeci-lik*). Kırtasiyecinin yaptığı iş. ‖ *Mec.* Devlet dairelerinde işlerin, gereği olmadığı halde, çoğaltılıp uzatılması: *Ecnebî lisanlarına vâkıf, kendini tetebbüe vermiş, kırtasiyecilik içinde bunalmamış bir zatı* (Vâ - Nû). Bk. BÜROKRASİ. (M)

KIRTİPİL sıf. *Argo.* Pejmürde, perişan, dağınık: *Hele biraz pısırık, sümsük ve kırtipil olanlar hapı yuttu demektir* (B. Felek). [M]

KIRZIOĞLU (M. Fahrettin), türk tarihçisi ve forkloresu (Kars, Susuz 1917). İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih bölümünü bitirdi (1946). Erzurum Atatürk üniversitesinde öğretim görevlisidir. Doğu Anadolu ve Azerbaycan folkloru hakkında araştırma, inceleme ve derlemeleri vardır. Eserleri: *Kars Yaylası* (1946); *Kars'ın Kurtuluş Hatırası* (1950); *Dede Korkut Oğuznameleri* (1952); *Kars Tarihi* (2 cilt, 1953,

1958); 1855 *Kars Zaferi* (1955); *Millî Mücadelede Kars* (I. kitap, 1960). [M]

KIS ünl. (ar. *kıyās*'tan *kıs*). *Esk.* «Kıyas et, bununla ölç, buna benzet!» anlamında emir sözü. || *Ve kıs alâ hâza*, buna kıyas et! || *Ve kıs aleyhi'l-bevâkî*, üst tarafını, arta kalanlarını buna benzet, kıyas et!

— Dil bil. *Kıs* kelimesi Arapça'da *kıyas* mastarının ikinci tekil şahıs emir şeklidir; Osmanlıcada birkaç deyimde kullanılmıştır. (M)

KISA sıf. (esk. türk. *kısġa*'dan). Uzunluğu, boyu az olan: *Saçlarımın niçin kısa olduğunu arkadaşlarıma söylemeğe utanmıştım* (R. N. Güntekin). *Kısa boylu bir genç.* (Zt. UZUN.) || Az süren, az bir zamanı kaplayan: *Kendini de hayrete düşürecek kadar kısa bir zamanda kasabaya vardı* (Sabahattin Ali). *Kısa bir seyahate çıkacağını söyledi.* || Tafsilâtlı olmayan, ayrıntısız: *Kısa cevap. Kısa bilgi.* || Zf. Kısaca, kısaltarak: *Kısa yazmak.*

— ÇEŞ. DEY. *Kısa geçmek*, ayrıntısız olarak anlatmak. || *Kısa görüşlü*, dar görüşlü. || *Kısa günün kârı*, «bu kadarı da hiç olmamasından daha iyidir» anlamında alay yollu kullanılır. || *Kısa kesmek*, (sözü) uzatmamak: *Sonra sokak ortasındaki bu muhabbeti kısa kesmek istiyormuş gibi bir hareket yaptı* (Sabahattin Ali). *Kısa kesmek için: Görüşürüz, Keziban, dedim; arasıra uğrayıver* (N. Ataç). || *Kısa ömürlü*, ömrü az olan. Uzun zaman devam etmeyen: *Arkadaşlıkları çok kısa ömürlü oldu.* || *Kısa vadeli*, yapılması için kısa süre tanınmış olan. || *Kısa yoldan*, fazla uzatmadan ve kesinlikle.

— Anat. *Kısa kemikler*, süngerimsi bir dokuyu kaplayan tıkız doku sarmasından meydana gelen kemikler. || *Kısa damarlar*, dalak atardamarının mideye giden dalları. || *Kısa kaslar*, yollarının kısa olması sebebiyle bazı kaslara verilen ad: *Kısa ekstensor, kısa fleksor, kısa fibula, kısa supinatör* v.b.

— Antropol. *Kısa çenelilik*, bazı büyük brakisefal kimselerin altçene kollarının kısa oluşu. || *Kısa kafalılık*, kafatası kısa olan bireylerin özelliği. || *Kısa kafatası*, kısa kafalının kafatası. || *Kısa parmaklı*, parmakları kısa olan. || *Kısa parmaklılık*, parmakların doğuştan kusurlu olması veya doğumdan sonra gelişimin durması yüzünden kısa olması hali. || *Aşırı kısa kafalı*, kafasının kısalığı en belirgin olan kısakafalılara denir: *Urga bölgesinde yaşayan moğollar aşırı kısakafalıdır.*

— Denizc. *Kısa düdük*, denizde çarpışmayı önlemek için, gemi düdüğü ile verilen bir saniyelik ses işareti. || *Kısa sefer*, kısa sefer bölgesi içinde yapılan sefer. || *Kısa sefer bölgesi*, Gemi Adamlarının Yeterliği ve Sayısı Hakkında nizamnameye göre Karadeniz' deki bütün limanlar ile Akdeniz'de Matapan burnundan, Girit'in güneybatısında Krio burnuna, oradan da Hayfa'ya çekilen hattın içinde kalan bölge. || *Kısa ve uzun şimşekli fener*, 0,4 saniye süren kısa bir şimşek ışığının peşinden, bu sürenin dört katına eşit uzun bir şimşek ışığı gösteren deniz feneri.

— Fiz. *Kısa devre.* Bk. KISADEVRE.

— Fonet. Telaffuz süresi kısa olan ünlü veya hece. (Türkçede *ı* ünlüsü genel olarak kısa ünlü kabul edilir.) || Nispeten kısa olduğunda, fonemin telaffuz süresi. (Telaffuz süresinin belirlenmesi, mutlak bir biçimde ortaya çıkmaz ve ancak aynı türden, ama farklı süreli iki fonemin karşılaştırılmasıyle belirlenebilir.)

— Huk. *Kısa elden teslim*, özel bir sebebe dayanarak bir şeyi fer'î zilyet veya zilyet yardımcısı sıfatıyle elinde bulunduran kimseye, aslî zilyetliğin geçirilmesi. (Bk. ANSİKL.) || *Kısa hapis*, askerî kabahatler için disiplin yoluyle verilen, hürriyeti kısıtlayan bir çeşit ceza. Bk. ANSİKL.

— Mad. oc. *Kısa ayak.* Bk. STOSSBAD.

— Radyotek. *Kısa dalga.* Bk. DALGA.

— Sine. *Kısa metrajlı filim*, uzunluğu 300 m ile 1 000 m arasında değişen filim. (Belge filimleri, reklam filimleri, karton filimler genellikle kısa metrajlı filimlerdir.)

— Vet. *Kısa soluklu*, genellikle akciğer amfizemine bağlı solunum güçlüğüne tutulmuş at.

— Zool. *Kısa duyargalı*, duyargaları çok kısa olan böceklere denir. (Büvelekler ve sinekler kısa duyargalı böceklerdir.)

— ANSİKL. Huk. *Kısa elden teslim*, zilyetliğin devri için, o şeyi elinden bulunduran kimselerden geri alarak tekrar ona devredilmesi gibi uzun bir yolu engelleyen bir zilyetliğin devri yoludur. Burada bir kimse fer'î zilyet veya zilyet yardımcısı sıfatıyle özel bir sebeple, (msl. kiracı sıfatıyle) malı elinde bulundurmaktadır. Bu durumda malik, kiracı sıfatıyle malı elinde bulunduran kimseye satarsa, mülkiyet zilyetliğin kısa elden teslimi suretiyle devredilmektedir. Satıcı, malı kiracıdan geri alarak ona tekrar vermemekte, mala fer'î zilyet olan kimse, malı zaten elinde bulundurduğu için, zilyetlik kısa elden geçirilerek fiilî hâkimiyet kurulmaktadır.

● *Kısa hapis.* Askerî Ceza kanununa göre, askerî kabahatler için verilen kısa hapis cezası, «göz hapsi», «oda hapsi» ve «katıksız hapis» olmak üzere üç türlüdür. Kanunda kısa hapis cezası için gösterilen yerlerde, suçlu hakkında kısa hapsin her çeşidine hüküm verilebilir (md. 23). Ancak katıksız hapis cezası, subaylar, askerî memurlar ve kadınlar hakkında uygulanamadığı gibi, sağlık durumu elverişsiz olan erat ve assubaylara da uygulanamaz. (Bk. KATIKSIZ *hapis.*) Kısa hapis cezası üç günden iki aya kadar olabilir, bu cezanın assubaylar, subay ve askerî memurlara uygulanma biçimi farklıdır. Askerî Ceza kanununa göre, subay ve askerî memurlara, dört haftaya kadar göz ve oda hapsi cezaları verilebildiği halde, erat hakkında dört haftaya kadar oda ve üç haftaya kadar katıksız hapis cezası uygulanabilir (md. 23). Böylece subaylara ve askerî memurlara katıksız hapis ve erata da göz hapsi cezaları verilemez. Bk. CEZA.

◆ İ. Kısa olan şey: *Uzun lafın kısası.*

◆ **Kısa kısa** zf. ve sıf. Uzun olmayan, kopuk kopuk: *Kısa kısa birçok hikâye yazmıştır.* (ML)

KISACA sıf. (*kısa*'dan *kısa-ca*). Biraz kısa, kısa sayılabilir: *Kısaca boylu, tıknaz bir adam.* || Zf. Kısa olarak, özetle: *Ben, muhataplarıma, kısaca şu cevabı verdim: Mevzuubahs ettiğiniz mesele, bugünün meselesi değildir* (Atatürk).

◆ **Kısacası** zf. Kısaca söylemek gerekirse: *Birtakım yerlerde insanları insanlıktan çıkarmış, aç bırakmış, kısacası her şeyi yapmış* (N. Ataç). [M]

KISACIK sıf. (*kısa*'dan *kısa-cık*). Çok kısa: *Ezgilerini kendi kendilerine yaratmağa çalışan o kimi uzun, kimi kısacık mısralara bayılıyorum* (N. Ataç). *Kısacık etek. Kısacık hikâye.* (M)

KISAÇ i. (*kısmak*'tan *kıs-aç*). Bk. KISKAÇ.

KISADEVRE blş. i. Elektr. Aralarında bir potansiyel farkı bulunan iki nokta, direnci çok küçük olan bir iletkenle birleştirildiği zaman meydana gelen elektrik olayı. || *Bir makineyi kısadevreye almak*, makineyi, direnci çok küçük olan bir elektrik devresiyle çalıştırmak. || *Bir transformatörün kısadevre gerilimi*, daha önce kısadevreye alınmış sekonder sargıdan nominal akım geçmesi için, bir transformatörün primer sargısına uygulanması gereken gerilim. (Bu gerilim, nominal primer gerilimin genellikle yüzde bir kesri cinsinden bağıl değerle belirtilir.)

— ANSİKL. Uçları arasındaki potansiyel farkı V, direnci de R olan bir iletkende harcanan enerji, Joule kanununa göre $\frac{V^2}{R}$'dir. Görüldüğü gibi, R çok küçük ise harcanan enerji çok büyük olur. Bu enerji kaybı iletkenin ısınmasına, sonradan da ergimesine ve buharlaşmasına yolaçar; bu olay oldukça önemli tehlikeler (yangın, malzemenin tahrip olması v.b.) yaratır. Sanayide, *kısadevre*'nin bu zararlı etkilerine karşı, kısadevre yapan kısmı enerji kaynağından otomatik olarak ayıran sigortalar ve şalterler kullanılır.

Kısadevreyle açığa çıkan ısı, ark lambaları ve çeşitli elektrik kaynağı usulleri gibi yararlı işlerde değerlendirilebilir.

Direnci küçük bir iletkenle birleştirilen iki nokta arasındaki potansiyel farkı azsa, bu iletkenin, akımın büyük bir kısmını üzerine çekmekten başka etkisi olmaz. Bu olay, bir ampermetrenin veya seri bağlanmış herhangi bir alıcının iki ucu arasına bir iletken yerleştirildiği zaman meydana gelebilir. Sanayide çok yaygın olan bu işleme *kısadevreye almak* denir. (L)

KISADUYARGALILAR çoğl. blş. i. Zool. Dik dokunaçlı ve kısa duyargalı iki kanatlı böcekler alttakımı: *Çeçe sineği kısa duyargalı sikloraf bir iki kanatlı böcektir.* (Kısa duyargalı nemfler ortoraf veya sikloraf olabilir.) [L]

KISAELİTRALI blş. sıf. Zool. Elitrası karın kısmından daha kısa olan. (L)

KISAELİTRALILAR çoğl. blş. i. Zool. Kınkanatlı böcekler familyası. *Eşanl.* STAPHYLİNİDAE. (L)

KISAKAFALI blş. sıf. Bk. BRAKİSEFAL.

KISAKANATLILAR çoğl. blş. i. Zool. Eskiden koşucu kuşlar altsınıfına verilen ad: *devekuşu, tepeli devekuşu* v.b. [L]

KISAKÜREK (Necip Fazıl), türk şair ve yazarı (İstanbul 1905). İlk öğrenimini Amerikan ve Fransız kolejinde yaptı. Bahriye mektebinde bir süre okudu. İstanbul Dârülfünunu Felsefe bölümüne yazıldı (1922). Maarif vekâletince Paris'e gönderildi (1925); ertesi yıl öğrenimi bırakarak geri döndü. Hollanda, Osmanlı ve İş bankalarında çalıştı (1926-1939). Dil ve Tarih-Coğrafya fakültesi, Devlet konservatuvarı, Güzel Sanatlar akademisinde öğretmenlik (1939-1943), gazetelerde fıkra yazarlığı yaptı. *Ağaç* (1936), *Büyük Doğu* (1943) dergilerini çıkardı. Millî Mücadele yıllarında yazmağa başladığı şiirlerini, *Yeni Mecmua, Millî Mecmua, Varlık*'ta yayımladı. 1933'ten sonra oyun ve hikâyeler yazdı. 1943'ten bu yana din ve siyaset konularında yazmaktadır. Şiirlerinde soyut insanın evrendeki yerini, madde ve ruh meselelerini, iç âlemin gizli duygu ve tutkularını işledi. Şiir kitapları: *Örümcek Ağı* (1925); *Kaldırımlar* (1928); *Ben ve Ötesi* (1932); *Sonsuzluk Kervanı* (1955); *Çile* (1962); *Şiirlerim* (1969). Hikâyeleri: *Birkaç Hikâye, Birkaç Tahlil* (1933); *Ruh Burkuntularından Hikâyeler* (1965). Oyunları: *Tohum* (1935); *Bir Adam Yaratmak* (1938); *Künye* (1940); *Sabırtaşı* (1940, CHP oyun yarışması birinciliği [1947]); *Para* (1942); *Namı Diğer Parmaksız Salih* (1949); *Reis Bey* (1964); *Siyah Pelerinli Adam* (1964); *Ahşap Konak* (1964). Monografi: *Namık Kemal* (1940); *Ulu Hakan II. Abdülhamit Han* (1965). Din ve tasavvuf yazıları: *Çerçeve* (1940); *Halkadan Pırıltılar* (1948); *Çöle İnen Nur* (1950); 101 *Hadis* (1951); *Cinnet Mustatili* (1955); *At'a Senfoni* (1950); *Büyük Doğuya Doğru* (1959); *Büyük Kapı* (1965); *Peygamber Halkası* (1968); *Tanrı Kulundan Dinlediklerim* (1968). [M]

Necip Fazıl KISAKÜREK

KISALIK i. (*kısa*'dan *kısa-lık*). Kısa olma hali: *Hepimiz ömrümüzün kısalığından şikâyet ederiz* (A.H. Tanpınar).

— Fonet. Kısa ünlü veya hecenin niteliği. || Bir fonemin veya fonemler grubunun telaffuzuna ayrılan nispeten kısa süre. (L)

KISALMAK geçz. f. (*kısa*'dan *kısa-l-mak*). Kısa hale gelmek: *Elbise yıkanınca çok kısalmış.* || Süresi azalmak: *Günler kısaldı. Kanlıcanın ihtiyarları / Bir bir hatırlamakta geçen sonbaharları* (Yahya Kemal). *Yarın, o güzel yarın benim ömrümü kısalmış bulacak* (N. Ataç). [M]

KISALTIM i. (*kısaltmak*'tan *kısalt-ı-m*). G. santl. Perspektif sebebiyle bazı boyutları daha küçük görünen nesneleri bu görünüşe uygun bir biçimde çizmek metodu. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. G. santl. *Kısaltım* yalnız, düz yüzeyler üzerine çıkıntılı nesnelerin görünüşünü çıkarmağa dayanan sanatlarda (desen, resim ve alçak kabartma) kullanılır.

En ünlü kısaltımlar arasında Mantegna'nın *Ölü İsa*'sı (Brera), Parma kiliselerinde İl Correggio tarafından yapılmış olan kubbe resimleri ve Sixtine kilisesinin Michelangelo tarafından yapılmış olan tavan resimleri özellikle anılmağa değer. Kısaltım metodu

Foto. Hürriyet arşivi (MEYDAN)

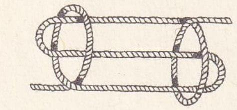

kısaltma bağı (teknol.)

kubbe ve tavan ressamları için özellikle gereklidir. (L)

KISALTMA i. (*kısaltmak*'tan *kısalt-ma*). Kısaltmak eylemi. ‖ Fazla uzun görülen bir kelimenin kısaltılmış şekli: *Kilo kelimesi kilogram'ın kısaltmasıdır.* ‖ Bir kelimeler dizisinde yer alan unsurların ilk harfleriyle belirtilmesi: *T. C., Türkiye cumhuriyeti'nin kısaltmasıdır.* (Kısaltılmış kelimeye *kısaltmalı kelime* denir.)

— Fonet. Fonemin telaffuz süresinin azaltılması. (Meselâ ünlülerde, *uzun* denen süreden *kısa* denen süreye geçiş.)

— Müz. Özellikle bazı notaların, nota gruplarının veya eş ölçülerin tekrarlanmasını önleyerek, müzik yazısını ve okunmasını basitleştirmek amacıyle kararlaştırılmış işaret ve harf.

— Teknol. *Kısaltma bağı*, makaraya sarılmayan bir halatı kısaltmak için atılan düğüm. (ML)

KISALTMAK geçl. f. (*kısalmak*'tan *kısalt-mak*). Kısa hale getirmek: *Eteklği kısaltmak.* ‖ Kısa göstermek: *Bu giyim boyunu daha kısaltıyordu* (Kemal Tahir).

◆ **Kısaltılmak** edilg. f. Kısa hale getirilmek. (M)

KISAMAHMUTOTU bls. i. Bot. Otlaklarda ve nemli korularda yaygın bitki. (İlmî adı *Ajuga reptans.* Ballıbabagillerden.) [L]

KISAS i. (ar. *ḳaṣṣ*'tan *ḳıṣāṣ*). Esk. huk. Misilleme suretiyle suçluyu cezalandırma. (Bk. ANSİKL.) ‖ *Kısas etmek*, bir suçluya başkasına yaptığı kötülüğü aynen uygulamak. ‖ *Kısas yasası*, suçu, aynı derece ve nitelikte bir ceza ile karşılamayı öngören yasa.

— DEY. *Kısasa kısas*, «göze göz, dişe diş» anlamındadır. Yapılan kötülüğün karşılığını aynıyle vermek isteme.

— ANSİKL. Esk. huk. *Kısas*, şeriat hükümlerine göre fiilin (yapılan işin) geri çevrilmesi, yapıldığı nitelikte sahibine (faile) uygulanmasıdır. İslâm dini, her kötü işlemin karşılığını verme görüşünü benimsemekle birlikte, kısas konusunda daha çok iki önemli eylem üzerinde durur. Bunlardan biri adam öldürmede uygulanan kısastır. Buna *kısas fi'n-nefs* (insanın özüne, nefsine yapılanı yapana uygulama) denir. Adam öldüren bir kimse, din kurallarına uygun olarak öldürülür. Öldürmenin niteliği, uygulanış biçimi ölene yapılan işleme göre değerlendirilir. İkincisi, bir kimseyi yaralamada uygulanan kısastır. Buna da *kısas fi madun -in-nefs* (nefse yapılanı, uğranılan yıkımın aynını karşısındakine [yapana] yapma) denir. Bunun da niteliği suçu işleyenin eylemine göre belirlenir. Adam öldüreni öldürmede uygulanan kısasa halk dilinde *kana kan* adı verilir.

Bazı bilginlere göre, kısas; İslâmlıktan çok önce öç alma (intikam) görüşüne dayanan bir işlemin, Kur'an hükümleriyle ilâhî emirlere dayanılarak, kesin hukuk kurallarına bağlanmasıdır. İslâmda kısas kan davası niteliği taşımaz. *Kur'an*'ın birçok yerinde, adam öldürmek, cana kıymak yasaklanmıştır. Ancak, bazı surelerde haksız yere adam öldürene, ölenin yakınları tarafından aşırı davranmamak şartıyle kısas uygulanacağı bildirilir (İsra, 33).

Kısasın uygulanması, insanın kendi isteğine göre değildir. İslâm dini bunu da bazı kesin kurallara bağlamış, bir kan davası olmasını önlemiştir. Kısasta ana kural, hür insana hür insan, kadına karşı kadın, köleye karşı köledir.

Bir mümini öldüren kimse mümin değilse ona kesinlikle kısas uygulanır. Öldüren, mümin olur ve öldürdüğü müminin yakını tarafından bağışlanırsa, gene dinin belirttiği ölçüde bir parayı ölenin yakınına ödemekle yükümlü kılınır. Kısas konusunda ortaya çıkan güçlüklerden, anlaşmazlıklardan biri de müminlerin «kâfirleri» öldürdüğü zamanki durumdur. Bazı bilginler bu gibi olaylarda *diyet* denen paranın ödenmesini gerekli görürler. Nitekim Hz. Muhammed, anlaşma yaptığı «münkirlerden» bazısını öldüren müminlere karşı iki defa kısas uygulamadı, gerekli gördüğü diyeti kendisi ödedi. Bazı, islâm fıkıhçıları, Hz. Muhammed'in bu davranışını kısasta bir kural olarak benimsediler. Gene hadislerin bildirdiğine göre Hz. Muhammed, bir gün kendi gözü önünde bir müslüman cariyeyi, başını taşla ezerek öldüren yahudiye aynı ölçüler içinde kısas uygulanmasını emretti. Yahudi, başı taşla ezilerek öldürüldü. Şeriata göre, *kısas fi'n-nefs* (adam öldüreni öldürme) gereklidir. Ölen kimsenin en yakını *velî-ül-dam*'dır (öç alıcı). Bu türlü bir cezalandırmanın özünde kişinin kendi öcünü alma düşüncesi saklıdır. Şeriat bunu belli kurallara bağlayarak düzenledi. Böylece, ailenin aileden öç alma geleneğini kaldırdı. Şeriata göre kısasın uygulanması için birtakım kuralların bulunması gerekir: **a.** adam öldüren bir kimse, suçu işlerken din ve hukuk bakımından «reşit» olmalı; **b.** öldürülen kimse ölenin torunu, yeğeni, kölesi, torunlarının kölesi olmamalı; **c.** islâm dinine yeni giren bir kimsenin önceki suçları bağışlandığı için ona karşı kısasın uygulanması doğru değildir. (Ancak adamın müslüman olmaktaki samimiyetinin göz önünde tutulması gerekir. Öldürenin iman etmesi, iman ettiğini açıkça bildirmesi gerekir); **ç.** delilere, akıl hastalarına, küçük çocuklara kısas uygulanmaz; **d.** toplu olarak adam öldürenlerden biri değişik sebepler yüzünden öldürülemezse ötekiler de kısastan kurtulur; **e.** adam öldüren kimse, kısastan önce ölürse, ölenin yakınının isteği yerine getirilmez. Ebu Hanife, Mâlik gibi imamların savundukları bu görüşü İbni Hanbel ve Şafiî kabul etmez. Onların düşüncesine göre suçlunun yakınından para (diyet) istenebilir. Bazı yorumculara göre, bu görüş, ölenin yakınlarını hem sindirmek, hem de uğradıkları zararı biraz giderek ailece öç almayı önlemek içindir. Kısasın uygulanması konusunda Mâlik, Şafiî, İbni Hanbel ölenle öldürülenin müslümanlık, hürlük bakımından eşit durumda olmalarını öne sürerler. Hanefî mezhebinden olan fıkıhçılar, bilginler bu görüşe yanaşmazlar. Gene imam Mâlik'e göre çocuklarını, torunlarını bile bile öldüren bir kimsenin öldürülmesi gereklidir. Kısasın uygulanmasında, işlenen suçun kesin olarak bilinmesi, delillerin, gerekli belgelerin toplanması gereğini bütün imamlar benimserler. Kısas, hiç bir zaman «*zan*»na dayanılarak uygulanmaz. Kısasın gerçekleşmesinde *velî-ül-dam* denen öç alıcının isteği gereklidir. İmam Mâlik, imam Şafiî, nerede olursa olsun, kısasın, suçlunun suçu işlediği biçimde yerine getirilmesi görüşünü savunurlar. Ebu Hanife'ye göre suçlu, kılıçla öldürülmelidir. İslâm dininin uygun gördüğü genel kurala göre kısas, öldürülen kimsenin en yakını tarafından istenebilir.

Kısas yalnız ölümle sonuçlanan durumlarda yerine getirilmez. Yaralanmalarda suçlunun yaptığını kendine yapmak da dince uygun görülen hükümler arasındadır. Bir kimse, suçluya kısas uygulanmasını istemez, kısasın yerine getirilmesinden vazgeçerse bile zararın giderilmesini dileyebilir. Ancak, gereken diyet ödenmezse gene kısas uygulanabilir.

● *Tarihçe.* Kısas, İslâm dininin doğuşuyle ortaya çıkan bir ceza şekli değildir. Totem inançlarına bağlı topluluklarda, çoktanrılı dinlerde, daha sonra Musevîlikte (özellikle *Tevrat*'ta) kısas, genel geçerliği olan, zorunlu bir sosyal kurumdu. Totemci toplumlarda suçlar, insanlardan çok, onların bağlı bulunduğu totemlere karşı işlenmiş sayıldığından, kısası gerektiren suçu işleyenin bulunduğu topluluktan, karşı toplumun öç alma hakkı vardır. Suçu işleyen kim olursa olsun, gerçek sorumlu gene onun bağlı bulunduğu totemin toplumuydu. Bu yüzden cezalandırma işlemi bütün topluma uygulanırdı. Zamanla biraz yumuşayan bu toplum suçluluğu görüşü öç alma (intikam) duygusuna dönüştü, insanlar arasında bir kan davası niteliğini kazandı. İnsanlığın geçirdiği gelişme aşamaları sonucu, suçtan doğan sorumluluk zamanla suçu işleyen kimselere yüklenmeğe başladı. Eski İran, Hint, Çin, Mısır, Sumer, Babil ve komşularında, Hititlerde, Anadolu uluslarında suçu işleyenin cezalandırılması dinî gereklilik olarak yorumlandı. Tanrı krallar, onların görevlendirdiği kimseler, suçluları doğrudan doğruya cezalandırma yetkisini ellerinde tutuyorlardı. Krala, topluma, herhangi bir görevliye karşı işlenen suç, Tanrılara karşı işlenmiş sayılıyordu. Bu yüzden suçlunun, suça ortak olanların cezalandırılmaları kaçınılmaz bir nitelik taşıyordu. İnsanlar, topluluklar geliştikçe suç işleyenle yıkım gören arasında, karşılıklı cezalandırma düşüncesi doğdu. Suçluya, yaptığının olduğu gibi uygulanması (kısasın başlangıcı) görüşü bir hukuk ilkesi niteliğine büründü. Sümerlerde, Hititlerde, Yunan, Fenike ve Roma uluslarında öldüreni öldürmek bir genel yasa geçerliği kazandı. Roma'da, romalı bir yurttaşı öldüren öldürülürdü. Yunan'da, Kartacalılarda, İbranîlerde durum aynıydı. Bu ceza verme kuralı «göze göz, dişe diş, kana kan» olarak bir yasa kesinliğine dönüştü. Musa'nın getirdiği din, cezalandırmada, kısasın en açık biçimi olan bu «göze göz, dişe diş» deyimini kesinleştirdi. Bir kural diye önerdi. İsa, bunu benimsemedi. Göze göz, dişe diş kuralına, «biri yanağına vurursa sen öteki yanağını da çevir» diyerek karşılık verdi. İbranîlerde aynı kültür kaynaklarından beslenen Araplar, İslâmlıktan önceki çağlarda, özellikle Cahiliye devrinde, bu ilkel kısası bir toplum kuralı, bir cezalandırma yasası diye benimsedi. Toplum kurumlarında birçok değişiklik yapan, yenilikler getiren islâm dini, Cahiliye çağından kalan bu kısas biçimini de kendi görüş açısına göre düzenledi. Müslümanlığın ilk yıllarında, azınlıkta olan müslümanlara karşı yapılan kötülükleri, saldırıları gözönünde tutarak kişisel bir dava olmaktan çıkardı, bir toplum meselesi olarak yorumladı. Müslümanların sayısı arttıkça, islâm dininin yayıldığı ülkelerde büyük devletler kurulmağa başlayınca, kısas uygulamasında da islâm hukukuna (fıkıh) yaraşır bir değişme yapıldı. Başta, mezhep kuran büyük imamlar olmak üzere, birçok fıkıh bilgini kısası medenî toplumlara uygun bir nitelikte yorumlayarak düzene koydular. Daha sonraki çağlarda kısas kişisel bir uygulama olmaktan çıktı. Kısası gerektiren suçlar, belli kimselere karşı işlense bile toplum düzenine karşı işlenmiş sayıldı. Kısas yoluyle verilen cezalandırma, devletin denetimi altına girdi. Artık, suçluyu cezalandırma, yıkım görene, ölenin ailesine para verme (tazminat), devletin koyduğu yasalara bırakıldı. Bugün kısas yoluyle cezalandırma, şeriatla yönetilen bir iki islâm devleti bir yana bırakılırsa, eski medeniyetlerin kültür ürünlerinden yararlanan medenî ve çağdaş toplumların hiç birinde yoktur. Bugünkü hukukta da, kısas yasasının bazı kalıntıları hâlâ yaşamaktadır. Bu kalıntılara örnek olarak şu kurallar gösterilebilir: 1. iki kişi, ortaklık rejimi içinde evlendikleri zaman, malların ayrılmasından sonra, ortaklığın bazı mallarını gizleyen veya zimmetine geçiren taraf, adı geçen mallardaki payından yoksun bırakılır; 2. yalancı tanıklara ve tanıkları iğfal edenlere, bazı hallerde, sanığa verilmesine sebep oldukları cezanın aynı uygulanır.

◆ **Kısasen** zf. *Esk.* Kısas yoluyle, öldüreni öldürerek, yaralayanı yaralayarak: *Hz. Ali, Ubeydullah'ın kısasen katl olunmasını rey' etti* (Cevdet Paşa).

◆ **Kısasî** sıf. *Esk.* Kısasa ait, kısasla ilgili. (ML)

KISAS çoğl. i. (ar. *ḳıṣṣa*'dan *ḳıṣaṣ*). *Esk.* Kıssalar, dinî hikâyeler. ‖ *Kısas-ı enbiyâ*, peygamberlere ait hikâye ve rivayetler. Peygamberler tarihi. ‖ *Kısas-ı evliyâ*, velilerin veya din ulularının hikâyeleri. ‖ *Ahsen-ül-kısas* («hikâyelerin en güzeli»), Yusuf peygamberin hayatının anlatıldığı kıssa; Kur'an'da bu adla geçer. (M)

Kısas-ı Enbiya ve Tevarihi Hülefa (*Halifeler Tarihi ve Peygamberlerin Kıssaları*), Cevdet Paşanın (1822-1895) peygamberler ve hükümdarlar tarihi. Yazar, bu eseri hayatının sonlarına doğru yazdı, ilk 6 cildini kendisi, son 6 cildini de 1908'den sonra kızı Fatma Aliye Hanım bastırdı. Âdem peygamberden, Hz. Muhammed'e kadar gelen peygamberler hakkındaki menkıbeleri özetledikten sonra, Hz. Muhammed'in hayatını, dört halifeyi, onları takip eden emevî ve abbasî halifeleri ile Araplar hakkında bilgi veren *Kısas-ı Enbiya*, ayrıca Osmanlı devletinin kuruluşundan Murad II'nin saltanatının son yıllarına kadar olan dönemi de içine alır. Eserin sonunda, bittiğine dair bir

kayıt bulunmadığından, Cevdet Paşanın bu eserde osmanlı tarihini tamamlamak istediği ileri sürülür. Eser sade bir dille yazılmıştır. Üslûbu tabiî ve akıcıdır. Bilimsel olmaktan çok eğitici bir eserdir. *Kısas-ı Enbiya*'nın ünü Türkiye'nin sınırlarını aşmış, Kazan Türkçesine de çevrilmiştir (basımı, 1900 ve 1911). [M]

Kısa Tesadüfler (*Brief Encounter*), Noel Coward'ın bir senaryosundan David Lean'in çektiği ingiliz filmi (1946). Evli, çocuklu, otuz yaşında bir kadın, bir garda İngiltere'yi terkeden evli bir adama rastlar. Aralarında aşk doğar; sokaklarda ve garda birkaç saat geçirirler. Sonra her biri kendi yoluna gider. David Lean bu çok basit hikâyeye büyük bir yoğunluk katmıştır. Dekorlar canlı, roller oldukça tabiîdir. (L)

KISAUZANTI blş. i. Dokubil. Sinir hücrelerinin gövde kısmında, uzunuzantı'nın karşısındaki bölgeden çıkan protoplazma uzantısı. (L)

KISIK sıf. (*kısmak*'tan *kıs-ı-k*). Kısılmış olan: *Kısık lamba.* || [Ses için] Boğuk, güçlükle duyulabilen, hırıltılı: *Akşamları bitap, soluk alamayacak kadar yorgun ve sesi kısık eve dönüyordu* (H. E. Adıvar). *Şahinde kısık bir sesle: Ne bileyim ben, bey? dedi* (Sabahattin Ali). || Yumulu, hafifçe kapanmış, yumulmuş olan, yumuk: *Üzüntü ile kısık gözlerine tuhaf bir sertlik, baktığı şeyi delen ve ötesine geçen bir dikkat gelmişti* (A. H. Tanpınar). *Pos bıyıkları altındaki kısık dudaklarıyle bu orta boylu adam partinin genel sekreteriydi* (Ş. S. Aydemir). || İ. *Esk.* Çok dar geçit. || Kasık.

◆ **Kısıklık** i. Kısık olma hali: *Fakat sesinin kısıklığı, ellerinin yaraları, hastalığı...* (Ömer Seyfeddin). [M]

KISIKLI, İstanbul'un banliyölerinden; Üsküdar ilçesi içinde bucak merkezi; 9 237 nüf. (1965). Kısıklı, Küçük ve Büyük Çamlıca tepeleri arasında yer alır. Çevresinde tanınmış gezi yerleri vardır. — *Kısıklı bucağı*, 19 720 nüf. (1965). Alemdağı'na kadar uzanır; Ümraniye (14 800 nüf.), Dudullu, Alemdar, Çekme köyü, Reşadiye ve Sultançiftliği gibi yerleşmeleri kapsar. (M)

KISILMA i. (*kısılmak*'tan *kısıl-ma*). Kısılmak eylemi.

— Biyol. Kalbin, içindeki kanı damarlara vermek için açılıp kapanması. *Esk.* Takabbuz etmek. (M)

KISILMAK geçz. f. (*kısmak*'tan *kıs-ı-l-mak*). Miktarı, hacmi azalmak. || Yavaşlamak, alçalmak: *Bir gün, küçük kâtip, boğazına bir bez bağlamıştı. Boğula boğula öksüyor konuşurken sesi kısılıyordu* (R.N. Güntekin). *Radyonun sesi neden kısıldı?* || [Göz için] Hafifçe kapanmak: *Kör Şaban'ın tek gözü utançla kısıldı* (Kemal Tahir). || [Lamba için] Işığı azalmak: *Lamba kısılmış olduğundan oda alaca karanlıktı* (Kemal Tahir). || Kaçamayacak şekilde yakalanmak, baskı altına alınmak.

— DEY. *Kapana kısılmak.* Bk. KAPAN. (M)

KISILMIŞ sıf. (*kısılmak*'tan *kısıl-mış*). Patol. Dar bir boşluk içinde anormal olarak sıkışıp kalmış organlara denir: *Kısılmış bağırsak kıvrımı.*

— Kadın-doğum. *Kısılmış etene*, alt kısmının aşırı derecede kasılmasıyle dölyatağı içinde sıkışıp kalmış etene. (L)

KISIM veya **KISM** i. (ar. *kısm*). Parçalara ayrılmış bir şeyin her bölümü, bölük, kesim: *Miras tarikiyle, memleketin bir kısmı yabancı bir hükümdarın eline geçebilirdi* (Ziya Gökalp). *Romanın üçüncü kısmı daha uzundur.* || Cins, çeşit, takım: *Kadın kısmı.* || *Kısım âmiri*, bir resmî kuruluşta bölük veya grup şefi. || *Kısım etmek*, parçalamak, bölmek. || *Kısım olunmak*, parça parça olmak, bölünmek. || *Esk. Kısm-ı âzam* (veya *kısm-ı mühim*), bir şeyin büyük parçası veya bölüğü: *Heyet-i Mümessilenin kısm-ı mühimmini tanıdığımdan cümlesine...* (Atatürk).

— Ask. Askerî bir karargâhın şubelerinden herhangi birinin ikinci derecedeki bölümü. Bk. ANSİKL.

— Bot. Bir organın parçalarından her birine, ancak dipte birleştikleri zaman verilen ad.

— Dy. Gerek tarafik güveni, gerek yapı ve bakım işleri yönünden bir kısım şefinin yönetimine ve buyruğuna verilmiş çeşitli kuruluşları kapsayan, değişken uzunlukta yol boyu. || *Kısım şefi*, denetimi altındaki yol ve çeşitli yapıların bakım ve gözetiminden başka, bu işlerde çalışan personelin yönetiminden de sorumlu olan görevli.

— Mat. *Esk. Kısmı âşarî*, bir logaritmanın onarlık ölçü sistemine göre ayrılmış kısımlarından her biri.

— ANSİKL. Ask. Büyük bir karargâhın şubeleri, ilgili bulunulan branşlardaki çeşitli hizmetleri gereği gibi yürütebilmek için kendi içinde birkaç *kısma* bölünür. Bu kısımlardan her biri bir veya birkaç subay, assubay ve sekreterden kurulmuş olabilir. Bazı yabancı ordulardaki muharip birliklerin, mangadan büyük, takımdan küçük olan taktik kuruluşlarına da *yarım takım* veya *kısım* adı verilmektedir. Bundan başka bazı kuruluşlar içinde manga yerine *kısım* deyimi, esas taktik birlik adı olarak da kullanılmaktadır.

◆ **Kısım kısım** zf. Bölük bölük, ayrı ayrı: *Malları cinslerine göre kısım kısım ayırdılar.* (LM)

KISIMLAMAK geçl. f. (*kısım*'dan *kısımla-mak*). *Halk dili.* Tek elle avuçlamak. (M)

KISINMAK geçz. f. (esk. türk. k.). Tutumlu davranmak. *Esk.* İmsak etmek. (M)

KISINTI i. (*kısmak* > *kısınmak*'tan *kısın-tı*). Her türlü ihtiyaçları karşılamada tutumlu davranma: *Fakat ehemmiyeti yoktu, ufak tefek kısıntılarla her şey yoluna girebilirdi* (A. H. Tanpınar). *Masrafta kısıntı yapmalı.* (M)

KISIR sıf. (esk. türk. k). [İnsan ve hayvan için] Döl vermeyen, doğurmaz: *Kısır kadın. Kısır inek.* || *Teşm. yol.* [Toprak için] Ürün vermeyen, verimsiz: *En kısır toprak doğurmuş emzirir birçok nebat; / Fışkırır bir damlacık ottan, tutup sıksan hayat* (M. Â. Ersoy). || *Mec.* Verimsiz, sonuç vermeyen: *Bir şairin çalmalarını aramağa kalkmak kısır bir iştir* (N. Ataç). *Kısır çalışma.* (*Esk.* Akim.)

— Astrol. Kısırlık olayını kapsayan burçlar kuşağı işaretleri için kullanılır. (Bunlar İkizler ve Başak'tır. Koç, Boğa, Aslan, Terazi, Yay, Oğlak, Kova yarım kısır sayılır.)

— Biyol. İçinde hiç bir üreme olayı geçmeyen canlı hücre, çekirdek v.b. için kullanılır.

— Bot. *Kısır başçık*, içinde çiçektozu bulunmayan başçık. || *Kısır çiçek*, döllenmeyen çiçek. (LM)

KISIR adaları. Bk. BARREN ADALARI.

KISIR dağı, Doğu Anadolu'da (Kars yöresi) Çıldır gölünün güneybatısında; yüksl. 3 150 m. Volkanik kayaçlar. Doğu kenarından Arpaçay - Çıldır yolu, batı kenarından da Kars - Ardahan yolu geçer. (M)

KISIRDÖNGÜ blş. i. *Yeni.* Mant. İspatlanması gereken varsayım veya iddiayı kanıt olarak ileri süren kusurlu ve yanlış akılyürütme biçimi ve *teşm. yol.* düşünülen çeşitli çözümlerin ancak bu çözümlerle elde edilebileceği içinden çıkılmaz durum, çıkmaz. (*Eşanl.* FÂSİT DAİRE.) [LM]

KISIRGANMAK geçl. f. (esk. türk. k.). Esirgemek, vermemek. (M)

KISIRLAŞMAK geçz. f. (*kısır*'dan *kısır-laş-mak*). Kısır hale gelmek veya ürün vermez olmak. (M)

KISIRLAŞTIRMA i. (*kısırlaştırmak*'tan *kısırlaştır-ma*). Kısırlaştırmak eylemi: *Kısırlaştırma ameliyatı.*

— Jinekoloji. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Huk. Çocuk yapma yeteneğini ortadan kaldıran *kısırlaştırma* ile ulaşılmak istenen amaç, sonraki nesilleri irsî hastalıklardan korumaktır. Bu işleme başvurulduğu zaman, tenasül guddelerine dokunulmaz. Bu sebeple sağlık ve cinsî faaliyet üstünde bir etki yapmaz ve bir değişiklik doğurmaz. Bu konuda 10 nisan 1965 tarih ve 557 sayılı Nüfus Planlaması Hakkındaki kanun çıkarıldı. Bu kanun, getirdiği yeni hükümle, belli bazı durumlarda bir kadın veya erkeğin kısırlaştırılmasına izin vermektedir. Adı geçen kanunun 4. maddesinde, bir kadının gebe kalmasını gerektirecek bir hastalık veya ârıza ile sakat olduğu veya bir erkek yahut kadının irsen intikal eden vahim bir hastalığı olduğu tıbben sabit olursa, bunların çocuk yapma kabiliyetinin, cinsî ihtiyaçlarını tatmine mâni olmadan giderilmesi için gerekli müdahalelerin yapılabileceği kabul edilir. Kanun bu ameliyenin yapılmasından önce uyulması gerekli usulü de gösterir. Buna göre, Sağlık ve Sosyal Yardım bakanlığının yetkili kılacağı kurulların objektif âraza dayanan gerekçeli raporu ile bir kadın veya bir erkek üzerinde bu ameliye gerçekleştirilebilir. Kanun kısırlaştırmaya izin verirken, bunu sınırlamaktadır. Bu sınırlandırıcı hükme göre, bir hastalığın tedavisi için yapılan ve mahiyetleri itibariyle sterilizasyon veya kastrasyon sonucu veren müdahalelere izin yoktur.

— Jinekoloji. Tedavi amacıyle yapılan kısırlaşma cerrahî yoldan veya ışın tedavisi yoluyle sağlanabilir. Cinsiyet organlarında ve memelerde habis veya gebelik için tehlikeli bir hastalık (kalp hastalığı v.b.) bulunduğu zaman bu yola başvurulur. (LM)

KISIRLAŞTIRMAK geçl. f. (*kısırlaşmak*'tan *kısırlaş-tır-mak*). Cerr. ve Jinekoloji. Erkek veya kadını ameliyatla kısır hale getirmek. (Bunun için iğdiş etmeğe ihtiyaç yoktur. Kısırlaştırmak için kadında dölyolu borularını, erkekte sperma kanalının bir parçasını kesmek yeterlidir.) [LM]

KISIRLIK i. (*kısır*'dan *kısır-lık*). Kısır olma hali, doğuramama. || *Mec.* Verimsiz olma. *Esk.* Akamet.

— Biyol. Hangi sebeple olursa olsun, üreme imkânsızlığı. || *genetik kısırlık*, ana babadan gelen genlere bağlı kısırlık. || *Kromozomlara bağlı kısırlık*, buna her türün çekirdeklerinde bulunan genom sayısının kromozomlarda meydana getirdiği farklılıktan ileri gelen kısırlık. || *Türlerarası kısırlık*, iki türün çiftleşme imkânsızlığı. (Bu kısırlık ruhsal [cinsel cazibe yokluğu], ırksal [üreme dönemlerinin farklılığı] veya mekanik [çiftleşme organlarının uyarsızlığı veya boy farkı] sebeplere bağlıdır).

— Bot. Bk. ANSİKL.

— Genet. *Gen kısırlığı*, indirgeme anından hemen önce, döl yaratma geninin kaybolmasından ileri gelen kısırlık (msl. bazı melez kuşlarda ve sirkesineğinde olduğu gibi).

— Patol. Çocuk sahibi olamaa durumu, bunda cinsel temasın imkânsızlığı şart değildir. (Kısırlığı, güçsüzlükten, iktidarsızlıktan ayıran nokta da budur. İktidarsızlıkta cinsel salgılar normal kaldığı halde cinsel temas olamaz.) Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Bot. *Kısırlık*, çiçeğin başlıca organlarının gelişimsizliğe uğramış olmaları sebebiyle meydana gelir ve özellikle başka üreme şekillerine sahip bitkiler arasında oldukça sık görülür. Kısırlık, erselikli olmalarına rağmen, çiçeklerin üretici organlarında meydana gelen durum değişikliğinden de ileri gelebilir. Nihayet kısırlık, tabiî veya tarım bitkilerinden elde edilen melezlerin birçoğunda da sık sık görülür. Üretici organlarda veya diğer kısımlarda olsun, hayvansal veya bitkisel bir asalak yüzünden de birçok bitki kısır hale gelir.

— Patol. Erkekte, erbezlerinin olmayışı veya torbalara kadar inmeyişi (kriptorsidi), erbezinin tüberküloz, kanser gibi bir hastalıktan soysuzlaşması, spermadaki bozukluklar (aspermi ve spermatore) ve meni yollarındaki lezyonlar (epididim, sperme kanalı) kısırlığa sebep olabilir.

Kadın kısırlığının sebepleri çok çeşitlidir; bunlar ilkel veya ikincil olabilir (bir veya birkaç doğumdan sonra meydana gelen kısırlık). En sık görülen sebep dölyatağı borularındaki tıkanıklıktır. Kısırlığın en sık görülen durumları şunlardır: Yumurtanın olmayışı; dölyatağı boynu metriti (ikincil kısırlık); dölyatağı mukozasının hazırlık yetersizliği (yumurtanın yerleşmesini engeller, genellikle bir içsalgı bozukluğuna bağ-

kıskaç (teknol.)

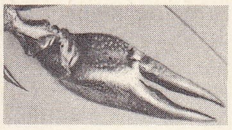

istakoz

kıskaçlar

yengeç

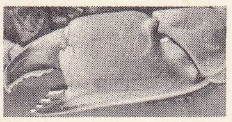

lıdır) ve daha seyrek olmak üzere de dölyolunun anormal asitliği.

Kısırlığın tedavisi ancak sebebi tam olarak teşhis edildikten sonra etkili olabilir. Erkekte, azoospermi (spermatozoid yokluğu) ve spermasteni (spermatozoid güçsüzlüğü), gonadotrop hormonlarla tedavi edilir. Meni yollarının tıkanmaları (epididim, sperma kanalı), çoğu zaman tedavi edilemez. Kadında dölyatağı borularının açıklığı hava vermek suretiyle histerografi veya salpingografi ile kontrol edilebilir. Bu son iki usul ağır olmayan vakalarda tıkanmayı ortadan kaldırabilir; aksi halde bir salpingostomi ameliyatı yapılabilir. Yumurtlama noksanlığı ve mukozoda görülen hazırlık yetersizlikleri, hormonlarla tedavi edilir. Dölyatağı boynu metritinde antibiyotikler, lokal antiseptikler, koterizasyon ve diyatermoagülasyon ile iyi sonuçlar alınmaktadır. Anormal dölyolu asitliğine gelince, ya döl yolu mikroplarını etkileyerek bunun giderilmesine çalışır veya eşin menisi ile sunî döllenmeye başvurulur. Jinekoloji biliminin bugünkü imkânlarıyle kısırlıkların dörtte üçü tedavi edilebilmektedir.

— Vet. Kısırlık evcil bütün hayvanların dişilerinde görülür, fakat bunun kısrak ve özellikle inekte büyük bir iktisadî önemi vardır. Bazen yer yer görülür, bazen de yöresel bir hastalık olarak ortaya çıkar. Bazen devamlı, fakat çoğu zaman da geçicidir. Bazı durumlarda kısır dişi hayvan kızgınlık göstermez; zaman zaman da bu kızgınlık normal veya anormal olabilir, fakat her iki halde de gebelik olayı görülmez; dişi «döl tutmaz». Kısırlığın sebebi ya örgensel bir gayrıtabiîlik veya tenasül uzvunun faaliyetini düzenleyen cihazdaki bir bozukluk yahut doğrudan doğruya tenasül uzvunun kendisi (*bir yaradan ileri gelen kısırlık*) veyahut (hiç bir yara olmadığı halde) tenasül uzuvlarındaki herhangi bir bozukluk olabilir (*uzvun görevlerindeki bozukluktan doğan kısırlık*).

Kısırlık doğuştan olabilir (yumurtalığın yokluğu, yalancı hermafrodizm, çocukluk halinin sürüp gitmesi) çoğu zaman da sonradan meydana gelir. Bunların sebebi de dölyatağındaki tümör veya iltihaplar yahut dölyatağı veya dölyatağı yaralarıdır. İnekte çok sık görülen bu kısırlığın sebepleri ise bruseloz, tanecikli rahim iltihabı ve trikomonozdur. Uzvun görevleriyle ilgili kısırlık, genetik (bazı melezleştirmelerin veya babadan gelen çok yakın bir hısımlığın sonucu olarak) olabilir. Çoğu zaman da içsalgı bezlerinin sinirlerindeki bir düzensizliğin sonucudur. Bu hal özellikle kötü bir beslenme sonucu olarak çeşitli hastalıklara yakalanmış dişi hayvanlarda görülür. Beslenme bozukluklarının etyoloji biliminde önemli bir yeri vardır ve kısırlığın özellikle kış mevsiminin sonunda çok sık görülmesi, söz konusu beslenme düzensizlikleriyle izah edilebilir. Kısırlığın tedavisi bozuklukların menşeine bağlıdır. Marazî kısırlıklarda, kısırlığın sebebi olan yaranın tedavisi gerekir; uzvun görevlerindeki bozukluktan ileri gelen kısırlık hallerinde, genellikle değişik sonuçlar veren yumurtalık veya ön hipofiz hormonları yahut sentez yoluyle elde edilmiş östrojen hormonlar kullanılır. Uygulanan tedavi usulü ne olursa olsun, seks devreleri dengeli bir hal alıncaya kadar, dişi hayvanın çiftleştirilmemesi tavsiye edilir. Tedaviden sonraki ilk kızgınlık durumlarında çiftleşme yapılmamalıdır. Bütün durumlarda dengeli bir beslenme zorunlu olur. (L)

KISIT i. (*kısmak*'tan *kıs-ı-t*). *Yeni.* Hacir. (M)

KISITLAMA i. (*kısıtlamak*'tan *kısıtla-ma*). *Yeni.* Kısıtlamak eylemi.

— Huk. Bk. HACİR.

— İkt. *Tüketimi kısıtlama*, ihtiyarî veya cebrî bir istikraz, bir vergi tarhı, bankalardaki hesapların bir kısmının bloke edilmesi, kısmî blokaj yoluyle banknotların cebrî olarak değiştirilmesi v.b. yoluyle, tüketime arzedilebilecek mal ve hizmetler kitlesi değerinden fazla olan özel kişi gelirlerinin tümünü veya bir kısmını geri alma.

— Mat. *Bir uygulamanın kısıtlaması*, bir E cümlesinin bir F cümlesindeki *f* uygulamada, E' cümlesindeki bir E' alt-cümlesi elemanlarının F cümlesinde uygulaması. (Görüntüler, E' alt-cümlesinin *f* uygulamasındaki *görüntüsü* diye adlandırılan, F cümlesinin bir alt-cümlesini meydana getirir. Bir kısıtlama işlemi yapılmasının ancak tek bir yolu vardır.)

— Sosyol. *Ahlâkî kısıtlama*, Malthus'a göre, genç evlilerin, gelişigüzel çocuk yapmalarını ve bundan ötürü nüfusun çoğalmasını önlelmek amacıyle göz önünde tutmaları gereken ahlâkî kural. (LM)

KISITLAMAK geçl. f. (*kısıt*'tan *kısıt-lamak*). *Yeni.* Önceden verilmiş olan hak ve hürriyetlerin sınırlarını daraltmak, bunları kısıt altına almak: *Basın hürriyetini kısıtlamak.* (M)

KISITLAYICI sıf. (*kısıtlamak*'tan *kısıtla-y-ıcı*). Kısıtlayan, kısıt altına alan.

— Ma. Değişken iki sınır arasında alındığı zaman bire eşit olan, değişkenin aynı sınırlar arasında alınmayan bütün değerleri için ise sıfır olan her fonksiyona Cauchy tarafından verilen ad. (L)

KISITLI sıf. (*kısıt*'tan *kısıt-lı*). *Yeni.* Kısıtlanmış olan. *Esk.* Mahcur. (M)

KISKAÇ i. (esk. türk. *kıskaç*). Bir şeyi sıkıca tutmağa yarayan kerpeten, pens gibi âletlerin genel adı. || Açılıp kapanır iğreti merdiven.

— Camc. Cam dökümünde kullanılan âlet.

— Cerr. Ağızları keskin bir çeşit pens. (Operatör bundan, kıkırdakları ve çok sert olmayan kemik parçalarını kesmek için yararlanır.)

— Ciltc. Bir cildin sırtındaki kordon kabartmalarını belirtmek için kullanılan âlet.

— Deric. *Açma kıskacı*, çanta kilitlerini açmağa yarayan ve mafsallı iki kolu bulunan âlet. || *Dikiş kıskacı*, semercinin el dikişi yaparken işi tutmak için bacakları arasına yerleştirdiği ahşap mengene. || *Kolan kıskacı*, bir sıkıştırma halkasıyle donatılmış, kolanları germeğe yarayan dişli ve geniş çeneli kıskaç. || *Sıkma kıskacı*, çanta kilitlerini, halkaları takmak ve boru perçinleri ezmek için kullanılan kıskaç.

— Metalürji. Hadde tezgâhında maden çubuğunu tutmağa yarayan kerpeten. || *Düz kıskaç*, örste işlenen küçük parçaları tutmağa yarayan, dişli ve düz çeneli kıskaç.

— Teknol. *Şahmerdan kıskacı*, iri demir parçalarını şahmerdan tablasına (örsüne) götürmek ve tabla üzerine istenen şekilde yerleştirmek için kullanılan büyük kıskaç. (İnşaatlarda da, bu tür kıskaçla ağır yükler bir yerden bir yere taşınır.) Bk. ANSİKL.

— Zool. Bazı hayvanların kendilerini savunmağa, avlarını yakalayıp parçalamağa yarayan organı: *İstakozun kıskaçları.*

— Zootekn. Erkek hayvanları iğdiş etmekte kullanılan ve aynı zamanda erbezi kirişini koparak damarları ezen kerpetenimsi âlet.

— ANSİKL. Teknol. *Şahmerdan kıskacı* denilen demirci kıskacı, yüksek sıcaklıklarda ısıtılan büyük demir parçalarını tutmağa yarar; «iççap kumpası» denen bir kumpas biçimindedir. Ortak bir eksen üzerinde eklemli olarak birleşmiş iki koldan meydana gelir. Bu kollar eksenin bir yanında kıvrık, öbür yanında düzdür. Kolların düz kısımları zincirle bir kabloya bağlıdır; bu kablo âleti çalıştırmağa yarar. Demir parçası kıvrık çeneler arasına geçtiği ve kablo kaldırıldığı zaman, düz kollar birbirine yaklaşır ve kıvrık çenelerin parçayı sıkmasını sağlar.

◆ Sıf. Kıskaç biçiminde olan. || *Kıskaç (kelebek) gözlük.* Bk. GÖZLÜK.

— Teknol. *Kıskaç yay*, biçimi maşaya benzeyen araba yayı. (LM)

KISKAÇLAMAK geçl. f. (*kıskaç*'tan *kıskaç-la-mak*). Kıskaçla kıstırmak.

— Saraçl. *Deriyi kıskaçlamak*, dikimi kolaylaştırmak için iki deri parçasının kenarlarını bir kıskaçla yaklaştırmak. (L)

KISKAÇLI sıf. (*kıskaç*'tan *kıskaç-lı*). Kıskacı olan: *Göğsüme, boynuma doğru tırmanmaya çabalayan, kıskaçlı, yarı tüylü ayakları vardı.* (R. H. Karay). (M)

KISKANÇ sıf. (*kıskanmak*'tan *kıskan-ç*). Kıskanan, sadakatsizliğe uğramaktan sürekli olarak korkan: *Bu kadın, son derece kıskançtı. On dört yaşındanberi oğlunu hizmetçilerden kıskanırdı* (Ömer Seyfeddin). *Pek kıskanç bir adam.* || Haset eden, başkasının iyiliğini istemeyen, çekemeyen: *Nevin onların için için ne kadar zalim, kıskanç, kindar ve fırsat kollar olduklarını, âdeta beş hissiyle karışık bir ilâve hisle, kavrayıvermişti* (S. F. Abasıyanık). (M)

KISKANÇLIK i. (*kıskanç*'tan *kıskanç-lık*). Sevilen kimsenin başkasını tercih etmesi korkusundan doğan duygu: *O akşam birinci defa olarak bir kıskançlık kavgasına girişmek kasdıyla kocası demeti, mektubu sordu.* (H. Z. Uşaklıgil). *Filhakika Tayfur Beyin ölmeden evvel bıraktığı mektupta sevgiden ziyade kıskançlık, hiddet, hattâ kin vardı* (A. H. Tanpınar). || Haset etme, çekememe: *Dünyanın her tarafında resmî, yarı resmî müesseselere karşı bir kıskançlık vardır* (A. H. Tanpınar). (M)

KISKANMAK geçl. f. (esk. türk. *kısğanmak*'tan). Sevdiğinin veya kendisiyle ilişiği olanın başkasıyle münasebetini çekememek, ortaklığa katlanamamak: *Onu kıskanıyordu, fakat kimseden değil, kendisinden, kendisinin ihtiyarlığından, onun güzelliğinden ve gençliğinden, nihayet ona tamamıyle tasarruf edememekten müthiş bir kıskançlık hissediyordu.* (H. Z. Uşaklıgil). *Kıskanma güzelim kıskanma; / Senin yerin başka, / Onun yeri başka* (O. V. Kanık). *Karısı kendisini hizmetçi kızdan kıskanır.* || Çekememek, haset etmek: *Yalının iki ayrı odasında çocuklar bulunsa biri karanlık odasından ötekinin mehtaplı odasını kıskanacak, kavga çıkacaktı* (A. Ş. Hisar). || Esirgemek, çok görmek: *Alış verişte parayı kıskanmayarak beğendiğini alıyor, beğendiriyordu da!* (Ahmed Rasim). *Caddeye çıkmak, Batı medeniyetinin, bizden hâlâ kıskandığı, başlıca zevkleri arasındadır.* (F. R. Atay). || İmrenmek, yerinde olmayı istemek: *Gelecek yüzyılın insanlarını kıskanıyorum. İçlerinde şiiri sevenler Yahya Kemal'in eserini tam olarak okuyacak, güzelliklerini, değerini bizden daha iyi anlayacaklar* (N. Ataç).

◆ **Kıskandırmak** geçl. f. Kıskanmasına yolaçmak: *Genci bana gösterip de beni kıskandıracak güya* (M. Ş. Esendal).

◆ **Kıskanılmak** edilg. f. Kıskanmak işine konu olmak. || İmrenilmek: *Herkes tarafından kıskanılsın isterdi.* (M)

KISKI i. (*kıskanmak*'tan *kıs-kı*). *Yeni.* İki şey arasına sokuşturulan parça, takoz.

— Ask. Geri tepmesini önlemek için bir topun tekerlekleri altına konulan tahta parçası. (M)

KIS KIS zf. (onomatope). İçin için gülmeyi anlatır.

— DEY. *Kıs kıs gülmek*, sessizce ve alay ederek gülmek: *Fakat gelenin kim olduğunu öğrenerek kıs kıs gülen arkadaşlarına karşı ben, kur yapan, hatta nişanlanmağa hazırlanan bir kız vaziyetindeyim* (R. N. Güntekin). (M)

KISKIVRAK zf. (*kıvrak*'tan). Sımsıkı, çözülemeyecek ve kurtulamayacak şekilde, apansız: *Şeridin oldukça heyecanlı bir yerinde, çevik bir delikanlı atlardan birini tam kıskıvrak kavrayacağı sırada, karanlıktan şuna benzer bir çığlık geldi: «Sokulma yahu...»* (F.R. Atay). *Benliğinin sınırları içine kıskıvrak kapatılmıştır* (N. Ataç). (M)

KISM i. Bk. KISIM.

KISMAK geçl. f. (esk. türk. k.). [İp v.b. şeyler için] Çekip gererek kısaltmak: *Köpeğin tasma kayışını kısmak.* || [Göz için] Hafif kapamak: *Telâşından utandı, gözlerini kısarak bir zaman dışarı baktı* (Kemal Tahir). || [Ses için] Azaltmak, alçaltmak: *Radyonun sesini kıs.* || [Lamba için] Işığını azaltmak: *İki lambam vardı ya, biri ölü gözü yeter: / Lambaların birini bir aşkta yaktım idi. / Farların ötekini yavaşça kısıyorum* (B. Necatigil). || *Mec.* [Masraf, para v.b. için] Miktarını azaltmak, kesmek: *Bu ay masrafları biraz kısmam gerekiyor.* || Verilen hak ve hürriyetlerin sınırını daraltmak: *Hürriyetleri kısmak.*

Foto. LAROUSSE

— DEY. *Kuyruğunu kısmak,* sinmek, korkup gizlenmek veya susmak.

— Dy. *Buhar kısmak,* buharın geçiş yolu üzerindeki bir regülatörün ağzını küçültmek. (Buhar giriş deliğini küçültmek, buhar akımını azaltarak basınç ve gücün düşmesine sebep olur. Hız düşürmede buhar kısmağa başvurma yasaktır.) [M]

KISMEN zf. (ar. *ḳısm*'dan *ḳısmen*). Kısmî olarak: *Ve komitelerine kısmen muhalefet göstermemektedirler* (Atatürk). *Kısmen içini dökmek ihtiyacından, kısmen de Vehbi Dede'ye yapacağı tesiri anlamak merakından acele acele lâkırdısında devam etti...* (H.E. Adıvar). [M]

KISMET i. (ar. *ḳısmet*). Talih, kader, nasip: *Çok yerde insan kısmetini kendi sağlamak gücüne sahiptir* (H. R. Gürpınar). || Evlenme talihi veya şansı: *Hepsi o kadar değil, Feride'nin daha yüksek kısmetleri de var* (R. N. Güntekin). *Halbuki ben ancak Ayşe gibi kadınlarda kısmetimi aramalıyım* (A. H. Tanpınar). || Ünl. «Ya olur ya olmaz» anlamına gelen «kısmet olursa» veya «kısmet ise» sözlerinin kısaltılmışı: *Haftaya gelir misin? — Kısmet!* || *Esk.* Bölme, pay etme, hisselere ayırma.

— ÇEŞ. DEY. *Kısmet beklemek.* [Kadın veya erkek için] Evlenmeyi, evleneceği kimseyi beklemek. || *Kısmet olmak,* talihi yardımcı olmak, nasip olmak: *Tarihte beş, altı asırda değil, belki on, on beş asırda bir ferde ancak kısmet olabilen bir vazife deruhte buyuruldu* (Atatürk). || *Kısmeti açık,* talihli. Talihi iyi olan. || *Kısmeti açılmak,* talihi iyiye doğru gitmek: *Bu hafta benim kısmetim açıldı* (R.N. Güntekin). [Bir kimse için] Kendisiyle evlenmek isteyen namzetler çıkmak. || *Kısmeti ayağına gelmek,* beklenmedik bir anda çok elverişli durumla karşılaşmak. || *Kısmeti bağlanmak,* istediği halde evlenememek. || *Kısmeti çıkmak,* (evlenme konusunda) kendini isteyen olmak. Talibi çıkmak. || *Kısmeti kıt,* kısmetsiz. || *Kısmetine mâni olmak,* bir kimsenin kazancına veya evlenmesine engel olmak. || *Kime niyet kime kısmet.* [Bir şey için] «Kime verilmek istendi, kim aldı!» anlamında kullanılır.

— *Esk. Kısmet-i âdile,* eşit şekilde yapılmış olan ayırım.

— Din. Olayların kötü sonuçlarını tevekkülle kabul eden fiilî kadercilik.

— Ed. İran ve türk şiirinde, insanın başına gelen kaçınılmaz ve akla uymaz etkinin ifadesi (Çarkıfelek.)

— Mat. *Esk. Hârici kısmet,* bölme işleminden sonra elde edilen sayı, bölüm.

◆ **Kısmetli** sıf. Kısmeti olan: *Kısmetli kadın.*

◆ **Kısmetsiz** sıf. Kısmeti olmayan, talihsiz. (M)

KISMÎ sıf. (ar. *ḳısm*'dan *ḳısmî*). Bir kısma ait veya onunla ilgili bir bölük veya parça: *Kısmî silâhsızlanma.*

— Astron. *Esk. Kısmî örtme,* Güneş veya Ay'ın kısmen tutulması.

— Akust. *Kısmî ses,* titreşen bir cisim tarafından yayınlanan ses. Bk. ANSİKL.

— Bot. Kendisi tam olmakla beraber, kendine benzeyen diğer organlarla birlikte bir bütün meydana getiren organlara verilen sıfat: *Kısmî şemsiyeler. Kısmî yaprak sapı. Kısmî bölme.*

— Huk. *Kısmî seçim.* Bk. SEÇİM. || *Kısmî sigorta.* Bk. SİGORTA. || *Kısmî taksim.* Bk. TAKSİM. || *Kısmî tediye.* Bk. İFA. MAHSUP.

— Mat. *Kısmî bölünen,* bir bölme yapılırken elde edilen ardışık kalanlardan biri. || *Kısmî çarpım,* çarpılanın, çarpanın harflerinden biri ile çarpımı. || *Kısmî fark,* iki veya üç değişkenli bir fonksiyonun, bu değişkenlerden sadece birine göre artması için hesaplanmış fark. || *Kısmî türev,* iki veya daha çok değişkenli bir fonksiyonun, bu değişkenlerden sadece birine göre türevi: *Kısmî türev denklemi.* (*Eşanl.* PARÇALI TÜREV.)

— Siyaset. *Kısmî seçim,* genel seçimler dışında yapılan seçim. (Ölüm, istifa, görev yapamayacak şekilde sakat kalma v.b. dolayısıyle yapılır.) Bk. SEÇİM.

— Teknol. *Kısmî sayaç,* dağıtım ana sayacından sonra yerleştirilmiş ve toplam tüketimin ancak bir parçasını kaydeden sayaç.

— ANSİKL. Akust. Titreşebilen her cisim, çok değişik şekilde titreşebilir. Fakat her halde, birbirinden bağımsız olarak titreştiği izlenimini veren «kısım»lara bölünecek biçimde hareketsiz noktaları veya çizgileri göstererek titreşir. Bu olayı anlatmak için, çeşitli titreşimlerle yayınladığı seslere *kısmî sesler* denir. Kısmî sesler, çoğu zaman büyüyen frekanslara doğru numaralandırılır. İlk kısmî *ses,* yani en kalını, genellikle cismin herhangi bir şekilde birleşmesiyle elde edilenidir. Meselâ bir yay yardımıyle titreştirilen bir telin uçları, telin sabit noktaları olan tek bir iğ şeklinde titreşerek ana sesi veya birinci kısmî sesi verir. Fakat, telin ortasına dokunulursa ve uzunluğunun dörtte birinde yayla uyarılırsa, tel iki eşit iğ biçimi meydana getirerek titreşir ve bu iki kısımlı titreşim bir kere başlatıldıktan sonra parmak ve yay telden çekildikten sonra devam eder. O zaman tel, hemen hemen birincinin oktavı olan ikinci kısmî sesini yayınlar. Benzer bir usulle teli üç, dört v.b. iğ biçimiyle titreştirmek mümkündür. Böylelikle tel, hemen hemen on ikincisinde, çift oktavında v.b. olmak üzere, üç, dört v.b. kısmî seslerini yayınlar. Titreşen bir telin kısmî sesleri hemen hemen harmonikler olan bir sesler dizisi meydana getirir. Bu, ses verici borular için de aynıdır. Fakat başka titreşen sistemlerin (kamışlar, levhalar, titreşen zarlar v.b.) bir harmonik dizisinden epeyce ayrılan kısmî sesleri vardır. Meselâ bir diyapazonun art arda olan kısmî seslerinin frekansları aralarında, 1-6, 3-17,5 v.b. sayıları gibidir. (LM)

KISRAK i. (esk. türk. k.). Dişi at: *Gelenlerin en yaşlısı kısrağından inip karşıma dikildi* (R. H. Karay). *Çıplanırdı, saçlarını dökerdi. Saçlarını döktü mü, aygırsamış kısrak tayı sanırdım!* (Kemal Tahir). *Kımız, kısrak sütünden yapılır.* (M)

KISSA i. (ar. *ḳıṣṣa*). *Esk.* Hikâye, fıkra, rivayet, anekdot: *Ben, her nefesi hikmet dolu olan Nasreddin Veli'nin oğluyla alâkalı hikâyeler içinde en çok şimdi anlatacağım kıssayı seviyorum* (N. Araz). || Olay, macera: *Şuara-yı Araptan bazıları, o vakit bu kıssaya dair eş'ar söylemişler* (Cevdet Paşa). || Konu, bahis: *Akıllarına gelmeyegörsün! Ossaat yapışıyorlar kaleme: «O kıssadan dahi söylenmedik neler kaldı» deyip...* (N. Ataç). || *Kıssa-gû* (veya *kıssagüzâr*), hikâye anlatan kimse. || *Kıssa-han,* hikâye söyleyen kimse. || *Kıssa-perdâz,* hikâye düzen kimse.

— ÇEŞ. DEY. *Kıssadan hisse,* bir olaydan alınacak olan ders, ibret. || *Kıssadan hisse almak,* anlatılan bir hikâyeden veya olmuş bir şeyden ders almak. || *El-kıssa,* sözün kısası. || *Hisseli kıssa,* ders alınacak nitelikte olan hikâye: *Bir muharrir* [...] *şu hisseli kıssayı nakletmiş* (F. R. Atay).

— Ed. *Esk.* Hikâye. Bk. ANSİKL. || *Kıssayı Yusuf.* Hz. Yusuf'a ait, Kur'an'da yer alan hikâye. || *Ferhad ü Şirin kıssayı meşhuresi,* meşhur Ferhad ve Şirin hikâyesi.

— ANSİKL. Ed. *Kıssa,* arap edebiyatında bazen, «kısa hikâye» anlamındaki *makame* sözünün karşılığı olarak geçer; osmanlı edebiyatında daha çok «menkıbe, olağanüstü durumları anlatan yazı» anlamında kullanılırdı. Tanzimat döneminde peygamberlerin hayatını, olağanüstü işlerini konu edinen yazılara *kıssa* adı verildi. Cevdet Paşanın *Kısas-ı Enbiya*'sı (Peygamberlerin kıssaları) bu anlamda alındı. Hatıraları konu edinen küçük yazılara da kıssa dendiği oldu. Edebiyatın din konularını işleyen türlerinde bu kelime daha başka bir anlamda geçer. Kur'an'da kıssa sözünün kendi değil aynı kökten türemiş değişik kavramları görülür ve bunlar bir olayı bir kimseyle ilgili durumları işlemek, hikâye etmek, anlatmak anlamlarına gelir. Gene Kur'an'ın bazı surelerinde geçen kıssa, kussihi, kasasa gibi eş köklü sözler bir olayı, bir rüyayı anlatmak, hikâye etmek, Tanrı tarafından gönderilen bir haberi başkalarına duyurmak anlamında kullanılır. Başta Beyzavî olmak üzere bazı tefsirciler kıssayı bildirme, beyan etme karşılığı kullandılar. Buharî bu sözü, konu, olay, mesele anlamında yazar. Daha sonraki çağlarda özellikle XIV. yy.dan sonra kıssa, peygamberlerle ilgili hatıralar, hikâyeler anlamında kullanılmağa başlandı. Sa'lebî'nin *Kısas-ül Enbiya* (Peygamberlerin Kıssaları) adlı eserinde kıssa bu anlamdadır. Bunların çoğu, eski edebiyatta büyük bir önem kazanan seçili yazılardır. Bazılarının insanda heyecan yaratmak, savaşta orduların din duygularını kamçılamak, coşturmak için yazıldığı ileri sürülür. Zamanla gelişen ve dinî bir niteliğe bürünen bu yazı türünün *kussas* (kıssa yazan) adı verilen yazıcıları ortaya çıktı. Bütün islâm ülkelerinde birçok kıssa yazarı yetişti. Ahlâkî öğütler veren, bazı hikmet konularını işleyen öğretici, örnek olucu nitelikte kıssalar yazıldı. Bazen kıssa, örnek alınması gereken, bir konuyu işleyen yazı türü anlamını kazandı. Türk ve iran edebiyatlarında ahlâkî bir nitelik taşıyan dinî arap kıssaları (özellikle peygamberlerle ilgili olanlar) şiirleştirildi. Attar, Sadi, Mevlânâ Celâleddin gibi mutasavvıf şairler, din kıssalarını işleyen mesnevî türünde şiirler yazdılar. (M)

KISSAHAN bls. i. (ar. *ḳıṣṣa* ve fars *hᵛān*-dan *ḳıṣṣa-hᵛān*). Temş. santl. Hikâye anlatanlara, meddahlara verilen ad. Bk. MEDDAH. (M)

KIST i. (ar. *ḳısṭ*). *Esk.* Tartı, ölçü ve bölüşmelerde doğruluk, âdil olma. || Hisse, pay, nasip. || Taksit, parça parça ödenen bir borcun her defada verilen kısmı. || *Kıst mevacibi,* hisseye düşen para, ücret. || *Kıst mevacibleri,* üç aylık maaş, ulufe. || *Kıst-ı mübadele,* alışverişi azaltma.

— Metrik. *Esk.* Arapların kullandığı bir hacim ölçüsü. (Aşağı yukarı yarım litredir. İslâmiyetin ilk devirlerinde çok yaygın olarak kullanılıyordu.)

◆ **Kısteyn** ikil. i. *Esk.* İki hisse, iki parça. || *Kısteyn mevacibi,* iki kıst ulufe.

◆ **Kıstlı** i. ve sıf. *Esk.* Borçlu veya vergili olan. || Asker. (M)

KISTAK i. (*kısmak*'tan). Coğ. *Yeni.* Bir yarımadanın karaya bağlantısını sağlayan dar kesim. *Esk.* Berzah*.

— Anat. Bir vücut bölgesindeki veya bir organdaki bazı dar kısımlara verilen ad: *Tümbeyin kıstağı. Yutak kıstağı. Dölyatağı kıstağı.*

— Esk. Yun. *Kıstak oyunları,* Korinthos kıstağında yapılan oyunlar. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Esk. Yun. Kıstak oyunları kahraman Melikertes'in onuruna düzenlenirdi. Poseidon veya Theseus'un başlattığı söylenen bu şenlikler her dört yılda bir (581'den itibaren iki yılda bir) ilkbaharda, Corinthos'un başkanlığında, Poseidon surlarının iç kısmında yapılırdı: müzik ve atletizm yarışmaları, at yarışları ve körfezde kayık yarışları. (ML)

KISTAS i. (ar. *ḳısṭ*'tan *ḳısṭâs*). Ölçü: *Şair ve san'atkâr* [...] *herhangi bir şiir ve sanat harikasına yükseldiği anda* [...] *her türlü teşkilât müeyyidesine ve keyfiyet kıstasına malik bir cemiyet içinde ömür sürecektir* (N. F. Kısakürek.) || *Esk.* Büyük terazi. Tanrı'nın adalet terazisi. (M)

KISTELYEVM bls. i. (ar. *ḳısṭ,* bölme ve *yevm,* gün'den *ḳısṭ-el-yevm*). Görev başına gelinmediği günlerde kesilen para. || *Esk.* Bir günlük kazanç, gündelik. (M)

KISTIRMAK geçl. f. (*kısmak*'tan *kıs-tırmak*). İki şey arasında bırakarak sıkıştırmak: *Parmağımı kapıya kıstırdım.* || Kaçarak kurtulamayacak şekilde sıkıştırıp yakalamak: *Hırsızı sahil yolunda kıstırdılar.*

◆ **Kıstırılmak** edilg. f. Kıstırmak işine konu olmak. (M)

KIŞ i. (esk. türk. k.). Sonbahardan sonra, ve ilkbahardan önce gelen, yılın en soğuk mevsimi: *Hemen hepsi kendimize kış gecelerinde anlattığımız, ışıklık günleri gibi karanlık geceleri de kararsız bu dünyada bizi oyalayan masallardır* (N. Ataç). *Bu yağmur ne istiyor / Penceremden bütün kış?* (F. H. Dağlarca). [Bk. ANSİKL.] || Yağmur, rüzgâr, soğuk v.b. kış belirtileri, soğuk hava: *Muğla'ya gittiğimizde şiddetli bir kış vardı. Ekvator'da kış olmaz.* || *Kış baba,* şiddetli soğuklara verilen ad. || *Kış ekimi,* kışın yapılan tahıl ekimi. || *Kış li-*

«Kış» Girardon'un eseri Versailles parkı

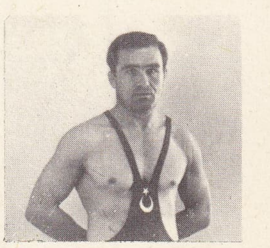

Tevfik KIŞ

Foto. LAROUSSE ; MEYDAN

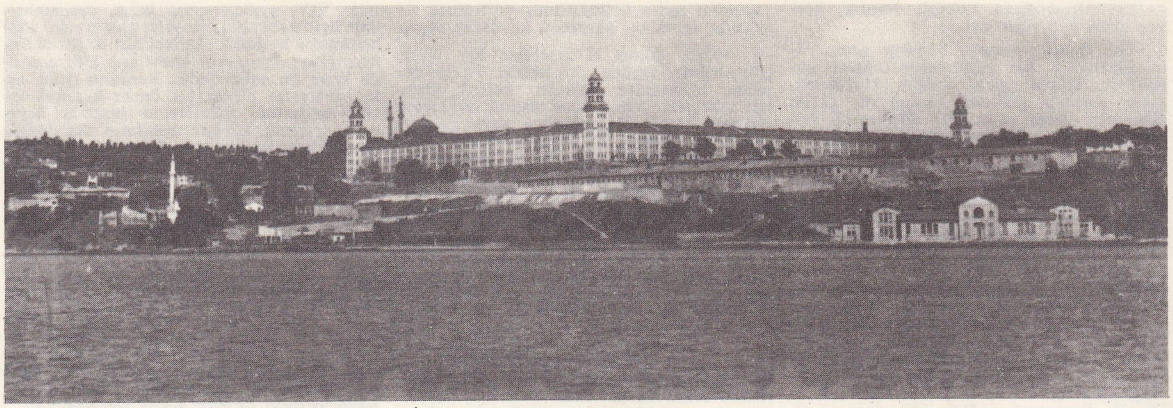

Selimiye kışlası

manı, kışın sığınacak yer. ‖ *Kış mesaisi*, kış günlerine göre ayarlanan günlük çalışma süresi. ‖ *Kış mevsimi*, yılın dört mevsiminden biri, kış. ‖ *Kış meyvesi*, ancak kışın olgunlaşan veya saklanıp yenilebilen meyveler. ‖ *Kış üstü*, kışa yakın olan zaman. ‖ *Kış yeli*, kışın doğudan esen soğuk rüzgâr.

— ÇEŞ. DEY. *Kış görmek*, kış mevsiminde çok soğuk havalar geçirmek. ‖ *Kış günü*, kışın: *Kış günü denize girdi.* ‖ *Kış kıyamet*, çok şiddetli kış. ‖ *Kış yapmak*. [Havalar için] soğuk, yağmurlu, karlı geçmek veya olmak. ‖ *Kışı çıkarmak*, kış mevsiminin sonuna kadar bir yerde kalmak. ‖ *Kışı etmek*, kış mevsimi gelinceye kadar bir yerde kalmak. Kışa ulaşmak. ‖ *Kışı geçirmek*, kış mevsimini bir yerde geçirmek, kışlamak, ‖ *Kışta kıyamette*, çok soğuk havalarda.

— Ask. *Kış ordugâhı*, askerin kışın kaldığı kışla. ‖ *Kış seferi*, kış mesiminde yapılan sefer.

— Biyol. *Kış uykusu*, soğuk ve kurak mevsimlere karşı koyabilmek için canlı varlıkların bünyesinde meydana gelen olayların tümü. (Bk. ANSİKL.) ‖ *Kış uykusuna yatmak*, kışı uyuşukluk içinde geçirmek (kış uykusuna yatan hayvanlar için söylenir): *Cırlak sıçan kış uykusuna yatar.*

— Bot. *Kış uykusu*, ılıman ve soğuk bölgelerde, özellikle yapraklarını döken ağaçlarda ham ve ongun besisuyu dolaşımının tamamen veya tama yakın derecede duraklaması. (Bu durumda bütün fonksiyonlar durakladığı için buna *dinlenme* de denebilir.)

— Meteorol. *Astronomik kış*, kış dönencesinden ilkbahar ılımına kadar sürer (Kuzey yarıkürede 22 aralık-21 mart arası, Güney yarıkürede 22 haziran-22 eylül arası). ‖ *Meteoroloji kışı*, ılıman iklimli kuzey yarımküresinde aralık, ocak, şubat aylarını kapsar; bu süre en şiddetli soğuklara tekabül eder: İstanbul'da ortalama olarak en soğuk gün bu sürenin ortasına rastlayan 12 ocaktır; şüphesizki bu kavram, kışın ekimden mayısa kadar sürdüğü kuzey kutup enlemlerinde uygulanamaz.

— Spor. *Kış sporları*. Bk. SPOR.

— ANSİKL. Yer yörüngesi büyük ekseninin kendi düzlemi içindeki yönelimine göre günümüzde dört mevsimin en kısası *kış*'tır. Süresi 89 gün kadardır ve Güneş Kuzey yarıkürede, Güney yarıküreden 8 gün kadar daha fazla kalır. Kış boyunca Güneş Yer'e çok yaklaşmış durumdadır, fakat bu etki güneş ışınlarının Yer üzerine daha eğik olarak düşmesi ve gündüz süresinin çok daha kısa olmasıyla (Kuzey yarıküre için) dengelenir. 22 Aralıkta Güneş oğlak burcuna girer. Bk. BURÇ'*lar kuşağı*.

— Biyol. Tabiî *kış uykusu* başlıca üç çeşittir: 1. *gömülme* veya *örtünme*, canlı varlığı içinde yaşadığı ortamdan sıcaklık bakımından ayırır. (Marmot inine kapanır, salyangoz katlıperde salgılayarak kavkısını kapatır, semender kütüklerin içine girer, balçıkbalığı bir kundağa sarınır; ağaçların uyur tomurcukları mumla kaplanır; otsu bitkilerin toprak üzerindeki kısımları yok olur; memeliler kışlık tüyle örtünür; 2. *canlı uyuşukluk*, sıcakkanlı hayvanlarda dokuların su kaybetmesine vücut sıcaklığının iyice azalmasına sebep olur. (Hayvanlar artık yemez, kıpırdamaz, ancak solunum yapar, yağ stoklarıyle beslenir; bitkilerde özsu dolaşımı durur, büyüme olmaz); 3. *Diyadpor hazırlayıp gömme*, kış uykusuna yatan memeli hayvanlar marmet, yedi uyuklayan, fındık faresi gibi kemirgenler, kirpi ve yarasa gibi böcekçiller, ayı ve porsuk gibi etçillerdir.

Kemirgenlerle böcekçillerde kış uykusu bütün kış sürer; diğer hayvanlarda ise sıcaklığın değişmesine göre kesintiye uğrar. Kış uykusu sırasında büzülüp tortop olan hayvanda kan dolaşımı ve solunum ağırlaşır; vücut sıcaklığı —1°C'a kadar düşer; hayvan derin bir uyuşukluğa gömülür; besin ihtiyacı sonbaharda *biriktirilmiş olan yağların yadımlanması* ile karşılanır. Böcek ve örümcek yumurtaları, tohumları, çokyıllık bitkilerin toprak altındaki sürekli organları, yosun hayvanlarının statoblastları v.b. ilkbahar gelinceye kadar saklı kalır, ilkbaharda açılıp gelişir.

— İkonogr. Batı sanatında kış mevsimi, genellikle mangal başında ısınan yaşlı bir adam şeklinde tasvir edilir. Buna örnek olarak Houdon'nun *Üşüyen Kadın* (Louvre) adlı eserine ilham kaynağı olan Girardon'un heykeli gösterilebilir (Versailles parkı). Kışın kişileştirilmesi eski anıtlarda da görülür (Beneventum kemeri, Septimius Severus kemeri, Roma). Aralık-şubat arasındaki ayları resimlerle süsleyen minyatürcü (Berry dükünün çok Zengin Saatleri, Chantilly) ve Bruegel'den başlamak üzere (*Avcıların Dönüşü*, Viyana), Valkenburg, Van Goyen, Van Ostade, Van der Neer, De Vlieger, Cuyp, Beerstraten, Fclschi, Ccurbet, G. Doré, Harpignice, Marquet, Othon Friesz ve Utrillo'ya kadar birçok ressam kış mevsiminin de kır manzaraları ile ilgilenmişlerdir. (LM)

KIŞ ünl. (onomatope). Kuşları ürkütmek, kaçırmak için kullanılır. ‖ *Kış kış etmek*, kuşları korkutarak kovalamak. (M)

KIŞ (Tevfik), türk güreşçisi (Çorum 1935). Yaşar Doğu tarafından yetiştirildi. Grekoromen güreşinde ün kazandı. 87 Kiloda Türkiye şampiyonluğunu kazandı (1958). Milî Güreş takımına seçildi (1960). Balkan ikincisi ve Akdeniz şampiyonu oldu. Olimpiyat (1960) ve Dünya grekoromen şampiyonluklarını kazandı (1962 ve 1963). Bir süre sakatlığı yüzünden güreşemedi. Avrupa grekoromen şampiyonu ve Dünya ikincisi oldu (1966). [M]

KIŞÇI i. (*kış*'tan *kış-çı*). *Argo.* Hafif bir suç işleyerek kışı geçirmek için hapse giren kimse. (M)

KIŞIN zf. (*kış*'tan *kış-ı-n*). Kış mevsiminde, kış süresince: *Kışın İstanbul'a çok yağmur yağar. Kışın Beşiktaş'ta oturuyorlar.* (M)

KIŞIR veya **KIŞR** i. (ar. *kışr*). *Esk.* Kabuk, bir şeyin dış kısmı veya yüzeyi. ‖ *Teşm. yol.* Yeryüzü: *Bu kışrdır ki cümle-i hayvane rûz ü şeb / İhzâr-ı rızk ü tûşe için eyler inhimâk* (Ziya Paşa). ‖ *Kışır bağlamak*, kabuklanmak, kabuk tutmak. ‖ *Kışır içmek*, kahvenin kabuk kısmını haşlayıp içmek.

— DEY. *Kışrında kalmak*, bir şeyin gerçeğini anlayamamak, sathında kalmak.

— Anat. *Esk. Kışrı dimağ*, beyin zarı. ‖ *Kışrı muh*, pallium, beyin kabuğu. ‖ *Kışrı sin*, diş kökünü kaplayan kısım, seman.

— Bot. *Esk. Kışrı bâdem*, badem kabuğu. ‖ *Kışrı şecer*, ağaç kabuğu.

— Jeol. *Esk. Kışrı arz*, yer kabuğu.

— Tasav. Bu dünya ve bu dünyaya ait zahirî varlıklar ilmi.

◆ **Kışrınca** zf. *Esk.* Yüzeysel olarak, dış kısmından, basitçe, sathî olarak. (M)

KIŞKIRTI i. (*kışkırtmak*'tan *kışkırt-ı*). *Yeni.* Kışkırtma, kötülüğe yöneltme. *Esk. Tahrikât.* (M)

KIŞKIRTICI sıf. ve i. (*kışkırtmak*'tan *kışkırt-ıcı*). Kışkırtan, şiddet hareketlerini teşvik ve tahrik eden: *Ancak kendisine atfedilen bu kışkırtıcı şaka bizi aldatmazdı* (A. H. Tanpınar). *Esk.* Muharrik. Tahrikçi. ‖ *Kışkırtıcı ajan*, insanları bazı suçları işlemeye sürüklemekle görevli kişi. (M)

KIŞKIRTMA i. (*kışkırtmak*'tan *kışkırtma*). Kışkırtmak işi, tahrik: *Savcılar ve yargıçlar dinin kışkırtma ve siyaset âleti olarak kullanılmasını yasak eden kanun maddeleri üzerinde devrimci takdirlerini sık sık kullanmakla bu vatana en hayırlı adalet vazifesini yapacaklardır* (F.R. Atay). [M]

KIŞKIRTMAK geçl. f. (onomatope *kış*'tan *kış-kır-t-mak*). [Kuş veya kümes hayvanı için] Ürkütüp kaçırmak. ‖ *Mec.* Bir kimseyi kötü bir iş yapmağa zorlamak: *Bunu da Halit Ayarcı düşünmüş, Pakize'yi kışkırtmış, beni dosta düşmana gülünç etmişti* (A.H. Tanpınar). *Esk.* Tahrik etmek.

◆ **Kışkırtılmak** edilg. f. Kışkırtmak işine uğramak. (M)

KIŞLA i. (esk. türk. *kışlağ*, kışın oturulan yer'den). Askerlerin toplu halde barındığı büyük bina: *Kışlalar doldu bugün. / Doldu boşaldı bugün* (Halk türküsü). *Kordon boyunda, hükûmet önünde, kışlada vuruşulduğunu duymadınız demek. Bizden şu kadar kişinin öldüğünü işitmediniz* (Kemal Tahir). [Bk. ANSİKL.] ‖ *Esk.* Davarların kışın konulduğu bina. ‖ *Kışla hastanesi*, kışla içinde bulunan revir.

— Ask. *Kışla kumandanı*, kışlanın yöneticisi olan subay. ‖ *Kışla subayı*, kışlanın bakım, onarım, demirbaş eşya, arazi, topu v.b. hizmetleriyle uğraşan subay.

— Ask. denizc. *Kışla gemisi*, bahriyede hizmetten çıkarıldıktan sonra askerlerin ikametine ayrılan yüzer gemi.

— ANSİKL. Ask. tar. ve Mim. Osmanlıların İstanbul'u fethinden önce Bursa ve Edirne'de yaptıkları *kışla*'lar hakkında pek bilgi yoktur. Osmanlılarda bugünkü anlamda kışla denilebilecek, çok sayıda askeri devamlı olarak barındırabilecek binalar, yeniçeri teşkilâtı kurulduktan sonra yapıldı. Fatih Sultan Mehmed devrinden sonra Acemi* oğlanı kışlası, Topçular kışlası, Top dökümhanesi ve Tersane gibi binalar yapıldı. İstanbul'un fethinden sonra, biri Şehzade-

Foto. Hürriyet arşivi (MEYDAN)

başı'nda, şimdiki Şehzade camii yerinde ve karşısında, öbürü Aksaray'da Et meydanında olmak üzere, yeniçeriler için iki kışla yaptırıldı. Birincisine *Eski odalar*, ikincisine *Yeni odalar* denirdi. Daha sonra Kanunî Sultan Süleyman zamanında, Eski odaların bir kısmı yıkılarak yerine Şehzade camii yapıldı. Bu cami karşısında kalan odalara ek olarak da Çukurçeşme'ye kadar yeniden odalar inşa edildi. Bunlar, geniş alanlar kaplayan tek katlı binalardı. Askerlerin ve subayların oturmasına ve yatmasına mahsus oda ve koğuşlar bulunuyordu. Ortalarında geniş avluları ve savunmalı kapıları olan kışla planının bir avlu çevresine dizilmiş odalardan ibaret medrese planlarından çıktığı sanılmaktadır. Yazılı kaynaklardan öğrenildiğine göre, bu kışlaların mutfaklarına kadar her yerinde akar su bulunurdu. Çinilerle kaplı olan duvar tarafındaki dehlizler birçok fenerle aydınlatılırdı. Bu binalarda, padişahın ziyareti sırasında oturacağı birer de taht odası vardı. Kanunî Sultan Süleyman devrinde, Yeni odaların ortasında bir de ortacami yapıldı. Makbul İbrahim Paşa tarafından yaptırılan bu cami yeniçeri isyanlarının hazırlandığı ve ulemanın toplantı yaptıkları binaydı. Bu kışlalar İstanbul'un büyük yangınları sırasında tahrip oldu, sonra yeniden inşa edildi. 1633 Cibali yangınında Eski odalar ve 1660 Ayazma kapısı yangınında Yeni odalar yandı. 1717'de Acemi oğlanlar kışlası ve Yeni odalar tekrar yandı ve Mahmud I tarafından yeniden yaptırıldı. Daha sonra, Süleymaniye camii yanındaki yeniçeri ağalarının barındığı yer olan Ağakapısı da 1749 yılında yandı, ama Mahmud I bunu da yeniden inşa ettirdi. Mahmud II tarafından Yeniçeri ocağı kaldırıldığı zaman bu kışlalar da topa tutularak yıktırıldı. Süleymaniye yanındaki Ağakapısı da şeyhülislâm dairesi oldu; bu bina da sonradan yandı. Bundan sonra Selim III tarafından *Nizamıcedit* adı altında kurulan askerî birlikler için yeni kışlalar yapıldı. Bunlardan birincisi Üsküdar'daki *Selimiye* kışlası*'dır. Bu kışlanın yerinde daha önce Kavak sarayı ve bu saray yakınında da *yazıcılar kışlası* bulunuyordu. Selim III'ten sonra İstanbul'da Rami, Gümüşsuyu, Maçka, Taşkışla, bugünkü Taksim gezisinin yerinde Topçu kışlası, Beyazıt'ta şimdi üniversite olan Babıserakeri gibi, rönesans üslûbu ve melez üslûplarda çeşitli kışlalar yapıldı. Bu arada Anadolu'nun çeşitli yerlerinde de birçok kışla inşa edildi. (M)

KIŞLAK i. (esk. türk. k.). Kış mevsiminde orduların, göçebe kavimlerin hayvanlarıyle birlikte yayladan inip konakladıkları yer: *Ama bizim kışlak buraya uzaktır* (Sabahattin Ali).

— Ask. tar. *Kışlağa çekilmek*, savaş halindeki orduların kış mevsimini geçirmek üzere kasaba ve şehirlerin çevrelerine yerleşmesi.

— Tar. Kışın ot ve suyundan yararlanılan yer. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Tar. Osmanlılarda iki tür *kışlak* vardı: birincisi Defterhanei Âmire'de bir veya birkaç kasaba halkına ayrılmış olan kışlaktı. Bu çeşit kışlağın ot ve suyundan, sadece buranın halkı yararlanabilirdi. Kışlağı kullananlar belirli bir vergi (*kışlakiye*) öderlerdi. Bu tür kışlaklar alınıp satılamaz ve kimsenin tasarrufuna verilemezdi. Ayrıca halkın rızası olmaksızın üzerinde tarım da yapılamazdı. İkinci çeşit kışlaklar birkaç kişinin tapu ve tasarrufunda olan yerlerdi. Hukukî durumları, ekilebilen topraklar gibiydi. Ancak bunlardan kışın çıkacak ot ve sudan yararlanılırdı. Böyle kışlaklardan ancak tapu ile tek başına veya birlikte mutasarrıf olanlar yararlanabilirdi. (M)

KIŞLAK, Akdeniz bölgesinde (Adana bölümü, Hatay ili, Yayladağı ilçesi) bucak; 5 074 nüf. (1965); 10 köy. — *Bucak merkezi*, 1 220 nüf. (1965). Yayladığı-Antakya yolunun 5. km'sinden doğuya ayrılan 5 km'lik yolun sonunda; yüksl. 520 m. (M)

Kışla-Kadarak yerleşmesi. Arkeol. Niğde'nin kuzeyinde, 1965-1966 yıllarında araştırmalar yapıldı. 100 m yüksekliğinde volkanik bir yayla üzerinde, obsidien yonga âletler bulundu. Bu âletler geniş ve ikili üç kazıyıcılardır. İskân Geç Orta Paleolitiğe aittir. (M)

KIŞLAKÖY, Karadeniz bölgesinde (Erzurum ili, Narman ilçesi) bucak; 3 676 nüf. (1965); 7 köy. — *Bucak merkezi*, 741 nüf. (1965). Narman'ın 20 km doğusunda; yüksl. 1 860 m. (M)

KIŞLAMA i. (*kışlamak*'tan *kışla-ma*). Kışlamak eylemi, kışı geçirme.

— Denizc. Yağmur, buz veya kasırgalar mevsiminde gemilerin sefer yapmayarak limanlarda kalması.

— İpekböcekçiliği. İpekböceği yumurtalarının, embriyonları ileride gelişebilecek durumda tutmak amacıyle soğuk yerde saklanması. (Kışlama süresi yaklaşık olarak üç aydır, en uygun sıcaklık 4°-8°C arasıdır, sona erme zamanı üretim mevsimine göre değişir.)

— Klimatoloji. Tropikal bölgelerde fırtına veya yağmur mevsimi. (Kışlama terimi burada soğuk mevsimi değil, sıcak ve nemli yağmur mevsimini [msl. Senegal'de temmuz, ağustos ve eylül] ifade eder. Kurak mevsim ise [en serin aylar] tersine sağlığa en elverişli mevsimdir [ekim haziran arası].)

— Zır. Sığır, koyun ve at gibi sürü ve yılkı halinde yazın yaylalarda yayılan hayvanların soğuk mevsimi kışlakta geçirmesi. || Arıların, kışı kovanda kapalı kalarak geçirmesi. (LM)

KIŞLAMAK geçz. f. (*kış*'tan *kış-la-mak*). Kış olmak: *Bu yıl havalar erken kışladı.* || Kış mevsimini bir yerde geçirmek: *Sordum sarı çiğdeme / Sen nerede kışlarsın / Ne sorarsın hey derviş / Yer altında kışlarım* (Pir Sultan Abdal).

— DEY. (*Birinin*) *Başında kışlamak*, istenmediği bir yerde, bir kimsenin yanında uzun süre kalmak, birine musallat olmak.

— Ask. tar. Asıl merkezlerinden uzaktaki silâhlı kuvvetlerin kış mevsimini geçirmek üzere harekât sahasına yakın kasaba veya şehirlerin çevresine çekilmeleri. (Silâhlı kuvvetlerin kışlamak üzere çekildikleri bölgeye *meşta* [kışlak] denirdi).

◆ **Kışlatmak** geçl. f. Kışlamasını sağlamak. (M)

KIŞLIK sıf. (*kış*'tan *kış-lık*). Kışa ait, kışla ilgili: *Kışlık yiyecek. Kışlık palto.* || Kışın kullanılan: *Orası, fikir, sanat, edebiyat adamlarımızın kışlık kulübü idi* (Y. Z. Ortaç). || İ. Kışın oturulan mesken: *Kışlığa geçtiniz mi? Zt.* YAZLIK (M)

KIŞR i. Bk. KIŞIR.

KIŞRİ sıf. (ar. *ḳışr*'dan *ḳışrî*). *Esk.* Kabuğa ait, kabukla ilgili. || Kabuklu olan.

— Zool. *Esk. Kışrî hayvanlar* (*hayvanâtı kışriye* veya *taîfei kışriye*), kabuklu hayvanlar, kabuklular.

◆ **Kışriye** sıf. *Esk.* Kişrî'nin dişili. (M)

KIŞ zerreni bls. i. Bot. Güzel kokulu ağaççık. (İlmî adı, Lindley'e göre *Chimonanthus fragrans*, Linnaeus'a göre *Calycanthus proecox. Monimiaceae* familyasından.)

— ANSİKL. *Kış zerreni* çok sayıda ve oldukça büyük, morumsu kırmızı çiçekli, 1-2 m boyunda bir ağaççıktır. Çiçekleri fulya çiçeği gibi hoş kokuludur. Anayurdu Japonya'dır; 1766'da Avrupa'ya getirilen kış zerreninden süs bahçelerinde çok aranan büyük çiçekli bir çeşit üretildi. (L)

KIT sıf. (ar. *ḳaḥṭ*'tan *ḳıḥṭ* > *ḳıṭ*). Eksik, ihtiyacı karşılamayacak kadar az: *Ürün kıt olunca fiyatlar birden yükseldi.* (*Zt.* BOL.) || [Duygular ve kavramlar için] Az: *Çocuk denilen insan fidanında merhametin pek kıt olduğunu veya hiç bulunmadığını o zaman anladım* (H.R. Gürpınar). *Uzgörümüz kıt da onun için pek az şeyi uzlaştırabiliyoruz* (N. Ataç). *Fakat daha yalnız, daha hücra ve eğlencesi kıt olan Anadolu sahili* (A.Ş. Hisar). || İ. *Halk dili.* Kıtlık: *Feryadımız zahire kıtındandır, bir aydan beri imdat gelmedi* (Evliya Çelebi).

— ÇEŞ. DEY. *Kıt kanaat*, güçlükle yoksulluk içinde: *Kıt kanaat geçinmek.* || *Kıtı kıtına*, ucu ucuna, ancak. || *Kıtı kıtına hesaplamak*, en küçük ayrıntılarına veya miktarlarına kadar inceden inceye hesaplamak. || *Kıtı kıtına idare etmek*, ancak ihtiyacını karşılayacak kadar az şeyle işini görmek. || *Kıtı kıtına yetişmek*, ancak ve hiç artmadan yeterli olmak. || *Aklı kıt*, aptal, akılsız. || *İmanı kıt. Halk dili.* İmansız, dinsiz.

— Folk. *Kıt ekmeği*, ölü evine komşular tarafından gönderilen yemek. || *Kıta gitmek*, ölü çıkan veya muhtaç bir aileye yemek vermek. (M)

KITA i. (ara. *ḳaṭᶜ*, kesmek'ten *ḳıṭᶜa*, parça, kısım). Yeryüzünde büyük toprak parçası. (Bk. ANSİKL. *Coğ. bölümü*). || Komşu adalara oranla kara parçası. || Ülke, memleket: *Anadolu'yu kaybetmekle Bizans imparatorluğu vergi ve asker aldığı ve asıl dayandığı kıtayı elinden çıkarmış oluyordu* (Yahya Kemal). || —*Esk.* Parça. bölük, kısım: *Araziyi üç kıtaya ayırdılar.* || Kesilen bir organın bedende kalan kısmı. || Ölçek: *Yukarı çıksa Mösyö Vitalis ile Madam Vita lis'in büyük kıta resimleriyle karşılaşacaktı* (Ömer Seyfeddin). || *Kıta-yı arz*, yeryüzünün büyük kara parçalarından her biri. || *Kıta-yı cesîme*, büyük parça. || *Kıta-yı muhayyel*, tasarlanan, hayalde canlandırılan kıta.

— Anat. *Esk. Kıtayı harkafiye*, kalça kemiği

— Ask. Silâhlı veya silâhsız erlerin bir kumandanın emrinde toplanmasıyla oluşan bir lik. || *Kıta kumandanı*, sürekli veya geçici olarak emrindeki çeşitli sınıflardan kurulu birliklerin kumandanı: *Manga kumandanı, tümen kumandanı, ordu kumandanı gibi.* || *Esk. Kıtayı askeriye*, askerî birlik.

— Denizbil. *Kıta yaylası*, kıtaları çevreleyen ve denizlerin en sığ yerlerinden kara bayırına kadar yayılan deniz bölgesi. *Eşanl.* KARA PLATFORMU. Bk. ANSİKL.

— Ed. Dört veya daha çok beyitten kurulmuş matlasız gazel biçimindeki nazım türü. Bk. ANSİKL.

— Jeol. Kara oluşukları, denizsel olmayan tortullar. (Bu tortullar rüzgâr, ırmaklar, buzullar veya göllerde çökelir veya yüzeyde meydana gelen bozuşma sayesinde oluşur.)

— Mat. *Esk.* Herhangi bir geometrik şeklin elips veya parabol biçiminde kesilmiş parçası. || Bir dairenin kirişle kesilmiş kısmı, dairenin iki yarıçapı ve bu iki yarıçapı arasında bulunan daire dilimi ile sınırlı parçası. || *Kıtayı daire*, daire parçası, daire kesmesi. || *Kıtayı küre*, küre kesmesi.

— ANSİKL. Coğ. Geleneksel olarak altı *kıta* ayırt edilir: Avrupa; Asya; Afrika; Amerika; Antarktika; Okyanusya. *Avrupa* (10 236 000 km²; 565 milyon nüf.) ile *Asya* (44 000 000 km², 1 milyar 598 milyon nüf.), aslında birbirinden büyük coğrafî engellerle ayrılmamıştır: bu iki kıta *Afrika* (30 300 000 km², 235 milyon nüf.) ile birlikte başlıca medeniyetlerin beşiği olan *Eski Kıta*'yı (*Eski Dünya*) meydana getirir. *Amerika*'ya (42 078 000 km², 382 milyon nüf.) ise *Yeni Kıta* (*Yeni Dünya*) adı verilir. 10 milyon km²'lik bu tutmuş bir ülke olan Antarktika'da henüz, bilim adamları dışında kimse yaşamaz. *Okyanusya* (8 557 000 km², 15 milyon nüf.) ise, ana kara parçası Avustralya ile kuzey ve güneyindeki birçok adadan oluşur.

Bu kıtalar yerkürenin ancak küçük bir kısmını, dünyanın toplam yüzeyinin üçte birinden az bir parçasını (yüzde 29) kaplar. Konumlarının başlıca özelliği büyük kısmının Kuzey yarımkürede toplanmasıdır. Bu coğrafî yoğunlaşma, özellikle, bir harita oyunu ile, su yüzüne çıkmış en çok kara parçasını yarımküre şeklinde birleştiren büyük bir daireyle temsil edildiği zaman gözlenir: bu «kıtalar» yarımküresinin kutbu, Batı Avrupa'da, Loire ırmağının ağzına yakın bir yere düşer. Kıtaların 700 m kadar olan ortalama yüksekliği, okyanusların ortalama derinliğiyle (3 800 m) oranlanamaz. A. Wegener, nazariyesini bu oransızlığa dayanarak kurmuştur: *sial*'den oluşan kıta kütlelerinin nispeten daha hafif ve okyanus diplerinin (*sima*) daha ağır olduğunu göz önünde tutan Wegener, kıtaları bir bakıma sima üzerinde yüzer gibi düşünmüştür; gene Wegener'in olan *kıtaların kayması* nazariyesine göre de, sial'den oluşan kabuk, başlangıçta tek bir kütle iken sonradan yavaş yavaş parçalanarak bugünkü altı büyük kara parçasını meydana getirmiştir. G. H. Darwin'e göre, kıtaların ve okyanusların dağılımı, Dünya ile Ay'ı meydana getiren bir gökcisminin parçalanmasının sonucudur. Darwin kıtalar yarımkü-

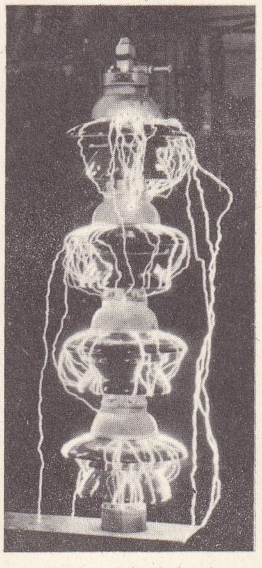

elektrik kıvılcımı

resinin bu ayrılığın sebep olduğu boşluğun taban karşısındaki kesimler olduğunu ileri sürer. G. F. S. Hills ile Vening-Meinesz'e göre ise, kıtaların sial'den oluşan kabuğu, Dünya henüz nispeten sıvı halindeyken meydana gelen büyük konveksiyon akımlarının etkisiyle coğrafî bakımdan belirli yerlerde yoğunlaşmıştır.

— Denizbil. *Kıta yaylası*'nın biçimi, özellikle deniz seviyesini 100 m alçaltan glasyo-östatik gerileme döneminde işe karışan dış etkenler tarafından belirlenir. Kıta yaylalarında ırmak vâdilerinin uzantısı olan vâdilerin (Manş'ta Sen vâdisinin), turba yataklarının (Kuzey denizi), buzultaşların, alüvyon yığışmalarının izlerine rastlanır. Bu engebe, sadece, ilerleme sırasında denizin gereçleri hafifçe süpürmesiyle ve deniz seviyesi üstüne çıkıştan itibaren deniz tortullarının birikmesiyle meydana gelmiştir. Kıta yaylası bazen 200 m'nin çok altındaki kıyılara kadar iner. Deniz dibi kanyonlarında olduğu gibi kıta yaylasının da kıta bükülmelerinin etkisiyle meydana gelen tektonik kaynaklı bir alçalmanın sonucu olduğu sanılır.

— Ed. *Kıta*, genellikle iki beyitten meydana gelir. Bir fikri, bir nükte veya bir yergiyi konu olarak alır. Kıtalarda kafiyeleniş genel olarak şöyledir: *ab-cb-db...* Bazı kıtalarda birinci mısra da kafiyeli olur. Divanların sonlarında mukattaat ve kıtaat başlıkları altında bir bölümde kıtalar toplanır. Ebced hesabı denilen usulle, «tarih düşürmek» için kullanılan kıtalar da vardır. Tarih, çoğunlukla kıtanın son beyit veya mısraında bulunur. Beyit sayısı ikiden çok olan kıtalara *kıtayı kebire* (büyük kıta) denir.

◆ **Kıta kıta** zf. *Esk.* Parça parça.

◆ **Kıtaat** çoğl. i. *Esk.* Kıtalar, dünyanın büyük kara parçaları: *Kürre-i arzın kıtaat-ı meşhuresinde muzafferiyet bayrakları açıp...* (Cevdet Paşa). ‖ Askerî birlikler: *Ancak, vatanımızın bu kısmından düşman kıtaatı çıkarıldığı takdirde fazla bir hareket yapmağa [...] lüzum kalmıyacaktı* (Atatürk). ‖ *Kıtaat-ı fenniye*, istihkâm birliği. ‖ *Kıtaat-ı fenniye subayı*, istihkâm müfrezesi subayı. ‖ *Kıtaat-ı hamse* (veya *kıtaat-ı hamse-i malume*), dünyanın bilinen beş kıtası. (M)

Kıta ablukası, Londra hükûmetince uygulanan deniz ablukasına karşı bir cevap teşkil eden ve İngiltere'nin Avrupa ile olan ticarî ilişkilerini kesmek amacıyle Napolyon tarafından alınan tedbirlerin tümü. İngilizler yabancı, hattâ tarafsız gemilere yüklerini kontrol etme, fransız mallarına veya Fransa'ya giden mallara elkoyma hakkını yavaş yavaş kabul ettirmişlerdi. 16 Mayıs 1806'da İngilizler donanmaları tam bir ablukanın uygulanmasına yeterli güçte olmamakla birlikte, Brest'ten Hamburg'a kadar uzanan bütün avrupa kıyılarının abluka altına alındığını ilân ettiler. Napolyon buna *Berlin kararnamesi* (21 kasım 1806) ile karşılık verdi. Buna göre ingiliz adaları abluka altına alınmış ve her çeşit ticaret ve haberleşme yasaklanmıştı. Yine buna göre bütün ingiliz mallarına elkonulacak, bir ingiliz limanına uğrayan herhangi bir gemi tarafsız da olsa, Fransızlara veya müttefiklere ait bir limana yanaşamayacaktı. İngiliz hükûmeti bu karara yeni tedbirlerle karşılık verdi: meclisin 11 kasım 1807 tarihli emirnamesiyle, bir ingiliz limanında yalnız gümrük ücretini ödeyen gemilere serbest geçiş izni verileceği, bu emre uymayan gemilere elkonulacağı açıklandı. *Milano kararnamesi* (17 aralık 1801) ile de Napolyon, ingiliz hazinesine bir vergi ödemiş veya bir ingiliz gemisiyle ilişki kurmuş olan her geminin vatansız sayılacağını ve bu gibi gemilere eıkonulacağını bilirdi. İngilizlerin davranışına karşılık girişilen bu kıta ablukası, Napolyon dış siyasetinin temelini meydana getirdi. Bunun da amacı Fransa'nın Avrupa'daki zaferlerini İngiltere'ye kabul ettirmek ve onu barışa zorlamaktı. Trafalgar'dan beri bunu silâh gücüyle İngiltere'ye kabul ettirmek mümkün olmamıştı. Abluka İngiltere'yi yiyecek maddelerinden (tahıl) veya donanmasına gerekli hammaddelerden (rus kerestesi, baltık keten ve keneviri) mahrum ederek onu «boğmak»a yarayacaktı; öte yandan avrupa pazarını kaybetmekle de ticaret ve sanayii mahvolacak, bunun sonucunda ortaya çıkacak olan iflâs, işsizlik ve ihtilâl İngiltere'yi uzlaşmak zorunda bırakacaktı. Daha önce, Konvansiyon ve Direktuvar da bu iktisadî savaşı birkaç defa denemişti. Napolyon'un fikrine göre, bu abluka ticarî çıkarlara da uygundu: amaç avrupa pazarlarını kendi sanayiine tahsis etmekle Fransa'nın iktisadî üstünlüğünü sağlamaktı. Ablukanın fransız ekonomisine çeşitli etkileri oldu. Bunun tarım üstündeki en belirli etkisi de, özellikle şeker pancarı başta olmak üzere, sömürgelerden getirilen ürünlerin yerine başka ürünlerin ekimine başlanması ve bu tarımın gelişmesi oldu. Sonuç olarak Fransa, geleneksel pazarı olan İngiltere'yi elden kaçırmakla ablukadan zarar gördü; özellikle tarımla uğraşan Kara Avrupası, Fransa için iyi bir müşteri olamazdı. Sanayi büyük bir teşvik gördü ve makineleşme çok gelişti. Fakat, bu sanayi, pamuk gibi sıcak iklim hammaddelerinin sağlanmasında karşılaştığı zorluklar ve yeni gelişmekte olması sebebiyle yerini aldığı ingiliz sanayiine karşılık daha düşük kalitede mal çıkarmağa başladı. Fiyatlarda genel bir artış oldu. Meselâ başta Lyon ve Strasbourg piyasaları olmak üzere iç ticaret gelişti, limanlar iflâs etti, dış ticaret hacmi 1788'dekinin altına düştü. Öte yandan İngiltere de ablukanın zararını gördü. Tehlikeli birkaç kriz geçirdi: 1808'de ihracat hacmi büyük ölçüde düştü, 1811'de işçi karışıklıklarıyle, malî ve sınaî bir kriz ortaya çıktı. İngiltere bu krizi ticaretini batı ve orta avrupa pazarları yerine Kuzey ve Doğu Avrupa'ya, anavatan İspanya ve Portekiz ile ilişkilerini kesen latin amerika ülkelerine kaydırmak ve önemli pazarları ele geçirmekle kısmen atlattı. Napolyon bile, bazı çok gerekli maddeler için özel ithal izni vermek zorunda kaldı.

Ablukadan elde edilen en önemli sonuçlar, daha çok siyasî yönden oldu. Deniz ticaretiyle yaşayan Hollanda ve Kuzey Almanya gibi ilhak edilmiş ülkelerde, ihracat yapmak zorunda olan tarım memleketlerinde ablukanın etkisi çok kötü oldu ve bu, fransız hâkimiyetine karşı büyük bir kin doğmasına yolaçtı. Sonunda, durmadan büyüyen büyük bir sahil bölgesinin ingiliz ticaretine devamlı olarak kapalı tutulmasının gerekliliği, bütün avrupa hükûmetlerinin ablukaya boyun eğmesi isteği Napolyon'u ile savaş siyaseti takibe ve sonu gelmez istilâ hareketlerine girişmeğe zorladı. Böylece Louis Bonaparte'tan alınan Hollanda (1810), Harsa birliği şehirleri Bremen, Hamburg, Lübeck ile birlikte Kuzey denizindeki alman kıyıları (1810-1811), İtalya'da Etruria krallığı (1807), papa ile büyük bir anlaşmazlığa yolaçan papalık devletleri (1807-1809) birer fransız idare bölgesi haline geldi. Rus limanlarının ingiliz ticaretine yeniden açılması yüzünden Rus savaşına yolaçan anlaşmazlıkta olduğu gibi Portekiz ve dolayısıyle İspanya'ya yapılan müdahalenin sebebi de yine bu ablukadır. (L)

KITAL i. (ar. *ḳatl*'den *ḳitāl*). *Esk.* Birbirini öldürme, vuruşma, boğazlaşma. ‖ Savaş, cenk. ‖ *Kıtâl-ül-bahr*, deniz savaşı. (M)

Kıtal suresi. Bk. MUHAMMED SURESİ.

KITAYLAR. Bk. KARAHITAYLAR.

KITFİR, Yusuf peygamberi satın alan mısırlı zengin. Reyyan bin Velid'in maliye nazırı olan Kıtfir'in *Kur'an*'da (Yusuf suresi 30, 51) adı geçmez; yalnız «*Aziz*» unvanıyle anılır. Çocuğu olmayan Kıtfir, Yusuf'u evlât edindi. Karısı Zaliha'nın iftirası üzerine zindana atılan evlâtlığı Yusuf, hükümdarın rüyasında gördüğü yedi zayıf, yedi semiz ineği doğru olarak yorumladığı için Kıtfir'in yerine maliye nazırı oldu. İran ve türk edebiyatlarındaki *Yusuf ile Zeliha* mesnevîlerinde Kıtfir'den söz edilir. (M)

KITIK i. (onomatope *kıt* > *kıtmak*'tan *kıt-ı-k*). Kaba yünlerin ve bazı hayvanî dokuma maddelerinin lifleri arasına karışmış halde bulunan kalın ve sert lifler. (Kıtıktan, şilte, minder v.b. doldurulur.)

— Saraçl. *Kıtık bizi*, hamut veya panoların içindeki kaba lifleri veya kıtığı çıkarmağa yarayan, bir ucu çengel biçiminde, öbür ucu kıvrık âlet.

— Sil. *Kıtıkla sıkıştırmak*, sandığa yığılan mermilerin oynamaması için, aralarına kıtık doldurmak. (LM)

KITIKLAMAK geçl. f. (*kıtık*'tan *kıtık-la-mak*). Hayvan tüyü, yün, kuyruk veya yele kılı ile doldurmak, beslemek. (M)

KITIPİYOS sıf. (*kıtı* [?] ve yun. *piyos*, hangi, kim'den). *Argo.* Değersiz, bayağı, işe yaramaz, sünepe. (M)

KITIR i. (ar. *ḥetir*'den [?]). *Teklz.* Yalan, uydurma söz, palavra. ‖ *Kıtır atmak* (veya *yuvarlamak*), yalan söylemek, yalan uydurmak, palavra atmak.

◆ **Kıtırcı** sıf. Çok yalan söyleyen, yalancı. (M)

KITIR i. (onomatope). Patlatılmış mısır taneleri. ‖ Kuru ve gevrek ses.

◆ **Kıtırdamak** geçz. f. Kuru ve gevrek bir şey «kıtır» diye ses çıkarmak. (M)

KITIR KITIR sıf. (onomatope). Çok kuru ve gevrek olan: *Kıtır kıtır simit. Kıtır kıtır börek.* ‖ Zf. Yemek, çiğnemek, kesmek, doğramak gibi fiillerin önüne gelince, fiilin gösterdiği işin kıtır sesi çıkarılarak yapıldığını belirtir: *Kıtır kıtır yemek.*

— DEY. (*Birini*) *Kıtır kıtır kesmek*, bir kimseyi acımadan ve zevkle öldürmek: *Eline fırsat düşse, onu kıtır kıtır keserdi.* (M)

KITLAMA zf. (onomatope *kıt* > *kıtlamak*'tan *kıtla-ma*). Bir parça şekeri ağızda tutarak çay içmeyi belirtmek için kullanılır: *Çayı kıtlama içiyor.* (M)

KITLAŞMAK geçz. f. (*kıt*'tan *kıt-la-ş-mak*). Kıt hale gelmek, ihtiyacı karşılayamamak: *İlâç kıtlaştı. Kahve kıtlaştı.* (M)

KITLIK i. (*kıt*'tan *kıt-lık*). Kıt olma, ihtiyacı karşılamama hali, azlık, yetersizlik: *Evet, '[...] işçi kıtlığı vardır. Topraklar var ki nüfussuzluktan çöle dönmektedir* (F. R. Atay). ‖ Kuraklık, savaş v.b. sebeplerden dolayı ürünün yetişmemesi ve bunun sonucu doğan açlık: *Zavallı yerliyi kıtlık zaman zaman kemirir / Bu kan tükürmeye baksın... O muttasıl semirir* (M. Â. Ersoy). ‖ (Bir ülkede) Besin maddelerinde görülen büyük darlık. (Bk. ANSİKL.) ‖ [Duygular ve kavramlar için] Azlık, yetersiz oluş: *Yalnız Almanya veya Fransa'da Kemalizme dair yazılan eserlerin bizdekilerden daha çok olması, yerli düşüncenin kıtlığı ve yoksulluğu bakımından ne utandırıcı bir nisbettir* (P. Safa). *Yahut bir milletvekili sual kıtlığında kullanmak üzere, not defterinin bir köşesine bir iki satır iliştirip geçer* (F. R. Atay). ‖ *Kıtlık yılı* (veya *senesi*), ürünün veya bir ihtiyaç maddesinin az, ihtiyaca yetmeyecek kadar az olduğu yıl: *Kıtlık senelerinde kömürün bolluğu / Huzur ve saadet verirmiş çocuk ruhuna / Şair arkadaşım Oktay Rıfat'ın* (O. V. Kanık).

— ÇEŞ. DEY. *Kıtlığına kıran girmek*, (bir şey) hiç bulunmaz olmak: *Annesinin hizmetçi kıtlığına kıran kirmiş gibi Kastamonu'dan getirttiği arsız evlâtlık ilâve etti* (Ömer Seyfettin). ‖ *Kıtlıktan çıkmış gibi*, oburca ve açgözlülükle: *Yemekleri görünce, pek aç olmamasına rağmen, kıtlıktan çıkmış gibi sofraya saldırdı. Anne ellerini beline dayamış: — «Yavaş çocuklar, yavaş. Ne bu acele... Kıtlıktan çıkmış gibi bir haliniz var» diyordu.* ‖ *Laf* (veya *lakırdı*) *kıtlığında asmalar budayım.* Bk. ASMA.

— ANSİKL. Bir ülkede, özellikle uzun ve aşırı kuraklıktan doğan besin maddesi yokluğu anlamında *kıtlık*'ı, ürün azlığından doğan ve bazı bölgelerde erzak sıkıntısına yolaçan darlıktan ayırt etmek gerekir. Ulaştırma araçlarının gelişmesi, iktisadî engellerin kaldırılması ve milletlerarası ilişkilerin ilerlemesi, kıtlık tehlikesinin azalmasına katkıda bulundu. Bununla beraber, günümüzde de, bazı ülkeler üretim fazlasını ne yapacaklarını bilmezken, kıtlıkla hâlâ mücadele eden ve gerekli besin maddelerine sahip olmayan bölgeler vardır. Demek ki, gerçek anlamıyle kıtlık, geçmiş çağlara has bir olaydır. Eski çağların en ünlü kıtlık olayları, Nil nehri kabarmalarının iktisadî hayatı belirlediği Eski Mısır'da görüldü. Sürekli olarak devam eden savaşların mahsulü mahvettiği Ortaçağda, özellikle Fransa'da, birçok kıtlık olayı ortaya çıktı. Yeni toprakların ekime açılmasına rağmen XIV. yy.da kıtlık olayları gittikçe sıklaştı ve Yüzyıl savaşları sırasında çeşitli böl-

Foto. LAROUSSE

geleri kasıp kavurdu. Tarım tekniğinin ilerlemesi sayesinde, kıtlık, XVIII. yy. başından itibaren, hiç olmazsa Batı Avrupa'da ortadan kalktı. Bu tarihten sonra ancak bazı besin darlıkları görüldü (bunlar arasında, Fransa'da 1709 yılının şiddetli kışı ve 1847 buhranı sırasında görülen darlıklar sayılabilir). Ama kıtlık olayları, XIX. yy. ortalarına kadar, aşırı nüfuslu ve sanayileşmiş batı avrupa ülkelerinde zaman zaman görüldü (İrlanda'da 1847 yılı büyük kıtlık olayı).

Buna karşılık, Doğu Avrupa ve Asya'nın sanayileşmemiş, çoğunlukla aşırı nüfuslu, kuru iklimli veya verimsiz topraklı ülkelerinde, kıtlık olayları, XX. yy.a kadar devam etti. (1734'te Rusya'da, 1868'de Arabistan'da, 1887 ve 1906'da Çin'de, 1876 ve 1899'da Hindistan'da.) [LM]

KITMİR i. (ar. *ḳıṭmîr*, hurma çekirdeğinin üzerindeki zar'dan). Din. Ashabı kehfin yanlarında bulunan köpeğin adı. (İbni Abbas'ın rivayet ettiği bir hadiste anılmıştır): *Fikr eyler iken bu hale tedbir / Geldi dilime misal-i Kıtmir* (Ziya Paşa). || *Teşm. yol.* Köpek.

— ANSİKL. Folk. İran'da köpek saldırısına uğrayanlar El-Kehf suresini okur. Kafkasya ve İndonezya müslümanlarıyle Rusya'daki Türkler, mektuplarının kaybolmadan sahibine ulaşması için zarf üzerine *kıtmir* kelimesini yazarlar. (M)

KIVAM i. (ar. *ḳıvām*). [Sıvılar için] Koyuluk, koyuluk derecesi: *Macun kıvamında.* || *Mec.* Bir şeyin en uygun derecesi, zamanı, tav: *Arkamdaki masada deminden beri devam edegelen münakaşa tam kıvamına girmiş* [...] *şiddetli bir kavga başlamıştı* (A.H. Tanpınar). || Olgunluk, gerekli şartların var olması. || —*Esk.* Durma, duruş, durma biçimi. || Dayanak, temel unsur, direk: *Kıvam-ı din* («dinin temeli»).

— ÇEŞ. DEY. *Kıvamını bulmak* (*kıvama gelmek* veya *kıvama ermek*), [bir şey] tam olgunluğa erişmek, gerekli şartlar yerine gelmek, tavında olmak: *Nihayet bir sabah kıvamını bulduğunu söyledi ve bir iğne ile sivilcenin başını yerinden, büsbütün koparmadan, usulcacık oynattı* (R.H. Karay). *Bektaş delikanlı bu kıvama erdiği demlerde, artık onu kendi kendisiyle bırakmak zamanı geldiğinden* ... (N. Araz). || *Tam kıvamında,* tavında, en olgun döneminde, en uygun anında.

— Malzeme. Betonun donmağa başlamazdan önceki sıkılığı. (*Eşanl.* AKIŞKANLIK). [Bk. ANSİKL.] || Bir yağlıboyanın, bir verniğin v.b. akmaya karşı gösterdiği direnç.

— Mutf. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Malzeme. Bir betonun *kıvam*'ı, agregaları içinde bulunan su miktarına, karışıma katılan su miktarına, agregaların (yuvarlak veya köşeli) biçimine ve granülometriye bağlıdır. Bir yağlıboya kıvamının ölçülemesi genellikle 15° C'ta, akışkanlı bir kıvamölçer veya bilyalı bir viskozimetre ile yapılır; bu son âlet en az akışkan yağlıboyalar için daha uygundur. Burulmalı viskozimetrelere de başvurulduğu olur.

— Mutf. Şekeri kıvamına getirebilmek için, bir kepçeyle alınarak üflendiği zaman kepçenin ters yüzünde birbirine yapışmış kabarcıklar meydana gelecek bir derecede (kıvam 37° Baumé) kaynatmak gerekir. (ML)

KIVAMLANMAK dönşl. f. (*kıvam*'dan *kıvam-la-n-mak*). [Sıvılar için] Kıvama gelmek, koyulaşmak. || *Mec.* Olgunlaşmak, en uygun hale gelmek.

◆ **Kıvamlandırmak** geçl. f. Kıvamlı hale getirmek. (M)

KIVAMLAŞTIRICI i. (*kıvam* > *kıvamlaştırmak*'tan *kıvamlaştır-ıcı*) Bir sıvıda çözünmüş halde bulunan bir katı maddenin bu sıvı içinde yoğunlaştırılmasına yarayan cihaz. (L)

KIVAMLI sıf. (*kıvam*'dan *kıvam-lı*). Kıvamında olan, gerekli derecede koyu: *Kıvamlı şerbet.* || *Mec.* Tavında olan, en olgun veya uygun anında olan. (M)

KIVAMÖLÇER blş. i. Teknol. Yağ, boya ve verniklerin kıvamını ölçmeğe yarayan âlet. (L)

KIVAMSIZ sıf. (*kıvam*'dan *kıvam-sız*). Kıvamında olmayan. (M)

KIVANÇ i. (*kıvanmak*'tan *kıvan-ç*). *Yeni.* Övünme. Sevinç, memnunluk, hoşlanma. || *Kıvanç duymak,* sevinmek, memnunluk duymak. (M)

KIVANMAK dönşl. f. (esk. türk. *kıv,* baht, kut'tan *kıv-a-n-mak*). Övünülecek bir iş yapmaktan dolayı haz duymak, övünmek, iftihar etmek. Memnun olmak, sevinmek.

◆ **Kıvandırmak** geçl. f. Bir kimsenin övünmesini sağlamak. Memnun etmek, sevindirmek. (M)

KIVILCIM i. Yanan elektriklenmiş bir maddeden sıçrayan veya iki cismin sürtünme yahut çarpışmasından çıkan küçük ateş parçası: *Kömürden sıçrayan kıvılcım. Birbirine vurduğu taşlardan çıkan kıvılcımla kavı tutuşturdu.* || *Mec.* Harekete geçirici etken: *İlk kıvılcımı «Adörer» fiilinden alan bu aşk başlangıcı yavaş yavaş genişleyerek* [...] *mürebbiyenin gece iltifatlarına nail oldu* (H. R. Gürpınar).

— DEY. *Gözleri kıvılcım saçmak,* çok öfkelenmek, gözleri çakmak çakmak olmak.

— Dy. *Kıvılcım kafesi,* bacadan yükselen kızgın ince kok parçalarını toplamak için, bir lokomotifin veya bir kazanın bacası üzerine yerleştirilen tel kafes. || *Kıvılcım siperi,* frenleme sırasında fışkıran kıvılcımlardan korunmak için, vagonların ve demiryolu taşıtlarının döşemeleri altında tekerleklerin sağına yerleştirilen saç koruyucu.

— Elektr. *Elektrik kıvılcımı,* potansiyelleri farklı iki iletken arasında patlama ile meydana gelen, şimşekle aynı nitelikte ve ona benzeyen canlı ışık. (Bk. ANSİKL.) || *Kesilme kıvılcımı,* bir devrenin kesilmesinden doğan dış akımın meydana getirdiği elektrik arkı.

— Otc. *Kıvılcım bujisi,* patlamalı motorlarda, hava-yakıt karışımının tutuşmasını sağlayan eleman.

— Teknol. *Kıvılcım siperi* (veya *gözlüğü*), kaynakçıların kıvılcımdan korunmak için gözlerine taktıkları gözlük.

— Tıp. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Elektr. Sıvı veya gaz bir yalıtkan madde içine batırılan, farklı gerilimlerde elektriklenmiş iki cisim birbirine yavaş yavaş yaklaştırılırsa ışıklı bir olay, yani *kıvılcım* doğurarak anîden boşalır. Kıvılcımın meydana geldiği andaki uzaklığa *patlama uzaklığı* denir. Bu uzaklık şu şartlara bağlıdır: 1. iki cisim arasındaki potansiyel farkı; 2. iki cismin biçimi; 3. yalıtkan ortamın cinsi; 4. bu ortamın sıcaklığı ve ortam gaz ise basıncı.

Ark elde etmek için, iki cismi birbirine değdirdikten sonra ayırmak gerekir, bu bakımdan kıvılcım arktan farklıdır.

Kıvılcım ancak yüksek potansiyel farklarıyle elde edilir; bu amaç için elektrostatik makineler ve indükleme bobinleri kullanılır. Kıvılcım havada çok değişik biçimler alır. Kısa boylu kıvılcımlar düzdür; birkaç santimetreden sonra dallı budaklı eğrisel biçimlere girer. Bu şekillenmenin sebebi havadaki anaforlar olabilir; bu anaforlar bir noktadan diğerine geçerken sıcaklık ve basınç değişmeleri doğurur. (Bk. ŞİMŞEK.) Hava basıncından düşük basınçlı gazlarda, kıvılcımın uzunluğu önemli derecede arttırılabilir.

Kıvılcım da, eflüvlerin yaptığı gibi oksijeni kısmen ozon haline dönüştürür; ayrıca çok sayıda cismin flüorışısını uyarma özelliği taşır; kıvılcımın bu özelliği uyarma için gerekli olan *morötesi* ışınlarla *elektron*'ları yayabilmesinden ileri gelir. İlk radyotelgraf vericilerinde, yüksek frekanslı akım kaynağı olarak, bir Ruhmkorff* bobiniyle üretilen kıvılcımlar kullanıldı. Bu akımlarla yalnız telgraf işaretlerinin iletiminde kullanılan sönümlü dalgalar elde edilir.

— Tıp. *Elektrik kıvılcımı* tıpta uzun zamandan beri kullanılmaktadır (Marat ve rahip Bertholon, XVIII. yy.). Elektrostatik makinelerin yerini önce Oudin rezonatörü (gerilim etkisi) kullanan yüksek frekanslı akım üreteçleri, sonra elektronik tüplü üreteçler aldı. Elde edilen gerilimler, toplayıcı elektrotlar yardımıyle deriye ya doğrudan doğruya veya kumaş üzerinden uygulanır. Bk. EFLÜV *tedavisi.*

◆ **Kıvılcımlanmak** dönşl. f. Kıvılcım saçmak, kıvılcımlı hale gelmek.

◆ **Kıvılcımlı** sıf. Kıvılcım saçan.

◆ **Kıvılcımsız** sıf. Kıvılcım saçmayan. (LM)

KIVILCIMLAMA i. (*kıvılcım* > *kıvılcımlamak*'tan *kıvılcımla-ma*). Cerr. Elektrik kıvılcımı ile bazı dokuları harap etme metodu: *Sidik torbasını kıvılcımlama.*

— Mekan. Bir kondansatörün boşalmasıyle oluşan yüksek frekanslı elektrik kıvılcımlarının aşındırıcı etkisine dayanan işleme metodu. Bk. ANSİKL.

— Tıp. Elektrik kıvılcımlarını veya yüksek frekanslı akımları teşhis veya tedavi amacıyle kullanma metodu. (Oudin, Mac İntyre ve Doumer elektrotlarıyle ağrı dindirici, antispazmodik, kaşıntı giderici ve iltihap önleyici etkiler sağlanabilir. Keating-Hart kuvvetli bir kıvılcım kullanarak bazı urlar arasında ayırım yapmayı denedi. Kıvılcımlama şimdi özellikle elektrik cerrahîsinde kıvılcımın sıcaklık etkisinden yararlanmak amacıyle kullanılır [pıhtılaştırma].) Bk. KIVILCIM.

— ANSİKL. Mekan. *Kıvılcımlama,* işlenecek parça üzerinde, zımpara taşının etkisine benzer bir aşındırma yapar; burada aşındırıcı tanelerin sürtünmesi yerine kıvılcımın ısısı rol oynar. Kıvılcımlama genellikle, işlenecek parçanın ısınmasını önlemek için, koruyucu bir sıvı içinde yapılır. Başlangıçta, bilinen âletlerle işlenmesi imkânsız olan sert madenleri delmek için kullanıldı; ilkin Rusların kullandığı bu metot durmadan gelişmektedir. Bu metotla karmaşık biçimli ıstampa kalıpları, tel çekme haddeleri hazırlanır ve ayrıca tungsten karbüründen yapılmış özel takımlar bilenir. (LM)

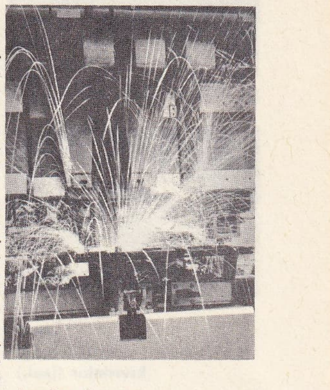

kıvılcımlama

KIVILCIMLI (Hikmet), türk yazarı (İştip 1902). İlk öğrenimini Kavala'da, orta öğrenimini İstanbul, Kuşadası ve Muğla'da (1915-1918) yaptı. İzmir'in Yunanlılar tarafından işgali sırasında (15 mayıs 1919) kurulan gizli gençlik teşkilâtına girdi; *Menteşe* gazetesini yayımladı. Daha sonra Köyceğiz kuvayı milliye kumandanlığına getirildi. İstanbul'a giderek Vefa lisesini (1920) ve Askerî tıbbiyeyi bitirdi (1925). Yayım ve eylemlerinden ötürü çeşitli zamanlarda hapsedildi. *Sosyalist* (1970) adlı bir dergi çıkardı. 12 Mart 1971 muhtırasından sonra ilân edilen sıkıyönetim sırasında yurt dışına kaçtı. Başlıca eserleri: *Emperyalizm: Geberen Kapitalizm* (1935); *Kısaca Marksizm* (1968); *27 Mayıs ve Yön Hareketinin Sınıfsal Eleştirisi* (1970); *Devrim Zorlanması-Demokratik Zorlama* (1970); *Toplum Biçimlerinin Gelişimi* (1971). [M]

KIVIRCIK sıf. (*kıvır*'dan *kıvır-cık*). Kıvır kıvır olmuş, küçük küçük kıvrılmış, fazla kıvrıntılı: *Kumral, kıvırcık sakalın bana pek yakıştığını görüyorum* (R.H. Karay). *Kıvırcık kirpiklerinin arasında iki lâcivert göz parladı* (R.N. Güntekin).

— Bot. *Kıvırcık lahana,* yaprakları ufak ufak kıvrılan bir cins lahana. || *Kıvırcık salata,* yaprakları ufak ufak kıvrılan ve salatası yapılan bir çeşit küçük marul.

— Kuşç. *Kıvırcık ırklar,* tüyleri dik ve kıvırcık, güvercin ve tavuk ırkları.

— Mutf. *Kıvırcık salata.* Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Mutf. *Kıvırcık salata*'nın yaprakları ufak ve kıvrıntılıdır. Marul gibi sert damarlı değildir. Göbekli veya yapraklı olan çeşitleri vardır. Genellikle çiğ olarak salatası yapılır. Bazı et yemeklerine de çeşni vermesi için pişerken katılır (kuzu kapama). Salata yaparken iri yapraklar doğranır; küçük yapraklar olduğu gibi kullanılır. İnce doğrama vitaminin kaybına sebep olur. (ML)

KIVIRCIK i. Trakya'da yetişen beyaz yünlü, ince uzun kuyruklu koyun ırkı. (Bk. ANSİKL.) || Bu koyunun eti. || *Kıvırcık yapağısı,* kıvırcık koyunlarından elde edilen yapağı tipi. (TRAKYA YAPAĞISI da denir.) Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. *Kıvırcık,* Türkiye'de yetişen ko-

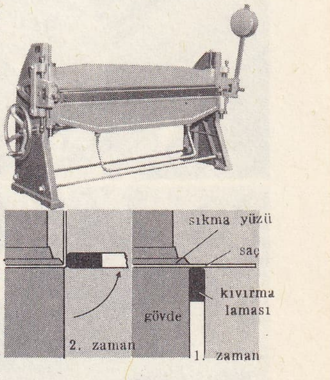

kıvırma makinesi (mekan.)

Foto. LAROUSSE

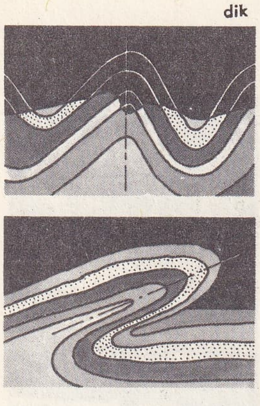

yatık kıvrımlar (jeol.)

Lus doruğu

yunlar arasında en iyisidir. Trakya'dan başka Güney Marmara bölgesinde de yetiştirilir. Kıvırcıkta asıl olan beyaz renktir; siyah olanları da vardır. Dişileri, genellikle boynuzsuzdur. Eti makbul tutulur. Ortalama ağırlığı 40-50 kg'dır. Çok iyi beslenenleri 65-70 kg'ı bulabilir. Yıllık yapağı verimi 1,2-2 kg, süt verimi 40-50 kg'dır.

● *Kıvırcık yapağısı.* Güney Marmara bölgesinde (Bursa, Balıkesir) yetişen kıvırcıkların yünü daha ince olduğu için daha değerli sayılır. Trakya bölgesinden (Edirne, Kırklareli, Tekirdağ) elde edilenler ise biraz daha kabadır. Kıvırcık yapağıları orta incelikte (ortalama 25 m), açık krem renginde ve oldukça yüksek randımanlıdır (yüzde 55-60). Giyim eşyası, battaniye, halı ve kilim ipliği yapımında kullanılır. Başta Rusya olmak üzere dış memleketlere de ihraç edilir. (M)

KIVIR KIVIR sıf. (onomatope). Kıvrım kıvrım, büklüm büklüm: *Kıvır kıvır saç.* (M)

KIVIRMA i. (*kıvırmak*'tan *kıvır-ma*). Kıvırmak eylemi, eğriltip bükme, kıvrık hale getirme.

— Ciltç. Bir kitap kapağının yüzeyini kamburlaştırma işlemi.

— Mekan. Madenî levhaların bir kısmını başka bir saça oranla belli bir açı altında bükmek işlemi. (Kıvırma çekiçle veya kıvırma makineleriyle yapılır.) || *Kıvırma makinesi*, saçları düzenli bir şekilde bükmek için kullanılan takım tezgâhı. Bk. ANSİKL.

— Mim. Dam deresinin yuvarlak kıvrılmış kenarı.

— Teknol. Boru, çubuk, saç levha gibi madenî parçaları kenarları düz bir açı meydana getirecek biçimde bir eğrilik yarıçapı üzerinden mekanik olarak bükme.

— ANSİKL. Mekan. *Kıvırma makine*'sinde bir sıkma yüzü, bir kıvırma laması ve bu lamanın dönmesini sağlayan bir kumanda düzeni bulunur; bütün bu parçalar dökme demirden yapılmış bir gövde üzerine yerleştirilmiştir. Kıvırma kuvveti uygulanırken oynamasını önlemek için saç sıkma yüzeyinin iki çenesi arasında sıkıştırılır, sonra lama kıvırma kenarının çevresinde döndürülerek saç kıvrılır. (LM)

KIVIRMAK geçl. f. (onomatope *kıvır*'dan *kıvır-mak*). Eğrilterek bükmek: *Şakir, boyunu iki tarafa kıvırarak, gözleri kapalı, bağırıyordu* (Sabahattin Ali). || Kıvrık hale getirmek, büklüm büklüm yapmak: *Uzun siyah saçlarını ellerinin asabî darbeleriyle tuttu, kıvırdı [...] ta başının üstüne, perişan bir küme şeklinde tutturdu* (H.Z. Uşaklıgil). || Bir şeyin kenarlarını parmak uçlarıyla kıvrık hale getirmek: *Oyuna katılanlar hemen feslerinin kenarlarını kıvırarak onları güya Rum, Bulgar eşkıyasının kalpaklarına benzetirlerdi* (Ş.S. Aydemir). || Katlamak, kırmak: *Kitabın formalarını kıvırmak.* || Kalçaları iki yana sallayarak oynamak (veya yürümek): *Perukâr, kendisini zurnaya uydurmuş, arkada bizden açıkta kıvırıyordu* (Ahmed Rasim). || *Mec.* Becermek, bir işin üstesinden gelmek: *Bu işi gene iyi kıvırdın.*

— DEY. *Bir ayak üstünde kırk yalan kıvırmak*, çok kısa anda üst üste yalan uydurmak.

— Dikiş. Bir kumaşın kenarını kıvırarak tersinden dikmek.

◆ **Kıvırtmak** ettrg. f. Kıvırmak işini yaptırmak. || Geçl. f. Kıvırmak. (ML)

KIVIR ZIVIR blş. sıf. (onomatope). Değersiz, derme çatma, önemsiz. || İ. Önemsiz ayrıntı. *Ev masrafı yalnız kira, giyecek, yiyecek ile bitmiyor, bir de bunun göze görünmeyen kıvır zıvırı var.* (M)

KIVRACIK sıf. (*kıvrak*'tan *kıvrak-cık* > *kıvracık*). *Halk dili.* Derli toplu, fazla uğraşmayı gerektirmeyen, işi kolay: *Kıvracık bir oda.* (M)

KIVRAK sıf. (*kıvırmak*'tan *kıvır-ak* > *kıvr-ak*). Canlı, hareketli: *Hattâ bir aralık ortaya kalabalığı oyalamak için kıvrak Gürcü oyunları oynayan delikanlılar da sürüldü* (Ş.S. Aydemir). || *Mec.* Akıcı, takıntısız, derli toplu: *Pek kıvrak bulduğumuz fransızca ile durmadan konuşuyordu.*

— Bot. *Kıvrak buğday*, ilkbaharda hasat edilen buğday.

◆ i. Kıyf. Anadolu'da üste giyilen üçeteğe benzer bir entari.

◆ **Kıvraklık** i. Kıvrak olma hali: *Aruz ölçüsünün o kıvraklığı, o akışı...* (N. Ataç). [M]

KIVRAMAK dönşl. f. (*kıvırmak*'tan *kıvıra-mak* > *kıvramak*). Fazla bükülerek buruşmak, bir yerde top olmak. (M)

KIVRANMAK geçz. f. (*kıvırmak*'tan *kıvıra-n-mak*). Şiddetli ağrı, sancı, acı v.b. fiziksel veya heyecan, korku, üzüntü gibi ruhsal sebeplerle eğilip bükülmek: *Magda asabî ve derin hıçkırıklarla ağlıyor, kıvranıyor ince parmaklarıyle kumral saçlarını sıkıyordu* (Ömer Seyfeddin). *Hasta döşeğinde müthiş sancılarla kıvrandığımız anda elimizi sıkan elin değeri nedir?* (Y. K. Karaosmanoğlu). || *Mec.* Acı çekmek, üzülmek: *Harabe kalmadı hattâ o şanlı maziden / Meğer, bu heybetin altında kıvranırken ben* (M.Â. Ersoy). *Hatıralarımızı çabuk unuturuz diyor, fakat asıl onlar hiç unutmadığımız, asıl onların elinde kıvrandığımız da onlar* (N. Ataç). || Bir şeye şiddetle gereksinme duymak: *Tevfik tütün diye kıvranıyor, bir saat evvel tabakamı önüne boşalttım* (H.E. Adıvar).

— DEY. *Kıvrım kıvrım kıvranmak.* Bk. KIVRIM KIVRIM.

◆ **Kıvrandırmak** geçl. f. Birinin kıvranmasına sebep olmak: *Ayağına taş atarak onu kıvrandırdığım eski günü hıncımdan, zevkimden titreyerek hatırlardım* (R. N. Güntekin). || *Mec.* Üzmek: *Yalnız hatalarımızın hatıraları mı içimize çöküp bizi kıvrandırır?* (N. Ataç). [M]

KIVRIK sıf. (*kıvırmak*'tan *kıvır-ı-k* > *kıvr-ı-k*). Kıvrılmış, yuvarlakça şekil verilmiş veya bu şekilde olan, helezonî: *Kıvrık bıyıklarını yukarı kaldırarak kalabalığa bakıyordu* (Ömer Seyfeddin). *İri kemikli parmaklarının tırnakları kısa, yassı ve öne doğru kıvrıktı* (Sabahatin Ali). || Katlanmış, bükülmüş: *Kenarları kıvrık bir elbise.*

— Anat. Yollarının eğri büğrülüğüne dayanılarak bazı atardamar ve sinirlere verilen sıfat. (Kolda, biri önde öteki arkada, iki *kıvrık atardamar* vardır. Bunlar koltuk atardamarından çıkar, pazu kemiğinin üst ucunun etrafını dolaşır. Kıvrık sinir, kol siniri ağından çıkar, arka kıvrık atardamarı izler ve deltoit kasa giden birçok dala ayrılır. Bacakta da biri önde, diğeri arkada, iki kıvrık atardamar vardır; bunlar derin uyluk atardamarından çıkar, uyluk kemiğinin üst ucunun etrafını dolaşır.)

— Bot. Yukarıdan aşağıya kendi üstüne kıvrılarak sarılmış organlara verilen sıfat. (Msl. Eğreltiotunun genç yaprakları.) || Ucu tepeden başka yöne doğru eğrilen kökçüklere verilen sıfat.

— Kıyf. *Kıvrık paça*, dubleli pantolon paçası.

— Mim. ve Süs. santl. *Kıvrık dal*, uçları bezeme kıvrımı şeklinde bükülmüş bitkilerin küçük dalcıkları örnek alınarak yapılan, heykelcilikte ve resimde çok kullanılan süsleme unsuru. (Bu girişik yaprak bezemeleri genellikle süs kuşaklarında ve gömme duvar ayaklarının süslemesinde kullanılır.) Bk. ANSİKL.

— Tab. tar. Normal doğrultusuna aykırı yönde kıvrılmış organlara denir: *Kıvrık yaprakayası.*

— ANSİKL. Mim. ve Süs. santl. *Kıvrık dal* (bazen iplik bazen de kabuk şeklinde) bezek göbekleri (bir dal üstünde bir yaprağın veya bir dalcığın çıkışını belirten çiçekcik) ve bezeme kıvrımlarından (açılmış yaprağın kıvrık uçları) meydana gelir. Vatikan'da saklanan bir roma savaş arabasında çok değerli bir kıvrık dal süslemesi vardır. Bizans ve roma kıvrık dalları, genellikle ortada duran ve ağzında iki kuş bulunan bir vazodan çıkan çift bir saptan ibarettir. Gotik kıvrık dallarında diken ve asma birbirine karışmış durumdadır. Rönesans devrinde sık sık hayvanlar, küçük erkek ve kadın başları kullanıldı.

◆ **Kıvrıklık** i. Kıvrık olma hali. (LM)

KIVRILABİLMEK geçz. blş. f. (*kıvrılmak* ve *bilmek*'ten). Teknol. [Dar kesitli ve uzun bir parça için] Kıvrılmağa, bükülmeğe ve burulmağa yatkın olmak. (ML)

KIVRILMA i. (*kıvrılmak*'tan *kıvrıl-ma*). Kıvrılmak eylemi, bükülme. || Kıvırcıklaşma. || Kangal biçimini alma. || Sapına dönme. || Kıvrılarak uzatma.

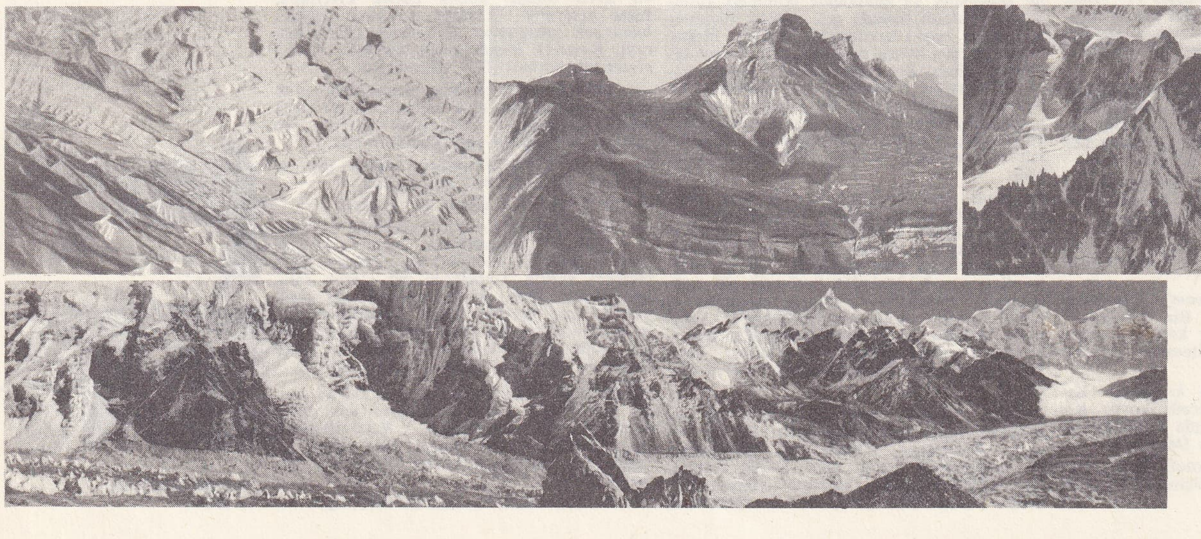

kıvrımlı dağlar: üstte, soldan sağa: Büyük-Atlas; Alplerde örtü kıvrımları; Alplerde merkez kıvrımları; altta, Nepal Himalayası

Foto. LAROUSSE

— Jeol. Tabakaları etkileyen değişiklik, bu değişikliğin soucu. Bk. KIVRIM.

— Malzeme. Bk. FLAMBAJ. (ML)

KIVRILMAK dönşl. f. (*kıvırmak*'tan *kıvır-ıl-mak* > *kıvr-ı-l-mak*). Eğrilip bükülmek: *O küçük zarif oyuncağın siyah ağzı kıvrılıyor, kıvrılıyor, ona çevrilmek, karanlıkta onu bulmak istiyordu* (H. Z. Uşaklıgil). ‖ Kıvırcık hale gelmek, büklüm büklüm olmak: *Çenesindeki et benlerinin üstünde kıvrılan uzun kır tüyleri ...* (H. E. Adıvar). ‖ Yuvarlak bir biçim almak, çöreklenmek, kangal olmak. ‖ Dönmek, sapmak: *Hasan Paşa fırınından sağa kıvrılacaksın* (Kemal Tahir). ‖ Bir yere büzülerek yatmak: *Sıcak duvarın dibine kıvrılıp yattı.* ‖ Edilg. f. Kıvırmak eylemine konu olmak: *Kolu iki kişi tarafından arkaya kıvrılıp yumruğu yiyince konuşmaya başladı.* (M)

KIVRIM i. (*kıvırmak*'tan, *kıvır-ı-m* > *kıvr-ı-m*). Kıvrılan yer, büklüm: *Biraz içeri doğru kıvrılmış olan parmakları yorganın kıvrımlarından birini yakalamış gibi duruyordu* (Sabahattin Ali).

— Anat. Organların bütün kemerli bölümlerine verilen ad: *Bağırsak kıvrımı. Atardamar kıvrımı.* ‖ Beyin ve beyincik yüzeylerinin yılankavî bükülüşleri. ‖ *Eklem kıvrımları*, derinin eklemler hizasında meydana getirdiği çizikler. (Bunların en belirgini kalça eklemine uyan kasık kıvrımıdır.)

— G. santl. Tablo veya heykellerde giyeceklerin yumuşak çizgilerle meydana getirdiği kat kat kıvrımlara verilen ad.

— Jeol. Başlangıçta yatay olan bir tabaka yüzeyinin eğriler kazanması sonucunda yerkabuğu şeklinin bozulması. (Bu kıvrımlar çoğunlukla iç içe sıralanmış elipsler çizer.) [Bk. ANSİKL.] ‖ *Kıvrım fay*, ters kanattan yoksun kıvrım. (Kıvrım fay, uzama işlemi geçirmiş bir kıvrımdır, bu işlem fay kanadının kopmasıyle sonuçlanır.) ‖ *Kıvrım kanatları*, bir kıvrımın aşırı bükülmüş bölümlerini uygun bir şekilde birleştiren iki kenarı. (Bakışımsız kıvrımlarda bir doğru, normal ve bir de ters kanat vardır. Doğru kanatta en eski katmanlar altta, ters kanatta ise üsttedir. Çoğunlukla ters kanat sünmüş ve bu kesimdeki katmanlar incelmiştir.) ‖ *Devrik kıvrım*, bir kanadı devrilmiş ve eğik eksen düzlemli kıvrım. (Tabaka eğimi 30°'den fazladır.) ‖ *Dönük kıvrım*, yataydan öteye aşmış kıvrım. (Eksen düzleminin eğim açısı 90°'den büyüktür.) ‖ *Eğik kıvrım*, eksen düzlemi eğik olan kıvrım. (Bu kıvrımın iki kanadı eşitsiz, fakat her ikisi de 90°'den daha az eğimlidir.) ‖ *Sünmeli kıvrım*, en az bir kanadı sünmeye uğramış olan ve tabakaları, öteki kanatta görülen tam istiflenmeye sahip olmayan kıvrım. (Ters kanat en fazla sünen kanattır. Sünme çok fazla olunca fay kıvrımı meydana gelir.) ‖ *Yatık kıvrım*, eksen düzlemi yataya çok yakın olan kıvrım. (Yatık kıvrımlar çoğunlukla üst üste istiflidir, ters yanları sünmüştür ve sık sık sürüklenim örtüleri haline dönüştüğü görülür.)

— Mim. *Kıvrım sapı*, kenger yapraklarının arasından çıkan ve korinthos düzenindeki sütunların başlık tablasının altına bezeme kıvrımı biçiminde dolanan sap. ‖ *Kıvrım süs*, değişik biçimlerde iç içe girmiş çubuk ve çizgilerden oluşan süs. (SAPAK da denir.) ‖ *Kıvrım yanağı*, ion düzeninde başlık kıvrımının yan kısmı. ‖ *Başlık kıvrımı*. Bk. ANSİKL.

— Müz. Kemanın, yandan sarmal bir biçimde kıvrık görünen ucu.

— Teknol. Bir zımba veya matris üzerinde saçın kesilmesini güçleştiren dalgalanma.

— Tekst. Özellikle, çok büküm verilmiş ipliklerde görülen ve ipliğin 5 ilâ 10 sm kadar uzunluktaki bir kısmının bükülerek bir kıvrım meydana getirmesi şeklinde açığa çıkan kusur.

— Terz. *Paça kıvrımı*, pantolon parçalarının kıvrılması için bırakılan kumaş fazlalığı.

— Zool. *Karın kıvrımı*, örümceklerin karnı altında, vücudun ilk yarısında, üreme deliğiyle hava delikleri hizasındaki enine kıvrım.

— ANSİKL. Mim. *Başlık kıvrımının yapımı.* Kıvrımının O merkezinin A hareket noktasından uzaklığı OA olsun, OA, 9 eşit parçaya bölünerek $OB = \frac{OA}{9}$ yarıçapıyle kıvrımın gözü olan bir çember ve bu çember içinde de bir B, C, D, E karesi çizilir. Dört 1-3, 4-2 kenarlarının ortaları birleştirilir. Bu doğrular 6 eşit parçaya bölünür, bölüm noktaları da: 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12'dir; bunlar 1, 2, 3, 4 noktalarını izleyerek kıvrımın yaylarının merkezlerini meydana getirir. Daha sonra 4 noktasından, 5 ve 9 noktalarından geçen doğrular geçirilir: bu doğrular iki H-I ve L-M yaylarının sınırıdır.

● *Başlık kıvrımının çizimi.* 1 Noktası merkez olarak alınarak 1-2 doğrusu üzerinde sonlanan AF yayı çizilir; aynı şekilde 2 merkez 2-3 üzerinde sınırlanan FG yayı, 3 merkez 3-4 üzerinde sınırlanan GH yayı, 4 merkez, 4-5 üzerinde HI yayı, 5 merkez 5-6 üzerinde IJ yayı, 6 merkez, 6-7 üzerinde JK yayı, 7 merkez, 7-8 üzerinde KL yayı, 8 merkez 8-9 üzerinde LM yayı, 9 merkez 9-10 üzerinde MO yayı, 10 merkez 10-11 üzerinde OP yayı, 11 merkez, 11-12 üzerinde PQ yayı, 12 merkez QB yayı kıvrımının gözüne teğettir. Kıvrıma kalınlık vermek için, aynı merkezlerden geçerek, 1 başlama noktasından AZ'nin dörtte birinde bulunan A noktası alınarak yarıçap belirlenir ve aynı çizim yeniden yapılır.

— Jeol. *İç eğri*'lerin en yüksek veya en alçak olmasına göre kıvrım, *antiklinal* veya *senklinal* adını alır. «Reze» çeşitli eğrilerin uç noktalarını birleştiren çizgidir; reze, kıvrımın uzanımını gösterir ve iki «yan»ı birbirinden ayırır. «Eksen düzlemi» rezeleri çeşitli tabakalara bağlayan düzlemdir; «kıvrım ekseni» ise bu düzlemin yatay bir düzlemle olan arakesitidir; kıvrım ekseni rezelere ve kıvrım uzanımına hemen hemen paraleldir. Kıvrımlar, dik, eğik, yatık ve batık olabilir. Bk. KIVRIMLI *dağlar*.

◆ **Kıvrımlanmak** veya **kıvrımlaşmak** dönşl. f. Kıvrımlı hale gelmek, kıvrım kıvrım olmak. (LM)

KIVRIM KIVRIM sıf. (*kıvırmak*'tan *kıvır-ı-m* > *kıvr-ı-m*). Çok kıvırcık, kıvır kıvır, buruşuk. ‖ Çok dönemeçli, büküle büküle devam eden: *Kıvrım kıvrım yol.* ‖ Zf. Kıvrılarak.

— DEY. *Kıvrım kıvrım kıvranmak*, çok acı çekerek kıvranmak. (M)

KIVRIMLI sıf. (*kıvrım*'dan *kıvrım-lı*). Kıvrımı olan, kıvrılmış: *İnce kıvrımlı bir etek.*

— Coğ. *Kıvrımlı dağlar*, az çok şekil değiştirmiş tortul tabakalardan meydana gelen kütle. Bk. ANSİKL.

— Heyk. *Kıvrımlı örtü*, bir boy heykelinde, sanki ıslakmış gibi vücudun biçimini belli eden örtü.

— ANSİKL. Coğ. *Kıvrımlı dağlar*'ın engebesi jeosenklinallerin evrimine bağlıdır. Tortullaşmanın ağır bastığı evrimin ilk döneminde antiklinallerden meydana gelen ve jeologların *cordillera* adını verdiği kıvrımlar ortaya çıktı. Kıvrımlar aşındırma yüzünden iyice yarılır ve döküntüleri jeosenklinaldeki tortullaşmayı besler. Bu kıvrımlar, daha kesiksiz antiklinal çıkıntılar meydana getirerek zamanla çoğalır ve yayılır. Bazıları aşındırmanın çeşitli oluşukları meydana çıkarmasına imkân verecek yüksekliğe ulaşır. Bu sıradağlar, alçalması kalın bir tortul yığışma tabakasına yolaçan (Oran Tel'inin bugünkü durumu) çukurlarla birbirinden ayrılır. Evrim sırasında alçalmanın yerini topluca yükselme eğilimi alır, güçlü kıvrımların oluşmasıyle jeosenklinal ekseninde büyük bir dağ zinciri meydana gelir; Oligo-miyosen devrinde rodoniyen karık, İsviçre ovası ve Bavyera yaylasının bulunduğu yerde sıradağların belirmesi ve «molas denizi»nin meydana gelmesiyle Alpler'de bu durum gerçekleşmiştir. Tipik jeosenklinal oluşuklar (şistler ve killi kumlu katmanlar) aşındırma tarafından büyük ölçüde etkilenir: karışık engebeli ve keskin yamaçlı sıradağcıklarla senklinal karıklar (Polonya Beskidleri) art arda sıralanır. Yükselmenin devam etmesi zamanla daha derindeki bütünüyle bozuşmuş oluşukların (sürüklenme örtüleri) yüzeye çıkmasına yolaçar (Orta Alp kütleleri). Bu sonuncu kütleler aşındırmayle yavaş yavaş yarılmıştır, ama dirençli kayaçlardan oluştuğundan çok yüksek ve sarp engebeler (Mont Blanc) meydana getirir.

Yükselme devam ettikçe, sert ve dirençli kayalardan oluşmuş, başkalaşmış toprakaltı maddelerinin mostralanma yüzeyini arttırır. Tektonik değişir. Kıvrımlar kütle hareketi yararına önemini kaybeder. Bazı bölmeler yükselir, bazıları alçalır. İzostatik ödünleme hareketi farklılaşmayı arttırır. O zaman kıvrımlı dağlar başkalaşmış ve derin vâdilerle yarılmış kayalardan meydana gelen ve dolmakta olan iç havzaların yanında yükselen bir bloklar dizisi ortaya çıkarır (Doğu Alpler veya Doğu Pireneler). Yavaş yavaş tektonik hareketler yumuşar ve aşınma engebeyi alçaltır. Böylece jeosenklinal yapılarından platform yapılarına geçilir. Ama horstları oluşturan ve çöküntü çukurlarını yıkan bir yeniden bozuşma hareketi bu evrimi yarıda kesebilir. Kayalık Dağlar, Orta Asya dağları (Alay, Altay, Pamir), Fas Büyük Atlası bu sınıfa girer. Çoğunlukla jeosenklinal evrimin bu döneminde kırılmalar ile volkanizma hareketleri meydana gelir. Jeosenklinaller yakınındaki platform bölgeleri jeosenklinallerin gelişmesini etkiler. Çöküntü alanlarında kireçtaşı, kumtaşı, marn tabakalarından meydana gelen birikintilere sık rastlanır; sonra çöküntü alanını kapsayan bölge bir jeosenklinale katılabilir (Ön Alpler) veya yakındaki jeosenklinalin etkisinde kalabilir (Jüra). Bunun sonucu olarak ortaya çıkan özel kıvrımlar (*örtü kıvrımları*) değişik direnişte tabakaları etkilediği ve fazla aşınmaya yolaçtığı için özellikle jeomorfologların ilgisini çeker. Eskiden, kıvrılmanın (aşınma işe karışmadan önce) bir senklinal ve antiklinal oluşmasına yolaçtığı sanılıyordu (*aşınma çevrimi* kavramı). Basit ve düzgün kıvrımların bu şartlar altında yarılmasından meydana gelen engebeye «jüra engebesi» deniyordu. Gerçekte, Jüra'da tektonik bozulmalar uzun süre devam etti (Oligosen'in başından itibaren) ve birinin takip eden çeşitli evreler ortaya çıktı: faylı tabakaları etkileyen ve aşınmayle güdükleşen, önce fay hareketiyle nitelenen bir evre (Oligosen), daha sonra ise sürekli kıvrımlanma evreleri. Dağ yamaçları, çoğunlukla aşınma yüzeylerinin daha önce engebeleşmiş ve antiklinal halinde bozuşmuş tabakaları güdükleştirmesiyle oluştu. Bu aşınım yüzeyinin antiklinal eksen üzerinde yumuşak kayaları kestiği yerlerde küçük vâdiler oluştu. Jeomorfogenezin ve kıvrılmanın zamandaşlığı, örtü kıvrımı bölgelerinin çoğunu niteler ve aşınım çevrimi kavramının yanlışlığını ortaya koyar. (LM)

KIVRIMSILAŞMA i. (*kıvrım* > *kıvrımsı* > *kıvrımsılaşmak*'tan *kıvrımsılaş-ma*). Jeomorfol. Kriyotübasyon sonucunda toprak tabakalarının birkaç santimetrelik küçük kıvrımlar halinde şekil değiştirmesi. (L)

KIVRINTI i. (*kıvırmak*'tan *kıvır-ı-n-tı* > *kıvr-ın-tı*). Bir şeyin kıvrılan yeri, kıvrıklık: *Atların sırtı üzerindeki koşumlarla birlikte, türlü kıvrıntılar ve ışık oyunları yapıyordu* (Sabahattin Ali). *Yolun kıvrıntısını dönünce...* ‖ Kumaşın fitili gibi bükülerek dikilmiş kısmı, kıvrım: *Bu mendilin kıvrıntıları biraz geniş olmuş.* (M)

KIYÂDET i. (ar. *ḳıyādet*). *Esk.* Kumandanlık, kumandanın yaptığı iş. ‖ *Kıyâdet etmek*, kumanda etmek. (M)

KIYAFET i. (ar. *ḳıyāfet*). Bir ülkeye, bir çağa, bir mesleğe v.b. özgü giyinme tarzı, kılık: *Behlûl diyordu ki: — Bilseniz, tiyatro kıyafetlerine ne kadar merakım vardır* (H. Z. Uşaklıgil). *Arada sırada beyleri de, kendileri de tulumbacı kıyafetine girerler* (H.E. Adıvar). *O yaştaki kadına yakışacak kıyafet mi o?* (*Eşanl.* GİYİM.) [Bk. ANSİKL.] ‖ Bir elbisenin çeşitli kısımlarının tümü. ‖ Resmî giyim: *Kıyafet mecburîdir.* ‖ Bir şeyin dış görüntüsü, genel görünüşü, biçim, şekil, suret. ‖ *Kıyafet balosu*, alışılmış ve günlük elbiselerin dışında her çeşit özel kıyafetin giyildiği balo ‖ *Kıyafet değiştirmek*, elbise değiştirmek: — *Orada kıyafetinizi değiştirip sokağa çıkmış olduğunuz ziyaretinizi...* (H. R. Gürpınar). Tanınmayacak kılığa girmek. [Toplum için]

kıyafet gezintide türk kadınları

özel veya millî kıyafeti olan bir giyiniş tarzını değiştirmek. || — *Esk. Kıyafet ilmi* (veya *ilm-ül-kıyâfe*), yüze ve dış görünüşe bakarak insanın iç dünyasını okuma ilmi. || *Tebdil-i kıyafet etmek,* tanınmayacak bir kılığa girmek.

— ÇEŞ. DEY. *Kıyafet düşkünü,* kıyafeti kötü olan kimse. || *Kılık kıyafet.* Bk. KILIK. || *Kılık kıyafet köpeklere ziyafet. Kaba.* Giyinişi veya görünüşü çok kötü olan kimseler için söylenir. || *Kılık kıyafet* (veya *kılığı kıyafeti*) *yerinde,* dış görünüşü, giyinişi iyi.

— Ask. Bk. ÜNİFORMA.

— Huk. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Kıyf. *Genel bilgiler.* Tarihöncesi mağaralarda bulunan resimlerden de anlaşılacağı gibi ilk çıkışından itibaren *kıyafet* sadece yararı bakımından değil, aynı zamanda büyücülük niteliği taşıyan görevleri yüzünden kullanılmağa başlandı; gerek başka insanlardan veya hayvanlardan alınan üstün kudret, gerek üreme organlarını her çeşit kötü etkiden koruma, kıyafetle sağlanırdı. Kıyafet aynı zamanda tabiî bir isteği karşılayan vasıtadır; insana başka birisinin kişiliğine büründüğü inancını verir: ilk insanlarda yeniden suret değiştirme, gelişmiş insanlarda tiyatronun mitolojik temsili ve çocukta çevresine uyma. Bundan başka, giyecek, korku yaratma, kendini saydırma arzusunu da karşılar: baş olanda kudret, güç belirtisi, savaşçıda üstünlük unsuru, günümüzde şahsî veya yetki ile sahip olunan otoritenin (memurlar, kanun adamları, profesörler) açığa vurulması. Kıyafet, giyenin kudret ve zenginliğini belirtmeğe ve durumu, mesleği hakkında bilgi vermeğe de yarar. Savaşçı ve askerde korunma tasası özel bir kıyafetin, «üniforma»nın benimsenmesiyle sağlanmıştır; üniforma aynı zamanda aynı eylemlere yönelmenin de belirtisidir. Beğenilme arzusu veya kendine çekme vasıtası olarak giyime başvurulması çok daha sonra olmuştur. Nihayet her âyin için özel bir kıyafet benimsemekle de giyim dinî bir anlam kazandı.

kıyafet uzun elbiseli hitit kadınları (M.Ö. VIII. yy.), Kargamış Arkeoloji müzesi, Ankara

En eski çağlardan beri giyim beş ana tipte toplanır: vücudu saran kumaş veya deri ile örtünme (yunan), baştan geçmesi için delikli ve omuzlara oturan bir parçadan yapılı baştan geçme giyim (panço, goşo); birleşik birçok parçadan meydana gelen, kollu, dikişli ve kapalı giyim (bluz veya gömlek); önden çapraz ve diğer giyecekler üzerine giyilen, parçaların üst üste bir bütün teşkil ettiği dikişli ve önü açık giyim (kaftan ve redingot); vücut, kol ve bacaklara geçirilen kılıf giyim (özellikle pantolon). Medeniyetlerin gelişmesi süresince giyim tipleri ve yarar özellikleri belirlendi ve medeniyetlerin her birinin en elverişli niteliğine ve gelişme hızına göre kıyafetler ortaya çıktı: Asya'nın ataleti ve avrupa dinamizmi giyimdeki başlıca farkları anlatır. Her medeniyet, mizaç ve yaşayış tarzının zoruyle kıyafet biçimlerine ırk, etnik, tip, siyasî rejim ve sanat yeteneğine göre ayrıntılar kattı.

● *Kıyafetin gelişmesi* medeniyetleri meydana getiren etkenlerin tümüne bağlanmadan anlatılamaz. Antik çağda ve Ortaçağın başlangıcında insan topluluklarının bir yerde bulunmaması bazı kıyafet tiplerinin yayılmasını ve karşılıklı olarak birbirlerini etkilemesini çok kolaylaştırdı: buna örnek olarak dor akınları, Roma imparatorluğunun yayılması, orta asya göçebelerinin saldırıları, İslâmın fetihleri, hacı ve haçlıların Küçük Asya'ya doğru ilerlemesi gösterilebilir.

Sonraları yeni sebepler medeniyetlerin ilerlemesini hızlandırdı: milletlerin kuruluşu, ticarette kapitalizmin doğması, dolayısiyle sanatta olduğu kadar düşüncede de bireyi hür kılma eğilimleri, fakat özellikle üretim tekniğinin mükemmelleşmesi ve milletlerarası takasın çoğalması.

İktisadî gerçeklerin daha ağır basması o zamandan başlar. Sırasıyle Bizans'ın, Arapların ve Venediklilerin etkisiyle akdeniz ticareti, yeni ve çeşitli dokuma maddelerini Batı ve Orta Avrupa'ya akıttı; satın alma gücünü çoğaltan, lüks zevkini geliştiren ve yayan, yapımı iyileştiren ve uzak ülke biçimlerini ortaya koyan bu ticarettir. Bütün bu medeniyet faktörlerinin etkisinde, kıyafet değişti, unsurlara bölündü, kısaltıldı, vücuda uyduruldu, birçok parçaya ayrıldı; daha zengin ve daha ince malzeme kullanıldı, daha canlı renkler benimsendi. Moda daha sık değişmeğe ve aşırı bir hal almağa başladı: moda değişiklikleri daha çok alışverişten faydalanan tüccar ve zengin memleketlere has olarak kaldı. Sonunda kıyafet geçmişteki genel niteliklerinden sıyrıldı. Ferdî bir kişilik kazanmağa başladı ve gerçekten sivil bir giyim oldu.

XV. yy. sonunda Yeni Dünya'nın keşfi, yeni ürünlerin ve değerli maddelerin Eski Dünya'ya akmasına yolaçtı. Bunlar da kıyafetin gelişmesini çok etkiledi. Rönesansın başından beri, başka unsurların da giyimi etkilemeğe başladığı görüldü. Sanatın ve özellikle italyan sanatının nüfuzu, İspanya ve Kutsal krallığın siyasî üstünlüğü, din reformunun kendini hissettirmesi, Avrupa'da Hıristiyanlığın parçalanması, ticaretin Uzakdoğu'ya kadar uzanması ve makinede ilk ilerlemeler, kıyafetlerin değişmesine yolaçan yeni sebeplerdir. Prens saraylarında lüksün artması ve siyasî yetkinin yoğunlaşması da ayrıca rol oynadı: ağır ve katı biçimlerin ve yüklü işlemelerin önem kazanması; çok canlı veya çok koyu renklere başvurulması; çoğu zaman garip fantezilerin ortaya çıkması ve lüks kumaşların kullanılması.

Buna karşılık, Rönesanstan sonra, göçlerin yavaşlaması sonucu örnek olacak kıyafetin dünyaya yayılması, daha çok her medeniyetin özel ekonomisinin gelişmesine bağlı kaldı.

XVII. ve XVIII. yy.lar Eski Dünya'da siyasî kuruluşların sağlam bir şekilde yerleşmesi, yeni iktisadî anlayışların özümlenebilir hale gelmesiyle geçti ve aynı zamanda beyaz ırkların Yeni Dünya'ya girişi başladı: otokratik veya liberal iktidarların kurulması, takasın kontrollu bir düzene sokulması, daha çok millî sanayi kollarının gelişmesi, büyük ticaret kumpanyalarının meydana getirilmesi, İspanya ve Portekiz üstünlüğünün sonu, yerine denizlerde Hollanda ve İngiltere'nin geçmesi, bütün Avrupa'ya yayılan bir fransız «ortaklığı»nın meydana gelmesi, makineleşmenin zaferi, 1789'dan önceki iktisadî liberalizm doktrinleri; bütün bu faktörler birbirine uydu. Sonuç olarak sadelik, hafiflik ve kullanışlılık aranmakla beraber, kıyafet zenginleşmiş ve zevk ve safaya düşmüş bir sınıfın lüks ihtiyacını karşılamağa koyuldu ve geçici modalarla giyim sık sık değişikliğe uğradı; giyime nitelik veren yalnız modern biçimler değil, aynı zamanda pamuklu ve ipekli gibi sanayileşmiş dokumaların ve yeni boyaların yaygın bir şekilde kullanılışı oldu. Son yüz elli yıldan beri çeşitli medeniyetlerin eşbiçim alması gibi, giyim de milletlerarası bir biçim almağa yüztuttu. Sanayideki sürekli ilerlemeler, ulaştırma araçlarının ve ticarî ilişkilerin çok büyük gelişme göstermesi, bütün ülkelerde gerçekleşen siyasî ve malî yoğunlaşmalar, çok çeşitli ve çok uzak ülkelerden gelen ilk maddelerin kullanılması, avrupalılaşmanın yayılması ve iki Amerika'nın olağanüstü ilerlemesi kıyafetin değişmesine ve o zamana kadar gidilmesi zor ülkelere bu değişikliğin girmesine yolaçtı. Fakat bir yanda da sosyal şartlara bağlılığı gittikçe kuvvetlendi ve yeknesaklaşmağa yüztuttu: eskiye göre daha az değişmeğe ve gittikçe dış görünüş bakımından benzeşmeğe başladı, tersine olarak da, kişisel zevkler bazı ayrıntılarla daha iyi belirdi. Bu bakımdan kadın kıyafetinin gelişmesi, erkeğinkine nispetle, belki de daha belirlidir. Büyük dünya savaşları ve kadın emeğine olan büyük istek sonucunda, bugünün kadını erkek kıyafetindeki faydalı ve sadeleştirilmiş yanları benimsedi, bu sayede çok defa zarafet ve sevimliliğinden hiç bir şey kaybetmeden, meslek çalışmalarını daha kolay yapmağa imkân buldu.

● *Kaynaklar.* Vücut resimleri veya tene yapılan dövmeler en eski giyecek biçiminin bilinmesini sağladı. Sonra Mısır'da pano, Sümerlerde *kaunakes* etekliği göründü. Bu giyecekler gövdenin önemli kısmını açık bıraktığına göre, bunların soğuktan korunmak için giyildiğini ileri sürmek güçtür. Aslında saçaklı bir çeşit yün kumaş olan, fakat uzun süre bir pösteki sanılan kaunakes'i sırttan bir halka belde tutardı, Mısırlılar ketenden panoyu da aynı tarzda bağlardı, yalnız halka önde olurdu. Mykenai'li ve Knossos'lu kadınların başlıca kıyafeti, beli geniş kemerle tutturulmuş bir etekti. Demir çağı ermeni mezarlarında giyecek kumaşlarını tutturmağa yarayan iğneler bulundu; Kolomb öncesi orta amerika ahalisinin pamuk harmanilerini tutturmakta kullandığı iğneler bunlardandır. Dor akınları sırasında Akdeniz kıyılarında *peplos* çıktı; kadınlar onu sağ kol üzerine atardı, çünkü sol kolda çocuk taşınırdı. Bu âdet bugünkü giyeceklerin düğmelenmesinde de devam etmektedir.

● *Asur.* Genellikle krallar vücutlarını bir kaç defa saran ve sol omuza atılan saçaklı bir kumaşla örtünürdü; savaşçılar kısa eteklik, kimi zaman zırh eteklik, hanımlar ise ayaklarını da örten uzun bir eteklik giyerdi.

● *Hitit.* Tasvirlerde hitit kralları sağ kol açık, ayak bileklerine kadar kumaşla örtülü görünmektedir; savaşçılar kısa eteklidir. Herkes burnu kalkık ayakkabı giyerdi.

● *Pers.* Persepolis alçak kabartmaları sadece kişilerin sosyal durumlarına göre sayısız değişik kıyafetlerini göstermekle kalmaz, aynı zamanda kabile halkının giyimini de tanıtmağa yardım eder. Persli süvariler dizliklerinden tanınır, bu giyecek halkı at üstünde yaşayan milletlerin belirli işareti haline geldi.

● *Fenike.* Kısa kollu gömleğin (*khiton*) Fenike'den geldiği sanılır, erguvanla boyama da Fenike'de bulundu: lâl ve mor kumaşlar çok aranılır ve daha çok krallara tahsis edilirdi.

● *Yunanistan.* Kadın erkek yunan giyecekleri alt (endimata) ve üst (epiblemata) olmak üzere iki grupta toplanabilir. Alt giyeceklerin en önemlisi khiton (gömlek), üstlerinki ise gömlek üzerine geçirilen bir parça kumaştan ibaret *himation*'dur. M. Ö. VI. yy.dan V. yy.a kadar Atina'da giyilen başlıca kıyafetler şunlardır: filozoflar, Sokrates'ten Dorların kısa harmanisi *tribon,* kaba yünden kışlık harmani *khlaina,* hafif kumaştan yaz-

Foto. N. Erkılıç, Turizm-Tanıtma (MEYDAN)

lık *khlanis*, atlıların ve delikanlıların Tesalya'dan alınma harmanisi *khlamys*. Kadınların kıyafeti ya genellikle keten gömlek, khiton, ya açık veya, kapalı giyilebilen, kıvrımlı yahut kıvrımsız yün peplos'tan ibaretti; bunları bir harmani tamamlardı (himation). Bu elbiseler genellikle Dorlarda yünden, İonlarda ketendendi. Renkleri beyaz, kenarları zengin işlemelerle süslü olurdu, hafifmeşrep kadınlar alacalı kumaşları tercih ederdi; yüksek sınıfın kadınları mücevherlerle süslenir, sokağa yelpaze ve şemsiye ile çıkarlardı. Kadınların lüksü çok defa *gynaikonomoi* adı verilen ahlâk ve kılık gözeticileri tarafından önlenirdi.

● *Etrüskler*. Halk gömlek giymez, yalnız bir harmani ile yetinirdi. Yüksek sınıfların kadın ve erkekleri gömlek, ihtoga ve praetexta giyerdi. Soylular ve hâkimlerin togaları beyaz ve lâl bantılı olurdu.

● *Romalılar*. Romalıların en üstün giyeceği *toga* idi. Yurttaşlarınki beyaz, gençlerinki lâl kenarlıydı. Üst giyecekler arasında yağmur ve seyahat harmanisi *paenula*, kukuletalı *laverna*, savaş harmanisi *trabea* v.b. sayılabilir. Kadınların üst üste giydiği bir çeşit gömlek *tunica*, iç çamaşırıydı. İkincisi üzerine pek çok kıvrımlı *stola*'yı geçirirlerdi; harmanileri ihrama benzeyen yün *palla* idi. Cumhuriyetin sonuna doğru ipek kullanılmağa başlandı; zamanla palla bırakıldı, yerini hafif ve çeşitli renkte giyecekler aldı.

● *Galyalılar*. Giyeceklerinin başlıca parçası pantolon (*bracca*) idi. Gömlek kalçanın yarısına kadar iner, hepsini dört köşe bir harmani örterdi. *Bardocucullus*, kukuletalı bir harmaniydi; *caracalla*, topuklara kadar inerdi. Kadınlar geniş üzerine kıvrımlı, kollu veya kolsuz gömlek üzerine bir çeşit önlük ve omuzlardan kopçalı renkli bir harmani giyerdi. Galyalılar mücevheri severdi; hepsi *toka* veya kolye-gerdanlık takardı.

● *Türkler*. Türklerin Anadolu'ya yerleşmeden önceki kıyafetlerine ait bilgiler Orta Asya'da ele geçen duvar resimlerinden, Turfan'daki buluntulardan, minyatürlerden öğrenilmektedir. Bu döneme ait kıyafetlerde deri ve kumaş kullanılır, ata binmeğe ve hareketli hayata elverişli biçimler tercih edilirdi.

Osmanlı devletinde müslüman, hıristiyan, musevî gibi din bakımından ayrı topluluklarin kendilerine mahsus kıyafetleri vardı. Ayrıca saraylıların, esnafın, askerlerin ve din adamlarının, tarikat ve tekke mensuplarının özel kıyafetleri vardı. Bunlar rütbe, yaş, kadın, erkek, çocuk, kız, delikanlı gibi toplum içindeki yerlerine göre giyinirlerdi. Karadeniz, Rumeli, Doğu Anadolu, Orta Anadolu, Ege bölgesi gibi bölge halklarının kıyafetleri de ayrı özellik gösterirdi. Yalnız üstlükler değil, başlıklar da çok çeşitli ve renkliydi. (Bk BAŞ.) Ayrıca günlük sokak, ev, iş, düğün, bayram kıyafetleri de vardı. Bu kıyafetlerdeki değişiklik, modanın etkisiyle, daha çok şehirlerde oldu. Kasaba, köy ve aşiretlerde modanın fazla etkisi olmadı. Türk halkının zevki tarih boyunca çok çeşitli giyiniş biçimleri yarattı. Zaman zaman Avrupa'da türk modaları çıktı. Cumhuriyetten sonra medenî kıyafet kabul edildi. Eski kıyafet çeşitliliği kalmadı. Bugün eski kılıklar ancak halk danslarında giyilmektedir. Bunun yanı sıra kız enstitüleri ve moda yaratıcıları yeni modalar için eski biçimleri yeniden ele almağa başladılar. Türkiye'de tam bir kıyafet albümü ve bir kıyafet müzesi yoktur; tespit edilen kıyafet çeşitleri şunlardır: erkekler için: aba, cebe, cepken, çakşır, dolak, şalvar, kürk, erkek feracesi, kuşak, gocuk, hırka, gecelik, kepenek (çobanlar için), mintan, potur, salta, tozluk, yelek, zıvga; kadınlar için: bürüncek, car, çarşaf, peçe, yaşmak, dolama, dört peşli, entari, şalvar, kürk, ferace, gelinlik, gelin entarisi, hırka, gecelik, maşlah, şal, üç etekli, yeldirme, kuşak, çinti, bindallı, cepken işlik (iş yaparken giyilen geniş âdi şalvar); erkek başlıkları: fes, sarık, kavuk, kalpak, külâh, üsküf, vala, puşu; kadın başlıkları: fes, yemeni, hotoz v.b.

— Huk. Anayasanın, Devrim kanunları kapsamı içine alarak, özel suretle koruduğu bazı kisvelerin giyilemeyeceğine dair 2596 Sayılı kanun ile Şapka İktisası Hakkında kanun, Türkiye'de belli bir medeniyet düzeyine uygun kıyafet taşınması zorunluğunu koymaktadır. Bununla birlikte, 2596 Sayılı kanun din adamlarının, din hürriyetinin kullanılması şeklinde beliren ibadet ve törenlerde, özel bir kıyafet taşımalarına müsaade etmektedir. Ayrıca, bazı mesleklerin, geleneksel uygulanmasından çıkmış ve Türkiye'ye de alınması uygun görülmüş özel kisveleri bulunmaktadır. 2596 Sayılı kanunun çıkmasından çok önce 3 nisan 1340 tarih ve 461 sayılı Hükkâm ve Mensubini Adliyenin Resmî Kisveleri Hakkında kanunla hâkimlerin, savcıların, zabıt kâtiplerinin, muhakeme esnasında Adliye bakanlığınca gösterilecek özel kıyafeti taşımağa mecbur oldukları belirtildi. Bunun gibi, avukatların mahkeme huzuruna yine Adliye bakanlığınca tayin edilecek resmî kıyafetle çıkmalarını mecburî tutar (md. 37). Türkiye'de, üniversite öğretim üyelerinin de, her üniversitenin kendilerine has yönetmelikleriyle öngörülerek düzenlenmiş özel akademik kıyafetleri vardır. Meselâ, İstanbul Üniversitesi Öğretim Üyelerinin Akademik Kıyafetleri Hakkında yönetmelik, üniversite içinde yapılacak her türlü akademik merasimde, doçentlik ve doktora imtihanlarında, açılış derslerinde akademik elbise giyilmesini mecburî tutar ve buna uymayanların öğretim üyelerine ayrılmış yerlerde bulunamayacağını belirtir. Askerlerin ve zabıta memurlarının da kıyafetleri ayrı ve ayrıntılı hükümlere tabi tutulur. Bk. ÜNİFORMA.

◆ **Kıyafetsiz** sıf. Giyinişi veya görünüşü düzgün olmayan kılıksız. (M)

KIYAFETLİ sıf. (ar. *ḳıyāfet*'ten *ḳıyāfet-li*). Herhangi bir kıyafette olan: *Kötü kıyafetli bir adam.*

— DEY. *Kalıplı kıyafetli*, iyi giyimli, kerli ferli kimse. (M)

KIYAFETNAME bls. i. (ar. *ḳıyāfet* ve fars. *nāme*'den *ḳıyāfet-nāme*). *Esk.* Ed. Bir memleketin, bir çağın giyiniş tarzını anlatan kitap. || Yüze veya dış görünüşe bakılarak ruhî durumu anlama bilgisinden söz eden kitap. (M)

Kıyafetname, divan şairi Hamdullah Hamdi'nin (XV. yy.) mesnevîsi. Şairin hamsesindeki beş mesnevîden biridir. Aruzun *fâ'i lâtün, mefâ'ilün, fa'lün* kalıbıyle yazılmıştır. Hamdi, *Kıyafetname*'de çeşitli organları birer birer ele alarak, onların, görünüşlerine göre ne gibi ahlâkî özellikler ifade ettiğini anlatır. Doğu edebiyatlarında ve özellikle türk divan edebiyatında bu konudaki çeşitli eserler arasında, Hamdi'nin *Kıyafetname*'si halk arasında geniş ilgi gördü. Yazılış tarihi kesin olarak belli değildir. (M)

KIYAK sıf. *Argo*. Hoş, güzel, âlâ: «— *Allah Allah! Bu ne kıyak polislik yahu!* (B. Felek). *Geldim ki, İstanbul'da işlerin en kıyak sırası* (Kemal Tahir). || Benzerlerinden üstün, mükemmel: *Perukâr devam ediyordu:*

— *Fakat asıl şair Sergiz daha kıyakmış* (Ahmed Rasim).

◆ **Kıyakçı** i. *Argo*. Cesur, kumarbaz, kumarda paraya acımayıp çok yüksek para ile oynayan kimse. || Esrarkeş, esrar içen kimse.

◆ **Kıyaklık** i. *Argo*. Kıyak olma hali veya kıyakçıya yakışır davranış. (M)

KIYAM i. (ar. *ḳıyām*). *Esk*. Ayağa kalkma, ayakta durma: *«Bâri selâm için kıyam etsen» dediklerinde «Onu da yapamam» dedi* (Cevdet Paşa). || Bir işe kalkışma, teşebbüs etme, girişim, davranma: *Bir müddetten beridir lisanımızda herkes istediği gibi tasarrufata kıyam eylediğinden, lisanımız hepimizin lisanı olmak derecesinden lisan-ı şahsî olmak derecesine düşmüştür* (M. Â. Ersoy). || Başkaldırma, isyan, karşı gelme, kalkışma: *Sevr ahidnamesinin Türk milletini maruz kıldığı tecavüzatı ve buna karşı milletin nasıl kıyam ettiğini ve nasıl yılmaz ve yenilmez ordu teşkil ettiğini* ... (Atatürk).

— Denizc. *Esk*. *Kıyam flaması*, gemilerin bir limandan kalkarken çektiği kare biçimli ve etrafı mavi ortası beyaz bayrak, flama.

— Din. *Esk*. Namaz, ibadet. || Namazın ayakta kılınan kısmı veya namaz kılarken ayakta durma. || İslâm inancına göre ölümden sonra yeniden dirilip ayağa kalkma.

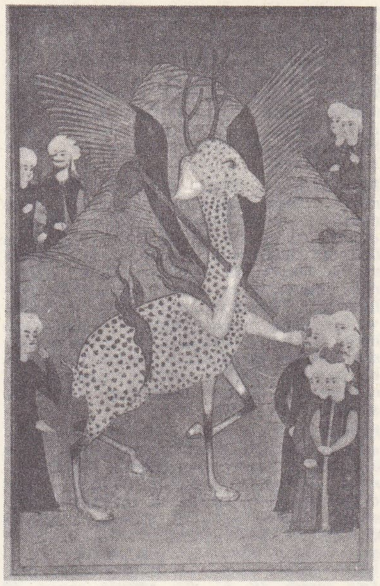

kıyamet gününde müslümanlarla kâfirleri birer mühürle ayıracak Dabbet-ül-arz adlı hayvan

Bk. KIYAMET. || *Yevmülkıyam*, kıyamet günü. Bk. KIYAMET. (M)

KIYAMET i. (ar. *ḳıyāmet*). Din. Tek tanrılı dinlerin inanışına göre dünyanın sonu ve bütün ölülerin dirilerek mahşerde toplanacağı zaman: *Sanki dünya batacak, sanki kıyamet... heyhat* (Tevfik Fikret). [*Eşanl.* HESAP *günü*. HÜKÜM *günü*. DİN *günü*. Bk. ANSİKL.) || *Mec*. Karışıklık, gürültülü karışıklık, hercümerç: *Fakat bu kıyametin ortasında acaba Tevfik neredeydi?* (H.E. Adıvar). || Sıkıntı, belâ, felaket. || *Kıyamet günü*, dünyanın yok olacağı, ölülerin dirileceğine inanılan gün: *Halife Hazretleri gazaba gelip: «Her korktuğum gün, kıyamet gününden daha korkunç değildir» dedi* (Cevdet Paşa). *Esk*. Ruz-i mahşer. || *Kıyamet köprüsü*. *Halk dili*. Sırat köprüsü. || *Esk*. *Kıyam-ı kıyamet*, kıyamet anı, ölülerin ayağa kalktığı an.

— ÇEŞ. DEY. *Kıyamet alâmeti*, kıyametin kopacağını önceden belirten işaretler. İçinde bulunulan zamanı beğenmeyenlerin kullandığı söz: *Ah ağlanacak haller, hayat kalmadı, kıyamet alâmetleri, kopsa da kurtulsak* (H.R. Gürpınar). || *Kıyamet gibi* (veya *kıyamet kadar*), çok, pek çok: *Canım doktor, kitapları var bunların... Şöyle Beyazıtta Sahaflarda bir dolaşsanız sekiz on liraya kıyamet kadar toplarsınız!* (A. H. Tanpınar). || *Kıyamet kopmak*, kıyamet günü gelip dünya yok olmak: *Uyumasın kimse, uyumasın / Belki kıyamet kopuverir bu gece* (F. H. Dağlarca). Çok gürültü ve karışıklık olmak. *O gece ikinci kısımda kıyamet kopunca, «aman gene birini boğuyorlar, paralarını alıyorlar» diye yataktan uğradım* (Kemal Tahir). || *Kıyamet mi kopar* «Ne olur? Ne çıkar? Ne önemi var?» anlamında kullanılır: *Asker az olmakla kıyamet mi kopar?* (Namık Kemal). || *Kıyamete kadar*, dünya durdukça, var oldukça, çok uzun süre: *Kıyamete kadar da böyle durulmaz a* (Ahmed Rasim). *Ağzını kulaklarına kadar yırtarım da asıl o vakit kıyamete kadar gülersin* (R. N. Güntekin). || [...] *Kıyamete kalmak*, bir meselenin halledilme imkânı olmamak: — *Eh öyleyse, işimiz kıyamete kaldı desene* (Y.K. Karaosmanoğlu). || *Kıyameti* (veya *kıyametleri*) *koparmak*, aşırı derecede bağırıp çağırmak, ortalığı velveleye vermek: — *Kardeş, benimki sizinki gibi değil... kıyameti koparır yahu!...* (B. Felek). *Bir gün kazanı kendisine lâzım olunca gelir, Hocadan ister ve öldü haberi karşısında da kıyametleri koparır* (N. Araz). || *Kıyametler koparmak*, feryat etmek, ortalığı velveleye vermek: *Kıyametler koparmak neydi ey bülbül, nedir derdin* (M. Â. Ersoy). || *Kış kıyamet*. Bk. KIŞ.

— İkonogr. *Kıyamette yargı günü*. Bk. ANSİKL.

Foto. N. Erkılıç (MEYDAN)

— ANSİKL. Din. *Kıyamet*, islâm inancına göre İsrafil'in sûr'a üflemesiyle başlayacaktır (*nefhai ûlâ*). Yeryüzündeki bütün canlılar ölecek, gezegenler de birbirlerine çarparak parçalanacaktır. Kur'an'da kıyametin kopmasına dair ayırıntılı tasvirler görülür (İnfitar suresi, 1-5; İnşikak suresi, 1-5; Hakka suresi, 1-4; Karia suresi, 1-5; Enbiya suresi, 104; İbrahim suresi, 48; Tekvir suresi, 1-3).

Kıyametin ne zaman kopacağı bildirilmemiştir. Bazı hadislerde kıyametten önce meydana gelecek birtakım olaylara işaret edilir: 1. zina ve içkinin yayılması, adam öldürme olaylarının çoğalması; 2. kâfirleri sarhoş edecek bir dumanın ortalığı kaplaması (müminler bu dumandan nezle olacaklardır); 3. Deccal'ın ortaya çıkışı; 4. Yecüc ve Mecüc'ün ortaya çıkışı; 5. İsa peygamberin yeryüzüne dönmesi; 6. Güneşin bir süre batıdan doğması; 7. Dabbet-ül-arz adlı bir hayvanın yerden çıkarak insanlarla konuşması; 8. Yemen tarafından büyük bir ateşin çıkması v.b.

İsrafil'in sûr'a birinci defa üflemesi sonucu ölen canlılar, İsrafil'in sûr'a ikinci defa üflemesiyle hayat bulacaklardır (*nefhai saniye*). Kur'an'da canlıların öldükten sonra diriltilmesi aklî delillerle anlatılır: «İnsanları yokken yaratan, öldükten sonra da diriltebilir» (Yasin suresi, 77-79); «Zor bir şeyi yaratan, kolay bir şeyi elbette yaratabilir» (Ahkaf suresi, 33; Enbiya suresi, 104; İsra suresi, 49, 51, 98; Mümin suresi, 57 v.d.); «Ölü bir durumda olan yeri canlandıran, insanı da diriltebilir» (Zuhruf suresi, 11; Araf suresi, 57; Fatır suresi, 9; Hac suresi 5-7).

İnsanların yeniden hayat bulmasına *haşri ecsad* denir. Haşri ecsad, ruhların yeniden cesetlere girmesiyle meydana gelecektir. Kur'an'da insanların dirilerek bir araya toplanması çeşitli şekillerde anlatılır: «Sonra sûr'a bir daha üfürülür, onlar da hemen ayağa kalkarak bekleşirler» (Zümer suresi, 68); «Hepsi mezarlarından kalkıp Rablerine koşacaklar» (Yasin suresi, 51); «O gün günahkârları gözleri gömgök olarak toplayacağız» (Taha suresi, 102); «Gözleri dönmüş olarak dağılmış çekirgeler gibi kabirlerinden çıkarlar ve çağırana doğru koşarlar» (Kamer suresi, 7-8); «Tek bir çığlıkla hepsi kısa zamanda huzurumuzda olacaklardır» (Yasin suresi, 53).

İnsanlar Allah'ın huzuruna geldikten sonra yargılama başlayacak, bu yargılama sırasında melekler ve insanın kendi organları tanıklık edecektir. Ayrıca herkese, dünyada yaptıkları işlerin yazıldığı birer defter verilecek ve «Al, oku!» denecek (El-Hakka suresi, 19, 25; Isra suresi, 13-14), iyi kimselerin defterleri sağdan, kötü kimselerin defterleri ise soldan verilecektir. Yarıglama sırasında insanların iyi ve kötü hareketleri *mizan* denilen bir teraziyle tartılacaktır. Bu yargılamada tam bir adaletle davranılacak (Nisa suresi, 40; Fussilet suresi, 46; Kehf suresi, 49), iyilik yapanların iyilikleri fazlasıyle mükâfatlandırılacak (İnşikak suresi, 25; Bakara suresi, 26; Elham suresi, 160), kötülük yapanların kötülükleri karşılığında görecekleri ceza, yaptıkları kötü işin ölçüsünde olacak, zerre kadar bile fazla olmayacaktır (Zümer suresi, 51, 70; Yasin suresi, 54).

Yargılama sonucu herkes yaptıklarına uygun olan yerlere gönderilecektir (Zümer suresi, 71-73; Araf suresi, 8-9), Kur'an'da sadece bir kere anılan Sırat'ın, yargılama sonucunda iyilerin geçebildiği, kötülerin de geçemeyerek cehenneme düştükleri bir köprü olduğu hadislerde belirtilir. Bazı hadislere göre her peygamber, ümmetinden belli sayıda kimselere, Hz. Muhammed ise ümmetinden çok sayıda kimseye şefaat (suçlarının bağışlanması için yakarma) edecektir.

Kur'an'da kötülük işleyenlerin yaptıklarının karşılıklarını görmeleri için *leza, sair, haviye, hutame, cehm, nar* adlarıyle de anılan cehenneme (bk. CEHENNEM), iyilik yapanların da mükâfatlandırılmaları için cennete gönderilecekleri bildirilir. Günahkâr müminler cehennemde bir süre kaldıktan sonra çıkacaklar, kâfirler ise ebedî olarak cehennemde kalacaklardır.

● *Hıristiyanlıkta kıyamet günü*, İncil'e ve özellikle de Matta İncili'ne (XXV. 31-46) dayanan bir katolik dogmasıdır. Bu inanışa göre, o gün İsa bütün halkları toplayacak, iyileri cenneti bağışlamak için sağına, kötüleri de cehenneme göndermek için soluna alacaktır. Son yargıdan önce, bâsübadelmevt'in habercisi olan felâketler görülecektir. Tecellisinin zamanını ise Tanrı hiç kimseye vahyetmemiştir.

— İkonogr. *Kıyamette yargı günü*. Batı sanatında olduğu gibi bizans sanatında da (VI. yy.ın Revenna ve XII. yy.ın Toroello mozaikleri ile Vladimir veya Aynaroz freskleri) *son yargı* sahneleri belirli bir düzene göre sıralanmıştır. En altta ölülerin dirilişi, sonra, cennetin kapısıyle cehennemin kapısı arasında duran Aziz Michael'in ruhları tartması ve en sonra da genellikle çevresinde dört hayvanla birlikte tasvir edilen İsa'nın yargılama sahnesi vardır. Bu düzen alınlık tablaları için çok elverişli olduğundan, heykelciler, özellikle de fransız heykelcileri, Gislebert'in Autun katedralindeki eseri gibi şaheserler yaratmışlardır. Bu konuda ayrıca, Beaulieu, Conques ve Basel'deki roman alınlık tablalarıyle Parma vaftizhanesinin (Antelami) alınlık tablasını, Laon, Paris, Bourges, Amiens, Chartres (güney anakapı), Reims (kuzey anakapı), Saint-Urbain de Troyes, Rampillon, Charroux, Léon, Bamberg, Freiburg-in-Breisgau alınlık tablalarını da anmadan geçmemek gerekir. Aynı konu Pisa vaftizhanesinin (N. Pisano) ve Siena kilisesinin vaftiz kürsülerinde, İnes de Castro'nun mezarında (Alcobaça, Portekiz) ve Strasbourg'daki ünlü *Melekler Direği*'nde ele alınmıştır. Kıyamette yargı günü pek büyük freskler yapılmasına yolaçtı. Bunların başlıcaları, Cavallini'nin (Santa Cecilia, Roma), Orcagna'nın (Santa Maria Novella, Floransa), M. Shongauer'in (Vieux - Brisach), Signorelli'nin (Orvieto kilisesi) freskleriyle adı bilinmeyen bazı fransız ressamlarının Alby katedrali ve Ennezat'taki eserleridir. Bu konuyu Fra Angelico (Floransa), Jean Bellegambe (Berlin), Van Eyck (New York), Lochner (Köln), Memling (Gdansk), Van Orley (Anvers), Leiden'li Lucas (Leiden) ve özellikle, Nicolas Rolin tarafından ısmarlanmış olan ünlü çok kanatlı tablonun ressamı Van der Weyden de işledi (Beaune, XV. yy.ın ortası). Michelangelo ise, Sistina Şapelinin ünlü resim bütününde, Tanrı'nın seçtiği sevgili kulların yükselişine, cehennem azabına mahkûm ettiklerinin baş döndürücü düşüşünü katarak konuya önemli bir yenilik getirdi. Bu anlayış Jean Cousin'in (Louvre), Fremi-net'nin (Fontainebleau) ve özellikle Rubens'in (Münih) eserlerinde de görülür. (M)

Kıyamet suresi, Kur'an'ın **LXXV.** suresi: 40 ayettir. Mekke'de indirildi. Surede kıyametin nasıl kopacağı anlatılır. Allah'ın insanları öldükten sonra yeniden dirilteceği örneklerle bildirilir. (M)

KIYAS i. (ar. *ḳıyās*). Bir tutma, denk sayma: *Hem de siz kendinizi Talha ve Zübeyr'e kıyas etmeyin* (Cevdet Paşa). ‖ Karşılaştırma, oranlama: *Yok Rûm'da mesnevi demiş çok / İran'a kıyas olunsa hiç yok* (Ziya Paşa). ‖ [Kelime için] Benzetme yoluyle, bir kelimenin şekilce ve anlamca benzerlerine örnek tutularak türetilmesi: *Kıyas yoluyle dilimize birçok yeni kelime kazandırılmıştır*. (*Yeni*. Örnekseme). ‖ Genel kurala uyma.

— DEY. *Kıyas kabul etmez* (veya esk. *gayr-ı kabil-i kıyas*), iki şey arasındaki farkın çok fazla olduğunu belirtmek için söylenir.

— *Esk*. *Kıyas-ı bâtıl*, anlamsız, gülünç benzetme. ‖ *Kıyas-ı kâzib*, güvenilmez, hatalı kıyas. ‖ *Kıyas-ı lügavî*, örnekseme yolu ile kelime türetme. ‖ *Kıyas-ı nefs*, kendinden örnek alma, kendine benzeterek hüküm çıkarma. ‖ *Alâ kıyas*, genel kurala uygun olmak üzere. ‖ *Alâ gayr-il-kıyas*, genel kurala ters düşmek üzere, genel kurala uygun olmamak üzere. ‖ *Bi-kıyas*, kıyas kabul etmez.

— Ed. *Esk*. *Kıyasa muhalefet*, bir kelimenin anlam ve telaffuzca özel bir biçimde kullanılması.

— Esk. huk. Bir konu hakkında açık ve kesin hüküm bildiren ayet ve hadis olmaması halinde, hakkında ayet ve hadis olan benzeri konulardan yararlanılarak çıkarılan hüküm. ‖ *Kıyâs-ı fukaha*, dinî konularda kıyas yoluyle bilginler tarafından çıkarılan hükümler.

— Mant. Doğru iki hükümden, üçüncü bir hüküm çıkarma. (Bk. TASIM.) ‖ *Esk*. *Kıyâs-ı celî* («açık kıyas»), büyük önermesinden hüküm çıkarılan kıyas: *Bütün katılar gibi demir de ısınınca erir*. ‖ *Kıyas-ı fâsid*, mantığa uymayan kıyas. ‖ *Kıyas-ı hafî*, büyük önermesi gizli veya hatırlanmayan kıyas. ‖ *Kıyas-ı istikranî*, tam ve eksiksiz kıyas. ‖ *Kıyas-ı matvî*, büyük veya küçük önermesi gizli olan veya söylenmeyen kıyas. ‖ *Kıyas-ı mevsûl-ün-netâyiç*, vargısı başka bir kıyasta iki önermeden biri durumunda olan kıyas. (*Yeni*. Öntasım.) ‖ *Kıyas-ı mukassim*, iki şıkkı olan ve her iki şıkkın vargısı aynı eylemi veya davranışı gerektiren kıyas. (*Yeni*. İkilem.) ‖ *Kıyas-ı müdellel*, kanıtlı kıyas; önermelerinden biri veya ikisi kanıtıyle birlikte belirtilen kıyas. ‖ *Kıyas-ı mülhak*, büyük veya küçük önermelerinden biri, başka bir kıyasın vargısı durumunda olan kıyas. (*Yeni*. Astasım.) ‖ *Kıyas-ı mürekkeb*, önermesi ikiden fazla olan kıyas. ‖ *Kıyas-ı müselsel*, zincirleme, müselsel kıyas. ‖ *Kıyas-ı sahîh-ül-erkân*, büyük, küçük önermeleri ve vargısı eksiksiz ve yanlışsız olan kıyas.

◆ **Kıyasât** çoğl. i. *Esk*. Kıyaslar: *N'ola eşkâl-i kıyâsât-ı umur olsa akim / Âlemin suğrâ ve kübrasında nisbet kalmamış* (Nabi). *Kıyâsât-ı kelâm-ı kibara istinat eden mantık benim mantığım değildir* (Cenap Şahabeddin).

— Mant. *Esk*. Tasımlar.

◆ **Kıyasen** zf. *Esk*. Kıyas edilerek, kıyas yoluyle. ‖ Benzetme yoluyle. ‖ Oranla: *Bu ağaç büyük, ama yanındaki ağaca kıyasen küçük sayılır*. (M)

KIYASIYA zf. (*kıymak*'tan, *kıy-a-sı-y-a*). Öldürmek veya canını yakmak amacıyle, kıyarcasına: *Çocuğu kıyasıya dövdü*. ‖ Sıf. Müthiş, şiddetli: *Hülâsa, iki taraf arasında, uzun, müşkül, kıyasıya bir mücadele açılmıştı* (Vâ-Nû). [M]

KIYASÎ sıf. (ar. *ḳıyās*'tan *ḳıyāsî*). *Esk*. Uygulama veya benzetme ile elde edilen veya meydana gelen.

— Gram. *Esk*. Kurallı, kurala göre yapılmış: *Kıyasî fiiller*. *Kıyasî mastarlar*.

— Mant. *Esk*. Bilinen iki önermeden hareketle elde edilen (sonuç, yargı).

◆ **Kıyasiyât** çoğl. i. *Esk*. Benzetme veya uygulama ile olanlar, kıyasîler. (M)

KIYASLAMAK geçl. f. (*kıyas*'tan *kıyas-la-mak*). Karşılaştırmak, mukayese etmek: *Bir doktor muayenesindeki bekleme odaları sakinlerinin çehrelerini, bir de muhallebici dükkânı müşterilerinin yüzlerini kıyaslarsanız ne kadar haklı olduğumu kabul edersiniz* (B. Felek). ‖ Benzetmek, bir tutmak: *Sen kendini onunla kıyaslamağa kalkma*.

◆ **Kıyaslanmak** edilg. f. Kıyaslamak işine konu olmak: *Bu bakımdan bu memleketlerin çileleri, bazen Türkiye ile kıyaslanmayacak kadar çetin ve dalgalı olabilir* (Ş. S. Aydemir). [M]

KIYAT i. Birmanya'nın 100 pyas değerindeki para birimi. (L)

KIYDIRMAK ettrg. f. (*kıymak*'tan *kıydır-mak*). Kıymak işini yaptırmak. ‖ [Tütün, et v.b. şeyler için] İnce ince doğratmak, ince ve küçük parçalar haline getirmek: *Tütün kıydırmak, Et kıydırmak*.

— DEY. *Nikâh kıydırmak*, nikâh işlemini yaptırmak. (M)

KIYEM çoğl. i. (ar. *ḳıymet*'ten, *ḳıyem*). *Esk*. Kıymetler, değerler.

◆ **Kıyemî** i. *Esk*. Az bulunan, kıymetli ve pahalı şey.

◆ **Kıyemiyât** çoğl. i. *Esk*. Az bulunan değerli ve pahalı şeyler, kıymetli eserler. (M)

KIYGIN sıf. (*kıymak*'tan *kıy-gın*). *Halk dili*. Haksızlığa uğramış. *Esk*. Mağdur.

◆ **Kıygınlık** i. Haksızlığa uğrama. *Esk*. Mağduriyet (M)

KIYI i. (esk. türk *kıdıg*'dan). Deniz, göl, akarsu gibi her türlü tabiî su kütlesini

çevreleyen toprak şeridi: *Gölün kıyısı.* || Denizin en alçak çizgisi ile kara arasındaki temas bölgesi. (Dibin durumuna göre kıyıya *sarp, düz, yumuşak, eğintili* v.b. denir): *Karadeniz kıyılarından* [...] *belki de esaretten dönen bir tabur imamıydı* (Ş. S. Aydemir). [*Eşanl.* SAHİL.] (Bk. ANSİKL. *Denizbil. bölümü.*) || Sınırlı iki alanı birbirinden ayıran çit, set, duvar v.b.nin bulunduğu yer, kenar: *Yol zeytinli bir tarlanın kıyısından ilerliyor; sağında iki metre kadar aşağısında kalan başka bir tarladan erguvan kümeleriyle ayrılıyordu* (N. Cumalı). || *Mec.* Tenha, ücra yer: *Bir kıyıda unutulup gitmişti.*

— ÇEŞ. DEY. *Kıyıda bucakta* (veya *kıyıda köşede*), ötede beride, kenarda köşede, göze çarpmayan, dikkati çekmeyen yerlerde: *Kıyıda bucakta neleri varsa topladılar.* || *Bir kıyıya atılmak*, önemini kaybederek unutulmak. || *Bir kıyıya çekilmek*, inzivaya çekilmek. (Bk. İNZİVA.) || *Bir kıyıda*, dikkati çekmeyecek, göze çarpmayacak bir yerde.

— Anat. *Konjonktiva kıyısı*, gözde saydam tabakayı çevreleyen konjonktiva pahı.

— Ask. *Kıyılara taarruz ve kıyı savunması.* Bk. ANSİKL.

— Coğ. *Kıyı düzlüğü*, karanın kıyı boyunca uzanan düz, engebesiz bölümü. || *Kıyı gölü*, tabiî veya sunî durgun su birikintisi. (Bk. ANSİKL.) || *Kıyı ovası.* Bk. OVA. || *Kıyı resifleri.* Bk. RESİF. || *Kıyı rüzgârları*, gece vakti karaların daha çabuk soğumasıyle, karadan denize esen rüzgâr. (Bk. RÜZGÂR.) || *Kıyı suları*, denizin karaya yakın olan ve kara boyunca uzanan deniz şeridi, kara suları.

— Denizbil. *Kıyı akıntısı*, hızı günde 12 deniz milini aşmayan yavaş akıntı. Kıyıya eğik gelen dalgaların oluşturduğu akıntı. || *Kıyı platformu.* (*Eşanl.* KARA PLATFORMU veya ŞELF.) Bk. DALGA *düzlüğü.*

— Denizc. *Kıyı balıkçılığı*, küçük teknelerle ve kıyılarda yapılan balıkçılık. || *Kıyı gemiciliği*, aynı kıyıdaki limanlar arasında yapılan gemi işletmeciliği. || *Kıyı görünüşü*, kıyının kıvrım ve engebelerini şema biçiminde gösteren desen. || *Kıyı izlemek*, kıyıdan ayrılmamak, karaya yakın gitmek, kıyı boyunca ilerlemek. || *Kıyı kaptanı*, kıyı kaptanlığı yeterlik belgesine sahip, kıyı sefer bölgesi içinde 500 gros tona kadar olan gemilerde kaptanlık yapabilen kimse. || *Kıyı seyri*, genel olarak limanlardan ve gemilerin demirlemesine elverişli sulardan çıkmayan her tonajda gemi ile baştı bulunduğu limandan 100 milden fazla uzaklaşmayan, en çok 300 net tonluk gemilerin yedekte çektiği şalupa çeşidinden teknelerin seyri. || *Kıyı sıra*, kıyı boyunca, kıyıyı takip ederek. || *Kıyıdan açılmak*, akıntı, rüzgâr veya her hangi bir sebeple kıyıya sürüklenildiği zaman, buradan uzaklaşmak. || *Kıyıdan gitmek*, (gemi) kıyı veya nehrin karaya yakın kısmından gitmek. || *Kıyıya çıkmak*, karaya çıkmak, gemiden karaya inmek. || *Kıyıya düşmek*, kıyıya vurmak, kıyının önünde karaya oturmak. || *Kıyıya inmek*, karaya çıkmak, gemiden karaya çıkmak. || *Kıyıyı dövmek*, [dalgalar için] açıklardan kıyaya doğru dik olarak gelmek. || *Bir kıyının rüzgârı altında bulunmak*, kıyıdan esen rüzgârı almak. || *Bir kıyının rüzgârı üstünde bulunmak*, bir kıyıyı dolaşarak açık deniz rüzgârı alır durumda olmak. || *Dik* (*sarp*) *kıyı*, yükse ve denize düşey kıyı.

— Huk. Bk. ANSİKL.

— Jeol. *Kıyı kordonu*, denizin kabarma sırasında istilâ ettiği kumsalda bıraktığı döküntü tabakası.

— Jeomorfol. ve Denizbil. *Kıyı dili*, kıyı sapmasının meydana getirdiği döküntü birikintisi. (Bk. ANSİKL.) || *Kıyı oluğu*, bir kumsalda iki kumlu (veya ender olarak taşlı) sırtı ayıran, kıyıya paralel veya eğik çöküntü: *Kıyı oluğunun boyutları yaklaşık olarak bir hektometredir.*

— ANSİKL. Ask. *Kıyılara taarruz ve kıyı savunması.* Bir ülkenin deniz sınırı olan kıyılar bir deniz kuvvetinin saldırısına uğrayabilir. Bu saldırının savaş gemilerinin veya hava kuvvetlerinin bir bombardımanı veya bir köprübaşı kurarak ülkenin içine doğru ilerlemek amacını güden bir çıkarma biçiminde kendini göstermesi mümkündür. Bu gibi saldırılara karşı, önceden haber alma yoluyle savunma yapılır. Bu, radarların, kıyı gözetleme yerlerinin ve geceleri kıyıları aydınlatarak göz altında tutan ışıldakların görevidir. Bundan başka, mayın tarlaları, kıyılara ve denizaltına yerleştirilen dikenli tel engelleri gibi pasif araçlardan ve hava kuvvetleri, denizaltı ve denizüstü gemileri, kıyı bataryaları, uçaksavar topçusu, askerî birlikler v.b. gibi aktif araçlardan yararlanılır. Yediyıl* savaşına kadar, kıyıların savunmasıyle deniz kuvvetleri görevliydi. Ama o yıllarda İngilizlerin yaptığı çeşitli hava akınları ve deniz kuvvetlerinin uğradığı büyük kayıplar kıyıların savunmasının kara ordusuna verilmesine yolaçtı. Ne var ki, kara topçusu hareket halindeki hedefler olan gemilere karşı isabetli atışlar yapmak bakımından başarılı olamadı. Düşmanın kıyı savunması tarafından püskürtülemeyerek ilerlemeyi başarması halinde, işe kara ordusu elkoyar. Sırf hava taarruzlarına karşı savunma, savunması deniz kuvvetlerine bırakılmış olan askerî limanların savunmasının dışında, kara ve hava kuvvetlerinin görevidir.

— Coğ. *Kıyı gölü* genellikle göllerden sadece derinliklerinin daha az ve boyutlarının daha küçük olması bakımından farklıdır. Pek azı tek başına olan kıyı gölleri her şeyden önce toprağın geçirgen olmayışının sonucudur. Şehirlere balık yetiştirmek için meydana getirilen sunî kıyı göllerinin çoğu Ortaçağda düzenlenmiştir. (Bk. GÖL, DENİZKULAĞI, BATAKLIK.)

Kıyı göllerinden özellikle balık yetiştirme ve üretmede yararlanılır: yeşil sazan, turna v.b. Suların her boşaltılışından sonra kıyı gölünün dibi temizlenmeli ve balçıkları (kurutulduktan sonra çok iyi gübre olur) alınmalıdır. Dip gübrelendikten sonra, sert saplı çayır bitkileri ekilir; bunlar, ilkbahar sonunda biçilince, yerde balıkların daha sonra gelip sürtünerek yumurtalarını bırakacağı kalın bir paspas meydana getirir. Kıyı göllerinde rasyonel bir tarzda balık yetiştiriciliği yapmak için zaman zaman kıyı gölleri boşaltılır, sonra birkaç yıl toprakta tarım yapılır.

— Denizbil. *Kıyı*'nın konumu, deniz veya göl seviyesinin değişmeleri, aşınma ve kıyı birikintileri yığışımı veya toprak hareketleri sonunda değişebilir; bu üç etken biraradá da olabilir. Östatik adı verilen birinci etmen, buzulların birbirini takip eden genişleme ve daralmaları deniz sularının hacminde değişiklikler yaptığı için Dördüncü zamanda çok önemliydi. Bu durumda ve ikinci durumda, terkedilen kıyı çizgisi yatay olarak kaldı. Buna karşılık, toprak hareketleri olursa çizginin yataylığı bozulur ve bütün kısımları yeni kıyı çizgisine oranla aynı yükseklikte değildir: bu durumá akdeniz ülkelerinde çok sık rastlanır. Dördüncü zaman buzulları alanında da, başka bir bozulma oldu ve buzul yükü altında çöken toprak erimeden sonra oldukça yavaş bir şekilde yükseldi. (İskandinavya ve Finlandiya kıyılarının başlıca özelliği olan izostatik hareketler.)

● *Kıyının şekillenmesi.* Kıyının aşınma ve birikmeyle şekillenmesi çeşitli olayların sonucudur. Aşınma olayında en büyük rolü dalgalar oynar. Sağlam kayaları etkileyebilmek için dalgaların katı bir kum veya çakıl yükü taşıması gerekir. Etki alanları düşey yönde çok sınırlıdır ve birkaç metre derinlikte genellikle durur. Rüzgâr, sürüklediği dalgalar aracılığıyle etki eder ve kumsallarda kıyı kumulları meydana getirir. Kayaları çatlatan don da Şvalbard gibi soğuk ülkelerin kıyılarında çok büyük rol oynar. Yeraltına süzülen kıta suları, yarların gelişmesi ve yeryüzünde akışı bakımından önemlidir. Bazı kayaları (özellikle kalkerler ve volkanik kayalar) etkileyen derin kimyevî etkiler, bazen dalgaların mekanik etkisinden daha hızlı gelişir. Ayrıca kalkerlerin tahribinde birçok canlı yaratık (kabuklu deniz hayvanları, yosunlar v.b.) estranlar üzerinde büyük rol oynar. Buna karşılık kimya veya biyokimya etkileri kalker kumların çimentolaşmasına ve özellikle tropikal bölgelerdeki kumsallarda sağlam kayaların oluşmasına yolaçar. Kıyı birikintilerinin kumlu olması, dalgaların sonucudur; ama özellikle haliçlerde balçıklı da olabilir. Akdeniz kıyılarındaki «kaldırımlar» ve özellikle sıcak denizlerde mercan kayalıkları gibi biyolojik yapıların sonucu da olabilir.

● *Kıyı şekilleri.* Bütün bu etkilerden türeyen kıyı şekilleri, bazıları kıyılara has bazı etkenlerin başka cinsten şekil veya etkenlerin birleşmesiyle meydana geldiğinden daha da çoktur. Yalıyarlar bir yana bırakılırsa, birçok kıyı şekli ayırt edilebilir:

1. *kumsallar*, kumdan, çakıldan veya bu iki unsurun birarada bulunmasıyle meydana gelir. Genellikle birçok küçük şekille engebelenmiştir: kumsalın genel yönüne paralel uzanan ve birbirinden nemli çöküntülerle ayrılan kıvrım ve doruklar. Kumun seviyesinde dalgaların gücüne bağlı değişiklikler olur: fırtınalar kumsalın kumlarının azalmasına yolaçabilir. Birçok kumsal, girintilerde yer alır; ama serbest kum ve çakıl dilleri vardır. Bunlar kıyıya eğik olarak çarpan dalgaların etkisiyle gereçlerin kıyıdan sapmasıyle meydana gelir: o zaman serbest burun iç kısma doğru iğilir. Başka diller (tombololar) adaları birbirine veya kıtaya bağlar;

2. *haliçler, kıyı bataklıkları ve deltalar.* Haliçler ve bataklıklar da genellikle en yüksek kısım otsu bitkilerle (veya tropikal ülkelerde olduğu gibi) sakız ağaçlarıyle örtülü balçıkla kaplıdır: en alçak kısımlar çıplaktır. Şartları çok karmaşık olan balçık birikintisi, gelgit olayına bağlıdır. Özellikle gelgitin az olduğu veya hiç olmadığı denizlerde rastlanan deltaları, ırmakların tortul birikintisi meydana getirir Nijer'de olduğu gibi çok çıkıntılı veya Mississippi'de olduğu gibi parmak biçimi olabilir; Mississippi deltasının çıkıntıları hızla ilerler. Ama faal kollar her zaman birbirinin aynı değildir ve beslenmeyen kısımlarda tortullar aşınır;

3. *mercan kayalıkları*, sadece mercanlardan değil, birleşmiş bir yığın kalkerli organizmadan oluşur.

Çeşitli tipleri vardır: atoller; mercanlı olmayan topraklardan biraz açıkta set-kayalıkları; karaların yanıbaşındaki saçak kayalar; setler üstünde meydana gelmiş kıyıda afol sıraları olan farolar v.b. En güzel mercan kayalıkları Büyük Okyanus'un ortalarında, Avustralya'da (Büyük set), Hint okyanusunda ve Kızıldenizdedir;

4. *çeşitli bilimler.* Evriminin dönemleri kıyıya orijinal bir görünüş kazandırabilir. Meselâ dördüncü zaman buzullarının ergimesinden sonra deniz, gömülü ırmak vâdilerin (Galiçya ve Bretangne'daki rialar), derin buzul vâdilerini (Norveç, Güney Şili, Britanya Kolombiyası'ndaki fiyordlar) veya buzulların şekillendirdiği ovaları (İsveç) örtmüştür.

Ayrıca kıyı tipini jeoloji yapısı da belirleyebilir: toprak şeritleri veya yapı engebeleri kıyıya paralel (Dalmaçya), dikey (Finistère) veya eğiktir (Cezayir). Volkanların kıyılarında kendilerine has özellikleri vardır. İlke olarak kıyıların çevresi kumsallar dalgalara dikey eğilimli olduğundan denizin etkisiyle giderek, düzleşir. Ama zaman zaman, özellikle kıyı gelişmesinin başlangıcında, deniz, yumuşak kaya kesimlerini sert kaya kesimlerinden daha çabuk oyarak kıyının düzensizliklerini arttırır.

— Huk. *Kıyı*'lar, deniz, göl ve akarsuların kamu mallarından sayılması zorunluğu yüzünden birçok ülkede, halkın faydalanmasına açık, özel mülkiyete konu teşkil etmez nitelikte görülür. Dolayısiyle kamu emlâki olarak kabul edilir; deniz ve akarsular gibi kamu hizmetine tahsise lü-

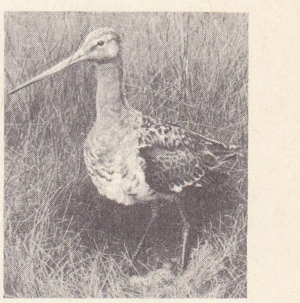

kıyı çulluğu

kıyı kırlangıcı

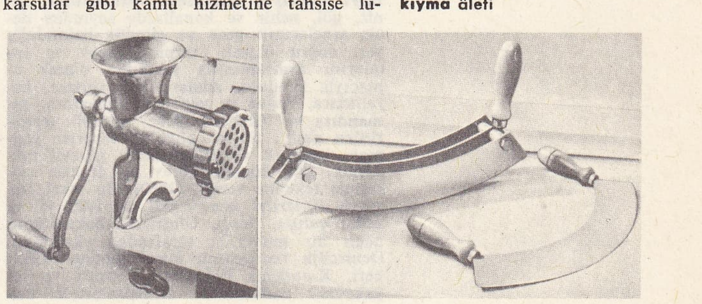

solda, kollu kıyma makinesi; sağda, kıyma âleti

Foto. Hosking, Hermes-Lane-Rapho (LAROUSSE)

zum kalmayacak şekilde, tabiî kamu emlâkinden sayılır. Deniz göl ve akarsuların, niteliklerine uygun olarak herkesin faydalanmasına açık tutulabilmesi, ancak kıyıların aynı nitelikte kabul edilmesiyle mümkündür. Bazı ülkelerde kıyıların nasıl bir ölçüye göre tespit edileceği de gösterilmektedir. Meselâ Fransa'da dalgaların en son eriştiği gelgit olayı sonunda denizin en son ulaştığı noktaya kadar olan kısmın, kamu emlâki olduğu belirtilir. Türkiye'de öteden beri kıyıların özel mülkiyete konu olabileceği kabul edilmekte, hattâ dalyan kurmak konusunda mülkiyet hakkına yakın hakların mevcut olduğu görülmektedir. Eski türk hukukunda bazı şartlara uyulmak kaydıyle denizi dolduranların, kıyının o kısmına malik olabilecekleri kabul edilir. Halen yürürlükte olan Tapu kanunu da, buna imkân verir ve kanunun yetkili kıldığı makamların izninin bulunması ve yine kanunun öngördüğü süre içinde doldurma ameliyesinin tamamlanması kaydıyle denizden toprak kazanmayı kabul eder. Türkiye'de bugüne kadar deniz kıyıları, bazı önemsiz sayılabilecek istisnalar dışında, işgal ve ihya suretiyle mülk edinilebilecek sahipsiz mallardan sayıldı. Yalnız eski 2290 sayılı Belediye Yapı ve Yollar kanunu «su kenarlarında rıhtımdan ve rıhtım yapılacak noktadan on metre genişliğinde bir yer, umumun istifadesine mahsus olarak serbest bırakılacaktır» hükmünü taşıyordu. Fakat bu kanunun yerine geçen imar kanununda böyle bir hükme yer verilmedi. Turizm sanayiini teşvik bakımından da hazineye ait kıyı ve kumsallardan, turizm tesisi kuranların yararlanabileceği kabul edilmektedir. Göl ve akarsular bakımından da durum aynıdır. Bu sebeple, Türkiye'deki kamu mallarını düzenleyecek genel bir kanun yapılması ve kıyıların (müktesep hakların saklı tutulması kaydıyle) kamu malı kabul edilerek kamuya tahsis edilmesi düşünüldü, fakat 1957'de yasama organına sevkedilen tasarı kanunlaşamadı. Kıyıların hukukî statüsünün ortaya konması yolunda, bu gün de bazı çalışmaların yapıldığı bilinmektedir.

— Jeormorfol. ve Denizbil. *Kıyı şeritleri* veya *kıyı dilleri* ırmakların ağzında setler oluşturur ve bazı körfezlerin karaya bitiştiği kısmı keserek deniz kulakları oluşturur. Bu deniz kulakları zamanla dolar. Çoğunlukla ırmakların taşıdığı döküntülerin bol olduğu bazı bölgelerde kıyı şeritleri hızla oluşur, dalları veya şeritler ve iç çöküntüler almaşır. Bu konum deltaların başlıca özelliğidir.

◆ **Kıyı kıyı** zf. Kıyıdan, karaya yakın.

— Denizc. *Kıyı kıyı gitmek*, bir deniz aracı ile su derinliğinin elverdiği oranda kıyı çizgisini takip ederek seyretmek. (*Yalı* da denir.) [M]

KIYICI sıf. (*kıymak*'tan *kıy-ıcı*). İnsafsız, acıması omayan, zalim, merhametsiz: *Bana kalırsa... Ethem, Demirci'den daha az kıyıcı* (Kemal Tahir).

◆**i.** Kıymak işini yapan kimse: *Tütün kıyıcıları*. (M)

KIYICI i. (*kıyı*'dan *kıyı-cı*). *Esk.* Kıyıya vuran gemi enkazını devletten aldığı izinle toplayan kimse. (M)

KIYI ÇULLUĞU blş. i. Zool. Albacağa yakın, uzun gagalı, uzun bacaklı kuş; rengi az veya çok esmer, yahut kızıl olur, su kıyılarında yaşar. Başlıca türleri: *kızıl kıyı çulluğu* (*Limosa Lapponica*) ve *siyah kuyruklu kıyı çulluğu* (*L. limosa*). [L]

Kıyı Emniyet İşletmesi müdürlüğü, deniz, göl, nehir ve kanallarda seyreden deniz araçlarının gece ve gündüz bulunduğu yeri doğru olarak tespit etmek ve rotalarını ayarlamasına yardımcı olmak amacıyle kıyılara, adalara, sığ yerlere, kayalıklara, boğaz ve geçitlere, limanlara, şamandıra ve teknelere (fener gemisi) yerleştirilen çeşitli tip ve nitelikte fenerler yapmak, işletmek ve geliştirmekle görevli müdürlük. Söz konusu görev bir fransız şirketinin tekeline verildi (1860). Bu tekel, *Osmanlı Fenerleri idaresi* adı ile 1923 yılına kadar çalıştı. Sonra Ulaştırma bakanlığına bağlı bir müdürlük tarafından yürütüldü. Denizcilik bankasının kuruluşundan (1952) beri, Karadeniz boğazının dışında ve iki yakadaki cankurtaran istasyonlarıyle birlikte bütün deniz fenerleri Kıyı Emniyet İşletmesi müdürlüğü adı altında Denizcilik bankası tarafından yönetilmektedir. (M)

KIYI EYALETLERİ, Kanada'da eyaletler; Nova Scotia ile New Brunscwick'i ve Prens Edward adasını kapsar. (L)

KIYIK sıf. (*kıymak*'tan, *kıy-ı-k*). İnce ince, küçük küçük doğranmış; kıyılmış olan: *Kıyık tütün*. ‖ *Kıyık kıyık kıymak*, çok küçük parçalara ayırmak, çok ince doğramak. (M)

KIYI KIRLANGICI blş. i. Zool. Genellikle kül rengi tüylü, nispeten küçük boylu (25-40 sm) kuş türü. (İlmî adı *Sterna paradisea*. Martıgillerden.)

— ANSİKL. *Kıyı kırlangıcı*'nın gövdesi açık külrengi, karın kısmı beyaz olur; başının üzeri tamamen siyahtır. Gagası uzun ve sivri, kanatları uzun ve ince, kuyruğu derin çatallıdır. Kıyı kırlangıcının tatlı ve tuzlu su kıyılarında yaşayan pek çok çeşidi vardır. Dünyanın her tarafında yaşar, bazen bir yarımküreden ötekine göç eder. (L)

KIYI kordonu blş. i. Bk. KIYI *dili*.

KIYIKÖY, Marmara bölgesinde (Istıranca bölümü, Kırklareli ili, Vize ilçesi) bucak; 2 782 nüf. (1965). 4 Köy — *Bucak merkezi*. (esk. *Midye*), 1 763 nüf. (1965). Vize'nin 40 km doğusunda, Karadeniz kıyısında küçük bir iskele durumundadır. (M)

KIYI kumulu blş. i. Bk. KUMUL.

KIYILMAK edilg. f. (*kıymak*'tan *kıy-ı-l-mak*). Kıymak işine konu olmak: *Et kıyıldı mı?* ‖ *Mec.* İçi ezilmek; açlık, yorgunluk v.b. sebeplerle baygınlık hissetmek: *Açlıktan içim kıyıldı*. ‖ Geçl. f. (Öznesiz olarak) Kötülük edilmek, kötülüğe ve zulme uğramak: *Bu kadar güzel çiçeğe nasıl kıyılır?* ‖ Feda edilmek, acınmayıp verilmek: *Paraya kıyılmayınca bu işin biteceği yok*. (M)

KIYIM i. (*kıymak*'tan *kıy-ım*). Kıymak eylemi veya tarzı: *Bu tütünün kıyımı biraz kalın düşmüş*. ‖ Haksızlık yapma, gadir. ‖ Kendini savunamayacak durumda olan kimselerin topluca öldürülmesi, katliam.

— DEY. *İri kıyım*, iri-yarı, cüsseli kimseler için kullanılır: *Kömürcü İbrahim Efendi, iri kıyımdı* (Kemal Tahir).

◆ **Kıyım kıyım** zf. İnce ince: *Kıyım kıyım kıymak*.

◆ **Kıyımlı** sıf. Kıyımı olan, herhangi bir şekilde kıyılmış olan: *İnce kıyımlı. Kaba kıyımlı*.

◆ **Kıyımlık** sıf. Bir defada kıyılacak miktarda olan: *İki kıyımlık tütün*. (M)

KIYINMAK dönşl. f. (*kıymak*'tan *kıy-ı-n-mak*). Eziklik ve kırıklık hissetmek. (M)

KIYINTI i. (*kıymak*'tan *kıy-ı-n-tı*). Açlık sebebiyle midede duyulan eziklik, iç baygınlığı. ‖ Kırıklık, vücut kırıklığı. ‖ İşe yaramaz küçük parça: *Et kıyıntısı*. (M)

KIYI SIRADAĞLARI, Kuzey Amerika'da sıradağlar. Bk. COAST RANGE. (L)

KIYIŞMAK ortaklş. f. (*kıymak*'tan *kıy-ı-ş-mak*). Anlaşmak, uyuşmak, anlaşarak sözleşme yapmak. ‖ Boy ölçüşmek, yarışmağa kalkmak. ‖ *Esk.* [İki veya daha fazla şey için] Kesişmek. ‖ Cesaret etmek, göze almak: *Murtaza Paşa müteyakkız ve mü-cerreb-i rûzgâr kimesne olmağla ol esed-i rûzgârın huzuruna varıp buluşmağa kıyışmayıp hatt-ı şerifi kethudasına verip ...* (Naima). [M]

KIYMA i. (*kıymak*'tan *kıy-ma*). Kıymak eylemi. ‖ Kıyılmış et: *Bir bakır sahanın dibinde bir parçacık kıymadan başka birşey yoktu* (Sabahattin Ali). ‖ *Kıyma bıçağı*, eti kıyılmış duruma getirmek için kullanılan bıçak. ‖ *Kıyma makinesi*, huni biçimindeki ağzından içeri atılan et parçalarını, burgu biçimindeki döner bir kolla bıçaklara doğru ittikten sonra küçük deliklerden meydana gelen çıkış yerinden kıyılmış et olarak dışarı çıkaran âlet. (Elle veya elektrikle işletilebilir.) ‖ *Kıyma tahtası*, üzerinde bazı besin maddelerini kıymak için yapılmış, genellikle gürgenden tahta.

— ANSİKL. Mutf. *Kıyma makinesi* olmayan yerlerde, et kalın gürgen veya abanoz kütüğü üzerinde bir satır yahut büyük bıçakla kıyılarak elde edilir. Kıyma, çeşitli yemeklerin içine girer. Özellikle köfteler, rostolar kıyma ile hazırlanır. Yapılan yemeğin çeşidine göre kıyma *yağlı, yağsız, orta-yağlı* olmak üzere sınıflandırılır. Et dolmasında, sade yağlı yemeklerde yağlı koyun kıyması; cızbızlık et için orta yağlı dana ve koyun kıyması karışımı; sucuk, salam, sosis yapımında da yerine göre koyun, dana, sığır, domuz eti kıyması kullanılır.

◆ Sıf. *Esk.* Kıyılmış gibi olan, ince, süzgün. ‖ *Kıyma göz. Halk dili.* Koyu renkli göz: *Kara kıyma, gözlerimi uyku almış açgıl ahı / On ince kemiciğin ören olmuş, topla ahı* (Dede Korkut). *Uzun boylu şirin sözlü, kıyma gözlü, etli canlı, latif kademli yiğit koptu* (İbrahim).

◆ **Kıymalı** sıf. Kıyılmış etle, kıyma ile birlikte pişirilmiş olan: *Kıymalı börek. Kıymalı yumurta. Kıymalı makarna.*

◆ **Kıymalık** sıf. Kıyma yapmağa yarayan: *Kıymalık et*. (ML)

KIYMAK geçl. f. (esk. türk. k.). İnce ince doğramak, çok ince ve küçük parçalara ayırmak: *Tütün kıymak*. ‖ *Teşm. Yol.* Öldürmek: *Emir Huda'dandır beyler kıyarsa / Ala gözlü yavrularım duyarsa / Alın çözüp kara bağlamasınlar* (Pir Sultan Abdal). *Ah kanlı canavar! Akıbet, o biçareye de mi kıydın?* (Namık Kemal). ‖ *Mec.* Feda etmek, gözden çıkarmak, esirgememek, acımayıp vermek: *Gördüğü kitabı almak istiyor, fakat on liraya kıyamıyordu*. ‖ Acımamak, zulmetmek: *Şoförün karısı kıyma bana / El etme öyle pencereden* (O.V. Kanık). ‖ (Genellikle olumsuz ol.) Duyulan hayranlık, sevgi v.b. sebeplerden dolayı sakınmak, çekinmek: *Kollarım boynuna dolanmış iken / Seni öpmelere kıyamadım ben* (Halk türküsü). *Şaban Dede bu nadir güzelliğe bakmaya kıyamıyordu* (N. Araz).

— ÇEŞ. DEY. *Cana* (veya *canına*) *kıymak*, öldürmek: *Bir kocan vardı; kıskançlığından bıktın, canına kıydın* (Namık Kemal). ‖ *Nikâh kıymak*, evlenme işlemini yapmak: *Kadı, geniş kafalı adam, hemen nikâhını kıyıverdi* (R. N. Güntekin). [M]

KIYMET i. (ar. *ḳıymet*). Değer, bir şey için tespit edilen karşılık: *Sonra gene düşünelim ki bu adamın bir lirasıyle bizim bir liramız arasında akla sığmaz bir kıymet farkı vardır* (R. N. Güntekin). *Bütün bu denemelerin hikâye kıymetleri çok büyüktür muhakkak* (S. F. Abasıyanık). ‖ Bir kimsenin üstün niteliği: *Kendisi yüksek kıymette bir insandır* (Vâ-Nû). ‖ Yüksek değeri olan kimse: *Edebiyat âlemi bir kıymetini daha kaybetti*. ‖ Değerli şey: *Bu [...] bütün Çin ülkesinden, yüzyıllardan beri Avrupaya aktarılan kıymetlerin bir ödemesi idi* (Ş. S. Aydemir). ‖ Ahlâkî, estetik bir ilkeye uygun olarak verilen önem. ‖ Manevî süs: *Üzerindeki düşman kanı en büyük kıymetidir, temizlenmez* (Ömer Seyfeddin).

— ÇEŞ. DEY. *Kıymet biçmek*, bir şeyin değerini takdir etmek: *Bin lira kıymet biçtiler* (B. Felek). ‖ *Kıymet koymak*, bir şeyin değerini tespit etmek. ‖ *Kıymet vermek*, önem vermek değer vermek, saygı duymak: *Ben bu alâmetlere nedense fazla kıymet veriyordum* (Ş.S. Aydemir). ‖ *Kıymeti kalmamak*, değerini yitirmek: *Meşrutiyetten sonra «Rû-ya»nın da kıymeti kalmadı* (M.Ş. Esendal). ‖ *Kıymeti yok*, «iş işten geçmiş olur» anlamında kullanılır: *Beş dakka! Altı dakkaya kaldın mı, hiç kıymeti yok* (Kemal Tahir). Önemi yok, değersiz, önemli değil. ‖ *Kıymetini bilmek*, değerini anlamak ve ona göre davranmak: *Babam ve üvey anam sevgilimin kıymetini bilmediler* (A. H. Müftüoğlu). ‖ *Kıymetini kaybetmek*, önemini yitirmek, önemli ve değerli bir şey herhangi bir olaydan sonra değerini yitirmek: *İçimin kırıldığını duydum; dağ gezintisi kıymetini kaybetmişti* (R. H. Karay). ‖ *Kıymetten düşmek*. [Değerli bir şey için] Değerini yitirmek.

— *Esk. Kıymet-âgâh*, kıymetbilir, değerbilir. ‖ *Kıymet-i ahlâkiye*, manevî değerler. ‖ *Kıymet-i hakkiye*, gerçek değer. ‖ *Kıymet-i harbiye*, savaşma gücü yüksek olan. ‖ *Kıymet-i itibariye*, geçerli değer, bir malın devlet tarafından tespit edilen değeri, fiyatı. ‖ *Kıymet itibarıyle*, değer olarak, de-

ğeri bakımından. || *Kıymet-i mevzua,* satış fiyatı devlet tarafından tespit edilmeyen mallara satıcı veya üretici tarafından tespit edilen fiyat. || *Kıymet-i nakdiye,* bir şeyin paraca, para olarak değeri, maddî değer. || *Kıymet-i râyice,* bir şeyin değerli olan, yürürlükteki değeri. || *Kıymetdân,* kıymetli, değerli. || *Kıymet-nâşinâs,* kıymetbilmez, değerbilmez. || *Kıymetnâşinâsân,* kıymetbilmezler, değerbilmezler. || *Kıymet-şinâs,* kıymetbilir, değerbilir. || *Kıymet-şinâsân,* kıymetbilirler, değerbilirler. || *Kıymet tenezzülü,* bir şeyin değerinin azalması. || *Kıymet-i zâtiye,* bir kimsenin şahsî değeri. || ***Hakikî kıymet,*** gerçek değer. || ***Zî-kıymet,*** kıymetli, değerli.

— Bank. ve Bors. *Kıymet kesri,* menkul bir kıymetin bir bölümü, parçası. (Tahvil hamilinin elinde, biraraya getirilmesi gereken ve yeni tahvillerin tam sayılı bir miktarına tekabül etmeyen tahvil bulunduğu veya bedelsiz verilen hisse senetleri dağıtımında, hamilin elinde, tam sayı meydana getiren tahvillere tekabül etmeyen «haklar» bulunduğu zaman, kıymet kesri meydana çıkar.)

— Fiz. *Esk. Kıymeti vasatiye,* ortalama değer.

— Huk. Bk. KAMULAŞTIRMA. || *Esk. Kaimen kıymet,* bina, ağaç v.b. gibi gayrımenkul şeylerin maddî değeri. || *Mebniyyen kıymet,* bina ve ağaç gibi gayrımenkul malların yıkıldıktan veya kesilerek taşınır hale geldikten sonraki yıkıntı veya kereste değerleri.

— İkt. *Kıymet (değer) eksilmesi,* iki ayrı zamanda değeri biçilen bir nesnenin veya bir verginin değerinde görülen azalış. Bütçeye ilişkin ödentilerin değer eksilişi. || *Aşırı kıymet,* kıymetin fazla ve aşırı olması: *Paraların aşırı kıymette oluşu, ortadan kalkmalarına yolaçar.*

— Kim. *Esk. Kıymeti ittihadiye,* hidrojen atomuna oranla diğer atomların birleşme değeri.

— Mat. *Kıymeti adediye,* sayı değeri. || *Kıymeti takribiye,* yaklaşık değer.

— Muhasebe. *Kıymetten düşme,* gayrımenkulleştirmelerin, teknik gelişmelere bağlanması mümkün olan değer azalışları. (M)

KIYMETDAR blş. sıf. Bk. KIYMETTAR.

KIYMETLENMEK dönşl. f. (*kıymet*'ten *kıymet-le-n-mek*). Değeri artmak, kıymet kazanmak: *Gördüğünüz arsa son zamanlarda çok kıymetlendi.* || Önem kazanmak.

◆ **Kıymetlendirmek** geçl. f. Kıymetlenmesine yolaçmak. (M)

KIYMETLİ sıf. (*kıymet*'ten *kıymet-li*). Maddî ve manevî kıymeti olan: *Mazi en kıymetli zamanlarımızdır* (A.Ş. Hisar). *Hayvanların koşumlarındaki pirinç kısımlar, kıymetli birer mücevher gibi temiz pırıltılar saçıyordu* (Sabahattin Ali). || Önemli, etkileyici: *Bu meyanda, İsmet Paşa da uzun ve kıymetli beyanatta bulundu* (Atatürk). || Yüksek kıymeti olan: *Senin gibi yetişecek kıymetli gençleri...* (F. R. Atay). || Kıymeti yüksek nesneleri içine alan: *Kıymetli kütüphanesinde bu bahse ait bir çok kitap mevcuttu* (Vâ-Nû). || Onurlu, şerefli: *Benim için her biriniz aynı derecede kıymetli azizsiniz.* (N. Araz). [*Eşanl.* DEĞERLİ.] || Kıymetli olmayan bir şeye çok değer veren birine söylenir: *Kitabın amma da kıymetliymiş!.*

— Huk. *Kıymetli evrak,* ihtiva ettiği hak, senede bağlı olan, senetsiz ileri sürülebilmesine imkân bulunmayan evrak. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Huk. *Kıymetli evrak*'ın özellikleri şunlardır: **a)** kıymetli evrakta hak, senete mündemiçtir. Senette belirtilen hak ile senet birbirine bağlıdır. Böylece, hakkın ileri sürülebilmesi için senedin ibrazı ve devri için de senedin teslimi şarttır. Kıymetli evrakta mündemiç olan hak, senetten önce var olabileceği gibi (msl. anonim ortaklık pay senetleri), senet ile birlikte de doğabilir (msl. bono, poliçe, çek). Kıymetli evrakın içine aldığı hakkın senetsiz ileri sürülememesi ve devredilememesi onu âdi senetten ayıran önemli bir niteliktir; **b)** kıymetli evrakta mücerretlik prensibi geçerlidir. Senette mündemiç olan hak (msl. bonoda belirtilen 1 000 lira alacak) ile bu hakkın doğmasına sebep olan işlem (temel ilişki) arasında kural olarak bir bağlantı (illiyet) yoktur. Yani, senedin düzenlenmesine sebep olan işlemdeki sakatlık, noksanlık veya bu işleme ilişkin defiler, borçlu tarafından senedi devralan iyi niyetli kişilere karşı ileri sürülemez. Ancak, söz konusu mücerretlik, kıymetli evrakın bu üçüncü kişinin eline geçmesiyle başlar; taraflar arasında mücerretlik söz konusu değildir. Diğer bir deyimle, kıymetli evrakın düzenlenmesine yolaçan (satım, kira, hizmet, ödünç v.d.) temel işleme ilişkin sakatlık veya noksanlıklar (defiler) ilk taraflar arasında yani, kıymetli evrak lehine düzenlenmiş olan alacaklının ödeme talebine karşı, senedin borçlusu tarafından ileri sürülebilir. Meselâ, kumar borcu için verilen bir bono veya çekilen bir poliçenin borçlusu bu senetleri devralmış olan iyi niyetli üçüncü kişiye karşı, borcun, esasında bir kumar borcu olduğunu ve böylece bir alacak hakkı doğurmadığını (Borçlar kn. md. 504, 505) ileri süremeyeceği ve borcu bu üçüncü kişiye ödemesi gerektiği halde; bono veya poliçenin ilk tarafları arasında kumar borcunun alacak hakkı doğurmadığı borçlu tarafından ileri sürülebilir. Kıymetli evrakta mevcut bu mücerretliğin onun tedavül güvenliğini sağladığında ve dolayısıyle iktisadî fonksiyonu yapabilmesine hizmet ettiğinde şüphe yoktur. Yukarıda belirtilen anlamda mücerretlik emre yazılı olan kambiyo senetlerinde (bono, poliçe ve çek) tam olarak vardır. Bu senetler de, nama yazılıysa, yukarıdaki anlamda mücerretlik söz konusu olamaz; **c)** kıymetli evrak belli şekil şartlarına bağlıdır. Kıymetli evrakın kapsamına giren senetlerin ihdası, devirleri, rehine edilmesi, kaybı halinde, kıymetli evraka bağlı hakkın korunması imkânı özel şekillere bağlanmıştır. Kanunen belirtilen şartlara uyulmaksızın düzenlenen bir senet, kıymetli evrak olarak kabul edilemez. Keza, kanunen belirtilen şartlara uyulmaksızın yapılan devir veya rehin işlemi de hüküm ifade etmez. (Bk. BONO, ÇEK, EMTİA *senetleri,* POLİÇE.) Kıymetli evrak kapsamına giren senetleri çeşitli bakımlardan sınıflandırmak ve türlere ayırmak mümkündür: **1.** *temsil ettiği hakkın türü bakımından,* kıymetli evrak kapsamına giren senetler, para (alacak) senetleri, emtia senetleri ve hisse senetleri olarak ayrılabilir. *Para (alacak) senetleri,* bir miktar para alacağını (veya borcunu) temsil eden senetlerdir. En tipik örneğini kambiyo senetleri, yani poliçe, bono ve çek teşkil eder. (Bk. *Alacak* SENET'*i*). *Emtia senetleri,* emtia üstündeki bir aynî hakkı temsil eden senetlerdir. Bu aynî hak, emtianın doğrudan doğruya kendisinin (zilyetliğinin) verilmesini talep hakkı şeklinde olabileceği gibi (konişmento, makbuz senedi ve taşıma senedi) emtia üstünde rehin hakkı şeklinde de olabilir (varant ve ipotekli borç senedi [Med. kn. md. 812] gayrımenkul karşılık gösterilerek çıkarılan tahviller [Med. kn. md. 844] rehinli tahvilât [Med. kn. md. 844). İrat senedi ise sahibine gayrımenkul mükellefiyeti garanti edilmiş bir alacak hakkı verir (Med. kn. md. 817). [Bk. EMTİA *senedi.*] *Hisse senetleri,* anonim ortaklıkta esas sermayede bir payı ve bu paya bağlı pay sahipliği haklarını temsil eden kıymetli evraktır. (Bk. HİSSE *senedi.*) Bu arada «hisse senedi çıkarılancaya kadar» kaydıyle ihdas edilen ve hisse senetleriyle değiştirilebilen ilmühaberleri de anonim ortaklıkta payı temsil eden kıymetli evrak olarak saymak gerekir; **2.** *devir şekilleri bakımından kıymetli evrak,* nama yazılı, emre yazılı ve hâmiline yazılı kıymetli evrak olarak ayrılabilir. *Nama yazılı kıymetli evrak,* belli bir şahıs adına yazılı olan, «onun emrine» kaydını ihtiva etmeyen kanunen de emre yazılı senetlerden sayılmayan senetlerdir (Tic. kn. md. 566). Nama yazılı kıymetli evrakın tedavül kabiliyeti çok azdır. Bu tür kıymetli evrakta mündemiç olan hak, temlik beyanı ve senedin teslimiyle devredilebilir. Temlik beyanı senet üzerine veya ayrı bir temliknameye yazılabilir. Fakat, ayrı bir temlikname düzenlenmesi halinde dahi, senede mündemiç hakkın devrinin tamamlanabilmesi için senedin devri ve teslimi şarttır. Bu husus kıymetli evrak niteliğinin mecburî sonucudur. *Emre yazılı kıymetli evrak,* iradî olarak, bir kimsenin emrine yazılı olan veya kanunen emre yazılı kabul edilen kıymetli evraktır. Poliçe, bono ve çek, makbuz senedi ve varant kanunen emre yazılı kıymetli evraktır. Bu tür senetlerin nama düzenlenebilmesi için açıkça «emre yazılı değildir» kaydının senet üzerinde yer alması gerekir. İradî olarak emre yazılı düzenlenebilecek kıymetli evrak arasında konişmento, deniz ödüncü senedi, taşıma senedi sayılabilir. Ancak «nama» veya «hamiline» yazılı olarak düzenlenebilecek olan ipotekli borç senedi, irat senedi rehinli tahvilât ve anonim şirket hisse senetleri emre yazılı olarak düzenlenemez. İster iradî ve isterse kanunî olsun, emre yazılı kıymetli evrak ciro ve senedin teslimiyle devredilebilir. Tic. kn. md. 416/2'de nama ve hâmiline yazılı olabilecek anonim şirket hisse senetlerinin cirosundan söz edilmektedir. Ancak bu cironun temlik beyanı olarak mı, yoksa gerçek anlamda ciro olarak mı anlaşılması gerektiği hususu, uygulama ve doktrinde tartışmalıdır. *Hâmiline yazılı kıymetli evrak,* senedin şekil veya metninden hâmili kim ise o kimsenin hak sahibi sayılacağı anlaşılan her çeşit kıymetli evraktır. Bu tür kıymetli evrakın devri için, senedin teslimi yeterlidir. Çek, ipotekli borç senedi, irat senedi, rehinli tahvilât, hisse senetleri, tahviller ve intifa senetleri, hâmiline yazılı olarak düzenlenebilen kıymetli evrak türleridir. Faiz ve temettü kuponları, kupon varakaları ve talonlar, nitelikleri gereği hâmile yazılı kıymetli evrak sayılır. Millî piyango biletleri de bu niteliktedir. Poliçe, bono, makbuz senedi ve taşıma senedi hâmiline yazılı olarak düzenlenemez.

◆ **Kıymetlilik** i. Kıymetli olma hali. (M)

KIYMETTAR veya **KIYMETDAR** blş. sıf. (ar. *kıymet* ve fars. *-dār*'dan *kıymet-dār*). *Esk.* Kıymetli, değerli: *Herhalde zatı âlileri gibi muhterem ve kıymettar bir arkadaşımızın teessürünü mucip olmak istemeyiz* (Atatürk). [M]

KIYMETSİZ sıf. (*kıymet*'ten *kıymet-siz*). Maddî veya manevî değeri olmayan, değersiz: *Kıymetsiz bir yüzük.*

◆ **Kıymetsizlik** i. Kıymetsiz olma hali, değersizlik, önemsizlik. (M)

KIYMIK i. (*kıyım*'dan *kıyım-ı-k* > *kıym-ı-k*). Çok küçük ucu sivri tahta v.b. şeylerin parçası: *Parmağına kıymık battı.*

— Patol. *Kemik kıymığı,* kırık bir kemiğin küçük bir parçası.

◆ **Kıymıklanmak** dönşl. f. Kıymıklı hale gelmek.

◆ **Kıymıklı** sıf. İçinde veya üzerinde kıymık bulunan. (ML)

KIYYE i. (ar. *ḳıyye*). *Esk.* Okka, 1 300 gramlık ölçü birimi. || *Kıyye-i âşari,* kilo, bin gram. || *Kıyye-i atika,* («eski okka»), okka, 1 300 gram. || *Kıyye-i cedide,* («yeni okka»), kilo, bin gram. (M)

KIZ i. (esk. türk. k.). Ana ve babasıyle ilintisi bakımından dişi cinsten kimse: *Pir Sultan'ın üç oğlu bir kızı varmış* (A. Gölpınarlı). || Genç veya yaşlı evlenmemiş dişi cinsten kimse: *Muayenesi yapılınca kız olduğu anlaşıldı.* || Atalarıyle ilintisi bakımından ele alınan kadın: *Türk kızları.* || Dişi cinsten küçük, erişkin olmayan insan: *Yedi yaşında adamakıllı ev işleri gören bir kızdı* (H. E. Adıvar). *Çok şükür hem kurtuldu, hem de kız doğurdu* (Kemal Tahir). || Sıf. Dişi, dişi cins: *Kız evlât.* || Ünl. Dişi cinsten bir kimseye daha yaşlı biri tarafından hitap ederken kullanılır. *Kızım, bey burada mı?* (B. Felek). || *Kız okulu* (veya *mektebi*), yalnız kızların devam ettiği okul: *Bu memlekette ne kadar da çok kız mektebi varmış* (R. N. Güntekin). || *Kız tarafı,* evlenme yoluyle akraba olmuş taraflardan kızın ailesi. || *Kız ticareti,* beyaz kadın ticareti. (Bk. BEYAZ.) || *Genç kız,* henüz evlenmemiş ve yaşı ilerlememiş kız.

— ÇEŞ. DEY. *Kız alıp vermek,* iki ailenin, köyün v.b. erkeklerinin birbirinin kızlarıyle evlenmek: *Kız alıp vermişiz karşı köylerle / Komşuyuz yakaya / Birbirine kavuşur tavuklarımız* (Ahmed Arif). || *Kız almak.* [Erkek için] Evlenmek. || *Kız çıkarmak. Halk dili.* Kız gelin etmek. || *Kız çıkmak,* yapılan muayene sonucu bâkire olduğu anlaşılmak. || *Kız gibi,* utangaç, sıkılgan, terbiyeli erkekler için söylenir.

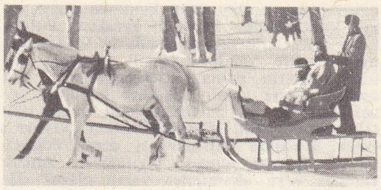
kızak

kızak

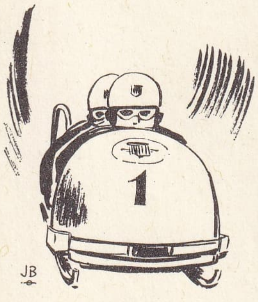

kızak

Argo. Çok güzel ve yeni: *Kız gibi tabanca.* || ***Kız istemek,*** bir kızı evlenmek için anababasından veya yakınlarından istemek. || ***Kız kaçırmak,*** bir kızı beraberinde zorla götürmek. || ***Kız kızan.*** Bk. KIZAN. || ***Kız kurusu.*** *Kaba.* Hiç evlenmemiş yaşlı kız. || ***Kız oğlan kız.*** *Tekl.* Bâkire: *Kız oğlan kız, anasından babasız doğan İsa aleyhisselâm'ın kaç mümini vardı?* (Ömer Seyfeddin). *«Kız» dedimse kızoğlan kız sanmayın* (Kemal Tahir). || ***Kız vermek.*** [Kız için] Evlendirmek: *Fakat dedim, Topal İsmail'e kızımı ben nasıl veririm* (A. H. Tanpınar). || ***Kızı kısrağı.*** *Tekl.* Bir ailedeki kadın ve kızların hepsi. || ***Kızlar anası.*** *Esk.* Başrahibe. || ***Peri kız.*** çok güzel olduğuna inanılan masal kızı: — *Peri kızı meselesi nedir? — Karnıya doymaz heriflerden bazıları peri kızıyla evli olurlar* (Kemal Tahir). — Çok güzel kız için söylenen beğenme sözü: *Zeynep omuzlarına dökülen saçları, pırıl pırıl gözleriyle sanki bir peri kızıydı.*

— Eğ. *Kız sanat enstitüleri.* Bk. SANAT *enstitüleri.* || *Kız teknik öğretim.* Bk. *Teknik* ÖĞRETİM.

— Folk. *Kız kilimi,* göçebe kızlarının dokuduğu ve evlenirken beraberinde götürdükleri çeyizlik kilim. || *Kız yaşmağı,* oyaları, işlemeleri kadınlarınkinden farklı olan ve kaçgöç zamanında kızların kadınlardan ayırt edilmesini sağlayan yaşmak. (M)

— Oyun. İskambil kâğıdında üzerinde kız resmi olan kâğıt: *Karo, sinek kızı.*

KIZAK i. Kar veya buz üstünde gitmek için kullanılan tekerleksiz küçük taşıt. (Altına tekerlek yerine, kayarak hareket etmesini sağlayan patenler konur.) || Ağır yüklerin taşınmasında kullanılan bir çeşit tekerleksiz araba.

— ÇEŞ. DEY. *Kızak yapmak.* [Taşıt için] Tekerlekleri fren tuttuğu halde durmayarak kaymak. || *Kızağa çekmek.* Bk. ÇEKMEK.

— Denizc. Deniz veya nehir tekneleri yapılan tersanelerde gemilerin suya indirilmesini veya sudan çekilmesini sağlayan tertibat. || Gemilerin altı kuru olarak çekilmesini sağlayan tertibat. || Gemilerin altı kuru olarak çekildiği eğik alan. || Havuzlanacak olan bir gemiyi kıyıya paralel olarak çekmek için teknesinin altına kaydırılan tekerlekli sürgü. (Bk. ANSİKL.) || *Kızak başı,* bir tekne inşa kızağının su seviyesinin altında kalan kısmı. || *Kızak boyunduruğu,* dayakları alındığı zaman, gemiyi tutmak için, kızaktaki gemilerin baş ve kıç taraflarına yapılan kenetler. || *Kızak ıskarası,* kızak yapılacak yer hazırlandıktan sonra, toprağı kuvvetlendirmek için, sahile paralel olarak döşenen çam kütükleri. || *Kızak iskele sehpası,* bir geminin yapımı sırasında kurulan iskeleleri tutması için gemi tezgâhının çevresine dikey olarak yerleştirilen kafes biçiminde madenî sepha. || *Kızak meyli,* kızak zerinde yapılan gemilerin, kolayca denize indirilmesi için kızaklara verilmesi gereken eğim. || *Kızak oluğu,* bir gemi kızak beşiğinden değil de kızak yatağı üzerinden kaydırılarak denize indirildiği zaman, geminin omurgasının oturtulduğu yatağın kaydırılarak geçirildiği yanları sağlam oluk. (Bu oluğun bir ucu kızağın sonundaki bir duvara bağlanır ve gemi ile oluğun kızak dayak yatağının üzerinden kayarak kızaktan denize inmesi için bu bağı kesmek yeter.) || *Kızak omurgası,* bir gemi ile oluğun kızak dayak yatağının üzerinden kayarak kızaktan denize inmesi için uzunlamasına konmuş büyük ağaç parçası. || *Kızak siyilleri,* kızaktaki iskemlelerin altlarını ihtiyaca göre yükseltmek veya alçaltmak için vurulan siyiller. || *Kızağa çekmek,* gemiyi onarmak için kızak üstüne almak. || *Kızaktan inmek,* (gemi) yapım veya onarımı biterek denize inmek. || *Filika mataforası kızağı,* geminin bir tarafa yatması halinde borda tarafındaki cankurtaran sandalının denize indirilmesini kolaylaştırmak amacıyle sandal teknesinin borda kıvrımına uygun olarak yapılmış olan ve üzerinden sandalın kaydırılmasına yarayan yuvarlak kızak.

— Mad. oc. *Kızak yolu,* düşey kuyularda ve bürlerde, inip çıkan kafeslerin veya skiplerin doğrultusunu ayarlayan düşey parçaların tümü. Bk. ANSİKL.

— Mekan. Dairesel, helisel v.b. genellikle de doğrusal bir hareketi yöneltmek için kullanılan prizma kesitli madenî parça: *Kızakların kullanılması çok önemlidir, çünkü mekanizmanın düzgün çalışması kızağın duyarlılığına bağlıdır.* || *Kızak yolu,* ötelenme halindeki hareketli bir makine elemanın belli bir doğrultu boyunca yer değiştirmesini sağlamak için mekanik bir düzende kullanılan tertibatların tümü.

— Spor. Bk. ANSİKL.

— Zır. Sabanı bir yerden bir yere götürürken yere dokunmasın diye altına konan çapraz odun parçaları. || Pulluk veya tırpan gibi âletlerin yere sürtünmesini önlemek amacıyle altına konan madenî araba.

— ANSİKL. Denizc. *Kızak,* suya kadar inen bir eğik düzlem üzerine yerleştirilmiş raylarla su üstünde gidip gelen bir gövde ve geminin zemini üzerine oturtulan bu gövdenin iniş ve çıkışlarını yöneten bir bocurgattan meydana gelir. Gemi teknesinin kıyıya paralel veya dikey oluşuna göre, kızaklar enine veya boyuna olabilir.

● *Bir tekne inşa kızağı,* tabiî olarak sağlam veya duvar örülerek sağlamlaştırılmış bir temel üzerine kurulur. Bu temelin üzerine meşe ağacından kirişler yerleştirilmiş, onun üzerine de *kızak* adı verilen yuvarlak ağaçlar oturtulmuştur. Bu ağaçlar ahşap bir siğille sabit tutulur ve en alttaki kirişlere dayanan bir köşebende bağlanır. Böylece de, ağaçtan bir ızgara meydana getirilmiş olur. Kızak, işte bu ızgaraya verilen addır. Büyük gemiler için üzeri kapalı kızak kullanılır.

— Mad. oc. *Kızak yolu,* sert ağaçtan, madenî raylardan veya kalın telli madenî kablolardan yapılabilir. Ağaç veya madenden olan sert kızak yolu, kafesin büyük ekseni boyunca uzunlamasına yerleştirilir; yani her kafes için iki kızak yolu bulunur. Briart tipi kızak yolunda raylar, kafesin büyük kenarlarından biri üzerine yerleştirilir ve kafes, rayın mantar kısmı üzerinde kayar. Çalışması çok yumuşak, fakat paraşüt tertibatına elverişli olmayan kablolu kızak yolunda, kafes başına genellikle dört kablo bulunur ve hepsi kafesin aynı kenarına yerleştirilir; iki kafes arasında ayrıca bir emniyet halatı gerilir; kabloların gerginliği karşı ağırlıklarla ayarlanır.

— Spor. Türkiye'de özellikle çocukların kış eğlence aracı olan kızak, spor dünyasında Olimpiyat oyunları ve Dünya şampiyonalarına kadar girdi. Sporda kızak, *Bobsleigh* (kısaca bob) ve *Luge* (Tobagganing) olmak üzere iki dala ayrılır. Bobsleigh iki veya dört kişilik kızaktır (yalnız 1928 Kış oyunlarında 5 kişilik bir bob yarışması yapıldı). Ağaç ve alüminyumdan yapılır; tekerleksiz küçük bir otomobili andırır; frenleri vardır. Luge Türkiye'deki ağaç kızaklara çok benzer. Bu dalın yarışması tek erkekler, çift erkekler ve tek kadınlar olarak yapılır.

Kızak yarışları önce İsviçre'nin Saint Moritz mıntıkasında başladı. Halen yapılmakta olan Saint Moritz-Cresta adlı kızak yarışlarının tarihi 1885 yılına kadar uzanır. Yarı resmî kızak yarışları 1904'te başladı ve Fransa'da Chamonix'de yapılan 1924 Kış olimpiyatlarında bob, olimpiyatlara sokuldu.

Bob dalındaki kızaklar özel olarak hazırlanmış, 80 sm yüksekliğindeki kar duvarlarıyle çevrili, 8 sm buzla kaplı pistlerde yarışır. Yarışma 4 tur üzerinden yapılır. Pistin uzunluğu 1 500 m, eni Avrupa'da 150 sm, Amerika'da 480 sm'ye yakındır. Kazaklar bu pistte saatte 100 km'ye yakın sürat yapar. Kızakların boyut ve ağırlıkları ile yarışmacıların ağırlıkları sınırlandırılır. Yarışma sırasında çok kötü durumda kalanların araç değiştirmelerine izin verilir. Kaza, yarışın durması için sebep sayılmaz. Kızağı idare eden kaptanlar en önemli kişilerdir; yarışmalarda puanlar da onlara verilir.

Luge ağaçtan yapılmış kızaktır. İple ve ayakla idare edilir. Özellikle Almanya ve Polonya'da halkın eğlence vasıtası, Amerikalı Kızılderililerin ise bir taşıma aracı olarak ortaya çıktı. Lugeler bob tipinde yarışlar yapar; saatte en fazla 60 km süratle gidebilir. 1960 Yılına kadar özel yarışmaları olan Luge-Tobagganing, 1964 İnsbruck Kış olimpiyatlarından itibaren olimpiyatlara girdi. Her iki kızak dalı da Milletlerarası Bobsleigh ve Tobagganing federasyonuna (F.I.B.T.) bağlıdır. (LM)

KIZAKLIK i. (*kızak*'tan *kızak-lık*). Döşeme tahtalarının altına çaprazlama konulan uzun ve yassı direkler. (M)

KIZAMIK i. (esk. türk. *kızlamuk*'tan). Patol. Bulaşıcı ateşli hastalık. (Deride kırmızı lekeler belirmesiyle kendini gösterir.)

— ANSİKL. *Kızamık,* çok bulaşıcı, intanî bir hastalıktır. Bir virüsten ileri gelir ve çok kesin bir bağışıklık sağlar. Kızamık salgınları özellikle ilkbaharda ve daha çok on beş yaşından küçük çocuklarda görülür. Hastalık on ilâ on iki günlük bir kuluçka devresinden sonra titreme, ateş, baş ağrısı, döküntü (Koplik lekeleri veya sahici mukoza döküntüleri), çeşitli nezleler (burun nezlesi, göz yaşarması, bronşit), boğuk öksürük ve ileri derecede susama ile başlar. Mukozalardaki aşırı salgı dolayısıyle, hastalık en çok bu dönemde bulaşıcıdır. Dört gün kadar sonra, ateşin artmasıyle birlikte deride, çoğu zaman biraz kabarık ve yer yer gruplar halinde toplanmış, ama aralarında sağlam deri parçaları kalan kırmızı lekeler belirir. Yüzde başlayan bu döküntü yirmi dört ilâ otuz altı saat içinde, göğüse, karına, kollara ve bacaklara yayılır. Bundan sonra ateş düşer, lekeler belirsizleşir ve üç veya dört gün içinde kaybolur. Ardından, deri çoğu zaman pullanarak kepek gibi dökülebilir. Hastalığın seyri çok değişiktir; genellikle ateşli bir iç ve dış döküntüden ibaret olan kızamık bazen *boğucu kızamık, kanamalı kızamık, ansefalitli atakso-adinamik kızamık* gibi kötü tabiatlı şekiller alabilir. Bazen de yolaçtığı otitler, larenjitler, bronko-pnömoniler gibi başka hastalıklar dolayısıyle tehlikeli olabilir. Korunma, özellikle hasta tecrit edilerek yapılır. Ama bu tecridin olumlu sonuç vermesi, hastalık en çok döküntüden önce bulaşıcı olduğu için güçtür. Nekahetteki hastanın serumu ile yapılan korunma (Ch. Nicolle ve Conseil metodu) çok küçük çocuklarla genel durumları düşkün olan kimseler için tavsiye edilir. İntanî ihtilâtlarda ise antibiyotikler kullanılmaktadır. (L)

KIZAMIKÇIK i. (*kızamık*'tan *kızamıkçık*). Patol. Kızamığa benzeyen döküntülü hastalık.

— ANSİKL. Patol. *Kızamıkçık,* kızamıktan göz ve burun nezlesinin yokluğu, ateşin azlığı, döküntü şekillerinin değişik olabilmesi, boyun arkası ve çenealtı bölgelerindeki lenf bezlerinin şişkin olmasıyle ayrılır. Tehlikeli bir hastalık değildir. Bununla birlikte, 1940'da tıp alanında büyük bir

Doğu Anadolu'da kullanılan kızak türü, Kars

Foto. LAROUSSE; Hürriyet arşivi (MEYDAN)

önem kazandı. Çünkü 1940'taki bir salgından sonra avustralyalı göz hekimi Gregg yeni doğmuş on üç çocukta rastladığı göz perdesinin kızamıkçıktan olduğunu öne sürmüştü. Gerçekten, yapılan araştırmalar bu çocukların annelerinin, gebeliklerinin birinci veya ikinci ayında kızamıkçığa tutulmuş olduklarını ortaya koydu. Bundan sonra da kızamıkçığın birçok embriyon hastalıklarının sebebi olduğu ispatlandı (Roger hastalığı, atardamar kanalının süregelmesi). Bu durumun yolaçtığı adlî tıp problemlerine (tedavi amacıyle düşük yapma) henüz katî bir çözüm yolu bulunmamıştır. Bugün için, kızamıkçıklı bir hasta ile birarada bulunmuş gebe bir kadına gammaglobülin iğnesi yapılması, hastalık meydana çıksa bile hafif geçmesini sağlayarak, muhtemel kötü sonuçları önleyebilmektedir. (LM)

KIZAMIKSI sıf. (*kızamık*'tan *kızamık-sı*). Kızamıktan ileri gelmemekle birlikte, kızamığa benzeyen döküntülere denir. (L)

KIZAN i. (*kız*'dan *kız-an*). Erkek çocuk, genç erkek, delikanlı: *Yine mahalle kızanları ile oyuna daldı ise babasından dayak yer* (Sabahattin Ali). ‖ Çoluk çocuk: *Kızanlar acıkmıştır diye düşünerek biraz öteberi aldı.* ‖ Silâhlı ve cesur köy delikanlısı: *Belki arkasındaki kızanlarıyle ünlü efeler cinsinden bir şeyler beklemişlerdi* (Ş. S. Aydemir).

— DEY. *Karı* (veya *kız*) *kızan,* bir evin bütün kişileri: *Tutup çıkarılım esir alalım / İçerde olan kızı kızanı* (Derunî). *Akşam oluşur başaktan karı kızan dönerler* (B. Taşan). [M]

KIZAN sıf. (*kızmak*'tan *kız-an*). *Halk dili.* [Hayvanlar için] Zamanı gelip çiftleşmek isteyen, çiftleşme ihtiyacı duyan. ‖ *Kızana gelmek* (veya *kızan olmak*). [Hayvan için] Çiftleşme zamanı gelmek.

◆ **Kızanlanmak** veya **kızansamak** geçz. f. *Halk dili.* Kızana gelmek. (M)

KIZANLIK, bulgarca **Kazanlık,** Bulgaristan'da (Stara Zagora idare bölgesi) şehir, Tunca ırmağının kolu olan Keçidere kıyısında, Şipka geçidinin güney ağzında; 31 20 nüf. Traklardan kalma mezar (duvar resimleri). Kaplıcalar. — Yakınında yetiştirilen güller Kızanlık'ta işlenerek gülsuyu ve gül esansı haline getirilir. Şehrin yukarı kesiminde Tunca üzerinde G. Dimitrov barajının kurulması sayesinde Kızanlık, sulama yoluyle tarımı yapılan bir merkez haline geldi. (L)

KIZARMA i. (*kızarmak*'tan *kızar-ma*). Kızarmak eylemi: *Domateslerin kızarması.*

—Bağc. Yaprakların kızarmasıyle kendini gösteren çeşitli bağ hastalıklarının adı.

— ANSİKL. Bağc. *Kızarma,* bir omcanın bütün yaprak ve dallarının veya yalnız yapraklı bir dalının birdenbire kızarmasıyle ortaya çıkar; yapraklar sertleşir, kurur ve dökülür; çubuklar solar, üzüm olgunlaşmaz. Kızarmaya bir asalak veya (aşının iyi kaynamamış olması, kötü beslenme gibi) fizyolojik bir sebep yolaçar. Kötü beslenmeye karşı, potasça zengin kuvvetli bir gübreleme gerekir. (LM)

KIZARMAK geçz. f. (*kızıl*'dan *kızıl-gar-mak* > *kız-ar-mak*). Kırmızıya yakın bir renk almak, kırmızılaşmak: *Beklemem fecrini leylâklar açan nîsânın / Özlemem vaktini dağ dağ kızaran erguvanın* (Yahya Kemal). ‖ [Olgunlaşınca kırmızı renkli olan meyve ve sebzeler için] Olgunlaşmağa yüztutmak veya olgunlaşmak: *Erikler büyüyor, kirazlar kızarıyordu* (S. F. Abasıyanık). *Domatesler kızardı.* ‖ Et, balık, sebze gibi yiyecekleri kızgın yağda veya ateşe tutarak pişirmek: *Ortalığı, kızaran etlerin, açılan şarapların kokusu kaplamıştı.* ‖ [Kömür için] İyice yanarak kor haline gelmek. ‖ Utanmak, utanmadan dolayı kanın yüze hücumuyle yüzü kırmızı bir renk almak: *Ali'nin gözleri, iki tarafına bakınmasına ve başını mütemadiyen başka istikametlere çevirmek istemesine rağmen Muazzez'in yüzüne doğru kayıyor ve derhal kendi yüzü de onunki gibi kızarıyordu* (Sabahattin Ali). *Nihal kızarıyor ve «bilmem!» diyordu* (H. Z. Uşaklıgil).

— ÇEŞ. DEY. *Kızarıp bozarmak* (veya *kızarıp morarmak*), kızgınlık, utanma, suçluluk gibi sebeplerden yüzü renkten renge girmek. ‖ *Gözünün akı* (veya *akına kadar*) *kızarmak,* çok utanmak, çok kızmak: *Bütün kanı küçücük beynine üşüşmüş, yüzünü kıpkırmızı bir hale koymuş, gözünün akı bile kızarmıştı* (Ahmed Rasim).

— Tıp. Kan hücumuyle kırmızı bir renk almak: *Gözleri kızarmak.* (ML)

KIZARTI i. (*kızarmak*'tan *kızar-tı*). Kızarmış yer, nokta: *Bütün sırtını küçücük kızartılar kaplamıştı.*

— Ted. *Kızartı yapan ilâçlar,* deri üzerine tatbik edildiğinde bir süre için yoğun bir kan hücumuna yolaçan (hardal tozu gibi) ilâçlar.

— Tıp. İltihaplı kırmızı leke. ‖ Bir heyecan sonucunda yüzde beliren geçici kırmızılık.

— Vet. Hayvanların kokularında veya kıçlarının kenarlarında ter, toz ve devamlı sürtünme dolayısıyle meydana gelen kızartılı iltihaplanma. (Kızarık derinin ölmesini önlemek için yara, büzüştürücü ilâçlarla yıkanır.)

◆ **Kızartıcı** sıf. Kızarmaya sebep olan.

— DEY. *Yüz kızartıcı,* çok utanç verici, utandırıcı: *Hatırladıkça utandığım yüz kızartıcı şeyler bunlar* (A. H. Tanpınar). [LM]

KIZARTMA i. (*kızartmak*'tan *kızart-ma*). Kızartmak işi veya eylemi. ‖ Kızgın yağda veya ateşte tutularak pişirilmiş yemek: *Ne ise önce kabak kızartmasından başladık* (B. Felek). [Bk. ANSİKL.] ‖ Sıf. Kızartılarak pişirilmiş: *Kızartma et.*

— ANSİKL. Mutf. *Kızartma,* yağda veya fırında yapılır. Yağda kızartma, bir yiyeceğin 200°C'ta yağda pişirilmesidir. Kızartma işlemi yapılırken bitkisel sıvı yağlardan yararlanılır. Kızartma yağlarının kaynama derecesi çok yüksek olmalıdır. Bu sebeple tereyağı ve iç yağı gibi hayvansal yağlar kızartmaya elverişli değildir. Kızarabilen yiyecekler et, balık, kümes hayvanları, av hayvanları ve sakatat gibi etler, bazı sebzeler, hamur işleridir. Şeker ve nişasta bulunmayan yiyeceklerin (balık ve etler) kızartılmadan önce una, bulamaca veya yumurtaya bulanması gerekir. Bazı meyve ve sebzeler için bu durum aynıdır. Yalnız patateste bol nişasta olduğu için doğrudan doğruya yağa atılarak kızartılması mümkündür. Fırında yapılacak kızartmalar için çok yağ kullanılmaz. Yağlı bir et parçası (körpe olduğu takdirde) kendi kendine kızarır ve pişer. (M)

KIZARTMAK geçl. f. (*kızarmak*'tan *kızar-t-mak*). Et, sebze, balık gibi yiyecekleri kızgın yağda veya ateşte pişirmek: *Patates kızartmak. Balık kızartmak.* ‖ [Meyve ve sebze için] Kızarmasını sağlamak: *Güneş domatesleri kızarttı.*

— ÇEŞ. DEY. *(Kendi) yüzünü kızartmak,* utanarak istemek, onurunu ve gururunu düşünmeden istemek: *Bu isteği kabul etmeyeceğini bile bile yüzümüzü kızartıp söyledik.* ‖ *(Birinin) Yüzünü kızartmak,* bir kimsenin utanmasına sebep olmak: *Her iki tarafın da yüzünü kızartan bu maceranın bazı maddelerini ister istemez sizden sormaya mecburum* (H. R. Gürpınar). [M]

KIZBÖCEĞİ blş. i. Zool. Uzun kanatları ve uzun gövdesiyle dikkati çeken su böceği. (Kızböcekleri takımından olan bu cinsin pek çok yaygın türü vardır; kızböceğigiller familyasının örnek hayvanı.)

— ANSİKL. *Kızböceği*'nin yuvarlak başı, basit gözleri, uzun, silindirimsi ve basık gövdesi vardır; dinlenme halinde kanatları yatay ve yana açık vaziyette durur. Etçil olan bu böcek başka böceklerle beslenir. Kurtçukları suda yaşar ve etçildir. Başının alt kısmındaki esnek ve hareketli ağız parçası yüzünü maske gibi örter. Kurtçuk bununla avını yakalar. (L)

KIZBÖCEĞİGİLLER çoğl. blş. i. Zool. *Kızböceği, Cordulia, sympetrum* ve *leucorrhinia* gibi cinsleri kapsayan böcek familyası.

— ANSİKL. *Kızböceğigiller,* ince uzun gövdeli, çok hareketli böceklerdir; suların yakınında gündüzün uçuşur; kurtçukları etçildir. Daima suda yaşar ve solungaçlarla solunur; başında kaşık şeklinde bir çukur maske bulunan bu kurtçuklar, ağır gövdelidir; dip çamurunun veya su altındaki bitkilerin üzerinde ağır ağır yürür; fakat av bulduğu zaman, anüs açıklığından dışarı anîden su fışkırtarak hızla ileri atılır. Yetişkin kızböcekleri suya yumurtlar, ama su altındaki bitkilerin sapına asla yumurta bırakmaz. Bu böcekler büyük sürüler halinde ve hepsi bir yönde yer değiştirir, ama bunlarınki çekirge sürüsüyle kıyaslanamaz. Eski jeolojik çağlarda bu böceklerin çok irileri yaşadı. Bunlardan *Megoneura Monyi*'nin kanat açıklığı 70 sm'yi buluyordu. Çok eski çeşitleri İsviçre'de alt Liyas'ta bulundu. (L)

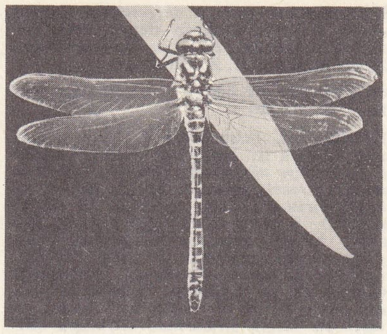

kızböceği

KIZBÖCEKLERİ çoğl. blş. i. Zool. Büyük kanatlı, ince uzun gövdeli böcek takımı.

— ANSİKL. *Kızböcekleri*'nde ağız parçaları öğütücü, gözler iri, duyargalar iplik gibi incedir. İleriye uzanık duran zayıf bacaklar, yürümeğe değil, av yakalamağa yarar. Kanatlar çok damarlı ve büyüktür. Kurtçukları daima etçildir; kurtçuğun başında bir maske ve göden kısmında solungaç vardır. Kızböcekleri iki altakıma ayrılır: *zygoptera* ve *anisoptera.* (L)

KIZDIRMA i. (*kızdırmak*'tan *kızdır-ma*). Kızdırmak eylemi.

— Kuyumc. *Kızdırma kabı,* altın haddecisinin, altın kaplanacak parçaları ısıtmak için kullandığı pota.

— Patol. *Halk dili.* Hastalık ateşi.

— Termik. *Yeniden kızdırma,* kızgın bir buharın sıcaklığını, bir türbinin yüksek basınç kademesinden geçtikten sonra ve alçak basınç kademesine girmeden önce yükselterek, buharın termodinamik devir verimini arttırmayı amaç edinen işlem. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Termik. Su buharıyle mekanik enerji üretiminin geleneksel devirlerinde, bu akışkan genleşmeden önce kızdırılır. Verim, ilk genleşmeden sonra buharı yeniden kızdırıp türbinin ikinci kademesinde genleştirerek arttırılabilir. Teorik verimin arttırılması *yeniden kızdırma basıncı* denilen ara basınca bağlıdır ve bu basıncın uygun seçilmiş bir değeri için yüzde 4 civarında bir maksimumdan geçer, çok düşük basınçlardaysa negatif olur. Bir gerçek devirde yeniden kızdırma kazancı, alçak basınç genleşmesi sonunda buhar neminin azalmasıyle de artar. Her türbo-alternatörün tek bir kazanla beslenmesi bağlantı güçlüklerini ortadan kaldırmıştır ve *yeniden kızdırma* bütün modern santrallarda kullanılır. Yeniden kızdırma işlemlerini genleşme kademeleriyle bağlantılı olarak çoğaltarak verimi artırma yolları aranabilir. Gerçekte, çift yeniden kızdırma, kritik basıncı aşan devirlerde pek kullanılmaz ve verim de yüzde 2 civarında bir kazanç sağlar. Fransa'da yürürlükteki programın 250 MW'lık grupları için buharın nitelikleri şöyledir: giriş mutlak basıncı santimetre kare başına 165 kg; kızdırma 565°C; yeniden kızdırma santimetre kare başına 37,5 kg ve 565°C. İnceleme halindeki 500 MW'lık program içinse gerek yukarıdaki nitelikler, gerek santimetre kare başına 50 kg kızdırma veya 80 ve 25 kg civarında iki yeniden kızdırma ve santimetre kare başına 250 kg'lık aşırı kritik basınçla birçok çözüm yolu denendi. Normal olarak yeniden kızdırıcı, duman yolu üzerine konur. Fakat ısı kaynağı olarak yüksek basınçlı buhar kullanan bazı santrallarda bu kızdırma *dolaylıdır;* yüksek basınçlı kızdırmaya göre daha düşük bir sıcaklık verir. (L)

Foto. LAROUSSE

kızılağaç meyvesi

KIZDIRMAK geçl. f. (*kızmak*'tan *kız-dır -mak*). Kızmasına sebep olmak veya kızmasını sağlamak: *Bu susuş babasını daha ziyade kızdırdı* (H. R. Gürpınar).

◆ **Kızdırılmak** edilg. f. Kızdırmak işine konu olmak. (M)

KIZGIN sıf. (*kızmak*'tan *kız-gın*). Çok ısınmış veya ısıtılmış olan, sıcak: *Ya ikide birde nezleye uğrarsanız, ıhlamurunuzla hatminizi içirecek, arkanıza kızgın pamuk sokacak birisine muhtaç olursunuz* (H. Z. Uşaklıgil). ‖ *Mec.* Öfkeli, çok kızmış, hiddetli: *Köyde, bağırtıya benzemeyen anlaşılmaz sesler duyuluyor, bu sesler, iri hayvanların kızgın homurtularını andırıyordu* (Kemal Tahir). ‖ Şiddetli, kızışık: *Bol sıcak suyla ak sabun isteğini her zaman, savaşın en kızgın sıralarında duymuştu* (Kemal Tahir). ‖ [Hayvanlar için] Azgın, eş arayan. ‖ *Kızgın dam. Halk dili.* Hamam.

— Ask. *Esk. Kızgın gülle,* bir yeri yakmak için atılan yangın güllesi. Bk. GÜLLE.

— Jeol. *Kızgın bulut.* Bk. BULUT. (M)

KIZGINLIK i. (*kızgın*'dan *kızgın-lık*). Kızmış, çok ısınmış olma hali. ‖ *Mec.* Öfkeli olma hali, öfkelilik: *Muavin kalkmağa hazırlanıyordu, bütün kızgınlığını anlatan [...] bir sesle...* (M. Ş. Esendal).

— Vet. Dişi hayvanların, özellikle memeli dişilerin çiftleşme isteği. ‖ *Kızgınlık devresi,* hayvanların çiftleşme isteği duyduğu dönem.

— ANSİKL. Vet. Dişide *kızgınlık devresi* yumurtalama devresine tekabül eder. Süresi hayvan cinslerine göre değişen bu dönem genellikle devrîdir; hayvan, özellikle dişi hayvan, karşı cinsi yalnız bu dönemde yanına yaklaştırır. Kızgınlık devri ayrıca, taşkın bir duyumluluk ve cinsiyet organlarına kan dolmasıyle de kendini gösterir. Bu kızgınlık olaylarından başka, kızgınlık devrinde derialtı bezlerinin daha çok salgı çıkardığı ve normal olarak her zaman bir koku çıkaran türlerde bu kokunun daha da keskinleştiği görülür. Erkekte çoğu zaman belirli mevsimlerde artan cinsel etkinlik hiç bir zaman devrî değildir. Kısrak ve koyun gibi bazı hayvanlarda kızgınlık hallerini teşhis için kızgınlık arayıcı olarak bu hayvanların erkeği kullanılır. Ama bu kızgınlık arayıcı dişiye aşamaz. Çünkü dişinin cinsiyet organının önüne konan bir engelle çiftleşme önlenir. Kızgınlık devri birçok hayvanda yılda yalnız bir kere, *dişi kedi* ve *köpek*'te yazın ve kışın olmak üzere iki, hattâ kedide yılda üç kere görülür. Daha başka türlerde ise daha sıktır. Evcillik kızgınlığı sıklaştırır. *Kısrak'ta* kızgınlığın en yoğun olduğu devre, şubattan hazirana kadar olan dönemdir. Bununla beraber kısrakların yüzde 50'si eylülden kasıma kadar cinsel etkinlik gösterir; bu süre içinde kızgınlık ortalama üç haftada bir gelir. İnekte bütün yıl düzgün aralıklarla, kızgınlık görülür. *Koyun*'da, koç katımı sonbahara rastlar; fakat ıslah edilmiş koyunlarda ilkbaharda ikinci bir cinsel etkinlik devresi başlar ve hayvan iki üç haftada bir kızgınlık gösterir. *Keçi*'de de koyundaki devreler aynen görülür. *Domuz* üç haftada bir kızgınlık duyar.

Kızgınlık süreleri:

kısrak	2-10 gün
inek	24-36 saat
koyun	30-36 saat
keçi	2- 3 gün
domuz	1- 2 gün (ahır domuzları)
domuz	2- 5 gün (kır domuzları)
köpek	9-14 gün
kedi	2- 3 gün
(siyam kedileri	6-12 gün)

Doğum sonrası kızgınlığın başlaması için geçen süre:

kısrak	5-12 gün
inek	1- 2 ay
koyun	6- 8 hafta
keçi	8-15 gün
domuz	8-10 hafta
köpek	4 ay
kedi	40-60 gün. (LM)

KIZGIRMAK geçz. f. *Halk dili.* [Yılan için] Islığa benzer ses çıkarmak. ‖ [Doğan için] Avının üzerine saldırırken tiz bir sesle bağırmak. (M)

KIZIL sıf. (esk. türk. k.). Çok kırmızı: *Ve sarmaşıklar, serviler, taş yosunlar arasında bu kızıl güller birer alev gibiydiler* (H. E. Adıvar). *Bu bir lisan-ı hafidir ki ruha dolmakta / Kızıl havaları seyret ki akşam olmakta* (Ahmed Hâşim). ‖ *Mec.* Aşırı derecede, çok. ‖ *Kızıl akçe,* altın, altın para. ‖ *Kızıl aşı boyası* (veya *kızıl boya*). Bk. KIZILKÖK. ‖ *Kızıl erik fırtınası,* temmuzun son haftasında esen şiddetli rüzgârlar. ‖ *Kızıl kır,* kırmızı ile kır arası, pekmez köpüğünü andıran bir at rengi. ‖ *Kızıl mangır. Halk dili.* Bakır para. ‖ *Kızıl oluk* (veya *pul*). *Halk dili.* Elbise süslemede kullanılan küçük pul. Küçük bakır para. ‖ *Esk. Kızıl süci,* kırmızı şarap. ‖ *Kızıl yumurta,* paskalya yumurtası.

— ÇEŞ. DEY. *Kızıl cahil,* çok cahil, hiç bir şey bilmeyen. ‖ *Kızıl deli,* azgın, çılgın. ‖ *Kızıl kâfir,* koyu dinsiz: *Ah efendim o herif yok mu kızıl kâfirdi / Çünkü bir şey tanımaz her ne desen münkirdi* (M. Â. Ersoy). ‖ *Kızıla çalmak,* kızıl renge yakın olmak: *İki kardeş [...] hafif kızıla çalan esmer yüzlerinde belli belirsiz gülümseyişiyle beni karşıladılar* (Y. Z. Ortaç).

— Ask. *İşçi ve Köylü Kızıl ordusu* Bk. ORDU ve S.S.C.B., *Ask. tar. bölümü.*

— Ast. *Kızıl yıldız,* Mars gezegeni.

— Bitki hast. *Lophodermium pinastri* adlı mantarın sebep olduğu çam hastalığı. (Kızaran yapraklar dökülür.)

— Din. *Kızıl baş.* Bk. KIZILBAŞ.

— Etnogr. *Kızıl deriliier* (veya *kızıl ırk*). Bk. KIZILDERİLİLER.

— Jeol. *Kızıl toprak,* genellikle akdeniz ülkelerinde rastlanılan çeşitli tabiî oluşuklara verilen isim. (Genellikle killi, çoğunlukla kuvarslı unsurlara karşılık halde bulunan yarıkların doldurduğu sert kireçtaşı üzerinde yer alan kırmızı bir topraktır. Kızıl toprakların bugünkünden farklı iklim şartlarında kireçtaşının ayrışmasıyle oluştuğu sanılır. Çoğunlukla gerçek kahverengi toprakların ana kayasıdır.)

— Kuyumc. *Kızıl yakut,* Ortaçağda, yakut veya kızıl grena (süleymantaşı veya kızıltaş) anlamında kullanılırdı. Bugün bu ad yalnız kırmızı renkli süleymantaşına verilmektedir. Bir odayı aydınlatacak kadar ışık saçabilen muhayyel bir taşa da kızıl yakut denir. Eskiden bu taşın, göz hastalıklarından ve vebadan koruyucu hassalar taşıdığına inanılırdı. Orta çağlara ait en de ğerli eşyanın anlatımında önemli bir deyim yerindedir.

— Nümism. *Esk. Kızıl akçe,* Mehmed IV (1648-1687) zamanında tedavüle çıkarılan ve içinde gümüşten çok bakır bulunan ayarı düşük (*mağşuş*) akçeler. ‖ *Kızıl altın,* darphane tarafından yeni basılmış ve tedavüle çıkarılmış çil altın. ‖ *Kızıl kuruş,* venedik dukasının veya macar altının vezin ve ayarında kesilen bir çeşit altın.

— Piroteknik. *Kızıl kömür,* az ısı derecesiyle meydana getirilen odun kömürü. (Bu tür kömür 1880'e doğru kahverengi barutların yapımında kullanıldı.)

— Tar. *Kızıl külâh,* Fransa'da cumhuriyetçilerin simgesi olan kırmızı renkli, frigya tipi başlık.

— Temş. santl. *Kızıl ayak,* Antalya dolaylarında seyirlik köylü oyunlarını düzenleyenlere verilen ad.

— Zool. *Kızıl kanat,* kanatları yeni tüylenen kuş yavrusu. ‖ *Kızıl karaman,* karaman koyununun bir türü.

◆ **i.** Kızıl renk. ‖ *Mec.* Komünistlere verilen ad. ‖ *Halk dili.* Altın para: *Armağan ay yüzlü bihad verdi kız / Her birin bin kızıla değildi kız* (Enverî).

— Fiz. *Kızıl altı.* Bk. KIZILALTI. ‖ *Koyu kızıl, canlı kızıl* (veya *kiraz kızılı*), *beyaz kızıl,* ısıtılan ürün için yaklaşık olarak 520, 620 ve 1 050°C sıcaklıklara karşılık düşen ve fizik laboratuvarlarıyle metalürjide kullanılan deyimler.

◆ **Kıpkızıl** sıf. Koyu kırmızı veya her yanı kırmızı renkte olan: *Birdenbire kıpkızıl birkaç satırla yandı / Bu dört mısra değildi, sanki dört damla kandı* (F. N. Çamlıbel). *Kıpkızıl bir gömlek.*

◆ **Kızıllaşmak** geçz. f. Kızıl hale gelmek: *Okmeydanı sırtları kızıllaşır. Halıcıoğlu kıyılarına gölge düşermiş* (R. H. Karay). ‖ *Mec.* Aşırı solcu, komünist hale gelmek.

◆ **Kızılsı** sıf. Kızılımsı, kızıla çalan. (LM)

KIZIL i. Tıp. Salgınlara yolaçan bulaşıcı hastalık. (Deride kızıl renkli genel bir döküntü ve ağızla yutakta döküntülerle kendini gösterir: özellikle el ve ayaklarda geniş parçalar halinde bir pullanma olur. Bildirilmesi zorunlu olan hastalıklardandır.) Bk. ANSİKL.

— Vet. *Kızil basili,* domuzda, hastalığa yol açan basil. (Bk. ANSİKL.) ‖ *Kızıl hastalığı* (veya *krizi*), hindiler, tavus kuşları, beç tavukları, sülünler v.b. erişkin çağa geldiğinde bir krize yolaçan hastalık. ‖ *Domuz kızılı,* deride kırmızı parçalar ve genel nitelikteki bazı belirtilerle birlikte bazı akciğer ve bağırsak bozukluklarıyle kendini gösterir. (Bu bozukluklar hayvanın ölümüne yol açabilecek kadar önemlidir [domuz kızılı, domuz pastörelozu, domuz vebası ve salmoneloz]. Deride kırmızı parçalarla kendini gösteren daha başka hastalıklar da [domuz çiçeği, yılancık] vardır.)

— ANSİKL. Tıp. *Kızıl* her yaşta olur; ama daha çok altı ile on beş yaş arasında, çocuklarda görülür. Kızamıktan daha sık rastlanır ve daha bulaşıcıdır. Hastalık bir dereceye kadar bağışıklık sağlar. Klinik özellikleri, dört günlük bir kuluçka devri, yüksek ateş ve anjinle hastalığın birden yayılması, yirmi dört ilâ kırk sekiz saat içinde meydana gelen bir deri döküntüsü; boyuna, göğüse, koltuk altlarına ve vücudun kıvrım yerlerine yayılan bu döküntünün dalgalı kırmızı renkte olması (kızıl adı da buradan gelir) ile özetlenebilir. Yedinci veya sekizinci günde pullanma başlar ve ateş düşer. Büyük parçalar halinde olan bu pullanma haftalarca sürebilir. Pullanma ile birlikte ağız mokozası da değişir ve paslanan dil ahududu kırmızısı bir renk alır. Kızılın asıl tehlikesi, oldukça ağır hastalıklara yolaçmasındadır. Bunların başında, nefrit, kulak iltihapları, romatizma ve uzun sürebilen iltihaplanmalar gelir. Hastalığı yapan özel bir hemolitik streptokoktur. Kızıl eskiden sanıldığı gibi deri döküntüleriyle değil, kızıla tutulmuş hastaların tükürükleriyle bulaşır. Dolayısıyle, hastalığın bulaşmasını önlemek için, hastanın tamamen tecrit edilmesi, ağız, boğaz ve burnun yıkanması, çamaşırlarının dezenfekte edilmesi gibi çeşitli tedbirler alınmalıdır. Kızıllı hastalara bakan kimseler maske ve gömleklerle kendilerini korumalı, ellerini sabunla yıkamalıdır. Hastalığın bulaşma özelliği hastanın kırk gün tecrit edilmesini gerektirir. Hastanın antibiyotiklerle ve kliniklte tedavi edilmesi halinde bu süre on beş güne indirilebilir. Kızılın tedavisi son zamanlarda çok değişti. Bundan dolayı da, bütün bulaşıcı hastalıklar için geçerli olan genel bakımdan başka, bütün kızıllı hastalara pullanmadan sonra banyolar yaptırılmakta, antibiyotikler ve en başta da penisilin verilmektedir. Bu değişiklik, «cerrahî» denilen ve ameliyatlardan veya özellikle doğumlardan sonra olan kızılların tedavisinde de görülmektedir. Buna rağmen, yine de, antibiyotikler ve serumlar, anglosakson ülkelerinde nispeten sık görülen kötü tabiatlı kızılların sonuçları üstünde etkili olamamaktadır.

— Vet. *Kızıl basili,* deride yer yer kırmızı lekeler ortaya çıkmasıyle kendini gösterir. Bu lekeler daha çok kulaklarda, göğüste veya karın üzerinde görülür. Hastalıkla birlikte hayvan bitkinleşir, ishal olur ve ateşi yükselir. Ayrıca yürek iç zarı, kiriş ve eklem keseleri iltihaplanır; hastalık yüzde 60 ilâ 90, ölümle sonuçlanır. Tek çaresi, hayvana aşı yapmak veya serum zerketmektir.

Koruyucu ve tedavi edici serum attan elde edilir. Serum ve aşıdan çok iyi sonuçlar alınmaktadır. *Domuz kızılı* en bulaşıcı hayvan hastalığıdır. Domuz eti yenen ülkelerde, kızıldan ölmüş veya hastalığa tutulduktan sonra öldürülmüş olan hayvanların etinin satışı ve yiyecek olarak kullanılması yasaktır. (L)

KIZIL, S.S.C.B.'de şehir, Tuva Muhtar cumhuriyetinin başkenti; 34 000 nüf. Bk. ...

Foto. LAROUSSE

ocakları ve besin sanayii. Yakınındaki *Kızıl Arıg*'da post ve deri işlemeciliği. (L)

KIZILADALAR, Marmara denizinde Anadolu kıyısı önünde sıralanan adalar grubu. (Bunlara batı dillerinde *Prens adaları* denir.) Büyükada, Heybeli, Burgaz, Kınalı, Yassıada, Sivriada, Sedef, Kaşık (Pide) ve Tavşan adalarından oluşur. İlk dördü İstanbul'un ünlü gezi ve oturma yerleridir. (M)

KIZILAĞAÇ bş. i. Bot. Nemli yerlerde yetişen ağaç veya ağaççık; yaprakları almaşık, yuvarlak ve kabartılı, tırtılsı başak şeklindeki çiçekleri yeşilimsi veya kırmızımsıdır. (İlmî adı *Alnus*. Huşağacıgillerden.)

— ANSİKL. *Yapışkan kızılağaç*'ın (*Alnus glutinosa*) odunu kırmızımsıdır, kolay cilâlanır, zamanla siyah bir renk alır;ince marangozluğa elverişlidir; su içinde uzun zaman bozulmadan kalır, bu sebeple kuyu kenarlarının kaplanmasında, temel kazıkları ve nalın yapımında ve doğramacılıkta kullanılır. *Beyaz kızılağaç* (*A. incana*) ve *yeşil kızılağaç* (*A. viridis*) en yatay köklü ağaççıklardır ve bol sürgün verir. Bunlardan yamaçlarda toprak kaymasına karşı yararlanılır. Kızılağacın köklerinde, baklagilerin köklerinde olduğu gibi, havanın azotunu tutan yumrucuklar vardır. (L)

KIZILAĞAÇ, Doğu Anadolu bölgesinde (Yukarı Murat-Van bölümü), Muş ili, merkez ilçesi) bucak; 5 520 nüf. (1965), 16 köy.

— *Bucak merkezi,* 889 nüf. (1965); Muş'un 19 km batısında; yüksl. 1 340 m. (M)

KIZIL AHMED BEY. Bk. AHMED BEY *Kızıl* (Cemaleddin).

KIZILALTI bş. i. Fiz. Işık tayfında, kırmızıdan daha az kırılan karanlık ışınımların adı. *Eşanl.* KIZILÖTESİ. Bk. ANSİKL.

— Mutf. *Kızılaltı ışınlarla pişirme, ısıtma,* bir ızgaranın veya elektrikli bir radyatörün iş görmesini sağlayan herhangi bir direnç (rezistans) yerine, kızılaltı ışınlar yayan bir aygıt kullanılarak pişirme veya ısıtma.

— ANSİKL. Fiz. Güneş tayfında, kırmızının ötesinde bir bölge olduğunu 1800'de William Herschel açıkladı; bu bölgede oldukça yüksek bir ısınma vardı, fakat görünür hiç bir ışınım yaymıyordu. Kızılaltı ışınım kaynakları arasında, Güneş'ten başka, alev, kıvılcım ve yalazalar, neonlu, cive buharlı lambalar, tungsten veya kömür filamanlı akkor lambalar sayılabilir.

Kızılaltı ışınımlar, görünen tayfla (0, 8 μ), milimetrik radyo dalgaları arasında çok geniş bir tayf meydana getirir. Kaynakları zayıf olduğu için, 40 veya 50 mikronun ötesinde bu ışınımların incelenmesi güçleşir, fakat yakın ve orta kızılaltı ışınımlar çok kullanılır; bu ışınımların tayf analizi, moleküllerin kimyasal yapısı hakkında bilgi verir (atomların sıralanması, atomlar arası uzaklıklar v.b.).

Kızılaltı ışınımlar sis olsa bile, atmosferden kolayca geçer. Bu özellik, filtreler ve özel filimler kullanarak fotoğrafçılıkta özellikle hava fotoğrafçılığında kapalı havalarda panoramik görüşler alabilmek için kullanılır; bu usulle âdi klişeler üzerinde ayırt edilemeyen renkler arasındaki kontrastlar da elde edilebilir. İkinci Dünya savaşı sırasında, düşmana görünmeyen, fakat dost birlikler tarafından fotosellerle alınabilen işaretleri yaymayı sağlayan kızılaltı lambalar kullanıldı. (L)

KIZIL ARSLAN (Muzafferüddin), Azerbaycan atabeki (öl. 1191). Şemseddin İldeniz'in küçük oğlu. 1160'da babası tarafından kumandan olarak (*emir-i sipehsalar*) ordunun başına getirildi. Nahçevan'da oturarak, ailenin toprağı olan Azerbaycan'ı idare etti. 1166'da Rey valisi İnanç Bey üzerine yürüdü; ağabeyisi ile birlikte Tebriz'i aldı (1174); Gürcistan seferine katıldı (1175). Selçuklu sultanı Tuğrul III tarafından atabek kabul edildi ve Hemedan'a davet olunarak törenle karşılandı. Bu arada sultanın veziri Karagöz'ün suikastına uğradı ve tedbirler aldı. Öte yandan Pehlivan'ın karısı İnanç Hatun, kendi oğullarını tutmayarak Pehlivanın başka bir hanımdan olan oğlu Ebubekr'i seçtiği için ona cephe aldı; Hemedan'daki Memlûklarla birleşti. Fakat emîrler Kızıl Arslan ile çarpışmayı göze alamadılar. Bu sırada Kızıl Arslan'ın yanından kaçan Tuğrul da Damgan ve Bistam'ı tahrip etti; Rey ve Hemedan'a girdi. Fakat Kızıl Arslan'ın yeğenine yenildi (1187). Kızıl Arslan Tuğrul ile birçok kere savaştı; halife En-Nâsır li'ddinillah ile anlaştı; Tuğrul'un Azerbaycan'a gidip kıpçaklardan bir ordu toplaması üzerine, Kıpçakları da dağıttı; Sultanı esir alarak Dizmar kalesine gönderdi; Selçuklu tahtına Süleyman oğlu Sencer'i oturttu. Isfahan'a gitti, ağabeyinin dul karısı İnanç Hatun ile evlendi. Selçuklu tahtına oturdu, fakat saltanatı kısa sürdü. Bir gece çadırında uyurken kendisinden nefret eden Irak emîrleri tarafından öldürüldü. Tarihçiler onun iyi ve cömert bir insan olduğunu belirtirler. Enverî, Genceli Nizamî ve Zahir-i Faryabî ona kasideler yazmışlardır. (M)

Kızılay derneği (TÜRKİYE), tüzel kişiliğe sahip, özel hukuk hükümlerine tabi, bağımsız ve tarafsız bir yardım derneği.

İstanbul'da «Osmanlı Mecruhini Askeriye İane cemiyeti» adıyle kuruldu (11 haziran 1868). 14 Nisan 1877'de, «Osmanlı Hilâliahmer cemiyeti», 1923'te «Türkiye Hilâliahmer cemiyeti», 1935'te Atatürk'ün teklifi ile «Türkiye Kızılay cemiyeti», 1947'de ise «Türkiye Kızılay derneği» adını aldı. 1925 Yılında genel merkezi İstanbul'dan Ankara'ya nakledildi. Türkiye'nin çeşitli yerlerinde 644 şubesi ve 125 000 üyesi vardır. Genç üyelerin sayısı 1 250 000'i aşar.

Amacı: a) savaşta felâkete uğrayanları koruyan 12 ağustos 1949 tarihli Cenevre sözleşmeleriyle, milletlerarası andlaşmalardan Türkiye cumhuriyetinin taraf bulunduğu milletlerarası antlaşmaların yüklediği hizmetleri görmek, bunların yerine getirilmesine yardımcı olmak; b) barışta yurt içinde ve yurt dışında meydana gelen her türlü âfet ve felâkete karşı, tüzüğü gereğince derneğe düşen hizmetleri yerine getirmek; c) insaniyetçi hukuk ilkelerine bağlı kalmak, sağlık ve sosyal dayanışmayı desteklemek; ç) Milletlerarası Kızılhaç komitesi, Kızılay, Kızılhaç, Kızılarslan ve Güneş dernekleri birliğine bağlı millî derneklerle amaç ve işbirliği yapmak.

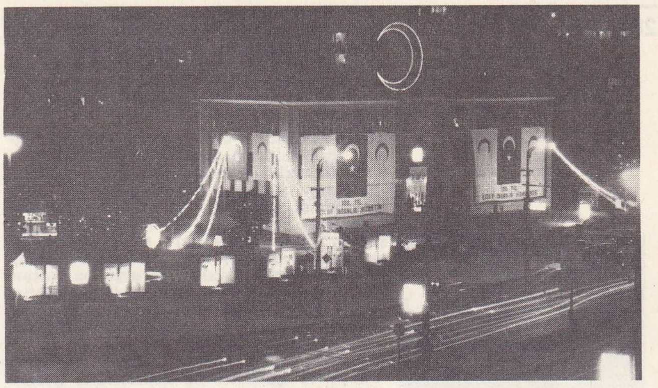

Kızılay
Genel merkezi

Dernek, savaşta ve barışta amacının gerektirdiği hizmetlerle, kanunların yüklediği görevleri yapar.

Savaşta veya hükûmetin ilân ettiği olağanüstü hallerde:

1. hükûmetin gösterdiği lüzum ve ihtiyaca göre cephede ve cephe gerisinde türk milleti ve silâhlı kuvvetlerine dernek amacına uygun yardımlarda bulunur; 2. savaş görevlerini yerine getirecek araç ve gereçlerle ilâçları kontrol eder; bunların bozulması ve eskimesini önleyerek gerekenleri elden çıkarır; yerine tazelerini, yenilerini koymak suretiyle stok seviyesini muhafaza eder; 3. Silâhlı kuvvetlerle irtibatı sağlamak için gerektiği kadar Genel Merkez kurulu üyesini veya duruma göre Genel Merkez kurulunun tayin edeceği diğer görevlileri silâhlı kuvvetler yanına delege olarak gönderir; 4. Silâhlı kuvvetlerde görülen bulaşıcı hastalıklara karşı açılacak mücadeleye katılır; 5. türk, dost ve düşman savaş esirleriyle, gözaltına alınanların ve mültecilerin değiştirilmelerine ve aileleriyle haberleşmelerine, para ve eşya ulaştırılmasını sağlamaya aracılık eder, bunun için gerekli araştırma ve haberleşme teşkilâtını kurar; 6. tehlikeli bölgelerde bulunan çocukların ve korunmaları gerekenlerin hükûmetin göstereceği yerlere taşınmalarına ve yerleştirilmelerine yardım eder; 7. hükûmetin isteği üzerine, göstereceği yerlerde hastahaneler açar.

kızılay hemşiresi

Barış zamanında ise hemşireler ve hastabakıcılar yetiştirir; dispanserler açar; Kızılhaç, Kızılarslan ve Güneş dernekleri birliği ile bu birliğe dahil millî derneklerin âfet ve felâket yardımları çalışmalarına katılır, ekipler gönderir, aynî yardım ve para yardımlarında bulunur. Ayrıca savaşta ve barışta millî ve milletlerarası yardım derneklerinin göndereceği heyetlere gereken yardımlarda bulunur. Bunların sivil ve askerî makamlarla münasebetlerini kolaylaştırır.

Türkiye Kızılay derneği, hiç bir fark gözetmeksizin her türlü şartlar içinde insanların ıstıraplarını önlemeğe ve hafifletmeğe çalışır. İnsan toplulukları arasında karşılıklı dostluk ve sürekli barış anlayışını sağlar. Tamamıyle tarafsızdır; milliyet, ırk, din, sosyal şart ve siyasî inanç farkı gözet-

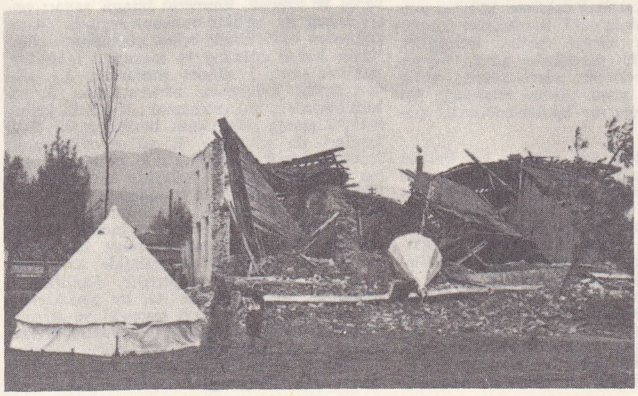

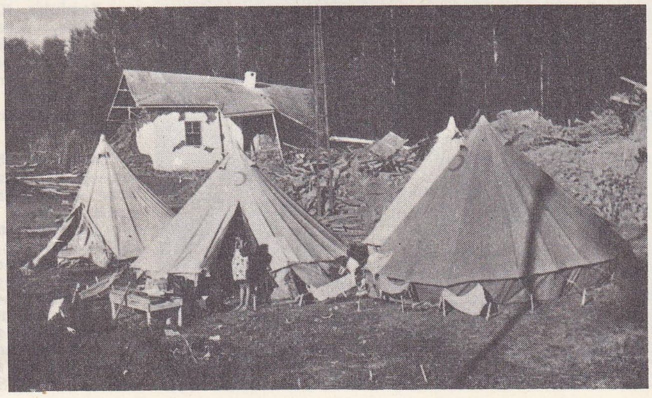

depremde, kızılay
yardım çadırları

Foto. Turizm-Tanıtma (MEYDAN)

mez. Fertlere ıstırapları ölçüsünde ve felâketlerinin şiddet derecesi önceliğini esas alarak yardım eder. Kızılay derneği, kızılay prensiplerine göre hareket imkânını veren bir muhtariyeti korur. Kızılay, menfaatle ilgisi olmayan bir gönüllü yardım kurumudur.

Halen yürürlükte olan Türkiye Kızılay Derneği Esas nizamnamesi, 4 haziran 1953 tarihli Bakanlar kurulu kararıyle onaylandı. Kamu yararına hizmet eden bir kuruluş olduğu için bazı imtiyazlara sahip bulunmasına rağmen, bir özel hukuk tüzel kişisidir. Çeşitli imtiyazlara sahip olması, özel hukuk rejimine tabi bir dernek niteliğini değiştirmez. Kızılay derneği bu karma yapısı dolayısıyle oldukça geniş görevlerini yerine getirebilmek için birtakım yetkilere sahiptir ve özel bir şekilde korunmaktadır. Türkiye Kızılay derneği zamanla kayıtlı olmaksızın bütün yurtta faaliyet gösterir. Unvan ve işaretleri ile benzerlerini kullanmak üzere başka bir dernek kurulamaz. Türk Ceza kanunu da, Kızılay derneğine ait alâmet ve işaretleri, derneğin rızası olmaksızın herhangi bir matbua veya evrak v.b. eşya üzerine koymak, resim veya hakketmek yahut her ne suretle olursa olsun o alâmet ve işaretleri temsil veya tecessüm ettirmek suretiyle kullananların Kızılay Derneği Genel merkezinin şikâyeti üzerine takip edilerek cezalandırılacağını hüküm altına almıştır. Türkiye Kızılay derneğinin alâmeti beyaz zemin üzerine karşıdan bakarken sola doğru kırmızı aydır. Bayrak ve ay Türk Bayrağı Kanun ve nizamnamesindeki ölçülere göre yapılır. Türkiye Kızılay derneği, bütün Türkiye'ye yayılan ve bazı hallerde Türkiye dışındaki yerlere de uzanabilen bu faaliyetleri yürütebilecek geniş bir teşkilâta sahiptir. Genel merkezi Ankara'dadır. Merkezde, Kızılay Genel kongresi toplanır; onun seçtiği Merkez Yönetim kurulu, derneğin merkez teşkilâtını meydana getirir.

Ayrıca bir de, Genel kongrenin seçtiği Denetçiler kurulu vardır. Bu kurul, hem merkez hem de bağlı teşkilât ve kuruluşlar üstünde incelemeler yapar. Kızılay'ın her ilçe merkezinde bir şubesi bulunur. Ancak bir yerde kızılay şubesi açılabilmesi için, Kızılay'a üye olma şartlarını taşıyan, en az kırk vatandaşın birleşmesi gereklidir. Şubelerin de kongreleri, şube kurul ve şube kararıyle verilen addır.

Reşit ve medenî haklarını kullanmağa ehliyetli her türk vatandaşı, ırk, cemiyet, din veya siyasî kanaat gözetilmeksizin Kızılay derneğine üye olabilir. Derneğin, yardımcı, aslî, sürekli, şeref ve dost üyeleri vardır. Dost üye, derneğe yakın ilgi gösteren ve büyük yardımlarda bulunan yabancı gerçek veya tüzel kişilere Genel Merkez kurulu kararıyle verilen addır.

Türkiye Kızılay derneğinin çeşitli gelirleri vardır (msl. diğer derneklerden farklı olarak, değişik yollardan gayrımenkul sahibi olabilir; bunlardan bazılarını satabilir). Malları ve alacakları devlet malı gibi korunur. Başlıca gelirleri şunlardır: Üye aidatı, mal veya para olarak yapılan her türlü bağış (müsamere, bale, konser, gezinti ve konferans gelirleri, sergi ve dinî günlerde yayınlanan gazete, kitap, broşür ve takılan rozet v.d. gelirleri, ibadet yerleri, hastahane, okul v.b. yerlere konulacak veya dolaştırılabilecek bağış kutuları gelirleri, hükûmet, vakıflar, özel idare ve belediyelerle köy bütçelerinden ve bütün kurumlardan yapılacak yardımlar); gayrımenkul kiraları ve dernek ihtiyatlarının faizleri; sahibi bulunduğu tekel ve imtiyazlarla işletmelerinin (maden suyu, sodası gibi) gelirleri; kanunlarla konmuş ve Kızılay'a ayrılmış veya ayrılacak kaynakların gelirleri; menkul ve gayrımenkul malların satış gelirleri; şartlı bağışlar ve bunlara bağlı akarsuların gelirleri.

Genel merkez bütçesi, Yönetim kurulu tarafından hazırlanarak, Genel Merkez kurulunca incelenir ve onaylandıktan sonra Genel kongreye sunulur. Genel kongrece onaylandıktan sonra da uygulanır. Derneğin genel merkezi, her yıl gelirinin Genel kongrece tayin edilecek miktarını yedek akçe olarak ayırır. Şubeler yılın belli aylarında genel merkeze hesap özeti gönderir. Kızılay derneğinin bütün kademelerindeki başkanlık ve üyelikler ile denetçilik gibi görevler veya dernek menfaatlerini temsil ve savunma konusunda görevlendirilen üyelere verilen görevler ücretsizdir. (M)

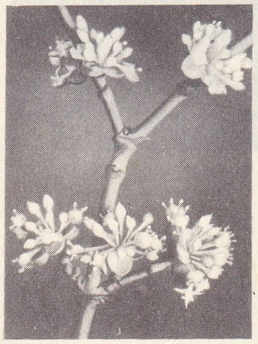

kızılcık ağacı (bot.)

Kızılay haftası, her yıl 29 ekim - 4 kasım tarihleri arasında, okullarda ve kızılay şubelerinde, derneğin amaç, görev ve hizmetlerini tanıtmak üzere törenler, konferanslar v.d. öğretici faaliyetler yapılması için ayrılan hafta. (M)

KIZILBAŞ bls. i. Şiî mezhebinin bir kolundan olanlara verilen ad: *Meşhur kızılbaş şairi Pir Sultan Abdal'ın da şairimiz üzerinde etkisi olduğu anlaşılmaktadır* (C. Öztelli). [Bk. ANSİKL.] ‖ Nadir Şahın istilâsından (XVIII. yy.) sonra, Afganistan'a yerleşmiş bir türkmen boyu.

— ANSİKL. *Kızılbaş*'ların bulunduğu yerler: Trakya'da Dobruca, Deliorman, Edirne ve Kırklareli; Anadolu'da Eskişehir çevresi, Balıkesir, Narlıdere (İzmir), Sıvas, Çorum, Mecitözü, Sungurlu, İskilip, Divriği, Tunceli, Malatya, Erzincan, Erzurum, Antalya ve Hatay. Genellikle yalnız kendilerinin bulunduğu köylerde yaşarlar. Sünnîlerle karışık kızılbaş köyleri pek azdır. İran'ın batısında Luristan ve Kürdistan'da, Azerbaycan'da Tebriz, Makû, Maverai Kafkas'ta, küçük topluluklar halinde Hemedan, Tahran, Mazenderan ve Fars'ta «Ehlihak» adı altında yaşayan kızılbaşlar vardır. Tahtacılar ve Anadolu'da «Abdal» adı verilerek halk arasında «çingene» oldukları söylenen göçebeler de kızılbaştır.

Bu topluluğa haklarındaki yaygın söylentilerden biriyle ilgili olarak «mum söndürenler» adı da verilir; İran'da aynı anlamda «çeragküşan» adı kullanılır. Şiai İmamiye mezhebinde tavşan haram olduğu için kızılbaşlara «tavşan yemezler» adı da verilir. Meşhed ve çevresindeki kızılbaşlar halife Ali'ye aşırı bağlılıkları dolayısıyle «Ali Allahiler» diye anılır. Şah Haydar ve oğlu Şah İsmail'e yardım eden boyların adlarıyle ilgili olarak kızılbaşlardan Makû'dakilere Karakoyunlular, Urmiye'dekilere Abdalbeyliler, Luristan'dakilere Gulyaî, Tebriz'dekilere Gûrran, Karadağ'dakilere Şamlular, Karabağ'dakilere Millîler adı verilmiştir. Anadolu'daki kızılbaşlar kendilerine *Şah Safi süreği* derler. Bektaşîler kızılbaşlara «sofu sürekleri» adını vermiş ve «yol bir, sürek bir; sürek olsun, çörek olsun, Ehlibeyti sever olsun» sözleriyle kızılbaşların inanışlarını benimsediklerini belirtmişlerdir.

● *Tarih.* Kızılbaş adı şiîliğin bu koluna mensup olanların ilk zamanlarda kızıl taç ve hırka giymelerinden dolayı verilmiştir. Sasanîler çağında da zerdüşt dinine bağlı Mazdek taraftarlarının benimsediği bu kıyafet, İslâmiyetten sonra bâtınîler (bk. BAATINÎLİK) tarafından kabul edilmişti. Bâtınîlere bundan dolayı muhammere (kırmızı elbise giyenler) adı verilir. Şiîliğin İmamiye mezhebini benimseyen ve Safevî devletini kuran erdebil sufîlerinin 12 dilimli kızıl taç giymeleri bu geleneğin devamıdır. Safiyeddin Erdebilî'nin torunlarından şeyh Cüneyd (öl. 1460) Suriye, Anadolu ve Azerbaycan'daki şiî-bâtınî boyları ile Sımavna kadısı oğlu Bedreddin (bk. SIMAVNALI BEDREDDİN) taraftarlarını kendi çevresinde toplayarak giriştiği dinî-siyasî hareket sırasında öldürüldükten sonra erdebil sufîleri Cüneyd'in oğlu şeyh Haydar'a pir olarak bağlandılar. Taraftarlarınca «Tanrı'nın Zuhuru» sayılan şeyh Haydar 12 dilimli kızıl taç giyiyor, kızıl sarık sarıyordu. Müritleri de derecelerine göre aynı tacın sarıklı ve sarıksız çeşitlerini giyiyordu. Şeyh Haydar'dan sonraki safevî şahlarına bağlı olan zümreye sünnîler tarafından kızılbaş adı verildi. Sünnî-şiî çekişmeleri yüzünden Anadolu'da halk arasında kızılbaş adı verilenler topluluk aleyhinde çeşitli söylentiler yaygınlaştı; kızılbaş adı, ahlâk telâkkilerine aykırı davranan kimse anlamında kullanılmağa başladı.

KIZILCAHAMAM'dan bir görünüş

XV. yy.dan itibaren gelişen osmanlı-safevî mücadeleleri sırasında Anadolu'daki kızılbaşlar İran'a sıkı bir bağlılık gösterdiler. İran'dan gelen kızılbaşlar Anadolu'da Osmanlı devleti aleyhinde propagandalara giriştiler. Anadolu'da zaman zaman kızılbaş ayaklanmaları çıktı: Anadolu beylerbeyi Karagöz Paşayı yenecek kadar kuvvetlenen ve veziriazam Hadım Ali Paşa tarafından mağlup edilen Şahkulu'nun (öl. 1511) isyanı, Selim I'in Çaldıran seferinden (1514) önce bastırmak zorunda kaldığı kızılbaş ayaklanmaları, Süleyman I zamanında sadrazam İbrahim Paşanın bastırdığı Kalender ayaklanması (1527), Suriye'den gelerek Güneydoğu Anadolu'da 50 000 taraftarıyle harekete geçen ve Bozok'a yolladığı halifesi aracılığıyle kızılbaşları ayaklandıran Yalancı Şah İsmail'in faaliyeti v.d. bu hareketlerin başlıcaları arasında sayılabilir.

● *İnançlar.* Kızılbaşlar şeyh Safiyeddin Haydar'ı pir tanır. İnanç ve törelerinde Bektaşîlikten gelen etkiler çoğunluktadır (bk. BEKTAŞÎLİK). Fakat Kızılbaşlık Bektaşîlik gibi benimsediği inançlara bağlanan herkesin girebileceği bir tarikat değildir. Kızılbaş olmak için mutlaka kızılbaş soyundan gelmek gerekir. Bundan dolayı Kızılbaşlık bir tarikat değil, kapalı bir mezhep sayılır. Bektaşîler, kızılbaşları meydanlarına kabul etmezler, buna karşılık kızılbaşlar bektaşîleri genellikle kendi âyinlerine kabul ederler. Bektaşî olmak isteyen kızılbaşlara, tarikata aldıkları bütün yabancılara uyguladıkları işlemi uygularlar. Bugün kızılbaşlar iki kola ayrılmıştır: birinci kol geleneğe uygun şekilde kendi ocaklarına bağlıdır. Bunlara *Purut* adı verilir. *Dönük* adı verilen ikinci kol, bektaşî çelebilerine bağlanmıştır. Kızılbaş inancı çoğunlukla gelenek ve göreneğe dayanır. Bu inanç ana çizgileriyle «deyiş» ve «ayet» denilen nefeslerde (hece vezniyle dörtlükler halinde söylenmiş dinî şiir) dile getirilir. İnancın temeli halife Ali'nin Tanrı sayılmasıdır. Kızılbaşlar halife Ali'nin adını da anarak kelimei şahadet getirirler. Allah, Hz. Muhammed ve Ali'yi tek bir varlık sayarlar; Tanrı'nın, Hz. Muhammed ve halife Ali suretinde göründüğünü kabul ederler. Kızılbaş menkıbeleri halife Ali'nin Hz. Muhammed'den üstün olduğunu anlatır. Miraç'ı, Hz. Muhammed'in Ali'ye ait sırra ermesi şeklinde yorumlarlar. Âyini cem adını verdikleri törenlerinde Miraç'ı anar ve hareketleriyle canlandırırlar.

Kızılbaşlar Ali'yi Tanrı, Hz. Muhammed'in vârisi ve müridi, ümmetin imamı sayar; oniki imam ile birlikte bunların erginlik yaşına gelmeden öldürülmüş erkek çocukları oldukalarını kabul ettikleri 14 masum'a inanırlar. Bağlandıkları 3 sünnet şunlardır: 1. dilden tevhit kelimesini bırakmamak; 2. kibirlenmemek, kin tutmamak; 3. gönül kırmamak, kimseye düşmanlık beslememek. Yedi farzları da şöyledir: 1. sırrını saklamak; 2. öteki kızılbaşlarla birlikte olmak; 3. yalan söylemekten ve aleyhte bulunmaktan kaçınmak; 4. hizmette bulunmak; 5. mürebbisine itaat etmek; 6. musahibini gözetmek; 7. halifeden taç ve kisvet giyinmek. Bunları yerine getirmeyenler, topluluk içinde sopa yemek ve halife ile mürşide para vermek gibi cezalara çarptırılır. Kızılbaş inancında *tevellâ* (halife Ali ile çocuklarını sevmek, onları sevenleri sevmek) ve *teberra* (halife Ali ile çocuklarını sevmeyenleri sevmemek) önemli yer tutar. Alışverişte doğruluğa büyük önem veren kızılbaşlar terazinin insanı yanıltabileceğini kabul ettikleri için

Foto. Noailles (LAROUSSE); Turizm-Tanıtma (MEYDAN)

ancak taneyle ölçülebilecek şeyleri satarlar. Bu yüzden bazı yerlerde «kızılbaşlar terazi tutamaz» denmektedir. Kızılbaşlıkta kadın boşamak haramdır.

Kızılbaşlar altı dinî dereceye bağlıdır: **1.** halife. Safevîler zamanında doğrudan doğruya İran'dan gönderilirlerdi. Son zamanlarda Hacıbektaş tekkesindeki Dede baba tarafından seçilen betaşî çelebileri halifeliğe getirilmeğe başlandı. Son halife, Kurtuluş savaşında Atatürk tarafını tutan Ahmed Cemaleddin Çelebi idi; **2.** dede. Kızılbaşların dinî işlerini yönetir. Hz. Muhammed'in soyundan geldikleri kabul edilir. Dedeler, ocak adı verilen ailelere mensuptur. Ocaklar şu kızılbaş büyüklerinin soyuna bağlı sayılır: Abdal Musa, Ağuiçen, Ali Seydi Otman, Celâl Abbas, Dede Garib Musa, Gözü Kızıl, İmam Rıza, Karadonlu Can Baba, Pir Sultan, Sarı Saltuk, Seyyid Ali, Seyyid Baba, şeyh Bircan, şeyh Çoban, şeyh Samit v.d. Ocakların bazıları birbirine bağlıdır; **3.** mürebbi. Dinî işleri görmek, davalara bakmak, adak toplamak, kurbanları kesmek için dede tarafından tayin edilir; **4.** rehber. Din törenlerini yönetir. Gelenek ve göreneği iyi bilen herhangi biri bu görevi yerine getirebilir; **5.** musahip. Ergenlik çağına gelerek özel törenle tarikata kabul edilecek kimsenin yol göstericisine denir. Birine musahip olmak, görgü gecesi yapılan *musahip kavline girme* töreniyle başlar; **6.** talip. Ocaktan olmayan, yani halife Ali soyundan gelmeyen bütün kızılbaşlara denir.

● *Din törenleri.* Kızılbaşlar muharrem ayında Kerbelâ olayını anmak için 12 gün, şubat ayında Ali'nin bir görünüşü saydıkları Hızır için 3 gün oruç tutar. Kızılbaşların din törenleri kış aylarında olur. Çift sürme ve harman zamanı sona erdikten sonra dedeler taliplerin törenlerini yönetmek için köy köy dolaşır. Dedenin uğradığı köyde bir ev hazırlanır ve cuma geceleri, âyini cem adı verilen *görgü âyini* yapılır. Bu törende, dede, ocak yanına oturur, talipler yaş sırasıyle iki yanına dizilir. Arkada kadınlar yer alır. Guyende adı verilen sazcılar dedenin yakınına oturur. Gece yarısı sohbetten sonra başlayan törende özel bir şekilde eller yıkanır, oniki imam için nefesler okunur. Zikir yapılır. *Miracname** okunur. Sema yapılır. Dedenin iki eliyle tuttuğu *erkân* adı verilen kayın ağacından sopanın altına birbiriyle musahip olanlar ikişer ikişer yatar; sembolik olarak ölme, rehber tarafından yıkanma, dedenin duasıyle yeniden hayata kavuşma canlandırılır. Tevhit okunur. Ortak bir tastan su içilerek Hüseyin'e selâm verilir, katiline lânet edilir. Gülbank çekildikten sonra sofra serilerek hazırlanan kurban eti yenir. Yemekten sonra cuma geceleri tarikin durduğu yerde mum yakılması için para toplanır.

Perşembe geceleri *sorgu âyini* yapılır. Gene gece yarısı, sohbetten sonra başlayan bu törende 12 imam için nefesler okunur. Musahip kavline girmiş olanların sorguları yapılır. Suçu veya birbirinden şikâyeti olanlar bildirilir. Dede bunları yargılayarak hüküm verir.

Musahip kavline girme töreni, görgü gecelerinde yapılır. Musahip kavline girecekler rehber tarafından boyunlarına bir çevre geçirilerek dedenin önüne götürülür. Musahip kavline girmek için evli olmak gerekir. Dedenin önüne götürülenlerin karıları birbirinin kocasının eteğini tutar. Rehber, şeriat, tarikat, hakikat, marifet erenlerine selâm verir. Dede musahiple yanındakinin «ellerine tek, dillerine pek, bellerine berk» olmalarını öğütler. Sembolik ölme ve yıkanma hareketi tekrarlanır ve bellerine tarikle 12 defa vurulur.

Kızılbaşlar, nevruzu (21 mart) Ali'nin doğum günü sayar ve büyük bayram olarak kutlar. O gün Abdal Musa adına kurban kesilir. O akşamki toplantıdan sonra dede, köyüne döner. Yaz ayları boyunca âyin yapılmaz. Kızılbaşlar Hac ziyareti yerine XV. - XVIII. yy.larda şeyh Haydar'ın mezarının bulunduğu Erdebil'e giderlerdi. Ziyaret yerleri sırasında halife Ali'nin yattığı Necef, Hüseyin'in yattığı Kerbelâ, Musâl Kâzım ile Muhammed el-Taki'nin yattıkları Kâzımıye v.d. vardır. Kızılbaş büyükleri arasında yer alan Hacı Bektaş, Abdal Musa, Hüseyin Gazi, Seyyid Battal'ın mezarları da ziyaret yerleridir.

◆ **Kızılbaşan** çoğl. i. *Esk.* Kızılbaşlar. Safevî hanedanı dönemindeki İran halkına verilen ad. *Katl-i amm-i kızılbaşân kasdiye.* (Naima). [M]

KIZILBAŞ ördek blş. i. Zool. Ördek türü (*Netta rufina*); erkeğinin rengi siyah veya esmer, böğrü beyaz, başı iri ve kırmızı, dişisi açık esmerdir. Avrupa ve Asya'nın büyük bir kısmında bulunur. (L)

Kızılbaş seferi. Bk. ÇALDIRAN MEYDAN SAVAŞI.

KIZILBURUN. Anadolu'nun batı ve güney kıyılarında birkaç yerde rastlanır: Ege Denizinde, Bodrum yarımadasının batı ucunda; — Akdeniz'de, Karaağaç yolu ile Köyceğiz gölü ağzı arasında; — Anamur ile Gilindire arasında, olduğu gibi. (M)

KIZILCA sıf. (*kızıl*'dan *kızıl-ca*). Az kırmızı, kızıla çalan. ‖ İ. *Halk dili.* Kadınların yanaklarını pembeleştirmek için sürdükleri boya, allık: *Dedi aksın kızılca-veş kanı / Süre her kim bu gül-ruha anı* (Miri Yahya). ‖ Altın para, altın: *Sana çok kızılca vereyim* (Hamzavî). ‖ *Kızılca ikindi,* ikindiyle akşam arası. ‖ *Kızılca yel,* lodos: *Ağustosla zemherir bir yaylakta musahabet ve ülfet ve muaşeret ederler imiş, «kızılca yel gelip...* (Lami Çelebi).

— ÇEŞ. DEY. *Kızılca kıyamet,* büyük gürültü, velvele: *Kaddin libâsı sürh ile âfet değil midir? / Afet değil kızılca kıyamet değil midir?* (Neylî). ‖ *Kızılca kıyamet kopmak,* birden çok gürültü olmak: *Yarın öbür gün burada kızılca kıyamet kopunca, görürler onlar* (Y. K. Karaosmanoğlu).

— Ask. *Esk. Kızılca müsellemleri,* osmanlı askerî teşkilâtında, top ve cephane çekmek, seferlerde yol temizlemek ve açmak, tersane, maden hizmetleri, yiyecek nakletme, kale ve köprü tamiri gibi işleri yapan sınıfı. (Anadolu ve Rumeli müsellemleri diye ikiye ayrılırdı. Kızılca müsellemleri, Rumeli'ye aitti. Sayıları XVI. yy.da 1019 kadardı. XVI. yy.ın sonunda tamamen kaldırıldı.)

— Zool. *Kızılca karga.* Bk. *Kızıl* KARGA. ‖ *Kızılca üveyik,* dişi tavusa benzer iri cins kuş. (M)

KIZILCABÖLÜK, Ege bölgesinde (Denizli ili, Tavas ilçesi) bucak; 12 400 nüf.; 6 köy.

— *Bucak merkezi,* 4 550 nüf. (1965). Tavas'ın 8 km kuzeybatısında; yüksl. 1 000 m. (M)

KIZILCADAĞ, Akdeniz bölgesinde (Antalya bölümü, Antalya ili, Korkuteli ilçesi) bucak; 6 460 nüf. (1965); 14 köy. — *Bucak merkezi,* 372 nüf. (1965). Söğüt gölünün güneydoğu ucuna yakın; yüksl. 1 300 m. Korkuteli'ne 28 km'lik bir yolla bağlıdır. (M)

KIZILCAHAMAM, Karadeniz bölgesinde (Ankara ili) ilçe merkezi, kasaba, 5 951 nüf. (1970). Kirmir çayının yukarı çığırının yamaçları üzerinde; yüksl. 975 m. Ankara - İstanbul karayolunun 79. km'sine bir km'lik bağlantısı vardır. Kaplıcalar. Çam ormanları — *Kızılcahamam ilçesi,* 1 712 km²; 35 801 nüf. (1970). Merkez, Çeltikçi, Güvem, Pazar bucakları; 106 köy. Kirmir çayının sulak vâdi tabanında çeltik. (M)

Kızılcahamam kaplıcaları, Ankara ilinin Kızılcahamam ilçesinde: «büyük» ve «küçük» olarak ikiye ayrılır. Büyük kaplıcanın sıcaklığı 50°C, radyoaktifliği 16, PH değeri 7,6'dır. Küçük kaplıcanın sıcaklığı 43,5°, radyoaktifliği 3,3, PH değeri 7,6'dır. Kaplıca Romalılar ve Selçuklular devrinde de kullanıldı. Cumhuriyetten sonra turistik duruma getirildi. (M)

KIZILCIK i. (*kızıl*'dan *kızıl-cık*). Bot. İki çeneklilerden iri gövdeli ağaç. (Kızılcıkgillerden.) ‖ Bu ağacın meyvesi: *Kızılcıklar oldu mu? / Selelere doldu mu* (Halk türküsü).

— DEY. *Kızılcık sopası,* dayak. ‖ *Kan kusup kızılcık şerbeti içtim demek.* Bk. KAN.

— Mutf. *Kızılcık reçeli,* kızılcığın meyvesinden yapılan ve genellikle ishale karşı ev ilâcı olarak kullanılan reçel. ‖ *Kızılcık şurubu* (*şerbeti*), kızılcık meyvesini sıkarak, su ve şekerle yapılan şurup. ‖ *Kızılcık peltesi,* çok olgun kızılcıktan yapılan ezme..

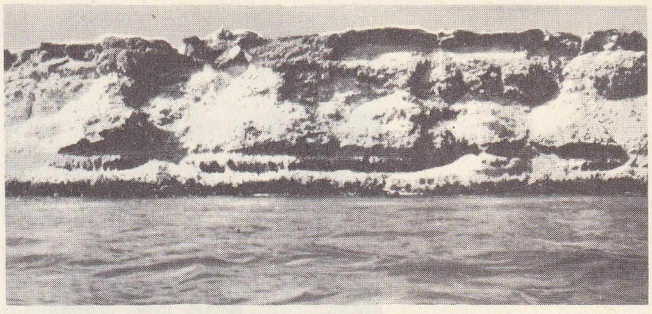

Kızıldeniz
Aubulat adası
resif yarı

— ANSİKL. *Esas kızılcık*'ın (*cornus mas*) boyu 5 m'yi bulur; çiçekleri sarıdır ve yapraklardan önce açar; *avrupa kızılcığı*'nın (*O. Sanguinea*) ise çiçekleri beyazdır ve yapraklarından sonra açar. Kızılcığın yaprakları kırıldığı zaman damar ağızlarından yapışkan bir sıvı akar ve tane tane katılaşır. Meyvesi güzün olgunlaşır. Olgun kızılcık zeytin büyüklüğünde, tek çekirdekli kırmızı bir meyvedir. Tadı çok buruk olur. Kızılcıktan şerbet ve reçel yapılır. (LM)

KIZILCIKGİLLER çoğl. i. Şemsiye çiçekliler takımından bitki familyası. Örnek bitkisi *kızılcık ağacı*'dır (cornus).

— ANSİKL. *Kızılcıkgiller* ağaç veya ağaççık şeklinde, çokyıllık, karşıt yapraklı bitkilerdir. Çiçeklerinde dört taçyaprak, dört erkek organ ve iki bölümlü bir yumurtalık bulunur. Sert çekirdekli zeytinsi bir meyvesi vardır. (L)

KIZILCIKLI (Mahmut), türk güreşçisi (Dobruca 1878-Eskişehir 1931). On beş yaşında güreşe başladı. İlk başarılarını köyü ve civarında kazandı. Sonra İstanbul'a geldi. Avrupa'ya götürüldü. Paris'te yaptığı 27 güreşi de kazandı. 1908, 1909, 1919 ve 1922 yıllarında Amerika'ya çağrıldı. Bu seyahatleri sırasında yaptığı bütün güreşleri kazandı. Ünü dünyaya yayıldı. Güreş hayatını kapattıktan sonra Eskişehir'de satın aldığı çiftliğe çekildi. (M)

KIZILDAĞ, Anadolu'nun çeşitli kesimlerinde rastlanan ad. En tanınmış olanları: Kızılırmak'ın doğduğu Kızıldağ, yüksl. 3 025 m; Refahiye ile İmranlı arasında yükselir; —Akdeniz bölgesinde Amanus dağlarının güneybatı kesimindeki Kızıldağ, yüksl. 1750 m; Antakya ile Arsuz arasında yükselir. (M)

KIZILDENİZ, esk. **Arabistan körfezi,** Asya'yı Afrika'dan ayıran körfez, bağlı olduğu Hint okyanusunun koludur. Kızıldeniz, asıl Afrika ile Asya'nın sert masa şekilleri arasında uzun bir hendeğin çökmesiyle sonuçlanan büyük tektonik hareketlerden meydana gelmiştir. Hint okyanusuna çıkışında 30 km'ye kadar daralır; en geniş yeri Eritre'de Massaua enleminde 320 km'yi bulur. Muson rüzgârının etkisi altında yüzey suları, kışın kuzeybatıya doğru akar; buna karşılık, hazirandan eylüle kadar da ters yönde akıntılar görülür. Çöl bölgeleriyle çevrili olan bu deniz, cılız vadların getirdiği çok az tatlı su alır; öte yandan, buharlaşma çok yoğun olduğu için suyunun tuzluluk derecesi çok yüksektir (20° enleme kadar binde 40'ı geçer, Babülmendeb boğazında ise binde 37'dir). Derinlik de çok fazladır ve Mekke enleminde 2 000 m'ye ulaşır. Süveyş kanalının açıldığı Kızıldeniz, dünyanın büyük deniz yollarından biridir.

● *Tarih.* Eski adı Erythraeum mare ve Mare Remrum. Bugün de doğu ve batı dillerinde kırmızı rengi anlatan adlar taşır. Renk adının verilmesi denizin kenarındaki mercan kayalarından, sahillerindeki toprağın renginin kızıl olmasındandır. Kızıldeniz bugün aynı adı taşıyan denizden başka Hint oykanusunu da içine alıyordu. Bir efsaneye göre Kızıldeniz'de çok gelişmiş bir ülke vardı. Bu ülke rakip kral tarafından Babülmendeb boğazı açtırılmak suretiyle okyanus istilâsına uğratıldı. Kızıldeniz, Araplar tarafından fırtınalı ve gemicilik için tehlikeli sayılırdı. Özellikle Sina yarımadasının güneyinden korkulurdu. Bununla bir-

Foto. Drach (LAROUSSE)

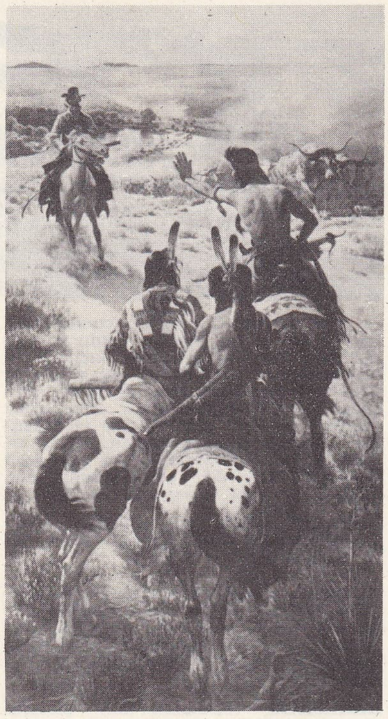

kızılderililer

likte Kızıldeniz, çok eski devirlerden beri önemli bir ticaret yoluydu. İslâmiyetin başlarında Nil nehri Kulzum'a bir kanalla bağlıydı; buğday yüklü gemiler bu yolu takip ederek Fustat'dan, Medine'nin limanı El-Car'a giderlerdi. Abbasîler zamanında baharat ticaretinin anayolu Bağdat'tan geçiyordu. Fakat daha sonra Mısır'ın önemi yeniden arttı; Nil vâdisi eski ticarî önemini kazandı. Hint denizinden gelen gemiler A-den'e uğrar, sonra Cidde'ye, El-Car'a El-Kusayr, Kus, Ayzab'a giderdi. XVI. yy. dan itibaren Portekizliler, Hollandalılar ve İngilizler Kızıldeniz'in güneyinde bazı faaliyetlere giriştiler. Fakat Ümit burnunun keşfi üzerine Kızıldeniz Avrupa ile Hindistan arasındaki ticarette önemini kaybetti. 1869 Yılında Süveyş kanalının açılması ve buharın deniz ulaşımında kullanılması üzerine yeniden önem kazandı. Siyasî bakımdan Kızıldeniz kıyılarında rol oynayan devletler zamanla değiştiler. XVI. yy.da bütün sahiller Osmanlı imparatorluğunun hâkimiyeti altında idi. Bu durum Birinci Dünya savaşının sonuna kadar sürdü. Savaştan sonra güney sahilleri yavaş yavaş Suudî Arabistan devletinin hâkimiyeti altına girdi. Denizin batı kıyılarında ise XIX. yy. sonlarına doğru ingiliz ve italyan hâkimiyeti kuruldu. Kızıldeniz'in güney girişinde, Afrika kıyılarında Kuzey Somali Fransızların, Aden kolonisi, Perim adası İngilizlerin eline geçti. Bu bölgede İtalyan nüfuzu uzun sürmedi. İngilizler ise ikinci Dünya savaşından sonra da söz sahibi oldular. (M)

kızılelma
İustinianos'un heykeli
desen
Mordtmann'dan

Kızıldeniz'in aşılması, Eski Ahit'te anlatılan bir olay: Musa'nın önderliğinde, vaat edilmiş toprağa doğru Mısır'dan çıkan İbranîler Kızıldeniz'i yürüyerek aştılar. Sonradan, mısır ordusu denizin birbiri ardından gelen dalgaları arasında kayboldu.

— İkonogr. Bu sahne, Doura Europos'taki (III. yy.) bir freskte, Arles'de bir oyma mezar üstünde (IV. yy.), bir Santa Maria Maggiore mozaiğinde, Khludov mezamiri ve Paris (Millî Kütüphane) yunan mezamiri minyatürlerinde, Saint-Savin ve Sistina şapeli fresklerinde, B. Luini, L. Cranach ve il Domenichino'nun tablolarında canlandırıldı. (L)

KIZILDERİLİLER, Amerika'nın yerlileri. Kızılderili halkları pek çoktur; burada yalnız başlıca grupları sayılmıştır; ayrıntılı bilgi halklara ayrılan özel maddelerde verilmiştir. Kızılderililer birçok kültür alanına dağılan yüzlerce etnik gruba ayrılır. Kuzeyde kıyı boyunca: *Eskimolar* ve *Aleutlar.* Büyük Okyanus'un kuzey kıyılarında *Athapaskan* grubu. Kanada ormanları, Mississippi havzası ve Florida'da *kızılderili* oldukları ileri sürülen çok çeşitli gruplar oturur. A.B.D.'nin güneybatısında özellikle *Pueblos*'lar vardır. Orta Amerika, toltek, aztek, maya medeniyetleri çevresine toplanan etnik gruplarla doludur. Güney Amerika, Kolombiya'dan Şili'ye kadar uzanan alan Andların Büyük Okyanus'a bakan yamaçları inka öncesi ve inka medeniyetleri yörüngesi içine girer. Amazon havzası ve Antiller özellikle çeşitli küçük farklarla birbirinden ayrılan kültürler bütününün toplandığı yerdir: *Aravaklar, Tupi-Guaraniler, Karayipliler.* Arjantin ovaları ve Andların doğu yamacı Patagonlar ile Araukanların gerçekte efsanevî olmaktan öteye gidemeyen hatıralarına rastlanan bir dev halklar bütünü barındırdı. Şili'nin güneyinde ve Terre de Feu'de bugün artık bütünüyle ortadan kalkmış olan Fuégienler otururdu.

D i l l e r

Kuzey Amerika. Kuzey Amerika yerli dillerinin sayısı belirsizdir: dil lehçe ayrımını yapmak güçtür; kaldı ki bu dillerin bir kısmı ölmüştür veya ölmek üzeredir. Bundan başka, kızılderililerin çoğu İngilizce öğrendiklerinden en kuzeydeki alan ve A.B.D.'nin güneybatısındaki bazı bölümler dışında bu diller kullanım önemlerini de yitirmişlerdir. Kuzey Amerika'daki dil aileleri sayısının 58 olduğu sanılır; bu sınıflama her dil ailesinden kapsadığı diller arasında görülen su götürmez benzerliklere dayanarak yapılmıştır. Bir öbekleştirme denemesi altı «büyük aile»nin kurulmasına yolaçtı (bu şekilde öbekleşen diller arasındaki akrabalık her zaman kesinlikle tanıtlanamaz); bu büyük aileler «aile»lere, aileler öbeklere, öbekler de dillere ayrılır:

I. Algonkin-Vakaş büyük ailesi. Yaklaşık olarak 51 dil kapsar ve Kuzey Amerika kıtasının tümünü doğudan batıya doğru aşan topraklar üstünde konuşulur.

Algonkin ailesi, orta ve doğu öbeği, *blackfoot* öbeği, *şeyen* öbeği, *arapaho* öbeği;

Beothuk ailesi, bir ailenin dili, New Foundland adasında 1600'de 500 kişi tarafından konuşulurdu;

Ritvan ailesi, *Yurok* (Kaliforniya'nın kuzeyi) ve Viyot'u (Yurok'un güneyinde) kapsar.

Çimakum ailesi, Washington eyaletinin kuzeybatısında konuşulan iki dili kapsar.

Vakaş ailesi, *nootka* öbeği ve *kvakiutl* öbeği, bu diller Büyük Okyanus kıyılarında konuşuldu.

Kutenai ailesi, Kayalık dağların iç kesiminde;

Salis ailesi, Kanada ile A.B.D. arasındaki sınırın her iki yanında;

II. Eskimo-Aleut büyük ailesi: Eskimo ailesi; biri eskimo dili Grönland'da, Kanada ile Alaska'nın kuzeyinde, öbürü Alaska'nın güneybatısında yayıldı. Bk. ESKİMOLAR.

Aleut ailesi, iki dil kapsar: doğuda (Doğu Fox adaları) ve batıda (Near Islands, Andreanof ve Umnak adaları);

III. Hoka-Siyuks büyük ailesi: hoka dili, eskiden Aşağı Kaliforniya ve Güney Texas'ta konuşuldu. Kolombiya'ya kadar uzanan alanda bu aileden dil adacıklarına rastlanır.

Yuki ailesi, yuki dili, eskiden Kaliforniya'da, San Francisco koyunun kuzeyinde konuşuldu; *Keres* ailesi, keres dili bugün New Mexico'nun yedi köyünde konuşulur;

Tunika ailesi, Mississippi ve Louisiana, Grandes Plaines'in güneyi; *Kaddo* ailesi, Oklahoma, Orta Texas'tan Kuzey Dakota'ya kadar; *İrokuva* ailesi, Saint Laurent vâdileri, Erie, Ontario ve Huron gölleri kıyısı, Huron, Erie, Seneka, Oneida, Mohavk, Konestoga, Tuskatora, Cherokee dillerini kapsar;

Yuçi ailesi, Hiwassee ve Tennessee ırmaklarının birleştiği yerde;

Muskogee ailesi, Mississippi ile Atlas okyanusu arasında;

Siyuks ailesi, Mississippi'nin batısında, Apalaş dağlarının doğusunda Potomac ve Savannah ırmakları arasında.

IV. Nadene büyük ailesi: *Athapaskan* ailesi, Alaska, Kanada'nın kuzeybatısı, Arizona'nın doğusu ve hemen hemen bütün New Mexico'da;

Eyak ailesi, Alaska'nın güney kıyısı;

Elingit ailesi, Alaska'nın güney kıyısı ve yakınındaki adalarda;

Hayda ailesi, Kraliçe Charlotte takımadası; Prince of Wales adasının güneyi;

V. Penutia büyük ailesi. Kapsadığı aileler: Kaliforniya penutia ailesi 14 dil kapsar;

Çinuk ailesi, Columbia ırmağının aşağı çığırı;

Kalapuya ailesi, Wilamette ırmağı havzası;

Takelma ailesi, Oregon'un güneybatısı;

Yakona ailesi, Oregon'un merkezi;

Coos ailesi, Coos ve Coquille ırmakları;

Sahaptin ailesi, Oregon ve Washington eyaletleri;

Tsimşian ailesi, Britanya Kolombiyası.

VI. Uto-Aztek-Tano büyük ailesi. Büyük Havza, Snake River ve Colorado yaylalarında, A.B.D.'nin güneybatısında, Meksika'nın kuzeybatısı, Panama'ya kadar Orta Meksika'da geniş topraklar üstünde konuşulur;

Uto-Aztek ailesi, Oregon'dan Orta Amerika'ya kadar;

Tano ailesi, rio Granda vâdisi;

Kiova ailesi, Canadienne ve Arkansas ırmaklarının yukarı çığırı;

Zuni ailesi, Zuni ırmağı kıyısında

Meksika ve Orta Amerika. Kızılderili dilleri yalnız bazı bölgelerde özellikle Güney ve Doğu Meksika'da ve Guatemala'da canlı kaldı. En önemli kızılderili dillerinden biri Nahua'dır; bu dil, Uto-Aztek-Tano büyük ailesine girer. Nahua dışındaki Meksika ve Orta Amerika dil aileleri şunlardır:

I. *Kuitlatek* ailesi, ölmek üzeredir (Guerrero eyaleti, Meksika'da).

II. *Lenka* ailesi, eskiden Honduras'ın bir bölümünde.

III. *Mayo-Zok* ailesi;

1° *maya-kişe* öbeği.

2° *miks-zok* öbeği, Veracruz ve Oaxaca eyaletleri;

3° *sinka* öbeği, Guatemala;

4° *totonak* öbeği, Puebla eyaleti ve Veracruz eyaleti kıyıları orta kesimi; bugün 100 000 kişi tarafından konuşulur.

IV. *Mukito-Mataqalpa,* Honduras, Guatemala kıyısı, Nicaragua.

V. *Otomang* ailesi;

1° *otomi-pame* öbeği;

2° *miskstek-trik* öbeği, Oaxaca eyaleti;

3° *popoloka-mazatek* öbeği, Puebla ve Oaxaca eyaletleri;

4° *çinatek* öbeği, Tuxtepec'in güneyinde, Veracruz ve Oaxaca eyaletleri sınırında;

5° *zapotek* öbeği, Oaxaca eyaleti;

6° *çorotega* öbeği, Chiapas ve Orta Amerika'nın Büyük Okyanus kıyısı.

VI. *Paya* ailesi, Honduras'ın kuzeydoğusu;

VII. *Tarask* ailesi, Michoacan eyaleti;

VIII. *Jikak* ailesi, Honduras;

IX. *Huava* ailesi, Oaxaca eyaletinde Tehuantepec bölgesi.

Güney Amerika ve Antiller. Güney Amerika ve Antiller'deki dil ailelerinin sayısı 108'e ulaşır. En önemlileri:

Alakaluf ailesi, Güney Amerika'nın güney ucu;

Araukan ailesi, Şili'de Copiapo'dan Chiloe'ye kadar uzanan topraklarda;

Aravak ailesi;

Aymara ailesi;

Çipra ailesi;

Guaykuru ailesi, Paraguay, Panama ve Chaco kıyıları;

Foto. Hürriyet arşivi (MEYDAN)

Karayip ailesi;
Keçua ailesi;
Pano ailesi, Amazon havzası;
Tupi-Guarani ailesi;
Geje ailesi, Brezilya yaylasının doğu yarısı. (L)

KIZILDERİLİ toprakları, 1834-1907 arası A.B.D.'nin ortasında bazı yerli kabilelere ayrılan bölge; bu kabilelerin en önemlilerinden beşi Choctawlar, Cherokeeler, Chikasawlar, Creekler, Seminoler. 1889'da Oklohama eyaletinin kurulmasıyle daralan bu topraklar, sonunda Oklohama sınırları içine alındı (1907). [L]

KIZIL DOĞAN blş. i. Bk. DOĞAN.

KIZILELMA blş. i. Nerede olduğu veya olacağı belirtilmeyerek, yeryüzündeki bütün Türklerin birleşip kuracakları ideal ülke veya bütün Türklerin biraraya toplanması ülküsü: ***Türküz varacağız Kızılelma'ya*** (Ziya Gökalp). ***Türk ülkücülüğünde Kızılelma'nın ne olduğu belli değildi. Asırlarca ona herkes, kendi hayalinin dilediğine göre mâna vermişti*** (Ş.S. Aydemir). ‖ *Esk.* Roma ve Moskova şehirlerine verilen ad: ***Eğer aman vermeseler bizim yeniçeriler Kızılelma'ya kadar giderler ve Moskof namını sahifei âlemden hakkedeler imiş*** (Mütercim Asım).

— ANSİKL. *Kızılelma*, cihan hâkimiyeti ülküsüne bağlı olarak halk kitlelerine ve askerlere, adı ve efsanesiyle yayıldı. Kızılelmanın uygur sanatında Güneş ve Ay'ı temsil eden kızıl renkli topla ilgisi yoktur; Osmanlılarla birlikte ortaya çıktı. Ayasofya'nın önünde dikili bir sütun üzerinde at üstünde bulunan Justinianus heykelinin elinde kızıl bir küre veya altından büyük bir elma vardı. İmparatorun dünyayı elinde tuttuğunu gösteren bu küre, cihan hâkimiyeti tılsımının yazılarını taşırdı. XIV. yy.da heykelin ve kürenin (kızılelma) düşmesi, birçok ülkelerin türkler tarafından fethine ve imparatorluğun çöküşüne bir işaret sayıldı. Gerçekten dünya hâkimiyetini temsil eden bu heykelin Anadolu'yu gösterdiği; imparator Justinianus'un «Beni yıkacak kimse buradan gelecektir» dediği hakkında bir söylenti vardır. Evliya Çelebi, Hz. Muhammed'in doğumunda Ayasofya'nın kubbesiyle birlikte kızılelmanın da düştüğünü yazar. Bizans'ın devamı için uğurlu bir tılsım sayılan bu küre, Türklerin kızılelması olarak İstanbul'u ele geçirme ülküsünü doğurdu. Türkler kızılelmaya doğru koşarken, Rumlar manevî bir çöküş içine düştüler. İstanbul'un fethinden sonra türk cihan hâkimiyetinin sembolü olan kızılelma, oradan Roma'ya, St. Pierre kilisesinin kubbesine, yani katolik dünyanın merkezine geçti. Sonra da Kanunî Sultan Süleyman devrinde Charles-Quint'e karşı yapılan savaşlarda Beç (Viyana) kızılelması ortaya çıktı; Beç şehri ve kalesi, *Alman Kızılelması* veya Alman Kızılelma Seddi adını aldı. Evliya Çelebi «Bütün macar, Nemçe (Avusturya), latin ve yunan tarihlerinde bu Beç Kızılelması'nı ve rim papa (roma) Kızılelması'nı Osmanlıların alacağı açıklanmıştır» der. Bir macar yazarı, Türklerin «Padişahımız gelecek, hıristiyan dünyasını ve kızılelmayı alacaktır» dediğini yazarak aynı görüşü sürdürür. Yeniçerilerin kışlalarına giden Kanunî buradan, ayrılırken bu amaçla onlara «Kızılelmada buluşuruz» der ve böylece ülkülerini canlandırırdı. Kızılelma efsanesi, yeniçeriler arasında çok yaygındı: «Testiye kurşun atar; keçeye kılıç çalar; kızılelmaya dek gideriz» sözü onların bu ülküsünü gösterir. Kızılelma geleneği, ocaklarının yıkılmasına kadar yeniçeriler arasında yaşadı. Ziya Gökalp, kızılelmayı türkçülük hareketinin (panturanizm) ülküsü olan Turan ile birleştirdi. 1914'te *Kızıl Destan* şiirine şu beyitle başladı: «*Düşmanın ülkesi viran olacak, — Türkiye büyüyüp Turan olacak.*» (M)

Kızıl Elma, Ziya Gökalp'ın şiir kitabı (1915). İçindeki şiirlerden *Turan* aruzla, ötekiler hece vezni ile yazıldı. Gökalp millî edebiyat akımının güçlenmesi, halka ve millî kültür kaynaklarına gidilmesi yolunda yeni sanatçı nesillerine öncülük yaptı. Düşüncelerini sadeleştirerek halka geniş ölçüde yaymak için sade dil ve hece vezni ile şiirler yazdı. *Kızıl Elma*'da yaşadığı çağın olaylarını, kendi ideolojisine göre inceleyerek manzum tarzda işledi. Bu arada Türk destanlarından, halk masallarından, didaktik tarzda yararlandı. Gökalp, manzum masallarında ideal tipler de yarattı. *Kızıl Elma* masalındaki Ayhan, aşkını, bütün varlığını milleti için feda eden millî bir kadın kahramandır. Bu tür şiirleriyle millî terbiyenin gelişmesi yolunda çalıştı. Ardından gelen hececileri etkiledi. (M)

KIZILGERDAN blş. i. Zool. Ufak boylu ötücü kuş. (İlmî adı *Erithacus rubecula.*) Bk. ALGERDAN.

— ANSİKL. Yakın zamanlarda yapılan bilimsel çalışmalar *kızılgerdan*'ın üreme yönünde tutum ve davranışını ortaya koydu. Erkek kendi alanını sınırlamak için öter ve ancak dört saat direndikten sonra dişinin bu alana girmesine izin verir. Dişi kuş yuvayı dört günde ve kendi başına yapar, ancak ondan sonra çiftleşme olur ve bundan sonra erkek dişiyi bir müddet besler. Bununla beraber yavruların beslenmesine (günde 1 000 tırtıl) ve yuvanın bakımına ikisi de katılır. Yavrular yumurtadan çıktıktan on beş gün sonra dişi kuş ikinci bir yuva yaparak içine yumurtlar, erkek kuşsa ilk kuluçkadan çıkan yavruların yetiştirilmesini üstüne alır, tamamlar. (M)

Kızılhaç, savaş kurbanlarına ve tabiî felâketlere uğrayanlara yardım etmek üzere kurulmuş olan milletlerarası teşkilât. Kızılhaç 1863'te Solferino savaşında (1859) kendi hallerine bırakılan yaralılar karşısında dehşete kapılan cenevreli Henri Dunant tarafından kuruldu. Yurttaşlarından Moynier, Appia, Maunoin ve general Dufour adlı dört kişinin de yardımlarıyle Dunant, Birinci Cenevre sözleşmesini hazırladı ve bunu hükûmetlere kabul ettirdi. Sözleşmeye göre savaş zamanında, her milletten yaralıların tedavisi sağlanıyor ve bunların hastane personeliyle birlikte, Kızılhaç amblemi altında güvenlikleri sağlanıyordu. (Bu amblem müslüman ülkelerde kızıl bir ay, İran'da kızıl bir aslanla bir güneş, hıristiyan ülkelerde ise beyaz fon üzerinde bir kızıl haç'tır.)
Sürekli olarak Cenevre'de bulunan eski beşler komitesinin bugün on sekiz üyesi vardır ve *Milletlerarası Kızılhaç komitesi* adını taşımaktadır. Bu komite tarafsızlığı bütün devletlerce tanınmış olan İsviçre devletine mensup vatandaşlardan kuruludur. Bundan maksat, savaşçılara eşit bir güven duygusu vermek, imzaladıkları ve savaşı insanî bir hale sokmayı hedef tutan Cenevre sözleşmelerine taraf tutma şüphesine meydan vermeyecek şekilde saygı göstermelerini sağlamaktır. 1864'teki Milletlerarası Birinci sözleşmeden sonra üç sözleşme daha yapılmıştır: 1899 Sözleşmesi, kapsamanı genişleterek kara ordularının yararlandığı tedavi imkânlarını deniz kuvvetlerine de teşmil eder; 1929 Sözleşmesi esaret hayatının sıkıntılarını gidermeğe çalışır; 1949 Sözleşmesi de, bir savaş halinde sivil halkı (kadınlar, çocuklar, yaşlılar) korur, canavarlıkları, cinayetleri, işkenceleri, eziyetleri rehin almaları, misilleme tedbirlerini, toplu eziyetleri, sürgünleri, zor altında çalıştırmayı, yargısız verilen idam cezalarını yasaklar, gizli direnme birliklerine de düzenli savaşçılar gibi muamele edilmesini öngörür.
Milletlerarası Kızılhaç Komitesinin bu dört sözleşmede belirtilenlerden başka görevleri de vardır: savaşların ateş etmeyecekleri tarafsız bölgeler kurulması, sivillerin askerî bombardımanlardan korunması, iç savaşlarda siyasî tutukluların himayesi, toplama kampları yönetiminin bir tüzüğe bağlanması v.b. Hattâ, atom silâhlarının, «H» bombasının ve kütle halinde yokedici diğer silâhların yapım veya kullanılmasında, Milletlerarası Kızılhaç komitesi tarafından kontrol edilen bir sözleşmeyle yasaklanması düşünülebilir. 1863'te Milletlerarası Kızılhaç komitesi kurulduğu zaman, bu komitenin yaptığı çağrıya uyularak birçok memlekette her şeyden önce yaralı askerlerin bakımlarını sağlamak üzere millî kızılhaç dernekleri kuruldu. Bu dernekler, savaş sırasında etkili bir şekilde görev yaptı. Barış dönemlerinde de bu dernekler şüphesiz ortadan kalkamazdı. Nitekim bu devrelerde dernekler sosyal hekimlik düzeyinde karşılıklı yardım ve hayırseverlik faaliyetiyle, âfet ve felâket hallerinde de millî ve milletlerarası yardımlaşma çalışmalarını geliştirdiler.
Dernekler, kendilerini birleştiren bağları daha da kuvvetlendirmek, Amerika Birleşik devletlerinin teşvikiyle *Kızılhaç Dernekleri birliği* adını taşıyan ve merkezi Cenevre'de olan bir federasyon kurdular. Bu federasyonun yürütme komitesi, on beş kadar birliğin delegeleri arasından seçilir; komite başkanının yardımcısı olan genel sekreterin emrinde bir sekreterlik bürosu vardır. Millî derneklerin başkanları, iki yılda bir toplanarak ortak meselelerini birlikte incelerler.
Milletlerarası Kızılhaç komitesi ve Kızılhaç Dernekleri birliği tarafından takip edilen amaçların aynı oluşu, aralarındaki işbirliği ve anlaşmanın devamını sağlamıştır. Dokuz üyeden kurulu sürekli bir komisyon, çıkabilecek anlaşmazlıkları önlemek, çözmek ve bunlara hakemlik etmekle görevlidir.
Tümü Milletlerarası Kızılhaç teşkilâtını meydana getiren üyeler her dört yılda bir Milletlerarası Kızılhaç konferansında biraraya gelir. Milletlerarası komite, Dernekler birliği, Daimî komisyon, millî derneklerin ve nihayet Cenevre sözleşmesine imza koyan hükûmetlerin temsilcileri bu konferansa katılır. Bu konferans Milletlerarası kızılhaçın en yüksek mahkemesi durumundadır; kendi tüzüğü, yönetmeliği ve kanunları vardır; kararlar verir, tavsiye ve tekliflerde bulunur, adından ve görevinden beklenen manevî bir otoriteyle, dünyadaki faaliyetinin anahatlarını tespit eder. Kızılhaç, esasında, siyaset dışında ve tarafsız bir teşkilâttır. Bir rejimin meşru olup olmadığına bakmaz; belirli sınırlar içinde fiilen hâkimiyetini sürdüren ve Kızılhaçı kabul etmiş olan her hükûmetle çalışır. Ayrıca, dinle ilişkili bir yanı da yoktur.
Mutsuzlara yardım için milletlerarası dayanışma, şüphesiz ki Milletlerarası kızılhaçın en belirli niteliklerinden biridir. Dernekleri birbirine bağlayan kadeşlik duyguları, özellikle bunlardan birinin memleketi bir felâkete uğradığı ve bu ülkenin millî derneği elindeki imkânlarla bunun altından kalkamadığı zamanlarda kendini gösterir. O zaman birliğe bir çağrıda bulunulur; birlik en kısa zamanda yapılacak yardımların cinsini yerinde tespit etmek üzere felâket yerine bir delegesini gönderir, o da birlik üyelerine, kendilerinden neler istendiği hakkında hemen bilgi verir. Bunlar battaniyeler, barınaklar, elbiseler, ilâçlar ve para gibi şeyler olabilir. Üyelerden her biri, kendi imkânlarına göre ortak yardım işine katkıda bulunur. Birlik ve Milletlerarası komite de ellerindeki imkânlarla yardım işine katılır.
Kızılhaç yalnız maddî yardımda bulunan, yaraları saran veya acıları dindiren bir teşkilât değildir; onun manevî bir yanı da vardır. Kızılhaç basit bir dernek de değildir; başkalarını düşünmeye, hoşgörüye, bencil davranmağa, mutsuzlara ve talihsizlere karşı üstüne düşen sosyal görevleri yerine gelmeğe söz vermiş olan bir çeşit hayır derneğidir. Dünya üzerinde 130 milyon kişiyi bünyesinde toplayan Kızılhaç, ayrıca milletlerarası anlaşma teşebbüslerinin en güzel başarılarından biridir. Barış alanında güçlü bir etkinliği vardır. (L)

Kızılhaç teşkilâtı nişanı, İngiltere'de 1883'te ihdas edilmiş olan kadınlara mahsus nişan. Bir tek derecesi vardır. Kenarları kırmızı şeritli mavi kurdeleyle sol omuza takılır. (L)

KIZIL HAVZA, Orta Çin'de bölge, Sıçuan'ın doğusunda. Bu çanağı çevreleyen dağların en yüksekleri batıda Tibet'in kenarı, ve Sıçuan Alpleri'dir. Kızıl Havza, kuzeyde, doğuda, güneyde Apalaş dağları yapısında, orta yükseklikte dağlarla çevrilidir. Havza «kızıl» sıfatını Birinci zamanın sonundan Üçüncü zaman başlarına kadar yığılmış olan yumuşak kırmızı kumtaşı tabakalarından almıştır. Bunlar ırmakların kenarında 700 m'ye kadar yükselen, doruktarı kalker kaplı tepeler meydana getirir; kuzeybatıda bu dalgalı manzara, güneye doğru yumuşak eğimle alçalan bir ova (Çingdu ovası) meydana getiren yüksek bir alüvyon konisiyle son bulur. Kızıl Havza'nın nüfusu yoğundur; bölgede yılda iki pirinç ürünü ve kış mevsimde de bir tahıl ürünü (buğday, arpa) alınır. Vâdi diplerinde şekerkamışı ve sanayi bitkileriyle (tütün, dokuma lifi) birarada yetiştirilen pirinç, dut

XI.

Julien relut ses lettres. Quand la cloche du dîner se fit entendre : Combien je dois avoir été ridicule aux yeux de cette poupée parisienne! se dit-il; quelle folie de lui dire réellement ce à quoi je pensais! mais peut-être folie pas si grande. La vérité dans cette occasion était digne de moi.

Pourquoi aussi venir m'interroger sur des choses intimes? cette question est indiscrète de sa part. Elle a manqué d'usage. Mes pensées sur

«Kızıl ile Kara» kitabın aslından bir sayfa (1831)

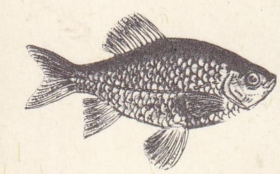

kızılkanat

kızıl meşe

Kızıl Meydan sağda, Kremlin ve Lenin'in anıt kabri

KIZILIRMAK üzerinde bir köprü

ağaçları (ipekböceği), portakal ağaçları ve çayı da kapsayan sulak taraçalar sayesinde yamaçlarda da ekilir. Yang-dzı, kıyısı boyunca birçok liman sıralanan önemli bir ulaşım yoludur. Şehirler mübadele merkezleridir. Uzun süre bir tarım bölgesi olan Kızıl Havza, yakıt, maden filizi ve kayatuzu yatakları sayesinde sanayileşme yolundadır. (L)

KIZILHİSAR, Akdeniz bölgesinde (Denizli ili, Acıpayam ilçesi) bucak; 11 120 nüf. (1965); 2 köy. — *Bucak merkezi,* 9 359 nüf. (1965). Acıpayam'ın 19 km kuzeybatısında, Acıpayam-Denizli yolu üzerinde. Nüfusu, bağlı olduğu ilçe merkezinin nüfusundan fazladır. (M)

KIZILIRMAK, esk. **Halys** («tuzlu»), Türkiye'de akarsu; bütün çığırı Türkiye toprakları içinde; uzunluğu 1 182 km; havza alanı 76 250 km². Kızılırmak adı, çığırının büyük kısmında Üçüncü zaman ortalarında çökelmiş, içinde tuz ve jips bulunan, çoğunlukla kızıl renkli kumlu-killi tortulların bulunmasıyle ilgilidir. Kızılırmak, İmranlı doğusundaki Kızıldağ'dan (3 025 m) doğar, batıya doğru akar, İmranlı ilçe merkezinden, sonra Zara kasabası önünden geçer, Hafik önünde güneybatıya yönelir. Sıvas şehrinin 2 km güneyinden geçerek soldan Tecer suyunu, sağdan Çamlıbel yolunun ve Samsun demiryolunun boyladığı Kanlırmak'ı alır. Bu kesimde üzerinde Sıvas'tan Malatya'ya giden yolun geçtiği Eğriköprü ile Kayseri yolunun geçtiği Kesikköprü bulunur. Güneybatıya doğru akışını sürdüren Kızılırmak, Erciyas volkanı etrafına yayılan volkan lav ve küllerinden (tüf) oluşmuş bir yerey içine girer. Kayseri'nin 30 km kuzeyinden geçerek, soldan Karasu'yu (Sarmısaklı suyu) alır. Kayseri'den Yozgat'a giden yolun geçtiği Çokgöz köprüsü ile Ankara yolunun geçtiği Birgöz köprüsü ve demiryolu köprüsü ile aşılır. Dağ sıralarının doğrultusuna uyarak, bir köprüsü bulunan Avanos kasabası önünde Anadolu içine sokulur; burada önce batıya, Arapsun kasabası önüde kuzeybatıya yönelen Kızılırmak, Kırşehir'in 17 km güneyinden geçerek billûrlu kayaçlardan oluşmuş bir yerey içine girer, Hirfanlı barajı arkasında 280 km²'lik bir göl halini alır. Kesikköprü barajından sonra kuzeye yönelir. Köprüköy'de Kayseri- Ankara yolu, Kırıkkale şehri kuzeybatısında Yahşihan yakınında demiryolu köprüsüyle geçilir. Kalecik önlerinde kuzeydoğu doğrultusunu alır ve daha ötede soldan Çankırı'dan gelen Acısu, sağdan da, en uzun kolu olan Delicerırmak (uzunluğu 426 km) ile birleşir. Bundan sonra vâdisi Kuzey Anadolu dağlarının iç ve kıyı sıraları arasına girerek önce İbik boğazından geçer. Osmancık kasabası önünde sert bir dirsekle kuzeybatıya, Ada dağı bitiminde başka bir dirsekle tekrar kuzeydoğuya döner ve dönemeç yerinde de, Tosya ovasından gelen Devrez çayını (186 km) alır. Bu kesimde küçük ovalar (Kargı ovası gibi) ve dar boğazlar vardır. Başka bir sert dirsekle güneydoğuya dönerken, Kastamonu yöresinden gelen Gökırmak (221 km) ile birleşir. Son olarak, kuzeydoğuya dönerek ormanlık dar boğazlardan geçer, Bafra şehir önünde Samsun'u Sinop'a bağlayan bir köprü altından akar ve geniş bir delta ovası içinde tek bir kol halinde Bafra burnunda Karadeniz'e boşalır. Eski çağlarda Kızılırmak deltası (Bafra ovası), ırmağın getirdiği çamurların birikmesiyle denizden yer kazanmışsa da, son çağda gelen maddelerin kıyı akıntılarıyle sürüklenmesi sonucunda bu yer kazanma ağırlaşmış, belki de duraklamıştır.

İlkçağda ırmağa verilmiş olan ve yakın zamana kadar batı kaynaklarında kullanılmış olan *Halys* adı eski arap kaynaklarında *Alis, Ali* ve *El-Leyn* şeklinde geçmektedir. Ege denizi kıyılarından türemiş olan *Asya* adı doğuya doğru genişleyince *Halys,* bir yarımada olan «Küçük Asya»'yı başka asya memleketlerinden ayıran bir sınır olarak kabul edildi. Med ve Lidya imparatorlukları arasındaki sınır da bir süre Kızılırmak'ı boyladı. Herodotos ırmağın iki tarafındaki insanları ayrı soydan sayıyordu: Paphlogonyalı'lar zamanında Kızılırmak üzerinde, denizden Bafra'ya, buradan da küçük araçlarla Boğazlar kesimine kadar yaptıkları ulaşım bu gün önemini kaybetmiş bulunmaktadır. Buna karşılık Hirfanlı barajında olduğu gibi, ırmağın elverişli yerinde yapılacak barajlarla büyük ölçüde elektrik enerjisi üretme imkânı vardır. (M)

KIZILIRMAK, İç Anadolu bölgesinde (Orta Kızılırmak bölümü, Çankırı ili, merkez ilçesi) bucak; 10 397 nüf. (1965); 23 köy. — *Bucak merkezi,* 566 nüf. (1965). Çankırı'nın 66 km güneydoğusunda, Kızılırmak vâdisinde; yüksl. 560 m. (M)

Kızılırmak, Nuri Sami Koral'ın orkestra süiti. İlk defa 29 ocak 1944'te Ankara'da Dr. Praetorius yönetimindeki orkestra tarafından çalındı. (M)

Kızılırmak türküsü, türk köylü yaşantısında önemli yeri olan türkü. Düğün alayı, Kızılırmak üzerindeki köprülerden birinden geçerken, köprü çökünce, birçok kimseyle birlikte gelin de boğulur. Bu konuyle ilgili birçok ağıt-türkü yakıldı. İki notalı bir türkü örneği:

Köprüye varınca köprü yıkıldı / Üç yüz atlı birden suya döküldü / Nice yiğitlerin beli büküldü / Kızılırmak nettin allı gelini / Gerdanı bir karış benli gelini / Kızılırmak parça parça olasın / Her parçanı bir diyara salasın / Sen de benim gibi yarsız kalasın [nakarat] / Anası der ben kızımı veremem / Babası der ben sözümden dönemem / Kardeşi der ben kanına giremem [nakarat]. (M)

KIZILISI blş. i. *Yeni.* Temmuzun ikinci yarısına rastlayan, yılın en sıcak günleri. *Esk.* Eyyamıbahur. (M)

Kızıl ile Kara (*Le Rouge et le Noir*), Stendhal'in romanı, 1830 yılı kasım ayında yayımlandı. Romancı, kitabın konusunu 15 aralık 1827'de Grenoble'da ölüme mahkûm edilen papaz okulu öğrencisi Berthet'nin davasından aldı; M. Michoud'nun ve M. de Cordon'un evlerinde mürebbilik yapan Berthet bunlardan ilkinin karısını, ikincisinin de kızını baştan çıkardığını iddia ediyordu. Sanık Madame Michoud'dan öç almak için, onu bir kilisede tabancayle yaralamıştı. Bu olayın unsurlarına Stendhal, kendi hayatından unsurlar da ekleyerek romanın kahramanı Julien Sorel'i yarattı. Julien Sorel yazarın bir bakıma kendisi, bir bakıma da olmak istediği kişidir. Julien Sorel'in hayatı «1830 tarih kesiti» içinde geçer; yazar Restorasyon dönemi fransız toplumunu çizer; çünkü kahramanın kaderi, içinde yaşamak zorunda olduğu topluma bağlıdır. Bir halk çocuğu ve Napolyon'un hayranı olan Julien Sorel için, savaş alanlarında sivrilme imkânı kalmamıştır. Onurlu, ama çekingen bir insandır; zaafların yenerek toplum içinde kendine iyi bir yer sağlamağa çalışır; mürebbisi olduğu çocukların annesi Madame de Rénal ile ilişki kurması, onun için ancak bu bakımdan bir önem taşır, fakat toplumsal başarı yolunda bir basamak olarak kullanmak istediği bu aşk'a karşı büsbütün ilgisiz de kalamamaktadır. Madame Rénal ile olan ilişkisinin bazı rezaletlere yolaçması ihtimali belirince, Besançon Din okuluna gönderilir. Dış dünyada olduğu gibi orada da, ikiyüzlülüğün tutunmak için ne kadar yararlı olduğunu görür. Papaz Pirard'ın tavsiyesiyle La Môle markisinin sekreteri olur. Markinin kibirli kızı Mathilde'i etkisi altına alır ve kendine âşık eder. Tam kızla evleneceği ve kendine iyi bir durum sağlayacağı sırada, Madame Rénal'den gelen bir mektup her şeyi alt üst eder. Julien öç duygusuyle bütün tutkularını unutarak, ilk metresine tabancayle iki el ateş eder. Kadın iyileştikten sonra hapishaneye Julien'i görmeğe gelir. Julien'in, idam edilmeden önce, hapishanede geçirdiği son aylar, hayatının en tatlı, en mutlu aylarıdır. Bir yandan, enerji dolu olduğu kadar hesapçı, «ben cil» ve heyecanlı bir kişiliğin derin ve inceden inceye tahlili; öte yandan, Yeni Fransa'nın eski toplumla giriştiği hınç dolu kavgayı yansıtan siyasî ve sosyal bir roman olan bu şaheserin adı, hâlâ tartışma konusudur: *Kızıl,* askerin hareketli hayatı, *Kara* da papazın cüppesi midir? Yoksa bu başlığı, kaderin anî değişmelerini temsil eden talih oyununun adı olarak mı ele almalıdır. (→ Bibliyo.) [L]

KIZILİN, Güneydoğu Anadolu bölgesinde (Orta Fırat bölümü, Adıyaman ili, Besni ilçesi) bucak; 6 089 nüf. (1965); 8 köy. — *Bucak merkezi (Beşyol köyü),* 674 nüf. (1965). Besni'nin 30 km güneydoğusunda; yüksl. 550 m. (M)

Kızılin mağarası. Arkeol. Silifke'de (Bebek deresinin Sayağzı köyü yakınında) mağara. 1956 Yılında Ankara üniversitesinden Kılıç Kökten tarafından bulundu ve kısmen araştırıldı. Bir mağara yerleşmesidir. Kayalara oyulmuş yılan tasviriyle daha geç yunanca bir yazıt vardır. (M)

KIZILKANAT blş. i. Zool. Kılçıklı tatlı su balığı: gövdesi çamça balığından daha tıkız

Foto. LAROUSSE; Hürriyet arşivi (MEYDAN)

daha oval ve yüksek, sırt yüzgeci kısa ve daha geride, pulları iri, başının yandan görünüşü daha eğri, gözleri tatlı kırmızıdır. (İlmî adı *Scardinius erythrophthalmus.* Sazangillerden.)

— ANSİKL. *Kızılkanat*'ın gövdesi mavimsi veya yeşilimsi, karnı gümüşî, böğürleri daha açık renkli, yüzgeçleri kırmızı ve pembedir. Göllerde, su birikintilerinde ve akarsularda yaşar. Çamça balığı gibi, ama hayvansal olta yemleriyle veya yüzeyde, böcek takılı kamış olta ile avlanır. (L)

KIZILKANTARONGİLLER çoğl. bls. i. Bot. Düzgün çiçekli bitkiler familyası, taçyaprakları bitişik, yumurtalığı serbest (üst durumlu) olan pek çok süs bitkisini kapsar. (Centiyanlar takımından.) [L]

Kızıl Kartal nişanı, veliaht Georg-Wilhelm tarafından 1705'te *Samimiyet nişanı* olarak ihdas edilen ve 1792'de ikinci derece kraliyet nişanı olan prusya liyakat madalyası. (Bu nişan özellikle yabancı hükümdarlara verilirdi.) Belirtisi: başında, F. W. (Friedrich Wilhelm) yazılı kırmızı bir kartalı taşıyan beyaz mineli haç. Beş rütbesi vardır. (L)

KIZILKAYA, Akdeniz bölgesinde (Antalya bölümü, Burdur ili, Bucak ilçesi) bucak; 7 133 nüf. (1965); 10 köy. — *Bucak merkezi,* 1 122 nüf. (1965). Burdur-Antalya yolunun 62. km'sinden ayrılan yol üzerinde; yüksl. 800 m. (M)

Kızılkaya höyüğü. Arkeol. Burdur-Antalya karayolunun güneybatı kesiminde; yüksl. yaklş. 3,5 m. 1951 - 1958 Yılları arasında Konya ovasında yapılan yüzey araştırmasında J. Mellaart tarafından tespit edildi ve araştırıldı. Zaman bakımından Hacılar*'ın Geç Neolitiği ile Konya ovasının Erken Neolitiği arasındadır. Ayrıca kalkolitik yerleşme de gösterir.

Seramiği teknik bakımından en eski Hacılar seramiğinden daha ilkeldir. Renk olarak; sarımtırak, kahverengimsi, açık gridir. Daha iyi çanak çömlekte ise kırmızı ve krem astar görülür. Bunlar kısmen erken olmakla beraber Hacılar ve Çukurkent geç neolitik seramiğine benzer. (M)

KIZIL KIYA, S.S.C.B.'de (Kırgızistan) şehir, Fergana çöküntüsü kenarında; 38 600 nüf. (L)

Kızıl Kitap, Mao Çe-tung'un 1926-1964 yılları arasındaki eserlerinden alınan sözler derlemesi. Çeşitli konular üstünde, otuz üç bölümde toplanmış olan bu sözler, her çinli için birbirine bağlı bir düşünceler dizisi meydana getirir. Eser ilk kere mayıs 1964'te, ordunun siyasî eğitimine hizmet amacıyle yayımlandı. 1966'da Lin Piao tarafından, Mao Çe-tung'un çeşitli metinlerinin ilâvesiyle genişletilerek yeniden basıldı. 1966'dan bu yana eserin Çin'de olduğu kadar yabancı ülkelerde de milyonlarca nüshası basılmaktadır. (L)

KIZILKOCAOĞULLARI, Murad II devrinde (1420-1451) doğu sınırındaki türkmen ailelerinden biri. Canik bölgesinde oturuyorlardı. Bölgedeki hâkimiyetleri devlet nüfuzundan üstündü. Murad II'nin lalası Yörgüç Paşa tarafından hile ile tuzağa düşürülerek yok edildiler (1437). [M]

KIZILKÖK bls. i. Bot. Kökboyasıgillerden, çalı görünüşünde bitki. Bk. KÖKBOYASI.

— Kim. Kızılkök bitkisinin köklerinden elde edilen kırmızımsı boya; alizarin. (LM)

KIZILKUM, S.S.C.B.'de, Özbekistan ve Kazakistan'da, Seyhun ile Ceyhun arasındaki çöl ve yarı çöllere verilen ad. Çok cılız bir bitki örtüsünün tuttuğu kumlar, hakkında pek az bilgi edinilen bir substratumu örter; substratum, doğuda Taşkent tarafında neojen topraklardan, merkezde ilkel kayaçlar ve kalıntı kütlelerinden (Tamdı bölgesi) oluşmuştur. Göçebelerin yerleşik hayatı benimsemesi ve karakul koyunları yetiştiriciliğinin teşkilâtlandırılması sayesinde orijinal gelişmeler gerçekleştirilmiştir. (L)

KIZILKUYRUK bls. i. Zool. Küçük ötücü kuş; erkeğin tüyleri külrengi-siyah, kızıl ve beyaz, dişininki düz esmer, yavruları benekli, fakat hepsinin kuyruğu kızıldır. (İlmî adı *Phoenicurus.* Öteğengillerden.)

— ANSİKL. *Kızılkuyruk*'lar küçük kuşlardır (15 sm); sadece böcekle beslenir, deliklerde yuva yapar. Eski Dünya'nın kuzey bölgelerinde pek çok türü vardır. Türkiye'de yaygın türü *bahçe kızılkuyruğu*'dur (*Phoenicurus phoenicurus*). Bahçe kızılkuyruğunun gerdanı siyah, göğsü kızıldır; ormanlarda, meyve bahçelerinde ve köylerdeki ağaçlıklarda yaşar. (L)

KIZILLAR, Sovyetler Birliğindeki Hakas Muhtar eyaletinde yaşayan Abakan Türklerinden (Hakas'lar) bir boyun adı. Kızıllar Yüs bozkırında Ak ve Kara Yüs boylarında bulunurlar. Kaç Türklerinin komşularındandırlar (bk. ABAKAN). Kırgız, Teleüt ve Yenisey-Ostyakları karmasından türedikleri ileri sürülür. Sayıları 20 000 kadardır. Konuştukları ağız Hakas Türkçesinin dördüncü dalıdır. Sagaylarınkinden ayrılır ve Kaçlarınkine yaklaşır. Kızılların başlıca özellikleri, bağlı oldukları Abakan Türkleri gibi destan türünden edebiyatlarının zengin oluşu, kahramanlık efsaneleriyle maceraları manzum bir şekilde anlatmalarıdır. Halk ozanları vardır. (M)

KIZILLAŞMA i. (*kızıllaşmak*'tan *kızıllaşma*). Atmosfer suyunun siyah karamika billûrlarının bozuşarak altın sarısı rengini alması. (L)

KIZILLIK i. (*kızıl*'dan *kızıl-lık*). Kızıl olma hali. Sabahleyin ve akşamleyin güneşin doğduğu veya battığı yerde meydana gelen hafif kızıl renk: *Bir sabah kızıllığında / Yola çıkarım Uzunköprü'den* (O. V. Kanık).

— Bot. *Kızıllık otu,* sığırdiligillerden, menekşeye benzeyen, beyaz veya menekşe rengi çiçekli, sürgüne karşı kullanılan ot, karakafes otu. (M)

Kızılmescit veya **Hüseyinağa mescidi,** İstanbul'da Draman'da, Tercümanyunus sokağında; Hüseyin Ağa tarafından yaptırıldı. 1916 yılında yangın geçirdi. Onarıldıysa da, kullanılmaz haldedir. (M)

Kızılmescit veya **Kiremitçisüleyman mescidi,** İstanbul'da Eyüp semtinde Kalenderhane ve Kızıldeğirmen sokağında; Kiremitçi Süleyman Çelebi tarafından yaptırıldı (1581). Duvarları kâgir ve çatısı ahşaptır. Minaresi tuğladandır. (M)

KIZILMEŞE bls. i. Bot. *Kızılmeşe,* özellikle Cezayirde rastlanan yüksekliği 4 m'yi geçmeyen çalı görünüşünde meşe. (L)

Kızıl meydan, esk. rusça **Krasnaya Ploşçad** («güzel meydan»), Moskova'nın en büyük meydanı. Kremlin'in önünde. Eskiden, şehrin merkezinde büyük bir pazar yeri ve Moskova'yı Rusya'nın başlıca şehirlerine bağlayan karayollarının kavşağıydı. XVI. yy.da meydanı Kremlin'den ayıran hendeğin üzerinde, Kurtarıcı kapısı ve meydanın güneyinde çar *ukaz*'larının okunduğu, parmaklıkla çevrili taş bir tribün (Lobnoye Myesto) yükseliyordu. Şehirdeki bütün önemli olaylar Kızıl meydanda geçerdi. Bugün de halk gösterileri bu meydanda olur; 1 mayıs ve 7 kasımda sovyet ordusu burada resmigeçit yapar. Kızıl meydanın güneyinde Mutlu-Vasiliy kilisesi yükselir. Meydanın doğu yanında Rusların *Ryadıy* («diziler») adını verdikleri ticaret galerileri yer alır. 1953'te bunlar yeniden düzenlenerek S.S.C.B.'nin en büyük mağazaları olan Büyük Devlet mağazaları (GUM) haline getirilmiştir. Kuzeyde 1875 ile 1883 arasında inşa edilen tarih müzesi yükselir. A. Şçusev'in planlarına göre yapılmış (1924) olan Lenin'in anıtkabri de Kızıl meydan yakınındadır. (L)

Kızılminare mescidi veya **Kiremitçibaşı mescidi,** İstanbul'da Horhor caddesinde; Fatih Sultan Mehmed'in kiremitçibaşısı Mehmed Çelebi tarafından yaptırıldı. 1717 Yılında yangın geçirdi. Halil Ağa tamir ettirerek mimber de koydurdu. Kızılminare ismini alışı, minaresinin şerefeye kadar olan kısmının kırmızı tuğladan olmasındandır. (M)

Kızılminare mescidi veya **Kiremitçi mescidi,** İstanbul'da Hasköy semtinde, Kalaycı sokakta. Ahmed Ağa tarafından yaptırıldı (1591). Mimberini Esadullah Ağa koydurdu. 1889'da Abdülhamid II yeniletti. Duvarları kâgir, çatısı, mahfeli ve mimberi ahşaptır. Minaresi kırmızı tuğladandır. İlk yaptıran avlusunda gömülüdür. (M)

KIZIL MOLLA (Abdurrahman bin Seydi Ali), türk bilgini (Amasya ?-öl. 1575). İbni Kemal ve Sadi Çelebi'den ders aldı. Rumeli kazaskeri oldu. İstanbul'da Emirbuharî

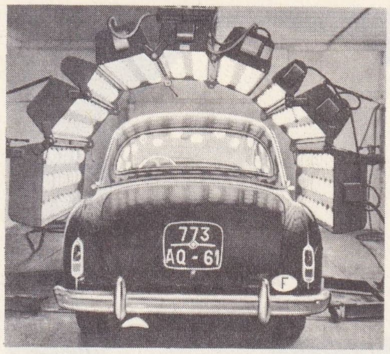

kızılötesi (veya kızılaltı) ışınlarla kurutma

türbesi yakınında mektebi vardır. Mektebi yanına gömüldü. Eserleri: *Şerhül'l-Hidaye; Haşiye-i İnaye; Haşiye-i Kamus.* (M)

KIZIL MOR bls. i. Foto. Renkli fotoğraf metotlarının uygulanmasında yeşili tamamlayan renk. (L)

Kızıl muhafızlar, Mao Çe - tung tarafından yürütülen anti - revizyonist kampanyanın desteklenmesi amacıyle başlatılan çin gençlik hareketi.

Genellikle yirmisini aşmamış binlerce liseli, üniversiteli, işçi ve köylü genci bünyesinde toplayan *kızıl muhafızlar* hareketi, ilk olarak 1964'deki Komünist Gençlik Birliği kurultayında ortaya çıktı. Bu kurultayda Mao Çe - tung, Çin'in revizyonizm ve kapitalizme karşı savunulmasında gençlere görev verileceğini söylemişti. Merkez komitesi yenileştirilen Birlik, 1964'ten sonra etkisini bütün gençliğe yayma görevini yüklendi. Devrimin esas gücü olarak bu proleter unsurlara dayanan Birlik ilk iş olarak 1965'te öğretmenlerin sosyalist bir eğitim vermelerini zorunlu kıldı. Bundan sonra da, 1966 ağustosundan itibaren gelişen ve savunuculuğunu ve sözcülüğünü Kızıl muhafızların yaptığı, Kültür ihtilâli, aralık 1965'te ilân edildi. Bk. ÇİN. (L)

Kızıl Ok nişanı, ispanyol nişanı (1937). İspanyol milletine hizmet etmiş İspanyollara ve yabancılara verilen en büyük ödüldür. Beş sınıfa ayrılır. Alâmeti: bir boyunduruk üzerine tünemiş imparatorluk kartalı ve *Cesasis Cesari, Dei Deo* («Sezar'ın hakkını Sezar'a, Tanrı'nın hakkını Tanrı'ya») ibaresiyle birlikte kırmızı mineli oklar. Tam ortasından boylamasına bir siyah çizgiyle kesilen kırmızı kurdele. (L)

KIZIL ORDA, S.S.S.C.B.'de (Kazakistan) şehir, Siriderya'nın sağ kıyısında; 66 000 nüf. Besin sanayii. Siriderya üzerinde baraj. (L)

Kızılören. Arkeol. Kastamonu yakınında, paleolitik istasyon. Enver Bostancı tarafından 1951'de şölyen tipinde bir el baltası ve sileksten bir mikokien âlet bulundu. (M)

KIZILÖREN, İç Anadolu bölgesinde (Kayseri ili, İncesu ilçesi) köy; 4 029 nüf. (1965). Belediye. (M)

KIZILÖREN, İç Anadolu bölgesinde (Konya bölümü, Konya ili, Merkez ilçesi) bucak; 10 710 nüf; 9 köy. — *Bucak merkezi (esk. Kızılviran),* 1 950 nüf. (1965). Loras dağının batı eteğinde; yüksl. 1 500 m. Konya-Beyşehir yolunun 38. km'sine 2 km'lik düzgün bir yolla bağlıdır. (M)

KIZILÖTESİ i. Fiz. Bk. KIZILALTI.

KIZILÖZEN («Kızıl ırmak»), fars. **Sefid Rud,** Azerbaycan'da ırmak, İran Azerbaycanı'nın güney kısmından doğan kolların birleşmesiyle oluşur, Gilân bölgesinde Hazar denizine dökülür; uzunluğu 500 km. İlkbaharda kabaran suları, yaz sonuna doğru azalır. Azerbaycan ve Gilân bölgelerinde sulama yoluyle faydalanılır. Denize döküldüğü kesimde tutulan balıklardan havyar çıkartılır. (M)

KIZILSAP bls. sıf. ve i. Açık eflatun (renk). (M)

KIZILSU, Doğu Anadolu bölgesinde (Siirt ili, Şırnak ilçesi) bucak; 5 903 nüf. (1965); 18 köy. — *Bucak merkezi,* 379 nüf. (1965). Şırnak'ın 42 km güneybatısında; yüksl. 800 m. (M)

Kızılsu barajı, Burdur ilinde, Kestel çayı

Foto. Mazda (LAROUSSE)

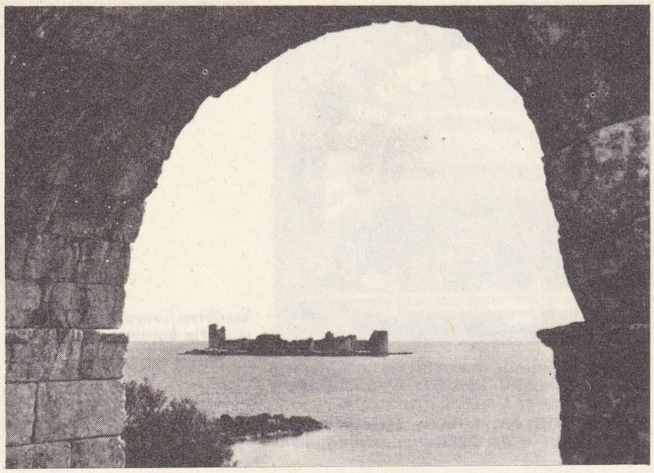

Kız kalesi

üzerinde, toprak dolgu tipinde yapılmış sulama barajı (1965). Temelden yüksekliği 8 m; talvegden yüksekliği 7,80 m; kret uzunluğu 618 m; dolgu hacmi 126 000 m³; faydalı hacmi 2 000 000 m³. Barajdan yararlanılarak sulanacak arazi 200 dekar olarak hesaplandı. 1 682 000 T.L.'ye mal oldu. (M)

KIZILTEPE, esk. **Koçhisar,** Güneydoğu Anadolu bölgesinde (Dicle bölümü, Mardin ili) ilçe merkezi küçük şehir; 16 300 nüf. (1970). Mardin-Urfa yolunun 27. km'sinde; yüksl. 500 m. Ortaçağ'da özellikle Artukoğulları zamanında Diyarbakır - Musul ve Urfa - Musul yolu üzerinde önemli bir ticaret merkeziydi. Artukoğullarından kalma Ulucami'nin kalıntıları şehrin kuzeybatısındadır. — *Kızıltepe ilçesi,* 1 403 km², 53 295 nüf. (1970). Merkez ve Şenyurt bucakları; 98 köy. Tahıl tarımı. Hayvancılık. (M)

kızlarağası

KIZILTI i. (*kızıl*'dan, *kızıl-tı*). Hafif kırmızılık, solgun kızıl, bir yere akseden kızıllık: *Pencerenin önünde ayakta duruyor, akşamın denizdeki son kızıltılarını seyrediyordu* (R.N. Güntekin). [M]

KIZILTOPRAK, İstanbul'un Anadolu yakasında semt, tren istasyonu. Ortasından Bağdat caddesi, kuzeyinden de Kayışdağı caddesi geçer. — *Kızıltoprak bucağı,* Kadıköy ilçesi içinde yer alır. Kadıköy merkez bucağından Kurbağalıdere, Erenköy bucağından Etemefendi caddesiyle ayrılır. Güneyde denizle sınırlıdır. Bucak sınırları Kızıltoprak'tan başka Kalamış, Fenerbahçe, Feneryolu, Fikirtepe, Çiftehavuzlar, Caddebostan, Göztepe ve Merdivenköy semtlerini de içine alır; 46 364 nüf. (1965). [M]

Kızılviran. Arkeol. Konya'nın 20 km kadar batısında höyük; 1951-1958 yılları arasında J. Mellaart tarafından Konya ovasında yapılan yüzey araştırmasında tespit edildi ve araştırıldı. Erken ve Geç Kalkolitik devreye ait iskân gösterir. (M)

KIZILYAKA, Akdeniz bölgesinde (Konya ili, Karaman ilçesi) bucak; 8 035 nüf. (1965), 11 köy. — *Bucak merkezi,* 1 317 nüf. (1965). Karaman'ın 36 km batısında; yüksl. 1 350 m. (M)

Kız kulesi

KIZILYAPRAK blş. i. Bk. AGRİMONİA.

KIZIL YARA blş. i. Bk. ŞİRPENÇE.

KIZILYÜRÜK blş. i. *Halk dili. Eşanl.* YILANCIK.

KIZIŞIK sıf. (*kızışmak*'tan *kızış-ı-k*). Kızışmış olan, şiddetli: *Kavganın en kızışık anı.* (M)

KIZIŞMA i. (*kızışmak*'tan *kızış-ma*). Kızışmak eylemi ve işi; kızışmış hale gelme.

— Deric. Ham derinin çürümeğe başlayarak bozulması: *Kızışma derinin iyi korunmamasından ileri gelir ve kılların gevşemesine yolaçar.* Bk. ANSİKL.

— Zır. Tanelerin, tahılların v.b. ısınması.

— ANSİKL. Deric. ve Tekst. Çok eskiden derileri kıllarından temizlemek için uygulanan *kızışma* metodu, çürümeğe başlayan deride kılların gevşeyerek, kolayca yolunacak duruma gelmesi temeline dayanır. Bu usul, koyun derilerindeki proteinlerin kabarmasına yolaçar; bu amaçla deriler önce soğuk suya daldırılır, sonra yumuşatmak ve yünlerindeki pisliklerden temizlemek için, makineden geçirilir. Deriler yeniden suya basıldıktan sonra, «etüv» denen ve ısı derecesi 180°C olan çok nemli karanlık odalara asılır. Bu «etüvleme», proteinleri iyice şişirir. İki ile sekiz gün sonra yün, derinin üzerinde kabararak kalkar, elle veya makineyle kazınarak toplanır. Cinsine göre ayrılır, yıkanır ve kurutulur; yağının alınması için özel bir kısma gönderilir. Yünü alınmış *tamtola* koyun derileri değnekler üzerine gerilerek yüksek sıcaklıkta kurutulur ve meşin yapımı için sepicilere (tabaklara) gönderilir. (LM)

KIZIŞMAK geçz. f. (*kızmak*'tan *kız-ı-şmak*). Çok ısınmak: *Güneş oldukça kızışmış, beni yormuştu sıcak.* (M. Â. Ersoy). ‖ [Bitkiler için] Rutubet ve mikropların etkisiyle çürürken ısınmak. ‖ *Mec.* Şiddetlenmek: *Buna rağmen gündüz çok kızışmış olan dövüşmenin tesiriyle, ortalıkta sükûnet temin edilemiyor...* (N. Araz). ‖ Coşmak, gayrete gelmek, hızlanmak, hareketlenmek: *Bir iki saat içinde balo kızıştı* (H.R. Gürpınar). ‖ [Hayvan için] Cinsel isteği azgınlık halini almak: *Boğa kızıştı.*

◆ **Kızıştırmak** geçl. f. Kızışmasına sebep olmak. ‖ *Mec.* Gayrete getirmek; isteklendirmek: *İbtida mübarizler, meydana çıkıp da halkı cenge kızıştırmak âdet iken ...* (Cevdet Paşa). [M]

Kız kalesi, Mersin-Silifke yolu üzerinde, deniz içindeki kale. Kıyıdaki Korykos şehrini denizden gelecek bir tehlikeye karşı korumak için yapıldı. Kuzey ve güney uçlarda kuvvetli iki kulesi vardır. Cephesinin uzunluğu 250 m'dir. Önceleri Ermenilerin elinde idi. Sonra Kıbrıs krallarının eline geçti. 1448 Yılında Karamanoğullarından İbrahim Bey tarafından zaptedildi. Yeniden tamir ve tahkim edildi. Osmanlı tarihi yönünden çok büyük önemi vardır. Fatih Sultan Mehmed'in oğlu Cem Sultan burada hayatının en zor günlerini geçirdi. (M)

KIZKARDEŞ blş. i. Bir kimseye göre, kendi ana-babasından doğan kardeşlerinden kız olanı: *Pakize teyze Mehmet Beyin zevcesinin [...] kızkardeşi idi* (Vâ-Nû). *Kızkardeşini alıp eve dönen bir insanın yüzü böyle olmazdı. Hiç böyle olmazdı* (Sabahattin Ali).

— Etnol. *Kızkardeş ailesi,* bir kızkardeşler grubunun, çocuklarıyle birlikte ağabeylerinin yetkisi altına verildiği aile. (Bu aile tipi bazı malavi kavimlerinde yaygındır.) [ML]

Kız kulesi, İstanbul boğazında, Harem ile Salacak kıyıları yakınında, kayalık üzerinde, deniz feneri; yüksl. 18 m. M.Ö. 410 yılında atinalı kumandan Alkibiades, Salacak kıyısı yakınında Karadeniz'den gelen gemileri kontrol altında bulundurmak amacıyle, Salacak kıyısı yakınında bir taş kule yaptırmıştı. Bizans imparatoru Aleksios Komnenos bu kontrol kulesini kale şekline çevirdi. İstanbul'un Türkler tarafından alınışından sonra tekrar kule haline getirildi. Bir yangın sonunda yanınca, Ahmed III devrinde taştan yapıldı. 1857'de Fenerler idaresine verildi.

Kız kulesi hakkında, halk arasında söylenen çeşitli efsaneler vardır. En eski söylentiye göre mitoloji kahramanlarından Leandros, sevgilisi Hero'ya kavuşmak üzere boğazı geçerken kız kulesi civarında boğulur. Hatırasına bu anıt yaptırılır. Bir kâhin, imparator Kostantin'in kızının yılan sokmasıyle öleceğini bildirir. Kostantin deniz ortasına yaptırdığı kuleye kızını saklar. Fakat, kaderin önüne geçemez. Kuleye gönderilen bir üzüm sepetine saklanan yılan kızı sokar ve öldürür.

Bir başka söylentiye göre, halk kahramanı Battal Gazi, İstanbul'u almak için Tekfur sarayının karşısında yedi yıl bekler. Fakat asıl bekleyişinin sebebi Üsküdar tekfurunun kızına âşık olmasıdır. Battal, Şam fethi için buradan ayrılınca, imparator tekfurun kızını saklamak üzere Kız kulesini yaptırır. Seyyid Battal, Şam'dan dönünce kuleyi basar; kızı ve hazinesini alır, kaçırır. (M)

KIZKUŞU blş. i. Zool. Madenî parıltılı, koyu yeşilimsi esmer kuş; göğsü ve başının yan tarafları beyaz, kanatları siyah-beyaz ve çok geniştir; başında dik ve uzun bir tepelik bulunur. (İlmî adı *Vanellus.* Yağmurkuşugillerden.)

— ANSİKL. *Kızkuşu* (*Vanellus vanellus*) Avrupa'da ve Asya'nın büyük bir kısmında bulunur. Küçük topluluklar halinde yuva yapar; çayırlarda, bataklıklarda, fundalıklarda ve tarlalarda dolaşır; kışın büyük sürüler meydana getirir. Hollanda gibi bazı ülkelerde yumurtaları çok tutulur. Bu yüzden oralarda bunların toplanması sıkı şekilde yasaklanmıştır. Kızkuşu kendi cinsinin tek türüdür. Böceklerle beslenir, kışın Akdeniz ülkelerine ve Güney Asya'ya göç eder. (L)

KIZLARAĞASI blş. i. Teşk. tar. Osmanlı devletinde sarayın haremi hümayun denilen kadınlar kısmının ve bütün enderun ağalarının en büyüğü. Bk. DÂRÜSSAADE *ağası.* (M)

Kızlarağası hamamı, İstanbul'da Aksaray'da hamam; kızlarağası Abbas Ağa tarafından yaptırıldı (1669-1670). Plan düzeni Mimar Sinan'ın Ayasofya hamamı ile büyük benzerlik gösterir. Erkek ve kadınlar kısmı 60 m uzunluğunda bir ana eksen üzerindedir. Köşelerdeki kademeli stalaktit sıralarıyle sekiz köşe elde edilmiş ve kubbe bunun üzerine oturtulmuştur. Kubbe üzerine düzgün bir şekilde sıralanmış pencereler vardır. (M)

KIZLIK i. (*kız*'dan *kız-lık*). Cinsî birleşmede bulunmamış kızın durumu, erdenlik, kız olma hali. (*Eşanl.* BEKÂRET.) ‖ Sıf. Bir kadının evlenmeden önceki çağına ait: *İşte bu oda onun kızlık odası* (M. Ş. Esendal). ‖ *Kızlık adı,* bir kadının evlenmeden önce taşıdığı soyadı.

— Anat. *Kızlık zarı,* erden kızlarda döl yolu ağzını daraltan zar. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Anat. Şekli ve kalınlığı çok değişik olan *kızlık zarı* çoğunlukla yarımay şeklindedir, döl yolu ağzının kenarına yapışır. İlk cinsel temasta bu zar yırtılır, «kızlık zarı lopçukları» denilen parçalara ayrılır. Doğumda bu yırtıklar daha da derinleşerek kızlık zarı lopçuklarının yerini kızlık zarı artıkları alır. Bazı kadınlarda kızlık zarı doğuştan hemen hemen yok gibidir; bazılarında ise, ileri derecede esnek olur ve yırtılmadan cinsel temasların devamını mümkün kılar. Demek oluyor ki, kızlık zarı erdenlik için tam bir ispat aracı değildir; yokluğu erdenliğin kaybolduğuna işaret sayılmazsa da kızlık zarı lopçuklarının varlığı erdenliğin ortadan kalktığına, kızlık zarı artıkları ise kadının bir doğum yapmış olduğuna çok sağlam birer tanıktır. (LM)

KIZMA i. (*kızmak*'tan *kız-ma*). Kızmak eylemi. ‖ Isıtılan maddenin çok ısınması. ‖ *Mec.* Sinirlenme, öfkelenme: *Bize kızması, evine konuk gitmediğimizden besbelli* (Kemal Tahir). ‖ *Halk dili.* [Dişi kuş için] Kuluçka isteme. ‖ [Dişi hayvan için] Çiftleşmek isteme.

— Mekan. Soğutma veya yağlama eksikliği yüzünden aşırı derecede ısınan bir sürtünme veya rulman parçasının (mafsal, dingil yatağı v.b.) durumu. Bk. SARMA. (M)

KIZMAK geçz. f. Isıtılan bir maddenin sıcaklığı çok artmak, çok ısınmak: *Yağ kızdı.* ‖ Geçl. f. *Mec.* Öfkelenmek, sinir-

Foto. Turizm-Tanıtma, N. Erkılıç, Hürriyet arşivi (MEYDAN)

lenmek: *Şüphesiz ki o yazılara kızdım. Aleyhimde söylenirse elbette kızarım* (A.H. Tanpınar). — *Söylediğime bu kadar kızacak ne var Rabia Hanım?* (H.E. Adıvar). *Birdenbire kızdı ... Olmaz! ... Dedi* (Ahmed Rasim). ‖ *Halk dili.* [Dişi kuşlar, tavuk v.b. için] Zamanı gelince kuluçkaya yatmak istemek. ‖ [Dişi hayvan için] Eş, erkek isteme.

— DEY. *Gözü kızmak* (veya *dönmek*). Bk. GÖZ. (M)

KIZMEMESİ blş. i. Bk. GREYPFRUT.

Kıztaşı, İstanbul'da, Fatih ilçesi, Malta semtinde, bir meydanın orta yerinde yükselen taş. Üç basamaklı bir kaide üzerinde, granit sütundan ibaret bir anıttır. Yüksekliği 10 m. Bizans imparatorlarından Markianos (450-457) devrinde yapıldı. Kitabesinde, «sütunun üzerindeki imparator Markianos'un heykeline bak. Tatianus'un bu eserini, Dacius ilâhlara üç defa armağan etti» yazılıdır. Üstte korinthos üslûbunda bir büyük başlık ve başlığın üzerinde de melek tasvirleri vardır (M)

Kİ edat. (fars. *ki*). 1. Bir cümledeki bir isim veya zamiri bir cümleciğe bağlar ve o cümleciğin öznesi olur: *Bir öğrenci ki ders çalışmaz mutlaka sınıfta kalır.* 2. Bir cümleyi özne ve nesne durumunda olan bağımlı bir cümleye bağlar: *Sanırım ki gelecek. İnanıyorum ki bu iş olacak.* 3. «Öyle, o kadar» gibi öğelerle birlikte kullanılarak sonuç bildiren bir cümleye geçişi sağlar: *Öyle bir düştü ki dizleri parçalandı. Deniz o kadar güzeldi ki soyunup girdim.* 4. İki eylemin aynı anda gerçekleşmesi sonucunda meydana gelen şaşkınlığı belirtir: *Bir de baktım ki herkes gitmiş. Perdeyi açtım ki sabah olmuş.* 5. İkinci cümledeki eylemin birinci cümledeki eylemin sebebi olduğunu belirtir: *Herkes uyumuş olmalı ki ışıklar sönmüş. İlâç tesir etmiş olmalı ki çocuk iyileşti.* 6. Amaç belirtir: *Size uğradım ki bu haberi vereyim. Eve gittim ki elbisemi değiştireyim.* 7. İki cümlede anlatılan durumların uyuşmazlığını belirtir: *Çiğ yemedim ki karnım ağrısın. Uyanamadım ki erken geleyim.* 8. «Bilmem» kelimesinden sonra kullanılarak tereddüt belirtir: *Bilmem ki ne yapmalı. Bilmem ki nasıl söylesem.* 9. Yakınma, yerme v.b. belirtir: *Ona da inanılmaz ki! Bu filim de seyredilmez ki!* 10. «Öyle, bir, öyle bir, o kadar» gibi öğelerle birlikte eyleme aşırılık değeri veya isme üstün nitelik kazandırır: *Öyle güldük ki! O kadar şaşırdım ki! Bir kravat aldım ki! Öyle bir manzara ki!* 11. Kuşku, korku anlatır: *Acaba bize kıyarlar mı ki? Esirleri kurşuna dizerler mi ki?* (M)

-Kİ , -KÜ ek. İsimden isim yapma eki. Asıl görevi zamir ve sıfat olarak kullanılan isimler yapmaktır: *beri-ki; demin-ki; dün-kü; karşı-ki* v.b. Bağlandığı isimlere, bulunma, bağlılık, aitlik v.b. anlamlar verir. Bk. AİTLİK *eki.* (M)

KİA - HSİNG, ing. **Kashing,** Çin'de (Çökiang) şehir, Büyük Kanal kıyısında; 78 300 nüf. Dokuma sanayii. (L)

KİA-MU-SI, Kuzeydoğu Çin'de (Hey-lung -kiang) şehir, Sungari'nin sağ kıyısında; 146 000 nüf. Kâğıtçılık. Kereste sanayii. (L)

KİANG ÇİNG, çinli kadın siyasetçi (doğ. 1917'den önce). Eski bir tiyatro oyuncusu ve Mao Çe-tung'un karısı. Mao'nun «Kültür devrimi» sırasında siyasete atıldı, Kızıl muhafızları büyük bir içtenlikle destekledi (ağustos 1966). Kültür Devrimi komisyonu başkanı Çen Po-ta'nın birinci yardımcısı oldu. Silâhlı kuvvetlerin kültür işleri danışmanlığına tayin edildi. (L)

KİANG-MİN, ing. **Kongmoon,** esk. **Sûnvey,** Çin'de (Guang-dung) şehir, Si-kiang deltasının batı kolu kıyısında; 85 000 nüf. Tarım merkezi. (L)

KİANGSİ, Güney Çin'de il, Yang-dzı'nın güneyinde; 18 610 000 nüf. Merkezi *Nançang.*

İlin kuzeyinde P'o-yang ırmağının kolu olan Gan-kiang alüvyonlu alçak ovalar bölgesini akaçlar. Bölgenin çevresindeki güney-batıdan-kuzeydoğuya yönelen tepelerde çay yetiştirilir. Orman da önemli bir gelir kaynağıdır: cilâ keresteleri, abanoz ağacı kerestelerı. Güneye doğru şekerkamışı, tütün ve turunçgiller ortaya çıkar. Yang-dzı'ya geniş bir şekilde açılan Kiang-si'den Kiou-kiang-Nançang-Şanghay demiryolu geçer; il, güneyde Yukarı Kiang-Kiang ve Meg-ling geçiti aracılığıyla Guang-dung vâdilerine de bağlıdır; fakat başlıca ulaşım yolu Gang-kiang'dır. King-dı-Un'da yüz yıldan beri yapılan porselen imalâtının hammaddesi olan kaolin yataklarının bugün tükenmiş olmasına karşılık, maden kömürü, demir ve demirsiz madenler (manganez) işletilmesine devam edilmektedir. Yang-dzı kıyısında bir demir-çelik merkezi kurulması sayesinde bu madenlerin işlenmesine başlanmıştır. (L)

KİANGSU, Orta Çin'de il, Çin denizi kıyısında; 45 320 000 nüf. Merkez, *Nankin.* (Kiangsu «ırmaklar kavşağı» demektir, çünkü Yang-dzı ile Huay, denize ulaşmadan önce burada birleşir.) Kiangsu, büyük bir kısmı yakın tarihlerde Yang-dzı, Huay ve birçok küçük kıyı ırmağının getirdiği alüvyonlar sayesinde kazanılan alçak bir bölgedir. Kıyıları çok alçak ve kumluktur; tuzlalar çoktur. Her kısmında suya rastlanır: ırmak kolları, kıyı gölleri, Hung-dzı ve Tay-Hu gibi bazıları çok büyük olan göller.

Kiangsu, Çin'in tahıl ambarlarından biridir: Huay'ın kuzeyinde mısır, soya, kış buğdayı, kaoliang ve hintdarısı ekilir; bu ırmağın güneyinde pirinç tarımı başlar. Pamuk ise kıyı bölgelerinin kumlu ve tuzlu topraklarında yetiştirilir. Kıyıda bir orman şeridi meydana getirilmesinin (tayfunlara karşı) ve Huay üzerinde başlanan hidrolik düzenlemelerin ekonomiyi geliştirmesi beklenmektedir.

Kiangsu, Çin'in büyük sanayi bölgelerinden biridir; bu özelliğin sebepleri tarihî (öteden beri bir güney sermayesinin varlığı) ve coğrafîdir (tarım hammaddeleri ve Büyük kanalın yoğun bir nüfusun yaşadığı çok faal bölgeleri akaçlaması.) Çeşitli imalât sanayiinin yerleştiği birçok büyük şehir yoğun bir ticaretin uğrak merkezleridir; bazıları (msl. Şanghay) milletlerarası rol oynar. (L)

KİANİS. Esk. coğ. Anadolu'da Bithynia bölgesinde şehir. Aristoteles'e göre adını Miletos'lu kolonicilerin başkanı olan Kios'tan (Gemlik) aldı. (M)

KİA-Yİ, Tayvan'da şehir, adanın merkezinde. (L)

KİBAR sıf. ve i. (ar. *kibr*'den *kibâr*, büyükler'den). Davranış ve duygu bakımından ince, nazik, zarif (kimse): *Bilmem neden, bu kibar tavırlı, tatlı sesli adamla gevezelik etmek hoşuma gidiyordu* (R. N. Güntekin). ‖ Şık, seçkin, değerli (şey): *Az, ama kibar eşyası vardı* (Y. Z. Ortaç). ‖ Zengin, yüksek tabakaya mensup, soylu (kimse): *Küçük bir memur olan babasıyle anası birbiri arkasına ölünce onu Bakırköy'de kibar bir aileye evlâtlık vermişler* (R.N. Güntekin).

— ÇEŞ. DEY. *Kibar düşkünü*, refahını, zenginliğini, itibarını yitirmiş: *Hepsi şehrin eski ve itibarlı ailelerinden oldukları için, bugün kibar düşkünü bile olsalar, eski nüfuzlarını devam ettirmek isterler* (Sabahattin Ali). ‖ *Kibar hırsız*, şık ve iyi giyinerek başkalarının güvenini kazanan dolandırıcı. ‖ *Kibar illetine* (veya *hastalığına*) *uğramak*, kendini gereksiz ve aşırı kibar görünmeğe zorlamak. ‖ *Kibar lokması*, büyük, görkemli, tantanalı şey. ‖ *Kibarlar âlemi*, toplumun üst tabakası, yüksek sosyete. ‖ *Cumartesi kibarı*, cumartesi günü iyi ve temiz giyinen yahudi fakirleri için kullanılır.

— *Esk.* Büyükler, ulular, seçkinler: *Ba'dehu [...] kariyesi eşrafından ve kibâr-ı ensardan Sa'd İbni-ür-Rebi (R.A.) Hazretlerinin hanesine gitti* (Cevdet Paşa). ‖ *Kibâr-ı müderrisîn*, seçkin müderrisler, değerli müderrisler. ‖ *Kibâr-ı rîşat*, iri ve sert kıl veya tüy. ‖ *Kibâr ü sıgâr*, büyük küçük, herkes: *Dünya o fenâhâne ki şeklinde bekâ yok / Bir yer ki kibârında, sıgârında hayâ yok* (Kemalzade Ekrem). ‖ *Âlem-i kibâr*, kibarlar âlemi, yüksek sosyete: *Tamamen âlem-i kibara iddiayı mensubiyet edecek kadar* (H. Z. Uşaklıgil). ‖ *Ashâb-ı kibâr*, Hz. Muhammed'in seçkin arkadaşları, dostları: *Şer' hıfzında etemm-i mucizat-ı Mustafa / Din zuhurunda şerik-i ecr-i ashab-ı kibar* (Fuzuli). ‖ *Enbiyâ-yı kibâr*, ulu, yüce peygamberler. ‖ *Ricâl-i kibâr*, büyük adamlar. ‖ *Kelâm-ı kibar.* Bk. KELÂMIKİBAR.

«Kibarlık Budalası»
Moreau le Jeune'ün gravürü

◆ **Kibarâne** zf. *Esk.* Kibar olana yakışacak biçimde: *Kendine parlak ve asil hayat-ı kibârâneyi açacak bu izdivacı ...* (H. Z. Uşaklıgil).

◆ **Kibarca** zf. Kibar olana yakışacak biçimde, nazikçe, incelikle: *Büyücek bir kadife kutuyu uzattı. Ülfet bunu kibarca kabul etti* (Ahmed Rasim).

◆ **Kibarzâde** blş. i. *Esk.* Kibar çocuğu, soylu aileye mensup kimse. (M)

KİBAR (Osman), türk belediyecisi (Selânik 1909). Fevziye lisesiyle Robert kolejde okudu. Tüccarlık, fabrikatörlük, Sanayi odası başkanlığı ve Ticaret Borsası İdare meclisi üyeliğinde bulundu. İzmir belediye başkanlığına seçildi (1963). [M]

KİBARA i. Bot. Yaprakları karşılıklı, çiçekleri yaprakların koltuğunda veya dal ucunda, talkım halinde bulunan ağaç. (İndonezya'da yetişen on iki türü bilinir. *Monimiaceae* familyasından.) [L]

KİBARLAŞMAK geçz. f. (*kibar*'dan *kibar-la-ş-mak*). Kibar hale gelmek, kibarlık kazanmak: *Kibarlaşmıştı; en düşmüş kadın bile böyle iyi şeyler düşününce kibarlaşabilirdi* (R. H. Karay). [M]

KİBARLIK i. (*kibar*'dan, *kibar-lık*). Kibar olma hali; incelik, zarafet. ‖ Kibar olana yakışacak biçimdeki söz veya davranış.

kibritotu

— ÇEŞ. DEY. *Kibarlık budalası*, kibar görünmek isterken gülünç duruma düşen kimse. ‖ *Kibarlık düşkünü*, kibarlığa, inceliğe aşırı derecede önem veren. ‖ *Kibarlık taslamak*, kibar olmadığı halde kibar gibi görünmeğe çalışmak. ‖ *Üstünden* (veya *paçalarından*) *kibarlık akmak. Teklz.* Aşırı derecede kibar davranmak. ‖ *Kibarlığı tutmak*, kibar tavrı takınmak. (M)

Kibarlık Budalası (*Le Bourgeois Gentilhomme*), Molière'in beş perdelik baleli komedisi. Oyunun müziğini Lully hazırladı. Eser 14 ekim 1670'te Chambord'da, aynı yılın 29 kasımında Paris'te, Palais-Royal tiyatrosunda oynandı. Parisli zengin burjuva M. Jourdain'in tek isteği tam bir kibar olmaktır. Bu yüzden kendine eskrim, müzik, dans ve felsefe öğretmenleri tutar. Kibar sınıftan olmadığı için Cléonte'a kızını vermez. Buna karşılık saray çevrelerinde kendisinden bahseden Dorante'a seve seve borç verir, Dorimène'in gönlünü etmek için de kesenin ağzını açmaktan çekinmez. Ama Cléonte'un oda uşağı Coville bir plan hazırlar: zengin burjuvanın asalet merakından faydalanmak için, elçi kılığına girerek türk padişahının oğlunun kızına âşık olduğunu ve onunla evlenmek istediğini söyler. Biraz sonra da şehzade kılığında Cléonte gelir ve sahte unvanı sayesinde evlenme iznini koparır. Görüldüğü gibi oyunun konusu çok basittir; fakat Molière kişilerini hafızalarda yer edecek şekilde can-

Foto. LAROUSSE

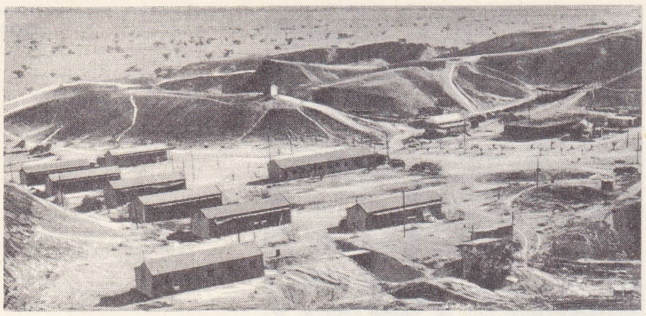

kibutz

landırmayı bilmiştir. (→ Bibliyo.) [L]

Kibar Yosmalar (*Le Demi-Monde*), A. Dumas fils'in komedisi (1855). Uygunsuz bir hayat süren Ange baronesi, M.de Nenjac adlı bir zenginle evlenmeyi kurar, ama Olivier de Jalin onun çevirdiği dolapları açıklar. (L)

KİBER i. (ar. *kibr*'den, *kiber*). *Esk.* Büyüklük, büyük olma hali. ‖ Yaşlılık, ihtiyarlık. ‖ Kibirlilik, büyüklenme, gururluluk. (*Zt.* SIGAR.) ‖ *Sinn-i kiber,* yaş büyüklüğü, (birinin) yaşının büyük olması hali. (M)

KİBERNETİK i. Bk. SİBERNETİK.

KİBİR veya **KİBR** i. (ar. *kibr*). Büyüklük, ululuk, azamet. ‖ Büyüklük taslama, kendini üstün sayma, büyüklenme: *Terkeyleye kibir ile inadı / Hasretmeye nefse itimadı* (Ziya Paşa). ‖ Gurur, onur: *Vehbi'nin, hoşuna giden bir hali de kibir ve inadıdır. O kocaman bir erkek kadar kafa tutmasını bilir* (R. N. Güntekin).

— ÇEŞ. DEY. *Kibirine dokunmak,* gururunu zedelemek: *Para lâfı Efruz Beyin kibrine dokundu* (Ömer Seyfeddin). ‖ *Kibirine yedirememek,* gururuyle, onuruyle bağdaştıramamak: *Artık kurtuluş çaresi kalmadı. Ondan kaçınmak, korkmak dünyada kibrime yediremeyeceğim şey* (R. N. Güntekin). [M]

KİBİRLENMEK dönşl. f. (*kibir*'den *kibirle-n-mek*). Büyüklenmek, kendini başkalarından üstün saymak: *İçinde, kibirlenmeye benzer bir rahatlık duyduğu bile söylenebilir* (Kemal Tahir). [M]

KİBİRLİ sıf. (*kibir*'den, *kibir-li*). Büyüklenen, başkalarını horgören, kendini üstün sayan: *Hanım biraz kibirliceydi ama iyi kalpliye benziyordu* (Sabahattin Ali). ‖ Gururlu, kıvançlı: *Makedonya'da böyle küçük baskınları kazandıktan sonra duyulan kibirli sevinci birkaç kere tatmıştı* (Kemal Tahir). [M]

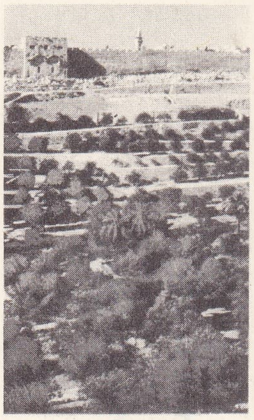

dipte, yaldızlı kapı; ön planda, Gethsemani bahçesi

KİDRON vâdisi

KİBİTKA i. (türk. *kibit,* kapalı yer'den rusça k.). Üzeri örtülü kızak. (Orta Asya'da [özellikle Buhara'da] göçebe halkların kullandığı keçe çadır [bu çadıra çoğunlukla *yurt* denir].) [L]

KİBR i. Bk. KİBİR.

KİBREVİYE i. Bk. KÜBREVİYE.

Jericho yolu; ortada, mezar mağaralar

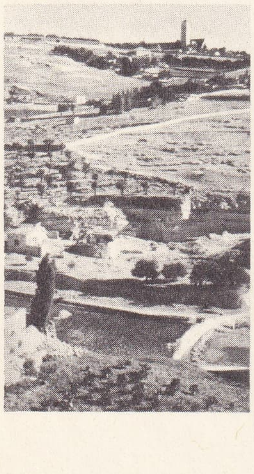

KİBRİT i. (ar. *kibrît,* kükürt). Bir ucu sürtünme sonucu yanabilecek bileşimde olan küçük tahta veya karton çöp veya mumla kaplı küçük fitil: *Tevfik mutfaktan çıktı. Çardağa asılı portakal renginde kâğıt fenerleri, cebinden çıkardığı bir kibritle, birer birer yaktı* (H.E. Adıvar). ‖ İçinde kibrit çöplerinin yer aldığı kutu: *Son geceyi [...] yüzlerce kibrit kutusundan yaptığımız acayip maketin karşısında geçirdik* (A. H. Tanpınar). ‖ *Kibrit çakmak,* kibriti bir yere sürterek yakmak: *Cemil odaya soluyarak girdi. «Merhaba» demeden lambayı yakmak için kibrit çaktı* (Kemal Tahir).

— DEY. *Köküne kibrit suyu dökmek. Argo.* Kökten, tamamen yok etmek.

— *Esk.* Kükürt. Altın, kırmızı yakut. ‖ *Kibrit-i ahmer,* kırmızı kükürt. Toprağı altına çevirdiğine inanılan madde: *Düşmüş kimi tecessüs-i kibrit-i ahmere / Olmuş kimine mucib-i iflâs kimya* (Ziya Paşa).

— Tasav. Mürşit, doğru yolu gösteren. ‖ *Teşm. yol.* Kırmızı, al ten. ‖ *Kibrit-i nebatî,* bazı bitkilerin köklerinden elde edilen tedavi edici sarı bir toz.

— ANSİKL. Türkiye'de 1929 yılına kadar kibrit imalâtı yoktu; avrupa ülkelerinden ithal edilirdi. 1 Haziran 1929 tarihinde, bir kanunla kibritin yapılması, ithali ve satışı Tekel Genel müdürlüğünün (İnhisarlar Umum müdürlüğü) tekeline verildi. İlk kibrit fabrikası İstanbul'da Büyükdere-Bahçeköy asfaltı üzerinde eski bir bira fabrikası arazisinde kuruldu (1932). 30 Ocak 1952 tarihinden itibaren kibrit yapımı, ithali ve satışı serbest bırakıldı. Tekel Kibrit fabrikasının yanı sıra özel teşebbüs tarafından kibrit fabrikaları açıldı (1956). Tekel Kibrit fabrikasının kibrit üretim miktarı 1932 yılından 1970 yılına kadar hızlı bir artış gösterdi. Fabrika ilk yıl, içinde 5 000 kutu bulunan 10 731 sandık kibrit imal etti. Bu miktar 1970 yılında 83 044'e ulaştı. Özel teşebbüs tarafından kurulan iki kibrit fabrikasının kuruluş yıllarındaki yıllık üretim kapasiteleri, 5 000 kutuluk sandık hesabıyle 74 000 sandıktır. Kibrit sanayiinin başlıca hammaddeleri olan maddelerin bir kısmı yurt içinden, bir kısmı dışarıdan ithal edilir. Tekel'in Büyükdere Kibrit fabrikasında çalışan işçi sayısı 560'tır (1971).

◆ **Kibritlik** i. Kibrit konulan yer. (M)

KİBRİTÇİ i. (*kibrit*'ten *kibrit-çi*). Kibrit v.b. şeyler satan kimse. ‖ *Mec.* Cimri, pinti; tutumlu olmayı pintilik derecesine vardıran kimse. Giyinişine dikkat etmeyen, pejmürde giyinişli kimse. (M)

KİBRİTÎ sıf. (ar. *kibrît,* kükürt'ten *kibritî*). Kükürt renginde, açık sarı renkte olan: *Kbritî kumaş.*

— Kim. *Esk.* Kükürtle ilgili olan. (M)

KİBRİTİYET i. (ar. *kibrit,* kükürt'ten *kibrîtiyyet*). *Esk.* Kim. Bileşiminde kükürt niteliğinde element bulunan karışım veya bileşim. ‖ *Kibritiyet-i magnezî,* magnezyum sülfat. ‖ *Kibritiyet-i nuhas,* üzüm asmalarının bazı bakteri ve böceklerden kurtarmak için kullanılan bakır sülfat, göztaşı. ‖ *Kibritiyet-i sûd,* sodyum sülfat. (M)

KİBRİTOTLARI çoğl. bls. i. Bot. Eğreltiler şubesinden bitki takımı.

— ANSİKL. *Kibritotları,* sapı art arda iki eşit kola ayrılarak dallanan bitkilerdir. Çok küçük ve çok sık olan yaprakları paralel damarlıdır ve asla aynı halka üzerinde çepçevre bulunmaz. Türüne göre bir veya iki çeşit sporu, fakat daima iki çeşit önçimi vardır. Karbon devrinde, büyük bir gelişme göstererek büyük ormanlar meydana getiren bu takımın yalnız üç önemli cinsi kalmıştır: *kibritotu* (*Lycopodium*), *isoetes* ve *selaginella;* bunların her biri ayrı bir familyanın örnek tipidir. (L)

KİBRİTOTU bls. i. Bot. Atkuyruğu ve eğreltiotuna yakın küçük bitki. (*Eğreltiler* şubesinden, *kibritotları* takımının *kibritotugiller* familyasının örnek bitkisi.)

— Eczc. ve Fişekç. Bir atkuyruğu türünün (*Lycopodium clavatum*) mikrosporlarından yapılan toz. (Ateşlenince bir anda parlayan bu toz havaî fişeklerde kullanılır. Aynı madde nemden koruyucu özellik taşıdığı için hapların birbirine yapışmaması için de kullanılır.)

— ANSİKL. *Kibritotları,* dik veya sürüngen dallı bitkilerdir; spor keseleri çok sık, küçücük ve pek kalabalıktır. Daha çok sıcak ülkelerde ve kısmen Avrupa'da yaygın yüz kadar türü vardır. *Lycopodium clavatum*'un sporları, dalların ucunda kozalak biçiminde toplanmış döl verici yaprakların üzerinde bulunur. Eczacılık ve fişekçilikte kullanılan kibritotu bu sporlardan yapılır. (L)

KİBRİYÂ i. (ar. *kibr*'den, *kibriyâ*). *Esk.* Büyüklük, ululuk: *Bu dokuz kat felek-i bîtemsil / Kibriyâsına göre şey'i kalil* (Hakanî). ‖ Tanrı'nın adlarından. ‖ *Kibriyâ-penâh* («ulu sığınak»), Tanrı. ‖ *Cenâb-ı kibriyâ,* Tanrı: *Bil ki bir rüyadır ekvân-ı fena / Tek hakikat var: Cenâb-ı Kibriyâ* (A. E. Bolayır). «Tanrı hakkı için» anlamında ant deyimleri yapar. ‖ *Habîb-i Kibriyâ* («Tanrı'nın sevgili kulu»), Hz. Muhammed. ‖ *Huzur-ı Kibriyâ,* Tanrı katı. ‖ *Resûl-i Kibriyâ* («Tanrı'nın elçisi»), Hz. Muhammed.

◆ **Kibriyaî** i. *Esk.* Ululuk, yücelik veya Tanrı ile ilgili olan, tanrısal. (M)

KİBUTZ i. («topluluk, ortaklaşma» anlamında ibranîce k.). İsrail devletinde tarım üretim kooperatifi.

— ANSİKL. İsrail millî hazinesinin satın aldığı arap sınır topraklarında kurulan ve başlangıçta hem askerî, hem de ziraî bir karakter taşıyan *kibutz*'lar İsrail devletinde çok yaygındır. Bu işletmelerdeki aileler mal birliğine dayanan bir düzen içinde yaşarlar; özel mülkiyet diye bir şey yoktur, herkes eşit muamele görür, işin düzenlenmesi ve dağıtım, seçimle kurulan bir komite tarafından yürütülür. Çocukların büyütülmesini topluluk üstüne alır, eğitim bu göreve göre yetiştirilmiş uzman eğiticiler tarafından verilir. (L)

KİBYRA. Esk. coğ. Anadolu'da, Frigya'nın güneyinde, İndos bölgesinde şehir. Strabon'a göre şehir Lydia'lılar tarafından kuruldu. Sonraları Pisidia'lılar tarafından iskân edildi. Şehrin kurucusunun *Kibyras* olduğu bazı antik yazarlar tarafından ileri sürülür. Fakat Kibyra'nın yunan menşeli olduğunu, Lakedaimonia'lı Amyklas ve Kleandros tarafından kurulduğunu gösteren yazıtlar bulundu. Şehir önceleri tiranlar tarafından yönetiliyordu. Adı geçen ilk tiran, M.Ö. 189'da konsül Manlius'un seferi sırasında başta bulunan Moagetes'ti. Moagetes, Kibyra'dan başka Sylion'u hâkimiyeti altına aldı. Şehirdeki tiranlar hâkimiyetinin ne kadar sürdüğü bilinmemektedir. M.Ö. 84'te roma hâkimiyetine girdi. M. S. 23'te şiddetli bir depremle tahrip oldu. İmparator Tiberius'un emriyle imarı için 3 yıl vergiden muaf tutuldu. M.S. 417'de bir deprem daha geçirdi. Bu tarihten sonra *Kaisareia* adını aldı. Bugün şehirden bir büyük ve bir küçük tiyatro, tapınak, agora, nekropolis ve su yollarına ait kalıntılar vardır. (M)

Kİ-CA, ilk efsanevî Kore hükümdarı. Millî tarih yıllıklarına göre Ki-Ca çinli bakan Ki-Dzı'nın kore dilindeki söylenişidir. Ki-Dzı, Cou hanedanı iktidara gelince hükümetten uzaklaştırılmış ve öbür siyasî sürgünlerle birlikte Ya-Lu'yu geçerek M.Ö. 1122'de Ço-Sen («sakin sabah») imparatorluğunu kurmuştu. İlk kanunlar ve önemli bir tarım reformu Ki-Ca'ya mal edilir; fakat Ki-Ca'nın kore medeniyetine en büyük hizmeti ülkeye çin yazısını getirmesidir. (L)

KİCKİNG HORSE PASS, Kayalık Dağlar'da geçit. Alberta ile İngiliz Kolombiyası sınırında; yüksl. 1 628 m. Canadian Pacific Railway buradan geçer. (L)

KİCKXİA i. (belçikalı tabiat bilgini Jean *Kickx*'in adından [1803-1864]). Bot. Cava'da ve Tropikal Afrika'da yetişen ağaç. Afrika'da yetişen ve kauçuk elde edilen *Funtumia elastica* eskiden bu cinse bağlıydı. (Zakkumgillerden.) [L]

KİÇE i. Leng. Bk. KİŞE.

Kiçihatun mescidi, İstanbul'da, Haseki hastahanesi karşısında; kimin tarafından yaptırıldığı bilinmemektedir. XV. yy.a ait olduğu tahmin edilir. Çeşitli yıllarda onarım gördü. Minaresi sağındadır. Duvarları taştan, çatısı ahşaptır. (M)

KİÇUA. Bk. KEÇUA.

KİÇUA'LAR. Bk. KEÇUA'LAR.

KİD (WILLIAM H. BONNEY, **Billy the**— denir), amerikalı kanun kaçağı (New York 1859-Summer kalesi, New Mexico 1881). Kansas, Colorado ve New Mexico'da yaşadı. Söylentiye göre, annesine hakaret eden bir adamı bıçaklayarak ilk cinayetini on iki yaşında işledi. Dört yıl sonra adı üç kızılderilinin soyulması ve öldürülmesi olayına karıştı. 1877'de New Mexico'daki Pecos vâdisinde inek gütmeğe başladığında, işlediği cinayetlerin sayısı 12'yi bulmuştu. 1878 Şubatında Lincoln idare bölümünde (New Mexico) sığırlar kaçırılınca, Kid düşman çetelerden birinin önderi olmayı hemen kabul etti ve birçok kanlı çatışmaya girişti. 1 Nisanda Kid ve beş arkadaşı şerif James A. Brady'yi ve bir milletvekilini öldürünce gerginlik arttı. Ağustosta Kid bir af teklifini reddeti ve 12 kişilik bir çetenin başına geçerek sığır kaçırmağa devam etti. Bu olaylar onu yeni cinayetlere itti.

1880'de Billy'nin eski arkadaşı Patrick F. Garrett şerif olunca Kid çetesine karşı savaş açtı. Billy, New Mexico'daki Sumner kalesinde Noel gecesi meydana gelen bir silâhlı çatışma sonunda üç arkadaşıyle kaçmayı başardı, fakat az sonra yakalandı. 28 Nisan 1881'de Blady'nin katili olarak idam talebiyle yargılandı, fakat Lincoln cezaevinden gardiyanları öldürerek

Foto. Viollet (LAROUSSE)

kaçtı. Sonunda tuzağa düşürülerek Sumner kalesine kapatıldı ve Garret tarafından vuruldu. Billy'nin 21 cinayet işlediği söylenirse de bu konuda kesin bir bilgi yoktur. Kid zamanla bir efsane kahramanı haline geldi. Hayat hikâyesini ilk olarak 1882'de Garrett yazdı. (M)

KİDAL, Mali'de karakol, Güney Sahra'da (Gao idare çevresi), İfaralar Adrarı'nın güney kenarında. (L)

KİDARİS i. (yun. k.). Pers, parth ve ermeni krallarının taçlarına sardıkları hükümdarlık alâmeti, etrafı beyaz benekli mavi bir taşla çevrilmiş yüksek sarık. ‖ Yahudi din adamlarının giydikleri taç. (L)

KİDD (Benjamin), ingiliz sosyoloğu (1858-Croydon 1916). 1817'de *İnland Revenue*'de çalışmağa başladı; *Social Evolution* (Toplumsal Gelişim) [1894] adlı kitabının tutunması üzerine bu görevinden ayrıldı. Kidd toplumların, biyolojik ilkelere göre incelenmesi gerektiğini savundu; bireyin kamu yararına katlandığı fedakârlıkların temelinde din düşüncesinin bulunduğunu belirtti. (L)

KİDD (William), ingiliz korsanı (Greenock ? 1645'e doğr.-Londra 1701). New England'a yerleşti. Antiller'de Fransızlara karşı başarılı savaşlar vererek ün kazandı. 1695'te kendisine albaylık rütbesi verildi ve kral tarafından korsanlığı önlemekle görevlendirildi. Fakat Kidd bellibaşlı korsanlarla anlaşmakta gecikmedi. 1697-1699'da Madagaskar sularında kendi hesabına çalıştı. Amerika'ya dönünce yakalandı, tutuklanarak Londra'ya gönderildi, orada yargılandı ve asıldı. (L)

KİDDE (Harald), danimarkalı yazar (Vejle 1878-Kopenhag 1918). Kierkegaard'ın eserlerinin etkisinde kalarak ilâhiyat öğrenimini yarıda bıraktı ve kiliseden ayrıldı. Onu bazen Hıristiyanlığa doğru çeken, bazen de Hıristiyanlıktan uzaklaştıran duygu değişkenliği eserlerinin bellibaşlı özelliklerinden biridir. *Aage og Else* (Aage ve Else) [1902], *Luftslotte* (Hayal Âleminde) [1906], *De Blinde* (Körler) [1906] ve özellikle iç dünya ile dış dünyayı, hayatla ölümü karşılaştırdığı *Helten* (Kahraman) [1912] en önemli romanlarıdır. (L)

KİDDER (Frederic), amerikalı tarihçi (New İpswich, Hew Haven 1804-Melrose, Massachusetts 1885). 1852'de ticareti bırakarak tarih çalışmalarına yöneldi. Özellikle New England konusuyle ilgilendi. Başlıca eserleri: *The Expeditions of Capt John Lovewell* (Kaptan John Lovewell'in Gezileri) [1865]; *Military Operations in Eastern Maine and Noca Scotia During the Revolution* (İhtilâl Sırasında Doğu Maine'de ve Nova Scotia'da Girişilen Askerî Harekât) [1867]; *History of the First New Hampshire Regiment in the War of the Revolution* (Birinci New Hampshire Alayının İhtilâl Sırasında Başından Geçenler) [1868]; *History of the Boston Massacre* (Boston Katliamının Hikâyesi) [1870]. Ayrıca tarihî konularda birçok makale yazdı. Büyük bir yazar olmamakla birlikte dikkatli bir araştırıcı olarak dikkati çekti. Kidder'in *The New England Historical and Genealogical Society*'de (New England Tarih ve Geneoloji Derneği), *Memorial of the Jones Family from* 1648 *to* 1876 (1648-1876 Arasında Jones Ailesinin Hatıraları) adlı yazıları ve bir otobiyografisi vardır. (M)

KİDDERMİNSTER, Büyük Britanya'da (Worcesterchire) şehir, Birmingham'ın güneybatısında, Stour ırmağı kıyısında; 37 400 nüf. Önemli halı imalâthaneleri. Makine yapımı. (L)

KİDERLEN-WAECHTER (Alfred VON), alman devlet adamı (Stuttgart 1852-ay.y. 1912). 1910'da Dışişleri bakanlığına getirildi. Bu görev sırasında Fas meselesini inceledi; *Panther*'i Agadir'e göndererek Fransa'ya karşı bir çeşit kuvvet denemesine girişti. 4 Kasım 1911 tarihli Fransız-Alman antlaşmasına onun adı verildi. (L)

KİDO (Takayoşi), japon devlet adamı (Hagi, Çoşyu 1832-Kiyoto 1877). Ünlü bir hekimin oğlu olan Kido, iyi bir öğrenim gördü. 1854'te kaptan Perry'nin kuvvetleri Japonya'yı ziyaret ettiği zaman, Kido işçi kılığına girerek Perry'nin yanında çalışmayı başardı; amacı batı ülkeleri hakkında bilgi toplamaktı. Batı medeniyetini daha iyi tanımağa çalıştı ve Japonya'nın dış dünyaya kapılarını kapamasının kötü sonuçlar vereceğini gördü. 1868'de Devrimci partiye girdi, kısa zamanda sivrildi. 3 Ocak 1868'deki hükûmet darbesini hazırlayanlar arasında Kido da vardı. Bu olay, japon siyaset ve toplum hayatına yenilikler getirdi. Kido Japonya'nın ilk büyük gazetesi olan *Şimbun Zaşşi*'yi kurdu. Bu gazeteyi yeni fikirleri yayan önemli bir organ haline getirdi. 1873'te «Gezici Japon elçiliği»nin başkanı sıfatıyle devrimci önderlerden prens Tomomi İvakura ile bir dünya gezisine çıktı. Daha sonra Montesquieu'nün *L'Esprit des Lois* (Kanunların Ruhu) adlı eserini Japoncaya tercüme etti ve kendi adına bastırdı. Bu eser japon aydınları arasında yeni ve liberal bir anayasa fikrinin yaygınlaşmasına yolaçtı. Ancak 1889'da gerçekleşebilen bu anayasa, krallığı ortadan kaldırmamakla birlikte, derebeyliğin son kalıntılarını temizledi ve devlet mekanizmasının daha demokratik olmasını sağladı. Dünya yolculuğundan 1874'te Japonya'ya dönen Kido, imparatorun özel danışmanı oldu. Bu görev batılılaşma düşüncelerini gerçekleştirmesini ve yaymasını daha da kolaylaştırdı. (M)

KİDRAMOS. Esk. coğ. Anadolu'da, Frigya bölgesinde şehir. Asar ve Antakya (Antiokheia) şehirleri arasındaki Bucakköyü yakınında olduğu tahmin edilir. (M)

KİDRON veya **SEDRON,** Filistin'de akarsu, Yahudiye'de (bugün Ürdün'de), Lût gölüne dökülür. Taşlık ve kurak vâdisi, doğuda Kudüs'ün kurulduğu yayla boyunca uzanır ve yaylayı Zeytin dağından ayırır. Kidron vâdisinin sarp yamaçlarına birçok mezar-mağara kazılmıştır (Hâkimlerin, Absalon'un, Josapha'nın v.b. mezarları). Vâdide bir de eski yahudi mezarlığı vardır. Efsaneye göre «son yargı», Kidron vâdisinde yapılacak ve Diriliş boruları burada çalınacaktır. (L)

KİDSGROVE, Büyük Britanya'da (Staffordshire) şehir, Stoke-on-Trent'in kuzeybatısında; 16 200 nüf. Kimya sanayii; sunî dokuma. (L)

KİDSON (Frank), ingiliz müzik tarihçisi (Leeds 1855-ay.y. 1926). Folk-Song society'nin kurucularındandır. XVIII. yy. ingiliz müziği konusundaki incelemeleri daha sonraki çalışmalara örnek oldu. Topladığı metinler Glasgow'daki Mitchell kütüphanesindedir. *Old English Folk-Song and Dances* (Eski İngiliz Folk Şarkıları ve Dansları) [1915], *The Beggar's Opera, its Predecessors and Successors* (Dilencinin Operası, Halef ve Selefleri) [1922] adlı eserleri yazdı. Kidson, Leeds çömlekleri alanında da ustaydı. Kardeşi J. R. Kidson ile *Historical Notes of the Leeds Old Potery* (Eski Leeds Çömlekçiliği Üstüne Tarihî Notlar) [1892] adlı bir kitap yayımladı. (M)

KİDYSSOS. Esk. coğ. Anadolu'da Frigya bölgesinin kuzeybatısında şehir. Kesin yeri Afyonkarahisar'ın yaklaşık olarak 20 km batısındaki Sıçanlıova'da bulunan bir yazıt yardımıyle tespit edildi. (M)

KİEL, Almanya'da (Batı Almanya) şehir, Schleswig-Holstein'ın merkezi, Baltık denizi kıyısında, Kiel kanalının ağzında; 271 000 nüf. Üniversite. XIX. yy. başında nüfusu ancak 1 000 kişi kadar olan şehir, Almanya'nın başlıca askerî limanı haline gelince büyük ölçüde gelişti. Bugün mahallî bir ticaret ve balıkçılık limanıdır. İkinci Dünya savaşından büyük zarar gören şehre ve bulunduğu bölgeye birçok göçmen yerleşti. Tersaneler. Kimya sanayii. Konserve fabrikaları. Lokomotif yapımı. Bıçkıhaneler ve kereste sanayii. Makine yapımı. Altona rasathanesi buraya nakledildi. Yakınında birçok sayfiye merkezi.

— Tar. XI. yy.da kurulan Kiel, XIV. yy.da Hansa birliğine girdi ve 1773'te Danimarka krallığına katıldı. Alman devrimi, denizcilerin ayaklanmasıyle (30 ekim 1918) burada başladı. (L)

KİEL (Friedrich), alman bestecisi (Laasphe, Westfalen 1821-Berlin 1885). Bir okulda müzik dersi vererek çevresinde tanındı ve prens Karl von Wittgenstein-Berleberg'in özel orkestrasında çalmağa başladı. 1842-1844 Arasında Coburg ve Berlin'de öğrenimine devam etti. Uzun yıllar Berlin Yüksek Müzik okulunda hocalık yaptı. Bestelerinde genellikle dinî konuları ele almakla beraber (*Christus Oratoryosu;* bir *Stabat Mater;* bir *Requiem* ve bir *Missa Solemnis*) piyano, ses ve orkestra için de eserler besteledi. Özellikle bir kontrapunto ve füg ustası ve değerli bir müzik öğretmeni olarak tanındı. (M)

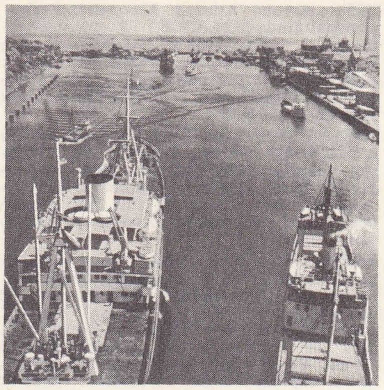

KİEL
kanal
ve alavere havuzu

KİELCE, Polonya'da şehir, Küçük Polonya'da, voyvodalık merkezi; 88 100 nüf. Çeşitli gelir kaynakları bulunan bir bölgede kurulan Kielce, eski bir piskoposluk şehri ve Krakow piskoposlarının eski yazlık yeriydi. XII. ve XVIII. yy. arasında yapılan birçok anıtı muhafaza eden şehir, yeni Polonya'nın hızla gelişen bir sanayi merkezidir. Demir madenlerinin yakınında bulunan Kielce'de, ağır sanayi, kimya sanayii ve besin sanayii gelişmiştir.

— *Kielce voyvodalığı*'nın büyük kısmı Küçük Polonya'da yer alır; güneybatıda Yukarı Silezya maden kömürü havzası ve küçük yaşlı Swietokrzyskie (veya Lysa Gora) kütlesine hâkim olan verimli tortul yaylaları kapsar, 1 859 000 nüf. Voyvodalıkta önemli maden yatakları da (demir filizi, demirsiz maden filizleri) vardır. (L)

Kiel fayansları, 1760'a doğru kurulan Kiel atelyesinde yapılan fayanslar. Sır üstü boyalarla süslenen bu parçalar, XVIII. yy. sonlarının en değerli eserleri arasında sayılır. (L)

Kiel kanalı veya **Nord-Ostsee kanal,** esk. **Kaiser-Wilhelm kanal,** Jutland yarımadasını alman topraklarından Kiel'den Elbe'nin ağzına kadar kesen kanal; Baltık'ı Kuzey denizine bağlar. 1887-1895 Arası açılan Kiel kanalının uzunluğu 99 km, genişliği 103 m, derinliği 11 m'dir. Versailles antlaşmasıyle Almanya ile barış halindeki bütün milletlerin savaş ve ticaret gemilerine açılmıştı. Başlangıçta sadece stratejik bakımdan önemli olan Kiel kanalı, deniz transitinin önemli bir kolu haline gelmiştir. (L)

KIERKEGAARD
Gertner'in deseni

KİELLAND (Alexander), norveçli yazar (Stavanger 1849-Bergen 1906). 1872-1881 Arasında bir tuğla imalâthanesini yönetti. Stavanger'de bir radikal gazetede makaleler yazdı (1889-1890), Stavanger belediye başkanı (1891-1902), 1902'den sonra Genel kurul başkanı oldu. Edebiyat alanındaki çalışmalarıyle ilgi topladı ve İbsen, Björnson ve Lie ile norveç edebiyatının «dört büyüğü» arasında sayılmağa başladı. Brandes, Kierkegaard ve J. Stuart Mill'den ilham alarak yazdığı *Noveletter* (Hikâyecikler) [1879] büyük başarı kazandı. 1880'de *Garman og Worse* (Garman ve Worse), 1882'de *Skipper Worse* (Yüzbaşı Worse) adlı romanlarını yayımladı. Alaycı, nükteci ve usta bir yazar olan Kielland, eserlerinde yergiye büyük yer verir. *Nye Noletter*'i (Yeni Hikâyeler) [1880], romanları (*Arbejdsfolk* [İşçiler], 1881; *Gift* [Zehir], 1883; *Fortuna,* 1884; *Jacob,* 1891) gerçek birer edebiyat eseri olmaktan çok, Radikal parti yararına yazılmış yergilerdir. (L)

KİELMANSEGG (Johann Adolf VON), alman generali (Hofgeismar, Hessen 1906). Polonya'da, Fransa'da ve Rusya'da savaştı, İkinci Dünya savaşında genelkurmayda hizmet gördü. 1944'te Hitler'e yapılan suikasta katılmakla suçlandırıldı, tutuklandı, fakat delil yokluğundan serbest bırakıldı.

Foto. Belezaux-Rapho, S.S.C.B. danışma bürosu (LAROUSSE)

1955'te Avrupa Atlantik Kuvvetleri başkumandanlığında (S.H.A.P.E.) ilk alman askerî temsilcisi oldu. 1963'te Merkezî Avrupa Kesimi Kara kuvvetleri kumandanı olarak general Speidel'in yerine geçti. 1966'da kumandanı olarak general Crepin'den boşalan yere tayin edildi. (L)

KİELMEYER (Karl Friedrich VON), alman tabiat bilgisi uzmanı (Bebenhausen, Tübingen yakınları 1765-Stuttgart 1884). «Organik Varlıklar Dizisinde Organik Güçler Arasındaki İlişkiler» (1793) adlı eseri yüzünden Cuvier onu «tabiat felsefesinin babası» sayar. (L)

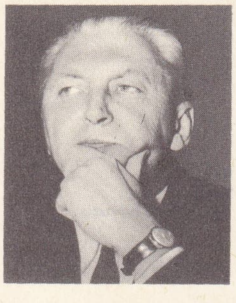
KİESİNGER

KİELY (Benedict), irlandalı yazar (Tyrone idare bölümü 1919). Etkili bir tenkitçidir; roman ve hikâyeleriyle neslinin en iyi üslûpçularından sayılır. Başlıca eserleri: *Land Without Stars* (Yıldızsız Ülke) [1947]; *Call for a Miracle* (Bir Mucize Arzusu) (1950); *Honey Seems Biter* (Acı Bal) [1954]; *The Captain With Whiskers* (Sakallı Kaptan) [1960]; *A Journey to the Seven Streams* (Yedi Nehre Yolculuk) [1963]. (L)

KİEN GİANG veya **KİEN-GİNG ili,** Vietnam'da (Güney Vietnam) il. Siyam körfezi kıyısında; 427 300 nüf. Merkezi *Raş Gia.* (L)

KİEN HOA ili, Vietnam'da (Güney Vietnam) il, Mekong deltasında, kuzeyde Mytho'nun kolu ile güneyde Song Ko Şien arasında; 462 800 nüf. Merkezi *Ben Tre.* (L)

KİEN-LONG, Çien Lung da denir (1711-1799), Mancu sülâlesinden Çin imparatoru (1736-1796). İçte Avrupalı katolik misyonerlerin bilgilerinden faydalandı; dışta, Orta Asya ve Tibet'te aynı yayılma siyasetini sürdürerek, Kang H'si'nin (1662-1722) izinden yürüdü ve Birmanya'ya himayesini kabul etirdi. Onun zamanında «On Zafer»den sonra Çin imparatorluğu en geniş şeklini aldı, Çin ile Avrupa arasındaki ticaret arttı; fakat Kien Long İngilizlere Kanton'dan başka limanların açılmasını reddetti (Macartney misyonunun başarısızlığı, 1793). Kien-Long, ülkesinde edebiyat ve güzel sanatlara düşkün bir imparator ve bir şair olarak tanındı. Birçok büyük eseri yayınlattı: klasik tarihçilerin eserleri, *Saray Kitaplığı Kataloğu.* Geniş fikirli bir insan olmasına rağmen, sülâlesini kötüleyen bütün kitapları yaktırdı. Altmış yıllık saltnattan sonra, tahtı oğlu Kia King'e (Cia Çing) bıraktı. (L)

KİEN PHONG veya **KİENFONG ili,** Vietnam'da (Güney Vietnam) il, Kamışlar ovasında (Doğu Koşinşin); 227 200 nüf. Merkezi *Kao Long.* (L)

KİEN TUONG ili, Vietnam'da (Güney Vietnam) il; Doğu Koşinşin'de, Kamışlar ovasının kuzey kesiminde ve Batı Vey-Ko'nun her iki yanında uzanır; 40 000 nüf. Merkezi *Mok Hoa.* (L)

KİENZL (Wilhelm), avusturyalı besteci (Waizenkirchen 1857-Viyana 1941). Graz, Prag ve Münih'te okudu. Münih'te Adolf Jensen ve Franz Liszt ile tanıştı, onların teşvikiyle besteciliğe başladı. Şarkılarda sözlerin açık seçik okunması üstüne yazdığı kitabıyle Richard Wagner'in dikkatini çekti. Kienzl'in Almanya'da en çok beğenilen operası, temelini halk türkülerinden alan *Der Evangelimann*'dır (Protestan Adam) [1895]. İsviçre çobanlarının söylediği bir türkünün adını taşıyan *Der Kuhreigen* (İnek Dansı) operası, New York ve Chicago'da 1913'te oynandı. Öbür operaları: *Urvasi* (1886); *Heilmar der Narr* (Deli Heilmar) [1892]; *Das Testament* (Vasiyetname) [1916]. Ayrıca *Meine Lebenswanderung* (Hayatımın Yolları) adlı bir otobiyografisi 1926'da yayımlandı. (M)

«havarilerin kudas âyini» mozaik, Svyataya Sofiya katedrali

KİEV
Svyataya Sofiya katedrali

KİEPERT (Heinrich), alman coğrafyacısı ve haritacısı (Berlin 1818-ay.y. 1899). Eski ve modern coğrafya üstüne harita çalışmaları yaptı. Başlıca haritaları: *Karte von Kleinasien* (Küçük Asya Haritası) [1843-1845]; *Neuer Handatlas der Erde* (Yeni Dünya Atlası) ve *Lehrbuch der Alten Geographie* (Eski Coğrafya Kitabı) [1878]. (L)

KİEPURA (Jan), polonyalı tenor (Sosnowiec, Katowiçe yakınları 1902-Harrison 1966). Sanat hayatına 1923'te Varşova'da başladı, bu şehrin operasında şarkıcı oldu (1925), Viyana'da (1926), Paris ve New York'da (1938) şarkı söyledi, fakat asıl ününü müzikli filimlerle yaptı (*Şen Dul* v.b.). Macar asıllı karısı Martha Eggeth de, zaman zaman, bu filimlerde kocasıyle oynadı. (L)

KİERKEGAARD (Sören Aabye), danimarkalı felsefeci ve ilâhiyatçı (Kopenhag 1813 -ay.y. 1855). Ömrünü Kopenhag'da geçirdi, yalnız birkaç defa Berlin'de kaldı. Kaygısız bir gençlikten (estetik hayat) sonra, ahlâkî hayata (etik hayat) döndü ve nişanlandı: bir yıl sonra nişanı bozdu ve *Begriff der Ironie* (Alaycılık Kavramı) [1841] adlı teziyle doktorasını verdi. 1840-1855 Arasında, otuz kadar kitap yayımladı. Bu kitapların çoğunda takma adlar kullandı. En önemli eseri olan *Euten Eller*'de (Ya... ya da) [1843] estetik hayat ile ahlâkî hayatı karıştırdı ve dinî hayatın her ikisinin de üstünde olduğunu savundu. Son yılları, Danimarka Resmî kilisesiyle giriştiği çatışmalarla geçti. Başlıca eserleri: *Forförerens Daghog* (Baştan Çıkarıcının Güncesi) [1843]; *Om Begrepet Angest* (Sıkıntı Kavramı) [1844]; *Stadier paa Livets Vei* (Hayat Yolundaki Aşamalar) [1845]; *Einübung im Christentum* (Hıristiyanlık Okulu) [1850]. Kierkegaard'ın felsefesi, *varoluşçuluk* akımının temeli kabul edilir. Sıkıntı, yalnızlık, kader gibi kavramların çözümlenmesine dayanan bu felsefe, Tanrı karşısındaki insan, zaman ve sonsuzluk metafiziğine varır. Zamanında az tanınan Kierkegaard'ın düşüncesi, çağdaş felsefeyi geniş ölçüde etkiledi (Heidegger, Jaspers, K. Barth, J.-P. Sartre). [L]

KİEROS. Esk. coğ. Anadolu'da, Bithynia bölgesinde şehir. Adını önünden akan Kieros nehrinden aldı. M.Ö. 280 yılında Nikomedes tarafından Ereğli'ye (Herakleia) verildi. Fakat Prusias I tarafından (M.Ö. 229-182) zorla geri alındı ve adı *Prusias* olarak değiştirildi. (M)

KİESELGUR. Bk. KISELGUR.

KİESERİT i. (alman bilgini *Kieser*'in adından fr. *kiesérite*). Miner. Formülü

$$MgSO_4, H_2O$$

olan hidratlı tabiî magnezyum sülfat; Stassfurt tuz yataklarında bulunur. (L)

KİESİNGER (Kurt Georg), alman siyaset adamı (Ebingen 1904). Avukattı; 1949'da Hıristiyan-Demokrat partiden Bundenstag'a seçildi. 1958'de Baden-Württemberg'e eyalet başkanı oldu. 1962-1963 Arasında Bundesrat'a başkanlık etti. 10 Kasım 1966'da hıristiyan demokratlar ve sosyal-hıristiyanlar tarafından federal şansölyeliğe aday gösterildi. 1 Aralıkta, 109'a karşı 340 oyla (23 çekimser) şansölye seçildi. 23 Mayıs 1967'de Hıristiyan-Demokrat parti başkanı oldu. 1969 Seçimlerinden sonra Sosyal Demokrat parti ile Hür Demokrat partinin bir koalisyon kabinesi kurması üzerine görevinden ayrıldı. (L)

KİESLER (Frederich John), avusturya asıllı amerikalı mimar ve dekoratör (Viyana 1896-New York 1965). Viyana Plastik Sanatlar akademisini bitirdi. Mesleğe Viyana'daki yoksul mahalleleri düzenlemek ve yeni yerleşme alanları kurmakla başladı. 1920 Başlarında sahne dekorları yaptı. Karel Çapek'in *R.U.R.* adlı oyununun bir temsilinde (Berlin, 1922) renkli dekor yerine film kullandı. Eugene O'Neill'in *The Emperor Jones* (İmparator Jones) adlı oyununda «uzay sahnesi» adını verdiği yeni bir sahne düzeni kurdu. 1924 Viyana Milletlerarası Tiyatro ve Müzik festivalini yönetti. 1926'da bazı tiyatro teşkilâtlarının çağrısı üzerine New York'taki Steinway Hall'un açılışı için düzenlenecek bir tiyatro teknikleri sergisinin dekorlarını yapmak üzere A.B.D.'ye gitti. Woodstock'taki (New York) bir tiyatronun ve birlik merkezinin dekorları için açılan bir yarışmayı kazandı. 1934-1956 Arasında New York'taki Juillard School of Music'te (Julliard Müzik okulu) Sahne Dekoru bölümünü yönetti. 1936-1942 Arasında Columbia Üniversitesi Mimarî bölümünde Dekor laboratuvarının başında bulundu. Kiesler'in getirdiği en yeni kavramlardan biri de *endless house* («sonsuz ev») kavramıdır. *Sonsuz ev*, mümkün olduğu kadar az köşeli yuvarlak bir yapıdır. Yapının büyük bir maketi New York Modern Sanat müzesinde 1960'ta sergilendi. *Inside the Endless House* (Sonsuz Evin İçinde) adlı kitabı, ölümünden (1955) bir yıl sonra yayımlandı. Kiesler ev, tiyatro ve sahne dışında vitrin dekorları da yaptı. En ünlü ve en son eseri Kudüs'te *Dead Sea Scrolls tapınağı*'dır (1959). [M]

KİESOW (Friedrich), alman psikoloji uzmanı (Bruel, Meclenburg 1858-Torino 1940). Wundt'un öğrencisi ve asistanıydı; öğretmeninin psikoloji anlayışına bağlı kaldı. 1896'da Angelo Mosso tarafından Torino'ya çağrıldı; Torino Üniversitesi Deneysel Psikoloji kürsüsüne geçtiği 1906'ya kadar Angelo Mosso'nun asistanlığını yaptı. Torino Deneysel Psikoloji enstitüsünün ve *İtalyan Psikoloji arşivi*'nin kurucusudur. Dokunma, tatma ve koklama duyuları, şekil psikolojisi ve genel duyu üstüne önemli araştırmalar yaptı. (M)

KİETİS. Esk. coğ. Anadolu'da Kilikya bölgesindeki bir yörenin adı. Antik yazar Ptolemaios, Anamur (Anemurion), Arsinoe, Gilindere (Kelenderis) ve Aphrodisias gibi kıyı şehirlerinin, Sarpedon ve Zephyrion dağlarının, Orymagdos ve Kalykadnos nehirlerinin ağızlarının bu yörede bulunduğunu bildirir. Roma imparatoru Vespasianus tarafından ermeni Aleksandros'a verildi. (M)

KİEV, S.S.C.B.'de şehir, Federal Ukrayna cumhuriyetinin başkenti, Dnieper ile Desna'nın kavşağı yanında 100 m kadar yükselen bir tepede; 1 208 000 nüf. Çok güzel bir şehir olan Kiev'de Almanlar 1941 istilâsı sırasında büyük hasar yaptılar. Dnieper'in sol kıyısındaki sanayi mahallelerine hâkim olan eski şehir, yeniden inşa edildi ve yıkılan eski sanat eserlerinin yeniden inşasına girişildi. Kiev, bugün de Ukrayna'nın fikir merkezidir (üniversite; teknik enstitüler; ukrayna dilinde yayınlar). Fakat aynı zamanda da bir sanayi merkezidir: makine yapımı ve besin sanayii. Dnieper üzerinde, yılda 700 milyon kilovatsaat üretecek bir baraj yapılması tasarlanmıştır. 1960'ta şehirde bir metro hizmete girdi.

● *Tarih.* «Rus şehirlerinin anası» Kiev, Rusya'nın ilk başkentidir. Dnieper kıyısında yaşayan Polyan İslavlarının kurduğu bir pazar yeri olan ve Hazarlara bağlanan şehri, 860'a doğru Vareg Askold, Ryurik hesabına aldı. Ryurik'in halefi Oleg (879-912), Novgorod'dan gelerek şehri kendine başkent yaptı. Hıristiyanlık, İgor zamanında (912-945) yayılmağa başladı. İgor'un dul karısı ve vârisi Olga (945-957) İstanbul'da vaftiz oldu ve hükümdarlığı zamanında Helen adını aldı. Svyatoslav'ın hükümdarlığı zamanında (964-972) yeniden putperestliği yayan Vladimir I, Bizans ile ittifak yolları ararken, Vasiliy II'nin kızkardeşi Anna Porfiriyevna ile evlendi ve vaftiz olarak (938) halkına Hıristiyanlığı zorla kabul ettirdi. Svyatopolk'un kısa süren hükümdarlığından (1016-1019) sonra Kiev devleti, Peçeneklerin istilâsına son veren Yaroslav zamanında (1017 ve 1019-1054) en parlak dönemini yaşadı; metropolitlik oldu ve ilgi çekici anıtlarla donatıldı. Zengin bir ticaret merkezi olan şehre, panayır zamanında bütün ülkelerden, özellikle İtalya'dan tüccarlar geliyordu; Galiçya'ya giden tuz yolu buradan başlıyordu. İlk rus paraları burada basıldı. Yaroslav'dan sonra devlet, vârisleri arasında parçalandı; «büyük prens» unvanını alan en büyük oğlunun, küçük kardeşler üstünde tamamıyle sözde kalan bir üstünlüğü vardı. Son parlak devir, Vladimir II Monomah'ın devri (1113-1125) idi. Ondan sonra devlet hızla gerilemeğe başladı. Prens Andrey Bogolyubskiy tarafından alınan (1169) şehrin metropolitliği Vladimir'e geçti; yeniden yağ-

Foto. Camera-Press, Millet, X (LAROUSSE)

ma edilen (1203) Kiev, Batu Han kumandasındaki Moğollar tarafından yakıldı (1240) ve Litvanya prensi Olgierd şehri ele geçirerek bir metropolit yerleştirdi (1361). Kiev, XIV. yy.da Polonya'nın hâkimiyetini kabul ettiyse de akınlarına karşı kendini savunamadığı Kırım Tatarlarına vergi ödemek zorunda kaldı. Bölgeye yerleşen Kazaklar, rus himayesini kabul ettiler (1654) ve Polonya Andrusovo antlaşmasıyle Kiev'den vaz geçti (1667); daha sonra Küçük Rusya'nın başkenti olan (1115) şehirde bir üniversite kuruldu (1834).

1917'de çarlık rejiminin devrilmesinden sonra Ukrayna Millet meclisi (Rada), başkenti Kiev olan Ukrayna cumhuriyetini kurdu. Rada Temsilciler heyeti, Brest-Litovsk'ta Ukrayna ile orta avrupa devletleri arasında barış anlaşmasını imzalarken (9 şubat 1918), Kızılordu şehri ele geçirdi ve Sovyet cumhuriyetini kurdu; fakat Rada tarafından çağrılan alman birlikleri önünde geri çekilmek zorunda kaldı (mart 1918). General Skoropadskiy, Ukrayna hetmanlığına getirildi; alman birliklerinin gidişinden sonra (kasım) yerine Petlyura geçti. 1919 Şubatında sovyetliler Petlyura'yı görevinden uzaklaştırdılarsa da, eylül ayında güneyden gelen Denikin kuvvetleri (Ukrayna Kazakları) karşısında yenildiler. 1919 Aralığında Kızılordu Kiev'e yeniden hâkim oldu; Petlyura'dan yardım gören Polonyalılar, 1920 mayısında şehre girdi, fakat 10 haziranda, açlığın kükümü sürdüğü şehri Budyonnıy'ın süvari kuvvetlerine bıraktılar. Bk. POLONYA-RUSYA SAVAŞI.

Ukrayna Sovyet cumhuriyetinin kuruluşu sırasında Kiev'in yerine Harkov başkent oldu (1923).

İkinci Dünya savaşı sırasında Kiev'de, 12-26 eylül 1941'de von Rundstedt kumandasındaki alman orduları grubunun Budyonnıy'ın sovyet kuvvetlerine karşı giriştiği saldırı sırasında önemli çarpışmalar oldu. Kuzey ve güneyden Dnieper'in doğusuna taşan Budyonnıy kuvvetleri, Guderian ile von Kleist'ın tankları tarafından kuşatıldı. Almanlar 19 eylülde şehri ele geçirerek 500 000 esir aldılar. Kiev, şiddetli çarpışmalardan sonra, 6 kasım 1943'te Vatulin tarafından geri alındı. Von Manstein birkaç hafta sonra şehri yeniden ele geçirmeğe uğraştıysa da başaramadı. Bk. ALMANYA-RUSYA SAVAŞI.

1945'te Kiev yeniden Ukrayna'nın başkenti oldu. (L)

Kievo-Peçorskaya Lavra, Rusya'nın XI. yy. ortalarında Kiev yakınlarında kurulan en eski manastırı. Bugün, Millî Tarih ve Medeniyet müzesidir. 1941'de büyük çapta zarar gören bu manastır, Kiev'in kutsal şehir olarak tanınmasını sağlayan aziz kalıntılarının toplandığı *peçora*'larıyle («yer altı mezarlığı» anlamında islavca k.) ünlüdür. Manastırdaki mozaikler ve resim atelyeleri, eski rus sanatının gelişmesini büyük ölçüde etkiledi. (L)

KİF i. Kuzey Afrika ve Cezayir'de, hint keneviri yapraklarından elde edilen ve tütüne karıştırılarak esrar gibi içilen sarhoşluk verici toz. (L)

KİFAF i. (ar. *kifāf*). *Esk.* Yaşayacak kadar az yiyecekle yetinme. ‖ *Kifâf-ı nefs etmek,* ölmeyecek kadar az şeyle yetinmek. (M)

KİFAF çoğl. i. (ar. *keffe*'den, *kifāf*). *Esk.* Kefeler, terazi kefeleri, terazi gözleri. (M)

KİFAFLANMAK dönşl. f. (*kifāf*'tan, *ki-faf-la-n-mak*). *Esk.* Ölmeyecek kadar az şeyle yetinmek. (M)

KİFAS, asıl adı Simon olan Aziz Petrus'a İsa'nın verdiği ad. Süryanîcede bu kelime «taş» anlamına gelir; Yunancaya *Petros,* Latinceye *Petrus* olarak geçmiştir. (L)

KİFAYET veya **KİFAYE** i. (ar. *kifāyet*). Yeterli olma, yeterlilik, kâfi gelme: ***Reis, bundan sonra müzakerenin kifayetini reye koymuş, müzakere kâfi görüldükten sonra birtakım takrirler okunmuş*** (Atatürk). ‖ *Mec.* İktidar, erke, yararlık. ‖ *Kifayet etmek,* yetmek, yeterli olmak, kâfi gelmek: ***Bu cerihanın açılmasına beş on dakika kifayet etmiş idi*** (H. Z. Uşaklıgil). ***Sonra bir mesele kalıyor ki, o da, oradaki kuvvetin kifayet edip etmeyeceği meselesidir*** (M.Ş. Esendal). ‖ *Esk. Kifâyet-i mertebe,* yeterli olan miktar, derece. ‖ *Kifâyet-i müzakere takriri,* yeterlik önergesi.

— Din. *Farzı kifâye.* Bk. FARZ.

◆ **Kifayetli** sıf. Yeterli, kâfi.

◆ **Kifayetsiz** sıf. Yetersiz, ihtiyacı karşılamayacak kadar az veya güçsüz: *Bilmezdim şarkıların bu kadar güzel / Kelimelerinse kifayetsiz olduğunu / Bu derde düşmeden önce* (O. V. Kanık).

◆ **Kifayetsizlik** i. Kifayetsiz olma hali: *Dahilde sükûn ve asayişin takriri için* [...] *jandarmanın kifayetsizliği Anadolu'yu acınacak bir halde bırakmaktadır* (Atatürk). [M]

KİFFA, müslüman Moritanya cumhuriyetinde kasaba, Asaba idare çevresinin merkezi, Kayes'in kuzeyinde; 1 300 nüf. (L)

KİFOYİT i. (fr. *cyphoïte*'ten). Miner. Hidratlı tabiî magnezyum silikat. (Bir serpantinit çeşididir.) [L]

KİGALİ, Ruanda'nın başkenti; 15 000 nüf. El sanatları merkezi ve pazar yeri (hayvan, kahve). Bölgede kasiterit çıkarılır. (L)

KİGELLARİA i. Bot. Güney Afrika'da yetişen ağaççık; yaprakları sarmal dizili, çiçekleri bireşeyli ve küçük salkımlar halindedir. (Avrupa'da süs bitkisi olarak yetiştirilir.) [L]

KİGOMA, Tanzaniya'nın batısında köy, Tanganyika gölü kıyısında; 1 000 nüf. Darüs-Selâm'dan gelen demiryolunun son istasyonu. Ticaret merkezi. (L)

KİĞI, Doğu Anadolu bölgesinde (Yukarı Fırat bölümü, Bingöl ili) ilçe merkezi, kasaba; 5 148 nüf. (1970). Bingöl'ün 93 km kuzeybatısında; yüksl. 1 700 m. Meyve ve sebze bahçeleri. — *Kiğı ilçesi,* 2 162 km²; 53 277 nüf. (1970). Merkez, Adaklı, Yayladere, Yedisu bucakları; 105 köy. Hayvancılık ve hayvan ürünleri. (M)

KİHALET i. (ar. *kihālet*). *Esk.* Sürme yapma veya sürmeyi göze sürme işi, sürmecilik.

— Tıp. *Esk.* Göz hastalıklarını ve bozukluklarını kendine konu edinen bilim dalı. (M)

Kii yarımadası, Japonya'da (Mie, Nara ve Vakayama illeri) yarımada, Honşu'nun güneyinde. Yüksek yalıyarlar ile dağlık ve ormanlık bir art kısımla çevrili olan bölge, öbür kısımlarla bağlantı kuramaz; kısmen kereste elde edilen toprakların geri kalan kısmı çavlanları, çağlayanları, eski tapınakları, madensuyu kaynakları ve dinlenme yerleriyle çok turist çeken Yoşino-Kumano Millî parkı içine alınmıştır. Küçük deltalarda ve dar kıyı düzlüklerinde balıkçı-çiftçiler yaşar. — *Kii boğazı,* Şikoku'nun doğu kıyısıyle Honşu'nun güney kıyısı arasında yer alan bir deniz koludur. (L)

KİKHYROS. Yun. mit. Khaonia krallarından birinin oğlu; avlanırken ağaçların arasına saklanan Anthippe adlı genç bir kızı, pars sanarak vurdu: kendi de korkuya kapılarak attan düştü ve öldü. — Epir'de Ephyra şehrine adını veren kahraman. (L)

KİKİNDA, Yugoslavya'da (Voyvodina) şehir, Romanya sınırı yakınında; 29 000 nüf. Tarım pazarı. Seramik. (L)

KİKİRİK sıf. ve i. (onomatope). Uzun boylu, zayıf (kimse). ‖ Yerfıstığının halk arasındaki bir adı. ‖ *Con kikirik.* (Alay sözü ol.) İngiliz veya ingiliz askeri. (M)

KİKİS, ünlü şair Alkaios'un kardeşi. Midilli Soylular partisinin şeflerindendi. Kardeşi Antimenides ile elbirliği ederek tiran Melankhros'u öldürdü. Kardeşleri gibi sürgüne gönderilip gönderilmediği bilinmemektedir (M.Ö. VII. yy. sonları). [L]

KİKLAD. Bk. KYKLADES.

KİKLON i. Bk. SİKLON.

KİKLOP. Bk. KYKLOPS.

KİKLOTRON. i. Bk. SİKLOTRON.

KİKUÇİ (Kan), japon romancısı (1888-1947). En önemli japon edebiyat dergilerinden biri olan *Bungei Suncu*'yu kurdu. 1920'den sonra halk romanının ustalarından sayıldı. Birçok hikâye yazdı. *Onşu No Kanatami*'si (Yükümlülük ve Öç Duyguları Ötesinde) ve *Tocuro No Koi* (Tocuro'nun Aşkı) adlı dramı ünlüdür. (L)

KİKUYU'LAR, Kenya'da bantu kabileleri. Sayıları bir milyon kadardır. Kikuyu'lar, Nairobi'nin kuzeyinde, yüzyıl kadar önce yerleştikleri bir bölgede yaşarlar. Güneye doğru yayıldıkları sırada Missai'ler tarafından durdurulmuşlardı. Orman yakarak tarla açmağa çalıştılar, bu yüzden ağaçları yok ettiler. Özellikle darı ve mısır üretirler. Verimli topraklarını avrupalı sömürgecilere kaptırdıkları için, nüfus artışı sosyal ve siyasî planda bazı meselelere yolaçar. Mau-Mauların ayaklanması (1954-1956) bu huzursuzluğun en kuvvetli belirtilerindendir. Kikuyular'ın dili, bantu lehçesi olan gikuyuca'dır. (L)

KİKVİT, Kongo-Kinşasa'da kasaba; Kvilu ırmağı kıyısında, Kvilu ilinin merkezi; 9 000 nüf. Ticaret merkezi. Irmak ulaşımının son noktası. Yağ fabrikaları. (L)

KİL i. (fars. *gil*'den). Özellikle heykeltıraşların kullandığı, ıslandığı zaman çeşitli şekillere girebilen yumuşak ve yağlı toprak. Bk. ANSİKL.

— Coğ. *Kil yatağı,* kil çıkartılan yer.

— Denizbil. *Kırmızı kil,* denizlerin çok derin yerlerindeki kil çökeltileri. Bk. ANSİKL.

— Jeol. *Kireci giderilmiş kil.* Bk. *KİREÇ'i giderilmiş killer.* ‖ *Kocataşlı kil,* buzul dibindeki eski buzultaştan meydana gelen kum, çakıl ve kocataş karışımı kil. (Dördüncü zamanda büyük buzullar Kuzey Avrupa'da ve Amerika'da kocataşlı killer bıraktı. Kireçtaşı bloklarının yüzeyi çoğunlukla çizik çiziktir.) ‖ *Sileksli kil,* sileksli kireçtaşlarının yerinde erimesi sonucu ortaya çıkan katı sileks yumrulu kahverengi kil. (Sileksli kil çeşitli devirlerde oluştu. Bazı yaylalarda, özellikle tebeşirli olanlarda büyük yüzeyler kaplar.) ‖ *Tebeşirli kil,* sileksli kile benzeyen, ama jura kireçtaşları üstünde yer alan kil.

— Mad. oc. *Kil giderme,* bir cevherin içindeki kil ve çamurları temizleme: *Kil giderme, cevheri su ile çalkalayarak yapılır.* — Miner. *Ermeni kili, şark kili, sinop kili,* pekleştirici özellikleri sebebiyle Yakındoğu ve Ortadoğu'da ilâç olarak kullanılan killi topraklar. (Ciltçiler tarafından yaldızlı boyalarda da kullanılır.)

— Seram. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. *Kil,* temel maddesi küçük parçacıklar halindeki sulu alüminyum silikat olan topraksı bir kayadır. Kilin en önemli özelliği, su ile karıştırıldığı zaman çeşitli usullerle şekil verilebilen oldukça plastik bir hamur haline gelmesidir. Plastik kil yağlı, kırık yüzeyleri ise parlaktır; sertliği çok azdır. Kurutulduğu zaman hacmi azalırken belli bir molekül yapışıklığı kazanır; yüksek sıcaklıkta yapısındaki suyu kaybeder, büzülür, sertleşir ve ayrışmaz hale gelir. Bu niteliklerle, kilin, koloy işlenebilir bir hammadde olmasını, bütün seramik kapların yapımında kullanılmasını sağlar. Kil birincil bir kaya değildir, granit, gnays, feldispat gibi silisli alüminyumlu maddelerin su, karbon gazı, ısı v.b. etkisiyle ayrışmasından

kikuyu'lu

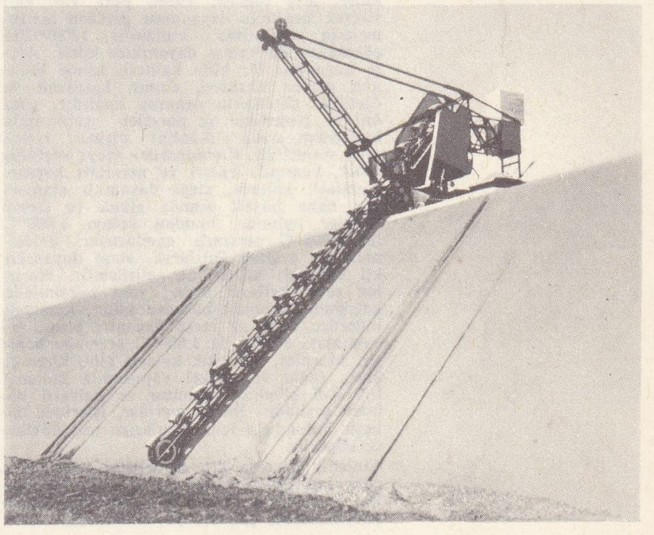

kilin ekskavatörle parçalanıp çıkarılışı

Foto. Storch-musé de l'Homme (LAROUSSE)

meydana gelen ikincil bir kayadır. Killer bazen, ana kayaların yakınındaki birincil birikintilerde de bulunur; bu yataklar, en dar, buna karşılık en saf (hiç değilse iyi bir süzmeden sonra) arıkil (kaolin) yataklarıdır. Genellikle ikincil oluşuklar içinde de, su ve rüzgârın taşıdığı killere rastlanır; bu çökeltiler çok önemlidir; ancak, tortullaşma ile oluşmuş killi yatakların bileşimi pek ender olarak düzenlidir. Çökeltinin yapısı, akıntıların biraraya getirdiği maddelerin cinsine ve miktarına göre değişir. Yataklar birbirini takip eden katmanlar halindedir; bu yataklar önemlerine, yoğunluk, yumuşaklık, renk ve kapsadığı mineral ve organik yabancı madde oranına göre farklılık gösterir. En saf killer beyazdır; ama genellikle, killerin rengi gri, bazen mavi veya siyah ve çok sık olarak da sarı, kırmızı, kahverengi veya yeşilimsidir. Genellikle kil ve kaolin işletmesi, açık ocaklarda, basamaklardan, kuyu veya galerilerden yapılır. Yalnız çökme ve kaymalara dikkat etmek ve killi topraklar geçirimsiz olduğundan, yağmur sularının akmasını ve boşalmasını sağlamak gerekir. Kaolin işletmesinde, ham kaolin önce sulandırılır, sonra da yabancı maddelerin çökelmesi için elde edilen sulu madde dinlendirilir.

Killerin nitelikleri, fiziksel, kimyasal ve mineralojik yapılarına, kili meydana getiren sulu silisli alüminatların inceliğine (kaolinit, halloysit v.b.), yabancı maddelerin cins ve oranına (kuvars, mika, feldispat, kalsit v.b.) bağlıdır.

— Denizbil. 4 500 m'nin ötesinde karaların aşınmasından ve kireçli hayvan kalıntılarından gelen ürünler hemen bütünüyle erimiştir; bu derinliğin altında yalnız çok ince bir tane örtüsü meydana getiren ve çok yavaş olarak çökelen *kırmızı kil* (sulu alüminyum silikat) bulunur. Buralarda, daha dayanıklı bazı hayvan kalıntıları (silisli sünger, köpekbalığı dişleri, balinaların kulak davulu kemikleri), denizdibi yanardağlarının püskürmesinden gelen tozlar ve yerkürenin dışından gelen çok küçük kozmik tozlar da kırmızı kile karışır. Kırmızı kille örtülü deniz tabanının yüzeyi kıta topraklarının toplam yüzeyinden çok daha geniştir; bu çökelti, özellikle Büyük Okyanus'un tabanın yarısından fazlasını kaplar.

— Seram. Kilin en önemli kullanma alanı olan çinicilikte, dokunulduğu zaman yağlıymış hissini veren, çok plastik olan *yağlı kil* ile az plastik, ufalanır ve kumlu olan *yağsız kil* kullanılır. Kilin esnekliği, biçim verme tekniğini (çevirme, çekme, basma, kalıplama) etkiler.

Kilin kullanılma yeri ateşe dayanıklılığına göre değişir; bu yönden, ateşe dayanıklı veya yüksek sıcaklıkta ergimeyen kil ile ergiyen veya hiç değilse camlaşan kil olmak üzere ikiye ayrılır. *Ergimeyen killer* grubunda, ateşe dayanıklı killer, çini killeri, lüleci çamuru ve kaolin bulunur. *Ateşe dayanıklı killer,* ateş tuğlası, kazet, pota v.b. gibi yüksek sıcaklığa dayanması gereken malzemelerin yapımında kullanılır. 1 580°C'ta çökmeyen kil «ateşe dayanıklı» kildir. Ateşe dayanıklı bir kilin kalitesi, içinde bulunan maden oksitleri, demir, kalsiyum ve özellikle alkalilerin oranına bağlıdır. *Çini kili* ile çinicilikte ve porselen yapımında kullanılan arıkil (kaolin) pişince beyaz renk vermelidir. *Camlaşabilen* (veya *ergiyen*) *killer,* kumtaşlı killeri ve marnları kapsar. Kumtaşlı killerde, ateşe dayanıklı olanlardan daha büyük oranda alkali ve demir oksitler bulunur; bundan dolayı 1 000°C ile 1 300°C arasında camlaşırlar. Feldispatlı bir ergitici katılarak, ateşe dayanıklı kil kumtaşlı kil haline getirilebilir. *Marnlar* veya *kalkerli killer,* yani bileşiminde kalsiyum karbonat bulunan killer, kumtaşlı killerden daha az ateşe dayanır; pişme sıcaklıkları 800°C ile 1 000°C arasında değişir. Marnlar, âdi çini, kalaylı çini, kiremit, karo, tuğla ve heykel yapımında kullanılır. Âdi çömlekçi çamuru az kalkerli bir marn çeşididir. Bütün marnlar, içlerinde tebeşir bulunduğu için, üzerlerine asit dökünce köpürür.

Çinicilik dışında kil, modelciler ve heykelciler tarafından taslak yapımında kullanılır; ayrıca saç ve dökme demirin emaye banyolarında, çimento yapımında yararlanılır; çimento elde etmek için, tabiî (marn) veya sunî kil ve kalker karışımı yüksek sıcaklıkta pişirilir, sonra toz haline getirilir.

Ayrıca, kumaşlardaki yağ lekelerini çıkaran *lekeci kili,* katı ve sıvı yağların renklerini gidermekte, petrolü arıtmakta kullanılan etkinleştirilmiş kil gibi özel kil çeşitleri vardır. Yine aynı amaçlarla kullanılan *bentonit*'lerin (temel maddesi montmorillonit olan killer) aşıboyaları, bileşimindeki demir oksit oranı yüksektir. Çok yağsız ve çok ince killerdir, demir oksit, sulu veya susuz olmasına göre, bu boyalara sarı veya kırmızı renk verir. Hafif ateşte pişirilince renk koyulaşır. Başlıca aşı boyaları, kırmızı, sarı, kaverengi ve kan rengi olur. (L)

KİL i. (ar. *kil*). *Esk.* Söz, laf. (*Eşanl.* KELÂM.) || *Kîl ü kal.* Bk. KÎLÛKAL. (M)

KİLÂB çoğl. i. (ar. *kelb*'den *kilâb*). *Esk.* Köpekler: *Kilâb-ı zulme kaldı gezdiğin nâzende sahralar* (Namık Kemal). || *Kilâb-ı ehliye,* ehlileştirilmiş köpekler. || *Avave-i kilâb,* köpeklerin havlaması. (M)

KİLÂB, Orta Arabistan'da arap kabilelerinden biri, Amir bin Sasa'a kabileler topluluğunun bir kolu olan Kilâb'lar, Hime Zerriye'de büyük çoğunluğu meydana getiriyorlardı. İslâmlıktan önce Suriye sınırlarında oturdular. Hicretin ilk yıllarında Medine ve Şam'dan gönderilen valilere bağlandılar. Zaman zaman da eski bedevî hayatlarına dönerek yağmalarda bulundular. Şair Lebid* bu kabiledendir. (M)

KİLADSE (Grigori Varfolomeyeviç), gürcü besteci (Batum 1902). Tiflis konservatuvarının ve operasının müdürlüğünü yaptı. Operalar (*Bakhtrioni,* 1936; *Lado Keçkoveli,* 1941), bir bale, iki senfoni (1944-1955) ve bir oratoryo besteledi. (L)

KİLAGİT i. (fr. *chillagite*'ten). Miner. Kurşunun, Pb (Mo, W)O_4 formülündeki molibdatlı tungstat'ı; kuvadratik sistemde billûrlaşır. (L)

KİLAUEA, Hawaii adasında krater, Mauna-Loa dağının doğu yamacında, 1 210 m yükseltide. Dibinde bir ergimiş lav gölü vardır. (L)

KİLBRİCKENİT i. (fr. *kilbrickénite*). Miner. Tabiî kurşun antimonyosülfür. İrlanda'da, *Kilbricken*'de bulunur; bir geokronit çeşididir. (L)

KİLDARA. Esk. coğ. Milâs'ın Kuzyaka köyünün güneyinde küçük şehir. M.Ö. V. yy.da Attike-Delos Deniz birliği üyesiydi. Batısında 490 m yükseklikte, Asar dağı üzerinde büyük bir kalesi vardır. 1,95 m kalınlığında bir dış sur ile bir iç kaleden ibarettir. İç kalenin kuzeyinde büyük bir kule vardır. Ortadaki düzlükte yeraltında kayalara oyulmuş dikdörtgen biçiminde üç sarnıç yer almaktadır. Kalenin dışında yamaçta, güneydoğu yöneltisinde, küçük bir mezarlık bulunur. (M)

KİLDARE, gaelce **Cil Dara,** İrlanda cumhuriyetinde (Leinster ili) köy, idare bölümü merkezi, Dublin'in güneybatısında; 2 300 nüf. Kısmen XIII. yy.dan kalma katedral.

— *Kildare idare bölümü,* Wicklow dağlarının kuzeybatısında, merkezî ova kıyısında uzanır; 65 900 nüf.

— Tar. Kildare idare bölümü Fitzgerald* ailesinin bir koluna veridi; 1316'da kontluk haline getirilen şehrin ilk kontu John Fitzthomas idi. Kildare ailesi, Ortaçağda İrlanda siyasetinde çok önemli rol oynadı. İngiltere tahtına bağlı kaldı, fakat iki millet arasında bir hakem tutumu benimsedi. Bu yüzden Londra'da uyandırdığı şüpheyi öteden beri düşmanı olan Gautier'ler ve Ormonde'lu Butler'lerin körüklemesi, ailenin XVI. yy.da devrilmesine yolaçtı. (L)

KİLDRENİT i. (fr. *childrénite*'ten). Miner. Hidratlı tabiî manganez, demir ve alüminyum fosfat. (L)

KİLE i. (ar. *keyl*'den). Tahıl ölçmede kullanılan belirli hacimdeki kap, ölçek: *İki kile buğday.* (Çeşitli biçimde olanları vardır [istanbul kilesi, ibrail kilesi gibi]. İstanbul kilesi tahılın cinsine göre 18-20 okka [ortalama 25 kg], ibrail kilesi 70-80 okka [ortalama 100 kg] idi. Kilenin küçük ölçü birimi kutudur. Sekiz kutu bir istanbul kilesi gelir.)

— Denizc. *Esk.* Yelkenli gemi çağında, «gemi ölçeği» anlamına gelen kelime. (Bugünkü anlamıyle geminin tonilatosu; otuz altı kile bir tonilato eder.) [M]

KİLE veya **KİLİ** (Kilia), Romanya'da Tuna nehrinin Karadeniz'e döküldüğü Boğdan topraklarında kale. Kırım'dan kaçan cenevizli esirlerin Boğdan voyvodası tarafından korunması üzerine Bayezid II Boğdan'a sefer açtı (1484); Kile, İbrail ve Akkirman kalelerini aldı. 1637'de Kırım hanı İnayet Giray, Kile'yi yağmaladı. 1689'da Selim Giray, Kile'yi ordugâh yaptı. Bu tarihten sonra kale, her Rus-Osmanlı savaşı sonunda elden çıktı; ancak yapılan antlaşmalarla (1774, 1789, 1792) yine Osmanlıların elinde kaldı. Rusların yardımıyle bağımsız Boğdan prensliğine bağlanan Kile kalesi uzun süre Rusya'nın elinde kaldı; bugün Romanya'ya bağlıdır. (M)

Kileci mescidi veya **Karaki mescidi** de denir, İstanbul'da Salkım söğütte tramvay caddesinde; Kileci Hüseyin Ağa tarafından yaptırıldı. 1871 Yılında onarım gördü. Son yıllarda önüne kapalı son cemaat yeri ile avluya ev inşa edildi. Caddede olan minaresi ise yıkılarak içeriye alındı. Çatısı ahşaptır. Hüseyinağa mescidi veya Kilecihüseyinağa mescidi. (M)

KİLEM çoğl. i. (ar. *kelime*'den *kilem*). *Esk.* Kelimeler, sözler. (*Eşanl.* KELİMÂT.) || *Mevsuk-ül-kilem,* sözünde durur, sözüne güvenilir kimse. (M)

KİLENİT i. (fr. *chilénite*'ten). Miner. Yüzey kısımlarından sararan iri taneli, bizmutlu gümüş; Copiapo'da bulunur. (L)

KİLER i. (fars. *kilār*'dan). Yiyecek, içecek v.b. erzağın saklandığı oda, dolap, ambar v.b. yer: *Türbenin etrafında misafirhaneler, meydanlar, kilerler, fukara meydanı, mescit, fırın gibi binalar varmış* (N. Araz). *Kilerden bir şişe konyak çalarak odasına çekildi* (H. R. Gürpınar). [Bk. ANSİKL.] || *Mec.* Çok erzak, daha çok, hububat ihraç eden ülke veya bölge: *Türkiye'nin buğday kileri Konya'dır.*

— Tasav. *Kiler evi,* Kırşehir'de Hacıbektaş Veli tekkesindeki (*Meydan evi*) evlerden biri. (Kiler evinin bir de babası vardı. Meydan evi babalığı kaldırılınca tekke reisliği kiler evi babasına geçti. Tekkenin son reisi Salih Baba idi.)

— Teşk. tar. *Kiler ağası,* Valide Sultanın şeker, şerbet v.b. yiyecek maddelerine bakan görevli. (Kıyafeti has oda ağalarının aynı idi, yalnız başındaki takkenin işlemeleri daha azdı, belinde acemikâri keber bulunurdu.) || *Kiler bölükleri.* Bk. ANSİKL. || *Kiler hademeleri,* Hassa kilercilerin birinci bölüğünde 11, ikincisinde 13, üçüncüsünde 8, dördüncüsünde 6, beşinci ve yedinci bölüklerinde de dörder kişiden meydana gelen cemaate (*Cemât-i hademe-i kilariyanı hassa*) verilen ad. || *Kiler hizmetkârları,* Şehzade alayına katılan görevliler. || *Kiler iç oğlanları,* kiler koğuşu mensuplarından bir kısmı. (*Kiler gılmanı* da denirdi.) || *Kiler kethüdaları,* Enderun'un kiler kethüdası (görevlileri teftiş eder, maiyetinde baltacılar bulunurdu.) || *Kiler koğuşu,* osmanlı saraylarında kiler işlerini yöneten kurum. (Başkanı kilercibaşıdır. Ayrıca kethüdalar, kâtipler, gılmanlar, iç oğlanları ve sayıları yüzleri bulan görevlileriyle geniş bir kadrosu vardı.) || *Kileri âmire,* saray kileri. (Padişah ve diğer saray mensuplarının yiyip içmesi için alınan maddelerin kullanıncaya kadar korunduğu yer. Yiyecek maddeleri kilercibaşı tarafından defterlere kaydettirilirdi. Kileri âmire 1908'den sonra önemini kaybetti. Halifelikle beraber kaldırıldı. || *Kileri âmire gılmanı,* kiler koğuşundaki genç görevli. (Sonradan çaşnigir olurdu.)

— ANSİKL. Teşk. tar. *Kiler bölükleri.* Saray kilercileri yedi bölüktü, bunların bir ağası ile bir kethüdası ve bir de kâtibi vardı. Bu yedi bölükten altısına kiler bölüğü denir, yedinci bölüğe kiler veya aşşab yani sebze veya yaş meyve kilercileri adı verilirdi. (M)

KİLERCİ i. (*kiler*'den *kiler-ci*). Saray veya konaklarda kiler görevlisi.

— Teşk. tar. *Kilerci defteri,* saray mutfağına giren her cins eşyanın defteri. (M)

KİLERCİBAŞI bls. i. Teşk. tar. Mutfak-

tan (matbah) alınan yemeklerin önüne düşerek getirmek, padişahın sofrasını hazırlamak, yemek sahanının kapağını açmak ve yemeği değiştirmekle görevli memur. || *Kilercibaşı baltacısı*, silâhtar ağanın maiyetinde bulunan, genellikle Zülüflü Baltacılar ocağının dördüncü âmiri. (M)

KİLERMENİ bls. i. (*kil* ve *ermeni*'den fars. taml. *kil-i ermeni* > *kilermeni*). *Esk.* Eczacılıkta kullanılan kırmızı renkli bir çeşit kil. (M)

KİLESİMO i. 1/1 000 eskudo değerinde, şili para birimi. (L)

Kilidülbahir. Bk. KİLİTBAHİR.

Kili kalesi, XVII. yüzyılda Kırım hanlığına bağlı, Tatarların elinde olan kale. Murad IV devrinde (1623-1640). Kırım hanı İnayet Giray tarafından muhasara ve tahrip edildi. Beylerbeyi ve kadı ile birlikte birçok müslüman öldürüldü. Bunun üzerine İnayet Giray, Murad IV tarafından boğduruldu (1637). Çar Aleksey'in kızı Sofiya zamanında Kırım, Ruslar ve Kazakların saldırısına uğradı. Han Hacı Giray, Kili üzerinden bunlara karşı koydu ve geri çekilmeğe mecbur etti. (M)

KİLİKS. Yun. mit. Agenor'un oğlu. Kardeşleri tarafından kızkardeşleri Europa'yı aramağa gönderildi. Pyramos (Seyhan) nehrinin kıyılarına yerleşti ve Kilikya'ya adını verdi. (L)

KİLİKYA, Türkiye'nin Asya parçasında bölge, Anadolu'nun güneydoğusunda. Bugün, Seyhan (Adana) ve İçel (Mersin) illeriyle Konya ilinin güneyini ve Antalya ilinin doğusunu kapsayan bölge.

● *Coğrafya.* Kilikya adı, ilk çağlarda daha geniş anlamda kullanıldı. Anadolu'nun (Küçük Asya) güneydoğu kıyı bölgesine, Alanya burnundan (Karakesium), Amanos dağları üzerinden Suriye'ye kadar uzanan yerlere bu ad verildi. Bölgenin batı ve doğu kesimleri, coğrafî ve fizikî bakımdan farklı özellikler gösterir. Yunanlılar, batı kesimine *Kilikia Trancheia* (Dağlık Kilikya), doğu kesimine *Kilikia Pedias* (Ovalık Kilikya); Romalılar ise Cilicia Aspera ve Cilicia Campestria adını verdi. Karamanlılar ve Osmanlılar zamanında, Taşeli ve İçel adını aldı. Merkezi Tarsus olan Ovalık Kilikya'da, tarıma elverişli bereketli topraklar vardır; merkezi Silifke olan Dağlık Kilikya ise bu özelliklerden yoksundur. Bölgenin verimliliğini Ceyhan (Pyramos), Seyhan (Saros) ve Tarsus (Kydnos) nehirleri sağlar. Alanya burnundan (Karakesium) Lamas (Lamus) çayına kadar uzanan Dağlık Kilikya daha değişik görünüştedir. Burada Toros dağları kıyıya çok yaklaşır; sarp yamaçlar halinde denize uzanarak küçük koylar meydana getirir; yerleşmek için çok az düzlük bırakır. Bölgedeki antik şehirlerin çoğu, tepelerin ara düzlüklerinde kuruldu. Eski çağlarda Dağlık Kilikya'nın kerestesi ün saldı; Akdeniz'de gemi yapımında en değerli kereste, buradaki ormanlardan sağlanıyordu. Ovalık Kilikya, Eski Dünya'nın önemli ticaret yollarından biri üstündeydi. Suriye ile Anadolu'yu birleştiren bu karayolu, Kilikya kapılarından geçiyor, Dağlık Kilikya geçit vermiyordu. Bu fizikî farklar iki bölgenin medeniyetinde de farklılaşma meydana getirdi; Ovalık Kilikya'da ticaret ve sanayi, şehirlerin refah ve büyüklüğünü sağladı; Dağlık Kilikya'da ilkel kabile hayatı yaşanıyordu; zamanla deniz yolundan dışarıyle ilişkiler arttı.

● *Tarih.* Bölgenin en eski çağları hakkında Pamphillia (Antalya bölgesi) tarihi ile ilgili kaynaklardan bilgi edinilir. Hitit devleti zamanında, Asur belgelerine göre, Antitorosların başladığı bölge, Hilakku adıyle; daha güneyde Dağlık Kilikya'ya kadar uzanan bölge de, Kue adıyle anıldı. Kilikya'da en eski yunan kolonizasyonu, bazı dil araştırmalarına dayanılarak açıklanır. Kaynaklara göre, Asur imparatorluğunun yıkılmasından sonra, Kilikya bir süre bağımsız durumda kaldı ve Syennesis adındaki kırallarla yönetildi. Daha sonra pers kralı Kyros, M. Ö. IV. yy. başlarından önce Kilikya'yı imparatorluğuna kattı; son Syennesis de Kilikya'nın yönetimini bırakarak satraplığa (valiliğe) katıldı. Pers hâkimiyeti sırasında, Kilikya'daki şehirler sikke basmağa başladılar. Büyük İskender, Darius'a karşı yürürken Kilikya kapılarından geçti ve bazı Kilikya şehirlerini ziyaret etti. İskender'in ölümünden sonra, imparatorluğun paylaşılması sırasında, Kilikya, Ptolemaioslar ve Selefkiler arasında mücadeleye sahne oldu; Ovalık Kilikya'da Selefkiler, Dağlık Kilikya'nın batı kıyısına da Ptolemaioslar hâkim oldular. Kilikya'nın kıyı şehirlerinde korsanlık hareketleri başladı ve gittikçe şiddetlendi; zamanla korsan yerine «kilikyalı» tabiri kullanıldı. Bu yüzden Romalılar, bu korsanlarla mücadeleye girişmek zorunda kaldılar. M.Ö. 67'de romalı general Pompeius, korsanlara karşı yapılan savaşları yönetti. Bu tarihten sonra Kilikya, Roma'nın bir eyaleti olarak yeniden teşkilâtlandırıldı. Romalı hatip Cicero M.Ö. 52'den 50'ye kadar bu eyalette valilik yaptı. Dağlık Kilikya hakkında, Antonius devrine kadar olan zaman süresinde bilgiler azdır; Silifke dışında kalan kısmı Antonius, Kleopatra'ya verdi; o da gemileri için gerekli keresteyi buradan sağladı. Aktium savaşından (M.Ö. 31) sonra Kleopatra'nın elinden çıkan bu bölge, Oktavius zamanında yeniden Roma'ya bağlandı. Roma imparatorları devrinde Tarsus, ünlü felsefe okulu ile tanındı. St. Paulus burada öğrenim gördü. Barışsever bir imparator olan Vespasianus zamanında (69-79) Kilikya şehirleri gelişti ve yeni bir şehir olan Flaviopolis kuruldu. İmparator Trajanus devri (98-117). Dağlık Kilikya için önemlidir. Roma imparatorluğu ikiye bölününce Kilikya Bizans'ın (Doğu Roma) hissesine düştü. V. yy.da, Theodosius II zamanında eyalet birinci Kilikya ve ikinci Kilikya adları altında iki yönetim alanına bölündü ve birçok kilise yapıldı; erken hıristiyanlık devri mimarîsi ve sanatı bu bölgede büyük önem kazandı. Bugün toprak üstü kalıntılarının büyük bir kısmı Hıristiyanlık devrine aittir. M.S. VII. yy.da bu bölge için Sasanî tehlikesi başgösterdi. Bunun üzerine Heraklius (610-641), Sasanîlerin merkezi Ktesiphon'a kadar gitti. Fakat çok geçmeden, bölgede Hıristiyanlık, yerini İslâmlığa bıraktı. Abbasî halifesi Harun -ür-Reşid, IX. yy.da Kilikya'yı denetime başladı; Avâsım adıyle bir bölge kurdu. Ondan sonra gelen islâm halifeleri de bunu izlediler. M.S. 964'te, geçici bir süre, Bizans imparatoru Nikephoras Fokas, kuzeybatıdan Kilikya'ya indi; kıyı ve oradaki şehirlere hâkim oldu. Sonra Alexis ve Jean Commere bu bölgeyi ellerinde tuttular. 1064'te, Selçukluların Ermeniler üzerinde hâkimiyet sağlayarak Ani'yi almaları, Ermenilerin güneybatıya göç etmelerine sebep oldu. Toroslarda yerleşen Ermeniler, Kilikya ovasına akınlar yaptılar ve Birinci Haçlı seferinin sebep olduğu karışıklıktan yararlanarak Franklarla işbirliğinde bulunup Kilikya'da bir Ermeni devleti kurdular. Selçuklular Anadolu'ya yerleşince, Küçük Ermenistan denilen bu bölgeye saldırılarda bulundular. Salâhaddin Eyyubî zamanından itibaren Ovalık Kilikya'ya, çoğunluğunun Üçokların teşkil ettiği Türkmenler yerleştirildi. Ermenilerin, ovalara yayılan Türkmenlere saldırması üzerine, Kılıç Arslan II ile Salâhaddin Eyyubî bu bölgeye birlikte saldırdılar. Alâeddin Keykubat I, Gıyaseddin Keyhüsrev II, Kilikya'ya girdiler. Alâeddin Keykubat, 1228'de bu bölge sınırlarına Üçokları yerleştirdi. Bunları çevresinde toplayan Karamanoğulları Kilikya'ya girmeğe çalıştılar; 1359'da Karamanoğlu Alâeddin Ali Bey, Silifke'yi alarak, 1366'da Korykos'u (Kız kalesi) kuşattı; Dağlık Kilikya'ya girdi. Öte yandan Adana, Tarsus bölgesinde yerleşen Üçoklar Ovalık Kilikya'ya sızdılar. Bunları Memlûk sultanlığı destekledi. Merkezleri önce Tarsus, sonra da Sis (Kozan) olan Ermeniler, Moğollarla işbirliği yaptı, fakat Memlûklular tarafından ezildiler. 1347'de Halep naibi Işıktemur el-Mardinî, son ermeni kralı Leon VI'yı Keben'de esir etti. Bundan sonra Kilikya, Ramazanoğulları ile Karamanoğulları arasında mücadele alanı oldu; Memlûklular da Sis (Kozan) ve Tarsus'u ellerine geçirdiler. Daha sonra Osmanlılar, Bayezid II zamanında bu bölgeyi ellerine geçirmek için Memlûklularla uzun mücadelelere giriştiler (1485-1491). Memlûklular, Osmanlıları yenerek bu bölgeyi korudularsa da, Osmanlılar, Selim I zamanında Kilikya'ya hâkim oldular (1516). Bununla birlikte bölge, Kanunî'ye kadar Osmanlı tarafları Ramazanoğullarının elinde kaldı. Sèvres antlaşmasıyle Kilikya bölgesi Fransızlara bırakıldı, 20 ekim 1921'de Fransızlar bölgedeki bütün isteklerinden vaz geçtiler. Cumhuriyet döneminde, Seyhan ve İçel olmak üzere iki ile bölünen eski Kilikya, Türkiye'nin önemli bölgelerinden biri durumuna geldi. (M)

Kilikyalılar cemiyeti, eski adı ile Kilikya denilen bölgenin devlete bağlılığını güçlendirmek için, teşebbüs, yayın ve çalışmalarda bulunmak üzere, İstanbul'da kurulan dernek (aralık 1918). Kurucusu VII. Ordu kumandanı Ali Fuad Paşa (Cebesoy), kurucu üyeleri de eski âyan reisi ile bakanlar, milletvekilleri, temyiz mahkemesi, Şurayı Osmanî üyeleri gibi, yüksek askerî, idarî ve adlî makamlarda bulunmuş kimselerdi. Cemiyetin, Kilikya bölgesindeki il, sancak ve ilçelerde, merkeze bağlı şubeleri vardı. Sıvas kongresinden sonra kurulan Müdafaayı Hukuk cemiyeti çalışmağa başlayınca, Kilikyalılar cemiyeti önemli bir iş göremedi. (M)

Kilikya seferi. Bk. SELÇUKLULAR.

KİLİM i. (fars. *gilîm*'den). Döşeme, sedir, divan v.b. yerlere serilen, genellikle renkli ve desenlerle süslü, havsız kıl halı: *Zemini toprak olan odanın bir kenarında hasırlar ve kilimler serili idi* (Sabahattin Ali). *Biz içeriye girince birden ayağa kalkarlardı. Bir köşeye halılar kilimler serilmiş, bir divan hazırlanmış bulunurdu* (Ş.S. Aydemir).

— DEY. *Kilimi kebeyi sermek. Halk dili.* Bir yere yerleşmek.

— *Esk.* Yoksulların veya dervişlerin giydiği kaba üstlük, hırka. || *Kilim-pare*, küçük kilim, seccade: *Bast-i kilim-pare-i karar olunmuştu* (Nergisî). || *Kilim-pûş*, derviş. Yoksul, muhtaç. || *Kilim-şûy*, kilim yıkayıcı, kilim yıkayan.

— ANSİKL. *Kilim*, el sanatları alanında genelikle kadınlar tarafından meydana getirilen dokumalar içinde en eski geleneği olan dokumadır. Bir evin döşenmesinde (yaygı, sergi), eşya taşımada (heybe), zahire ve giyecek muhafazasında (çuval) aşiretler ve köylüler bu dokumalardan azamî derecede faydalanırlar. Anadolu kilimleri arasında, halılar kadar tanınmış olanları vardır ve bunlar dokunduğu köyün (Eşme, Karasu, Emirdağ, Dazkırı v.b.), aşiretin (Avşar, Berihan, Kirkitli v.b.), ailenin (Dirişdin, Dalakes v.b.) veya bazen motiflerinin (yollu, çubuklu, ibrik, aynalı, bindallı v.b.) adı ile ün kazanmıştır. Anadolu kilimleri türkmen, yörük, kürt ve türk kilimleri olmak üzere dört sınıfta toplanabilir. Bu sınıflama kilimlerin dokunduğu bölgelere, bu bölgelerde kullanılan kök boyaların rengine ve geçerli olan, en çok tekrarlanan motiflere göre yapılır.

Kilimlerde kullanılan motifler genellikle, halıda, çinide, mermer ve tahta oymacılığında, hattâ tezhipte kullanılan motiflerin aynıdır. Ne var ki bütün bu motifler, kilimde kullanılan dokuma tekniğinin gereği olarak köşeli, geometrik şekle sokulmuştur. Bu bir teknik zarurettir, genellikle *ıstar* adı verilen dik tezgâhlarda dokunan kilimlerden, halılardaki gibi yuvarlak motif çıkarılamaz. Bu motiflerle çeşitli kompozisyonlar yapılır, bir yaprak, bir çiçek veya üslûplaştırılmış bir hayvan motifi bazen göbekte, bazen kenarda, bazen çizgiler halinde tekrarlanır. Kilim, halıya nazaran daha canlı ve parlak renklerle dokunur. Kullanılan renkler bölgelere göre farklılıklar gösterirse de, en çok yeşil, turuncu, mavi, lâcivert ve kırmızı hâkimdir. Beyaz üzerine yapılan cicim* ve heybe*lerde de gene aynı renklere rastlanır.

Eski törede her kız (köylü veya aşiret kızı), evleninceye kadar bir yatak altı, bir yatak üstü, bir tabutluk adıyle üç kilim, çeşitli heybeler ve yeterince çuval dokur, bunları bölgesinin geleneklerine göre süslerdi.

Son yıllarda kilim, ev döşemesinde dekoratif bir unsur olarak şehirlilerin de kullandığı malzeme arasına girdi.

Taleplerin artışı, özellikle yabancıların halı kadar, kilime de önem vermesi bu ko-

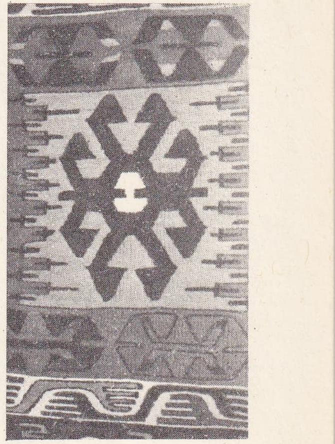
tipik bir Kırşehir kilimi

Foto. Hürriyet arşivi (MEYDAN)

KİLİS'te bir cadde

nuda bazı çalışmalara yolaçtı. Kilim dokumayı bireysel bir ev meşgalesi olmaktan çıkarmak için Umurbey köyünde bir deneme mektebi açıldı. Güzel Sanatlar akademisi hocalarından Kenan Özbel*, çevrenin tanınmış kilim dokuyan kadınlarıyla beraber bu okulda umurbeyli genç kızlara kilim dokumasını öğretti ve öğrenenlere kredi ile tezgâh verildi. Bu deneme daha sonra Orhangazi'ye nakledildi. Bu tezgâhlardan çıkan kilimler büyük bir zevkin ifadesi oldu. Bugün Anadolu'nun en güzel kilimlerinin dokunduğu yerler arasında Manisa, Niğde, Konya, Afyon, Sıvas, Kayseri, Bergama, Malatya, Gaziantep v.b. sayılabilir.

◆ **Kilimcilik** i. Kilim örme veya satma işi. (M)

KİLİMANCARO veya **KİLİMANJARO,** bugün **Uhuru** («Hürriyet») **tepesi,** Afrika'nın yüksek doruğu, Tanzanya'nın kuzeyinde; büyük bir sönmüş yanardağdır. 90 km çapında ve 4 200 m yüksekliğinde koni biçiminde bir taban üzerinde iki doruk yükselir: kayalık *Mavensi* doruğu (5 355 m) ve karla örtülü Kibo kubbesi (5 963 m). Kütlenin güney yamaçlarında yaşayan kalabalık halk (*Çangalar*) kahve, hintdarısı, muz, tahıl yetiştirir. Tarım, yamaçlardaki kat kat taraçalarda yapılır. Tarım bölgesinin yukarısında geniş ormanlar, daha yukarıda da otlaklar yer alır. Kilimancaro'ya tırmanış teknik bakımdan çok güç değildir. Doruğa ilk olarak alman dağcısı Hans Meyer tırmanmıştır (1889). Tanzanya'nın bağımsızlığa kavuşmasından sonra Kilimancaro, *Uhuru tepesi* adını aldı. (L)

KİLİMCİ i. (*kilim*'den *kilim-ci*). Kilim dokuyan veya satan kimse: *Kilimciler çarşısı*.

— DEY. *Kilimci ile kör hacı. Halk dili.* Herhangi bir kimse. (M)

KİLİMLİ, Karadeniz bölgesinde (Batı Karadeniz bölümü, Zonguldak ili, merkez ilçesi) bucak; 35 392 nüf. (1965); 7 köy. Kömür yatakları ve Çatalağzı (Işıkveren) Termik santralı. — *Bucak merkezi*, 21 020 nüf. (1965). Zonguldak'a karayolu ile 8, demiryolu ile 2,5 km uzaklıkta. (M)

Kİ-LİN veya **Kİ-RİN,** Kuzeydoğu Çin'de (Ki-lin ili) şehir, Sungari kıyısında; 512 000 nüf. Sanayi merkezi (tahta işçiliği, kâğıt fabrikaları, kimya ürünleri).

— *Ki-lin* (veya *Ki-rin*) *ili*, Kuzeydoğu Çin'de il, Kore ile sınırdaştır; 11 290 000 nüf. Merkezi, Çang-çûn. Ki-lin ili, kuzeydoğudaki büyük merkezî ovada, sıradağlar ile bu ovayı Kore'den ayıran tepeler üzerinde uzanır. İlin engebeli doğu kısmı sık ormanlarla örtülüdür: bölgenin başlıca gelir kaynağı kürk hayvanları avcılığı ve kırmızı çam gibi ağaçların işletilmesidir. (Ki-lin «elverişli orman» demektir.) Fakat, bölgede kısmen değerlendirilmekte olan (Hsiao-fıngman gölündeki santral) büyük hidroelektrik rezervleri de vardır. Batı ovasında ve aşağı vâdilerde soya fasulyesinin yanı sıra hintdarısı, mısır ve buğday da üretilir. İl hızla sanayileşmektedir. (L)

KİLİNDAR i. (?). Balıkç. Dalyanlarda hazne bölmesinin deniz kısmına gelen ağ bölümü. ‖ *Kilindar kazıkları*, bu kısımdaki son kazıklar. (M)

KİLİNDİNİ, Mombasa'da (Kenya) liman. (L)

KİLİNSKİ (Jan), polonyalı yurtsever (Trzemeszno 1760 - Varşova 1819). 1794'te Koşciuszko'nun Ruslara karşı zafer kazandığını öğrenince Varşova'da Ruslara karşı düzenlenen bir ayaklanmanın başına geçti. Tutuklanarak Petersburg'a gönderildi. *Hatıralar*'ını yazdı. (L)

KİLİS, Akdeniz bölgesinde (Gaziantep ili) ilçe merkezi şehir; 43 597 nüf. (1970). Suriye sınırı yakınındaki Kefiz dağının güney eteklerinde; yüksl. 700 m. Gaziantep'e 59, Suriye sınırına 10 km, uzaklıktadır. Gaziantep'ten gelerek Kilis'ten geçen yol, türk sınırlarının ötesinde Azez'den geçtikten sonra Halep'e ulaşır. Çeşitli sanayi kuruluşları (Zeytinyağı, sabun, ipekli dokuma, deri). — *Kilis ilçesi*, 1 243 km^2; 83 609 nüf. (1970). Merkez, Musabeyli ve Polateli bucakları; 108 köy. Tahıl, zeytincilik, bağcılık.

● *Tarih* Kilis Asurlulardan kalma bir bölgede *Ki-li-zi* adıyle yazılıdır. Roma imparatorluğu devrinde de *Ciliza sive Urmagiganti* adıyle geçer. Kilis Hicret'ten sonra islâm hâkimiyetine girdi; Bizans ile Araplar arasındaki sınır bölgesinde yer aldı. XI. yy. başında haçlılar tarafından istilâ edildi. Urfa (Edessa) kontluğuna katıldı. XII. yy.ın ortalarında yeniden islâmların hâkimiyeti altına girdi. XVI. yy.ın başlarında Yavuz Sultan Selim tarafından Osmanlı topraklarına katıldı. Halep eyaletine bağlı bir sancak haline getirildi; valide sultanlara has olarak verildi; bazen mütesellimler tarafından yönetildi. XVI. yy.ın ortalarından XIX. yy.ın başlarına kadar zaman zaman mütegallibe ve derebeylerin yönetimi altına giren Kilis, 1831'de İbrahim paşanın mısırlı kuvvetleri tarafından ele geçirildi; halkı, vergiye bağlandı. Bu devirde Kilis'te büyük bir kışla yaptırıldı. Mısırlıların çekilmesinden sonra kışla tahrip oldu. XIX. yy.ın sonunda yeniden Halep vilâyetinin merkez sancağına bağlı bir kazanın merkezi oldu. Birinci Dünya savaşı sonunda İngilizler tarafından işgal edildi (1919). Aynı yıl Fransızlara bırakıldı. Türkiye ile Fransa arasında yapılan Ankara itilâfnamesine uyularak (1921), Kilis'in bahçelerinin büyük kısmı Suriye topraklarına bırakıldı. 1926 Türkiye-Suriye arasında yapılan sınır düzeltilmesi sonunda bahçelerin bir kısmı ile birkaç köy, yeniden Türkiye'ye geri verildi.

Kilis'in, XIX. yy.ın sonunda nüfusu 20 000 kadardı. 1927 Yılında Türkiye'de yapılan ilk genel nüfus sayımında Kilis'in nüfusu 22 700 olarak tespit edildi; bu sayı 1950'de 27 690'ı buldu; 1970'te 40 000'i aştı.

● *Güzel sanatlar.* Kilis'te en eski yapı *Ulucami*'dir. 1337'de yapılan cami, plan ve taş işçiliği bakımından memlûk özellikleri gösterir. Çerkez Memlûkları devrinden kalma *Akçurun camii* dışında, Memlûklular devrine ait diğer yapılar yıkılmıştır. Kilis'te osmanlı yapıları XVI. yy.dan sonra görülmeğe başlar. *Canbulat camii* (1553), *Şeyh camii* (1569), ilk osmanlı yapılarıdır. XVII. yy.da yapılan *Hindioğlu camii* (1664), düz çatılıdır. *Calık camii*'nin (1683), mihrap önü kubbelidir; avlusunda medrese odaları vardır. *Cüneyne camii* (XIX. yy.), üç kapılı ve düz çatılı bir yapıdır. *Kadı camii*'nin (XIX. yy.) mekân ve son cemaat yeri, çapraz tonozla örtülüdür. *Kilis mevlevîhanesi* (1525), beş kubbeli bir yapıdır. XVIII. yy.da Nakşbendîliğe bağlı şeyh Abdullah Efendinin adına yapılan *tekke*, bir sütun sırasıyle iki nefe ayrılır. Kilis hamamları arasında Canbulad Beyin yaptırdığı hamam özellikle ilgi çekicidir. *Hoca hamamı*'nın (1545) soyunma yeri, soğukluk ve sıcaklık bölümleri vardır. *Paşa hamamı* (1567), cephe mimarîsi bakımından dikkati çeker. Diğer hamamlar: *Eskihamam, Dalıabanmehmetpaşa hamamı* (1785). Kilis'teki çeşmelerden başlıcaları: *İpşirpaşa çeşmesi* (1654), *Fellah çeşmesi* (1787), *Küçükçarşı çeşmesi* (1836), *Kavaf çeşmesi* (1844), *Salihağa çeşmesi* (1857). [M]

KİLİSE i. (yun. *ekklesia*'dan). Hıristiyanların tapınağı: *Kiliselerini mescit ettiler, padişahın adına hutbe-i islâm okundu* (Âşıkpaşazade). [Bk. ANSİKL. *Mim. bölümü.*] ‖ Hıristiyan mezheplerinden her biri: *Fakat en ziyade onu dinsizliği için yani kilisesini, tarikatını terkettiği için severlerdi* (H. E. Adıvar). *Ortodoks kilisesi.* ‖ Hıristiyanlara ait dinî teşkilât: *Rusya'da kilise asırlardan beri, aynı zamanda bir dünya kuvveti olarak gelişti* (Ş. S. Aydemir). ‖ Hıristiyan doktrininin öğretilmesi, çeşitli dinî işlerin yönetimiyle görevli piskoposlar topluluğu: *Kilisenin otoritesi.* ‖ *Kilise buhuru*, günlük. ‖ *Kilise hamursuzu*, bazı hıristiyan kiliselerinde *Aşayı Rabbanî* (kudas) âyininde takdis edilen ekmek.

KİLİMANCARO

— DEY. *Kilise direği gibi.* [Ense için] «Çok kalın» anlamında şaka yollu söylenir.

— Din. *Kilise aleyhtarlığı*, rahip sınıfına veya rahip sınıfının dünya işlerine karışmasına karşı cephe alanların tutumu. Bk. ANSİKL.

— Din. tar. *Alman protestan kilisesi*, Almanya'da luther'ci kiliselerle calvin'ci kiliseler arasında meydana getirilen kısmî birleşmenin sonucunda ortaya çıkmış kilise. ‖ *Anglikan kilisesi*, ingiliz protestan kilisesi. (Bk. ANGLİKANLIK.) ‖ *Birleşik rum kilisesi*, katoliklerin, Roma'ya bağlı olmakla birlikte âyinlerini Rumca yapmağa devam eden hıristiyanlara verdikleri ad. ‖ *Çöl kiliseleri*, 1685'ten sonra üyeleri ibadet için Seven dağlarının ıssız yerlerini seçmiş olan kimselerin tapındığı protestan kiliselerine verilen ad. ‖ *Doğu kiliseleri.* Bk. ANSİKL. ‖ *Hür fransız kilisesi*, eskiden millî imtiyazlarını muhafaza etmekte olan kilise. ‖ *Katolik kilisesi.* Bk. KATOLİKLİK. ‖ *Presbiteryen kilise*, iskoç protestan kilisesi. ‖ *Protestan kilisesi.* Bk. PROTESTANLIK. ‖ *Roma kilisesi*, papanın dinî önderliğini kabul etmiş hıristiyanların bağlı olduğu din topluluğu. ‖ *Sapkın rum kilisesi*, katoliklerin, Mikhael Kerularios'tan beri Roma'dan ayrılmış olan hıristiyanlara verdikleri ad. (Bu kimseler kiliselerine ORTODOKS KİLİSESİ adını verirler.)

— ANSİKL. Mim. Kilise hukukuna göre kilise, başlıca amacı bütün müminlerin Tanrı'ya alenî ibadetlerini sağlamak olan kutsal bir yapıdır. Tabiî, başlangıçta bu ibadet özel konutlarda yapılıyordu. Belgelerden, daha II. yy.da bazı kiliseler yapılmış olduğu bilinmektedir. Ama, elde 313 tarihli Milano fermanından önceki bir tarihte yapılmış hiç bir kilise kalıntısı yoktur.

● *İlkel Hıristiyanlık kiliseleri.* Constantinus devrinden itibaren birçok kilise yapılmağa başlandı. Bu kiliselerin hemen hemen hepsi, yüzyıllar boyunca, birkaç küçük değişiklik bir yana bırakılacak olursa hep bazilika tipi yapılardı. Yani yapı uzunlamasına bir orta eksene göre bakışımlıdır ve hemen hemen her biri antik yapılardan alınmış sütunlarla ayrılan üç veya beş sahından meydana gelir. Sahınların bitiminde yarım daire biçiminde bir apsis vardır. Bu apsis bir yarım kubbeyle örtülmüştür. İç çevre geçidinde rahiplerin sırası ve piskoposun kürsüsü bulunur. Apsisin ortasında da basit bir masadan ibaret olan ve üzerinde bir sunak tepeliği bulunan sunak vardır. Kilisenin, apsisin bulunduğu ve sunağın önünde uzanan kısmı yüksektir. Bu kısmın altında, içinde bir veya birkaç azizin kalıntıları gömülü olan bir mahzen mezar bulunur. Bu kısım bir bölmeyle kilisenin gövdesinden ayrılmıştır. İncil ve havari mektuplarının okunduğu karşılıklı vaiz kürsüleri bu bölümdedir. Mihrabın bulunduğu bu kısım çok zaman sahınlar yönünde uzanarak koro yerini meydana getirir. Orta sahınlar, çapraz veya yan sahınlarla çok zaman haç biçiminde kesişir. Sahın çoğunlukla, orta sahın ve yan sahınlar biçimindedir. Sütunlar ya bir başkirişi veya yan sahınların üzerinde duran pencereli bir duvarı taşır. Bazilikalar ise ahşap bir çatıyle örtülmüştür. Girişte son cemaat yeri bulunur. Son cemaat

Foto. Picou (*LAROUSSE*) *; Hürriyet arşivi* (*MEYDAN*)

yerinden önce de iç avlu gelir. Bazilika planının kaynağı tek değildir. Kısmen Hıristiyanlık öncesi bazilikalardan geldiği sanılır, ama öte yandan da iç avluya yalnız özel evlerde rastlanmıştır. IV. yy.ın geniş bazilikaları olan Latran'daki St. Johannes, Vatikan'daki San Pietro ve Santa-Maria-Maggiore bu şemaya göre yapılmıştır. V. yy.da Azize Sabine kilisesi, IX. yy.dan XI. yy.a kadar da daha birçok kilise hep bu biçimde inşa edildi.

● *Bizans kiliseleri ve doğu kiliseleri.* Constantinus devrinin ilk kiliselerinde görüldüğü gibi, Bizans'ta da bazilika planı kullanılmıştır. Ama kare biçimindeki bir alanı bingilerin ve köşe bingilerinin yardımıyle bir kubbe ile örtmenin elverişliliği zamanla merkezî plana eğilim gösterilmesine yolaçtı. Buna karşılık, geniş bizans yapılarından olan Ayasofya'da (iki yarım kubbeyle dengelenen ana kubbe) ve Aziz Apostoloslar kilisesinde (dört küçük kubbenin taşıdığı büyük kubbe) ise merkezî plan ile bazilika planının uzlaştırılmış olduğu görülür. Ravenna'da hem merkezî plan hem de bazilika planı kullanılmıştır. Bizans'a Ayasofya kubbesinin örneğini anadolu kiliselerinin vermiş olması da muhtemeldir. Suriye ve Harran'da çok eskiden yapılmış taş kiliseler vardır. Bu kiliselerde roman tarzının çözümleri görülür. Ermenistan'da da, VII. ve IX. yy.larda yapılmış ve yapı detayları bakımından ilgi çekici kiliselere rastlanır.

● *Roman kiliseleri.* İtalya'da 1000 yılı dolaylarında geçiş dönemi ürünü birkaç kiliseyle gelişmeğe başlayan roman tarzı, XI. ve XII. yy.ların büyük bir bölümünde özellikle Fransa, Almanya ve İtalya'da en yüksek noktasına ulaştıysa da, kilisenin temel özelliklerine önemli yenilikler getiremedi. Çünkü getirdiği yenilikler zaten Karolenjler devrinde vardı. Bu dönemde, bazilika tipi plan daha çıkıntılı bir çapraz sahınla uygulandı. Kiliselerin çoğu manastır kilisesi olduğu için koro yeri derinliğine gelişti. Çok zaman çevresinde kilisecikler bulunan bir çevredalız, apsise verilen önemi artırdı. Avlu çevresi dehlizleri ve mahzen mezarlar çok gelişti. İtalya'da vaftizevinin ve pencereli çan kulesinin Pisa'da olduğu gibi kiliseden ayrı yapılmasına karşılık, Fransa ve Almanya'da vaftizevinin yerini kilisenin içinde olan vaftiz kurnası almış ve çan kulesi de kiliseye dahil edilmiştir. Temel yenilikler yapıda ve süslemededir. Ayağın yerini sütun alır; tonoza verilen önem üslûbun özgün niteliklerinin ortaya çıkmasını sağlar. Kubbeli kilise geleneğini sürdüren bir fransız tarzının dışında iki türlü tonoz dikkati çeker: yarım daire tonoz (veya beşik tonoz) ve kesişen iki beşik tonoz. Bu tonozlarda, iki beşik tonozun kesişmesinden meydana gelen kaburgalar yükleri ayaklara aktarır. Yan sahınların tonozları da orta sahın tonozlarının yükünü alır. Dış duvarların dışında ise destek ayakları yapılmıştır.

Sütun başlıkları ve cepheler antik süsler, canavarlar ve insan yüzlerinden meydana gelen zengin bir süslemeyle kaplıdır. Cephelerin ardındaki son cemaat yeriyse kapı sundurması durumuna gelmiştir.

● *Gotik kiliseler.* Gotik sanat biraz keyfî bir biçimde, bir yapı özelliğiyle tanımlanır. Bu özellik, kaburgalara yapıyı kolaylaştırmak için silmeler eklemeyi sağlayan haçtonoz kaburgasıdır. Gotik, sütun başlığının öneminin azalmasına ve silmelerin zeminden kilit taşına kadar uzamasına dayanan bir yükseklik yanılması sanatıdır. Gotik tarzda tonoz yüklerini kemer ayakları karşılar. Yükü hafiflemiş olan duvarların yerini ise, kısmen, taş doğramalarla bölünmüş ve Fransa'da gerçekten dikkate değer örneklerine rastlanan renkli vitraylar alabilir. Bu arada mahzenmezar da artık yok olur. Mahfillerle sahın arasında irtibat sağlayan ve üstü açık bir geçit olan üçüz kemer çok gelişmiştir. Sahınla mahfil arasında üçüz kemerle bağlantı kurulur. Sahınla koro yeri arasında ise, İspanya'da kiliseyi ikiye bölen mahfile benzer yüksek bir kısım yer alır. Bu yüksek kısmın İspanyolca adı *trascoro*'dur.

İtalya'nın gotik tarzı kiliseler bakımından zengin olmamasına karşılık Paris çevresinde son derecede büyük ve yüksek katedraller vardır. XIII. yy.dan itibaren gotik sanat, bütün Orta Avrupa ile İspanya'ya ve en etkin dönemini XIV. yy.da yaşadığı İngiltere'ye yayıldı. Özellikle Fransa ve Almanya'da ilgi çekici olan gotik tarzı heykelcilik ise, roman heykelciliğinden daha insancıldır.

● *Rönesans kiliseleri.* İlkçağ merakının etkisiyle kubbeli ve bakışımlı ışınlı gotik kiliseler yeniden yapılmağa başlandı. Bu tarzın en büyük ve önemli eseri Bramante ile Michelangelo tarafından yunan haçı biçiminde tasarlandıktan sonra XVII. yy.ın başında latin haçı biçiminde bitirilmiş olan San Pietro kilisesidir (Roma). Bu arada, Almanya'daki, genellikle pek başarılı sonuçlar vermemiş olan ve bir protestan kilisesi tipi yaratmak amacını güden denemeleri de anmadan geçmemek gerekir. Bu kilise tipi, sıralar döşenmiş pek çıplak bir salon biçimindeydi ve salonda en göze çarpan unsur da vaız kürsüsüydü.

● *Barok kiliseler.* Fransa'da ve İngiltere'de oldukça az görülen barok kiliseler, İtalya, İspanya ve Orta Avrupa'da, özellikle Avusturya ile Katolik Almanya'da pek çoktur. Planları birbirinden çok değişik olan bu kiliselerde eliptik kubbe gibi pek alışılmamış biçimler kullanılmasına rağmen bazilika planı ağır basar. Sadece, yan duvarlar boyunca yapılmış pek derin olmayan kiliseciklerle yan sahınlar mümkün olduğu kadar küçültülmeğe çalışılmış ve böylece de ana sunağın kilisenin her yanından görülebilmesi sağlanmıştır. Köprü şeklindeki mimberler de yine görüş sağlamak endişesiyle kaldırıldı. Barok kiliselerin süslemeleri ve renkleri çok parlaktır.

● *Modern kiliseler.* XIX. yy.da, genellikle, eski ve özellikle de gotik kiliselerin benzerlerini yapmakla yetinildi. Bu dönemde, bazı yeni yapı malzemelerini (msl. demir) kullanma yolundaki denemeler pek başarılı sonuçlar vermedi. Buna karşılık, XX. yy.da, büyük bir esnekliği olan betonun kullanılmağa başlanması yeni denemeler yapılmasını sağladı. Fransa'da Paris ve dolaylarında yeni kiliseler yapımı ve Almanya'da da İkinci Dünya savaşının yolaçtığı yıkıntılar dolayısıyle gelişen bu eğilim, ortaya birçok yeni eser koydu. Bunların başlıcaları 1920 ile 1939 arasında Friedlingsdorf kilisesi, Vanves'daki Saint-Bathilde manastır kilisesi, Luzerne'in Saket Karl kilisesi, Neuilly'deki Saint-Jacques kilisesi, Blois'daki Notre-Dame de la Trinité kilisesi; 1940'tan sonra da Paris'te Saint-Esprit kilisesi, Assy kilisesi, Vence kilisesi ve Audincourt kilisesidir.

● *Kilise eşyaları.* Taşınmaz ve taşınabilir eşyalar arasında, mihrap arkalıkları (yani sunakların arkasına konan ve XIX. yy.a kadar sürekli bir gelişme göstermiş olan yontma ve resim işleri), jube'nin yerini alan vaız kürsüsü, çok zaman pek gösterişli bir biçimde yapılmış olan yontma ağaçtan dua sıraları, Rönesans devrinde gerçek birer anıt niteliği kazanmış olan koro yeri bölmeleri, ilk olarak XV. yy.da ortaya çıkan ve barok tarzı kiliselerin birçoğunda anıtsal bir görünüm kazanan kitap rahleleri ve günah çıkarma hücreleri, yine XV. yy.dan kalmış olan ve ancak XVII. yy.da belirli bir düzene sokulan «İsa'nın çarmıha gidişi» konulu on dört bölümlük tasvir dizileri, ilk olarak pek eski tarihlerde yapılmış olan ve roman kiliselerinden beri rastlanan okunmuş su vazoları özellikle anılmağa değer.

İkinci Dünya savaşından sonra kilise sanatında yeni bir canlanma görüldü. Bu durumun sonucu olarak da bezeklemeler son derece azaldı; mimarlar orantıların ahengine, sunağa, vaız yerine önem vermeğe başladılar ve Kenzo Tange'nin yaptığı Tokyo katedrali (1964), Vago, Pinsard ve Donné'nin yaptıkları, ön-gerilmeli betondan, 20 000 kişi alabilecek büyüklükteki Lourdes yeraltı kilisesi (1958), Guillaume Gillet'nin malzeme olarak bazı sanayi mamulleri kullandığı Royan kilisesi gibi büyük yapılar meydana getirildi. Bu arada Paris bölgesinde de, iktisadî ve aklî olmakla birlikte, fonksiyonalizmi estetik araştırma bakımından taşıdığı önemi ortadan kaldırmayan birçok tapınak yapıldı. Bunların arasında Fransa'da Stoskpf'un yaptığı Créteil, Orsay'de Arsène-Henry kardeşlerin yaptıkları La Clarté-Dieu, Saint-Cloud'da Boursonnais'nin yaptığı Stella Matutina, Bagneux'de Faraut'nun yaptığı Sainte-Monique kiliseleri özellikle anılmağa değer. Almanya'da en son yapılan kiliseler olan Arlen'deki Sankt Stefan kilisesi, Köln yakınındaki Meryemana kilisesi ve Niederwern ruhanî çevresinin merkez kilisesi, İsviçre'de Luzern'deki Sankt Karl kilisesi, Basel'deki Tous-les-Saints kilisesi, Buchs'taki Sacré-Coeur kilisesi, İtalya'da, Torino'daki San-Redenzione (Kurtarıcı İsa) ile Bologna'daki Vergin-İmmacolata kiliseleri, Birleşik devletlerde, Minnesota'da Breuer'in yaptığı Benediktin manastırı kilisesi; yine Minnesota'da Frank Lloyd Wright'ın Madison'da yaptığı unitarien kilise ile East- Harlem'deki Diriliş kilisesi ve İngiltere'deki Yeni Coventry kilisesi bu gelişmenin başlıca örnekleridir.

— Din. *Kilise aleyhtarlığı* köklerini XVII., özellikle de XVIII. yy.ın Tanrı inançsızcılığından alır. Kilise aleyhtarlığı, dinsizlerin ve hür düşünceli kimselerin, akılcılığın dinin ortadan kalkması sonucunu doğuracağı ve toplumu bilgisizlik ve boş inançlar içinde tutanların din adamları olduğu yolundaki kanısına dayanır. Başlangıçta sırf zihnî bir etkinlik olan kilise aleyhtarlığı, Fransız devrimi sırasında, din adamları sınıfının zenginliğini, imtiyazlarını, ihtilâlden önceki rejimden yana tutumunu kınayan toplumsal ve siyasî bir nitelik kazandı. Bu dönemde alınan, kilisenin laikleştirilmesini, rahiplerin herhangi bir yurttaş olarak göz önünde tutulması, kilise mallarına elkonması ve yeni yasalara karşı gelen papazların suçlu sayılmaları yolundaki kararlar, din adamları sınıfını kamu hukukuna bağımlı kılmağa çalışan açık ve kesin bir kilise aleyhtarı anlayışı dile getirir. XIX. yy.ın ilk yarısında burjuva sınıflarında varlığını için için sürdüren ve bilimciliğin, dini umursamazlığın veya dinsizliğin bu çevrelerdeki gelişmesine sıkıca bağlı olan kilise aleyhtarlığının, 1860'tan ve özellikle de ahlâk konusundaki katılı-

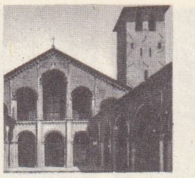
Sant'Ambrogio, Milano (VIII. yy. ve IX. yy.)

Santa Maria del Fiore, Floransa (1421-1436)

Gesu, Roma (1568-1584)

kiliseler

kiliseler

Borkund, Norveç (XII. yy.)

Verkhovl, Rusya (XVII. yy.)

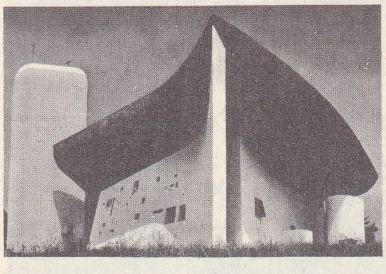
Ronchamp (1945)

Notre-Dame du Raincy (S.-et-O.) [1920-1924]

Foto. Alinari-Giraudon, Viollet, Desneau-Rapho (LAROUSSE)

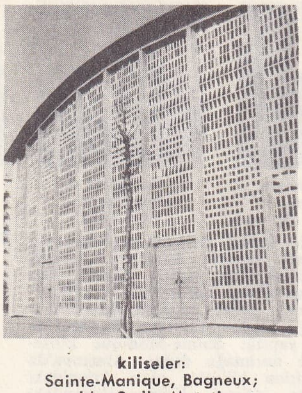
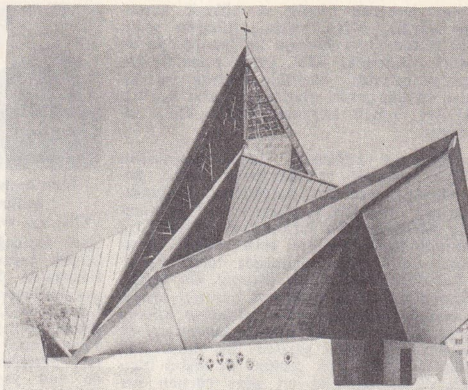

kiliseler:
Sainte-Manique, Bagneux;
solda, Stella Matutina

kilise
Ahtamar, Van

ğı, derinlikten yoksun dogmacılığı, kurulu düzeni ve toplumsal bozuklukları olduğu gibi kabul etmesi bakımlarından tenkit konusu yapılan din adamları sınıfının, davasını kısa zamanda imkânsız olduğu anlaşılan hükümdarlığın geri getirilmesine bel bağladığı 1871'den itibaren birden yeniden ortaya çıktığı görülür. Lavigerie ile Leo XIII'ün cumhuriyeti kabul etmelerine ve Jacques Piou'nun yönetimi altında muhafazkâr bir katolik partisinin kurulmasına rağmen, din adamları sınıfının bir kısmının ve bazı fransız katoliklerinin bu çeşit bir uzlaştırmayı reddetmesi dolayısıyle, «cumhuriyetçi» ve «papaz» sözleri, daha uzun bir süre, karşıt anlamlı kelimeler olarak kaldı.

Okul ve öğrenim, özellikle de kadınların eğitimi meselesi, ardından da Dreyfus olayı, en yetkın ifadesini din topluluklarıyle ilgili kanunlarda ve din işleriyle devlet işlerinin ayrılmasıyle ilgili mevzuatta bulan kilise aleyhtarlığını güçlendirdi. *La Ligue des Dorits de l'Homme et du Citoyen* (İnsan ve Yurttaş Hakları birliği) [1898] ve Fransa'da ilk kurulan yüksek öğretmen okulları çevreyle birlikte mahiyeti de değişen kilise aleyhtarlığının en etkili merkezleriydi. Kilise aleyhtarlığı o tarihten itibaren artık, kısmen tekrar Katolikliğe dönen burjuvazinin içinden değil, toplumda günlük hayatının umutlarını gerçekleştiremeyen ve din adamları sınıfının kurulu düzene saygısı onun sabırsızlığını yatıştıracak bir çözüm olamayan proleterleşmiş bir işçi dünyasından gelen taraftarlar bulmağa başladı. İşte bundan dolayı da XX. yy. ortasının kısmen durulmuş olan kilise aleyhtarlığının kesinlikle toplumsal bir niteliği vardır.

Kilise aleyhtarlığı sırf Fransızlara özgü bir olay değildir. Bu akım daha 1860'tan itibaren Almanya'da da kendini gösterdi ve Bismarck'ın *Kulturkampf*'ına yolaçtı (1871-1878).

Ortaya çıkışı yüzyıllar boyunca değişik biçimler almış olan kilise aleyhtarlığı, genel olarak, din adamlarının dünya işlerine el atmasına bir sınır koymağa çalışan laiklerin çabaları sonucunda kendini gösteren ve her çağda her ülkede rastlanabilecek olan bir olaydır. Bu açıdan bakıldığında, Hıristiyanlığın ilk devirlerinden beri süregeldiğini düşünmek yanlış olmaz. Ama XII. yy.a kadar, kilisenin büyük saygınlığı karşısında ancak pek olağanüstü durumlarda ve pek belirli yerlerde ortaya çıktı. XII. yy.da ise birden, iktisadî, ahlâkî ve siyasî alanlarda üçlü bir karşıtlık biçiminde kendini gösterdi. Bunun bir sebebi, laiklerin kilisenin topraklarının çokluğundan, vergi bağışıklıklarından ve Papalığın aldığı vergilerin ağırlığından şikâyetçi olmalarıydı. Öte yandan, din adamları sınıfının ahlâk dışı tutumu ve mukaddesat ticareti yapması da, kamuoyunda halk ozanlarının en iyi biçimde ifade ettikleri karşıt bir akım yarattı. Ayrıca, din adamları sınıfı sık sık bucakların (komün) kurulmasına karşı geldikleri için burjuvaların, hukukî imtiyazları çiğnendiği için soyluların ve özellikle de kilisenin devletten üstün sayılmasına karşı oldukları için kralların saldırılarıyle karşılaşıyordu. Ama Güzel Philippe'in danışmanları papaya kilisenin yalnız din adamları sınıfından değil bütün müminlerden meydana geldiğini ve bunun için de kilisenin nimetlerinin Tanrı tarafından herkese eşit olarak dağıtılacağını hatırlatmak cüretini gösterdiğine göre, Papalığın dinci iktidarına karşı çıkan laik muhalefetinin o sıralarda pek güçlü olduğunu kabul etmek gerekir. Kimi zaman çok sert olan bu tenkitlere rağmen, Ortaçağın kilise aleyhtarlığı, bugünkü kilise aleyhtarlığının tersine, her zaman dinî bir nitelik taşımıştır. Çünkü tanrıtanımazlık, o gün için, düşünülemeyecek kadar imkânsız bir tutumdu.

— Din. tar. Yahudiye'de doğmuş olan Hıristiyanlık kısa zamanda Roma imparatorluğu topraklarında, özellikle de Doğuda yayılarak imparatorluğun sınırlarını bile aştı. Büyük şehirlerdeki musevî kolonileriyle, ticarî merkezler aracılığıyle de pagan toplumuna nüfuz etti. Öyle ki, Constantinus Hıristiyanlığa ibadet hürriyeti tanıdığı zaman Hıristiyanlık zaten halkın çoğunluğu tarafından benimsenmiş durumdaydı. Her sitenin piskoposluğu vardı ve dinî yönetim bölgeleri idarî bölgelerin taksimatına uyduruldu. İmparator Diocletianus tarafından 297 yılına doğru kabul edilen resmî idarî taksimata uygun bir yönetim sistemi kilisede de kuruldu. Doğuda iki valilik vardı: İllyria valiliği ve Doğu valiliği Moisla piskoposluk bölgesini kapsayan İllyria valiliğinin merkezi Selânik'ti ve Balkan yarımadasının Tuna'dan Girit'e kadar uzanan bölümünü kapsıyordu. Doğu valiliği ise dört piskoposluk bölgesine ayrılmıştı: Balkan yarımadasının doğusunda merkezi Ereğli olan Trakya; Küçük Asya'nın kuzeyinde merkezi Kayseri olan Pontos; Asya'da merkezi Efes olan Güney Küçük Asya ve daha doğuda da merkezi Antakya olan ve Suriye, Mezopotamya, Mısır ve Libya'yı kapsayan doğu bölgeleri. Antakya daha sonra, Suriye, Mezopotamya ve Filistin'i içine alan bir patrikliğin merkezi oldu. Mısır ve Libya piskoposlukları ise, İskenderiye piskoposluğunun sınırları içinde sayıldı. Bu bölgenin kuzeyinde, Efes, Kayseri ve Ereğli 451 tarihli Kadıköy konsilinde patriklik olarak kabul edilen İstanbul'a bağlanarak muhtariyetlerini kaybetti. Mysia piskoposluk bölgesi de VIII. yy.ın ortasına kadar Roma'ya bağlı kaldıktan sonra bu tarihte Bizans patrikliğine bağlandı. 451'de Kudüs kendini patriklik olarak kabul ettirmeyi başardı. Bunun üzerine Kıbrıs da muhtariyetini ilân etti. İran'daki hıristiyan toplulukları ise ayrı bir teşkilât kurdular. Ayrıca Gürcülerin ve Ermenilerin de kendilerine özgü bir kiliseleri vardı. Habeşistan, Hıristiyanlığı IV. yy.ın ortasında kabul etti. Ama bu ülkenin hıristiyan önderleri ortaya İskenderiye'den gittiler. Çağdaş kiliselerin temeli işte bu çeşitli topluluklarla, daha sonraları islav ülkelerinde teşkilâtlanmış olan topluluklardır.

● *Din ve mezhep sapkınlıkları.* Doğuda çeşitli din ve mezhep sapkınlıkları başgöstermiş olmakla birlikte bu sapkınlıklar kilisenin birliğini yitirmesine yolaçacak kadar önemli olmadı. Bunlardan, IV. yy.da başarı kazanmış olan arius'çuluk Roma imparatorluğunda tutunamadı ve hıristiyan olmayan halklara sığındı. Ama V. yy.dan itibaren dinî çekişmeler sürekli ayrılıklara ve din veya mezhep sapkınlığının ürünü olan kiliseler kurulmasına yolaçtı. Meselâ İstanbul piskoposu Nestorius, İsa'da biri kutsal diğeri de beşerî olmak üzere iki kişilik bulunduğunu öne sürdü. Öğretisi Efes konsilinde (431) mahkûm edildi ama ünlü Urfa okulu sayesinde Suriye'de yayıldı; sonra buradan İran'a sürüldü ve şahlar tarafından Bizanslılara karşı kullanılmak amacıyle desteklendi, Nestorius'un yanlış yargılarına karşı tepki olarak bazı kimseler İsa'da bu biri tanrısal diğeri de beşerî olan iki öz'ün birarada yaşaması sırasında meydana gelen birleşme sonucunda tanrısal öz'ün beşerî öz'ü soğurarak yok ettiğini öne sürdüler. Böylece monofizizm ortaya çıktı. İstanbul'da bir manastırın başrahibi olan Eutykhios, daha sonra da İskenderiye patriği Dioskuros tarafından yayılan bu öğreti Kadıköy konsilinde (451) kınandı. Ama Suriye ve Mısır'da, kısmen İskenderiyeli Aziz Kyrillos'un bazı sözlerine aşırı bağlılık dolayısıyle, kısmen de Bizans yönetimine aleyhtarlık sebebiyle, iyi karşılandı. Bizans imparatorları monofizizmle mücadeleye giriştiler ama bu mücadele başarılı olmadı; monotifzizm Kuzeydoğu Ermenileri arasında ve Güney Habeşistan'a da yayıldı. VII. yy.da bazı monofizitler İsa'da kutsal nitelik ile beşerî niteliğin kaynaşarak tek bir nitelik olan tanrısal nitelik biçimini aldığını öne sürdüler. Bu görüş, Suriye'de güç kazanan monotelizmi doğurdu. Monotelizm daha sonra katolik kilisesinin bir kolu oldu. Bu arada ikona kırıcılık da (dinde resimlere tapma yasağı) VIII. ve IX. yy.larda Bizans imparatorluğunda karışıklıklara yolaçtı, ama başarı kazanamadı. Bundan sonra ise Bizans kilisesi artık yalnız dogmalarla ilgili bazı önemsiz tartışmalarla karşılaştı ve bu tartışmalar da hiç bir din veya mezhep sapkınlığıyle sonuçlanmadı.

Buna karşılık İstanbul ile Roma arasında sık sık başgösteren ve çok zaman da uzun süren anlaşmazlıklar 1054'teki büyük anlaşmazlığa zemin hazırlayan sebepler oluyordu. IX. yy.da patrik Photios, ülkesindeki insanların Roma'dan şikâyetlerini dinledikten sonra onlara silâh vermiş, onlar da bu silâhları şikâyetlerini haklı göstermek amacıyle kullanmaktan kaçınmamışlardı. Photios'un sapkınlığı uzun sürmedi. Ama 1054 yılında başgösteren Mikhael Kerularios sapkınlığı, siyasî sebeplerle yapılagelmiş olan ittifaklara (Lyon, 1274; Firenze, 1439) rağmen bugün de devam etmektedir. Bizans kilisesi Roma ile ilişkilerini kestiği sıralarda Hıristiyanlığı islav halkları da kabul etmeğe başladı ve IX. yy.da Bulgarlar, X. ve XII. yy.larda da Sırplarla Ruslar hıristiyan oldular. Uzun süre rum kilise adamları tarafından yönetilen bu halklara Bizans'tan, Roma'ya karşı önyargılar miras kalmıştır. Bu arada Gürcüler de İstanbul'un etkisi altında kalarak sapkınlığa sürüklendiler.

● *Mezhepler.* Başlangıçta çeşitli hıristiyan kiliselerinin ibadet biçimleri birbirinin hemen hemen aynıydı. Ama din sapkınlıklarıyle birlikte bu konuda farklar da kendini göstermeğe başladı. Antakya, rum iba-

Bizans kilisesi,
Antalya

Foto. Biaugeaud, R. Manson (LAROUSSE) ; Aziz Albek, Turizm-Tanıtma (MEYDAN)

det tarzını muhafaza etmekle birlikte, iran ve hint nasturîleri tarafından uygulanan keldanî ve jakobitlerin (monofizit) kabul etmiş olduğu süryanî ibadet biçimlerinin doğmasına da yolaçtı. İskenderiye'nin, millî kıptî diliyle yapılan kendine özgü bir ibadet usulü vardı. Bu ibadet usulü oradan Habeşistan'a geçti ve dili de Gezce oldu. Antakya'nın rum tarzı ibadet usulü yeni unsurlarla zenginleşerek yavaş yavaş bütün imparatorluğa, İstanbul'da kesin biçimini aldıktan sonra da oradan, «ortodoks», yani resmî öğretiye sadık kalan bütün ülkelere yayıldı. *Bizans âyin usulü* adıyle de anılan bu usulü İslavlar da benimsediler. Yalnız, İslavlarda dil olarak Rumcanın yerini İslavca almıştı. Gürcüler ibadetlerinde daha ilk zamanlardan beri millî dillerini kullanmışlardır. Rumenler de XVIII. yy.dan itibaren bu yolu seçtiler. Ermenilerinse, hem ibadet usulleri, hem de ibadet dilleri, kendi millî dil ve usulleriydi.

● *Bugünkü öğreti farkları.* Başlangıçta doğu kiliselerini birbirinden ayırmış olan ilâhiyatla ilgili sebepler bugün aynı sertliği muhafaza etmemektedir. Nasturîlik ve monofizizm artık önemini kaybetmiştir. Bu öğretileri benimsemiş olan kiliseler de görüş ayrılıklarını artık daha yumuşak bir biçimde savunmakta, İsa ile ilgili konularda da hemen hemen ortak bir öğretide görüş birliğine varmış bulunmaktadır. Sapkınlık sayılabilecek bazı noktalar üstünde bugün de ısrar edilmesinin tek sebebi geleneklere saygı göstermek endişesidir. Bundan dolayı, doğu kiliseleri arasındaki fikir ayrılıkları bugün eskisine oranla çok daha hafiftir. Buna karşılık Papalık konusundaki tutumları hemen hemen birbirinin eşidir. Yani Roma kilisesine sadece öncelik hakkı tanınır. Ama bu hak, yargılama hakkı tanıdıkları anlamında değildir. Çünkü doğu kiliselerine göre, İsa tarafından Aziz Petrus'a verilmiş olan haklar papalara miras kalmamıştır. Büyük din ayrılığından beri ilân edilmiş olan dogmalar ve özellikle de papanın yanılmazlığı konusundaki dogmayı reddederler.

● *Doğu kiliselerinin sosyal ve siyasî rolü.* Bizans imparatorluğu esas olarak hıristiyan bir imparatorluktu ve devlet çoğu zaman kiliseyi siyasetine araç olarak kullanmak istemiş olmasına rağmen kilise, Bizans imparatorluğunda önde gelen bir rol oynamıştı. İmparatorluğun mevzuatı İncil'den mülhemdi ve konsil kararları otomatik olarak devletin kararları haline geliyordu. Kilise islav ülkelerinde de aşağı yukarı aynı görevi yaptı ve halkın medenîleşmesine büyük çapta katkısı oldu. Hükümdarların keyfî yönetimi, özellikle Rusya'da, kilise ile devlet arasındaki işbirliğini güçleştiriyordu. Bununla birlikte, dinin rus ruhuna biçim vermek bakımından zaman zaman önemli bir rol oynamış olduğunu da söylemek mümkündür. Hıristiyanların varlığına çok zaman ancak katlanılan islâm ülkelerindeyse durum aynı değildi. Ama arap hâkimiyetinin ilk yıllarında kilise, bilginleri, hekimleri ve sanatçıları sayesinde bu dereceye kadar hoş görülmeyi başardı.

● *Kiliselerin bugünkü dağılımı.* Bizans usulü âyin yapan ve genel olarak «ortodoks kiliseleri» adını alan kiliseler rum, rus, sırp, bulgar, rumen, suriye, arnavutluk, gürcü v.b. kilisesi gibi, ait oldukları ırkların adlarıyle anılır. İskenderiye, (bağlı olanlara «melkit» adı verilen) Antakya, Kudüs ve İstanbul patriklikleriyle Kıbrıs başpiskoposluğu bugün de vardır. İslavlar, Romanyalılar ve Arnavutlar ise İstanbul patrikhanesinden ancak Birinci Dünya savaşının sonunda ayrılarak bağımsız oldular.

Yalnız 1589 ile 1721 arasındaki dönemde bağımsız kalmış olan Rus patrikliği 1917'de yeniden kuruldu. 1818'de Ruslar tarafından lağvedilen Gürcü patrikliği de 1918'de yeniden kurulmuştur. 1346 - 1459 ve 1557-1766 arasında iki kere İstanbul'a bağımlılıktan kurtulmuş olan Sırp patrikliği 1920'de, bağımsızlığı eskiden yalnız iki Bulgar krallığı döneminde (927-1018 ve 1204-1396) tanınmış olan eski Bulgar patrikliği ise tek bir patriklik olarak 1953'te bağımsızlık kazandı. 1885'ten beri bağımsız olan Rumenler de ancak 1925'te özel bir patrikliğe sahip duruma geldiler. Arnavutluk kilisesi de her türlü bağımlılıktan 1937'de kurtuldu. En son olarak, Rus imparatorluğunun parçalanmasıyle de Finlandiya, Polonya, Estonya ve Letonya'da bağımsız kiliseler kuruldu. Bunlardan, Estonya ve Letonya kiliseleri daha sonra Ruslar tarafından ortadan kaldırıldı.

Bunlardan başka, bazı ermeni kiliselerini (Eçmiyadzin ve Sis katolikoslukları [1293], Kudüs [1311] ve İstanbul [1461] katolikoslukları); jakobit adı verilen bazı süryanî kiliselerini (Antakya patrikliği [557-558'den beri]); 955'te kurulmuş olan Hint katolikosluğunu; keldanî âyin usulünü benimsemiş olan kiliseleri (Nasturî katolikosluğu); kıptîce âyin usulünü benimsemiş olan kiliseleri de (535'ten beri İskenderiye patrikliği ile 1959'da kurulmuş olan Habeş katolikosluğu) anmadan geçmemek gerekir. Bu arada, sapkın kiliselerin yanı sıra Roma'ya bağlı bazı kiliseler de kuruldu. Bunların bazıları bizans âyin usulünü benimsemiştir (Antakya patrikliği; Rumen ve Rüten metropolitlikleri ile diğer bazı topluluklar). Diğer bazılarıysa ermeni (Kilikya patrikliği) veya keldanî (Babil patrikliği, Malabar metropolitliği) veya kıptî (İskenderiye patrikliği) âyin usulünü benimsediler. Katolikliğe dönmüş olan Marunîlerin patrikliği ise Antakya'dadır.

DOĞU KİLİSELERİ (mümin sayısı)

I. Bizans âyin usulünü benimsemiş olanlar

1. **Ayrılmış kiliseler**

RUMLAR	
İstanbul patrikliği	310 000
Girit »	450 000
Kıbrıs kilisesi	350 000
Yunanistan kilisesi	6 500 000
Amerika kilisesi	500 000
	8 110 000
MELKİTLER	
Antakya patrikliği	287 000
Amerika'ya göç edenler	100 000
Kudüs patrikliği	45 000
İskenderiye patrikliği	90 000
Sina başpiskoposluğu	20
	522 020
İSLAVLAR	
Moskova patrikliği ve Amerika'ya göç edenler	103 000 000
Raskolnikler (Rus ayrılıkçıları)	15 000 000
Sırp patrikliği	7 500 000
Bulgar patrikliği	6 000 000
Polonya kilisesi	350 000
Çekoslovakya kilisesi	200 000
Macaristan kilisesi	40 000
	132 090 000
DİĞER IRKLAR	
Rumen patrikliği	12 000 000
Gürcü katolikosluğu	2 500 000
Arnavut kilisesi	250 000
Fin kilisesi	80 000
	14 830 000

2. **Birleşmiş kiliseler**

Rumlar	2 000
Hadjudorog kilise bölgesi (Macaristan)	182 000
İtalyan-Rumlar	55 000
Antakya Melkit patrikliği	195 000
Rütenler	5 300 000
Yugoslavlar	55 000
Bulgarlar	6 000
Rumenler	1 600 000

BİZANS ÂYİN USULÜNÜ BENİMSEMİŞ OLANLARIN KARŞILAŞTIRMALI TABLOSU

Ortodokslar (yüzde 95,6)	155 552 020
Katolikler (yüzde 4,4)	7 395 000

II. Ermeni mezhebi

1. **Ayrılmış kiliseler**

Eçmiyadzin katolikosluğu	3 000 000
Sis »	125 000
Kudüs patrikliği	75 000
İstanbul patrikliği	60 000
Bulgaristan başpiskoposluğu	25 000
Avrupa ve Amerika'da dağınık durumda	650 000
	3 935 000

2. **Katolikler**

Kilikya patrikliği	60 000
Lvov başpiskoposluğu	5 000
Avrupa ve Amerika'da dağınık durumda	115 000
	180 000

III. Süryanî mezhebi

1. **Ayrılmış kiliseler**

Antakya patrikliği	70 000
Malabar (Hindistan) «ortodoks» süryanîleri	520 000
Malabar «reformcu» süryanîleri	175 000
	765 000

2. **Katolikler**

Antakya patrikliği	90 000
Malabar katolikleri (Malankarslar)	100 000
	190 000

IV. Keldanî mezhebi

1. **Ayrılmış kiliseler**

Nasturî katolikosluğu	160 000
Malabar grubu	2 000
	162 000

2. **Katolikler**

Babil patrikliği	170 000
Malabar grubu	1 450 000
	1 620 000

V. Marunî mezhebi
(yalnız katolik)

Antakya patrikliği	405 000
Dağınık	480 000
	885 000

VI. Kıptî mezhebi

1. **Kopt grubu**
   a. Ayrılmış kilise: İskenderiye patrikliği — 1 800 000
   b. Katolik kilisesi: İskenderiye patrikliği — 75 000
2. **Habeş grubu**
   a. Ayrılmış kilise: Habeşistan katolikosluğu — 5 000 000
   b. Katolikler: Eritre ve Habeşistan — 50 000

genel toplam

Ayrılmış kiliseler (çeşitli mezhepler) yüzde 94,2	167 214 020
Katolikler (çeşitli mezhepler) yüzde 5,8	10 395 000

(LM)

Kilise camii, İstanbul'da, Vefa semtinde, Molla Şemsettingürani sokağında. Cami eskiden büyük bir ihtimalle Hagios Theodoros kilisesiydi. X.-XI. yy.larda yapılan bina, çeşitli zamanlarda değişiklik gördü. Binanın birinci bölümü, dört sütuna dayanan bir kubbe ile örtülüdür. Kubbe kasnağı üzerinde on iki pencere bulunur. Bu kısmın narteksi de vardır. Buna XIV. yy.larda bir dış narteks eklenilerek genişletildi. Bu yapı, şeyhülislâm Molla Şemseddin Gûranî tarafından camiye çevrildi. Apsit duvarı oyu-

Kilise camii

Foto. T. Birgili (MEYDAN)

sarkık **kilit** taşı
(VI. yy.)
Solesmes başpiskoposluğu

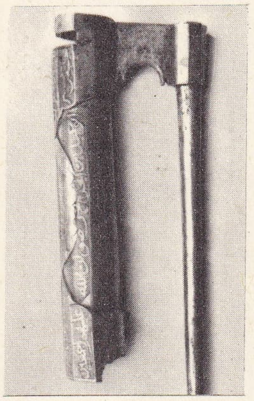

Kâbe kapısının
gümüş **kilidi**
osmanlı devri

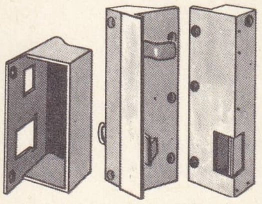

kilit karşılıkları (teknol.)
solda basit; sağda, elektrikli

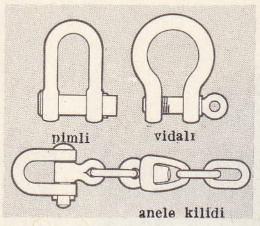

kilitler
(denizc. ve teknol.)

larak mihrap yapıldı; sağ taraftaki kalın duvar üzerine de minare inşa edildi. Minarenin şerefeye kadar olan kısmı tuğla ile, şişhane biçiminde yuvarlak dilimli olarak yapıldı. Mimberini müderris Ahmed Efendi yaptırdı. Caminin dış narteks kubbelerinde, 1937 yılında yapılan araştırmada, sağdan birinci kubbede sekiz adet azize resmi bulundu. Renkli taşlardan yapılmış olan bu resimler, özellikle yüzlerdeki ifade yönünden değerlidir. (M)

Kilisetepe. Arkeol. Tokat'ın batısında, Zile ilçesine bağlı Isı köyünün yakınında höyük. Kilisetepe'nin yüzeyinden toplanan malzemeler, Şevket Aziz Kansu ve Tahsin Özgüç tarafından değerlendirildi. Ele geçen çanak-çömleğin en eskisi, Bakır çağı veya Eski Tunç I çağına ait, içi, dışı kırmızı kahverengi veya dışı siyah, içi kahverengi olan parçalardır. Ahlatlıbel*'de benzerleri olan bir parçanın üzerinde yiv bezeme vardır. Renk ve teknik bakımından hitit çanak-çömleğinin aynı olan parçalar da bulundu. Açık kırmızı zemin üzerine koyu kahverengi ile boyanan tek bir frig seramiği ile gri renkli tabaklar da çıkarıldı. (M)

KİLİSLİ MUALLİM RİFAT (Rifat BİLGE, — denir), türk dil bilgini (Kilis 1876 - Ankara 1963). İlk ve orta öğrenimini Kilis'te yaptı. Kilis müftüsü Abdurrahman Efendiden icazet aldı (1892). İstanbul'a geldi. Dârülmuallimin'i bitirdi (1898). Önce rüştiye ve idadîlerde türkçe, arapça ve farsça, İlâhiyat ve Edebiyat fakültelerinde arap edebiyatı dersleri verdi. Bu arada Hukuk fakültesini bitirdi. Başlıca eserleri: *Kitab-ı Dede Korkud* (Dede Korkut Kitabı) [Dresden yazmasından, 1914]; *Divanü Lûgat-it-Türk* (Türk Lûgati Divanı) [3 c., 1917]; *İbni Mühenna Lûgati* (1919); *Ferhengname-i Sadi* (Sadi'nin Bilgi Kitabı) [1924]; *El-Kavanin-ül-Külliye* (Bütün Kurallar) [1928]; Sultan Veled'in *Divan-ı Türkî*'si (Türkçe Şiirler Kitabı) [Veled Çelebi (İzbudak) ile, 1935]; Esterâbâdî'nin Kadı Burhaneddin devrinin tarihi olan *Bezm ü Rezm* (Savaş ve Eğlence) [açıklamalı indeks, 1928]; Ebu Hayyan'ın *El-İdrâk Haşiyesi* (Akıl Erdirme Adlı Kitaba Açıklama) [Veled Çelebi (İzbudak) ile, 1936]; *Maniler* (Anadolu Türklerinin halk edebiyatı, 1928); Evliya Çelebi'nin *Seyahatname*'si (7. ve 8. ciltleri, 1928); *Gülistan* ve *Bostan* tercümeleri (1943); *Keşf-üz-Zünun* (Zanların Keşfi adlı bibliyografya kitabı) ve *Zeyl*'i (Şerafettin Yaltkaya ile I - II, 1941-1943); *Esma-i Müellifîn I* (Yazarların Adları, İbnülemin Mahmud Kemal İnal ile, 1952) v.d. (M)

KİLİT i. (yun. *kleidi*'den). Genellikle takılıp çıkarılabilen bir parça (anahtar, düğme, tokmak v.b.) yardımıyle elle veya uzaktan herhangi bir teknik düzenekle kumanda edilen kapatma cihazı. (Kilidin kapanması, sabit köprüler içine giren bir veya birkaç dilin hareketiyle sağlanır): *Fakat kilit bütün bütün açılmadı, yine kapıyı tutuyordu* (H. R. Gürpınar). *Zindanın yarısına gelmeden Rıdvan anahtarı kilide vurur* (Namık Kemal). *Kilit açmak* (Bk. ANSİKL. *Teknol. bölümü.*) ‖ Tekerleğin dingil çivisi. ‖ Atın çenesinde ve dudağının üzerinde bulunan beyaz leke.

— ÇEŞ. DEY. *Kilit gibi olmak,* birbirine çok bağlı, sıkı fıkı dost olmak. ‖ *Kilit kürek olmak,* bir yeri korumak, o yerin emniyetli adamı olmak. ‖ *Kilit noktası,* bütün işlerin bağlı olduğu önemli nokta, önemli yer: *Derbent, Hazar deniziyle Kafkas dağları arasında tarihin ve eski dünyanın kilit noktalarından biridir* (Ş. S. Aydemir). ‖ *Ağzı kilit gibi,* sır saklayan kimseler için kullanılır. ‖ *Ağzına kilit vurmak,* hiç konuşmamak.

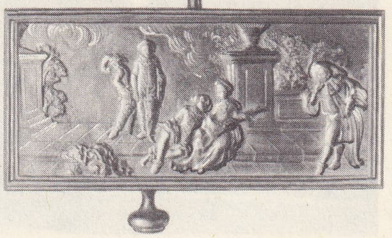

kilit tablası (XVIII. yy.)
«İtalyan Komedisi»nden sahne
Watteau'dan esinlenerek
Süsleme Sanatları müzesi,
Paris

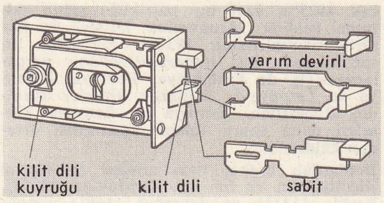

kilit dili (teknol.)

— Arkeol. Bk. ANSİKL.

— Ciltc. *Cilt kilidi,* ciltli bir kitabın kapağında ön kenara tutturulan ve cildi kapalı tutmağa yarayan kopçaların tümü.

— Denizc. Bir çelik çubuğu U biçiminde bükerek yapılan ve iki ucuna karşılıklı olarak açılmış deliklerden harbi denilen düz bir çubuğu geçirerek ağız kısmı kapatılan bağlaç. (Gemilerde, zincirleri ve çeşitli donanımları birbirine kolayca eklemek için kullanılır.) ‖ Bir boy demir zincirini meydana getiren eşit uzunluktaki zincir parçalarından biri. ‖ *Kilit başı,* serenin ortasını kuvvetlendirmek için konulan astar kaplamalarının seren cundası tarafında kalan uçları. (*Kaplama başı* da denir.) ‖ *Kilit işareti,* demir atma veya demiri vira etme sırasında, deniz içindeki zincirin uzunluğunu, daha doğrusu kilit sayısını takip edebilmek için her zincir kilidine konulan sayı işareti. (Bu işaret, zincirin demire bağlı ucundan başlayarak geriye doğru her ara kilidin ilerisindeki ve gerisindeki baklaların kilit sayısı kadarını boyamak veya kilit sayısını veren baklanın lokması üzerine bakır tel sarmakla düzenlenir.) ‖ *Kilit zinciri,* bir çapa (demir) zincirinin, iki zincir kilidi arasında, 30 m uzunluktaki kısmı. ‖ *Kilitten fora etmek,* bir zinciri, bağlı olduğu çapadan ayırmak. ‖ *Anele kilidi,* zincirin çapaya bağlanan ucunu, aneleye (demirin tepesindeki halka) tutturan özel kilit.

— Mim. *Kilit taşı,* kemer, kubbe ve tonozların tepe noktalarına konan üzerine yukarıdan ve yanlardan binen ağırlığı yastık taşlarına aktaran taş. (Bk. ANSİKL.) ‖ Gotik yapılarda, tonozların tepesine konan gülbezek.

kilit
taşı
Noyon
katedrali

— Teknol. *Kilit ağızlığı* (veya *deliği*), kilit üzerinde anahtarın girdiği delik. ‖ *Kilit dili,* açılan kanadını hareketsizleştirmek için yer değiştirerek köprüye giren parça. ‖ *Kilit köprüsü* (veya *karşılığı*), bir kilitte, içine kilit dili veya dillerinin girdiği düz, köşeli veya kutu biçimindeki yassı parça: *Kilit köprüsü kapının açılmayan tarafına, kilidin karşısına yerleştirilir.* ‖ *Kilit tablası,* bir kilidin mekanizmasını içine alan kutu. (*Kilit sandığı* da denir.) ‖ *Kilit vurmak,* kilitle kapamak. ‖ *Asma kilit,* kilitlenecek yerin üzerine takılmış halkaya geçirilerek kapanacak şekilde yapılmış kilit. ‖ *Çift dilli kilit,* bir tokmakla döndürülen yarım devirli bir dili ve anahtarla döndürülen sabit dili olan kilit. ‖ *Çift yanlı kilit,* hiç bir değişiklik yapmadan hem sağa ve hem sola doğru kilitleme yapabilen kilit.

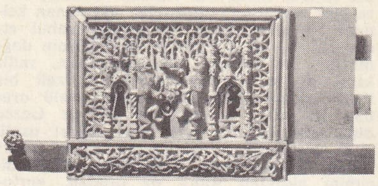

Bretagne armalı **kilit** tablası, (XV. yy.),
[arkeol.], Dobrée müzesi, Nantes

‖ *Dişli kilit dili,* çok devirli ve bir dişliyle hareket eden kilit dili. ‖ *Döner kilit dili,* düzlemi içinde dairesel bir hareketle köprüye giren eğik ve sabit kilit dili. ‖ *Emniyet kilidi,* çok boğumlu sabit bir dili bulunan kilit. ‖ *Gömme kilit,* yalnız alnı görünecek şekilde, kapı kanadının kalınlığınca açılmış bir yuvaya yerleştirilen kilit. ‖ *Kademeli* (veya *çok dilli*) *kilit,* hepsi aynı kumanda âletiyle (anahtar, kol v.b.) aynı anda hareket eden birçok sabit dili olan kilit. ‖ *Kanatlı kilit dili,* düzlemi içinde açısal bir hareket yaparak kaparma konumuna gelen düz ve sabit kilit dili. ‖ *Kenar kilit dili,* kilit kenarı boyunca geçen ve kasaların kilitlenmesinde kullanılan kilit dili. ‖ *Milli kilit,* dili yalnız dişi anahtarla döndürülebilen kilit. ‖ *Otomatik kilit köprüsü,* basınçlı hava veya elektrik akımıyle hareketli bir parça üzerine etki ederek kilit dilini serbest bırakan, uzaktan kumandalı kilit köprüsü. ‖ *Sabit dilli kilit,* yalnız sabit bir dili olan kilit. ‖ *Sabit kilit dili,* bir anahtarın, bazen bir düğmenin etkisiyle hareket eden ve bir sürgü yardımıyle hareketsiz hale getirilebilen, genellikle dikdörtgen biçiminde kilit dili. (Sabit kilit dili manevra organının bir veya art arda iki dönüşüyle hareket eder, yani bir veya iki devirle kapanır.) ‖ *Yarım devirli kilit,* dışarıdan bir anahtarla, içeriden de başka bir manevra organıyle kumanda edilen yarım devirli bir tek dili olan kilit. ‖ *Yarım devirli kilit dili,* başlık üzerinde bir çıkıntı yapan kısmı bir yayın etkisiyle kilit, sandığına çekilerek otomatik olarak köprüye giren kilit dili. (Açmak için, bir düğme, kapı tokmağı veya bir anahtarla dil geri çekilir ve hareketsiz hale getirilir.)

— ANSİKL. Arkeol. En güzel *kilit*'ler Ortaçağda yapılmış olanlardır. Kapı kilitleri dilli, sandık kilitleri ise çoğu zaman kancalıdır. Demir, sadece dış kapı kilitleri için kullanılır, mesken içindekiler tahtadan yapılırdı. Kilit ustalık ölçüsü sayıldığından, kabartma, oyma, dövme ve yontma tekniğinin bütün imkânlarıyle işlenirdi. Kilit süsleri, mimarî üslûplara uyarak değişegelmiştir: meselâ Ortaçağda gotik üslûp uygulanırken, yakın çağlarda klasik temalar ağır bastı. En eski kabartmalı kilit örneği halen Correze'deki Obazine kilisesinde (Fransa) görülebilir. Emniyet kilitleri XVIII. yy.da kullanılmağa başlandı ve XIX. yy.da Fichet, Haffner, Dorval ve Lhermite tarafından geliştirildi.

— Mim. Yarım daire ve atnalı kemerlerde kilit taşları bulunur. İki daire parçasından meydana gelen kemerlerde ise *kilit taşı* yoktur, bunlarda yalnız kemer taşları bulunur ve kilit taşının yerini bir eklem alır. Romalılar, kilit taşlarını zengin süslemelerle donattılar. Gotik devirde ise iki daire yayından meydana gelen kemerlerde bazen bir tek taştan yapılan ve iki kilit taşı görünümü veren, kabartmalı bir süs kullanıldı. Rönesans mimarları kilit taşını yeniden ele alarak özenle süsleyip oydular. Beşik tonozlarda kilit taşı, beşik boyunca yerleştirilen taşlardan meydana gelir. Küre tonozlarda ise her dizi bir kilit yapar. Tepede bazen bir kafes, bazen de kubbenin planını andıran, birçok taştan yapılmış bir kilit görülür. Kaburgalı tonozlarda kilit taşı, bu noktada birleşen tonoz sayısına göre, ya bir haç veya bir yıldız görünümündedir. Gotik devrin mimarları kilit taşını önemli bir süsleme unsuru olarak ele aldılar. XV. yy.ın sonuna doğru, boyutları ve süslemeleriyle dikkati çeken sarkık kilit taşları görülür.

— Teknol. Güven altında bulundurulmak istenen eşyalar kilit altında tutulur. Kilidin

Foto. N. Erkılıç (MEYDAN) ; LAROUSSE

insan kültürüne eşit bir geçmişi vardır. Yapılan arkeolojik araştırmalarda bulunan tarihî belgelerde, kilidin en eski örnekleri veya çevresinde oluşan hikâyelerle karşılaşılır. Kilit, ilk örneklerinden bu çağa gelinceye kadar büyük bir değişiklik geçirmedi. Yalnız dış görünüşünde ve anahtar yatağında bazı değişiklikler oldu. Kilitleri, genel olarak iki bölümde incelemek mümkündür: 1. *fişeli kilitler*: bu tip kilitlerin anahtarının üzerindeki birtakım girinti, çıkıntı ve oyuklara uygun olarak kilidin içinde de girinti, çıkıntı ve yatak yapılmıştır. Anahtar deliği küçüktür, başka bir anahtarın uyması mümkün değildir; 2. *manivelalı kilitler*: bu kilitler, önce Çinliler tarafından bulunmuş, Mısırlılarda da kullanılmıştır. İçinde girinti, çıkıntılar yerine anahtarla yerlerinden oynatılabilen manivelalar vardır. Anahtarın üzerindeki çıkıntılar kilit içindeki manivelaları çevirmedikçe daha doğrusu belli bir yükseklikte kaldırmadıkça kilit açılmaz.

İlkçağlardan bugüne kadar, yapılarda ve taşınabilir türden sandık, çekmece bavul gibi araçlarda kullanılan kilitler dış görünüş bakımından bazı ayrıntılı biçimler geçirdi. Bunların görünüşlerine göre verilen adlarla, kullanıldığı yerler şöyle sıralanabilir: 1. *sürme kilit. Sürgü* (kapı sürgüsü) adıyle de anılan bu tür kilit, belki de kilidin en ilkel biçimidir. Sert ağaçtan veya madenden yapılır. İçeriden kullanılmağa elverişli bir kilittir. Bu kilitte esas olan sürme kolu ile sürme yatağıdır. Sürme kolu, kapının üzerinden kapı kasasının bağlandığı duvarın içine doğru girer. Bazen de bunun tam karşıtı bir biçimde yapılarak çalıştırılır. İlkelliğine rağmen en güvenilir kilitlerdendir.

Madenden yapılmış olanları arasında üzeri nakışlı, süslü sürgü kilitlerine de rastlanır. Sert ağaçtan yapılmış sürme kilitlere Eski Türkler *tirkaz* adını vermişlerdir;

2. *mandallı kilit.* Kapının iç yüzünden bir ucu oynamasına elverişli bir şekilde kapıya tutturulmuş, bir yanı boşlukta aşağı yukarı kalkabilen yassı bir demirden ibarettir. Bu demir, kapı açık olduğu sırada aşağıya düşmemesi için, belli bir yükseklikte kadar kalkabilmesine elverişli şekilde bir köprücüğe yerleştirilmiştir. Kapının dışında yassı demirden yapılmış ve ortasından bir mille kapıya yerleştirilmiş mandalı vardır, kapı kapatmak üzere çekilince, kapının yerleştirildiği kasadaki üçgen biçimindeki çenenin üzerinden aşarak yuvasına girer. Kapıyı açmak için dışarıdaki kapı mandalına basmak yeterlidir. Böylelikle çenenin içine girmiş olan yassı ve uzun demir havaya kalkarak kapının bir yanını dayanaksız hale getirir. Bu çeşit kilitler yüklük, dolap gibi sadece dıştan açılıp kapanan kapı ve kapaklarda kullanılır. Mandallı kilitlerin kapının üzerine bir yerden açılan küçük bir delikten aşağı sarkıtılan iple açılanları da vardır:

3. *asma kilit.* Bu tür kilidin kullanılma alanının geniş olması sebebiyle çeşitli büyüklükte olanları vardır. Bu kilidin kullanılabilmesi için kapakla kapağın karşılaştığı yerde birer halka bulunması gerekir. Kilidin çenesi halkalardan geçirildikten sonra, yuva içindeki sustası üzerine bastırılarak kapatılır. Bundan başka ayrıca anahtarla güçlendirilenler yapılmıştır. Bu tür asma kilitlerin çenesinde iki göz delik bulunmaktadır. Bir tanesi bastırınca sustası kendisi girer. Ötekine de anahtarla ikinci bir susta yerleştirilir. Kapılarda, kapaklarda, çekmecelerde, gözlerde, bavullarda, sandıklarda ve daha birçok yerde kullanılır. Eskiden beri en çok kullanılan kilit türüdür;

4. *gömme kilit,* kapıların veya kapakların kasaları ile karşılaştığı yerlere oyularak yerleştirilir. Öteki kilitlerin hepsi kapının veya kapağın üzerinde çıkıntılı bir şekilde asılı olarak yerleştirildiği halde bunda kilidin tüm makinesi kapının veya kapağın en uygun yerine yerleştirilir.

5. *şifreli kilit,* kilit köprüsünün iki ucu kısa, demir bir mile bağlıdır. Dıştaki silindirin üzerinde birkaç tane bilezik, bunların üzerinde de çeşitli harfler vardır. Bileziklerdeki harflerden bazıları belli bir düzende yan yana gelince kilitin şifresi açılabilecek hale gelir, böylelikle kilit açılmış olur. Silindir üzerindeki bileziklerde harf yerine sayılar da bulunabilir. Bunlardan başka son devirlerde bulunan bazı kilit çeşitleri de vardır: 1. *bramah kilidi*: İngilizler tarafından bulundu. Kilitten çıkan bir silindir veya boru içinde kayan birtakım manivelalardan kurulmuştur; 2. *saat kilit*: 1857 yılında bulundu ve daha sonraları geliştirildi. Makinesine bağlı bir saatle birlikte çalışır. Anahtar deliğine anahtarı sokularak çevrilse bile saati gelmeden açılmaz. Bankalar ile büyük sermayeli iş yerlerinde kullanılır; 3. *yale kilidi*: amerikalı Lineas Yale tarafından bulundu (1860). Bugün hemen hemen dünyanın her yerinde kullanılır. İç içe girmiş iki silindirden yapılmıştır. Anahtar, yatağına sokulunca anahtarın üzerindeki çıkıntılar ve girintiler kama biçimindeki kilit parçalarını belli bir yükseklikte ve açıklıkta tutar. Anahtar bütünüyle içeri sokularak belli yöne çevrilince iç silindir dış silindirin içine dönerek sürgüyü açar.

◆ **Kilitli** sıf. Kilidi olan. ‖ Kilitle kapanmış, kilitlenmiş olan: *Bütün bahçeler kilitli / Anahtar Tanrı'da kaldı* (C. S. Tarancı). *Selâmlıktan hareme geçilen koridorun kapısı geceleri kilitli, gündüzleri açık bulunduruluyordu* (H. R. Gürpınar). ‖ Birbirine geçmiş veya geçmiş gibi sıkışık olan: *Dişleri kilitli saatlerce baygın kaldı.*

— DEY. *Ağzı kilitli.* Bk. AĞIZ. (LM)

Kilitbahir, Çanakkale boğazının en dar yerinde ve Gelibolu bölgesinde bulunan kale. Yapımına Fatih Sultan Mehmed zamanında İstanbul'un savunulması amacıyle, 1462-1463 yılları arasında başlandı. Gelibolu sancakbeyi Yakup Bey tarafından yaptırıldı. 1551 Yılında onarıldı. 1659-1660 Yıllarında Çimenlik kalesi ile birlikte genişletildi. İki yuvarlak kulesi, ve yüksek surları vardır. Sonradan kale topları ile silâhlandırıldı. Güneyinde, kıyıda, Namazgâh, Hamidiye ve Mecidiye tabyaları vardı. Mecidiye'nin batısında da, Yıldız tabyası bulunmaktaydı. Kuzeyinde ise Değirmendere tabyası yapıldı.

Birinci Dünya savaşında, Rusya ile birleşmek isteyen Batılı müttefikler, dünyanın en güçlü donanmasıyle Çanakkale boğazını geçmek istediler. Savaş planı, önce Seddülbahir ve Kumkale'deki dış istihkâmların düşürülmesini gerektiriyordu. Ancak bundan sonra iç tahkimata taarruz edilecekti. Nitekim 19 şubat 1915 günü başlayan bu taarruzda, dış tabyalar top ateşiyle tahrip edildi. 26 Şubat ile 4 mart arasında Seddülbahir ve Kumkale'ye çıkarılan düşman müfrezeleriyle bu tahrip işi tamamlandı. Fakat düşmanın asıl büyük taarruzu 18 mart 1915 tarihinde başladı. Amiral Carden'in yerine geçen amiral J. M. de Robek kumandasındaki ingiliz ve fransız savaş gemileri kesin sonuçlu bir taarruza girişti. Düşmanın amacı boğazın orta kısmındaki tabyalar ile mayın tarlalarını koruyan bataryaları susturmaktı. Böylece mayın tarayıcıların açacağı yoldan boğaza girilecek, iç savunma bölgesi denilen Kilitbahir, güneydeki Namazgâh, Hamidiye, Mecidiye ve Yıldız tabyalarını ve Anadolu kıyısındaki Hamidiye ve Hasanmevsuf bataryalarını yakın mesafeden tahrip ederek Marmara'ya çıkarılacaktı. Düşman gemilerinin açtığı şiddetli ateşle Çanakkale yanmağa başladı. Tabyalardaki topların bir kısmı tahrip oldu. Bu sırada fransız Buvet, ingiliz Ocean ve Triomphe zırhlıları torpile çarparak battı. Üç büyük zırhlı da mayınlar ve özellikle top ateşleriyle, ağır şekilde hasara uğradı. Bunun üzerine düşman donanması çekilmek zorunda kaldı. Çanakkale istihkâmları da büyük müttefik donanmasına karşı tam bir zafer kazandı. (M)

KİLİT BURNU. Bk. KIRLANGIÇ BURNU.

KİLİTÇİ i. (*kilit*'ten *kilit-çi*). Teknol. Kilitler, demir sürgüler yapan ve tamir eden kimse. (L)

KİLİTÇİK i. (*kilit*'ten *kilit-çik*). Denizc. Kayıkta küreklerin geçirildiği kısım. (M)

KİLİTLEME i. (*kilitlemek*'ten *kilitle-me*). Kilitlemek eylemi, kilit ile kapama.

— Dy. Bir organı, bir işareti veya bir makası, belirli bir konumda hareketsiz tutma. (*Eşanl.* SÜRGÜLEME.) Bk. ANSİKL.

— Teknol. *Kilitleme tertibatı,* bazı şartlarda bir cihazın çalışmasına engel olan mekanik, elektrik veya başka türden düzenek.

— ANSİKL. Dy. *Kilitleme,* bir trenin geçeceği demiryolu üzerinde bulunan bir cihazın veya bir hareket kolunun, trafik emniyetini tehlikeye sokacak şekilde hareket etmesini önler.

Kilitleme işlemi daima *karşılıklı* olur; yani bir cihazı belli konumda kilitleyen diğer bir cihaz, kilitlediği cihaz tarafından ters konumda kilitlenir. *Yakınsak* kilitleme, iki güzergâhın birbirini kesmesini önler. *Uygunluk* kilitlemesi, birbirini tamamlayıcı bilgi vermesi gereken iki işaretin ters anlamlı emir vermesini önler. *Yaklaşma* kilitlemesi, hızla gelen bir trene verilecek işaretin zamanında verilmesini sağlar.

Her hareket kolu, biri normal, diğeri devrik olmak üzere iki konum alabileceğinden, iki kol arasındaki kilitleme $\frac{1N}{2R}$ kesriyle sembolik olarak gösterilebilir; bu kesir, normal durumdaki birinci hareket kolunun, devrik durumdaki ikinci kolu kilitlediğini ifade eder. Bu işlem iki hareket kolu arasında olursa *ikili kilitleme,* üç kol arasındaysa *üçlü kilitleme* v.b. denir.

Modern kumanda kabinelerinde, bir tren yaklaşırken, geçilen güzergâh üzerindeki makas ve işaretlerin ayrı ayrı değil, bir tek kolun hareketiyle gerekli konuma girmesini sağlayan *güzergâh hareket kolları* vardır. Modern kilitleme, elektrikle veya mekanik olarak çalışan pedallardan yararlanarak, yalıtılmış hat boyunca devrenin açılıp kapanmasıyle sağlanır. Böylece, makasçının yanlış bir hareketinden doğabilecek bütün kazalar bu sistemle önlenir. (LM)

KİLİTLEMEK geçl. f. (*kilit*'ten *kilit-le-mek*). Bir şeyin kilidini anahtarla kapamak: *Odasının anahtarını beraber almış idi, kapıyı dışarıdan kilitledi; işitilmediğinden emin idi* (H. Z. Uşaklıgil). *Bütün istikbale âşinalık / Kapıları kilitlerken her gece* (F. H. Dağlarca). ‖ Bir nesne veya bir kimseyi kilitli bir yere kapamak: *Senin gözünün önünde ben bunları ayrı ayrı odalara kilitledim* (H. R. Gürpınar). *Bütün yiyecekleri dolaba kilitlemişler.* ‖ [Girinti ve çıkıntıları olan şeyler için] Birbirinin içine sıkıca geçirmek, kenetlemek: *Teyzem, kolumu zorla çekecekmiş gibi, arkama sakladığım parmaklarımı birbirine kilitliyordum* (R. N. Güntekin).

— DEY. *Ağzını kilitlemek,* susmak, cevap vermemek.

— Denizc. İki zinciri uçlarından bir kilit kullanarak birleştirmek.

◆ **Kilitlenmek** geçz. f. Kilit ve anahtarla kapanmak: *İçerideki dolaplardan birinin anahtarla kapısı açılıp yine kilitlenir gibi oldu* (H. R. Gürpınar). ‖ Kilitli bir yere kapatılmak: *Zavallı odaya kilitlenmiş, kimseyle görüştürülmüyor.* ‖ Birbirinin içine geçerek sıkıca bağlanmak: *Diz üstü parmakları birbirine kilitlenmiş, elleri kucağına düşmüş öyle kaldı* (M. Ş. Esendal).

◆ **Kilitletmek** ettrg. f. Kilitletmek işini yaptırmak, kilit ve anahtarla kapattırmak: *Kapıyı iyice kilitletmeli.* (ML)

KİLİTLENME i. (*kilitlenmek*'ten *kilitlen-me*). Kilitli hale gelme.

— Tıp. Doğum sırasında dölyatağının düzensiz kasılması sonucunda etenenin bir parçasının genellikle dölyatağı boynuzlarından birinin içinde kalarak çıkamaması. (L)

KİLİZ i. Bot. Saz, kamış. (L)

KİLİZ balığı bİş. i. Zool. Bir sazan türüne verilen ad (*Tinca tinca*). [M]

KİLİZMAN veya **KİLİZMEN** i. (*kiliz*'den). Sazlık, kamışlık yer. (M)

KİLK i. (fars. *kilk*). *Esk.* Kamış kalem, kalem: *Başkadır feyz-i hüner kilk-i füsunsâzında, / Canlanır, vecde gelir söz, leb-i i'câzında* (Tevfik Fikret). ‖ *Kilk-i dürr-efşan,* inci saçan kalem, çok güzel yazan veya söyleyen. ‖ *Kilk-i i'câz,* mucize derecesinde güzel ve düzgün söyleyen (kalem): *Alınca destine Nef'î-yi sâhir kilk-i i'câzı* (Nef'î). [M]

KİLKENNY, gaelce **Cill Choinnigh,** İrlanda cumhuriyetinde (Leinster ili) şehir, idare bölümü merkezi, Nore kıyısında; 10 600 nüf. XIII. yy.dan kalma Saint John kilisesi; XIII. yy.dan kalma katedral; ilgi çekici anıtlar. Müstahkem şato. Eski evler.

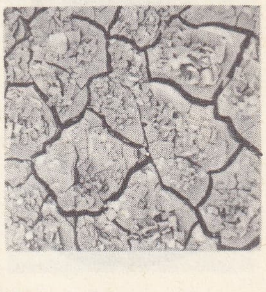

killi toprak kurumuş ve çatlamış

KILLY

Foto. Alinari, Presse-Sports (LAROUSSE)

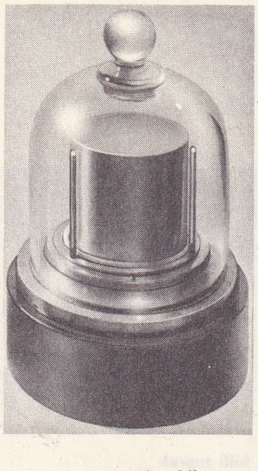

etalon kilogram
kuvvet veya ağırlık

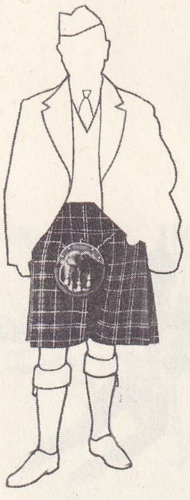

kilt

Dokuma sanayii. — *Kilkenny idare bölümü*, Barrow'un batısında uzanır; 61 600 nüf. (L)

Kilkenny statüleri, 1366'da İrlanda'daki ingiliz kolonilerinin İrlandalılarla kaynaşmasını engellemek amacıyle İrlanda parlamentosunun çıkardığı nizamnameler. Lionel of Clarence'ın kararıyle kabul edilen bu sert tedbirler (iki taraf arasında evlenmelerin ve İngilizlerin irlanda dilini konuşmalarının yasaklanması) İngilizlerin, İrlandalıları benimsemeyi reddettiklerini gösteriyordu. Bu statüler 1613'e kadar kanun kuvvetindeydi; ama gerçekte, irlanda gelenek ve göreneklerini seve seve benimseyen ingiliz halkı tarafından pek göz önüne alınmadı. (L)

KİLKİS, Makedonya'da şehir, il idare merkezi. Selânik şehrinin kuzeyinde; 9 700 nüf. — *Kilkis ili*, 102 800 nüf. (L)

KİLLA. Yun. mit. Laomedon'un kızı ve Priamos'un kızkardeşi. Paris'in annesi Hekabe ile aynı günde doğum yaptı. Anlamı çok açık olmayan bir kehanet «ana ile oğulun öldürülmesi»ni buyuruyordu. Priamos bu buyruğu yanlış anlayarak, Hekabe ile oğlu yerine Killa ile oğlunu kurban etti. (L)

KİLLA. Esk. coğ. Anadolu'da, Mysia bölgesindeki Truva ülkesinin (Troas) güneyinde şehir. Bugünkü Zeytinli'nin güneyindedir. Tarihçi Strabon bu şehirde, Killa'lı Apollon'a (Apollon Killaios) ait bir tapınak bulunduğu, Herodotos da Killa'nın eski Aiois şehri olduğunu söyler. (M)

KİLLALA, gaelce **Cill Alaidh,** İrlanda cumhuriyeti kıyılarında Connacht ili, Mayo idare bölümü) körfez, Atlas okyanusu kıyısında. (L)

KİLLAMOOK'LAR. Bk. TİLLAMOOK'LAR.

KİLLARNEY, gaelce **Cill Airne,** İrlanda cumhuriyetinde (Munster ili, Kerry idare bölümü) şehir. Kerry dağlarının kuzeyinde, *Killarney gölü* yakınında; 6 300 nüf. Şehir, kısmen bir millî park içine alınmış güzel bölgeler yakınında önemli bir turistik merkezidir. (L)

KİLLAS. Yun. mit. Pelops'un arabasının sürücüsü. Eski Truva şehri *Killa*'ya adını verdi. (L)

KİLLEME i. (*killemek*'ten *kille-me*). Teknol. Eski şeker rafinerilerinde, şekeri beyazlatmak için üzerine kaynatılmış beyaz killi su dökmeğe dayanan işlem; kütle arasında ağır ağır süzülen su, kristallere yapışmış şurubu eritir. (LM)

KİLLEMEK geçl. f. (*kil*'den *kil-le-mek*). Kirli çamaşırları killi toprakla tokaçlayarak yıkamak.

— Tekst. *Esk.* Ham kumaş topu üzerindeki yağ ve kirleri, killi toprağa bulayarak temizlemek. (Bu işlem eskiden kumaşın yıkanmasında uygulanırdı, bugün yerini kimyasal maddelere bırakmıştır.) [M]

KİLLER i. («öldürücü» anlamında ing. k.). Üretildikleri kültür ortamına, hemen hemen bütün öteki terliksi hayvan türleri için zehirli bir madde salan terliksi hayvanlara verilen ad. (L)

KİLLİ sıf. (*kil*'den *kil-li*). Bileşiminde kil bulunan: *Killi toprak. Killi kaya.*

— Metalürji. *Killi flaks,* gang kısmı kalker (kireçtaşı) olduğu zaman, demir cevheri veya metalürji kokuna yüksek fırında karıştırılan killi ergitici. (LM)

KİLLİAN (James Ryne), amerikalı bilim adamı (Blacksburg, South Dakota 1904). 1921-1923 Arasında Trinity kolejde (bugün Duke üniversitesi), 1926'ya kadar da Massachusetts Teknoloji enstitüsünde (M.İ.T.) okudu. 1930-1939 Arasında M.İ.T.'nin yayın kadrosunda çalıştı. 1939'da M.İ.T. başkanının icra asistanı, 1943'te, yürütücü başkan yardımcısı, 1945'te başkan yardımcısı, 1948'de ise enstitünün başkanı oldu. Killian ayrıca Federal hükûmet hesabına bilimsel danışma komisyonlarında çalıştı ve Ordu Bilim Danışma jürisinin başkanıydı. 7 Kasım 1957'de başkan Dwight D. Eisenhower tarafından ülkenin bilim ve savunma programına doğrudan doğruya yardımcı olmak üzere, bilim ve teknoloji dalında özel başkanlık yardımcılığına getirildi. (M)

KİLLİECRANKİE, Perthshire'de (İskoçya) geçit. Yakınında Graham kumandasındaki James Stuart taraftarları Mackay kumandasındaki orange'cıları ezdi (temmuz 1689). [L]

KİLLİGREW (Thomas), ingiliz oyun yazarı (Londra 1612 - Whitehall 1683). Kral Charles II'nin sarayında görev aldı. Yazdığı dokuz tiyatro eserinden en başarılısı *The Parson's Wedding* (Rahibin Düğünü) [1637] adlı komedisidir. (L)

KİLLİNİT i. (fr. *killinite*). Miner. Trifan'ın ayrışmasıyle meydana gelen mineral. (L)

KİLLY (Jean - Claude), fransız kayakçısı (Saint-Cloud 1943). 1966'da Portillo'da düzenlenen Dünya Kayak şampiyonasında iniş ve kombine yarışlarını kazandı. 1967'de klasik dağcılık yarışmalarının çoğunu kazanarak ilk dağ kayağı kupasını aldı. (L)

KİLMAİNHAM, Dublin'in varoşu; eskiden burada önemli bir cezaevi vardı. Parnell, tutuklu olduğu bu cezaevinde, Britanya hükûmetinin temsilcileriyle *Kilmainham antlaşması*'nı imzaladı (1882); bu antlaşmaya göre serbest bırakılmasına karşılık tedhiş hareketlerini durdurmak için nüfuzunu kullanacaktı. (L)

KİLMARNOCK, Büyük Britanya'da şehir, İskoçya'da (Ayrshire), Lowland'lerde, Glasgow'un güneybatısında; 47 500 nüf. Burns müzesi. Halı ve ayakkabı imalâtı. Makine yapımı. (L)

KİLMER (Alfred, Joyce — denir), amerikalı şair ve tenkitçi (New Brunswick, New Jersey 1886 - Seringes, Fransa 1918). 1908'de Columbia üniversitesini bitirdi. Şair Aline Murray ile evlendi. Morristown'da bir yıl latince öğretmenliği yaptı. *Standard Lûgatı*'nın yayımında üç yıl çalıştı. 1913'te *New York Times Review of Books* (New York Times Kitap Tenkit Dergisi) yazarlarına katıldı. Görevi ünlü yazarlarla röportaj yapmaktı. Bu röportajlarını *Literature in the Making* (Oluşmakta Olan Edebiyat) [1917] adlı kitabında topladı. Bu eserinden ve antolojilerinden başka Kilmer, üç şiir kitabı yayımladı: *Summer of Love* (Aşkın Yazı) [1911]; *Trees and Other Poems* (Ağaçlar ve Öbür Şiirler) [1914]; *Main Street and Other Poems* (Anacadde ve Öbür Şiirler) [1917]. 1917 Nisanında orduya katılarak Fransa'ya gitti ve savaşta öldü. (M)

KİLO— (yun. *khilioi*, bin'den). Önüne yerleştirildiği birimi binle çarpan önek (sembolü k): *Kilometre. Kilogram.*

◆ i. Kilogramın kısaltması: *On beş kilo patates.*

— ÇEŞ. DEY. *Kilo almak.* [Vücut için] Ağırlığı artmak, şişmanlamak: *Bir ayda dört kilo aldı.* ‖ *Kilo vermek* (veya *kaybetmek*), zayıflamak. [M]

KİLO, Kongo'da (İturi ili) köy, Bunia'nın kuzeybatısında. Büyük bir altın işletme bölgesinin başlıca merkezi. (L)

KİLOAMPER blş. i. (fr. *kiloampère*). Elektr. Değeri 1 000 amper olan akım şiddeti birimi (sembolü kA). [L]

KİLOAMPERMETRE blş. i. (fr. *kiloampèremètre*'den). Metrol. On binlerce amper şiddetindeki doğru akımları ölçen ve doğrudan doğruya okunmasını sağlayan cihaz.

— ANSİKL. Bir *kiloampermetre,* baryum ferritten bir mıknatısı olan magnetik bir teraziden meydana gelir. İçinden çok şiddetli akım geçen iletkenlerin çevresinde, büyük ölçüde magnetik alanlar meydana gelir; bu magnetik alanlar yardımıyle akımlar ölçülür. (L)

KİLOGRAM blş. i. (fr. *kilogramme*). Milletlerarası S.İ. sisteminde temel ağırlık birimi (sembolü: kg). [Bk. ANSİKL.] ‖ *Kilogrammetreküp,* bir karışım içindeki belli bir maddenin derişme birimi; 1 metreküplük toplam hacminde bu maddeden 1 kilogram bulunan homogen bir örneğin derişikliğine eşittir (sembolü kg/m³).

— Metrol. *Kilogram ağırlık* (veya *kilogram kuvvet*), 1 kilogramlık bir kütlenin Yer tarafından çekilmesini sağlayan kuvvete eşit olan kuvvet birimi. (Yerçekim ivmesi için 9,80665 m/san²'lik normal değeri alınmazsa, bulunulan yerin ivmesine göre bu birimin değeri de değişebilir. Bu şartlar altında kilogram ağırlık 9,8 newton kadardır.)

— ANSİKL. *Kilogram,* altı temel birimli ondalık metrik sistemin temel birimlerinden biridir. Bu birim, 1889'da Paris'te toplanan Ağırlıklar ve Ölçüler Genel konferansınca onaylanan ve Sèvres'de Breteil pavyonunda saklanan iridyumlu platinden yapılmış milletlerarası örnek kütlenin ağırlığına eşittir. Bu örnek kütle maksimum yoğunluktaki suyun bir desimetreküpünün kütlesinden 27 mg daha fazladır. (L)

KİLOGRAMMETRE blş. i. (fr. *kilogrammètre*'den). Değeri 1 kilogram ağırlık olan bir kuvvetin, uygulandığı maddesel bir noktayı kuvvet doğrultusunda 1 metre sürüklemesiyle yapılan işe eşit enerji veya iş birimi (sembolü kgm). [1 Kilogrammatre yaklaşık olarak 9,8 joule'dür.] (L)

KİLOHERTZ blş. i. Hertz'in bin katı olan frekans birimi (sembolü kHz). [L]

KİLOJOULE i. (fr. *kilo-joule*). Değeri 1 000 joule olan enerji veya iş birimi (sembolü kj). [1 Kilojoule 10^{10} erg veya 102 kilogrammetredir.] (L)

KİLOKALORİ blş. i. (fr. *kilo-calorie*). Değeri 1 000 kalori olan ısı miktarı (sembolü kkal). *Eşanl.* BÜYÜK KALORİ, MİLİTERNİ. (L)

KİLOMETRE blş. i. (fr. *kilomètre*'den). Değeri 1 000 m olan pratik uzunluk birimi (sembolü km): *Kilometre* 1093,6 *yarda veya* 0,6214 *mile eşittir.* ‖ *Kilometrekare,* kenarı 1 km olan bir karenin alanına eşit, veya bir milyon m² değerindeki yüzey birimi (sembolü km²): *Kilometrekare* 100 *hektara eşittir.* ‖ *Kilometreküp,* kenarı 1 km olan bir küpün hacmine eşit veya 1 milyar metreküp değerindeki hacim birimi (sembolü km³).

— Bayınd. *Kilometre levhası,* yol üzerinde kilometreleri gösteren işaret levhası. ‖ *Kilometre taşı,* şehirlerarası yolların kenarlarında, mesafeleri kilometre olarak gösteren taşlardan her biri.

— Dy. *Kilometre noktası,* plan üzerinde göz önüne alınan yerin, hattın başlangıç noktasına uzaklığını gösteren işaret. ‖ *Kilometre birimi,* demiryolu istatistik hesaplarında kilometreye indirgenerek elde edilen birim. (Kilometre-yolcu, kilometre-ton, bir kilometre uzaklığa taşınan 1 yolcu veya 1 ton yükü gösterir.) [LM]

KİLOMETRE-YOLCU blş. i. Hem taşınan yolcu sayısını, hem de yolcuların gittikleri mesafeleri veren ve hava ulaşımında kullanılan ölçü birimi. (Kilometre-yolcu sayısı, ayrı ayrı her yolcunun yaptığı kilometrelerin sayısını toplayarak bulunur. Yükler için de benzer bir birim kullanılır: *ton-kilometre.*) [L]

KİLOMOL blş. i. (fr. *kilomole*). Kim. Kilogram cinsinden ağırlığı, gram cinsinden molün ağırlığına eşit olan 1 000 mollük saf bir maddenin miktarı. [L]

KİLON Hindistan'da (Kerala) şehir, Malabar kıyısında; 90 900 nüf. Canlı sanayi merkezi; dokuma ve kereste sanayii; bölgede çıkarılan değerli madenlerin işlenmesi. Şehrin sanayi banliyösü Kundara'da, kimya ürünleri, alüminyum ve seramik fabrikaları kurulmuştur. Limanından hindistancevizi içi, kereste ve ilmenit ihraç edilir. (L)

KİLOSİKL i. (fr. *kilocycle*). Bazen yanlış olarak, *saniyede kilosikl* için kullanılır; bugün bu terimin yerini kilohertz* almıştır. (L)

KİLOTON i. Değeri 1 000 ton olan kütle birimi (sembolü kt). ‖ Bir nükleer bomba veya merminin gücünü, bu bomba veya merminin patlamasıyle meydana gelen enerjiyi 1 000 ton trinitrotolüen'in (T.N.T.) patlamasıyle meydana gelen enerjiyle karşılaştırarak değerlendirmeğe yarayan birim. (L)

KİLOVAR blş. i. (fr. k.). Elektr. 1 000 var değerindeki tepkin güç birimi (sembolü kvar). [L]

KİLOVARSAAT blş. i. Elektr. 1 Kilovar'lık tepkin gücün bir saatte verdiği tepkin enerji birimi (sembolü kvar/saat). [L]

KİLOWATT veya **KİLOVAT** blş. i. (*kilo* ve özel ad *Watt*'tan). Değeri 1 000 watt olan güç birimi (sembolü kW). [Kilowatt yaklaşık olarak 1,36 beygirgücüne veya saniyede 102 kilogrammetreye eşittir. Alternatif akım için kilowatt, etken güç birimi olarak kullanılır.] ‖ *Kilowatsaat,* gücü 1

Foto. LAROUSSE

kilowatt olan bir makinenin bir saat süreyle yaptığı işe eşit enerji veya iş birimi (sembolü kW/saat). [Kilowattsaat 3,6 megajoule'e veya 367 200 kilogrammetreye veya 860 kilokaloriye eşittir.] (L)

KİLOVOLT blş. i. (fr. *kilovolt*). Volt'un bin katına eşit olan elektrik gerilimi veya potansiyel farkı birimi (sembolü kV). [L]

KİLOVOLTAMPER blş. i. (fr. *kilovoltampère*). Alternatif akımda değeri 1 000 voltamper'e eşit olan zahirî elektrik gücü birimi (sembolü kVA). [L]

KİLOVOLTAMPERSAAT blş. i. Değeri 1 kilovoltamper olan zahirî bir gücün 1 saatte verdiği zahirî elektrik enerjisi birimi (sembolü kVA/saat). [L]

KİLS i. (ar. *kils*). *Esk.* Kireç, sönmemiş halde bulunan kireç. || *Hacer-i kils,* kireçtaşı.

◆ **Kilsî** sıf. *Esk.* Kireçli, kireç kabilinden olan. || *Hacer-i kilsî,* kireçtaşı.

◆ **Kilsiye** sıf. *Esk.* Kilsî'nin dişili. || *Arazi-yi kilsiye,* kireçli topraklar. (M)

KİLT i. İskoçya dağlılarının iskoç kumaşından yapılan kısa etekliği. (L)

KİLTAŞI blş. i. Mad. oc. Kömürlü arazilerde görülen, beyaz renkli, yağlı, yanardağ küllerinin tabakalaşmasıyle oluşmuş kil çeşidi. (Maden kömürünün oluştuğu çağda, birçok kömür çanağında kiltaşı birikintileri meydana gelmiştir.) [M]

KİLTE i. (ar. *kilte*). *Esk.* Demet, deste; yığın, küme.

— Anat. *Esk.* Glomerulus. Bk. YUMACIK. (M)

KİLUNG, ing. **Keelung,** esk. **Kirun,** Tayvan'da (Formoza) liman şehri, adanın kuzey ucunda; 145 200 nüf. Önemli askerî üs. Kimya (gübre) ve besin sanayii. (L)

KİLÜKAL veya **KİLÜKAL** blş. i. (ar. *ķil* ve *ķāl,* söz'den *kil ü ķāl*). *Esk.* Söylenti, dedikodu: *Memalik-i islâmiyenin her tarafından bin türlü kil ü kal ve adem-i hoşnûdî başladı* (Atatürk). [*Eşanl.* GÜFTÜGÛ]. || *Kilükal etmek,* dedikodu etmek, söylenti çıkarmak. (M)

KİLÜRİ i. (yun. *khylos,* özsu ve *uron,* sidik > fr. *chylurie*'den). Patol. Kilüslü sidik çıkarma.

— ANSİKL. *Kilüri,* sidikte emülsiyon halinde yağ taneciklerinin bulunması ve bunların sidiğe kilüs gibi sütsü bir görünüm vermesidir. Bu olay bazı asalaklardan ileri gelir; *filaria* ve *bilharzia* gibi asalaklar kılcal kan damarlarına girer, küçük damarların yırtılmasına, kanın ve lenfin sidiğe sızmasına yolaçar. Kilüri çoğu zaman hematüriyle birlikte görülür. (L)

KİLÜS veya **KEYLÜS** i. (yun. *khylos*'tan ar. *kilüs* veya *keylüs*). Fizyol. Bağırsaktan gelen ve içinde yağ damlacıkları bulunan lenf. Besinlerin yağlarından meydana gelir. Bk. ANSİKL.

— Anat. *Kilüs damarları,* kilüsü ince bağırsaktan göğüs lenfa kanalına götüren damarlar. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Anat. *Kilüs damarları,* hazırlanmış olan kilüsü iletir. Her kilüs damarı, bir bağırsak tümürünün ortasındadır. Çevresinde bir atardamar ve toplardamar ağı bulunur. Bu ağın atardamar kısmı tümürlere kan getirir. Toplardamar kısmı ise kilüsün emilmeğe başlanmasına yardım eder. Kilüs damarları bağırsağın kas tabakasını geçtikten sonra lenf damarları ile ilişkisi olan genişlemiş kılcal damarlara açılırlar. Sindirim sırasında kilüs damarları şişer ve süt rengi olur, sindirim bittiğinde ise öbür lenf damarlarından farksız bir duruma gelir. Bu durum, adlî tıpta, ölmüş olan bir kimsenin son yediği yemeğin saatını tayin etmeğe yarar.

— Fizyol. Kilise bağırsak tümörünün eksenninde bulunur. Bu eksen kısmına *kilifer* denir. Kilüs buradan lenf dolaşımına (Pecquet sarnıcı göğüs kanalı), oradan da genel dolaşımına girer. (Sol köprücükaltı toplar damarı.) [L]

KİLVA KİVİNJE, Tanzaniya'da liman şehri, Dârüsselâm'ın güneyinde; 3 000 nüf. (L)

KİLWARDBY (Robert), lat. **Robertus de Valle Verbi,** ingiliz dominiken rahibi (İngiltere 1200'e doğr. - Viterbo 1279). 1248 - 1261 Arasında Oxford'da profesördü. 1272'de papa Gregorius X tarafından Canterbury başpiskoposluğuna getirildi. Aziz Augustinus'tan ilham alan görüşleriyle Aquino'lu Aziz Tommaso'nun tezlerine karşı çıktı. 1278'de Porto kardinal-piskoposu oldu. (L)

KİLWİNNİNG, Büyük Britanya'da kasaba, İskoçya'da (Ayrshire); 7 300 nüf. Metalürji. Kilwinning, İskoçya Masonluğunun beşiği sayılır. (L)

KİLYA, Çanakkale boğazının Rumeli kıyısında, Eceabat'ın kuzeyinde koy: Nâra (Nagara) burnunun tam karşısında bulunur. Koydan içeriye doğru küçük bir ova uzanır. Gelibolu yarımadasının batı kesimine yönelen yollar burada düğümlendiği için *Kilya ovası*'nın askerî bakımdan önemi vardır. İlkçağda burada *Koila* adlı bir şehir bulunuyordu; şimdiki adı da bundan türemiştir. (M)

KİLYA, rumence **Chilia,** S.S.C.B.'de (Ukrayna) yer, Tuna deltasının kuzey kolu kıyısında. Deltanın S.S.C.B. ile Romanya arasında sınırı çizen koluna adını vermiştir; sefere elverişli olan bu kol değil Sulina koludur. (L)

KİLYE i. (ar. *kilye*). Anat. *Esk.* Böbrek.

— Tıp. *Esk. Hasat-ül-kilye,* böbreklerde meydana gelen taş, kum. || *İltihab-ül-kiyle* (veya *zat-ül-kilye*), böbreklerin iltihaplanması.

◆ **Kilyetân** veya **kilyeteyn** ikil i. *Esk.* Anat. (İnsanlarda bulunan) İki böbrek.

◆ **Kilyevî** sıf. Anat. *Esk.* Böbreğe ait, böbrekle ilgili. || Böbrek şeklinde olan. (M)

KİLYOS, Karadeniz kıyısında İstanbul boğazı dışında köy; 500 nüf. (1965). Sarıyer ilçe merkezine 12 km'lik bir yolla bağlıdır. Büyük plaj. Çeşitli otel ve moteller vardır. (Bugün KUMKÖY.) [M]

KİM zam. (esk. türk. k.). 1. Özne olarak: *Küreyi kim çamurdan etti bina? / Kim çamurdan yarattı kalbimizi* (Cenab Şahabeddin). *Bu işleri kim yapacak? Kim geldi?* 2. Nesne olarak: *Kimi gördünüz?* 3. Tümleç olarak: *Kimden bahsediyorsunuz? Kime sordunuz? Kimde gördünüz?* 4. Dolaylı anlatımda bağımlı soru cümleciğinin başında kullanılır: *Ne olur kim olduğunu bilsem Pia'nın / Ellerini bir tutsam ölsem* (A. İlhan). 5. «Her kim» anlamıyle genelleştirme yapar: *Bugün yediden yetmişe, kime isterseniz sorun* (N. Araz). 6. Soru cümlesini «hiç kimse» anlamıyle olumsuz yapar: *Onlar benden başka kimi alâkadar edebilir ki?* (N. Ataç). *Size, şimdi, kim ondan bahsediyor?* (Namık Kemal). 7. Bütün halindeki kişileri birbirinden ayırmak için kullanılır: *Hakça pay buna derler. Rast gele. Kimine az, kimine çok, kimine hiç* (Ömer Seyfeddin). — *Biraz düşündü—. Kiminde var, kiminde yok binbaşım* (Kemal Tahir). Bu anlamda eşyalar için de kullanılır: *Bu taşların kimi büyük, kimi küçük.*

— ÇEŞ. DEY. *Kim bilir,* olabileceğine inanılan şeyler için kullanılır: *Bir başına yabancı memleketlere gitmek için kim bilir, ne kadar müteessirdi* (R. N. Güntekin). Belirsizlik, bilinmezlik belirtir: *Kim bilir şimdi nerdesin? / Senindir yine akşamlar* (A. H. Tanpınar). || *Kim kime, dum duma,* çok karışık, herkesin ayrı bir şeyle meşgul olduğu bir durumu belirtir: *İyi çıkarsa ne âlâ, çıkmazsa, karanlıkta kim kime dum duma* (B. Felek). || *Kim oluyor?* «Kendini ne zannediyor? Ona ne?» anlamında kullanılır. || *Kim vurduya gitmek,* kimin tarafından yapıldığı belli olmamak: *Dinle beni. Aksi bir şey yazarsın, vallahi kim vurduya gider insan* (Y. Z. Ortaç). || *Kime ne,* kimseyi ilgilendirmez. || *Kimi kimsesi,* yakınları. || *Kimin arabasına binerse onun türküsünü çağırır,* dönek ve dalkavuk kimseler için kullanılır. || *Kimine hayhay, kimine vay vay,* olayların bazı kimselerin yüzünü güldürürken bazılarına sıkıntı verdiğini belirtmek için kullanılır.

— Dil. bil. Belirsizlik ve soru zamiri «*kim*» kelimesi büyük çoğunlukla insanlar için kullanılır. Edatlara şahıs zamirleri gibi bağlanır. «*İle*» edatına «*kiminle*» şeklinde bağlandığı halde bazen «*kimle*» şeklinde kullanıldığı da olur. «*İçin*» edatına «*kimin için*» veya «*kim için*», «*gibi*» edatına da «*kimin gibi*» veya «*kim gibi*» şekliyle bağlanır. İyelik ekli şekli «*kim-i*» olduğu halde buna bir iyelik daha getirilerek «*kim-i-si*» şeklinde kullanışı yaygındır. (M)

KİM edat. (esk. türk. k.). Eskiden *ki* yerine kullanılan bağlama edatı: *Ol gice kim doğdu ol hayrü'l beşer / Ânası anda neler gördü neler* (Süleyman Çelebi). Bk. — KI. (M)

KİM i. (ar. *kimm*). Bot. *Esk.* Çiçek kapçığı, çanakyaprak, çiçek kâsesi. (M)

Kim, R. Kipling'in romanı (1901). Eser, hint ordusunda hizmet gören irlandalı bir subayın yetim oğlunu anlatır. Serüvenci çocuk, Hindistan'da hac yolculuğuna çıkan bir lama ile dolaşır, edindiği bilgileri ingiliz gizli servisine bildirir, bu işleri yaparken soğukkanlılığını hiç kaybetmez. Bir süre sonra albay Creighton, çocuğu gizli ajan yapmağa karar verir. Romen, ingiliz hâkimiyeti altındaki Hindistan'dan canlı tablolar verir. (L)

KİMBAYA
altın maske

KİMATOLİT i. (fr. *cymatolite*'ten). Mineral. Tabiî albit ve muskovit karışımı. (Spodümen'in tam başkalaşmamış bir çeşididir.) [L]

KİMBAYA sıf. Eski bir Kolombiya medeniyeti için kullanılır. Bu medeniyet Kolomb öncesi Amerika'da değerli kuyumculuk eserleri yaratmıştır. (Madrid müzesinde güzel yuvarlak vazolardan meydana gelmiş bir kimbaya hazinesi vardır. Mücevher işçiliğinin etkileri seramikte de görülür; basit yuvarlak vazolar, az modöle edilmiş ve yüz kısmı kabartılmış insan figürleri, ayrı ayrı figürinler. Bunlar bazen üç renkli, bazen de oymadır.) [L]

KİMBEBASYA, Güneybatı Afrika'nın eski adı. (L)

KİMBER'LER, lat. **Cimbri,** Elbe ırmağının kıyısında, ağıza yakın bölgede yerleşmiş germen halkı. Kimber'ler M.Ö 115'e doğru ortaya çıktılar. Önceleri, ülkenin orta ve güney bölgelerini ele geçiren Keltleri sürerek, Tötonlarla birlikte Germania'da yerleşmeğe çalıştılar. Boi'ler tarafından püskürtüldükten sonra Tuna boyunda ilerleyerek Taurisci'leri ve Scordisci'leri yendiler. Bir kelt ili olan Noreia'yı (Neumarkt, Steiermark) kuşattılar. Bu şehrin yakınlarında romalı konsül Papirius Carbo'yu yendiler (113). Sonra batıya yöneldiler, Helvet'lerle ilişki kurdular. Helvet'lerden iki kabile Kimber'lerle birleşti. Bu barbar kitle Galya'ya saldırarak Belçika dışında bütün Galya'yı yakıp yıktı. Narbonensis'te Romalılarla karşı karşıya geldiler, onlarla toprak karşılığında anlaşmak istediler. Bu isteği benimsemeyen konsül Silanus yenildi (109). Bir süre sonra Cassius Longinus ve Aurellus Scaurus, daha sonra da Servillus Caepio aynı âkıbete uğradılar. Kimber'ler İtalya'yı kuşatacak yerde İspanya'yı yağmalamağa kalkışınca, Keltiberler tarafından iyice hırpalandılar. Bundan yararlanan Marius Afrika'dan gelerek Kimber'lere karşı çıktı; Aachen'da Tötonları (102), Verceil'de de (*Cisalpina*) Kimber'leri yendi (101). [L]

KİMBERLEY, Güney Afrika cumhuriyetinde (Kap ili) şehir, Batı Griqualand'ın idare merkezi; 77 200 nüf. Dünyanın başlıca elmas üretim merkezlerinden biri olan Kimberley, 1871'de elmas işletmesi başladığı sırada kurulmuştur. 1 200 m derine inen elmas ocaklarını, 1880'de Cecil Rhodes tarafından kurulan «De Beers» tröstü denetler. Önemli demiryolu merkezi. (L)

KİMBERLEY, Avustralya'da idare bölümü, Batı Avustralya'nın kuzey kısmında; Fitz Roy ırmağı arazisini ve King Sound koyu kıyısını içine alır; 47 00 nüf. Sığır yetiştiriciliği. Uranyum filizi. (L)

KİMBERLEY, Kanada'da (İngiliz Kolombiyası) kasaba, Cranbrook'un kuzeybatısında; 6 000 nüf. Demir, kurşun ve çinko yatakları. (L)

KİMBERLEY (John WODEHOUSE, birinci — kontu), ingiliz siyaset adamı (Wymondham, Norfolk 1826 - Londra 1902). Lordlar kamarasında Liberal partinin liderliğini yaptı. Özellikle Sömürgeler ve Dışişleri bakanlıklarında birçok önemli görev aldı. (L)

KİMBERLİT i. (fr. *kimberlite*). Olivin, biyotit, süleyman taşı, elmas v.b.ni kapsayan, Orta ve Güney Afrika'daki elmas bacaları-

«Kim Korkar Hain Kurttan» Rönesans tiyatrosu, Paris Madelaine Robinson ve Raymond Gérôme

nı dolduran kırıntıkaya biçimli kayaç. (Bileşimleri peridotitlere benzer; magnezyum bakımından zengin bir *derinlik taşı*'dır. *Kimberlitlerin çok küçük parçalara ayrılmış olanları*, meydana gelen çeşitli patlamalara bağlanabilir; oluşum şekli henüz kesinlikle bilinmemektedir.) [L]

KIM İL SUNG

KİMEKLER, Kimak ve yanlış olarak *Kaymak* da denir, türk boyu. İrtiş ırmağının orta bölgesinde yaşayan Kimeklerin tarihi konusunda kesin ve etraflı bilgi yoktur. Arap yazarlarından İbni Hurdadbeh Kimeklerin yaşadığı bölgenin, Evliyaata'nın yakınlarında olduğunu yazar. Bazı arap kaynaklarında Kimeklerin türk olduğu ve Kırgızcaya yakın bir şivede konuştukları yazılıdır. Kimekler, XI. yy.a doğru bazı türk boylarıyle (özellikle Kıpçaklar ile) kaynaşarak tarih sahnesinden silindiler. (M)

KİMESNE i. (*kim, ise* ve *ne*'den *kimesne*). *Esk.* Kimse: *Üşenme hiç ödenmez borç olmaz / Kimesnenin hakkı kimsede kalmaz* (Güvahi).

— Dil. bil. *Kimesne* kelimesi manzum eserlerde vezin icabı *kimsene* şeklinde de okunur: *Türk diline kimsene bakmaz idi / Türklere hergiz gönül akmaz idi* (Âşık Paşa). [M]

KİMİ veya **KİMİSİ** zam. (*kim-i* veya *kim-i-si*). Bazı, bazısı: *Kimi erken geldi kimi geç.* ‖ *Kimi zaman,* bazen, ara sıra. (M)

KİM İL SUNG, koreli siyaset adamı (Pyongyang yakınları 1912). 1931'de Komünist partisine girerek japon istilâcılarına karşı savaşan halk ordusunu teşkilâtlandırdı (1931-1945). Kurtuluştan (1945) sonra Komünist partisi genel sekreterliğine getirildi. Emekçi partisini kurdu (1946). Singman Ri hükûmetine karşı açtığı kampanyayı sürdürerek Kuzey Kore halk cumhuriyeti başbakanı oldu (eylül, 1948). Kore anlaşmazlığı (1950-1953) sırasında, Kore komünist ordusunun başkumandanlığını yaptı. (L)

kimono

Kim Kimdir, yaşayan, tanınmış kimseler ansiklopedisi. Devlet kurumlarında önemli kamu görevleri yapmış, özel işlerinde veya devlet yönetiminde başarıya ulaşmış, eser vermiş ve topluma yararlı işleri görmüş kimselerin biyografilerinin yer aldığı bir kitaptır. Yalnız askerî görevliler, sakıncaları düşünülerek, kitaba alınmadı. Nebioğlu Yayınevi tarafından hazırlanarak basıldı (1962). [M]

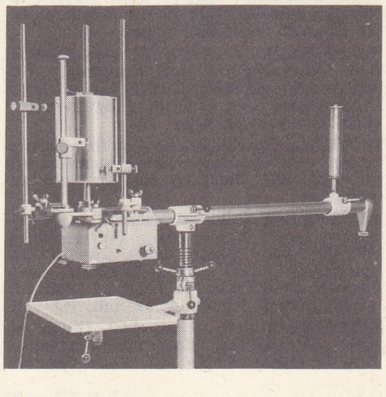

silindirli kimograf

Kim Korkar Hain Kurttan? (*Who's Afraid of Virginia Woolf?*), Edward Albee'nin oyunu. İlk olarak 1962'de New York'ta Billy Rose theater'da oynandı. Amerikan kadınını ve yarattığı dünyanın saçmalığını alaya alan ve psikodramları andıran bu hicivde, yaşlı bir kadınla yaşlı bir erkek, tanık rolünü oynayan genç bir çiftin gözleri önünde, kendi çöküşlerini yaşarlar. (L)

KİMLİK i. (*kim*'den *kim-lik*). Birinin belli bir kimse olmasını sağlayan çeşitli şartların tümü: *Dürbünün markasıyle sahibinin kimliğini nasıl karıştırırsın birbirine* (Kemal Tahir). *Kimliği bilinmeyen bir kadın.* ‖ Kim olduğunu tanıtlayan belge. ‖ *Kimlik belgesi,* birinin kim olduğunu belirten belge. *Eşanl.* HÜVİYET. (M)

KİMMER dağları. Esk. coğ. Khersonesos Taurike'de (Kırım yarımadası) sıradağlar, (Taurika Ore), Karadeniz'in Kuzey kıyısı boyunca uzanır. Bugün *Yayla dağları*. (L)

KİMMERİCİYEN sıf. ve i. (*Kimmeridge* [İngiltere, Dorsetshire] koyu'ndan). Jeol. Lazitaniyen ile portlandiyen arasında kalan malm katına denir. (Bu katın örnek tipi *Exogyra virgula*'lı kildir [*Kimmeridge clay*]).

— ANSİKL. Çoğunlukla kireçtaşı banklarıyle karışık olan *exogyralı kil* bütün Orta Avrupa *ve İngiliz-Paris havzası kimmericiyen*'in de bulunur. Rus platformunda kimmericiyenin, *virgatites, cylindroteuthis, aucella*'nın varlığıyle nitelenen bir fasiyesi vardır. Buna karşılık Jüra'da kimmericiyen tabakalar mercan yapılarının istilâsına uğramıştır (Valfin mercan kayaları, Saint-Claude yakını). Eskiden kimmericiyen, *pteroçeriyen* (altta) ve *virgüliyen* (üstte) bölümlerine ayrılırdı. (L)

KİMMERİOS. Bk. BOSPOROS KİMMERİOS.

KİMMERLER, Karadeniz'in kuzeyindeki ülkelerin eski halkı. Kimmerlerden ilk söz eden Homeros (Odysseia XI, 13-19), Kimmerlerin «ıssız dünyanın sisli ve karanlık bir ülkesinde» yaşadıklarını yazar. Bu devirden kalan kaynaklara göre, Kafkasya'nın ve Azak denizinin kuzeyinde oturuyorlardı. Asıl yurtlarının yerini belirten arkeolojik bir delil yoktur. Ancak Herodotos, onların Kuzey Pontos bölgesinden geldiklerini söyler. Strabon da Kimmerleri, Trakyalı Trerler ile aynı sayar. Asur kaynaklarında adları *Gimirrai* olarak geçer ve genellikle İskitler ile karıştırılır.

● *Tarih. Kimmerler* M. Ö. 714 yılında Urartu bölgesine saldırdılar. Asur kralı Sargon II tarafından püskürtüldüler (M.Ö. 705). Fakat Sargon II savaşta ölünce bu bölgeyi bir süre daha ellerinde tuttular. Sonra Küçük Asya'ya döndüler. Karadeniz kıyısındaki Sinop'u ve Midas'ı yenerek Frigya'yı ele geçirdiler (M.Ö. 696 -695). Asarhaddon tarafından asur sınırından uzaklaştırıldılar (M.Ö. 679). Lydia'nın başkenti Sardeis'i alarak (M.Ö. 652) en parlak devirlerine ulaştılar. Bundan sonra çöküş devri başladı. M.Ö. 627 ve 626'da Lydia'lı Alyattes tarafından bozguna uğratıldılar. İskitlerin baskısı sonunda ülkelerinden çıkarıldılar (M.Ö. II. binin ikinci yarısı). İkiye ayrılarak Asya ve Avrupa'ya dağıldılar. Batıya giden bir kol M.Ö. 500'e kadar macar ovalarında yaşadı (Trak -Kimmerler).

Kimmer kültürü. Birçok rus arkeoloğu, Kimmerlerin Azak denizinin kuzeyinde ve Aşağı Dnieper'de (yakl̦ş. ol. M. Ö. X.-VII. yy.) bulunan Bronz çağı kalıntılarıyle ilişkileri olduğunu ileri sürer ve bu kalıntılara *Kimmer kültürü* adını verir. Fakat, Kimmerleri Merkezî Kafkas dağlarına yerleştirerek Erken Demir çağına ait «Koban» kültürü ile (M.Ö. XI.-IX. yy.) bir tutmak veya Dnieper'in batısında Ukrayna'daki Bronz ve İlk Demir çağı (M.Ö. 1200-700) kalıntılarıyle Kimmerler arasında ilinti kurmak yazılı belgelere uygun değildir. (M)

Kİ - MO i. Frengi ve pian'a benzeyen bulaşıcı hastalık; Laos yerlilerinde görülür. (L)

KİMOFAN i. (fr. *cymophane*'dan). Miner. Formülü $BeAl_2O_4$ olan tabiî berilyum alüminat. *Eşanl.* KRİZOBERİL. (L)

KİMOGRAF i. (fr. *kymographe*). Fizyolojik olayları grafik halinde yazan âlet. (Grafik düzgün dönen bir silindirin üzerine hareketli bir iğne ile çizilir. İğnenin hareketini ya doğrudan doğruya söz konusu olay veya hava basıncıyle [Marey kasnağı] veya elektrikle çalışan bir transmisyon düzeneği sağlar.) [L]

KİMOGRAFİ i. (fr. *kymographie*). Fizyol. Kimografla grafik çizme.

— Radyol. Çizim sırasında yer değiştiren bir ızgaradan faydalanma esasına dayanan *radyografi usulü;* ızgara yer değiştirdikçe canlı bir organın hareketlerini (yürek kasılması, akciğer solunumu v.b.) art arda evreler halinde filme almak mümkün olur. (L)

KİMOLİT i. (yun. *kimolia*, Kyklades takımadalarından *Kimolos*'taki kırmızı veya beyaz toprak > fr. *cimolite*). Miner. Hidratlı tabiî alüminyum silikat; pirofilit grubundandır. (L)

KİMON (öl. M.Ö. 524). Miltiades'in babası olan atinalı. Amansız rakibi Peisistratos tarafından sürgüne gönderildi. 528'de affedildi, fakat Peisistratos ailesinden olanlar onu öldürdüler ve oğlu Miltiades'i rehine olarak sakladılar. Kimon, ününü yarış atlarına borçluydu. (L)

KİMON, atinalı strategos (M. ö. 510'a doğr. - 450). Miltiades ile trakyalı bir prensesin oğluydu. Babası Khersonesos'taki prensliğini kaybedince, Kimon Atina'ya gitti, orada Alkmeon'un soyundan bir kızla evlendi ve Salamis'te yararlık gösterdi. Babasının borcu olan 50 talent'i ödeyemedi; zengin kayınbiraderi Kallias yardım etmeseydi bu yüzden hapishaneye girecekti. Kimon, Aristides'in desteğiyle Delos konfederasyonunun strategos'u oldu (479-478). Bizanslı Pausanias'ı püskürttü (477), bir med garnizonunun bulunduğu Eion'u (Trakya kıyılarında) ele geçirdi (475). Skyros'ta bir Klerukheia kurdu; Theseus'un kemiklerini oradan Atina'ya getirdi (475-474). 472-471'de Themistokles'i uzaklaştırdı; sürgün cezasına çarptırılan Themistokles, Argos'a sığındı ve Pausanias ile ilişki kurdu. Pausanias Isparta'da idam edildi; Themistokles, Pausanias ile ilişki kurmakla suçlanarak sürüldü. Salamis fatihi, iktidardan kesinlikle uzaklaştırıldı. Aristides ölünce, Kimon, Atina'nın tek hâkimi oldu. Korsanları dağıttı. Karystos'u Delos birliğine sokmu (472-471) ve Naksos'u Delos birliğinde kalmağa mecbur etti (470-469). 468'de Perslere karşı büyük Eurymedon zaferini kazandı ve onları Anadolu kıyılarından kovdu. 465-462 Arasında Thasos ile savaştı ve Trakya kıyılarındaki madenleri Atina adına ele geçirdi. Aristokratların başkanı ve Isparta'nın müttefikiydi; 462'de Isparta'ya yardım teklifinde bulundu. Demokratların (Ephialtes, Perikles) saldırılarıyle karşı karşıya kaldı. Demokratlar 461-460'ta Kimon'u sürgün ettiler. Kimon, Perikles'in sayesinde sürgünden döndü. Isparta ile bir saldırmazlık antlaşması yaptı (451), sonra Perslere savaş açtı. Kıbrıs önlerinde Persleri yendi, fakat Kallias barışından az önce Kition önünde öldü. Kimon'un yönetiminde Atina, hareketli bir şehir oldu. Strategos, Parthenon'u yeniden inşa ettirmeğe girişti, Akropolis'in güney duvarını yükseltti. Uzun Surlar'ı bitirtti, Agora'yı ve Akademia'yı güzelleştirdi. (L)

KİMON Kleonai'li, yunan ressamı (M.Ö. VI. yy. sonları). Eserleri kayıp olmakla birlikte, çağının resim sanatını etkilediği sanılır. Özellikle kırmızı figürlü ilk vazolarda etkisi büyüktür. Eskiler onun fresk tekniğine yenilikler getirdiğini söylerlerdi. (L)

KİMONO i. («giyecek» anlamında japonca k.). Japonya'da hem kadınların, hem de erkeklerin giydiği uzun kollu ve uzun etekli giyecek (önden çapraz olarak kavuşur ve geniş bir kemerle tutturulur.) ‖ Geniş kollu sabahlık. (LM)

KİMOSFER i. (fr. *chimosphere*'den). Fotokimya tepkimelerinin (morötesi ışınımların etkisi altında, gece ve gündüz boyunca molekül ayrılması ve birleşmesi) meydana geldiği atmosfer bölgesine verilen ad. (Kimosfer, stratosfer ile mezosfer'in üst kısmını,

Foto. Keystone, A.F.P. (LAROUSSE)

termosfer'in de alt kısmını kuşatır.) [L]

KİMOSKOP i. (fr. *chimoskope*'tan). Elektrik direklerine yıldırım düştüğünü işaretle bildirerek yıldırımdan zarar görmüş direkleri tespite yarayan cihaz. (L)

Kimpitey, Japonların 1910'dan sonra işgal ettikleri ülkelerde güvenliği sağlamakla görevlendirdikleri özel jandarma teşkilâtı. Bu jandarmalar İkinci Dünya savaşındaki sert davranışlarıyle Avrupa'daki gestapo'lardan farksızdılar. (L)

KİMRİY, S.S.C.B.'de şehir, Volga'nın sol kıyısında, İvankovo barajının aşağısında; 20 000 nüf. Deri sanayii. (L)

KİMSE i. (*kim* ve *i-se*'den *kim-ise* > *kimse*). Kim olduğu bilinmeyen veya belirtilmeyen herhangi bir kişi: *İstanbul muhitinde temasınıza gelen bazı gafil ve menfaatperest kimselerin, sizi yanlış istikametlere sevk ettiklerini pek büyük teessüfle anlıyorum* (Atatürk). *Benim kırk yıllık dostumdur; şu yeryüzünde en sevdiğim kimselerdendir* (N. Ataç). || Zam. [Olumsuz cümlelerde] Hiç bir insan, hiç bir kişi: *Ağlamasın kimse, ağlamasın, / Benim gibi uygusunda gizlice* (F. H. Dağlarca). *Lâkin kimse başını çevirip bu yeni gelene bakmadı.* (N. Araz). — ÇEŞ. DEY. *Kimsesi olmamak,* yakını veya arkadaşı bulunmamak: *Babamın benden başka kimsesi yok efendim* (H. E. Adıvar). *Şimdi o dünyadan hiçbir haber yok; / Yok bizi arayan, soran kimsemiz* (C. S. Tarancı).

◆ **Kimsecik** i. [Olumsuz cümlelerde] Hiç kimse, hiç bir kişi: *Kimsecik gelmedi.*

◆ **Kimsecikler** çoğl. i. Hiç kimse: *Bunu bana «kimseciklere söyleme, beni asarlar ha!» diye and verdirip öyle anlatmıştı* (Sabahattin Ali). *Kimsecikler kalmamış.* (M)

KİMSESİZ sıf. (*kimse*'den *kimse-siz*). Yakını, arkadaşı veya koruyucusu olmayan: *Üçüncü sevdiğime gelince; o, kimsesiz bir küçük kızdır* (R. N. Güntekin). || Hiç kimse bulunmayan, insansız, boş: *Gece vakti kimsesiz yollarda, / Akla birdenbire gelenler* (F. H. Dağlarca).

◆ **Kimsesizlik** i. Kimsesiz olma hali, yalnızlık: *Yıllardır ki bir kılıcım kapalı kında / Kimsesizlik dört yanımda bir duvar gibi* (A .K. Tecer). *Yalnızlığımı, kimsesizliğimi ve yabancılığımı o günkü kadar şiddetli hisettiğim olmamıştır* (Y. K. Karaosmanoğlu). [M]

KİMÜS i. (yun. *khymos,* suyuk > lat. *chymus*'dan). Fizyol. Yemeklerin mide özsuyu ile karıştıktan sonra aldığı hal.

— ANSİKL. Yiyecekler çiğnendikten, tükürükle karışıp yutulduktan sonra midede yoğrularak hidroklorik asit ve pepsin mayasıyle karışır, bulamaç halini alır; *mide kimüsü* denilen bu bulamaç mide kapısından *onikiparmak bağırsağı*na ancak lokma lokma geçer. Mide kimüsü pankreas özsuyu, öd ve bağırsak salgılarıyle karıştıktan sonra, *bağırsak kimüsü* haline dönüşür. Bu kimüs iki kısma ayrılır: *kilüs denen* kısmı sindirilmiş olan besinlerdir, bağırsak bunu soğurur; öteki kısmı sindirim artıklarıdır, dışkı olarak dışarı atılır. (L)

Kim Van Kieu, Nguyen Du'nun şiiri. Bu şiir klasik vietnam şiirinin şaheseri sayılır. Kaderin mutsuzluğa terkettiği, Thuy Kieu adlı çok güzel bir genç kızın başından geçenleri anlatır. Thuy Kieu, Kim Trong adlı genç bir süvariyle evlenecekken, haksız yere hapse giren babasını kurtarmak için kendini satmak zorunda kalır. Birtakım ahlâksızların eline düşer, fuhşa zorlanır. Namuslu bir tüccar, kızın bu yaşayışına son vermeğe çalışır ama, tüccarın kıskanç karısı bunu engeller. Soylu bir savaşçı onu düştüğü yüz kızartıcı durumdan kurtarır, ama kurtarıcısının yenilgisi ve ölümü Thuy Kieu'yu yeniden bahtsızlıklara sürükler. Thuy Kieu sonunda bir buddha rahibesinin yanına sığınarak huzura kavuşur. Kim Trong, on beş yıl süren bu sıkıntılardan sonra sevgilisini bulur. Erkek çoktan evlenmiştir. İki sevgili temiz bir arkadaşlıkla birbirlerine bağlanmağa karar verirler. (L)

KİMYA i. (yun. *khemeia,* özsu, usare, iksir'den ar. *kimyā*). Cisimlerin, yapı ve atom düzeni bakımından değişik cisimlere dönüşmesini inceleyen bilim. (Bk. ANSİKL. *Kim. bölümü.*) || *İnorganik* (veya *anorganik*) *kimya,* kimyanın, mineralleri yani inorganik maddeleri inceleyen dalı. (Canlı varlıklarda bulunan bileşikleri ve daha genel olarak bütün karbon bileşiklerini inceleyen *organik kimya* bunun karşıtıdır.) [Kullanılmayan *eşanl.* MİNERAL KİMYASI.] || *Organik kimya.* Bk. ORGANİK. || *Mec.* Az bulunan, çok kıymetli şey.

— *Esk.* Simya ilmi. || *Kimyâ-eser* (veya *kimyâ-tesir*), iksir gibi etkili olan, şifa verici şey. (Bu gibi bazı bileşimler, eskiden simya ilmince bakırı ve kalayı altın ve gümüşe çevirdiği sanılan iksir anlamında kullanılmıştır.) || *Kimya muadelesi,* kimya denklemi. || *Kimyâ-yı ahmer,* filozof taşı. ||*Kimyâ-yı bâtıl,* eskiden simyacıların konusu olan şeyler. || *Kimyâ-yı cedîd* («yeni kimya»), kimya bilimi. || *Kimyâ-yı ekber,* eskiden simyacıların ebedî gençliği ve bazı şeylerden altın ve gümüş elde etmeyi sağlayacağına inandıkları iksir. || *Kimyâ-yı fizikî,* fiziksel kimya. || *Kimyâ-yı gayr-i uzvî,* inorganik kimya. || *Kimyâ-yı harurî,* ısı kimyası. || *Kimyâ-yı madenî,* kimya biliminin madenleri inceleyen dalı. || *Kimya-yı uzvî,* organik kimya.

— Ask. *Kimya harbi,* zehirli kimyasal maddelerin, tümen ve daha büyük birlik kumandanlarının emrindeki birliklerde bulunan top, roket, havan ve kara mayınları gibi araçlarla atılması. (Bk. ANSİKL.) || *Kimya sınıfı,* kimya harbi silâh ve vasıtalarını kullanan ve savunmada, bunlardan korunmaya teknik rehberlik eden sınıf. (Savaşta, askerî harekâtın desteklenmesi için, kimya, biyoloji, radyoloji [K.B.R.] silâhları ve bunlara ait vasıtalar, bu sınıfa verilir. Kullanılması, yetkili kumandanın iznine bağlıdır.)

— Ed. *Esk. Kimyayi can* («can iksiri»), şarap. || *Kimyayı maâni,* gerçeğin araştırılması.

— Fizyol. *Solunum kimyası,* belirli bir zaman içinde belli bir vücut yüzeyi ve kilogram olarak alınmış bir vücut ağırlığı için çekilmiş olan toplam oksijenle çıkarılmış olan karbonik asit arasındaki oran. (Akciğerin saltık havalandırma değişimlerini göz önünde tutması bakımından solunum bölümünden farklıdır.) || *Mide kimyası,* mide suyunun bileşiminin, salgısını etkileri altında tutan uyarıcıların mahiyetine göre durumu.

— Hücre bil. *Hücre kimyası,* hücre elemanlarının kimyasal bileşimini inceleyen hücrebilim dalı. Bk. HÜCRE *bilimi.*

— Sanay. *Kimya sanayii.* Bk. ANSİKL.

— Simya. *Kimya taşı,* değersiz madenleri altın veya gümüşe çevirme özelliği olduğu sanılan taş. (FİLOZOF TAŞI da denir.)

— Tasav. *Esk. Kimyayı saadet,* mutluluk iksiri. || Nefse ait şeylerden vaz geçerek erdeme erişme.

— Ted. *Kimya tedavisi,* hastalıkları, özellikle mikroplu hastalıkları tedavi metodu; bazı cisimlerin canlı maddelerle birleşmesini sağlayan kimyasal niteliklerden yararlanma esasına dayanır. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Kim. *Kimya,* birbiriyle temas ettirilen saf cisimlerin, yapılarında derin ve sürekli değişmelere yolaçan karşılıklı etkilerini, fizik etkenlerin (ısı, ışık, elektrik) etkisi altında uğradığı bileşim değişmelerini, bir de, bütün bu etkilerin bağlandığı kanunları inceleyen bir bilim dalıdır. Ele aldığı bu konular dışında kimya, incelediği her maddenin ayırt edici özelliklerini sayan tasvirî bir bilimdir. Fizik, yapısını hesaba katmadan cisimlerin evrensel özelliklerine bağlı kaldığı, en genel olgularıyle ilgilendiği halde, kimya her maddeyi ayrı olarak inceler, menşei ve oluşma yollarıyle ilgilenir ve içinde bulunacağı çeşitli ortamlara göre ne hale geldiğini araştırır.

Meselâ, bir cam balonda kükürt ısıtıldığında, kükürtün eridiği görülür; sıcaklık arttırılınca meydana gelen sıvı kaynamağa başlar. Soğutulan buharlar yoğunlaşır ve deneyde kullanılan kükürtle özdeş bir cisim verir; kütlesi değişmemiştir. Ayrıca bu hal değişiklikleri boyunca kükürtün özelliklerinde derinlemesine bir başkalaşma da görülmez; işte *buharlaşma* ve *ergime* gibi *fiziksel olaylar*'ın özelliği budur.

Aynı kükürt ateşe tutulursa, boğucu bir koku salarak yanmağa başlar: kükürt, havanın elementlerinden biri olan oksijenle birleşerek, kükürt dioksit adını alan yeni bir ürün vermiştir. Bu kükürt dioksit, normal sıcaklığa döndüğü zaman bile, kükürtünkilere hiç bir şekilde benzemeyen ayırt edici özelliklerini ve kokusunu korur; kütlesi, yakılan kükürtün kütlesinden hissedilir derecede fazladır. Demek ki, kükürtün özellikleri, yerlerini, kükürt dioksidin özelliklerine bırakmıştır. İşte *yanma* gibi *kimyasal olaylar*'ın genel özelliği de budur. Bu temel farklara rağmen, fizik ile kimya gene de, aralarında sürekli ilişkiler olan ve bazı dalları birbirinden ayırt edilemeyen iki komşu bilimdir. Her ikisi de, günden güne, fizik etkenlerin ilk belirtileri ve kimyasal dönüşümlerin öz ilkesi olan molekül ve atom olgularının incelenmesine doğru yönelmektedir.

Kimyacının incelediği maddelerin iki kaynağı vardır: kimi, kaya parçaları, hayvansal veya bitkisel kalıntılar v.b. gibi *tabiî* eşantiyonlar, kimi de laboratuvar deneylemelerinin sonucu olan *sunî* eşantiyonlardır. Her iki durumda da, bu maddeler çoğu zaman karmaşıktır ve bunların ayırt edici özelliklerini kesinlikle belirtmek çok zordur. Ama bütün güçlüklere rağmen bu özellikler belirlense bile, elde edilen sonuçlardan bir genellemeye varmak imkânsızdır ve hiç bir sonuç aynı kaya parçasından alınan başka bir eşantiyon için veya ilk preparatla hemen hemen eş şartlar altında hazırlanmış ikinci bir preparatın verdiği ürün için geçerli olamaz.

Bu bilgileri doğrulayacak örneklerden biri de su'dur. Dikkatli bir inceleme, tabiî sularda, kaynaklarına göre hissedilir. farklar bulunduğunu gösterir. Bütün bu tabiî sulardan damıtma veya dondurma yoluyle, çok daha belirli, özellikleri kesinlikle belirtilebilen ve kimyacının *saf su* (*arı su*) dediği bir ürün elde edilebilir.

Kimyacı, suyun bütün özelliklerini belirtmek için, her şeyden önce bu suyu ele alır; ancak ondan sonra tabiî suların özelliklerine geçer. Gerçekten de tabiî sular, arı su ile çeşitli maddelerin karışımından başka bir şey değildir; bu çeşitli maddelerin bulunması, tabiî suyu, özellikleri bakımından arı sudan farklılaştırır, fakat esasında ikisi de birdir. Kaldı ki karışım içindeki çeşitli maddelerin özellikleri de aynı şekilde öğrenilebilir.

Bu örnek, kimyacıya düşen ilk işi açıkça ortaya koyar. Bir maddeyi incelemesi için kimyacının: 1. maddenin bir *karışım* mı yoksa *saf cisim* mi olduğunu bilmesi, 2. karışım ise, bu karışımı meydana getiren saf cisimleri ayırması ve bunların ne olduğunu belirlemesi gerekir. Meselâ Lavoisier, havanın, oksijen ile atmosfer azotu gibi birbirinden farklı iki maddeye ayrılabileceğini, bunların uygun oranlarda karışımıyle tabiî havanın bütün özellikleriyle elde edilebileceğini bu şekilde hareket ederek ispatlamıştı.

Saf cisimler özelliklerinin tümüyle belirlenir. Ayrı olarak elde edilmelerine imkân veren işlemlere *asal analiz* denir. Bu işlemler çok çeşitlidir, uygulanmaları zaman ve titizlik ister; karışımın heterojen veya homogen olmasına veya sıvı, katı yahut gaz halinde bulunmasına göre, birbirinden farklı teknikler gerekir. Karışım halindeki iki katıyı ayırmak için mekanik işlemler (elekle ayırma, magnetik ayırma, tozlaştırma, yüzdürme, ara yoğunluktaki bir sıvı kullanma) veya fiziksel işlemler (eritici kullanma, ergitme, ayrımsal çözünme veya billûrlaştırma, diyaliz) uygulanabilir. Aynı şekilde, bir sıvı ile bir katının ayrılması, sifonla aktarma veya süzme, filtreleme, santrifüjle ayırma, buharlaştırma gibi işlemlerle yapılır. Birbiri içinde eriyen iki sıvı ise, dondurma veya ayrımsal damıtma, çözündürme, soğurma, gözenekli bir çeperden süzme veya kromatografi işlemleriyle ayrılır.

Bütün asal analiz işlemlerinde, incelenecek madde iki veya daha fazla *kısım*'a ayrılır. Bu kısımlara aynı şartlar uygulanır ve özellikleri karşılaştırılır: eğer bu özellikler farklı ise ayırma başarılıdır ve incelenen madde bir karışımdır (yeter ki yapılan işlemler maddenin ayrışmasına yolaçmamış olsun). Özellikler aynı ise ayırma başarısızdır; yapılan asal analiz işlemleri ne olursa olsun, madde bütün ayırma çabalarına karşı koyuyorsa, o zaman *saf cisim*'dir. De-

mek ki saf cismi, şu özelliklerin tümüyle tanımlamak gerekir:

1) bütün ergime süresince değişmeyen sabit bir sıcaklıkta erir (veya katılaşır); basınç değiştiği zaman ergime sıcaklığı da değişir, fakat ergiyen katının yapısı değişmez;

2) sabit bir basınç altında, sabit bir sıcaklıkta kaynar ve bu sıcaklık bütün kaynama süresince değişmez. Basınç değişince kaynama sıcaklığı da değişir, fakat damıtılan sıvının bileşimi değişmez;

3) iyice belirlenmiş çözünürlük katsayısı vardır;

4) Yayınma veya diyalizden sonra değişmez.

Ayrıca saf cisimlerin, saflık ölçütleri olan bazı genel özellikleri vardır: yoğunluk, buhar gerilimi, elektrik iletkenliği, kırılma indisi, billûr yapısı, ışık tayfı, genleşme katsayısı, yüzey gerilim katsayısı, viskozite, kimyasal yapı v.b.

Buna rağmen saf cisimleri iki tipe ayırmak doğru olur. Bazıları (asal analizde ayrışmayanlar), başka bir işlemden geçirilince karışım haline gelir; bunlar *bileşik maddeler* veya kısaca *bileşikler*'dir. Meselâ su, buharları 1 500°C'lık bir sıcaklığa yükseltilince veya içinden elektrik akım geçirilince yahut sıcakta demir veya klorla işlenince oksijen ve hidrojen gibi iki yeni kimyasal tür meydana getirir. Nitekim, sadece bu iki cisimden hareket ederek (msl. bir kıvılcım etkisiyle) su elde etmek mümkündür. Birine *eleman analizi,* ötekine de *sentez* denilen bu iki işlem, suyun hidrojen ile oksijenin birleşmesinden meydana geldiğini doğrular.

İkinci tip saf cisimler ise, uygulanan işlem ne olursa olsun ayrışmayan cisimlerdir; bunlara *basit cisim* denir. Hidrojen ve oksijen bu tür cisimlerdir. Birkaç yüz bin bileşik madde olmasına karşılık sadece birkaç yüz basit cisim vardır. Bunlar ayrıca bileşiklerin bileşkeleridir, bu iki özellik cisimlere ayrı bir özellik kazandırır.

Basit cisim kavramına, kimyacı Urbain *element* kavramını da eklemiştir: basit bir cisim olan «oksijen» bazı şartlarda diğer bir basit cisim olan «ozon»'a dönüşebilir; bu cisimlerden herhangi biri, karbon üzerine etki ederek karbon dioksiti, bakır üzerine etki ederek de bakır oksiti verir; demek ki bütün bu saf cisimlerde, yani oksijende, ozonda, karbon dioksitte, bakır oksitte ortak olan bir şey vardır; fakat bu ortak şeyin basit cisim oksijen olduğu söylenemez. Çünkü, basit cisim ozonun olması da pekâlâ mümkündür. Bu ortak kısma *element* adı verilir ve oksijen, ozon, karbon dioksit ve bakır oksitte oksijen elementinin bulunduğu kabul edilir. Aynı şekilde karbon dioksit elmas veya grafitin, fosfor oksit beyaz veya kırmızı fosforun yanmasıyle v.b. elde edilebilir. Elmas ve grafit aynı elementten, yani karbon'dan oluşan iki basit cisimdir; beyaz fosfor ile kırmızı fosfor da aynı elementten yani fosfordan oluşan iki basit cisimdir; zaten bu yüzden bu oksijen, karbon ve fosfor çeşitlerinin *alotropik* olduğu söylenir. Demek ki bütün saf cisimler elementlerden meydana gelir; basit bir cisimde ancak bir element vardır, bileşik cisim ise değişik elementlerden oluşmuştur.

Tabiatta bulunan element sayısı 92'dir; sunî olarak elde edilen birkaç elementi de bunlara eklemek gerekir. (Bk. ATOM. *Elementler tablosu.*)

Her elementin bütün bileşimlerinde korunduğu ayırt edici fiziksel özellikleri vardır. Bu özelliklerin en önemlileri elektromagnetik optik alanla, yani elementin spektroskopisi veya spektroskopinin X ışınlarıyle genelleştirilmesiyle ilgilidir. Bir gaz cismin yayım tayfı, dalga boyları o cisimdeki elementlerin ayırt ettiricileri olan çizgilerden meydana gelir. Bir buharı akkor haline getirmek için, buhar ya düşük basınç altında bir tüp içine kapatılarak yüksek gerilimli bir elektrik akımıyle aydınlatılır veya incelenecek cisimden yapılmış iki armatür arasında bir kıvılcım patlatılır. X Işınları tayfı elde etmek için, üretici tüpte antikatot olarak elementin bir bileşiği kullanılır.

Bir saf cisimler karışımı hazırlanarak bu karışım belli bir süre, belirli dış şartlar altında tutulsun; eğer asal analiz sonunda yeni saf cisimler veya ilk oranlardan farklı oranlarda aynı saf cisimler elde edilirse bir *kimyasal tepkime*'nin meydana geldiği söylenir. Bütün kimyasal tepkimelerde, *elementlerin sakınımı* (veya *korunumu*) denilen temel bir ilke görülür: tepkimeye giren maddeler ile elde edilen maddelerin bileşiminde aynı elementler vardır ve her birinin toplam kütlesi sabittir. Bütün klasik kimyaya yön veren bu ilke, nükleer kimyanın konusuna giren madde dönüşümleri ile madde bozunmalarında geçerli değildir.

Elementlerin korunumu ilkesi, *kütlenin korunumu* ilkesini doğurur: meydana gelen kimyasal veya fiziksel dönüşümler ne olursa olsun, bir cisim sisteminin kütlesi değişmez. Bu, 1722'de Lavoisier'nin bulduğu «bir bileşiğin ağırlığı, bileşkelerinin toplam ağırlığına eşittir» ilkesidir. Modern teoriler bu ilkeyi, daha genel olan *enerjinin korunumu* ilkesiyle birleştirmiştir. Bir kimyasal tepkime W kadar bir enerji açığa çıkardığı zaman, tepkimeye giren maddelerin tümü, $m = \dfrac{W}{c^2}$ formülüyle verilen bir kütle kaybına uğrar; formüldeki

$$c = 3 \times 10^{10}$$

C.G.S., ışığın boşluktaki hızıdır. Klasik kimya tepkimelerinde bu kütle değişimi çok küçük olduğu için hesaplanamaz; fakat, çok miktarda enerjinin açığa çıktığı nükleer kimya tepkimelerinde durum çok daha başkadır ve maddesel tanecikler tüm olarak enerjiye dönüştürülebildiği (maddenin yok olması) gibi, ışınım enerjisi de madde haline dönüştürülebilir (enerjinin maddeleştirilmesi).

Kimyanın bölümleri

Kimya, kimyacı tarafından yürütülen incelemenin bilimsel amaçlarla veya pratik uygulamalar için yapılmasına göre, *saf kimya* ve *uygulamalı kimya* diye iki bölüme ayrılır.

Saf kimyanın alt bölümleri *genel kimya* ile *element kimyası*'dır. Genel kimya, kimyacının özel kimya dallarındaki çalışmalarıyle hazırlanan ve bulunan kanunları araştırır ve bu kanunlar arasında bağıntı kurar. Element kimyası ise çeşitli saf cisimlerin monografilerini kapsar.

Genel kimya, bileşimlerin tartı ve hacim kanunları, kimyasal işaretleme, atom ve molekül ağırlıklarıyle ilgili kanunlarla uğraşır; sonunda bütün bu kanunlarla atom teorisine varılır. Genel kimya, kimyasal tepkimeleri çeşitli yönlerden inceler: enerjetik (termokimya), kinetik (tepkime hızlarının incelenmesi), statik (kimyasal dengelerin incelenmesi).

XX. Yüzyılın başında, kimya problemlerini fizik yoluyle çözen fiziko-kimya bölümü de genel kimyaya bağlandı. Bu yeni bilimin önemli sonuçlarından biri de *Avogadro sayısı*'nın belirlenmesidir. Çok sayıda ve çok değişik ölçü metotları (elektroliz, Brown hareketi, ışık yayınımı, ışıksız cisim ışıması, gazlar içinde boşalma, radyoaktiflik...) bu sayı için büyük bir hassasiyetle aynı değeri verir: $6{,}023 \times 10^{23}$, bu da *atom teorisi*'nin varsayımlarını tam anlamıyle doğrular. Atom ve molekül boyutları üstüne kesin veriler, çeşitli yollardan (gazların viskozitesinin incelenmesi, X ışınlarının billûrlarda kırınması v.b.) elde edilmiştir. Bu temel bilgilerin dışında, diğer teoriler de çok sayıda olayı gruplandırabilmiştir: asit, baz ve erimiş tuz tepkimelerini aydınlatan *iyonlar teorisi;* Van't Hoff, Le Chatelier, Guldberg ve Waage kanunları ile Gibbs'in tepkimelerin yönünü ve bu tepkimeler için uygun şartların önceden bilinmesini sağlayan fazlar kanununa yolaçan, termodinamiğin kimya mekaniğine uygulanması. Seyreltik gazlardaki boşalma, fotoelektrik olayı, termoelektronik yayım, radyoaktif maddelerin ışıması, flüorışı ve billûr simetrileriyle ilgili fiziksel incelemeler, atom yapısının ve kimyasal ilgilerin anlaşılmasına imkân verdi.

Element kimyası, ametallerin (madensiler), madenlerin ve bunların çeşitli bileşimlerinin incelendiği *inorganik kimya* ile, canlı varlıklar tarafında meydana getirilen veya sentezle elde edilen bütün karbon bileşiklerinin incelendiği *organik kimya* gibi alt bölümlere ayrılır. Organik kimya, molekül atomlarının açık bir zincir meydana getirdiği *çevrimsiz* (asiklik) bileşikler ile, molekülleri kapalı bir zincir meydana getiren *çevrimsel* (siklik) bileşikleri inceler.

Biyolojik kimya veya *biyokimya,* canlı hücrelerde meydana gelen tepkimeleri incelemesi bakımından, organik kimyanın bir devamıdır.

Bir bileşim içindeki elementlerin araştırılması (madde analizi) ve bunların doz tayini (miktar analizi) ile uğraşan *analitik kimya* da bu arada sayılabilir. Uygulanan metotlara göre analiz, hacim analizi ile tartı analizi şeklinde ayrılır.

Uygulamalı kimya, ihtiyaç maddelerinin yapımıyle ilgilenen *sanayi kimyası,* toprakları ve gübreleri inceleyen *tarım kimyası,* ilâçları hazırlama ve inceleme amacını güden *ecza kimyası* gibi alt bölümler kapsar.

KİMYANIN TEMELLERİ

Atom teorisi

Bugün atom teorisi, fizikte olduğu kadar kimyada da önemli bir rol oynar. İlkçağda belirsiz bir şekilde sezinlenen bu teori, XIX. yy.ın başında Dalton tarafından açıklandı; başlangıçta ünlü kimyacılar tarafından tenkit edildi, fakat gitgide gelişerek çeşitli tartışmalardan sonra kendini kabul ettirdi.

Bu teorinin temeli üç hipoteze dayanır:

1. *molekül hipotezi.* Madde, *molekül* adı verilen ve birbirinden boşluklarla ayrılan çok küçük parçacıklardan meydana gelir. Saf bir cismin bütün molekülleri özdeştir; buna karşılık iki ayrı cismin molekülleri birbirine benzemez. Herhangi bir maddenin molekülleri, sıcaklıkla birlikte artan bir hızla hiç durmadan hareket eder;

2. *atom hipotezi.* Bir su molekülü, besbelli oksijen ve hidrojenden meydana gelir; demek ki, molekülden daha küçük tanecikler vardır ve bunlara *atom* adı verilir. Nasıl ki molekül, serbest haldeki bir kimyasal türün en küçük parçası ise, atom da bileşim halindeki bir elementin en küçük parçasıdır. Aynı elementin bütün atomları özdeştir, oysa değişik iki elementin atomları da değişiktir. Molekül bir atom topluluğudur (msl. bir su molekülünde iki hidrojen atomu ile bir oksijen atomu bulunur). Basit bir maddenin molekülü de bir veya birçok atomdan meydana gelebilir. Meselâ, argon molekülünde ancak bir atom olduğu halde, hidrojen molekülünde iki, ozon molekülünde üç, fosfor buharı molekülünde dört atom vardır v.b. Molekülde bulunan bu atom tutarına, basit cismin *atom sayısı* denir.

Kimyasal tepkimeler sırasında temas eden moleküller arasında bir atom alışverişi olur ve alışveriş yeni moleküller doğurur fakat hiç bir atomun özelliği değişmez; bu özellik elementlerin korunumu kanunu ile kütlelerin korunumu kanununun açıklanmasına yarar. Bu teori aynı zamanda, alotropi* ve izomerlik* olaylarının da yorumlanmasını sağlar;

3. *Avogadro hipotezi.* Aynı sıcaklıkta ve aynı basınç altında ölçülen eşit gaz hacimlerinde eşit sayıda molekül vardır. 1819'da italyan kimyacısı Avogadro tarafından açıklanan bu hipotez, Ampère tarafından savunuldu; bu yüzden hipoteze bazen *Ampère hipotezi* de denilir.

Atom hipotezi uzun yıllar önce ispatlanarak mutlak bir gerçeklik kazandı; molekül hipotezi ise, molekül yapısı *kinetik teori* ile doğrulanan gazlarda, birbiri üzerine kayan, rastgele yönelmiş moleküllerden meydana gelen birçok sıvıda, oldukça zayıf bağlarla düzenli olarak birleşmiş moleküllerden meydana gelen iyot, kükürt, katı karbon dioksit gibi birçok billûrlaşmış katıda doğrulanmıştır. Bununla birlikte, çok sayıdaki billûrlaşmış maddede, molekül kavramının yerini *atom* veya *iyon yapısı* kavramı almıştır; meselâ bir sodyum klorür billûru, bir sodyum iyonu Na ile bir klorür Cl iyonunun düzenli olarak birleşmesinden meydana gelir; bir elmas billûru da karbon atomlarının düzenli olarak birleşmesinden oluşur; demek ki bu durumda, katı bir sodyum klorür molekülünden veya Avogadro - Ampère hipotezi, tabiî olarak yalnız gaz halindeki maddeler için ge-

çerlidir: bu alanda mutlak bir gerçeklik kazanmıştır. Fakat şu da belirtilmelidir ki, normal şartlarda, çeşitli gazların sıkıştırılabilme ve genleşme özelliği aynı olmadığı için, bu hipotez ancak yaklaşık olarak doğrudur; daha doğrusu bu, basınç düştükçe doğrulanma şansı artan bir sınır kanunudur.

Bileşim kanunları

Tepkimeye giren madde kütleleri birtakım kanunlara uyar; cisimler gaz halinde olduğu zaman, bunların hacimleri için de aynı durum söz konusudur. Bu kanunlar, XIX. yy.ın başında deneysel olarak bulunmuş ve kimyasal işaretlemenin kurulmasında yarar sağlamıştır.

TARTI KANUNLARI

1. *Sabit oranlar kanunu* veya *Proust kanunu.* İki veya daha fazla elementin birleşmesini düzenleyen kütle oranları belirlidir ve sürekli değişimlere uğramaz. Bir kimyasal bileşiğin kararlılığını belirten bu kanun, karışımlar ile bileşimleri ayırt etmeyi sağlar.

2. *Katlı oranlar kanunu* veya *Dalton kanunu.* İki element birçok bileşik meydana getirdiği zaman, bu çeşitli bileşiklerde elementlerden birinin, öbür elementin aynı kütlesiyle birleşen kütleleri, kendi aralarında, genellikle basit ve tamsayılı terimlerle ifade edilen oranlar kurar.

1. *Oranlıtılı sayılar kanunu* veya *Richter kanunu.* Bir A elementinin aynı *a* kütlesiyle birleşen B ve C gibi iki elementin kütleleri *b* ve *c* ise, B ile C'nin birleşme kütleleri arasındaki oran kesinlikle *b/c*'-dir veya bu oranın, basit tamsayılar arasındaki bir *m/n* oranıyle çarpımıdır. *a,b,c* sayılarına, A,B,C elementlerinin *orantılı sayıları* denir.

Atom teorisi, aynı element atomlarının özdeş ve bölünebilir olduğunu, aynı saf cismin moleküllerinin özdeş olduğunu ve bileşik maddelerin moleküllerinin genellikle az sayıda atomlardan meydana geldiğini ifade eden bütün bu kanunlara kesin bir açıklama getirir.

HACİM KANUNLARI

Gay - Lussac kanunları. 1. Birbiriyle birleşen iki gazın, aynı sıcaklıkta ve aynı basınç altında ölçülen hacimler arasında basit bir oran vardır.
2. Gaz halinde olduğu zaman, bileşimin hacmi ile bileşimi meydana getiren gaz halindeki bileşiklerin hacimleri arasında basit oranlar vardır.

Bu kanunlar, gaz hacimleriyle ilgili diğer bütün kanunlar gibi yaklaşıktır. Ayrıca, tükel gazlara veya çok düşük basınç altındaki gerçek gazlara da uygulanabilen sınır kanunlarıdır. Avogadro hipoteziyle bu kanunlar kolaylıkla açıklanabilir.

Kimyasal işaretleme

Kimyasal işaretleme, kimyasal olayların yazılışını kolaylaştırmak için düşünülmüştür: önce her element, adının baş tarafındaki bir veya iki harften meydana gelen *sembol* ile gösterilir; meselâ: hidrojen H, oksijen O, karbon (*carbone*) C, klor (*chlore*) Cl, azot N (nitrojen'den), sodyum Na (natriyum'dan) v.b. Bundan sonra her bileşik, bu bileşikteki element sembollerinden kurulu bir *formül* ile gösterilir; bu formül, bileşimi yüzde cinsinden ifade etmek, bileşiğin temel kimyasal tepkimelerini maksimum bir etkinlikle ve en basit şekliyle hatırlatmak ve kimyasal benzerlikleri belirtmek zorundadır. Bu sonuca varmak için, A,B,C ... elementlerinin sembollerine, *a,b,c* ... belirli kütleleri eklenir. Böylece bileşiğin formülü $A\alpha\ B\beta\ C\gamma$ şeklinde olur; Richter kanununa göre, eğer *a,b,c*, A,B,C, elementlerinin orantılı sayıları arasından seçilmişse, α, β, γ'nın genellikle küçük tamsayılar olacağı ispatlanmıştır. Bu orantılı sayıları bir elementin sembolüne bağlamak için üç noktanın belirlenmesi gerekir: önce temel maddenin seçimi (günümüzde, bütün elementlerle yaptığı bileşikleri bilinen oksijen alınır); sonra, temel maddenin orantılı sayısı (bu, saymaca olarak 16'ya eşittir); nihayet, her elementin orantılı sayıları arasından seçme. Bu seçim, bazı bileşikler için en iyi formülü bulmak gerekliliğinden doğar: meselâ, CO_2, karbon dioksit için en iyi formüldür; çünkü, maddenin karbon monoksit halinde kısmî olarak indirgenebileceği, formülde önceden görülebilir (karbon monoksitteki oksijen oranı karbon dioksittekinin yarısıdır); imdi, karbon dioksitte 16 gr oksijene karşılık 6 gr karbon vardır; CO_2 formülü, C=12 olarak alınmasını gerektirir; demek ki dört klorlu ornatma türevinin olması ve metanda 3 gr karbona karşılık 1 gr hidrojen bulunması yüzünden, en iyi metan formülü olan CH_4'te, H = 1 olarak alınmalıdır; fakat bu durumda, bileşiminde 1 gr hidrojene karşılık 8 gr oksijen bulunan suyun formülü zorunlu olarak H_2O'dur; zaten formül, suyun kimyasal özelliklerini en iyi şekilde ifade eder. Bugünkü kimyasal işaretleme, birçok bilimsel tartışmadan sonra işte böyle kurulmuştur; hazırlanan formüllerin, moleküllerin gerçek «görüntüleri» olduğu da artık iyice anlaşılmıştır; meselâ, karbon dioksit CO_2 molekülü, gerçekten iki oksijen atomuna bağlanmış bir karbon atomundan, su molekülü ise bir oksijen atomuna bağlanmış iki hidrojen atomundan meydana gelir v.b. Bir bileşiğin kimyasal özelliklerinin, molekülündeki atomların kimyasal özelliklerinden başka türlü olamayacağını ve atomlarına da kimyasal yoldan bölünemeyeceği düşünülürse, bu dikkate değer olaya fazla şaşmamak gerektiği anlaşılır. Daha genel olarak, doğrudan doğruya bir molekülden söz edilmesini gerektirmeyen durumlarda, formül, bir maddenin atom bileşimini tümüyle en basit şekilde ifade eden biçimdir; meselâ, sodyum klorür Na Cl; şap $KAl\ (SO_4)_2,\ 12H_2O$.

Atom ağırlığı, atomgram. **1.** Bir elementin atom ağırlığı şöyle tanımlanır: bu elementin atom ağırlığı, oksijen atomunun ağırlığının 1/16'idir. Oksijenin atom ağırlığı 16, hidrojenin 1,008'dir (bk. elementlerin atom ağırlıkları çizelgesi, cilt 1, sayfa 847); **2.** Bir elementin atomgramı, bu elementin belirli bir kütlesini gösterir ve atom ağırlığını ifade eden sayı ile gram cinsinden değerlendirilir; oksijenin atomgramı, bu elementin 16 gr'ıdır. Bu, elementin

$$N = 6{,}023 \times 10^{23}$$

sayıdaki (Avogadro sayısı) atomunun ağırlığıdır.

Molekül ağırlığı, molekülgram veya *mol, formül gram.* Bir maddenin *molekül ağırlığı*, bu maddenin molekül ağırlığı ile oksijen atomu ağırlığının 1/16'sı arasındaki orandır; demek ki, molekülün bileşiminde yer alan elementlerin atom ağırlıklarından hareket edilerek bulunur; meselâ, su molekülünde H_2O, bir oksijen atomu ile iki hidrojen atomu vardır; demek ki suyun molekül ağırlığı 16 + 2 × 1,008 = 18, 016'dır; hidrojen H_2, oksijen O_2, azot N_2, klor Cl_2 molekülleri iki atomludur; bu basit cisimlerin molekül ağırlıkları sırasıyle şöyledir: 2 × 1,008=2,016; 2×16=32; 2×14, 01=28,02 2×35,47=70, 94'tür; **2.** bir cismin molekülgramı veya molü, bu cismin belirli bir kütlesidir; molekül ağırlığının değerlendirildiği aynı sayı ile, gram cinsinden ifade edilir; oksijenin molekülgramı, bu basit cismin 36 gr'ıdır; suyun molekülgramı ise bu bileşiğin 18,016 gr'ıdır. Bu cismin $N=6,\ 023 \times 10^{23}$ sayıdaki molekülünün ağırlığıdır.

Ele alınan cismin bir molekül yapısı olmadığı ve dolayısıyle molekülgramdan veya molekül ağırlığından söz edilemeyeceği sayısız durumlarda, kimyasal tepkimelerin hesaplarını yapabilmek için, gene de bu cismin ayırt edici bir ağırlığı üzerinde akıl yürütebilmek gerekir. Bu durumda, daha öncekilere benzetilerek, *formül gram*, formülle gösterilen ağırlık olarak ele alınabilir. Meselâ formülü Na Cl olan sodyum klorürün formül gramı, bu cismin

$$23 + 35,\ 47 = 58,\ 47$$

gramını gösterir.

Atomgram, molekülgram, formül gram kimyasal tepkime hesaplarında çok kullanılır; meselâ:

140 gr sönmemiş kireç (CaO) elde etmek için ne kadar saf kireçtaşı ($CaCO_3$) kavurmak gerekir. Meydana gelen kimyasal tepkime $CaCO_3 \rightarrow CaO + CO_2$ şeklindedir: 40 + 12 + 3 × 16 = 100 gr $CaCO_3$, ısı etkisiyle ayrışarak, 40 + 16 = 56 gr CaO ve 12 + 2 × 16 = 44 gr karbon dioksit CO_2 verir; basit bir üçlü kuralıyle, aranılan kireçtaşı ağırlığı bulunur:

$$\frac{100 \times 140}{56} = 250 \text{ gr.}$$

Atomgram veya molekülgrama uyan fiziksel kanunlar. Bir basit cismin atomgramında, bir bileşiğin molekülgramında, maddenin cinsi ne olursa olsun, aynı sayıda

$$N = 6,\ 023 \times 10^{23}$$

basit cisim atomları veya bileşik madde molekülleri bulunur; şu halde, atomlara veya moleküllere tekabül eden kütlelerin, cinsi ne olursa olsun, yalnız molekül veya atom özelliklerinin söz konusu olduğu olayları belirten fizik kanunlarına uyması beklenebilir. Bunlardan biri, 1803'te ortaya atılan *Dulong ve Petit kanunu*'dur: normal şartlarda, katı haldeki maddelerin atom ısısı sığası maddenin cinsine bağlı değildir ve yaklaşık olarak her derece ve her atomgram başına 6,4 kaloridir; meselâ, kurşunun ısınma ısısı 0,031 kal/gr/derece'dir; Pb'nin atomgramı 207 gr'dır:

$$207 \times 0{;}031 = 6{,}42.$$

Aslında bu yaklaşık bir kanundur ve bazı istisnaları vardır. Bileşikler için, önce *Avogadro - Ampère* kanunu ele alınırsa: Avogadro hipotezinden çıkan sonuca göre, normal şartlarda (0°C, 76 sm civa basıncı), gaz halindeki bir maddenin molekülgramının hacmi, bu maddenin cinsine bağlı değildir. Bu şartlar altında yapılan deney, 22,4 litre değerini verir; bu, V molekül hacmidir. M, bir gazın molekülgramı, M_1 ise V hacimdeki havanın kütlesi olsun: tanıma göre,

$$d = \frac{M}{M_1}$$

gazın havaya göre yoğunluğudur; *a*, bir litre havanın ağırlığı olduğuna göre, $M_1 = a \times V$, yani $M_1 = 1{,}293 \times 22{,}4 = 29$ gr, buradan da

$$d = \frac{M}{29} \text{ veya } M = 29\ d$$

bağıntısı elde edilir; bu, «bir gazın molekül ağırlığı, bu gazın havaya göre alınan yoğunluğunun 29'-la çarpılmasından elde edilir» şeklindeki Avogadro - Ampère kanunudur. Bu kanunun uygulanması, gaz halindeki bir maddenin molekül ağırlığına yakın deneysel bir sonuç verir; aynı zamanda, bir basit cismin molekülündeki atom sayısını da belirtir; meselâ, oksijenin havaya göre deneysel yoğunluğu yaklaşık olarak 1,1, oksijenin molekül ağırlığı ise 1,1 × 29 = 31,9'-dur; demek ki 16 × 2 = 32'dir, yani oksijen molekülü iki atomludur; buna karşılık, deney ozonun havaya göre yoğunluğunun 1,65 kadar olduğunu ortaya koyar; şu halde ozonun molekül ağırlığı

1,65 × 29 = 47,8'dir; yani 16 × 3 = 48'dir; bu da ozon molekülünün üç atomlu olduğunu gösterir (O_3). Kriyoskopi*, ebüliyoskopi* ve tonometri* ile ilgili *Raoult kanunları*'nı da bu arada saymak gerekir.

Elementlerin sınıflandırılması

AMETALLER (MADENSİLER) VE MADENLER

Aşağıdaki özelliklerine göre, basit cisimler iki büyük gruba ayrılır.

Fiziksel özellikler. Âdi sıcaklıkta ametaller, katı (kükürt, karbon), sıvı (brom) veya gaz (klor, oksijen) halinde, civa dışındaki bütün madenler ise katı halde bulunur. Madenlerin *maden parlaklığı* denilen, kendilerine göre bir parıltısı vardır (perdahlandığı zaman yansıtma güçleri hayli artar), ısıyı ve elektriği iyi iletir ve kullanma alanlarını çoğaltan bazı mekanik özellikler (dövülgenlik, tel çekilebilme, dayanıklılık, sertlik) taşır.

Kimyasal özellikler. Madenler elektropozitiftir ve elektrolizle katyon halinde dönüştürülebilir. Ametaller ise, hidrojen dışında, elektronegatif özellikler taşır ve çoğu zaman anyon rolü oynar. Oksitleri genellikle asit anhidritleridir; oysa maden oksitleri arasında her zaman bazik olanlar vardır.

Boyle

Cavendish

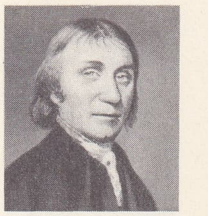

Priestley

Scheele

Foto. Hulton, W.W.. X (LAROUSSE)

Lavoisier

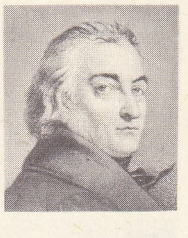

Berthollet

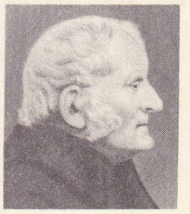

Dalton

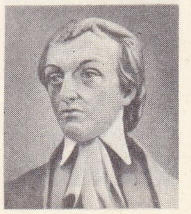

Avogadro

Thenard

Gerçekte, ametaller ile madenler arasındaki bu ayrım mutlak değildir ve tellür, arsenik, antimon, kalay gibi basit cisimlerden birçoğu hem ametal hem de maden sınıfına girebilir. Hidrojen ve ender gazlar, fiziksel durumları yüzünden ve sınıflandırmada kolaylık olsun diye genellikle ametallerden sayılır.

Periyotlar tablosu. 1869'da, rus kimyacı Mendeleyev, elementlerin bazı özelliklerinin, atom ağırlıklarının devirli fonksiyonları olduğunu gördü ve bir sınıflandırmanın temelini kurdu; sonraları gelişen bu sınıflandırma, madde yapısıyle ilgili modern teorilerin kurulmasına yardımcı oldu. Elementler, atom ağırlığı en küçük olandan en büyük olana doğru sıralandığı zaman, dokuzuncudan itibaren, ilk sekiz maddeyle büyük benzerlikler gösteren maddelerin sıralandığı görülür. Meselâ, onuncu element olan neon helyumun altında, sodyum lityum'un altında, magnezyum berilyumun altında v.b. yer alır. Böylece, bilinen elementler yatay satırlarda yer alacak şekilde yedi sıra halinde dizilir ve benzer özellikler gösteren kimyasal elementler aynı düşey sütunda toplanır ve sütuna *grup* adı verilir. I. sütunda hidrojen ve alkali madenler, II. sütunda toprak alkali madenler, III. sütunda bor ve alüminyum gibi üç değerli madenler, IV. sütunda karbon, silisyum gibi dört değerli elementler, V. sütunda azot, fosfor, arsenik, antimon gibi üç değerli ametaller, VI. sütunda kükürt, oksijen ve bunlara benzer ametaller, VII. sütunda flüor, klor, brom, iyot gibi halojenler ve nihayet 0 sütununda havanın ender gazları yer alır.

Sınıflandırma sırasında bazı güçlükler ortaya çıktı. Elementler arasındaki kimyasal benzerliklere bağlı kalmak için cetvelde bazı boşluklar bırakmak gerekir. Mendeleyev, bu boşluklarda, o gün için bilinmeyen elementlerin bulunması gerektiğini ortaya atmış ve özellikleri önceden tahmin edilen elementlerin bulunmasıyle bu boşluklar tamamen dolmuştur. Ayrıca, argon ile potasyum, tellür ile iyot gibi maddelerin yerlerini değiştirmek zorunluğu doğdu. Bu düzensizlikler, tablonun, atom ağırlıklarına göre değil de atom sayısına göre düzenlenmesiyle ortadan kalktı; burada yer alan tablo, sınıflandırmayı günümüzdeki şekliyle göstermektedir. Birinci periyotta ancak 2 element, ikinci ve üçüncü periyotta 8 element, dördüncü ve beşinci periyotların her birinde 18 element, altıncıda ise 32 element vardı. 6 Elementin bulunduğu yedinci periyot tamamlanmamıştır; çünkü dönüşme yoluyla neptünyum ile plütonyum gibi birçok element sunî olarak elde edilmiş ve uranyumdan sonra sınıflandırmaya girmiştir. Bu değişmelerin sebebi, atom yapısı anlatılırken açıklanacaktır.

Maddelerin bazı özelliklerinin, atom sayısıyle devirli olarak değiştiği görülmüştür. Meselâ ergime ve kaynama sıcaklıkları, katı cisimlerin özağırlıkları gibi.

Bileşik maddelerin sınıflandırılması

Bileşikler, basit cisimlerden kıyaslanamayacak kadar fazla olduğu için bunların sınıflandırılması da çok daha karmaşıktır. Bu sınıflandırma, bazı maddelerin taşıdığı ortak özelliklerle belirlenen kimyasal fonksiyonlar üzerine kurulur. Meselâ, inorganik kimyada en önemli fonksiyonlar asit, baz ve tuz fonksiyonlarıdır.

Kimyasal adlandırma

Kimyasal adlandırma, kimya biliminin konuşma dili, sembollerle gösterme de yazı dilidir. Kimya geliştikçe, tek tabir olarak adlandırma sistemi de değişmiştir. Simyacılar, madenlerin özellikleri ve nitelikleri üstünde gökcisimlerinin etkisi olduğunu sanıyorlardı. Bu düşünce, madenlere verdikleri adlardan da açıkça anlaşılır; bu yüzden altına «Güneş», gümüşe de «Ay» veya «Diana» dediler. Sonraları, bileşiklerin hazırlanmasında çok kullanılan bazı maddelere ve maddeler arasındaki açık benzerliklere dayanılarak adlandırma yapıldı: zaçyağı, antimonyağı v.b. İlk defa Lavoisier, Macquer ve Baume, temel kimya ilkelerine dayanan bir adlandırma sistemi kurmağa çalıştılar: maden tuzlarını, bileşimlerindeki madenin ve asidin adıyle adlandırdılar; bir madenin sülfürik asit içinde erimesiyle meydana gelen bütün tuzları «sülfatlar» adı altında, nitrik asit içinde erimesiyle meydana gelen bütün tuzları da «güherçileler» adı altında sınıflandırdılar. Bergman, tuzları adlandırmak için, baz fonksiyonunu belirten bir isim ile asit fonksiyonunu belirten bir sıfatı yan yana getirdi. Sonraları Bergman, daha sistematik bir adlandırma üstünde çalıştı. Bütün madenler için, sonu *-um* ile biten adlar teklif etti. Meselâ, o zamana kadar *platina* denilen elemente *platinum* adını verdi. Asitler için de, *acidum* adından sonra bir sıfat kullandı: *acidum vitriolicum* (sülfürik asit), *acidum nitrosum* (nitrik asit) v.b. Nötr tuzları belirtti ve kurduğu adlandırma sistemini, aynı asit ile aynı bazın çeşitli oranlarda birleşmesinden meydana gelen tuzları ayırt edecek kadar geliştirdi.

Lavoisier, Guyton de Morveau, Berthollet ve Fourcroy'un ortak eseri olan yeni bir adlandırma sistemi 1787'de ortaya atıldı. Bu, günümüzdeki adlandırma sisteminin temelidir. 1804'te, Thomas Thomson, adlandırma sistemine, bir madenin yükseltgenme derecesini gösteren «protoksit», «dioksit» «peroksit» gibi yeni terimler getirdi. Lavoisier'nin adlandırma sistemi günden güne yaygınlaştı ve benzer bileşiklerin adlandırılmasında bir şekil birliği sağlamak için sistemde bazı değişiklikler yapıldı.

● *İnorganik (mineral) kimya adlandırması. Elementlerin adları.* Basit cisimleri adlandırmak için, çoğu zaman bu maddelerin özelliklerinden birini hatırlatan bir ad seçilir; meselâ, *brom* yunanca *bromos*'tan («kötü koku»), *iyot* ise *iodes*'ten («mor») gelir; fakat, yeni keşfedilen elementler veya sonradan hazırlanan bileşikler için keşfedildiği yerin veya bir bilginin hatırasını yaşatmak üzere uygun bir ad seçilir.

İkili bileşikler. İki madenin birleşmesinden meydana gelen bileşiklere *alaşım* adı verilir; civa alaşımlarına *malgama* denir. Bir ametal ile bir madenin veya iki ametalin birleşmesiyle meydana gelen bileşikler, önce elektropozitif elementin adını alıp, sonra elektronegatif elementin adının sonuna *-ür* soneki ekleyerek adlandırılır (msl. *gümüş klorür* AgCl, *kükürt klorür* S_2Cl_2, *karbon sülfür* CS_2, *oksijen flüorür* OF_2). Formülde de, daha elektropozitif olan element sembolünün ön tarafa yazıldığı görülür. Oksijen, flüordan sonra, elementlerin en elektronegatifidir; *-ür* sonekini belirtmek için yukarıda verilen örnek dışında, oksijenin ikili bileşiklerine *oksit* adı verilir: Cl_2O *klor oksit*, NO *azot monoksit*, MnO *manganez oksit*'tir. Bazen, aynı elementin iki klorürü, iki sülfürü, hattâ iki oksiti bulunur; bu bileşikler daha elektropozitif olan elementin adına birleşme değerini ekleyerek veya her iki elementin mol sayısını belirterek adlandırılır (msl., *demir II klorür* $FeCl_2$, *demir III klorür* $FeCl_3$; *kalay II sülfür* SnS, *kalay IV sülfür* SnS_2; *diazot monoksit* N_2O, *diazot trioksit* N_2O_3).

Oksitlerin sayısı çok fazladır; bunlardan bazıları özellik bakımından bazlara ve asitlere yaklaştığı için bunlara *anhidrit* adı da verilir: meselâ, *kükürt dioksit* SO_2 (sülfürik asitanhidriti); *diazot trioksit* N_2O_3 (nitröz asit anhidriti); diazot pentoksit N_2O_5 (nitrik asit anhidriti).

Hidrojenin madenlerle verdiği ikili bileşiklere *hidrür* denilir (msl., LiH, *lityum hidrür*). Ametallerle verdiği bileşiklerde hidrojen elektropozitif element rolü oynar; önceki kural uygulanarak, bir karbon ve hidrojen bileşiğine *hidrojen karbür* adı verilir; aynı şekilde *hidrojen fosfür, hidrojen arsenyür* v.b. denilir; hidrojen nitrür NH_3 yerine, daha yaygın bir adlandırma olan *amonyak* gazı kullanılır. Hidrojenin halojenlerle ve kükürtle verdiği bileşiklerde durum daha başkadır: bu bileşikler, asit özelliği gösteren ve genel olarak *hidrasit* denilen sulu çözeltiler verir; bu genel adlandırmanın içinde her bileşik özel olarak, elementin önüne *hidro-* öneki, sonuna da *-ik* soneki konularak adlandırılır: *hidroklorik asit, hidrosülfürik asit* gibi, bu asitlerin tuzları, çeşitli madenlerin klorürleri ve sülfürleridir. İkili bileşiklere gelince, HCl, H_2S bileşiklerine, kurala göre hidrojen klorür, hidrojen sülfür denilir.

Üçlü bileşikler. I. *Asitler.* Hidrasitler bir yana bırakılırsa, asitlerin bileşiminde oksijen vardır; bunlar *oksasit* veya *oksiasit*'-lerdir. Bunların her birine bir anhidrit tekabül eder. Asitlerin az oksijenli olanları *-öz*, çok oksijenli olanları da *-ik* sonekiyle adlandırılır (*sülfüröz asit* H_2SO_3, *sülfürik asit* H_2SO_4). Basit kuralların dışında, daha karmaşık durumlar da vardır: çeşitli asitleri ayırt etmek için *-hipo, -per* önekleri kullanılır; meselâ, *hipokloröz asit anhidriti* ve *hipokloröz asit* Cl_2O ve HClO; *kloröz asit* $HClO_2$; *klorik asit* $HClO_3$; *perklorik asit anhidriti ve perklorik asit* Cl_2O_7 ve $HClO_4$.

II. *Bazlar.* Genel olarak, madenin adından sonra *hidroksit* kelimesi ilâve edilerek adlandırılır: *sodyum hidroksit,* Na OH; *potasyum hidroksit* KOH gibi; ayrıca halk arasında bazı özel adlar verilen bazlar da vardır: *soda, amonyak, kireç* v.b.

III. *Tuzlar. Hidro* - önekiyle adlandırılan asitler *-ür* sonekiyle biten tuzlar verir: *hidroklorik asit* HCl, *sodyum klorür* NaCl; *-öz* sonekiyle adlandırılan asitler *-it* sonekiyle biten tuzları verir: *nitröz asit* HNO_2, *sodyum nitrit* $NaNO_2$; *-ik* sonekiyle adlandırılan asitler *-at* ile biten tuzları verir: *nitrik asit* HNO_3, *sodyum nitrat* $NaNO_3$. Poliasitler ve polibazlar birçok tuz* verir; asit, yansız (nötr) ve bazik tuzlar arasındaki klasik ayrım, zayıf asitler ile zayıf bazlar konusunda, sulu çözeltilerinin hidrolizi sebebiyle karışıklığa yolaçar; bu durumda bazı önekler kullanmak gerekir (msl., *monosodyum* karbonat $NaHCO_3$, *disodyum* fosfat Na_2HPO_4). Eğer madenin birçok birleşme değeri varsa, bir asitle birçok tuz verebilir; meselâ, *demir II sülfat* $FeSO_4$; *demir III sülfat* $Fe_2(SO_4)_3$. Birçok tuzun formülüne su molekülleri katılabilir; bunlara, anhidrit tuzlara karşılık olmak üzere *hidratlı* tuzlar denir (msl., Cu SO_4, $5H_2O$, *beş hidratlı* bakır sülfat). Özet olarak adlandırma çoğu zaman yeniden incelenerek düzeltilen oldukça tutarsız bir sistemdir. Yine de, alışkanlık sonucu devam ettirilen, fakat yavaş yavaş silinmek üzere olan bazı eski adlandırma şekilleri yok değildir: meselâ, Cr_2O_3, Fe_2O_3 gibi bileşikleri adlandırmak için kullanılan «seskioksit» veya $NaHCO_3$ veyi $NaHSO_4$ gibi çift tuzları adlandırmak için kullanılan *bikarbonat* veya *bisülfat* terimleri gibi.

Aşağıdaki kurallar, 1960'ta toplanan Milletlerarası Teorik ve Uygulamalı Kimya birliği tarafından, inorganik kimya adlandırması için teklif edilmiştir.

Formül tipleri. Ampirik formül, bileşiğin stokiyometrik bileşimini en basit haliyle açıklayacak şekilde, atom sembollerinin yan yana yazılmasıyle meydana gelir. Serbest moleküllerden meydana gelen bileşikler için, gerçek molekül kütlesine tekabül eden *molekül formülü*'nün kullanılması gerekir. *Yapı formülü*'nde bir moleküldeki atomların sıralanışı ve uzaydaki diziliş düzeni belirtilir.

Formül ve bileşik adlarının yazılışı. Genel ilkeler. İki elementli bileşiklerin büyük bir kısmı iyonların veya köklerin birleşmesinden meydana gelir; bunun dışında kalanlar da adlandırma gereğince böyle kabul edilebilir. Bugünkü adlandırma sistemi, *-ür* ve *-at* soneklerinin kullanılmasını öngörür; bu kural, iyonik ve kovalent bileşikler için de uygulanmalıdır. Nötr moleküller için bu sonekleri kullanmaktan kaçınılırsa, bunlara koordinasyon bileşiklerinin adlandırmasında bulunan adlar eklenebilir.

Bugünkü adlandırma sistemi, kimyasal özellikleri üstünde durmaksızın maddenin bileşimini verir. Meselâ, bu sistemde CO_2, karbonik asit anhidriti olarak değil de karbon dioksit olarak adlandırılacaktır.

Adlandırma kurallarına uygun olan adlara «sistematik adlar» denir. Bazı maddelerin sistematik adlarından çok alışılagelmiş adları kullanılır.

Formül yazılış kuralları. 1. KURAL. Formüllerde, elektropozitif kısım (katyon) daima başa yazılır. Meselâ: KCl, Ca SO_4 (potasyum klorür, kalsiyum sülfat). 2 KURAL. Ametaller arasındaki ikili bileşiklerde, for-

Foto. LAROUSSE

mülün başına getirilecek ametali seçerken aşağıdaki listenin sırasına uyulur:

B, Si, C, Sb, As, P, N, H, Te, Se, S, At, I, Br, Cl, O, F.

Örnekleri: NH_3, H_2S, SiC, BN, N_4S_4, S_2Cl_2, Cl_2O, OF_2.

Sistematik adlandırma kuralları. BAŞLANGIÇ KURALLARI. İki bileşenin oranları, *mono-*, *di-*, *tri-* *hemi-* ($\frac{1}{2}$), *seski-* ($\frac{3}{2}$) gibi öneklerle belirtilebilir; bunları, ait oldukları grupların veya elementlerin adları izler. Bu oranlar (+) ve (—) değerlerden yararlanarak açıklanır: $FeCl_2$ demir II klorür. 1. KURAL. Elektropozitif olan veya elektropozitif olarak kabul edilen elementin adı değiştirilmemelidir.

2. KURAL. *a*) Elektronegatif element tek atomlu ise *-ür* soneki eklenir; *-it* sonekinin kullanıldığı oksijen bileşikleri bu kuralın dışındadır. Ametaller arasındaki ikili bileşiklerde, üstteki listede ikinci olarak görülen elemente *-ür* (oksijen ise *-it*) soneki eklenir. Örnekler:

H_2S	hidrojen sülfür
ClO_2	klor dioksit
PH_3	fosfor hidrür (veya hidrojen fosfür)
HCl	hidrojen klorür
OF_2	oksijen flüorür.

b) Elektronegatif element çok atomluysa, *-at* sonekiyle adlandırılmalıdır. Bu elementin bileşikteki adı, koordinasyon bileşikleriyle ilgili kurallara göre bulunur. Örnekleri:

Na_2SO_4 sodyum tetraoksosülfat (sodyum sülfat),

Na_2SO_3 sodyum trioksosülfat (sodyum sülfit),

$NaHCO_3$
sodyum hidrojenotrioksokarbonat (sodyum hidrokarbonat),

$K_4[Fe(CN_6)]$
potasyum heksasiyanoferrat II (potasyum demir II siyanür),

Na ClO
sodyum monoksoklorat (sodyum hipoklorit),

K ClO_3
potasyum trioksoklorat (potasyum klorat).

Yukarıdaki adlandırma sistemi henüz çok yenidir; parantez içindeki adlar günümüzde daha sık kullanılır.

Köklerin belirtilmesi. Bazı farklı bileşiklerdeki atom grubuna *kök* denir. Bileşiminde oksijen veya oksijen grubundan bir element bulunan köklere belli bir ad verilir; özel sonek ise *-il*'dir. Örnekler:

HO	hidroksil,
CO	karbonil,
NO	nitrozil,
PO	fosforil,
SO_2	sülfüril,
UO_2	uranil.

Bu köklerin, bileşiğin pozitif kısımlarını meydana getirdiği kabul edilir. Örnekleri: $COCl_2$

Elementler ve sabit değerlerinden bazıları. Atom ağırlıkları, 1956 Milletlerarası komisyonunda kabul edilen değerlerdir. Bazı yeni elementlerin karşısında köşeli parantez içinde verilen sayı, bugün bilinen bir izotopunun kütle numarasını gösterir. Katı veya sıvı haldeki basit cisimlerin yoğunlukları âdi sıcaklıkta ve 4°C'taki suya göre alınmıştır. Gazların yoğunluğu da havaya göre alınmıştır. Ergime ve kaynama sıcaklıkları (C° cinsinden), ayrı bir belirtme yoksa, atmosfer basıncına tekabül eder; bazı durumlarda atmosfer basıncı ve sıvı halde kararlı olmadığı için, basınç altında bir ergime sıcaklığı ve atmosfer basıncında süblimleşme sıcaklığı verilmiştir. (Parantez içindeki sayılar yaklaşıktır.)

ELEMENTİN ADI	SEMBOL	ATOM NUMARASI	ATOM AĞIRLIĞI	YOĞUNLUK	SICAKLIKLAR ergime	SICAKLIKLAR kaynama
aktinyum	Ac	89	227		1050	
altın	Au	79	197,20	19,3	1064	2600
alüminyum	Al	13	26,98	2,70	659,9	2270
amerikyum	Am	95	[243]		(2460)	
antimon	Sb	51	121,76	6,70	630,50	1645
argon	A	18	39,944	1,38	— 189,3	— 185,7
arsenik	As	33	74,91	5,73	billûrlu 814	633
					(360 atmosfer)	(süblimleşme)
astat	At	85	[210]			
aynştaynyum	E	99	253			
azot	N	7	14,008	0,967	— 210	— 195,8
bakır	Cu	29	63,542	8,94	1083	2336
baryum	Ba	56	137,36	3,75	710	1537
berilyum	Be	4	9,013	1,86	1278	2970
berkelyum	Bk	97	[249]			
bizmut	Bi	83	209,00	9,80	271	1560
bor	B	5	10,82	2,3	amorf 2310	(2550)
brom	Br	35	79,916	3,18	— 7,2	58,8
civa	Hg	80	200,61	13,59	— 38,8	356,9
çinko	Zn	30	65,377	7,14	419,4	907
demir	Fe	26	55,85	7,90	1535	2450
disprosyum	Dy	66	162,46		1400	
erbiyum	Er	68	167,20			
evropiyum	Eu	63	152,0		1200	
fermiyum	Fm	100	[255]			
flüor	F	9	19,00	1,31	— 223	— 187,9
fosfor	P	15	30,974	1,83 beyaz	44,1	
				2,34 kırmızı	590	
					(43 atmosfer)	
fransiyum	Fr	87	[221]			
gadolinyum	Gd	64	156,90		1200	
galyum	Ga	31	69,72	5,9	29,8	(2300)
germanyum	Ge	32	72,60	5,36	959	2625
gümüş	Ag	47	107,88	10,50	960,5	1927
hafniyum	Hf	72	178,60	11,4	2207	3280
helyum	He	2	4,003	0,138	— 271,4	— 268,94
					(43 atmosfer)	
hidrojen	H	1	1,008	0,0695	— 259,2	— 252,8
holmiyum	Ho	67	164,94			
indiyum	İn	49	114,76	7,3	156,4	2100
iridyum	İr	77	193,10	22,4	2454	> 4800
iterbiyum	Yb	70	173,04			
itriyum	Y	39	88,92		1477	
iyot	İ	53	126,91	4,94	113,7	184
kadmiyum	Cd	48	112,41	8,65	321	767
kalay	Sn	50	118,70	7,30	231,9	2260
kaliforniyum	Cf	98	[249]			
kalsiyum	Ca	20	40,08	1,55	810	1440
karbon	C	6	12,010	3,52 elmas	3845	(4200)
				2,24 grafit		
klor	Cl	17	35,457	2,49	— 101,0	— 34,1
kobalt	Co	27	58,94	8,9	1490	2900
kripton	Kr	36	83,80	2,87	— 157,3	— 151,8
krom	Cr	24	52,01	7,1	1765	2660
ksenon	Xe	54	131,30	4,53	— 111,9	— 108,1
kurşun	Pb	82	207,21	11,34	327,4	1740
kükürt	S	16	32,07	2,07	α 112,8	444,55
				1,96	β 119,3	
küriyum	Cm	96	[243]			
lantan	La	57	138,92	6,16	812	1800
lityum	Li	3	6,94	0,53	186	1336
lütesyum	Lu	71	175,0			
magnezyum	Mg	12	24,32	1,74	650	1110
manganez	Mn	25	54,93	7,2	1247	2032
mendelevyum	Mv	101	[256]			
molibden	Mo	42	95,95	10,2	2625	4510
neodim	Nd	60	144,27	7,0	810	
neon	Ne	10	20,183	0,69	— 248,6	— 246
neptünyum	Np	93	[237]	640		
nikel	Ni	28	58,69	8,9	1455	2340
niyobyum	Nb	41	92,91		1950	3000
nobelyum	No	102	[253]			
oksijen	O	8	16,000	1,105	— 218,8	— 183,0
osmiyum	Os	76	190,20	22,48	2273	> 5300
paladyum	Pd	46	106,70	11,9	1554	2570
platin	Pt	78	195,23	21,45	1773	4300
plütonyum	Pu	94	242			
polonyum	Po	84	210		246 (α)	
potasyum	K	19	39,100	0,86	63,5	762
praseodim	Pr	59	140,92	6,5	940	
prometeyum	Pm	61	145			
protaktinyum	Pa	91	231			
radon	Rn	86	222	7,53	— 113	— 65
radyum	Ra	88	226,05	(4,45)	700	(1140)
renyum	Re	75	186,31		3137	4800
rodyum	Rh	45	102,91	12,5	1940	2500
rubidyum	Rb	37	85,48	1,53	39	696
rutenyum	Ru	44	101,70	12,2	2500	3700
samaryum	Sm	62	150,43	7,75	1300	
selenyum	Se	34	78,96	4,8 gri	220,2	684,8
seryum	Ce	58	140,13	6,9	493	2960
sezyum	Cs	55	132,91	1,9	28,6	670
silisyum	Si	14	28,09	2,4	1430	2355
skandiyum	Sc	21	44,96			
sodyum	Na	11	22,997	0,97	97,8	880
stronsiyum	Sr	38	87,63	2,6	770	1366
talyum	Tl	81	204,39	11,85	302	1457
tantal	Ta	73	180,88	16,6	3027	3600
teknetyum	Tc	43	98,91			
tellür	Te	52	127,61	6,27	449,8	989,8
terbiyum	Tb	65	159,20			
titan	Ti	22	47,90	4,5	1725	> 3000
toryum	Th	90	232,12	12,1	1845	(> 3000)
tulyum	Tm	69	169,40			
tungsten	W	74	183,92	19,3	3370	(6700)
uranyum	U	92	238,07	18,7	1090	(3500)
vanadyum	V	23	50,95	5,9	1715	
zirkonyum	Zr	40	91,22	6,4	1857	> 2900

karbonil klorür.

POCl₃

fosforil klorür.

İyonların belirtilmesi. KATYONLAR. 1. *Bir atomlular.* Kendilerine tekabül eden elementle aynı şekilde gösterilmelidir. Örnekler:

Cu^{+} bakır I iyonu,
Cu^{2+} bakır II iyonu.

2. *Köklerden türeyen katyonlar.* Önceki kural uygulanır. Örnekler:

UO_2^{+} uranil V iyonu,
NO^{+} nitrozil iyonu.

3. *Çok atomlu (karmaşık) katyonlar.* Koordinasyon bileşiklerinin adlandırılmasında kullanılan kural uygulanır: merkez atomu adını koordinatların adı takip eder. Negatif koordinatların adına *-o* soneki ekenir. *Akuo* ve *ammin,* su ile amonyak'ı gösterir. Örnekler:

$[Co\,Cl\,(NH_3)_5]^{2+}$ kobalt kloropentammin iyonu.
$[Al\,(H_2O)_6]^{3+}$ heksakuoalüminyum iyonu,

4. *İkili hidrojen bileşiklerine H^{+} iyonunun katılmasıyle elde edilen katyonlar,* H_3O^{+}, PH_4^{+} elementin adına *-onyum* soneki getirilerek adlandırılırlar. Örnekler:

H_3O^{+} oksonyum iyonu,
PH_4^{+} fosfonyum iyonu.

5. *Azotlu bazlardan* (amonya, aminler v.b.) *türeyen iyonlar*'ın özel sonekleri *-yum*'dur. Örnekler:

NH_4^{+} amonyum iyonu.
$(CH_3)_2NH_2^{+}$ dimetilamonyum iyonu
$N_2H_5^{+}$ hidrazinyum iyonu.

Anilinyum iyonu, piridinyum iyonu da denir.

ANYONLAR. 1. *Bir atomlular.* Elementin adına *-ür* soneki getirilerek adlandırılır. Örnekler:

Cl^{-} klorür iyonu (klor iyonu denmez)
S^{2-} sülfür iyonu.

O^{2-} iyonu kural dışıdır, *oksit* iyonu adını alır.

2. *Çok atomlular.* Çok atomlu bazı anyonların adları tek atomlular gibi *-ür* sonekiyle biter. Örnekler:

S_2^{2-} disülfür,
I_3^{-} triiyodür,
HF_2^{-} hidrojenodiflüorür,
N_3^{-} azotür,
NH_2 amidür,
NH^{2-} imidür,
-HOHN hidroksilamidür,
CN^{-} siyanür,
C_2^{2-} asetilür.

Çok sülfürlü ve çok halojenli diğer anyonlar da aynı ilkeye göre adlandırılır. Oksijenden türeyen çok atomlu anyonların adına *-it* soneki eklenir. Örnekler:

OH^{-} hidroksit,
O_2^{2-} peroksit,
O_2^{-} hiperoksit,
O_3^{-} ozonit.

Çok atomlu iyonların adıyle ilgili genel kurala göre, karmaşık bileşiklerde olduğu gibi, merkez atomun adından sonra *-at* soneki getirilir. Merkez atoma bağlı olan atomlar ve atom grupları, genellikle bir karmaşık bileşikteki koordinatlar gibi kabul edilebilir. Örnekler:

SO_4^{2-} tetraoksosülfat iyonu.

$Sb(OH)_6^{-}$ heksahidroksoantimonyat iyonu.

Adları olduğu gibi kalan çok atomlu iyonlar şunlardı: NO_2^{-} nitrit, AsO_3^{3-} arsenıt, SO_3^{2-} sülfit, ClO^{-} hipoklorit, ClO_2^{-} klorit. (*Hipo-* ve *per-* öneklerinin kullanılması asitler konusunda incelenecektir.)

İkili asitler. Sonu *-ür* ile biten anyonları veren asitler ikili hidrojen bileşikleri gibi kabul edilir: *hidrojen klorür, hidrojen sülfür, hidrojen siyanür.*

HN_3 bileşiği için *azothidrik asit* yerine *hidrojen azotür* terimi tercih edilir.

Çok atomlu anyonlardan türeyen asitler. Genel kurala göre, bu maddeler ikili hidrojen bileşiği olarak kabul edilir; anyonun adı, koordinasyon bileşiklerinin adlandırma kuralına göre bulunur. Meselâ, $H_2\,Pt\,Cl_6$ hidrojen heksakloroplatinat, $H_2\,SO_4$ ile $H_2\,SO_3$ ise hidrojen tetraoksosülfat ve hidrojen trioksosülfat şeklinde adlandırılır. Adları *-at* ve *-it* ile biten anyonlara tekabül eden oksoasitler'in adları olduğu gibi kalabilir. Bunlar arasında, bileşimlerinde aynı karakteristik element bulunan farklı oksoasitleri belirtmek için bazen özel önekler kullanılır.

Hipo- öneki, düşük bir yükseltgemeyi gösterir, meselâ, HOCl hipokloröz asit.

Per- öneki ise, aşırı bir yükseltgemeyi gösterir ve $HClO_4$ perklorik asit ile VII gruptan elementlere tekabül eden bileşiklere uygulanabilir.

Per- önekini *perokso-* önekiyle karıştırmamak gerekir.

Orto- ve *meta-* önekleri yalnız su oranlarını ayırmak için, asitleri ayırt etmekte kullanılır:

$H_3\,PO_4$

ortofosforik asit,

$(HPO_3)_n$

metafosforik asit.

● *Peroksoasitler. Perokso-* öneki bir elementin adına eklendiğinde, —O—'nun yerini —O—O—'nun aldığını gösterir. Örnekler:

H_2SO_5 peroksosülfürik asit,
$H_2S_2O_8$ peroksodisülfürik asit.

Tiyoasitler. Oksijen yerine kükürtün geçmesiyle oksoasitlerden türeyen bileşiklere tiyoasitler denir. Örnekler:

$H_2S_2O_3$ tiyosülfürik asit,
HSCN tiyosiyanik asit.

Basit tuzlar. Basit tuzlar, ikili bileşikler için verilen kurala göre tanımlanır ve bileşimindeki iyonların adlarına göre adlandırılır.

Bileşiminde asit hidrojen atomları olan tuzlar («asit» tuzlar). Ornatılabilen hidrojeni belirtmek için, anyonun adından önce *hidrojeno-* öneki getirilerek adlandırılır. Ornatılamayan hidrojen, anyonun adının içindedir ve açıkça belirtilmez [$Na_2(PHO_3)$ sodyum fosfit]. Örnekler:

$NaHCO_3$ sodyum hidrojenokarbonat,
NaH_2PH_4 sodyum dihidrojenofosfat,
$NaH\,(PHO_3)$ sodyum hidrojenofosfit.

Koordinasyon bileşikleri. İlkel anlamıyle, *koordinasyon bileşikleri* terimi, içindeki A atomu, yükseltgenme sayısı atomun yükseltgenme sayısından daha büyük olmak üzere B atomları veya C grubuyle kuşatılan molekül veya iyonlar için kullanılır. Adlandırma gereğince, bir veya birçok iyon ve moleküle, bir veya birçok iyon ve molekülün katılmasıyle meydana gelen bütün bileşikler gerçek bir koordinasyon bileşiği olarak kabul edilebilir.

Karmaşık bileşiklerin genel formülleri ve adları.

elementlerin tabiî periyodik sınıflanması

	I		II		III		IV		V		VI		VII		VIII	0
	A	B	A	B	A	B	A	B	A	B	A	B	A	B		
1	H 1															He 2
2	Li 3		Be 4			B 5		C 6		N 7		O 8		F 9		Ne 10
3	Na 11		Mg 12			Al 13		Si 14		P 15		S 16		Cl 17		A 18
4	K 19		Ca 20		Sc 21		Ti 22		V 23		Cr 24		Mn 25		Fe 26, Co 27, Ni 28	
		Cu 29		Zn 30		Ga 31		Ge 32		As 33		Se 34		Br 35		Kr 36
5	Rb 37		Sr 38		Y 39		Zr 40		Nb 41		Mo 42		Tc 43		Ru 44, Rh 45, Pd 46	
		Ag 47		Cd 48		In 49		Sn 50		Sb 51		Te 52		I 53		Xe 54
6	Cs 55		Ba 56				Hf 72		Ta 73		W 74		Re 75		Os 76, Ir 77, Pt 78	
		Au 79		Hg 80		Tl 81		Pb 82		Bi 83		Po 84		At 85		Rn 86
7	Fr 87		Ra 88		Ac 89		Th 90		Pa 91		U 92					

La 57	Ce 58	Pr 59	Nd 60	Pm 61	Sm 62	Eu 63	Gd 64	Tb 65	Dy 66	Ho 67	Er 68	Tm 69	Yb 70	Lu 71
	Np 93	Pu 94	Am 95	Cm 96	Bk 97	Cf 98	E 99	Fm 100	Mv 101	No 102				

Merkez atomu. Formüller'de merkez atomun sembolü, yapı formülleri hariç, başa getirilmelidir; bunları, nötr anyon ve koordinatları izler; karmaşık bileşik (iyon veya molekül) formülünün tümü tırnak içine alınır.

Adlar'da, merkez atomunun adı koordinatlarınkinden sonra gelir.

Bileşenlerin birleşme değerinin ve oranlarının belirtilmesi. Merkez atomunun yükseltgenme sayısı romen rakamıyle gösterilir. Bileşenlerin oranı, stokiyometrik öneklerle belirtilebilir.

Sonekler. Karmaşık anyonlar *-at* sonekiyle biter. Karmaşık katyonlar ile nötr moleküller için özel bir sonek yoktur. Negatif veya organik koordinatlara *-o* soneki eklenir. Örnekler:

$K[AgF_4]$ potasyum tetraflüoroarjantat III,
$K_2[NiF_6]$ potasyum heksaflüoronikolat IV,
$K_4[Fe(CN)_6]$ potasyum heksasiyanoferrat II.

Su ile amonyak gibi özel durumlar dışında, bağlanmış molekül veya katyon adının değiştirilmeden söylenmesi gerekir. Örnek:

$K[PtCl_3(C_2H_4)]$ potasyum trikloretilen platinat II.

Su ile amonyak, koordinasyon bileşiklerinde nötr koordinat rolü oynadığında, *akuo* ve *ammin* terimiyle belirtilir. Örnekler:

$[Cr(H_2O)_6]Cl_3$ heksakuokrom III klorür veya heksakuokrom triklorür;
$[CoCl(NH_3)_2((CH_3)_2NH)]Cl_2$ kobalt III klorodiaminodimetilamino klorür.

Katılma bileşikleri. Günümüzde, anyonları belirtmek için kullanılan *-at* soneki, genellikle katılma bileşikleri için kullanılmaz. Alkolatlar, içinde billûrlaşmış alkol molekülleri bulunan bileşikler değil, alkol tuzlarıdır. Aynı şekilde eter ve amonyağa eteratlar ve amonyakatlar tekabül etmez.

Hidrat kelimesi kural dışıdır; bu terim, bileşiminde billûrlaşma suyu bulunan ve daha genel olarak, bağlanma şekli ne olursa olsun bileşiminde su bulunan bileşikleri belirtmekte kullanılır.

Hidrat kelimesi yerine, «*n* mol sulu...» deyimini kullanmak daha geçerli olabilir. Örnekler:

$CaCl_2 \cdot 6H_2O$, 6 mol sulu kalsiyum klorür,
$AlCl_3 \cdot 4C_2H_5OH$, 4 mol etanollü alüminyum klorür.

Katılma moleküllerinin, karmaşık bileşiğin oluşumunda yer aldığını belirtmek gerekiyorsa, adlar, koordinasyon bileşikleriyle ilgili kurallara göre yapılır. Örnekler:

$FeSO_4 \cdot 7H_2O$, 7 mol sulu demir III sülfat, veya
$[Fe(H_2O)_6]SO_4 \cdot H_2O$, 1 mol sulu heksakuodemir II sülfat.

● *Organik kimya adlandırması.* Organik maddeler başlangıçta oluşum kaynaklarına (*vanilin*) veya bazı özelliklerine (*gliserin*, tatlı olduğu için bu adı almıştır) göre adlandırıldı. Organik madde sayısının hızla artması, bir adlandırma sisteminin araştırılmasına yolaçtı. Böylece, cisimlerin fonksiyonları ortaya kondu (amilik alkol, benzaldehit); ornatılan kökler adlandırıldı. Asetik asitten $CH_3\text{-}CO_2H$ türeyen maddeye $C_6H_5 - CH_2 - CO_2H$ fenil asetik asit adı verildi.

1892'de Cenevre'de toplanan milletlerarası bir kongrede, bazı kurallar konuldu. Maddeler, fonksiyonlarını belirten bir ekle adlandırıldı (doymuş hidrokarbonlar için *-an*: metan, etan, propan, bütan, pentan [5], heksan [6], etilen sınıfı hidrokarbonlar için *-en*, asetilen sınıfı hidrokarbonlar için *-in*, alkoller için *-ol*, aldehitler için *-al*, ketonlar için *—on*, asitler için de *—oik* sonekleri kabul edildi). Etan'dan türeyen alkole *etanol*, valerik asitten (C_5) türeyen aside *pentanoik* asit denilir. Daha sonra maddenin türediği hidrokarbon belirtilir, atomlar numaralanır ve kökler ile fonksiyonlar numaralarıyle söylenir. C_5'li temel bir hidrokarbondan türeyen etilen sınıfından bir asitalkol

$$\overset{5}{CH_2} = \overset{4}{CH} - \overset{3}{CH} - \overset{2}{CHOH} - \overset{1}{CO_2H}$$
$$\qquad\quad\ \ | \\ \qquad\quad CH_3$$

bir pentanoloiktir: metil - 3 - penten - 4 - ol - 2 - oik. Bu ad karışıklığa yolaçmadan maddenin yapısını belirtir.

Kimyasal bağların özelliği

Elementlerin kimyasal özellikleri, atom elektronlarının konumuna dayanarak açıklanabilir. Çevre elektronları, Bohr şemasına göre, çekirdekten gitgide uzaklaşan K, L, M, N, O, P, Q tabakaları üzerinde yer alır. Bir atom*, bu çevre elektronlarının aracılığıyle diğer atomlarla tepkimeye girer. Demek ki elementlerin kimyasal özelliklerinin açıklanabilmesi için, kimyasal özelliklerinin devirliliği ile çekirdekler çevresindeki elektron dağılımının devirliliği birbirini karşılamalıdır. Birinci periyottaki atomların K tabakasında, elementin hidrojen veya helyum olmasına göre 1 veya 2 elektron vardır. İkinci periyottakilerde, üzerinde 1 (lityum) ile 8 (neon) elektronun yer aldığı ikinci bir dış tabaka (L) vardır. Aynı şekilde üçüncü periyot atomlarında, en fazla 8 elektronun yer aldığı, M seviyesinde ek bir çevre tabakası vardır. Elektron dağılım kanunları, diğer periyotlarda daha karışık bir durum alır. Gerçekten de dördüncü periyotta, eğer bütün elektronlar aynı N tabakası üzerinde yer alsaydı, kriptonun 18 elektronlu bir dış tabakası olur ve bu ender gaz öncekilerin yapısına benzemeyen bir yapı gösterirdi. Bu yüzden, bazı elektronların alttaki tabakada yer aldığı kabul edilir; buna göre, kripton atomunun K tabakasında 2, L tabakasında 8, M tabakasında 18, nihayet N çevre tabakasında 8 elektron vardır. Elektronların iç tabakalara yerleşmesi daha sonraki periyotlarda da görülür; bu da, üç değerli demir, kobalt, nikel veya azrak topraklar gibi atom sayıları birbirine yakın bazı elementlerin aralarındaki büyük benzerliğin anlaşılmasını sağlar. Bu atomların dış tabakaları aynıdır ve yalnız alt tabakalarıyle birbirlerinden ayrılır. Bunlara dayanarak bazı bileşikler yorumlanabilir. Meselâ, bir sodyum atomunun bir klor atomuyle karşılaştığı kabul edilsin: eğer atomun en kararlı durumu asal gazlarınki olarak kabul edilirse, yani, helyum hariç, dış tabakasında 8 elektron bulunan atom göz önüne alınırsa, sodyum atomunun M tabakasındaki tek elektronu çekirdekten ayrılarak, klor atomunun, üzerinde 7 elektron bulunan M dış tabakasına yerleşir. İşte sodyumun klor üstündeki kimyasal tepkimesini meydana getiren bu elektron naklidir; sodyum atomu sodyum iyonu Na^+ klor atomu da klorür iyonu Cl^- haline dönüştürür; bu iyonlar, elektrostatik çekimle birleşerek sodyum klorür billûrunu meydana getirir; bu billûr elektrik yükü bakımından nötrdür, çünkü eşit sayıda eksi ve artı işaretli iyondan meydana gelmiştir. Billûr, su gibi yalıtkanlık sabiti büyük bir sıvı içinde çözünmesi, bu iyonların karşılıklı çekim kuvvetlerini, iki iyonun birbirinden ayrılmasına yolaçacak kadar azaltır; iyonik bir bileşiğin elektrolitik ayrışması denilen olay işte budur.

Sodyum ile klorun tepkimesi, klor atomunun eksi elektrik yüklü bir taneciğe, yani elektrona duyduğu ilgiyi gösterir; dolayısıyle klor elementinin bu tepkimede ve genellikle madenlerle yaptığı bütün tepkimelerde, elektronegatif olduğu söylenir; buna karşılık sodyum ve genellikle bütün madenler, elektron vermeğe yatkın olduğu için elektropozitiftir. Her iki özellik de ele alınan atoma, özellikle atomun boyutlarına bağlıdır; meselâ, alkali madenlerin elektropozitifliği atomun yarıçapıyle, yani sodyumdan sezyuma doğru artar; buna karşılık halojenlerde, elektronegatiflik özelliği, flüorda iyottan daha belirgindir. Hidrojenin durumu daha özeldir: H^+ iyonu (proton) verme eğilimine göre elektropozitiftir; fakat, alkali madenlerle tepkimeye girdiği zaman, dış görünüşü helyuma benzeyen, hidrür iyonu H^- verebilir, bu durumda hidrojen elektronegatiftir.

Önceki tepkime şeması, ancak madenî tuzlar gibi «iyonik» veya «heteropoler» denen bileşiklere uygulanabilir. Kimyasal özelliklerı birbirine oldukça benzeyen maddelerden meydana gelen «homopoler» bileşiklere ve basit cisimlerin çok atomlu moleküllerinin oluşumuna uygulanamaz. Klorun açığa çıktığı bir tepkimede olduğu gibi, iki atomdan bir klor atomunun oluşumu ele alınınca burada, bir atomdan diğerine herhangi bir elektron nakli düşünülemez ve iki klor atomu da aynı rolü oynamak zorundadır. Molekülün meydana gelmesi için, her iki atomun dış tabakası birer elektron verir; bu iki elektron birleşerek, «kovalans» denilen bir bağla birleşmiş bir elektron çifti meydana getirir; bu ortak elektron çiftinin, her iki atomun dış tabakasında sayılması gerektiğinden, oktetin kararlılığı ilkesine uygun olarak dış tabaka 8 elektronla tamamlanmış demektir. Bir veya birçok kovalansın değiştirilmesine dayanan bu bağlanma şekli çok genel ve çok önemlidir; ayrıca, özellikle organik kimyada moleküler bileşiklerin, en yetkin kimyasal birleşme şeklidir. Fakat şu da belirtilmeli ki, bilinen elektrostatik etkilerle, hemen yorumlanabilecek iyon bağlantılarıyle, ancak dalga mekaniğine başvurarak yorumlanabilen kovalans bağlantı birbirinden tamamen ayrıdır.

Kimyanın evrimi ve tarihi

Bugünkü anlayış ve şekliyle kimya yepyeni bir bilimdir. Bununla birlikte, sadece pratik uygulamalar göz önünde bulundurulursa, bu uygulamalardan bazılarının ilkçağdan beri bilindiği görülür. Meselâ Çinlilerin, Milâttan çok önce seramik, mürekkep yaptıkları, madenleri işledikleri, barutu kullandıkları bilinen bir gerçektir. Mısırlılar altını, gümüşü ve bazı madenleri arıtmayı biliyor, çeşitli alaşımlar yapıyorlardı; M. Ö. 5000 yıllarında, mumya tahnitlemek için kimyadan yararlanıyorlar, kumaş boyacılığını uyguluyorlardı. Hintliler de kumaş boyamayı ve çeliği tavlamayı biliyordu. Kimya sanayii Eski Yunanlılarda ve Romalılarda çok ileriydi. Demir, bakır, altın ocakları işletiliyor, çok sayıda alaşım biliniyordu. Romalılar çanak-çömlek, cam, sabun yapıyor, kükürt, arsenik, güherçile, deniz tuzu, amonyak, şap, civa gibi maddeleri biliyor, gübre, şeker, nişasta, zamk gibi maddeleri kullanıyor, benmari ve damıtma gibi işlemleri uyguluyorlardı. Fakat teorik kimyayı bilmiyorlardı. Bu çağlarda bilim dine bağlıydı ve Leukippos'un atom anlayışı, deneysel kontroldan geçirilmemiş felsefî bir öğretiden başka bir şey değildi.

Kimyada IX. yy.a kadar herhangi bir ilerleme görülmedi. Bu çağda, iskenderiye felsefesi ve mısır ilminin vârisleri olan *simyacılar* ortaya çıktı. İlk ilerleme, kükürtlü maden bileşiklerinin ve malgamaların hazırlanmasını bilen Araplardan geldi; bunlar, aşındırıcı süblimleşmeyi, boraksı, cehennem taşını, kibritiyet*'i, kezzabı, altın suyunu, rum ateşinin temel maddesi olan güherçile ve nefti biliyorlardı. Damıtma veya süblimleşmeyle çözündürme, kavurma ve eritmeyle billûrlaştırma gibi işlemleri yapıyorlardı. Aristoteles'in dört unsuru (*anasırı erbaa*) olan hava, su, toprak ve ateşe, civa ve kükürtü de eklemişlerdi. Bunlar arasında, Cebir veya Cabir (VIII. yy.), Razi (IX. yy.), ünlü hekim İbni Sina (980-1037) ve İbni Rüşd (1126-1198) sayılabilir.

Bu arada, batılı simyacılar (XII. yy.dan XVI. yy.a kadar) bizmutu element halinde elde ettiler, arsenik ve antimon, sülfürik ve hidroklorik asit, ispirto üstüne bilgilerini kesinleştirdiler. Bunlar arasında, Alain de Lille (1120-1202), ilgi kavramının bulucusu olan Albert le Grand (1193-1280), Vincent de Beauvis (1190-1264), uğradığı baskılar ve mahkûmiyetiyle ün salan Roger Bacon (1214-1294), Raimond Lulle (1235-1315), Arnaud de Villeneuve (1240-1312), Nicolas Flamel (1330-1418), Basile Valentin (doğ. 1413) sayılabilir. Bütün bu araştırıcıların gayesi, ilâçlar hazırlamak ve âdi madenleri değerli madenlere çevirmekti. (Bk. SİMYA.) Bunun için devâyı kül'ü ve kimya taşını arıyorlardı. XVI. yy.da, İsviçre'li Paracelsus (1493-1541), alman Agricola (1494-1555) ve fransız Bernard Palissy (1510-1589), simyacıların yanlış bilgilerini çürütmeğe başladılar ve deneyleme metodunu savundular. Paracelsus tıbbı geliştirmeğe çalıştı; Georges Agricola metalürjiyi inceledi; Palissy seramik ve emaye sanayiini kurdu ve kimyayı ilk defa tarıma uyguladı.

Kimyanın gerçek gelişmesi XVII. yy.da başlar. Van Helmont (1577-1644) eski metotların tutarsız olduğunu gösterdi ve bunların yerine yeni metotlar getirdi. Havanın dışındaki gazları buldu ve bunları inceledi. Robert Boyle (1627-1691) gaz basınçları üstünde çalıştı, havanın yanma olaylarındaki rolünü buldu, fosforlu hidrojeni element halinde elde etti ve tuzlu çözeltileri inceledi; civa sülfatı hazırladı, asetonu elde etti ve asit fonksiyonunu tanımladı.

Davy

Gay-Lussac

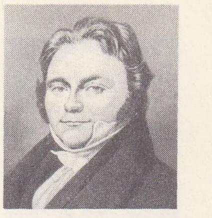
Berzelius

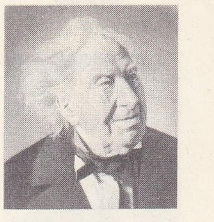
Chevreul

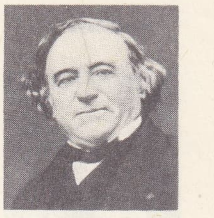
J.-B. Dumas

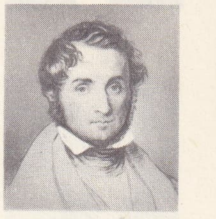
Liebig

Foto. Petit (LAROUSSE)

Wurtz

Sainte-Claire Deville

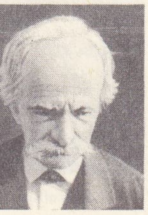
Berthelot

Mendeleyef

Moissan

Van't Hoff

Bunların yanı sıra, kavrulan madenlerdeki ağırlık artışını açıklayan Jean Rey (1583-1645), hidratlı sodyum sülfatı bulan Glauber (1604-1668), asitlilik teorisini kuran Becher (1635-1682), fosforu inceleyen ve amonyağı bulan Kunckel (1638-1703), gazları su yardımıyle bir kap içinde toplayarak elde eden Mayow (1640-1679), tepkimeleri mekanik yoldan açıklayan ve maddeleri sınıflandıran bir kimyanın temellerini atan Lemery (1645-1715), havanın yoğunluğunu ölçen ve borik asidi bulan Homberg (1652-1715), magnezyanın maden oksidini ayıran Hoffman (1660-1742) sayılabilir.

XVIII. yy.da yeni madenler ve çok sayıda bileşik bulundu. Element olarak ayrılan gazların kimyası kuruldu. Bu devir, yaklaşık olarak 1700'de Stahl'in (1660-1734) kurduğu *flojiston* teorisi çağıdır. Flojiston, kolay tutuşan ve bileşiminde az veya çok bulunmasına göre bir maddenin az veya çok yanıcı olmasını sağlayan temel bir maddedir. Bir maddeden öbürüne tepkimeyle geçer; ısıtılan madenler oksit haline dönüşmek için flojistonlarını kaybeder. O sırada fiziksel ölçüler önem kazanmağa başladı: su terazisi bulundu ve böylece altının, kalayın, mermerin, karbon dioksitin yoğunlukları hesaplandı.

1732'de Boerhaave (1668-1738), flojiston kimyasının temel kitabını yazdı. Georg Brandt (1694-1768) 1735'te kobaltı, Cronstedt (1722-1765) 1751'de nikeli, Scheffer (1710-1759) 1752'de platini, Gahn (1745-1818) 1774'te manganezi buldu; Marggraf (1709-1782) magnezya ile fosforik asidi belirledi, şeker pancarından şeker elde etti; Bergmann (1735-1784) karbonatların yapısını inceledi. Hales (1677-1761) kükürtlü hidrojeni, Black (1728-1799) karbon dioksiti elde etti; oksijen, 1774'te Priestley (1733-1804) tarafından element halinde elde edildi, nitröz ve nitrik oksitler bulundu; azot 1772'de D. Rutherford (1749-1819) tarafından keşfedildi; klor, 1774'te İsveç'li Scheele (1742-1786) tarafından hidroklorik asitten çıkarıldı; bir yıl sonra kükürt dioksit hazırlandı. Cavendish (1731-1810) ünlü bir deneyinde, hidrojenin yanmasıyle su meydana geldiğini ispatladı. Organik kimyada da birçok gelişme oldu: formik asit (1749), oksalik, laktik, sitrik asitler, gliserin (1779) bulundu.

Fakat, modern kimyanın gerçek kurucusu Lavoisier'dir (1743-1794). Kimya'da sistematik olarak terazinin kullanılmasını öngörerek temel kanunların bulunmasına yolaçtı. Terazi yardımıyle su ve hava, sentez yoluyle elde edildi, basit cisimler ile bileşimleri ayırt edilebildi ve yanma olayı açıklandı. 1782'de Guyton de Morveau (1737-1816), temel hatlarıyle bugün bile gerçekçi olan bir sınıflandırma yaptı. Lavoisier, çift tuzlu ayrışmalar üstüne ünlü kanunları kuran Berthollet (1748-1822) ve Fourcroy (1755-1809) ona yardım ettiler. Aynı çağda, zirkon, üran, stronsiyan, tellür ve titan Klaproth (1743-1817) tarafından, krom ve glüsin de Vauquelin (1763-1829) tarafından bulundu.

XIX. yy.da Lavoisier tarafından temeli atılan genel kimya kuruldu. 1807'de, Dalton (1766-1844) katlı oranlar kanununu buldu; 1808'de, Proust (1754-1826) sabit oranlar kanununu hazırladı; Gay-Lussac (1778-1850) hacimlerle ilgili kanununu bularak (1808), bu her iki kanunu doğruladı. 1811'de Avogadro (1776-1858), eşit gaz hacimlerinde aynı sayıda molekül bulunduğunu ileri sürdü. 1847'de Berzelius (1779-1848) ilk defa orantılı sayıların listesini hazırladı. Bu liste, Dulong (1787-1838) ve Petit'nin (1791-1820) ısınma ısıları ile Mitscherlich'in (1794-1863) eşbiçimlik kanunundan yararlanılarak düzenlendi. Listenin yerine daha sonra eşdeğerlik adlandırması geçti; Gerhardt (1816-1856) ve Dumas'nın (1800-1884) çalışmalarından sonra bu adlandırmanın yerini atom adlandırması aldı. Sodyum karbonatın Leblanc (1742-1806) tarafından sunî olarak elde edilmesi ve ilk fabrikaların kurulmasıyle kimya sanayii doğmuş oldu.

Sainte-Claire Deville (1818-1881) ve öğrencilerinin ayrışma olayları üstüne araştırmaları, termokimyanın kurucusu olan Berthelet'nin (1827-1907) çalışmaları, Raoult'nun (1830-1901) kriyoskopi ve tonometri ile ilgili buluşları, Ostwald (1853-1932), Van't Hoff (1852-1911), Gibss (1839-1903), Le Châtelier (1850-1936) ve Arrhenius'un (1859-1927) fizikokimya üstüne çalışmalarıyle genel kimyanın öbür dalları da gelişti. Mendeleyev (1834-1907), 1869'da basit cisimleri sınıflandırdı; Faraday (1791-1867), 1823'te gazları sıvılaştırmağa başladı.

Bu arada, gene çok sayıda yeni element bulundu. 1807'de Davy (1778-1829), 1800'de Volta'nın bulduğu pili kimyasal analize uyguladı ve alkali madenler ile toprak alkali madenleri element halinde elde etti. Courtois (1777-1838) 1811'de iyodu, Gay-Lussac 1815'te siyanojen'i, Thenard (1777-1857) 1809'da Gay-Lussac ile birlikte bor'u buldu ve 1818'de oksijenli suyu (hidrojen peroksit) hazırladı. Tuzlardaki çökelmiş tuzları inceleyen Balard (1802-1876), 1826'da bromu element halinde elde etti; Sainte-Claire Deville, 1854'te alüminyumu tuzlarından ayırdı. Bunsen (1811-1899) ve Kirchhoff'un (1824-1877) spektroskopi üstüne çalışmaları, Crooks'un (1832-1919) rubidyum ve sezyumu (1861), talyum'u (1862), Reich (1799-1882) ve Richter'in (1842-1898) indiyum'u (1863), Lecoq de Boisbaudran'ın (1838-1912) galyumu bulmasına yolaçtı. Elektrik fırınının bulucusu olan Moissan (1852-1907), flüor (1886) ve silisyumu elde etmeyi başardı. Birkaç yıl sonra, lord Rayleigh (1842-1919) ile bir W. Ramsay (1852-1916), havanın bileşiminden dört yeni elementi ayırdılar: argon, neon, kripton ve ksenon; tayf analizi daha önce güneş atmosferinde ortaya çıkan helyumu kleveit mineralinde buldular. Urbain (1872-1938) ender (azrak) toprakları ayırdı.

Organik kimyada, analiz, sentez, izomerlik ve kimyasal fonksiyonlarla ilgili sayısız çalışma yapıldı. Chevreul (1786-1889) yağlı maddelerin analizini gerçekleştirdi. Kekule (1829-1896) tarafından ortaya atılan ve yapı formüllerinin hem uzayda, hem düzlem üzerinde gösterilebileceği düşüncesiyle tamamlanan, karbonun dört değerliliği teorisi, benzenin altıgen yapıda olduğu varsayımı birçok buluşun kaynağı oldu. 1828'de Wöhler (1800-1882), mineral maddelerden üre'yi elde etti, böylece organik maddelerin yalnız canlı dokular tarafından hazırlandığı düşüncesini çürüttü, Liebig (1803-1873) kloroform ile kloral'i buldu, organik maddeleri inceledi, beslenme ve tarım amaçları için bir sanayi kimyası kurdu. Özellikle Berthelot, organik maddelerin sentezle nasıl elde edilebileceğini gösterdi. Yağlı cisimlerin temel maddelerini elde etti; etilen'den alkol sentezini (1855), ayrıca formik asit (1856), metan (1858) ve asetilen sentezini (1862) gerçekleştirdi. Yeni buluşlar arasında şunları da saymak gerekir: Wurtz'un (1817-1884) aldolleşme teorisini kurması, glikol senteziyle aminleri elde etmesi, Friedel (1832-1899) ile Crafts'ın (1839-1917) aromatik bileşiklerin genel sentez metodunu bulması; Baeyer'in (1835-1917) melik asit ile indol sentezini hazırlaması; Graebe (1841-1927) ve Liebermann'ın (1842-1914) alizarin sentezini, Grimaux'nun (1835-1900) sitrik asit sentezini, E. Ficher'in (1852-1919) glükozlar sentezini yapması; Sabatier'nin (1854-1941) katalitik hidrojenlenmeyi bulması; Grignard (1871-1935) tarafından organomagnezyumlu bileşiklerin kullanılması ve çok sayıda vitamin ile hormon sentezinin gerçekleştirilmesi. Organik sentezin önemi günden güne arttı; meyve asitlerinin, uçucu yağların, boyarmaddelerin ve etkin ilâçların sentetikleri yapıldıktan sonra, canlılarda bulunmayan çok sayıda madde üretildi.

Yeni yeni kimya dalları kuruldu. Schutzenberger (1829-1897) albüminoitleri inceledi. Pasteur (1822-1895) disimetri kanunlarını buldu, mayalanmaları inceledi ve biyokimyayı kurdu. Werner (1866-1919) karmaşık bileşikler teorisini hazırladı. H. Becquerel (1852-1908), Pierre Curie (1859-1906) ve Marie Curie (1867-1934) radyoaktifliği, E. Rutherford (1871-1937) elementlerin başka maddeye dönüşümünü buldular. Yakın zamanlarda sunî radyoaktifliğin (F. ve İ. Joliot-Curie, 1934) ve uranyum fisyonunun (Fermi, 1934) bulunması, nükleer enerjinin kullanılmasını (atom pili ve bombası) ve birçok sunî elementin (neptünyum, plütonyum v.b.) meydana getirilmesini sağladı.

Kimya sanayii şaşırtıcı bir hızla gelişti. Başlıca dalları şunlardır: katı, sıvı ve gaz halindeki (havagazı, asetilen, su gazı, bütan v.d.) sunî veya tabiî *yakıtlar; patlayıcı maddeler* (dinamit, melinit, sıvı oksijen); *camcılık* (Solvay metodu); *seramik; kireç ve çimento; demir-çelik sanayii* (Bessemer ve Thomas konvertisörleri, Martin fırını, özel çelikler) ve *metalürji* (çok özellikli alaşımlar); *gübreler* (amonyak ve nitrik asit sentezi); *odun* ve *selüloz* (kâğıt hamuru, elyaf ve sunî ipek, selülozlu vernik) *azo boyarmaddeleri; parfüm; kimya tedavisi* (sülfamitler). Büyük moleküller meydana getiren polimerleşme tepkimelerinin bulunmasından (Staudinger, doğ. 1881) sonra doğan *plastik maddeler* sanayiini de bu arada saymak gerekir. Bu sanayi kolunun kaynağı, selüloit'in bulunmasına (1846) kadar çıkarabilir. 1915'te selüloz asetatın, 1925'te fenoplastların, 1930'da sentetik kauçuğun, 1940'ta polivinil reçinelerin bulunmasıyle bu sanayi oldukça gelişti.

— Ask. *Kimya harbi,* taarruz harekâtında, patlayıcı maddeler veya nükleer savaş araçlarıyle etkili bir biçimde ulaşılamayan, kuvvetli ve iyi kazılmış sahra tahkimatı içerisindeki personele karşı, kimya harbi yapılır. Ayrıca herhangi bir topluluğa karşı veya içindeki hedeflerin yeri bilinemeyen geniş bölgeleri araştırmak amacıyle kimya maddeleri kullanılır. Savunma harekâtında kumandana, yanların korunması ve kalıcı kirletme vasıtalarıyle bölgelerin kapatılması için, engelleri ve yüksek infilâklı mayın tarlalarını kuvvetlendirme imkânı sağlar. Taarruzda personele kudretli bir vasıta teşkil eder. Alev ve sis gibi, zehirli olmayan kimya maddeleri, düşman tahkimatının düşürülmesinde, kıta hareketlerinin ve diğer faaliyetlerin düşman gözetlemesine karşı gizlenmesinde etkili bir biçimde kullanılabilir.

— Sanay. Dünya *kimya sanayii*'nin cirosu ülkelere göre şu şekilde dağılmıştır: A.B.D. (yüzde 38); S.S.C.B. (yüzde 25); Batı Almanya (yüzde 6); Büyük Britanya (yüzde 5,75); Fransa (yüzde 4,5); Japonya (yüzde 4,5); Kanada (yüzde 2); v.b.

A.B.D.'de, temel kimya sanayii, yüzyılın başından beri yabancı sanayiye karşı bağımsızlığını güçlendirmek için büyük bir çaba harcadıktan sonra, organik kimya sanayii, dünyanın başka hiç bir ülkesinde görülmedik şekilde gelişti. Oldukça önemli iç pazarların ihtiyacını karşıladıktan sonra, amerikan kimya sanayii üretiminin ancak yüzde 5'ini ihraç eder. Ancak, bu sanayi kolunun toplam üretimi çok fazla olduğu için, bu düşük yüzde oranı bile milletlerarası kimya ürünleri alışverişinin yüzde 24'ünü kapsar. Başlıca üretim şirketleri şunlardır: Du Pont de Nemours (90 000 işçi); Union Carbide and Carbon (70 000 işçi); Allied Chemical and Dye (30 000 işçi); Dow Chemical; American Cyanamid v.b. Toplam üretimi fazla olduğu halde, kapalı bir iktisadî sistem içinde kurulan S.S.C.B.'nin kimya sanayiinin, milletlerarası pazarlarda pratik olarak belirli bir etkisi yoktur. Alışverişin yüzde 5'ini karşılar. Fakat bu alışveriş daha çok karşılıklı anlaşmalarla sovyet bloku içinde yürütülür. Sentez sanayii, Avrupa'da birinci sırayı tutan alman kimya sanayiinin en önemli dalıdır. 214 İşyerinin birleşmesinden meydana gelen, üretimin yüzde 85'ini karşılayan ve günümüzdeki belli başlı şirketlerin kurulmasına yolaçan İ. G. Farben'in kurulmasından (1925) sonra, bu sanayi sektörü Rhin nehrinin ötesinde toplandı. Bayer, Badische Anilin und Soda Fabrik (B.A.S.F.) ve Hoechst, üretimin üçte birini tek başlarına karşılar ve el emeğinin yüzde 34'ünü kullanırlar. Alman kimya sanayiinin ticaret dengesinde tüketim fazlası ağır basar. Fakat, dünya pazarlarında yüzde 15'i bulan ihracatı üretiminin dörtte birini temsil ettiği halde, A.B.D.'nin bu pazarda yüzde 24'ü bulan ihracatı üretimin sadece yüzde 5'ini temsil eder.

İhracat planında, İngiltere (dünya pazarının yüzde 12'si) Almanya'yı çok yakından takip eder. Bu ülkenin kimya sanayii, Birleşik krallıkta ve Commonvealth'te kullanılan bütün sanayi ürünlerini özel ürün halinde imal eder. Avrupa'da, boya ve deterjan imalâtında birinci sırayı tutar. Petrokimya ve plastik maddeler dalına yönelim çok yenidir. İngiltere kimya sanayiinin en önemli şirketi, bütün ülkenin kimya üretiminin tek başına yüzde 30'unu karşılayan İmperial Chemical

Foto. X, Piron, Haffert (LAROUSSE)

industries'dir (İ.C.İ.), 1926'da, Brunner Mond, British Dyestuffs ile Nobel Industries firmalarının birleşmesinden meydana gelen bu şirketin İngiltere'de 80 fabrikası, yabancı ülkelerde 15 şubesi vardır.
Fransız kimya sanayii önem bakımından dünyada beşinci gelir ve ihracat bakımından da A.B.D., Almanya ve İngiltere'den sonra dördüncüdür.
Dünya üretim kapasitesine göre Fransa ile aynı sırayı paylaşan Japonya, ihtiyacı olan azotlu gübre ile bellibaşlı ürünleri sağlayacak bir kimya sanayiini geliştirdi. Fakat birçok hammaddeyi dışarıdan getirmek zorundadır. Başka kimyasal ürünlerin üretimine eşit bir ihracat kapasitesi gösteren sunî dokuma sanayii ile dış ticaretini dengeler.
Dünya üretiminin yüzde 2'sini karşılayan Kanada, büyük alüminyum üreticilerinden biridir; bu alüminyum, yıllık üretimi 550 000 ton olan, dünyanın en büyük alüminyum şirketi Aluminium Company of Canada'nın (ALCAN) fabrikaları gibi çok büyük fabrikalarda üretilir.
Bu yedi büyük üretici ülkenin firmaları dışında, dünya kimya sanayiinin geri kalan kısmını çoğunlukla avrupa firmaları temsil eder; İtalya'da, 65 000 işçi kullanan ve 200'den fazla fabrika çalıştıran Montecatini; Belçika'da, Imperial Chemical'de yüzde 25, Allied Chemical and Dye'de yüzde 14 hissesi olan ve Belçika Banka şirketi ile Belçika Kimya birliğini kontrol eden Solvay; İsviçre'de, Sandoz ve Gigy ile isviçre kimya sanayiinin üç büyüklerinden biri olan C.İ.B.A. (10 000 işçi); Hollanda'da, A.K.U. (10 000 işçi); İsveç'te, 12 000'den fazla işçi çalıştıran ve kâğıt sanayii için kimyasal ürünler ile elektrokimya alanında uzmanlaşmış Uddeholms.
— *Türkiye*'de önceleri kimya sanayii olarak, yalnız sabun ve kibrit imalâtı vardı. Son yıllarda ilâç, boya ve kimyasal gübre üretimi de başladı ve gelişme gösterdi. Bunlardan sabun ve sentetik boya üretimi ihtiyacı hemen hemen karşılar. İlâç sanayii ise yenidir ve ara malı dışarıdan getirtilir. 1964 Yılında bu tür sanayi kuruluşlarının sayısı 932 ve buralarda çalışanların sayısı 17 000 kişidir. Bu alanda yapılan ithalât yılda yaklaşık olarak 70-80 milyon arasında değişir ve tüm ithalâtın yüzde 10'unu oluşturur.

— Ted. *Kimya tedavisi* deyimi başlangıçta bir hücreli hayvanların (amip, layşmanya, sıtma asalağı, treponema, tripanozoma), mikropların ve genel olarak hastalık yapan bütün asalak canlıların gelişmesini önleyici etki gösteren ilâçların tedavi amacıyle kullanılmasını ifade ediyordu. Amipleri etkileyen ilâçlar arasında ipeka en eski ilâçtır; bundaki etkili madde ise emetin'dir. Bitkisel menşeli bir alkaloit olan konesin de aynı nitelikleri taşır. Amiplere karşı sunî organik maddeler de (kinolein'in iyotlu türevleri olan organik arsenikler) kullanılabilir. Layşmanya hastalıkları antimuanın organik türevleriyle tedavi edilebilir. Sıtmaya karşı uzun süre kullanılan yegane ilâç kinin oldu. Kimya tedavisi alanında yapılan önemli çalışmalar sayesinde pek çok sentetik ikame ilâçları ortaya çıktı. Meselâ kininin ana maddelerinden biri olan kinolein, akridin ve guanidin aynı etkiyi gösteren türevlerdir. Sıtmaya karşı bu çeşitli ilâçların birlikte kullanılması tavsiye edilir, çünkü bunların her birinin asalağın gelişme evrelerinden herhangi birinde daha etkili olması gibi bir faydası vardır. Birçok ilâç frenginin ilerlemesini durdurabilir; şimdi civa, bizmut ve arseniğe bir de penisilin eklendi. Tripanozoma hastalıklarına (Chagas hastalığı, uyku hastalığı) karşı tripanozomları öldürücü başlıca dört çeşit ilâç vardır: sodyum süramin, arseniğin organik türevleri, antimuanın organik türevleri, guanidin ve diamidin. Zamanımızda kimya tedavisinin alanı mikroplara veya asalaklara karşı mücadelenin sınırlarını bir hayli aştı. Vitaminlerin ve hormonların laboratuvarda sentez yoluyle yapılması bir yana, tiroit bezinin çalışmasını frenleyici ilâçlar şeker hastalığına karşı kullanılan sülfamitler, sentetik antikoagülanlar dahi kimya tedavisi araçları sayılabilir.
Kimya tedavisi, tedavi ilminin durmadan değişen dallarından biridir. Biyokimyanın ve fizyolojinin verilerinden yararlanan tedavi uzmanları, tehlikeli tepkimelerden sakınarak iyileştirici etki elde etmeğe çalışmaktadırlar. Bir cismin kimyasal formülünde hangi kimyasal kümelerin iyileştirici, hangilerinin zehir etkili olduğunu araştırmaktadırlar. Bu sonuncu etkiyi ortadan kaldırarak ve birinci etkiyi gerektiği şekilde değiştirerek patolojinin hemen bütün dallarında mükemmel sonuçlar elde ettiler.

◆ **Kimyaca** zf. Kimya bakımından, kimya yoluyle. ‖ *Kimyaca mücerret*, kimya bakımından soyut ve yalın olan şey. ‖ *Kimyaca saf*, kimya bakımından katışıksız durumda bulunan şey. (LM)

KİMYACI i. (*kimya*'dan *kimya-cı*). Kimya ile uğraşan, kimya bilen kimse. (M)

Kimya fakültesi, İstanbul üniversitesine bağlı fakülte. Kimya, Türkiye'de çeşitli okullarda 1918 yılına kadar yardımcı ders olarak veya lise öğretmeni yetiştirmek amacıyle okutuldu. Birinci Dünya savaşının başlarında (1914) Almanya ve Avusturya-Macaristan'dan Türkiye'ye 50'ye yakın profesör ve doçent geldi. Fen fakültesinde görev alan alman profesörleri, yalnız kimya ve tabiiye dersi veriyorlardı. Kimya dersi verenler, Prof. Arntdt (anorganik ve analitik kimya), Prof. Hoesch (organik kimya), Prof. Fester (sınaî kimya) idi. Bu profesörler, Dârülfünun Tabiiye şubesinde okutulan kimyayı, tabiiyeden ayırarak bir Kimya enstitüsü kurdular. Enstitünün amacı, endüstri kimyageri yetiştirmekti. İlk öğrenciler Yüksek Muallim Mektebi Tabiiye şubesinde iki yıl okumuş olan dört kişiydi. Bunlar, normal eğitim süresi üç yıl olan enstitüyü 1918'de bitirdiler. Kimya enstitüsüne normal şartlarla kaydolma, bu yılda başladı. Okula, Almanların yurtlarına dönmesi üzerine türk hocalar tayin edildi (1918). Cumhuriyet devrinde öğrenim süresi dört yıla çıkarıldı (1937) «Kimya Yüksek mühendisliği» kuruldu. Enstitü uzun süre bu şekilde eğitim yaptıktan sonra Fen fakültesine bağlı Kimya Yüksek okulu adını aldı ve öğrenim süresi beş yıla çıkarıldı (1964). Bir yıl sonra «Kimyagerlik» ve «Yüksek Kimyagerlik» bölümleri de kuruldu. 1967'de bu öğrenim dalı İstanbul üniversitesine bağlı fakültelerin onuncusu olarak Kimya fakültesi adıyle öğretime başladı (1967). Kimya fakültesinin kuruluş kanunu, iki yıl sonra (14 ocak 1969) kabul edildi.
Fakültede Anorganik kimya, Analitik Kimya, Organik Kimya, Fizikokimya, Elektrokimya, Atom ve Çekirdek Kimyası, Koloid Kimyası, Anorganik Sınaî Kimya, Organik Sınaî Kimya, Metalürji Kimyası, Yakıt Kimyası, Gıdaî kimya, Temel Ameliyeler, Genel Kimya kürsüleri vardır. Petrokimya, Tekstil Kimyası, Biyokimya, Makromolekül Kimyası ve Teorik Kimya kürsüleri şimdilik kurulmamıştır. (M)

Kimya fakültesi (İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ), kimya sanayii dalına giren fabrikaların kuruluş projelerini hazırlayan mühendisleri yetiştirmek amacıyle kurulan fakülte (kuruluşu 19.IX. 1963 tarih; 333 Sayılı kn. ile). Fakülte 1963-1964 ders yılında öğretime başladı. Halen fakültedeki kürsüler şunlardır: Analitik Kimya kürsüsü, Anorganik Kimya kürsüsü, Fiziksel Kimya kürsüsü, Fizik kürsüsü, Kimya Mühendisliği Esasları kürsüsü, Organik Kimya kürsüsü, Sınaî Kimya kürsüsü. 1966-1967 Ders yılına kadar Kimya Fakültesi kürsü ve laboratuvarlarının büyük kısmı Gümüşsuyu binasındaydı. Aynı yıl İstanbul Teknik üniversitesinin Maçka binasındaki laboratuvar tesislerinin tamamlanmasıyle Fiziksel Kimya, Organik Kimya ve Sınaî Kimya laboratuvarları buraya faaliyete geçti. (M)

KİMYAGER bls. i. (ar. *kîmyâ* ve fars. *-ger*, son ek'ten *kimyâ-ger*). Kimyacı, kimya uzmanı.

◆ **Kimyagerlik** bls. i. Kimyacılık, kimyacının yaptığı iş. (M)

KİMYAGÖÇÜMÜ bls. i. Biyol. Hareket edebilen çeşitli hücrelerin, bulunduğu ortamdaki maddelerin etkisiyle yer değiştirmeye yönelmesi. (Madde hücreyi çekerse kimyagöçümü «pozitif», iterse «negatif»tir.) *Eşanl.* KİMYOTAKTİZM.

— ANSİKL. *Kimyagöçümü* olayları pek çok ve çeşitlidir. Meselâ spermatozoitler, dişi gametin ağır ağır yaydığı maddelerin etkisiyle bu gamete yönelir; eğreltiotlarında spermatozoitleri malik asit çeker; memelilerde sperma hayvancıklarının hareketleri ni erbezıüstünün ve atmık kanalının hazırladığı salgı ürünleri sağlar. Bazı bakteriler oksijen, potasyum karbonat ve et suyuna karşı pozitif bir kimyagöçümü gösterir. (L)

KİMYASAL sıf. (*kimya*'dan *kimya-sal*). Kimyaya ait, kimya ile ilgili.

— Ask. *Kimyasal harekât*, savaşta çeşitli kimyasal harp maddelerinin taktik maksatlara göre kullanılmasına verilen ad. (Bk. KİMYA *harbi*.) ‖ *Kimyasal zayiat*, kimyasal harekâtta, bu maddelerin etkisi ile ölen veya savaş dışı kalan şahıs ve canlılar hakkında kullanılan deyim.

— Biyol. kim. *Kimyasal sentez*, bazı bakterilerin, ihtiyaçları olan organik maddeleri doğrudan doğruya sentez yapması. (Kimyasal sentez, bitkilerin klorofil sayesinde yaptıkları fotosentez'in karşıtıdır.) [Bk. ANSİKL.] *Eşanl.* KEMOSENTEZ.

— Kim. *Kimyasal gazışı*, bazı kimyasal tepkimelere, özellikle redoks olaylarına bağlı olarak meydana gelen soğuk ışık yayımı veya gazışı olayı. (Bk. ANSİKL.) ‖ *Kimyasal soğurma*, mekanizması kimyasal olaylarla açıklanabilen yüze soğurma olayı. Bk. ANSİKL.

— Teknol. *Kimyasal işleme*, sıvı ortamda, madenî bir parçanın belirli noktalarında kontrollu bir ergime meydana getirerek yapılan işleme usulü. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Biyol. kim. *Kimyasal sentez*. Kimyotrof* bakteriler, ihtiyaçları olan büyük organik molekülleri meydana getirebilmek için gerekli enerjiyi sağlamak üzere kendilerini çevreleyen ortamda egzotermik bir tepkime başlatır; bu sebeple bazı türler demirin, manganezin, kükürtün, çeşitli azotlu bileşiklerin ve hidrojenin oksitlenmesini sağlar; tepkimeler için gerekli karbon kaynağı, sudaki veya havadaki karbondioksittir: bu bakterilere, *kendibeslek* bakteriler denir. Diğerleri karbondioksiti soğurmaz; bunların, formik asit, metan, karbon monoksit, alkol gibi basit karbonlu bileşiklere ihtiyacı vardır: bunlara kısmî *dış* beslek* bakteriler denir. Kimyasal sentezin, toprağın kimyasal dengesindeki rolü çok önemlidir.

— Kim. Fosforun havada yükseltgenmesi bir *kimyasal gazışı* olayıdır. Eterli çözeltileri, hava veya yükseltgen maddeler karşısında bir gazışı yayan organo-magnezyumlu bileşiklerde de bu olay görülür. Kimyasal gazışı olayları içinde en ilgi çekeni lüminol'un gazışısıdır; yükseltgen ve alkali çözelti içinde bu madde, zayıf bir ışımanın eşlik ettiği yavaş bir dönüşüme uğrar. Bu yükseltgenme hidrojen peroksitle etkinleştirilirse tepkime hızlanır ve oksijen veya hidrojen peroksit analizinde yararlanılan kuvvetli bir kimyasal gazışı meydana gelir.

● *Kimyasal soğurma.* Akışkanların yüksek sıcaklıkta katılar tarafından yüze soğurulması, düşük sıcaklıktaki yüze soğurma ile aynı değildir. Olay seçime tabidir ve akışkanın cinsine bağlıdır. Meselâ, demir 100°C'ta hidrojeni soğurduğu halde, azotu ancak 400°C'ta soğurur. Öte yandan olaya katılan enerji yüksektir. Meselâ, 200°C'ta bakır tarafından soğurulan her hidrojen molekülü için 20 k.kal., 400°C'ta demir tarafından soğurulan her azot molekülü için 35 k.kal. Bu *kimyasal soğurma* olayı, katı maddenin yüzey atomları ile akışkanın molekülleri arasında ortak elektronların bağlantısından ileri gelir. Moleküllerde elektron yüklerinin dağılımı farklıdır; demek ki bu moleküller etkinleştirilmiştir; bu durum, dokunma ile kataliz olayını ve katalizin temel niteliklerini açıklamağa yarar.

— Teknol. *Kimyasal işleme*'de, yağlarından temizlenen parçalar kimyasal bir banyo içine daldırılır; burada parçanın bütün yüzeyi kimyasal etki altına girer. Banyo iyice karıştırılır ve istenen amaca (hızlı bir aşınma veya düzgün bir yüzey) bağlı olarak sabit sıcaklıkta tutulur. Kısmî bir işlemeden geçirilerek parçada, ilk haliyle kalması istenen kısımlar «maske» denen özel bir vernikle kapatılır. Basamaklı parçaların işlenmesinde art arda birçok maske kullanmak gerekir. Kalınlıkları gittikçe de-

kimyon
ve meyvesi

şişen parçalar da işlenebilir: parçaya kimyasal banyoya yavaş yavaş batırmak yeterlidir.
Aşındırım etkeni olarak, hafif alaşımlar için sodyum hidroksit, diğer madenler için de genellikle asit eriyikleri kullanılır. Bununla birlikte, kimyasal banyolar genellikle karmaşıktır; çünkü parçaların asit veya baz etkisiyle anî olarak aşınmasını önlemek gerekir. Kimyasal işleme, özellikle bir takım tezgâhının tablasına bağlanamayacak kadar ince parçalardan çok büyük bir yüzeyden veya karmaşık profilli bir parçadan talaş kaldırmak için kullanılır; maden ve alaşımların çoğuna uygulanabilir. Pratikte, alüminyum ve alaşımlarını, magnezyum alaşımlarını, oksitlenmeyen çelikleri, mekanik ve termik direnci çok yüksek çelikleri, titan, berilyum, zirkonyum, tungsten, kolombiyum ve molibdenden yapılan parçaların işlenmesinde bu usule başvurulur.
İşlenen madde ve kullanılan kimyasal banyoya göre, aşınma hızı saatte 0,5 ile 2 mm arasında değişir. Bu hız çok düşükmüş gibi gelebilir; fakat işlemin hiç el değmeden yapıldığı ve aşındırılan yüzeyin genişliği göz önünde tutulursa, işleme hızının herhangi bir makine üzerinde yapılandan çok daha büyük olduğu anlaşılır. 6 m'lik bir aşındırma yüzeyi için kaldırılan talaş miktarı dakikada 100 ile 400 sm³'tür; bu da oldukça önemli bir miktardır. Derinliğine işlemenin düzgünlüğü, kaldırılacak talaşın kalınlığına sıkı sıkıya bağlıdır; çünkü maddenin yapısı yüzünden, her noktadaki aşınma hızı aynı olmayabilir. Bu düzgünlük 0,1 mm ile 0,01 mm arasında değişir. Kimyasal işleme, döküm veya kalıpla çıkarılmış parçaların kenar ve orta kalınlıklarını almak için de uygulanır. Ocak ve dökümhanelerde, mümkün olduğu kadar ince çeperli parçalar hazırlanabilir; sonra bu parçalar kimyasal banyolara batırılarak istenen kalınlıklar elde edilir. Böylece, doğrudan doğruya hazırlanması imkânsız olan hafif parçalar elde edilir. Aynı usul, kalın saçlardan yararlanarak, haddeden çekilemeyen bir mm'nin onda birinden çok ince saçlar elde etmeğe yarar. Kimyasal işleme iki yönden yararlıdır:
a) elektroerozyon, sesötesi ve elektronik bombardımanla yapılan işlemenin aksine çok basit bir donanım gerektirir; işleme yüzeyi ancak banyo teknesinin boyutlarıyle sınırlıdır; bu da zaman birimi başına hacim olarak kaldırılan talaş oranını belirler;
b) parça hiç bir mekanik zorlama ile karşılaşmaz ve billûr yapısında değişikliğe uğramaz; böylece iç gerilim olmadan parça elde edilir. (L)

KİMYAYÖNELİM blş. i. Biyol. Gelişmekte olan bir organizma veya bir organın kimyasal maddelerin etkisiyle yönelimi. (Madde çekiciyse kimyasal yönelim pozitif, iticiyse negatiftir.) *Eşanl.* KİMYOTROPİZM.

— ANSİKL. Bazı türlerde erkek, dişinin saldığı özel kokuyle dişiye doğru çekilir ve bu çekim cinsel birleşmeyi kolaylaştırır. Kök oksijene pozitif bir etki, anyonlar da katyonlara olumsuz bir etki yapar.

Bu *kimyayönelim*'ler kökün toprağın içindeki gelişmesini düzenler. Toprağın içinde, köke yakın bulunan bir bakır parçası kökü iter ve kök, bu parçaya değmeden etrafında dönerek büyür. Tersine, nitrat ve potas v.b. bakımından zengin nemli bir toprak kökleri kendine çeker. Bir mantar miselyumu, bir çiçektozu borusu büyürken kimyayönelime uyar. (L)

KİMYEVÎ sıf. (ar. *kimyā'*'dan *kimyevi*). Kimyasal: *Kimyevî maddeler.* (M)

KİMYON i. (yun. *kyminon*'dan). Tohumları bahar olarak kullanılan ıtırlı bitki. (İlmî adı *Cuminum cyminum.* Maydanozgillerden.) ‖ *Dağ* (veya *çayır*) *kimyonu, Carum carvi* (Maydanozgillerden). ‖ *Yabanî kimyon, Zygophyllum fabago* (*Zygophyllaceae* familyasından). ‖ *Mısır kimyonu, Trachyspermum copticum.* ‖ Bütün bu bitkilerin tohumu.

— ANSİKL. *Kimyon* yaklaşık olarak 15-20 sm boyunda, biryıllık otsu bir bitkidir; yaprakları dar ince şeritler halinde parçalıdır. Anayurdu Doğu olmakla beraber Avrupa'nın her tarafından yetiştirilir. Tohumu keskin, hoş kokulu ve aromatiktir; sinirleri uyarıcı, mideyi yatıştırıcı ve bağırsak gazlarını giderici nitelikler taşır. Kuzey milletleri (İngilizler, Almanlar v.b.) ekmek ve kurabiye gibi besinlere kimyon koyarlar. Hollandalılar peynire koku vermek için faydalanırlar. Kimyon likörü yapımına da yarar.

● *Dağ* (veya *çayır*) *kimyonu* (*Carum carvi*) 2 000 m yükseltilere kadar çayırlarda biten beyaz, nadiren pembe çiçekli bir kimyon türüdür. Hekimlikte kullanılmak üzere bahçelerde de yetiştirilir. Bunun tohumlarında uçucu bir yağ vardır; bu yağ, damıtma yoluyle d-limonen ve karvon'a ayrılır.

● *Karaman kimyonu* (*Ammi maius*) maydanozgillerden otsu bir bitkidir; yonca ve tirfil tarlalarında, kumsal yerlerde yetişir. Temmuzdan eylüle kadar beyaz çiçekler açar. Bu bitkide vitiligo'ya karşı deri karartıcı olarak kullanılan melanin bulunur.

● *Yabanî kimyon* (*Zyogophyllum fabago*), Anadolu'da yetişen, kalın karşıt yapraklı çokyıllık bir bitkidir; çiçeklerinin dibi turuncu, ucu beyaz olur. Bu kimyonun kokusu keskin, tadı buruk ve acıdır; peklik verici, solucan düşürücü, yara iyileştirici nitelikler taşır. (*Zygophyllaceae* familyasından.)

— Mutf. *Kimyon,* Hollanda'da bazı cins peynirlere, Almanya'da bazı ekmeklere katılır; Norveç'te kimyonlu ançüez hazırlanır; bazı çorba, turşu ve et yemeklerine karıştırılır. Türk mutfağında kimyon, bazı et yemeklerinde (kimyonlu köfte, biftek v.b.) ve salatalarda koku verdirmek için kullanılır. (ML)

KİMYONÎ sıf. (*kimyon*'dan osmanlıca *kimyonî*). Açık zeytunî, adaçayı yeşili. ‖ *Mec.* Samimiyetsiz. (M)

KİMYONLU sıf. (*kimyon*'dan *kimyon-lu*). İçinde kimyon bulunan: *Kimyonlu köfte.* (M)

KİMYOTAKTİZM i. (fr. *chimiotactisme*). Biyol. Bk. KİMYAGÖÇÜMÜ.

KİMYOTROF sıf. (fr. *chimiotrophe*). Biyol. Kimyasal sentez yoluyle organik besinleri sağlayan bakteriye denir. *Zt.* FOTOTROF. (L)

KİMYOTROPİZM i. (fr. *chimiotropisme*). Biyol. Bk. KİMYAYÖNELİM.

KİN i. (fars. *kin*). Bir kimseye veya bir şeye karşı duyulan ve öç almayı gerektiren şiddetli düşmanlık, garez: *Kendi metres hayatı yaşadığı için, izdivaca karşı kalbinde kini vardı* (Vâ-Nû). *Kin, doğrusu, çirkin bir duygudur* (N. Ataç). *Kızın yüzünde herhalde o acı hatıraya ait bir şey yoktu. Rabianın kini tamamen erimişti* (H. E. Adıvar). *Kin ile din bir arada olmaz.*

— ÇEŞ. DEY. *Kin bağlamak,* öç almak amacıyle birine karşı gizli düşmanlık duymak. ‖ *Kin beslemek,* (*gütmek* veya *tutmak*), düşmanlık duymak. ‖ *Kin saklamak,* geçmiş bir olayın düşmanlığını sürdürmek. ‖ *Kin tutmaz,* düşmanlık duymayan, hoşgörü sahibi olan.

— *Esk. Kin-âkin,* kinle dolu. ‖ *Kin-âver* (veya *kin-ver*), kinci, kin besleyen. ‖ *Kin-i peleng,* «kaplan kini» deve kini. *Mec.* Devamlı sürdürülen ve sona ermeyen kin.

◆ **Kinci** sıf. Kin tutan, hınç duyan: *Deve kinci bir hayvandır.*

◆ **Kinli** sıf. İntikam almak isteyen, kin besleyen.

◆ **Kinsiz** sıf. Kin taşımayan: *Kinsiz ve kedersiz ölüme gitmek güçtür* (F.R. Atay). [M]

KİN («Altın hanedan»), Kuzey Çin'de yabancı hanedanlardan biri (1115-1234); Kitan'a başkaldırdıktan sonra kendini imparator ilân eden (1115) Curşı prensi Akuta tarafından kuruldu. İmparator, kısa zamanda, Kitan'ın eski topraklarını ve onun çin eyaletlerini ele geçirdi (1123). Curşı'lar Song-Çin imparatorlarını Hang-Cou'ya sığınmak zorunda bıraktılar. Hang-Cou moğol istilâsına kadar Çin'in başkenti olarak kaldı. Djurtchet'ler de önce Mançurya'daki Huy-Ning'i, sonra Pekin'i başkent yaptılar. Büyük ölçüde çinlileşen Kin imparatorluğu, 1234'te Moğollar tarafından yıkıldı. (L)

KİN, Çin'de (Liaoning) şehir, Da-Lien'in (Dairen) kuzeyinde; Liu-da şehir gruplaşmasının bir bölümüdür. (L)

KİN i. Yaklaşık olarak 601 gr değerindeki japon ağırlık ölçüsü birimi. (L)

KİNABALU, Borneo'nun kuzeyinde dağ; 4 175 m. (L)

KİNABORA. Esk. coğ. Anadolu'da, Frigya bölgesinin doğusunda şehir. Adına, Hoyran gölünün kuzeyinde, Dündani ve Sağır'da bulunan yazıtlarda rastlandı. Şehrin tam yerinin Hoyran gölünün kuzeyinde bulunan, Armutlu köyü yakınında olduğu tahmin edilir. Armutlu yakınında geniş bir alana dağılmış harabeler vardır. (M)

KİNADON, ısparta aristokrasisine karşı girişilen bir komplonun şefi (öl. M.Ö. 398). *Eşitler*'in oligarşisini devirmek istedi ve bu amaçla halkı ayaklandıracak bir teşkilât kurdu. İhanete uğrayarak yaklandı, suçunu itiraf etti ve işkenceyle öldürüldü. (L)

KİNAİTHON, Lakedemonya'da yaşamış yunanlı destan şairi (M.Ö. VIII. yy.). *Oedipodie* adlı eseri kaybolmuştur. (L)

KİNALDİK sıf. (fr. *quinaldique*). Formülü

$$COOH — C_9 H_6 N, 2H_2O$$

olan δ - kinolein -α - karboksilik asit için kullanılır; 156°C'ta erir, kinaldin'in yükseltgenmesiyle elde edilir. (L)

KİNALDİN i. (fr. *quinaldine*). Formülü $CH_3—C_9H_6N$ olan -metil- kinolein; taşkömürü katranında bulunur, 247°C'ta kaynar.

— ANSİKL. *Kinaldin,* iki mol asetaldehit'in sülfürik asit nitrobenzen eşliğinde, bir mol anilin ile yoğunlaşmasından elde edilir; ftalik anhidritle yoğunlaşarak sarı renkli bir boyarmadde olan kinoftalon verir; bu madde sülfonlanarak, ipek boyamasında kullanılan ve kinolein sarısı denilen bir maddeye geçilir. (L)

KİNALİZARİN i. (fr. *quinalizarine*). Formülü $(C_{14}H_4O_2)$ $(OH)_4$-1-2-5-8- olan ve tetra hidroksiantrakinondan meydana gelen boyarmadde. Alizarinin dumanlı sülfürik asitle yükseltgenmesinden elde edilir. *Eşanl.* ALİZARİN BORDOSU. (L)

KİNANA, arap kabilesi. İslâmlığın başlangıcında Mekke yakınlarında ordugâh kurdular. Kinaneler, şecere bilgilerine göre Kureyşlilerin ve dolayısıyle Hz. Muhammed'in kendilerinden geldiğini ileri sürdüler. Kinane'nin bir bölümü VI. yy.da Yukarı Mısır'da yaşıyordu. İslâmlıktan önce, Kureyş kolu, Mekke'nin yönetimini eline aldığı zaman, çıkan anlaşmazlığın çözümünde rol oynadılar. Sıffin'de Ali'ye bu kabileden Beni Firas yardım etti. Hicretten 230 yıl sonra, Mekke dolaylarında çadırlarda yaşayan Kinanelerin bir kısmı diğer kabilelere karşı koyacak durumda değillerdi. Aynı devirde Kinanelerin büyük bir çoğunluğu Havran ve Serhat bölgelerinde yaşıyorlardı. Bu kabileden birçok hadis bilgini yetişti. (M)

KİNAYE i. (ar. *kināye*). Düşünüleni dolaylı olarak anlatan söz. ‖ Üstü kapalı ve sitemli söz: *Görünüşe, acı kinayelere bakılırsa bu hadisede kabahatli duruma düşen kendisi oluyordu* (S.F. Abasıyanık). ‖ *Kinaye ile* (*kinaye suretiyle* veya *kinaye yoluyle*) *söylemek,* maksadı dolayısıyle söylemek. ‖ *Kinaye olmak,* bir şeyi dolayısıyle anlatmağa vesile olmak: *Kul tabiri, Resûl-i Ekrem'in zatından kinaye olup bu vechile âlem-i ukbaya irtihal edeceğini iş'ar eyledi* (Cevdet Paşa).

— Ed. *Esk.* Bir sözün gerçek, mecaz anlamıyle kullanılması. ‖ *Kinayei baîde* (veya *hafiye*), uzak veya gizli mecaz. ‖ *Kinayei hafife,* kinayemsi söz, şiir. ‖ *Kinayei karîbe* (veya *vazıha*), başka bir anlama gelmesi ihtimali olmayan apaçık kinaye.

— Gram. *Esk.* Edat.

◆ **Kinayat** çoğl. i. *Esk.* Kinayeler.

◆ **Kinayeli** sıf. İçinde kinaye bulunan (söz): *Özdemir birdenbire kinayeli, iğneli tarafını bırakıvermiş [...] kaygusuz, neş'eli, içi dışı bir halini alıvermişti* (S.F. Abasıyanık). [M]

KİNAZ i. (yun. *kinesis,* hareket'ten fr. *kinase*). Biyokim. Başka bir enzimi etkin kılma özelliği olan enzim: *Pankreas özsuyu tripsini, onikiparmak bağırsağı özsuyu ensülini etkiler.* (*Eşanl.* KOENZİM.) [L]

KİNCARDİNESHİRE, Büyük Britanya'da idare bölümü, İskoçya'nın kuzeydoğusunda, Kuzey denizi kıyısında; 48 800 nüf. İdare merkezi, *Stonehaven.* (L)

KİNCK (Hans), norveçli yazar (Oksfjord, Finnmark 1865 - Oslo 1926). Natüralist görünüşlü romanlarında (*Huldren* [1892], *Ungt Folk* [Gençler, 1893]) ruhun bilinçaltı ihtiyaçlarını ortaya koydu. *Fra Hav Til Hei* «Denizden Fundalıklara» (1897) adlı hikâyeler derlemesinde Norveç ile ilgili bir ruhbilim ve tabiat incelemesi geliştirdi. *Praesten* (Rahip) [1905] ve *Herman Ek* (1896-1898) adlı romanlarında, *Sneskavlen Brast* (Çığ Düştü) [1918-1919] adlı üçlemesinde köylü - şehirli, ırk - birey karşıtlıklarını işledi. 1899'da *Traekfugl* «Göçmen Kuşlar» adlı bir hikâye kitabı yayımladı. İtalyan rönesansıyle ilgili incelemelerinde ırk kavramının önemini belirtti. (L)

KİN - COU, ing. **Chinchow,** Kuzeydoğu Çin'de (Liaoning) şehir, Liaodung körfezi yakınında; 352 200 nüf. Demiryolu ve sanayi merkezi. (L)

KİNDAR sıf. (fars. *kīn* ve *dār*, tutan'dan *kīn-dār*). Kin tutan, kinci, öç almayı düşünen: *Yüzü kindar bir mana ile buruşuk, kapıdan içeriye haykıran kadına* [...] *fısıldadı* (S.F. Abasıyanık).

◆ **Kindaran** çoğl. i. *Esk.* Kinciler, kin tutanlar.

◆ **Kindarane** zf. *Esk.* Kin tutana yakışır şekilde, kinci olarak. (M)

KİNDE veya **KİNDETÜLMÜLÜK,** Güney Arabistan'da kabile. Hicretin ilk yıllarında Hadramut'un batısında yaşıyorlardı. *Kinde* adına, ilk olarak IV. yy.da rastlanır. Kindeler uzun süre Müslümanlığa karşı çıktılar. İçlerinden El-Asas bir ara İslâmlığı kabul ettiyse de sonra yeniden din değiştirdi. Halife Ebubekir tarafından tutuklandı; bir süre sonra affedildi. Çocukları, Emevîler devrinde bazı önemli görevlerde bulundular. El-Mukanna ile kadı Şureyh, Kindelerden çıkan yalancı peygamberlerdir. (M)

KİNDEREN (Antonius Johannes DER), hollandalı ressam ve gravürcü ('S Hertogenbosch 1859 - Amsterdam 1925). Amsterdam rahibeler manastırının kilisesiyle 'S Hertogenbosch belediye binasının ve Utrecht üniversite binalarının dekorasyonunu yaptı. (L)

KİNDERMANN (Erasmus), alman bestecisi (Nürnberg 1616-ay.y. 1655) 1635'te Venedik'te 1640'tan sonra da Nürnberg'de org çaldı. Özellikle *Harmonia Organica in Tabulaturam Germanicam Composita* (1645) adlı eseriyle tanınır. Öbür eserleri arasında 1 ve 2 sesli *lied* derlemesi olan *Optianischer Orpheus* (1642), *Deliciae Studiosorum*, senfoniler, türküler, nefesli çalgılar için 3 ve 5 sesli sonatlar, *Herrn Dilherrns Evangelische Schlussreimen* (Dilherrns'in İncil'den Alınma Nakaratları) [1649-1652] adlı kitabında topladığı 170 kadar 3 sesli koro bestesi ve 1653'te bunlara eklediği *Canzoni, Sonatae una, Diabus, Tribus et Auatuor Violis* (Şarkılar ve 1, 2, 3, 4 Viyola Sonatları) sayılabilir. (L)

Kinder-und Hausmärchen (*Çocuk ve Ocakbaşı Masalları*), Grimm kardeşler'in eseri (1812-1814). Alman halk geleneğinden alınan bu masallar eski efsanelerin yapmacıksız üslûbuyle yazılmıştır. Bu masallar Almanlara, o zamana kadar pek bilmedikleri folklorlarını tanımak imkânını verdi. Eser eşsiz bir ilgi uyandırdı. Derlemenin içindeki iki yüz hikâyeden en ünlüleri, *Pamuk Prenses* (Schneewittchen), *Hensel ile Gretel* (Hänsel und Gretel), *Bremen Mızıkacıları* (Die Bremer Stadt Musikanten) ve *Rumpelstilzchen*'dir. (L)

KİNDÎ (Abdülmesih bin İshak, EL—), arap yazarı. Hayatı hakkında bilgi yoktur. *Risale ilâ Abdullah bin İsmail-il-Hâşimî* (Abdullah bin İsmail-il-Haşimî Hakkında Risale) adlı methiyesinde (819), halife Memun önünde, İslâmlık ile Hıristiyanlığın değeri üzerine yapılan bir tartışmayı anlatır ve kelâm ilmine ait bilgiler verir; bu günkü *Kur'an* metninin derece derece tamamlanmasına ait tenkitli tarihin ilk örneğidir. (M)

KİNDÎ (Ebu Ömer Muhammed bin Yusuf, EL—). Bk. EL-KİNDÎ (Ebu Ömer Muhammed bin Yusuf).

KİNDÎ (Ebu Yusuf Yakub bin İshak, EL—). Bk. EL-KİNDÎ (Ebu Yusuf Yakub bin İshak).

KİNDİA, Gine'de komün, bölge idare merkezi, Konakri-Nijer demiryolu hattı üzerinde, muz işletmeleri bölgesinde; 18 000 nüf. Ticaret merkezi. Sabun fabrikası. Yakınında, 1925'te kurulan Pastör enstitüsü («Pastoria» denir) ve Narenciye enstitüsünün deneme istasyonu. Boksit işletmeleri. (L)

KİNDU-PORT-EMPAİN, Kongo'da şehir, Manieba ilinin merkezi, Lualaba ırmağı (Kongo) kıyısında; 8 900 nüf. Kalima'ya giden bir demiryolunun ve Kongo ırmağının ulaşıma elverişli bir parçasının başlangıç noktası. (L)

KİNDYE. Esk. coğ. Anadolu'da Karia bölgesinde şehir; M.Ö. V. yy.da Attike-Delos Deniz birliğine iki talent vergi verirdi. Daha sonraları da Bargylia'nın siyasî bünyesi içine girdi. Bargylia'nın baştanrıçası Kindyas'ın (Artemis) tapınağı bu şehrin yakınlarında; bugünkü Kemikler köyünün altında, küçük bir tepe üzerindedir. Eskiden Artemis'e ait kült tasvirinin kar ve yağmur altında durmasına rağmen ıslanmadığına inanılırdı. Bizans çağında bu tapınak kiliseye çevrildi. Kindye'nin kalesi (*Efren kalesi*) bir dış ve ortasında kare planlı bir iç kaleden meydana gelir. (M)

KİNE i. (fars. *kīn*'den *kīne*). *Esk.* Gönülde gizlenen düşmanlık, kin. || *Kīne-cû* (veya *kīne-hâh*), intikam almak isteyen. || *Kīne-dâr*, kinci, kin tutan. || *Kīne-gâh* (veya *kīne-geh*), vuruşma yeri. || *Kīne-keş*, intikâm alan. || *Kīne-meşhûn* (veya *meşhun-i kīne*), kin ile dolu. || *Kīn-ver*, kin duyan, kinci. (M)

KİNEAS, Pyrrhos'un teselyalı bakanı (öl. M.Ö. 277). Ünlü bir diplomat ve hatipti. Pyrrhos'a büyük hizmetlerde bulundu. Çağdaşları onu hitabette Demosthenes ile bir tutarlardı. Herakleia savaşından sonra Roma'ya gönderildi. Senatoya, İtalya'daki Yunanlılara hürriyet tanınması şartıyle barış teklif etti. Görevinde başarılı olamadı ama roma halkına kendini sevdirmeyi bildi. Bilge bir kişi olan Kineas, Pyrrhos'un iddialı tasarılarını her zaman desteklemezdi; hattâ onu İtalya seferinden vaz geçirmeğe bile çalıştı. (L)

KİNELİZ i. (fr. *cinélyse*'den). Kanbil. Damıtık su ile alyuvarların hemoliz hızını ölçme. (L)

KİNEMATİK i. (fr. *cinématique*'ten). Mekan. Hareketleri, sebeplerini bir yana bırakarak zamana göre inceleyen mekanik dalı.

— ANSİKL. Bu bilim dalını ilk defa kesin olarak tanımlayan ve ona bu adı veren Ampère'dir. Ampère'e göre «*kinematik* değişik tür hareketler üstüne, kendilerini doğuran kuvvetlerden bağımsız olarak söylenebilecek her şeyi kapsamalıdır. Değişik hareketlerde, aşılan alana, bu alanı geçmek için gerekli zamana ve bu alanla bu zaman arasında bulunabilecek çeşitli bağıntılara göre hızın bulunmasına bağlı tüm tasarımları incelemek zorundadır. Nihayet, bir hareketi bir başka harekete dönüştürmek için kullanılacak çeşitli âletleri ele almalıdır». Bu tanımdan *saf kinematik* ve *mekanizma* teorisinin alt dalları çıkar.

Kinematikte hareketler bir karşılaştırma sistemine göre verilir: bu, tek bir noktanın, sert bir cismin veya bir başka karşılaştırma sisteminin hareketi olabilir. Diğer bilim dallarında olduğu gibi, teorik kinematik ile uygulamalı kinematiği ayırmak gerekir. Teorik kinematik aksiyomlara dayanarak kurulabilen matematiksel bir bilim dalıdır. 1905 Yılına kadar yalnız «klasi» denen kinematik biliniyordu. 1905'te Einstein (ilk habercileri Poincaré ve Lorentz ile) klasik kinematiği, «bağılcı» kinematiğin ancak sınırlı bir hali olarak tanımladı. Klasik kinematikte bütün hızlar teorik olarak kabul edilebilir; bağlı kinematiğe göre kabul edilebilir hız, en çok *c* hızına, yani ışığın yayılma hızına (300 000 km/saat) eşit olabilir. Bir hareket karşılaştırıldığı sisteme bağlıdır; «mutlak dengeli bir karşılaştırma sistemi içinde hareket mutlaktır» denir. Bağılcı kinematik ancak bağıl hareketlerle ilgilenir. Tek biçimli öteleme ile karşılıklı ve bağıl karşılaştırma sistemleri, «kısıtlı» kinematiği doğuran bir bütün meydana getirir. (Bk. BAĞILLIK.) Kinematiğin ana meselesi, özellikle bağıl hızlarla ilgili karşılaştırma sistemlerinin değişimidir.

Dönüşüm formülleri klasik ve bağıl kinematikte aynı değildir. Klasik kinematikte hızların toplanması kuralı şöyledir: bir *r* karşılaştırma sisteminden bir *r'* sistemine geçilirse, *r''*deki bütün hareketli noktaların bağıl hızına, bu noktanın *r''*de hareketsiz olmak şartıyle, *r''*de alacağı hız eklenir. Hızların toplamı kuralı bağıl kinematikte aynı değildir. Özellikle bir karşılaştırma sisteminde *c* hızıyle hareket eden bir nokta bütün öbür karşılaştırma sistemlerinde de aynı hızı korur. Uygulamada bu iki kinematiğin farkı *c*'ye oranla küçük hızlar için önemli değildir. Işık hızıyle karşılaştırılabilen hızlar için yalnız bağıl kinematik elverişlidir. Mekanizma teorileri ise bugün sibernetiğin kapsamına girer. Öte yandan hareket incelenmesinde, *zaman* bakımından soyutlama yapılırsa, saf geometri ile kinematik arasında bir yer değiştirme bilimi doğar ve buna *kinematik geometri* denir. (L)

KİNEMATİZASYON i. (fr. *cinématisation*). Takma el, kol ve bacağa hareket kazandırmak amacıyle, ameliyat edilen bölgedeki kasların kullanılmasını öngören ampütasyon. [L]

KİNES (İ)—, yunanca hareket anlamına gelen *kinesis*'ten alınan ve bazı kelimelerin bileşimine giren unsur. (L)

KİNESİAS, atinalı şair (M.Ö. V. yy. sonları). Dithyrambos'lar yazdı. Devrinin komedi yazarları, özellikle Aristophanes onu sık sık alaya alırlardı. (L)

KİNESKOP i. (fr. *kinescope*) [tes. edil. ad]. Televizyon. Televizyon alıcılarında görüntülerin meydana gelmesini sağlayan katot ışınlı tüp: *Bir radyo alıcısında hoparlörün gördüğü görevi, televizyon alıcısından kineskop yapar.* || Televizyon programlarını filim üzerine kaydetmek için kullanılan metot. || Bu metodu uygulayan cihaz.

— ANSİKL. *Kineskop*'ta kamera, sahnenin değil, sahneyi gösteren bir televizyon alıcısının ekranı önüne yerleştirilir; böylece birçok televizyon kamerası kullanılabilir ve görüntüler seçilebilir; bu durum, dolaysız resim çeken sinema kameralarına oranla bir üstünlük taşır. Bu metotla elde edilen görüntülerin niteliği, televizyonun dolaysız verdiği görüntülerden daha düşüktür. (L)

KİNESTEZİ i. (fr. *kinesthésie*). Fizyol. Kinestezik duyumların, yani kas duyumlarının tümü. (L)

KİNESTEZİK sıf. (fr. *kinesthésique*). Fizyol. Vücutteki çeşitli kısımların hareketlerine ilişkin. || *Kinestezik duyumlar*, vücuttaki çeşitli kısımların birbirine bağlı olarak hareket edişini ve vücudunun bütün hareketlerini bilinçli olarak algılamayı sağlayan duyumların tümü. (L)

KİNESTEZİYOMETRE i. (fr. *kinesthésiomètre*'den). Fizyol. En hafif ağırlık duyumunu veya bunda meydana gelen azalma ve çoğalmayı ölçmek için Grasset'in bulduğu âlet. (L)

KİNETİK sıf. (yun. *kinetos*, hareketli'den fr. *cinétique*). Temeli veya ilkesi hareket olan: *Bir kütlenin kinetik enerjisi hareketten edindiği enerjidir.*

— G. santl. *Kinetik sanat*, bir estetik heyecan yaratmak amacıyle, biçimleri, sun'î ışığın göz aldatmacaları ve parıltılarıyle karıştırarak hareketlendiren yarı otomatik eserlere 1957'den beri verilen ad. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. G. santl. Işıklı reklamlarla donatılmış kavşakları, yoğun trafikli taşıyıcı araçlar, ışıl ışıl yanan reklâm kuleleriyle, modern şehirlerin gece görünüşü, bu çağımıza özgü sanat eğiliminin öncülerini ilhamlandırmış olsa gerekir. New York, Londra, Stockholm'den sonra 1967'de Paris Modern Sanatlar müzesinde «Kinetik Sanat» sergileri açıldı. Bu eğilimi uygulayan sanatçılar arasında Nicolas Schöffer, Victor Vasarely ve 1966'da Venedik Biennale'sinde büyük ödülü kazanan Le Parc'ı saymak gerekir. (L)

KİNETİK i. (fr. *cinétique*). Fels. *Saf kinetik*, Hirn'in ortaya koyduğu evren teo-

Hans KİNCK
Werenskiold'un eseri
Sainte-Geneviève kitaplığı

Foto. X (LAROUSSE)

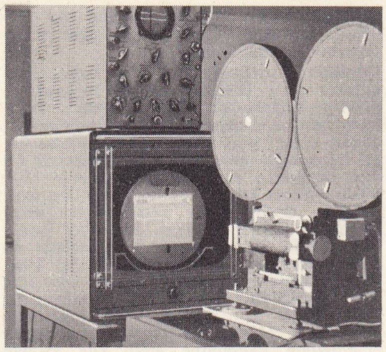

kineskop

risi. (Bu teoriye göre, fizikten biyoloji ve psikolojiye kadar bütün mümkün olaylar harekete bağlanır.) Bk. ANSİKL.

— Fiz. Olayları, yalnız maddesel parçacıkların gözlenen veya düşünülen hareketleriyle açıklayan teori. Bk. ANSİKL.

— Kim. Kimyasal tepkime hızlarının incelenmesi. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Fels. Kinetikçiler, tabiî olaylar hakkındaki açıklamalarında, dinamizmi savunanlara karşı çıkarlar. Dinamizmi savunanlara göre, maddî bir cismin hareketleri, kuvvetlerin ürünüdür. Kuvvetlerin ise kendilerine özgü bir varlıkları vardır ve bu varlık maddeden bağımsız değilse de, en azından, farklıdır. Kinetikçiler ise, hareket halinde bulunan maddî parçacıkların ve bunlara bağlı olan enerjinin, temel varlıklar olduğunu ve kuvvetleri, enerjinin aktarılması ve mübadelesinin belirişleri olarak görmek gerektiğini ileri sürerler.

— Fiz. Gazların *kinetik* teorisi ilk olarak Daniel Bernouilli tarafından açıklanmış, Clausius, Maxwell ve Boltzman tarafından geliştirilmiştir. Bu teori, gazların oldukça hızlı ve düzensiz (ihtimaller teorisi gereğince) şekilde hareket eden moleküllerden meydana geldiğini kabul eder; gene teoriye göre, bu moleküller birbirleriyle ve içinde bulundukları kabın çeperleriyle durmadan çarpışır. Hızları saniyede birkaç yüz metre kadardır; normal sıcaklık ve basınç şartları altında, her molekülün bir saniyedeki çapışma sayısı ortalama olarak bir milyara varmaktadır. Bu teori, çeperler üzerine yapılan basıncı moleküllerin çarpmasına bağlar, sıcaklığı da ortalama bir kinetik enerji olarak tanımlar. Ayrıca, ihtimali de göz önünde tutarak entropinin açıklanmasını sağlar. Anlaşılması imkânsız olan birçok olayı da açıklamıştır; özellikle Brown hareketleri bunlardan biridir.

— Kim. Bazı tepkimeler anî olarak, bazıları da az veya çok uzun bir sürede meydana gelir: *kimyasal kinetiğin* konusu bu tepkimelerin hızını belirlemek ve incelemektir.

Gazlar arasında veya aynı çözücüde çözünmüş maddeler arasında, yani homogen ortamda meydana gelen belirli bir tepkimenin hızı değişik etkenlere bağlıdır.

Derişmelerin etkisi. Tepkime, meselâ moleküller arasındaki çarpışma sonucu meydana gelir; bu tepkimenin hızı, bir saniyelik bir süre içindeki çarpışma sayısıyle orantılı olmalıdır. Basit $A + B \rightarrow C + D$ tepkimesindeki çarpışma sayısı, A ve B cisimlerinin C_A ve C_B derişmeleriyle ayrı ayrı orantılıdır. Aynı zamanda çarpımlarıyle de orantılıdır; demek ki tepkime hızı $v = kC_A C_B$. olur. Bu, «iki moleküllü» durumun sonuçlarını genelleştirince

$$\alpha A + \beta B + \ldots \rightarrow S$$

tepkimesi için, tepkime hızı $v = k\, C_A^{\alpha}\, C_B^{\beta}$ olacaktır.

Gerçekte deney bu sonucu doğrulamaz ve eğer hız $v = k\, C_A^{m}\, C_B^{n}$

şeklinde olursa, *m*, *n*, ... α, β'dan farklı olur; aynı şekilde, ***tepkime basamağı***, denilen $m + n + \ldots$toplamı, molekül sayısı denilen $\alpha + \beta + \ldots$ toplamından farklıdır ve genellikle daha küçüktür. Yazılması güç olan bir kimyasal tepkime, genellikle belli sayıdaki daha basit tepkimenin toplam sonucudur; bu basit tepkimeler ender olarak ikiden fazla molekül arasında meydana gelen, kararsız, kısa süreli ara maddeleri oluşturur. Bunlar arasında, en yavaş meydana gelen tepkimenin hızı bütün dönüşümlerin hızını tayin eder. Kimyacıların amacı, bu tepkimelerin nasıl meydana geldiğini incelemektir.

Sıcaklığın etkisi. Genel kural olarak, sıcaklığın artması bir tepkimenin hızını artırır (NO'nun NO_2 halinde oksitlenmesi hariç); birçok tepkimede, normal sıcaklık dolaylarında, 10°C'lık bir artış tepkimenin hızını iki kat arttırır. Bununla beraber, tepkime hızının sıcaklığa bağlı olduğunu en iyi ifade eden kanun Arrhenius kanunudur:

$$v = A \text{ üslü}^{\,-E/RT}$$

Katalizörlerin etkisi. Bk. KATALİZÖR.

Işınımların etkisi. Işınımların taşıdığı enerji bir atom tarafından soğurulduğu zaman, atom tepkimeye girmek için daha elverişli bir etkinliğe ulaşır, normal sıcaklıkta kuvvetli bir ışık, klor ile hidrojenin birleşmesini patlayıcı olacak kadar hızlandırır; bu zincirleme bir tepkimedir. (L)

KİNETİN veya **SİNETİN** (fr. *kinétine* veya *cinétine*). Oksin gibi etki gösteren bitkisel hormon. (L)

KİNETİST i. (fr. *cinétiste*). Fiz. Kinetik teorilerinin taraftarı. (L)

KİNETİZM i. (fr. *cinétisme*). Fiz. Bütün fiziksel olayların kaynağını harekete bağlayan sistem. (L)

KİNETOGENEZ i. (fr. *cinétogenèse*). Biyol. Devamlı bir çalışmanın etkisiyle organların gelişmesi.

— ANSİKL. Lamarck, ilk defa olarak büyüme süresini doldurmamış bir hayvanda, bir organı sık sık kullanmanın onu geliştirip kuvvetlendirdiğini gösterdi. Buna karşılık bir organın sürekli bir şekilde kullanılmayışı da onu zayıflatır, küçültür ve hattâ yok olmasına yolaçabilir. (L)

KİNEZ i. (yun. *kinesis*, hareket'ten fr. *cinèse*). Biyol. *Eşanl.* HÜCRE BÖLÜNMESİ.

— Hayvan psikol. Hayvanda görülen ve belli bir yön taşımayan yer değiştirme tepkisi; bu tepkide, yer değiştirmenin hızı, uyarımın şiddetine bağlıdır; ayrıca, bedenin ekseninin, uyartıya ilişkili olarak belli bir doğrultu alması söz konusu değildir. (İki çeşit kinez'i birbirinden ayırt etmek gerekir: *klinokinez* ve *ortokinez*.) [L]

KİNEZİALJİ i. (yun. *kinesis*, hareket ve *algos*, ağrı'dan fr. *cinésialgie*). Büyük ve kalın bir kasın derinliğinde bulunan kas tellerinin kopmasından ileri gelen ağrı. (Gubler bu terimi kramp anlamında kullanır.) [L]

KİNEZİMETRE i. (fr. *kinésimetre*'den). Deneysel psikol. Bir hareketin genişliğinin algılanmasını incelemek amacıyle Michotte tarafından hazırlanan cihaz. Cihazda santimetreye göre düzenlenmiş bir cetvel, bir kayan düğme ve iki de dayanak vardır. Bu dayanakların biri başlangıç noktasıdır; ikincisi ise, deneyi yapan tarafından hareket ettirilebilir. Gözleri bağlı olan denek, kayan düğmeyi elleriyle tutar ve iki dayanak arasında gezdirir. Daha sonra, aynı düğmeyi, başlangıç noktasına getirir. O zaman, denekten, kayan düğmeye, aynı genişlikte bir hareketi yeniden yaptırması istenir; ama bu arada, hareket ettirilebilen dayanak yerinden kaldırılmıştır. Bu cihaz, gözü kapalı olan deneğin yaptığı hareketin genişliğini, kolunu hareket ettirirken uyguladığı kuvveti hesaba katarak öznel bir şekilde değerlendirdiğini ispat etmiştir. (L)

KİNEZİMETRİ i. (fr. *kinésimétrie*). Mekan. Hareketi ölçme sanatı veya şekli. (L)

KİNEZİTERAPİ i. (fr. *kinésithérapie* veya *Cinésithérapie*'den). Gövde veya kol ve bacaklardaki çeşitli kısımlara zorla yaptırılan hareketlerle destek ve hareket aygıtlarındaki (kemikler, bağlar, eklemler, kaslar, sinirler) bazı hastalıkları tedavi etme.

— ANSİKL. *Kineziterapi*, genellikle bu tedaviyi bilen bir masajcının yardımıyle uygulanır. Hareketin sağlanışına göre kineziterapi, aktif veya pasif olabilir. Pasif olduğu zaman hareketleri hastaya hekim yaptırır. Çünkü hasta kaslarını kendisi kasamaz. Sinirlerden gelen felçlerde, eklem ankilozlarında ve genellikle bütün yeniden eğitme tedavilerinde uygulanabilecek tek metot kineziterapidir. Aktif kineziterapide hastanın bir çaba harcaması gerekir. Yani hasta hekimin gözetimi altında, kendisinden istenilen hareketleri yapmayı dener. Ardından da hareketleri kendisi yapmağa çalışır. Hekim ona ancak, vereceği bilgiler, söyleyeceği sözlerle yardımcı olur. Kineziterapi, travmalardan ileri gelen eklem oynamazlıklarının, kas atrofilerinin, felçlerin tedavisinde önemli bir yer tutar. Mekanoterapiye olan üstünlüğü, hekimin dozu istediği gibi ayarlayabilmesi ve hastada görülen iyilikleri daha rahatlıkla takip edebilmesidir. Kineziterapi sonradan mekanoterapi ile tamamlanabilir. Kineziterapinin, iyileştirici ve önleyici etkileri sayesinde çağdaş tedavide önemli yeri oldu. Değeri ancak son birkaç yıl içinde anlaşıldı. Gün geçtikçe uygulama alanı genişledi. Bu konuda ortopediyi, travmaları, romatizmaları; solunum, kas, dolaşım, mide-bağırsak, sinir sistemi hastalıklarını; psikiyatriyi ve ağrısız doğumların gördüğü gitgide artan rağbet dolayısıyle ebe hekimliğini de anmadan geçmemek gerekir. Klasik tedavi metotlarının (Ling, Hebert) yerini bugün daha mükemmelleri aldı (kinebalneoterapi, gevşeme ve dinlenme teknikleri, puliterapi, işle tedavi). Bu metotlar sayesinde kineziterapi, hastaya verilen herhangi bir ilâç kadar değer kazandı. (L)

KİNEZİYOLOJİ bls. i. (yun. *kinesis*, hareket'ten fr. *cinésiologie*). Hareketlerden insanların ihtiyaçları için yararlanma yollarının incelenmesi.

— ANSİKL. İlk olarak 1857 yılında, Dally'nin, ***Cinésiologie ou Science du Mouvement*** (Kineziyoloji veya Hareket Bilimi) adlı eserinde ortaya attığı *kineziyoloji* sözü, daha sonraları pek az kullanıldı. Son yıllarda hareketlerin incelenmesi, özellikle kineziterapideki uygulanması bakımından büyük bir gelişme gösterdiği için, kineziyolojiye karşı büyük ilgi duyulmağa ve bu söz yeniden kullanılmağa başlandı.

Gerçekten de, hareketlerin, fizyolojik etkileri konusunda ortaya konan önemli bulgular, bunların birçok hastalığın tedavisinde kullanılmasına yolaçmıştı.

Aktif kineziterapi, daha XIX. yy. da, Ling tarafından tavsiye edilmişti. Ama bu yoldaki tedavi uygulamaları, dünya savaşları sonunda, çok sayıda kimsenin yaralanması dolayısıyle gittikçe daha geniş bir alan kazandı. Son on ilâ yirmi yıl içinde, ansefalopatiler, iş kazaları ve tarafik kazaları yüzünden sayıları gittikçe artan sakat kimselerin tedavisinde de bu teknikler kullanıldı. Kineziyoloji, tıbbın, biyoloji ve nörolojideki ilerlemelerinin yanı sıra, belirli ve kesin tekniklerin uygulanmasına dayanır, egzersiz yoluyle gerçek bir «tedavi» haline gelebilir ve maruz kaldıkları hastalık ile arızanın derecesi ne olursa olsun, hasta ve yaralıların hayata yeniden intibak ettirilmeleri konusunda önemli katkıda bulundu. (L)

KİNG i. Çinlilerin eski çin edebiyatında «kilise yasakları» kitaplarına veya «klasik» kitaplara verdikleri ad. Bk. ÇİN. *Edebiyat bölümü.* (L)

KİNG i. Yaklaşık olarak 6,132 hektar değerindeki eski çin yüzey ölçüsü. (ÇİNG de denir.) Bk. ÖLÇÜLER. (L)

KİNG (Cecil Harmsworth), ingiliz yayımcısı (Londra 1901). 1929'da satın aldığı ***Daily Miror***'ın trajını 750 000'den 4 500 000'e çıkardı. 5 400 000 Tirajlı ***Sunday Pictorial***'in denetimini üstüne aldı. 1951'de Odhams grubunun başına geçti. Bu grup, 1 300 000 tirajlı ***Daily Herald*** (1964'te ***The Sun*** adını aldı) ve 5 500 000 tirajlı ***The Pople*** pazar gazetesiyle, 6 buçuk milyon kadar okuyucusu olan ***Woman, Woman's Own*** ve ***Woman's Realm*** adlı dergileri yayımlıyordu. King halen, 1951'de kurulan İnternational Publishing corporation'ın başkanıdır ve kâğıt hamuru sanayiinde büyük hissesi vardır. (L)

KİNG (Ernest Joseph) amerikan amirali (Lorrain, Ohio 1878 - Portsmouth, New Hampshire 1956). İspanya - Amerika savaşında deniz subayı olarak hizmet gördükten sonra Birinci Dünya savaşında At-

Foto. LAROUSSE

lantik filosu kurmay yardımcısı oldu. 1930'da albaylığa yükseldi, uçak gemilerinin uzmanı oldu ve 1938'de bir uçak gemisi filosuna kumanda etti. İkinci Dünya savaşının başlarında Atlantik filosunun kumandanıydı. Japonların Pearl Harbor'a yaptıkları saldırıdan biraz sonra Roosevelt kendisini bütün Amerikan Deniz kuvvetlerinin başkumandanlığına getirdi. 1942'de Deniz kuvvetleri genelkurmay başkanı oldu. Harekât planlarının hazırlanması kadar, deniz savaş araçlarının yapımından da sorumlu olan King, bu görevlerini 1945'e kadar sürdürdü ve A. B. D.'nin sürdürdüğü savaşın sevk ve idaresinde önemli rol oynadı. (L)

KİNG (Louis Vessot), kanadalı fizikçi (Toronto 1886). Öğrenimini Mc Gill üniversitesinde ve Cambridge'te yaptı. 1912'de Mc Gill'de Fizik kürsüsünde öğretim üyesi yardımcısı, 1915'te öğretim üyesi, 1920'de fizik profesörü oldu. 1915 - 1920 Arasında İngiliz Buluşlar Yönetim meclisinin Elektrik ve Denizaltı komisyonunda denizaltı akustiği konusunda çalıştı. 1919'da kızgın telli anemometreyi icat etti, buluşuyle Franklin enstitüsünün Howard N. Potts altın madalyasını kazandı. 1943'te bilime yaptığı önemli katkılardan dolayı Kanada Kraliyet derneğinin Flavelle madalyasını aldı. 1913'ten beri zaman bulduçka sis alarmları, denizde sesin ölçülmesi, hava hızının kızgın telli anemometreyle ölçülmesi konularında da çalıştı. Ayrıca gökten gelen ışığın şiddeti ve dağılımı üstüne incelemeler yaptı. *On the Numerical Calculations of Elliptic Functions and Integrals* (Eliptik Denklemler ve İntegrallerin Nümerik Hesapları) adlı eseri önemlidir. (M)

KİNG (Martin Luther), amerikalı zenci rahip (Atlanta, Georgia 1929-Memphis, Tenessee 1968). Bir baptist rahibin oğluydu. Boston üniversitesinde ilâhiyat doktorası yaptı, sonra Montgomery'de (Alabama) rahip olarak çalışmağa başladı. 1955'te Montgomery'de beyazların bir zenci kadına otobüste hakaret etmeleri üzerine 381 gün süren bir «otobüs boykotu» düzenledi. Bu boykot geniş yankılar uyandırdı. Sonunda, yüksek mahkeme, kamuya ait taşıt araçlarında ırk ayırımına son verdi. Bu olaydan sonra Martin Luther zencilerin medenî hakları için girişilen savaşta öncülük etti. *Southern Christian leadership* adlı bir teşkilât kurarak medenî haklarin gerçekleştirilmesi amacıyle barışçı protesto gösterileri düzenledi. 1964'te Nobel Barış ödülünü aldı. 1968'de Memphis'te (Tennessee) düzenlenen bir açıkhava toplantısında öldürüldü. (L)

KİNG (William), anglikan ilâhiyatçısı (Antrim 1650-Dublin 1729). Derry piskoposu (1691) ve Dublin başpiskoposu (1702) oldu. *De Origine Mali* (Kötülüğün Başlangıcı Üstüne) [1702] adlı eseriyle tanınır. (L)

KİNG (William Lyon MACKENZİE). Bk. MACKENZİE KİNG.

KİNG (William Parker), İngiliz denizcisi ve hidrografyacısı (Norfolk 1793 - Sydney 1856). Nuyts arazisinden kuzeydoğu burnuna kadar bütün Avustralya kıyılarının, daha sonra Rio da la Plata ile Terra del Fuoco arasındaki Amerika kıyılarının haritasını çizdi. (L)

KİNGA Azize, Polonya kraliçesi (1224 - Stary-Sacz 1292). Macaristan kralı Bela IV'ün büyük kızı. On beş yaşında Polonya kralı İffetli Boleslaw ile evlendi (1239), fakat onunla kardeş gibi yaşadı. Kral ölünce, Stary - Sacz'ta kendi kurduğu manastıra çekildi. (L)

KİNGAN. Bk. HSİNG-AN.

KİNG - CHARLES i. (ing. k.). İngiliz epanyölleri grubundan küçük süs köpeği. (Van Dyck'in yağlıboya tablolarında görülen ve kral Charles I, Charles II ve James II'nin çok sevdiği king-charles, başı ve bacakları al benekli veya beneksiz, parlak siyah renkli bir köpektir. [L]

KİNG-Dİ, Batı hanları sülâlesinden çin imparatoru (M.Ö. 156-141). Vasalı olan kralların ayaklanmasını önlemeğe çalıştı, bu krallar imtiyazlı prenslerin bağımsızlıklarını kısıtlamak istiyorlardı. King-Di, ayrıca, hun akınlarına karşı koydu. (M)

KİNG-Dİ, Cing Di de denir, çin imparatoru (1450 - 1456), Ming sülâlesinden imparator; Ying-Dzung'un küçük kardeşi. Tatarlara esir düşen ağabeyinin yerine tahta çıktı. Bakanı Yüy-Cien'in yardımı ile Moğolları püskürttü ve kardeşi için gerekli fidyeyi ödedi. 1456'da hastalanınca yönetimi kardeşi Ying-Dzung'a bıraktı. (L)

KİNG Dİ-CİN, ing. **Kingtehchen,** Çin'de (Kiangsi) şehir, önemli kaolin yatakları bulunan bir bölgede (Gao-Ling tepesi), Poyang gölünün doğusunda; 92 000 nüf. Bölgedeki kaolin sayesinde daha Tang devrinde gelişen seramik imalâtı, Sunglar ve Yuenler zamanında da devam etti. 1369'da Ming sülâlesinden imparator Hungvu'nun bir imparatorluk fabrikası kurdurması, şehri önce Çin'in, XVIII. yy'da da bütün dünyanın seramik merkezi haline getirdi. 1916'da duran imalâtı, Çin Halk cumhuriyeti yeniden canlandırdı. (L)

KİNGENA i. Jura ve tebeşir tabakalarında rastlanılan kolsu ayaklı hayvan. (*Terebratulidae* familyasından.) [L]

KİNGİA i. Avustralya'da yetişen odun saplı, sert şerit yapraklı ot; çiçekleri dalların ucunda kömeç halinde bulunur. (Zambakgillerden.) [L]

KİNG İSLAND, Avustralya'da Tasmanya'ya bağlı köy, Bass boğazının batı girişinde; 1 700 nüf. Hayvancılık. Tungsten. (L)

KİNGLAKE (Alexander William), ingiliz tarihçisi (Taunton, Somersetshire 1809 - 1891). 1832'de Cambridge üniversitesini bitirdi, beş yıl sonra Lincoln's Inn barosuna kabul edildi. 1835'te Yakındoğu'ya bir yolculuk yaptı. Bu gezi sırasında müslümanların gelenek ve görenekleri üstüne edindiği bilgileri daha sonra *Eothen: or Traces of Travel Brought Home from the East* (Eothen: veya Doğu'dan Yurda Getirilen Yolculuk İzlenimleri) [1844] adlı eserinde topladı. Tabiata yakınlığı, şiiri, alaycılığı ile dikkati çeken bu bir ciltlik kitap önemli bir seyahatname olarak kabul edilir. Kinglake 1845'te Cezayir'e gitti. Orada general A. J. Leroy da Saint-Arnaud kumandasındaki bir fransız birliğine katıldı. 1854'te ingiliz ordusu ile Kırım'da bulundu ve Alma ırmağı savaşına tanık oldu. Kırım'daki ingiliz kuvvetleri başkumandanı lord Raglan'ın dul karısının isteği üzerine bu savaşı anlatan bir eser hazırlamağa başladı. *Invasion of the Crimea* (Kırım İstilâsı) [1863 - 1887] adlı eserini sekiz ciltte tamamladı. Hiç bir ayrıntının unutulmadığı bu büyük eserin bazı yerleri hikâye üslûbuyle yazılmış, bazı yerlerinde de titiz tasvirlere yer verilmiştir. Kinglake 1857 - 1868 arasında Avam kamarasında Bridgwater'ı temsil etti. (M)

KİNGO (Thomas), danimarkalı papaz ve şair (Slangerup 1634 - Odense 1703). Kırk üç yaşında piskopos oldu ve luther'ci Danimarka kilisesinin ilâhîler kitabını yazmakla görevlendirildi. İlâhileri, danimarka dinî şiirinin şaheserleri arasında yer alır. Din dışı şiirleri değersizdir. (L)

KİNG'S COUNTY, İrlanda'da eski bölge. Bugün, Offaly. (L)

KİNGSLEY (Charles), ingiliz yazarı (Holne, Dartmor yakınında, Devonshire 1819 - Evresley, Hampshire 1857). Bir protestan rahibinin oğlu; Kingsley öğrenimini King's college'ta (Londra) ve Cambridge'te yaptı. Sonra rahiplik mesleğine girerek kraliçe Victoria'nın papazı oldu (1859). Edebiyat alanındaki çalışmalarına daha o tarihte başlamıştı; 1848'de uzun bir manzum piyes yazdı: *The Saint's Tragedy* (Azizenin Trajedisi). Romantik, idealist, liberal fikirlere açık biri olan bu genç protestan rahibi şiir yazmakla yetinmeyerek, az sonra, Frederick Denison Maurice ve Ludlow ile birlikte Hıristiyan Sosyalistler topluluğunu (*Christian socialists*) kurdu. Takındığı «ilerici» tavır, Newman ile olan tartışmasının asıl sebebidir. 1860'tan 1869'a kadar Cambridge üniversitesi çağdaş tarih profesörü, Westminster'de başpiskopos yardımcısı olan Kingsley, çeşitli konularda çok sayıda eser verdi (bunlar 1884'te 28 cilt olarak basıldı). Bu eserlerde vaızlardan, sosyalist propaganda yazılarına, romana varıncaya kadar her şey vardır. İçlerinde *Yeast* (Maya) [1851] gibi tezli romanlara; *Hypatie* (1853). *Westward Ho!* (Batıya Doğru!) [1855] gibi tarihî romanlara rastlanır. Kingsley'in bundan başka çok tatlı çocuk hikâyeleri vardır: *The Heroes* (Kahramanlar) [1860]; *Water-Babies* (Su Bebekleri) [1863]. (L)

KİNGSLEY (Henry), ingiliz yazarı (Barnack, Northamptonshire 1831 - Cuckfield, Sussex 1876). Charles Kingsley'in kardeşi. Başlıca romanları: *Ravenshoe* (1861) ve *The Hillyars and the Burtons* (Hillyar'lar ve Burton'lar) [1865]. (L)

KİNG'S LYNN, Büyük Britanya'da (Norfolk) şehir, Wash körfezi kıyısında, Ouse ırmağı ağzında; 26 200 nüf. Gotik üslûbunda Saint Margaret kilisesi; eski evler. Balıkçılık limanı. Tersaneler. Kimyasal gübre. Besin sanayii. Anglosakson devrinden beri Ouse ırmağı kıyısında faal bir liman olan Lynn, Ortaçağda Baltık denizıyle ilişkilerin başlıca merkeziydi. Bu sayede iktisadî bakımdan büyük ölçüde gelişti. Norwich piskoposlarının mülküyken kral Henry VIII'e geçti ve kral tarafından adı King's Lynn olarak değiştirildi (1537). [L]

KİNGSTON, A.B.D.'de (New York) şehir, Hudson ırmağının sağ kıyısında, Hudson-Delaware kanalının başlangıcında; 29 300 nüf. Meyve yetiştiriciliği. Mantar tarlaları. Metalürji ve kimya sanayii. (L)

KİNGSTON, Kanada'da (Ontario) şehir, Saint-Laurent ırmağı kıyısında, Ontario gölünün ağzında (Quinté körfezi); 53 000 nüf. Kanada ordusuna subay yetiştiren askerî okul. Queen üniversitesi. İşlek liman ve sanayi merkezi: tersaneler; alüminyum tasfiyesi; lokomotif yapımı; dokuma sanayii (sunî iplik). Kingston 1841-1844 arası Kanada'nın başkentiydi. (L)

KİNGSTON, Jamaika'nın merkezi, adanın güney kıyısında; 367 000 nüf. Önemli ticaret merkezi. Mahfuz liman. Boksit ihracatı. Dokuma ve besin sanayii. Tütün işlenmesi. (L)

KİNGSTON (William Henry Giles), ingiliz romancısı (Londra 1814 - Willesden 1880). Çocuklar için, en ünlüsü *Peter the Whaler* (Balina Avcısı Peter) [1859] olan birçok denizcilik hikâyesi ve romanı yazdı. (L)

KİNGSTON-UPON-HULL veya **HULL,** Büyük Britanya'da (Yorkshire) şehir, Humber ırmağı halicinin kuzey kıyısında; 303 000 nüf. Edward I tarafından kurulan bu liman, XVIII. yy.a kadar, özellikle Birinci İngiliz devrimi sırasında askerî bakımından önemli rol oynadı, İkinci Dünya savaşından büyük zarar görmesine rağmen şehir XIV. yy.dan kalma ilgi çekici kilisesi (Holy Trinity Church) yıkılmamıştır. William Wilberforce'un yurdu olan şehirde, onun adını taşıyan bir müze (köleliğin kaldırılmasıyle ilgili hatıralar) vardır. Hull çok büyük bir balıkçılık limanı ve önemli bir sanayi merkezidir: kalay metalürjisi; besin sanayii (yağ, un fabrikaları, et ve balık konserveciliği); kimya sanayii; sepi yerleri. (L)

KİNGSTON - UPON - THAMES, Londra'nın güneybatı banliyösünde (Surrey idare merkezi) şehir, Thames'in sağ kıyısında, Hampton Court'un karşısında; 36 450 nüf. Plastik maddeler. (L)

KİNGSTOWN, Britanya'ya bağlı Saint - Vincent adasının merkezi, Küçük Antiller'de (Rüzgâraltı adaları), adanın güneybatı kıyısında; 4 800 nüf. (kenar mahallelerle 16 100). Ticaret merkezi. (L)

KİNGSTOWN. Bk. DUN LAOGHAİRE.

KİNGSWOOD, Büyük Britanya'da (Gloucestershire) şehir, Bristol'ün doğusunda; 25 400 nüf. Ayakkabı yapımı. Fırça fabrikaları. (L)

KİNGWİLLİAMSTOWN, Güney Afrika cumhuriyetinde şehir, East London'un kuzeybatısında; 12 500 nüf. Tarım pazarı. Dokuma sanayii (pamuk). Yağlı maddeler. 1847'de karakol olarak kurulan şehir 1865'e kadar İngiliz kafraryasının merkeziydi (L)

KİNHİDRON i. (fr. *quinhydrone*). Kim. Bir mol kinon ile bir mol hidrokinonun birleşmesinden meydana gelen sarı - yeşil

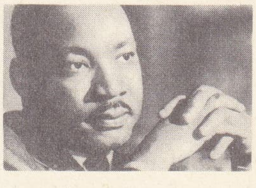

Martin Luther KING

king-charles
Lagarrigue'nün illüstrasyonu

Foto. Parimage, Heuillet (LAROUSSE)

renkte bileşik. (Kinhidronlu elektrot, redoks gerilimlerini ölçmekte kullanılır.) [L]

KİNİDİN i. (fr. *quinidine*). Eczc. Kınakınada bulunan alkaloitlerden biri. (Kinidin sülfat, kalp atışlarını düzenleyici olarak kullanılır.) [L]

KİNİK i. ve sıf. (yun. *kyon, kynos*, köpek > lat. *cynicus* > fr. *cynique*'ten). Ahl. Kiniklerin öğretilerine ait veya ilişkin olan. (L)

Kinikler, ar. **kelbiyyun**, Sokrates'in öğrencisi Antisthenes'in (M. Ö. 435 - 370) kurduğu felsefe okulu. Bazı tarihçilere göre, *kinikler* sözü, Atina'daki *Kynosarges* (Kynos Argos) tepesinin adından gelmektedir; Antisthenes bu semtteki gymnasion'da öğretim yapıyordu. Bazıları ise, genellikle kabul edilmiş fikirlere ve kurallara önem vermedikleri, başıboş yaşadıkları için, bu okula bağlı kimselere «kynikoi» (köpek gibi davrananlar, köpeksiler) adı verildiğini ileri sürerler. Kiniklere göre bilim yararsızdır, hattâ elde edilmesi bile imkânsızdır. Sağlık, zenginlik, şeref gibi şeyler, gerçek iyilikler değildir; bunları hor görmek gerekir. İnsan isteklerinden sıyrılarak kendini hür bir varlık haline getirmeğe çalışmalıdır. Erdem, en yüce iyi'dir ve örneğini, çabayı, zahmeti temsil eden Herakres'te bulur. Bellibaşlı kinikler arasında, Antisthenes'ten başka, Thebai'li Krates'i, Sinop'lu Diogenes'i, Korintos'lu Kseniades'i, Onesikritos'u ve Menippos'u saymak gerekir. (L)

KİNİN i. (isp. *quinquina quina*'dan fr. *quinine*). Eczc. Kınakınanın en önemli alkaloidi; 1820'de Pelletier ve Caventou tarafından tek olarak elde edildi. (Kinin, yüz yıldan daha uzun süre, sıtma hastalığının tek ilâcı olarak kullanıldı.)

— DEY. *Kinin gibi*, çok acı nesneler için kullanılır.

— ANSİKL. *Kinin*, kinoleinden türeyen bir alkaloittir. Suda çözünebilen tuzlar, özellikle sülfatlar, klorhidratlar ve bromhidratlar şeklinde kullanılır. Kininin başlıca kullanma alanı sıtmadır; fakat asalağın yalnız serbest ve eşeysiz şekline (şizont) etki eder; bu yüzden ancak ileri derecedeki krizlerde etkilidir ve sıtmadan korunmayı sağlamaz. Ayrıca, grip hastalıklarında ateş düşürücü olarak kullanılır. Kaşe, komprime veya fitil şeklinde, büyüklere 0,25 ile 1 gr'lık dozlarda verilir; ender olarak şırıngalık çözeltiler halinde de tavsiye edilir. (L)

KİNİNİZM i. (fr. *quinnisme*). Kinin tuzlarıyle zehirlenmelerde görülen belirtilerin tümü. (L)

KİNİŞ i. Marang. Bir tahtanın oyularak yuva haline getirilmiş kısmına girmesi için başka bir tahtada meydana getirilen çıkıntı. ‖ *Kiniş rendesi*, ince marangozlar tarafından kullanılan ve değişken yüksekliklere tespit edilen farklı genişlikte demirlerin art arda kullanılışı sayesinde gittikçe daha geniş ve daha derin oyuk açmağa elverişli rende.

— ANSİKL. Marangoz işlerinde tahta yüzüne veya cumbasına çeşitli maksatlarla kanal veya yiv açılabilir. Esas gövdenin sol tarafına ağaç cıvata ve somunla bağlanmış, kiniş mesafesini ayarlayan «L» şeklinde ağaçtan yapılmış yan siper, gövdenin sağ tarafında kiniş derinliğini ayarlayan ve kelebek somunla sıkılan ilâve bir parça, tabanın alt kısmında demir saçtan yapılmış ve kılıcına konmuş bir kılavuzdan ibarettir. Kiniş açılacak parçanın, kanalın tam ortasına gelecek şekilde nişangeçle çizgi çekilir. Kılavuz demir, bu çizginin ortasına gelecek şekilde sol taraftaki ayar düzeni ile ayarlanır. (M)

KİNİŞLİ sıf. (*kiniş*'ten *kiniş-li*). Kinişi olan.

— Teknol. *Kinişli geçme*, odun sanayiinde bu geçmeler, kalınlığı az fakat çok uzun tahtaları birleştirmek için kiniş rendesiyle ve elle yapılır; fakat gittikçe bu işlem makinede yapılmağa başlanmıştır. Özel freze bıçaklarıyle donatılmış el freze makinelerinden faydalanılmaktadır. (L)

KİNİT i. (fr. *quinite*). Formülü $C_6H_{10}(OH)_2$-1-4 olan siklohekzan türevi dialkol; hidrakinon'un katalitik hidrojenlenmesiyle elde edilir ve iki geometrik izomer halinde bulunur: 102°C'ta eriyen kinit *sis* ve 132°C'ta eriyen kinit *trans*. *Eşanl*. SİKLOHEKSANDİOL-1-4. (L)

KİNİZARİN i. (fr. *quinizarine*). Kim. Formülü $(C_{14}H_6O_2)(OH)_2$-1-4 olan dihidroksiantrakinon; alizarin'in izomeridir ve aynı renkte boya verir; ftalik anhidrit'in hidrokinon ile yoğunlaşmasından elde edilir. (L)

KİNİZM i. (yun. *kynismos* > lat. *cynismus*'tan fr. *cynisme*). Kinik filozofların öğretisi.

— Psikol. Topluluk hayatının sınırlamarını göz önünde tutmaksızın, kendini içgüdülerine ve isteklerine bırakma eğilimi. (L)

KİNİZSİ (Pál) [Rumca *Pavel Chinezul*], Ulah asıllı macar generali. *Tamşavar kontu* olarak da bilinir (öl. 1494). Macar kralı Matyas Corvinus'un hizmetinde çalıştı. 1479'da Mihal oğulları Ali ve İskender, Evrenosoğlu İsa ve Malkoçoğlu Bali beyler kumandasındaki 30-40 bin kişilik türk kuvvetine Sazvaraş (macarca Kenyérmezd), Erdel voyvodası Báthory Istvan ile birlikte baskın yaptı (13 ekim). Zaferden sonra yaptığı korkunç vahşet hareketleriyle ün yaptı. Alman imparatoru Maximilian'dan takviye alarak Hadım Süleyman Paşayı Erdel dağlarında; Mihaloğlu Ali Beyi de Karintiya akınında bozdu (1492). [M]

KİNKAİD (Thomas Cassin), amerikalı amiral (Hanover, New Hampshire 1888). 1938-1941 Arasında Roma'da deniz ataşesi olarak bulundu; daha sonra tuğamiral rütbesiyle bir kruvazörün kumandanlığına tayin edildi. 1942-1943'te bütün savaşlara katıldı, özellikle Guadalcanal ve Salomon harekâtında yararlık gösterdi. VII. Donanma kumandanıyken Leyte zaferinde (1944) önemli rol oynadı, bu savaş sırasında bir japon filosunu batırdı. (L)

KİNKAJU i. Zool. Orta ve Güney Amerika'da yaşayan memeli hayvan. (Küçükayıgillerden.)

— ANSİKL. *Kinkaju* (*Potos flavus*) uzun gövdeli, sarılgan kuyruklu, kedi, büyüklüğünde bir hayvandır. Rengi parlak sarı-esmerdir. Gece ortaya çıkar, ağaçlarda yaşar, meyve ve böcekle beslenir. (L)

KİNKALAM, Kongo cumhuriyetinde köy, Pool bölgesinin idare merkezi; Brazzaville'in batısında. (L)

KİNKEL (Gottfried), alman siyaset adamı ve yazarı (Oberkassel, Bonn yakınları 1815 - Zürich 1882). Bonn'da profesördü (1846). Baden ayaklanmasına katıldı (1849) ve müebbet hapse mahkûm oldu. Hapisten kaçtı, Londra'da (1853), sonra Zürich'te (1866) öğretmenlik yaptı. Şiirleri romantik ve duygulu bir niteliktedir. Epik şiirler (*Otto der Schütz* [Nişancı Otto], 1846; *Der Grobscmied von Antwerpen* [Anvers'li Demirci], 1872) ve karısıyle birlikte *Erzählungen*'i (Hikâyeler) [1849] yazdı. (L)

KİNKELDEY (Otto), amerikalı müzikolog (New York 1878). New York (1900) ve Berlin (1909) üniversitelerinde okuduktan sonra Breslau (Wroclaw) üniversitesinde org ve müzik teorisi profesörü oldu. 1914'te Amerika'ya dönerek New York kitaplığının Müzik bölümünü yönetti. 1930'dan itibaren Cornwell üniversitesinde müzikoloji dersleri verdi. American Musicological society'nin başkanı oldu. Başlıca eserleri: *Orgel und Klavier in der Musik des XVI. Jahrhunderts* (XVI. yy. Müziğinde Piyano ve Org) [1910]; *A. Jewish Dancing Master of the Renaissance* (Rönesans Devrinde bir Yahudi Dans Ustası); *Music and Music Printing in Incunabula* (İncunabula'da Müzik ve Müzik Yayımcılığı). [L]

KİNKELİBA i. (fr. *kinkéliba*). Eczc. *Combretum micranthum* (combretaceae) bitkisinin yaprakları. (Bunlardan çıkartılan etkin madde veya bunun alkollü eriyiği safra taşlarına karşı kullanılır.) [L]

KİNKİ, Japonya'da tarihî bölge, Honşu adasında, İç denizin doğusunda. Osaka koyu kıyısında Settsu ovasını ve yer yer tektonik çöküntülerle (Biva gölü, Yamasiro ve Yamato havzaları) yarılı orta yükseklikte granitli dağlar ve tepelerden (1 000 m'den çok) meydana gelen art ülkeyi içine alır. Çok eski bir yerleşme alanı olan Kinki, eski Japonya'nın merkezidir. Bölgede çeşitli tarım yapılır: pirinç tarlaları, bahçeler, turunçgil ve armut ağacı bahçeleri, dut ağacı ve çay tarımı işletmeleri. Evlerde yapılan el sanatları hâlâ çok canlıdır. Japonya'nın Ortaçağdaki başkentleri Nara ve Kyoto, japon geleneğinin gerçek müzeleridir. Fakat eski Japonya'nın yerini Kobe ile Osaka arasında modern şehirler almaktadır. Bu kısımdaki şehirler büyük bir sanayi gruplaşması (yüksek fırınlar, çelik fabrikaları, haddehaneler, makine yapımı, kimyasal maddeler ve dokuma fabrikaları) meydana getirir. (L)

KİNKİVER, İran'da idarî bölge, Hemedan ile Karmisin arasında, 30 köyü içine alır. Bölge merkezi Kinkiver kasabası (2 500 nüf.) Hırsızlar kasrı denilen ünlü bir sarayı vardır (L)

KİNLOCHLEVEN, Büyük Britanya'da köy, İskoçya'da (Argyll), Loch Leven kıyısında, Fort William'ın güneydoğusunda; 3 800 nüf. Hidroelektrik tesis. Alüminyum metalürjisi. (L)

KİNNA. Esk. coğ. Anadolu'da Galatia bölgesinde, Ankara'nın yakınında şehir. Bulunan kitabe yardımıyle, Tatta (Tuz) gölünün kuzey ucundaki Yaraşlı harabelerinin bu şehre ait olduğu öğrenildi. (M)

KİNNAMOS (Ioannes), bizanslı tarihçi (öl. 1185'ten sonra). Manuel I Komnenos'un sarayında imparatorluk kâtibi. Avrupa ve Asya'ya yaptığı seferlerde Manuel I'i izledi. 1187-1176 Devresini anlatan tarihî eserinde Latinleri kötüler; Bizans'ı ve imparator Manuel'i göklere çıkarır. (L)

KİNNARA i. (sanskritçe *kimnara*'dan). Yarı insan, yarı hayvan efsanevî yaratıklar için kullanılan pali dilinde kelime.

— ANSİKL. *Gandharva*'lardan olan tanrı Kubera'nın kulları *kinnara*'lar, Hint ikonografyasında genellikle, bazen yarı at, bazen yarı kuş biçiminde gösterilir. Çoğu zaman, bir müzik âleti çalarlar. (L)

KİNNERET. Bk. GENESARET.

KİNNERETH, Taberiye gölünün batısında bölge. İsraillilerin Taberiye gölüne verdiği ad. (L)

KİNO i. Eczc. Pirokateşik taneler bakımından zengin olan bazı baklagillerden, özellikle *lake ağacı*'ndan (*butea*) elde edilen kurutulmuş usare; ishale karşı kullanılır. (L)

KİNO-GLAZ bls. i. Bk. GÖZ-SİNEMA.

KİNOKSALİNLER çoğl. i. (fr. *quinoxalines*'den). Kim. Ortofenilendiaminlerin, glikoksal veya α diketonlar üzerine etkimesiyle meydana gelen heterosiklik bileşikler. (L)

KİNOL i. (fr. *quinol*). Kim. Tersiyer glikollerin genel adı. (Bir alkil magnezyum halojenürün bir kinon üzerinde etkimesiyle meydana gelir.) [L]

KİNOLEİK sıf. (fr. *quinoléique*). Kinolein grubundan azotlu bazlar sınıfı için kullanılır. (Başlıcaları C_9H_7N *kinolein*, $C_{10}H_9N$ *lepidin*'dir.) ‖ Kinolein'in yükseltgenmesinden türeyen $C_5H_3N(CO_2H)_2$ formüllündeki pridin dikarboksilik asidi için de kullanılır. (L)

KİNOLEİN i. (fr. *quinine*, kinin ve lat. *oleum*, zeytinyağından fr. *quinoléine*). Formülü C_9H_7N olan heterosiklik baz. (*Eşanl.* BENZOPİRİDİN.) Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. *Kinolein*, bir benzen çekirdeği ile bir piridin çekirdeğinin bitiştirilmesinden meydana gelen bir şema ile gösterilir. İzokinolein adı verilen bir izomeri vardır. Her ikisinin de, naftalinin bir CH grubu yerine bir azot atomunun geçmesiyle türediği kabul edilebilir. Kinolein, Runge tarafından kömür katranında bulunmuş ve kininin damıtılması sırasında bu maddeyi elde eden Gerhardt tarafından adlandırılmıştır. Dippel yağını meydana getiren maddelerden biridir. Skraup tarafından, bir anilin ve gliserin karışımının sülfürik asit eşliğinde nitrobenzenle yükseltgenmesiyle sentezle de elde edilmiştir. Kinolein renksiz bir sıvıdır, kuvvetli ko-

kusu vardır; bir kısım kinolein on altı kısım soğuk suda çözünür. Billûrlaşmış tuzlar meydana getiren zayıf bir bazdır. Kinolein çekirdeği, kromatlardan ileri gelen oksitlenmelere karşı dayanıklıdır, fakat potasyum permanganat benzen çekirdeğini tahrip eder ve *kinoleik asit* meydana getirir (piridin - β karboksilik asit). Kinolein türevleri çoktur: kınakına alkaloitleri, kinolein sarısı, striknin kinolein kırmızısı, siyaninler gibi boyarmaddeler.

İzokinolein, 23°C'ta eriyen, 241°C'ta kaynayan bir katıdır. Taşkömürü katranından elde edilir.

Kinolein kırmızısı. Ortokromatik fotoğraf kâğıtlarının hazırlanmasında kullanılan boyarmadde, kinolein'in fenilkloroformla ısıtılmasından elde edilir.

Kinolein sarısı. Bk. KİNALDİN.

— Eczc. *Ortohidroksikinolein* sülfat, yirmi dört saatte 0,1 ile 0,5 gr'lık dozlarda haricî antiseptik, bağırsak ve sidik yolları antiseptiği olarak kullanılır. (L)

KİNOMETAN i. (fr. *quinométhane*). Formülü

$$CH_2 = C_6H_4 = O$$

olan kinon yapısında sanal bileşik; trifenil-metan boyarmaddeleri bu maddeden türemiştir. (Bazı homologları tek olarak elde edilebilmiştir.) *Eşanl.* METİLENKİNON. (L)

KİNON i. (fr. *quinine*, kinin'den *quinone*). Kim. Halkalı ve iki etilen bağı bulunan α veya γ diketonlara verilen genel ad; orta veya para difenollerin oksitlenmesinden meydana gelir.

— ANSİKL. Benzen serisinde, ortobenzokinon ve parabenzokinon şeklinde iki *kinon* bilinir ve her ikisine de genellikle «kinon» adı verilir.

Ortobenzokinon, pirokateşin'in gümüş oksit yardımıyle yükseltgenmesinden elde edilir. Oldukça kararsız portakal renginde bir katıdır ve erimeden ayrışır.

Parabenzokinon, hidrokinonun yükseltgenmesiyle meydana gelir; diğer birçok aromatik bileşiğin yükseltgenmesinden de elde edilebilir. Genellikle anilin'i, kromik asitle yükseltgeyerek hazırlanır. Sudaki çözeltisi sarı renkte olan, yeşil - kahverengi iğneler halindedir, 116°C'ta erir. Kokusu klor kokusunu andırır; yakıcı ve zehirlidir. Hidroiyodik asidi yükseltger, kendisi hidrokinona indirgenir. Çözünmüş kükürt dioksit de aynı sonucu verir, yalnız bu sırada ara ürün olarak kinhidron meydana gelir.

Klor iki çifte bağa bağlanabilir, fakat daha kolay ornatılır ve tetraklorokinon veya kloranil elde edilir.

Diğer bütün tepkimeler normal keton tepkimeleridir. Organomagneziyenler, «kinol»ler denilen glikolleri meydana getirir. Hidroksilamin önce kinon monooksim, sonra da kinondioksim verir.

Kuvvetli yükseltgenler kinon halkasını maleik asit ve oksalik asit şeklinde böler. Sonunda üç mol oksalik asit meydana gelir.

Naftalin serisinde üç *naftokinon* bilinmektedir; bunların ikisi benzokinonlarla aynı yapıdadır: *antrakinon* antrasen'den, *fenantrenkinon* ise fenantren'den türer.

Dikinoyl $C_6H_2O_4$ ve trikinoyl C_6O_6 gibi bazı *polikinonlar* da vardır.

● *Kinon çekirdeği*. Yan tarafta gösterilen şekil bir kinon çekirdeğidir. Bu çekirdek, kinonda, birçok boyanmış maddede veya boyarmaddede bulunur. Fakat renk taşıma bakımından bu çekirdeğin hiç bir önemi yoktur. Trifenilmetan grubundan aminli boyarmaddelerde kinon çekirdeği bulunduğu iddiası sağlam bir temele dayanmaz.

— Deric. Benzokinon'un sepileme özellikleri, 1899'da L. Meunier tarafından bulundu. Kinonla sepilemenin incelenmesi bitkisel sepileme sırasında oksitlenme olaylarının ne kadar önemli olduğunu göstermiştir. Pahalı olduğu için kinon sepiye hazırlık maddesi olarak kullanılır. (L)

KİNOŞİTA (Keysuke), japon sinema yönetmeni (Hamamatsu 1912). Ülkesinin en gözde sinema sanatçılarından biridir. Batıda henüz pek tanınmayan değişik türdeki eserleri Rene Clair'inkileri hatırlatır: *Nihon no Higeki* (Bir Japon Trajedisi) [1953]; *Onna no Sono* (Kadınlar Bahçesi) [1954]; *Nicuşi no Hitomi* (Yirmi Dört Göz) [1954]; *Nayarama Buşi-ko* (Nayarama Şarkısı) [1958]. (L)

KİN PİNG MEY, XVI. yy. başında yazılmış, yazarı bilinmeyen çin romanı. Zengin ailelerin haremlerinde hüküm süren havayı, fahişelerin hayatını, kadın ve erkek kahramanların sefihliklerini ve cinayetlerini gerçekçi bir anlatımla ortaya koyar. Eser, açık saçık bölümlerinden ötürü uzun süre horgörüldü. (L)

KİNROSS, Büyük Britanya'da kasaba, İskoçya'da, idare bölümü merkezi, Perth'in güneyinde, Loch Leven kıyısında; 2 500 nüf. (L)

KİNROSS (John Patrick Douglas BALFOUR, Lord — denir), ingiliz inceleme yazarı ve gazetecisi (Winchester 1904). Winchester'de Balliol kolejini ve Oxford'un sanat bölümünü bitirdi (1925), günlük gazetelerde çalıştı, özellikle ortadoğu ülkelerinde çeşitli geziler yaptı. Kraliyet Hava Kuvvetleri gönüllü yedeklerinin ortadoğu bölümünde İkinci Dünya savaşına katıldı (1940-1944). 1944-1947 Yılları arasında Kahire büyükelçiliğinde halkla ilişkiler bölümü birinci kâtipliğinde bulundu. Eserleri: *Society Racket* (Toplum Karışıklığı) [1933]; *Grand Tour* (Büyük Gezi) [1934]; *Lord of the Equator* (Ekvator Lordu) [1937]; *The Ruthless Innocent* (İnsafsız Masum) [1950]; *The Orphaned Realm* (Öksüz Ülke) [1951]; *Within the Taurus* (Toroslar'ın İçinden) [1954]; *The Century of the Common Peer* (Ortak Lord'lar Yüzyılı) [1954]; *Europa Minor* (Küçük Avrupa) [1956]; *Portrait of Greece* (Yunanistan'ın Portresi) [1956]; *The Candid Eye* (Samimî Göz) [1958]; *The Kindred Spirit* (Benzer Ruh) [1959]; *The Innocents at Home* (Ülkedeki Masumlar) [1959]; *Atatürk, Bir Milletin Yeniden Doğuşu* (Atatürk, The Rebirth of a Nation) [1964]; *Portrait of Egypt* (Mısır'ın Portresi) [1966]; *The Windsor Years* (Windsor Yılları) [1967]; *Between Two Seas* (İki Deniz Arasında) [1968]. (M)

KİNROSS - SHİRE, Büyük Britanya'da idare bölümü, İskoçya Lowland'lerinde; 6 700 nüf. İdare merkezi *Kinross*. (L)

KİNSALE, gaelce **Ceann Saile**, İrlanda cumhuriyetinde (Cork idare bölümü) köy, Cork'un güneyinde; 2 100 nüf. XIII. yy.-dan kalma şato. Juan del Aguila yönetiminde küçük bir ispanyol birliği 1601'de burada karaya çıktı ve Mountjoy'un ordusu tarafından kuşatıldı; O'Neill kumandasındaki irlanda ordusu da Mountjoy'un ordusunu kuşattı; fakat savaş büyük bir bozgunla sonuçlandı ve gaellerin eski bağımsızlığının son kalıntıları da ortadan kalktı. (L)

KİNSEY (Alfred Charles), amerikalı biyoloji ve istatistik bilgini (Hoboken, New Jersey 1894 - Bloomington, İndiana 1956). 1942'den itibaren Rockefeller vakfı ile İndiana üniversitesi tarafından cinsel meselelerle ilgili anketler yapmakla görevlendirildi. Erkek ve kadınların cinsel davranışlarıyle ilgili araştırmalarının sonuçlarını iki cilt halinde yayımladı: *Sexual Behavior in the Human Male* (Erkekte Cinsel Davranış) [1948]; *Sexual Behavior in the Human Female* (Kadında Cinsel Davranış) [1953]. (L)

KİNSKY, Bohemyalı büyük aile. Başlıca temsilcileri şunlardır: VİLEM, kendisini kont yapan Wallenstein'ın sırdaşı. 1634'te Cheb'de birlikte öldürüldüler; — FRANTİŞEK JOSEF (Prag 1739- Viyana 1805), Neustadt Askerî akademisi müdürü. Birçok askerî eser ile çek dilini öven ilgi çekici bir savunma nutku yazdı (1774). [L]

KİNSKY (Georg), alman müzikoloğu (Marienwerder 1882 - Berlin 1951). 1909-1926 Yılları arasında, Köln'deki Heyers Musikhistorisches museum'u yönetti. *Geschichte der Musik in Bildern* (Resimle Müzik Tarihi) adlı bir eser yayımladı. (L)

KİNTA, Malezya'da ırmak, Perak'ın kolu. Malezya'nın merkezî sıradağlarında, Kamerun tepelerinin kuzeyinden çıkar, önce batıya, sonra güneye yönelir ve İpoh'tan geçer. Orta vâdisi, dünyanın başlıca kalay üretim bölgelerinden biridir. (L)

KİNTYRE yarımadası, İskoçya'nın batı kıyısında (Argyllshire) uzun ve dar yarımada. (L)

KİNUGASA (Teynosuke), japon filim yönetmeni (Tokyo 1896). Bir süre oyunculuk yaptı. 1922'de yönetmenliğe başladı ve 150'den fazla filim çevirdi. Bunların çoğu ülkesinde haklı bir başarı kazandı (*Kurutta İppeiji* [Çılgın Sayfa], 1926; *Jujiro* [1928]; *Genrohu Chushingura* [41 Samuray], 1932; *Osaka Natsu no Jin* [Osaka'da Yaz Savaşı], 1937). Kurosava ile birlikte, japon sinemasını avrupalılara tanıtan sanatçı oldu: *Cehennem Kapısı* (Jigoku-Mon) adlı filmi 1953 Cannes filim festivalinde birincilik ödülü aldı. Yeni filimlerinden birkaçı: *Beyaz Balıkçıl* (1958); *Okoto to Sasuko* (Okoto ve Sasuko) [1961]; *Usu* (Yalan [1963]; 3'üncü skeç: *Joso* [Buddha Rahibi]). [L]

KİNÜKLİDİN i. (fr. *quinuclidine*). Çift halkalı tersiyer baz; 140°C'ta kaynar, çekirde yapısı, kinin ve sinkoninde de bulunur. (L)

KİNYEŞMA, S.S.C.B.'de şehir, Volga kıyısında, Kostıoma'nın yukarısında, Moskova'nın kuzeydoğusunda; 84 000 nüf. Dokuma sanayii (İvanovo dokuma sanayiine bağlıdır); kimya sanayii (gübre fabrikaları). Fosforit yatakları. (L)

KİNYRADES, Kıbrıs kralı Kinyras'ın torunları. Paphos ve Amathus'ta kendilerini Afrodit kültüne adamışlardı. (L)

KİNYRAS, Kıbrıs'ın ilk kralı, Paphos'taki Afrodit tapınağının ozanı ve rahibi. Fenikelilerin Aştart kültünün kaynağı olan Kilikya'da doğdu. Kıbrıs kralı Pygmalion'un kızı Metharme ile evlendi. Ondan Oksyphoros ve Adonis adlı iki çocuğu oldu. Adı, Adonis'in hüzünlü aşk hikâyelerine eşlik eden harp'ı (*kinyra*) hatırlatır. Kinyras, Kıbrıs'ta sanatın, çeşitli âletlerin, maden sanayiinin ve flütün mucidi ve adadaki Afrodit kültünün kurucusu olarak kabul edilirdi. (L)

KİNZİG, Batı Almanya'da ırmak, Karaormanlar'dan iner, Kehl'de Ren ırmağına kavuşur (sağ kıyı); 112 km. (L)

KİONİT i. (yun. *kion*, küçükdil > fr. *cionite*'ten). Küçükdil iltihabı. (L)

KİONOTOM i. (yun. *kion*, küçükdil ve *tome*, ayırmak, kesmek > fr. *cinotome*'dan). Küçük dili kesmeğe yarayan âlet (makas). [L]

KİOS, Bithynia'da yunan sitesi, M. Ö. VII. yy.da kurulan bir miletos kolonisiydi; 499'-da Persler tarafından alındı; sonra Atina konfederasyonuna katıldı; M.Ö. 202'de makedonyalı Philippos V tarafından yıkıldı. Bugün *Gemlik*. (L)

KİP i. («kalıp, örnek» anlamında esk. türk. k.). Dilbil. Fiillerin eylemleri, oluşları, durumları zamanla ilgili olarak anlatırken girdiği biçim. Bk. ANSİKL.

— Mant. Önermelerin nicelik ve niteliğiyle belirlenen tasım biçimi. (Kip, kimi zaman bir önermenin ileri sürülüş özelliğini [imkân, zorunluk v.b.] belirtir.) || Genel felsefede, bir konunun her çeşit belirlenimi. (Spinoza'da kip, cevherin özünü meydana getiren yükleme karşıttır.)

— ANSİKL. Dil bil. Fiillerin bir kısmı eylemlerin yapıldığını, yapılacağını, yapılmakta olduğunu bildirir; bu fiillere *bildirme* (veya *haber*) *kipleri* denir; fiillerin diğer kısmı da eylemin yapılmasıyle ilgili bir dileği, isteği bildirir; bu çeşit fiillere de *dilek kipleri* adı verilir. Türkçede dokuz fiil kipi vardır; bunlardan beşi bildirme; dördü de dilek kipidir.

Bildirme kipleri: görülen (-di'li) geçmiş zaman kipi, anlatılan (-miş'li) geçmiş zaman kipi, şimdiki zaman kipi, gelecek zaman kipi, geniş zaman kipi.

Dilek kipleri: şart kipi, istek kipi, gereklik kipi, emir kipi. Fiil kipleri çekimlenerek, yani zaman ve şahıs ekleri olarak eylemleri anlatır. (ML)

KİPEKÎ i. (*Köpek*'in adından *kipekî*). Nümism. Türkistan parası. Çağatay hanı Köpek'in adını taşıyan bu sikkeler, Buhara, Semerkant, Otrar ve Tirmiz'de basılıyordu. Bu paraların bazılarının üzerinde Altınordu devletinde olduğu gibi türkçe ve uygur harfleriyle *kutluğ bolsun* (kutlu olsun) yazılıydı. Kipekî dinarların on bin tanesi bir tümendi. Altın, gümüş ve

kinkaju

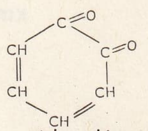

ortobenzokinon

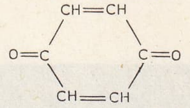

parabenzokinon (kinon)

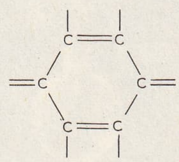

kinon çekirdeği

KİNOŞİTA

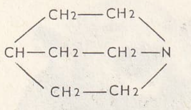

kinuklidin

bakır olanları vardı. Bugün Rusya'da kullanılan *kopek* de (*kopeyka*) bu addan gelmektedir. (M)

KİPLİNG (Rudyard), ingiliz yazarı (Bombay 1865 - Londra 1936). İngiltere'de öğrenim yaptıktan sonra, on yedi yaşında Hindistan'a dönerek Lahor'da gazeteciliğe başladı. Zaman zaman sertliğe bürünen güçlü yazarlığını genç yaşında kabul ettirdi. Hikâyelerinin çoğunda Hindistan'daki hayattan ilham aldı. Bu hikâyelerinin içinde en tanınmışı 1887'de yayımladığı *Plain Tales from the Hills*'dir (Tepelerden Sade Hikâyeler). İki yıl sonra Kipling tekrar İngiltere'ye gitti. Orada yayımladığı çeşitli roman, hikâye ve şiir kitaplarıyle kısa zamanda büyük ün kazandı: *The Light That Failed* (Sönen Işık) [1891]; *Barrack-Room Ballads* (Koğuştakilerin Şarkıları) [1892]; *Many Inventions* (Çeşitli Buluşlar) [1893] ve özellikle hint ormanlarındaki hayatın göz alıcı tablolarını çizdiği iki romanı *Cengel Kitabı* (The Jungle Book) [1894]; *The Second Jungle Book* (İkinci Cengel Kitabı) [1895]. Kipling bu eserlerinde dolaysız, somut ve son derecede ifadeli bir dil kullandı. Anglosakson emperyalizmini ve yiğitliği övdü. *The Seven Seas*'ten (Yedi Deniz) [1896] sonra *Korkusuz Kaptan* (Captains Courageous) [1897]; *The Day's Work* (Günlük İş) [1898]; *Stalky and Comp* (Stalky ve Ortakları) [1899]; *From Sea to Sea* (Denizden Denize) [1900]; Hindistan'ı bir kere daha canlı bir şekilde tasvir ettiği en güzel romanlarından biri olan *Kim* (1901); *Küçük Çocuklar İçin Hikâyeler* (Just so Stories for Little Children) [1902]; *The Five Nations* (Beş Millet) [1903]; *Puck of Pook's Hill* (1906); *Actions and Reactions* (Etkiler ve Tepkiler) [1909]; *Rewards and Fairies* (Mükâfatlar ve Periler) [1910] ve çocuklar için yazdığı *A School History of England* (Okullar İçin İngiltere Tarihi) [1911] adlı eserlerini yayımladı. Yıllar geçtikçe Kipling'in yurtseverliği katılığını kaybederek daha ağırbaşlı bir hal aldı. Bunun en belirgin ifadesi kraliçe Victoria'nın ikinci jübilesi dolayısıyle yayımladığı ünlü *Recessional* (1897) adlı şiirinde görülür. Aynı şekilde Kipling, dar bir milliyetçilikten daha evrensel bir anlayışa yöneldi. Fransa'ya karşı duyduğu sevgiyi özellikle *France* (Fransa) [1913] adlı od'da ve Louis Gillet'nin 1933'te Fransızcaya tercüme ettiği *Souvenirs de France*'da (Fransa Hatıraları) açığa vurdu. Son eserleri arasında, *Letters of Travel* (Gezi Mektupları) [1920], *Land and Sea Tales* (Kara ve Deniz Hikâyeleri) [1923], *Debits and Credits* (Borçlar ve Krediler) [1926], *Limits and Renewals* (Sonlar ve Başlangıçlar) [1932] sayılabilir. Rudyard Kipling 1907'de Nobel Edebiyat ödülünü kazandı. (L)

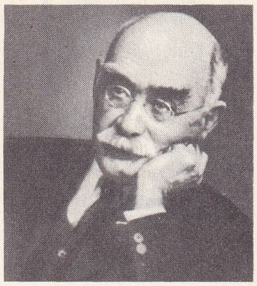

KİPLİNG

KİPLİK i. (*kip*'ten *kip-lik*). *Yeni.* Önermelerin yalın, belkili veya zorunlu olma niteliklerinden her biri.

— Mant. Cevherin, kipler edinebilme özelliği. ‖ Önermelerin temel özelliklerinden biri. (Önermeler, kiplikleri gereğince, bir bağıntının varlığını belirtir veya bu bağıntının mümkün veya gayrı mümkün, zorunlu veya olumsal olduğunu açıklar.) Bk. ANSİKL.

— Patol. Bir kimsede görülen belirtilerin (ağırlaşma veya iyileşme) çeşitli etmenlerin etkisi altında değişiklik göstermesi. (Bu etmenler, günün değişik zamanları, hava şartları ve iklimle ilgili olabildiği gibi, mekanik ve psikosomatik [özellikle fiziksel ve ruhsal] şoklar v.b. de olabilir.)

— ANSİKL. Mant. Kant, *kiplik* bakımından, «mümkün»ü belirten problematik yargıları, varolanı belirten esertorik yargıları ve zorunluyu dile getiren apokdiktik (zorunlu) yargıları birbirinden ayırt eder. (LM)

KİPNİS (Alexander), rus asıllı amerikalı şarkıcı (Jitomir 1891). Orkestra yöneticiliği yaptı, Almanya'da şan öğrenimi gördü. 1915'te Hamburg'da şarkı söylemeğe başladı. 1919'da Berlin operasının birinci bas'ı oldu. Chicago, Paris, Londra'da sahneye çıktı. Bayreuth'ta Wagner'in, Salzburg'ta Mozart'ın operalarını söyledi. 1934'te amerikan uyruğuna geçti, 1940'ta New York Metropolitan'ın büyük şöhretleri arasına girdi. Özellikle *Boris Godunof*'un yorumcusu ve resitalci olarak tanınmıştır. (L)

Kipp âleti (hollandalı kimyacı P.J. *Kipp*'in [1808-1864] adından). Kim. Hidrojenin, karbon dioksidin ve kükürtlü hidrojenin üretiminde kullanılan ve gazın çıkış musluğunu kapatmakla tepkimeyi durdurmağa yarayan ayarlı laboratuvar âleti. (L)

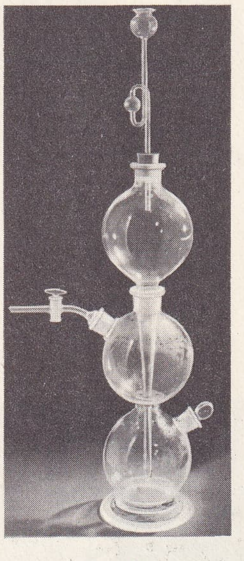

Kipp âleti

KİPPER çoğl. i. (alm. k.). Para çıkarma haklarını kötüye kullanarak geçerlikteki paraların alaşımında hile yapan XVI. yy. alman prensleri. (L)

KİPPER [kiper] i. (ing. k.). Açılmış, hafifçe tuzlanarak tütsülenmiş ringa. (L)

KİPPİNG (Frederic Stanley), ingiliz kimyacısı (Manchester 1863 - öl. 1949). Öğrenimini doğduğu şehirde, sonra da Münih üniversitesinde yaptı, Perkin'in asistanı oldu. Manchester gaz fabrikalarında kimyacı olarak çalışmağa başladı. 1886'da fen doktoru unvanını kazandı. 1898'de Nottingham kolejinde profesör oldu. Çok sayıdaki çalışmaları arasında, azot ve kalay bileşiklerinin stereokimyasal formülleri üstüne incelemesi ve özellikle silikonları bulması sayılabilir. (L)

KİPRENSKİY (Orest Adamoviç), rus ressamı (Koporye 1773 - Roma 1836). Portreler yaptı. Özellikle Thorwaldsen'in portresinden (Leningrad) dolayı kendisine RUS VAN DYCK'i dendi. (L)

KİPRİN i. (fr. *cyprine*'den). Miner. Mavi renkli idokraz çeşidi. (L)

KİPU i. (keçua dilinde «düğüm» anlamına gelen k.). Düğümlü sicimlerden meydana gelen püskül. (Sicimlerin rengi, düğümlerin büyüklüğü, sayısı ve aralarındaki mesafe çok kesin anlamlar taşırdı ve bu sistem İnkalar tarafından hesap, istatistik ve önemli olayların kaydı işlerinde kullanılırdı.) [L]

KİPUŞİ, Kongo'da (Güney Katanga) şehir, Lumumbaşi'nin güneybatısında; 15 500 nüf. Madencilik (bakır, çinko) merkezi. Kimya sanayii. (L)

KİR i. (esk. türk. k.). Herhangi bir şeyin veya vücudun yüzeyinde meydana gelen pislik tabakası: *Sırtında kirden rengi kaybolmuş bir gömlek vardı.* ‖ *Kir fitili,* kirleri kabaran bir yüzey ovulunca ortaya çıkan kir taneleri.

— ÇEŞ. DEY. *Kir götürmek* (veya *kir kaldırmak*), kirini belli etmemek: *Açık renkler kir götürmez.* ‖ *(Bir şeyi) Kir götürmek,* pislik ve kir içinde olmak. ‖ *Kir tutmak,* kirini hemen belli etmek, kirlenebilir olmak. ‖ *Kiri kabarmak,* (kir için) nem, ısı v.b. sebeplerle yumuşayarak yapıştığı yüzeyden ayrılabilir duruma gelmek. (M)

KİR i. (fars. *kîr*). *Esk.* İnsanlarda veya hayvanlarda erkeklik organı. (M)

KİRA i. (ar. *kirâ*). Bir evin, bir konutun veya herhangi bir mülkün, taşıt veya binek hayvanının sahibi tarafından belli bir bedel karşılığında bir süre için başkasına verilmesi: *Sahibi madam, kira ile möbleli oda verir* (R. H. Karay). [Bk. ANSİKL. *Huk. bölümü.*] ‖ Bu şekilde tutulan şey için ödenen para: *On sekiz liraya oturuyorlar. Evi harab ediyorlar. Aldığım kira tamirine yetmiyor* (B. Felek). *Bir dairenin, bir çiftliğin, bir dükkânın kirası.* ‖ *Kira arabası,* kira ile tutulan araba. ‖ *Kira bedeli,* kiralanan şeyin karşılığı, ‖ *Kira evi,* kiralanmak üzere yapılmış ev. ‖ *(Bir yerde) Kira ile* (veya *kirada*) *oturmak,* bir yerde kira ödeyerek oturmak. ‖ *Kira ile tutmak,* herhangi bir şeyi kiralamak. ‖ *Kira vermek,* bir şeyin kira ücretini ödemek. ‖ *Kiraya vermek* (veya *kira ile vermek*), (bir şeyi) birine kiralamak. ‖ *Ev kirası,* kiralanan bir ev için ödenen ücret.

— ÇEŞ. DEY. *Ağzına kira istemek,* bir şeyi söylemek ve konuşmak için nazlanmak. ‖ *Kulağını kiraya mı verdin?* Söylenen bir şeyi dikkatle dinlemeyen kimseler hakkında söylenir.

— *Esk. Kira-hane,* gelir getirmek üzere yapılmış ve kiraya verilen ev. ‖ *Kira-hor,* kiralayan.

— ANSİKL. Huk. *Kira,* kullandırma ve yararlandırma amacını güden bir sözleşmedir. Bu yüzden önce bu amacı güden aynî haklardan ayrılır. Nitekim, sağladığı hakların özü bakımından, adî kira sükna hakkına, hasılat (ürün) kirası da intifa hakkına çok benzer. Ne var ki, kira, bundan yararlanacak olana bir şahsî hak sağladığı halde, sükna ve intifa hakları aynî hak sağlar. Bu açıdan intifa ve sükna hakkı sahiplerinin hukukî durumu çok daha güçlüdür ve Medenî kanunun aynî haklara sağladığı bütün himayelerden faydalanır. Âdi kirayı, ariyet sözleşmesinden de ayırmak gerekir. Gerçekten ariyet sözleşmesi de ariyet alana o şeyi kullanma hakkını verir. Ancak, kiranın belli bir ücret karşılığında yapılmasına karşılık, ariyet sözleşmesi kesin olarak ücretsizdir. Hasılat kirasını da yetiştirilecek ürünlerin satımından ayırmak gerekir. Ne var ki, bu ayırım diğerleri kadar kolay değildir. Bu ayırıma yol gösterecek en önemli kıstas, ürünlerin kimin emeği ile yetiştirildiğidir. Eğer ürün, ondan yararlanacak kişinin emeği ve araçları ile yetiştirilmemişse hasılat kirası, belli bir bedel karşılığında malik tarafından yetiştirilmişse, satış söz konusudur. Ürünlerden yararlanma sonucunda ürünlerin kaynağı tamamen tüketilecekse (kum yatağı ve taş ocaklarında olduğu gibi) hasılat kirasının değil, satımın varlığını kabul daha doğru olur.

İştirakli kirayı, önce tarım işletmesinin bir âdi şirket eliyle işletilmesinden ayırmak gerekir. Bu konudaki en önemli kıstas, *affectio societatis*'in varlığı veya yokluğudur. Affectio secietatis, «tarafların bir şirket kurma iradeleri» demektir ve bunun varlığı, tarafların davranışları göz önünde bulundurularak kabul veya reddedilebilir. İştirakli kirayı, Türkiye'de çok rastlanan yarıcılık ve ortakçılık sözleşmelerinden de ayırmak gerekir. Dış görünüş itibarıyle bu ilişkilerde de tam bir iştirakli kira var sayılır. Ama genellikle bu gibi sözleşmelerin iştirakli kira değil de, iştirakli hizmet sözleşmesi olduğu kabul edilir. Çünkü bu ikincisi, ürünü yetiştirecek ve ondan yararlanacak olanlara daha elverişli bir hukukî durum sağlar. Dış görünüş bakımından kiraya benzeyen bazı karma sözleşmeler de kira değildir (msl. kapıcının kapıcı dairesinde veya işçinin lojmanda oturması gibi). Bunlara oturacak ve kullanacak yer verilmesi, işverenin ücret borcunun sadece bir parçasıdır. Bu, sözleşmenin asıl niteliğini, yani bir hizmet sözleşmesi olmasını değiştirmez. Kiranın çeşitlerini de dikkatle birbirinden ayırmak gerekir. Böyle bir ayırım gereklidir; çünkü, bazen bir sözleşmede, hem hasılat kirasının, hem âdi kiranın unsurları birlikte bulunanbilir. Yazlık bir evin, meyve ağaçları bulunan bahçesi ile veya bir çiftliğin, oturulacak evi ile kiralanmasında durum budur. Bu gibi durumlarda hangi çeşit kiranın söz konusu olduğunu tayin için önce, kullanma ve semerelerden yararlanma unsurlarından hangisinin ağır bastığına, sonra da kiracının, kiralananı işletme ve işletmeğe elverişli durumda tutma borcunun bulunup bulunmadığına bakmak gerekir. Çünkü hasılat kirasında kiracı, kiralananı işletmek ve işletmeğe elverişli durumda bulundurmak borcu altındadır. Bu yüzden yukarıda verilen iki örnekten birincisinde âdi kira, ikincisinde hasılat kirası vardır. Bu unsurlara bakmaksızın sadece kiralananın ürün getirip getirmediğine bakarak yapılacak bir ayırım yanlış sonuçlar verebilir. Çünkü, ürün getiren bir eşya da, âdi kiraya verilebilir. Nitekim Yargıtay, ruhsatnamesi olmayan bir otelin kiralanmasını, âdi kira olarak nitelendirmiştir. Kiralanan bir menkul malsa, menkul (taşınır) kirası söz konusu olur. Gündelik hayatta menkul kirası, daha az görünür ve sosyal önem açısından gayrımenkul (taşınmaz) kirasına göre ikinci plandadır. En çok rastlanan menkul kiraları düğün eşyası, otomobil, bisiklet ve kitap kiralarıdır. Menkuller de, az rastlanılmakla birlikte, hasılat kirasına konu olabilir. Özellikle süt veren hayvanlarda, hisse senetlerinde v.b. olduğu gibi. Gayrımenkul kirası, kiralanan şeyin bir gayrımenkul olduğu kira çeşididir. Daha sık rastlanan ve gayrımenkul kirasına asıl önemini veren kira çeşidi budur. Dünya savaşlarından sonra ortaya çıkan, şehirleşmeler ve ailelerin küçülmesi sebepleriyle meydana gelen mesken darlığı, kira meselelerine büyük bir önem kazandırdı. Hasılat kiraları da, yukarıda belirtilen dar istisnaların dışında, çok kere gayrımenkul kiralarıdır. Bununla birlikte, gayrımenkul kiraları, sosyal önemini, hasılat kiralarından değil, âdi kiralardan alır. Çünkü, yetersiz de olsa, tarım toprakları genellikle mülkiyet ilişkilerine dayanır. Türk kanunlarına göre

Foto. British-Council (LAROUSSE)

gayrımenkul kiraları ikiye ayrılır ve bu ayırıma göre ayrı statülere tabi olur: **a)** belediye sınırları dışındaki gayrımenkul kiraları ile belediye sınırları içinde, çatısız (musakkaf olmayan) gayrımenkul kiraları. Bunların sosyal önemi diğer gruba göre oldukça azdır ve bunlarla ilgili hükümler, Borçlar kanununda yer alır. Belediye sınırları dışında bulunan ziraî gayrımenkuller üstündeki hasılat kiraları da önemlidir. Ama bunlar yukarıda da belirtildiği gibi, kira biçiminde değil, yarıcılık, ortakçılık biçiminde düzenlenmiştir ve bunlara daha çok örf ve âdet hukuku hükümleri uygulanır; **b)** belediye sınırları içindeki çatılı (musakkaf, gayrımenkul kiraları, asıl büyük sosyal önemi olan kira ilişkileridir. Mesken ve işyeri darlığı bu tip kiraların önemini arttırmaktadır. Bu yüzden gayrımenkuller üstündeki kira sözleşmeleri, özel bir kanunla, (6570 sayılı Gayrımenkul Kiraları Hakkındaki kanun) düzenlendi. Yine de bu sözleşmeler, birçok hüküm bakımından, Borçlar kanununun uygulanma yanı içinde devam etmektedir. Gayrımenkul kiraları, mesken kiraları ve işyeri kiraları olarak da ikiye ayrılabilir. Aslında bu iki tip kira arasında, bağlı olduğu hükümler açısından fark yoktur. Ne var ki uygulamada bazı pratik sebepler yüzünden ufak farklar belirmektedir. Meselâ Yargıtayın kira tespiti davası müessesesini kabul etmesinden sonra, meskenler açısından önemini kaybeden ihtiyaç sebebi ile tahliye davası, işyerlerinde bu önemini hâlâ sürdürmektedir. Bir kira sözleşmesinin kurulması, kiralayan ile kiracının bu sözleşmenin esaslı unsurları üstünde anlaşmalarına bağlıdır. Kira sözleşmesinin geçerliği, kural olarak, Borçlar kanunu tarafından, şekle bağlı tutulmaz. Kiralanan bir gayrımenkul olsa bile, taraflar bu sözleşmeyi hiç bir şekle uymadan, sözlü olarak, hattâ zımnen yapabilirler. 6570 sayılı Gayrımenkul Kiraları Hakkındaki kanun da, kira sözleşmeleri için hiç bir şekil mecburiyeti getirmemiştir. Ancak 1963 yılından beri Büyük Millet meclisinde beklemekte bulunan Kira kanunu tasarısı, bu kanunun, uygulama alanına giren kira sözleşmeleri açısından yazılı şekli öngörmektedir. Geçerli türk kanunlarından, yalnız 2490 sayılı Arttırma, Eksiltme ve İhale kanununa göre yapılan kira sözleşmelerinin muteberliği, şekle bağlıdır. Bu sözleşmeler, geçerli olabilmek için, yazılı yapılmalı ve noterce tasdik edilmelidir. Ne var ki, kira sözleşmesinin şekle bağlı olmadığı prensibi, Hukuk Usulü Muhakemeleri kanununun, 50 liradan yukarı hukukî işlemlerin ancak yazılı şekilde ispat edilebileceğini öngören 288. md.si tarafından geniş ölçüde kısıtlanmıştır. Bu yüzden sözlü olarak yapılan bir kira sözleşmesi geçerlidir fakat yazılı bir delil bulunmadığı için, bundan doğan haklar ispat edilemez. Meğer ki, o yörede, bu gibi hukukî işlemlerin senede bağlanmaması yolunda bir teamül bulunsun. Ayrıca, bir kira sözleşmesinin tapu kütüğüne kaydedilebilmesi için, yazılı bir sözleşmenin tapu memuruna verilmesi gerekir. Bütün bu sebeplerden ötürü, uygulamada, kira sözleşmeleri yazılı olarak ve Maliye bakanlığı tarafından basılmış standart kalıplara uyularak yapılmaktadır. Kira sözleşmesi tarihinin üçüncü kişilere karşı ispatı ise, (Huk. Us. Muhakemeleri kn. md. 299) ancak resmî şekilde (yani noter önünde) yapılmış olması ile mümkündür. Kira sözleşmesinin esaslı unsurları üstünde tarafların anlaşmış bulunmaları, sözleşmenin kurulmuş sayılması için şarttır. Bu uyuşma gerekli olduğu kadar, sözleşmenin doğuşu açısından da yeterlidir. Yani, sözleşmenin doğumu için, ayrıca kiralananın teslim edilmiş olması gerekmez. Kiracının bellibaşlı borcu, kira parasını ödemek; kiralayanın borcu ise, kiralananı devretmektir (hasılat kirası için ise, ayrıca kiralananı işletmek). Tarafların sadece bu hususlar üstünde uyuşması ile kira sözleşmesi doğabilir. Ancak taraflar, kiralananın ne tarzda kullanılacağı üzerinde de anlaşmış olmalıdırlar. Bunun dışındaki noktalar üstünde uyuşma, kira sözleşmesinin kurulması açısından gerekli değildir. Meselâ kira parasının ne zaman ve nasıl, birtakım giderlerin de kimin tarafından ödeneceği konularında taraflar anlaşmamış bulunsalar bile, kira sözleşmesi kurulmuş sayılır ve bu eksik noktalar, kanunun yedek hükümleri ve hâkim kararı ile sonradan doldurulur.

● *Âdi kira*'nın konusu, kaçınılmaz olarak, maddî bir şeydir. Menkul veya gayrımenkul olabilir. Haklar âdi kiranın konusu olamaz. Âdi kira sözleşmesinde, tarafların yerine getirmeleri gereken hususları iki bölümde incelenir: **1.** kiralayanın borçları: **a)** kiralayanın en önemli borcu, kiralananın sözleşmeye uygun şekilde ve kullanmağa elverişli durumda teslim etmektir. Bundan, kiralayanın, kiralananı teslim etmeden önce, ondaki, sözleşmeye uygun olarak kullanmağa engel olan bütün eksik ve bozuklukları gidermesi anlaşılır. Kiralananın suyunun, elektriğinin bulunmadığı veya kaloriferinin bozuk olduğu durumlarda, kiralayan gayrımenkulü teslim etse dahi borcunu yerine getirmiş olmaz. Kiralayan, bu borcunu yerine getirmekle kira parasına hak kazanır. Yoksa, kiracının kiralanandan fiilen yararlanmağa başlaması aranmaz. Kiralayan, kira sözleşmesinin başında, kiralananı sözleşmeye uygun bir şekilde kullanılmağa elverişli olarak teslim etmiş veya hazır bulundurmuşsa (çünkü fiilî bir teslim gerekli değildir), kiracı, kusuru bulunmaksızın buraya taşınmasa bile, yine de kira ücretini ödeme borcu altına girer. Kiralayanın, kiralananı kullanmağa elverişli durumda teslim etme borcu, aslında onu ayıpsız bir şekilde teslim etmesi anlamına gelir. Fakat kira sözleşmesinin özellikleri yüzünden, buradaki ayıp kavramı, birçok bakımdan satıştaki ayıp kavramından farklıdır. Kira sözleşmesinde ayıp kavramı, bu sözleşmenin özellikle gayrımenkul kirasında yarattığı yakın ilişkiler sebebiyle daha geniştir. Bu yüzden, kiralanan şeydeki maddî ayıplar, (msl. muslukların bozuk oluşu, damın akması v.b.) dışındaki bazı uygunsuzluklar da ayıp kavramının sınırları içine girer. Bunlara *manevî ayıplar* da denmektedir (kiracının kiralanandan huzur ve sükûn içinde yararlanmasına engel olan durumlar). Kiralayan hem kendisi bu huzur ve sükûnu bozucu hareketleri yapmamak, hem de diğer kiracıların bu yoldaki davranışlarını önlemek zorundadır. Meselâ kiralayan, bir evi mesken olarak kiralamışsa, bu evin bahçesini kiraya verdiği gazinonun gürültüsünü de önlemek zorundadır. Yoksa gayrımenkulü, sözleşmeye uygun şekilde, kullanmağa elverişli durumda teslim etmiş olmaz. Kiralayan, kiralananı sadece kullanmağa elverişli bir biçimde teslim değil, aynı zamanda kira süresi boyunca onu bu durumda tutmak borcu altındadır. Oysa, satımda satıcı, yalnız teslimden önceki ayıplardan ötürü sorumlu tutulabilir. Buradaki durum, kira sözleşmesinin, sürekli (devamlı) bir borç ilişkisi olmasının sonucudur. Kiralayan kira sözleşmesi süresince, kiracının kusurlu olduğu durumlar dışında meydana gelen her türlü ayıbı gidermek zorundadır. Satış sözleşmesinde alıcı, ancak satıştan önce, bilmediği gizli ayıpları ileri sürebildiği halde, kira sözleşmesinde, ayıp kiracının, onunla birlikte yaşayanların veya işçilerinin sağlığı için ciddî bir tehlike doğuruyorsa, kiracı bunu önceden bilse, hattâ fesih hakkından vaz geçmiş olsa bile yine de bu ayıbı ileri sürebilir. Ayıp kavramının, kira sözleşmesinde kazandığı bu özellikler dışında, kiralayan genel ayıp hükümleri çerçevesinde, kiralananı ayıpsız teslim etmek ve tutmak zorundadır. Buna karşılık kiracı da, kiralanandaki ayıpları farkedince, bunları kiralayana bildirmek zorundadır. Gerçi satımdaki gibi, ayıbı bildirme için konmuş kesin bir süre yoktur; yine de kiracı, bu ayıbı derhal bildirmek zorundadır; çünkü bu bildirimi yapmazsa, ayıp hükümlerinin tanıdığı imkânlardan feragat etmiş sayılır. Kiracı, sözleşmeden önce kiralananı gezmiş ve hiç bir noktaya itiraz etmemişse, artık kiralananın, sözleşmeye göre, kullanmağa elverişli olduğunu kabul etmiş sayılır ve ancak daha sonra ortaya çıkan ayıpları ileri sürebilir. Meğer ki, yukarıda belirtildiği gibi, kiracının veya birlikte yaşayan kişilerin sağlığını ciddî olarak tehdit eden bir bozukluk söz konusu olsun. Kiralananın kullanılmağa elverişli durumda olmasını önleyen ayıplar karşısında, kiracının bazı hakları vardır. Kiracı, kiralayana bir süre vererek bu ayıpları gidermesini isteyebilir. Eğer söz konusu olan ayıplar önemsizse, kiracı bunları kendisi gidererek masrafları kira parasından düşebilir. Böyle değil de önemli ayıpların giderilmesi söz konusu ise ve kiralayan da bunları yapmamakta direniyorsa, kiracı bu tamiratı kendisi yaparak masrafları kiradan düşemez. Böyle bir durumda, kiracının, sözleşmeden dönmek; veya kira parasının, ayıbın önemi ölçüsünde azaltılmasını hâkimden istemek hakkı vardır. Fakat, bu son iki hak, önemsiz ayıplar yüzünden kullanılamaz. Çok acele bir durum söz konusu olmadıkça kiralayan, kiracıya huzur ve sükûn içinde bir kullanma sağlamak borcu altında olduğu için, kiracının rızası olmadan, kiralananda tamirat yaptıramaz. Böyle bir gereklilik olmadıkça, kiralayan, kira süresinin sonunu beklemek zorundadır. Gerçi, Gayrımenkul Kiraları Hakkındaki kanunun hükümleri gereğince, kiracı, sözleşmenin bitiminden 15 gün önce çıkmak istemedikçe, sözleşme 1 yıl daha uzar, ancak yine bu kanun hükümlerine göre, tamire muhtaç bir durum varsa kiralayan sözleşme süresinin sonunda, sözleşmenin uzamasını önleyerek kiracıyı çıkartabilir. Yalnız, tamir sonunda yine kiralananı eski kiracısına kiralamak zorundadır; **b)** kiralayanın bir diğer borcu da, kiracıyı, kira sözleşmesi süresince, üçüncü kişilerin hak iddialarına karşı korumaktır. Burada iki durumu birbirinden ayırmak gerekir. Kiralayan, kira sözleşmesinden önce var olan bir üçüncü kişinin hak iddiası karşısında, zapt (bk. ZAPT) hükümleri gereğince sorumludur. Böyle bir iddianın mahkemece kabulü ve bunun kiracının kullanma hakkını bertaraf etmesi veya kısıtlaması halinde, kusursuz dahi olsa, tazmin ile sorumlu olur. Borçlar kanunu, kiralananın, kira sözleşmesinden sonra temlik halinde, yeni hak sahibinin hakkının, kiracının kullanma hakkından üstün olduğunu ve onu kiralanandan çıkarabileceğini kabul eder. Bu kurala, «bey ile icar infisah eder» (satım kirayı bozar) denmektedir. Öbür modern hukuklar tarafından kabul edilmemiş bulunan bu kural, kiracının haklarını büyük bir tehlikeye atmaktadır. Çünkü, buna göre kiracı, kira sözleşmesinden doğan kira hakkını, gayrımenkulün yeni malikine karşı öne süremeyecektir. Borçlar kanunumuzun böyle bir tehlikeye karşı kiracıyı güven altına almak için öngördüğü tek imkân, kira sözleşmesini tapu kütüğüne şerh ettirmektedir. Böyle bir şerh, şerh süresi içinde, kira hakkının, sonraki hak sahiplerine karşı da ileri sürülebilmesini sağlayacaktır. Kiracı, hakkını bu yolda güven altına almamışsa, kiralananın kira sözleşmesinden sonra ve kira süresi içinde temliki halinde, ancak kiralayandan tazminat isteyebilir. Ne var ki 6570 sayılı Gayrımenkul Kiraları Hakkındaki kanun, belediye sınırları içindeki çatılı (musakkaf) gayrımenkul kiraları açısından bu hükmü hafifletmiştir. Bu kanun hükümlerine göre, kiralananı mülk edinen kişi, mülkiyeti kazandığını bir ay içinde haber vererek ve altı ay sonra dava açarak kiracıyı çıkarabilir. Ancak bunun için, o gayrımenkule kendisinin veya kanunda sayılan yakınlarının ihtiyacı bulunmalı yahut gayrımenkulün imarı gerekli olmalıdır. Bu şartlar yoksa, yeni malik de kira süresinin bitimini beklemek zorundadır; **c)** kiralayan, kiralananın vergisini ve masraflarını ödeme borcu altındadır. Sadece temizleme ve aydınlatma resimleri, kira sözleşmesi ile taraflardan birine yükletilmemişse, 5237 sayılı Belediye Gelirleri kanunu gereğince kiracı ve kiralayan arasında yarı yarıya bölünecektir. Bunun dışında, kiralananın gündelik kullanılmasına ilişkin masrafların, kiracı tarafından karşılanması gerekir;

2. kiracının borçları: **a)** kiracının en önemli borcu, kira parasını ödemektir. Kira sözleşmesini, benzeri sözleşmelerden ayıran en önemli nokta, kiracının belli bir para borcu altında bulunmasıdır. Hasılat kirasından farklı olarak kiracının, borcunu, paradan başka bir yolla ödemesi halinde, bir kira sözleşmesi değil, bir karma sözleşme söz konusu olur. Kira parası kira sözleşmesinin esaslı unsurlarındandır ve kural olarak kira sözleşmesinin doğumu için, tarafların iradelerinin bu konuda uyuşmuş olması gerekir. Taraflar bütün kira şartlarını aralarında kararlaştırmış, fakat kira parasını tespitte anlaşmamışsalar, kira sözleşmesi meydana

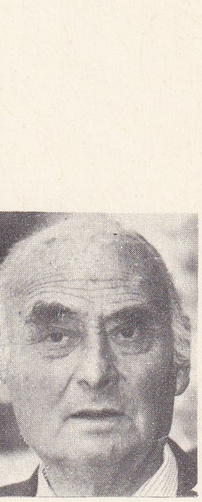
lord KİNROSS

Foto. Hürriyet arşivi (MEYDAN)

gelmez. Borçlar kanununa göre, kira parası, tarafların serbest iradeleri ile tayin edilecektir. Meğer ki tarafların borçları arasındaki aşırı nispetsizlik bir gabinin (bk. GABİN) varlığını haklı kılacak şartlarla birlikte bulunsun. Liberal ve müesseseleri oturmuş İsviçre'nin şartları göz önünde tutularak yapılmış bulunan bu düzenlemenin, Türkiye'nin özel şartlarına uymayacağı tabiî idi. Üstelik İkinci Dünya savaşının yarattığı olağanüstü durumlar bu prensibin değiştirilmesini gerekli kıldı. Bu yüzden, 1940 yılında 3780 sayılı Millî Korunma kanunu ile kira parasını tayin etme serbestisi tarafların elinden alındı. O tarihten bu yana, Türkiye'de sürekli olarak, sınırlı kira rejimi hâkim oldu. Sınırlı kira rejimi, başlangıçta kiraların dondurulması yolu ile uygulandı. 1940'ta çıkarılan kanun, kira paralarını 1939 rayici üstünden tamamen dondurdu. Daha sonra, 5020 Sayılı kanun, 1947 yılından sonra yapılan binalarda, kira sözleşmelerinin kira paralarını serbestçe tayin edeceği esasını getirdi. Fakat sonraki gelişmeler bu yolun sakıncalarını ortaya çıkardığndan kira rejimini yeniden düzenlemek üzere çıkarılan 6570 Sayılı kanun kiraları tekrar 1953 rayicine göre dondurdu. Yeni kiralanan gayrımenkullerin kira paraları ise belediye encümenleri tarafından takdir olunuyordu. Böylelikle, 5020 ve 6084 Sayılı kanunlarla kaldırılmak istenen donmuş kira rejimi, 6570 sayılı Gayrımenkul Kiraları Hakkındaki kn. md. 2 ve md. 3 tarafından yine tesis ediliyordu. Bu rejim de 1963 yılına kadar sürdü. 1963 Yılında Anayasa mahkemesi, defi yoluyle önüne getirilen 6570 Sayılı kn. md. 3 ve md. 4'ü, mülkiyet hakkının özüne dokunduğu için iptal etti ve donmuş kira parası rejimine son verdi. Anayasa mahkemesi, aslında sınırlı kira rejimine karşı değildi; hattâ bu rejimin gerekli olduğuna inanıyordu. Ama bu rejimin kiraların dondurulması biçiminde gerçekleştirilmesini Anayasaya aykırı buluyordu. Bu sebeple, Anayasa mahkemesi, iptal kararının yürürlüğe girmesini altı ay erteledi ve Başbakanlığa bir tezkere yazarak, bu altı ay içinde yeni bir kira kanununun hazırlanmasını istedi. Ne var ki, 1963 yılından bu yana, hazırlanan ve komisyonlarda görüşülen kira kanunu tasarısı bir türlü kanunlaşamadı. Bu durum üzerine birçok çekişme çıktığından işe Yargıtay elkoydu ve önce 1964 yılında çıkardığı bir içtihadı birleştirme kararı ile, kira parasının tayini konusunda uygulanacak esasları çizdi. Yargıtay, daha sonraki içtihadı birleştirme kararları ile, sistemi bütün çizgileri ile tamamladı. Bugün, türk hukukunda, kira parasının tayini konusundaki dayanak, Yargıtayın kararları ile ortaya konmuş bulunan esaslardır. Yargıtay da, hâlâ Türkiye'de sınırlı kira rejiminin yürürlükte bulunduğu görüşünden hareket etmektedir. Yargıtaya göre, bu sınır, kiracı veya kiralayan tarafından açılacak bir tespit davası sonucunda hâkim tarafından, rayici göz önünde bulunduran bir bilirkişi raporuna dayanarak verilecektir. Başka bir ifade ile, bugün kira paralarının tayininde sınır, rayiçtir. Tabiî, bu usul kiraların yükselmesine yolaçmaktadır. Teorik olarak, tespit davası açma hakkı, kiracılara da tanındığı halde, uygulamada bundan yararlananlar, hemen hemen sadece kiralayanlardır. Önceleri, kira paralarının bu usulle tespiti sadece 1963 yılından önce dondurulmuş kira fiyatları için yapılıyordu. Sonradan Yargıtay, bu usulün 1963 yılından sonra serbest iradeler ile tespit edilmiş kira sözleşmeleri açısından da uygulanacağını kabul etti. 1966 Yılında alınan bir içtihadı birleştirme kararına göre, serbest irade ile tespit edilen kira paraları da, iktisadî hayattaki değişmelere paralel olarak, bir kira tespiti davasına konu olabiliyordu. Yargıtayın 1966 yılındaki içtihadı birleştirme kararına göre, kiracı veya kiralayan, böyle bir kira tespiti davasını her zaman açabilecektir. Ancak tespit hükmü ile tayin edilen kira parasının, hemen sonraki kira devresi açısından da hüküm doğurabilmesi, kiralayanın, sözleşmenin bitiminden en az on beş gün önce bu yolda bir ihbar yapması veya dava dilekçesini tebliğ ettirmesi şartına bağlıdır. Kira tespiti davası, yine Yargıtayın bir içtihadı birleştirme kararına göre, kira değerinin gerektirdiği mahkemede açılacaktır. Başka bir ifade ile, bu davanın asliye mahkemesinde açılması, ancak aylık kira parasının 1 000 liranın üstünde olmasıyle mümkündür. Yargıtay, daha sonraki uygulamada, kira paralarının tespitini, sadece rayiç kiranın tespitine bırakmanın sakıncalarını görmüş ve özellikle Üçüncü Hukuk dairesinin kararlarıyle daha objektif bir usule doğru yönelme çabalarına girişmiştir. Buna göre, rayiç kira, ancak olağan şartlar altında yapılmış sözleşmelerde tespit edilmiş kiradır: ekonomi kurallarının, gayrımenkul sermayesine tanıdığı normal geliri aşan kira paraları rayice emsal olamaz. Yargıtaya göre, bu şartlara uygun bir kira rayici tespitinde güçlük çıkarsa, artık doğrudan doğruya ekonomi kurallarına başvurmak ve kira parasını buna göre tayin etmek gerekecektir. Bunun için de gayrımenkulün değeri bulunacak, özelliklerine göre ekleme ve indirmeler yapılacak, bulunan değer 120'ye bölünerek kira parası tayin edilecektir. Görüldüğü gibi, bugünkü uygulamaya göre, türk hukukunda, sınırlı kira parası rejimi hâkim bulunmaktadır. Fakat bu sınır, bir kanun metni tarafından önceden kabul edilmiş bir sınır değil, doğan bir çekişmeden sonra, bir yargı organı tarafından getirilecek bir sınırdır. 1963 Tarihli Kira Kanunu tasarısı da, gayrımenkullerin değeri üstünden tespit edilecek sınırlı bir kira rejimini öngörmektedir.

Kira parasının ne zaman ödeneceği, kira sözlemesinde gösterilir. Ancak, kira parasının ne zaman ödeneceği kira sözleşmesinin esaslı bir noktası olmadığından, tarafların bunu kira sözleşmesinde göstermemiş olmaları da mümkündür. Böyle bir durumda, kira parasının ne zaman ödeneceğini tespit için, mahallî örf ve âdet hukukuna bakmak gerekir. Böyle bir örf de yoksa, altı aylık ve daha uzun süreli kira sözleşmelerinde, altı ayın sonunda, daha kısa sözleşmelerde, her ayın sonunda ve en geç kira süresinin sonunda ödeme gereklidir. Kira parasının ne zaman ödeneceği sözleşmede belirtilmiş olduğu halde, bu zaman dışında ödeniyorsa, Yargıtaya göre, bir ayırım yapmak gerekir. Eğer kira parası yılbaşında, peşin ödenmesi gerekmesine rağmen her ay başı ödenmiş ve kiralayan da bu duruma itiraz etmemişse, kira ödeme zamanının, taraflarca zımnen değiştirildiğini kabul etmek gerekir. Böyle değil de, kiracı, kirayı, ödeme zamanı dışında, fakat belirsiz sürelerde ödüyorsa, böyle bir değiştirme söz konusu olamaz. Kira parasının, kural olarak, kiralayanın ikametgâhında ödenmesi gerekir. Başka türlü bir ödeme, kiralayan kabul etmedikçe, geçerli değildir. Hattâ kiralayan çek kabul etmek zorunda da değildir. Bunun gibi, kiralayan, posta havalesiyle yollanan kirayı da almak zorunda değildir. Meğer ki havale, ikametgâhta ödemeli olarak gönderilsin. Kira parasının ödenmemesi veya zamanında ödenmemesi halinde, kiralayan, kiracısını çıkartma hakkına sahiptir. Borçlar kanununa göre, kiracı kira parasını ödememişse, kiralayan, altı ay ve daha az süreli kiralarda altı gün, daha uzun süreli kiralarda, 30 gün mehil vererek, bu mehlin içinde kira parasının ödenmemesi halinde kira sözleşmesini feshedebilir ve mahkemeye başvurarak kiracısını çıkartabilir. Bu mehil yazılı olarak verilmeli, hangi aylara ait kiraların istendiği belirtilmeli ve bu mehle uyulmadığı takdirde sözleşmenin feshedileceği ve tahliye davası açılacağı açıklanmalıdır. Böyle bir tahliye halinde, kiralayan, gayrımenkulün geri verilmesinden başka, birikmiş kira paralarını, bunların gecikme faizlerini ve varsa diğer zararlarını da isteyebilir. Kiracı, kira parasını sürekli olarak zamanı geçtikten sonra ödüyorsa 670 sayılı Gayrımenkul Kiraları Hakkındaki kanuna göre çıkartılması mümkündür. Kiracıya bir kira yılı içinde, iki kere, kirayı geç ödemesinden ötürü, haklı ihtar yapılmışsa, kiralayan, hiç bir ihtara lüzum kalmaksızın, kira süresinin sonunda, kiracıyı çıkartmak üzere dava açabilir. Burada da ihtarın yazılı olması şarttır. Dikkat edilmesi gereken nokta, yukarıdaki durumda, daha ağır bir borca aykırılık bulunduğu için, kira sözleşmesine derhal son vermek imkânı bulunduğu halde, bu durumda, kira sözleşmesine, ancak kira süresinin bitiminde son verilebilecektir. Bu biçimdeki çıkartma davasının kira süresinin bitiminden sonraki bir ay içinde açılması gerekir. Kira parasının ödenmemesi durumunda, kiralayanın bir başka hakkı da, borcunu ödemeyen kiracının eşyalarını alıkoymak ve gereğinde bunları paraya çevirterek alacağını elde etmektir. Bu hak, kiralayana, sadece gayrımenkulün kiraları için tanınmıştı. Kiralayana tanınan bu alıkoyma hakkı, şartları açısından genel hapis hakkından ayrıldığı gibi, diğer şahsî alıkoyma haklarından da, paraya çevirme yetkisi vermesi açısından ayrılır. Bu hak, kiralayan tarafından, kiracının kiralanana getirdiği, döşeme, süsleme, kiralanandan yararlanmayı sağlayan menkuller üstünde kullanılabilir (halı, radyo, buzdolabı, tablo v.b.); kişisel eşya ve haczi mümkün olmayan eşyalar üstünde alıkoyma hakkı yoktur. Kiracıya ait olmayan menkuller üstünde de bu alıkoyma hakkı kullanılabilir. Meğer ki, kiralayan bunların kiracıya ait olmadığını bilsin veya bu menkuller, vasıtasız zilyedinin rızası olmaksızın kiracının eline geçmiş (çalınmış veya bulunmuş) olsun. Alıkoyma hakkı, kiralayana, geçmiş bir yıllık ve işleyen altı aylık kira parasını sağlar. Bunun dışında alıkoyma hakkının, takip ve mahkeme masraflarını ve faizleri de sağladığı kabul olunmalıdır. Kiralayan, bu hakkını, önce sözü edilen eşyanın kiralanandan çıkarılmasını önlemek yoluyle kullanabilir. Bunun için kiralayan, icradan, ve gecikmesinde tehlike bulunan durumlarda, polisten yardım isteyebilir. Gizlice veya zorla kiralanandan çıkarılmış eşyanın, 10 gün içinde geri alınması mümkündür. Kiralayan, ikinci olarak da, söz konusu eşyanın, rehnin paraya çevrilmesi usulü ile nakde çevrilmesini, icra dairesinden isteyebilir. Tabiî ki satım parası üstünde, kiralayanın öncelik hakkı vardır. Kiracının ikinci önemli borcu, kiralananı, özenle ve sözleşme şartlarına uygun biçimde kullanmaktır. Kiracı, kiralananı tehlikeye atacak biçimde kullanamaz; değerini azaltacak davranışlarda bulunamaz; kiralananda hakkı olmayan değişiklikler yapamaz. Meselâ tahta bir binada oturan kiracı, büyük ve tehlikeli ateşler yakamaz; benzin varillerini açıkta depo edemez; mahallî örfün izin vermediği hayvanları besleyemez; kiralanan balkon ve teraslarını camekân haline getiremez. Buna karşılık, duvarlara tablolar v.b. asabilir; badananın rengi, hattâ çeşidini değiştirebilir; anten, telefon v.b. tesisatı kurabilir. Bütün bu sayılanlar, kiracının özenle kullanma borcunu oluşturmaktadır. Bunun dışında kiracı, sözleşmede kararlaştırılanın dışında, kullanma hakkına da sahip değildir. Mesken olarak kiralanan bir yeri işyeri, işyeri olarak kiralanan bir yeri de mesken olarak kullanamaz. Bunun dışında kiracı, olağan ilişkiler dışında, misafirlerini sürekli olarak kullanma ve oturmaya iştirak ettiremez. Özellikle su harcamasının ortak olduğu apartmanlarda bu böyledir. Üstünde ayrıca durulması gereken bir nokta da, kiracının, kiralananı veya bir bölümünü, başkasına kiralamasıdır. Bu bakımdan Borçlar kanunu hükümleri ile Gayrımenkul Kiraları Hakkındaki kanun hükümleri arasında önemli bir ayrılık vardır. Borçlar kanununa göre, kira sözleşmesinde aksine hüküm olmadıkça, kiracı, bir zarar vermemek ve bir değişiklik gerektirmemek şartıyle kiralananı, tamamen veya kısmen bir başkasına kiralayabilir yahut kirayı bir başkasına devredebilir. Böyle bir durumda, alt kiracı, sözleşmedeki kullanma şartlarının çerçevesinde kalmak zorundadır. Kiralayan, alt kiracının eşyaları üstünde de, asıl kiracıdan olan hakları ölçüsünde bir alıkoyma hakkına sahip olacaktır, Gayrımenkul Kiraları Hakkındaki 6570 Sayılı kanun ise, belediye sınırları içindeki çatılı (musakkaf) gayrımenkul kiralarında, kiracının, kiralananı tamamen veya kısmen başkasına kiralaması veya kira hakkını devretmesini kural olarak yasaklar.

Bu bakımdan Borçlar kanunu hükümleriyle de muvafakatini bildirmiş olması durumunda mümkündür. Ancak, kiracının bir ortak almasına engel yoktur. Meğer ki, sözleşmede bu da yasaklanmış olsun. Kiracı bu yasaklara uymazsa, kiralayan bir ihtarda bulunduktan sonra, kira sözleşmesine son verilebilir ve kiracıyı da, alt kiracıyı da kiralanandan çıkarabilir. Kiracı, kiralananı özenle kullanma borcunu sürekli olarak bozarsa, kiralayan bir ihtarla bu duruma son verilmesini ister ve ısrar halinde

sözleşmeyi feshederek kiracıyı çıkartır. Durum gerektiriyorsa, tazminat da talep edebilir. Kiracı, kiralananı sürekli olarak ve açıktan açığa kötü kullanıyorsa, kiralayan ihtarda dahi bulunmaksızın kira sözleşmesine son verebilir. Kiracı, aynı zamanda komşuluk hukukuna ve binada öbür oturanların haklarına saygı göstermek mükellefiyetindedir. Nasıl kiralayan, kiracının kiralanandan sükûn ve huzur içinde yararlanmasını sağlamak borcu altındaysa, kiracı da, bu mükellefiyete, öbür kiracılar ve komşular açısından uymak zorundadır. Kiracının, sürekli olarak sarhoş olması, gürültü etmesi, diğer bina sakinlerini davranışları ile rahatsız etmesi, mahallî örfe göre cevaz bulunmayan hayvanları beslemesi, bu borcun yerine getirilmemesi anlamını taşır. Kiracı, ayrıca, apartmanın yönetilmesi için tespit edilen kurallara da uymak zorundadır. Kiracının bu mükellefiyetini sürekli olarak yerine getirmemesi ve yapılan ihtara rağmen direnmesi, kiralayana sözleşmeye son verme ve onu çıkartma yetkisi sağlar. Kiracı, zarurî tamiratın yapılmasına katlanma mükellefiyetindedir. Ancak yukarıda belirtildiği gibi, normal tamirat için kiralayan, kira süresinin sona ermesini beklemek zorundadır. Kiracının katlanma borcu, ancak acele yapılması gereken tamirler içindir. Böyle bir durumda, kiracı, bu tamiratın yapılmasına izin vermek borcu altındadır. Kiralayan gerekirse, kiracının geçici olarak kiralananı boşaltmasını dahi isteyebilir. Ancak tamirden sonra, kiralananı eski kiracıya vermeğe mecburdur. Kira sözleşmesinin sona ermesi, yukarıda belirtilen borca aykırı durumların belirmesi üzerine ve karşı tarafın sözleşmeyi fèshetmesiyle olur. Ancak bunun dışındaki birçok durumda da kira sözleşmesi son bulabilir. Kira sözleşmesinin, süresinin bitmesi ile sona ermesi, en tabiî şekildir. Borçlar kanununa göre, kira sözleşmeleri *belirsiz süreli* ve *belirli süreli* kira sözleşmeleri olarak ikiye ayrılır. Belirli süreli kira sözleşmeleri, kira süresinin bitimi ile son bulur. Ancak, Borçlar kanunu kira sözleşmesinin sonunda, taraflardan biri sözleşmeye son verme iradesini açıklamadıkça, sözleşmenin belirsiz bir süre için yenilenmiş olacağını varsayım kabul etmiştir. Yani Borçlar kanununa göre, belirli süreli bir sözleşmenin sona ermesi, ancak sürenin bitiminde, taraflardan birinin sözleşmeye son verme iradesini açıklaması ile mümkündür. Belirsiz süreli kira sözleşmeleri ise, Borçlar kanununa göre, taraflardan birinin feshi ihbar etmesi ile son bulabilir. Bunun için taraflar, kanunda öngörülen ihbar sürelerine uymak zorundadırlar. Ne var ki, 6570 sayılı Gayrımenkul Kiraları Hakkındaki kanun, belediye sınırları içindeki çatılı gayrımenkuller açısından bu esasları tamamen değiştirdi ve en normal sona erme sebebini, en az uygulanan sona erme sebebi haline getirdi. Bu kanunun koyduğu esaslara göre, kiracı, kira süresinin bitiminden sonra en az on beş gün içinde, kiralananı boşaltacağını yazı ile bildirmedikçe, sözleşme, aynı şartlarla bir yıl için daha uzatılmış sayılır. Bu hüküm, Anayasaya aykırılık iddiasıyle dava edildi; fakat Anayasa mahkemesi bu hükmün Anayasaya uygunluğuna karar verdi. (Ancak, Yargıtayın kira tespiti davası sebebiyle verdiği içtihadı birleştirme kararı yüzünden, kira parasının aynı şartlarla yenilenmesi imkânı kalmamıştır). 6510 Sayılı kanun açısından kira sözleşmesinin sürenin bitiminde sona ermesi için, başka bir yol da, kiracının yazılı bir boşaltma taahhüdünde bulunmuş olmasıdır. Kiralayan böyle bir taahhüde sahipse, icra dairesine başvurarak kiracının çıkartılmasını isteyebilir. Ancak bu taahhüdün geçerli olabilmesi için, kira sözleşmesinin kurulmasından sonraki bir tarihte yapılması gereklidir. Önemli (muhik) bir sebebin bulunması halinde Borçlar kanunu, belirli süreli kira sözleşmelerinde, taraflardan birinin borca aykırı bir davranışının bulunmasına rağmen, sözleşmenin devamının beklenemez olması durumunda da sözleşmeyi fesih hakkı tanır. Taraflar arasında bir düşmanlığın doğması veya kiracının o yerde oturmasının psikolojik bir sebepten ötürü imkânsız hale gelmesinde, önemli bir sebebin varlığını kabul gerekir.

Ancak 6570 Sayılı kanunun hükümlerinden sonra, bu hükmün de belediye sınırları içindeki çatılı gayrımenkuller açısından büyük bir önemi kalmadı. Gayrımenkul Kiraları Hakkındaki 6570 Sayılı kanun, birtakım yeni çıkartma sebepleri getirdi: ihtiyaç sebebi ile çıkartma halinde kiralayan, kendisi, eşi veya çocukları için kiralananı mesken olarak kullanma ihtiyacındaysa, kira sözleşmesinin sonunda çıkartma davası açabilir. Bu ihtiyacın varlığının kabul edilebilmesi için meskenler açısından, kiralayanın başka bir yerde kirada oturması, Yargıtay tarafından yeterli sayılmaktadır. Kiralayan, kirada oturmasa bile, eğer sağlık durumu, kiralanan gayrımenkulde oturmayı gerekli hale getiriyorsa, yine ihtiyacın var olduğunu kabul gerekir. İş veya yeni ailevî sebeplerle kiralayanın bu semte geçmesinin gerekli bulunduğu durumlarda da bir ihtiyaç söz konusudur. Kiralayanın eşi bakımından mesken ihtiyacının belirmesi, kolay kolay düşünülemez. Çünkü, kural olarak karı koca aynı yerde oturmak zorundadır. Ancak kadının, Medenî kanuna göre, ayrı bir ikametgâh açmasında, sağlığı, şöhreti veya işi açısından menfaati olduğu durumlarda, eşin bir mesken ihtiyacı düşünülebilir. Çocuklar açısından bu, çok daha basittir. Bağımsız bir eve çıkma, evlenme, hattâ yargıtay kararlarına göre, nişanlanma, kiralanan açısından haklı bir ihtiyaç sebebi sayılabilir. İhtiyacın, bir çıkartma davası sebebi olabilmesi, onun gerçek olmasına bağlıdır. Mahkeme, ihtiyacın gerçek olmadığına kanaat getirirse, çıkartma davasını reddeder. Eğer ihtiyacın gerçek olmadığı, çıkartmadan sonra anlaşılırsa, kiralayan hem 6570 Sayılı kanunun hukukî ve cezaî sorumluluğuna katlanır; hem de kira sözleşmesinden ötürü tazminat borcu altına girer.

Kiralayan, gayrımenkulü, kendisinin, eşinin veya çocuklarının işi için işyeri olarak kullanma ihtiyacındaysa, yine kira süresinin sonunda çıkartma davası açabilir. Bu, ya o zamana kadar başka bir yerde yapılan işin, artık o yerde yayılması gereğinin ortaya çıkması veya o zamana kadar çalışmayan bir kişinin çalışmağa başlaması durumlarında söz konusu olur. Birinci durumda, ihtiyacın kabulü için, kiralananın, eşinin veya çocuklarının, Yargıtayın yerleşmiş içtihadına göre hem kirada çalışması, hem de o yerden bir hava ile çıkartılma tehdidi altında bulunması gereklidir. Meğer ki, kirada çalıştığı işyeri, artık gelişen işlerinin önemini karşılayacak büyüklükte olmasın. Her iki durumda da ileri sürülen işyeri ihtiyacının, gerçek olması ve yapılacak işin, bizzat ihtiyaç sahibi tarafından yapılabilecek nitelikte bulunması şarttır. Belirli bir mesleği yapabilmek için gerekli şart ve niteliklere sahip bulunmayan kiralayan, bu işi yapacağını ileri sürerek çıkartma davası açamaz. Meselâ eczacı olmayan kiralayanın, eczacılık yapacağını ileri sürerek çıkartma davası açması mümkün değildir. Ancak, «bizzat» kavramını dar olarak anlamamak ve bir yardımcı kullanmak suretiyle yapılabilecek mesleklerde de bu ihtiyaç şartının gerçekleştiğini kabul etmek gerekmektedir. Meselâ bakkallık, manifaturacılık gibi. Yapılacağı ileri sürülen iş için gerekli ruhsatın alınmamış ve bu yolda da hiç bir hazırlığa başlanılmamış olduğu durumlarda, ihtiyaç sebebi gerçekleşmez. Çünkü samimî değildir. Gerek meskene, gerek işyerine ihtiyaç halinde, kiralananın yeni bir kişi tarafından satın alınmış olduğu durumlar dışında, çıkartma davası kira sözleşmesinin bitiminde açılabilir. Taraflar, kira sözleşmesinin bitim tarihini ispat edemezler veya bu konuda anlaşamazlarsa, ispat yükü davacıdadır ve bu konuda tanık dinletemez; yalnızca yemin teklif edebilir. Kiralayan, ihtiyaç sebebiyle boşalttığı gayrımenkule kendisi geçmek zorundadır. Bunu yapmazsa, kiralananı üç yıl içinde başkasına kiralayamaz. Kiralarsa, hem cezaen, hem hukuken sorumlu olur. Kiralanan binayı yeniden inşa ve imar amacıyle çıkartma için, kiralananın yeniden inşası veya imarı, içinde oturmayı imkânsız hale getirmesidir. Bu dava da, kira süresinin bitiminden sonraki bir ay içinde açılabilir. Ancak, binada yapılacak değişiklikte imar maksadının bulunması gerekir. İmar maksadının tayininde çok dikkatli olmak gerekir. Eğer bu maksadın varlığını kabul açısından çok titiz davranılırsa, şehirlerin gelişmesi ve modernleşmesi engellenir. Bu yüzden, imar maksadının ancak çok eski ve yıkılmak üzere olan binalarda kabulü yerinde olmaz; ama yeni binalarda, sırf kiralayanın gelirini arttırmak için yapılması düşünülen değişikliklerde de, imar maksadının kabulü, kiracının haklarını tehlikeye sokar. Bu hüküm gereğince, çıkartma davası açabilmek için, önce, yapılacak inşaatta imar kastının bulunduğu, sonra da bu değişikliğin kiracının oturmasına engel teşkil ettiği, fen heyeti raporu ile ispat edilmelidir. Bunların yanında, yeni bir binanın işletme cihetinin değiştirilmesi (msl. mesken iken işyerine çevrilmek istenmesi) Yargıtay tarafından çıkartma sebebi olarak kabul edilmemektedir. Kiralananın imarı bittikten sonra, kiralayan, kiralananı yeni hali ile eski kiracısına kiralamayı, yeni bir ücretle teklif eder; kiracı, bu hakkını, tebliğden itibaren bir ay içinde kullanmak zorundadır. Kiralayan bu teklifi yapmadan, kiralananı başkasına kiralarsa sorumlu olur. Meğer ki, kiracının başka bir şehre taşınması gibi bir müçbir sebep bulunsun. Kiracı veya eşinin aynı belediye sınırları içinde oturabileceği bir meskeninin bulunması halinde, kiralayan, mesken ihtiyacı bulunmasa bile kiracıyı çıkartabilir. Bu çıkartma davası, diğerlerinden farklı olarak, sadece malik olan kiralayanlar tarafından kullanılabilir. Bunun için, kiracının gayrımenkulünün sadece belediye sınırları içinde bulunması ve mesken niteliğinde olması yetmez; kiracının sosyal durumu göz önünde bulundurularak oturmağa elverişli olması da gereklidir. Meselâ lüks bir apartmanda oturan kiracı, bir gecekonduya malik olduğu için çıkartılamaz. Bunun gibi, yazlık ev de, şehre çok yakın ve kışın da oturmağa elverişli değilse, çıkartma davasına sebep olamaz. Kiracının evi, oturulabilecek nitelikte, fakat kiracının sağlığı açısından elverişsizse, durum yine aynıdır. Kanun öbür hallerden farklı olarak, bu çıkartma davasının kira sözleşmesinin bitiminde açılabileceğini belirtmemiştir. Ancak Anayasa mahkemesi, bu hükmü Anayasaya aykırı bulmadığı kararında, bu davanın sözleşmenin bitiminde açılmasının tabiî olduğunu belirtti. Kiracının iflâsı üzerine çıkartma halinde, Borçlar kanununa göre, kiracı birikmiş ve işleyecek kiralar için teminat vermezse, kiralayan sözleşmeye son vererek kiracıyı çıkartabilir. Söz konusu teminatın müflis tarafından gösterilmesi şart değildir; iflâs masası veya üçüncü bir kişi de bu teminatı gösterebilir. Burada tazminata gerek yoktur. 6570 Sayılı kanuna rağmen de bu hüküm geçerlidir. Kiracının ölümü halinde, bir yıl veya daha uzun süreli kira sözleşmelerinde taraflar, kanunî mehillere uyarak sözleşmeye son verebilirler; burada tazminata gerek yoktur. 6570 Sayılı Gayrımenkul Kiraları Hakkındaki kanun, kiracının ölümü halinde, kiralayanın sözleşmeye son verme yetkisini geniş ölçüde kısıtlar. Mesken kiralarında, kiracı ile oturan mirasçılar ve yakınları aleyhine bu sebebe dayanarak çıkartma davası açılmaz. İşyeri kiralarında ise, kiracının ortakları ve kiracının işini devam ettirecek olan mirasçıları aleyhine dava açılamaz. Kira sözleşmesi hangi yolla sona ererse ersin, kiracı, kiralananı geri verme borcu altındadır. Bu borcunu, kiralananı ne durumda teslim almışsa, o durumda yerine getirecektir. Kiracı, kiralananı temizlemeli, duvardaki çivi yerlerini gidermeli, yaptırdığı tesisatı, kiralananda bir bozulma bırakmayacak biçimde sökerek almalıdır. Meselâ duvarlara duvar kağıdı yapıştırmışsa, bunları sökünce yeni bir badana yaptırmalıdır. Borçlar kanunu, kiracının kiralananı iyi durumda teslim ettiği konusunda bir karine koyar; ancak, kiralayan, bunun aksini beyan ederek zararlarının ödenmesini isteyebilir. Ne var ki, kiralayan, kiralananın normal kullanılmasından meydana gelen zararları isteyemez; bunlara katlanması gerekir. Bunun gibi, kiracı, kendi kusuru dışında, yangın v.b. gibi, meydana gelmiş zararlardan da sorumlu tutulamaz.

● *Hasılat* (*ürün*) *kirası*'nın konusu bir hak da olabilir. Ticarî veya sınaî bir işletmenin de ürün kirasına konu olması mümkündür. Fakat bir hasılat kirasının söz konusu olabilmesi için, semere veren bir şeyin bulunması gereklidir. Bu semere, bir bahçenin veya tarlanın ürünü gibi tabiî, bir ticarî işletmenin kârı veya bir tahvilin faizi

gibi hukukî olabilir. Hasılat kirasında, kiralayanın borçları, âdi kirada olduğu gibi, kiralananı kullanılmağa elverişli bir şekilde, teslim etmek ve sözleşme süresince böyle tutmaktır. Fakat hasılat kirasında, kiralananı kullanmağa elverişli durumda tutmak borcu, kiralayan açısından daha hafiftir. Bu borç, özel bir antlaşma ile tamamen kiracıya bırakılabilir; böyle bir durumun bulunmadığı hallerde, kiracı da aynı borca, daha az bir oranda bile olsa katılmaktadır. Hasılat kirasında, kiralayanın borçlarında büyük bir özellik bulunmamasına karşılık, kiracının borçları geniş ölçüde farklıdır. Hasılat kiracısı, âdi kira sözleşmesinden farklı olarak, kiralananı işletme ve onu ürüne elverişli bir durumda tutma borcu altındadır. Kiracı bu borcuna uygun davranmazsa, kiralayan, ihtarda bulunmaksızın kira sözleşmesini feshedebilir. Ayrıca, âdi kira sözleşmesinde, kiracı ancak çok sınırlı ayıpları giderme borcu altında bulunduğu halde, hasılat kirasında bu borcun çevresi daha geniştir. Kiracı, yol, çit, hendek v.b.-nin bakımını gerçekleştirmek, eksilen âletleri tamamlamak borcu altındadır. Bunlara karşılık, kanun, hasılat kiracısına, âdi kiracının sahip bulunmadığı bir imkân tanır. Ziraî bir gayrımenkulün ürün kirasında, olağanüstü felâket halleri yüzünden (fırtına, sel, kuraklık v.b.) normal ürün miktarında önemli ve olağanüstü bir azalma olursa, hasılat kiracısı, hâkimden, kira parasının uygun bir oranda indirilmesini isteyebilir. Hattâ, hasılat kiracısı, kiralanandan hiç ürün elde edememişse, hâkim, kira parasının veya karşılığının hiç ödenmemesine de karar verebilir. Eğer, taraflar, böyle bir felâketi öngörerek zaten düşük bir karşılık tespit etmişler veya ürün kiracısı, böyle bir durumu göz önünde bulundurarak, ürünü sigortalamışsa, hâkimden kira karşılığının indirilmesini isteyemez. Bu hüküm, iştirakli kiralar açısından bir öneme sahip değildir. Çünkü, iştirakli kiralarda, karşılık zaten ürüne göre ödeneceğinden, kiracı açısından böyle bir tehlike yoktur. Hasılat kirasında kiralananın devri, kiralayan tarafından yapılır ve âdi kira sözleşmesinde olduğu gibi, kira sözleşmesi sona erer; meğer ki, yeni malik bunu kabul etsin. Ancak, burada yeni malik, altı aylık bir ihbar süresine uymak zorundadır. Borçlar kanunu hükümlerine göre, âdi kirada kiracı, kural olarak kira hakkını devir imkânına sahip olduğu halde, hasılat kirasında, kiralayan muvafakat etmedikçe böyle bir devir yapılamaz. Ancak kiracı, kiralanan içindeki bazı yerleri (msl. çiftlik içindeki bir gazinoyu) kiraya verebilir. Fakat genellikle kabul edilen, böyle yerlerin ürün kirasına değil de, ancak âdi kiraya verilebileceğidir. Kiracının iflâsı halinde, âdi kiradan farklı olarak, kira sözleşmesi fesihle değil, kendiliğinden sona erer; âdi kirada teminat verildiği takdirde kira sözleşmesi tamamen devam ettiği halde, hasılat kirasında sözleşme, ancak kira yılının sonuna kadar sürer. Hasılat kirası sözleşmesinin sona ermesi durumunda, da kiracı, âdi kiracınınkinden farklı bir geri verme borcu altındadır. Kiracı, kiralananın özenle işletilmesi halinde doğmayacak olan bozukluk ve eksiklik için, tazmin borcu altındadır. Kiracı, bundan başka, eşyayı da kiralayana bırakmak zorundadır (son senenin samanları, hayvan yatakları, kuru ot ve gübreleri v.b.). Buna karşılık kira sözleşmesinin bitiminde, henüz devşirilmemiş ürünler üstünde bir hakka sahip değildir. Ancak bunun için yaptğı masrafları kiradan mahsup ettirebilir. Bütün bu özellikleri dışında, genel çizgileriyle hasılat kirasına da âdi kiraya benzer hükümler uygulanır.

◆ **Kiralı** sıf. Kiralanmış olan. (→Bibliyo.) [M]

KİRACI i. (*kira*'dan *kira-cı*). Huk. Kira sözleşmesinin taraflarından olan ve bir şeyin kullanılmasını, belli bir ücret karşılığında kiralayan kimse. (Bk. KİRA.) ‖ *Halk dili*. Kira ile binek veya yük hayvanı veren kimse.

◆ **Kiracılık** i. Kiracı olma hali, kira evinde oturma. ‖ *Halk dili*. Ücretle hayvan kirayarak çalıştırma işi. (M)

KİRALAMA i. (*kiralamak*'tan *kirala-ma*). Kira ile tutma. ‖ Kiraya verme. (M)

KİRALAMAK geçl. f. (*kira*'dan *kira-lamak*). Bir şeyi birine kira ile vermek: *Selâmlığı da her sene aynı aileye kiralarlar* (B. Felek). ‖ Bir şeyi kira ile tutmak: *Mobilyalı bir köşkün yarısını kiralamış, Ada'da oturuyordu* (Vâ-Nû).

◆ **Kiralanmak** edilg. f. Kiraya verilmek. ‖ Kira ile tutulmak. (M)

KİRALAYAN i. (*kiralamak*'tan *kirala-yan*). Huk. Kira sözleşmesinin taraflarından olan ve bir malı kiraya veren kimse (Bk. KİRA). ‖ Deniz nakliyatında navlun sözleşmesinin taraflarından olan, bir bedel (navlun) karşılığında ve kendi adına bir deniz vasıtası ile, belirli veya tayin edilecek bir yere kadar mal taşımayı kiracıya taahhüt eden kimse. *Eşanl.* ARMATÖR. (M)

KİRALIK sıf. (*kira*'dan *kira-lık*). Kiraya verilecek olan: *Kiralık dükkân*. ‖ Kiraya verilmek için yapılmış olan: *Genç kadın, son zamanlarda* [...] *bir zatın kiralık apartmanında oturuyordu* (Vâ-Nû). ‖ *Kiralık kasa*, bankalarda, müşterilerin kıymetli eşyalarının saklandığı özel kasa. ‖ *Kiralık katil*, birisi tarafından bir kimseyi öldürmek üzere para ile tutulmuş kimse. (M)

Kiralık Konak, Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun romanı (1922). Üç ayrı neslin kişilerini ele alarak, Osmanlı imparatorluğunun son dönemine ait sosyal hayatı anlatmaktadır. Naim Efendi Osmanlı imparatorluğunun eski nazırlarından biridir; emekliye ayrılmıştır. Karısı Nefise Hanımın ölümü üzerine konağın düzeni bozulur. Naim Efendinin kızı Sekine'nin iki çocuğu vardır. Seniha ile Cemil, genç nesli temsil ederler. Cemil, Beyoğlu eğlencelerine düşkün bir öğrenci, Seniha Avrupa hayranıdır. Bir salon genci olan Faik Beyi sever. Akrabalarından Hakkı Celis ise Seniha'yı uzaktan sevmektedir. Seniha şair ruhlu Hakkı Celis'in görüşleriyle alay eder. Konakta sık sık toplantılar, eğlenceler yapılır. Naim Efendi paraca sıkıntıya düşer; borçlanır. Seniha Avrupa'ya kaçar; sevgilisi Faik Beyi de arkasından sürükler. Babası Servet Bey bir apartman dairesine çıkar. Konak boşalınca Naim Efendi hastalanır. Para sıkıntısı arttığı için Kanlıca'daki yalı kiraya verilir. Konak da kiraya verilmek istenir, fakat kiracı bulunamaz. Seniha Avrupa'dan döner. İstediği hayatı kuramamak yüzünden çöküntüye uğramıştır. Servet Beyin, kızını koz olarak kullanarak iş adamlarıyle ilişkiler kurmak isteği de sonuç vermez. Yıkılışın üç nesillik hikâyesi, konağın dağılıp satılığa çıkarılmasıyle biter. Romanda olumlu bir gelişme gösteren tek kişi Hakkı Celis'tir. (M)

KİRALJİ i. (fr. *chiralgie*). Nöroloji. Elin, sıkıldığı zaman acı duyma hassasiyeti. (L)

KİRÂM çoğl. i. (ar. *kerem*, lutf, ihsan > *kerîm*'den *kirām*). *Esk*. Soylu kimseler, ulular, şerefliler. ‖ Cömertler, iyi kalpli ve eli açık kimseler. ‖ *Ashâb-ı kiram*, Hz. Muhammed'i gören, onun sohbetinde bulunanlar: *İşte bu vak'a dahi ashâb-ı kiram beyninde re'y ve ictihatça vuku bulan ihtilâfattan biridir* (Cevdet Paşa).

◆ **Kirâmüddin** blş. i. *Esk*. Din büyükleri. ‖ (Tekil isim olarak ve *Kiramettin* şeklinde) Erkek adı. (M)

KİRAMÎ EFENDİ Tamburî, Hacı, türk bestecisi (İstanbul 1840-ay.y. 1909). Hacı Faik Bey ve Bolahenk Nuri Beyden meşk etti. Aynı zamanda tanburî ve okuyucu olarak tanındı. Tekkelerde ilâhi ve durak okurdu. Mehmed Reşad tahta çıkınca, hünkâr başmüezzini olacağını ümit etti. Bu göreve getirilmeyince intihar etti. Musiki bilgisiyle tanınan Kiramî Efendi, Ahmed Avni Konuk, Subhi Ziya Bekkan, Hafız Kemal, Âma Hafız Hasan gibi değerli öğrenciler yetiştirdi. (M)

KİRAMUNKÂTİBİN çoğl. i. (ar. *kirām-un kātibîn*). Din. İnsanların işledikleri iyi ve kötü hareketleri yazmakla görevlendirilen meleklere verilen ad. (*Kur'an*'da bu meleklerin insanları her zaman denetledikleri bildirilir: «Halbuki sizin üstünüzde gerçek bekçiler, çok şerefli yazıcılar vardır ki, onlar ne yapıyorsanız bilirler [İnfitar, 10-12].) [M]

Kira-ödünç kanunu (*Lend-Lease act*), Birleşik Amerika'da, 11 mart 1941'de kabul edilen kanun. Bu kanun, Amerika Birleşik devletleri başkanına, savunulmasının, Birleşik Amerika için hayatî önem taşıdığına karar verdiği her ülkeye, kanunda belirtilen malzemeyi verme hakkını tanıyordu. Kanun belli bir gelişmenin sonucuydu; çünkü, 1934 tarihli *Johson act*'tan (Johnson kanunu) beri, Amerika, savaş borçlarını ödememiş avrupa ülkelerine ödünç vermiyordu. Ayrıca, 1935 tarihli, «Amerikan Tarafsızlık kanunu» savaşçı bir ülkeye gönderilecek savaş malzamesine ambargo koymuştu. Başkan Roosevelt, satın alıcı ülkelerin parayı peşin ödemeleri ve malların taşınmasındaki riziko ve tehlikeleri üstüne alması şartıyle, avrupa ülkelerine ihracat yapılmasını 4 aralık 1939 tarihinde Kongreye kabul ettirdi. Kongreden geçen *cash and carry* (peşin öde ve taşı) maddesinde bu husus belirtilmişti. Haziran 1940'tan sonra, İngilizler, alman saldırısına tek başlarına karşı koyuyorlardı. Roosevelt, Almanya'ya karşı savaşa girmiş olan Büyük Britanya'ya ve bütün öteki milletlere yardım etmek amacıyle, Kira-Ödünç kanununun çıkartılmasını sağladı. Kira-Ödünç daha sonra, Çin'i, S.S.C.B.'yi ve general de Gaulle hükûmetini de kapsadı. Kasım 1941'den, ağustos 1945'e kadar, Birleşik Amerika, kira-ödünç olarak, aşağı yukarı 42 milyar dolarlık bir yardım yaptı. İngiltere, toplam yardımın yüzde 42'sini, S.S.C.B. yüzde 28'ini aldı. Malzemenin taşınması, O.L.L.A. (*Office of Lend-Lease Administration*) [Kira - Ödünç Yönetim ofisi] tarafından sağlanıyordu. Bu yardımın orijinal yanı, ya gerçek ödemeyle veya Birleşik Amerika başkanının, kendi ülkesi için doğrudan doğruya veya dolaylı bir avantaj sağlığına inandığı şeylerin verilmesi yoluyle karşılanabilmesiydi. Birleşik Amerika'dan aldığı yardımın, bu devlet veya dünya dengesi için yararlı olduğuna karar verildiği takdirde, yardım alan avrupa milletleri, para ödemeyebiliyordu. Kira - ödünç 27 eylül 1945'te son buldu. Bu kanunun ruhu, sonradan Marshall planında yeniden yer aldı. (L)

KİRÂR çoğl. i. (ar. *kerre*'den *kirār*). *Esk*. Tekrar, pek çok defa.

◆ **Kirâren** zf. *Esk*. Tekrar tekrar. ‖ *Kirâren söylemek* (veya *ihtar etmek*), defalarca belirtmek, dikkati çekmek. ‖ *Kirâren ve mirâren*, defalarca. (M)

KİRAZ i. (yun. *kerasi*'den). Bot. Gülgillerden meyve ağacı. (İlmî adı *Prunus avium*). ‖ Aynı ağacın meyvesi: *Kirazı çok severdim. Bu on beş gün içinde serçe kuşları gibi hemen yalnız kirazla geçinir, en yüksek dal tepelerinde kalmış son kirazları bitirmeden mektebe dönmezdim* (R. N. Güntekin). [Bk. ANSİKL.] ‖ *Kiraz ağızlık* (veya *çubuk*), kiraz ağacından yapılan ve makbul sayılan sigara ağızlığı. ‖ *Kiraz biberi*. *Halk dili*. Süs biberi. ‖ *Kiraz elması*. Bk. KİRAZ ELMASI. ‖ *Kiraz eriği*, tadı ekşi bir cins kiraz. ‖ *Dalbastı kirazı*, taneleri iri bir cins kiraz. ‖ *Ekşi kiraz*, vişne. ‖ *Hint kirazı*, sıcak ülkelerde yetişen, zeytine benzeyen meyveleri yenen, büyük gövdeli ağaç. ‖ *Kokulu kiraz*, kerestesi güzel ve meyvesi hoş kokan bir çeşit kiraz, idrisağacı. ‖ *Kuş kirazı*, meyvesinden rakı yapılan yabanî kiraz.

— ÇEŞ. DEY. *Kiraz ayı*, mayıs. ‖ *Kiraz gibi*, çok kırmızı, koyu kırmızı. ‖ *Boynu kiraz çöpüne dönmek*, çok zayıflamak.

— Eczc. Kiraz saplarının suda kaynatılmasından elde edilen eriyik, idrar söktürücü olarak kullanılır.

— İçki. *Kiraz rakısı*, mayalandırılan kiraz veya kuş kirazından damıtılarak elde edilen rakı. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Bot. Bilginlerin birçoğu *kiraz*'ı eriğin (*prunus*) bir türü sayar; zaten eriğe çok yakın bir bitkidir. Prunus cinsinin Avrupa'da, Ilıman (veya Astropik) Asya'da, Kuzey Amerika'da yetişen yüzden fazla türü vardır. Meyvesi etli ve tek çekirdekli, çekirdeği yuvarlakçadır. Kiraz düz kabuklu ağaç veya ağaççıklar halindedir; genellikle yapraklanmadan önce çiçek açar. Kirazın belli başlı iki türü ve pek çok çeşidi vardır: *kuş kirazı* veya *yabanî kiraz* (P. cerasus avium), ormanlarda yetişir; meyvesi küçük siyahımtırak, yumuşak etli, tatlı ve hafifçe buruşuktur; damıtma ile mükemmel kiraz rakısı elde edilir. Esas kirazın anayurdu Küçük Asya'dır. Meyve bahçelerinde yetiştirilen yüzlerce kiraz çeşidi bu iki

türden türemedir; tatlı kirazlar kuş kirazından, ekşi kirazlar vişne cinsinden gelir. Kiraz serin ve süzek toprak ister. Aşılı olarak dikilir. Bazı türlerinin odunu pipo yapımında ve ince marangozlukta kullanılır. Kiraz C vitamini bakımından zengin bir meyvedir: çiğ olarak yenir; pastacılıkta ve şekerlemecilikte de kullanılır. Türkiye'de yetişen başlıca kiraz çeşitleri: *yakacık* (orta irilikte, kırmızı-siyah, tatlı, sulu); *dalbastı* (sarı üzerine parlak kırmızı, iri eti sertçe, verimli, nakliyata elverişli); *kara* (iri, siyaha çalar koyu kırmızı); *altıparmak* (ufak, koyu kırmızı, sulu, verimli). Bütün bu kirazlar mayıs sonu ile temmuz başlangıcı arasında toplanır.

— İçki. *Kiraz rakısı* özellikle Fransa'da Haute-Saône, Vosges ve Almanya'da Karaorman bölgelerinde bol yetişen kuş kirazı ağacının meyvelerinden yapılır. İçindeki pek az miktardaki siyanidrik asit ve benzoik alkolden dolayı kendine özgü bir kokusu vardır. İyice olgunlaşan kuş kirazları, çekirdekleri ezilmeden, bir ezici makineden geçirilmek suretiyle ezilir ve mayalaşmağa bırakılır. Daha sonra kirazlar madenî bir sepet içerisinde imbiğe konarak damıtılır. Damıtma sırasında meyvelerin yanmasından doğacak fena kokuların sinmesi böylece önlenmiş olur. Elde edilen kuş kirazı rakısının hiç bir renk almaması için damacanalarda saklanır.

◆ Sıf. Kiraz şeklinde olan.

— ÇEŞ. DEY. *Kiraz dudak*, küçük ve kırmızı dudak. ‖ *Kiraz dudaklı*, dudakları kiraz biçiminde olan (kimse). [LM]

KİRAZ, Ege bölgesinde (İzmir ili) ilçe merkezi kasaba; 5 005 nüf. (1970). Küçük Menderes vâdisinin yukarı mecrasında; yüksl. 310 m. Ödemiş'e 28 km uzaklıktadır. 1948 Yılında ilçe merkezi oldu. — *Kiraz ilçesi*, 533 km²; 32 631 nüf. (1970). Tek bucaktan ibarettir ve 43 köyü vardır. Tahıl tarımı, bağcılık. (M)

KİRAZ elması bls. i. Bot. Kırmızı veya soluk sarı renkli, parlak kabuklu küçük elma çeşidi. (L)

KİRAZLI, Marmara bölgesi (Güney Marmara bölümü, Çanakkale ili, Merkez ilçesi) bucak; 3 103 nüf. (1965); 11 köy. — *Bucak merkezi*, 596 nüf. (1965); il merkezinin 38 km güneydoğusunda; Çanakkale-Balıkesir yolu üzerinde; yüksl. 400 m. (M)

KİRAZLI barajı, İstanbul ilinde, Belgrat ormanının kuzeyinde Kirazlı deresi üzerinde şehir suyu barajı (açılışı 1818). Duvar seddeli şeklinde inşa edilmiştir. Barajın drenaj alanı 2 842 km², temelden yüksekliği 13 m; azami depo hacmi 103 080 m³; kret uzunluğu 5 945 m olarak tespit edildi. Sultan Mahmud II devrinde inşa edilen barajın seddi daha sonra 105 cm yükseltilerek depo hacmi genişletildi. (M)

KİRAZLIK i. (*kiraz*'dan, *kiraz-lık*). Kiraz ağaçlarının çok olduğu yer, kiraz bahçesi. (M)

KİRAZLIYAYLA, Marmara bölgesinde, Uludağ'ın yüksek kesiminde, güzel bir dinlenme yeri. Dağcılık; kış sporları; oteller. (M)

KİRBÂS i. (yun. *karpasos*, ketenden yapılmış ince bez'den ar. *kirbâs*). *Esk.* Keten veya pamuktan yapılmış ince bez, tülbent, muslin. (M)

KİRBET KERAT veya **KHİRBET KERAK**. Bk. HİRBET KERAK.

KİRCHBERG İN TİROL, Avusturya'da (Tirol) kış sporları merkezi; Kitzbühel Alpleri'nde, Kithülhel'in batısında; 837 m. (L)

KİRCHBİCHL, Avusturya'da (Tirol) kasaba, İnn ırmağı kıyısında, Kufstein'ın güneybatısında; 3 900 nüf. Turistik merkez. Hidroelektrik santralı. (L)

KİRCHER (Athanasius), katolik din adamı (1601-1680). Mısır hiyerogliflerine ve kopt diline ait birçok kitap yazdı. Kitaplarında hiyerogliflerin anahtarını bulduğundan söz ederek mısır yazıtlarının tercümesini yapmağa çalıştı. Fakat *Daropolyon* adı verdiği mısır hiyerogli işaretlerini, yalnız sembollerden ibaret şekiller sandığı için çok yanlış sonuçlara vardı. (M)

KİRCHHEİM UNTER TECK, Almanya'da (Batı Almanya, Baden-Württemberg) şehir, Stuttgart'ın güneydoğusunda; 24 500 nüf. Tahta ve deri işçiliği. Dokuma (pamuklu) ve elektrik sanayii. Metalürji. (L)

KİRCHHOF (Adolf), alman filoloğu ve epigrafçısı (Berlin 1826 - ay.y. 1908). Eski metinleri tarih ve filoloji üstüne incelemeleri vardır. *Corpus İnscriptionum Atticarum*'da (Attike Yazıtları Külliyatı) Eukleides'ten önceki yazılarla (1873) hıristiyan yazıtlarını yayımladı. (L)

KİRCHHOF (Alfred), alman coğrafyacısı (Erfurt 1838 - Leipzig 1907). 1873-1904 Yılları arasında Halle üniversitesinde ders verdi. *Unser Wissen von der Erde* koleksiyonunu yönetti (1886-1893). Bu koleksiyona çoğunlukla «Kirchoff koleksiyonu» denir. (L)

KİRCHHOFF (Gustav Robert), alman fizikçisi (Königsberg 1824-Berlin 1887). Önce Breslau'da profesörlük yaptı (1850), Bunsen ile dost oldu. Onun peşinden Heidelberg'e gitti ve Berlin'de matematiksel fizik dersleri verdi (1875). 1859'da, aldığı ışımaların tümünü soğuran ışıksız cisim kavramını tasarladı. Bu cismin yayma ve soğurma gücüyle ilgili kanunları açıkladı. Ama onu asıl ölümsüzleştiren buluşu *spektroskop*'tur. Bunsen ile bu âleti, tayf çizgilerinin kimyasal elementleri nitelediğini ispatlamak için kullandı ve tayf analizi metodunu kurdu (1859). 1861'de gene Bunsen ile birlikte spektroskop yardımıyle, sezyum ve rubidyum elementlerini buldu. Güneş tayfındaki D çizgisinin sodyum buharından ileri geldiğini gösterdi. Çizgilerin alt üst edilmesine dayanan ünlü deneyi, akkor gazların, kendi yayımladıkları ışınımları bile soğurabileceğini ispatladı. Kirchhoff ayrıca kol akımlarına uygulanan genel formülleri buldu; titreşen plaklar üstüne araştırmalar yaptı; hidrodinamikte kesiklilik yüzeyleri teorisini ortaya attı ve nihayet optikte Fresnel'in dalga teorisini geliştirdi. (L)

Kirchhoff kanunları. Elektr. Bir iletken şebekesindeki akımların dağılımına ilişkin kanunlar. (L)

KİRCHHÖRDE, Dortmund'un sanayi mahallesi. (L)

KİRCHNER (Ernst Ludwig), alman ressamı (Aschaffenburg 1880-Frauenkirch, Davos yakını, İsviçre 1938, intihar ederek). Mimarlık öğrenimi için Dresden'e gitti. Alman anlatımcılığının ocağı olan «Die Brücke» grubunun kurucularından biridir (1905). Çoğu zaman bu grubun en belirli temsilcisi sayıldı. Sokak, kahvehane, sirk ve genelevleri yoğun bir şekilde canlandırdı (*Sokak*, Berlin; *Sokakta Kadınlar* ve *Modern Bohem*, Essen; *Kahvede Kadınlar* ve *Dansöz*, Halle). İsviçre peyzajlarında daha umutlu bir hava vardır (*Davos Yakınında Sanatçının Evi*, Berlin). Kirchner aynı zamanda ağaç üzerine oyma kitap da resimledi: Chamisso'nun *Peter Schlemih*'i (1916); Georg Heym'in *Umbrae Vitae*'si (1924). [L]

KİRDÂR i. ve sıf. Bk. GİRDÂR.

KİRDE i. *Halk dili.* Mısır unundan yapılan ve tandırda pişirilen bir çeşit ekmek veya pide. (M)

KİRDİGÂR bls. i. Bk. GİRDİGÂR.

KİRDİ'LER, Kuzey Kamerun'daki halk topluluklarına verilen ad. Pöller tarafından dağlara (Soli ve Alantika dağı, Mandara Masifi) sürüldüler. Çeşitli ırklardan gelen bu zenciler hâlâ ruhlara taparlar; ayrıca çok iyi çiftçidirler. En çok bilinenleri Kapsiki'ler ve Mokolo yakınlarında yaşayan Matakam'lardır. (L)

KİREÇ i. (fars. *gereç*'ten). Kim. Mermer, tebeşir, kireç taşı, alçı taşı v.b. gibi birçok taşın temel maddesini meydana getiren kalsiyum oksit CaO: *Kireç, özel fırınlarda, kireç taşının kavrulmasıyle elde edilir.* (Bk. ANSİKL.) ‖ Kalsiyum hidroksit $Ca(OH)_2$. ‖ *Azotlu kireç*. Bk. *Kireçli* SİYANAMİT.

— DEY. *Kireç gibi olmak* (veya *kireç kesilmek*), yüzünde hiç renk kalmamak, rengi solmak.

— Bot. *Kireç yeren*. Bk. KİREÇYEREN.

— Deric. *Kireç sökme*, kireçlemede deriye uygulanan kireç ve başka alkali maddeleri giderme. (Kireç sökme zayıf asitleri kapsayan banyolarda [laktik asit, asetik asit, bütrik asit v.b.],ya sodyum bisülfit veya amonyumklorür bileşimli banyolarda yapılır.)

çiçek açmış kiraz ağacı, çiçek ve kabuk

— Eczc. *Kireç merhemi*, eşit miktarda zeytinyağı ve kireç suyu karışımı. (Yanık tedavisinde kullanılan kalsiyum sabunlarının yağ içindeki emülsiyonunu meydana getirir.) ‖ *Kireç suyu*, içinde erimiş halde kireç (yüzde 2) bulunan su. (Çocuk hekimliğinde, ishal kesici ve sütün sindirilmesini kolaylaştırıcı olarak, günde 30 ile 60 gr'lık dozlarda kullanılır.)

— Ev işleri. Bk. KİREÇKAYMAĞI.

— İnş. *Kireç badanası*, su içinde asıltı halde sönmüş kireç. ‖ *Kireç fırını* (veya *ocağı*), kireç taşlarını yakarak kireç elde edilen bir çeşit ocak. ‖ *Kireç harcı*, kum ve kireci karıştırarak yapılan harç. ‖ *Kireç kuyusu*, kirecin söndürüldüğü geniş çukur. ‖ *Kireç sıvası*, kirecin bağlayıcı özelliğinden yararlanılarak yapılan sıva. ‖ *Kireç söndürmek*, kireç kuyusu veya geniş bir kap içinde kirecin üzerine su dökerek kalsiyum hidroksit haline getirmek. ‖ *Kireç sütü*, badana yapmakta kullanılan sulandırılmış kireç. ‖ *Kireç tavası*, içinde magnezyum oksit oranı yüzde 10'dan katıldığı geniş tekne. ‖ *Dolomit kireci*, içinde magnezyum oksit oranı yüzde 10'dan fazla olan kireç. (Bağlayıcı özelliği taşıdığı için inşaatta kullanılır.) ‖ *Hava kireci*, havanın karbon dioksidini alarak katılaşan söndürülmüş kireç. (Normal söndürülmüş kireçler, hava kirecidir.) ‖ *İnce kireç*, saf olmayan kireç taşından hazırlanan sönmüş kireç. ‖ *Mermer kireci*. Bk. MERMER. ‖ *Sönmemiş kireç*, yakıcı niteliği olan ve ocaktan çıkarıldığı halde bulunan kireç. ‖ *Sönmüş kireç*, su ile söndürülen toz veya bulamaç haline getirilmiş kireç. ‖ *Su kireci*, su içinde çabucak katılaşan toz kireç. (İçinde yüzde 6-30 alüminyum silikat bulunan kireç taşlarının yakılmasından elde edilir; meydana gelen alüminyum oksit ve kalsiyum silikat su ilâvesiyle kalsiyum hidroksit haline gelerek su altında donma yeteneği kazanır.) ‖ *Yağlı kireç*, saf kalkerden hazırlanan sönmüş kireç. (İnşaat harcında kayganlık yarattığı için kullanılır.)

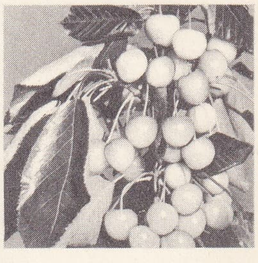

kirazlar

— Jeol. Kirecin karbon dioksitli sular tarafından sürüklenmesi sonucunda bir yer tabakasının kireçsiz kalması. (Kireç giderilmesi, kayalarda, toprakta, minerallerde ve fosillerde meydana gelir.) ‖ *Kireç giderimli kil*, kireç taşının kimyasal bozuşmasıyle ortaya çıkan oldukça killi oluşuk. Bk. ANSİKL.

G. Robert KİRCHHOFF

— Miner. *Arsenyatlı kireç*. Bk. FARMAKOLİT. ‖ *Boratlı kireç*. Bk. RODİZİT. ‖ *Flüorlu kireç*. Bk. FLÜORİN. ‖ *Silisli boratlı kireç*. Bk. DATOLİT. ‖ *Sülfatlı kireç*. Bk. JİPS.

— Patol. *Kireç yozlaşması*, bazı kürlere veya hücre sümüksel zarı temel maddesine karbonat tuzlarının sızması.

— Sanay. *Sanayi kireci*, inşaat kirecinden daha ince olan ve hızla tepkimeye giren

— Tar. Bk. ANSİKL.

söndürülmüş veya söndürülmemiş kireç.

— Teknol. *Granüle kireç*, taneleri 10 mm'den küçük hale getirilmiş kireç. ‖ *Söndürülmüş toz kireç*, kirecin özel bir teknikle kuru olarak söndürülmesinden elde edilen ve taneleri 90 mikrondan küçük olan toz kireç.

Foto. Bernand (LAROUSSE)

— Termik. Buhar kazanlarının içinde biriken kalkerli kabuk.

— Zır. Bk. ANSİKL. || *Tarım kireci,* tarım işlerinde kullanılan çok ince, sulu kireç.

— Zool. *Kireç hastalığı,* Beauveria Bassiana mantarının sebep olduğu bir ipekböceği hastalığı. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Kim. *Kireç* (*sönmemiş kireç* ve ya *kalsiyum oksit*), 3,4 yoğunluğunda, amorf, beyaz, katı bir maddedir; 2 580°C'ta erir, elektrik fırınında gaz haline dönüştürülür. Isı etkisiyle ayrışmaz.

Akkor derecede klor etki eder, elektrik fırınında kalsiyum karbür (CaC_2) vererek karbon tarafından indirgendir. Çok yakıcıdır, suya karşı etkin bir kimyasal ilgi gösterir ve su etkisiyle büyük bir ısı açığa çıkararak hidroksit haline dönüşür. Susuz kireç parçaları üzerine az miktarda su dökülürse, bu su, kirecin gözenekleri arasına süzülerek buharlaşır; kireç şişer; çatlar ve toz halinde dökülür. Böylece kalsiyum hidroksit Ca $(OH)_2$ olan *sönmüş kireç* veya *hidratlı kireç* elde edilir. Bu, suda hafifçe eriyen beyaz bir tozdur. Berrak çözeltisine *kireç suyu* adı verilir. *Kireç sütü,* su ile sulandırılmış sönmüş kireç bulamacıdır. Hidratlı kireç kuvvetli bir bazdır, havanın karbon dioksidini soğurarak kalsiyum karbonat tabakasıyle örtülür, karbon dioksidin gelişi sırasında oluşturduğu bulanıklık, kirecin, karbon dioksit ayıracı olarak kullanılmasını sağlar.

● *Hazırlanışı.* Saf kireçtaşlarının 1 000°C'ta kavrulması, bu taşlardan karbondioksit CO_2 çıkmasını sağlar. Kavrulma, düşey fırınlarda, kireçtaşı ve yakıtın art arda yüklenmesiyle veya gazla ısıtılan rotatif fırınlarda, külden sakınıldığı zaman yapılır. Sönmemiş ve sönmüş kirecin sanayide ve tarımda birçok uygulaması vardır. İnşaat kireçleri killi kireçtaşlarından veya kireçtaşından elde edilir: yüzde 10 oranında kil bulunursa ince kireç elde edilir: yüzde 10 ile 20 arasında, su kireci elde edilir. Genellikle düşey fırınlarda yapılan pişirme, killi elementlerin bir kısım kireçle karışmasını (su ile sertleşmeyi sağlayan karışma) sağlamak için daha yüksek sıcaklıklarda yapılır. Kille karışmamış kireç fazlası su ile, buharla sönmüş kireç haline dönüştürülerek (söndürülerek) veya basınç altında dışarıya püskürtülür. Yapı kireci günümüzde çimentodan daha az kullanılır. Çok kolay ergimediği halde, su ile çok çabuk birleştiği için ateşe dayanıklı madde olarak tek başına kullanılmaz.

İnşaatlarda kullanılan kirecin saf ve tam olarak sönmesi arzu edildiğinden, bu toz söndürülmüş kireç bütün dünyada istenen bir malzemedir. Torbalanarak piyasaya arzedilen bu kireç, tıpkı çimento gibi, inşaatlarda sulandırılarak harç yapılır. Söndürülmüş torbalanmış toz kireç Türkiye'de 1969 yılından beri imal edilmektedir. Söndürülmüş kireç, kum ile karıştırıldıktan sonra sıva ve harç işinde kullanılır.

— Jeol. *Kireç giderimli kil,* erimeyen kireçtaşı yabancı maddeleriyle (kuvars, sileks, taneleri katılaşmış ferromanyetik maddeler v.b.) karışmış killi topraklardan meydana gelir. Öte yandan, çeşitli yabancı maddeler, kireçtaşı üzerinde yer alan kırıntılı tabaka veya gereçlerin kalıntılarıdır: bu durum özellikle Akdeniz bölgesindeki kırmızı topraklarda görülür, bu topraklar, Massif Central'den beri (Languedoc) toprak akmalarıyle taşınan yüksek oranda kuvars kapsar. Kireç giderimli kilin fasiyesi, ana kayaların yapısına ve özellikle metal oksitler aracılığıyle çökelin rengini etkileyen bozuşmanın meydana getirdiği iklime bağlıdır.

— Tar. *Kireç* çok eski çağlardan beri alkalitesi, organik maddeleri ayrıştırma özelliği ve bağlayıcı yeteneği ile tanınan bir maddedir. Babil ve sümer medeniyetlerinde tuğla, taş ve kerpiçin bağlayıcı maddesi olarak çamur, alçı ve hattâ bitüm kullanılmakta, mısır piramitlerinde sıvalar alçı ile yapılmakta iken, M. Ö. VII. yy.da yunan medeniyetinin, kireci inşaatta kullandığı görülmüştür. Bu sebeple Anadolu'daki yunan, roma, bizans, selçuklu ve osmanlı eserlerinde kireç bol kullanıldı. Romalılar ve Bizanslılar su kirecine de inşaatlarda önem vermişlerdi; özellikle su kireci üzerine alüminyum silikatın püzzolanik tesiri ile çok dayanıklı bir harç haline gelen «horasan harcı»nın eserlere verdiği sağlamlık günümüze kadar gelir.

Bunun dışında kireç sanayii ve kullanılışının Romalılara kadar uzandığını ve Roma şehrinin sularının kireçle tasfiye edildiğini gösteren belgelere rastlanır.

Dericilik, şeker imalâtı, ipekçilik ve kâğıtçılık, kirecin Türkiye'de kullanıldığı sanayi dalları oldu. Ziraî olarak kireç, özellikle Anadolu'nun çok yağış olan bölgelerinde eskiden beri kullanılmaktadır.

Kireç bu kadar çok kullanılan eski bir madde olmasına rağmen dünyada önemi XX. yy.ın ikinci yarısında artmağa başladı. Özellikle sanayiin istediği kireç kalitesini ayarlamak amacı ile birtakım kireç yakma ve söndürme teknolojisi doğdu.

— Zır. Bazı topraklarda çok bulunan kireç, toprağa az veya çok belirgin bir baz tepkimesi kazandırır. Bazı alanlarda kireç sadece bitkilerin dağılımı üstünde kimyasal bir etken olarak rol oynamakla kalmaz, o alanın mikroklimatik özelliklerini de tayin eder (toprağın süzekliğinden ileri gelen kuraklık veya yansımadan ileri gelen yüksek sıcaklık). Bu olaylar bazı bitkilerin, yaşama şartları güç olan bölgelerde yetişebilmesini açıklamağa imkân verir, yaşama şartları sadece iklimden ibaret olsaydı, sözü geçen bitkiler orada yaşayamazdı. Bu türlü toprakların karakteristik bitkileri gelincik, devedikeni, adaçayı, yabanî hindiba v.b.dir.

Tarım bakımından, bileşiminde yüzde 13 oranında kalsiyum karbonat bulunan topraklara *kireçli toprak* denir. Kirecin bitkilere kalsiyum sağlamaktaki rolünden başka, toprağın kimyasal, fizik ve biyolojik nitelikleri üstünde de önemli rolü vardır. Kireç toprakta asitleşme olaylarını önler; azot birikimini kolaylaştırır; killi ve ağır topraklara karıştırılırsa bunların gevşemesi ni sağlar.

Kireçli topraklar hem süzektir, hem kolay işlenir. Kuraklıktan korktuğu için hafif, fakat sık gübre ister, bu çeşit toprakların karakteristik bitkileri evliyaotu ve kaba yoncadır. Anaçları seçmek ve klorozu önlemek bakımından, asmaları ve meyve ağaçlarını dikmeden önce toprağın kireç analizi daima yapılmalıdır.

— Zool. *Kireç hastalığı*'nı yapan mantarın miselyumları ipekböceğinin dokularına girer ve mantarın üreme organı yani konidiler, böceğin derisi üzerinde belirmeğe başlar. Kireç hastalığına tutulan böcek sertleşir, pembe bir renk ve unumsu bir görünüş alır. Hastalık irsî değil ama çok bulaşıcıdır. Dolayısıyle böcekliğin formol gazı veya likit bir dezenfeksiyon maddesiyle temizlenmesi gerekir. (LM)

KİREÇ, Ege bölgesinde (İçbatı Anadolu bölümü, Balıkesir ili, Dursunbey ilçesi) bucak; 4 195 nüf. (1965); 11 köy. — *Bucak merkezi,* 414 nüf. (1965). Dursunbey'in 38 km batısında; yüksl. 375 m. (M)

KİREÇÇİ i. (*kireç*'ten *kireç-çi*). Kireç taşından kireç elde eden veya kireç satan kimse. (M)

KİREÇÇİ (Ahmet) **Mersinli**, türk güreşçisi (Mersin 1914). Spora boksla başladı. Sonra atletizme ilgi duydu. Bir mukavemet koşusu sonucunda hastalanınca atletizmi de bıraktı; güreşe başladı. İstanbul'da Kumkapı kulübünde yetişti. 1933'te ilk defa millî formayı giydi. Üç defa (1933, 1937, 1940) Balkan şampiyonu oldu. 1936 Berlin olimpiyatlarında 73 kilo serbest güreş dünya üçüncülüğünü, 1948 Londra olimpiyatlarında, ağır siklette grekoromen dünya şampiyonluğunu kazandı. (M)

KİREÇÇİL sıf. (*kireç*'ten *kireç-çil*). Kireçli toprakta yetişen, kireçli topraklardan hoşlanan. (M)

KİREÇHANE. Bk. ÇAĞLAYAN.

KİREÇKAYMAĞI bls. i. Mikroplu suları dezenfekte etmekte, çamaşırların rengini açmada, beyaz mermer ve cilâsız tahta temizliklerinde kullanılan, kireç klorürden ibaret, krem renkli toz veya sulandırılmış madde. (M)

KİREÇLEME i. (*kireçlemek*'ten *kireçle-me*). Şekercilik. Kolojdal maddelerin ve billûrlaşmayı engelleyecek bazı asitlerin çökelmesini sağlamak için pancar şerbetine bir miktar kireç katma işlemi.

— Şeker sanay. Şekerli suya kireç katma eylemi.

— Tekst. Pamuklu kadifelerde, kadife havını meydana getirecek atkı ipliklerini sertleştirmek amacıyle kesme makinesine verilmeden önce ham kumaşı kireç kaymağına batırma işlemi.

— Zır. Toprağa kireç verme. (Bk ANSİKL.) || Tohumları ekmeden önce kirece batırmak. (Bk. ANSİKL.) || Zararlı böcekleri ve bitkileri yok etmek için toprağa kireç suyu serpmek. || Duvar ve ağaçları badanalamak v.b.

— ANSİKL. Zır. *Toprakların kireçlenmesi.* Toprakta kireç elementi iki şekilde bulunur. Bunlar kalsiyum karbonat veya kireçtaşı ve değiş tokuş edilebilen kalsiyumdur; bu sonuncusu topraktaki madensel katyonların değiş tokuş edilebilen en büyük kısmını meydana getirir ve kültür bitkilerinin kalsiyum ihtiyaçlarını fazlasıyle karşılar. Bu sebeple kalsiyumun besleme yönünden rolü sınırlıdır. Oysa kireç, toprak sağlığını korumağa yarar; tıkız ve killi toprakların iyi işlenmesini kolaylaştırır, onları daha yumuşak hale getirir ve suyun toprağa girmesini sağlar; toprakta bulunan mikro organizmaların gelişmesinde büyük rol oynar. Bu mikro organizmalar çiftlik gübresi ve yeşil gübrelerin organsel azotunun amonyaklı azot, daha sonra da tarım bitkileri tarafından özümlenebilen nitrat azotu haline gelmesine yardım ederler. Nihayet kireç, toprakların asitliğini giderir, bu sebeple de *kireçleme,* kireci azalmış topraklarda uygulanması tavsiye edilmeğe değer bir işlemdir. Kireçtaşı toprağa döküntü ve kırıntılar halinde serpilir ve gömülür, sönmemiş kireçtaşı, dağılınca sönmüş hale gelir. Bir hektar araziye atılması gereken azot miktarı tonları bulur. Bununla beraber büyük miktarda kireç kullanmaktansa sık sık tekrarlanan hafif kireçlemeler uygulanmalıdır.

Meyve ağaçlarının kireçlenmesi. Kireçleme eskiden ağaçların gövdeleri ve ana dalları üzerinde türeyen liken ve yosunlar ile eski kabukları temizlemekte uygulanırdı. Oysa şimdi bunun yerine karbolineum (antrasen yağı ve petrol yağı emülsiyonu) ile yapılan kış mücadelesi kireçlemeden daha etkili olmaktadır. Ayrıca (denitrokrésol, dénitrofenol) da kullanılmaktadır.

Tohumların kireçlenmesi. Bazı tohumlar, mantar hastalıklarına karşı bakır sülfatlı kireç suyuna batırılır (buğday, arpa, mısır v.b.) [Vitriyolleme veya sülfatlama]. Bu tür ilâçlama, özellikle buğday şarbon hastalığı ile arpa çürüğüne karşı çok etkilidir. (L)

KİREÇLEMEK geç. f. (*kireç*'ten *kireç-lemek*). Bir şeyin içine kireç katmak veya üzerine kireç sürmek: *Derileri kireçlemişler.* || Badana yapmak, badanalamak: *Bahçe duvarlarını daha yeni kireçlemişler.*

— Kim. Manganez tuzlarını çökertmek için, tuzlu su havuzlarına veya fırınlarına kireç sütü katmak.

— Metalürji. Asitle pas giderme işleminden kalsiyum gliserofosfat v.b. gibi inorganik teli, haddeleme işlemi sırasında kaynar kireç banyosundan geçirmek.

— Zır. Bir toprağı kireçle ıslah etmek. || Parazit tohumları yok etmek için tahılları kireçli bir eriyik içine batırmak. || *Bir ağacı kireçlemek,* ağacın gövdesine erimiş kireç sürmek. (LM)

KİREÇLENDİRME i. (*kireçlenmek* > *kireçlendirmek*'ten *kireçlendir-me*). Ted. Kandaki kalsiyum oranını ve kalsiyumun dokulara yerleşmesini artırma eylemi.

— ANSİKL. *Kireçlendirme* amacıyle eskiden kalsiyum gliserofosfat v.b. gibi inorganik kalsiyum tuzları kullanılırdı; fakat bunların emilmesi düzenli olmadığından her zaman istenilen sonuç elde edilmezdi. Bugün bu tuzlara yardımcı olarak opoterapik müstahzarlardan, D ve C vitaminlerinden ve morötesi ışınımlardan yararlanılmaktadır. (L)

KİREÇLENMEK geçz. f. (*Kireçlemek*'ten *kireçle-n-mek*). Kireç dökülmek veya bulaşmak. || Kireç sürülmek. (M)

KİREÇLEŞME veya **KİREÇLENME** i. (*kireçleşmek*'ten *kireçleş-me*, *kireçlenmek*'ten *kireçlen-me*). Kireçleşmek eylemi.

— Anat. Organik dokuların içine çöken kireç birikimi.

— Bot. Bitkilerin hücre zarlarında kalsi-

yum tuzlarının toplanması.

— Diş cerr. Dişin, embriyondaki diş taslağından başlayan oluşum süresi. Bk. ANSİKL.

— Fizyol. ve Patol. Kıkırdaklarda, kemiklerin oluşumuna imkân veren kalsiyum tuzlarının (özellikle fosfatlar) depo edilmesi: *Kireçlenme kemikleşmenin bir evresidir.* || Kalsiyum tuzlarının kemiklerden başka dokularda depo edilmesi. (Genellikle müzmin bir iltihap [tüberküloz] veya bir doku soysuzlaşması sonucu [orterioskleroz] meydana gelir.)

— ANSİKL. Diş cerr. Dişin mine kısmı embriyonun dış derisinden, diş özü ise embriyonun iç derisinden oluşur; birincisi, ikincisinin üzerine geçerek onu kaplar ve diş merkezden çevreye doğru kireçlenir. Diş kökü de aynı süreçle meydana gelir; ama bunun yüzeyi semanla kaplanır. Demek ki mine, diş kemiği ve seman *kireçlenme* ile gelişir. Kireçlenme daha dölyatağında iken başlar ve hemen hemen hiç bir zaman son bulmaz. Çünkü yaşayan her diş, diş özünün etkinliğiyle kireçlenme yapmağa devam eder. Bu durum, yaşlandıkça diş özü boşluğunun neden küçüldüğünü açıklar. Yaşlılarda tamamen kireçlenmiş kök kanallarına sık rastlanır. (L)

KİREÇLEŞMEK dönşl. f. (*kireçlemek*'ten *kireçle-ş-mek*). Kireç haline gelmek. (M)

KİREÇLİ sıf. (*kireç*'ten *kireç-li*). Bileşiminde kireç bulunan veya kireci çok olan: *Toprağı taşlı, kireçli ve kurak. Şurada burada sürülmüş tarla parçaları var* (F. R. Atay). *Kireçli su.* || Badana edilmiş, kireçlenmiş: *Evin civarında biraz dolaştı, sonra kireçli pencerede birdenbire bir insan başı belirdi* (Sabahattin Ali). || Kirece sürünmüş, kireç bulaşmış; üzerinde kireç olan: *Kireçli el.* || İçine kireç katılarak hazırlanmış: *Kireçli harç.*

— Jeol. *Kireçli tüf,* yumuşak, çoğunlukla karbonatlı (bazen kumlu), çekiçle üzerine vuruldugunda boğuk ve tok bir ses veren taş. (M)

KİREÇLİK i. (*kireç*'ten *kireç-lik*). Kireç konan yer. || Sıf. Kireci olan: *Kireçlik yer.*

— Deric. Kılların dökülmesini sağlamak için, derilerin yatırıldığı kireç ve sodyum sülfür (zırnık) eriyiği banyosu. (Kireçlik, kıl yolma işleminden başka, derilerin kabarmasını ve deri liflerinin sepilenmesini kolaylaştıran değişimi de sağlar.) || Bu işlemin yapıldığı tekne. (L)

KİREÇLİLİK i. (*kireçli*'den *kireçli-lik*). Bir sıvıdaki (ve özellikle sudaki), karbonat tuzları oranı. (Karbon dioksit bakımından zengin bazı sular, dağıtım borularından geçerken kireçlilikleri yavaş yavaş artar. Bu yüzden betonarme borular vaktinden önce ufalanır.) [L]

KİREÇSEVER bls. sıf. Kireçli topraklarda yaşayabilen veya daha çok kireçli toprakları seven (bitki). [L]

KİREÇSEVMEZ bls. sıf. *Eşanl.* KİREÇYEREN.

KİREÇSİLEMEK geçl. f. (*kireç* > *kireçsi*'den *kireçsi-le-mek*). *Yeni.* Kim. Isı etkisiyle kireç haline getirmek. || Yüksek ısıda kurutmak. (M)

KİREÇSİZ sıf. (*kireç*'ten *kireç-siz*). Kireci olmayan: *Kireçsiz, bitek toprak.* || [Su için] Bileşiminde karbonat tuzlarının oranı düşük, sertlik derecesi az olan. (LM)

KİREÇSİZLENDİRİCİ sıf. (*kireçsiz* > *kireçsizlendirmek*'ten *kireçsizlendir-ici*). Tıp. Kireçsizlenmeğe sebep olan: *Kireçsizlendirici rejim.* (L)

KİREÇTAŞI i. ve sıf. Jeomorfol. Temel maddesi kalsiyum karbonat olan kaya. || *Kireçtaşı yüzey şekli.* Bk. KARST *yüzey şekli.*

— İnş. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Jeomorfol. Ana maddesi kalsiyum karbonat olan *kireçtaşı*'nın başlıca özeliği, soğukta bir asit etkisiyle köpürmesidir. Asıl kireçtaşlarıyle büyük oranda kalsiyum çift karbonatı ve magnezyum kapsayan dolo taşları ayırt edilir.

● *Kırıntılı kireçtaşları.* Aşınma ile ufalanan kireçtaşı döküntülerinden meydana gelen kırıntılı kireçtaşları kolay ufalanır; ama getirilen döküntüler çimento ile tutturulmuşsa, bu kireçtaşları bir sağlam kuyu meydana getirir; küçük bir başkalaşma bu kireçtaşlarında tam bir billûrlaşmaya yolaçar (*mermerler*).

● *Organojen kireçtaşları*'nın büyük kısmı denizsel organizmalardan meydana gelir ve çok farklı görünümler kazanır: tebeşirler hayvan kabuk ve iskeletlerinin çok ince kalıntılarından meydana gelir; hayvanlar ve kalıntıları daha büyükse *tüflü kireçtaşları* ve *kaba kireçtaşı* oluşur (bu kireçtaşlarında kavkılar bütün halde bulunabilir). Bazı organojen kireçtaşları, kendisini meydana getiren maddeler bir çimentolanma işleminden geçmemesine rağmen, sağlam kayalar meydana getirebilir (*mertanlı kireçtaşları*).

● *Çökelmiş kireçtaşları,* özellikle çok dayanıklıdır (*oolitik kireçtaşları, şeritli kireçtaşları*).

Dolomitli kayalar'ın şu çeşitleri vardır: *magnezili kireçtaşı* (yüzde 15-25 dolomitli) ve asıl *dolo taşı* (yüzde 50'den fazla). Bu kayalar özel bir jeomorfoloji evrimiyle nitelenir: bu kayaların kalsiyum karbonatlı çimentoları yağmur sularında dolomit unsurlarından daha kolay erir ve tortul bütünü, garip görünüşler kazanır.

— İnş. *Kireçtaşı,* inşaatta çok kullanılır. Geleneksel metotlarda kullanılanı yontma taşı ve kalıp taşıdır. Yeni ve gelişmiş usullerde önceden yontulmuş taşlar ve taş agregaları kullanılır. Fransa inşaat kireçtaşları bakımından çok zengindir. Taşlar yontma güçlüğüne, sertliğe veya ezilmeye dayanıklılığa, fizik görünüşe göre ayırdedilir. Yontma taşlar, belli bir örnek gerçekleştirmeye ayrılan zamana, 1'den 10'a kadar değişen bir yontma güçlüğü katsayısına göre sınıflandırılır. Taşın sertliğiyle yontucu kalemine karşı tepkisi bu katsayıyı şartlandırır. Kireçtaşları ticaret alanında fizik niteliklerine göre sınıflandırılır: soğuk taş, sert taş, yarı sert taş, sıkı taş, yarı sıkı taş, gevrek taş, çok gevrek taş. Kireçtaşlarının görünüşü, oluşumlarına ve renk veren yabancı maddelere göre değişir. Bir yapının çeşitli yerlerinde kullanılacak taşı seçmek mimarın işidir. Bu iş, karşılaşılan her problemi çözmek için görünüşe ve özellikle gerekli niteliklere dayanır. Nitekim, merdiven basamakları sert ve ince taneli taştan, korunaklı duvarlar ile az yük taşıyan duvarlar gevrek ve iri taneli taştan yapılır.

Bir ocakta görünüşü ve niteliği değişik çeşitli yüzeyler olabilir. Bu yüzeyler bölgelere göre ayrı adlar alır. Çoğu zaman en iyi yüzeye kral yüzeyi denir. Sert kireçtaşları da özel olarak adlandırılır. (Bk. *Yontma* TAŞ.) Kireçtaşları inşaattan başka alanlarda da kullanılır: tarımda kireçle iyileştirme, demir sanayiinde kireçle ergitme v.b. (Bk. TEBEŞİR, MERMER.) [L]

KİREÇTEPE, Gelibolu yarımadasının güneybatısında, Karakol dağının en yüksek noktası (202 m). 25 Nisan 1915'te Gelibolu yarımadası üzerinde Arıburnu'na yapılan ingiliz çıkarmasının hedefi Kocaçimen tepesiydi. Bu tepeye yapılan taarruzlar başarılı sonuç vermeyince, İngilizler aynı yılın ağustos ayı başında, Anafartalar batısındaki Suğla kıyılarına yeni bir çıkarma yaparak güneydeki Arıburnu çıkarma bölgesini genişlettiler. İngilizler bu ikinci çıkarmada, sol kanatta Kireçtepe'ye kadar ilerlediler. Ancak Çanakkale savaşları süresince, buradan daha ileriye geçemediler. (M)

KİREÇYEREN bls. sıf. Bot. Kireçli topraklardan hoşlanmayan bitkiler için kullanılır. *Eşanl.* KİREÇSEVMEZ. (L)

KİREMİT i. (yun. *keramos*'tan). Yan yana dizilerek yapıların çatılarını örtmede kullanılan, suyu aşağıya geçirmeden dışarı akıtacak şekilde yapılmış, pişirilmiş kırmızı toprak levha: *Kiremitte buz musun / Gelin misin kız mısın* (Halk türküsü). *Bunların ağaçlar arasından yalnız kiremit veya saz örtülü damları görülürdü* (Ş. S. Aydemir). || *Kiremit* (*dam* veya *çatı*) *aktarma.* Bk. AKTARMA. || *Kiremit rengi,* kahverengiye çalan kırmızı.

— Bot. *Kiremit düzeni,* çiçek çevresindeki kısımların birbirini tamamen veya kısmen örtecek şekilde yer alması.

— İnş. Bk. ANSİKL. || *Kiremit kaplamak* (veya *örtmek*), kiremitleri, yağmuru içeri sızdırmayacak şekilde yan yana, getirerek çatıyı örtmek. || *Kiremit tozu,* tuğla tozu ve kireçten yapılan harç, horasan. || *Dere kiremidi,* çatı derelerini örtmeğe yarayan kiremit. || *Mahya kiremidi,* evin mahya kirişlerini örtmeğe yarayan kiremit. || *Oluklu kiremit,* enine dışbükey kiremit.

— Mim. Bk. ANSİKL. || *Kiremit ağızlığı.* Bk. ANTEFİKS.

— Mutf. *Kiremit kebabı,* iki kiremit arasında pişirilen bir et yemeği. Bk. ANSİKL.

— Sanay. *Kiremit fabrikası,* kiremitlerin yapıldığı fabrika. || *Kiremit harmanı,* kiremit yapılan yer. || *Kiremit ocağı,* kiremidin pişirildiği fırın.

— ANSİKL. İnş. Genellikle *kiremit*'i ilk defa Yunanlıların kullandığı söylenir. Yunanlılar hafifçe çukurlaştırılmış ince seramik kaplamalardan faydalanırlardı. Roma çatı örtüsünde iki çeşit kiremit kullanılırdı: yamuk biçiminde düz (*tegula*) ve yarım koni biçiminde kiremitler (*imbrica*). Kiremitler killi toprak ve kum karışımından yapılır. Gerek mekanik bir etkiyle (tokmak, ezici makineler), gerek tabiî etkenlerle (yağmur, rüzgâr, güneş, don) kil, düzenli incelikte kıvamlı bir hamur haline getirilir. Denetimli bir nemlendirmeden sonra, hamur çekme makinelerinden geçirilerek topraklar yapılır. Bu topraklara preslerde şekil verilir. Sonra uzun süre kurutulur ve fırında pişirilir. Piştikten sonra kiremitler toprağın niteliğine ve pişirme derecesine göre canlı kırmızı, koyu kırmızı, açık pembe, gri-pembe renkler alır. Kiremitler üç gruba ayrılır:

1. *roma kiremidi, oyuk* veya *içbükey olur.* 30 ile 50 sm uzunluğunda, yarım koni biçimindedir. Çatı örtüsünde, metrekare başına sayıları 22 ile 30 arasında değişir ve metrekare başına ağırlıkları 40-60 kg'dır. Kiremit çatı örtülerinin ağırlığını azaltmak için, alt ve üst kiremitler tek parça halinde birleştirildi ve 9 biçiminde flaman kiremitleri yapıldı;

2. *düz kiremit*'in biçimi ya dikdörtgen veya alt kenarları yuvarlaktır. Eğik yüzeyleri kaplamak için, bir kenarı öbür kenarından daha dar yapılır. Çıtalara takılmasını sağlamak için, çıkıntı şeklinde bir topuk eklenir. Ayrıca birçoğunda çivilemek için delikler vardır. Metrekare başına sayıları 50 ile 80 arasında değişir;

3. *makine kiremidi* veya *geçme kiremit,* çatı örtüsünün ağırlığını düşürmek amacıyle 1840 yılına doğru Xavier Gilardoni tarafından yapıldı. Üst yüzeylerinde bir oluk, kenarlarında bitişeceği kiremidin tırnağına geçmek üzere bir bini bulunur, dikdörtgen biçimindedir ve bir tanesi 1,8 ile 3,2 kg ağırlığındadır. Metrekare başına 13, 14, 15 veya 22 kiremit konur. Çapraz bağlantılı ve düz bağlantılı olmak üzere iki büyük türü vardır. İkili veya üçlü geçmelerle suyun sızmasını önler. 1882 Yılından bu yana çatılar, renkli desenler meydana getiren verniklenmiş kiremitlerle örtülmektedir.

— Mim. Eski Yunanistan'da tapınak çatılarını örtmek için üç tip kiremit kullanılırdı; *lakonia* tipinde yassı kısım (solel) uçları kıvrıktır, *Korint* tipinde solellerin uçları kıvrıktır, *korint* tipinde solellerin uçları yukarı kalkık, kapak (kalipter) ise köşelidir.

Anadolu'da çok eski devirlerden beri çatı örtüsü olarak kullanılan kiremit Avrupa'da kullanılanlardan oldukça değişiktir (bir ucu diğerinden daha dar olan bir yarım silindir şeklinde). Anadolu'da kullanılan çatı tiplerine çok uygundur. Uzun zaman şekli değişmeden kullanılması da bunu göstermektedir.) Türk mimarîsinin de karakteristik unsurlarından biri oldu. Alaturka kiremitle değişik yöndeki eğimli çatı yüzleri arasına eğik mahya yapmadan dönme imkânı olabilmektedir. Böylece çatıların plastiğinde daha yumuşak şekiller elde edilebilmektedir.

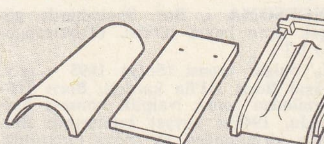

roma düz makine

kiremitler (inş.)

kiremit düzeni
önçiçeklenme (bot.)

rus (kiril) alfabesi						sırp ve bulgar alfabelerindeki özel harfler		
BÜYÜK HARF	KÜÇÜK HARF	DEĞERİ	BÜYÜK HARF	KÜÇÜK HARF	DEĞERİ	BÜYÜK HARF	KÜÇÜK HARF	DEĞERİ
А	а	a	С	с	s			
Б	б	b	Т	т	t	BULGAR		
В	в	v	У	у	u			
Г	г	g	Ф	ф	f	Ѫ	Ѫ	eski a (genizsi)
Д	д	d	Х	х	h			
Е	е	ye,e	Ц	ц	ts	SIRP		
Ж	ж	j	Ч	ч	ç			
З	з	z̧	Ш	ш	ş	Ђ	ђ	c
И	и	i	Щ	щ	şç			
Й	й	y	Ъ	ъ	hafif ı			
І	і	i	Ы	ы	ıy	Љ	љ	ly
К	к	k	Ь	ь	*sessizleri yumuşatıcı işaret*			
Л	л	l	Ѣ	ѣ	eski ye, e	Њ	њ	ny
М	м	m	Э	э	e			
Н	н	n	Ю	ю	yu			
О	о	o	Я	я	ya	Ћ	ћ	ç
П	п	p	Ѳ	ѳ	eski: f			
Р	р	r	Ѵ	ѵ	i	Џ	џ	c *(dj)*

Kiril alfabesi

beton ve delikli tuğla

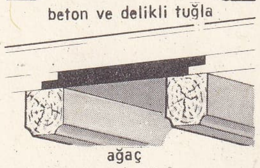
ağaç kiriş aralığı

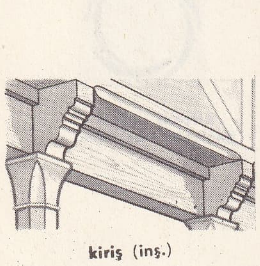
kiriş (inş.)

Osmanlılar zamanında bu kiremitlerin boy ve ağırlığı birtakım ölçülerle belirlenmişti. Kiremitlerin boyları eski mimar arşını ile (bir arşın 60 parmak idi) 18 parmak, bir başının genişliği 8, ötekinin 7 parmak olması gerekiyordu. Bunların iyi pişmiş olması ve ağırlıklarının 460 dirhem gelmesi şarttı. Bu ölçüler, zamnamelerle sınırlandırılmıştı ve kiremitler tespit edilen ölçü ve biçime göre denetlenerek damgalanırdı. Gereken nitelikte bulunmayanlar satılmazdı. Bu ölçüler bugün de yaklaşık olarak kullanılmaktadır.

— Mutf. *Kiremit kebabı,* 1 kg orta yağlı, kemiksiz ve kuşbaşı doğranmış koyun eti ile rendelenmiş soğan, yeterince tuz ve karabiber, kekik, tarçın katılarak yapılır. Et, bir iki saat dinlendirildikten sonra temiz bir kiremide istiflenir, üzerine de bir kiremit kapatılarak kızgın fırında pişirilir. Tabaklara alındığı zaman üzerine 2-3 kaşık sıcak et suyu gezdirilir.

◆ **Kiremitlik** i. Yapının kiremitle örtülen çatısı. (LM)

KİREMİTÇİ i. (*kiremit*'ten *kiremit-çi*). Kiremit yapan, satan veya döşeyen kimse. (M)

KİREMİTÇİLİK i. (*kiremit* > *kiremitçi*'den *kiremitçi-lik*). Kiremitçinin yaptığı iş. (L)

KİREMİTHANE blş. i. (*kiremit* ve fars. -*ẖāne*'den *kiremit-ẖāne*). Kiremit yapılan yer, kiremit fabrikası. ‖ Kiremit satılan dükkân. (M)

KİREMİTSİ sıf. (*kiremit*'ten *kiremit-si*). Tab. tar. Kiremit tarzında dizili organ veya eklentiler: *Kiremitsi bürgüler. Kiremitsi pullar.* (L)

KİRENGEŞOMA i. Bot. Sonbaharda güzel çiçek açan japon bitkisi. (Taşkırangillerden.) [L]

KİRİL, bulgar prensi (Sofya 1895 - ay.y. 1945) kral Boris III'ün kardeşi. Boris III'ün ölümünden sonra Naiplik konseyi başkanı oldu. 1945'te sovyet kıtalarının Bulgaristan'a girmesinden az sonra öldürüldü. (L)

KİRİL (Vladimiroviç), Rusya büyükdükü (Çarskoye - Selo 1876 - Neuilly-sur-Seine 1938). Büyükdük Vladimir'in oğlu, çar Aleksandr II'nin torunu ve çar Nikolay II'nin kuzeni. Amiral Kakorov'un kurmay heyeti üyelerindendi. Rus - japon savaşı sırasında Rusya tahtına adaylığını koydu ve Beyaz Rusların çoğunluğu tarafından desteklendi. (L)

Kiril alfabesi, yunan büyük harfi tipindeki islav alfabe ve yazısı.

Bütün Doğu İslavları tarafından kullanılan *kiril alfabesi*'nin kaynağı tartışma konusudur. Bir söylentiye göre glagolitik alfabenin planından örnek alınarak tasarlanan bu alfabeyi Aziz Kliment hazırlamıştır. 1708'de Büyük Petro zamanında basitleştirilerek, Rusya'da halkın kullandığı alfabe (*grajdanski şrift*) haline geldi. Oysa slavon alfabesi yalnız dinî metinlerde kullanılıyordu. Kiril alfabesi Ekim 1917 devriminden sonra tekrar değişikliğe uğradı, bazı harfler atıldı. Bu alfabe, birkaç yeni harf ilâvesiyle Bulgarlar ve Sırplar tarafından da kullanıldı. Rumenler, XIX. yy.ın ortasına kadar kiril alfabesini kullandılarsa da, daha sonra latin alfabesini kabul ettiler. (L)

KİRİL Aziz, İslavların havarisi (Selânik 827 veya 828 - Roma 869). Bir dil bilginin himayesi sayesinde İstanbul'da Photios'un derslerine devam imkânını buldu. Rahip oldu, dinî veya belki de siyasî bir görevle Hazarlar diyarına gönderildi ve Hazar hanına Hıristiyanlığı kabul ettirdi. Piskopos oldu, Kiril adını aldı ve kardeşi Metodiy ile birlikte Dalmaçya, Macaristan ve Polonya'daki İslavları hıristiyanlaştırmağa çalıştı. Bu sebeple İncil'i ve yunan litürjisini İslav diline çevirdi ve Kiril* alfabesini icat etti. Regensburg latin başpiskoposunun şiddetli hücumlarına uğrayarak Roma'ya gitti; Roma'da papa Adrianus II onu haklı buldu. (L)

Kİ-RİN. Bk. KI-LIN.

KİRİŞ i. (esk. türk. k.). Keman v.b. çalgılarda kullanılan, hayvan bağırsağından yapılmış tel: *Dut ağacından teknesi / Kirişten bağlı perdesi* (Dertli). ‖ Ok atılan yayın iki ucunu birleştiren esnek bağ. ‖ Dört köşe kalın keresteden, I profilli demirden veya betonarmeden yapılmış yatay destek parçası: *Yağ kandilini kirişe astılar, binlikleri ortaya çıkardılar* (M. Ş. Esendal). Bk. ANSİKL. *İnş. bölümü.*

— ÇEŞ. DEY. (*Birine*) *Kiriş olmak. Argo.* Bir kimsenin yanından ayrılmayıp onu rahatsız etmek. ‖ *Kirişi kırmak. Argo.* Kaçıp gitmek, uzaklaşmak. ‖ *Kulağı kirişte olmak.* Bk. KULAK.

— Anat. Kasların uçlarında bulunan ve bunları kemiklere veya başka organlara bağlayan beyazımtırak kordon. (Bk. ANSİKL.) ‖ *Bitişik kiriş,* eğik karın kası ile enine karın kasından gelen ve kasık kanalının yapısında önemli bir yer tutan kiriş. (Kasık fıtıklarının tedavisinde bundan faydalanılır.) ‖ *Hippokrates kirişi.* Bk. AKHİLLEUS KİRİŞİ.

— Dy. Demiryolu arabaları ve vagonlarda şasilerin ana kayıtı. ‖ *Boylama kiriş,* rayların altına uzunlamasına yerleştirilen ve raylara binen yükü altyapıya ileten kirişler. Bk. ANSİKL.

— İnş. *Kiriş açıklığı,* iki ana kiriş arasındaki açıklık. ‖ *Kiriş aralığı,* bir döşemede iki kiriş arasında kalan boşluk. ‖ *Bileşik dolu kiriş,* üst ve alt kısmından köşebentlerle, başlık denen kalın, yatay ve daha geniş saçlara perçinlenen, kalın saçtan yapılmış madenî kiriş. ‖ *Döşeme kirişi,* bir döşemeyi taşımağa yarayan duvarlara veya ana putrellere oturan demir veya ahşap parça. ‖ *Döşeme kasnağı kirişi,* kasnak boyunduruğunun bağlandığı kiriş. ‖ *I profilli kiriş,* I biçiminde, tek parça demir kiriş. ‖ *Kafes kiriş,* taşıma gücünü arttırmak için birbirine bağlanmış ahşap veya madenî parçalardan meydana gelen kiriş. ‖ *Kafesli bileşik kiriş,* gövdesi 60° ve 43°'lik açılar altında bir kafes biçiminde birleştirilmiş demir lama veya çubuklarla yapılan bileşik dolu kiriş.

— Mat. Bir eğrinin iki noktasını birleştiren doğru parçası. (Bk. ANSİKL.) ‖ *Kirişler dörtgeni,* köşelerinden bir çember geçirilebilen düzlem dörtgen. (Bk. *Çemberin içine çizilebilir* DÖRTGEN.) ‖ *Bütünler kirişler,* bir konikte, eğrinin eş bir noktasından çıkarak uçlarında sonlanan kirişler. (Bu kirişler bir eşlenik çaplar sistemine paraleldir.) ‖ *Değme kirişi,* bir koniğe dışındaki bir noktadan çizilen iki teğetin değme noktalarını birleştiren kiriş. (Değme kirişi, bu noktanın göz önüne alınan koniğe göre kutup doğrusudur.)

— Metrol. Tabanının kenarı yarım ayak, yüksekliği 12 aylık olan bir kare prizmanın hacmine, yani 102,8 dm^3'e eşit eski odun hacim ölçme birimi. ‖ *Teşm. yol.* Ayak cinsinden eski odun hacim ölçme birimi. (Tip örnek 5 × 7 parmak kesitinde bir parçaydı. Hacmi 0,051 m^3, yani 1,5 ayak küptü.) ‖ *Kiriş ayak,* yarım ayak küp değerinde eski hacim ölçüsü. ‖ *Kiriş parmak,* kiriş ayağın on ikide birine eşit eski hacim ölçüsü.

— Mus. Sinir veya bağırsaktan yapılan tel çeşidi. (Kiriş kelimesi, çalgı teli anlamında kullanıldığı kesinlikle belirtilmemekle beraber, Kâşgarlı Mahmud Divanı'nda, Dede Korkut Hikâyeleri'nde geçer. Kiriş yapmasını bilen Türklerin, çalgılarında kiriş kullandıklarına dair kayıt yoksa da, Asya menşeli çalgılarda, kirişlerden başka kıl ve ibrişim teller de kullanıldığı sanılıyor. Çin'in ipekten teline karşılık, Batı Asya'da kiriş telin tercih edildiği, madenî tel uygulamasının da Batı Anadolu'da, XIV. yy.da, Türklerce benimsendiği bilinmektedir.)

— Saatçilik. Eski kol saatlerinde, büyük zembereği geçmeğe yarayan ince bağırsak tel.

— Taşıma. *Döner kiriş,* bir palanganın bağlandığı arabayı taşıyan ve paralel iki ray üzerinde hareket eden madenî kiriş. (Döner kirişi kurmak kolaydır; uzman el emeği olmaksızın kolayca kullanılabilir. Küçük boyutlu ve hafif yükler taşır; bunun için atelye ve antrepolarda kısa mesafeli taşımalarda faydalanılır.)

— Vet. Kasların bir yana bağlanmasına yarayan kısım. (Bk. ANSİKL.) ‖ *Böğür kirişi,* atın böğründe kalça-karın ince bağırsağın (ilioabdominal) meydana getirdiği çıkıntı. ‖ *Dirsek kirişi,* atın arka iki ayağının dirseğinde meydana gelen çıkıntı. ‖ *Sıraca kirişi,* derialtı lenf damarlarının tıkanması.

— ANSİKL. Anat. *Kiriş*'ler, az veya çok uzun, sedef beyazlığında telli kordonlardır. Kemik dışı zarının üstüne yapışır. Bu yapışma kemiği yerinden sökecek kadar kuvvetlidir. Kirişler *kısa, yassı, uzun* ve *yuvarlak* kiriş diye çeşitlere ayrılır. Uzun olanların yolları her zaman düz değildir ve çoğu zaman kaygan kılıflarla kaplıdır. Kirişler kasların ortaya koyduğu kuvveti nakleder. Katılgan doku tellerinden yapılmıştır.

— Dy. Çelik köprülerde genellikle ahşap *boylama kirişleri* kullanılır. Ayrıca yol boyunca enlemesine yerleştirilen kalasların yerine betonarme boylama kirişlerinden de faydalanılabilir. Bazen demiryolu makaslarında kullanılan uzun kalaslara da boylama kirişi adı verilir.

— İnş. Kirişler başlıca, yaylı momentlere ve tek yüklere karşı koyar, ayrıca bunlara normal yükler de eklenir. Kaplanacak bir alanı iki veya daha çok parçalara bölenlere *ana kiriş* denir ve bu, ara kirişlere desteklik yapar. *Basit kirişler,* karşılaşacağı yükü taşıyabilecek kesitte tek parçadan meydana gelir. Bu yükler çok büyük olduğu zaman *kafes kirişler*'e veya *bileşik kirişler*'e başvurulur.

Betonarme kirişler'de, alt kısımlarında çekme kuvvetlerini karşılayan yuvarlak demirden bir iskele ve üst kısımlarda başlık denen demirler bulunur; demirler betonla kaplanır ve iskeletin her iki yanında en az 15 mm kalınlığında beton tabakası bulunmalıdır.

● *Döşeme kirişleri,* karo veya tahta ile kaplanmış döşemeyi ve döşeme altında kalan, latalarla yapılmış tavanı taşır; ahşap veya demir çift T putrellerden olabilir. Ortaçağ ve Rönesans'ta kirişler açıkta bırakılır, boyanır veya oymalarla süslenirdi; uçları, ağzı ejderha başı biçiminde bir yuvaya girerdi.

— Mat. Bir konikte, sabit bir doğrultuya

paralel kirişlerin ortalarının geometrik yeri bu doğrultunun eşlenik çapıdır.

İki koniğin ortak kirişi. İki koniğin, gerçek veya sanal dört ortak noktası vardır. Bu dört nokta ikişer ikişer birleştirilebilir ve altı ortak kiriş verir; bu kirişler, aynı bir çift, dört noktayı kapsayacak biçimde ikişer ikişer gruplandırılabilir. Böylece gerçek veya sanal üç *ortak kiriş sistemi* elde edilir.

— Vet. Atta kiriş inciğin arka kısmıdır. Yüzeydeki parmak bükücü kaslarla bilek bağı ve bukağılık askı bağından meydana gelir. Kusur bakımından kiriş, incik kemiğinin arka üst kısmına çok yakın olursa *batkın kiriş* adını alır; boylu boyunca kemikten biraz aralı olursa, deminki kusurun aksine *ayrık kiriş* adı verilir. Hastalık bakımından kiriş, özellikle bilek bağının gerilmesi yüzünden zedelenebilir, şişer, ağrı yapar ve topallamaya sebep olur. Kiriş yorgunluğu ovularak yumuşatma, çizik veya nokta nokta dağlama ve dinlenmeyle giderilir.

Kirişte bazen bir asalak hastalığı da yer alabilir. Bir filarya kirişe yerleşerek içini oyar, atın topallamasına sebep olur ki, bunun sebebini anlamak çok zordur.

KİRİŞÇİ i. (*kiriş*'ten *kiriş-çi*). Kiriş yapan veya satan kimse. || *Esk. Cellât.* (M)

KİRİŞHANE bls. i. (*kiriş* ve fars. *-hāne*'den *kiriş-hāne*) Kiriş olarak yapılarda kullanılan kerestenin hazırlandığı atelye. (LM)

KİRİŞLEMEK geçl. f. (*kiriş*'ten *kiriş-le-mek*). [Yay için] Kirişini germek, kirişini çekmek: *Yayını kirişledi.* || Kiriş olarak kullanılan keresteyi döşemek.

◆ **Kirişleme** i. Kirişlemek eylemi. || Döşeme ve tavan tahtaları üzerine mıhlanmak üzere kılıcına yerleştirilmiş kereste. || Zf. Eni dik gelmek üzere, kılıcına, kılıçlama: *Tahtayı kirişleme çakmak.* (M)

KİRİŞLİ sıf. (*kiriş*'ten *kiriş-li*). Kirişi olan. — Anat. Kiriş yapısında olan, kirişe ilişkin olan: *Kirişli tel. Kirişli bağlantı.* || *Yarı kirişli kas,* budun arka yüzünde bulunan ve iskiyondan kaval kemiğinin üst ucuna ulaşan kas. (Bu kas baldırın buda doğru çekilmesini sağlar.)

— ANSİKL. *Kirişli doku,* kolagen tel demetlerinden oluşur; bu demetler birbirine paralel ve yapışıktır, aralarında yassı hücreler (kiriş hücreleri) bulunur. Bunların topuna birden *kiriş demeti* denir. Bağları ve zarları meydana getiren bu dokunun örneği kirişlerdir. (L)

KİRİZME veya **KİRİZMA** i. (yun. *koilisma*'dan). Toprağı derince kazarak altını üstüne getirme. (Bk. ANSİKL.) || *Kirizme etmek* (veya *yapmak*), toprağı altı üstüne gelecek şekilde sürmek. || *Kirizme pulluğu,* toprağı derin sürmekte veya kirizme etmekte kullanılan çok büyük pulluk.

— ANSİKL. Zır. *Kirizme* birkaç amaçla yapılır: 1. toprağı derin kazarak en alttaki verimli toprakları yukarıya çıkarmak; 2. meyve veya asma gibi ağaçların dikilmesi için toprağı hazırlamak; 3. uzun kazık köklü bitkilerin (yonca, hindiba v.b.) rahat gelişmesini sağlamak. Belirli sürelerde tekrarlanan kirizme toprağın fiziksel ve kimyasal niteliklerini önemli derecede düzeltir. Bel küreği ile yapılabileceği gibi sapanla da yapılabilir. Kirizmenin derinliği, kullanılacağı amaca göre 40 sm ile 1 m arasında değişir. Kirizmeye en elverişli zaman güz sonu veya kış başlangıcıdır. (LM)

KİRK (Roland), amerikalı zenci caz saksofoncu ve flütçüsü (Columbus, Ohio 1935). İki yaşında kör oldu. Rythm and Blues topluluğunda çalışmağa başladı. 1961'de Avrupa'da çaldı. New York'ta Charlie Mingus'un topluluğuna katıldı. 1963'te tekrar Avrupa'ya dönerek Benny Golson, Jimmy McDuff ve Jackie Byard ile kendi adına plaklar doldurdu. Tenor saksofon ve flüten başka striç ve manzello gibi eski zaman çalgılarına da merak sardı. Caz müziğinin bazı öncü hareketlerine kapılan Kirk, çağdaş müzikçilerin en yaratıcı «swingman»ları arasında yer alır. Doldurduğu en önemli plakları *You Did it* (1961); *We Free Kings* (1961), *Mystical Dream* (1965). [L]

KİRK (sir John), ingiliz hekimi, tabiat bilgini ve diplomatı (Barry, Arbroath yakınları, Forfarshire 1832 - Sevenoaks, Kent 1922). 1858'de Livingstone ile birlikte Afrika'ya gitti. 1783'te Zanzibar'daki konsolosluğu sırasında büyük bir nüfuz sahibi oldu. Doğu Afrika'nın en büyük esir pazarını kapattırdı. (L)

KİRKBURTON, İngiltere'de (Yorkshire, West Riding) şehir, Huddersfield'in güneydoğusunda; 18 000 nüf. Dokuma sanayii (yün). Maden kömürü ocakları. (L)

KİRKBY, Büyük Britanya'da (Lancashire) şehir; 52 200 nüf. Liverpool'un kısa süre önce gelişen (1951'de 3 100 nüf.) sanayi banliyösü. (L)

KİRKCALDY, Büyük Britanya'da liman şehri, İskoçya'da (Fife), Forth ırmağı halicinin kuzey kıyısında; 52 400 nüf. Sayfiye merkezi. Muşamba fabrikaları. (L)

KİRKCUDBRİGHT, Büyük Britanya'da kasaba, İskoçya'nın güneybatısında, idare bölümü merkezi, Dee halici kıyısında; 2 500 nüf. Turizm merkezi; XVI. yy.dan kalma bir şatonun yıkıntıları. — Yakınında Dundrennan manastırının (XII. yy.) kalıntıları. (L)

KİRKCUDBRİGHTSHİRE, Büyük Britanya'da idare bölümü, İskoçya'nın güneybatısında, Solway Firth'ün kenarında; 28 900 nüf. İdare merkezi, *Kirkcudbright.* (L)

KİRKE. Yun. mit. İnsanları hayvan haline sokan, sonra onları ahırlara yerleştiren büyücü kadın. «Aea adası»nda (Kirke tepesi [?]) oturur, şatafatlı bir sarayda yaşardı. Odysseus kendini Kirke'ye sevdirmiş ve bir yıl onun sarayında kalmıştır; Kirke, Odysseus'un arkadaşlarını domuz yavrusuna çevirmiştir. Kirke tabiatın insan karşısındaki düşmanca tavrını sembolleştirir. *Odysseus*'ta ve onun kadar eski hikâyelerde, insan kendisine yasak olan bu tabiata ne zaman dalsa, yurt duygusunu, «dönüş»ü, insanlık haysiyetini, hattâ varoluş bilincini kaybeder. (L)

KİRKEB, Strömö adasında (Feroe takımadaları) köy. Eski Piskoposluk (XII. - XVI. yy. arasında). [L]

KİRKEE, Hindistan'da (Maharaştra) şehir, Poona'nın 3 km kuzeyinde; 26 300 nüf. Askerî üs ve sanayi merkezi (hafif metalürji ve kimya sanayii). İngilizler 1817'de Mahratları burada yendiler. (L)

KİRKE kardeşler, XVII. yy.da yaşamış fransız - iskoç asıllı üç ingiliz gemici. Saint - Lourent'daki fransız sömürgelerini ele geçirdiler. Québec'de Champlain'i esir aldılar. (1629). Baskınları fransız hâkimiyetini üç yıl süre ile durdurdu. (L)

KİRKENES, Norveç'te (Finmark) liman şehri, Varanger fiyordunun kolu olan bir fiyord kıyısında; 3 800 nüf. Havaalanı. Bölgede önemli demir filizi işletmeleri. Svalbard maden kömürünü kullanan termik santral. Ham maddesi Finlandiya'dan ithal edilen önemli kâğıt fabrikası. (L)

Kirke Tepesi Kafatası, Neandertal türüne ait bir insan kafatası fosili; 1939'da San Felice yakınındaki Kirke tepesinde bir mağarada bulundu. (L)

KİRKİNTİLLOCH, Büyük Britanya'da şehir, İskoçya'da (Dumbartonshire), Glasgow'un kuzeydoğusunda; 14 800 nüf. Metalürji. Kimya sanayii. (L)

KİRKİT i. *Halk dili.* Halı dokurken düğüm ve atkıyı sıkıştırmada kullanılan bir çeşit el tarağı. (M)

KİRKLAND LAKE, Kanada'da madencilik merkezi, Ontario'nun kuzeybatısında; 18 000 nüf. Altın yatağı. (L)

KİRKOR veya **KRİKOR,** birçok ermeni patriğinin adı. En ünlüleri: **Kirkor I** *Aydınlatıcı, Aziz* (240'a doğr. - Sebon dağı 326'ya doğr.), ermeni havarisi ve ilk patriği. Ermenilerin kitle halinde Hıristiyanlığı kabul etmelerinde önemli rol oynadı; — **Kirkor II** *Aziz* (1040'a doğr. - Garnin Vank, Hesun yakınları 1105), ermeni patriği (1065-1105). Kirkor Makisdros'un oğlu. *Mardiros Hayots*'un (Ermeni Din Kurbanları) yeni bir baskısını hazırlamağa çalıştı. Bu yüzden kendisine *Vkayaser* (kurbanların dostu) lakabı verildi. — **Kirkor IV** (1130'a doğr. - 1193), ermeni patriği (1173-1193). Rum kilisesiyle birleşme teklifini ermeni papazlarına kabul ettirdi. Papa Lucius III ile dostça ilişkiler kurdu. (L)

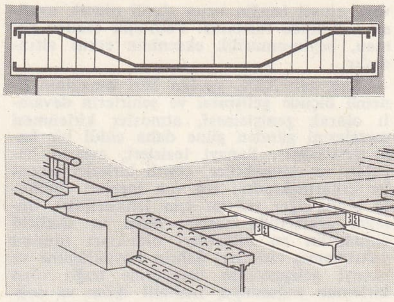

bir köprünün ana kirişleri

KİRKOR veya **KRİKOR MAKİSDROS,** İran hanedanı Arsakid'lerden ermeni prensi (990'a doğr. - 1058'e doğr.). İmparator Konstantinos IX Monomakhos'un hizmetinde generaldi. Ermenistan'a karşı savaştı. Taron, Vaspuragan ve Mezopotamya dükü oldu. 1049'da Selçukluların bir istilâsına karşı durdu. (L)

KİRKOR veya **KRİKOR NAREGASI** *Aziz,* ermeni yazarı (940'a doğr. - Narek 1003). Ahenkli bir nesirle yazılmış *Yakınmalar Kitabı* adlı mistik bir eseri vardır. (L)

KİRKOR ÇULHAYAN, ermeni asıllı türk bestekârı (İstanbul 1868-ay.y. 1938). *Muallim* ve *Notacı* diye de anılır. 1876 Yılında Kumkapı'da, Ermeni okulunda, Aristakes Ohennesyan'dan (Aris Şalcıyan, 1812-1878) musiki öğrenmeğe başladı. 10 Yaşında Nikogos Taşçıyan'ın özel öğrencisi oldu. Ayrıca dinî musiki öğrendi. Patrikhane kilisesinde okuyucu oldu (1885). Nikogos ölünce Hampartzum Çerciyan'ın (Küçük Hamparsum) öğrencisi oldu. Tekirdağ'da Surp Takavor kilisesi başokuyuculuğuna getirildi (1891); Rumelihisarı, Surp Takavor kilisesi başokuyuculuğuna tayin edildi (1893); Bahçekapı'da kiraladığı dükkânda musiki öğretmeğe ve türk musiki eserlerini notaya alarak geçinmeğe başladı. Tanıştığı türk müzisyenlerine Hamparsum notası öğretti. Rauf Yektâ tarafından tekkelere götürülerek dinî türk musikisini de tanıdı. Kasımpaşa'da, Hadikai Marifet, sonra Aksaray'da Şinasi, Erenköy, Büyükada, Heybeli türk okullarında musiki öğretmenliği yaptı. Hahambaşının teklifi üzerine, musevî âyinlerini notaya aldı. Ermenice dinî besteleri ve bir badarak'ı (ermeni âyini) ün kazandı. Ölümünden bir yıl önce, musiki hayatının 50. yıldönümü jübilesi yapıldı. Keman ve nısfiye çalardı iyi bir okuyucu idi; şarkılarının özelliği yoktur. (M)

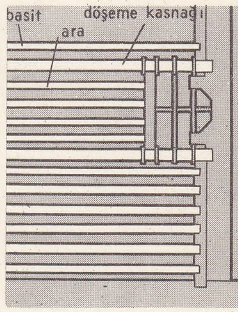

kirişler

KİRKPATRİCK (Ralph), amerikalı klavsenci (Lemoinster, Massachusetts 1911). Harvard, Paris, Londra ve Salzburg'da müzikoloji ve üniversite öğrenimi gördü. W. Landowska, Dolmetsch, G. Ramin ve H. Tiessen'in öğrencisidir. J.-S. Bach ve D. Scarlatti'yi yorumlamadaki ustalığı sayesinde dünya klavsencilerinin en önemlileri arasına girdi. *Domenico Scarlatti* (1953) üstüne bir biyografi ve müzikoloji eseri vardır. (L)

KİRKWALL, Büyük Britanya'da kasaba, İskoçya'da, Orkney adalarının idare merkezi, Pamona adasının kuzeydoğu kıyısında; 4 300 nüf. Eski Orkney kontlarının merkezi olan kasabada, kontların şatosunun kalıntıları (XIII. ve XIV. yy.) ve bir katedral (XII. yy. - XVI. yy.) vardır. Balıkçılık limanı ve turizm merkezi. (L)

kirke

KİRLEMEK geçl. f. (*kir*'den *kir-le-mek*). Kirletmek. (M)

KİRLENME i. (*kirlenmek*'ten *kirlen-me*). Kirli hale gelme. || *Mec.* Şerefi lekelenme. || [Kadın için] Namusuna zarar gelme. || || [Kadın için] Aybaşı görme.

— Patol. İstemsiz olarak sperma çıkarma. Bk. ANSİKL.

— Sağ. bil. *Atmosfer kirlenmesi,* havada her biri sağlığa zararlı olan duman, gaz, zehirli buhar, sis, toz, mikrop v.b. bulunması. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Patol. *Kirlenme* gece veya gündüz olabilir. Gece kirlenmesine daha çok, uzun süredir cinsel temas yapılmamış olması

Foto LAROUSSE

veya cinsel isteğin uzun süreli olarak uyanması halinde rastlanır. Patolojik olduğu zaman, beyin-omurilik ekseninin etkisi altındadır.

— Sağ. bil. XIX. yy.dan beri sanayinin önemli ölçüde gelişmesi ve şehirlerin devamlı olarak genişlemesi, atmosfer kirlenmesi meselesini günden güne daha ciddî bir hale getirmiştir. Sanayi tesisleri, evlerin bacaları ve otomobiller, çeşitli kirletici etkenler çıkarmaktadır: toz (en inceleri özellikle bronş-ciğer takımı için tehlikelidir), duman, aralarında karbon oksit ve sülfürlü anhidridin en zehirlileri oldukları sanılan yakılmamış cisimler. Şehrin büyüklüğüne ve sanayi gelişmesinin derecesine bağlı olan kirlenme yoğunluğu, mahallî iklim ve coğrafya şartlarına da bağlıdır; rüzgârlar, sis, güneşlilik, gömülmüşlük, havanın yenilenmesini destekler veya engeller. Kirlenmenin insan üstündeki etkileri henüz tam olarak bilinmiyorsa da, solunum yollarındaki irkilme bozuklukları çocukların, yaşlıların ve kalp-solunum sıkıntısı çekenlerin kirletici etkenlere karşı duyarlığını açıklamaktadır. Büyük şehirlerde solunum yolları-ciğer kanserlerinin, bazı alerji hastalıklarının ve bazı yorgunluk hallerinin sıklığında sorumluluğun büyük kısmı kirlenmeye yüklenebilir.

● *Türkiye'de* hava kirlenmesi son yıllarda özellikle bazı bölgelerde tehlikeli durumlar yaratmaktadır. Gerek merkezî ısınma sistemlerinin yakıt olarak kullandığı kömürün yanma ürünü olan dumanlar, gerek sayısı devamlı artan taşıtların yakıt ürünlerinin, bazı bölgelerde halk sağlığı için tehlikeli oranda hava kirlenmesine yol açtığı tespit edildi. Özellikle Ankara'da, iklim şehir havasının temizlenmesine her zaman yardımcı olmadığı için havanın kirlenmesi meselesi ele alındı ve özel bir kanunla gerekli tedbirlerin alınabilmesi için çalışmalara başlandı. (ML)

KİRLENMEK edilg. f. (*kir* > *kirlemek*'ten *kirle-n-mek*). Kirli hale gelmek, pislenmek: *Sırtındaki eski aba tabiatıyla kirlenmişti* (N. Araz). *Kanalizasyon sularıyla kirlenen kuyular mikrop saçıyordu.* ‖ — *Mec.* Şerefine zarar gelmek, şerefi lekelenmek: *Saliha'yı tehlikeli bir kadın addediyorlar ve onunla onun namı kirleniyor sanıyorlardı* (Vâ-Nû). ‖ [Kadın için] Irzına geçilmek, lekelenmek, namusuna zarar gelmek. ‖ [Kadın için] Aybaşı görmek. (M)

KİRLETMEK geçl. f. (*kirlemek*'ten *kirle-t-mek*). Kirli, pis hale getirmek: *Anne çocuğuna: «Top oynama, üstünü başını kirletme» diye tembihliyordu.* ‖ Pislemek, küçük veya büyük abdestini kaçırmak. ‖ — *Mec.* Şerefine, namusuna zarar vermek: *Yaptığınız rezilliklerin manaları halkın gözünde daima beni de kirletecek, lekeleyecek* (H. R. Gürpınar). ‖ Irzına geçmek, namusuna zarar vermek. (M)

KİRLİ sıf. (*kir*'den *kir-li*). Leke, toz, yağ v.b. ile kaplı, pis: *Bana iyice emniyet vermek için kirli, sıska elleriyle bir haç çıkardı* (Ömer Seyfeddin). *Birmingam şehrinin suları kirli imiş* (F. R. Atay). ‖ [Işık için] Berrak olmayan, bulanık: *Böyle kapanık günlerde kirli bir ziya herşeyi ve herkesi biraz kirli gösterir* (Cenab Şahabeddin). ‖ *Teşm. yol.* [Kadın için] Aybaşı halinde olan. ‖ *Mec.* Toplumun değer yargılarına, ahlâk kurallarına uymayan: *Hattâ ihtimal Şakir'in yaşadığı kirli hayata karşı duymaya başladığı nefret ve iğrenme ...* (Sabahattin Ali). ‖ *Kirli su,* bulanık veya mikroplu su.

— ÇEŞ. DEY. *Kirli çamaşır,* ahlâkî suç, kabahat. ‖ (*Birinin*) *Kirli çamaşırlarını ortaya çıkarmak* (veya *dökmek*), bir kimsenin suç v.b. gibi utandırıcı davranışlarını dile vermek, açıklamak. ‖ *Kirli çıkı* (veya *çıkın*), zengin fakat cimri kimseleri nitelemek için kullanılır. ‖ *Kirli kokoş. Halk dili.* Savruk, pejmürde, pasaklı, tertipsiz çocuk. ‖ *Kirli kukla. Halk dili.* Pasaklı kız veya kadın. ‖ *Kirli sarı,* koyu ve donuk sarı renkte olan: *Fakat Yusuf'u asıl korkutan bu çehrenin kirli sarıya benzeyen rengi idi* (Sabahattin Ali).

— Anat. *Kirli kan,* toplardamarların kalbe götürdüğü kan.

— Din. Din yönünden yıkanıp temizlenmesi gereken. *Eşanl.* CENABET.

— Mutf. *Kirli hanım peyniri,* yalnız İstanbul'da yapılan tuzsuz, yumuşak peynir. Bk. ANSİKL.

— Tekst. *Kirli yün,* ham yün; koyunun sırtından kırkıldıktan sonra herhangi bir yıkama ve temizleme işlemi görmemiş yün.
— ANSİKL. Mutf. *Kirli hanım peyniri,* dayanıksız bir peynirdir. İlkbaharda yapılır. Özellikle peynir helvası ve tatlısı yapımında kullanılır. Peyniri bekletmek gerekirse ya tuzlanır veya salamuraya konur. Çok yumuşak olduğu için, diğer peynirler gibi salamurada bekletildiği vakit sertleşmez.

◆ i. Kirlenmiş çamaşır: *Kirlileri sepete koymak.* ‖ *Kirli sepeti,* kirli çamaşırların konuldu sepet. (M)

Kirli kol, XIX. yy.da ünlü bir ortaoyunu topluluğunun adı. (M)

KİRLİLİK i. (*kirli*'den *kirli-lik*). Kirli olma hali, pislik: *Ta'n ü tecrim eder mi dâd-ı Huda? / Küre üstünde kirlilikle bizi* (Cenab Şahabeddin). [M]

KİRLOZ sıf. ve i. (*kirli*'den). *Halk dili.* Üstü başı pis, pasaklı. (M)

KİRM i. (fars. *kirm*). *Esk.* Kurt, böcek, ‖ *Kirm-i badame* (*kirm-i Eyyûb, kirm-i ibrişim, kirm-i kaz* veya *kirm-i pile*), ipekböceği veya kurdu. ‖ *Kirm-i çerağ* (*kirm-i şeb-efrûz* veya *kirm-i şeb-tâb*), ateşböceği. ‖ *Kirm-i plâs,* güve. (M)

KİRMAN i. *Halk dili.* Bk. KİRMEN.

KİRMAN i. (fars. *kirmān*) *Esk.* Kale, hisar. (M)

KİRMAN, İran'da şehir, VIII. eyaletin idare merkezi, Deştilût'un güneyinde, yüksek bir vâdide; 62 000 nüf. İran'ın güneydoğusunun en büyük ticaret kavşağı ve faal bir dokuma sanayii merkezidir: pamuklu; yünlü kumaşlar; ipek ile yün karışımı tanınmış halılar. XIV. ve XVI. yy. lardan kalma cami.

● *Tarih.* Kirman. Sasanîler çağında *şah* denilen valiler tarafından yönetildi. İslâmlıkta haricîlerin entrikalarına sahne oldu; sonunda haricîlerin Ezrekî bölümünün eline geçti (690); daha sonra Emevîlerin (720), Abbasîlerin (750) Büveyhîlerin (968), ve Gaznelilerin eline geçti (1032). Kirman Selçuklulara katıldıktan sonra Arslan Şah zamanında (1101-1142) onarıldı. Son Kirman Selçukluları devrinde, Gurzların reisi Malik Dinar, Kirman'a hâkim oldu (1185). Daha sonra Fars atabeyi Sad bin Zengi tarafından alındı (1203). 1220 Yılında karahtaylı Burak Hacib (Kutluğ) başa geçti ve Kutluğhanlar hanedanını kurdu. Kutluğhanlar, moğol hâkimiyetini kabul ederek 1303'e kadar Kirman'ı yönettiler. Son Kutluğ hanının damadı Mübarizeddin Muzaffer, Muzafferîler hanedanını kurdu (1354-1393). Daha sonra sıra ile Timurlular, Karakoyunlular ve Akkoyunlular yönetimi ellerine geçirdiler. Şehir, 1502'de Şah İsmail tarafından alındı. Bu devirde şehir halkı Şiîliği kabul etti. Afganlılardan Mahmud Han tarafından tahrip edilen şehir (1720), Nadir Şah devrinde (1735 - 1747) afgan göçebeleri ve Büluçların saldırısına uğradı. 1758'de Kerim Han, Kirman'da yeni bir hanedan kurdu. Kaçar hanı Ağa Muhammed, Kirman'da Kerim Han hanedanına son verdi ve Kaçar hanedanını kurdu (1794). Kaçar hanedanı, 1025 yılına kadar yönetimi elinde bulundurdu. (ML)

KİRMAN SELÇUKLULARI. Bk. SELÇUKLULAR.

KİRMANŞAH, İran'da şehir, V. eyaletin idare merkezi, Bağdat - Tahran demiryolu üzerinde; 125 200 nüf. Irak sınırını koruyan askerî ve ticarî bir şehirdir. Bölgenin tahıl merkezidir; besin ve dokuma sanayii gelişmiştir. Petrol boru hattıyle nakledilen Nefthane petrolü bir rafineride tasfiye edilir.

● *Tarih.* IV. yy.da Sasanîler tarafından kurulan Kirmanşah, çok eski bir yerleşme bölgesindedir. Biraz ötesinde Akamanışlardan kalma Behistan kabartmaları, Dara'nın zaferini üç dile (Babilce, Elamca ve eski iran dilinde) anlatır. Tahtı Bustan (Bahçeler Kubbesi), tanınmış heykellerle dolu iki salonu kapsar.

XVI. yy. da önem kazanmağa başlayan şehrin yakınlarında Sasanî devrine ait birçok anıt vardır. Kirmanşah'ı kurduğu söylenen Behram IV (388 - 399) veya Kavaz bin Firuz (488 - 531) halife Harun-ür-Reşid ve büveyhî hükümdarı Adududdevle burada oturdular. Bu devirde bölgenin adı *Mah* idi ve şehre de *Karmişin* adı veriliyordu. Arap orduları Hulvan'ı işgal edince (640), şehir de savaşmadan teslim oldu. Bölgenin kuzey bölümü, (merkezi Dinever) Mah - ül - Kûfe; güney bölümü ise (merkezi Karmisin) *Mah - ül- Basra* adını aldı ve arazi, Kûfe ve Basra halkına irat olarak ayrıldı. Bundan sonra Kirmanşah, sırayle Abbasîlere, Büveyhîlere ve Selçuklulara bağlandı. Moğollar zamanında geriledi ve bir köy haline geldi. Osmanlıların, özellikle Murad IV'ün İran seferleri sırasında, İranlılar tarafından bir sınır kalesi olarak kullanıldı ve Osmanlı - İran savaşları sırasında birçok defa el değiştirdi. Şah İsmail tarafından tahkim edildi. İran'da safevî hâkimiyeti son bulunca (1722), Bağdad valisi şehri zaptetti; fakat şehir, Eşref Han tarafından geri alındı. Osmanlılar 1731'de Kirmanşah'ı aldılar. Sonra Nadir Şah şehre yeniden hâkim oldu. 1732 ve 1736 antlaşmaları ile Kirmanşah İran'a bırakıldı. Nadir Şahın şehre tayin ettiği (1754) vali Mirza Muhammed Taki Han, bir süre sonra bağımsızlığını ilân etti. İki yıl süren bir kuşatma sonucu Kirmanşah geri alındı (1766). Bu dönemde Kirmanşah'ın önemi daha arttı; nüfusu 6 000'e yükseldi (1790). Feth Ali Şahın oğlu Muhammed Ali Mirza zamanında Osmanlılara karşı kuvvetli bir kale haline getirildi. Ali Mirza, 1823 Osmanlı - İran antlaşmasından sonra, Osmanlılara geri verilmesi gereken Zohab topraklarını da kendi eyaletine kattı. 1915'te Osmanlıların eline geçen kale, iki yıl sonra İranlılar tarafından zaptedildi.

Kirmanşah'taki eski binalar ve surlar yıkılmıştır; ilgi çekici tek bina, eski silâhhanedir; ayrıca birçok kervansaray da vardır. (ML)

KİRMASTİ. Coğ. Bk. MUSTAFAKEMALPAŞA.

Kirmasti mescidi, İstanbul'da, Fatih semtinde, Otlukçu yokuşunda; ulemadan Yusuf bin Hüsrev tarafından, Bayezid II zamanında yaptırıldı. Yanan mescidin yeri bugün boş bir arsadır. (M)

KİRMASTİ suyu, İçbatı Anadolu'nun kuzey kesimindeki suları toplayarak, Güney Marmara bölümünde, Ulubat (Apolyont) gölüne güneyden dökülen büyük akarsuyun aşağı çığırına verilen ad (adını akarsuyun kenarında yer alan, Mustafakemalpaşa şehrinin eski adı olan *Kirmasti*'den alır.) Ulubat gölü de, Ulubat suyu aracılığıyle Susurlu çayına katıldığından Kirmasti suyu, Marmara denizine dökülen Susurlu akarsu sisteminin bir kolu olur. Aslında Kirmasti suyu Mustafakemalpaşa'da ovaya çıkmadan önce, Döllük yakınında birleşen iki koldan meydana gelir. Yer yer ad değiştiren bu kollardan doğuda olan en uzunu, Adırnas (Adranos veya Atranos) çayıdır; Murat dağının kuzey yamaçlarından çıkarak, sırasıyle Çavdarhisar (esk. *Aezani*) suyu, Tavşanlı çayı, Kocaçay (veya Orhaneli çayı) adını alır (esk. *Ryndakos*). Batıda olan öteki kol ise, Şaphane dağının kuzey yamaçlarından inerek sırasıyle Emet çayı, Balat (Dursunbey) çayı, Sincan çayı gibi adlar alır. Simav gölü yakınlarından gelen, İnekullar deresi de kendisine katılır. Çavdarhisar deresi kaynaklarından, Ulubat gölüne kadar uzunluğu yaklaşık olarak 215 km'dir. Kirmasti suyu, kış sonunda ve ilkbaharda kabarır, yaz sonunda fakirleşir. Kaynak kesimlerindeki sürekli yağışlar, aşağı çığırında bulunan ova için çok zararlı su basmalarına yol açtığı için, bu kesimde koruyucu setler yapılmıştır. (M)

KİRMEN veya **KİRMAN** i. *Halk dili.* Yün eğirmeğe yaratan ağaçtan yapılmış iğ. (Anadolu'nun bazı bölgelerinde *öreke* de denir): *Ak deve üstünde kirman elinde / Bülbüller ötüyor yarin dilinde* (Halk türküsü.)

— DEY. *Kirmeni alıvermek,* dolap çevirmek, hile ile iş görmek. (M)

KİRMİR çayı, Işık dağlarından doğar. Gü-

neybatıya doğru akar. Beypazarı'nın güneydoğusunda yine aynı yönden gelen Karaboğaz çayı ile birleşir ve *Kebirmir suyu* adı altında Sakarya'ya bağlanır. (M)

KİRNBERGER (Johann Philipp), alman bestecisi ve nazariyecisi (Saalfeld 1721-Berlin 1783). J.-S. Bach'ın öğrencisi (1739-1741). Berlin Krallık sarayında prenses Amelie'nin keman ve beste öğretmeni oldu. Prensesin özel kilisesinde müzik yöneticiliği yaptı. Eserinin en önemli kısmı nazarî incelemelerinden meydana gelir: *Die Kunst des reinen Satzes* (Salt Cümle Sanatı) [1771-1776]; *Süratle Menuetto ve Polonez Besteleme Sanatı* (1757); *Gleichschwebenden Temperatur Kurmanın Yolu* (1760); *Die wahren Grundsätze zum Gebrauche der Harmonie, Grundsätze des position, Anleitung zur Singe-composition* (Armoni Sanatının Ana İlkeleri, Beste, Sanatının Genel İlkeleri, Şarkı Bestelemeye Giriş) [1782] v.b. Bunlardan başka birkaç kantat ve motet, çalgı için parçalar, özellikle pianoforte sonatları besteledi. (L)

KİROGRAFİ i. (fr. *chirographie*'den). El ayası ve parmaklarda bulunan çizgi ve işaretlerin incelenmesi. (L)

KİROLOJİ i. (fr. *chiralogie*). Bk. EL *falı*.

KİROMANİ i. (fr. *chinomanie*). Tıp. Bk. ONANİZM.

KİROMEGALİ i. (fr. *chiromégalie*'den). Nörol. Ellerin ve ayakların aşırı büyümesi; akromegalidekine çok benzer, fakat kiringomiyeli denen bir omurilik hastalığından ileri gelir. (L)

KİROMORFİ i (fr. *chiromorphie*'den). El ayalarının, parmakların ve parmak boğumlarının karşılaştırılmalı olarak ve kısım kısım muayenesi; elin genel ve özel şekillerinin incelenmesi (L)

KİROPODİ i. (yun. *kheir*, el ve *podos*, ayak'tan fr. *chiropodie*). Ortopedik ayakkabıların ve ayakkabı tabanlarının yapımı ve kullanılması. (L)

KİROPRAKSİ i. (fr. *chiropractie* veya *chiropraxie*). Omurgaya masaj veya doğrudan doğruya yahut dolaylı olarak şok yapmayı öngören tedavi metodu.

— ANSİKL. *Kiropraksi* önce A.B.D.'de uygulandı. Oradaki hekimlik şartları (diplomaların çok çeşitli ve farklı oluşu, bazı okullardan kısa zamanda hekim çıkma imkânı) iki dünya savaşı arasında çeşitli tedavi usullerinin, tam bir tıp eğitimi görmemiş kimselerce uygulanmasına elverişli idi. O zamanlar organlardaki çeşitli fonksiyonel rahatsızlıkları, omurların az veya çok önemli derecede yerinden oynamasıyle ilgili olduğu yolunda bir eğilim vardı; ciropraksi ile omurlar yerine konunca rahatsızlık sebebinin ortadan kalkacağı sanılıyordu.

Kiropraksi Avrupa'ya ikinci dünya savaşından sonra girdi. O zamandan beri birçok ortopedi ve romantoloji servisinde bu usule başvuruldu. Tam bir tıp öğrenimi gördükten sonra bu dalda uzmanlaşan pratisyen hekimlerce elde edilen, derin bir genel patoloji ve kemik - eklem bilgisine dayanan tecrübeler, kirpraksinin faydalarını, sınırlarını ve sakıncalarını ortaya koydu.

Bazı genel rahatsızlıklar bu metotla giderilmekle beraber özellikle bazı hafif lokal bozukluk ve anomaliler bakımından faydalı sonuçlar alındı. Fakat kiropraksi omurgadaki çıkık ve kamburluk gibi hakikî omur çarpıklıkları için faydasızdır. Omurgadaki kemik ve disk iltihapları kemik romatizma ve urları içinse tehlikelidir. Dikkatli bir radyolojik muayeneden sonra fayda ve zararı göz önünde bulundurarak uygulanmalıdır.

Bazı şiddetli bel ağrılarını iyileştirmede elde edilen başarılı sonuçlar bu mekanik tedavi metodunun sınırlarını unutturmamalıdır. (L)

KİROPRAKTİK i. (fr. *chiropractic*). Ted. Kiropraksinin aslı ve anglosakson dilindeki adı. (L)

KİROPRAKTÖR i. (fr. *chiropracteur*). Tıp. Kiropraksi yapan hekim. (L)

KİROPTEROGAM sıf. (fr. *chiroptérogame*). Döllenmesi, balözü toplayan yarasalarca sağlanan çiçeklere verilen sıfat. (L)

KİROSKOPİ i. (yun. *kheir*, el ve *skopein*, incelemek'ten fr. *chiroscopie*). Bir kimsenin bilinçli ve bilinçdışı yetileriyle biyolojik verilerinin elinin biçimine ve özelliklerine bakarak tayin edilebileceğini öne süren bilim.

— ANSİKL. Henri Mangin'in buluşu olan kiroskopinin el falıyle karıştırılmaması gerekir. İnsanı kavrayışı bakımından, *kiroskopi*, bireysel reflekslerin önemi dolayısıyle, özellikle pratik bir önem taşır ve bireyin biyolojik, psikolojik, meslekî v.b. alanlardaki yetkinlik derecesini tayin eder. Bunu düşüncenin birbirinden kesinlikle ayrı iki işleminden yararlanarak yapar: kiromorfi'den, kirografi'den ve eido-kiroskopi'den yararlanarak çeşitli belirtilerin ayrıntılarının parça parça incelenmesine dayanan bir çözümleme ve bileşimini meydana getiren temel maddeler değerlendirme unsurlarını ince bir biçimde aşama sırasına koyan bireysel ortama belirli bir değer verilmesini sağlayan bir bileşim. Böylece de, bir kimsenin içgüdü gücü ile zekâ ve duygusallık derecesinin sonucu olarak ortaya çıkan manevî değerine göre, yeteneklerinin, erdemlerinin, iyi veya kötü niteliklerinin gelişmesi konusunda bir yargıya varılabilir. (L)

KİROV, esk. **Vyatka**, S.S.C.B.'de şehir, *Vyatka* ırmağı kıyısında, büyük kozalaklılar ormanı bölgesinde; 25 200 nüf. Eski kale. Eski sürgün yeri. Metalürji sanayii (demiryolu atelyeleri). Keten iplikçiliği ve dokumacılığı. Deri sanayii. (L)

KİROV (Sergey Mironoviç KOSTRİKOV, — denir), sovyet siyaset adamı (Viatka hükûmeti 1886-Leningrad 1934). Genç bir işçiyken Sosyal Demokrat partiye girdi ve bolşeviklerle birleşti. İç savaş sırasındaki tutumuyle Stalin'in dostluğunu kazandı. 1921'de Komünist Partisi Merkez komitesine girdi. Rejime karşı olanların nefretini çekmişti; 1934'te bir suikaste kurban gitti. Troçki taraftarlarınca hazırlandığı sanılan bu suiskast, muhalifler arasında kanlı bir temizliğe yolaçtı. (L)

KİROVABÂD. Bk. GENCE.

KİROVGRAD, S.S.C.B.'de şehir, Ural dağlarının doğu eteğinde, Sverdlovsk'un kuzeybatısında; 21 500 nüf. Bakır tasfiye merkezi. (L)

KİROVOGRAD, esk. **Yelizavetgrad**, S.S.C.B.'de (Ukrayna) şehir, karatopraklar ortasında, zengin bir tarım bölgesinde; 27 000 nüf. Besin sanayii ve tarım makineleri yapımı. (L)

KİROVSK, esk. **Hibinogorsk**, S.S.C.B.'de şehir, Kola yarımadasında, Hibiniy dağı eteğinde; 22 100 nüf. Şehir, ilk beş yıllık plan döneminde Hibiniy dağından çıkarılan fosfatların işlenmesi için kuruldu. (L)

KİROZİT i. (fr. *cyrosite* veya *kyrosite*'-ten). Miner. Markazit çeşidi; içinde bir miktar arsenik ve bakır bulunur. (L)

KİRPAS i. (fars. *kirbās* veya *kirpās*). Tekst. *Esk.* Osmanlılarda ham bez, pamukbezi ve ketenbezine verilen ad. (Astar olarak kullanılırdı. Cinsine göre *kirpası pembe, kirpası keten* denilirdi. Yapıldığı yeri belirtmek için de *kirpası tuzla* olarak söylenirdi.) || *Kirpası keten*, ketenbezi. (Yeniçerilere gömlek ve elbiselik olarak verilirdi. Tırhala'da dokunur, Osmanlı hükûmeti tarafından satın alınırdı.) || *Kirpası pembe*, pamukbezi. (Astar olarak kullanılırdı. Kızılca, Tuzla, Edremit ve Bergama'da dokunurdu. Bârâni denilen kaputlara ve mirahuri denilen çuhaların içine konurdu.) || *Kirpası tuzla*, Tuzla'da dokunan pamukbezi. (Astar olarak kullanılırdı. Bârâni denilen kaputlara konulur; *kirpası pembe* de denirdi.) [M]

KİRPİ i. (esk. türk. k.). Zool. Sırtı sivri dikenlerle kaplı bulunan ve tortop olabilen böcekçil memeli hayvan. (İlmî adı *Erinaceus europaus*. Kirpigillerden.) [Bk. ANSİKL.] || *Oklu kirpi*, kemirgenlerden sırtı kalın ve dikenlerle kaplı olan, gerektiğinde bu dikenleri düşmanına karşı savunma aracı olarak kullanan bir hayvan (*Hystrix cristata*).

— ÇEŞ DEY. *Kirpi gibi büzülmek*, korkudan bir kenara sinmek.

— Ask. Bir gedik, bir geçit v.b.yi kapamak üzere kullanılan tarla sürgüsü biçiminde ayak oltası. Üzeri sivri uçlu demir çubuklarla kaplı bir kirişle yapılan ve yardımcı olarak kullanılan eski bir engel türü. (Bk. ANSİKL.) || *Kirpi düzeninde savunma*, önceleri süvari hücumlarına karşı kargıları veya süngüleriyle direnmek üzere piyadeler tarafından kullanılan taktik şekli. (Bu deyim İkinci Dünya savaşı esnasında, özellikle rus cephesinde kendisini her yöne karşı savunabilen ve mukavemetiyle zırhlı birliklerin derinlik içindeki etkisini frenleyen münferit istinat noktasını belirtmek üzere Almanlar tarafından yeniden kullanıldı.) || *Yıldırım kirpisi*, savunmaların hücum edenler üzerine attıkları sivri uçları bulunan bomba.

— Mim. *Kirpi saçak*, deresi ve çörteni olmayan kâgir yapıların damlarında, kiremitleri tutmak için, kiremit altlarına yapılan çıkıntı. (Bu tür damlarda, yağmur suları, uçları dışarıya taşan kiremitlerden akar. Bu kiremitleri tutmak için gereken kirpi saçak, tuğlaları birbiri üzerine ve taşkın bir biçimde koyarak yapılır. Bu çeşit, testere dişi gibi, sivri köşeli saçaklara, kirpi dikenine benzetilerek *kirpi saçak* denir.) || *Parmaklık kirpisi*, XV. yy.da sütun başlıklarını süslemek için sık sık kullanılan bezek.

— Mutf. *Kirpi helvası*, bir çeşit kudret helvası.

KİROV

— ANSİKL. Zool. *Kirpi*, orta boylu (20 sm) sırtı sivri dikenlerle kaplı bir hayvandır; tehlike halinde top gibi yuvarlanır ve dikenleriyle kendini savunur. Geceleyin ortaya çıkar, pek çok zararlı hayvanı (fare, salyangoz, mayısböceği) yok eder. Gündüzü yuvasında geçirir. Gebelik süresi 48 gündür. Kirpi bütün Avrupa'da ve Batı Asya'da, Çin'e kadar yaygındır. Kışın sıcaklık 15°C'ın altına düşer düşmez kış uykusuna yatar. Bulunduğu yerlerdeki yılanların zehirine karşı tabiî bağışıklığı vardır.

— Ask. Bu ayak oltalarına kirpiye benzediğinden bu ad verilir, küçük olana da *kirpiçe* denirdi. Tahtadan yuvarlak bir şekilde yapılır, üstüne keskin çiviler çakılırdı. Düşman süvarilerinin gelecekleri yerlere konurdu. Kirpi bulunan sahadan düşman atlıları geçerken, kirpilerin üzerindeki çiviler atların ayaklarına batardı. Atları yürüyemez hale gelen düşman süvarilerine baskın yapılırdı. (LM)

KİRPİ balığı bİş. i. Zool. Sırtında hareketli dikenler bulunan kemikli balık; balon balığından (tetrodon) farklı olarak ağzı, altlı üstlü tek parçadan ibarettir. (Kirpi balığı [*Diodon hystrix*] yumuşakçalarla ve mercanlarla beslenir. Eti yenmez, çoğunlukla zehirlidir. İstediği zaman balon gibi şişebilir. Uzunluğu 50 sm'yi bulur. Sıcak denizlerde yaşar.) [L]

KİRPİGİLLER çoğl. i. Böcekçil memeliler familyası. (Örnek tipi kirpidir.) [L]

KİRPİK i. (esk. türk. k.). Göz kapağının kenarındaki kıllar veya bu kılların her biri: *Feride, uyumağa hazırlanan bir çocuk gibi kirpiklerinde yaş damlaları titreyen gözlerini kapıyordu* (R. N. Güntekin). *Senin kirpiklerin varsa rüyadan / Benim de vardı uyku gibi* (F. H. Dağlarca). [Bk. ANSİKL.] || *Kirpik bezleri*, kirpiklerin dibinde bulunan basit küçük yağ bezleri. *Eşanl.* ZEİSS BEZLERİ.

— ÇEŞ. DEY. *Kirpik çatmak*. *Esk.* Gözleri kapamak, uyumak. || *Kirpiği kirpiğine değmemek*, hiç uyumamak, gözünü kırpmamak. || *Kirpiği kurumamak*, gözünün yaşı dinmemek. || *Kirpikle harman sürmek*, gerçekleşmesi imkânsız bir işi yapmağa kalkmak.

— Bot. ve Zool. Bazı küçük ve ince uzantılara verilen ad. (İlmî adı *Cilium*).

— Estetik. Kadınların kirpiklerini daha uzun ve gür göstermek için göz kapaklarına taktıkları ek kirpik. (Hafif bir şerit üzerine saç yapıştırılarak ve uygun renge boyanıp kozmetiklenerek yapılır.)

— ANSİKL. Anat. *Kirpik*'ler sert tüylerdir; göz kapaklarının serbest kenarlarını işgal eder. Üst göz kapağında sayıları daha çoktur. Gözü fazla ışıktan, hava ceryanlarından, terden ve özellikle tozlardan korumağa yarar. Kirpiklerin dökülmesine se-

Foto. Keystone (LAROUSSE)

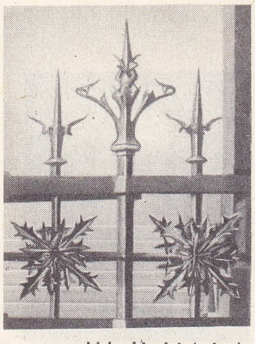

parmaklık, kirpisi (mim.) Süsleme Sanatları müzesi parmaklığı, Émile Robert

kirpi

bep olan göz kapağı yangısı, gözü dıştan gelen saldırılara karşı çok hassas kılar. Bazı vakalarda kötü şekilde yerleşmiş o-olan kirpikler içe doğru kıvrılma eğilimi gösterir. Buna *trikiyazis* denir. (ML)

KİRPİKLİ sıf. (*kirpik*'ten *kirpik-li*). Zool. Üzerinde düzgün dizili kirpik veya ince tüycükler bulunan: *Kirpikli kanat. Kirpikli zar. Kirpikli ayak.*

— Bot. Kenarlarında kirpik gibi uzantılar bulunan yapraklara veya diğer bitki kısımlarına verilen sıfat. (LM)

KİRPİKLİLER çoğ. i. (*kirpikli*'den *kirpikli-ler*). Serbest veya asalak yaşayan, kavuşma yoluyle eşeyli üreyebilen bir hücreliler altşubesi. (İlmî adı *Ciliata*.) [Bunlarda titrek tüycükler ve iki çeşit çekirdek bulunur: *büyük* ve *küçük çekirdek;* büyük çekirdek büyümeyi, küçük çekirdek ise eşeyli ve eşeysiz çoğalma olaylarını yönetir.]

— ANSİKL. Mikroorganizmaların (bakteriler, bir hücreli hayvanlar v.b.) büyük bir kısmında, hareket ve beslenmelerinde önemli bir rol oynayan kirpikler bulunur. Kirpikleri vücudun her tarafında eşit şekilde dizili olanlara *tümkirpikliler*, sarmal şekilde dizili olanlara *çemberkirpikliler*, kuşak şeklinde dizili olanlara *çevrekirpikliler* denir. (L)

KİRPİKSİ sıf. (*kirpik*'ten *kirpik-si*). Kirpiğe benzeyen veya kirpiğe ilişkin. ‖ *Kirpiksi cisim*, gözde damar tabakanın ön dış kısmı; üzerinde pek çok sayıda uzantı yer alır. ‖ *Kirpiksi kas*, kirpiksi cismin kenarlarında bulunan damar tabaka. (Bk. GÖZ.) ‖ *Kirpiksi sinir ağı*, kirpiksi kasların çalışmasını sağlayan ve göz içindeki basıncı ayarlayan sempatik ve parasempatik sinir tellerinin tümü. (LM)

KİRPİLER çoğ. i. Zool. Böcekçil memeliler familyası. (Örnek tipi kirpidir.) [L]

KIRSCHNER şişi. Cerr. Ortopedide kırıkları sürekli çekme ile yerine getirmek için kullanılan madenî şiş. Genellikle, kırık yerinin altındaki bir kemik parçasının içine geçirilir; üzerine bir üzengi takılır; ağırlıkların yardımıyle veya çok kuvvetle çekilir. (L)

KİRSTEİN (Lincoln), amerikalı koreograf ve bale yöneticisi (Rochester 1907). George Balanchine ile birlikte 1943'te American ballet topluluğunu kurdu. 1936-1941 Arasında tipik amerikan balesini tanıtma amacını güden American Ballet Caravan topluluğunu yönetti. Daha sonra, yine Balanchine ile New York City ballet'yi kurdu. Ayrıca bale konusunda birçok eser yazdı. (L)

KİRŞ i. (alm. *kirsch*). Bk. KİRAZ *rakısı*.

KİRTE, Marmara bölgesinde (Çanakkale ili, Eceabat ilçesi) köy; 789 nüf. (1965). Gelibolu yarımadasının güney kesiminde, Alçıtepe'nin güneybatı eteklerindedir. 1915 İlkbaharında yarımada güneyinde (Seddülbahir) karaya çıkan ingiliz kuvvetleri, Alçıtepe'ye ve Kirte köyüne ulaşmak istediler. Kirte köyü dolaylarında kanlı savaşlar oldu; sonunda ingilizler çekilmek zorunda kaldı. Siper savaşlarının kalıntıları hâlâ görülür. (M)

KİRTHAR dağları, Batı Pakistan'da sıradağlar, Sind ile Bülucistan'ın sınırında; 2 096 m. Kuzeyden batıya doğru uzanan Kirthar dağları, batıda 300 km boyunca (28° enleminden Karaşi'ye) İndüs ovasına hâkimdir. Bu kalkerli, kıvrımlı ve fayli sıradağların doğu eteğinde sıcak su kaynakları vardır. İklim çok kurak olduğu için çok seyrek olan tarlalarda tarım sadece vâdi diplerinde, kurak mevsimde, yeraltı sularının akmağa devam ettiği yerlerde yapılır. Göçebe kabileler koyun yetiştiriciliğiyle geçinir. (L)

KİRTİL i. (?) Balıkç. Sorgun ağacından veya madenî kafesten av sepeti; istakoz, langüst v.b. gibi büyük kabuklu hayvanları avlamakta kullanılır. (Kiminin biçimi kubbemsidir, üst tarafından bir delik bulunur; kimi huni biçimindedir, her iki ucunda da delik vardır.) [L]

KİRTLAND, A.B.D.'de New Mexico Alboquerque Deney havaalanı. (L)

KİRUNA, fince **Kiirunavaara,** Kuzey İsveç'te (Nortbotten) şehir; 27 450 nüf. Kiruna, olağanüstü zenginlikte Kiirunavaara ve Luossavaara demir filizi (yüzde 60 - 70 demir) yatakları yakınında gelişmiştir. Maden filizi rezervlerinin bir - bir buçuk milyar ton olduğu hesaplanmıştır; derinliğine işletmenin genelleştirilmesi sayesinde yıllık üretim 15 milyon tonu bulmuştur. Yatağın işletilmesi, Lulea - Narvik elektrikli demiryolu hattının döşenmesini gerektirmiştir. Buzulbilim araştırmalarının ve 1960 yılından beri Avrupa Uzay Araştırmaları teşkilâtının Milletlerarası Sonda-Füzeleri üssünün merkezi. (L)

KİRUNDU i. Ticarette kullanılan ve iki çeşit antiaris ağacından üretilen afrika menşeli odun: *Antiaris Africana* ve *Antiaris Welwitschii.* (Beyaz, sarı veya gri olan bu odunun işlenmesi kolayca da, az dayanıklı olan kerestesinden ancak kaplama ve kontrplak yapılır. [*Eşanl.* ANDUM (Gabon), AKO, AKEDE (Fildişi Sahili), ORO]. (L)

KİRVE veya **KİVRE** i. *Halk dili.* Çocuk sünnet edilirken onun masraflarını üzerine alan ve sünnetçi önünde tutan kimse. ‖ *Teşm. yol.* Erkekler arasında yakın dost: *Kirvem hallerimi aynen böyle yaz. Rivayet sanılır belki...* (Ahmed Arif).

— ANSİKL. *Kirve*, çocuk üzerinde babadan sonra en büyük hak sahibi olan kimse sayılır. Bugün de türk toplumunda yaygındır. Kirvelik çok eski bir Türk geleneğidir. Bir kimse, güvendiği bir kişiye kirvelik teklif ederse teklifi mutlaka kabul edilir ve bu kimseler birbirlerini kirve diye çağırırlar. Teklifi kabul eden kişi, kirvesinin oğluna önce bir elbise götürür. Bir süre sonra çocuğun babası, oğlunu sünnet etireceğini bildirirse, yapılacak bütün masraf kirveye düşer. Sünnet sırasında da, kirve bir iskemleye oturarak çocuğu önüne alır; kollarını sıkıca tutar; bu arada sünnetçi işini bitirir. Doğu bölgesinde, sünnetçi önünde çocuğu tutarken kirvenin üzerine damlayan kan, kirve ile çocuk arasında, hısımlığa benzer manevî bir bağ meydana getirir. Bu sebeple kirve oğlu veya kızı ile sünnet olan çocuğun kardeşleri arasında evlenme olmaz. (M)

KİRWAN (Richard), irlandalı kimyacı ve mineraloji bilgini (Cloughballymore, Galway 1733 - Dublin 1812). Krallık derneği üyesi, sonra İrlanda akademisi başkanı oldu. Kimyasal ilgi konusunda araştırmalar yaptı. Yeni analitik kimya metotları buldu. *Elements of Mineralogy* (Mineralojinin Unsurları) [1784] adlı eserinde mineralleri kimyasal bileşimlerine göre sınıflandırdı. (L)

KİRYAT - ARBA. Esk. coğ. Filistin'de kasaba; rivayete göre Âdem, İbrahim, İshak ve Yakub burada gömülmüştür. Adı (*Dörtler şehri*) buradan gelir. *Esk. Hebron.* Bugün, Ürdün'de *El-Halil.* (L)

KİRYAT ŞEMONA, İsrail devletinde şehir, ülkenin kuzey ucunda, 1951'de kuruldu. (L)

KİRYAT - YARİM («orman şehri» anlamında ibranîce k.). Esk. coğ. Filistin'de şehir. Yahudiye'de, Gabaonluların başlıca merkezlerinden biri. Şehir, İsraillilere boyun eğdikten sonra Bünyamin kabilesi sınırında yaşayan Yahuda kabilesine bağlandı; Filistinlilerin ele geçirdiği ve sonra geri verdiği ittifak metinlerini kapsayan sandık, yirmi yıl burada kaldı ve Davud, Kudüs'ü alınca ortaya götürüldü. Yeni Ahit'te adı geçen Emvas'ın yerinin de burası olduğu sanılır. (L)

KİRYOLOJİK sıf. (fr. *kyriologique*). *Kiryolojik yazı*, mısır yazısına İskenderiyeli Aziz Clemens'in verdiği ad. (Bu yazıda eşyalar, kullanılan dildeki adlarının baş harfiyle gösterilir.) (L)

KİRYU, Japonya'da şehir, Honşu'nun merkezinde (Gumma ili), Maebaşi'nin doğusunda; 116 900 nüf. Dokuma sanayii. (L)

KİS i. Bk. KİSE.

KİSA i. (ar. *kisā*). *Esk.* Yün elbise. ‖ Kilim, halı.

— Din. *Kisa-ehli*, Hz. Muhammed'in ailesi. (M)

KİSAENG i. Kore'de, çay evlerinde veya zengin konaklarında raksetmek, şarkı söylemek veya şiir okumak üzere özel olarak yetiştirilmiş genç kadın. (Kisaengler Japonların *geyşa*'ları veya Eski Yunanlılardaki *hetairal*'ların karşılığıdır.) [L]

KİSAÎ (Ali bin Hamza, EL —), arap dilbilgini (Kûfe?, Renbuye 805'e doğr.). Eğitimine Kûfe'de başladı; Basra'da tamamladı. Hicaz, Necd ve Tihame kabileleri arasında arap dilini inceledi. Bağdat'a yerleşti; *Kur'an* okuma konusunda kendine özgü bir biçim ortaya koydu. Böylece yedi *Kur'an* okuyucusundan biri unvanını aldı. Halife Harun-ür-Reşid'in oğulları Emin ve Memun'un eğitimiyle görevlendirildi. En ünlü eseri: *Risale fil-ahn-ül-Amme*'dir (Halk Dilinin Yanlışları Hakkında Risale). [M]

KİSAÎ (Hakim Mecuddin Ebu İshak [veya Ebül Hasan]), iranlı şair (Merv 953-?, 1002 ?), İran şiirinin ilk dönem temsilcilerindendi. Bugüne kadar gelen şiirleri azdır ve konuları diğer şairlerin konularından farklı değildir. Peygamber soyunu, Samanîleri ve Gazneli Mahmud'u öven birçok kasidesi olduğu söylenir. (M)

KİSALE gölü, Kongo'da göl, Lualaba tarafından aşılır, Lualaba ve Lufila'nın birleşerek genişlemesinden oluşmuştur; nilüferler ve papirüslerin seferi engellediği göl, Upemba Millî parkı kesimindedir. (L)

KİSALFÖLD («küçük ova»), Macaristan'da bölge, ülkenin batı kesimini kaplayan Raba ovasında, Avusturya sınırı boyunda uzanan Doğu Alpleri ile Macar Sırtı (Pilis, Gereese, Vertes kütleleri, Bakony dağları) arasında. Kisalföld, kuzeybatıda Fertő gölü (veya Neusiedl gölü) ovası aracılığıyle Viyana havzasına doğru açılır. Buna karşılık gerek batı gerekse doğu yanında, ormanlık kütleler yükselir. Bakony dağlarının batısından Tuna ötesine bir tepeler bölgesiyle geçilir. Kisalföld zengin bir tarım bölgesidir. Ağır basan buğday tarımının yanı sıra şekerpancarı, yemlik bitki ve patates de yetiştirilir. Sopron ve Szombathely bölgelerindeki mahfuz yamaçlarda bağlar ve meyve bahçeleri yükselir. Kurulan ilk sanayi tesisleri, şeker fabrikaları, un fabrikaları ve damıtma yerleridir. Macar Sırtı'nın batı yamacında linyit, Tuna ötesinde petrol ve tabiî gaz (kanallarla Tuna'ya iletilir) işletilmesi, boksit ve manganez filizi çıkarılması sayesinde Macaristan'ın en iyi elektriklendirilmiş bölgesi haline gelen Kisalföld'de sanayi sürekli bir şekilde gelişmektedir. Başlıca şehirler bölge çevresindedir: batıda, dağ eteğinde Sopron, Szombathely, Szentgotthard, Tuna kıyısında Györ ve Komarom. Macar Sırtı boyunca Tatabanya gibi madencilik merkezleri sıralanır. (L)

KİSANGANİ, Kenya'da Stanleyville şehrinin 1966'da aldığı ad. (L)

KİSARAZU, Japonya'da (Honşu) şehir, Tokyo yakınında; 37 000 nüf. Önemli çelik fabrikası. (L)

KİSBÎ sıf. (ar. *kesb*'den *kisbî*). *Esk.* Doğuştan olmayan, sonradan kazanılmış, edinilmiş: *Dâd-ı Huda'dır demişler kisbî değildir aşk* (Kanunî). ‖ *Kisbî bilgi*, doğuştan olmayıp sonradan kazanılan bilgi. (M)

KİSE i. (fars. *kîse*). *Esk.* Kese: *Ey güzel maden... Ooh, ey lebrîz / Kise-i şule reng-i fecr-amiz / Gülüyor gül yüzünde istikbal* (Tevfik Fikret). ‖ — *Mec. Kise-but*, çok fakir, yoksul. ‖ *Tehi-kîse* («boş keseli»), çok fakir, yoksul: *Nola alemde tehi-kîse isen ey Galip / Geldi ihvan ile hep tab'a gına-yı iflas* (Leskofçalı Galip).

— Anat. *Esk. Kisei dem'iye*, gözyaşı kesesi. ‖ *Kisei havaiye*, hava kesesi. ‖ *Kisei safravî* (veya *safraviye*), safra kesesi. ‖ *Kisei şi'riye*, küçük bezcik, kıl bezi.

— Bot. *Esk.* Tohumu çevreleyen zar, kılıf.

— Tar. *Esk. Kisei divanî*, 416 ile 450 kuruşluk para birimi veya ölçüsü. ‖ *Kisei mısrî*, 600 kuruşluk para birimi veya ölçüsü. ‖ *Kisei rumî*, 500 kuruşluk para birimi veya ölçüsü.

— Tıp. *Esk.* Kist.

— Zool. *Esk. Kise-i fem*, maymunların yanaklarının iç kısmında bulunan boşluk, avurt kesesi. ‖ *Kisei sephiye*, balıklarda içi hava ile dolu olan ve havasının çoğalıp azalmasıyle balığın batmasını veya yüzeye çıkmasını sağlayan kese.

◆ **Kisebür** i. *Esk.* Yankesici.

Foto. Brocherel, Bille (LAROUSSE)

◆ **Kisedûz** i. *Esk.* Kese yapan. (M)

KİSEDAR i. (fars. *kîse* ve *-dâr*, tutan'dan *kîse-dâr*). *Esk.* Vekilharç. Esnafa ait gelir toplayan ve koruyan kimse. Kesedar.
— Teşk. tar. Osmanlı devletinde resmî dairelerde evrak işlerine bakan memur. (Eski tutanaklarda *kisedar efendi* olarak geçer.) ‖ Osmanlı devletinde saraylıların para hesaplarına bakan kalfa. (M)

KİSELGUR veya **KİESELGUR** i. («çakıl» anlamında alm. k.). Toz halindeki silis çeşidi.
— ANSİKL. Brunswick (Hannover) yakınlarında önemli bir yatağı olan *kieselgur*, *«iki atomlu»* adıyle bilinen ve ancak mikroskopla görülebilen fosil haşlamlıların kavkılarından meydana gelir. Yoğunluğu az ve çok gözenekli olan kieselgur bol miktarda sıvı doğurabilir. Nobel, dinamit yapımında kieselgurdan emici olarak yararlandı. Şeker ve petrol rafinerilerindeki filitrelerde kullanılır. (L)

KİSELYOBSK, S.S.C.B.'de şehir, Sibirya'da, Kuzbass'ta, Novo-Kuznyetsk'in kuzeybatısında; 130 000 nüf. (L)

KİSELYOV (Pavel Dmitriyeviç, — kontu), rus generali, diplomatı ve siyaset adamı (Moskova 1788 - Paris 1872). 1807 ve 1812 muharebelerine katıldı. 1828'de Türkiye'ye karşı savaş planlarını hazırladı. 1829'da Eflak ordusu kumandanı oldu, Tuna eyaletlerinden ikisini (Moldavya ve Eflak) idare etti (1829 - 1834). Rusya'ya dönüşünde, çar tarafından imparatorluk toprakları bakanı olarak kont Koçubey'in başkanlık ettiği gizli bir komite tarafından hazırlanan devlet serflerinin hürriyete kavuşmasına ait reformu gerçekleştirmekle görevlendirildi. Kiselyov, volosti'leri (komünleri birarada toplayan kantonlar) kurdu, tarım metotlarını ıslah etti, devlet köylülerine tohumluk verdirtti ve bu köylülerin eğitimini geliştirdi. Soylular Kiselyov'un değiştirilmesini istediler. 1856'dan 1862'ye kadar Paris'te büyükelçilik yaptı. (L)

KİSENYİ, Ruanda'da yer, Kivu gölünün kuzey kıyısında. Turizm merkezi. (L)

KİSERİT i. Bk. KİESERİT.

KİSFALUDY (Sandor), macar şairi (Sümeg 1712 - ay.y. 1844). Provence'ta esir düştü (1796). Petrarca'nın ve fransız düşüncenin etkisinde kalarak *Himfy Szerelme*'yi (Himfy'nin Aşkları) [1801-1807] yazdı. Bu eser, gelecekte karısı Rose Szegedy'e ithaf edilen ateşli bentlerden oluşur. Napolyon'a karşı yapılan millî ayaklanmada çok etkin bir rol oynadı (1809). *Eski Devir Macar Hikâyeleri*'nde (Regek a Magyar Elöidökböl) yayımlanan küçük şiirler ve romantik hikâyelerle (*Csobanc, Somlo*); *Hunyadi Yanoş ve Ladislas* gibi başarısız trajediler de yazdı. — Kardeşi KAROLY (Tet 1788 - Peşte 1830), orduyu terkettikten sonra resim yapmağa ve edebî eserler yazmağa başladı. Macaristan'da tiyatro edebiyatının gerçek kurucusu ve romantizmin öncüsüydü. Trajedileri ve komedileri her zaman millî tiyatro repertuvarında yer alır: *A Tatarok Magyarorszagban* (Tatarlar Macaristan'da) [1819]; *A Partütök* (Belgrad Kuşatması) [1819]; *Stibor* (1819); *A Kerök* (Talipler) [1819]; *İrene* (1820); *Fesat Arkadaşları* (1820); *A Csalodasok* (Hayal Kırıklıkları) [1828]. 1822'de *Aurora* adlı edebiyat dergisini kurdu. (L)

KİSİDUGU, Afrika'da kasaba, Gine'de, idare çevresi merkezi, Gine Sırtı'nın kuzeyinde; 5 000 nüf. Orman işletmeleri; bıçkıhaneler. Elmas madenleri. — *Kisidugu idare çevresi*, 98 600 nüf. (L)

KİSİELEWSKİ (Stefan), polonyalı besteci (Varşova 1911). Sikorski'nin öğrencisi. Krakow konservatuvarında dersler verdi. (1945 - 1949). İki senfoni (1937, 1951), bir oda senfonisi (1956), birçok uvertür, konçertolar, dörtlüler, sonatlar ve süitler besteledi. (L)

KİSİGALAR, Rodezya'da zenci halk, Bangveulu gölünün kuzeyinde yaşar.

Kisir - Nabu kütüphanesi. Arkeol. Asur şehrinde kütüphane. Tabletlerin altında yemin rahibinin ibaresi okunmaktadır. Kütüphanede çok sayıda dinî ve epik metin vardır. Tabletler kralî kütüphanelerdekiler kadar iyi pişirilmiştir. Altlarındaki yazılardan bunların özel bir kütüphaneye ait oldukları anlaşılmaktadır. (L)

KİSKÖRÖS, Macaristan'da (Peşte idare bölgesi) şehir, Kecskemet'in güneybatısında; 13 200 nüf. Sandor Petöfi burada doğdu (evi müze haline getirilmiştir). [L]

KİSKUNFELEGYHAZA, Macaristan'da (Bacs - Kiskun idare bölgesi) şehir, Tuna ile Tisza arasındaki ovada, Szeged yolu üzerinde, Kecskemet'in güneyinde; 33 200 nüf. Mısır, meyve ve şarap üreten zengin bir tarım bölgesinin köy pazarı. (L)

KİSKUNHALAS, Macaristan'da (Bacs-Kiskun idare bölgesi) şehir, Tuna ile Tisza arasındaki bölgenin güneyinde; 26 500 nüf. Dantel yapımı. (L)

KİSLEV i. Makkabi'lerin birinci kitabında, yahudi takviminin kislev (kasım/aralık) ayının yunanca karşılığı. (L)

KİSLİNG (Moïse), 1914'te fransız uyruğuna geçen Polonya asıllı fransız ressamı (Krakow 1891 - Sanary-sur-Mer 1953). Hocası Jozef Pankiewicz'in yardımıyle doğduğu şehrin güzel sanatlar okuluna girdi. Ustası ona Paris'e gitmesini öğütledi (1910). Orada kendisini yahudi yazar Scholem Asch destekledi. Kisling çok geçmeden Juan Gris, Picasso, daha sonra da Derain ve Vlaminck ile dost oldu. Bir süre Montmartre'da yaşadıktan sonra Montparnasse'a yerleşti. 1914'te Yabancı lejyon'a girdi, yaralandı, 1915'te çürüğe çıkarıldı. İspanya'da bir geziye çıktı, sonra 1919'da Blaise Cendrars'ın *Lüksemburg'da Savaş* (Guerre au Luxembourg) adlı eserini resimledi. Başlıca nitelikleri sağlam ve kesin bir desen, parlak ve saydam bir boya, acı ve göz kamaştırıcı bir renk cümbüşü olarak beliren, gerçekçi olduğu kadar ritim bakımından da düzenli olan üslûbu bu sıralarda oluştu. Başlıca eserleri: *Kiki* (1920); *Orta* (1922, Elberfeld müzesi); *Yük Arabası* (1922; Barnes vakfı, Philadelphia); *Falconeti'nin Portresi* (1927); *Polonez Şahı Genç Kadın* (1928, Modern Sanat Millî müzesi); *Siyah Bluzlu Genç Kız* (1930, Modern Sanat müzesi, Belgrad); *Edith Mera* (1932); *Colette de Jouvenel* (1933, Marsilya müzesi) ve *Madeleine Sologne*'nun (1936) portreleri. Kising 1940'ta New York'a sığındı, orada özellikle Michèle Morgan ile piyanocu A. Rubinstein'ın portrelerini yaptı. (L)

KİSLOVODSK, S.S.C.B.'de şehir, Kafkas dağlarının kuzey yamacında; 79 000 nüf. Kaplıca merkezi. (L)

KİSMAYU, ital, **Chisimaio,** Somali'de liman, Cuba'nın ağzı yakınında; 10 000 nüf. Trans-Cuba'nın eski idare merkezi. (L)

KİSPEST, Budapeşte'nin güneydoğusunda (XIX. idare çevresi) eski sanayi ve işçi varoşu; hızla şehirleşmektedir. (L)

KİSPET i. (ar. *kisve*'den *kisbet*). Spor. Yağlı güreşte pehlivanların giydiği meşin pantolon (bazı bölgelerde *kısvet* de denir): *Pehlivanlar kispetlerini giymişler.* (Bk. ANSİKL.) ‖ *Kispet çıkarılması*, yağlı güreşte kispetin hasım tarafından çıkarılması veya yırtılması. (Yenilginin en kötüsü sayılır.)
— ANSİKL. *Kispet*, yumuşak deriden (meşin, vidala, vaketa v.b.) yapılır. Beli düz ve kıvrımsızdır. Bel kenarının içinde, bağ olarak kalınca bir ip bulunur. Bu ip belin daralıp genişletilmesini sağlar. Kispetin bu uçkurluk çevresine, *kasnak* veya *peşkovaz* da denir. Bazı kispetlerin kasnağı, kolaylıkla tutulmasın diye, birkaç kat deriden, sert ve enli olarak yapılır. Kispetin oturak tarafı, rahatlık sağlamak amacıyle bol; oyluk ve paçalar ise dardır. Paçalar, baldır üzerinde iple bağlanır ve bacakla paça arasına *keçebent* adı verilen keçe veya bez sarılır. Makbul ve değerli kispetlerin üzerinde, makine dikişi ile yapılmış süsler bulunur. Bazı kispetler, madenî düğme ve kabaralardan yapılma süsler de konulur. (M)

KİSRA i. (ar. *kisrâ*). Tar. Sasanî hükümdarlarına verilen genel unvan. (Özellikle Hz. Muhammed'in kendisinden bahsettiği İran hükümdarlarından Anuşirevanı Âdil'in unvanıdır. Sonradan bütün İran hükümdarları için kullanıldı.) [M]

KİSS (August), alman heykeltıraşı (Pless 1802 - Berlin 1865). Berlin'de öğrenimini tamamladıktan sonra yaptığı heykellerle dikkati çekti. *Bir Kaplanın Saldırısına Uğrayan Atlı Amazon* (1842) adlı eserini Bavyera kralı Ludwig I için mermerden yapmıştı; daha sonra bronzdan dökülen bu heykel Berlin müzesinin kapısına yerleştirildi. Kiss, hayvanların çeşitli anlardaki duruşlarını ve özelliklerini en ince ayrıntılarıyle işledi. Heykellerinde önemli kişileri, bazı olay ve sahneleri canlandırır. Başlıca eserleri: *Büyük Friedrich'in Atlı Heykeli; Ejderha ile Savaşan Aziz Michaelis; Ejderhayı Öldüren Aziz Georgius; Kader; Umut* ve *Merhamet.* (M)

KİSS (Jozsef), macar asıllı yahudi şairi (Tamışvar [Timişoara] 1843 - Budapeşte 1921). Asıl adı Klein'dı. Lirik şiirler, baladlar ve ilâhiler yazdı. Yahudi tarihini, yaşayışını ve efsanelerini dile getiren şiirlerinde macar törelerini de yansıtır. Dinî şiirleri sofu macar yahudileri tarafından çok tutulmakla birlikte, asıl ününü din dışı eserlerine, özellikle baladlarına borçludur. İlk kitabı şiir kitabı çok güçlü olduğu halde, yazarın henüz kendi üslûbunu bulmamış olmasından dolayı fazla ilgi uyandırmadı. Başlıca eserleri: *Şiirler* (1868); *Lirik Şiirler* (1878); *Dinî Şiirler* (1888). [M]

KİSSİ'LER, Gine'li zenci halk; Sudan'ın savanaları ile atlantik ormanlarının sınırlarında bulunurlar. Ormanda yaşamalarına rağmen büyük pirinç ekicisidirler. Nüfusları 140 000 kişi kadardır. Bölgelerindeki eski mezarlarda ölüleri temsil eden yumuşak taştan heykelciklere rastlanır. (L)

KİSSİNGA'LAR, Banagvelo gölünün kuzeyinde yaşayan rodezyalı siyah ırk. (L)

KİSSLİNG (Richard), isviçreli heykelci (Wolfwil 1848 - Zürich 1919). Altdorf'taki *Wilhelm Tell* heykeli onun eseridir. (L)

KİSSOS veya **KİTTOS,** Dionysos'un arkadaşı; bir kazaya kurban gitti, sarmaşık şekline girdi. O zamandan beri Batıda bu bitkiyi ona adamak âdet olmuştur. (L)

KİST i. (yun. *kystis*, kese'den fr. *kyste*). Patol. İçinde koloit veya yağ gibi sıvı veya yarı sıvı bir madde bulunan bir çeşit patolojik torba. Bk. ANSİKL.
— Bot. Genellikle çeşitli sporlu bitkilerde, özellikle de mantarlarda veya su yosunlarında görülen bir veya birkaç hücreden meydana gelmiş organ. (Dışında, onu soğuğa ve kuraklığa karşı koruyan bir çeper vardır. Uygun ortamda, bir çeşit çimlenmeyle gelişerek yeni bir sürgün verebilir.) Bk. DİYASPOR.
— ANSİKL. Patol. *Kist*'lerin sebebi, yeri ve muhtevası çok değişiktir. Bazı kistler asalaklardan ileri gelir. Gözde görülen keseli kurt kistleri, karaciğer, akciğer ve dalakta görülen hidatik kistler bu çeşittendir. Doğuştan olan diğer kistler, gelişmedeki bir aksaklıktan, dış derinin torbalanmasından meydana gelir (doğuştan olan boyun kistlerinde görüldüğü gibi). Bazı kistlerin içinde sümüksü bir madde vardır. Kaşlarda veya yumurtalıkta meydana gelen deri kistlerinin içindeyse, yağlı maddelere; deri, saç veya diş ürünlerine rastlanır. Doğuştan olmayan kistler ise bezlerin devamlı şişmesinden olabilir. Saçlı deriden olan ve yağ urları denilen yağbezi kistleri, tükrük bezi kistleri (kurbağacıklar), pankreas kistleri, bilek eklem kistleri bunlardandır. Bunların dışında kalan kistler, ur hücrelerinin çoğalmasından olur (dallanan bazı yumurtalık kistleri). Kistler, komşu organlar üzerinde yaptığı basınçla rahatsızlıklara yolaçar. Bazıları (yumurtalık kistinde olduğu gibi) büyük ölçüde gelişir, karın gebeliğin son zamandaki halinden daha gergin görünür. Bazı kistler emilip dağılabilir, kopabilir, irinlenebilir veya kansere dönüşebilir. (Tek tedavi yolu cerrahî müdahaledir.) [L]

KİSTEKTOMİ i. (fr. *kystectomie*). Cerr. Bir kistin çıkarılması. (Bu terim özellikle hidatik bir kistin çıkarılmasını ifade eder.) [L]

KİSTEMAEKERS (Henry), belçika asıllı fransız yazarı (Floreffe, Belçika 1872 - Paris 1938). Brükselli bir yayımcının oğlu. Çeşitli gazetelerde çalıştı ve yirmiye yakın roman yayımladı. Fakat daha çok gerçekçilikle hayalciliği kaynaştırdığı hareketli ve dokunaklı piyesleriyle ünlüdür.: *L'Instinct* (İçgüdü) [1905]; *Le Marchand de Bonheur* (Mutluluk Tüccarı) [1910]; *La Flambée* (Harlı Ateş) [1911]; *L'Embuscade* (Pusu) [1913]; *L'Occident* (Garp) [1913]; *La Passante* (Yolcu Kadın) [1921]; *L'Esclave Er-*

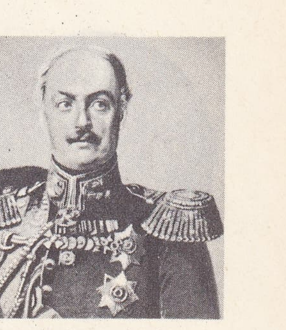

KİSELYOV
Cabinet des Estampes, Paris

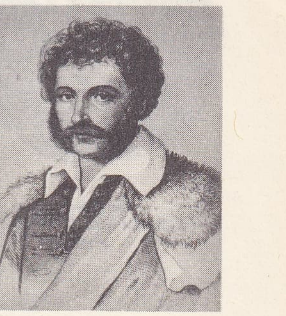

KİSFALUDY

KİSLİNG
«Polonya Şallı Genç Kadın»
Modern Sanat Millî müzesi,

Foto. Elliot ve Fry, X (LAROUSSE)

ön yüz

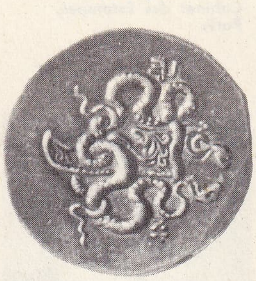
arka yüz

kistophoros
Cabinet des Médailles, Paris

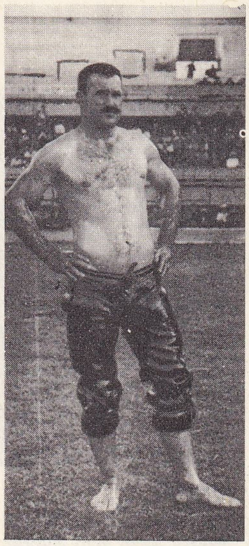
kispet

rante (Göçebe Köle) [1923]; *La Nuit est à Nous* (Gece Bizimdir) [1925]. (L)

KİSTİTOM i. (fr. *kystitome*). Gözbil. Katarakt ameliyatı sırasında, gözbillûru kapsülünün ön kısmını veya billûrsu kısmını ayırmağa yarayan keskin çengel şeklindeki küçük âlet. (L)

KİSTİTOMİ i. (fr. *kystitomie*). Gözbil. Katarakt ameliyatında gözün billûrsu ön kısmının kesilmesi. (L)

KİSTLER (Cyrill), bavyeralı besteci (Gross-Aitingen, Augsburg yakınları 1848 - Kissingen 1907). Kissingen'de bir müzik okulu kurdu. Özellikle öğretim işlerinde çalıştı. Başlıca kitapları: *Armoni* (1879); *Şarkı* (1881); *Kontrapunto ve Füg* (1904) vardır. Ayrıca romantik operalar (*Kunihild* [1884]; *Eulenspiegel* [1889]; *Arm Elslein; Roslein im Hag; Der Vogt auf Mühlstein; Baldurs Tod; Alman Küçük Burjuvaları*) ve *Cadının Mutfağı* adlı bir senfonik şiir ile org parçaları besteledi. (L)

KİSTLEŞME i. (*kistleşmek*'ten *kistleş-me*). Biyol. Bazı küçük organizmaların elverişsiz ortam şartlarından korunmak amacıyle büründüğü dirençli şekil. (Bu organizmalar, salgıladığı hemen hemen su geçirmez bir maddeye sarınarak canlı uyuşukluk halinde kalabilir.)

— Patol. Yabancı bir maddenin veya patolojik bir ürün etrafında bir katılgan doku tabakasının oluşması. (Az veya çok kalın, ama her zaman yoğun olan bu tabaka organizmanın yabancı maddeye karşı bir savunma tepkisidir. Zira, böylece, çevresinden ayırdığı bu yabancı maddeyi kendisi için zararsız duruma getirmiş olur.) [M]

KİSTLEŞMEK geçz. f. (*kist*'ten *kist-le-ş-mek*). Patol. Katılgan dokudan bir kabukla sarılmak. (Yanlış olarak *kist* adıyle anılır.) [LM]

KİSTLEŞMİŞ sıf. (*kistleşmek*'ten *kistleş-miş*). Kist haline gelmiş.

— Patol. *Kistleşmiş madde*, organizmanın içinde hareketsiz duran ve herhangi bir iltihap olayına sebep olmayan yabancı madde. (LM)

KİSTNA, esk. **Krişna**, Hindistan'da ırmak; 1 280 km. Kutsal sayılan kaynağı Batı Gatlar'da, Mahabaleşvar'ın kuzeyinde, Umman denizi yakınındadır. Kistna güneydoğu ve doğuya doğru akar, sağ kıyısından, Tungabhadra'yı alır, Madras eyaletine girer, Amaravati ve Vicayavada'dan geçer ve Masulipatnam'ın güneyinde geniş bir delta ile Bengal körfezine dökülür; bu delta, güneyde Coromandel kıyısı ile kuzeyde Sirkar kıyısı arasındaki sınırı belirtir. İngiliz sızmasından önce kurulan barajlar, Kistna'nın sularını iki sulama ağına dağıtır; Siddesvaram üzerinde elektrik enerjisi de sağlayacak olan bir baraj inşa edilmektedir. (L)

Kistophoros. Nümism. Anadolu'da basılmış sikke. Ön yüzünde, sarmaşıktan yapılmış bir tacın ortasında *kista* veya *Dionysos sepeti* ve bu sepetin içinden çıkan bir yılan, arka yüzünde ise, iki yılan arasında kılıflı bir yay motifi vardır. Yaklaşık olarak 12,50 gr ağırlığında olan bu sikkeler M.Ö. II. yy. sonlarından itibaren eski Bergama krallığına bağlı ülkelerde basılmağa başlandı. M.Ö. 133'ten sonra kistophoros sikkesini, kral Attalos ile yapılan bir antlaşma ile krallığı ele geçiren, Romalılar basmağa devam ettiler. (L)

KİSUJSZALLAS, Macaristan'da (Szolnok idare bölgesi) kır kasabası, Transtisza ovasında, Tisza ile Hortoblgy arasında «Nagykunsag» denilen küçük bölgede; 13 800 nüf. Büyük tahıl tarımı; bahçeler ve bağlar. Kisujszallas ve komşu Turkeve kasabası bölgesi 1948'den beri tarım kooperatiflerinin en hızlı geliştiği bölgelerden biridir. (L)

KİSUMU, Kenya'da liman şehri, Victoria gölü kıyısında; 10 900 nüf. Demiryolu merkezi. (L)

KİSVARDA, Macaristan'da (Borsod idare bölgesi) şehir, Nyiregyhaza'nın kuzeybatısında; 13 300 nüf. Metalürji merkezi. Petrol rafinerisi. (L)

KİSVE veya **KİSVET** i. (ar. *kisvet*). Elbise, kılık, kıyafet: *Nedir bu came-i zerrin, bu kisve-i zîbâ / Kadın kıyafeti kesbeylemek için acaba* (Abdülhak Hâmid). ‖ Bir sınıf veya mesleğe özgü kıyafet: *Asker kisvesi. İmam kisvesi.* ‖ Yağlı güreşlerde pehlivanların giydiği meşin pantolon. (Bk. KİSPET.) ‖ Hacıların Kâbe'yi ziyaret ederken giydikleri beyaz üstlük. ‖ *Mec.* Bir şeyin veya kimsenin dış görünüşü, zahirî görünüş: *Terakki ettikçe hangi yoldan gidecekler, bugünkü kisvenizden, hattâ fikirlenizin ekseriyetinden anlamak kabildir* (M. Ş. Esendal).

— ÇEŞ. DEY. *Kisvesini kendi dikmek* (veya *ilmek*), kendi işini kendi görmek. ‖ *Her kisveye bürünmek*, her kılığa girmek. (M)

KİŞ i. (fars. *kiş*). *Esk.* Din, mezhep, inanış. ‖ Âdet, huy, töre. ‖ *Bed-kîş*, dinsiz. ‖ *Kâfir-kîş*, kâfir inanışlı, dinsiz: *Bende-i ferman olup geysu-yı kâfirkîşine / Hizmete bel bağlayuptur ey sanem zünnârlar* (Baki). ‖ *Zulüm-kîş*, zulmeden. (M)

KİŞ i. (fars. *kîş*). *Esk.* İçine ok konulan mahfaza, sadak. ‖ Ketenden yapılan bir kumaş çeşidi. ‖ Şimşirden yapılmış şey. ‖ Derisinden kürk yapılan bir hayvan, samur.

— Coğ. Umman denizinde bir ada.

— Tar. *Kiş-feda* sadak biçiminde içi pahalı ve kıymetli taş, mücevher v.b. ile dolu olan mahfaza. (M)

KİŞ ünl. Oyun. *Esk.* Satranç oyununda şahı harekete geçirmek için söylenen teşvik sözü. ‖ Hayvanları, genellikle kuşları ürkütmek veya bir kimseyi aşağı sayarak kovalamak için söylenir. (M)

KİŞ, Bünyamin kabilesinden, Saül'ün babası, İbranîlerin ilk kralı. (L)

KİŞ, Kenya'da (Nyanza ili) şehir, Kisumu'nun güneyinde. (L)

KİŞ. Esk. coğ. Aşağı Mezopotamya'daki ilk sümer şehirlerinden biri. M.Ö. IV. binyılın sonlarında ve III. binyılın başlangıcında, komşuları Ur, Uruk, Eriud, Lagaş ve Nippur şehirleriyle birlikte, Mezopotamya'nın siyasî ağırlık merkezlerinden biriydi. Kiş sülâleleri hakkında fazla bilgi yoktur; tarih, yalnız üçüncü Kiş sülâlesini kesin olarak tespit edebilmektedir. Bu sülâlenin en büyük hükümdarlarından biri Meşilim'dir. Kiş kralı Meşilim'in, Umma ve Lagaş siteleri arasında çıkan bir sınır anlaşmazlığında hakem rolü oynadığı da bilinir.

XIX. yy. boyunca birçok defa yeri tespit edilen şehir ancak 1912'de, daha sonra da 1923 ve 1933'te düzenli bir şekilde kazıldı. A tepesi, bir sümer sarayını kapsıyordu; bu sarayın yıkıntılarındaki Sargonöncesi mezarlıkta birçok çanak çömlek ve heykelcikle dolu 154 mezar ortaya çıkarıldı (III. binyılın ilk yarısı). El Oheymir tepesinin altındaki tanrı Zababa'ya adanmış tapınak ve ziggurat önce Hammurabi, sonra da Nabukodonosor II tarafından onartıldı. İngarha tepesinde, bir Yeni Babil tapınağı ile iki ziggurat ve H tepesinde de zengin bir şekilde süslenmiş köşkleri (M.Ö. V. yy.) kapsayan bir sasanî mahallesi ortaya çıkarıldı. Kiş, Mezopotamya tarihinin bütün devirlerinde önemini korudu. (L)

KİŞE i. Leng. Guatemala'da (Orta Amerika) 400 000 kişi tarafından konuşulur, kişe dilinin lehçelerinden biri olan *kaşikel* dili de Guatemala'da 350 000 kişi tarafından konuşulmaktadır. Bk. KİŞE'LER. (L)

KİŞE'LER, Guatemala'nın kızılderili halkı. Yucatan'lı Mayalarla akraba olan Kişe'ler Kolomböncesi devirde Yucatan'da ve Guatemala'nın Büyük Okyanus kıyısına kadar olan sınır kesiminde yerleştiler. Maya-Kişe (Orta Amerika) ailesinin en önemli grubunu meydana getiren Kişe'ler, İspanyolların ülkeye gelmesinden önce komşu bölgelere taştılar ve merkezi *Utatlan* olan bir krallık kurdular. Bu krallık sağlam disiplinli bir derebeylik rejimine dayanan soylular tarafından yönetiliyordu. Kişe'lerin başlıca tanrısı Tohil'di. Kişe'lerin soyundan gelenler bugün çiftçilikle uğraşır ve yoksul bir hayat sürerler. (L)

KİŞİ i. (esk. türk. k.). [Sayı sıfatı ile] İnsan, kimse, şahıs birey: *Hangisine, her ne istersem yaparım. Üç yüz bin kişinin başı elimde duruyor* (Namık Kemal). *Üç gün sonra, bir Fransız vapuru, Suriye'den İzmir'e üç kişiyi getiriyordu* (Vâ-Nû). ‖ *Esk.* Erkek: *Kişiler arasında bir dişi yok / Dişiler olduğu yerde kişi yok* (İbrahim Bâli). ‖ Sahip: *Dedi kim kaziyye acep neyiki / İki atın ola kişisi iki* (Hoca Mesud). ‖ *Er kişi*, erkek, adam. ‖ *Hatun kişi*, kadın.

— Ahl. *Kişinin haysiyetine saygı teorisi.* Bk. ANSİKL.

— Ed. Tiyatro, roman, hikâye ve filmin olayında, yer alan kahraman.

— G. santl. Bir kompozisyonda bulunan insan şekillerinin her biri.

— Huk. Hak ehliyetine sahip hukukî varlık. ‖ *Kişi dokunulmazlığı* (veya *güvenliği*), kişinin yakalanmaması, tutuklanmaması ve bu suretle serbestçe hareket edebilme ve diğer hürriyetlerden yararlanabilme imkânı. (Bk. ANSİKL.) ‖ *Gerçek kişi.* Bk. ANSİKL. ‖ *Kamu hukuku tüzel kişileri.* Bk. ANSİKL. ‖ *Tüzel kişi* (*hükmî şahıs*), belirli bir gaye etrafında toplanmış insan topluluğu veya belirli bir gayeye tahsis edilmiş mal topluluğu. (Bk. ANSİKL.) ‖ *Yardımcı kişi*, iş sahibinin meslek ve sanatının icrasında veya özel işlerinde görevlendirdiği kimse. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Ahl. *Grundlegung zur Metaphysik der Sitten* (Töreler Metafiziğinin Temelleri) adlı eserinde Kant, şöyle yazar: «Öyle hareket et ki, kendinde ve başkalarının kişiliğinde, insanlığı, bir araç olarak değil her zaman bir erek olarak ele alabilesin». Kant, akıl sahibi varlık olarak, insan kişisinin, en saygıdeğer yaratık olduğuna ve her çeşit ahlâkın temelini meydana getirdiğine inanıyordu. Menfaat ve duyarlık gibi öteki değerler, insan davranışının dürtüleri olabilir ve «varsayımsal buyrukları» meydana getirebilirler. Ama «kesin buyruk», yani şartsız olarak kişiyi yükümlülükle karşı karşıya bırakan ahlâkî buyruk ve ödev, ancak akıllı varlığın taşıdığı haysiyete dayanabilir.

Kant'ın bu kuralı, insanın yüksek haysiyeti göz önünde tutulmaksızın hayatına, maddî ve manevî kişiliğine, mutluluğuna, ihtiyaçlarına ve geleceğine saygı gösterilmeksizin herhangi bir amaç için kullanılmaması gerektiği anlamına gelir. Karşımızdaki insan kim olursa olsun bu kural geçerlidir. Ayrıca, medeniyetin sosyal ve manevî gelişmesi de (eşitliğin ve kişileşmenin artışı) bu fikrin ortaya çıkmasına yolaçmıştır. Hattâ günümüzde, bir medeniyetin taşıdığı değerin insan için ve insanın mutluluğu için yaptıklarına bakılarak ölçüldüğünü söylemek mümkündür. İnsanın, ahlâkî varlık olduğu, ahlâk meselesinin sadece insanı ilgilendirdiği; insanoğlunda, bütün gerçeklik seviyelerinin (teşkilâtlanmamış maddeden canlı hücreye, sinir sisteminin gitgide artan karmaşıklığına, duyarlığa, vicdana ve nihayet sadece insanda bulunan düşünceye kadar) aşılmış halde bulunduğu, kişi kavramının, kavramların en zengini olduğu ve gerçekliklerin en zenginini, yani «somut evrensel»'i temsil ettiği göz önünde tutulacak olursa, insan kişisinin değeri hakkındaki bu düşünceyi normal karşılamak gerekir. Bu kavram, yani «somut evrensel», eylem şartlarının toplamını temsil ettiği için şartsız olarak saygı gösterilmesi gereken bir gerçektir. Ahlâkta, zaman ve yere göre değişiklik gösteren başka değerler de vardır; ama meseleler ve çağlar ne olursa olsun bu kavram değişmez. Saçmalığa ve kötü duruma düşmeden eylemin kabul etmezlikten gelemeyeceği tek ideal budur. Kişiyi, her zaman bir erek olarak görmek ve hiç bir zaman bir araç olarak ele almak yükümlülüğü, totaliterciliği toptan mahkûm eder. Gerçekten de, totaliterciliğin özü, bir ırk veya kategori içinde eriterek ferdi soyutlamak ve haysiyeti ile kişisel değerini tanımamak yoluyle insanı basit araç durumuna düşürmektir. Irkçılık, toplama kampları ve savaş, totaliterci olayların en belirgin örnekleridir. Çünkü, bu olaylarda fert, sadece araç ve hattâ küçümsenen bir nesne rolünü oynar. Bundan ötürü, sözü geçen olaylar, kötülüklerin en büyüğü olarak ortaya çıkmakta ve mantıkî bir şekilde yürütülen en insanlık dışı uygulamalara (msl. işkence ve toptan yok etme) yolaçmaktadır.

— Huk. *Kişi dokunulmazlığı* (veya *güvenliği*), bütün hürriyetlerin temelinde yer alan şartlardan biridir. Yasama hakkı nasıl diğer hak ve hürriyetlerin vaz geçilmez önşartıysa, kişi dokunulmazlığı da, özellikle serbestçe hareket edebilme, düşünce ve ifade gibi hürriyetler konusunda) asgarî şarttır. Kişi dokunulmazlığı, her şeyden önce siyasî iktidara karşı bir güvenliği ifade eder. Gerçi bu hürriyetin başka kişiler tarafından ihlâli de mümkündür. Ancak bu takdirde Ce-

Foto. LAROUSSE; Hürriyet arşivi (MEYDAN)

za hukukunun saydığı «şahsî hürriyeti tahdit» fiili söz konusu olacaktır. Önemli olan, siyasî iktidar karşısında kişi dokunulmazlığının gerçekleşmesidir; zira siyasî iktidar, çeşitli ve görünüşte hukukî yollardan bu dokunulmazlığı zedeleyebilir. Bunun için, 1961 Anayasası 30. maddesiyle «Kişi güvenliği» kenar başlığı altında bu müesseseye yer vermiş ve oldukça ayrıntılı bir sistem getirmiştir. Türk anayasa hukukunda, tarihî gelişme bakımından kişi dokunulmazlığı ilkesi, bugünkü anlamıyle ilk defa 1876 Anayasasının 1909 değişikliğinde yer aldı. Gerçi daha önce de kişi güvenliğine ilişkin hususlara Islahat* fermanında ve diğer siyasî belgelerde yer verildi. Ancak bunlar, siyasî iktidara karşı değil, kişinin kişiye karşı korunması ve cezalandırılması bakımındandır. Yalnız İkinci Meşrutiyetin başında, 1876 Anayasasının yürürlükte olduğunu ilân eden Hattıhümayun'da kimsenin, kanunun gerektirdiği haller dışında sorguya çekilemeyeceği, tutuklanamayacağı, hapsedilemeyeceği açıklandı; bu ilke 1909'da Anayasada onuncu maddede yapılan bir değişiklikle anayasa hukukuna girdi. 1924 Anayasası da, kanunun belirttiği hal ve şekiller dışında kimsenin yakalanamayacağını ve tutuklanamayacağını hüküm altına aldı. Bununla birlikte, söz konusu maddeler aslında, «kanunsuz suç ve ceza olmaz» ilkesinin, biraz genişletilmesi olan «kanunsuz yakalama ve tutuklama olmaz» ilkesinin ifadesiydi. Oysa, kişi dokunulmazlığının çağdaş anlamı bu güvenliğin her şeyden önce siyasî iktidara, yani bir bakıma kanunkoyucuya karşı da korunmasıdır. Şu halde işi yalnız kanuna bırakmak yetmez ve kanunun hangi şartlara uyacağının da belirtilmesi gerekmektedir. İşte 1961 Anayasası bir yandan kural olarak ancak hâkim kararıyle tutuklamayı kabul ederken bir yandan da hâkimin yetkisini bazı kayıtlarla sınırlar. Yalnız, suçüstü halinde veya gecikmede sakınca bulunan hallerde, kanunun göstereceği şartlarla yetkili merciler yakalama yoluna gidebilir. Yakalanan veya tutuklanan kimselerin en yakın mahkemeye gönderilmesi için gerekli süre hariç yirmi dört saat içinde hâkim önüne çıkarılmaları ve durumun hemen yakınlarına bildirilmesi gerekir. Şüphesiz bu konudaki süreler ve uygulama, her ülkenin sosyal ve kültürel şartlarına göre farklılıklar gösterebilir.

1961 Anayasasında yapılacak değişikliklere ait tasarılarda; yakalanan kimsenin, çok kısa bir zaman içinde hâkim önüne çıkarılmasının delillerin toplanması bakımından engelleyici bir rol oynadığı, bu yüzden yirmi dört saatlik sürenin kırk sekiz saate çıkarılması ilkesine de yer verildi. Kişi dokunulmazlığı açısından önemli olan husus, bu yoldan sağlanan güvenliğin, hâkim ve mahkeme bağımsızlığı, Anayasaya aykırılığın denetlenebilmesi, tabiî yargı yolu, kanunsuz suç ve ceza olmayacağı ve bu tür kanunların geriye yürüyemiyeceği ilke ve müesseseleriyle desteklenmiş olmasıdır. Aksi halde, Anayasanın tanıdığı güvenlik, uygulama gücünden yoksun olacaktır. 1961 Anayasasının getirdiği bir yenilik de, kişi dokunulmazlığına ilişkin esaslar dışında, işleme tabi tutulan kimselerin uğrayacakları her türlü zararların kanuna göre devletçe ödeneceğine dair hükümdür. Şüphesiz burada devletin objektif bir sorumluluğu söz konusudur. Zarar ile devlet faaliyeti arasındaki nedensellik bağının ispatı, maddî veya manevî zararın devletçe tazmini zorunluluğunu gerektirecektir.

● *Gerçek kişi.* Bugünkü hukuk sistemlerinde bütün insanlar hak ehliyetine sahip oldukları için kişidirler. Bu «fizik kişi»lere gerçek kişi denilmektedir. Kişiliğin kazanılması için sağ olarak, tamamıyle doğmak gerekir (Med. kn. md. 27). Tamamıyle doğmak, çocuğun anadan tam olarak ayrılmasıdır. Yani çocuğun ana rahmi dışında, anasından bağımsız olarak yaşamağa başlamasıdır. Sağ doğum ise, çocuğun ana rahminden ayrıldıktan sonra çok kısa olsa dahi bir müddet yaşamış olmasıdır. Cenin sağ olarak doğmak şartı ile ana rahmine düştüğü andan itibaren hak ehliyetini kazanır. Bk. CENİN.

● *Kamu hukuku tüzel kişileri,* kamu otoritesini temsil eden tüzel kişilerdir. Kamu tüzel kişileri, ya kanunla veya kanunun verdiği bir yetkiye dayanılarak kurulur (Anayasa md. 123). Kamu hukuku tüzel kişileri, kamu idareleri ve kamu kurumlarıdır. Bk. KAMU ve AMME.

● *Özel hukuk tüzel kişileri,* özel hukuktan doğan ve kamu otoritesini temsil etmeyen tüzel kişilerdir. Bunların bir kısmı kazanç gayesi güder, bazıları gütmez. Kazanç gayesi güden tüzel kişiler ortaklıklar (şirket); kazanç gayesini gütmeyenlerse dernek veya vakıflardır.

● *Tüzel kişiler* ya belirli bir gayeye yönelen insan topluluklarıdır (bk. CEMİYET) veya belirli bir gayeye tahsis edilmiş mal topluluklarıdır. Bk. VAKIF.

● *Yardımcı kişi.* İş sahibi ile yardımcı kişi arasında bir astlık üstlük ilişkisi vardır. Ancak bunun için iş sahibi ile yardımcı kişi arasında muhakkak bir hizmet sözleşmesinin bulunması gerekli değildir. Aynı şekilde, yardımcı kişi ile iş sahibi arasındaki ilişkinin sürekli olması önemli değildir ve bunun ücretli olması da gerekmez. Aranan tek husus, arada, bir tabiiyet ilişkisinin bulunmasıdır; yani yardımcı kişinin, iş sahibinin emrinde olmasıdır. Bunun var olup olmadığı ise, iş hayatına hâkim olan görüşe göre tespit edilir. (ML)

KİŞİ (Nobusuke), japon siyaset adamı (Yamaguşi 1896). Mançurya'da ve japon işgalinden sonra (1936-1939). Kuzey Çin'de sanayii yeniden teşkilâtlandırdı. İkinci Dünya savaşında sanayi ve ticaret bakanlığı yaptı (1941-1942). 1952'de genel aftan yararlandı. Liberal - demokrat milletvekili (1952-1955), dışişleri bakanı (1956) ve başbakan (1957) oldu; temmuz 1960'ta Japon-Amerikan Savunma antlaşması yüzünden çıkan şiddetli sol gösteriler üstüne istifa etmek zorunda kaldı. (L)

KİŞİCİLİK i. (*kişi* > *kişici*'den *kişici-lik*). Fels. Hür ve yaratıcı kişilerin varlığını kabul eden ve gerçekte, bunların önemli bir yeri olduğunu ileri süren öğretiler. ‖ Kişisel bir Tanrı'nın varlığına inanma. ‖ Renouvier'nin, kişiliği en yüce kategori olarak gören ve ahlâkın amacını kişilerin eksiksiz gelişmesinde bulan sistemi. ‖ Emmanuel Mounier'nin ortaya attığı ve 1932'den sonra *Esprit* (Ruh) dergisinde geliştirdiği öğreti. (Mounier, kişinin yüce bir nitelik taşıdığı konusundaki geleneksel görüşü yeniden ele alır, fakat bu kişinin tabiat içine yerleştirilmesi ve çeşitli toplumlara girmesi üstünde ısrarla durur.)

— ANSİKL. Fels. *Kişicilik* terimi, felsefe tarihinde, son zamanlarda kullanılmağa başlandı. Terimin ilk olarak Almanya'da ortaya atıldığı sanılır. XIX. yy.da, bu ülkede, Tanrı'nın, hem sonsuz hem de kişisel olup olamayacağı uzun uzun tartışıldı. Kişiciler veya tanrıcılar bu soruya olumlu, kişiciliği kabul etmeyenler veya kamutanrıcılar ise olumsuz cevap verdiler.

Fransa'da «kişicilik» terimi, «kişisel» kelimesinin bugün bile bazen taşıdığı aşağılayıcı anlamı, uzun zaman korudu. Bu kelimenin felsefe lûgatine girme hakkı kazanmasını, Renouvier, *Personnalisme* (Kişicilik) [1903] adlı kitabıyle sağladı. Renouvier'nin, kişinin hür olduğu ve imanını bizzat kendisinin meydana getirdiği fikrine dayanan görüşü, hem metafizik hem de ahlâkî bir özellik taşır. Metafizik bakımından, tabiat birtakım güçlerden, ruhu andıran biline merkezlerinden meydana gelir. Leibniz'in *monad*'larına benzeyen bu güçler, birbirinden farklıdır, fakat Tanrı'nın istediği ve yürüttüğü bir *öncel düzen*'e uyarlar. Ahlâk yönünden Renouvier kişiciliğin ana düşüncesini Kant'ın ünlü ahlâk kuralında açıkladığı şekilde ele alır. Kant bu kuralında, kişinin, kendinde ve başkasında, insanlığın, bir araç olarak değil, fakat her zaman bir erek olarak ele alması gerektiğini ileri sürer. Ahlâk düşüncesi, karşıtlık ve savaş durumundan, adalete dayanan, insanların birbirlerine borçlu olduklarını eksiksiz olarak verdikleri barış durumuna yükselmekten ibarettir. «Ahlâklı kişi, başkasının amaçlarını kendininkilere bağımlı kılacak yerde, başkasının kişiliğini, kendisinin bir benzeri olarak ele alır, bu kişiliğin öz erekleri olduğunu, bu ereklere saygı duyması gerektiğini kabul eder.» Ahlâk olanağı veya yükümlülük özelliği, evren kanunları ile kişinin erekleri arasında bir uyum bulunduğu yolundaki konutu kapsar. Hamelin, *Essai sur les Eléments Principaux de la Représentation* (Tasavvurun Temel Öğeleri Üstüne Deneme) [1907] adlı eserinde, «kişinin veya kişilerin korunması ve geliştirilmesi ödevlerin temelidir» fikrini yeniden ele aldı.

Emmanuel Mounier için, Renouvier'nin kişiciliği, bireycilikten başka bir şey değildir. Bu bireyciliğe göre, hak sahibi basit özneler olarak kabul edilen kişiler, başlangıçta ayrı ayrı varlıklarını sürdürürler, daha sonra da aralarında bağlar kurarlar. Mounier ise, kişi ile öteki kişiler arasındaki bağıntının ilk ve temel bir gerçek olduğu görüşünü kabul eder. «Kişicilik, bireycilikten kesin olarak ayrılır ve kişinin toplum ve evren içinde yer alması üstünde önemle durur». Ayrıca kişicilik, hem benciliğe hem de kolektivizme karşıt olan bir «kişici ve toplulukçu devrim» yapılması gerektiğini ileri sürer. Mounier, *Manifeste au Service du Personnalisme* (Kişicilik Yararına Manifesto) [1936], *Traité du Caractère* (Karakter İncelemesi) [1948] ve *Personnalisme* (Kişicilik) [1949] adlı eserlerinde, «bağımlı - bağımsız düşünce» konusunda bir görüş geliştirir. Bu görüş bir dışlaşma ve bir de içleşme hareketinin kişisel varlığı ele geçirmeğe çalıştığını ve bu her iki hareketin de kişilik için zorunlu olduğunu ileri sürer: içselliği koruyabilmek için içsellikten sıyrılmak gerekir, çünkü kişi «dış»a ihtiyacı olan bir «iç»tir.

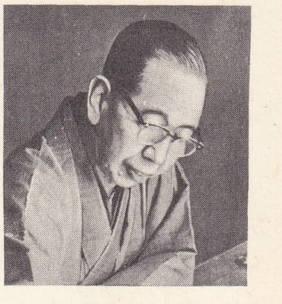

Nobusuke KİŞİ

Kişicilik kelimesinin tarihi, kişici görüş kadar eski değildir. Bu görüş kişi kavramına paraleldir. Hıristiyanlık, tanrısal birlik içindeki üç kişinin özü ve rolü konusunda ilâhiyat tartışmalarına yolaçarak, kişi kavramını ağır ağır ve inceden inceye işlediği için, bu kavramı ilk olarak ön plana çıkardı. Hıristiyan kişiciliği, P. Laberthonnière'in ölümünden sonra yayımlanan *Esquisse d'une Philosophie Personnaliste* (Kişici Bir Felsefenin Taslağı) [1942] adlı eserinde açıklandı. Laberthonnière'e göre, hıristiyanlar, kendilerini, Tanrı'nın oğulları olarak görmelidirler. Plan ve amaç kavramlarına karşı çıkan Laberthonière, Tanrı'nın bir plan çerçevesinde hareket ederek, erdemlerini göstermek ve kudretini gözler önüne sermek amacıyle evreni yaratmış olduğunu kabul etmiyordu; Tanrı, kendini katılmada bulunduran bir sevgi maksadı güderek evreni yaratmıştı. Günümüzde, hıristiyan kişiciliğinin başlıca temsilcisi, *Réciprocité des Consciences* (Vicdanların Karşılıklılığı) [1942] adlı eserin yazarı rahip Maurice Nédoncelle'dir. Kişicilik, anglosakson ülkelerinde de önem kazanmış bir akımdır. A.B.D.'de Brown *Personalism* (Kişicilik) [1908] adlı bir eser yayımladı. Flewelling, 1920'den beri, *The Personalist* (Kişici) adlı bir dergiyi yönetmektedir. (L)

KİŞİLERARASI blş. sıf. Bütün insanlar için göz önüne alınan.

— Sosyol. *Kişilerarası psikoloji,* bir kalabalığı meydana getiren çeşitli fertler arasındaki psikolojik etkileşmelerin incelenmesi.

— ANSİKL. Sosyol. *Kişilerarası psikoloji,* sosyal olayların, fertlerin psikolojisinden türediğini kabul eder. Bundan dolayı, sosyolojiye karşıttır. Çünkü sosyoloji, sosyal gerçeğin, ferdî kişilikten önce geldiğini ileri sürer. Kişilerarası psikolojiye göre, ruhsal olgular, fertten ferde aktarılır. Meselâ Tarde'a göre, bu geçiş, «taklit» yoluyle gerçekleşir. Fertten ferde geçen bu olaylar yan yana gelip birikerek «kolektif» ruhsal olayları meydana getirir. Kişilerarası psikoloji, Gabriel Tarde (1843 - 1904) tarafından kuruldu. Tarde'ın görüşleri, Giddings, Ward, Ross ve Bernard gibi amerikalı sosyologlar tarafından yeniden ele alınarak işlendi. (L)

KİŞİLEŞTİRME i. (*kişileşmek* > *kişileştirmek*'ten *kişileştir-me*). Psikol. *Sinopsi* olayının özelliklerinden biri. (Bu terim, T. Flournoy tarafından ortaya atılmıştır.)

— ANSİKL. Psikol. *Kişileştirme,* soyut bir kelime ile çeşitli somut görüntüler arasında bir benzerne yapma eğilimidir. Meselâ bir rakam ile, belli bir görünüş özelliği olan herhangi bir kişi arasında benzerlik kurmak bu psikolojik eğilimin bir örneğidir. Ne var ki bu yakıştırma veya benzetme, çoğu zaman tamamen özneldir ve bir temele dayanmaz. (LM)

KİŞİLİK i. (*kişi*'den *kişi-lik*). *Yeni.* Bir

kimseye özgü belirgin özellik, bilinçli bireylik: *Kısas-ı Enbiya şahısları sırasında geçen bütün küçük çobanlardan onu ayırmak lüzumunu hissetmezdim. Fakat bir gün onu yakından görüp tanıyınca, ne kadar belli bir kişiliği olduğunu anladım* (Y. K. Karaosmanoğlu). *İnsan kişiliğine saygı göstermek gerekir.* (*Eşanl.* ŞAHSİYET.) ‖ İnsanca davranış. *Esk.* İnsaniyet. ‖ Sıf. [...] kişi için, [...] kişiye yetecek kadar: *Karar alamadığımdan önümden geçen otomobile işaret veremedim; içinde bir kişilik boş yer olmasına rağmen* (R. H. Karatay). *Binbaşım «çay» demiş ama, kaç kişilik olduğunu dememiş* (Kemal Tahir).

— Etnol. *Temel kişilik,* Kardiner'in antropoloji okuluna göre, karakter çizgilerinin ve tipik davranışların bütünü. Bk. ANSİKL.

— Farklar psikol. *Kişilik testi,* bir bireyin, bilinciyle ve duygulanımıyle ilgili görünüşleri ortaya çıkarmayı amaçlayan test. (Kişilik testleri, etkileme testlerinden, teste verilecek en doğru cevabın nesnel olarak belirlenemeyişiyle ayrılır. Yapılarını kuran ilkelere göre belli başlı iki çeşidi vardır: 1. soru dizileri; 2. projektif testler.

— Huk *Kişilik hakları.* Bk. ŞAHSİYET *hakları.*

— ANSİKL. Etnol. *Temel kişilik,* bir halkın eğitim sistemine bağlıdır: Kardiner, «ilkel kurumlar» dediği şeye büyük ölçüde önem verir. Ona göre ilkel kurumlar, sütten kesme teknikleri ve çocuğa verilen temizlik alışkanlıklarıdır. Bunlar, temel kişiliğin oluşmasında geniş ölçüde rol oynar. Temel kişilik, böylece, bir çeşit bilinçdışı örnek ortaya koyar, toplumsal birey bu modele kendini uydurur. (LM)

KİŞİLİKDIŞI blş. sıf. *Yeni.* Kişisel olmayan, kişilik dışında kalan. *Esk.* Gayri şahsî. (M)

KİŞİLİKLİ sıf. (*kişilik*'ten *kişilik-li*). *Yeni.* Kişiliği olan, şahsiyet sahibi. (M)

KİŞİLİKSİZ i. (*kişilik*'ten *kişilik-siz*). *Yeni.* Kişiliği olmayan, şahsiyetsiz. (M)

KİŞİM, Amuderya'nın yukarı havzasında eski bir şehir. Adının sanskritçe *Krşma*'dan geldiği kabul edilmektedir. Toharistanlı Yabgu tarafından yönetiliyordu. Hsüen Dzang, şehirden Kit-lit-sit-mo adıyle söz etmektedir. Bu şehrin Hvoh'un doğusundaki Varvaliz olduğu da ileri sürüldü. (M)

KİŞİNEV veya **KİŞİNYOV,** S.S.C.B.'de şehir, Federal Moldavya cumhuriyetinin merkezi; 244 000 nüf. Üniversite. Bu güzel şehir Dniester'in soldan aldığı küçük bir kol kıyısında, çok verimli toprakların (kara topraklar) ortasında kurulmuştur. Makine ve besin sanayii. (L)

KİŞİOĞLU blş. i. İnsanoğlu: *Öyledir kişioğlu: Kendisi için ille bir takım ayrıcalıklar ister* (N. Ataç). ‖ Soylu kimse. (M)

KİŞİSEL sıf. (*kişi*'den *kişi-sel*). *Yeni.* Kişi ile ilgili.

— Astron. *Kişisel denklem,* bir olayın başladığı gerçek an ile gözlemcinin, bir kronometrenin vuruşlarını dinliyerek veya bir kronografı çalıştırarak bu olayı kaydettiği an arasındaki farkı veren denklem. Bk. ANSİKL.

— Ed. *Kişisel tenkit,* eserin kusurlarını ortaya koymaktan çok yazarının hayatını, eylemlerini, karakterini kınayan tenkit.

— ANSİKL. Astron. Gözlemcinin kişisel denklem'i, herhangi bir zamanın belirlenmesinde ve sonuç olarak boylam farklarında, büyüklük ve işaret olarak doğrudan doğruya etki eder. Bu düzeltme, bir gözlemcinin çok usta ve sinirlerine çok hâkim olmasına göre aşağı yukarı sabittir. Kişisel yanılgı, her gözlemciye göre değişir ve zaman saniyesinin onda veya yirmide birine kadar varabilir (0,1 saniyelik bir yanılma, ekvatorda gözlem noktasının 45 m kaymasına tekabül eder). Bütün modern gözlem araçları, gözlemcinin kişisel denklemini aşağı yukarı tamamen ortadan kaldırabilecek cihazlarla donatılmıştır. Bu cihazların hemen hepsinde elle veya motorla, istenen hızda hareket ettirilebilen bir kıl bulunur. Bu durumda gözlem, yıldız ile hareketli kılın çakışmasını sağlamak ve âleti hep bu durumda tutmağa dayanır. Hareketli kılın yer değiştirmeleri, elektrik kontaklarıyle bir kronograf üzerine kaydedilir. (L)

KİŞİVADA, ing. **Kishiwada,** Japonya'da şehir, Honşu'nun güneyinde (Osaka ili), Osaka körfezi kıyısında; 107 600 nüf. Ticaret ve sanayi (dokuma) merkezi. Balıkçılık limanı. (L)

KİŞİZADE blş. sıf. (türk. *kişi* ve fars. *zâde*'den *kişizâde*). Soyca asil olan, soylu.
◆ **Kişizadelik** blş. i. Soylu olma hali. Soyluluk. (M)

KİŞM, İran'da (VIII. eyalet) ada, Basra körfezinin girişinde; 15 000 nüf. İdare merkezi, kuzeydoğu ucunda *Kişm.* Kayalık, çıplak, hemen hemen hiç suyu olmayan ve iklimi çok sıcak olan ada, mercan ve inci avcılığı bakımından önemlidir. Kişm şehrinde (5 000 nüf.), eski bir portekiz kalesi vardır. İngilizler adada kısa bir süre Bassandora kolonisine sahip oldular. (L)

Kişmar kümbeti, Horasan'da Kişmar'da XIII. yy.da türk emîrleri için yapılan türbe. Yüksekliği 18 m'ye varan silindirik, tuğla bir yapıdır. Yuvarlak ve keskin kenarlı yivlerin duvarları boyunca yan yana kullanılması en belirgin özelliğidir. Çatısının firuze çini kaplamalarının hemen hepsi dökülmüştür. (M)

KİŞMİŞ i. (fars. *kişmiş*). *Esk.* Ufak taneli, çekirdeksiz siyah üzüm. (M)

KİŞN, Arabistan'da şehir, Mahra sultanlığında (Aden'in doğusunda himaye bölgesi), Umman denizi kıyısında. Sultanın oturduğu Sokotra adasını kapsayan sultanlığın kara kesiminin merkezidir. Balıkçılık ve günlük ticareti. Havaalanı. (L)

KİŞNEME i. (*kişnemek*'ten *kişne-me*). [At için] Ses çıkarma. (M)

KİŞNEMEK geçz. f. (esk. türk. k.). [At için] Ses çıkarmak: *Alt kattan azgın zaptiye beygirlerinin kişnediği işitiliyor, açık pencerelerden birbirlerini öldürmek için kovalıyorlar sanılan kırlangıçlar giriyorlar* (Ömer Seyfeddin). [M]

KİŞNİŞ i. (fars. *kişniç*'ten). Bot. Tüysüz ve parlak bitki. (İlmî adı *coriandrum sativum.* Maydanozgillerden.) ‖ Aynı bitkinin meyvesi veya tohumu: *İyi kişniş kızıl sarı renkte olur.*

— ANSİKL. *Kişniş* 30-50 sm yüksekliğinde ve beyaz çiçeklidir. Yemeklerde ve şekerlemecilikte çeşni olarak kullanılan meyvesi için yetiştirilir, damıtma yoluyle elde edilen yağı kokuculukta, pastalarda ve likörlerde kullanıldığı gibi bazen eczacılıkta da kullanılır. (LM)

— Mutf. *Kişniş,* tohumları pastacılıkta, şekere bulanarak kişniş şekeri yapımında, likör ve çeşitli eczaların hazırlanmasında, çörekçilikte ve yemeklere çeşni vermek için kullanılır. (M)

KİŞT i. (fars. *kişter,* ekmek'ten *kişt*). *Esk.* Ekin. ‖ Ekin tarlası. ‖ *Kişt etmek,* toprağa tohum serpmek. ‖ *Kişt-kâr,* toprağa tohum eken, çiftçi. ‖ *Kişt-zâr,* ekin tarlası: *Bu âlem kişt-zârında ne çiftim ne çubuğum var* (Latif). [M]

KİŞVER i. (fars. *kişver*). *Esk.* Ülke, memleket, il: *Toplanıp seyr için bütün kişver* (Tevfik Fikret). ‖ *Kişver-ârâ* («memleket süsleyen»), padişah, hükümdar: *Penâh-ı saltanattır kahraman-ı din ü devlettir / Medâr-ı memlekettir kâmkâr-ı kişver-ârâdır* (Nef'i). ‖ *Kişver-be-kişver,* memleket memleket, diyar diyar. ‖ *Kişver-gîr* («ülke tutan»), padişah: *Devlet-i padişahîde hüsn-i tedbir ile mîr-i müşarünileyhin şöyle bir kişvergirliği vücuda gelir* (Peçevî). ‖ *Kişver-gîrân* («memleket tutanlar»), padişahlar, hükümdarlar. ‖ *Kişver-gîrâne,* padişah gibi. ‖ *Kişver-gîrî* («memleket tutuculuk»), padişahlık, padişah olma hali. ‖ *Kişver-küşâ* (veya *kişver-güşâ*) [«memleket açan»], bir ülkeyi fetheden padişah, fatih: *Daha sonra muzafferler, kişver-küşâlar bu mezherenin İskender ve Dâra'ları* (H. Z. Uşaklıgil). ‖ *Kişver-küşâyî* (veya *kişver-güşâyî*) [«memleket açıcılık»], fatihlik, bir ülkeyi zaptetme, cihangirlik. ‖ *Kişver-hudâ* («memleket sahibi»), padişah, hükümdar. ‖ *Kişver-i Rûm,* Anadolu. (M)

KİTA, Mali'de (Kayes bölgesi) kasaba, idare çevresi merkezi, Dakar-Nijer demiryolu hattı üzerinde, *Kita kütlesi* eteğinde; 5 200 nüf. Kuyumculuk. Bölgede yerfıstığı kabuğu ayıklama fabrikaları, Orman Deneme istasyonu. — *Kita çevresi,* 123 000 nüf. (L)

KİTABE i. (ar. *kitâbe*). Bir binanın kapısı üzerinde, mezar taşına v.b. yerlere yazılan kabartma veya kazılmış yazı: *Kitâbeleri okuyor, nakışlara bakıyor, mescidin bulunduğu mahzene giriyor,* [...] *bu nefis harabeyi tetkik ediyorlardı* (M.Ş. Esendal). *Şimdi orada, kitâbesi örtülü bir taş altında yatıyor* (Y. Z. Ortaç). *Orhun kitâbeleri.* (Bk. ANSİKL.) [İslâm öncesi için bk. YAZIT. EPİGRAF.] ‖ Bir levhanın etrafına yapılan kabartma çiçek, nakış v.b. gibi süs. ‖ Bir kitabın başına yazılan isim veya unvan. ‖ *Kitâbe levhası,* bazı yapıların kemerlerine, kapı üzerlerine, sebillerin cephelerine konulan yazılı levha.

— Din. *Kitâbei sengi mezar,* mezar taşı yazıtı. (Ölümle ilgili din inançlarını dile getirir; ölünün adını, ölüm tarihi ve ölüye rahmet dileğini taşır. Manzum olanları da vardır.)

— Tar. ve Yazı. Taş, tahta veya madene kazılan yazı. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. *Kitâbe*'nin İslâm dünyasında yazılış amacına göre niteliği değişir. Kitâbelere daha çok fermanlar, antlaşmalar, bir yapının yapılış tarihi, ne amaçla ve kimin tarafından yaptırıldığı, kanunlar, Kur'an'dan alınmış ayetler ve hadisler yazılır. Çeşme, han, hamam, kütüphane, saray, kervansaray, imarethane, medrese, cami, mescit v.b. kurumların kitâbeleri manzum olurdu. Zamanın şairlerinden biri, eseri yaptırana ebced hesabıyle yapılış tarihini de gösteren bir manzume sunardı. Şiir beğenilirse binanın girişinde, kolay görülecek bir yere, genellikle mermer üzerine kazdırılarak, yerleştirilirdi. İslâm edebiyatında bu manzum kitâbeler yanında arapça mensur kitâbeler de önemli bir yer tutar. Başlangıçta, Arapça olan osmanlı kitâbeleri zamanla Türkçe yazılmağa başlandı. Farsça kitâbeler azdır. Bu kitâbelerin yazısı kûfi, nesih ve seyrek olarak taliktir. Nesih yazılı kitâbeler, ülkeye ve çağa göre değişir. Eyyûbîler ve Mısır Memlûkları devrinden kalan mısır, suriye ve anadolu kitâbelerinde kullanılan yazılara eyyubî neshi, memlûk, selçuk neshileri ve osmanlı neshi gibi adlar verilir. (M)

KİTABEN zf. (ar. *kitâb*'dan *kitâben*). *Esk.* Yazılı olarak: *Tarafımızdan kitâben ve hitaben bir hareket zuhur etti ise* (Naima). [M]

KİTABET i. (ar. *kitâbet*). *Esk.* Bir konuyu düzgün ve kurallara uygun bir şekilde yazma: *Ama insanların çoğu konuşmayı, mektepte iken yazdıkları kitabet vazifesi gibi bir şey sanırlar* (N. Ataç). ‖ Yazı: *Etraftan gelen mektupları tercüme için Resûl-i Ekrem'in emri ile Yahudî ve Süryanî kitabetini teallüm ve tahsil etmişti* (Cevdet Paşa). ‖ Kâtiplik, yazmanlık. ‖ Kâtiplerin oturduğu büro veya daire. ‖ *Kitabet dili,* yazı dili. ‖ *Kitabet-i resmiye,* resmî yazışmalarda kullanılan dil. (M)

KİTABEVİ blş. i. (ar. *kitâb* ve türk. *ev*'den *kitâbevi*). *Yeni.* Kitap satılan yer. ‖ Kitap bastırıp dağıtan yer, yayınevi. (M)

KİTABHANE i. Bk. KİTAPHANE

Kitab-ı Bahriye (*Denizcilik Kitabı*), Pirî Reisin denizciler için yazdığı elkitabı (1521). Genişletilerek sadrazam İbrahim Paşa aracılığıyla Kanunî Sultan Süleyman'a sunuldu (1525). Eserde yer alan bilgilerin Pirî Reis tarafından toplandığı ve metnin *Gazavat-ı Hayreddin Paşa* ([Barbaros] Hayreddin Paşanın Savaşları) adlı kitabın yazarı Muradî tarafından kaleme alındığı ileri sürülür. *Kitab-ı Bahriye*'de denizciliğin güçlükleri, fırtınalar, rüzgârların çeşitleri, denizcilerin durumu anlatılır. Kıyılar, adalar, limanlar, tehlikeli ve kayalık yerler hakkında bilgi verilir. Bu arada türk bilim hayatında ilk olarak Amerika'nın keşfinden söz edilir. Yeryüzünün küre şeklinde olduğunu belirten Pirî Reis, bu eserinde, portekizli bir papaz tarafından yapılmış yer yuvarlağını gördüğünü de anlatır. (M)

KİTABI MUKADDES. Bk. KUTSAL KİTAP.

KİTABİ sıf. (ar. *kitâb*'tan *kitâbî*). *Esk.* Kitapla ilgili, kitaba uygun olan. ‖ Pratik düşünceden yoksun, kitaba fazlasıyle bağlı (kimse): *Onları biraz kitabî, biraz snob, sırf vakit geçirmek için ihtilâli konuşan işsiz güçsüz zengin evlâtları diye telâkki etmişti* (H. E. Adıvar). ‖ Düzgün ve dilbilgisi kurallarına uygun (ifade).

— DEY. *Kitabî konuşmak,* kitap gibi, düzgün ve hitabet kurallarına uyarak konuşmak.

— Din. Dört kutsal kitaptan birine inanan. Tanrı'nın birliğine inanan (kimse) || İslâm dinine göre Kur'an'a bağlananlar, onun koyduğu kurallara uyanlar.

◆ İ. Hindistan ve Şam'da yapılan nakışlı, renkli bir çeşit kumaş.

— Teşk. tar. Padişah veya diğer devlet büyüklerinin kitaplarına bakmakla görevli memur. (M)

KİTABİYAT i. (ar. *kitâbî*'den *kitâbiyyât*). *Esk.* Belli bir konuda yazılan kitapları ve bunların yayımlarını inceleyen bilim dalı, bibliyografya. (M)

KİTABİYE i. (ar. *kitâb*'tan *kitâbiyye*). *Esk.* Kâğıt yapmağa yarayan ve ağaçların iç kısmından elde edilen madde (M)

KİTABULLAH blş. i. (ar. *kitâb* ve *Allah*'tan *kitâb-ul-lah*, Allah'ın kitabı). Din. Kur'an. Bk. KUR'AN.

Kitab-ül-Cilve (Vahy Kitabı) veya **Kitab-ül-Celve,** Yezidîlerin kutsal kitaplarından biri. Yezidîlerin *Mushaf-Reş* (Kara Kitap) ve *Kitab-ül-Cilve* adlı iki kutsal kitabı vardır. Bütün ibadetlerini kürtçe yapan; esas dua, sabah duası, vaftiz ve sünnet duası, ölülere rahmet duası, sancak duası adlı dualarını kürtçe okuyan Yezidîlerin iki kutsal kitabı da arapçadır. *Kitab-ül-Cilve* ilk defa Sincar kütüphanesinde bulunan orjinal bir nüshadan, P. Anastase Marie tarafından kopya ettirildi (1904-1906). Orijinal sayılan bu nüshanın da sonradan Arapçaya çevrildiği ve ilk metnin, bugün unutulmuş bir kürt dili olan mukri lehçesiyle yazıldığı anlaşıldı. Şarkiyatçı Joseph'e göre, *Kitab-ül-Cilve*'nin asıl nüshası 1892'de Ba'adriye'de molla Haydar'ın evinde bulundu. Söylentiye göre, bu kitap yılda iki defa Yezidî ulularından şeyh Adî'nin (öl. 1160 veya 1162) mezarına götürülür, okunur. Sekiz sayfa tutan bu 109 satırlık kitabın şeyh Adî tarafından şeyh Fahreddin'e yazdırıldığı söylenir. Arap bilgini Şerafüddin'e göre kitap 1414'te yazıldı. Kitabın esrarlı bir geçmişi olmasını, Yezidîlerin, dinlerine birtakım kutsallıklar yüklemeleri ve onu başka dinler arasında yüceltmek istemeleriyle açıklayanlar vardır. *Kitab-ül-Cilve*'nin yeni bir din anlayışı vardır. Bu kitaba göre, âlem yaratılmadan önce Melek Tâ'ûs vardı. Melek Tâ'us, insanlar yaratıldıktan sonra kendine bağlananları doğru yola götürmek, suçtan, yanılmadan korumak için, *Abd Tâ'ûs* da denen şeyh Adî'yi yeryüzüne gönderdi. Ona *Kitab-ül-Cilve*'yi vahyetti. Kitab-ül-Cilve beş bölümdür: **1.** Melek Ta'us'un ezelî, ebedî bir varlık olduğu, bütün kâinata hâkim bulunduğu, her yerde hazır ve nâzır olduğu, hayır ve şerrin (iyilikle kötülüğün) ahrette değil, yeryüzünde açıkça görüldüğü bildirilir. Öteki din kitaplarının yanlışlarla dolu olduğu, her çağda yeryüzüne yüce bir kimsenin gönderileceği anlatılır. **2.** Bu bölümün konusu, gerçek bir yezidî'nin, ruhunu Melek Tâ'ûs'a teslim edeceği, Melek Tâ'ûs'un suçlu suçsuz her insana (yezidîye) yardımda bulunacağı ruhların göçüşü, ceza ve mükâfat verme gücünün yalnız onda bulunduğu üzerinedir. **3.** Bu bölüm yeryüzündeki yaratıkların, meleklerin yalnız Melek Tâ'ûs'un yönetimi altında bulundukları, başka hiç bir gücün onları etkileyemeyeceğini bildirir. **4.** Bölüm insanların Melek Ta'us'un bildirilerinden başka kural tanımaması gerektiğini, adı açıklanmayan üç şeyden sakınmanın zorunlu olduğunu anlatır. Kendine bağlı kalanların, onun sonsuz gücünden dolayı güven altında yaşayacaklarını açıklar. **5.** Bölümde bu dinin törenleri, emir ve yasakların yerine getirilmesi, kendine bağlı kalanların yapmaları gereken işler ele alınır. (M)

Kitab-ül-Eganî (*Musiki Kitabı*), arap tarihçi ve edebiyatçısı Ebül Fereç'in eseri. Ebül Fereç, bu eserinde Arapların Cahiliye çağından kendi gününe kadar gelen ve ağızdan ağıza dolaşan halk şarkılarını biraraya topladı. Eser, halife Harun-ür-Reşid'in emriyle musiki bilginlerinden İbrahim el-Mevsilî, İsmail bin Camî, Fuleyh bin el-Avrâ tarafından düzenlenen ve halife Vasık gününde İshak bin İbrahim tarafından incelenen 100 şarkı ile başlar. *Kitab-ül Eganî*, ilk defa 1868'de Mısır'da basıldı. (M)

KİTAİBEL (Pal), macar hekimi ve botanikçisi (Mattersburg 1757 - Peşte 1817). Budapeşte'de profesörlük yaptı. En önemli eseri *Macaristan'da Seyrek Bulunan Bitkiler*'dir (1802 - 1812). [M]

KİTAİBELİA i. (P. *Kitaibel*'in adından). Doğu Avrupa'da yetişen çokyıllık büyük otsu bitki; yaprakları asma yaprağına benzer; sonbaharda beyaz veya pembe çiçekler açar. (Ebegümecigillerden.) [M]

KİTAKYUŞU, ing. **Kita Kyushu,** Japonya'da şehir, Kyuşu adasının kuzey kıyısında (Fukuoka ili); 1962'de Kokura, Moci, Tobata, Vakamatsu ve Yakata'nın birleşmesiyle meydana geldi; 1 052 000 nüf. (L)

KİTALE, Doğu Kenya'da şehir, Elgon dağının doğusunda; 6 250 nüf. (L)

KİTAP i. (ar. *ketebe*'den *kitâb*). Basılmış ve bir araya getirilmiş ciltli veya ciltsiz kâğıt yaprakları bütünü: *Gazetelerin elli binle yüz bin arasında; kitapların binler, dergilerin üç dört bin üstünde dolaştığı şimdiki zamanda* ... (F. R. Atay). *Kitabımın dizilmesi, basılması, kapak geçmesi bir ay sürmedi galiba* (Y. Z. Ortaç). [Bk. ANSİKL. *Kitapçılık bölümü*.] || Manzum veya mensur eser: *Kaç defa söyledik oğlum, bu kitap fal kitabı değil düş yorma kitabı* (Kemal Tahir). *Hukuk kitabı. Tıp kitabı.* || Kutsal kitap: *Çağır Karac'oğlan çağır / Taş düştüğü yerde ağır / Güzel sevmek günah değil / Kitapta yerin gördüm* (Karacaoğlan). || *Kitap desteği,* kitabı rahatça okunabilecek durumda tutan ağaçtan veya madenden mobilya. || *Kitap tekniği,* kitapların basımını, ciltlenmesini eser seçimini v.b. kapsayan kitap bilimi. || *Kitap saray.* Bk. KİTAPSARAY.

— ÇEŞ. DEY. *Kitap kurdu,* çok kitap okuyan, devamlı kitaplarla meşgul olan kimse. || *Kitaba el basmak,* Kur'an üzerine el koyarak yemin etmek. || *Kitaba* (veya *kitabına*) *uydurmak,* yasalara aykırı bir işi hile, tahrifat v.b. gibi yollarla yasaya uygun göstermek: *Merak etme başına bir iş gelmez, kitabına uydururuz.* || *Kitaba uygun,* yasalara uygun: *Sopa atacak, sürecek, fakat devlet emniyetini daha usulü dairesinde, daha kitaba uygun bir şekilde yapacaktı* (H. E. Adıvar). || *Kitapta yeri olmak,* kanun veya din kitaplarında bulunmak, bahsi geçmek. || *Hesap kitap etmek,* uzun uzadıya düşünmek. || *Kara kaplı kitap. Halk dili.* Kanun kitabı.

— Denizc. *İşaret kitabı,* gemilerin kullanabileceği ve verebileceği bütün işaretlerin yazılı olduğu kitap. (Çeşitli deniz kuvvetlerine ait özel işaretlerden ayrı olarak bir de *milletlerarası işaret kitabı* vardır.)

— Din. Allah'ın peygamberleri aracılığıyle insanlara gönderdiği vahiyleri içine alan eser. (Bk. ANSİKL.) || *Kitabı Hak* («Tanrı'nın kitabı»), Kur'an. || *Kitabı Hâkim,* Kur'an. || *Kitabül âmâl,* insanın işlediği günah ve sevapların yazıldığına inanılan kitap. || *Kitabül mübin,* Kur'an. || *Kitab ullah.* Bk. KİTABULLAH. || *Dört kitap,* tek Tanrı'yı kabul eden dört dinin kutsal kitapları olan *Kur'an, İncil, Tevrat, Zebur.* || *Dua kitapları,* kilisede duaların okunması için hazırlanmış kitaplar. ||*Ehli kitap,* tek Tanrı'yı kabul eden dinlerden herhangi birine mensup olanlar. || *Hikmet kitapları.* Bk. HİKMET. || *Ümmül kitap,* Kur'an'ın buyrukları, yasak belirten hükümlerle ilgili olan ayetleri.

— Falcılık. *Kitap falı,* Kur'an, İncil, İlyada, Hafız Divanı gibi bir kitabı rastgele açarak, karşılaşılan bölümü yorumlamaya dayanan kehanet.

— Siyaset. *Beyaz kitap,* günün konuları ile ilgili bütün belgeleri objektif bir şekilde ve topluca sunan derleme. || *Küçük Kızıl Kitap,* Mao Çe-tung'a ait metinleri ihtiva eden ve Kültür devrimi sırasında çok geniş çapta yayımlanmış olan derlemeye verilen ad.

— Tar. *Altın kitap,* en ünlü ailelerin adlarının kayıtlı bulunduğu resmî kütüklere İtalya'nın birçok ilinde verilen ad. (Bir çeşit soylu kişiler almanağı olan bu defter sayesinde nesep, büyük evlât hakları v.b. gibi meseleler resmî olarak düzene sokuldu. En ünlüleri, Venedik'in [1506'dan itibaren], Cenova'nın [1528'den itibaren] altın kitaplarıdır.) || *Ölüler kitabı,* Eski Mısır'da, ölülerin sandukalarına yerleştirilen ve içinde cenaze duaları bulunan kitap.

— Zool. *Kitap güvesi.* Bk. GÜMÜŞÇÜN. || *Kitap kurdu,* kitap, kâğıt, karton veya cilt derisi kemiren ve kitaplıklarda tahribat yapan bazı böceklerin kurtçuğu.

— ANSİKL. Kitapçılık. Yazının kullanılması yayıldıkça, taş, bronz, kil levhalar, ağaç tabletler ve ağaç kabuklarının yerini daha kolay taşınabilen malzeme aldı. Eski Mısırlılar, yapraklar halinde birleştirdikleri papirüs özü levhaları kullandılar; Çinliler önce ipeği, I. yy.dan sonra da kâğıdı kullandılar. Anadolu'da, Yunanistan'da ve nihayet Roma dünyasında beyazlaştırılmış ve cilâlanmış koyun, keçi ve buzağı derisinden yapılan parşömen kullanıldı.

Bütün ilkel *kitap*'lar tomar biçimindeydi; bu tomarların ancak bir yüzlerine yazı yazılabiliyordu. Kitaba (*codex*) bugüne kadar gelen dikdörtgen biçimini vermek için parşömeni yaprak yaprak kesme, yaprakları katlama ve defter şeklinde birleştirme usulü Augustus döneminde başladı. Rulo kullanımı Ortaçağda adlî tutanaklarda, daha sonra da Yahudilerin âyin kitaplarında görülür. Yazı, codex'in sayfasının her iki yüzüne, ülkelere ve devirlere göre boya fırçası, kamış veya tüy kalemle ve değişik renklerde mürekeplerle yazıldı. Genellikle çok zengin olan süsleme, işlenmiş harflerden, kenar kompozisyonlarından, konunun içinde veya yanında yer alan resimlerde ve değerli elyazmalarında da altın işlemelerden oluşur. Batıda, elyazmaları genellikle manastırlarda ve XIII. yy.dan sonra da büyük üniversite merkezlerinde geliştirildi. Özel müşterilere hizmet eden kopya ve hattatlık atelyeleri de vardı. Öğretimin yaygınlaşması sonucu, yazıcıların uzun ve pahalı çalışmasına mekanik metotlarla yardımcı olma zorunluluğu ortaya çıktı. Önce, ağaç levhaların kabartmalı olarak kazınıp (ksilografi) mürekkeplenmesi ve frottona basılması yolu denendi. Çin'de VIII. yy.da kullanılan bu usulün Avrupa'ya birdenbire geçtiği sanılmıyor. Bu usul, Mısır veya Suriye'de kumaş süslemeciliği alanında; daha sonra, kâğıt kullanımı yaygınlaştığı sıra, XIV. yy. sonlarına doğru dinî resimlerin çoğaltılmasında kullanıldı. Bu resimlere daha sonra bir metin kısmı eklendi; bu metinler tahta üzerine ters olarak kazılıyordu. XV. yüzyıl başlarında, birkaç yapraktan oluşan, ancak bir yüzüne baskı yapılabilen ve en ünlüleri *Apokalips, Fakirler İncili, Ars Moriendi* olan ksilografik kitapçıklar görüldü. Ksilografik metodunun yetersizliği ve geniş yazılara elvermeyişi, değişik araştırmaların, hemen hemen aynı zamanlarda çalışmalara girişmelerine sebep oldu: bu çalışmalar, bir sayfayı hazırlamak için biraraya getirilebilen, sökülebilen ve birçok defa kullanılabilen harflerden oluşan tipografi'nin geliştirilmesi sonucunu doğurdu. Baskının ve yağlı - kalın bir mürekkebin kullanılması ile tamamlanan bu buluş 1440 - 1450 arasında, Mainz'de Gutenberg tarafından gerçekleştirildi ve Schöffer tarafından geliştirildi. Bu metotla basılan en eski, önemli kitap bir *İncil* (1455'e doğr.) ve tarih taşıyan ilk kitap ise *Mainz Dua Kitabı*'dır (1457). Kısa sürede Almanya'da, İtalya'da (Roma, 1465), Fransa'da (Paris, 1470), İngiltere'de (Westminster, 1477) ve bütün Batı Avrupa'da birçok atelye kuruldu. XV. yy.da 35 000 basılı eser sayılmıştır. 1501'den önce basılan ilk eserler örnek olarak kullanılan elyazmalarına çok benzer; en eskilerinde başlık ve sayfa numarası yoktur; harfleri günün değişik yazılarını meselâ (msl. gotik) taklit eder, kısaltmalara, harfler arası bağlantılara ve elle yazılan ilk harflere rastlanır. Halka hitabeden kitapları, özellikle kolay anlaşılır bir dille yazılmış olanları resimlemeğe özen gösterildi: bu işlem hemen her yerde ahşap üzerine kazıma yolu ile gerçekleştirildi. Bamberg'li Pfister ilk olarak, hareketli harflerden oluşan bir yazı ile kazınmış ahşap levhaları birlikte kullanmayı başardı (*Borner'den Masallar,* 1461). Bu resimler genellikle basıldıktan sonra boyanıyordu. Taydus gravürcülüğü nadiren kullanıldı (Floransa, 1477). XVI. yy.

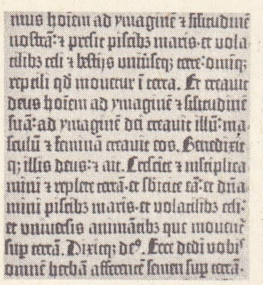

Gutenberg'in Kutsal kitap'ından detay, buzağı derisi üzerine ilk yaprak Bibliothèque Nationale, Paris

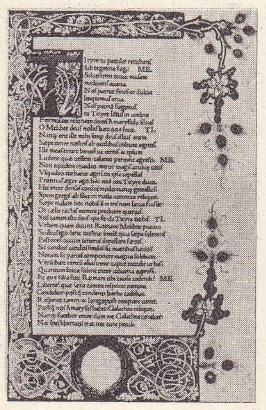

kitap · Virgile'in princeps'inin ilk baskısından bir sayfa Condé müzesi, Chantilly

başında, hümanistlerin etkisi ile, gotik yazı, cermen ülkeleri dışında, yerini italik ve romen yazılara bırakırken matbaa islav ülkelerine (Moskova, 1563), Amerika'ya (Meksiko, 1540) ve Hindistan'a kadar (Goa, 1557) yayılmaktadır. Önceleri, baskının bitiminden sonra «reçine» ile yazılabilen başlık, tarih ve adres unsurlarının da ilâve edilmesiyle kitap modern biçimine girdi. Dürer, Holbein, Jian Goujon gibi ünlü sanatçılar kitapların resimlenmesine katıldılar. Kimi yerde bilginlerin (Venedik'te, Alde: Paris'te, les Estienne'inkiler), kimi yerde büyük iş adamlarının (Anvers'te, Christophe Plantin) yönetiminde basımevleri kuruldu. Bu zamana kadar dinî ve klasik edbiyatın yayılması görevini yapan kitap, bilimlere geniş yer verdi. Mimarlık, tıp, botanik, atlaslar ve gezi belgeleri alanında taydus gravürden yararlanıldı. XVII. ve özellikle XVIII. yy. da kazıma kalemi ve ofort (nitrik asit), ağaç üzerine kazımanın yerini aldı. Daha yaygın kitlelere kadar ulaşabilmek için küçük forma kitap basımı hızlandırıldı. Hollanda'da Elzevir'lerin durumu Fransız kitapseverler ise Eisen, Gravlot ve Morau le Jeune'ün küçük resimlerle süsledikleri yapıtlara büyük ilgi gösterdi.

XIX. yy. ın ilk yıllarında meydana gelen teknik gelişmelerin oluşturduğu madenî pres, şerit kâğıt, streotip ile basma buluşları, kitabın maddî görünüşünü değiştirmeden tirajı büyük ölçüde artırma ve maliyeti düşürme imkânı sağladı. Resimleme alanında ise, çelik üzerine kazıma ve taşbasma gibi yeni metotlar belirdi. Basımda motor gücünden yararlanılması, bitkisel kâğıt kullanımı, fotoğraf, daha sonra ise dizgi makinesinin, rotatifin geliştirilmesi, ofsetin keşfi, tiraj hızını büyük ölçüde artırırken, ucuz kitaplarda da çok sayıda resim ve renk kullanılabilmesini mümkün kıldı.

— Din. İlâhî bir kaynağa dayanan ve kendilerine iman edilmesi gereken kitaplara *ilâhî kitaplar* veya *semavî kitaplar* denilir. Kur'an'da, kitap kelimesi, Kur'an veya her suresi (el-Beyyine, 3), vahyedilen bütün kutsal kitaplar (El- Bakara, 185; Âli İmran, 119), Hz. Muhammed zamanına kadar indirilen vahiylerin bütünü (Er-Rad, 43), bazen de ilâhî emir ve esasları bildirilmek için (El-Bakara 178, 183; El-Enfal, 68) kullanılır. Kur'an'a göre her ümmete, uyacakları kuralları bildiren kitaplar gönderildi. Bütün insanlar bir tek ümmetti. Aralarında ihtilâfa düştükleri zaman Allah insanlara müjdeleyici, yol gösterici, korkutucu peygamberler gönderdi. İnsanların ihtilâfa düştükleri konular hakkında hükmetmek için de peygamberle birlikte Hak kitapları da indirdi (Bakara, 213). Kendilerine kitap gönderilmeyen peygamberler daha önce gönderilen kitaplara uydular. İslâma göre Hz. Muhammed'den önce insanlara gönderilen kitaplar sonradan tahrif edilerek asıllarından uzaklaştırıldı. Son olarak gönderilen Kur'an en mükemmel kitaptır. Bk. KUR'AN. Kur'an'da bütün peygamberlere indirilen kitapların adları ayrı ayrı anılmaz. Sadece Musa peygambere *Tevrat*, Davut peygambere *Zebur*, İsa peygambere *İncil*, Hz. Muhammed'e de *Kur'an* adlı kitapların indirildiği belirtilir. Ayrıca, bazı peygamberlere, ilâhî emirleri kapsayan *suhuf* adlı bazı sayfaların indirildiği belirtilir. (Âdem peygambere 10, İbrahim peygambere 10, Şît peygambere 50, İdris peygambere 30 sayfa.) [ML]

KİTAPBİLİM blş. i. Bk. BİBLİYOLOJİ.

KİTAPÇI i. (*kitap*'tan *kitap-çı*). Kitap satan kimse: ***Bir gün kitapçı dükkânlarının vitrinlerinde yeni bir derginin sallandığını gördüm*** (Y. Z. Ortaç). ‖ *Esk.* Devlet büyüklerinin kitaplarına bakmakla görevli kimse. (M)

KİTAPÇIBAŞI blş. i. Teşk. tar. Padişahın kitaplarına bakmakla görevli memur. (M)

KİTAPÇILIK i. (*kitapçı*'dan *kitapçı-lık*). Kitapçının yaptığı iş: ***On beş yıldır kitapçılık yapıyor.*** (Bk. ANSİKL.) ‖ *Esk.* Devlet büyüklerinden birinin kitaplarına bakmakla görevli memurun işi.

— ANSİKL. Bazı Eskiçağ yunan metinleri M.Ö. IV. yy. dan (Zenon devri) itibaren kitapçıların bulunduğunu yazar. Yunan kitapçısı, önceleri, kitabı kopya eden kişiydi (*bibliopola*); yazara *bibliographos*, ciltçiye *bibliopegos* adı verilirdi. O devirde önce papirüs, sonra parşömen ruloları halinde kitaplar meydana getirildi. Kitapçının bulunduğu yerde yazarlarla meraklılar toplanır, burada kitaplar okunur ve üzerlerinde tartışılırdı. Yunan kitapçıları kopya ettikleri eserleri ya bulundukları yerde satarlar veya Büyük Yunanistan'a, kolonilere (msl. İskenderiye) veya yabancı ülkelere (Roma, Galya) gönderirlerdi. Kitapçılık ticareti Atina'daki biçimiyle Roma'da da gelişti. Kitapçılar Roma'da da yazar ve aydınların toplandığı yerdi, burada kitap okunurdu (fecitationes). Bazı kitapçılar satmakta oldukları ruloları forumun revakları altında sergilerlerdi. Ciltler dışarlık yerlere ve Bizans'a kadar yayıldı. Romalılar Lyon'da kurulu kitaplıklar buldular. Yukarı Ortaçağda eski ve yeni kitapların kopya edilmesi manastırların faaliyetlerinden biriydi, bu manastırlar ciltler satar veya değiştirirdi, yaklaşık olarak 300 yılından itibaren bir yüzü yazılı kâğıtlardan meydana gelen kitapları satmağa ve değiştirmeğe başladılar. XIII. yy.da üniversitelere bağlandı.

Kitapçılar iki gruba ayrılır: mağazaları olanlara *librarii*, saray veya kiliselerin revakları altına sergi açanlara *stationarii* adı veriliyordu. Fransa'da bu meslekle ilgili ilk yönetmelik 1259 yılında çıktı ve eksikleri kısa süre sonra tamamlandı (1275). Bu yönetmelikler, loncanın yazarları, kitapçıları, tezhipçileri, ciltçileri ve kâğıtçıları içine aldığını ve sağlayacağı bütün avantajların kontrolunun üniversiteye ait olduğunu kesinlikle belirtir. Yeni bir yönetmelik (1342), kitapçıların yükümlülüklerini belirledi; kitapçılar satın aldıkları veya kendilerine teslim edilen kitapları doğrulukla almak, saklamak, sergilemek ve satmak zorunda bırakıldı. Kitapçılar hiç bir kitabı gizleyemezlerdi ve yazarların isimlerini ve satış fiyatlarını da belirterek bu kitapları afişlere yazmak zorundaydı. Bütün satış veya kira fiyatlarına üniversite tarafından narh konuyordu. Kitapçılar sergiledikleri kitapların niteliğine ve metnin düzeltilmesine dikkat etmek zorundaydı. 1470'ten itibaren Frankfurt ve 1493'ten itibaren Leipzig yıllık fuarları milletlerarası kitaplar alışverişini kolaylaştırdı. Matbaanın bulunması kitap ticaretinde büyük gelişme sağladı ve 1513'te Louis XII yeni bir yönetmeliği resmen yayımladı: Yazarlar, Kitapçılar, Ciltçiler ve Tezhipçiler derneği mensuplarına üniversite tarafından seçilmiş gerçek görevliler oldukları resmen bildirdi; serbestliklerini, imtiyazlarını, bağışıklıklarını, dokunulmazlıklarını onayladı. 1553'te, François I tarafından hazırlanan yönetmelik bu hürriyetleri kısıtladı: imtiyazları tekelleşen kitapçılar yalnız kilisenin kabul edeceği kitapları ve katalogları kilise tarafından denetlenen yabancı ülkelerden gelen kitapları satacaklardı. Kitap ve gravürlerin satış ve dağıtımı kralın emriyle yapılacak, bunun dışına çıkanlar ölüm cezasına dahi çarptırılabilecekti. 1618'de hazırlanan genel yönetmelikle basımcılar ve kitapçılar için bir sendika kuruldu. 1649'daki bir kararnameye göre kitapçılar üniversiteden Latinceyi bildiklerine ve Yunancayı okuduklarına dair bir belge almak zorunda bırakıldılar. 1723'te çıkarılan bir yönetmelik kitapçılığın kontrolunu Paris'te genel polis müdürüne ve il yönetim görevlilerine bıraktı. Modern dönem boyunca yabancı ülkelerde kitapçılıkla ilgili olarak buna benzer kararlar alındı. Özellikle Londra'da kitapçılar Paternoster Row semtinde yerleşmek zorundaydılar. 1791'de Anayasa, Fransızlara düşündüklerini yazmak, basmak ve yayımlamak hürriyetini verdi, yalnız bu hürriyet kötüye kullanıldığında hesap sorulacaktı. Daha sonra bütün ülkelerde siyasî akımlara bağlı olarak kitapçılık zaman zaman sansüre bağlandı veya basın hürriyetinden faydalandı. Bugün modern baskı teknikleri, okuyucu sayısının artması ve çağdaş dünyada kitabın kazandığı önemle paralel olarak kitapçılık bellibaşlı sanayi kollarından biri haline gelmiştir.

● *Türkiye'de* Osmanlılardan önce kitap yazma işi, genellikle din kitaplarının yazılmasından ibaretti. Yazma kitap ticareti Bursa ve Edirne'de büyük cami avlularında başladı. Daha sonra İstanbul'da Fatih camii ve başka camilerin avlularında devam etti. Fakat asıl yazma kitap ticareti İstanbul'da Kapalıçarşı'da sahaflar vasıtasiyle yapılırdı. Çarşıda sahafların bir loncası vardı. Bu lonca kesin kurallara bağlıydı. Türkiye'de kitap basılması ancak 1729'da mümkün oldu. Türkiye'ye matbaayı getiren İbrahim Müteferrika*nın ilk bastığı eserler, lûgatler, coğrafya ve tarih kitaplarıydı. Yayım hayatındaki yavaş gelişme Tanzimat (1839) ile birlikte hızlandı. Başlangıçta yalnız yazma kitap ticareti yapan sahaflar, 1840'tan sonra kitap bastırmağa da başladılar. Bu kitaplar çoğunlukla dinî eserlerdi. İmparatorluğun birçok yerine ve islâm ülkelerine, Kur'an ve din kitabı gönderilmesi, İstanbul'a büyük gelir sağlıyordu. Osmanlı devleti, 1842'de, kitap bastıranları teşvik, kitapları ucuza maletmek ve ülkenin her yanına kitap yollama işini kolaylaştırmak amacıyle kitaplardan gümrük resmini kaldırdı. Kitapçılık alanında da faaliyet göstermesi tasarlanan Encümeni Dâniş, Cemiyeti İlmiyei Osmaniye gibi kültür kurumlarının verimsiz kalan çalışmalarından sonra 1865'te Maarif nezaretine bağlı Telif ve Tercüme cemiyeti kuruldu. 1870'te okul kitapları için geniş bir Telif ve Tercüme nizamnamesi hazırlandı. *Mizan* gazetesinin sahibi ve yazarı Murad Bey, 1890 da *Asar-ı Devri Hamidî* (Abdülhamid II Çağı Eserleri) adlı bir katalog hazırlayarak Sultan Abdülhamid'in ilk 15 yıllık yönetimi sırasında İstanbul'da türkçe olarak basılan telif ve tercüme 4 000 kadar kitabın bibliyografik bir listesini yayımladı. Tanzimat edebiyatının başlıca kitapları ile halk için ilk cep kitaplarını Ebüzziya Tevfik yayımladı. *Serveti* Fünun* mecmuası etrafında toplanarak edebiyatı* cedide hareketini geliştirenler bu edebiyatın belli başlı kitaplarını *Edebiyatı Cedide Kütüphanesi* adlı seride yayımladılar. İlk matbaanın kuruluşundan Birinci Meşrutiyete kadar (1875) 2 980 kitap basıldı. İkinci Meşrutiyetin (1908) ilk günlerinde, İstanbul'da 90 matbaa ve 128 kitapçı vardı. Kitapçılar arasında ermeniler ve iranlılar büyük yer tutuyordu. İlk kitapçılardan ermeni asıllı Gasbar Efendi, Tedrisat kütüphanesi adı altında 500 eser yayımladı. O zaman kitapçılar, aynı zamanda tütüncülük, tömbekicilik gibi işler de yaparlardı. Yalnız kitapçılıkla hayatını kazanan ilk kitapçı ermeni Arakel Efendidir, Arakel Türkiye'de ilk defa ayrıntılı bir katalog yayımladı. Ermeni kitapçılar, bilimsel kitaplarda edebiyat kitapları piyasasını; iran asıllı kitapçılar da halk kitapları piyasasını ellerinde tutuyorlardı. Arakel'den sonra, İkbal* kütüphanesi sahibi Hüseyin Bey, Kanaat kütüphanesi sahibi İlyas Efendi, Hilmi kitabevi sahibi Hilmi Çığıraçan* ve Maarif kitabevi sahibi Naci Bey önemli kitapçılardır. İkinci Meşrutiyetin ilânı ile her türlü sansür ve baskı ortadan kalktığı için, yayımlanan kitap sayısında büyük bir artış ve konularda çeşitlilik meydana geldi. Bu durum Birinci Dünya savaşına kadar sürdü. Cumhuriyetin ilânı kitapçılığa tekrar canlılık getirdi. Asıl hareketi 1928 Harf inkılâbı sağladı. Harf inkılâbını takip eden yıllarda bir yandan devlet, bir yandan kitapçılar halk için öğretici yayımlar yapmağa başladı. İnkılâp, Ahmet Halit, Remzi*, Yeni* Şark, Tefeyyüz* v.b. gibi kitabevleri kuruldu. Devletin himaye ettiği bazı kültür hareketleri, kitapçılığın gelişmesine yardım etti. Türk Tarih kongresinin toplanması (1932), Türk Dil kurumunun kurulması (1932), Derleme kanununun kabulü (1934), Ankara'da yeni fakültelerin açılması, halkevleri, Neşriyat kongresi (1939) v.d. Millî Eğitim bakanlığınca dünya klasiklerinin çevrilerek düzenli yayımlanması sağlandı. Modern baskı tekniklerinin uygulanması kitapçılığa yeni imkânlar kazandırdı. Fikir ve bilgi yönü kadar baskı ve cilt yönü de dikkati çeken kitaplar basılmağa başlandı. 1970 Yılında Türkiye'de basılıp derlenen eserlerin sayısı 5 854'ü buldu. (ML)

KİTAPHANE blş. i. (ar. *kitâb* ve fars. *hâne*'den *kitâb-hâne*). *Esk.* Kütüphane, ki-

Foto. B.N. (LAROUSSE)

taplık: *Saray-ı hümayunda binasına şürû' olunan kitabhane tamam olmakla* (Raşid). || Kitabevi, kitap satılan yer.

— Mim. Bir camide kütüphane olarak ayrılmış kısım. (M)

KİTAPLIK i. (*kitap*'tan *kitap-lık*). Kitapların yerleştirildiği raflı mobilya. || Kütüphane: *Seminer kitaplığı.* || Sıf. Kitap yapmağa yarar (madde): *Kitaplık kâğıt.* || Kitap olabilecek kadar (yazı): *Yayımlamak istiyorsun ama, burada bir kitaplık yazı var mı?*

— ANSİKL. Başlangıçta yeri değiştirilebilen bir çekmece, sonra dolap şeklinde olan *kitaplık*, XVIII. yy.da sabit ayaklar üzerine kurulmuş ve iç aralıkları istenildiği gibi ayarlanabilen özel bir mobilya haline geldi. Kitaplıklar iki kısımdı: camlı veya parmaklıklı üst kısım; kapaklı alt kısım. Çeşitli üslûplara (Louis XIV, Ampir, Louis - Philippe) göre değişen kitaplıklar ingiliz mobilyacılığında önemli yer tuttu. Bir eksen üzerine takılan döner kitaplıklar XIX. yy. başında moda oldu. O tarihten sonra raflar şeklinde veya kitapların sayısı çoğaldıkça birbirine eklenerek büyütülen prefabrike (önceden hazırlanmış) parçalardan meydana gelen bir mobilya halinde kullanıldı. (LM)

KİTAPSARAY bls. i. (ar. *kitāb* ve fars. *sarāy*'dan). Genel kütüphane, herkesin yararlanması için açılmış büyük kütüphane. (M)

KİTAPSEVER bls. i. Değerli ve az bulunan kitapları arayıp toplayan kimse.

— ANSİKL. *Kitapsever*, kitaplara kapsadığı konular dolayısıyle ilgi duyar. Bu yönüyle kitapları sadece toplayıp biriktiren kitap meraklısından (biblioman) ayrılır. Çeşitli ülkelerde birçok kitapseverler derneği vardır. Ünlü türk kitapseverlerinden bazıları şunlardır: Molla Lûtfi (XV. yy.); Kâtip Çelebi (XVII yy); Şehrîzade İsmail Efendi (XVIII yy.); Sahaflar şeyhi Esad Efendi (XIX. yy.); Ali Emirî Efendi; İsmail Saip Sencer; İbnülemin Mahmud Kemal İnal; Hakkı Tarık Us; İzzet Koyunoğlu; Fahri Bilge; Prof. Cavit Baysun; Kasım Gülek; Kemal Salih Sel; Raif Yelkenci. (LM)

KİTAPSI AKCİĞER bls. i. Akreplerin karın tarafında bulunan ve kat kat kıvrımlı kitinden oluşan solunum organı (ayrı dört kese halindedir). [L]

KİTAPSIZ sıf. (*kitap*'dan *kitap-sız*). Kitabı olmayan: *Kitapsız ev.* || *Mec.* Dört kitaptan (Kur'an, İncil, Zebur, Tevrat) hiç birine inanmayan, dinsiz. (M)

KİTARA i. Bk. GİTAR.

KİTARE i. (lat. *cithara*, yun. *kithara*). Mus. Eski arap musikisinde kullanılan ve İspanyol gitarı gibi ses veren yassı sandukalı âlet. (VIII. yy. arap resimlerinde ve iran minyatürlerinde görülür. Ses veren sandukası altı köşelidir. Tek tellidir, uzun bir sapı vardır. X. yy. dan itibaren Müslüman İspanya'da yayıldı.) [M]

KİTASATO (Şibasaburo), japon bakteriyoloğu (Kumamoto 1852 - ay. y. 1931). 1883'te Tokyo Üniversitesi Tıp fakültesini bitirdi. 1885 - 1891 Arasında Berlin'de Robert Koch'un öğrencisi oldu, tetanoz ve semptomatik antraksi basillerini tecrit etmeyi başardı (1889). Emil von Behring ile difteriye karşı bir antitoksin geliştirdi (1890). Japonya'ya döndükten sonra 1894'-te isviçreli bilim adamı Alexandre E. J. Yersin ile aynı zamanda hıyarcıklı vebaya sebep olan mikrobu buldu. 1898'de dizanteri basilini tecrit etti. Kitasato 1915'e kadar Japon İmparatorluk Enstitüsü Bulaşıcı Hastalıklar Araştırma bölümünün başkanıydı. 1915'te kendi laboratuvarını kurdu, 1924'te baron oldu. (M)

KİTAY - GOROD, Moskova'nın en eski semtlerinden biri. (L)

KİTBUGA (Zeyneddin), memlûklu sultanı (öl. Hama 1303). Tatar asıllıdır. Burciye Memlûklarına katıldı. Kalavunoğullarına bağlı kalarak Melikünnâsır Muhammed'-in tahta çıkmasını sağladı (1293). Sonra tatar grubunun başına geçerek Burciyeleri uzaklaştırdı ve «Melik-ül-âdil» unvanıyle memlûk sultanı oldu (1294). Kuvvetini çoğaltmak üzere 10 000 oyrata Mısır'da toprak vermesi genel hoşnutsuzluğa sebep oldu; zamanında kıtlık ve veba çıktığından Laçin* tarafından tahttan indirildi; ölümüne kadar Hama valisi olarak göreve devam etti (1303). [M]

Kit-Cat club, Hannover hanedanını destekleyen 39 soylu tarafından 1700'e doğru Londra'da kurulan edebiyat çevresi (1720'de dağıtıldı); Addison, Steele, Garth, Congreve, Tonson, Walpole, Vanbrugh kulübün üyeleri arasındaydı. (*Christopher Cat* tarafından işletilen bir tavernada toplandıklarından kulübe *Kit-Cat* adı verilmişti.) [L]

KİTCHENER, 1830 - 1916 arası Berlin, Kanada'da (Ontario) şehir; 74 500 nüf. Sanayi merkezi: kauçuk; plastik maddeler; makineler; mobilyacılık; sepi yerleri; dokumacılık. (L)

KİTCHENER (Horatio Herbert), **Hartum** ve **Aspell** kontu, ingiliz feldmareşali (Bally Longford, Kerry, Güney İrlanda 1850 - Orkney adaları açıklarında 1916). Protestan bir ailenin çocuğuydu. Özel öğrenim gördü, sonra Woolwich Krallık Askerî akademisini bitirdi. Fransız Alman savaşında, Fransızlar safında gönüllü olarak savaştı. Ocak 1871'-de devlet memuru olarak çalışmağa başladı. 1874-1882 Arasında Filistin, Anadolu ve Kıbrıs'ta Gizli serviste çalıştı. 1883 Başlarında Kahire'de bir mısır süvari birliğinde görevlendirildi. Nil'de general C. G. Gordon'u kurtarmak için yapılan harekâta katıldı; harekâtın başarısızlıkla sonuçlanması üzerine Zanzibar'a gitti. Kızıldeniz kıyısındaki Suakin'de genel vali olarak bulundu. Başbakan lord Salisbury'nin tavsiyesiyle mısır ordusu başkumandanı oldu. Kitchener hiç evlenmedi, sadece görevini düşündü. Gordon'un intikamını almak istiyordu, bu da ancak Sudan'da ortaya çıkan Mehdîlerin faaliyetini engellemekle olabilirdi. Kitchener ve arkadaşları 1896'da savaşı başlattılar; 2 eylül 1898'de Omdurman'dan Araplara karşı geniş bir katliam düzenlediler. Vahşetin zaferi İngiltere'yi heyecana boğdu. Kitchener'e 1898 kasımında soyluluk unvanı, 1899 haziranında da parlamentonun teşekkürleriyle büyük bir para verildi. Kitchener'in bir başka başarısı da, Faşoda'da (bugün *Kodok*) bulunan bir fransız birliğinin Sudan'ın bazı kısımları üstünde hak iddia etmesiyle ortaya çıkan durumu ustalıkla çözümlemesi oldu (eylül 1898). Kitchener Sudan'da bir yıl genel vali olarak kaldı. Bu arada Güney Afrika'-da savaş çıkmıştı. Kitchener kötüye giden durumu düzeltmek üzere 1899 aralığında lord Roberts ile Güney Afrika'ya gönderildi, orada Roberts'in yerine başkumandan oldu (kasım 1900), aşağı yukarı iki yıl süren gerilla direnişini vahşî metotlarla kırdı: tarlalar ateşe verildi, kadınlar ve çocuklar salgın hastalıkların kol gezdiği toplama kamplarına kapatıldı. Sonunda Boer'-ler dize geldiler. Kitchener 1902 temmuzunda İngiltere'ye dönünce şeref madalyaları aldı, ayrıca vikontluğa yükseltildi. Savaş bakanlığında çalışmayı kabul etmeyince başkumandan olarak Hindistan'a gönderildi. Burada orduyu bir iç isyanı bastıracak şekilde değil de, dışardan gelecek bir saldırıyı karşılayacak şekilde yeniden teşkilâtlandırdı. Fakat Hindistan ordusunda böylece ortaya çıkan çift kumandan düzeni yüzünden genel vali ile arası açıldı. Kitchener askerî konularda genel valinin değil, başkumandanın daha yüksek yetkiye sahip olması gerektiği görüşünü savundu. Curzon, kumandanı, sivillerin üstünlüğüne tahammül edemeyerek suçladı. İngiliz kabinesinin Kitchener'i tutması üstüne genel vali istifa etti; başkumandan 1909 eylülüne kadar Hindistan'da kaldı. 1909'da savunma siyaseti konusunda tavsiyelerde bulunmak üzere Avustralya ve Yeni Zelanda'ya gitti. Hayatının en büyük hayal kırıklığı belki de Asquith'in liberal hükümetinin kendisini Hindistan genel valisi yapmağa yanaşmaması oldu, fakat Mısır valiliği teklif edilince teselli buldu. 1911-1914 Arasında Kahire'de bulundu, Mısır'ı ve Sudan'ı yönetti. Kitchener, Sudan ve Mısır'ın iktisadî hayatına yenilikler getirdi. Ancak muhalefete hiç tahammülü yoktu. Mısır hıdivi Abbas Hilmi ile arası açıldı. Birinci Dünya savaşı başladığında hıdivi görevinden almak üzereydi. Kitchener 1914 temmuzunda kont (Earl) payesini aldığı ve İngiltere'den ayrılmak üzere olduğu bir sırada başbakan Herbert Henry Asquith'in verdiği bir görevi hiç istemeyerek kabul etti. Buna göre mareşal olarak kabineye girecek ve tarafsız bir savaş bakanı olacaktı. Kitchener ingiliz ordusunu küçük buluyor, savaşın üç haftada biteceğine inanan meslektaşlarına «savaş en az üç yıl sürecek» diyordu. Kitchener'e göre, İngiltere'nin savaşı kazanabilmesi için daha bir milyon kişilik bir ordu gerekirdi. Kitchener savaşın ilk aylarında tam bir önderdi, halkın zafer tutkusunu temsil ediyordu. Yeni birlikler kurdu, bu birliklere bazı ayrıcalıklar tanıdı, ayrıca ülke sanayiinin savaş sanayine dönüştürülmesini sağladı. 1940-1945 Arasında Churchill'e diktatörlük hakkı tanıyan parlamento, daha önce buna benzer bir yardımı Kitchener'den esirgedi. Kitchener'in hatası, grup çalışmasını ve yetkileri paylaşmayı hiç sevmemesiydi. Kitchener sürekli olarak birbirine karşıt baskılar altında kalıyor, bu durumda da yerinde ve etkili kararlar veremesi güçleşiyordu. Mayıs 1915'te sanayi ile ilgili yetkiler elinden alındı. Kitchener'in kasımda tahliye için tavsiyelerde bulunmak üzere Gelibolu'ya gitmek istemesi bütün iş arkadaşlarına rahat bir nefes aldırdı. Yokluğu sırasında strateji konusundaki bütün yetkiler elinden alındı. Kitchener'i istifa etmekten alıkoyan yalnızca görev aşkı oldu. Halkın kabineye olan güvenini sarsmamak, kabinenin düşmemesine çalışmak zorundaydı. Kitchener halkın hayranlığı ile kabinedeki arkadaşlarının ilgisizliği arasında bocaladı; bu durum onu bunalıma sürükledi. 1915 Sonlarında Kitchener kura ile askere almanın sırası geldiğine inanmıştı, ama Asquith, siyasî açıdan bunun henüz imkânsız olduğu görüşünü savunuyordu; Kitchener bu durumda susmak zorunda kaldı. Haziran 1916'da bir görevle Rusya'ya gitti. 5 Haziran 1916'da *Hampshire* kruvazörü Orkney adası açıklarında bir alman mayınına çarparak battı; Kitchener boğularak öldü. (M)

KİTE i. Mısır'da kullanılan, 9,1 gr değerindeki eski ağırlık ölçüsü birimi. (L)

KİTEGA, Burundi'nin başkenti; 10 000 nüf. Ticaret merkezi (palmiye cevizi, kahve, post). [L]

Kitej Görünmeyen Şehrinin Hikmeti, Bielski'nin efsanevî operası. Müziğini Rimski - Korsakov yazdı. 1907'de Petersburg'da oynanan bu dinî eser, rus ormanlarının şiirine bir övgüdür. (L)

KİTFEYN ikil. i. (ar. *kitf*, kürek kemiği'nden *kitfeyn*). *Esk.* İki kürek kemiği. (M)

KİTHAİRON. Yun. mit. Plataia kralı. Krallığın yakınlarındaki Kithairon tepesine adını verdi. Kithairon, akıllı ve becerikli bir insandı. Zeus ile Hera arasındaki çekişmeye son verdi. Bu önemli başarısını anmak için tanrılarla tanrıçaların birleşmelerinin kutlandığı şenlikler düzenlendi. Bazı kaynaklar Kithairon'u, bir Erinyis'in peşine düştüğü yakışıklı bir delikanlı olarak gösterir. Bu aşkı kabul etmeyen Kithairon, yılan şekline girdi. Kithairon dağının sayısız sürüngenlerinden biri tarafından sokularak ölmüş olması muhtemeldir. (L)

KİTHAİRON, Boiotia ile Megaris sınırında ormanlık dağ. Birçok mitoloji efsanesine (Dionysos rahibelerinin sefahat âlemleri, Aktaion ile Pentheus'un ölümü, çocuk Oldipus'un teşhiri) konu oldu. Bir Dionysos kültü merkeziydi. Bk. KİTHAİRON. (L)

KİTHARODOS i. (yun. k.). Kendine sitarı ile eşlik ederek şarkı söyleyen kişi.

— ANSİKL. Yunanlılar sitar çalarak şarkı söyleyen bütün şair veya sanatçılara *kitharodos* adını verirlerdi. Yarışmalar düzenlenir ve birçok şehirde, gençlere sitar eşliğinde şarkı söylemeyi öğretecek okullar bulunurdu. Seviyesi yüksek olmayan kitharodos'lar sokaklarda veya şölenlerde çalarlardı. Maden paraların üzerinde kitharodos'lara rastlanır. Sitar, heykeltıraşların tasvir ettikleri *Kitharodos Apollon*'un simgesidir. (L)

Kithira Adasına Yolculuk, Watteau'nun şaheseri (128×193). Ressam bu tablosuyle Akademi'ye kabul edildi (1717). Louvre müzesindedir (bir kopyası Berlin'de). Şiir ve canlılık dolu olan bu eser, iki sevgilinin hayaller ülkesine kaçışını tasvir eder. Bu adı Couperin ünlü bir klavsen parçasında kullandı. (L)

KİTİMAT, Kanada'da (İngiliz Kolombiyası) yer, Douglas kanalının (Prince Rupert'in güneydoğusunda fiyord) aşağı ucunda. Yılda 500 000 ton üreten önemli alüminyum fabrikasını Kemano hidroelektrik tesisi besler. Boksit, İngiliz Guyanası ve Jamaika'dan gelir. (L)

KİTİN i (fr. *chitine*'den). Böceklerin ve kabukluların kabuğuna sertlik veren destek maddesi; çeşitli mantar ve likenlerde de rastlanır. (Kitin, azotlu bir polisakarittir.) [L]

KİTİNOFORLAR çoğl. i. Kitinden halkalı hayvanları kapsayan geniş dal. (Hayvanlar âleminin evriminde kitin ilk olarak ipsi solucanlarla kancalıbaşlılarda belirdi. Sonra onikiforlarda ve çok geniş bir şube olan eklembacaklılarda bilinen türlerin yüzde 80'inde değişmez bir hale geldi. Titrek tüyler kesinlikle ortadan kalkarken az geçirgen kitinleşmiş bir dericik oluşarak bir dış iskelet meydana geldi; kasların tutunduğu bu eklemli dış iskelet büyümeyi engellediğinden deri değiştirme zorunluğu ortaya çıktı. Kabuktaki nispî sugeçirmezlik, halkalı hayvanların sudan çıkmasına imkân verdi. Böylece *kitinoforlar* karada yaşayan favnanın en önemli kısmını meydana getirdi.) [L]

KİTİON. Esk. coğ. Kıbrıs adasında fenike şehir ve kolonisi, adanın güneydoğu kıyısında. Kimon burayı kuşatırken öldü. Stoa'cılığın önderi Zenon'un ve hekim Apollonios ile Apollodoros'un vatanı. Bugün *Larnaka.* (L)

KİTLE i. (ar. *kitle*). İri parça, yığın, öbek. Bk. KÜTLE. (M)

KİTLEMEK geçl. f. (*kilitlemek*'ten). Kilitlemek. (Kilitlemek'in halk dilinde kullanılan kısaltılmış şekli.) [M]

KİTLİ sıf. (*kilitli*'den). Kilitlenmiş olan. (Kilitli'nin halk dilinde kullanılan kısaltılmış şekli.) [M]

KİTMAN i. (ar. *ketm*'den *kitmān*). *Esk.* Bildiği gerçeği söylememe, saklama: *O kesenin istihza-yı şa'şaası hep taliin dest-i kitmânında inhişaf ediyordu* (H. Z. Uşaklıgil). [*Zt.* İZHAR.] ‖ *Kitmân-ı esrar,* sırları saklama. (M)

KİTRE i. Geven'den çıkarılan zamk.

— ANSİKL. *Kitre* beyazdır; soğuk suda şişer ve pelte kıvamını alır. Eczacılıkta pestil ve yumuşatıcı ilâçların hazırlanmasında, pastacılıkta kremaların imalinde kullanılır; sulu boyaların bileşimine girer, kumaşlara apre yapmağa yarar. (LM)

KİTRELİ veya **LEMYE,** İç Anadolu bölgesinde (Niğde ili, Merkez ilçesi, Çiftlik bucağı) kasaba; 3 340 nüf. (1965). Belediye. Melendiz dağı kuzey eteğinde. (M)

KİTTEL (Gerhard), alman protestan din adamı (Breslau 1888 - Tübingen 1948). Rudolf Kittel'in oğlu. Metin tenkitçisi ve yorumcusu. Tübingen üniversitesinde profesörlük yaptı. Irkçılık aleyhindeki düşüncelerinden ötürü 1945'te nazi yetkililerince üniversiteden uzaklaştırıldı. En önemli eseri birçok bilim adamıyle işbirliği yaparak yazdığı *Yeni Ahit İçin İlâhiyat Lûgati*'dir. Hazırlanmasına 1933'te başlanan ama henüz bitmemiş olan bu lûgat, Yeni Ahit'in yorumlanması yönünden temel bir eserdir. Diğer eserleri: ***Jesus und die Rabbinen*** (İsa ve Hahamlar) [1914]; ***Die Probleme des Palästinischen Spatjudentums und das Urchristentum*** (Filistin Yahudacılığının Problemleri ve Hıristiyanlığın İlk Dönemi) [1926]; ***Die Religionsgeschichte und das Urchristentum*** (Dinler Tarihi ve Hıristiyanlığın İlk Dönemi) [1932]. (M)

KİTTEL (Johann Christian), alman bestecisi (Erfurt 1732 ay.y. 1809). J.-S. Bach'ın son öğrencilerindendir. Önce Langensalza, sonra Prodigerkirche'de (Erfurt) orgculuk yaptı. Org için prelüdler, çeşitli koraller, piyano için altı sonat, bir fantezi, ayrıca 4 sesli koraller (*Neues Choralbuch*) besteledi ve ***Der Angehende Praktische Organist*** (Yeni Orgcu) adlı üç kitaplık bir metot yayımladı. (L)

KİTTİCİNELA i. Zool. Hindistan ile Cava arasında yaşayan ötücü kuş; oldukça uzun kuyruklu, kızıl beyaz ve siyah renklidir. (Evkızılkuyruğuna benzeyen *K. Malabarica* sesinin güzelliği dolayısıyle kafes kuşu olarak çok aranır. Karatavukgiller familyasından.) [L]

KİTTİKACHORN (Thanom), taylandlı subay ve siyaset adamı (Tak ili 1911). 1951'de general, 1957'de Millî Savunma bakanlığı yardımcısı, Sarit Thanarat'ın hükûmet darbesinden hemen sonra savunma bakanı (16-17 eylül), daha sonra da hükûmet başkanı oldu (ocak-ekim 1958). Arkadaşı mareşal Sarit Thanarat onu bu görevinden aldı ve otoritesini güçlendirmek için kurduğu ihtilâl komitesinin ikinci başkanlığına getirdi. Kittikachorn, Sarit'in ölümünden (aralık 1963) sonra yeniden başbakan oldu. Amerikalıların desteğiyle komünistlere karşı mücadeleyi hızlandırdı. (L)

KİTTİM, Tekvin'de Yavan'ın üçüncü oğluna verilen ad. Kittim, Kıbrıs'ta (İşaya), Makedonya'da (I Makkabi'ler) ve Roma'da (Danyal) değişik adlarla tanındı. (L)

KİTTİM, İncil'de dört değişik halk topluluğuna verilen ad: Kıbrıs adasında Kition şehri halkı; bütün Kıbrıslılar (Sayılar, XXIV, 24); Makedonyalılar (I Mak.); Romalılar (Danyal, XI, 30, İtabakuk'un Lût gölü elyazmaları arasında bulunan açımlaması). [L]

KİTTY HAWK, A.B.D.'de (Kuzey Karolina) köy. Atlas okyanusu kıyı şeritinde. 1903'te Wright kardeşler ilk uçuşlarını burадan yaptılar. Bu olayın hatırasına dikilmiş anıt. (L)

KİTUİ, Kenya'da (Merkez ili) şehir, Nairobi'nin doğusunda. (L)

KİTUL i. (fr. *kitool, kituul* veya *kitul*'dan). Assam, Bengal, Malabar cengellerinde ve buralara yakın bölgelerde rastlanan *Caryota urens* adındaki palmiye türünün yapraklarından elde edilen tekstil maddesi. (*C. Urens*'in ağacı ince marangozluk ve gömme süs işlerinde kullanılır.) [L]

KİTVE, ing. **Kitwe,** Zambiya'nın (Kuzey Rodezya) kuzeybatısında kasaba, Kongo sınırı yakınında; 3 000 nüf. Nkana madenlerine bağlı ticaret merkezi. (L)

KİTZBÜHEL, Avusturya'da (Tirol) şehir, İnnsbruck ile Salzburg arasında; 7 200 nüf. İklimi sağlığa elverişli kış sporları merkezi (yüksl. 762 m). Yakınında bakır ocakları. (L)

KİTZBÜHEL ALPLERİ, yüzey şekilleri girintili çıkıntılı dağlık kütle; derin vâdileri ve sivri dorukları (2 200 m), güneyde billûrsu Tauern kütleleri, kuzeyde ise kalkerli Salzburg Ön Alpleri'nin arasında kalan şistli alp şeridinde oyulmuştur. Ormanlık ve kırlık (dağ otlakları, biçmek için yetiştirilen çayırlar) bir bölge olan Kitzbühel Alpleri'nde sürüler yaylalara çıkarılır. (L)

KİTZİNGEN, Almanya'da (Batı Almanya, Bavyera) şehir, Main kıyısında; 18 100 nüf. Rönesans ve barok üslûbunda anıtlar. Kurşun ve çinko dökümevleri. Makine yapımı Besin ve ilâç sanayii. At kılı işlenmesi. (L)

KİUKİANG, Çin'de (Kiangsi) şehir. Orta Yang-dzı kıyısında, Vu-han'ın aşağı kesiminde; 64 600 nüf. Yang-dzı'nın güneyindeki zengin tarım bölgelerinin demiryolları burada birleşir ve limanın ticarî faaliyetini (pirinç, çay, tütün, pamuk) artırır. (L)

KİU-KİANG veya **ŞAO-GUAN,** ing. **Kü-gong,** Çin'de (Guang-dung) şehir, Kanton demiryolu hattı üzerinde; 81 700 nüf. Kâğıt fabrikaları. Bölgede maden kömürü ve çeşitli maden filizi işletmeleri. (L)

KİU-YÛEN (Çiu Yûen denir), çinli şair, Çu ülkesinde doğdu (M.Ö. 343-290); iki defa sürgüne gönderildi; sonunda umutsuzluğa kapılıp kendini bir ırmağa atarak intihar etti. Çinliler en önemli bayramlarından birinde (5. ay ayının 5. gününe rastlayan ilkbahar bayramı) onu anarlar. *Çu Tsı Çu Ülkesinin Ağıtları* adı altında toplanmış olan eserleri arasında *Li Sao* (Ayrılık Acısı) ve *Kiu Cang* (Dokuz Şiir) birer şaheserdir. (L)

KİVA i. (hopi dilinden). Etnol. Amerikan Kızılderililerinde, yeraltında açılmış, tapınak, atelye ve erkekler için yatakhane vazifesi gören geniş oda.

— ANSİKL. En önemli *kiva*'lar Kolomb öncesi devirlerde Amerika'nın güneybatısında yapılmışsa da, birçok Kiva da Pueblo'lar tarafından çok daha sonraları meydana getirilmiştir. Bazı kivaların duvarları çok ayrıntılı resimlerle süslüdür. Bu resimler mitoloji sahnelerini canlandırır. Dikdörtgen şekli, Hopi'lere ve Zunis'lere özgüdür. Daire şekline ise Rio Grande bölgesindeki Pueblo'larda rastlanır. (L)

KİVİ i. (Avustralya'daki bir yerli dilinden alınma k.). Zool. Tavuk büyüklüğünde kaba ve esmer tüylü, kuvvetli kısa bacaklı, uzun gagalı kuş; burun delikleri gagasının ucundadır; kanatları tüylerinin altında, iki güdük parça halindedir. (*Kivi* yeni zelanda ormanlarında yaşayan gececi bir kuştur. Yuvasını yeraltına yapar; yavrularının büyütülmesiyle yalnız erkeği ilgilenir. İlmî adı *apteryx.* Kavatsızlar takımnının kivigiller familyasından.)

— Spor. Yeni Zelanda'da ünlü rugbi oyuncularına verilen ad. (L)

KİVİ (Aleksis STENVALL, **Aleksis** - denir), finlandiyalı yazar (Palojoki, Ulusimaa ili 1834 - Tuusula 1872). Bir köy terzisinin oğluydu. Mutsuz bir çocukluk devresi geçirdi. Helsinki üniversitesinde öğrenim yaptıktan sonra Kalevala'dan ilham alarak bir manzum piyes (*Kullervo,* 1864) yazdı. Daha sonra bir komedi ***Nummisuutarit*** (Nummi Kunduracıları) [1864]) ve Nasıra efsanesini konu alan bir trajedi (*Lea*) yazdı. Şaheseri sayılan eseri, köylü âdetlerini güçlü bir şekilde dile getiren ve fin ruhunu derinliğine inceleyen *Seitsemän Veljesta* (Yedi Kardeş) [1870] adlı romandır. Kivi'yi fin edebiyatının en büyük klasik yazarı haline getiren bu roman, önce başarısızlığa uğradı. Bu yüzden büyük sarsıntı geçiren Kivi aklını kaybetti. (L)

KİVİGİLLER çoğl. i. Zool. Karinasızlar altısınıfından kanatsız kuşlar familyası. (Biricik cinsi kivi'dir [*apteryx.*]) [L]

KİVİYATİT i. (fr. *chiviatite*'ten). Miner. İçinde kurşun ve bakır da bulunan tabiî bizmut sülfür. (L)

KİVU gölü, Afrika'da göl, Kongo ile Ruanda arasında, Tanganyika gölü ile Albert gölü arasında uzanan büyük tektonik hendekte; yüksl. 1 500 m; 2 650 km². Bölgede metan yatakları. (L)

KİVU ili, Kongo'nun doğu kesiminde (Kinşasa) eski il, *Kivu gölü*'nün doğusunda; toprakları bugün *Kuzey Kivu* (merkezi *Goma*) ile *Güney Kivu* (merkezi *Bukavu*) illeri arasında bölüşülmüştür. Göçebe bantu çobanlarının yaşadığı ilin doğu kesimine 1930'tan itibaren yerleşen avrupalılar burada büyük tarım işletmeleri (kahve, çay, koku elde edilen bitkiler v.b.) kurdular. Sık ormanlarla kaplı olan batı kısmından afrikalılar ormanı yakarak açtıkları tarlalarda tarım (manyoka, pirinç, patates) yaparlar. Altın, kalay ve volfram işletmeleri. (L)

KİYAH i. Bk. GİYAH.

KİYAN i. (fars. *kiyān*). *Esk.* Yıldız. ‖ Merkez. (M)

KİYANİ i. Bk. EVRENDOĞUM.

KİYANİYAN, İran'ın Pişdadiyenler'den (*Paradhata*) sonra gelen ikinci efsanevî sülâleye mensup hükümdarların aldıkları ad. (L)

KİYANİYAT i. (fars. *kiyān*'dan osmanlıca *kiyaniyyat*). *Esk.* Evrenin yaratılışı, doğuşu üstüne yazılanlar veya ileri sürülen görüşler. *Eşanl.* KOZMOGONİ. (M)

KİYANOFERİT i. Bk. SİYANOFERRİT.

KİYANOKALSİT i. Bk. SİYANOKALSİT.

KİYANOKROİT i. Bk. SİYANOKROİT.

KİYANOS i. Bk. SİYANOZ.

KİYANOTRİKİT i. Bk. SİYANOTRİKİT.

KİYÂSET i. (ar. *kiyāset*). *Esk.* Akıllılık, anlayışlılık, uyanıklık: *Bu mülkü azm ü kiyâsetle siz kılın ıslâh / Bu halkı akl ü ferasetle siz edin iflâh* (Abdülhak Hâmid).

◆ **Kiyâsetli** sıf. *Esk.* Akıllı, anlayışlı.

◆ **Kiyâsetsiz** sıf. *Esk.* Akılsız, anlayışsız, budala. (M)

KİYASTOLİT i. (yun. *khiastos,* çapraz, ve *lithos,* taş > fr. *chiastolite*'ten). Miner. Formülü Al_2SiO_5 olan alüminyum silikat.

— ANSİKL. *Kiyastolit,* bir andaluzit çeşididir. Billûrlarına bazı ikiz şistlerde rastlanır. Şistin boyarmaddeleri veya doğrudan doğruya şist, prizmalar halinde billûr gövdesine

yerleşmiştir; bu, billûra özel bir görünüş kazandırır. (L)

KİYAZMA i. (yun. *khiasma*, çapraz'dan). Anat. Görme yollarının X şeklindeki çaprazlanması. Bk. ANSİKL.

— Hücrebil. Meyoz bölünme sırasında eşleşerek ikiye ayrılan kromozomların ayrılma noktası.

— ANSİKL. Anat. Yandan gören hayvanlarda (kuşlar, balıklar) çaprazlanma tamdır; çift gözle gören hayvanlarda (insan, kedi v.b.) görme yollarının sadece iç kısmı çaprazlaşır; dış kısım aynı tarafta kalır; böylelikle her görme yolu *kiyazma* hizasında ikiye ayrılır; beyinden ve her gözden gelen görme sinirlerinin yarısı karşı taraftan gelenin yarısıyle birleşerek beyine ve diğer göze gider. Öyle ki sağ gözün ağ tabakasında sol gözün görme siniri de yer alır. Bu çaprazlanma iki gözle birden görmenin aynı anda olabilmesini sağlar. (L)

KİYETİZM i. (fr. *quietisme*). Bk. SEKİNCİLİK.

KİYOGEN i. Ed. Japonya'da, perde aralarında oynanan bir perdelik, hafif ve gülünç oyuna verilen ad. (Bunlara genellikle no oyunlarıyle aynı sahnede ve daha ciddî piyeslerin perde aralarında oynanırdı. Bu oyunlardan, yazarları bilinmeyen iki yüz seksen kadarı günümüze kaldı.) [L]

KİYOLİT i. (fr. *chiolite*'ten). Miner. Formülü

$$3Na\ Al\ F_4,\ 2NaF$$

olan tabiî sodyum ve alüminyum flüorür; kuvadratik prizmalar halinde bulunur. (L)

Kiyomizu, Kyoto'nun doğusunda bulunan bir tapınağın adı. 780'de yapıldı, Hoso ve Şingon tarikatları tarafından kullanıldı. (L)

KİYSANİYE i. (ar. *kiysâniyye*). Tasav. Hazreti Ali taraftarlarının Kiysâni başkanlığında kurdukları tarikatlardan birinin adı. ‖ Şianın dört kolundan biri. (M)

KİZEL, S.S.C.B.'de şehir, Perm'in kuzeydoğusunda; 60 000 nüf. Orta Ural'ın kuzey kesimindeki bir maden kömürü havzasının başlıca merkezi. Solikamsk kombinasını (potas) besler. Bölgede bir petrol yatağı da vardır. (L)

KİZİB veya **KİZB** i. (ar. *kizb*). *Esk.* Yalan söyleme, aldatma. ‖ Yalan: *Milletimizin zalim olması meselesine gelince, bu da sırf iftiradan, mahzı kizbden ibarettir* (Atatürk). *Zt.* SIDK.

◆ **Kizbî** sıf. *Esk.* Yalan, hatalı, esassız.

◆ **Kizbiyât** çoğl. i. *Esk.* Yalanlar. (M)

KİZİR i. *Halk dili.* Köy muhtarının yardımcısı. (M)

KİZZUWATNA. Esk. coğ. Anadolu'da Hititler devrinde Doğu Kilikya'ya verilen ad. Sonradan *Kappadokia Komanası* adını aldı. (M)

kj, enerji veya iş birimi olan KİLO-JOULE'ün sembolü. (L)

Kjeldahl metodu, organik maddelerdeki azotun dozunu tayin etme metodu; 1883'te danimarkalı kimyacı J. G. *Kjeldahl* (1849-1900) tarafından bulunmuştur. Bu metot, organik maddeleri bir katalizör eşliğinde sıcak sülfürik asitle parçalamaya dayanır. Azot, amonyum sülfat haline geçer; seyreltildikten sonra, bir miktar sodyum hidroksit çözeltisi katılır ve amonyağın giderilmesi için ısıtılır. Güç ayrışan maddelere de uygulayabilmek için, Joldbauer fenolsülfonik asit, Chenel de fosfor iyodür kullanarak bu metodu geliştirdiler. (L)

KJELLEN (Johan Rudolf), isveçli sosyolog ve jeopolotik uzmanı (Torsö 1864 - Uppsala 1922). Göteborg üniversitesinde siyasal bilgiler ve istatistik profesörüydü (1910). Sonra Uppsala üniversitesine geçti (1916), Muhafazakâr partiden milletvekili seçildi (1905 -1917). «Jeopolitik» terimi onundur. Birinci Dünya savaşı sırasında almanca birçok eser yayımladı. Bu eserinde devletleri canlı varlıklara benzeterek orta avrupa devletlerinin tabiî yasalar uyarınca (germen ırkının üstünlüğü, dinamizm, coğrafî konum v.b.), savaşı kazanacağını savundu. Almanya'da geniş yankılar uyandıran çalışmaları, nazi jeopolitikçilerini, özellikle Haushofer'i etkiledi. (L)

KJELLER, Norveç'te kasaba, Oslo'nun doğu-kuzeydoğusunda. Hollanda'nın işbirliğiyle yapılan nükleer reaktör. (L)

KJERULF (Halfdan), norveçli besteci (Componist 1815 - Christiania 1868). İlâhiyat öğrenimi gördüğü sıralarda müziğe olan tutkusu ağır basınca, ilâhiyat öğrenimine son vererek müzik öğrenmek için Leipzig'e gitti. Büyük bir ustalık ve görülmemiş bir kolaylıkla halk şarkıları besteledi. Şarkılarını, Jenny Lind, Christine Nilsson ve Henriette Sontag gibi, gününün en büyük tiyatro şarkıcıları söylüyordu. Bu dünyaca tanınmış sanatçılar, Kjerulf'un bestelerini tanıttılar ve sevdirdiler. Kjerulf, eşsiz piyano parçaları da besteledi. Bütün eserleri, melodi yeteneklerini ve düşüncelerini yansıtma gücünü ortaya koyar. Büyük ünü ve gerçek müzik yetenekleri, ona, ülkesinin millî müziğini geniş ölçüde etkilemesi ve kendi adına bir okul açması imkânını verdi. Bu okulun en parlak öğrencisi Edward Grieg'di. (M)

KJOSEİVANOV (Georges), bulgar diplomatı ve siyaset adamı (Peştera 1884). Dışişleri bakanı (1935), sonra Meclis başkanı (1940'a kadar) oldu. Balkanlarda siyasî havanın yumuşamasına çalıştı ve ocak 1937'de Yugoslavya ile bir dostluk anlaşması imzaladı. 1940-1946 Arasında İsviçre'de elçi olarak bulundu. (L)

KJÖKKENMÖDDİNG i. (danimarka dilinde *kjökken* mutfak ve *mödding*, çerçöp yığını). Prehist. *Kjökkenmödding*'ler denilen tarihöncesi halkın ev eşyası ve mutfak kalıntıları yığını. (Özellikle deniz kabuklarından meydana gelen kjökkenmöddinglere, daha çok Cattegat ve Baltık, İskoçya, Fransa kıyılarında [Teviec adacığı], Portekiz sahillerinde, Güney Amerika'da v.b. rastlandı.) [L]

KJÖLEN, isveççe **Kölen,** İskandinav kütlesinde sıradağlar, Norveç kıyısı boyunca Trondheim fiyordu ile Altenfjord arasında uzanır. Bir fiyordlar ve uzunlamasına vâdiler karmaşası, sarp yamaçlı kıyı kütleleri, yamaçları Botten körfezine doğru yumuşak bir eğimle alçalan kıyı kütlelerinden ayırır. En yüksek noktaları Areskutan (1 420 m), Sulitelma (1 877 m), Sarekjakko (2 090 m), Kebnekaise (2 123 m) ve Haltiotunturi'dir (1324 m). [L]

KLAATSCH (Hermann), alman antropoloji uzmanı (Berlin 1763 - Eisenach, Thüringen 1916). Heidelberg ve Breslau üniversitelerinde anatomi profesörlüğü yaptı. Breslau'da bir antropoloji ve etnografya müzesi kurdu (1914). Avustralya ve Cava'da antropoloji araştırmaları yaptı. Cilâlı Taş devrinde Avrupa'da yaşayan insanlar üstüne yaptığı araştırmalar önemlidir. Başlıca eserleri: *Entstehung und Entwicklung des Menschengeschlechts* (İnsan Türünün Ortaya Çıkışı ve Gelişmesi) [1920]; *Ergebnisse meiner Australischen Reise* (Avustralya Seyahatimin Sonuçları) [1907]. (L)

KLABUND (Alfred HENSCHKE, — denir), alman yazarı (Crossen an-der-Oder [bugün Krosno] 1890-Davos 1928). Şiirler (Villon'dan ilham aldığı *Der Himmlische Vagant* [Tanrısal Vagant], 1915), romanlar (*Moreau*, [1915]) ve *Der Kreidekreis* (Tebeşir Dairesi) [1925] ve çinceden çevirdiği derlemeler yayımladı. (L)

Kladderadatsch (DER), haftalık mizah dergisi. 1948'de, D. Kalisch ve A. Hofmann tarafından Berlin'de çıkarılmağa başlandı. Prusya ve bütün Kuzey Almanya'da çok önemli bir yeri vardır; 1944'te kapandı. (L)

KLADNİT i. (özel adı *Chladni* > fr. *chladnite*'ten). Miner. G. Rose'un, akontritik göktaşlarına verdiği ad; en önemlisi enstatit'tir. (L)

KLADNO, Çekoslavakya'da (Orta Bohemya bölgesi) şehir, Prag'ın batısında, yılda yaklaşık olarak 5 milyon ton kömür üreten bir maden kömürü havzası yakınında; 50 000 nüf. Makine ve metalürji sanayii. (L)

KLADOSPORİYOZ i. (fr. *cladosporiose*'dan). Bitkilerde görülen sporlu hastalıkların genel adı.

— ANSİKL. *Kladosporiyoz*'lara cladosporium cinsinden mantarlar sebep olur. Bezelye, domates ve kavun ile çekirdekli meyve ağaçlarında sık görülen bu hastalıklar, bitkilerin topraküstü organlarında, zeytin renginde bir küf ve lekeler biçiminde ortaya çıkar. Mücadele için kükürtlü ilâçlar ve bazı organik maddeler kullanılır. (L)

kivi

KLADZKO. Bk. KLODZKO.

KLAFT i. (eski mısır dilinde «sarmak, kapılamak» anlamındaki *Kerefet*'den geldiği sanılır). Ölü hükümdar tasvirlerinde firavunun perukasını örten çizgili kumaş. (Sfenks'ler de, mısırlıların «nemset» dediği bu örtüyü taşır.) [L]

KLAGENFURT, Avusturya'da şehir, Kärnten'in merkezi, Drava'nın akaçladığı bir havzanın ortasında; 69 800 nüf. XVI. yy. sonundan kalma katedral. Dokuma sanayii. Kış sporları merkezi (yüksl. 446 m).

— Tar. Roma'lıların *Virunum* şehri yakınında kurulan piskoposluk merkezi Klagenfurt, 1518'de Kärnten'in idare merkezi oldu ve özellikle XVII. yy.da Garniole'ye giden karayolu yapıldıktan sonra ticareti gelişti; 1797 ve 1809'da Fransızlar tarafından alındı 1920'de yapılan plebisit sonunda çoğunluğu islav olan halkı, Avusturya'ya katılmayı tercih etti (L)

KLAGENFURT havzası, Avusturya'da bölge, kuzeyde Alpler, güneyde Karawanken dağları arasında; buzultaşlarla örtülü Üçüncü zaman tortullarıyle ve taraçalar halinde parçalanmış ırmak-buzul çökeltileriyle dolu bir hendek. Yükseltisi 440 m'yi bulan havza, henüz yeterince akaçlanmaz ve batı kesiminde bir göl (Wörthersee) vardır. Bölgenin başlıca faaliyetleri hayvancılık ve sanayidir (tahta) işçiliği, metalürji, dokuma). [L]

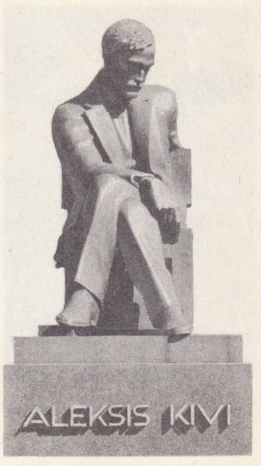

Aleksis KIVI
Helsinki'deki heykeli

KLAGES (Ludwig), alman psikoloğu ve filozofu (Hannover 1872 - Kilchberg, Zürich yakınları 1956). 1919'dan itibaren Kilchberg'de öğretmenlik yaptı. Vitalist felsefesi James ve Bergson'un felsefesine yakındır. Glages, ayrıca karakteroloji ve grafoloji üstüne de çalışmalarda bulundu. Eserleri: *Prinzipien der Charakterologie* (Karakter Biliminin İlkeleri) [1910]; *Handschrift und Charakter* (Elyazısı ve Karakter) [1917]; *Vom Wesen des Bewusstseins* (Bilimin Özü) [1921]; *Vom Kosmogonischen Eros* (Tekvin'de Aşk) [1922]; *Zur Ausdruckslehre Und Charakterkunde* (İfade Öğretisi ve Karakter Bilimi Üstüne) [1926]; *Vom Sinn des Lebens* (Hayatın Anlamı Üstüne) [1940]; *Was die Graphologie nicht Kann* (Grafolojinin Çözemedikleri) [1949] v.b. (L)

KLAİNEDOXA i. Bot. Afrika'nın tropik bölgelerinde yetişen ağaç (*Simarubaceae* familyasından). [*Klainedoxa Gabonensis*, Gabon ve Kamerun'da yetişen ve boyu 1,5 m'yi aşmayan sert odunlu bir ağaçtır. Odunu marangozluğa ve kaplamacılığa elverişlidir; bu ağacın özü ve yalancı odunu birbirinden farklıdır; özü siyah, yalancı odunu ise sarımsı bayazdır. Demiryolu traversi ve kazık yapımında da kullanılır.] (L)

KLAİPEDA, esk. alm. **Memel,** S.S.C.B.'de (Litvanya) liman şehri, Baltık denizi kıyısında; 89 000 nüf. Dokuma (keten) sanayii. Kereste sanayii.

— Tar. 1252'de töton şövalyeleri tarafından kurulan şehir, Dübeckin vasalı, sonra da hür şehir olarak Hansa birliğine katıldı. XIII. - XVII. yy. arası Prusyalılar, Litvanya'lılar, Polonya'lılar ve İsveç'liler arasında sürekli çekişmelere yolaçtı. 1919'da Almanya'dan ayrılan *Memel arazisi*, Milletler camiasının yönetimi altına girdi. Sonra araziyi alan Litvanyalılar (15 ocak 1923) buraya Klaipeda adını verdiler, Paris antlaşmasında bu oldu-bitti onaylandı (8 mayıs 1924); fakat şehre muhtariyet, limana da mil

Foto. X, Yeni Zelanda Turizm bürosu (LAROUSSE)

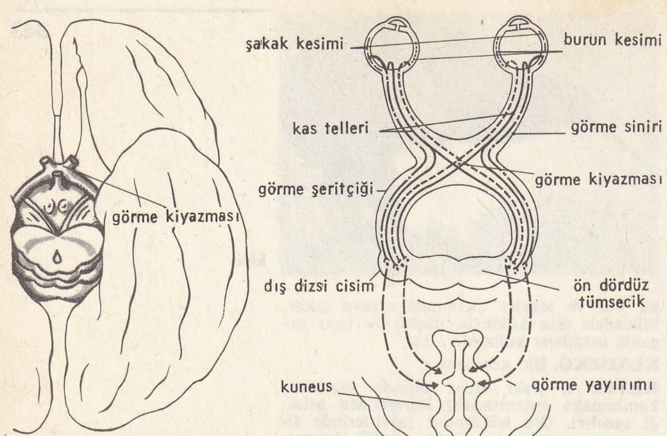

görme kiyazmasının beynin alt yüzündeki yeri

kiyazma

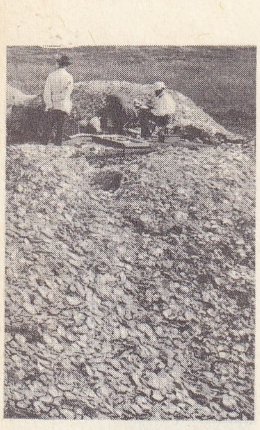

kjökkenmödding

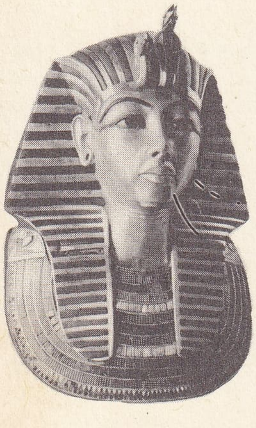

klaft
Tutankamon'un mezarı

letlerarası rejim tanındı. Hitler oir ültimatomdan sonra (21 mart 1939) bir zırhlı ile limana girdi (23 mart). Yeniden Litvanya'ya ilhak edilen (1940) ve Almanların eline geçen (haziran 1941) Klaipeda, 10 ekim 1944'te Ruslar tarafından geri alındı; yeniden kaybedildi; sonunda 28 ocak 1945'te kesinlikle kurtarıldı. (L)

KLAKE i. (fr. *claquer*). Altın, sert bir yere basma veya çok fazla kuvvet sarfetme sonucunda ön ayak veterlerinin kopması. (Klake [Veter kopyası] hafif veya ağır olabilir. Hafif hallerde bandajla ve bazı haricî ilâçlarla tedavisi mümkündür. Ağır hallerde atın bacağını dağlayarak tedavisine çalışılır. Genellikle *klake* olmuş atlar devamlı topallık belirtisi gösterir ve yarışma kabiliyetini kaybeder.) [L]

KLAKET i. (fr. *claquette*). Tekst. Özellikle el dokuma tezgâhlarında tefe arkasına yerleştirilen ve bir geçit tampon vazifesi gören, ağaçtan yapılmış ince lama.

— Sine. Çekim tahtası üzerine yerleştirilmiş ve uçlarından menteşe ile tutturulmuş iki tahta parçasından meydana gelen âlet. (Her çekimin başında, sesle görüntünün aynı anda kaydedilmesini sağlayarak eşlemeyi kolaylaştırır.) [L]

KLAKSON i. (ing. tes. edil. ad. *klaxon*'dan). Taşıt araçlarında sesli işaret vermek için kullanılan cihaz: *Klakson çalmak yasaktır.* (M)

KLAKTONİYEN sıf. ve i. (fr. *clactonien*). Eski ve aşağı paleolitik çağ sanayii için kullanılır. Başlıcaları vurma düzlemleri geniş ve düz, en basit yapılışta çakmaktaşı yongalarından meydana gelir. (L)

KLAMATH, A.B.D.'de bölge, Oregon ile Kaliforniya sınırında; iki kesimden meydana gelmiştir: batıda Rogue vâdisiyle yarılan *Klamath tepeleri* Cascade sıradağlarına bağlıdır; aşağıda 1 800 m yükseltide bir tektonik çukurdaki *Aşağı* ve *Yukarı Klamath* gölleri, suların yükseldiği mevsimde birleşerek tek bir göl meydana getirir. (L)

KLAMATH, A.B.D.'de (Oregon ve Kaliforniya) ırmak, 440 km. Harney havzasından doğar, Cascade sıradağlarını aşar ve inişli çıkışlı bir yol takip ettikten sonra Büyük Okyanus'a dökülür. (L)

KLAMAT'LAR, Oregon'un kuzeyinde yaşayan yerliler; bugün soyları tükenmiştir. (L)

KLAMİ (Uuno), finlandiyalı besteci (Virolahti, Kotka yakınları 1900-ay.y. 1961). Öğrencisi olduğu Ravel'in ve Stravinski'nin etkisinde kaldı. Piyano için iki konçerto (1924, 1944), beş uvertür, konser valsi, viyolonsel ve orkestra için bir *Fantezi*, *Kalevala Süiti* (1932), bir *Psalmus* besteledi. *Kasırga* balesi için Kalevela motiflerinden yararlandı. (L)

KLAMİDOSPOR i. (fr. *chlamydospore*). Bot. Bir kiste benzeyen, kalın çeperli mantarların miselyumlarında oluşan spor tipi. (L)

KLAMP i. (fr. *clamp*). Cerr. Ameliyat sırasında büyük damarları ve sindirim borusunun bazı kısımlarını tıkamak için kullanılan uzun ağızlı, baskılı kıskaç. ‖ *Klam yapmak*, bir damarı, bağırsağın bir kısmını klampla sıkıştırarak tıkamak.

— Vet. Ağızları birbirine yaklaştırılmak suretiyle dokuları ezmekte kullanılan tahtadan veya madenden kıskaç. (L)

KLAMPENBORG, Danimarka'da kasaba, Kopenhag'ın kuzeyinde, Öresund kıyısında. Sayfiye yeri. (L)

KLAN i. (irlanda dilinde *clann*, soy'dan fr. *clan*). Bir kabile teşkilâtının bölümlerinden birini meydana getiren aile birimleri grubu. (Bk. ANSİKL.) ‖ Birkaç aileden meydana gelen iskoç veya irlanda toplumsal grubu.

— ANSİKL. *Klan*, aralarında kan bağı bulunan fertler topluluğunu belirten bir sosyolojik birimdir. Bu kan ortaklığı, bir aile adıyle, bir işaret veya arma ile, kimi zaman bir dövmeyle ve çoğunlukla, klanın çeşitli üyelerinin ortak atasını bir hayvan veya bitki şeklinde temsil eden bir totemle ifade edilir. Klan çoğunlukla toteme dayanır, ama bunun geçerli olmadığı durumlar da vardır. Klan üyeleri arasındaki kan ortaklığı, akrabalık şekli (babadan yürüyen veya anadan yürüyen) ne olursa olsun, hemen her zaman, dışarıdan evlenmeyi gerekli kılar. Klanın büyüklüğü de değişiklik gösterir; çok sayıda insanı biraraya getirebileceği (Eski İskoçya) gibi, birkaç kişiden de (Avustralya) meydana gelebilir. Klan bir yere bağlılık (arazi ortaklığı) veya ad'a bağlılık (ad ortaklığı) gibi özellikler taşıyabilir. Alt bölümlere ayrılarak, bir klanlar kademeleşmesinin doğmasına yolaçabilir. Bu durumda, eğer klan totem temeline dayanıyorsa, sözü geçen kademeleşmeye bir totemler kademeleşmesi tekabül eder. Bu kademeleşme ise, bütün bir kozmogonia'yı dile getirebilir. Klanın bir araya gelmesi ise mecazî olarak evreni temsil eder (Meksika). Klan teşkilâtlanmasının bazı kalıntıları, İrlanda ve özellikle Kuzey İskoçya'da uzun süre devam etti. Başkanlığın babadan oğula geçmesi veya seçimle birisine verilmesi (başkan, özellikle adlî alanda, grup üstündeki otoritesini uygular), klanın bir armasının bulunması ve belirli renklerin (kilt deseni) taşınması, bu kalıntıların örnekleridir. Klanın öteki niteliklerinin kanunla lağvedilmiş olmasına (İskoçya'da 1747'de) karşılık, bu sonuncu kalıntı, Mac veya O' («oğlu») ile başlayan aile adlarında da görüldüğü gibi, klanların hatırasını sürdürmektedir. (LM)

KLANEOS. Esk. coğ. Anadolu'da (Galatia bölgesi) metropolit şehri. Harabeleri Afyonkarahisar'ın yaklaşık olarak 50 km kuzeydoğusundaki Bayart'tadır. (M)

KLANGOR i. (lat. *clangor*, keskin çığlık'tan). İkinci kalp sesinde değişiklik şeklinde beliren ve inleme sırasında madenî bir çatlama şeklinde işitilen ses. (L)

KLANUDDA. Esk. coğ. Anadolu'da (Lydia bölgesi) şehir; Philadelphia şehrinin 55 km kuzeydoğusunda, bugünkü Hacet kalesi yakınında. Kesme taşlardan yapılmış sur duvarları ve şehir harabeleri bulundu. (M)

KLAPA i. (alm. *Klappe*'den). Terz. Alt yakanın göğse doğru inen devrik kısmı. ‖ *Klapa işçisi*, ceket yakalarını vatkaya ve telaya ince ince tuturarak, yakanın dökümlü ve dik durmasını sağlayan çırağı. (ML)

KLAPE i. (fr. *clapet*). Mekan. Bir pompada, bir körükte, bir motorda ve bazı müzik âletlerinde, bir akışkanın geçmesini sağlamak veya engellemek üzere açılıp kapanan supap. ‖ *Geri tepme klapesi*, bir boru tesisatında, borulardan geçen sıvının geri dönmesini önleyen klape.

— ANSİKL. Mekan. *Klape*'ler çok çeşitli tiptedir. Düz olanlar menteşelerle tutturulur veya yataklarına paralel olarak gidip gelir; bu klapeler madenden olabileceği gibi, kösele veya kauçuktan bir rondelayle da kaplanabilir. Paralel olarak hareket eden konik klapeler, yine koni biçiminde bir yatak üzerine oturur; bu klapeler genellikle, yatağın üzerine tam oturmalarını sağlayan, silindir biçiminde bir çubuk tarafından idare edilir. Klapeler ayrıca küre biçiminde olabileceği gibi, aynı şekilde bir küre parçası olan yatak üzerine oturan bir bilyadan meydana gelebilir. Bu bilya serbesttir, fakat gidip geleceği uzaklık, akışkanın etkisiyle yatağına dönebilmesini sağlamak için bir kafesle sınırlandırılmıştır.

Yaptıklar işe göre klapeler, *emme, sıkıştırma, tutma, egzos, emniyet klapesi* v.b. şeklinde adlandırılır. (L)

KLAPKA (György), macar generali (Tamışvar [Timişoara] 1820-Budapeşte 1892). 1848 Macar ihtilâli sırasında general Vetter'in kurmay başkanı, sonra da savaş bakanı oldu; Kapolna ve Nagy Sarlo'da Avusturyalıları yendi ve Vilagos'un düşmesinden sonra, Komarom'u savundu; Haynau tarafından şerefine zarar gelmeden teslim olması sağlandı (1849). Bundan sonra Klapka, Londra, Cenova ve Cenevre'ye göçtü. İtalya'da macar lejyonunun kurulmasına yardım etti (1859) ve 1866 Avusturya-Prusya savaşı sırasında Macaristan'ı ayaklandırmağa çalıştı. 1867'de milletvekili seçildi; 1873'te İstanbul'a gitti; türk ordusunu yeniden teşkilâtlandırdı; 1877'de Budapeşte'ye döndü ve 1887'de siyasî hayattan çekildi. (L)

KLAPROTH (Heinrich Julius), alman şarkiyatçısı (Berlin 1873 - Paris 1835). Martin Heinrich Klaproth'un oğlu. 1804'te Petersburg akademisi tarafından Kafkasya bölgesi haklarını incelemekle görevlendirildi ve birçok eser yayımladı. 1813'te Paris'e yerleşti. (L)

KLAPROTH (Martin Heinrich), alman kimyacısı ve mineraloji bilgini (Wernigerode 1743-Berlin 1817). İlkin eczacılık yaptı, sonra Topçuluk okulunda kimya öğretmeni ve 1809'da Berlin üniversitesinde profesör oldu. Mineral analizleri yaparak zirkonyum ve uranyum (1789), titan (1795) ve seryum (1803) gibi bazı yeni elementler keşfetti. Stronsiyum'un cinsini kesinlikle belirledi ve tellür'ü inceledi. Lavoisier'nin teorilerini Almanya'da tanıttı. (L)

KLAPROTHİN i. (özel ad. M.H. *Klaproth*'tan). Miner. *Eşanl.* LAZÜLİT.

KLAPROTHİT i. (özel ad M.H. *Klaproth*'un adından). Miner. Tabiî bakır ve bizmut sülfür. (L)

KLAR ALV, İsveç'te ırmak, Norveç'ten doğar, orada Famund gölünden geçer ve Vaner gölüne dökülür; 347 km. Hidroelektrik tesisler. (L)

Klara Miliç, İvan Turgenyef'in hikâyesi. 1881-1882 Arasında yazıldı, 1883'te yayımlandı. Eski adı *Ölümden Sonra* olan bu hikâye Turgenyev'in gerçek dışı hikâyeleri arasında yer alır. Ölüyle kurulan ilişki, ölümden sonra da devam eden aşk gibi motifler gerçekçi yorumlarla işlenmiştir. Bencil, şımarık, ama yetenekli ve çok genç bir tiyatro oyuncusu olan Klara, kısa bir karşılaşmadan sonra Puşkin'in Tatyana'sından ilham alarak, fizik öğrencisi Aratov ile buluşur. Fakat bu buluşma başarısızlıkla sonuçlanır ve Klara, Aratov'a olan sevgisi yüzünden, intihar eder. Fakat öldükten sonra, Aratov'un manyetizma ve mistizizme yatkın benliğine hâkim olur. Aratov, Klara ile ilgili birçok haber alır. Ruhuna yeniden sahip olur. Birleşme mutluluğuna eriştikten sonra geçirdiği bir sinir krizi sonunda o da ölür. (M)

KLAREN i. (fr. *clarain*). Taşkömürünün bileşimindeki büyük moleküllü maddelerden biri. (Birbiri ardınca sıralanmış ince *vitren* ve *düren* gruplarından meydana gelir.) [L]

KLARENTHAL, Batı Almanya'da (Saar) yer, Saarbruck'un batısında. Petrol rafinerisi. (L)

KLARKEİT i. (F. W. *Clarke*'ın adından fr. *clarkéite*). Miner. Hidratlı tabiî sodyum, kurşun ve uranyum oksit; koyu kahverengi bir mineraldir; uraninit'in ayrışmasından meydana gelir. (L)

KLARNET i. (fr. *clarinete*'den). Tahta çalgılar ailesinden müzik âleti; silindir biçimindeki borusunun ucuna takılı bulunan basit dil, çalgıcının soluğunu titreşim haline ge-

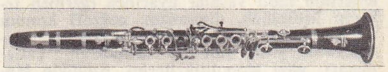

tirir: *Davul, zurna, klarnet sesleri dışarda gecenin artık bizim olduğunu ilân ediyor,*

Foto. Danimarka Büyükelçiliği (*LAROUSSE*)

Louis DAVİD: «Sabin Kadınları Romalılarla Sabinler Arasındaki Savaşı Durdururken» Louvre müzesi, Paris

KLASİK SANAT (XVIII. yy.), DAVİD OKULU

Louis DAVİD
«Mme Récamier»
Louvre müzesi, Paris

İNGRES: «Oidipus Muammayı Sfenks'e Açıklarken» İngres müzesi, Montauban

Foto. Giraudon (LAROUSSE)

KLASİK SANAT (XVIII. yy.

Antoine WATTEAU, «Kithira'ya Yolculuk»
Louvre müzesi, Paris

Jean-Honoré FRAGONARD
«Rinaldo, Armida'nın Bahçesinde»
özel koleksiyon

Jean-Baptiste CHARDİN
«Pipo, Sürahi ve Bardaklar»
Louvre müzesi, Paris

Jean-Baptiste CHARDİN
«Kâhya Kadın»
Louvre müzesi, Paris

François BOUCHER
«Diana'nın Banyosu»
Louvre müzesi, Paris

sahne ikinci bir dünya gibi hazırlanıyordu (A. H. Tanpınar).

— ANSİKL. Anahtarlarının hassas ve yumuşak mekanizması sayesinde *klarnet* en süratli ve en güç ezgileri çıkarmağa elverişlidir. Ses genişliği üç oktav ve bir dörtlüdür. Ses perdelerinin her üçü de kendine özgü niteliklerini muhafaza etmekle birlikte ses tutma, *legato* ve kıvraklık bakımından eşit imkânlar sağlar. Pes perdeye *şalümo,* ikinci perdeye *borazan* adı verilir. Klarnet notası sol anahtarında yazılır. Boyuna göre ses alanı pes'e veya tiz'e doğru kayar. *Si* bemol, *la, fa* (alto klarnet; eskiden *baset kornosu* denirdi) ve *mi* bemol alto klarnetler, üst *do* ile adını taşıdığı nota arasındaki aralık kadar pesten başlar. Küçük *mi* bemol klarnet ise, *do* klarnete göre bir minör üçlü daha tizden başlar. Baş klarnet, alto klarnetin alt oktavından ses çıkaran, kontralto klarnet ve bas klarnetin alt oktavından ses çıkaran kontrbas klarnet, çalgının alt sınırını pes'e doğru kaydırır. XVII. yy. sonunda J. - C. Denner'in bulduğu bu çalgının aslı eski fransız arlümo'sudur; 1750'ye doğru geliştirilmiş, senfoni ve opera orkestralarındaki yerini almıştır. (LM)

KLARNETÇİ i. (*klarnet*'ten *klarnet-çi*). Mus. ve Müz. Klarnet çalan müzikçi. (M)

KLAROS. Esk. coğ. Anadolu'da (İonia bölgesi), Kolophon yakınında şehir (bugün *Gâvurköy*). Antik devirlerde Apollon'a ait kehanet ocağıyle ünlüydü. Bu devirlerde Klaros şehri Kolophon bölgesine girmekteydi; bu sebeple Klaros'ta tanrı Apollon'a «Theos Kolophonios» adı verilmekteydi.

Klaros kazıları 1907'de başladı; 1958'e kadar aralıklarla devam etti. Theodor Macridy tarafından yapılan ilk kazıda şehrin yeri tespit edildi (1901). Fr. Charles Picard'ın kazısı Birinci Dünya savaşının başlaması yüzünden durdu. Üçüncü ve son araştırma Fr. Louis Robert ve yardımcısı Roland Martin tarafından yapıldı. Klaros buluntularından *Hieron* dikdörtgen bir alanı kaplar. Batıdan doğuya doğru uzanan ovanın yükseldiği yerdedir. Temenos duvarları ile çevrili olan bu saha, Apollon ile annesi Leto ve kızkardeşi Artemis'in yaşadığı kutsal bir yerdir. Bu sahada güneyde âyin alaylarının girmesine ve çıkmasına yarayan büyük bir kapı, doğusunda *Apollon tapınağı,* kuzeyde bu tapınağa paralel *Artemis tapınağı* yer almaktadır. Apollon tapınağının önünde mermerden bir sunak vardır. Dor düzenindeki Apollon tapınağı, 1913 kazılarında bulundu. Tapınak beş basamaklıdır. Bugün, alt iki basamak su altındadır. Basamakların cephesi bantlar halinde kitabelerle örtülüdür. Cephesinde dört, yanda on bir sütun bulunmaktadır. Pronaos, naos ve adyton kısmı bir peristyl ile çevrilidir ve üç basamak üzerindedir. Tapınağın tarihi, arkaik devre kadar uzanmaktadır. Helenistik devirde M. Ö. 334'te yeniden inşa edildi. Hadrianus tarafından onarıldı. İon düzenindeki Artemis tapınağından hemen hiç bir iz kalmadı. (M)

KLAS i. (fr. *classe*'dan). Aynı sosyal tabakadan olan kişilerin meydana getirdiği topluluk, sınıf. || Sıf. Usta, as, birinci derecede olan: *Klas oyuncu.*

— Denizc. Belirli standartlara uygunluğu oranında bir gemiye, klaslama kurumlarınca yapılan teknik değerlendirme. (Bu değerlendirme o kurumlara özgü bazı harf ve sayılardan kurulu işaretlerle belirtilir. Meselâ 100 a - 1 Lloyd's Register of Shipping, İngiliz Klas kurumunun en yüksek klasını gösteren işarettir.) [M]

KLASİFİKASYON i. (fr. *classification*). Bk. SINIFLANDIRMA.

KLASİK sıf. (lat. *classicus,* yurttaşların birinci sınıfı'ndan fr. *classique*). Eski Yunan-Latin devrine veya XVII. yy. büyük fransız yazarlarına, eserlerine ait: *Bütün ortaçağa islâm ve türk kültürü, klasik yunan düşüncesinin babası Aristoteles'in işaret ve tesiri altındadır* (P. Safa). *Klasik diller. Klasik edebiyat.* (Bk. ANSİKL. *Ed. bölümü.*) || Türünde model olarak kabul edilen: *Vehbi Dede'nin en klasik, en mistik gazeli* (H.E. Adıvar). || Kurallara, ideale uygun olan: *Tane tane arapça kelimeler en klasik güzellik.* || Alışılmış, belli şartlarda oluşan: *Ev sahibesi beni güneş vurmayan bir odaya aldı* [...] *Az sonra klasik şurup getirmişti* (R. H. Karay). *Klasik usuller.*

— İkt. *Klasik okul,* eserleri aşağı yukarı 1776 ile 1850 arasında yayımlanan ve iktisadı, bir bilim mertebesine yükseltmiş olarak tanınan ingiliz ve fransız iktisat bilginleri grubu. Bk. ANSİKL.

— Leng. Dilin okullarda öğretime temel olan biçimi: *Klasik Latince. Klasik Arapça.* (Klasik terimi birinci örnekte baş, ikinci örnekte ise ağız terimleriyle karşıtlaşır.)

— Modern mant. *Klasik* (veya *iki değerli*) *mantık,* üçüncü şıkkın imkânsızlığı ve çelişmezlik gibi bazı ilkeleri zorunlu olarak kapsayan mantık. || *Klasik olmayan mantıklar,* kipsel, çokdeğerli ve eksiltmeli mantıkları kapsar.

— Mus. *Klasik türk musikisi.* Bk. MUSİKİ.

— ANSİKL. Ed. *Klasik yazar* kavramı Fransa'da XVIII. yy. boyunca yavaş yavaş ortaya çıktı; bu dönemde yeni edebiyat nesli, dil arılığı bakımından olduğu kadar sanat mükemmelliği açısından da XVII. yy. yazarlarını örnek aldı. Ama klasisizmin ayırıcı özelliklerini büyük bir açıklıkla ortaya çıkaran, romantik tartışmalardır. Dar anlamıyle *klasik* terimi, eserleri 1660 yıllarında yayımlanmağa başlayan yazarlara uygulanır: La Fontaine, Molière, Boileau, Racine. Bu yazarlar, bir bildirge çevresinde toplanan gerçek bir okul meydana getirmeden zevk ve ilke birliğiyle birleştiler: eski yazarların örneksenmesi; doğruluk ve tabiîlik kaygısı; benzersiz veya olağanüstüden ve bunun sonucunda kişisel lirizmden nefret etme; hemen yalnız ahlakî incelemeyle uğraşma; hayal ve duygululuğun akıl aracılığıyle düzene konması; çeşitli türlere hâkim olan kurallara serbestçe uyma; açıklık ve uyum peşinde koşma. Boileau, Malherbe'den beri yavaş yavaş oluşan *Art Poétique* (Şiir Sanatı) [1674] adlı eserde ortaya koyduğu ilkeyle, birkaç yazar hariç La Bruyère ve Fénelon'a kadar yüzyılın bütün edebiyatını etkiledi ve çeşitli mizaçların getirdiği küçük ayrıntıları hesaba kattı. Bugün, XVII. yy. yazarları ve Voltaire gibi Louis XIV devri edebiyat anlayışını benimsediklerini öne süren XVIII. yy. yazarları *klasik* terimiyle belirtilmektedir. Romantik dönemden sonra, klasik sanatın mükemmelliğinden doğan çekicilik yeniden kendini hissettirdi: Th. Gautier tarafından desteklenen, «sanat için sanat» nazariyeleri, Leconte de Llisle ve parnas'çıların şiir üslûplarının belirlenmesi klasisizme dönüşü işaret eder. Sembolizm de bir karşı tepki tarafından izlendi: *yeni klasikler* klasisizmin açık seçikliğine ve klasik metoda dönmeğe çalıştılar: bu hareket, özellikle J. Moréas, A. Samain, P. Douys, H. de Régnier, A. France, Ch. Maurras tarafından desteklendi. Klasisizm üstüne yapılan tartışmaların sona erdiği çağdaş dönemde, ölçü, iyi zevk, üslûp arılığı peşinde koşan bütün yazarlarda gene de «klasik gelenek»in devam ettiği görülür.

Fransız klasisizminin büyüleyici çekiciliği fransız edebiyatının XVII. yy. sonundan itibaren yabancı edebiyatları büyük ölçüde etkilenmesine yolaçtı; ama fransız klasisizminin örneksenmesi sonucu doğan eserler çoğunlukla başarısızdır; çünkü bu eserler her ülkenin millî yetenekleriyle ilgili geleneklere aykırı düşmektedir: İtalya ve İspanya'da fransız klasisizmi etkisindeki dönem (XVII. yy. sonu ve XVIII. yy.) şaheser yönünden fakirdir. İngiltere'de Addison, Dryden ve Pope fransız klasisizmiyle millî edebiyatların niteliklerini bağdaştırmayı daha iyi başardı; Almanya'da modern edebiyat klasisizm görünümü altında Wiesland ile başladı; ama kısa süre sonra fransız etkisine karşı önce Lessing ile, sonra *Sturm und Drang* hareketi sayesinde bir tepki ortaya çıktı. Böylece, Fransa dışındaki ülkelerde «klasik» edebiyat dönemi (fransız edebiyatındaki bu terime verilen kesin anlamla) klasisizmin fransız medeniyet tarihinde ulaştığı parlıklığa asla ulaşamadı.

— İkt. *Klasik okul*'un, genellikle, ingiliz Adam Smith, Malthus, Ricardo ve Stuart Mill, fransız Bastiat, Dunoyer ve J.-B. Say, amerikalı Carey'den ibaret olduğu kabul edilir. Bu okulun görüş ve incelemelerini açıklayan başlıca eserler şunlardır: Adam Smith'in *Milletlerin Zenginliği'nin Mahiyeti ve Sebepleri Üzerine İncelemeler*'i (An Enquiry into the Nature and Courses of the Wealth of Nations) [1776]; David Ricardo'nun, *Principles of Political Economy and Taxation*'ı (Siyasî İktisadın ve Verginin İlkeleri) [1817]; John Stuart Mill'in *Principles of Political Economy*'si (Siyasî İktisat İlkeleri) [1850]. İktisatta, «klasik» denen anlayış, bu yazarların çalışmalarının ürünü olarak ortaya çıktı. Bu anlayış başlaca üç temel fikir çevresinde toplanabilir:

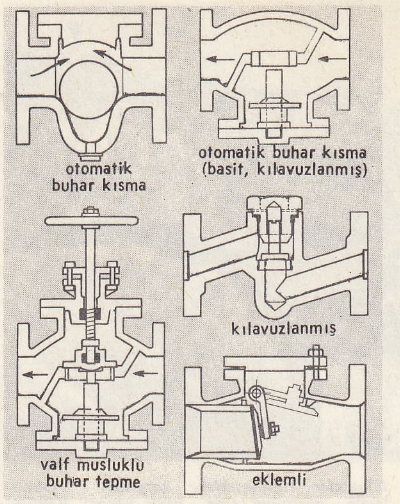

klapeler (mekan.)

1. klasik iktisat görüşü, iktisadî hayat hakkındaki bir felsefeden ilham alır. Klasik okul, iktisatta, tabiî bir düzenin varlığına inanır. Toplumun teşkilâtlanma şekli ne olursa olsun, bu düzenin, her zaman ve her yer için geçerli olabilecek yasalarını bulmak gereklidir. Bu genel yasalardan hareket ederek ve «tümdengelim» metodunu kullanarak, iktisadı, bir bilim olarak kurmak mümkündür. Böylece iktisat, genel bir bilgi niteliğini kazanabilir. Zaten, genellik niteliği taşımayan bilgiye, «bilim» denilemez;

2. klasik okul, kişisel hürriyet ve menfaatlere inanır. Bunlar, piyasanın otomatik olarak işleyen mekanizmaları sayesinde, buhranları bertaraf eden bir dengeye varılmasını sağlar.

Bu yolla sağlanan denge, «statik» bir dengedir. Üretim araçları üstündeki özel mülkiyet ve devletin iktisadî hayata müdahalede bulunmaması, piyasa hareketlerinin bir serbest rekabet çerçevesi içinde, en büyük etkinliği kazanmasına yolaçar ve sistemlerin en iyisinin kurulmasını sağlayacak temelleri atar;

3. klasik okula bağlı iktisatçılar, iktisadî olayların analizini yaparken, dikkatlerini, özellikle, zenginliklerin üretimi ve bölüşümü üstünde topladılar. Rekabet rejiminde, üretiminin en yüksek noktaya ulaşabileceğini kabul ettiler. Üç grup gelir (kârlar, toprak sahiplerinin gelirleri ve ücretler) arasındaki bölüşümde görülebilecek dengesizliklerin, kaçınılmaz olduğunu; devletin her çeşit müdahalesinin, durumu daha da kötüleştirmekten başka sonuç vermeyeceğini söylediler.

Klasikler, tüketim ve talebi görmezlikten gelerek ve analizlerini kaba bir gerçekçilikle yürüterek, olayları maskeleyen alelâde bir örtü olarak kabul ettikleri paranın oynadığı özel rolü, bile bile dikkate almadılar. Kullandıkları tümdengelimli metot ve örnek bir varlık olarak kabul ettikleri *homo oeconomicus* (iktisadî insan) ilkesine dayandırdıkları analizleri, klasik okula bağlı iktisatçıların, çeşitli meseleleri, kolektif açıdan ve topyekûn olarak ele almalarını ve teorilerinin kesin bir bilimsel değer edinmesini engelledi.

◆ İ. Eski Yunan-Latin devri veya romantiklere karşıt olarak XVII. yy. fransız yazarı. || Klasik doktrin taraftarı kimse:

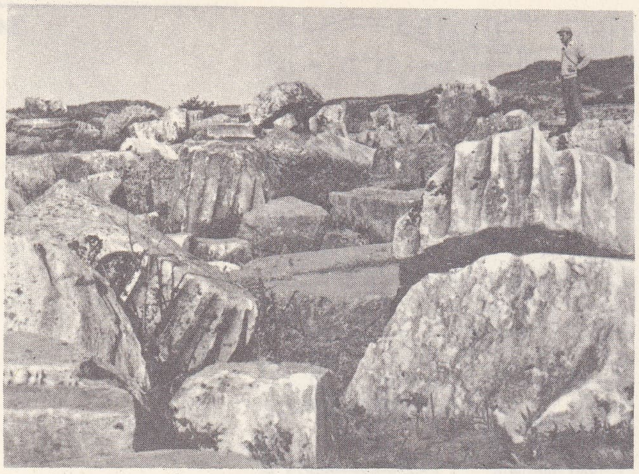

KLAROS
Apollon tapınağı,
Aydın

Klasikler romantiklere karşıdır. ‖ Okullarda okutulan eser veya yazar: *Kütüphanemiz dünyanın en zengin klasik serisine sahip olacaktır* (N. Ataç). *Türk klasikleri.*

— Eğ. Latincenin önemli bir yer tuttuğu öğretimin adı. (Karşıtı modern öğretimdir, latince dersleri okutulmaz.)

— G. santl. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. G. santl. *Klasik* terimi sanatta, edebiyattaki kesinliğini taşımaz. Bu terim, genel olarak, barok sanata, barok'çuluk eğilimine bağlı olmayan bütün eserlere uygulanır. Antik yunan-roma medeniyetine ve sanatına taparcasına bağlı bulunan klasik sanatçılar, onu yeniden yaşatmağa gayret ederek başlıca ilham kaynaklarını orada aradılar.

Pierre Lescot, Philibert Delorme, Jean Goujon ve Germain Pilon gibi sanatçılarla Fransa'da XVI. yy.da doğan klasisizm François Mansart, Jules Hardouin-Mansart, Jacques Sarrazin, François Girardon, Nicolas Poussin ve Claude le Lorrain ile XVII. y.da en olgun gelişme noktasına erişmiş oldu. «Rocaille» diye adlandırılan bir çeşit dallı budaklı barok üslûbun hüküm sürdüğü XVIII. yy.ın ilk yarısında bir ara durgunluk devresi geçiren klasisizm, antik sanata dönüş ve neo-klasisizm eğilimleri ile yeniden rağbet görmeğe başladı. Bu devrenin sanatçıları Jacques Ange Gabriel, Edme Bouchardon, Jean-Baptiste Pigalle, Jean Antoine Houdon, Louis David'dir. David, bir yandan «akademik» denilen öğretim sistemine karşı gelirken, öte yandan XIX. yy.ın yeni doğmakta olan romantik sanatı ile karşılaştı. Bu karşılaşmadan ünlü bir sanat tartışması doğdu: Restorasyon devrinde edebiyat alanını karıştıran tartışmanın her bakımdan benzeri olan, klasik ile romantikler kavgası. (Bk. ROMANTİZM.)

David'in klasik sanatı özellikle antik heykelcilikten ilham alıyordu: düzenlemelerinde kullandığı teknik, tablodan çok kabartmaları hatırlatacak nitelikte idi. Ingres'den beri klasik denilen tür, daha fazla rönesans veya sonraki ustaların örneklerine uygun görünür (Raffaello, Poussin v.b.).

Heykelcilikte «klasik» terimi, antik çağlar çizgisinin, devamı olan eserleri nitelendirir. Mimarlıkta bu terim, antik sanatın çeşitli nizamları prensibine uyan yapıları gösterir. Antik modellerin soğuk, asıllarına tam uygunlukta körükörüne taklidine de «sözde klasik» denilir.

◆ **Klasiklik** i. Klasik olma hali: *Ama klasiklik öteden beri alışılmış kalıplara uymakta değildir; ölmeyecek şekiller yaratabilmektedir* (N. Ataç). [LM]

Klasik koro, Ankara ve İstanbul radyolarında klasik türk musikisi icra eden koro. Mesud Cemil tarafından Ankara'da kuruldu, sonra İstanbul radyosuna nakledildi; onun ölümünden sonra koroya Dr. Nevzad Atlığ şef oldu. Ankara radyosunda da Rûşen Kam'ın yönetiminde böyle bir koro vardır. Klasik koro, haftada bir yayım yapmaktadır. Başta beste ve semailer, sonra klasik ve romantik okula ait şarkılar okunmaktadır. Kalabalık bir korodur (25-30 okuyucu, 10-15 ve daha fazla saz). [M]

KLASİKLEŞMEK geçz. f. (*klasik*'ten *klasik-le-ş-mek*). Klasik hale gelmek, klasik

Val-de-Grâce kilisesi, çevre yapılarıyle birlikte, XVII. yy. mimarîsinin en belirgin örneklerinden biridir. François Mansart'ın planlarına göre inşa edilen (1645-1665) kilisenin üzerinde, yerden 46,28 m yükseklikte bir kubbe yer alır; Gabriel Le Duc'ün eseri olan bu kubbe, Roma'daki San-Pietro kilisesinin kubbesinden izler taşır ve bir selenin taşıdığı kubbe kasnağının üzerine oturur. Mimar bu yapıda, Invalides otelindeki gibi, merkezî planı uygular.

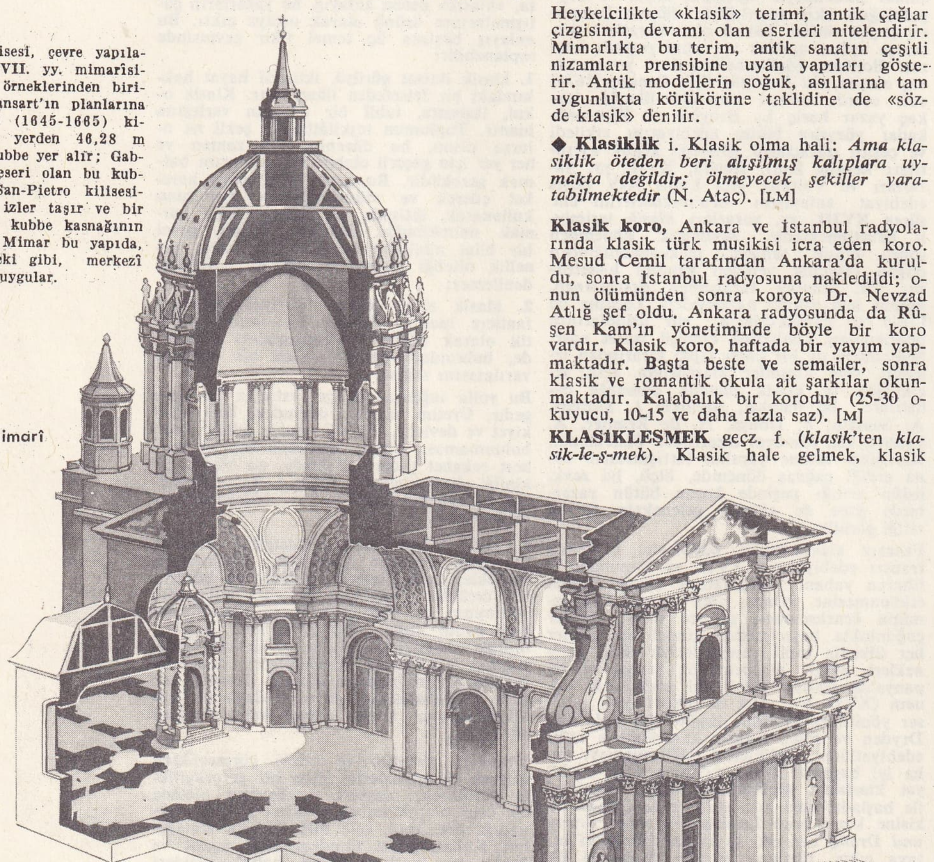

klasik mimarî

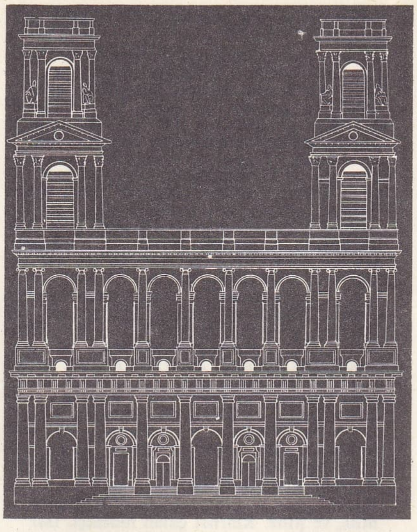

Servandoni'nin projesine göre inşa edilen Saint-Sulpice'in cephesi iki sıra sütundan meydana gelir. Üsttekiler, kitaplık pencereleri olduğu sanılan ve cepheden biraz geride bulunan sıra kemerleri çevreler. Yandaki kuleler, sıra sütunların ağırlığını taşıdığı gibi, bütün bir tonoz dizisini de gizlemeğe yarar. Cepheye hâkim olan uzun dik çizgiler ve çift sütunlar, bu binaya, «rokoko» uslûbuna karşı bir bildiri niteliği kazandırır.

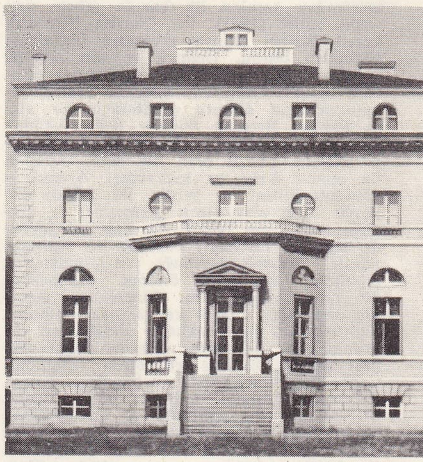

Royaumont'daki abeyi sarayı mimarîsi; Krallık Köprü ve Yollar şubesi müdürü mühendis Louis le Masson'un eseri (1785 - 1789). Sütunlar arasında yükselen merdiven bir dış sahanlığa ulaşır; düşen gölge sıra sütunları biribirinden ayırır. Profiller düz ve hafif çizgilidir.

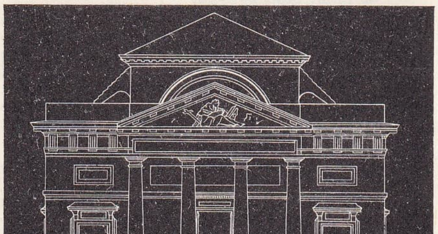

Chalgrin, Saint-Philippe-du-Roule için, hıristiyan bazilikalarından ilham aldı. Ön yüzdeki sıra sütunların üzerine, kaide ve gövdesi oluksuz bir alınlık yerleştirdi.

Foto. MEYDAN; LAROUSSE

Sainte - Wandrille abeyinde Varente kapısı.

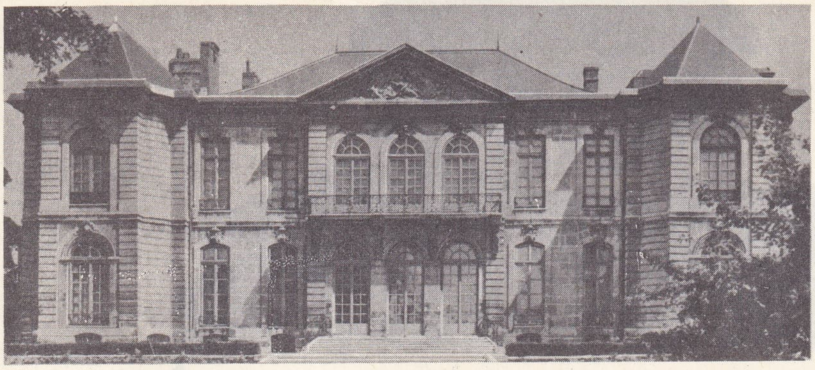

J. Gabriel, 1728'den 1730'a kadar en ünlü oteli olan Peyrenc de Moras'ı yaptı. Bugün Rodin müzesi olarak düzenlenen otelin dikdörtgen biçimindeki pencereleri, üst kısımda yuvarlak kemerlerle süslenmiştir. Maskaronlar ve kilit taşlariyle süslü çıkma kısım, oymalı büyük balkon, bütün haşmetiyle salonun yerini belirtir.

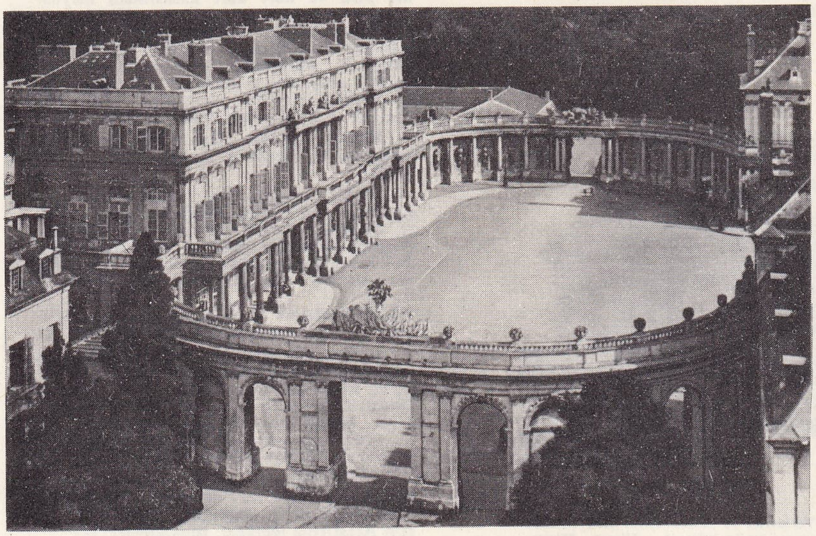

Nancy'de (Fransa), la Carrière meydanı; avlu, belki de Bernini'nin Roma'da San - Pietro meydanı uygulamasından ilham alan bir sıra sütunla çevrili. Sütunlar Pépinière'e ve Saint-Epvre meydanına birer zafer kapısıyle açılır ve sarayın önünde de devam eder.

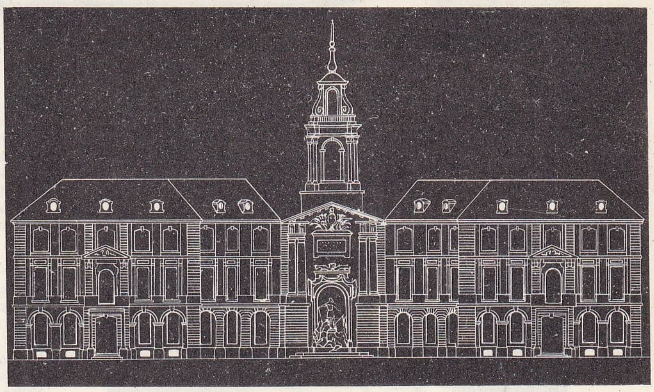

Rennes (Fransa) Belediye sarayı Gabriel'in eseridir. Merkezde, birinci katında küçük kilisenin bulunduğu kule yükselir. Binanın içi, zemin katta yarım daire, birinci katta köşe, çatı katında tümsek biçimli pencerelerle aydınlanır.

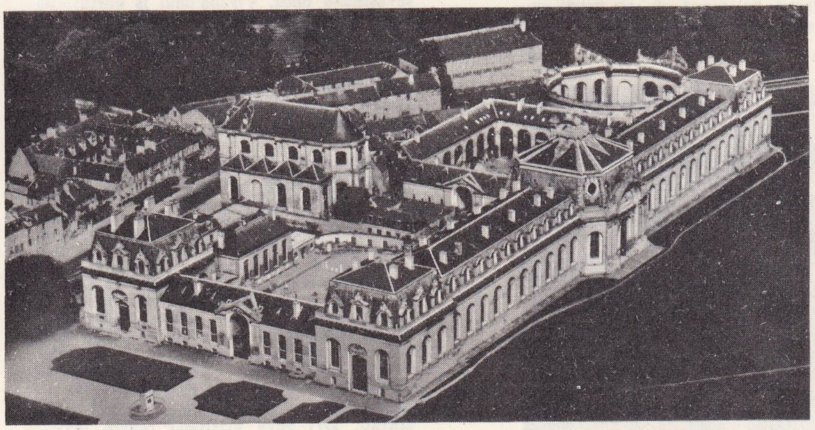

Chantilly Büyük ahırları, 1719-- 1740 yılları arasında Jean Auber tarafından yapıldı. Üzerinde tabiî büyüklükte at heykelleri bulunan alın tablasını yüksek bir kemer çevreler. Bütün bu cephe, boyunca bölmeler yatay çizgileri belirginleştirir ve 29 pencerenin açıldığı kemerleri birbirine bağlar.

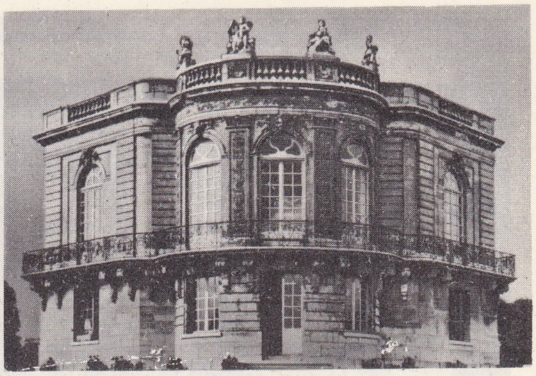

Boulevard'lar üstünde yapılan (1757) ve Sceaux parkına taşınan Hanovre pavyonunu Chevotet yaptı. Bina, italyan tarzı balkon ve heykellerle süslüdür.

Foto. LAROUSSE

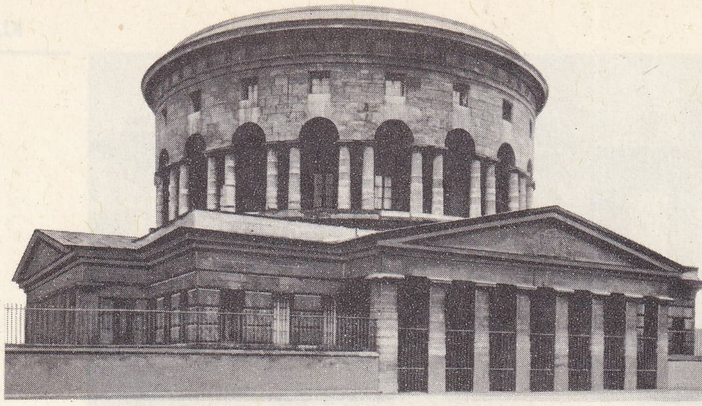

Mimar Claude Nicolas Ledoux tarafından la Villette'te inşa edilen (1789), Fermiers - Généraux çevre kulelerinden biri.

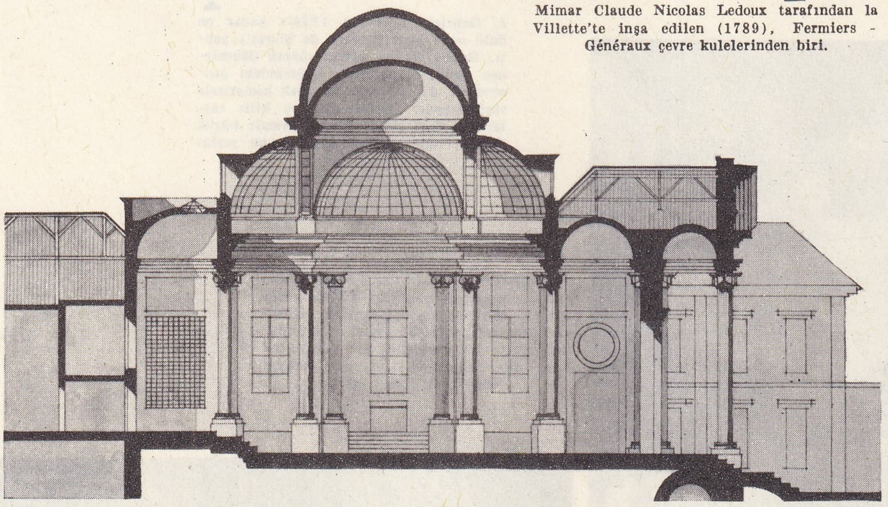

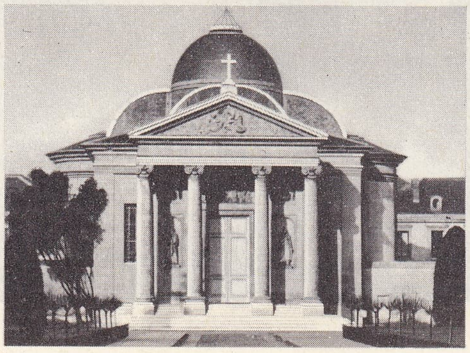

Bugün Versailles'da Hoche lisesi olan Kraliçe manastırının küçük kilisesi. Mimar - Mique, Palladio'nun la Rotondo'sunu örnek alarak, önce kabul edilen bazilika tipinden vaz geçerek, merkezî bir planı benimsedi; kesişme yerleri ve köşeleri yuvarlak bir yunan haçını esas aldı. Oyuklu ion sütunlarının üzerine, tepesi pencereli üstüste iki kubbe oturttu.

Ange - Jacques Gabriel'in eseri olan Küçük Trianon'un birinci katı batı cephesinde zemin katı teşkil eder. Ortada, Korinthos tarzı ikisi serbest, ikisi dörtte üçüyle köşelere gömülü dört sütun, kornişi korkuluklu bir saçağı taşır. Merdivenler balkondan bahçeye doğru iner. İçeride, oturma ve yatak odaları kadar kabul salonlarında da, bir önceki yüzyılın eğri çizgilerinin aksine sakin ve huzurlu hatlar hâkimdir.

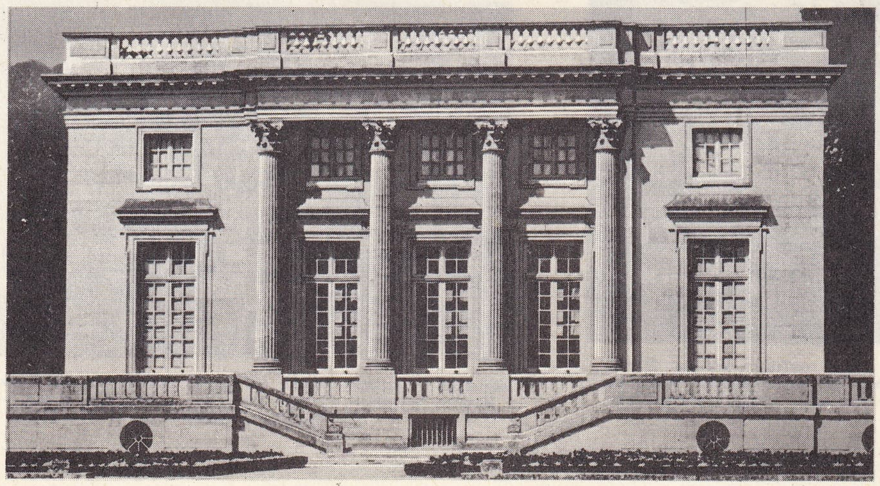

niteliğini kazanmak. ‖ Basmakalıp hale gelmek. (M)

KLASİSİZM i. Ölçülü olma yönelişiyle bileşimlerde dengeli ve sağlam kalma zevkiyle, biçimlerde uyuma önem verişle, anlatımda edep dışına çıkmama isteğiyle belirgin olan sanat eğilimi. (Bk. KLASİK [ANSİKL. *böl.*]) [*Zt.* ROMANTİZM.] XVII. yy. fransız yazarlarının edebiyat öğretisi. (Bk. KLASİK [ANSİKL. *böl*].) (L)

KLASMAN i. (fr. *classement*). Sınıflama, tasnif: *Klasmanda dördüncü oldular.* (M)

KLASMATOSİT i. (yun. *klasma*, kısım ve *kytos*, hücre'den fr. *clasmatocyte*). Dokubil. Tanecikli büyük uzantıları ve çok sayıda tanecikleri olan katılgan doku hücresi veya sabit akyuvar. (L)

KLASÖR i. (fr. *classuer*). Büro. Evrak ve şemaları yerleştirmeğe yarayan, bölmelere ayrılmış dosya veya dolap.

— Bilgi işlem. İki besleme kafası, iki okuma pisti ve dört kart kasasından meydana gelen delikli kart makinesi. (Daha önce aynı sıra içinde sınıflandırılmış iki kart grubunu birleştirmek, bir veya iki fiş dolabındaki sınıflamayı denetlemek, iki fiş dolabı arasında uygunluğu sağlamak, her iki dolapta birbirine uyan veya uymayan kartları seçip ayırmak imkânı verir.)

— Kağıtç. Selülozu veya kâğıt hamurunu cinsine göre ayırmağa yarıyan makine. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Kâğıtç. Kâğıt veya karton sanayiinde kullanılan *klasör*'ler çeşitli tipte olabilir: *burgaç* ilkesine göre çalışan *burgaçlı klasörler;* madenî bir ızgara veya delikli bir saçtan eleme ilkesine dayanan *döner klasörler* ve *titreşimli düz klasörler.* (L)

KLASTOMANİ i. (fr. *clastomanie*). Psikiyatr. Tahrip etmeye iten marazî eğilim.

— ANSİKL. *Klastomani,* akıl zayıflığı olan bazı kimselerle psikozlularda görülür. İçgüdüsel kötülükseverliğe sıkı sıkıya bağlıdır. Hedefsiz kalabilir ama kişi yeterince zekiyse, tahrip eylemlerinin tasarlanması ve bu eylemlerin gerçekleştirilmesinde gösterdiği ustalık, hastayı çok tehlikeli bir kimse haline getirebilir. (L)

KLATEN, İndonezya'da şehir, Cava adasında Merapi'nin eteğinde; 12 000 nüf. Tarım Araştırma merkezi. İplikhaneler. (L)

KLATOVY, Çekoslovakya'da (Güney Bohemya bölgesi) şehir, Şumava'nın eteğinde; 13 200 nüf. Dokuma sanayii. Çiçek (karanfil) yetiştiriciliği. XVI. yy.dan kalma kule; eski evler; ilgi çekici yeraltı mağaraları. (L)

KLAU (Christoph, **Christophorus** olarak latinleştirildi), alman cizviti ve matematikçisi (Bamberg 1537 - Roma 1612). Papa Gregorius XIII tarafından takvimin düzenlenmesiyle görevlendirildi. Roma'da matematik dersleri veren Klau, biraz abartılarak XVI. yy.ın Euklides'i diye anılır. (L)

KLAUS (Josef), avusturyalı siyaset adamı (Mauthen, Karnten 1910). İkinci Dünya savaşından önce, Viyana'daki iş borsasında sekreterlik yaptı. 1945'te avukatlık yapmak üzere Salzburg'a yerleşti. 1949-1961 Arası Salzburg eyaleti valisiydi. Orada ünlü Salzburg festivalini düzenledi. Federal maliye bakanı (1961-1963), halk partisi başkanı ve 1964'te federal şansölye oldu. (L)

KLAUSENBURG, Cluj'un almanca adı. (L)

Klavierübüng (Klavye Etüdü), J.-S. Bach tarafından klavye için (klavsen org) düzenlenmiş dört bölümlük egzersizler bütününe verilen ad. Bu parçalar teknik kuruluş, müzik bilimi ve şiir yönünden dev bir bütün meydana getirir. İlk bölüm, 1726-1731 yılları arasında yazılmış altı Partita'yı içine alır. İkinci bölüm *İtalyan Üslûbunda Düzenlenmiş Konçerto* ile fransız üslûbunda uvertürü (yedinci partita) kapsar. Üçüncü bölümde üçlü prelüd ve *mi* bemol fügün eşlik ettiği org için yirmi bir koral ile dört duetto yer alır. Dördüncü bölüm *Aria*'ya ve 30 *Goldberg Çeşitlemesi*'ne ayrılmıştır. (L)

KLAVİGER i. Zool. Kısa gövdeli, kısa elitralı, sarı veya kızılımsı renkte böcek.

— ANSİKL. Gözleri ve ağız parçaları körelmiş olan *klaviger*'ler *lasius* cinsi karıncalarla birarada yaşar ve karıncalar tarafından bakılıp beslenir. Karıncalar onların ağ-

Foto. LAROUSSE

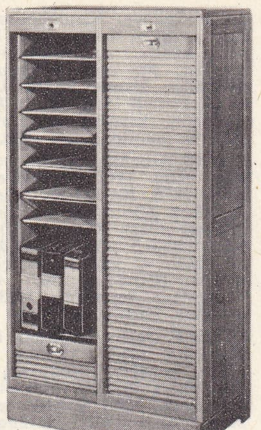
kepenkli klasör

çift çekmeceli klasör

Rückers'in klavseni

zına şekerli bir sıvı akıtır, buna karşılık onların kanatlarındaki ve vücudunun sırt tarafındaki bazı kıl demetlerinin salgıladığı bir maddeyi yalayarak emer. (Kınkanatlılardan *klavigerida* familyasının örnek tipi.) [L]

KLAVİKORD i. (fr. *clavicorde*). Forteplano'nun atası sayılan müzik âleti.

— ANSİKL. *Klavikord* kelimesi ilk olarak 1404'te (Cersne) ortaya çıktı. Fakat âlet muhtemelen 1360'tan beri vardı ve *eşikiye* adını taşımaktaydı. Bir masa üzerine konmuş dikdörtgen şeklinde bir kutudur, içindeki gerili tellere, «tanjant» adı verilen ve org klavyesindekilere benzer tuşlarla hareket ettirilen pirinçten çekiçlerle vurulur. (L)

KLAVİMAN sıf. (lat. *clava*, topuz ve *manus*, elden fr. *clavimane*). Antropol. Eli şişkin, iri ve kısa olan. (L)

KLAVSEN i. (Ortaçağ lat. *clavicymbalum*, klavyeli cembalo). Epinet sınıfından telli ve klavyeli çalgı. (1650-1750 Arası en gözde olduğu devirdir.)

— ANSİKL. Salterion (veya psalterim) ve timpanon'dan çıktığı bilinen *klavsen*, telinin mızrap vazifesi gören kuştüyü bir dille yanlamasına çalınması, her tuşa bir, daha doğrusu bir çift tel düşmesi ve çalgının dış görünüşünün bir arp'a veya yatık bir kanada benzemesi bakımından klavikord'dan ayrılır. XIV. yy.dan sonra *dulce melos* ve *eşikiye* adlı çalgılarla hısım sayılan klavsen'in Almanya'da *clavicitherium* denen ve dikine duran bir çeşidi daha vardı; ses genişliği daha o zamanlar dört oktavı bulmuştu. A. de Zwolle (1440'a doğr.) ve Virdung'un (1511) bahsettiği bu çalgıda, Praetorius ve Mersenne'in (1636) dediğine göre, her notanın karşısında kimi sesdeş, kimi üst oktav (4 ayak) olarak ayarlanmış teller vardı. Org örnek alınarak klavsen'e ikinci bir klavye eklendi; dört veya sekiz ayaklı zengin bir ses takımına imkân veren bu klavye alt klavye ile birleşerek çalgının ses dolgunluğunu arttırdı. XVII. yy.da kırk beş tuşu bulunan, en azından on altı ayaklık bir telle donatılan klavsen, yapımcılarının (Anvers'de, Rückers ailesi ve J. Couchet; Paris'de, Denis'ler ve XVIII. yy.da Blanchet ve Taskin) ustalığı sayesinde parlak bir devir yaşadı. Çok geçmeden tuşlarının sayısı elli beşe çıkarıldı ve 1750-1760 arasında yıldızı bir kere daha parladı, fakat piyano'nun rekabetinden kurtulamadı. XX. yy. başlarından beri Gaveau, Pleyel, Neuper gibi firmaların yeniden klavye yapımına girişmeleriyle bu çalgı eski önemine kavuşmuş oldu. (L)

KLAVSENCİ i. (*klavsen*'den *klavsen-ci*). Klavsen çalan kimse. (L)

KLAVUS i. (lat. *clavus*, çubuk'tan). Heteroptera takımından böceklerde elitranın bir kısmı.

— ANSİKL. *Klavus*, omuzdan uçtaki zarsı kısmın dibine kadar uzanan bir çizgiyle elitranın sert kısmından ayrılan bir parçadadır; elitra katlandığı zaman, kalkancığın (skutelum) kenarına denk gelir. (L)

KLAVYE i. (lat. *clavis*, anahtar'dan fr. *clavier*). Parmaklarla hareket ettirilen tuşların itişiyle sabit eksen çevresinde inip kalkabilen ve istenilen işe göre düzenlenmiş bazı mekanizmaları çalıştıran kaldıraç kollarının tümü: *Bir yazı makinesinin klavyesi.*

— Büro. *Standart türk klavyesi*, on parmakla ve bakmadan daktilo yazabilmek için, Türkçenin yapısına uygun olarak düzenlenen klavye. Bk. ANSİKL.

— Müz. Tuşları dizi halinde birleştirilerek meydana getirilen nesne; önceleri adına «anahtar» denilen bu tuşlar, org, klavik armonium, çan çalgısı (carillon), çelesta, klavsen, piyano, viel, akordeon gibi «klavyeli»ler sınıfına giren bazı çalgılardan, el veya ayak tazyikiyle ses elde etmeğe yarardı. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Büro. 20 Ekim 1955 tarihinde *standart türk klavyesi* kabul edilinceye kadar Türkiye'de daktiloların klavyesi birbirine uymuyordu. Ayrıca, bu klavyelerin sırası on parmakla ve bakmadan yazmağa elverişli değildi. Bu durum, iş saati kaybına, profesyonel ve amatör daktiloların lüzumsuz yere yorulmalarına, sağlıklarının bozulmasına sebep oluyordu. 1943 Yılında başlayan resmî çalışmalar aralıklarla u-

KLAUS

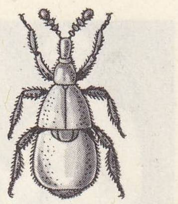
klaviger

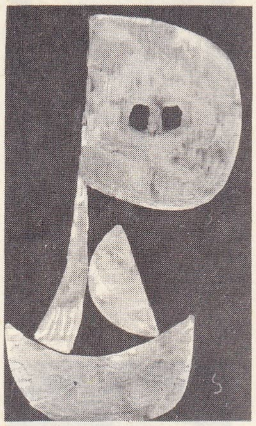
Paul KLEE
«Ciddi Tavır» (1939)

klasör

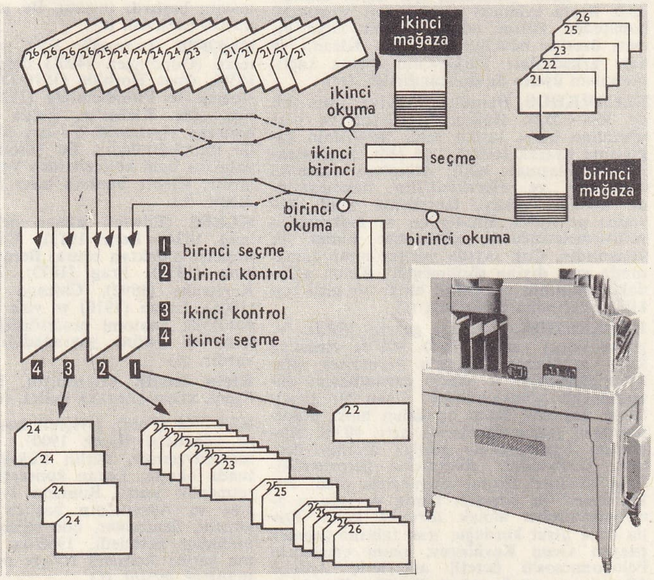

general KLEBER'in öldürülüşü Carnavalet müzesi, Fransa

Yves KLEIN «Uçan İnsanlar»

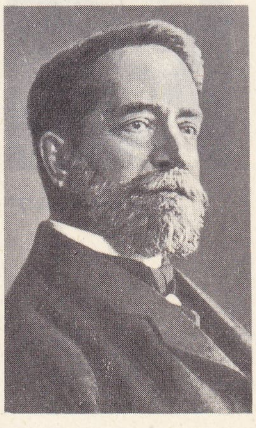
Felix KLEIN (1849-1925)

Foto. LAROUSSE

Klein kabı

kleio

Heinrich von KLEIST

zun süre devam etti. Nihayet Bakanlıklararası Standardizasyon komitesi bir ihtisas komitesi ile birlikte çalışarak standart türk klavyesini kabul etti. *Millî klavye* denilen bu klavye, a) 42 tuşlu (tek tip), b) 43 tuşlu (iki tip), c) 44 tuşlu (iki tip), ç) 45 tuşlu (üç tip), d) 46 tuşludur (üç tip). — Müz. *Klavye*'nin en eski ilkel hidrolik orglarda da bulunduğu kabul edilir. O zamanların tuşları supap vazifesi gören basit bir çekme tahtadan başka bir şey değildi. Çok geçmeden çekme tahtanın yerini bir çeşit düğme, daha sonraları, bugünkü tuşun atası sayılan çıta aldı. Tuş daha çok ıhlamur ağacından yapılma bir kaldıraçtır, madenî bir desteğin üzerinde dengelenerek, az çok karışık bir mekanizmanın aracılığıyla veya bir supapı açar yahut bir çekicin ses veren bir cisme vurmasını sağlar. Geri düşerken çıkaracağı gürültü «mouches» (muş) denen tekerlek keçelerle azaltılır. Klavye XI. yy.dan itibaren telli çalgılara uygulanmağa başlandı. Regal'lerde olduğu gibi, önceleri diatonik bir dizi olarak ortaya çıkan tuşların sayısı 9 ile 12 arasındaydı. XIV. yy.da iki sıra halinde düzenlenmiş, oktav başına 12 tuş düşen kromatik klavyeler görüldü. Notalar yalnız sıralarına göre değil renklerine göre de birbirlerinden ayırt edilirdi: diatonik dizi (gam) karşılığına veya araları sıkıştırılan yarım - perdelere göre beyaz veya siyah olurdu. Tuşların boyutlarına göre bir oktavın genişliği 0,144 m ile 0,180 m arasında değişirdi. XVII. yy.da bir klavsen'in klavye genişliği dört oktavdan ibaretti. Fransız Nicolas Dumont «akıntı yönü»ne, yani pes seslere doğru, klavyeyi bir beşli aralık genişletti, daha sonraları bu genişlik tam olarak beş oktavı buldu ve beş oktavlı klavsen'e «genişletilmiş» klavsen dendi. Daha XIX. yy.da piyano-forte'nin klavyesi altı oktavı bulmuştu, günümüzde yapılan klavyeler yedi oktavlıdır. Org'da ise ilkel regal klavyesinden, her biri 67 tuşlu iki, üç, dört ve beş el klavyesine geçildi. XV. yy.dan itibaren teras pedalı sistemiyle işleyen ayak klavyesi ortaya çıktı, XVII. yy.da el ayak klavyelerinin bağıntıları kesildi. (L)

KLAYA i. (fr. *claya* veya *clayat*). Mad. oc. Bazı kömür damarlarında veya kömüre yakın şistlerde bulunan sert demir karbonat kırıntısı. (L)

KLAZOMENAİ (bugün Urla). Esk. coğ. Anadolu'da (İonia bölgesi) şehir. Ege denizinde, İzmir körfezinin (Hermeioskolpos) güney kıyısındadır. Dor istilâsı zamanında Kleonai ve Phliuntis kolonları tarafından kurulan şehir, İonia konfederasyonuna girdi. Kolonileştirmenin iki safhasına faal bir şekilde katılarak M.Ö. 654'e doğru Euksinos-Pontos kıyısında Abdera ve Phanagorela'yı kurdu; sonra Kardia ile Tana'sın kurulmasına yardım etti. Klazomenai, Miletos ve Ephesos'un yanı sıra kendi parasını basan ilk ion şehirlerinden biridir. Doğu tarzında kurşunî çömlekçilikte uzmanlaşmasıyla gelişen ticareti, Mısır'a kadar uzandı ve şehir orada Naukratis *Hellenion*'unun (dokuz yunan şehrinin ortaklaşa yaptırdığı tapınak) kurulmasına katıldı. M.Ö. VII. yy. sonuna doğru ve VI. yy. başlarındaki zenginliğini, çok güzel resimlerle süslü pişmiş topraktan birçok lahit de gösterir. (L)

KLE i. (fr. *clef*, anahtar'dan). Spor. Güreşte bir oyun. (Kolu, rakibin koltuğu altından geçirdikten sonra elle enseye dayanılması ve diğer elin de yardımıyle başın mindere doğru eğilmesi hareketidir. Tek elle yapılana *tek kle*, iki elle yapılanına da *çift kle* adı verilir.) [L]

KLEANDRİDAS, ıspartalı general (M.Ö. V. yy.). Ephoros'lar onu Attike'yi istilâ etmekte olan genç kral Pleistoanaks'a eşlik etmekle görevlendirdiler. Perikles her ikisini de yendi. Bu bozgundan sonra ölüm cezasına çarptırılan Kleandridas, Atina kolonisiyle İtalya'ya gitti; Taranto'da çarpıştı. Gylippos'un babasıdır. (L)

KLEANDROS, Büyük İskender'in generallerinden (öl. M.Ö. 325). Büyük İskender'in emriyle makedonyalı general Parmenion'u öldürdü. Vurguncuğu yüzünden kendisi de idam edildi. (L)

KLEANOR, Onbinlerin geri çekilmesini yöneten kumandanlardan. (L)

KLEANTHES, yunan filozofu (Assos, Troas M.Ö. 331'o doğru. - öl. 332'ye doğr.). Önce atlet olarak çalıştı, sonra Atina'ya gitti ve stoa'cı okulun kurucusu Kition'lu Zenon'a bağlandı. Kendini felsefeye verebilmek için geceleri kuyulardan su çekmek veya değirmen taşı çevirmek zorunda kaldı. Zenon'dan sonra okulunun yönetimini ele aldı ve ustasının öğretisinde bazı değişiklikler yaptı. Yazdığı birçok eserden ancak birkaç bölüm günümüze kadar gelmiştir. Bunlardan *Hymnon eis ton Dia* (Zeus'a Övgü) adını taşıyan bölüm düşünce yüceliğiyle dikkati çeker. (L)

KLEANTHES, yunanlı ressam (Eskiçağ). Korinthos asıllı idi. Deseni onun icat ettiği söylenir. Elaia'daki Artemis Alpheionia tapınağı için *Truva'nın Alınışı* adlı resmi yaptı. (L)

Kleanti Skalyeri komitesi, 20 mayıs 1848'deki Ali Suavi olayından sonra Murad V'i yeniden tahta çıkarmak için kurulan komite (1878). Kurucusu Kleanti Skalyeri* Aziz Bey Çengelköy Mason locasının başı idi. Komitenin amacı, tahttan indirilen Sultan Murad V'i yeniden padişah yapmak veya Londra'ya kaçırmaktı. Komitenin başlıca mason üyeleri Evkaf Teftişi kurulundan Aziz Bey, Ali Şefkati Bey, Sultan Murad'ın annesinin cariyelerinden Nakşibend Kalfa ve bazı devlet memurlarıydı. Komite, Murad V'in gönderdiği bir notu alarak harekete geçti. Skalyeri, Abdülhamid II'ye açık bir mektup yazdı ve bunu ingilizce çıkan *Eastern Express* gazetesinde yayımladı. Ayrıca mason arkadaşlarıyle birlikte İstanbul'daki alman ve ingiliz elçilerinin Murad V lehine müdahalede bulunmalarını istedi. Fakat bundan bir sonuç alınamadı. Komite üyeleri İstanbul'un çeşitli semtlerinde, Murad V lehine bildiriler dağıttılar. Bir ara Abdülhamid II'yi öldürmeyi tasarladılarsa da başaramadılar. Su yollarından Çırağan sarayına girerek Murad V'i kaçırmak ve tahta çıkarmak için karar aldılar. Aziz Beyin evindeki bir toplantı sırasında, komiteden, Hüsnü adında birinin ihbar etmesi üzerine baskına uğradılar. Kleanti ve bazı arkadaşları Türkiye'nin dışına kaçtı, bir kısım üyeler de cezalandırıldı. (M)

KLEARKHOS, Herakleia Pontika tiranı (M. Ö. 364 - 352). Halkın isteklerine ve pers tehdidine karşı koyan şehir meclisine çağırısına uyarak iktidarı ele aldı. Artakserkses ile anlaşmayı bildi; Atina'nın siyasetini destekledi ve Herakleia'nın hâkimiyetinde bulunan ülkeyi Karadeniz sahili boyunca genişletti. Eflatun'un ve İsokrates'in yetiştirmelerindendi, kütüphane kuran ilk yunanlıdır. Çok sayıda yurttaş onun zamanında yurt dışına sürülmüştür. Khion adındaki yakınının elebaşılık ettiği bir gizli teşkilât tarafından öldürüldü. (L)

KLEARKHOS, ıspartalı general (M.Ö. V. y.y.ın ikinci yarısı). M.Ö. 409'da Atina'ya karşı ayaklanan Bizans'a *harmostes* sıfatıyle gönderildi ve şehrin savunmasını düzenlemekle görevlendirildi. Uzun bir kuşatmaya dayandı, fakat aç kalan halk, kuşatmacılara şehrin kapılarını açtı. 403'te Klearkhos, Lysandros'un gözden düşmesi üzerine, Trakyalıları gözetmekle görevlendirilerek yeniden Bizans harmostesi oldu. Fakat zorba bir yönetim kurdu ve Isparta onu görevinden almak zorunda kaldı. Daha önce ilişki kurduğu, iran tahtına geçmek isteyen Genç Keyhüsrev, onun emrindeki Peloponnesos'u ücretli askerlerle Ardeşir II'ye karşı açtığı sefere katıldı. Kunaksa'da yaptığı şiddetli saldırılar, Yunanlıların savaşı kazanmalarını sağladı. Keyhüsrev'in ölümüyle geri çekilmek zorunda kalan Klearkhos, yunanlıların (Onbinler) kumandasını ele aldı, fakat az sonra satrap Tissaphernes tarafından yakalanarak öldürüldü (401). [L]

KLEARKHOS Rhegion'lu, yunan heykeltıraşı (Calabria Reggiosu M.Ö. VI. yy.). Pausanias'ın Isparta'da Athena Khalkioekos tapınağında gördüğü tunçtan *Zeus* heykeli onun eseridir. Büyük bir ihtimalle Region'lu Pythagoras'ın öğretmeniydi. (L)

KLEARKHOS Solon'lu, aristoteles'çi filozof (M.Ö. III. yy.). Kaleme aldığı veya derlediği sayısız eserden (bunların arasında dalkavukluk üstüne bir incelemesi de vardır) günümüze ancak dağınık birkaç parça kalmıştır. (L)

KLEARKHOS ve OKSATHRES, Herakleia Pontika'lı tiranlar (M. Ö. 306 - M.Ö. 288'e doğr.), Solon'lu Klearkhos'un torunları. İkinci evliliğini Trakya kralı Lysimakhos ile yapan anneleri Amastris'in vesayeti altında yetiştiler. Bir sefer dönüşünde annelerini öldürdüler. Bunun üstüne Lysimakhos da bu iki kardeşi idam ettirdi. Herakleia sitesi hürriyetini kaybetti ve Trakya krallığına bağlı bir prenslik haline geldi. (L)

KLEBE (Giselher), alman bestecisi (Mannheim 1925). 1947'de Berlin'e yerleşerek J. Rufer ve B. Blacher ile çalıştı. Geniş dizisel müzik geleneğinde yer alır. Berlin şehri ödülünü (1952), Roma (1954) ve Stockholm beste ödülünü (1956) kazandı. 2 Piyano için sonat, 42 yaylı çalgı için bir senfoni, operalar (*Hırsızlar*, 1957; *Alkmene*, 1961; *Piyagro'nun Boşanması*, 1963; *Yakobovski ve Albay*, 1965) besteledi. (L)

KLEBER (Jean Baptiste) fransız generali (Strasburg 1753 - Kahire 1800). Mimar (1775), avusturya ordusunda subay (1777), istifa etti (1785) ve Alsace'ta binalar müfettişi oldu. Millî Muhafız teşkilâtına girdi. Yarbay oldu (1792), Mayence savunmasına katıldı (1793) ve tuğgeneralliğe yükseltildi. Vendée'de muharebeye girdi, Cholet'de ve tümgeneral rütbesiyle Mans ve Savenay'de kendini gösterdi (aralık 1793). Sambre-et-Meuse ordusunda, Fleurus muharebesinin sonucunu etkiledi (26 haziran 1794), Frankfurt'u ele geçirdi (temmuz 1796), sonra Jourdan ile aralarında çıkan anlaşmazlıktan ötürü istifa etti (aralık 1796). Doğu ordusunda tekrar kumandanlığa getirildi. İskenderiye'de yaralandı (2 temmuz 1798) ve Mont-Thabor'da başarı kazandı (nisan 1799). Bonapart'ın ayrılışından sonra Mısır'da başkumandan oldu (ağustos 1799); Sidney Smith ile El-Ariş'in boşaltılmasıyle ilgili sözleşmeyi imzaladı (24 ocak 1800); fakat bu sözleşme amiral Keith tarafından kabul edilmeyince Heliopolis'te Türkleri yenilgiye uğrattı (20 mart) ve kahire ayaklanmasını bastırdı (nisan). Bu şehirde öldürüldü (14 haziran). [L]

KLEBER (Leonard), XVI. yy. alman bestecisi (Göppingen 1490'a doğr. - Pforzheim 1556). Önce Horb'da (1516-1518), sonra Esslingen ve Pforzheim'da (1521-1556) orgculuk yaptı. Kleber'in, içinde çeşitli besteler bulunan elyazması bir org tablaturası Berlin kitaplığındadır. Bu bestelerden bazıları yalnızca ünlü bestecilerden yapılan aktarmalardır. Kleber bunlara birer *koloratur* eklemiştir. (L)

KLEBS (Edwin), alman hekimi (Königsberg 1834 - Bern 1913). Virchow'un yardımcısı olduktan sonra, Bern (1867), Würzburg (1872), Prag (1873), Zürich (1882), Karlsruhe (1892), Chicago (1896), Berlin (1905). Lozan (1910) ve yine Bern'de (1913) patolojik anatomi profesörlüğü yaptı. Bakteriyoloji üstüne yayımladığı araştırmaları vardır. (L)

Klebs basili. Mikrobiyol. Difteri* basili. *Eşanl.* KLEBS-LOFFLER BASİLİ. (L)

KLECKİ (Paul), isviçreli besteci ve orkestra yöneticisi (Lodz 1900). Varşova konservatuvarında, Berlin Yüksek Müzik okulunda okudu, Lozan konservatuvarında öğretmenlik yaptı. Romand İsviçre orkestrasını ve Avrupa'nın başlıca orkestralarını yönetti. Senfoniler, oda müziği, piyano için prelüdler besteledi. 1966'da E. Ansermet'nin yerine Romand İsviçre orkestrası yöneticiliğine seçildi. (L)

KLEE (Paul), alman ressamı (München-buchsee, Bern yakınları 1879-Muralto, Locarno yakınları 1940). Münih'te Knirr'in, sonra Münih akademisinde Stuck'un (1898 -1901) öğrencisi oldu, 1902'de İtalya'ya yolculuk yaptı. 1906'ya kadar kendini gravür çalışmalarına verdi. 1905'te Paris'e giderek, bir süre orada kaldı. 1911'de Münih'e yerleşti. Münih'te Kandinsky ile tanıştı, *Blaue Reiter* sergilerine katıldı. 1912'de Paris'te kübizmin etkisiyle, *Şaşırtıcı Hayvanlar* adlı bir gravür dizisi ortaya çıkardı. 1914'te Kayrevan'da kendine özgü bir üslûp buldu. Bu üslûbu *ideogramlar*'ında (1916-1918), daha sonra yağlıboya tablolarında *Candide* için yaptığı resimlerde ve *Yaratıcı İtiraf*'ta ortaya koydu. 1921'de Welmar'daki, 1926'da ise Dessau'daki Bauhaus'ta hocalık yaptı. Saf abstre sanatçılarla gerçeküstücü sanatçılar arasında yer aldı. 1931'de Düsseldorf akademisinde hoca olan Klee, nazilerin iktidara gelme-

Foto. LAROUSSE

si üstüne Bern'e sığındı. *Soysuz Sanat* sergisine (Münih, 1937) katıldı. Paris Art Moderne müzesinde (*Ovada Fırtına*), Paul Klee vakfında (Bern) ve Avrupa ile Amerika'nın çeşitli müzelerinde eserleri vardır. Gravürleri (1901-1932) 120 parçadan ibarettir. (L)

KLEİBER (Erich), avusturyalı orkestra yöneticisi (Viyana 1890-Zürich 1956). Prag üniversitesinde ve konservatuvarında okudu. Darmstadt, Düsseldorf, Mannheim ve *Wozzeck*'in (A. Berg) ilk çalınışını yönetmek üzere Berlin'e gitti. Hitler zamanında A.B.D.'ye sığındı. Güney Amerika'da başarılar kazandı. 1950'de Avrupa'ya döndü. Opera yöneticisi olarak dünya çapında bir üne sahip olan sanatçı, özellikle R. Strauss'un yorumcusu olarak dikkati çekti. (L)

KLEİDEKTOMİ i. (yun. *kleidion*, köprücük kemiği ve *ektome*, çıkarmak'tan fr. *cléidectomie*). Köprücük kemiğinin cerrahî yolla çıkarılması. (L)

KLEİDEMOS, M. Ö. IV. yy. ortalarında yaşamış yunan tarihçisi. Eski attike efsanelerini ve geleneklerini derleyen ilk tarihçidir. *Atthis* adlı eseri Atinalılar tarafından çok beğenildi (375-360'a doğr.) [L]

KLEİDOREKSİ i. (fr. *cléidorrhexie*). Cerr. ve Doğum. Doğum sırasında bazen makatla gelişte yanlış manevra yüzünden köprücük kemiklerinin kırılması. (L)

KLEİDOTOMİ i. (fr. *cléidotomie*). Havsalanın enine çapı doğuma engel olduğu zaman omuzların geçmesini sağlamak amacıyle ölü dölütün köprücük kemiklerini kesme şeklinde embriyotomi çeşidi. (L)

KLEİN (Felix), alman matematikçisi (Düsseldorf 1849-Göttingen 1925). Erlangen 1872-1875), Münih (1875-1880), Leipzig (1880-1886) ve Götingen (1886-1913) üniversitesinde bir uygulamalı matematik enstitüsü kurdu. XIX. yy.ın sonlarında ve XX. yy.ın başlarında alman matematik okulunun rakipsiz temsilcisiydi. Hipergeometrik diferansiyel denklemler üstüne, Abel fonksiyonları üstüne, gruplar teorisinin geometriye uygulanışı (Erlangen programı) üstüne ve düzgün yirmi yüzlü grupları (bu cismin kendi üzerinde yer değiştirmelerinin ve simetrilerinin grubu) üstüne önemli çalışmalar yaptı. Eliptik fonksiyonları inceleyerek *modül fonksiyonları* kavramını ortaya attı: a, b, c, ve d, yalnız $ad-bc=+1$ şartını gerçeklemesi gereken dört tamsayı olmak üzere, z değişkeninin yerine $\frac{az+b}{cz+d}$ ifadesi getirildiğinde, modül fonksiyonunun değeri değişmez. (L)

KLEİN (Melanie), avusturyalı kadın psikanalizci (Viyana 1882 - Londra 1960). Budapeşte'de S. Ferenczi ile, Berlin'de K. Abraham ile çalıştı. Berlin Psikanaliz derneğinde görev aldı. 1926'da Ernest Jones'un çağrısı üstüne Londra'ya giderek orada yerleşti. Çocuk psikanalizini Anna Freud ile aynı zamanda ortaya attı. İleri sürdüğü tezler, Freud tarafından tenkit edilmesine rağmen bugün bellibaşlı tezler arasında yer alır. Uygulamalı bir araştırma yoluyle (projektif oyunlar), sütten kesilen çocuğun hayallerini, özellikle bildiğimiz anne hayaliyle birleşen bir saldırgan anne hayali ortaya çıkardı. Eserleri: *Psikanaliz Denemesi* (1921-1945); *Çocuk Psikanalizi* (1931); *Aşk ve Kin.* (L)

KLEİN (Yves), fransız ressamı (Nice 1928 -Paris 1962). 1946'dan sonra mistisizmle ilgilendi, judoya çalıştı. Tek renkli resimler yapmağa yöneldi. Avrupa'yı, Uzakdoğu'yu, Japonya'yı dolaştı. 1957'de seyircinin duygu dünyasında evrenin «maddedışı» boyutluluğunu etkin bir biçimde canlandıran tek renkli mavi tablolarını sergiledi. Daha sonra, «saf ve basit Boşluk'u» canlandırmağa yöneldi; bu yöneliş sanat çevrelerinde tartışmalara yolaçtı. 1957-1959 Arasında Gelsenkirchen operasının dekorasyonunda çalıştı (mavi polyesterle boyanmış büyük sünger panolar). Bu arada «hava mimarîsi» adını verdiği yeryüzü uzamını iklimleştirme nazariyesini ortaya attı. Daha sonra mavi, pembe ve altın sarısı tek renkli resimler, «Antropometriler» (kadınlar boyalı vücutlarını sanatçının yönetiminde tuvale sürüyorlardı), «Kozmogoniler» (tuval rüzgârın ve yağmurun etkisine bırakılıyordu), «ateş resimleri», gezegen kabartmaları» yaptı. Klein, «yeni gerçekçilik» anlayışının en büyük ustalarındandı. Özellikle alman «Sıfır» topluluğunu etkiledi. Eserlerinin değeri üstüne hâlâ birbirine karşıt görüşler ortaya atılmaktadır. *Dépassement de la Problématique de l'Art* (Sanat Problematiğinin Aşılması) [1959] adlı bir deneme kitabı yazdı. Birçok çağdaş sanat müzesinde özellikle Amsterdam, New York ve Stockholm'de eserleri bulunur. (L)

KLEİNER (Gerhard), alman arkeoloğu, (Seclow, Mark 1908). Frankfurt'ta Johann-Wolfgang Goethe Üniversitesi Arkeoloji bölümü müdürü. İstanbul Alman Arkeoloji enstitüsünde çeşitli bilimsel çalışmalar yaptı. Miletos kazılarında çalıştı. Eserleri: *Die Begegnungen Michelangelos mit der Antike* (Michelangelo ile Antik Çağ) [1950]; *Diadochen Graeber* (Diadokhos Mezarları) [1963]; *Alt-Milet* (Eski Miletos) [1966]; *Panionion und Melie* [1967]; *Die Ruinen von Milet* (Miletos Kalıntıları) [1968]. (L)

KLEİNE SCHEİDEGG, İsviçre'de (Bern kantonu) kış sporları merkezi, Bern Oberland'ında, Jungfrau'nun eteğinde; yüksl. 2 064 m. (L)

KLEİNES WALSERTAL, Avusturya'da, (Vorarlberg) kış sporları merkezi, Almanya sınırı yakınında; Hirschegg, Mittelberg ve Riezlern adlı üç köyden meydana gelir; yüksl. 1 084-2 000 m. (L)

Klein grubu, (a, b, c, d) gibi dört nesnenin özdeş dönüşümünden başka, a ile b ve c ile d'nin (*badc*), a ile c ve b ile d'nin (*cdab*), a ile d ve b ile c'nin (*dcab*) yer değiştirmesiyle elde edilen yerleştirmeler grubu, Adını, matematikçi Felix Klein*'dan alır.

Klein grubu, dört nesnenin 24 alterne* grubunun bir alt grubudur; dikdörtgen simetrileri grubunun da izomorfudur. Gerçekten, ABCD dörtgeni (köşelerin çevre üzerindeki yerleşme sırasına göre) ele alınırsa, çeşitli simetriler BADC (AB'nin orta dikmesine göre simetri), CDAB (merkeze göre simetri) ve DCAB (AD'nin orta dikmesine göre simetri) dörtgenlerini verir. Klein grubuna *dikdörtgen grubu* da denir. Bu grup, dördüncü dereceden denklemlerin çözülmesinde önemli bir rol oynar. (L)

KLEİNHOVİA i. Pembe salkım çiçekli ağaç; İndo-Malezya'da yetişir; odunundan âlet sapı, kabuğundan urgan yapılır. (*Sterculiaceae* familyasından.) [L]

KLEİNİAS, Yaşlı Alkibiades'in oğlu. Üç sıra kürekli bir kadırgayı donattı. Bu kadırga ile Artemision'da kahramanca savaştı (M.Ö. 480). — Alkibiades'in babası olan başka bir *Kleinias*, Koroneia savaşında hapsedildi ve M.Ö. 447'de esir olarak Boiotia'ya götürüldü. (L)

KLEİNİAS, pythagoras'çı filozof (Taranto M.Ö. IV. yy. başları). Eflatun'un dostuydu. Söylentiye göre Kleinias, öfkeleneceği zamanlar yatışmak için lir çalardı. (L)

Klein kabı, 1882'de Felix Klein tarafından bulunan tek yanlı yüzey. Bu yüzey kapalı olduğundan kendi kendini kesmek zorundadır. Bununla birlikte, ne tersi, ne yüzü vardır, dolayısıyle de ne içi, ne dışı. Bu kabın göz önünde canlandırılması istenirse, bir şişe olarak düşünülebilir; bu şişenin bombeli dibinde küçük bir yuvarlak delik vardır; şişenin ağzı ise, çekilip kıvrıldıktan sonra, şişenin çeperinden geçirilerek bu küçük delikle ağızlaştırılmış, sonra da deliğin kenalarına tutturulmuştur. (L)

KLEİNKNECHT, alman müzikçi ailesi. — JOHANN, XVIII. yy. başında Ulm'da konser yöneticisi ve orgcu. — JOHANN WOLFGANG (Ulm 1715-Ansbach 1786), öncekinin oğlu, kemancı. Stuttgart, Bayreuth, Ansbach saraylarının müzikçisi oldu. Bir keman konçertosu besteledi. — JACOB FRIEDRICH (Ulm 1722-Ansbach 1794), öncekinin kardeşi, flütçü, kemancı; Bayreuth saray kilisesinde çalıştı, daha sonra saray bestecisi ve kilise müzik yönetmeni oldu (1761). İki flüt ve orkestra için bir konçerto, bir *sinfonia concertata* v.b. besteledi. — JOHANN STEPHAN (Ulm 1731-Ansbach 1803), öncekilerin kardeşi, flütçü olarak Batreuth kilise orkestrasına katıldı. (L)

KLEİNOMAKHOS, Megara okuluna bağlı, yunan filozofu (Tuhrium, Lukania M.Ö. IV. yy.). Eukleides ile Eubulides'in çömeziydi. Mantıkta bazı konuların ilk olarak Kleinomakhos tarafından işlendiği söylenir. (L)

KLEİO. Yun. mit. Dokuz ilham perisinin ilki. Mnemosyne ile Zeus'un kızı. Adı Yunancada «kutlamak» anlamına gelir. Destan ve tarih perisidir. Birçok heykelde ayakta veya oturmuş olarak tasvir edilir, başında defneden bir taç elinde genellikle bir rulo vardır. Heredotos ilk kitabına onun adını verdi. Bir gün Kleio, Afrodit'in Adonis'e duyduğu aşkı kınamağa kalkınca, öfkelenen tanrıça onun yüreğinde Pieros'a karşı şiddetli bir tutku uyandırdı. Kleio'nun Pieros'tan Hiakinthos adlı bir çocuğu oldu. Linos ve Himene'nin de Kleio'nun çocukları olduğu söylenir. (L)

KLEİST (O)—, yun. *kleistos*, kapalı'dan alınan ve birçok kelimenin bileşimine giren unsur. (L)

KLEİST (Ewald Christian VON), alman şairi (Zeblin, Pomeranya 1715-Frankfurt an der Oder 1759). Değerli bir subaydı. Friedrich II'nin seferlerine katıldı. Gleim, Nikolay, Bodmer, Breitinger ve Lessing ile dostluk kurdu. Lessing, *Briefe die Neueste Litteratur Betreffend* (Yeni Edebiyat Üstüne Mektuplar) [1759-1765] adlı eserini Kleist'e sundu. Kleist, Kunnersdorf savaşında (1759) ağır yaralandı ve öldü. Başlıca eseri tabiat sevgisini dile getiren *Der Frühling'*-dir (İlkbahar) [1749]. (L)

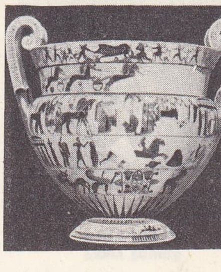

KLEİTİAS

KLEİST (Ewald Jürgen VON), alman bilgini (1700'e doğr.-Koszalin 1748). Pomeranya'da, Kamien kilisesinin başkanıydı. 1745'te elektrostatik üstüne yaptığı denemeler sırasında Leiden şişesini bir rastlantı sonucu P. van Muschenbroek ile aynı zamanda buldu. (L)

KLEİST (Friedrich), kont **Kleist von Nollendorf,** Prusya feldmareşali (Berlin 1762 -ay.y. 1823). Başarılı bir taktik uzmanıydı. Fransa'ya karşı Devrim savaşını yaptı, Kulm ile Leipzig başarılarında (1813) önemli rol oynadı. 1814'te Laon savaşını kazandı. (L)

KLEOBİS ve BİTON

KLEİST (Heinrich VON), alman yazarı (Frankfurt an der Oder 1777-Vannsee, Berlin yakınları 1811). Ewald von Kleist'in yeğeninin oğlu. Meslek olarak askerliği seçti. 1794'te Ren seferine katıldı, 1799'da ordudan ayrıldı. İdealizme tutkundu, Kant'ın ve Rousseau'nun etkisinde kaldı. Kendine güveni yoktu; tiyatroyu, tedirginliklerini dile getirme aracı olarak gördü. Önce Paris'e (1801), sonra da İsviçre'ye yaptığı gezi sırasında *Schroffenstein Ailesi* (Die Familie Schroffenstein) [1803] adlı oyununu yazdı. Bundan sonra, ancak 1808'de oynanacak olan *Kırık* Testi* (Der Zerbrochene Krug) adlı komediyi yazmağa başladı. Yunan trajedisinin gücünü, Shakespeare'in dramı ile birleştirmeğe çalışan ideali eseri *Robert Guiscart*'ı bitiremedi. Oyunun elyazlarını kendi yok etti. Bu oyundan aklında kalan bir bölümü daha sonra yeniden kaleme aldı. Kleist, çevresini benimseyemediği için 1803'te Almanya'ya dönerek Königsberg'de memur olarak çalışmağa başladı (1805). Napolyon ordularının istilâsında (1806) Berlin dolaylarına gitti, fransız yetkilileri tarafından casus diye tutuklandı, bir süre Joux kalesinde, sonra da Châlons-sur-Marne'da hapis yattı. Serbest bırakılınca Dresden'e yerleşti ve romantiklerle ilişki kurdu. Bu dönem Kleist'in verimli bir dönemidir: *Kırık Testi*'yi tamamladı, uzun hikâyeler (*Das Erdbeden in Chili* [Şili'de Depremi]; *Die Verlobung in San Domingo* [San Domingo'da Nişan Töreni], 1807-1808), Plautus'un ve Molière'in etkisini taşıyan bir komedi (*Amphitryon*, 1807); iki tragedya (*Penthesilea*, 1808; *Kätchen von Heilbronn* [Heilbron'lu Käthchen], 1808-1810) yazdı. Bu tragedyalarında, biri hareketli, diğeri uysal iki kadın tipi yarattı. Ülkesinin uğradığı felâketlerden ilham alarak yazdığı iki dram onun şaheserleridir: *Die Hermannsschlacht* (Hermann'ın Savaşı) [1808] ve *Prinz von Homburg* (Homburg Prensi) [1810]. Fakat bu piyesleri çağında oynanmadı. XVI. yy.da bir ayaklanmayı konu alan *Michael Kohlhaas* adlı tarihî romanı da aynı dönemin ürünüdür. Yoksul kalan, hastalanan ve cesareti kırılan Kleist, otuz dört yaşındayken Henriette Vogel adlı genç bir kadınla birlikte intihar etti.

Foto. LAROUSSE

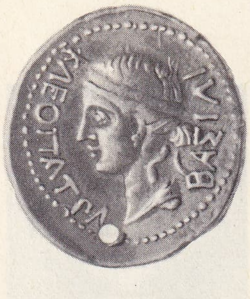

KLEOPATRA
gümüş sikke

Kleist bugün Almanya'nın en sevdiği ve en çok ilgilendiği klasiklerdendir. Bu üstünlüğü, edebiyata getirdiği yeniliklerle güçlülüğü, yumuşaklığı ve yurtseverliğiyle kazanmıştır. (L)

KLEİST (Paul Ewald VON), alman mareşali (Braunfels, Hessen 1881-S.S.C.B. 1954). Süvari sınıfından kurmay subay, Birinci Dünya savaşı sırasında Hüsar süvari yüzbaşısıyken sivrildi. Alman yeni tank sınıfını kurdu, 1937'de Breslau bölge kumandanı oldu; Hitler'e karşı düşmanlığı yüzünden 1938'de ordudan ayrılmak zorunda kaldı. Bir yıl sonra tekrar göreve çağırıldı ve Polonya savaşında önemli rol oynadı, 1940'ta 5 zırhlı tümenden kurulu bir grupla Alman başkumandanlığının kesin sonuç almak istediği Ardennes'ler bölgesinde bir yarma harekâtına girişti, Manche'a kadar ilerledi. 1941'de Belgrad'ı ele geçirdi ve Kiev kuşatmasına katıldı. Ertesi yıl, Stalingrad önünde savaştı ve 1943'te mareşalliğe yükseldi. 1944'te Güney Ukrayna'da Alman-Romanya ordu grubunun başına geçirildi; Malinovski ve Tolbukin'in taarruzları karşısında geri çekilmek zorunda kaldı ve Hitler tarafından kumandanlıktan uzaklaştırıldı. Almanya'ya çekildi. 1945'te İngilizlere esir düştü ve Yugoslavlara teslim edildi. Yugoslavlar kendisini on beş yıl kürek cezasına çarptırdılar, sonra Ruslara teslim ettiler. Kleist, S.S.C.B.'de öldü. (L)

KLEİSTHENES, Sikyonia'nın sonuncu tiranı (601-570). Önce kardeşi İsodemos ile birleşti. Dora aristokrasisine karşı olan demokratik bir reformu gerçekleştirmek için. halk tabakasına dayandı. Çok savaşçıydı. Krissa'ya karşı Delphoi'yi savundu; kutsal savaşın ganimetleriyle gösterişli bir anıt yaptırdı. Tiranlığı zamanında Sikyonia, sanat ve ekonomi bakımından çok gelişti. Erkek vâris bırakmadan öldükten sonra, şehir eski önemini kaybetti. (L)

KLEİSTHENES, atinalı devlet adamı (M. Ö. VI. yy.ın ikinci yarısı), büyük babasının adını taşıyordu. Babası Megakles, Alkmeonidai ailesinin reisiydi ve Peisistratos soyundan gelenler bu aileyi sürgüne göndermişti. Kleisthenes de Hippias'ı deviren ihtilâle katıldı (510); neticede Solon'un anayasa düzenini tuttu. İsagoras'ın öncülük ettiği ve Lakedaimonluların desteklediği aristokratlar hareketine karşı koyarak halk tabakalarının haklarını savundu. 508'de yenilgiye uğramışken millî bir halk ayaklanması sonunda iktidara getirildi. Ondan sonra artık kendini tamamıyle sitenin bütünüyle kalkınmasına verdi, demokrasinin zaferini sağladı. Bu hareketleri 506'da yakın sitelere karşı gerçekleştirdiği zaferlerle perçinlendi. Soyluların Attike'de kurmuş olduğu geleneksel hâkimiyeti yıkmak için memleket topraklarını yönetim bölgelerine (*demos*) ayırdı: bu bölgeler muhtardı ve yüz tane kadardı. Bu suretle bölgelerde oturan vatandaş listeleri meskenlerine göre tertipleniyordu; eski devirlerden kalma dört aşiret nizamı yerine on taneli yeni nizamı kurdu (*Phylai*). Bunların arazileri aralıksızdı. Sitenin üç ana bölümü bulunuyordu: Şehir (*Asty*), Kıyı (*Paralia*). İç taraf (*Mesogeia*). Yeni kurulan on idarî bölgenin herbirinde bu üç ana kısımdan *demos*'lar yani halk toplulukları bulunuyor ve adlarına *trittus* (üçlüler) deniyordu. Bütün idarî kuruluşlar bu on aşiret esasına göre tanzim edildi. Millet meclisi üye sayısı 500'e çıkarıldı; böylece Millet meclisi (Bule) ve üyeleri de (*buleutes*) her aşirete 50 üye düşmesi öngörülerek yeniden düzenlendi. Ordu kumandası on aşirete dağıtıldı ve on strategos elinde toplandı. Meclis on bölümde ayrıldı (*Prytania'lar*) ve her bölüm senenin onda birinde sıra ile görev alarak oturum yapıyordu. Bu ondalık sistemi öylesine yerleşti ki Kleisthenes takviminde devrim yapmağa lüzum duydu; bu devlet adamı aynı zamanda, Vatandaş meclisini de (*Ekklesia*) genişletti ve haklarını arttırdı; bu haklardan yararlanan birçok melez ve azatlı da Vatandaş meclisine katılıyordu. *Ostrakismos* (demokrasi için tehlikeli görünen kimseye verilen 10 yıllık sürgün cezası) siyasî sürgün cezasının da on yıl olması ve muzaffer demokrasiyi bir yeni istibdat veya aristokrasi hareketinden korumak kaygusu bu cezanın da yine Kleisthenes tarafından getirildiğini düşündürür. Atina sitesinin demokratik devrim hareketlerine Solon başlamış, Peisistrates ve Kleisthenes devam etmişlerdir; bu hareketler demokratik rejimi perçinleyecek, Atina'da demokratik rejimin tam olarak kurulup yerleşmesi, Ephialtes ve Perikles ile tamamlanacaktır. (L)

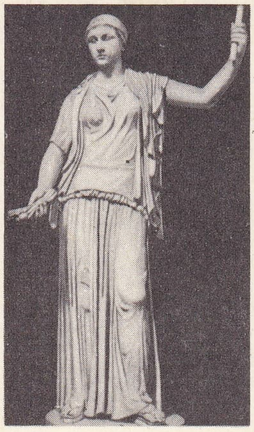

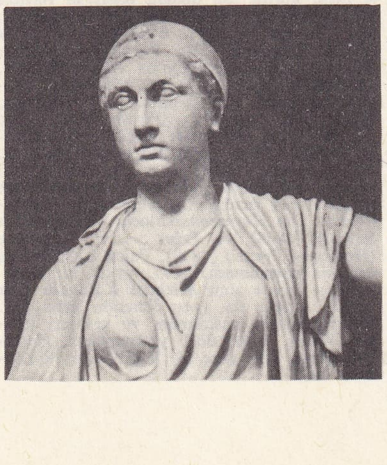

KLEOPATRA VII
altın heykeli,
bütün ve detay

KLEİSTOGAM sıf. (fr. *cléistogame*). Daima kapalı duran ve hiç açılmadan kendi kendine döllenebilen çiçeklere verilen sıfat. (L)

KLEİSTOKARP veya **KLEİSTOKARPİK** sıf. (fr. *cléistocarpe* veya *cléistocarpique*). Kapsülleri kapaksız olan ve çeperi yırtılarak açılan karayosunlarına verilen sıfat. *Zt.* STEGOKARP. (L)

KLEİST-RETZOW (Hans Hugo VON), alman siyaset adamı (Kieckow, Pomeranya 1814-ay.y. 1892). Bismarck ve Gerlach ile, aşırı sağcı taşra soylularının lideri oldu. 1849-1852 Arasında Prusya meclisinde görev aldı. 1851'de Ren Prusyası'nın başkanı oldu, liberallere yaptığı baskı yüzünden çekilmek zorunda kaldı. (L)

KLEİTARKHOS, M.Ö. IV. yy. sonunda yaşamış iskenderiyeli yunan tarihçisi. Hayali kuvvetli ve heyecanlı bir yazardı; dört yüzyıl boyunca İskender üstüne yapılan araştırmalarda başlıca kaynak olan *Peri Aleksandron Historiai*'yi (İskender Tarihi) 280-270'e doğru Kallisthenes'ten büyük ölçüde ilham alarak yazdı. Çok ayrıntılı olması, hayalî olayları, ücretli askerlerin gevezeliklerine geniş öçlüde yer vermesi yüzünden, eser çoğunlukla bir roman gibi okundu. (L)

KLEİTE. Yun. mit. Mysia kâhini Merops'un kızı ve Kapıdağı (Kyzikos) kralı Kyzikos'un karısı.. İason'un, kocasını öldürmesi yüzünden umutsuzluğa düşerek kendini astı; su perilerinin göz yaşları ile yapılmış bir çeşmeye *kleite* adı verilmiştir. (L)

KLEİTİAS, yunan ressamı ve seramikçisi (M.Ö. VI. yy.). Attike'de yuvarlak kulplu en eski vazonun süslemesini yaptı ve imzaladı (Floransa müzesi). XIX. yy.da Chiusi'de bir mezarda bulunan bu büyük vazo çömlekçi Ergotimos tarafından yoğrulup hazırlanmıştı. Vazonun üzeri, kimlikleri yazılarla belirlenmiş insan figürleriyle süslüdür. Başlıca sahne Thetis ile Peleus'un «Ölmezler» huzurunda yapılan düğünlerini temsil eder. Güzel, kesin ve esprili bir desenle süslenmiş olan vazo çeşitli destan ve mitoloji sahnesini canlandırır: Kalydon'un avlanması; Akhilleus ve Troilos; Hephaistos'un Olympos'a dönüşü, pigmelerle turnaların mücadelesi. Kleitias'ın üslûbunda daha başka vazo parçalarında da rastlanmakta ise de bunlar iyi muhafaza edilmemiştir. (L)

KLEİTOMAKHOS, yunan filozofu (Kartaca M.Ö. 180'e doğr.-110 yılına doğru intihar ettiği sanılır. Başlangıçta adı Hasdrubal idi, felsefeye merak sararak Atina'ya geldi, bütün felsefî doktrinleri öğrendi ve Yeni Akademia'ya girdi. 129'da Karneades'in ölümü üzerine Akademia'nın yönetimini ele aldı. Laertes'li Diogenes, bazıları Cicero'nun felsefî yazılarına kaynak olan dört yüzü aşkın incelemenin Kleitomakhos'a ait olduğunu ileri sürer. (L)

KLEİTOR. Yun. mit. Lykaon veya Azan'ın oğlu, Arkadia'nın ilk kralı; bu ülkenin bir şehrine adını verdi. (L)

KLEİTOS. Yun. mit. Danaid'lerden Kleite tarafından öldürülen Aigyptos oğullarından biri. — Pelsenor'un oğlu, Polydamas'ın arkadaşı, Teukhos tarafından öldürülen truvalı. — Mantios'un oğlu, güzelliği yüzünden Eos onu kaçırdı, ölümsüzlerin arasına kattı. — Trakya kralı Sithon'un kızı Pallene'nin sevgilisi, Pallene'yi elde edebilmek için Dryas'a karşı mücadele etti. Pallene Dryas'ın savaş arabasının sürücüsünü kendi tarafına çekti; oyunu anlayan Sithon onu odun yığınında yakmak istedi; ama Afrodit ateşi yağmurla söndürdü: Sithon iki sevgiliyi affederek birleştirdi. (L)

KLEİTOS. İllyria prensi. Bardylis'in oğlu. Büyük İskender'in yokluğundan faydalanarak Makedonya'ya karşı başkaldırdı ve başarı kazandı (M.Ö. 335). Büyük İskender'e yenilince Kleitos, Pelion'u yaktıktan sonra illyria halkı olan Taulantios'lara sığındı. (L)

KLEİTOS, Melas («kara») takma adıyle de bilinir. Büyük İskender'in kumandanı (öl-Marakanda [bugün Semerkant] M. Ö 328). Kralın sütannesinin kardeşiydi; bu kadının kocası Andronikos, yunan paralı askerlerine kumanda etmekteydi. Kleitos, Granikos geçidinde Büyük İskender'in hayatını kurtardı (334). Arbela'da kralın hetairela birliğine kumanda etti. 330'da, o sıralarda teşkil edilen iki hipparkhia'dan birinin başına verildi ve 328'de Artabazos'un yerine Baktriane satrapı oldu. Fakat bir ziyafette makedonyalı Philippos'un sadeliğini ve zaferlerini yücelterek kralı tenkit etti. Büyük İskender onu öldürttü ama, hemen ardından büyük bir üzüntüye kapıldı. (L)

KLEKSOGRAFİ i. (alman şairi Justinus Kerner tarafından türetilen kelime; alm. *Klecks*, katı mürekkep ve yun. *graphe*, yazmak). Katı mürekkeple resim veya karalama yapma sanatı. (L)

KLEMPERER (Otto), alman orkestra yöneticisi (Breslau 1885). İkinci Dünya savaşından sonra Berlin'de Staatsoper am Platz der Republik'te (1927-1931) ve A.B.D.de Bach, Mozart, Beethoven ve çağdaş eserleri yönetti. (L)

KLENZE (Leo VON), alman mimarı (Bockenem, Hildesheim yakınları 1784-Münih 1864). Berlin'de F. Gilly'nin ve Paris'te Percier'nin öğrencisi idi. Westfalen'de ve daha sonra Bavyera'da krallık yapılarının başmimarı oldu. Münih'te yeni-yunan üslûbunda binalar yaptı: Glyptothek Eski Heykeller müzesi), Propyläen'ler, Ruhmeshalle binaları Klenze'nin eserleridir. Ayrıca, Regensburg yakınlarında Walhalla tapınağını yaptı. Atina'nın yeni mahalleleri için planlar hazırladı. 1852'de Ermitage müzesinin inşası için Petersburg'a çağrıldı. (L)

KLEOBİS ve BİTON. Yun. mit. Argos'ta Hera rahibelerinden Kydippe'nin oğulları. Annelerini tapınağa götürecek olan iki beyaz boğanın gelmediğini görünce, arabaya kendilerini koştular. Kydippe, tanrıçadan oğullarına en büyük mutluluğu vermesini diledi. O zaman her iki oğul sonsuz bir uykuya daldılar. Argoslular iki kardeşe heykeller diktiler; bu heykellerden bazıları Delphoi'de bulunmuştur. (L)

KLEOBULOS, eskilerin, Yunanistan'ın Yedi Bilgesi dedikleri, kim oldukları tam bilinmeyen kişilerden biri. Şarkıları ve üç bin mısralık bilmeceli soruları olduğu söylenir. Ama bu konuda elde kesin bir bilgi yoktur. (L)

KLEOBULYNE, Kleobulos'un kızı. Babası gibi bilmeceleriyle ün kazandı. Bunlardan bazıları bugüne de kalmıştır. Kratinos, *Kleobulyne'ler* adlı bir komedi yazdığına göre, Kleobulyne'nin alegorik bir kişi, bilmecenin bir çeşit sembolü ve Kleobalos'un zihin ürünü bir kızı olabileceği düşünülmüştür. Plutarkhos da ona akıllı anlamına gelen «eumetis» sıfatını vererek *Yedi Bilginin Yemeği* adlı eserinin bir kişisi yaptı. (L)

KLEODEMOS, eski yunanlı mühendis (M. S. III. yy.). Galianos zamanında Athenaios ile birlikte, imparatorluğun Gotlar tarafından yakılıp yıkılan bölgelerini savunmaya elverişli duruma getirmekle görevlendirildi. 267'de Attike açıklarında yapılan bir deniz savaşında Gotları yendi. (L)

KLEOKRİTOS, eleusis misterlerinin münadisi. Otuzlar tarafından Atina'dan sürüldü. Munykhia fesatçılarıyle birleşti ve 404'-

Foto. LAROUSSE

te Thrasybulos'a katıldı. Atina'da demokratik rejimin yeniden kurulmasına yardımcı oldu. (L)

KLEOMBROTOS, Sokrates'in çömezi, Ampraki'da doğdu (M.Ö. IV. yy.). Kallimakhos'un bir epigramına göre, Sokrates'in ölümünde üstadının yanında bulunamamış olan Kleombrotos, Eflatun'un *Phaidon*'unu okuduktan sonra, öbür dünyanın mutluluklarına bir an önce kavuşabilmek için kendini denize atarak intihar etti. (L)

KLEOMBROTOS, ıspartalı general, Leonidas'ın kardeşi ve Pausanias'ın babası. İkinci Med savaşında (M.Ö. V. yy.) yunanlılara kumanda etti. (L)

KLEOMBROTOS I, Isparta kralı (M.Ö. 380-371). Kral Pausanias'ın oğlu idi, kardeşi Agesipolis'in yerine geçti. Leuktra savaşında yenildi ve öldürüldü. (L)

KLEOMBROTOS II, Isparta kralı (M.Ö. 242-240). Kayınpederi Leonidas'ı kovdu ve onun yerine geçti; Leonidas geri dönünce tahttan çekildi ve karısı Khilonis'in araya girmesiyle ölümden kurtuldu. (L)

KLEOMEDES, yunan astronomu (M.Ö. I. yy.). *Gök Cisimlerinin Dairesel Hareketleri* adlı iki ciltlik bir kitap yazdı. Bu kitabında stoa'cıların astronomi anlayışını özetledi. (L)

KLEOMEDES, eski yunanlı atlet ve dövüşçüsü. M.Ö. 496'daki Olimpiyat oyunlarında rakibini öldürdüğünden ödül alamadı. Vatanı Astypalaia'ya döndükten sonra gymnasium'da geçirdiği bir çılgınlık nöbeti sırasında sütunları devirdi; bu olayda altmış çocuk öldü. Kleomedes bir Athena tapınağına sığındı. Delphoi kâhini onu dünyanın son kahramanı olarak tanıttı: çünkü çılgınlığı onu «tanrı'yı benliğinde barındıran» bir insan haline getirmişti. (L)

KLEOMENES I (öl. Isparta M.Ö. 487), Isparta kralı (520-490), Isparta'nın siyasî rolü konusunda ileri fikirleri vardı, bu yüzden sürekli olarak bütün Yunanistan'ı etkisi altına almağa çalıştı. Argos'lularla savaştı, fakat kadın kahraman Telesilla'nın ve sitenin diğer kadınlarının savunduğu Argos önünde yenildi. Peisistratos taraftarlarını püskürtmek için Atina'ya yardım etti. 510-507'de Kleisthenes'e karşı soyluları tuttu, fakat siteden kovuldu. İoania'lıları Perslere karşı savunmayı reddetti (500). Bununla birlikte Perslere boyun eğmiş olan Aigina'ya (Aigine) 491'de saldırdı ve düşmanı rehine bırakmağa zorladı. Meslaktaşı ve hasmı Demaratos'un işinden uzaklaştırılması için Pythia ile oyunlar çevirdi. Hileleri anlaşılınca Tesalya'ya kaçtı. Isparta'ya çağrıldı, fakat cinnet getirdi ve kendini öldürdü. (L)

KLEOMENES II (M.Ö. 370-309), Isparta kralı. Kleombrotes I'in oğlu ve Agesipolis II'nin kardeşi. Agesipolis II'nin yerine geçti. (L)

KLEOMENES III (öl. M.Ö. 220-219), Isparta kralı (235-222), Agis'ler sülâlesinin sonuncusu. Agis IV'ten dul kalan eşi, Agiatis'in teşvikiyle Agis'in Eski Isparta'yı onarma tasarısını yeniden ele aldı. Önce başarılı seferler yaparak orduyu elde etmek istedi. Akha birliğine karşı zaferler kazandı. Bütün Pelopennesos'ta otorite kurmayı düşünüyordu. Sonra ısparta oligarşisini devirmek için geriye döndü, Ephoros'ları kılıçtan geçirdi. Senatonun yerine «patronomos»lar denen bir hâkimler kurulu meydana getirdi, krallığa ilk haklarını iade etti. Nüfusa Lakonia'lılar katarak siteyi bütünledi, Zenon'un öğrencisi stoa'cı Sphairos'un öğütlerine uyarak 4 000 paylık yeni bir arazi üleştirmesi uyguladı (227). Lykurgos'a ait olduğunu sandığı kanunları tekrar yürürlüğe koydu. Fakat Akhalılarla savaş yeniden patlak verdi. Kleomenes bu savaşta başarı kazandı; ama Aratos Makedonya kralı Antigonos Doson'u yardıma çağırınca Kleomenes, Sellasia'da yenildi (222). Mücadeleden vaz geçerek Mısır'a Ptolemaios Euergetes'in yanına kaçtı. Ptolemaios'un halefi Ptolemaios Philopator ile arası açılınca hapse atıldı. Hapisten kaçtı, İskenderiye halkını ayaklandırmağa çalıştıysa da başaramadı ve sonunda öldürüldü. (L)

KLEOMENES Naukratis'li (öl. M.Ö. 323). Dört malî bölge yöneticisinden biri. İskender tarafından, İskenderiye'nin kuruluşunu ve Arabistan bölgesini yönetmek, Kızıldeniz kıyılarında vergi toplamakla görevlendirildi. Mısır buğdayını Yunanistan'da satarak zengin oldu. Perdikkas'a hizmet ettiği gerekçesiyle, Lagos'un oğlu Ptolemaios'ın emriyle öldürüldü; servetine (8 000 talanton) elkondu ve bu para ile bir ordu kuruldu. (L)

KLEON, atinalı siyaset adamı (öl. Amphipolis M.Ö. 422'ye doğr.). Çok güçlü bir haptipti. Rakibi Perikles'in ölümü üzerine (429) Halk partisinin başına geçti. Ayaklanan midilli halkını idama mahkûm etti. Ancak Diotodos'un çabalarıyle infaz önlendi. Kleon savaş taraflısıydı. Düşmanlarının meydan okumasına karşı koydu. 425'te Sphakteria'yı aldı. Böylece Atina'nın siyasî hayatına hâkim oldu. 424'te strategos olunca birçok demokratik kanunun çıkarılmasına önayak oldu. 423'te ıspartalı general Brasidas'a karşı Khalkidike'ye gönderildi. Önceleri başarılar kazandı, sonra Amphipolis'te yenildi ve rakibiyle aynı zamanda öldü. Kleon, Soylular partisi, srgne gönderdiği Thukydides ve hakkında adlî kovuşturma açtığı Aristophanes tarafından sert bir şekilde tenkit edildi. (L)

KLEONAİ. Esk. coğ. Peloponnesos'ta Argolis şehri. Çok eski bir tarihte kurulan şehirdeki rahipler kastı (*Khalazophylaks*'lar) eski büyücülük geleneklerine bağlı olarak, rüzgârları ve diğer tabiat kuvvetlerini yatıştırmakla uğraşırdı. Kleonai ile Phlius arasındaki Küçük Nemeia vâdisinde M.Ö. 581'den sonra, her dört yılda bir Nemeia oyunları yapılırdı. Urla'yı (Klazomenai), Kleonai'den göç eden kolonlar kurdu. (L)

KLEONİKE, bizanslı genç kız (M.Ö. V. yy.). Tiran olmağa çalışan Pausanias'ın sevgilisiydi. Pausanias, Bizans'ı ele geçirince, bir gece güzel Kleonike'yi çağırttı, onu yanılarak öldürdü ve bundan büyük bir acı duydu. (L)

KLEON Sikyon'lu, eski yunanlı tunç ustası (M.Ö. IV. y.y.ın ilk yarısı). Olympia'da Zeus'un bronzdan iki ve ıspartalı Agesipolis'in bir heykelini yaptı (kaidesi Delphoi'de bulundu). [L]

KLEONYMOS, Isparta kralı Kleomenes II'nin ikinci oğlu. Tahta geçemediği için (M.Ö. 309). Büyük Yunanistan'da bir hükümdarlık kurmağa kalkıştı (303). 275'te kuruldu; Epir kralı Pyrros'a Lakonia'yı fethetmeyi teklif ettiyse de bir kere daha başarısızlığa uğradı. (L)

KLEOPAS, «diriliş»ten sonra İsa'nın Emmaus yolu üzerinde kendilerine göründüğü iki havariden biri. (L)

KLEOPATRA. Yun. mit. Boreas ile Orithyia'nın kızı. Phineus ile evlendi, ondan Pleksippos ve Pandion adlarında iki oğlu oldu. Kocası, Dardanos'un kızı İdaeia ile evlenebilmek için Kleopatra'yı hapsetti. Argonaut'lar onu kurtardılar ve Phineus'u öldürdüler. — İdas'ın kız, Meleagros'un karısı. Kocası ölünce umutsuzluğa kapıldı ve kendini astı. — Troos ile Kallirroe'nin kızı. — Danaid'lerden biri; Agenor'un nişanlısı. (L)

KLEOPATRA, makedonyalı Philippos II'in ikinci karısı. Philippos, Olympias'ı boşayarak M.Ö. 337'de Kleopatra ile evlendi. Olympias, kralın ölümünden sonra, Kleopatra'yı ve oğlunu öldürterek öcünü aldı (336). [L]

KLEOPATRA, makedonyalı Philippos II'nin ve Olympias'ın kızı (öl. M.Ö. 309). 336'da Epir kralı Aleksandros ile evlendi. Philippos düğün şenlikleri sırasında katledilince Kleopatra Sardes'e çekildi. Kardeşi Büyük İskender'in ölümünden sonra tahta göz koyan bütün subaylar kendisiyle evlenmeğe çalıştılar. Perdikkas ile evlenmeğe karar verdiği sırada Antigonos tarafından öldürtüldü. (L)

Kleopatra (ESİR) [*Cléopâtre Captive*]. Jodelle'in 1553'te yazdığı korolu trajedi. On heceli mısralardan kurulu bu eser, yapısıyle ve eylemdeki yavaşlığı yüzünden bugün pek tutulmaz. Ronsard ve arkadaşları bu eseri antik oyunları taklit eden ilk eser olarak alkışladılar. *Kleopatra,* XVII. yy. klasik trajedi türünün öncüsü sayılır. (L)

KLEOPATRA I, Mısır kraliçesi (öl. M. Ö. 173), Antiokhos III Megas'ın kızı. 193'te Ptolemaios V Epiphanes ile evlendi ve cihaz olarak Koile Syria'yı götürdü. 181'de dul kaldı. Mısır'ı genç oğlu Ptolemaios Philometor'un vasisi sıfatıyle yönetti. Roma'ya ve Selefki'lere karşı barışçı bir siyaset izledi. (L)

KLEOPATRA II, Mısır kraliçesi (öl. M. Ö. 115'e doğr.). Kleopatra I'in ve Ptolemaios V'in kızı. 173'te kardeşi Ptolemaios VI Philometor ile evlendirildi. 145'te dul kalınca öbür kardeşi Ptolemaios VII Euergetes II ile evlendi. Kocası tarafından boşandıktan sonra damadı Seleukeia kralı Demetrios Nikator'un yanına gitti. Taraftarlarının çıkardığı karışıklıklardan sonra kardeşiyle uzlaştı (124'e doğr.) ve İskenderiye'ye döndü. (L)

KLEOPATRA III Evergetis, Mısır kraliçesi (öl. M. Ö. 101), Kleopatra Thea'nın kızkardeşi. Dayısı Ptolemaios VII Euergetes II ile evlendi. Kocasının ölümünden sonra İskenderiye halkını büyük oğlu Ptolemaios Lathyros'a karşı kışkırttı. Küçük oğlu Ptolemaios X Aleksandros'u tahta davet etti. Bu oğlu tarafından öldürüldüğü sanılır. Kleopatra IV, Kleopatra *Tryphaina* ve Kleopatra *Selene* adlarında üç kızı vardı. (L)

KLEOPATRA IV, Mısır kraliçesi (öl. Antakya M. Ö. 116), Kleopatra III'ün kızı. Önce erkek kardeşi Ptolemaios IX Lathyros ile, Ptolemaios'tan ayrıldıktan sonra da Antiokhos IX Kyzikenos ile evlendi (117). Antiokhos IX Kyzikenos bu sıralarda, Suriye'yi elde etmek için erkek kardeşi Antiokhos VIII Gryphos ile mücadele ediyordu. Kleopatra IV, Gryphos'un karısı olan kızkardeşi Kleopatra Tryphaina tarafından Apollon tapınağında öldürüldü. (L)

KLEOPATRA V Selene, Mısır ve sonra Suriye kraliçesi (öl. M. Ö. 69'a doğru). Kleopatra IV'ün ve Kleopatra Tryphaina'nın kardeşi, Annesinin emriyle, sıra ile erkek kardeşi Ptolemaios IX Lathyros, Antiokhos VIII Gryphos, Antiokhos IX Kyzikenos ve Antiokhos X Eusebes ile evlendi. Uzun süre Lagis'ler sülâlesinin tek meşru temsilcisi olarak kaldı. Suriye'yi istilâ eden ermeni kralı Tigran tarafından öldürüldü. (L)

KLEOPATRA VI, Ptolemaios XII Dionysos I Aulete'nin kızkardeşi ve karısı. (L)

KLEOPATRA VII (İskenderiye M. Ö. 69-ay.y. M.Ö. 30), Mısır kraliçesi (M.Ö. 51-M. Ö. 30). Babası Ptolemaios XII Auletes'in vasiyeti gereğince erkek kardeşi Ptolemaios XIII ile evlenerek tahta çıktı. Bilgili ve birçok yabancı dilden anlayan Kleopatra, şüphesiz, Lagos hanedanının en dikkate değer kişilerindendi. Zekâsını ve cazibesini Ptolemaios'lar mutlakıyetinin kalkınmasına adamıştı, ilk mücadelesini kardeşinin gözdelerinden hadım Potheinos, lala Theodotos ve general Akhillas'a karşı yaptı. Bunlar Kleopatra'yı bir suikast hazırlamakla suçlayınca, o da İskenderiye'den ayrılmak zorunda kaldı. Eski haklarını yeniden elde etmek için kuvvet toplayarak İskenderiye üstüne yürüdüğü sırada, Pharsalos galibi Sezar İskenderiye'ye girdi (M.Ö. 48) ve Plutarkhos'a göre krallık sarayına yerleşerek kral ile kızkardeşinin arasını bulmağa çalıştı. Güzel kraliçe bir seyahat şalına bürünmüş olarak gizlice Sezar'ın huzuruna çıkmış ve güzelliğiyle onu kendine bağlamıştı. Sezar iki hükümdarı tahta ortak etti ama Ptolemaios XIII başkaldırınca, Sezar da onu Bergama kralı Mithridates'in yardımıyle yendi (İskenderiye savaşı). Sezar İskenderiye'ye döndü (47) ve Kleopatra ile beraber Nil boyunca şatafatlı bir şekilde ilerleyerek Habeşistana vardı. Zafer törenleriyle M. Ö. 45'te Roma'ya girdi ve Kleopatra ile oğlu Caesario'yu yanına getirtti. Julius'ların koruyucusu Venus Genitrix'in tapınağına kraliçenin altından bir büstünü yerleştirdi. Sezar'ın ölümünden sonra Kleopatra memleketine döndü. Doğu'nun yönetimini eline geçirmiş olan Antonius ile ittifak yaptı. İç savaşta taraf tutuyor görünmekten sakınmasına rağmen, Suriye'ye Antonius'u karşılamağa gitti. Antonius Ephesos'ta bir tanrı, tekrar yeryüzüne inmiş bir Dionysos gibi karşılanınca, Kleopatra da aşk tanrıları ve Kharis'lerin etrafını sardığı, şaşaalı bir Afrodit kılığına girmeyi düşündü. Karşısında gözleri kamaşan dünyanın en kudretli adamı Antonius, iktidarı ona teslim etti. Buna karşılık, mutsuz bir evliliğin bütün acısını onun kolları arasında dindirdi. Böylece, tamamen yunan yaşayışından ilham alan, fakat her türlü zevkin sonuna kadar tadıldığı, Doğu'nun şatafatıyle

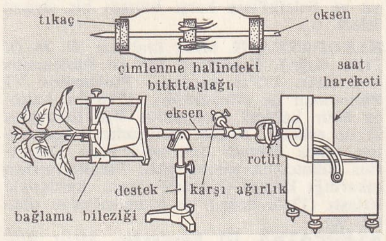

klinostat

süslü «eşi gorülmemiş bir hayat» sürmeğe başladılar. Bazı iç karışıklıklar çıkınca, Antonius, M. Ö. 40 ilkbaharında İtalya'ya dönmek zorunda kaldı. Fakat dört yıl sonra, Parth'lara karşı yaptığı sefer sırasında İskenderiye'ye, metresiyle kendilerine kral payesini verdiği üç çocuğunun (Aleksandros, Kleopatra Selene ve Ptolemaios) yanına döndü (M. Ö. 37-36). Kleopatra'nın ülkesine Fenike'nin, Koile Syria'nın, Kıbrıs'ın yanı sıra Kilikya'nın Yahudiye ve Arabistan'ın da bir kısmını katarak, Mısır sınırlarını Lagos'lar zamanında görülmemiş bir şekilde genişletti. Ermenilere karşı kazanılan zaferi kutladı ve Kleopatra'yı «Yeni İsis» adıyle tanrılaştırdı (M. Ö. 34). Bu arada Octavianus rakibinden kurtulmağa karar vermişti. Büyük bir donanma kurarak Mısır kraliçesinin üstüne yürüdü. 2 Eylül 31'de Actium'da onları yendi. Bunun üzerine önce Kleopatra, sonra Antonius Mısır'a kaçarak muzaffer Octavianus'un eline düşmemek için intihar ettiler. En yaygın efsaneye göre, Kleopatra kraliçelik elbiselerini giyerek kendini bir engerek yılanına sokturdu. Âşığı ile birlikte gömüldü. Oğlu Caesario öldürüldü. Fakat Antonius'tan olan çocukları Roma'da büyütüldü.

— ED. TELM. ***Kleopatra'nın burnu.*** Pascal *Düşünceler*'inde (Pensées) insanların kaderinin, çoğu zaman boş sebeplere dayanan tutkulara ne derece bağlı olduğunu göstermek için şu örneği verir: «Kleopatra'nın burnu biraz kısa olsaydı, dünyanın çehresi değişirdi.»

— Ed. Kleopatra'nın hikâyesi birçok tiyatro eserine konu oldu. Bunlar arasında, ilk fransız trajedisi olan Jodelle'in *Tutsak Kleopatra*'sı (Cléopâtre Captive) [1553] Shakespeare'in *Antonius ile Kleopatra*'sı (Antihony and Cleopatra) [1606]; Mairet'nin *Antoine et Clépâtre*'ı (Antonius ile Kleopatra) [1630], dokunaklı sahneleriyle Chapelle'in *La Mort de Cléopâtre*'ı (Kleopatra'nın Ölümü) [1680], Marmontel'in *Cléopâtre*'ı (1750); Soumet'nin *Cléopâtre*'ı (1824), G.B. Shaw'ın *Caesar and Cleopatra*'sı (Sezar ile Kleopatra) [1901] sayılabilir.

— İkonogr. Askalan'daki pteolemaios paralarında, Antakya'da dört drahmilik paralarda ve roma dinarlarında Kleopatra'nın başı vardır. Kleopatra'ya benzeyen tek portre Cherchell'de bulundu (Cherchell müzesi). Mariemont müzesindeki kocaman başa hâkim olan mısır üslûbu, bu son Mısır kraliçesinin kendine özgü hatlarını yumuşatır. Hayatına ait bazı bölümler XVII. ve XVIII. yy.larda sık sık tasvir edildi: Claude Lorrain'in *Kleopatra'nın Tarsus'a Çıkışı* (1646, Louvre müzesi); Natoire'ın aynı konudaki eseri (Marsilya müzesi); G. B. Tiepolo'nun Labbia ve Würzburg saraylarındaki büyük merdivenlere yaptığı freskler (*Gemiye Biniş, Şölen*); Luca Cambiaso'nun *Kleopatra'nın Ölümü* tablosu (Genova'da İmperiali sarayı). [L]

KLEOPATRANIN İĞNESİ. Bk. LONDRA DİKİLİTAŞI.

KLEOPATRA Selene, Mauritania kraliçesi (M.Ö. 40). Antonius ile Kleopatra VII'nin kızı. Octavianus tarafından, kardeşi Aleksandros Helios ile birlikte Roma'ya götürüldü (29). Octavia, Kleopatra'yı evlât edinerek yetiştirdi. M. Ö. 20'de Mauritania kralı Juba II ile evlendi. Kralın sarayına yunan sanat zevkini getirdi. (L)

KLEOPATRA Thea, Selefkiler kraliçesi (öl. M. Ö. 121'e doğr.). Kleopatra II'nin kızı. Önce Suriye tahtını ele geçiren Aleksandos Ballas, sonra da Demetrios II Nikator ile evlendi. Demotrios II Parthlara esir düşünce, parth prensesi Rodoqune ile evlendi. Bunun öcünü almak isteyen Kleopatra, kayınbiraderi Antiokhos VII ile evlendi. Öz oğlu Seleukos'u öldürttü ve öteki oğlu Antiokhos VIII Gryphos ile işbirliği yaptı. Sonra onu da zehirlemeğe kalkıştı; fakat Antiokhos, kendisi için hazırlanan zehiri zorla annesine içirdi. (L)

KLEOPATRA Tryphaina, Selefkiler kraliçesi (öl. M. Ö. 115'e doğr.), Kleopatra IV'ün kızkardeşi. Antiokhos VIII Gryphos ile evlendi. Antiokhos IX Kyzikenos'un karısı olan kızkardeşini öldürttü. 116'da eniştesinin eline düştü. O da Kleopatra Tryphaina'yı, karısının ruhuna kurban etti. (L)

KLEOPHİS, İndus havzasında yaşayan Assakenos'ların kraliçesi (M. Ö. IV. yy.). Büyük İskender tarafından Massaga'da (Şadkara) kuşatıldı, sonunda teslim oldu (M. Ö. 327). İskender'in ilgisini çekti ve gözdeleri arasına girdi. Ondan olan oğlu Aleksandros anasının tahtına oturdu. (L)

KLEOPHON, Trakya asıllı atinalı hatip. Demagogların başı olarak Kleon'un yerine geçti. Aşırı derecede direnme taraflısıydı. Ölüm cezasına çarptırıldı. Lysandros Atina'yı kuşattığı sırada idam edildi. (L)

KLEOSTRATOS, yunanlı astronom (doğ. Tenedos M.Ö. V. yy.). Oktaeteris veya sekiz yıllık çevrimi onun icat ettiği sanılır. Bu buluş aynı zamanda Eudoksos'a da maledilir. Plinius'a göre burç işaretleri sistemini ilk düşünen Kleostratos'tur. (L)

KLEOTHERA. Yun mit. Pandareos'un kızlarından biri. Kızkardeşleriyle birlikte Afrodit tarafından büyütüldü. Erinya'ların hizmetçilerinden biri oldu. (L)

KLEPHTİS i. (yun. k.). Olympos ve Pindos bölgesinde, özellikle haydutlukla geçinen dağlı. (Bk. YUNANİSTAN.) [L]

KLEPPER (Leon), romanyalı besteci (Yaş 1900). J. Marx, Schreker ve P. Dukas'ın öğrencisi. 1949'dan beri Budapeşte konservatuvarında öğretmen. Bir konçerto grosso, dört *senfonik dans*, bir uvertür, bir senfonik şiir (*Nikolae Balescu*), orkestra için üç *Bagatel*, piyano için bir konçertino, oda müziği ve melodiler besteledi. (L)

KLEPS i. (ing. *to clap*, çarpmak; alm. *Klaps*, hafif darbe'den). Oyun. Bilardoda, oyunculardan birinin topunun diğer toplardan birine değdikten sonra geri dönmesini sağlayacak şekilde yapılan vuruş. ‖ *Kleps çekmek*, bu şekilde vuruş yapmak. ‖ *Bantlı kleps*, bilardoda vuruş yapılan topu rakibin topuna vurduktan sonra bir veya birçok banta değip vuruşun yapıldığı yere dönmesi. Bu vuruşa verilen ad. (L)

Klepsydra, Atina Akropolisi'ne su sağlayan kaynak. Girişin kuzey doğusundaydı. Etrafı eski surlarla çevriliydi. *Andronikos* su saatini çalıştırmak için bu kaynaktan faydalanılırdı. (L)

KLEPTOBİYOZ i. (yun. *kleptein*, çalmak ve *bios*, hayat'tan fr. *cleptobiose*). Başka türlerin kertekliği yuvaları işgal eden veya başka türlerin sırtından geçinmek amacıyle onların yuvaları etrafına yerleşen hayvan türlerinin (kuşlar, böcekler v.b.) yaşama tarzı. (L)

KLEPTOMAN i. (fr. *cleptomane* veya *kleptomane*). Çalma (hırsızlık) hastalığına tutulmuş kimse. (L)

KLEPTOMANİ i. (yun. *kleptein*, çalmak ve *mania*, saplantı'dan fr. *kleptomanie*). Psikiyatr. Bazı kimselerin, kendilerine ait olmayan eşyayı gizlice ele geçirmek konusunda duydukları dayanılmaz ruhsal itki.

— ANSİKL. *Kleptomani*'de, gerçek sabit fikrin bütün temel özellikleri vardır. Bunlar, ahlâk duygusunun tamlığı, ansızın ortaya çıkan duygu ve itkiye karşı girişilen endişe dolu mücadele, hırsızlığın yapılmasından duyulan rahatlama ve hemen ardından gelen pişmanlıktır. Bu şekilde tanımlanan kleptomani, bazı sabit fikirlilerde, melankoliklerde ve geri zekâlılarda görülür. (L)

KLERK (Michaël DE), hollandalı mimar (Amsterdam 1884 - ay.y. 1923). H. P. Berlage ile birlikte Amsterdam'ın güney kesimiyle ilgili proje üstünde çalıştı ve bu kesimde Stalinlaan bloklarını (Zuid mahallesi) yaptı. Ayrıca, ölümünden sonra P. L. Kramer tarafından tamamlanan «de Bijenkorf» mağazalarının yapımına başladı. (M)

KLERKSDORP, Güney Afrika cumhuriyetinde (Transvaal) şehir, Vaal yakınında; 18 400 nüf. Altın işletme merkezi. (L)

KLERYKHEİA i. (yun. k.). Klerykhos sömürgesi. (Ege adaları ile Trakya sahillerinin stratejik noktalarında ve Delos konfederasyonuna katılan müttefikleri gözetmek amacıyle, Atina V. yy.da birçok kleryhheia kurdu. Fakat müttefikler bu kuruluşu hiç hoş karşılamadılar.) [L]

KLERYKHOS i. (yun. *kleros*, pay ve *ekhein*, malik olmak'tan). Anavatan yurttaşlığını muhafaza eden yunan kolonu. (Metropol, hâkimiyet altına alınmış veya zaptedilmiş uzak bir toprağı bölerek bir grup yurttaşa ayırırdı. Klerykhoslar da kur'a çekerek bölünen parçalara sahip olurlardı. İçlerinde en çok bilinenler atinalı klerykhoslardır.) [L]

KLESL veya **KHLESL** (Melchior), avusturyalı kilise büyüğü (Viyana 1553 - ay.y. 1630). 1598'de Viyana başpiskoposu oldu. Rudolph II'ye karşı arşidük Matthias'ı destekledi. Matthias imparator olunca kendisini saray nazırı ve kardinal yaptı (1616). Bohemya savaşından vaz geçilmesini öğütlediği için hapsedildi (1618-1628). [L]

KLESONYMOS. Yun. mit. Amphidamas'ın oğlu, o sırada Pleus'a emanet edilmiş olan Patroklos tarafından, oynarken öldürüldü.(L)

KLETTGAU, İsviçre'de (Schaffhausen kantonu) bölge, Ren buzulunun beslediği eski bir buzul öncesi vâdiden meydana gelir. (L)

KLEVE, fr. **Clèves,** Almanya'da (Batı Almanya, Rheinland - Westfalen) şehir. Ren ırmağı ve Hollanda sınırı yakınında; 21 500 nüf. Eski bir şatonun kalıntıları. Sanayi merkezi: margarin fabrikası, sepihaneler, makine yapımı. Kaplıcalar. Berghaus burada doğdu.

— Tar. *Kleve düklüğü*. Bk. JULİERS. (L)

KLEVEİT i. (özel ad. P. T. *Cleve*'den fr. *clévéite*). Miner. Peşblende benzeyen mineral; bileşiminde uranyumla birlikte itriyum, erbiyum, seryum ve toryum bulunur. (L)

KLEYMOR i. (kelt delinde *claid-heammor*, büyük kılıç'tan fr. *claymore*). İskoçya'da XIV. - XVI. yy.lar arasında kullanılmış olan iki elle tutulur büyük kılıç. (Bu kelime eski İskoçya halkı arasında savaş barışı olarak kullanılırdı.) ‖ *Teşm. yol.* XVII. ve XVIII. yy.da ingiliz süvarilerinin kullandığı siperi silindir biçiminde ve iki ağzı keskin geniş namlulu kılıç. (L)

KLİBANOS i. (yun. k.). Eskiçağda pişmiş topraktan yapılmış delikli fırın. (Tandıra benzeyen bu çeşit fırında ekmek pişirilirdi.) (L)

KLİCPERA (Vaclav), çek yazarı (Chlumec 1792 - Prag 1859). Önce Hradec Kralove'de, sonra Prag'da hocalık yaptı. Şiirler, hikâyeler ve özellikle trajediler (*Sobeslav, Slske Knizve* (Köy Prensi Sobeslav) [1824]) ve komediler (*Divotvorny Klobouk* [Sihirli Şapka], 1817; *Yalancı*, 1817; *Veselohra na Moste* [Köprü Üzerinde Komedi], 1826) yazdı (L)

KLİDONOGRAF i. (fr. *klydonographe*). Elektr. Hafif ışıklı veya demet şeklindeki elektrik boşalmalarının fotoğrafları yardımıyle, aşırı gerilimlerin varlığını, niteliğini, yön ve büyüklüğünü belirleyen âlet. (L)

KLİETSCH veya **KLİÇ** (Karl), çek asıllı avusturyalı fotoğrafçı, desinatör, ressam ve gravürcü (Arnau [Hostinne], Bohemya 1841 - Viyana 1926). 1875'e doğru Viyana'da bir «fotokimya» atelyesi kurarak kesintisiz oyumlu baskı kalıpları yaptı. 1878 Başlarında Viyana'da, reçineli helyogravür usulünü buldu. Bu usul önce Viyana'da, sonra İngiltere'de bir sanayi dalı olarak geliştirildi. Klietsch araştırmalarına devam ederek Lancaster'de matbaacı Storey kardeşlerle ilişki kurdu. Onların atelyelerinde tramlı helyogravür tekniğini uyguladı (1890-1895). 1895'te Storey kardeşler işbirliği yaparak, Rembrandt İntaglio Printing corporation'ı kurdu. (L)

KLİK i. (fr. *clique*). Entrika çevirmek, başkalarına zarar vermek için biraraya gelmiş kimseler topluluğu: ***Hiçbir klikin etkisi altında kalmamak gerekir.***

— Sosyol. Bir toplumun veya bu toplumun çözülmesi sonunda ortaya çıkmış olan alt-

grubun içinde bulunan aslî grup. (Klik'in üyeleri karşılıklı yükümlülüklerle bağlı olduklarına inanırlar.) [LM]

KLİMA veya **KLİMA CİHAZI** i. (fr. *climat,* iklim'den). Teknol. *Klima cihazı,* bir ticaret veya sanayi yerinin mevsime göre ısı ayarlanmasını sağlayan cihaz. (L)

KLİMAKS i. («basamak, derece» anlamında yun. k.). Bitki oluşumu aşamalarının en son gelişim evresi. (Bu evre topraktan biyolojik faydalanmanın en yüksek derecesini gösteren kararlı ve değişmez son aşamadır. Güneybatı Avrupa'nın Akdeniz bölgesinde garrugue ve makilerin mantar meşesi ormanlarına doğru gelişim göstermesi, bir klimaks olarak düşünülebilir.) [L]

KLİMATİZASYON i. (fr. *climatisation*). Teknol. Kapalı bir yerdeki havanın sıcaklığı, bağıl nemi, hızı ve temizliği için belirli şartlar yaratma ve sürdürme işlemlerinin tümü. (L)

KLİMATOGRAFİ i. (fr. *climatographie*). Bir bölgenin iklim bileşkenlerinin grafik, tablo ve haritalar aracılığıyle sayı olarak tanımlanması. (Klimatografi, *tasvirî klimatoloji*'nin eşanlamlısı, iklim şartlarının sebeplerini araştıran ve açıklamağa çalışan *fizikî klimatoloji*'nin de karşıtıdır.) [L]

KLİMATOLOJİ i. (fr. *climatologie*). Bk. İKLİMBİLİM.

KLİMATOPATOLOJİ i. (fr. *climatopathologie*). İklimlerin organizma üstündeki kötü etkilerini inceleyen patoloji bölümü. (Klimatopatolojinin içine meteoropatoloji, kosmopatoloji, telüropatoloji v.b. girer.) [L]

KLİMENT OHRİDŞKİ, Uhrid piskoposu ve ilk Bulgar krallığının yazarı (öl. 916). Kiril ve Metodiy'in diğer öğrencileriyle birlikte Moravya'dan kovuldu. Bulgaristan'da kral Boris tarafından kabul edildi. Bu prensin ve büyük oğlu Simeon'un zamanında Makedonya'da eğitimci, vaiz ve yazar olarak tanındı. Öldüğünde çok yaşlıydı. Pratik bir zekâsı olan Kliment, henüz madenîleşmemiş İslavlara, Yunanlıların ilâhiyat eserlerini tanıttı ve Hıristiyanlığı halk arasında yaydı. Elde yeterli kanıtlar bulunmamakla birlikte Kliment'in, Kiril ve Metodiy'in *Pannonya Efsaneleri* adıyle bilinen biyografilerini yazdığı ve kiril alfabesini icat ettiği söylenir. (L)

KLİMOGRAM i. (fr. *climogramme*). Bir bölgede yıllık sıcaklıkların ve ortalama yağışların, tek bir koordinat sistemi üzerinde ilerlemesini gösteren grafik. (L)

KLİMT (Gustav), avusturyalı ressam (Baumgarten, Viyana yakınları 1862 - Viyana 1918). *XX. yy.ın Kaynakları* adlı seçme eserler sergisi (Paris Art Moderne müzesi, 1960-1961) Gustav Klimt, adını gün ışığına çıkardı. Klimt özellikle çağdaş resmi çağdaş mimarîyle kaynaştırmağa çalıştı (Viyana'daki birçok devlet binasının dekorasyonları). 1897'de, Viyana Ayrılık grubunu kuranlara katıldı, bu kuruluşun başkanı oldu (1905'e kadar). Eserleri Viyana'da Österreichische galerisinde, Albertina'da ve Strasbourg müzesindedir. (L)

KLİN, S.S.C.B.'de şehir, Moskova'nın kuzeybatısında; 53 000 nüf. Çaykovski'nin evinde müze. (L)

KLİN i. (fr. *cline*). Biyol. Boy, renk ve yaşama alanı bakımından birbirinden pek az farklı olan alttürlerin aşamalı, dereceli dizisi. (L)

KLİNAMEN i. (lat. *clinamen*). Epikuros sisteminde, atomların sapma gücü.
— ANSİKL. Epikuros ve Lucretiusa göre, bu hafif sapma, atomların karşılaşmasını ve çeşitli bileşimler meydana getirmesini, yani evrenin ortaya çıkmasını sağladığı gibi, tam bir belirlenmişlik içinde bulunan bu evrende, olumsallığın yer almasına da yolaçar. Demek ki, *klinamen,* aynı zamanda, irade hürlüğünün de başlangıcıdır. Lucretius şöyle yazar: «Zihin, bütün edimlerinde bir iç zorunluğa uymuyorsa ve kendisini tamamen edilgin hale getirecek bir baskıya boyun eğmiyorsa; bunu, zaman ve mekânda her türlü belirlenmeden kurtulmuş olan bu küçük *sapma*'ya borçludur.» (L)

KLİNE (Franz Joseph), amerikalı ressam (Wilkes-Barre, Pennsylvania 1919 - New York 1962). Önceleri gerçekçi akıma uyduysa da kısa bir süre sonra soyut resme yöneldi. Tabloları oldukça büyük bir yüzey üzerine siyah lekeler halinde dağılmış desenlerden meydana gelir. Arka planı beyazdır ve çoğu zaman yer grilerle kirletilmiştir. Kline, ölümünden az önce resimlerine renk katmağa başladı.
Kline Amerika'da, özellikle New York'ta 1950 ile 1960 yıllarında gelişen soyut anlatımcı resim okulunun önde gelen üyelerinden biriydi. Bu okulun yerini yeni akımlar aldığı zaman da Kline ile birlikte küçük bir sanatçılar grubu modanın çılgınlıkları karşısında direnmeyi ve ilgi çekmeyi bilen bir sanatçı topluluğu olarak kaldılar. New York'taki Modern Sanat müzesinde bulunan *Şef* adlı tablosu, eserleri arasından seçilmiş iyi bir örnektir. Ayrıca New York'taki Metropolitan müzesiyle başka kurumlarda da eserleri vardır. (M)

Klinefelter sendromları. Patol. Bugün çeşitli karyotipleri bilinen cinsel kromozomların sapıtması: XXY (en yaygın şekil), XXXY, XXXXY, XXYY, XYY; demek oluyor ki cinsel kromatin dişi tiptendir. Erbezlerinde bir körelmeye ve azoospermiye yolaçar (dismorfiler daha azdır) ve buna, dişi kromozomların (X) sayısı çok olduğu oranda, değişik önemde bir akıl geriliği de eklenir. Ayrıca, çok zaman, sinir bozuklukları ve elektroansefalografik değişiklikler görülür. Kinefelter sendromları ağır akıl geriliklerinin (alıklık) yüzde 1 ile 2'sinin sebebidir. (L)

Kline tepkimesi. Tıp. Frenginin tedavisinde yararlanılan ve oldukça iyi sonuçlar veren flokülasyon tepkimesi. (L)

KLİNGENSTİERNA (Samuel), isveçli matematikçi (Tolefors, Linköping yakınları 1698 - Stokholm 1765). Uppsala üniversitesine profesör oldu. Çizgisel diferansiyel denklemler teorisiyle uğraştı. (L)

KLİNGER (Friedrich Maximilian VON), alman yazarı (Frankfurt-am-Main 1752-Dorpat 1831), Goethe'nin de katıldığı *Sturm Und Drang* (Fırtına ve Hamle) [1776] akımının öncülerindendi. Adını, Klinger'in bir oyunundan alan bu akım, 1770 yıllarında edebiyata hâkim olan klasisizme karşı bir tepkiydi. Klinger'in bu dönemde yazdığı *Otto* (1775), *Das Leidende Weib* (Acı Çeken Kadın) [1775]; *Die Zwillinge* (İkizler) [1776] ve *Simsone Grisaldo* (1776) adlı oyunlar, gerçekleri yansıtmaktan çok, yazarın coşkunluğunu ve hayal gücünü ortaya koyar. Klinger, 1778'de avusturya ordusuna, iki yıl sonra da rus ordusuna girdi, subaylık mesleğini orada sürdürdü. Bu arada birkaç eser daha yazdı. Bu eserlerinin içinde en önemlisi *Fausts Leben, Täten und Höllenfahrt* (Faust'un Hayatı, Başarıları ve Cehenneme İnişi) [1791] adlı romanıdır. (L)

KLİNGER (Max), alman ressamı, gravürcüsü ve heykeltıraşı (Leipzig 1857 - Grossjena 1920). Gussow'un öğrencisi oldu. Sonraları Böcklin'in etkisinde kaldı. Çok renkli mermerlerden bir *Beethoven* heykeli yaptı (Leipzig müzesi). Özellikle, konusunu edebiyattan alan ofortlarıyle tanındı. (L)

Klingsor, Wolfram von Eschenbach'ın *Parzival*'inde, *Wartburgkrieg Savaşı*'nda Wagner'in *Parsifal*'inde yer alan büyücü. (L)

KLİNGSOR (Léon LECLÈRE, **Tristan** — denir), fransız şairi ve ressamı (la Chapelle - aux - Pots, Oise 1874 - Le Mans 1966). *La Vogue*'un müdürü oldu (1893-1901). Sanat çalışmalarının yanı sıra sevimli ve değişik bir lirizmle *Humoresques* (Hümoreskler) [1921], *Escarbille d'Or* (Altın Kömürü) [1922], *Scheherazade* (Şehrazat) [1926]; *Poèmes du Brugnon* (Şeftali Şiirleri) [1934] adlı kitapları yayımladı. Ressam olarak, Paris Art Moderne müzesinde (*Angers Çevresi*) ve Petit Palais'de (*Chalonnes'dan Görünüş*) eserleri bulunur. (L)

KLİNGSTEDT (Karl Gustaf), isveçli minyatürcü (Riga 1657 - Paris 1734). ENFİYE KUTULARININ RAFFAELLO'su diye anılır. Londra'da Wallace koleksiyonunda, Aix-en-Provence ve Rouen müzelerinde eserleri vardır. (L)

KLİNİK i. (yun. *kline,* yatak > *klinikos* yatakla ilgili'den fr. *clinique*). Hastaların tedavi gördüğü yer (Bk. ANSİKL.) *Ben* [...] *Cenevre'de bir klinikte yatarken öğrenmiştim* (F. R. Atay). ‖ Hekim adaylarının hasta başında ders gördükleri koğuş.
— Psikol. *Klinik metot,* deneyci tarafından bilinen durumlar karşısında bırakılan denek'in doğrudan doğruya gözlemden geçirilmesi.
— ANSİKL. *Türkiye*'de, 1965 yılında yürürlüğe giren yönetmeliğe göre klinikler, ayakta hasta muayene ve tedavî eden, gerekli sıhhî ve fennî şartlara haiz bulunan kuruluşlar olarak tanımlanır (md. 1). Bk. HASTAHANE.
◆ Sıf. Muayene sonucu vücutta görülen (hastalık belirtisi): *Klinik belirtiler.* (LM)

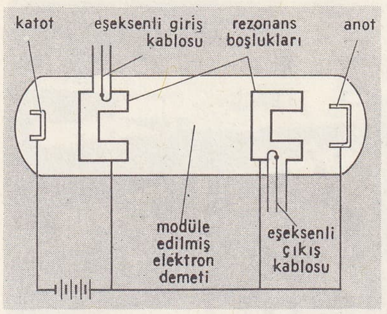

klistron

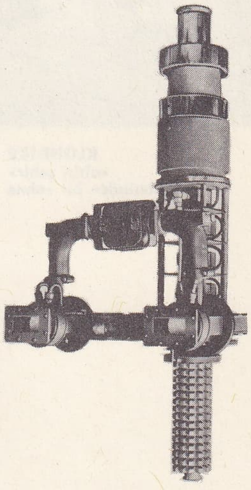
klistron

KLİNKER i. (ing. *clinker,* maden köpüğü'nden). Seram. Genellikle döşemeler için kullanılan camlaşmış kiremit.
— Malzeme. Çimento yapımında, fırından ezilmeden çıkan pişirme ürünü: *Klinker çok sert taneler halinde elde edilir.* ‖ *Asfalt klinkeri,* içinde maden artıklarının köpük veya kül halinde bulunduğu asfalt karışımı. (L)

KLİNOD i. (fr. *clinode*). Bot. Bazide benzeyen, fakat çok küçük hücrelerden meydana gelen, uzun, basit veya dallı cisimler. (Her klinod az veya çok iplik biçimindedir; mantarın üreme organındaki özek dokuyu teşkil eden hücrelerden oluşur ve her birinin ucunda çıplak bir spor bulunur.) [L]

KLİNODAKTİLİ i. (fr. *clinodactylie*). Cerr. Ayak parmaklarının eğrilmesi. (L)

KLİNOEDRİK sıf. (fr. *clinoédrique*). Billûrbil. İlkel prizma düzlemleri birbirlerine oranla eğik olan billûr biçimlerine denir. (L)

KLİNOEDRİT i. (fr. *clinoédrite*). Miner. Hidratlı tabiî kalsiyum ve çinko silikat. (L)

KLİNOENSTATİT i. (fr. *clinoenstatite*). Miner. Kimyasal yönden enstatite benzeyen ve monoklinik sistemde billûrlaşan mineral; göktaşlarında ve sentetik minerallerde oldukça sık görülür. (L)

KLİNOHÜMİT i. (fr. *clinohumite*). Miner. Tabiî magnezyum ve demir silikat; bileşiminde az miktarda flüor da bulunur. (L)

KLİNOKLAZ veya **KLİNOKLAZİT** i. (fr. *clinoclase* veya *clinoclasite*). Miner. Hidratlı tabiî bakır arsenyat. (L)

KLİNOKLOR i. (fr. *clinochlore*). Miner. Hidratlı tabiî magnezyum ve alüminyum silikat; klorit grubundandır. (L)

KLİNOMANİ i. (fr. *clinomanie*). Psikiyatr. Her zaman yatar durumda bulunmayı istemek saplantısı. (Klinomani, özellikle merak hastalığına tutulmuş kimselerde görülür.) [L]

KLİNOMETRE i. ((fr. *clinomètre*'den). Bk. EĞİMÖLÇER.

KLİNOMİKROBAROGRAF i. (fr. *clinomicrobarographe*). Fiz. Birbirinden birkaç yüz metre uzakta bulunan noktalar ara-

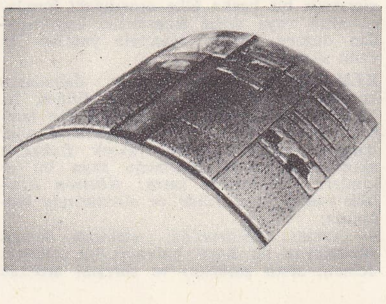
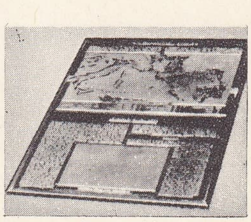
klişeler
(graf. santl.)

Foto. LAROUSSE

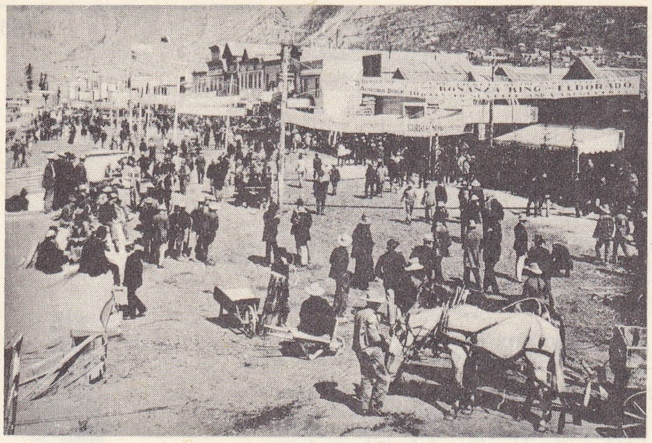

KLONDİKE
«altın şehir»
filminden bir sahne

sındaki atmosfer basıncı farklarını ölçen âlet. (L)

KLİNOROMBİK sıf. (fr. *clinorombique*). Billûrbil. Eşkenar tabanlı eğik bir prizma için kullanılır. (L)

KLİNOSEFALİ i. (fr. *clinocéphalie*). Teratol. Yassılaşmış veya eyer gibi çukurlaşmış kafatası kubbesinin şekil bozukluğu. (L)

KLİNOSTAT i. (fr. *clinostat*.) Yatay bir eksenin ucuna düşey olarak yerleştirilmiş döner bir tabladan meydana gelen ve incelenecek bir bitkiyi yerçekiminin etkisinden kurtarmağa yarayan cihaz. (Klinostat üzerine yerleştirilen bitki hiç bükülmeden kaldığı için yerçekim kuvveti ortadan kalkmış gibi gelir; gerçekte ise bu kuvvet dengelenmiştir.) [L]

KLİNOSTATİZM i. (fr. *clinostatisme*). Fizyol. Yatar durumda olmanın yolaçtığı fizyolojik değişiklikler. (L)

KLİNOİT i. (fr. *clinoide*'den). Anat. Temel kemiğinin, kafa içi yüzeyindeki iki ön, iki orta ve iki arka çıkıntısı. (L)

KLİNOZOYİSİT i. (fr. *clinozoisite*). Miner. Tabiî kalsiyum ve alüminyum silikat; monoklinik sistemde billûrlaşan bir zoyisittir. (L)

KLOPSTOCK
Geyser'in eseri
Bibliothèque Nationale,
Paris

KLİNTONİT i. (özel ad. Witt *Clinton* > fr. *clintonite*). Kalsiyumlu mikalar türünden mineral. (L)

KLİP i. (alm. *klippe*, su düzeyinde bulunan kaya'dan). Daha yumuşak bir kaya üzerinde, aşınım sayesinde çevresine oranla yüksekte kalmış sert kaya örtüsü bölümü (Alpler, Karpatlar). [L]

KLİPEUS i. (fr. *clypeus*). Bazı askılı mantarların periteka boyuncuğunu kalkan gibi saran keçemsi oluşum. (L)

Klippe-Feil belirtisi. Patol. Omurgada görülen şekil bozukluğu (omurların birbirine yapışması); hastalığa tutulan insanlara «boyunsuz insan» görünümü verir. (L)

KLİPS i. (ing. *clip*'ten). Yaylı agraf, broş veya küpe. (L)

KLİPSPRİNGER i. Zool. Bk. KAYA ANTİLOBU.

KLİRİNG i. (ing. *clearing*'den). Tic. İki ülke arasında yapılan alışverişin karşılıklı olarak malla ödenmesi. (*Eşanl.* TAKAS.) || *Kliring anlaşması*, sıkı bir mübadele denetiminin yürürlükte olduğu iki ülke veya böyle bir ülke ile serbest mübadeleyi veya esnek bir mübadele denetimini benimsemiş bir başka ülke arasındaki borçları, altın veya döviz transferine başvurmadan düzene koyma amacıyle yapılan iki yanlı sözleşme (LM)

KLİSTRON i. (yun. *klyzein*, dalgaların kumsaldaki hareketini anlatan fiilden fr. *klystron*). Radyotek. Hız modülasyon lambası; boyları 10 sm veya daha kısa olan dalgalara tekabül eden yüksek frekanslı akımlar meydana getirmeğe veya bu akımları yükseltmeğe yarar: *Klistron özelikle radar vericilerinde ve alıcılarında kullanılır.*

— ANSİKL. *Klistron*'da, elektron demeti yayımlayan bir katot bulunur; bu elektron demeti, sesin şiddetini ve süresini arttıran bir rezonans boşluğundan ikinci boşluğa geçerken bir anot tarafından çekilir. Sabit bir pozitif potansiyele yükseltilmiş bir ızgaranın verdiği hızla birinci boşluğa fırlatılan elektronlar, burada, eşeksenli bir kablo ile beslenen bir kuplaj çevriminin yarattığı değişken bir alanın etkisiyle karşılaşır. Bu alan, hızlarını değiştirerek elektronlara oldukça yüksek bir ivme kazandırır. İkinci rezonans boşluğuna giren elektronlar, eşeksenli çıkış kablosuyle biten bir kuplaj çevriminde bir akım doğurur. Giriş ve çıkış kabloları arasında bir bağlantı kurularak salınımlar elde edilir. (L)

KLİŞE i. (fr. *cliché*). Graf. santl. Baskıda kullanılmak amacıyle üzerine kabartma resim veya şekil çıkarılmış maden levha, kalıp: *Bakır klişe. Çinko klişe.* || *Dişi klişe*, basılacak yazı veya resmin oyuk kalıbını taşıyan klişe. || *Işığa duyarlı klişe*, yüzeyi ışığa duyarlı bir plastik veya bir koloit olan ve kabartması resmin kopyasından sonra yıkama - soyma ile elde edilen baskı klişesi. || *Monte edilmiş klişe*, tahta veya maden bir blok üzerine yapıştırılarak, sıkıştırılarak veya çivilenerek tutturulan klişe. || *Tip* (veya *örnek*) *klişe*, kalıba çekmekle elde edilen eş kopyalar veya galvanoların tersine, fotogravür klişesi. (Daha geniş anlamda, mekanik fotoğrafçılık usullerindeki gelişmeye uyularak, fotogravür biçimindeki fotoğraf negatiflerine veya pozitiflerine klişe adı verilir. Fotogravür ve klişecilikte ise, doğrudan doğruya veya dolaylı olarak baskı için hazırlanmış her türlü gravüre denir: simili klişe, tire klişe, kauçuk klişe, plastik klişe v.b.)

— Foto. Fotoğraf basmağa yarayan ve kontakt baskılarla agrandismanlarda kullanılan negatif: *Kontrast klişe.*

— Grav. İstampa basmak için kullanılan maden, tahta veya taş kalıp.

◆ i. ve sıf. *Mec.* Basmakalıp söz: *Yalnız bazı halk şairleri divan şairlerinin tesiri altında kalmışlar, hattâ bu yüzden divan şiirinin klişelerini almakla kalmamışlar, aruz vezniyle semailer, divanlar da yazmışlardır* (A. Gölpınarlı). *Klişe söz.* (LM)

KLİŞECİ i. (*klişe*'den *klişe-ci*). Graf. santl. Tire veya simili gravürleri kesen, döndürme, pahlama, delik açma ve klişe montajı işlerini yapan tipo işçisi. (L)

KLİŞECİLİK i. (*klişeci*'den *klişeci-lik*). Graf. santl. Klişe yapma işlemi ve sanatı.

— ANSİKL. Tipo klişeciliği, bir kompozisyondan veya örnek bir klişeden hareket ederek, baskıda kullanılacak suretler elde etmeğe dayanır: *stereotipi, galvanotipi* veya *plastotipi* usulleriyle düz mermerli baskılar için düz klişeler, rotatifler için kemerli klişeler gibi. (L)

KLİŞEHANE blş. i. (*klişe* ve fars. *hāne*'den. *klişe-hāne*). Graf. santl. Kalıp çıkarma ve özellikle dizi halinde kalıp alma işinin görüldüğü atelye. (LM)

KLİRENS i. (ing. *clearence*, temizleme'den). Fizyol. Böbreğin arınma katsayısı. (Böbreğin bir dakikada belirli bir maddeden tamamen arındırdığı kan plazmasının santimetre küp miktarıyle ifade edilir: *Üre klirensi.*)

— ANSİKL. *Klirens* terimi, Van Slyke'ın çalışmaları sonucunda, 1921'den beri kullanılır ve hızla ölçülebilen böbrek arınma katsayısını ifade eder, sidik borularından sonda ile sidik alınarak, ayrı ayrı iki böbrek için de hesaplanabilir. En çok kullanılan klirens *üre klirensi*'dir; fakat plazmadan sidiğe geçebilen her cisim için de tayin edilebilir. (Msl. klorürler, hipurik asit, bazı şekerler v.b.). Bununla böbreğin tüm çalışması hakkında bir fikir edinebilindiği gibi, çeşitli dokusal elemanların çalışması hakkında da, bazı cisimlerin özellikle yumacıklar, bazılarının ise kıvrımlı borucuklar tarafından süzüldüğü göz önünde bulundurularak bir bilgi edinilebilir. Pratikte klirenslerin araştırılması, sadece üre ve benzeri maddeleri kapsayan ve yapılışı çok daha karışık olan Ambard değişmesinin yerini aldı. (L)

KLİTORİDEKTOMİ i. (yun. *kleitoris*, bızır ve *ektome*, kesme'den. fr. *clitoridectomie*). Bızırın cerrahî yolla çıkarılması. (L)

KLİTORİS i. Anat. Bk. BIZIR.

KLİTORİZM i. (fr. *clitorisme*).Kadın hastalıkları. Bızırın, erkekteki priyapizme benzer şekilde, sertleşip dikleşmesi hastalığı. (L)

KLİTOROMANİ i. (fr. *clitoromanie*). Psikopatol. Kadınlarda onanizm, yani kendi kendini tatmin olayı; fazlası hastalık sayılır. (L)

KLİTOSİBİN i. (fr. *clitocybine*). 1945'te profesör Hollande tarafından *klitosib cinsin*den bir bazitli mantardan çıkarılmış olan antibiyotik madde. (L)

KLİZİMETRE i. (yun. *klisis*, eğim ve *metron*, ölçü > fr. *clisimètre*'den). Topogr. Arazinin eğimlerini değerlendirmeğe yarayan küçük âlet.

— ANSİKL. Elle tutulan bir halkaya asılı, çok küçük yatay bir kolimatörden meydana gelir. Eğimler kolimatör içindeki bölümlerden okunur. (L)

KLJUEV (Nikolay Alekseyeviç), rus şairi (Olonetz yakını, Carelia 1887-öl. 1937). «Köylü şairler»in en önemli temsilcisidir. Başlangıçta sembolist akıma bağlı kalarak yazdığı şiirlerde, köylülere duyduğu sevgi, rus dinî geleneklerine şiddetli karşı çıkma göze çarpar; şiirlerinin büyük kısmını kapsayan *Pesneslov* (Şarkı Kitabı) [2 cilt, 1919], *Madre-Sabato* (1922), *İsba ve Tarla* (1928); antisovyetik faaliyetlerinden ötürü Sibirya'ya sürüldü. Tomsk'tan Moskova'ya dönerken yolda öldüğü sanılır. (M)

K.L.M., *Hollanda Kraliyet Hava yolları*'nın sembolü. (L)

KLOANTİT i. (fr. *chloantite*). Miner. Formülü $NiAs_2$ olan tabiî nikel arsenyür. (L)

KLODETİT i. (fr. *claudétite*). Miner. Formülü As_2O_3 olan ve rombik sistemde billûrlaşan arsenolit çeşidi. (L)

KLODZKO, alm. **Glatz**, çekçe **Kladzko**, Polonya'da (Wroclaw voyvodalığı) şehir, Wroclaw'ın güneyinde; 22 800 nüf. Dokuma (yün) sanayii. Silezya yönünde Gory Sowie («Baykuş dağları») ile kaplı olan, Çek Polab'ından Gory Orlickie («Kartal dağları») ile ayrılan Klodzko havzasından, *Klodzko Nysa*'sı doğar ve Odra ırmağına kavuşur. (L)

KLON i. (yun. *klon*, genç sürgün'den). Eşeysiz üreme yoluyle bir tek bireyden gelen bireylerin tümü.

— ANSİKL. Bir *klon*'un hücreleri genel olarak ana ve babasının özelliklerini taşır. Bir su piresinden döllenmesiz olarak üreyen bireyler, aynı bitkiden alınan çelikler tek bir haşlamlıdan meydana gelen bireyler böyledir. Klonun art soydan farklı çoğalma tarzında ve başlangıç noktasındaki varlığın heterozigo olabilmesindedir. Ama bazı hallerde gen ve kromozom değişimleri bir klonun bazı hücrelerini değişikliğe uğratabilir. Bu yüzden kural olarak klon her zaman homogen değildir. Meselâ insanda müzmin miyeloit lösemi̇nin, bireyin hayatı süresinde ortaya çıkan ve bir tek hücreyi etkileyerek Ph₁ kromozomunu meydana getiren bir kromozom değişikliğinin sonucu olabileceği kabul edilmektedir. Özel bir hücreden çıkmış bütün hücrelerin bir klon meydana getirdiği ve bu klon'da da bir lösemi klonu olabileceği öne sürülmektedir. (Bk. KANSER.) Doku kültüründe bazı sunî yollarla bir tek hücrenin dölleri elde edilebilir. Bu tekniğin adı: *Klonaj* veya hücreleri klonlaştırmadır. (L)

KLONDİKE, Kanada'da ırmak, Yukon'un kolu (sağ kıyı), Dawson'da; 180 km. En tanınmış «altına hücum»lardan birinin yapıldığı bölgeye adını vermiştir. Altın 17 ağustos 1896'da ırmağın kollarından biri olan Bonanzo Creek'te bulunmuştu. (L)

KLONİK sıf. (yun. *klonos*, çarpınma'dan fr. *clonique*). Nöroloji. Kol ve bacak kaslarının art arda düzgün bir şekilde kasılıp gevşemesinden ileri gelen ve gittikçe yaygınlaşabilen çırpınma haline denir. (L)

KLONİZM (yun. *klonos*, çırpınma'dan fr. *clonisme*). Klonik çırpınmalarla ortaya çıkan marazî durum. (L)

KLONOWICZ (Sebastijan Fabjan), **Acernus** denir, polonyalı şair (Sulmierzyce 1545'e doğr. - Lublin 1602). Lublin belediye başkanı idi. Polca eseri: Vistül'deki deniz yolculuğunu anlatan *Flis* (Irmak Gemicisi) [1589]; latince eserleri: Ukrayna'yı övdüğü *Roxolania* (1584); uzun di-

Foto. Kanada Büyükelçiliği (LAROUSSE)

daktik ve yergili şiiri *Victoria Deorum* (1587). [L]

KLONUS i. (yun. *klonos*, çarpınma'dan. lat. *clonus*). Nöroloji. Reflekslerin aşırılığından ileri gelen olay, ayak anîden baldıra doğru bükülürse sunî olarak meydana getirilebilir. (Açıcı ve bükücü kasların art arda kasılması ayağın hızla seğirmesine sebep olur ki, klonus budur. Bu olay, diz kapağında, pek seyrek olarak da elde görülür.) [L]

KLOOS (Willem), hollandalı şair (Amsterdam 1859-La Haye 1938). 1880'deki yeni edebiyat akımının öncüsü. *De Nieuwe Gids* (Yeni Rehber) dergisini kurdu; ölümüne kadar bu derginin başyazarıydı. Kloos'un yalnız, gençliğinde yazdığı izlenimci şiirleri ve edebiyat alanındaki aydınlatıcı yazıları bilinir. (L)

KLOPP (Onno), alman tarihçisi (Leer, Doğu Friesland 1822 - Penzing, Viyana yakınları 1903). Osnasbrück ve Hannover'de profesörlük yaptı. Hannover Millî arşivlerinin başına getirildi. Hannover kralı tarafından Leibniz'in eserlerinin toplu baskısını yapmakla görevlendirildi (1861 - 1884). Prusya aleyhtarı ve katolik eğilimli diğer eserlerinde Otuzyıl savaşlarını; Prusya ve Stuart'ların tarihini konu alır. (L)

KLOPSTOCK (Friedrich Gottlieb), Alman şairi (Quedlinburg 1724 - Hamburg 1803). 1739 - 1745 arasında Pforta'da okudu, 1745'te Jena Üniversitesi İlâhiyet bölümüne girdi. İlâhiyat öğrenimine ertesi yıl Leipzig'de devam etti. Eski yazarları iyi tanıyan ve inançlı bir luther'ci olan Klopstock, ancak otuz yıl sonra başarı ile tamamlayacağı eserini o sıralarda tasarladı. Bu, Milton'un *Kayıp Cennet*'inin aksine Mesih'in tanrısal fedakârlığı sayesinde insan ruhunun kurtuluşunu gösteren yirmi bölümlük büyük bir destandı. Klopstock *Der Messias* (Mesih) adını taşıyan bu eserin ilk üç bölümünü Jena'da kaldığı süre içinde yazdı. Bu bölümler 1748'de *Bremer Beiträgen* dergisinde yayımlandı. Bu dergi ortak amaçları Gottshed'in o çağda çok yaygın olan etkisine karşı koymak olan bir genç şairler topluluğu tarafından yönetiliyordu. *Der Messias*'ın bu üç bölümü büyük başarı kazandı. İlk *od*'ların yayımlanması bu başarıyı daha da arttırdı: *Der Lehrling der Griechen* (Yunanlıların Tilmizi); *An die Freunde* (Dostlara). F. F. Bodmer ve çevresindeki isviçreli şairlerin isteği üzerine Klopstock 1750'de Zürich'e gitti. Orada ancak birkaç ay kalarak 1715'te Kopenhag'a geçti. Kendisini himaye eden danimarkalı kont Bernstorff, yazarın *Der Messias*'ı tamamlayabilmesi için kral Friedrich V'ten sürekli bir para yardımı sağladı. Klopstock 1770'e kadar kaldığı Kopenhag'da *Der Messias*'ın büyük bir kısmını ve ilk trajedi denemelerini yazdı: *Der Tod Adams* (Adem'in Ölümü) [1756]; *Salomon* (Süleyman) [1763]; *David* (Davut) [1763]. Klopstock'un eski Almanya efsanelerini keşfedip efsane kahramanı Hermann üstüne bir destan yazmağa girişmesi de bu döneme rastlar. Bu çabanın sonucunda üç oyun meydana geldi: *Die Hermannschlacht* (Hermann'ın Savaşı) [1769]; *Hermann und die Fürsten* (Hermann ve Prensler) [1767'de yazıldı, 1784'te yayımlandı] ve *Hermanns Tod* (Hermann'ın Ölümü) [1787]. Eski kelt ozanlarından ilham alarak yazdığı dramları ile Klopstock, millî kaynaklardan yararlanan bir edebiyatın öncüsü oldu. Alman edebiyatındaki yeri de bu yüzden önemlidir. 1773'te tamamlanan *Der Messias*'ın bazı bölümleri ve 1771'de derlenen *od*'larının birkaçı hariç, Klopstock'un şiiri çoğu zaman yapmacıklı ve soğuktur. En verimli yıllarında Danimarka'da yaşayan ve 1792'de Fransız cumhuriyetinin şeref yurttaşı olan bu kozmopolit kişi, bir millî akademi kurulması fikrini ortaya attığı son eserlerinden biriyle (*Die Deutsche Gelehrtenrepublik* [Bilginlerin Almanya Cumhuriyeti], 1774) millî düşüncenin öncüsü sayıldı. (L)

KLOR i. (yun. *khloros*, yeşil-sarı'dan, fr. *chlore*). Kim. Halojenler grubundan, gaz halindeki ametal. Bk. ANSİKL.
— Denizbilim. *Klor oranı*, bir kilogram deniz suyundaki klor miktarı.
— Eczc. Bk. ANSİKL.
— Mekan. *Sıcak klorla çapak temizleme*, bir parçanın işlenmesinden doğan çapakları, klor eşliğinde ışıma ile ısıtarak temizleme metodu. (Kolay etkilenebilen çapaklar uçucu klorürler oluşturur.)

— ANSİKL. Kim. *Klor*, atom numarası 17, atom ağırlığı Cl=35,46 olan kimyasal elementtir. 1774'te Scheele tarafından bulundu ve önceleri bir bileşik olarak kabul edildi. Gay - Lussac, Thenard ve Davy, 1809'da bunun bir basit cisim olduğunu ispatladılar. Sarı-yeşil renkte, keskin ve pis kokulu, koklanması tehlikeli bir gazdır. Yoğunluğu 2,5'tir, kolay sıvılaştırılır ve atmosfer basıncı altında —35° C'ta kaynar. Klor sıvı halde, çelik kaplarda satılır veya taşınır. Gaz halindeki klor suda çok erir; 10° C'ta bir litre su 3 litre kloru eritir; bu sıcaklıkta bir klorhidrat billûrlaşabilir; çözelti *klor suyu* adını alır. Klor, büyük bir kimyasal etkinlik gösterir. Soğukta, basit cisimlerin büyük bir kısmıyle, tek değerli elektronegatif bir element rolü oynayarak birleşir.
Hidrojenle doğrudan doğruya birleşerek hidroklorik asit HCI verir; iki gaz karışımı, soğukta ve güneş ışığı karşısında büyük miktarda ısı açığa çıkararak şiddetle patlar. Klor, hidrojenli bileşiklere özellikle bromhidrik, hidroiyodik, hidrosülfürik asitlere ve amonyağa etki eder; birçok hidrokarbonu, özellikle asetileni ayrıştırır (asetilen klor karşısında parlar.)
Su buharıyle, akkor derecede, tersinir bir tepkime verir:

$$Cl_2 + H_2O \leftrightharpoons 2HCl + 1/2O_2.$$

Soğukta ve ışık etkisi altında, suya yavaş yavaş etki ederek hodroklorik asit ve ayrışınca oksijen açığa çıkaran hipokloröz asit HClO verir. Sülfüröz asit, arsenik trioksit ve demir tuzları üzerine etki eden klor suyunun yükseltgen özellikleri bu şekilde açıklanır; klor suyu, indigo gibi birçok boyarmaddeye de etki eder.
Gaz halindeki klor, madenlerin çoğunu etkiler; meselâ civa soğukta kloru soğurur. Klor suyu, altın ve platin gibi az oksitlenen madenleri bile çözündürür. Klor, maden bileşiklerinin de çoğuna etki eder. Soğukta, seyreltik çözelti halindeki sodyum hidroksitle birleşerek, *Javel suyu* denilen, sodyum klorür ve sodyum hipoklorit karışımı verir. Ametallerden birçoğu (msl. iyot, kükürt, fosfor) klorla bileşir; yalnız oksijen, azot ve karbon klora doğrudan doğruya etki etmez.
Tahrip edici etkisi dışında, klor, doymuş organik bileşiklerle ornatma tepkimeleri, doymamış organik bileşiklerle de katılma tepkimeleri verir.
Klor tabiatta serbest olarak bulunmaz; en önemlisi sodyum klorür NaCl (deniz tuzu ve kayatuzu) olan maden klorürleri şeklinde bulunur; aynı şekilde, deniz suyunda ve bazı yataklarda magnezyum klorür ile potasyum klorüre rastlanır.
Laboratuvarda klor elde etmek için Schecle metodu uygulanır; hidroklorik asit sıcakta yükseltgenerek manganez dioksitle deriştirilir:

$$4HCl + MnO_2 \rightarrow MnCl_2 + 2H_2O + Cl_2.$$

Sanayide, önceleri Deacon metodu uygulanırdı; katalizör vazifesi gören bakır I klorür üzerinde, gaz halindeki hidrolorik asit, 450° C'ta hava ile yükseltgenir. Çok kullanılan bir başka metot da, sodyum klorürün sulu çözeltisinin elektrolizine dayanır. Etkilenmeyen karbondan yapılmış anoda değince klor açığa çıkar. Katotta, sodyum su üzerine etki ederek hidrojen ve sodyum hidroksit verir; sodyum hidroksitin anoda doğru yayılmasını önlemek gerekir, çünkü anotta kloru soğurarak Javel suyu verir. Bunun için, iki elektrotu gözenekli bir diyaframla ayırarak sıvıya anottan katoda doğru bir hareket verilir veya sodyumu eriterek elektroliz hücresinde sodyum hidroksit oluşumunu önleyen civa katot kullanılır.
Klor, mikrop öldürücü ve renk giderici olarak kullanılır; bitkisel kaynaklı maddelerin (yün, pamuk, kâğıt) beyazlatılmasında işe yarar; bu alanda daha iyi sonuç veren Javel suyu ve kireçkaymağı gibi bileşikleri tercih edilir. Klor aynı zamanda, hidroklorik asidin sentezle hazırlanmasında, kalay klorür gibi maden klorürlerin ve karbon tetraklorür gibi bazı klorlu organik türevlerin üretiminde de kullanılır.

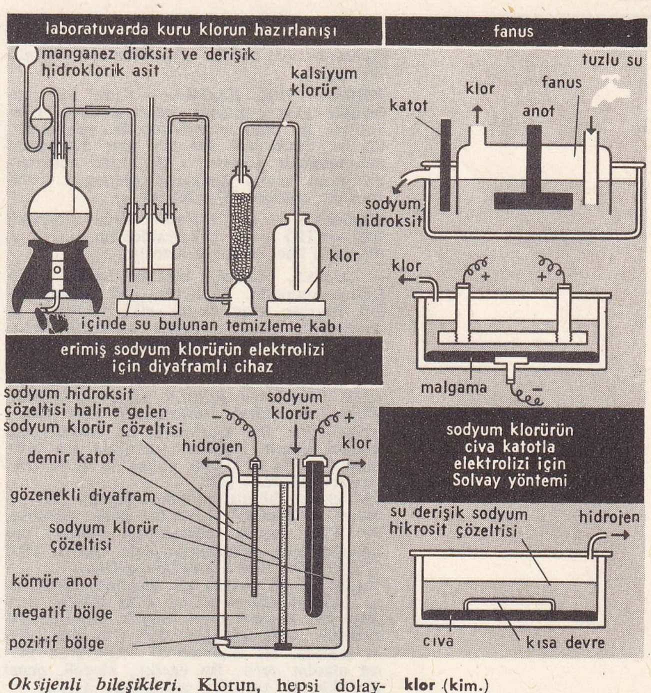

klor (kim.)

Oksijenli bileşikleri. Klorun, hepsi dolaylı olarak elde edilen bazı oksijenli bileşikleri vardır; kararsız olan bu bileşikler kolayca bozunur; bunlar aynı zamanda etkin, yükseltgen ve klorürleyicidir.
Hipokloröz anhidrit Cl_2O, 4°C'ta sıvılaşan sarı renkli bir gazdır. Oksijenle birleşmeye yatkın maddeler (hidropen, fosfor) veya klor karşısında ayrışır. Soğutulmuş bir tüp içinde, sarı renkli civa oksit üzerinden kuru klor akımı geçirerek elde edilir. Sudaki çözeltisinde ***hipokloröz asit*** HClO vardır; bu asit, tek olarak elde edilmemiştir, yalnız ***hipoklorit*** gibi bazı tuzları bilinir. ***Javel suyu***, klorun sodyum hidroksit üzerine etkimesiyle elde edilen bir sodyum klorür ve sodyum hipoklorit karışımıdır; bitkisel kaynaklı kumaşların beyazlatılmasında kullanılan etkin bir yükseltgendir. Sönmüş kireç üzerinden klor geçirerek, $CaOCl_2$ formülünde, ***kireçkaymağı*** denilen bir bileşik elde edilir; bu, bileşimindeki kloru, zayıf asitler, özellikle havanın karbon dioksiti etkisiyle kolayca açığa çıkaran beyaz bir tozdur; bu yüzden mikrop öldürücü olarak kullanılır.
Formülü Cl_2O_3 olan ***kloröz anhidrit***'in varlığı şüphelidir, fakat sulu çözelti halindeki ***kloröz asit*** $HClO_2$ bilinmektedir. Bu asidin ***klorit*** denilen tuzları, billûrlaşmış katılardır; klor dioksidin alkaliler üzerine etkimesiyle, kendilerine tekabül eden kloratlarla beraber meydana gelir.
Klor dioksit ClO_2, 60° C'a doğru ısıtılınca patlayan yeşil-sarı renkli bir gazdır. Birçok yanıcı madde etkisiyle patlayarak ayrılır. Alkaliler karşısında, klorit ve klorat halinde ikiye ayrışır. ***Klorik asidin*** ayrışmasıyle ede edilir. ***Klorik asit*** $HClO_3$ çözelti halinde bulunur, tek olarak elde edilmek istendiğinde ayrışır. Tuzları olan ***klorat*** çok daha kararlı, billûrlaşmış bileşiklerdir. Fakat ısı etkisiyle ayrışarak klorür, oksijen ve perklorat verir. Kloratlar, kükürt karbonla bileşerek, kapsol fitili ve kestane fişeğinde kullanılan barutları meydana getirir. Sodyum klorat zararlı otları yok etmeğe yarar. Kloratlar, klorun derişik ve sıcak bir alkali çözeltisine etkimesiyle elde edilir; bu etki, özellikle potasyum klorürün elektrolizinde meydana gelir.
Perklorik anhidrit Cl_2O_7 ve ***perklorik asit*** $HClO_4$, oksijen bakımından en zengin bileşiklerdir. Perklorik asit, 15° C dolaylarında billûrlaşan renksiz bir sıvıdır. Kloratlardan daha kararlı olan ***perkloratlar***, bunların ağır ağır kavrulmasından elde edilir. Kloratların özelliklerine benzer özellikler gösterir.

— Eczc. Yakıcı olduğu için, klor, tedavide ancak gaz halinde kullanılır; fakat hipoklorit şeklindeki uygulamaları önemlidir. (L)

KLOR— veya **KLORA—** Kim. Bir molekülde klor olduğunu belirten önek. (Genellikle bu önek *monokloro* ile eşanlamlıdır ve molekülde bir tek klor atomunun bulunduğunu gösterir. Çok klorlu türevlerde atom sayısı öneklerle belirtilir: *diklora* [2], *trikloro* [3] v.b.) [L]

KLORAL i. (fr. *chloral*). Kim. Formülü CCl_3—CHO olan trikloraldehitin ticarî adı; uyku ilâcı olarak kullanılır.

— ANSİKL. *Kloral*, 1832'de Liebig tarafından bulundu. Sanayide, çok derişik alkol üzerine klor akımı etki ettirerek ve tepkimenin sonuna doğru sıcaklığı arttırarak elde edilir. Bu işlemde, iyot, kükürt, demir klorür gibi katalizörler kullanılabilir. Böylece kloral alkolat bileşiği elde edilir ve sıcakta sülfürik asitle ayrıştırılır. Kloral damıtarak saflaştırılır. Bir oksitlenme ve bir klorlanma ile sonuçlanan; klorun, alkole etkimesi sırasında ara ürün olarak mono ve diklor asetal ile di ve triklor eter meydana gelir.
Saf kloral, keskin kokulu, yağımsı bir sıvıdır. Yoğunluğu 1,54'tür. Suda çözünür, 97° C'ta kaynar. Metakloral halinde polimerleşebilir. Metakloral suda erimez, 180° C'ta yeniden kloral meydana getirir.
Kloral su ile kararlı bir katılma ürünü verir: kloral hidrat CCl_2 —CH $(OH)_2$, kendine has kokusu olan, büyük billûrlar halindedir; suda çözünür, 57° C'ta erir. Aynı şekilde, bir mol alkolü bağlayarak kloral alkolat verir. Bu özellik, klorali, genel özelliklerini taşıdığı aldehitten ayırır.
Bundan başka kendine özgü tepkimeleri de vardır: 1. alkali hidroksitle etkisiyle kloroform ve formiyat'a ayrışır; 2. sülfürik asit etkisiyle kloralit halinde yoğunlaşır; 3. potasyum siyanüre etkiyerek dikloroasetik asidi oluşturur, bu sırada hidrosiyanik asit ve potasyum klorür de meydana gelir.
Kloral, tedavide uyku ilâcı olarak kloralhidrat şeklinde veya antipin, üreten v.b. ile bileşim halinde kullanılır. (L)

KLORALAMONYAK i. (fr. *chloralammoniaque*). Kim. Amonyağın, kloroformda çözülmüş kloral üzerine etkimesiyle elde edilen madde; 62° C'ta kaynar (L)

KLORALİMİN i. (fr. *chloralimine*). Formülü $(CCl_3$ —CH=NH$)_3$ olan bileşik; iki değişik stereoizomer (*sis* ve *trans*) halinde bilinir; izomerleri, susuz kloralin kloralamonyak üzerine etkimesiyle elde edilir ve sırasıyle 150° C ve 105° C'ta erir. (Ağrı dindirici özellikler taşır.) [L]

KLORALİT i. (fr. *chloralide*'den). Formülü $C_5H_2Cl_6O_3$ olan bileşik; dumanlı sülfürik asidin kloral üzerine etkimesiyle meydana gelir.

— ANSİKL. *Kloralit*, 272° C'ta kaynayan, 114° C'ta eriyen, suda çözünmeyen, alkolde az, eterde tamamen çözünen beyaz renkli bir katıdır. Kloralit, 150° C'ta alkol etkisiyle ikiye ayrışarak kloral ve triklorolaktik asit verir. (L)

KLORALOZ i. (fr. *chloralose*). Kloral ile glikozun birleşmesinden meydana gelen glikokloral anhidrit'e verilen genel ad.

— ANSİKL. *Kloraloz*, günde 0,1 ile 0,3 gr alındığı zaman tatlı bir uyku verir. Kalbe etki etmez, fakat omuriliğin uyarılma gücünü çoğaltır. Daha yüksek dozda anesteziktir. Fizyolojide, hayvan üstündeki denemelerde damara şırınga edilerek kullanılır. Zararlı kuş ve kemiricilere zehirli yem olarak verilir. (L)

KLORALÜMİNİT i. (fr. *choraluminite*). Miner. Formülü
$$AlCl_3 , 6H_2O$$
olan hidratlı tabiî alüminyum klorür. (L)

KLORAMFENİKOL i. (fr. *chloramphénicol*). Bir antibiyotiğin genel adı; 1947'de, Burkholder ve Gottlieb tarafından, *Streptomyces Venezuelae*'nın (mantarlar) metabolizma ürünlerinde bulundu. *Eşanl.* KLOROMİSETİN.

— ANSİKL. Günümüzde *kloramfenikol* sentezle hazırlanır; formülünde, bir klorlu, bir de nitro'lu iki grup vardır. Çok sayıda bakteriye karşı antibiyotik olan kloramfenikol, özellikle koli ve tifo türü gram-negatif basillere karşı (tifoya karşı kullanılan tek özel ilâçtır) etkilidir. Büyüklere 3-4 gr'lık dozlarda ağız veya makat yoluyle verilir. Lokal etkisi sebebiyle cerrahî, oftalmoloji, oto-rinolarengolojide de kullanılır. (L)

KLORAMİN i. (fr. *chloramine*). Kim. Azot yerinde klorlanmış amin.

— Eczc. *Kloramin* I, monoklor tolüen-parasülfamit asidin sodyum tuzu. (Hipokloritler gibi, su karşısında klor açığa çıkaran bir maddedir. Bu yüzden antiseptiktir ve özellikle içilecek suların sterillenmesinde kullanılır.) [L]

KLORANİL i. (fr. *chloranile*). Kim. Formülü $C_6Cl_4O_2$ olan tetraklorokinon'u meydana getiren madde; 1843'te Erdmann tarafından indigo türevlerinin klorlanmasıyle elde edildi.

— ANSİKL. *Kloranil*, çok sayıdaki aromatik türevlerin (anilin, fenol, salisilik asit v.b.) hidroklorik asit ve potasyum kloratla işlenmesinden elde edilir. Billûrlaşmış, sarı renkli bir maddedir. Süblimleşebilir; suda çözünmez, alkolde az, eterde çok çözünür Laboratuvarlarda oksitleyici olarak kullanılır. (L)

KLORANİLİN i. (fr. *chloraniline*). Kim. Monoklor anilin'in üç izomerinden herhangi biri.

— ANSİKL. *Orto-kloranilin*, 207° C'ta kaynar ve ortokloronitrobenze'in indirgenmesiyle elde edilir; *meta-kloranilin* 230° C'ta kaynar, meta-kloronitrobenzen'den elde edilir. 69°C'ta eriyen *para-kloranilin*, anilinin doğrudan doğruya klorlanmasıyle meydana gelir. (L)

KLORANTİ i. (fr. *chloranthie*). Yeşil gülde olduğu gibi, çiçek kısımlarının yaprağa dönüşmesi şeklinde beliren bitkisel anomali. (L)

KLORARJİRİT i. (fr. *chlorargyrite*). Miner. Tabiî gümüş klorür. *Eşanl.* KERARJİRİT. (L)

KLORARSENYAN i. (fr. *chlorarséniane*'dan). Miner. Tabiî manganez arsenyat. (L)

KLORARSİN i. (fr. *chlorarsine*). Kim. Klorlu arsin türevi. (L)

KLORASETAL i. (fr. *chloracétal*). Kim. Monoklorlu asetal türevi; klorun alkol üzerine etkimesiyle meydana gelir. (L)

KLORASETALDEHİT i. (fr. *choracétaldéhyde*'den). Kim. Formülü CH_2Cl—CHO olan tek klorlu asetaldehit türevi. Kuru oksalit asit ile klorasetal'in bir karbon dioksit takımı içinde ısıtılmasından elde edilir. *Eşanl.* KLORALDEHİT. (L)

KLORASETİK sıf. (fr. *chloracétique*). Kim. Formülü CH_2Cl — CO_2H olan bir asit için kullanılır; asetik asitteki bir hidrojen atomu yerine bir klor atomunun geçmesiyle meydana gelir. *Eşanl.* MONOKLORASETİK, KLORETANOİK.

— ANSİKL. *Klorasetik asit* sanayide, klorun, kaynayan asetik asit üzerine kükürt eşliğinde doğrudan doğruya etkimesiyle elde edilir. Meydana gelen klorasetik asit damıtılarak ayrılır. Bir başka sanayi sentezi de, asetilen'in klorürlenmesinden elde edilen trikloretilen'in sönmüş kireç yardımıyle hidratlanmasına dayanır. Klorasetik asit, 63°C'ta eriyen ve suda çözünen billûrlar meydana getirir. Keskin bir asetik asit kokusundadır, yakıcıdır. Damıtılabilir ve 186° C'ta kaynar. Su ile ısıtıldığında *glikolik* asit haline dönüşür, indigo (çivit boyası) sentezinde kullanılır. (L)

KLORASETİL i. (fr. *chloracétyle*). Kim. Formülü CH_2Cl—CO— olan tek değerli kök; klorasetik asitten, hidroksil kökünün giderilmesiyle türer. (*Klorasetil klorür*, formülü CH_2Cl—COCl olan ve 105° C'ta kaynayan bir sıvıdır. Fosfor triklorür'ün klorasetik asit üzerine etkimesiyle elde edilir.) [L]

KLORASETİLEN i. (fr. *chloracétylène*). Kim. Asetilen'in CH≡CCl formülündeki klorlu ornatma türevi; anîden patlayan bir gazdır. (Baryum hidroksidin [barit], β diklorakrilik aside etkimesiyle elde edilir.) [L]

KLORASETON i. (fr. *chloracétone*). Kim. Formülü CH_2Cl—CO—CH_3 olan, monoklorlu aseton türevi; 117° C'ta kaynar, göz yaşartıcı bir sıvıdır. (L)

KLORAT i. (fr. *chlorate*). Kim. Klorik asitten türeyen tuz. Bk. KLOR. (L)

KLORATLI sıf. (*klorat*'tan *klorat-lı*). Bileşiminde klorat bulunan: *Zararlı otları öldüren kloratlı ilâç.* || Kloorattan yapılmış: *Kloratlı patlayıcı madde. Kloratlı ilâç.*

— ANSİKL. *Kloratlı patlayıcılar*, potasyum veya sodyum klorat'ın yanıcı maddelerle karıştırılmasıyle hazırlanır; bunu ilk düşünen Berthollet'dir (1785), fakat 'havan kullanarak yapılan ilk denemeler Essones'deki barut fabrikasının patlamasıyle sonuçlandı (1788). XIX. yy.da birçok kloratlı patlayıcı madde teklif edilmiş, buna karşılık yalnız Street'in (1395) formülleri geliştirilmiştir. (L)

KLORBÜTOL i. (fr. *chlorbutol*). Tersiyer triklorobütil alkolün genel adı. (Lokal uyuşturucu ve az zehirli olan uyku verici bir maddedir.) [L]

KLORDAN i. (fr. *chlordane*). İlk defa A.B.D.'de hazırlanan kuvvetli bir böcek zehiri.

— ANSİKL. *Klordan* (oktakloroendometiltetrahidroindan), D.D.T. ile aynı alanlarda kullanılır, fakat farklı bir özellik gösterir. Özellikle karınca ve çekirgelere karşı, ayrıca toprakların dezenfekte edilmesinde yararlanılır. (L)

KLOREMİ i. (fr. *chlorémie*). Kandaki klor miktarı. *Eşanl.* KLORÜREMİ.

— ANSİKL. Klor kanda, alkali klorür, özellikle sodyum klorür halinde bulunur. Alyuvarlarda bulunan klor miktarı (yuvar kloru) litrede 2 gr kadardır; plazmadaki klor ise (plazma kloru) 3,7 gr'dir. Bu iki miktar arasındaki ilişki kanın asidoz veya alkoloz durumuna bağlıdır; asidoz, plazma klorunun yuvarlara doğru göçmesine sebep olur. (L)

KLORETAN i. (fr. *chloréthane*). Kim. *Eşanl.* ETİL KLORÜR.

KLORETİLEN i. (fr. *chlorethylène*). Etilen'in CH_2=CHCl formülündeki ornatma türevi; —18° C'ta sıvılaştırılabilen bir gazdır. *Eşanl.* KLORLU ETİLEN, VİNİL KLORÜR. (L)

KLORHİDRAT i. (fr. *chlorhydrate*). Azotlu organik bir baz ile hidroklorik asitten türeyen tuz. *Eşanl.* HİDROKLORÜR, HİDROJENKLORÜR. (L)

KLORHİDRİ i. (fr. *chlorhydrie*). Biyokim. Bir deneme yemeğinden sonra mide özsuyunda bulunan serbest hidroklorik asit ve organik maddelerle birleşmiş klor miktarlarının toplamı. (L)

KLORHİDRİN i. (fr. *chlorhydrine*). Önceleri gliserin'in klorhidrik eterlerine, sonradan polialkollerin bütün klorhidrik eterlerine verilen ad. || *Sülfürik klorhidrin.* Bk. KLOROSÜLFÜRİK. (L)

KLORİK sıf. (fr. *chlorique*). Formülü $HClO_3$ olan bir asit için kullanılır. Bk. KLOR. (L)

KLORİL i. (fr. *chloryle*). Kim. Katyon rolü oynayabilen ClO_2 köküne verilen ad. (L)

KLORİT i. (fr. *chlorite*). Kloröz asitten türeyen tuz. Bk. KLOR.

— Miner. Hidratlı magnezyum alüminosilikatlar grubu; başkalaşımla meydana gelen yeşil renkli pullar şeklindedir ve mikalar gibi tam bir dilinim gösterir, bu dilinimler, mikadaki gibi esnek değil, bükülgen yapraklar halindedir. (Bu mineral grubunun çeşitlerini birbirinden ayırmak güçtür. En önemlileri, penin, klinoklar, proklorit v.b.'dir.) [L]

KLORİTLİ sıf. (*klorit*'ten *klorit-li*). Miner. Bileşiminde klorit bulunan: *Kloritli kum.* || *Kloritli tebeşir*, eskiden içindeki yeşil reknli tanelerin kloritten ileri geldiği sanılarak glokonilli tebeşire verilen ad.

— Jeol. *Kloritli şist*, büyük kısmı klorit pul ve şeritlerinden oluşan, genellikle yeşil renkli, şistli, başkalaşmış kaya. (Kloritli şistlerin bazıları volkan kayalarının başkalaşmasıyle oluşur.) (L)

KLORİTLEŞME i. (*klorit* > *kloritleşmek*'ten *kloritleş-me*). Minerallerin klorite dönüşmesi. (L)

KLORİTOİT i. (fr. *chloritoïde*'den). Miner. Tabiî alüminyum ve demir silikat; billûrlu şistlerde ve bazı kireçtaşlarında yeşil yap-

raklar halinde bulunur. *Eşanl.* OTRELİT. (L)

KLORİTOŞİST i. (fr. *chloritoschiste*). Şistli başkalaşmış kayaç; genellikle yeşil renklidir; klorit pulları veya yapraklarından oluşmuştur. (Bazı kloritoşistler volkanik kayaçların başkalaşmasının sonucudur.) [L]

KLORLAMA i. (*klorlamak*'tan *klorla-ma*). Suyu, çok düşük oranda klor ilâve ederek temizleme. Bk. ANSİKL.

— Kim. Organik bir molekülde bir klor atomunun bir hidrojen atomu yerine geçmesi.

— Metalürji. Bk. ANSİKL.

— Tekst. Herhangi bir tekstil maddesini veya kumaşı, gaz halinde klor, sıvı bir klor çözeltisi (klorlu su) veya bir pozitif klor bileşiğinin (kalsiyum klorür, Javel suyu, hipoklorit v.b. etkisine bırakma. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Birinci Dünya savaşında, Verdün saldırısı sırasında Philippe Bunau-Varilla tarafından bulunan *klorlama* işlemi suyun litresine 1 - 4 mg klor (*javelleştirme*) yerine bir litre suya 1 desimiligram klor katarak yapılır. Klorlama sudaki kötü kokuları giderir, kısa sürede etki eder ve ucuza mal olur. Büyük şehirlerin sularını sağlayan nehir sularının temizlenmesinde klorlama, sınaî süzme metoduyle birlikte uygulanır.

— Metalürji. Eskiden klorlama işlemi doğrudan doğruya malgama haline getirilemeyen altın cevherlerine uygulanırdı. Altın, önceden kavrulmuş cevherin klorlu su ile yıkanarak veya sodyum klorür eşliğinde klorlama kavurması uygulanarak altın klorür şeklinde ($AuCl_3$) elde edilirdi, sonra demir II sülfat, okzalik asit, odun kömürü veya hidrojen sülfür (H_2S) yardımıyle çöktürülürdü. Günümüzde bu işlemin yerini siyanürleme almıştır.
Fakat klorlama işlemi, gümüş cevherlerinin yaş veya kuru yolla işlenmesinde kullanılan normal metot olarak kalmıştır. Yaş işlem malgama yapımının ilk basamağıdır. Gümüş sülfürlerin, bakır klorürle işlenmesi sonucu gümüş klorür elde edilir. Bakır klorür yerine sodyum klorür ve ham bakır sülfat karışımı kullanılabilir.
Kuru işlemde, sodyum klorürle karıştırılmış olan gümüş cevheri kavrulur; kükürt, sülfürik asidi meydana getirir; bu sülfürik asit, sodyum klorün eşliğinde hidroklorik asit oluşturur; gözenekli cevherle temas eden hidroklorik asit klora yükseltgenir. Çıkan klor cevherinde sıcaklığın artmamasına dikkat edilmeli ve kavurma ürünü tepkimesinin silolar içinde bitmesini sağlamalıdır. Bundan sonra malgama yapma basamağına geçilir.
Klorlama kavurması, bazen sülfürik asit tesislerinden gelen kavrulmuş bakırın klorür haline dönüşmesi için de uygulanır.

— Tekst. Klorlama kumaşları boyama ve emprime işlerinde boyarmaddelere etkinlik vermek veya (özellikle yünlülere) ipek parlaklığı ve bir çeşit sertlik sağlamak için uygulanan bir sınaî işlemdir. Klor etkisinde kalan yün sağlamlık, esneklik ve ağırlığından kaybederse de, çok büyük bir ıslama yetenekliliği kazanır ve «çekmez» hale gelir.
Genellikle yünü klorlamanın kumaşı sarartmak gibi bir sakıncası vardır, fakat bu sararma uygun indirgenlerle giderilebilir. Çamaşırı klorlayarak beyazlaştırma usulü de vardır: fakat klor tek başına bir renk giderici değildir. Ancak sulu ortamda

$$Cl_2 + H_2O \leftrightharpoons HClO + HCl$$

dengesine göre meydana gelen ve 1 değerli klor taşıyan hipokloröz asit HClO renk gidericisi olarak etki eder. (LM)

KLORLAMAK geçl. f. (*klor*'dan *klor-la-mak*). Kim. Suya düşük oranda klor ilâve etmek.

— Tekst. Özellikle yün elyaf veya kumaşlarını, parlaklık vermek için klor gazına tutmak. (LM)

KLORLU sıf. (*klor*'dan *klor-lu*). Kim. Bileşiminde klor bulunan: *Klorlu türev.* (L)

KLOROALÜMİNAT i. (fr. *chloroaluminate*). Kim. *Eşanl.* ALÜMİNOKLORÜR.

KLOROANTİMONİT i. (fr. *chloroantimonite*). Kim. Bir klorür ile bir antimonit'ten meydana gelen karma bileşik. (L)

KLOROANTİMONYAT i. (fr. *chloroantimoniate*). Kim. Karmaşık tuz; antimon klorürün, bir maden klorürüyle birleşmesinden türer. (KLORANTİMONYAT da denir.) *Eşanl.* STİBİOKLORÜR. (L)

KLOROBENZEN i. (fr. *chlorobenzene*). Formülü C_6H_5Cl olan tek klorlu benzen türevi. (FENİL KLORÜR de denir.)

— ANSİKL. *Klorobenzen* sanayide, klorun bir katalizör eşliğinde (demir) benzen üzerine dolaysız olarak etkimesiyle elde edilir. Benzen'in yarısı tepkimeye girince, az miktarda poliklorlu türevler elde etmek için tepkime durdurulur. Sonra daha düşük basınçta devam edilir. Klorobenzen 131° C'ta kaynayan, eter kokusunda bir sıvıdır; eritici olarak kullanılır, ayrıca fenol, anilin, pikrik asit ve tanınmış bir böcek ilâcı olan paradiklorobenzen $C_6H_4Cl_2$ yapımında yararlanılır. (L)

KLOROBENZİDİN i. (fr. *chlorobenzidine*). Formülü

$$NH_2(Cl)C_6H_3 — C_6H_3(Cl)NH_2$$

olan ortodiklorobenzidin'in kısa adı; boyarmaddeler sanayiinde kullanılır ve klorun asetilebenzidin üzerine etkimesiyle veya ortokloronitrobenzen'in indirgenmesi ve yer değiştirmesiyle elde edilir. (L)

KLOROBROMÜR i. (fr. *chlorobromure*). Kim. Bir klorür ile bir bromürün birleşmesinden meydana gelen madde. (L)

KLOROFAN i. (fr. *chlorophane*). Miner. Mor renkli flüorin CaF_2 çeşidi; ısı etkisiyle yeşil renkli bir ışık yayar. (L)

KLOROFAZİT i. (fr. *chlorophazite*). Miner. *Eşanl.* KLOROFEİT.

KLOROFEİT i. (fr. *chlorophaeite*). Miner. Hidratlı tabiî demir silikat; bileşiminde az miktarda magnezyum da bulunur. (KLOROFENERİT ve KLOROFAZİT de denir.) [L]

KLOROFENOL i. (fr. *chlorophénol*). Formülü Cl—C_6H_4—OH olan monoklorlu ve fenol türevinden herhangi biri. (Keskin kokulu orto, meta ve para izomerleri sırasıyle 70°C, 28°C, 41°C'ta erir ve 176°C, 212°C, 217°C'ta kaynar.) [L]

KLOROFİL i. (yun. *khloros*, yeşil ve *phyllon*, yaprak'tan fr. *chlorophylle*). Bitkilerin körpe saplarında ve yapraklarında bulunan özümleyici boya maddesi.

— ANSİKL. *Klorofil*, diğer boya maddeleriyle (ksantofil, karoten) karışık olarak, toprak üzerindeki hemen bütün organlarda vardır. Ham klorofil, birçok basit klorofillerden meydana gelir. Toprak altındaki organlarda, asalak ve çürükçül bitkilerde klorofil yoktur. Yaprakta, yaprağın orta kısmını baştan başa kaplar. Hücrelerde protoplazmanın içinde bulunan başlı başına ve kloroplast denilen (KLOROFİL TANECİKLERİ de denir) özel protein cisimciklerine yer alır. Bazı organlar veya bazı bitkiler (fıstık çamı ve diğer kozalaklılar, eğreltiotları v.b.) karanlıkta da yeşillenebilir, ama klorofilin oluşması için genellikle ışığa ihtiyaç vardır: karanlıkta yetişen bitki solgunlaşır; hemen hemen beyaz kalır; kloroplastlarına sarı bir boya maddesi (ksantofil) siner. Körpe bir bitkide klorofilin oluşması için topraktan bazı kimyasal maddelerin sağlanması gerekir: eriyik halinde demir, magnezyum, nitratlar. Bu elemanlardan birinin noksanlığı sarılığa sebep olur. Klorofil, karbon, hidrojen, oksijen, azot ve magnezyumdan meydana gelen karışık yapılı bir maddedir: Çok güzel görünüşlü yeşil iğnecikler halinde billûrlaşabilir; eter ve kloroform v.b.'de erir.
Klorofilin en önemli özelliği güneş ışınlarını soğurması ve ışık enerjisini kimyasal enerjiye çevirmesidir. Klorofil yalnız bazı ışınları, özellikle kırmızı ışınları soğurur; kırmızı ışık protoplazmanın düşük ısıda sentez yapmasına, karbonlu besinlerin oluşmasına imkân verir. Güneş gören yeşil bir bitkinin oksijen çıkardığını, XVIII yy. ın sonunda ilk defa Priestley ortaya koydu; daha sonra, Senebier, İngenhouz v.b., bitkilerin oksijen verirken havada veya suda erimiş gazlardan karbon dioksit soğurduğunu ispatladılar. Bitki soğurduğu karbondioksitle suyu birleştirerek karbon hidratları (selüloz, nişasta, şeker v.b.) yapar. Bu olay hücrede açıkça görülebilir.
Yeşil bitki karbonu özümlerken, solunum yapmaktan da geri kalmaz; bitki ile atmosfer arasındaki gaz alışverişi birbirine zıt iki işlemin bileşkesidir (özümleme bölümü): solunum ve klorofil özümlemesi (karanlıkta sadece solunum devam eder). Klorofilsiz bir bitki (msl. mantar) karbon hidratları özümleme yoluyle yapamaz, bu yüzden asalak veya çürükçül yaşamağa mahkûmdur.
Klorofil özümlemesinin şiddeti, belli bir sürede soğurduğu karbon dioksit ve açığa çıkardığı oksijen miktarıyle ölçülür. Özümlemenin şiddeti birçok etmene bağlıdır: ışık yoğunluğu; sıcaklık; havadaki karbon dioksit oranı: ışık çok zayıfsa özümleme olmaz; klorofil özümlemesinin şiddeti her bitkide değişik olmakla beraber, ışık şiddetiyle orantılı olarak en yüksek seviyeyi bulur, sonra gittikçe azalır, aynı şekilde 0° C'ta özümleme olmaz; sıcaklık arttıkça artar, 40°C'ta en yüksek seviyeyi bulur. Bu optimum sıcaklık aşılırsa, yüksek sıcaklığın hücre plazmasına zararlı etki yapması yüzünden, özümlenmenin şiddeti anîden azalır. Özümlemede havadaki CO_2 miktarının da önemli rolü vardır; optimum miktarı havadaki normal CO_2 miktarının biraz üstündedir. Solunum olayının işe karışmaması için deneyler aydınlıkta ve karanlıkta yapılır.
Klorofil sentezi 1960'ta Woodward tarafından Harward üniversitesinde yapılmıştır. Son çalışmalar, omurgalılardaki hemoglobinde bulunan porfirik çekirdeğin, bu hayvanların aldığı besinlerde bulunan klorofilden türediğini ortaya koymuştur.

— Eczc. Klorofil, kansızlığı giderici, yaraları iyileştirici ve koku giderici özellikler taşır. Vücut ve nefes kokularını yoketmek için diş macunu, merhem ve hap v.b. halinde kullanılır. (L)

KLOROFİLAZ i. (fr. *chlorophyllase*). Klorofili, fitol adı verilen bir alkol açığa çıkarak kısmen parçalayan diyastaz (enzom). [L]

KLOROFİLİT i. (fr. *chlorophyllite*). Miner. Hidratlı magnezyum ve alüminyum silikat; kordiyeritin ayrışmasıyle meydana gelir. (L)

KLOROFLÜORÜR i. (fr. *chlorofluorure*). Bir flüorür ile bir klorürün birleşmesinden meydana gelen madde. (L)

KLOROFORM i. (fr. *chloroforme*). Anestezi. Formülü $CHCl_3$ olan halojenli organik bileşik, genel anestezide kullanılır. (*Eşanl.* TRİKLORMETAN.) ‖ *Kloroform vermek*, kloroform katmak, koklatmak. Kloroformla genel anestezi yapmak. Suç işlemek için (insan kaçırma, hırsızlık v.b.) kloroformla uyutma.

— ANSİKL. *Kloroform*, 1831'de Liebig, Soubeiran ve Guthrie tarafından aynı zamanda bulunmuştur. Anestezik özellikleri Flourens tarafından hayvanlara uygulanması sonucu ortaya çıkmıştır. Az bir süre sonra, 1847'de James Young Simpson tarafından insanlarda denenmiştir. Uygulanması, etere paralel olarak hızla yayıldı, kraliçe Viktoria'ya doğum yaparken verildi.
Renksiz, tatlı, hoş kokulu bir sıvıdır, buharları tahriş edici değildir. 61°C'ta kaynar, 70°C'ta katılaşır. Gaz halinde iken havaya göre bağıl yoğunluğu 4,12 dir. Suda 111'de bir oranında çözünür. Suya göre bağıl yoğunluğu 1,485'tir. Organik çözücü-

klorofil

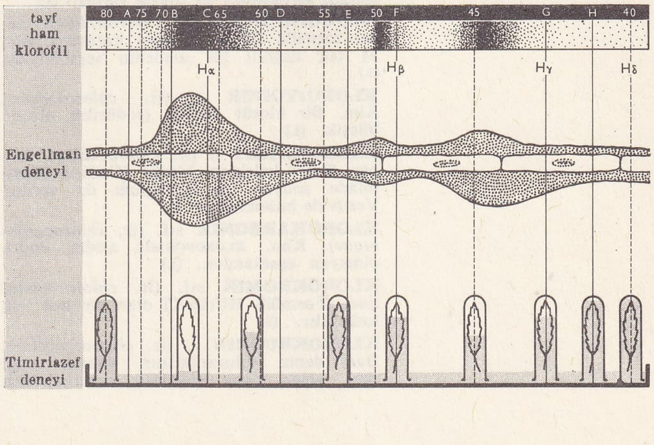

lerle karışır ve çok güç alevlenir. Havanın ve ışığın etkisiyle fosgen ve hidroklorik aside ayrışır. Yüzde 0,5 ile 1 oranında alkol karıştırılması bu bozunmayı önler. Kalsiyum hipoklorit'in Ca $(ClO)_2$ etil alkol veya aseton üzerine etkimesinden yararlanarak hazırlanır. Koyu renkli şişelerde veya kahve renkli camdan yapılmış ağzı mühürlü ampullerde satılır. İlâç sanayiinde «kloroformlu su» şeklinde çözücü ve mikrop öldürücü olarak kullanılır. Başlıca kullanma alanı, modern anestezi devrine kadar (1940), eterle aynı önemde olmak üzere genel anestezi idi; bugün önemi büyük ölçüde azalmıştır. Bilhassa kalp ve karaciğer üzerine olan etkisi, tehlikeli bir etken sayılmasına yolaçmıştır. Anestezi sırasında kalp durması sonucu anî ölümlere yolaçtığı gibi, derin anestezi sırasında vazomotor sistem merkezine, miyokard'a ve damarlara üçlü bir etki yapması yüzünden atardamar basıncı devamlı olarak gitgide azalır. Kloroform diğer taraftan karaciğer için bir zehirdir. Uzun bir anestezi karaciğerde bozulma meydana getirir.

Karaciğerin körelme belirtileri anesteziden hemen sonra ortaya çıkabilir. Mide bulantısı, kusmalar, sarılık, mükoza ve deri altında kanamalar görülür. Dördüncü veya beşinci gün hasta ölür.

Anestezi için kloroform hastaya nefes yolu ile verilir. Solunum yapılan havada hacmin yüzde 1,5 oranında bulunması ameliyatlardaki anesteziyi sağlamak için yeterlidir. Yüzde 2 oranındaki derişik kloroform ise öldürücüdür. Bu sebeple emniyet bölgesi gayet sınırlıdır. Hastaya açık metotla, bir komprese damla damla akıtılarak yarı kapalı metotla ve kapalı devre metoduyle verilebilir. (Bk. ANESTEZİ.) Kloroform eterden on defa daha etkili ve beş defa daha tehlikelidir. Kloroformun anestezideki yeri bugün çok azdır; çünkü günümüzde onun kadar etkili birçok yeni madde kullanılmaktadır. (L)

KLOROFORMİK i. (fr. *chloroformique*). Kim. Formülü $Cl-CO_2H$ olan ve serbest halde bulunmayan bir asit için kullanılır; formik asitten türediği kabul edilir ve karbonik asidin monoklorür'ünü meydana getirir.

— ANSİKL. Kim. *Kloroformik* asit, alkolün düşük sıcaklıkta karbon oksiklorür üzerine etkimesiyle elde edilen $Cl-CO_2R$ esterleri halinde olursa kararlıdır. Bu esterler, keskin kokulu, su ile ayrışan, sıcakta alkollerle nötr karbonatlar, amonyakla üretanlar veren uçucu sıvılardır. (L)

KLOROFORMİYAT i. (fr. *chloroformiate*). Kloroformik asidin esteri veya tuzu. *Eşanl.* KLOROKARBONAT.

— ANSİKL. *Metil kloroformiyat* $ClCO_2CH_3$, 71° C'ta kaynar. Mono ve triklorlu türevleri, $ClCO_2CH_2Cl$ ve $ClCO_2CCl_3$, *palit* ve *sürpalit* adını alır. Birinci Dünya savaşında zehirli gaz olarak kullanılmıştır. *Etilkloroformiyat* 92° C'ta kaynar (L)

KLOROFORMİZASYON (fr. *chloroformisation*). Tıp. Hava ile karışık kloroform buharı teneffüs ettirilerek anestezi yapmak usulü. (KLOROFORMASYON da denir.) [L]

KLOROFORMO - BASİLİN blş. i. Bakteriyol. Koch basillerinin kloroformlu özü. (İçinde sertleştirici bir toksin vardır.) [L]

KLOROİRİDAT i. (fr. *chloroiridate*). Genel formülü M_2IrCl_6 olan karmaşık tuz; M tek değerli bir madenin sembolüdür. (L)

KLOROİYODÜR i. (fr. *chloroiodure*). Kim. Bir klorür ve bir iyodürden oluşan bileşik. (L)

KLOROKALSİT i. (fr. *chlorocalcite*). Miner. Tabiî kalsiyum klorür $(CaCl_2)$; bileşiminde sodyum ve potasyum da vardır; Vezüv'de bulunmuştur. (L)

KLOROKARBONİK sıf. (fr. *chlorocarbonique*). Kim. KLOROFORMİK asidin doğru olmayan eşanlamlısı. (L)

KLOROKROMİK sıf. (fr. *chlorochromique*). Formülü $HCrO_3Cl$ olan bir asit için kullanılır. (L)

KLOROKRÜORİN i. (fr. *chlorocruorine*). Bazı deniz solucanlarının kanına yeşil renk veren boya maddesi; omurgalıların kanındaki kırmızı boya veya hemoglobin ile aynı rolü oynar. (L)

KLOROKSİFİT i. (fr. *chloroxiphite*). Miner. Tabiî kurşun ve bakır oksiklorür. (L)

KLOROKÜPRAT i. (fr. *chlorocuprate*). Genel formülü $MCuCl_2$ olan karmaşık tuz; M tek değerli bir madenin sembolüdür. *Eşanl.* KÜPROKLORÜR. (L)

KLOROM veya **KLOROMA** i. (*fr. chlorome* veya *chloroma*). Patol. Periost altı yeşilimtırak tümörlere verilen ad. (Evegen bir akyuvar hastalığı ile beraber görünür.) [L]

KLOROMAGNEZİT i. (fr. *chloromagnésite*). Miner. Tabiî magnezyum ve demir klorür. (L)

KLOROMELANİT i. (fr. *chloromélanite*). Miner. Tabiî sodyum ve alüminyum silikat olan jadeit çeşidi; bileşiminde bir miktar demir, kalsiyum ve magnezyum da bulunur. (Koyu yeşil renktedir.) [L]

KLOROMERKÜRAT i. (fr. *chloromercurate*). Genel formülü $M_2H_9Cl_4$ olan karmaşık tuz; M tek değerli bir madenin sembolüdür. *Eşanl.* MERKÜRİKLORÜR. (L)

KLOROMETAN i. (fr. *chlorométhane*). Kim. *Eşanl.* METİL KLORÜR.

KLOROMETRİ i. (fr. *chlorométrie*). Kim. Bk. KLORÖLÇER.

KLOROMİSETİN i. (fr. *chloromycétine*). *Streptomyces Venezbuelae* adında bir mantardan çıkarılan antibiyotik. 1947'de, önce Venezuela'da, sonra İllinois'te, Burkholder, Ehrlich ve Gottlieb tarafından bulundu. *Eşanl.* KLORAMFENİKOL. (L)

KLORONAFTALEN i. (fr. *chloronaphtalène*). Formülü $C_{10}H_7Cl$ olan bir klorlu naftalen türevi.

— ANSİKL. *Kloronaftalen,* klorun doğrudan doğruya naftalen üzerine etkimesiyle elde edilir, 268° C'ta kaynar. 56° C'ta ergiyen, 265° C'ta kaynayan β türevi, sodyum β naftalen sülfonat'ın fosfor pentaklorür üzerine etkimesiyle hazırlanır. (L)

KLORONİTROBENZEN i. (fr. *chloronitrobenzène*). Nitrobenzen'in, $Cl-C_6H_4-NO_2$ formülündeki klorlu üç türevinden herhangi biri (Orto, meta, para izomerleri sırasıyle 32° C, 48° C ve 83° C'ta erir.) [L]

KLOROORAT i. (fr. *chloroaurate*). Kim. Bk. KLORORAT. (L)

KLOROPAL i. (fr. *chloropale*). Miner. Tabiî montronit ve opal karışımı. (L)

KLOROPENİ i. (ar. *chloropénie*). Organik sıvılarda, özellikle kan serumunda ve beyin omurilik sıvısında klorürlerin azalması. (L)

KLOROPİKRİN i. (fr. *chloropicrine*). Formülü CCl_3NO_2 olan trikloronitrometana verilen ad. *Eşanl.* NİTROKLOROFORM.

— ANSİKL. *Kloropikrin,* pikrik asidin kalsiyum klorür üzerine etkimesiyle elde edilir. Yağ kıvamında, renksiz, yoğunluğu, 1,69 olan ve 110° C'ta kaynayan bir sıvıdır. Kuvvetli bir gözyaşartıcı ve boğucu özellik taşır. Birinci Dünya savaşında zehirli gaz olarak kullanıldı; ayrıca Gabriel Bertrand'ın düşüncesinden hareket edilerek ipekböceklerini koza içindeyken boğmak ve tarıma zararlı haşaratı öldürmek için kullanılır. (L)

KLOROPLAST i. (fr. *chloroplaste*). Yeşil bitkilerde, hücrelerin içinde bulunan, klorofil moleküllerinden meydana gelen ve fotosentezi sağlayan karmaşık yapılı organit. *Eşanl.* KLOROLÖSİT, KLOROFİL TANECİĞİ.

— ANSİKL. *Kloroplast*'ların kesin olmamakla beraber, bazı kondriyozomların değişmesi sonucunda meydana geldiği ve bazen nişasta taneciklerine, amiloplastlara dönüştüğü düşünülebilir. Kloroplastın büyüklüğü ve içindeki klorofil miktarı, bitki türlerine göre çok değişiktir. Buna karşılık, kloraplastın özümleme etkinliği, fotosentezin bitki yüzeyi ve kloraplast sayısıyle sıkıca orantılı olması yüzünden, bütün türlerde, aşağı yukarı aynıdır. Işık, kloraplastlar üzerinde üç şekilde etki yapar. **1.** Kloroplast oluşumunu şartlandırır; birkaç istisna dışında bitkilerde, sadece ışık gören yüzeyler yeşillenir, karanlıkta kalan yeşil yüzeyler (bir taşın altındaki ot) klorofilini kaybeder; **2.** hücre içinde yer alış şeklini düzenler: muselâ suda yaşayan bitkilerde, kloroplastlar ışığın yayıldığı yüzeyde paralel şekilde sıralanır; güneş ışınları yaprak yüzeyine dik gelirse dikey olarak sıralanır ve karanlıkta, hücre plazmasında dağınık olarak bulunur; **3.** fotosentez için, kloroplastlara gerekli olan fonksiyonel enerjiyi sağlar. Suyosunlarının, her hücresinde genellikle bir tek iri kloraplast vardır; bunlara daha çok kromatofor denir. (L)

KLOROPLASTİT i. (fr. *chloroplastide*'den). Bot. *Eşanl.* KLOROLÖSİT ve KLOROPLAST.

KLOROPLATİNAT i. (fr. *chloroplatinate*). Kloroplatinik asidin tuzu. *Eşanl.* PLATİKLORÜR. (L)

KLOROPLATİNİK sıf. (fr. *chloroplatinique*). Formülü H_2PtCl_6 olan bir asit için kullanılır; platin IV klorür ile hidroklorik asidin katılma bileşiğidir. (L)

KLOROPLATİNİT i. (fr. *chloroplatinite*). Genel formülü M_2PtCl_4 olan karmaşık tuz; M tek değerli bir madenin sembolüdür. *Eşanl.* PLATİNOKLORÜR. (L)

KLOROPLOMBAT i. (fr. *chloroplombate*). Genel formülü M_2PbCl_6 olan karmaşık tuz; M tek değerli bir madenin sembolüdür. *Eşanl.* PLOMBİKLORÜR. (L)

KLOROPREN i. (fr. *chloroprène*). Klorlu bütadien türevi

$$CH_2=CCl-CH=CH_2;$$

polimerleşmesiyle sentetik bir kauçuk elde edilir: *neopren* veya *düpren.* (L)

KLOROPROPİYONİK sıf. (fr. *chloropropionique*). Klor katılmış propiyonik asit; iki izomeri vardır: α—propiyonik asit

$$CH_3-CHCl-CO_2H,$$

41° C'ta erir, 186° C'ta kaynar; β — *kloropropiyonik asit*

$$CH_2Cl-CH_2-CO_2H$$

41° C'ta erir, 203° C'ta kaynar. (L)

KLORORAT veya **KLOROORAT** i. (fr. *chloraurate* veya *chlorauorate*). *Eşanl.* ORİKLORÜR.

KLOROSAFİR i. (fr. *chlorosaphir*). Miner. Yeşil renkli korindon çeşidi. (L)

KLOROSİLİKAT i. (fr. *chlorosilicate*). Kim. Bir klorür ve bir silikatın birleşme ürünü. (L)

KLOROSİYANÜR i. (fr. *chlorocyanure*). Bir klorür ile bir siyanürün bileşme ürünü. (L)

KLOROSPİNEL i. (fr. *chlorospinelle*). Miner. Çayır yeşili renginde spinel çeşidi. (L)

KLOROSTANAT i. (fr. *chlorostannate*). Genel formülü M_4SnCl_6 olan karmaşık tuz; M, tek değerli bir madenin sembolüdür. *Eşanl.* STANİKLORÜR. (L)

KLOROSTANİT i. (fr. *chlorostannite*). Genel formülü M_1SnCl_6 olan karmaşık tuz; M, tek değerli bir madenin sembolüdür. *Eşanl.* STANİKLORÜR. (L)

KLOROSÜLFAT i. (fr. *chlorosulfate*). Klorosülfürik asidin tuzu veya eteri. (Boğucu bir sıvı olan metil klorosülfat

$$CH_3OSO_2Cl.$$

Birinci Dünya savaşında Almanlar tarafından kullanıldı.) [L]

KLOROSÜLFONLAMA i. Sülfürik klorür'ün (SO_2CL_2) bir hidrokarbon (RH) üzerine etkisi; $R-SO_2Cl$ formülünde bir bileşik elde edilir, bu maddenin hidrolizi RSO_3H formülünde sülfonlanmış bir türev verir. (L)

KLOROSÜLFÜR i. (fr. *chlorosulfure*). Kim. Bir klorür ile bir sülfürün bileşme ürünü. (L)

KLOROSÜLFÜRİK sıf. (fr. *chlorosulfurique*). Formülü HSO_3Cl olan bir asit için kullanılır; 158° C'ta kaynar, kükürt trioksit ile kuru klorlu hidrojenin birleşmesinden meydana gelir. (Bu madde, sülfürik asidin SÜLFÜRİK KLORHİDRİN de denen monoklorürüdür.) [L]

KLOROTİTANAT i. (fr. *chlorotitanate*). Genel formülü M_4TiCl_6 olan karmaşık tuz; M, tek değerli bir madenin sembolüdür. *Eşanl.* TİTANOKLORÜR. (L)

KLOROTİYAZİT i. (fr. *chlorothiazide*). Farmakoloji. 6—kloro—7 sülfamil —1—2—4 benzotiyodiazin 1—1— dioksit'in kısa adı; kuvvetli bir sidik söktürücüdür; ağız yolu

ile etki eder. (Klorotiyazit, civalı sidik söktürücülerden daha etkilidir; önemli belirtilere ve yüksek tansiyonlara kullanılır; çok az zehirlidir.) [L]

KLOROTOLÜEN i. (fr. *chlorotoluène*). Formülü CH_3—C_6H_4—Cl olan klorlanmış herhangi bir tolüen türevi. (L)

KLOROTRİANİZEN i. (fr. *chlorotrianisène*). Eczc. Tri- para- -ansil- kloretilen'in kısa adı. (Bilinen sentetik östrojenlerden daha uzun etkili ve daha iyi tahammül edilir sentetik bir östrojendir.) [L]

KLOROZ i. (fr. *chlorose*). Kanbil. Genç kızlarda görülen ilkel hipokrom kansızlık. Bk. ANSİKL.

— Bitki hastalıkları. Yaprakların sarımtırak bir renk aldığı bitki hastalığı. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Kanbil. *Kloroz*, örteneklerde ve mukozalarda solgunluk, önemli derecede halsizlik, iştahsızlık, cinsel gelişmede gecikme ve çoğu zaman aybaşı kesilmesiyle kendini gösterir. Dölyolunda sık sık beyaz bir akıntı görülür. Anemi'de bu tip kansızlıkların her zamanki belirtileri görülür. Bunlar alyuvar sayısının biraz azalması, önemli miktarda hemoglobin azalması, alyuvarlarda halkaların meydana gelmesi ve kanda kemik iliği normoblastların varlığıdır. Özel ilâcı demirdir. Bu demir tedavisinin (protoksalat, glükonat, glütamat ve demirin başka tuzları) tatbikinden beri klorozda gözle görülür bir azalma meydana gelmiştir.

— Bitki hastalıkları. Bitkilerdeki kloroz, beslenme fonksiyonlarında fazla nemlilik, kök sistemi asalakları v.b. gibi bir düzensizlikten ileri gelir: en sık görülen kloroz, çoğunlukla kireçli topraklarda görülen *demir klorozu*'dur. Bazı meyve ve asma ağaçları anaçları fazla kirece karşı çok daha dayanıklıdır. Meselâ gövdeye açılan deliklerden demir tuzlarının verilmesi, ağacın yeniden yeşermesini sağlayabilir. (L)

KLOROZİL i. (fr. *chlorosyle*). Kim. Katyon rolü oynayabilen ClO^+köküne verilen ad. (L)

KLORÖLÇER bİş. i. Kim. Bir sıvının içinde erimiş halde bulunan klor miktarını ölçmeğe yarayan âlet. (M)

KLORÖLÇÜMÜ bİş. i. Renk giderici klorürün bileşimindeki etkin klor miktarının belirlenmesi.

— ANSİKL. Belli miktarda klorür veya Javel suyuna eşit olan serbest klorun dozu, asit arsenik haline dönüşen arsenik asidin yükseltgenmesiyle tayin edilir; tepkimenin bittiğini anlamak için, çözeltiye, hipokloritlerin etkisiyle rengini kaybeden indigo katılır. (L)

KLORÖZ sıf. (fr. *chloreux*). Formülü Cl_2O_3 olan anhidrit ve $HClO_2$ asidi için kullanılır. Bk. KLOR. (L)

KLORPROMAZİN i. (fr. *chlorpromazine*). Eczc. Kloro-3 (dimitelamino-3-propil-10) fenotiazin'in kısa adı. (Yaşatkan sinir sistemi üzerinde gangliyon ve sinir uyuşturucu etki yapar; bu yüzden pek çok patolojik halde kullanılır ve rahatsızlıkları ortadan kaldırır.) [L]

KLORPROPİYONAMİT i. (fr. *chlorpropionamide*). Eczc. Beyinde elektrik oluşumunu ayarlayıcı ilâç; özellikle sara hastalığına karşı kullanılır. (L)

KLORTETRASİKLİN i. (fr. *chlortéetracycline*). Eczc. *Eşanl.* AUREOMİSİN.

KLORÜR i. (fr. *chlorure*). Kim. Klorun, oksijen ve flüor dışındaki element veya bileşiklerle yaptığı bileşik. ‖ *Renk giderici klorürler*, javel suyu ve kireçkaymağı gibi klorür ve hipoklorit karışımından meydana gelen, renk giderici ve mikrop öldürücü olarak kullanılan klorürlerin genel adı.

— Farmakoloji ve Anestezi. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Kim. *Maden klorürler.* hidroklorik asidin tuzlarıdır. Sıvı olan kalay IV klorür dışında bütün klorürler katıdır ve genellikle suda erir. Suda erimeyen bakır klorür, civa klorür ve gümüş klorür amonyakta erir; gümüş klorür alkali diyosülfat içinde de erir. Bu niteliklerinden analizde yararlanılır ve klorür miktarı gümüş klorür halinde tayin edilir. Yalnız soy madenlerin klorürleri ısıyle ayrışır. Sodyum, potasyum ve magnezyum klorür tabiatta çok yaygındır: bunlar klor sanayiinde ve aktif maden üretiminde kullanılır. Öbür klorürler, klorun veya hidroklorik asidin madenlere etkimesiyle elde edilir.

Sodyum klorür beslenmede, potasyum klorür ise tarımda gübre olarak kullanılır. Çinko klorür mikrop öldürücüdür; civa II klorür (veya kalomel) müshil, civa IV klorür (veya süblime) antiseptiktir. Soy ve yarı soy maden klorürleri fotoğrafçılıkta kullanılır. *Ametal klorürleri* suda çözünür ve asit klorür özelliği taşır. Bunlar arasında, kauçuğun kükürtle işlenmesine yarayan sıvı haldeki kükürt klorür S_2Cl_2, asit klorür hazırlanmasında kullanılan fosfor triklorür PCl_3 ve fosfor pentaklorür PCl_5 sayılabilir.

Alkil klorürler, hidroklorik asidin eterleridir (msl. CH_3Cl, C_2H_5Cl, metil ve etil klorür). Fenoller fenol klorür verir (fenil klorür, C_6H_5Cl).

Asit klorürler, oksasitlerin türevleridir; formülleri, bir veya birkaç hidroksil OH gurubunun yerine bir o kadar klor atomunun geçmesiyle elde edilir. Böylece, nitrozil klorür (NOCl) nitröz asidin (HONO) klorürüdür, sülfüril klorür (SO_2Cl_2) sülfürik asitten H_2SO_4 türer, asetil klorür (CH_3COCl) asetik asitten oluşur.

Organik kimyada, R—CO—Cl genel formülündeki asit klorürler, klorlu fosfor türevlerini veya tiyonil klorür'ün asitler üzerine etkimesiyle elde edilir. *Asetil* klorür, *benzoil* klorür v.b. bu şekilde hazırlanır. Bunlar, genellikle sıvı maddelerdir; keskin kokuludur ve hava ile temas edince sis yapar, su etkisiyle hidroklorik asit açığa çıkararak çözünür. Alkollerle birleşince esterleri, amonyakla amitleri, asit tuzlarıyle anhidritleri verir. Aldehit veya primer alkol halinde indirgenir. Gerek çinko alkil bileşikleri, gerekse benzen türevleriyle ketonları meydana getirir.

— Farmakoloji ve Anestezi. *Etil klorür,* CH_3—CH_2Cl formülünde halojen bir bileşiktir. Renksiz, sarmısak kokulu, tahriş etmeyen, çabuk alevlenebilen ve 12,5° C'ta kaynayan bir sıvıdır. Özgül ağırlığı, 20° C'ta 0,921'dir. Havaya oranla gaz yoğunluğu 2,28'dir. Buharlaşınca çevredeki cisimlerin sıcaklığını düşürür. Etil klorür içinde klor molekülünün bulunması, bunu çok güçlü ve hızlı sonuç veren bir anestezik madde haline getirir; fakat bütün halojen bileşikler gibi tehlikelidir. Kalp ve damar tansiyonları üstündeki etkisi kloroformunkine benzer. Gerek soğurulması, gerek dışarı atılması akciğer yoluyle olur. Hastaya buharı koklatılarak uygulanır. (Bk. ANESTEZİ.) Adaleleri tamamen gevşetecek derecede derin bir anestezi için bu özelliğinden yararlanılır; en çok kullanıldığı alan da budur. (L)

KLORÜRİ i. (fr. *chlorurie*). İdrardaki klorür oranı. (Normal olarak idrarda, sodyum klorür ve toprak alkali klorürü halinde klor bulunur. Sodyum klorür cinsinden belirtilen klorüri, yaklaşık olarak 24 saatte 10 gr kadardır; bu oran, alınan klor miktarına göre değişir, fakat vücuttaki klor dengesini bilmek yararlıdır.) (L)

KLORÜRLENDİRMEK geçl. f. (*klorür* > *klorürlenmek*'ten *klorürlen-dir-mek*). Kim. Klorla birleştirmek; klorüre dönüştürmek. (L)

KLORÜRLEŞTİRME i. (*klorür* > *klorürleşmek* > *klorürleştirmek*'ten *klorürleştirme*). Kim. Bir organik molekülde, hidroksil OH grubu yerine klorür Cl getirme işlemi. (L)

KLORÜRSÜZLEŞTİRME i. (*klorür* > *klorürsüz* > *klorürsüzleşmek* > *klorürsüzleştirmek*'ten *klorürsüzleştir-me*). Ted. Organizmayı, içinde fazla bulunan ve ödemlere sebep olan sodyumdan temizleme metodu. (Onun için klorürsüzleştirme yerine *sodyumsuzlaştırma* demek daha doğru olurdu, çünkü suyun vücutta tutulmasından sorumlu olan klor değil sodyumdur.)

— ANSİKL. Normal böbrek, eritmek için yeteri kadar su sağlanmak şartıyle sınırsız miktarda tuzu süzüp atabilir. Fakat böbrekte bozukluk varsa, buna imkân yoktur. Bozukluğun önemine göre böbrek, yirmi dört saat içinde ancak belirli bir miktar tuzu dışarı atabilir. Eğer aynı süre içinde alınan tuz miktarı atılandan fazla ise tuz vücutta birikmeğe başlar. Tuz birikimiyle birlikte su da birikeceğinden suyuklardaki tuz oranı binde 8'e yükselir ve işeme azalır (diürez).

Tuz birikmesinin meydana getirdiği (bazen öldürücü olabilen) tehlikeleri önlemek için klorürsüzleştirme kürlerine başvurulur. Bunun için bir süre (ortalama on gün) tuzsuz rejim uygulanır ve ara ara tekrarlanır. Bu rejim sırasında mutfak tuzu tamamen ortadan kaldırılır ve ancak sodyum klorürce fakir besinlerin alınmasına izin verilir. Bu rejimle alınan tuz miktarı, hasta böbreğin attığı tuz miktarından az olduğundan, birikmiş tuzun bir miktarı her gün dışarıya atılır ve bu tuzla beraber bir miktar su da atılmış olur; bundan ötürü işeme artar; ödemler yavaş yavaş azalarak kaybolur. Klorürsüzleştirme sonucunda böbrek nadiren iyileşebilir; çünkü klorürsüzleşme doğrudan doğruya böbrek bozukluğunu iyi etmez. Bunun düzenli olarak senelerce tekrarlanması gerekir; hattâ böbreğin süzme yeteneği tamamen kaybolmuşsa, tek başına bu kür de biriken tuzu dışarı atmağa ve önemli bir iyileşme sağlamağa yetmez. Öte yandan tuzsuz rejimi çoğu zaman uzatmağa da gelmez, zira bu rejim iştahsızlığa, besinlere karşı tiksintiye ve mide asitliğinin ileri derecede azalmasına sebep olur. (L)

KLOSE (Friedrich), alman bestecisi (Karlsruhe 1862-Ruvigliana, Lugano 1942), 1886'da İsviçre yurttaşı oldu. A. Bruckner'in öğrencisiydi. Basel konservatuvarında, daha sonra Münih akademisinde ders verdi. Sanatı Liszt'in ve Wagner'in sanatını andırır. Başlıca eserleri: orkestra için *Elfenreigen* (Perilerin Dansı); *Festzug* (Bayram Alayı); bir senfonik şiir; bir *re* minör *Missa;* bir oratoryo (*Der Sonne Geist*); bir opera (*Ilsebill*, 1903); iki senfoni; bir *Hatıralar* kitabı. (L)

KLOSE (Margarete), alman kadın şarkıcı (Berlin 1902). 1927 Sıralarında Ulm'da eşsiz bir kontraltoydu. 1932'de Berlin'e gitti, sonra Londra'ya, Amerika'ya geçti. 1936'dan sonra Bayreuth'de Wagner'in yorumcusu olarak tanındı. Orpheus'taki başarısıyle büyük ün kazandı. 1961'e kadar Berlin'de çalıştı. (L)

KLOSTALİT i. (fr. *clausthalite*). Miner. Formülü PbSe olan tabiî kurşun selenyür. (L)

Klosterberge, benediktin manastırı; 968'de piskoposluk olan St.-Mauritius manastırının yerini almak üzere Magdeburg yakınlarındaki St. Johann'da kuruldu. Aydınlar yuvası haline gelen Klosterberge Smalkalde birliği tarafından yıkıldı; 1563'te rahip Petrus Ulner, Klosterberge'yi yeniden kurdu. *Konkordien formel* denen inanç bildirisi 1577'de bu manastırda hazırlandı. 1628'de katoliklere geçen manastır. 1630'da Tilly tarafından yıkıldı. 1806'ya kadar protestanlara ait bir öğrenim kurumu olarak kaldı. (L)

KLOSTER EBERBACH, Almanya'da (Hessen) küçük köy, Wiesbaden'in batısında. 1116'da burada Mainz başpiskoposu Adalbert tarafından yaptırılan manastır, 1803'te kapatıldı. Kloster Ebercbach eskiden bir fikir merkeziydi. (L)

KLOSTERKAMP (veya **KAMP**), Almanya'da şehir, Düsseldorf yakınında. 15-16 Ekim 1760 gecesi Castries markisi kumandasında fransız birliği ile Braunschweig prensi Friedrich arasında yapılan muharebede her iki taraf da zaferi kendine mal etti. (L)

KLOSTERNEUBURG, Viyana'nın banliyösünde semt, Tuna'nın sağ kıyısında başkent merkezinin yukarı kesiminde, Augustinus tarikatı manastırında barok üslûbunda kilise; roman-gotik üslûbunda avlu dehlizi. XII. yy.dan kalma mihrap arkalığı ve kutsal eşya mahfazası. Üzüm bağları. Bağcılık ve Meyvecilik enstitüsü. (L)

KLOSTERS, İsviçre'de (Graubünden kantonu) köy, Pratigau dağında; 3 000 nüf. Yazlık turistik merkez. Elektrik santralı. (L)

KLOSTER ZEVEN (veya **CLOSTERSEVEN**), Almanya'da (Batı Almanya Aşağı Saksonya) köy, Stade'nin güneybatısında. Cumberland dükü kumandasında ingiliz-hannover ordusu, 1757'de mareşal Riche-

lieu'ye burada teslim oldu. (L)

KLOSTRİDİUM veya **KLOSTRİDİON** i. (fr. *clostridium* veya *clostridion*). Bot. Sporlanarak çoğalan, çomak şeklinde havasızyaşar bakteri.

— ANSİKL. *Klostirium*'un başlıca özelliği, ortasında bir spor bulunması ve bu yüzden sporlu çomaklara iğ görünüşü vermesidir. Sanayi alanında, *Clostridum butyricum* bütürik mayalanmasına, *C. acetonobutylicum* bütilik alkol elde edilmesine, bir kısım klostridumlar suya bastırılan lif bitkilerinin liflerini çözmeğe yarar. Yeteri kadar sterlize edilmemiş konservelerde rastlanan *C. botulinum* botülizme sebep olur. Nihayet bazı klostridiumlar tetanoz, kangren ve ödem olaylarında görülür. (L)

KLOSTRİDİUMLAR çoğl. i. Bot. Sporlu ve havasızyaşar bakteri takımı; örnek tipi *clostridium* cinsidir. (L)

KLOSTROMANİ i. (fr. *claustromanie*). Psikopatol. Bazı akıl hastalarının bir yere isteyerek kapanmaları. (Klostromani, birçok hastalıkta görülen ciddî bir ruh bozukluğu belirtisidir ve çoğunlukla, gizli kalmış bir hezeyanı dile getirir. Kendilerine eziyet edileceğine inanmış paranoyakların, düşmanlarından kaçmak için kendilerini bir yere kapamaları veya benliklerine kapanmak eğiliminde olan şizofrenlerin aynı tür davranışları, klostromani'nin örnekleridir.) [L]

KLOŞ sıf. (fr. *cloche*'tan). Terz. Alt kısmı çan şeklinde genişleyen etek biçimi. (M)

KLOTEN, İsviçre'de (Zürich kantonu) şehir, Zürich'in kuzeydoğusunda. Zürich havaalanı. (L)

KLOTOYİT i. (fr. *clothoïde*'den). Teknol. Düz bir çizgi ile bir daire parçası arasında gittikçe yükselen birleştirme eğrisi; klotoyit üzerinde sabit bir hızla hareket eden bir taşıt tekerleklerinin dönme açısı, düzgün olarak büyür.

— ANSİKL. Bir *klotoyit*'te ϱ, eğrinin yarıçapı olmak üzere $\frac{1}{\varrho}$ eğriliği, katedilen s eğrisinin uzunluğu ile orantılıdır $\frac{1}{\varrho} = ks$. Başlangıç doğrusu ile eğrinin bir noktasındaki teğetin yaptığı açığa α denirse, $\alpha = \frac{ks^2}{2}$ veya $\frac{s^2}{2A^2}$ gibi parametrik bir denklem elde edilir; burada A, *klotoyit parametresi* denilen bir sabittir. Diferansiyel denklemler $dx = \cos \frac{s^2}{2A^2} ds$ ve $dy = \sin \frac{s^2}{2A^2}$ *ds*'dir. Eğri, asimptot noktasında bir spiral şeklini alır. Bir klotoyitin niteleyici boyutları, açımlanmış L uzunluğu, üzerinde bulunduğu çemberin R yarıçapı ve bu çemberin başlangıç doğrusuna olan *d* uzaklığıdır. Bu boyutlar cetvellerde verilir. (L)

KLOTZ (Christian Adolf), alman filoloğu ve bilgini (Bischofswerda 1738 - Halle 1771). Leipzig ve Jena'da okudu. 1762'de Göttingen'de filoloji profesörü oldu. 1765'te retorik dersleri vermek üzere Halle'ye geldi. Başlıca eserleri: ***Ausgabe der Tyrtäus*** (Tyrtäus'un Eserleri) [1764]; latince şiir antolojisi olan ***Opuscula Poetica*** (Küçük Şiir Kitabı) [1166]; ***Über des Studium des Altertums*** (Eskiçağ Öğrenimi Üstüne) [1766]; ***Opuscula Philologica et Oratorica*** (Filoloji ve Hitabet Üstüne Küçük Kitap) [1772]. Klotz, Lessing'in ***Laokoon*** adlı eserini ***Über den Nützen und Gebrauch der Alten Geschnittenen Steine*** (Eski Yontulmuş Taşların Yararı ve Kullanılışı Üstüne) [1768] adlı eserinde tenkit etti. Lessing de ***Briefe Antiquarischen Inhalts*** (Eskiçağla İlgili Mektuplar) [1768-1769] adlı dergide Klotz'a cevap verdi. Klotz, tartışmalarını ***Acta Literaria*** ve ***Deutschen Bibliothek der Schönen Wissenscaften*** (Alman Edebiyat Kitaplığı) [1767 -1772] adlı dergilerde sürdürdü. Klotz'un, ***Genius Saeculi*** (Deha Çağı) [1760], ***Mores Fruditorum*** (Yetiştirme Kuralları) ve ***Opuscula Latina*** (Latince Küçük Eserler) [1760] adlı eserleri yergi niteliğindedir. (M)

KLOTZ (Hans), alman orgcusu ve müzik bilgini (Offenbach 1900). Frankfurt, Leipzig ve Paris'te (Widor ile) çalıştı. 1916-1954 Arasında Flensburg kapellasını yönetti. Lübeck'te (1950), Köln'de (1954) dersler verdi. Başlıca eseri ***Über die Orgelkunst der Gotik, der Renaissance und des Barocks*** (Gotik, Rönesans ve Barok Org Sanatı Üstüne) [1934] önemlidir. Org, kayıt ve Bach'ın org müziği üzerine incelemeler yaptı. (L)

KLUCK (Alexander VON), alman generali (Münster 1846 - Berlin 1934). 1914'te I. Ordu kumandanıyken Marne bozgununa yolaçan yanlış bir harekâta girişti (eylül 1914). 1920'de ***Der Marsch auf Paris und die Marneschlacht*** (Paris'e Yürüyüş ve Marne Muharebesi) adlı bir eser yayımladı. (L)

KLUGE (Friedrich), alman filoloğu (Köln 1856 - Freiburg - im - Breisgau 1926). Önce Jena, sonra da Freiburg'da profesör oldu. Eserleri: ***Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache*** (Alman Dili Etimoloji Lûgati) [1881]; ***Nominale Stammbildungslehre der altgermanischen Dialekte*** (Eski Germen Lehçelerinde Köklerin Oluşum Nazariyesi) [1886]; ***Deutsche Studentensprache*** (Alman Öğrencilerinin Almancası) [1895]. (L)

KLUGE (Hans Günther VON), alman mareşali (Poznan 1882 - Metz yakını 1944). Prusyalı bir generalin oğlu. 1901'de topçu subayı olarak orduya girdi. 1910'da kurmaylar arasına katıldı. Birinci Dünya savaşı sırasında parladı, fakat 1916'da Verdün'de yaralandı. Kluge, Reichswehr'de hizmet gördü. 1933'te Hitler'in iktidara geçtiği sıralarda haberleşme müfettişi; 1936'da Münster bölge kumandanı oldu. 1939'da IV. Alman ordusunun başına geçti. Bu orduya Polonya, sonra Fransa'da kumanda etti, 10 -12 mayıs arasında Meuse ırmağı geçitlerini zorlayarak Abbeville'e ulaştı. Seferin sonunda mareşalliğe yükseldi. 1940'ta Moskova önünde yararlık gösterdi. 1941'de bir bölüğün kumandasını üstüne aldı. Sık sık Führer'in direktiflerine karşı geldi ve kısa zamanda muhalefetle ilişki kurdu. Temmuz 1944'te Rundstedt'in yerine Batı cephesi kumandanlığına geçtiyse de, Mortain'e yaptığı karşı taarruzun başarısızlığı sonucu geri çağrıldı. Naziler tarafından tutuklanacağı korkusuyle Hitler'e, Batı ile barış yapılmasını öğütleyen görüşünü yazılı olarak bildirdikten sonra, 18 ağustos 1944'te otomobilinin içinde intihar etti. (L)

KLUGHARDT (August Friedrick Martin), alman besteci ve orkestra yöneticisi (Köthen 1847 - Dessau 1902). Weimar'da (1869-1873), Neustrelitz'te (1873-1882) ve Dessau'da (1882'den sonra) tiyatro orkestralarını yönetti. Olgunluk çağındaki besteleri Franz Liszt'in etkisini yansıtır. Oda müziği, senfoni, konçerto ve orkestra için süitlerden başka birçok sahne müziği besteledi. Bunların başında ***Miriam*** (1817), ***Iwein*** (1879), ***Gudrun*** (1882) ve ***Die Hochzeit des Mönchs*** (Papazın Düğünü) [1886] operaları gelir. En ünlü eseri ***Die Zerstörung Jerusalems*** (Kudüs'ün Yıkılması) [1899] adlı oratoryosudur. (M)

KLUGİA i. Bot. Okyanusya ve Amerika'da yetişen bitki; sarkık salkımlar halinde mavi çiçekleri vardır. (*Gesneriaceae* familyasından.) [L]

KLUKİA i. Paleobot. Jüra devrine ait bazı eğreltiotlarının bol yapraklı bir cinsinin adı. (*Schizeaceae* familyasından.) [L]

KLUTE (Fritz), alman coğrafyacısı (Freiburg im Breisgau 1885 - Mainz 1952). Giessen (1921) ve Mainz (1947) üniversitelerinde profesörlük yaptı. Buzul çağları iklimlerini ve (Doğu Afrika'daki gezileri sırasında) Rift Valley tektonik çukurlarını inceledi. Büyük bir tasvirî coğrafya eseri olan ***Handbuch der Geographischen Wissenschaft***'ı (Coğrafya Bilimi Elkitabı) [1928-1940] yönetti. (M)

KLUTO, Togo'da idare çevresi, Gana'nın kenarında; 66 000 nüf. İdare merkezi ***Palime.*** (L)

KLÜBER (Johann Ludwig), alman hukukçusu (Tann, Fulda yakınları 1762 - Frankfurt-am-Main 1873). Erlangen'de, sonra da Heidelberg'de profesörlük yaptı. ***Öffentliches Recht des Teutschen Bundes*** (Germen Konfederasyonunda Kamu Hukuku [1817] ve fransızca olarak ***Le Droit des Gens Modernes de l'Europe*** adlarında iki eser yayımladı. 1817'de Prusya'nın hizmetine girdi ve büyük kongrelere katıldı (Viyana, Rastatt, Aachen). [L]

KLÜP i. Bk. KULÜP.

KLÜZ. Coğ. Bk. DAR *boğaz.*

KLYAZMA, S.S.C.B.'de ırmak, Moskova bölgesinde; 721 km. Yukarı çığırda Moskova-Volga kanalına bağlanmıştır, batı-güneybatıdan, doğu-kuzeydoğuya doğru akar, Vladimir'i geçerek Oka ırmağına dökülür (sol kıyı). [L]

KLYMENE. Yun. mit. Diktys ile birlikte, dalgaların sürüklediği Perseus ve Danae'yi kurtaran su perisi. Atina'da bir sunağı vardır. — Katreus'un kızı, Nauplios'un karısı, Palamedes ile Oiaksos'un annesi. — Ovidius'a göre kuş şekline girmiş üç Minyades'ten biri. — Deniz perisi, Okeanos'un kızı, İapetos'un karısı ve Atlas, Menoitios, Prometheus ve Epimetheus'un annesi. — Helene ile birlikte Truva'ya kadar giden cariyesi. (L)

KLYMENOS. Yun. mit. Arkadia kralı, Teleus'un oğlu. Âşık olduğu öz kızı Harpalike'den bir oğlu oldu, onu kocasından kaçırdı. Kızı öc almak için oğlunu öldürdü ve babasına yedirdi. Klymenos da kızını öldürdü ve intihar etti. — Boiotia'da Orkhomenos kralı, Kardys'in oğlu ve Herakles'in torunu. Deukalion tufanından sonra Olympia'ya yerleşti. Burada olimpiyat oyunlarını başlattı ve Kuretos'lar adına sunaklar yaptırdı. Fakat Endymion tarafından tahttan indirildi. — Boiotia'lı kahraman, Thebaililer tarafından kutsal bir ormanda taşa tutuldu. Babasının öcünü almak için oğlu Thebailileri haraca bağladı, fakat Herakles bu haracı kaldırdı. (L)

KLYTAİMNESTRA, Isparta kralı Tyndareos ile Leda'nın kızı; Helene, Kastor ve Polydeuke'nin kızkardeşi. Agamemnon ile evlendi ve ondan Orestes, Elektra, İphigeneia, Khrysothemis adlı çocukları oldu. İphigeneia'nın kurban edilmesine kızarak Truva savaşı sırasında Aigisthos ile evlilik dışı bağ kurdu. Agamemnon dönünce Klytaimnestra ve Aigisthos onu boğdular. Ama sonra ikisi de Orestes tarafından öldürüldü. (L)

KLYTİA. Yun. mit. Su perisi; Okeanos ile Tethys'in kızı. Kendisini baştan çıkaran Apollon tarafından terkedilince aç kalarak kendini öldürdü. Tanrı onu siğilotu şekline soktu. Apollon tarafından sevilen ve babası tarafından diri diri gömülen rakibesi Leukothia'yı o ele vermişti. (L)

KLYUÇEVSKAYA SOPKA, Kamçatka'nın (S.S.C.B.) en yüksek tepesi, etkin bir yanardağdır; 4 850 m. (L)

KLYUÇEVSKİY (Vasiliy Osipoviç), rus tarihçisi (Voskresenskoye, Penza 1841-Moskova 1911). Moskova üniversitesinde profesör; ***Rus Tarihi Dersleri*** adlı bir kitap yazdı ve Rusya'da toplumsal sınıfların evrimi üstüne incelemeler yaptı. (L)

km, uzunluk birimi olan *kilometre*'nin sembolü. (L)

km², yüzey birimi olan *kilometrekare*'nin sembolü. (L)

km³, hacim birimi olan *kilometreküp*'ün sembolü. (L)

km/saat, hız birimi olan *saatte kilometre*'nin sembolü. (L)

KNAB (Armin), alman bestecisi (Neuschleichach 1881 - Bad Wörrishofen 1951). Özellikle sesle icra edilen eserler besteledi. Bunlarla alman halk türkülerinin ruhunu ve müzik niteliklerini yeniden ortaya koymağa çalıştı. 1933-1945 Arasında nazi ideolojisini yansıtan şarkılar yazdı. En iyi eserleri ***Eichendorff*** ve ***Wunderhorn*** (Sihirli Flüt) adlı şarkı dizileridir. Hayatının son yıllarında çalgının eşlik etmediği koro parçaları besteledi. İçlerinde en ünlüsü ***Zeitkranz*** (Zaman Çelengi) adlı dizidir. (M)

KNABE (Valentine Wilhelm Ludwig), alman asıllı amerikan piyano yapımcısı (Kreuzburg [bugün Kluczbork], Polonya 1803-Baltimore, Maryland 1864). 1833'te A.B.D.'ye göç etti. 1840'a doğru Baltimore'da piyano yapımına başladı. İç savaş sırasında bozulmağa yüztutan işini oğulları ERNEST (1837-1894)

ve WILLIAM (1841-1889) yeniden yoluna koydular. Onların sayesinde Knabe piyanoları dünya çapında bir ün kazandı. (M)

KNACKFUSS (Hermann), alman ressamı ve sanat yazarı (Wissen 1848-Kassel 1915). Düsseldorf Güzel Sanatlar akademisinde (1865-1869) ve Roma'da (1875-1878) okudu. 1880'den sonra Kassel Güzel Sanatlar akademisinde öğretim üyesi oldu. Gerçekçi bir üslûpla duvar resimleri ve tarihî sahneleri canlandıran resimler yaptı. *Deutsche Kunstgeschicte* (Alman Sanat Tarihi) [1888] adlı bir eser yazdı. 1895'ten sonra *Künstler-Monographien* (Sanatçı Monografileri) adlı eserin yayım işlerini üstüne aldı. 122 Cilt olan bu eseri 1941'de başkaları tamamladı. — Kardeşi HUBERT, mimar ve arkeologdu (Dalhelm, Aachen yakınları 1885 - Münih 1948). Atina'daki Alman arkeoloji enstitüsünün müdürü (1912'den sonra) Münih'te profesördü (1919-1934). [M]

KNAGEUS. Yun. mit. Ispartalı savaşçı. Aphidna kuşatmasına Kastor ve Polydeukes ile birlikte gitti. Yakalandı, esir olarak satıldı ve Girit'e götürüldü. Artemis tapınağında hizmet gördü. Tapınaktan genç bir rahibe ile kaçtı. Tanrıçanın heykelini kaçırarak Isparta'ya götürdü (Artemis burada *Knagia* adını aldı.) [L]

Knapen metodu, duvar kurutma usulü; bir taş duvarın nemini, gözenekli pişmiş topraktan yapılmış sifonlarla dışarı atmağa dayanır. (L)

KNAPP (George Friedrich), alman iktisatçısı (Giessen 1842 - Darmstadt 1926). Münih, Berlin ve Göttingen'de okudu. 1867'de Leipzig İstatiktik bürosu şefi oldu. Sonra Strasbourg üniversitesinin (1874-1918) İktisat bölümünde yardımcı profesörlük yaptı. Almanya'da XIX. yy. sonlarının etkileyici akımı olan tarihî iktisat okulunun önderlerindendi. İktisatta istatistik metot, iktisat nazariyesi ve iktisat tarihi üstüne çeşitli eserler yazdı. İçlerinde en önemlileri, *Die Staatliche Theorie des Geldes* (Paranın Devlet Nazariyesi [1905; 2. baskı 1923]; *Die Bauernbefreiung und der Ursprung der Landarbeiter in den älteren Teilen Preussens* (Köylülerin Hürleşmesi ve Prusya'nın Eski Bölgelerinde Tarım İşçilerinin Ortaya Çıkışı) [1887; 2. baskı 1927] ve *Grundherrschaft und Rittergut*'tur (Toprak Mülkiyeti ve Şövalye Mülkü) [1897]. (M)

KNAPPERTSBUSCH (Hans), alman orkestra yöneticisi (Elberfeld 1888-Münih 1965). Beethoven, Wagner, Strauss'un üstün bir yorumlayıcısı olarak Almanya'da (Münih) ve özellikle Rusya'da ün kazandı. 1951-1955 Arası Bayreuth festivaline katıldı. Repertuvarında en çok yer alan eserler, Bruckner'in senfonileri ve Wagner'in operalarıydı. (L)

KNARESBOROUGH, Büyük Britanya'da (Yorkshire, West Riding) şehir, Nidd kıyısında, 8 500 nüf. Ortaçağdan kalma bir şatonun yıkıntıları. (L)

KNATCHBULL-HUGESSEN (sir Hughe Montgomery), ingiliz diplomatı (Londra 1886). Bir rahibin oğluydu. Oxford'da Eton ve Balliol kolejinde okudu. 1908'de Dışişleri bakanlığına girdi. Versailles Barış konferansında ingiliz delegasyonuna katıldı. Brüksel elçiliği danışmanı (1925-1930), İran ortaelçisi (1934-1936) oldu. 1939-1944 Yıllarında Türkiye'de elçi olarak bulunduktan sonra siyasî hayatını Belçika elçisi ve Lüksemburg ortaelçisi (1944-1947) olarak tamamladı. (M)

KNAUS (Ludwig), alman ressamı (Wiesbaden 1829-Berlin 1910). Düsseldorf, Paris ve İtalya'da sanat öğrenimi yaptı. Konusunu manzaralardan ve günlük hayattan alan ilk tabloları, Düsseldorf okulu üslûbunda, koyu renkli, titizlikle yapılmış gerçekçi eserlerdi. Olgunluk çağında daha canlı renkler kullandı, ustaların etkisinde kaldı. Knaus, portreleri ve günlük hayatı yansıtan tablolarıyle ün kazandı. (M)

KNAUTİA i. (alman botanikçi G. *Knaut*'un adından). Bot. Yıllık veya çokyıllık otsu bitki; çiçekleri dik sık tüylerle örtülü bir çiçeklik üzerinde bulunur; tacı dört veya beş derin lopludur. Tanımlanması güç pek çok türü vardır. Genellikle çalılıklarda ve kırlarda yetişir. Tarakotugillerden.) [L]

KNEBEL (Karl Ludwig VON), alman şairi ve tercümecisi (Wallerstein, Nordingen yakınları 1744-Jena 1834). Prusya alayında subaydı (1763-1774), sonra Saksonya-Weimar prensi Konstantin'in özel öğretmeni oldu (1774-1779). Öğrencisi ve öğrencisinin Saksonya-Weimar veliahtı olan kardeşi Karl August ile birlikte Paris'te yaptığı bir yolculuk sırasında Knebel Frankfurt-am-Main'da Goethe'yi ziyaret etti ve kraliyet ailesine mensup arkadaşlarını Goethe ile tanıştırdı. Karl August bundan sonra Goethe'yi himayesine aldı. Knebel de şairin yakın dostları arasına katıldı. *Kleine Gedichte* (Küçük Şiirler) [1815] ve *Distichen* (Beyitler) [1821] adlı iki şiir kitabı yazdı. Fakat en başarılı eserleri Sextus Propertius (1798) ve Lucretius'tan (1821) yaptığı tercümelerdi. Ayrıca *Briefwechsel mit Goethe*'si (Goethe'ye Mektuplar) [1851, Leipzig 5 cilt], «Saksonya-Weimar-Eisenach dükü Karl August ile Yazışmalar»ı (1883) ve kızkardeşi «Henriette ile Yazışmalar»ı (Jena, 1858), çağında Weimar sarayında gelişen sosyal kültüre ışık tutan eserlerdir. (M)

KNEBELİT i. (fr. *knébélite*). Miner. Tabiî demir ve manganez silikat; peridot grubundandır. (L)

KNECHT (Justin Heinrich), alman bestecisi ve orgcusu (Biberach 1752-ay.y. 1817). Biberach'ta müzik yönetmenliği yaptı. Müzikle ilgili nazarî eserler, bu arada J.P.E. Martini'nin aşırmalar yaparak yeniden kaleme aldığı *Eksiksiz Org Metodu* (1795-1798) adlı eserini yayımladı. (L)

KNEİP (Gustav), alman bestecisi (Béning-lès Saint-Avold, Lorraine 1905). Birçok opera (*Heliodor*, 1927; *Schinderhannes*, 1942), bir oratoryo (*Das deutsche Vaterunser* [Alman Pater Noster'i], 1932) ve dört kantat besteledi. (L)

KNEİPP (Sebastian), alman papazı ve tedavi uzmanı (Stefansried, Bavyera 1821-Wörishofen 1897). Bir hidroterapi metodu keşfetti. (L)

KNELLER (Gottfried, sir **Godfrey** — denir), alman asıllı ingiliz ressamı (Lübeck 1646 veya 1648-Kneller Hall, Twickenham 1723). Amsterdam'da Bol'ün öğrencisi oldu (1666'ya doğr.) ve Rembrandt ile tanıştı. İtalya'ya gitti. Bir süre Hamburg'ta kaldıktan sonra İngiltere'ye yerleşti (1674), 1676'da saraya girdi. Riley ile birlikte başressam oldu. Onun ölümünden sonra (1691) bu görevi tek başına sürdürdü. 1692'de «sir» unvanını, 1715'te «baron» payesini aldı. Resim akademisi başkanı oldu. Lely'den ilham alarak koyu gölgeli fonlar üzerine zarif portreler çizdi. Amsterdam, Anvers, Budapeşte, Dresden, Floransa, Glasgow, Hannover, Leningrad ve özellikle Londra National gallery ile National Portrait gallery'de (*İmparator Karl VI, George I, George II, Isaac Newton, James II, Robert Harley*) eserleri vardır. (L)

KNEMİS i. (yun. *kneme*, bacak'tan). *Esk.* Yunan askerlerinin taktığı baldır zırhı.

— ANSİKL. Kahramanlık devirlerinden beri kullanılan *knemis*'ler bacağın ön kısmını dize kadar korurdu. Tunçtan yapılır, iç tarafına bez veya deriden astar geçirilir, bacağa kayış ve halkalarla tutturulurdu. M.Ö. IV. yy.da İphikrates, knemislerin yerine deriden yapılmış baldır zırhları koydurdu (*iphikratides*). [L]

KNESEBECK (Karl Friedrich, baron VON DEM), prusyalı general (Karwe 1768-ay.y. 1848). Auerstedt'te Prusya kralını kurtardı (ekim 1806) ve çar Aleksandr I'in yanına görevli olarak gönderildi (1812). Milislerin teşkilâtlanması üstüne bir muhtıra hazırladı (1803). Scharnhorst, askerî eserlerinde Knesebeck'ten ilham aldı. (L)

KNİAZİEWİCZ (Karol), polonyalı general (Mitava yakını 1762 - Paris 1842). 1794'te Polonyalıların Ruslara karşı ayaklanmasına başarıyle katıldı ve esir edildi. 1796'da serbest bırakılınca Dabrowski'nin «Polonya lejyonları»na girdi (1798). İtalya'da, sonra 1800'de Almanya seferi sırasında kendini gösterdi. 1801'de istifa etti, 1812'de yeniden silâha sarıldı. Moskova nehri kıyısında ve yararlandığı Berezina geçidinde başarıyle savaştı. İhtilâlci Polonya hükûmetini Paris'te temsil etti (1830-1831). [L]

KNİAZNİN (Franciszek Dyonizy), polonyalı şair (Vitebsk 1750-Konskowola 1807). Czartoryski çevresinin resmî şairi. Hoş bir biçimde lirik şiirler ve günlük konuları işleyen mısralar yazdı. Vatanının felâketlere uğraması ve umutsuz bir aşk yüzünden çıldırdı. (L)

KNİCK i. («dirsek» anlamında alm. k.). Jeomorfol. Bir adatepe ile çevresindeki dik bayırların yanında yer alan çok belirgin eğim kesikliği. (L)

KNİCK (Hans), norveçli yazar (Oksfjord, Finnmark 1865 - Oslo 1926). Görünüşte natüralist, fakat asıl amacı ruhun bilinçdışı isteklerini açıklamak olan romanlar yazdı: *Huldren* (1892); *Ungt Folk* (Gençler [1893]; *Fra Hav Til Hei* (Denizden Fundalıklara) [1897] adlı hikâyeler kitabında Norveç'in tabiat güzelliklerini ve Norveçlilerin psikolojisini inceledi. *Praesten* (Rahip) [1905]; *Herman Ek* (1896-1898), *Sneskavlen Brast* (Çığ Düştü) [1918-1919] adlı romanlarında şehirli-köylü, ırk-birey karşıtlıklarını 1899'da *Traekfugle Og Andre Novellen* (Göçmen Kuşlar ve Öbür Hikâyeler) adlı hikâye kitabını yayımladı. İtalyan Rönesansı ile ilgili incelemelerinde ırk kavramına büyük bir önem verdiği görülür. (L)

KNİDİA. Esk. coğ. Güneybatı Anadolu'daki Knidos* şehrinin bulunduğu bölgeye verilen ad. Bölgede M.Ö. V. yy.da sikkeler basan birkaç küçük şehir bulunmaktaydı. (M)

KNİDLİLER çoğl. i. Zool. Selenterelerin en önemli alt bölümü.

— ANSİKL. *Knidliler*, 4'lü veya 6'lı eksensel bakışımlı, sölomsuz hayvanlardır. Bunlarda iki deri vardır: dışderi (epiderm) üzerinde kendine özgü yakıcı kapsüller bulunur (nematosist); içderi (endoderm) hücresiz bir ara tabaka ile bundan ayrılmış, anussuz bir sindirim torbası biçimindedir. Dokunaçları bulunan knidliler art arda bir eşeyli serbest döl (medüz), eşeysiz sabit döl (polip) verirler. Bu sonuncular bazen çok büyük topluluklar meydana getirerek büyük miktarda kireç birikimine yolaçar. Knidlilerin hemen hepsi denizde yaşar. Bk. RESİF. (L)

KNİDOBLAST i. (fr. *cnidoblaste*). Knidli selenterelerde ısırgan hücre. Bk. NEMATOBLAST. (L)

KNİDOS Esk. coğ. Anadolu'da Karia bölgesinde, Reşadiye yarımadasının ucunda (Datça ilçesi) şehir. (Bugün Tekir burnu).

● *Tarih.* Şehrin kuruluşu hakkında birçok efsane vardır. Herodotos, şehrin Lakedaimon'lularla birlikte Anadolu'ya gelen bir kahraman tarafından kurulduğunu bildirir. M.Ö. V. yy.da Knidoslular pers ordularını şehre sokmamak için Knidos yarımadasını ada haline getirmeğe çalıştılar, fakat Delphoi kâhininin nasihatına uyarak Perslere bağlandılar. M.Ö. 480-412 arasında şehir Attike-Delos Deniz birliğine girdi. M.Ö. 412 yılında bu birlikten ayrılarak Isparta tarafına geçti. M.Ö. 397 yılında Isparta'dan ayrılan şehir M.Ö. 390 yılında yeniden Isparta ile birleşti. M.Ö. 344 yılında Büyük İskender'in Granikos (Bigaçay) savaşında Persleri yenmesi üzerine, şehir İskender'in hâkimiyeti altına girdi. M.Ö. 285-222 yılları arasında, Ptolemaios Eurgetes veya Philadelphos'un Knidos şehrinde bir Apollon stoa'sı yaptırmış olduğu bilinir. Şehir M.Ö. 190-167 yılları arasında serbest olarak sikke basımına devam etti. Antiokhos'un yenilgisinden ve Rodos hâkimiyetinin bütün Karia bölgesini etkisi altına almasından sonra, Rodos sisteminde sikke bastı. Knidos M.Ö. 29 yılında Roma'nın müttefiki oldu. M.S. 263-467 yılları arasında deprem felâketlerine uğrayan şehir, önemli yapılarının yıkılmasıyle gittikçe sönükleşti. M.S. VI. yy.dan sonra arap korsanlarının istilâsına uğradı ve terkedilmiş bir şehir haline geldi. Yamaçlarının eteklerinde ve liman tesislerinin doğusunda yer alan şehrin esas kısmı teraslara ayrılmıştı. Batıdaki dağların yüksek yamaçları şehri korumaktaydı. Knidos'un verimli bir hinterlanda sahip olmaması ve Küçük Asya'nın iç kısımlarıyle bağlantısı bulunmaması antik devirlerde şehrin gelişmesini engelledi.

● *Arkeoloji.* Knidos şehri antik yapılarına ait taşların büyük bir kısmı, köylüler tarafından tahrip edilerek kireç imalinde kullanıldı. XIX. yy.da Mısır valisi Kavalalı Mehmed Ali Paşa Kahire'de yaptıracağı saray ve İstanbul'da Dolmabahçe sarayı in-

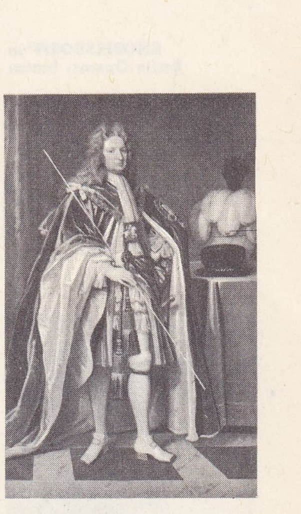

KNELLER
Robert Harley'in portresi
National gallery, Londra

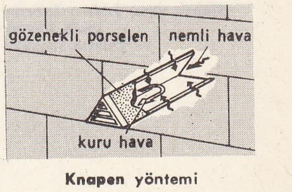

Knapen yöntemi

Foto. *National gallery* (*LAROUSSE*)

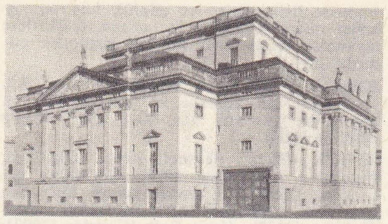

KNOBELSDORFF'un Berlin Operası binası

şaatları için gerekli mermeri buradan sağladı. 1856-1859 Yılları arasında Knidos'ta ilk kazılar yapıldı. İngiliz arkeoloğu sir Charles Newton tarafından yapılan kazılarda, bulunan bütün kıymetli eserler Londra British museum'a götürüldü. Uzun süren bir aradan sonra şehirde 1967 yılından itibaren Long Island üniveritesi adına Prof. Iris Cornelia Love tarafından kazılara başlandı.

Şehrin kuzeyinde bir liman vardır. Bu limanda 20 gemilik bir tersanenin bulunduğu sanılır. Cadde ve yollarla düzgün bir şekilde bölünmüş olan şehirde, tapınak gymnasium ve stoa kalıntıları tespit edildi. Güney limanın kuzeyinde tanrı Dionysos'a ait bir tapınak vardır. Bu tapınağın doğusunda biri küçük, diğeri büyük iki tiyatro kalıntısı yer alır. Büyük tiyatronun doğusunda Demeter ve Kore'ye ait kutsal alan, kuzeydoğuda 228 m yüksekliğindeki akropolis bulunur. (M)

Olga KNIPPER ÇEHOVA

KNİDOSİL i. (fr. *cnidocil*). Hücrebil. Bazı yabancı cisimlere değdiğinde dokunma duyusu alan çıkıntı. (Knidlilerin nematoblastalarında bulunur.) [L]

KNİES (Karl), alman iktisatçısı (Marburg 1821-Heidelberg 1898). Heidelberg üniversitesinde profesördü. Tarih okulunun temsilcisiydi. *Die politische Ökonomie vom Standpunkte der geschichtlichen Methode* (Metot Açısından Siyasî İktisat) [1853] adlı eserinde tarihî metodun iktisat biliminin tek meşru biçimi olduğunu, bilimin yasalar meydana getiremeyeceğini, yalnız belirli bir düzen kurabileceğini savundu. (M)

KNİGGE (Adolf VON), alman yazarı (Bredenbeck, Hannover yakınları 1752 - Bremen 1796). Meczuplar tarikatında önemli bir rol oynadı ve polemik eserler yazdı. En önemli kitabı *Über den Umgang mit Menschen* (İnsanlarla İlişkiler Üstüne) [1788] adlı denemesidir. (L)

«Knock veya Tıbbın Zaferi» Louis Jouvet ve Odette Talazac

KNİGHT (DAME Laura), ingiliz kadın ressam (Long Eaton 1877). Notingham sanat okulunda okudu. İlk sergisini 1903'te Krallık akademisinde açtı. Eserleri çok beğenildi ve birçok ödül kazandı. Kendisine 1929'da Britanya imparatorluğunun *dame commander*'ı (kadın kumandan) rütbesi verildi. 1936'da Krallık Sanat akademisine üye seçildi. Özellikle eserlerindeki sirk ve tiyatro konularıyle tanındı. Londra'da Tate gallery, British museum, Victoria ve Albert müzeleri gibi birçok müzede, ayrıca Chicago'daki Sanat enstitüsünde ve Pittsburgh'daki Carnegie enstitüsünde eserleri vardır. *Oil Paint and Grease Paint* (Yağlıboya ve Makyajda Kullanılan Yağlıboya) adlı otobiyografisi 1935'te yayımlandı. (M)

KNİGHT (George Wilson), ingiliz bilgini ve yazarı (Sutton 1897). Oxford üniversitesinde okudu. 1931-1940 Arasında Trinity kolejde ve Kanada'daki Toronto üniversitesinde ingilizce profesörü oldu. Ayrıca bu okullarda Shakespeare'in oyunlarını da sahneye koydu. En ünlü eserleri: *The Wheel of Fire* (Ateşten Çember) [1930]; *Principles of Shakespearian Production* (Shakespeare'i Sahnelemenin Usulleri) [1936]; *This Sceptred Isle* (Şu Hükûmet Asasını Elinde Tutan Ada) [1940]; *Hiroshima* (1946) v.b. 1946'da Leeds üniversitesinde ingiliz edebiyatı okutmanı oldu. (M)

KNİGHT (Richard Payne), ingiliz eski para uzmanı (Wormsley Grange, Ludlow yakını 1750-Londra 1824). Öğrenimini özel olarak yaptı. 1764'te miras yoluyle büyükbabasının Downton'daki (Herefordshire) arazisine sahip oldu. Üç kere İtalya'yı ziyaret etti. Son yolculuğunda Roma'da ünlü bronz heykel başı *Diomede*'yi satın aldı *Diomede*, Knight'ın değerli bronz koleksiyonunun ilk parçasını teşkil etti. Knight ayrıca, para, kıymetli taş, resim ve diğer antika eşyaların da koleksiyonunu yapıyordu. 1780-1806 Arasında parlamento üyesiydi. 1814-1824 Arasında British museum'da uzman olarak çalıştı. Bu müzeye değerli bronz ve yunan paraları koleksiyonunu miras bıraktı. 1830'da müzenin uzmanları, Knight'ın elyazması, para koleksiyonu kataloğunu yayımladılar. Değerli taşlar koleksiyonunun elyazması kataloğu ise müzenin Yunan ve Roma Antik Eserleri bölümündedir. Yayımladığı birçok eserinin içinde en önemlileri: *An Account of the Remains of the Worship of Priapus Lately Existing in Isernia* (Son Zamanlarda İsernia'da Görülen Priapus'a Tapınmanın İzleri Üstüne Bilgiler) [1786]; *An Analytical Essay on the Greek Alphabet* (Yunan Alfabesi Üstüne Çözümleyici Bir Deneme) [1791]; *An Analytical Inquiry into the Principles of Taste* (Zevk İlkeleri Üstüne Çözümleyici Bir Soruşturma) [1808]; *An Inquiry into the Symbolical korguage of Ancient Art and Mythology* (Eski Sanat ve Mitoloji Simgesel Dili Üstüne Bir Soruşturma) [1818]. (M)

KNİGHT (Thomas Andrew), ingiliz çiçek uzmanı (Wormsley Grange, Ludlow yakını 1759 - Londra 1838). Richard Payne Knight'ın küçük kardeşi. Oxford'daki Balliol kolejini bitirdikten sonra Elton'a, ağabeyinin oturduğu Downton şatosunun yakınına yerleşti. Burada yeni meyve ve sebze türleri yetiştirme çabalarına girişti. 1795'te, Royal society önünde okuduğu, aşılama ve meyve ağaçlarında kalıtım yoluyle geçen hastalıklar üstüne yazılarıyle ilk kez halkın ilgisini çekti. Yetiştirdiği meyve ve sebze türlerinin çoğu kendi adını taşır. 1804'te kurulan Bahçıvanlık derneğinin ilk üyelerindendi. 1811'den ölümüne kadar bu derneğin başkanlığını yaptı. Ayrıca Royal society'nin (1805) ve Linné derneğinin de (1807) üyesiydi. 1806'da Royal society'nin Copley madalyasını aldı. Royal society *Transactions*'ı (Raporlar) arasında 56, Bahçıvanlık derneğinin *Transactions*'ı arasında da 100'den fazla makalesi çıktı. Ayrıca *A Treatise on the Culture of the Apple and Pear, and on the Manufacture of Cider and Perry* (Elma ve Armut Yetiştirilmesi ve Elma Şarabı ile Armut Şarabının İmali Üstüne Bir Deneme) [1797]; *Pomona Herefordiensis or Natural History of the Old Cider and Perry Fruits of the County of Hereford* (Herefordiensis Pomonası veya Hereford Kontluğunda Yapılan Elma ve Armut Şarabının Tabiî Tarihi) [1811]; *A Selection From the Physiological and Horticultural Papers of the Late T. A. Knight* (T. A. Knight'ın Son Yıllarında Yazdığı Fizyoloji ve Bahçıvanlık Yazılarından Seçmeler) adlı eserleri vardır. Bu sonuncu eser G. Bentham ve J. Lindley tarafından 1841'de yazarın biyografisiyle birlikte yayımlandı. (M)

Knights of Columbus, 1882'de Connecticut'ta P. McGivney tarafından kurulan, daha sonraki yıllarda hızla yaygınlaşan geniş katolik birliği. İlk amacı karşılıklı güveni kurmaktı, ama sonraları genellikle bu birliğe katılanların katolik inancını geliştirmek, onların kiliseye karşı görevlerini yerine getirmelerini kontrol etmekle de ilgilendi. Yalnız Connecticut'ta 763 000 üyesi bulunan bu derneğin A.B.D.'de, Meksika, Kanada, Porto Riko, Filipinler ve Alaska'da 2 800 şubesi vardır. Birliğin merkezi Connecticut'ta New Haven'dedir. (L)

KNİLLE (Otto), alman ressamı (Osnabrück 1832-Meran, Avusturya 1898). 1856'ya kadar Düsseldorf akademisinde, sonra Paris'te okudu. 1865'te Hildesheim yakınındaki Marienburg şatosunun fresklerini yapmakla görevlendirildi. Daha sonra *Tannhauser ve Venüs*'ü (1873) yaptı. Bu resim Berlin Millî galerisindedir. 1875-1884 Arasında Berlin Üniversite kitaplığı için dört friz yaptı. 1874'te Berlin Sanat akademisinde profesör oldu. Daha sonra *Grübeleien eines Malers über Seine Kunst* (Bir Ressamın Kendi Sanatı Üstüne Görüşleri) [1887] ve *Wollen und Können in der Malerei* (Resimde İstek ve Başarı) [1897] adlı iki eser yayımladı. (M)

KNİN, Yugoslavya'da (Hırvatistan) şehir, Krka ırmağının bir kolu kıyısında; 18 100 nüf. Tarım pazarı. Çivi ve tel fabrikaları. (L)

KNİPHOFİA i. (alman botanikçisi J. H. *Kniphof*'un adından). Bot. Uzun ömürlü ot; yaprakları uzun, çiçekleri salkım, bazen de başak biçimindedir. (Ümit burnunda yirmi türü yetişir; çoğu zaman *tritoma* adıyle tanınan bu güzel bitkiler bahçeleri süslemekte kullanılır. Zambakgiller familyasından.) [L]

KNİPOVİÇ (Nikolay Mihayloviç), sovyet zooloji uzmanı (Sveaborg [bugün Suomenlinna], Finlandiya 1862-Leningrad 1939). Özellikle balıklarla ilgili çalışmalarda bulundu. Barents denizi, Kuzey Buz denizi, Karadeniz ve Azak denizi hidrolojisi üstüne birçok inceleme yaptı. (M)

KNİPPER (Lev Konstantinoviç), rus bestecisi (Tiflis 1898). Müzik yeteneklerini daha çocukluğunda ortaya koydu. Rus Uzakdoğu ordusunda beş yıl askerlik yaptıktan sonra, Berlin, Freiburg ve Moskova'da Gnessin Müzik okulunda öğrenim gördü. İlk eseri olan *Plastik Bir Tanrının Efsanesi* adlı senfonik şiirini 1924'te yazdı. Bunu birinci (1927) ve ikinci (1932) senfonisi; *Satanella* balesi (1924) ve ilk önemli eseri olan *Kuzey Rüzgârı* operası izledi. Bu opera 1930'da Moskova'da oynandı. 1928'de yazdığı *Lirik Süiti* 1931'de İngiltere'nin Oxford şehrinde çalındı. Bu arada Knipper, tacikistan folklorü üstüne yoğun bir çalışma yaptı. *Beş Tacik Şarkısı* (1933), orkestra süiti olan *Vanç* (1931) ve *Beş Tacik Dansı* (1933) adlı eserlerinde bu folklorun temalarını yorumladı. Daha sonra Kızılorduda müzik öğretmenliği yaptı. Üçüncü (*Uzak Doğu Ordusuna*, 1932-1933) ve beşinci (*Komsomol Döğüşçülerine Şiir*, 1933-1934) senfonilerini Kızılorduya ithaf etti. Gerek bu iki senfonide, gerekse dördüncü senfonisinde (1933-1934). Knipper'e en fazla ün sağlayan, çok sayıda savaş şarkısı yer alır. Ünlü *Bozkır Atlılarının Şarkısı* da bu dördüncü senfonidedir. Knipper, İkinci Dünya savaşında, 1941'de İran'a yaptığı bir gezi sırasında İran temaları üstüne iki prelüd, 1942'de bir koro ve orkestra eseri olan *Atlara Şiir*'i gene 1942'de bir keman konçertosu ve 1943'te sekizinci senfonisini tamamladı. (M)

KNİPPER ÇEHOVA (Olga), rus kadın tiyatro oyuncusu (Glazov 1870-Moskova 1959). Stanislavskiy topluluğunun bu genç oyuncusu 1898'de Sanat tiyatrosunun kuruluşuna katıldı. İlk büyük başarılarını Çehov'un oyunlarını (*Martı* [Çayka] 1898; *Vanya Dayı* [Dyadya Vanya] 1899; *Üç Kız Kardeş* [Tri Sestriy], 1901) yorumlayarak elde etti. 1901'de Çehov ile evlendi, Çehov'un ölümünden sonra (1904), 1940'a kadar süren uzun meslek hayatında, rollerini yapmacıklı, söz ve hareketlerden kaçınarak, derin bir duyarlıkla oynadı. (L)

KNİTTEL (John), almanca yazan isviçreli yazar (Dharvar, Bombay ili 1891). Bir misyonerin oğlu. 1896'da anne ve babasıyle İsviçre'ye gitti. Zürich'te hekim oldu. Romanlarını önce İngilizce, sonra Almanca yazdı. Eserleri: *Therese Etienne* (1926); *Amédée* (1929); *Der Blaue Basalt* (Mavi Bazalt) [1927]; *Viva Mala* (1931); *Jean Michel* (1953). Genellikle, İsveç'in dağ hayatını ve köylü dünyasını konu alan bu romanlara, akdeniz ülkelerinde ve özellikle, yazarın birçok defa gidip kaldığı, Mısır'da geçen romanları da eklemek gerekir: *El-Hakim* (1936); *Tera Magna* (1948). [L]

KNİTTELFELD, Avusturya'da Steiermark şehir, Mur ırmağı kıyısında; 13 100 nüf. Metalürji. Minecilik. (L)

KNİVSKJELLODDEN, Mageroy adasında (Norveç) burun, güneydoğudaki Nord burnundan daha yüksek bir enlemde yer alır; Avrupa'nın kuzey ucudur (71°11'8"). [L]

KNOBELSDORFF (Georg Wenzeslaus VON), alman ressam ve mimarı (Kuckadel 1699-Berlin 1753). Subaylığı sırasında, veliaht prens Friedrich II ile dost oldu. 1736'da İtalya'ya bir inceleme gezisi yaptı. Dönüşünde prens tarafından Rheinsberg şatosunun tamamlanmasıyle görevlendirdi. Prens tahta çıkınca, onu şato ve bahçelerinin idare memurluğuna getirdi. Knobelsdorff'un Potsdam şehrinin gelişmesine önemli katkısı oldu. En kişisel eseri Palladio'va (1741-1743) hayranlığını belirten Berlin Opera binasıdır. Berlin Sans-Souci parkının ve Tiergarten'in (Hayvanat bahçesi) düzenlenmesinde de yardımcı oldu. Antoine Pesne'in etkisinde manzara resimleri yaptı. (L)

Foto. Lipnitzki, X (LAROUSSE)

KNOB LAKE, Kanada'da (Québec) yer, Labrador sınırında. Önemli stratejik üs. Kanada'nın demir kapsamı yüksek, en büyük yatağının işletme merkezi olan Knob Lake, denizyoluyle Saint Laurent körfezindeki Septhîles'e bağlıdır. (L)

KNOBLAUCH (Karl Hermann), alman fizikçisi (Berlin 1820-Baden-Baden 1895). Marburg (1849) ve Halle (1854) üniversitelerinde profesörlük yaptı. Işıyan ısı üstündeki çalışmalarıyla tanındı: girişim, kırınma ve polarılma deneylerini gerçekleştirerek kızılaltı ışınların dalgasal yapıda olduğunu gösterdi. Billûrlardaki magnetizma üstünde de araştırmaları vardır. (L)

Knock veya Tıbbın Zaferi (*Knock ou le Triomphe de la Médecine*), Jules Romains'in üç perdelik komedisi (1923). «Sağlıklı her insanın gerçekte hasta olduğunu bilmeyen bir hasta olduğu» ilkesinden hareket eden doktor Knock yeni yerleştiği küçük bir kasabada, ustaca bir propaganda ile, hastaları parasız muayene eder ve muayenehanesindeki pek gösterişli bir tıbbî âlet sayesinde bütün kasaba halkını kendine tedavi ettirmeyi başarır. Selefi doktor Parpalaid bile, bütün güvensizliğine rağmen, sonunda bu ne olduğu pek iyi anlaşılamayan, ermiş ve şarlatan karışımı doktor Knock'un gördüğü rağbetin etkisinde kalarak, onun kendisini de tedavi etmesini ister. Tıp dogmacılığıyla olduğu kadar insanoğlunun safdilliğiyle de eğlenen bu taşlama Molière geleneğini sürdürdü. Eser Paris ve bütün Fransa'da büyük başarı kazandı, hemen her dile çevrildi ve her ülkede oynandı. Ayrıca birçok filme de konu oldu. (L)

KNOKKE, Belçika'da (Batı Flandre, Brugge idare çevresi) komün, Brugge'nin kuzeyinde; 13 800 nüf. Kuzey denizi kıyısında sayfiye yerleri (Konokke-sur-Mer, Le Zoute, Albert-Plage). [L]

KNOKSVİLİT i. (fr. *knoxvillite*). Miner. Tabiî krom, demir ve alüminyum sülfat. (L)

KNOLLER (Martin), avusturyalı ressam. (Steinach, İnsbruck 1725 - Milano 1804). İtalya'da çalıştı. Viyana barok resminin büyük yayıcısı Troger'in okulunda Solimena, Ricci ve Daniel Grau'nun etkisinde yetişti. 1755'te Roma'ya gitti. Orada Winckelmann ve Mengs ile dostluk kurdu ve onlardan etkilendi. 1765'te kesin olarak Lombardia'ya yerleşti. Buraya, roman sanat çevresinde edindiği neoklasik üslûbu getirdi. Litta sarayındaki fresklerde, Parini'nin verdiği konu üzerine yaptığı *Fırtınalı Şafak* adlı neoklasik madalyon, Belgioioso ve Greppi saraylarındaki süslemeler en önemli eserleridir. Başlıca portreleri: *Kendi Portresi* (Milano, Brera), *Piermarini* (Scala Tiyatrosu müzesi); *Parini* (Milano müzesi); *Firmian* (Trento müzesi). [L]

KNOLLES veya **KNOLLYS** (sir Robert), ingiliz şövalyesi (Cheshire 1325'e doğr.-Scylthorpe, Norfolk 1407). Yüzyıl savaşlarının en iyi kumandalarından biriydi. Bretagne ve Normandiya'da savaştı. Loire ülkelerini kırıp geçirdi, sonra Castilla seferine katıldı (1366-1367). Fakat Paris'e doğru yürüyüşü (1370-1372) bir ayaklanma ve Du Guesclin'in taktiği yüzünden başarısızlığa uğradı. 1381'de işçilerin ayaklanmasını bastıran orduya kumanda etti. (L)

Knoll international, babası mobilya satıcısı olan Hans G. Knoll (Stuttgart 1914-Havana 1955) ile mimar olan karısı Florence (Saginaw, Michigan 1917) tarafından 1938'de New York'ta kurulan mobilya yapım ortaklığı. Florence, mobilyanın mimariye sıkı sıkıya katılması gerektiğini anlamıştı; çevresinde Mies Van der Rohe, E. Saarinen, H. Betroia gibi ünlü sanatçı ve mimarlar vardı.

Bu mobilya evriminin üç dönemi vardır: ilkin, dokunmuş kolonlarla gerilen çerçeveli, tabaka halinde üst üste yığılmış tahtalardan meydana gelen koltuklar, sonra, oturulacak yeri plastikten, iskeleti çelikten yapılan büro malzemeleri, daha sonra, Saarinen tarafından çizilen ve alüminyum ayaklar üzerine oturtulan, oturulacak yerleri cam elyafı ve polyester olan koltuklar. 1955'te H. Knoll'ün ölmesi üzerine firma, madenden büro eşyaları yapan Art Métal inc. tarafından satın alındı; Florence Knoll burada, 1965'e kadar danışman olarak kaldı. Günümüzde yeni modellerin çoğu, Don Albinson'un yönettiği, sanayi estetiği üzerine uzmanlaşmış ustalar tarafından yapılır. (L)

KNOLLYS (Francis), ingiliz siyaset adamı (Londra 1514 ?-ay.y. 1596). Ateşli bir puritan'dı. Kraliçe Elizabeth'in danışmanı ve önemli davalarda özel denetmeni oldu. 1568-1569'da Mary Stuart'ın muhafızlığını yaptı. 1572-1596 Arasında da krallık hanedanının malî işlerini yönetti. (L)

KNOLLYS (sir Robert). Bk. KNOLLES.

KNOPE (Siegmund Adolphus), alman asıllı amerikalı doktor (Halle, Almanya 1857-New York 1940). Paris'te 1890'da Sorbonne üniversitesini bitirdi. Tıp diplomalarını 1888'de New York üniversitesinin Bellevue Hastahanesi Tıp kolejinden ve 1895'te Paris Üniversitesi Tıp fakültesinden aldı. 1908'de Kolombiya üniversitesinin Mezuniyet Sonrası Tıp okulunun verem hastalığı tedavisi profesörü oldu. 1920'ye kadar bu görevde kaldı. Vereme karşı en çok savaşan doktorlardan biriydi. Bir verem sanatoryomunda danışman doktor olarak çalıştı. Ayrıca New York City ve Millî Verem derneğinin kurulmasında en büyük rolü oynadı. Knope'un *Tuberculosis as a Disease of the Masses and How to Fight it* (Yığınların Hastalığı Verem ve Vereme Karşı Savaşmanın Yolları) [1901; 8. baskı 1911] adlı ünlü kitabı en aşağı 27 dilde basıldı. Diğer eserleri: *Tuberculosis, a Preventable and Curable Disease* (önlenebilir ve İyileşebilir Bir Hastalık: Verem) [1913] ve *A History of the National Tuberculosis Association* (Millî Verem Derneğinin Tarihi) [1922; 4. baskı 1928]. (M)

Knop eriyiği. Biyol. Raulin sıvısına benzeyen, fakat organik karbonu bulunmayan besleyici ortam. Klorofilli bitkiler yetiştirmekte yararlanılır. Knop eriyiği adını, mucidi kimyager Johann *Knop*'dan (1817-1891) almıştır. Böyle olmakla beraber Knop sıvısında bulunan kimyasal simgeler yan yana konulduğu zaman Knop adı çıkar. Bu elementler: K (potasyum), N (azot), O (oksijen) ve P (fosfor). Bu sebeple içinde nitrat, potasyum ve fosfat tuzları bulunmayan benzer sıvılara da sırasıyle KOP, NOP ve KNO adları verilir. (L)

KNOPİT i. (alman mineroloji bilgini A. *Knop*'un adından). Tabiî titan, seryum ve kalsiyum oksit; perovskit ile izomorftur. (L)

KNORR (Edvard), alman amirali (Saarlouis 1840-Berlin 1920). Alman imparatorluğu genelkurmay başkanı ve daha sonra 1895'te deniz kuvvetleri başkumandanı oldu. (L)

KNORR (Ludwig), alman kimyacısı (Münih 1859-Jena 1921). Baeyer ile E. Fischer'in öğrencisiydi. Erlangen, Würzburg ve Jena'da profesörlük yaptı. Totomeri, sirke asidi, morfin, pirazol üstündeki çalışmalarıyle, organik kimyanın önderlerinden biri oldu. 1883'te antipirin'i keşfetti. (L)

KNOSOS veya **KNOSSOS.** Esk. coğ. Girit adasında şehir; Kairatos vâdisinde, adanın ortasında, güneyden kuzeye uzanan yol üzerinde, denize ve adanın kuzey kıyısındaki Amnisos limanına 5 km uzakta. Minos krallı sülâlesinin oturduğu Knosos sarayı, M.Ö. 2200 yılından sonra, Neolitik öncesi çağın sonlarından (3000) beri meskûn olan bir yerde kuruldu. Orta Bronz çağında (2200-1600), Kairatos vâdisinin alçak tepesi üzerine, merkezî bir büyük avlu ile ikinci derecede avluların çevresinde yer alan birçok büyük bina yapıldı. Bunlar kabul salonları, erkek ve kadın daireleri, ambarlar ve evler bölümüdür. Büyük avluda bazı şölenlerde boğa yarışları yapıldığı sanılmaktadır. Kutsal boğa Knosos'ta hüküm süren Minos'un sembolüdür. 1700'e doğru, saray bir depremde yıkıldı. Kapsadığı alan bakımından olduğu kadar, yükseklik bakımından da (bazı yerlerde beş kata kadar) daha geniş ve daha karmaşık bir plan üzerine yeniden yapıldı. Kuzeyde seyircilerin oturduğu sıraları bulunan, salonlarını ve geçitlerini zengin fresklerin süslediği bir «tiyatro alanı» düzenlendi. 1600'e doğru yeni bir deprem daha oldu ve bu şehrin yeni baştan düzenlenmesine fırsat verdi. Yarı mezar ve yarı tapınak olan büyük bir hükümdar mezarı ile sarayın bitişiğinde geniş özel konutlar yapıldı. Bunların çevresinde, gerçekten zengin ve kalabalık bir şehir kuruldu. Yeni Bronz çağında (1600-1400) taht odası inşa edildi (bu taht, yarı aslan yarı kartal resimleri ve büyük zambak çiçekleriyle süslü bir duvarın önünde bugün de görülebilir); saray yeni fresklerle süslendi. 1400'e doğru yunanca konuşan Akaların (Akhaioi) yarım yüzyıldan beri oturdukları sarayda Giritlilerin giriştikleri bir saldırı, büyük zararlara sebep oldu. Bununla beraber, oldukça karanlık olan bu olayların nasıl yorumlanacağı hâlâ tartışma konusudur. Sarayda kısmen yeniden ikamet edildi. Çifte Balta'lar (başka bir dinî ve siyasî simge) tapınağı ile geniş bir mezarlık o devirden kalmadır. Burası Demir çağının başlarında bırakıldı ve daha sonra kalıntıların üzerinde bir yunan tapınağı yapıldı. Yunan devrinde Gortyne şehrinin rakibi olan Knosos şehri başlıca Girit şehirlerinden biri haline geldi ve M.S. IV. yy.a kadar devam etti.

XIX. yy.ın sonundan beri yapılan İngiliz kazıları sonunda (sir Arthur Evans, Pendlebury) saray ve bitişiğindeki mezarlar meydana çıkarıldı ve onarıldı. Bu kazılardan Knosos Akalarına ait freskler, fildişi ve tunç heykeller, kuyumculuk eserleri, renkli çini süslemeleri, maden, taş ve pişmiş topraktan yapılmış boyalı vazolar ve aile arşivlerinden meydana gelen çok sayıda belge elde edildi. (Yaklaşık olarak 88 işaretli hece yazısı, «lineer B» ile yazılmış ve ideogramlarla belirgin hale konulmuş belgeler 1952'den beri Veutris ile Chadwick tarafından çözülerek okunmuştur.) Mısır, Küçük Asya ve adalarla sıkı ilişkileri olan Knosos'tan Girit'in tarihi, sanatı ve dini konusunda birçok belge elde edilmiştir. Hükümdarının hiç bir zaman unutulmayan kudreti daha sonraları, klasik çağ Yunanlıları tarafından Çifte Balta sarayında («Labyrinthos») oturan ve Minotauros efsanesindeki kutsal boğanın yerini alan Minos'un kişiliği ile belirtildi. Akalarla olan ilişkileri, Minotauros'u öldüren ve Ariadne ile Phaidra'yı kaçıran Theseus'un efsanesiyle sembolleştirildi. (L)

KNOT i. (fr. *knote*). Miner. Bazı maden yataklarında, çeşitli kurşun sülfürlerin kumtaşlarıyle yaptığı güzel karışım. (L)

KNOT i. (ing. k.). Telekom. Denizaltı telgraf kablosunun, bir deniz mili veya 1 852 m uzunluğundaki parçası. (L)

KNOTE (Heinrich), alman tenoru (Münih 1870-Garmisch-Partenkirchen 1953). Sanat hayatına 1870'te başladı. Londra'da ve New York'ta (1904-1908) söyledi. Almanya'ya döndükten sonra, Wagner'in yorumcusu o-

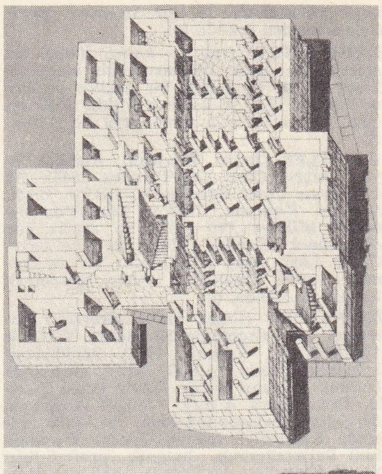

küçük **KNOSOS** sarayı Evans'ın izometrik planı

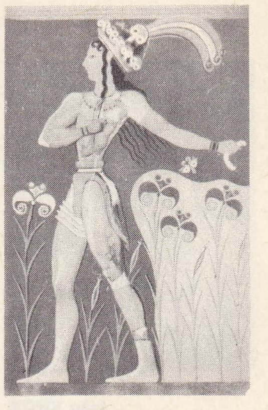

KNOSOS sarayı freski «zambak çiçekli prens» (M. Ö. XV. yy.) Kandiye müzesi

KNOSOS sarayı ambarları

Foto. X (LAROUSSE)

larak ün kazandı. 1931'de *Siegfried* operasıyle sahneden çekildi. (L)

KNOW-KNOW (ing. *to know,* bilmek'ten amerikanca dey.). İyi vasıflı bir mamulün kusursuz ve ekonomik bir şekilde imâlinde faydalı işler ve usullere ilişkin düşünce, bilgi ve tecrübelerin tümü veya bir kısmı. (L)

KNOWLES (James Sheridan), irlandalı oyun yazarı (Cork 1784-Torquay 1862). İlk tragedyası *Caius Gracchus*'u, 1815'te yazdı. Şaheseri *Virginius,* 1820'de Londra'da oynandı. *William Tell* (1825) ve ayrıca *The Hunchback* (Kambur) [1832] ile *The Love-Chase* (Aşk Avı) [1837] adlı iki de komedi yazdı. Tiyatroyu 1843'te terkederek baptist vaizi oldu. (L)

John KNOX
H. Hondius'un eseri, Bibliothèque Nationale, Paris

KNOWLTON (Frank Hall), amerikalı botanikçi ve paleontolog (Brandon, Vermont 1860-Baliston, Virginia 1926). Middlebury kolejinde okudu. A.B.D. Millî müzesinde botanik asistanı olarak 1889'a kadar çalıştı. Daha sonra A.B.D. Jeoloji Araştırma derneğinde paleontolog oldu. 1887-1896 arasında Kolombiya (bugün George Washington) üniversitesinde botanik profesörlüğü yaptı. Knowlton fosilleşmiş bitkilerin dağılımı ve yapısı üstüne önemli araştırmalarda bulundu. *A Catalogue of the Cretaceous and Tertiary Plants of North America* (Kuzey Amerika'nın İkinci ve Üçüncü Zaman Bitkileri Katoloğu) adlı eseri 1898'de yayımlandı. Bu kitabı daha sonra genişleterek *A Catalogue of the Mesozoic and Cenozoic Plants of North America* (Kuzey Amerika'da İkinci Zamanda ve Memeli Hayvanlar Devrinde Yetişen Bitkiler) [1919] adıyle yayımladı. 1909'da herkesin kolayca anlayabileceği, fakat çok önemli bir kitap olan *Birds of the World*'ü (Dünya Kuşları) [1909] yazdı. Ölümünden bir yıl sonra 1927'de *Plants of the Past* (Geçmişin Bitkileri) adlı eseri basıldı. Knowlton ayrıca Kayalık Dağlar bölgesindeki fosil bitkileri üstüne birçok monografi ve makale de yazdı: *Flora of the Montana Formation* (Dağlık Bölge Florası) [1900]; *Fossil Flora of the John Day Basin* (John Day Havzasının Fosil Bitkileri) [1902]; *Fossil Floras of the Vermejo and Raton Formations* (Vermejo ve Raton'da Fosil Bitki Teşekkülleri) [1918]. Bu yazılarda Knowlton birçok yeni tür teşhis etti ve jeolojiyle ilgili iklimler teorisi alanındaki çalışmaların öncüsü oldu. (L)

KNOWLTONİA i. Bot. Telsel köklü çokyıllık bitki; sapının ucunda yeşilimsi veya sarımsı beyaz küçük çiçeklerden şemsiyeler açar. (Meyvesi böğürtlene benzer. Ümit burnunda yetişen birçok türü bilinir. Düğünçiçeğigillerden.) [L]

Know-nothing («hiç bir şey bilmeme» anlamında ing. k.ler; kuruluş üyelerinin faaliyetlerini bir esrar perdesi içinde sürdürmelerine atıf), A.B.D.'de parti; resmî adı NATİONAL COUNCİL OF THE UNİTED STATES OF NORTH AMERİCA'dır; parti 1850'ye doğru kuruldu ama ancak 1852-1856 arasında siyasî alanda önemli rol oynadı; yabancı göçlere, özellikle İrlanda'dan olacak göçlere karşı çıktı; katoliklere karşı kuşkucu bir tavır takındı ve amerikan yurttaşlığı hakkının sınırlandırılmasını istedi. (L)

KNOX (FORT), A.B.D.'de (Kentucky) askerî karargâh, Louisville'in güneybatısında. Buradaki bir sığınakta A.B.D.'nin altın rezervleri saklanır. (L)

KNOX (John), iskoçyalı reformcu (Haddington yakınları ? 1505 veya 1513-Edinburgh 1572). Glaskow üniversitesinde okudu 1530'da papaz oldu. 1546'da Reform'a katıldı. 1547'de Fransızların askerî birliklerine esir düştü. Kürek cezasına mahkûm edildi. 1549'da serbest bırakılarak İngiltere'ye geçti, önce Berwick'te sonra Newcastle'de (1551) Reform'u vazetti. İkinci *Prayer Book*'un (Dua Kitabı) hazırlanmasına katkıda bulundu. Mary Tudor'un tahta çıkmasıyle, Fransa'ya, oradan da Cenevre'ye kaçmak zorunda kaldı (1554). «Cenevre'nin» denen İncil'i İngilizceye çevirenlerden biri oldu. İskoçya'ya döndükten sonra 1557'de Reform'un başarısını gaye edinen birinci *covenant*'ın hazırlanmasına katkıda bulundu. Tekrar kovuldu, mahkûm oldu ve resmi Edinburg'da Yüksek Haç meydanında yakıldı. 1559'da halkın coşkunluk gösterileri arasında vatanına döndü. *Confessio Scotica, Book of Discipline* (Terbiye Kitabı) ve *Book of Common Order* (Genel Düzen Kitabı) adlı kitapları ile presbiteryen mezhebinin yerleşmesine katkıda bulundu. Mary Stuart'ın sarayında katolik ibadetini kaldırttı. Ölümüne kadar vaizlarını sürdürdü. Ayrıca *History of the Reformation of Religion with in the Realme of Scotland* (İskoçya Dinî Reformu Tarihi) [1587] adlı bir eser daha yazdı. (L)

koaptör

KNOXVİLLE, A.B.D.'de (Tennessee) şehir, Apalaş dağları «Büyük Vâdi»sinde, Tennessee ırmağının kolu Holston kıyısında; 111 800 nüf. Demiryolu kavşağı olması, Tennessee ırmağının hidroelektrik üretimi için donatılması ve ırmak üzerindeki seyrüsefer («T.V.A.»nın düzenlenmesi) sayesinde şehir gelişmiştir. Geleneksel sanayi kolları olan tütün işleme ve dokumacılığın yanı sıra çelik sanayii, makine yapım ve bakır metalürjisi tesisleri kurulmuştur. (L)

KNÖDEL i. (alm. k.). Mutf. Et ve balıktan yapılan yumurtaya bulanmış bir çeşit köfte. (L)

KNUD I veya **KNUT** veya **CANUTE den Store** veya **KNUD Büyük** (995-Shaftesbury 1035), İngiltere (1016-1017-1035), Danimarka (1018-1035) ve Norveç (1028-1035) kralı. İngiltere'ye birlikte gittiği babası Danimarka kralı Sven Tveskaegg'in ölümünden (1014) sonra, Aethelraed II ile mücadeleye devam etti; Aethelraed II ölünce (1016) dul kalan karısı Normandiyalı Emma ile evlendi (1017). Bütün İngiltere'de kral olarak kabul edildi. Ayrıca kardeşi Harald ölünce (1018) Danimarka tahtına da vâris oldu. Muhafız birliği Thingmannalidh (bu birliktekiler İngiltere'de mal edinmişlerdi) ve anglosakson kilisesi tarafından desteklenen Knud anglosakson kanunlarına uymakta bir sakınca görmedi ve iki ülke halkının kaynaşmasına yardımcı oldu. Özellikle İngiltere'de, Wichester'de, oturduğundan, Danimarka'da oldukça şiddetli bir muhalefetle karşılaştı; bununla birlikte Danimarka'da ilk diyosesleri ve ilk darphaneleri kurmayı başardı. Norveç kralı Olaf'ı ve İsveçli müttefiklerini (Blekinge'de Helgea nehri ağzında 1026) yendi ve geçici olarak bütün Norveç krallığını idaresi altına aldı (1028). Knud I'in ölümü, Baltık denizinden Atlas okyanusuna kadar uzanan ve ancak kendi kişisel değeri sayesinde ayakta duran imparatorluğun dağılmasına yolaçtı. Zaten devletlerini oğulları arasında paylaştırmıştı: ilk karısı Northampton'lu Aelfgifu'dan olan oğlu Harald'a İngiltere'yi, Sven'e Norveç'i ve Hardeknud'a Danimarka'yı bıraktı. (L)

KNUD II Aziz (1040-Odense 1086), Danimarka kralı (1080-1086). Sven II Estridsson'un oğlu. Kardeşi Harald Hen'den sonra tahta çıktı (1080). Çok dindar olduğundan krallık gücünü kuvvetlendirerek halkının ahlâkını düzene koymağa çalıştı. Din kurallarına uymayanları ağır cezalara çarptırdı. Böylece sayısız bağışlar yaptığı kilisenin desteğini kazandı. Estonyalılarla savaştı ve Norveçli Olaf Kyrre ve kayınpederi Flandre'lı Robert ile anlaşarak İngiltere'ye çıkarma yapılmasına engel oldu. Kardeşiyle birlikte Odense'deki Saint-Alban kilisesinde öldürüldü. (L)

KNUD III Magnusson (öl. Roskilde 1157). Danimarka kralı (1146-1157). Magnus Nilsson'un (öl. 1134) oğlu. Erik Lam'ın ölümünden sonra (1146) Sven III, Scania ve Sjaelland'da kral olduğundan, Knud III Jylland'da kral seçildi. İki rakip arasında savaş çıktı (1149). Önce yenilen Knud III, Friedrich I'in yanına sığındı (1152); ama Scania'da çıkan bir ayaklanma ve Sven III'ü desteklemekten vaz geçerek kendini kral ilân eden (1155) Knud Lavard'ın oğlu Valdemar ile ittifak yapması Knud III'e 1157 taksimini zorla kabul ettirme imkânını verdi: Knud III adaları (Sjaelland), Valdemar Jylland'ı ve Sven III Scania'yı aldı. Fakat Knud III, Sven III tarafından öldürüldü. Sven III'ü de Danimarka birliğini sağlayan Valdemar öldürdü. (L)

KNUD IV Valdemarsson (1163-Ringsted 1202), Danimarka kralı (1182-1202). Babası Büyük Valdemar'ın sağlığında kral seçildi ve taç giydi (1170). 1182'de babasının yerine geçti. İdareyi kendisine Wend'ler kralı unvanını kazandıran piskopos Absalon'a bıraktı (1184). Absalon'a karşı bir köylü ayaklanması bastırıldıktan sonra Knud IV ayaklanmanın tekrarlanmasına engel olmak amacıyle kendisine sınırsız denebilecek yetkiler sağladı (1200 kanunu). Saltanatı sırasında daha sonra Valdemar II unvanıyle tahta çıkan kardeşi Sönderjylland dükü, Holstein ve Lübeck'i aldı (1201). Karısı Gertrude, Aslan Heinrich'in kızıydı; kızkardeşi İsambour (İngeburge) Fransa kralı Philippe Auguste ile evlendi (1193). [L]

KNUD Eriksson (öl. 1196), İsveç kralı (1167-1196). Aziz Erik'in oğlu Karl Sverkersson'u öldürerek tahtı ele geçirdi (1167). Lübeck ve Aslan Heinrich ile ilişkileri sayesinde (bunlarla bir antlaşma imzaladı) İsveç'e alman kültürünü soktu. Norveç ile bağları sıkılaştırdı, fakat Danimarka'dan uzaklaştı. Madenlerin işletilmesi ve para basımı Knud'un saltanatı sırasında başladı. Estonya ve Livonya'daki paganlarla savaştı. (L)

KNUD Hardeknud (öl. Lambeth 1042), Danimarka (1035) ve İngiltere (1040-1042) kralı Knud I'in oğlu. Babası öldüğü sırada Danimarka'daydı. Annesi kraliçe Emma, İngiliz-danimarka birliğini korumak için kendi kardeşi Harald'ın zararına Knud'u destekledi. Knud, Harald'ın ölümünden (1040) sonra tek başına İngiltere kralı oldu. 1038'den itibaren Olaf'ın oğlu İyi Magnus ile yaptığı bir oturumda Norveç üstündeki bütün haklarından vaz geçti. Çok genç yaşta öldü; tahtına halef olarak üvey kardeşi Edward'ı seçmişti. (L)

KNUD Lavard, Aziz, danimarkalı prens (1096-Haraldsted 1131). Erik Ejegod'un oğlu, Aziz Knud'un yeğeni ve büyük Valdemar'ın babası. Kral Nils, Knud'u Sönderjylland dükü yaptı (1115). Knud topraklarını tahkim etti, Wend'ler prensi Heinrich ile savaştı ve Heinrich'in yerine geçti (1129). Magnus Nilsson, Knud'u öldürttü, bu durum bir iç savaşın çıkmasına yolaçtı. (L)

KNUDSEN (Aanon Gunnar), norveçli siyaset adamı (Salteröd 1848-Borgestad 1928). Radikal partiyi yeniden teşkilâtlandırdıktan sonra başbakan oldu (1908-1910). İktisadî ve malî konularda önemli kararlar aldı. Muhafazakârlar tarafından devrildi. 1913-1919 Arası yeniden iktidara geldi ve Birinci Dünya savaşı sırasında memleketinin tarafsız kalmasını sağladı. (L)

KNUDSEN (Jakob), danimarkalı yazar (Röding 1858-Birkeröd 1917). Köylü asıllıdır. Askov Yüksek Maarif okulunda profesördü. Sonra papaz oldu. 1896'dan itibaren kendini yalnız yazarlığa verdi. Eserleri din ve yurtseverlik duygularını anlatır. Başlıca romanları: *Den Gamle Praest* (İhtiyar Papaz) [1899]; *Rodfaestet* (Kökleşmiş) [1911]; *Jyder* (İlerlemeler) [1917]. (L)

KNUDSEN (Martin), danimarkalı fizikçi ve okyanuslar bilgini (Hasmark, Fionia 1871). Kopenhag üniversitesinde profesör (1912). 1909'dan sonraki çalışmaları aşırı seyreltilmiş gazları (kinetik nazariye, ortalama serbest yol) ve okyanuslar bilimini kapsar. Mutlak manometreyi icat etti. (L)

KNUTSFORD, Büyük Britanya'da (Cheshire) şehir, Manchester'in güneybatısında; 9 400 nüf. Eski evler. Yakınında Rostherne (XII. yy.) ve Lower Peover (XIII. yy.) kiliseleri. (Lower Peover tahta ve alçı ile inşa edilmiştir.) [L]

KNÜLLGEBİRGE, Orta Almanya'da küçük volkanik kütle, Vogelsberg sisteminin bir parçası. Üçüncü zamandan kalan kütle, güneyde Kassel havzasının kenarında uzanır; bazaltlı masa biçimi tepelerinin yükseltisi 682 m'yi bulur. (L)

KNYAJNİN (Yakov Borisoviç), rus oyun yazarı (Pskov 1747-Petersburg 1791). Çok temiz klasik bir üslûpla birçok trajedi (*Roslav,* 1784), komedi (*Hvastun* [Palavracı], 1786; *Çudaki* [Orijinaller], 1793) ve operakomikler yazdı. (L)

KNYAZ i. (rusça «prens» anlamında k.). Germence *kuningaz*'dan aktarılan eski islavca *kunendzi*'den türemiştir. (Kelime, Fe-

Foto. LAROUSSE

lemenkçede *koning*, Almancada *könig*, İngilizce'de *king*, sırp-hırvat dilinde de *knez* (kral) kelimelerini vermiştir.) [L]

KNYAZEV (Boris), rus asıllı dans'çı, koreograf ve pedagog (Petersburg 1900). Rusya'dan ayrıldıktan sonra önce Bulgaristan'da kaldı, oradan Fransa'ya geçerek albay Basil'in bale topluluğuna katıldı. 1939-1934 Arasında Paris Opera-Comique balesinin başına geçti. 1937'de bir okul açtı ve «yer çubuğunda çalışma» (*barre à terre*) sistemini uygulamağa başladı. Birçok dans yıldızının da katıldığı bu metoda göre o zamana kadar ayakta yapılan hareketleri dansçılar yerde yatarak icra ediyorlardı. 1953'te Cenevre'de, daha sonra Lozan'da yerleşti. *Kayın Ağacının Efsanesi* (1932), *Senfonik Etütler* (1948) balelerinin koreografilerini düzenledi. (L)

KOA i. Hawaii'de yetişen *Acacia Koa*'dan elde edilen kereste. (Rengi ve grenlerinin inceliği bakımından akajuya benzer; aynı yerlerde kullanılır.) [L]

KOAGLÜTİNASYON i. (fr. *coagglutination*). Biyol. Bazı hastaların serumunda bulunan ve yalnız o hastalığın mikroplarını değil, onlara yakın çeşitli başka mikropları da aglütine edebilen özel güç. (Bu özellik birbirine yakın cins veya türdeki bakterileri etkileyen bir antijen'den ileri gelir.) [L]

KOALA i. Bk. KESELİ AYI.

KOALİSYON i. (lat. *coalescere*, kaynaşmak'tan fr. *coalition*). Birine karşı topluca hareket etmek için birleşen devlet veya partilerin meydana getirdiği birlik.

— Huk. *Koalisyon kabinesi*, parlamentoda herhangi bir siyasî parti veya grubun tek başına hükûmet kurabilecek çoğunluğu sağlayamaması durumunda, değişik parti ve grupların ortaklaşa kurduğu ve bunların desteğiyle görev yapan hükûmet.

— ANSİKL. Huk. *Türkiye'de* bir *koalisyon kabinesi* kurulmasının gereği 1961 seçimleri sonunda ortaya çıktı. Bu seçimde 173 milletvekilliği kazanan Cumhuriyet Halk partisinin, hükûmet kurmaya yeterli çoğunluğu yoktu ve 158 milletvekiliyle ikinci sırayı alan Adalet partisi de aynı durumda bulunuyordu. Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel, hükûmeti kurma görevini Cumhuriyet Halk partası genel başkanı İnönü'ye verdi (10 şubat 1961).

İnönü de ilk Cumhuriyet Halk partisi-Adalet partisi koalisyon hükûmetini kurdu (20 şubat 1961). Çalışma güçlükleri yüzünden hükûmet istifa etmek zorunda kaldı (31 mayıs 1961). İkinci koalisyon hükûmetini kurmakla gene İnönü görevlendirildi (1 haziran 1962). İnönü, Yeni Türkiye partisi ve Cumhuriyetçi Köylü Millet partisi ile işbirliği yaparak ikinci koalisyonu kurdu (25 haziran 1962); ancak koalisyona katılan gruplar arasında program ve uygulama bakımından tam bir görüş birliği sağlanamadığı için bu kabine de çekilmek zorunda kaldı (2 aralık 1963). Cumhuriyet Halk partisi, en büyük grup olarak kaldığı için, bu devredeki üçüncü kabinenin de İnönü tarafından kurulması gerekti. İnönü, üç bağımsızın katıldığı ve parti olarak yalnız cumhuriyet Halk partisinin yer aldığı üçüncü koalisyon kabinesini kurdu (25 aralık 1963). Millet meclisinde bütçe görüşmelerinin devam ettiği sırada, bütçenin tümüne verilen olumlu oyların 226'nın altına (225) düşmesi üzerine, böyle bir durumu güvensizlik sayacağını daha önceden ilân etmiş olan İnönü, tekrar istifa etti (13 şubat 1965). Bu koalisyonlar devresinin son kabinesi senato bağımsız üyesi Suat Hayri Ürgüplü'nün başkanlığında, Adalet partisi, Yeni Türkiye partisi ve Cumhuriyetçi Köylü Millet partisinin katılmasıyle meydana geldi (20 şubat 1965). Bu kabinede, o tarihte parlamento üyesi olmayan Adalet partisi genel başkanı Süleyman Demirel de başbakan yardımcılığına getirildi. Ürgüplü'nün kurduğu dördüncü koalisyon hükûmetinin görevi, 1965 seçimlerinde çoğunluğu sağlayan Adalet partisinin tek başına hükûmet kurmasına kadar devam etti (22 ekim 1965). [M]

KOANA i. (yun. *khoane*, huni'den). Burun boşluklarının arka delikleri: *Koanalar çiftir ve burun boşluklarını yutağın üst kısmıyle birleştirir*. (L)

KOANOYİT sıf. (fr. *choanoïde*'den). *Koanoyit kas*, gevişgetiren hayvanlarda arka düz kası. (Gözün yön değiştirmeden göz çukurunda içeri çekilmesini sağlar.) [L]

KOAPTÖR i. (fr. *coapteur*). Cerr. Kırılmış kemiğin parçaları yerli yerine konduktan sonra bunların aynı durumda kalmasını sağlayan âlet. (L)

KOARKTASYON i. (lat. *coarctatio*, daral-ma'dan fr. *coarctation*). Patol. Daralma: *Siyek kanadının koarktasyonu.*‖*Aort koarktasyonu*, sol köprücükaltı atardamarının başlangıç noktasının aşağısında aort kemeri bölgesinde doğuştan olan darlık. Bu hastalık uyluk damarlarında (kalp atışının duyulmaması şeklinde kendini gösterir.) [L]

KOASERVAT i. (fr. *koacervat*). Biyol. Üst üste değişik koyulukta koloidal eriyik tabakalarından meydana gelen çok fazla sıvı sistemi. (Canlı hücre protoplazmasının büyük moleküllü maddelerden ibaret bir koaservat olduğu kabul edilir.) [L]

KOATİ i. (brezilya yerli dilinde k.). Etçil memeli hayvan; burnu ve kuyruğu uzun, tırmanıcı bir hayvandır; her iki Amerika'da ormanlarda yaşar.

— ANSİKL. *Koati*'lerin boyu 1 m'yi geçmez. Postu kalın ve kızılımsıdır. Hayvansal ve bitkisel besinlerle beslenir. Kümeslerde çok yetiştirilir. (İlmî adı *Nasua rufa*. Küçükayıgillerden.) [L]

KOAULT, Prag asıllı müzikçi aile. JACOB JOSEPHUS, (XVII.-XVIII. yy.), prens Schwarzenberg'in hizmetinde bulundu. Berlin sarayının müzikçisi oldu. Breslau'da baron Gottieb'in hocası oldu (1710). — KARL İGNAZ AUGUSTİN, besteci ve lavtacı (Viyana 1726-ay.y. 1782). Ruhanî konserler topluluğunun son lavtacısı. Lavta ve yaylılar için beş konçerto, mecburî (obligato) lavta, 2 keman ve bas için divertimento ve üçlüler besteledi. — JOSEPH (Bohemya 1736-Paris 1793), besteci, Conti prensinin «müzik görevlisi» oldu. Öncekilerle akrabalığı kesin değildir. Operalar (*Çilingir*, 1764; *Alplerin Çoban Kızı*, 1766; *Sophie veya Gizli Nikâh*, 1768; *Ortakçı Kız veya Yeni Şarap*, 1770), klavsen, keman ve bas için 8 üçlü besteledi. (L)

KOB i. Zool. Tıknaz gövdeli, büyük boylu afrika antilopu. (*Hilâl boynuzlu kob* [*Kobus ellipsiprymnus*]; Boor'lerin «su tekesi» dedikleri antiloptur; Güney Afrika'da yaygın olan bu hayvan bataklık ormanlarda yaşar ve yarı yarıya sucul bir hayat sürer.) [L]

KOBALT i. (maden ocaklarıyle ilgili alman efsanelerindeki *Kobalt* adlı şeytanın adından). Nikel ve demire benzeyen beyaz maden. ‖ *Heksamin kobalt tuzları*, genel formülü $Co(NH_3)_6X_3$ olan sarı renkli kobalt türevleri için kullanılır; X, tek değerli bir asit kökürdür. Bk. ANSİKL. *Kim.* ve *Teknol. bölümü.*

— Ask. *Kobalt bombası*, kobalttan veya dolaysız olarak radyoaktiflenebilen bir maddenden meydana gelen termonükleer bomba. Bk. ANSİKL.

— Metalürji. *Kobalt kaplama*, bir madeni, oksitlenmeden korumak için ince bir kobalt tabakasıyle kaplama.

— Miner. *Arsenikli kobaltlar*. (*Eşanl.* ERİTRİN, SMALTİN.) ‖ *Gri kobalt*. (*Eşanl.* KOBALTİN veya KOBALT ARSENYOSÜLFÜR.) ‖ *Siyah oksitli kobalt*, asbolan çeşidi; bileşiminde çok miktarda kobalt oksit vardır. ‖ *Trikote kobalt*, smaltin çeşidi.

— Radyol. *Kobalt bombası*, kobalt tedavisindesinde (kobaltoterapi) kullanılan radyoaktif Co^{60} kobaltını ihtiva eden kap. (Kobalt bombasının kalın bir kurşun çeperi, ışın demetini sınırlamağa ve ayarlamağa elverişli, ayarlanabilen bir çıkış deliği vardır. Ayar duyarlığı öyledir ki, 1 m uzaklıkta 5 sm kenarlı bir ışın alanı elde edilir, yani radyoterapide elde edilen duyarlıktan daha üstündür.) ‖ *Kobalt tedavisi*, radyoaktif kobalt ışınımının (kobalt bombası) tedavide kullanılması. (Burada kullanılan maden, siklotron veya betatron kullanılmasıyle suni olarak elde edilmiş radyoaktif bir izotop olan radyokobalt 60'tır. Radyoaktiflik süresi beş yıl üç aydır. Kobalt tedavisi en çok, bazı habis urların (kanser) tedavisinde kullanılır.

— ANSİKL. Kim. ve Teknol. *Kobalt*, atom numarası 27, atom ağırlığı Co = 58,94 olan kimyasal elementtir. Oksidi XVI. yy.-dan beri boyarmadde olarak kullanılmış, madeni ise ancak 1735'te isveçli Brandt tarafından tek olarak elde edilebilmiştir.

Gümüş beyazlığında, dövülgen bir katıdır; özgül ağırlığı 8,8,'dir; 1490°C'a doğru erir. Normal sıcaklıkta ferromagnetiktir, bu özelliğini 1150°C'a doğru kaybeder. Soğuk havadan etkilenmez. 300°C'a doğru oksitlenir, klor ve kükürtle birleşir ve kuvvetli asitlerde çözünür.

Başlıca bileşiklerinde iki değerlidir. Gümüşçe zengin arsenyürler (smaltin), kobalt ve nikel çift sülfürleri veya arsenyosülfürleri (kobaltin) en önemli kobalt cevherleridir. Oksitli filizleri (asbolan'lar) çok daha seyrek bulunur.

● *Kobalt bileşikleri*. Üç oksidi bilinir; kobalt II oksit veya protoksit CoO, gri-yeşil renkte bir katıdır. Karbonatının kızdırılmasıyle elde edilir. Buna tekabül eden hidroksit $Co(OH)_2$ pembe bir çökeltidir. Nitratının kızdırılmasıyle elde edilen kobalt III oksit veya seskioksit Co_2O_3 siyah bir katıdır. Bunun ısıtılmasıyle, Co_3O_4 formülündeki trikobalt tetraoksit elde edilir.

Hidroklorik asidin kobalt II oksit üzerine etkimesiyle elde edilen kobalt II klorür $CoCl_2$ (soğuk çözeltisi pembe renktedir, fakat ısı etkisiyle mavileşir), kobalt tuzlarından birinin çözeltisi ile kükürtlü hidrojenin işlenmesinden elde edilen siyah renkli kobalt sülfür CoS ve demir II sülfatın izomorfu olan, hidratlı kırmızı billûrlar halindeki kobalt sülfat $CoSO_4$ başlıca kobalt tuzlarındandır; *smalt* veya *azür* denen mavi renkli camsı kütleler de bir potasyum ve kobalt silikattır.

Kobalt, çok sayıda amonyaklı bileşik meydana getirir; en önemlileri, içinde kobaltın üç değerli olarak bulunduğu *kobaltiaminler*'dir.

Kobalt, hücrelerin yaşaması, özellikle hematopoyez için gerekli bir oligo-elementtir; B_{12} vitamini veya siyanokobalamin'in bileşimine girer.

● *Kobalt tuzlarının özellikleri*. Çözelti halideyken pembe veya kırmızı olan, ısıtılınca mavileşen kobalt tuzları, potasyum hidroksit çözeltileriyle mavi renkli bazik bir tuz çökeltisi verir; bu çökeltiye daha fazla alkali katınca pembe renk alır. Kobalt tuzları, alkali sülfürlerle birleşince siyah renkli olarak çökelir, boraks ile beraber hamlaç alevinde ısıtılınca mavi tanecikler şeklinde boncuklaşır.

● *Hazırlanması*. Arsenikli karmaşık filizler ergitilir, meydana gelen speiss* kavrulur; sülfürik asitle eritilen oksitler bir çözelti verir, çözeltideki nikel, bir alkali hipoklorit ile çöktürülür, geri kalan yabancı maddeler de arıtma ve birbirini takip eden değişik işlemlerle giderilir. Sonunda kobalt, kobalt III oksit (seskioksit) halinde çökelir. Belçika Kongosu'ndaki bakır filizleri ve kobaltlı nikel filizleri önemli kobalt yatakları sayılır. Karmaşık bir indirgeme, gang giderme, demir, bakır veya nikel giderme işlemlerinden sonra kobalt oksit elde edilir.

Maden halindeki kobalt, oksitin karbon (veya alüminyum) eşliğinde indirgenmesinden elde edilir. Toz metalürjisinde, nitrat, klorür, oksalat gibi bir tuzunun önce kavru-

koati

kob

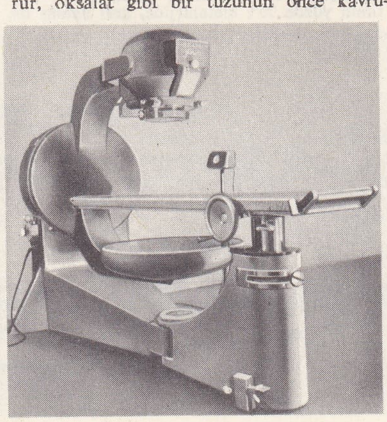

kobalt tedavisinde kullanılan âlet

Foto. Baufle, Lane-Thomson (LAROUSSE)

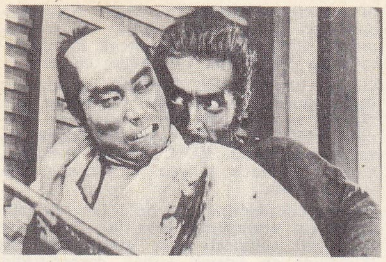

KOBAYAŞİ
Kwaidon'dan bir sahne

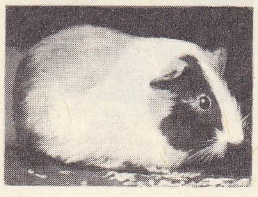

kobay

kobez

larak sonra da hidrojenle indirgenmesinden yararlanılır. Elektrolizle yapılan bir metotta ise, yüzde 99,5 oranında saf maden elde edilir.

● *Kullanıldığı yerler.* Saf kobaltın maden halinde kullanıldığı yerler azdır. Elektrolitik kobalt kaplama, nikel kaplama ile aynı özellikleri taşıdığı halde, maliyeti yüksek olduğundan gelişmemiştir. Kobalt daha çok alaşımlar halinde kullanılır. Kesici âletler yapımında kullanılan çeliklerin veya başka alaşımların bileşimine, yüzde 60'a kadar varan oranlarda kobalt katılır. Bu maden, aşınmaya ve korozyona, özellikle yüksek sıcaklıktaki yükseltgen korozyona dayanıklı çelik ve alaşımların hazırlanmasında geniş ölçüde kullanılır. Hızlı kesme çeliklerinin bileşiminde, yüzde 10 kobalt vardır; stelit* tipi alaşımlarda karbon, krom ve turgsten ile beraber yüzde 40-50 oranında kobalt bulunur. Türbinli uçakların gelişmesine paralel olarak, temel maddesi kobalt olan çeşitli alaşımlar hazırlamak zorunluğu doğmuştur; vitalyum* alaşımı ile özel stelitler, türboreaktör kanatçıklarının veya gaz türbinlerinde yanmanın meydana geldiği kısımların yapımında kullanılmıştır. Tavlanmış sert alaşımlarda yüzde 3-10 oranında kobalt bulunur, sert widia* elementlerini meydana getiren tungsten, titan veya molibden karbürler için bağlayıcı madde görevini yapar.

Sürekli mıknatıslığı olan çeliklerde kobalt oranı yüzde 5-40 arasındadır. 1920'den beri Köster, Mişima ve Honda'nın çalışmalarıyle demir, kobalt, krom, tungsten, gerektiğinde de titan ve molibden katılarak klasik tungsten-krom çeliklerinden üstün, çok ilgi çekici mıknatıslık özellikleri olan alaşım ve çelikler elde edilmiştir. Kobalt, elektrik direnç tellerinin (demir, krom, alüminyum ve kobalttan meydana gelen Kanthal alaşımı) ve genleşme katsayısı zayıf paslanmaz alaşımların yapımında da kullanılır. Boyaların ve emayelerin hazırlanmasında da kobalttan yararlanılır; böylece, seramik ve cam sanayiinde, mavi renkli bir kobalt ve potasyum silikat olan *smalt* çok kullanılır; Thenard mavisi bir kobalt alüminattır; Riemann yeşili bir kobalt-çinko oksitleri karışımıdır. Boya sanayiinde kurutucu madde olarak da birçok kobalt tuzu kullanılır. Kobalt oksit, emaye yapımında, sırçanın yüzeye daha iyi yapışmasını sağlar.

● *Üretim.* Dünya kobalt üretimi 8 500 tondur. Bunun yarısı Kongo devletinden gelir; diğer önemli üreticiler Kanada, A.B.D., Finlandiya, Fas ve Kuzey Rodezya'dır. Üretimin yüzde 75'i metalürjide, geri kalanı da, özellikle bileşik halinde, seramik ve cam sanayiinde kullanılır. (Bk. MADENLER *haritası.*)

— Ask. *Kobalt bombası.* 1953'te denenen ve 1955'te kesin şeklini alan *kobalt bombası*'nda, atom bombalarında kullanılan çeliğin yerini kobalt almıştır. Bu maden, tepkime sonucu meydana gelen nötronların büyük bir kısmını soğurur ve uzun devreli (beş yıla kadar) radyoaktif izotop haline geçebilir. Öldürücü etkisi en yüksek derecede çıkarılmış olan kobalt bombası daha çok radyolojik savaş araçları arasına girer. Bu özel silâhın strateji alanında kullanılması, gaz bulutunun geniş bir alana yayılabilmesi için patlayıcı madde tortusuyle dolu olan mantarın çıkacağı yüksekliği kısıtlamaya bağlıdır. Stratosfer içinde dağılmadıkça yere veya denize düşmedikçe, bombanın radyoaktif uçuş yapmadan da tam bir hava güvenliği sağlayabilir. (L)

KOBALTİAMİN i. (fr. *cobaltiammine*). Üç değerli kobalt'ın amonyaklı karmaşık türevlerine verilen genel ad. (L)

KOBALTİK sıf. (fr. *cobaltique*). İçinde üç değerli kobalt bulunan bileşikler için kullanılır. (L)

KOBALTİKARBONAT i. (fr. *cobalticarbonate*). Genel formülü $M_3\ Co(CO_3)_3$ olan karmaşık tuz; M, tek değerli bir madenin sembolüdür. (L)

KOBALTİN i. (fr. *cobaltine*). Formülü CoAsS olan tabiî kobalt arsenyosülfür; özellikle İsveç ve Norveç'te bol bulunan bir kobalt cevheridir. (L)

KOBALTİNİTRİT i. (fr. *cobaltinitrite*). Genel formülü $M_3Co(NO_2)_6$ olan karmaşık tuz; M, tek değerli bir madenin sembolüdür. (L)

KOBALTİSİYANÜR i. (fr. *cobalticyanure*). Genel formülü $M_3Co(CN)_6$ olan karmaşık tuz; M tek değerli bir madenin sembolüdür. (L)

KOBALTİT i. (fr. *cobaltite*). Genel formülü M_2CoO_3 olan tuz; M, tek değerli bir madenin sembolüdür. (L)

KOBALTİTLER çoğl. i. Kobalt ve bileşiklerini kapsayan mineral grubu. (L)

KOBALTKARBONİL blş. i. (fr. *cobalt-carbonyle*). Kim. Formülleri $Co(CO)_3$ ve $Co(CO)_4$ olan iki kobalt ve karbon monoksit bileşiğinin adı. (L)

KOBALTOAMİN i. (fr. *cobaltoammine*). İki değerli kobaltın amonyaklı karmaşık türevlerine verilen genel ad. (L)

KOBALTOKR i. (fr. *cobaltocre*). Miner. *Eşanl.* ERİTRİN.

KOBALTOMENİT i. (fr. *cobaltoménite*). Miner. Tabiî kobalt selenit. (L)

KOBALTOSİYANÜR i. (fr. *cobaltocyanure*). Genel formülü $M_4Co(CN)_6$ olan karmaşık tuz; M, tek değerli bir madenin sembolüdür. (L)

KOBANG i. 100 mass değerinde ve ağırlığı 11 gr'ı biraz aşan beyzî biçimli eski japon altın parası. (L)

Koban kültürü. Arkeol. Kuzey Kafkasya halklarının bronzdan demire geçiş devrini belirleyen medeniyet (M.Ö. 2000-1500 yılları). 1869'da ilk olarak Kuzey Osetya'nın Koban köyünde bronz eşyaya rastlandığı için bu ad verildi. Tarihî değeri büyük olan eski mezarlıkları 1899'da G.D. Filimonov, 1878-1880 yıllarında A.S. ve P.S. Uvorov kardeşler ve E. Chantre incelediler. Mezarlar, Groznen bölgesinin batı ve güney kısımlarında bulunur. Mezar anıtları dörtgen biçiminde tek kişilik taş sandıklardır. Sandıkların içindeki cesetler kıvrılmış bir durumda bulundu. Koban medeniyeti çok çeşitli alanları kapsar. Çeşitli tiplerde bronz balta ve hançer, at başlıkları, gemleri v.b. süs eşyası bu mezarlarda geniş yer alır. Bunların arasında çeşitli iğneler, geniş madenî kemerler, tokalar, bilezikler, küpeler, yüzüklerle birçok hayvan ve bitki motifli nakışa rastlanır. Ayrıca çok sayıda seramik eşya vardır. (M)

KOBAR i. Kefalgillerden balık türü (*Mugil saliens*); Akdeniz ve Karadeniz'de yaşar. (Kobarın üst çenesinin ön kenarı yeni ay biçiminde, solungaç kapakları sarı benekdir. Boyu 50 sm kadar olabilir.) [M]

KOBARİD. Bk. CAPORETTO.

KOBAR. Esk. coğ. Babil ülkesinde büyük kanal, Nippur şehri yakınındaydı. Hezekiel zamanında bu kanal yakınında birçok sürgün yahudi yaşardı. (L)

KOBAY i. (amerika yerli dillerinden *cabiai* kelimesi'nden). Kısa bacaklı, tıknaz, küçük kemirgen, ön ayaklarında dört, arka ayaklarında üçer parmak bulunur, Güney Amerika'da yaşar. ‖ *Mec.* Deney konusu.

— ANSİKL. Birçok *kobay* (*cavia*) türü vardır. En iyi bilinen türü, hint domuzu da denen evcil kobay'dır (*cabia cobaya*). Bu tür, çok eski zamanlardan beri Peru'da evcilleştirilmiş, XVI. yy.ın ortalarına doğru Avrupa'ya getirilerek buraya alıştırılmıştır. Bu kobayın yabanî soyu kesinlikle belli değildir. C. *aperca* Brezilya, Bolivya, Paraguay v.b.de yaşar. Mikroplara ve ilâçlara karşı tepkisi, insanlarınkine oldukça benzediği için kobaylar biyoloji laboratuvarlarında mikrop ve ilâç incelemeleri için deney hayvanı olarak kullanılır. Bir ilâcın, bir aşının güvenilir olup olmadığını anlamak için bu türlü deneyler çok gereklidir. (L)

KOBAYAŞİ (Masaki), japon filim yönetmeni (Otaru 1916). Yönetmen Keisuke Kinaşita'nın asistanlığını yaptı. İlk filmi 1952'-de çevirdiği *Musuku no Seişun*'dır (Erkek Evlâdın Gençliği). Bunu 1953'te *Mago Koro* (Samimiyet), 1955'te *Kono İroi Sola no Do Kokani* (Sonsuz Gökyüzü Altında Herhangi Bir Yer) adlı filimleri izledi. 1959-1963 Yılları arasında çağımızın en uzun filimlerinden birini çekti: *Ningen no Joken* (İnsan Hali). Jupei Gomikava'nın bir eserinden beyaz perdeye uyarlanan filmin gösterilmesi sekiz saat sürdü. Daha sonra yaptığı *Seppuku* (Harakiri) [1963] ve Lafcadio Hearn'dan uyarladığı *Kvaidan* (1964) adlı filimlerle Avrupa'daki festivallerde ilgi uyandırdı. 1967'de *Rebellion* filmini yönetti. (L)

KOBBE (Gustav), amerikalı müzik tenkitçisi (New York 1857-Bayshore, Long İsland, New York 1918). Wiesbaden'de Adolf Hagen'in öğrencisi olan Kobbe, öğrenimini piyano ve beste konularında yaptı. 1872'de New York'a döndü, sonra müzik öğrenimini Joseph Mosenthal ile sürdürdü. 1877'de Kolombiya kolejini, 1879'da Kolombiya Hukuk okulunu bitirdi, fakat müzik konusunda gazeteci olarak çalışmayı tercih etti. 1879-1880'de *Musical Record and Review*'de editör, 1880-1882'de de New York'ta çıkan *Sun* gazetesinde yardımcı tenkitçi oldu. 1882'de New York'ta yayımlanan *World* gazetesi Kobbe'yi, Bayreuth'a (Almanya) göndererek, Wagner'in operası *Parsifal*'in prömiyerini izlemekle görevlendirdi. Bundan sonra sıra ile, *Mail and Express, World* ve *Herald* gibi New York gazetelerinde müzik tenkitçiliği yaptı. Kobbe'nin en önemli kitabı *Kobbe's Complete Opera Book* (Kobbe'nin Tamamlanmış Operar Kitabı) ölümünden sonra 1919'da yayımlandı. Eser 1954'te Harewood hanedanı tarafından gözden geçirildi ve genişletilerek yeniden basıldı. Kobbe bu eserinde önemli operalar üstüne denemeler yazmış, her operanın ayrı ayrı konusunu özetledikten sonra hikâye ile müzik yapısı arasındaki ilişkiler üstünde önemle durmuştur. Kobbe, Wagner'in müziğine hayrandı. Wagner üstüne birkaç eser yazdı. Bunların içinde *Wagner's Life and Works* (Wagner'in Hayatı ve Eserleri) [1800, 2 cilt] ve *Wag-*

KOBLENZ
Moselle ile Ren'in kavuştuğu yerde

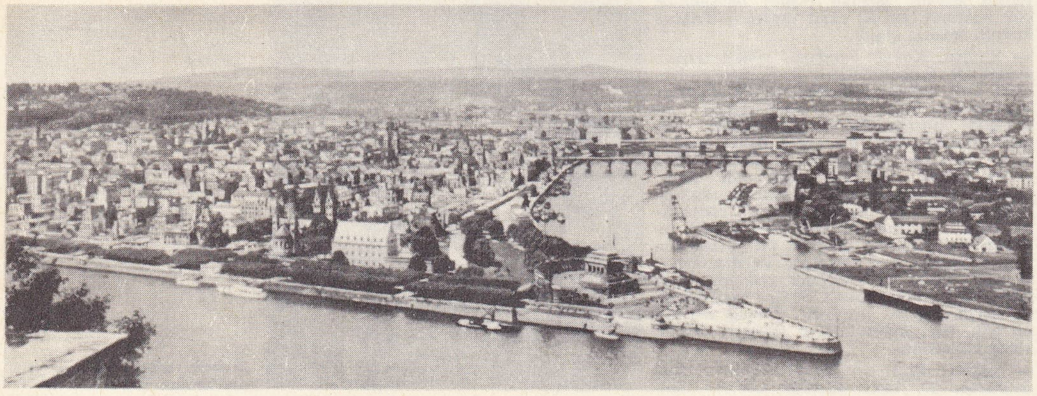

Foto. Unijapon, Almanya Turizm bürosu (LAROUSSE)

KOCAELİ

Yenicuma camii, Mimar Sinan'ın eseri

İzmit'in genel görünüşü

İstasyon caddesi

Foto. N. Erkılıç, H. Gürsel (MEYDAN)

saat kulesi

İzmit körfezi vapur iskelesi

Değirmendere

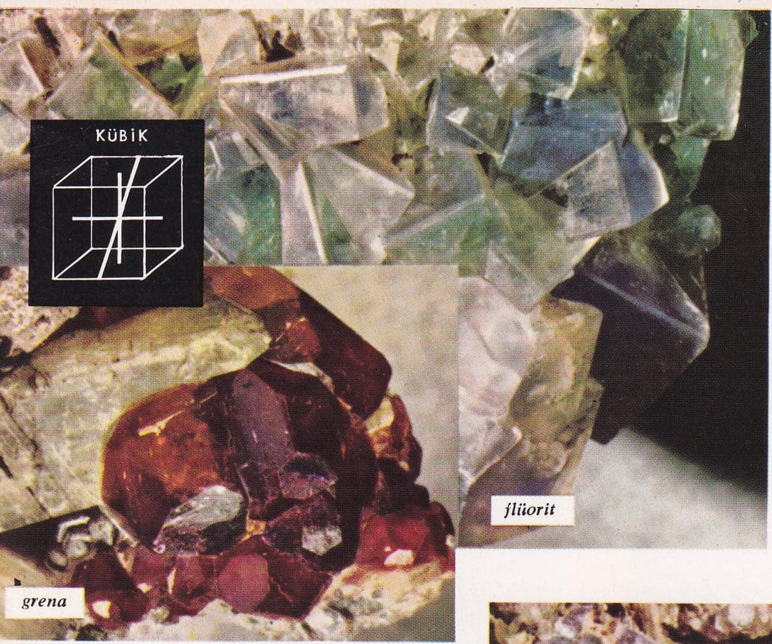

flüorit
grena

melinoz

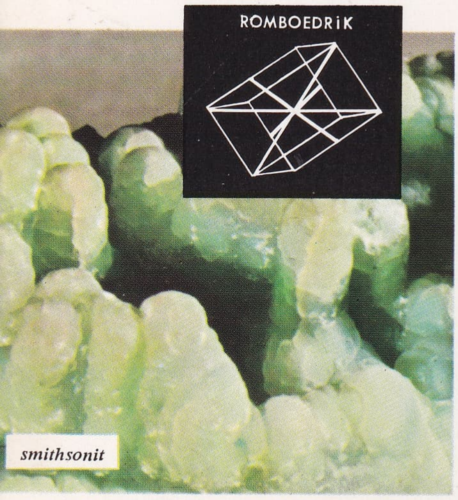

smithsonit

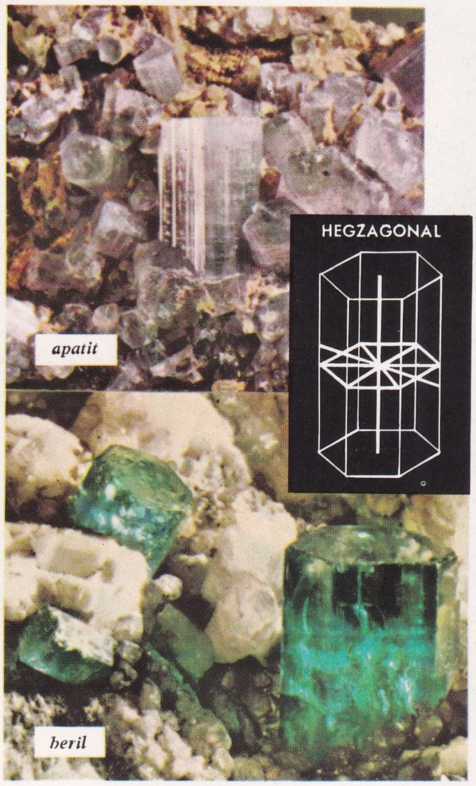

apatit
beril

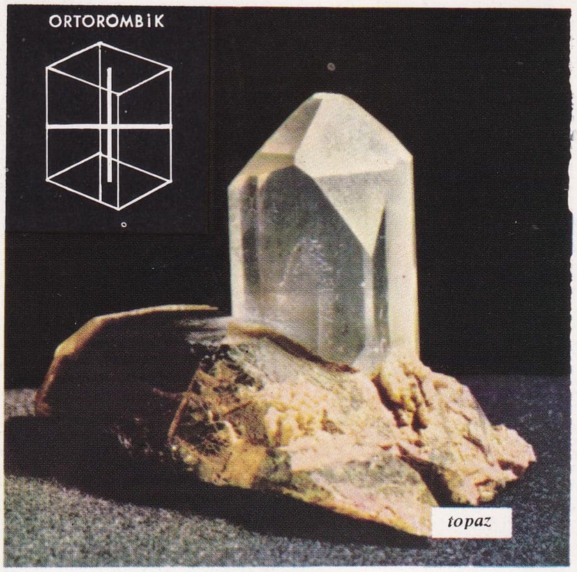

topaz

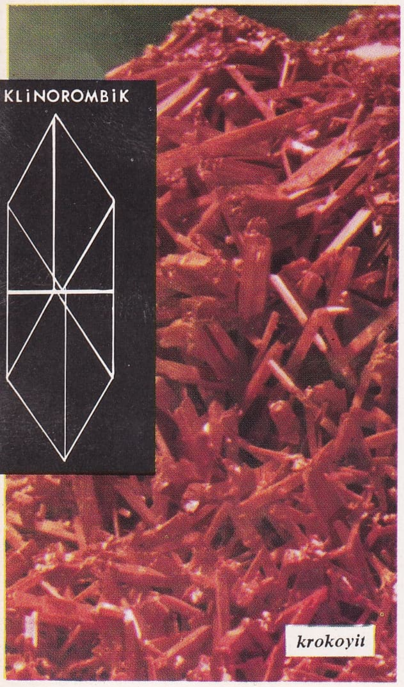

krokoyit

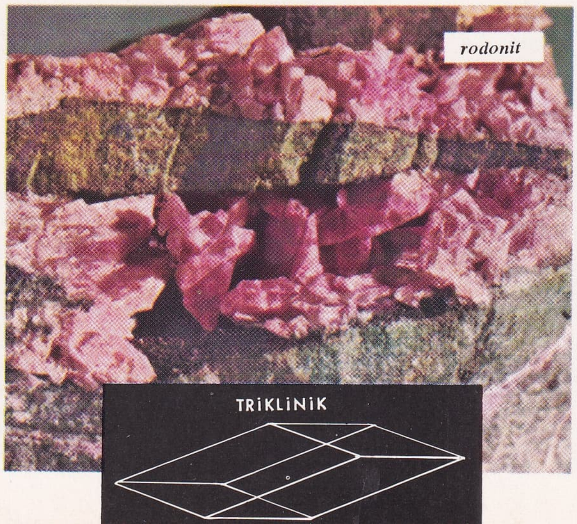

rodonit

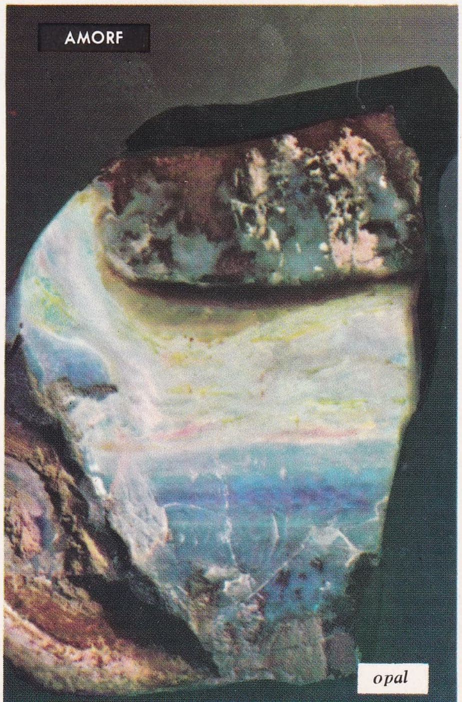

opal

ner and His Ysolde (Wagner ve Ysolde'-si) [1906] adlı eserleri sayılabilir. (M)

KOBDO i. Moğolistan'da yetişen eşek çeşidi. Bk. KULAN. (M)

KOBE, Japonya'da şehir, Honşu adasında, Hyogo ilinin idare merkezi, Osaka koyunun kuzey kıyısında, Rakko dağının eteğinde; 1 113 900 nüf. Üniversite. XIX. yy. ortasında küçük bir balıkçı köyü olan Kobe, Amerika-Asya arasındaki düzenli gemi seferlerinin bir iskelesi haline gelmesi sayesinde gelişti; Osaka limanının derinliğinin az olması, Kobe'yi tehlikeli bir rakipten kurtardı. Kobe bugün, Japonya'nın ikinci limanıdır; ham pamuk ve makine alır, Osaka'da işlenen dokumaları satar. Bu ticarî hareket sayesinde sanayi gelişmiştir, gemi, uçak ve otomobil yapımı; kimya ürünleri; besin sanayii (şeker ve un fabrikaları). Şehir, konut semtlerinin iç kısma doğru yayılmasını engelleyen granit bir dalgakıran eteğinde çizgi şeklinde uzanır. Kıyının kenarında, liman çevresinde, ticaret semti, batıya ve doğuya doğru uzanan sanayi semtini ortasından ikiye böler; şehrin topraklarının bir kısmı denizden kazanılmıştır. (L)

KOBELL, alman sanatçı ailesi. — FERDİNAND KOBELL, manzara ressamı ve gravürcü (Mannheim 1740-Münih 1799). İlk resimlerinde hollandalı manzara ressamlarıyle Claude Lorrain'in etkisi görülür. Sonraları gerçekçiliğe daha çok yer verdi. 300'den fazla gravürü vardır. —Küçük kardeşi FRANZ (Mannheim 1749-Münih 1822), Saray'ın seçici prensi Karl Theodor tarafından öğrenim için 1776'da İtalya'ya gönderildi. 1785'e kadar İtalya'da kalan Kobell sonra Münih'e yerleşti. Karl Theodor o sıralarda Bavyera dükü oldu. Bunun üstüne Kobell de saray ressamlığına tayin edildi. Mürekkeple yapılmış ve gravür şeklinde birçok manzara ve bina resmi bıraktı. —Ferdinand'ın öteki oğlu WILHELM (Münnheim 1766-Münih 1855), ilk çalışmalarına babasının yanında başladı, onun hollanda üslûbunu benimsedi. Daha sonraki yıllarda kendine özgü bir üslûp geliştirdi. 1792'de Münih'te saray ressamı oldu. Bavyera veliahtı Ludwig için hazırladığı Napolyon savaşlarını canlandıran bir dizi tablosuyle büyük ün kazandı. Bu savaş tablolarının bazıları ile birlikte manzara tabloları, atları ve atlıları ve özellikle Bavyera tepelerini yansıtan eserleri Münih'te ve diğer alman şehirlerindeki galerilerdedir. Kobell 1808'de Münih akademisinde profesör oldu. —Wilhelm'in oğlu FRANZ, alman mineraloji bilgini ve yazarı (Münih 1803-ay.y. 1882). Doğduğu şehirde mineraloji profesörlüğü yaptı. Mineraller üstüne inceleme kitapları yazdı ve galvanografiyi buldu. (M)

KOBELLİT i. (özel ad F. von *Kobell*'den fr. *kobellite*). Miner. Tabiî kurşun ve bizmut antimonyosülfür; İsveç'te bazı kobalt madenlerinde bulunur. (L)

KOBERGER (Anton), alman basımcısı (1445'e doğr.- Nürnberg 1513). 1471'e doğru Nürnberg'e yerleşti. İlâhiyat ve iskolastik felsefe üstüne eserler basmakta uzmanlaştı. Ayrıca resimli kitaplar da (*Schatzbehalter* [Define Bekçisi], 1941; «*Nürnberg Kroniği*» denilen ve Wolgemut'a mal edilen, 2 000'e yakın tahta oyma gravürü kapsayan *Liber Chronicarum*) yayımladı. Büyük bir ticarî ve sınaî kuruluşa sahip ilk basımcıdır. 1509'da yirmi dört basım makinesine sahipti ve yüz kadar işçi çalıştırıyordu. Avrupa'nın büyük şehirlerinde temsilcileri vardı. (L)

KOBEZ i. Zool. Kırmızı ayaklı, küçük doğan; erkeği arduvaz grisi; dişisi esmer olur. (Kobez *Falco vespertinus* Doğu Avrupa'da ve Asya'da yaşar. Göçmen olarak Güney ve Batı Avrupa'da görülür.) [L]

Kobien. Arkeol. Kars ilinde harabe. 1952 Yılında Kılıç Kökten tarafından keşfedildi ve araştırıldı. Volkanik tabiî mağaralar tespit edildi. Azat ve Mağaracık köyleri arasında, Musterien devreye (Orta Paleolitik sonu) ait bazalttan ve obsidienden uçlar ele geçirildi. (M)

KOBİLYANSKAYA (Olga), ukraynalı kadın romancı (Bukovina 1863-öl. 1942). Yazdığı hikâye ve romanlarda uyumlu bir dille halka karşı duyduğu sevgiyi ve memleketine bağlılığını dile getirdi. (L)

KOBİYOZ i. (fr. önek *co*, ile, ve yun. *bios*, hayat'tan fr. *cobiose*). Ekoloji. Elverişli ekolojik şartlarda, çeşitli hayvan veya bitki topluluklarının zamandaş yaşamasını düzenleyen kanunlar ifade eden çağdaş kavram. (L)

KOBLENSİYEN sıf. ve i. (fr. *coblentzien'*-den). Jeol. Eodevonyen'in üst katına denir. (Jediniyen ile Cyfeliyen arasında yer alır. Coblence yakınında bu kat şistler ve grauwacke'ler halinde uzanır.) [L]

KOBLENZ, Almanya'da (Batı - Almanya, Rheinland - Pfalz şehir), Moselle ile Ren'in kavşağında; 100 600 nüf. Önemli idare ve ticaret merkezi. Cam ve deri sanayii; makine yapımı. Bölgedeki bağların üzümlerinden köpüklü şarap yapılır. Ren'in sağ kıyısında Ehrenbreitstein kalesi. — *Koblenz idare bölümü*, 899 800 nüf.

— Tar. Koblenz'de M. Ö. 9'da Drusus, tahkimli bir roma ordugâhı kurdu (*Conflventes*). 843'te şehirdeki bir kilisede toplanan diyet meclisi, Karolenj imparatorluğunun bölüşülmesi şartlarını tespit eden Verdün antlaşmasını hazırladı. Lotharingia'ya düşen Koblenz, 978'de Roma Germen İmparatorluğuna katıldı, Rheinland'daki başlıca din merkezlerinden biri haline geldi. 1792'de Condé'nin etrafında toplanan fransız göçmenlerinin başlıca merkezi olan şehir, 1798-1813 arası Rhin-et-Moselle idare bölgesinin merkezi haline getirildi; 1815'ten sonra Prusya'ya katıldı ve sağlam bir şekilde tahkim edildi. 1918'de müttefikler tarafından işgal edilen, 1919-1929'da Müttefiklerarası Yüce komisyonun merkezi olan Koblenz, 1944'te kısmen yıkıldıktan sonra 9 mart 1945'te müttefikler tarafından alındı ve kısa bir süre içinde yeniden inşa edildi. (L)

KOBO-DAYŞİ (Şikoku 774-öl. 835), ülkesinde büyük etkisi olan japon buddha rahibi. 804'te Çin'e giderek dinî metinleri incelledi. 807'de Japonya'ya döndü ve *şingon* («gerçek söz») mezhebini kurdu. Bu mezhep büyüye, sembolizme büyük ölçüde yer vermesiyle Tantra Buddha'cılığına yaklaşır. Kobo-Dayşi'nin Koya dağında inşa ettirdiği tapınak (816) halen bütün Japonya'nın en ünlü tapınağıdır. «*Hira-gana*» denen işlek hece yazısını Kobo-Dayşi'nin bulduğu sanılır. (L)

KOBOLD i. Germen folklorunda aile koruyucusu, fakat kötü oyunlar da oynayabilen cin. (Daha sonra yeraltını ve madenleri temsil eden cin.) [L]

KOBOLT i. (fr. *cobolt*). Kim. Hava karşısında hemen oksitlenmeğe başlayan toz halinde maden arsenik. (L)

KOBRA i. (portekizce *cobra*'dan). Zehirli yılan; Afrika ve Asya'nın sıcak bölgelerinde yaşar. (Kobragillerden.)

— ANSİKL. *Kobra*'lar en korkunç zehirli yılanlardandır. Isırması öldürücüdür. Özellikle Hindistan'da her yıl binlerce insanın ölümüne sebep olur. Eskiden kobraya tapınılırdı; eski mısır ve hint anıtlarında bu yılanın resimlerine çok rastlanır.

Kobralar bazen hayli büyük olur (bazıları 4 m'yi geçer); rengi çok değişiktir, fakat kızıl, esmer ve sarı renkler baskındır. Boyun bölgesi kaburgalarını şişirerek boyun derisini kürek gibi yayvanlaştırabilir. Geceleyin ve alacakaranlıkta avlanan çevik ve gözüpek bir hayvandır; özellikle küçük memeliler, kurbağalar ve balıklarla beslenir. İnsana asla saldırmaz, fakat insandan da kaçmaz. Sıçan bulabileceği evlerde yaşar, sazlı damlarda pek çok bulunur. «Gözlüklü yılan» da denen *hint kobrası* (*Naja naja*) dehşet uyandıran bir yılandır. Gövdesinin ön kısmıyle dikelerek ve boynunu şişirerek başını ısırmaya uygun bir duruma getirince düşmanına meydan okur, saldıracağı anı ve mesafeyi iyi kestirir. Şişkin boyun derisinde gözlük biçiminde bir bezek bulunur; boyu daima 2 m'den kısadır, İnsana, hattâ file saldırmaktan çekinmeyen *şah kobra* veya *hamadriyad* (*N. hannah*) ise bundan çok daha uzundur. Bu iki yılan türü (özellikle birincisi) bütün Hindistan'da kutsal sayılır; yılan oynatıcıları bunları müzikten çok jestleriyle büyülerler.

Afrika'da birçok kobra türü vardır; *mısır kobrası* (*N. haje*); *karaboyunlu kobra* (*N. nigricollis*) v.b. Bu kobralar asya kobralarından daha küçük ve daha az tehlikelidir. Bk. HAJE. (L)

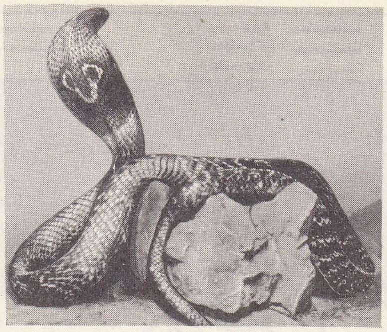

kobra

KOBRAHALAT blş. i. Denizc. Lif fitil etrafında, üçü tel üçü lif olmak üzere altı koldan bükülmüş altı haladın kalın bir lif etrafında yeniden bükülmesi ile yapılan halat. (Yumuşak, ele gelir, kullanılması rahat bir halat çeşididir. Gemilerde yalnızca palamar işlerinde kullanılır.) [M]

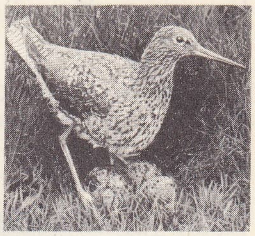

kocaalbacak

KOBRAGİLLER çoğl. blş. i. Zool. Zehir dişleri oyuklu (engerekler, çıngıraklı yılanlar) yılanların çoğunu içine alan sürüngenler familyası. (Sarıp sıkıcı yılanlar [boa, piton] bu familyaya girmez.)

— ANSİKL. *Kobragiller* üç gruba, 250 cinse ve binlerce türe ayrılır. Zehir dişlerinin durumuna göre üç grup şöyle adlandırılır: *düzdişliler* (*aglyphodonta*), yani zehir dişi olmayanlar; *önde-oyuklular* (*proteruglypha*) yani zehir dişleri önde olanlar; *geride-oyuklular* (*opistoglypha*), yani zehir dişleri ağzın dibinde olanlar. Yalnız önde-oyuklular ısırdığı zaman zehir akıtabilir; bunlar çok tehlikeli yılanlardır (gözlüklü yılan). Familyadaki başlıca yılan türleri: *acanthophis, bongari, bucéphale, chrysopélée, cselopellis, colulu, coronelle, dasypeltis, dentraspis, doliophis, elans, elaphus, lerpeton, himantod, hydrophis, heteredon, larghana, liotherodon, lycodon, naja, nasiqui, natria, oxyseli, pleanider, psannophis, spilote, tantiele, uromacer, zamenis.* (L)

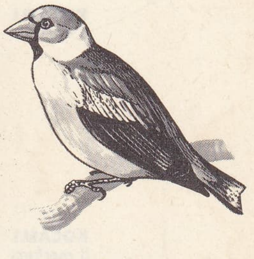

kocabaş

KOCA i. (esk. türk. k.). Bir kadının evli bulunduğu erkek: *Kimi kocasından yanıp yakılmakta, kimi dulluktan, yalnızlıktan ...* (Kemal Tahir). *Buna mukabil asıl damadı, küçük kızının kocası, evin bütün erkekleri adına gezer tozar* (A. H. Tanpınar). *Esk.* Zevc.

— ÇEŞ. DEY. *Kocaya varmak. Halk dili.* [Kadın veya kız için] Evlenmek: *Kadın ellisinden sonra kocaya varmaya kalktı.* ‖ *Kocaya vermek*, (bir kızı veya kadını) evlendirmek: *Kadın, damadının evi doyurmasını pek tabiî olarak ister ve kızını böyle bir kocaya verdiği için elbette üzülürdü* (Sabahattin Ali). ‖ *Kocaya kaçmak*, [kız için] ailesinin izni olmadan ve nikâhlanmadan bir erkekle kaçmak.

— Huk. Evli erkek. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Huk. Evlilik birliğinin reisi *koca*'nın birtakım hak ve ödevleri vardır. Önce oturulacak evin seçimi kocaya aittir. Bunun yanında kocanın diğer bir görevi de karısının ve çocuklarının iaşe ve ibatesini sağlamaktır. (Bk. İAŞE.) Koca evlilik birliğinin reisi olduğu için birliği dışa karşı temsil eder. Karının belirli bir meslek veya sanatla iştigali kocanın iznine bağlıdır. Aynı şekilde birlik reisi olması sebebiyle, dava açmağa ve evin iç düzenini sağlamağa yetkilidir. Ev reisi olarak evdeki küçük ve mahcurların üçüncü kişilere verdiği zararlardan ve kadının evin ihtiyaçları için yapmış olduğu masraflardan sorumludur. Velâyet hakkının kullanılmasına ilişkin hususlarda karısıyle anlaşamadığı hallerde kocanın oy'una üstünlük tanınmıştır. Koca ayrıca, velâyet hakkına sahip olduğu için çocuk mallarını idare eder ve intifa hakkı sahibi gibi bunlardan yararlanır.

◆ **Kocalı** sıf. [Kadın için] Kocası olan.
◆ **Kocasız** sıf. [Kadın için] Kocası olmayan.

Foto. LAROUSSE

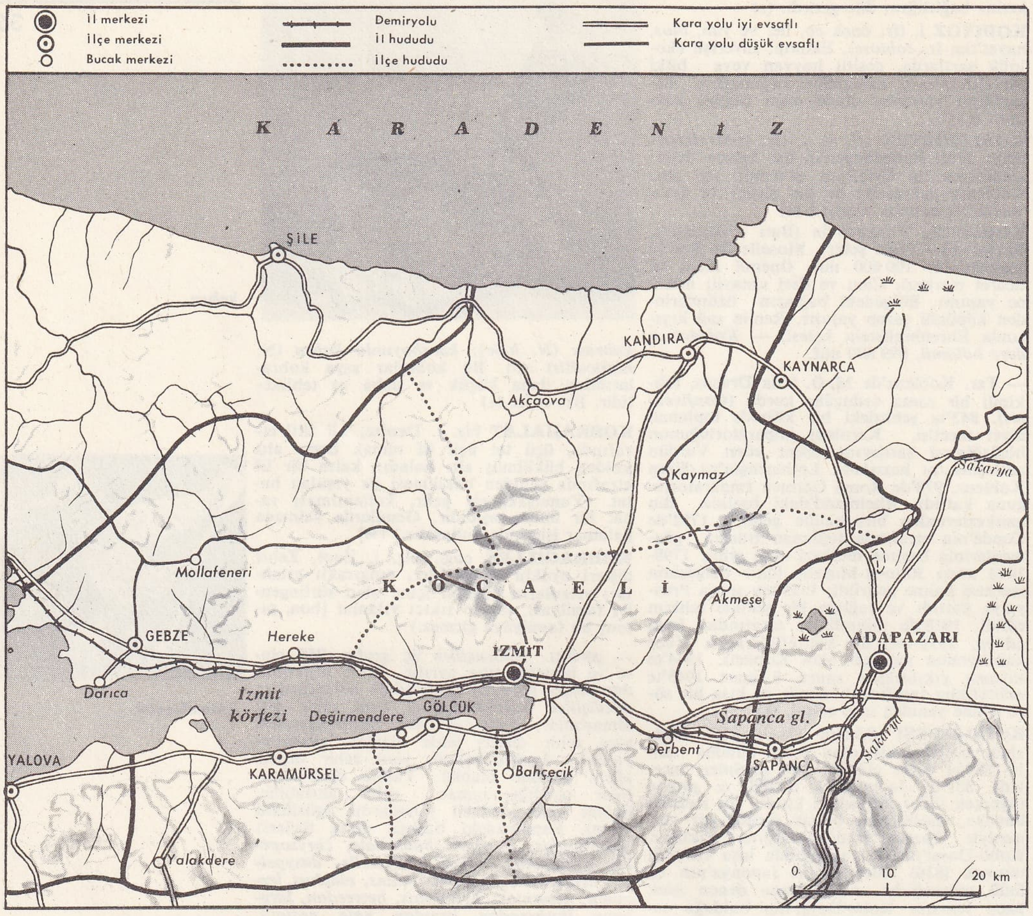

KOCAELİ
il haritası

◆ **Kocasızlık** i. Kocasız olma hali. (M)

KOCA sıf. (türk. k.). Büyük, geniş, iri, kocaman: *Koca sarıklı ihtiyarlar omuzlarında götürüyorlardı* (H. E. Adıvar). *Mektebimizin teneffüs bahçesine bitişik koca bir bağ var* (R. N. Güntekin). *Koca taşı yalnız kaldırdı* (Zt. UFAK.). ‖ Büyük, ulu: *Nihayet koca hükümdar bir gün: Eh dedi, o gelmezse ne gam, biz gideriz* (N. Araz). *Koca Sinan.* ‖ Yaşça büyük olan, yaşlı.

— ÇEŞ. DEY. *Koca bebek,* yaşına göre davranışları olgunlaşmamış çocuklar için şımartma sözü olarak kullanılır. ‖ *Koca herif olmak,* çocuğun artık büyümüş olduğunu anlatmak için kullanılır. ‖ *Koca oğlan. Alay yollu.* Ayı.

— Teşk. tar. *Koca kavuklu,* Osmanlılarda ilmiye sınıfının inzibat işlerine bakmakla görevli memuru. (Sarığı büyük olduğu için bu ad verilirdi.)

◆ **Koskoca** sıf. Bir şeyin aşırı derecede büyüklüğünü belirtmek için kullanılır: *Dikkat et 1000 senesinden beri a'sâbı harap / Yatıyor koskoca bir âlem-i iman, bîtap* (M. Â. Ersoy). *Fakat işte bugün koskoca bir delikanlıydı ve bir baltaya sap olmak icabediyordu* (Sabahattin Ali).

◆ **Koskocaman** sıf. Çok büyük, pek iri: *Bu hiç yalansız hakikatin gerisinde koskocaman bir yalan gitgide büyüyen bir ur gibi...* (S. F. Abasıyanık). [M]

KOCAALBACAK bls. i. Zool. Külrenginde orta ve ufak boylu, ince uzun bacaklı, hafif kalkık uzun gagalı kıyı kuşu (*Tringa totanus*). [Genellikle kuzey ülkelerinde yaşar, ancak göç sırasında güneye doğru iner. Bazen Türkiye'de de görülür. Yağmurkuşugillerden.] (L)

KOCAALİ, Marmara bölgesinde (Çatalca-Kocaeli bölümü, Sakarya ili, Karasu ilçesi) bucak; 13 641 nüf. 13 köy. — *Bucak merkezi,* 4 068 nüf. (1965); Karasu'nun 18 km doğusunda, Karasu Akçakoca-Ereğli-Zonguldak kıyı yolu üzerinde. Aşağı Kocaali ve Yukarı Kocaali olmak üzere iki mahalle halindedir. (M)

KOCAALİLER, Akdeniz bölgesinde (Antalya bölümü, Burdur ili, Bucak ilçesi) bucak; 5 941 nüf.; 12 köy. — *Bucak merkezi* (esk. *Melli*), 1 168 nüf. İlçe merkezinin 28 km güneydoğusunda; yüksl. 550 m. (M)

KOCABAŞ bls. i. Zool. Oldukça küçük boylu ötücü kuş (18 sm); tüyleri parlak siyah ve kahverengidir; çok iri sivri bir gagası ve kısa kuyruğu vardır. (İlmî adı *Coccothraustes.* Serçegillerden.)

— ANSİKL. *Kocabaş,* Avrupa ve Asya'nın her tarafında yaşar. Sert kabuklu tanelerin veya çekirdeklerin içiyle beslenir. (L)

KOCABAŞ (Hüseyin), türk koleksiyoncusu (Bursa 1909). Düzenli öğrenim görmedi. Ticaret yapmaktadır. Koleksiyon merakı 1918 yılında başladı. Koleksiyonu 28 tip eşyadan müteşekkildir ve dünyada ikinci gelir. Eserlerin toplamı 5 000 parçayı geçer. İstanbul'da Nişantaşı'ndaki apartman katında bulunan koleksiyonu cumartesi günleri ziyarete açıktır. *Porselencilik Tarihi* (1942) adlı eseri yayımlanmıştır. *İznik Çinileri* adlı yayımlanmamış bir eseri daha vardır. (M)

KOCABAŞ çayı, esk. **Granikos,** Marmara bölgesinde akarsu. Biga yöresinin kuzeydoğu kesiminden doğar. Başlıca üç kolun birleşmesinden meydana gelir. Bu kolların en uzunu ortadaki koldur; Kocakatran dağının kuzey yamaçlarından doğar; *Çan suyu* adı ile Çan kasabasından, sonra Biga'dan geçer. Solda Ahmetler'den sağda Sinekçi'den geçen öteki iki kolla birleşerek Karabiga'nın güneyinden Marmara'ya dökülür. (M)

KOCABAŞI bls. i. *Halk dili.* Köy işlerine bakmak üzere seçilmiş kimse. *Eşanl.* MUHTAR.

— Teşk. tar. Rumeli'de hıristiyan köylerinin ihtiyar heyeti başkanlarına verilen ad. (Müslüman köylerindeki muhtar karşılığı. Tanzimattan sonra kocabaşı kaldırılarak muhtar unvanı kullanıldı. Kocabaşılar, devletin emirlerini halka iletmek, halkın hükûmetle olan ilişkilerini düzenlemek ve vergi almakla yükümlüydüler.) [M]

KOCA BEKİR PAŞA. Bk. BEKİR PAŞA *Koca.*

KOCA CAFER PAŞA, türk devlet adamı ve kumandanı (öl. Zanta 1697). Enderunu Hümayundan yetişti. Kara mutasarrıfı oldu. Erzurum ve Van beylerbeyliğine tayin

KOCAELİ
il merkezi
İzmit'in şehir planı

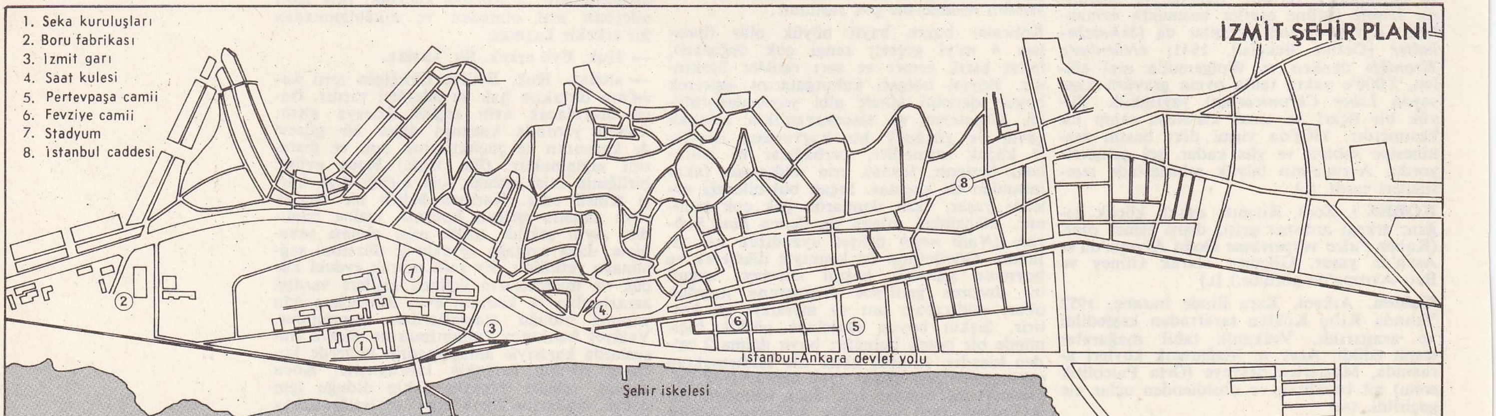

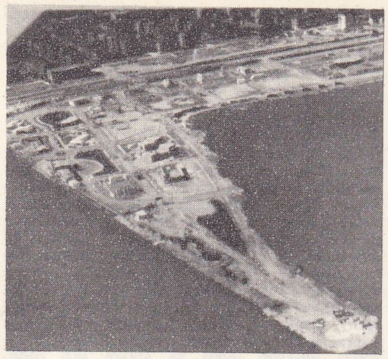
KOCAELİ sanayi fuarı

edildi. Vezirlik rütbesiyle Sıvas valisi oldu (1685). Canik mutasarrıflığı, Anadolu müfettişliği, Diyarbakır, Tamışvar (Timişoara), Van (1691), Adana (1692), Halep (1694) valiliklerinde bulundu. Belgrad muhafızlığına getirildi. Bu görevi sırasında uzun yıllar serasker olarak savaşlara katıldı. Titel (Sırbistan) kalesini aldı (1695). Tamışvar muhafızı oldu (1696). Zanta savaşında öldü (11 eylül 1697). [M]

Kocacık yörük ocakları, yörük osmanlı askerî teşkilâtında top ve cephane çekmek, seferlerde yol temizlemek ve açmak, yiyecek nakletmek, kale ve köprü tamiri gibi görevleri yapan yörük adlı ocağın Rumeli'deki kolu. Bunların da diğerleri gibi hükûmet tarafından verilmiş bir çiftlikleri vardı. Geliri kendilerine aitti. (M)

KOCAÇAY, Anadolu'nun birçok kesiminde rastlanan coğrafya adı. En önemlileri: — **Manyas Kocaçayı,** Madra dağlarından çıkarak kuzeydoğuya doğru akar, İvrindi ovasından, *Kocaafşar çayı* adıyle Balya dolaylarından geçer, Manyas gölüne güneyden dökülür; — **Sarıgöl Kocaçayı,** Gediz ırmağının başlıca kollarından olan Alaşehir suyunun Uysal dağından doğan ve Sarıgöl ilçe merkezi yakınından geçen yukarı kesimi; — **Cide Kocaçayı,** Devrekâni suyunun Cide batısında Karadeniz'e dökülen aşağı çığırı; — Antalya körfezine dökülen Aksu'nun dağlık kesimden geçen bir parçası; — **Teke Kocaçayı.** Bk. EŞEN ÇAYI; — **Bartın Kocaçayı** (veya **ırmağı**). Bk. BARTIN ÇAYI. (M)

KOCAÇİMEN tepesi, Gelibolu yarımadasının güney kesiminde tepe; 303 m. Büyük Anafarta ile Kocadere köyleri arasında. 25 Nisan 1915'te İngilizlerin, Arıburnu'na yaptıkları çıkarmada, hedefleri Kocaçimen tepesi idi. Yarbay Mustafa Kemal (bk. ATATÜRK) kumandasında 19. Tümenin bir kısmı, ingiliz birliklerini Conkbayırı'nda büyük bir bozguna uğrattı. (M)

KOCAELİ, Türkiye'nin Marmara bölgesinde (Çatalca-Kocaeli bölümü) il; kuzeyde Karadeniz, güneyde Bursa, batı ve kuzeybatıda İstanbul, doğuda Sakarya ile çevrilidir. 3 626 km², 383 552 nüf. (1970). — *İl merkezi,* İzmit.

● *Coğrafya.* Kocaeli ili toprakları üç bölümdür: **1.** kuzeydeki Kocaeli platosu: bu plato, daha çok Karadeniz'e yönelen küçük akarsularla yarılmıştır. Üzerinde az sayıda yüksek tepe vardır. Bu tepeler arasında en yükseği İzmit'in kuzeybatısında bulunan Çene dağıdır (646 m); **2.** Kocaeli platosunun güneyindeki çöküntü alanları (batıda İzmit körfezi, orta kesimde İzmit ovası, doğuda Sapanca gölü); **3.** bu çöküntü alanının güneyinde uzanan doğu-batı doğrultulu Samanlı dağları. Bu dağlar, Sapanca gölünün güneyinde dik yamaçlarla yükselir. Bu kesimde arazi, 1 400 - 1 500 m yükseltilere ulaşan yüksek platolar ve dağlık kesimlerden meydana gelir. Samanlı dağları, daha batıda İzmit körfezinin güney kıyılarını takip eder. Çok yerde kıyıda dar bir kıyı şeridi bırakarak, körfez kıyısında birden yükselir. Bazı kesimlerde Samanlı dağlarından inen akarsuların oluşturduğu deltalar, kıyıda alüvyal düzlükler meydana getirir. Karamürsel'in batısındaki Yalakdere deltası bunlardan biridir. Kocaeli ilinde iklim yer yer değişiklikler gösterir. İlin dağlık kesimlerinde kışları daha sert bir iklim hüküm sürer, İzmit körfezi kıyılarında, Kocaeli yarımadasındaki engebeler, kuzeyden gelen soğuk rüzgârlara engel olduğu için iklim daha ılıktır. Bu kıyıda bulunan İzmit Meteoroloji istasyonunun kayıtlarına göre: Kocaeli'de ortalama sıcaklık ağustosta 23°4 C, şubatta 5°8 C, yıl ortalaması 14°4 C'tır. Yıllık yağış tutarı ortalaması 165 mm'dir. Bu yağışın mevsimlere dağılışı şöyledir (yüzde olarak): kış 36, ilkbahar 21, yaz 16, sonbahar 27. İlin Karadeniz kıyılarına yakın olan kesiminde yağışlar daha fazladır (Kandıra'da 1 394 mm). Kocaeli ili, tabiî bitki örtüsü bakımından Akdeniz ve Karadeniz karakterlerinin birarada görüldüğü bir alandır. İzmit körfezi kıyılarında belli bir yüksekliğe kadar, Akdeniz'in tanıtıcı özelliği olan makiler vardır. İlin orman örtüsü bakımından en zengin köşesi olan Samanlı dağlarının kuzeye bakan yamaçlarında, Karadeniz bölgesinde fazla rastlanan kayın ağaçları görülür. Bu dağlarda yer yer *uludağ köknarı'*na da rastlanır.

Kocaeli ilinde önemli akarsu yoktur. Karadeniz'e dökülen akarsuların en önemlisi Taşköprü deresi ile Kocadere'dir. İzmit körfezine dökülen akarsular daha kısadır. Bu körfeze kuzeyden dökülen dereler arasında en önemlileri, Çayırova deresi ile Dilova deresidir. Samanlı dağlarından inerek İzmit körfezine dökülenler daha kısa akarsulardır. Bunların başlıcaları Asardere, Kavaklı deresi, Karıncadere, Değirmendere ve Halidere'dir. Sapanca gölünün batı kısmı Kocaeli sınırları içinde kalır. Bundan başka ilde Hersek gölü adı verilen bir göl daha vardır. Bu göl, Karamürsel'in batısında ve deniz kıyısındadır.

Kocaeli nüfusunun yüzde 53 kadarı, nüfusu 3 000'den fazla olan 8 şehir ve kasabada, geri kalan nüfus da sayısı 264'ü bulan köylerde yaşar. Km²'ye düşen nüfus yoğunluğu 106'dır. Bu yoğunluk, İzmit körfezinin iki kenarındaki dar kıyı şeridinde çok artar. Kocaeli'deki şehirlerden birinde nüfus 100 000'i aşar (İzmit 123 016). Nüfusu 25 000-50 000 arasında (Gölcük 29 275 nüf.) ve 10 000 - 25 000 arasında (Gebze 18 609 nüf.) birer şehir ile nüfusu 3 000 - 10 000 arasında olan 5 kasaba vardır: Karamürsel, Kandıra, Hereke, Değirmendere, Bahçecik.

Kocaeli ili topraklarının yüzde 27'si ekili dikili alanlardır. Tahıl tarımı, ilin her tarafında yaygın olmakla birlikte en fazla geliştiği ilçeler Merkez ilçesi ile Gebze ve Kandıra'dır. Tahıl ürünleri arasında en çok buğday (61 000 t), arpa (20 000 t), mısır (18 000 t) yetiştirilir. Sanayi bitkilerinden tütün ve şeker pancarı ekimine önem verilmektedir. Kuzeyin soğuk rüzgârlarına karşı iyi korunmuş olan İzmit körfezi kıyıları, turfanda sebzeciliğin ve meyveciliğin geliştiği alanlardır. Sebze tarımında en çok yer, domatese (720 hektar ekili sahası, 14 300 t üretim) ayrılır. Dikili alanlarda, ağaç sayısı bakımından kiraz başta gelir (1 122 600 ağaç, 7 015 t üretim). Kiraz, genellikle, Yarımca dolaylarında ve Sapanca gölü kıyılarında yetiştirilir. Ağaç sayısı bakımından ikinci sırayı alan fındık (446 070 ağaç, 725 t üretim) en çok Değirmendere çevresinde yetiştirilir. İlin dikili alanları arasında bağlar ve zeytinlikler de önemli bir yer tutar. Bağlar daha çok Merkez, Karamürsel ve biraz da Kandıra ilçelerinde gelişmiştir. İlin yıllık üretimi 42 250 t dur. Zeytin ağaçları (414 500 adet), körfezin kuzeyinde Darıca çevresinde, körfezin güneyinde de Karamürsel dolaylarında toplanır. Kocaeli ilinde, mera az olmakla birlikte çeşitli hayvanlar yetiştirilir. İl sınırları içinde, 231 250 koyun, 98 623 sığır, 73 818 kıl keçisi vardır.

İlin iktisadî faaliyetleri arasında, sanayi başta gelir. İl nüfusunun yarıdan fazlasının (yüzde 53) şehir ve kasabalarda yaşaması da bunu gösterir. İl merkezi İzmit şehri ile bu şehirden batıya doğru uzanan kıyı şeridi, Türkiye'nin en önemli sanayi alanlarından biridir. İzmit'teki sanayi kuruluşlarının başında kâğıt fabrikası (SE-KA) gelir. Bu kurumun 1936, 1944 ve

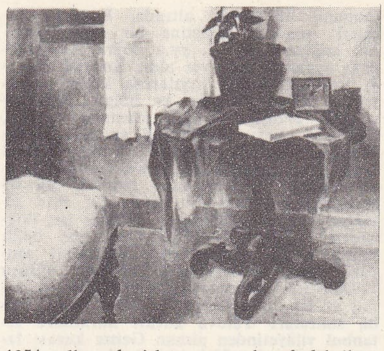
Zeki KOCAMEMİ
mavi örtülü netürmort

kocayemiş ağacı

1954 yıllarında işletmeye açılan 3 fabrikası vardır. Kâğıt fabrikasının yanında mihanikî hamur fabrikası, paçavra selülozu fabrikası, odun selülozu fabrikası, klor ve alkali fabrikaları yer alır. İzmit'te bir de boru fabrikası vardır. Şehrin doğusunda son yıllarda bir otomobil lastiği fabrikası kurulmuştur. Şehrin batısı ile İstanbul il sınırı arasındaki alanda çeşitli sanayi kuruluşları (travers fabrikası, rafineri, nişasta-glikoz v.b.) vardır.

İzmit körfezi kıyıları batı-doğu doğrultulu yolların geçmesine imkân verecek niteliktedir. Kuzey kıyıdan, Haydarpaşa'dan başlayan demiryolu hattı, buna paralel olarak da İstanbul-Ankara devlet yolu geçer. İzmit'i İstanbul'a bağlayan bir başka karayolu da Kocaeli platosunu aşar. İzmit körfezinin güneyinde Samanlı dağları ile kıyı arasında kalan sahadan İzmit - Yalova-Bursa karayolu geçer. Bu yoldan, Karamürsel'in batısında güneye ayrılan bir yol, Samanlı dağlarını aşarak İznik'e ulaşır.

● *Tarih.* Kocaeli adı, XIV. yy. başlarında, bu bölgeyi Konur Alp ve Kara Mürsel ile beraber fethe çalışan Akça Koca'ya bağlanır. Daha önce Selçukluların hâkimiyetine giren bölge haçlı seferi sırasında (1079) imparator Aleksios Komnenos'un eline geçti. Ancak Orhan Gazi'nin ilk hükümdarlık yılında (1326) yeniden bölgenin fethine başlandı. Kartal'a yakın Samandıra ve Aydos kaleleri Rumlardan alındı. Nikomedia (İzmit) ise, kuşatma sonucunda ele geçirildi. Fakat şehrin fethinden önce Akça Koca öldü. Bu bölge, Akça Koca'nın Rumlara karşı savaşacak arkadaşlarına zeamet olarak verildi. Bir aralık Osman Gazi'nin büyük oğlu Süleyman Paşa Kocaeli'de yeni fethedilen arazinin başına geçirildi. Timur istilâsı sırasında, onun akıncıları tarafından yağmalandı. Osmanlı fetret devrinde, kısa bir süre için Bizanslıların eline geçti. Fakat 1419'da Hereke, Gebze, Pendik ve Kartal, Gazi Timurtaşoğlu Umur Bey tarafından yeniden fethedildi.

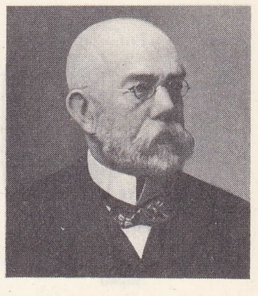
Robert KOCH

KOCHANOWSKI
Polonya kitaplığı, Paris

Kocamustafapaşa camii

Foto. Hürriyet arşivi, N. Erkılıç (MEYDAN) ; LAROUSSE

Paul KOCK

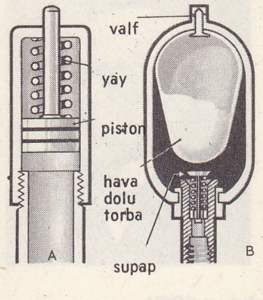

koç darbesi koruyucusu
A, mekanik
B, pnömatik

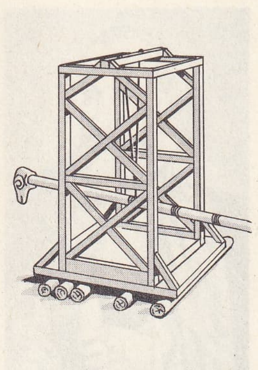

koçbaşı (sil.)

Osmanlı hâkimiyeti altında, Kocaeli, önceleri Anadolu eyaletine bir sancak olarak bağlandı. XVII. yy.a doğru Kapudanpaşa eyaleti içinde yer aldı. Kocaeli sancağı İstanbul boğazı kıyılarına kadar uzanıyordu. Fakat Üsküdar ve bölgesi ayrı tutularak padişah hasları arasında sayıldı. XIX. yy. başında Kocaeli sancağı Hüdevendigâr (Bursa) eyaletine verildi. Vilâyet taksimatına geçildikten sonra (1867) Kocaeli sancağı, merkezi olan İzmit'in adı ile anılmağa başlandı. Bu arada bir süre İstanbul vilâyetine bağlandı. 1888'de ise, doğrudan doğruya Dahiliye nezaretine bağlı müstakil bir mutasarrıflık (müstakil sancak) oldu. O sıralarda sancağın nüfusu 223 000 idi. Adapazarı, Kandıra, Geyve, İzmit ve Karamürsel adlı 5 kazası vardı. Daha sonraları Yalova kazası kurulunca İstanbul vilâyetinden alınan Gebze kazası İzmit'e bağlandı. Yakın yıllarda ise, Hendek, Akyazı, Karasu ve Değirmendere kazaları kuruldu; Yalova kazası İstanbul iline bağlandı. Cumhuriyet devrinde Kocaeli adı idarî bölgeye, İzmit adı merkeze verildi; sancak da vilâyet oldu. 1954'te vilâyetin doğu kısmı (Adapazarı, Sapanca, Geyve, Akyazı, Karasu, Hendek ilçeleri) ayrılarak merkezi Adapazarı olmak üzere Sakarya ilini meydana getirdi; yeni bir ilçe olarak Kocaeli sınırları içinde kurulan Kaynarca, son yıllarda Sakarya iline geçti. (M)

Kocaelispor kulübü, Kocaeli ilinin spor kulübü olarak kuruldu (1966). Forma rengi yeşil-siyahtır. Daha çok profesyonel futbol alanında faaliyet göstermektedir. İkinci Türkiye liginde oynamaktadır. 1969-1970 Sezonunda Toto kupası ve Grup birinciliği şampiyonluklarını kazandı. (M)

KOCAGÖZ (Samim), türk hikâye ve romancısı (Söke 1916). İstanbul Üniversitesi Edebiyat fakültesini bitirdi (1942). Lozan'da sanat tarihi derslerini takip etti. Türkiye'ye döndükten sonra Söke'de çiftçilik yapmağa başladı. 1939'dan itibaren yayımlanan hikâye ve romanlarında, özellikle yaşadığı çevrenin topraksız köylüleriyle ilgili sosyal konuları ele aldı. *Sam Amca* hikâyesi, *New York Herald Tribune* ile *Yeni İstanbul*'un düzenlediği Dünya Hikâye yarışmasında birinci oldu (1950). *Yağmurdaki Kız*, 1968 Türk Dil Kurumu Hikâye ödülünü kazandı. Hikâye kitapları: *Telli Kavak* (1941); *Sığınak* (1946); *Sam Amca* (1951); *Cihan Şoförü* (1954); *Ahmet'in Kuzuları* (1958); *Yolun Üstündeki Kaya* (1964); *Yağmurdaki Kız* (1967). Romanları: *İkinci Dünya* (1938); *Bir Şehrin İki Kapısı* (1948); *Yılan Hikâyesi* (1954); *Onbinlerin Dönüşü* (1951); *Kalpaklılar* (1962); *Doludizgin* (1963); *Bir Karış Toprak* (1964); *Bir Çift Öküz* (1970). [M]

Kocagözhöyük. Arkeol. Sinop'un 16 km kadar batısında, Demirci köyü yakınlarındaki höyük. İlk kazı 1953 yılında yapıldı. Üç kültür tabakası tespit edildi. Duvar kalıntılarının yanında ocaklar bulundu. Birinci ve ikinci katların ocakları oval şekildedir; yapısında taş ve kil vardır. Üçüncü katın ocakları ise köşelidir ve ince kırmızı kildendir. Birinci tabakada üzerine çeşitli motifler hakkedilmiş vazolar görülür. Üçüncü tabakada, kırmızı, parlak çanak çömlek çoğunluktadır. Höyükte ortaya çıkan kültür tabakları, Truva I ve özellikle Truva II ile benzerlik gösterir. Bazı kaplar, iç ve batı anadolu seramiğinden ayrılır. Bunların Kuzey Anadolu'nun yerli kapları olduğu sanılmaktadır. Tüm kültür tabakalarının İlk Tunç çağa ait olduğu kabul edilir. (M)

Kocahöyük II. Arkeol. Karaman'ın 7 km batısında höyük. 1951-1958 Yılları arasında bulundu ve araştırıldı. Küçük bir höyüktür. Neolitik ve Geç Kalkolitik yerleşme gösterir. (M)

Kocain mağarası. Arkeol. 1944 Yılında Ord. Prof. Dr. Şevket Aziz Kansu tarafından Isparta-Burdur illeri çevresinde yapılan prehistorya araştırmasında tespit edildi ve araştırıldı. Esaslı bir stratigrafi tespit edilemedi. Roma-Bizans devrine ait çok sayıda çanak çömlek ile kemik parçaları bulundu. (M)

KOCAKAFA blş. sıf. ve i. Kafası büyük olan. ‖ *Mec.* Anlayışsız, mankafa. (M)

KOCAKARI bls. i. *Kaba.* Yaşlı kadın: *Saat dördü buldu muydu kocakarı hepimizi uyandırır* (S. F. Abasıyanık). ‖ *Argo.* Anne. ‖ Kocakarı ilâcı, hekim olmayan kimselerin yaptıkları ve tavsiye ettikleri sözde ilâç: Onların doktora da emniyetleri zayıftı. Fırsat buldular mı, hemen kocakarı ilâçlarına başvururlar (R.N. Güntekin). Bk. ANSİKL.

— ÇEŞ. DEY. *Kocakarı lakırdısı (masalı veya lafı),* saçma boş laf: *Onlara belli etmemek için böyle bir kocakarı masalı anlatıyor* (H.E. Adıvar). *Bırak bu kocakarı laflarını.*

— Takvim. *Kocakarı soğuğu.* Bk. BERD.

— ANSİKL. *Kocakarı ilâçları.* Hekim olmayan kimselerin, bazen bâtıl inançların etkisi altında da kalarak, hastalıkları iyileştirmek için çeşitli maddelerle ve çeşitli yollarla yaptıkları ilâçlara günümüzde de halk arasında geniş ölçüde rağbet edilmektedir. Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde, çeşitli kocakarı ilâçları yapılır. Bunlardan bazıları şunlardır:

Tatlı melhem, balmumu, damla sakızı ve zeytinyağı ateşte kaynatılıp macun kıvamına getirilir, soğutulduktan sonra çıban v.b. yaralara sürülür (Trakya ve Ege bölgeleri).

Deve hamuru, kuru ekmek içi hamurlaştırılır, üzerine zeytinyağı sürülerek, burkulan bilek, diz v.b. üzerine konarak bezle sıkıca bağlanır (Hemen bütün Anadolu).

Loğusalık, doğum yapacak kadının kocasının ayakkabısı kumla doldurulur, bunun içine sığır gübresi katılır, bir miktar da döğülmüş ebegümeci ilâve edildikten sonra, kadının sırtına sarılır (Ege bölgesi, dağ yörüklerinde).

Kızılcık şerbeti, kızılcığın çekirdekleri çıkartılarak şerbetli suda kaynatılır, elde edilen sıvı içilince, bunun peklik yapacağına inanılır.

◆ Sıf. *Mec.* [Kız çocuk için]. Çok bilmiş. (M)

KOCAKATRAN dağı, Marmara bölgesinde Biga yöresinin güneydoğu kesiminde güneybatı-kuzeydoğu doğrultulu dağ kütlesi; 1 050 m. Kaz dağının kuzeydoğu uzantısını meydana getirir. Yamaçlarında henüz ortadan kalkmamış ormanlar bulunur. (M)

KOCAKOÇ, Doğu Anadolu bölgesinde (Yukarı Fırat bölümü, Tunceli ili, Merkez ilçesi) bucak; 4 847 nüf. (1965); 13 köy.

— *Bucak merkezi* (esk. *Pah*), 861 nüf. (1965); Kalan'ın doğusunda; yüksl. 1 500 m. (M)

KOCALAK i. Bk. ÇAYLAK.

Kocalar Mektebi (*L'Ecole des Maris*), Molière'in 24 haziran 1661'de oynanan manzum komedisi. Sganarelle ile Ariste adlı iki kardeş evlenmek istedikleri İsabelle ile Léonor adlı iki genç kızın vasileridir. Sganarelle, İsabelle'i çok sert bir şekilde yetiştirir, ona her türlü eğlenceyi yasaklar. Léonor'dan çok daha yaşlı olan Ariste ise genç kıza karşı anlayış ve şefkat gösterir ve bu sayede kendisini kocalığa kabul edeceğini umar. Diğer yandan, İsabelle genç Valère'e tutkundur. Sganarelle'in gözetimine rağmen Valère'e aşkından söz etmeyi ve ona kendini sevdirmeyi başarır. Ayrıca Valère'in kendisini kaçırmasını da sağlar. Beceriksizce aldatılan Sganarelle de farkında olmadan iki âşığın amacına hizmet etmiş olur. Komedinin anafikri (aldatılan vasi) yeni değildir. İspanyol veya italyan hikâye ve komedisinde geleneksellesmiş bir konudur ve Molière tarafından bir kere daha *Kadınlar Mektebi* (L'Ecole des Femmes) adlı oyunda ele alınmıştır. (→ Bibliyo.) [L]

KOCALIK i. (*koca*'dan *koca-lık*). Koca olma hali: *Bakalım ben duygu ve düşüncelerini bilmediğim bir adamı kocalığa kabul ediyor muyum?* (H. R. Gürpınar). ‖ Yaşlı olma hali. (M)

KOCALMAK geçz. f. (*kocamak*'tan *koca-l-mak*). Yaşlanmak, kocamak: *Ocağında kal oğlum / Baban artık kocadı / İşe güce sal oğlum* (Halk türküsü).

◆ **Kocaltmak** geçl. f. Yaşlandırmak. (M)

KOCAMAK geçz. f. (esk. türk. k.). Yaşlanmak, ihtiyarlamak: *Şahin kocasa da vermez avını / Aslı kurt yavrusu yine kurt olur* (Dadaloğlu). *Kocadığımızı anlamıyoruz, kocamayı konduramıyoruz kendimize* (N. Ataç).

◆ **Kocaltmak** geçl. f. Kocamasına yolaçmak, yaşlandırmak. (M)

KOCAMAN sıf. (*koca*'dan *koca-man*). Koskoca, çok iri: *Kulakları yaradılıştan kocamandı. Bir ayağı da topaldı* (S. F. Abasıyanık). *Zt.* MİNİMİNİ.

◆ **Kocamanca** sıf. Biraz iri. (M)

KOCAMEMİ (Zeki), türk ressamı (İstanbul 1902 - ay.y. 1959). İstanbul Güzel Sanatlar akademisini bitirdi. Öğrenimini geliştirmek üzere Türkocağı tarafından Almanya'ya gönderildi (1922). Münih'te Hofmann'ın atelyesinde beş yıl çalıştı. Türkiye'ye dönünce Güzel Sanatlar akademisinde görevlendirildi (1927). Daha sonra, Trabzon lisesinde resim öğretmenliği yaptı. Öğretmenlikten ayrılınca bir süre marangozluk işleri yaptı. Leopold Levy'nin gelişinden sonra akademiye alındı. Önce asistan (1936), sonra öğretim üyesi ve atelye şefi oldu. Ölümüne kadar burada çalıştı. *Müstakil Ressamlar birliği* üyesiydi. Birliğin İstanbul ve Ankara'da açtığı sergilere katıldı. Renkten çok çizgiye, hacim kaygısına önem veren inşacı bir resim tarzını benimsedi. Modern resmin temsilcilerindendir. *Atatürk'ün Cenaze Töreni* adlı kompozisyonu I. Devlet Resim ve Heykel sergisinde birincilik ödülünü kazandı (1939). Resim ve Heykel müzesinde, Millî Kütüphane koleksiyonunda eserleri vardır. (M)

KOCAMIŞLIK i. (*kocamak* > *kocamış*'tan *kocamış-lık*). Beslenme bozukluklarından, özellikle içsalgı aksaklıklarından ötürü bazı kişilerde zamansız olarak beliren ihtiyar insan görünüşü. (L)

KOCA MUSA PAŞA. Bk. MUSA PAŞA *Koca.*

KOCA MUSTAFA PAŞA. Bk. MUSTAFA PAŞA *Koca.*

Kocamustafapaşa camii, Hazreticabir camii veya **Atikmustafapaşa camii,** İstanbul'da Ayvansaray semtinde. Esası Hagios Petros ve Hagia Maria kiliseleridir. Bayezid II'nin sadrazamı Koca Mustafa Paşa tarafından camiye çevrilmesiyle meydana getirildi. Mimberi ve son cemaat yeri ahşaptır. Taştan tek minaresi, tek kubbesi vardır. Esas planı salip şeklindedir. Son senelerde dış duvarlarında Bizans devrine ait freskler bulundu. İçinde ashaptan Cabir'e izafe edilen bir sanduka vardır. Önünde bulunan mermerden bir vaftiz taşı İstanbul Arkeoloji müzesine taşındı. Karşısında Şatin Hasan Ağanın yaptırdığı bir çeşme yer almaktadır. (M)

Kocamustafapaşa camii veya **Sünbülefendi camii,** İstanbul'da Kocamustafapaşa semtinde. VI.-VII. yy.lara ait bir Andreas manastırından bozmadır. Basileios I ve Mikhael VIII zamanlarında onarılarak kilise haline getirildi. Bayezid II'nin sadrazamı Koca Mustafa Paşa tarafından camiye çevrildi (1489). Kubbesi dört sütun üzerine oturur. Üç apsidi, iki narteksi vardır. Sütun başlıkları yapraklı ve monogramlı olarak işlenmiştir. Avlu kapısının önünde Mahmud II tuğralı (1834) ve Abdülmecid tuğralı (1847) iki kitâbe vardır. Defterdar Ekmekçizade Ahmed Paşa, caminin sağ tarafına bir mahfel ilâve ettirdi, bu yüzden minare ortada kaldı. Caminin yanındaki medrese, imaret, mektep ve muvakkithane, çeşitli tarihlerde inşa edildi. Sağ tarafındaki tek kubbeli türbeye Koca Mustafa Paşanın kızı gömüldü. Avluda bulunan türbede şeyh Yusuf Sünbül* Sinanüddin Efendi (öl. 1493), türbenin gerisinde de serasker Rıza Paşa gömülüdür. Avluda Hacı Bekir Ağa tarafından yaptırılan (1737) sütun şeklinde bir de çeşme bulunur. (M)

KOCA MÜSLİHİDDİN AĞA, boşnak asıllı yeniçeri ağası ve sekbanbaşı (öl. 1650). Yeniçeri ocağında yetişti; sekbanbaşı ve yeniçeri ağası oldu. Murad IV'ün Doğu seferi sırasında (1635), İstanbul muhafızlığına tayin edildi. Yeniçeri ocağında büyük nüfuz kazandı. Yeniçerilerin sık sık isyan etmelerinde etkili rol oynadı. Erzurum'da isyan eden Abaza Mehmed Paşayı teslim aldı (15 eylül 1628). 1648 Atmeydanı olayında sipahileri tenkil etti. (M)

KOCA NİŞANCI. Bk. MUSTAFA ÇELEBİ *Celâlzade.*

KOCAOĞLU (Osman), **Osman Hoca** da denir, Buhara Halk cumhuriyeti cumhurbaşkanı (Öş [Türkistan] 1878-İstanbul 1968).

Foto. *LAROUSSE*

Buhara'da öğrenim gördü. Matematik öğretmenliği yaptığı sırada milliyetçi faaliyetinden dolayı tutuklandı (1897). Kültür Birliği heyetinin üyesi olarak İstanbul'a geldi (1919). Mirza Rahim Han başkanlığında kurulan Buhara Muvakkat hükûmetinde (1920), maliye bakanlığı yaptı. Kurtuluş savaşı sırasında Ankara hükûmetine para yardımı yapılmasında önemli rolü oldu (1920). Buhara'da toplanan ikinci kurultayda Buhara Halk cumhuriyeti kurulunca, cumhurbaşkanı seçildi (1921). Afganistan'ı ziyareti sırasında Buhara, Ruslar tarafından işgal edilince (1923) Türkiye'ye geldi; arkadaşlarıyle birlikte *Yeni Türkistan* (1926) dergisini çıkardı. 1950-1957 Yılları arasında Pakistan'da bulundu. Türk Kültürü Araştırmaları enstitüsünde çalıştı. (M)

KOCAPINAR, Doğu Anadolu bölgesinde (Yukarı Murat-Van bölümü, Van ili, Erçiş ilçesi) bucak; 9 939 nüf. (1965); 31 köy.

— *Bucak merkezi,* 1 252 nüf. (1965). Erciş'in 19 km kuzeybatısında, Van'ı Patnos-Karaköse üzerinden Erzurum'a bağlayan yol üzerinde; yüksl. 1 770 m. (M)

KOCA RAGIB PAŞA. Bk. RAGIB PAŞA *Koca.*

KOCAREİS bls. i. Denizc. Büyük yelkenlilerde ikinci kaptan. (Yelken gemicileri arasında kullanılır.) [M]

KOCASİNAN, İstanbul ilinde (Bakırköy ilçesi, Mahmutbey bucağı) banliyö; 11 211 nüf. (1965). [M]

KOCA SİNAN PAŞA. Bk. SİNAN PAŞA *Koca.*

KOCATAŞ (Mehmed Muhtar), **Necmeddin Molla** da denir, türk siyaset adamı (İstanbul 1875 - ay.y. 1949). Çeşitli adliye memurluklarında bulundu. II. Meşrutiyet'ten (1908) sonra Bağdat valiliği, adliye nazırlığı, bir ara sadrazam vekilliği yaptı. İstanbul Mebusan meclisine ve Büyük Millet meclisine Kastamonu milletvekili olarak katıldı. Boğaz'da iç vapur hatlarını işleten Şirketi Hayriye'nin kurucularındandı. (M)

KOCATEPE, Güneydoğu Anadolu bölgesinde (Dicle bölümü, Mardin ili, Derik ilçesi) bucak; 11 816 nüf. (1965); 32 köy.

— *Bucak merkezi* (esk.*Meşkinan*), 180 nüf. Derik'in 31 km güneybatısında; yüksl. 520 m. (M)

KOCATEPE, Afyonkarahisar şehrinin batısında (Komalar dağlarının güney kesimi) tepe. Kuzeydoğuda Afyon ovasına, kuzeyde Komalar dağlarının yüksek tepelerini meydana getiren Tete yaylası ve Büyük Sincanlı ovasına hâkimdir.

— Tar. Kocatepe, Büyük taarruzda (1922) Başkumandanlık Garp cephesi ve Birinci Ordu kumandanlıklarının savaş idare yeriydi. Sakarya savaşından (1921) sonra türk ve yunan kuvvetleri çoğunlukla Afyon bölgesinde toplandı. Bu devrede Kocatepe (Nuribey mevzii) önce Yunanlıların elindeydi. Fakat Yunanlılar Afyon-Toklusivrisi hattında savunma hazırlıkları yaparken kışın ikmal güçlerini düşünerek, bu önemli kesimi savunma hattının dışında bıraktılar. Böylece Kocatepe türk kuvvetleri tarafından kolaylıkla ele geçirildi. 26 Ağustos 1922'de başlayan Büyük Taarruz'un 26, 27 ağustos 1922 günleri harekâtın başarı ile yürütülmesinde Kocatepe'nin büyük rolü oldu. (M)

KOCATOPÇU (Şahap), türk sanayicisi (İstanbul 1916). Galatasaray lisesini (1937), Belçika'da Politeknik'te de Mons fakültesini (1940), Amerika'da Massachusetts Teknoloji enstitüsünü (1945) bitirdi. Metalürji ve seramik konularında doktora verdi. Millî Birlik komitesi devrinde sanayi bakanı oldu (1960-1961). Daha sonra çeşitli zamanlarda İstanbul Sanayi odası, Türkiye İşveren Sendikaları konfederasyonu, Türkiye Sevk ve İdare derneği başkanlıklarında bulundu. Şimdi Türkiye Şişe ve Cam fabrikaları genel müdürüdür. (M)

KOCATÜRK (Vasfi Mahir), türk şairi ve edebiyat tarihçisi (Gümüşhane 1907 - Ankara 1961). Dârüşşafaka lisesini (1927) ve Mülkiye mektebini bitirdi (1930). Ankara, İstanbul ve Kastamonu'da lise edebiyat öğretmenliği, Malatya ve Eskişehir liselerinde müdürlük yaptı. Maarif müfettişliği görevinde bulundu. Gümüşhane milletvekili oldu (1950-1954). Ankara Gazi Eğitim enstitüsünde öğretmenlik yaptı (1954-1961). Sanat hayatına Yedi Meşale şairlerinden biri olarak atıldı. Şiir kitapları: *Tunç Sesleri* (1935); *Geçmiş Geceler* (1936); *Bizim Türküler* (1931); *Ergenekon* (1941). Manzum oyunları: *On İnkılâp* (1933); *Yaman* (1933). Edebiyat incelemeleri: *Fransız Edebiyatı* (1934); *Yeni Türk Edebiyatı* (1936). Antolojileri: *Şaheserler Antolojisi* (1934); *Divan Şiiri Antolojisi* (1947) v.d. *Divan* adında aylık bir edebiyat dergisi çıkardı (1945). *Türk Edebiyatı Tarihi* adlı eseri ölümünden sonra yayımlandı (1964). [M]

KOCAYEMİŞ bls. i. Bot. Beyaz veya pembe çiçekli, çileğe benzer kırmızı meyveli küçük ağaç. (İlmî adı *arbutus.* Fundagiller.) || Aynı ağacın meyvesi.

— ANSİKL. *Kocayemiş'in* on kadar türü vardır; Kuzey yarımkürede bulunur. En yaygın türü (*Arbutus unedo*) Avrupa'nın güney ormanlarında, makiler arasında bol miktarda yetişir; büyücek bir ağaç görünümündedir. Koyu kırmızı dalları, yaz kış dökülmeyen güzel, parlak ve yeşil yaprakları, pembe veya beyaz çiçekleri, çok canlı kırmızı meyveleriyle uzaktan hemen tanınır. Kocayemiş tanen bakımından çok zengindir; yaprakları sepicilikte kullanılır. Meyvesi buruktur; sidik söktürücü ve sindirimi kolaylaştırıcı nitelikler taşır; Avrupa'da şarap ve likör yapımında da kullanılır. (LM)

KOCA YUSUF, türk pehlivanı (Şumnu 1857 - Atlas okyanusu 1891). Güreşe küçük yaşta başladı. Kısa süre içinde ün kazandı. Nasçıköylü Kel İsmail pehlivanın çırağı oldu. Uzun süre Kırkpınar başpehlivanlığı yapan Aliço ile güreşti: Adalı Halil'i iki defa arka arkaya yendi. 1897'de Avrupa'ya gitti. Paris'te alafranga güreşin kurallarını öğrendi. Belçikalı Beck-Olsen, fransız Paul Pons, fransız Fournier ve macar Sebes gibi Avrupa'nın en ünlü güreşçileri karşısında başarı kazandı. Avrupa'da kazandığı ünden sonra Amerika'ya gitti. Orada da yaptığı bütün güreşleri kazanan Koca Yusuf, karşısına büyük iddialarla çıkan ve «Amerika şampiyonu» unvanını taşıyan Robert'i yendi. Türkiye'ye dönmek üzere 21 mayıs 1898 günü New York limanından kalkan fransız bandıralı «La Bourgogne» transatlantiği ile yola çıktı. Gemi Atlas okyanusunda ilerlerken 4 haziran sabahı kesif sis sebebiyle İrlanda bandıralı «Crmartyshire» şilebi ile çarpışarak battı. Bütün yolcu ve mürettebatla birlikte Koca Yusuf da öldü. (M)

KOCA YUSUF PAŞA. Bk. YUSUF PAŞA *Koca.*

KOCAYUSUFPAŞAOĞLU (Necip), türk hukukçusu (İstanbul 1932). İstanbul'da Sânt-Michel lisesini (1950), İstanbul Üniversitesi Hukuk fakültesini bitirdi (1954). Aynı yıl, öğretim kadrosuna asistan olarak girdi, doçent (1960) ve profesör oldu (1969). Başlıca eserleri: *Türk Medenî Hukukunda Gayrımenkul Satış Vaadi* (1959); *Miras Hukukuna Giriş* (1966); *Güven Nazariyesi Karşısında Borç Sözleşmelerinde Hata Kavramı* (1968). [M]

KOCH (Erland VON), isviçreli besteci ve orkestra yöneticisi (Stockholm 1910). Stockholm Müzik akademisinde ders verdi (1953). Bir opera, bir singspiel (*Lasse Lucidor,* 1943), bir bale (*Askungen* [Külkedisi], 1942), birçok senfoni, bir sinfonietta (1948), bir *Musica da Concerto* (1955), birkaç *Metamorfosi Lapponi* (1957), çeşitli konçertolar, dört yaylılar dörtlüsü, birçok piyano parçası (*Ritimli On Bagatella,* 1957) besteledi. (L)

KOCH (Gaetano), italyan ressamı (Roma 1849 - ay.y. 1910). Avusturya asıllı varlıklı bir aileden gelir. Büyük barok örneklerini, özellikle Roma'daki rönesans eserlerini inceleyerek kendini yetiştirdi. Bu eserlerin etkisiyle sağlam bir orantı duygusuna ulaştı. Henüz çok genç yaştayken Roma'da birçok bina yaptı: Martgherita (1886-1890), İtalya bankası (1886-1904), Voghera, Lavaggi Pacelli ve Calabresi sarayları. Esedra meydanındaki konaklar en ünlü eseridir. (L)

KOCH (Johan Peter), danimarkalı kâşif (1870-1928). Mylius Erichsen'in Grönland'a yaptığı sefere (1906-1908) katıldı. Erichsen 80° kuzey enlemini aşarak Peary toprağını buldu, Grönland'ın ada olduğunu inkâr edilmez şekilde ispatladı. Bu seferde Koch 88 gün bilinmeyen bir toprakta 1 400 mil yol aldı, 1908 ilkbaharında kaybolan Mylius Erichsen'i aramağa koyulan Koch, kâşifin arkadaşlarından birinin (Brönlund) cesedini ve hatıra defterini bularak faciayı aydınlattı. 1913 Yılında A. Wegener ile birlikte Kraliçe Luisa toprağından hareket edip Upernarik'e vararak Grönland'ı en uzun yerinden (1 200 km) aştı. (L)

KOCH (Joseph Anton), avusturyalı ressam ve gravürcü (Obergiebeln, Tirol 1768 - Roma, İtalya 1839). İlk çalışmalarını Stuttgart'taki Karlsschule'de yaptı, fakat disiplini çok sıkı olduğundan 1791'de buradan kaçtı. Bir süre Strasbourg ve İsviçre'de yaşadı, sonra 1795'te Roma'ya gitti, Asmus Jakob Carstens'in yakın arkadaşı oldu. Viyana'da kaldığı birkaç yıl dışında (1812-1815) ömrünün geri kalan kısmını İtalya'da geçirdi. Roma'daki alman sanatçılar topluluğunun önde gelenlerinden biriydi. Koch'un gravürleri, italyan manzaraları, Dante'nin *İlâhî Komedya*'sı için resimler ve Ossian'ın mitolojisinden sahneler vardır. Resimlerinde genellikle edebiyat ve mitolojiden alınma kişi ve sahneleri veya manzaraları canlandırır. Claude Lorrain ve Nicolas Poussin'in etkisinde kalan klasik bir üslûbu vardır. Alaycı bir dille yazdığı *Moderne Kunstchronik oder die Rumfordische Suppe, gekocht und geschrieben von J.A.K.* (Modern Sanat Tutanağı veya Rumford Çorbası, Pişiren ve Yazan J.A.K.) [1834] adlı eseri Stuttgart'ta basıldı. (L)

KOCH (Karl Heinrich Emil), alman gezgini ve tabiat bilimleri uzmanı (Ettersberg, Weimar yakınları 1809-Berlin 1809). Rusya ve Doğu'ya geziler yaptı. Dolaştığı ülkelerin botaniği, tarihi, coğrafyası ve etnografyası üstüne bir dizi eser için gerekli malzemeyi topladı. Dönüşünde Potsdam Saray fidanlığı müdürü oldu ve Berlin Köy Ekonomisi akademisinin kurdu. Başlıca eseri: *Dendrologie* (Ağaç Bilimi) [1859-1873]. (L)

KOCH (Lauge), hollandalı kutup gezgini ve coğrafyacısı (Kjaerby, Kolundborg yakını 1892 - Kopenhag 1964). 1913'te Ras-

koç başı

koç

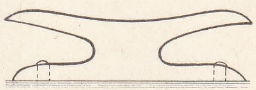

koçboynuzu

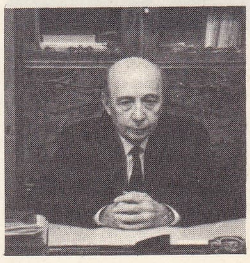

Vehbi KOÇ

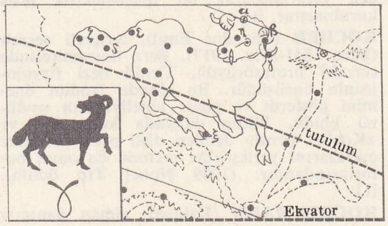

koç burcu

Foto. Hürriyet arşivi (MEYDAN) ; LAROUSSE

musen'in Thule'ye yaptığı iki sefere katıldı, özellikle 1916-1918 yıllarında Grönland'ın keşfinde rolü oldu. 1920-1923 Arası, H. Egede'nin batı ve kuzey kıyılarına yaptığı sefere katıldı. 1926'da Scoresby Surd'u, 1931-1934'te Kuzey Grönland'ı ve 1938'de Kuzeydoğu Grönland ve Peary topraklarını gezdi. 1949-1953 Yıllarında Grönland'da Hollanda keşif heyetini yönetti. (L)

Nevit KODALLI

KOCH (Max), alman edebiyat tarihçisi ve tenkitçisi (Münih 1855-Breslau 1931). Münih ve Berlin'de okudu, 1880'den sonra Marburg'da ders verdi. 1890-1924 Arasında Breslau'da önce yardımcı profesör, sonra profesör olarak alman edebiyatı okuttu. Kooh, yüzyılın başında gelişen karşılaştırmalı edebiyat akımının önde gelenlerinden biridir. Özellikle alman edebiyatı ile ingiliz ve italyan edebiyatı arasındaki ilişkiler üstünde araştırmalar yaptı. Ayrıca XVII. ve XIX. yy.lardaki alman yazarlarının eserlerini inceledi ve yayımladı. En büyük eseri alman edebiyatı tarihiydi. Eserin eski dönemleri kapsayan bölümleri Friedrich Vogt tarafından hazırlanmıştı. *Geschichte des deutschen Literatur* (Alman Edebiyatı Tarihi) [1893] adını taşıyan en önemli eseri daha sonraki yıllarda genişletilerek yeniden basıldı. Koch ayrıca karşılaştırmalı edebiyatla uğraşan birkaç dergi çıkardı. Bundan başka ömrü boyunca müzikle de ilgilendi. Richard Wagner'in biyografisini yazdı (üç cilt, 1907-1918). [M]

KOCH (Robert), alman hekimi (Clausthal 1843-Baden-Baden 1910). 1862'de Göttingen'de öğrenimini tamamladıktan sonra 1866'da Hamburg hastahanesi yardımcı hekimliğine getirildi. Sonradan Langenhagen (1866), Rackswitz ve Wollstein'da (1872-1880) hekimlik yaptı. Bakteriyoloji çalışmaları sayesinde 1880'de Berlin Sağlık enstitüsüne tayin edildi. İki yıl sonra tüberkülozla ilgili çalışmalarıyle kendi adını taşıyan basilin keşfi hakkındaki dikkate değer incelemelerini yayımladı. Daha sonra basili organizma dışında üretmeyi başardı. Bu kültür ürünlerini hayvanlara şırınga ederek hastalığı meydana getirdi ve basilin özgüllüğünü ispatladı. Koleranın sebebi olan virgülbasili buldu. 1885'te Tıp fakültesi ordinaryüs profesörlüğüne getirildi ve Berlin üniversitesinde yeni kurulmuş olan Halk Sağlığı enstitüsüne müdür oldu. Tüberkülin'in hazırlanmasını da o bulmuştur. (1905 Nobel Tıp armağanı.) [L]

Zoltan KODALY

KOCHANOWSKİ (Jan), polonyalı şair (Sycyna, Radom yakını 1530-Lublin 1584). Yedi yıl Avrupa'da dolaştı. Polonya'ya dönüşünde kral Sigismund August'un sekreteri oldu. Şaheseri, kızı Ursula'nın ölümü üstüne yazdığı ağıtlar derlemesidir: *Threny*. Aşk üstüne ve ahlâkî *Odlar*, epik, yergili, lirik şiirler (*Saint-Jean'ın Ateşleri, Müz, Satyros, Sancak*), bir dram (*Odprawa Poslow Greckich* [Yunan Elçilerinin Geri Gönderilmesi]), çok neşeli bir eser olan *Şaklabanlıklar*'ı yazdı. Ayrıca latince *Elejiler* ve *Epigrammalar*, bundan başka Henri de Valois ile Krakow'a gelen Desportes'in *Polonya'ya Elveda* adlı eserine cevap olarak *Gallo Crocitanti* de esrleri arasında sayılabilir. Kocharowski Eski Polonya'nın en büyük şairidir. — Yeğeni PİOTR (Sycyna 1566 -Krakow 1620), tercümeler yaptı: *Orland Szalony* (Çılgın Orlando) [1618], *Goffred albo Jeruzalem Wyzwolona* (Kurtarılan Kudüs). [L]

Koch basili. Mikrobiyol. Verem mikrobuna verilen ad. 1882 Yılında Robert *Koch* tarafından bulunduğu için bu adı taşır. Bk. VEREM. (L)

KOCHELSEE, Bavyera Alpleri'nde buzul yalağı gölü; turistik *Kochel* merkezi yakınında, Walchensee ile Kochelsee arasında bir buz setinin düzeyinin ansızın düşmesinden yararlanılarak bir hidroelektrik tesis kurulmuştur. (L)

KOCHER (Theodor Emil), isviçreli cerrah (Bern 1841-ay.y. 1917). Bern üniversitesinde cerrahî profesörüydü. Tiroid bezi fizyolojisinin öncüsüdür. Bu alanda iyodun önemini gösterdi ve guatr ameliyatının usulünü buldu. Bütün dünyada kullanılan ve «Kocher pensi» denilen dişli pens ve omuz çıkıklarını yerleştirme metodu da onun buluşlarındandır. (1909 Nobel Tıp ödülü). [L]

KOCHERMANN (Rainen), alman dansçısı (Chemnitz 1930). 1949'da Doğu Berlin'de Staatsoper'de, 1951'den 1955'e kadar Batı Berlin'de Stadtische oper'de solo dansçı, daha sonra Frankfurt staatsoper'de (1960) ve Münih operasında başdansçı olarak çalıştı. 1960'ta Hamburg Operası Bale topluluğuna katıldı. *Don Kişot, Hamlet, Uyuyan Güzel* balelerinde başarı gösterdi. Hamburg operasında G. Balanchine'in (*Orpheus*, 1964; *The Four Temperaments* ve *Symphony in C*, 1965) ve Peter Van Dijk'in (*Romeo ve Jülyet*, 1966) balelerinde başrolleri oynadı. (L)

KOCHİA i. (alman botanikçisi W. D. J. *Koch*'un [1771-1849] adından). Bot. Çiçek tarhlarını süslemek için kullanılan otsu veya odunsu bitki; *Kochia Scoparia* Avrupa'da süpürge yapmak veya ipekböceklerini sardırmak için yetiştirilir. (Ispanakgillerden.) [L]

KOCHLORİNA i. Zool. Yumuşakçaların kavkısı içinde yaşayan kabuklu hayvan. (*Cirripedia* takımından.) [L]

KOCHNO (Boris), fransız tiyatro adamı ve yazarı (Moskova 1904). 1922'de Serge de Diaghilev'in özel sekreteri, başlıca iş arkadaşı ve sanat danışmanı oldu. Çok sayıda libretto yazdı. 1955'te Maria Lutz ile birlikte büyük bir eser olan *Le Ballet*'yi (Bale) yayımladı. (L)

Koch olayı. Patol. Mikrop aşılanarak verem edilen kobayların derisi altına, yeniden az miktarda verem mikrobu şırınga edildiği zaman, hayvanlar bu ikinci aşılamaya karşı hemen tepki gösterir. Şırınga yerinde şiddetli bir iltihaplanma görülür, sonra ölmüş dokular, taşıdığı mikroplarla beraber vücuttan atılır. Bir insanın vereme karşı alerjisi olup olmadığını anlamak için bu olaydan yararlanılır. (L)

KOCH-WESER, alman siyaset adamı (Bremerhaven 1875-Fazenda Janeta, Paranà 1944). Birinci Dünya savaşında «vatancı» adıyle tanınan İlhakçı parti ile mücadele etti, sonra Demokrat parti seferinden biri oldu. 1919'da Welmar meclisine, sonra Reichstag'a (1920) seçildi. İçişleri (1919-1921) ve adalet bakanı (1928-1929) oldu. 1933'te Brezilya'ya göç etti. (L)

KOCİEWİE, Doğu Pomorze'de (Polonya) Aşağı Vistül'ün batı kıyısına yayılan bir bölgenin eski adı. (L)

Kociki (*Eski Şeyler Derlemesi*), ilk japon tarihi; VIII. yy. başında İmparatorluk sarayının emriyle yazıldı. Mitoloji bölümü, özellikle japon takımadasının tanrı İzanagi ve İzanami tarafından yaratılması gibi, olağanüstü olaylarla dolu efsaneleri kapsar; tarih bölümünde ise olayların tarih sırası çoğunlukla gerçeğe uymaz. *Kociki*, Yamato imparatorluk klanının ve bu klana bağlı soylu ailelerin tanrısal bir soydan geldiklerini ispatlayarak, Yamato klanının VI. yy.dan beri süregelen nüfuzunu haklı göstermek için yazılmıştır. (L)

KO-CİYOU, ing. **Kokiu**, Çin'de (Yunnan) şehir, Kuzey Vietnam sınırı yakınında, Kızıl nehrin kuzey kıyısında; 159 700 nüf. Demiryolu ile Yunnan hattına bağlı kalay madenleri. (L)

KOCK (Axel), isveçli dilbilimci (Trälleborg 1851-Lund 1935). Modern dilbilim metotlarını germen dillerine ilk uygulayanlardan biridir. Başlıca eserleri: *Die Alt und Neuschwedische Akzentuierung* (Yeni ve Eski İsveçce'de Telaffuz) [1901] ve *Umlaut und Brechung im Altschwedischen* (Eski İsveççede Trema ve Ayırma İşareteri) [1911-1916]. (L)

KOCK (Paul DE), fransız yazarı (Passy 1793-Paris 1871). Devrim sırasında Passy'ye yerleşen sonra da yabancı ülkelerle işbirliği yapmakla suçlanarak idam sehpasına yollanan hollandalı bir bankerin oğlu. Burjuva çevrelerinin kaba ve gülünç yanlarını anlatan bir dizi eserin ilki olan *L'Enfant de Ma Femme* (Karımın Çocuğu) [1912] adlı ilk romanını yazdığı sırada banka memuruydu. Yayımlamakla övündüğü 400 kitap arasında *Mon Voisin Raymond* (Komşum Raymond) [1821], *Monsieur Dupont* (Bay Dupont) [1824], *La Laittière de Montfermeil* (Montfermeil'in Sütçü Kadını) [1827], *La Pucelle de Belleville* (Belleville'li Genç Kız) [1834], *Un Jeune Home Charmant* (Sevimli Bir Delikanlı) [1835], *L'Homme à Marier* (Evlendirilecek Adam) [1843], *Un Bal dans le Grand Monde* (Kibarlar Âleminde Bir Balo) [1845], *La Fille aux Trois Jupons* (Üç Etekli Kız) [1863] sayılabilir. Tiyatroda iki yüz piyesi (melodramlar, vodviller, operakomikler, pandomimler) oynandı. Halkın hoşuna gidecek şekilde açık saçık yazılmış eserleri Fransa'da olduğu kadar yabancı ülkelerde de büyük ün kazandı. (L)

KOCMAK geçl. f. Bk. KOÇMAK.

KOCUK i. Bk. GOCUK.

KOCUNMAK geçz. f. Bk. GOCUNMAK.

KOÇ i. (esk. türk. k.). Damızlık erkek koyun: *Gine toy edip attan aygır, deveden buğra, koyundan koç kırdırmış idi* (Dede Korkut Hikâyeleri). *Kurbanlık koç aldılar.* (Bk. ANSİKL. *Hayvc. bölümü*.) ‖ *Koç yumurtası*. Bk. KOÇYUMURTASI. ‖ *Mec.* Sıhhatli ve iri yarı delikanlı, yiğit.

— ÇEŞ. DEY. *Koç burunlu*, burnu alnıyle aynı doğrultuda ve kemerli olan. ‖ *Koç yiğit*, kuvvetli, yakışıklı ve yiğit delikanlı: *Nice koç yiğitler yere serilir / Ölen ölür kalan sağlar bizimdir* (Dadaloğlu). *Sıra sıra koç yiğitler dizersin / Alayları bozuk bozuk bozarsın* (Köroğlu). ‖ *Ekmeğine koç. Halk dili.* Misafirine saygı göstermekten ve ikram etmekten hoşlanan, ikram edici.

— Mekan. *Koç darbesi*, bir musluğun veya bir vananın birden açılması veya kapanmasıyle, bir su borusunda meydana gelen basınç dalgası. Bk. ANSİKL.

— Takvim. *Koç katımı fırtınası*, koç katımı mevsiminde, yani 20 kasım civarında görülen fırtına.

— Tekst. *Koç yapağısı*, kırkım yoluyle koçlardan alınan uzun uçlu, kaba ve sert yapağı. (Bu tip yapağılar, sanayide pek tutulmaz. Anadolu köylüsü, çorap ve kaba şayak yapımı için makbul sayar.) ‖ *Koç yünü*, koçların güz kırkımlarından elde edilen kısa ve kaba yün. (Ekseriya sırtta yalanmış olduğundan oldukça yüksek randımanlıdır. Yıkama randımanı yüzde 80.)

— Zootekn. *Koç aşma*'sı koçun koyunla çiftleşmesi. (Koç aşması iki türlü olur: serbestçe ve insan yardımıyle aşma. *Serbestçe aşma*'da koç sürünün içine kırk gün kadar bırakılır. *İnsan yardımıyle aşma*'da ise, kızışmış olduğu çoban tarafından görülerek seçilen koyunlar koçun karşısına teker teker getirilir; bunun dışında koç sürüden ayrı tutulur.) ‖ *Koç katımı*, güzün koçların çiftleşmek üzere koyunların arasına bırakılması. Bu işin yapıldığı mevsim, güz.

— ANSİKL. Hayvc. *Koç*, cinsine göre, genel olarak 15 ilâ 18 aylık olunca çiftleştirilmeğe başlanır ve bunu 5 veya 6 yaşına kadar sürdürebilir. İlk yıl koçu 30 kadar dişiye aştırmak mümkündür, 2 ve 5 yaşlarında bu sayı 50, hattâ 60'a kadar çıkar. Sürü için damızlık koç seçimi çok önemlidir. Çünkü bu hayvanın, cinsinin bütün özelliklerine sahip olmasının yanı sıra, erkek olarak da yeterliğinin üstün olması gerekir.

— Mekan. Sıvılar içinde ses hızıyle yayılan *koç darbeleri*, özellikle hidroelektrik fabrikalarını su ile besleyen tesislerde görülür. Bu darbeler bazen değişik yükseklikte basınçlar doğurur ve hareket organlarını veya boruları parçalayabilir. Koç darbesinden doğan çarpma etkisi bazı düzenlerle yumuşatılır. 1796'da Montgolfier tarafından bulunan su cenderesinde koç darbesinin etkisinden yararlanıldı. (LM)

KOÇ, lat. **Aries**, Kuzey yarımkürede burçlar kuşağı takımyıldızı, Andromeda* ve Üçgen* takımyıldızlarının güneyindeki birkaç yıldızın sıralanmasından meydana gelir. (Bk. GÖKYÜZÜ.) En parlak yıldızı *Hamel** 2,2 kadirdendir.

Burçlar kuşağının ilk işareti, Güneş, ilkbahar ılımı sırasında (21 mart) Koç burcuna girer. Hipparkhos zamanında, Koç burcu ile Koç takımyıldızı çakışıyordu. Bugün, ılım noktalarının gerilemesi sonucu, Koç takımyıldızı hemen hemen Boğa burcu ile çakışır; bu da, ilkbahar ılım noktasının Balıklar takımyıldızında bulunduğunu gösterir. (L)

KOÇ (Salih), türk binicisi (Ankara 1918). Küçük yaşta biniciliğe başladı. Öğrenimini Harp okulunda tamamladı (1938). Süvari

Foto. MEYDAN; Stekely (LAROUSSE)

teğmeni oldu. 1941'den itibaren konkurhipiklere katılmağa başladı. Millî Binicilik ekibine girdi (1948). 1961 Yılına kadar Millî takımdaki yerini korudu. 200'den fazla millî müsabakada yarıştı. 1948 Londra, 1956 Stockholm, 1960 Roma Olimpiyat oyunlarına katıldı. 1954 Viyana ve Belgrad konkurhipiklerinde iki birincilik kazandı. Albay rütbesinden emekliye ayrıldı (1964). Sivil binicilik kulüplerinde antrenörlük yaparak spor hayatına devam etti. (M)

KOÇ (Vehbi), türk iş adamı ve sanayicisi (Ankara 1901). İlk öğrenimini doğduğu yerde yaptı. Ortaokulu bitirdikten (1916) sonra babasının yanında ticaret hayatına atıldı (1917). İlk işyeri, Ankara'da eski Karaoğlan (şimdiki Ulus meydanı) semtinde ufak bir dükkândı. Bir süre Büyük Millet meclisinde memur olarak çalıştı (1920-1921). Ankara'nın başkent oluşundan sonra yeniden ticaret hayatına döndü (1923). Yapı malzemesi ticaretiyle uğraşmağa başladı. Ankara'da başlayan inşaat hamleleri sırasında işleri gelişti. Dış ticaret ile de ilgilendi. Çeşitli amerikan ve avrupa firmalarının temsilciliklerini aldı. Teşebbüslerini anonim şirket halinde teşkilâtlandırarak Koç Ticaret A.Ş.'ni meydana getirdi. Bazı amerikan ve avrupa firmalarıyle ortaklaşa yerli imalâta geçti. General Elektric company ile birlikte General Elektrik Türk Anonim ortaklığını kurdu (1948). İthal mallarının yerini alabilecek yerli imalât yatırımlarına yöneldi. Isıtma cihazları, radyo ve televizyon alıcıları, buzdolabı, çamaşır makinesi, elektrik süpürgesi gibi elektrikli ev âletlerine, ocak, fırın, cam, yünlü polyester elyaf, likid petrol gazı, konserve sebze ve meyve, yeraltı elektrik kabloları, 2, 3 ve 4 tekerlekli taşıt araçları v.b. imalâtıyle uğraştı. Yerli türk otomobilini yaptı (Anadol). Koç Holding A.Ş.'ni kurdu (1963). Ayrıca Türk Eğitim vakfının kurulmasına da ön ayak oldu. (M)

KOÇAK sıf. (*koç*'tan *koç-ak*). [Erkek için] Güçlü, kuvvetli ve cesaret sahibi, yiğit, kahraman. || Eli açık, cömert. || İ. *Esk.* Koç: *Kişi budur kaşının ki bizi oha diker / Ger bulur ise safa kurban içindür koçak* (Kadı Burhaneddin). [M]

KOÇAK (Ekrem), türk atleti (Ankara 1932). Atletizme Ankara'da başladı. Fenerbahçe'de devam etti. İlk rekorunu 1947 yılında 2 000 ve 5 000 m'lerde kırdı. 1948 Yılında Türk millî Atletizm takımına seçildi. 18 Türkiye rekoru kırdı. 1951 Yılında 1 500 m'nin Akdeniz dördüncülüğü, 1954 yılında 800 m'nin Balkan şampiyonluğunu kazandı. 6 500 m'de Ordulararası Dünya şampiyonu oldu. Kır koşularında da başarılar elde etti. 1962'de sporu bıraktı. (M)

KOÇAKLAMA i. (*koçak* yiğit > *koçaklamak*'tan *koçakla-ma*). Ed. Türk halk edebiyatında epik şiir.

— ANSİKL. Konusu savaş, kahramanlık v.b. olaylar üstüne kurulur. Söyleyiş korkusuz ve çoşkundur. Dörtlükler halinde yazılır ve en az iki kıta olur. Biçim olarak genellikle koşmaya benzer, kafiyeleri abcb / dddb / eeeb düzenindedir. Türk edebiyatında koçaklama türünün en başarılı iki şairi Köroğlu ve Dadaloğlu'dur. (M)

KOÇALA. Esk. coğ. Buddha Hindistan'ında bölgeler; en kuzeyde olanı Vindhya dağlarının kuzeyinde hemen hemen bugünkü Audh'un yerindeydi. Ganj'a kadar uzanan bu krallık (başkenti *Ayudhya*) buddha'cıların kutsal toprakları içindeydi ve Buddha'nın doğum yeri olan Kapilavastu'yu da kapsıyordu. *Güney Koçala*, Vindhya'ların güney yamacında başka bir krallığı içine alıyordu; bu krallık M.S. 1000'e doğru Çedi'ye katıldı. (L)

KOÇALİ, Güneydoğu Anadolu bölgesinde (Orta Fırat bölümü), Adıyaman ili, Merkez ilçesi) bucak; 6 149 nüf. (1965); 12 köy. — *Bucak merkezi*, 866 nüf. (1965). Adıyaman'ın 39 km kuzeyinde; yüksl. 1 200 m. (M)

KOÇAN i. (ermenice *gotun*'dan [?]). Lahana, marul gibi sebzelerde yaprakların çıktığı sert gövde: *Marul koçanı.* || Mısırın tanelerini taşıyan ve üzeri yaprakla sarılı, püskülü meyvesi veya mısırın taneleri atıldıktan sonra kalan sert kısım: *Mısır koçanı.* || *Teşm. yol.* Yaprakları kopabilen özel defterlerin yaprakları koptuktan sonra kalan dip kısmı: *Burada hâlâ bir takım defterler ve makbuz koçanları duruyordu* (Sabahattin Ali). || Sıf. [Sebze ve meyveler için] Sert ve olgunlaşmamış.

— Bot. Bileşik çiçek durumu. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. *Bot. Koçan*, birçok çiçeğin kalın bir eksene sıkıca ve çepeçevre bağlı bulunması şeklinde silindirimsi bir çiçek durumudur. Yılanyastığında ve mısırda başağa, palmiyelerde sıkı salkıma benzer. Koçanı meydana getiren çiçekler genellikle birer bürgü içinde bulunur. Bürgüler bazılarında körelerek küçülür; palmiyelerde geniş, odunsu ve sert bir durum alır; yılanyastığıgillerde az veya çok gelişerek etlenir. Yılanyastığında erkek çiçekler koçanın tepesinde, dişi çiçekler dibinde bulunur. Mısır koçanı ise sırf dişi çiçeklerden oluşur. (LM)

KOÇANA, Osmanlı imparatorluğunun son zamanlarında Kosova ilinin Üsküp sancağına bağlı eski bir kaza merkezi. XX. yy. başlarında nüfusu 3 500 idi. 3 Cami, 1 kilise, 1 rüştiye, 1 ilkokul, 1 medrese, 1 saat kulesi ve yakınında çelikli bir kaplıca vardı. (M)

KOÇAN-TAU, Orta Kafkas'ta dağ, sıradağların dördüncü büyük doruğu; 5 145 m. İlk olarak 7 ağustos 1889'da güney yamacından Christian Jossi ve H. Woley tırmandılar. 1926'da kuzey yamaç, 1930'da doğu yamaç, 1935'te güneybatı yamaca çıkıldı. En uzun yollardan biri olan Koçan Tau-Dıştau geçiti, 1949'da doğu-batı yönünde bir sovyet heyeti tarafından aşıldı. 1965'te bir çekoslovak heyeti ilk olarak kuzey cephenin ortasındaki doruğa tırmandı. (L)

KOÇARLI, Ege bölgesinde (Aydın ili) ilçe merkezi kasaba; 5 039 nüf. (1970). Bü yük Menderes ovasının güney kenarında; yüksl. 80 m. Aydın - İzmir karayolunun 12. km'sinde bulunan İncirliova'dan, güneye ayrılan 10 km'lik bir yolla, Koçarlı'ya varılır. Koçarlı 1946 yılından beri ilçe merkezidir. —*Koçarlı ilçesi*, 47 km²; 31 691 nüf. (1970). Merkez ve Çakırbeyli bucakları; 45 köy. Pamuk ve incir. (M)

KOÇAŞ (M. Sadi), türk asker ve siyasetçisi (Ermenek, Konya 1919). İstanbul Erkek ve Kuleli Askerî liselerinde okudu, topçu subayı olarak Kara Harp okulunu (1940), Harp akademisini bitirdi (1950). İngiltere'de Kara-Hava İşbirliği okulunda ihtisas yaptı (1952-1953). İstanbul Temsil Bürosu başkanı (1953-1954), Bükreş'te askerî ataşe (1954-1956), Millî Savunma bakanlığında Protokol şubesi müdürü (1956-1957), Londra'da askerî ataşe (1959-1961) oldu. Türkiye'ye döndü ve kurmay albaylıktan emekliye ayrıldı (1961). Cumhurbaşkanı tarafından kontenjan senatörü seçildi (1962), sonra istifa ederek C.H.P.'ye girdi (1968), Konya'dan milletvekili seçildi (1969). Silâhlı kuvvetlerin 12 Mart muhtırasından sonra kurulan Prof. Erim kabinesinde siyasî ve idarî işlerle ilgili başbakan yardımcılığına getirildi (1971). Eserleri: *Tarih Boyunca Ermeniler ve Selçuklulardan beri Türk-Ermeni İlişkileri* (1967); *Bir Seçim Böyle Geçti* (1970). [M]

Koçaş Devlet Üretme çiftliği, Niğde ilinde, Aksaray ilçesine ve Ankara-Adana asfaltına 5 km uzaklıkta, Tuz gölünün güneydoğusunda, 25 215 dekarlık arazide kurulu; Devlet Üretme Çiftlikleri Genel müdürlüğüne bağlı devlet çiftliği (kuruluşu 1941). Çiftliğin başlıca görevleri yüksek verimli tohumluk, damızlık, fide ve fidan yetiştirmek, çevre köylülerine modern zıraat usullerini öğretmek, kurslar açmak, burada kurulu iki tarım okulunun faaliyetine yardımcı olmaktır. Koçaş Üretme çiftliğinin arazisi, 17 435 dekarı tarla olmak üzere yoncalık, sunî mera, tabiî mera ve bahçe kültürleri kısımlarından meydana gelir. Büyükbaş hayvancılık, koyunculuk, tavukçuluk yapılır; buğday, arpa, yulaf gibi tahıllar ile her çeşit sebze yetiştirilir. Büyükbaş hayvanlardan montafon ve braunwich inekleri, küçükbaş hayvanlardan da değişik merinos cinsleri ile akkaraman koyunları, kümes hayvanları (leghorn ve newhampshire tavukları) üretilir. Zıraî kombinalara bağlı olarak kurulan Koçaş Üretme çiftliğinde 1943'te bir teknik zıraat okulu açıldı. Çiftlik 1950'de 5 433 Sayılı kanun ile meydana getirilen Devlet Üretme Çiftlikleri Genel müdürlüğüne bağlandı. 1967'de de burada bir zıraat meslek okulu öğretime başladı. (M)

KOÇBAŞI bls. i. Kuşatılan bir şehrin veya kalenin sur veya kapılarını yıkmağa yarayan savaş aracı. (Koçbaşı, ucunda demirden bir koçbaşı bulunan ve üzerindeki bir çatıya asılmış olan kuvvetli bir kiriş-ten meydana gelirdi. XV. yy.da da koçbaşı bütün milletlerce kullandı. Bu tarihten sonra koçbaşının yerini top aldı.) [M]

KOÇBOYNUZU bls. i. Denizc. Gemilerde donanım halatlarının volta edilmesi için kullanılan ağaç veya madenden yapılmış boynuz biçiminde çıkıntı. || *Koçboynuzuna vurmak*, çekilen bir ipin (halat, tirenti, selviçe) elde tutulan kısmını, bir koçboynuzuna birkaç kere volta etmek. (M)

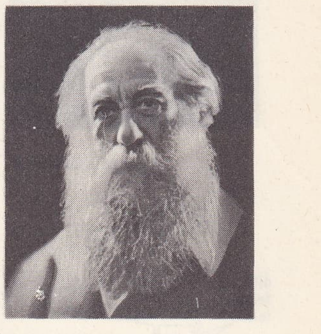

KOECHLIN

Koç grubu, otomotiv ve sıvı petrol gazı sanayii ve öteki imalât ve satış şirketlerinden meydana gelen ticarî kuruluş. 4 Grupta toplandı. 32 Şirkette çoğunluk hissesine, 14 şirkette en büyük hisseye ve 8 şirkette azınlık hissesine sahiptir ve toplam 54 şirketten oluşmuştur. Koç grubunun çekirdeğini 1917 yılında Vehbi Koç* tarafından kurulan bakkaliye dükkânı meydana getirir. Daha sonraki yıllarda, inşaat malzemesi ticareti, dış firmaların mümessilliği gibi faaliyetlerde bulundu. 1938'de V. Koç teşebbüslerini bir anonim şirket olarak *Koç Ticaret* adı altında bir firmada topladı. General Electric company ile işbirliği yapılarak 1948'de kurulan General Elektrik Türk Anonim ortaklığı meydana getirildi. Koç grubu 1950'de imalâta yöneldi. Grubun yatırımlarını planlamak amacıyle Koç Holding A.Ş. 1963'te kuruldu. Bk. KOÇ HOLDİNG A.Ş. (M)

KOÇHİSAR. Coğ. Bk. ILGAZ.

KOÇHİSAR. Coğ. Bk. KIZILTEPE.

KOÇHİSAR. Coğ. Bk. ŞEREFLİKOÇHİSAR.

KOÇHİSAR gölü. Bk. TÖZ GÖLÜ.

Koç Holding A.Ş., 1963 yılında Vehbi Koç ve Koç ailesi (yüzde 78,4 hisse), müdür ve memurlar (yüzde 11,6), Vehbi Koç vakfı (yüzde 8), Yatırım Sandığı vakfı (yüzde 2) tarafından kurulan anonim şirket. Sermayesi 125 000 000 T.L.; ihtiyatları 14 531 959 T.L. Merkezi İstanbul. Şirket, Koç grubunun istişare, koordinasyon, planlama ve yeni yatırımları için karar organıdır. Yatırımlar on beş yıllık kalkınma planına uygun olarak yönetilir. Holding'in sermaye ve yönetimine katıldığı başlıca şirketler şunlardır: Ansan A.Ş. (yüzde 90), Arçelik A.Ş. (yüzde 30,4), Türk General Elektrik endüstri A.Ş. (Arçelik A.Ş. dolayısıyle yüzde 37), Bekonteknik Sanayii A.Ş. (yüzde 34,8), Bozkurt Mensucat Sanayii A.Ş. (yüzde 29,02), Bürosan Büro Sanayii A.Ş. (yüzde 51), Cedko Sanayii ve Ticaret A.Ş. (yüzde 41), İzocam Ticaret ve Sanayii A.Ş. (yüzde 26), Kek Kimya Endüstrisi Kombinası A.Ş. (yüzde 14), Metaş İzmir Metalürji Fabrikası A.Ş. (yüzde 10), Simtel Ticaret ve Sanayi A.Ş. (yüzde 50), Tat Konserve Sanayii A.Ş. (yüzde 49), Türk Demir Döküm Fabrikaları A.Ş. (yüzde 32,17), Türk Siemens Kablo ve Elektrik Sanayii A.Ş. (yüzde 12), Türkay Endüstri ve Ticaret A.Ş. (yüzde 26), Akyak Ticaret A.Ş. (yüzde 88), Beko Ticaret A.Ş. (yüzde 81), Büro Malzemeleri A.Ş. (yüzde 95), Bürokur Ticaret A.Ş. (yüzde 86), Koç Burroughs Ticaret A.Ş. (yüzde 55), Koç Ticaret ve Yatırım A.Ş. (yüzde 98), Koçtaş Ticaret A.Ş. (yüzde 67,5), Teknik İzolasyon A.Ş. (Koçtaş vasıtasıyle yüzde 45), Merkez Ticaret A.Ş. (yüzde 85), Porsuk Ticaret A.Ş. (yüzde 83), Tam Sigorta A.Ş. (yüzde 10), Tam Hayat Sigorta A.Ş. (Tam Sigorta A.Ş. vasıtasıyle yüzde 51), Beldesan Motorlu Vasıtalar Sanayii A.Ş. (yüzde 15), Egemak Ege Makine ve Ticaret A.Ş. (yüzde 60,83), Türk Traktör ve Zıraat Makineleri A.Ş. (yüzde 30), İstanbul Oto A.Ş. (yüzde 31), Motor Ticaret A.Ş. (yüzde 48,33), Ormak Orta Anadolu Makine ve Ticaret A.Ş. (yüzde 58,5), Otokoç Ticaret A.Ş. (yüzde 43), Otosan Otomobil Sanayii A.Ş. (yüzde 36), Oto-Yol Sanayii A.Ş. (yüzde 36,5), Royal Lastikleri Tevzii A.Ş. (yüzde 12), Standart Belde Ticaret ve Sanayii A.Ş. (yüzde 15), Tofaş

Foto. Paul (LAROUSSE)

Gabriel KOENIGS

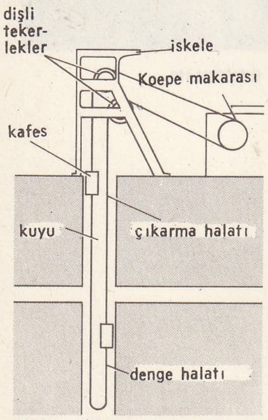

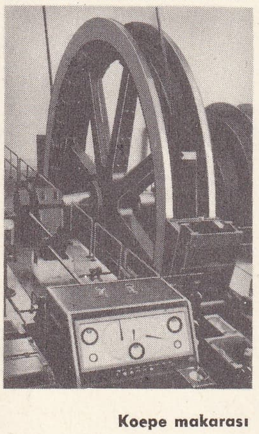

Koepe makarası

Türk Otomobil Fabrikası A.Ş. (yüzde 22,5), Tormak Toros Makine ve Ticaret A.Ş. (yüzde 55,75), Ankara Gaz satış A.Ş. (Koç Ticaret A.Ş. vasıtasıyle yüzde 44), Aygaz A.Ş. (yüzde 31,25), Gaz Âletleri A.Ş. (yüzde 12,4), Bursa Gaz Satış Gazları A.Ş. (Aygaz A.Ş. vasıtasıyle yüzde 58), Mobil Gaz Mobil Petrol Gazları A.Ş. (Aygaz A.Ş. vasıtasıyle yüzde 44). [M]

KOÇİ, ing. **Kochi**, Japonya'da şehir, il idare merkezi, Şikoku adasında Kagami kıyısında, Tosa körfezi yakınında; 180 200 nüf. Ton balığı konservesi hazırlayan, mercan işleyen, kereste, çimento ve balıkçılık ürünleri ihraç eden balıkçılık ve ticaret limanı. Koçi, Japonya'nın yılda iki kere pirinç ürünü alınan tek bölgesinin merkezidir.

— *Koçi idare bölgesi*, 882 500 nüf. (L)

KOÇİ BEY, Göriceli (Mustafa — denir), türk yazarı (XVII. yy.). Ahmed I ve Murad IV devrinde sarayda, Enderun'un çeşitli odalarında hizmet etti. Murad IV zamanında Has odaya alındı. Padişahın musahibi olarak yakınları arasında yer aldı. 1631'de Murad IV'e sunduğu risaleyle itibarı arttı. Bağdat seferine katıldı. Sultan İbrahim'in zamanında (1640-1648) aynı görevde kaldı. Bu padişaha da bir risale sundu (1640). [Bk. KOÇİ BEY RİSALELERİ.] Sultan İbrahim veya Mehmed IV zamanında emekli olarak Görice'ye çekildi. Burada öldü; Plament köyüne gömüldü. (M)

Koçi Bey risaleleri, Koçi Beyin iki osmanlı padişahına sunduğu risaleler: **1.** 1631'de Murad IV'e sunulan birinci risale, arzlardan (raporlar) meydana gelir; teşkilâtla ilgili çeşitli konuları içine alır. Bu risalede Osmanlı devletinin gerileme sebepleri, olaylara ve rakamlara dayanılarak açıklanır. Risalenin yazma ve basma nüshaları ve çeşitli dillere tercümeleri vardır; **2.** 1640'ta Sultan İbrahim'e sunulan ikinci risalede, Koçi Bey sade bir dille, bazı idarî, malî, askerî meseleleri, saray teşkilâtının teşrifat usullerini ve konuşma şekillerini açıklar. Bu risale 1896'da Almancaya çevrildi. Ali Kemalî Aksüt tarafından birinci risaleyle birlikte yayımlandı. Koçi Bey risaleleri, teşkilât, idare, teşrifat konularında osmanlı tarihinin önemli kaynaklarından biridir. (M)

KOÇİÇ (Petar), sırp yazarı ve siyaset adamı (Striçiçi, Banja Luka yakını 1877-Belgrad 1916). Memleketini ve Avusturya-Macaristan işgali altında ezilen fakir köylülerin dertlerini dile getiren bir şairdir. Hikâyelerinde, içten lirizmi ve vatanına derinden bağlılığı görülür. Avusturya-Macaristan'ın Bosna'daki idaresini yeren *Jazavac Pred Sudam* (Mahkeme Önünde Porsuk) [1904] en ünlü eseridir. (L)

KOÇİN, ing. **Cochin**, Hindistan'da (Kerala) şehir, Malabar kıyısının başlıca limanı; 80 000 nüf. Şehir iki kısımdır: Hintlilerin kurduğu eski şehir *Mattançeri* (53 000 nüf.); İngilizlerin kurduğu yeni şehir. Koçin'de birçok hıristiyan topluluk yaşar. Denizkulağı kıyısındaki liman 1923'te kıyı şeritinde kazılan bir kanalla denize bağlanmıştır; çay ve hindistancevizi ihracatı; pirinç ithalâtı. Dokuma (pamuk) sanayii.

— Tar. Koçin'e 1502'de ayak basan Vasco de Gama, bir portekiz ticaret acentesi kurdu ve 1524'te burada öldü. Alburguerque'in 1503'te burada yaptırdığı kaleye, 1530'da Aziz François Xavier, misyonunu yerleştirdi. 1633'te Koçin'de İngilizler yeni bir ticaret merkezi kurdu. 1663'te Hollandalılar şehri ve limanı aldılar. 1795'ten itibaren Koçin'i İngilizlere bağımlı bir raca yönetmeğe başladı. (L)

KOÇİNÇİN. Bk. KOŞİNŞİN.

KOÇKAR i. (esk. türk. k.). Dövüş için yetiştirilmiş iri boynuzlu koç. (M)

KOÇLANMAK geçz. f. (*koç*'tan *koç-la-n-mak*). Gelişerek koç halini almak. ‖ *Mec.* Yiğit bir genç haline gelmek, yüreklenmek. ‖ Azmak. (M)

KOÇMAK veya **KOCMAK** geçl. f. (esk. türk. *kuçmak*'tan). Kucaklamak, sarılmak. ‖ [Erkek hayvan için] Çiftleşmek.

◆ **Koçuşmak** ortaklş. f. Kucaklaşmak, sarılmak. (M)

KOÇOWSKİ (Wespazjan), polonyalı şair ve tarihçi (Gaj 1633-Krakow 1700). Jan Sobieski'nin saray tarihçisiydi. Latince tarihî eserler de yazdı: *Commentarius Belli Adversus Turcos* (Türklere Karşı Yapılan Savaşlar Üstüne Tenkitli Açıklamalar) [1684] ve *Annalium Poloniae* (Polonya Yıllıkları) [1683, 1688, 1698]. Barok üslûbu ve dindarlık, şiirlerinin başlıca özelliğidir. (L)

KOÇU i. (ing. *coach*, araba'dan). [KOŞİ de denir.] ‖ Direkler üzerine kurulmuş zahire arabası. Osmanlı imparatorluğunda kullanılan bir araba çeşidi.

— ANSİKL. *Koçu*, dört tekerlek üzerine oturtulmuş kare şeklinde pencereli bir odadan meydana gelirdi. Yayı ve makası yoktu. Dış tarafı ve tekerlekleri çok sade idi. Arabanın üzeri «eğri» adı verilen tenekelerle örtülür. Arabaya arkadaki üçdört basamakla çıkılan kapıdan binilirdi. Merdiven kullanıldıktan sonra alınır, kapıya asılırdı. Arabanın iç kaplaması cevizden yapılır, çiçek, oyma, boya ve altın yaldızla süslenirdi. Minderlere sırma püsküllü ve şeritli örtüler kaplanırdı. Kapılar yaldız boya ile boyanırdı. Kapının iki kanadında ayna bulunurdu. İki at tarafından çekilirdi. Sadece kadınların bindiği bir arabaydı. Erkekler atla arabanın yanından veya önünden giderlerdi. Saray erkânından şeyhülislâm ve kazaskerin de koçuları vardı. Bu koçuların yapısı daha değişik olurdu. Osmanlılarda iki öküz tarafından çekilen, koçuya benzeyen bir tür araba daha kullanılırdı. Bu araba da hanımlara mahsustu. *Tahtırevan* da denilirdi. Ön ve arka tarafında ikişer kol bulunurdu. Ön taraftaki kollara katır koşulur, seyisler öndeki katırı yularından çekerek tahtırevanı yedekte götürürlerdi. Koçular yaylı arabaların çıkmasından sonra kullanılmamağa başlandı. (ML)

KOÇU (Reşat Ekrem), türk yazar ve tarihçisi (İstanbul 1905). Bursa Lisesini (1921), İstanbul Üniversitesi Edebiyat fakültesini (1931) bitirdi. İstanbul'da Kuleli Askerî, Pertevniyal, Vefa liselerinde öğretmenlik yaptı. Emekliye ayrıldı. Öğretmenliği sırasında çeşitli dergi ve gazetelerde, yayımladığı şiir, hikâye ve çocuk romanlarıyle yazarlığa başladı. Özellikle tarih konularında yazdığı fıkra, roman, hikâye ve incelemeleriyle tanındı. 1944'te *İstanbul Ansiklopedisi*'ni yayımlamağa başladı. 10. Cildin 150. sayısına kadar çıkardı (1944-1951), (1958-1969). Öteki eserleri: *Çocuklar* (şiir ve hikâyeler, 1938); *Eski İstanbul'da Meyhaneler ve Meyhane Köçekleri* (inceleme, 1947); *Osmanlı Padişahları* (inceleme, 1960); *Forsa Halil* (tarihî uzun hikâye, 1962); *Erkek Kızlar* (tarihî hikâyeler, 1962); *Dağ Padişahları* (inceleme, 1962); *Haşmetli Yosmalar* (hikâyeler, 1962); *Yeniçeriler* (inceleme, 1964); *Patrona Halil* (roman, 1968); *Kabakçı Mustafa* (roman, 1968); *Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü* (1969). [M]

KOÇUBEY (Viktor Pavloviç, prens), rus siyaset adamı (1768-Moskova 1834). Rusya'nın İstanbul büyükelçisiydi (1792-1798). Pavel I tarafından 1798'de kançılar yardımcılığına tayin edildi. Kral Aleksandr I'in samimî dostuydu; Aleksandr I'in tahta çıkışından hemen sonra liberal eğilimli «Kamu Selâmeti komitesi»ne üye oldu. 1802-1807 Arası ve 1819'da İçişleri bakanlığı yaptı. Nikolay I, 1827'de onu Yüksek meclis başkanlığına getirdi. 1831'de prens ve 1834'te kançılar yaptı. Ülkeyi despotça yöneten hükümdara rağmen çok az ölçüde de olsa liberalizmi korumağa çalıştı. (L)

Koçumbeli. Arkeol. Ankara'nın güneybatısında Yalıncak köyünün 1 - 1,5 km kadar güneyinde arkeolojik yerleşme sahası. Dağlık bir arazinin meyil yaptığı yerde kuruludur. Güney kısmı Ahlatlıbel iskânının kurulduğu kayalıklarla kaplıdır. Kuzey kısmı açıktır. Koçumbeli'deki kazıya 1964'te başlandı. Muntazam olmayan dörtgen odalar bulundu. Birinci yapı katının altında aynı teknikte yapılmış duvar ve dikdörtgen şekilli etrafı taşla çevrili ocak kalıntıları tespit edildi. Çanak çömleğin hepsi elde yapılmış, astarlı ve perdahlıdır. Kaba olanların hamurunda kum ve saman, ince olanlarında ise kum vardır. Başlıca dört renk görülür; siyah, kahverengi, kırmızı ve devetüyü. Bulunan eşyalar arasında kulpsuz, küçük ve büyük fincanlar, kulplu küçük fincanlar, kulpsuz çanaklar, vazolar, emzikli gaga ağızlı kaplar, fincan ayakları, kapaklar vardır. Küçük buluntular olarak, pişmiş topraktan yapılma, bazılarının üzeri bezemeli olan idoller (insan şekilli figürinler), mühürler, çeşitli hayvan heykelcikleri, ağırşaklar ele geçirildi. III. Binyılın ikinci yarısına tarihlenen Koçumbeli, Etiyokuş ve özellikle Ahlatlıbel ile kültür bakımından benzerlik gösterir. (M)

KOÇYUMURTASI blş. i. Koçların erkeklik bezi.

— Mutf. *Koçyumurtası ızgarası*. Bk. ANSİKL. ‖ *Koçyumurtası tavası*. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Mutf. *Koçyumurtası ızgarası*, hafifçe unlanarak ızgarada pişirilen ve üzerine tereyağlı limon dökülerek yenen bir et yemeği. ‖ *Koç yumurtası tavası*, koçyumurtasının tavada pişirilmişi, içine tuz, limon suyu, defne yaprağı konarak, suda haşlandıktan sonra galeta unu veya una bulanarak kızartılır. (M)

KOD i. (fr. *code*). Bir bilgiyi temsil eden semboller sistemi. ‖ Bir semboller sistemiyle gösterilen bir bilgiyi başka bir kodlamada kullanılan bir veya birkaç eşanlam listesini bir arada toplayan belge veya el kitabı.

— Denizc. *İşaret kodu* veya *milletlerarası kod*, özel işaret bayraklarıyle düzenlenen ve gemilerin aralarında veya semaforlarla işaretleşmelerinde yardımcı olan işaret kataloğu.

— Havc. *Q kodu*, Morse telegrafıyle haberleşmede, milletlerarası havacılık kodu. Bk. ANSİKL.

— Leng. A. Martinet ve R. Jacobson'a göre dil veya dil sistemi. (Martinet'nin terimlerine göre, bildiri [söz eylemi] düzenlemeğe yarayan ve anlam çıkarmak için bildirideki her unsuru karşılaştırmak gereken sistem.) ‖ Bir kelime hazinesindeki veya belli bir alfabedeki semboller dizisini, belli kurallar aracılığıyle başka bir kelime hazinesinin semboller dizisine çeviren sistem.

— Telekom. *Kod açma*, kodlanmış veya «şifrelenmiş» bilgileri yeniden açık dile çevirme. ‖ *İki değerli kod*, çift akım modülasyonuna göre sınıflandırılmış *çalışma işaretleri* ile *durma işaretleri*'nin birleşmesinden meydana gelen kod: a) pozitif (durma) ve negatif (çalışma) akım; b) belli bir kuplanma yayımıyle (çalışma) ve hattan akım geçmemesiyle (durma) düzenlenen tek akımlı modülasyon veya bunun tersine göre düzenlenmiş modülasyon; c) ses frekanslı alternatif akım yayımı, kabul edilen sisteme göre yayım durma veya çalışma işareti olabilir: *Morse - Wheatstone kodu ve beş durumlu kodlar (Baudot, telemprimor) iki değerlidir*. ‖ *Morse kodu*, noktaların, çizgilerin veya her ikisinin birleşmesinden meydana gelen kod; her harf, her rakam ve her noktalama işareti değişik sayıda nokta veya çizgilerle gösterilir. ‖ *Telgraf kodu*, telgraf haberleşmelerinde kullanılan ve gerek elektrik niteliklerine, gerek zaman içinde birbirlerini izledikleri sıraya göre sınıflandırılan işaretlerin tümü. ‖ *Üç değerli kod*, aynı zamanda hem pozitif, hem negatif akımları, hem de akımsız çalışma durumunu kullanan kod: *Morse - Recorder kodu üç değerlidir.*

— ANSİKL. Havc. *Q kodu*, ilk harfi her zaman Q olan üç harfli gruplar halindedir. Her harf grubu, sonunda bir soru işaretinin olup olmamasına göre, bir soruyu veya bir cevabı belirtir: Q A O ? = ... yerde rüzgâr nasıl? Q B G ? = Bulutların üstünde mi uçuyorsunuz? (Sonunda bir rakam bulunan Q B G kodu, pilota, bulutların üstünde belirli bir yükseklikte uçmasını haber verir.) Q B İ? = (İ. F. R.) âletleriyle uçuş kuralları uygulanıyor mu? Q T E ? = Size oranla benim bulunduğum yer neresidir? Q F O ? = Hemen inebilirmiyim? (L)

KODA i. (lat. *cauda*, kuyruk'tan ital. *coda*). Müz. Bir kanonun sonunda yer alan bağımsız parça. ‖ Bir füg'de konu biter bitmez cevap antresini yapamadığı zaman konuyu uzatan parça. (Koda bazen, özellikle J.S. Bach'ın füglerinde önemli bir rol oynar.) ‖ *Teşm. yol.* Bir senfoni, sonat v.b. bölümünde sonuçlandırıcı kısma verilen ad.

— Koreografi. Klasik *pas de deux*'de çeşitlemeden sonraki üçüncü bölüm. (Erkek ve kadın dansçılar karşılıklı olarak tek tek dans ederler, fakat dansların beraber bitirirler.) ‖ Klasik bir balenin finali; bu fi-

Foto. Petit (LAROUSSE)

nalde belli başlı icracılar tek tek veya eşleriyle halkın önüne çıkar ve dans ederler. (L)

KODA (Rohan), japon romancısı (Tokyo 1867-öl. 1947). Çin klasiklerinden etkilendi. 1890-1900 Arasındaki okul tartışmalarında tarafsız kaldı. Bununla birlikte natüralizmi haber veren toplumsal bir romantizmi geliştirerek edebiyatta özenciliği tenkit etti. Başlıca romanları: *Furyu Butsu* (Aşkın Heykelleştirdiği Buddha) [1889] ve *Goju no To* (Beş Çatılı Pagoda) [1891]. (L)

KODACHROME [kodakrom] i. (tes. edil. ad.). Renkli fotoğrafçılık ve renkli sinema usulü. (Evrilir filimler kullanarak doğrudan doğruya pozitif resimler veren bu usul, 1935'te Eastman Kodak firması tarafından bulundu.) [L]

KODACOLOR [kodakolor] i. (tes. edil. ad.). Renkli fotoğrafçılık ve renkli sinema usulü. (Negatif-pozitif filimler kullanarak birçok pozitif filim elde etmeyi sağlayan bu usul, 1942'de Eastman Kodak firması tarafından bulundu.) [L]

KODAK. i. Bir fotograf makinesinin markası. (Kodak firmasının kurucusu amerikalı G. Eastman tarafından konuldu.) [L]

KODAK (Eastman). Bk. EASTMAN KODAK COMPANY.

KODALLI (Nevit), türk bestecisi (Mersin 1924). Devlet konservatuvarı Bestecilik ve Orkestra Yöneticiliği bölümlerini bitirdi. Devlet hesabına Paris'e gönderildi. Devlet konservatuvarında öğretmenlik, Devlet operasında orkestra yöneticiliği yapmaktadır. Başlıca eserleri: *Piyano Parçaları* (1945 ve 1950); *Poema* (yalnız keman için); *Passacaglia* ve *Füg* (yaylı çalgılar için) [1945]; *Sinfonieta, Altılı* (1945-1946); *Senfoni; Süit* (orkestra için) [1947-1949]; 7 *Poem* (ses için) [1947]; *Garip Şarkılar Albümü* (üç pastiş, iki lied) [1958]; *Atatürk Oratoryosu* (1950); *Van Gogh* ve *Gilgameş* operaları (1954-1955, 1963); *Antigone* (bale için) [1958]. (M)

KODALY (Zoltan), macar bestecisi (Keeskemet 1882-Budapeşte 1967). Budapeşte konservatuvarında okudu. İlk eseri *Yaz Gecesi* 1906'da çalındı. Fransız okulu ile temasa geçmek üzere Paris'e gitti. 1907 ve 1908'de melodiler, 1909'da birinci dörtlüsü ile viyolonsel sonatını yayımladı. Budapeşte konservatuvarına öğretmen oldu. Bartok'un «devrimci» fikirlerini destekledi ve halk şarkıları derlemek amacıyle Transilvanya ve Bukovina'yı dolaştı. 1918'de keman ve viyolonsel için *Duo*'sunu, tek viyolonsel için sonatını, *Geç Kalmış Melodiler*'le, küçük orkestra için *Asker Türküsü* adlı eserini yayımladı. Buda ile Peşte'nin birleşmesinin ellinci yılını kutlama töreni için Bartok ve Donhanyi ile birlikte görev aldı ve *Psalmus Hungaricus* (Macar Mezmuru) adlı eserini besteledi. Daha sonra bir cin-peri oyunu olan *Hary Janos* (1926), *İplikçi Kızlar Gecesi* (1932) gibi eserler yazdı. Yeniliğe Bartok kadar düşkün olmayan Kodaly kaynağını macar folkloru, Debussy havası ve Bach'ın yazı tarzından alır. Eserlerinde kederli bir ruh ve kuvvetli bir din duygusu sezilir; *Te Deum* ve 1931'de yazdığı motetler bu niteliklerine örnek sayılacak eserlerdir. Ayrıca piyano için yazdığı *Marosszek Dansları* (1930), halk türkülerinden yararlanarak bestelediği *Galanta Dansları* (1933) ve çocuklar için *Enekeljünk Tisztan* (Doğru Şarkı Söyleyelim) [1941] adını verdiği bir şarkı derlemesi vardır. Luzern festivalinde çalınmak üzere bestelediği yaylı çalgılar senfonisi (1964) son eseridir. (L)

KODAMA (Gentaro), japon mareşali (Goşu 1852-Tokyo 1906). 1889'da general oldu. Askerî öğrenimini Almanya'da tamamladı. Dönüşünde Japon Harp okulu müdürü oldu. 1900'de savaş bakanlığına getirildi. Rus-Japon savaşı sırasında sivrildi ve 1904'te mareşalliğe yükseldi. (L)

KODAMAN sıf. ve i. (ar. *ḳudemā*'dan [?]). İlerigelen, servet veya mevki sahibi kimseler hakkında alay yollu söylenir: *O, mahallenin üç kodamanından biridir.*

◆ **Kodamanlar** çoğl. i. İlerigelen kimseler, büyükler: *Kuvayı milliye ruhuyle mütehassis olmayan memurların kodamanları, işgal ordularına, âdeta istinat etmiş vaziyettedirler* (Atatürk). *Tesadüf bu ya... Ülfet etrafına bakındıkça böyle meclisler kodamanlarının gözleri de gözlerine giriyordu* (Ahmed Rasim).

◆ **Kodamanlık** i. Kodaman olma hali, büyüklük. (M)

KODEİN i. (yun. *kodeia,* haşhaş'tan fr. *codéine*). Afyonda bulunan, morfine benzer alkaloit. *Eşanl.* METİLMORFİN.

— ANSİKL. *Kodein,* afyonda yüzde 0,3 ile yüzde 3 oranında bulunur ve afyondan üretilebilir; fakat genellikle morfinin metillendirilmesiyle elde edilir (kısmî sentez). Billûrlu bir bazdır, alkolde erir. Ağız yoluyle veya makattan, 24 saatte 0,02 ile 0,06 gr'lık dozlarda, öksürük kesici olarak verilir. Çözünür tuzları (bromür, fosfat), bazen aynı amaçlarla şırınga edilerek kullanılır. Kodein zehirlidir, fakat morfin gibi alışkanlık yaratmaz. (L)

KODEİNOMANİ i. (fr. *codéinomanie*). Toksikol. Afyonun bir alkaloidi olan kodein'e karşı duyulan marazî alışkanlık. (L)

KODEKS i. (lat. *codex*). İçinde, eczanelerde bulundurulması gerekli kimyasal maddelerin, drogların ve preparatların adları, özellikleri, hazırlanmaları, muayene usulleri bulunan resmî kitap. || *Tarih kodeksi.* Bk. TARİH.

— ANSİKL. İlk türk *kodeks*'i 1844 yılında *Pharmacopoea Castrensis Ottomana* adı altında yayımlandı. Bu kodeks Galatasaray Tıbbiye mektebi müdürü Dr. C. A. Bernard tarafından askerî amaçlar için hazırlandı. 3 Şubat 1926 tarih ve 767 Sayılı kanun uyarınca ilk millî kodeks 1930 yılında *Türk Kodeksi* adıyle Sağlık ve Sosyal Yardım bakanlığı tarafından yayımlandı; 604 sayfa olan bu kodeks haziran 1930'dan itibaren yürürlüğe girdi. 1 Mart 1940 tarihinden itibaren yürürlüğe giren 837 sayfalık *İkinci Türk kodeksi* drogların mikrokobik görünüşüne ait 38 tablo taşımaktaydı. 1948'de İkinci Türk kodeksine, içinde 83 madde bulunan 120 sayfalık bir ilâve yayımlandı. Bu ilâve 1948'de basılan 1940 Türk kodeksi'nin ikinci baskısının arkasına da konuldu. Kodeksi kaleme alan kurul, Tıp ve Eczacılık fakültesi profesörleri ile tıp ve eczacılık mesleklerinde çalışan kişiler arasından seçilir. 15 Üyeden meydana gelen bu kurul yeni maddeleri tanımlar, bunların türkçe, fransızca ve latince adları ile eşanlamlılarını verir, gerekirse eski maddeleri değiştirir, artık kullanılmayan ilâçlara ait makaleleri kaldırır. Tedavi alanındaki ilerlemeler sebebiyle kodekse sık sık yeni ilâveler yapılır veya kodeksin yeni baskıları hazırlanır.

Başlangıçta tıbbî reçetelerin bir toplamından meydana gelen kodeksler, bir formüler olma özelliğini yavaş yavaş kaybetmekte ve daha çok ilâçların normları, saflık muayeneleri ve ilâç muayenelerinde kullanılacak olan fiziksel, kimyasal, biyolojik ve fizyolojik metotlarla yetinmektedir. Ancak bir preparat, karmaşık bir tuz gibi maddelerin bileşimi konu olduğu zaman, bunların hazırlanma şekillerini vermektedir. İlâçların tanımından başka, kodekslerde eczacılık, zehirli maddeler, genel muayene usulleri, pozoloji gibi ekler bulunmaktadır. (ML)

KODEKS KUMANİKUS. Bk. CUMANICUS (CODEX).

KODES i. (yun. *kottetsi,* kümes'ten). *Argo.* Hapishane, karakol: *Kodesten dün çıktı.*

— DEY. *Kodesi boylamak. Argo.* Hapishaneye girmek. (M)

KODETİLİN i. (fr. *codéthyline*). Etilmorfin'in ticarî adı; kodein'in türdeşidir.

— ANSİKL. *Kodetilin,* kodein gibi afyonda tabiî olarak bulunmaz; kodein'in metillendirilmesiyle meydana gelir. Morfinin etillendirilmesiyle sentetik olarak elde edilir; tıpta klorhidrat tuzu şeklinde kullanılır. Kodein gibi öksürük dindiricidir. Büyüklere, 24 saatte 0,02-0,05 gr'lık dozlarda verilir. Göz hekimliğinde, lokal uyuşturucu olarak, göz damlası halinde kullanılır. Kodetilin'in ayrıca uyku verici etkisi de vardır ve morfin alışkanlığından kurtarma tedavisinde yardımcı ilâç olarak kullanılır. (L)

KODİAK adası, Alaska'ya bağlı ada, Alaska körfezini batıya doğru sınırlar. Kuzeydoğu kıyısındaki idare merkezi *Kodiak,* bir balıkçılık limanı, deniz ve hava üssüdür (1 700 nüf.) [L]

KODİKOLOJİ i. (lat. *codex,* kitap ve yun. *logos,* bilim'den fr. *codicologie*). Elyazmalarını inceleyen ve paleografiden türeme bilim dalı. (Kodikoloji, elyazmalarını birer metin olarak değil de birer nesne olarak ele alır ve koleksiyonların tarihçesini, elyazmalarının bulunduğu yerleri, suretlerini, ciltlerini v.b. araştırır.) [L]

KODLAMA i. (*kod* > *kodlamak*'tan *kodla-ma*). Kararlaştırılmış değer gereğince, bir metnin, bir işaretler dizisi halinde (harfler, rakamlar v.b.) veya elektrik empülsiyonlarıyle elde edilen işaretlerle yazılması; bütün bu işaretlerin tümü şifreyi veya kod'u meydana getirir. Bk. ŞİFRELEME. (L)

KODOK. Coğ. Bk. FAŞODA.

KODON i. (fr. *code génétique,* genetik şifre'den fr. *codon*). Kromozomlardaki dezoksiribonükleik asit zincirleri üzerinde belirli bir düzende yer alan birbirine yakın üç nükleotit grubu; bunlar bazı aminoasitlerin sentezini sağlar. (Canlılar dünyasında 20 amino asit vardır. Birçok kodon birden aynı aminoasidin sentezini sağlamakla beraber, gene de bu birbirinden farklı 20 aminoaside karşılık en az 20 kodonun varlığı kabul edilebilir; denebilir ki, yetişkin bir insanın, en son şeklini alıncaya kadar geçireceği evreler, bu nükleotitlerde «şifrelenmiş» olarak yazılıdır.) [L]

KODOŞ i. (ermenice *godoç,* boynuz'dan). *Halk dili.* Yolsuz birleşmelerde aracılık eden kimse, pezevenk. || Bu anlamda kullanılan sövgü süzü: *Şu Sıtkı kodoşu...* (Kemal Tahir).

◆ **Kodoşluk** i. Kodoşun yaptığı iş veya kodoş olma hali: *Kızını böyle yetiştirdiği için ahlâksız babalığından, daha ileriye giderek kodoşluğundan söz açarlardı* (S. F. Abasıyanık). [M]

KODROS. Yun. mit. Melanthos'un oğlu ve Boiotia kralı Ksanthos'u yendikten sonra Atina kralı. Dor istilâsına karşı koymak zorunda kaldı ve milletini kurtarmak için kendini feda etti: Atinalılar, İlissos'un sağ kıyısında şehrin kapılarından birinin yakınında mezarını muhafaza ederler. (L)

KOECHLİN (Charles), fransız bestecisi ve profesörü (Paris 1867-Le Canadel, Var 1950). Bir süre Ecole Polytechnique'te okuduktan sonra (1887-1889), Paris konservatuvarında Massenet, Gédalge ve Fauré ile çalıştı. Müziğin gelişimini ilgilendiren bütün meselelerle ilgilendi (müzik biçimleri, müzik dili, müzik yazısı v.b.) ve vardığı sonuçları kendi eserlerinde kullandı. Hepsi de senfonik olan ilk eserleri klasik üslûptadır. *Gece Denizde* (1904); *Walpurgis Gecesi* (1907); *Yakub Laban'ın Evinde* (1908). 1910'dan sonra eser yapısı üstündeki araştırmaları, oda ve orkestra müziği alanında bestelediği on beş parçada şekillenmeğe başladı: *Pagan Orman* (1908); *Mevsimler* (1912); org ve orkestra için *Üç Koral,* orkestra için *Beş Koral* (1912-1920); viyolonsel, piyano ve orkestra için *Yirmi Breton Şarkısı* (1931); orkestra için *Senfonik Füg* (1932); orkestra için *Ortaçağ Makamları Biçiminde Beş Koral* (1932); Martinot dalgaları ve orkestra için *Hymne* (1932). Filim müziğinden başka bazı sinema yıldızları için oda müziği besteledi: *Lilian albümü* (1934); *Gladys'e Beş Şarkı* (1935); *Ginger İçin Danslar* (1937); *Jean Harlow İçin Mezar Taşı Yazısı* (1937) ve orkestra için büyük bir fresk: *Yedi Yıldız'ın Senfonisi* (1933). Modal çoksesli müzik alanında modal üslûpta koraller (1937) yazdı, ikieksenlilik, çokeksenlilik ve eksensizlik alanlarında *Yeni Şehir* (1938), *Bandar-Log* (1939) adlı eserleri besteledi. Hocalığı, kendisinden sonra gelen genç nesil bestecileri için çok etkili oldu, yazdığı kitaplar güvenilir kaynaklar sayıldı. (L)

KOECHLİNİT i. (alman tabiat bilimcisi R. *Koechlin*'in adından). Miner. Tabiî bizmut molibdat. (L)

KOEHNE (Bernhard, VON — baronu), alman eski para, madalya ve arma uzmanı (Berlin 1817-Würzburg 1886). Petersburg Ermitaj müzesinde Madalyalar bölümü uzmanıydı. (L)

KOEKELBERG, Belçika'da (Brabant, Brüksel-Başkent idare çevresi) komün, Brüksel'in kuzey banliyösünde; 16 50[illegible] nüf. (L)

KOELERİA i. (alman botanikçisi G. L. Kö-

KOGALNICEANU

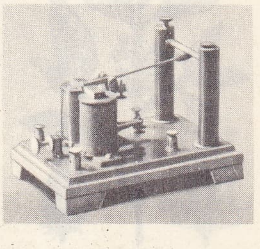

metalik koherör

Foto. LAROUSSE

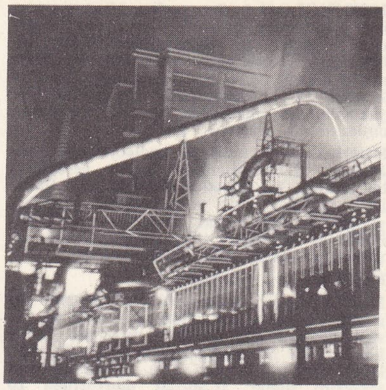

kok fabrikası taşkömürünü koklaştırmak için damıtma fırını

koka

ler'in adından). Orta Avrupa ve Asya'nın ılıman bölgelerinde yetişen, bir veya çokyıllık çim bitkisi. Kumda biten birçok türü vardır. (Buğdaygillerden). [L]

KOELLREUTTER (Hans), alman asıllı brezilyalı besteci ve flütçü (Freiburg-im-Breisgau 1915). K. Thomas, Scherchen, Hindemith ve M. Moyse'nin öğrencisiydi. 1937'de Rio de Janeiro'ya yerleşti ve şehrin konservatuvarında ders verdi. 1943'te Sao Paulo konservatuvarına geçti. Çeşitli oda müziği parçaları (çeşitlemeler, oda senfonisi, sonatlar) ve mezmurlar (*Salmo Proletario*, 1946) besteledi. (L)

KOELREUTERİA i. (alman botanikçisi J. F. *Kölreuter*'in adından). Güzel, gür yapraklı, sarı çiçekli ağaç; Çin ve Japonya'da yetişir; odunu dişbudak oduna benzer. (*Sapindaceae* familyasından.) [L]

KOEN i. (ibranîce *khn*, rahip'ten). Aziz Martinius'un kurduğu *Seçkin Koenler* adlı mason tarikatı üyelerinin unvanı. (L)

KOENİG (Friedrich), alman mekanikçisi ve mucidi (Eisleben 1774-Oberzell, Würzburg yakını 1833). İlk tipo matbaa makinesini icat etti. 1807'de Londra'ya yerleşecek Stuttgart'lı optik âletler uzmanı ve mekanikçi yurttaşı F.A. Bauer (1783-1860) ile buluştu. Onunla işbirliği yaparak patenti Londra'da alınan, ilk baskı makinesini (1810) ve silindirli ilk makineyi (1811) yaptı. 1812'de Bauer ile birlikte *Times*'tan iki makine siparişi aldı. Bu makinelerle bir gecede (28-29 kasım 1814) saatte 1 100 yaprak hızıyle *Times*'ın bütün tirajını basmayı başardı. Arkasından, kâğıdın her iki yüzüne basan makineyi yaptı (1816). 1817'de Bauer ile birlikte Kloster Oberzell'de ilk matbaa makineleri fabrikasını kurdu ve onbeş yıldan fazla bir süre tipo makineleriyle ilgili birçok mekanizmayı geliştirdi. (M)

KOENİG (Karl Rudolf), alman asıllı fransız fizikçisi (Königsberg 1832- Paris 1901). Fransız uyruğuna geçtikten sonra, Paris'te müzik âletleri yapım atelyeleri kurdu. Ses hızı, titreşim hareketleri, normal diyapazon, renkli işitme üstüne çalışmalar yaptı. Girişimin ve akustikte duraklı dalgaların incelenmesi için *manometrik kapsül*'ü ve *Koenig trombonu*'nu keşfetti. (L)

Koenig belirtisi. Patol. Karnın her hangi bir yerinde ağrı, gurultu ve solucanımsı dalgalanma şeklinde kendini gösteren belirti; ince bağırsakta bir engelin varlığına (bağırsak tıkanması) işarettir. (L)

KOENİGS (Gabriel), fransız matematikçisi (Toulouse 1858-Paris 1931). Matematik doktoru oldu (1882). Besançon Fen Fakültesi Mekanik kürsüsünde (1883), daha sonra Toulouse Fen Fakültesi Analiz kürsüsünde (1885) ders vermekle görevlendirildi. 1886'da matematik dersi vermek göreviyle Sorbonne'a, aynı zamanda öğretim görevlisi olarak Ecole Normale Supérieure'e tayin edildi. 1887'de Collège de France'ta yedek profesör, 1895'te Fen fakültesinde profesör oldu. Doğru geometrisi ve mekanikle, özellikle kinematik ve mekanizmalarla ilgili çalışmalar yaptı. Sabit bir eksen veya nokta etrafındaki dönmeleri incelemek için, Darboux'nun bir teoremine göre gerçekleştirilen ve eklemli bir uzay sistemi yardımıyle bir düzlem bölgesi çizme imkânı veren bir planigraf tasarladı. Daha sonra, eklemli bir sistemle, bir noktanın veya bir katı cismin hareketine koşulan bütün cebirsel şartları sağlamanın mümkün olduğunu gösterdi. Sorbonne'da okuttuğu *Leçons de Cinématique* (Kinematik Dersleri) [1897], mekaniğin ustaca bir açıklamasıdır. *İntroduction à une Théorie Nouvelle des Mécanismes* (Mekanizmaların Yeni Bir Teorisine Giriş) [1905] adlı eserinde, mekanikle ilgilî araştırmalarının sonuçlarını verir. Fakat Koenigs'in en önemli çalışması, termodinamik, motorlar ve deneyleme metotlarının bilimsel olarak teşkilâtlanmasıyle ilgili çalışmalar yaptığı bir mekanik laboratuvarı kurmuş olmasıdır. (L)

KOENİGSBERGER (Leo), alman matematikçisi (Poznan 1837-Heidelberg 1921). Poznan ve Berlin'de okudu. 1860-1864 Arasında Berlin'de matematik ve fizik dersleri verdi. Greifswald'de önce yardımcı profesör (1864-1866), sonra profesör (1866-1869) ve sırasıyle Heidelberg (1869-1875), Dresden (1875-1877) ve Viyana'da (1877-1884) profesör oldu. Viyana'dan sonra yeniden Heidelberg'de çalıştı. Asıl ilgi duyduğu konular, mekaniğin ilkeleri, denklem teorileri ve diferansiyel denklemlerdi. Diferansiyel denklemler üstüne çok sayıda yazı yazdı. (M)

KOENİGSHOFFEN, Strasbourg'un varoşu. (L)

KOENZİM A i. Biyokim. B_1 vitamini ve kokarboksilaz kümeleriyle magnezyumdan meydana gelen enzim yapısında karmaşık madde. (Koenzim A, lipidlerin katabolizmasında ve asidoz ayarında rol oynar.)
— ANSİKL. Eczc. *Koenzim A*, heparin ile birlikte veya başlı başına arterit akrisyanoz, yarım başağrısı, Raynaud hastalığı gibi birtakım hastalıkların tedavisinde kullanılır. (L)

KOEPANG. Bk. KUPANG.

Koepe makarası, üzerinde kablonun basit bir yarım dönüş yaptığı büyük çaplı makara. Bulucusunun adını taşıyan Koepe makarası günümüzde çekme makinelerinde en çok kullanılan makara türüdür. Bir ucuna yüklü, öbür ucuna boş kafes asılan bir kablonun tutunma özelliğinden yararlanır. İki kablo kolu üzerindeki gerilim farkını azaltmak için, kafeslerin altına bir denge kablosu bağlanır. Tutunmayı arttırmak için, çıkrık boyunu tahtadan veya güçlü bir tutunma sağlayan bir maddeden yapılmış kablo yataklarıyle donatılır. Bu yatakların üzerinde kablo ile aynı çapta yarı dairesel bir oluk açılır. İki kablo kolundaki gerilim farkının tutunma için gerekli en az gerilimden (derinliği çok az kuyularda) çok büyük olduğu birtakım şartlar bir yana, Koepe makarası bütün öteki çekme makinelerine göre üstünlükler (kütle azlığı, basitlik, ucuzluk) gösterir. Makaranın çapı, çekme kablosu çapına göre 5 ile 8 arasında değişir. Çok ağır yükler için iki veya dört kablolu çekime başvurulur. O zaman makara daha geniş olur, 2 veya 4 paralel boyun taşır. Koepe makarasıyle donatılmış ilk çekme düzeni, 1877'de Hannover (Ruhr) kuyularında uygulandı. (L)

KOERBECKE (Johann), alman ressamı. 1432'den 1491'e kadar Münster'de (Westfalen) yaşadığı sanılır. 1457'de Marienfeld manastırı için yapılmış mihrap arkalığı ona aittir. Eserin parçaları dünyanın çeşitli müzelerine (Münster, Berlin, Nürnberg, Krakow, Chicago, Avignon [*İsa'nın Dirilişi*]) dağılmıştır. (L)

KOERSEL, fr. **Coursel**, Belçika'da (Limburg, Hasselt idare çevresi) komün, Campine'de, Hasselt'in kuzeyinde; 9 650 nüf. Maden kömürü ocakları. (L)

KOESTER (Frank), alman asıllı amerikalı mühendis (Sterkrade, Almanya 1876-New York 1927). Almanya'da on yıl teorik çalışmalar ve mühendislik yaptı, 1902'de A.B.D.'ye gitti, New York metrosunun yapımına katıldı. Ayrıca A.B.D.'de, Güney Amerika'da, Alaska'da ve Filipinler'de mühendis olarak birçok büyük işe çalıştı. Pratik çalışmaları daha çok elektrik santrallarının planları, yapımı ve işletilmesi üstünedir. Şehir planlamasının önemini kavradığından, bu alandaki modern metotlar üstüne özel araştırmalar yapmağa başladı. Kısa zamanda şehir planlaması ve sokak ışıklandırmasında profesyonel bir danışman oldu. Birçok eser yayımladı. En önemlilerinden biri *Modern City Planning and Maintenace* (Modern Şehir Planlaması ve Planın Muhafazası) [1914] adlı eseridir. (M)

KOESTLER (Arthur), ingilizce yazan macar yazarı (Budapeşte 1905). İngiliz yurttaşı oldu. *News Freie Presse*'in, sonra özellikle iç savaş sırasında İspanya'da *News Chronicle*'ın muhabirliğini yaptı. Başka ülkelere sığınanlar ve özellikle S.S.C.B.'de modern siyasî düşüncelere kendini kaptıran kişiler üstüne olduğu kadar, Filistin'i yeni vatan olarak seçen Avrupa Musevîleri üstüne de bilgi veren romanları vardır. Eserleri: *İspanya'da Ölüm Güncesi* (Spanish Testament) [1938]; *Gün Ortasında Karanlık* (Darkness at Noon) [1945]; *The Yogi and the Commissar* (Yogi ve Komiser) [1945]; *Thieves in the Night* (Gece Hırsızları) [1946]; *Arrow in the Blue* (Gökteki Ok) [1953]; *The Sleepwalkers* (Uyurgezerler) [1960]; *The Lotus and the Robot* (Lotus ve Robot) [1960]. Çağdaş sanat ve medeniyet üstüne denemeler de yayımladı (*Arşimed'in Çığlığı; Keşif Sanatı ve Sanatın Keşfi* [1964]). [L]

KOETSİER (Jan), hollandalı besteci ve orkestra yöneticisi (Amsterdam 1911). Amsterdam Concertgebouw orkestrasının ikinci yöneticisi (1942-1948), La Haye Krallık orkestrasının (1949-1950), daha sonra Münih Radyosenfoni orkestrasının (1950) yöneticisi oldu. Bir opera (*Frans Hals*), bir bale, üç senfoni, orkestra parçaları, konçertolar, koro parçaları besteledi. (L)

KOETSU (Hon-ami), japon hattatı ve ressamı (1545-1624). Kano'ların atelyesinde yetişti. Çay töreni üstadıydı. Birçok el sanatçısı ondan ilham aldı (kılıçlar, lakeler, çömlekler). Sotatsu ile birlikte çalıştı ve Kroin'in öncüsü oldu. (L)

KOETSVELD (Cornelis Eliza VAN) hollandalı ilâhiyatçı ve romancı (Rotterdam 1807-La Haye 1893). Leiden'de okudu. Westmamas, Berkel ve Schoonhoven'de papaz, daha sonra La Haye'de saray vaizi oldu. Çok sayıda dinî eser yazdı. Fakat ününü, köy hayatının mizahî canlı tasvirleriyle dolu *Schetsen uit de Pastorij te Mastland* (Mastland'daki Papaz Evi) [1843; 13. baskı 1902] adlı eserine borçludur. (M)

KOF sıf. Kuruyarak veya çürüyerek içi boşalmış olan: *Astı yaz kof ağacın üstüne parlak güneşi / Onu hiç bir güneşin lâkin ısıtmaz ateşi* (Cenab Şahabeddin). *Kof ceviz.* || *Mec.* Göründüğü gibi güçlü olmayan: *Kof adam.* || Bilgi ve görgüden yoksun, boş, değersiz: *Derler bilir hakikati yüzlerce feylesof / Bir kısmı şek ve şüphede, bir kısmı hayli kof* (Yahya Kemal).
— ÇEŞ. DEY. *Kof beyinli* (veya *kafalı*), bilgisiz, kafası çalışmayan, ahmak. || *Kof söz* (veya *lakırdı*), anlamsız söz, boş lakırdı.

◆ **Koflaşmak** dönşl. f. Kof hale gelmek, içi boşalmak: *Fındıklar koflaşmış.* || *Mec.* Zindeliğini, gücünü kaybetmek: *Yüreğim alevini, kızıllığını, yakıcılığını kaybetmişti, koflaşmıştı* (R. H. Karay). || Bilgi veya zekâsı azalmak. (M)

KOF i. (fr. *koff*'tan). Yalnız gabya yelkenleri taşıyan büyük bir mizana direkli holanda gemisi. (L)

KOFA i. Bot. Hasırotu. (M)

KOFAKTÖR i. («birlikte» anlamında fr. önek *co* ve *facteur*, etken'den fr. *cofacteur*). Mat. Bir satırın veya bir sütunun elemanlarına göre ve bu elemanlardan biri için açılmış bir determinantta, bu elemana ayrılan çarpan. || *Bir determinantın* a_i^j *elemanının kofaktörü*, *i*'nci satır ve *j*'nci sütunun atılmasıyle elde edilen ve $(-1)^{i+j}$ ile çarpılan A_i^j minörü.
— ANSİKL. Mat. a_{ij} elemanının *kofaktör*'ü, a_{ij}'nin bulunduğu satır ve sütunu kaldırmakla elde edilen minörü $(-1)^{i+j}$ ile çarparak bulunur. Bu kofaktör α_{ij} ile gösterilirse, determinantın *i* sıralı satıra göre açılımı $D = \sum_{i=1}^{i=n} a_{ij} \cdot \alpha_{ij}$'dir. *j* sıralı sütunun elemanlarına göre determinantın açılımı

$$D = \sum_{j=1}^{j=n} a_{ij} \cdot \alpha_{ij}\text{'dir.} \quad k \neq i \text{ ise,}$$

$$\sum_{j=1}^{j=n} a_{ij} \cdot \alpha_{kj} = 0$$ bağıntısı elde edilir.

Aynı şekilde $k \neq j$ ise, $\sum_{i=1}^{i=n} a_{ij} \cdot \alpha_{ik} = 0$ bulunur. (L)

Foto. LAROUSSE

KOFANA i. (yun. *guphaina*'dan). Lüferin 30 sm'den uzun olan cinsine verilen ad. (Kofanalar bazı yıllarda boğazda görülür, Karadeniz'den Marmara'ya veya Marmara'dan Karadeniz'e geçen küçük balıkları, özellikle uskumruları yer.) [M]

KOFÇAZ, Marmara bölgesinde (Istranca bölümü, Kırklareli ili) ilçe merkezi; 865 nüf. (1970). Kırklareli'nin 26 km kuzeyinde, Istranca (Yıldız) dağlarının batı ucundaki tepelik bir alanda kurulmuştur. Sadece Kırklareli ilinde değil, bütün Trakya'daki ilçe merkezleri arasında en az nüfuslu olanıdır. 1959 Yılından beri ilçe merkezidir. — *Kofçaz ilçesi,* 551 km²; 6 883 nüf. (1970). Bir bucağı ve 16 köyü vardır. Ormancılık. Hayvancılık. (M)

KOFERDAM i. (ing. *cofferdam,* geçici su seddi'nden). Denizc. Bordadan bordaya uzayan, su sızdırmaz bölme; klas şirketleri tarafından tespit edilmiş kurallara uygun olarak yapılmış birbirinden ayrı perdelerden meydana gelir ve bir petrol gemisinde yük sarnıçlarını geminin öteki kısımlarından ayırır. (L)

KOFFKA (Kurt), alman asıllı amerikan psikoloğu (Berlin 1886 - Northampton, Massachussetts 1941). Berlin, Edinburgh, Freiburg ve Würzburg üniversitelerinde okudu, sonra Würzburg, Frankfurt ve Geissen üniversitelerinde ders verdi. Almanya'dan A. B.D.'ye göç etti, orada Cornell Chicago ve Wisconsin üniversitelerinde çalıştı. 1927'de Smith kolejinde psikoloji profesörü oldu, ölümüne kadar da orada kaldı. Asıl araştırma alanı algılama konusuydu. Wolfgang Köhler ve Max Wertheimer ile birlikte *gestalt* psikoloji okulunun kurucularından biridir. Bu okul davranışın (*behaviour*) ayrı ayrı bileşenlere bölünerek incelenemeyeceği, ancak tüm olarak ele alınabileceği görüşünü savunur. Eserleri bu alandaki temel çalışmalarının bir sonucudur. ***The Growth of the Mind*** (Zihnin Gelişmesi) [1924] ve ***The Principles of Gestalt Psychology*** (Gestalt Psikolojisinin İlkeleri) [1935] en önemli eserleridir. (M)

KOFFLER (Jozef), polonyalı besteci (Stryj 1896 - Ojcow 1943). G. Adler ve Schönberg'in öğrencisiydi. Viyana üniversitesinde doktora yaptı. Lwow'da 1928'den 1941'e kadar beste dersleri verdi. Onikiton tekniğini kullanan ilk polonyalı bestecilerden biridir. Üç senfoni, on iki ton çeşitlemeleri, oda müziği, bir bale, bir kantat besteledi. (L)

KOFİNİT i. (fr. *coffinite*'den). Miner. Hidratlı tabiî uranyum silikat; çoğu zaman peşblend ile birlikte bulunur; A.B.D.'de işletilen bir cevherdir. (L)

KOFLUK i. (*kof*'tan *kof-luk*). Kof olma hali. ‖ İçi boş yer. ‖ *Mec.* Ahmaklık, bilgisizlik. (M)

KOFOİD (Charles Altwood), amerikalı zoolog (Granville, İllinois 1865 - Berkeley, California 1947). Oberlin kolejinde ve Harvard üniversitesinde okudu. Önce Oberlin akademisinde ders verdi, sonra Oberlin'de öğretim üyesi (1890-1891) ve Michigan üniversitesinde omurgalılar morfolojisi öğretmeni olarak çalıştı (1894-1895). 1895-1900 Arasında İllinois üniversitesinin Havana'daki İllinois Biyoloji istasyonunun başında bulundu. 1897-1900'de İllinois üniversitesinde zooloji dalında yardımcı profesörlük yaptı, California üniversitesinde de çeşitli görevler aldı. 1910-1936'da zooloji profesörlüğü, 1910-1919 ve 1923-1936'da Zooloji bölümünün başkanlığını yaptı. Büyük Okyanus'un doğu tropikal bölgesinde A.B.D. gemisi Albatros ile yapılan Agassiz inceleme gezisine (1904-1905) tabiat bilgini olarak katıldı. 1920-1924 Arasında Scripps Biyoloji Araştırma enstitüsünün başkan yardımcılığını yaptı. Bazı plankton ağları ve derin denizlere özgü örnekler buldu. 1904'te Saint Louis Exposition altın madalyasını aldı. American *Naturalist* dergisinin yayın müdürü yardımcılığını yaptı (1877-1908). Daha sonra California Üniversitesi Zooloji yayınlarını yönetti (1909-1936). [L]

KOFORİDUA, Gana'da şehir, Doğu bölgesinin merkezi, Akra'nın kuzeyinde; 17 800 nüf. Kakao ticareti. (L)

KOFOZ i. (fr. *cophose*). Patol. Tam veya yarım sağırlık. (L)

KOFU, Japonya'da şehir, Honşu'nun ortasındaki bir havzada, Tokyo'nun batısında; 154 500 nüf. Ticaret merkezi. Dokuma (ipek) sanayii. Cam fabrikaları. (L)

KOFUL i. (*kof*'tan). *Yeni.* Biyol. Hücre sitoplazmasının içinde bulunan boşluk. (Bk. ANSİKL.) ‖ *Koful nazariyesi,* Kunstler'e ait eski nazariye; buna göre hücre plazması birçok küçük kofuldan meydana gelmiştir.

— Taşbil. Sağlam kaya içindeki boşluk. (Koful, lavlarda gaz kabarcığı, bazı travertenlerde de çökelme eşitsizliği yüzünden meydana gelir.)

— ANSİKL. Biyol. *Koful*'lar, hücre sitoplazmasının içinde yer alan oyuklardır; su ve erimiş halde bulunan oldukça iri moleküllü maddeler bakımından zengin bir sıvıyle doludur; bu sıvı kofulun özsuyudur; her koful etrafındaki sitoplazmadan ince bir plazma zarıyle ayrılır. Yaşlı bitkisel hücrelerin içindeki kofullar büyük boydadır; bazen tek ve büyük bir koful hücrenin yarısından çoğunu kaplar. Hayvan hücresindeki kofulların çoğu âdi mikroskopla görülemeyecek kadar küçüktür. Tekhücrelilerin kofulları değişik tabiatlıdır: sindirim kofulları, paraplazma kofulları ve boşaltım kofulları gibi; boşaltım kofulları bir böbrek organiti gibi çalışır. Elektronik mikroskopların gelişmesiyle çeşitli tipte hayvan ve bitki hücrelerinin içinde yeni bir sitoplazma organitleri kategorisi ortaya çıkarıldı: *çok kesecikli cisimcikler.* Bunlar ortalama 0,25 mikron çapında küremsi kofullardır; her birinin içinde 200-400 angström çapında saydam birkaç kesecik vardır. (L)

KOFULLU sıf. (*koful*'dan *koful-lu*). İçinde koful veya boşluk bulunan (şey).

— Taşbil. *Kofullu kaya,* içinde kofullar bulunan sağlam kaya. (Kovuklu kumtaşı, süngertaşı, volkan curufları, birçok lav, kofullu kayalardır.) [LM]

KOGALNİCEANU (Mihail), romanyalı siyaset adamı ve tarihçi (Yaş 1817 - Paris 1891). Öğrenimini Luneville ve Berlin'de yaptı. 1838'de Romanya'ya döndü, prens Sturdza'nın sekreteri oldu. *Dacie* adlı edebiyat dergisini çıkardı (1840), Alecsandri ve Negruzzi ile birlikte Yaş tiyatrosunun yönetimini üstüne aldı. 1843'te, kurucusu Mihail Sturdza'nın adına izafeten Mihaileana denilen akademide tarih profesörlüğüne getirildi; fakat açış dersine kızan rus konsolosu, kürsüsünü kaldırttı. Faal bir rol oynadığı 1848 hareketi başarısızlığa uğrayınca kaçtı. 1855'te tekrar Moldavya'ya döndü, *Tuna Yıldızı* gazetesini çıkardı. Romanya prensliklerinin kaderini tayin edecek olan *Divan ad Hoc*'a üye seçildi, önce etkili bir şekilde Birlik'i destekledi, sonra Cuza'nın seçilmesini sağladı ve onun tarafından başbakanlığa getirildi. 1866'da Cuza ile birlikte o da siyaset hayatından çekildi. 1877'de, Bağımsızlık savaşı sırasında yeniden siyasete döndü. Berlin kongresinde dışişleri bakanı olarak ülkesinin davasını savundu (1878). 1880'de emekli oldu.

1837'de Fransızca olarak *Esquisse sur l'Histoire, Les Moeurs et la Langue des Cizains*'i (Çingenelerin Tarih, Örf ve Dilleri Üstüne Deneme), *Histoire de la Valachie de la Moldavie et des Valaques Transdanubiens*'in (Eflak. Boğdan ve Tuna Boyu Ulaklarının Tarihi) birinci cildini yazdı. Almanca olarak da *Rumänische oder Walachische Sprache und Literatur* (Romen veya Eflak Dili ve Edebiyatı) adlı eseri verdi. 1841'de *Romanya Arşivi* adında bir tarih dergisi çıkardı; bu dergide eski millî kronikler yayımlandı. Kogalniceanu'nun bir de kişisel hatıralarını derlediği *İluzii Pierdute* (Yitik Hayaller) [1841] adlı eseri vardır. (L)

KOGAN (Leonid), rus kemancısı (Dniepropetrovsk 1924). 1951'de Milletlerarası Brüksel yarışmasında birincilik ödülünü kazandı. O günden bu yana çeşitli ülkelerde konserler vermektedir. (L)

KOGİA i. Zool. Büyük Okyanus ve Hint okyanusunda yaşayan cüce ispermeçet balinası (*Kogia breviceps*); başı asıl ispermeçet balinasından daha kısadır. (Balinalar takımının ispermeçet balinasıgiller familyasından.) [L]

KOĞ i. Bk. KOV.

Koğacı mescidi, İstanbul'da Aksaray semtinde. Muratpaşa camii yakınlarında, Kovacızade Şeyh Mehmed tarafından 1617 yılından önce yaptırıldı. 1909 Yılında yandı. (M)

kokarca

KOĞALAMAK geçl. f. Bk. KOVALAMAK.

KOĞCU i. Bk. KOVCU.

KOĞDURMAK ettrg. f. Bk. KOVDURMAK.

KOĞMAK geçl. f. Bk. KOVMAK.

KOĞUŞ i. Hastahane, hapishane, okul, kışla v.b. yerlerde birçok kimsenin birlikte kaldığı geniş oda: *Leylî mekteplerinin koğuşlarında yatmak bir apartman odasında yalnız başında yatmaktan daha güzeldir* (C. S. Tarancı). *Gece olunca da bunları koğuşların ortasına sıra sıra yayarak orta yerlerde yatarlardı* (Ş. S. Aydemir). ‖ *Koğuş meydancısı,* hapishane koğuşunun temizlik işlerine bakan kimse: *Koğuş meydancıları için ayrı bayram tepsileri dolaştırılmış, bahşişler toplanmıştı* (Kemal Tahir).

— Ask. Bk. ANSİKL.

— Okçuluk. *Esk.* Okları perdahlamak için kullanılan âlet. (KOĞUŞ AĞACI da denir.)

— ANSİKL. Ask. Bina durumu uygun ise, her bölük ayrı bir *koğuş*'a, değilse bölüğün her takımı bir yerde veya manga manga çeşitli koğuşlara yerleştirilir. Koğuşlarda karyola veya ranzalar vardır, her erin baş ucunda da eşya torbası asılıdır. Ayrıca koğuştaki eşya ve demirbaşların listesi, spor yarışmaları ile atış ve eğitimde üstün başarı kazananların fotoğrafları, yatma planı, yangın talimatı ve günlük hizmet çizelgesi koğuşun uygun yerlerinde bulunur. (M)

KOĞUŞTURMA i. Bk. KOVUŞTURMA.

KOĞUŞTURMAK geçl. f. Bk. KOVUŞTURMAK.

KOHAT, Batı Pakistan'da (Peşaver ili) şehir, Peşaver'in güneyinde; 45 000 nüf. Tahıl ve tuz ticareti merkezi olan Kohat, aynı zamanda da askerî bir şehirdir; silâh sanayiinin yanı sıra makine sanayii de gelişmiştir. El sanatları (sepetçilik ve ipekçilik) ileridir. (L)

KOHEN (Yakov), israilli şair (Minsk yakınları 1881 - Tel-Aviv 1960). 1934'ten sonra İsrail'e yerleşmiştir. Millî kurtuluşu ve tabiatı dile getiren romantik bir şairdir. İbranî edebiyatının en seçkin yazarı sayılır. Goethe'nin *Iphigenia Tauris'te* ve *Faust*'unu İbranîceye çevirdi. (L)

KOHENİT i. (fr. *cohénite*'ten). Miner. Göktaşlarında bulunan demir, nikel ve kobalt karbür. (L)

KOHERÖR i. (fr. *cohéreur*). Birbirine iyice değmeyen bazı iletken cisimler arasındaki direncin elektromagnetik dalgaların etkisi altında değişmesine dayanılarak yapılan bulucu.

kokiller (metalürji)

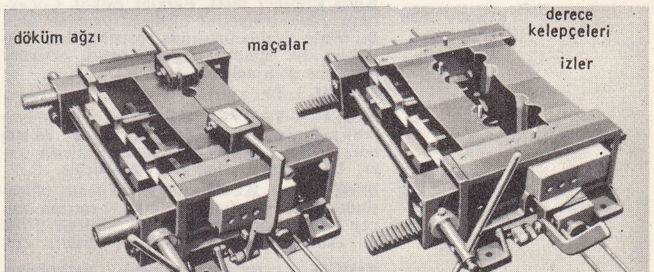

Foto. LAROUSSE

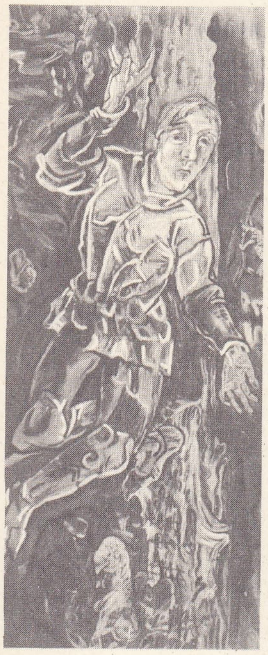

KOKOSCHKA
«Serseri Şövalye»
Guggenheim kuruluşu,
New York

KOKOVTZOV

— ANSİKL. Hertz dalgalı bulucuların ilki olan *koherör*'ü, 1890 yılında Edouard Branly buldu. Bu bulucu, içine maden tozu konulmuş bir cam tübün iki elektrotla kapatılmasından meydana geliyordu. Hertz dalgaları geçirilince, maden tozu tanecikleri arasındaki değme direnci azalır ve koherörden elektrik akımı geçmesini sağlayan bir tür kohezyon kurulur. Dalgaları doğuran yayım kesildikten sonra da kohezyon olayı devam eder. Bundan dolayı, dekoherör* denen küçük bir çekiçle vurularak, tozun ilk durumunu yeniden alması yönüne gidilir. (L)

KOHEZYON i. (lat. *cohaesio* > fr. *cohésion*'dan). Cisimlerin moleküllerini kendi aralarında bağlayan kuvvet: *Suya batırılan hidrolik çimentonun kohezyonu artar.* || Bir yağ tabakasının (üzerine uygulanan basınç etkisiyle) ezilmeye karşı gösterdiği direnç. || *Kohezyon gücü*, bir maddenin. iç kuvvetler etkisiyle kararlılığını koruma özelliği. (L)

KOHEZYONÖLÇER bîş. i. Kohezyon kuvvetini ölçmeğe yarayan cihaz. (L)

KOHİMA, Hindistan'da şehir, Nagaland eyaletinin merkezi; 7 200 nüf. (L)

KOHL (Johan Georg), alman yazarı ve gezgini (Bremen 1808 - ay.y. 1878). 1854'ten itibaren Amerika'nın keşfi üstüne araştırmalar yaptı, *Coast Survey office*'in (Kıyıları İnceleme bürosu) isteği üzerine A.B.D. kıyılarının keşif tarihini ve Gulf Stream konusunda yapılan araştırmaların tarihini yazmayı üstüne aldı. (L)

KOHL veya **KHOL** i. Bk. KUHL.

KOHL i. (fr. *cohol*). İbni Sina okulu hekimlerinin kullandığı toz halinde göz ilâcı. (L)

KOHLER (Josef), alman hukukçusu, yazar ve şairi (Offenburg 1849 - Berlin 1919). Offenburg ve Rastatt liselerinde, Freiburg ve Heidelberg üniversitelerinde okudu. 1873'te hukuk doktoru oldu, 1874'te Mannheim hâkimliğine tayin edildi, 1878'de Würzburg'da, 1888'de Berlin'de profesör oldu. Birçok cilt halinde yazdığı eserleri ve çeşitli hukuk dergilerinde çıkan yazılarıyle, karşılaştırmalı hukuk tarihinin ve hukuk felsefesinin gelişmesine çok katkısı oldu. Ayrıca medenî hukuk ve sanat tarihi üstüne de birçok yazı yazdı. Bundan başka birkaç cilt şiir kitabı da vardır. (M)

KOHLRAUSCH (Friedrich), alman fizikçisi (Rinteln 1840 - Marburg 1910). Rudolf Kohlrausch'un oğlu. Würzburg (1876) ve Strassburg (1888) üniversitelerinde fizik profesörü, Charlettenburg Teknik Fizik enstitüsünde müdür (1895) oldu. Elektrikte çeşitli ölçmeler yaptı, özellikle 1874'te tasarladığı telefon köprüsü metoduyle elektrolitlerin iletkenliğini belirtti ve buradan iyonların devingenlik değerlerini hesapladı. Arrhenius, iyonlaşma teorisini kurarken bu ölçülerden yararlandı. (L)

KOHLRAUSCH (Rudolf Hermann Arndt), alman fizikçisi (Göttingen 1809 - Erlangen 1858). Kassel, Marburg ve Erlangen'de profesördü. Weber ile birlikte ışık hızının yakın bir değerini bularak elektrostatik ve elektromagnetik birimlerin oranını ölçtü (1832). Farklı maden çubuklarında gerilim düşümünün uzunlukla doğru orantılı, kesitle ters orantılı olduğunu tespit ederek direnç fikrini ortaya attı (1848). [L]

Kohs küpleri testi. Farklar psikol. Çocukların zihin seviyesini ölçmeğe yarayan âlet. Bu testin uygulanmasında, çocuklardan, belli bir süre içinde, küplerle çeşitli desenler meydana getirmeleri istenir. (L)

KOHÖL i. Bk. KUHL.

KOHTLA-YARVE, S.S.C.B.'de (Estonya) şehir; Finlandiya körfezi kıyısında; 28 600 nüf. Bitümlü şistler işletmesi. Şistlerin yağı, borularla Leningrad'a gönderilir. (L)

KOHU veya **KUHU dağı**, Akdeniz bölgesinde Teke yöresinde, Elmalı ovasının güney kenarında yükselen dağ kütlesi; 2 700 m. İkinci zaman kireçtaşı ve flişleri. (M)

KOİGÜ i. (fr. *coigüe*'den). Nothofagus Dombeyi'den elde edilen amerikan menşeli kereste. (Kayın ağacı yerine kullanılır.) [L]

KOİLE SYRİA (*«Çukur Suriye»*). Esk. coğ. Suriye'de verimli çöküntü bölgesi, Lübnan ile Antilübnan arasında uzanır. Bu ad, Geç İmparatorluk devrinde, arazinin kuzeyine bitişik birkaç bölgeyi de kapsayan roma eyaletine verildi. (L)

KOİMBATUR, Hindistan'da (Madras) şehir, Dekkan'da; 285 000 nüf. Sanayi merkezi: pamuk iplikçiliği, çimento fabrikaları, sepicilik, nebatî yağ fabrikaları.

— Tar. Palghat geçidinin girişinde bulunan Koimbatur İngilizlerle Tipu-Sahib arasında üç defa el değiştirdi; sonunda Tipu-Sahib ölünce İngilizlere bırakıldı (1799). Şehrin yakınında ünlü Perur tapınağı (XVIII. yy. başı) vardır. (L)

KOİNE i. (yun. k.). Hellen ve Roma devrinde Yunanistan'da konuşulan ve yazılan dil.

— ANSİKL. Atina'nın kültür yönünden, İonia'lıların ticaret ve koloni yönünden üstünlüğü IV. yy.dan itibaren geniş bir alanda ortak bir dilin doğmasına yolaçtı; attike menşeli bu ortak dilde ionia lehçesinin özelliklerine rastlanır. Makedonya monarşisi tarafından resmen kabul edilen bu dil, İskenderiye'nin fethinden sonra Yunanlıların idaresindeki bütün topraklara yayıldı, Roma'nın fetihlerinden sonra resmî dil oldu ve hıristiyan vaizlerince benimsendi. Bizans imparatorluğu boyunca *koine* yaşamağa devam etti ve yavaş yavaş değişerek bugünkü Yunanca haline geldi. Uzun süre edebiyat dili, özellikle Polybe tarafından Yetmiş'lerin İncili'nin ve Yeni Ahit'in dili olarak bilinen halk koinesi, Galya'dan Mezopotamya'ya kadar uzanan bölgelerden gelme sayısız eskiçağ yazıtı ve her çeşit mısır papirusu sayesinde incelenebilir. Yayıldığı alanın genişliğine rağmen koine, belirli bir oranda birliğini korumuş, ama yabancı dillerin (msl. Latincenin) etkisinden de büsbütün kurtulamamıştır; bu etkilerin izleri bugünkü Modern Yunanca'da görülür.

Koine ile dilbilimciler tarafından yapma olarak meydana getirilen Ortak Yunancayı (çeşitli yunan lehçelerinin kökü olarak kabul edilir) karıştırmamak gerekir. Bk. YUNANCA. *Eski dil.* (L)

KOİNOS, makedonyalı general; Polemokrates'in oğlu (M.Ö. IV. yy.). Büyük İskender'in seferinde yararlık gösterdi. Hyphasis (Hypanis) kıyılarında (Sarmatia) bütün ordunun Makedonya'ya dönme isteğini Büyük İskender'e anlatarak onu daha ileri gitmekten caydırmağa çalıştı. (L)

KOİOS. Yun. mit. Titan'lardan biri; Leto ile Asteria'nın babası. (L)

KOİRALA (Bisvesvar Prasad), nepalli siyaset adamı (doğ. 1915). Nepal Kongre partisinin başkanı, içişleri bakanı (1951), sonra başbakan (1959-1961). Nehru ile yakın dost olmasına rağmen Çin-Nepal sınırını tespit için mart 1960'ta Çin Halk cumhuriyeti ile müzakereye girişti: bu müzakereler 5 ekim 1961'de imzalanan bir antlaşmayle sonuçlandı. Fakat bu arada yapmak istediği toprak reformuna karşı olan büyük toprak sahiplerinin baskısıyle Nepal kralı Mahendra, Koirala'yı görevinden uzaklaştırdı ve hapsettirdi (aralık 1960). [L]

KOJELUH (Jan Antonin Tomaş), çek bestecisi (Velvary 1738 - Prag 1814). Rakovnik'te koro şefiydi; Prag'a giderek F.N. Seger'nin öğrencisi oldu. Viyana'da Gluck ve Gassmann ile tanıştı, yeniden Prag'a döndü ve 1784'ten ölümüne kadar katedral korosunun başında bulundu. Dinî müzik alanında çok sayıda eser besteledi: kırk beş missa, beş Requiem, on Te Deum, litani'ler, motet'ler. Bunların dışında operalar (*İskender Hindistan'da; Demofoonte*, 1772); oratoryolar (*Gios*, 1770; *Habil'in Ölümü*, 1776), beş senfoni, bir piyano, bir obua ve bir fagot konçertosu yazdı. — Yeğeni LEOPOLD ANTONİN, bohemyalı bestеci (Velvary 1747 - Viyana 1818). Prag'da Dussek'ten piyano, Jan Antonin'den beste öğrendi, 1771-1777 arası, kendisine büyük bir ün sağlayan yirmi beş bale ve üç pandomima yazdı. Viyana sarayının besteciliğini ve arşidüşes Elisabeth'in piyano öğretmenliğini yaptı. Operalar (*Debora ve Sisara* [1789]; *Judith* [1799]), bir oratoryo (*Moses in Aegypten* [Musa Mısır'da], 1787), baleler, kantatlar, çok sayıda senfoni, piyano parçaları ve oda müziği besteledi. (L)

KOK i. (ing. *coke*). Maden kömürünün damıtılmasıyle elde edilen ve bileşiminde bu kömürden çok daha az oranda uçucu madde bulunan katı yakıt. (Bk. ANSİKL.). || *Kok arabası*, kok fırınlarında kullanılan, özel şekilde yapılmış vagon. (Bk. ANSİKL.) || *Kok fabrikası* sanayi ve özellikle yüksek fırınlar için basınca dayanıklı kok üreten ve büyük odalı fırınlardan meydana gelen fabrika. (Bk. ANSİKL.) || *Kok kılavuzu*, yatay bir damıtma odasının bir çeperi veya çeperleri uzantısına yerleştirilen ve kok kömürünün çıkışını düzenleyen hareketli cihaz. || *Kok kıran*, kok ve gaz fabrikalarında, iri kok parçalarını kırmak için kullanılan cihaz. || *Kok tozu*, ocaklardan (özellikle lokomotif ocaklarından) saçılan, tamamen yanmamış kok parçacıkları. (Bk. ANSİKL.) || *Metalürji kok'u*, iyi cins maden kömüründen elde edilen, büyük parçalar halinde ve özellikle basınca dayanıklı kok; metalürji fırınlarında kullanılır: *Metalürji kok'u, kok fırınlarından külçe veya büyük parçalar halinde çıkar.* (Bk. ANSİKL.) || *Petrol kok'u*, karbon oranı çok yüksek katı madde: ortalama yoğunluğu 1,2'dir, rengi koyu kahverengiden gri-siyaha kadar değişir; yapısı hücreli veya tanelidir. (Benzinin cracking metoduyle elde edilmesi sırasında yan ürün olarak ortaya çıkar. Elektrotların, sunî grafit'in yapımında, ayrıca pigment, perdah maddesi ve yakıt olarak kullanılır.)
— ANSİKL. Teknol. *Kok*, yüksek fırınlarda dökme demir üretiminde, ayrıca devamlı yanan ocaklarda yakıt olarak kullanılır. Bileşiminde çok az miktarda uçucu madde bulunduğu için bacaları kirleterek tıkamaz.

● *Kok arabası*, yanma halindeki tonlarca koku taşımak için yapılmıştır. Elektrikli bir traktörle çalışan kok arabası, koku, önce bol miktarda suyun püskürtüldüğü söndürme odasına, sonra da, söndürülmüş koku yüksek fırına yüklendiği boşaltma kısmına götürülür.

● *Kok fabrikası*. Büyük miktarda karbonu kömürleştiren (günde 500 ile 4 000 ton) kok fabrikalarında ayrıca katran, amonyum sülfat ve benzol üretilir.

● *Kok tozu*, baca çekişi kuvvetli olan bir lokomotif ocağında, uçucu maddelerini kaybederek kok haline geçen ince kömür tanecikleri duman odasında toplanır. Bu parçacıklar yanar halde (kıvılcımlar şeklinde sürüklenirse, demiryolu çevresindeki ekinler veya ormanlar için büyük bir yangın tehlikesi meydana getirir.

● *Metalürji koku*'nun, yüksek fırına yüklenen diğer maddelerin ağırlığı altında ezilmemesi için, yeterli mekanik dirence sahip olması gerekir. Havagazı fabrikalarında elde edilen kok daha hafif ve daha gözenеklidir.

● *Dünya üretimi*. Dünya üretiminin hemen hemen yarısını sağlayan A.B.D. ve S.S.C.B., diğerlerinden çok ilerdedir. Bu iki büyük üreticiyi Federal Almanya, İngiltere ve Fransa izler. Diğer önemli üreticiler, Belçika, Polonya, Çekoslovakya ve Japonya'dır.

● *Türkiye*'de kok üretimi, metalürji ve kimya sanayilerine büyük etkisi olan, dolayısıyle ülke ekonomisini bütünüyle etkileyen çok yönlü bir üretimdir. Kok fabrikalarının ürettiği kokun yanında yan ürünler olarak, kok fırını gazı, sentez gazı, amonyum sülfat, amonyak, benzol, sülfat asidi, çeşitli ağır ve hafif gazlar, naftalin gibi maddeler de elde edilir. Bu maddelerin kimyasal usullerle yeniden reaksiyona sokulması sonucu, sunî gübreler, tarım ilâçları, plastik maddeler, sunî kauçuk gibi çok sayıda temel tüketim maddesinin elde edilebilmesi de mümkün olur. Türkiye'de henüz kok fabrikalarındaki yan üretim, geniş çapta bir kimyasal üretimin temel unsuru olamadı. Türkiye'de kok, metalürji sahası için gerekli hammaddeyi sağlamak, ısıtıcı kok elde etmek amacıyle sadece taşkömüründen elde edilir. Linyit kömürünün koklaştırılması henüz proje halindedir. Bugünkü durumda, dünyada ve Türkiye'de temel kimya sanayii için gerekli hammaddeler, kok fabrikalarının yan ürünlerinden çok ham petrolün işlenmesiyle elde edilmektedir.
Türkiye'de kok üretimi için esas hammaddeler, metalürjik kok, bu iş için elverişli belirli özellikteki taşkömüründen elde edilebilir. Türkiye'de bu özellikte kömür, sadece Zonguldak bölgesinin belirli

Foto. S.S.C.B. danışma bürosu (LAROUSSE)

rında çıkarılır. Bugün kok üretimi, metalürji sanayiinin hammadde ihtiyacına yetmekte, fakat ısıtma amacıyle kullanılan kok kömürü, talebi karşılamamaktadır. Linyit kömürü bakımından Türkiye, henüz üretime geçmemiş olmakla birlikte, büyük bir potansiyele sahiptir.

Türkiye'de kok üreten tesisler, E.K.İ. (Ereğli Kömür işletmesi), Zonguldak, Ereğli Demir Çelik ve Türkiye Demir ve Çelik işletmeleri, kok fabrikaları ile havagazı ve teshin koku elde edilen İstanbul Yedikule ve Gazhane, Ankara ve İzmir Havagazı fabrikalarıdır. Her fabrikada yan ürün alma tesisleri vardır. Elde edilen kok, yalnız yüksek sıcaklık kokudur; amacı kimyasal hammadde üretimi olan düşük sıcaklık koklaşması işlemi yapılmamaktadır. *E.K.İ. Zonguldak Kok fabrikası,* 1935'te kuruldu ve 1952'de genel bir revizyon yapıldı. Fırınları, alman Heinrich Koppers firması tarafından inşa edildi. Fabrika, yüksek sıcaklık koku üretir. Elde edilen kok, kısmen metalürjik ve kısmen de ısıtma amacıyle kullanılmak üzere piyasaya verilir. Fabrikanın 1969 üretimi 71 000 ton kok ve 120 000 ton brikettir. Yan ürünler olarak 2 680 ton katran, 650 ton ham benzol, 52 ton ham naftalin elde edilir. Ham katrandan 800 ton kreozot, 340 ton yol katranı, 65 ton fenollü yağ, 1 330 ton zift üretilir. Ham benzolden 305 ton motor benzolü, 130 ton teknik toluol, 52 ton teknik ksilol, 13 ton solvent nafta elde edilir.

Türkiye Demir ve Çelik İşletmeleri Karabük Kok fabrikası. Üç kok fabrikası vardır. Bunlardan birincisi 1967'de yeniden yapılan Simon Gorves fırınlarıdır. İkinci kok fabrikası, Didier sistemi ile çalışan kok fırınlarıdır. 1952'de inşa edildi. Üçüncü kok fabrikası Dr. C. Otto sistemine göre çalışır ve 1962 yılında işletmeye açıldı. Önemli bir yan ürün kapasitesi vardır.

Ereğli Demir Çelik İşletmeleri Kok fabrikası, 1965'te üretime geçti, kok fırınları Koppers tipindedir. 1969'da kok üretimi 135 500 tondur. İşletmede ayrıca kok gazı, naftalin, katran, benzol gibi yan ürünler elde edilir. Bunun yanında, yakacak olarak kullanılabilen linyit kömürünün damıtımı için, Seyitömer bölgesinde bir koklaştırma tesisinin kurulması öngörüldü. Bu proje, havanın kirlenmesini önleyecek dumansız (katransız) bir yakıt üretimi ve yan ürün elde edilmesini sağlayacaktır. (LM)

KOKA i. (bir güney amerika yerli dilinden isp. k.). And dağlarında yetişen ve kokain çıkarılan bir ağaççığın özgül adı. (*Erythrox laceae* familyasından.) || Bu bitkinin yapraklarından elde edilen madde.

— ANSİKL. Bot. *Koka* veya *koka ağacı* (*Erythroxylon coca*), 1-3 m boyunda bir ağaççıktır; çiçekleri, küçük, sarımtırak, meyvesi tek çekirdekli, kırmızı ve etlidir. Koka ağacı Andlar'da (Peru, Bolivya, Yeni Granada) yabanî halde yetişir. Şimdi geniş ölçüde bahçelerde yetiştirilmektedir. Yapraklarından, kokain ile birlikte daha başka alkaloitler elde edilir. Kokain, bilindiği gibi, merkezî sinir sistemi üzerinde uyuşturucu etki yapar. Yerliler, eksik beslenmenin etkilerini hafifletmek için koka yapraklarını çiğnerler. (L)

KOKAFLAVİN i. (fr. *cocaflavine*). Kim. Hindistancevizi yapraklarında bulunan heterosit; *kokaflavetin,* glikoz ve galaktoz halinde ayrışır. (L)

KOKAİN i. (fr. *cocaïne*). Koka yapraklarından elde edilen alkaloit.

— ANSİKL. Eczc. ve Ted. *Kokain* (metilbenzoilekgonin) çeşitli koka alkaloitlerinden elde edilen ekgonin'den kısmî sentez yoluyle yapılır. Uygulandığı bölgelerin duyarlığını yok eder; gözbebeğini büyütür, adrenalin gibi damarları büzer; yüksek dozda verilirse tansiyonu yükseltir.

Baz kokain, göz cerrahisinde, yağlı çözelti halinde, buna karşılık sulu çözeltileri (kokain klorhidrat) özellikle kulak-burun-boğaz cerrahisinde lokal anestezik olarak kullanılır. Ama zehirli etkisi ve alışkanlık meydana getirmesi yüzünden, kimyasal yapısı kokaine benzeyen fakat tehlikesi daha az olan prokain tipi sentetik maddeler kokaine tercih edilmektedir. (L)

KOKAİNİZM veya **KOKAİZM** i. (fr. *cocaïnisme* veya *cocaïsme*). Koka ve onun alkaloidi kokain'in aşırı kullanılmasından doğan patolojik hal.

— ANSİKL. Devamlı olarak koka ve kokain kullanmak, etkisini özellikle sinir sistemi üzerinde gösteren bazı bozukluklara sebep olur. Aşırı koka gözbebeğinin büyümesine sebep olduğu halde, kokain bu etkiyi göstermez. Bk. KOKAİNOMANİ. (L)

KOKAİNOMAN i. (fr. *cocaïnomane*). Toksikol. Kokainomaniye tutulmuş kimse. (L)

KOKAİNOMANİ i. (fr. *cocaïnomanie*). Sonu zehirlenmeye varan kokain tiryakiliği.

— ANSİKL. *Kokainomani,* uyuşturucu maddelere düşkünlüğün en tehlikelilerinden ve bazı çevrelerde en yaygın olanlarından biridir. Sinirlerin kısa süren tatlı bir uyarımından sonra sağlıkta önemli düzensizlikler meydana gelir: uykusuzluk, yürek çarpıntısı, iştahsızlık, sanrılar, sayıklama, çıldırma, ahlâk duygusunu yitirme, bütün bunlardan başka da bu zehir düşkünlerini tutkularının esiri kılan sürekli «istek hali». Kokainoman hem kendisine, hem de başkalarına karşı tehlikelidir (intihar ve cinayet fikirleri). İyileştirmenin tek yolu hastanın tecridi ve kokainden zorla kesilmesidir. Kokainomanlar beyaz zehir ihtiyaçlarını burundan kokain klorhidrat çekmek, pek seyrek olarak da deri altına şırınga yapmak suretiyle giderirler. (L)

KOKAK sıf. (*kokmak*'tan *kok-ak*). *Halk dili.* Kötü kokulu: *Kokak su.* (M)

KOKA-KOLA i. Bk. COCA-COLA.

KOKALİDES. Yun. mit. Kokalos'un kızları. (L)

KOKALOS. Yun. mit. Sicilya'da, Kamikos kralı. Girit ve Minos'tan kaçan Daidalos'u misafir etti. Minos onu teslim almağa çalıştıysa da, Kokalos Minos'u kızlarına öldürttü. (L)

KOKANA i. Bk. KOKONA.

KOKARAĞAÇ bls. i. Bot. Bk. AİLANTHUS.

KOKARARDIÇ bls. i. Bot. Bk. ARDIÇ.

KOKARBOKSİLAZ i. (fr. *cocarboxylase*). Pirüvik asidin dekarboksilozunu sağlayan karboksilaz koenzimi.

— ANSİKL. Biyokim. *Kokarboksilaz* bir anörin'in (B vitamini) pirofosforik esteridir. Glüsidlerin metobolizmasında önemli bir rol oynayarak glikojenin karaciğerde yeniden meydana gelmesinde ve glüsitlerin bozularak lipid'e dönüşmesinde etkili olur.

— Eczc. Özellikleri dolayısıyle *kokarboksilaz,* glüsit metabolizmasındaki bozukluğun yolaçtığı beslenme hastalıklarında (şeker hastalığı, şeker hastalığı koması, asidoz, asetonemi, havale) kullanılır. Yirmi dört saatte 0,05 ilâ 0,15 gr şırınga edilen kokarboksilazla birlikte, yardımcı ilâç olarak, doz azaltmağa yarayan ensülin de verilir. (L)

KOKARCA i. (*kokmak*'tan *kok-ar-ca*). Zool. Yakaladığı tavşan, tavuk gibi hayvanların kanını emerek beslenen, etoburlardan bir çeşit kürk hayvanı. (İlmî adı *Putorius foetidus.*) || *Amerikan kokarcası,* kötü kokusuyle tanınan etobur küçük memeli. Bk. ANSİKL.

— Avc. Kokarcalar her çeşit tuzakla, özellikle çarpma kapanla tutulur; bazı ülkelerde tavşan avında kullanılan evcilleştirilmiş gelincikler, daha dayanıklı ve daha saldırgan melezler üretilmesi için kokarcalarla çarpazlaştırılır.

— ANSİKL. Zool. *Amerikan kokarcaları* (mephitis), kuzey amerika ve güney amerika kokarcaları diye iki türe ayrılır. Bunlar ipek gibi yumuşak tüylü, geniş, kabarık kuyruklu, alaca esmer, çevik hayvanlardır. Anus çevresindeki salgı bezlerinden pis kokulu bir sıvı çıkararak birkaç metre ileriye püskürtebilir ve bu sayede kendilerini en güçlü hayvanlara karşı bile savunurlar. Asıl kokarcaların Amerika'nın kuzeyinde ve ortasında beş türü vardır. *Mephitis mephitis* türü A.B.D.'de pek yaygındır; boyu 30 sm'yi bulur. Kokusu giderilen postundan skunks denilen kürkler yapılır. (LM)

KOKARSKİ. Bk. KUCHARSKİ.

KOKART i. (fr. *cocarde*'den). Askerlerin şapkalarına takılan, her millete ve sınıflara göre rengi değişen işaret. (Bk. ANSİKL.) || Uçakların kanatlarına ve gövdesi üzerine millî bayrak renkleriyle yapılan işaret. (AMBLEM de denir.)

— ANSİKL. Ask. Üniformalarda şapkanın üst orta kısmına, siperin tam ortasına gelmek üzere takılan *kokart*'lar, subay, assubay, askerî öğrencileri ve sınıflarını belirtmek amacıyle kullanılır. Sarı madenden yapılmış olan kokartın nizamî genişliği 7 sm, yüksekliği 5,5 sm'dir. Dış daire çapı 3 sm olan bir ay'ı, kabartma meşe yaprağı çevreler. Ayrıca, biri ayın uçları arasına, biri de içerisine gelecek şekilde 1,5 sm çapında beş ışınlı bir yıldızı vardır. Kokartın altına, takanın askerî sınıfını belirten bir renkli çuha konur. (M)

KOKEİ, Kamakura devri japon heykeltıraşı (XII. yy. sonu - XIII. yy. başlangıcı). Erkek kardeşi Unkei* ile birlikte, doğduğu şehir Nara'da çalıştı. (L)

KOKEN TENNO (718-769), japon imparatoriçesi (749-758 ve 765-769). Ateşli bir buddha'cıydı. Todai-ci tapınağında Buddha adına eşi görülmemiş bir tören düzenledi; 752'de onun iktidarı zamanında, Nara'da, Buddha'nın dev heykeli dikildi. 758'de Temmu'nun torunu imparator Conin lehine tahttan çekildi, fakat ülkeyi fiilen yönetmeğe devam etti. 765'te sevgilisi olan buddha rahibi Dokyo'nun isteği üzerine ŞOTOKO TENNO adıyle yeniden tahta çıktı. (L)

KOKER i. Bk. COCKER.

KOKET sıf. ve i. (fr. *coquette*). Görünüşü ve giyimiyle hoşa gitmeğe çalışan. || Çok süslü, giyimine ve modaya düşkün (kadın): *Küçüğümün bir hali de, süsü çok sevmesi, fazlaca koket olması* (R. N. Güntekin). [M]

KOKHLİARİON i. (yun. k.). *Kyathos*'un (fincan) dörtte biri değerinde, eski sıvı ölçüsü; bir kaşık dolusu. (L)

KOKİL i. (fr. *coquille*). Metalürji. Bir kum kalıbına yerleştirilen, üzerinde madenin katılaştığı maden parçası. (Bk. ANSİKL.) || Dökümhanede kullanılan maden kalıp.

— ANSİKL. *Kokil kalıplama,* dökümü yapılacak her parçanın için ayrı bir kum kalıp hazırlamak zorunluğunu ortadan kaldırdığı için, dökümhane çalışmasını basitleştirir. Bu kalıplama sistemi, ergime sıcaklıkları 800°C'ın altında olan alaşımlar için çok elverişlidir; buna karşılık, kokillerin kendileri de dökme demir veya çelikten olduğu için, demirli alaşımların dökümünde bazı sakıncalar yaratır. (L)

KOKİMBİT i. (fr. *coquimbite*). Miner. Hidratlı tabiî demir sülfat; Şili'de *Coquimbo*'da bulunur. (L)

Kokin Vaka Şu, Ki no Tsurayuki'nin eski ve modern japon şiirleri derlemesi (905). [L]

KOKKO (Yrjö), fince yazan finlandiyalı yazar (Sortavala, Carelia 1903). Almanya ve Avusturya'da baytarlık öğrenimi yaptıktan sonra 1944'te *Pessi ve İllusio*'yu yayımladı. Savaştan sonra Finlandiya Laponyası'ndaki Enontekiö'ye yerleşti ve kendini edebiyata verdi. Romanlarında Laponya'yı ve insanlarını anlatır. (*Laulujoutsen* [Şarkıcı Kuğu], 1950). Laponya, finlandiya ormanları, bitkileri ve hayvanları, yeni hikâye ve romanlarının da (*Ungelon Torppa* [Kuşlar Gölündeki Ada]; *Savaş ve Masal* [1964]) en önemli unsurlarıdır. (L)

KOKKOLA, isveççe **Gamla Karleby,** Finlandiya'da (Vaasa ili) liman şehri, 1620'de Botten körfezi kıyısında kuruldu; 16 300 nüf. Kereste ihraç limanı. Deri sanayii ve kimyevî gübre. (L)

KOKLAMA i. (*koklamak*'tan *kokla-ma*). Koklamak eylemi, koku alma.

— Anat. *Koklama hücresi,* koklama organı hücresi. || *Koklama organı* (veya *aygıtı*), koku almağa yarayan anatomik unsurların veya dokuların tümü. (*Eşanl.* BURUN.) || *Koklama siniri,* birinci çift kafa siniri. (Beynin tabanından üç kök halinde doğar; kalburkemiği oluğunda birleşerek koklama soğancığını meydana getirir; soğancıktan çıkan sinir telleri, kalburu levhanın deliklerinden geçerek burun boşluklarının üst çeperindeki *koklama mukozası*'na ulaşır.)

— Fizyol. *Koklama duyusu,* koku almayı sağlayan duyu. Bk. ANSİKL.

— Homeopatik tıp. Homeopatik ilâçları al-

«Koku»
Crispin de Pas'nın gravürü
Cabinet des Estampes, Paris

Foto. LAROUSSE

kol

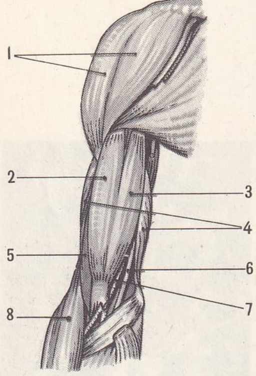

ön yüz

1 — delta kası; 2 — uzun ikibaşlı kas; 3 — kısa ikibaşlı kas; 4 — üçbaşlı kas; 5 — kol ön kası; 6 — sinir; 7 — kol atardamarı; 8 — epikondil kasları

arka yüz

1 — kürek kemiği dikeni; 2 — çevirici kaslar; 3 — delta kası; 4 — üçbaşlı kas; 5 — epikondil kasları; 6 — dirsek çıkıntısı; 7 — epitroklea

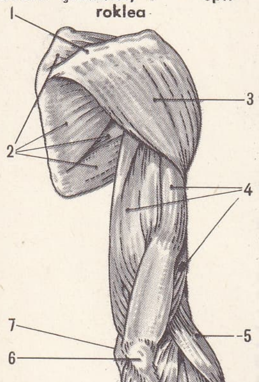

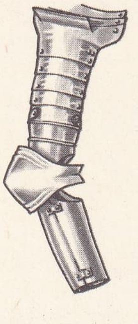

kol zırhı (ask.)

ma usulü. (Sıvı veya hap halindeki ilâç hekimin tavsiyesine göre günde birçok defa koklanarak özümsenir.)

— ANSİKL. Fizyol. *Koklama duyusu,* burun boşluğunun tavanında kalbursu levhanın alt yüzünü ve buraya yakın olan üst boynuzcuk ile üst mecrayı kaplayan sümük mukozasıyle algılanır. Bu bölgelerde yumurtamsı duyu hücreleri vardır; bu hücrelerin bir kısım uzantıları mukoza yüzeyine yayılır, diğer bir kısım uzantıları ise koklama sinirinin bir teli halinde devam eder. Burun deliklerinden giren gazlar, sıvı ve katı cisimcikler, mukozayı kaplayan müküs içinde eriyerek duyu hücrelerine ulaşır ve böylece fazla maddeler süpürülerek atılır; sonra bu maddeler sümüğün akmasıyle dışarı atılır, böylece yeni kokuların duyulması mümkün olur. Koku tahriş edici veya çok fazla olursa üçüz sinirin uçlarını uyarır ve bu uyarma refleks yoluyle artan bir sümük salgılanmasına sebep olur, böylece fazla maddeler süpürülerek atılır; refleksin çok daha çabuk etkili şekli, yani son haddi aksırıktır. Koklama sinirinden başlayan sinir akımı koklama merkezine ulaşır ve koku alınmış olur. Koklama duyusunun keskinliği türlere göre değişir: memelilerde, özellikle etçillerde bu duyu çok daha zayıftır. Köpek gibi bazı hayvanlarda tabiî olarak çok gelişmiş olan koklama duyusu, eğitimle daha da kuvvetlendirilerek belirli .amaçlarla çok hafif kokuların kaynağını araştırmaya yöneltilebilir. Bazı hallerde, özel olarak eğitilmiş polis köpekleri sadece giyeceklerden veya dokunulan cisimlerden aldığı kokularla bir suçlunun bulunmasına yardımcı olabilir. İnsanda koklama duyusu köpeğe oranla çok daha az gelişmiştir, fakat insanda kokuları ayırma ve değerlendirme yeteneği çok daha ileridir; eczacılıkta öğrencilere çok sayıda kokunun ayırt edilmesi öğretilir; esans, hoş ve kokulu maddeler sanayiinde çalışan uzman kimyacılar yalnız koklamak suretiyle yüzlerce müstahzarı ayırt edebilirler. Çeşitli burun, sinir yolu veya sinir merkezi hastalıklarında koklama duyusunun keskinliği körelebilir (anosmi), kokuların nicelikleri bakımından karıştırmalar (kakosmi) ortaya çıkabilir.

— İkonogr. Koklama duyusu bazen bir av köpeği ve daha ziyade bir buhurdan veya bir çiçek demeti koklayan bir insan resmiyle canlandırılır. (LM)

KOKLAMAK geçl. f. (*koku*'dan *koku-lamak* > *kok-la-mak*). Bir şeyin kokusunu almak için onu buruna yaklaştırıp havayı içeri çekmek, koku almağa çalışmak: *Fakat sarı gülleri o kadar severdi ki, bilâihtiyar Bilâl'in uzattığı gülü burnuna götürdü, kokladı* (H. E. Adıvar). *Feride, insan onu daima koklarsa, bir zaman sonra kokusunu daha az duymağa başlar* (R. N. Güntekin).

— ÇEŞ. DEY. *Koklayanın burnu düşer,* çok pis kokan şeyler için kullanılır. ‖ *Gül üstüne gül koklamak.* Bk. GÜL. ‖ *Havayı koklamak,* etrafta olup bitenleri anlamağa çalışmak, bilgi ve haber toplamak.

◆ **Koklatmak** ettrg. f. Koklamasını sağlamak. ‖ —*Argo.* Biraz vermek. ‖ [Olumsuz şekliyle] Vermemek, tattırmamak: *Aldığı pastayı kimseye koklatmaz.* (M)

KOKLAŞMA i. (*koklaşmak*'tan *koklaş-ma*). Maden kömürünün kapalı kapta ve yüksek sıcaklıkta, ısı etkisiyle kok haline dönüşmesi. ‖ *Koklaşma ısısı,* maden kömürünün kok haline dönüştüğü tepkime ısısı. (L)

KOKLAŞMAK ortaklş. f. (*koklamak*'tan *kokla-ş-mak*). Karşılıklı olarak birbirini koklamak. ‖ *Mec.* Anlaşmak, birbirini sevmek: *Koklaşıp oynaştıkça, muhabbet diliyle konuşmaya da başlamıştım* (Ahmed Rasim). [M]

KOKLEA i. (yun. *kokhlias,* salyangoz > lat. *cochlea*'dan). Anat. İçkulakta bulunan, salyangoz kabuğu gibi sarmal bir borudan oluşan organ; sarmal bir kemik levha ile iki büyük boşluğa ayrılır. *Eşanl.* SALYANGOZ. (L)

KOKMAK geçz. f. (esk. türk. k.). Koku salmak, kokusu olmak: *Sizin gibi hacı misi, şebboy kolonyası kokmaz hiç olmazsa* (S. F. Abasıyanık). *Bütün geçtiği yerler deniz kokuyordu ve ona bu koku besleyici geliyordu* (R. H. Karay). ‖ Kötü bir koku yaymak: *Lavabo çok kokuyor, temizlense iyi olacak.* ‖ Bozulmak, kokuşmak: *Bu yemek kokmuş.* ‖ *Mec.* Olacağına dair işaretler belirmek, olacağı hissedilmek: *Ortalık kavga kokuyordu.* ‖ Geçl. f. *Halk dili.* Koklamak: *Kok da bak!* (M)

KOKMUŞ sıf. (*kokmak*'tan *kok-muş*). Kokuşmuş, bozulmuş olan: *Yalnız, bir haftadır İstanbul sokaklarında kokmuş balık satıyorlar da ...* (M. Ş. Esendal). ‖ *Mec.* «Değersiz kendini beğenmiş» anlamında küçümseme sözü olarak kullanılır. (M)

KOKOBASİL i. (fr. *coccobacille*). Yumurta biçiminde, kısa, küçük basil. (Tifo ve paratifo basilleriyle kolibasil birer kokobasildir.) [L]

KOKOLİT i. (fr. *coccolite*). Miner. Demirli diopsit çeşidi; zeytin yeşili taneler halinde bulunur. (L)

KOKOLİT'LER çoğl. i. Denizbil. ve Jeol. Çok küçük (mm'nin 5-20'de biri) deniz yosunlarıyle örtülen ve birikmesi bazı deniz tortularının oluşmasına yolaçan kalker parçalarına verilen ad.

— ANSİKL. Denizbil. ve Jeol. Küçük delikli levhacıklar olan asıl *kokolit*'lerle, ortalarında elips biçimi küçük bir sivrilik olan *rabdolit*'leri ayırt etmek gerekir. Bu döküntüler çok küçük olduğu halde, deniz dibinde birikerek kireçli tortuların oluşmasında önemli rol oynar; bugün deniz çamurlarında delikliler, yüzgeçayaklılar, ışınlılar ve öbür kabuklularla karışık halde bulunur; on milyonlarca yıldan beri kıta yaylasının aynı diplerinde birleşen milyarlarca kokolit, çok büyük tebeşirli kayalıklar meydana getirmiştir; bu yüzden o çağa *Tebeşir çağı* denir. (L)

KOKOLUŞEK (Prokop), çekçe **Chocholoušek,** çek romancısı (Sedlec 1819-Nadejkov 1864). Hikâyeler ve romanlar yazdı: *Templarji v Čechach* (Bohemya Şövalyesi) [1843]; *Dcera Otakarova* (Otakar'ın Kızı) [1844]; *Jirjina* (1846). Balkan İslavları üstüne üç ciltlik bir hikâye kitabı yayımladı: *Jih* (Güney) [1862-1863]. (L)

KOKOMO, A.B.D.'de (İndiana) şehir, İndianapolis'in kuzeyinde, Wildcat Creek kıyısında; 47 200 nüf. Besin sanayii ve tarım pazarı (sığır, tahıl, sebze). Metalürji (çelik fabrikası, bakır metalürjisi, makine yapımı). Camcılık. Seramik. (L)

KOKONA veya **KOKANA** i. (yun. *kokkona*'dan). Eskiden hıristiyan kadınlarına verilen ad: *Mürebbiye olduğunu tahmin ettiğim âdi Beyoğlu kokonası altın gözlüğünü tutarak beni baştan aşağıya süzdü* (R. N. Güntekin). ‖ Süsüne düşkün kadın: *Erkekler tarafından on, on beş kişi, kadınlar tarafında da üç, dört kadın!... Hem de ne kokona, ne dudu, ne de koriça* (Ahmed Rasim).

— DEY. *Kokona gibi,* çok süslü yaşlı kadınlar için kullanılır. (M)

Kokona Yatıyor, Ali Beyin (Direktör) [1844-1899] komedisi (1810). Bir perdeliktir. Oyunun kişileri: Çelebi Kostaki (ev sahibi), Yanko (komşusunun uşağı), Elenko (Kostaki'nin beslemesi), Dominolu bir kadın'dır. Olay, Kostaki'ye ait evin bir salonunda geçer. Çelebi Kostaki, bir gece Ada'da kalacağı için eve gelmeyeceğini söyleyerek kapıdan çıkar. Karısı, onun yokluğundan faydalanarak baloya gider. Çelebi ise Ada'ya gitmekten vaz geçerek evine döner. Elenko da, hanımı (Dominolu kadın) balodan gelinceye kadar Çelebi'yi oyalar. (M)

KOKONİÇA i. (*kokona*'dan). Eflak, Boğdan eyaletlerine tayin edilen Fener beylerinin, «beyzade» denen erkek çocukları ile «domniça» denen kızlarından doğan kız çocukları. *Eşanl.* DOMNA, DOMNİKA, DOMNİCA. (M)

KOKOON i. (fr. *cocoon*). Temeli vinil reçineleri olan ve korozyona karşı kullanılan plastik kaplama; su buharını geçirmez, malzemenin depolama ve taşıma sırasında korunmasını sağlar: *Kokoon soğukta tabanca ile püskürtülür.* (L)

KOKOREÇ i. (yun. k. [?]). Koyun ve kuzu bağırsağının şişe sarılarak kızartılması ile yapılan bir yemek. (Temizlenmiş bağırsak, soğan suyu, tuz ve karabiberle oğularak birkaç saat bekletilir. Sonra döndürülür ve arasına iç yağı sıkıştırılarak şişe sarılır. Kızartıldıktan sonra, dilimlere ayrılarak üzerine kekik ve toz biber serpilir.) [M]

KOKOROZ i. (ital. *coccola*'dan). Mısır buğdayı. ‖ *Mec.* Sivri uçlu uzun şey. ‖ *Argo.* Çirkin (kimse).

◆ **Kokorozlu** sıf. *Argo.* Giyimi gösterişli olan, süslü püslü. (M)

KOKOROZLANMAK geçz. f. (*kokoroz*'dan *kokoroz-la-n-mak*). *Argo.* Tehdit etmek, meydan okumak. (M)

KOKOSCHKA (Oskar), avusturyalı ressam ve yazar (Pöchlarn 1886). Viyana Güzel Sanatlar akademisinde öğrenciydi. Koyu bir anlatımcı anlayışla yapılmış figürlerindeki katılık yüzünden büyük bir tepki yaratan ilk sergisinden sonra Berlin'e kaçtı. 1914'te askere alındı, ağır yaralandı. Dinî resimler yaptı, *Eyüb'ün Kitabı*'nı, *İsa'nın Çilesi*'ni resimledi. Dresden akademisinde profesör oldu (1920-1924). Avrupa'yı ve Kuzey Afrika'yı dolaştı. İkinci Dünya savaşından az önce Londra'ya yerleşti. Başlangıçta kullandığı karanlık renkler, sonraki eserlerinde gitgide parlaklaştı. Güçlü portreler (*Profesör Forel,* [1908]; *Doktor Schwarzwald* [1915]; *Doktor Ernst Blass* [1925]; *Semacine Marabut*'u, 1928) ve manzara resimleri (*Stockholm Limanı* [1917]; *Londra Towerbridge* [1925]; *Amsterdam; Bordeaux; Dover; Venedik; Lyon; Biskra* v.b.) yaptı. Avrupa ve Amerika'nın bellibaşlı müzelerinde eserleri vardır. Edebiyat alanında ise gene anlatımcı anlayışta tiyatro eserleri yazdı: *Mörder, Hoffnung der Frauen* (Katil, Kadınların Umudu) [1907]; *Der Brennende Dornbusch* (Alevli Çalılık) [1911]. (L)

KOKOT i. (fr. *cocotte*). Hafifmeşrep kadın. (M)

KOKOVTZOV (Vladimir Nikolayeviç), rus siyaset adamı (Novgorod 1853 - Paris 1943). İmparatorluk meclisinde devlet bakanı (1895), maliye bakanı Vitte'in yardımcısı (1896) oldu, daha sonra Vitte'in yerini aldı (1904-1905, 1906-1911) ve onun malî siyasetine karşı çıktı. 1911'de öldürülen Stolypin'in yerine başbakanlığa getirildi. Devrimin yayılması ve milletlerarası durum yüzünden birçok güçlükle karşılaştı. Kendisine kin bağlayan Rasputin'in zoruyle istifa etti (ocak 1914), 1918'de Paris'e kaçabildi. (L)

KOKOZ sıf. (esk. türk. *kokuz,* sıkıntılı olma'dan). *Argo.* Parasız, muhtaç: *Şimdilik kokoz değilim, harman zamanı da yakın* (R. H. Karay). ‖ *Esk.* İhtiyarlıktan ileri gelen bitkinlik.

◆ **Kokozluk** i. Parasız olma hali. (M)

KOKOZLAMAK geçz. f. (*kokoz*'dan *kokoz-la-mak*). *Argo.* Parasız kalmak: *Son günlerde iyice kokozladı.* (M)

KOKRODUA i. *Afrormosia elata* (baklagiller) adındaki afrika ağacından elde edilen ve ticarî değeri olan tahta. (Fildişi Kıyısı'nın koyu renkli ince tahtası *asamela.*) [L]

KOKSALJİ i. (fr. *coxalgie*). Patol. Kalçanın tüberküloz artriti. ‖ *Histerik koksalji,* koksaljiyi uzvu taklit eden kalça adalelerinin histerik kasılması.

— ANSİKL. Çocukta *koksalji* önce kalçanın belirsiz ağrıları ve hafif bir aksaklıkla ortaya çıkar; muayenede bacak büktürülür, yana açtırılır, dışa doğru daire çizdirilir ve uyluk arkası bezlerinde şişkinlik olduğu görülür; radyografi uyluk kemiğinin başı ile boyunun kalça kemiğine göre yükselmesine yolaçan bir eklem aralığı daralmasını ortaya koyar. Tedavi edilmeyen koksalji soğuk abselere ve düzeltilmesi güç olan gövde duruşu bozukluklarına yolaçar. Yetişkinlerde, özellikle abselerle ortaya çıkabilen başlangıç, çoğu zaman yanıltıcıdır. Tedavi, vakaya göre, ortopedi, cerrahî, basile karşı kimyasal tedavi ve dinlenme gibi yoların birleşmesiyle yapılır. (L)

KOKSAPLANA i. (fr. *coxaplana*). Patol. Çocuklarda, uyluk kemiği üst başının düzlüğünden ileri gelen kalça-uyluk eklemi bozukluğu. (Hafif topallamaya ve eklem ağrısına sebep olur.) [L]

KOKSARTRİ i. (fr. *coxarthrie*). İhtiyarlarda ve aşırı şişmanlarda aksaklığa ve ağrıya sebep olan kalça rahatsızlığı. (L)

KOKSARTROZ i. (fr. *coxarthrose*). Patol.

Kokso-femoral eklem de denen, kalça ekleminin artrozu. (L)

KOKSAVALGA i. (fr. *coxavalga*). Patol. Uyluk kemiği boynunun aylık gövdesi ile yaptığı açının genişlemesi sonucu ortaya çıkan şekil bozukluğu. (Bacak yana doğru açılarak dışa döner, içe doğru hareketi sınırlı olur ve bacağın boyu uzar.) [L]
gelişme çağında görülür.) [L]

KOKSAVARA i. (fr. *coxavara*). Patol. Uyluk kemiği boynunun, uyluk gövdesiyle yaptığı açının daralması sonucu ortaya çıkan şekil bozukluğu. (Bacağın çarpılarak içe doğru dönmesine yolaçar ve genellikle

KOKSİDİYODOMİKOZ i. (fr. *coccidioïdomycose*'dan). İnsanda ve sığırlarda asalak yaşayan bir mantarın (*Coccidioides immitis*) sebep olduğu hastalık.

— ANSİKL. *Koksidioydomikoz*'a sebep olan mantarlar, aynı mantarın asalak olduğu kemirgenlerin yaşadığı bazı yarı çöl bölgelerde görülür. Kuru havada, rüzgârla uzaklara sürüklenen bu mantarlar akciğer hastalıklarına ve daha başka birçok rahatsızlığa yolaçabilir. Bunların en yaygını olan *granülomatozlu koksidiyodomikoz* öldürücüdür. Önceleri yalnız Kaliforniya'da görülen *koksidioydomikoz* zamanla bütün dünyaya yayıldı. Teşhisi balgamda veya cerahatta spor aranarak ve hastalığa özgü bir deri içi tepkisiyle sağlanır. Tedavi ya ilâçla (iyodürler, bakır tuzları) veya cerrahî yollarla mümkün olur. (L)

KOKSİDİYOZ i. (fr. *coccidiose*'dan). Coccidia'ların yolaçtığı karaciğer hastalığı.

— ANSİKL. *Koksidiyoz*'lar çoğu zaman ölüme yolaçması ve bir hayvan grubunun içinde kolayca yayılabilmesi dolayısıyle çok tehlikeli hastalıklardır. Özellikle geviş getirenlerde, domuzda, tavşanda ve kuşlarda görülür. Genç hayvanlarda daha sık rastlanır ve daha şiddetli olarak seyreder. En belirgin özelliği cıvık ve bazen kanlı (sıgırlar) bir ishaldir. Ayrıca hayvanda sinirsel bozukluklar da görülür. Tavşanda, karın hacminin artması en bellibaşlı özelliğidir. Koksidiyozlardan korunmanın yolu hayvanları sağlığa uygun barındırmak ve beslemektir. Kimya tedavisi, uygun bir beslenme rejimi ile birlikte yürütülürse iyi sonuç verir.

İnsanda nadir olarak görülen koksidiyoz, bağırsak (*Eimeria perforans*) veya karaciğerde (*Eimeria stredai*) ortaya çıkabilir. Bazı bilginler bu iki türü bir sayarlar. (L)

KOKSİGODİNİ i. (fr. *coccygodynie*). Çoğunlukla gebelikte ve dölyatağı iltihaplanmalarında kuyrukkemiği bölgesinde görülen ağrı.

— ANSİKL. *Koksigodini* ya doğum, darbe, kayaktan düşme gibi bir travmadan olur veya Douglas çıkmazı iltihabı, para-metrit gibi dölyatağı ve uzantılarının iltihaplanması sonucu ortaya çıkar. (L)

KOKSİNİN i. (fr. *coccinine*). $C_{16}H_{14}O_6$ formülünde olan bileşik; karmen kırmızısının, ergimiş potasyum hidroksitle işlenmesinden elde edilir. (L)

KOKSİNİT i. (fr. *coccinite*). Miner. Kırmızı renkli civa iyodür minerali; Meksika'da bulunur. (L)

KOKSOAK, Kanada'da ırmak, Labrador'da (Québec), Kaniapiskau ve Larch ırmaklarıyle birleştikten sonra Ungava körfezine dökülür; 170 km. (L)

KOKŞAROVİT i. (rus mineraloğu N. İ. *Kokşarov*'un [1818-1893] adından). Miner. Tremolit çeşidi. (L)

KOKTEYL i. (ing. *cocktail*'den). Çeşitli içkilerin karıştırılmasıyle yapılan içki. (Önce Birleşik Amerika'dan Avrupa'ya, sonra İtalya'dan Fransa'ya, Fransa'dan da tekrar Amerika'ya geçti): *Tiyatrodan sonra delikanlı, kadınları, yarım saat kadar bir bara girip kokteyl içmeğe razı etti* (Vâ-Nû). [Bk. ANSİKL.] || *Teşm. yol.* Yeri ve zamanı önceden tespit edilmiş içkili toplantı: *Bir kokteyl ve yemek verip kendimizi «belirtmek» istiyorduk* (F.R. Atay).

— Anestezi. *Litik kokteyl*, sunî hibernasyonlar ve bazı ağır cerrahî ameliyatlardan önce gerekli yaşatkan sinir sistemi bağlantılarının kesilmesini sağlayan ilâç karışımı (Labori ve Huguenard). [En çok kul-

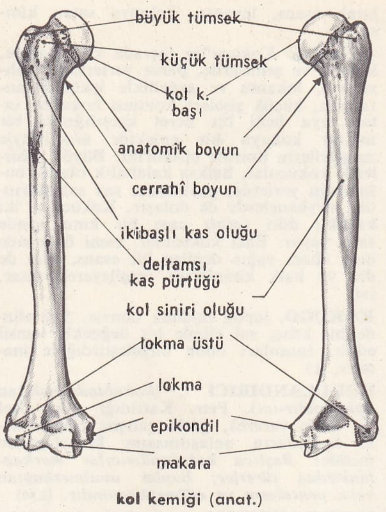

kol kemiği (anat.)

lanılanlar kloropromazin, prometazin ve prokaln'dir.]

— ANSİKL. *Kokteyl* formüllerinin sayısı pek çoktur. Hepsinin de esası alkol ve likör karışımıdır. Bununla birlikte bazı kokteyllerin esası süt veya meyve suyudur. Soğutularak verilen bu kokteyller çok lezzetlidir. (LM)

KOKU i. (*kokmak*'tan *kok-u*). Cisimlerden yayılan zerreciklerin burun zarı üzerindeki sinirlerde meydana getirdiği özel duyum: *Çorbadan sonra, kimyon kokularıyla sahanda köfte geldi* (Kemal Tahir). *Bir duyma da kokusunu yosunların / İstakozun, karidesin / Denizden esen rüzgârın* (O. V. Kanık). *Hoş koku. Pis koku.* || Güzel kokması için vücuda veya giyeceklere sürülen esans: *Bir kokusu var ama, sen duymazsın. Çünkü aynı kokuyu sürünüyorsunuz* (S.F. Abasıyanık). [Bk. ANSİKL. *Sanay. bölümü.*] || —*Mec.* İz, belirli, eser: *Gurbet kokusu! Bu kokuyu bütün ruhuyla koklamayanlar için ne manasız bir söz* (R.N. Güntekin). *Havadaki dram kokusuna kapılan Peregrini piyanonun üstündeki lâmbayı kıstı* (H.E. Adıvar).

— ÇEŞ. DEY. *Koku almak*, kokuyu algılamak. Sezmek, hissetmek: *Resulullahın devesi bu sırdan bir koku almış, belki de o yüzden Halid'in evi önüne çökmüştü* (N. Araz). || *Kokusu çıkmak*, (gizli tutulan bir şey için) anlaşılmak: *Bu mânâlı tebessümün kokusu birkaç gün sonra çıkıyor* (N. Araz). || *Kokusunu almak*, bir şeyin olduğunu veya olacağını sezmek.

— Avc. Hayvanlardan yayılan ve bunların varlığını, uzaklığını, yakınlığını veya geçtiği yeri belirten koku.

— Böcek bil. *Arıların kokusu.* Bk. ANSİKL. || *Kelebeklerin kokusu.* Bk. ANSİKL.

— Elekt. *Elektriksel koku*, kıvılcımlar meydana getiren elektriklenmiş bir cisimden çıkan özel koku: *Elektriksel kokunun sebebi ozon oluşumudur.*

— Fizyol. *Koku alma.* Bk. ANSİKL.

— Gaz. sanay. *Koku gücü*, net bir koku duyumu sağlayabilmek için bir hacim gaza katılması gereken en büyük hava hacmi sayısı. || *Koku veren*, bir gazın içine kokulu bir sıvıyı sokmağa yarayan aygıt. (Koku verenler ya doğrudan doğruya sıvı püskürtmeli ya emmeli veya kokulu buhar ilâveli olur.)

— Kozmetik. *Koku giderici*, büzüştürücü özellikleri olan ve ayak, koltuk altı gibi kısımların terlemesini azaltan, sıvı, krem, pudra ve stikler. (Bu madelerin bileşiminde, şap, alüminyum asetat, formol ve türevleri gibi sepileyici ve büzüştürücü maddeler ile kokular bulunur.)

— Tar. Bk. ANSİKL.

— Tekel. Sigara, pipo, enfiye ve çiğneme tütünlerinin aracılığını ve yakıcılığını gidermek ve tütünü yumuşatmak amacıyle bunlara katılan sıvı halindeki çeşitli harçlara verilen ad.

— Tıp. Tabiî boşluklardan (ağız, burun boşlukları) veya bazı vücut kısımlarından (koltukaltı, ayaklar) çıkan fena kokular. (Bu, ya ozenada görüldüğü gibi brom yayıcı mikropların varlığından veya pis kokulu salgıların üretilmesinden [bromidroz] ileri gelir.)

— Yağlı maddeler. *Koku giderici*, koku gidermeğe yarayan cihaz. (Sürekli metotlarda bir akışkanın ters akıntıya karşı akma ilkesi ve kokulu maddeleri gidermek için kullanılan aşırı ısıtılmış buhar ile yağ arasındaki dokunma yüzeyinin maksimum genişleme ilkesi kullanılır.) || *Koku giderme*, bir yağın özel tadını ve kokusunu gidermek için yapılan işlem. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Böcek bil. *Arıların kokusu.* İşçi arılarda her arının kendi kokusu, koku bezinin içindeki maddeye, yani arının dolaştığı çiçeklerin niteliğine bağlıdır. Kovanın kokusu ise, arıların birkaç hafta içinde dolaştığı, balözü ve çiçektozu topladığı, çiçeklerin çeşidine ve bunların oranına bağlıdır. Bir kovanlıktaki bütün kovanların aynı kokuyu vermemesinin sebebi budur. Ana arının kokusu işçilerden farklıdır ve döllenmeyle değişikliğe uğrar.

● *Kelebeklerin kokusu.* Bir gece tavuskelebeğinin kokusu 12 km uzakta bulunan erkeklerin yüzde 25'ini kendisine doğru çekmeğe elverecek derecede keskin, özgül ve yoğundur.

— Fizyol. *Koku alma* hassasını burna veren mukozanın yapısı, burnun iç çeperini kaplayan mukozanın yapısından farklıdır. Burada mukoza setler halinde sıralanır. Bu setlerin aralarında kılcal koku hücreleri vardır. Bir uçları doğrudan doğruya olfaktif sinirlerle bağlıdır. Diğer uçları mukozanın dışına taşmış durumdadır. Bu bölgedeki mukozanın rengi sarıya çalar; burun mukozasının renginden farklıdır. İnsan vücudunda olfaktif hücrelerin kapladığı saha ancak bir kaç sm^2'dir. Hayvanlardaki koku alma hassası insanlardakinden çok daha gelişmiştir. Koku merkezleri antenlerde veya bunların yerine geçen ayak uçlarında; bazılarında da buruna benzer kısımlardadır. İşleyiş sistemleri insanlardakine benzer. Fakat hücre sayısı insanda 10×10^6, köpekte 240×10^6'dır. İnsanların koku alma hassalarının ölçülmesi için belli hacimdeki bir oda içine belli ölçüde koku salınır. Çeşitli kimselere koklatılır. Böylece, koku hücrelerine etki eden koku molekülleri hesaplanır. Kokuların beyindeki merkezi ancak XVIII. yy.da bulundu. Burundaki koku mukozalarının varlığı da XIX. yy. da tespit edildi.

Bir maddenin koku yayabilmesi için şu şartlar gerekir: 1. uçuculuk; 2. yağlarda eriyebilme özelliği; 3. en az iki atomdan meydana gelmiş olması. Buna rağmen bu şartlara sahip bazı madeler koku yaymaz. Koku alıcı hücrelerin kimyevî yapısı da bu konuda önemlidir. İnsanlar üstünde, birbirine tamamen eş etki yapan veya tepki uyandıran iki koku yoktur. Meselâ gül kokusunun etkisi kâfuru kokusununkinden değişiktir. Koku hassasına sahip maddelerin sayısı 10^8 olarak hesaplanmaktadır.

— Sanay. İki tür koku vardır: tabiî kokular, sentetik kokular.

● *Tabiî kokular*, bitkisel veya hayvansal olur. *Bitkisel kokular*, tabiî uçucu yağlardır. Bitkilerin çeşitli kısımlarından

kol askısı (cerr.)

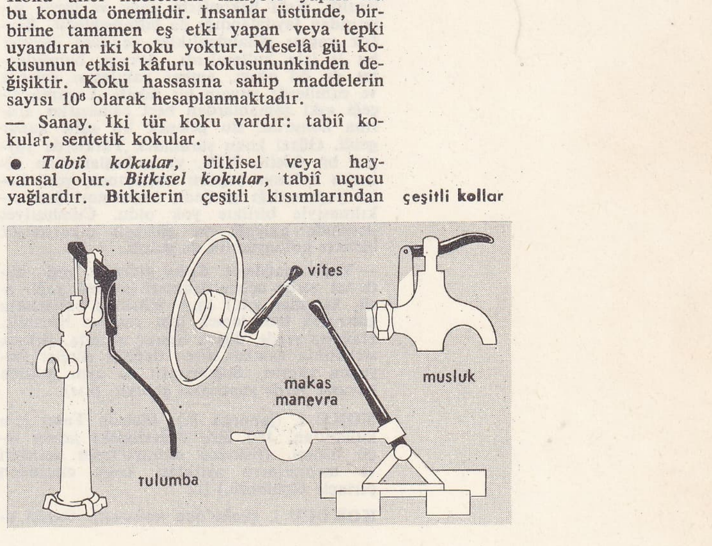

çeşitli kollar

(çiçek, meyve, kök, odun, tohum, kabuk, reçine) çeşitli şekillerde (çözünme, damıtma, sıkma, terletme) elde edilir. Uçucu yağlar aynı zamanda antiseptik özellikler de gösterir.

● *Hayvansal kokular,* hayvanlardan elde edilen ve esansa kalıcı bir koku kazandırmak için kullanılır. Alkole emdirilerek elde edilir; başlıcaları: ***amber*** (kaşalot'un midesinden çıkarılır); ***misk*** (bir karaca türünün midesinin altında bulunan keseden çıkarılır); ***castoreum*** (kastor'un bir salgı bezinden çıkarılır); ***misk kedisi kokusu*** (misk kedisinin bir kesesinden çıkarılan madde).

● *Sentetik kokular.* İki türü vardır: 1. taşkömürünün damıtılmasıyle elde edilen, tamamen sentetik kimyasal ürünler; benzil asetat yasemin kokusunu, keton misk portakal çiçeği kokusunu andırır; 2. tabiî esans özlerinin kimyasal dönüşümüyle elde edilen kokular. Kimyasal tepkimeyle menekşe kokusundaki iyonon haline dönüşen sitral, bu şekilde limon otu esansından çıkarılır.

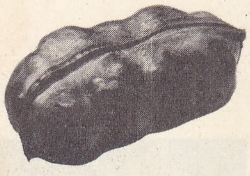

kola ağacının cevizi

— Tar. Koku, önce rahipler tarafından dinî telkin için kullanıldı. Bununla beraber, duyguları uyaran ve düşünce kabiliyetini çoğaltan kokular da vardı. Bunlar arasında romarin, melis, okaliptüs, nane v.b. sayılabilir. Koku hakkındaki en eski metin Yajur-Veda'dır. Hintliler çok eski zamanlardan beri gülden koku çıkarmasını bilirlerdi. Santal ağacının kokusundan da özellikle buhurdan içinde yakmak amacıyle faydalanırlardı.

Persler ve Babilliler de kokulu reçinelerin varlığını ve kulanılmasını bilirlerdi. Eski Mısır'da koku çıkarmak ve kullanmak bir sanat haline geldi. M.Ö. 1500'de yazılmış olan ve 1874'te bulunan Ebers papirüsü 100'den fazla kokunun formülünü vermektedir.

Mısırlılar, çiçekler yanında, bitkilerden de koku çıkarmak usullerini bilirlerdi. Mumyalama tekniğinde de koku önemli bir yer tutardı. Koku ve kokudan faydalanma Persler aracılığıyle Yunanistan'a, oradan da Roma'ya geçti. Eski Yunanlılar da, çiçeklerden ve bitkilerden çeşitli kokular çıkarırlardı. Vücutlarına koku veren çeşitli yağlar sürerlerdi. Roma İmparatorluğu devri, kokunun en parlak zamanı oldu. Fakat imparatorluğun çöküşü ve özellikle kilisenin her türlü lüksü yasaklamasıyle koku kullanma ortadan kalktı. Ancak XVII. yy.da kolonya kullanma devri başladı. Ortaçağda Arabistan yarımadası, uçucu yağların en önemli merkeziydi. Çeşitli bitkilerden koku elde edilirdi; ayrıca Uzakdoğu ile önemli bir koku ticareti yapılırdı. Osmanlılar da Araplardan koku elde etme sanatını öğrendiler; özellikle gülyağı ve gülsuyu çıkarmada ileri gittiler. O devirlerde kokulu maddenin, bitkisel yağ içinde eritilmesi (maceration) usulü kullanılırdı. El-Caber adlı hekimin IX. yy.da yazdığı kitaptan kalan parçalarda çeşitli tekniklerden bahsedilir. Türkiye'de en çok gülyağı ve gülsuyu kullanıldı. Eski hekimlerin nane ve çiçek sularından faydalandığı da bilinmektedir. Beykoz yapısı gülabdanlıklar ve cam ibrikler bu iş için kullanılırdı. Ayrıca, buhurdanlar da öd ağacı, amber yakılması evlerde ve camilerde yaygın bir âdetti. Lavanta çiçeği eski zamanlardan beri çamaşırlar arasına konurdu. Bu gelenek bu güne kadar geldi. Güzel koku sürünmek Türklerde yaygın bir âdetti. XIX. yy.ın başlarından itibaren kolonya yapımı başlayınca, yerli koku yapımcılığı geriledi; imparatorluğun yıkılmasıyle birlikte yok oldu. Cumhuriyet devrinde gülyağı ve gülsuyu çıkarımıyle birlikte kolonyacılık da gelişti.

— Yağlı maddeler. *Koku giderme,* yağı, kötü tat veren uçucu ürünleri (serbest yağlı asit, ketonlar v.b.) aşırı ısıtılmış buharlarla gidererek temizlemek için yapılan işlemdir. Havasız yerde, düşük basınç altında, yüksek sıcaklıkta saatler süren değişik süreler boyunca yapılır. Soğumanın da aynı şekilde havasız yerde yapılması gerekir. (LM)

KOKU i. (japonca k.). Metrol. Tahıl için kullanılan, 180 litre değerindeki japon ölçü birimi. (Eskiden daimyo'ların gelirleri ve memurların aylıkları koku cinsinden pirinçle ölçülürdü.) [L]

KOKUCU i. (*koku*'dan *koku-cu*). Gezici olarak esans, lavanta, kolonya satan kimse.

— ANSİKL. *Kokucu*'lar taşrada köy, nahiye, kasaba ve şehirlerde, pazar yerlerinde, kahvehane, lokanta ve genellikle içkili lokantalarda, küçük şişelere konmuş kokuları satar veya belli bir ücret karşılığında bir miktar kokuyu bir enjektör aracılığıyle müşterilerin üzerine püskürtür. Büyük şehirlerde kokucular, halkın kalabalık olarak bulunduğu yerlerde; parklarda, saz salonlarında, meyhanelerde de dolaşır. Kokucular iki kapaklı dört tarafı cam bir kutu içinde satış yapar. Bazı kokucular, cami önlerinde hem «hacı yağı» denilen bir esans, hem de din ve halk kitaplarını sergileyerek satar. (M)

KOKUGO, japon buddha tanrısı. Sağ elinde bir kılıç, sol elinde bir değnekle temsil edilir. İnsanları onun bilgeleştirdiğine inanılır. (L)

KOKULANDIRICI i. (*kokulandırmak*'tan *kokulandır-ıcı*). Petr. Katıldığı gaza özel bir koku vererek, gazla çalışan cihazlardaki kaçakların anlaşılmasını kolaylaştıran madde: *Başlıca kokulandırıcılar merkaptanlardan türerler; bunlar amilmerkaptan veya pentalarm ve etilmerkaptandır.* (LM)

KOKULANDIRMA i. (*kokulandırmak*'tan *kokulandır-ma*). Sanay. Koku veren bir madde katarak, herhangi bir ürüne özel bir koku kazandıran arıtma işlemi. (L)

KOKULANDIRMAK geçl. f. (*koku* > *kokulanmak*'tan *kokulan-dır-mak*). Özel bir koku kazandırmak. (M)

KOKULU sıf. (*koku*'dan *koku-lu*). Kokusu olan: *Böyle olduğu için de insana* [...] *kokulu, serin, etli, diri, tatlı görünüyordu* (R.H. Karay). ‖ Hoş kokan: *Kokulu sularda yıkanarak / Karanlıklarda zevk edeceğim* (F.H. Dağlarca). *Kokulu karanfil.* ‖ *Hoş kokulu maddeler,* yayılıcı ve sinici koku salan bütün maddeler. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Bütün *hoş kokulu maddeler* (karanfil, küçük hindistancevizi, vanilya, tarçın, karabiber, nane, lavanta çiçeği, mercanköşk, biberiye, kekik, yabanî mercanköşk, hyssopus, geyikotu, melisa, papatya, birincasıf, anason, rezene, kişniş, kimyon, karaman kimyonu, melekotu v.b.) bitkiler âlemine, özellikle ballıbabagiller, bileşikgiller, maydanozgiller, baklagiller, terementinler, kozalaklılar v.b. familya ve takımlarına girer. Bu bitkiler, uyarıcı veya uyartıcı, uyuşturucu, pekiştirici, iç sürdürücü, spazm giderici olarak hekimlikte, kozmetik yapmak için lavantacılıkta, baharat olarak (karabiber, biber, karanfil, küçük hindistancevizi, vanilya, anason, çin anasonu, ardıç, defne, kekik, yabanî turp, hardal v.b.) mutfakta kullanılır. Hoş kokulu maddeler eskiden Arabistan'dan gelirdi ve Doğu'da önemli bir ticaret koluydu. (LM)

KOKURA, Japonya'da şehir, Kyuşu'da (Fukuoka idare bölgesi), Şimonoseki boğazı kıyısında; 242 300 nüf. Eski bir derebeylik şehri olan Kokura, sanayileşme sayesinde değişmiştir. Yüksek fırınlar; çelik, pamuk, kimya ürünleri ve porselen fabrikaları. Kömür ihraç edilen limanının donatımı yeterli olmadığı için trafiği kısıtlıdır. Şehrin ulaşımını özellikle, Kokura ve üç başka siteyle Kıta Kyuşu şehir gruplaşmasını meydana getiren (1962'den beri) Moci sağlar. (L)

KOKURYO, Kore yarımadasının kuzeyinde eski krallık; M.Ö. 37'de Çu-Mong tarafından kuruldu, çevresindeki barbar kabilelerle sürekli olarak savaşmak zorunda kaldı ve Çin imparatorluğuna boyun eğdi. 586'da Kokuryo'lar başkentleri Pyong-Yang önünde çin ordularını korkunç bir bozguna uğratarak Çin'de Suey sülâlesinin devrilmesine sebep oldular; fakat VII. yy. ortasında, güçlü rakipleri Silla krallığı, Çinlilerle birlik oldu ve Üçüncü Kore krallığı Paikşeye boyun eğdirdikten sonra, Kokuryo'ları da sekiz yıl süren bir savaş sonunda yenerek hâkimiyetini bütün yarımadaya kabul ettirdi (668). Bk. KORE. (L)

KOKUSUZ sıf. (*koku*'dan *koku-suz*). Kokusu olmayan, etrafa koku vermeyen: *Kokusuz çiçek.* (M)

KOKUSVUD i. (ing. *cocuswood*). Anavatanı Amerika olan kereste. (Abanozu hatırlatan iki *heyyum* [Baklagiller] türünden elde edilir.) [L]

KOKUŞMAK dönşl. f. (*kokmak*'tan *kok-u-ş-mak*). Bozulup kokmak: *Et kokuştu.* (M)

KOKUŞUK sıf. (*kokuşmak*'tan *kokuş-u-k*). Kokuşmuş, bozulmuş olan: *Kokuşuk et yenmez.* ‖ *Mec.* Tembel, üşengen. (M)

KOKUTMAK geçl. f. (*kokmak*'tan *kok-u-t-mak*). Koku vermek, koku bırakmak: *Çöpler tenekeyi kokutmuş. Çiçekler odayı mis gibi kokuttu.* ‖ Kokuşmasına yolaçmak. ‖ *Halk dili.* Can sıkmak, sıkıntı vermek. (M)

KOKÜS (lat. *coccus*'den). i. Mikrobiyol. Micrococcales takımından yuvarlak bakteri. (L)

KOKÜSLER çoğl. i. (lat. *coccus,* küçük tanecik'ten). Bakteri familyası; bir protoplazma kütleciğiyle hücre zarından oluşan, tek çekirdekli, yuvarlak, en basit bakterileri kapsar. (Kokusler ya tek tek veya birkaçı biraradadır. Üzüm salkımı biçimindekilere *stafilokok,* zincir şeklindekilere *streptokok,* ikişer ikişer olanlara *diplokok,* dörtlüklere ise *tetrakok* veya *tetrajen* v.b. adı verilir.) [L]

KOKYTOS. Esk. coğ. Epir'de ırmak. Akheron'un kolu; bugün *Vuvos* ırmağı.

— Mit. Bazen Akheron'un, bazen de Styks'in kolu olarak tanımlanan Cehennem ırmağı. (Vergilius'a göre kıvrımlarıyle çevrelediği Cehennemin başlıca ırmağıydı.) [L]

KOKSİNGA, Ming taraftarı çinli korsan **Çıng Çıng-Gung'a** Avrupalıların verdiği ad (Hirado, Nagasaki 1624-öl. 1662). Yangdzı-Kiang deltası ile Güney Çin kıyılarında sağlam üsleri vardı: bu sayede, 1645'ten 1660 yılına kadar Mancu'larla savaştı ve bu tarihte Tayvan (Formoza) adasını aldı; 1662'de Zelandia ve Provintia kalelerini ele geçirdikten sonra Hollandalıları Formoza'dan kovdu. Oğlu Cıng-Cing'e Tayvan adasını bıraktı. (L)

KOL i. (esk. türk k.). İnsan vücudunun omuzdan parmak uçlarına kadar olan kısmı: *Yavaş yavaş anasının kollarından kurtuldu. Saçını düzelterek oturdu.* (Ahmed Rasim). *Bir kolu dışardaydı. Gözleri tavanda, cıgara içiyordu. Cemil, arkadaşının kibrit çaktığını nasıl olup da duymadığına şaştı* (Kemal Tahir). [Bk. ANSİKL. *Anat. bölümü.*] ‖ *Teşm. yol.* Bir bütünden ayrılan bölüm. dal: *Edebiyatta, yahut resimde, musikide, sanatın herhangi bir kolunda iyiyi kötüden güzel çirkinden ayırt edemeyeceklerini söyleyenler bulunabilir* (N. Ataç). *Mahallenin kerpiç duvarlar veya çitlerle çevrilmiş evleri Tunca nehrinin iki kolunu suladığı düz, yeşillik, çayırlara bakardı* (Ş.S. Aydemir). ‖ Yön, taraf: *Şimşek gibi bir semte atıldık yedi koldan* (Yahya Kemal). ‖ *Kol emeği,* kol çalışmasıyle yaratılan iş.

— ÇEŞ. DEY. *Kol atmak,* uzanmak, ulaşmak: *Ailesinin kanında* [...] *eski imparatorluğun kol attığı bütün ülkelerden bir parça vardı.* (Ş.S. Aydemir). ‖*Kol gezmek,* kontrol amacıyle dolaşmak, tehdit etmek, baskı kurmak. ‖*Kol kanat olmak,* yardımcı olmak, himaye etmek: *İnsanlara vermeye doyamadığı gibi hayvanlara da kol kanat olmayı pek severmiş* (N. Araz). ‖ *Kol kola,* birbirinin koluna girerek: *Bahçede ikişer üçer, kol kola dolaştıkları zaman neler konuştuklarını bilirdim* (R.N. Güntekin). ‖ *Kol kola girmek,* birbirinin koluna girmek. ‖ *Kol uzatmak,* ulaşmak. ‖ *Kol yormak,* çok fazla çalışmak. ‖ *Kola almak. Esk.* Yardım elini uzatmak. ‖ *Kollarını açmak,* bir kimseyi içtenlikle karşılamak. Kucaklamağa hazırlanmak. ‖ *Elini kolunu sallaya sallaya gelmek.* Bk. EL. ‖ *Kolu kanadı kırılmak,* çaresiz kalmak. ‖ *Kolu uzun,* muktedir olan, hükmü geçen. ‖ *Koluna girmek,* kendi kolunu başkasının koluna dolamak: *Şakir her zamanki gibi sarhoştu ve Hacı Etem'in koluna girmişti* (Sabahattin Ali). ‖ *Koluna kuvvet,* iş yapan birine teşvik için söylenir. ‖ *Ayaz paşa kol geziyor.* Bk. AYAZ. ‖ (*Birinin*) *Elini kolunu bağlamak.* Bk. EL. ‖ *Elini kolunu sallaya sallaya gezmek.* Bk. EL. ‖ *Elini veren kolunu alamaz.* Bk. EL.

— Anat. *Kol aponevrozu,* kolu saran aponevroz. ‖ *Kol atardamarı,* büyük göğüs kası kirişi hizasında başlayan, koltukaltını

Foto. LAROUSSE

KOL ve BACAKLAR

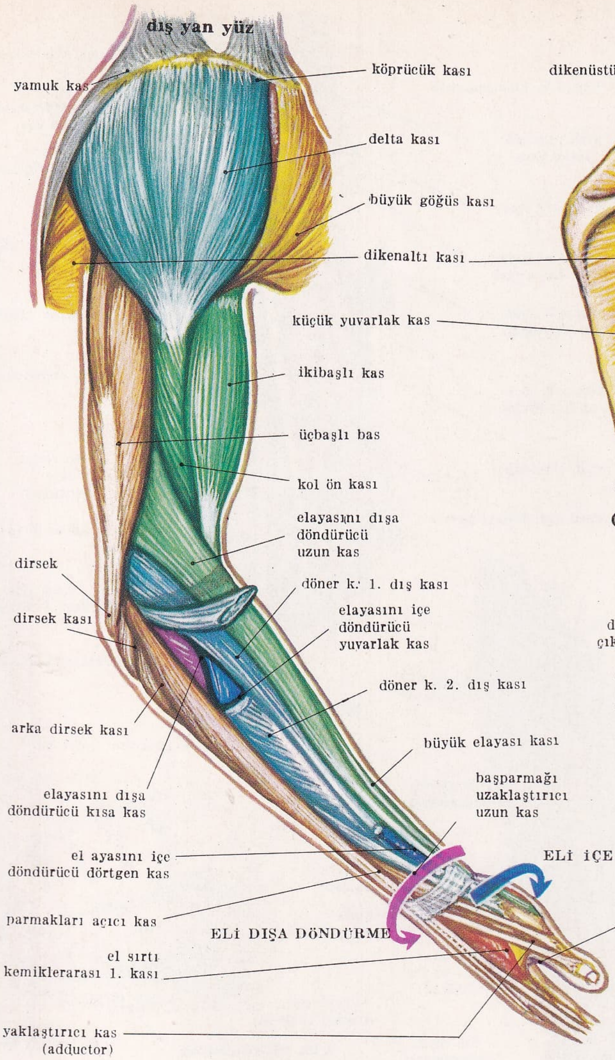

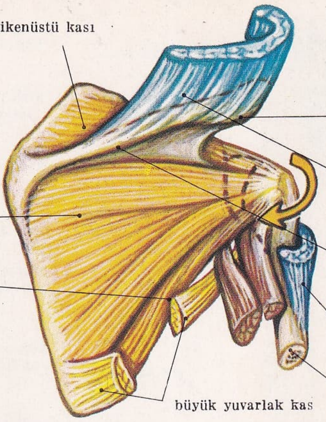

omuzdaki çevirici dış kaslar (arkadan görünüş)

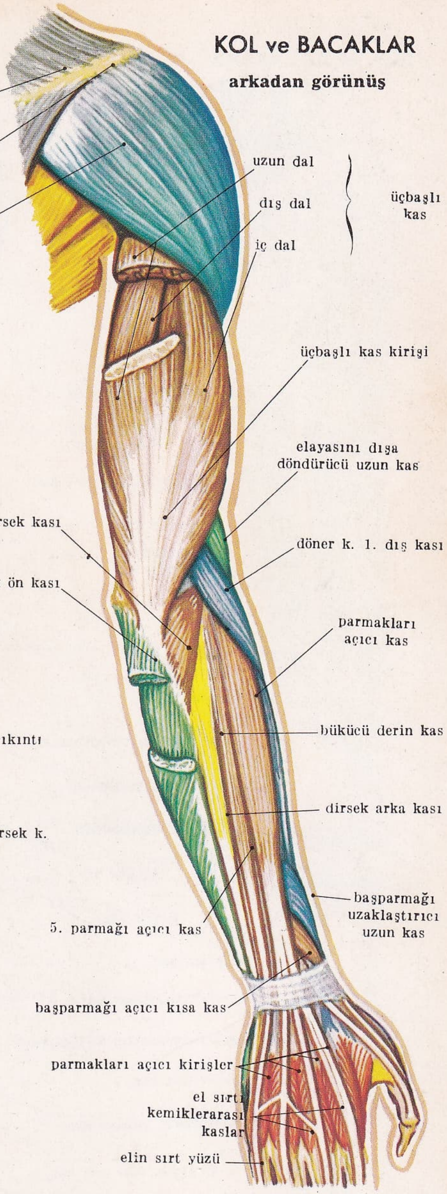

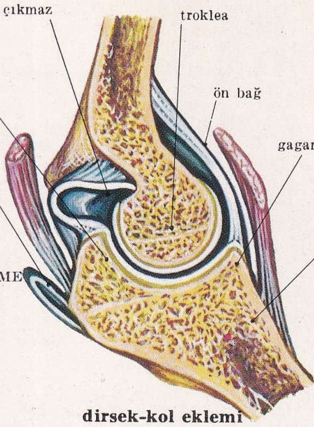

dirsek-kol eklemi

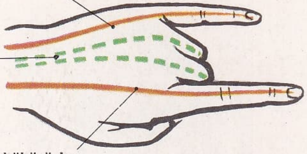

kemiklerarası kaslar

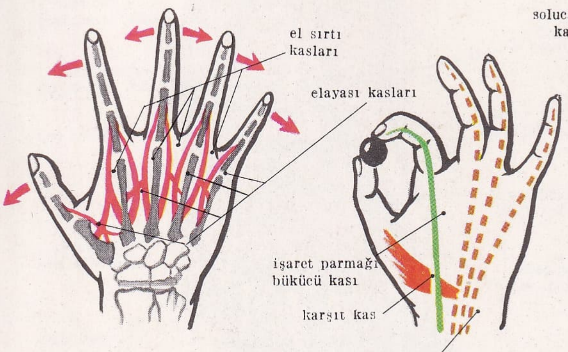

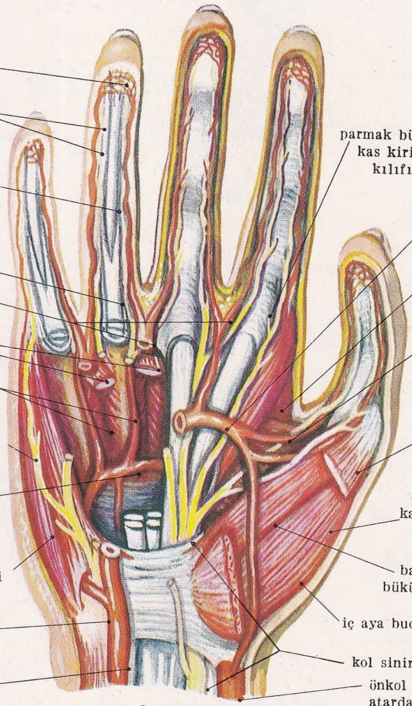

elayasının topografisi

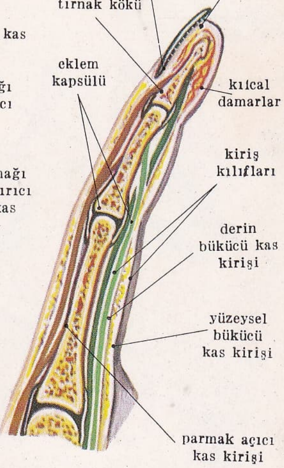

yandan boyuna kesit

KASLARIN BAŞLICA GÖREVLERİ

parmak kasları	içe döndürme	dışa döndürme	çevirme	yaklaştırma	bükme	açma	uzaklaştırma	

KOL ve BACAKLAR

BACAK

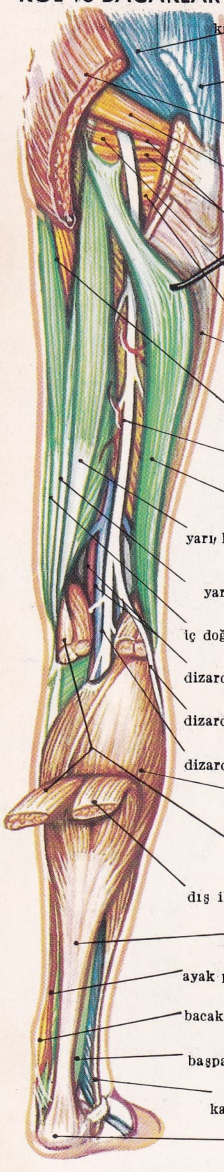

arkadan görünüş

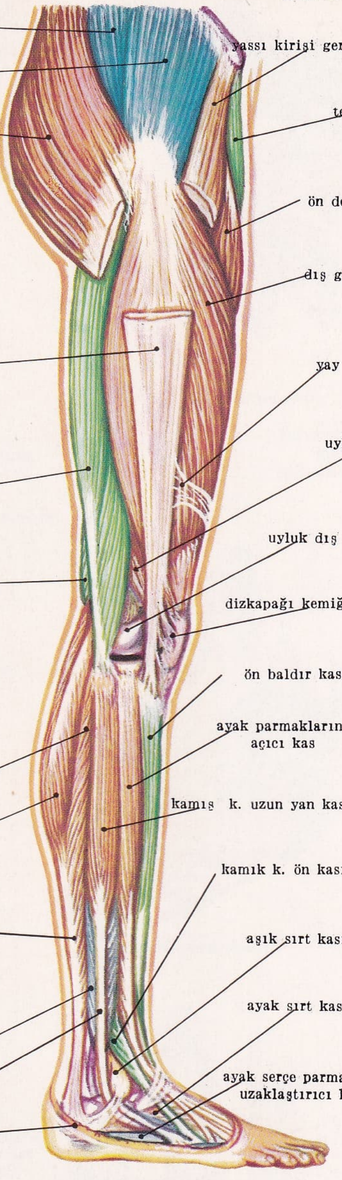

dış yan görünüş

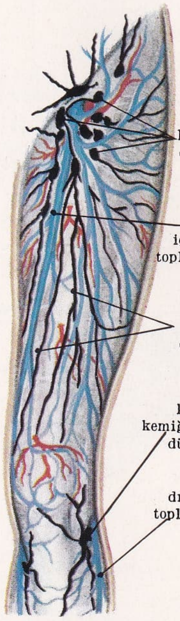

lenf düğüm ve damarları ve yüzeysel toplardamarlar

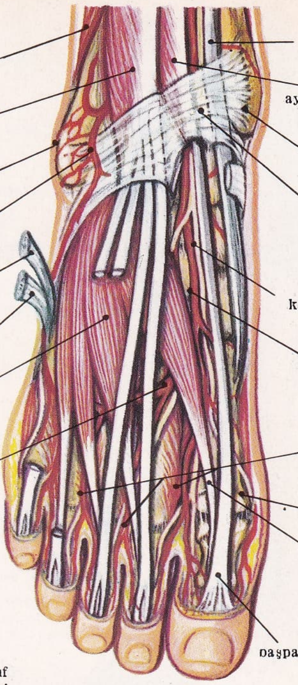

ayağın sırt yüzü

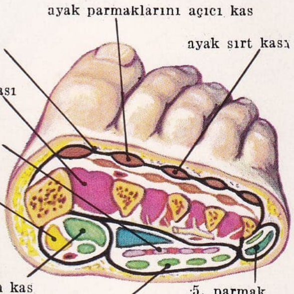

ayağın enine kesiti

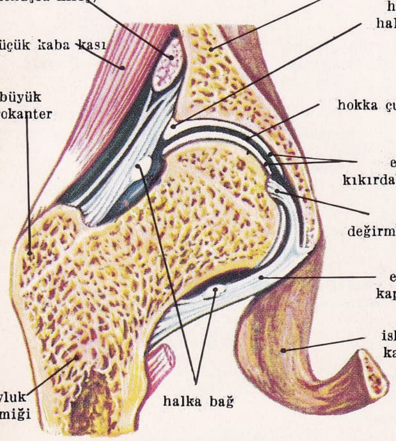

kalça-uyluk eklemi kesiti

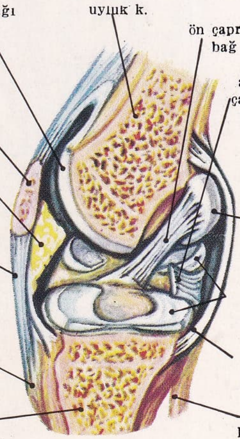

dizin kesit görünüşü

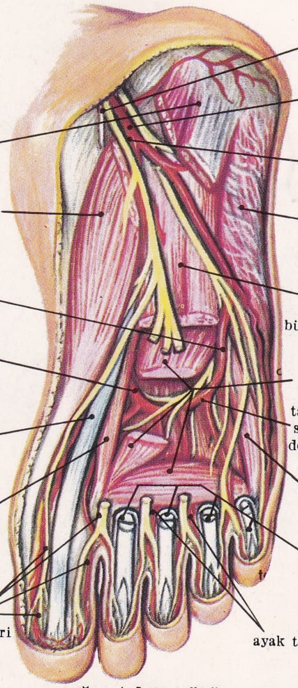

ayağın taban yüzü

KASLARIN BELLİBAŞLI GÖREVLERİ

(mavi) uzaklaştırma	(kahverengi) açma	(yeşil) büzme	(sarı) yaklaştırma	(turuncu) döndürme	(mor) ayak kasları

takip ederek dirsek büklümünde ön kol kemikleri atardamarlarına ayrılarak son bulan atardamar. || *Kol-baş ana atardamarı,* ort kemerinden çıkan, boynun başlangıcında sağ ana şahdamarla sağ köprücükaltı atardamarına ayrılan ana atardamar. (Solda bu iki damar doğrudan doğruya aorttan çıkar.) || *Kol-baş anatoplardamarları,* biri sağda biri solda bulunan ve ağızlaşarak üs anatoplardamarı meydana getiren iki büyük damar. || *Kol derisi iç siniri,* sadece duyu ödevi gören ve bütün kolun iç yüzüne dallar veren sinir. (Arkada kendisine ek kol derisi iç siniri eşlik eder.) || *Kol kemiği,* omuzla dirsek arasında bulunan kemik. (*Eş-anl.* PAZU KEMİĞİ.) [Bk. ANSİKL.] || *Kol kemiği büyük kabartısı,* kol kemiğinin üst ucunda bulunan ve üzerine dikenüstü, dikenaltı ve küçük yuvarlak kasların yapıştığı büyük çıkıntı. || *Kol ön kası,* kol ikibaşlısının arkasında bulunan kas. || *Kol sinir ağı,* koltukaltında bulunan sinir ağı; son dört çift, boyun omurilik siniri ile birinci çift sırt sinirinin ön dallarından oluşur ve kola dağılır.

— Arabacılık. *Araba kolu,* arabanın ön tarafında bulunan birbirine paralel uzantılardan her biri. (OK da denir.)

— Arkeol. Genel olarak bir destek üzerinde duran dayanak.

— Ask. Teftiş veya koruma için devriye gezen asker grubu. || Askerlerin birbirlerinin ardı sıra durarak meydana getirdikleri düzen: *Birerli kol, ikili kol, üçlü kol.* || Eskiden birliklerin birbirlerinin ardı sıra dizilerek meydana getirdiği muharebe düzeni. (1914'e kadar muharebede bu düzen kullanılırdı. Bugünse yalnız eğitim amacıyle ve üçlü veya dörtlü saflar biçiminde kullanılmaktadır.) || *Kol düzeni,* motorlu ve zırhlı birliklerdeki saf düzeninden irtibat elemanının ileri hareket etmesi ve birlik içerisinde daha sonra gelen diğer elemanların, bunu sıra ile takip etmesi ile meydana gelen derinliğine düzen. (Bk. ANSİKL.) || *Kol kayığı,* devriyeye çıkan kayık. || *Kol ordu.* Bk. KOLORDU. || *Kol zırhı,* eskiden kolu kaplayan zırh parçasına verilen ad. (Bk. ANSİKL.) || *Hücum kolu,* hücum için ayrılan asker grubu. || *Keşif kolu,* keşfe çıkan asker topluluğu.

— Ask. Denizc. Deniz kuvvetlerinde filo ve konvoyların taktik düzeni. (Bu düzende gemiler kol halinde ve birbirine paralel saflar halinde dizilir.)

— Bayınd. *Yol kolu,* anayol ile birleşen ikinci derecede önemli yol.

— Bisiklet. *Pedal kolu,* ayaklığın pedalı taşıyan kısmı.

— Bot. Ağacın dalı. || Bitkinin kök boynundan çıkan, ucunda yeni bir yaprak rozeti bulunan kök salabilen ve bir tomurcukla son bulan sürüngen sap.

— Cerr. *Kol askısı,* yaralı bir el veya kolu tutmak için bir omuzun üzerinden geçirilmiş sargı şekli. Bk. ANSİKL.

— Coğ. Denize değil de, kavşak adı verilen bir noktada bir başka akarsuya dökülen su. (*Eşanl.* BAĞIMLI AKARSU.) [Bk. ANSİKL.] || *Aşağı* (veya *alt*) *kol,* bir ırmağın suyunun bölünmesiyle oluşan kol. (Deltalarda ve birikinti konilerinde sık rastlanan aşağı kollar, geniş ölçüde yayılmış bir birikinti sürecinin sonucudur.)

— Dy. *Hareket kolu,* makas kumanda merkezinde, belirli bir yolun açılması veya kapanması için bütün makas ve işaretlere aynı anda kumanda eden kol. || *İleri hareket kolu,* Walschaerts buhar dağıtma sisteminde bir yandan piston krosu, öte yandan kulis biyeli tarafından harekete geçirilen ve buhar çekmecesine kumanda eden kol. || *Makas kolu,* demiryollarında makas hareket ettirmeğe yarayan kol. || *Semafor kolu,* dikey bir düzlem üzerinde hareket eden ve yatay konumdayken makinistlere durmayı veya yavaşlamayı emreden kol.

— Denizbil. *Deniz kolu,* bir denizin karalar arasına sokulmuş dar uzantısı.

— Denizc. Bir halatı meydana getiren iplerin her biri. || Bir nesnenin birkaç noktasında etki yapması için kollara ayrıldıktan sonra birleşen halatların her biri. || *Kol atmak.* [Halat kolu için] Fazla zorlanma sonucu kopmak. || *Kol-bastı dikişi,* iki haladı birbirine eklemekte kullanılan dikiş. (Eklenecek halatların çimalarının kolları yeterli uzunlukta açılıp karşılıklı olarak birbirleri arasına yerleştirildikten sonra, her kolun karşısındaki haladın bedenindeki kolların bir altından, bir üstünden alınarak ilerletilmesi ile yapılır.) [ÇIMA DİKİŞİ de denir.] || *Kol bastırmak,* kol-bastı dikişi yapmak. || *Bir palamar şamandırasının kolları,* denizin dibinde çeşitli yönlere atılmış olan çapalara giden zincirler.

— Eğ. Okullarda öğretmenlerin rehberliğinde kurularak çalışan öğrenci teşekküllerine verilen ad. Bk. ANSİKL.

— Elektr. *Akımın kollara ayrılması,* bir kapalı devrenin iki noktası arasında, ikinci bir iletken yardımıyle bağlantı kurulması. (Bu deyim özellikle, telgraf hatlarında bir iletkenin arızî olarak yerle birleşmesini anlatmak için kullanılır.) *Eşanl.* PARALEL BAĞLAMA.

— Ev. eşyası. *Kol tahtası,* bir destek üzerinde duran ve elbiselerin kollarıyle çocuk elbiselerinin ütülenmesinde kullanılan küçük tahta.

— Hidrografya. Öbür akarsulardan adalarla ayrılmış bir akarsuyun yanal bölümü. (Debinin büyük bir kısmının aktığı ana kol ile yan kollardan meydana gelir.) || *Ölü kol,* bırakılmış kol, bir taşkın veya alüvyonlanma sonucu akarsuyun artık akamadığı, göl veya bataklık halini almış eski kol. || *Sahte kol,* doldurma veya sızmalar sonucu ana kola ulaşmayarak bataklık bir bölgede kaybolan kol.

— İnş. Kapı, pencere, pancur v.b. açılmak veya kapatılmak istendiğinde elle tutulan parça. (Birtakım kolları, platin üzerine eklemlidir; kullanılmadığı zaman kapı, pencere, kapak v.b. yüzeyine yatırılabilir.) *Eşanl.* KULP, TOKMAK, TUTAMAK, ELCİK.

— Kasaplık. Bir koyun veya dananın gövdesinin ön ayağında dizden kürek kemiğinin ortasına kadar giden kısım. || Sığırda ön ayağın üst kısmı. || *Kol arkası,* kolun üst ucunun arka kısmından çıkarılan parça. || *Kol yoklamak,* sığırın besili olup olmadığını anlamak amacıyle omuzun arka kenarının üst kısmını elle yoklamak.

— Koreografi. *Kol hareketi,* ortada iki elle ve ellerin hareketlerine gövdenin üst kısmının da katılmasıyle icra edilen hareketlerin genel adı.

— Mat. *Bir eğrinin kolu,* kapalı bir eğrinin sonlu parçası. || Kapalı olmayan bir eğrinin sonsuza uzanan parçası: *Bir parabolün, bir hiperbolün kolları.*

— Mekan. *Gergin kol,* bir kayışta, bir transmisyon kablosunda, hareket ettirici gücü ileten kol. || *Dengeleme kolu,* bir pedal veya bir kumanda koluna uygulanan kuvvetin birçok hareket transmisyon kablosu (veya çubuğuna) düzgün şekilde yayılmasını sağlayan düzen. || *Kaldıraç kolu,* bir kuvvetin dayanma noktasına, bu kuvvetin doğrultusuna dik olarak hesaplanan uzaklığı. || *Manivela kolu,* manivelanın iki eklem eksenini ayıran uzaklık. || *Tepki kolu,* bir transmisyon sisteminde mile monte edilmiş dişli çiftinin devrini düşürmekte kullanılan ve makinenin sabit bir kısmına dayanarak dişlileri örten kartere bağlı kol. (Bu tür montaj, hareketi ileten ve alan iki mil arasında yer değiştirme gerektiğinde ve episikoit hareketli devir düşürme makaralarında kullanılır.)

— Metrol. *Terazi kolu,* bir terazi gözünün dayanma noktasına uzaklığı.

— Meyvc. Espalye şeklindeki ağaçlarda ana dalların her iki yanında çıkan dallar.

— Mobl. Bir koltukta, bir divanda kol dayamağa yarayan parça. *Eşanl.* KOLÇAK. Bk. ANSİKL.

— Mus. Bazı çalgıların elle tutulan sap bölümü.

— Mutf. *Kol sarması,* koyun veya dana etinin kol tarafından, sarılarak yapılan bir rosto çeşidi. (Kolun sarılmadan önce kemikleri çıkarılır; kalın tarafları dövülerek inceltilir ve tuz, karabiber serpilir; istenirse içine katı yumurta, havuç yerleştirilir, sıkıca yuvarlayarak sarılır ve iple bağlanarak pişirilir.)

— Oto. *Marş kolu,* elektrikli marş çalışmadığı zaman motoru harekete geçirmek için kullanılan kol. (Motorun krank mili ucuna yerleştirilir.) || *Vites kolu,* vitesin değiştirilmesini sağlayan kol. (Modern arabaların çoğunda bu kol, direksiyon simidinin altına veya kimi zaman araba döşemesi üzerine yerden vitesli yerleştirilebilir. Motosikletlerde selektörlü bir kumanda tertibatı ayakla veya gidon üzerindeki bir kumanda tertibatı elle kullanılır.)

— Saatçilik. *Kol saati.* Bk. SAAT.

— Saraçl. *Gem kolu,* başlığın tokalanması için eski delikleri ve suluk zinciri çengelleri ile birlikte üst kol, dizgin halkaları ile birlikte alt koldan meydana gelen donanım.

— Sil. *Süngü kabza kolu,* süngü kabzasının, süngünün namlusuna dikey olan ve bir ucunda süngüyü tüfeğe geçirmeğe yarayan bir halka, öbür yanında da kıvrık bir çubuk bulunan kısmı.

— Spor. *Kol bastı,* güreşte ayağı rakibi tarafından kapılan güreşçinin, rakibinin ayağını tutmasıyle meydana gelen hükümsüzlük hali. || *Yağlı kol,* yağlı güreşte bir oyun. (Dalıp paçadan veya bacaktan kapan rakibin aynı ayağını kapma hali. Böylece rakibin sağ veya sol kolu sıkışıp kalacağından, o kola yüklenmek suretiyle kalça üzerine oturtarak bacağını çekip yan tarafa aşırılır.)

— Tar. Osmanlı imparatorluğunda stratejik ana yollara verilen ad. (Bk. ANSİKL.) || *Beşinci kol.* Bk. BEŞİNCİ.

— Tasav. *Kol açmak,* sema yapılırken kolun iki yana açılmasına denilir. (Sadece tennure ile sema yapılırken kol açılırdı.)

— Teknol. Bir şeyi tutmak için kullanılan demir veya ağaç parça: *Kapının kolu. Makinenin kolu.* || Daha büyük bir boruya veya bir hazneye dolaysız olarak kaynatılmış küçük boru. || *Kol demiri,* kapının arka tarafında bulunan ve açılmaması için kullanılan demir sürgü. Bk. ANSİKL.

— Temş. santl. Çengi, köçek, ortaoyuncu gibi oyunculardan meydana gelen topluluk. Bk. ANSİKL.

— Terz. Elbisenin kolu örten parçası: *Kolları sırmalı cepken.* || *Kol düğmesi.* Bk. DÜĞME. || *Kol evi.* Bk. KOLTUKALTI. || *Kol kapağı,* elbise veya gömlek kolunun bileği örten kısmı.

— Teşk. tar. *Kol gezmek,* şehir ve kasabaların güvenliğini korumak amacıyle zabıta kuvvetlerinin dolaşmaları. (*Kola çıkmak* da denirdi. Yeniçeri ocağının kaldırılışına kadar yeniçeriler, zaptiye teşkilâtının kurulmasından sonra zaptiyeler, daha sonra da jandarmalar kol gezmeğe başladı. Tanzimat'tan önce sadrazamlar, yeniçeri ağaları, kaptanpaşalar da kola çıkarlardı. Tanzimat'tan sonra kol gezmek yerine *devriye gezmek* deyimi kullanıldı.)

— Zool. Kafadanbacaklı yumuşakçaların dokunaçlı uzantıları. (Kafadanbacaklı yumuşakçaların bacakları sekiz veya on koludur; kalın kaslı olan bu kolların her birinde bir veya iki sıra halinde çekmen veya çengeller bulunur; kolun içinden geçen ve dibinden ucuna kadar uzanan bir sinir kordonu ve bu kordon üzerinde her çekmen hizasında şişkin birer sinir düğümü yer alır.)

— ANSİKL. Anat. Dar anlamda *kol*'un iskeleti tek bir kemikten ibarettir: *kol kemiği.* Bu kemik yukarıda kürek kemiği, aşağıda dirsek kemiği ve döner kemikle eklemleşir. Kol kasları beş tanedir: delta kası; kol ikibaşlısı; kargaburun-kol kası; kol ön kası; kol üçbaşlısı. Kolun iç tarafı, yukarıda koltukaltı ile devam eden bir çeşit oluk şeklindedir; kolun bellibaşlı damar ve sinirleri bu oluğun içinden geçer: kol atardamarı, kol toplardamarları, dirsek siniri, orta sinir gibi. Dönerkemik siniri kol kemiğinin çevresini sararak dirseğin dış yüzüne ulaşır. Kolda ayrıca yüzeysel iki toplardamar bulunur: iç taraftakine karadamar, dış taraftakine kol-baş toplardamarı denir.

● *Kol kemiği* hemen hemen doğru gövdeli, uzun bir kemiktir. Üzerindeki bellibaşlı

çıkıntılar şunlardır: dışta delta kaşının yapıştığı deltamsı V pürtüğü; yukarıda ve iç tarafta, ikibaşlı kasın kirişinin geçtiği oluk; arkada döner kemik sinirinin geçtiği oluk. Kol kemiğinin üst ucunda üç çıkıntı vardır: kol kemiği başı, büyük kabartı ve küçük kabartı. Kol kemiği başı kıkırdakla kaplı ve yuvarlaktır; kürek kemiği ile eklemlenir. Kol kemiğinin alt ucu, ön koldaki iki kemikle birleşerek dirsek eklemini meydana getirir. Alt uçta içten dışa doğru, makara iç yanı, kol kemiği makarası (dirsek kemiği ile eklemlenir), kol kemiği başçığı (döner kemik ile eklemlenir) ve makara dış yanı gibi girinti ve çıkıntılar bulunur.

— Ask. *Kol düzeni*'ne geçmek için, birlik kumandanı gereken kumanda veya işareti verince, önden gidecek kolun kumandanını gösterir, sonra kendisi istenilen doğrultuda aracını harekete geçirir. Onu da tayin ettiği kolun kolbaşı aracı takip eder. Diğer araçlar da kolbaşı aracının ardından gider. Kollar da, birbirlerini sıra ile takip eder.

● *Kol zırhı*, kolu örten parça zırhların toplu adıdır. İlkin örme zırhların yenlerine takılan ve oluklu bir yüzeyi olan kol zırhına, XIV. yy.da dirseği koruyan «dirseklik», daha sonra da omuzluğa bağlı olan önkol zırh eldivenine kadar giden «artkol» adlarındaki parçalar eklendi. XV. yy.da Avrupa'da oynanan turnuva adındaki bir çeşit ciritte oyuncuların zırhları çok zaman köseleden veya tahta parçalarından yapılmıştı.

KOLAROV

— Cerr. *Kol askısı*, kola doğru bükülen ön kolu göğüse yapışık olarak tutmağa yarayan bir sargı çeşididir. Üçgen şeklinde katlanmış bir bezle yapılır. Sadece destek olmağa yarayan basit kol askısından başka, kolu tam olarak hareketsiz tutmağa yarayan kol askısı çeşitleri de vardır.

— Coğ. Ana akarsu, daha yüksek verdi, daha geniş beslenme alanı, daha çok alüvyonlaşma gibi ölçütlerle tayin edilir. Ama bunun istisnaları da vardır. Meselâ Yonne nehrinin Sen nehrine karıştığı kavşak noktasındaki verdi'si daha yüksek, Missouri nehri Mississippi nehrinden daha uzundur. Kol'un verdisi ana akarsunun verdi'sinin önemli bir kısmını meydana getiriyorsa, bu durum, ana akarsuyun rejimi üstünde etkisini gösterir. Kavşak yeri, kolun taban seviyesini meydana getirir.

KOLAS

— Eğ. Kolların amacı, öğrencilerin kişisel gelişmesine imkânlar hazırlamak, toplumsal eğitimlerini, yurt ve yardımseverlik ödev ve sorumluluklarını besleyerek kuvvetlendirmek, öğrencileri millî ve toplumsal hayatın gerektirdiği iş bölümüne ve beraberliğe alıştırmak, boş zamanlarını iyi kullanmalarını öğretmektir. Millî Eğitim bakanlığınca tespit edilen öğrenci kolları: **1.** sağlık, temizlik ve görgü kolu; **2.** kızılay gençlik derneği; **3.** spor yurdu (liselerde) ve spor yuvası (ortaokullarda) [özel yönetmeliğine göre iş görür]; **4.** öğrenci kooperatifi (özel yönetmeliğine göre iş görür); **5.** müzik kolu; **6.** müsamere kolu; **7.** kitaplık kolu; **8.** kültür ve edebiyat kolu; **9.** gezinti ve inceleme kolu; **10.** fotoğrafçılık ve resim kolu; **11.** bahçe işleri kolu; **12.** yeşilay kolu; **13.** köy kolu; **14.** ormancılık kolu; **15.** güzel konuşma ve yazma kolu; **16.** trafik kolu; **17.** turizm kolu; **18.** havacılık kolu; **19.** çocuk esirgeme kolu; **20.** folklor kolu; **21.** eski eserleri tanıtma ve koruma kolu.

Bu kollar, seçilen öğrenciler tarafından rehber öğretmenlerin nezareti altında yönetilir. Kolların özel yönetmelikleri öğrencilerin de iştirakiyle hazırlanır ve öğretmenler kurulunca onaylanır. Ayrıca kollarda mümkün olduğu kadar çok öğrencinin çalıştırılması, karar ve hesap defterlerinin iyi düzenlenmesi, kolların toplantı ve çalışmalarının ders dışı saatlerde yapılması, öğrencilerin derslerden alıkonmaması gerekir.

— Mobl. Koltuk veya kanepelerdeki kol, bir baş ve bir gövdeden meydana gelir. Gövde kısmının içine çokluk kıtık doldurulur, üstü de kumaş veya deri ile kaplanır. Arka yanı zıvanıyle arkalığa tutturulur, ön yanı ise bir konsola dayanır. Bazı eski tip mobilyaların kol başları çok süslüydü. Günümüzde bazı koltuklarda kolların ön kısmı kül tablası olarak kullanılacak biçimde yapılmıştır.

— Tar. Osmanlı imparatorluğu Anadolu ve Rumeli olarak iki büyük kara parçasına, Anadolu ve Rumeli de üçer ana bölgeye ayrılırdı. Bu bölgelerin içinden geçen ve bu bölgelerin esas karayolunu meydana getiren birer stratejik yol vardı. Bu yollara «kol» denirdi. Kollardan ayrılan tali ve küçük yollar, birer karayolu şebekesi meydana getirirdi. Rumeli ve Anadolu'daki bölgelerin her birine Rumeli ve Anadolu'nun sağ kolu, orta kolu ve sol kolu adı verilirdi. Kollar ulaştırma, haberleşme, ikmal, yurt içi emniyeti bakımından bir memleket bölümü idi. Sınırları değişik tarihlerde verilen emirlerle tespit edilirdi; ihtiyaca göre değiştirilirdi. XVIII. yy.da bu bölgelerin sınırları ve bu bölgelerden geçen ana yollar, stratejik yollar (kollar) genel olarak şöyle idi: Rumeli'nin sağ kolu ve ana (stratejik) yolu: İstanbul, Çatalca-Pınarhisar-Kırklareli-Aydos-Pravadi - Babadağı - Tolçi - Akkerman - Odesa, Batı (sol) sınırı: Çatalca - Saray - Vize - Pınarhisar - Kırklareli - Yanbolu - İslimye - Tırnova (dahil). Rumeli'nin orta kolu ve ana yolu: İstanbul - Silivri- Çorlu - Babaeski - Edirne - Filibe - Sofya - Niş - Belgrad - Esek - Viyana; Filibe'den sonra Tatar Pazarcığı - Samakov - Köstendil - Üsküp; Üsküp'ten kuzeybatıya Saraybosna istikameti; güneybatıya Manastır istikameti. Sınırları: sağ kolu sınır hattı (hariç) ile, Çorlu - Hayrabolu - Sofulu - Dimetoka - Razlık - Doyran - Florina - Berat hattı (dahil) doğu kısmı. Rumeli'nin sol kolu ve ana yolu: İstanbul - Büyükçekmece - Silivri - Tekirdağ - Keşan - İpsala - Gümülcine - Drama - Serez - Selânik - Serfice - Alasonya - Yenişehir - Çatalca - Lamye - Atina - Isparta. Sınırları: orta bölge ve sol sınırı hariç Marmara denizi kuzey ve Ege denizi kuzey ve batı kıyıları. Anadolu'nun sağ kol (batı) ve ana yolu: Üsküdar - Hereke - İzmit - Söğüt - Eskişehir - Seyitgazi - Bolvadin - Akşehir - Ilgın - Konya - Ulukışla - Adana - İskenderun Şam'dan Kudüs - Kahire; Yine Şam'dan Medine - Mekke - Sana - Aden. Sınırları: İzmit - Sapanca -Geyve - Taraklı - Göynük - Ankara (hariç) - Kayseri - Elbistan - Urfa (dahil) hattının batı kısmıyle Anadolu'nun sağ kolu sınırının doğusunda kalan bölge. Anadolu'nun sol (doğu) ve ana yolu: İzmit - Adapazarı - Hendek - Düzce - Bolu - Gerede - Koçhisar - Tosya - Osmancık - Merzifon; Merzifon'dan: Ladik - Niksar - Karahisarı Şarkî - Kelkit - Tercan - Aşkale - Erzurum - Kars; yine Merzifon'dan, Amasya - Tokat - Sıvas - Malatya - Elazığ - Diyarbakır - Mardin - Nusaybin - Musul - Kerkük (Şehri Zor) - Hanekin; Hanekin'den Bağdat - Basra ve Geylan - Kirmanşah istikametleri. Sınırları; Anadolu'nun orta bölgesi doğu sınırı (hariç) kuzey ve doğuda kalan bölgedir.

— Teknol. *Kol demiri*, kapının bağlandığı duvara bir halka ile yerleştirilir. Kol demirinin bir ucu halkalı bir ucu da çengellidir. Halkalı ucu duvardaki halkaya geçirilmiş ve ucu kapatılarak perçinlenmiştir. Çengelli ucu kapı arakasına yerleştirilen öteki halkaya geçirilince kapının dışarıdan açılması mümkün olmaz. Kol demiri de sürgü gibi dışarıdan açılma olanağı vermediği için ikinci kilit olarak kullanılır. Hâlâ bu kilitlerin kullanıldığı yapılar bulunmaktadır.

— Temş. santl. Bazı oyun kollarında değişik türden oyuncular bulunurdu. Evliya Çelebi kendi çağının en önemli 12 kolunun adını, oyun türlerini, önemli oyuncularını ve işyerlerinin adlarını vermektedir. Evliya Çelebi'nin saydığı kollar şunlardır: Parpul kolu, Ahmet kolu, Şehir Oğlanı Lapucuoğlu Osman kolu, Baba Nazlı kolu, Zümrüd kolu, Çelebi kolu, Akide kolu, Cevahir kolu, Patakoğlu kolu, Haşune kolu, Samurkaş kolu. Bu kolların her birinin oyuncu sayısı 200 ile 400 arasında değişiyordu. Ayrıca XVII. yy.da Edirne ile Yahudi kolu da vardı. XVIII. yy.da tanınmış kollar ise Bahçevanoğlu kolu, Halik kolu, Edirne kolu idi. XIX. yy.da daha çok ortaoyunu kolları görülür.

◆ Sıf. Kol gibi olan, kola benzeyen: *Ne ocağa atacak iki kol odun, ne odayı aydınlatacak mum vardı* (N. Araz).

◆ **Kollu** sıf. Kolu olan: *Kollu makine.* || Kol geçirilmiş olan: *Kollu elbise.*

◆ **Kolsuz** sıf. Kolu olmayan, kol takılmamış: *Kolsuz adam. Kolsuz kapı. Kolsuz bluz.*

◆ **Kolsuzluk** i. Kolsuz olma hali: *Bu kolsuzluğun hem kendine hem âleme karşı icat edilmiş bir boş bahane* (Y. K. Karaosmanoğlu). [LM]

KOLA i. (ital. *colla*'dan). Çamaşırların sert ve parlak olması için, ütü sırasında kullanılan, suda erir bir cins nişasta. Bk. ANSİKL.

— Büro. Üst üste konan iki şeyi sertleştikten sonra yapıştırmağa yarayan madde. || Bu maddeyi yapmak için kullanılan katı cisim. (Kola yapmak için, sentetik reçineler, kauçuk türevleri, jelatin gibi hayvansal kaynaklı maddeler ve madensel maddeler, bu arada da özellikle sodyum silikat kullanılır.) || *Hamur kolası*, unu veya nişastayı sulandırdıktan sonra kaynayıncaya kadar ısıtarak yapılan kola.

— Kâğıtç. Arıtma sırasında kâğıt hamuruna katılan veya kâğıt tabakasının yüzeyinde biriken madde.

— ANSİKL. Nişasta kolası çamaşırı perdahlamak için kullanılır ve çamaşıra hafif bir sertlik verir. *Çiğ kola*, gömlek kol ve yakalarını biraz daha sertçe kolalamağa yarar. Kola çamaşıra ütünün sıcaklığıyle tutturulur. Masa örtüsü, işleme ve danteller içinse *pişmiş kola* tercih edilir. Bu iş için ayrıca, *pirinç suyu, zamklı* su ve birden çok yıkamaya dayanıklı olan *sentetik kolalar* da kullanılabilir. Un veya fekül kolalarından ise, hamur kolası yapımı için yararlanılır. (LM)

KOLA i. Bot. Kola cevizi veren ağaç. (Kolagillerden.) || Aynı ağacın cevizi.

— ANSİKL. *Kola*, Afrika'nın batı kıyısında ve Sudan bölgesinde yetişen 10 - 15 m yüksekliğinde bir ağaçtır; küçük bir ceviz iriliğinde beyaz veya kırmızı taneler verir (beyazlar yerlilerce daha makbuldür, kırmızılar ihraç edilir). Kola'nın en değerli türü *Cola nitida*'dır. Kola cevizinde kafein ve kolatin'den meydana gelen kuvvetlendirici maddeler bulunur; bu maddeler iştah açıcı, uyarıcı nitelikler taşır. Kolayı zenciler sakız gibi çiğner; ayrıca katı ve sıvı çeşitli müstahzarların bileşimine girer. (L)

KOLACI i. (*kola*'dan *kola-cı*). Elbiselere kola ve ütü yaparak geçimini sağlayan kimse: *Fesim, ertesi sabah kalıplandı, gömleğim kolacıdan geldi* (Y. Z. Ortaç). [M]

KOLACILIK i. (*kolacı*'dan *kolacı-lık*). Kolacının işi veya mesleği. (M)

KOLAÇAN (*kol*'dan). *Argo.* Çevreyi gözetleyerek dolaşma, araştırma. || *Kolaçan etmek*, gözlemek: *Dört kere arkalarından gidip etrafı kolaçan ettim, bir şeye rastlamadım* (R. H. Karay). [M]

KOLAGEN i. (fr. *collagène*'den). Biyokim. Katılgan dokuda hücrelerarası maddenin esasını meydana getiren müko-polisakarik nitelikte ipliksi protein. (Deriden, kirişlerden, kemiklerden ve hayvanların diğer kısımlarından elde edilen kolagen, kola yapımında kullanılır.) [M]

KOLAGENOZ i. (fr. *collagénose*'dan). Patol. Bağdokularında, eklemlerde, atardamarlarda v.b. anormal bir kolagen oluşması gösteren çeşitli hastalıkları içine alan terim.

— ANSİKL. Önceleri, *lupus eritematosus, pariarteritis nodosa, skleroderma* (doku muayenesi, bu hastalıkta *fibrinoid nekrozu* kesinlikle ortaya koymuştur) gibi hastalıklar bu ad altında toplanmıştı; bugün had eklem romatizması ve artrit'in çeşitli şekilleri de bunlara katılmaktadır; fakat bu genelleştirmeler doku incelemeleri sonuçlarından daha çok, kimyasal ve biyoşimik benzerliklere dayanır. (L)

KOLAGİLLER çoğl. i. Bot. Kola ve benzerlerini kapsayan iki çenekli bitkiler familyası. *Eşanl.* STERCULİACEAE. (L)

KOLAĞASI bls. i. Teşk. tar. Yüzbaşı ile binbaşı arasındaki subay. (Bugünkü kıdemli yüzbaşı karşılığıdır.)

— ANSİKL. Kolağaları, sol ve sağ *kolağası* olmak üzere ikiye ayrılırdı. Kollarında üçer şerit vardı. Bu şeritler sol kolağasında altta iki sarı, üstte beyaz; sağ kolağasında, ortada beyaz, alt ve üstte sarı idi.

Foto. LAROUSSE

Sol kolağası, sağ kolağalığına, sonra da binbaşılığa yükselirdi. (M)

KOLAİNOS. Yun. mit. Hermes'in oğlu ve efsaneye göre Attike'nin ilk kralı. Myrrinus'ta Artemis'e bir tapınak yaptırdı (*Artemis Kolainis*). [L]

KOLAKOWSKİ (Leszek), polonyalı filozof, denemeci ve tiyatro yazarı (Radom 1927). Her türlü dogmacılıkla mücadele etti. Katoliklik ile stalin'ci dogmacılığı birbirine benzettiği için bazı siyasî baskılarla karşılaştı. Eserleri: *Jednostka i Nieskonczonoşc* (Birey ve Sonsuzluk) [1958]; *Şwiatopoglad i zycie Codzienne* (Dünya Görüşü ve Günlük Hayat) [1957]. 1958'de, Fransa'ya ve Hollanda'ya yaptığı bir yolculuktan sonra yazdığı *Giriş ve Çıkış* (1962) oyunu hemen yasaklandı. 1966'da, Stalin'e benzettiği Gomulka'ya karşı giriştiği saldırılar üstüne Polonya Komünist partisinden uzaklaştırıldı. (L)

KOLAKRETES i. (yun. *kolaf*, hayvan butu ve *keipo*, parçalamak'tan yun. k.). Kurban edilmiş hayvanları parçalara ayırmakla görevli kimse.

— ANSİKL. *Kolakretes*'ler ilk zamanlar, kurban kesilirken krala hizmet ederlerdi. Krallığın kalkmasından sonra, tanrıça Athena'nın hazinesini yönettiler. Meselâ, Meclis'ten Delphoi'ye gönderilen elçiler için ödenek almak ve bu parayı onlara vermek kolakreteslerin işiydi. Hâkimlerin parasını da kolakretesler öderdi. Kolakretesler sınıfı (Kolakretai) M.Ö. 403'e doğru ortadan kalktı. Atina'dan başka Kyzikos'ta (Kapıdağı) bulunmuş bir sütunda da rastlanır. Kolakretesler kuruluşunun Atina'dan Kyzikos'a Miletos yoluyle girmiş olduğu sanılmaktadır. (L)

KOLALAMAK geçl. f. (*kola*'dan *kola-lamak*). Sert ve düzgün durmasını sağlamak için gömlek, örtü v.b.ni kolalı suya batırarak ütülemek: *Gömleği kolalamak.*

◆ **Kolalanmak** edilg. f. Kolalamak işine konu olmak: *Gömlekler kolalandı.*

◆ **Kolalatmak** ettrg. f. Kolalanmasını sağlamak, kolalamak işini yaptırmak. (M)

KOLALEMİ i. (fr. *cholalémie*). Patol. Kanda safra tuzları bulunması. (İnsan kanında normal olarak hiç safra tuzunun bulunmaması gerekir. Kolalemi, safra yollarının tıkanmasından ileri gelen sarılıklarda hattâ sarılıksız sirozda bile görülür.) [L]

KOLALI sıf. (*kola*'dan *kola-lı*). Kola katılmış olan. ‖ Kolalanmış: *Kolalı gömlek. Kolalı örtü.* ‖ Kolalanarak kullanılan: *Kolalı gömleğin modası geçti.* (M)

KOLALÜRİ i. (fr. *cholalurie*). Sidikte safra tuzları bulunması. (L)

KOLAN i. (esk. türk. *kolang*'dan). Dokumadan, deriden, hint kenevirinden v.b. yapılan çok dayanıklı, geniş ve yassı şerit. (Çevirmeğe, sıkmağa, bağlamağa, alttan tutmağa ve taşımağa yarar): *Çadır kolanı. Ata vurulan kolan.* (Bk. ANSİKL. *Folk bölümü.*)

— DEY. *Kolan vurmak*, hayvana eyer veya semeri kolanla bağlamak. Salıncakta iken ayakları yere vurarak hız alıp sallanmak.

— Arabacılık. Arabaya koşulmuş bir atla, her iki araba koluna bağlantılı olan ve atın karnının altından geçen kayış.

— Atç. Hayvanların eyerini (veya semerini) bağlamak için eyerin (veya semerin) ucundan geçirilip karna bağlanan bağ. ‖ *Kolan yeri*, beygirin koltuk arasını dirseklerin ardına kadar uzatan ve karınla belli belirsiz devam eden nahiyesi. (Kolan yeri göğüs cidarlarının bir parçasıdır, beygirde eyer veya eyercik kolanını tutar. [Bu bölgedeki yaralar çok acılıdır, hayvanı kullanılmaz hale getirir ve bağdokusu iltihabı, nasır gibi ihtilâtlar yapabilir.])

— Kıyf. Belirli bir kısmın daha sağlam durmasını sağlamak amacıyle korseye içten veya dıştan takılan kumaş şerit. ‖ Saçbağı olarak kullanılan ve belikleri bağlamağa yarayan örgü şerit.

— Mobil. Bazı eşyanın etrafına geçirilen veya yalı koltuk, kanape v.b. nin altına (yayları tutmak üzere) konulan kalın sağlam kuşak.

— Oyun. *Kolan salıncağı*, bayram yerinde kurulan salıncak çeşitlerinden biri. (Uzun seren direklerinin tepesine bağlanan kuvvetli halat ipleriyle kurulurdu. Ayak basacak yere bir tahta bağlanırdı. Ayakta kolan vurularak seren direklerinin tepesine kadar yükselinirdi.)

— ANSİKL. Folk. Özel surette yapılmış küçük el tezgâhlarında dokunan *kolanlar* çadır bağı olarak, giyecek ve erzak çuvallarını ve hurçlarını bağlamada ve hayvana yüklemede askı olarak, at ve deve eyerlerini, eşek semerini hayvanın karnına bağlamada, kemer gibi kullanılır. Kilim dokuma tekniğine göre dokunur. Bir sanat eseri niteliğini taşıyacak derecede güzel olanları vardır. Motifleri kilim motiflerinin bordür biçiminde olanlarından seçilir. Deve veya koyun yününden bükülen yünün çok dayanıklı olmasını sağlamak için dokuma sırasında yünle beraber at kılı kullanılır.

Çadır kolanları konar-göçerlerin evi olan çadırları ve alacıkları toprağa bağlama bakımından önemli olduğu kadar çadırı süslemek bakımından da önem taşır. Çadırın iç kenarlarına dizilen ve genellikle beledi dokumalarından yapılan erzak, giyecek, çehiz v.b. çuvalları ile çadır kollarının uyuşumlu bir bütün teşkil etmesine itina edilir.

Kolanları kadınlar dokur. Deri v.b. maddelerle sağlamlaştırılması veya süslenmesi istenildiği zaman yapımı saraçlar konusu olur.

Bir kolanın motif, dokuma, renk ve yapım özelliklerine bakarak onun hangi bölgenin eseri olduğunu anlamak mümkündür. (Çoraplarda ve kilimlerde olduğu gibi. Bk. ÇORAP, KİLİM.) [M]

KOLANJİOGRAFİ i. (fr. *cholangiographie*). Karaciğer dışı öd yollarının, özellikle koledok kanalının radyografisi. (Filim, ameliyat sırasında öd yollarına X ışınlarını geçirmeyen bir madde şırınga edildikten veya damardan bir iğne yapıldıktan sonra çekilir.) [L]

KOLANJİOTOMİ i. (yun. *khole*, safra, *aggeion*, damar ve *tome*, kesme'den fr. *cholangiotomie*). Safra yollarından birinin cerrahî müdahaleyle açılması. (L)

KOLAPS i. (lat. *collapsus*, çökme'den). Baygınlık hali olmadan vücudun hızla kuvvetten düşmesi: *Kalp kolapsı.* ‖ *Akciğer kolapsı*, plevranın su toplaması sonucu veya bir urun etkisiyle yahut tedavi için pnömotoraks yoluyle akciğer özek dokusunun itilerek sıkışması. (Kolaps tedavisi.) ‖ *Soğuk kolaps*, nabız ve solunumun yavaşlaması, kalbin zayıflaması, kan basıncının düşmesi, çevrel soğuma ve bitkinlikle kendini gösteren hastalık belirtisi.

— ANSİKL. *Akciğer kolapsı*, ya plevrada toplanan sıvıların akciğeri sıkıştırmasından veya plevranın içine veya dışına hava verilmesinden ileri gelir. Hava verilmesinden ileri gelen kolapsa *tedavi kolapsı* denir ve sunî pnömotoraks adını alır. Cerrahî akciğer kolapsı, kemik-kas çeperinin çökeltilmesiyle sağlanır (göğüs cerrahisi). Frenisektomi ise diyaframı felce uğratmak veya kubbeleştirmek suretiyle kolapsı sağlar.

● *Kolaps tedavisi.* Akciğerin dinlenmesini sağlamak amacıyle tamamen veya kısmen sıkışıp büzülmesini kolaylaştırıcı tıbbî (pnömotoraks, pnömoperituan) veya cerrahî (plevra dışı pnömotoraks, toprakoplasti; frenisektomi) tedavi usullerinin tümü. (L)

KOLAR (Josef Jirji), bohemyalı oyuncu, tiyatro yazarı ve romancı (Prag 1812-ay.y. 1896). Felsefe okuduğu Prag üniversitesinden ayrıldıktan sonra kendini tiyatroya verdi. 1839'da Prag Devlet tiyatrosuna girdi. Shakespeare oyunlarında aldığı rollerle ün kazandı. 1869'da Prag'daki Çek tiyatrosunun müdürlüğüne getirildi. Shakespeare'in, Goethe'nin ve Schiller'in oyunlarından tercümeler yaptı. Ayrıca çeşitli romanlar da yazdı. Oyunları arasında *Monika* (1847), *Zizkova Smrt* (Jijka'nın Ölümü) [1850], *Magelona* (1851), *Prazsky Zıd* (Prag Duvarı) [1871] ve *Primator* (Başpapaz) [1883] en önemli olanlarıdır. (M)

KOLAR dili. Leng. Bk. MUNDA.

KOLARGOL i. (fr. *collargol*'dan). Koloidal gümüş; gümüş nitratın, amonyak sitrat eşliğinde, amonyaklı demir II sülfat etkisiyle çökeltilmesinden elde edilen kırmızı-kahverengi çökeltinin sülfürik asit yardımıyle kurutulmasından elde edilir.

— ANSİKL. *Kolargol*, küçük taneler veya oldukça koyu gri renkli yapraklar halinde bulunur, 25 kısım soğuk suda erir. Eriyiği duru haldeyken saydamdır, ışığın yansımasıyle bulanır. Asitlerin, klorürlerin ve tuzların etkisiyle çökelebilir. Albümin tarafından kararlı hale getirilir; ısı karşısında da çökeldiği için, kolargol'ün soğukta hazırlanması gerekir.

İltihaplı hastalıklarda, septisemi, loğusalık iltihapları, yılancık, beyin ve omurilik menenjitlerinde, genel ve lokal antiseptik olarak kullanılır; ateşi düşürür ve genel durumu iyileştirir. Özellikle deri friksiyonlarında faydalanılır. (L)

amiral KOLÇAK

KOLAR GOLD FİELDS, Hindistan'da (Maisur) şehir, Bangalor'un doğusunda; 146 200 nüf. Kolar yakınında Dharwar kuvarslarından altın ve gümüş elde edilmesi, dünyanın en büyük madencilik şehirlerinden birinin doğmasına yolaçtı. Fakat üretim, kuyuların derinleştirilmesi (toprak altında yaklaşık olarak 2 500 m derinliğe) sebebiyle güçleşmiştir. (L)

KOLAROV (Vasil), bulgar siyaset adamı (Şumen 1877 - Sofya 1950). Öğretmendi. 1919'da İşçi (Komünist) partisi adını alacak olan Sosyal - Demokrat partiye girdi (1897). Kolarov, Narodno Sıbranie meclisinde milletvekiliyken parti genel sekreterliğine seçildi. 1923'te Dimitrov ile birlikte başarısızlıkla sonuçlanan bir ayaklanma hareketine kalkıştı; S.S.C.B.'ye sığındı ve Komintern genel sekreteri oldu (1926). Bulgaristan'a döndükten (eylül 1945) sonra art arda iki defa Narodno Sıbranie üyeliğine seçildi (kasım 1945 ve ekim 1946). Kısa süre Halk cumhuriyeti cumhurbaşkanı (1946-1947), İkinci Dimitrov kabinesinde (1947) dışişleri bakanı oldu. Dimitrov ölünce (1949) Kolarov başbakanlığa seçildi (20 temmuz). [L]

KOLAROVGRAD, *Şumen*'in 1966'dan önceki adı. (M)

KOLAS (Konstantin Mihayloviç MİTSKEVİÇ, **Yakub** — denir), beyaz rus yazarı (Minsk 1822-ay.y. 1956). Hükûmetçe yasaklanan öğretmenler kongresine katıldığı için üç yıl hapis yattı (1908 - 1911), sonra 1921'e kadar Kursk'da öğretmenlik yaptı. Ülkesine döndükten sonra aşırı milliyetçiliğini kınayan sovyet rejimiyle anlaşmazlığa düştü. Ancak 1930'da kesinlikle komünizmi kabul etti. İlk şiirleri olan *Matem Şarkıları* (1910), *Tarlamız Beyaz Ruslara* (1906) dergisinde çıktı. Birçok halk şiiri, vatan şiirleri (*Yeni Toprak* [1923]; *Müzikçi Simon* [1925]), töre romanları (*Hayat Boyunca* [1926]) ve kolektifleşme, savaş veya Doğu Polonya topraklarının birleştirilmesi ile ilgili birçok roman (*Balıkçının Kulübesi* [1949]) yazdı. Kolas, Beyaz Rusya'nın millî şairi kabul edilir; dört defa Lenin ödülünü aldı. (L)

KOLAŞİN veya **KOLAŞİNİZİR,** Rumeli'de eski türk şehri. Osmanlı devletinin son zamanlarında Kosova ilinin Yenipazar sancağında, Karadağ sınırına yakın bir kaza merkeziydi. Kaza merkezinin Karadağ'a bırakılması üzerine, kalan köylerinden bir kaza meydana getirildi; Şahvik karyesi merkez oldu; 32 karyeyi kapsadı. Halkının çoğunluğu müslüman ve boşnaktır. (M)

KOLATİN i. (fr. *kolatine*). Taze kola cevizinden çıkarılan fenol bileşimi. (L)

KOLAY sıf. Zahmetsiz ve sıkıntısız yapılan, engel ve güçlük çıkarmayan: *Onun için her şey mümkün ve her şey kolaymış* (N. Araz). *Girilip çıkılışı, oturulup kalkışı, daha kolaydır* (A. Ş. Hisar). *Kolay iş.* (*Zt.* GÜÇ, ZOR.)

— DEY. *Dile kolay.* Bk. DİL.

— Denizc. *Kolay rüzgâr*, bir yelkenli teknenin kıç omuzluğundan esen rüzgâr. ‖ *Kolay seyir*, kolay rüzgârla yapılan seyir. (RÜZGÂRI OMUZLUKTAN KULLANMAK da denir.)

◆ Zf. Kolayca, sıkıntısız bir şekilde: *Evde tabancanız var mı? Burda kolay saklanması için küçük çaplı olmalı* (Kemal Tahir). *Böylece sınıfım tayin edildikten*

Foto. LAROUSSE

sonra bana verilecek lâkap üzerinde düşünüldü. Fakat bu o kadar kolay olmadı (A. H. Tanpınar).

— DEY. *Kolay gele!* (veya *gelsin*), iş başında bulunanlara söylenen iyi dilek sözü: *Bütün yüzünden, omuzlarından kendisini işe verdiği alaşılıyordu. Yanına yaklaştım: — Kolay gelsin beyefendi, dedim* (A. H. Tanpınar).

— Denizc. *Kolay gelmek,* [rüzgâr için] geminin gittiği yönde esmek. (RÜZGÂR KOLAY GELDİ de denir.)

◆ **I.** Kolaylık, çare, tedbir: *Her işin bir kolayı vardır.*

— ÇEŞ. DEY. *Kolayı olmak,* çaresi bulunmak. ‖ *(Bir işin) Kolayına bakmak,* bir işin kolay tarafını bularak ona göre davranmak. ‖ *Kolayına gelmek,* bir işin (şöyle veya böyle) yapılmasını, daha kolay bulmak: *Kitapları böyle sıralamak daha kolayıma geldi.* ‖ *Kolayına kaçmak,* bir işi kolay tarafından, üstünkörü yapmak: *Beceremedim. Beceremeyince de işin kolayını bulmak,* (bir işe) çare, çözüm yolu veya yöntem bulmak: *Fakat nasıl? Bana bir yolunu gösteriniz. Bir kolayını bulabilirseniz ne alâ!* (R. N. Güntekin.)

◆ **Kolayda** zf. Kolay yerde, el altında olan: *Sözlük kolayda, gelirken alıver.*

◆ **Kolay kolay** zf. [Olumsuz cümlelerde] Kolayca: *Memur beyin işi başından aşkın, bu işi kolay kolay neticelendiremez* (S. F. Abasıyanık). [M]

KOLAY, Karadeniz bölgesinde (Orta Karadeniz bölümü, Samsun ili, Bafra ilçesi) bucak; 7 122 nüf. (1965); 9 köy. — *Bucak merkezi,* 2 225 nüf (1965). Bafra'nın 25 km güneybatısında; yüksl. 70 m. (M)

KOLA yarımadası, S.S.C.B.'de bölge, Laponya'da, İskandinav yarımadasının arka kısmını meydana getiren büyük bir eski kayaçlar kütlesinden oluşmuştur. İklimi çok sert bir bölge olan Kola yarımadası, tundralarla ve güneyde Barents denizi ile Beyaz deniz arasında seyrek ormanlarla kaplıdır. Yarımada, adını XIV. yy.da bugünkü Murmansk limanının yukarı kısmında çok derin bir ria kıyısında kurulan küçük balıkçılık ve transit limanından aldı. Bölge iktisadî önemini, Murman kıyısının ılık suları sayesinde yıl boyunca açık tek kutup limanı olan Murmansk'a borçludur; öte yandan, özellikle Hibiniy kütlesinde önemli maden yatakları işletilir (fosfatlar, bakır, nikel ve ender topraklar). Bu kütlenin eteğinde iki sanayi şehri kurulmuştur: Kirovsk; Monçegorsk. Murmansk'tan başlayan demiryolu hattı, Kola yarımadasını Karelya cumhuriyeti sınırına kadar boydan boya aşar ve Karel'yadan Leningrad'a, Kotlas'tan da Rus ovasındaki merkez demiryolu ağına ulaşır. (L)

KOLAYCA zf. (*kolay*'dan *kolay-ca*). Zahmetsizce, kolay bir şekilde: *Ondan sonra gelen şairler, ona uyarak kolayca mısralar söyleyebilirlerse de bir yenilik getirmekte güçlük çekerler* (N. Ataç). *Bu yemişler o ağaçtan kolayca koparılabilir ve ne birine, ne de ötekine ziyan gelir* (P. Safa). ‖ Sıf. Kolay olan: *Kolayca bir iş.*

◆ **Kolaycacık** zf. Çok kolay bir şekilde: *Sabahleyin bütün işleri kolaycacık bitirdi.* (M)

KOLAYLAMAK geçl. f. (*kolay*'dan *kolay-la-mak*). Bitirmek, sonuca yaklaştırmak: *Dersleri kolayladın mı?*

◆ **Kolaylanmak** geçz. ve edilg. f. Sonuca yaklaşmak: *İşler epeyce kolaylandı.* (M)

KOLAYLAŞMAK geçz. f. (*kolaylamak*'tan *kolay-la-ş-mak*). Kolay bir hal almak: *Kelimeler değiştirilince işler ne kadar kolaylaşıyordu* (A. H. Tanpınar). ‖ [Zorluklar için] Ortadan kalkmak. (M)

KOLAYLAŞTIRMA i. (*kolaylaştırmak*'tan *kolaylaştır-ma*). Kolaylaştırmak eylemi, kolay hale getirme.

— Fizyol. *Uyarımı kolaylaştırma.* Bir tepkiden veya eşiğe varmayan bir dizi uyartıcıdan sonra, uyarılganlığın kısa bir süre için normalin üstüne çıkması. Bk. UYARTI ve *elektrik* EŞİK'i. (LM)

KOLAYLAŞTIRMAK geçl. f. (*kolaylaşmak*'tan *kolaylaş-tır-mak*). Kolay bir hal almasını sağlamak: *Bizden sonra gelecеklerin işini biraz olsun kolaylaştırmağa çalışmayacak mıyız?* (N. Ataç). ‖ (Bir işi) sonuna yaklaştırmak. (M)

KOLAYLI (Neyzen Tevfik). Bk. NEYZEN TEVFİK.

KOLAYLIK i. (*kolay*'dan *kolay-lık*). Kolay olma hali: *İlk müfrezenin yola çıkarılmasındaki kolaylık Bekir Sami beyle arkadaşları kadar Halit Paşayı da aldatmıştı* (Kemal Tahir). ‖ Rahatlık, konfor: *O zaman şimdiki gibi kolaylıklar da yok, ne buz makineleri, ne göz açıp kapayıncaya kadar insanı bir iklimden bir iklime uçuran tayyareler* (N. Araz). ‖ Bir şey yapabilme imkânı.

— DEY. *Kolaylık göstermek* (*yapmak*), [bir kimseye] bir işi, bir şeyi yapabilme imkânını sağlamak.

— Bank. ve Bors. *Kredi kolaylığı,* ödemelerini, ârızî olarak, tahsilâtından önce yapan bir müşteriye, bankanın verdiği çok kısa vadeli avans. (Kolaylık, gerçek bir kredi işleminden çok bir hoşgörü davranışıdır.)

◆ **Kolaylıkla** zf. Zahmetsizce: *Kolaylıkla sınıfını geçti.* (ML)

KOLB (Anette), alman kadın yazar (Münih 1875 - 1967). Babası bir alman mimar, annesi fransız piyanistiydi. Anette Kolb, sürekli olarak fransız ve alman dostluğu ve iki ülke kültürünün kaynaşması için çalıştı. Olağanüstü bir incelik ve çekicilikle denemeler, hatıralar ve hikâyeler yazdı. Başlıca eserleri, *Das Examplar* (Örnek) [1913] ve *Die Schaukel* (Salıncak) [1934] adlı romanlarıyle *Blätter in den Wind* (Rüzgâra Kapılan Yapraklar) [1954] adlı denemeler derlemesidir. Ayrıca, Fransızca, İngilizce ve İtalyancadan (*Lettere di Santa Caterina da Siena* [Siena'lı Azize Caterina'nın Mektupları]) ustaca tercümeler yaptı. (M)

KOLB (Georg Friedrich), alman siyaset adamı ve gazetecisi (Speyer, Bavyera 1808 - Münih 1884). 1849'da Bavyera meclisine seçildi. Çıkardığı *Neue Speyerer* gazetesinin kapatılması üzerine cezadan kurtulmak için Zürich'e yerleşti. 1863'te yeniden Bavyera meclisine seçildi ve Bavyera'nın «Alman birliği»ne katılmasına şiddetle karşı koydu.

Başlıca eserleri şunlardır: *Handbuch der vergleichenden Statistik* (Karşılaştırmalı İstatistik Elkitabı) [Zürich 1857, 8. baskı Leipzig'de 1879] ve *Kulturgeschichte der Menschheit* (İnsanlığın Kültür Tarihi) [Leipzig 1868-1870, 3. baskı 1885]. Ayrıca *Broch* takma adıyle yazdığı *İtalien und jetzige politische Lage des übrigen Europas* (İtalya ve Diğer Avrupa Ülkelerinin Şimdiki Siyasî Durumları) [Zürich 1859] adlı bir eseri daha vardır. (M)

KOLBAŞI bls. i. Teşk. tar. Bir kola başkanlık eden kimse: *Akıncı kolbaşısı.*

— Temş. santl. Oyuncu kollarının başı ve yöneticisi. (Kimi kollar kolbaşının adıyle adlandırılırdı: *Hacı Bekçi kolu* gibi.)

◆ **Kolbaşılık** bls. i. Kolbaşının yaptığı iş. (M)

KOLBE (Georg), alman heykeltıraşı (Waldheim, Saksonya 1877 - Berlin 1947). Klinger'in, sonra Rodin'in etkisinde kaldı. Nasyonal sosyalist rejim sırasında önemli siparişler aldı. *Savaşçı ve Deha* adlı tunç heykeli Berlin müzesindedir. (L)

KOLBE (Hermann), alman kimyacısı (Elliehausen, Göttingen yakınları 1818 - Leipzig 1884). Margburg üniversitesinde kimya profesörü olarak Bunsen'in yerine geçtikten sonra (1851) Leipzig üniversitesinde kürsü sahibi oldu (1865). Organik kimya uzmanı olarak Berzelius'ün radikaller teorisini yeniledi ve birçok kimyasal yapı formülünü kurdu. Maya asitlerinin elektrolizini inceledi, 1845'te karbon sülfürden itibaren asetik asidin sentezini başardı, 1849'da, Frankland ile aynı zamanda organometalik türevleri keşfetti, salisilik asidin antiseptik özelliklerini gözledi ve bu maddenin fenoldan itibaren hazırlanış şeklini buldu (1873). 1870'ten sonra *Journal für praktische Chemie* (Pratik Kimya Dergisi) dergisini yayımladı. (L)

KOLBENHEYER (Erwin Guido), alman yazarı (Budapeşte 1878 - Münih 1962). Tarih ve felsefeye dayanan romanlar yazdı: *Amor Dei* (Tanrı Aşkı) [1908]; 1650'deki Breslau'yu canlandıran *Meister Joachim Pausewang* (Üstat Joachim Pausewang) [1910]; *Montsalvalsch* (1912), *Paracelsus - Trilogie* (Paracelsus Üçlemesi) [2 cilt, 1917 - 1926]. Tiyatro oyunları da vardır: papa ile imparator arasındaki çatışmayı canlandıran *Gregorius und Heinrich* (1934) ve dört oyunluk *Götter und Menschen* (Tanrılar ve İnsanlar) [1944] dizisi. (L)

KOLBERG (Henryk Oskar), polonyalı etnograf (Przysucha 1814 - Kracow 1890). Ülkesinin halk gelenekleri üstüne birçok eser bıraktı. (L)

KOLBÖREĞİ bls. i. Mutf. Bütün bir yufkadan kol gibi sarılarak yapılan bir börek çeşidi. (M)

KOLCU i. (*kol*'dan *kol-cu*). Teşk. tar. Osmanlı imparatorluğunda gümrük, tekel ve orman işletmeleri gibi gelir getiren müesseselerde görevli memur. (Bekçi anlamına gelir. Hırsız ve kaçakçı takibi için kol gezdiklerinden bu görevlilere *kolcu* adı verilmişti. Tanzimat döneminden önce, gümrük muhafaza memurlarına gözcü anlamında *dîdebân* da denirdi.)‖Bir yeri gözlemek için dolaşan muhafız: *Tarih hocasının anlattığı şeylerin hiçbiri beni, kolcudan dinlediklerim kadar heyecanlandırmamıştı* (N. Araz). ‖ Hizmetçilere iş bulan kimse. ‖ *Kolcubaşı,* muhafızları denetleyen kimse. ‖ *Kolcu kadın. Esk.* Genelev kadınlarını teftiş etmekle görevli kadın. ‖ *Gümrük kolcusu.* Bk. GÜMRÜK.

— Denizc. *Esk. Kolcu sandalı,* Osmanlı imparatorluğunda deniz muhafaza memurlarının kullandıkları sandal.

— Mal. *Esk. Kolcu hakkı,* Osmanlı imparatorluğunda hıristiyan köylerini korumak amacıyle görevli kolcuların aylıklarını karşılamak için, bu köylerden toplanan vergi. (Tahsildariye, mübaşiriye, kefilleme gibi bu vergi de cizye ile birlikte alınırdı. 1830 yılında çıkarılan bir kararnameyle kaldırıldı.) [M]

KOLCULUK i. (*kolcu*'dan *kolcu-luk*). Kolcunun yaptığı iş: *Sonra öğrendim ki, «Gümrük kolculuğuna geçireceğim» dediklerinin sayısı iki yüzü çoktan aşmış* (Kemal Tahir). [M]

KOLÇAK i. (*kol*'dan). Yalnız başparmak kısmı ayrı olan yekpare yün eldiven. ‖ Kolların kirlenmesini önlemek için bilekten dirseğe kadar geçirilmiş kolluk. ‖ Kola takılan işaretli şerit, pazubent: *Nöbetçi kolçağı.*

— Ask. tar. Savaşçı zırhlarının kola geçirilen parçası. (Genellikle demir tellerden yapılırdı. Ayrıca altın çakmalıları da vardı.) [M]

KOLÇAK (Aleksandr Vasiliyeviç), rus amirali (1874 - İrkutsk 1920). 1914'ten önce kutup bölgelerini dolaştı. Birinci Dünya savaşında sırasıyle Rus Baltık filosuna, sonra Karadeniz filosuna kumanda etti. Mayıs 1917'de görevinden istifa etti ve bolşeviklere karşı cephe aldı. Ekim 1918'de Omsk'ta (Sibirya) müttefiklerin desteğiyle bir rus hükûmeti kurdu. Bu hükûmet Denikin tarafından tanındı; resmen tanıdıkları bu hükûmete Fransız ve İngilizler de askerî heyetler gönderdiler. Büyük şef ilân edilen Kolçak, Moskova'ya karşı bir savaş planı hazırladı. İçlerinde eski avusturya ordusu esirlerinden birçok çek askerinin de bulunduğu 150 000 kişilik bir ordu hazırladı. Çekler Sibirya'yı aşan demiryolunu takip ederek Vladivostok'tan Avrupa'ya ulaşmağa çalışıyorlardı. Bazı zaferlerden sonra Kolçak'ın teşkilâtı çöktü ve ordusu komünistlerin önünde geri çekildi. Komünistler ekim ayında Omsk'u tehdit etmeğe başladılar. Kolçak, İrkutsk'a sığındı; bu sırada Prag, çek askerlerine tarafsız kalmalarını emretti: 4 ocak 1920'de Kolçak görevinden çekildi, fakat çekler tarafından İrkutsk'ta iktidarı ele alan bolşeviklere teslim edildi; 7 şubatta, kıtaları Vladivostok'a sığındığı sırada, kurşuna dizildi. (L)

KOLÇUGİNO, S.S.C.B.'de şehir, Moskova'nın kuzeydoğusunda «merkezî sanayi bölgesi»nde; 36 200 nüf. Demirsiz maden dökümevleri. (L)

KOLDAŞ i. (esk. türk k.). *Esk.* Arkadaş. (M)

KOLDAŞLIK i. (*koldaş*'tan *koldaş-lık*). *Esk.* Arkadaşlık. (M)

KOLDERE, Ege bölgesinde (Manisa ili, Saruhanlı ilçesi Halitpaşa bucağı) kasaba, 4 303 nüf. (1965). Çal dağı batı eteğinde. Belediye. (M)

KOLDEWEY (Karl), alman kutup kâşifi (Bücken, Hannover 1837 - Hamburg 1908). 1868'de Grönland'ın doğu kıyıları boyunca, Germenia yelkenlisinin seferini yönetti; gemi, buzların çokluğu yüzünden Svalbard'a (Spitzberg) doğru sürüklendi; Koldewey burada Hinlopen boğazını taradı. 1869 - 1870 Yılları arasında Grönland'ın doğu kıyılarına ikinci bir yolculuk yaptı. Franz - Joseph Fjord'u buldu ve adalar ile kıyıdaki dağları 71° 1' kuzey enlemine kadar taradı. Dönüşünde yolculuklarının meteoroloji ve hidrografya ile ilgili sonuçlarını yayımladı. 1875'te Hamburg'da Alman amiralliği müdürü oldu. (L)

KOLDEWEY (Robert), alman arkeoloğu (Blankenburg 1855 - Berlin 1925). Amerikalıların Assos kazılarına katıldı. Midilli'de araştırmalar yaptı. Neandreia'da Aioleis sütun başlığı tipini buldu. Mezopotamya'da uzun araştırmalar yaptı (1887 - 1917). Güneydoğu Anadolu'daki hitit şehirlerinden Zincirli'de (Samal) kazılar yaptı. Berlin müzesine çok kıymetli eserler kazandırdı: *Die Antiken Baureste der Insel Lesbos* (Lesbos Adası Eskiçağ Kalıntıları) [1890]; *Neandria* (1891); *Die griechische Tempelin Sizilien und Unteritalien* (Aşağı İtalya ve Sicilya'daki Yunan Tapınakları) [O. Puchstein ile birlikte, 1899]; *Die Tempel in Babylon und Borsippa* (Babil ve Borsippa Tapınakları) [1911]; *Das Wiedererstehende Babylon* (Direnen Babil) [1913]; *Das Ischtar-Tor in Babylone* (Babil'de İştar Kapısı) [1918]. (LM)

KOLDİNG, Danimarka'da (Vejle amt'ı) şehir, Doğu Jutland'da, Kolding fiyordu kıyısında; 33 700 nüf. XIII. yy.'dan kalma bir şatonun yıkıntıları. Tarım pazarı. Gemi yapımı. (L)

KOLDİTZ, Almanya'da (Doğu Almanya Leipzig idare bölümü) kasaba. Karl Marx Stadt'ın kuzeybatısında; 7 000 nüf. XVI. yy.dan kalma şatoda akıl ve ruh hastalıkları hastahanesi; İkinci Dünya savaşı sırasında Almanlar bu şatoda harp suçluları için bir toplama kampı kurdular. (L)

KOLEA, Cezayir'de (Cezayir idare bölgesi, Blida idare çevresi) komün, Mitica ovasına hâkim sahil tepelerinde; 22 372 nüf. Tarım merkezi: sebze yetiştiriciliği; bağcılık. (L)

KOLEBYAKA i. (rusça k.). Rus mutfağında, bir çeşit balıklı börek; özellikle som ve mersin balığı ile pişmiş katı yumurtadan yapılır. (Kolebyaka tavuktan da yapılır; bunu yapmak için bir çeşit yağlı, yumurtalı fakat şekersiz bir hamur kullanılır: aslında Kolebyaka lahanadan yapılan bir çeşit börektir.) [L]

KOLEDOGRAFİ i. (fr. *cholédographie*). koledok kanalında meydana gelen bir yara saydamsızlaştırıldıktan sonra filmini çekme. (L)

KOLEDOK i. ve sıf. (yun. *khole,* öd ve *dokhos,* içine alan'dan fr. *cholédoque*). Karaciğer kanalı ile öd kesesi kanalı birleştikten sonra devam eden öd kanalı. Bk. ANSİKL.

— Cerr. *Koledok plastiği,* öd, onikiparmak bağırsağına serbestçe akabilsin diye yeniden koledok kanalı açmak için yapılan cerrahî müdahale. (Bu müdahale ya koledok kanalında meydana gelen bir yara sebebiyle veya daha sık olarak koledok kanalı darlıklarında yapılır.)

— ANSİKL. *Koledok* önce karaciğer sapının diğer elemanlarıyle birlikte küçük epipıonun serbest kenarı içinde ilerler; sonra onikiparmak bağırsağının birinci parçasının arkasına doğru iner, pankreas başının arkasından geçtikten sonra ya doğrudan doğruya veya Wirsung kanalının da içine açıldığı Vater ampulu aracılığıyle onikiparmak bağırsağının ikinci kısmına açılır. Koledok'un ortalama boyu 5 sm'dir. Koledok asıl öd yolunun alt kısmıdır; öd yolunun üst kısmında karaciğer kanalı ile bunun iki kolu bulunur; öd koledok ile karaciğer kanalına karaciğer-öd yolu adı verilir. Bu şekilde meydana gelen ana öd yolu, öd kesesinden çıkan ve öd kesesiyle birlikte öd kanalı adı verilen kanaldan ayrı bir kanaldır. Bk. KARACİĞER *şeması.*

Koledok kanalı birtakım baskılara, özellikle pankreas veya safra taşı baskılarına uğrayabilir; bu engeller ödün serbestçe akmasını önleyerek sarılığa sebep olabilir. (L)

KOLEDOKODUODENOSTOMİ i. (fr. *cholédocheduodénostomie*'den). Koledok kanalı ile onikiparmak bağırsağının ilk kısmını ağızlaştırmak için yapılan müdahale. (Bu müdahale pankreas başı tümörlerinde veya koledok kanalının son kısmında taş bulunduğu zaman yapılır.) [L]

KOLEDOKOSTOMİ i. (fr. *cholédochostomie*). Koledok kanalına konulan bir akaç yardımıyle safrayı akıtmak için yapılan ameliyat. (Bu ameliyat aslında taş almak için yapılan karmaşık bir ameliyatın yalnız bir safhasıdır.) [L]

KOLEDOKOTOMİ i. (fr. *cholédochotomie*). Safra taşlarını çıkarmak amacıyle koledok kanalına yapılan cerrahî müdahale. (L)

KOLEDOSİT i. (fr. *cholédocite*'ten). Koledok kanalı iltihabı (L)

KOLEJ i. (lat. *collegium*'dan fr. *collège*). Lise dengi özel okul: *Bir gün Beyrut Amerikan kolejini geziyordu* (F. R. Atay). *Kız koleji.*

— ANSİKL. Müfredat programları ve imtihan soruları ile biçimleri Millî Eğitim bakanlığınca tespit edilir. Orta kısmı 4 sınıf, lise kısmı 3 sınıf olmak üzere öğrenim süresi 7 yıldır. 4 yıllık orta öğrenimin ilk sınıfı hazırlık sınıfıdır (ihzarî). Türkçe, tarih, coğrafya, yurt bilgisi dersleri Türkçe, diğer dersler kolejin kabul etmiş olduğu yabancı dilde okutulur. Haftada 4 saat olmak üzere ikinci bir yabancı dil okutulmak zorunluğu vardır. Yönetimleri ve verdiği öğrenim belgeleri bakımından milletlerarası kurumlardır (beynelmilel). Mensup olduğu Millî Eğitim bakanlığı ve Türk Millî Eğitim bakanlığınca tayin olunan iki müdür tarafından idare edilirler. Maarif Koleji diye bilinen diğer kolejler ise, doğrudan Millî Eğitim bakanlığı tarafından açılmıştır. Ayrıca şahıslar tarafından kurulan Millî Eğitim bakanlığına bağlı özel kolejler vardır. (LM)

KOLEJLİ sıf. ve i. (*kolej*'den *kolej-li*). Kolej öğrencisi: *Kolejli kız.* (M)

KOLEK i. Denizc. İndonezya ve Malezya'da çeşitli tiplerdeki deniz taşıtlarına verilen ad. (L)

KOLEKSİYON i. (fr. *collection*). Öğrenme, zevk veya yarar amacı ile biraraya getirilmiş ve sınıflandırılmış nesneler bütünü: *Filhakika, Meclisin zabıtnamelerinde, vekâletlerin dosyalarında, matbuat koleksiyonlarında, bu vakayi ve hâdisatın vesaiki mazbut ve mahfuz bulunmaktadır* (Atatürk). *Saat koleksiyonum hayalimden bile geçmezdi.* (A. H. Tanpınar). *Tüfek koleksiyonu.*

— G. santl. Bk. ANSİKL.

— Moda. Modaevlerinin kadın giyimindeki yenilikleri tanıtmak için düzenlediği mevsimlik defilelerde gösterilen modellerin tümü. Bk. ANSİKL.

— Psikopatol. *Koleksiyon merakı,* az bulunan, değerli veya acayip nesneleri elde etme ve toplama düşkünlüğü. (Tam anlamıyle marazî sayılmayacak olan bu merakın örneklerinden biri, kitap düşkünlüğü veya kitap merakıdır. Ne var ki, koleksiyonculuk ile koleksiyon merakını birbirinden ayırt etmek kimi zaman çok güçtür.)

— ANSİKL. G. santl. Eski yunan medeniyeti devrinde, halkın ortak malı olan sanat eserleri, tapınak ve meydanları süslemekte kullanılırdı. İlk amatör *koleksiyon'*cuların Yunanistan'ın istilâsından yararlanan zengin Romalılar olduğu sanılmaktadır. Philostrates M.S. II. yy.a ait özel galeriler hakkında bilgiler verir. XII. yy. da parisli bir burjuva olan Jacques Duchié'nin sanat eserlerini topladığı bilinmektedir. Fakat özellikle Valois'ların ortaya çıkmasıyle, Fransa amatör koleksiyonculuğun altın çağını yaşadı. Bunlar Anjou'lu Louis, Jean de Berry, Charles V, Bourgogne dükleri ile kral René'dir. XVI. yy.da da bunlara örnek olarak İtalya'da Medici'ler, papa Jules II ve Léon gösterilebilir. XVI. ve XVII. yy.larda amatör koleksiyoncu listelerinde krallar ve çok büyük kişiler yer alır. Bunlar da François I, Karl V, Philippe II, Philipe IV, Louis XIV, İngiltere kralı Charles I, Granvelle, Pacheco, Mazarin, Don Diego Hurtado da Mendoza gibi kardinaller ile Olivares, Alba dükü ve Arundel kontudur. Bunların yanı sıra Almanya'da Dürer meraklısı Pirckheimer, Fransa'da Ambroise De Thou, Grolier, marangoz Boulle, bankacı Jabach, Hollanda'da Rubens'in arkadaşları Nicolas Rockox ve Gaspar Gevaerts ile Rembrandt'ın arkadaşı astronom Huygens gibi bazı burjuva koleksiyoncular da sayılabilir. XVIII. yy.da özel koleksiyona rağbet daha da yaygınlaştı. Bu koleksiyonların arasında en ünlüleri Albert de Saxe-Teschen' dükü, çariçe Katerina II, Teyler Van der Hubst'ın koleksiyonlarıdır. XIX. yy.da ve günümüzde de birçok amatör koleksiyoncu vardır.

● Türklerde koleksiyon merakı özellikle Osmanlı imparatorluğunun yükselme çağlarında başladı. Osmanlı padişahlarının hemen hepsi güzel sanatlara ilgi duydular ve çeşitli sanat eserlerini saraylarında topladılar. Sarayda ilk koleksiyonu Fatih Sultan Mehmed yaptı ve hükümdarlığı süresince islâm sanatçılarının yaptığı minyatürleri topladı. Bugün Topkapı sarayında Fatih Albümü adıyle teşhir edilen minyatürler bu koleksiyondandır. Yavuz Sultan Selim ve Kanuni Sultan Süleyman porselen topladılar. Bugün Topkapı sarayında teşhir edilen seçme çin porselenleri bu padişahlardan kalmadır. Abdülhamid II Yıldız koleksiyonu adı altında kıymetli taş ve mücevherat toplamış ve bunlar İstanbul Arkeoloji müzesinde uzun süre teşhir edilmişti. Sokullu Mehmed Paşanın tespih koleksiyonu bütün islâm âleminde bilinirdi. Bunun dışında, şehzade ve sultanların topladığı koleksiyon eşyasının büyük kısmı bugün müze haline getirilen saraylarda teşhir ediliyor. Diğer devlet büyüklerinin topladığı eşya ise imparatorluğun sona ermesiyle birlikte ve çeşitli sebeplerle dağıldı.

Halil Edhem'in yazı, *kitap* ve *minyatür; coz*'un çeşmibülbül Beykoz ve Edirne işleri; ta ilk para kataloğunu yaptı.) *Salah CimMirat-ül İber* [İbretler Aynası] adlı kitap*hi Paşa*'nın para koleksiyonu. (Suphi Paşa Hamdullah Suphi Tanrıöver'in babası *Sup*sında en önemli olanlar şöylece sayılabilir: Sonraki dönemin özel koleksiyoncuları ara-Talât Gönensay'ın her çeşit eski sanat eserı; *Yapı ve Kredi bankası*'nın para, işleme, Karagöz koleksiyonları; *Olgunlaşma enstitüsü*'nün giyim eşyası, kadın süsleri; *Sadberk Koç*'un zar-fincan, kadın elbiseleri ve Beykoz koleksiyonu; *Ekrem Hakkı Ayverdi*'nin yazı ve kalemtıraş koleksiyonu; *Mutahar Başoğlu*'nun her türlü Etnoğrafik eşya koleksiyonu; *Hüseyin Kocabaş*'ın çeşitli eski eserlerden kurulu büyük derlemeleri; *Muslihittin Tunca*'nın eski çam eşyaları; *Kenan Özbel*'in çorap, oya ve kumaşları; *Saffettin Pınar*'ın kemer, toka ve tespih koleksiyonu; *Mustafa Düzgünman*'ın ebru ve tespih koleksiyonu; *Hüsnü Züber'*-in kaşıkları; *Herman Boyacıoğlu*'nun kartpostalları; *Tefik Kuyas*'ın pul; *Sabiha Tansu*'nun büyük kadın kıyafetleri ve süsleme koleksiyonu; *Nezihe Araz*'ın oya, kese, çorap ve baş süslemeleri; *Zekâi Muammer Tunçman*'ın pul koleksiyonu v.b.

— Moda. Her mevsime göre elbise modelleri hazırlamayı ve canlı mankenlerle teşhir etmeyi ilk olarak 1958'de Charles Frederic Warth tasarladı. Terzilikte yeni model elbiseleri, mantoları ve tayyörleri bulan ve hazırlayanlar modaevlerinin ressamlarıdır. Bütün modeller dikimevlerinde hazırlanarak diklir. Elbise koleksiyonları da, taşıdığı öneme göre 30-50, hattâ 300 modelden meydana gelebilir. (LM)

KOLEKSİYONCU i. (*koleksiyon*'dan *koleksiyon-cu*). Koleksiyon yapmağa meraklı

kimse: *Para koleksiyoncusu. Pul koleksiyoncusu.* (M)

KOLEKSİYONCULUK i. (*koleksiyoncu'-dan koleksiyoncu-luk*). Koleksiyoncunun yaptığı iş veya koleksiyoncu olma hali.

— Psikanaliz. Bk. ANSİKL.

— Psikiyatr. Fayda gözetmeksizin, her çeşit eşya toplamaya karşı duyulan aşırı eğilim. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Psikanaliz. *Koleksiyonculuk*, psikanalize göre, anal safhadaki bir takılmanın işaretidir. Bu hastalığa, özellikle saplantılı nevrozda ve ihtiyarlık bunamasında rastlanır.

— Psikiyatr. Koleksiyonculukta, mülkiyet içgüdüsünün aşırı gelişmesi veya sapması söz konusudur. Nesnelerin seçimi, her şeyden önce, hastalığın çeşidine bağlıdır. Seçim, tek bir nesneye veya birçok nesneye yönelmiş olabilir. Gerizekâlılar veya bunaklar değersiz nesneleri rastgele toplarlar. Cimriler ise, bir sembol olarak gördükleri altını biriktirirler. Gösteriş meraklıları, kendilerine hayranlık duyulması ve gıpta edilmesi ihtiyacını duyduklarından, bu ihtiyacı gidermek amacıyle, değerli ve orijinal eşya toplarlar. Fetişistler ve kleptomanlar ise, tek bir nesneye yönelmişlerdir. Fetişistler, cinsel saplantıların, kleptomanlar ise, pençesinden kurtulamadıkları dürtülerin etkisinde kalarak koleksiyonculuğa kalkışırlar. (LM)

KOLEKTİF sıf. (fr. *collectif*). Birçok kişi veya nesnenin biraraya gelmesi sonucu olan; birçok kişi veya nesneyi içine alan.

— Huk. *Kolektif şirket*, en az iki gerçek kişi tarafından. bir ticarî işletmeyi, müşterek ticaret unvanı altında işletmek amacı ile kurulan, ortakları sınırsız sorumlu, tüzel kişiliğe sahip ticaret ortaklığı. Bk. ANSİKL.

— Mat. İhtimaller teorisinde, sonsuz olarak tekrarlandığı düşünülen denemeler dizisine verilen ad.

— Sosyol. *Kolektif psikoloji*. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Huk. *Kolektif şirket*'i oluşturan unsurlar şunlardır: en az iki gerçek kişi tarafından kurulabilir; tüzel kişiler kolektif şirkete ortak olamazlar; kolektif şirket ancak ticarî bir işletme açmak amacıyle kurulabilir. Daha küçük bir işletme, yani esnaf işletmesi işletmek amacıyle kolektif şirket kurulması mümkün değildir. Ticarî işletme unsuru, kâr sağlamak amacına yönelmiş devamlı bir faaliyet bulunmasını da mecburî kılar. Kolektif şirket de, diğer bütün ticaret şirketleri gibi, tüzel kişiliğe sahiptir. Tüzel kişilik ticaret siciline tescil anında kazanılır. Kolektif şirket, tüzel kişilikle birlikte tacir sıfatını da kazanır. Ortaklar, kolektif şirket ortağı olmak sebebiyle tacir sayılmazlar. Ancak kolektif ortaklar, kural olarak, tacir sıfatının bir sonucu olan iflâs yolu ile takip edilebilirler. Kolektif şirket bir ticaret unvanı seçip kullanmakla yükümlüdür. Unvanda, mecburî olarak ortaklardan en az birinin adı ve soyadı, ortaklığın kolektif olduğunu gösteren bir ibare bulunmalıdır. İstenilen başka ekler de yapılabilir. Ortakların şirket alacaklılarına karşı sorumluluğu sınırsızdır. Başka bir söyleyişle, şirket alacaklıları, gereğinde ortaklarının bütün malvarlıklarına başvurabilirler.

Ortaklar alacaklılara karşı, aynı zamanda müteselsil sorumludurlar. Yani alacaklı, ortakların hepsine birden veya içlerinden dilediğine başvurarak alacağının tümünü isteyebilir. Ortakların sorumluluğunun diğer bir niteliği de, ikinci derecede olmasıdır. Ortağa başvurabilmek için, ya şirket aleyhine yapılan icra takibinin sonuçsuz kalması veya şirketin herhangi bir sebeple sona ermiş olması gerekir.

● *Kolektif şirketin kuruluşu* için, sözleşme yazılı olarak yapılmalı ve imzalar noterce onaylanmalıdır. Sözleşmede ortakların kimlikleri, koymayı taahhüt ettikleri sermaye miktarı ve çeşidi, ortaklığın konusu, merkezi, ticaret unvanı, kolektif niteliği ve temsilcilerinin gösterilmesi zorunludur. İmzaları noterce tasdik edilmiş sözleşmenin, şirket merkezinin bulunduğu yerdeki ticaret siciline tescil ve ilân ettirilmesi ile kolektif şirketin kuruluşu tamamlanır. Şirket tüzel kişiliği ve tacir niteliğini de tescil işlemi ile kazanır.

● *Kolektif şirketin sona ermesi*, fesih veya infisah sebeplerinden birinin gerçekleşmesi ile olur. Fesih, ortaklığa iradî olarak son vermektir. Ortaklar alacakları bir kararla şirkete her zaman son verebilirler. Başka fesih sebepleri de şunlardır: belirsiz süreli olan veya sözleşmesinde bu imkân öngörülen şirketlerde, bir ortağın feshi ihbarda bulunması; bir ortağın kişisel alacaklısının feshi ihbar etmesi; haklı sebeplerin varlığı yahut tescil merasimindeki bir eksikliğe dayanan bir ortağın, şirketin feshini mahkemeden istemesi. Buna karşılık infisah, şirketin irade dışı dağılmasıdır. İnfisah sebeplerinden birinin varlığı halinde, ortaklık, başkaca bir işleme gerek kalmaksızın kendiliğinden sona erer. Sözleşmede bazı haller infisah sebebi olarak öngörülmüş olabilir. Bunun dışında şirketin süresinin dolması, iflâsı, amacın elde edilmesi veya elde edilmesinin imkânsız hale gelmesi, sermayenin üçte ikisinin eksilmesine rağmen tamamlanmaması veya üçte ikisi ile yetinmeğe karar verilmemesi, şirketin başka bir şirketle bir ortağın iflâsı ve buna rağmen şirketten çıkarılmaması, diğer infisah sebeplerini meydana getirir.

● *Kolektif şirketin tasfiyesi.* Sona eren bir kolektif şirket, tasfiye haline girer. Sona erme, tüzel kişiliği sona erdirmez; sadece bir amaç değişikliği meydana getirir. Kazanç sağlamak ve paylaşmak amacı, sona erme ile, şirketin tasfiyesini sağlamak amacına dönüşür. Amaçtaki bu değişiklik, şirketin medenî haklardan yararlanma ehliyetini de daraltır; tasfiye amacıyle sınırlar. Bundan böyle şirket, ancak tasfiyeyi gerçekleştirmek amacına yönelmiş işlemler yapabilir. Tasfiye haline giren şirketin unvanına, «tasfiye halinde» ibaresi eklenir. Tasfiye, ortaklığın safi varlığının tespit edilmesi ve dağıtılması için yapılması gereken bütün işlemleri kapsar ve tasfiye memurlarınca yapılır. Tasfiye memurları, şirket sözleşmesi veya ortakların oybirliğiyle alacakları bir kararla tayin edilir. Şayet tasfiye memuru seçilmemişse, kanun gereğince, bütün ortaklar tasfiye memuru sayılır. Ortaklardan birinin başvurması üzerine, mahkemece tasfiye memuru seçilmesi de mümkündür. Ne şekilde seçilmiş olursa olsun, tasfiye memurları, ortakların oybirliğiyle alacakları bir kararla her zaman azledilebilirler. Oybirliği sağlanamayan hallerde, tasfiye memurunun azli, haklı sebeplere dayanılarak ortaklardan biri tarafından mahkemeden istenebilir. Tasfiye memurları, tasfiyenin gerçekleştirilmesi için gerekli her türlü işlemi yaparlar. İşe başladıklarında gerekli bütün korunma tedbirlerini alır, bir başlangıç envanter ve bilançosu hazırlayarak gerekli defterleri de tutarlar. Borçları ödemek, alacakları tahsil etmek, yarım kalmış işleri tamamlamak, malları paraya çevirmek, tasfiye memurlarının diğer görevleridir. Tasfiye sonuçlanınca, elde edilen safi varlık, tasfiye payları oranında ortaklara dağıtılır. Tasfiyenin devamı süresince ortaklar, tasfiye memurundan bilgi isteyebilir, defterleri ve evrakı inceleyebilir, suret alabilirler.

Tasfiyenin bitiminde ortaklara nihaî hesap vermek ve ortaklığın ticaret sicilindeki kaydını sildirmek de tasfiye memurlarının görevidir. Tasfiye memurları, çalışmaları için bir ücret alırlar. Görevlerini gereği gibi yerine getirmeyen ve bu suretle bir zarara yolaçan tasfiye memurları, ortaklara veya alacaklılara karşı sorumludurlar. İflâs ile sona eren kolektif şirketlerin tasfiyesi iflâs idaresince yapılır.

● *Kolektif şirkette idare*, şirketin amacına ulaşması için yapılması gereken olağan ve devamlı işlemleri ifade eder. İdare işlemlerinin yapılması, kural olarak, o konuda bir karar alınmasını gerektirir. Ancak şirket defterlerinin tutulması, envanter ve bilanço düzenlenmesi, yazışmalar ve günlük teknik işler ayrıca bir karara ihtiyaç göstermeden yapılması gereken işlerdendir. İdareciler sözleşmede tayin edilebilir. Sözleşmede gösterilmemişse, Ticaret kanunu gereğince, ortakların her biri ayrı ayrı idare yetkisine sahip sayılır. Gayrımenkullerin satılması, teminat gösterilmesi, şirkete bir ticarî mümessil tayin edilmesi gibi olağanüstü işlemler, normal idare hakkının dışında kalır (Tic. kn. md. 165). Olağanüstü işlemlerin yapılabilmesi için, idareci olsun olmasın, bütün ortakların oybirliği ile karar almaları gerekir. İdare hakkı, şirketin iç ilişkisini ilgilendirir ve yorumlayıcı hükümlerle düzenlenir. Bu sebeple, sözleşmeye konacak bir hükümle veya sonradan alınacak bir kararla, serbestçe sınırlandırılabilir. Bazı ortaklardan tamamen alınabilir veya birlikte kullanılması şart koşulabilir. Kısaca idare hakkının öz, kişi veya miktar yönünden sınırlandırılması mümkündür. Bu sınırlamalar ticaret siciline tescil ve ilân edildiği takdirde, şirketle işlem yapan herkese karşı ileri sürülebilir. İdare hakkının bir ortaktan geri alınabilmesi için, verildiği işleme eşdeğerli bir tasarruf ihtiyaç vardır. Meselâ sözleşmeyle tanınan idare yetkisinin geri alınması için sözleşme değişikliği veya oybirliğiyle alınacak bir karar gereklidir. Çoğunlukla verilmiş olan idare yetkisi, yine çoğunluk kararıyle kaldırılabilir; ancak, idare yetkisi, görevin ifasında basiretsizlik, yetersizlik, ağır ihmal gibi haklı sebeplerin varlığı halinde, ortaklardan birinin talebi üzerine, mahkemece kısıtlanabilir veya tamamen geri alınabilir. İdare hakkına sahip ortakların itiraz hakları da vardır. İtiraz hakkı, olumsuz idare hakkı olarak nitelendirilebilir. Bir idarî işlemi ve kararı, şirket yararına aykırı bulan idareci ortaklar, itiraz haklarını kullanarak, işlemin yapılmasına engel olabilirler. İdarecilerin itiraz hakları, idare hakkına sahip oldukları oran ve genişlikte mevcuttur. İdare hakkının her türlü sınırlandırılması, itiraz hakkını da sınırlar. İdare yetkisi bir tek ortakta toplanmışsa, bu ortağın idarî işlemlerine karşı, ancak hile haline itiraz olunabilir. Bir işleme itiraz edilmesinin sonucu, işlemin durmasıdır. Bu işlemin yapılıp yapılmaması konusunda bütün idareci ortakların çoğunlukla verecekleri karar esas alınır.

● *Kolektif şirketi temsil*, dış ilişkilerde söz konusu olur. Temsilciler, dış ilişkilerde şirketin iradesini açıklar, onu borç altına sokar ve hak sahibi yaparlar; kimlerin temsilci olduğu, sözleşmede düzenlenmiş olabilir. Eğer sözleşmede temsil yetkisine ilişkin bir hüküm yoksa Tic. kn. md. 175'teki yorumlayıcı kural gereğince, idare hakkına sahip olanlar, temsil yetkisine de sahip sayılırlar. Temsil yetkisinin sınırını, şirketin konusu çizer. Çünkü bütün ticaret ortaklıkları gibi, kolektif şirketin de haklardan yararlanma ehliyeti, konusu ile sınırlıdır. Bu yetki, konu sınırları içinde, kural olarak sınırlanamaz. Temsil yetkisinin kısıtlanması anacak iki halde geçerli olur: birlikte temsil şartı konulabilir veya temsilcinin yetkisi sadece bir şubenin işleri ile sınırlandırılabilir.

● *Kolektif şirketlerde ortaklar arasında değişiklik*, şirketin devamlılığını ve tüzel kişiliğini etkilemez. Bir ortağın şirketten isteği ile ayrılması, bu hususta sözleşmede hüküm bulunmasına veya diğer bütün ortakların çıkmaya razı olmasına bağlıdır. Ortağın, payını bir başkasına devrederek şirketten çıkması da aynı şartlara bağlıdır. Bir ortağın şirketten çıkarılması (ihraç) ise, ortağın iflâsı, ortağın alacaklısının şirketin feshini ihbar etmesi, (belirsiz süreli şirketlerde) ortaklardan birinin feshî ihbarda bulunması veya başka haklı sebeplerin varlığı halinde mümkündür. Ortaklardan birinin ölümü de, o ortak yönünden, özel bir çıkma halidir. Sözleşmede mirasçıların, ölen ortak yerine şirkete gireceklerine dair hüküm varsa, mirasçılar dilerse kolektif ortak olarak, dilerlerse kendilerine düşen paylarla, komanditer ortak olarak şirkete girmeyi teklif edebilirler. Ancak diğer ortaklar komanditer olarak girme teklifini kabule mecbur değillerdir. Kabul ederlerse, şirket, komandit ortaklığa dönüşür. Seçim hakkı, ortağın ölümünden itibaren, 3 ay içinde kullanılmalıdır.

● *Kolektif şirkette ortakların hak ve borçları*, malî veya kişisel nitelik gösterir. Ortağın malî nitelikteki borçlarının en önemlisi, sermaye koyma borcudur. Her ortağın koyması gereken sermaye, ortaklık sözleşmesinde gösterilmesi mecburî kayıtlardandır. Kolektif şirkete para, ayın, alacak hakları, ruhsat ve imtiyazlar, şahsî emek veya ticarî itibar sermaye olarak konabilir. Ortakların kâra ve zarara ne oranda katılacakları, şirket sözleşmesinde veya sözleşmede

öngörülmemişse, daha sonra alınacak bir ortaklar kararıyle tespit olunabilir. Ortaklar bu oranları, kural olarak serbestçe tayin ederler. Bir ortağın kâra ve zarara katılma oranının eşit olması mecburî değildir. Ancak kâr-zararın paylaşılmasında, kârın tamamının bir veya birkaç ortağa ait olacağı yahut zararın sadece bir veya birkaç ortak tarafından çekileceği şartı konulamaz. Sadece, emeğini sermaye olarak koymuş ortağın zarardan muaf tutulması mümkündür. Kâra ve zarara katılma payı sözleşmede yahut daha sonra ortaklar tarafından kararlaştırılmamışsa, kanun gereğince, kâr ve zarar bütün ortaklara eşit olarak dağıtılır. Şirketin sona ermesi halinde, ortakların hisselerine düşecek tasfiye payını isteme hakları da vardır. Malî haklar arasında, ortakların, sözleşme ile kararlaştırılmışsa, emeklerine karşılık bir ücret, sermayeleri için faiz ve şirket için yapılan masrafları geri isteyebilmeleri de sayılmalıdır. Kişisel nitelikteki hak ve borçların başında, idare ve temsil yetkisi gelir. Ortakların denetim hakkı da bu gruba girer. İdareci sıfatına sahip olsun olmasın bütün ortaklar, şirket işlemleri ve idarecilerin faaliyeti hakkında bilgi edinebilirler. Bu yetkiye dayanarak ortak, şirketin bina ve işyerlerine girebilir; defterlerini ve evrakını inceleyebilir; dilerse kendisi için bir hesap hülâsası çıkarabilir. Denetim yetkisi şahsen ve dürüstlük kuralları çerçevesinde kullanılmalıdır. Kolektif şirket ortakları rekabet yasağı ile bağlıdırlar. Bu yasak gereğince ortak, şirket konusuna giren bir işi yapamayacağı gibi, aynı işle uğraşan bir şirkete, sınırsız sorumlu ortak sıfatıyle de giremez. Şu halde kolektif şirket ortaklarının başka bir ticarî işle uğraşmaları veya değişik konuda iş gören bir diğer kolektif şirkete ortak olmaları yasak değildir. Rekabet yasağı, diğer ortakların açık veya zımnî olarak verecekleri izin ile ortadan kaldırılabilir. Rekabet yasağının zedelenmesi halinde, şirketin seçim hakkı vardır. Bu yüzden gördüğü zararın ödenmesini veya o işin şirket adına yapılmış sayılmasını yahut yasağı bozan ortağın o işten elde ettiği menfaatin kendisine devredilmesini isteyebilir.

— Sosyol. *Kolektif psikoloji*, tek başına ele alınan ferdin davranışına karşıt olarak kalabalıkların davranışlarını (panik, kolektif birsamlar, kolektif coşkunluklar, kolektif kızgınlık ve intikam v.b.) inceler.

Kolektif bilinç de, birçok sosyoloji incelemesine konu olmuştur. Özellikle Durkheim ve onun yolundan gidenler bu tür çalışmalar yaptılar. Bunlar, kolektif psikolojiye ilişkin açıklamalardan birçok metafizik sonuç çıkararak, bir kolektif ruhun var olduğunu ileri sürdüler. Ayrıca, bu ruhun, ilkel halklarda, ferdî ruhun tümünü içine aldığını ve hattâ gelişmiş toplumlara bağlı fertlerin bilinç veya bilinçdışında bile belli bir yer kapladığını ve bazı durumların etkisinde ortaya çıkarak, bu fertleri, kendilerini aşan davranışlara sürüklediğini söylediler. (ML)

KOLEKTİFLEŞTİRME i. (*kolektifleştirmek*'ten *kolektifleş-tir-me*). Herhangi bir şeyi, toplum yararına kolektif hale getirmek eylemi: *Toprakların kolektifleştirilmesi.* ‖ Bu eylemin sonucu. (LM)

KOLEKTİFLEŞTİRMEK geçl. f. (*kolektif*'ten *kolektif-le-ş-tir-mek*). Üretim ve mübadele araçlarını, kamulaştırma veya millîleştirme yoluyle toplumun hizmetine vermek. (L)

KOLEKTİVİST sıf. (fr. *collectivisme*'den). Kolektivizme ilişkin olan.

◆ i. Kolektivizmi savunan kimse. (M)

KOLEKTİVİZM i. (fr. *collectivisme*). Üretim araçlarının mahallî, bölgesel, millî veya evrensel düzeyde ortaklaşa kullanılmasını amaç edinen iktisat sistemi.

— ANSİKL. İkt. ve Sosyol. Üreticilerin kurdukları birlik ve derneklerin, toplumsal meseleleri çözmek konusunda yetersiz olduğunu fark eden sosyalistler, ilk kolektivistler olarak ortaya çıktılar. Marsilya'da toplanan (1879) işçi kongresinde, «herkese verilen; topluma geri dönmesi gereken ve yine bu toplum tarafından başkasına devredilmez hale getirilen toprağın, toprak-altının, iş âletlerinin ve ilkel maddelerin kolektifleştirilmesi gerektiği» ileri sürüldü. Üretim ve mübadele araçlarının kolektifleştirilmesi, kapitalistlerin artık-değerini ortadan kaldırarak, her emekçiye, «emeğinin tam ürününü» elde etme imkânını sağlayacaktı. Kolektivist düzende, özel kişilerin kullanabileceği tüketim mallarının bölüşümü, sağlanmış emeğin nicelik ve niteliğine göre, emekçiler arasında gerçekleştirilmesi gereken bir bölüşümdür; çünkü, emek (iş), her çeşit bölüşümün temeli olarak kabul edilmelidir. (L)

KOLEKTÖR i. (fr. *collecteur*). Elektr. Bir doğru akım makinesinde (jeneratör veya motor), bir sargının bobinlerine bağlı, üzerine fırçalar dayanan birbirinden yalıtılmış iletken levhacıkların tümü. (*Eşanl.* TOPLAÇ.) [Bk. ANSİKL.] ‖ *Kolektör çubuğu*, akımı dağıtım şebekelerine dağıtmak için elektrik makinelerinin bağlandığı iletken maden çubuklardan her biri.

— Havc. Bir rüzgâr tünelinin, hava akış yönünde olmak şartıyle deney odasından önce gelen kısmı.

— Oto. *Emme* (veya *egzos*) *kolektörü*, karbüratörden gelen hava-yakıt karışımını motor silindirlerinin emme subaplarına gönderen veya egzos çıkışındaki yanmış gazları egzos borusuna göndermek üzere toplayan boru tertibatı.

— Teknol. Küçük kesitli birçok borudan gelen bir akışkanın toplandığı boru. ‖ Birkaç boruya dağıtılacak bir akışkanın toplandığı ana boru.

— ANSİKL. Elektr. *Kolektör*, hem birbirinden, hem de endüvi milinden yalıtılmış ve silindirsel bir blok biçiminde yan yana yerleştirilmiş birçok sert bakır levhadan meydana gelir. Levhacıklar, endüvi sargısının eşit uzaklıktaki noktalarına lehimlenmiştir. Endüvi sargısı, *bobin* adı verilen eşit sarımlı parçalara bölünmüştür ve her levhacık bir bobinin sonuyle ondan sonraki bobinin başlangıcını birleştiren yere lehimlenmiştir. Eskiden pirinç tellerden yapılan fırçalar bugün dikdörtgen prizma veya silindir biçiminde grafit bloklardan meydana gelir. Kolektörü 1869 yılında fizikçi Gramme buldu; bu âlet, dinamolarda indüklenen alternatif akımı doğru akıma çevirir. Kolektör doğru akım makinelerinin zayıf noktasıdır.

— Elektron. Germanyum veya silisyum gibi yarı iletken bir tek billûrlunun katılmasıyle meydana getirilen bir transistorun uç bölgesi. (Kolektör ve taban, normal olarak akım vermeyen bir bağlantı meydana getirir. Taban ve verici bağlantısından akım geçtiği zaman kolektör-taban bağlantısı iletken olur; bu durumda kolektör akımı, taban-verici akımının onlar'ca katı şiddetindedir: buna «transistor etkisi» denir.) [L]

KOLELİTYAZ i. (fr. *cholélithiase*'dan). Öd kesesi içinde taş şeklinde çökelekler meydana gelmesi. (L)

KOLEMANİT i. (fr. *colémanite*). Miner. Hidratlı tabiî kalsiyum borat. (L)

KOLEMİ i. (fr. *cholémie*). Biyol. kim. Kan serumunda bilirübin bulunması.

— ANSİKL. *Kolemi* normal olarak litrede 5 mgr kadardır. Bu miktar her çeşit sarılıkta artar. Kolalemi ise buna paralel olarak artar veya artmaz. *Ailevî kolemi*, sarılığa ve karaciğer yetersizliğine doğuştan elverişli olma halidir. (L)

KOKEOPTİL i. (fr. *coléoptile*). Bot. Buğdaygillerde, özellikle ilk yaprağı saran kalın veya zar gibi ince kılıf. (Yulaf koleoptilinin hormonları özellikle incelenmiştir.) Bk. OKSİNLER. (L)

KOLEORİZA i. (fr. *coléorhize*'den). Bazı tohumlu bitkilerde kökçüklerin dip tarafını sımsıkı saran kılıf. Kök kını. (L)

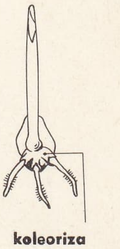

koleoriza

KOLEPERİTUAN i. (fr. *cholépéritoine*'dan). Öd yollarının yırtılma ve çatlamasına bağlı olarak karın zarı boşluğuna öd sızması. (L)

KOLERA i. (yun. *kholera* > lat. *cholera* > fr. *choléra*). Patol. Şiddetli sürgün ve kusmalarla kendini gösteren bulaşıcı, salgın ve kırıcı hastalık. Bk. ANSİKL.

— Vet. *Kuş* (veya *tavuk*) *kolerası*, intanî, bulaşıcı salgın hayvan hastalığı; çoğu zaman hızlı septisemi şeklinde ilerleyen bu hastalık *Pasteurella* cinsinden bir bakteriden ileri gelir; bununla beraber koleranın yavaş ilerleyen lokal (bıyık ödemi ve absesi...) yerleşmeler gösteren bir şekli de vardır. (Koleraya çoğunlukla evcil tavuklarla perdeayaklılar yakalanır; güvercingillerle serçegiller bu hastalığa çok az tutulur. Koleradan aşı ile korunulur. En iyi sonuçlar özgün aşılarla elde edilir.)

— ANSİKL. Patol. *Kolera*, ilk çağlardan beri Hindistan'da yerleşik, bulaşıcı bir hastalıktır. Avrupa ilk defa 1832'de salgın halinde görüldü ve 1832 yılının mart ile ekim ayları arasında yalnız Paris'te 18 400 kişinin ölümüne sebep oldu. Bundan sonra 1848, 1851, 1865, 1884 ve 1892 yıllarında genellikle büyük insan akınlarını takip ederek bütün Avrupa'ya yayıldı. 1832, 1848 ve 1865 salgınlarında Afrika'nın yalnız doğu (Habeşistan, Mısır) ve kuzey (Magrıp) kıyılarında bazı vakalar görüldü.

Kuzey ve Merkezî Amerika'ya yalnız Batı Avrupa'da 1832 ile 1892 yılları arasında görülen salgınlar yayıldı. 1923'ten beri koleranın Batı Avrupa, Amerika ve Afrika'da (Nil vâdisi dışında) tamamen yok olduğu söylenebilir. Hindistan ve Doğu Pakistan hastalığın büyük yerleşik merkezidir; buralarda hastalık bütün yıl boyunca devam eder.

Batı Pakistan, Birmanya Güneydoğu Asya ve Çin'de ise bölgelere göre, yılda üç ile sekiz ay arasında kolera olayına rastlanır. Suriye, İran, Afganistan, Japonya ve İndonezya'da yılda aşağı yukarı bir ay hastalık görülür. Bütün bu ülkeler içinde hastalığın en az görüldüğü (veya tamamen kaybolduğu) aylar ocaktan nisana kadar süren en kurak aylar, en çok görüldüğü aylar da hazirandan kasıma kadar olan aylardır. Bu da hastalıktaki artışın nemlilik derecesiyle orantılı olduğunu gösterir. Şartları belli olmakla beraber gerçekleşmesi diğer sağlık ve nüfus problemlerine bağlı bulunan koruyucu tedbirler yanında birçok ülke, gelen geçen bütün yolcuları kolera aşısı olmağa mecbur tutmaktadır.

Kolera, kolera mikrobunun bağırsağa yerleşip çoğalmasından meydana gelir. Virgüle benzeyen bu mikrobu 1883'te R. Koch keşfetti ve buna *virgül basil* adını verdi. Bu mikrop hastaların dışkılarında her zaman bulunur. Bulaşmış olan bölgenin sularında her zaman kolera vibriyonuna rastlanır. Hastalığın yayılmasının başlıca iki yolu, kirli suların içilmesi ve hasta ile doğrudan doğruya temas etmektir. Kolera, insanda genellikle karın ağrıları ve bunları izleyen basit ishallerle başlar; ishaller gittikçe sıklaşır (günde 15-20); bir zaman sonra bunların içinde beyazımtırak kırıntılar görülmeğe başlar (pirinçsi dışkı) ve bunlarla birlikte safralı kusmalar başlar. Kusmuklarda bol miktarda vibriyon bulunur; hastada sidik azalır, nabız zayıflar ve aralıksız biteviye atar; şiddetli bir susuzlukla birlikte deri kurur, ısı düşer, hasta üşür, âdeta donar.

Ateş 36°C'tan 32°C'a kadar düşebilir; bu durum kolera zehirlenmesinin en tipik belirtisidir. Bundan sonra baldırlarda kramplar başgösterir, deri morarır, gözler içeri çöker, yapışkan bir ter boşanır ve hasta birkaç saat ile birkaç gün arasında ölür.

Eğer hasta üşüme anında ölmezse, ateş yavaş yavaş yükselir, hastalık belirtileri kaybolur ve sekiz on gün içinde iyileşme görülür (tepkime devresi). *Anî kolera* denilen kolera çeşidinde bütün belirtiler birden ortaya çıkar, fakat ishal genellikle son evrede görülür; *kuru kolera*'da ise ishal yoktur. Tedavi edilmeyen kolerada ölüm oranı elli yaşından aşağıda yüzde 60, elli yaşından yukarıda ise yüzde 85'tir. Alkolizm, müzmin mide ve bağırsak hastalıkları koleraya tutulmada kolaylaştırıcı bir rol oynar. Tedavi, hastaya sıcak banyolar yaptırmak, adrenalin şırıngası yapmak, damar içine binde 7-13 tuz eriyiği vermekle sağlanır.

Salgın hallerinde: 1. yalnız kaynamış su içmeli ve pişmiş yemekler yenmelidir; 2. kirlenmiş olan çamaşırlar dezenfekte edilmelidir; 3. kirlenmiş oturak ve kaplar, dışkılar hemen dezenfekte edilmelidir; 4. hasta ile temas edildikten sonra her defasında eller sabunlanmalı ve Van Swieten eriyiği ile yıkanmalıdır. Halk sağlığı bakımından yapılması gereken en önemli işlerden biri de has-

ön yüz

Kolera madalyası

arka yüz

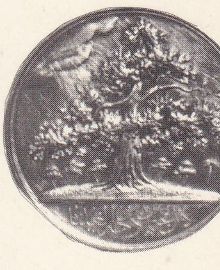

Foto. MEYDAN

talar meydana çıktıkça bunları teker teker tecrit etmektir.

Bugün koleraya karşı her tıp doktorunun yapabileceği koruyucu bir aşı vardır.

● *Kolera nostras* (yerleşik kolera hastalığı) koleranın bütün belirtilerini daha hafif bir şekilde gösteren önemsiz bir hastalıktır; kırk sekiz saat içinde geçer. Dışkıda çoğunlukla Finkler ve Prior'un buldukları bir vibriyon vardır. Pratikte bu hastalık kolera ile karıştırılmamalıdır.

● *Çocuk kolerası* (*eşanl.* TOKSİKOZ), küçük çocukların yakalandığı çok ağır bir hastalıktır. Daha çok yazın ve süt kesilmesinden sonra görülür. Tabiatı bakımından kolera ile hiç bir ilgisi olmadığı halde belirtileri koleravı çok andırır.

● *Türkiye*'de tarih boyunca birçok kolera salgını oldu. Bu salgınların en önemlileri 1830, 1865 ve 1912-1913 ve son olarak 1970 yıllarında olanlardır. 1830 Salgını Irak'tan Anadolu'ya ve İstanbul'a ulaştı. 1865 Salgını İstanbul'da büyük sayıda ölüme yolaçtı ve salgının en şiddetli olduğu sırada günde 1 000'den fazla ölüm oldu. Salgında ölenlerin sayısı 30 000 denirse de gerçekte ölü sayısı birkaç bin idi. 1912 - 1913 Salgını Balkan savaşı sırasına rastlar. Kötü sağlık şartları hastalığın yayılmasını kolaylaştırdığı için, yalnız askerler arasında 30 000 kolera olayı görüldü. Bunların, yaklaşık olarak üçte biri öldü. Son olarak, 1970 yılında, İstanbul'un Sağmalcılar ve Esenler bölgesinde, bir su epidemisi yapan kolera, yetkililerin verdikleri rakamlara göre 50 kişinin ölümüne sebep oldu. Alınan sıkı aşılama ve çevre sağlığı tedbirleriyle salgın önlendi.

Türkiye'de yerleşmiş durumda kolera yoktur. Bütün salgınlar başka ülkelerde başlayarak Türkiye'ye yayıldı. Özellikle Asya'da ve arap ülkelerinde bulunan kolera, hac sırasında, çeşitli gezginlerle Türkiye'ye girdi. Koleranın yayılmasında, içme suları, açıkta satılan besin maddeleri, atılan çöpler ve sinekler gibi çevre sağlığı şartları, etkili bir rol oynamaktadır. Türkiye, kolera konusundaki bütün milletlerarası toplantılara katılmakta ve bu hastalığın Türkiye'ye girmemesi için sınırlarında gereken tedbirleri almaktadır.

◆ **Koleralı** sıf. ve i. Kolera bulaşmış olan. || Koleraya yakalanmış: *Koleralı hasta.* (LM)

Kolera madalyası, Sultan Abdülaziz zamanında İstanbul, Suriye ve Irak'ta çıkan büyük kolera salgınının önüne geçilmesinde yardımı dokunanlara verilmek üzere çıkarılan madalya (1865). Gümüşten, 36 mm çapında ve 23,69 gr ağırlığındaydı. Hattat ve hakkâki Abdülfettah Efendidir. Madalyanın ön yüzünde, güneş kursuna benzetilen Sultan Abdülaziz'den ışınlar çıkmaktadır. Arka yüzünde de Osmanlı devletini temsil eden büyük bir ağaca bulutlardan şimşeklerin gelişi tasvir edilmektedir. (M)

KOLERETİK sıf. ve i. (fr. *cholérétique*). Karaciğer hücrelerinin öd yapma etkinliğini artırarak aşırı öd salgılamasını sağlayan madde ve ilâçlara denir. (Başlıca koleretikler sofra tuzları, oleik asit ve boldo'dur.) [L]

KOLERİN i. (fr. *cholérine*). Patol. Koleraya benzeyen, salgın halinde olmayan ve genellikle zararsız geçen hastalık. (Asya kolerasından [asıl kolera] başka koleralara denir.) [L]

KOLESİSTATONİ i. (fr. *cholécystatonie*). Öd kesesi atonisi. (Öd kesesi aşırı bir biçimde gerilir ve ağrır. Hastalık karaciğerde sancı nöbetlerine yolaçabilir.) [L]

KOLESİSTEKTAZİ i. (yun. *khole*, öd, *kystis*, kese ve *ektasis*, genişleme'den fr. *cholécystectasie*). Öd kesesinin genişlemesi ve şişmesi. (L)

KOLESİSTEKTOMİ i. (fr. *cholécystectomie*). Öd kesesinin çıkarılması. (Çeşitli öd kesesi hastalıklarında, özellikle safra taşı bulunması hallerinde uygulanan bu ameliyat, değişik tekniklerle ve çok değişik yollardan öd kesesine ulaşılarak yapılabilir. Müdahaleye ancak ana öd yolunun geçit verdiği tespit edildikten sonra karar verilir.) [L]

KOLESİSTENTEROSTOMİ bİş. i. (fr. *cholécystentérostomie*). Cerr. Koledok kanalının tıkanması halinde, öd kesesini ince bağırsağın bir parçasıyle ağızlaştırma ameliyatı. (KOLESİSTO-ENTEROSTOMİ de denir.) [L]

KOLESİSTİT i. (fr. *cholécystite*). Öd kesesi iltihabı.

— ANSİKL. *Kolesistit*, büyük intanlardan, özellikle tifodan sonra veya safra taşlarının oluştuğu sırada meydana çıkar. Bazı sindirim bozuklukları iltihabın başladığını haber verir: kendiliğinden olan veya bastırmakla duyulan ağrı, bazen öd kesesi bölgesinde beliren bir şişkinlik, teşhise yardım eder. Cerahatlenme olmadıkça tedavi tıbbîdir. Cerahatlenme görülünce, cerraha başvurmak gerekir. Öd kesesinin çıkarılması en etkili tedavidir. (L)

KOLESİSTODOEDENOSTOMİ i. (fr. *cholécystoduodénostomie*). Cerr. Öd kesesiyle onikiparmak bağırsağını ağızlaştırma ameliyatı. [L]

KOLESİSTOGASTROSTOMİ i. (fr. *cholécystogastrostomie*). Öd kesesini mideyle ağızlaştırma ameliyatı. (L)

KOLESİSTOGRAFİ i. (fr. *cholécystographie*). Öd kesesi radyografisi. (Bunun için, ağız veya damar yoluyle yahut ponksiyon yayılarak öd kesesine kontrast madde verilip saydamsızlık sağlanır.) [L]

KOLESİSTOKİNETİK sıf. ve i. (*khole*, safra, *kystis*, kese ve *kinesis*, hareket'ten fr. *cholécystocinétique*). Safra kesesindeki safranın atılmasını kolaylaştıran ilâçlara denir. (L)

KOLESİSTOSTOMİ i. (gr. *khole*, safra, *kystis*, kese ve *stoma* ağız'dan fr. *cholécystostomie*). Ödü dışarıya akıtmak veya öd kesesini boşaltmak için öd kesesinin deriye ağızlaştırılması ameliyatı. (L)

KOLESİSTOTOMİ i. (fr. *cholécystotomie*). İçindeki taşları boşaltmak amacıyle öd kesesinin ameliyat edilmesi. (Bu ameliyat, normal olarak kolesistektomi'nin birinci evresidir.) [L]

KOLESTEATOM i. (fr. *cholestéatome*). Vet. At beyninde karıncıklardaki damar ağında görülen kolesterolce zengin ur. (L)

KOLESTEN i. (fr. *cholestène*). Kim. Kolesterolden türeyen hidrokarbon. (L)

KOLESTERİK sıf. (fr. *cholestérique*). Formülü $C_{12}H_{16}O_7$ olan bir asit için kullanılır; kolesterolün nitrik asitle yükseltgenmesinden elde edilir ve sülfokromik karışımın kolik asit üzerine etkimesiyle hazırlanır. (L)

KOLESTERİN i. (fr. *cholestérine*). KOLESTEROL'a yanlış olarak verilen ad. (L)

KOLESTERİNEMİ i. (fr. *cholestérinémie*). *Eşanl.* KOLESTEROLEMİ.

KOLESTEROL i. (fr. *cholestérol*). Tamamen hayvansal kaynaklı olan ve bileşiminde bulunduğu petrol türünün organik, hattâ hayvansal bir oluşum olduğunu gösteren alkol. (Birçok vitamin ve hormonun kısmî sentezi kolesterol ile başlar.) [Yanlış *eşanl.* KOLESTERİN.]

— Eczc. Bk. ANSİKL.

— Ted. *Kolesterol düşürücü*, kandaki kolesterol oranını düşüren madde. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Kim. *Kolesterol*, 1769'da Poulletier de La Salle tarafından safradan elde edildi. Kolesterol, 148°C'ta eriyen, suda çözünmeyen yapraklar halinde billûrlaşır. Bütün yüksek yapılı hayvanların dokularında, ya serbest olarak veya taşıdığı alkol fonksiyonları sayesinde, yağlı asitlerle esterleşmiş olarak bulunur.

Egzojen (besleyici) özelliği taşıyan kolesterol, organizma tarafından, asetatlar ve asetik asitle özümlenir hale getirilir. Vücuttaki kolesterolün bir kısmı dışkı tarafından koprosterol şeklinde, bir kısmı da safra asitleri halinde bozunmasından sonra karaciğer tarafından dışarı atılır. Bk. KOLESTEROLEMİ.

— Eczc. Tabiî (lanolin) veya sunî kolesterol, pomatların suyu ve sulu çözeltileri emmesini sağlar, bu da bu gibi ilâçların deri tarafından emilmesini kolaylaştırır.

— Ted. Kanda *kolesterol düşürücü* maddeler azalır veya hiç bulunmazsa, kolesterol organizmadaki çeşitli dokulara çökmeğe başlar. Meselâ altdérideki katılgandoku hücrelerinde (ksantom), eklem sıvısı keselerinde ve eklem çevresi dokularında (higromalar ve damla artropatileri), damla hastalığında kalsiyum ve sodyum taşı birikintilerinde, gözün saydam tabakasında, atardamar ateromlarında ve iltihaplı veya hasta öd kesesinde birikir. (L)

KOLESTEROLEMİ i. (fr. *cholestérolémie*). Kanda kolesterol bulunması. (Sindirim devreleri dışında kolesterolemi miktarı litre başına 1,8 gr kadardır. *Eşanl.* KOLESTERİNEMİ.

— ANSİKL. Kanda kolesterol, hem serbest olarak, hem de yağ asidi esterleri halinde bulunur. Bunların tümü protein molekülleri arasında senaps şeklinde yer alır; kan hücrelerinde daha çok serbest halde, kan plazmasında ise ester halinde bulunur. Kolesterol miktarının tayini, ya boyanma tepkimeleriyle veya bazı glükozitlerle çözünmez bileşikler meydana getirme özelliğine dayanılarak yapılır. Gebelik sırasında, *kolesterolemi* miktarında, fizyolojik olarak bir artış görülür. Patolojik olarak had durumlarda, böbrek iltihaplarında, yağlı nefrozda, diyabette, bazen damar sertliğinde de kolesterolemi çoğalır; sirozlarda, ağır kansızlık hallerinde ve hemolitik sarılıkta azalır. (L)

KOLESTERON i. (fr. *cholestérone*). Kim. Kolesterole tekabül eden keton. (L)

KOLETOTRIKUM i. *Melanconiales* takımından basit mantar.

— ANSİKL. *Koletotrikum* (*Colletotrichum, Lindemuthianum*) fasulyede antraknoz'a sebep olur. Hastalık, sapların, yaprakların ve badıçların üzerinde, kırmızımsı esmer kenarlı, önceleri renksiz, sonraları esmer- siyah renkte yuvarlak lekeler şeklinde belirir. (L)

KOLETTİS (Ioannis), yunan siyaset adamı (Yanya yakınlarında 1788 - Atina 1847). 1821 Yıllarında türk hâkimiyetine karşı ayaklanan ilk yunanlılardan biridir. Epidauros kongresinde milletvekili ve içişleri bakanı oldu. Kapodhistrias'ın başkanlığa seçilmesine yardım etti. Kapodhistrias'ın ölümünden sonra geçici hükûmete girdi (1831) ve kral Othon zamanında birkaç defa bakan oldu. (L)

KOLGRUT i. (fr. *colgrout*'tan). Çok iyi karıştırılmış su ve çimento karışımı, işlem sonunda karışıma kum ilâve edilir.

— ANSİKL. *Kolgrut* iki yayıkta yapılır: birincisinde su ve çimento iyice yoğrulur; elde edilen emülsiyon diğerine aktarılır ve ince kumla karıştırılır. Kolgrut, beton pompası ile 1 km'ye kadar kolayca nakledilebilir. Başlıca uygulamalarından biri galerilerin kaplanmasıdır. Bk. KOLKRET. (L)

KOLGUYEV adası, Sovyet Arktik bölgesinde ada, Barents denizinde, Kanin yarımadasının kuzeydoğusunda. Dümdüz olan adanın ancak merkez kesiminde birkaç tepe (166 m) vardır. (L)

KOLHAPUR, Hindistan'da (Maharaştra) şehir, Goa'nın kuzeyinde; 183 300 nüf. Tarım pazarı. Kolhapur bir besin (yağ ve şeker fabrikaları) ve dokuma (pamuklu kumaş yapımı) sanayii merkezidir. Kısa süre önce buraya filim stüdyoları kurulmuştur. (L)

KOLHOZ i. («kolektif ekonomi» veya «kooperatif ekonomisi» anlamına gelen rusça *kollektivnoye hozyaystvo* kelimelerinin kısaltması). S.S.C.B.'de tarım üretim kooperatifi.

— ANSİKL. Toprak, üretim araçları ve hayvanlar *kolhoz*'un malıdır. Bu üretim teşkilâtı, seçimle iş başına gelen bir büro tarafından yönetilir. Büro, bir yıllığına kolhoz başkanını seçer. Gelirler, ekip üyeleri arasında, emeğe ve bu emeğin niteliğine göre bölüştürülür. Emeğin niteliği, mesleğe göre belirlenir. Ekip, kolhoz yönetiminin ortaya koyduğu plana uygun olarak, genel tarım çalışmasının hedeflerini gerçekleştirir. Kooperatif arazisinin yanı sıra, her kolhozcu ailesinin kendisine ait bir evi, bahçesi, tarlası, domuz ağılı, kümesi ve sadece bir ineğin beslenmesine yarayan ahırı vardır. Köylünün özel çalışmalarından elde ettiği ürünler, kolhoz pazarlarında satılabilir. (L)

KOLHÖRSTER (Werner), alman fizikçisi (Schwiebus 1887 - Münih 1946). 1928'de Potsdam rasathanesinde astronomdu; 1935'te Berlin Kozmik Işınlar enstitüsünde profe-

sör ve enstitünün yöneticisi oldu. 9 000 m yüksekliğe çıkarak kozmik ışınların yükseltiyle orantılı olarak şiddetlendiğini gösterdi ve Hess ile birlikte, bu ışımanın gök boşluğundan geldiği varsayımını ortaya koydu (1913). Ayrıca, bu ışınların soğurulması ile iyonlaşma özelliklerini inceledi. (L)

KOLIYMA veya **KOLİMA,** S.S.C.B.'de ırmak, Doğu Sibirya'da, Doğu Sibirya denizine dökülür; 2 600 km. Ohotsk denizi kıyısı yakınından doğar; Çerski dağlarının doğu ucunu dolanır ve büyük bir delta ile son bulur. Yukarı çığırındaki altın yatakları, demiryoluyle Ohotsk denizi kıyısındaki Magadan limanına bağlanmıştır. Nijni-Kolimsk ve Anbarçık arktik limanlarının yer aldığı aşağı havzasında linyit yatakları işletilir.

— Sibirya'nın kuzeydoğusundaki billûrsu bölgeye *Kolıyma kalkanı* adı verilir. (L)

KOLİ i. (ital. *colli,* boyundaki yük'ten fr. *colis*). Posta. İçinde çeşitli eşya bulunan posta paketi. (Bk. ANSİKL.) || *Koli makbuzu,* gönderilecek eşyanın cinsi, ağırlığı, boyutları, gönderenin ve alıcının adresleri v.b. formülleri kapsayan makbuz. || *Koli memuru,* koli gönderme işlemiyle uğraşan kimse. || *Koli servisi,* posta merkezlerinde koli işiyle uğraşan servis. (Merkezlere bağlı küçük şubelerde ise koli teslim ve kabul gişeleri vardır.) || *Adî koli,* kaybolması halinde tazminat isteme hakkı olmadan açık olarak ve ucuz tarifeden postalanan paket. || *Posta kolisi,* bir demiryolu işletmesi tarafından posta idaresinin denetimi altında taşınan koli.

— Dy. Koli hazırlama biçimi ve boyutları bakımından indirip bindirmede güçlük çekilen kalas, boru, yuvarlak veya profile demir gibi malları kolayca yüklemek ve boşaltmak için koli haline getirme.

— ANSİKL. *Koli*'nin ağırlık miktarı her ülkede değişir, bu Türkiye'de en az 1, en çok 2 kg olarak tespit edilmiştir. 1 kg'dan aşağı olan ağırlıklar 1 kg üzerinden işlem görür.

Türkiye içi ve Türkiye dışı ücretleri farklıdır. Türkiye dışı ücretlerine çıkış ve varış hisseleriyle, kolinin gideceği yere kadar geçtiği aracı memleketlerin ve taşımaya iştirak eden kumpanyaların hisseleri (aracı ve taşıma ücretleri) katılır. Bu ücret gönderenden alınır. Fakat kolinin gittiği memleketteki gümrük ücreti ve koli ardiyede kalmışsa ardiye parası alıcıdan alınır. Koli yollamak isteyen kimsenin koli makbuzunu üzerinde yazılı formüllere göre doldurması gerekir. (LM)

KOLİAS. Yun. mit. Attike'de *Kolias burnu*'nda bir tapınağı bulunan Afrodit'in takma adı. (L)

KOLİBASİL i. (fr. *colibacille*). Bakteriyol. *Kokobasil* cinsinden, yuvarlak uçlu çomak şeklinde küçük bakteri.

— ANSİKL. 1884'te Escherich tarafından bulunan *kolibasil* (veya *Bacterium coli commune*), değişik şekilli, hareketli ve iki ucu kamçılı bir mikroptur. Kolaylıkla boyanır, fakat gram almaz, 20°C ile 37°C arasında, havalı yerde üretilir. Kolibasil çok yaygındır ve pek çok çeşidi vardır. Çoğu zaman, insan bağırsağında çürükçül olarak yaşar, fakat bazı etkenler altında insanlarda, *kolibasiloz* adıyle bilinen çeşitli hastalıklara sebep olabilir. (L)

KOLİBASİLOZ i. (fr. *colibacillose*). Patojen kolibasilin sebep olduğu hastalık.

— ANSİKL. Kolibasil patojen hale geldiğinde, en başta ishal ve hafif kolera olmak üzere çeşitli rahatsızlıklara yolaçar. Ayrıca, sindirim yoluyle diğer organlara geçerek, meselâ safra yollarında kolesistit, üreme-sidik yollarında bir yandan metrit ve salpenjit, öte yandan sistit ve piyonefrit yapabilir.

Sidik yolu *kolibasiloz*'unun, özellikle sidik yollarında bir bozukluk bulunması halinde depreşmesi ihtimali çoktur. Burada kolibasiloz müzmin hale gelirse çabucak bir böbrek yetersizliğine sebep olabilir. Bu verilere dayanılarak yapılacak tedavi, bir yandan kimyasal maddeler (nitrofuranlar) ve antibiyotiklerle mikropları yok etmek, öte yandan hastalığın depreşme sebeplerini mümkün mertebe ortadan kaldırmaktır. (L)

KOLİBRİ i. (karaipçe k.). Zool. Sinekkuşlarının öteki adı; bazen, yanlış olarak, parlak renkli başka küçük kuşları belirtmek için de kullanılır.

— ANSİKL. *Kolibri*'ler, genellikle tüyleri çok renkli, küçük kuşlardır. Kolibri'de baskın renk esmer yeşildir; fakat özellikle boynunda bulunan pul görünüşündeki tüylerin ayaları öyledir ki, bazı ışıklarla karşılaşınca gayet canlı, türlü renk yansımaları meydana getirir. Gaga çok ince, değişik uzunlukta ve hemen daima düzdür. Bacaklar kısa ve çelimsizdir. Kanatlarında kol ve önkol kemikleri çok kısa olduğu için uçuşu bazı böceklerin (ölübaş kelebek) uçuşuna benzer, bu kanatlar sayesinde, her yönde, hattâ geriye doğru uçabilir ve havada, olduğu yerde uçarak durabilir. Kuyruk, genellikle çok güzel bezek ve süslerle doludur; ayrıca bu kuşlarda tepelik, yakalık, paçalık gibi süsler de çok görülür. Kolibriler, balözüyle ve küçük böceklerle beslenir. Erkek ve dişi her zaman ayrı yaşar; yuvayı yapan, yavruları büyüten dişidir.

Kolibriler Amerika'ya özgü kuşlardır, Alaska'dan Patagonya'ya, And dağlarında bitki örtüsünün sınırına kadar değişik ortamlarda yaşar. Soğuk bölgelerde yaşayanları göçmendir. (Sağanlar takımının kolibrigiller familyasından.) [L]

KOLİBRİGİLLER çoğl. i. Zool. SİNEK KUŞLARI da denen kolibrileri kapsayan kuş familyası. (L)

KOLİDİN i. (fr. *collidine*). Kim. Formülü $C_8H_{11}N$ olan bazı piridinlerin deneysel adlandırılması. (Bunlar Dippel yağından, kemiğin damıtılmasından ve nikotin'in kuru damıtılmasından elde edilir. En yaygınları trimetilpiridin ve metiletilpiridindir.) [L]

KOLİGATİF sıf. (fr. *colligatif*). Kim. Maddenin cinsine bağlı olmayan, ancak molekül yoğunluğuyle ilgili madde özellikleri için kullanılır: *Geçmişe basıncı, donma noktasının düşüşü, koligatif özellikleridir.* (L)

KOLİK sıf. (fr. *cholique*). Formülü $C_{24}H_{40}O_5$ olan bir asit için kullanılır; safradan elde edilir.

— ANSİKL. Safrada, glikokol ve torin ile *kolik* asidin birleşmesinden elde edilen *glikokolik* ve *torokolik* asitleri bulunur. Kolik asit, safranın sodyum veya baryum hidroksit çözeltisiyle işlenerek, hidroklorik asitle açığa çıkarılmasından elde edilir. Kolik asit bir mol su alarak billûrlaşır, bu suyu 100°C'ta kaybeder. 194°C'ta susuz halde erir. İyot etkisiyle mavi bir renk verir. (L)

KOLİK i. (fr. *colique*). Kalınbağırsakta, genellikle karın boşluğunda nöbetle duyulan sancı. (Bk. ANSİKL.) || Genel olarak içi boş bir organın kasılmasından doğan ve zaman zaman gelen her türlü karın ağrısı. || *Böbrek koliği,* çoğu zaman sidik borusu içindeki taşlardan ileri gelen sidik borusu kasılmasının doğurduğu sancı. (Nöbet nöbet gelen çok şiddetli bir sancıdır, bel çukurundan başlar, bacağa, uyluk köküne ve üreme organlarına doğru yayılır. Süresi hastalık sebebine göre değişir; bu sebebin daima, özellikle röntgen muayenesiyle araştırılması gerekir, çünkü sancı nöbetinin kesilmesi mutlaka engelin ortadan kalktığını göstermez.) || *Dölyatağı koliği,* ay hallerinde veya doğum esnasında dölyatağının sancılı kasılmaları. || *İncebağırsak koliği,* bağırsak tıkanmasından ileri gelen şiddetli sancı. || *Karaciğer koliği,* öd yollarında bir taşın yer değiştirmesine veya öd kesesinin basit fakat şiddetli kasılmasına bağlı kolik. (Ansızın başlar, karnın sağ tarafında duyulur ve omuza doğru yayılır.) [Bk. KARACİĞER.] || *Öd kesesi koliği,* öd kesesinin kasılmalarına bağlı olarak sağ böğürde duyulan sancı. (Öd kesesi koliği karaciğer koliğinin bir çeşididir.)

— ANSİKL. Patol. *Kolik* genellikle süreksiz, bazen hafakan, beniz sararması, kol ve bacaklarda soğuma, kusma ve ishal ile birlikte görülen kıvrandırıcı, şiddetli veya mızmız bir ağrıdır. Yukarda açıklanan özelliklikler dışında, zehirlenmelerde, bağırsak iltihaplarında ve büyük aptese engel olan hallerde görülür.

Kolikleri tedavi etmek, sebeplerini ortadan kaldırmakla mümkündür. Geçici olarak lâpalardan, sıcak tatbikattan ve afyonlu ilâçlardan yararlanılır.

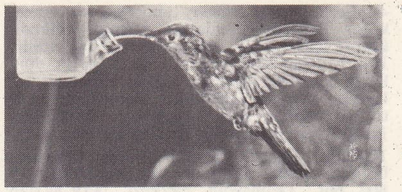

kolibri

— Vet. Kolikler, sindirim kanalında görülen sindirimsizlik, midenin aşırı dolması, dışkı topaklarıyle bağırsağın tıkanması, bağırsak taşları, bağırsak düğümlenmeleri, bağırsak tersinmesi, kasık veya diyafram fıtıkları ve bağırsak konjestiyonu gibi çeşitli bozukluklarıın dış belirtileridir. Evcil hayvanların en çok kolik çekeni attır; köpekte ve gevişgetirenlerde ise kolik seyrek görülür. Sebebi tam olarak teşhis etmek çok zor olduğu için tedavi güçtür: kan alma, kan çekme, lavman, sakinleştirici sıvı ilâçlar, ağrı dindirici, bağırsak kasılmalarını, sindirim salgılarını düzenleyici ilâçların deri altına şırınga edilmesi gibi çarelere başvurulur. Diyafram fıtıklarının, bağırsak düğümlenmelerinin veya tersinmelerinin sebep olduğu kolikler, ağır ve daima öldürücü hastalıklardır. Mide yırtılmaları, şiddetli düşmelerden ileri gelen kolikler sırasında belirir ve aldatıcı bir sakinleşmeden sonra daima öldürücüdür. (L)

KOLİMA. Bk. KOLIYMA.

KOLİMASYON i. (lat. *collimare,* nişan almak'tan fr. *collimation*). Bir dürbünü belirli bir doğrultuya yöneltmek, nişan almak işlemi.

— Geod. *Kolimasyon doğrusu,* nişan alınan doğrultu; bir dürbünün optik ekseni. || *Kolimasyon hatası,* teodolit dürbünün optik ekseni ile geometrik ekseninin paralel olmamasından ileri gelen hata.

— ANSİKL. Opt. Yakınsak bir merceğin odak noktasına yerleştirilmiş bir ışık kaynağından çıkan ışınlar, merceği geçtikten sonra paralel bir demet haline gelir. Bu ışık demeti önüne ikinci bir yakınsak mercek konursa, ışık kaynağının görüntüsü bu merceğin odağında belirir. Birinci merceğin odağındaki ışıklı nokta, genellikle ağ çizgilerinin kesişme noktasıdır. Mercek ile odağına yerleştirilmiş çizgi ağına *kolimatör* denir. Kolimatörler, genellikle bir dürbünün optik eksenini yeniden aynı yöne çevirmeğe yarar. Dürbünün objektifi, sözü geçen ikinci mercek görevi yapar. Bu durumda, kolimatör ağının görüntüsü ile dürbünün ağı çakıştırılır. (L)

KOLİMATÖR i. (fr. *collimateur*). Opt. Renksemez yakınsak bir mercek ile bu merceğin odak düzleminde bulunan aydınlatılmış bir aralıktan meydana gelen ve sonsuzda bir görüntü veren optik âlet.

— Nükl. Ağır bir malzemeden (demir, kurşun, beton) yapılan ve bir tanecik demetini sınırlayan düzen.

— Sil. Birbirine dik iki çizgisi bulunan ve bir top veya havanla nişan almağa yarayan mercekli nişan âleti. || Uçaksavar nişan dürbününün elemanı.

◆ Sıf. Opt. Nişan almağa yarayan bir optik âlet için kullanılır: *Kolimatör dürbün.* Bk. KOLİMASYON. (L)

KOLİMİSİN veya **KOLİSTİN** i. (fr. *colimycine* veya *colistine*). Eczc. Japon Yasuo Koyama tarafından *aerobacillus colistinus* kültürlerinden elde edilmiş olan antibiyotik. (Özellikle kolibasil ile piyosiyanik ve aerojen basillere karşı etkilidir.) [L]

KOLİMORF sıf. (fr. *colimorphe*). Bakteriyol. Şekilleri ve boya alma yetenekleri kolibasile benzeyen bakterilere denir. (Bunlar kolibasilden, ancak ayrı ortamda üretilerek ayırt edilebilir.) [L]

KOLİN i. (yun. *khole,* safra'dan fr. *choline*). Tabiatta bileşik veya serbest halde yaygın olarak bulunan amino alkol. Bk. ASETİLKOLİN.

— ANSİKL. *Kolin,* birçok bitkide (çavdar mahmuzu, maya mantarı ve altın mantarı) ve hayvan dokularında bulunur, yalnız kaslarda az miktarda vardır. Saf haldeyken şurup kıvamında, nem çekici bir sıvıdır.

Foto. LAROUSSE

— Eczc. *Kolin klorür,* anoreksi ve tüberküloz hallerinde, adaleye şırınga edilmek üzere 0,05 gr'lık dozlarda tavsiye edilir. Kolin, yirmi dört saatte 1 ile 5 gr'lık dozlarda ağızdan alındığı zaman, lipotrop etkisiyle, alkolik tüberküloz steatozları azaltır ve hepatik hücreleri korur. Genellikle, inozitol ve metinyonin ile birlikte verilir. (L)

KOLİN, Çekoslovakya'da (Orta Bohemya bölgesi) şehir, Labe ırmağı kıyısında; 19 800 nüf. Demiryolu merkezi. XIV.yy.dan kalma, gotik üslûbunda kilise; makine yapımı. Petrol rafinerisi. Besin sanayii (şeker, içki, yağ fabrikaları). — Avusturya'lı Daun, Bohemya'dan ayrılmak zorunda kalan Prusya kralı Friedrich II'yi burada yendi (18 haziran 1757). [L]

KOLİNERJİK sıf. (fr. *cholinergique*). Asetilkolin aracılığıyle harekete geçerek etki gösteren sinirler. (Parasempatik sinirler ve sempatik sistemdeki düğümöncesi sinir telleri.) [L]

KOLİNESTERAZ i. (fr. *cholinestérase*). Asetilkolin'i hidrolizle tahrip eden enzim. (L)

KOLİNSKİ i. Zool. Parlak sarı tüylü bir çeşit sibirya samuru. (Kürkçülükte, samur rengine veya koyu kestaneye boyanır, manto yapımında kullanılır.) [L]

KOLİR i. (yun. *kollyrion,* merhem'den fr. *collyre*). Göz ve gözkapağı hastalıklarının tedavisinde kullanılan ve lokal etki gösteren ilâç.

— Kozmetik. Gözlere parlaklık vermek için kullanılan eriyik.

— ANSİKL. Göz banyosu veya daha çok damla halinde kullanılan *sulu kolir*'ler, içinde çeşitli etkin maddeler bulunan eriyik halinde ilâçlardır: bunların içinde antiseptikler (çinko sülfat), damar daraltıcılar (adrenalin), mevziî uyuşturucular (kokain, prokain), sülfamitler, antibiyotikler (penisilin, kloramfenikol), alkaloit tuzlar (atropin, pilokarpin) bulunur. *Yağlı kolir*'ler, ya sıvı yağlı eriyikler halinde aynı ilâçları taşıyan göz merhemleri halindedir. *Kuru kolir*'ler pudra veya kalem şeklinde olur, ama bugün kullanılmamaktadır. Sulu kolirler hemen her zaman gözyaşıyle eşbasınçlıdır. (L)

KOLİRİT i. (fr. *collyrite*). Miner. Tabiî alüminyum hidrosilikat; jeltin veya zamk görüntüsünde olduğu için böyle adlandırılmıştır. *Eşanl.* ALOFAN. (L)

KOLİSCH (Rudolf), avusturyalı kemancı (Klamm 1896). Şevçik, Schreker ve Schönberg'in öğrencisiydi. 1922'de kurduğu yaylı çalgılar dörtlüsü, 1939'a kadar dünya çapında bir topluluk olarak kaldı. Wisconsin üniversitesinde ve daha sonra Darmstadt'ta ders verdi. Sol elinin sakatlanması yüzünden kemanını sağ elle tutmak zorunda kaldı. (L)

KOLİSTİN i. (fr. *colistine*). Yerde yaşayan *Aerobacillus colistinus* adlı bir mikroorganizmanın kültüründen süzülerek elde edilen ve kolibasile karşı özellikle etkili olan polipeptit yapısında antibiyotik; kolistin özellikle «gram negatif» mikroplara (salmonella, shigella, escherich [kolibasil], klebsiella) karşı ve mantar hastalıklarında (özellikle pamukçuk hastalığı) bakteriyostatik ve bakterisit etki gösterir. *Eşanl.* KOLİMİSİN. (L)

KOLİT i. (fr. *colite*). Kalınbağırsak iltihabı. (L)

KOLİVA i. (yun. *kollyvon*'dan). Nar taneleri, kuru üzüm, kavrulmuş un veya ezilmiş beyaz leblebi ve pudra şekeriyle, haşlanmış buğdaydan ibaret, ölüleri anmak üzere ortodoksların yaptığı bir çeşit tatlı. (Kilisede dağıtılacaksa, bir tepsinin içine süslenerek konur ve ölüyü anma töreninden sonra orada bulunanlara, Allah'tan rahmet dileği ile dağıtılır.) [M]

KOLKHİS. Esk. coğ. Anadolu'da bölge, Karadeniz ile Kafkasya'nın güneyi arasında; Phasis tarafından sulanırdı. M.Ö. X. yy.dan beri, Karia'lı gemiciler buradaki demir ve altın madenlerini gizlice işletir, fakat korkutucu efsaneler yayarak buralara kimseyi yanaştırmamağa çalışırlardı. Miletoslular 630'a doğru Dioskurias ve Phasis'i kurarak bölgeye yerleştiler. İklimi elverişli ve madenleri bol olan Kolkhis, yunan âleminde daima bir düş ve zenginlik ülkesi sayıldı. Efsaneye göre Argonaut'lar Altın Post'u aramak için oraya gittiler. Medeia burada doğdu. (L)

Kolkhis canavarı, altın yapağıyı bekleyen ve Iason tarafından öldürülen ejderha. (L)

KOLKOTAR i. (fr. *colcotar*). Kim. Demir sülfatın kavrulmasıyle elde edilen demir II oksit: *Kolkotar optik camların parlatılmasında kullanılır.* (*Eşanl.* İNGİLİZ KIRMIZISI.)

— Miner. Kırmızı renkte tabiî demir oksit. (L)

KOLKRET i. (fr. *colcrete*). Koloidal kolgrut harcı katılmış iri kum ve çakıldan meydana gelen beton.

— ANSİKL. *Kolkret'in* âdi betondan farkı, özel bir mekanik işlem görmesidir. Bu özel işlem, kum, su ve çimentoya bir cihaz içinde uygulanır ve cihazın çıkışında kolgrut harcı elde edilir. Kolkret özellikle uçak iniş pistlerinin ve yollarının yapımında, sualtı beton dökümünde, baraj temeli atılacak çatlak arazileri sağlamlaştırmakta ve hidroelektrik santrallarında suyun düştüğü galerilerin kaplanmasında kullanılır. (L)

KOLLAMAK geçl. f. (*kol*'dan *kol-la-mak*). Olmasını, ortaya çıkmasını beklemek, gözetmek: ***Beni anlayabileceği bir anını kolladım. Baş başa kalır kalmaz hemen söze başlıyordum, şuradan buradan konuşuyordum*** (Y.K. Karaosmanoğlu). *Fırsat kollamak.* ‖ Gözlemek, gözetlemek: ***Bize doğru dönüp bu yandaki evlerin pencerelerini kollasın*** (Kemal Tahir). *Etrafı kollamak.* ‖ *Mec.* İhtimam göstermek, korumak: ***Bundan sonra seni hep kollayacağını söylüyor*** (Sabahattin Ali). ***Allah selâmet versin, iyi arkadaştır, adamı kollar*** (Namık Kemal).

◆ **Kollanmak** veya **kollanılmak** edilg. f. Kollamak eylemine konu olmak. (M)

KOLLANMA i. (*kol* > *kollanmak*'tan *kol-lan-ma*). Biyol. Çanhayvanı kolonilerinde, ucunda çanhayvanı bulunmayan anormal sapların meydana gelmesi. (L)

KOLLAR (Jan), çekçe yazan slovak yazarı (Moşovce 1793-Viyana 1852). Viyana üniversitesinde profesör oldu. *Basne*'si (şiirler) 1821'den itibaren yayımlanmağa başladı. En ünlü şiiri panislavist düşünceyi öven *Slavy Dcera*'dır (Slavy'nin Kızı). 1824'te yayımlanan bu şiiri Kollar 1832'ye kadar her yeni baskıda biraz daha genişletti. Bundan başka *Narodnie Zgievanky* (Slovak Halk Şarkıları) [1834 ve 1835] adlı bir derlemesi ve birçok arkeoloji çalışması vardır. *Über die Literarischen Wechselseitigkeit Zwischen den Verschiedenen Stämmen und Mundarten der Slawischen Nation* (İslav Lehçeleri ve Irkları Arasında Edebî Dayanışma) [1836] adlı eseri de önemlidir. (L)

Kolları Bağlı Odysseus, Melih Cevdet Anday'ın şiir kitabı (1962). Dört bölümdür. İlk üç bölümün her birinde on, son bölümde beş şiir vardır. Yunan mitolojisindeki Odysseus, Truva (Troia) dönüşü yolculukları, serüvenleri sırasında gemicilerin kulaklarını mumla tıkayarak kendini direğe bağlatır ve siren'lerin şarkılarını, çağrılarını dinler. Kitaptaki şiirde ise şarkıları, gemicilere şair söyler. Kendisini aştığından dolayı mutluluk içindedir; kendince bir çözüme varmıştır. Kitap, şairin sosyal meselelerden uzak döneminin, metafizik kaygılarla maddenin çatışmasının bir ürünüdür. Eser, Anday'ın öteki bazı şiirleriyle birlik te UNESCO tarafından Fransızcaya çevrildi: *Ulysse Bras Attachés et Autres Poèmes* (Kolları Bağlı Osysseus ve Öteki Şiirler) [1971]. (M)

KOLLATAJ (Hugo), polonyalı yazar ve siyaset adamı (Dederkaly 1750 - Varşova 1812, Krakow Piskoposluk meclisi, sonra Halk Eğitim komisyonu üyesi oldu; Krakow üniversitesini yeniden düzenledi. Krallık şansölyeliği yardımcısıyken, mayıs 1791 Anayasasının hazırlayıcıları arasında yer aldı. Polonya'nın son paylaşılması sırasında yabancı ülkelere sığındı, sonra Kosciuszko ile birlikte 1794 ayaklanmasını hazırladı. Önce Avusturyalılar, sonra Ruslar tarafından tutuklandı (1794-1807). [L]

KOLLEKTİF sıf. Bk. KOLEKTİF.

KOLLERU, Hindistan'da (Madras) göl, Godavari ile Kistna'nın deltaları arasında. Musonlar sırasında yaklaşık olarak 260 km²'lik yer kaplar, kışın bazen tamamıyle kurur. Çeşitli devirlerde yapılan çalışmalarla hızlanan tabiî dolma olayı sonunda yüzölçümü çok azaldı. Adalarda yoğun tarım yapılır. Faal balıkçılık. (L)

KOLLİAS (Konstantin), yunan siyaset adamı (Stylias 1901). Hukuk doktorudur. 1963'ten itibaren yargıtay başsavcısı oldu. Nisan 1967'de hükûmet darbesinden sorumlu olan askerî cunta Kollias'ı hükûmetin başına getirdi; ama aynı yılın aralık ayında kral Konstantin II'nin yanına sürgüne gitti. (L).

KOLLODYUM i. Kim. Bk. KOLODYUM.

KOLLONTAY (Aleksandra Mihaylovna), sovyet kadın diplomat (Petersburg 1872 - Moskova 1952). Soylular sınıfındandı; Sosyal Demokrat partiye girdi, önce menşeviklere, sonra bolşeviklere katıldı (1917). Temmuz 1917 kargaşalıkları sırasında zorlu günler geçiren Kollontay ağustosta Parti Merkez komitesine seçildi. Ekim ihtilâlinde önemli bir rol oynadı. 1920'de parti yöneticilerine karşı, sendikaların bağımsız olmasını isteyen «işçi muhalefeti» tezlerini savundu. Daha sonra diplomatlık mesleğine girdi, S.S.C.B.'yi, Norveç (1922), Meksika (1927) ve özellikle İsveç'te (1930 - 1945) temsil etti. (L)

KOLLUK i. (*kol,* karakol'dan *kol-luk*). *Esk.* Asayişi sağlamakla görevli polis veya jandarma, zabıta: *Kolluk kuvveti.*

— Huk. Bk. ZABITA. (M)

KOLLUK i. (*kol*'dan *kol-luk*). Gömlek veya uzun kollu elbisenin iliklerinin dar kısmı, manşet: ***Arkasında koyu lâcivert bir esvap, kolalı gömlek, kolalı yaka, kolalı ve altın düğmeli kolluklar vardı*** (Y.Z. Ortaç). ‖ Elbisenin aşınma ve kirlenmesini önlemek için kolun bilekten dirseğe kadar olan kısmına geçirilen, uçları lastikle boğulmuş kumaş parçası: ***Çalışırken kolluk kullanıyor.*** (M)

KOLLWİTZ (Käthe), alman kadın ressam ve gravürcü (Königsberg 1867-Moritzburg, Dresden yakınları 1954). Eserlerinde büyük şehir ve köylerdeki işçilerin yoksul yaşayışından sahneler canlandırdı (*Dokumacıların Grevi* [1897]; *Köylülerin Savaşı* [1903-1908]; *İşçi Kadın* [1906]). Üslûbu Picasso'nun «mavi devir»ini hatırlatır. A.B.D.'de çok beğenildi, 1934'te oraya sığındı. (L)

KOLNO veya **SKOLNUS** (Jan), XV. yy.-ın ikinci yarısında yaşamış polonyalı denizci; Varşova yakınlarında doğdu. Danimarka kralı Christian I tarafından keşif seferleri yapmakla görevlendirildi. Grönland'a gitti ve Labrador'u keşfetti (1478). [L]

KOLO, Varşova'nın batısında semt. (L)

KOLOBLAST i. (fr. *colloblaste*). Zool. Kadeh biçiminde yapışkan hücrelere verilen ad. (İçbükeyliği dışa dönük olduğu için, hücreler dokunduğu cisimlere yapışır.)

— ANSİKL. *Koloblast* kadehçiğinin altından bir eksen ile kasılgan bir sarmal iplik sarkar; sarmal iplik kasılırken, kadehçiğin yapıştığı avı geriye doğru çekerek sindirim yerine getirir. Koloblastlar, yalnız ktenoforlar sınıfından selenterelerde bulunur. (L)

KOLOBOMA i. (yun. k.). Gözde çatlak biçiminde görülen şekil bozukluğu.

— ANSİKL. *Koloboma* doğuştan bir hastalıktır ve göz, ortasından çatlamış gibi ikiye ayrılmış durumdadır. Ayrılık üst gözkapağında, iriste ve hattâ damar tabakada olduğu zaman görmeyi engellemez, ama uyumu güçleştirir. (L)

KOLOBRZEG, esk. alm. **Kolberg,** Polonya'da (Koszalin voyvodalığı) liman şehri, Pomorze'de (Pomeranya); 10 300 nüf. Eskiden bir müstahkem mevki olan şehir, Rusların üç kuşatmasına (Yediyıl savaşı) ve Fransızların bir kuşatmasına (1806-1807) karşı dayandı. İkinci Dünya savaşında tamamıyle yıkıldı. Balıklavalar. Tuzlalar. Gemi yapımı. (L)

KOLODYUM i. (yun. *kollodes,* yapışan > fr. *collodion*'dan). Kim. Bir eter ve alkol karışımı içinde, tetra ve penta nitroselülozdan meydana gelen pamuk barut çözeltisi. ‖ *Teşm. yol.* Selülozlu bir maddenin organik bir eritici içindeki çözeltisi (selüloz asetat kolodyumu).

— ANSİKL. *Kolodyum,* şurup kıvamında, renksiz, biraz donukça bir sıvıdır; geniş bir yüzeye yayıldığı zaman, alkol ve eter buharlaştığı için donar. İplik çekilerek nitratı giderildikten sonra, sunî dokuma maddesi yapımında kullanılır (Chardonnet metodu); koloidal barut ve bazı patlayıcı maddeler yapımında kullanılır.

— Eczc. Eskiden bazı küçük yaraların üzerine sürülen kolodyum yerine, bugün kauçuklu yakılar kullanılır; «esnek» denilen kolodyum (yüzde 5 hintyağı katılmış) ve aseton içindeki kolodyum çözeltisi, salisilik asitli ilâçların hazırlanmasında kullanılır.

— Foto. İçine potasyum, kadmiyum veya lityum bromür, iyodür veya klorür katılmış binde 4 selüloz nitratlı alkol-eter *kolodyum*'u, bir cam üzerine ince bir tabaka halinde sürülür. Alkolün değil de eterin buharlaşmasından sonra cam, bir gümüş nitrat eriyiğine batırılır; meydana gelen halojen gümüş tuzları, camı ışığa duyarlı hale getirir. Ancak, camı hemen kullanmak gerekir, çünkü emülsiyon kuruduktan sonra banyo edilemez. Eskiden kullanılan *yaş kolodyum usulü,* bugün kontrast isteyen çok ince ve kesin negatiflerin elde edilmesi için, foto-mekanik metotlar arasında kullanılır (özellikle haritacılıkta). Duyarlı yüzey, bir tanen eriyiği ile dikkatli bir şekilde işlenir ve sonradan kurutulursa, buna *kuru kolodyum usulü* denir. Bu usul günümüzde, kopya işlemlerinde ve fotoğraf mikrometreleri yapımında kullanılır. (L)

KOLOFAN i. (fr. *collophane*). Miner. Hidratlı tabiî kalsiyum fosfat: küçük billûrlu bir yapı gösterir. (L)

KOLOFAN i. (*Kolopyon* [Anadolu] şehrinin adından). Çam sakızının damıtılmasıyle meydana gelen, saydam sarı renkli, katı reçine.

— ANSİKL. *Kolofan,* amber kokusunda, reçinemsi saydam bir katıdır. Bileşiminde yüzde 90'dan fazla *reçine asitleri,* özellikle *abietik* asit bulunur; fakat bu asitler izomorftur ve karışımları güçlükle billûrlaşır. Alkol ve eterde kolayca erir. Vernik, zift ve çeşitli elektrik yalıtkanları yapımında kullanılır. Yaylı çalgılarda, yayın tellere iyice sürtünmesi için, tellere kolofan sürülür. Fakat özellikle kolofanın türevleri kullanılır: sabun yapımında kullanılan, reçine asidi alkali tuzları; kurutucu olarak kullanılan manganez tuzları; *sentetik kopal*'leri meydana getiren, *bakalit*'lerin ve *gliptal*'lerin bileşimine giren esterleri; kuru kuruya damıtılarak elde edilen, ısıya dayanıklı *reçine yağı* v.b. (L)

KOLOFANİT i. (fr. *colophanite*). Miner. Tabiî kalsiyum flüorofosfat. Deniz tortuları içinde amorf taneler halinde bulunur. (L)

KOLOGARİTMA i. (fr. *cologarithme*'den). Mat. Bk. LOGARİTMA.

KOLOİDAL sıf. (fr. *colloïdal*'den). Zamk, jelatin yapısında olan: *Albümin koloidal eriyikler verir.* || *Koloidal durum,* jelatin zamkı görünüşündeki bir maddenin durumu.

— Bayınd. *Killerin koloidal çökelmesi,* suda asıltı halinde bulunan koloidal killerin, hafif çamurlar halinde çökelmesiyle ortaya çıkan ve birtakım iyonların varlığından ileri gelen olay.

— Fişekçilik. *Koloidal barutlar,* nitroselülozun jelatinleşmesiyle elde edilen nitroselülozlu barut*lar. (Katı tortu bırakmadan, yalnız renksiz gaz çıkararak yandığı için, bu barutlara daha çok *dumansız barutlar* adı verilir.)

— Kim. Bk. ANSİKL.

— Ted. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Bayınd. *Killerin koloidal çökelmesi,* nehir ağızlarında çamur birikintilerinin oluşmasına yolaçar; mevsime göre az veya çok miktarda koloidal kil taşıyan nehir suları, tuzlu deniz suyu ile karşılaştığı zaman çökelme meydana gelir. Böylece, nehir ulaşımını güçleştiren, geçitlerin ve derelerin tarakla temizlenmesini gerektiren geniş çamur birikintileri oluşur.

— Kim. Zamklar, reçineler, selüloz gibi bazı maddeler ancak koloidal şekilde tanınır; aynı şekilde birçok tuz, katı haldeyken yalnız billûr halinde bulunur. Boyar-maddeler gibi, diğer bileşiklerin çoğu normal olarak billûr şeklindedir, fakat suda eriyerek dönüşür ve koloidal hale geçer. Bk. KOLOİT.

— Ted. Koloidal maden ve madensiler, canlı dokulardan kolaylıkla geçtiğinden, tedavide kullanılır. Kimyasal veya elektriksel yoldan hazırlanır. Kimyasal olarak, organik koloidal (sol) bir eriyik içinde çökertme ile elde edilir. Bu durumda saf değildir, içlerinde protein maddeleri karışmış bulunur (gümüş koloidler). Elektrikle, koloidal halde elde edilmek istenilen maddenin iki elektrodu arasında, su altında bir elektrik yayı patlatmakla sağlanır. Koloidal hal, gümüş tuzlarının antiseptik özgülüklerini artırır. Koloidal madenler, şırınga edilmek suretiyle şok yapan ilâçlardır. (L)

KOLOİDOKLAZİ i. (fr. *colloïdoclasie*). Biyokim. Vurma, astım krizi, kaşıntı v.b. gibi patolojik olaylar süresinde kan koloidlerinde meydana gelen denge bozukluğu. (Bu bozukluğun bazı plazma proteini parçacıklarının, özellikle yuvarcıkların azalma veya çoğalmasından ileri geldiği anlaşıldıktan sonra, çok genel bir anlamı olan koloidoklazi terimi gitgide az kullanılır hale gelmiştir.) (L)

KOLOİDOPEKSİ i. (fr. *colloidopexie*). Hücre bil. Koloidal boya maddelerinin histiyositlerle tespiti. (L)

KOLOİT sıf. ve i. (yun. *kolla,* zamk ve *eidos,* biçim > fr. *colloïde*'den). Kim. *Koloidal durum* denilen dinamik bir denge sayesinde, çeşitli madde taneciklerinin bir sıvı içinde asıltı halinde bulunduğu bir sistem için kullanılır.

— Doku bil. *Koloit soysuzlaşma,* katılgan stromanın, müsine benzeyen, fakat asit ve alkalilere dayanıklı olan albüminimsi bir maddeye dönüşmesi. (Bu madde çıplak gözle bakıldığında tutkal gibi görünür. Mikroskopla bakıldığında bunun mukus boyaları ile boyanabilen bağ dokusu maddesi olduğu anlaşılır; bu dokunun hücreleri birleştirici damarlardan yoksun olduğundan yavaş yavaş soysuzlaşır ve kangrenleşir. Bu görünüme bazı urlarda, özellikle epitelyomalara göre daha yavaş gelişen sindirim sistemi urlarında rastlanır.)

— Ted. *Koloitlerle tedavi,* Koloidal maddelerle bazı hastalıkların tedavisi. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Kim. Protitler, glüsitler, reçineler, madenler, ametaller, oksitler, tuzlar gibi çok çeşitli gruplara ait olan ve bazı ortak fiziksel özellikler gösteren, özellikle elektrik yüklü taneciklerden meydana gelen ve kolodyum zarlarından geçen (diyaliz) basit veya billûrsu tuz çözeltilerinin aksine, aynı zarlardan geçemeyen maddelere *koloit*'ler adı verilir.

Koloidal tanecikler bir sıvıda, çoğunlukla suda emülsiyonlaşarak çözeltiye benzer bir madde verir; bunun kararsızlığı, eriticinin yüzey gerilimine, viskozitesine ve taneciklerin elektrik yüküne bağlıdır. Bu taneciklere *misel* adı verilir.

Misellerin değişik boyutları vardır; moleküller denilen koloitlerde miseller, yüzeyinde fazla miktarda su tutan bir molekülden (msl. bir protit molekülü) meydana gelmiştir: birbirlerine yapışan bu misellerin tümü, zamk görünüşünde, yapışkan ve saydamsız bir çözelti verir. «Miselli» denilen koloitlerde, misellerin boyları 5 ile 80 μ (milimetrenin binde biri) arasında değişir; bu miseller yüzeylerinde az miktarda su tutar ve su ile dikroik bir çözelti verir.

Moleküler koloitler, su etkisiyle dengeleri değişen nötr tuzlara karşı çok duyarlıdır; bu tuzlar moleküler koloitleri pıhtılaştırarak miselli koloitler haline dönüştürür (floküläsyon).

Miseller, maddeye göre pozitif veya negatif elektrik yükü taşır; fakat bu yük belli bir maddede her zaman aynıdır: demek ki miseller sıvının içinde birbirlerini «Brown hareketi» denilen bir hareketle iter; büyük misellerin hareketleri çok güçlü mikroskoplarla gözlenebilir. Mineral koloitler tabiatta organik moleküllerden daha boldur. Aralarından bazıları sunî olarak hazırlanabilir. Hayvansal ve bitkisel canlı organizmaları meydana getiren katı maddelerin hemen hepsi koloittir ve koloidal sistemdendir, yani bunlarda koloidal maddeler önemli rol oynar. Bu sebeple, bu maddelerin incelenmesi, biyoloji, fizyoloji ve tedavi alanında gitgide daha önemli bir yeri olan bir dizi maddenin bulunmasını sağlamıştır. Bu maddelerin esneklik, plastiklik ve yumuşaklık özellikleri ve jöleleşmeleri, oldukça önemli birçok sanayi kolunun (selüloit, galatit, sunî ipek, kauçuk) temelini meydana getirir.

— Ted. Bredig'in araştırmalarından sonra, elektrik arkı ile koloidal hale getirilen metalleri tedavi alanında ilk defa kullananlar Albert Robin ve G. Bardet'dir. Koloidal metaller çifte nitelik taşır; **1.** deri altına şırınga edilen koloidal metaller titreme, sonra ateş, fenalaşma, ishal v.b. gibi az veya çok şiddetli tepkilere yol açar. Bu çeşitli tepkiler çabucak yatışır, akyuvarların sayısını arttırır ve genel olarak organizmanın savunma güçlerini uyandırır. Bu bakımdan koloidal metaller birçok hastalığa, özellikle iltihaplı hastalıklara uygulandı; **2.** koloidal metallerin ikinci niteliği bunların öz yapısından ileri gelir. Meselâ koloidal gümüş, bazı iltihaplı hastalıklarda koloidal altına göre daha iyi sonuç verir. Öte yandan koloidal demir kansızlık yapan hastalıklarda, koloidal civa ve arsenik de frengi v.b.de kullanılır.

Fakat koloidal metallerle tedavide hâkim olan özellik bunların meydana getirdikleri diyafilaktik etkidir. Bunlar dokulararası yolla iç ortama nüfuz ederek organizmanın bütün savunma güçlerini uyaran bir çeşit şok (koloidoklazi) meydana getirir. Sonuç olarak denebilir ki, koloidal metallerin kimyasal rolü bu konuda ikinci derecededir; bu yüzden bunları tamamen ihmal etmemekle beraber çeşitli koloidal maddelere vaşvurulur. Meselâ şimdi pepton, normal at serumu, süt v.b. gibi çok sayıda organik koloidal maddeler kullanılmaktadır. (L)

KOLOKANİ, Mali'de (Bamako bölgesi) kasaba, Bamako'nun kuzeyinde, il idare merkezi; 2 250 nüf. (L)

Kolokol (*Çan*), Londra'ya sığınan A. Herzen'in bu şehirde 1857-1867 arasında yayımladığı rus siyasî muhalefet gazetesi. Gizlice Rusya'ya gönderilerek satılıyordu; 1863'e kadar etkisi devam etti. (L)

KOLOKOTRONİS (Theodoros), yunanlı siyaset adamı (Ramavuni, Messenia 1770 - Atina 1843). Azgın bir çete reisinin oğluydu. 1806'da Türkler tarafından sürgüne gönderildi. Yunan ihtilâlinin başında (1821) Mora'ya koştu, yunan bağımsızlık savaşına katıldı ve Kapodistrias'ın başkan adaylığını destekledi (1872). Kapodistrias'ın öldürülmesinden sonra Hükûmet meclisine üye oldu (1831). Kral naibine karşı komplo hazırlamak suçu ile ölüme mahkûm edildi (1834); ama cezası kamuoyunun baskısıyle on yıl hapse çevrildi. Othon I tahta çıkınca (1835) Kolokotronis'i affederek general ve danıştay üyesi yaptı. *Diigisis Symbanton tis Hellinikis Phylis* (Yunan Halkının Geçirdiği Olayların Hikâyesi) adlı bir eseri vardır. (L)

KOLOKSİLİN i. (fr. *colloxyline*). Kim. Değişik oranlarda tetranitroselüloz ve pentanitroselüloz karışımı; ticarî kolodyum yapımında kullanılan patlayıcı maddedir. (L)

KOLOKYUM i. (lat. *colloqium*'dan). Bilimsel bir meseleyi incelemek veya siyasî, iktisadî, diplomatik v.b. meseleleri tartışmak için yapılan toplantı. (L)

KOLOLO'LAR, Yukarı Zambezi'de yaşayan zenci halk; günümüzde Nganya'lara karışarak ortadan kalkmışlardır. 1825'te Zambezi kıyısında önemli bir imparatorluk kurdular. (L)

KOLOMAN. Bk. KOLMAN.

KOLOMAN ASEN (1232-1246), Bulgaristan kralı (1241-1246), kral İvan III Asen II'nin oğlu ve halefi. İznik-Bizans imparatoru İoannes III Batatzes ve Epir despotu Mikhael II Angelos Koloman, Asen'in yaşının küçüklüğünden faydalanarak birincisi Vardar nehirine kadar Rodop dağlarının güneyindeki toprakları, ikincisi Arnavutluk'u ve Batı Makedonya'yı aldı. Koloman ansızın ölünce yerine üvey kardeşi Mihail I Asen geçti. (L)

KOLOMBİN i. (fr. *colombin*). Seram. Ka-

zetleri sıvamağa veya torna kullanmadan çömlek yapmağa yarayan yumuşak hamur çubukları.

— Miner. Kurşun çıkarılan bir maden cevheri. (L)

KOLOMBİR i. (ital. *colombiere*'den). Denizc. Yelkenli gemilerde ana direk ve çubuklarının gorcata ile destamora arasında kalan kısımlarına verilen ad. (M)

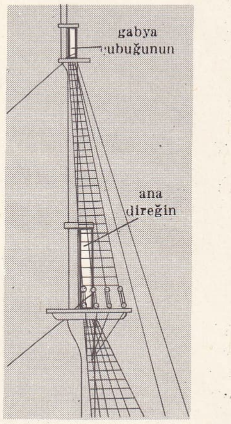

kolombir payları
(denizc.)

KOLOMBİT veya **KOLUMBİT** i. (fr. *colombite* veya *columbite*). Miner. Tabiî demir ve manganez niyobotantalat; niyobyum (veya kolombiyum) cevheri olarak işletilir. *Eşanl.* NİYOBİT. (L)

KOLOMBİYA, isp. **Colombia**, Güney Amerika'nın kuzeybatı ucunda devlet; 1 138 355 km²; 15 098 000 nüf. Başkenti, *Bogota*. Başlıca şehirleri: *Medellin, Cali, Barranquilla*.

COĞRAFYA

Fizikî coğrafya

● *Yüzey şekilleri.* Kolombiya'nın üçte biri And dağları bölgesindedir; geri kalan doğu kısmı ise yapı bakımından Guyana'lar ile Amazon bölgesine bağlıdır.

1. *Doğu bölgeleri,* Andlar'dan inen ve yelpaze şeklinde açılan ırmakların akaçladığı büyük ovalardan oluşmuştur. Kuzeyde Meta ve Guaviare ırmakları, *llanos* bölgesinde akar ve Orinoco'ya katılır. Güneyde Yapura ile Putumayo'nun akaçladığı bölgede, dağeteği kesimi daha gelişmiştir; bu kesimde sarp tepelerle çevrelenmiş, inselberkli, billûrsu bir peneplene hâkim olan ve yükseltisi 900 metreyi bulan platolar ve kumtaşlı doruklar görülür.

2. *And dağları Kolombiyası,* yerkabuğunun çok sağlam olmayan bir bölgesidir; batıda Büyük Okyanus kıyılarından, doğu ovalarına kadar, kabaca birbirine paralel olan ve yaklaşık olarak kuzey-güney doğrultusunda uzanan bölgeler birbirini izler.

Büyük Okyanus'un yukarısındaki dar, serrania de Baudo (1 810 m), Orta Amerika'da devam eder, kuzeyde Atrato'nun, güneyde San Juan'ın aştığı çöküntüye hâkimdir. Buenaventura'nın güneyinde kıyı bölgesi, Patia deltasında çok daha geniştir.

Batı Cordillerası (4 250 m), yer yer tortul (kumtaşı) örtüyle kaplı billûrlu kayaçlardan ve özellikle güneyde volkanik kısımlardan oluşmuştur; rio Patia ve Cauca klüzü ile yarılıdır ve birbirine eşit olmayan birçok havza halinde genişler.

Havzaların başlıcası 25 km genişliğinde ve 200 km uzunluğunda olan ve Cali ile Cartago arasında uzanan «Valle del Cauca»dır. 800 km boyunca uzanan Orta Cordillera'nın genişliği 100 km'yi bulur; Kolombiya'nın en yüksek sıradağıdır. Kütle biçimindeki billûrlu kratogen üzerinde karla örtülü yanardağlar yükselir: Nevado de Tolima (5 620 m); Nevado del Ruiz (5 400 m); Huila (5 750 m). 5° kuzey enleminin ötesinde yaylalar ağır basar (Antioquia yaylası ve rio Porce karığıyle kesilen yüksek topraklar bölgesi); yükseklik alçalır ve sıradağlar Cauca ile Magdalena arasında ansızın kaybolur.

KOLOMBIYA
Bucaramanga'da tütün işletmesi

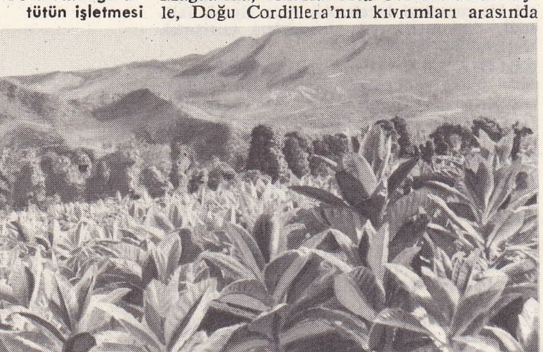

Magdalena, billûrlu Orta Cordillera kütlesiyle, Doğu Cordillera'nın kıvrımları arasında 600 km uzunluğunda ve 30-60 km genişliğinde bir çöküntü çukurunu kaplar, ortalama eğimi düşük olmasına rağmen, çığırı, Honda'da, Girardot'ta ve Neiva'nın yukarısında çağlayanlarla kesilir.

Doğu Cordillerası veya Bogota Cordillerası, kıvrılmış bir sıradağdır; kuzey kısmında yerini 4 000 m'yi aşan birkaç yüksek billûrlu yaylaya bırakır. Burada üç çeşit manzara görülür: kıvrımların eksenlerine tekabül eden sırtlar genellikle güneybatıdan kuzeydoğuya yönelmiştir; (bu sırtlarda buzullara, küçük göllere, yer yer de yaz kış erimeyen kar kümelerine rastlanır); yüksek dolma havzaların (Condinamarca veya Bogota, Chiquinquira, Sogamoso ve Tonja yüksek ovaları) orta kısımları turba yatakları ve bataklıklarla örtülüdür. Akarsular bu havzalardan, sarp boğazlardan geçer.

Antil denizi kenarındaki bölgeler, And dağları bölgesini andırırsa da, birçok bakımdan değişiktir. Magdalena ve Cauca'yı çevreleyen alüvyonlu topraklar üçgeninin kuzeydoğusunda sierra de Santa Marta, Kolombiya'nın en yüksek doruğunu (Cristobal Colon doruğu [5 774 m]) taşır; volkanik tepeler eteğinde alçak bir platform (853 m) olan Guajira yarımadası gibi billûrlu kayalardan oluşmuş, üçgen biçiminde tek başına bir kütledir.

● *İklim ve bitki örtüsü.* Kolombiya'da değişik ve orijinal iklimler hüküm sürer. Ekvatora yakın olduğundan mevsimler arasındaki sıcaklık ortalamaları fazla değildir. Bogota'da yıllık sıcaklık ortalaması 14,4°C, en sıcak ayın ortalaması ise 14,8°C'tır. Ülkenin kuzey kısmı dışında yağışlar bol dur (özellikle sierra de Santa Marta ile Guajira yarımadasında). En çok yağış alan kısım Büyük Okyanus kıyısıdır: burada yağışlar uzun süren bir çiseleme halindedir. En yaygın yağmur rejiminin mart-mayıs ve eylül-kasım ayları arasında iki maksimumu vardır; ama kuzeye doğru ve And dağlarının doğu yamacında tek bir yağış mevsimi (mayıs-ekim ayları) görülür. İklimin bölgelere göre değişmesi, yüzey şekillerindeki bölünmelerle ilgilidir. Ama büyük iklim ayrılıklarının başlıca sebebi yükselti farklarıdır: 900 m'ye kadar *Tierras calientes* (sıcak topraklar); 2 000 m'ye kadar kahve tarımı bölgesi *Tierras templadas* (ılıman topraklar); 3 000 m'den yukarıda hayvancılık ve tahıl tarımı bölgesi *Tierras frias* (soğuk topraklar); 4 500 m'ye kadar (bazen daha da yukarıda) ağaçsız *paramos*'lar; en yukarıda alt sınırı bütün yıl boyunca değişmeyen daimî karlar. Bu yükseklik sınırları, sıradağlara ve yamaçlarına göre değişir; bitki örtüsünün ve tarım cinslerinin kat kat sıralanışı her yerde aynı değildir. Yapraklarını hiç dökmeyen tropikal orman, ülkenin büyük kısmını kaplar; batı kıyıda çok sık olan bu orman, Orta Cordillera'da 2 800 m'ye çıkar; bu yükseklikler de eğreltiotu ve kınakına bitkileri yetişir; daha yüksekte yapraklarını döken ağaçlar vardır. Çok güzel balmumu palmiyeleri (*Ceroxylon andicola*) 3 200 m'ye kadar sık ormanlar meydana getirir.Yağışlı ormanda, hafif kerestesi tekne yapımında kullanılan belsem ağacı yetişir.

Magdalena çukuru ve Guajira yarımadası çorak iklime daha uygun bitkilerle (mimoza ve kaktüs) kaplıdır. And içi havzalarda (msl. Valle del Cauca ve Valle del Bogota vâdileri) ve Doğu llanos'lardaki savanalarda, bitki örtüsünün birörnekliğini yalnız palmiyeler bozar.

3 000 m'ye doğru mersingiller ve rododendron'larla başlayan paramoslar katı, daha yukarıda yer yer frailejon (Espoletia) yetişen, sık, canlı buğdaygiller çayırı halini alır.

Beşerî coğrafya

Ülkede Kolomb öncesi birçok medeniyet gelip geçmiştir: sierra de Santa Marta'da *Tairona* medeniyetinin başlıca özelliği cilâlı taştan araçlardır; Yukarı Magdalena vâdisindeki San Augustin medeniyeti, tapınaklar yapmış ve ilgi çekici, gerçekçi heykeller yontmuştur. Quindio vâdisindeki *Quimbaya* medeniyeti gibi başka medeniyetler, özellikle mezarlarıyle tanınır; mezarların içindeki altın eşyaların çoğu, altın arayıcıları (*Guaqueros*) tarafından yağma edildiyse de, bir kısmı Bogota'daki Museo de Oro müzesindedir. En ilgi çekici topluluk Chibcha'lardır; Chibcha'lar altın işleme bölgesi dışında yüksek batı havzalarının savanalarında yaşamış, ama tarım ve dokuma ürünleri mübadeleleri sayesinde, başka yerlerde yapılmış eşyalar edinmişlerdir. Beyazlar ilk olarak XVI. yy.da alman Federmann'ın önderliğinde (1535) Venezuela savanalarından, sonra da Jimenez de Quesada ile Sebastian de Belalcazar önderliğinde Magdalena vâdisinden ülkeye sızdılar. XVII. yy.da Büyük Okyanus kıyısındaki çiftliklerde çalıştırılmak ve hastalıkların kırıp geçirdiği yerlilerin yerini tutmak üzere afrikalı köle ithalâtı başladı. İspanyollar altın peşinde Doğu ve Orta Cordillera'lar ile Cauca vâdisine dağılırken, yerli halk Chibcha'lar sayesinde yeni gelenler Batı Cordillera'nın tahıl alanlarına yerleşebildiler. Yakınçağda göç azaldı. Bugün ülke nüfusunun yüzde 8'i olan saf yerliler dışında melezler çoktur. Nüfusun çoğunluğu (yüzde 98'den fazlası) ülke topraklarının yarısından azını kaplayan dağlık bölgede yaşar. Halk yüksek havzalarda veya derin vâdilerde, özellikle de Cauca vâdisinde birbiriyle iliştisiz gruplar halinde toplanmıştır.

İktisadî coğrafya

Eski bir tarım ve madencilik ülkesi olan Kolombiya'nın ekonomisi, coğrafî ortamın yarattığı güçlüklere ve dış ticaretinin nazikliğine rağmen hızla gelişmektedir.

Toplum yapısındaki köklü eşitsizlikler sebebiyle kişi başına yıllık gelir ortalaması (300 dolar) hayat seviyesi bakımından anlam taşımaz; nüfusun yüzde 4,6'sı millî gelirin yüzde 40,6'sını alır. Faal nüfusunun yüzde 54'ü tarımla uğraşan ülkede, mülk sahiplerinin yüzde 3,6'sı toprakların yüzde 64'üne sahiptir. Buna karşılık 1 200 000 küçük çiftçi, toprakların yüzde 7'sinden azını bölüşür. İkinci kesimde (sanayi) tesislerin yüzde 60'ı sanayicilerin yüzde 1'inindir. Bu sayılar, ülkede imtiyazlı bir azınlık ile sefalet içinde yaşayan işçi ve daha çok köylülerden meydana gelen bir kitle bulunduğunu ortaya koyar.

Nüfus yılda yüzde 3 oranında artar. Bu artışın sebebi doğum oranın yüksek (binde 45), ölüm oranınınsa düşük (binde 15'e yakın) olmasıdır. Nüfus artışı dolayısiyle köy halkının kitle halinde şehirlere göçmesi (yılda yaklaşık olarak 100 000 kişi) şehirlerde işsizliğin artmasına ve gecekonduların çoğalmasına yolaçar. Siyasî istikrarsızlıktan ileri gelen sermaye kaçaklarının, devalüasyon korkusunun zaten engellediği yatırımlar bu durum yüzünden daha da sınırlanmıştır. Kalifiye işçi sayısının yetersizliği yanı sıra, millî bir pazar kurulmasını geciktiren coğrafi dağınıklık yüzünden de iktisadî gelişme yavaştır. Bu gelişme ekonominin gerçek barometresi kahveye sıkıca bağlı olan üretimin, çeşitlendirilmesiyle gerçekleşebilir.

Ailelerin işlediği tarım birlikleri kurarak girişilen ve değerlendirilmesi mümkün olan henüz işlenmemiş bölgelerle ilgili toprak reformu, henüz latifundia'ları ortadan kaldırmaktan uzaktır.

Üretimin çeşitlendirilebilmesi içinse, yeterince değerlendirilmeyen büyük mülklerin kısırlaştırıcı etkisini ortadan kaldıracak gerçek bir toprak reformu yapılması gerekmektedir.

● *Tarım.* İklimin yükseklikle birlikte bölgeden bölgeye değişmesi ve And dağları arasındaki havzaların toprak niteliği, hayvancılık ile tropikal veya ılıman iklim bitkilerini kapsayan çok çeşitli bir tarım faaliyetine imkân verir. Hayvancılık Doğu llanos'larının yanı sıra, Cundinamarca ve Bolivar savanalarında, daha mahallî olarak da Tolima ve Huola idare bölgelerinde yapılır. Tahıl, buğday, pirinç ve özellikle mısır üretimi, ülke halkını beslemeğe yeterlidir. Tropikal bitkiler, tarım sanayileri doğmasına imkân verir ve büyük rol oynar: hızla gelişmekte olan şeker pancarı (Cauca vâdisi); kakao (28 000 ton); hükûmetin ekimini desteklediği pamuk; Magdalena'nın alüvyonlu ovasında hastalıklar yüzünden gerilemekte olan muz.

Foto. Braun (*LAROUSSE*)

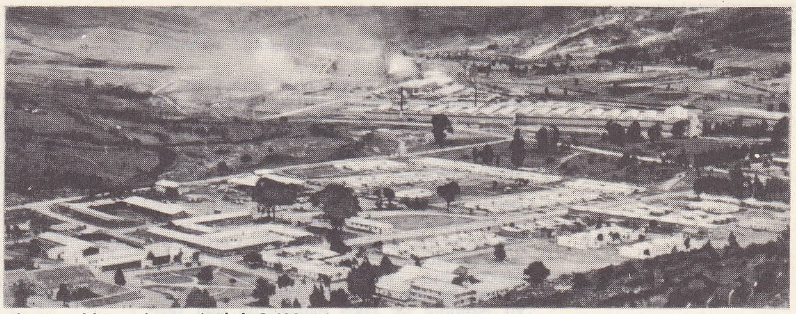

solda, Venezuela sınırında Arauca; sağda, Paz del Rio demir-çelik merkezi (yüksl. 2 600 m.)

Eskiden beri dünyanın ikinci kahve üreticisi olan (500 000 tona yakın) ülkede bu ürün, ihracatın yüzde 70'inden çoğunu karşılar; öbür tarımlar ancak ikinci derecede önemlidir.

Kahve, özellikle Antiquenos toprakları (Antioquia idare bölgesi) ile Tierras templadas katının oldukça gelişmiş bulunduğu yerlerde yetiştirilir. Büyük bir özenle yapılan tarım sonucu elde edilen kaliteli kahve, çoğunlukla zengin *Cafeteros*'ların geniş topraklarında, ama aynı zamanda da meraklı küçük arazi sahiplerince yetiştirilir.

Eskiden kınakına devşirmek ve Amazonas bölgesinden kauçuk elde etmek için işletilen orman, belsem kerestesi dışında değerli keresteler ve kâğıt sanayii için hammadde de sağlar.

● *Maden ocakları.* Altın ve zümrüt bugün oldukça azalmıştır. Ama Paz del Rio bölgesindeki açık tavanlı demir filizi ocağının 50 milyar tona yakın rezervi olduğu hesaplanmıştır. İşlenen başlıca yataklar Cundinamarca ve Boyaca eyaletlerindedir. Rio Cauca'nın hidroelektrik düzenlenmesine bağlı olarak Cali kömür madenlerinin büyük çapta üretime geçmesi beklenmektedir. Kolombiya'nın, petrol üretimi de gelişmektedir; fransız De Mares'in yüzyılın başında ilk petrol aramasını yaptığı Barranca bölgesi, bugün Norte de Santander idare bölgesindeki (Cucuta) ve İbaque dolaylarındaki yatağın yanı sıra ülkenin başlıca petrol işletme bölgesidir. Petrolü bir devlet şirketi ve yabancı firmalar işletir. Ayrıca llanos'ta petrol aramaları yapılmaktadır.

● *Sanayi.* Sanayi, İkinci Dünya savaşından beri hızla gelişmiş, eski el sanatlarının yanı sıra modern bir tüketim ve temel sanayi ürünleri kesimi doğmuştur. Millî hasılanın yaklaşık olarak beşte birini sağlayan sanayi, petrol çıkarma dışında (10 Mt.'dan çok), henüz çok az gelişmiştir. Çoğunlukla kuzey amerika şirketleri tarafından çıkarılan petrol ihracatın yüzde 15'ini karşılar. Çelik sanayii (0,2 Mt çelik), imalât sanayii ihtiyacının yarısını zorlukla karşılar; üstelik bu ihtiyaç henüz çok azdır. İmalât sanayii, gelişmesi kısmen nüfus artışına bağlı olan tüketime (besin, dokuma) yönelmiştir.

Çoğunlukla büyük üniteler halinde toplanmış modern teçhizatlı (Medellin) dokuma sanayii ile çelik sanayii (1945'te hizmete giren Paz del Rio metalürji tesisleri) başlıca sanayii dallarıdır.

rio Catatumbo'nun bir kolu

● *Ulaşım.* Yüzey şekilleri, ırmakları kesen çağlayanlar ve limanların çamurla dolması ulaştırmayı engeller. Cauca ve Magdalena ırmakları trafik eksenleridir ve 3 000 km'lik demiryolu hatları şehir merkezlerini, ırmak limanlarına veya ırmakların sefere elverişsiz kısımları boyunca uzanan hatlara bağlar. Karayollarının yetersizliğine rağmen (24 700 km), kara ulaşımı gelişmekte ve boşlukları havayollarıyle kapatılmağa çalışılmaktadır. Ülkede dördü milletlerarası (Barranquilla, Bogota, Cali ve Madellin) olmak üzere altmış hava alanı vardır. Petrol tesisleri bulunan Cartagena, Bogota'ya ve Antil denizi kıyısındaki muz ihraç limanı Santa Marta'ya bağlanan Barranquilla ve Büyük Okyanus kıyısındaki Buenaventura, ülkenin başlıca limanlarıdır.

● *Dış ticaret.* Kolombiya ekonomisinin sömürgelere has görünüşü devam etmektedir. İhracatta ticaret, özellikle A.B.D.'ye ihraç edilen kahve (ihracatın yüzde 85'ini temsil eder) ile petrol ve muza dayanır. Özellikle sanayii ürünleri ithal edilir: kahve piyasasındaki durum ülkeye giren döviz miktarını azaltırken, sanayileşme çok pahalı donatım malları satın alınmasını gerektirmiştir. İhracatın yüzde 71'i ithalâtın yüzde 62'si A.B.D. ile yapılır. Bu bağımlılık uzun süre Kolombiya ekonomisinin eski yapısını değiştirmemesine sebep olmuşsa da, bugün ülkenin tabiî potansiyelini değerlendirmek için çaba gösterilmektedir. Değişim geçirmekte bu ülkenin en nazik meselesi, daha iyi bir bölgesel dengenin kurulması ve ticaret dengesindeki açığın kapatılmasıdır.

Bogota'da katedral ve Bolivar meydanı

TARİH

● *Sömürge devri.* İspanyollar Kolombiya'ya vardıklarında büyük medeniyetlerle karşılaşmadılar: yalnız doğudaki yüksek yaylalarda yaşayan Chibcha'ların medeniyet seviyesinin oldukça yüksek olduğu sanılır. 1510'da kıstak'ta kurulan Darien, kıtadaki ilk devamlı ispanyol tesisi oldu. Rodrigo de Bastidas, Santa Marta'yı, kısa süre sonra da Pedro de Heredia, Cartagena'yı kurdu. Sonra Eldorado, sömürgecileri iç kısma çekti. Nicolas Federmann, 1535'te Venezuela'dan gelerek doğu ovalarına girerken, Gonzalo Jimenez de, Quesada Magdalena ırmağının çığırını kaynak yönünde takip ederek 6 ağustos 1538'de bugünkü Bogota yakınında Ciudad Nueva de Granada'yı kurdu. 1541'e kadar işgal hareketi gelişti; şehir sayısı arttı; ama ulaştırma güçlükleri yüzünden XIX. yy. başına kadar, yerleşme merkezlerinin birbirleriyle güçlükle ilişki kurabilmesi, belediyelerin muhtariyetlerini korumasına imkân verdi. 1718'e kadar Yeni Granada, Lima kral naipliğine bağlıydı. O tarihten sonra

Foto. Braun (LAROUSSE)

Venezuela ile birlikte Tierre-Ferma kral naipliğini meydana getirdi; daha 1550'de audienca merkezi olan Bogota, naipliğin başkenti oldu.

İspanyollar Yeni Granada'da umdukları değerli madenleri bulamadılar; bununla birlikte, kayatuzu ve zümrüt yataklarını işlettiler. Sömürge iki gelir kaynağı sayesinde zenginleşti: bir yandan büyük araziler yerlilerin (yerlerini kuzey kıyıda kısa süre içinde zenciler aldı) zorla çalıştırılmasıyle değerlendirildi; öte yandan kıstak, Yeni Granada'nın limanlarına korsanları sık sık çeken bir zenginlik sağladı. Cartagena'dan ve Nombre de Dios'tan, Peru'nun, Meksika'nın, hattâ Filipinler'in ürünleri transit geçiyor, ispanyol kalyonları ise her yıl Nombre de Dios panayırına mal taşıyordu. Katolik kilise, Yeni Granada'da çok erken bir tarihte yerleşti; 1534'te Cartagena'ya bir piskopos, 1563'te Bogota'ya bir başpiskopos gönderildi ve ülke hızla hıristiyanlaştırıldı. Önemli arazilere sahip olan kilise, çağlar boyu eğitimi üstüne aldı (daha XVI. yy. da Bogota'da bir üniversite kurulmuştu). Kilisenin bu faaliyeti sonucunda yerli diller yerlerini İspanyolcaya bıraktı. Fikir hayatı gelişti ve Kreol toplumdan XVII. yy.da tabiatbilimci Mutis ve Caldas gibi büyük bilim adamları yetişti.

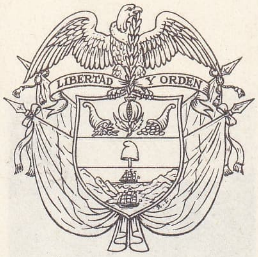

KOLOMBİYA
arması

● ***Bağımsızlık.*** XVIII. yy. sonundan sonra kreol'lerin seçkin sınıfı, sömürge paktı rejimine güçlükle katlanıyordu. 1768'den itibaren Bogota kral naipliği, Lima kral naipliğiyle serbest ticaret başladı. Napolyon'un İspanya'yı işgali, bağımsızlık isteğini kışkırttı. 20 Temmuz 1810'da Bogota'da meydana gelen cunta bir yıl sonra, İspanya ile ilişkileri kesen Yeni Granada Eyaletleri federasyonunun kurulmasıyle sonuçlandı. General Morillo'nun yönettiği ispanyol birlikleri, duruma kanlı bir şekilde müdahale etti. İspanyollar 1816'da Cartagena'yı geri aldılar. 1817'de de bütün direnme sona erdi. Bu şiddet hareketi Bolivar ile generali Santander'in, isyanı yeniden başlatarak Boyaca (1819), Carabobo (1821) ve Pinchincha (1822) zaferleri sayesinde başarıyle sonuçlandırmalarına yolaçtı.

10 Ağustos 1819'da Bolivar, Venezuela ile Yeni Granada'nın birleştiğini ilân etti. Angostura kongresi (17 aralık 1819) sonunda kurulan Büyük Kolombiya cumhuriyetine 1822'de Ekvador da katıldı. Bu birlik daha Bolivar ölür ölmez bozuldu: 1830'da Venezuela, sonra da Ekvador, birlikten ayrıldı.

general Santander
David d'Angers'in
eseri

O dönemde ülkenin siyasetine bugüne kadar hâkim olan iki büyük parti ortaya çıktı: Katoliklik devlet dini olduğundan katolik kiliseye dayanan Merkeziyetçi Muhafazakâr parti; kilisenin iktisadî ve manevî etkisini azaltmak isteyen Federalist Liberal parti. Muhafazakârlar önce Yeni Granada cumhuriyetinde birlikçi bir anayasa hazırladılar. Ama 1845'ten sonra liberallerin başkan Mosquera, Lopez (1849) ve özellikle Obando (1853) zamanında federalist kavramları kabul ettirmeğe çalışmaları iç savaşa sebep oldu ve 1854'te Melo diktatörlük rejimini kurdu. Ama ılımlı muhafazakârlar iktidarı yeniden ele geçirdiler ve başkan Ospina Rodriguez (1857), 1858 mayısında «Granada konfederasyonu» için yarı-federal bir anayasayı kabul ettirdi. 1860'ta liberal Tomas de Mosquera kiliseyle çatıştı (cizvitler kovuldu, kilise mallarına elkondu). Kesinlikle federal yeni bir anayasa ile «Kolombiya Birleşik devletleri» kuruldu (1863). 1863'te ve 1866'da başkan seçilen Mosquera, 1867'de devrildi.

Simon Bolivar

Siyasî hayat 1881'e kadar oldukça durgun geçti. O tarihte muhafazakârlar yeniden iktidara geldiler. Rafael Nunez başkan seçildi ve kilise ile büyük mülk sahiplerine dayanarak ülkeyi ölümüne kadar diktatörce yönetti (1894); devlet Kolombiya cumhuriyeti adını aldı ve merkeziyetçi bir anayasa (1958'e kadar yürürlükte kaldı) kabul edildi (1886). Ama Rafael Nunez'in ölümüyle, 1902'ye kadar devam eden iç savaşlar dönemi başladı. Bütün XIX. yy. boyunca süren bu istikrarsızlığın sebebi, mahallî ayrılıkları devam ettiren ve

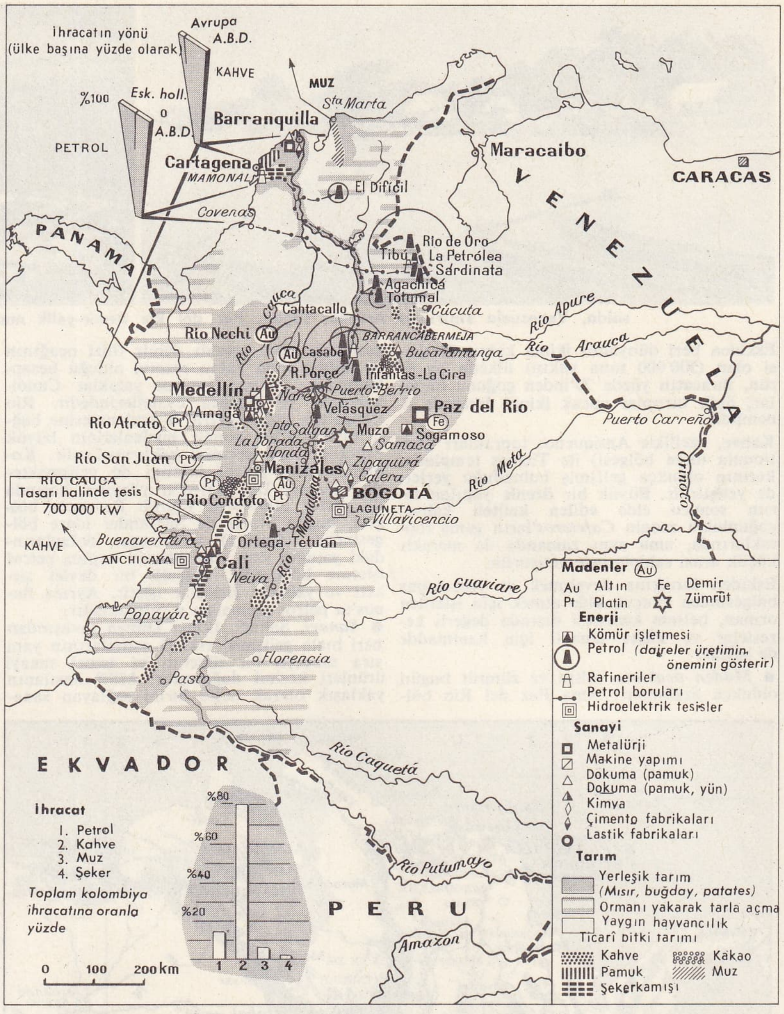

KOLOMBİYA ekonomi haritası

genellikle kahveye dayanan ekonominin (hâlâ sömürge tipindeydi) gelişmesini engelleyen ulaştırma yollarının yetersizliğiydi. Bununla birlikte Aquilas Parra'nın 1876'da Ferdinand de Lesseps ile Panama kanalının açılması için mukavele imzalaması, ülkenin eline okyanuslararası ticaretin kontrolunu geçirerek Kolombiya'nın zenginleşmesi imkânını doğurdu. Ama Panama Kanalı şirketinin iflâs etmesi ve kanalın açılma işinin A.B.D. tarafından yeniden ele alınarak tamamlanması, Washington hükûmetinin desteğiyle kıstak bölgesinin 1903'te ayrılmasına ve bağımsız Panama cumhuriyetinin kurulmasına yolaçtığı için, Kolombiya topraklarının küçülmesi ve ekonominin gerilemesine sebep oldu. Bu olay yüzünden çıkan anlaşmazlık A. B. D. ile Kolombiya arasında ancak 1921'de Kolombiya senatosu tarafından imzalanan Thomson - Urrutia antlaşmasıyle düzeldi. 1904 - 1930 Arasında siyasetin nispeten istikrara kavuşması, iktisadî meseleleri ön plana geçirdi. Muhafazakâr Nel Ospina (1922) ve Abadia Mendez'in (1926) başkanlık döneminde A.B.D.'den alınan borçlarla yollar yapıldı ve 1919'da ticarî havacılık başladı. Bunun sonucunda güçlenen Kolombiya milliyetçiliği, kısmen gazetelerin yayımlanması (en tanınmış liberal *Tempol*) sayesinde iyice kök saldı. Ama öte yandan iktisadî etkisi sürekli olarak artan A.B.D., kahve piyasasını, petrol işletmelerini (1925'ten beri) ve muz işletmelerini ele geçirmişti. Bu yüzden, 1929 dünya buhranı Kolombiya'yı büyük ölçüde etkiledi ve liberallerin yeniden iktidara gelmesine yolaçtı; liberal cumhurbaşkanı Herra, sosyal alana el atarak kiliseye hücum etti. Alfonso Lopez Pumarejo (1934) daha ileri gitti (8 saatlik çalışma kanunu, tarım reformu projesi). Bu tutumundan ürken liberal sağ kanat, başkanlığa Santos'u seçtirdi. 1942'de yeniden iktidara gelen Lopez 1945'te istifa etmek zorunda kaldı.

Bunun üzerine Alberto Lleras Camargo, liberallerle muhafazakârları biraraya getiren bir millî birlik siyaseti gütmek istedi; ama Gaitan yönetimindeki liberal sol kanadın muhalefetiyle karşılaştı. 1946'da muhafazakâr başkan Ospina'nın seçilmesi, gittikçe kuvvetlenen liberal baskıyı önleyemedi: 9 nisan 1948'de liberallerin önderi Baitan'ın öldürülmesi, Bogota'da şiddetli kargaşalıklara yolaçtı. Millî birlik denemesi başarısızlığa uğrayan Ospina, iktidarı ancak sıkıyönetim sayesinde muhafaza edebildi. Halefleri Laureano Gomez (1950) ve Roberto Urdaneta Arbalaez (1951) zamanında kargaşalıklar çoğaldı. Bu yüzden general Rojas Pinilla'nın askerî darbesini (15 haziran 1953) kamuoyu başlangıçta iyi karşıladı. Ama hürriyetlerin yavaş yavaş kaldırılması, gerek liberaller, gerekse muhafazakârlar arasında şiddetli bir muhalefet yarattı. General kendisini yeniden seçtirmek isteyince grevler patlak verdi; bunun üzerine iktidarı 13 mayıs 1957'de askerî bir cuntaya devretmek zorunda kaldı. Cunta, iki büyük partinin onayı ile hazırlanan bir anayasa reformunu aralık 1957'de halkoyuna sundu. 1958'de liberaller ile muhafazakârlar arasındaki ateşkes'in bir «Millî cephe» kurulmasıyle sonuçlanması, siyasette durgunlaşmayı sağladı: ağustosta yapılan seçimlerde mu-

Foto. LAROUSSE

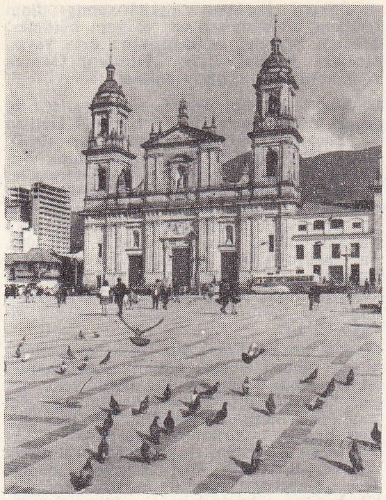

KOLOMBİYA; Bogota'da Bolivar meydanı ve Primada katedrali

hafazakârlar aday göstermediğinden liberal Alberto Lleras Camargo seçimi rahatlıkla kazandı.

Cumhurbaşkanı değişikliği de siyasî değişikliğe uydu ve 1962 mayısında Lleras Camargo'nun yerine ılımlı muhafazakâr Guillerma Léon Valencia geçti. 1966'da ise liberal Corlos Lleras Restrepo, cumhurbaşkanı oldu. Bununla birlikte seçimlere katılmayanların oranının yüksekliği (1966'da yüzde 60), görünüşte uyumlu olan bu gelişmenin sahteliğini ortaya koyar. Gerçekten iç geçimsizlikler yüzünden günden güne parçalanmakta olan iki büyük parti, Kolombiya'nın siyasî gerçekliğini giderek daha az temsil etmektedir. Seçimlerdeki durumu çok gerilemiş olan muhafazakârların sağ kanadında general Rojas Pinilla «Millî Halk birliği»nin dolambaçlı eylemi sayesinde faal bir rol oynamaktadır. Liberallerin sol kanadında başkan Lopez'in oğlu Alfonso Michelsen, 1959'da kurduğu «Liberal Devrimci hareket»in işçiler ve öğrenciler arasında kısa süre içinde birçok taraftar bulmasına rağmen 1967'de hükümetteki liberallerle anlaştı. Gerçekte, Kolombiya'da bu dönemin başlıca olayı, köylerdeki sefaletten doğan kanun dışı çetelerin çoğalmasıdır. Bazılarınca «haydutlar», bazılarınca «vatanseverler» diye adlandırılan bu topluluklar «iç savaş» dönemi sırasında 1948'den itibaren önemli rol oynamağa başladı: yeterince işletilmeyen latifundia'ları ellerine geçiren köylüler birçok savunma bölgeleri kurdular; bunların en tanınmışı Marquetalia latifundium'uydu. 1959'dan sonra öğrencilerin önemli rol oynadığı yeni unsurların Castro'cu etki altında kurdukları gerillalar, 1961'de çok faal bir hale geldi. «İşçi, Öğrenci ve Köylü hareketi» (İ.Ö.K.H.) ile Komünist partisi bu gelişmede başlıca rolü oynadı. 1964'te her iki harekete karşı hücuma geçen başkan Valencia, A.B.D.'nin günden güne artan askerî yardımından ve gönderdiği birçok teknik danışmadan yararlanıyordu. «Kolombiya Silâhlı Devrim kuvvetleri»nin (K.D.S.K.) gerillalarına karşı mücadele 1967'de devam etti; fakat ülkenin iktisadî ve sosyal meseleleri çözümlenmekten uzaktır.

Kolombiya'nın dış siyaseti A.B.D.'nin desteğinin yanı sıra Venezuela ile yapılan antlaşmayle de sağlamlaştı; 18 şubat 1966'da rio Aranco'da başkan Valencio ve başkan Leoni'nin buluşması bu anlaşmayı somutlaştırdı. İki hükûmet «devrimci tahribe» karşı ortaklaşa mücadeleye karar verdi.

● *Anayasa.* Kolombiya bir cumhuriyettir. Yasama yetkisi 1945'ten beri iki yıl için seçilen 184 üyeli Millet meclisi ile tek dereceli genel seçimle dört yıl için seçilen 98 üyeli senatodadır. Cumhurbaşkanı da tek dereceli genel seçimle dört yıl için seçilir.

GÜZEL SANATLAR

Kolombiya Avrupalıların gelişinden önce parlak chibcha medeniyetinin merkeziydi. Sömürge çağında, Kolombiya'da komşu ülkelerde de olduğu gibi hıristiyan sanatı gelişti. İlk resim atelyesini kuran Gaspar de Figueroa (öl. 1658), oğulları Baltazar ve Nicolastır. Figueroa'nın en tanınmış öğrencilerinden Gregorio Vasquez de Arce y Seballos'un, Bogota.daki birçok kilisede güzel kompozisyonları vardır. Heykelcilik alanında Kolombiya'daki eski kiliseleri süsleyen ilgi çekici tahta eserler vardır. Bu gelenek Bernabe Martinez ile XX. yy.a kadar sürdü. XIX. ve XX. yy.da resim ve heykelcilik, Avrupa'nın özellikle de Fransa'nın etkisi altında kaldı.

EDEBİYAT

Sömürge devri edebiyatı için bk. İSPANYOLCA.

● *Roman.* İlk kolombiya romanı olan, Jorge İsaacs'ın (1837-1895) *Maria* adlı eseri *Paul ile Virginie*'ye benzer, içli bir aşk hikâyesidir. Eugenio Diaz (1804-1865) *Manuela*'sında daha gerçekçidir.

Töre romanının temsilcileri Juan de Dios Restrepo (1827-1894), José Manuel Marroquin (1827 - 1908), Jose Maria Samper (1828 - 1888), José Maria Vergara y Vergara (1831 - 1872), Felipe Perez (1836 - 1891), Richardo Silva (1837 - 1887), Tomas Carasquilla'dır (1858 - 1941). Tarihî roman türünü Jose Caicedo Rojas (1816 - 1898) başlattı. Bunların ardından *De Sobre Mesa* adlı otobiyografik romanın, İsa dönemini canlandıran *Phinées*'nin ve Bogota'nın yüksek çevrelerini dile getiren romanların yazarı Emilio Cuervo Marquerez (1873-1937); *Flor de Fango, Bataklık Çiçeği, Aura Olas Violetas* (Aura veya Menekşeler), *İbis, Las Rosas de la Tarde* (Akşam Gülleri) ve *Alba Roja* (Kızıl Şafak) adlı eserlerinde şiddetli bir anarşist olarak beliren José Maria Vargas Vila (1860-1933); *Pax*'ın yazarı Lorenzo Marroquin (1856-1918); *Avcı Artemis* ile *Toz ve Kül* adlı eserleriyle gerçekçi bir yazar olarak görünen Climaco Sota Borda (1870-1919); *Bâkir Toprak*'ın yazarı Eduardo Zulueta (1862-1940); Daniel Samper Ortega (doğ. 1895); Francisco Giraldo (1884 -1926); Luis Lopez de Mesa (doğ. 1884) sayılabilir. Ama kolombiya romanının şaheseri, José Eustasio Rivera'nın (1889-1928) *La Voragine*'idir. Bu roman kauçuk ormanını ve «yeşil cehennem»de yaşamağa mahkûm insanların hayatını anlatır.

Romancılar önce Jose Eustasio Rivera'nın etkisiyle estetik gerçekçiydiler; José Antonio Osorio Lizarazo (1900-1964); Eduardo Zalamea Borda (doğ. 1907). Eduardo Arias Suarez (doğ. 1897), Adel Lopez Gomez (doğ. 1901), Hernando Tellez de (1908-1966) hikâyelerinde aynı düşünceden etkilendiler. Bundan sonraki nesil avrupa etkilerine açıldı: Eduardo Caballero Calderon (doğ. 1910) son yazılarında edebî yaratma meselesini ele aldı. Calderon'un yüksek yayla köylerinin birinde yaşayan renksiz bir halkla bir papazın çatışmasını anlatan *Christ de Dos* (İsa'nın Ardından) adlı ilgi çekici romanı vardır. Jaima Ardila Casamitjana'nın (doğ. 1919) üslûbu, Proust'un etkisindedir. Köylülerin yaşayışının veya şehirlerdeki sefaletin tasviri Clemente Airo (doğ. 1918), Jaime İbanez (doğ. 1919), Manuel Zapata Olivella (doğ. 1920) ve Majia Vallejo (doğ. 1923) ile evrensel bir yankı uyandırdı. Çağdaş kolombiya nesri daha çok amerikan edebiyatı etkisindedir ve Gabriel Garcia Marquez (doğ. 1928), Eduardo Santa (doğ. 1928) ve Gonzalo Arango'nun (doğ. 1930) eserlerinde Faulkner'in etkisi önemlidir.

● *Şiir,* kadın şair Josefa Acevedo de Gomez ile (1803-1861) başlar. Romantik çağın başlıca temsilcileri, taşkın bir lirizmi olan José Eusobio Caro (1817-1854), cumhurbaşkanı seçildiğinde öldürülen kahramanlık şiirleriyle tanınmış Julio Arboleda (1817-1861), dinî şiirler yazan José Joaquin Ortiz (1814-1892) ve Gregorio Gutierrez y Gonzalez'dir (1814-1872). Ricardo Carrasquilla (1827-1886) copias'lar ve özlü, kısa şiirler, Rafael Pombo (1833-1912) felsefî şiirler yazdılar. Daha sonra Julio Flores (1856-1923), romantik şiiri sürdürürken, José Asuncion Silva (1865-1896) ülkesinde yenilikçi şiir hareketini başlattı: sonunda kendini öldüren bu ince zevkli şair, Shelley'i andırır. Yunan kültürüyle bezenmiş olan Guillermo Vallencia (1873-1943) parnas'çı bir şiire yöneldi. Bu iki büyük addan sonra, XX. yy. kolombiya şiirini, en önemlileri Luis P. Lopez, Ricardo Arenales ve Luis Vidales olan birçok şair temsil eder. Miguel Angel Osorio (1883-1942) «yenilikçi» son şairdir. 1920'de başlıca temsilcisi Leon de Grelff (doğ. 1895) olan «*Los Nuevos*» (Yeniler) grubunun teşvikiyle bir tepki meydana geldi. Leon de Greiff'in çevresinde Rafael Maya (doğ. 1897), German Pardo Garcia (doğ. 1902), Luis Vidales (doğ. 1904) toplandı.

Fakat 1935'te Neruda ile Garcia Lorca neslinden ispanyol liriklerinin ikili etkisiyle, *Piedra y Cielo* (Taş ve Gökyüzü) dergisi çevresinde yeni bir şiir okulu kuruldu. Arturo Camacho Ramirez (doğ. 1910) insanlık dışı bir dünyaya başkaldırırken, Eduar-

general Obanso

başkan G.L. Valencia

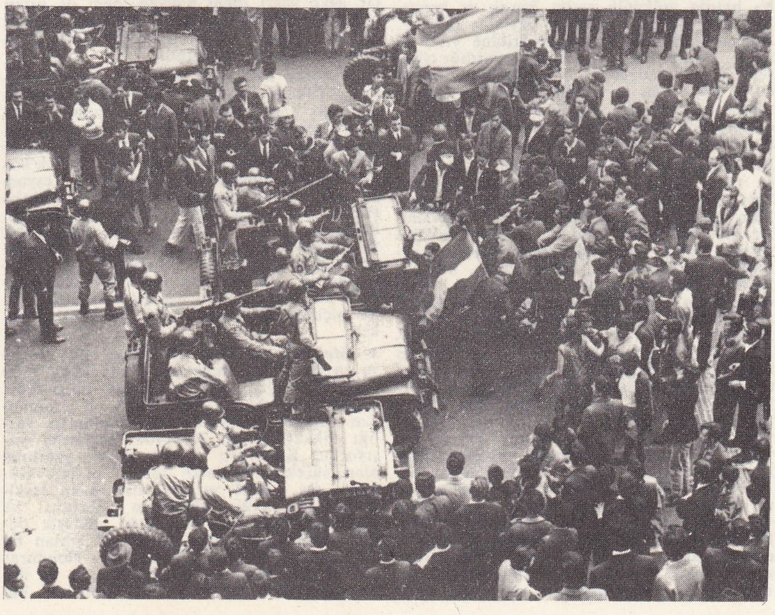

KOLOMBİYA Bogota'da, 1970 seçimlerindeki karışıklıklar sırasında barikat kuran askerî güvenlik kuvvetleri

Foto. Hürriyet arşivi (MEYDAN); LAROUSSE

do Carranza (doğ. 1913) ülkesinin görünümlerini dile getirdi. Torge Rojas (doğ. 1911) daha mistik, Tomas Vargas Osorio (1911-1941) ve Carlos Martin (doğ. 1914) daha alaycıdırlar. Antonio Llanos (doğ. 1905), Jorge Artel (doğ. 1909) ve Aurelio Arturo (doğ. 1909) halkın yaşayış ve inançlarından ilham aldılar. Bundan sonraki nesil, Oscar Echeverri Mejia (doğ. 1918), Fernando Charry Lara (doğ. 1920), Jorge Gaitan Duran (1924-1962) ile dünya meselelerine daha çok eğildi.

Çağdaş kadın şairler ise (Isabel Lleras de Ospina [1911-1965]; Maruja Vieira [doğ. 1922]; Meira Delmar [doğ. 1922]), ritim araştırmalarına ve söz yeniliklerine önem verirler.

● *Deneme, tenkit.* Fikir hayatına yarım yüzyıl boyunca büyük bir gezgin olan ve avrupa edebiyatlarını tanıyan Beldomero Sanin Cano (1861-1957) hâkim oldu. Bununla birlikte Rafael Maya, Hernando Tellez, Carlos Garcia Prada (doğ. 1898) gibi şair romancılar kolombiya düşüncesini derin bir şekilde tahlil ettiler. Şair Carlos Arturo Torres (1867-1912) felsefî denemelerini *İdola Fori* adıyle yayımladı. Romancı Vargas Vila da *Ses Veren Takımadalar ve Düşünen Gül Ağacı* adlı eserleriyle bir felsefeci ve denemeci olarak bilinir. Miguel Antonio Caro (1843-1909) edebiyat tarihi alanında eserler verdi. Luis Lopez de Mesa (doğ. 1884) ünlü bir denemecidir. P. Felix Restrepo (1887-1965), Javier Arango Ferrer (doğ. 1896), Andres Holguin (doğ. 1919) daha çok filolog ve edebiyat tarihçileridir. German Arciniegas (doğ. 1900) ve Otto Morales Benitez (doğ. 1920) Amerika'nın geleceği meselesini incelerler.

● *Tarih.* Tarihçiler arasında Cornelio Hispano ile Max Grillo sayılabilir. José Maria Vergara y Vergara (1831-1872) ve Antonio Gomez Restrepo'nun (1869-1946) kolombiya edebiyatı tarihleri vardır. (L)

KOLOMBİYA (İNGİLİZ—'*sı*), Kanada'nın batısında eyalet, Büyük Okyanus kıyısında; 948 500 km²; 1 629 000 nüf. Merkezi *Victoria.*

● *Coğrafya.* İngiliz Kolombiyası birbirinden akarsu karıklarıyle ayrılan birkaç yüksek bölmeyi içine alır. Kayalık Dağlar, yalıyarlar ve sivri tepeler halinde parçalanmış Prairie'ye hâkimdir. 4 000 m'yi bulan dorukları (Robson, Columbia, Assiniboina dağları) ve birçok buzulu olan Kayalık Dağlar, bugün demiryollarının geçtiği boğazlarla (Yellowhead, Crowsnest, Kicking, Horse) yarılmıştır. Batıda bir karık, Kayalık Dağlar'ı daha yüksek ama ormanlarla örtülü ve geçit vermeyen sıradağlardan ayırır: güneyde Columbia sistemi (Cariboo, Monashee, Selkirk, Purcell dağları); kuzeyde Cassiar-Omineca sistemi. Daha batıda volkanik asıllı, kurak ve kenarları dik vâdilerle yarılı iç yaylalar (Fraser, Nechako, Skeena-Hazelton, Stikine v.b.) uzanır. Sonra derin fiyordların yardığı yüksek kıyı sıradağları (Waddington tepesi, 4 044 m) ve su ile örtülü geniş bir çöküntünün ötesinde de, büyük kısmı su yüzüne çıkmış ada sıradağları (Vancouver ve Kraliçe - Charlotte adaları) yer alır.

Bir dağ perdesiyle korunan, kurak bir bölge olan Fraser yaylaları dışında, eyalette batı rüzgârlarının etkisi sayesinde genellikle deniz iklimi (şiddetli yağışlar, mevsimler arasında hafif sıcaklık farkları) hüküm sürer. İngiliz Kolombiyası'nın yeraltı kaynakları çoktur: altın, bakır, çinko, kurşun, kömür, demir, tungsten, amyant v.b. Yüzölçümünün beşte ikisini kaplayan ormanlar, önemli sanayilere hammadde sağlar: bıçkıhaneler (Vancouver, New Westminster); kâğıt hamuru ve kâğıt fabrikaları (Ocean Falls, Powel River, Vancouver, New Westminster). Buzul aşınımıyle şekillenen engebelerin özelliği ve okyanus tipindeki iklimi sayesinde bölgede hidroelektrik sanayii büyük ölçüde gelişmiş ve kuzey kıyısı boyunca alüminyum üretimine imkân vermiştir. Fraser, Okanagan ve West Kotenay vâdilerinde sulama sayesinde sebze ve meyve tarımları yerleşmiştir; sağmal hayvancılık ve tavukçuluk, tarım kaynaklarını tamamlar. Balıkçılık ise (yayın balığı, dil balığı, ringa balığı, morina), kanada balıkçılığının yarısını temsil eder. Göllerin bol olduğu dağ manzaralarının güzelliği, millî parklarda çok sayıda turist çeker (Kootenay buzulu, Yoho, Revelstoke dağı). İngiliz Kolombiyası, Vancouver limanından ürünlerini ve Prairie'nin ürünlerini batıya sevkeder.

● *Tarih.* İngiliz Kolombiyası kıyıları, ispanyol gemicileri (Juan de Luca, 1592; Perez, 1774) ve ingiliz gemicileri (Cook, 1778 ve özellikle Vancouver, 1792-1794) tarafından çok erken bir tarihte keşfedildi. Vancouver adasında (1849) ve karada «İngiliz Kolombiyası» adıyle iki ingiliz kolonisi kuruldu; bunlar 1866'da tek bir koloni halinde birleştirildi.

Yeni İngiliz Kolombiyası, Atlas okyanusu kıyısına bir demiryoluyle bağlanmak şartıyle Kanada dominyonuna katıldı (1871). Bu demiryolunun tamamlanmasının (1885), Vancouver'in inşaının (1886), Panama kanalının açılmasının (1914) ve iki dünya savaşının, iktisadî kalkınmasını kolaylaştırmasına karşılık eyalet, Japon göçmenleri (1908'de yasaklandı) ve 1929 iktisadî buhranı yüzünden iki defa ciddî tehlike atlattı. (L)

KOLOMBO i. (fr. *colombo*'dan). *Chasmantera palmata*'nın (menispermaceae) sarımtrak ve acı köküne verilen ad. (Peklik verici ve mideye yararlı olduğu için hekimlikte kullanılır.) [L]

KOLOMBORNA i. (ital. k. [?]). Sil. *Esk.* Bir çeşit ilkel top. (Hem karada ve hem gemilerde kullanılırdı. Bu topların demir mermilerinin ağırlıkları, genellikle beş okkadan [6,415 kg] yedi okkaya [8,985 kg] kadardı. Boyu da sekiz metreye kadar olabilirdi.) [L]

KOLOMBÖNCESİ bls. sıf. Kristof Kolomb'un varışından önceki Amerika'yı, sanatını, medeniyetini v.b. anlatmak için kullanılır.
— ANSİKL. G. santl. *Kolomböncesi amerika sanatı.* Amerika'nın eski sanatları ancak XX. yy.ın başında tanınmağa başladı. Bu konuda birbirinden çok farklı görüşler öne sürülmüştür. Günümüzde, Orta Amerika'nın yerli olmayan ve Asya'dan kuzey yolu ile gelmiş olduğu sanılan halkının burada aşağı yukarı 20 000 yıllık bir geçmişi olduğu sanılır. Bu arada, ilk medeniyet kalıntılarının M.Ö. 1500 yıllarına dayandığı düşüncesi yaygındır. Avrupalıların kıtaya ayak bastıkları dönemde amerikalılar demiri daha bilmiyorlardı; tekerleği, çömlekçi tornasını ve koşum hayvanı kullanmayı henüz keşfetmemişlerdi. Seramik özellikle kadınların işiydi ve kullanılan metotlar ya bir topak alarak içini boşaltmak veya kalıplama yahut sepette kalıba dökmeydi.

● *Alaska ve İngiliz Kolombiyası.* Ülkenin kuzeybatı kıyısında, Alaska'dan Vancouver'e kadar olan bölümde, Haidalar, Tlingitler gibi, çeşitli diller konuşan halklar yaşıyordu. Yapıcı ve denizci olan bu halklar ağaç işleri (hem hayvan, hem de insan biçimini andıran totemler) yaptılar. Günlük eşyaları oyma veya boyalıydı. Göz biçiminde süslemeler yaygındı.

● *Birleşik devletler,* arkeoloji sitleri çoktur. Ülkede, yontma veya cilâlı taştan yapılmış tarihöncesi eserler bulundu. Bölgeye veya ait olduğu boya göre değişen, çeşitli tiplerde ve çok sayıda höyüklü mezara da rastlanır. Bu mezarların Toltek'lerden kalmış olması mümkündür. Süs eşyası ve araç olarak hayvan kabukları kullanılıyordu. Maden sanatları gelişmişti (dövme bakır ve altın). Ülkede ayrıca çok renkli ve kusursuz bir seramikçiliğin pek çok sayıda olan örneği de bulunmuştur. Güneybatıda ise Pueblo'ların medeniyetinin *troglodit* adıyle de anılan üst üste konmuş küpler biçimindeki konut mimarîsi dikkati çeker.

● *Meksika ve Orta Amerika.* En zengin ve en iyi bilinen bölgedir. Daha M.Ö. 1500 yıllarına doğru, orta ve güney bölgelerde, nereden geldikleri ve daha o zamandan teşkilâtlanmış olan topluluklar varlığı dikkati çeker. Kuzeyde, göçebeler yaşıyordu. Kuzeyden güneye doğru yapılmış olan sürekli istilâların sebebi budur. Güneyde ise, siyasî ve dinî bakımdan teşkilâtlanmış, büyük üslûpların yaratıcısı ve mimarı olan tarımcılar vardı. «Klasik dönem öncesi medeniyetler» adıyle anılan bu iki medeniyet tipi 23. enlemle Honduras (dahil) arasında ortaya çıkmıştır ve üç döneme ayrılır: tarım ve göl dönemi; büyücülükten kurtulan teşkilâtlanmış dinin yerleşme dönemi; şehirler ve yapı bütünleri dönemi. Bölgeler de değişiktir: orta yayla, Meksika körfezi kıyısı, Yucatan, Oaxaca ve güneydoğudaki maya bölgesi.

1. *Klasik dönem öncesi medeniyetler,* üç grupta ele alınır: El Arbolillo, Tlatilco ve Zacatenco'daki *eski medeniyet* (M.Ö. 1500-1100); Tlatilco, Zacatenco, Atoto, Xalostoc, Copilco, Tlacapoya ve Coatepec'teki *orta dönem medeniyeti* (1100-600) ve en önemlisi Meksika körfezi olmak üzere çeşitli arkeolojik mevkilerde izlerine rastlanan sonraki dönem veya geç dönem (600-100). Bu medeniyetlerin ilkinde dokumacılığın başladığı, kil heykelciklerin ve kazılı dekorlarla süslü tek renk çömleklerin yapımına yol açan ölüler kültünün yaygın olduğu bilinir.

İkincisi ise La Venta'nın (Meksika körfezi) klasik dönem öncesi olmek medeniyetinin etkisi altında kalmıştır. Bu medeniyette, yeşim taşı, hematit, kuvars, kaolin v.b. gibi yeni malzemeler kullanıldığı görülür. Ayrıca, hayvan tasvirleri de daha çoktur. Takma süsler yaygınlaşır; genellikle geometrik desenler biçiminde olan süslemeler damga veya dişi mastarla basılır; heykelcilikte günlük hayatın sahneleri tasvir edilir; seramikte biçim ve süsler zenginleşir. Üçüncü dönem, şehirlerin düzenlenme devridir. Mimarî ve sert taştan heykelcilik gelişir; tanrı tasvirleri çoğalır. Bu dönemin Doğudan etkilenmiş olan seramikleri çok renklidir.

2. *La Venta'nın klasik dönem öncesi olmek medeniyeti.* La Venta, Tres Zapotes gibi birçok bölgede yerleşmiş olan *klasik dönem öncesi medeniyet* (M.Ö. 500-100) ve Tres Zapotes ile Cerro de Las Mesas'taki *klasik medeniyet* olmak üzere ikiye ayrılır. Bu medeniyet körfez kıyısında kurulmuş olmakla birlikte, bütün Orta Amerika'ya yayılmıştır. Çanak ve çömlekleri stilize edilmiş kedi ve insan şekilleriyle süslüdür. Anıt heykelciliği, alçak kabartmalar ve zemin çinileri belirli bir gerçekçilik ortaya koyar. Tuğla bu dönemde bulunmuştur.

3. *Pasifik kıyısı medeniyeti* de, *klasik dönem öncesi* ve *klasik dönem* (M.Ö 1000 - M.S. 950), *klasik dönem sonrası* (M.S. 950-1250) ve *tarih dönemi* (M.S. 1250 - 1521) olarak üçe ayrılır. Çanak ve çömlekler, tek renkli veya çok renkli, geometrik veya doğacı insan veya hayvan motifleriyle süslüdür. Sert taştan heykelciliğin ve taş yapıcılığın geliştiği görülür. Dokumacılık başarılıdır. XIII. yy.da Michoacan krallığını kurmuş olan Toltek'ler heykelci ve kuyumcuydular. Bu topluluğun menşei bilinmemekle birlikte dillerinin Peruluların diliyle bazı benzerlikleri vardır.

4. *Teotihuakan medeniyeti* (M.Ö. 300 - M.S. 1000). *Ehramlar medeniyeti* adıyle de bilinen bu medeniyet, ortak niteliği anıtsallık olan bir heykelcilik, mimarlık, duvar ressamlığı ve kalıplı çömlekçilik ortaya koydu. Bu büyük medeniyet birçok kere tahrip edilmiştir. Sanatı yalın, ağırbaşlı ve son derecede klasikti.

5 *Zapotek medeniyeti* (M.Ö. 650 - M.S. 1521) Büyük Okyanus kıyısının orta kısmında gelişmiştir (Monte, Alban, Mitla v.b.) ve yedi döneme ayrılır. Bu medeniyetin, kaynak bakımından, olmek veya maya bölgeleriyle ilişkili olduğu sanılmaktadır. Seramik sanatı burada da zengindir. Bu seramikler külrengi, kahverengi, krem, beyaz benekli, siyah, nar çiçeği, beyaz ve çok zaman da kazılıdır. Zapotek medeniyetinde, iki veya üç ayaklı kaplar da yapılıyordu. Ayrıca mimarî de çok gelişmişti. X. yy.a doğru Mixtec'ler ülkeyi istilâ ederek burada Zapotek'lerle birlikte oturmağa başladılar.

6. *Mixtec medeniyeti* (M.S. 800-1521). Zapotek medeniyetinin biraz kuzeyinde yer alan bu medeniyetin insanları özellikle savaşçıydı. Mixtec medeniyetinden mücevherler ve çeşitli süs eşyaları kalmıştır.

7. *Huastek medeniyeti* (M.Ö. 110 - M.S. 1521). Meksika körfezinin kuzeyinde gelişti. Altısı «Panuco» adıyle anılan yedi döneme ayrılır. Bu medeniyetin beşiği Tampico'dadır. Klasik dönem öncesinden kalma olan seramikleri yüksek yayla halklarınınkini andırır. Teknik bakımdan Kolomböncesi Amerika'nın öbür halklarının mimarîsinden geri olan mimarîleri kimi zaman olağanüstü boyutlara ulaşır. Heykelleri ge-

XIV.-XVI. yy. aztek sanatı
«Coatlicue», Yer, Hayat ve Ölüm tanrıçası
Antropoloji Millî müzesi, Mexico

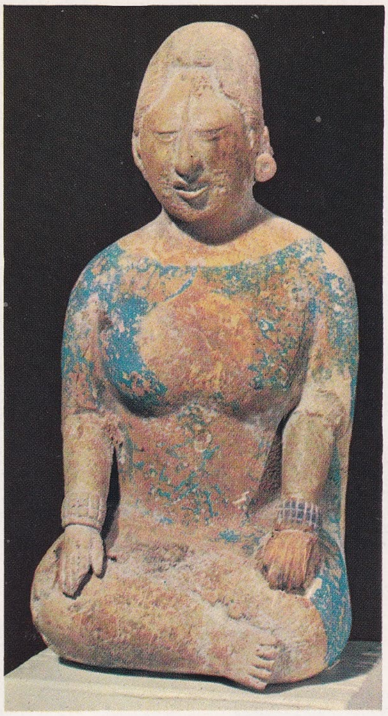

VII.-X. yy. maya sanatı
«Oturan Kadın»
özel koleksiyon

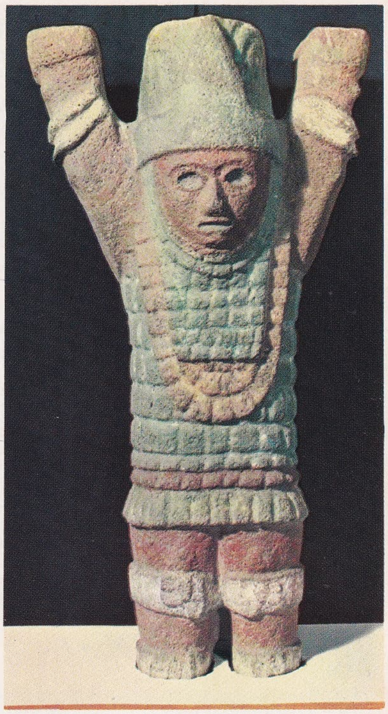

IX.-XII. yy. toltek sanatı
«Atlante»
Millî müze, Mexico

VII.-X. yy.
maya sanatı,
bir «Güneş» tanrısı
başı
süslemeli vazo,
Etnografya müzesi,
Viyana

Foto. Giraudon (LAROUSSE)

KOLOMBÖNCESİ SANAT. 2

büyük gagalı kuş
Altın müzesi, Bogota

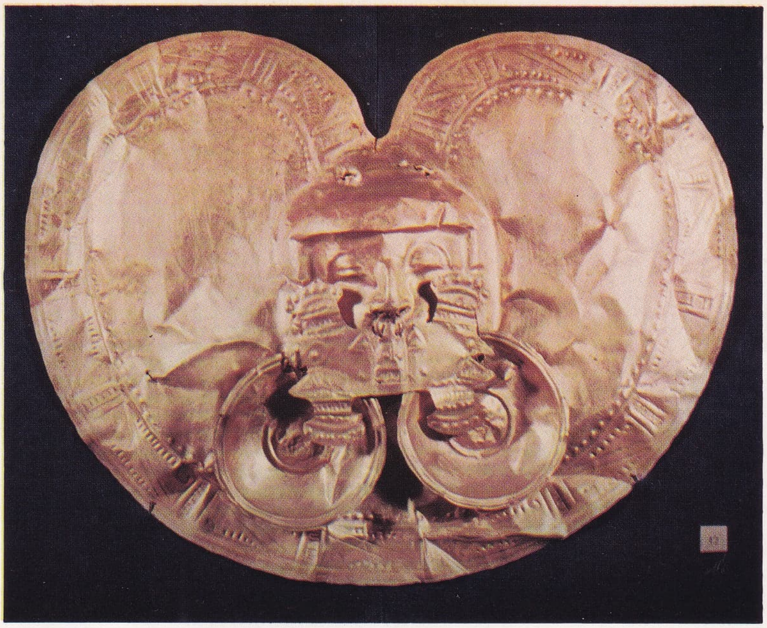

ortası maskeli göğüslük
Altın müzesi, Bogota

M.S. VII.-XI. yy. geç moşika (Peru) sanatı, üç çömlek detayı, Chicago Sanat enstitüsü

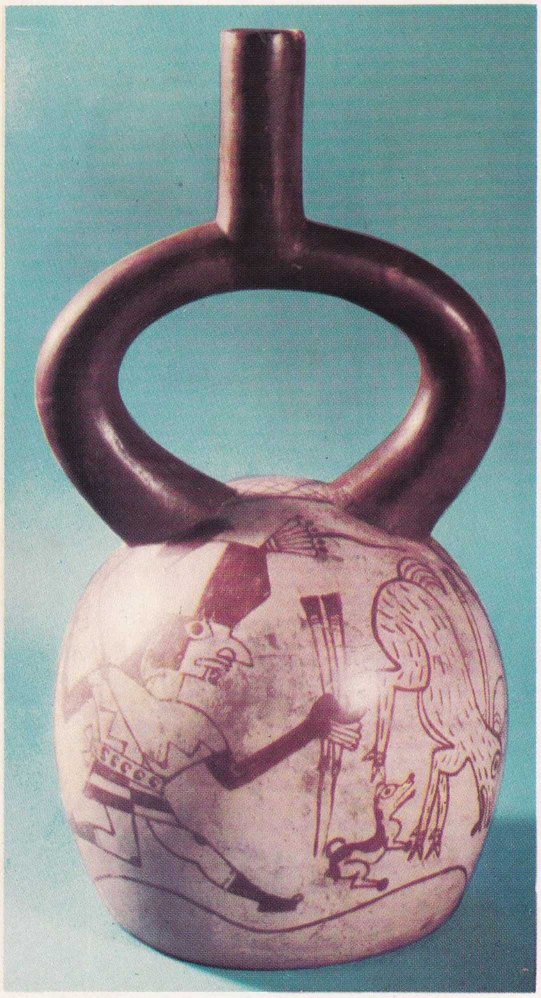

orta devir moşika sanatı (M.S. V.-VII. yy.) üzengi şeklinde kulplu vazo, «Av Sahnesi» Chicago Sanat enstitüsü

moşika sanatı orta devir (M.S. V.-VII. yy.) tanrı Ay-Pek'i temsil eden, üzengi şeklinde kulplu vazo, Chicago Sanat enstitüsü

Foto. Giraudon (LAROUSSE)

nellikle (mezar taşlarında görüldüğü gibi) iki boyutludur. Süsleme ve modelaj'da insan biçimleri ağır basar.

8. *El Tajin'i meydana getirmiş olan totonak medeniyeti* (M.Ö. 400 - M.S. 1521). Körfezin ortasında kurulmuştu. Bu medeniyet başlıca üç döneme ayrılır. Kaynaklarının La Venta, teotihuacan ve maya medeniyetleri olduğu sanılır. Çok renkli vazolar, pişmiş topraktan heykeller ve gelişmiş bir mimarî (Tajin ehramı) bıraktı. Süslemelerinin birçoğu kutsal pelote oyunundan ilhamlıdır. Ahenk ve istilizasyon bu sanatta büyük bir yer tutar.

9. *Toltek medeniyeti* (M.S. 856-1250). Yucatan'ın batı kıyısında gelişti. Toltek'ler (Toltek'ler - Çiçimeka'lar) kuzeyden gelmiş göçebelerdi. Tula Xochicalco, Chichen, İtza ve Uxmal'da teotihuacan ve maya medeniyetlerini benimseyip değiştirdiler. Yapıları gösterişli bir biçimde süslenmişti. Bu yapılarda insan şeklinde heykel sütunlara rastlanır.

10. *Maya medeniyeti* (M.Ö. 1000 - M.S. 1697). Yucatan'da ve güneyindeydi. X. yy.-dan XII. yy.a kadar Tolteklerin medeniyetiyle birleşmiş olarak yaşadı. Daha başlangıcından beri bir yapı medeniyeti olmuştur (Uaxactun). Taş veya yalancı mermer süslemeciliği ile anıt heykelciliğinin ürünleri pek çoktu (üstlerine tarih konmuş dikme taşlar veya mezar taşları). Başlangıçta tek renkli ve basit şekilli olan seramikçilik zamanla çok zenginleşti. Mayalar yalancı tonozu (maya kemeri) buldu ve sanatta hayatın canlılık ve kargaşasını yansıtmaya dayanan bir çeşit barok üslûbu uyguladılar. Ayrıca, fresk tekniğiyle boyanmış büyük duvar resimleri de yapmışlardır.

11. *Aztek medeniyeti* (Mexico, Puebla, Veracruz eyaletleri) [M.S. 1325-1520'ye doğr.]. Toltek medeniyetini takip etti. Kuzeyden gelmiş göçebeler olan Aztekler savaşçıydı. Seramikleri ve heykelleri ince bir zevkleri olduğunu ortaya koyar. Süslemelerinde kullandıkları bol çeşitli unsurların hepsi bir sembol değeri taşır. Mimarîleri çok süslü olmasına rağmen ağırbaşlıdır.

● *Nikaragua, Kosta Rika, Panama.* Bölgede bulunmuş olan arkeolojik kalıntıların başlıcaları Avrupa'da daha XVI. yy.da bilinen siyah bir seramik, taş figürler ve nefrit süslemelerdir.

● *Antiller* (Aravaklar, Karayipler). Kazılarda bulunmuş olan başlıca eserler, papağan veya bazen iki ucunda birer insan başı olan taşlardır.

● *Ekvador.* Kıyıdaki Manabi ilinde birçok yontu eserleri bulundu. Bunlar, büyük boy oturaklar, heykeller, hayvan ve figür alçak kabartmalarıydı. Seramik, kıyıda iç taraftakinden daha başarılıdır. Bu seramikler insan biçimindedir ve geometrik şekillerle süslüdür. Bölgede altın ve bakır işlenmiş olduğu da görülür.

● *Peru ve Bolivya.* Başlangıç döneminden, arkaik bir heykelcilikle çok eski bir seramikçilik bilinir (güneyde Nazca, sonra da kuzeyde Chimu ve Trujillo). Seramikçilik olağanüstü bir gelişme gösterdi. Bu gelişme çeşitli dönemlere ayrılır. Birbirleriyle çağdaş üç dönem: (açık tonların ağır bastığı gerçekçi) *protochimu*, (renkli ve geleneksel) *protonazca* ve (taştan yapılmış anıtsal kalıntılara rastlanan, *Titicaca* gölü yakını ile Cuzco'daki) *Tiahuanaco I*. Ardından, bu üçünün bir sentezi olan (Kolombiya, Arjantin ve Şili'de dağlık bölgedeki) *Tiahuanaco II* dönemi ile Peru kıyısındaki kırmızı, beyaz ve siyah dönem olan *epigonal* dönem (veya ikinci kuşak dönemi); *protochimu* ve *protonazca* dönemlerinin yeniden geçerlik kazanması olan *Chimu* ve *Nazca* dönemleri; *Tiahuanaco II* döneminin yeniden geçerlik kazanması olan Titicaca gölü yakınındaki Colla-Chulpa dönemi ile dağda Cuzco ve Machupicchu'daki Eski İnka dönemi. XVI. yy.da Ekvador'dan Kolombiya'nın güneyi, Bolivya, Arjantin'in kuzeyi yoluyle Şili'ye kadar uzanan İnka imparatorluğu, zarif şekiller ve sade renklerle Tiahuanaco tarzlarına yeniden geçerlik kazandırdı. Kıyıda, mimarî tuğladandı. Tunç ve gümüş işleniyordu. Dokumacılık yaygındı: duvar ve yer örtüleri, elişleri, tüy süslemeler, pamuk ve yün karışımı kumaşlar. Alçak kabartmalardaki güney amerika akbabası, puma, geometrik desenler gibi motifler seramiklerde ve dokumalarda da görülür. Bu motiflerin peru kıyı bölgelerindeki Nazca, İca, Chimu gibi bütün medeniyetlerin üstünde büyük bir etkisi olmuştur. Bunlardan Nazca sanatı mitoloji niteliğinde ve sembolist, tamamıyle kabartma sahnelerle süslü vazolarıyle dikkati çeken chima sanatıysa çok gerçekçidir.

● *Diğer bölgeler.* Bütün Güney Amerika'da, hangi tarihten kalmış olduğu kesinlikle belirlenemeyen bazı «sambaqui»lere (deniz çökelciği kurganları) rastlanır. Bu sambaqui'lerin içinde ölü külü vazoları ve gündelik eşyalar vardır. Brezilya ve Arjantin'de, neolitik tipte eşyalar bulunmuştur. Patagonya'da ise sambaqui'lere benzeyen «paraderos»lar ve mezarlıklar görülür. Arjantin'in kuzeybatısındaki Diaguita boylarından, inka etkisiyle yapılmış ölü külü vazoları, kaplar, yontulmuş taştan eşyalar kalmıştır. Bu çeşitten eserlere Venezuela'da da rastlanır (pişmiş topraktan yapılmış küçük heykeller). Brezilya ve Guyana'da ise, Santarem'de görüldüğü gibi, Amazon'un aşağıya doğru uzanan kısmında barok tarzı zarif vazolar; nehrin ağzında ise, ölü külü vazoları, insan biçimli ve boyalı çömlekler, yontma taştan eşyalar bulunmuştur. (L)

KOLOMENSKOYE, S.S.C.B.'de köy, Moskova yakınında, Moskova ırmağının sağ kıyısında. Köyde, 1768'de Katerina II'nin emriyle yıkılan çok güzel bir ahşap saray vardı. Bu saray, İvan Kalita'dan Büyük Petro'nun kardeşine kadar birkaç prens neslinin ihtiyaçlarına göre zamanla genişletilen bir yapılar bütününden meydana geliyordu; XVII. yy.ın ikinci yarısında ressam Simon Uşakov tarafından süslenmişti.

— Kolomenskoye köyünün yanıbaşındaki tek piramitli kilise, 1532'de inşa edildi; bu eser, bizans kurallarının bırakılarak ahşap milli mimariden ilham alınan Moskova mimarîsinde bir dönüm noktasıdır. (L)

KOLOMİN i. (fr. *colomine*). Miner. Bileşiminde talk bulunan çömlekçi kili çeşidi. (L)

KOLOMİYA, S.S.C.B.'de (Ukrayna) şehir, Stanislav'ın güneydoğusunda, Karpatlar'ın eteğinde; 40 000 nüf. Eski müstahkem mevki. Demiryolu merkezi.

— Ask. tar. Eylül 1914'te Rusların eline geçen şehri, 1915'te Avusturyalılar geri aldı. 29 Haziran 1916'da şehre tekrar giren Ruslar, Brusilov'un Galiçya ve Karpatlardaki saldırısında burayı hareket üssü olarak kullandılar. Kolomiya'yı 1917 temmuzunda Avusturyalılar yeniden işgal etti. (L)

KOLOMNA, S.S.C.B.'de şehir, Moskova'nın güneydoğusunda «merkezî sanayi bölgesi»nde; 100 000 nüf. Demiryolu malzemesi. Metalürji. İtalyan mimarları tarafından yapılan (1585) Kremlin'den bugüne Pyatnitskiy kapısı ile Marinkina köşe kulesi kalmıştır. Şehirde XIII. - XIV. yy.dan kalma bir kilise ve çan kulesi, 1672'den kalma bir katedral vardır. Yakınındaki iki müstahkem manastır, eskiden Kolomna kalesinin ileri karakollarıydı. (L)

KOLON i. (yun. k., çoğl. *kola*, vezinli cümle veya müzik cümlesi). Esk. vezin. Tümüyle bağımsız bir bütün meydana getirmeyen vezin unsurları; ayaklar veya syzygia'lar grubu. (Bu yönüyle ritimli bir birim olan mısradan ayrılır.) [L]

KOLON i. (fr. *colonne*). *Eşanl.* SÜTUN

— Anat. *Bertin kolonları*, böbrekte kabuk bölgesinde piramitler arasına varan uzantılar. ‖ *Dölyolu kolonları*, enine kıvrımların ulaştığı uzunlamasına ön ve arka kıvrımlar. ‖ *Kalp et kolonları*, kalp karıncıkları içinde bulunan kas teli demetleri.

— İnş. *Tesisat kolonu*, çok katlı bir apartmanda her aboneye su, havagazı, elektrik taşıyan kablo veya boruların birleştiği ana kanal.

— Mad. oc. *Mineralleşmiş kolon*, bir damarda, cevherin birikerek meydana getirdiği düzensiz kolon. (Kolonun yatay düzlemle yaptığı açıya *kolon eğim açısı* veya *kolon düşme açısı* denir. Bir damar ancak kolonlar içinde işletilebilecek şekilde mineralleşir, bunun dışı gang mineralleriyle doludur.)

— Matbaac. Bk. SÜTUN.

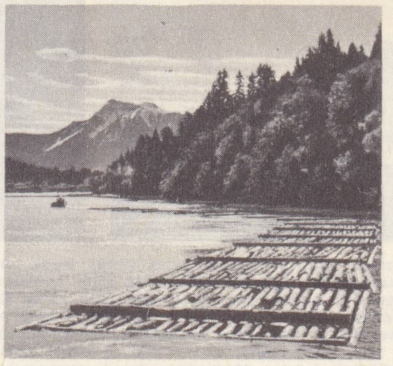

İNGİLİZ KOLOMBİYASI
Harrison ırmağında odun nakli

— Patol. *Sidik torbası kolonları*, *kolonlu sidik torbası*. Bk. *Sidik torbası* HÜCRE'si.

— Teknol. Bk. SÜTUN. (L)

KOLON i. (lat. *colonus* > fr. *colon*). Tar. Bir koloniye göç etmiş çiftçi.

— Tar. Roma imparatorluğunun son yüzyıllarında ve Ortaçağda hür ama veraset bakımından işlediği toprağa bağlı kişi: *Durum bakımından kolon selften daha üstündür.*

— ANSİKL. Kelime kaynağı bakımından, bir *kolon*, bakir bir toprağa yerleşmiş veya yenik düşmüş birinin toprağını elinden almış olan bir tarımcıdır. İnsanlar, hayatlarını sürdürmek ve çoğalabilmek için tarıma yeni topraklar açmak zorundadır. Teknik gelişmeler bugün meskûn dünyanın sınırlarını gitgide genişlettiği gibi, yeryüzünün çeşitli bölgelerinde yaşayan insanların nüfus yoğunluğunu da mümkün olabilecek ölçülerin en yüksek sınırına doğru yükseltmektedir. Kelimenin alışılagelmiş anlamına göre, kolon asıl yurdu olan ülkeden uzakta, yurttaşlarının manevî veya siyasî veya hem manevî hem de siyasî bir vesayet altında tuttuğu bir ülkede yerleşmiş bir kimsedir ve işinin ille de tarımcılık olması gerekmez. Demek oluyor ki kolon sözü yalnız bir sosyal tipi anlatmaz; kapsamına çeşitli sosyal tipleri alır. Kolon veya ataları, öbür göçmen çeşitlerinin tersine, özlemlerine uygun bir toplum yaratmak umudunu, besleyebilecekleri nispeten yeni bir ülkeye yerleşmiş olan kimselerdir. Emeğiyle derin bir biçimde etkilediği bir toprağın karşısında, kolon bu toprakla kaynaşır. Yani, yaşadığı yere kök salmamış kolon yoktur. Kolon, yerleşeceği yeri çoğunlukla kendisi seçer. Ama kolonlar çok zaman, seçtikleri bu yerden tek tek veya toplu olarak sürülmekten kurtulamamışlardır. Meselâ Yahudiler Babil'de sürgün olarak yaşadılar (M. Ö. 587-538); Isparta'nın yunanlı ücretli askerleri İskender tarafından Baktriana'ya (M.Ö. 331'den sonra), 30 000 balkan ıslavı Iustinianus II tarafından Küçük Asya'ya (M.S. 690) sürüldü. XVIII. yy.dan itibaren de ceza kolonileri kuruldu. Meselâ Guyana ve daha sonra da Yeni Kaledonya'daki ilk fransız kolonlarının çoğunluğu forsalardı. Forsaların Doğu Sibirya'nın değerlendirilmesinden de önemli bir rolü olmuştur. Bundan başka siyasî sebeplerle sürülmüş bazı kimseler de Cezayir'in nüfuslandırılmasında büyük ölçüde rol oynadı (1848'de 4 000; 1851-1852'de de 10 000 kişi). İnsanları yerleştikleri yeri bırakmağa daha başka sebepler de itmiştir. Meselâ, koloniler Kartaca ve Roma'yı birçok yoksuldan kurtarmıştı. M.S. IV. ve V. yy.larda Roma imparatorluğuna ilk yerleşenler, hun istilâsının sürdüğü germen topluluklarıydı. XVI. ve XVII. yy.larda da dinî sebeplerin yolaçtığı işkenceler ortaya birçok kolon çıkmasına yolaçtı. Bu kolonların en önemlileri, İlk Stuart'lar devrindeki ingiliz püritenleri ve herkesi işkence korkusu altında titreten ispanyol engizisyonundan kaçmak isteyen portekiz «marrao»larıydı.

Bütün bunların yanı sıra, kolon daha çok, onun kişisel özellik ve yeteneklerini yok eden iyi teşkilâtlanmış bir toplumun baskısından kurtulmak için hürriyet ve eylem isteğiyle yola çıkmış bir kimsedir. Ne var ki, kolonun bu davranışını açıklarken, yerinden kopmak demek olan bu kararın gerektirici sebeplerini de açıklamak gerekir.

Foto. LAROUSSE

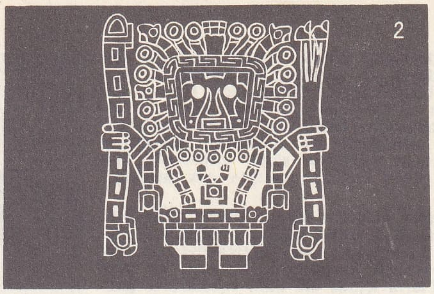

1. Conquistador'ların yağma ettiği Pachacamac şehri (Peru) büyük bir dinî merkezdi. Resimdeki piramit biçimli Güneş tapınağı gibi binalar inka medeniyetinde çok öncesine aittir. Bir efsaneye göre, İnka'ların Kon - Tiki adını verdikleri tanrı Viracocha tarafından yapılmıştır; 2. Sayısız Güney Amerika heykeline ve özellikle Tiahuanaco Güneş kapısına dayanılarak yapılan bu yeni düzen birçok Kolomböncesi tanrının «Güneş» niteliğini ortaya koyar. İnka'lar Güneş'e taparlar ve ona güneş ışığıyle tutuşturulan odunlar üzerinde insan kurban ederlerdi. Böylece yerliler için Güneş, mimarî süslemelerde en önemli konu haline geldi; 3. Tiahuanaco Bolivya'nın en büyük merkezlerinden biriydi. Gezegenleri ve Güneş'i yaratan Tanrı'ya adanan bu kutsal yerde XII. yy.'a doğru ünlü Güneş kapısı yükseldi. Kapının üzerinde, etrafı hayvanlarla çevrili bir Tanrı resmi vardır; 4. Peru'daki en önemli tapınağın bu görünüşü «İnkaların kayıp şehri» diye adlandırılan Machupicchu'nun konumunu açıkça belirtiyor. Urubamba vâdisinde bulunan Machupicchu önemli stratejik bir bölgeydi. Şehir iri kaya bloklarından inşa edildiği için kuvvetli saldırılara dayanabilecek güçteydi.

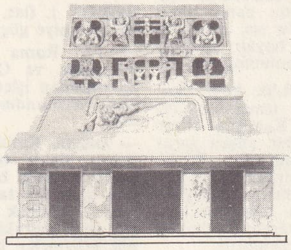

Bir dinî site olan Palengue (Meksika) Mayalar tarafından M. S. 370 yıllarında kuruldu. Buradaki dört sütunlu, zengin süslemeli tapınak, kesik bir piramit üzerine oturtulmuştu. En genişi ön cepheye düşen iki merdivenle devrik piramidin içindeki lâhit'e girilirdi. Bu küçük tapınağın süslemelerindeki karmaşa, maya sanatının öncelikle «barok» bir sanat olduğunu gösterir. Gerçekten de, bu eserde taraçanın «dev» şeklindeki destek sütunları, kör pencerelere yerleştirilmiş mücevherli figürler ev soyut motifler düz çizgili ve kesin köşeli bir mimarîyle bağdaştırılmak istenmiştir.

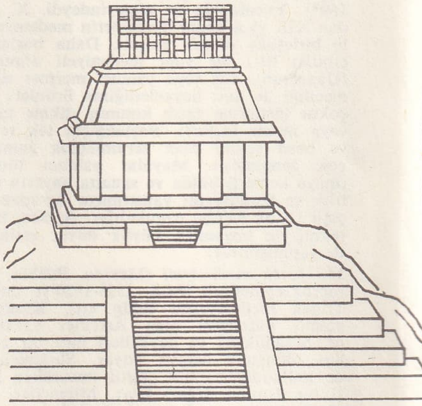

Teotihuakan (Meksika) medeniyetinde birçok dinî yapı kalmıştır. En önemlileri Güneş ve Ay kesik piramitleridir. Güneş piramidi, 60 metreyi bulan yüksekliği ve 224 metrelik kenarıyle bütün siteye hâkimdir. Batı cephesinde, üzerinde eskiden bir tapınağın bulunduğu platforma giden bir merdiven vardır.

Yeni Maya imparatorluğunun en büyük merkezlerinden biri de Chichen İtza idi (Meksika). İtza'ların başkenti olan bu merkezdeki piramit bugün nispeten iyi bir haldedir. Dört yan merdivenle (her cephede bir tane), yağmur tanrısı Tlaloc'a eskiden insan kurban edilen dikdörtgen biçimindeki küçük tapınağa çıkılır.

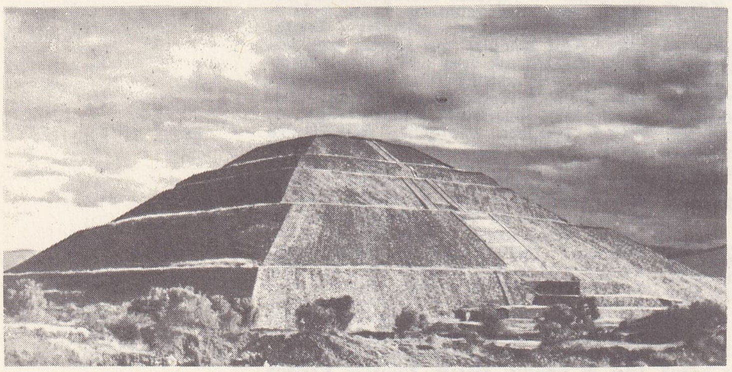

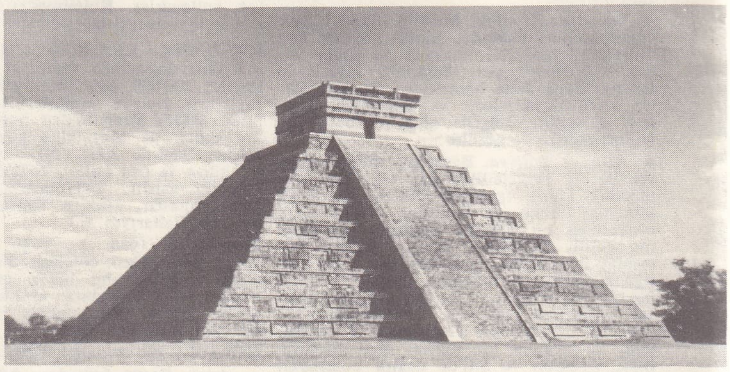

Meksika şehri Teotihuakan'ın planı: şehir içinde 2 km boyunca uzanan ölüler caddesi (1); platformlar, bir iç avlu, küçük piramitlerden meydana gelen ve tüylü yılan - tanrı Quetzalcoatl'ın tapınağını barındıran muazzam hisar (2); Güneş piramidi (3), caddenin iki yanındaki sayısız anıtlardan (eskiden aralarında bir de Tarım tapınağı vardı) biridir; kuzeydeki büyük kesik piramit (4) Ay'a adanmıştır.

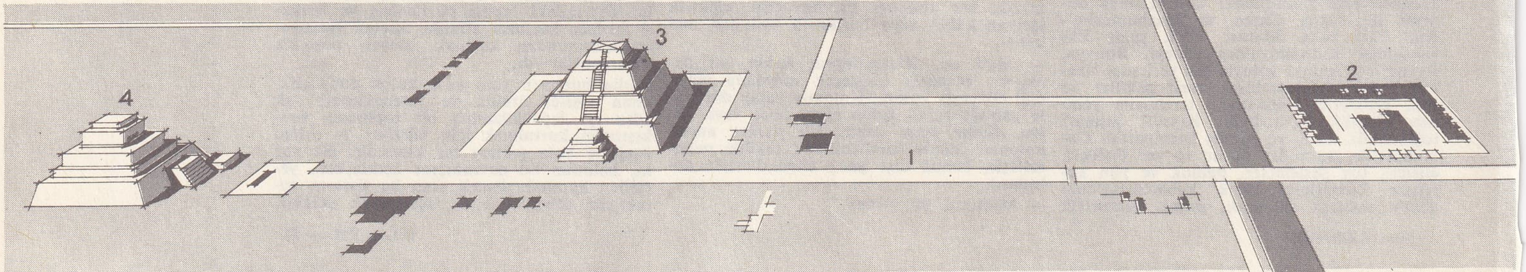

Foto. Verger-Adep, Viollet (LAROUSSE)

Bu sebepler şöyle sıralanabilir: *kurulu düzenin ortaya çıkardığı güçlükler* (suç işlemiş olmak ve siyasî veya dinî baskı. Meselâ eskiçağ yunan sitelerindeki ihtilâller; XVI. ve XVII. yy.larda azınlıktaki din toplulukları aleyhinde alınmış kararlar, pek çok kimsenin yaşadığı yeri terkederek kolonilere yerleşmesine yolaçtı); *sefaletin baskısı* (aşırı nüfus artışı gerek eskiçağ yunan sitelerinde [Megara], gerekse XIX. yy. Batı Avrupası [İrlanda'daki 1846 kıtlığı] ile XIX. yy.ın sonunda ve XX. yy.ın başında ortaya yeni kolonlar çıkardı) ve nihayet, en soylu (dini yayma çabaları veya yaratıcı içgüdü) veya en bayağı (açgözlülük) biçimlerinde ortaya çıkan *macera hevesi*. Bu arada tabiî ki, sebeplerin birkaç tanesi birarada da rol oynayabiliyordu. Meselâ XVI. yy.ın ispanyol *conquistadores*'i dini yaymak amacını güden içtenlikle dolu bir isteği ün ve servet sahibi olmak isteğiyle birleştirmiş olan kimsedir. Kolonun, yerleştiği ülkedeki görevleri, tarımcı (veya hayvan yetiştiricisi), asker, memur, tüccar gibi bazı meslek adamlarına en değişik çevrelerde rastlanmasına yolaçmıştır. Bu başka başka görevler bazen aynı kimsede birleşmiş olarak da bulunabilir. Meselâ yunan *klerukhos*'lar ve Rus Kazakları gibi asker-köylüler için durum böyleydi. Bunlardan, Rus Kazakları, toprağı işlemek işini kölelere bırakmış oldukları için, tarımcıdan çok, yarı göçebe hayvan yetiştiricileriydi. Kazaklar aynı zamanda da birer öncüydü ve ziraî kolonileştirme cephesi, Sibirya'da, Kazakistan sınırlarında onların sayesinde ilerledi. Ama Rus Kazaklarının durumu, hiç değilse başarıları bakımından, çağdaş tarihte benzeri olmayan bir olaydır. Meselâ Bugeaud'nun Cezayir'de «askerî kasabalar» kurmak yolundaki çabaları pek başarılı sonuçlar vermedi. Buna karşılık İlkçağda ve Ortaçağın ilk zamanlarında bu sistem sınır bölgelerinin savunulması için başarıyle kullanılmıştır. Bu konuda, *klerukhos*'lardan başka Roma imparatorları tarafından yerleştirilmiş olan federe barbar kolonileri de anılmağa değer. Ama yine burada da söz konusu olan, yeni bir iç kolonileştirmeden çok, köylü sınıfının, kolonlaştırma sistemiyle birlikler halinde biraraya getirilmesidir ve yine bu durumda da III. yy.daki bunalımdan beri görülen beşerî gerilemenin önüne geçilmiş değildir. VIII. yy. ile XI. yy. arasında öbür yararlarının yanı sıra çölleşmenin ilerleyişini de durdurmuş olan gerçek sınır nöbetçileri bizanslı *akritai*'ler için de durum yine aynıydı.

Savunma ihtiyacı kendini daha az duyurmağa başladıktan sonra kolon artık kendini tamamıyle, yerleşik bir işletmeci veya bir öncü oluşuna göre arada belirli ayırımlar ortaya koyan ve çalışmasıyle içinde bulunduğu iktisadî ve sosyal sistemi ilerleten iktisadî fonksiyonlarına verdi. Öncü, bir avcı veya tacir, bir altın arayıcısı hattâ bir korsan olabilir. Ama toprağın fethini tam olarak ancak çiftçi sıfatıyle sağlayabilen bir kimsedir.

Öncü sınırı'nın ilerleyişi özellikle Kuzey Amerika, Sibirya gibi orta kuşak bölgelerinde ve Uzakdoğu'da çok zaman, işledikleri toprağı değerlendirerek bu toprağın mülkiyetine sahip olabilen küçük işletmeci köylülerin eseridir. Zaten küçük toprak sahibi köylü durumunu ilk öncü sınırının gerisinde geliştirdiği gibi (Oran sebze bahçeleri) işe ücretli işçi olarak da başlayabiliyordu (XVII. ve XVIII. yy.ların «gönüllü» ücretli işçileri). Meselâ New England'ın tarım işletmecisi XVIII. yy.da kendi toprağı üstünde nüfuz kurma işini tamamladı ve daha sonraki yüzyılda ülkenin batısının fethi için birçok yeni öncü sağlamak bakımından çok yararlı oldu. Ne var ki, Atlas okyanusu kıyısı Avrupası'nınkinden pek farklı olan bu çevrede, ingiliz asıllı kolonun, varlığını sürdürebilmek için çevreye uyması ve yeni bir toplum, yeni bir millet yaratması zorunluydu. Kolonun alışkanlıklarını değiştirmek zorunda kalması için anayurduyle yeni yurdu arasında coğrafî bir değişiklik bulunması zorunlu değildir. Meselâ, M.Ö. IV. ve III. binyıllarda Orta Mezopotamya'nın sulanabilen topraklarında yerleşerek güçlü Akkad krallığını kurmuş olan samî kolonları komşu sümer medeniyetini benimsemişlerdi. M.Ö. IV. yy. ile M.S. III. yy. arasındaki olağanüstü gelişmesi millî bir alan yaratmış olan çinli köylü kolonlarıysa, kendilerine özgü medeniyetlerini çeşitli çevrelerde muhafaza ettikleri gibi ayrıca bu çevrelerde yaşamakta olan daha az gelişmiş yerli halkları da ezmemiş veya kovmamış ve kendi içinde eritmeyi başarmışlardır. Çin halkının intibak yeteneği de gerçekten dikkate değerdi. Buğday ülkelerinden gelmiş olan bu halk, daha sıcak ve daha nemli ülkelerde pirinç tarımına dayanan bir sistem geliştirmeyi başardı. Bu çabasında karşısına üç engel çıkmıştı: sulanabilen köşelerini zaman zaman «kemirmeğe» çalıştığı kurak bozkır; sürülmüş halkların sığınağı yüksek dağlar ve gerek kültürel gerekse siyasî etkisinin iyice nüfuz edebildiği, ama vietnam halkının bireysel varlığını sürdürmeyi başardığı bir bölge olan tropikal ormanlar (Çinhindi).

Tarımla uğraşan kolon, genellikle, tropikal ülkelerdeki en klasik örneği plantörler olan bir büyük toprak sahibidir ve çeşitleri pek çoktur. Meselâ XVIII. yy.ın anatilli plantörü, şekerkamışı tarlalarını işleyen çok sayıdaki zenci köle topluluğunun idaresini kâhyalarına bırakmış olan bir kimseydi. Yürürlükteki himaye siyasetinin güçlüklerine rağmen, pek çoğu anayurttaki ticaret ortaklıklarında da hissedar olan bu kimselerin gelirleri, onlara çok lüks bir hayat ama aynı zamanda da tam bir aylaklık içinde geçen bir yaşama tarzı sağlıyordu. Bunlar, ya anayurda sıkıca bağlı büyük birer işadamı (XVIII. yy.ın ingiliz «nabab»ları) veya yeni çevresine kök salmış kimselerdi (virginialı plantasyon sahipleri). XX. yy.ın plantörü ise, özellikle Afrika'da, işletmesini modern iş adamlarının yaptığı gibi doğrudan doğruya kendisi yöneten, işçilerini onlarla anlaşma yaparak çalıştıran, tarımı tek ürüne dayandığı için rekabet dolasıyle her zaman rizikolu olan ürünün satışını kendisi yöneten bir kimse veya büyük bir ortaklığın yetkili kişisidir. Arada bazı farklar bulunmasına rağmen, tropikal bölgelerin modern orman işletmecileri de sorumlulukları ve yaşama tarzları plantörlerinkine benzeyen kimselerdir. Astropikal bölgelerde veya orta kuşağın kuru bölgelerinde kolonun yaşama tarzı farklıdır. XIX. yy.ın büyük hayvan yetiştiricisinin yaşama tarzıysa daha kendine özgü çizgilerle dikkati çeker (Güney Afrika'daki Veldt yüksek yaylalarında yaşayan irlandalılar, Amerika'nın batısının *ranch*'larındaki anglosaksonlar, Latin Amerika'nın *estancias*'larındaki portekizliler veya ispanyollar). Bu hayvan yetiştiricileri, pek geniş alanlar üzerinde hayvancılık yapan ve bu alanları Avustralya'nın ilk *squatter*'leri gibi kanun dışı yollarla elde etmiş olan kimselerdi. Çok zaman yalnız olan ve ataerkil bir düzen içinde sıkıntılı bir aristokrat hayatı yaşayan bu kimseler günlerini bir hizmetçi ordusu içinde geçiriyorlardı. Bu bölgelerin daha nemli kesimlerindeyse, iktisadî bakımdan daha ileri durumdaki büyük toprak sahibi kolonların tahıl tarımcılığı hem daha geniştir, hem de ürünü daha düşük fiyatla satmayı sağlayacak biçimde makineleşmiştir. Az verimli bir çevrenin şartlarıyle mücadele etmek zorunda olan bu kimseler, teknik gelişmelere karşı daha ilgili olmak zorundadır. Meselâ, Kuzey Afrika'nın tarım çiftçisinin durumu Orta Fransa'daki köylüden çok, kuzey amerikalı meslektaşına yakındır. Buna karşılık S.S.C.B.'nin öncü durumundaki kesimlerinde ve bu arada özellikle Kazakistan'da, işçi veya tarım teknisyeni durumunda olan kolon, ücretle çalışan bir kimsedir. Tarımcının öncü olarak ortaya koymuş olduğu eyleme kısa bir süre sonra da tüccarın öncü olarak ortaya koyduğu eylem eklenmiştir. Tüccar ilkin uzun süre öncülüğü maden arayıcısı olarak yaptı. Meselâ İlkçağda Fenikelilerde veya XIX. yy.ın kâşif tüccarlarında durum böyleydi. Öncü olarak karşı karşıya bulundukları tehlikeler, bu kimseleri kısa bir süre içinde gruplaşmalara itti. Zaten böyle davranmamış olsalardı, kolon olarak rol oynamağa başladıkları yabancı ülke ticaret ortaklıklarını (comptoir'lar) kurmayı başaramazlardı. Bu ortaklıklardan bazılarının aldığı başarılı sonuçlar, İlkçağ Kartacası'nda olduğu gibi, kolonileştirme etkinliğine yön verecek olan bir büyük tacirler aristokrasisinin ortaya çıkmasına yolaçtı. Bu arada da, büyük tüccarların koruyucu kanatlarının altında, küçük tüccarlar yabancı toprakların içlerine doğru sızma işine devam ederek (günümüzde suriyeli ve lübnanlı dükkâncıların Kuzey Afrika'da yaptıkları gibi) ülkeye hiç bir vergi veya gümrük ödemeden soktukları malları buralarda piyasaya sürüyorlardı.

Yüzyıllar önce, bazı küçük çinli toplulukları imparatorluğun topraklarının ötesinde Büyük Okyanus kıyılarındaki topraklara ve özellikle de Güneydoğu Asya'ya (Vietnam, Malezya, İndonezya) giderek buralarda yerleşmişlerdi. Bu toplulukların işi, tarım veya zanaatçılıktan çok ticarettir. Birbirleriyle dayanışma halinde olmaları, ticaretten anlamaları ve sayılarının çokluğu başarılı olmalarını sağladı ve bu ülkelerde büyük bir nüfuz kazandılar. Hattâ bu yüzden, oraya yerleşmiş olan öbür yabancıların sert tepkilerine bile yolaçtılar (1740'ta Çinlilerin çokluğunun Hollandalıları dehşete düşürmesinin sonucu olan Batavia katliamı). Tıpkı bunun gibi, İndonezya ve Çinhindi'ne doğru Hindistan'ın güneyinden de pek eskiden beri bir nüfus akını vardı (Hıristiyanlığın ilk yıllarına rastlayan tarihlerden itibaren tüccar kolonileri, XI. yy.'da thalassocratie tchola) ve Hindistan'ın ingiliz hâkimiyeti altına girmesi bu göçü XIX. yy.da daha da hızlandırdı. Bunun üzerine de, çinli tefeciler gibi usta birer tefeci olan hintli tüccarlar Birmanyalıların pirinç tarlarının büyük bir kısmına sahip olmayı başardılar. Hintli kolonların bu gelişmesi aynı zamanda Batı'ya doğru da yayıldı; göçmen akını Doğu ve Güney Afrika'ya da yayıldı ve Amerika'ya kadar vardı (Guyana). Burada göçmenler kendi teşkilâtlarını kurarak başlıbaşına birer topluluk oldular. Hattâ İngiliz Guyanası'nda ülkenin siyasî yönetimini bile üstlerine almayı başardılar. Tacirlerle birlikte ortaya, başkalarının çıkar sağladığı işlerle yaşayan bir asalak olan, ama bazı rakipleri ortadan kaldırarak onun safındakilerin etkinliğini kolaylaştıran (Ortaçağın başlangıcındaki arap denizcileri gibi) bir vurguncu tipi, yani korsanlar da çıktı Korsan, çok zaman ilk akla gelen tahripçiliğinin yanı sıra bir değerlendirici olarak da rol oynamıştır. Meselâ XVII. yy.da Antil denizi korsanları kendilerine kıyılarda üsler kurmak zorunluluğuyle karşılaşınca, daha düzenli ve gittikleri yerde daha kalımlı kolon akımlarına yolaçtılar. Bu konuda en belirgin örnek, IX. ve X. yy.larda Avrupa'nın Atlas okyanusu kıyılarını haraca bağlamış olan İskandinav Vikingleri'dir. Yağmacı, talancı olan bu insanlar kısa sürede kolon haline gelir ve Normandiya'da da İngiltere'de görülmüş olduğu gibi çok geçmeden çevreyle kaynaşarak özelliklerini yitirmiş olmasına rağmen, bu kimselerin feodal Avrupa'ya katkısı önemli oldu. Çünkü şehirler kurdular, istilâ ettikleri ülkelerin halkına teşebbüs zihniyeti aşıladılar ve hattâ (Rusya'da olduğu gibi) bir devlet kurulmasını sağladılar. Ayrıca, kendi köylü toplumlarını soktukları İzlanda ve Grönland'da olduğu gibi yeryüzünün bilinen ve üzerinde insanların yaşadığı topraklarının sınırlarını genişlettiler ve özellikle de ticarete ve denizcilik hayatına yenilikler getirerek Kuzey denizi ve Baltık denizini ticaret ve denizcilik alanına kattılar.

Öncü kolonluğun, XVII. ve XIX. yy.lar arasında kuzey amerika ormanlarında tuzakla hayvan avlayan avcılarınki gibi daha başka pek çok biçimi de vardır. Meselâ altın arayıcılar, sürekli olarak yer değiştirmelerine rağmen, 1848'de Kaliforniya'ya, 1851'de Avustralya'da Victoria'ya yerleşmesi sağlanmış olan kişilerdir. Bu arada günümüzde de, araştırmacı jeolog bulduğu yerlere ender olarak yerleşen bir kimsedir. Ama buluşları başka insanları çeker. Koloni teşkilâtlanmasının gelişmesi, işbölümüyle ve onunla birlikte de insan tiplerinin çeşitlenmesiyle birlikte görülür. Ele geçirilen toprağın düzeltilmesi, memur ve teknisyenlerin ortaya çıkmasına yolaçar. Eski Mısır devrinden beri var olan askerî ve sivil memurlar, yeni çağlarda, koloni valisi tipinin ilk örneği krallık görevlisi subaylarla onların sivil yardımcılarının ve görevi bazen koruma işinin kapsamını aşan askerlerin ortaya çıkmasıyle büyük bir önem kazandı. Bu durumun başlıca örneği, 1668'de Carignan alayı askerlerinin Kanada'ya kolon olarak yerleştirilmesidir. Bu konuda ikinci bir örnek de, XIX. ve XX.

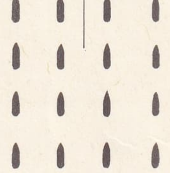

kolona nizamı

yy.larda yerli halkın işleriyle görevli dairelerde askerlerin idarî ve hukukî işlerle görevlendirilmeleri olmuştur. Bu kimselerin görevleri her şeyden önce, kelimenin iktisadî anlamında «hizmet» idi. Doktor ve misyonerlerinse ayrıca kültürel bir görevleri vardı.

Zanaatçının yerini alan teknisyenin işleri çok çeşitliydi: yerli işçileri yöneten ve onlara yol gösteren kişi, mühendis, yerleşme kolonilerinde uzanan veya basit işçi gibi. Basit işçi «yoksul beyaz» topluluklarının temel unsuru olmuştur.

Ama kolonun niteliği hangisi olursa olsun, kolonların varlığı hemen her zaman, ortaya bir mesele çıkarmıştır: kolonun yerli halkla ilişkileri. Zira kolon, her şeyden önce, yerleşmesi için gerekli toprağı bulmak zorundadır. Bunu ya İzlanda'da olduğu gibi boş yerlere sahip çıkarak yapar (ama bu örnek hiç değilse Milâttan beri enderdir) veya bu yerleri satın alır yahut silâh gücüyle ele geçirir (msl. Roma imparatorluğunda V. yy.da yerleşen germen kabilelerine toprağın üçte birinin bırakılması). Bu durum yerli halkın nüfus yoğunluğuna göre değişir. Göçebe veya yarı göçebe topluluklara, bu topluluklar çok seyrekse toprak ayrılabilir (Kuzey Amerika). O zaman da, işlenmeyen topraklar sahipsiz sayılarak kolonlarla yerlilere paylaştırılabilir ve bu paylaşma da ortaya iki topluluk arasında kesin bir ayırım çıkarmış olur. Bu durum, taraflar arasındaki ilişkilerin niteliğine göre, yerlilerin belirli bir alana kapatılmasına veya bir kısım topraklara yerleşmelerinin yasaklanmasına yolaçar.

Kolonlar ve yerliler arasında, maddî ilişkilerden başka, karşılıklı olabilen psikolojik etkiler de kendini gösterir. İlkin kolon her şeyden önce, bazen sert tedbirlerle kişiliğini korumağa çalışır. Irk ayırımı, romalılaştırılmış topraklarda Vandalların, daha sonra da Ostrogotların yaptığı gibi (M.S. V. yy.) iki taraf arasında evlenmelerin yasaklanması gibi.

IV. yy.ın sonundan itibaren Doğu'ya yerleşen helenistik kolonlar yaşama tarzlarına çok bağlıydı; bu tarzın (msl. gymnasiumlar kurulması) çok değişik bir ortama da kabul ettirmiştir. Böylece de, bu değişik olduğu kadar da medenî ortamla ilişkisi karşılıklı etkilenmelere ama aynı zamanda da üstün durumdaki yunanlılığın savaşın sağladığı üstünlüğü sayesinde avantajlarını muhafaza edebilmesine yolaçtı. Ortaçağın başındaki atalarının tersine, alman kolonu XI. yy.dan itibaren kişiliğini daha çok korudu. Toprağın işlenmesi büyük bir nüfus yoğunluğunun baskısını karşılamağa yetmediğinden ren boyu köylüleri, islav kabileleri doğuya doğru itildikçe ilerlediler. İslav ülkesindeki bu germen yayılması XIII. yy.dan itibaren yeni bir biçim aldı. Göçenler köylüden çok tüccar ve özellikle de zanaatçılar olmağa başladı ve bazen doğuda çok uzak bölgelerde (polonya-litvanya sınırları) yeni kurulan şehirlere yerleştiler. Bu yerleşme çoğunlukla, ülkelerinin ekonomisini usta bir el emeğinin katkısıyle canlandırmak isteyen yabancı hükümdarların çağrısının sonucuydu. Bu alman göçü artık İslavları ortadan kaldırmıyor, tersine her iki millet için verimli bir eğitici rol oynuyordu. Güney Amerika'da, XVI. yy. ile XVIII. yy. arasında İber yarımadasından gelen kolonlarda, aradaki kültürel ayrım daha büyük olmasına rağmen, yukarıdaki iki örneğe benzeyen özelliklere rastlanır. Çoğunlukla melezleşmiş olan ve hem hıristiyan hem de ispanyol özellikleri taşıyan bu kolonlar, gelenekleri uzaklaştırmış veya bünyesinde kaynaştırmıştır. Bununla birlikte bu kolonların yaşama biçimi, bazen istemeksizin, yeni çevreye de uyuyordu. Çağdaş devirlere yaklaşıldıkça, sanki medenîleşme alanları gitgide donuyormuş gibi, yayılma imkânları azalmağa başladı. Vakıa, fransız ve ingiliz kolonları, arasında veya yakınında yaşadıkları milletlere büyük bir kültürel etki yaptı; tekniklerin yayılmasını ve bazı düşüncelerin gelişmesini hızlandırdı. Ama medeniyetlerin yan yana yaşamasından kaynaşmasına (düşünce biçimleri bakımından) daha yavaş geçildi. Bundan dolayı da, yalnız kolon değil afrika veya asya yerlileri de kendi özelliklerini daha büyük bir kolaylıkla koruyabildiler. Bk. KOLONİ, İMPARATORLUK. (L)

KOLONA i. (ital. *colona*'dan). Denizc. Kıyılarda, rıhtımlarda gemilerin palamarlarını bağlamaya yarayan, taştan, ağaçtan veya demirden yapılmış büyük baba. ‖ *Kolona bağı,* halatın çımasını babanın etrafında iki kere doladıktan sonra, bedeni üzerine peşpeşe iki mezevolta alınarak yapılan bağ (palamar bağlamakta kullanılır). ‖ *Kolona halinde,* bütün seren ve çubukları aşağı alınarak, yalnız ana direkleri ile kalmış yelkenli gemi. ‖ *Kolona nizamı,* peşpeşe sıralanmış gemi gruplarının, belirli aralıklarla yan yana seyretmesi. ‖ *Kolona payı,* yelkenli gemilerde ana direklerin serenler ile güverte arasında kalan kısmı (YELKEN PAYI da denir). ‖ *Kolonalı tamburata,* babaların ön ve arkalarına tutturulmuş, kısa sütunlar üzerindeki tamburata. (Gemiyi bağlamak için, kurtağzı ve halat lumbarlarından kıyıya verilen palamarların [vira etmek üzere, ırgat babalarına alınırken] baba sathına dikey bulunmaları gereklidir. Kolonalı tamburata, değişik yerlerdeki kurtağzı veya lumbarlardan, ırgata alınacak halatlara bu dikey yönü vermeyi temin eder.) [M]

KOLONAİ, Anadolu Aiolis'inde kasaba (Truva bölgesinde). Ayrıca Lapseki'de (Lampsakos) küçük şehir. (L)

KOLONİ i. (fr. *colonie*). Bir ülkenin sınırları dışında işgal ettiği ve yönettiği ülkeye sıkı bağlarla bağlı arazi. (Bk. SÖMÜRGE.) ‖ Başka bir memlekete yerleşmeğe giden göçmen topluluğu veya bir topluluğun yerleştiği yer. ‖ Bir memlekette bulunan yabancılar topluluğu: *Alman cinsinden bir hayli ahalinin epeyce mühim bir koloni yani bir müsta'mere teşkil eylemiş bulunduğu...* (Ahmed Midhat). ‖ Birlikte yaşayan kimseler topluluğu.

— Arıcılık. Bir kovanda yaşayan, ana arı (kraliçe - bey) ve çok sayıda (10 000 ile 60 000 arası) işçi arıdan meydana gelen arılar topluluğu.

— Bakteriyol. Bir tek mikroptan meydana gelen, dış görünüşü, dayanıklılığı ve renginden tanınan mikrop grubu. (Koloni tabiî ve sunî bir kültür sonucu olabilir.)

— Zool. *Hayvan kolonileri.* Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Zool. Özellikle suda yaşayan canlılar arasında bir tek bireyden ibaret olacak yerde, birbirinin tıpkısı veya benzeri olan birçok, hattâ bazen sonsuz denecek sayıda bireyden oluşmuş hayvanlara sık rastlanır: bunlar, ya ortak bir iskeletle veya yumuşak kısımlarıyle birbirlerine bağlıdır ve *hayvan kolonileri*'ni meydana getirir. Böyle bir koloninin oluşması, döllenmiş yumurtadan çıkan bir bireyle başlar; uygun bir yer bularak yerleşen bu birey *oozit* adını alır. Sonra bu ana birey tomurcuklanma yoluyle yeni bir birey (sonra daha başka bireyler) meydana getirir.

Bu blastozoit, sürekli olarak anasıyle az veya çok bir bütün halinde kalabilir veya ona yapışık kalmakla beraber, anatomik bakımdan ondan tamamen ayrılır. Bireyler, jelatinden, kitinden, kalkerden v.b. ortak bir kılıf içinde birbirine yakın bulunur; fakat aralarında bir ilişki bulunmadan da komşu olabilir veya tersine az veya çok dar, karmaşık veya uzak araçlarla aralarında ilişki kurabilir. Ana hücre içi boş, köksü uzantılar (stolon) çıkarabilir; tomurcuklar bundan ürer, sonra her biri bir birey halini alır; bireylerin hepsi bu boru ağı yoluyle ilişki kurar, kan ve sinir telleri bu yolla birbirine geçer. Bu şekilde hayvan türlerine göre son derece değişik koloniler oluşur. Bir koloninin muhakkak katı bir cisme tutunması gerekli değildir. Planktonlar arasında yer alan, saydam ve dayanıksız olan ve enginlerde yaşayan yüzer koloniler de vardır. Yüzer koloniler meydana getiren tulumlu hayvan pyrosoma'ların durumu böyledir; bunların, boyu 1 m'yi bulan içi boş silindir biçimindeki kıkırdağımsı, saydam veya parlak kırmızı kolonisinin çeperinde ışık saçan binlerce birey bulunur. Bu çeşit koloniler daha pek çok hayvanlarda görülür: bir hücreliler, mercanlar, hidralar, yosunhayvanları, tulumlular v.b. Teşmil yoluyle, aynı türden olan ve pek çoğu birarada yaşayan hayvan topluluklarına da (kuşlar, böcekler v.b.) koloni denir. Bu gibi hallerde «topluluk» terimi tercih edilmelidir. (LM)

KOLONİLEŞTİRİCİ sıf. (*koloni* > *kolonileştirmek*'ten *kolonileştir-ici*). Biyol. *Kolonileştirici güç,* yeryüzünde bir canlı varlığın yayılmasını sağlayan tohum veya sporların aktif veya pasif yayılma eylemlerinin tümü. (L)

KOLONJİT i. (özel ad *Descollonges*'un adından fr. *collongite*). Savaşta kullanılan karbon oksiklörür. (L)

KOLONOS, Atina'nın iki tepesinden birinde yerleşme yeri. Sophokles burada doğdu. (L)

KOLONYA i. (*Köln* şehrinin ital. *Colonia* adından). Sanay. İçinde az miktarda koku bulunan tuvalet ispirtosu: *Rabia'nın bileklerini kolonya ile ovan Osman'ın kulakları dışarısını dinliyor* (H. E. Adıvar). *Ramiz Bey ellerini yıkamış, çantasından çıkardığı kolonya ile bir kat daha temizleniyordu* (A. H. Tanpınar). Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Sanay. *Kolonya,* uçucu yağların alkollü çözeltileridir. Koku verici madde olarak bergamot, limon, lavanta, biberiye, turunç çiçeği yağı v.b. kullanılır. Bugün kolonyaların hemen hepsi uçucu yağ veya kokulu maddelerin etil alkol içinde eritilmesiyle elde edilir.

Kolonya yapımında kullanılan 80°'lik alkolde 25-40 gr esans kolayca erir ve alkol kokusu yok olur. Ticarette yaygın olan kolonya türleri şunlardır: 1. tabiî veya sentetik amber kokusuyle yapılan *amberli kolonyalar;* 2. mine çiçeği esansı veya amber kokusu katılmış *rus kolonyaları* (sabit ve ağır kokuları vardır); 3. nane esansının katıldığı ve kullanıldığı zaman serinleme duygusu uyandıran *soğuk* (veya *serinletici*) *kolonyalar;* 4. çiçek esanslarıyle yapılan ve genellikle sentetik kokuların kullanıldığı *çiçek kokulu kolonyalar.* Turunçgillerin çiçeklerinden ve yapışık taç yapraklı çiçeklerden alınmış esanslarla yapılan kolonyalarda, esanslar terpen bakımından zengin olduğu için alkolde (hattâ alkol 90° derece olsa bile) güç erir. 25° - 60°'lik alkolde esansın erime imkânı, alkol derecesinin yüzde 10'u kadardır. 65 - 75°'lik alkolde, alkol derecesinin üçte biri kadar esans eriyebilir. 80 - 90 Derece alkolde ise alkol derecesinin yarısı kadar esans eriyebilir. Kolonyada saf etil alkol kullanılır. İyi eritilmediği zaman deriyi tahriş ettiği ve gözlere zarar verdiği için metil alkol kullanılmaz. Kolonya'nın uçucu olması için kullanılan esans miktarı, litre başına 15 - 25 gr arasında değişir. Kolonya yapımı için 96°'lik alkol yapım tankına alınır, önceden hazırlanmış esansla, basınçlı hava verilerek karıştırılır. Alkolü 80°'ye düşürecek şekilde su katılır. Bu karışım on gün kadar bekletilir. Dinlenme süresinin sonunda kolonya soğutucularla —5°C'ta kadar soğutulur; özel filtreden geçirilerek süzülür.

Kolonyaya zarar veren etkenler şunlardır: 1. ışık; içinde bulunan esansın türüne göre, güneş ışığı renk değişikliklerine yol açar; 2. ısı; kolonya, filtre edilmeden önce soğutulur, böylece esansın derişmesi önlenir; 3. su; alkol derecesini düşürmek için kullanılacak suyun damıtılması gerekir.

Kolonyanın ortaya çıkışı, Almanya'nın Kolonya (Köln) şehrinde yerleşmiş Giovanni Maria Farina'ya (Santa Maria Maggiore, Novara 1685 - Köln 1766) bağlanır. Farina, çeşitli faaliyetlerinin yanı sıra «harika su» satışını da tekelinde bulunduruyordu. Kolonya formülünü kendinin mi bulduğu, yoksa başka kaynaklardan mı elde ettiği pek kesin değildir. Eski kaynaklara göre, kolonya 1690'a doğru Köln'e yerleşen gezgin tüccar Giovanni Paola Feminis tarafından yapıldı ve formülü Giovanni Antonio Farina'ya verildi. Formül daha sonra Giovanni Maria Farina'ya ve yeğeni Johann Maria'ya geçti. Bugün *gegenüber dem Julics Platz*'taki (Julich alanı karşısında) Farina'lar onlardan gelmedir. 1794'te kolonya yapımıyle uğraşan on beşe yakın fabrikadan dördü Farina adını taşıyordu. 1839'da Farina'ların sayısı 39'a ulaştı. Giovanni Maria'nın (Jean Marie) soyundan gelenlerden biri 1806'da Paris'e yerleşerek, bir cins kolonya yapmağa başla-

dı. Kolonyaları özellikle Rusya'ya ihraç ediyordu. Bugün, gerçek kolonyanın taklidinden en şaşırtıcı kokulara kadar her çeşit tuvalet suyuna kolonya adı verilmektedir. (ML)

KOLONYAL sıf. (fr. *colonial*). Kıyf. Sıcağı geçirmeyen mantarlı şapka için kullanılır. (*Kolonyal şapka* söylenişi yaygındır.) [M]

KOLONYALI sıf. (*kolonya*'dan *kolonya-lı*). Kolonyalanmış. || *Kolonyalı mendil*, makyaj temizlemek veya yüz, el v.b. serinletmek için satılan ve bir tuvalet suyu ile nemlendirilmiş küçük kâğıt. (LM)

KOLOP i. (rusça k.). Rusya'da IX. ve XII. yy.larda köleliğe yakın bir bağ altında yaşayan halka verilen ad.

— ANSİKL. *Kolop* ismi önce savaş esirlerine, âdi mahkûmlara, borçlarını ödeyecek güçte olmayanlara ve hürriyetlerini garanti altına alan bir sözleşme yapmamış hür işçilere denirdi. Kolop'lar çocuklarına da intikal eden mutlak bir kulluk hayatı sürerlerdi. Hukukî hiç bir varlıkları yoktu, efendileri tarafından satılabilirlerdi. Büyük Petro, 1718'de baş vergisi usulünü koyarak ve diğer ukazlara (reform kararnameleri) [1720-1723] Kolop'ları serf (toprağa bağlı köylü) sınıfına soktu. *Kolopstyo* (koloplukk sistemi) böylece ortadan kalktı. Bugünkü Rusya'da, bu deyim yanlış olarak küçültücü anlamda *krestyanin* («köylü») yerine kullanılır. (L)

KOLOPATİ i. (fr. *colopathie*). Kalınbağırsak iltihabı. (L)

KOLOPEKSİ i. (fr. *colopexie*). Cerr. Kalınbağırsağın karın çeperine tespiti. (L)

KOLOPHON. Esk. coğ. Anadolu'da (İonia bölgesi) İon birliğine bağlı şehir. Kalıntıları İzmir yarımadası üzerinde Örenşehir adı verilen yerdedir. Kolophon, limanı Notion ve tapınak şehri olan Klaros ile üçlü bir birlik meydana getiriyordu. İon menşeli olan Kolophon'da önceleri İonlar hâkimdi. M. Ö. VII yy'ın başlarında Lydia kralları, Aşağı Kolophon'u ele geçirdi, Herodotos'a göre, M.Ö. VII. yy.ın ortalarına doğru Lydia kralı Gyges, şehri alarak bir süre elinde tuttu. M.Ö. 430'da Persler Kolophon'u işgal etti; fakat Notion şehri Attike-Delos Deniz birliğine bağlı kaldı. Bu durum M.Ö. 407 tarihine kadar devam etti. Persler Ispartalılar ile işbirliği yapınca Perikles'in yeğeni Alkibiades, 100 gemilik Atina donanmasıyle Notion önlerine geldi. Ephesos'taki donanmanın başında bulunan Lysanadros'un Alkibiades'i bozguna uğratmasından sonra Kolophon, Atina için stratejik nokta olmaktan çıktı. Peloponnesos savaşları sonundaki Kral barışından sonra Notion ile Kolophon tekrar birleşti. M.Ö. 334'ten sonra şehrin bir kısım halkının Notion'a yerleşerek buraya Yeni Kolophon adını vermiş olması mümkündür. M.Ö. 311-306 yılları arasında Kolophon yeniden tahkim edildi. Fakat eski zenginliğine bir daha erişemedi. Bazı tapınaklar, şehir yıkıldıktan sonra da Kolophon'un ününün devamını sağladı. M.Ö. III. yy.da Kolophon ile Notion yeniden bir birlik kurdu; ortak kararlar alarak sikke bastırdı. Bergama kralı Attalos I'e karşı savaştı. Fakat Birinci Suriye savaşı sonundaki Apameia barışı (M.Ö. 188) ile vergi muafiyeti kazanan Kolophon, kısa bir süre sonra liman şehrine nazaran kötü duruma düştü; Bergama'ya bağlı bir yer halini aldı.

● *Arkeoloji.* Kolophon'un kalıntıları Schuchhardt tarafından bulundu (1887). Şehir müstahkem bir surla çevriliydi. Schuchhardt ve Walter, sur duvarları üzerinde inceleme yaptılar (1887). Surlar kuzeybatıda kaybolmakta, uzun bir kesintiden sonra şehrin akropolü olabileceği düşünülen tepenin terası boyunca uzanarak anî bir dönüşle batıda yuvarlak kuleye varmaktadır. Bu kuleden bir kol, en yüksek sırtın doğu kenarı boyunca uzanır; Kabaklıdere'ye yakın kırık bir çizgi halinde devam eder. Yuvarlak kuleden başlayan diğer bir kol, güneye doğru uzanır; Sivridağ'a paralel bir tepeyi keser; orada iki yarım daire kule ile takviye edildikten sonra zikzak çizerek şimdi ormanla kaplı olan dağa çıkar. Tepenin zirvesinde dik bir açı ile kuzeye yönelerek aşağı vâdide kulelere ulaşır. Surun içinde şehrin yayılma sahası çok geniştir. Şehir içindeki önemli yapılardan biri stoa'dır. Farklı zamanlarda yapılmış olan kuzey ve batı kanatlarından meydana gelir. Kuzey kanadı bir portik ile, çift duvarla ayrılmış iki bölümden ibarettir. Doğu bölümünde bir büyük, iki küçük oda, batı bölümünde ise genişlikleri aynı olan beş oda vardır. Şehircilik yönünden büyük bir önem taşıyan caddeler, Helenistik devirde sadece şehrin ihtiyacını karşılamak için yapılmıştır. Kolophon'da bulunan evler, ışığı avludan alır ve dışa tamamen kapalıdır. Cam yokluğundan ve emniyet kaygısından sokağa pencere açılmaz, avludan faydalanılırdı. Önceleri sokağa akan sular sonradan pişmiş topraktan kanal vasıtasıyle kuyuda biriktirilir; gerektiğinde kullanılırdı. Kolophon'da şehir üçgeninin ortasında bazı yapılar vardır. Bunların büyüklüğünden halka ait yerler olduğu anlaşılmaktadır. Esas terasın üzerinde de bazı yapı kalıntıları görülür. Gerek Kolophon, gerekse Notion'da Antikhos III devrine ait sikkeler bulundu. Bazı sikkeler üzerinde Klaros'taki Apollon tapınağının resmi vardır. M.Ö. 350 yıllarına ait olduğu anlaşılan diğer bir sikke üzerinde ise *Apollo* adı yazılıdır. Şehirde 1922'de yapılan kazılarda üç mezar bulundu. (M)

KOLORADO i. (isp. *colorado*, renkli). Eski İspanyol Amerikası'nda bulunan ve gümüş bileşikleri, bazen de tabiî gümüş kapsayan hidratlı demir cevheri. (L)

KOLORADO. Bk. COLORADO.

KOLORADOYİT i. (isp. *Colorado*'dan fr. *coloradoïte*). Miner. Tabiî civa tellürür. (L)

KOLORAMA i. (fr. *colorama*). Foto. Reklam amacıyle veya büyük yerlerin (msl. garlar) süslenmesi için kullanılan dev büyüklükte renkli fotoğraf; saydam bir süpor üzerine çekilmiş olan resim reflektörlerle iyice aydınlatılır. (Resmin aslı küçük parçalara bölünür ve büyük bir titizlikle büyültülür [renkli negatif 24×30 sm veya daha büyük olur].) [L]

KOLORATUR sıf. ve i. (lat. *color*, renk'ten *coloratur*). Ustaca ağızlamalar (vokaliz) yapan opera şarkısı kadın virtüozlara denir.

— Müz. *Koloratur* terimi XIII. yy.da çalgı ile olsun, sesle olsun melodi çizgisini süslemeyi anlatırdı. İtalya'da, XVI. yy. sonlarından itibaren ses cambazlıkları yapan şarkıcılara ve yaptıkları cambazlıklara da *koloratur* adı verildi. (L)

KOLORDU bls. i. Ask. Büyük çaplı özel görev kuvveti: *Bunları ve Bedir Ağa aşiretinin fenalığa cüret ettikleri takdirde, tahkibat icrası hakkında kolordudan emir alınmış...* (Atatürk). || *Kolordu kumandanı*, kolorduyu idare etmekle görevli korgeneral rütbesinde subay. (Kumanda zinciri bakımından ordu kumandanına bağlıdır. Bağımsız kolorduların kumandanları ise doğrudan doğruya Kara kuvvetleri kumandanına bağlıdır): *Bu telgrafı* [...] *Konya'daki 12'inci kolordu komutanı Fahrettin beye çekecektir* (Kemal Tahir).

— ANSİKL. *Kolordu*, değişik sayıda tümen ve savaş destek birliklerinden kuruludur. Çoğunlukla idarî destek unsurlarının emre verilmesiyle takviye edilir. Bu şekilde desteklenmiş bir kolordu, küçük bir ordunun kabiliyet ve özelliklerini taşır ve bağımsız sayılır. Ordunun bir parçası olarak harekâtta bulunduğu zaman, idarî destek sorumluluğu azdır ve bu desteği doğrudan doğruya ordu birliklerinden alır. (M)

KOLOREKTİT i. (fr. *colorectite*). Kalınbağırsak veya gödenbağırsağı iltihabı. (L)

KOLORİDYE i. (yun. *kolios*'tan [?]). Kolyozun küçüğü. (M)

KOLORİMETRE i. (fr. *colorimètre*'den). Bk. RENKÖLÇER.

KOLORİMETRİ i. (fr. *colorimetrie*). Bk. RENKÖLÇME.

KOLOSSAİ. Esk. coğ. Küçük Asya'da (Frigya, Lykos kıyısında) şehir. Asyalı Yunanlıların bir kolonisi olan şehir, önce Seleukos sonra Bergama krallarının eline geçti. Daha sonra Roma'nın bir eyaleti oldu ve Aziz Paulus tarafından hıristiyanlaştırıldı. Eskiçağın sonlarından itibaren önemi azalan şehir, 1070'te Selçuk Türklerine, sonra Bizanslılara geçti. Kolossai, 1294'te Türkler tarafından alındı. (L)

KOLOSTATİK sıf. (fr. *cholostatique*). Öd akışının durmasıyle ilgili. (L)

KOLOSTAZ i. (yun. *khole*, öd ve *statis*, durma'dan fr. *cholostase*). Öd akışının durması. (L)

KOLOSTOMİ i. (fr. *colostomie*). Cerr. Yapma bir anus meydana getirmek amacıyle kalınbağırsağın deriye ağızlaştırılması. (Bu ağızlaştırma kalınbağırsağın çeşitli parçalarında olabilir: *çakostomi, transversostomi, sigmoidostomi* gibi; bu sonuncusu en sık tatbik edilenidir. Kolostomi ya kalıcı [msl. gödenbağırsağının çıkarılmasından sonra] veya geçici [bazı bağırsak tıkanmalarında olduğu gibi] şekilde yapılır.) [L]

KOLOSTRUM i. (lat. *colostrum*). Gebe kadının ve memeli hayvanların meme salgısı.

— ANSİKL. Gebeliğin son aylarında memelerin salgıladığı sarımtırak donuk renkli sıvıya *kolostrum* denir. *Kolostrum* salgısı süt salgısının habercisidir; önce sütten çok farklıdır, sonra yavaş yavaş süte benzer. Başlangıçta albümin ve metal tuzları bakımından çok zengin olan kolostrumda yağ çok azdır, kazein ise hemen hemen yok gibidir.

— Zootekn. Memeli hayvanlarda, doğumdan sonraki ilk günlerde salgılanan kolostrum, normal sütten farklı özel nitelikler taşır. Süte göre çok koyu, sarımtırak ve yapışkandır. İnek kolostrumunda süte göre dört kat fazla azotlu madde, üç kat fazla metal tuzları bulunur. Buna karşılık içinde daha az laktoz ve yağ vardır. Bağırsakları yumuşatıcı nitelikler taşıdığı için, gebelik sırasında dölütün bağırsağında biriken dışkıların atılmasına yarar. İçinde ayrıca yavruyu çeşitli hastalıklara karşı koruyucu antikorlar vardır. Kolostrum yeni doğan yavru için yararlı bir besindir ama bazı hallerde zararlı olabilir. Süt ineklerinin kolostrumu kaynatılınca hemen pıhtılaşır; yemeğe elverişli değildir, bu yüzden satılması yasaktır. Doğum yapan bir inekten ancak beş gün sonra elde edilen sütler satılabilir. (L)

KOLOTES, M.Ö. III. yy.da yaşamış Lapseki'li (Lampsakos) yunan filozofu. Epikuros'un ateşli bir çömeziydi. Konusunun ana fikrini başlık olarak kullandığı bir incelemesi vardır: *Epikuros'tan Başka Filozofların Özdeyişlerini İzleyerek Yaşamak, Yaşamak Değildir.* Plutarkhos ona karşı iki inceleme yazmıştır: *Kolotes'e Karşı; Epikuros'a Göre Yaşamanın Tadı Tuzu Yoktur.* (L)

KOLOTOMİ i. (fr. *colotomie*). Kalınbağırsağın ameliyatla açılması. (L)

KOLOWRAT veya **KOLOVRAT,** XIV. yy.-dan beri ülkenin askerî ve siyasî hayatında önemli görevler almış olan bohemyalı aile. Çeşitli dallara ayrıldı; başlıcası **Kolowrat-Krakowsky** ailesidir: LEOPOLD (Prag 1727 - ay.y. 1899), Bohemya büyük şansölyesi (1782) ve JOHANN KARL (Prag 1748 - ay.y. 1816), 1809'da Avusturya feldmareşali. (L)

KOLOWRAT LİEBSTEİNSKY (Franz Anton, ZU- kontu), avusturyalı siyaset adamı (Prag 1778 - Viyana 1861). Bohemya başkumandanı; 1818'de Prag'da Çek Millî müzesini kurdu. 1826'dan 1848'e kadar dışişleri bakanı oldu; avusturya maliyesiyle ilgilendi ve Metternich'in siyasetini destekledi. (L)

KOLOZSVAR i. Bk. CLUJ.

KOLPAKOVA (İrina), sovyet kadın dansçı (Leningrad 1933). 1951'de Kirov okulunu bitirdi, klasik eserleri (*Les Sylphides; Fındıkkıran; Külkedisi* ve özellikle *Giselle*) olduğu kadar modern repertuvarı da rahatlıkla yorumlamasıyle dikkati çekti. Yaratıcı gücünü Yuri Grigoroviç'in *Taş Çiçek* (1957) ve *Aşk Efsanesi* (1961), İgor Belski'nin *Umut Kıyısı* (1959), Vahtan Çabukyan'ın *Otello* (yeni temsil, 1960) balerinde gösterildi. (L)

KOLPEKTOMİ i. (fr. *colpectomie*). Jine-

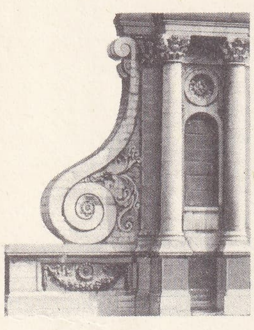

koltuk (inş.)

koltuk (bot.)

koltuk değnekleri solda eski, sağda çift ayaklı (tıp.)

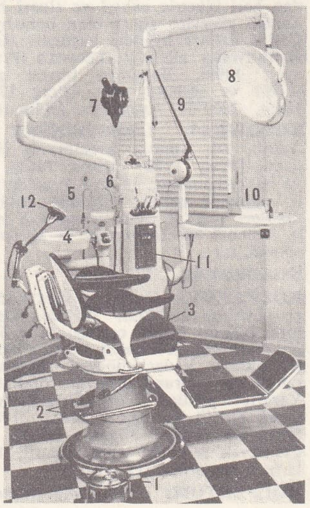

dişçi koltuğu (diş cerr.)

1. kumanda kolu; 2. manevra pedalı; 3. koltuk; 4. tükürük hokkası; 5. tükürük pompası; 6. su şırıngası; 7. radyografi âleti; 8. siyalitik; 9. tur; 10. tabla; 11. kumanda tablosu; 12. baş desteği.

kol. Dölyolu sümüksü zarının çıkarılması. (Kolpektomi tam kısmî olabilir; genellikle propalsuzlarda başvurulan bir usuldür.) [L]

KOLPİNO, Leningrad'ın güneydoğu banliyösünde sanayi semti; 28 700 nüf. (L).

KOLPO i. (ital. *colpo*). [Bilardo oyununda] Vuruş, çarpma: *Bilardoda ustalık hesap ve tahmin ederek çekilen «kolpo»ların* (Ahmed Rasim). ‖ *Argo.* (Oyunda) En uygun zaman, fırsat, *Önümüze çıkan kolpoyu hemen havada yakalamalıyız* (H. R. Gürpınar). [M]

KOLPODİSTROFİ i. (fr. *colpodystrophie*). Dölyolunun beslenme bozukluğuna bağlı hastalığı.

— ANSİKL. Jinekol. *Emzirme kolpodistrofisi,* hormon noksanlığından ileri gelen intanlı ve doku atrofisine yolaçan özel bir vaginit şeklidir; sütninelerde veya uzun süre emziren annelerde görülür. Yakıcı ve pis kokulu akıntı, ağrılı işeme ve cinsel temasın zor ve ağrılı olmasıyle kendini belli eder. Ferç-dölyolu sümüksü zarı kızıl kırmızı, düz ve çoğu zaman ülserlidir. Yerel östrojen azlığına (üretim organları dokularına etki yapan hormon yetersizliği) bağlı gibi görünmektedir. Östrojen ve antibiyotik karışımıyle tedavi edilir. (L)

KOLPO-HİSTEREKTOMİ i. (fr. *colpo - hystérectomie*) Jinekol. Dölyolu sümüksü zarıyle birlikte tüm dölyatağının çıkarılması. (Kolpol-histerektomi, dölyolu üzerinden, karın yoluyle veya her iki yoldan birarada yapılabilir.) [L]

KOLPOKLEİZİS i. (fr. *colpoleisis*). Dölyolunu kapamaktan ibaret cerrahî müdahale. (L)

KOLPOPERİNEOPLASTİ i. (fr. *colpopérinéoplastie*). Rahim sarkıklığını önlemek için ferci küçültme ameliyatı. (L)

KOLPOPERİNEORAFİ i. (fr. *colpopérinéorraphie*). Üretim organları düşüklüğünün tedavisinde apışarası yoldan cerrahî müdahale. (L)

KOLPOPLASTİ i. (fr. *colpoplastie*). Normal dölyolu bulunmadığı zaman sunî dölyolu yapma ameliyatı. (L)

KOLPORAFİ i. (yun. *kolpos,* dölyolu ve *rafe,* dikiş > fr. *colporraphie* veya *colporaphie*). Kadın hastalıkları. Fazla olan kısmı çıkarıldıktan sonra katlanan dölyolu mukozasının akzarlarıyle birlikte dikilmesi. (L)

KOLPOSEL i. (fr. *colpocèle*). Her türlü dölyolu düşüklüğünün genel adı.

— ANSİKL. *Kolposel,* mesela dölyatağının ameliyatla çıkarılmasından sonra görüldüğü gibi tek başına veya dölyolunun ön duvarında sidik torbasını (sidik torbası fıtığı) veya gödenbağırsağını da (gödenbağırsağının dölyolu içinde fıtık yapması) sürükleyerek ortaya çıkan kolposel'lerdeki gibi, birleşik olabilir. (L)

KOLPOSKOPİ i. (fr. *colposcopie*). Dölyatağı yolu kanserini erken teşhis etmek amacıyle, dölyatağı yolunu kuvvetli bir mercekle muayene. (Kolposkopi özel mikroskoplarla da yapılabilir.) [L]

KOLPOTOMİ i. (fr. *colpotomie*). Jinekol. Dölyolunun kesilerek yarılması.

— ANSİKL. *Kolpotomi* genellikle, dölyolu çıkmazındaki bir cerahatlenmeyi temizlemek için yapılır. (L)

KOLSUAYAKLILAR çoğl. i. Zool. Erginken genellikle bir yere tutunarak yaşayan ve gövdeleri iki çenetli kabuk içinde olan deniz hayvanları.

— ANSİKL. Yosun hayvanları ile halkalı kurtlara yakın olan *kolsuayaklılar* yalnız denizde yaşar. Bu hayvanlar uzun süre yumuşakçalarla karıştırılmıştır. Çünkü onlar da yassısolungaçlılar gibi iki çenetlidir. Ama çenetlerinin biri sırtta, öbürü karındadır. Oysa yassısolungaçlılarda çenetlerin ikisi de yandadır. Kolsuayaklıların birçoğu bir sapla deniz altındaki bir nesneye bağlıdır ve karışık bir kas sistemiyle bu sapın çevresinde bazı hareketler yapabilir. Sapları kabuklarının köşesindeki bir delikten geçer. Kireçli bir maddeden olan kabuklar bir çeşit eklemle birbirine bağlı olabildiği gibi, bazen de eklemsiz olarak bitişmiştir. Ağzın iki yanından, kenarında bir saçak yumağı bulunan iki büyük kol çıkar. Bunların, çoğu zaman kireçten yapılmış karmaşık çatılı bir desteği vardır. Eklemli kolsuayaklıların bağırsağının sonu kapalıdır, eklemsizlerde ise anus vardır ve boşaltım organları huni biçimindedir. Bir, bazen de iki tane olan bu organlar, aynı zamanda yumurtaların da çıktığı yerdir.

Yemek borusu çevresinde halkalanmış ilkel birer sinir sistemi bulunan kolsuayaklıların büzülüp genişleyebilen kabarcıklarla donanmış damarları vardır. Trokofor'a benzeyen ve yüzebilen kıllı kurtçukları bir başkalaşım geçirdikten sonra, ileride tutunma organı olacak bir halka ile yere tutunur. Daha Kambriyen devrinde pek bol olan kolsuayaklılara, Tebeşir devrinde çok rastlanır.

Bugün tükenmiş denecek kadar azalmıştır. Ancak iki yüz kadar yaşayan türü bilinir. İkiye ayrılır: anusu olmayan eklemli kolsuayaklılar (terebratulalar, rinkonellalar) ve anusu olan eklemsiz kolsuayaklılar (lingula, discina, crania). Bazı türleri derin denizlerde bazı türleri kıyılarda, diğerleri de 50 - 500 m arasındaki derinliklerde yaşar (L)

KOLŞİKOZİT i. (fr. *colchicoside*'den). Eczc. Çiğdemde bulunan ve hidroliz sonucu glikoz ve kolşisin'e yakın bir alkaloit veren heterozit. (Kolşisinden daha az zehirlidir ve ondan daha iyi dayanır.) [L]

KOLŞİPLOYİT i. (fr. *colchiploïde*'den). Biyol. Diploit bir bitkiye kolşisin verilerek elde edilen poliploit.

— ANSİKL. Kolşisin akromatik iğlerin oluşumunu önler; bu müdahale ile kromozomlar uzunluğuna bölündükten sonra mitoz bölünme durur. Böylece kromozomlar sayıca iki misline çıkar ama yeni bir hücre meydana getiremediği ve grup yerlerinde kaldığı için *kolşiployit* gerçekleşmiş olur. (L)

KOLŞİSİN i. (fr. *colchicine*). Çiğdem'den çıkartılan alkaloit.

— ANSİKL. Çok zehirli olan *kolşisin,* damla tedavisinde, iltihap önleyici ve ağrı dindirici olarak 24 saatte 1 mgr hesabıyle kullanılır. Kolşisin bölünen hücreye (mitoz) verilirse kromozomlarda sapınçlara veya kromozom sayısında değişikliğe yolaçarak dev hücrelerin oluşumunu sağlar. Bitki kimyasında türlerin ıslahı için kolşisinin bu niteliğinden faydalanılır (Patlıcangiller). Kolşisin hayvansal hücrelerin gelişmesini ve çoğalmasını da köstekledıği için bazı lösemilerin ve habis urların tedavisinde de kullanılır. (L)

KOLTSOV (Aleksey Vasiliyeviç), rus şairi (Voronyej 1809 - ay. y. 1842). Bir sığır tüccarının oğlu; kendi kendini yetiştirdi; 1835'te halk şiiri ve folklorla beslenen çok orijinal şiirler yayımladı. *Dumıy* (Düşünceler) adlı eseri hüzünlü ve dokunaklı bir şaheserdir. (L)

KOLTUK i. (esk. türk. *koltık*'tan). Omuz başının altında, kolun gövde ile birleştiği yer: *Kutularımı koltuğumun altına sıkıştırarak çıkmağa hazırlanıyordum* (R. N. Güntekin). *Babasının koltuklarından tutan Muazzez ağlıyordu* (Sabahattin Ali). ‖ Sırt ve kol dayayacak yeri olan rahat ve büyük sandalye. ‖ *Teşm yol.* Tenha ve kuytu yer. ‖ —*Mec.* Koltuklama, yaranmak için söylenen söz veya yapılan eylem: *Koltuktan hoşlanan bir kimsedir.* ‖ Kayırma, destek, himaye. ‖ Yüksek mevki, makam. ‖ *Argo.* Randevu evi. ‖ *Koltuk meyhanesi,* işlek semtlerde, yol üzerinde bulunan az mezeyle ayaküstü içki içilen ucuz meyhane. Bk. MEYHANE. ‖ *Koltuk odası,* büyük bir odadan geçilerek girilen, genellikle ayrı bir kapısı olmayan küçük oda. ‖ *Koltuk sarrafı,* küçük sarraf. ‖ *Koltuk yastığı,* rahat etmek için dirseğin altına alınan küçük yastık. ‖ *Sallanır koltuk,* ayakları kıvrımlı, sallanmağa elverişli geniş ve rahat sandalye.

— ÇEŞ. DEY. *Koltuk değneği ile,* güçlükle ve başkalarının yardımı ve desteği ile. ‖ *Koltuk kapmak,* özellikle siyaset alanında yüksek mevkie ulaşmak. ‖ *Koltuk kavgası,* mevki mücadelesi. ‖ *Koltuk vermek,* bir kimseye yaranmak için güzel sözler söylemek, övmek. ‖ *Koltuğa gelmek,* övülmekten hoşlanmak, yaranmak için söylenen sözlere inanır yaradılışta olmak. ‖ *Koltuğa girmek. Esk.* Evlenmek. ‖ *Koltuğa vermek. Esk.* Koltuk töreninde gelini damadın yanına getirmek. ‖ *Koltukta olmak,* «kendi herhangi bir ödemede bulunmayıp başkasının davetlisi olmak» anlamında şaka yollu söylenir. ‖ *Koltukları kabarmak,* herhangi bir durum veya övgüden dolayı sevinç duymak. ‖ *(Bir kimsenin) Koltuğuna girmek* (veya *sığınmak*), birinin himayesine sığınmak. ‖ *(Bir kimsenin) Koltuğunda olmak,* birinin himayesinde olmak. Ondan yardım görmek. ‖ *Bir koltuğa iki karpuz sığdırmak.* Bk. BİR.

— Anat. *Koltuk altı.* Bk. KOLTUKALTI.

— Ask. *Koltuk açısı,* koltuk hattıyle komşu perde hattı arasında meydana gelen açı. (Bk. BURÇ.) ‖ *Koltuk cephesi,* tahkimli bir tesisin ayrı bir parçasından yan ateşi yapmak üzere faydalanan tesisin cephesi. ‖ *Koltuk hattı,* bir burcun cephesini perde hattında bağlayan parçası. ‖ *Koltuk kapanyeri,* karşı astar şevinde inşa edilen ve hendeklerin yan ateşi altına alınmasını sağlayan aktif siper. Bk. KAPONYER ve SAHTE *burçlu.*

— Atç. Atta, ön ayakların göğüsle birleştiği bölge.

— Bot. Bitkide sapın üst kısmı ile yaprağın meydana getirdiği açı.

— Cerr. *Koltuk değneği sendromu,* koltuk değneğiyle gezenlerde görülen ve koltuk altındaki damar-sinir demetinin ezilmesinden ileri gelen bozuklukların tümü.

— Denizc. *Koltuk halatı,* gemiyi rıhtıma bağlamak için baş ve kıç tarafından atılan palamar. ‖*Koltuk üzerinde açmak,* dümeni rıhtım yönüne alabanda edilmiş olduğu halde gemiye pek ağır yol vererek, baş koltuk haladına bindirmek suretiyle geminin kıçını rıhtım veya iskeleden uzaklaştırmak. ‖ *Koltuğa bindirmek,* gemiye hareket verip koltuk haladı üzerine bilerek güç bindirmek suretiyle geminin başını veya kıçını rıhtıma savurmak. ‖ *Koltuğa binmek,* yanaşma ve kalkma manevralarında gemi üstündeki devinim gücünün, olduğu gibi koltuk haladına yüklenmesi. ‖ *Baş koltuk,* baş taraftan verilen koltuk haladı. ‖ *Kıç koltuk,* kıç taraftan verilen koltuk haladı.

— Diş cerr. *Dişçi koltuğu,* diş tedavisi için yapılmış özel koltuk.

— Eğ. *Esk. Koltuk dersi,* medrese öğretimi sırasında, öğrencilere program dışı okutulan yardımcı dersler. (Okulun tatil olduğu salı günleri okutulurdu. Salı tatillerinde öğrenciler yardımcı ders görür, ders çalışırlar, özel işleriyle uğraşırlar ve çamaşırlarını yıkarlardı.)

— Folk. *Koltuk töreni.* Bk. ANSİKL.

— İnş. Ana desteği sağlamlaştırmak için kullanılan destek, yan destek. ‖ *Koltuk taşı,* yapının kemerini meydana getiren kama biçimindeki taşlardan her biri.

Foto. LAROUSSE

— Mim. Bk. ANSİKL.

— Mobl. Bk. ANSİKL.

— Motosiklet. *İkili koltuk*, köpük kauçuktan yapılmış, bazen bir motosiklet veya bir skuter'de kullanılan ve aynı zamanda hem sürücüyü, hem de yolcuyu taşıyan koltuk. (İKİLİ SELE de denir.)

— Sil. *Koltuk zırhı*, bazı elbiselerde koltukaltına yerleştirilen halkalı örgü biçiminde veya çelik zırh parçası. (Bunun daha gelişmiş bir şekli olan *çelik ayça* adı verilen parça, omuzluğun kanadı altına takılmış ve XVII. yy.a kadar taşınmıştır.)

— Süsl. Sayfaların ve kıtaların köşelerine verilen ad. (Süsler bu kısımlara yapılır.)

— Tekst. *Koltuk ambarı*, elaltında bulunması gereken yedek parça, işletme malzemesi veya avadanlığın konduğu küçük ambar.

— Terz. *Koltuk altı*. Bk. KOLTUKALTI.

— Tıp. *Koltuk değneği*, ayak veya bacaklarından sakat olanların dayanarak yürüyebilmeleri için üzerinde bir koltuk yastığı bulunan baston. || *Hasta koltuğu*, yürüyemeyen hastaları taşımağa yarayan tekerlekli koltuk. || *Spekulom koltuğu*, jinekologların kullandıkları bacakları yatar koltuk.

— Tic. *Esk.* Esnaf kuruluşuna bağlı dükkânlara verilen ad. (Buralarda çalışanlara *koltukçu* denir. Gedik usulünün uygulandığı devirde, bu çeşit dükkân açmak yasaktı.)

— Tiyat. ve Sine. Tiyatro ve sinema binalarının salon kısmında bulunan numaralı veya numarasız oturma yeri.

— ANSİKL. Folk. *Koltuk töreni* bugün ancak geleneğe bağlı ailelerde ve taşra kasabalarında yapılır; eski törede gelin ve damat birbirlerini ilk defa bu törende görürlerdi. Perşembe günü öğleden önce, gelin evinden alınarak oğlan evine götürülür. Evin büyük bir odasında taht gibi yapılan yüksekçe bir yere oturtulur; iki yeni gelin ona yardım eder, yapacağı işleri öğretir. Bu sırada şerbetler dağıtılır, damadın gelmesi beklenir. Damat, güveylik elbiselerini giymiş olarak belli saatte eve gelir. Gelin ile davetliler aşağıya inerler. Damadı gelin karşılar; damat sol kolunu geline uzatır, gelin güveyinin kolunda ağır ağır yürümeğe başlar. Bu sırada, kaynana, kaynata ve oğlan evinin davetlileri geline avuç avuç çil para atarlar. Gelinin başının üzerinden savrulan paraları davetliler, özellikle çocuklar kapışır. Güveyle gelin yukarı katta gelin odasına girerler. Güveyi, gelinin yüzünü açar ve yüzgörümlüğü hediyesini takar. Gelin tahtına oturur, güveyi de yanına bir iskemleye yerleşir. Bu sırada yenge kadın kahve getirir. En çok on dakika süren bu yalnız kalıştan sonra güveyi geline veda eder, dışarı çıkar.

— Mobl. Mısırlılar taban kısımları örülü, maden ve fildişi kakmalarla süslü *koltuk*'lar kullanırlardı; bu koltukların kol dayanakları nil kazı veya dağ keçisi kafasıyle, ayakları ise aslan pençesi, boğa ve ceylân ayaklarıyle süslenirdi.

Eski Yunanlılarda *thronos* ve Romalılarda *solium* adı verilen koltuklar kenarları dolu, arkalıkları dikdörtgen biçimde aynı zamanda çok yüksek ve çok geniş koltuklardı; yastıklarla donatılmış bu koltukların yanında bir de tabure bulunurdu. Günlük hayatta az kullanılan koltuk, tanrıların ve kralların tahtıydı. Bizans devrinde koltuk biçimleri serbestliğe kavuştu: çoğunlukla silindir şeklinde olan yan dikmeler ve ayaklar bir yuvarlakla sona eriyordu; koltuk kenarları, kol dayanakları ve arkalık küçük sütunlara dayanan kemer şeklindeydi.

Karolenj devri koltuğu, açılır kapanır fildişi bir iskemledir. Rönesans devrine kadar miarlık biçimlerinin ve sivri kemer üslûbunun bütün özellikleri koltukta da görülür; çoğunlukla tahtanın yerini değerli maddeler almıştır. (Bk. KÜRSÜ.) XVI. yy.da, parmaklıklar, sütunlar burma şeklini almış, ayak genişliği artmış, kol dayanakları incelmiş, klasik devirlerde görülen süslemeler, mobilyada da belirmeğe başlamış, koltuklar gitgide daha rahat hale gelmiştir; bu özellikler XVII. yy. mobilyacılığını da etkiledi. Geniş koltukların arkalıkları önce deri, sonra da kumaşla kaplandı. Tahta, içi doldurulmuş kaplamalara destek ve çerçeve işini görürdü; daha sonra yaldız süsleme ortaya çıktı. Louis XV üslûbu koltuklarda ayaklar S şeklinde, koltuk arkaları ise keman gövdesi biçimindeydi; bu koltuklar böceklerin ve deniz hayvanlarının kabuklarını andıran şekillerle bezenmişti. Louis XVI üslûbu koltuklarda yivleri uzunlamasına, dik ve birbirine paralel ayaklar vardır; genellikle oval biçimde olan aralık, üzerinde çam kozalağı şeklinde süslemeler bulunan iki küçük sütuna dayanmaktadır ve Beauvais veya Aubusson halılarıyle, yumuşak renkli çin ipeklileriyle kaplanmıştır. İmparatorluk devri koltuklarında maun ağacı (akaju) kullanılmağa başlandı: koltukların tahta kısımları yaldızlı bronzdan yapılmış küçük halkalarla süslendi. Louis Philippe zamanındaki biçimler daha uzun ve daha geniştir ve Louis XV üslûbunu andırır. Kumaş kaplamalar, tahta kısımları gizleyecek şekildeydi. Modern koltuklarda süslemeden kaçınılmıştır, kütleler dengeli ve rahat yapısıyle dikkati çeker, alçak biçim, bu tip koltuklarda en önemli unsurdur. Koltuk kenarları ve arkalık kısmı doldurulmuş, kaplamalar çeşitli kumaşlardan yapılmıştır.

◆ Sıf. *Mec.* Tenha yerde bulunan. || Yan tarafta bulunan. || *Koltuk bakkal*, büyük bir bakkalın şubesi.

— İnş. *Koltuk dirsek*, kapı, pencere veya balkonun alt kısmındaki destek.

— Mim. *Koltuk kapı*, Osmanlılarda saray kapısı nöbetçilerinin ve kapıcıların durdukları yer. (Sarayın, konakların küçük kapılarına da *koltuk kapı* denir. Sarayın büyük kapısı akşam ezanlarından sonra kapanınca, saraya giriş çıkış koltuk kapılarından yapılırdı.) [ML]

KOLTUK, lat. **Cassiopeia,** Kuzey kutbu yakınlarında bulunan ve Kutup yıldızına göre Büyükayı'nın karşısına düşen takımyıldız. Şekil olarak Büyükayı'yı andıran, fakat ters konumda olan biçimiyle kolayca tanınır. Çıplak gözle açıkça görülebilen 30 kadar yıldızdan meydana gelir. En parlakları olan α *Koltuk* veya *Şedir*'in kadiri 2,1 ile 2,6 arasında değişir; β yıldızı olan *Caph*'ın kadiri 2,4'tür. Bu takımyıldızda, birbirinden kolayca ayırt edilebilen çok sayıda yıldız gözlemlenir: η, ψ, ι; ayrıca bazı değişken yıldızlar görülür. 15 Kasım 1572'de Tycho Brahe, bu takımyıldızda bir nova gözlemledi, diğer ikisi 945'te ve 1260'ta görüldü. (L)

KOLTUKALTI blş. i. Kolun omuzla birleştiği yerin altındaki çukurluk. (Bk. ANSİKL.) || *Mec.* Kayırma, himaye.

— Anat. *Koltukaltı atardamarı*, köprücükaltı atardamarının devamı, koltukaltı çukurunu geçer ve komşu organlara birçok dal verdikten sonra kol atardamarıyle devam eder. || *Koltukaltı toplardamarı*, koltukaltı atardamarına paralel toplardamar. || *Koltukaltı lenf düğümleri*, pek çoğu koltukaltında bulunan, kol ve meme lenfini toplayan lenf düğümleri.

— Terz. Bir elbisenin sırt ve önün yukarı kısmında kolların takılması için açılan oyuk. *Eşanl.* KOLEVİ.

— ANSİKL. Anat. *Koltukaltı* (veya *koltukaltı bölgesi*) piramit şeklinde bir çukurluktur. Önde göğüs kasları, arkada kürekkemiğini örten kürekaltı kası, içte göğüs duvarı ile çevrilidir. Dışta ise kolun iç tarafı ile devam eder; altta, erişkinde kıllarla örtülü olan deri ile kaplıdır. Koltukaltı bölgesi köprücük altı çukuru ile kol arasında bir geçit yeridir. İçinde kol atardamarı ile devam edecek olan koltukaltı atardamarı köprücükaltı toplardamarına dökülen koltukaltı toplardamarları ile kol, dirsek ve önkol sinirlerinden meydana gelen sinir ağı bulunur. Bunlar kolun başlıca sinirleridir. Koltukaltında bunlardan başka kolun ve memenin lenfasının aktığı birçok lenfa düğümü de vardır.

— Cerr. Patol. Koltukaltı, yağ ve terbezleri iltihaplarının en çok yerleştiği bir yerdir. Buradaki derin abseler çok zaman, koldaki bir yara ile ilgili olarak lenf düğümlerindeki bir iltihaplanmanın sonucudur. Koltukaltı lenf düğümleri, bir meme kanserine bağlı kanser yerleşme yerleri de olabilir. Bundan dolayı da, birçok meme kanseri ameliyatında, koltukaltı lenf düğümleri de alınır. (L)

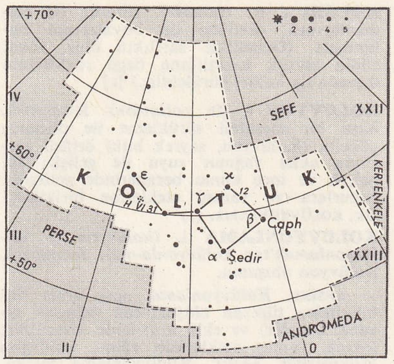

koltuk takımyıldızı

KOLTUKÇU i. (*koltuk*'tan *koltuk-çu*). || Koltuk yapan veya satan kimse. || Eski eşyaları alıp satan kimse. || Kenar mahalle meyhanelerini işleten kimse, koltuk meyhanecisi.

◆ Sıf. Yaranmak amacıyle birini övmeyi âdet edinmiş (kimse). *Esk.* Müdahin.

◆ **Koltukçuluk** i. Koltuk yapma veya satma işi. || Övme, methetme. (M)

KOLTUKLAMA i. (*koltuklamak*'tan *koltukla-ma*). Koltuk altına almak eylemi. || Kola girmek eylemi. || *Mec.* Yaranmak amacıyle yapılan övgü. (M)

KOLTUKLAMAK geçl. f. (*koltuk*'tan *koltuk-la-mak*). Koltuk altına almak, koltuğunda taşımak. || Koltuğuna girmek, kolundan tutmak: *Gelini koltuklayarak indirdi.* || *Mec.* Bir kimsenin yüzüne karşı övgüde bulunmak, koltuklarını kabartacak sözler söylemek: *O gibilerini de kendi biraz koltuklar, öylelikle hayran eder* (N. Ataç). [M]

KOLTUKLU sıf. (*koltuk*'tan *koltuk-lu*). Kol dayanacak yeri olan: *Koltuklu sandalye.* (M)

KOLTUKLUK i. (*koltuk*'tan *koltuk-luk*). Terz. Terin elbiseye geçmemesi için elbisenin koltukaltına dikilen parça, subra. || Sıf. Koltuk kaplamağa elverişli (döşemelik kumaş). [M]

KOLUMBİR i. (ital. *colombiere*'den). Denizc. Direk veya çubukların armalarının bağlandığı yer ile, üst ucundaki destemoralar arasında kalan kısmı. (Ana direktekilere *ana kolumbir*, gabya çubuğundakine *gabya kolumbiri* denir.)

KOLUMBİYA. Bk. COLUMBİA.

KOLUMBİYUM i. Kim. *Eşanl.* NİYOBİT.

KOLÜMEL i. (lat. *columella* > fr. *columelle*). Biyol. Uzun bir organın, her yanı boş veya dolu kovuklarla çevrili gerçek ekseni. (Bu terim, özellikle şunları anlatır. 1. küf mantarlarında spor kesesinin sap uzantısı; 2. karayosunlarında sporlarla çevrili [bryales] veya tepelikli [andreales] kapsülün keser eksen dokusu; 3. koloni yapıcı polip öbeklerinde kalker eksen; 4. karındanbacaklılarda sarmal kabukların boş veya dolu ekseni.)

— ANSİKL. Biyol. Mercanların büyük bir kısmında, çanak merkezinde silindir biçimli, tıkız veya gözenekli, yassı, hindi bağımsı v.b. şekillerde olabilen, dik bir kalker *kolümel* vardır; kolümelin yukarıda belirtilen şekilleri, türleri ayırt etmede işe yarar. Bazı mercan cinslerinde bu kolümel bulunmaz. Bazen, kavkıdan ayrılan bölümlerin veya septes'lerin, ortada kaynaşarak bir yalancı kolümel meydana getirdiği de olur. Karındanbacaklı yumuşakçalarda, kavkı, boş veya dolu olabilen kolümelin etrafında helezon şeklinde kıvrılır. Kolümel oyuksa, ağzı, *göbekli* denilen kavkının dibindeki büyük kıvrımın ortasında bulunur kolümolin içi doluysa kavkıya *deliksiz* denir. (L)

KOLÜMNİZASYON i. (fr. *columnisation*). Rahim ve yumurtanın tedavisi amacıyle dölyolunu sıkıca tamponlama. (L)

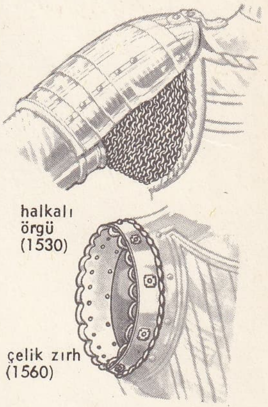

koltuk zırhları

kolümel

KOLÜRİ i. (r. *cholurie*). İdrarda öd elemanlarının, özellikle öd boyalarının bulunması. (Genellikle sarılıkta olur, fakat cildin sarılık hastalığına özgü renklerinin dışında da kolüri görülebilir.) [L]

KOLÜVYON i. (fr. *colluvion*). Jeomorfol. Kısa bir mesafeli sürükleme ile oluşmuş çökelti. (Kolüvyon, seyrek bitki örtüsü arasında akan yağmur suyu ile gelişir; su, balçık ve ince kumu beraberinde getirerek çukurlara ve yamaç eteklerine biriktirir.) Bk. KOLÜVYONLAMA. (L)

KOLÜVYONLAMA i. (*kolüvyon* > *kolüvyonlamak*'tan *kolüvyonla-ma*). Jeomorfol. Kolüvyon oluşumu.

— ANSİKL. *Kolüvyonlama*, açık arazi bitkilerinden türeyen oluşuklarda (ağaçsız savana, istepler) ve ekili arazilerde önemlidir; ayrıca, yamaç eteklerinin eğimi, kolüvyon birikmesiyle azalır. Kolüvyonlama terimi, ekim tarzları sebebiyle meydana gelen toprağın yer değiştirme olayına da uygulanabilir: «perdeler»in büyük kısmı insan eliyle (veya yapma) meydana getiren kolüvyonlama olayının sonucudur. Hafif bir toprak akmasıyle taşındıklarından kolüvyonlar hep ince tanelidir; bu kolüvyonlar az çok kumlu balçıktan meydan gelir.

Seyrek ağaçlı savana ve istep bölgelerindeki düzleşmenin oluşmasında doğal kolüvyonlanmanın büyük payı vardır. Ormanlarda, ağaç altlarında sık otlarla kaplı bir örtünün oluşmasına yolaçacak kadar sık olduğunda kolüvyonlama oldukça önem kazanır. (L)

KOLVA, S.S.C.B.'de ırmak, Barents denizi kıyılarındaki yaylalardan doğar, denizden uzaklaşarak kuzeyden güneye doğru akar ve Usa'ya dökülmeden önce Peçora'yı alır; 490 km. (L)

KOLVEZİ, Kongo'da (Güney Katanga ili) şehir, Lobito demiryolu hattı üzerinde; 17 900 nüf. Açıktavanlı bakır filizi işletmesi. Önemli metalürji ve elektrometalürji (bakır, çinko ve kobalt) sanayii. Hidroelektrik santral. (L)

KOLYE i. (fr. *collier*). İpe dizilmiş küçük nesnelerden, birbirine geçirilmiş halkalardan meydana gelen ve boyuna takılan süs eşyası: *Zümrüt kolye. Boncuk kolye.* (*Eşanl.* GERDANLIK.)

— Tekst. Sabit vargellerde iğlere yatak vazifesi gören küçük madenî parça. || Jakar tezgâhlarının çengeline takılan jakar tipi halkası. (ML)

KOLYOZ i. (yun. *kolias* veya *kolios*'tan). Uskumrugillerden kemikli balık. (İlmî adı *Scomber coilas* veya *Japonicus* yahut *Pneumatophorus colias*.)

— ANSİKL. *Kolyoz* uskumruya çok benzer; bu yüzden uskumru ile karıştırıldığı bile olur. Fakat uskumrudan farklı olarak beyni dıştan görünür, gözleri de büyüktür; boyu 35 sm kadar olanları vardır. Karadeniz, Marmara ve Akdeniz'de yaşar, ağustosun ortalarından itibaren Karadeniz'den Marmara'ya geçmeğe başlar, nisan sonunda geri döner. Ağlarla tutulur. Yağlı olursa taze yenir; fakat genellikle tuzlanır. (M)

KOLZA i. (hollanda dilinde *coolsaad*, lahana tohumu'ndan). Yağlı tohumlu mevsimlik bitki; hem yağ, hem de yem bitkisi olarak yetiştirilir.

— ANSİKL. *Kolza*, şişkin kazık köklü bir bitkidir. Yan kökleri toprağın derinliklerine kadar uzar. En verimlisi kış çeşitleridir. Ağustosun ikinci yarısında veya eylül başlarında ekilir. Verimi ve ürün toplama zamanı birçok iklim şartına bağlıdır. Şimdi biçerdöverle toplandığından, tohumlar iyice olgunlaşıncaya kadar bekletilir. «Çiçek» devresi, yani bitkinin kökleşmeğe başladığı zaman, yüksek verim elde etmek için büyük önem taşır. Bu devre ilkbahar kolzasında çok kısadır. Bitki çok az dallanır. (Batı Avrupa'da 15 mart - 15 nisan arasında ekilir.) Asalaklara fazlaca duyarlı olması yüzünden verimi şimdiye kadar tesadüfe bağlıydı. Şimdi böcek öldürücü ilâçlar sayesinde ve sürekli ıslah ile daha yüksek verim elde edilmektedir. Fransa, Almanya, İsveç, Kanada ve Çin'de büyük ölçüde üretilmekte ve gayet iyi yemeklik yağ çıkarılmaktadır.

● *Türkiye*'de İkinci Dünya savaşından sonra Trakya bölgesinde kolza ekimine başlandı. Daha sonra güney marmara illerine de yayıldı. 1969'da 7 000 hektar ekim alanından 8 100 ton kolza tohumu elde edildi. Kolza yetiştirilen başlıca iller (ürün miktarı ortalama olarak): Edirne (5 000 t); Kırklareli (700 t); Tekirdağ (500 t); Çanakkale (500 t); Bursa (200 t) v.b. Kolza yağı özellikle sunî kauçuk yapımında kullanılır. (LM)

KOLZA böceği bls. i. Bk. MELİGETHES.

KOMA i. (fr. *coma*). Tıp. Fizyolojik sebeplerle hastanın duyma, anlama ve hareket yetilerini kısmen veya tamamen yitirmesi ile meydana gelen derin baygınlık hali. (Bk. ANSİKL.) || *Komaya girmek*, duyma, anlama ve hareket etme yetilerini kaybederek yarı ölü hale gelmek, kendinden geçmek.

— ÇEŞ. DEY. *Komaya girmek. Argo.* Kendinden geçecek kadar sinirlenmek. || (*Birini*) *Komaya sokmak. Argo.* (Bir kimseyi) Aşırı derecede dövmek; içinden çıkamayacak kadar güç bir duruma düşürmek.

— ANSİKL. Tıp. *Koma*, sinir merkezlerinin damarlarla ilgili (beyin veya zarlarının kanaması, beyin yumuşaması), intanî (menenjit, ansefalit), urlar veya travmalardan oluşma organik bir arızası sonucu olabilir. Ayrıca sinir hücrelerinin çalışmasının, oksijensizlikten (dolaşım yetmezliği, boğulma, karbon monoksit zehirlenmesi koması), zehirlenmeden (barbitüriklerle), suyukla ilgili bir yetersizlik veya bozukluktan (diyabetik asidoketoz, karaciğer yetmezliğinde amonyak yükselmesi...) doğma bir değişikliği sonucunda da koma meydana gelebilir. Ketonik asitlerin organizmada birikmesi sonucunda ortaya çıkan suyuksal bozukluğun sebep olduğu *şeker koması*, şeker hastalarındaki asidoz'un en ağır tezahürüdür. Bir şeker hastası diyet değişikliğine, yorgunluğa, zehirlenmeye, yaralanmaya, bir cerrahî müdahaleye konu olduğu zaman, daima bu asido-ketozdan korkmak gerekir, fakat bunun en sık sebebi ensülin tedavisinin zamansız kesilmesidir. Bu hal, idrarda ketonik cisimlerin bulunması ve yedek alkali maddelerin azalmasıyle anlaşılır. Ensülin ve kokarbosiz kullanılmasıyle su verme şeklinde son derece âcil bir tedaviyi gerektirir.

◆ **Komalık** sıf. Koma haline gelmiş.

— ÇEŞ. DEY. *Komalık etmek. Argo.* Aşırı derecede sinirlenmesine yolaçmak. Döverek kıpırdamayacak hale getirmek. || *Komalık olmak. Argo.* Çok yorulmak. (LM)

KOMA i. (yun. *komma*, kesinti). Müz. Eski Yunanlılarda, eşit olmayan iki ses arasında kulakla seçilebilecek en küçük aralık. (Bk. ANSİKL.) || *Koma bemolü*, türk musikisinde, bir sesi bir koma, yani bir tam sesin dokuzda biri nispetinde alçaltan bemol çeşidi. || *Koma diyezi*, türk musikisinde, bir sesi bir koma, yani bir tam sesin dokuzda biri nispetinde yükselten diyez çeşidi.

— Opt. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Müz. *Koma*'lar ikiye ayrılır: 1. *fizagor koması*'nda ton, iki minör yarım tonu aşar; 2. *Didima koması* veya *sentonik koma*'da, tam büyük ton tam küçük ton'dan farklıdır.

Yüzyıldan fazladır müzik teorilerinde *koma'nın ton'un dokuzda biri* olduğu söylenir. Fakat R. Dussaut çeşitli büyüklükte tonlar olduğunu ileri sürerek bu iddiayı çürütmüştür. Piyano ve orglarda kullanılan dengeli sistemde *hiç bir koma* yoktur; nasıl olabilir ki, oktavı 12 eşit yarım tona bölen bu sistem özellikle *komalardan kurtulmak* için tasarlanmıştır. *Ton'un dokuzda biri* tanımı, ancak, nazarî bir sistem olan ve oktavı 53 eşit *koma-dereceye bölen Holder* sistemine uygulanabilir.

Zarlino sistemi, *sentonik* koma ile *magne* veya *diesis* koma diye bir ayırım yapar. Bu komalar arasındaki kulakla seçilemiyecek farkın ancak nazarî bir değeri vardır.

Türk musikisinde koma aralığı «F» (fazla), «K» (Koma), eskiden «Z» (zaid) kısaltması ile gösterilir. Küçük mücenneb'den bakıye'yi veya tanninî'den büyük mücenneb'i çıkartarak elde edilir. Kesirli ifadesi şöyledir: 531 441/524,288. Bu kesir, yaklş. ol. 81/80'e tekabül eder. Bu *Pitagor koması* denen hesaptır.

— Opt. Merkezleri bir eksen üzerinde bulunan optik sistemlerde, eksen dışındaki bir noktanın görüntüsünde meydana gelen geometrik sapma. (Küresel sapması düzeltilmiş sistemlerde koma, bir sorguçla uzanmış kuyrukluyıldıza benzeyen küçük, parlak bir leke şeklindedir. Bu tür görüntüyü parabol biçiminde bir ayna verir.) [ML]

KOMADUGU YOBE, Batı Afrika'da ırmak, Çat gölüne dökülür, aşağı çığırı Nijerya ile Çat arasında sınırı çizer; 320 km. (L)

KOMAİTHO. Yun. mit. Tapos kralı Pterelaos'un kızı. Şehri kuşatan Amphitryon'a âşık olunca, babasının saçındaki, altından kader telini koparak ona ihanet etti. Buna öfkelenen Amphitryon onu öldürdü. — Patras'ta Artemis tapınağının rahibesi, Melanippos ile tapınakta yatmıştı. Bunun üzerine korkunç bir salgın çıktı; kâhinin emri üzerine iki suçlu kurban edildi ve her yıl bir delikanlı ile bir genç kızı kurban etmek gelenek haline geldi. Bu vahşî gelenek Eurypylos tarafından kaldırıldı. (L)

KOMAK geçl. f. Bk. KOYMAK.

KOMAMA. Esk. coğ. Anadolu'da Pisidia bölgesinde şehir. Kestel gölünün güneybatısında şehirhöyük. Adı çeşitli biçimlerde anılmıştır: *Comamenes, Komakon* gibi. Augustus zamanında şehir bir Roma sömürgesi oldu ve *Colonia Julia Augusta Prima Fida Comama* adını aldı. (M)

KOMAN (İlhan), türk heykelcisi (Edirne 1920). Edirne lisesini (1941), Güzel Sanatlar Akademisi Heykel bölümünü bitirdi (1946). Paris'e gönderildi. Prof. Belling'in öğrencisi oldu. Julian akademisinde Gimozod atelyesinde çalıştı. Türkiye'ye dönünce (1950) Akademi Heykel bölümüne asistan oldu. Başlangıçta figüratif heykel türünde eserler verdi. 1948'den sonra soyut'a yöneldi. Daha sonra, taş yerine demir çubuklar, demir kitlelerle çalışarak modern plastik araştırmalar yaptı. Anıtkabir kabartma çalışmalarına katıldı. İsveç'e yerleşti. Türkiye'de ve yabancı ülkelerde sergiler açtı. İstanbul Resim ve Heykel müzesi, New York Modern Sanatlar müzesi ile özel koleksiyonlarda eserleri vardır. (M)

KOMANA. Esk. coğ. Anadolu'da (Pontos Galatikos bölgesi) şehir. Sonraları Pontos Pioemaniakos bölgesi içinde olduğu kabul edildi; daha sonra da Armenia Secunda bölgesi içinde sayıldı. Şehir Enyo - Ma kültüyle tanınır. Kuruluşu Orestes efsanesine bağlanır. M.Ö. 34'te Komana şehri bir roma eyaleti olan Pontus'a katıldı. Bilim adamı ve gezgin Hamilton, Tokat'ın 10 km kuzeydoğusundaki Gümenek harabelerinin Komana'ya ait olduğunu ileri sürdü. Bu iddia sonraları bulunan yazıtlarla desteklendi. Şehrin yakınlarındaki yığma tepenin üzerinde Enyo tapınağının bulunduğu sanılıyor. (M)

KOMANÇİ'LER, amerikalı yerli aşireti. Bugünkü Wyoming topraklarında yaşarlardı. Sonra güneye sürüldüler, Oklahoma'da kendilerine ayrılan bölgeye yerleştirildiler. Usta avcı ve iyi savaşçı olan Komançi'ler, koni biçiminde deri çadırlarda otururlardı. Elbiseleri de kalkanları gibi deriden ve püskküllerle süslüydü. Ucu taşlarla donatılmış oklar kullanırlardı. Cesur, zalim ve mükemmel savaşçılardı. Bugün sayıları 2 000'e düşmüştür. Bazı törenlerde kullandıkları mimiklerle dolu dilleri bugüne kadar kalmıştır. (L)

KOMANDİT i. (lat. *cum*, ile ve *mandare*, eline teslim etmek'ten fr. *commandite*). Bir komandit şirket sermayesinin, bir veya birçok komanditer tarafından sağlanan kısmı.

— Tic. huk. *Komandit şirket*, bir ticarî işletmeyi müşterek ticaret unvanı altında işletmek amacıyle kurulan, alacaklılara karşı, en az bir sınırlı, bir de sınırsız sorumlu ortağı bulunması gereken, tüzel kişiliğe sahip ticaret ortaklığı. (Bk. ANSİKL.) || *Komandit ortak*, komandit şirketin sınırsız sorumlu ortağı. (Bk. ANSİKL.) || *Sermayesi paylara bölünmüş komandit şirket*, bir ticaret unvanı altında her türlü iktisadî konu ile uğraşmak üzere işlerinde en az bir komandite ve bir komanditer bulunmak üzere beş veya daha çok ortak tarafın-

dan kurulan, sermayesi devredilebilen paylara bölünmüş, tüzel kişiliğe sahip ticaret ortaklığı.

— ANSİKL. Tic. huk. *Komandit şirket,* Türk Tic. kn. md. 243-269 arasında düzenlenmiştir. Komandit şirket, yazılı şekilde düzenlenen ve imzaları noterce onaylanması gereken bir sözleşme ile kurulur. Sözleşmede, ortakların kimlikleri, sermaye taahhütleri ve sorumluluk durumları, şirketin konusu, ticaret unvanı, merkezi, komandit niteliği ve şirket temsilcilerinin adları bulunmalıdır. Şirketin kuruluşu, merkezinin bulunduğu yer ticaret siciline tescil ve ilân ile tamamlanır. Tescil ile şirket, tüzel kişilik ve tacir sıfatını kazanır. Komandit şirketin sona ermesi ve tasfiyesi, kolektif şirketlerin bu konuları düzenleyen hükümlerine tabidir. Ancak yalnız komandit şirkete ait olan özel sona erme sebepleri de vardır. Meselâ tek komandite ortağın şirketten ayrılması halinde şirket komandit niteliğini yitirir ve sona erer. Şirkette mevcut tek komanditer ortağın ayrılması veya komandite ortak niteliğini kazanması halinde, şirket kolektif şirket hükümlerine tabi olur. (M)

KOMANDİTE sıf. (fr. *commandité*). Tic. huk. *Komandite ortak,* komandit şirketin sınırsız sorumlu ortağı.

— ANSİKL. *Komandite ortak*'lar, şirket borçlarından dolayı şirket alacaklılarına karşı sınırsız olarak bütün malvarlıklarıyle sorumludurlar. Komandite ortağın sorumluluğu, sınır ve nitelik yönünden kolektif şirket ortağının sorumluluğu gibidir. Şirketin yönetimi ve temsili, komandite ortaklara aittir. Komandite ortakların şirketin konusuna giren ticarî işlerle uğraşmaları veya bu işlerle uğraşan ortaklığa sınırsız sorumlu ortak olarak girmeleri yasaklanmıştır. (Bk. REKABET *yasağı.*) Bu ortakların şirketten çıkmaları veya çıkarılmaları konusunda kolektif şirketlere ilişkin hükümler uygulanır. (M)

KOMANDİTER i. (fr. *commanditaire*). Bir komandit şirkette ancak kendi koyduğu sermaye oranında borçlanan ortak. (Bk. KOMANDİT *şirket.*) || Bir teşebbüsün veya bir topluluğun sermayesini kiralayan kimse. || *Komanditer ortak,* komandit şirketin sınırlı sorumlu ortağı. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. *Komanditer ortak*'ın sorumluluğu, şirkete koymayı yüklendiği miktarla sınırlıdır. Sınırsız sorumluluğu kabul ettiğini beyan veya ilân etmesi, unvana adının konması, temsilci sıfatını açıklamaksızın şirket adına işlemler yapması, şirketin yönetim işlerini üstlenmesi hallerinde komanditer ortağın sorumluluğu genişler, sınırsız hale gelir. Komanditer ortak, şirketi yönetime ve temsile yetkili değildir. Fakat ticarî mümessil veya ticarî vekil olarak tayin edilebilir. Denetim yetkisi vardır, iş yılı sonunda şirketin defterlerini, envanter ve bilançosunu inceleyebilir veya incelettirebilir. Önemli sebeplerin varlığı halinde, şirket işlerinin ve evrakının incelenmesi konusunda hâkimden her zaman izin alabilir. Komanditer ortak, rekabet yasağına tabi değildir. Ancak komanditer ortağın şirketle rekabet sayılacak işlemlere girişmesi, denetim haklarından yoksun kalması sonucunu doğurur. Bir komanditer ortağın, hissesini devretmek suretiyle şirketten çıkabilmesi, diğer ortakların bu devir işlemine rıza göstermelerine bağlıdır. Komanditer ortağın ölümü halinde, ortaklık payı ve mevkii mirasçılarına geçer. (M)

KOMANDO i. (portekizce *commando*'dan). Ask. Bağımsız olarak çalışan ve baskın, sabotaj v.b. gibi özel görevler yapan, az sayıda askerden kurulu birlik, çete, akıncı. (Bk. ANSİKL.) || Komando birliğinde görevli asker. || *Teşm. yol.* Vurucu kuvvet.

— ANSİKL. Boerler savaşı sırasında (1899-1902) ingiliz kıtalarına karşı gerilla savaşı veren ve genellikle atlı olan bağımsız müfrezelere *komando* adı veriliyordu. İkinci Dünya savaşı sırasında bu deyim, önce Almanlar, daha sonra Anglosaksonlar tarafından çeşitli anlamlarda kullanıldı. Almanya'da, savaş esirlerinden veya *stalag*'lara (esir kampları) bağlı işçilerden meydana gelen küçük müfrezelere *Arbeitskommando* (iş komandosu) veya sadece *komando* adı veriliyordu. Bazı komandolar sabitti; değişik mevcutlu (10 veya 500 kişi) küçük kamplar meydana getiriyor ve bunlar fabrika veya tarım çalışmalarıyle görevlendiriliyordu. Bazıları da, ulaştırma yollarının onarılması veya bombardıman edilmiş şehirlerdeki enkazın kaldırılması gibi işlerle görevli gezici komandolardı.

Komando terimi ayrıca toplama kamplarına bağlı ek kuruluşları anlatmak için de kullanılıyordu (msl. Birkenau, Auschwitz Toplama kampının komandosu idi).

Buna karşılık Anglosaksonlarda, zayıf mevcutlu bir kıtaya (10-100 kişi) komando adı veriliyordu. Bu kıtaların üyeleri karada ve hava indirmelerinde veya amfibi harekâtında, tehlikeli ve nazik görevleri sevk ve idare edebilecek yetenekte titizlikle seçilmiş, donatılmış ve eğitim görmüş askerlerdi; fakat bu komandoların hedefleri, zaman ve mekân içinde daima sınırlıydı (taktik akın, çıkarma v.b.). [L]

KOMANİA. Esk. coğ. Ksenophon'a göre Anadolu'da (Mysia bölgesi) şehir; Bergama yakınlarında. Sonraları şehrin, Karesos (Bakırçay) vâdisindeki sınır dağlarının Lydia bölgesine ait kısmında yer aldığı ileri sürüldü. Yeri kesinlikle bilinmiyor. (M)

KOMANİK sıf. (fr. *comanique*). Formülü $C_6—H_4—O_4$ olan pironkarboksilik asit için kullanılır; kelidonik asidin, havası boşaltılmış kapta ısıtılmasıyle elde edilir. (L)

KOMARNO, Çekoslovakya'da (Batı Slovakya bölgesi) şehir, Vah ile Tuna'nın kavşağında, Ostrov adasının ucunda; 25 300 nüf. Tersaneler. Yapımına Macaristan'ın Türkler tarafından istilâsından sonra başlanan istihkâmlar. Şehir, 1767 ve 1783 depremlerinden büyük zarar gördü. Franz Lehar burada doğdu. (L)

KOMAROM, Macaristan'da (Tatabanya idare bölgesi) şehir, Tuna'nın sağ kıyısında, ırmağın Çekoslovakya kıyısındaki Komano'nun tam karşısında; 10 000 nüf. Irmak limanı. Tuna üzerinde köprü. Köy pazarı ve dokuma merkezi. Petrol rafinerisi. *Komarom idare bölgesi,* 270 000 nüf. Merkezi *Tatabanya.*

— Tar. Tuna'nın bir geçidi üzerinde kurulan bu eski şehir, eskiden Avrupa'nın ilk kalesi sayılırdı. Bununla birlikte 1543, 1594, ve 1667'de Türklerin, 1597'de Avusturya imparatorluğu kuvvetlerinin eline geçti. 1848-1849'da Avusturyalılara karşı ayaklandı ve isyancılar ancak uzun süren bir kuşatmadan sonra teslim oldular. (L)

KOMAROV (Vladimir Leontiyeviç), sovyet tabiat bilgini (Petersburg 1869 - ay.y. 1945). S.S.C.B. Bilimler akademisi başkanı; Leningrad fidanlığını yeniden düzenledi ve 24 ciltlik *S.S.C.B. Florası*'nın yayınını yönetti. (L)

KOMATOGEN sıf. (fr. *comatogène*'den). Tıp. Komaya sebep olan hastalıklara veya ilâçlara denir: *Çok fazla ensülin enjeksiyonu, komantogendir.* (L)

KOMATSU, Japonya'da şehir, Honşu adasında (İşikava idare bölgesi), Japon denizi kıyısında; 63 200 nüf. Kaplıca merkezi. İpek ve seramik sanayii. (L)

KOMATULA i. (fr. *comatule*'den). Biyol. Antedon'un yaygın adı. (L)

KOMB i. (fr. *combe*). Jeomorfol. Antiklinolin kubbesinde, yumuşak tabakalar üstüne yığılmış sert tabakalardan meydana gelme içi boşalmış çöküntü.

— ANSİKL. Jeomorfol. *Komb*'a hâkim olan sert tabakalar çukur karşısında kornişler meydana getirir. Kombun boyu eninden uzundur (kombun türediği dağın biçimi de aynıdır.) İçi boşalmış yumuşak tabakanın altına yeni, sert bir tabaka rastlayınca kombun orta yerinde bir tepe meydana gelir. (L)

KOMBA. Esk coğ. Anadolu'da (Lykia bölgesi) şehir; bugünkü Gömbe'nin güneybatısında Cemile deresi yakınlarında kalıntıları görülür. Buradaki yazıtlar üzerinde şehrin adı *Kombeon* olarak geçer. (M)

KOMBABUS veya **COMBABOS,** M.Ö. III. yy.da Suriye'de yaşayan Selefki'ler kralı Antiokhos I'in gözdesi olan efsane kahramanı. Hikâyesi Lukianos'un *Suriye İlâhesi Hakkında* adlı kitabında anlatılmıştır. Antiokhos tarafından kraliçe Stratonike'ye, refakat ile görevlendirilince ona âşık olmaktan korkarak kendisini sakatladı. Antiokhos tarafından şan ve şerefe boğuldu; adına bir heykel dikildi. Ötekilerden daha sonra ortaya çıkan bu efsane babilli İstubar'ın Kkumbaba ve Atys destanlarını hatırlatır. (L)

KOMBE i. (fr. *kombé*). Eczc. Kardiyotonik glikozit strofantinler bakımından özellikle zengin bir strofantus'un Afrika'daki adı. (L)

KOMBİNA i. (fr. *combinat*). S.S.C.B.'de tek bir iktisadî bölge ve tek bir idarî teşkilât altında dayanışık faaliyet gösteren birçok sanayi tesisinin gruplaşması. (Kombina düşey bir merkezleşmeyi gerçekleştirir; meselâ Ural - Kuznetsk kombinası Ural demirini ve Kuznetsk maden kömürünü birleştiriyordu; bugün yerini çok az masrafla Karaganda kömür havzasını Ural'a birleştiren bir kombina almıştır. Kombinalar, tröstlerin yanı sıra sovyet sanayi teşkilâtının temel unsurlarıdır. Kombina kelimesi yakın bir anlamla S.S.C.B.'den başka ülkeler için de kullanılır.) [L]

KOMBİNATÖR i. (fr. *combinateur*). Elektr. Elektrik âletleri ve makinleri arasında çeşitli bağlantılar kurmağa yarayan âlet (tamburlu kombinatör, kamlı kombinatör v.b.).

— Telekom. Creld telgraf âletinde, yazılmış kelime gruplarını çözmekle görevli organ. (Her biri belli bir sıradaki kod elemanına karşılık olan ve her birinin, bir çalışma ve bir dinlenme konumu bulunan beş çarktan meydana gelir.) [L]

KOMBİNATUVAR i. (fr. *combinatoire*). Mat. *Kombinatuvar analizi,* kimi işlemler veya işlemlerin kombinezonuyle elde edilmiş sonlu eleman grupları incelenen matematik alanı.

— Psikogenet. Jean Piaget'ye göre, biçimsel düşüncenin temel yapılarından biri. (Bu yapı, önermesel işlemlerin gösterdiği gibi, hem varsayım ve fikir alanında, hem de, pratik problemler karşısında kalan yeniyetmelerin veya delikanlıların davranışlarında görülür.) Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Mat. Verilen m tane nesnenin *kombinezon, aranpman* ve *permütasyonları*'nın sayısını bulmak *kombinatuvar* analizi'nin klasik bir problemidir.

Numaralanmış m tane nesnenin permütasyonu numaraları değiştirilerek, sıralı m nesneninki ise yerleri değiştirilerek bulunur. Bu permütasyonların P_m sayısı $P_m = 1.\ 2.\ 3.\ \ldots\ldots\ m = m$'dir.

Aranjmanlar kombinezonlardan hareket ederek bulunur; bu işlemde kombinezonların kapsadığı bütün permütasyonlar düşünülür.

n'er, n'er alınan m nesnenin A_m^n basit aranjmanı (tekrarsız) $A_m^n = m\ (m - 1)\ (m - 2)\ \ldots\ldots\ (m - n + 1)$ dir. C_m^n kombinezonlarının sayısı, A_m^n aranjmanlarının sayısı P_n permütasyon sayısına bölümüdür.

— Psikogenet. Klasik mantığın önermelerinin hesaplanışında dört işlem vardır: $p \supset q$, $q \supset p$ ve p- olmayan q, $p\ .\ q$- olmayan.

1. Dolaysız işlem ($p \supset q$) kendi karşıtıyle sıfıra eşit olur: ($p \supset q$). ($p.\ q$- olmayan) $= 0$;

2. Dolaysız işlem, kendi karşılığıyle bir eşdeğerli verir: $(p \supset q).\ (q \supset p) = (p.\ q) \supset (p.\ q) = (p.\ q) \subset (p.\ q.)$

Piaget «kombinatuvar» dediği bu önermeler hesabı örneğini çocuk zekâsının gelişimine uygular. Çünkü bu hesap, homogen bir yapı meydana getirmektedir. Piaget'ye göre, kombinatuvar, somut işlemler aşamasının sınıf ve ilişkilerinin gruplaşmalarının bir genelleşmesini temsil eder. Bu da, mantıkî biçimlerin, kendi muhtevalarına nispetle serbest kalışlarından meydana gelir. Böylece çocuk için, her hangi bir unsurda 1'i 1'e veya 2'yi 2'ye ya da 3'ü 3'e v.b. bireştirmek yoluyle herhangi bir ilişkiyi ve herhangi bir sınıfı meydana getirmek mümkün olmaktadır. Piaget, kombinatuvarı, «sınıflamaların sınıflanması» olarak tanımlar. Meselâ nesnelerin tertiplenmesi işi karşısında, 12-13 yaşındaki çocukların davranışı, 7-8 yaşındaki çocukların davranışıyle karşılaştırılmak yoluyle 7-8 yaşındaki çocuklar ampirik yok-

lamlarla iş görürler ve ancak birkaç mümkün tertip gerçekleştirebilirler. Oysa, 12-13 yaşındaki çocuklar, ilk nesneyi, ikinci nesne ile, sonra üçüncü nesne ile bağdaştırarak sistemli şekilde hareket ederler. Çocuk, gerçi bu çeşitli tertiplerin formülünü bilmez, ama bunları sürekli olarak gerçekleştirebilir. Barbel İnhelder, bu kombinatuvarın, biçimsel işlemler seviyesinde bulunan çocuklarda, fizik kanunlarının tümevarımını gerçekleştirmek amacıyle kendi kendine nasıl işlediğini ve yararlı olduğunu inceledi. Bu deneylerden birinde, gerekli her malzemeye sahip bulunan çocuk, meselâ bir sarkaçın sallanma sürati üzerinde etki yapan faktörün ne olduğunu bulmak zorundaydı. Çocuk asılı ağırlıkları, ilk sallanmanın gücünü, kordonun uzunluğunu, düşmenin yüksekliğini değiştirebiliyordu. İnhelder, ancak somut işlemleri bilen 7-8 yaşındaki çocuğun, bir varsayım aramak üzere deney tertibatı üzerinde, el yordamıyle hareket ettiğini, bir varsayım bulunca, bunu doğrulamaya çalıştığını, ama doğrulamayı faktörlerle, kendisine somut işlemler yapmak imkânını veren kaynakları (sınıflamalar, serilemeler) birbirinden ayırt etmeden yaptığını görmüştü. Oysa yeniyetme, birkaç deneme yaptıktan sonra, bütün varsayımların dökümüne girişir; faktörlerin bazılarını sabit tutarak diğerlerini teker teker değiştirir; bunları yaparken ağırlık değişmediği halde sallanma frekansının değiştirilebileceğini görür; bu durum ise, ağırlık faktörünün müdahalesini ortadan kaldırır. Düşmenin başlaması ve yüksekliği için de aynı şey geçerlidir. İşe karışmayan faktörlerin bir yana bırakılması, bir kombinatuvarın işe karışmasını gerekli kılar. (L)

KOMBİNE sıf. (fr. *combiner,* iki şeyi bir araya getirmek'ten fr. *combiné*). Ask. *Kombine harekât.* Bk. MÜREKKEP *harekât.*

— Havc. *Kombine uçak,* uçak ile jiroplan arası hava taşıtı.

— Sine., Tiyat. ve Spor. *Kombine bilet,* bir dönemdeki gösteriler veya karşılaşmalar için toplu olarak satılan bilet.

— ANSİKL. Havc. *Kombine uçak'*larda, yatay çekişe elverişli, pervaneli veya tepkili bir motor bulunur. Ayrıca havada tutunmak için sabit bir kanadı ve rotoru vardır. Bir motorla harekete geçirilen rotor, uçuş durumuna göre, taşıtın havada kalmasını tek başına veya sabit kanatla ortaklaşa sağlar. *Konvertibl* uçak ile kombine uçak arasındaki fark, bu sonuncunun, motor elemanlarında veya gövdenin tümünde herhangi bir yön değiştirme olmamasıdır.

◆ I. Spor. Değişik özellikte yarışları kapsayan ve bunlardan elde edilen sonuçların toplanmasıyle derecelenmesi yapılan müsabaka: ***Atletizmde kadınlararası pentatlon ve erkeklerarası dekatlon müsabakaları en ünlü kombinelerdir.*** (*Dağ kombinesi,* derecelenme kayakla iniş ve slalom yarışlarında elde edilen sonuçların toplanmasıyle yapılır. *Kuzey avrupa kombinesi,* kayak sporunda derecelenme 15 km yarışı ve atlama müsabakalarından elde edilen sonuçların toplanmasıyle yapılır.) [LM]

KOMBİNEZON i. (fr. *combinaison*). Kadınların iç çamaşırı olarak giydikleri, ince kumaştan yapılmış kolsuz, yakasız gömlek. (Bunlara biçimlerine göre *külotlu kombinezon, uzun kombinezon* veya *prenses* adları verilir): *Örtüyü üzerinden attı, kombinezoniyle ayakta... İşte kapıya doğru geliyor ama bu defa benim ince robdöşambrımı giymiş, iyice sarılmış, örtülü halde* (R. H. Karay). ‖ Bir işin başarıya ulaşması için alınan tedbirler, yapılan hesaplar: *Maamafih otelci iyi bir kombinezon teklif etti* (R. N. Güntekin).

— Mat. Verilmiş m nesneden biri veya öbürünün, n dizisini seçme şekillerinden her biri: *Yalnız seçmelerin sırası değişirse kombinezon değişmez.* ‖ *n, m'den küçük olmak üzere n'er n'er alınmış m nesnenin basit kombinezonu,* bu nesnelerden n tanesini alarak kurulan ve ikisi, en az bir nesnenin yapısı sebebiyle birbirinden farklı olan düzenler. ‖ *Tam kombinezon veya n'er n'er alınmış m nesnenin tekrarlı kombinezonu,* bu nesneleri, her biri n kere alınmış olmak üzere n sayılı gruplar halinde birleştirerek elde edilen ve ikisi, bu nesnelerin yapıları değil de sıraları sebebiyle birbirinden farklı olan düzenler.

— ANSİKL. Mat. İkişer ikişer alınmış a, b, c, d gibi dört harfin *basit kombinezonu, ab, ac, ad, bc, bd, cd'*dir; *tam* veya *tekrarlı kombinezon* cümlesini elde etmek için *aa, hb, cc,* kombinezonlarını eklemek gerekir. *n'er n'er* alınmış m nesnenin kombinezon sayısı

$$C_m^n = \frac{m\,(m-1)\,\ldots\,(m-n+1)}{n!}$$

formülüyle verilir. Böylece, bir oyuncunun oynayabileceği farklı oyun sayısı, 5'er 5'er alınmış 32 kartın kombinezon sayısına eşittir; bu sayı da

$$\frac{32 \times 31 \times 30 \times 29 \times 28}{1 \times 2 \times 3 \times 4 \times 5} = 201\ 376$$

olur.

n'er n'er alınmış m nesnenin tam kombinezon sayısının $C_m^n = \dfrac{m(m+1)\ldots(m+n-1)}{n!}$ formülü verir.

Bu formüle göre, taşları ikişer ikişer alınmış, 0, 1, 2, 3, 4, 5, 6 gibi yedi rakamın tam kombinezonlarını gösteren bir domino oyununda

$$\frac{7 \times 8}{1 \times 2} = 28 \text{ taş vardır. (L)}$$

KOMBU i. (japonca k.). Suyosunlarından yapılan bir japon yemeği. (L)

KOMBÜRAN i. ve sıf. (fr. *comburant*). Bk. YAKICI.

KOMEDİ veya **KOMEDYA** i. (lat. *comoedia'*dan fr. *comédie* ve ital. *commedia*). Genellikle güldürmek amacını güden manzum veya mensur tiyatro oyunu; ya durumların ve kişilerin uyuşmazlığını belirtir veya çağdaş törelerin hicvedilmesini ya da insanlığın kusurlarını ve gülünç yönlerini gösterir: *Ömer Seyfeddin «Mahçupluk İmtihanı» isimli bir komedi yazmıştı* (Y. Z. Ortaç). ‖ Bu türde yazılmış tiyatro eserlerinin tümü; bu eserlerin meydana getirdiği edebî tür. ‖ *Mec.* Sahte davranış, yapmacık söz veya davranış. ‖ Gülmeye yolaçan, gülünç olay veya olaylar bütünü: *Bu el öpme merasiminde, öyle gizli bir komedi geçti ki, hiç unutamıyacağım* (R. N. Güntekin).

— DEY. *Komedi oynamak,* bir kimsenin aslında hissetmediği duyguları varmış gibi gösterdiğini belirtmek için kullanılır.

— Ed. *Acıklı komedi,* acıklı konulara güldürüden daha fazla yer veren komedi türü. (Bk. ANSİKL.) ‖ *Baleli komedi,* müzik ve dans gibi unsurların katıldığı komedi. (Bk. ANSİKL. *Müz. bölümü.*) ‖ *Ciddî komedi.* Bk. ANSİKL. ‖ *Çobansı komedi,* çobanların veya kadın çobanların aşklarından bahseden komedi. ‖ *Entrika komedisi,* olayların içiçeliği ve birbiriyle bağıntısına dayanan komedi. ‖ *Eski komedi,* orta dönem komedisi. ‖ *Hissî (duygusal) komedi,* aşk tema'sının ağır bastığı komedi. (Diyaloglarda şiir niteliği de taşır. Oyun süresince seyirci ne kahkahalarla gülebilir, ne de gözyaşı dökebilir. Bazı sahnelerde seyirci tam gözyaşı dökmek üzereyken bir kelime oyunu yahut küçük bir sürprizle gülümser. Örnek W. Shakespeare'in *As you Like It'*i [Size Nasıl Geliyorsa, Öyledir]; Cevat Fehmi Başkut'un *Paydos'*u.) ‖ *İtalyan komedisi,* sahneye geleneksel kişileri (Arlequin, Pierrot) çıkaran italyan asıllı kaba komedi. (Bk. COMMEDIA DELL'ARTE.) ‖ *Kahramanlık komedisi,* şanlı serüvenler yaşamış kralları, prensleri ve diğer önemli kişileri canlandıran komedi türü. ‖ *Karakter komedisi,* bir karakterin psikolojik tahlilini konu olarak alan komedi. ‖ *Lirik komedi.* Bk. ANSİKL. *Müz. bölümü.* ‖ *Masal komedi,* tabiatüstü olayları yansıtan ve bunları canlandırmak için tiyatroda makinelerden faydalanan komedi. ‖ *Müzikli komedi,* XIX. yy.ın sonundan itibaren A.B.D. ve İngiltere'de yaygınlaşan müzik, şarkı, dans ve şiiri birleştiren gösteri. (Bk. ANSİKL. *Müz bölümü.*) ‖ *Oluntulu komedi,* sahneleri birbirine bağlı olmadan ve tutarlı bir konuya dayanmadan art arda sıralanan komedi. ‖ *Şarkılı komedi.* Bk. ANSİKL. *Müz. bölümü.* ‖ *Töre komedisi,* bir devrin, bir toplumun, bir sınıfın törelerini yansıtan komedi. ‖ *Vodvil komedi,* şarkı ile karışık komedi. (Bk. VODVİL.) ‖ *Yergi komedisi,* bazı sınıfların gülünç yönlerini yansıtan komedi türü. ‖ *Yüce komedi,* farslardaki kaba ve kolay güldürme yollarına başvurmadan karakterleri inceleyen ve törelerini yansıtan komedi.

— ANSİKL. Ed. tar. *Eski Yunan. Yunan komedisi'*nin kökleri Dionysos âyinlerine dayanır. Komedi türü önce Dor'larda görüldü; Susarion ile Peloponnesos'ta, Megara'da ortaya çıktı, oradan Epikharmos ile Attike'ye, özellikle Sicilya'ya geçti. Fakat bu tür asıl Atina'da gelişti. Attike komedisinin tarihinde üç dönem göze çarpar:

1. *eski komedi,* M.Ö. 480'de başladı, en önemli temsilcileri, Khionides, Krates, Kratinos, Eupolis ve bilhassa Aristophanes'tir. Bazen vurucu ve açık saçık denecek kadar kaba, fakat hayal gücü ve incelik dolu olan bu tür, daima çağının bir gerçeğini yerer;

2. *orta komedi,* bu dönemde, koro, yani müzikli unsur kalktı ve törelerden veya mitolojiden alınma konular işlenmeğe başlandı. Bazı piyesleriyle (özellikle *Plautos* ve *Ekklesiazysai* [Kadınlar Meclisi]) Aristophanes, Eubules ve Aleksis bu türü geliştirdiler;

3. *yeni komedi,* İskender ve haleflerinin devrinde gelişti. Bu dönemde komedi, çağdaş töreleri gerçekçi bir şekilde ve incelikle yansıttı, çeşitli tipler yarattı: aile çocuğu, fahişe, zeki köle, asalak insan v.b. En önemli temsilcileri Menandros, Philemon ve Diphilos olan yeni komedi hakkın-

Eğridir «TOPA NCA 69» tatbikatında karda yaralı taşıyan komandolar

Foto. Hürriyet arşivi (MEYDAN)

da, o dönemde kaleme alınan oyunlardan kalan bazı önemli parçalar ve latin yazarlarından Plautus ile Terentius'un bıraktıkları taklitleri sayesinde bilgi edinilebilmektedir.

● *Eski Roma.* Asıl roma komedisi orijinal bir yapıya sahip değildir. *Comoedia palliata* (*palium* denen yunan giyeceklerine bürünen oyuncular tarafından oynanıyordu) latin güldürü tiyatrosunun en önemli temelini meydana getirir ve bütünüyle yunan tiyatrosunu, özellikle Plautus, Caecilius Statius ve Terentius'un eserlerinde yeni komedi çağı tiyatrosunu taklit eder. Bu komedi türü daha sonra yerini *comoedia togata* denilen (oyuncular roma togaları giyiyorlardı) roma komedisine bıraktı. Özellikle Atta ve Afranius'un eserleriyle nispî bir başarı kazanan bu tür roma törelerini yansıtır gibi görünmesine rağmen *palliata*'dan pek farklı değildi. Daha sonra *atellane* denilen bir fars türü başarı kazandı. Cicero çağında ise *mima* yaygınlaştı. Bu son tür bütün İmparatorluk çağı boyunca gözden düşmedi. Augustus çağında, *togata*'dan çok az farklarla ayrılan bir tür burjuva komedisi (*comoedia trabeata*) yaratmak için yapılan çabalar bir sonuç vermedi.

● *İtalya.* Kurallara uygun ilk komediler İtalya'da XVI. yy.da kardinal Dovizi di Bibbiena'nın Plautus ve Terentius'un oyunlarını taklit eden *Ariosto* ve *La Calandria* adlı eserleriyle başladı. Bu klasik etki Cecchi'nin bazı piyeslerinin, Aretino'nun canlı ama ahlâk dışı komedilerinin ve özellikle Machiavelli'nin *Mandragorla*'sının ortaya çıkmasıyle azaldı. Yüzyılın ikinci yarısında ise, tam tersine Trissino'nun, G. B. Gelli'nin, L. Dolce'nin oyunlarıyle klasik anlayış tamamen hâkim oldu. Bu salgından yalnız G. B. Della Porta ve Giordano Bruno (1582) ile halk için oyunlar yazan Strascino, Ruzzante, A. Calmo gibi birkaç yazar kendilerini kurtardılar. Halk için yazılan komediler daha sonra irticalî komedi türünün doğmasına sebep olacaktır. Bk. COMMEDIA DELL'ARTE.

İrticalî komediler XVII. yy.da ve XVIII. yy.ın bir bölümünde, diğer bütün komedi türlerini silen büyük bir başarı kazandı. XVIII. yy.da Goldoni, yazılı komediyi yeniden canlandırdı; konuşmalardaki canlılıkla, hareketle ve törelerin, özellikle venedik törelerinin gerçekçi bir biçimde yansıtılmasıyle her seyirciyi çeken çok sayıda komedi yazdı. Ancak, fanteziye kaçan *fiabe*'leriyle Carlo Gozzi, irticalî komedi tiplerini sahnede yaşatmayı başardı.

XIX. ve XX. yy.larda P. Ferrari, F. Martini, F. Cavalotti, G. Giacosa, G. Rovetta, R. Bracco, M. Praga'nın adları anılmağa değer. Pirandello, çoğu zaman alaylı ve yer yer dram biçimini alan ve büyük orijinalliği ile bütün dünyada yankılar uyandıran;

halat köprü
ve üzerinden
geçen **komandolar**

Ugo Betti, çeşitli tiyatro türlerinin sınırlarına giren heyecan verici eserler yazdılar. De Filippo, alaylı bir üslûpla ve sinemaya bağlı modern bir yazar olmakla birlikte, uyanık, hareketli ve canlı eski italyan komedisine de bağlıdır.

● *İspanya.* İspanyol komedisi, halktan yana, eğlendirici ve canlı kalabilmek uğruna, töre ve geleneklerin tasviri, karakterlerin incelenmesi ve hattâ gerçekçilik gibi birçok unsuru bir yana itti. Bununla birlikte XVI. yy.ın başından itibaren, Villalabos Plautus'un *Amphitryon*'unu, Simon Abril, Terentius'un bütün eserlerini, Timoneda ise *Los Menemnos*'u çevirmeğe koyuldular. Argensolas'lar Felipe II devrinde ispanyol tiyatrosunu eski yunan tiyatrosunun bir kopyası haline getirmeğe çalıştılar. Ama onların, çabaları ancak birkaç edebiyatçı tarafından desteklenirken halk, Castillejo'nun farslarına, Lope de Rueda ile Juan de La Cueva'nın ciddî komedi denemelerine rağbet gösteriyordu. Gezici topluluklar oyunlarını herhangi bir sahne aracı olmadan sarayda, *corrales* veya *patios*'larda oynuyorlardı. XVII. yy.da Cervantes, Lope de Vega, Calderon, Moreto, Rojas gibi kahramanlık komedilerinde usta ve taşkın bir hayal gücüne sahip, dramlarında ise korkunç ve karamsar olan yazarlar hüküm sürdü. Çağdaşları Alarcon, Corneille'e *Le Menteur*'ü (Yalancı) ilham eden *Verdad Sospechosa* (Şüpheli Gerçek) adlı oyunla karakter komedisi türünü başlattı. Thomas Corneille'den Scarron'a kadar fransız mizah şairlerinin çoğu ispanyol tiyatrosundan ilham aldılar. XVII. yy.da ise tersine, ispanyol tiyatrosunda fransız taklitçiliği aldı yürüdü. Bununla birlikte Zamora, Canizares, Yriarte, Moratin, Jovellanos, Melendez gibi parlak fikirli ve ince üslûplu yazarlara ayrı bir yer vermek gerekir. Bu devir ispanyol komedisinin orijinalliği Ramon de la Cruz'un *saynetes*'lerinde kendini gösterir. Halka seslenen bu komedilerde Madrid'in fakir semtlerindeki töreler, köşebaşlarıyle evlerdeki renkli dil ve garip kaynaşmalar eşsiz bir biçimde tasvir edilir. XIX. yy.da Martinez de la Rosa ile başlarında Mariano de Larra, Breton de los Herreros, Hartzenbusch, Eguilaz, Tamayo y Baus, Echegaray'ın bulundukları bir yazar ve şairler topluluğu gelenekleri yaşatarak canlandırdılar. XX. yy.da, komedi türü Benavente, Marquina, Quintero kardeşler, Martinez Sierra, Federico Garcia Lorca, Valle-İnclan'ın eserleriyle gelişti.

● *Fransa.* Modern fransız komedisinin yaratıcısı Molière'dir. Töre ve karakter komedileri yazarak «insanları oldukları gibi göstermeye» çalıştı. Ondan sonra Regnard, bir anlamda eğlendirici ve neşeli entrika komedi-

bir **komando**
eğitimi

Foto. Hürriyet arşivi (MEYDAN)

sine döndü. Lesage, maliyecilerin yaşayış tarzlarını alaya alan sert bir komedi yazdı (*Turcaret*). Dancourt günlük olaylara daha çok yer verdi. Dufresny ise yeni konular bulmağa çalıştı. Komedi genellikle töre ve sosyal durumları yansıtmağa yöneliyordu. Buna rağmen 1730'a doğru, Destouches, Piron, Gresset ile Molière'in üslûbuna bir dönüş göze çarpar. Fakat aşk duygusunu inceleyen ve psikolojiyi büyük bir ustalıkla işleyen Marivaux ile birlikte yeni eğilimler ortaya çıktı. Nivelle de la Chaussée «acıklı komedi» türünü yaratarak molière'ci gelenekle olan bağları kesinlikle koparttı. Çeşitli eksiklerine rağmen, Nivelle de la Chaussée öncülüğünü Diderot'nun yaptığı ve Sedaine'in *Philosophe Sans le Savoir*'da (Farkında Olmadan Filozof) en güzel örneğini verdiği «ciddî komedi» türünün hazırlayıcısı olarak görülebilir. Yüzyılın sonunda Beaumarchais, heyecanlı bir entrika komedisi olan *Sevil Berberi* (Le Barbier de Seville) ile toplumsal yergi niteliğini taşıyan *Figaro'nun Düğünü*'nü (Le Mariage de Figaro) yazdı.

Romantizmden itibaren türlerin ayrılığı ilkesi dramın lehine olarak ortadan kalktı. Buna rağmen A. de Musset özellikle şiirli fantezinin hâkim olduğu komediler yazdı. Sonraları neşeli komediyle acıklı dramlar arasında piyesler yazıldı (Dumas fils, E. Augier, Sardou, Pailleron). Neşeli tiyatronun temsilcileri Scribe, Labiche, Meilhac ve Halévy'dir. 1880'den itibaren, Becque ve taklitçileri, hayatı daha gerçek bir biçimde yansıtmağa çalışan, gerçekçi komedi türünü savundular. Fakat güldürücü komedi; Bisson, Feydeau, Gandillot'nun vodvilleri ve Donnay, Capus, de Flers, Caillavet, Croisset, Courteline, Tristan Bernard ve Sacha Guitry'nin komedileri ile canlılığını korudu.

İki Dünya savaşı arasında yeni bir yazar nesli ortaya çıktı. Başlarında çoğu zaman haşin ve çarpıcı güldürü anlayışıyle Eouard Bourdet, fantezi ve şiir dolu Marcel Achard, *Knock* adlı eserleriyle klasikleşen Jules Romains, kederle canlılık arasında bocalayan A. Salacrou, gözlemci zekâsı ile vodvil biçimlerinden de uzaklaşmayan Roger-Ferdinand, Marcel Pagnol (*Topaz* ve Marsilya komedileri ile ün salan Marcel Pagnol'dur. Bunlara, 1945'ten sonra da «pembe piyes»leriyle Jean Anouilh, bulvar piyeslerinin ustası André Roussin, orijinalliğiyle tanınan Jacques Audiberti (*Le Mal Co.rt* [Kötülük Kol Geziyor]) v.b. yazarlar katıldılar.

● *İngiltere*. XIII. yy.dan itibaren *miracle*'lara güldürü unsurları katmak amacıyle «interlüd» adı verilen asıl konu ile ilgisiz kısa dıyaloglar eklendi. İnterlüd'ler zamanla, özellikle John Heywood'un eserlerinde çok gelişen edebî bir biçim aldı. Henry VIII devrinde ispanyol eseri *Celestina*'nın çok değiştirilmiş bir uyarlaması olan *Calisto and Meliboea* oynandı. Bu gelişme 1550'den itibaren hızlandı. Kurallara uygun ilk ingiliz komedisi Nicholas Udall'ın Plautus'u örnek olarak yazdığı 5 perdelik *Ralph Roister Doister* adlı oyunudur.

Aynı tarihe doğru Cambridge'te oynanan neşeli komedi teknik bakımdan klasik kalmakla birlikte bütünüyle ingiliz kaynaklarından ilham alır. 1575'te basılmış olan *Gammar Gurton's Needle* (Gurton Ana'nın Dikiş İğnesi) adlı bu piyesin W. Stevenson adında bir üniversite mezunu tarafından yazıldığı sanılır. Sarayda ve üniversitelerde oynanan bu ilk komediler, klasik biçim ve geleneklere bağlı kaldı. Bunları takip eden romantik ve halka seslenen komediler ise latin tiyatrosunun kurallarından sıyrıldı. Shakespeare, dramlarındaki güçlü trajedi unsurlarına paralel olarak *Hırçın Kız* (The Taming of the Shrew), *Windsor'un Şen Kadınları* (The Merry Wives of Windsor) piyesleriyle de güldürü yeteneğini ispatladı. *Volpone*'un yazarı olan çağdaşı Ben Jonson, daha sonra da Beaumont ve Fletcher zekâlarını ve hayal güçlerini ortaya koyarak, karakter ve entrika komedisi alanında rekabete başladılar. Fakat son ikisi ispanyol tiyatrosunun büyük etkisi altında kaldılar. Bir yüzyıl sonra Congreve, Molière'in izinden yürüdü ve bu devirden itibaren ingiliz komedisi Elizabeth çağında kendisini belirginleştiren orijinalitesinden çok şey kaybetti. Restorasyon çağı komedisi Wicherley ve Vanbrugh ile canlılık ve ustalığa kavuşmakla birlikte çoğu zaman açık saçıklığa kaçtı. XVIII. yy.da Cumberley ve özellikle Sheridan (*The School for Scandal* [Rezaletler Okulu]) dikkati çektiler. O. Wilde, A. Pinaro, G. B. Shaw, J. Galsworthy'den sonra, çağdaş yazarlar içinde ön önemlileri Somerset Maugham, J. B. Priestley ve Noel Coward'dır.

● *Almanya*. Nürnberg'de kunduracılık yapan Hans Sachs, XV. yy.da adı bilinen tek komedi yazarıdır: sayısız eseri arasında Ortaçağ'ın yergili kaba güldürü geleneğine bağlı kalan pek çok fars yer alır. XVII. yy.da A. Gryphius'un komedilerinde halka dönük gerçekçiliğin izleri görülür. XVIII. yy.da kendini gösteren fransız etkisiyle Gottsched ve Gellert alman tiyatrosuna Molière tarzında ve edebiyat yönü ağır basan eserler kazandırdılar. J. E. Schlegel bu yabancı etkilere karşı çıktı. Millî tiyatro *Minna von Barnhelm* adlı duygusal ve romantik komedisiyle, Lessing tarafından yeniden kuruldu. Goethe ve Schiller'in genellikle dram türüne eğilmelerine karşılık, romantiklerin tiyatro eserlerinde yergi, mizah ve duygusallığın karıştığı komediler göze çarpar: H. von Kleist'ın *Kırık Testi* (Der Zerbrochene Krug) ve Grillparzer'in *Weh'dem der Lügt* (Yalan Söyleyenin Vay Haline) adlı eserleri çağın en ünlü komedileridir. XIX. yy.da güldürü anlayışı P. Lindau ve L. Fulda ile daha klasik, P. Wilbrandt, G. Hauptmann, H. Sudermann ve F. Wedekind ile de daha gerçekçi kavramlara yöneldi. Bütün bu yazarlar, aslında komedilerden çok dramlarıyle tanınırlar. Nitekim XIX. yy.da alman tiyatro edebiyatının genel havası güldürü tiyatrosundan çok dram türündeki eserlerle belirlenir. Alman tiyatrosunda çok tutulan anlatımcı akımda bu eğilimi güçlendiren araştırmaların ve eserlerin doğmasına yolaçtı. XIX. ve XX. yy. alman dili edebiyatında, komedi unsurlarını daha çok Avusturya'da aramak gerekir. A. Schnitzler ince ve hafif eserler veren viyanalı yazarlar arasında en ünlüsüdür.

● *Rusya*. Rus komedisi, Sumarokov'un (1718-1777) Molière taklidi eserleriyle başladı, Katerina II'den itibaren fransız etkilerine karşı bir tepki belirdi ve Fonvizin'in *Brigadir* (Gönüllü İşçi) ve *Nedorosl* (Delikanlı) adlı komedilerinde de olduğu gibi günlük olaylara dayanılarak töreler hicvedildi. Romantik çağda Griboyedov'un *Akıldan Belâ* (Gore ut Uma) adlı eseri Molière'in *Le Misanthrope*'undan izler taşır. Fakat rus komedisi gerçek özgünlüğünü en iyi eseri *Müfettiş* (Revizor) [1836] olan Gogol'de bulur. Elli kadar komedi yazan Aleksandr Ostrovski, çağının bütün sosyal çevrelerini inceledi: moskovalı satıcılar, memurlar, soylu toprak sahipleri. Gerçekçilik, komedi türüne onunla girdi. Çehov'un komedisi yer yer hüzünlü bir mizah anlayışına sahiptir (*Ayı* [Medved], *Evlilik* [Jenitba]). Sovyet edebiyatı, hicivli komedi geleneğini Katayev'in piyeslerinde de görülen (*Kvadratura Kruga* [Dairenin Kareleştirilmesi]) yeni durumlara uydurmayı başardı.

● *Türkiye*. Türk sahne sanatında komedi, dramatik türlerden daha geniş yer tutar. Selçuklu Türklerinin Anadolu'ya girmelerinden kırk yıl kadar sonra, Bizans prensesi Anna Komnenos babası imparator Aleksios Komnenos için yazdığı kroniklerde, Türklerin saraylarda, babasının damla hastalığını alaya alan güldürüler oynadıklarını belirtir. Prenses Komnenos'un *Aleksiyad* (1116) adını verdiği bu eserinden çeşitli aktüel konuları ele alan komedilerin daha o zamanlar oynandığı anlaşılıyor. Osmanlı imparatorluğunda dramatik gösteriler yine daha çok güldürü nitelikleri içinde gelişti. Türk gölge oyunu (Karagöz) ve ortaoyunu, toplum taşlamasını yine eğlenceli açıdan ve komedi yoluyle yapar. Hattâ türk masallarındaki romantik aşklar, cinler, cadılar, bu «temaşa» türlerinin güldürü niteliği içinde erir. Bu oyundaki tipler, bir iki istisna dışında komik unsurlarla ortaya çıkarılmışlardır. Baş oyun kişileri ise (Karagöz, Hacivat, Kavuklu, Pişekâr) bu oyunlarda sürekli olarak komedi unsurunu geliştirmekle görevlidirler. XIX. yy.ın ikinci yarısında batı tiyatrosunu taklitle başlayan türk tiyatro edebiyatında güldürü unsuru, bir disipline girdi ve komedi özelliklerine geçişi sağladı. Tanzimat'ın ilânından önce, üzerinde «Ketebe el fakir İskerleç» cümlesi bulunan, *Vakayi Acibe ve Havadis-i Garibe-i Kefşger Ahmed* (Pabuççu Ahmed'in Garip Maceraları) türk tiyatro edebiyatının ilk komedisi olarak kabul edilebilir. Oyunun italyanca, almanca, fransızca tercümesi vardır. İtalyanca tercümesinin üzerinde 1809 tarihi bulunan bu oyunun Mahmud II döneminde yazılmış olduğu tahmin edilir. Plautus'tan bu yana sık sık kullanılan «ikizler» ve yanılmalarla gelişen bir komedi dokusunu kapsayan bu eserde türk masallarında sık rastlanan motifler de vardır. Asıl ün kazanmış olan ilk türk komedisi ise Şinasi'nin *Şair Evlenmesi*'dir (1859). Bu batı tiyatrosu unsurları ile geleneksel türk tiyatrosu unsurlarını yapısında kaynaştıran bir töre komedisidir. Şinasi, bu oyununda, kadınla erkeğin birbirini görmeden evlenmeleri töresini taşlarken, çeşitli tipler yoluyle bir toplum tenkidi yapar. Bu dönemde yazılan töre ve karakter komedileri arasında Mustafa Nuri'nin *Zamane Şıkları*, Ahmed Hamdi'nin *Sanki Aşk*, Ahmed Midhat'ın *Açıkbaş* ve *Çengi*, Süleyman Vehbi'nin *Haşim Bey*, Mehmet Rifat'ın *Nedamet*, Şemsi Beyin *Kendim Ettim Kendim Buldum*, Ömer Faik'in *Karı Koca Uygun* adlı eserleri dikkati çeker.

Bu dönemin en önemli komedi yazarı, Feraizcizade Mehmed Şakir'dir. Duru bir Türkçesi ve sağlam bir tekniği olan Mehmed Şakir'in ilk oyunlarından biri *Evhamî*'dir (1885). *İcab-ı Gurur yahut İnkılâb-ı Muhabbet*'te mirasla zengin olan bir gencin onuruna kapılarak kendisini gerçekten seven kızı bırakarak para düşkünü bir kızı seçmesini işler. *Kırk Yalan Köse* (1886) ve *Yalan Tükendi*, yazarın dikkati çeken komedileridir. Ancak Mehmed Şakir'in en başarılı komedileri *İnatçı yahut Çöpçatan, Teehhül yahut İlk Göz Ağrısı* adlı eserleridir. Yine bu dönemde yazılan entrika komedileri, arasında Ali Beyin *Misafiri İstiskal, Kokona Yatıyor* (1871) ve *Geveze Berber*, Hamdi Beyin *İki Karpuz Bir Koltuğa Sığmaz*, Fuat Beyin *Ahmak Herif Hasis Karı*, Ali Rıza'nın *Mızrak Çuvala Sığmaz*, Mehmet Behçet'in *Fakir Lokantanın Fakir Uşağı*, Recaizade Ekrem'in *Çok Bilen Çok Yanılır* adlı oyunları en önemlileridir. İkinci Meşrutiyet'in ilânından (1908) sonra tiyatro alanında çok sayıda eser yazıldı; ancak komedi türü yerine tarihî oyunlar, melodramlar ve siyasî taşlamalar ön plana geçti. Meşrutiyet yazarları arasında İbnürrefik Ahmed Nuri, Hüseyin Suad ve özellikle Musahipzade Celâl, komedi alanında en başta anılacak adlardır. Ahmed Nuri'nin *Aşk-ı Atîk, Cereme, Dengi Dengine, Tecdid-i Nikâh, Kadın Tertibi, Açık Bono, İzdivaç Projesi, Türabizadeler* ve daha birçok oyunu vardır. Hüseyin Suad ise *Yamalar, Hülle, Çifteli Mikroplar, Küçük Beyler, Ana Karnında, Son Gece* gibi oyunlarıyle tanınır.

Musahipzade Celâl, tarih çerçevesi içine yerleştirdiği komedileriyle ünlüdür. Müzikle desteklediği bu eserleri arasında *İstanbul Efendisi, Macun Hokkası, Yedekçi, Kaşıkçılar, Atlı Ases, İtaat İlâmı* bu dönemde tutulan komedilerdi.

Musahipzade'nin Cumhuriyet döneminde yazdığı müzikli komedileri ise daha başarılıdır. *Aynaroz Kadısı, Bir Kavuk Devrildi, «Pazartesi, Perşembe», Balaban Ağa, Fermanlı Deli Hazretleri, Kafes Arkasında*, Musahipzade'nin sık sık oynanan komedileridir. Önceleri bir ortaoyunu sanatçısı olan Musahipzade'nin oyunlarında, geleneksel türk tiyatrosunun açık etkisi görülür. Cumhuriyet döneminde komedi türündeki eserler çoğalmıştır. Reşat Nuri Güntekin *Hülleci*, İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nun *Andaval Palas*, Ahmed Kutsi Tecer'in *Bir Pazar Günü* adlı oyunları ilk örneklerdendir. Bu dönemde melodramatik renkler içinde toplum tenkidine yönelen oyunlar yazan Cevat Fehmi Başkut, daha çok komediye eğilimlidir. *Büyük Şehir, Küçük Şehir, Ayarsızlar, Koca Bebek, Sana Rey Veriyorum, Harput'ta Bir Amerikalı, Hacıyatmaz* ve *Buzlar Çözülmeden*, içli sahneleri olan komedilerdir.

Son zamanlarda ciddî konuları ele alan fakat komedi unsurlarından da yararlanan tiyatro yazarları arasında Turgut Özakman,

Haldun Taner, Refik Erduran, Cahit Atay sayılabilir. 1950'den sonra komedi türü, yerini sosyal ve siyasî taşlamalara bıraktı.

— Ed. *Acıklı komedi.* Fransa'da XVIII yy.-ın ilk yarısından sonra ortaya çıktı. İlk olarak Destouches'un işlediği bu tür, özellikle Nivelle de la Chaussée (*Le Préjugé à la Mode* [Önyargı Modası] 1735; *Mélanide* [1741]; *L'Ecole des Mères* [Analar Mektebi] 1744) sayesinde gelişti. Bu oyunların kahramanları klasik komedi geleneklerine göre, burjuvalardan meydana gelmekle birlikte, içinde bulundukları durumlar sık sık heyecan ve acıma uyandırır. Bu sadece duyarlığa ve XVIII. yy.da gelişecek olan ahlâk dersi verme eğilimlerini uyandırmakla kalmadı, aynı zamanda 1660 klasiklerinin zorla kabul ettirdikleri, türlerin ayırımıyle ilgili çok kesin kuralların dışına çıkma isteğini de ortaya koydu. Voltaire acıklı komediyi alaya aldığı halde bu türde eserler vermekten geri durmadı (*L'Enfant Prodigue* [Müsrif Çocuk], *Nanine, L'Ecossaise* [İskoçyalı Kız]). Acıklı komedide, Diderot'nun 1750'den sonra ciddî komedi teorisinde ileri süreceği fikirler hâkimdir. İtalya'da rahip Chiari, Fransızları taklit ederek *commedia flebile*'yi yarattı.

● *Ciddî komedi.* Bu tür, Diderot'nun *Entretines avec Dorval* (Dorval ile Konuşmalar) [1757] adlı eserinde tarif edildiği gibi, burjuva dramlarıyle birlikte geleneksel tiyatro türleri olan komedi ve trajedinin arasında bir yere yerleştirilir. Bazen ciddî, bazen de acıklı bir havaya bürünebildiği gibi, bir ahlâk dersi de vermek zorundadır. Bu konuda en iyi örnek, Diderot'nun eserlerinden çok Sedaine'in *Le Philosophe sans le Savoir* (Zoraki Filozof) [1765] adlı eseridir. Beaumarchais'nin *Eugénie*'si de (1767) Augier ve A. Dumas fils ile ciddî komedi sonra bir aşama meydana getiren bu türe girer. Gerçekte ancak 1850'den sonra, E. Augier ve A. Dumas fils ile ciddî komedi büyük bir üne kavuşacaktır.

— Müz. *Baleli komedi,* yer yer danslar ve çeşitli eğlencelerle kesilen bir komedidir. Bu türe, *Les Fâcheux* (Münasebetsizler), *Monsieur de Poruceaugnac, Les Amanats Magnifiques* (Şanlı Âşıklar), *Sevda Hekimi* (L'Amour Médecin), *Kibarlık Budalası* (Le Bourgeois Gentilhomme), *La Princesse d'Elide, Le Sicilien, Psyché, Hastalık Hastası* (Le Malade İmaginaire) gibi eserleriyle Molière öncülük etti. Destouches'un *Le Carnaval et la Folie*'si (Karnaval ve Deli) gibi eski opera repertuvarlarında bulunan eserler de komik türe girdiği ve dans bunlarda önemli bir yer kapladığı için bu niteliğe sahiptir.

● *Lirik komedi.* Bugün, pek uygun olmamakla birlikte «*opera-komik*» adıyle tanımlanan «şarkılı piyes»lere XVIII. yy.da bazen «lirik komedi» adı veriliyordu. Bazen opera alanında, bu türün alışılmış dramatik unsurundan uzaklaşan eserleri için de bu tanım kullanılıyordu. Bu tür eserler arasında Mouret'nin *Les Amours de Ragonde*'u (Ragonde'un Aşkları), Grérty'nin *Colinette à la Cour*'u (Colinette Sarayda) ve *Panurge dans L'ile des Lanternes*'i (Panurge, Fenerler Adasında) ve Grérty'nin *Embarras des Richesses* (Zenginlik Başa Belâ) sayılabilir.

● *Müzikli komedi.* Kaynakları zenci şarkıcıların kaba güldürülerine kadar uzanan amerikan müzikli komedisi, fransız ve viyana operetinden de geniş çapta ilhamlıdır. Metinlerin hemen daima bir devamlılık sağlamaktan başka yararları yoktur; buna karşılık basit melodilerden meydana gelen «lyric»ler veya şarkılı bölümler, milletlerarası bir başarı kazanan parçaları veya tekrarların bölümleri kapsar (R. Friml'nin *Rose -Marie*'si [1924]; şarkıları Paul Roberson tarafından söylenen *Oldman River* ile J. Kern'in *Show Boat*'u [1927]; *Tea for Two* ile V. Youmans'in *No, no Nanette*'i [1924]). Cazın gelişmesi duygusal romansların yerine daha canlı ve şiddetli ritimleri getirdi (George Gershwin'in müzikli komedileri [1898-1937]). *Oklahoma* (koreografi Agnes de Mille'in, 1943), müzikli komedinin yeni bir yönelimini belirler. Dans, burada daha fazla uyumla temele yerleşir. Daha iyi düzenlenmiş baleler gösteriye sağlam bir unsur getirdi. Böylelikle ünlü koreograflar da Broadway programlarının hazırlanmasına katılmaktan çekinmediler: Eugene Loring (*Carmen Jones* [1943]); Agnes De Mille (*Brigadoon* [1947]); *Erkekler Sarışınları Severler* [Gentlemen Prefer Blondes, 1949]); Michael Kidd (*Finian's Rainbow, Guys and Dolls* [1950]); Hanya Holm (*Öp Beni Kate* [Kiss me Kate, 1948]); *My Fair Lady* [1956]); Alvin Ailey (*House of Flowers* [1953], *Jamaica* [1957]). Jerome Kern (1885-1945), Colo Porter (doğ. 1893), Vircent Youmans (1898-1946), Richard Rodgers (doğ. 1902), Leonard Bernstein (doğ. 1918), Irvina Berlin (doğ. 1888) gibi besteciler de A.B.D.'de müzikli komedinin gelişmesine büyük ölçüde katkıda bulundular. Koreograf Jerome Robbins ile bu gelişme daha duyulur bir hale geldi.

Olay ve dans birbirine sıkı sıkıya bağlandı. Koreografinin oynadığı temel rol, *Kral ve Ben* (The King and I) [1951, müzik R. Rodgers] ve özellikle, tenkitçilerin yüzyılın müzikli komedisi» olarak niteledikleri *Batı Yakasının Hikâyesi* (West Side Story) [1957, müzik: Leonard Bernstein] adlı yapıtlarda iyice ortaya çıkmaktadır. Bu evrimin sonucu olan diğer bir olay da yorumcuların teknik ve sanat düzeylerinin yükselmesidir. Gerçekten de komedide temel bir yeri kaplayan dans, yüksek bir meslek niteliğine sahip sanatçıların doğmasına yol açtı. Her yeni rol dağıtımında balenin büyük isimlerine rastlanır: Fred Astaire ve partönerleri (Adele Astaire, Gingers Rogers, Rita Hayworth, Judy Garland) ile Gene Kelly'nin başarılarını John Kriza, Eugene Loring, Alvin Ailey, Zizi Jeanmaire, Carmen de Lavallade, Nora Kaye, Leslie Caron'un başarıları izledi. Öte yandan, müzikli komedilerden birçoğu perdeye uygulandı. Bunlardan bir kısmı (*Parade d'Amour* [1929]; *Le Lieutenant Souriant* [1931]) veya Ernst Lubitsch'in *Şen Dul*'u [La Veuve Joyeuse], 1934) filme alınan operetler, diğer kısmı ise başarıları sırasıyle, yapımcıları Lloyd Macan ve Mervyn Le Roy'dan çok Busby Berkeley'e mal edilen *42. Cadde* (42. Rue) [1933] veya *Altın Arayıcıları* (Charcheuses d'Or) [1935] gibi gösterişli müzikhol revülerine doğru gelişen eserlerdir. İkinci Dünya savaşından sonra müzikli komedi Stanley Donan ve Vincente Minnelli'nin ün kazandıkları sinema-bale'ye yaklaştı. Gene Keldy, koreograf olarak *Un Jour à* (New York'ta Bir Gün) [1949] ve *Chantons sous la Pluie* (Yağmur Altında Şarkı Söyliyelim) [1951] adlı filmleri, dansçı-oyuncu olarak ise *Paris'te Bir Amerikalı* (An American in Paris) adlı filmleri çevirdi. 1961'de Robert Wise ve Jerome Robbins, o zamana kadar Amerika'ya özgü olan ve diğer ülkelerin de popüler hale getirmeğe çalıştıkları (özellikle Fransa'da Jacques Demy ve filmi *Tatlı Günler* [Les Demoiseiles de Rochefort] 1966) bir tarzı yenilediler.

● *Şarkılı komedi.* Günümüzde opera-komik olarak bilinen, ikili konuşmalar ve çağdaş müzikle kesilen her türlü esere başlangıçta bu ad veriliyordu. Philidor, Monsigny, Gretry ve benzerlerinin müziklerini yazdıkları pek çok eser, sahneye «şarkılı komedi» adı altında çıktı.

— İkonogr. Komedi Eskiçağda, gülümseyen, başında sarmaşıktan bir taç taşıyan, uzun konçlu ayakkabılar giymiş ve elinde bir tiyatro maskesi tutan bir genç kız görünüşündeki ilham perisi Thalia ile sembolize ediliyordu. Elinde maske taşıyan Thalia konusu, Lesueur tarafından da işlendi (*Kilo, Euterpe ve Thalia*). Edme Dumont'nun Louvre'un bahçesinde bulunan taş kabartması, üzerinde «komedi», sarmaşıkla taçlanmış olarak görülür. Paris'te, Pradier'nin Moliere çeşmesinin köşelerini süsleyen *Ciddî Komedi* ve *Neşeli Komedi* adlı mermer figürleri de anılmağa değer. Ayrıca Duret'nin Théâtre-Française için yaptığı ve trajedi oyuncusu Rachel'in çizgilerini taşıyan mermer heykel (1857) ile Bourdelle'in Champs -Elysees tiyatrosu için yaptığı alçak kabartmayı da saymak gerekir. Watteau ise biri fransız, öbürü italyan komedisini sembolize eden iki tablo (Berlin müzesi) yapmıştır. (LM)

Komediler ve Atasözleri (*Comédies et Proverbes*), Alfred Musset'nin eseri. Musset, çeşitli tarihlerde, özellikle *Un Spectacle dans un Fauteuil* ve *Revue des Deux Mondes*'da yayımlanan piyeslerini bu genel bir başlık altında topladı. Başlıcaları şunlardır: *Andrea del Sarto* (Andre del Sarto); *Marianne'ın Kalbi* (Les Caprices de Marianne) [1833], *Fantasio, On ne Badine pas avec l'Amour* (Aşkla Şaka Olmaz), *Lorenzaccio* (1834); *Barberine* (La Quenouille de Barberine); *Şamdancı* (Le Chandelier) [1835]; *Büyük Söylememeli* (Il ne haut Jurer de rien) [1836]; *Bir Heves* (Un Caprice) [1837]; *Bir Kapı ya Açık Durmalı ya Kapalı* (Il Faut qu'une Porte soit Ouverte ou Fermé [1845]; *Ummadık Taş Baş Yarar* (On ne Sauraint Penser a Tout) [1849]; *Carmosine* (1850); *Bettine* (1851). Bu piyesler sahneye konmak üzere yazılmıştır. Bununla birlikte *Un Caprice,* Madame Allan Despreaux adlı bir kadın oyuncunun sayesinde 1847'de Comédie - Française'de oynandı. Madame Allan Despreaux Rusya'da tiyatro seyircisinin kendilerini çok iyi karşıladığını görmüştü. Bundan sonra Musset'nin diğer oyunlarından pek çoğu sahnede parlak başarılar kazandı. (L)

KOMEDON i. (lat. *comeder,* yemek'ten fr. *comedon*). Yağ bezlerinin deliklerini tıkayan ve havada kalarak yüzdeki kara lekeleri meydana getiren yağ tıkaç. (Bezin boşaltma kanalı, parmak arasında sıkmakla veya bir *komedon çekicisi* yardımıyle çıkarılabilen bir yağ silindiri ile doludur. Komedon sebore'nin belirtilerinden biridir.) [L]

KOMEDYA i. Bk. KOMEDİ.

KOMEDYACI sıf. *komedya*'dan *komedya-cı*). Sözleri ve davranışları yapmacık ve göstermelik olan, yalan dolanla iş çeviren: *Komedyacı adam.* (M)

KOMEDYEN i. (fr. *comédien*). Komedi aktörü ve aktrisi: *Aynı sözü bir komedyen edasıyle tekrar etti* (Y. K. Karaosmanoğlu). ‖ *Mec.* Kendi çıkarına göre hareket eden, iki yüzlü, riyakâr. *Eşanl.* KOMEDYACI. (M)

KOMENİK sıf. (fr. *coménique*). Formülü $C_6H_4O_6$ olan hidroksikomanik asit için kullanılır; 150°C'a doğru mekonik asidin karbon dioksidini kaybederek ayrışmasından elde edilir. (280°C'a doğru hidromekonik asit $C_5H_4O_3$ halinde ayrışır.) [L]

KOMENSALİZM i. (fr. *commensalisme*). Bk. ORTAKÇILIK.

KOMENSKY (Jan Amons). Bk. COMENIUS.

KOMET i. (yun. *kome,* saç'tan *kometes;* lat. *cometa;* fr. *comete*). Astron. Bk. KUYRUKLUYILDIZ.

KOMİ i. (fr. *commis*). İşyeri müstahdemi. ‖ Lokantalarda garson yardımcısı.

müzikli **komedi** filmleri: solda, «Batı Yakasının Hikâyesi»; sağda, «Tatlı Günler»

Foto. LAROUSSE

— Denizc. Bir gemide yiyecek (iaşe) işlerini yürütmekle yükümlü kişi. (ML)

KOMİK sıf. (fr. *comique*). Güldürücü, şakacı: *Komik kız. Komik bir arkadaş.* || Gülünç, gülme duygusu uyandıran: *Bilhassa Tevfik onu, kendi dilediği gibi yaptığı için çok komik tarafları var* (H. E. Adıvar). *Bu o kadar beklenmedik ve komik bir şeydi ki, neredeyse kahkahayı fırlatacaktı* (A. H. Tanpınar).

◆ İ. Temş. santl. Soytarı. || *Esk. Komik-i şehir.* Bk. KOMİKİŞEHİR.

— DEY. *Komiğe çıkmak,* komik rolü yapmak: *Cezayir entarisi ile Amerikan filminde komiğe çıkmak, pek de rüya bozucu bir şey* (F. R. Atay). [M]

KOMİKİŞEHİR bls. i. (*komik* ve ar. *şehir,* meşhur'dan *komik-i şehir*). Temş. santl. Tuluat tiyatrosunda üstünlüğünü çevresine kabul ettiren oyuncuya eski esnaf geleneklerine uyularak özel bir törenle verilen unvan. (M)

KOMİKLİK i. Komedinin, çeşitli komedi türlerinin ayırt edici özelliği. || *Karakter komikliği,* bir karakterin geliştirilmesinden meydana gelen komiklik. || *Durum komikliği,* kişilerin içinde bulundukları durumlardan doğan komiklik. || *Hareket komikliği,* kişilerin davranış veya tutumlarından ileri gelen komiklik. || *Kelime komikliği,* kelimelerin beklenilmedik çakışmalarından, seçiminden, alışılmadık şekiller kullanımından doğan komiklik. || *Teşm. yol.* Komik olma hali, güldürücü niteliği olma. || *Komiklik etmek,* güldürmek, komiğe yakışacak davranışlarda bulunmak. (M)

KOMİ Muhtar Sovyet Sosyalist cumhuriyeti, S.S.C.B.'de cumhuriyet, Kuzey Uralları ve kutup dairesinin yüz kilometre ötesine kadar Kuzeydoğu Rusya ovalarını içine alır; 804 000 nüf. Başkenti *Sıktıvkar.* Ren geyiği, avcılıkla ve balıkçılıkla geçinen Komi'lere, Ziryan*lar da denir. (L)

KOMİNFORM i. (rusça *Kom* [*munisticeskaya*] *İnform* [*atsiya*] kelimelerinin kısaltılmışı). Komünist partileri tarafından 1947 eylülünde Varşova konferansıyle kurulan ve nisan 1956'da lağvedilen haber alma bürosu. (Bk. KOMÜNİZM ve ENTERNASYONAL.) [L]

KOMİNTERN i. (rusça *Kom* [*munisticeskiy*] *İntern* [*atsional*], Komünist Enternasyonal kelimelerinin kısaltılmışı). Rus komünistlerinin III. Enternasyonal'e verdikleri ad. 1943'te lağvedilen Komintern'in yerine 1947'de Kominform kuruldu. (Bk. KOMÜNİZM.) [L]

KOMİSER i. (fr. *commissaire*'den). Emniyet teşkilâtının meslek dereceleri içinde yer alan ve en az lise öğrenimi görmüş, polis enstitüsünün orta ve yüksek kısmını başarıyle tamamlamış üniformalı veya sivil memur: *Şimdi baskının yasak edildiğini Yenimahalle komiseri bilmiyor mu imiş!* (Ahmed Rasim). [Bk. ANSİKL.] || Şirket ve toplantıları hükûmet adına denetleyen görevli: *Borsa komiseri. Hükûmet komiseri.*

— Spor. *Saha komiseri,* spor müsabakalarında yönetmeliklere uyulmasını sağlamakla görevli kişi.

— ANSİKL. Huk. *Komiser*'ler il, ilçe ve bucaklarda, bulundukları yerin emniyet ve asayişine ait işleri yöneten emniyet görevlisidir. İlçe, bucak, iskele ve istasyonlarda bağımsız olarak görev yapan her hangi derecedeki komiserler, emniyet komiseri unvanını alırlar. İlçelerde, emniyet âmiri veya komiser ve polis teşkilâtı bulunan bucak, iskele ve istasyonlarda kural olarak emniyet komiserleri emniyet makamını işgal eder. Emniyet polis memurlarının meslek dereceleri arasında, dokuzuncu sırada *başkomiser,* onuncuda *komiser,* onbirinci sırada da *komiser muavinleri* yer alır. Yüksek tahsil görmüş veya yabancı memleketlerdeki polis ihtisas öğrenimini veya kurslarını başarıyle bitirmiş olanlardan ilk defa devlet memurluğuna girecekler doğrudan doğruya komiser muavinliğine stajyer olarak tayin edilirler; Polis Enstitüsü İhtisas kursuna gönderilirler. Bu kursun başarıyle bitmesi halinde komiserliğe tayin mümkündür. Kanunî şartlara sahip olan lise mezunları polisliğe tayin edildikten sonra, Polis enstitüsünün orta ve yüksek kısımlarına gönderilir. Bu kısımları bitirenler komiser muavinliğine tayin edilirler. Polis komiserlerinin normal yetişme yeri Ankara Polis enstitüsünün meslekî Orta Tahsil kısmıdır. Başkomiser ve komiser muavinleri, Emniyet Genel Müdürlüğü İntihap encümeninin kararı ve genel müdürün inhası üzerine içişleri bakanının onayı ile tayin edilebilir. Komiserler, Emniyet Genel müdürlüğünün Emniyet müdürlüğü adı verilen alt teşkilâtı içinde görev yaparlar. İlçe Emniyet âmirliklerinde her derece komiserlerden şube şefleri de bulundurulabilir. Diğer emniyet görevlileri gibi komiserlerin izin, hastalık, sicil, yükselme ve disiplin işleri ayrı bir önem taşır. Bu yüzden de *Emniyet Teşkilâtı kanunu* ayrıntılı hükümler getirmiştir. Komiserler hakkında disiplin bakımından yetkili merci Emniyet Genel Müdürlüğü Disiplin kuruludur. Ancak teşkilâtında emniyet müdürü derecesinde şube müdürü bulunan illerde, komiserlere Disiplin cezası tayini İl Emniyet Disiplin komisyonuna aittir. Bir komiser hakkında Emniyet Genel Müdürlüğü Disiplin kurulu ceza vermişse, genel müdürün onayı gerekir. Ceza ihraç ise, genel müdürün ve içişleri bakanının onayı aranır. İl Disiplin komisyonu kararlarında valinin, ihraç cezasında da valinin ve bakanın onayı gereklidir. Ayrıca, komiserlerin de, re'sen görev yaptıkları yerlerde, polisler ve dengi veya daha aşağı derecede emniyet teşilâtı mensuplarına ihtar ve tevbih cezaları verme yetkisi vardır. (M)

KOMİSERLİK i. (*komiser*'den *komiserlik*). Komiser olma hali: *Üç yıl komiserlik yaptıktan sonra istifa etti.* || Komiserin makamı: *Komiserliğe giderek durumu anlattılar.* (M)

KOMİS'LER (lat. *comitia; cum,* ile ve *ire* gitmek'ten fr. *comices*). Esk. Rom. Yasama gücü, adlî ve dinî alanlarda çeşitli ayrıcalıkları, yüksek memurları seçme hakkı bulunan halk meclisleri. (Bk. ANSİKL.) || Örneklemeyle XIX. yy.da siyasî meclisler üyelerini v.b. tayin etmek üzere birleşen seçiciler kurulu. || *Teşm. yol.* Ticarî, sınaî v.b. alanlarda aynı faaliyeti gösteren kişilerden meydana gelen ve bu faaliyetle ilgili meseleler üzerinde tartışan veya ödüller veren kurul.

— Köy ekonomisi. *Tarım komisleri* yarışmalar düzenleyip ödüller dağıtarak tarımın geliştirilmesini sağlamak üzere toprak sahipleriyle çiftçiler tarafından kurulmuş özel dernekler.

— ANSİKL. Esk. Rom. Roma tarihinin ilk yüzyıllarından birbiri ardınca değişik komis tipleri ortaya çıktı, daha sonra da yetkilerini aralarında paylaşmak suretiyle hepsi aynı zamanda varlığını sürdürdü: *Curia komisleri, centuria komisleri, tribus komisleri.* Kısmen krallar döneminde türemiş olan bu meclisler (curia komisleri yasama yetkisini ellerinde tutuyor ve en üstün yargı mercii rolü oynuyordu) toplumun askerî ve malî kadrolara bölünmesi esasına dayanıyordu ve cumhuriyet döneminde büyük bir rol oynadı. Gerek yapıları, gerek yurttaşların *centuria*'larla *tribus*'lara bölünmüş olması, bunlara gittikçe artan demokratik bir görünüş sağlıyordu. İmparatorluk zamanında curia komisleri *lex de imperio*'yu III. yy.a kadar oyladılar. Tribus ve centuria komislerine gelince, Augustus bunların ayrıcalıklarıyle önemli durumlarını muhafaza etti; sadece adlî görevlerini kaldırmakla yetindi. Fakat yüksek memurları seçmeye ve kanun yapmağa devam ettiler. Tiberius, komislerin seçicilik görevini senatoya verdi, ondan sonra da durum artık değişmedi. Sadece Caligula devrinde geçici değişiklik oldu. Bununla birlikte komislerin yasama gücü nazarî olarak yürürlükte kaldı, hattâ I. yy.da bazı kanunlar da çıktı. Fakat bu süreç senato kararları lehine son buldu, o zaman komisler de fiilen ortadan kalktı. Komisler hangisi olursa olsun, değişmeyen bir usule göre yürütülürdü: bunlar başkanlık edecek yüksek memur (konsül veya başrahip) tarafından 24 veya en az 17 gün önceden toplantıya çağrılırdı; kararlaştırılan gün, güneş doğarken ya bir forum'da (tribuo ve curia komisleri) veya Mars meydanında (centuria komisleri) toplanılırdı. Toplantı, önceden «törenle hazırlanmış» bir yerde, «komis» gününde yapılırdı. Eğer gün uğurlu değilse, birleşme kâhin tarafından ertelenebilirdi. Bir duadan sonra tartışma başlar, sonra da kanun tasarısı okunurdu. (Bu tasarı bir tribun'un vetosuyle engellenebilirdi.) Ondan sonra oylamaya geçilirdi. Oylama iki dereceliydi, herkes kendi kesimi içinde (curia, centuria, tribus) oyu kullanırdı, her kesimin bir ayı vardı. Yurttaşlar, koyun ağıllarına (*ovilia*) benzeyen etrafı çevrili bölmelere (*saepta*) kapatılırdı. Oylama kesimi kadar bölme vardı. Çift oy kullanılmasının önlenmesi için bir çeşit köprüden (*pons suffragiorum*) geçilerek oy sandığına gidilirdi. III. yy.a kadar sözlü olarak oy kullanılırdı. Sonraları oylama yazılı ve gizli yapılmağa başlandı. O tarihten itibaren bir oy kabına bir tablet (bugün, oy pusulaları) atılırdı; tabletin üzerine, bir seçim yapılıyorsa, adayın adı yazılırdı; eğer bir oylama söz konusu ise, ya **VR** (*Uti Rogas,* evet) veya **A** (*Antiquo,* hayır) işaretlerinden birinin; eğer bir hüküm veriliyorsa ya **D** (*Damno,* mahkûm ediyorum) veya **L** (*Libero,* beraat ettiriyorum) harflerinden birinin üstü çizilirdi. Kesimler birbiri peşisıra oy kullanırlar, kesin çoğunluk elde edilince oylama durdurulurdu. Sınıf sırasına göre oy kullanılan centuria komislerinde de son sınıflara sınıf dışı centurialar oy kullanmazdı. Augustus, İtalya'daki askerî kolonilerinin belediye üyeleri için mektupla oylama usulünü koydu. Başkan sonuçları (renuntiatio) ilân eder ve gün batışından önce komisleri dağıtırdı.

Çeşitli yollardan komisler etkilenebilirdi: prensip olarak başkan, kabul ettiği adayların listesini ilân eder, istemediklerini, kimseye hesap vermeksizin çıkarabilirdi; fakat tatbikatta, mesele çıkarmamak için bu yola gitmezdi; buna karşılık, din törelerine veya kehanetin gereklerine aykırı düşen bir usulsüzlük bulunması her zaman mümkündü. O zaman komisler *justa* sayılmaz, seçilen üyeleri ise *vitio creati* olurdu. Bu durumda seçimler senatoya intikal ettirilir, o da kesin hükmü verir ve söz konusu görevlileri istifaya davet edebilirdi. Bu davete karşı koyan pek seyrek görülmüştür.

Bu unsurlar ve çeşitli iktisadî (nüfus sayımı), sosyal (eski zamanda bir büyüğün adamları), hukukî (centuria ve tribusların bölünmesi, kesimlere göre oylama), psikolojik (ayrıcalıklı centuria'nın oy etkinliği) şartlar hesaba katılırsa, komislerin, ne türlüsü olursa olsun, demokrasinin bütün görünüşlerini koruyarak yüzyıllarca işlemiş ne demokrasiye tam olarak yerleştirebilmiş, olması kolayca anlaşılır; bununla beraber ne de, ister ilk baştaki gibi doğuştan olsun, ister sonraları olduğu üzere servete ve makama dayanan, herhangi bir aristokrasinin vasiliğinden kendini kurtarabilmiştir. (L)

KOMİSÜROTOMİ i. (fr. *commissurotomie*). Birbirlerine birleşme yerlerine yakın bir noktada yapışmış kalp kapakçıklarını ayırmaktan ibaret olan kalp ameliyatı. (Bu müdahale kalp deliklerindeki darlıkların giderilmesi amacını güder. Mitral komisürotomi uzun zamandan beri en çok uygulananıdır, genellikle sol kulakçıktan geçirilen parmak veya bir âlet sol kulakçığın içine sokulur.) [L]

KOMİSYON i. (fr. *commission*). Bir meseleyi veya teklifi incelemek, bir konuda görüşünü bildirmek, bir hizmeti yerine getirmekle görevli kişiler topluluğu: *Cemiyeti Akvam'a dahil olduğu takdirde ve o andan itibaren komisyona iştirak edebileceklerdi* (Atatürk). *O sırada bir akaryakıt komisyonunun başında çalışmıştım* (Ş. S. Aydemir). *Mesele komisyona havale edildi.* (*Eşanl.* ENCÜMEN.) || Bir işte aracılık yapan kimseye bırakılan yüzdelik: *O işten sadece elli lira komisyon aldı.*

— Denizc. *Muayene komisyonu,* deniz ticaret gemilerinin sefere çıkmak için iyi durumda bulunduğundan emin olmak için deniz ticaret dairesi memurlarından kurulu ve gemileri muayene ile yükümlü komisyon.

— Huk. *Karma komisyon,* Büyük Millet meclisi ve Cumhuriyet senatosu üyelerinden bazılarının, Anayasa ve kanunların öngördüğü şekilde biraraya gelerek meydana getirdikleri kurul. (Bk. ANSİKL.) || *Bütçe karma komisyonu.* Bk. ANSİKL. || *Dilekçe karma komisyonu.* Bk. ANSİKL.

— Teşk. tar. *Komisyon çavuşu,* Osmanlı im-

paratorluğunda belediye zabıta işlerine bakan memur. (İlk zamanlar bu işe bakmakla görevli olanlara *kavas* denirdi. Komisyon çavuşu özellikle üniformalı olurdu. **BELEDİYE ÇAVUŞU** da denilen bu görevlilerin sivil gezenlerine *tebdil*, tebdillerin başına *tebdil eskisi* veya *baştebdil* denildi.)

— **ANSİKL.** Huk. *Karma komisyon*, parlamento çalışmalarında, başvurulan bir usuldür. Bu usule başvurulması ya bir kanunun görüşülmesi sonunda meclisler arasında görüş ayrılıklarının ortaya çıkması veya önceden tespit edilerek kabul edilmiş bazı hususların varlığıyle mümkündür. Anayasa, kanunların görüşülmesi ve kabulü konusunda, karma komisyona hangi hal ve şartlarda başvurulabileceğini belirtir. Gerçekten Anayasaya göre, Büyük Millet meclisinde kabul edilen bir kanun tasarısı metni, Cumhuriyet senatosunda değiştirilir ve Büyük Millet meclisi de bu değişikliği benimsemezse, her iki meclisin ilgili komisyonlarından seçilerek eşit sayıdaki üyelerden bir karma komisyon kurulur. Bu komisyonun hazırlayacağı metinle ilk metin ve Cumhuriyet senatosunun kabul ettiği metin arasında bir seçim yapmak yetkisi de Büyük Millet meclisine aittir. Karma komisyon burada bağdaştırıcı bir rol oynamakta ve ihtiyaç ortaya çıktıktan sonra teşekkül etmektedir.

● *Bütçe Karma komisyonu*, Bütçenin hazırlanmasında, Anayasada önceden tespit edilmiş olmasa bile zorunlu ve sayısı belli bir karma komisyon öngörülmüştür. Bütçe tasarıları ile millî bütçe tahminlerini gösteren rapor, Büyük Millet meclisinden otuz beş, Cumhuriyet senatosundan da on beş üyenin oluşturduğu bir karma komisyona verilir. Bu komisyon en çok sekiz hafta içinde bir metni kabul eder. Bütçe Karma komisyonunda, iktidar grup veya gruplarına en az otuz üye verilmek kaydıyle siyasî parti gruplarının ve bağımsızların oranlarına göre temsil imkânı tanınması gerekir.

● *Dilekçe karma komisyonu*, Anayasa madde 72'de yer alan, Türkiye Büyük Millet meclisine başvurma hakkının kullanılmasını gerçekleştirmek ve etkili kılmak amacıyle ve bir kanunla kurulur. Bu komisyon türk vatandaşlarının Büyük Millet meclisi başkanlığına tek başlarına veya toplu olarak gönderdikleri dilekçeleri incelemekle görevlidir. Komisyon, her toplantı yılı başında, Cumhuriyet senatosunca kendi üyeleri arasından seçilecek yedi üye ile Büyük Millet meclisince, milletvekilleri arasından seçilecek on sekiz üyeden kuruludur. Karma komisyona her meclisteki siyasî parti gruplarından ve siyasî parti grubu mensubu olmayanlardan seçilecek olanların tespitinde, bunların o meclisteki sayılarının yüzde oranı esastır. Dilekçe Karma komisyonu üyeliği, geçici nitelikteki komisyon üyeliğiyle bağdaşabilirse de Millet meclisi ve Cumhuriyet senatosunun diğer karma komisyon ve komisyonları üyeliğiyle bağdaşamaz.

Dilekçe Karma komisyonu, Başkanlık divanı ve Dilekçe Karma Komisyonu Genel kurulu şeklinde çalışır. Komisyon Başkanlık divanı, bir başkan, bir başkan vekili, iki sözcü ile iki kâtipten kurulur. Yalnız, başkan ile başkan vekilinin aynı meclisten gelmiş üyeler arasından seçilmesi mümkün değildir. Sözcü ve kâtiplerden birinin de Cumhuriyet senatosu üyeleri arasından seçimi gerekir. Başkanlık divanının seçimi Karma komisyon üye tam sayısının salt çoğunluğu ile ve gizli oyla yapılır. Başkanlık divanı, komisyona gelen dilekçeleri, gerekiyorsa ilgili bakanlığın da görüşünü almak veya bir temsilcisini çağırmak suretiyle inceler. Kanuna göre kabulü mümkün bir dilekçe söz konusu ise, bu konuda bir karar vererek, Türkiye Büyük Millet meclisi üyelerine dağıtır. Eğer dağıtım tarihinden itibaren on gün içinde herhangi bir üyenin yazılı itirazı olmazsa, karar kesinleşir ve dilekçe sahibine yazılı olarak bildirilir. Süresi içinde, usulüne uygun bir itiraz yapılmamışsa dilekçe, Karma Komisyon Genel kuruluna gönderilir. Karma Komisyon Genel kurulu da, Başkanlık divanı gibi önce dilekçenin kabule müsait olup olmadığını inceler; müsaitse işin esası bakımından, ilgili bakanlığın da görüşünü alarak bir karar verir. Karma Komisyon Genel kurul kararı başkanlık divanının kararı gibi Türkiye Büyük Millet meclisi üyelerine dağıtılır. İtiraz süresi bu defa, dağıtım tarihinden itibaren otuz gündür. İtiraz üzerine komisyon bir rapor hazırlayarak önce Cumhuriyet senatosuna sunar. Senatonun görüşme sonunda alacağı kararı takip eden yedi gün içinde Millet Meclisi başkanlığına da Karma komisyon raporu sunulur. Millet meclisinin vereceği karar kesindir. Karma komisyon, raporunu Cumhuriyet senatosu ve Millet meclisi genel kurullarında, ilgili meclisini içtüzüğü kuralları çerçevesinde savunur. Dilekçe Karma komisyonu, özel af dilekçelerini dikkate alıp bir kanun tasarısı hazırlayarak Millet Meclisi başkanlığına sunabilir. Millet meclisi başkanı ve Başkanlık divanı, Millet meclisi içtüzüğü gereğince komisyonlarla ilgili olarak haiz olduğu yetkileri, Dilekçe Karma komisyonu üstünde de kullanır. (ML)

KOMİSYONCU i. (*komisyon*'dan *komisyoncu*). Ticarî işlerde aracılık yapan kimse: *İşte dedim bu herif senin komisyoncun değil mi?* (S. F. Abasıyanık). *Otomobil komisyoncusu.*

— **ANSİKL.** Huk. *Komisyoncu*, alım satım veya taşıma gibi işlerin yapılmasında aracılık eden bir kimsedir. Mesleği aracılık olan tellâldan farkı, üçüncü şahıslarla kendi adına ve fakat başkası (müvekkil) hesabına muamele yapmasıdır. Tellâl, sözleşmelerin yapılması hususunda iki taraf arasında sadece aracılık yapar; alıcı ve satıcıyı buluşturarak onlar arasında sözleşme yapılmasını sağlar; komisyoncu gibi üçüncü şahıslar (satıcı veya alıcı) kendi adına ve müvekkili hesabına muamele yapmaz. Günlük hayatta, çok defa komisyoncu ve tellâl kavramları birbirine karıştırılır. Meselâ emlâk tellâlına *emlâk komisyoncusu* ve yine görevi sadece oto alım satımına aracılık etmek olan kimseye *oto komisyoncusu* denilmektedir. Komisyoncu ile ona vekâlet veren kimse arasındaki iç ilişkiyi kuran ve düzenleyen sözleşmeye *komisyon sözleşmesi* denilir. Komisyoncu, bu sözleşmeye dayanarak üçüncü şahıslarla kendi adına ve müvekkili hesabına muameleler yapar. Komisyon sözleşmesi, komisyoncunun faaliyet konusunu, yetki, hak ve borçlarının nelerden ibaret olduğunu tespit eder.

● *Komisyoncu çeşitleri.* Borçlar ve Ticaret kanunları ile diğer özel mevzuatta komisyoncunun türleri belirtilmiştir. Bunların başlıcaları şunlardır: 1. menkul eşya ve kıymetli evrak alım-satım komisyoncuları; 2. diğer işler komisyoncuları; 3. taşıma işleri komisyoncuları; 4. gümrük komisyoncuları.

● *Alım ve satım komisyoncusu.* Bir ücret (komisyon) karşılığında kendi adına ve diğer bir kimse (müvekkil) hesabına bir şeyin alım veya satımını üzerine alan kimsedir. Alım ve satım komisyoncusuna ilişkin esas hükümler Borçlar kn.nun 416 - 430 md.lerinde yer alır: **a)** borçları: alım ve satım komisyoncusu, üzerine aldığı işi iyi bir şekilde yapmalıdır. Ayrıca tacir sıfatına sahip komisyoncu, basiretli ve tedbirli bir iş adamı gibi hareket etmek zorundadır. Her şeyden önce müvekkiliyle arasındaki komisyon sözleşmesi şartlarına uyması gerekir. Komisyoncu, yaptığı muameleler hakkında müvekkiline bilgi vermek ve özellikle emrinin yerine getirildiğini kendisine bildirmek zorundadır. Fakat, müvekkilinin emri olmadıkça komisyoncu, sözleşme konusu olan şeyleri sigorta ettirmek zorunda değildir. Satılmak üzere kendisine gönderilen eşyanın bozukluğu göze çarpıyorsa, komisyoncu, nakliyeciye rücu hakkını korumak, hasarı tespit ettirmek ve derhal müvekkiline haber vermek zorundadır. Aksi halde ihmalinden doğan zararlardan sorumlu olur. Komisyoncu, satılmak üzere kendisine gönderilen eşya hemen bozulabilecek durum ve nitelikteyse, müvekkiline kısa zamanda bilgi vermek şartıyle o eşyayı satmak zorundadır. Müvekkili tarafından belirtilen en az bedelden noksanına mal satan komisyoncu, malı satmasaydı müvekkilinin daha çok zarara uğrayacağını ve o sıradaki şartların da yeniden emir almağa uygun bulunmadığını ispat etmedikçe bedelin noksanını ödemek zorunda kalır. Bunun dışında, müvekkilinin belirttiği bedelden noksanına mal alan veya fazlasına satan komisyoncu, aradaki farkı müvekkiline vermeğe mecburdur (Borçlar kn. md. 419). Komisyoncu, müvekkilinin izni olmaksızın veresiye mal satar veya malı teslim almadan para verirse bundan doğan zarar kendisine ait olur. Ancak, müvekkil aksini emretmiş olmadıkça, satış yerindeki örf ve âdete göre veresiye satabilir (Borçlar kn. md. 420). Nihayet komisyoncu, komisyon sözleşmesi gereğince kendi adına ve müvekkili hesabına yaptığı alım satım işlerinden doğan bütün hakları, müvekkili hesabına satın aldığı malları veya satılan malların bedellerini müvekkiline devretmek ve hesap vermek zorundadır. Komisyoncu, yetkisi olmadan veresiye mal satması durumu dışında muamelede bulunduğu kimselerin ödemelerinden ve diğer borçlarını yerine getirmelerinden sorumlu olmaz. Ancak komisyon sözleşmesiyle böyle bir kefaleti kabullenmesine bir engel yoktur. Böyle özel kefalet veren komisyonculara kredili komisyoncu (delkreder komisyoncu) denir; **b)** hakları. *Ücret hakkı*: komisyoncu, kendisine verilen işi yaptığı takdirde ücrete hak kazanır. Eğer kendisine verilen işi yapamamasına müvekkil sebep olmuşsa komisyoncu yine ücretini tam alabilir (Borçlar kn. md. 423). İşin yapılamaması komisyoncunun kusuru olmaksızın başka bir sebepten ileri gelmişse komisyoncu mahallî örf ve âdete göre gereken tazminatı isteyebilir. Müvekkiline karşı kötü niyetle davranır ve özellikle müvekkil hesabına satın aldığından fazla ve sattığından noksan bir fiyat geçirirse ücret almak hakkı bütünüyle kalkar.

Masraflar: komisyoncu, müvekkilinin menfaati için yaptığı bütün masrafları ve verdiği paraları faiziyle beraber isteyebilir. Masraflar arasında ardiye ve nakliye ücretlerini de müvekkilin hesabına geçirebilirse de, komisyoncu, kendi memurlarının ücretlerini masrafa dahil edemez (Borçlar kn. md. 422).

Borçtan kurtarılmasını talep hakkı: komisyoncu, müvekkili hesabına yaptığı işler dolayısıyle yüklendiği borçlardan kurtarılmasını, gereken mal veya bedelin teslimini, kendi nezdindeki mal veya hakların teslim alınmasını da müvekkilinden isteyebilir. Satılmak üzere komisyoncuya bırakılıp da satılmamış veya müvekkilce satış emri geri alınmış malları müvekkil geri almaz veya bunda çok gecikirse, komisyoncu eşyayı, bulunduğu yer mahkemesi aracılığıyle ve açık artırma ile sattırabilir. Emtia, değeri süratle düşecek mallardan değilse, önce durumun müvekkile resmen (mahkemece) ihbarı gerekir (Borçlar kn. md. 426).

Hapis hakkı: komisyoncunun, sattığı malın bedeli, aldığı malın kendisi üzerinde hapis hakkı vardır (Borçlar kn. md. 425); **c)** komisyoncunun bizzat alıcı veya satıcı olması: borsada kayıtlı veya piyasada cari fiyatı bulunan kambiyo senetleri diğer kıymetli evrak veya emtiayı satmağa ve satın almağa memur edilen komisyoncu, müvekkil tarafından aksine talimat verilmemişse, satın alacağı şey yerine kendi şeylerini satabilir yahut satacağı şeyi kendisi için satın alabilir. Bu hallerde komisyoncu, vekâletin icrası zamanındaki borsa veya piyasa fiyatını göz önünde bulundurmak zorundadır. Aynı zamanda komisyoncu komisyon işlerinden olan ücret ve masraflarını alabilir. Taşıma işleri komisyonculuğunda kural, yukarıda belirtilenin aksine, komisyoncunun taşıma işi kendi imkânlarıyle yapabileceği şeklindedir. Bu halde taşıma komisyoncusu aynı zamanda taşıyıcı sayılır (Tic. kn. md. 808/2, 814); **ç)** zamanaşımı: komisyon sözleşmesinden doğan davalarda zamanaşımı beş yıldır (Borçlar kn. md. 126/4). Alım - satım komisyoncusu genel olarak, kıymetli evrak ve menkul eşya ile iş görür (Borçlar kn. md. 416). Ancak, bunlar dışında kalan şeyleri de kendi adına ve müvekkili hesabına alan ve satan kimse de komisyoncuya ilişkin hükümlere tabidir (Borçlar kn. md. 430/II).

● *Diğer işler komisyoncusu*: Borçlar kn. md. 430'dan anlaşıldığı üzere komisyonculuk, alım ve satım dışında, bir işin komisyoncu tarafından belli bir ücret (komisyon) karşılığında kendi adına ve bir başkası (müvekkil) hesabına yapılması şeklinde de olabilir. Bunun en tipik örneği Türk Tic. kn. md. 808 ve 815'te özel olarak düzenlenen taşıma işleri komisyonculuğudur.

● *Taşıma işleri komisyoncusu*: bir ücret (komisyon) karşılığında kendi adına ve bir müvekkil hesabına eşya taşımayı sanat kabul etmiş olan kimsedir (Tic. kn. md. 808). Bu tür komisyoncu hakkında esas itibarıyle Tic. kn.nun 808 - 815. md.lerinin özel hükümleri geçerlidir. Gerçekten bu konuda, Borçlar kn. md. 430/III'te «Taşıma işleri komisyonculuğu hakkındaki hususî hükümler mahfuzdur» denilmektedir. Ticarî hayatta çoğunlukla taşıma işleri komisyoncusu sadece komisyon sözleşmesinden aldığı yetkiye göre hareket eden sırf komisyoncu değildir. Aynı zamanda eşyanın kısmen veya tamamen naklini de şahsen veya yardımcıları aracılığıyle yapan kimsedir: yani taşıyıcı hüviyetindedir. Bu sebeple kanunkoyucu, taşıma mukavelesi hakkındaki hükümlerin taşıma işleri komisyonculuğuna da tatbik olunacağını belirtmiştir (Tic. kn. md. 808/II):

a) borçları. Taşıma işleri komisyoncusunun başlıca borcu, taşıma mukavelesi hükümlerini yerine getirmek ve özellikle taşıyıcıları ve ara komisyoncuları seçmekte tedbirli bir tacir gibi hareket etmek, müvekkilinin menfaatlerini korumak ve talimatına uymaktır (Tic. kn. md. 809); **b)** hakları. *Ücret hakkı*: taşıma komisyoncusunun taşıtan ile yaptığı sözleşmeden, sadece eşyayı taşıtma için taşıyıcı ile sözleşme yapmayı üzerine aldığı hususu anlaşılıyorsa, eşyayı taşıyıcıya teslim ettikten sonra ücretini istemeğe hak kazanır. Diğer hallerde ücretin hemen ödenmesi taşıma sözleşmesindeki hükümlere bağlıdır. *Masraflar*: komisyoncu, komisyon gereklerini yerine getirmek için yaptığı masrafları da, sözleşmede aksi öngörülmemişse, isteme hakkına sahiptir. *Hapis hakkı*: komisyoncu, taşınan eşyaya gerçekten veya taşıma senedini, yahut onun yerine geçecek ilmühaber veyahut eşyanın bir mağazaya veya antrepoya tevdi edildiğini bildiren makbuz kâğıdını hâmil olmak suretiyle, hükmen zilyetse bu eşyanın taşıma masrafı, komisyon ücreti ve avanslarından dolayı eşya üzerinde hapis hakkı vardır (Tic. kn. md. 811). *Halefiyet*: komisyoncu, taşıyıcının ücretini ödediği takdirde onun hakları kendisine geçer (Tic. kn. md. 813); **c)** zamanaşımı: Taşıma komisyonculuğu sözleşmesinden doğan bütün davalar bir yılda zamanaşımına uğrar (Tic. kn. md. 815).

● *Gümrük komisyoncusu*. Gümrük komisyoncuları bir eşyanın ithal, ihraç ve transit gümrük işlemlerini, sahiplerine vekâleten takip etmekle görevli kimselerdir. Gümrük komisyoncularına ilişkin ana hükümler 5383 sayılı Gümrük kn. md. 133-142'de yer alır. Gümrük komisyonculuğu yapabilmek için; 18 yaşını bitirmiş olmak, ortaokul veya muadili bir okuldan mezun olmak, herhangi bir suçtan mahkûm veya memurluktan cezaen çıkarılmış olmamak, bulaşıcı hastalığı bulunmamak gerekir. Ayrıca gümrük komisyoncusu olmak isteyenin, ticaret anlaşmaları hakkındaki bilgisi, imtihanla tespit edilir. Gümrükte en az beş yıl memurluk yapmış olanlardan şeflik veya ikinci sınıf muayene memurluğuna kadar yükselmiş bulunanlar, imtihan kaydına tabi değildirler. Gümrük komisyoncu ve yardımcıları, komiser, hakem veya eksper hakem olamazlar (Gümrük kn. md. 134). Gümrük komisyoncuları aldıkları işlerin kendilerini veya müvekkilerini ilzam edecek mahiyette hukukî tasarruflar nevinden olmayan safhalarını takip ettirmek üzere bir veya birkaç yardımcı kullanabilirler; fakat yardımcıların da, komisyoncular hakkındaki şartlara haiz olmaları gerekir. Gümrük komisyoncuları ile yardımcıları Gümrükler Genel müdürlüğünde tescil edilir ve kendilerine fotoğraflı bir belge verilir. Gümrük mevzuatına aykırı hareketleri görülen komisyoncu ve yardımcılar disiplin cezalarına çarptırılır (Gümrük kn. md. 140). Bulunduğu mahalde en az üç komisyoncu olmayan gümrüklerde iş takibi serbesttir. (L)

KOMİSYONCULUK i. (*komisyoncu*'dan *komisyoncu-luk*). Komisyoncunun yaptığı iş. (M)

KOMİTA i. (islavca k.). Siyasî bir amaca ulaşmak için silâhlı mücadele yapan gizli topluluk. (M)

KOMİTACI i. (*komita*'dan *komita-cı*). Siyasî bir amaca ulaşmak için, silâhlı mücadele yapan gizli bir topluluk veya teşkilâtın mensubu kimse: *Çeteler, komitacılar, artık yolları, geçitleri tutmakla kalmıyordu* (Ş. S. Aydemir). [M]

KOMİTACILIK i. (*komitacı*'dan *komitacılık*). Komitacı olma hali: *Bendeniz yeni geldiğim zaman bilmiyorum, bunları tenvir edeyim dedim, ne kadar olsa serde komitacılık var* (M. Ş. Esendal). || Komitacıya özgü davranış. (M)

KOMİTAS VARTABET, ermeni bestecisi (Kütahya 1869 - Paris 1935). Müzik öğrenimini ilkin Eçmiyadzin Papaz okulunda, sonra Berlin'de (1896 - 1899) yaptı. Eçmiyadzin'e dönüşünde müzik hocası oldu. Korosu ile Tiflis'te, İsviçre'de, İtalya'da, Türkiye'de, Mısır'da ve Paris'te konserler verdi. Daha çok ses müziği yazmış, bu arada ermeni folklorunu değerlendirme çabasını gütmüştür: *Ermeni Şiiri* (1907); *Ermeni Köy Türküleri* (1913); *Halk Dansları* (1925); melodiler; korolar; bir ermeni missası; evlenme töreni şarkıları; mezmurlar. (L)

KOMİTE i. (ing. *committee*'den fr. *comité*). Bir tasarıyı, bir teklifi incelemek üzere herhangi bir meclis veya merci tarafından görevlendirilen kimseler topluluğu, encümen. (M)

Komite (AVRUPA EKONOMİK ORTAKLAŞMASI [A.E.O.] TARIMSAL MESLEK TEŞKİLÂTLARI — *si*), altı Ortak pazar ülkesinin bazı tarımsal teşkilâtlarından meydana gelen kuruluş. Bu kuruluşun amaçları; A.E.O.'nun kurulması ve gelişmesi ile ortaya çıkan meseleleri incelemek (özellikle genel tarım siyaseti ve çiftçiliğin çıkarlarının korunması ile ilgilenir), ortak çıkarlar sağlayacak çözüm şekillerini araştırmak, topluluğun yetkilileri ve A.E.O. çerçevesi içinde temsil edilen diğer iktisadî ve sosyal meslekî teşkilâtlarla ilişkiler sağlamaktır. (L)

Komite (AVRUPA — *'si*), 1848 ve 1849 olayları sonunda yurtları dışına gönderilmiş bütün ülkelerin siyaset adamları tarafından 1850'de Londra'da kurulan birlik. Amacı, işgal altındaki milletlerin kurtarılması ve dünya cumhuriyetinin kurulması idi. Bu birliğin başındakiler, macar Kossuth, alman Struve, italyan Mazzini ve fransız Ledru-Rollin idi. (L)

KOMLO, Macaristan'da (Baranya idare bölgesi) şehir, Mecsek dağlarında; 25 000 nüf. Şehir 1945'ten sonra gelişmiştir. Maden kömürü yatağı. Dunaujvaros'u besleyen kok fabrikası. (L)

KOMMAGENE, asurca **Kumnuhi**. Esk. coğ. Suriye'nin kuzeydoğusunda, Kilikya, Kappadokia, Armenia ve Kuzey Suriye arasında kalan bölge, Sargon devrinde bir asur eyaleti olan Kommagene'nin tarihi konusunda fazla bilgi yoktur. Bir zamanlar Selefki krallığına bağlı bulunan bölge halkı, M.Ö. 162'ye doğru isyan ederek bağımsızlığını kazandı. M.Ö. 69'da Kommagene kralı Antiokhos I, romalı general Lucullus'a boyun eğdi. Bu kral hatırasını ebedîleştirmek için, Nemrut dağının tepesine büyük bir mezar anıtı ve tapınak yaptırdı. (Bk. ANTIOKHOS I TÜMÜLÜSÜ.) Tapınak kademeli üç teras üzerinde kuruludur. Burada 25 tane kral, tanrı, çeşitli kartal ve aslan heykelleri vardır. Beş katlı bir bina yüksekliğindeki bu heykellerin başları deprem ve iklim şartlarından düşmüştür. Antiokhos III'ün ölümünden sonra bölge Romalıların eline geçti (M.S. 18). Germanicus, Doğu ile olan ilişkilerini düzenlerken, Q. Servarus'a, Kommagene bölgesini Suriye eyaletine katmasını emretti. O devirlerde bölge, Dolikhe'den Nemrut dağına kadar uzanmaktaydı. Bölge, M.S. 38'de tekrar bağımsızlığına kavuştu: Roma imparatoru Caligula, gençlik arkadaşı Antiokhos IV'e, babasından aldığı krallığı geri verdi ve Antiokhos IV, M.S. 72'ye kadar burada hüküm sürdü. Antiokhos IV'ün zamanında ülkenin sınırları, özellikle batıya doğru genişledi ve zaman zaman Kelenderis, Anemurion, Selinus, Sabeste gibi şehirlerin kurulduğu Kilikya bölgesinin büyük bir kısmı ve ayrıca Ketis, Lakanatis ve Lykaonia bölgelerini ele geçirdi. Neron devrinde parth savaşlarında gösterdiği yararlıklardan dolayı Doğu Anadolu'nun bir kısmı ona bağışlandı. Yahudi savaşları sırasında Vespasianus, Antiokhos IV'ü, Parth'ların tarafını tutmakla suçlayarak yerine vali olarak L. Caesennius Paetus'u yolladı. Böylece bu küçük krallığın bağımsızlığı sona erdi ve Kommagene roma hâkimiyeti altına girdi. Romalılar bölgeyi Suriye eyaletine bağladılar. Bizans devrinde Kommagene, suriye dili ve edebiyatının merkezlerinden biri oldu. Kommagene krallığı genellikle Kappadokia'ya benzerdi. Şehir hayatı az gelişti. Feodal bir idare sistemi vardı. (M)

KOMMOS i. («yakarma» anlamında yun. k.). Esk. Yun. Yunan trajedisinde oyuncu veya oyuncuların koro ile karşılıklı söyledikleri yas şarkısı. (L)

KOMMUNARSK, esk. **Voroşilovsk**, 1935'ten önce **Alçevsk**, S.S.C.B.'de (Ukrayna) şehir, Donbass'ta; 98 000 nüf. Metalürji merkezi; kimya sanayii. (L)

KOMNENOS (Athanasios Ypsilantis), İstanbullu hekim ve yazar (XVII. yy.). Padova'da tıp ve felsefe öğrenimi yaptı. Prens Grigorios Gikas'ın kapıkâhyası oldu. Yazdığı 12 ciltlik tarihte, Sezar devrinden yaşadığı günlere kadar ki olayları konu edindi. (Bu kitabın ilk üç cildi «*Fetihten Sonraki Olaylar*» adıyle, 1870'te, İstanbul'da yayımlandı.) [M]

KOMNENOS (İoannes), İstanbullu hekim ve yazar (İstanbul [?] - Bükreş 1719). Tıp ve felsefe öğrenimi yaptı. Bükreş'te prens Vassarava'nın hekimi (1680-1700), aynı zamanda bir lisede fizik-matematik öğretmeni, daha sonra İerotheos adıyle rahip oldu. *İnsanın Dört Uzvu* adlı bir kitap yazdı. (M)

KOMNENOS KALFA, İstanbullu mimar (XVIII.-XIX. yy.). İstanbul'da Yedikule'deki Loodokhos Pege (1793), Kudüs'te Anastasis kiliselerini (1810) onardı. Kudüs'te öldürüldü. (M)

KOMNENOS'LAR, Bizans hanedan ailelerinden birinin adı; adlarına XI. yy.dan itibaren rastlanır. Edirne asıllı olan Komnenos'lar, Pontos'un Paphlagonia bölgesinde büyük arazi sahibiydiler. Değişik alanlarda faaliyet göstermiş birçok ünlü kişi ve hükümdar yetiştiren ailenin atası olarak, imparator Basileios II (976-1025) zamanında yaşamış olan Manuel Komnenos bilinir. Manuel'den sonra gelen İsaakios I (1057-1059) ve özellikle Aleksios I (1081-1118) tarafından kurulan hanedan 1185 yılına kadar Bizans devletinin başında bulundu (İoannes II [1118-1143], Manuel I [1143-1180], Aleksios II [1180-1183], Adronikos I [1183-1185]). Komnenos'lar Bizans'tan başka, Manuel Komnenos'un torunları tarafından Büyük Komnenos'lar adıyle kurulan Trabzon devletini de yönettiler. (Bk. *Büyük* KOMNENOS'LAR.) Zamanla, Komnenos adı öylesine etki ve önem kazandı ki, Komnenos'lardan sonra Bizans tahtına çıkan imparatorlar, akrabalık bağları uzak da olsa bu adı kullanmayı tercih ettiler. Komnenos'lar bütün güçlüklere rağmen hem düşmanlarına karşı mücadelede, hem de devletin iç işlerinde başarılı oldular ve ülkelerinin kalkınmasına büyük katkıda bulundular. **—Manuel** KOMNENOS, bizanslı Komnenos'lar ailesinin atası. Pontus'un Kastamon (Kastamonu) şehrinde, büyük arazi sahibiydi. Bizans imparatoru Basileios II (976-1025) devrinde ün kazandı. Bizans imparatoruna karşı ayaklanan general Bardas Skleros'u imparatorla barıştırmağa çalıştı. Manuel öldüğü zaman çocukları İsaakios ve İoannes'i imparator himayesi altına aldı. **—Nikephoros** KOMNENOS, bizanslı general, Manuel Komnenos'un kardeşi. İmparator Basileios II (976-1025) devrinde Anadolu'ya başarılı seferler yaptı. İmparator Konstantinos VIII (1025-1028), Nikaphoros'un gözlerini kör ettirdi. **—İsaakios** KOMNENOS, Bizans imparatoru. (Bk. İSAAKIOS I KOMNENOS.) **—İoannes** KOMNENOS, bizanslı general, Manuel Komnenos'un ikinci oğlu, imparator İsaakios I'in (1057-1059) kardeşi. Birçok savaşa katıldı. Onu önce Batı orduları başkumandanı tayin eden kardeşi İsaakios I, tahttan çekilmeyi düşündüğü zaman yerini ona teklif etti, ama teklifi reddeden İoannes, yeni imparator Konstantinos X Dukas (1059-1067) devrinde de general olarak göreve devam etti. Oğullarından Aleksios daha sonra Bizans imparatoru oldu. **—Manuel** KOMNENOS, bizanslı general, İoannes Komnenos'un oğlu. İmparator Konstantinos X Dukas devrinde Anadolu seferlerinde başarıyle savaştı. 1071'de, Türklere karşı bir sefere

hazırlanırken hastalandı, Bithynia'da Alypos manastırına girdi, orada öldü. —**İsaakios** KOMNENOS, bizanslı general, İoannes Komnenos'un oğlu. İmparator Konstantinos X Dukas ve Romanos IV Diogenes (1068-1071) devrinde Anadolu seferlerine katıldı; 1073'te Türklere mağlup ve esir oldu, serbest bırakıldı. İmparator Nikephoros III Botaneiates tarafından Antakya (Antiokheia) kumandanı tayin edildi. Bu imparatora karşı ayaklananlar tahtı İsaakios'a teklif ettiler, ama o, kardeşi Aleksios'u salık verdi. —**Adrianos** KOMNENOS, bizanslı general, İoannes Komnenos'un oğlu. Kardeşi imparator Aleksios I devrinde birçok savaşa katıldı. —**Nikephoros** KOMNENOS, İoannes Komnenos'un oğlu. Kardeşi imparator Aleksios I devrinde donanma kumandanı tayin edildi. —**İoannes** KOMNENOS, bizanslı general, İsaakios Komnenos'un oğlu. Amcası imparator Aleksios I onu genç yaşta general yaptı ve sırp prensi Volkan üzerine gönderdi. İoannes yenilerek Devresi'ye (Dyrrakhion) çekildi, 1096 yılına kadar orada Haçlıları bekledi. —**Aleksios** KOMNENOS, bizanslı general, İsaakios Komnenos'un oğlu. Amcası Aleksios I tarafından Devresi (Dyrrakhion) Normanlarının saldırısını durdurmakla görevlendirildi, başarı sağladı; bu sayede Normanlar imparatorla anlaşarak çekilmek zorunda kaldılar (1108). —**Anna** KOMNENE, bizanslı prenses. (Bk. ANNA KOMNENA.) —**İsaakios** KOMNENOS, imparator İoannes II Komnenos'un oğlu; tahta onun yerine kardeşi Manuel I çıktı (1143-1180). İsaakios'un beş kızından Theodora, Kudüs latin kralı Baudouin III ile, Maria, macar prensi Stephan ile evlendiler. —**İoannes** KOMNENOS, bizanslı savaşçı, imparator Aleksios I'in (1081-1118) üçüncü oğlu İsaakios'un oğlu. Cesur bir savaşçıydı, uzun süre birlikte savaştığı amcası imparator İoannes II'nin (1118-1143) bir emrine kızarak Türkler safına geçti, müslüman oldu ve Danişmendlilerden emîr (melik) Gazi'nin kızıyle evlendi. —**Aleksios** KOMNENOS, imparator Manuel I'in (1143-1180) yeğeni. İmparator Andronikos I (1183-1185) tarafından sürgün edilince, Sicilya'ya kaçtı; oradaki norman prensini Bizans'a bir sefer düzenlemeğe kandırdı; bu sefer sırasında Normanlar safında dövüşürken Bizanslılar tarafından yakalanarak kör edildi. —**Aleksios** KOMNENOS, bizanslı general, imparator İoannes II'nin (1118-1143) büyük oğlu Andronikos Komnenos'un oğlu. İmparator Manuel I zamanında (1143-1180) Normanlara karşı savaştı; imparator ardında küçük bir çocuk (Aleksios II [1180-1183]) bırakarak ölünce, naip oldu. Andronikos I'in ayaklanması olayında tutuklandı, kör edildi. Andronikos I tahttan uzaklaştırılınca, kör olmasına rağmen, İsaakios Komnenos'un ayaklanmasını bastırmak üzere Kıbrıs'a giden kuvvetlerin başına geçti. Orada başarı sağlayamadığı bilinmektedir. —**İsaakios** KOMNENOS, bizanslı savaşçı, imparator Manuel I'in (1143-1180) yeğeninin oğlu, Andronikos I'in (1183-1185) akrabası. 1184'te Kıbrıs'ı ele geçirdi ve 1191'e kadar adayı bağımsız bir hükümdar gibi yönetti; kendi adına para da bastırdı. 1191'de Kıbrıs'ı ingiliz kralı Arslan Yürekli Richard ele geçirdi. —**Manuel** KOMNENOS, imparator Andronikos I'in (1183-1185) ilk oğlu. Babasından farklı düşüncelere sahip olduğu için kardeşi İoannes lehine tahttan uzaklaştırıldı. Buna rağmen bir ayaklanma sonucu tahta çıkan Andronikos I'in yerine geçen İsaakios II Angelos (1185-1195; 1203-1204), Manuel'in tutuklanmasını ve kör edilmesini emretti. Manuel'in oğulları Aleksios ve David, Trabzon'da Büyük Komnenos'lar devletini kurdular. —**İoannes** KOMNENOS, Andronikos I'in (1183-1185) ikinci oğlu; babası ilk oğlu Manuel'i uzaklaştırıp onu *synbasileus* («aynı zamanda kral») ilân etti. 1185'te Makedonya'da, Normanlara karşı sefere çıktı. Filibe'de kalıp savaşmaktan kaçındığı için askerleri tarafından kör edildi. —**David** KOMNENOS, imparator Andronikos I (1183-1185) tarafından Selânik (Thessalonike) valisi tayin edildi; ama görevinde başarısız oldu ve şehri Normanlara kolaylıkla teslim etti (1185). —**İoannes** KOMNENOS *Pakhys* («şişman»), imparator Aleksios III Angelos'a (1195-1203) karşı ayaklandı, işgal ederek imparatorluk sarayına da yerleşti, ama aynı gece Aleksios III'ün askerleri tarafından öldürüldü. (M)

KOMNENOSLAR (BÜYÜK), 1204-1461 yılları arasında Rum Pontos bölgesinde hüküm süren hanedanın adı; *Megas* («büyük ünlü») unvanını, adlarına, diğer Komnenos'lardan ayrılmak için aldıkları sanılır. «Büyük Komnenos» adını ilk defa, hanedanın kurucusu Aleksios I kullandı.

İstanbul Latinler tarafından işgal edilince (1204), bizans topraklarında üç bağımsız devlet kuruldu: *Nikaia* devleti, başkenti geri alması ve güttüğü siyaset sebebiyle Bizans'ın devamı sayıldı; *Epeiros Thessalonike* (Epir Selânik) devleti yüz yıl sonra bağımsızlığını kaybetti; *Trabzon* (Trapejus) devleti bunların en uzun ömürlüsü oldu ve Büyük Komnenos'lar devleti diye de anıldı. 1461'de Fatih Sultan Mehmed'in Trabzon'u fethine kadar yaşayan, Anadolu'daki bu son rum devletinin ve Büyük Komnenos'lar hanedanının kurucusu Aleksios I'dir. Andronikos I Komnenos'un ve büyük oğlu Manuel'in ölümlerinden sonra, 1185 ayaklanmasından canlarını kurtaran iki oğlu Aleksios ve David, İstanbul'un Latinler tarafından fethedildiği yıl, teyzeleri olan Gürcistan kraliçesi Tamara'nın yardımıyle, Karadeniz'in doğu bölgesine yerleştiler. Yerli halktan gördükleri ilgi sayesinde kısa sürede bir devlet kurmayı başardılar. Bu arada batıya doğru da yayıldılar. David'in ölümünden sonra Aleksios, Trabzon'u başkent yaptı ve o çevrede yerleşti.

Aleksios I'den sonra (1204-1222), Büyük Komnenos'lar devletinin başına, sırayle şu krallar geçti: **Andronikos I** *Gidon* (1222-1235), **İoannes I** *Aksukhos* (1235-1238), **Manuel I** (1238-1263), **Andronikos II** (1263-1266), **Georgios** 1266-1280), **İoannes II** (1280-1285), **Theodora** (1285), **İoannes III** (1285-1297), **Aleksios II** (1297-1330), **Andronikos III** (1330-1332), **Manuel II** (1330), **Basileios** (1332-1340), **Eirene Palaiologina** (1340-1341), **Anna Azahutlu** (1341-1342), **Mikhael** (1344-1349), **Aleksios III** (1349-1390), **Manuel III** (1390-1417), **Aleksios IV** (1417-1429), **İoannes IV** (1429-1458), **Aleksios V** (1458-1461), **David** (1458-1461). Hanedanın kurucusu Aleksios I ile Aleksios II, Aleksios III ve İoannes IV hanedanın en önemli kralları sayılır. (M)

KOMOD i. (fr. *commode*'dan). Küçük çekmeli dolap. *Eşanl.* KOMODİN. (M)

KOMODİN i. (ital. *comodine*'den). Karyolanın baş ucuna konulan, çekmeceli küçük dolap: *Nereye koydumdu ben onu? Haa, komodinin gözüne koydumdu* (B. Felek). *Titreyen eliyle komodinin üstündeki yere düşürünce...* (Kemal Tahir). (M)

KOMODOR i. (ing. *commodore*'den). Denizc. Bir kuruluşa bağlı yolcu gemilerinin en kıdemli kaptanı. || Yat kulübü başkanı. || Amiral yetkisi olan deniz subayı. (L)

KOM-OMBO, Mısır'da şehir, Yukarı Mısır'da (Assuan ili); Nil'in doğu kıyısındaki bir alüvyon taraçasının su tulumbalarıyle ekime elverişli hale getirilmesi sayesinde canlanmıştır; 41 200 nüf. Firavunlar zamanından kalma bir şehir olan Kom-Ombo'da bir tapınağın yıkıntıları vardır. Şekerkamışı tarım merkezi. Büyük şeker fabrikası, Assuan'dan önce son demiryolu istasyonu. (L)

KOMOMENT i. (fr. *comoment*). Mat. *Kayan iki* $\vec{AB}$ *ve* $\vec{CD}$ *vektörünün komomenti.* $\vec{CD}$ vektörü ile $\vec{AB}$ vektörünün C'ye göre momentinin skaler çarpımı. ($\vec{AB}$ ve $\vec{CD}$ vektörü kendi etki çizgileri üzerinde kayarsa komoment değişmez; üstelik bu komoment değişlidir.) [L]

KOMOR (BÜYÜK), Komor takımadalarında fransız adası; 1 148 km²; 90 600 nüf. İdare merkezi *Moroni.* (L)

KOMOROWSKİ (Tadeusz). Bk. BOR.

KOMOR takımadaları, Hint okyanusunda fransız adaları, Afrika ile Madagaskar'ın arasında, Mozambik kanalının girişinde, 11° ve 13° güney enlemleri arasında; 2 171 km²; 212 000 nüf. Merkezi, Mayotte yakınındaki bir adacıkta, *Dzaoudzi.* Güneydoğudan kuzeybatıya doğru başlıca adaları şunlardır: Mayotte; Buzi ve Pamanzi adacıkları; Anjouan; Moheli; Büyük Komor.

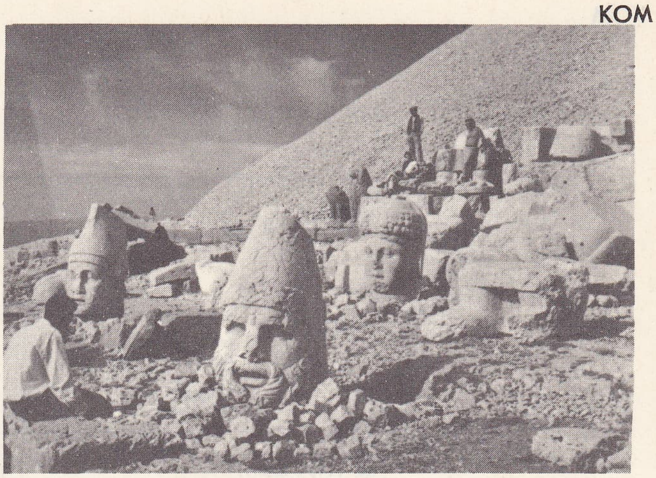

KOMMAGENE krallığına ait eserler, Nemrud dağı

● *Fizikî coğrafya.* Volkanik yüzey şekilleri çok karışıktır: Büyük Komor'da hâlâ faal yanardağlar vardır (Karthala 2 400 m). Ovalar birkaç dar iç havza ile sınırlıdır. Kıyıların kenarında mercan kayalıkları yer alır. İklim tropikaldir. Sıcak ve yağışlı mevsim, kasımdan nisana kadar sürer. Kuzeyden esen muson, sıcaklığın (aralıkta 27°C) ve yağışların (Dzaoudzi'de 296 mm; Mayotte'da 338 mm; Anjouan'da 387 mm; Moheli'de 243 mm; Büyük Komor'da 254 mm) en çok arttığı zamana rastlar. Bu, aynı zamanda da siklon mevsimidir. Kurak mevsim ise, mayıstan ekime kadar sürer ve alizenin güneydoğudan estiği zamana rastlar. Sıcaklık hiç bir zaman çok düşmez (en az temmuzda [23°C]). Bu iklim, adaların konumuna göre yer yer değişir: «rüzgâraltı» bölgeleri, «rüzgâra karşı» bölgelere oranla çok daha az yağış alır. Zaten yağış rejimi de oldukça değişiktir: Dzaoudzi'ye 1 096 mm yağmur düşmesine karşılık Büyük Komor'un batı kesimi 5 434 mm yağış alır. Bitki örtüsünde de iklimin farklılığı görülür. «Rüzgâraltı» yamaçlarda bitki örtüsü dikenler ve baobablardan oluşur: rüzgâra karşı olan yamaçlar ise yağışlı orman alanıdır. Fakat bitki örtüsü yüksekliğe göre de değişir: kıyıda zirofora ağaçlarına rastlanır 400 m'ye kadar hindistancevizi ve meyve ağaçları yer alır; ormanlar başlar: ormanı Karthala gibi yüksek bölgelerde süpürge otu ve katırnaklarından bir kat takip eder. Akarsuların rejimi mahallî şartlara, özellikle toprağın niteliğine göre değişir. Anjouan'da ve Moheli'de killi tabakalar halinde parçalanan bazalt akıntıları üzerinde akarsular devamlıdır. Su örtüleri birçok kuyuyu besler. Büyük Komor'da, daha yeni olan akıntılar geçirgendir ve yağmur suları toprak üzerinde akmadan toprak altına sızar. Kaynak yoktur ve su ancak taraçalara bağlı sarnıçlardan sağlanır.

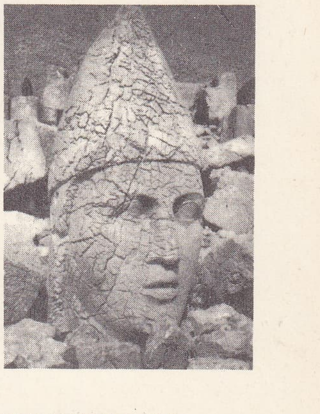

KOMMAGENE krallığı heykel başı, Nemrud dağı

● *İktisadî ve beşerî coğrafya.* Mayotte'un nüfusu 20 500, Anjouan'ın 63 400, Büyük Komor'un ise 90 600'dür. Toplam 180 100 kişilik nüfusun 665'i avrupalılar ve hintlilerdir. Km²'ye 74 kişi olan yoğunluk her yerde bir değildir: Moheli'de 20; Mayotte'da 58; Büyük Komor'da 74; Anjouan'da 157. Genellikle müslüman olmasına ve arapça konuşmasına rağmen halk, karışık unsurları (zenciler, malezyalılar, sakalavler, araplar ve iranlılar) kapsar. Tarım işletmesi ailelerin elindedir; tarlalar genellikle bölünmez; Büyük Komor'da eski büyük derebeyi mülkleri ortadan kalkmamıştır. Tarım, hindistancevizi yetiştiriciliğine (400 m yükseltiye kadar) dayanır; hindistancevizi ağacından kereste, lif, dal, meyve, yağ elde edildiği gibi başka tarım ürünlerini (mısır, manyoka, patates) korumada ve sepet yapı-

KOMMAGENE krallığı aslan heykeli, Nemrud dağı

Foto. Turizm-Tanıtma (MEYDAN)

KOMNENOS'LAR

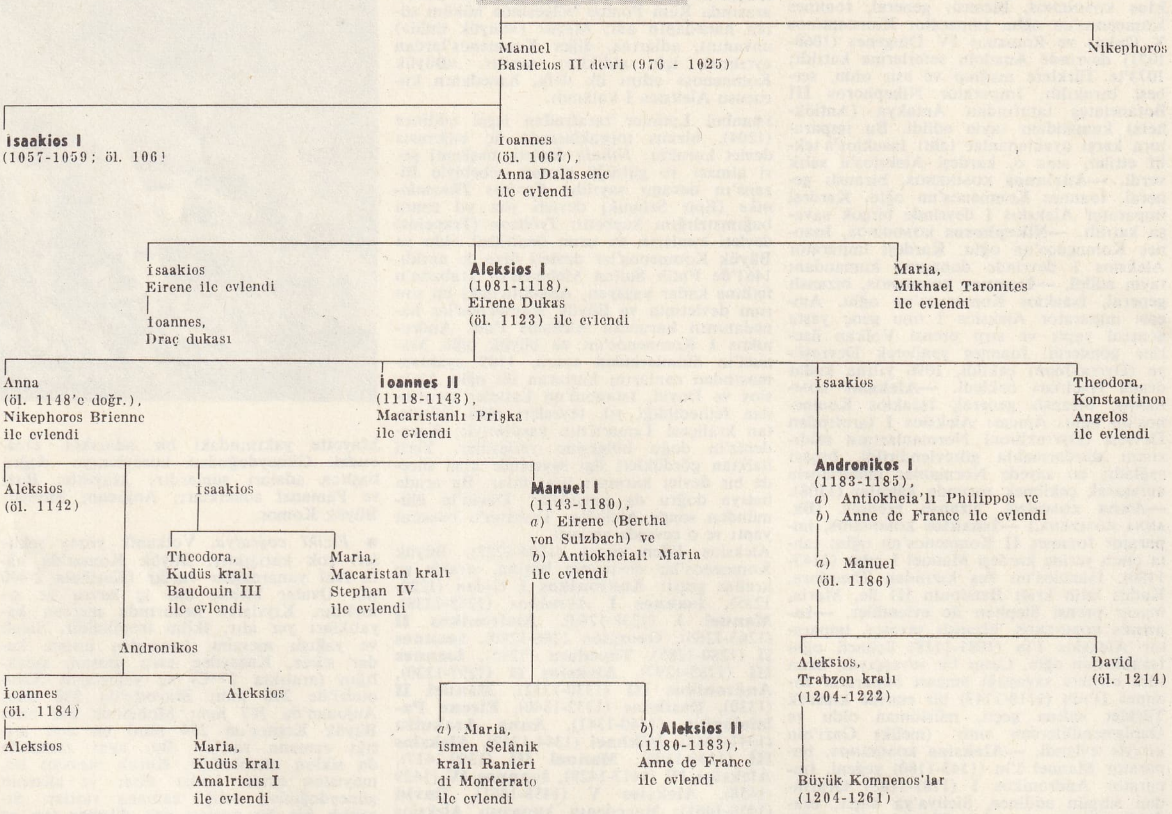

mında da yararlanılır. Daha yukarıda günden güne açılan tarlalarda pirinç ekilir. Tarla açılması ve keçi yetiştirilmesi, ormanın gerilemesine sebep olmakta ve bunun yanı sıra topraklar aşınmaktadır. İç kısımda halk, eskiden müstahkem olan köylerde toplanmıştır. Kıyılarda kurulmuş olan şehirler (Moroni, Fomboni, Mutsamudu, Mamutzu) eski ticaret acenteleridir. Avrupa'dan veya Reunion adasından gelenler en iyi toprakların 78 211 hektarını (toplam yüzölçümünün yüzde 35'i) ele geçirmişlerdir. Elli kadar kolonun orta büyüklükteki mülkleri, genellikle ortakçılık usulüyle işlenir ve az gelir getirir. Fakat en büyük yerler şirketlerin (Bambao sömürge şirketi [7 718 ha]; Niumakele şirketi [9 244 ha]) elindedir. Bunlarda ihracat ürünleri (muz; temel yağlar [lemon grass; ylang ylang basilio]; baharat [başta vanilya, tarçın, karanfil]; hindistancevizi içi, kakao) elde edilir, işlenir ve ihraç edilir. Yerliler yalnız vanilya ve kahve yetiştirir. Fakat tekniklerin gelişmemiş olması ve pazar bulma güçlükleri halkın genellikle yoksul kalmasına sebep olmuş ve ihtiyaçları karşılayabilmek için «rezervler» meydana getirmek gerekmiştir. Nüfus artışı (yüzde 2) özellikle Anjouan'da nüfus fazlalığına yolaçar: bu yüzden birçok komorlu Madagaskar'a (Macunga) göç eder.

● *Tarih.* XVI. yy. başında keşfedilen Komor takımadaları, 1841'de Fransa'nın hâkimiyetine girdi ve 1843'te Mayotte sömürgeleştirilmeğe başlandı. Büyük Komor, Anjouan ve Moheli 1886'da fransız himayesine girdi ve 1891-1898 arasında Mayotte valisinin kaza kuvvetine bağlı sömürgeler haline getirildi: bu adalar, 1912'ye kadar da Fransa'ya bağlı kaldı. O tarihte Madagaskar'a bağlanan takımadalar 1947'de tam idarî muhtariyete kavuştu ve 1958 referandumunda «denizaşırı fransız arazisi» statüsünü seçti. 1962'de Moroni, Dzaovdzi'nin yerine arazinin idare merkezi oldu. 1967 Ağustos Millet meclisi seçimlerinde hükûmetçilerin listesi kazandı (harita bk. sayfa 422). [L]

KOMOS i. (yun. k.). Esk. Yun. M.Ö. V. yy.dan öncesine ait dor eğlenceleri. Bunlara Dionysos şerefine yapılan erkeklik organı ile ilgili dans ve şarkılar da eklenirdi. ‖ Bu eğlencelerde verilen şölen. ‖ Şölen şarkısı. (VI. yy. ın sonlarına doğru büyük Dionysos şenliklerinde yer alan ve yalnız koro ile söylenen komos, komedinin başlangıcıdır.) [L]

KOMOTİNİ. Bk. GÜMÜLCİNE.

KOMOVİ, Karadağ'da dağ kütlesi; *Kom Kuçki*'de 2 484 m. İkinci zaman kalkerlerinden ve şistlerden oluşan bu kütle, doruklar halinde parçalanmış ve buzul yataklarıyle yarılmıştır. Kozalak ormanları 2 000 m'ye kadar yükselir. Yüksek otlaklarda hayvancılık yapılır. (L)

KOMPAKT sıf. (fr. *compact*'tan). Mat. Bk. SIKIŞIK.

KOMPARATÖR i. (fr. *comparateur*). Metrol. Bir parçanın boyutunu bir ölçeğin boyutuyle karşılaştırmağa yarayan âlet. — Sibern. İki işareti karşılaştıran ve farklarını ölçen eleman. (Genellikle karşılaştırılan iki işaret ve aralarındaki fark, fiziksel olarak, potansiyel farkı veya akım şiddeti gibi aynı nitelikteki büyüklükler biçiminde ortaya çıkar.) [*Eşanl.* KARŞILAŞTIRICI.] ‖ *Çevirici komparatör,* bir işaretin fiziksel niteliğini değiştiren çevirici elemanın göreviyle komparatörün görevini birleştiren eleman.

— Teknol. *Pnömatik komparatör,* açık ucu ölçülecek parçanın yakınında bulunan bir tübü besleyen havanın basınç değişimleri yardımıyle çok zayıf kalıntıları belirlemeğe yarayan komparatör.

— ANSİKL. Metrol. Bir *komparatör,* iki boyut arasındaki farkı 1/100, hattâ 1/1000 mm'ye (1 mikron) kadar erişebilen bir duyarlıkla ölçmeyi sağlar. Hassas bir komparatör, özellikle bir ölçek kama'nın boyutunu, yapım kontroluna yarayan bir mastar*ın boyutuyle karşılaştırmak için kullanılır. Çeşitli komparatör tipleri vardır. *Mekanik komparatör,* kontrol edilecek parçaya değen ve bir ibreyi bir kadranın önünde hareket ettiren bir palpörden meydana gelir. Böylece milimetrenin 1/100'ine yakın okumalar yapabilir. Solex tipi *havalı* komparatör, ölçme etkeni olarak sabit basınçlı havadan yararlanır. Bu hava özel bir üreteçten çıkar, sabit boyutlu bir delikten geçerek bir ölçü âletine ve bir su manometresine doğru gönderilir. Karşılaştırılan parçaların boyutları arasındaki fark, bir çıkış deliği ile ölçülecek kısım arasından veya bir palpörün supapı ile yatağı arasından geçerken havanın debisini değiştirir. Basınç değişikliklerine dönüşen bu debi değişiklikleri, 0,001 mm'den küçük farkları, 200 000 katına erişebilen büyültmelerle gösterir.

Optik komparatör, mekanik ve optik büyütmeyle, büyük boyutlu bir dereceleme üzerindeki ışıklı bir lekeye kumanda eden bir palpörden meydana gelir. Elde edilen duyarlık 1/1 000 mm oranındadır. Profil projektörü kullanarak, parçaların çevre çizgileri bir ekran üzerinde oldukça büyütülür (100 defa) ve bir ölçek profille karşılaştırılabilir.

Elektronik komparatör'de, palpörün bir ucu ölçülecek parçaya değer, öbür ucu da bir bobin içinde yer değiştirir. Bu çekirdeğin yer değiştirmesiyle meydana gelen elektrik alanı değişikliği artar ve derecelenmiş bir kadran üzerindeki galvanometre ibresini saptırır (resim bk. sayfa 422). [L]

KOMPARTIMAN i. (lat. *campartiri,* pay etmek'ten ital. *compartimento* > fr. *compartiment*). Dy. Yolcu trenlerinde vagonların bölmelerle ayrılmış kısımlarından her biri (her kompartımanın ayrı kapısı ve yolcuların yerleşmesi için kanepeleri, fileleri v.b. vardır): ***Serez istasyonundan bindiğimiz ikinci mevki kompartımanda beş kişiydik*** (Ömer Seyfeddin). ***Kompartımanda sıcaktan, odun yakan lokomotifin bol, siyah dumanından bunalmıştım*** (F. R. Atay).

— Ask. Arazi kompartımanı, orman, akarsu, tepe, sunî sis perdesi v.b. gibi tabiî ve sunî engellerle kesin olarak sınırlanmış, bütün derinliği boyunca görüş imkânları sağlayan arazi bölgesi: ***Askerî birliklerin***

savaş bölgeleri genel olarak arazi kompartımanlarına uydurulur. Her arazi kompartımanında, normal olarak bir tek kumandan, manevra serbestliği içinde birliğini yönetir. (M)

KOMPAS veya **KUMPAS** i. (fr. *compas*'tan). Metrol. Genellikle küçük uzunlukları, çapları ve kalınlıkları ölçmeğe yarayan hassas âlet. || *Çap* (veya *kalınlık*) *kompası*, duruma göre, bir cismin dış çapını (dış çap kompası) veya bir borunun, bir silindirin, bir silâhın namlusunun iç çapını ölçmeğe yarayan kompas. || *Sürmeli kompas*, kalınlıkları veya çapları ölçmek için atelyelerde çok kullanılan, bir cetvel üzerinde kayabilen bir sürgü kısmı olan hassas ölçü âleti. Bk. ANSİKL.

— Denizc. Gemici pusulası. || *Kaba kompas*. Bk. KABA.

— Telekom. Telgraf tellerinin çapını ölçmeğe yarayan âlet.

— ANSİKL. Metrol. Bir *sürmeli kompas*, uç kısmı kendisine dik sabit bir gaga ile bitendereceli bir cetvel ile bu cetvel üzerinde kayan ve baştaki gaga ile karşı karşıya bir gagası olan bir sürgü kısmından meydana gelir. Ölçülecek parça, bu iki gaga arasına yerleştirilir ve hafifçe sıkıştırılır. Sürme üzerindeki verniye bölümleri, cetvel üzerinde yaklaşık olarak 1/10 milimetre, hattâ hassas kompaslarda 1/50 milimetrelik ölçmelere imkân verir. (L)

KOMPAUND sıf. (ing. *compound*, birleşik). Mekan. Bk. KOMPUND.

KOMPETAN i. (fr. *compétent*). Bir işi iyi bilen, bir şey hakkında yerinde kararlar alabilen kimse: *O bu konunun kompetanıdır.* (M)

KOMPİLATÖR i. (fr. *compilateur*). Bilgi - işlem. Bk. *Derleyici* PROGRAM.

KOMPLE sıf. (fr. *complet*'den). Dolu, dolmuş. || Eksiksiz, gerekli her şeyi tamam olan: *Komple pansiyon.* || Takım, aynı madde, kumaş v.b.den yapılmış olan: *Komple elbise. Komple sofra takımı.* || — *Mec.* Aranan bütün nitelikleri kendisinde toplayan (kimse): *Komple adam.* *Eşanl.* MÜKEMMEL.

— Metalürji. *Komple hadde*, üst üste konmuş en az iki hadde silindirinden ve bunları harekete geçirmek için gerekli bütün âletlerden meydana gelen hadde. (L)

KOMPLEKS i. (lat. *complecti*, kucaklamak > *complexus*'tan fr. *complexe*). Karmaşık olan, birçok kısım veya birçok unsurdan meydana gelen (kimse veya şey): *Çok mühim ve az görülmüş bir vaka. Adeta tabu olmuş ve etrafında çeşitli kompleksler yaratmış* (A. H. Tanpınar).

— DEY. *Aşağılık kompleksi* (veya *duygusu*). Bk. AŞAĞILIK.

— Psikol. ve Psikiyatr. İçgüdüye dayanan cinsel ve saldırgan itimleri, sosyal kaynaklı yasaklarla karşı karşıya getiren bilinçdışı çatışma. (Bk. ANSİKL.) || *Kompleks gidermek*, bir kimsenin komplekslerini gidermek, kendi değeri hakkındaki şüphesini ve endişesini yok etmek. || *Aşağılık kompleksi*, bir kimseyi, kendi değerini küçümsemeğe sürekli olarak yönelten duygunluk, zekâ ve irade faktörlerinin tümü; kişinin kendini aşağı görmesi. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Psikol. ve Psikiyatr. Bleuler tarafından ortaya atılan *kompleks* kelimesi, Freud ve psikanalizciler tarafından, birbirine sağlam şekilde bağlanmış bulunan ve özel bir duygunluk gücü taşıyan fikir ve imgelerin topluluğunu ifade etmek için kullanıldı.

Kompleksler, en küçük yaşlardan itibaren, bütün fertlerde bulunabilir. Çünkü, ahlâkın ve «sosyal tabular»ın basıncı altında gizli ve örtük bir şekilde gelişmelerine devam eden kopmleksler, daha sonra, lapsüsler, boşa çıkan edimler, nevrozlar ve hattâ ruhî bozukluklar (birsamlar, zulüm görme hezeyanları, manyaklıklar v.b.) şeklinde ortaya çıkabilir. Psikanalistlere göre, ruhî bozukluklardan birçoğunun kaynağını, kompleksler meydana getirir. Çeşitli kompleksler vardır: *İğdiş edilme kompleksi, Oedipus* kompleksi. Elektra* kompleksi, aşağılık kompleksi* v.b. Kompleksler, genellikle, şiddetli bir heyecanın veya cinsel özellik taşıyan bir duygunluk şokunun etkisi altında meydana gelir.

● *Aşağılık kompleksi.* Ferdin toplum ve aile hayatında olduğu kadar cinsel hayatında da türlü başarısızlıklara sürüklenmesine yol açar. Bundan ötürü fertte, kimi zaman, saldırganlıkla birlikte, aşırı savunma tepkileri belirir. (Aşağılık kompleksinin ortaya çıkması çoğu zaman, ya yetersiz bir eğitimden doğar veya bunun tersine ahlâk ve din bakımından sert bir yetişme tarzına bağlanır. Bu kompleksin belirmesi sırasında, nesnel bir yargılama, ferde ilk başarısızlıklarını gerçekçi bir tarzda değerlendirme imkânını kazandırmazsa ve ayrıca, irade, bu başarısızlıkları yenemezse, kompleks iyice kökleşir.)

◆ **Kompleksli** sıf. Kompleksleri olan, aşağılık duygusuna sahip (kimse): *Kompleksli bir genç.*

◆ **Komplekssiz** sıf. Kompleksleri olmayan (kimse). [LM]

KOMPLEKSAN i. (fr. *complexant*). Plast. mad. Son ürünün saydamlığını artırmak veya ürünün kimyasal dengesini düzenlemek gösterebilen bir karışımın (msl. polivinil klorür özelliklerini güçlendirmek için, bu dengeleyici karışıma katılan kimyasal etken.) [L]

KOMPLİKASYON i. (fr. *complication*). Karmaşık, karışık hale gelme.

— Patol. Bir hastalık sırasında, bu hastalığın aynı sebepten doğan, fakat alışılmamış bir belirtisini, ilk hastalığın dışında bir sebepten doğan ve kendi başına da gelişme gösterebilen bir belirtiyi, hattâ hayatî bir organın ilk hastalığın meydana getirdiği bünye değişikliklerine bağlı, bilinmeyen bir sebepten hastalanmasını ifade edebilir.

— ANSİKL. Patol. *Komplikasyon* terimi, bir hastalığın aynı sebepten doğan, fakat alışılmamış bir belirtisini, ilk hastalığın dışında bir sebepten doğan ve kendi başına da gelişme gösterebilen bir belirtiyi, hattâ hayatî bir organın ilk hastalığın meydana getirdiği bünye değişikliklerine bağlı, bilinmeyen bir sebepten hastalanmasını ifade edebilir.

Bulaşıcı hastalıkların komplikasyonları şunlar olabilir: *mikrobun alışılmamış ve anormal şekilde yerleşmesi* (msl. tükürük bezleri hastalığı olan kabakulakta, pankreasın, cinsel organların, böbrek veya meninkslerin hastalanması; flebit, Eberth basilinin yaptığı tifo'nun bir komplikasyonudur); *başka bir mikroptan ileri gelen bir intanın belirmesi* (bir gripten sonraki zatürree [grip virüsünden değil, pnömokoklardan ileri gelir. Bünye direncini azaltan ve pnömokokların üremesini kolaylaştıran budur]); *bir organ veya sistemin mikrop veya bunun toksinlerinden hastalık alması* (msl. kızıl nefritindeki durum: toksinler ve intanın artıkları böbreği bozar, bu yüzden, ağır intanlarda yaygın olarak görülen kanamaların [kılcal damarların dayanıksızlığı] veya vahim hastalık tabloları belirir).

Organlara veya görevlere bağlı hastalıklar ters yönde intanî komplikasyonlar gösterebilir; meselâ kalp kapakçığının bozukluğu, septisemi'ye yolaçabilir; bir taş sidik yolu iltihabı doğurabilir; diyabet, tüberküloz, kan çıbanı gibi çeşitli intanlara sebep olabilir.

Bulaşıcı hastalıklar dışında organ hastalıklarına bağlı çeşitli görev yetersizlikleri de komplikasyonlar arasında sayılabilir. (anazark [yaygın ödemler] kalp hastalıklarının, üremi böbrek hastalıklarının birer komplikasyonudur) veya tersine, görev yetersizliklerinin doğurduğu *organ hastalıkları* da birer komplikasyondur. Meselâ, taç atardamar yetersizliği kalp infarktüsüne, kalbin sol karıncığının yetersizliği had akciğer ödemine sebep olur.

Cerrahî patolojide, komplikasyon adı altında, özellikle travmalarda, belirli bir lezyona eşlik eden yan lezyonlar kastedilir; meselâ komplikasyonlu bir kırık, bir yara (açık kırık), kaslarda ezilme, damarlarda ve sinirlerde v.b. kopmalarla birlikte olan bir kırıktır.

Cerrahî müdahalelerin komplikasyonları (intanlar, kanamalar, tromboz veya amboliler, akciğer zedelenmeleri v.b.), antibiyotikler, kan sulandırıcılar, modern anestezi ve reanimasyon metotları sayesinde çok azalmıştır. Bk. CERRAHÎ. (L)

KOMPLİKE sıf. (fr. *compliqué*). Meydana getiren unsurlarının veya gerekli işlemlerin sayısının çokluğu yahut çeşitliliği yüzünden, anlaşılması veya yapılması güç olan (şey). [L]

KOMPLİMAN i. (fr. *compliment*). Herhangi bir konuda bir kimseye yöneltilen gönül okşayıcı söz. İltifat. || Pohpohlama. (M)

KOMPLO i. (fr. *complot*). Toplu halde ve gizlice birine veya bir kuruma karşı alınan karar. || Topluca ve gizlice yürütülen herhangi bir plan.

— ANSİKL. Cz. huk. Siyasî suç olan *komplo* «iki veya daha fazla kişi arasında» devletin iç güvenliğine karşı alınan bir suç işleme kararıdır. Suikastten farklı ve modern ceza hukuku ilkelerine aykırı olarak suçun başlangıcı dikkate alınmaz. Ama, hazırlık çalışmaları yapılıp yapılmadığına göre sürgün veya hapis cezası arasında bir ceza uygulanır. Hattâ kanun «bir komplo hazırlamak yolunda yapılan ve kabul edilmeyen bir teklifi» bile hapisle, bir kişinin devletin iç güvenliğine karşı suç işlemek için vardığı kararı ve bunu eylem haline getirmek için tek başına ve yardım görmeden teşebbüse girişmiş veya başlamışsa sürgün cezasıyle cezalandırır. (L)

KOMPONG-CHAM. Bk. KOMPONG. ŞAM.

KOMPONG SPI veya **KOMPONG SPEU**, Kamboç'ta şehir, il idare merkezi, Kardamom dağlarının doğu eteğinde; 7 400 nüf. İpek dokumacılığı.

— *Kompong Spı ili*, 180 000 nüf. Ormanlarla kaplı olan il topraklarının ancak Kandal ile Kampot illeri sınırındaki kısımları tarla haline getirilmiştir. (L)

KOMPONG ŞAM veya **KOMPONG-CHAM**, Kamboç'ta şehir, il idare merkezi, Mekong ırmağının sağ kıyısında; 31 000 nüf. Kauçuk fabrikası. Damıtma yeri. Avcılık ve turizm merkezi. — *Kompong Şam ili*, 657 000 nüf. Kamboç'un en kalabalık ilidir. Büyük pirinç üretimi, kauçuk işletmeleri. (L)

KOMPONG ŞINANG, Kamboç'ta şehir, il idare merkezi, Tonle Sap kıyısında; 8 000 nüf. Suların alçaldığı devrede Tonle Sap üzerinde seferin başlangıç noktası. Dokuma sanayii (pamuk). Çömlekçilik. — *Kompong Şınang ili*, 217 000 nüf. Tonle Sap'ın aşağı kesiminde, Mekong'un her iki yanında uzanır. Bölge faaliyeti ırmağın büyük ölçüde mısır ekilen kıyılarında toplanmıştır. İlin geri kalan kısımları ormanlıktır. (L)

KOMPONG THOM, Kamboç'ta şehir, il idare merkezi, Tonle Sap ırmağının kolu olan Stung Sen kıyısında; 7 900 nüf. Sepetçilik. — *Kompong Thom ili*, 261 000 nüf. İl topraklarının üçte ikisini örten ormanlarda filler, kaplanlar ve yabanî mandalar yaşar; çamsakızı ve lake çıkarılır. (L)

KOMPOSTO i. (ital. *composta*'dan). Mutf. Şeker şurubunda, bütün veya dilimler halinde kaynatılmış meyve: *Elma kompostosu. Ayva kompostosu.* Bk. ANSİKL.

— Zır. Organik artıklar, kireç veya kireçli maddelerle hazırlanan gübre. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Mutf. *Komposto*'nun şurup kıvamı hoşaftan daha koyucadır. Kuru, veya taze meyvelerden yapılır. Şeker ölçüsü, 1 kg taze meyve için 500 - 700 gr olarak hesaplanır. Elma, ayva, armut gibi sert meyveler önce haşlanır; şeker sonra katılır. Çilek, vişne, kızılcık ve erik gibi yumuşak meyveler doğrudan doğruya kaynayan şuruba atılır. Kuru meyveler ise komposto yapılmadan önce suda bekletilerek yumuşatılır. Şeker oranı ise 1 kg meyve için 1 kg şeker olarak hesaplanır.

— Zır. *Komposto* hazırlanırken önce çeşitli artıkların ayrışması sağlanır ve toprağın verimini artıran maddeler olarak bunların daha yararlı şekilde kullanılması imkânı elde edilmiş olur. Bu çeşitli maddelerden meydana gelen karışım devamlı olarak nemli bir halde tutulur, sonra havalandırmak ve homogen bir hale getirmek amacıyle kürek veya bel ile kesilerek birkaç kere aktarılır. Böylece karışım bazı kimyasal tepkimelerle mayalanma etkisi altında çürük topağı halini alır. Kompostoya öncelikle kullanılmayan ve ayrışması güç olan organik artıklarla (kösele, yünlü paçavra, boynuz kırıntıları) canlı mikroplar taşıyan maddeler (durgun sularda veya çukurlarda toplanan birikinti veya çamur) katılır. Bunların hepsi

komodin'ler

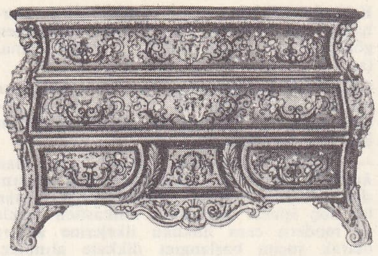

Boulle üslûbu, (XVII. yy.) abanoz ağacı, pul marketerili Louvre müzesi, Paris

Cressent'in eseri (XVIII. yy. başı) [Kraemer koleksiyonu]

Louis XVI devri (özel koleksiyon)

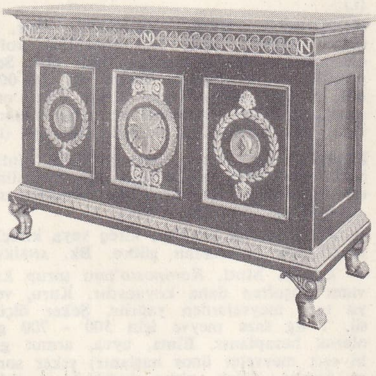

Ampir üslûbu Fontainebleau sarayı, Fransa

kireçle karıştırılır ve ara sıra sulanır. Kireç önce organik maddeler üstünde etki yapar, onları kısmen humusa çevirdikten sonra kalsiyum karbonata dönüşür. Komposto içinde organik azotla kuvvetli bir nitratlaşma olayı başlar, böylece organik maddelerde bulunan elemanlar bitki tarafından özümlenebilir hale gelir. (LM)

KOMPOSTOLUK i. (*komposto*'dan *komposto-luk*). Komposto, meyve v.b. servisi için yüksek ayaklı tabak. (Kompostoluk, XVIII. yy.dan beri masada servisin bir kısmını meydana getirir. O devirde gümüşten veya çin ve japon porseleninden yapılırdı.) [resim bk. sayfa 423.]

◆ Sıf. Komposto yapmağa elverişli (meyve). [LM]

KOMPOZİSYON i. (fr. *composition*). Öğrencilere, düşüncelerini düzgün bir şekilde sıralama ve ifade etmeyi öğretmek için yaptırılan çalışma. || Unsurların bir araya getirilme tarzı: *Renk kompozisyonu.*

— Müz. Bk. BESTE.

— ANSİKL. G. santl. Resimde *kompozisyon* diye, manzara, natürmort veya figür tablosunun çeşitli görünümlerini hesaplı bir biçimde biraraya getiren esere denir. Manzara, natürmort veya figür resminin de kendi başına «kompozisyon» sayılması için sanatçının, dış gerçeğin sadık kopyasından az veya çok uzaklaşmış olması gerekir, çünkü kompozisyon sanatı, dış gerçeğin geçici ve tesadüfî görünümlerini, insan zihninin tasarladığı ve geometrinin açıkladığı bir evrensel düzene göre ayarlamak demektir. Meselâ, yatayla dik açı yapan bir düşey, hareketsizliğin, köşegen ise hareketin ideal işaretleridir. «Abstre» veya soyut denen ressamlar, dış gerçeğin görüntüleriyle doğrudan doğruya ilişkisi olmayan, birtakım plastik unsurların birleşimine dayanan eserlerini bu ilkeye göre hazırlarlar. (L)

KOMPOZİT sıf. (fr. *composite*). Foto. Görüntülerin çakışmasını sağlamak için uygun olarak işaretlenmiş birçok eş klişe kullanarak, aynı kâğıt üzerine birkaç kere poz vermekle elde edilen ortalama fotoğraflar için kullanılır. (Bu metotla hareketsiz bir konunun peş peşe on fotoğrafını çekerek, görünürde gren olmaksızın 1 metrelik bir agrandisman yapılabilir.)

— Mim. Bk. KARMA. (L)

KOMPOZİTÖR i. (fr. *compositeur*). Bk. BESTECİ.

KOMPRADOR i. (isp. *comprar* > *comprador*, satın alan kimse). Eskiden Latin Amerika'da, hükûmet tarafından yabancılarla her türlü ilişkisi yasaklanmış halk ile sömürge şirketleri arasındaki ticarete aracılık eden yerli halktan kimse. || *Teşm. yol.* Yabancılarla işbirliği yapan kimse, işbirlikçi. (M)

KOMPRES i. (lat. *compressus*, sıkıştırılmış'tan fr. *compresse*). Cerr. Ameliyat sırasında veya yaraların pansumanında kullanılan birkaç kat sarılmış bez.

— ANSİKL. Basit *kompres*'ler çoğu zaman gazlı bezden yapılır ve sterilize edilebilir. *İlâçlı kompres*'lere ise tedavi etkisi olan bir ilâç sürülür. Bunlar gün geçtikçe daha az kullanılmaktadır. Buna karşılık kompreslerin açık yaralara yapışmasını önlemek amacıyle beze yağlı maddeler (vazelin) sürülür. (L)

KOMPRESİMETRE i. (fr. *compressimètre*'den). Bayınd. Temelleri taşıyacak olan toprakların direncini ölçmeğe yarayan âlet.

— ANSİKL. *Kompresimetre*, bir iğne üzerine belirli yükseklikten düşen bir ağırlıktan meydana gelir. Ağırlığın etkisiyle iğne toprağa batınca, bir karşılaştırma cetveliyle toprağın yüzeysel direnci anlaşılır. (L)

KOMPRESÖR i. (fr. *compresseur*). Mekan. Bir akışkanı, özellikle havayı istenilen basınçla sıkıştırmağa yarayan cihaz. || *Soğutma kompresörü*, bir soğutma tesisinin buharlaştırıcısında meydana gelen buharı emen ve kondansör sıcaklığında akışkanın sıvılaşabileceği şekilde bir basınçla bu buharı sıkıştıran cihaz.

— Sanay. Bir yüksek fırının (yüksek fırın kompresörü) veya bir konvertisörün (çelikhane kompresörü) çalışması için gerekli havanın üflenmesinde kullanılan cihaz. || *Gazlı kompresör*, bir gaz motoruyle çalıştırılan düşük hızlı (dakikada 30 ile 80 devir) kompresör. (PİSTONLU KOMPRESÖR de denir.) Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Mekan. *Kompresör*'ler genellikle basınçlı hava sağlamak için kullanılır. Çeşitli tipleri vardır.

● *Pistonlu kompresörler*, kompresörlerin en eskileri, en yaygınlarıdır ve özellikle yüksek basınçlar için kullanılır. Pistonun birinci kurşunda hava bir p_1 basıncındadır ve emilen hacim O ile V_1 arasında değişir. Dönüş kursunda, bu hava önce p_1 basıncından p_2 basıncına kadar sıkıştırılır ve hacmi V_1'den V_2'ye kadar değişir. Sonra bu kursun ikinci kısmında hava p_2 basıncı altında sıkıştırılır.

Sıkıştırma işi, su dolaşımıyle güçlü bir soğutma gerektiren büyük miktarda ısı açığa çıkarır. Öte yandan, pistonlu bir kompresörün çevrimindeki düzensizliği önlemek için, sisteme ağır ve büyük bir volan eklemek gerekir. En çok kullanılan hava basıncı, bir tek sıkıştırma ile edilen 7 kg/sm² düzeyindeki hava basıncıdır. Daha yüksek basınçlar için her birinde 6 ile 7 oranında bir sıkıştırma yapılabilen birkaç evrede sıkıştırma uygulanır.

● *Pescara sisteminden serbest pistonlu kompresör*'de, iki zamanlı, karşılıklı iki pistonlu bir Diesel motoru bulunur; bu pistonların her biri, kompresörün pistonuna sıkıca bağlıdır. Bu sonuncu piston, bir yüzeyle, sıkıştırılmış havayı iter. Silindirin içinde kalan sıkıştırılmış hava hacmi, kursun sonunda bir hava yastığı meydana getirir ve dönüş kursunu sağlar. Piston kompresör, kurs hareketini yaparken öbür yüzüyle atmosferin havasını emer ve dönüş kursunda, hava yastığının itmesiyle atmosfer havasını motorun içine basar; bu, motorun süpürme ve yanma havasıdır. Her biri bir motor ve bir kompresör pistondan meydana gelen iki hareketli takımın kursları değişkendir; manivela-biyel bağlantılarıyle hareketleri senkronize edilir. Bu bağlantılar, piston kursuna göre değişen 120°'lik bir açı ile dönebilir.

● *Dönel kompresörler*, paletli veya dişli olabilir.

Paletli kompresör bir silindirden meydana gelir; silindirin içinde, daima çeper üzerine değen ve uygun yuvalar içinde yarıçap doğrultusunda kayan paletlerle donatılmış bir tambur, silindirin merkezinden ayrı bir merkez etrafında döner. Paletli kompresörlerin birçok üstünlüğü vardır: beygir başına ağırlığın az olması (20 kg kadar); emme ve basma kapaklarının olmaması; bir tek kademede yüksek bir sıkıştırma oranı sağlayan ve uygulamada sıfır olan ölü hacim (hava kaçaklarından etkilenen verim hesaba katılmaksızın); eşit güçte pistonlu kompresörlere göre daha yüksek olan dönme hızı. Buna karşılık, kusurları da küçümsenemez: rotor ve paletlerin genleşmesini sağlamak için bırakılmış uzunluğuna boşluktan ileri gelen kaçınılmaz hava kaçakları; önemli bir enerji kaybına yolaçan, paletlerin silindir üzerinde sürtünmesi; emme ve basma arasındaki basınç farkı büyük olduğu zaman, rotor üzerindeki itme kuvvetlerinin dengesiz olması, dolayısıyle eksen yatakları üzerine büyük yüklerin binmesi.

Dişli kompresör'de iki dişli bulunur, biri hareketi iletir, öbürü akışkanı taşır. Bu kompresör, dişli bir yağ pompası gibi çalışır.

● *Türbokompresör* veya *türbokörükler*, bir hareketli çark ile sürüklenen havanın, bu çark üzerinde ve çıkış dağıtıcısında bir basınç artışına yolaçan belirli bir hız kazanmasına dayanır.

Bir kompresöre ya bir termik makineyle veya bir elektrik motoruyle kumanda edilir. Elektrik motoru senkron olduğu zaman hızı kesinlikle sabittir, asenkron olduğu zaman, hızı yükle orantılı olarak çok az değişir. Kompresörler, gerektiği zaman basınçlı hava debisini kısıtlayabilen ayar sistemleriyle donatılmıştır. Yarış otomobillerinde kompresör, emmede silindirlerin tamamen hava ile dolmasını sağlayarak motorun gücünü arttırır. Aşırı doldurucu olarak düşünülen kompresörün bu özel kullanılış alanında en önemli kusuru, yakıt tüketiminin hatırı sayılır derecede artmasıdır. Öte yandan taşıtın, doğrudan doğruya motorun dönme hızına bağlı olan veriminde aşırı beslenme, yüksek rejimler için en güçlü olanıdır. Uçaklarda kompresör, yanma odasından önce bir iticiye giren havanın basıncını arttırmağa yarar ve iticinin tamamlayıcı bir kısmını meydana getirir. Havanın basıncını merkezkaç kuvvet yardımıyle bir kademede arttıran bir tek dönel elemandan meydana gelirse, buna *merkezkaç* (veya *santrifüj*) *kompres* denir. Havanın basıncını gittikçe arttıran ve bir sabit, bir hareketli birçok kanat dizisinden meydana gelen kompresöre *eksenel* (veya *aksiyal*) *kompresör* denir. Soğutma sanayiinde, tek veya çift etkili alternatif kompresörler, elektrik motoruyle çalışan büyük hızlı dönel kompresörler kullanılır. Buzdolaplarının çoğunda, kompresör ve motor, sızdırmaz bir karter içine kapatılmıştır.

— Sanay. Kompresörler gazlı veya tür-

Foto. Giraudon, X, L.P. (LAROUSSE)

binli olabilir. *Gazlı kompresörler* genel olarak yüksek fırın gazı ile çalışan iki motris silindir ve bir hava silindiri olmak üzere aynı doğrultuda üç silindirden meydana gelir.
Çelikhane kompresörleri çalışma sırasında sürekli hız değişimleri gösterdiğinden *yüksek fırın kompresörleri*'nden ayrılır. Makinistin silindirlerdeki gaz dağıtımına etki ederek elde ettiği bu hız değişimleri konvertisörün hemen yakınından ayarlanır (resimler bk. sayfa 424). [L]

KOMPRESYON i. (fr. *compression*). Oto. Bk. SIKIŞTIRMA.

KOMPRİME i. (fr. *comprimé*). Eczc. Çoğu zaman yassı ve silindir biçiminde katı ilâç. (Komprime hazırlamak için, kitle ilkin granüller haline getirilir, sonra makinelerde komprime olarak basılır.)
— Fişekçilik. *Komprime barut,* ekseni boyunca bir kanal bulunan fişekler halinde, preste sıkıştırılmış kara barut.
— ANSİKL. Eczc. Ağız yoluyle alınacak *komprime*'ler ya doğrudan doğruya yutulur veya bir sıvı içinde eritildikten ve dağıtıldıktan sonra içilir. Komprimeler bir maddeyle kaplanarak draje biçimine sokulabilir. Birtakım komprimeler, dıştan kullanılacak çözeltilerin hazırlanmasında kullanılır; böylelikle, herhangi bir zehirlenmeye yolaçmaması için, bu haplara özel bir biçim, meselâ çok köşeli bir şekil verilmesi salık verilir. Komprimeler sanayide kolayca hazırlanır. İçimleri kolay, dozajları kesindir. Bu yüzden de çok aranılan bir ilâç biçimidir. (L)

KOMPTONİT i. (fr. *comptonite*). Miner. Tabiî silikat; thomsonit çeşidi olan sodyumlu ve kalsiyumlu zeolit; birbirleriyle kaynaşmış küremsi veya kısa billûrlar halinde bulunur. (L)

KOMPUND veya **KOMPAUND** sıf. (ing. *compound*'dan). Birleştirilmiş bazı organlar veya cihazlar için kullanılır. *Eşanl.* BİLEŞİK.
— Elektr. *Kompund* (veya *bileşik*) *uyarma,* indükleyicileri, biri endüvi ile seri bağlanmış, öbürü motorun kutuplarıyle paralel bağlanmış iki devre tarafından beslenen bir elektrik makinesinin uyarılması. || *Kompund sargı,* bir elektrik makinesinde, bir sargının seri, bir sargının da paralel olarak düzenlenmesi. || *Bir üretecin az kompund uyarılması,* makinenin kutupları arasındaki gerilim yükle birlikte azalacak şekilde seri sargısı ayarlanmış uyarma. || *Doğru kompund uyarma,* iki sargının da aynı yönde amperdevirler meydana getirdiği kompund uyarma. || *Ters kompund uyarma,* iki sargının ters yönde amperdevirler meydana getirdiği kompund uyarma. Bk. ANSİKL.
— Havc. *Kompund motor,* egzos gazı enerjisi, kısmen bir türbinin kanatları üzerinde toplanan, pistonlu klasik motor. Bk. ANSİKL.
— Mekan. *Kompund lokomotif, kompund makine,* buharın, biri yüksek öbürü alçak basınçlı iki silindir kademesinde birbiri ardınca genleştiği lokomotif veya buhar makinesi. Bk. ANSİKL.
— Teknol. *Kompund akım transformatörü,* primer ve sekonder akımlar arasındaki faz farkını azaltmağa yarayan ve ayrı olarak beslenen ek bir sargısı bulunan akım transformatörü.
— ANSİKL. Havc. Bir *kompund motor*'da, türbin, dişli bir hız küçültücü aracılığıyle pervane miline tamamlayıcı bir güç aktarır. Bir kompund motor, klasik bir motora oranla, aynı tüketim için yüzde 15 ile 20 arasında bir ek güç sağlar.
— Mekan. Bir *kompund makine*'de buhar, faydalı işini önce bir silindirin pistonu üzerinde yapar, sonra daha büyük bir silindirin pistonu üzerinde genleşir. Buharın her birinde peşi sıra etki yaptığı üç veya dört silindir varsa bu makinelere «üç» veya «dört genleşmeli» denir. Manivelaları aralıklı (iki silindir için genellikle 90°) olan çok silindirli bir makine, hareketin imkânsız olduğu ölü noktaları önler. Genleşmenin bu şekilde bölünmesi, lokomotiflerde yüzde 10 oranında bir güç artışı sağlar; ancak bu durumda mekanizma daha karışık olduğu için ingiliz mühendisleri bu sistemi tercih etmez. (L)

KOMPUNDLAMA i. (*kompund* > *kompundlamak*'tan *kompundla-ma*). Bir buhar makinesini, birkaç genleşme basamağı ile donatmak. || Bu işlemin sonucu. || *Kompundlama servomotoru,* bazı lokomotiflerde, alçak basınçlı silindirleri çalışma dışı bırakan cihaz. (LM)

KOMPÜTER i. (ing. *computer*'den). Hafıza ünitesiyle donatılmış sayısal veya benzetmeli hesap makinesi. *Eşanl.* ORDİNATÖR, ELEKTRONİK HESAP MAKİNESİ. (L)

KOMSOMOL ([Vsesoyuznıy Leninskiy *Kom*munistiçeskiy *So*yuz *Mol*odyoji], Komünist Leninist Gençlik birliği kelimelerinin kısaltması). Sovyet Komünist Gençlik teşkilâtı. (L)

Komsomolskaya Pravda, Moskova'da çıkan günlük gazete; Komünist Gençlik Teşkilâtı merkez komitesinin organıdır. 24 Nisan 1925'de kurulan *Komsomolskaya Pravda* 1 500 000 adet basmaktadır. Sovyet gençlerine hitap eder ve ideolojik meselelere çok az yer verir, buna karşılık sütunlarının dörtte birini bilimsel ve eğitici meselelere ayırır. (L)

KOMSOMOLSK-NA-AMURE, S.S.C.B.'de şehir, Uzakdoğu'da, Amur ırmağının sol kıyısında; 177 000 nüf. Şehir 1932'de «genç komünistler» *(komsomollar)* arasından toplanan gönüllüler tarafından kuruldu. Çelik sanayii; imalât metalürjisi. Petrol rafinerileri. Kereste sanayii. Balıkçılık (balık konserveciliği). Bölgede demir filizi ve maden kömürü işletmeleri. (L)

KOMŞU i. (esk. türk. *konşı*'dan). Bitişik veya yakın konutlarda yaşayan kimselerin birbirlerine göre aldıkları ad: *Hatırada kalan şey değişmez zamanla / Ne vefalı komşumuzdun sen Fahriye abla* (A. M.Dranas). *Şahinde ise eve akşamdan akşama uğruyor ve zamanını daha ziyade komşularda ve ahbaplarda geçiriyordu* (Sabahattin Ali). || Sıf. Yakında olan, bitişik: *Komşu evlere hayranlık / Bir çocuk ki kalbim, korulardan* (F. H. Dağlarca). *Komşu köy. Komşu memleketler.*
— ÇEŞ. DEY. *Komşu hatırı,* komşular arasında gözetilen saygı. || *Komşu kapısı,* birbirine çok yakın olan yerler için kullanılır: *Manisa, Afyon, Göynük, Kırşehir ... Komşu kapısı değil ki ...* (N. Araz). || *(Bir yeri) Komşu kapısına çevirmek,* yakın olmadığı halde bir yere sık sık gidip gelmek: *Almanya'yı komşu kapısına çevirdi.* || *Komşuda pişer bize de düşer,* çevreden yararlanma ümidi ile söylenir. || *Kapı bir komşu,* kapıları yan yana olan veya aynı dış kapıdan girip çıkan komşu, çok yakın komşu. || *Konu komşu.* Bk. KONUKOMŞU.
— Mat. *Komşu açılar,* tepeleri ile birer kenarları ortak olan ve bu ortak kenarın her iki yanında yer alan açılar. (Ortak olmayan kenarları doğru çizgi halinde olan iki komşu açıya *bütünleyen açılar* denir.) Bk. AÇI. (ML)

KOMŞULUK i. (*komşu*'dan *komşu-luk*). Komşu olma hali: *Efendim, biz sizi vakitsiz rahatsız ettik. Lâkin komşuluk vazifesi* (B. Felek). || Komşularla olan ilişki: *O mahallenin komşuluğu çok iyidir.* || *Komşuluk etmek,* komşular arasında ilişki kurmak, görüşmek: *İki senedir komşuluk ediyoruz, bir kötülüğünü görmedim.*
— Huk. *Komşuluk hukuku,* komşu gayrımenkullerin malikleri arasındaki ilişkileri düzenleyen hukuk kurallarının bütünü.
— ANSİKL. Huk. *Komşuluk hukuku.* Bir gayrımenkulün malikinin komşu gayrımenkulün malikine karşı belirli şeyleri yapma veya bunlardan kaçınma borcu vardır. Medenî kanunda düzenlenen bu mükellefiyetleri şöylece sıralamak mümkündür (md. 661-674): **1.** zarar ve rahatsızlık vermekten kaçınma. Bir kimse gayrımenkulünü kullanırken, özellikle bunun üzerinde bir sınaî tesis varsa, komşularına zarar verecek her türlü taşkınlıktan kaçınmak zorundadır. Komşular arasında hoş görülebilecek dereceyi geçen zarar verici gürültüler ve sarsıntılar yapmak, duman, kurum, toz, buğu, fena kokular v.b. şeyleri yaymak yasaklanmıştır (Med. kn. md. 661/I). Hoş görülebilmenin ölçüsü o yerdeki mahallî örf ve âdettir; **2.** komşu arsaya zarar verecek kazı veya inşaat yapmamak. Bir kimse kendi gayrımenkulünde kazı veya inşaat yaparken, komşu arsa ve onun üzerindeki tesisat ve binalara zarar vermekten kaçınmak zorundadır. Kazı veya inşaatı yapan gayrımenkulün sahibi bu borcuna uymazsa, zarar gören arsanın malikine tazminat ödemek zorunda kalır (Med. kn. md. 662, 656); **3.** komşu gayrımenkuldeki ağaç dal ve köklerinin kendi arazisine geçmesine katlanma. Bu katlanma borcu, dal ve köklerin kendi arazisine geçmesinden bir zarar doğmamaktaysa söz konusu olmaktadır. Bu geçme sonucu bir zarar doğmaktaysa, tecavüz edilen gayrımenkulün sahibi, bu dal ve köklerin kesilmesini isteyebilir ve münasip bir zamanda bu işlem yapılmadığı takdirde kendisi keserek, kestiği dal ve kökleri zaptedebilir (Med. kn. md. 664/I). Arazi maliki, ağaç dallarının kendi ekin ve binalarının üzerinden geçmesine katlanacak olursa, bu dallardaki meyveleri toplayarak bunları temellük edebilir (Med. kn. md. 665/II); **4.** dikilecek şeyler hakkındaki hükümlere uyma: Medenî kanuna göre arazi maliki, arazisi üzerine dikilecek şeylerin türleri hakkındaki kanuna uymak zorundadır (md. 665). Ancak, bu türlerin neler olduğunu gösteren kanun şimdiye kadar çıkmış değildir; **5.** kendi kendine akan suların cereyanını kesmeme. Bir gayrımenkul maliki, yukarı gayrımenkulden akmakta olan kar, yağmur ve kaynak sularının kendi arazisine akmasına katlanmak zorundadır. Komşulardan hiç biri, diğerinin zararına bu akıntıyı kesemez. Bunun aksine, yukarı gayrımenkulün sahibi, kendisi için fazla olan suların, diğer gayrımenkul için gerekliyse, o gayrımenkule akmasına engel olamaz (Med. kn. md. 666); **6.** kurutulacak bataklık sularına katlanma. Bir bataklığın suları, eskiden beri alt taraftaki araziye akmaktaysa, o arazinin sahibi, bataklığın kurutulması sonucu akacak olan sulara katlanmak zorundadır. Ancak bundan bir zarar doğacaksa, bataklık sahibinden, kendi arazisi üzerinden suların geçmesi için gerekli olan yolları açmasını isteyebilir. Bu halde masraf bataklık sahibine aittir; **7.** mecraların geçirilmesine katlanma. Bir gayrımenkulün maliki komşu gayrımenkule ait su, elektrik ve havagazı gibi maddelerin nakline yarayan tesisatın kendi arazisinden geçirilmesine katlanmak zorundadır: a) ancak bu katlanma borcunun doğabilmesi için iki şartın gerçekleşmesi gerekir. Arazisinden bu tesisatın geçirileceği kimsenin bu sebeple uğrayacağı zararın tamamı peşin olarak ödenmelidir; b) sözü edilen tesisatın başka bir yerden geçirilmesi ya imkânsız veya çok masraflı olmalıdır (Med. kn. md. 668). Bu mecralar yeraltından değil de arazinin üzerinden geçirilecekse, tesisatın geçirileceği arazinin maliki, bunların altında kalan kısmın mecra sahibi tarafından satın alınmasını isteyebilir. Satış bedeli, arazi sahibinin bu temlik sebebiyle uğrayacağı zararın tamamını kapsar (Med. kn. md. 669/II). Hal ve şartlar değişecek olursa, üzerinden tesisatın geçirildiği arazinin sahibi, mecraların aynı gayrımenkul içinde başka bir yere veya ü-

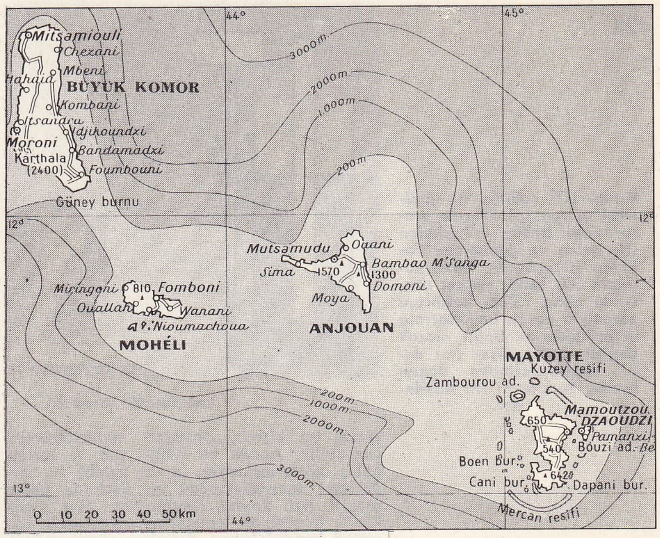

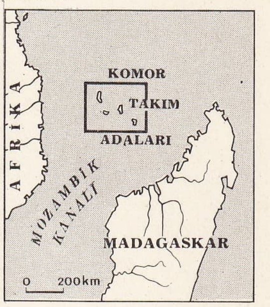

KOMOR takımadaları haritası

Supap (O) çubuğu (t) ölçülecek parça (p) üzerine oturur. Sabit basınç üretecinden (H) gelen ve çaplanmış delikten (G) geçen hava supapla (O) kendi yuvası arasında akar. Debi kaldırma göreviyle parça boyutlarının değişikliklerine bağlı olarak değişir. Basınçölçer (m) debi değişmelerinden doğan basınç farklarını (h) kaydeder.

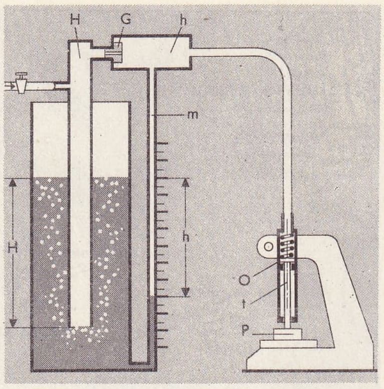

komparatör (metrol.)

«Kompozisyon», Carl Buchheister'in eseri, F. Sargentini koleksiyonu, Roma

çüncü bir kişinin arazisine nakledilmesini isteyebilir. Ancak bu halde, hal ve şartlar haklı göstermekteyse, arazi sahibi bu değiştirme masraflarından bir kısmına katlanır; **8.** hail koyma mecburiyeti. Her malik kendi arazisinin sınırlarını gösterecek işaretleri kendisi koyar. Sınırları gösteren hailler iki komşu gayrımenkulü birbirinden ayırmak için konulmaktaysa, o zaman bu hailler üstünde ortak mülkiyet söz konusu olur (Med. kn. md. 673); **9.** komşuların müşterek olarak yararlandıkları tesisatın yapılması ve korunması masraflarına katılma. Komşuların müşterek olarak yararlandıkları, su setleri, kanal ve mecra gibi şeylerin yapılması ve korunması için gerekli olan masraflara komşulardan her biri bundan yararlandığı oranda katılmak zorundadır (Med. kn. md. 674); **10.** komşu gayrımenkul için gerekli olan zarurî geçit hakkını tanıma. Bk. GEÇİT *hakkı*. (M)

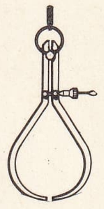

çap **kompas**'ı

KOMURA (Cutaro, — kontu), Japon devlet adamı (Miyazaki, Kyuşu 1855 - Hayama 1911). 1901'den 1906'ya kadar Dışişleri bakanlığında bulundu; İngiltere ile bir ittifak antlaşması yaptı ve Portsmounth ile Pekin antlaşmalarını (1905) imzaladı. Londra büyükelçisi (1906) ve 1908'den 1911'e kadar da dışişleri bakanı oldu. (L)

KOMUT i. *Yeni*. Bk. KUMANDA.

KOMUTA i. (*komut*'tan). Ask. *Yeni*. Askerî işleri yönetme görevi. (*Eşanl.* KUMANDA.) ‖ *Teşm. yol.* İdare, yönetim: *Herifleri beri kapıdan çıkarınca bizim hanıma tokadı çekip evin komutasını ele almış* (Kemal Tahir). [M]

KOMUTAN i. (*komut*'tan). *Yeni*. Bk. KUMANDAN.

KOMUTANLIK i. (*komutan*'dan *komutanlık*). *Yeni*. Bk. KUMANDANLIK.

KOMÜN i. (fr. *commune*). İda. huk. Fransa'da bir belediye reisi ve belediye meclisi tarafından yönetilen temel idarî taksimat. ‖ Çeşitli ülkelerde özellikle Belçika ve İtalya'da temel idarî taksimat.

— İkt. *Halk komünü*, tarımı düzeltmek sanayii geliştirmek, topluma faydalı çalışmalara girişmek amacıyle Çin'de düzenlenmiş olan ve birçok köyü biraraya getiren teşkilât. Bk. ANSİKL.

— Sosyol. *İlkel komün*, üretim araçlarının (toprak, konut, âletler) kolektif mülkiyetine dayanan ve işbölümü ile sosyal sınıfların oluşmasından önce ortaya çıkan ilk sosyal gelişme aşaması. ‖ *Tarım komünü*, ilkel komünün, aile birimlerinin ve özel mülkiyetin (sadece toprak kolektif mülkiyet konusudur) ortaya çıkmasıyle belirlenen son gelişme aşaması.

— Tar. Soylular sınıfının karşıtı olarak halk ve burjuvazi. ‖ Aynı şehirde, aynı kasabada, bir çeşit muhtariyet demek olan imtiyazlardan yararlanan burjuvalar topluluğu. ‖ *Ortaçağ komünü*. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. İkt. *Halk komünü*. Çin Halk cumhuriyetinde yapılan 1950 Toprak reformu sonunda, arazi köylülere verildi. Ama daha 1953'ten başlayarak, önceleri 700 000 «tarım ürünleri kooperatifi» kurulmasına yolaçan büyük bir kolektifleştirme hareketine girişildi. Özel mülkiyet kaldırıldı, 1958'den itibaren de halk komünleri kurulmağa başlandı. Sayıları 26 000 kadar olan bu teşkilâtlar, sosyalist karakteri ağır basan geniş topluluklardır. Köy toplumunun temel hücresi olan komün, aile, köy ve kooperatiften önce gelir. Bu konuda yapılan propagandaya göre, örnek komün, 50 000 veya daha fazla sayıda köylüyü biraraya toplar. Bu teşkilâtlarda, aile hayatı asgariye indirilmiştir; yemekler, toplu halde yemekhanelerde yenir, çocuklar topluluğa emanet edilir ve kadınlar işe gider. Özel mülkiyetin son kalıntıları da yok edilmiştir. Askerî bir disiplin altındaki köylülerin yiyecek ve giyeceği komün tarafından sağlanır. «İş orduları» halinde binlerce biraraya getirilen köylüler, bayındırlık işleri yapar, mahallî sanayiler kurar, köylerdeki yüksek fırınlarda çelik üretir, maden ocaklarında çalışırlar. Şehir komünleri 1960'ta ortaya çıkmağa başladı. Sistemin amacı, çin ekonomisinin «ileriye atılması»na katkıda bulunmak üzere üretimde artış sağlamaktı. Ama aslında, komünlerin çoğu, propagandacıların belirttiği yenilikleri ve amaçları gerçekleştiremedi ve gelişme, bölgelere göre farklı sonuçlar verdi. İktisadî ve siyasî planda elde edilen sonuçlar, kısa süre içinde umut kırıcı ve hattâ fecî oldu. 1959'dan bu yana, yöneticiler, genel bir geri çekilme hareketine giriştiler. 1960'tan sonra, kötü ürün alınmasına yolaçan iklim şartları durumu daha da ağırlaştırdı.
Günümüzde, komün, sadece bir denetleyici yönetim teşkilâtıdır; yetkileri, iki alt kademe tarafından uygulanır. Bunlar, eski kooperatiflerden başka bir şey olmayan «büyük üretim ekibi» ile alelâde ekip veya gruptur. Böylece, köy hayatının tabiî birimine, yani köye yeniden dönüldü. Nitekim komünler de küçüldü ve sayıları 26 000'den 74 000'e yükseldi.
Ekip veya köylünün kendisine birtakım «küçük hürriyetler» ve bazı kazançlar sağlandı. Meselâ, köylünün ufak bir toprak parçasını ekerek ürününü kısmen serbest olan pazarlarda satmasına izin verildi. Bu tedbirler, köylülerin bir çeşit pasif direnmesi olan hareketsizliği azaltmakta ve tarım ürünlerinde, az da olsa bir artışın gerçekleşmesine yolaçmaktadır. Ne var ki, yöneticiler komün sisteminden vaz geçmeyerek, makinelerin kütle halinde kullanılması ve gübreden yararlanma yoluyle, tarımın modern hale getirilmesi amacına yönelmişler ve böylece komün sistemini gerçekleştirebileceklerini düşünmüşlerdir. Bu davranış, yöneticilerin, komün denemesinde, «komünizme götüren çin yolu»nu bulma umudunu kaybetmediklerini ve böylece, komünist dünyası ülkeleri arasında, Çin'in ilk olarak sosyalist tarım için doyurucu bir formül ortaya koyacağını düşündüklerini göstermektedir.

— Tar. *Köy halk komünü*, bugün için, bütün çin tarım hayatının temel kuruluşu olarak gözükmektedir (nüfusun hemen hemen 5/4'ünü içine alır); şehir komünlerini kurma yolundaki teşebbüsten çabuk vaz geçildi. Fakat psikolojik ve sosyal (günlük hayatın bütünüyle kolektifleşmesine köylülerin duyduğu düşmanlık), iktisadî (komün biriminin çok geniş bir alanda bulunması, yapılan iş esas alınarak ödeme yapılmaması) zorluklar, köy halk komünlerinde gözden kaçmayacak bir değişime yolaçtı. Bunların en ünlülerinden biri Pekin yakınındaki (25 km) «Çin-Küba Dostluğu» komünüdür; 3 600 hektar alan üstünde kurulmuş ve yüzde 90'ı sulanabilen bu komün, Pekin pazarına süt, domuz, buğday, sebze ve meyve sağlar. 1961'den itibaren ve işletmelerin devleşmesine karşı bir tepki olarak, komünler bölündü; sayıları üç kata çıktı (1967 yılında, her biri, ortalama 7 000-8 000 köylüden meydana gelen 75 000 komün vardı). Köylüleri hoşnut edici tedbirler olarak, 1960 sonlarından itibaren küçük bir parça toprak üstünde kişisel sahiplik hakkı tanındı (bunlardan elde edilen ürünler, köylünün para gelirinin başlıca kaynağını teşkil eden bir serbest pazarı besler) ve yapılan iş karşılığında para ödenmesi esası tekrar getirildi. Uygulama alanında, komün başlıca üretim (büyük tarım malzemesi) ve ulaşım araçlarının, sanayi işletmelerinin, ticaret ve kredi kooperatiflerinin sahibidir (arazi üzerindeki devlet işletmeleri «millî bir mülk» teşkil eder). Komün, hayvanların, toprak ve işletmeyle ilgili binaların, küçük tarım malzemesinin mülkiyetini *çete*'ye (es- (eski kooperatifin yerini alan kuruluş) bıraktı. Ama giderek *posta*, asıl üretim birimi haline geldi (on posta bir çeteyi ve on çete de bir komünü meydana getirir). Bir postada 15 ile 20 hektar işleyen 15-20 aile vardır ve çok kere, toptancı ticaret istasyonlarıyle yapılacak üretim mukavelelerini de bu posta görüşür. Bu sistem, başlangıçtaki komün'ün çok büyük olduğu için zamansız bozulmaya uğrattığı bir ekonomide, üretim yapıları ile üretici güçler seviyesi arasında bir geçişi temsil etmektedir. 1966'da iktisadî bilimler müdürü Suen Yeh Fang halk komünlerinin gerekliliği konusunu yeniden tartışma alanına soktu. Ama hemen ardından görevinden alındı.

● *Ortaçağ komünü*, ister laik ister kiliseye mensup olsun, şehrin senyörüne karşı, şehir halkı arasında bir direnme hareketi sonunda kurulmuş bir şehir ortaklaşmasıdır. «Karşılıklı yardımlaşmaya dayanan bu maksatlı hareket»in amacı mahallî muhtariyeti kazanmaktı. Komün terimi bu anlamda kullanılınca, ancak böyle bir hareketin sonuca ulaştığı, kazaî, iktisadî, malî ve siyasî alanda tam ve mutlak muhtariyet kazanmış şehirler için geçerli sayılabilir. Böyle şehirlerin sayısı aslında pek azdı ve coğrafî bakımdan bunlar belli yerlerde toplanmıştı. Fakat böylelikle yaratılan hareket başka şehirleri de etkiledi; onlar da senyörlerinden bağışıklık belgeleri*, bağışıklıklar

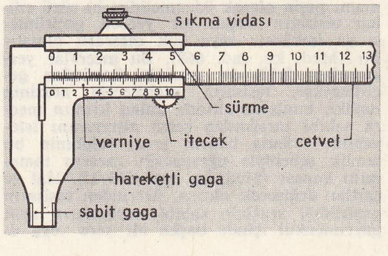

kompas

Foto. Dizionario Enciclopedico Italiano

kompozisyon: «Yıkanan Kadınlar», (1898-1905), Cezanne'ın eseri

şeklinde, şu veya bu ölçüde kısmî muhtariyet hakkı elde etti.

● *Kaynağı.* Komün hareketinin kaynağında uzun süre, «kötü» senyörlerin, senyörlüklerine dahil şehirleri haraca kesmeleri görüldü. Gerçekte ise çok daha geniş ve Batı Avrupa'nın XI. yy.da başlayan evrimiyle ilgili bir süreç söz konusudur: bu süreç ancak, iş ve eski dar, mahallî veya bölgesel çerçevesinden taşan bir ticaret hayatının ortaya çıkışı; buna bağlı olarak zanaatın ileri hamlesi, atalarının kır geleneğinden kopmuş, durumları ve meseleleri bakımından onların kendilerine bıraktıkları statüyle en ufak bir ilişkileri kalmamış bir zanaatkârlar dünyasının kökleşmesine elverişli, nispeten geniş alanları içine alan bir şehirleşmenin meydana gelişiyle açıklanabilir.

Eskiçağdan kalma surları içinde veya katedrallerin, manastırların çevresine toplanmış, kendi kendine yaşayıp giden ve iktisadî hayatta pek de önemsenmeyen bu kasaba ve sitelerin aslında toprağa bağlı olan feodal toplumda dar bir yeri vardı. Yeni yerleşme bölgelerinin gelişmesi ne kadar canlı olursa olsun, onların hukukî durumuna bir değişiklik getirmiyordu. Bunlar gene de senyörlük baskılarının ve yükümlülüklerinin boyunduruğu altındaydı. Kalkınmaları bu boyunduruğun yok olmasına bağlıydı; böylece «burjuvalar» tabiî olarak, ferdin hakları (o çağda anlamı olmayan bir kavramdı bu) adına, genel birtakım hürriyetler değil, kendileri için ve burjuva-olmayanlar kitlesine karşı belirli haklar, imtiyazlar, «hürriyetler» istemekteydiler: başka yerlere gidebilme, satma, satın alma, ödünç verme, ödünç alma hürriyeti; kendilerine ait işleri kendilerine uygun bir hukuk düzeniyle yargılama hürriyeti; kendi kendilerini yönetme, öteki şehirlerdeki meslektaşları veya rakipleriyle istedikleri ilişkileri kendileri kurma hürriyeti; mallarının ve şahıslarının savunmasını kendileri sağlama hürriyeti; sitelerinin bakımı ve savunması için gereken vergileri doğrudan doğruya toplama hürriyeti.

Senyörlerin direnmesi, en azından başlarda, kendiliğinden geldi: şehirlerin bu yeni atılımıyle doğan yeni hayat tarzına yabancı olan bu kişiler, bu yeni durumun yarattığı ihtiyaçları kavrayamıyorlardı. Söz konusu talepler onlar için, bir yanıyle «efendi»ye başkaldırmak, kutsal sayılan törelere, geleneklere karşı gelmek, öte yanıyle de gelir ve imtiyazlara göz dikmekten başka şey değildi. Böylesine «suçlar»ın hakkından ancak mücadeleyle gelinirdi. Bu anlayış komün hareketinin de bir kaba güç gösterisiyle başlamasına sebep oldu: üyelerinin, her ne pahasına olursa olsun, zafer için ant içtikleri «yeminli» komünler, başkaldırarak ve çok kere kan dökerek hareketlerini yürüttüler. Özellikle senyörlük haklarına saldırışın, dine saldırış sayıldığı ve böylece piskoposların karşı harekete giriştikleri kiliseye bağlı senyörlüklerde bu böyle oldu.

● *Evrimi.* Böylece iktisadî evrimin yanı sıra, aynı şiddet hareketleri art arda, bir bölgeden ötekine yayıldı: hareket ilk İtalya'da görüldü (1030'a doğru Cremona, Parma, Milano, Mantova). Sonra sıra, Almanya'da Ren bölgesine, Kuzey Fransa'ya ve Hollanda'ya geldi: Köln, Huy (1066), Le Mans (1069), Cambrai (1077), Beauvais (1099), Noyon (1108-1109), Laon (1112-1115)). Bunların en ünlüsü Laon'da geçen olaylardır. Bu onların öneminden çok, Guibert de Nogent'in bu olaylar hakkında bıraktığı anlatı yüzündedir.

● *Bağışıklıklar.* Fakat, XII. yy.da, birkaç istisna dışında, olaylar çabuk gelişti; başta Fransa kralları olmak üzere, laik senyörler ve çok geçmeden de ruhanî derebeyleri, zaten önüne geçme imkânı olmayan bir hareketten sağlayabilecekleri faydayı kavradılar. Bazıları (Şişman Louis VI gibi), burjuvalardan kendilerine destek aradılar. Bazıları şehirlerdeki zenginleşmenin, ondan az veya çok kopmalarını gerektirse bile, komşu derebeyliğine yararlı olduğunu anladılar; hepsi, ellerinden zorla alınmaktansa, dikkatle seçilmiş ve sınırlandırılmış imtiyaz ve hürriyetleri kendiliklerinden tanımanın daha iyi olacağını sezdiler. Hepsi derhal bu imtiyazların satışından edinilecek kârı gördüler. O kadar ki, XIV. yy.da Louis X veya Philippe V bu gibi satışları körüklediler, hattâ zorladılar. Komün hareketi gittikçe yayıldığı halde, komün sayısında artışın durması ve XIII. yy. başında Fransa'da ancak 39 komünün bulunması bununla açıklanabilir. Bu çağda, şehirler bir hiyerarşi içinde tam komün haline girmese de, temel bazı hakları elde etti. Bunları kesin sınıflamalara sokmak faydasız olur. Şu kadarını söyliyelim ki, komünün temelindeki esas antlaşma, derebeyi tarafından bahsedilen ve her biri ayrı hükümler taşıyan «bağışıklık belgesi»dir. Bir yandan yeminli komün, ona bazı öncelikler tanımak ve zevahiri kurtarmasına imkân bırakmakla birlikte, eski senyörüne, kendi hukukî durumunu kabul ettirdi. Öte yandan «komün»ün karakteristik siyasî hâkimiyetine sahip olmayan bazı şehirler «bağışık komünler» adını aldı. Çoğunun aldığı «serbest şehir», «burjuvazi şehri», «şehir» gibi adların özel bir anlamı yoktur. Bütün bunlara genellikle bağışıklık alanına girmeyen yeni bir şehirleşme tipi eklendi: «yeni şehirler» veya daha doğru terimiyle «açık şehirler».

Şurasına işaret etmek gerekir ki, şehircilik hamlesinin Fransa'dakinden daha yoğun ve şehir zenginliğinin daha fazla olduğu, buna karşılık senyörlük otoritesinin çoğunlukla daha çürük temeller üstünde durduğu ülkelerde, tamamen bağışık komünlerin oranı çok daha yüksek oldu: buna örnek olarak Kuzey ve Orta İtalya ile Hollanda verilebilir.

● *Komünün özellikleri.* Komün, kurtuluşunun sembolü ve teminatı olan bağışıklık belgesiyle belirlenir. Bu belge türlü tiplerde olabilir. Her biri, bir ana örnek çevresinde şekillenmiş gerçek «bağışıklık belgesi» aileleri vardır. (Bu yüzden, şu veya bu komünden söz ederken «Beauvais tipi bağışıklıklı» veya «Mantes tipi bağışıklıklı» denir.) Bağışıklık belgesi, komünün elde ettiği hürriyetleri açıkça belirtir. Bu hürriyetlerin en özlüsü kendini yönetme ve kendi sınırları içinde kanun yapma hürriyetidir. Öyle ki, komün hemen hemen bir senyörlük statüsü kazanır (İtalya'da bu adı ala-

kompostoluk
Napoléon III devri, Jacob Petit'nin eseri
Dekoratif Sanatlar müzesi, Paris

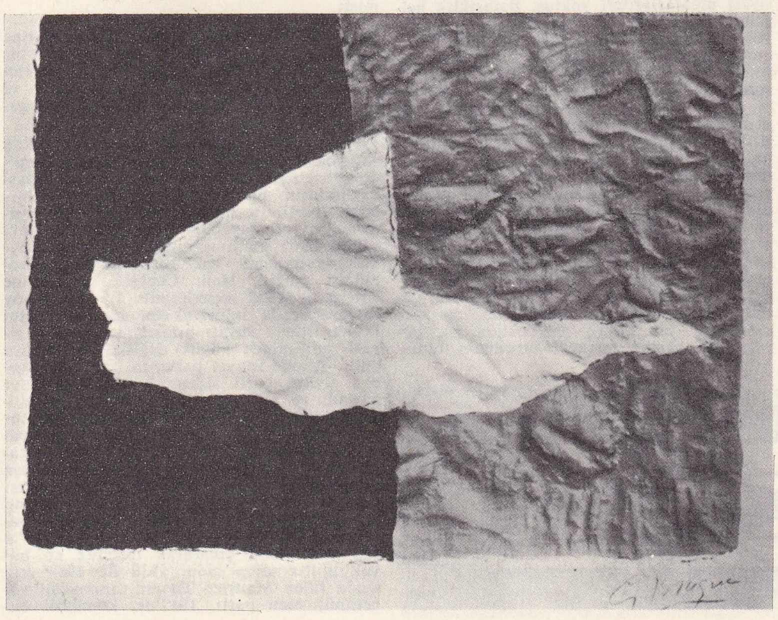

kompozisyon
«kabartma kuş»
renkli taşbaskısı
Georges Braque'ın eseri

Foto. Encyclopedia Americana; LAROUSSE; Dizionario Enciclopedico Italiano

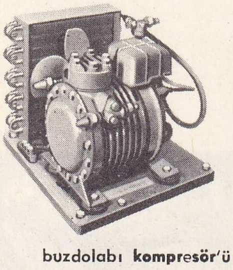

buzdolabı **kompresör**'ü

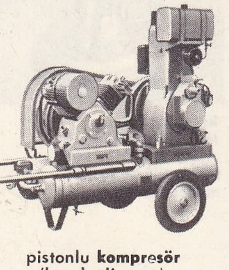

pistonlu **kompresör**
(hareketli grup)

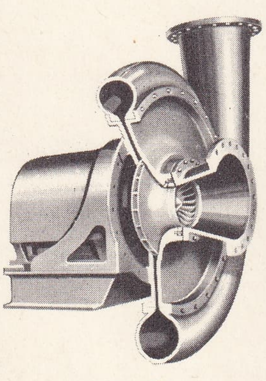

türbo **kompresör**

caktır). Kendi mührü, armaları, bazen parası, vergileri vardır. Savaş ve barış hakkında kendi karar verir; asker besler ve sınırlarına surlar diker. Şehrin içinden yükselen çan kulesine gelince, o bir komünün gözle görülür muhtariyet nişanesidir ve komün bu kuleyi ne kadar yüksek yapabilirse, onun için o kadar övünç vesilesi olur. Tuhaf bir çelişmeyle, feodal senyörlüğe bir tepkiden doğmuş olan komünlerin, hürriyetlerini elde eder etmez, tek meşgaleleri tekrar senyörlük statüsüne girmek oldu (bu da burjuvaların toplum düzenini alt üst edici bir harekete asla kalkışmadıklarını gösterir). Gerçekte onların da metbuları ve bağımlıları, malikâneleri ve serfleri vardır. Böylece komün, soyluluğa veya kiliseye dayanan geleneksel senyörlerin yanı sıra, kolektifleşmiş ve burjuvalaşmış yeni bir senyörlük tipi olarak ortaya çıkar. Öte yandan aykırı görünmesine rağmen «Tiers-état»nın kaynağı da bunlardır. Burjuvalar bundan böyle, toplumda, kendilerine has özel yerleri ve özel hukukî durumları bulunan fertlerden kurulu üçüncü bir kategori meydana getireceklerdir. Bu yeni senyörlüklerin yönetimi, oldukça değişik şekillerde fakat gene de birbirine benzeyen bir çerçevede ve son derece açık seçik ortak bir ilkeden yola çıkılarak yürütülür: bu yönetime yalnız burjuvalar katılır; hem soylularla din adamları, hem de serflerle köylüler, hür olsalar bile, yönetimin dışında tutulurlar. Burada söz konusu olan, toplumun «yeni imtiyazları»dır; ama daha sonraları «burjuva» statüsünün yığın halinde ve ölçüsüzce yaygınlaşması, girilen bu elverişli durumu bozacak ve onları imtiyazlı olmayanların şartlarına itecektir.

Komün sistemi iki büyük kategori içinde ele alınabilir: İtalya'dakinde, şehir genellikle bir yıl için seçilen ve yürütme yetkisini elde tutan bir konsüller topluluğunca (çoğunlukla on kişi kadar) yönetilir. Bunun yanında danışma veya denetleme görevini yerine getiren bir meclis (veya senato) vardır. Bu kurulun üyelerini, coğrafî bölümler veya meslek grupları olarak şehir halkı seçer. Halk kendi dileklerini bunlar aracılığı ile dile getirir. Nihayet, burjuvaların, bazen *parlamento* adı verilen genel kurulu vardır. Bu kurul yılda en az bir kere toplanır ve senato ile konsüllerin yaptığı işleri denetler. Fransa, Hollanda ve İngiltere'deki komün yönetiminde ise senato yoktur, «şehir yönetim bünyesi» üyeleri, hem hâkim, hem yönetici görevindedir: bunlar belediye başkanının emri altındadır. Şehir meclisi ancak uzun aralıklarla toplanır.

Tam komün haline gelmemiş çeşitli serbest şehir tiplerinde elde edilen temel haklar ve kurumlar hakkında, ancak bazı genel bilgiler vermek mümkündür: bunların siyasî muhtariyetleri yoktur. Bağışıklık belgelerinde sadece kişi hürriyetleri, vergi ve yol parası muafiyetleri, askerlik hizmetinden muafiyet (kendi şehirlerinin savunması dışında) yer alır. Birçoğuna yargı hakkı da verilmiştir. Bu hakkı burjuvalardan kurulu bir mahkeme kullanır. Ama birçok kere bu mahkeme eşövenlerden veya yeminli hâkimlerden meydana gelen bir kurula bırakılır. Bu kurulun çoğu zaman şehir yönetiminde önemli bir yeri vardır. Serbest olmayan, kral şehri Paris'te bile yönetimde gerçek bir yetkiye sahip bir eşövenler kurulu vardır ve belediye başkanının olmadığı zamanlar, bu kuruldaki satıcılar hâkiminin kazandığı önem herkesçe bilinir. Daha sonra komünler ülkelere ve bu ülkelerdeki genel eğilimlere uyarak farklı evrimlere uğradı. Bazı ülkelerde güçlü bir merkezî otoritenin yer ettiği, bazılarında ise bunun tam aksine merkezî otoritenin tamamen yok olduğu görülür: böylece İtalya'da başlıca siteler birer gerçek devlet haline geldi ve bunlar zamanla daha küçük siteleri aralarında bölüştüler. Fransa'da, tam aksine, Saint Louis, 1256 tarihli emirnamesiyle XIII. yy.dan itibaren otoritesini bunlara zorla kabul ettirdi: bu emirnameye göre belediye başkanı, krala hesap vermek zorunda olacak, komün gelirleri bir sandıkta saklanacak, sandık emini üzerinde 20 franktan fazlasını bulunduramayacaktır (kral temsilcisine her an komün servetini denetleme imkânını sağlayan tedbirler). Fakat, çeşitli biçimler altında, birbirine karşıt görünüşte olan bu evrimlerden şu sonuç çıkarılabilir: komün olgusu içinde geliştiği dünyadan hiç bir zaman kopmadı ve onunla zıtlığa düşmedi: bu dünya XIV. yy ve özellikle XV. yy.dan itibaren, büyük siyasî bütünleşmelere yönelince, komünler de bu harekete katıldı: bazıları fransız veya ingiliz millî birlikleri içinde eridi; bazıları güçlü devletlerin hâkimiyeti altına girdi (Valois'ların Bourgogne'u, sonra Habsburg'lar monarşisi); bazıları da, germen hansa komünleri gibi, birleşti; nihayet bazıları da (Venedik, Floransa veya Milano gibi) devlet başkenti haline geldi ve bazen de bu son iki şehir gibi, monarşik bir sisteme yöneldi.

serbest pistonlu
kompresör şeması

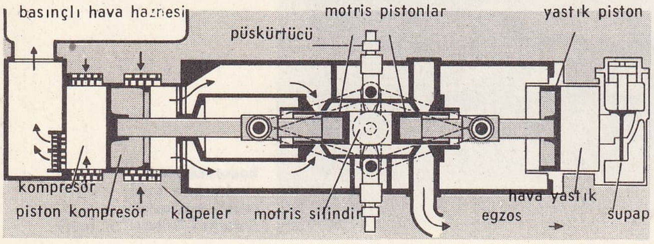

Komün aşaması, aslında, Ortaçağın derebeyliğine dayanan iktisadî düzeninden modern çağın mübadeleye dayanan iktisadî düzenine geçiş için gerekliydi. Komün, ancak şehre hukukî imkânlar kazandırmak için giriştiği hamle döneminde devrimci oldu. Bu hamle amacına ulaşarak kendine daha geniş bir etki alanı yaratınca, komünler de daha geniş bir çerçeve içinde eridi. (L)

KOMÜNİST sıf. (fr. *communiste*). Komünizmle ilgili: *Araştırmalarım ve düşünüşlerim beni* [...] *komünist usullerden, devletçi bir iktisat görünüşüne götürmüştü* (Ş. S. Aydemir).

◆ İ. Komünizmden yana olan kimse. (M)

KOMÜNİSTLİK i. (*komünist*'ten *komünist-lik*). Bk. KOMÜNİZM.

Komünist partisi (FRANSIZ) [*Parti Communiste Français*], Komünist enternasyonalinin eski Fransız bölümünün 1943'ten sonraki adı. Moskova'da, 1919 yılında III. Enternasyonal'in Lenin tarafından kurulmasından sonra Tour'da 1920 yılında yapılan Fransız Sosyalist kongresinde, delegelerin yüzde 70'i, Enternasyonal'in Fransız bölümünü (S.F.İ.C.) kurmağa karar verdiler. S.F.İ.O.'nun, sol kanadının, sosyalist partilerin savaş sırasındaki oportünist siyasetine karşı çıkması ve aynı kanadın 1917 Bolşevik ihtilâlinden sonra proletarya diktatörlüğünü ve marksizm-leninizm tezlerini tüm olarak kabul etmesi, bu kararın alınmasına yolaçmıştı.

Parti, ilk döneminde, teşkilâtlanma işlerine girişti; komünist görüşleri benimsemiş bir sendika (C.G.T.) aracılığıyla gençlik ve işçi kütleleri üstünde etkili olmağa çalıştı ve resmî bir yayın organına (*L'Humanité* gazetesi) sahip oldu.

1924'ten sonra, parti içinde ortaya çıkan çatışmalar S.S.C.B.'de ve Enternasyonal'de, yöneticiler arasında başgösteren anlaşmazlıkların bir sonucuydu. Bununla birlikte, parti, seçimlerde bir milyon civarında oy toplayabiliyordu. 1934'te, öteki sol partilere karşı sistematik bir karşı koyma siyasetinden vaz geçen Fransız Komünist partisi, Halk Cephesi hükûmetine katıldı ve 1936 seçimlerinde 1,5 milyon oy toplayarak 72 milletvekilini meclise soktu. İkinci Dünya savaşı sırasında, partinin siyasî gelişiminde büyük değişiklikler ortaya çıktı. Alman-Sovyet paktının imzalanmasından sonra, parti safları içinde çözülmeler başladı ve milletvekilleri meclisten çıkarıldı. Alman işgali başlangıcında pasif bir tutumu benimseyen fransız komünistleri, yöneticilerinden Gabriel Peri'nin Almanlar tarafından öldürülmesi ve Sovyetlerin savaşa girmesinden sonra Fransa'da nazilere karşı girişilen karşı koyma hareketinde önemli bir rol oynamağa başladılar. İşgalden sonra, geçici hükûmete katılan parti, 1945'te 152 milletvekili çıkararak mecliste en büyük gruba sahip oldu. 1930 ile 1964 arasında fiilen Maurice Thorez tarafından yönetilmiş olan parti, 1947'de, komünist bakanların meclisten çıkarılmasına, oylarında sürekli bir azalma olmasına, çeşitli iç ve dış olaylara rağmen, güçlü bir siyasî kuruluş olarak kaldı. 1964'te, Thorez'in ölümünden sonra, bu siyasî kuruluşun genel sekreterliğine Waldeck Rochet getirildi. Fransız komünistleri, 1967 seçimlerinde 71 milletvekili çıkardılar. (L)

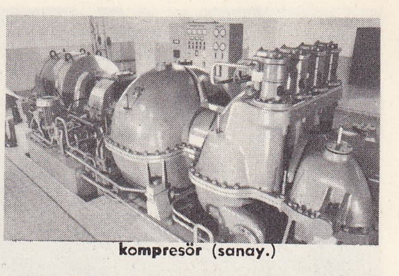

kompresör (sanay.)

Komünist partisi (İTALYAN) [*Partito Comunista İtaliano*], Sosyalist partide sol ayrılıklar doğması yüzünden, sosyalist kongreye sunulan 171 106 oydan 58 783'ünü toplayarak, 21 ocak 1921'de Livorno'da kuruldu. Başlangıçta, Milletlerarası Komünist partisinin bir şubesi olarak kurulan bu partiye, Bordiga'nın, Gramsci'nin, Egidio Gennari'nin ve Anselmo Marabini'nin partilerinden ayrılan dört grup katıldı. 1924'te Serrati'nin partisinden bir grup da bu partiye katıldı ve aynı yıl Gramsci *L'unità* günlük gazetesini kurdu. Bu gazete yeni partinin resmî organı haline geldi. İtalyan sosyalist hareketinin yeniden başladığı ve silâhlı faşist hareketinin şiddetlendiği bir zamanda kurulan P C I 1926 sonlarına kadar, halk arasından geniş bir taraftar kitlesi toplayamadı. Bunda Bordiga'nın yobazca yönetiminin de rolü vardı. Komintern'in 3. kongresinde, faşizme karşı koymak üzere, komünist partilerin «tek bir cephe» halinde birleştirilmesi kararları alındı. Partinin yönetimini üstüne alan Gramsci kongrenin kararlarını bir sonuca bağladı (Lione, ocak 1926). 1926'ının sonlarına doğru, faşist kanunların etkisiyle, komünist partisinin gazeteleri kaldırıldı ve merkezî komitenin hemen hemen bütün üyeleri tutuklandı. Bir süre sonra Gramsci de tutuklandı. Fakat bütün bu güç durumlar altında, parti gerek sendika düzeyinde, gerekse siyasî düzeyde faaliyetini sürdürmeyi başardı. 1944'ten itibaren, Togliatti'nin başkanlığında, P C I faşizme ve naziliğe karşı «millî birlik» siyasetinin bir destekleyicisi oldu. 1947'deki kabine buhranı sonunda, De Gasperi tarafından hükûmetin yönetimine katılmaktan menedilen Komünist partisi 1948 seçimlerinde Sosyalist partiyle birleşti, fakat oyların ancak yüzde 31'ini alabildi. Bu arada Hıristiyan Demokrat parti, parlamentoda mutlak bir çoğunluk kazandı. Seçimlerdeki başarısızlık, Komünist partisini zor bir devreye soktu. Partideki bir başka kritik dönem de S.S.C.B. Komünist partisinin 20. kongresinden sonra ve 1956'daki macar isyanının bastırılması sırasında oldu. Bu arada partiden ayrılanlar oldu. Fakat Togliatti'nin, sosyalist eğilimli çalışmaları, partinin içindeki birliğin korunması ve geniş halk kitleleriyle kurulan ilişkiler sayesinde parti ayakta durabildi: 1958 seçimlerinde tek başına oyların yüzde 22,7'sini aldı. Sosyalist partinin Komünist partiden ayrılması ve sosyalistlerin orta sol siyasetine yönelmesiyle P C I (1963 seçimlerinde oyların yüzde 25,3'ünü aldı) sol eğilimin en belli başlı temsilcisi oldu. Togliatti'nin ölümünden sonra (21 ağustos 1964), P C I'de genel sekreter Luigi Longo'nun (26 ağustos 1964'te seçildi) başkanlığında sol eğilimleri birleştirme, yani sosyalizme kayan kuvvetleri tek bir parti halinde toplama ve orta sol siyasetini tanımama yolunda çabalara girişildi. (M)

Komünist partisi (RUS). Bk. SOVYET SOSYALİST CUMHURİYETLERİ BİRLİĞİ.

Komünist Partisi Manifestosu (*Manifest der Kommunischen Partei*), Marx ve Engels'in, 1848 Devrimi arifesinde yayımlanmış olan ve marksist komünizmin programını açıklayan eseri.

Foto. Bonnet, Luchard (*LAROUSSE*)

W. Pieck

Dört bölümden meydana gelmiştir. «Burjuvalar ve Proleterler» adını taşıyan birinci bölümde, her çeşit köleci, feodal ve kapitalist toplumun temel yasası olarak sınıf mücadelesi ele alınır. «Proleterler ve Komünistler»de, yani ikinci bölümde, üretim araçları üstünde özel mülkiyet hakkının kaldırılmasını, kolektif mülkiyetin gerçekleştirilmesini, iktisadî, sosyal ve ideolojik ilişkilerin kökten değiştirilmesini programına alan Komünist partisinin işçi sınıfının öncüsü olarak oynayacağı rol üstünde ısrarla durulur. Üçüncü bölümde, yani «Sosyalist ve Komünist Literatür»de, marksist olmayan çeşitli sosyalist akımlar tenkit edilir. Dördüncü bölümde ise, komünist partilerinin bütün ülkelerde uygulayacağı strateji ve taktik açıklanır. Eser ünlü bir cümleyle başlar («Avrupa'nın üstünde bir hayalet dolaşıyor: komünizmin hayaleti») ve «Bütün ülkelerin proleterleri, birleşiniz!» çağrısıyle sona erer. Manifesto, milletlerarası gizli işçi derneğinin Londra'da 1847'de yapılan kongresinden sonra bu derneğin isteği üzerine yazılmıştır. Almanca yayımlandıktan sonra, Fransızcaya (1848) ve İngilizceye (1850), ilk olarak Bakunin tarafından Rusçaya (bu tercüme 1860'ta Cenevre'de yayımlandı) ve Vera Zasuliç tarafından ikinci defa yine aynı dile çevrilmiştir. (L)

KOMÜNİZM i. (lat. *communis,* ortak > fr. *communisme*'den). Bütün malların ortaklaşa kullanılması ve özel mülkiyetin yokluğuyle nitelenen toplum rejimi: ***İlkel toprak komünizmi.*** || Böyle bir rejimin kurulmasına yönelmiş siyasî, iktisadî ve toplumsal doktrin: ***Eflatun'un, Babeuf'ün, Marx'ın komünizmi.*** || Bu doktrin taraftarlarının tümü.

— ANSİKL. Ahl. ve Sosyol. **1.** Rejim olarak *komünizm*'in, yani bütün malların (üretim araçları ve tüketim maddeleri) ortaklaşa kullanılmasının *kolektivizm*'den (sadece üretim araçlarının ortaklaşa kullanılması), *toprak sosyalizmi*'nden (toprakların ortaklaşa kullanılması) ve *devlet sosyalizmi*'nden (ancak kamu yararı gerektirdiğinde kolektif mülkiyete yönelmek) ayırt edilmesi gerekir. Hattâ proletarya diktatörlüğünden doğan *sosyalizm*'den bile (S.S.C.B.) ayırt edilmelidir; çünkü marksist teoride, bu sosyalizm, tam anlamıyle komünizmin yerleşmesini hazırlayacak olan geçici bir safhadan başka şey değildir. **2.** Toplumsal teori olarak komünizm, daha M.Ö. IV. yy.dan itibaren, kinik filozoflardan Antisthenes ve Diogenes (tabiata tam dönüşü ve kadınlarla çocuklar dahil bütün malların ortaklaşalığını savunuyorlardı) ile, daha sonra da Eflatun'un *Devlet* adlı eserinde görülür. İlkel hıristiyan topluluklarının teşkilâtlanışında da bir dereceye kadar rol oynamıştır. Rönesans çağında, bir ideal ve sistem olarak, Thomas Morus'un *Utopia*'sında ve Gampanella'nın *Güneş Ülkesi*'nde (Civitas Solis) yeniden belirdi.

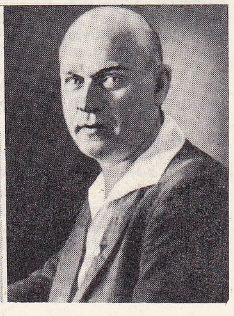
Thal-
mann

Komünizm XVIII. yy.da Meslier'nin, Mably'nin ve özellikle Morelly'nin *Code de la Nature* (Tabiat Kanunu) yazılarına ilham kaynağı oldu ve bütün malların ortaklaşa kullanılmasını talep eden («Eşitler toplumu») ihtilâlci Gracchus Babeuf'ün siyasî faaliyeti ve düşüncesini etkiledi.

XIX. yy.da komünist fikirler çok sayıda teorici ve reformcuya ilham kaynağı oldu. İngiltere'de Owen, Fransa'da Cabet, toplumu yeniden düzenleyecek olan «ortaklaşmacılık»ı kurdular. Saint-Simon ve Fourier de buna benzer teşebbüslere, belli ilkelere dayanan topluluklar kurma denemesine giriştiler. Saint-Simon'un ilkesi «Herkese yeteneklerine göre her yeteneğe yaptığı işe göre» ve Fourier'nin ilkesi ise, «Herkese ihtiyaçlarına göre» vermek idi. Blanqui ile Barbes, Babeuf'ün daha dolaysız etkisi altında kaldılar.

Bu fikir akımı, Marx ile birlikte komünizmin yeni bir şeklini temsil eden Engels'in *«hayalî (ütopik) sosyalizm»* deyimi ile ifade edildi. Bu yeni komünizm anlayışı, tüketim mallarının, «herkesten yeteneklerine göre alınarak herkese ihtiyaçlarına göre verilmesi» formülü uyarınca ortaklaşa kullanılmasını savunuyordu. **3.** Nihayet, felsefî teori olarak komünizmin muhtevası, diyalektik materyalizm'dir.

● *Tarih.* Birinci Dünya savaşı, toplumun geleneksel yapısını sarsarak komünizme somut gerçekleştirmeler yoluna girme imkânını verdi. Marksist görüş açısını benimseyen ve İsviçre'ye sığınmış bulunan ihtilâlci rus sosyalistlerinden Lenin ile Troçki, çarlık imparatorluğunda ihtilâl patlak verdiği tarihte (şubat 1917), yeni bir «enternasyonal»in kurulmasını tasarlıyorlardı. Bolşevik partisi durumdan faal bir şekilde yararlandı: Lenin yönetiminde, «Ekim ihtilâli» (kasım 1917) denen hareketten sonra iktidarı ele geçirdi ve mart 1918'de «Rus Komünist partisi» adını aldı. Böylece, ilk defa olarak, proletarya diktatörlüğü taraftarı ihtilâlci sosyalistler iktidara geçmiş oluyorlardı. Bolşeviklerin ilk amaçları bu Rus ihtilâlini bir dünya ihtilâli haline getirmekti: Lenin Moskova'da bir kongre topladı. Bu kongrede, yabancı sosyalist partilerin sol kanat (genellikle çoğunluğu elde tutuyorlardı) delegeleri, yürütme organı *Komintern* adını alacak olan bir III. Enternasyonal kurmayı kararlaştırdılar (2 mart 1919). Böylelikle bütün komünistler arasında sağlanan bu işbirliği, onların, dünya ihtilâlini bir an önce gerçekleştirmek üzere öteki sosyalist eğilimlerle birlikte çalışmalarını kolaylaştıracaktı. Bu amaç, ulaşılabilir gibi görünüyordu, çünkü 1918 sonunda Orta Avrupa imparatorlukları çöktüğü zaman, buralarda yürütücü kanadını komünist eğilimin meydana getirdiği ihtilâlci hareketler patlak vermişti. Avusturya'da sosyal-demokrasi, sovyet tipinde bir rejim kurma yolundaki her türlü teşebbüsü kanlı ihtilâle gitmeksizin bastırmayı başarmışsa da, Almanya'da, 1917'de ortaya çıkan ve Alman Komünist partisinin çekirdeğini (bu parti 1918'de W. Pieck'in başkanlığında kuruldu) meydana getirmiş olan Spartakus grubu, K. Liebknecht ve Rosa Luxemburg ile, Berlin'de iktidarı ele geçirmeğe kalkışmış, ama Neske tarafından yönetilen enerjik baskı sonucu (6 ile 11 ocak 1919 arası Kızıl hafta) başarısızlığa uğramıştı. Macaristan'da da aynı şey oldu: 21 marttan 1 ağustos 1919'a kadar Bela Kun, zorla proletarya diktatörlüğünü kabul ettirdiyse de, sonunda rumen birlikleri karşısında kaçmak zorunda kaldı. Bu başarısızlıklar komünistleri taktik değiştirmeğe zorladı. İktidarı kuvvet kullanarak ele geçirmenin imkânsız olduğunu anlayınca, bu işi, sosyalist partilerin genellikle çoğunluğa sahip sol kanat elemanlarından millî komünist partiler kurarak, içeriden ve meşru yollardan başarmayı de-

Lenin
1917 ekiminde
bir miting sırasında

nediler. Sobranya'ya ağustos 1919 seçimlerinde 45 komünist milletvekilinin seçildiği Bulgaristan'da, Fransa'da (Tours Sosyalist kongresi, aralık 1920), İtalya'da (Livorno kongresi, ocak 1921), Çin'de (mayıs 1921), Japonya'da (1921), hattâ 1919 yılından itibaren İşçi partisinin III. Enternasyonal'e katıldığı Norveç'te bu yeni taktik uygulandı. Fakat Enternasyonal'in başında, rus devlet adamlarının bulunması, liberal demokrasilerde (İngiltere, Belçika, Hollanda, iskandinav ülkeleri, Amerika B. Devletleri) güvensizlik, hattâ düşmanlık uyandırdı; başka ülkelerde de, kısmen karşı tepki olarak faşizm (İtalya'da), milliyetçilik veya komünizm düşmanlığına dayanan benzer siyasî ideolojiler doğdu. Bu ideolojilerin somut belirtileri kısa zamanda çoğaldı: beyaz rus ordularının özellikle Fransız ve İngilizler tarafından desteklenmesi; 1922'de kurulan ve komünizmin S.S.C.B. çevresini aşmasını engellemek isteyen «burjuva» devletlerinin (Pilsudski'nin Polonya'sı, Finlandiya, baltık ülkeleri v.b.) «sağlık ablukası»; komünist partilere karşı alınan sindirme tedbirleri (böylece Yugoslavya [ağustos 1921], Finlandiya [1923], Bulgaristan [ekim 1923] Komünist partilerinin, genellikle suikastler [Yugoslavya] veya ayaklanmalar [Bulgaristan] sonucu lağvedilmesi veya kanundışı ilân edilmesi) v.b. Komünizm, Avrupa'da ve Asya'nın en ileri ülkelerinde sınıf düşmanlığından yararlanmasına karşılık, denizaşırı ülkelerde, özellikle Cezayir ve Hollanda Hindistanı'nda, sömürgecilik düşmanlığı ve milliyetçilik temalarını geliştirerek kendini kabul ettirmeğe çalıştı; buralarda, 1921-1922 yıllarından itibaren yürüttüğü siyasette, panislamizm güçlerini kendi çıkarına yontarak kendi kendisiyle çelişmeye düştü

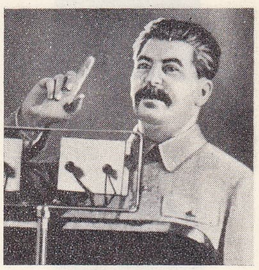
mareşal Stalin

bir propaganda afişi
(Çin)

Foto. LAROUSSE; Histoire de l'Humanité

Dimitrov

Gramsci

Togliatti

mareşal Tito

ve mahallî hükûmetlerin tepkisi karşısında somut bir sonuca ulaşamadı.

Böylelikle, komünizmin bütün dünyada giriştiği dolaysız (1919-1920) veya dolaylı (1920-1923) yıkma teşebbüsleri başarısızlığa uğradı; Çin'de bile, Sun Yat sen'in 1923 yılında Kuo Min tang'a kabul ettiği Komünist parti temsilcileri, Kanton'da bir kuvvet denemesine girişince (1927) merhametsizce bertaraf edildiler ve yeraltı faaliyetine geçmek zorunda kaldılar. Zaten batı demokrasilerin girdiği refah çağı da, proleter kitlelerine yönetilen dünya ihtilâline katılma çağrısının etkisini azaltmakta rol oynadı: komünistler bu ihtilâlin tarihini geriye atmak zorunda kaldılar ve Troçki «bir tek ülkede ihtilâl» tezini savunan Stalin tarafından işbaşından uzaklaştırıldı (1927). Bu tarihten itibaren komünizm davası ile S.S.C.B.'nin davası birleşti: Komintern tarafından millî partilere uygulanan disiplin daha sertleşti, her millî parti, parlamento rejiminden, iktidarı ele geçirdikten sonra onu daha iyi yıkmak üzere yararlanmağa teşvik edildi. Ayrıca, çıkardığı milletvekilleri seçmenlerine karşı değil, gerçek vatanı S.S.C.B. olan bir proletarya partisine karşı sorumlu tutuluyordu (1928 programı). Buna paralel olarak millî komünist partileri de, içlerine kapanarak tutumlarını sertleştirdiler; zamanla ve sosyal-demokrasi ile bağların kopartılması, özellikle Almanya'da şiddetli bir mücadeleye yol açtı. Bu ülkede, Komünist parti, ekim 1920'den itibaren bağımsız sosyalistlerin de katılmasıyle çok elverişli duruma geçti (1924 Başkanlık seçimlerinde parti başkanı Thalmann iki milyon oy aldı). Bu rekabet 1933'te Almanya'da nasyonal sosyalist diktatörlüğünün kurulmasını kolaylaştırdı.

Almanya tecrübesi, başlangıçta komünizme karşı yönetilen faşist hareket (önce 1936'da Almanya ve Japonya tarafından imzalanan Antikomintern pakt), S.S.C.B. ve onun ardından Komintern'i, siyasetlerini yeniden gözden geçirmek zorunda bıraktı. S.S.C.B. «burjuva» devletlere yaklaşmış (Milletler cemiyetine girişi 1934) ve komünist partileri de, 1929 iktisadî buhranından doğan toplumsal huzursuzluğu fırsat bilerek «halk cepheleri» taktiğini benimsemişlerdi. Bu cepheler özellikle Fransa'da (mayıs 1936 seçimleri), mayıs 1936'da Mao Çetung'un Çankayşek'e bir millî cephe kurmayı teklif etiği Çin'de ve şubat 1936'dan itibaren komünistlerin bir halk cephesi çoğunluğuna dahil edildikleri İspanya'da gelişti. Fakat görüş ayrılıkları olduğundan, komünistlerle sosyalistler bu işbirliğini sürdüremediler. Nitekim bu hareket, Fransa'da haziran 1937'de ve İspanya'da 1939'da son buldu. İspanya'da, general Franco tarafından kuşatılmış olmasına rağmen, general Miaja'nın Madrid'de iktidarı ele geçirmesi (6 mart 1939) ve Negrin'i ülkeden kaçmak zorunda bırakması, bir yandan da anarşistlerin, cumhuriyetçilerin ve komünistleri sokak savaşlarına girişmeleri, Halk cephesi hareketinin sonu oldu. 1938 Münih anlaşmaları S.S.C.B.'de Halk cephesi siyasetinin başarısızlığa uğraması şeklinde yorumlandı. O zaman Komintern için bir tereddüt ve bekleme devri başladı [ağustos 1939]. 1939 Alman-Sovyet paktı komünist partilerini pek kolay olmayan bir geri dönüş hareketi yapmak zorunda bıraktı. Haziran 1941'de S.S.C.B.'ye karşı girişilen alman saldırısı, vatanseverlik idealiyle komünist siyasetinin taktiğini uzlaştırdı. «Burjuva» devlet veya partilerle yeniden anlaşma ve ittifaka gidildi (S.S.C.B. ile batılıların ittifakı, komünist partilerinin öteki direnme hareketleriyle birleşmesi). Bunu kolaylaştırmak için de, millî komünist partilerinin S.S.C.B. Komünist partisine tabi olmadığını ve bu partinin öteki devletleri bolşevikleştirmek istemediğini ispat etmek amacıyle, Komintern 1943'te lağvedildi. S.S.C.B.'nin savaşta oynadığı rol, alman propagandasının komünizme karşı giriştiği saldırı ve komünistlerin direnme hareketlerine katılmaları, komünizmin savaş sırasında ve savaştan hemen sonra hızla yayılmasına yardımcı oldu. «Millî cepheler» için öteki partilerle işbirliği yapma taktiği bir müddet sürdürüldü. Faal olduğu kadar ihtiyatlı bir sızma hareketiyle hazırlanan yaygın bir ihtilâl ihtimali yeniden ortaya çıktı. Doğu Avrupa'da, işgalci Kızıl ordunun mevcudiyeti gelişmeyi daha da hızlandırdı ve komünist yönetimindeki «halk cepheleri»nin iktidara geçmesine imkân verdi. Bu yayılma, iç savaşlarla yıpranan Yunanistan'da ve Çin'de şiddet hareketlerine yolaçtı. Fakat Doğu Avrupa'da kazanılan başarılara rağmen güçlükler kendini göstermeğe başlamıştı: sosyalist partilerin komünist partiler tarafından yutulması (Doğu Almanya [ağustos 1946], Romanya [kasım 1946], Polonya [ocak 1947], Çekoslovakya [nisan 1948]) ve özellikle Polonya ve Macaristan'da köylü partilerinin kesinlikle ortadan kaldırılması (mayıs 1947 sonu) üzerine halk cepheleri parçalandı. Batı Avrupa'da bu dağılma, Belçika, Fransa ve İtalya hükûmetlerinden komünistleri kovan liberal partiler lehine kendini gösterdi. Öte yandan, Marshall yardımının Clement Gottwald tarafından kabul edilmesi, Maurice Thorez'in, sosyalizme ulaşmak için birkaç yol bulunduğunu kabul eden beyanatı (kasım 1946) ve öteki komünist partilerinin savaş sırasında edinilmiş bağımsızlık alışkanlıkları sonucu giriştikleri benzer teşebbüsler, komünizm birliğinin tehlikede olduğunu ortaya koyuyordu. Bu yüzden, 1946'dan itibaren sovyet aydınlarını yeniden baskı altına almağa girişen Ydanov, yeni bir bağlantı organizması kurmağa karar verdi. Siyasî merkezi Belgrad'da bulunan *Kominform* bu maksatla kuruldu (5 ekim 1947). Bu teşkilâtın amacı: sovyet kontrolu altında, Yoguslavya, Bulgaristan, Romanya, Macaristan, Polonya, S.S.C.B., Çekoslovakya Halk cumhuriyetlerinin komünist partileriyle Fransa ve İtalya'daki iki batılı kardeş parti arasında sıkı bir dayanışmayı sürdürmekti. Bu batılı partiler Maurice Thorez'in, Jacques Duclos'nun ve Gramsci'den etkilenen Palmiro Togliatti'nin yönetiminde, seçimlerde ve parlamentoda güçlü mevkilerini muhafaza etmişler ve bu tarihte hareketli bir kampanyaya, Fransa'da da grevlere girişmişlerdi (mayıs 1947). Bu, S.S.C.B. ile eski müttefiklerinin birbirinden kopmasına ve dünyayı iki bloka ayıran bir «sertlik» tutumuna dönüş demekti. Bununla beraber, Bulgaristan ile birlikte, halk demokrasilerini geniş bir federasyon halinde birleştirme hayalini kuran Yugoslavya, ocak 1948'den itibaren S.S.C.B.'nin muhalefetiyle karşılaştı; Yugoslavların «sosyalizmi kurma» metotları reddedildi (buna karşılık Çin'in orjinal metodu kabul edilecekti). Tito boyun eğmeyi reddetti ve haziran 1948'de oybirliğiyle Kominform'dan ihraç edildi. Sosyalist cephenin içinde meydana gelen bu ayrılığı bütün halk demokrasilerinde girişilen geniş Tito aleyhtarı temizlik hareketleri takip etti. Bulgar Dimitrov tedavi edilmek üzere Moskova'ya gitti, ama haziran 1949'da orada öldü; macar Rajik ekim 1949'da idam edildi, Gomulka, kasım 1949'da Polonya Komünist partisinden ihraç edildi. Çekoslovak Komünist partisi genel sekreteri Slanski, 1951 yılında vatana ihanet suçundan tutuklandı. 1949'da başarıya ulaşan Çin ihtilâli bu olayları kısmen telâfi ettiyse de, 1950-1953'te zirvesine ulaşan «soğuk harp» (Kore ve Çinhindi savaşları) yugoslav meselelerini bir türlü ortadan kaldıramayan komünizme hemen hiç bir başarı sağlayamadı.

Borissog - Liebsk kolhozuna köylülerin kabulü (1929), İhtilâl Müzesi arşivi, Moskova

çelik üretimi kampanyası konulu bir afiş (Çin)

İşler bu durumda iken Stalin öldü (1953). S.S.C.B. ile Kominform siyasî davranış çizgilerini kısa zamanda değiştirdiler. Böylece yumuşama eğilimini belirten bir «yeni akım» başgösterdi. Sosyalist cephenin içinde, tarım ve hafif sanayi lehine tedbirler alındı. S.S.C.B. ile halk demokrasileri arasındaki ilişkiler yeniden gözden geçirildi (sovyet karma derneklerinin dağıtılması, stalin'cilerin bertaraf edilmesi [1953'te Rakosi'nin Macar hükûmet başkanlığından ayrılması]). Dışarıda, batılılar ile ilişkiler yumuşatıldı (Kore [1953] ve Çinhindi [1954] mütarekesi); böylelikle, 1955'te Cenevre'de Dörtler konferansının toplanmasına ve yeni bir halk cumhuriyetinin (Kuzey Vietnam cumhuriyeti) resmen tanınmasına imkân sağlandı. Bu yumuşama hareketi, doğu blokundaki dayanışma tedbirlerini de ihmal etmedi: 1955'te Varşova Askerî paktının imzalanması ve Karşılıklı İktisadî Yardım komitesinin 1955'te takviyesi.

Bundan sonra, komünizmin yayılma çabaları özellikle azgelişmiş ülkelere yöneltildi; buralarda sefaletin, batılı devletlere yönelmiş genç ve saldırgan milliyetçiliklerin varlığı, komünizmin sömürgecilik aleyhtarlığı temasını işlemesine elverişli olmaktaydı. Özellikle milletlerarası komünizmin ideolojik

Foto. LAROUSSE ; Histoire de l'Humanité

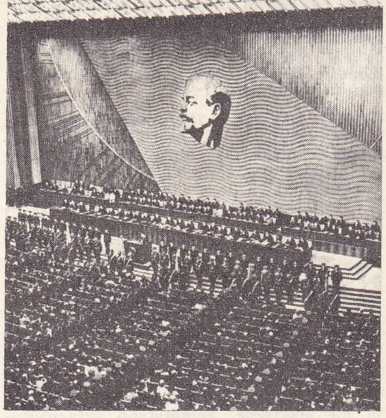

komünist partisi XXIII. kongresinin genel görünüşü, (4 nisan 1966), Moskova

Moskova'da ,«Dünya İşçileri, Birleşinl» sloganıyle 1 Mayıs afişi, (1921), Lenin kitaplığı, Moskova

ve S.S.C.B.'nin stratejik çıkarlarının birbirine karıştığı Yakındoğu'da kendini gösteren bu hareket içinde, panislamizmle ve tarafsızlığı savunanlarla işbirliği yapılmasının gerekli olduğu ortaya çıktı. Bu sızma hareketi, arap ülkelerinde çoğunlukla mahallî gizli komünist partilerin mevcut olması dolayısıyle kolaylaşıyordu. 1945'te resmen ikiye ayrılmış olan fakat fiilen Halid Bektaş'ın yönetiminde kalan Lübnan ve Suriye Komünist partisi ve 1934'te kurulmuş, ideolojik bakımdan sağlam ve yeraltında kalmakla birlikte siyasî bakımdan etkili olmasını bilmiş Nasyonal-Demokrat partisini komünistleştirmiş ve onun seçmenlerinden yararlanmış olan Irak Komünist partisi bunlar arasında en önemli yeri işgal eden iki partiydi. Öte yandan, 20 ekim 1941'de İran'da kurulmuş bulunan Tudeh partisi de oldukça dar bir milliyetçiliğe dayanarak faaliyet göstermiş ve 1953'ten itibaren fiilen sadece komünist elemanlara dayanmasına yolaçan baskıya rağmen kitleleri kazanmağa başlamıştı. Kuzey Afrika'da da buna benzer bir siyaset güdülmektedir. Bu bölgede, 1935'te kurulmuş olan Cezayir Komünist partisi şimdi gizli çalışmak zorundadır; bu siyasete Güneydoğu Asyada, bu arada, marksist ideolojiye, geleneksel kurumların, iktidardaki kimselerin veya sosyalist partilerin muhalefet etmesine rağmen İndonezya ve Hindistan'da da devam edildi (Hindistan'da, Komünist partisi Kerala devletinde geçici olarak iktidarı ele geçirmeyi başardı [1958-1959]). S.S.C.B., 1939 savaşından önce kurulmuş partilerin Komintern'e katıldığı Latin Amerika'da da (Meksika, Küba, Arjantin, Şili, Kolombiya, Uruguay ve hattâ Kanada) yeni yuvalar yaratmağa çalışmaktadır.

S.S.C.B. öte yandan, Tito ile de barışma teşebbüsüne girişti.

S.S.C.B. Komünist partisinin XX. kongresi (şubat 1956) meşru ve parlamenter yoldan sosyalizme geçişi ve öteki işçi partileriyle veya sosyalist partilerle işbirliğini kabul etmek suretiyle, bu yeni akımı düzenledi ve yeni bir çığır açarak çok geçmeden Kominform'un dağılması sonucunu yarattı (nisan).

Fakat bu yeni çığır, komünist olmayanların talepleri, hem sayıları, hem de etkileri artan «yeni akım» taraftarlarının ardından sürüklenmek tehlikesiyle karşı karşıyadır. Bu tehlikeye karşı stalin'ciler her türlü değişikliğin karşısına çıkmakta ve örnek olarak 1953 Berlin İşçileri ayaklanmasını göstermektedirler. Gerçekten de 1956 yılı ekim-kasım ayında Polonya ve Macaristan'da revizyonist buhranlar patlak verdi. Macar ayaklanması sovyet askerî birliklerince acımasız bir şekilde bastırıldı; Polonya ise komünist dayanışmasını inkâr etmeyen orijinal bir denemeye girişme hakkını elde etti. Fakat komünist hareketinin birliğini asıl tehlikeye düşürebilecek olan buhran 1960'ta başgösterdi: Çin, çeşitli asya partilerine ve Arnavutluk Komünist partisine dayanarak S.S.C.B.'nin dış siyasetine gittikçe daha açık ve nihayet şiddetli bir şekilde karşı çıktı: bu siyasetin yaratıcısı olan N. Kruşçev, sosyalist ülkelerle kapitalist ülkeler arasındaki gerekli mücadeleyi «barış içinde birarada yaşama» ilkesine feda etmekle suçlandı.

Öte yandan, «Stalin'ciliğe» bir tepki olarak bazı partiler ve özellikle İtalya Komünist partisi komünist hareketin birliğini ilân etmekle birlikte, her ülkenin kendine özgü hareket tarzını belirlemede gittikçe artan

Fransız Komünist partisi yöneticilerinin gövde gösterisi (1 mayıs 1948): Cochin, Duclos, Thorez, Marty

bir muhtariyete yer verilmesini de sık sık istemeğe başladılar. Gerçekten de iktisadî ve toplumsal şartlardaki büyük farklar, komünizme gidecek orijinal yolların aranmasını haklı göstermektedir.

Komünist hareketin karşılaştığı güçlükler, S.S.C.B. Komünist partisi tarafından, Kruşçev'in uzaklaştırılması ve Kosigin ile Brejnev'in işbaşına getirilmesiyle gün ışığına çıkartılmış oldu (1964).

Savaş komünizmi. Rusya'da 1918'den mart 1921'e kadar uygulanan ve ihtilâli sağlamlaştırmak, ona iç (Beyaz Ruslar) ve dış düşmanlarını yenmek imkânlarını sağlamak amacıyle girişilen cebir siyasetine bu ad verilmiştir. İnsanları (mecburî çalıştırmanın kabulü) ve kaynakları (menkul mallar ile ürünlerin müsaderesi, bütün sanayilerin devletleştirilerek devlet idareleri haline getirilmesi) seferber etmek yoluyle, savaş komünizmi, ihtilâlin Rusya millî çerçevesi içinde zafere ulaşmasına imkân sağladı. Fakat böylesine bir başarıya ulaşmak için katlanmak zorunda kaldıkları büyük fedakârlıklar emekçi sınıflarda şiddetli bir hoşnutsuzluk yarattı ve özellikle köylü çevrelerinde başlayan bu hoşnutsuzluk çok geçmeden işçilere ve orduya da sıçradı. Petersburg'da hüküm süren açlığın sebep olduğu Kronstadt Donanması isyanı (şubat 1921) gerçi Troçki tarafından bastırıldı (7-17 mart 1921); ama gene de, savaş komünizminin de sonu oldu. Lenin daha esnek bir siyaset uygulamak gerektiğini anladı. Bu siyaset, sovyet ihtilâli önderinin, «komünizmin çocukluk hastalığı» olarak nitelediği bir tutumu, yani zamanın gerçeklerini hiç gözönüne almayarak komünist denemesini bütün sertliğiyle uygulama taraftarlarının tutumunu hiçe sayarak yürüttüğü N.E.P. (Yeni İktisadî siyaset) idi.

Komünizm daha sonraları, kimi zaman birbirine şiddetle karşı olan çeşitli eğilimler halinde bölünmelere uğrayarak gelişti. Nitekim, Çin ile S.S.C.B. arasındaki ideolojik çatışma, gittikçe sertleşti. Vietnam savaşına rağmen, Ruslar ile Amerikalılar arasında «barış içinde birarada yaşama»nın devam etmesi, Pekin'i, Moskova'daki «sapmacı» (deviasyonist) yöneticilerin «ihaneti»ni resmen açıklamağa götürdü. Çinliler, Moskova'yı, kapitalizme karşı mücadeleden vaz geçmekle hattâ dünya hâkimiyetini bölüşmek için kapitalizmle gizli bir anlaşma yapmakla suçladılar. Buna karşılık Çin'de «Kültür ihtilâli»ne karşı beliren muhalefet, Sovyetler'in «bilimsel sosyalizm»i ilkelerini bırakmak ve kalkınma yolundaki ülkelerin zararına olarak kendi etkisini yaymak ve hattâ toprak isteklerinin sonucu olarak askerî fetihlere hazırlanmakla suçladıkları «Mao grubu»nu gittikçe daha şiddetle mahkum etmelerine yolaçtı.

Ama coğrafî bakımdan iki büyük rakibin çevresinde gruplaşmış olan sosyalist devletler, çoğu zaman Moskova veya Pekin'e bağlanmamakta ve bu ideolojik anlaşmazlığa katılmayı reddetmektedirler. Her iki başkent ile iyi ilişkiler kurmuş olan ve Sovyetler'den gittikçe daha büyük bir yardım alan Kuzey Kore ile Kuzey Vietnam'ın durumu böyledir. Aynı şekilde, Avrupa'da Rumenler, Sovyetler'den yavaş yavaş uzaklaşmakta, ama bundan ötürü de Çinlilerin tarafını tutmayarak kendilerine has bir dış siyaset gütmektedirler. Komünistler «Ü-

Mao Çe-tung

Çu En-lay

Mikoyan ve Kruşçev

komün'de çalışmağa giden köylüler (Çin)

Foto. *Histoire de l'Humanité ; LAROUSSE*

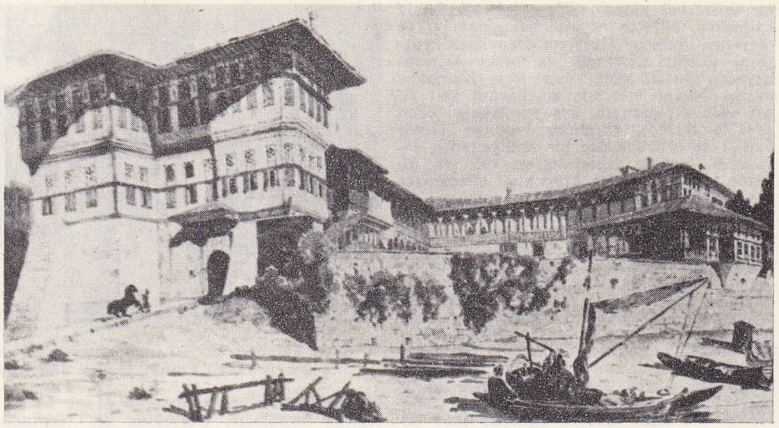
Ünye Hükûmet konağı bir gravür

çüncü dünya»daki durumu da, aralarındaki birliği bozan ve kimi zaman büyük tehlikelerle yüz yüze gelmelerine yolaçan gelişmeler göstermektedir. En güçlü komünist partilerinden biri olan İndonezya Komünist partisi, büyük bir başarısızlığa uğradı. Bu parti militanlarının çoğu 1965 yılı sonunda öldürüldü. Ama terslikler komünist partilerinin kendi içinden de doğmakta ve bu partilerde «çin'ciler» ile «sovyet'çiler»i karşı karşıya getirmektedir. Ne var ki, bu bölünmeler yalnız küçük azınlıkları ilgilendirmektedir (Batı Avrupa'daki partilerin çoğunda durum böyledir), güçleri birbiriyle kıyaslanabilecek iki ayrı partinin kurulabilmesine nadiren rastlanmaktadır (Hindistan). Sırf ideolojik temellere dayanan bölünmelerden daha da tehlikeli olanlar, İsrail Komünist partisinde görüldüğü gibi, etnik temele dayanan bölünmelerdir. Bu partide birbirine karşıt iki kol ortaya çıkmıştır. Bunların biri özellikle musevi militanları, öteki de Arapları kabul eder.

Ne var ki, milletlerarası komünist hareketi Havana konferansından (1966) sonra, ihtilâlci hareketlerin düzenlenmesinde ve aralarında ilinti kurulmasında büyük rol oynadı. Ama bu toplantının yarattığı heyecan ve atılım, «emperyalist güçler»e karşı silâhlı mücadele meselelerinde yeni bölünme sebeplerinin ortaya çıkmasını önleyemedi. Nitekim, venezuellalı komünistler böyle bir mücadeleyi benimsemediler. Bu tutumlarında, ülkeleri için kabul ettikleri siyasî stratejinin yanı sıra, «barış içinde bir arada yaşama» siyasetini bozmak istemeyişlerinin de etkisi olduğu ileri sürülebilir. Arjantin ve Şili gibi bazı latin amerika ülkeleri komünist partileri tarafından desteklenen bu tutum, önceleri Çinlilerle ilişkisini kesen ve o zamandan beri Sovyetler'e karşı da güç bir durumda bulunan Küba Komünist partisi tarafından şiddetle tenkit edildi.

● *Türkiye'de* bir komünist partinin kurulmasını doğrudan yasaklayan açık bir hüküm yoktur. Ancak, Anayasanın ve Türk Ceza kanununun bazı hükümleri, bu yönde bir partinin kurulmasını ve özellikle faaliyetini kesin olarak engellemektedir. Önce, Türkiye cumhuriyetinin «millî, demokratik, laik ve sosyal» bir hukuk devleti olduğunu belirten 1961 Anayasasının 2. maddesi karşısında bu amaçlara aykırı bir amaç güden komünist partilerin kurulması mümkün değildir. Anayasanın, siyasî partilere ve uyacakları esaslara ilişkin 56. ve 57. maddelerine göre, siyasî parti kurma hürriyeti açık ve genel bir şekilde kabul edilmiş ise de, 57. maddede yer alan ve siyasî partilerin tüzükleri, programları ve faaliyetleri, insan hak ve hürriyetlerine dayanan demokratik ve laik cumhuriyet ilkelerine ve devletin ülkesi ve milletiyle bölünmezliği temel hükmüne uygun olmak zorundadır, diyen hüküm karşısında, bir komünist partisine kuruluş ve yaşayış imkânı verilemiyeceği sonucuna varılmak gerekir. Daha açık yasaklayıcı hükümler Türk Ceza kanununun 141. ve 142. maddelerinde yer alır. Bu hükümler, sosyal bir sınıfın diğer bir sosyal sınıf üstünde tahakkümüne veya ülkedeki iktisadî ve sosyal nizamı yıkmağa yönelen her türlü tüzel kişi ile fiilî toplulukların faaliyetlerini yasaklamaktadır. Komünizm, sosyal bir sınıfın diğer sınıflar üstünde tahakkümüne dayandığı için, bu hükümler, Türkiye'de bir komünist partinin kurulmasına engel teşkil etmektedir.

Türkiye tarihinde «komünist» adını taşıyan ilk parti, sınır ötesi bir şehirde (Bakû) kuruldu, etkisiz ve kısa ömürlü oldu. (Bk. MUSTAFA SUPHİ.) Ankara'da, 7 aralık 1920'de faaliyete geçen komünist eğilimli *Halk İştirâkiyun fırkası*, bir yıl sonra kendi kendini feshetti. Bundan kısa bir süre önce (18 ekim 1920) kurulmuş olan diğer bir parti ise aynı yılın son günlerinde kendiliğinden dağıldı. (Bk. TÜRKİYE KOMÜNİST FIRKASI.) [→ Bibliyo.] (LM)

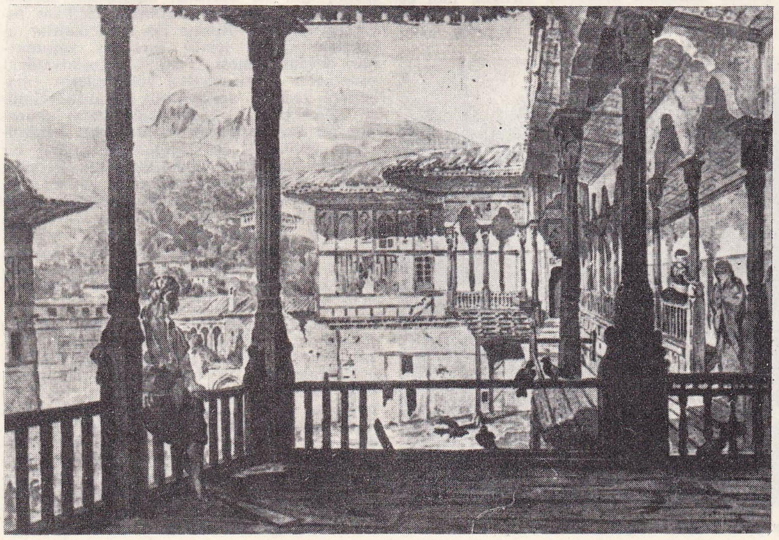
Tirebolu Hünkâr konağı bir gravür

KOMÜTASYON i. (fr. *commutation*). Telekom. Telefonda iki aboneyi birbirine bağlamak için elle veya otomatik olarak yapılan gerekli işlemlerin tümü. || *Elektronik komütasyon*, elektronik düzenler aracılığıyle gerçekleştirilen otomatik komütasyon. Bk. ANSİKL.

— Elektr. Bazı kontakları açarak veya kapayarak bir veya birçok devrenin durumunu değiştirme işlemi. || Döner elektrik makinelerinde, kısa devre süresince, kısa devre sargı veya sargılarındaki akım yönünün fırçalar tarafından değiştirilmesiyle ilgili olayların tümü. || *Komütasyon kutbu* (veya *ek kutup*), komütasyonu kusursuz hale sokan, sargılı veya sargısız yardımcı magnetik kutup. || *Komütasyon sargısı*, kolektörlü bir makinede, komütasyon iletkenlerinde ortaya çıkan elektromotor kuvvetlerin nötrleştirilmesine yarayan sargı.

— ANSİKL. Telekom. Bir *haberleşme*'nin kurulması için, otomatik bir telefon santralı, çağıran abonenin çağırma kadranı aracılığıyle verdiği bilgileri incelemeli, haberleşmede takip edilecek yolu belirtmek üzere bu bilgileri elden geçirmeli, çağırılan abone hattının boş olup olmadığını anlamalı, çağırıyı bu aboneye iletmeli ve çizdiği yolla haberleşmeyi kurarak, ücretlendirmeye temel olacak dökümleri yapmalıdır. Demek ki *komütasyon*'da iki işlem söz konusudur; bilginin gerçek bir işlemden geçirilmesi ve bağlantının kurulması.

Klasik otomatik santrallarda, bu iki işlem ayırt edilmeyecek kadar birbiriyle karışmıştır. Hattâ en basitlerinde, denebilir ki her bilgi alınışında bağlantı zincirinin bir elemanı kurulur. Bütün modern telefon sistemlerinde ve en gelişmiş şekli olan crossbar sistemlerinde, görevleri çok önemli ve nazik olan kumanda organları (yazıcılar, dağıtıcılar v.b.) ile bunlar tarafından kumanda edilen basit bağlantı organları (seçiciler, bağlayıcılar) birbirinden ayrılır. Sonunda zorunlu olarak, *elektromekanik komütasyon* yerine bir *elektronik komütasyon* uygulamak düşüncesi doğdu. Bu sonuncu sistem, her iki işlemi birbirinden tamamıyle ayırır. Elektronik komütasyon, verilen bilgileri değerlendirebilecek elektronik grupların önemli derecede gelişmesiyle gerçekleştirilebildi. Bir elektronik komütatörde, sistemin beyni sayılan bir hesaplayıcı, kendisine gönderilen bilgileri değerlendirir. Sonra, çizdiği bağlantı yolunun gerçekleştirilmesi için, santralın hizmet kısmına emirler verir. Her biri klasik usuldeki madenî kontaklardan meydana gelen bu kontaklar zincirinin kurulmasına kumanda etmekle yetinilirse, santrala yarı-elektronik adı verilir. Klasik crossbar kontaklarının nitelikleri üstün ve maliyet fiyatları düşük olduğu için, bugün daha çok bu sistem üstünde durulmaktadır. Fakat elektronik bilime madenî kontaklar yerine bağlantı sistemlerini yerleştirmekle kontaklar meselesine bir çözüm getirebilir; en küçük bir mekanik hareket olmadan madenî kontaklarla aynı rolü oynayan bu sistemde, bağlantı noktaları gazlı bir diyot lambadan veya bir transistör grubundan meydana gelir. Bu durumda santral tamamıyle elektroniktir, fakat bugün için, elektronik kontaklı bağlantı zincirlerinin maliyet fiyatı, klasik bağlantı zincirlerininkinden daha yüksektir. Elektronik komütasyon, klasik komütasyondan daha çabuk bağlantı kurma ve daha kullanışlı olma üstünlüğü taşır: meselâ, bir posta çağrısının başka bir postaya devredilmesine, çok sayıda aboneyle bağlantı kurmak için kısaltılmış bir numaralama sisteminin kullanılmasına v.b. elverişlidir. Daha birkaç yıl öncesine kadar, elektronik komütasyon bir laboratuvar denemesi olmaktan öteye gidememişti. Bugün bazı santrallarda uygulanmaktadır. (L)

KOMÜTATÖR i. (fr. *commutateur*). Elektr. Bir devre parçasının yerine bir başkasını koymağa veya birçok devrenin bağlantılarını sırayle değiştirmeğe yarayan âlet. || *Bağlama komütatörü*, âlet veya makineler-

Foto. N. Erkılıç (MEYDAN)

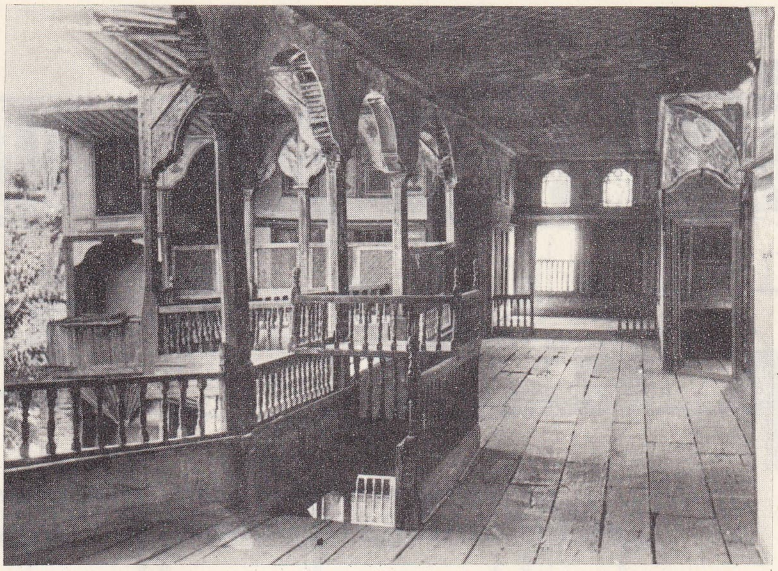

solda,
Çakırağa **konağının**
dış görünüşü;
sağda,
aynı konağın
ikinci katında
selâmlık salonuna
giden koridor

le benzer âlet veya makinelerin elemanları arasında çeşitli bağlantılar kuran komütatör. || *Bıçaklı komütatör,* hareketli kontakları bıçak biçiminde olan komütatör. || *Direnç komütatörü,* direnç elemanlarını devreye sokan veya devreden çıkaran komütatör. || *Evirici komütatör,* bir devre parçasının uçlarını evirmeğe yarayan komütatör, bir devre parçasını evirmeyen, fakat iki doğrultusu olan komütatör. || *Fişli komütatör,* hareketli kontakları fişlerden meydana gelen komütatör. || *Kademeli komütatör,* bir transformatörün bir sargısının sarım sayısını kademeli olarak değiştirerek çevirme oranını ayarlayan ve yüklü durumda (kapalı devre) çalışabilen komütatör. (Bu şekildeki bir besleme devresinde, biri sıfır olabilen iki değer arasında kademeli olarak değişen bir gerilim elde edilir. Alternatif akımla çalışan lokomotiflerde ilk hareket dirençleri yerine kademeli komütatör kullanılarak gerilim değişimleri elde edilir.) [YÜKLÜ DEVRE AYAR KOMÜTATÖRÜ de denir.] || *Kesici komütatör,* açık konumda, çevre parçalarının ana devre ile bağlantısını, bir kesici kadar güvenlikle kesen komütatör. || *Kumanda komütatörü,* kontakları yalnız tesisatın yardımcı devrelerini değiştiren komütatör. || *Şöntleme komütatörü,* birçok devre elemanı (direnç, empedans v.b.) arasında paralel bağlama kurmağa yarayan komütatör. || *Tamburlu çevrimsel komütatör,* belli bir programa göre bir dizi işlemin sıra ile yapılmasını sağlayan kontaktörlü bir düzene bağlı âlet. || *Toplam akım komütatörü,* kontakları veya kontaklarından bir kısmı bir tesisin ana devrelerini değiştiren komütatör. || *Yıldız üçgen komütatörü,* üç fazlı bir sisteme ait üç devreyi yıldız veya üçgen biçiminde bağlamağa yarayan komütatör.

— Mat. *Bir grubun iki a ve b elemanı için sağ (veya sol) komütatör,* bu grubun $a\ b\ x = ba$ bağıntısını sağlayan x elemanı ($ya\ b = ab$ bağıntısını sağlayan y elemanı). Bk. ANSİKL.

— Telekom. İki telgraf merkezi veya iki telefon abonesi arasında bağlantının elle (fişlerle) veya otomatik olarak (arayıcı, kaydedici, seçici ve bağlayıcı) kurulmasını sağlayan düzen.

— ANSİKL. Mat. a ile b komütatif olursa x ile y grubun etkisiz elemanı ile çakışır. Konulan tanımlar besbelli, ancak komütatif olmayan gruplar için elverişlidir. a ile b'nin sağ ve sol komütatörleri b ile a'nın sol ve sağ komütatörleriyle çakışır. (L)

KOMYO TENNO (1322-1380), japon imparatoru (1336-1348). İmparator Dalyo'yu (G. Daygo) deviren Aşikaga Takauji tarafından tahta çıkarıldı. Bu olayın yolaçtığı hanedanlık çekişmeleri altmış yıl sürdü: Kyoto'nun güneyine çekilen Daygo, Güney hanedanı diye adlandırılan meşru hanedanı temsile devam etti. 1348'de Komyo, yeğeni Suko lehine tahttan ayrıldı. (L)

KONAK i. (*konmak*'tan *kon-ak*). Büyük ve gösterişli ev: *Abdüsselâm Bey, yirmi otuz odalı konağında bütün bir aşiretle yaşayan, çok zengin, insan canlısı bir adamdı* (A. H. Tanpınar). [Bk. ANSİKL. *Mim. bölümü*]. || Araba veya hayvanlarla yapılan yolculukta geceyi geçirmek için inilen, konaklanacak yer, menzil, durak: *Konaklardan birinde akşam üstü, yanımda ansızın bir Şeyh peyda oldu* (F. R. Atay). [Bk. ANSİKL. *Teşk. tar. bölümü*]. || Hükûmet işlerinin görüldüğü bina, hükûmet dairesi: *Vali konağı. Hükûmet konağı.* || — *Esk.* Araba veya hayvanlarla bir günde alınan yol, bir günlük mesafe: *Buradan Edirne'ye kaç konaktır?* (Şemseddin Sami). || Konuk, misafir. || *Konak etmek,* geceyi bir yerde geçirmek. Yolculuk sırasında bir yerde durmak. || *Konak göstermek,* yolcuya veya misafire yatacağı yeri bildirmek. || *Konak vermek,* bir yerde konaklamak. || *Konak yavrusu,* konağa benzeyen büyük ev, küçük konak: *Serencebey yokuşundaki konak yavrusuna ara sıra gelerdim* (Y.Z. Ortaç). || *Kırk pencereli konak,* yörüklerin deve tüyünden dokudukları çadırlara verdikleri ad.

— ÇEŞ. DEY. *Konak gibi,* konağa yakın büyük ve gösterişli ev: *Güzel bir bahçeleri ve konak gibi evleri vardı.* || *Konak halkı,* aynı konakta yaşayan aile üyeleri ve hizmet görevlilerinin tümü: *Hanımefendinin eski halayığının, efendi karısı olarak konakta tekrar görünüşü tabiî konak halkında büyük bir heyecan tevlit etti* (H. E. Adıvar).

— Asalak bil. Bir asalağın, içinde veya üzerinde yaşadığı ve zarar verdiği hayvan veya bitki.

— Ask. Kıtaların geçici olarak barındırılması için kurulan çadır, kulübe veya başka kapalı yerler grubu. (Kamplar, ordugâhlar daha süreklidir; geçici bir askerî mevkiye de konak denir; sürekli olarak barınılan bir askerî mevkiye ise *garnizon* adı verilir). || *Konak bölgesi,* askerî birliklerin konakladığı saha. || *Konak eşyası,* gerek kıtalara ve gerekse ihtiyaçlara göre dağılım yapan servislere ait çeşitli eşya (tencereler, karavanalar, kovalar, çadırlar, beylik eşya, battaniyeler v.b.). || *Konak kumandanı,* konak bölgesindeki bütün birliklerin yerleşmesi, disiplini, güvenliği v.b. sağlamakla görevli subay. (Konak bölgesi terkedilince bu görev de sona erer.) || *Konak kurmak,* çadır, baraka veya barınak kurmak. || *Konak yeri,* konaklamak üzere çadır, baraka veya geçici binaların kurulduğu yer.

— ANSİKL. Mim. *Konak*'lar, geleneksel osmanlı aile yapısının ortaya çıkardığı mesken tiplerindendir. Konağın evden farkı, çok odalı, büyük ve süslü olmasıdır. Konağın *harem** ve *selâmlık** denilen, kadın ve erkeklere mahsus iki bölümü bulunurdu. Bu bölümler genellikle, duvarla ayrılır ve bir kapıyle birbirlerine bağlanır. Bazılarında kapı yerine «dönme dolap» denilen ve duvar içine yerleştirilmiş, bir çeşit döner kapı bulunurdu. Bunlar bir tarafı açık, dikine duran içi boş silindir biçimindeydi; bir eksen etrafında dönerek, harem kısmından selâmlık kısmına, kadınlarla bazı eşyaların, görünmeden geçirilmesini sağlardı. Bazı konaklarda harem ve selâmlık arasında, duvarlarında çeşitli dolapların bulunduğu, mermer döşeli holler vardı. Harem ve selâmlığın dışarıya açılan kapıları ayrıydı. Konaklar genellikle şehir içi binaları olduğu için, büyük bahçelerden çok, taş veya basılmış toprak döşeli avlularla çevriliydi. Selâmlık genellikle konağın en gösterişli kısmıydı; avlusu, çoğunlukla havuzlu bir bahçe etrafında düzenlenirdi. Konaklarda büyük ve kalabalık ailelerin yanında çalışan çok sayıda uşak ve hizmetçi de, kendilerine ayrılan odalarda veya esas binadan ayrı olarak bu amaçla yapılmış binalarda otururlardı. (Bk. MÜŞTEMİLÂT.) Konaklarda genellikle erkek ahçı kullanıldığı için mutfak da selâmlık avlusunun bir tarafında ve binadan ayrı olarak yapılırdı. Mutfaklar çok sayıda konuğa yemek pişirilebilecek ölçüde olurdu. Birçoklarında hazırlama, pişirme ve bulaşık için ayrı bölümler vardı ve bütün konaklarda kâgir olarak yapılırdı. Bahçede ve mutfağın yanında, yangın mahzeni, su haznesi, ahır, arabalık gibi yapılar bulunurdu. Her konağın, bir de özel hamamı vardı. Bu hamamlar, konağa bitişikti ve haremlik kısmının birinci katından bir kapı ile geçilirdi. Konaklar genellikle iki üç katlı binalardı. Bazılarında, hizmetkâr kadınlar için çatı katları da vardı. Zemin katta günlük yaşama ve hizmet odaları, üst katta da yatak odaları yer alırdı. Konaklar, genellikle ah-

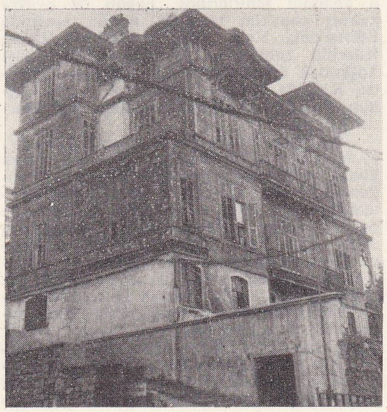

Lâtife hanım **konağı**

Foto. Hürriyet arşivi (MEYDAN)

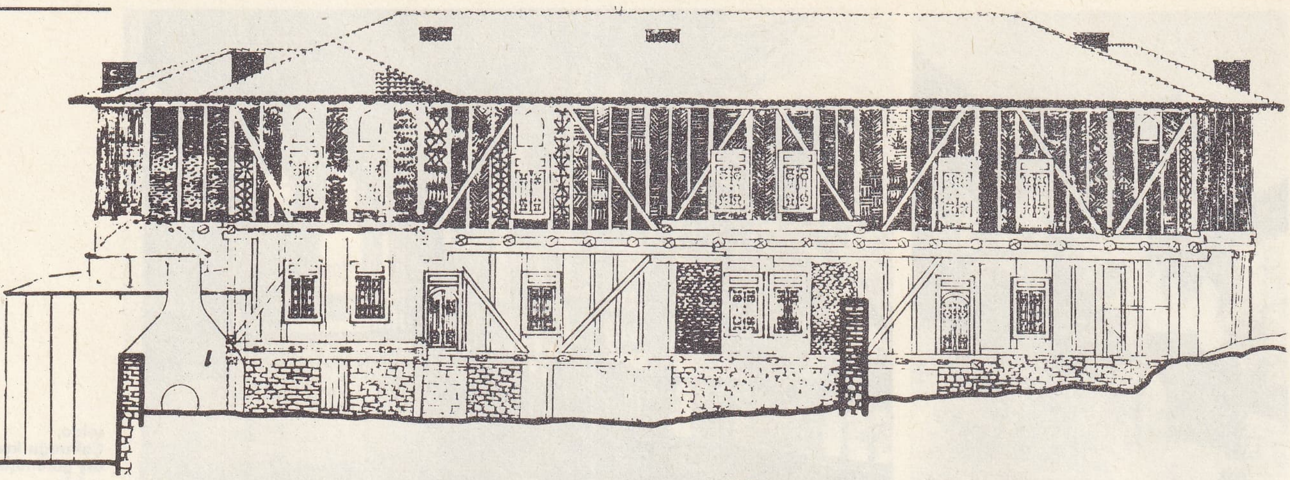

Köprülü konağının güneybatı cephesi, Vezirköprü

(Türk sanatı adlı eserden)

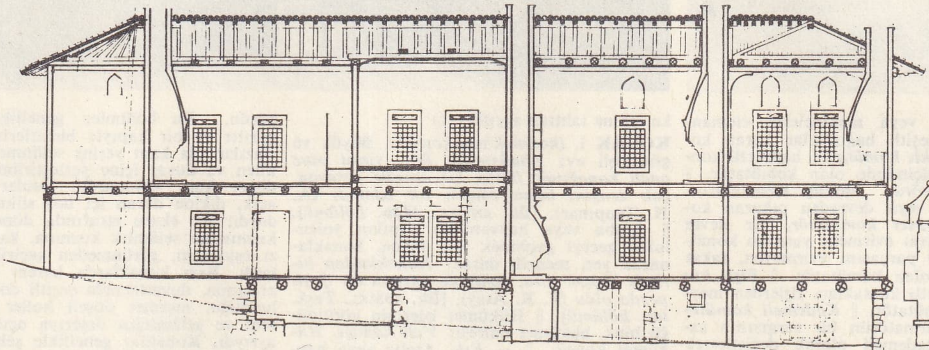

Köprülü konağının cephe kesiti

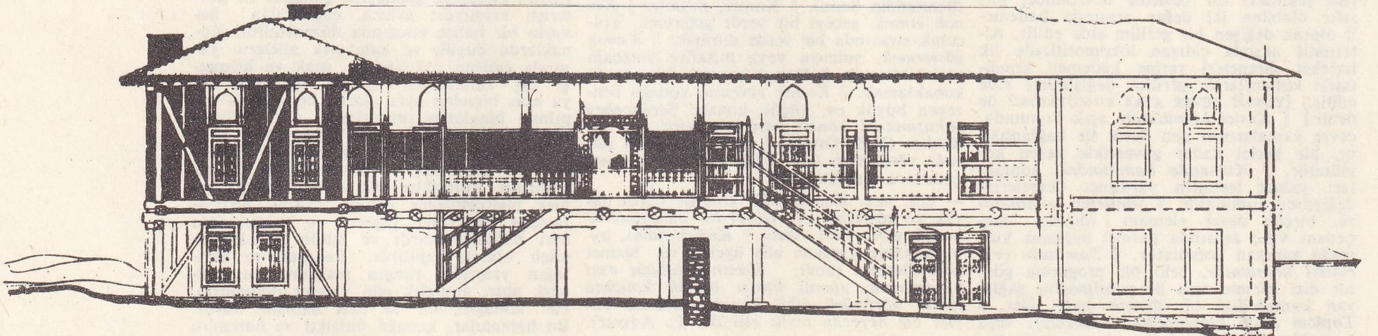

Köprülü konağının kuzeydoğu cephesi

şap ve bazen alt katları kâgir olarak yapılırdı. Ahşap konakların büyük bir kısmı (özellikle İstanbul'dakiler) çeşitli yangınlarda yandı. Bursa, Konya ve diğer önemli anadolu şehirlerinde, bugün de ayakta kalmış konaklar bulunur. Bunlar arasında Edirne'deki Vezir konağı, Vezirköprü'deki Köprülü konağı ve İstanbul'da (Beşiktaş) Taşkonak önemli yapılardır. Ayrıca, Birgi'de, Kula'da, Ordu v.b. yerlerde bugün sağlam olarak duran ünlü derebeyi konakları vardır.

— Tar. Sardeis'ten Sus'a giden, M.Ö. IV. yy.da Dara I tarafından inşa ettirilen ve konak yerleriyle bezenmiş 2 400 km uzunluğundaki yolun ilk büyük yol olması muhtemeldir. Bu yolda, ırmakların geçitinde ve önceden tespit edilen bütün duraklarda askerî karakollar, habercilerin yerini almaya hazır vaziyette atlarla sürücülerin bekledikleri misafirhaneleri korurdu. Böylece konak hizmeti, atla yapılan postacılığın temeli oldu. Romalılar, Anadolu'da Persler tarafından kurulmuş bulunan birçok konak karakolunu muhafaza ettiler; bunlara, kalıntıları günümüze kadar gelen ışınlarla haberleşme merkezleri eklediler. Roma'nın *cursus publicus*'u bütün imparatorluğa yayılmış teşkilâta sahipti.

Konak şehri. Ortaçağ İngilteresi'nde ve Tudor'lar zamanında *konak şehri* veya *konak* adı, ham yün, kumaş, deri, kurşun v.b. ticaretinin, özellikle yün ihracatının yapıldığı yeri, daha geniş anlamda da kıralın ödünç para ve avans karşılığında bu dış ticaretin tekelini verdiği tüccar birliklerini belirtir. İlk konakların XIII. yy.da, belediye başkanlarıyle kurullarının denetimi altında, ingiliz ihracatçıları tarafından kurulduğu sanılmaktadır. Yün satışından elde edilen gelirin fazlalığı, hükümdarlığı da bununla ilgilanmeğe zorlamış ve 1294'e doğru, Edward I, Hollanda'dan ödünç istediği parayı daha kolaylıkla alabilmek için bu ülkede yün konakları kurmuştu. Bu sistem, özellikle Yüzyıl savaşıyle devlet hazinesinin borca battığı Edward III devrinde gelişti. İtalyan maliyecilerinin yetersizliği, kralı 1345'te yün ihracatının hemen hemen bütün tekelini, bu ticaretten alınan (ve devamlı artış halindeki) resimler üzerine rehin edilmiş ödünç para karşılığında William de la Polo yönetimindeki ingiliz tacirleri konsorsiyumuna vermek zorunda bıraktı. Fakat bu kuruluş, 1349'da iflâs edince parlamento 1351'de tekellere karşı ayaklandı. Bununla beraber sistem 1361'de yeniden kuruldu, çünkü bu, devletten alacaklı ihracatçı tüccarlar için çok elverişliydi. Önceleri Kuzey Avrupa ile sınırlandırılan, sonra daha genelleştirilen bu yeni tekel, büyük ingiliz yün tacirlerini bir araya getiren imtiyazlı bir kumpanyaya verildi. İlki 1363'te ve sonra tekrar 1399'da olmak üzere Calais konak yeri olarak tespit edildi. 1558'de şehrin düşmesine kadar da orada kaldı. 1446 Tarihli bir kral buyrultusuyle gümrük resimlerinin tamamını kiraladı, yünden alınan vergileri kumpanyaya bıraktı, buna karşılık da kumpanya Calais garnizonuna bakmak görevini üzerine aldı. Kuruluş 1558 yenilgisinden sonra da yaşamağa devam etti ve konak 1617'de İngiltere'ye yerleştirildi; fakat ham yün ihracatı azaldıkça konağın rolü de önemini kaybetti.

— Teşk. tar. Osmanlı devletinde, Anadolu ve Rumeli'de anayollar ve bunlara bağlı talî yollar vardı. Bu yol sistemine göre, merkez İstanbul olmak üzere, Anadolu ve Rumeli'de *kol* adı verilen üç ana yol bulunmaktaydı. (Bk. KOL. *Teşk. tar. bölümü.*) Anadolu'da «sağ kol» üzerinde 30, «orta kol» üzerinde 38, «sol kol» üzerinde 31, Rumeli'de ise sağ kolda 38, orta kol-

Foto. MEYDAN

da 21 ve sol kolda 34 konak yeri vardı. Savaş zamanlarında ordu daha ilerideki bölgelere ulaştıkça, yollar üzerinde yeni konak yerleri yapılırdı. Savaş sona erdiği zaman bu menziller kaldırılırdı. Konak yerlerinde, konaklayanlar için yeteri kadar han, kervansaray ve menzilhaneler bulunurdu. Konak teşkilâtının düzenli bir şekilde işlemesi, konak yerlerinin eşkıya baskınlarından korunması için, merkezden, eyalet, sancak ve kazalara sık sık buyrultular gönderilir ve her çeşit tedbir, zamanında alınırdı. Kanunnamelere menzil* teşkilâtı hakkında önemli hükümler konuldu. Her konak yerinde, sistemin iyi bir şekilde işlemesini sağlayacak bir menzilciler* kadrosu bulunurdu. Bu kadronun başındaki menzilci, konağın bulunduğu kaza âyanı tarafından bir yıl için seçilirdi. Menzilciler, konaklarda besledikleri beygirleri bir ücret karşılığında gelip geçen ulakların hizmetine verirlerdi. Toplanan paranın hesabını tutarlar; istendiğinde, bu hususta devlete bilgi verirlerdi. Ayrıca, konaklarda kalan veya bu yerlerden geçen askerî birliklerle, tatar, ulak ve yolcuların dinlenmelerini, doymalarını, hayvanlarının bakımını, konak ve çevresinin güvenliğini sağlamak için her konak yerinin yakınındaki bir kısım köylerin halkı görevli tutulurdu. Bu köylerin halkına *menzilkeş** denirdi. Bu köylerden belirli sayıda er sağlanır; hanlarda yatırılarak göreve sevkedilirdi. Buna karşılık köy halkı bazı vergi ve resimlerin dışında tutulurdu. Menzilkeşler, zarurî ihtiyaç maddelerini menzillere getirerek belirli fiyatlarla satmak zorundaydılar. Menzilcilik mükellefiyet mahiyetinde bir işti. Bu yüzden herhangi bir sebeple bu işten kaçınmak mümkün değildi. *Nüzul eminleri* (konak memuru) bir askerî birlik veya ordunun konacağı yerde, askerin istirahatini, levazım ve doyumunu sağlamakla görevliydi. Menzilhane, han ve kervansarayların idare işlerinden ve masraflarından *özel bina eminleri* sorumluydu. *Kadılar, naipler* ve *muhtesipler,* han, kervansaray ve menzilhanelerin temizlik ve idaresine bakarlardı. *Han zabitleri,* bu gibi yerlerin güvenlik ve inzibatı ile görevlendirilirdi. Her menzilde, menzilin önemine göre iyi cins binek, yedek ve sürücü beygirler bulundurulurdu. Bu beygirlere, saat başına belirli bir ücret tayin edilirdi. Bu ücret, devlet hazinesinden ödenirdi. Ulak hizmetine verilen beygirler, bir gün gidiş, bir gün dönüş olmak üzere iki gün çalıştırılır; iki gün de dinlendirilirdi. Savaş zamanlarında ihtiyaç dolayısıyle menzil beygirlerinin sayıları artardı. Menzilerde, konaklayan ordunun ve diğer zamanlarda sivil şahısların iaşe işi, planlı bir şekilde yürütülürdü. Sefere çıkılmadan önce, konak yerlerinde ordu için gerekli yiyecek ve yakacak maddeleri depolanırdı. Bu maddeler tespit edilen fiyatlar üzerinden satılırdı. (ML)

KONAKÇI i. (*konak*'tan *konak-çı*). *Esk.* Toplu halde yapılan yolculuklarda gidilecek yere önceden varıp yolculara yer sağlamakla görevli kimse.

— Ask. Bir askerî harekâtta birliklerin konacakları yerleri seçmekle görevlendirilen kimse. || *Konakçı takımı,* barakalı konak ve ordugâh yerini keşfetmek ve hazırlamak üzere bir kıtadan önce yola çıkarılan müfreze.

— Teşk. tar. Sefere çıkan padişahların tuğları ve otağı savaşlarda hümayununu nakletmek ve konaklayacakları yeri hazırlamakla görevli kimse. || *Konakçı başı,* konakçıları yöneten subay. (M)

KONAKLAMA i. (*konaklamak*'tan *konakla-ma*). Konaklamak işi.

— Tar. *Konaklama hakkı,* metbuun, vassallarından, askerlik hizmeti dışında talep ettiği ve derebeylik şatosunda belirli süreyle konaklamaktan ibaret hak. (Olağanüstü bir yükûm idi.)

— Turizm. *Konaklama tesisleri,* otel, hostel, motel, oberj ve pansiyonlarla, kaplıca, ılıca, içme, kür, hava değişimi, dinlenme yerleri ve bunlarla ilgili öteki işletme ve kısımları içine alan kuruluşların tümü. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Turizm. *Konaklama tesisleri*'nde, konfor ve iyi hizmet esastır. Bir tesisin dünya ölçülerine uygun olması gerekir. İyi bir kuruluşun, dış ve iç görünüşüne dikkat edilir; temiz ve düzenli olması aranır. Antreler geniş ve ferahtır. Hol, yemek salonu gerekli şekilde düzenlenir; samimî ve rahat ettirici olur. Yatak odalarında yeterli konfor sağlanır. Ayrıca, konaklama yerlerinde bahçe ve park bulunmalıdır. Bu tesislerde çalışanlar özel eğitimden geçirilir. İkinci Dünya savaşından sonra konaklama endüstrisinde büyük gelişmeler oldu. Amerikan konaklama endüstrisinin ulaştığı konfor ve iyi hizmet anlayışı diğer ülkeler tarafından örnek alındı. Konaklama tesislerinin düzenlenmesi belediyelerce yapılacak maddî hazırlığın başında gelir. Büyük yatırımlar ve zaman isteyen yeni tesislerin işletmeye açılmasını beklemeden, olanları düzeltmek, sınıflandırmak, konaklanabilir hale getirmek gerekir. (M)

KONAKLAMAK geçz. f. (*konak*'tan *konak-la-mak*). Yolculuk sırasında bir yerde durup geceyi geçirmek: *Ömrünün son kırk senesinde dönüp dönüp konakladığı yer bu şehirdir* (N. Araz). *Geçen yelkenlilerin isterlerse halatlarını takarak konaklayabilmeleri için ...* (A.Ş. Hisar).

— Ask. [Askerî birlikler için] Meskûn bir yerde geçici olarak yerleşmek. (M)

Konak meydanı, İzmir'de meydan ve semt. Adını eski hükûmet konağından alan meydanda 1901 yılında Said Paşa tarafından yaptırılan saat kulesi ve Mehmed Paşa kızı Ayşe Hanım tarafından 1754 yılında yaptırılan cami bulunmaktadır. Klasik Osmanlı mimarî üslûbunda olan caminin cephe duvarları Kütahya çinileriyle kaplıdır. İzmir'in işgalinde (15 mayıs 1919) gazeteci Hasan Tahsin bu meydanda şehit edildi. (M)

KONAKPINAR, Marmara bölgesinde (Güney Marmara bölümü, Balıkesir ili, Merkez ilçesi) bucak; 7 668 nüf. (1965); 25 köy. — *Bucak merkezi,* 541 nüf. (1965). Balıkesir'in 33 km güneyinde; yüksl. 250 m. (M)

KONAKPINAR, Doğu Anadolu bölgesinde (Sıvas ili, Gürün ilçesi) bucak; 7 831 nüf. (1965); 18 köy. — *Bucak merkezi,* 615 nüf. (1965). Gürün'ün 30 km kuzeyinde; yüksl. 1 740 m. (M)

KONAKRY, Gine'nin başkenti, bölge idare merkezi, karaya bir setle bağlı olan Tumbo yarımadası kıyısında; 112 500 nüf. Muz ve Kalum yarımadasında çıkarılan demirlerin ihraç limanı. Kankan demiryolu hattının başlangıç noktası. Konakry, ticaret, idare ve sanayi (madenî eşya yapımı; tahta işçiliği; plastik maddeler; besin sanayii v.b.) merkezidir. Alümin ihraç etmek amacıyle yapılan yeni tesisler sayesinde limanın yararlanılan yüzölçümü iki kat artmıştır. (L)

Konakry konferansları, 11-15 nisan 1910'da Konakry'de toplanan İkinci Afrika-Asya Dayanışma konferansı. 23-25 Aralık 1960'ta Gana ile Mali arasındaki konferans, aynı günlerde aynı ad altında bir grup kuran Brazzaville konferansını suçladı. (L)

KONANE. Esk. coğ. Anadolu'da (Pisidia bölgesi) şehir. Roma İmparatorluk devrine ait sikkelerde adına Konaneon olarak rastlanır. Bilginler ad benzerliğine dayanarak, şehrin, bugün Eğridir gölünün batısında bulunan Gönen olduğunu ileri sürerler. (M)

KONARGÖÇER blş. sıf. ve i. Göçebe hayat süren, devamlı olarak bir yere yerleşmeyen (aşiret, oba v.b.).

— ANSİKL. *Konargöçer* adı Anadolu'da yaşayış düzenleri göçebelikle yerleşik hayat arasında olan topluluklara verilir. Ekonomileri tarıma ve hayvancılığa dayanır. Yerleştikleri bölgede tarımla uğraşırlar, sürülerini otlatmak için mevsimlik göçler yaparlar. Yurt* adı verilen çadırlarda barınırlar.

Binek aracı olarak ve eşyalarını taşımak için kullandıkları hayvanlar at, deve v.b.dir. İl veya ulus denen konargöçer boy (*aşiret*), oymak (*cemaat*), oba (*mahalle*) gibi bölümlere ayrılır. Boy ve oymakların başlarında bir bey bulunur. Bir boya bey seçilen kimsenin hükûmetten beylik beraatı olması gerekir. Bazı boylarda beylik babadan oğula geçmiştir.

Konargöçer topluluklarının çeşitli kuruluş şekilleri vardır: 1. bir boydan meydana gelenler; 2. bir boydan ayrılarak zamanla çoğalan oymaklar grubu (bunlar genel olarak reislerinin adıyle anılır); 3. federasyon şekli gösteren kuruluşlar (bunlar farklı oymakların birleşmesiyle meydana gelir).

Konargöçerlerin bulundukları bölgeler Hatay, İçel, Çukurova, Doğu ve Batı Anadolu (yörükler) bölgeleriydi. Buralarda yaşayan oymaklar arasında şunlar sayılabilir: Dulkadırlı, Tacirli, Kızıllı, Kırık, Kılıçlı, Döğer, İlbeyli, Bektaşlı, Millî v.d.

Osmanlı devletinde konargöçerlerin kışlak ve yaylak olarak yaşadıkları bölgeler kanunla tespit ediliyordu. Nüfuslarının artması ve kendilerine verilen yerlerin otlak ve su bakımından elverişsiz oluşu sebebiyle konargöçerlerle yerleşik halk arasında zaman zaman büyük anlaşmazlıklar çıkıyordu. Gerek bu sebepten, gerek hükûmet tarafından devamlı alınan vergileri ödeyemeyecek duruma gelen konargöçerler kendilerine verilen toprakları bırakarak başka bölgelere gittiler. Konargöçerler, bu göç sırasında yerleşik halkın ekili topraklarına zarar verdiklerinden eşkıya sayıldılar ve saruca, sekbanlar gibi topluluklarla birleştiler; köy ve kasabalar arasında seyahat ve ticaret emniyetini ortadan kaldırdılar. Sürgün, mecburî iskan v.b. cezalar sonuç vermeyince XVII. yy. sonlarından itibaren tarım yapmak şartıyle boş topraklara, derbent ve geçit gibi bölgelere yerleştirildiler. Bugün konargöçer toplulukları Anadolu'da Abdal*, Tahtacı*, Yörük v.d. adlarıyle anılmaktadır. (M)

KONARSKİ (Stanislaw), polonyalı yazar (Zarzyce 1700 - Varşova 1773). Piarist'ler tarikatına girdi; Roma'da oturdu, 1729'da Paris'e gitti ve orada Fontenelle ile dost oldu. Stanislaw Leszczynski'ye çok bağlıydı; Fransa'ya Stanislaw'ın yanına gitti ve 1736'ya kadar Fransa'da kaldı. Polonya'ya dönüşünde, kurumlarda reform yapmağa çalıştı. Latince ve Polca olarak yayımladığı *Volumina Legum* (1733-1739) ve *O Skutecznym rad Sposobie* (Diyetlerin İnceliği) [1760-1763] adlı eserler büyük yankılar uyandırdı. (L)

KONAŞEVİÇ - SAHAYDAÇNİY (Pyotr). kazak hetmanı (Sambeor, Galiçya XVI. yy.-ın ikinci yarısı-Kiev 1622). Polonya hükûmeti tarafından kazak şefi tayin edildi (1614); bununla beraber Ukrayna'da polonya etkisini sınırlamağa çalıştı, eski kiev medeniyetinin yeniden doğuşunu destekledi ve «Kiev Yardımseverler derneği»ni kurdu. Kırım, Türkiye ve Moskova'da kral Wladislaw IV'ün saflarında savaştı. (L)

KONATİF sıf. (fr. *conatif*). Psikol. Bir kişinin şahsiyetinin, güdülenmeleri ve itimsel dinamizmi gibi yönleriyle ilgili olan ve duygunluk sisteminin temellerini meydana getiren süreçlere denir. (Şahsiyetin bu konatif yönleri, nitelik bakımından, yansıtıcı projektif testler vasıtasıyle değerlendirilir; konatif yönler, kişinin genellikle, nitelik bakımından, bilgi testleriyle ölçülebilen bilgi yönleriyle karşılaştırılır.) [Bk. BİLGİ *testleri.*] (L)

KONAVLJA, Yugoslavya'da bölge, Dubrovnik'in güneyinde; Cavtat'tan Hercegnovi'ye kadar uzanan bir vâdidir. Bu bölgenin millî kıyafetleri çok zengindir. (L)

KONCA i. Bk. GONCA.

Konca anıtı. Arkeol. İzmit'in Konca mevkiinde, İzmit-Yalova karayolu üzerinde, deniz kıyısında mezar anıtı. Roma devrinde, M.S. III. yy. da yapıldığı anlaşılmaktadır. Yüksek bir kaidesi vardır. Artemisia adında bir kadına ait olan bu mezar, M.S. III. ve IV. yy.da mezar hırsızları tarafından soyuldu. Üzerine devrilen toprakla örtüldüğünden bugüne kadar bozulmadan kaldı. (M)

Koncaku Monogatari (*Dün ve Bugünün Hikâyeleri*), Japonya, Hindistan ve Çin üstüne, çeşitli kaynaklardan gelen hikâyeler derlemesi; general, bakan ve devlet danışmanı Minamoto no Takakuni'ye (1004-1077) mal edilir. (L)

KONCİVERAM veya **KANÇİPURAM,** Hindistan'da (Madras) şehir, Madras'ın güneybatısında, Palar ırmağının kolu olan Vegavati'nin kıyısında; 92 700 nüf. IX. yy.a kadar Pallava'ların başkenti olan «yaldızlı şehir» Konciveram, XI. yy.a kadar Çola'ların, müslümanlar gelinceye kadar da

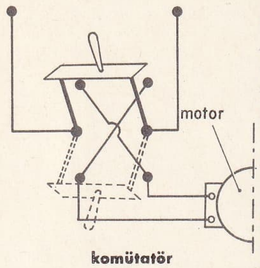

(1310) Panadya'ların hâkimiyetindeydi. Bir kısmı pallava devrinden kalan ve dravid üslûbunun en güzel örnekleri olan (özellikle Kailasanatha, VIII. yy.) brahman tapınaklarıyle ünlüdür. (L)

KONCOLOS i. [Çocukları korkutmak amacıyle söylenen *karakoncolos* sözünde geçer.] (Bk. KARAKONCOLOS.) [M]

KONÇ i. Ayağa giyilen şeylerin, ayak bileğinden baldıra doğru çıkan kısmı: *Sarı edik giymiş koncu kısarak / Gidiyor da birim birim basarak* (Karacaoğlan). *Boz kalpaklı, orta boylu, tıknaz, sarı potinlerinin konçları diz kapaklarına kadar yükselen bir efendi...* (M. Ş. Esendal). || Eskrimde eldivenlere takılan meşin kolluk.

◆ **Konçlu** sıf. Koncu olan: *Konçlu potin.* || Koncu [...] olan: *Ayakları çorapsızdı. Ama kısa konçlu lastik çizmeler giymişti* (Ş. S. Aydemir).

◆ **Konçsuz** sıf. Koncu olmayan veya koncu kısa olan. (M)

KONÇERTANTE sıf. (ital. *concertante*'den). Ya birçok solo çalgıyı, ya birçok solocu ile orkestrayı veya çeşitli çalgı gruplarını biraraya getiren ve parlak virtüozluk isteyen (*grosso* ile *konçertino* arasındaki karşıtlık [*konçertante duo, konçertante senfoni* v.b.]) bir üslûpla yazılmış besteler için kullanılır. || *Konçertante senfoni*, özellikle 1750 ile 1810 arasında yazılan birçok solo çalgı konçerto türüne verilen ad. (Konçertante senfoni'nin özelliği, senfoninin bazı imkânlarını konçerto grosso'ya aktarmasıdır.) [L]

KONÇERTİNO i. (ital. *concertino*'dan). Konçerto'nun küçültmesi; konçerto'dan daha kısa veya daha hafif bir üslûpla yazılan müzik eseri. || Orkestranın bir bölümü (msl. *concerto grosso*'da solocular grubu.) [L]

KONÇERTO i. (ital. *concerto*'dan). Bir solo çalgı ve orkestra için bestelenmiş müzik eseri: *Piyano ve orkestra konçertosu.*

— ANSİKL. Başlangıçta *konçerto* kelimesi ses veya çalgı topluluğu veya her ikisi tarafından çalınan bir müzik eserini belirtirdi. (J.-S. Bach, kilise kantatlarına çok defa *konçerto* der.)

● *Ses konçertosu*, önceleri çalgı eşliğinde icra edilen bir motet'tir; dinî olabileceği (Gabrieli, Viadana, Schütz v.b.) din dışı da olabilir (Arrigoni). Sürekli bas'ın ve italyan üslûbunun etkisiyle ses konçertosu «kutsal hikâyeler» biçimine, yani kantat veya oratoryo'ya yöneldi (Schütz, Bouzignac, M.-A. Charpentier, Purcell, Cavalieri, Carissimi).

● *Çalgı konçertosu*'nun ilk belirli şekli, *konçerto grosso*'dur: oda orkestrası için düzenlenen bu konçerto'nun en azından üç bölümü vardır; bölümlerin kimi saf müzik, kimi dramatik müzik, kimi de, tasvirî veya koreografik müzik türüne girer. Kuruluşu bakımından orkestranın temeli yaylı çalgılar dörtlüsüdür; sürekli bas'ı, viyolonsel, kontrabas veya fagot verir; klavsen, org veya tırmıklı bir çalgı basın şifrelerini gerçekleştirmekle görevlidir. Konçerto grosso-da orkestra, *ripieno* (eşlik) ve *konçertino* (solocular) diye ikiye ayrılır; nakarat teması ise *tutti*'ye verilir (Schmelzer, Stradella, Torelli ve Corelli). *Chiesa* üslûbu (saf müzik), *sinfonia* (dramatik müzik), oda ve bale müziği üslûpları konçerto türünde kaynaşmıştır (Vivaldi, Händel, J.-S. Bach). *Tutti-solo* düzenini terkeden senfoni'nin yerleşmesiyle, konçerto grosso da gözden düştü. Buna karşılık, iki temalı biçimin benimsenmesiyle, o devrin solo konçertolarında solocu ile orkestra arasındaki karşıtlık alabildiğine arttı. Dolayısıyle, solo konçerto, devrine göre ya tek solocusu olan konçerto grossoya (konçerto, grosso'dan farkı, «italyan usulü» uvertürün üç bölümünü [hızlı, ağır, hızlı] daha genişleterek almasıdır) veya daha sonraları, solo çalgının katıldığı senfoni biçimlerine yöneldi. İlk zamanlarda solo çalgı genellikle kemandı, fakat viyolonsel (Vivaldi), trompet (Torelli veya Bonocini), obua (Händel) v.b. için de konçertolar yazılırdı. Klavyeli çalgılar için ilk konçertolar Almanya'da yazıldı: J.-S. Bach'ın 1,2,3 ve 4 klavsen için konçertoları, Händel'in org ve orkestra konçertosu. Bir yüzyıl boyunca en gözde çalgı piyanoforte, sonra piyano oldu. Günümüzde, XVIII. yy.ın başlarında görüldüğü gibi, solo çalgının seçiminde herhangi bir ayrıcalık gözetilmemektedir. (L)

Konçerto, Janine Charrat'nın, Grieg'in piyano konçertosu üstüne düzenlediği «pas-de-deux». 1950'de amerikan televizyonunda gösterildi. 1951'de Paris'te, Chaillot sarayında, J. Charrat ve S. Perrault tarafından oynandı. Yeni klasik üslûpta olan bu bale, J. Charrat'nın en iyi eserlerinden sayılır. (L)

KONÇERTOCU i. (*konçerto*'dan *konçertocu*). Konçerto solocusu. (M)

KONDAKOV (Nikodim Pavloviç), rus bizans uzmanı (Şalan, Kursk 1844 - Prag 1925). Ermitaj müzesi müdürü, Rus akademisi üyesi; 1920'de Rusya'yı terketti; Sofya, sonra Prag üniversitesinde ders verdi. Eserleri: özellikle *İstoriya Vizantiyskogo İskusstra i İkonografii po Minyaturam Greçeskih Rukopisey* (Minyatürler Açısından Bizans Sanatı) [1876]; *Russkiye Dryevnosti po Pamyatnikah İskusstva* (Sanat Anıtları Bakımından Rus Eskiçağı) [Kont I. Tolstoy ile birlikte, 1889-1899]; *Vizantiyskaya Karamika* (Bizans Seramikleri) [1892] v.b. (L)

KONDANSATÖR i. (fr. *condensateur*). Elektr. Bütün yüzeyleri boyunca ince bir yalıtkan tabaka ile ayrılmış iki iletken levhadan meydana gelen sistem. Bk. ANSİKL.

— Opt. ve Foto. *Eşanl.* KONDANSÖR.

— Metalürji. Çinko metalürjisinde, çinko oksidin indirgenmesiyle meydana gelen çinko buharlarını tutmağa ve damıtma başlangıcında bu buharları çinko tozu halinde yoğunlaştırmağa yarayan koni veya silindir koni biçiminde, saçtan yapılmış kap.

— ANSİKL. Elektr. Bir *kondansatör*'ün en önemli özelliği sığası, yani levhaları üzerinde zıt işaretli elektrik yüklerini toplayabilme kabiliyetidir. Sığa, levhaların birbirine bakan yüzeyi ile doğru, aralarındaki uzaklık ile ters orantılıdır. Ayrıca, levhaların arasında bulunan *yalıtkan madde*'nin cinsine bağlıdır ve *yalıtkanlık sabiti* ile orantılıdır: havanın ve diğer yalıtkanların yalıtkanlık sabiti 1'den büyüktür. Sığa birimi *farad*'dır (sembolü F). Bu birim çok büyük (Yer'in sığası 0,000 708 F'dır) olduğu için, uygulamada, değeri 10^{-6} farad olan *mikrofarad* ve radyoteknikte *nanofarad* (10^{-9} F) ile *pikofarad* (10^{-12} F) kullanılır. En çok kullanılan kondansatörler, leiden şişesi, düzlem kondansatör, elektrolitik veya elektrokimyasal kondansatör ve değişken kondansatörlerdir. *Leiden şişesi*, dıştan, yüksekliğinin dörtte üçüne kadar kalay yaprağı veya dış armatürle kaplı ince bir cam şişedir. İçinde de, iç armatürü meydana getiren parlak maden yaprakları vardır. Bir pirinç çubuk şişenin ağzından geçerek, maden yapraklarının arasına iner.

Düzlem kondansatör, mika, parafinli kâğıt veya yalıtkan yağ emdirilmiş kâğıtlarla ayrılan kalay yapraklarını üst üste koyarak elde edilir. *Elektrokimyasal kondansatör*, içinde sodyum fosfat eriyiği bulunan bir alüminyum kap ve bunun içine daldırılmış helezon biçiminde bir alüminyum şeritten meydana gelir. Alüminyum anot üzerinde, yalıtkan ince bir alümin tabakası meydana gelir. Bu kondansatörlerin hacim birimi başına sığaları, kâğıtlı kondansatörlerden çok fazladır, çünkü yalıtkanın kalınlığı çok azdır. Elektrokimyasal bir kondansatörde armatürlerin belirli bir kutuplama gücü vardır. Alüminyum elektrot yerine gözenekli bir tantal yaprağı konursa, aynı hacimde hem daha büyük bir sığa elde edilir, hem de kimyasal aşınmaya karşı daha yüksek bir dayanıklılık sağlanır; böylece uzun süre bekletmek mümkün olur.

Değişken kondansatör, bir eksen çevresinde dönebilen hareketli levhalar ile bunların aralarından geçen sabit levhalardan meydana gelir. Sığası, sabit ve hareketli levhaların birbirine bakan yüzeyleri değiştirilerek ayarlanır. Değişken kondansatörler, radyoteknikte rezonans devrelerinin akordu için kullanılır.

Koruma kondansatörü, bir havaî hat üzerine paralel olarak yerleştirilir ve bir uçtan (özellikle atmosfer elektriğinin meydana getirdiği yüksek frekanslı akımların toprağa geçmesini sağlamak için) toprağa bağlanır.

Sauty köprüsü sığaların doğrudan doğruya ölçülmesine yarar. Havaî hatlarda bir iletken, toprakla ve öbür bütün iletkenlerin her biriyle birer kondansatör meydana getirir. Yeraltı kablolarında bir iletken, toprağa bağlı madenî kılıfla ve kablonun diğer iletkenlerinin her biriyle birer kondansatör oluşturur. Birçok kondansatörün birleştirilmesiyle bir *kondansatör bataryası* elde edilir.

Günümüzde, kondansatörlerde yalıtkan olarak seramik kullanılması çok yaygındır ve seramikli kondansatörler birçok yerde mikalı ve steatitli kondansatörlerin yerini almıştır. Bunların en önemli özelliklerinden biri yalıtkanlık katsayılarının yüksek olmasıdır. Mikanın yalıtkanlık katsayısı 8 iken, titan oksidinki 100, baryum ve stronsiyum titanat'larınki 300 ve 400 kadardır. Böylece kondansatörün sığası da aynı oranda artmış olur. Ayrıca seramikli kondansatörleri çok küçük boyda yapmak mümkündür ve maliyet fiyatları da oldukça düşüktür (şekil bk. sayfa 435). [L]

KONDANSÖR i. (fr. *condenseur*). Denizc. Buharlı gemilerde, ana ve yardımcı makinelerden atılan çürük buharı yoğunlaştırarak su haline getiren ve böylece, gemideki tatlı su stokunun daha sınırlı işlerde kullanılarak daha uzun süre dayanmasını sağlayan cihaz. (Temel olarak kapalı bir kap ile bu kap içine yerleştirilmiş bir boru demetinden meydana gelir. Boruların içinde deniz suyu devrederken, dışından da egzos buharı geçirilir. Böylece ısısını deniz suyuna veren buhar yoğunlaşarak suya dönüşür.)

— Foto. Genellikle düzlem-dışbükey iki mercekten meydana gelen optik düzen. (Dışbükey yanları içe gelecek şekilde bir çerçeveyle birleştirilen merceklerin görevi, ışığı bir projeksiyon makinesinin veya bir agrandisörün objektifine doğru yoğunlaştırarak, diyapozitif veya negatifin düzgün olarak aydınlatılmasını sağlamaktır.)

— Gaz sanay. Havagazı fabrikalarında, fırından çıkan gazın içindeki kolay yoğunlaşan maddelerin, yani su ve katranın büyük bir kısmını gidermek amacıyle havagazını soğutmağa yarayan cihaz. (Su, önemli miktarda amonyak gazı ve amonyak tuzlarını, katran ise yüzde 5 ile 10 benzol ve yüzde 90 ile 95 naftalini birlikte sürükler.)

— Metalürji. Çinko metalürjisinde kullanılan ve çinko oksidin indirgenmesi sırasında madeni tutarak yoğunlaştıran, pişmiş topraktan yapılmış sırlı kap.

— Opt. Mikroskopta incelenecek saydam cismi aydınlatmağa yarayan ve ters çevrilmiş bir objektife benzeyen optik sistem.

— Termik. Bir buharı yoğunlaştırmağa yarayan cihaz: *Buharlı ısı makinelerinde kondansör, silindir veya türbinden çıkan buharın yoğunlaştığı kısımdır.* || *Barometrik kondansör*, buharların bir soğuk su akımı altında yoğunlaşmasıyle, içinde çok kuvvetli bir basınç düşmesi (vakum) meydana gelen cihaz. || Bir soğutma tesisinde, önceden sıkıştırılmış soğutucu akışkanın, hava veya su gibi bir dış etkenin yardımıyle buhar halinden sıvı haline geçtiği cihaz.

— ANSİKL. Termik. *Kondansör*'ler çok çeşitli tiptedir. Genel olarak, içinde buhar ile bu buharı yoğunlaştıracak soğuk suyun birbirine karıştığı *karışımlı kondansör*'ler ve ısı alışverişinin madenî bir çeper arasından yapıldığı *yüzeysel kondansör*'ler olarak bir ayırım yapılabilir. Bu sonuncular, buharın yoğunlaşmasıyle elde edilen damıtılmış su ile yoğunlaştırmada kullanılan kirli suların karışmaması bakımından büyük bir üstünlük taşır. Gemi makinelerinde özellikle bu tür kondansör kullanılır. Bir karışımlı kondansör, bir yandan yoğunlaştırılacak buharın, öte yandan da buharla karışarak onu sıvı hale getirecek soğuk suyun girdiği bir kaptır. Kondansörlerde ek donanım olarak, biriken suyu atmağa yarayan bir *su pompası* ile suda çözünerek serbest kalan ve vakumun meydana gelmesini engelleyebilen havayı atacak bir *hava pompası* bulunur.

Dış ortamın barometre basıncına tekabül eden su yüksekliğinden daha yüksek bir su sütununun üst kısmına yerleştirilmiş bir fanustan meydana gelen *barometrik kondansör*'de su pompası gerekmez. Bu kondansörde yoğunlaşan su normal olarak alt kısımdan akar.

Bir *yüzeysel kondansör*'de, içinden soğuk su geçen küçük çaplı bir boru demeti bulunur ve makineden çıkan buhar doğrudan doğruya kondansöre gelir. Borulara değen buhar yoğunlaşır ve su damlaları halinde kondansörün dibine düşer. Karışımlı kondansörde olduğu gibi bunda da iki pompa bulunur. Modern santrallardaki türbinlerde, gerekli olan aşırı boşlukları elde etmek için, bir boru içinde art arda yerleştirilmiş sıvı pistonlar arasından havayı sürükleyerek atan Leblanc pompası gibi çok gelişmiş hava pompaları kullanılır.
Ev tipi buzdolaplarında daha çok *havalı kondansör*'ler kullanılır; daha büyük soğutma cihazlarında ise, suyun gerek ısınma, gerek buharlaşma ısısından yararlanan *sulu kondansör*'ler tercih edilir (resim ve şekiller için bk. sayfa 436). [LM]

KONDİL i. (fr. *condyle*). Bk. LOKMA.

KONDİLOM i. (yun. *kondyloma*, şişkinlik'ten fr. *condylome*). Epitelyumlarda görülen toparlak ve üzeri hafifçe çıkıntılı tehlikesiz ur. || Üreme organlarında veya komşu bölgelerde görülen etli, ağrılı ve bulaşıcı zührevî ur.

— ANSİKL. *Epitelyum kondilomları* kabarcık halindedir; yapıları siğilinkine yakındır. Zührevî kondilomlar iki çeşittir; bazen *frengi*'nin deri üzerindeki belirtileri de olabilen *yassı* kondilomlar ve horoz ibiği görünüşündeki *sivri uçlu* kondilomlar. Birinciler frengi tedavisiyle, ikinciler elektrokoagülasyon ile, kazıma ile ve podofilin tedavisiyle yok edilir. (L)

KONDİSYON i. (fr. *condition*). «Şart, durum, vaziyet» anlamlarında bazı terimlerde kullanılır.

— Spor. *Kondisyonu iyi* terimi, oyuna yatkınlığı en yüksek gelişim düzeyine ulaşmış olan sporcular için kullanılır. (Sporcu bu durumda, hazırlandığı yarışmanın gerektirdiği çabayı ortaya koymağa yeterli demektir. Buna aynı zamandan FORMDA da denir.) || *Kondisyonu kötü*, yeteri kadar hazırlanmamış. (L)

KONDİSYONMAN i. (fr. *conditionnement*). Bir tekstil maddesinin nemlilik derecesini belirlemek ve bu maddenin satış ağırlığını hesaplamak için yapılan işlemler dizisi. (Bu belirli nem, her cins hammaddeye veya bu hammaddelerden yapılmış ipliklere göre değişir ve her maddenin nem oranı milletlerarası normlarla belirlenmiştir.) || *Kondisyonman ağırlığı*, herhangi bir tekstil hammaddesi veya ipliğinin, milletlerarası olarak kabul edilen nem oranına göre hesaplanan satış kilosu.

— ANSİKL. Tekstil hammaddeleri, özellikle yün ve ipek elyafı, çok nem çeker ve dokunulduğu zaman nemliymiş gibi gelmediği halde, kuru ağırlığının yüzde 30'una kadar su emebilir. Havanın bağıl nemi ne kadar düşük olursa olsun, kuru ipek elyafındaki nem oranı hiç bir zaman yüzde 3'ten aşağı düşmez. Bu yüzden, kilo ile satışlarda, alıcı ile satıcı arasında doğabilecek anlaşmazlıkları önlemek için, her cins tekstil elyafına, milletlerarası normlarla belirli bir nem oranı tespit edilmiştir. Bu nem oranına getirilmiş elyafın satış ağırlığını bulma işlemine *kondisyonman* denilir. Demek ki kondisyonman işlemi, tekstil maddesinin önce tamamen kurutulması ve sonra tartılmasına dayanır. Kurutma işlemi, içindeki sıcak hava akımının hızı, ele alınan tekstil maddesine göre ayarlanan bir etüvde yapılır. Sıcaklık, ipek için 140°C'ı, başka elyaf için de 105°C'ı geçmemelidir. İplik çileleri, etüvün kapağından çıkan ve camlı bir kafes içine yerleştirilmiş bir terazinin okuna bağlanan bir çubuğa asılır. Tekstil maddesi bütün nemini kaybettiği zaman terazi dengelenir. Böylece, elyaftan atılan suyun ağırlığı bulunur. Tekstilin teraziden anlaşılan kuru ağırlığına, elyafın içindeki suyun ağırlığını ekleyerek dokuma maddesinin satış ağırlığı hesaplanır. Başlıca dokuma maddelerinin kondisyonman nem oranları şöyledir (yüzde ile): yıkanmış yün için 17; taranmış yün için 18,25; taranmamış yün için 17; pamuk için 8,5; ipek için 11; keten için 12; kendir için 12; orlon elyaf için 2; naylon elyafı için 6,25; terilen elyafı için 1. (LM)

KONDO i. (japonca k.). Mim. Japon budha manastırlarının mimarî bütününü meydana getiren yapılardan biri. (Kondo'da baştanrının resmi bulunur; en ünlülerinden biri, M.S. VII. yy.da Nara'da kurulan Horyuci tapınağıdır.) [L]

KONDOĞLU (Photis), yunan yazarı (Ayvalık, Anadolu 1895 - Atina 1966). Denemeler (*Yolculuklar* [1928]), birçok hikâye derlemesi (*Pedro Cazas* [1918]; *Vasanta* [1925]), düşünce hatıra derlemesi (*Ayvalık, Vatanım* [1962]; *Başa Çıkılamayan Ruhlar* [1962]; *Yunanlıların Büyük Acıları* [1963]) yayımladı. (L)

KONDOM i. (*Condom*'un adından fr. *condom*). Cinsî temaslarda koruyucu olarak kullanılan kauçuk kılıf. (L)

KONDOR LEJYONU. Bk. LEJYON.

KONDOTİYERE i. (ital. *condotta*, taahhüt'ten *condottiere*). İtalya'da Ortaçağ ve Rönesans devrinde partizan veya ücretli askerlerin şeflerine verilen ad. || Genel anlamda, ücretli asker.

— ANSİKL. Ücretli askerlerden meydana gelen birlikler kurmak usulü, Kuzey İtalya'da ve özellikle Venedik'te gelişmişti. Savaş bitince bu askerlerin görevine de son veriliyordu. Gerçek anlamda birer savaş müteahhidi olan *kondotiyere*'ler italya devletleriyle taahhütnameler (*condotta*) imzalıyor ve böylelikle belirli bir süre için asker ve kumandan sağlayan askerî teşkilâtlar meydana getiriyorlardı. Bu usul italya devletlerinin de işine geliyordu. Kondotiyereler Guelfi'lerle Ghibellini'ler arasındaki savaştan yararlanarak çoğaldılar. Uzun zaman gerçek birer eşkıya reisi olarak varlıklarını sürdürdüler. Yabancı olmaları ve hizmet ettikleri ülkeyle hiç bir bağları bulunmaması, kolaylıkla sevk edilmelerini sağlıyordu. Kondotiyereler en çok İspanya'dan, Almanya'dan veya İngiltere'den gelirlerdi. İspanyol Ramon de Cardona ve ingiliz sir John Hawkwood (Acuto), Guelfi partisine olan bağlılıklarıyle tanındılar. XIV. yy.ın ikinci yarısında, kondotiyere'ler düzenli ve devamlı bir teşkilâta kavuştular. Kondotiyerelerin *Büyük Kumpanya* devri denen bu devirde, kondotiyere şefleri ellerindeki geniş imkânlar sayesinde büyük kişisel tutkular peşinde koşmağa başladılar: Braccio da Montone, Perugia'ya hâkim olarak XV. yy.ın ünlü kondotiyerelerinden Gattamelata ve Colleoni'yi yetiştirdi. Alberigo da Barbiano, özellikle XVI. yy.da ünlü kondotiyerelerin yetiştiği San Giorgio kumpanyasını kurdu. Romagnalı bir köylü iken Napoli hizmetine giren ve Sforza diye anılan, Muzio Attendolo ile oğlu Francesco, sonradan Milano'nun yönetimini eline alan bir sülâle kurdular. Ancak, kondotiyereler sürekli olarak savaş halinde kalmağa alışmışlar ve fark gözetmeksizin her davaya ihanet etmeğe başlamışlardı. Tek düşünceleri gerçek sermayeleri olan askerlerini idareli kullanmaktı; bunun için de kendilerini fazla harcamaktan kaçınır, karşı taraf kondotiyerelerini de fazla yıpratmamağa dikkat ederlerdi. Macchiavelli bunların sebep oldukları karışıklıkları şöyle açıklar: Kondotiyereler savaşta genellikle pek az kan döküyorlar, karşı tarafın kuvvetlerinden çok sivil halk için tehlikeli oluyorlardı. Kendi teşkilâtları içinde uydukları disiplin, işgal ettikleri yerlerdeki başıbozukluklarıyle büyük bir çelişkiye düşüyordu. Zamanla birer gösteri ve tören askeri haline gelen kondotiyereler İtalya savaşları sırasında ortadan kalktı, yerlerini ücretli isviçre askerleri ve düzenli ordu teşkilâtı aldı. (L)

KONDRA i. (fr. *chondre*'den). Miner. Bk. GÖKKUMU.

KONDRACKİ (Michal), polonyalı besteci (Poltava 1902). Szymanovski, P. Dukas ve N. Boulanger'nin öğrencisi; önce Brezilya'ya (1940), sonra New York'a (1948) yerleşti. Lirik bir eser (*Popieliny* [1934]), baleler, bir senfoni (1942), orkestra parçaları (*Partita, suit, konçerto*), piyano için iki konçerto (1926, 1936), bir kilise kantatı (1937) ve yaylılar için *Afrodit'e İlâhi*'yi (1957) besteledi. (L)

KONDRAŞİN (Kiril), sovyet orkestra yönetmeni (Moskova 1914). Leningrad operasını, Bolşoy tiyatrosunu, S.S.C.B.'deki birçok senfoni orkestrasını yönetti. Avrupa, A.B.D. ve Kanada'da birçok defa turneye çıktı. (L)

KONDRATENKO (Roman İsidoroviç), rus generali (1857 - Port Arthur 1904). Harp akademisinde okudu. Rus-japon savaşı başlarında (1904-1905) Port Arthur Müstahkem mevkii kumandanlığını yaptı ve Port Arthur'u büyük ölçüde tahkim etti. Birkaç ay japon hücumlarına ümitsizce karşı koydu ve Port Arthur savunmasının başlıca kahramanı oldu. Port Arthur'ün düşmesinden az önce yapılan sayısız baskınlardan birinde öldü. (L)

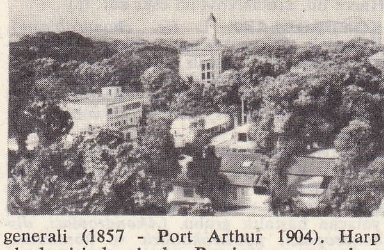

KONAKRY

KONDRATOWİCZ (Ludwik), **Wladyslaw Syrokomla** da denir, polonyalı şair (Smolhowo, Minsk 1826 - Wilno 1881). *Urodzony Jan Deborog* (Soylu Kişi Jean Deborog) [1854] en sevilen şiiridir. (L)

KONDRATYEVA (Marina), sovyet kadın dansçı (Moskova 1934). 1952'de Bolşoy Dans okulunu bitirdi, topluluğun birinci dansözüdür. *Kül Kedisi, Bahçesaray Çeşmesi, Fındıkkıran, Romeo ve Jüliyet, Taş Çiçek, Valpurgis Geceleri* ve özellikle *Giselle* balelerindeki başarısıyle kendini kabul ettirdi. 1960'ta L. Lavroski'nin *Paganini* balesindeki oyunu ile yaratıcı gücünü ortaya koydu. (L)

KONDRİN i. (fr. *chondrine*). Kıkırdaklardan çıkarılan kolajen maddenin eski adı; kükürtlü kondorit'in, asitlerle jelatinden meydana gelen bir karışımıdır. (L)

KONDRİT i. (fr. *chondrite*). Patol. Özellikle had artritlerde görülen kıkırdak iltihabı.

— Miner. İçinde gökkumu bulunan göktaşlarını belirtmek için kullanılan genel terim. (KUMLU GÖKTAŞI da denir.) [L]

KONDRİTLER çoğl. i. (fr. *chondrites*). *Kondrus* gibi yosun tallarına ait olduğu sanılan izlerin genel adı. (Silüryen çağından itibaren rastlanır; Tebeşir çağında ve Üçüncü zamanda daha çoktur.) [L]

KONDRİYOKİNEZ i. (fr. *chondriocinèse*'den). Hücre bil. Kondriyomların eşeyli bölünme sırasında ikiye ayrılması. (Yalnız bazı bilginler tarafından kabul edilir.) *Eşanl.* KARYOKİNEZ. (L)

KONDRİYOKONT i. (fr. *condrioconte*). Hücre bil. Küçük çubuk veya 3-6 mikron boyunda veya daha uzun iplik biçimindeki kondriyomlara verilen ad. (L)

KONDRİYOM i. (yun. *khondros*, kıkırdak'tan fr. *chondriome*). Hücre bil. Hücre plazmasının içinde bulunan ve ortak özellikleri olan taneciklerin adı; tek tek olanlara *mitokondri*, dizi halinde olanlara *kondriyomi*, çubuk veya iplik halinde olanlara *kondriyokont* denir. (Kondriyomun rolü henüz tartışmalıdır: salgı yaptırma katalizörlük, indirgeme etkenliği.) [L]

KONDRİYOMİT i. (fr. *chondriomite*). Hücre bil. Kondriyom'un tespih taneleri gibi dizi biçiminde olan çeşidi. (L)

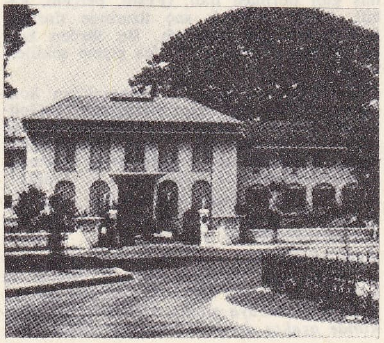

KONAKRY
Cumhuriyet meydanı ve arka planda başkanlık sarayı

Foto. LAROUSSE; Encyclopedia Americana

KONDRİYOZOM i. (fr. *chondriosome*). Hücre bil. KONDRİYOM'un eski adı. (L)

KONDROBLAST i. (fr. *chondroblaste*). Kıkırdak hücresi. (Kondroblastlar, kıkırdağın içinde çok zaman küçük kümeler halinde dağılmış durumdadır; kıkırdak içi kemikleşme sırasında erir ve yerlerini kemik dokusunu meydana getiren osteoblastlar'a bırakır.) [L]

KONDRODİSTROFİ i. (fr. *chondrodystrophie*). Kıkırdak yapımı veya kıkırdak içi kemikleşmedeki bir bozukluk dolayısıyle kollar ve bacaklarda biçim bozukluklarına yolaçan hastalık grubu. (*Akondroplazi, diskondroplazi, polisteokondrit* ve *kondromatoz* bu grupta yer alır.) [L]

KONDRODİT i. (fr. *chondrodite*). Miner. Tabiî magnezyum ve demir silikat minerali; hümit grubundandır ve içinde daima bir miktar flüor vardır. (Sarı, kahverengi veya yeşil renklerde monoklinik prizmalar halinde billûrlaşır.) [L]

KONDROFİT i. (fr. *chondrophyte*). Anormal uzantılı ve düzgüsüz kıkırdak oluşumu. (L)

KONDROGEN i. (fr. *chondrogène*'den). Dokubil. Kıkırdağa dönüşmekte olan temel madde. (L)

KONDROGENEZ i. (fr. *chondrogenèse*'den). Biyol. Kıkırdakların oluşumu. (L)

KONDROM i. (fr. *chondrome*). Patol. Kondroplastlardan ve telsel kıkırdaktan oluşma kıkırdak uru. (Kondromlar normal bir kıkırdak üzerinde hiç bir zaman görülmez.) [L]

KONDROMATOZ i. (fr. *chondromathose*). Daha çok erkeklerde görülen genotipik kemik hastalığı. (Kondromatozun belirgin özelliği kemikleşmenin gecikmesi ve kemik uçlarında iç ve dış kıkırdak urlarının oluşmasıdır.) [L]

KONDROMETRE i. (fr. *chondromètre*'den). Tahıl tanelerinin ve unlarının ağırlığını ölçmek ve kontrol etmek için kullanılan özel baskül. (L)

KONDROMİKES i. (yun. *khondros*, kıkırdak ve *mykes* veya *myketos*, mantar'dan). Jelatinimsi iskeleti küçük bir ağaç gibi dallanmış olan mikrobakteri tipi. (Jelatinimsi iskeletin içinde, baklagillerdekine benzeyen Y şeklinde bakterilerle sarı mikrokok denen başka tipte bakteriler ortak yaşar.) [L]

KONDROMÜKOYİT i. (fr. *chondromucoïde*). Glükoproteidler grubundan olan ve kıkırdaklarda bulunan madde. (Hidrolizle glüsitleri verir.) [L]

KONDROPROTEİTLER çoğl. i. (fr. *chondroproteides*'den). Biyol. kim. Hidroliz yoluyle, asit özelliği gösteren bir eter ve indirgen maddeler veren azotlu maddeler grubu. (L)

KONDROSARKOM i. (fr. *chondrosarcome*). Patol. Kıkırdak dokusunda oluşan habis ur. (L)

KONDROSTİBİAN i. (fr. *chondrostibiane*). Miner. Hidratlı tabiî demir ve manganez arsenyoantimonyat. (L)

KONDROTOMİ i. (fr. *chondrotomie*). Kıkırdağın, genel olarak kaburga kıkırdağının ameliyatla kesilmesi. (L)

KONDURMA i. (*kondurmak*'tan *kondurma*). Kondurmak eylemi.

— Kıyf. Osmanlılarda fesin başa iliştirilmiş gibi durması hali. (Fesin, perçem, kâkül, halka kıvırcık saç üzerinde duruşu, birbirinden çok farklıydı. Bu türden başka, geçme, kapatma v.b. fes giyme şekilleri vardı.) [M]

KONDURMAK geçl. f. (*konmak*'tan *kondur-mak*). Konmak işini yaptırmak. ‖ Gelişigüzel takmak, iliştirmek: *Elbisenin eteğine papatyalar kondurmuş.* ‖ *Mec.* Üzerine yormak: *Kocadığımızı anlamıyoruz; kocamayı konduramıyoruz kendimize* (N. Ataç).

— ÇEŞ. DEY. *Cevabı kondurmak*, hiç çekinmeden gerekli cevabı vermek. ‖ *Toz kondurmamak*. Bk. TOZ. (M)

KONDÜKTÖR i. (fr. *condusteur*). Dy. Yolcu trenlerinde biletleri kontrol etmek ve vagonların işlerine bakmakla görevli kimse: *Arkadaki arabaya atladı. Kondüktörün mevkiinde ayakta durdu* (Ömer Seyfeddin). [Bk. ANSİKL.] ‖ *Bagaj kondüktörü*, yolcu ve yavaş yük trenlerinde yalnızca bagaj vagonundaki (furgon) yüklerle ilgilenen kondüktör. (Bagaj kondüktörleri, yavaş yük trenlerinde bütün vagonlardaki eşyalardan da sorumludur.) ‖ *Kapı kondüktörü*, bazı banliyö istasyonlarında trenden inen yolcuların biletlerini kontrol ve toplamakla görevli kondüktör.

— Bayınd. *Esk.* Osmanlı devletinde fen memuru. (Kondüktörler bayındırlık ve özellikle karayolları işlerinde görev alırlardı. Önceleri Nafia nezaretinin yaptığı imtihanı kazananlar göreve alınırdı. Daha sonra 1911 yılında Nafia nezareti tarafından kurulan Kondüktör* mektebi mezunları bu göreve tayin edilmeğe başlandı.)

— ANSİKL. Dy. Şehirlerarası sefer yapan her yolcu treninde görevli bir *kondüktör* bulunur. Yolcularla demiryolu işletmesi arasındaki ilişkiyi sağlayan bu görevli, sefer halindeki trende bilet kontrolü yapar, yolcu şikâyet ve dilekleriyle ilgilenir, düzen ve güvenlik gereği olan tedbirleri alır; gerekiyorsa, görevli bulunduğu trende meydana gelen bir olaya, tren güvenlik görevlisinin müdahalesini sağlar. Trenlerin istasyonlara giriş ve çıkışında, istasyon hareket memurlarıyle işbirliği yapar. Sınır ötesi tren seferlerinde kondüktörler görevlerini, sınırları içine girilen ülkenin kondüktörlerine devrederler; yabancı ülkelerden Türkiye'ye gelen trenlerde de, yine sınırda aynı işlem uygulanır ve görev türk kondüktörler tarafından devralınır.

◆ **Kondüktörlük** i. Kondüktörün yaptığı iş veya mesleği. (M)

Kondüktör mektebi, Osmanlı imparatorluğunda, fen memuru yetiştirmek için kurulan okul (1911). Mühendislere yardımcı teknik eleman yetiştirebilmek için Nafia (Bayındırlık) nezareti tarafından açıldı. Okula Paris Kondüktör okulunun programı, değiştirilerek uygulandı. Derslerde öğrencilere bayındırlık işleri hakkında bilgi verilirdi. Meslekî uygulama ise ancak göreve başladıktan sonra yapılırdı. Okulun ilk müdürü, matematik öğretmeni Hazım idi. Öğretim üyeleri Nafia nezareti Fen heyeti içinden seçilmişti, su yolu yapımı, genel yapı metodu, yollar ve demiryolları, topografya, tasarı geometri, çizgisel resim, alan hesabı, köprücülük, mekanik, aritmetik, cebir, trigonometri, kompozisyon dersleri okutulurdu. Okula devam edebilmek için beş yıl idadî okumuş olmak gerekirdi. Okul İstanbul'da Divanyolu'nda şimdiki Hıfzıssıhha müzesi binasında açıldı. Balkan savaşı sırasında, binanın hastahane yapılması üzerine Sultanahmet'teki İran hastahanesinin yerine (1913), Birinci Dünya savaşında (1914) Çemberlitaş Karababa sokağına taşındı. Tekrar ilk binasına geçtikten sonra İstanbul'un işgalinde, Kadırga Dişçi okulu binasına, bir süre sonra da Nafia nezareti binasına taşındı. 1923'te Gümüşsuyu kışlasının bir bölümüne taşınarak, Mühendislik okuluyle birlikte öğretime başladı. 1924'te Nafia Fen mektebi adını alarak yatılı okul oldu. 1926'da öğretim süresi iki buçuk yıla çıkarıldı. 1930'da Mühendislik okulunun Topografya, Resim şubeleri bu okula bağlandı. Öğretim süresi üç yıla çıkarıldı. Daha sonraları ders programına betonarme, şehircilik, iktisat ve hukuk dersleri eklendi. Cumhuriyetin ilânından sonra okul binası Yıldız'a taşındı. 308 Sayılı kanunla adı Yıldız Teknik okulu oldu. Mühendis ve fen memuru yetiştirmek üzere iki bölüme ayrıldı. (M)

KONDÜVİT i. (fr. *conduite*). Tiyat. Sahneye çıkma sırası gelen oyuncuları uyarmakla görevli kimse. (L)

KONDYLİS (Georgios), yunan generali ve siyaset adamı (Trikala, Tesalya 1897 - Atina 1936). Er olarak orduya girdi, Balkan savaşına ve Birinci Dünya savaşına katıldı, 1917'de rütbesi albaylığa yükseltildi. Kral Konstantinos'un dönüşü sırasında (1920) görevinden ayrılarak İstanbul'a geldi. Yunanlıların Türkler önündeki bozgunundan sonra isyan çıkardı (eylül 1922) ve kralın, oğlu Georgios II. adına tahttan ayrılmasını sağladı. 1923'te Yunanistan'a döndü ve milletvekili seçildi. Cumhuriyetçi düşünceleri benimsediğini açığa vurdu. Savunma, daha sonra da içişleri bakanı oldu; fakat general Pangalos tarafından tutuklanarak sürgün edildi. 22 Ağustos 1926'da bir hükûmet darbesiyle Pangalos'u devirdi ve aralık 1926'ya kadar iktidarı elinde tuttu. 1932'de tekrar görevinden çekildi. Kralcıların yanına geçerek, Venizelos taraftarlarının isyanını (mart 1935) Selânik'in doğusunda bastırdı, Tsaldaris'in elinden başbakanlığı aldı; meclise, Georgios II'nin tekrar dönmesi kararını aldırttı ve kendini kral naipliğine seçtirdi. Krallığın yeniden kurulmasını 3 kasım plebisitiyle halka da onaylattı. Fakat, Atina'ya dönen kral onu tutmadı; Kondylis az sonra öldü (resim bk. sayfa 437). [L]

KONDYLOS i. (yun. k.). Metrol. Aşağı yukarı 0,038 m değerindeki eski yunan uzunluk ölçüsü. (L)

KONE, Yeni Kaledonya'da köy, güneybatı kıyısı yakınında, *Kone ırmağı* kıyısında; 2 451 nüf. Kahve tarımı işletmeleri. (L)

KONEKTÖR i. (fr. *connecteur*). Dy. Fren kumanda kollarını dingilin üzerine bağlayan ve her iki ucunda kumanda kolunun girmesine uygun deliği bulunan bir parça veya tertibat. (L)

KONELİT i. (fr. *connellite*). Miner. Hidratlı tabiî bazik bakır klorosülfat. (L)

KONESİN i. (fr. *conessine*). Zakkumgillerden bazı bitkiler tarafından meydana getirilen alkaloit; bir hücreli hayvanlar üstünde özel bir etkisi vardır. (Amibiaz'da ve lokal uygulamalar halinde, trikomanas vaginitlerde kullanılır.) [L]

KONEVİ MEHMED VEHBİ EFENDİ, türk bilgini (öl. 1828). *Hafız-ı Şirazî Divanı*'na yazdığı basılı olmayan açıklaması ünlüdür. (M)

KONFABÜLASYON i. (fr. *confabulation*). Psikiyatr. Fabülasyon'un Piok tarafından adlandırılmış bir çeşidi: geçmişin hikâyesinde bir boşluğun doldurulması; bu bilinç-dışı bozukluklar mitomaniden farklıdır; nitekim mitomanide uydurmacılık, hiç değilse başlangıçta, bilinçli ve faydacıdır. (Fabülasyon, J. Delay'e göre, hal ile geçmiş, gerçek ile hayalî arasındaki farkı kaldıran bir hafıza sapıtmasıdır. Hasta, tamamıyle kendi yarattığı hayallere, yaşanmış olaylar gözüyle bakar ve bunların gerçekliğine yürekten inanır.) [L]

KONFEDERASYON i. (lat. *foedus*, ittifak > *confoederatio*'dan fr. *confédération*). Birlik, ortaklık: *Latin halkı latin şehirlerinin bir konfederasyonudur.* ‖ Kendi hükûmetlerini muhafaza kaydıyle genel bir iktidarın yönetimini kabul eden devletlerin kurduğu birlik. (Merkezî hükûmet esas olarak hemen hemen bütün kararların üye devletlerin oybirliğiyle alındığı bir koordinasyon teşkilâtından meydana gelir. Bir millî devlet kurulurken konfederatif şekil kabul edilmişse, bütün müesseseler başta bir yönetim teşkilâtı bulunan ve bütün kararların çoğunlukla alındığı bir federatif biçim kazanır: meselâ, konfederasyonluğu yalnız adında kalan İsviçre konfederasyonu böyledir.) ‖ Çeşitli ortaklıkların (bunlar genellikle sendikalardır) kümeleşmesi.

— Tar. Eski polonya hukukunda soylulardan seçilmiş şef (*marszalek*) ve memurlardan kurulu askerî ve siyasî birlik.

— ANSİKL. *Polonya konfederasyonu*'nda, bir kararın alınması için çoğunluk yeterliydi: böylelikle, Polonya diyetinin temel ilkelerinden biri olan oybirliği (*liberum veto*) zorunluğundan kurtulunmuş oluyordu. En tanınmış konfederasyonlar savaş yıllarında İsveç ve Rusya'ya karşı kurulan Tyszomce konfederasyonu (1655), Prusya'ya karşı kurulan Bar konfederasyonu (1769-1772), *Dört Yıllık Diyet* konfederasyonu (3 Mayıs 1791 Anayasası) ve 3 Mayıs Anayasasını kaldırmak için Rusya taraftarı büyük sanayicilerin kurduğu Targowica konfederasyonudur (1792). Konfederaryon bazen krala karşı bir ayaklanma halini alırdı: Polonya tarihinde bir anarşi kaynağı olan ve *srokosz* denilen bu çeşit hareketlerin en önemlileri 1601'deki Zebrzydowski ve 1664 - 1666'daki Lubomirski olaylarıdır.

SİYASÎ KONFEDERASYONLAR

Atina konfederasyonu veya ***Delos birliği***
(M. Ö. 477 - 404), Atina yönetiminde ba-

zı yunan sitelerini biraraya getiren kolektif teşkilât. M.Ö. 477 Salamis ve Plataia zaferlerinden sonra Yunanistan'dan kovulan Persleri Ege denizinde ellerinde tuttukları yunan devletlerinden atmak için kuruldu. Yunan filosuna kumanda eden ıspartalı Pausanias'ın yönetim tarzından ve küstahlığından bıkan Yunanlılar, onun yerine atinalı bir kumandan seçmeğe karar verdiler. Ege'deki adalılar bir birlik kurulması için önayak oldular ve Aristeides'e başvurdular. 476'da birlik teşkilâtlandı. Üyeler bir antlaşma ile Atina'ya bağlanıyor, birliğe ya gemi ve asker veya vergi şeklinde (*phoros*) para vermeyi kabulleniyorlardı. Bu sayede her yaz iki yüz kadar kadırgayı donatmak mümkün olacaktı. Resmî başkent yunan halklarının kutsal tapınağı Delos'tu; birlikl konseyi her yıl burada toplanacaktı. Fakat gerçek merkez Pire idi ve Atina'nın önderliği günden güne bir hâkimiyet halini aldı. O kadar ki, Atina, Demokrat partiyi zafere ulaştırmak için sitelerin içişlerine bile karışmağa başladı. Müttefikler bu durumu, çoğu zaman umursamazlıkla karşılıyorlardı. Kimon'un Eurymedon'da kazandığı zaferden (468) sonra, birlik artık anlamını bir hayli kaybetmişti. Atina, birliği imparatorluk şekline soktu: Delos'ta duran Federasyon hazinesinin Atina'ya nakli (454), Federasyon konseyinin yerine Ekklesia'nın geçmesi; konfederasyonun beş yönetim bölgesine ayrılması (443-442): İonia, Karia, Adalar, Trakya ve Hellespontos; Büyük Dionysos şenliklerinde phoros'un altmışta birinin rahiplere ödenmesi, ödemelerde geç kalan sitelerin para cezasına (*epiphora*) mahkûm edilmesi v.b. Miletos ile çatışmaya girişen Samos'un baş kaldırır kaldırmaz Atina tarafından şiddetle ezilmesi (440 - 439) Bizans'ı da bağımsızlık maceralarından soğuttu ve Atina'ya, hükümranlığını Karadeniz ve Trakya'ya kadar genişletmek imkânını verdi. 443'te Atina imparatorluğu doruğuna varmış, müttefiklerini tebaası haline getirmiş, hattâ onları Peloponnesos savaşına ve Sicilya seferine katılmağa bile zorlayabilmişti. Konfederasyon ancak Atina'nın teslimi (404) üzerine dağıldı.

İkinci Atina konfederasyonu

Atina'nın yeniden kurduğu konfederasyon (M.Ö. 378-338). Denizlerde yeniden hâkimiyetini ele geçiren (Knidos'da Kono'nun zaferi 394) ve Thrasybulos sayesinde Karadeniz yoluna hâkim olan (389) Atina, özellikle Isparta'ya karşı yöneltilmiş yeni bir konfederasyon kurulmasına yolaçan birçok ittifak yaptı (Aristoteles kararnamesinin önsözü, 378 - 377) ve üye sitelerin iç bağımsızlıklarına titizlikle saygı gösterdı. Müttefiklerarası bir konsey (*Synedrion*) Atina'da toplanıyor (müttefik başına bir oy), komisyon Boule ve Ekklesia ile işbirliği halinde çalışıyordu. Alınan haraç (*phoros*) değil, bir vergiydi (*syntakseis*). Bunun büyük bir kısmını Atina'nın *eisphora*'sı (kattığı para) sağlıyordu. Khabrias ve Timotheos'un zaferleri üzerine 375'te konfederasyonun üyeleri 70'e yükseldi. Fakat Timotheos'un Korinthos önünde uğradığı yenilgi ve Isparta ile yapılan Kallias antlaşması, Thebai bozgununa yolaçtı. Thebai başarısı (Leuhktra 371) ve para yokluğu, birliğe girmiş olmasalar da Samos'ta, sonra Sestos'ta Klerukhia'nın yeniden işbaşına gelmelerine imkân verdi (365); Epaminondas'ın desteklediği bir ayrılma hareketi patlak verdi, fakat bu, şiddetle bastırıldı (Keos 364). Eski usullere dönüş müttefiklerde hoşnutsuzluk uyandırdı: 364'te Bizans, atina buğday konvoylarına saldırdı; Eğriboz (Euboia) isyanı (357) bastırıldı. Trakya (357) zaferinin masraflarına katılmak istemeyen Sakız'a (Khios) uyan Rodos, İstanköy (Kos) ve Bizans açıkça Atina'ya baş kaldırdılar (Müttefikler savaşı). Embata'da yenilen (365) Atina, Doğu Ege adalarındaki müttefik devletlerin bağımsızlığını tanıdı (355). Persler ve Thebai'lilerin çevirdikleri entrikalarla zayıflayan federasyon Makedonyalı Philippos II tarafından Khaironeia'da (338) tamamıyle yıkıldı.

Ren konfederasyonu

Bazı alman devletlerini 1806'dan 1813'e kadar birarada toplayan siyasî birlik, 1803'te imparatorluk Recez'inden sonra Ren'in sağ kıyılarında bir Ren konfederasyonunun kurulması, Almanya'yı fransız etkisine sokmak isteyen Napolyon'un güttüğü siyasetin ikinci aşamasıydı. Kutsal imparatorluktan ayrılan 16 prens, Napolyon'un kışkırtmasıyle Ren konfederasyonunu kurdu (Paris antlaşması, 12 temmuz 1806), bunların ilerigelenleri Bavyera ve Württemberg krallığı, Berg ve Kleve büyükdüklüğü ile eski seçici ve imparatorluğun yüksek şansölyesi olan Mainz başpiskoposluğu, ayrıca Orta ve Güney Almanya'daki 10 küçük prenslikti. Anayasaya göre Frankfurt-am-Main'da bir yüksek şansölye bulunacak, iki meclisten kurulu bir diyet orada toplanacaktı, ilk meclise yüksek şansölye, ikincisine Nassau dükü başkanlık edecekti. Gerçekte konfederasyonun asıl hâkimi Napolyon oldu. Konfederasyonla sürekli bir anlaşma imzaladı, kendini koruyucu ilân etti, bu sıfatla dış siyasetin yönetimini ve konfederasyon ordusunun başkumandanlığını elinde tuttu.

Her devletin bu orduya ne kadar asker vereceğini o tespit edecekti. Eski Main seçicisi ve başpiskopos Dalberg'i yüksek şansölyelik görevine tayin etti, 1803'ten sonra da başpiskoposluğun merkezini Regensburg'dan Frankfurt'a getirdi. Onu, Frankfurt-am-Main büyükdükü ve Almanya prensi yaptı. Bu tayin Napolyon'un güttüğü aile siyasetinin bir parçasıydı. Gerçekten de 6 mayıs 1806'da Dalberg'in kendisine yardımcı olarak Napolyon'un amcası Kardinal Fesch'i seçmesinin Murat'yı tayin etmek için 15 mart 1806'da Berg ve Kleve düklüğünün yaratılmasının, Eugene de Beauharnais'nin bavyeralı Augusta ile, Stephanie Tascher de la Pegerie'nin Baden veliahtı ile (8 nisan 1806), Jerome de Bonaparte'ın Katherine von Württemberg ile (23 ağustos 1807) evlendirilmesinin tek amacı Konfederasyonun kan bağıyle Fransa'ya bağlanmasıydı. 12 Temmuz antlaşması Kutsal imparatorluğun çökmesine yolaçtı, 1 ağustosta İmparatorluk Diyet meclisi ayrılmış ve 6 ağustosta Franz II Almanya imparatorluk unvanını bırakarak Avusturya imparatoru Franz I unvanını almıştı.

Avusturya'nın Austerlitz'te yıkılmasından doğan konfederasyon, Prusya'nın Jena'da yenilmesinden sonra daha da genişledi. 27 Eylül 1806'da Würzburg büyükdükü konfederasyona katıldı, 11 kasımda krallığa yükseltilen (Poznan antlaşması) Saksonya seçicisini, aynı ayın 15'inde Saksonya dükleri, Orta Almanya prensleri izlediler. Tilsit'in hemen ardından Saksonya büyükdüklüğü yararına Varşova büyükdüklüğünü (22 temmuz 1807) ve Jerome Bonaparte çıkarına Westfalen krallığının kurulması (18 ağustos 1807), bu yeni devletin Ren konfederasyonuna katılması Napolyon'un istediği bütün alman toprakları üzerinde Fransa'ya bağlı bir siyasî teşkilâtın kurulması amacını gerçekleştirdi. Konfederasyona iki Mecklenburg (18 ve 23 şubat 1808) ve Oldenburg da (14 ekim 1808) katıldı.

Bu tarihte konfederasyonun nüfusu 17 milyondu, 428 000 km² araziye sahipti. Prusya dışındaki bütün alman devletleri, yani 4 krallık, 5 büyükdüklük, 23 prenslik Fransa'nın sıkı gözetimi altındaki bu konfederasyona bağlıydı. Kısa zamanda ortaya çıkıveren konfederasyon gene kısa süre içinde yıkıldı, Napolyon, konfederasyonu denize çıkış yerlerinden yoksun bırakmıştı (ingiliz kaçakçılığına karşı savaşmak için bu kıyılar 1811'de imparatorluğa ilhak edilmişti). Napolyon'un Almanyası hem iktisadî kriz, hem Prusya'nın kışkırttığı germen milliyetçiliği tarafından baltalanıyordu. Binbaşı Schill'in Westfalen'i istilâsına ve Andreas Hofer'in Tirol'de isyan etmesine rağmen, beşinci koalisyon kurulduğu sıralarda bu ülkelerde huzuru bozan hiç bir şey olmadı, fakat fransız ordusu Leipzig'de yenilince (17-19 ekim 1813) Ren konfederasyonu parçalandı. Fransızlar tarafından yaratılan devletler (Frankfurt ve Berg büyükdüklükleri, Westfalen krallığı) Stein tarafından geçici şekilde yönetildi. Ocak 1814'ten sonra Metternich Langres'da eşit ve bağımsız devletlerden bir *Bund* («birlik») kurulmasını kararlaştırdı, bu karar 1815 Viyana kongresince onaylandı. Ren konfederasyonu Almanya'nın kendi birliğini kurması yolunda önemli bir aşama olmuştu, siyasî haritayı basitleştirmişti. Fransız fikirlerinin, reformlarının ve kurumlarının az veya çok derinlemesine alman ülkelerine girmesi ve Napolyon işgaline karşı direnen Almanların güçlü bir alman milliyetçiliği akımını geliştirmeleri sonucunda, Avusturya'nın zorla kabul ettirdiği «eski düzen»e geri dönmek imkânsız hale geldi.

Alman konfederasyonu

1815'ten 1866'ya kadar alman devletlerini biraraya toplayan siyasî birlik (*Deutscher und*); 8 haziran 1815 Viyana Federatif kararıyle birliğin çözülmezliği tanındı. Ren konfederasyonunun enkazı üstünde yükselen bu birliğin Kutsal imparatorluğu ihya ettiği söylenemez. Napolyon'un birleştirdiği devletler yeniden birlik halinde toplandı. Federatif karar, 38 bağımsız devlet kabul ediyordu. Bunlar bir imparatorluk (Avusturya), 5 krallık (Prusya, Bavyera, Hannover, Saksonya ve Württemberg), 8 büyükdüklük, 10 düklük, 10 prenslik ve 4 serbest şehir (Frankfurt, Hamburg, Bremen, Lübeck) idi. Avusturya imparatorunun şeref başkanlığı altında bulunan yeni konfederasyonda Danimarka kralı Holstein dükü olarak, Hollanda kralı Lüksemburg büyükdükü olarak, İngiltere kralı Hannover kralı olarak yer almış bulunuyordu. oybirliğini sağlamak şartıyle anayasayı değiştirme yetkisine sahip olan ve 69 üyeden meydana gelen bu konfederasyon, 300 000 kişilik ordusuna ve üye devletlerden vergi almak imkânına rağmen etkili olamıyordu. 1815'ten 1850'ye kadar meclis ancak on altı defa toplanabildi. Gerçekte iktidar sürekli çalışan ve az üyeli (17 kişilik) bir komitenin elindeydi (büyük devletlerin 11, ötekilerin de 6 üyesi vardı). Kararlar, çoğunlukla alınıyordu. Bu yüzden de kararlar bağımsız ve kendi yönetimini kendi yapan 38 devletçe pek uygulanamıyordu. Bu kararların, bu ülkelerin meclislerince de devlet yasası haline getirilmesi gerekiyordu.

Bu Konfederasyon anayasasının amacı, alman prenslerine iç bağımsızlık sağlamak, Avusturya'ya da alman yurtseverlerinin Prusya etrafında toplanarak alman birliğini gerçekleştirmelerini önlemek imkânını sağlamaktı. 1813 Kurtuluş savaşı sırasında Almanya'da doğan umutlar, 1815'te Almanya'yı kendi kontrolu altında tutmak isteyen Avusturya tarafından söndürülmüştü. Avusturya bu alanda güçlüklerle karşılaşmaktaydı, çünkü toprakları konfederasyonun güneydoğusundaydı, oysa Prusya'nın toprakları Niemen'den Ren'e kadar aralıksız uzanıyordu. Böylece Germen konfederasyonunun tarihinde iki yanlı bir çarpışma yer almaktaydı: Karlsbad konferansında (1819) Avusturya tarafından yasaklanan basın hürriyeti başta olmak üzere, çeşitli hürriyetleri tanımayı vaat eden Federal yasa md. 13'ün tam olarak uygulanmasını isteyen, fransız ihtilâlinin düşüncelerini benimsemiş liberaller ve Avusturya'ya karşı alman birliğini kurmak isteyen Prusya.
1847'ye kadar ağırlığını duyuran mesele liberallerin giriştikleri eylemler oldu. Tam veya yarı yarıya gizli dernekler (*Tugendbund*) veya üniversite dernekleri (*Burschenschaft*, 1815'te Jena'da kuruldu) devletlerin daha liberal bir anayasaya kavuşması için uğraşıyorlardı. Her başkaldırma Avusturya'nın desteklediği bir sert bastırma hareketiyle karşılanıyordu. Çarın ajanı yazar Kotzebue'nün öldürülmesi (23 mart 1819) Karlsbad konferansının toplanmasına yolaçtı (Mainz'te gizli dernekleri kovuşturmakla görevli bir federal komisyon kuruldu). 27 mayıs 1832'de kırmızı, siyah altın yaldızı rengindeki alman bayrağının çekildiği Hambach gösterisinden sonra 1832'de yayımlanan altı maddeye göre bölge meclislerini kontrol edecek bir federal komisyon kuruldu (3 nisan 1833), Metternich de buna federal bir mahkeme kurarak karşılık verdi (1800 mahkûmiyet kararı).

1847'den itibaren almanların kafasında yer eden en önemli düşünce milliyetçilik fikriydi. Prusya'nın konfedere organları güç-

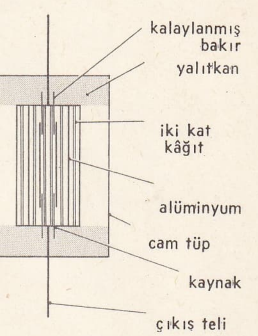

elektrik kondansatörü

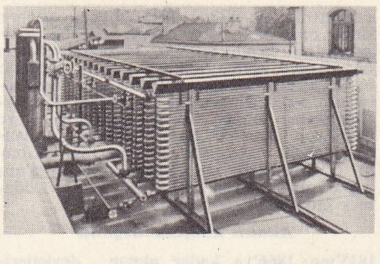

kondansör
soğutma sanayii

lendirme planını Metternich kabul etmedi, fakat 1834'ten sonra Federal Anlaşmanın 19. maddesi çerçevesinde «zollverein» (gümrük birliği) Prusya'nın koruyuculuğu altında gerçekleştirildi, iktisadî avantajlardan yararlanan Alman memleketlerinin siyasî birliğini kurmağa karar verdiler (Avusturya ile birlikte Büyük Almanya, Prusya yönetiminde Avusturya'sız Küçük Almanya). Olmütz bozgununa (28 kasım 1850) rağmen bu son şekil altında alman birliği kuruldu, Bismarck önce Avusturya'nın Frankfurt'taki temsilcisinin otoritesini kırdı, sonra konfederasyonu Danimarka'ya karşı bir savaşa sürükledi (1865), bu savaşta Avusturya'yı yendi (1866), Sadowa zaferinden (3 temmuz 1866) sonra 8 haziran 1815 Federal yasasından ilham alan Bismarck, alman devletlerinin küskünlüğünü önlemek için Kuzey Almanya konfederasyonunu hazırladı. Bunun için de 1815 Anayasasının bazı maddelerini kuvvetlendirerek veya o maddelere açıklık kazandırarak, Prusya temsilcilerine Konfederasyon meclisinde çoğunluğu sağlamak veya veto hakkına sahip olmak imkânını sağladı. Böylece, Avusturya'nın çabalarına rağmen, bu devletin eseri olan Germen konfederasyonu, Almanya'nın Prusya çevresinde birliğini kurmak çabasını önleyemedi.

Kuzey Almanya konfederasyonu

1866'da Germen konfederasyonunun yerini alan Kuzey Alman Devletleri birliği. Frankfurt diyeti, Federal orduyu Prusya'ya karşı seferber etmek kararını verince (14 haziran 1866) Bismarck, Germen konfederasyonunun dağıldığını ilân etti. Sadowa'da Avusturya'yı yendikten sonra (3 temmuz) bu devleti Prag antlaşması ile (23 ağustos) Almanya üstündeki haklarından vaz geçirmek ve Prusya çevresinde yeni bir Kuzey Almanya federasyonu kurulmasını kabul etmek zorunda bıraktı. Napoléon III'ün isteği üzerine Main'in güneyindeki devletler, birlik dışı bırakılmışlardı.

Bismarck tarafından hazırlanan Berlin konferansında (15 aralık 1866 - 4 şubat 1867) ve 12 şubat 1867'de seçimle gelen Kurucu Reichstag'da hafif değişikliklere uğrayan Konfederasyon anayasası son şeklini alarak 17 nisanda oylandı ve 1 temmuz 1867'de resmen yayımlandı. Kuzey Almanya konfederasyonu, yerini aldığı teşkilâttan daha sınırlı, ama daha merkeziyetçiydi, önceki konfederasyondan bellibaşlı üç özellikle ayrılıyordu:

kondansör (opt.)

1. Avusturya kesin şekilde Almanya'dan kopuyordu; 2. Saksonya ve özellikle Prusya dışında toprağı küçük ve nüfusu az (6 milyon) 22 devleti biraraya getiriyor, Danimarka düklükleri, Hannover ve Hessen - Kasel'i, Nassau büyükdüklüğünü, Frankfurt-am-Main'ı ilhak ederek 75 000 km² toprağı ve 4,5 milyon nüfusu bünyesine katan Prusya, Fransa sınırına kadar uzanan bir devlet oluyordu; 3. anayasaları ortak devletlerin karışık siyasetleri yerine, federal yapıda ve görünüşte merkezîleşmiş bir devlet yaratılıyordu. Yürütme gücü verasetle geçen başkanın elindeydi, o da Prusya kralıydı. Başkan ordunun ve dış siyasetin hâkimiydi, savaş ve barış yapmak yetkisine sahipti. Başkan bir federal şansölye (Bismarck) seçiyor, gerçek iktidarı bu şansölye elinde tutuyordu. Kral onu değiştirebilmek hakkına sahipti, şansölye ancak krala karşı sorumluydu, şansölye Reichstag'ı dağıtabilirdi, ama Bundesrat'a dokunamazdı. Yasama gücü iki meclis arasında bölüşülmüştü: Reichstag ve Bundesrat. Reichstag üyeleri genel ve gizli oyla seçilirdi, kanunlar ve bütçe bu mecliste oylanırdı, fakat aldığı kararların konfederasyon başkanı ve Federal konsey (Bundesrat) tarafından onaylanması gerekirdi. Bundesrat konfedere devletler hükümdarlarının tayin ettiği 43 delegeden kurulurdu; delegeler bütün ilgili konularda görüşmek, tartışmak için gerekli yetkiye sahiptiler. Saksonya'nın 4 temsilcisi, Braunschweig ve Mecklenburg'un ikişer temsilcisi vardı. Öteki devletlerin temsilcilikleri daha azdı, buna karşılık Prusya hem 17 oya sahipti, yedi daimî komisyonun, hem de meclisin başkanlığını elinde tutuyordu. Anayasa, bölge ayrıcalıklarına saygı göstermek için prenslik hükûmetlerine idarî, malî ve adlî muhtariyet, eğitim ve kamu işlerinde de kontrol hakkı tanıyordu. Fakat silâhlı kuvvetleri prusya ordusu ile işbirliğine zorluyordu, Federal hükûmet, demiryolunun, postanın, gümrüklerin, para işlerinin ve dış ticaretin kontrolunu da yapıyordu. Zaten gümrüklerin, posta ve telgrafın dolaylı vergileri, ayrıca önemlerine göre devletlerin Federal hükûmete ödedikleri haraç konfederasyona geniş malî imkânlar sağlıyordu. Prusya kralının başkumandanı olduğu ortak bir ordu da konfederasyonu büyük bir askerî güç haline getiriyordu. Ayrıca hızlı bir şekilde gelişmekte olan alman birliğinin sembolü olarak, Brandenburg'un kırmızı, Hansa devletlerinin beyaz, Prusya'nın siyah renklerinden bir millî bayrak ortaya çıkarılıyordu. Main'in güneyindeki dört güney almanya devleti, Hessen - Darmstadd (kısmen), Baden, Württemberg ve Bavyera geçici olarak konfederasyon dışı bırakılmıştı. Bu ülkeler prusya disiplininden hoşlanmıyor, bağımsızlıklarını bozacak böyle bir bağı (*Anschluss*) istemiyordu. Fakat ağustos 1866'dan itibaren Bismarck onlarla da askerî sözleşmeler imzaladı, buna göre bir savaş çıktığında bu devletler Prusya'nın yanında yer almak zorundaydı. Ayrıca bu devletler gümrük birliğine de (*Zollverein*) alındı. Geriye güneyle kuzey arasında siyasî birliği sağlamlaştırmak kalıyordu, bu da Fransa'ya karşı girişilen savaşı kazandıktan sonra gerçekleştirildi. Kuzey Almanya Konfederasyonu anayasasında pek çok yetersizlik vardı: gerçek parlamenter rejim kurulmuyordu; şansölye meclisler önünde sorumlu değildi; genel oyla seçilen Federal Reichstag ile iki dereceli, üç bölümlü bir seçim sistemine dayandığı için daha tutucu olan Prusya Landtag'ı arasında kaçınılmaz anlaşmazlıkları ortadan kaldırmanın çareleri bulunamıyordu. Fakat 1871'de III. Reich'ın doğmasını sağlayan anaçizgiler böylece ortaya çıkmış oldu.

kondansör (termik)

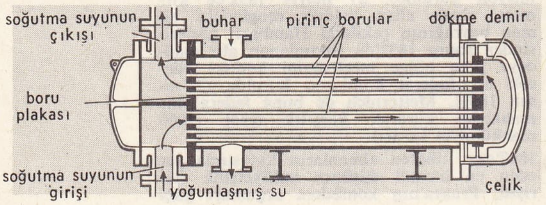

İsviçre konfederasyonu

İsviçreyi meydana getiren 22 kantonun kümeleşmesi.

Milletlerarası Hür Sendikalar konfederasyonu (C.I.S.L.)

Millî işçi sendikaları konfederasyonlarının Dünya Sendikaları federasyonundan Dünya Sendikaları federasyonundan (bu teşkilâtı komünistlerin, özellikle güçlü S.S.C.B. sendikalarının nüfuzu altında kalmakla suçlayarak) ve Amerikan İş federasyonundan (A.F.L.) ayrılarak 1949'da Londra'da kurdukları milletlerarası teşkilât. Konfederasyon statüsüne göre «amaç bütün dünyanın hür ve demokratik sendika teşkilâtlarına mensup işçileri birleştirmektir, «bütün halkların tam bağımsızlığa kavuşmak hakkı» savunulur; «dünyanın genel yararı hür çalışma ve sosyal güvenliğe dayanır, adalet ve sosyal güvenlik dünya barışının ana temelleri»dir. Konfederasyonun merkezi Brüksel'dedir.

C.I.S.L.'in bölgesel teşkilâtları vardır. Avrupa Bölgesi teşkilâtının (O.R.E.) merkezi Brüksel'de, Asya Bölgesi teşkilâtının (O.R.A.) merkezi Yeni Delhi'de, Amerikalılararası Bölge teşkilâtının (O.R.I.T.) merkezi Mexico'dadır. Bunların görevleri, dokümantasyon ve araştırma yapmaktır. (L)

KONFEDERATİF sıf. (fr. *confédératif*). Konfederasyona ait olan veya konfederasyonla ilişkili olan. (Bugün KONFEDERE denir.) [M]

KONFEDERE i. ve sıf. (fr. *confédéré*). Ortak düşmana karşı birleşmiş halklar, devletler, topluluklar: *Konfedere ordu.* || A.B.D.'de Ayrılık savaşları sırasında Federal hükûmete karşı ittifak yapan eyalet.

● *Amerika Konfedere eyaletleri* veya *Güney Konfederasyonu* (1 şubat 1861 - 9 nisan 1865), A.B.D.'de birlikten ayrılan ve 1861 - 1865 arası Lincoln'ün başkanı olduğu Federal hükûmete karşı savaşan on bir güney eyaletine (Kuzey Karolina, Güney Karolina, Mississippi, Florida, Alabama, Georgia, Luisiana, Texas, Virginia, Arkansas, Tennessee) verilen ad. Bu konfederasyon, güney eyaletlerinin haklarını Washington Federal hükûmetinden üstün hale getirmek ve özellikle Federal hükûmetin kölelik alanına her çeşit müdahalesini önlemek isteğinden doğdu. Kurulmasının başlıca sebebi, pamuk üreticisi ve serbest - mübadele taraftarı olan güney eyaletleriyle, sanayileşmeğe başlayan ve Federal hükûmetin birçok defa gümrük vergilerini yükseltmesini sağlayan himaye taraftarı kuzey eyaletlerinin iktisadî menfaatlerinin çatışmasıydı. A.B.D. cumhurbaşkanlığına Cumhuriyetçi partiden Lincoln'ün seçilmesinden sonra, 20 aralık 1820 - 26 ocak 1861 arasında birlikten ayrılan altı güney eyaletinin (Güney Karolina, Missisippi, Florida, Alabama, Georgia, Luisiana) temsilcileri, Montgomery'de (Alabama) Georgia'dan How Cobb'un başkanlığında geçici bir hükûmet kurmağa karar verdiler. 8 Şubatta kölelik konusu ve eyaletlerin birleşme hakkı dışında, A.B.D. anayasasının aynı olan, geçici bir anayasa kabul edildi. 9 Şubatta yeni konfederasyonun başkanı seçilen Jefferson Davis, 28 şubatta Montgomery'ye gelerek görevine başladı. Altı üyeli bir hükûmet kurulması, 1 şubatta birlikten ayrılan Texas'ın konfederasyona kabulü ve bir anayasanın onaylanmasıyle (11 mart) yeni devlet kesin anayasal yapısını kazandı.

Güneyliler tarafından topa tutulan Fort Sumpter'in (12 nisan 1861) kaderi üstüne girişilen tartışma ve Lincoln'ün konfedere eyaletleri ortadan kaldırmak için 75 000 asker toplaması, dört eyaletin daha birlikten ayrılarak konfederasyona katılmasına (mayıs - haziran 1862) yolaçtı: Batı Virginia eyaletini meydana getiren batı idare bölümleri dışında, Virginia; Arkansas; Kuzey Karolina; Tennessee (mayıs - haziran 1862). Bk. AYRILIK SAVAŞI. (L)

KONFEKSİYON i. (lat. *confectio, conficere,* bitirmek'ten fr. *confection*). Normal ölçülere göre seri halinde yapılan ve alıcının ölçülerine göre satılan hazır giyim eşyası. || Seri halinde elbise diken sanayi kolu: *Konfeksiyon atelyesi.*

— ANSİKL. Dikiş bakımından seri bir imalât olan *konfeksiyon*'da, giyecekler cansız mankenler üzerinde alınan değişik ölçülere göre çıkarılan patronlar yardımıyle kesilir ve provasız dikilir. Bu surette dikilmiş veya hazırlanmış triko veya elbiselerin satışı *hazır elbise* olarak toptancılara ve oradan da perakendecilere intikal eder. Konfeksiyon sanayiinde modeller, imalâtçılara bilhassa yeni buluşlar yapan ve müşterilerinin isteklerine göre yeni tipler düşünen büyük mağaza sahipleri tarafından verilir ve kendilerinden, bu tiplerin her bedeninden belirli bir miktar istenir. Bu siparişi alan konfeksiyoncu, müşterisine, her modelin normal bedenler olan 38 - 40'tan 48 numarasına ve hattâ bir miktar da büyük beden olan 50 numarasına kadar imalât yapmak zorundadır. Konfeksiyon imalâtı şu aşamalardan geçer: *patron çıkarmak,* her yeni tip için, o elbisenin bütün parçalarının kalıbını hazırlamak; *ölçülemek,* çıkarılan ilk patrona göre, değişik boylarda kesme kalıpları hazırlamak; *makasçılık,* hazırlanmış patron-

Foto. LAROUSSE

lara göre kumaş parçalarını el ile veya 150 adet kumaşı birarada kesebilen özel makas makineleriyle kesmek; *dikişçilik,* bu şekilde kesilen parçaları biraraya dikerek elbiseleri birleştirmek. Bu iş için uzman işçiler kullanılmakta ve gerek dikim ve gerekse görünmez yaka-klape işlemesi, sürfileler, düğme dikilmesi gibi işlemler, bazen el ile ve bazen de özel makinelerle yapılır; *tamamlama,* el ile veya özel buharlı makineleriyle yapılan ütüleme işlemi. Tamamlanan elbiseler bedenlerine göre sıralanarak siparişi veren müşteriye sevkedilir. (L)

KONFEKSİYONCU i. (*konfeksiyon*'dan *konfeksiyon-cu*). Seri halde hazır giyim eşyası yapan veya satan kimse. || Genellikle evlerinde konfeksiyon eşyası diken kadın veya erkek işçi. (L)

KONFERANS i. (fr. *conférence*). Dinleyicilere herhangi bir konu (edebiyat, sanat, bilim v.b.) hakkında bilgi vermek amacıyle yapılan konuşma. Böyle bir konu hakkında söz söyleme: *Konferanslarıma en muntazam devam ve en çok dikkat eden o idi* (A. H. Müftüoğlu). || Milletlerarası meseleleri inceleyen kimseler, özellikle de diplomatlar toplantısı: *İtilâf Devletleri, hâlâ İstanbul'da bir hükûmet tanımak istiyor ve onu da bizimle beraber konferansa davet ediyordu* (Atatürk). *İstanbul konferansı.* || Ortak inceleme ve araştırmalarını ilgilendiren meseleleri tartışan kimselerin yaptığı toplandı. || *Konferans vermek,* dinleyicilere herhangi bir konu hakkında aydınlatıcı bilgiler vermek: *Türk ocağında, Nedim üstüne bir konferans veriyordu Şahabettin Süleyman* (Y. Z. Ortaç). || *Barış konferansı,* barışın sağlanması için yapılan toplantı, kongre. || *Basın konferansı,* basın toplantısı. || *Seri konferanslar,* bir veya birden fazla kimsenin belli bir konuda verdikleri konferanslar dizisi.

— ÇEŞ. DEY. *Konferans çekmek,* karşısındakine uzun uzadıya ve öğüt verir tarzda hitap etmek. || *Konferans vermek. Argo.* Kusmak.
— Dev. huk. Devlet temsilcilerinin birleşimi; bu birleşimde temsilciler bir anlaşmayı görüşürler ve onu sonunda tarafların onayına sunarlar. (»Konferans» terimi, tali, özel veya teknik bir meselenin ele alındığı diplomatik toplantılar için, «kongre» terimi, katılanların kimliğine [devlet başkanı, başbakan veya dışişleri bakanı] veya görüşülen konuların veya temsilci sayısının büyüklüğüne göre önemli toplantılar için kullanılır. Bununla birlikte, İkinci Dünya savaşından beri «konferans» terimi, «kongre» teriminin yerini almağa başladı [Yalta (1945), Potsdam (1945), Cenevre (1954) konferansları].)

— Denizc. Belirli hatlar üzerinde yük veya yolcu taşıyan denizcilik şirketlerinin biraraya gelerek kurdukları teşkilât. (Sefer programlarının, navlun tarifelerinin, yük alıp verme usullerinin, karşılıklı çıkarlara dayanan işletmecilik konularının v.b. sonuçlara bağlanması için ilgili tarafları gerektikçe toplantıya çağıran, birlikte hazırlanıp karşılıklı imzalanmış bir nezaket sözleşmesidir.) || *Konferans navlunu,* konferansın tespit ettiği yük veya yolcu ücreti. (ML)

KONFERANSÇI i. (*konferans*'tan *konferans-çı*). Konferans veren kimse: *Doktordu, şairdi, filozoftu, konferansçıydı, meydan sözcüsüydü ve pehlivandı* (Y. Z. Ortaç). [M]

KONFERANSÇILIK i. (*konferansçı*'dan *konferansçı-lık*). Konferans vermek eylemi veya konferansçının yaptığı iş: *Kitaptan okuyup söyledikten sonra konferansçılığın ne ehemmiyeti kalırdı?* (Ömer Seyfeddin). [M]

KONFETİ i. (ital. *confetti*'den). Karnaval, düğün, balo v.b. toplantılarda atılan renkli küçük yuvarlak kâğıt. (L)

KONFOLENSİT i. (fr. *confolensite*). Miner. Kaolinit çeşidi. (L)

KONFOR i. (fr. *confort*). Maddî rahatlık: *Sizin konforunuza biz ancak ucuzlukla rekabet edebiliriz* (R. N. Güntekin). *Konforu sevmek.* || *Modern konfor,* bir meskeni daha konforlu hale getirmek için kullanılan elektrik, banyo, asansör v.b. donatım.
— ANSİKL. *Konfor* düşüncesi son yıllarda «yaşama sanatı»nda önemli yer tutmağa başladı. Bugün artık önemli olan, büyük, geniş ve iyi bir katta oturmak veya bahçeli bir eve sahip olmak değildir. Bir konutun mümkün olduğu kadar iyi aydınlatılması, iyi hava alması daha önemli sayılır. Ayrıca, hizmetçilerin günden güne azaldığı bu devirde dört odayı 80 m²'ye yerleştirmek, ev kadınına büyük ölçüde kolaylık sağlar. Eskiden olduğu gibi mutfak, kadının ailedeki durumuyle orantılı olarak evin en uzak köşesine değil, kadın erkek ilişkilerinin eşitleştirilmesine bağlı olarak evin merkezî bir yerine getirilmiştir. Aynı sebeplerle odaların taksimatı da fonksiyonelleşti, eşyalar bile insan vücuduna göre yapıldı. Ev işleri gittikçe basitleştirilerek, kullanılan malzemeye ve bu malzemenin rahat kullanılmasına dikkat edildi. Hayat pahalılığının artması, konutların *asgarî geçim şartlarına göre* düzenlenmesini gerektirdi.

◆ **Konforlu** sıf. Konforu olan: *Konforlu bir otel.* (LM)

KONFORMATÖR i. (fr. *conformateur*). Bir eşyanın veya baş biçiminin tam kalıbını almağa yarayan oynak parçalı âlet. (L)

KONFORMİST i. ve sıf. (fr. *conformiste*). Törelere ve geleneklere uyan (kimse). [L]

KONFORMİZM i. (fr. *conformisme*). Geleneklere ve törelere uyma. (L)

KONFUÇİUS veya **KONFÜÇYÜS,** çinli filozof (M. Ö. 551 doğr. ? - 479 doğr. ?). Konfuçiusçu'luğun kurucusu olarak kabul edilir. Hayatını SI - MA ÇİEN'in *Tarih anıları*'nda ona ayırmış olduğu biyografiden öğreniyoruz. Bununla birlikte bu tarihçi, *Lûn Yüy*'deki verileri kronolojik sıraya göre dizmekten başka bir şey yapmış değildir. Lûn Yüy (bu ad, «Konfuçius'un konuşmaları» şeklinde çevrilebilir), özellikle Konfuçius'un çömezleriyle yaptığı konuşmaların bir derlemesidir. Filozofun düşüncesini öğrenebilmek için elimizdeki en güvenilir kaynak budur. Ama ne yazık ki kitabın birçok bölümünün sahte olduğu da bir gerçektir. Zaten çoğunlukla gerçek ile yalanı birbirinden ayırabilmek de mümkün değildir. Gene de *Lûn Yüy*'de, filozofun portresinin, kendisinden sonra gelen ilk kuşaklardaki çömezlerinin hayalinde yaşayan şekliyle sunulduğu kabul edilebilir.

Konfuçius, Kung ailesindendi; bu aile, üç kuşaktan beri küçük Lu ülkesine (bugünkü Şandung'da) yerleşmiş olmakla birlikte soyca Sung prensliğinden gelmeydi; denildiğine göre bu ülkenin prens ailesi ile de akrabaydı. Bu yolla, Konfuçius, Yin sülâlesi krallarının soyundan gelme sayılabilir.

Asıl adı Kieu olan Konfuçius, daha çok Çong-ni takma adıyle bilinirdi. Çok küçük yaşta öksüz ve yetim kalmış, yoksulluk içinde büyümüştü. Lu ülkesinde memurluk yaptığı bilinirse de onun yüksek görevler aldığı yolundaki söylentiler pek doğru görünmemektedir. Filozof, 492'den sonra, bilinmeyen bir sebepten dolayı birkaç çömeziyle birlikte Lu ülkesinden ayrılmak zorunda kaldı. Daha sonra bir gezgin hayatı sürerek feodal prenslere hizmet etti. Bu arada ona ermişliğini ispatlama olanağını veren bazı olaylarla karşılaştığı da söylenir. Sonunda ülkesinde yaşayabilme iznini alınca başkente yerleşti ve bir okul kurarak ölümüne kadar pek çok öğrenci yetiştirdi.

Bu okulda gösterdiği öğretim, özü bakımından ahlâkla ilgiliydi ve bazı değişikliklerden geçtikten sonra Konfuçiusçu'luğun klasikleri (*king*) haline gelen birkaç esere dayanıyordu. Bir söylentiye göre Konfuçius bu eserlerden bazılarını kendi yazmış veya elden geçirmiştir. Gerçekte ise Konfuçius'un hiç bir eser yazmadığı kesin sanılmaktadır. Nitekim kendisi de eski gelenekleri genç kuşaklara iletmekten başka bir amacı olmadığını söyler. Lûn Yüy'deki özdeyişlerden de insanlara iyiye doğru çaba göstermeyi öğütleyerek aristokratik bir geleneği canlandırmağa uğraştığı anlaşılıyor: buradaki temel düşünce insanın kendi kişiliğini geliştirmesi, sağlamlaştırması ve soylu kılması yoluyle sosyal bütün içinde tam bir uyum sağlamanın mümkün olacağıdır. Konfuçius'un savunduğu büyük erdemler dostluk (*tın*) ve hakbilirlik'tir (*yi*). Bunlar insanlar arasında soyluluk, onur ve karşılıklı saygı duygularının kurulması amacını güder. Ahlâk yaşayışı konusundaki bu yüce dünya görüşü ne yazık ki daha sonraki Konfuçiusçu'lukta çoğu zaman şekilciliğin hışmına uğrayacaktır. Eski çağlarda «krallığı olmayan kral» ve «onbin kuşağın ustası» diye anılan Konfuçius adına M.S. V. yy.dan itibaren tapınaklar yapılmağa başlandı. VII. yy.dan sonra da tasviri okullara yerleştirildi ve dinî saygı gördü. Bütünüyle şekilci olan konfuçius kültü, 1912 Devriminden bu yana, resmî bir din olmaktan çıkmıştır. Bu tarihten beri okullarda, Konfuçius ahlâkının öğretilmesi, mecburî değildir. (L)

KONFUÇİUS'ÇULUK i. (*Konfuçius* > *Konfuçiusçu*'dan *Konfuçiusçu-luk*). Konfuçius ile okulunun felsefe ve ahlâk öğretisi.

— ANSİKL. Konfuçius, kendi öğretisini, *Konfuçius'çuluk*'un klasikleri (*king*) haline gelmiş bulunan birkaç eserde belirtmişti. İmparatorluk Çin'inde, yönetim mesleklerine girmek için verilmesi gereken sınavlar, bu eserlere dayanıyordu. «Okumuş» veya bilgin niteliğini kazanabilmek, *king*'lerin bilinmesine bağlıydı ve ilke olarak her okumuş bir konfuçius'çuydu. Konfuçius, aslında, feodal bir ahlâk olan zamanın ahlâkına, insan ilişkilerindeki içtenlik ve çabanın değerini belirtmekle daha yüksek bir nitelik kazandırmıştır. İzleyicileri de, şu fikri geliştirdiler: bilge kişi, kendi manevî varlığını işlemekle, çevresine bir düzen ilkesi yayar; bu ilke de başka varlıklara geçerek, kişiden bütün evrene uzanır.

Konfuçius'tan sonra, Eskiçağın en büyük iki konfuçius'çu düşünürü, Mıngdzı (Mencius) ve Hsyûn Dzı olmuştur. Mencius, okumuş kişi ülküsünün, insanlık ve adalet erdemlerine göre yaşamak olduğunu belirtti. Hsyûn Dzı ise yönetim ve eğitimin, töreler yoluyle uygulanmasını istiyordu. Bu sayede, herkes, kademelenmiş bir toplum içinde, kendine uyan yeri alabilecekti. Hükûmet yönetimini herkes için geçerli bir kanuna dayandırmak ve bunu sağlamak için yönetimi hukuk ilkelerine bağlamak isteyen Çin Şı Huangdi'nin başarısızlığından sonra, Han'lar, Konfuçius'çuluğu Çin imparatorluğu devletinin resmî öğretisi haline getirdiler. Zaten imparatorluk dini de bu tarihte başlar. Bu din, kimi zaman, konfuçius'çu dinle bir tutulur. Gök'ün oğlu olan imparator, imparatorluğun başrahibidir: Gök ve Yer'e tapınılmasını, ilkbahar topraklarında çift sürülmesini, işlerle günlerin ayarlanmasını sağlayan takvimlerin yürütülmesini yönetmek, başrahibin ödeviydi. İmparatoru kendi bölgelerinde temsil eden vali ve vali yardımcıları, aynı din törenlerini mahallî ölçüde uyguluyorlardı. Bundan başka, kendi kişisel hayatını evrenin hayatıyle uyumlu kılmak amacıyle, imparatorun kendisi, dinî törenler âdetlerine herkesten çok uymak zorundaydı. Nitekim imparator, hatalı davrandığı takdirde, tabiat düzeninde türlü felâket ve âfetlerin olacağı muhakkak sayılırdı; şu halde Gök'ün oğlu, tabiat düzeninden sorumluydu. «Altı Hanedan» çağında, kısa bir süre önemini kaybettikten ve Tang'lar hükümdarlığı sırasında kısa bir dirilmeden sonra, Konfuçius'çuluk bir öğreti olarak belirli bir değişme geçirdi. Geleneksel Konfuçius'çulukta, metafizik kaygulara pek yer verilmediği halde, Sung'lar çağında *Yeni-Konfuçius'çuluk* veya en ünlü temsilcisi olan Çu Hsi (1129 -1200) adından ötürü *Çuhsi'cilik* diye adlandırılan öğreti, *Yi-King*'den («Değişmeler Kitabı») itibaren bir mutlak felsefesini işlemeğe başladı. Bu konfuçius'çular, farkına varmaksızın Buddha'cılık ile Tao'culuğun etkisinde kaldılar. Bu duruma göre gerçek inançtan ayrılmamış ve saf olarak kalmış tek yorum, klasiklerin çuhcu yorumu olmuş ve o tarihten sonra da, sınavlar için mecburî olarak kabul edilmişti. Ming'lerin hükümdarlığı zamanında, Vang Yang-Ming (1472-1528), söz konusu öğretinin orijinal, fakat aslına aykırı bir yorum tarzını savundu. XIX. yy.ın sonunda, hattâ günümüzde büyük bilgin ve modern siyasetçiler, Konfuçius'çuluktan ilham aldılar.

● *Japon Konfuçius'çuluğu.* Japonlar, Çin

general **KONDYLIS** (1926'da)

Foto. LAROUSSE

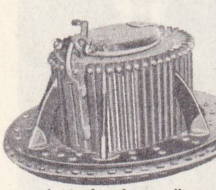
kafa konformatörü

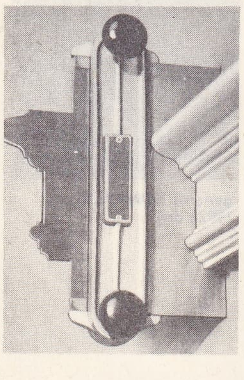
profil konformatörü profili alınacak parça ile yan yana getirilen A levhaları, kalıbın tam profilini almak imkânı verir

KONFUÇIUS bronz Guimet müzesi, Paris

Konfuçius'çuluğunun bütün sosyal ve siyasî nazariyelerini kabul etmediler. Ama bu nazariyelerden bazılarına özel bir önem verdiler (msl. toplum ve aile ilişkileri hakkındaki nazariyeler): özellikle tabi olanın metbua karşı, uyruğun hükümdara karşı kişisel bağlılık anlayışı, Japonlarda, özellikle rağbet kazandı. Nitekim, şogun Tokugava'ların (1600-1868) yönetimi çağında, Konfuçius'çuluğun resmî tapınma tarzı sayıldığı söylenebilir. Japon Konfuçius'çuluğunda, birkaç okul vardır. Bunların bellibaşlılarından biri, Yamaga Soko milliyetçi okuludur (1622-1685). Bu okulun, *Buşido* diye tanınan bir şeref yasası vardır. Başka bir önemli okul da, sadece iktisadî meselelere yönelmiş bulunan ve Arai Hakuseki (1656-1726) ile Dazay Şunday (1680-1747) gibi çok değerli kişileri kapsayan akımdır. Bu bilginler, Japonların maliye ve ticarî mübadele alanındaki bilgilerinin genişlemesine katkıda bulundular. Konfuçius'çu felsefe japon ruhunda silinmez bir iz bırakmışsa da, Konfuçius'çuluk, modern Japonya'da, artık bir din olarak yaşamamaktadır. (L)

KONG i. *Calophyllum* (*guttiferaceae* familyası) cinsi tahtanın doğramacılıkta ve deniz teknelerini yapımında kullanılan birçok türüne Çinhindi'nde verilen ad. (L)

KONGA i. (fr. *conga*). 4/4lük bir müzik eşliğinde yapılan afrika-küba dansı, dansedenler iki üç figür boyunca yürür, dördüncü figürde ayaklarını çapraz olarak ileri fırlatırlar. (Sağa doğru bir dönüş, kayma ve üç küba tarzı adım, bu basit ve zarif dansı tamamlar.) || Bu dansın icrası için kübalı çalgıcının kullandığı boğuk sesli uzun davul. (L)

KONG-LE, laoslu subay ve siyaset adamı (doğ. 1934). Laos'un gitgide A.B.D. safına kaymasına karşı olduğundan, 9 ağustos 1960'ta Vientiane'i işgal etti, askerî hükûmeti devirdi ve prens Souvanna Phouma'yı hükûmeti kurmakla görevlendirdi. Tarafsız kuvvetlerin başkumandanı olarak Pathet Lao'nun desteği ile Jarres ovasını, general Phoumi Nosavan emrindeki Amerikan taraftarı askerî birliklerin kontrolundan çıkardı (1961). Generalliğe getirildi ve görüşlerinin Souvanna Phouma aracılığıyla Cenevre konferansında başarıya ulaşmasını sağladı. Fakat Pathet Lao'nun nisan 1963'te hükûmetten çekilmesi ve Kong-Le emrindeki birliklerin yeniden Jarres ovasındaki sağcı kuvvetlere katılması, iki ateş arasında kalan tarafsız ordunun parçalanmasına sebep oldu. Kısa zamanda birkaç alaya inen Kong-Le kuvvetleri, 1964'te Jarres ovasından kovuldu. Bu birliklerin, Pathet Lao ile, gitgide Amerikalıların nüfuzu altına giren sağcı kuvvetler arasında çatışmayı önleyici, rolleri kalmadı. Zaten Kong-Le mart 1967'den bu yana bu kuvvetlerin kumandasını bırakmış durumdadır. (L)

KONGLOMERA i. Bk. YIĞIŞMA.

KONGLÜTİNE sıf. Tıp. (fr. *conglutiné*). Birbirine yapışmış organlara denir. (Özellikle, birbirine yapışarak bir kılcal damar yırtığını tıkayan kan için kullanılır.) [L]

KONGO (BAĞIMSIZ—DEVLETİ), Ekvator Afrikası'nda eski devlet, şahsî mülkü olduğu Belçika hükümdarı tarafından yönetiliyordu; yerini 1908'de Belçika Kongosu, 1960'ta Kongo - Kinşasa cumhuriyeti aldı. (L)

KONFUÇIUS bir stelin estampı (VIII. yy.), Guimet müzesi, Paris

KONGO (FRANSIZ — 'su) veya **BATI AFRİKA**, eski Fransız Ekvator Afrikası'nın adı. (1897-1910 Arasında Savorgnan de Brazza ile yardımcılarının keşfettikleri, teşkilâtlandırma ve değerlendirdikleri geniş toprakları kapsıyordu.) [L]

KONGO (ORTA), Kongo-Kinşasa'da il. İdare merkezi, *Lisala*. (L)

KONGO-BRAZZAVİLLE, Kongo cumhuriyeti denir, Ekvator Afrikası'nda devlet, eski Orta Kongo arazisini içine alır; güneydoğuda Kongo ırmağı ve Ubangi ırmağı, kuzeyde Orta Afrika cumhuriyeti ve Kamerun, batıda Gabon ve Atlas okyanusu, güneyde Kongo-Kinşasa ve Portekiz sömürgesi Cabinda ile sınırlıdır. 342 000 km²; 850 000 nüf. Merkezi *Brazzaville* (131 000 nüf.).

● *Fizikî coğrafya.* Kara Burun'da Atlas okyanusuna ulaşan ve Mayombe dağlarını aştıktan sonra kıyı ovasında son bulan dar geçit dışında Kongo, bütünüyle iç yayladadır. İklimi Kongo yaylalarında hüküm süren tropikal iklimdir; ama bölge Mayombe ve Du Chaillu dağlarının setiyle korunur. Ayrıca, dağ kütleleri dışında toprakaltını su geçiren kumlar ve kumtaşları meydana getirir. Dağları örten büyük orman, iç kısma doğru yerini, Niari bölgesinde ve Kongo çanağında park-orman veya savanaya bırakır.

● *İktisadî ve beşerî coğrafya.* Kongo-Brazzaville'de halkı meydana getiren çeşitli ırkların başlıcaları, yüksek yaylalardaki Bateke'ler, Kinşasa'nın batısında Pool bölgesini eken Batali'ler ve Bahemba'lardır. Bu halkların hepsi tarımla geçinir, bu arada avcılık ve balıkçılık da yaparlar. Pigmeler, Yukarı Gabon'un kenarıyle, Sangha, Mossaka ve Likuala bölgelerine doğru itilmişlerdir. Özellikle ince marangozlukta kullanılan önemli ölçüde kereste elde edilen büyük ormanda, devşirmecilik devam eder. Sangha ve Likouala-aux-Herbes bölgelerinde büyük şirketler ihracat ürünleri (yağ palmiyesi) tarımını geliştirmiştir. Ama Kongo çanağına ulaşmak güçtür ve en gelişmiş bölge, sömürgecilerin ve modern malzemeyle donatılmış şirketlerin yerleştiği Niari'dir: manyoka, yerfıstığı, şekerkamışı (şeker fabrikası), sığır yetiştiriciliği. Yağ palmiyesi ve kauçuk işletmeleri Du Chaillu dağlarının güneyindedir (Mosenco ve Sibiti bölgeleri); demiryolu hattı yakınında muz işletmeleri kurulmuştur; kuzeyde kakao ve tütün yetiştirilir. Topraklatında (Kelle bölgesinde ve Mayombe) altın vardır, burada aynı zamanda uranyum ve M'Fuati'de (yılda 8 000 ton konsantre) ve Hapilo'da zengin kurşun yatakları, Port-İndienne'de petrol bulunmuştur. Ülkenin değerlendirilmesini sefere elverişli suyolu şebekesi kolaylaştırır: Kongo ve Ubangi ırmakları Bangi'ye kadar (1 300 km) sefere elverişlidir. Sangha ve Likuala'dan da (Mossaka) ulaşımda yararlanılır. Ama Kongo'nun çığırı Stanley Pool'un aşağısında sefere elverişli olmadığı için Brazzaville ile Kara Burun arasında (511 km) Mayombe'den geçen Kongo-Okyanus demiryolu hattının döşenmesi gerekmiştir. 4000 km'den çok karayolu şebekesi ulaşım yollarını tamamlar. Kuilu'dan Mayombe kütlesini geçişi sırasında elde edilmesi tasarlanan enerjinin, cumhuriyetin iktisadî yapısını tamamıyle değiştirmesi beklenmektedir: Sounda'da yapılması tasarlanan baraj yılda 7 milyar kW/saat üretecek bir tesisi besliyebilecek ve bu güçten özellikle alüminyum imalâtında yararlanılacaktır.

1960'tan beri Pointe-Noire yakınında petrol çıkarılmaktadır, fakat üretim 100 000 tonun altındadır (1965'te 71 000 ton).

● *Tarih.* Yeni cumhuriyetin başkanı rahip Fulbert Yulu (28 kasım 1958) 1959 haziranında seçilen Yasama meclisinin oybirliğiyle cumhurbaşkanı oldu (21 kasım 1959). Yeni devlette siyasî hayata, hükûmet başkanının yönettiği ve balali kabilelerinin desteklediği (C.R.D.A.'nın mahallî şubesi), Afrika'nın çıkarlarını savunma demokratik birliği, m'boçhi kabilelerinin desteklediği ve Jacques Opengault'un yönettiği, bağımsızlık isteyen, Kongo Halkçı partisi (M.S.A.'nın mahallî şubesi) arasındaki çatışma hâkimdir. 4 Haziran 1959 seçimlerinde muhalefet başarı sağlayamadı (gerekli 61 milletvekilliğine karşılık K.H.P. ancak 10 milletvekili çıkarabildi). 12 Temmuz 1960'ta imzalanan antlaşmalarla Kongo cumhuriyeti Merkezî afrika cumhuriyetleri birliği içinde bağımsızlığa kavuştu.

Rahip Fulbert Yulu'nun rejimi kısa süre içinde iktisadî ve sosyal güçlüklerle karşılaşınca baskıyı artırmaktan başka çözüm yolu bulamadı. Sendikaların Brazzaville'de başlattığı genel grev sırasında çıkan karışıklıklar sonucunda (13-15 ağustos 1963) devrildi.

1961'de yürürlüğe giren başkanlık tipinde anayasanın yerine, parlamentoya yeniden geçerli yetkiler verdiği için çağdaş Afrika'da önemli bir istisna olan yeni bir anayasa hazırlandı. Devlet başkanı ile hükûmet başkanının görevleri birbirinden ayrıldı. Kısıtlı bir seçmenler topluluğu tarafından yapılan seçimler (19 eylül) sonucunda, Massamba Debat cumhurbaşkanı, Pascal Lissouba başbakan seçildi. Liberalizmin artırılması ve yönetimde teknokratların ağır basması yeni rejimin başlıca özelliğidir.

1964'ten itibaren rahip Yulu taraftarlarının ve tek bir sendikada toplanmayı reddeden hıristiyan sendikacıların faaliyeti, karşı tepki olarak rejimin sola kaymasını destekledi. Millî Devrim hareketi (M.D.H.), tek parti haline geldi ve ılımlı unsurlar, sosyalist ve antiemperyalist tutumu günden güne kesinleşen hükûmetten ayıklandı. Ama aslında iktisadî gelişme yabancı yatırımlarla ve özellikle ülkenin başlıca malî destekleyicisi olan Fransa ile ilişkilerin iyi muhafaza edilmesine bağlı kaldı. Bununla birlikte Kongo-Brazzaville, S.S.C.B. ile Çin'e yaklaşmakta ve Afrika ve Malgaş birliği devletleriyle bağlarını sıklaştırmaktadır. Kongolu âsilere yardım etmesi Kongo hükûmetiyle anlaşmazlığını artırmaktadır. 1965'te Küba ile sıkı ilişkiler kurulması sonucunda ülkeye başkanın muhafız gücünün ve bir milis kuvvetinin kadrosunu yetiştirmekle görevli kübalı uzmanlar geldi. Pascal Eissouba 15 nisan 1916'da istifa etti. 19 Nisanda yerine M.D.H. önderi Ambroise Noumazalay'ın getirilmesi, tek partinin durumun sağlamlaşmasının yanı sıra rejimde yeni bir radikalleşmenin başladığını da ortaya koydu. Buna tepki olarak 1966'da bazı subaylar ayaklanmayı denediler ama bu ayaklanma muhafız kuvveti tarafından bastırıldı. 1968 Ocağında cumhurbaşkanı, Noumazalay'ı azlederek sorumluluklarını üstüne aldı. Böylece daha ılımlı bir siyasete dönülmüş oldu.

● *Anayasa.* Kongo cumhuriyeti kurumları 28 kasım 1968, 16 ve 20 ocak 1959 Anayasalarıyle tespit edildi. Tam bağımsızlığa kavuşulduktan sonra 1961 martında yeni bir anayasa hazırlandı. Devlet başkanı olan cumhurbaşkanı, tek dereceli genel seçimle 5 yıl için seçilir. Başkan, bakanları seçer, idarî işleri ve silâhlı kuvvetleri yönetir; bazı durumlarda referanduma başvurma hakkı vardır. Yasama yetkisi beş yıl için seçilen Millet meclisindedir. Resmî dil Fransızcadır. (L)

KONGO cumhuriyeti. Bk. KONGO - BRAZZAVİLLE.

KONGO ırmağı, Ekvator Afrikası'nda ırmak; Atlas okyanusuna dökülür, dünyanın en güçlü ırmaklarından biridir. 4 374 km uzunlukta olan Kongo, 3 700 000 km²'ye yakın bir havzayı akaçlar.

● *Hidrografya. Kongo ırmağı,* Katanga'nın güneyinde, kuzey Rodezya sınırı yakınından doğar; ama bütün kuzey - güney çığırı, ekvatoru aşıncaya kadar Lualaba adını taşır. Yukarı kesiminde ırmak, Nzilo boğazında ve Konde'de çağlayanlarla kesilir, sonra bir çöküntüde genişleyerek Upemba ve Kisale göllerini aşar. Daha kuzeyde, sağ kıyıdan. ilk büyük kolu Luvua'yı (Moero gölünün ayağı) alır. 5° Güney enleminde Cehennem Kapısı çağlayanlarını aşmadan önce gene sağından, Lukuga aracılığıyle Tanganyika gölünün sularını alır. Ekvatora doğru çağlayanlar (Stanley çağlayanları), kumtaşı ve granit setleri meydana getirir. Bu bölgeden sonra, Kongo ırmağı ovada önce kuzeybatıya, sonra da batıya doğru akar ve görünümü değişir: büyük ölçüde genişler, bir-

Foto. LAROUSSE

çok kola ayrılır; kıyıları kenarında bataklıklar ve göller meydana gelir. Kollarını (Lomami, Lulonga, Ruki) artık soldan alır. Geniş bir büklüm çizen ırmak, yeniden ekvatorun altına geçer ve güneybatıya yönelir. Ubangi'nin, Sanga'nın (sağ kıyı), özellikle de Kongo çanağının ortasını akaçlayan büyük bir ırmak ağını toplayan Kasai'nin sularını alır. Stanley Pool'da genişler ve birçok çağlayan meydana getirerek (Livingstone çağlayanları) bu çanağı kapayan kıyı kütlelerini aşar. Kongo ırmağı bir haliçle son bulur; halicin ucunda 400 m'yi geçen derinlikler kaydedilmiştir.

Kongo'nun rejimi düzenlidir; gerçekten, gerek Güney yarımküreden (Ruki, Kasai), gerekse Kuzey yarımküreden (Ubangi) önemli kollar alır ve Güney yarımküreden aldığı kolların suları kurak mevsimde azalırken, Kuzey yarımküreden aldığı kolların suları en yüksek seviyesine ulaşır. Bununla birlikte sular en yüksek seviyesine Yukarı Kongo'da (Lualaba) ekim-mart ayları arasında, Aşağı Kongo'da ise ekim ayında ulaşır; çok yüksek debisine (80 000 m^3/saniye) rağmen ırmak, birinci derecede önemli bir suyolu olamamıştır. Gerçekten, tektonik hareketlerin çağlayanlar oluşturmasına karşılık, tropikal çevrede kısmen güçsüz olan ırmak aşındırması etkisiz kalmakta, bu yüzden ulaşım yer yer kesilmektedir. Demiryolları sefere elverişli kısımların birinden öbürüne geçmeğe imkân verirse de, birçok aktarma yapmak gerekir: aşağı kesimde Stanley Pool üzerinde Matadi'den Kinşasa'ya; yukarı kesimde, Stanleyville'den Ponthierville'e ve Kindu'nun yukarısına. Bununla birlikte Stanley Pool-Stanleyville arasında Kongo ve başlıca kolları 8 000 km uzunluğunda sefere elverişli ve kesiksiz bir suyolu meydana getirir. Irmak eski Belçika Kongosu'nun en zengin bölgesinde sefere elverişli değildir ve Yukarı Katanga'nın ulaşımı Angola'dan geçen bir demiryolu döşenmesiyle sağlanabilmiştir. (L)

KONGO ili, Angola'nın kuzeybatısında il; 734 000 nüf. idare merkezi, *Vigo*. (L)

KONGO-KİNŞASA, (Kongo cumhuriyeti denir, esk. **Belçika Kongosu** veya **Congo-Léopoldville,** Ekvator Afrikası'nda devlet. Kongo havzasının büyük kısmını içine alır; 2 344 000 km^2; 15 627 000 nüf. Başkenti, *Kinşasa* (1 milyon nüf.). Başlıca şehirleri: ***Lumumbaşi*** (183 700 nüf.), ***Kisangoni*** (126 500 nüf.); ***Luluaburg*** (115 000 nüf.); ***Jadotville*** (80 000 nüf.); ***Bukavu*** (60 600 nüf.); ***Matadi*** (60 300 nüf.); ***Mbandaka*** (51 400 nüf.). Bağımsızlıktan önce ülke topraklarını paylaşan altı eyalet, 1922'de 21 yeni il meydana getirdi. Bu sayı 1966'da on ikiye, 1967 Haziran Anayasa referandumundan sonra da sekize indirildi.

COĞRAFYA

Fizikî coğrafya

● *Yapı ve yüzey şekilleri.* Afrika kratogeninin en eski kayaçları yüzeye yakındır: Aşağı Kongo'da, şiddetle kıvrılmış sert kayaları, okyanusa doğru akan Kongo ırmağı yarar; güneyde (Katanga) ve doğuda da (Büyük Göller yaylasının kenarı) gene kratogen ortaya çıkar. Granit veya çok karmaşık ve mineralleşmiş olan bu başkalaşmış kayaçlar, birbirini takip eden aşınma çevrimleri sırasında düzleşmiştir: meydana getirdiği kat kat ova veya yaylalar tekdüze alanlar halinde uzanır ve yükseltileri 750 m (Aşağı Kongo'daki *Kristal* veya *Mayombe* dağları) ile 1 600 m (Katanga) arasında değişir; hattâ Büyük Göller'in doğusunda 2 000 m'yi bulur. Ülkenin en yüksek yeri Ruwenzori kütlesinde 5 000 m'yi aşar. Kongo çanağının ortasına doğru eski kratogenin kayaçları, Karroo oluşumunun (Birinci zaman sonundan Tebeşir çağına kadar süren dönem) kumtaşı ve killeri altında, daha sonra da Kalahari'nin (Tebeşir çağından Üçüncü zamanın sonuna kadar süren dönem) kumtaşları ve kumlar ve en alçak kısımların yeni alüvyonları altında kaybolur. Bu kayaçların yerinde tekdüze ovalar, vâdileri hafifçe gömülü yaylalar uzanır. Faylı Büyük Göller hendeği boyunca yanardağ akıntıları yayılır; bazı yanardağlar (özellikle Kivu gölünün kuzeyinde) hâlâ faaldir.

● *İklim ve bitki örtüsü.* Ortalama sıcaklık, 26°C - 28°C arasında değişir ve yılda iki

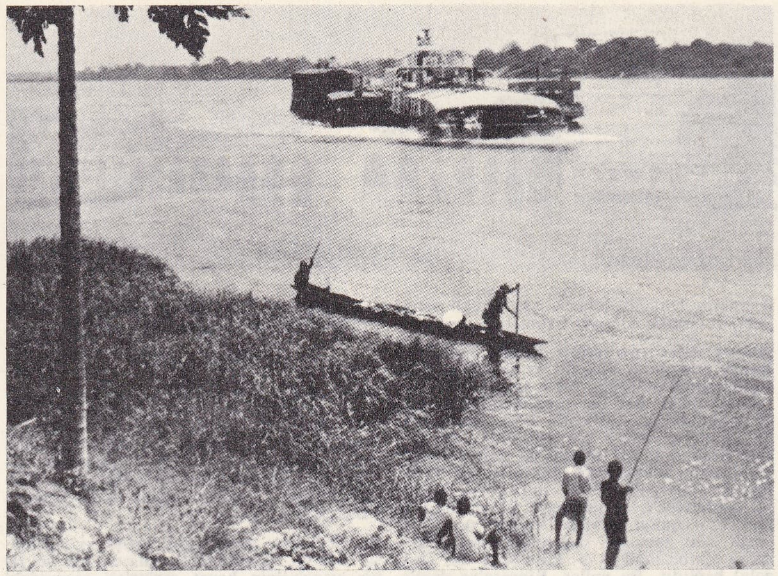

ay yağış almayan Kongo ırmağıyle Ubangi ırmakları arasındaki bölge dışında, ülkede bütün yıl yağmur yağar. Sıcaklık ve yağışlılık ortalamaları arasındaki farkın yüksek olmaması, Kongo çanağını da kapsayan ekvator bölgesinin başlıca özelliğidir. Ancak ülke sınırları 13° güney enlemine kadar uzandığı için, güneye doğru gittikçe uzayan kurak bir mevsim (Katanga'da yedi ay kadar süren) ortaya çıkar, ekvator ikliminin desteklediği yağış ormanı, 3° ve 4° kuzey ve güney enlemi arasında Kongo ırmağının her iki kıyısını örter; doğuya doğru yüksek yaylaların eteğinde son bulur. Ubangi boyunca kuzeyde ve bütün güney kısımda yerini, ırmaklar boyunca galeri-ormanı, sonra ağaçlıklı savanalar alır; ağaçlıklı savanaları yüksek doğu yaylalarında yükselti savanaları takip eder.

Çok bol ve çeşitli olan favna millî parklarda (msl. Albert parkı) korunur.

İktisadi ve beşerî coğrafya

● *Nüfus.* Yalnız sık ormanın ekvator bölgesi, insanların yaşamasına elverişli değildir. Savanada, özellikle de yükseklerde, insanlar gerekli kaynakları daha kolay bulur. Ama lateritli ve kumla kaplı topraklar verimsizdir veya aşınma ile kolayca verimliliğini kaybeder. Çanağın ortasındaki daha hafif topraklı bölge, tarıma en elverişli kısımdır. Bununla birlikte bu büyük ülke kalabalık değildir: nüfus yoğunluğu ancak 5,3'tür. Birkaç pigme topluluğu dışında afrikalı halk (100 000 kişi) zencilerden (Bantu'lar, Sudanlılar, Nilliler) oluşur; her topluluğun gelenekleri ve dili ayrıdır; bazıları özellikle devşirmecilik ve avcılık, bazıları tarımla (ormanı yakarak açtıkları tarlalarda veya yarı göçebe) geçinir. Ormanda genellikle yumrular, savanada tahıl ve darı yetiştirilir. Hayvancılık ikinci derecededir.

Beyaz nüfus az olmasına rağmen önemli rol oynar. Uzun süre yağma (fildişi, kauçuk) yoluyle sömürülen ülke, sonradan daha rasyonel bir şekilde işletilmeğe başlandı; özellikle belçika, bir kısmı da yabancı (amerikan) sermayeleriyle kurulan birçok şirket (Yukarı Katanga Maden birliği; Belçika şirketi) işletmelere elattı. Fazla beyaz gerektirmeyen maden işletmeleri dışında avrupalılar, büyük tarım işletmeleriyle (Aşağı Kongo, Katanga, Doğu eyaleti) uğraşır ve büyük şehirlerde (Kinşasa, Lumumbaşi, Jadotville, Kisangni, Bukavu, Albertville, Boma, Mbandaka, Lusambo, Matadi, Luluaburg v.b. hızla gelişmekte olan imalât sanayiinin kadrolarını meydana getirirler.

● *Ekonomi.* TARIM. Afrikalıların uğraştığı geleneksel tarımın yanı sıra sömürgeciler ve şirketler büyük tarım işletmeleri kurmuştur. Bu işletmelerde hurma yağı, şekerkamışı (Aşağı Kongo bölgesi), kakao, kahve ve kauçuk üretilir. Pamuk, özellikle afrikalılar tarafından yetiştirilir. Çay, kınakına, nezle otu, güzel kokulu otlar daha yakın bir tarihte (özellikle Kivu eyaletinde) başlamıştır. Sömürgeciler büyükbaş hayvan yetiştirmeyi geliştirmiştir (Bukavu bölgesi).

MADENLER. Genellikle ülkenin kenarlarında yer alan maden yataklarının işletilmesinde nakliye ve işçi meseleleriyle (uzak yerlerden işçi getirmek gerekti) karşılaşıldı; bu yüzden işletmeler bir noktada toplandı. Altın, kalay, bakır, uranyum ve elmas, başlıca gelir kaynaklarıdır.

Altın daha çok kuzeydoğuda işletilirse de, yataklar Maniema'dan Kivu'ya ve Ruanda-Rurundi'ye kadar uzanır. Ayrıca güneydoğuda, Moero gölünün kenarında, bir yatak işletilir ve Katanga'daki birçok maden ocağında altın, bakırla karışıktır. Kalay da, doğu bölgesinde yalnız daha güneyde işletilmektedir (Katanga ve Kivu eyaletleri). Bakır, rezervleri ve filizin maden kapsamı bakımından dünyanın başlıca bölgesi olan Katanga'da çıkarılır. İşletmeleri tekelinde tutan Yukarı Katanga Maden birliği, iskân etmiş olduğu (Lumumbaşi, Jadotville, Kolvezi) bu bölgeye hâkimdir. Bölgede ayrıca manganez, kobalt, kurşun ve Şinkoldobve'de, büyük ölçüde uranyum ve radyum üretilir. Elmas, Kasai eyaletinde (Tshikapa, Bakwanga) büyük bir şirket (Forminière) tarafından işletilir. Kongo, ağırlık bakımından dünyanın başlıca elmas üreticisidir (özellikle sanayi elması). Kömür, Albertville yakınında Luena'da çıkarılır. Maden sanayileri dışında yeni birçok işletme kurulmuştur. İmalât sanayii; besin, dokuma ve kimya sanayii; damıtmaevleri; çimento fabrikaları v.b. büyük şirketler, ülkeyi düzenlemek, ulaştırmayı teşkilâtlandırmak, ikinci derecedeki yatakları işletmek için şubeler kurmak veya personellerinin veyahut tarımın

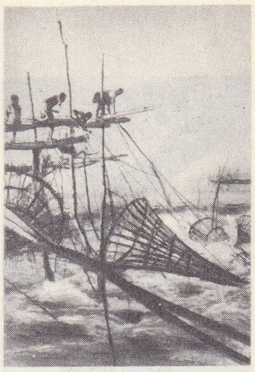

KONGO ırmağı Stanley çağlayanında balık avı

KONGO ırmağı çağlayanları

Foto. Nilsson - Rapho, Hoa-Qui (LAROUSSE)

KONGO-BRAZZAVİLLE gökdelen ve zanaatçılar sarayı

Bouenza çağlayanı

general Mobutu Londra'yı ziyaretinde eşi ile, (nisan 1964)

ihtiyacını karşılayabilmek için gerekli sanayileri yaratmak zorunda kalmıştır.

ULAŞIM. Ulaştırma yalnız Kongo çanağının Kongo ırmağının yükselti ve çağlayanlarını kapatmasından değil, ülke sınırlarının okyanusa ancak dar bir geçitle açılmasından da zarar görür. Ülkenin düzenlenmesinde 23 000 km'si sefere elverişli olan ırmaklar ağır basmıştır. İki şirkete ait olan Kongo ve Lualaba donanması, 250 000 tonu bulur. Demiryolları çağlayanları dolanır ve Kongo ile Albertville'i, Lumumbaşi, Lulugaburg ve Port Francqui'yi birbirine bağlar. Ama Katanga aynı zamanda doğrudan doğruya Beira'ya (Mozambik) ve Lobito'ya da (Angola) bağlıdır. Bu yollar, Kinşasa'ya demiryoluyle bağlı olan Atlas okyanusundaki tek liman Matadi'nin yükünün bir kısmını azaltır.

Karayolları büyük ölçüde gelişmiş, özellikle doğuda demiryoluyle rekabet edecek hale gelmiştir. Havayolları da önemlidir (15 000 km'lik iç hat).

TİCARET. İkinci Dünya savaşından beri dış mübadeleler sürekli olarak gelişmektedir; gerek ağırlık gerekse değer bakımından ihracat ithalâttan fazladır. İthalât önce A.B.D., sonra da Belçika'dan yapılır. İhracatta Belçika başta gelir (yüzde 57).

Hayat seviyesi

Sömürge devrinin sonunda Kongo ile Ruanda - Urundi'de kişi başına düşen gelir henüz pek yüksek değildi. Bununla birlikte, ikinci Dünya savaşının başından beri, madenlerin işletilmesi ve ülkede sanayinin gelişmesi hayat seviyesini yükseltmeğe ve yerlilerin hayat tarzlarını değiştirmeğe katkıda bulundu.

● *Afrikalılar.* Kongo'daki sınaî ve toplumsal devrim, geleneksel toplumda kır ve şehir çevrelerinin hayat seviyeleri arasındaki karşıtlığı elle tutulur hale getirdi. Kırlarda kabile teşkilâtı, ihtiyaçları elden geldiği kadar düşük seviyede tutma eğilimlidir. Bu toplumsal teşkilât ancak geçinecek kadar üretim yapılan bir ekonomi sistemine bağlıdır; tarımın ilkel usullerle yapılması ve yerlilerin yarı-göçebeliği de bu sistemi zorunlu kılar. Her toplumsal birim ancak topluluğun ölmeden yaşaması için gereken şeyleri üretmekle yetinir. Klan veya kabile üyeleri mübadele yapmazlar; yaptıkları zaman da bu mübadele değiştokuş usulü ile olur. Madenî para kullanılmasını gerektiren eşyaların bireysel tüketimi oldukça düşüktür. Bununla birlikte, bu iktisadî sistem, topluluğa basit bir şekilde de olsa, yeme, içme, barınma hattâ giyimin bir kısmı için gerekli şeylerin hemen hepsini sağlamaktadır; öte yandan kamu idaresi de bazı hizmetleri ücretsiz olarak (sağlık koruma, meslekî eğitim, kooperatifler v.b.) sağlar.

Pointe - Noire limanı

Şehir çevrelerinde bu iktisadî sistem hemen hemen ortadan kalkmıştır; sanayinin gelişmesi, geleneksel toplumun dağılmasına katkıda bulunmuş ve ergen erkeklerin yüzde 38'i ücretli işçi haline gelmiştir. Sanayi gelişmesi önce ücretlerde genel bir artışa yol açmış ve millî gelirin günden güne artan bir kısmı, yerlilerin ücretlerine gitmeğe başlamıştır; bazı kollarda kongolu işçilerin ücretleri belçikalı işçilerin ücret seviyesini bulmuştur; bununla birlikte, işçilerin yüzde 65'i kanunun tespit ettiği asgarî ücreti aşamamaktadır. Kongo'daki büyük işletmelerin uyguladığı düşük ücret siyaseti, daha iyi işletme şartları araştırmanın ortaya koyduğu iki beşerî meseleyle açıklanır: yerli işçilerin yeteneği ve istikrarlılığı. İşletmeler, oldukça ileri sosyal kanunların beyaz işvereni yükümlü tuttuğu zaten ağır olan ödevleri aşmıştır. Beyazlar, işçilerine lojman, yiyecek veya uygun bir ödenek, giyecek, yılda bir battaniye, karıları ve çocukları için ödenek veriyordu. Ayrıca işçi, her türlü tedaviyi ücretsiz olarak görüyor ve emekliliğe hak kazanıyordu. Çoğunlukla Kongo'nun başka yerlerinden toplanan ve yaradılışlarındaki göçebelik eğiliminin meslekî eğitim biter bitmez hemen yola koyulmağa ittiği işçi ailelerini tespit edebilmek için, herkesin küçük bir evi olduğu siteler meydana getirildi. Böylece devlet, iktisadî ve toplumsal üstyapısını mecburî iktisat sistemine borçluydu; bu sistem hem afrikalı işçilere, hem de, kârlarının bir kısmını fabrikalarını genişletmenin yanı sıra okul, hastahane, işçi siteleri yapmağa yatırmak zorunda bırakılan büyük şirketlere uygulanıyordu.

Bu siyasetin sonuçlarından biri, eğitim alanındaki ilerlemedir; ama Kongoluların yüzde 42'sinin okuma yazma bilmesine karşılık, yüksek öğrenim görenler azdır.

Öte yandan afrikalıların tüketimi mutlak değer bakımından yükselmiş ve tüketim yelpazesi de aynı oranda genişlemiştir; zencilerin tüketimindeki bu artışın, nüfusun tabiî çoğalmasının sonucu olamaması, afrikalı yığınların hayat seviyesinin yükseldiğini ortaya koyar. Daha birçok indis de bu eğilimi onaylar: hayatî önemi olan malların indisi öbür mal ve hizmetlerden daha yavaş yükselmiştir; tüketim artışı özellikle giyim eşyalarında, ayakkabıda, ilâçta, ev araçlarında, cam eşyalarda, bisiklette olmuştur; tasarruf gelişmiş ve bankalara para yatıranların sayısı çoğalmıştır.

● *Avrupalılar.* Ülkedeki avrupalılar memur (yüzde 19), sanayi, ticaret, maliye şirketleri temsilcileri (yüzde 45) veya çiftçi, tüccar, küçük sanayici olarak kendi hesaplarına gelip yerleşmiş sömürgecilerdi (yüzde 20). Bu halk, kamu makamlarının da üş-

KONGO-BRAZZAVİLLE haritası

Foto. Hoa-Qui (LAROUSSE)

Lumumba (X) başkanlığındaki ilk **KONGO – KINŞASA** hükûmeti

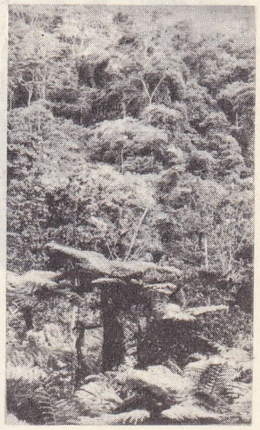

Albert parkında eğreltiotları (yüksl. 1 900 m)

tünde durmasıyla, genellikle afrikalılarla rekabete girişmemiştir: çünkü avrupa asıllı teknisyenler, özellikle kalifiye kimselerdi (usta, mühendis, idarî personel).

Tarım işletmeleri kuran sömürgeciler de, özel teknik veya büyük sermaye gerektiren tarımlara yönelmişlerdir. Avrupalıların hayat seviyesi, yaptıkları işler sayesinde yüksektir; ayrıca ücretlerinin yanı sıra beyazlara tanınan çeşitli avantajlardan yararlanırlar.

1960-1966 Dönemindeki iktisadî gelişme, bağımsızlığa yeni kavuşulduğu için siyasî gelişmeye yakından bağlıdır. Başlangıçta ortaya çıkan ihracat ve bütçe buhranını enflasyon izlemiştir. 1963'teki toparlanmadan sonra 1965'te yeni bir ticarî buhran patlak vermiş fakat 1966 yılında toplam üretimde kesin bir artış olmuştur.

Birinci malî ve ticarî buhran (1960-1962) bağımsızlığa geçiş şartlarının (sermayelerin kütle halinde kaçışı) ve hüküm süren güvensizliğin sonucuydu. Bu güvensizlik stok yapılmasına veya tarım ve sanayi ürünlerinin (özellikle Kasai elmasları) gümrükten geçirilmeden yurt dışına kaçırılmasına yolaçtı. Bütçe açığı 1960-1961 arası üç kat, 1963'e kadar da iki kat arttı. 1959-1962 Arasında tarım ürünlerinin (kahve, kauçuk, hurma yağı, muz, pamuk v.b.) ihracat hacmi önemli ölçüde azaldı (bu düşme kahve ihracatında yüzde 40'tan çok, pamuk ihracatında yüzde 80 idi). 1960-1962 Arası maden ürünlerinin (başta bakır) ihracat hacmi, ayrılıkçı Katanga'nın ihracatı dahil (1959-1962) hafifçe artmağa devam ettiyse de merkezî iktidara fiilen döviz sağlamadı. Toprakaltı işletmesinin coğrafî ve malî yoğunlaş-

KONGO-KINŞASA haritası

KİNŞASA'da modern mahalleler

ması maden çıkarma sanayiini istikrara kavuşturdu. Bununla birlikte tarım ihracatında bir gelişme kaydedilen 1963 yılında, maden çıkarımı durakladı. Bütçe açığının ve tedavüldeki paranın artmasının sebep olduğu enflasyon, 1961'de ortaya çıktı; bağımsızlıktan sonra yönetici tabakaların satın alma gücünün artışına büyük ölçüde bağlıydı; 1963 yılının ortasına kadar özellikle Kinşasa'da hissedildi (bağımsızlıktan sonra fiyatlarda yüzde 250 oranında artış); fakat sonradan ticaret ekonomisinin gelişmesiyle yayıldı. Bu yayılmaya tepki gösteren hükümet, 1963 kasımında kongo frangının değerini yüzde 50'den çok düşürdü. 1964 ve 1965 yıllarında nispî sükûnete ve milletlerarası konjonktürün elverişliliğine (kurların yükselişi) bağlı olarak maden üretimi arttı. 1965'te bakır üretimi 300 000 tona yaklaştı; çinko üretimi 110 000 tonu buldu; kobalt üretimi 1959'daki seviyesine düştü; elmas üretimini tespit etmek sürekli kaçakçılık yüzünden imkânsızdır. Buna karşılık tarım alanında, 1965 yılı daha az parlaktır; özellikle kauçuk ve kakao ihracatında gerileme kaydedildi. Buna rağmen 1965'ten itibaren ticaret bilânçosunun açığı kapanmıştır. 1966'da toplam üretim, özellikle yüzde 10'dan çok olan maden üretimindeki (315 000 ton bakır) artış sayesinde önemli ölçüde çoğalmıştır. Maden üretimi bugün millileştirilmiş (ama bir belçika şirketi danışmanıdır) bir kongo şirketi olan Kongo Madenleri Genel şirketi veya Ge Commin'in elindedir. Oysa eskiden devlet Yukarı Katanga Maden birliği hisse senetlerinin ancak beşte birine sahipti.

KONGO-KİNŞASA'nın maden ve sanayi haritası

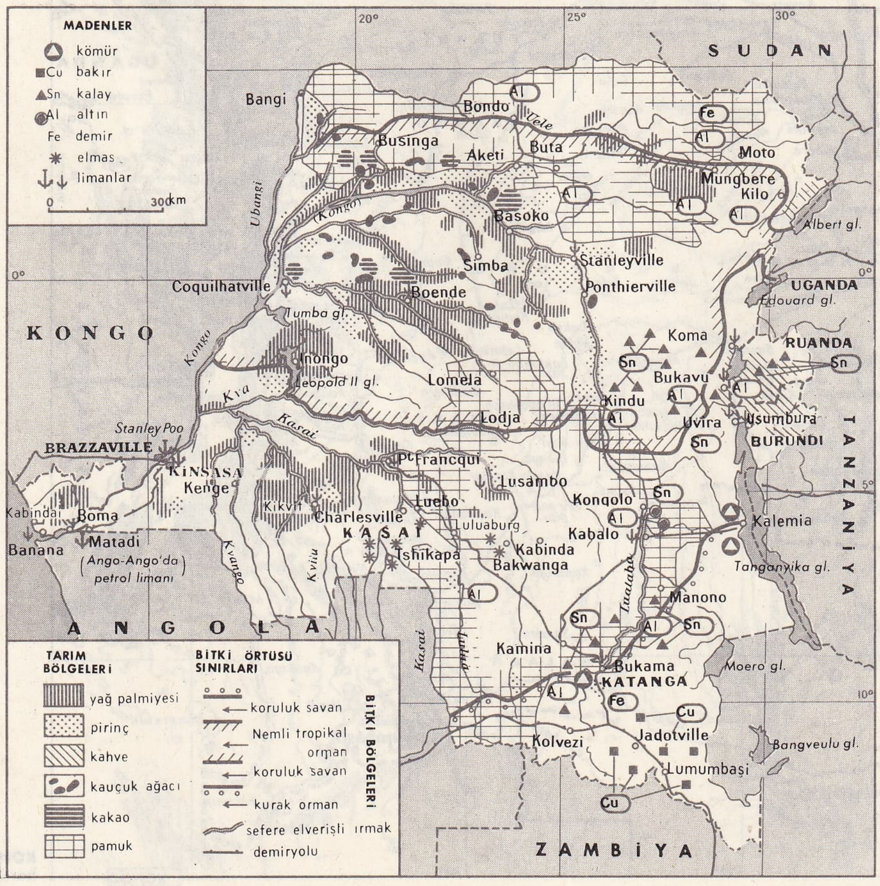

TARİH

İktisadî bakımdan gelişmekte olan ülkesine bir sömürge imparatorluğu kazandırmayı tasarlayan Belçika kralı Leopold, 11, 12, 13 ve 14 eylül 1876'da Brüksel'de milletlerarası bir coğrafya konferansı düzenledi; bu konferans, amacı Afrika'nın keşfini geliştirmek ve kölelikle savaşmak olan Milletlerarası Afrika kurulunu meydana getirdi. Stanley'in Kongo ırmağı boyunca yaptığı efsanevî geziden Avrupa'ya dönmesinden sonra (ocak 1878) Belçika kralının temsilcileri büyük gezgine kurul hesabına çalışmasını teklif etti. Stanley teklifi önce kabul etmedi. Zenci kıtasının iç kısmına giriş yolu olarak Kongo ırmağının önemini ve iktisadî değerini anlayan Leopold II'nin teşvikiyle Milletlerarası Afrika kurulu, Kongo havzasında siyasî bir teşkilât meydana getirmeğe girişti ve 1878 kasımında *Yukarı Kongo'yu İnceleme komitesi*'ni kurdu. Stanley, bu kurul adına, yeni bir sefere çıkmayı kabul etti, 4 ağustos 1879'da Kongo ırmağının ağzına vardı ve ekim ayında gelecekteki devletin ilk başkenti olması tasarlanan Vivi'yi kurdu. Ama, Kongo boyunca Kristal dağlarının meydana getirdiği basamakları ağır ağır ve güçlüklerle karşılaşarak aştığı sırada, daha kuzeydeki Gabon'dan yola çıkan Fransızlar (Savorgnan de Brazza) Kongo'nun ırmak arazisine vardılar ve Stanley heyetinin bulunduğu bölgeleri ele geçirdiler. İngilizlerin gizlice desteklediği Portekizliler de Kongo havzasının bir kısmı üstünde «tarihî haklar» iddia ettiler.

Yukarı Katanga'da bakır madeni

Afrika'ya tamah eden çeşitli milletler arasında çatışmalar doğuyordu. İnceleme komitesinden sonra kurulan Milletlerarası Kongo derneğinin desteğe ihtiyacı vardı; ticaret ve Kongo havzasında sefer serbestliği tanıyarak kendini A.B.D.'nin dost devlet olarak tanımasını sağladı (1884), sonra Fransa ve İngiltere'nin Portekiz'i desteklemesinden kaygılanan Almanya tarafından tanındı. Kısa süre sonra, 1884-1885 Berlin konferansının yayımladığı *Berlin Genel kararnamesi*, Bağımsız Kongo devletinin varlığını onayladı, bu kararnameye göre: Leopold II'nin kralı olacağı bu devletin, Belçika ile ilişkisi tamamıyle kralın şahsına bağlıydı. Nisan 1885'te Belçika parlamentosu, kralın yeni devletin başkanı olmasını kabul etti.

Bununla birliktê, bağımsız devlet çok geçmeden Leopold II için ağır bir yük olmağa başladı. 1889'da toplanan Brüksel konferansı köleliğe karşı tedbirler almakla yetindi: «Kongo havzası denilen alan»a giren mallar üstünden gümrük almayı yasaklayan Berlin genel kararnamesi md. 4'ü yeniden gözden geçirmeyi kabul etti. Leopold böylece kendine çok gerekli gelir kaynakları elde etti. Ama masraflar devam ediyordu. 1890'da Belçika'dan 25 milyon avans istedi. Buna karşılık Kongo'yu ülkesine vasiyet ediyor, hattâ Belçika, para on yıl içinde ödenmezse Kongo'yu ilhak etme hakkını kazanıyordu.

Stanley'in ancak ana ırmak yolunu keşfettiği arazi, birkaç yıl içinde bağımsız devletin hizmetine giren birçok Belçika ve yabancı gezgin tarafından dolaşıldı. XIX. yy.dan önce Stanley'in «esrarlı kıta»sının iç kısmı gezilmiş ve genel çizgileriyle haritası çizilmişti. Aynı zamanda bağımsız devletin batı kısımlarının sömürgeleştirilmesi ve değerlendirilmesi ile doğu kısmının fethine de başlandı. Akarsular kenarında, ırmak iskeleleri yakınında merkezler kuruldu: Stanley Pool kıyısında Leopoldville; La Nouvelle-Anvers (Bangala); Stanleyville (Stanley Falls yanında); Kasa'nın kaynaklarından biri kıyısında Luluaburg. 1890-1898 Arası binbaşı Thys, Matadi-Leopoldville arasında Stanley Pool'u Kongo'nun halicine bağlayan 390 km uzunluğundaki demiryolu hattını döşedi. Belçikalılar «Stanley çağlayanları»nın doğusunda, Lualaba ile Tanganyika gölü arasında köle ve fildişi ticareti yapan arapları ortadan kaldırdılar ve bağımsız devletin bu en uzak bölgelerine yerleşerek Tanganyika kıyısında Albertville'i, Katanga'da Elisabethville'i kurdular; birçok demiryolu yaptılar ve ülkenin iktisadî imkânlarını inceleyerek değerlendirmeyi hazırladılar. Aynı zamanda 12 mayıs 1894 tarihli İngiltere - Kongo antlaşmasıyle Leopold II bağımsız devletin topraklarını Nil'in kenarına, Lado'ya kadar genişletmek istedi; ama Fransa ile Almanya'nın protestoları üzerine bu isteğinden vaz geçmek zorunda kaldı. Bağımsız devleti üretici bir sömürge haline getirmek isteyen Leopold II, ülkenin zenginliklerinin elden geldiğince sömürülmesini hedef alan bir rejim kurdu. Temmuz 1885'te bir kararnameyle bütün boş araziler devlet mülkü olarak (*devletin özel toprağı*) ilân edildi; kararname aşırılıklarla uygulandı. 1891'de devlet, kauçuk ve fildişini tekeline aldı ve Berlin Genel kararname-

Foto. Belçika Turizm bürosu (LAROUSSE)

siyle konan ticaret hürriyeti kaldırıldı. 1896'da alınan gizli bir kararla (1902'de resmen açıklandı) Kasai ve Ruki arasında, bir vakıf tarafından yönetilen geniş bir *Krallık arazisi* meydana getirildi. Zorla işçi çalıştırma ile kauçuk ve fildişi ticareti büyük kazançlar sağlıyordu: fildişi ihracatı 1887'de 40 ton iken 1899'da 298 tona, kauçuk ihracatı ise 1895'te 500 ton iken 1901'de 6 000 tona yükseldi Ama yoğun işletme birçok suistimale yolaçıyordu. Belçika parlamentosunda Kongo devleti üstüne tartışmalar gittikçe kızışıyordu; basın ve kamuoyu Leopold II'ye hücum ederken, İngiltere de aslında kendi menfaatine hizmet eden insancıl bir kampanya açtı: 1904-1905 arası Kongo'ya gönderilen milletlerarası araştırma kurulu, reformlar yapılmasını öğütledi. Parlamento kısa süre sonra Kongo Bağımsız devletinin Belçika'ya bırakılmasını istedi. Kral bu isteğe boyun eğmek zorunda kaldı. 28 Kasım 1907'de Belçika ile imzaladığı antlaşmaya göre «kendi eseri, alın terinin meyvesi» bir belçika sömürgesi haline geliyordu. Bununla birlikte *Krallık vakfı*'na dokunulmadı: 5 mart 1908'de ek bir kararnameyle bu vakıf da Belçika'ya bırakıldı. Antlaşma ve ek kararname 20 ağustosta meclis, 9 eylülde de senato tarafından onaylandı: 14 kasımda Bağımsız Kongo devletinin yerini Belçika Kongosu aldı.

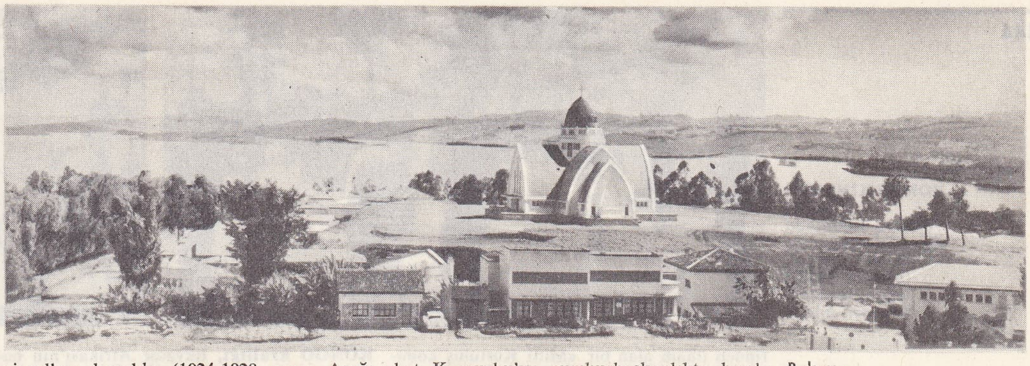

Bukavu, Kivu gölü kıyısında

Bağımsız Kongo devletinin ortadan kalkması ve yeni sömürgeye Belçika tarafından elkonması önemli sonuçlar doğurdu: yerli işçinin sömürülmesini önlemek, zenci toplumun geleneksel biçimini bozmamak ve imtiyazlı firmaların haklarını kısıtlamak için birçok kararname çıkarıldı. Belçika sömürgeciliği, Leopold'un memurlarının uyguladığı metotları bıraktı; insancıl niteliği yetkililer tarafından desteklendi. Birinci Dünya savaşı sırasında Almanlar, çatışmaların başlangıcında sömürgenin batı kısımlarında ayaklanmalar yaratmak istedilerse de başaramadılar; Belçika Kongosu'nun birlikleri, Tabora'nın yani Alman Doğu Afrikası'nın batı bölümlerinin fethine katıldı (1916). Bu işbirliği, Belçika'nın İngiltere ile anlaştıktan sonra Milletler camiasından Urundi ve Ruanda üstünde yani, eski Alman Doğu Afrikası'nın küçük kısmı üstünde manda almasına imkân verdi.

Kongo'nun değerlendirilmesi 1920-1939 arası hızlı bir şekilde yürütüldü. 1933'te kurulan *Belçika Kongosu'nun Tarımını İnceleme Millî enstitüsü* (B.K.T.İ.M.E.) birçok tarım ve zooteknik kurumu meydana getirdi. Afrikalıları maddî ve manevî bakımdan kalkındırma kaygısı, *yerli köylü ekonomisi* denen yeni bir iktisadî sistemin ortaya çıkmasına yolaçtı. Amacı, meskenleri tespit etmek, daha uygun tarım sistemleri kurmak, ektiklerinden faydalanmalarını sağlayarak zencilerin teşebbüslerini geliştirmek ve böylece hayat seviyelerini yükseltmekti. Bazı tarım işletmelerinin (kahve) genişlemesi yasaklanarak, ağaç yetiştiriciliği teşvik edilerek tek tip tarım tehlikesinden kurtulundu. Buna paralel olarak olağanüstü zenginlikteki toprakaltı kaynaklarının (Katanga) araştırılması desteklendi: Belçika Kongosu, bakır, kobalt, elmas, radyum v.b. bakımından büyük bir üretici haline geldi.

Eskiden tek nakliye aracı olan hamallık, kaçınılmaz olduğu durumlar dışında yasaklandı ve maden ocaklarından çıkarılan ürünlerin taşınmasını kolaylaştırmak için demiryolları kuruldu (1924-1928 arası Aşağı Kongo - Katanga demiryolu); karayolları yapılarak bazı sanayi mıntıkalarının işletilmesi sağlandı.

tarım

1941'de Belçika'nın Almanya tarafından işgali sonunda, çatışma süresince sterlin bölgesine katılan Belçika Kongosu, savaşın yürütülmesi için gerekli bazı hammaddeleri müttefiklere büyük ölçüde satmağa başladı (iktisadî anlaşmalar). Müttefiklerin geleneksel kauçuk satıcısı Hollanda Hindistanı ile İngiliz Malezyası'nın kaybedilmesi üzerine, yabanî kauçuk devşirmeciliği yeniden başladı ve kauçuk ağaçları dikimine girişildi. Bakır, kalay ve başka madenlerin üretimi arttı. Nükleer enerjinin gelişmesiyle büyük ölçüde uranyum kapsayan Belçika Kongosu'nun zenginliği, savaştan sonra belçika ekonomisindeki gelişmesinin başlıca etkenlerinden biridir.

Bununla birlikte sömürgede çatışmadan sonra afrika milliyetçilikleri ortaya çıktı. 1950'de eski Kongo krallığını yeniden kurmayı düşünen Aboko partisi kuruldu. 1957 Yılındaki ilk belediye seçimlerinde Aboko partisi büyük başarı kazandı; başkanı Josef Kasavubu genel seçimler yapılmasını ve ülkeye bağımsızlık verilmesini istedi. Eski fransız sömürgeleri Fransız Batı Afrikası ve Fransız Doğu Afrikası'nın cumhuriyetler haline gelmesini sağlayan Fransız Milletler topluluğunun kurulması, Kasavubu'nun ümitlerini artırdı. Elisabethville'de çıkan kargaşalıkları (kasım 1958), Kinşasa'da kanlı olaylar izledi (ocak 1959); 13 ocakta Belçika hükûmeti Gaston Eyskens'in başkanlığında reformlar yapılacağını açıkladı. «Yuvarlakmasa toplantısı» denen konferans 19 şubat 1960'ta bir antlaşma ile sonuçlandı; bu antlaşma uyarınca 30 haziran 1960'ta Kongo'nun bağımsızlığı ilân edildi. Bu arada eyalet meclisleri seçimleri yapılmış ve geniş muhtariyete sahip eyalet hükûmetleri kurulmuştu. Bağımsızlık antlaşmasına göre parlamento bir meclis (100 000 kişi için bir temsilci) ile eyalet meclislerinin tayin ettiği üyelerden meydana gelen bir senatodan oluşuyordu; merkezî hükûmet, her eyaletten en az bir üyeyi kapsıyordu; Bakanlar kurulunun başındaki başbakan, yeni devletin Kurucu meclisini meydana getiren iki meclise karşı sorumluydu. Kongo millî hareketinden Patrice Lumumba başbakan, Abako'nun başkanı Joseph Kasavubu ise, cumhurbaşkanı oldu. Ama Belçika ile yapılan antlaşmaya rağmen, bağımsızlığın ilânı büyük kargaşalıklara yolaçtı.

İsyan eden «kamu gücü», Belçika'nın ve subayların vesayetini reddetti. 11 Temmuzda Katanga eyaletinin başkanı Moiz Çombe, bu zengin maden bölgesinin bağımsızlığını ilân etti. Belçika birlikleri eyaletin kontrolunu ele geçirdi. Patrice Lumumba'nın yönetimindeki merkezî hükümetin isteği üzerine, Birleşmiş Milletler teşkilâtı, yeni devletin düzeni sağlamasına ve bütünlüğünü tekrar kurmasına yardım için buraya milletlerarası bir kuvvet gönderdi. Fakat Lumumba milletlerarası «mavi bereliler» ile Katanga'nın ayrılması konusunda işbirliği yapamayınca S.S.C.B.'den yardım istemeyi tasarladı. Bunun üzerine başkan Kasavubu, parlamentonun desteğini sağlamasına rağmen eski başkanından ayrıldı ve yerine Joseph İleo'yu getirdi (5 eylül). 14 Eylülde albay Joseph Mobutu iktidarı ele geçirdi; fakat Kasavubu'yu cumhurbaşkanlıkta bıraktı ve Lumumba'yı tevkif ettirdi (aralık ayı). Lumumba, Katanga'ya götürülürken öldürüldü (ocak 1961). Bunun üzerine Kongo'daki durumu bozulan merkezî iktidar, ancak Kinşasa ve Ekvator eyaletlerinin kontrolu altında tuttu. Lumumba'nın siyasî vârisi olarak kabul edilen Antoine Gizanga Doğu eyaleti ile Rivu eyaletine, Albert Kalonji ise Güney Kasai eyaletine hâkimdi. Buna karşılık Çombe, Maden birliği tarafından desteklenen Belçika birliklerinin ülkeden ayrılmasına rağmen Katanga'daki durumunu kuvvetlendirdi; kadroları beyazlardan meydana gelen bir silâhlı kuvvet kurdu; 1961 şubatında, Mobutu'nun genel komiserler konseyine dayanarak Kinşasa'da yürüttüğü iktidarın yerini, yeni bir İleo hükûmeti, sonra ağustosta Cyrile Adoula tarafından yönetilen bir hükûmet aldı.

KONGO-KİNŞASA

Çombe ile yapılan bir görüşmenin başarısızlığa uğramasından sonra (bu arada Çombe iki ay kadar tutuklandı) 1961'de Birleşmiş Milletler teşkilâtı kuvvetleri Katanga'nın ayrılığına son vermek için iki deneme yaptı. Bu denemeleri 1962'de merkez hükûmetiyle Çombe arasında yapılan müzakereler izledi. Çombe'nin uzlaşmaya yanaşmaması, bu müzakereleri sonuçsuz bıraktı ve Birleşmiş Milletler kuvvetleri 1962 aralığında Katanga'ya karşı yeni bir askerî harekete girişti. 1963 ocağında Çombe ayrılık ilkesinden vaz geçmek zorunda kaldı. Bu arada Adoula hükûmeti, Stanleyville'in ayrılığına son vermeyi ve Gizanga'yı enterne etmeyi (ocak 1962) başardı. Fakat ekonominin bozulması ve anarşinin artması, parlamentoda hükûmete karşı gittikçe şiddetlenen bir muhalefete yolaçtı. Başkan Kasavubu, parlamentoyu tatil etmek (29 eylül 1963) ve yeni bir anayasa hazırlamakla görevli bir komisyon tayin etmek zorunda kaldı. 1964 Martında sunulan tasarı, cumhurbaşkanının yetkilerini önemli ölçüde artırıyordu; fakat haziranda yapılan ve tasarının çoğunlukla kabulünü (oyların yüzde 90'ı) sağlayan referandum, muhalefeti güçlendiren şartlar altında geçti. Karışıklıkları yatıştırmak isteyen Kasavubu temmuz ayında Çombe'yi yeni hükûmeti kurmakla görevlendirdi. Birçok Afrika ülkesinde kamuoyunun hoşnutsuzluğunu uyandıran bu deneme yeni bir ayrılık hareketini güçlendirdi: daha ocak ayında Kwilu'da Lumumba'nın birlikçi ve sosyalist düşüncele-

başkan Kasavubu

Stanley Kongo'da (1887) «İllustrasyon»dan

KONGO-KİNŞASA: solda, Bukavu yakınında albay Schramme'nin ücretli askerleri, (ağustos 1967); sağda, başkenti terkeden aileler

rinden ilham alan bir «Millî Kurtuluş komitesi»nin teşvikiyle bir ayaklanma patlak vermişti. Bu hareket hızla yayıldı ve eylül ayında Stanleyville'de Christophe Gbenye'nin yönetimi altında bir «Kongo Halk cumhuriyeti» hükûmeti kuruldu. Fakat kasım ayında belçikalı paraşütçülerin, sivilleri korumak için Stanleyville'e müdahale etmeleri Pierre Mulele'nin kumanda ettiği Halk cumhuriyeti birliklerini, sık sık ormanlara çekilmek zorunda bırakan harekâta dönüştü. Yeni «Kongo Millî konvansiyonu»na (Conaco) dayanan Çombe iktidarının güçlenmesi ve 1965'te mart-mayıs arasında yapılan seçimlerde Conaco'nun başarı kazanması istekleri başbakanla gittikçe artan ilişkileri güçleşen cumhurbaşkanını kaygılandırdı. Kasavubu ekim ayında Çombe'yi görevinden aldı ve Evariste Kimba ile yeni bir hükûmet kurmağa çalıştı. Kimba'nın parlamentoda başarısızlığa uğraması, general Mobutu'ya iktidarı ele geçirme fırsatını verdi: Mobutu cumhurbaşkanının görevlerini üzerine aldığını ilân etti; parlamentoyu dağıttı, Anayasayı yürürlükten kaldırdı; Leonard Mulamba'yı başbakanlığa tayin eti (25 kasım 1965). Parlamento 28 kasımda hükûmet darbesini onayladı. Fakat yeni rejimin kurulması sükûneti sağlamadı: 29 mayıs 1966 pazar günü gecesi E. Kimba'nın yönettiği bir komplo ortaya çıkarıldı; fesatçılar asıldı. 23 Temmuzda, paralı beyaz askerlerin de desteklediği katangalı jandarmalar, Kisangani'de (eski Stanleyville) ayakladı; Millî Kongo ordusu 4 ekimde isyancıların teslim olmasını sağladı; 26 ekimde Mobutu, Mulamba'dan ayrıldı ve cumhurbaşkanlığının yanı sıra başbakanlık görevini de üstüne almağa karar verdi.

İçte yeni rejim yasama yetkisini başbakana verdikten sonra (mart 1966), eylülde parlamentoya yetkilerinin bir kısmını iade etti. 1967 Haziranında yapılan referandumla başbakanlık rejimi kuran Anayasa onaylandı; başkan 1970'te ilk defa olarak doğrudan doğruya seçilecekti; yalnız iki partiye (biri hükûmet partisi, öbürü muhalefeti toplayan parti) izin verildi. Dış siyasete milliyetçi bir yön verildi: Lumumba'nın itibarı törenle iade edildi. Portekiz ile siyasî ilişkiler kesildi; Kongo ile Belçika özellikle maden çıkarları alanında çatışmaktadır. 1966 Haziranında maden şirketlerinin merkezlerinin Kongo'da bulunması mecburiyetini koyan bir kanun çıkarıldı; başka bir kanunla devletin maliye, ormanlar veya madenlerle ilgili haklarını tekrar alması sağladı. Yukarı Katanga Maden birliği, merkezini istenen tarihte Kongo'ya nakletmeyi kabul etmeyince millîleştirildi ve onun faaliyetini devam ettirmekle görevlendirilen Kongo Genel Madenler şirketi kuruldu. Ayrıca para alanında 1967 haziranında bir reform yapıldı ve «zaire» adı verilen 1 000 eski kongo frangı değerinde para çıkarıldı. (L)

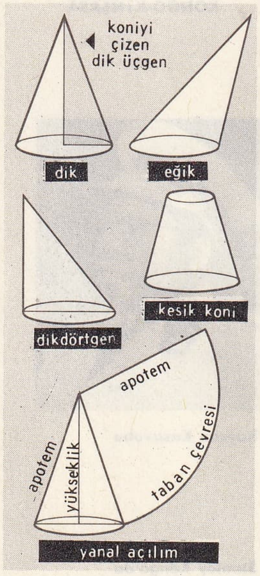

koni (mat.)

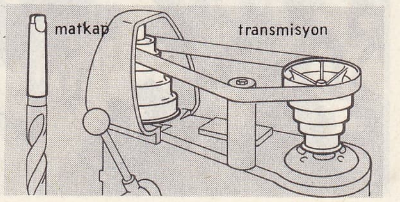

koni (teknol.)

KONGO krallığı, Ekvator Afrikası'nın batısında yerli devleti, Aşağı Kongo'nun sol kıyısında. XV. yy. sonunda Kongo krallığıyle ilişki kuran Portekizliler, Kongo kralına Hıristiyanlığı kabul ettirdiler ve başkent Ambasi o tarihte Sao Salvador adını aldı. 1627'de bir ayaklanma sonucu kovulan Portekizliler, Atlas okyanusu kıyısında bugünkü Angola'nın merkezi Luanda'yı muhafaza etmeyi başardılar. Eski Kongo krallığındaki başlıca kabileler şunlardı: Bakongo'lar; Kakongo'lar; Basolongo'lar; Mayumbe'ler; Basundi'ler; Babuendi'ler ve Bavili'ler. Bu halklar Kongo ve Angola cumhuriyetlerinin Atlas okyanusu kıyılarında yaşıyordu. Sanatlarında avrupa etkisi görülür, ama Benin'de olduğu gibi Portekizlilerin gelişinden önce yaratılmış gerçekçi eserler de (özellikle eski mezarlıklarda bulunan taş heykeller) vardır. Ayrıca bölgede Batşioko'ların heykelleri gibi çivilerle kaplı büyük heykeller, çok süslü günlük eşyalar ve ay yüzlü büyük maskeler bulunmuştur. Bu halk toplulukları, genellikle eski örneklerden kopya ettikleri sanatlarını bugüne kadar devam ettirmiştir. (L)

KONGO'LAR. Bk. BAKONGO'LAR.

KONGO-LEOPOLDVİLLE. Bk. KONGO-KİNŞASA.

Kongo-Okyanus, Güney Afrika'da (Kongo cumhuriyeti) demiryolu hattı; 511 km. 1934'te tamamlanan Kongo-Okyanus hattı, Mayombe kütlesini aşar, Niari vâdisi boyunca yol alır ve Pointe Noire limanını Congo nehrinin sefere elverişli kesiminde Brazzaville'e bağlar. (L)

KONGO sırtı, Kongo ile Nil ırmaklarının kolları arasında su bölümü çizgisini meydana getiren yükseklikler. (L)

KONGÖVDE bls. i. Bot. Dalları, gövde ve sapa ait parçaları bulunmayan, bu yüzden saptan ve gövdeden farklı olan, toprak üstündeki dik ve ana eksen. (L)

KONGRE i. (fr. *congrès*). Çeşitli memleketlerden yöneticilerin, elçilerin, delegelerin katılmasıyle yapılan toplantı: *Paris Kongresi* 1856'da *yapıldı.* ‖ Ortak meselelerini, araştırma ve incelemelerini v.b. görüşmek üzere biraraya gelen kimselerin yaptığı toplantı: *Sıvas kongresi'nin umumî bir kongre olacağı cümlenin malûmu idi* (Atatürk). *Kongrenizde on bin altı yüz aza olduğu anlaşılıyor* (Ömer Seyfeddin). *Parti kongresi.* (*Eşanl.* KURULTAY.) ‖ A.B.D.'de Temsilciler meclisi ve senatonun birarada iken aldıkları ad. Millet meclisi.

— ANSİKL. Devl. huk. *Diplomatik kongre,* gerek incelenen meselelerin genişliği, gerek katılanların mevkii (devlet başkanları, başbakanlar, dışişleri bakanları) ve tam yetkili olmaları yönünden ayrı bir önem taşıyan bir toplantıdır. Bu kongreler arasında, Westfalen antlaşmasıyle sonuçlanan Münster* ve Osnabrück* kongrelerini (1644-1648), Avrupa'yı yeni baştan teşkilâtlandıran (1814-1815) Viyana kongresini (Dörtlü ittifak antlaşmasının belirttiği sistem gereğince, bu kongreyi, Aachen [1818], Laybach [1821] ve Fransa'yı İspanya'ya müdahaleyle görevlendiren Verona [1822] kongreleri izledi), Kırım savaşına son veren Paris kongresini (1856), Türkiye ile Rusya arasında barışı sağlayan Berlin kongresini (1878) saymak gerekir. Versailles antlaşması ve onu takip eden antlaşmalardan önce yapılan barış konferansına da bazen «Versailles kongresi» denir.

Bazı diplomatik kongreler, yalnızca milletlerarası kurallar düzenlemek amacıyle toplanmıştır; savaş yaralılarını tedaviyle sorumlu Millerlerarası Kızılhaç komitesinin kurulmasını kararlaştıran Cenevre kongresi (1864), bu sonunculardandır (Milletlerarası Cenevre sözleşmesi). 1919'dan, özellikle 1945'ten beri «kongre» sözünün yerine «konferans» sözü kullanılmağa başlanmıştır. (LM)

Kongre Eğleniyor (*Der Kongress Tanzt*), yönetmenliğini Erik Charrell'in yaptığı alman filmi (1931). Müzikal türün bir örneği niteliğindeki filim, 1815'te Viyana kongresi sırasında çar Aleksandr I ile genç bir şapkacı kızın aşklarını anlatır. Filmin müziğini Werner Heymann yazmıştır. (L)

KONGREGASYON i. (lat. *congregatio, congregare,* toplamak, biraraya getirmek'ten *congrégation*). Bir azizin adı altında toplanan dindarların meydana getirdiği bir tür tarikat: *Meryemana kongregasyonu.* ‖ Kongregasyonun toplandığı yer. ‖ Kilise adamları cemiyeti. (L)

KONGREGASYONALİST sıf. (fr. *congrégationaliste*). Kongregasyonla ilgili.

◆ i. Bu sistemin taraftarı. (XVII. yy.da İngiltere'de kongregasyonalistler genellikle «*bağımsızlar*» adıyle anılırdı.)

— ANSİKL. Özellikle Luther (başlangıçta) ve François Lambert gibi *kongregasyon* taraftarları ilk reformcular olarak kabul edilir. Robert Browne'ın sistemli öğreti ve XVII. yy.da ingiliz «bağımsız»larının faaliyeti, Britanya adaları ve Kuzey Amerika'da, federatif meclislerle birleşmiş sayısız kongregasyonalist topluluklar doğurdu. Bunlara, Fransa, Almanya ve İskandinavya v.b.deki «Hür kiliseleri» de eklemek gerekir. Sayıları toplam olarak 5 milyonu bulmaktadır. (L)

KONGREGASYONCULUK i. Protestanlıkta mahallî kilisenin muhtar olmasını isteyen sistem, manevî kilisenin tek resmî şekli. ‖ Protestanlıkta mahallî kilisenin yönetimini üyeler kuruluna (kongregasyon) veren sistem. (L)

Kongre partisi (HİNT MİLLÎ) [*Indian National Congress party*], Hindistan siyasî partilerinden. İngilizler'den, meşru yollarla si-

Kongre partisi oturumundan bir sahne: Gandhi'nin resmi altında, ayakta, İndira Gandhi ve Gulzaylal Nanda

Foto. LAROUSSE

yasî imtiyazlar elde etmek isteyen üç kişi tarafından 1885'te kuruldu. Bu üç kişi, Bengal'li gazeteci Banarcia, hâkim Ranade ve yardımcısı Gorhale idi. Kongre'nin kurucuları, yönetimi Tilak (1856-1920) gibi, Hindistan için daha fazla haklar elde etmek isteyen birine bırakmak zorunda kaldılar. Tilak partiyi, kitlelerin desteğini sağlayarak, her çeşit yoldan eyleme başvurulmasını telkin eden milliyetçi ve devrimci bir parti haline soktu.

Gorkhale, 1907'de Tilak ile bozuştu ve 1918'de liberal bir federasyon kurdu. Buna karşılık 1939'da sol kanatta bir bölünme oldu. Kongre'den ayrı olarak Çanidra Boz'un yönetiminde «Forward block» (İleri birlik) kuruldu. Bose'un Britanya aleyhtarı milliyetçiliği, onun Japonlarla işbirliği yapmasına yol açtı.

Aslında, Kongre'nin çoğunluğu, 1929'dan itibaren Cevaharlâl Nehru'nun yönetiminde, Gandhi'nin telkin ettiği «haksız yönetime karşı gelme» ve «pasif direniş» yolu ile bağımsızlığı elde etmeğe çalıştı. Lideri birkaç defa hapsedildi. 1935 Statüsünü elde ederek 1937'de parlak bir seçim zaferini kazanma imkânı bulan (1585 sandalyenin 715'i) Kongre'nin çoğunluğu faşizme karşı savaşa katıldı, fakat daha önce mutlak bağımsızlığı istedi (1942 ilkbaharında sir Stafford Cripps'in teklif ettiği uzun vadeli Dominyon statüsüne karşılık Kongre'nin öne sürdüğü «quit India» [Hindistan'ı terk et]). O zaman Britanya makamlarınca susturulan Kongre, savaştan sonra, bağımsızlık yolundaki eylemine yeniden başladı. Seçmenlerin büyük çoğunluğu tarafından desteklenerek (Hindu bölge seçimlerinde oyların yüzde 91,3'ü) sonunda Hindistan bağımsızlığının Büyük Britanya tarafından tanınmasını sağladı (15 ağustos 1947), fakat siyasal birlik üstündeki görüşünü kabul ettiremedi (Kongre'de Hindu ve müslüman üyeler vardı).

Bu tarihten sonra, Kongre partisi, parlamenter rejim çerçevesi içinde, önceleri çok büyük (1951'de oyların yüzde 45'i ve sandalyelerin dörtte üçü), fakat yavaş yavaş azalan bir çoğunlukla iktidar tekelini elinde tutmayı başardı. Bu gerileme; şefleri tarafından iktidarın yıpratılmasıyle açıklanabilir (1946'dan 1964'e kadar Nehru, 1964'ten 1966'ya kadar Lal Bahadır Şastri, 1966'dan sonra da Nehru'nun kızı İndira Gandhi iktidara geldi). Bu yıpranma aynı zamanda, 1950'ye kadar Fatel, sonra da Tondon tarafından yönetilen gelenekçilik taraftarlarıyle Nehru'yu ve haleflerini çatıştıran uyuşmazlıklardan da doğmuştur. İktisadî planlara ve sosyal reformlara karşı olan gelenekçiler, içişleri bakanı Gulzaylal Nanda'nın desteğiyle, hükûmetin kutsal ineklerin kesilmesini hedef tutan tedbir isteklerine karşı şiddetle direnmişlerdir (kasım 1966).

Partinin seçimlerdeki gerilemesi, merkezî planda, Birlik hükûmetinin kontrolu için yapılan ve gittikçe artan mücadelenin de bir sonucu oldu. İndira Gandhi, sonunda bu mücadeleyi kazandı ve mahallî planda sekiz eyalet muhalefete geçti: Orissa, Pencap, Bihar, Batı Bengal, Uttar Pradeş, Racastan, Madras ve Kerala. (L)

KONGRUİZM i. (fr. *congruisme*). İlâhî gufran ve lûtfa nispetle insan hürriyetinin serbestçe işlemesini açıklamayı amaçlayan ilâhiyat sistemlerinden biri.

— ANSİKL. Bu sistem, gufran konusundaki din - ilâhiyat kavgalarından doğdu. Tanrı'nın her şeye kadir lûtfuyle insanın serbestliğinin aynı hareketinde, irtibat meslesini çözdüklerini sanan ilâhiyatçılar, «yeterli» (bir sonuca bağlanmayan) ve «etken» (iyi bir sonuçla biten) çifte görüşünü pekiştirdiler. Mesele olduğu gibi, bütünüyle ortada olduğuna göre lûtfun neden ve nasıl «etkin» olduğunu izah etmek gerekiyordu. Kongruistler (Vasquez, Bellarmin, Suares) için, etkinlik Tanrı'nın yanılmaz psikolojisinden gelmektedir. Tanrı, onu etkin olarak istediği vakit lûtfunu en uygun olduğu tarz ve şekil içinde verir ki insan iradesinin serbestçe rızası bunu takip etsin. Bu suretle, hem tanrısal öngörü, hem de insan sorumluluğu konuları halledilmiş olur. (L)

KONGSBERG, Güney Norveç'te (Buskerud) şehir, Oslo'nun güneybatısında; 8 300 nüf. Silâh fabrikası. Norveç darphanesi. Yakınında 1624'ten beri işletilen gümüş madenleri. (L)

KONİ i. (yun. *konos* > fr. *cône*'dan). Mat. Sabit bir noktadan geçen ve kapalı bir eğriye dayanan hareketli bir doğrunun çizdiği yüzey. (Sabit nokta *koninin tepesi*, hareketli doğru *anadoğru*, kapalı eğri de *doğrultman*'dır.) [Bk. ANSİKL.] || Bu yüzeyle sınırlı katı cisim. || *Dönel koni*, bir üçgenin, dik kenarlarından biri çevresinde dönmesiyle meydana gelen uzay cismi. (DİK KONİ de denir). || *Eğik koni*, tabanı daire olan ve tepe noktasını bu dairenin merkezine birleştiren doğru taban düzlemine eğik olan koni. || *Kesik koni.* Bk. KESİK.

— Anat. *Götürücü koniler*, erbezi üstünü erbezlerine birleştiren ince kanallar.

— Astron. *Gölge konisi*, bir gezegenin Güneş'e dönük olmayan yüzünün arkasına düşen koni biçiminde gölge.

— Balıkç. *Görme konisi*, su altındaki bir balığın, yansıma olaylarının sonucu olarak sıvı dışındaki görme alanını belirten hayalî koni.

— Coğ. *Volkan konisi*, bir volkanın meydana getirdiği engebe biçimi. Bk. ANSİKL.

— Doku bil. Ağtabakanın damartabakadaki görme unsuru. (Çevresel göz nöronunun saçakları koniyi taban kısmından sarar; göz sinirinin hücre kısmı ise ağtabakanın birinci sinir tabakasında bulunur. Koni, ağtabaka firfirisinden yoksundur; bununla beraber, dalga uzunluğu en fazla olan kırmızı ve portakal rengi ışımalara karşı tepki gösterir.)

— Havc. *Sessizlik konisi.* Bk. SESSİZLİK.

— Jeol. *İç içe koni yapısı*, bazı kayalarda görülen bir santimetre büyüklüğünde iç içe konilerden oluşma yumrulu yapı. (Çekilme etkisiyle oluştuğu sanılır.)

— Jeomorfol. *Çığ konisi*, bir çığın bıraktığı döküntülerin meydana getirdiği birikinti. || *Birikinti konisi.* Bk. BİRİKİNTİ.

— Nöroloji. *Uç koni belirtisi*, omuriliğin son koni kısmındaki lezyonlardan ileri gelen bozuklukların tümü. (Her iki bacakta felce, siyek ve göden mukozalarında, apışarası derisinde duyum yitimine, büzgen kasta ve atmık yollarında anomalilere sebep olur.)

— Sanay. *Seger konisi.* Bk. SEGER.

— Sil. *İltisak konisi*, bir top namlusunun iç boşluğunun, barut haznesi ile yivli kısım arasında kalan parçası. (Kesik koni biçiminde olan iltisak konisi, mermi sevk çemberinin geçirilmesine yarar ve gerek doldurma tomarının yardımıyle, gerek kuyruk tarafından mermi dip tablasına yapılan basınçla, merminin doldurış vaziyetine getirilmesini sağlar.) || *Ölü koni*, uçaksavar toplarında, ekseni, topun merkezinden geçen düşey, anadoğrusu da en büyük eğimli doğru olan koni. (Uçaksavar topları, yapıları bakımından, yatay üzerinde 80°'den büyük açı ile atış yapamaz.)

— Teknol. *Sürtünme* (veya *kavrama*) *konisi*, birbiri içine geçebilen madenî iki koniden meydana gelen ve bir parçanın dönme hareketini başka bir parçaya aktarmağa yarayan kavrama düzeni.

— ANSİKL. Mat. Bir dik üçgenin dik kenarlardan biri çevresinde dönmesiyle elde edilen bir *koni* göz önüne alınırsa, öbür dik kenar *koninin tabanı* olan bir daire meydana getirecektir; birinci kenar *koninin ekseni* veya *yüksekliği*'dir; *koninin ayrıtı* veya *apotemi* adı verilen hipotenüs, koninin yan alanı olan bir alan doğurur. Bu alan, kenarı (apotem) ile taban çemberinin çarpımının yarısına eşittir. Koninin hacmi, taban alanı ile yüksekliğinin çarpımının üçte birine eşittir. Taban yarıçapı R, apotemi *a* ve yükseliği *H* ise: yan alan = πRa elde edilir, hacim $\frac{1}{3}\pi R^3 H$'dır. Başlangıç olarak alınan tepesine oranlanmış bir konik yüzeyin doğrusal koordinatlarda denklemi, üç *x*, *y*, *z* değişkenine göre homogen olmak zorundadır, çünkü yüzeyin bir noktasının üç koordinatı, *x*'in, *y*'nin, *z*'nin dönüşümle değişmiş değerleri, koni yüzeyinin bir noktasını göstermeğe devam eder, keyfî bir oranda, orantılı bir dönüşüme uğratılabilir.

Karşıt olarak *x*, *y*, *z* gibi doğrusal üç koordinata göre homogen olan bir denklem bir konik yüzeyi gösterir.

Bir konide, paralel düzlemlerle elde edilen bütün kesitler, benzerlik tanımı gereğince kendilerine benzerdir; demek ki, aynı bir anadoğru üzerindeki noktalardan bu kesitlere çizilen teğetler paralel olur ve hattâ aynı düzlem içinde bulunur; bu düzlem, göz önüne alınan anadoğru boyunca koniye teğettir. Demek ki bir koniye teğet olan bir düzlem, değme noktasından geçen anadoğrunun bütün noktaları boyunca bu koniye değer. Dönel koninin veya daha genel olarak ikinci dereceden koninin düzlemlerle kesitleri *konik**ler adını alır.

— Coğ. *Volkan konisi*, bir volkanın püskürmesi sırasında lav ve küller kısa süre içinde çoğunlukla düzgün şekilli ve eğintisi birçok etmene göre değişen bir koni meydana getirir. Önce, atılan gereçler meydana geldikleri döküntülerin boyuna göre değişen açılarla kayşar, ama kayşama şevi tarafından meydana getirilen koni eğintisi, doruğa doğru artar. Volkan konilerinin görünüşü özellikle atılan lavların cinsine bağlıdır: açıkhavada güç katılaşan bazlı lavlar, geniş ölçüde yayılır ve az yüksek koniler meydana getirir (Hawaii volkanları). Buna karşılık asit lavlar dik yamaçlı koniler meydana getirir (Puy de Dome). Zamandaş veya birbirini takip eden püskürmeler büyük yapının yamacında ekleme koniler meydana gelmesiyle veya daha eski bir kraterde yeni bir koni meydana getirerek (msl. A.B.D.'de Crater Lake) yan koniler sonuçlanabilir. Bk. VOLKAN, KRATER.

◆ Sıf. Koni biçiminde olan.

— Histol. *Koni hücre*, ağtabakada damartabakaya bitişik görme hücresi. (Bu hücrenin tabanı görme sinir hücresinin ince uzantılarına tutunur. Sinir hücresinin gövde kısmı ağtabakanın birinci sinir katı içinde bulunur. Koni hücrede eritropsin yoktur; bununla beraber dalga uzunlukları çok büyük olan kırmızı ve turuncu ışınımlara karşı tepki gösterir.) [L]

KONİÇA, Rumeli'de, Yanya vilâyetinde türk şehri; 25 000 nüf.; 34 köy. Halkı müslüman ve arnavuttur. Arazisi dağlık olduğundan zıraata uygun değildir. Dut ağaçları ve ipekçiliği ile tanınır. Yılda bir kere panayır kurulur. (M)

KONİDİYOFOR i. (fr. *conidiophore*). Bot. Konidileri taşıyan, farklılaşmış miselyum iplikleri. (L)

KONİDİYOSPORLU sıf. Konidilerle üreyip çoğalan basit mantarlara verilen sıfat. (L)

KONİDİYUM i. (yun. *konis*, - *idos*, toz'dan fr. *conidie*). Olgunlaşınca konidiyofordan ayrılan ve başka bir üretici aygıtı olan türlerde, katkın bir sporifer aygıtın veya konidiyospor'un üzerinde doğan mantar sporu. (Meselâ, asklı mantarların çoğunda, asklardan başka, konidiyumlar üreten bir konidiyum aygıtı da vardır. *Penisillum*'ların fırça şeklindeki hif demetleri konidiyum zincirlerinden meydana gelmiştir.) [L]

KONİECPOLSKİ (Stanislaw), Polonya büyük hetmanı (1591 - Brody 1648). 1616'da, kızıyle evlendiği Zolkiewski'nin yerine ordugâh hetmanı oldu. Vallea Alba (Akdere) ve Suçava (bugün Tutora, Romanya) yakınlarındaki savaşta Türklere esir düştü (1620). 1623'te serbest bırakıldı, başkumandan oldu, birçok kere tatarları, Hammerstein (1627) ve Schönlanke'de (Batı Prusya) [1629] İsveçlileri yendi. 1632'de büyük hetman oldu. Paniowce'de Moskova ile ittifaka girmiş olan Türkleri yendi (1633); tatar gruplarını dağıttı ve kazak isyanlarını bastırdı. (L)

KONİFERİLİK sıf. (fr. *coniférylique*). Kim. Doymamış bir difenol alkol için kullanılır; koniferinin hidroliziyle elde edilir. (L)

KONİFERİN i. (fr. *coniférine*). Kim. Formülü $C_{16}H_{22}O_8$, $2H_2O$ olan glikozit; kozalaklıların büyükten dokusunda bulunur. (L)

KONİK sıf. (fr. *conique*). Koni biçiminde olan. || Bir koniye ait olan: *Konik yüzey.*

— Mekan. *Konik sarkaç.* Bk. SARKAÇ.

— Müzik. Çapı bir ucundan ötekine doğru gittikçe genişleyen tübe denir. (Borazan,

konikler

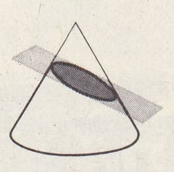

elips

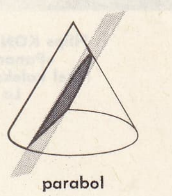

parabol

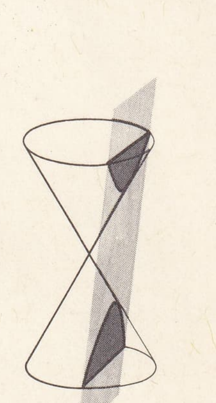

hiperbol

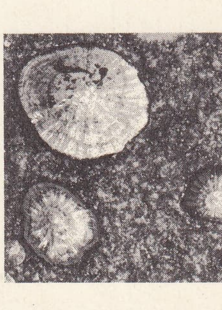

konikabuklu salyangoz

Foto. LAROUSSE

Filips KONİNCK «Panaroma» (özel koleksiyon) La Haye

klarnet, zurna v.b. konik deliklidir. Buna karşılık flüt silindirik deliklidir.)

— Taşbil. *Konik kırık,* koni şeklinde açılmış kırık. (Bu kırık, gözeneksiz ve homogen bir taşın yüzeyine diklemesine yapılan bir vuruşla meydana gelir.)

— Teknol. *Konik dişli çifti,* çift olarak birleştirilen ve motorun hareketini taşıta dik açıyla ileten transmisyon dişlilerinin ikisi. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Teknol. *Konik dişli çifti,* transmisyonda, bir otomobil motoruna, tekerleklerinkinden dört ile yedi kere daha yüksek dönme hızı verir. Konik çift, motor miline bağlı bir konik dişli ile onun döndürdüğü ve ona göre dik konumda, koni biçiminde dişleri olan bir ayna dişliden meydana gelir. Bu çift dönerken, diferansiyel yardımıyle tekerlek millerini döndürür. Çalışmanın sessizliğini sağlamak için dişler heliseldir. *Hipoit dişliler* denen tertibat, ayna dişliyle alçaltılmış bir konik dişli tertibini kapsar. Konik çift arka köprünün ön kısmına konur. Önden çekişli bir arabadan vites kutusunun çıkış milini uzatır; bu da arka tekerleklerde transmisyon milinin kaldırılmasını sağlar.

◆ İ. Mat. İkinci dereceden bir koni yüzeyinin, tepeden geçmeyen bir düzlemle arakesiti. (Düzlemin durumuna göre bu kesit bir elips ve özel olarak bir çember veya düzlem, anadoğrulardan birine paralel olduğuna göre bir parabol veya bir hiperbol olabilir.) [KONİ KESİTİ de denir.] Bk. ANSİKL.

— Teknol. Bir kesici takımın, kullanılacağı tezgâhın iş mili burnuna takılmasını sağlayan kesik koni biçimindeki kısmı. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Mat. *Konik*'ler, bir düzlem üzerinde sabit bir noktaya ve sabit bir doğruya uzaklıklarının oranı sabit olan noktaların geometrik yeri olarak düşünülebilir. Sabit noktaya *odak,* sabit doğruya bu odağa bağlı *doğrultman,* sabit orana da *dışmerkezlik* denir. Dışmerkezlik 1'e eşit olunca konik bir paraboldür, 1'den küçük ise elipstir, 1'den büyük olursa hiperboldür.

Dik kordinat sistemine göre koniklerin genel denklemi:

$$Ax^2+2Bxy+Cy^2+2Dx+2Ey+F=0\text{'dır.}$$

Eğrinin cinsini incelemek için, genel denklem *y*'ye göre çözülür.

Önce $C \neq 0$ varsayalım:

$$y = -\frac{Bx+E}{C} \pm \frac{1}{C}\sqrt{(B^2-AC)\,x^2+2\,(BE-CD)\,x+(E^2-CF)}$$

olur, bu da

$$y = -\frac{Bx+E}{C} \pm \frac{1}{C}\sqrt{Mx^2+2\,Nx+P}$$

şeklinde yazılabilir.

$C = 0$ ise

$$y = \frac{Ax^2+2Dx+F}{2(Bx+E)} = \alpha x+\beta+\frac{\gamma}{2(Bx+E)}$$

olur, bölme işlemi yapılırsa

$$\gamma = \frac{-AE^2-FB^2+2\,BDE}{B^2}$$

bulunur. Bu durumda denklem

$$2\,(y-\alpha x-\beta)\,(Bx+E)=\gamma$$

şekline sokulur.

Aşağıdaki çizelge irdelemeyi özetler:

- $M < 0$ iken elips çeşidi
  - $N^2 - MP > 0$ ise gerçel elips
  - $N^2 - MP < 0$ ise sanal elips
  - $N^2 - MP = 0$ ise nokta haline gelmiş elips
- $M > 0$ iken hiperbol çeşidi
  - $C \neq 0$
    - $N^2 - MP \neq 0$ ise hiperbol
    - $N^2 - MP = 0$ ise kesişen iki doğru
  - $C = 0$
    - $\gamma \neq 0$ ise hiperbol
    - $\gamma = 0$ ise kesişen iki doğru
- $M = 0$ parabol çeşidi
  - $C \neq 0$
    - $N \neq 0$ ise parabol
    - $N = 0$ $P > 0$ ise paralel iki gerçek doğru
    - $N = 0$ $P < 0$ ise paralel iki sanal doğru
    - $N = 0$ $P = 0$ ise çakışık iki paralel doğru
  - $C = 0$ ve dolayısıyle $B = 0$
    - $E \neq 0$ ise parabol
    - $E = 0$
      - $D^2 - AF > 0$ ise paralel iki gerçek doğru
      - $D^2 - AF < 0$ ise paralel iki sanal doğru
      - $D^2 - AF = 0$ ise paralel iki çakışık doğru.

Şu halde koniğin cinsi $B^2 - AC$'nin işaretine bağlıdır. $N^2 - MP$ niceliği

$$C\left[AE^2-2\,BDE+CD^2+F\,(B^2-AC)\right]$$

olarak yazılabilir, bu $C\,\triangle$'ya eşittir.

Bu tablo üzerinde yapılacak bir incelemede kolayca görülür ki, $\triangle = 0$ olması, koniğin iki doğrudan meydana gelen bir sisteme indirgenmiş olmasının gerekli ve yeter şartıdır. Bir koniğin genel denklemi, değişken beş parametre ile beş katsayının altıncıya oranını kapsar. Bu da gösterir ki, bir koniğin belirtilebilmesi için beş şartın (msl. beş nokta veya beş teğet) bilinmesi gerekir.

Uygun seçilmiş koordinat eksenlerine göre koniklerin daha kısa denklemleri elde edilebilir. Bu denklemler, koniklerin özelliklerini daha kolaylıkla incelemeyi sağlar.

— Teknol. Bir kesici takımın, fener miline geçen *konik kısmı,* bu kesik konik kısmın basit bir kavramasıyle takımın harekete geçebilmesi için oldukça az bir koniklik göstermelidir. Koniklik, koninin iki çapı arasındaki farkın, eksen üzerindeki uzaklıklarına oranı olarak tanımlanır. Genellikle bu koniler için normlar hazırlanmış ve özellikle Morse koniği ile standart amerikan koniği tanımlanmıştır. Morse koniği, genellikle sökülüp çıkarılmasını kolaylaştıran bir tertibatla birlikte kullanılır; bu tertibat, koniğin üç kısmında bulunan ve kavramadaki bir kovanın içine doğru uzanan bir merkezleme kulağıdır. Koniği çıkarmak için, bu kovanın içine bir kama sokulur; merkezleme kulağına dayanan kama, koniği kovandan kurtarır. Hareketin iletilmesinde, çeşitli biçimlerde koniklerden yararlanılır.

Konik kasnaklar ve *konik tamburlar* veya *kademeli kasnaklar,* hareketin hızını değiştirmek için kullanılır ve yan yana yerleştirilmiş konik kasnaklardan meydana gelir. Kademeli kasnak, aynı göbek üzerinde birleştirilmiş değişik çapta jantlardan hazırlanır. Bu kasnak, genellikle ters yönde yerleştirilmiş benzer bir kasnakla eşleştirilir. Kademeli kasnaklar daha çok 2, 3, 4 veya 5 katlı olur. Kasnak çapları, istenilen hız kademelerini elde edebilecek biçimde seçilmiştir; karşılıklı iki kasnak çapının toplamı sabit olunca, bütün kademeler için aynı uzunlukta kayış kullanarak; istenilen hız sağlanmış olur. Çalışma sırasında kayış bir kasnaktan öbürüne geçirilebilir. (L)

KONİKALSİT i. (fr. *conichalcite*). Miner. Hidratlı tabiî bakır ve kalsiyum arsenyofosfat. (L)

KONİKABUKLU salyangoz blş. i. Zool. Kayalık kıyılarda yaşayan ve kabuğu sarmal değil de konik olan, önden solungaçlı, karından ayaklı yumuşakça. (*Patellidae* familyasının örnek hayvanı.)

— ANSİKL. *Konikabuklu salyangoz*'ların ayakları çevresinde tam veya önden kesik daire biçiminde bir dizi kenar solungacı vardır. Kabukları yuvarlak, beyzî veya koni biçimindedir; deniz kıyılarındaki kayalara tutunarak (deniz serpintilerinden yararlanarak suyun dışında bile) yaşar; otçuldur; eti yenir; balık avında yem olarak kullanılır. Bütün denizlerde yaşayan konikabuklu salyongozların fosilleri üçüncü zaman katmanlarında bulunmuştur. (L)

KONİKLİK i. (*konik*'ten *konik-lik*). Koni biçiminde olan bir şeklin niteliği.

— Dy. *Bandajların konikliği,* bir demiryolu taşıtında, aynı dingil üzerine tutturulmuş tekerlek bandajlarına verilen kesik koni biçimindeki profil. (Bu profil sayesinde tekerlekler, taşıt hareket halindeyken dingili yol eksenine dik ve ortalama durumda tutabilir.)

— ANSİKL. Dy. *Bandaj konikliği*'nin amacı, bir tekerlek dingilinin yanlamasına hareketi sırasında tekerleklerden her birinin dönme çemberinin yarıçapını değiştirerek dingile her iki dönme çemberinin de yarıçapı eşit olacak şekilde bir konum vermektir. Bu yüzden, tekerleklerin oturduğu ray da, genellikle bandajların yuvarlanma yüzeyinin koniklik açısına eşit bir açı ile yolun iç kısmına doğru eğik yapılır. Demiryolu taşıtlarının seyri sırasındaki yanlamasına sarsıntılar bandajların konikliğinden ileri gelir; dingilin eksene dönmek için yaptığı hareket pek önlenemediği için bu sarsıntıların da önüne geçilemez. (L)

KONİMA i. (fr. *conima*). İngiliz Guyanası'nda yetişen bitkinin kokulu reçinesi.

— ANSİKL. *İcica heptaphylla*'dan elde edilen *konima reçinesi*'nde özellikle, 264 °C'ta kaynayan *konimen* adında seskiterpenik bir karbür ($C_{15}H_{24}$) vardır; tütsü yapımında kullanılır. (L)

KONİMETRE i. (yun. *konis,* toz ve *metre*> fr. *conimètre*'den.) Sağ. bil. Sağlığa zararlı görülen bir ortamdaki toz parçacıklarının sayısını ölçmeğe yarayan cihaz. (Konimetre, özellikle pnömokonyozun sebeplerini araştırmak için, ekspertizlerde, maden ocaklarında ve atelyelerde kullanılır.) [L]

KONİN, Polonya'da şehir, Büyük Polonya'da (Poznan voyvodalığı), Warta ırmağı kıyısında; 11 200 nüf. Büyük alüminyum fabrikası; kereste sanayii. Linyit madenleri. (L)

KONİNCK (David DE) hollandalı natürmort ressamı (Anvers 1636-1699'a doğr.). Anvers'te Pieter Boel'in öğrencisiydi, daha sonra Aziz Luka loncasında başkan oldu ve Almanya ile Fransa'yı dolaştı. 1670'te Roma'ya gitti, iki yıl sonra da Brüksel'e yerleşti. Jan Fyt'in üslûbunda tavşan ve diğer hayvanları ölü veya canlı olarak gösteren resimler, ayrıca meyve ve çiçek gibi natürmortlar yaptı. Resimlerinin sayısı azdır. Viyana Krallık müzesinde ölü ördekleri gösteren bir tablosu vardır. (M)

KONİNCK (Filips DE), hollandalı ressam (Amsterdam 1619-ay.y. 1688). Rembrandt'ın öğrencisiydi; bazı portreler dışında (*Vondel,* Amsterdam; *Tüylü Şapka Giymiş Genç Adam,* Braunschweig), manzara resimleri de vardır. (Frankfurt, Berlin, Brauschweig Londra, Brüksel ve Rotterdam müzeleri). [L]

KONİNCK (Laurent Guillaume DE), belçikalı paleontoloji uzmanı (Louvain 1809-Liège 1887). Liège üniversitesinde paleontoloji ve organik kimya profesörü (1838), Belçika Sanat, Edebiyat ve Bilim akademisi üyesi (1842). Belçika'nın Karbonlu Demir çağıyle ilgili araştırmaları vardır. (L)

KONİNCK (Pieter DE), Brugge'li dokumacı (1240'a doğr.-1332). Flandr komünlerinin Fransa kralı Güzel Philippe'e karşı ayaklanmasında büyük rol oynadı; Courtrai savaşında (1302) fransız şövalyelerini ağır yenilgeye uğratan Brugge milislerine kumanda etti. (L)

KONİNCK (Salomon), hollandalı ressam (Amsterdam 1609-ay.y. 1656). Ustası Rembrandt'ın üslûbunu taklit etti, tablolarında görülen doğu kıyafetli tipleri Rembrandt'tan aldı *İhtiyar Adam Odasında* (Amsterdam), *Yusuf ile Firavun* (Schwerin). [L]

KONİNKİT i. (L. G. de *Koninck*'in adın-

Foto. LAROUSSE

dan fr. *koninckite*). Hidratlı tabiî demir fosfat. (L)

Koninklijke Luchtvaart Maatschappij N. V. (K.L.M.), 1919'da Albert Plesman tarafından kurulan Hollanda kraliyet havayolları şirketi. Hollanda hükümetinin yardımlarından yararlanan Plesman, şirkete malî yardımda bulunmayı kabul eden birçok banka ve gemi kumpanyasının da bu projeyle ilgilenmesini sağladı. Yeni şirket, 1920'den sonra ilk düzenli Amsterdam-Londra seferini hizmete açtı. Ertesi yıl, Amsterdam'da hava ulaşımı senetlerinin satışı amacıyle, şebekelerin daha hızlı gelişmesinin zorunlu kıldığı bir kuruluş olan ilk dünya acentalığı kuruldu. Acenta'nın bütün Kuzey Avrupa ile bağlantısı vardı. 1927'de, bir nakliye uçağı ile, Amsterdam - Batavia arasındaki ilk bağlantı sağlandı. 1935'ten itibaren K.L.M. Antiller'e kadar uzanan yeni bir şebekenin kurulmasına girişti. Savaştan sonra, sermayesinin yüzde 96'sına Hollanda devletinin, geri kalanına ise, içlerinde Royal Dutch'un da bulunduğu 80 özel hâmilin sahip olduğu şirket, Air France'tan sonra Kıta Avrupasının hava şirketleri arasında ikinci sırayı tutar. (L)

KONİRİN i. (fr. *conyrine*). (C_5H_4N) — C_3H_7 formülünde olan propil - 2 piridin; 167°C'ta kaynar, konisin'in çinko tozu üzerinde damıtılarak hidrojen kaybetmesiyle elde edilir. (L)

KONİSİZ sıf. (*koni*'den *koni-siz*). Koni biçiminde olmayan.

— Fizyol. *Konisiz göz*, görme aygıtında billûr koni bulunmayan göz; bazı böceklerin (kulağakaçanlar, heteroptera, sinekler, ince uzun duyargalılar, bazı kınkanatlılar) petekgözleri böyledir. (L)

KONİŞİ YUKİNAYA, japon generali (öl. 1600), Hideyoşi'nin hizmetinde bulundu. 1583'te vaftiz edildi ve Sekigahara zaferinden sonra Japonya'nın mutlak hâkimi olan İyeyasu'ya karşı cephe aldığı için boynu vuruldu. (L)

KONİŞMENTO veya **KONŞİMENTO** i. (tial. *conscimento*'dan). Deniz. tic. huk. Yükletenin isteği üzerine, taşıyana, kaptana veya taşıyanın bir temsilcisine, denizyolu ile taşınmak için teslim olunan mal üstüne düzenlenen kıymetli evrak. (Bk. ANSİKL.) || *Konişmento formülü*, donatan veya taşıyanların, taşıma işlerinde kullandıkları, basılı tip konişmentolara verilen ad. || *Konişmento nüshası*, konişmentonun, taşıyanın isteği üzerine birden çok sayıda düzenlenmesi halinde, her birine verilen ad. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. *Konişmento* deniz hukukunun en önemli kıymetli evrakıdır. Yükletenin isteği üzerine, tek taraflı olarak, taşıyan tarafından düzenlenir. Bu senetle; taşıyan, taşınmak üzere alınan yazılı yükü, tesellüm etmiş olduğunu beyan ve yolculuk sonunda senet muhtevasına göre, yükü almağa yetkili hâmiline teslim etmeyi taahhüt eder. Konişmento, taşıyan tarafından, yükün varma limanına taşınması, orada gönderilene teslim taahhüdünü tazammun etmesi, üzerine tanzim olduğu yükü temsil ve böylece deniz yolculuğuna çıkarılmış bulunan yükte tasarruf imkânını vermesi sebebiyle ticarî hayatta önemli kolaylıklar sağlar. Ortaçağlardan beri deniz taşımalarında kullanılır. Önceleri, gemiye alınan yük listesinin bir kopyasından ibaret olan, yalnızca ispat aracı bir senet niteliğindeydi. Daha sonra, aynı zamanda olan kaptanın şahsî sorumluluğunu doğuran tesellüm makbuzu niteliğini aldı. Kaptanın sadece müstahdem olduğu hallerde, donatan da ikinci derece borçlu olarak sorumlu olurdu. Bugün anglo-amerikan hukukunda da, konişmentonun, kaptan tarafından temsilci sıfatıyla imza edildiği açıkça belirtilmişse, kaptanın da birlikte sorumluluğu söz konusu olur. Türk hukukunda, yükü almağa yetkili konişmento hâmilinin, yükü alma talebinin muhtevası, konişmentoda yer alan tesellüm beyanıyle teslim taahhüdüne göre değil, aynı zamanda yükün fiilen teslim alınma veya gemiye yüklenme olayına göre belirir. Meselâ konişmentoda 100 ton pirinç yazıldığı halde, gemiye 100 ton buğday alınmışsa, konişmento hâmili ancak, 100 ton buğdayın kendisine teslimini isteyebilir. 100 Ton buğdayın teslimiyle, taşıyan, konişmentonun hâmili olan gönderilene karşı borçtan kurtulur (konişmentodaki yanlış kayıt, taşıyanı sorumlu kılan bir kusura dayanmadıkça). Konişmento, ihtiva ettiği yüke dair kayıtlar yönünden, sadece karine teşkil eder; bu karinenin aksi her zaman ispat olunabilir. İspat yükü, taşıyana aittir. Konişmentoya dair bazı kuralların birleştirilmesi hakkında, 25.VIII.1924 tarihli Milletlerarası Brüksel sözleşmesinde de durum böyledir. Bu sözleşmeye ek ve bunu değiştiren 23.II.1968 tarihli Brüksel sözleşmesine göre (Visby kuralları), konişmentodaki kaydın yanlış olduğu, bunu iktisab eden iyi niyetli üçüncü kişilere karşı ileri sürülemez. Yükletenin, teslim ile, taşıyana karşı kazandığı, yükün geri verilmesini isteme hakkı, konişmento düzenlendiği durumlarda, konişmentoda belirir. Bundan böyle, söz konusu talebin ileri sürülmesi, konişmentonun ibrazı ile mümkün olur. Taşıyan da, konişmento gereğince yükü almağa yetkili hâmile, bunu ancak konişmentonun ibrazı karşılığı teslim edebilir. Varma limanına erişmiş yükün geri istenebilmesi için, konişmento nüshalarından birinin ibrazı yeterlidir. Yük, ara limanında veya yükleme limanında geri alınmak isteniyorsa, konişmento hâmili, bütün konişmento nüshalarını ibraz etmelidir. Emre yazılı ve hâmile yazılı konişmentolarda durum budur. Konişmentonun nama düzenlendiği hallerde durum farklıdır. Bu durumda, yükleten ile konişmentoda adı yazılı gönderilen, anlaşılırsa hiç bir konişmento nüshası ibraz olunmaksızın da yük geri alınabilir. Kaptan, böyle bir durumda, muhtemel zararlara karşı garanti isteyebilir. Konişmento, yükü temsil eden bir kıymetli evraktır. Yük, taşımak için, kaptan, taşıyan veya taşıyanın bir temsilcisi tarafından teslim alındığı takdirde, konişmentonun, konişmentoya göre yükü tesellüme yetkili olan kimseye teslimi, yüz üstünde, aynî hak yönünden bizzat yükün teslimi gibi sonuç doğurur. Buna «konişmentonun aynî etkisi» denir. Aynî etkinin bazı sınırları vardır. Konişmentoya bağlanmış bulunan yükü, teslim alma suretiyle ve iyi niyetle iktisap eden kimselere karşı, konişmentonun aynî etkisi söz konusu olamaz. Varma limanında, konişmentonun sadece bir nüshasını ibraz ederek, öbür konişmento hâmillerinden önce, yükü, taşıyandan, kaptandan veya taşıyanın diğer bir temsilcisinden teslim almış olan kimse aleyhine, konişmentonun aynî etkisi ileri sürülemez. Konişmento karşılığı yükün teslim alınması durumunda, iktisap edenin iyi niyetli olması aranmaz. Konişmentonun, konişmento gereğince, yükü almağa yetkili hâmillerinden herhangi birine yük teslim edilmeden, öbür nüshaların hâmilleri de müracaat ederse, kaptan, yükü teslim talebini reddederek yükü emin bir depoya verir ve bunu konişmento hâmillerine bildirir. Böyle bir durumda, tevdi olunan yükün kime teslim olunacağı (başka bir deyimle, kimin hak sahibi sayılacağı) meselesi ortaya çıkarsa, şöyle bir çözüme bağlanır: konişmento hâmilleri, birbirine zıt haklar ileri sürüyorlarsa; ortak ciranta tarafından, daha önce konişmento ciro ve teslim edilen hâmil üstün tutulur. Bu sonuç, medenî hukukta yer alan, aynî hakların iyi niyetle kazanılmasına ilişkin kuralların bir istisnasıdır. Konişmentolar, her iki hâmile aynı zamanda ciro ve teslim edilmişse veya hangisinin daha önce ciro ve teslim edildiği anlaşılmıyorsa, her iki hâmil, yük üzerinde müştereken malik olur. Zira böyle bir durumda, birini diğerine üstün tutmak için sebep yoktur.

Konişmento aracılığıyle kazanılan haklar, konişmentonun teslimine esas olan sözleşmeye göre belirir. Konişmentonun aynî etkisi aracılığıyle yük üstündeki mülkiyet hakkının devri ve yük üstünde rehin hakkının kurulması mümkün olur. Bundan başka konişmento yardımıyle yük üstünde kanunî rehin hakkı ve hapis hakkının kullanılması sağlanır. Yük üstünde iyi niyetle aynî hak iktisabı, medenî hukukun genel kurallarına bağlıdır. Bu sebeple, iyi niyetle ve yükü teslim almak suretiyle, malik olmayandan hangi durumlarda yük üstünde mülkiyet veya rehin hakkı kazanılabilirse, konişmentonun teslim alınması durumunda da aynı himaye vardır. Aynî haklar kazanılır; çünkü konişmentonun teslimi, yükün teslimi gibi sonuç doğurur. Meselâ, devreden, yükün maliki değildir. Konişmentoyu iktisap eden bunu bilmez veya bilecek durumda olmayarak onu malik sanırsa, yükün maliki olur. Çalınmış, sahibinin rızası olmaksızın elinden çıkmış mal üstünde düzenlenen konişmentonun teslimi, yük üzerinde aynî etki göstermez. Konişmentonun aracılığıyle mülkiyetin iktisabı halinde, iktisap eden iyi niyetliyse, üçüncü kişilerin yük üstündeki rehin hakkı sona erer. Fakat konişmentonun diğer nüshasıyle rehin hakkını kazanmış olanların hakkı düşmez. Yük üstündeki kanunî rehin hakları yönünden de durum budur. Aynı kural, yükün konişmento aracılığıyle rehin edilmesi durumunda da yürür. Konişmentonun iyi niyetle iktisabı, kıymetli evrak hükümlerine tabidir. İyi niyetin kıymetli evrak hukukundaki himayesi, medenî hukukun mülkiyete ilişkin himayesinden daha geniştir. Çalınmış veya sahibinin rızası olmaksızın elinden çıkmış beyaz cirolu bir konişmentoyu veya hâmile yazılı bir konişmentoyu, iyi niyetle iktisap mümkündür. Böyle bir konişmentonun iyi niyetle iktisabı suretiyle, yük üstünde mülkiyet veya rehin hakkı kazanılabilir. Ancak konişmentoya bağlanmış bulunan yük, çalınmış veya malikinin rızası dışında elinden çıkmışsa, konişmentonun iyi niyetle iktisabıyle, yük üstünde hak kazanılamaz. Konişmento hâmili, senedi iktisap etmiş olur; bunu ibraz ederek yükü taşıyandan alabilir; fakat buna karşı, istihkak iddiasıyle yük geri alınabilir. Konişmento, bunda yer alan hakkın mahiyetine göre yapılan ayrımda, şahsî bir hakkı belirten kıymetli evrak kategorisine girer. Çünkü bunda yer alan yükün iadesini isteme hakkı, üçüncü kişilere karşı değil, yalnızca konişmento borçlusuna karşı ileri sürülebilir. Konişmento, tedavül şekli yönünden emre, nama veya hâmile yazılı olabilir. Uygulamada çok rastlanan, *emre konişmento*'dur. Yalnızca, *emre* kaydı bulunan bir konişmento, «yükletenin emrine» demektir. Konişmento, doğuştan emre yazılı senetlerden değil, iradî emre yazılı senetlerdendir. Bu sebeple bir konişmentonun, emre yazılı senet haline getirilebilmesi için, *emre* kaydını taşıması gerekir. Konişmento, mücerret bir senet değildir. Senette yazılı yükün iadesi hakkındaki talep, sadece senetteki kayda göre değil, yükün yüklenmiş veya teslim alınmış olmasına da bağlıdır. Ayrıca, taşıyan, senet hâmiline karşı, navlun hukukundan doğan defileri de ileri sürebilir. Yine de konişmentoda beliren talep, navlun sözleşmesinden ayrıdır. Navlun sözleşmesinin geçerli olması veya olmaması, yahut hiç yapılmamış olması önemli değildir. Navlun sözleşmesinde olduğu halde, konişmentoya geçmeyen bir şart, konişmento hâmiline karşı ileri sürülemez. Konişmento, nama yazılı olduğu durumlarda, yazılı temlik beyanı ve konişmentonun teslimiyle; hâmile yazılı olduğu durumlarda, yalnızca teslimiyle; emre yazılı olduğu durumlarda, cirolu senedin teslimiyle devir olunur. Konişmentonun cirosu hakkında, poliçelerin cirosuna ilişkin hükümler uygulanır. Konişmentonun cirosunun, hakkı nakil ve hak sahibinin gösterme fonksiyonları vardır. Garanti fonksiyonu yoktur. Konişmento, taşıma hukuku yönünden, gönderilenin hukukî durumunu belirtir. Taşıyanla gönderilen arasındaki ilişki de esas alınır. Konişmento, yüke dair kayıtlar gereğince sorumluluk doğuran bir senet değildir. Bu kayıtlar yönünden konişmento sadece bunların doğruluğuna karine teşkil eder. İyi niyetle hak kazanmalara karşı da, bu kayıtların yanlışlığı ispat olunabilir. Durum, Türk mevzuatında böyle olduğu gibi, 25 ağustos 1924 tarihli Brüksel sözleşmesinde de (La Haye kuralları) aynıdır. 25 Ağustos 1924 tarihli Brüksel sözleşmesinin bazı maddelerini değiştiren, 1968 tarihli protokolde (Visby kuralları) durum farklıdır. İyi niyetli konişmento müktesеplerine karşı, yüke ilişkin kayıtların yanlışlığı iddia ve ispat olunamaz.

● *Konişmentonun muhtevası*. Konişmentonun ihtiva ettiği kayıtlar, Ticaret kanununun çeşitli maddelerinde gösterilir. Bir senedin konişmento sayılabilmesi için, bu kayıtlarından hangilerinin bulunması gerekli olduğu hususunda kanun açık değildir. Kanuna göre, konişmentoda bulunan

kayıtları beş grupta toplamak mümkündür: 1. kişilerle ilgili olanlar. Taşıyan, yükleten, gönderilen ve kaptanın adını gösteren kayıtlar; 2. geminin adını ve milliyetini gösteren kayıtlar; 3. yükleme, varma limanlarını ve yükleme tarihini gösteren kayıtlar; 4. konişmentonun düzenlenme yerini, tarihini ve kaç nüsha olarak düzenlendiğini gösteren kayıtlar; 5. yükün çeşidi, miktarı (sayı, ölçü veya tartısı), markaları, dışarıdan belli olan durum ve nitelikleriyle değerini gösteren kayıtlar. Bu kayıtlardan bazılarının senette yer almaması kanun hükümlerine göre onu konişmento olmaktan çıkarmaz. Meselâ, kaptan, donatan veya temsilcisi tarafından düzenlenen konişmentoda taşıyanın adı gösterilmemişse, konişmento hükümsüz değildir. Bu halde donatan, taşıyan sayılmaktadır. Kaptanın adının bulunmaması, bir senedin konişmento olarak nitelenmesini engellemez; tesellüm konişmentolarında kaptanın adı yoktur. Geminin milliyeti ve adının senette bulunmaması da, bunun konişmento olarak nitelenmesinde etkili değildir. Tesellüm konişmentosunda bu kayıtlar yoktur. Konişmento muhtevasına dair kayıtların yazılmasında, yüke dair olanlar, özel bir önem göstermektedir: malların miktarı, markaları ve dışarıdan belli olan durum ve mahiyetleri; yükletenin isteği üzerine, kendisinin yükleme başlangıcından önce yazılı olarak bildirmiş olduğu gibi gösterilir. Fakat markalar, malların veya ambalajlı olmaları halinde kaplarının, yahut zarflarının üstüne basılmamış veya normal şartlar altında yolculuğun sonuna kadar okunaklı kalacak şekilde, başka suretle tespit edilmemişse; aynı zamanda, yükletenin beyanlarının doğruluğunu kontrol etmeğe imkân bulunmaması veya bu beyanların doğruluğundan veya malın tamam olmasından şüphe edilmesi durumunda bu kural uygulanmaz. Bu durumlar varsa, yükletenin yazılı beyanına uymak zorunluluğu yoktur. Ancak taşıyan veya kaptan isterse, konişmentoya bu hususa dair bir şerh vermek (belli değil klozunu koymak) suretiyle yükletenin bildirdiklerini olduğu gibi yazar. Mal, kaptana veya taşıyana ambalajlı olarak veya kapalı kaplar içinde tevdi olunduğu durumlarda da ***içindeki belli değil*** veya bu anlama gelen bir açıklama konişmentoya yazılabilir. Konişmento; gemiye yüklemek veya taşınmak üzere teslim alınan malların cinsi, miktarı (sayı, ölçü, tartı) markaları, dıştan belli olan durum ve mahiyeti; değeri hakkında, bunların konişmentoda gösterilmiş olduğu gibi teslim alındığına dair karine teşkil eder. Konişmentoya ***belli değil*** veya bu anlama gelen veya ***içindeki belli değil*** veya bu anlama gelen bir şart konulmasına cevaz verildiği ve konişmentoda bu şartlardan (klozlardan) biri bulunduğu hallerde, konişmento, klozun ilişkin olduğu kayıt yönünden karine teşkil etmez. Navlun, malların muhtevasına (sayı, ölçü veya tartısına) göre kararlaştırılmış ve bu miktar da konişmentoda gösterilmişse, konişmentoda aksine bir şart olmadıkça, taşıyan ile gönderilen arasındaki ilişki yönünden navlun, buna göre tayin olunur. Belli değil veya ***içindeki belli değil*** veya bu anlama gelen açıklamalar konişmentoda aksine şerh sayılmaz.

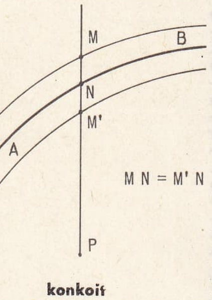

konkoit

● *Konişmento çeşitleri.* Yükün gemiye alınması üzerine düzenlenen konişmentoya *yükleme konişmentosu* denir. Yükletenle mutabık kalınarak, taşınmak üzere taşıyana teslim olunan, fakat henüz gemiye yüklenmemiş olan mallar üstüne konişmento düzenlenebilir. Buna ***tesellüm konişmentosu*** denir. Mal gemiye yüklendiği takdirde, tesellüm konişmentosuna malların ne zaman ve hangi gemiye yüklendiğine dair şerh verilerek, bu konişmento ***yükleme konişmentosu*** haline getirilebilir. Ancak bu, şart değildir. Mal gemiye yüklendiği zaman, tesellüm konişmentosunun geri verilmesi karşılığında bir yükleme konişmentosu düzenlenebilir.

● *Konişmentonun düzenlenmesi.* Konişmento, yükletenin isteği üzerine düzenlenir. Yük üzerine konişmento düzenlenmeyeceğine dair anlaşmalar geçerlidir. Fakat Türkiye'den yurt dışına ihraç olunacak mallar üzerine konişmento düzenlenmesi, Türk Parasının Değerini Koruma mevzuatı uyarınca mecburîdir. Türk hukukuna göre konişmento, donatan konişmentosu değil, taşıyan konişmentosudur. Fakat uygulamada, taşıyanların büyük bir kısmı, aynı zamanda donatandır. Konişmento, taşıyan veya temsilcisi, kaptan ve donatanın bu konuda yetkili kıldığı temsilci tarafından imza olunur. Donatan, taşıyan ise, ancak bu sıfatla konişmento düzenleyebilir. Konişmentonun sorumlusu taşıyandır. Bu sorumluluk, sınırsız şahsî bir sorumluluktur. Taşıyan, aynı zamanda donatan ise, sınırlı sorumluluk şartları gerçekleştiği takdirde, bu çeşit sorumluluğa tabidir. Taşıyan donatan olmasa bile, konişmento hâmilinin, yükün teslim edilmemesinden veya hasara uğramasından veya başka zararlardan (gecikme veya yanlış konişmentodan doğan zararlardan) ileri gelen alacakları için, gemi alacaklısı hakkı vardır. Kaptan veya donatanın konişmento düzenlemeye yetkili temsilcisi tarafından düzenlenmiş olan konişmentonun borçlusu taşıyandır. Konişmentoda taşıyanın adı gösterilmiş ise, donatan veya gemi işleticisi taşıyan sayılır.

● *Konişmento nüshası.* Konişmento, yükletenin isteğine göre, bir veya daha çok nüshada düzenlenir. Bütün nüshalar aynı güçtedir. Hazırlanan konişmento nüshalarından birinin taşıyanın isteği üzerine, yükleten tarafından imzalanarak taşıyana verilmesi mecburîdir. Buna, ***kaptan kopyası*** denir. Konişmento, yükletenin isteği üzerine düzenlenerek kendisine verildiği gibi, konişmentoda gönderileni tayin yetkisi de ona aittir. Bu sebeple hâmile veya emre yazılı olmasını da yükleten tayin edebilir. Emre yazılı bir konişmentoda gönderilenin adı gösterilmemiş ise, bu yükletenin emrine demektir. Konişmentolardan 8.si, yük gemiye alınınca yahut yük taşınmak üzere taşıyana teslim edilince düzenlenir. (M)

KONİT i. (fr. *conite*). Miner. Tabiî magnezyum karbonat; kalsiyumlu giobertit çeşididir. (L)

KONİTZ (Lee), amerikalı caz saksafoncusu (Chicago 1927). 1941'de Claude Thornhill ile, 1948'de Miles Davis ile, 1949'da Lennie Tristano ile çalıştı. 1952'de Stan Kenton orkestrasına katıldı, 1954'te kendi topluluğunu kurdu. 1956 ve 1958'de Avrupa'ya gitti, 1965 Paris Caz festivaline katıldı. Charlie Parker'in etkisinden kurtulduktan sonra «cool» üslûbu cazı uyguladı, bu türün en önemli alto saksafoncularından biri oldu. Doldurduğu plaklar arasında ***İsraël*** (1948), ***My Lady*** (1952), ***Lover Man*** (1959) sayılabilir. (L)

KONİYASİYEN i. ve sıf. (fr. *coniacien'den*). Jeol. Senoniyen katın alt kısmına denir. (L)

KONİYOSİST i. (yun. *konis*, toz ve *kystis*, sidik torbası'ndan fr. *coniocyste*). Bazı sifonlu suyosunlarında bulunan üreme dağarcığı. (L)

KONJE i. (fr. *congé*). Çalışmayı durduran olağanüstü emir, izin, tatil.

KONJELİTÜRBASYON i. (fr. *congéliturbation*). Jeomorfol. *Eşanl.* DON *oynaması.*

KONJENİTAL i. (fr. *congénital*). Tıp. Bk. DOĞUŞTAN.

KONJESTİF sıf. (lat. *congestus*, yığılmış, toplanmış'tan fr. *congestif.*) Patol. Bir hiperemi ile beliren marazî durum. || Konjestiyonla ilgili. (L)

KONJESTİYON i. (fr. *congestion*). Bir organda veya vücudun bir bölgesinde anormal kan toplanması.

— ANSİKL. Patol. *Konjestiyon*, bir iltihaptan ileri gelirse ***aktif***, toplardamar kanında bir duraklamaya (staz) bağlı ise ***pasif*** adını alır. Bütün vakalarda, konjestiyonlu organın hacmi artar, kan plazması damardan dışarı çıkarak hücre dokusuna yayılır ve ödembaş gösterir. Damarlardaki dolgunluk yırtılmalara sebep olabilir ve lokal veya yaygın kanamalar ortaya çıkar. Hastalık belirtileri, hasta organa göre değişiktir.

Akciğer konjestiyonu. Nefes darlığı, göğüs sancısı, ateş, damar damar kanlı balgam belirtileridir, grip hastalığında görülür; ihtiyarlarda, hele uzun süre sırt üstü yatan yaşlılarda oldukça sık rastlanır. Bu akciğer intanı yakın zamana kadar ekserî öldürücü bir gelişme gösterirdi; antibiyotikler sayesinde bugün bu durum değişmiştir.

Karaciğer konjestiyonu. Karaciğerle kalp arasındaki dolaşımın engellenmesi sonucunda olur.

Dalak konjestiyonu. Çoğu zaman sıtma gibi intanlı hastalıklardan ileri gelir ve hastalık sebebinin tedavisiyle iyileşir.

Beyin konjestiyonu. Bk. APOPLEKSİ. (L)

KONJONKSİYON i. (fr. *conjonction*). Modern mant. İki önermenin «ve» ile birleştirilmesi. (Konjonksiyon, genellikle, $\wedge$ ile belirtilir; meselâ P ve K önermelerinin ilinsini göstermek için $P \wedge K$ yazılır.) [L]

KONJONKTİF doku blş. i. Bk. BAĞDOKUSU.

KONJONKTİVA i. Anat. Gözkapaklarının arka yüzünü kaplayan, kıvrılarak ve saydamlaşarak gözün önünden geçen ince sümüksel zar. *Eşanl.* GÖZ SÜMÜKSEL ZARI.

— ANSİKL. *Konjonktiva*, sinirleri kirpik sinirlerinden, atardamarı ise gözkapağı ve kirpik atardamarlarından alır; içinde kıvrıntıların kolayca kaymasını sağlayan bezler bulunur. Üst kıvrımın açısında küçük gözyaşı kanalları vardır. Buradan akan gözyaşı göz sümüksel zarını sürekli olarak ıslak tutar. Göz sümüksel zarı kuruduğu zaman saydamlığını kaybeder ve görmeyi engeller. (L)

KONJONKTİVİT i. (fr. *conjonctivite*). Konjonktiva'nın iltihaplanması.

— ANSİKL. *Konjonktivit* iki çeşittir: basit konjonktivit yorgunluktan ve sunî irkilmelerden (tuz, iyice yanmamış kömür kırıntısı, kurum v.b.) ileri gelir; göz yaşarmasına, kamaşmaya, ağrıya sebep olur. Mikroplu konjonktivit özellikle bulaşıcı hastalıklar sırasında, difteri, streptokok ve gonokok mikroplarından ileri gelir. Yeni doğmuş çocuklarda görülen göz iltihapları anadaki gonokoksin'in çocuğa bulaşmasından olurdu; gözakının irinlenmesine, hattâ gözlerin kör olmasına yolaçabilen çok tehlikeli bir hastalıktı. Bir konjonktivit çeşidi de ***trahom***'dur. Trahom sıcak ülkelerde (Türkiye'nin özellikle güneydoğu bölgesinde) görülen bulaşıcı ve iltihaplı bir hastalıktır. Çoğu zaman ağtabakaya da geçer, görme bozukluklarına, hattâ körlüğe sebep olur. Trahom sineklerle bulaşan bir virüsten ileri gelir. (L)

KONJONKTİVOM i. (fr. *conjonctivome*). Patol. Katılgan dokudan yapılmış, doğuştan olma ve az rastlanır ur. (L)

KONJONKTÖR - DİSJONKTÖR i. (fr. *conjoncteur - disjoncteur*). Bazı şartlar meydana gelince, özellikle elektrik gerilimi belli sınır değerlere ulaşınca otomatik bir rölenin etkisiyle bir devreyi kapatan ve açan elektrik cihazı. (Bu cihazlar özellikle bir aydınlatma devresini beslemesi söz konusu olduğu zaman gerilimi hemen hemen sabit kalması gereken bir akümülatör bataryasının gerilimi değişken bir dinamoyle otomatik olarak yüklenmesinde kullanılır.) [L]

KONJONKTÜR i. (fr. *conjoncture*). Hal ve şartların biraraya gelmesinden doğan durum.

— İkt. Bir ülkenin iktisadî, demografik, siyasî veya sosyal durumunun belirli bir devrede bağlı olduğu unsurların tümü. || Olguların toplanması, açıklamaların ve tahminlerin hazırlanmasında kullanılan teknik. (Bk. ANSİKL.) || ***Konjonktür testi***, belirli bir mesele (siparişler, istihdam v.b.) karşısındaki tutumlarını tespit etmek amacıyle sanayicilere uygulanan anketler yardımıyle, ekonominin kısa vadeli niteliksel evrimini ortaya çıkarmağa çalışan tahmin metodu. (İstatistik ve iktisadî incelemeler enstitüsü, her üç ayda bir bu tür bir anket yapar. Bu anketin yayımlanan sonuçları, her ekonomi kesimini vektörlerle temsil eder. Özel işletmeler de, bu çeşit testler yaparlar. Bu testlerin sonuçları, işletmelerin üyelerine verilmek üzere yayımlanır.) || ***Demografik konjonktür***, mevcut bir durumun eğilimlerini ortaya çıkarmak amacı güden demografi analizi. (Belli bir demografik durumu belirleyen evrimsel özelliklerin topluluğunu ifade etmek için de demokrafik konjoktürden söz edilir.)

— ANSİKL. İkt. İktisadî faaliyeti ve bu faaliyetten doğan durumları bilimsel açıdan gözlemleme fikri, 1914'te ortaya atıldı.

fransız Clément Juglar, 1860 yılında, ticarî buhranlar konusunda yayımladığı eserinde, iktisadî buhranların devirliliğine ilk olarak dikkati çekmiş ve bu duruma dayanarak birtakım tahminler yapmıştı. Bu tür çalışmalar daha sonraki yıllarda da devam etti. Bunlar arasında, «iktisadî ve sosyal meteoroloji»yi kurmak iddiasını güden Foville'in 1887'de yaptığı çalışmayı; avusturyalı Neumann Spallart'ın, 1887'de, Avrupa'nın gelişmiş milletleriyle Birleşik devletlerin iktisadî ve manevî durumunu karşılaştırmak amacıyle giriştiği denemeyi; amerikalı Babson'ın, genel bir gösterge niteliği taşıyan «barometre»si ile ticaret dünyasının gelişmelerini göstermek isteyişini saymak gerekir. Babson, 1903 yılında, borsa spekülasyonları konusunda tahminler ileri süren «Babson İstatistik teşkilâtı» ajansını kurdu. Bütün bu ilk denemeler, iktisadî konularda tahminler yapma amacını güdüyordu. Ne var ki, bu çalışmalar, bilimsel bir kesinliğe ulaşmak başarısını henüz gösteremedi. Birinci Dünya savaşından sonra, *konjonktür* konusundaki çalışmalar iyice gelişti ve istatistiklere karşı, büyük bir ilgi duyuldu. Birleşik Amerika'da Harvard üniversitesinde, İktisadî Araştırmalar komitesi kuruldu (1917). Bu araştırma merkezi, istatistik verilerini sentezleştiren üç eğrinin art arda sıralanmasına dayanan otomatik bir tahmin sistemi ortaya koydu. «A» eğrisi, malî piyasanın gelişmesine, yani uzun vadeli kredi piyasasına, «B» eğrisi, emtia piyasasının gelişmesine, «C» eğrisi ise, para piyasasının gelişmesine, yani kısa vadeli kredi piyasasına tekabül ediyordu. Harvard istatistikçileri, incelenen olayların sebeplerini araştırmayı bilinçli olarak bir yana bırakıyorlar ve her çeşit öznel ve kişisel unsuru da bir yana atmağa, eğrilerin değişme ve genişlik düzenine bakarak iktisadî faaliyetin genişlediği veya daraldığı sonucunu çıkarmağa çalışıyorlardı. Bu araştırmacıların vardıkları sonuçlar, umut kırıcı oldu ve yapılan büyük tahmin hataları, «belirtici göstergeler aracılığıyle tahmin sistemi» veya «barometreler sistemi» denilen metodun yetersizliğini açıkça ortaya koydu. Daha sonraları Londra'da, Berlin'de (Institut für Konjonkturforschung), Louvain'de, Paris'te ve S.S.C.B.'de konjonktür gözlemleri yapma amacıyle çeşitli kurumlar meydana getirildi.

Bu tarihten itibaren, incelenen ekonomi düzenlerinin her birine özgü nitelikler, bu düzenlere ilişkin olgular ve ekonominin bütün unsurları arasındaki bağıntılar önemle gözönüne alındı. Tahminler, çok daha geniş temellere oturtulmağa ve daha kısa bir süreye yöneltilmeğe çalışıldı.

Harvard sisteminden daha sınırlı amaçlara yönelen başka bir sistem, daha iyi sonuçlar verdi. Ama bu sistemin gitikçe artan karmaşıklığı; kısmî ve sınırlı olmak tehlikesiyle karşı karşıya olan tahminleri ileri sürmek için toplanması gerekli olan belgelerin çokluğu; olayların sebeplerinin araştırılmaması, günümüzde, bu sistem yerine başka metotların tercih edilmesine yolaçmaktadır. Olayları sadece analiz etmekle yetinmemek ve açıklamağa çalışmak eğilimi de yaygınlaşmış haldedir. Böyece, günümüzde bu konuda, iki akım ortaya çıkmış bulunmaktadır. A. Sauvy'nin öncülüğünü yaptığı birinci akım, iktisadî veya iktisat dışı, niceliksel veya niteliksel çeşitli verileri göz önün de tutar. Böylece, çeşitli belgelere dayanılarak, bir «açıklayıcı teşhis» yapılmağa çalışılır. Bu teşhis, olaylara bağdaşmadığı zaman değişikliğe uğratılan bir öğretiye dayanan ve geçmişe ilişkin olan bir açıklamadır. «Teşhis»in ardından, iktisadî bir siyasetin temelini meydana getirecek olan bir «tahmin» ileri sürülür. Bu metodun kullanılmasının güç ve ince bir iş olduğunu unutmamak gerekir.

Ayrıca, birçok ülkede, daha otomatik ve niceliksel bir metodun geliştiği görülmektedir. Bu metot, *iktisadî modeller* metodu diye adlandırılır. İktisadî modeller, bir ekonominin çeşitli iç faktörlerinin sebep ve sonuç ilişkisi açısından gösterdiği bağlılığı ve gelişmeyi belirten şemalardır. Bu şemalar, geçmişi açıkladığı için gelecekte ortaya çıkacak evrim hakkında da tahminler ileri sürülmesini mümkün kılar. (L)

KONJOVİÇ (Petar), sırp bestecisi (Curug 1883). Belgrad'da öğretmenlik yaptı, birçok yugoslav operasını yönetti. Sırp Bilim ve Sanat Akademisi Müzikoloji enstitüsünü kurdu. Operalarından *Kostyana*'da, folklor unsurlarını anlatımcı unsurlarla birleştirdi: oda müziği, lieder'ler, korolar, senfonik eserler besteledi. Son yıllarda operalar (*Köylüler*, [1952]; *Yurt*, [1958]), melodi tercümeleri (*Ülkem, V*, 1956) ve birçok sırp bestecisinin monografilerini yazdı. (L)

KONKA i. (fr. *conque*'dan). Anat. Kulak yolunun dışkulağa açıldığı derin boşluk. (L)

KONKA kemiği blş. i. Bk. BOYNUZCUK *kemiği*.

KONKAN, Hindistan'da (Gucerat ve Maharastra) kıyı bölgesi. Batı Gatların eteğinde, Umman denizi kıyısında; Daman'dan Goa'ya kadar uzanır (kuzeyden güneye 500 km'den çok). Gatların yakınında, lateritle kaplı olan taraçalar verimsiz savanalarla örtülüdür. Fakat kuzeydeki kıyı ovası ve güneydeki denize yakın tepeler daha canlıdır: hindistancevizi ağaçlıkları ve pirinç tarlaları halkın geçimini sağlar; yakın bir tarihte tarım sistemine ticarî tarım maddeleri (Bombay için sebze ve hintlifi) girmiştir. Bombay dışında kıyı faaliyeti, mahrat korsanları devrinden ve Portekizlilerin birçok ticaret acentesi kurdukları dönemden beri (XVI.-XVII. yy.) çok gerilemiştir: balıkçılık, Basseyn ve Ratnagiri'de kabotaj, kereste elde etmek için mangrovların ve döküm imalâthaneleri için manyetitli kıyı kumlarının işletilmesi, kıyıdaki başlıca faaliyetlerdir. Buna rağmen Bombay'da iş arayan göçmenlerin beşte biri Konkan'dan gelmektedir. (L)

KONKANİ i. Marathi diline benzeyen Hint - Arî dili; Goa (Hindistan) bölgesinde yaklaşık olarak altı milyon kişi tarafından konuşulur. (Kanara alfabesiyle yazılır, güneydeki değişik biçimine *Gomantaki* adı verilir.) [L]

KONKASÖR i. (fr. *concasseur*). Teknol. Bk. *Taş* KIRMA *makinesi*.

KONKAV sıf. (lat. *cavus*, oyuk > *concavus*'tan fr. *concave*). Mat. ve Opt. Bk. İÇBÜKEY.

KONKEN i. (ital. *conchino* veya *conchin*'den). Oyun. Remi ve blum'a benzeyen, çift deste kâğıt ve 4 joker ile oynanan iskambil oyunu.

— ANSİKL. *Konken* en fazla 7 kişiyle oynanır. Her oyuncuya sağdan sola doğru 10'ar kâğıt dağıtılır. Her dağıtım sırasında dağıtıcının solunda oturan oyuncu, oyuna girmeğe mecburdur. Diğer oyuncular oyuna girip girmemekte serbesttir; bu, sıra ile uygulanır. Oyun esnasında bir önceki oyuncunun attığı kâğıt alınabilir; aksi halde desteden kâğıt çekilir. Oyunu bitirebilmek için eldeki bütün kâğıtların (bir boş kâğıt yere atılabilir) bir defada açılması gerekir. (M)

KONKİLİYOLOJİ i. (fr. *conchyliologie*'den). Yumuşakçaların kabuklarını inceleyen bilim dalı. (L)

KONKİSTADOR'LAR. Bk. CONQUİSTADOR'*lar*.

KONKİT i. (fr. *conchite*'ten). Miner. Kavkılardaki lifli aragonit çeşidi. (L)

KONKLAV. Bk. CONCLAVE.

KONKOİDAL sıf. (fr. *conchoïdal*). Mat. Konkoitle ilgili.

— Miner. Üzerinde eşmerkezli eğri çizgiler (bazı böcek kabuklarında olduğu gibi) bulunan içbükey veya dışbükey mineral kırıkları için kullanılır. (L)

KONKOİT i. (fr. *conchoïde*'den). Mat. *Sabit bir noktaya göre bir eğrinin konkoidi*, bu noktadan çıkan kesenlerden her birinin eğriyi kestiği bir noktadan itibaren, kesen üzerinde her iki yönde sabit uzunluklar alınarak elde edilen noktaların geometrik yeri.

— ANSİKL. Mat. Kesenler ile eğrinin değişken kesim noktalarına göre, sabit uzunluklar bu veya öbür yönde olabilir; bu durum denklemin kuruluşunda bir değişikliğe yolaçmaz.

Konkoit'e teğetler çizimi, düzlem şekillerin dönmesi teorisinin veya *anî dönme merkezi*'nin bir uygulamasıdır. Temel eğri AB ve PN keseninin çevresinde döndüğü kutup noktası P olsun. P sabittir; N noktası AB eğrisini, M ile M' noktaları da konkoidi çizer. $\varrho = f(\omega)$ eğrisinin P kutbuna göre konkoitleri, denklemleri $\varrho = f(\omega) \pm a$ olan eğrilerdir; a sabit uzunlukları gösterir. Konkoit ile temel eğrinin normal altıları aynıdır; bundan dolayı herhangi bir noktasından teğet çizilebilir. Pascal salyangozu dairenin bir konkoididir. (L)

KONKORDATO i. (lat. *concordatum*, anlaşmadan ital. *concordato*). Huk. Alacaklıların kanunla öngörülmüş belirli orandaki çoğunluğunun kararı ve mahkemenin onayı ile tamamlanan ve kanunca aranan nitelikleri haiz borçlunun, borçlarının belirli bir kısmından kurtulmasını veya bunların ödeme şartlarının değiştirilmesini sağlayan bir cebrî icra yolu. (Bk. ANSİKL.) ‖ *Konkordato komiseri*, konkordato süresinin verilmesiyle birlikte yetkili tetkik mercii tarafından kanunda yazılı görevleri yerine getirmek üzere tayin olunan, gerekli bilgi ve tecrübeyi haiz türk vatandaşı kişi. (Bk. ANSİKL.) ‖ *Konkordatonun feshi*. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Huk. *Konkordato*, iktisadî durumu sarsılmış dürüst bir borçlunun, haciz veya iflâs takibinden kurtulmasını ve mal varlığının başında bulunarak borçlarını tasfiye etmesini sağlayan bir kurumdur. Böylece onun iktisadî varlığını korunması mümkün olur. Konkordato, aynı zamanda alacaklıların da yararınadır. Çünkü bu yoldan iflâsın ağır masrafları önlenir ve alacaklıların daha yüksek oranda pay alması mümkün olur. Konkordato, yapıldığı an göz önünde tutularak, ikiye ayrılır: 1. *iflâs dışı* (veya *iflâstan önce*) konkardoto; 2. *iflâstan sonra* konkordato. İcra iflâs kanunu esas olarak iflâs dışı konkordatoyu düzenlemiş, iflâstan sonra konkordato için, bir madde dışında, iflâs dışı konkordato hükümlerine yollama yapmakla yetinmiştir. *İflâs dışı konkordato*'dan yararlanmak isteyen borçlunun tacir olması gerekmez. Borçluyun ilk yapacağı iş yetkili tetkik merciine başvurarak konkordato talebinde bulunmaktır. Bu talebe, şu yazılı belgelerin eklenmiş olması gerekir: a) borçları ve bunların ne oranda, hangi şartlarla ödeneceğini belirten bir konkordato projesi; b) ayrıntılı bir bilanço; c) borçlu, defter tutmak zorunda olan bir kişiyse, defterlerinin durumunu gösteren bir cetvel. Bu talep üzerine tetkik mercii basit yargılama usulüyle, talebin kabulü için gerekli şartların mevcut olup olmadığını inceler. Bu şartların başında borçlunun dürüst olması gelir. Konkordato yalnız dürüst borçlulara tanınmış bir imkândır. İkinci olarak borçlu, borçlarının en az yüzde ellisini ödemeyi teklif etmiş olmalıdır. Üçüncü olarak, teklifin borçlunun varlığıyle orantılı olup olmadığına bakılır. Meselâ, borçlunun varlığı, borçlarının yüzde 80'ini ödemeye yetecek durumda görünürse, yüzde 50 üzerinden yapılan bir teklif reddedilir. Nihayet talebin şekle uygun olup olmadığı incelenir. Mesela, proje veya bilanço eklenmemiş bir talep kabul edilmez. Tetkik merciinin incelemesonunda vereceği ret kararına karşı, borçlu temyiz yoluna başvurabilir. Borçlunun talebi, tetkik merciince uygun görülürse, borçluya iki aylık bir konkordato süresi verilir; aynı zamanda gerekli bilgi ve tecrübesi olan türk vatandaşı bir komiser tayin edilir. Alacaklıların, süre verilmesine ilişkin tetkik mercii kararına itiraz hakları vardır. Konkordato süresinin verildiği, tetkik mercii tarafından ilân olunur, icra ve tapu dairelerine bildirilir. Borçlu tacir ise,

prens **KONOYE**

Fransa kralı Louis VII ve **KONRAD III VON HOHENSTAUFEN** (sağda), Şam'ı kuşatırken, minyatür, (XIII. yy.), Bibliothèque Nationale, Paris

«Anjou'lu Charles ile **KONRAD V VON HOHENSTAUFEN** savaşırken» minyatür, (XIII. yy.), Bibliothèque Nationale, Paris

ayrıca ticaret siciline de bildirmek gerekir. Sürenin amacı, borçlunun bu süre içinde alacaklılarıyle anlaşarak, konkordato aktetmesini sağlamaktır. Borçlunun, konkordato süresi içinde alacaklıların yapacağı takiplerle rahatsız edilmemesi gerekir. Bunu sağlamak için kanun, konkordato süresi devam ederken, borçluya karşı (bazı istisnalar dışında) takip yapılamamasını, önceden başlamış olan takiplerin de durmasını öngörmektedir. Bunun tabiî bir sonucu olarak, süre içinde, zamanaşımı süreleri ve hak düşürücü süreler işlemez. Sürenin ilânından itibaren, çoğu tasarruf işlemi niteliği taşıyan bazı işlemlerin borçlu tarafından yapılması kesinlikle yasaklanmıştır. Bu işlemler şunlardır: a) borçlunun mallarını rehin etmesi; b) gayrımenkullerini satarak devretmesi; c) gayrımenkulleri üstünde sınırlı (mahdut) aynî haklar kurması; ç) kefil olması; d) ivazsız (karşılıksız) tasarruflarda bulunması. Konkordato süresi, konkordato komiserinin teklifi ve tetkik merciinin kararıyle, iki ayı geçmemek üzere bir defa uzatılabilir. Uzatma kararı da ilân edilmelidir. Bazı hallerde, süre, daha bitmediği halde, tetkik merciince kaldırılabilir: borçlunun, yukarıda yazılı yasak işlemleri yapması, konkordato komiserinin ihtarlarına aykırı hareket etmesi, iyi niyetinden şüpheye düşürecek davranışlarda bulunması hallerinde olduğu gibi. Konkordato süresi kaldırılmışsa, alacaklı, iflâsa tabi kişilerden olan borçlusunun doğrudan doğruya iflâsını isteyebilir. Konkordato süresinin verilmesinden sonra, konkordato komiseri yapacağı bir ilânla, alacaklıları 20 gün içinde alacaklarını bildirmeğe ve konkordato teklifini görüşmek için, belirli bir gün ve saatte toplanmağa çağırır. Alacaklılar, ilânda belirtilen gün ve saatte konkordato komiserinin başkanlığında toplanır ve borçlunun konkordato teklifini incelerler. Borçlu da bilgi vermek üzere toplantıda bulunur. Görüşmenin sonunda bir tutanak düzenlenir. Bu tutanağı konkordatoyu kabul eden alacaklılarla komiser imzalar. Dileyen alacaklılar, tutanağın düzenlenmesinden itibaren 10 gün içinde konkordatoya katılabilirler. Konkordatonun kabul edilmiş sayılması için iki çoğunluğun birarada gerçekleşmesi aranır: 1. kaydedilen alacaklıların en az 2/3'ü konkordatoyu kabul etmiş olmalıdır; 2. konkordatoyu kabul eden alacaklıların, alacaklarının tutarı, kaydedilen alacakların en az 2/3'üne ulaşmış olmalıdır. Toplantıdan itibaren 10 gün geçtikten sonra komiser konkordatoya ilişkin bütün belgeleri, konkordatonun kabul edilip edilmediğine ve onaylanmasının uygun olup olmadığına dair gerekçeli mütalâası ile birlikte ticaret mahkemesine verilmek üzere icra dairesine tevdi eder. Mahkeme tarafından, konkordatonun onaylanmasına karar verilebilmesi için aşağıdaki şartların gerçekleşmesi gerekir (İcra ve İflâs kn. md. 298): a) borçlu, alacaklılarının zararına olarak dürüstlük dışında veya büyük hafiflikle hiç bir işlem yapmamış olmalıdır; b) borçlunun teklif ettiği para, servetine uygun düşmelidir (mahkeme miras yoluyle borçluya düşebilecek malları da göz önünde tutabilir); c) konkordato hükmünün yerine getirilmesi ve kendilerini bildirmiş imtiyazlı alacaklıların bütün alacaklarının ödenmesi için yeterli teminat gösterilmiş olmalıdır (alacaklılar, açık bir beyan ile teminat verilmesinden vaz geçebilirler); ç) gerekli yargılama masrafları ve ilâm harçları, onaylama kararından önce, borçlu tarafından mahkeme veznesine yatırılmış olmalıdır. Mahkemenin kararı kesinleşince ilân edilir. Bu karar icra dairesiyle tapu dairesine, mahallî ticaret ve sanayi odalarıyle borsalara, borçlunun sıfatı icabı önceden bildirilmişse, ayrıca ticaret sicili memurluğuna tebliğ olunur. Mahkemece onaylanan konkordato, kural olarak, bütün alacaklıları bağlar. Alacaklıların, alacaklarını kaydettirmemiş olması veya konkordatoya olumsuz oy vermiş olmaları bu sonucu değiştirmez.

● *İflâstan sonra konkordato,* iflâsına hükmedilmiş bulunan kişinin teklif ettiği konkordatodur. Bu durumda da genellikle şimdiye kadar açıklanan kurallar uygulanır. Yalnız iflâstan sonraki konkordatonun bazı özellikleri vardır. Bu çeşit konkordato bir oranla kayıtlanmış değildir. Ayrıca burada bir komiser tayin edilmez. Komiserin görevlerini iflâs idaresi yapar. Konkordatonun onaylanmasına karar verilince, iflâs idaresi, ticaret mahkemesine başvurarak iflâsın kaldırılmasını ister.

● *Konkordato komiseri,* borçlunun tasarruflarını denetler, gereğinde tetkik merciinden konkordato süresinin kaldırılmasını ister, borçlunun mevcudunun defterini yaparak mallarının değerini takdir eder. Alacaklıları, alacaklarını bildirmek ve toplanmak üzere ilânla davet etmek, kendisine bildirilen alacaklar hakkında borçluyu beyanda bulunmağa çağırmak, alacakların gerçekte mevcut olup olmadığı konusunda borçlunun defterleri ve belgeleri üzerinde yaptığı incelemelerin sonucunu bir rapor halinde alacaklılar toplantısına sunmak, sözü edilen toplantıya başkanlık etmek, toplantının bitiminden 10 gün sonra konkordatoya ilişkin bütün belgeleri, gerekçeli mütalâasıyle birlikte mahkemeye verilmek üzere icra dairesine tevdi etmek de konkordato komiserinin görevleri arasındadır. Komisere, gördüğü iş karşılığı bir ücret ödenir.

● *Konkordatonun feshi,* kanun iki durumda konkordatonun feshedilebilmesini (bozulabilmesini) öngörmektedir: 1. borçlunun konkordato şartlarını yerine getirmemesi sebebiyle fesih; bu durumda kendisine karşı konkordatonun şartları yerine getirilmeyen her alacaklı, konkordato gereğince kazanılmış olan haklar (yani kendisine verilmiş teminatlar) saklı kalmakla birlikte, konkordatoyu onaylayan mahkemeye başvurarak, sadece kendisi hakkında konkordatoyu bozdurabilir. Konkordatonun feshine karar verilince, alacaklı, konkordatonun onaylanmasından önceki miktar için borçluyu haciz veya iflâs yoluyle takip edebilir; 2. kötü niyetle yapılan bir konkordatonun feshi. Meselâ, borçlu, yanlış beyanlarla, hileli davranışlarda bulunarak konkordatonun yapılmasını sağlamışsa, bu durum gerçekleşir. Buradaki fesih, bütün alacaklılar bakımından hüküm doğurur. Borçlu, iflâsa tabi kişilerdense, fesih kararının kesinleşmesinden itibaren 7 gün içinde doğrudan doğruya iflâsı istenebilir.

— Tar. Konkordato önceleri şu anlama gelirdi: gerek aynı konuda hak iddia eden taraflar arasında (dinî konulardan çıkar sağlama sebebiyle çok çabuk yasaklanmış bir uygulamadır), gerekse bir manastır başkanı ile din adamları arasında yapılan sözleşmedir. Bu ad XI. yy.dan itibaren, Kilise ile Devlet'in karşılıklı ilişkilerini düzenleyen anlaşmalar için kullanılmıştır. En eski konkordatolardan biri *Worms* konkordatosudur (3 eylül 1922). Fransa'da Papa Leo X ve François I arasında 1516'da yapılan konkordato fransız krallık yönetimiyle kilise arasındaki ilişkileri 1789 Devrimi'ne kadar bir düzene bağlamış oldu. 1789 Anayasa meclisi bu konkordatoyu kaldırdı, papa ve rahipler sınıfı ile müzakerede bulunmadan fransız kilisesini yeniden teşkilâtlandırmak istedi. Vatikan buna karşı çıktı. Devrim sırasında katolikler arasında meydana gelen derin ayrılığın sebebi de budur. Birinci konsül Bonapart, ülkede dinî huzuru kurmağa karar verdi: Paris ile Roma hükûmetleri arasında yapılan müzakereler 15 temmuz 1801'de «Concordat» (Konkordato) adı verilen bir anlaşma ile sona erdi. *Fontainebleau konkordatosu* adı verilen 25 ocak 1913 konkordatosu papa Pius VIII'e imparatorun tutsağı bulunduğu bir sırada kabul ettirildi, fakat 24 martta papa bu anlaşmayı bozduğunu bildirdi. Restorasyon devrinden sonra, 1516 konkordatosunu yürürlüğe koymak için müzakerelere girişildi; bu müzakereler sonunda papa Pius VII ile Louis XVIII arasında 11 haziran 1817 tarihli yeni bir konkordato imzalandı, fakat meclis bunu reddetti. Bunun üzerine 1801 konkordatosu yürürlükte kaldı. XIX. yy.da (Bavyera [1817]; Prusya [1821]; İspanya [1851]; Avusturya [1855] birçok avrupa devleti Vatikan ile Fransız konkordatosuna benzeyen antlaşmalar imzaladı. XX. yy.da imzalanmış olan üç önemli konkordato vardır. Bunlar 1929'da İtalya, III. Reich (1933) ve İspanya (1953) konkordatolarıdır. (→Bibliyo.) [L]

KONKORDATUM i. (lat. *concordatum*). Papalık ile katolik devletler arasında kilise disiplini ve teşkilâtlanması konusunda yapılan antlaşma. (L)

KONKOTOMİ i. (fr. *conchotomie*). Burun hunilerinin kesilerek çıkarılması. (L)

KONKRE i. (fr. *concret*). Bk. SOMUT.

KONKURE, Gine'de ırmak, Futa Calon'dan doğar; 260 km. Üç milyon metre küp tutacak büyük bir baraj yapımına başlanmıştır. Akım, Fria, Kindia ve Dabula'da çıkartılan boksitin işlenmesinde kullanılacaktır. (L)

KONKURHİPİK i. (fr. *concours hippique*). Yalnız sportif amaçla yapılan atlı yarış-

sağda, «Kır Konseri», Giorgione'nin eseri, Louvre müzesi, Paris;
altta, «Çıplak Kadınlar Konseri», Tintoretto'nun eseri, Dresden müzesi

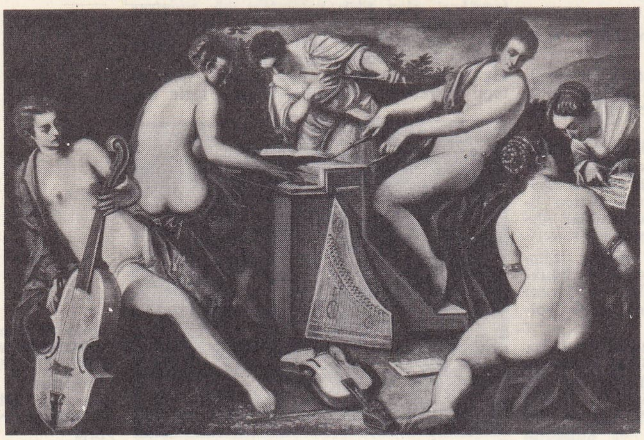

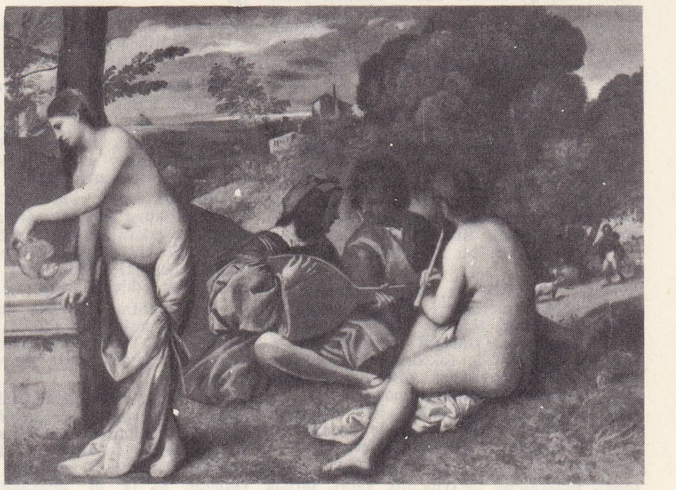

Foto. Anderson-Giraudon (LAROUSSE)

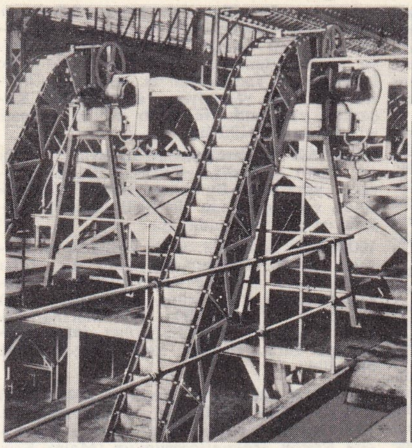

bezelye **konserveleri**
bezelye tanelerini büyüklüğüne göre ayıran kalbur bataryaları

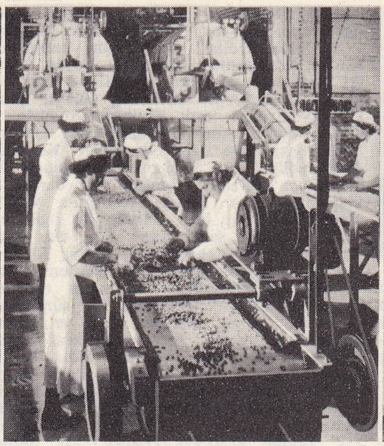

kutuya konmadan önce bezelyelerin konveyör halıları üzerinde son kontrolu

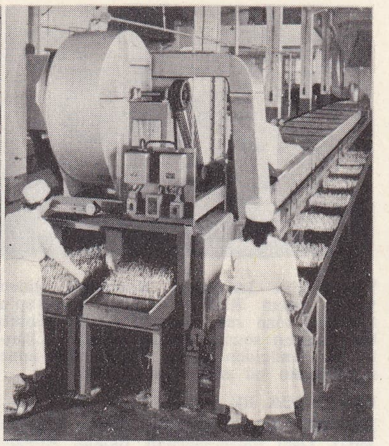

sardalye **konserveleri**
sardalyelerin fırınlanması

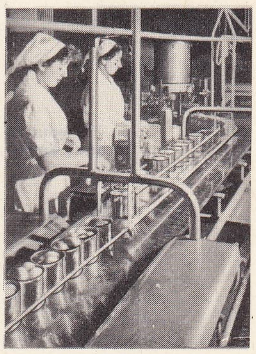

şeftali **konserveleri**
kutulanmış şeftalilerin ağırlıklarının kontrolu

malar için kullanılan milletlerarası terim.
— ANSİKL. Bu yarışmalarda biniciye ve ata puvan verilir ve sonunda birleştirilir. *Konkurhipik* terimi kapsamına şu yarışma türleri girer: **1.** *dresaj,* 20×60 m boyutunda düz bir alanda yapılan at terbiyesi gösterisidir. Binici, bu müsabakaların kategorisine göre atıyle sahaya çıkar ve çeşitli yürüyüş hareketleri yapar. İlk *sınob dresaj* müsabakalarında atın biniciye itaati, sakinliği, dizgini, ağırlık ve baldır yardımlarına karşı anlayış ve yumuşaklığı dikkate alınır. ***Adeta, süratli*** ve ***dörtnal*** gibi atın üç çeşit yürüyüşündeki intizam, baş ve boynun artlarla bağlantısı, duruşlar, geri yürüyüşler, dairesel binişler not alır. Bu arada binicinin oturuşundaki doğruluk ve zariflik de not verilen hareketler arasındadır. İlerlemiş at terbiyesinde kategoriye göre bu hareketler daha da zorlaşır. Dörtnalda çeşitli sayılarda ayak değiştirmeler, dairede ters dörtnal piab, pasaj, pirvet gibi hareketleri atın kolaylık, yumuşaklıkla yapmasına göre not kazanılır;

2. *Engel atlama,* çeşitli parkurlar üzerinden yapılan atlayışlardır. En az 50×100 m boyutunda bir alanda değişik izler üzerine konulan sandık, sırık, çalı, parmaklık gibi çeşitli engeller atlanır. Bir parkurda 12-15 engel ve 15-20 atlayış bulunabilir. Kolay parkurlar olduğu gibi, 1,60 m'lik üç parkurlu ve yüksekliği 2-2,20 m'yi bulan atlayışlar da vardır.

3. *Konkur komple,* bütün binicilik yarışmalarının birarada yapılmasıdır. Üç gün sürer. Birinci gün dresaj, yani at terbiyesinde binici atıyle puvan alır. İkinci günü, aynı at ile 20-36 km'lik engelli arazi üzerinde koşar. Üçüncü gün de parkur sahasında bir engel atlama müsabakasına girer. Her üç günde atın topladığı puvanlar hesaplanarak birinciler arasında tasnif yapılır. (M)

KONMAK dönşl. f. (esk. türk. k.). [Kuş, uçak, toz, tüy v.b. uçucu şeyler için] Bir yere inmek, bir yerde durmak: ***Servilere kuşlar konacaktır*** (F. H. Dağlarca). ***Kelebek çiçeğe kondu.*** || Yolculukta geceyi geçirmek veya dinlenmek için bir yere inmek, konaklamak: ***Bir hana konmak.*** || Geçici olarak bir yere yerleşmek, kısa zaman için bir yeri yurt edinmek: ***Ebû Ubeyd dahi gelip onun karşısında kondu ve iki taraftan Fırat üzerine köprüler kuruldu*** (Cevdet Paşa). ***Yaz gelir de iller çevrilir konar / Güzeller suyundan içer de kanar*** (Karacaoğlan). || Bir yeri yurt edinmek, bir yere yerleşmek: ***Beydağ, Çanakyaran [...] Türklerin bu yalçın kayalar üstüne ne zaman konduğu pek bilinmez*** (F. R. Atay). || *Mec.* Bir şeyi emek harcamadan kazanmak, elde etmek: ***Mirasa konmak. Bedavaya konmak. Hazıra konmak.*** || Edilg. f. Koymak işine konu olmak: ***Önlerine konan yemeği gerçekten koklamıyorlar bile*** (Abdülbaki Gölpınarlı). || Yerleştirilmek: *Yalnız küçük bir fark olarak bir Ahmet Zamanî büstü konacaktı* (A. H. Tanpınar). || Terkedilmek, bırakılmak: *Çocuk cami kapısına konmuş.* || *Konup göçmek,* bir yerde yerleşmeyerek göçebe hayatı yaşamak: *Onlar dahi bu dünyaya geldi geçti / Kervan gibi kondu göçtü* (Dede Korkut). || *Konar göçer.* Bk. KONARGÖÇER.

— DEY. [...] *Yerine konmak,* sayılmak, kabul edilmek: *Bu derece ahmak yerine konduğuna âdeta gücendi* (H. R. Gürpınar). [M]

KONMUŞ sıf. ve i. (*konmak*'tan *kon-muş*). Avc. Tünemiş (kuş): *Kaçak avcılar konmuşa nişan alır.* (L)

KONON, atinalı general (M.Ö. 444'e doğr. - M.Ö. 390). Naupaktos'ta demirleyen ve yirmi kadırgadan meydana gelen atina filosunun kumandanıydı. Peloponnesos'luların Sicilya'daki birliklerini takviye etmelerini engelleyemedi (413). Alkibiades'in yardımcısı oldu (407), Alkibiades tarafından Andros adasını kuşatmakla görevlendirildi. Notion yenilgisinden ve şefinin gözden düşmesinden sonra onun yerine geçti, İonia'ya başarılı akınlar yaptı; fakat Kallikratidas tarafından Midilli limanında kıstırıldı ve Arginusai savaşında galip gelen filo imdadına yetişinceye kadar (404) orada kaldı. Galip generallerin yerine geçtikten sonra (fakat atina halkı tarafından idama mahkûm edilmişti), Aigos nehrinin ağzında Lysandros kumandasındaki filonun baskınına uğradı; bu bozgun Atina İmparatorluğunun çökmesine yolaçtı. Konon, Salamis ve Kıbrıs kralı Euagoras'a sığındı (405), Perslerin hizmetine girdi, onların saflarında savaşarak Pisandros kumandasındaki Ispartalıları Knidos'ta yendi (393), askerî valilerini (harmostes) takımadalardan uzaklaştırdı (393) ve yeniden surlar yaptırmak üzere Atina'ya döndü. Isparta nüfuzuyle mücadele etmek üzere Sardeis şehrine Teribazos'un yanına gönderildi. Teribazos, Konon'u tutukladı; fakat Konon'un Kıbrıs'a kaçmağa muvaffak olduğu ve orada öldüğü sanılır. (L)

KONONOV (Andrey Nikolayeviç), rus türkoloğu (Leningrad 1906). Orta öğrenimini bitirdikten (1924) sonra Leningrad fabrikalarında çalışmağa başladı. Leningrad Doğu enstitüsünün sınavını kazanarak enstitünün Osmanlı-Türk bölümüne yazıldı; 1930'da burayı bitirdi ve asistan oldu. 1933-1936 Yıllarında N. K. Dmitriyev ile S. E. Malov'un yönetiminde çalıştı. Leningrad üniversitesinde türk dili dersleri verdi. Ebül Gazi Bahadır Hanın, *Şecere-i Terakime* adlı eseri üstüne doktora yaptı (1948). Leningrad üniversitesinde profesör oldu (1950). Kononov'un türk grameriyle ilgili başlıca eserleri şunlardır: *Grammatika Sovremennogo Turetskogo Yazıka* (Çağdaş Türk Dili Grameri) [Cevdetzade ile birlikte, 1934]; *Grammatika Turetskogo Yazıka* (Türk Dili Grameri) [1941]; *Grammatika Uzbekskogo Yazıka* (Özbek Dili Grameri) [1948]; *Grammatika Sovremennogo Turetskogo Literaturnogo Yazıka* (Çağdaş Türk Yazı Dilinin Grameri) [1956]. Doktora tezini de geniş bir girişle birlikte bastırdı: *Rodoslovnaya Turkmen. Soçinenie Abu-l-Gazi, Khana Khivinskogo* (Türkmencenin Gelişimi. Hive Hanı Ebül Gazi'nin Eseri) [1958]. (M)

KONON Sisam'lı, yunan matematikçisi ve astronomu (M.Ö. III. yy.). Arkhimedes ile dost oldu; İskenderiye'de Ptolemaios IV Evergetes'in sarayında yaşadı. Kraliçe Berenike saçını bir afrodit tapınağına adamış, ama bu adak kaybolmuştu; Konon gökte Berenike'nin saçını gördüğünü iddia etti ve bir burca ***Berenike'nin Saçı*** adını verdi. Astronomi üzerine Ptolemaios Evergetes'e adanan yedi kitap yazdı; Hipparkhos bu eserlerden yararlanmıştır. *Arkhimedes spiral'i* adı verilen bir eğriyi Konon'un icat ettiği ileri sürülür. Yıldızların doğuş ve batışlarını gösteren ve meteorolojik tahminleri kapsayan bir takvim yaptı. (L)

KONOPCZYNSKİ (Wladyslaw), polonyalı tarihçi ve siyaset adamı (Varvoşa 1880 - Paris 1952). Krakow üniversitesinde tarih profesörüydü (1917). Eserleri: *Yediyıl Savaşı Sırasında Polonya* (2 cilt; 1909-1911); *Liberum Veto* (1918); *Oliva Barışından Cumhuriyetin Sonuna Kadar Polonya ve İsveç* (1924); *Stanislaw Konarski* (1926); *Konfederacja Barska* (Bar Konfederasyonu) [1936] v.b. *Polski Slownik Biografieczny*'nin (Polonya Biyografi Lûgati) hazırlanmasında çalıştı. İkinci Dünya savaşı sırasında Almanlar tarafından Oranienburg-Sachsenhausen Toplama kampına sürüldü. (L)

KONOPNİCKA (Marja), kızlık adı **Wasilowska,** polonyalı kadın edebiyatçı (Suwalki 1842 - Lwow 1910). 1881'den itibaren birçok şiir derlemesi yayımladı. (*İtalja,* 1901). *Pan Balcer W Brazylji* (Bay Balcer Brezilya'da) [1909] adlı şiiri Amerika'ya yapılan göç üstüne yazılmış bir halk efsanesidir. Germenleşmeye karşı başkaldırmayı anlatan *Rota* (Ant) adlı bir başka şiiri millî bir şarkı haline gelmişti. Ayrıca dört hikâye derlemesi (1888 - 1897) vardır. (L)

KONOTOP, S.S.C.B.'de (Ukrayna) şehir, Kiev ile Kursk arasında; 53 000 nüf. Un ve bira fabrikaları. (L)

Konotop savaşı, Kırım hanlığı ile Ruslar arasında yapılan savaş (2 temmuz 1659). Rus hâkimiyetinde yaşayan Kazakların bağımsızlık mücadeleleri ataman Vigovskiy zamanında hızlandı. Rus çarı ise Kazaklara boyun eğdirmek için Konotop kalesini kuşattı. Kazaklar, kırım kuvvetlerinden yardım istediler. Kırım hanı Mehmed Giray'ın Karac Bey kumandasında gönderdiği kuvvetler Mangeleya kalesinde Rusları yendi. Daha sonra Mehmed Giray ile

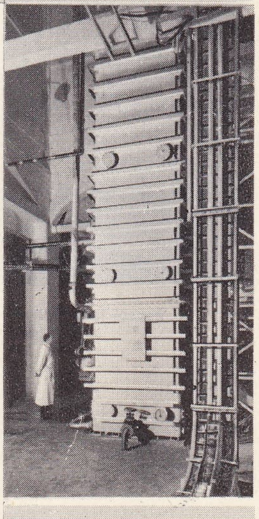

konserveleri mikroplardan arımada kullanılan otoklav

Foto. LAROUSSE

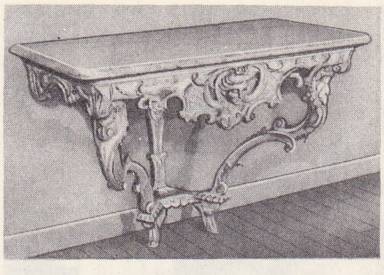

yaldızlı ağaç **konsol**

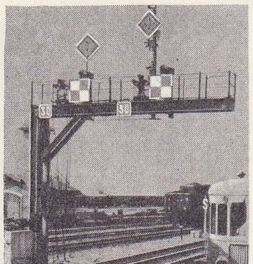

konsol işaret direği (dy.)

Vigovskiy'in kuvvetleri Konotop'a giden yolları tutan Rusları dağıttı. Konotop'u kuşatmış olan rus kuvvetleriyse üç günlük bir savaştan sonra bozguna uğratıldı. Ruslar bu yenilgiden sonra, Karadeniz'e inme siyasetinden bir süre vaz geçtiler. (M)

KONOVİCA. Bk. MOROVA.

KONOW (Sten), norveçli filolog (Aurdal 1867). Oslo üniversitesinde okudu, Almanya'da Halle üniversitesinde öğrenimine devam etti. 1894'te Berlin üniversitesinde yardımcı kütüphaneci oldu. 1899'da Oslo'da doçentlik yaptı. Ertesi yıl Harvard üniversitesinde sanskritçe profesörlüğünü kabul etmeyerek, dilbilim incelemeleri yapmak üzere Hindistan'a giden bir gezi heyetine katıldı. 1909'da Hint hükûmetinin epigrafçısı oldu. 1909'da Oslo'ya döndü ve Hint Filolojisi bölümü profesörlüğüne tayin edildi. «Harvard Oriental» dizisindekiler de dahil olmak üzere birçok hıntçe metin yazdı ve *Bashgali Dictionary* (Başgali Lûgati) [1913] ve *India's Religions* (Hindistan'da Dinler) [1924] adlı eserleri yayımladı. (M)

KONOYE (Fuminaro, — prensi), japon siyaset adamı (Tokyo 1891 - ay. y. 1945). 1919 Barış konferansına katıldı ve Soylular meclisine girdi, 1933'te meclis başkanı oldu. Japonya'nın önderliğinde asya halklarını birleştirme hareketine girişti. 1934'te Japonya, Milletler cemiyetinden çekilince görevli olarak A.B.D.'ye gitti, dönüşünde başbakan oldu (1937 - 1939 ve 1940 - 1941). Askerî parti tarafından çok ılımlı görüldüğü için yerine general Tojo getirildi. Japon bozgunundan sonra intihar etti. (Resmi için bk. sayfa 449.) [L]

KONRAD I (öl. 918), Germania kralı (911 -918). Franken dükü Lahngau'lu Konrad ile son karolenj Arnulf'un kızı Glismut'un oğlu. 10 Kasım 911'de Germania'dan ayrılan Lorraine düklüğü ile Saksonya ve Bavyera Mîllî düklüklerine ve Schwaben'e söz geçiremedi. Piskoposların yetkilerini arttırarak kilisenin düklere karşı monarşiyi desteklemesine çalıştı. Öleceği sırada, kendine halef olarak başlıca rakibi Saksonya dükü Kuşçu Heinrich'i seçti. Bk. FRANKEN. (L)

KONRAD I, Montferrato markisi (1188'e doğr. - öl. 1192). Sur derebeyi ve Kudüs seçilmiş kralı (1192), Montferrato markisi ihtiyar Wilhelm III ve Babenberg'li Judith'in oğlu. Kardeşleri Wilhelm ve Rainer gibi, Doğu'da birçok zafer kazandı. İstanbul'da rakiplerine ve Germanialılara karşı savaşan Bizans imparatoru İsaakios Angelos II'ye vargücüyle yardım etti; bunun karşılığı olarak imparatorun kızkardeşi Theodora ile evlendiyse de (1187) kısa bir süre sonra ayrıldı. 1188'de, babasının yerine geçmek için Trakya'ya döndü. O sırada Kudüs'ün düşüşü ve Salâhaddin Eyyubî'nin kazandığı zaferin haberleri geldi. Konrad I'in ağabeyi Uzunkılıç Guillaume 1175'te, Kudüs kralı Amalricus I'in büyük kızı Anjou'lu Sibylle ile evlenmiş fakat üç ay sonra ölmüştü; Sibylle, Kudüs tahtına, dayısı Baudouin IV ile ortak olan bir çocuk, Baudouin V'i dünyaya getirdi. Genç Baudouin V de amcasından az sonra ölünce (1186) Sibylle tahtın ikinci kocası Lusignan Gui'ye verilmesini sağladı. *Hattin* bozgunundan (1187) ve Salâhaddin Eyyubî ordularının krallığı istilâsından sonra, Kudüs baronlarının çoğunluğu Gui'den yüz çevirerek tahtı Sibylle'in kızkardeşi Anjou'lu İsabelle'in kocası Toron'lu Onfroi IV'e teklif ettiler. Onfroi bu teklifi reddedince, baronlar evlenmeyi feshettiler (1191) ve İsabelle'i, Sur'a çıkarma yaparak şehri tahkim eden Konrad I ile evlendirdiler. Bu durum karşısında Kudüs krallığının yardımına koşan batılı iki kral anlaşmazlığa düştüler. İngiltere kralı Aslanyürekli Richard, Gui'yi, buna karşılık Fransa kralı Philippe Auguste ve Kudüs baronlarının çoğunluğu da Gui'nin Sur'a girmesine izin vermeyen Konrad'ı desteklediler. Bu anlaşmazlık sonunda bir uzlaşmaya varıldı: Konrad Sur derebeyliğini alacak ve Kudüs krallığına veliaht olacak; 1190'da ölen Sibylle ile ilgili evlilik haklarını saklı tutan Gui ise, yaşadığı sürece kral kalacaktı. Fakat Richard krallığın yaşayabilmesi için kimsenin istemediği bir hükümdarı tutmanın tehlikeli olduğunu anlayınca, Gui'ye bir süre önce fethettiği Kıbrıs adasını sattı ve Kudüs baronlarının derhal toplanarak kral seçtikleri Konrad'ı tanımağa razı oldu. Birkaç gün sonra da Konrad, Haşhaşîlerin saldırısı sonucunda öldü; öldüğü sırada hamile olan karısı İsabelle'den doğan kızı Marie, daha sonra Jean de Brienne ile evlenerek Kudüs kraliçesi (1205 - 1212) olmuştur. Konrad'ın ölümünden sonra Kudüs tahtına İsabelle'in üçüncü kocası Champagne kontu Henri II geçti. (L)

KONRAD II. Bk. KONRAD IV VON HOHENSTAUFEN.

KONRAD II (990'a doğr. - Utrecht 1039), Germania imparatoru (1027 - 1039). Franken sülâlesinin kurucusu. 1204'te Saksonya sülâlesinin son temsilcisi olan kuzeni Heinrich II'nin ölümü üzerine Germania krallığına seçildi. Gerçekçi ve sert bir imparatordu, Otto gibi, kiliseyi laik derebeyliğe karşı kullanmak istedi ve psikoposluklara adamlarını yerleştirdi; bu yüzden de ondan sonra imparator olanların sıkıntısını çektiği kilise muhalefetine yol açmış oldu. 1026'da, Milano'da hâkimiyetini ilân etti. 26 Mart 1027'de de Roma'da papa Johannes XIX'un elinden imparatorluk tacını giydi. İtalya'da başgösteren birçok ayaklanmayı bastırmak zorunda kaldıysa da Milano başpiskoposu Ariberto'ya boyun eğdiremedi (1037). Bununla birlikte Almanya'da otoritesini sürdürmeyi başardı. Polonyalıları Oder nehrinin ötesine püskürttü (1031 - 1037), Bohemya'ya hâkimiyetini zorla kabul ettirdi (1035) ve Burgonya krallığını kendi topraklarına kattı (1038). Bu başarılarına rağmen macarlar karşısında yenilgiye uğradı. (L)

KONRAD III. Bk. KONRAD V VON HOHENSTAUFEN.

KONRAD III VON HOHENSTAUFEN (1093 veya 1094 - Bamberg 1152), Germania imparatoru (1138 - 1152), Schwaben'li Friedrich I'in oğlu. Welf'lerden destek gören, selefi Lothar III'e karşı savaştıktan sonra mart 1138'de, welf kralı Muhteşem Heinrich'in kudretinden korkan büyükler tarafından Romalıların kralı seçildi. Papalık elçisince Aachen'de kutsandıysa da Roma'da taç giyemedi. Almanya'da Welf'ler ve Hohenstaufen'lar arasında, Lothar III zamanında başlayan savaşlar, onun krallığı sırasında büsbütün kızıştı. 1147'de, Fransa kralı Louis VII gibi haçlı seferlerine katılan Konrad III İkinci Haçlı seferinden dönerken öldü. (Resmi için bk. sayfa 449.) [L]

KONRAD IV VON HOHENSTAUFEN (Andria 1228 - Lavello 1254), Romalıların kralı veya **CORRADO I**, Sicilya kralı (1250 - 1254) veya **KONRAD II**, Kudüs kralı (1228 - 1254), Frédéric II ve İsabelle de Brienne'in oğlu. 1237'de Romalıların kralı seçildi, 1250'de babası tarafından Germania imparatorluğuna vâris gösterildiyse de taç giymedi. Babasından kalan Schwaben düklüğü dışında nüfuz sağlayamadı. Rakipleri Heinrick Raspe ve Hollandalı Willem ile çatıştı. Papa tarafından aforoz edildi. İtalya'nın güneyini yeniden ele geçirmeğe kalkıştı ve genç yaşta orada öldü. (L)

KONRAD V VON HOHENSTAUFEN veya **KONRADİN** (Wolfstein 1252 - Napoli 1268) veya **CORRADİNO II**, Sicilya kralı (1254 - 1258) veya **KONRAD III**, Kudüs kralı (1254-1268), Honhenstaufen'ların sonuncusu, Konrad IV ve Bavyeralı Elizabeth'in oğlu. Babadan kalma Schwaben düklüğünü yönetirken üvey kardeşi Manfred'in ölümü üstüne İtalya'ya indi. Roma'ya girerek (temmuz 1268) Güney İtalya'yı fethe girişti. Tagliacozzo'da, Anjou'lu Charles tarafından yenilgiye uğratıldı (1268). Kaçarken yakalandı ve idam edildi. (Resmi için bk. sayfa 449.) [L]

KONRAD Ammenhausen'li, isviçreli keşiş (öl. 1260). *Schachzabelbuch*'un (Satranç Kitabı) yazarıdır. Bu kitap alman edebiyatında satranç oyunu ile ilgili alegorik şiirlerin en çok sevilenidir. (L)

KONRAD Kızıl (öl. 955), Franken ve Lorraine dükü. Kayınpederi Otto I'e karşı ayaklanınca (953) dükelikteki hükümdarlığına son verildi. 954'te Otto I ile barışarak, Franken'deki topraklarına kavuştu. Eskiden müttefiki olan (953) Macarlara karşı giriştiği Lechfeld savaşında öldürüldü. (L)

KONRAD Mainz'li (veya **CONRADUS EPİSCOPUS**), XIII. yy. alman tarihçisi, 1140'tan 1251 yılına kadar uzanan *Chronicon Rerum Moguntiacarum'un* (Mainz Krönikleri) yazarıdır. (L)

KONRAD Mazovya'lı, polonyalı prens (XII. yy. sonu - 1247). Polonya dükü Kazimierz II'nin (1177 - 1194) oğlu ve Beyaz Leszek'in küçük kardeşi. Leszek tahta çıkınca «has» olarak ona Mazovya ve Kuyawy eyaletlerini verdi. Komşusu prusyalı putperestlerin ardı arası kesilmeyen akınlarından bıkıp usandığı için Prusya'yı fethederek ülkesine katmayı tasarladı. Bunu sağlamaları için Töton şövalyelerine başvurdu, onları Chelmno ve Nieszawa topraklarına yerleştirdi. Fakat Tötonlar onu aldatarak Prusya'yı kendi topraklarına kattılar. (L)

KONRADS (John), avusturyalı yüzücü (Riga, Letonya 1942). Kısa yüzücülük hayatı boyunca 200'den 1 500 metreye kadar, serbestte bütün yüzme rekorlarını kırdı (1959). 1960 Olimpiyatlarında 1 500 metre serbestte şampiyon oldu. (L)

KONRAD von Soest, alman ressamı. XV. yy.ın ilk çeyreği sırasında Dortmund'da çalışmış olduğu sanılır. Westfalen okulunun en ünlü temsilcisidir. Sanatı, fransız - alman resmi ve süsleme sanatı ile benzerlik gösterdiğine göre, 1400 - 1410 sıralarında Dijon veya Paris'te yapmış olması muhtemeldir. Wildungen (Waldeck) kilisesi oyma mihrap arkalığında onun imzası vardır (1404 veya 1414). Soest'teki Nikolai kapelle oyma mihrap arkalığında ve üzerinde azize tasvirleri bulunan çıkımlarda (Münster müzesi) onun üslûbu görülür. Bununla birlikte üslûbu konusunda en iyi örnek, Dortmund'daki Marienkirche'de bulunan oyma mihrap arkalığındaki (Dortmund müzesi) Meryemana'nın hayatını tasvir eden süslemelerdir. (L)

KONRAD von Würzburg, alman şairi (Würzburg 1220'ye veya 1230'a doğru - Basel 1287). Destandan (*Trojanerkrieg* [Truva Savaşı]) şarkıya kadar çeşitli türlerde eser verdi. Manzum hikâyeleri başarılıdır: *Otto mit dem Barte* (Sakallı Otto), *Herz Maere* (Kalbin Efsanesi), *Engelhart ve Engeltrut*, *Der Welt Lohn* (Dünyanın Mükâfatı), *Lohengrin* (*Schwanritter*'in [Kuğulu Şövalye] almanca tercümesi) rahat bir üslûpla ve nazım sanatına büyük önem vererek yazılmış eserlerdir. Konrad von Würzburg'un aynı üstün nitelikleri dinî efsanelerinde de görülür. (L)

KONSA i. («depo» anlamında esk. türk. k.). *Esk.* Taneyle beslenen kuşların *katı* veya *taşlık* denen ikinci midesi; tanelerle birlikte yutulan taş, kum v.b. erimeyen maddeler burada birikir, tanelerin sindirilmesini kolaylaştırır. (M)

KONSANTRASYON i. (fr. *concentration*). Kim. Bk. DERİŞME.

KONSANTRİK sıf. (fr. *concentrique*, eşmerkezli). Deneysel psikol. *Konsantrik teknik*, Jean Piaget ile arkadaşlarının, görsel - geometrik yanılsamaların incelenmesinde kullandıkları teknik. (Bu teknik, bazı değişken şekiller serisini, «Ö.E.N. veya öznel eşitleştirme noktası»na göre sırasıyle daha küçük veya daha büyük seçerek deneğe sunmaktan ibarettir. [Bk. EŞİTLEŞ-

Foto. LAROUSSE

TIRME.] Şekiller bu noktaya yaklaştırılarak seçilir. Demek ki burada değişkenleri *konsantrik* bir düzen içinde göstermek söz konusudur.) [Ł]

KONSEPTÜALİZM i. (fr. *conceptualisme*'-den). Bk. KAVRAMCILIK.

KONSER i. (fr. *concert*). Müz. Genel veya özel bir toplantıda, herhangi bir müzik türünde ve herhangi bir çalgıyla veya sesle yapılan müzik icrası. (Bir solistin verdiği konsere daha çok resital denir.) [Bk. ANSİKL.] || *Mec.* Bir anda ve topluca çıkarılan sürekli gürültü: *Hafif hafif iç çekmeler, tek hıçkırıklar, konser halinde ağlayışlar* (H. E. Adıvar). || [Kuşlar için] Düzenli ses çıkarma, hep birlikte ötme: *Kuşların konseri.* || *Konser vermek*, dinleyicilere müzik eserleri çalmak veya çalıp söylemek.

— Mus. *Konser saz semaisi*, saz semaisi'ne Arel tarafından verilmiş, geliştirilmiş özel şekil. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Müz. *Konser dernekleri*'nce düzenlenen ve kalabalık bir dinleyici kitlesi önünde verilen konserler nispeten yenidir. XVII. yy. sonlarına kadar konserler, kiliselerde, saraylarda, üniversiteye bağlı veya özel müzik Akademi ve Kolejlerinde icra edilirdi. Paralı ilk konseri ingiliz kemancısı J. Banister'in düzenlediği sanılmaktadır (Londra, 1672). Bu başlangıç İngiltere'de birçok konser derneğinin doğmasına yol açtı. Bunlardan *Academy of Ancient Music* (1710-1792) ve *Concerts of Ancient Music* (1776-1848) çoğunlukla Handel'in eserlerine ayrılmıştı. Haydn, *Salomon Concerts* (1791-1795) için *Londra senfonileri* denilen on iki senfoni bestelemişti.

Fransa'da XVIII. yy.ın en önemli kuruluşu *Concert spirituel des Tuileries*, 1725'te Anne Philidor tarafından kuruldu ve daha çok dinî müzikle uğraştı. Kuruluş, 1791'e kadar faaliyet gösterdi; 1805'te yeniden ele alındı fakat *Concerts du Conservatoire*'ın kurulmasından (1828) sonra kapandı. Fransız senfonik müziği yeniden doğuşunu bu konservatuvara borçludur. Diğer önemli kuruluşlar arasındaysa *Concerts populaires* (1861-1884), *Concerts du Châtelet* (Colonne, 1874), *Société des nouveaux concerts* (Lamoureux, 1880) v.b. sayılabilir. Almanya'da, J. A. Hiller 1781'de bugün bile Almanya'nın en önemli konser kuruluşu niteliğini taşıyan *Gewandhaus Konzerte*'yi kurdu. Bu kuruluşu *Singakademie* (1790) ve *Liedertafel* (1809), Hamburg'da (1828) ve Berlin'de (1882) kurulan *Philarmonische Gesellschaft* izledi. Viyana'daki en önemli konser kuruluşları arasında *Tonkünstlersozietat* (1791), *Gesellschaft der Musikfreunde* (1712), *Wiener Philarmonische Konzerte* (1842) sayılabilir.

İtalya'da XIX. yy.ın ilk yarısında *Accademia Filarmonica di Torino* (1814), *Accademia Filarmonica Romana* (1821) veya *Società Filarmonica di Firenze* (1830) gibi bazı derneklerin faaliyetine rağmen konser alanında gerçek gelişme ancak yüzyılın ikinci yarısında görüldü. Belli başlı şehirlerde enstrümantal müziği yaymağa çalışan *Società del Quartetto*'lar, Floransa (1869) ve Torino'da (1872) faaliyet gösteren *Concerti popolari*, Napoli'de Giuseppe Martucci adına kurulan *Società orchestrale* (1881) dernekleri hep bu döneme rastlar. Bugün İtalya'da faaliyet gösteren birçok konser derneği vardır: Scala, San Carlo, Santa Cecilia, Fenice ve Roma Filarmoni orkestraları v.b.

— İkonogr. Konser tasvir eden birçok sanat eseri arasında Pompeii'den çıkma boya ve mozaikler (Napoli müzesi), *Meryemana'nın taç giyişi*'ni gösteren tabloların çoğunda melek konserleri görülür (Fra Angelico, Louvre müzesi), Tintoretto'nun *Çıplak Kadınlar Konseri* (Dresden), Giorgione'nin *Kır Konseri* (Louvre), Poussin'in *Aşk Konseri* (Louvre) belirtilmeğe değer. Orkestra müziği, sırasıyle Caravaggio, le Valentin, le Pordenone (Münih), Leonello Spada (Louvre), Benedetto Castiglione (Madrid), Jordaens (Anvers), Jan Steen, Honthorst, Th. Rombout (Münih), Terburg, Brawver, Mieris, Adriaen Van Ostade (Madrid), İsaac Van Ostade (Madrid), Teniers (Berlin) gibi ressamları etkilemiştir.

— Mus. Konser saz semaisi, diğer saz semaileri gibi fasıl sonunda çalınmak için değil, bilhassa solo bir sazın konserde çalınması amacıyle bestelenir. Bu sebeple, teknik ve sanat bakımlarından zorlukları vardır. Çalacak sanatkârın da virtüoz derecesinde olması gerekir. Arel, 30'a yakın konser saz semaisi besteledi. Uysal, Atasoy ve Öztuna gibi talebeleri de birkaç konser saz semaisi yazdılar. Arel'in konser saz semaileri 6 haneli büyük eserlerdir (resim için bk. 450. sayfa.) [LM]

KONSERTO i. Bk. KONÇERTO.

KONSERVATUVAR i. (fr. *conservatoire*). Müzik öğretiminin yapıldığı okul: *İstanbul konservatuvarı.*

— ANSİKL. Müz. İlk *konservatuvar*'lar XVI. yy.da Napoli, Venedik ve Palermo'da kurulmuştur. Daha XVIII. yy.da Fransa, İsveç ve Almanya'da bazı müzik okulları kurulmuş olmakla birlikte bu kurumların sayısı asıl XVIII. yy.ın sonunda ve özellikle de XIX. yy.da arttı. Yukarıda sözü edilen italyan konservatuvarları dışında, en eski konservatuvarlar Paris (1795), Bologna (1804), Milano (1807), Prag (1811), Brüksel (1813), Floransa (1814), Viyana (1817), Varşova (1821), Londra (1822), La Haye (1826), Madrid (1830), Lizbon (1833), Cenevre (1835) ve Leipzig (1843) konservatuvarlarıdır.

Türkiye'de ilk konservatuvar İstanbul'da Dârülbedayi* adıyle 1913'te kuruldu. 1917'de gene İstanbul'da kurulan konservatuvar niteliğindeki Dârülelhan 1926'da kapatıldı. 1927'de yeni bir yönetmelikle çalışmağa başlayan kuruluş, belediyeye bağlandı. (Bk. İSTANBUL BELEDİYE KONSERVATUVARI.) 1936'da Ankara'da Millî Eğitim bakanlığına bağlı olarak Devlet* konservatuvarı kuruldu. (LM)

KONSERVE sıf. (fr. *conserver*, muhafaza etmek > *conserve*'den). Isı ile sterilize edilerek kutuda muhafaza edilen: *Konserve balık.* || İ. Bu şekilde hazırlanmış gıda maddesi: *Bir kutu konserve.*

— ANSİKL. Gıda sanay. Hayvansal ve bitkisel besin maddeleri zamanla bozulur, yani kendi kendine terkedildiğinde, bir süre sonra değişikliğe uğrar ve yenemeyecek duruma gelir. Bundan dolayı da, bu besinlerden yararlanma süresini uzatmanın ve bozulmaya başlama zamanını geciktirmenin yolları araştırılmıştır. *Konserve* yapımında birçok usulden faydalanıldı. Bunların bazıları, yiyecekleri ancak birkaç saat veya birkaç gün dayandırdı: bazılarıysa daha uzun bir süre dayandırmayı sağladı. Bunlar arasında en çok kullanılanı, havasız sterilizasyon veya Appert metodudur. Bu metotta besin maddeleri çok sıkı kapalı kaplara konarak suda bir süre kaynatıldığı zaman, Appert bozulmayı ısı yüksekliğinin önlediğini sanıyor, ama ısının ne gibi bir etki yaptığını bilemiyordu. Dolayısıyle, metodu, ancak ampirik bir değer taşımaktan ileri gidemiyordu: bilimsel sebep, çok daha sonraki bir tarihte Pasteur tarafından açıklandı. Büyük bilgin, besin maddelerinin bazı kişilerce öne sürüldüğü gibi kendi kendine bozulduğu görüşünü reddederek bozulmaya bazı mikropların (maya) sebep olduğunu ortaya koydu. Nitekim, bir maddeyi kapalı bir kabın içinde 110°C'ta ısıtmak, içindeki bütün mikropları öldürmeğe kâfi gelmişti. Appert usulü, bugün daha da ıslah edilmiş olarak her çeşit konserve için kullanılmaktadır. Meselâ sebze konserveleri şöyle yapılır: sebze soyulur; ayıklanır; boylara ayrılır; çoğu kere haşlanır; kutu veya kavanozlara yerleştirilir; üstlerine salamura eklenir; kutular kapatılır veya perçinlenir; 110 - 115°C ısıda, sebzenin çeşidine ve kutuların boyuna göre 20 - 60 dakika sterilize edilir, kutular soğutulur ve etiketlenir.

Meyvelerin ise, çürükleri temizlenir, sapları ve çekirdekleri ayrılır; yıkanır, boylarına göre ayrılır, soyulur, bazen haşlanır ve kutulanır, bundan sonra ya ayrı bir katkı yapılmadan veya şurup katılarak 100 - 110°C'ta sterilize edilir ve soğutulur.

Balıkların ise önce (ringa, sardalye, uskumru v.b.) içleri temizlenir, boylara ayrılır, başları çıkarılır, salamuraya konur, yıkanır, kurutulur, yağda pişirilir, buharlanır veya salamura içinde kutulara yerleştirilir; kutu sıcak yağ ve salamura ile doldurulur ve sterilize edilir.

Etler de 110° - 120°C'ta sterilize edilerek konserve veya yarı konserve halinde muhafaza edilir.

Pişmiş yemek konserveleri için de sterilizasyon kullanılır (salçalı et yemeği, sebzeli sığır eti, balık çorbası, morina balığı, kızartması, köftesi v.b.).

Daha başka konserve usulleri de vardır. Meselâ dondurarak, kurutma fırınlarında kurutarak (erik, kuru üzüm, süt tozu, çorbalık sebze tozları), derişme yoluyle konserve (derişik süt, derişik domates), antiseptik maddelerle konserve (tuzlama et, balık, salamura sebze), işleme yoluyle (et, balık), şekerle (keçeler, şekerlemeler), sirkeyle (turşu), alkolde (meyveli konyak), kükürt dioksit tütsüsüyle (meyve), parafin içinde muhafaza (meyve, yumurta), zeytinyağı, kâğıt, ince odun talaşı, kum, plastik maddeler v.b. içinde muhafaza. Bozuk konservelerin yenmesi, botulizm gibi, bazen çok tehlikeli zehirlenmelere sebep olur. Kapakları şişkin konserve kutuları, içlerinde bir mayalanmanın başladığını gösterir. Kapağı açıldığında gaz veya koku çıkaran konserveler bozulmuştur.

● *Türkiye'de konserve sanayii.* Türkiye'de modern anlamda ilk konserve tesisi 1904'te Selânik'te kuruldu. Bunu, Bomonti'de (İstanbul) soğuk hava tesislerinin kurulması (1905), gene İstanbul'da bir konserve fabrikasının (1907) ve daha sonra İzmir'de bir başka konserve fabrikasının inşası (1910) takip etti. Uzun ömürlü teşebbüsler ise ağır bir tempoyle 1926'dan sonra gelişmeğe başladı ve 1948'de konserve fabrikalarının sayısı 8'e yükseldi. Konserve sanayiinin ağır gelişmesinde halkın beslenme alışkanlıkları, konservecilik yatırımlarının verimlilik yönünden dikkatli hesaplara dayanmaması ve bu yüzden de konservenin pahalı olması, ambalaj masraflarının yüksekliği (takriben yüzde 50) gibi sebepler rol oynadı. Ancak 1960'tan itibaren konserve tesislerinin, konservesi yapılacak maddelerin üretim merkezlerine doğru kaydırılmasıyle maliyetin düşürülmesi yönünde yeni bir anlayışın hâkim olmağa başladığı görüldü. Bunun sonucu olarak konserve fabrikalarının sayısı 1960'ta 44'e ve konserve imalâtı da yılda 11,5 milyon kutuya yükseldi. 1965'te bu miktar 23,5 milyon kutuyu buldu; kalkınma planı çerçevesi içinde yapılan hesaplarda 1971'de 35 milyon, 1972'de ise 37,5 milyon kutu konserve imal edileceği hesaplandı.

Türkiye'de bu sanayi, özellikle sebze, meyve, vakum salçası, hazır yemekler, marmelat, reçel, turşu, domates suyu, balık ve et konserveciliği alanlarında gelişti. Sanayinin gelişmesine paralel olarak halkın konserve tüketimi de arttı ve 1960'ta yılda adam başına düşen konserve gıda tüketimi 414,5 gr iken 1961'de 514,9, 1965'te 741,3'a yükseldi ve 1971 tüketimi 958,8 gr olarak hesaplandı. Bu miktarların içinde meyve ve sebze konserveleri tüketimi başta geliyordu ve 1960'ta, yılda adam başına düşen meyve ve konserve tüketimi 170,8 gr iken 1965'te 300,4 gr oldu; artış 1971'de 405,4 gr'ı bulacak şekilde seyretti. Konserve hazır yemek tüketimi 1960'ta yılda 1,2 milyon kutudan 1965'te 3,65 milyon kutuya çıktı. Balık konserveleri tüketimi de 2,1 milyon kutudan 5,1 milyon kutuya ulaştı.

En ağır gelişme et konserveciliğinde oldu. Bu alanda Et ve Balık kurumu dışında muntazam ve modern teçhizata sahip hemen hiç bir tesis kurulmadı. Et tüketimi 1967'de yılda kişi başına 19,7 kg ve toplam tüketim 666 000 t olduğu halde, geleneksel et konserveleri sayılabilecek olan pastırma tüketimi 5 200, sucuk tüketimi 4 900, salam ve sosis tüketimi 570 t'du.

Konserve et yeme alışkanlığının çok yavaş gelişmesine rağmen bu alanda önder durumda olan Et ve Balık kurumu, parça kemiksiz et, kıyma, kıyılmış etli domates sosu, tavuk, hindi ve kaz eti, av hayvanları eti konserveciliğini başlattı.

Bu arada bazı yeni kuruluşlar, daha çok dış pazarlara dönük olmak üzere kurbağa budu, kaplumbağa, midye, istakoz, ka-

rides, yengeç, salyangoz gibi deniz ürünlerini konserve piyasasına sürmek üzere çalışmalara başladı.

Sebze ve meyve konservelerinden sonra yavaş gelişen bölüm balık konserveciliği oldu. 1972'de yıllık üretimi 7,869 milyon kutuya yükseleceği hesaplanan balık konservelerinin büyük kısmı iç piyasada tüketildi ve bir miktar da ihracat yapıldı.

Konserveciliğin bu merhalesinde çeşitli konservelerin konservecilik sanayii içindeki yeri ve sırası şöyle tespit edildi (yüzde ile): 1. sebze konserveleri (36,30); 2. balık konserveleri (23,33); 3. hazır yemekler (14,50); 4. salça (9,09); 5. meyve konserveleri (7,02); 6. reçeller (3,75); 7. marmelatlar (3,69); 8. turşular (1,63); domates suyu (0,69).

Konserve sanayiinin iş hacmi bakımından ifade ettiği anlam, girdi ve çıktılar arasındaki fark itibariyle 1967'de toplam 31 069 640 TL., 1972 tahmini de 46 638 406 TL. olarak hesaplandı. Yalnız sebze, meyve, hazır yemek, salça, reçel ve marmelat konservelerini kapsayan bu hesabın kalemler halindeki dökümü de şöyle tespit edildi:

katma değer tablosu

konserve cinsi	1967 (TL.)	1972 (TL.)
sebze konserveleri	19 032 000	26 622 000
hazır yemekler	5 023 980	7 668 180
salçalar	4 761 250	6 875 750
meyve konserveleri	3 301 200	4 606 200
reçeller	1 457 219	1 762 676
marmelatlar	1 588 199	2 104 239

(ML)

KONSERVECİLİK i. (*konserve* > *konserveci*'den *konserveci-lik*). Bk. KONSERVE.

KONSEY i. (fr. *conseil*). Yönetim görevi yüklenmiş kişilerin topluluğu. || Müzakere halinde bulunan kimselerin meydana getirdiği kurul. || Bu tür bir toplantının yapıldığı yer. (M)

KONSİL i. (lat. *concilium*, meclis'ten fr. *concile*). Doktrin ve kilise disiplini konularında karar veren piskopos ve ilâhiyatçılar kurulu. || *Genel* (*olağanüstü* veya *evrensel*) *konsil*, bütün piskoposların çağırıldığı dinî kurul. || *Millî konsil*, bir devletin piskoposlarını biraraya getiren kurul.

— ANSİKL. Din. tar. *Hıristiyan konsilleri.* Konsiller II. yy.ın sonlarından itibaren toplanmağa başladı ve mevzuat yüzyıllar boyunca yavaş yavaş kesinleşerek tamamlandı. Hıristiyanların manevî idaresine ilişkin bütün meseleler konsillerde tartışılabilir. Kardinaller, piskoposlar ve rahipler konsillere katılarak, söz alma hakkına sahiptir. Din adamlarının dışında özellikle hükümdar ve elçileri de görüşmelere katılıyordu: bugün bu hak kaldırılmıştır. Konsilde alınan kararlara, biçimlerine göre *kararname* veya *kanun* adı verilir. Bir konsilin çalışmalarına katılmış her piskopos «peder»dir. Kiliselerarası (veya *ökümenik*) konsiller, şahsen veya vekilleri yoluyle başkanlık yapan papa tarafından toplantıya çağrılır. Kararlar gene papa tarafından onaylanmalıdır. Bir ökümenik konsilde bütün piskoposların bizzat bulunmaları gerekli değildir: piskoposların konsil toplantısından haberdar edilmeleri yeter. Bir kere papa tarafından onaylandıktan sonra, inanç konusundaki ökümenik konsil kararları artık değiştirilemez. Bu konsillerin kabul ettiği kanunlara bütün hıristiyanlar ve rahipler, istisnasız olarak uymak zorundadır.

Özel (veya *millî*) konsil veya *eyalet konsilleri*, papanın onayı olmadan toplanamaz. Kararlar papaya sunulur; o da bunları inceleyerek ya onaylar veya iptal eder. Bu konsillerde alınan disiplin kanunları, ancak bunları ihdas etmiş olan pederlerin idaresindeki hıristiyanlar için geçerlidir. Özetlenen kurallar, bugünkü kilise hukuku kurallarıdır. Önceleri, hukuk daha esnekti: hükümdarlar, patrikler ve metropolitler sık sık özel konsiller toplar ve bu konsillere başkanlık ederlerdi; imparatorlar da genel konsil toplama yetkisine sahipti (Constantinus ilk İznik konsilini toplamıştı). Bugüne kadar, on dokuz ökümenik konsil toplandı: Arius'çuluğa karşı İznik'te (325); Makedonyalılara karşı İstanbul'da (381); Nestorıus'a karşı Efes'te (431); Monofizitlere karşı Kadıköy'de (451), İstanbul'da (553), İstanbul'da (680 - 681); monotelizme karşı İznik'te (787); sahte patrik Photios'u patriklikten çıkaran konsil İstanbul'da (869); ayrıca Simon'culuk ve Nicolaus'çuluğu suçlayan 1074 kararlarını onaylayan Laterano konsili (1123) [ruhban sınıfının genel disiplinini kuvvetlendirerek dünyevî iktidar karşısında kilisenin bağımsızlığını tescil etti]; Laterano (1139); Laterano (1179); kilise yönetim sisteminde papanın otoritesini pekiştiren, Laterano konsili (1215); Friedrich II'yi afaroz maksadıyle Innocentius IV tarafından toplanan Lyon konsili (1245); Roma ve Yunan kiliselerini birleştirmeyi amaçlayan Lyon konsili (1274); ilk Avignon papası Clemens V tarafından toplanan Vienne (Fransa) konsili (1311); Batı kilisesinde sapkınlığa son veren ve ancak Martinus V tarafından onaylanan (1417'den sonra) kanunlarca ökümenik sayılan Konstanz konsili (1414 - 1418); Fransa ile uyuşmayı onaylayan Laterano konsili (1512 - 1517); protestan reformuna karşı Trento konsili (1545-1563); papanın yanılmazlığının açıklandığı I. Vatikan Konsili (1869 - 1870); 1962'de toplanan II. Vatikan konsili. Sonradan Ferrara'ya (1438) ve Floransa'ya (1439) nakledilen 1431-1449 Basel konsili (ancak 25. toplantıya kadar [1437] ökümenik olarak kabul edilir). Yunan Ortodoks kilisesi ancak ilk yedi konsili tanır. Konsil kararları, külliyatlarda toplanmıştır.

● *Buddha konsilleri.* Buddha Sakyamuni'nin nirvana'sından hemen sonra (M.Ö. 478 ?), buddha cemaati, kanunları tespit etmek ve bunları sağlamlaştırmak üzere konsil halinde toplanma kararı aldı. Buddha'nın yok olmasından az sonra Rajagriha'da toplanan bu ilk konsil, beş yüz rahibi biraraya getirdi. Konsile ilk müritlerden biri olan Mahakasyapa başkanlık etti. Sonradan elde edilen metinlere göre Buddha'nın gözde müridi, Ananda, ilkin bu konsile alınmadı; sonradan kabul edildi. Ananda, Buddha'ya atfedilen nutku (*sutra*) okudu ve rahip Upali kurallarla ilgili noktaları (*vinaya*) belirtti. Cemaatin kuralları böylece tespit edilmiş oldu. Yüzyıl sonra (377 veya 367'ye doğr), Vaisali'de ikinci bir konsil toplandı; sadece yiyecekle yetinmeyerek altın ve gümüş de dilenen bazı rahiplerin hataları dolayısıyle zorunlu görülen bu konsile de yedi yüz rahip katılarak dilenciliğe karşı çıktılar. Buna rağmen, ahenk tam olarak sağlanamadı ve Pataliputra'da (341 ?) üçüncü bir konsilin toplanmasını gerektiren ilk ayrışma doğdu.

Bu konsilde, çoğunluğu temsil eden Mahasanghika'lar ile, kalburüstü eski kişilerden meydana gelen Sthavira'lar arasındaki ayrılık ortadan kaldırıldı. Dogma konusundaki tartışmaların doğurduğu yeni ve ciddî bir ayrışma tehlikesi ve imparator emriyle birkaç rahibin idam edilmesi, yine Pataliputra'da (M. Ö. 249 veya 242) bu kere Asoka başkanlığında dördüncü bir konsili zorunlu kıldı. Bu karışıklığın yaratıcıları Sarvastivadin'ler, rahiplikten men edildiler. M.Ö. 89'da (?) pali metinlerinin (*Tripitaka*) yazılışı konusunda karar vermek üzere Seylan'da bir buddha meclisi toplandı. Sonunda imparator Kuşana Kanişka'nın çağrısı üzerine Sarvastiva, din'lerin sanskritçe kanununu tespit etmek için Keşmir'de bir konsil toplandı (II. yy.); Asvaghoşa burada önemli bir rol oynadı. Bu sonuncu konsilde Mahayana'nın ilk belirtileri görüldü. (L)

KONSOL i. (fr. *concole*). Üzerinde mermer tabla ve ayna bulunan, duvara dayalı kullanılan, çekmeceli, yüksek dolap: *Kalkıp konsolun üstünde birbiri üstüne yığılı duran kitaplardan birini aldı* (Sabahattin Ali).

— Bayınd. Bir kemer-barajda, yapı hesabı için kullanılan saymaca düşey eleman. (Kemer - barajların çeşitli hesap usullerinde, hemen her zaman, kemerler, yani yatay elemanlar ve duvarlar veya konsollar, yani düşey elemanlar olarak bir ayırma yapılır. Hesap, konsollar ve kemerler arasındaki su yükü dağılımını aynı noktadaki yatay ve düşey elemanların biçim [düğüm] değiştirmesi eşit olacak şekilde belirtmekten ibarettir. Hesabın gittikçe derinleşmesi daha büyük sayıda düğümü hesaba katmayı sağlar.)

— Bilgi - işlem. Bir ordinatörün diğer üniteleriyle bağ kurmayı sağlayan, üzerinde göstergeler ve enterüptörler bulunan kumanda tablası.

— Dy. *Konsol işaret direği*, üzerine işaret levhaları yerleştirilen konsol biçiminde madenî direk.

— İnş. Bk. DESTEK.

— Müz. Arpın S harfi veya kuğu boynu biçiminde kıvrık olan ve kulaklık görevi yapan üst kısmı. || Orgun alt eteğinden ayrı veya ona bitişik olan tahta kısım. (Çalgının klavyeler, ayakçaklık, düzen katgaçları, işletme düğümleri v.b. gibi kumanda araçları bu kısmın üzerinde toplanmıştır.)

— ANSİKL. *Konsol* mobilya olarak, masaların duvar boyunca yerleştirmenin gelenek halini aldığı XVII yy. sonunda ortaya çıktı. XVIII. yy.ın ilk yarısında, yalnız oymalı bir bağlama kuşağı ile birleşen ve S biçimini alan ön ayaklar kaldı. XVIII. yy.ın ikinci yarısında dekor değişti. XIX. yy.da arslan pençesi biçiminde ayakları olan akaju, açık renkli ağaç veya maden konsollar yapıldı. (LM)

KONSOLİDASYON i. (fr. *consolidation*, sağlamlaştırma). Mal. Orta veya uzun vadeli bir borcu, kısa vadeli bir borca çevirme. (Buna TAHKİM ETMEK de denir.)

— ANSİKL. Mal. Önemli bir dalgalı borç*, hazine dengesi için, hattâ bazen, hükûmetin hareket serbestisi için bir tehlike teşkil eder. Kamu kuruluşları bu sebeple, orta ve uzun vadeli bir borcu, kısa vadeli bir borca (veya nispeten yakın vadeli bir istikraz haline) çevirmeğe gayret ederler. Kısa vadeli bir senedin hâmili, kendi rızasıyle bunu orta veya hattâ daimî faiz sağlayacak bir tahville değiştirirse «*dolaysız konsolidasyon*'dan söz edilir. *Geliri ile vadesi gelmiş* bir istikraz veya kısa vadeli borcun bir bölümü ödenecek orta veya uzun vadeli bir istikraza katılmağa halk çağrılırsa bu takdirde *dolaylı konsolidasyon*» var demektir. Türkiye 11 mayıs 1959'da yabancı alacaklı ülkelerle *konsolidasyon anlaşması* yaptı ve uzun vadeli borçlarını 1971 sonuna kadar ödemeyi kararlaştırdı. Bk. DIŞ *borç*. (LM)

KONSOLİDE sıf. (fr. *consolidé*, sağlamlaştırılmış). Mal. *Konsolide borçlar*, kısa vadede ödenmesi planlanan ve kararlaştırılan orta veya uzun vadeli borç. (Bk. KONSOLİDASYON.) [Bunlara *tahkim edilmiş borçlar* da denir.] (M)

KONSOLİT i. (fr. *consolidation*, sağlamlaştırma'dan). Mal. *Esk.* Osmanlı imparatorluğu tarafından çıkarılan faizli tasarruf bono ve tahvilleri. || *Konsolit hanı*, Galata borsası. (Devlet tarafından çıkarılan konsolit denilen faizli tahviller burada satıldığından bu ad verilirdi.) [L]

KONSOLİTÇİ i. (*konsolit*'ten *konsolit-çi*). Tahvil v.b. şeyleri alıp satan kimse. (M)

KONSOLOS i. (ital. *console*'den). Yabancı ülkelerde yurttaşlarının haklarını korumak ve bağlı bulunduğu hükûmete siyasî ve ticarî bilgileri vermekle görevli dışişleri memuru: *Türk konsolosu.*

— Devl. huk. Dış ülkelerde, kendi memleketinin uyruklarını ve bunların çıkarlarını korumakla görevli memur.

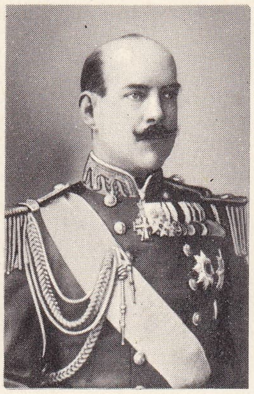

KONSTANTINOS I
yunan kralı

KONSTANTİNOS II
annesinin kucağındaki veliaht prens Paulos'un vaftizinden sonra kral ailesi ve Sinod meclisi üyeleri soldan sağa; kraliçe Frederika, kraliçe Anna Maria, kral ve prenses Aleksia

Foto. LAROUSSE

— Huk. Bir devletin, başka bir devletin şehirlerinde ve özellikle limanlarında bulundurduğu iktisadî, idarî, kültürel ve bazen de diplomatik faaliyetlerde bulunan, kendilerini tayin eden devletin ve vatandaşlarının menfaatlerini korumakla görevli olan resmî memur. (Bk. ANSİKL.) || *Baş konsolos,* çeşitli yerlerde kurulmuş konsolosluk havzalarının başı olarak veya büyük ve önemli tek bir konsolosluğun başına tayin edilen kimse. (Konsolos küçük bir havzaya tayin edilen memurdur.) || *Fahrî konsolos,* konsolosluk görevi bakımından hizmetinde bulunduğu devletin memuru statüsünde olmayan görevli. (Bk. ANSİKL.) || *Muavin konsolos,* başkonsolos veya konsolosların yanına tayin edilen ve onlara yardımcı olmakla görevlendirilen, gerektiği zaman onlara vekâlet eden kimse.

— ANSİKL. Huk. 1888 Lozan, 1891 Hamburg, 1892 Cenevre ve 1896 Venedik toplantılarında, Milletlerarası Hukuk enstitüsü *konsolos*'ların hukukî durumlarını inceledi ve Venedik toplantısında konsolosların imtiyazlarına dair 21 maddelik bir nizamname kabul etti. Daha sonra konsoloslarla ilgili hukuk kurallarının çok taraflı anlaşmalar yoluyle kotlaştırılmasına teşebbüs edildi. Birleşmiş Milletler'in, Viyana'da toplanan Milletlerarası konferansın «Konsolosluk Münasebetleri sözleşmesi»ni kabulüyle bir sonuca ulaştı. Bu konferansa Türkiye de katıldı. Bütün bu antlaşmaların birleştiği nokta, konsolosların, kural olarak devleti temsil yetkileri bulunmadığı, bu sebeple gönderildikleri devlet hükûmetinin yanında görevlendirilemeyeceği hususudur. Ancak, yabancı devletin başkentine de, iktisadî ve ticarî bakımdan büyük önem taşıyan başka şehir ve limanlarına da konsolos gönderilebilir. Konsolosların hangi şehirlerde bulunacağı, hangi sınırlar içinde görevli ve yetkili olacağı, iki devlet arasındaki konsolosluk antlaşmalarında belirtilir.

Bir konsolosun göreve başlayabilmesi, gönderildiği veya görevlendirildiği devletin iznine bağlıdır. Bu izne *exequatur* denilir. İznin verilmemesi veya geri alınması halinde, bunun sebeplerinin gösterilmesi gerekir. Ancak bu sebepler üstünde tartışma mümkün değildir.

Konsolosların görevleri, ticarî ilişkileri geliştirmek, ticarî menfaatleri korumak, gemilerin evrakını kontrol, kendi millî bayraklarını taşıyan ticaret gemilerinde asayişi koruma ve bu gibi gemilerin batması veya karaya oturması halinde kurtarılması yolundaki faaliyeti idare etmek, gemi kaptanıyle mürettebat arasında çıkan uyuşmazlıkları çözümlemek, konsolosluk bölgesinde ikamet eden vatandaşların doğum ve ölüm belgelerini düzenlemek, evlenme işlerini yürütmek, pasaport ve vize işlerine bakmak gibi idarî konulardadır. Bunların yanında bazı noterlik işlerini yapabildikleri gibi, kültür faaliyetlerini yakından takip ederek bu konuda da çalışmalarda bulunurlar. Yalnız bugün kültür işlerini genellikle kültür ataşeleri yürütmektedir.

Konsoloslar, bazı yetki sınırları olmakla beraber, görevleriyle ilgili işlerde yargı muaflığından, gümrük resmi muaflığından yararlanırlar. Konsolosların ve konsolosluk binasının dokunulmazlığı vardır. Ancak, konsolosluk binasına sığınan suçluları, siyasî suçlu dahi olsalar mahallî makamlara teslim etmek gerekir. Konsolosluk arşivlerinin de dokunulmazlığı vardır.

Konsolosluk görevi, istifa, ölüm, başka yere tayin, exequatur'un geri alınması, iki devlet arasında diplomasi münasebetlerinin kesilmesi veya silâhlı çatışma çıkması hallerinde sona erer.

● *Fahrî konsolos.* Konsoloslar bazen meslekten yetişmiş olmayabilirler. Bu sebepten meslekten konsoloslar yanında fahrî konsoloslar da vardır. Ayrıca fahrî konsolosların kendilerini görevlendiren devletin vatandaşı olmaları da şart değildir. Türkiye'nin çeşitli devletlerde ve yerlerde fahrî konsolosları vardır. Meslekten olan konsoloslar Türkiye'de Dışişleri bakanlığına bağlıdır ve Dışişleri bakanlığı memuru olmak bakımından diplomasi görevlileriyle konsolosluk görevlileri arasında nitelik farkı yoktur. Bu sebeple, aynı memur, diplomatik bir göreve de, konsolosluk görevine de tayin edilebilir.

— Tar. *Konsolos,* başka adlar altında, küçük ayrımlarla eskiçağ devletlerinde de vardı. Bu görevin menşei, Ortaçağda italyan ve fransız şehirlerinde, kara ve deniz ticareti işlerinde ortaya çıkan meseleleri çözümlemek görevini üzerine alan, *tacirler konsolosu, denizciler konsolosu* denilen hâkimlere bağlanmaktadır. Bununla birlikte bu kelimenin, XI. yy.da italyan şehirlerinde *consul et dux* denilen belediyelerdeki âmirlerle de ilgili olduğu ileri sürülür. Bu unvan daha sonra, deniz ve ticaret anlaşmazlıklarını yerinde görmek için kurulan ve *denizaşırı ülkeler konsolosları, yabancı ülkeler konsolosları* adını alan temsilcilere de verildi.

XII. ve XIII. yy.larda Cenova, Pisa, Floransa ve Venedik tarafından doğuda Filistin, Suriye, Mısır ve İstanbul'da *potestas* ve *bailo* denilen ilk konsolosluklar kuruldu. Konsoloslar bu ticaret merkezlerinde, tacirlerin temsilcileri durumundaydılar; onların hukukunu ve imtiyazlarını koruyorlardı. Müslüman ülkelerinde, konsoloslara, bağlı oldukları devletin birer rehinesi gözü ile bakılıyordu. Haçlı seferleri sırasında konsoloslar ve konsoloslukların önemi arttı. 1238 Yılından sonra venedikli bir konsolos (balyos) Mısır'a gönderildi. Saint Louis, doğu ülkelerinde konsolosluk kuran ilk Fransa kralıydı; Trablusşam ve İskenderiye'de konsolos bulundurmak için Mısır memlûk sultanı ile bir antlaşma yaptı (1251). Ortaçağda konsoloslara verilen yetkiler durumlarına göre sınırlandırıldı. Ancak, müslüman ülkelerindeki konsoloslar diğer yerlerdekilere göre daha geniş bir kaza hakkına sahiptiler. Bu devirde Mısır sultanları ile imzalanan antlaşmalara göre konsoloslar mahallî görevlilerin himayesi altında, bu ülkede serbestçe dolaşabilir; gümrük resmi vermez; özel suçlardan dolayı yargılanamazdı. Yeniçağda konsolosluk kurumu, Ortaçağdaki anlamıyle kaldı. Osmanlı devleti, Doğu Akdeniz ve Karadeniz'e hâkim olunca, bellibaşlı iskele ve ticaret merkezlerindeki avrupa hükûmetleri konsolosları ile ilişkiler kurdu. Bu ilişkiler İstanbul'un fethinden sonra daha da arttı. 1460 Yılında Floransalılar Osmanlı hükûmeti ile bir ticaret anlaşması yaptılar ve *emin* adı verilen konsoloslarını (bailo) İstanbul'da yerleştirmeyi başardılar. Bununla birlikte Osmanlı imparatorluğunda, ilk defa, bugünkü anlamda konsolosluk teşkilâtı Fransa tarafından Kanunî Sultan Süleyman zamanında kuruldu. Bununla ilgili ilk belgede, daha önce Mısır memlûk sultanlarının İskenderiye'deki Fransızların ve Katalonyalıların konsolosuna tanıdığı hakların, 1528'de osmanlı padişahı tarafından da onaylandığına dair bilgi verilmektedir. Buna göre, konsolos, yönetim ve gözetimi altında bulunan vatandaşlarının, herhangi bir şekilde zarara uğramaları halinde, mahallî makamlara şikâyetlerini duyuracaktı. Ayrıca kendi aralarındaki anlaşmazlıkları çözerek vasiyetnameleri uygulayacaktı. Diğer taraftan konsolosluğa bağlı gemilerin hiç birine dokunulmayacak ve elkonulmayacaktı. 1535 Antlaşması ile Fransızlara İskenderiye'den başka dilediği yerlerde de konsolos bulundurmak hakkı tanındı. Bu konsoloslar Fransa kralının tebaası olan tüccar ve vatandaşlar arasındaki hukuk ve ceza davalarına kendi kanun ve âdetlerine göre bakacaklardı. Bu duruma göre fransız konsolos ve vatandaşları *hariç ez memleket* sayılıyordu. 1557'den sonra Fransa, konsoloslarını Halep ve daha başka yerlere de yerleştirdi. İngiltere ile 1580 yılında bir sözleşme yapıldı. Buna göre de İngilizlerin İskenderiye, Trablusşam, Cezayir, Tunus, Trablusgarp ve diğer yerlere konsolos tayin etmeleri kararlaştırıldı. 1583 Yılında iki ingiliz konsolosu İskenderiye ve Suriye limanlarında görev aldılar. Aynı şekilde Avusturya hükûmeti de, Zitvatorok antlaşmasından (1606) sonra bu yönde bir izin istedi. 1615 Tarihli sözleşmeye göre imparatorun bayrağı altında osmanlı ülkelerine gelen tüccarlardan konsoloslar, yüzde 2 konsolosluk hakkı alacaklardı. Ayrıca Avusturya ile daha açık hükümler getiren bir antlaşma daha yapıldı. Buna göre de Osmanlı devletinin Akdeniz'deki kıyı ve adalarında, diğer devletlerin konsolos bulundurdukları iskelelere, Avusturya konsolos tayin edebilecekti. XVII. yy.da hemen hemen aynı iskelelerde, Venedik, Hollanda ve İsveç konsoloslukları açtılar. Fakat Rusya ve Lehistan, Osmanlılardan böyle bir istekte bulunmadı. Rusya, bu isteğini ancak Küçük Kaynarca antlaşması (1774) sırasında bildirdi. Antlaşmadaki md. 11 ile Rusya gerekli olan her yerde konsolos veya konsolos vekilleri bulundurmak hakkını aldı. Çok geçmeden bu madde uyarınca bir görevlisini Eflak, Boğdan ve Bucak ülkeleri için konsolos tayin etti (1781). Bu konsolosun Yaş ve Bükreş kasabalarından birinde kalması için de izin istedi. İlk zamanlarda herhangi bir devletin konsolosu, başka devlet tüccar ve tebaasının, iki tarafın izni ile, vekâleten işini görmekteydi. Ege denizindeki adalar ve iskeleler ile Sakız, Kıbrıs gibi yerlerde, Osmanlı devleti tebaasından olan hıristiyanların Fransa, İngiltere ve Hollanda'nın konsolosluk görevlerini görmeleri daha uzun süre devam etti. Bununla birlikte Babıâli, XVII. yy. sonlarında Sakız, Kıbrıs ve diğer yerlerdeki fransız, ingiliz ve hollanda konsoloslarının bundan sonra, «kendi milliyetlerine bağlı kimselerden olması» yolunda bir karar aldı, bu yerlerin kadı ve muhafızlarına bu kararla ilgili emirler verdi. İstanbul'daki elçilerine de durumu bildirdi.

XIX. yy.da konsolosluk kurumu daha fazla önem kazandı. Bu yüzden birçok anlaşmazlık çıktı. Daha önce Rusya ile yapılan sözleşmenin bu konuyle ilgili maddesi Rusya'nın ticaretine esas ve ölçü oldu. Fransa ve İngiltere devletleri bunu örnek olarak aldı. Diğer taraftan avrupa devletleri, ticarî önemi olmayan iskelelerde, yerlilerden konsolos ve konsolos vekilleri bulundurarak, bunlara fahrî konsolosluk beratı vermeğe devam etti. Yerli konsoloslar bir iş yapmadıkları gibi, kendileri ve taraftarlarına çıkar sağlamak yoluna saptılar. Ayrı ayrı devletlere bağlı konsoloslar birbirleriyle rekabet ederek para karşılığında *mahmî vesikası* vermeğe başladılar; Osmanlılar yolsuzluğu önleyici maddeler koydular. Fakat bu durum devam etti. Bu yüzden 1862'de sadrazam Âli Paşa büyük devletlerin elçilerine bir nota vererek konuyu bütün açıklığı ile ortaya koydu. Bir yıl sonra yapılan Konsoloslar yönetmeliği (9 ağustos 1863) bu yolsuzlukları biraz önleyebildi. Konsolosların kullanabilecekleri müstahdem sayısını tespit etti. Bununla birlikte yabancı imtiyazlarından yararlanmak isteyen bazı yerliler, bundan sonra, tabiiyet değiştirmek yoluna gittiler. Beş yıl sonra da (1868) yabancı devletlerin başkonsoloslarıyle konsolosları ve konsolos yardımcıları adına gelen eşyalar için gümrükte yapılacak işlemle ilgili bir yönetmelik düzenlendi. Sözleşmelerde, yabancı bir devlete bağlı iki tebaa arasındaki hukukî ve ticarî davalara konsolos mahkemelerinde bakılacağına dair hükümler kondu. Diğer taraftan iki ayrı devlete ait yabancılar arasında meydana gelen anlaşmazlıklara davalının bağlı olduğu konsolos mahkemesinde bakılacaktı. Konsoloslara ait bu hükümler uzun süre küçük değişikliklerle devam etti. Ancak 1897 Osmanlı - Yunan savaşından sonra imzalanan İstanbul antlaşmasında yeni bir konsolosluk sözleşmesiyle yunan konsoloslarının sahip oldukları gümrük muafiyetleri tespit edildi ve kısıtlandı. Ayrıca hukukî ve ticarî konularla ilgili birçok imtiyaz hafifletildi. Lozan antlaşmasıyle, adlî kapitülasyonlar kaldırılınca, konsolosluk müessesesi bugünkü milletlerarası yerini aldı.

Osmanlı konsoloslarına *şehbender* adı verildi. Bununla birlikte Osmanlılarda XVIII. yy. sonlarına kadar, böyle bir kurum yoktu. Selim III. zamanında, avrupa devletleriyle siyasî ve ticarî ilişkiler artınca, bu ihtiyaç kendini gösterdi. 1802'de padişaha verilen bir takrirde, bu durum açıklandı. Yapılan antlaşmalar uyarınca, Osmanlı devletinin, gerekli göreceği yerlere şehbender göndermesine karar verildi. Bunun üzerine şehbender olarak Malta'ya Todoraki, Marsilya'ya selânikli Dimitrios ve Triyeste'ye de Kiryaki Todori tayin edildi. Kendilerine birer yönetmelik verildi. Bu yönetmelik uyarınca, şehbenderler osmanlı bayrağı taşıyan gemilere her bakımdan yardımcı olmak, osmanlı tebaasıyle diğer dev-

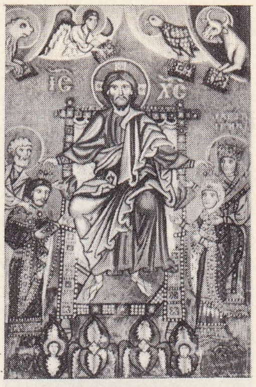

«İsa, **KONSTANTİNOS VI** ve karısına taç giydiriyor»

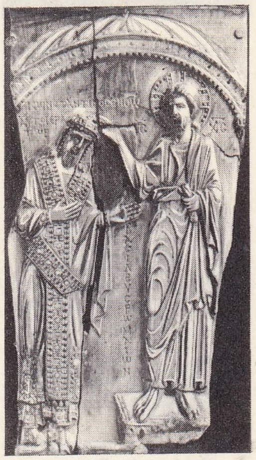

«İsa, **KONSTANTİNOS VII**'ye taç giydiriyor»
fildişi,
Tarih müzesi, Moskova

KONSTANTİNOS IX
mozaik,
Ayasofya müzesi, İstanbul

Foto. LAROUSSE

KONSTANTIN ASEN TİH
Boiana'nın mozaiği
Bizans kitaplığı, Paris

KONSTANS II HERAKLEİOS
Cabinet des Estampes,
Paris

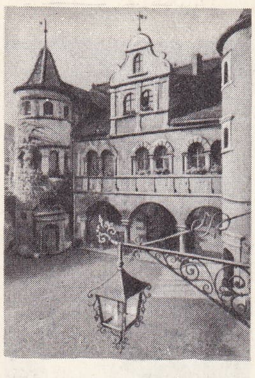

KONSTANZ
belediye binası

let tebaası arasında meydana gelecek uyuşmazlıklarda osmanlı tebaasının hakkını korumak, Avrupa hakkında elde edeceği bilgileri şifre ile bildirmek; bulunduğu memleket zabıtası tarafından hapsedilen osmanlı vatandaşının kendisine teslim edilmesini istemek gibi hususlara dikkat edeceklerdi. Bu sıralarda şehbenderlere bazen konsolos da deniliyordu. Çoğunluğu rum tebaadan seçilen ve çeşitli yerlere tayin edilen şehbenderlerden başka, osmanlı tebaasından olmayan bazı yerliler de *başşehbender*, *şehbender* ve *şehbender vekili* tayin edildi. Babıâli, 1839 yılında İran'ın Erzurum, Trabzon ve Bağdat'ta bulundurduğu görevlilere karşılık osmanlı tüccarlarının işlerine bakmak üzere Tebriz'e bir şehbender tayin etti. Daha sonra Rusya ve Hindistan'daki iskeleler için de aynı kararı aldı. XIX. yy. ortalarında müslüman tebaadan da şehbender tayinine başlandı. XIX. yy.ın ikinci yarısında, yeniden kurulan şehbenderlikler arasında Palermo, Sohum, Berlin, Zenta, Münih, Tırhala, Podgoritsa, Dubnitsa, Kars ve Yenişehir sayılabilir. (M)

KONSOLOSHANE blş. i. (*konsolos* ve fars. *hāne*'den *konsolos-hāne*). *Esk.* Yabancı bir ülkedeki yurttaşların hak ve görevleriyle ilgilenen memurun oturduğu ve bu hak ve görevlerle ilgili işlemlerin yapıldığı daire. (M)

KONSOLOSLUK i. (*konsolos*'tan, *konsolos-luk*). Konsolos olma hali veya konsolosun yaptığı iş. ‖ Konsolosun görev yaptığı bina. Bk. KONSOLOSHANE.

— Huk. *Konsolosluk ajanı*, hükûmetin tasvibiyle, başkonsolos veya konsolos tarafından tayin edilen ve doğrudan doğruya kendini tayin edenlere bağlı olmak üzere, konsolosluk havzasına giren bazı şehir veya kısımlarda, belirli konsolosluk hizmetleri yapan kimse. ‖ *Konsolosluk havzası*, bir konsolosun görev sınırlarını içine alan bölge. (M)

KONSOLTO veya **KONSULTO** i. Bk. KONSÜLTASYON.

KONSOMASYON i. (fr. *consommation*). Gazino, bar v.b. yerlerde yenilip içilen şeyler. ‖ Böyle şeyleri yiyip içme: *Konsomasyon mecburî değildir.* (M)

KONSOMATRİS i. (fr. *consommatrice*). Bar, pavyon, gece kulübü v.b. yerlerde müşteri ile birlikte yiyip içerek çalıştığı yere kazanç sağlayan kadın. (M)

KONSOME i. (fr. *consommé*). Mutf. Uzun süre ağır ateşte tutularak etin özünü çekmiş olan su. (Konsome, tavuk, sığır veya av etlerinin koyu suyudur. Bu suya istenirse kıyma da eklenebilir.) [L]

KONSON i. (fr. *consonne*). Bk. ÜNSÜZ.

KONSONANT i. (alm. *Konsonant*). Bk. ÜNSÜZ.

KONSOR i. ve sıf. (ing. *consort*'dan). İngiliz anayasa hukukunda, hükümdarın, kendisiyle aynı siyasî yetkilere ve krallık imtiyazlarına sahip eşi. (Başka ülkelerde bir kraliçenin taç giymemiş eşi için *konsor prens* deyimi kullanılmıştır.)

— ANSİKL. İngiltere'de, kraliçe kocasının durumu hakkında hiç bir kesin kural yoktur. Kendi haklarına dayanarak hüküm süren altı kraliçeden (Mary I Tudor, Elizabeth I Tudor, Mary V Stuart, Anne Stuart, Victoria ve Elizabeth I) yalnız Elizabeth I evlenmedi. Diğer beş kraliçenin kocaları farklı statülerden yararlandı. Bir süre sonra kendisi kral olan Philip II, Mary I ile evliliği sırasında, krallık yönetimine katılmaktan kesinlikle menedildi. Buna karşılık William III, parlamentodan karısı ile birlikte taç giyme ve hayatı boyunca krallık imtiyazını kullanma hakkını elde etti. Kraliçe Victoria'nın eşi prens Albrecht von Saksonya - Coburg'un durumu, saray kurallarına uymak için 1857'de resmî bir kararla kesin olarak tespit edildi. Kraliçe Anne'in eşi, Danimarka prensi Georg, kraliçenin bütün uyrukları üzerinde üstünlük elde etti. Kraliçe Elizabeth II'nin eşi Edinburgh dükü de benzer bir öncelik hakkından yararlanır. (L)

KONSORSİYUM i. (lat. *corsortium*, ortaklık'tan). İkt. Ortak bir iktisadî veya malî amaçla kurulan şirket. (L)

KONSTANS II HERAKLEİOS (630 - Syrakusai 668), Doğu imparatoru (641-668). Konstantinos III'ün büyük oğlu. Babasının ölümünden (24 mayıs 641) sonra, imparator Herakleios I'den (11 şubat 641'den beri) dul kalan imparatoriçe Martina ve onun Herakleonas denen oğlu Herakleios II tahtın hâkimi oldular; bununla birlikte ermeni Vağendinos Arşagun, müteveffa Konstantinos III'ün isteklerine uydu, asya ordusunun başına geçerek İstanbul üstüne yürüdü. Bundan kuşkulanan Herakleios II, Genç Konstans II'ye Ayasofya'da taç giydirtti fakat onu destekleyen patrik Pyrros, karışıklıklar yüzünden çekilmek zorunda kaldı. Martina ve Herakleios II'nin devrilmesi üzerine (kasım 641). Konstans II tek başına imparator oldu. Ülkeyi yönetecek yaşa gelir gelmez, arap istilâsını durdurmağa ve dinî ayaklanmaları yatıştırmağa uğraştı. 653'te, ermenilerin yaşadığı bölgeye giderek, birçok soyluya boyun eğdirdi: buna rağmen bu bölgenin ancak bir bölümünü elde tutabildi; Lykia açıklarında Muaviye'ye yenildiyse de (655), Araplar İstanbul'un fethinden vaz geçmek zorunda kaldılar.

Konstans II dinî karışıklıkları bastırmak amacıyle birçok teşebbüste bulundu. Tahta çıktığında ülkede ilân edilmiş olan Ekthessis'e rağmen, arka arkaya toplanan konsillerde İsa'yı tek irade sahibi sayma inancı kınandı. *Typos* adlı bir kararname ile (649), İsa üstüne her türlü tartışmayı yasakladı; bu karar, papa Martinus'u öfkelendirdi; tutuklanan papa İstanbul'a götürülerek papalıktan azledildi, hapsedildi ve hapishanede öldü. Sonunda Konstans II Papalık ile gerçek bir uzlaşmaya varamamakla birlikte, tek irade inancını bıraktı. Halife Osman'ın öldürülmesinden sonra (655) Araplar arasında başgösteren iç savaş, Bizans'a kısmen rahat bir nefes aldırdı. 658'de Konstans II İslavlara karşı başarılı bir sefer yaptı, 660'ta Selânik ve Atina'ya geçerek, oradan güçlü bir ordunun başında Taranto'ya vardı, Afrika'da düzeni sağladı, Lombardialılara saldırdı ve Benevento'yu ele geçirdi (663). Roma'yı ziyaret ettikten sonra, Napoli'ye doğru yola çıktı ve Syrakusai'ye yerleşti. Böylelikle Doğu'yu, Batı'yı ve Afrika'yı rahatlıkla gözaltında bulundurabilecek, üstelik Araplara karşı bir savunma düzeni kurmuş olacaktı. 668 Yılında sarayda görevli bir subay tarafından banyoda öldürüldü. Üç oğlu, daha sonra imparator olarak taç giydilerse de bunların en büyükleri, Konstantinos IV, imparatorluğun gerçek hükümdarı oldu. (L)

KONSTANTAN i. (fr. *constantan*). Bakır ve nikel alaşımı; yüzde 55 bakır, yüzde 45 nikel. (Elektrik iletkenliği az olduğu için direnç tellerinin yapımında kullanılır. Tel halinde konstantan termoelektrik çiftlerinde de işe yarar [bakır - konstantan veya demir - konstantan].) [L]

KONSTANTİN, ar. **Kosentine,** Cezayir'de şehir ve idare bölgesi. Konstantin ovasında, vad Rummel'in bir kanyon meydana getirerek Konstantin dağlarını geçtiği yerde; 217 000 nüf. Piskoposluk; akademi. Bir «kartal yuvası» gibi, kayalık üzerine kurulmuş olan şehir Rummel vâdisini keser: dik yamaçlarla çevrili tipik bir «kale»dir. Ancak bir yanından şehre girilebilir, savunulması kolaydır. Oturulabilir bölgeleri genişletmek ve şehre yayılma olanağı sağlamak için büyük çalışmalar yapmak gerekmiştir. Şehir, Tell sıradağlarının ve yüksek ovaların başlangıcında büyük bir pazardır ve çevre köylere sıkı sıkıya bağlıdır. Önemli bir el sanatları merkezi olan Konstantin'de tarım endüstrileri (un fabrikaları) gelişmiştir. İdarî bakımdan olduğu kadar, bir tahıl pazarı olması bakımından da taşıdığı öneme rağmen başlangıçta kolonileşme pek gelişmiş değildir. Annaba, Doğu Cezayir'i bütün sahil şeridi boyunca Konstantin'in etkisine kapalı tutuyordu. Konstantin'in limanı olan Sukeykide'nin (Philippeville) faaliyeti de bu yüzden pek mütevazı kalmıştı. Bugün ise, artık pek küçük bir Avrupa'lı azınlığın barındığı Konstantin, Cezayir'in en kalabalık bölgesidir. — *Konstantin idare bölgesi,* 407 200 nüf.

— Tar. Kartacalıların *Sarim Batim* adını verdikleri Konstantin, uzun süre *Cirta* adıyle nümid krallarının başkenti, sonra da bir Roma kolonisi oldu. 311'de başgösteren bir ayaklanma ile yıkıldı, Konstantinus tarafından yeniden yaptırıldı ve onun adını aldı. Vandallar tarafından yağma edildi. Bununla beraber VII. yy.ın ikinci yarısında müslümanların eline geçti. Aglebiler zamanında onlara bağlı eyaletlerden biri oldu. X. ve XI. yy.larda Fatımî Zirî gibi berberî ailelere, sonra da Muvahhidlere ve 1269'da Hafsîlere geçti. 1337'de Merinî sülâlesi mensupları burayı işgal ettiler. XVI. yy.ın başında İspanyollar buraya sahip olmak istediler. Fakat, Türklerin gelişi İspanyolların ilerleyişini durdurdu. Barbaros Hayreddin Paşa, 1518'den 1536'ya kadar sahil ve Tell şehirlerini, bu arada Konstantin'i ele geçirdi. Bütün Konstantin eyaletine Türkler hâkim oldu. Bu durum 1830'a kadar devam etti. Bu eyalette Cezayir Ocağının kışlası (mubas) bulunurdu. XVIII. ve XIX. yy.larda Konstantin beyleri Cezayir hükûmetini pek sıkıntılı durumlara düşürdüler. Şehir, Fransa'nın eline geçtiği sırada bağımsız bir beylikti. 1836'da general Clauzel tarafından saldırıya uğradıysa da, ancak 31 ekim 1837'de bir gün önce savaşta ölen general Damrémont'un yerini alan general Valée tarafından zaptedildi. Bu savaşta, Lamoricière'in zuav (zuhaf) askerleri büyük yararlık gösterdi.

12 Aralık 1943'te general de Gaulle Konstantin'de binlerce müslümanın ilk seçmen olacağını, bütün öteki müslümanlara da ikinci seçmen olarak oy hakkı tanınacağını, Cezayir ve fransız meclislerinde müslümanların sayısının arttırılacağını bildirdi. 1958'de general de Gaulle tarafından, Cezayir'in modernleştirilmesi planının uygulanmasına geçileceği de, önce Konstantin'de ilân edildi. (Konstantin planı.) [L]

KONSTANTİN, birçok rus grandükünün adı; ilk ve en ünlüsü KONSTANTİN PAVLOVİÇ (Tsarskoye Selo 1779 - Vityebsk 1831), çar Pavel I'in ikinci oğlu ve Katerina II'nin torunu. Kararsız, fakat sert karakterli, babası gibi garip mizaçlı ve yine onun gibi prusya askerî disiplinine hayrandı. Gençliğinde, ağabeyi Aleksandr I gibi, liberal düşünceli olduğu sanılır. İtalya'da Suvorov ile savaştı ve Austerlitz savaşına katıldı. Rusyanın çıkarlarına uygun olarak, 1815'te kurulan «Polonya krallığı» başkumandanlığına tayin edildi (1816). Napolyon efsanesinin etkisini sürdüren ordusunu disiplin altına almağa uğraştı. Daha sonra prenses Lowicg adını alacak olan polonyalı Janina Grudzinska ile elvendiği için, vârisi olduğu rus tahtından feragat etti. Bu feragat gizli tutuldu, Moskova katedralinde mühürlü olarak saklandı. Aleksandr I'in ölümü üzerine (1825), bu karardan habersiz olan küçük kardeşi Nikolay, Konstantin'i imparator sıfatıyle ant içmeğe çağırdı, Konstantin tacı reddetti. Sebepleri halkça bilinmeyen bu karışık durumdan faydalanan dekabrist'ler, başkenteki askerî birlikleri, bir anayasa kabul ettirmeyi düşündükleri Nikolay I'e bağlılık andı içmeğe ikna ettiler. Konstantin Polonya'da kaldı. Halk tarafından sevilmediğinden, doğrudan doğruya fransız Temmuz devriminin sonucu olarak başgösteren Varşova ayaklanmasıyle (29 kasım 1830) uğraşması gerekti. Kararsızlık içinde bocalayan büyükdük, kendisine sadık kalan polonyalı alayları dağıttı ve rus askerleriyle birlikte çekildi. Nikolay I, Polonya'ya general Dibiç'i yolladı. Savaş uzadı, fakat rus ordusunda kolera salgını çıktı, ilk kurbanlarından biri de Konstantin oldu. — KONSTANTİN NİKOLAYEVİÇ (1827-1892), Nikolay I'in ikinci oğlu, çar Aleksandr II'nin kardeşi. Rus donanmasının başkumandanı ve bahriye nazırı (1855). Aleksandr II tarafından girişilen reformların gerçekleşmesinde büyük payı oldu. Bu amaçla 1860'ta reformları tespitle görevli komisyonların çalışmalarını incelemek üzere kurulan komiteye başkanlık etti. Polonya kral naibi oldu (haziran 1862), orada bir uzlaşma siyaseti sürdürmeğe çalıştı. — Oğlu KONSTANTİN KONSTANTİNOVİÇ (Stryolna 1858 - Pavlovsk 1915), 1886 ve 1889'da, K. R. (Konstantin Romanov) takma adıyle iki şiir kitabı yayımladı, Petersburg Bilim akademisine başkanlık etti. (L)

KONSTANTİN Afrikalı, lat. **Constantinus Africanus,** tunuslu tıp bilgini (Kartaca 1015 - Cassino 1087). Petrus Diaconus'un (öl. 1140) doğruluğuna pek güvenilmeyen günlüğü dışında, hayatı hakkında bilgi ve-

Foto. X, Giraudon, Almanya Turizm bürosu (LAROUSSE)

ren hiç bir kaynak yoktur. Bu esere göre aslında müslüman olan Konstantin, Bağdat'ta mantık, biyoloji, dilbilgisi ve tıp öğrenimi yaptı. Hindistan ve Habeşistan'a gitti; öğrenimini Mısır'da bitirdi. Otuz sekiz yıl sonra ülkesine döndüğünde, bilgisi şüpheyle karşılandı ve İtalya'ya kaçmak zorunda kaldı. Önce Sicilya'ya geçti; oradan, Normandiyalı Robert Guiscard dükü ile birlikte Avrupa'nın en eski tıp okulunun bulunduğu Salerno şehrine gitti (1077 ?). Orara ders verdi, birçok eseri Yunanca ve Arapçadan Latinceye çevirdi. Bu tercümelerle Salerno ve genellikle İtalya'da büyük etki yaptı; aynı zamanda III. yy.da İspanya'da, Toledo şehrindeki tıp öğrenimini de etkiledi; ortaçağ hıristiyan avrupa bilim çevresinde, *arabisme* devrini başlattı. Konstantin'in Hıristiyanlığı ne zaman kabul ederek rahip olduğu bilinmemektedir. Monte Cassino manastırı başpapazı tarafından saygıyle kabul edilerek, hayatının sonuna kadar orada kaldı ve tercümeler yaptı. Konstantin'in en önemli tercümeleri, Ishak bin Hüseyn ve öğrencilerinin Yunancadan Arapçaya çevirdikleri eserlerin latince tercümeleri: Hippokrates'ten *Aphorismoi* (Özdeyişler); *Prognostikon* (Teşhis); Galenos'tan bu kitaplarla ilgili açıklamalar ve *Megatekhne* (Büyük Tedavi Bilimi). Arapça eserlerden yaptığı tercümeler: Huneyn'den *El-Asar Makâlât fi'l Ayn* (Göz Hakkında Makaleler); Süleyman el-İsrailî'den, idrar, ateş ve perhizle ilgili eserler; Ali bin el-Abbas-el-Mecûsî'nin *Kâmil-üs-Sinaat-it Tıbbiye* (Tıp Ansiklopedisi) ve El-Râzî'nin bazı eserleri. Bu tercümelerde, genellikle kısaltmalar ve güç yerlerde atlamalar vardır; Latincesi de iyi değildir. (M)

KONSTANTİN ASEN TİH (öl. Tırnovo yakını 1277), Bulgaristan kralı (1257-1277), Mihail I Asen'in yerine geçti. Ana tarafından Sırbistan hanedanı ile akraba idi: boyarlar tarafından hükümdar seçildi; durumunu sağlamlaştırmak için karısını boşayarak İznik Bizans imparatoru Thedoros II ile Bulgaristan kralı İvan Asen II'nin kızı olan Elena Asen'in kızları İrena Laskaris ile evlendi ve Konstantin Asen adını aldı. Macar ve bizans saldırılarına uğrayınca Moğolları yardıma çağırdı fakat karadeniz şehirlerini düşmanlardan geri almayı başaramadı. İrena Laskaris'in ölümü üzerine (1270), Bizans imparatoru Mikhael VIII Paleologos'un yeğeni Maria Kantakuzenos ile evlendi. Bu evlenmeden dolayı vaat edilen şehirleri almak için imparatorluğa saldırmak zorunda kaldı (1272); Mikhael VIII ile Moğolların birleşmesi, Bulgarların bu sefer sırasında elde ettikleri üstünlüğü ortadan kaldırdı. İç karışıklıklar da Bulgarların yayılmasını engelledi. Ayağı kırılan Konstantin Asen, karısı Maria Kantakuzenos'un naipliği altında oğlu Mihail II Asen'i tahta ortak etti (1275). Bundan memnun olmayan bir grup, İrena Laskaris'in bir kızkardeşiyle evli olan Ryurid prensi Yoakim Svyatoslav'ı Bulgaristan'a çağırdı fakat Maria Kantakuzenos, Svyatoslav'ı önce kendi tarafına çekerek, sonra da öldürterek (1277) bu tehlikeyi atlatmayı başardı. Bununla birlikte, Mikhael VIII tarafından kışkırtılan moğol akınları, domuz çobanı İvaylo'nun önderliğinde bir ayaklanmaya yolaçtı. İvaylo, Konstantin'i yendi, öldürdü ve yerine geçti. (L)

KONSTANTİN dağları, Cezayir'de dağlar, yüksek Konstantin ovalarına hâkimdir; Cebel Şettaba'da 1316 m. Birçok kırıkla yarılan Konstantin dağları, ırmakların dar yarıklarla aştığı birbirinden ayrı küçük kütlelerden oluşmuştur; bu yarıkların başlıcası Konstantin'de Rummel boğazlarını meydana getirir. (L)

KONSTANTİN DRAGAŞ, bağımsız bulgar derebeyi (XIV. yy.ın ikinci yarısı). Kuzeydoğu Makedonya'nın başkenti Velbijd'da (Köstendil) yaşadı. Bulgar çarı İvan-Aleksandır'ın en büyük kızı Kera Tamara ile evlendi. Türklerin Balkan yarımadası ülkelerini fethi sırasında sultan Murad I'in vasalı oldu. (M)

KONSTANTİN idare bölgesi, Cezayir'de idare bölgesi; 1 410 000 nüf. 8 İdare çevresi (Ayn - Beyza; Ayn - M'Lila; Kollo; Konstantin; Cicelli; El-Miliya; Mila; Skikda) vardır. Kuzeyde il topraklarl Kollo kabiliyesini içine alır; yağışlı, bir dağ kütlesi olan Kollo kabiliyesi güzel ormanlarla örtülüdür; ama pek geçit vermez. Halk ormanlar arasındaki açıklıklarda yoksul kulübelerde yaşar. Kuzeybatıda gene sık ormanlarla örtülü olan Babor kabiliyesinin bir parçası uzanır. Daha güneyde Numidia sıradağlarıyle uzantılarının killi ve kalkerli dağları yükselir.
Konstantin'e doğru yüksek tepeler ve sıradağcıklarla (*Konstantin dağları*) ayrılan ovalar ve havzalardan oluşmuş geniş bir bölge uzanır. Bu kısımda, Avrupalıların yerleşmesiyle birçok kesim ıslah edilerek tahıl tarımı ve bağcılık alanları haline getirilmiştir. İdare bölgesinin güney ucundaki daha çorak ovalarda özellikle yarı göçebe çobanlar hayvan otlatır. (L)

KONSTANTİNİYE, Arapların İstanbul'a verdikleri ad. (M)

KONSTANTİN KOSTENEÇKİ, bulgar yazarı (?, 1380 - XV. yy.ın ilk yarısı). 1410 Yıllarında Sırbistan despotu Stefan Lazareviç'in himayesi altında çalıştı. *Skazanie za Bukvite* (Harfler İçin Yazılar) başlıklı kitabında sırp imlâsının Evtimiy imlâ okulunun kurallarına bağlanmasını istedi. *Jitie Stefana Lazareviça* (Stefan Lazareviç'in Hayatı) [1431] ve *Pıtuvane do Palestina* (Filistin'e Kadar Yolculuk) adlı eserleri değerli tarihî bilgilerle doludur. (M)

KONSTANTİNOPOLİS, Bizanslıların İstanbul'a verdikleri ad. Bk. İSTANBUL. (M)

Konstantinopolis ağıtı, XV. yy.da Bizans imparatorluğunun yıkılmasından sonra, Girit'te yazılan, yazarı bilinmeyen ağıt. (L)

KONSTANTİNOS I, yunan kralı (Atina 1868 - Palermo 1923). Kral Georgios I ve kraliçe Olga'nın oğlu, 1889'da Wilhelm II'nin kızkardeşi prenses Sophie Hohenzollern ile evlendi. 1913'te tahta çıktı. Birinci Dünya savaşı sırasında hem ittifaka karşı davranışı, hem de 1914'ten itibaren müttefiklerce desteklenen Venizelos ile olan anlaşmazlığı, onun tahttan çekilmesini hazırladı. Müttefikler adına Fransa'nın yaptığı baskı sonucunda (Jonnart heyeti), haziran 1917'de, küçük oğlu Aleksandr lehine feragat etti. Oğlunun ölümü üzerine (1920), Venizelos aleyhine sonuçlanan bir plebisit'ten sonra tekrar tahta çıktı, fakat yunan birliklerinin Anadolu'daki yenilgisinden sonra (1922) büyük oğlu prens Georgios lehine tahttan yeniden feragat ederek Sicilya'ya çekildi (resim için bk. sayfa 454). [L]

KONSTANTİNOS II, yunan kralı (Psykhikon, Atina yakınında 1940). 1964'te babası Paulos I'in yerine tahta geçti. 26 Nisan 1967'de, yetkilerini, 21 nisanda yapılan askerî darbeden sonra kurulan hükûmete bıraktı (resim için bk. sayfa 454). [L]

KONSTANTİNOS III HERAKLİOS (610 - Kadıköy 641), Doğu imparatoru (şubat - mayıs 641), Herakleios I ve Eudokia'nın büyük oğlu; babasının ölümü üzerine tahtı kardeşi Herakleios II Konstantinos ve üvey annesi Martina ile paylaştı. Papaya, Ekthesis*in Ayasofya duvarlarından kaldırılmış olduğunu bildirdi. Fakat Roma'ya karşı uygulamayı tasarladığı uzlaşma siyasetini takibe vakit bulamadı. Saltanatının ilk yıllarında Kadıköy'e çekildi, kısa bir süre sonra da, muhtemelen veremden öldü. Martina tarafından zehirlendiğinden şüphe edildi. Yakın akrabası Niketas'ın kızı Gregoria ile olan evliliğinden iki oğlu (Konstans II Herakleios ve Theodosios) oldu. Ölmeden önce, tahta büyük oğlunun geçmesini sağlamak için ordu kumandanlarından Valentinus Arşakun ile anlaştı. (L)

KONSTANTİNOS IV (654-685), Doğu imparatoru (668-685), Konstans II'nin büyük oğlu. Tahta çıktığı zaman (668) ülkede durum gergindi: Sicilya başkaldırmış, Küçük Asya'da askerî isyanlar başlamıştı. Genç prens düzeni yeniden kurdu, iki kardeşini bertaraf etti, Bizans Afrikası'nı istilâ eden ve Girit'i alan Araplara karşı koydu ve İstanbul'u aralıksız yedi yıl kuşatan Araplara karşı suda yanar ateşi, savunma amacıyle ilk defa kullandı (672-678). Mesia'nın Bulgarlar tarafından alınması (679) büyük bir tehlike yarattı. Bununla birlikte Hırvatlar ve Sırpların din değiştirmesi, İslavların yunanlılaştırılması, İstanbul'da Altıncı Evrensel konsilin toplanması (680-681), Roma ile din birliğinin yeniden kurulması, imparatorluğun gücünü ve nüfuzunu artırdı. Yerine büyük oğlu İustinianos II geçti.(L)

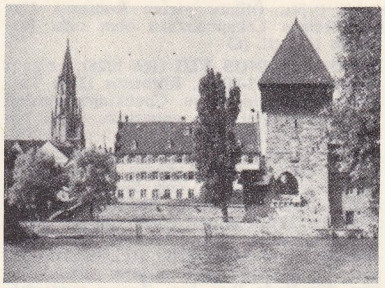

KONSTANZ
kilise, hükûmet binaları
ve Rheintor kulesi

KONSTANTİNOS V (718-775), bizans imparatoru (740-775), Leon III İsauriyalı'nın oğlu. 720'den sonra imparatorluğa ortak oldu. 740'ta Araplara karşı Akroinon'da kazanılan zafere katkıda bulundu. Aynı yıl büyük karışıklıklar içindeki Bizans'a tek başına imparator olunca önce, başkenti ve tahtı zorla elinde tutan Artabasolos'tan alması gerekti (741-742). Daha sonra Araplarla savaştı, Bulgarların saldırısına uğrayan İstanbul'u kurtardı (755). Bulgarları Ankhialos'ta yenerek (762) İslavlara karşı başarılar sağladı. İtalya'da Ravenna'nın Lombardialılarca alınması, eksarklığın kaybına yolaçtı (750). Din kavgaları, Roma ile bozuşmasına sebep oldu, Pepin ve Karl V'in müdahalesi, yarımadayı yeniden ele geçirmek isteyen Bizanslıların çabalarını boşa çıkardı. Konstantinos'un yönetimi ülke içinde gerçek bir refah sağladı. Ama ikonoklastların kavgaları ülkeyi karıştırdı. Hieria konsili ikonaları mahkûm edince (754) prens, konsilin kararlarını (765 suikastından sonra tam bir zorbalığa dönüşen) bir sertlikle uyguladı. Bu siyasetten özellikle keşişler büyük zarar gördü ve bu yüzden Konstantinos'a muhalifleri küçük düşürücü adlar (*Kopronimos, Kaballinos*) taktılar. Konstantinos ölünce yerine büyük oğlu Leon IV geçti. (L)

KONSTANTİNOS VI (771-805), Bizans imparatoru (780-797), Leon IV ve Eirene'nin oğlu. Babasının yerine geçtiği zaman (780), ancak on yaşlarındaydı. Önce anası Eirene'nin vesayeti altında hüküm sürdü. 790 Yılı ilkbaharından aynı yılın aralık ayına kadar tek başına hüküm süren Eirene'yi deviren bir askerî ayaklanma, Konstantinos VI'yı tahta geçirdi (790). Fakat önce Bulgarlar (792), sonra Araplar (797) tarafından yenilince, ordunun sevgisini yitirdi; keşişlerin de aleyhine dönmesine yolaçan ikinci evliliği, Eirene'nin tahtı zorbalıkla yeniden ele geçirmesine imkân verdi. Eirene tahta çıktıktan sonra oğlunun gözlerini oydurdu. (Resim için bk. sayfa 455.) [L]

Konstanz konsili
«Jan Hus'un idamı»
(1415)
Cabinet des Estampes,
Paris

KONSTANTİNOS VII PORPHYROGENETOS (905-959), Bizans imparatoru (912-959) Leon VI'nın oğlu, 911'den sonra ortak imparator. Önce uzun süreden beri (871'den az sonra) imparatorluğa ortak olan amcası Aleksandros'un vesayeti (912-913), sonra da anası Zoe'nin naipliği altında (913-919) hüküm sürdü; daha sonra kayınbabası Romanos I Lakapenos'un zorba yönetimi altına girdi; tek başına imparator oluşu ise ancak 945-959 yılları arasındadır. Bununla birlikte saltanatı Bizans'ın zafer ve yücelik yılları oldu. 913-927 Arasında tehlikeli olan bulgar monarşisi zayıfladı, bizans generalleri Macarları ve Arapları geri püskürttü; kuzey barbarları (Peçenekler, Hazarlar, Ruslar [956]) Bizans ile uzlaşmayı çıkarlarına uygun buldu; böylece monarşinin üstünlüğü Doğu Anadolu ve Kafkasya'ya kadar yayıldı. Konstantinos, edebiyat alanındaki seçkin beğenisiyle, eğitim düzenini yeniden teşkilâtlandırmakla, edebiyat ve sanatlardan esirgemediği koruyuculuğuyle imparatorluğun ihtişamına katkıda bulundu. Birçok eseri vardır: *Peri Thematon* (Temalar Üstüne) [934'e doğr.]; *Tören Elkitabı* (953); *Historike Diegesis tu Biu Basileiu* (Basileios'un Hayat Hikâyesi) [959'a doğr.] ve *Peri Basileiu Takseos* (Yönetim Kitabı) [953'e doğr.]. Bunların hepsi Bonn'un Byzantin'inde yayımlandı. Konstantinos VII ayrıca tarih, ziraat, tıp, askerlik, hukuk ve azizlerle ilgili yazılardan derle-

Foto. Brockhaus ; LAROUSSE

meler yaptı. Ölünce yerine Romanos I'in kızı Helena Lekapenos'tan olan oğlu Romanos II geçti. (L)

KONSTANTİNOS VIII (960-1028), bizans imparatoru (961-1028), Romanos II ve Theophano'nun ikinci oğlu. Çocukluğu, kardeşi Basileios II gibi önce annesinin, sonra Nikephoros Phokas (963-969) ve İoannes Tzimiskes'in (969-976) vesayeti altında geçti. 976 Yılında kardeşi Basileios II ile birlikte tahta çıktı. Eğlenceye çok düşkün olduğundan, ülkenin yönetimini kardeşine bıraktı. Basileios II'nin ölümü (1025) ile tek imparator durumuna gelince (1025-1028) devletin önemli görevlerine güçsüz arkadaşlarını getirdi; uyruklarına ağır vergiler yükledi; ölüm döşeğinde iken kızı Zoe'ye yaptırdığı evlenme ile, imparatorluğu acı sonuçlar verecek bir buhrana hazırlamış oldu. (L)

KONSTANTİNOS IX MONOMAKHOS, bizans imparatoru (1042-1055). Konstantinos VIII'in kızı yaşlı kraliçe Zoe ile evlenerek tahta çıktı. Saltanatı, Bizans İmparatorluğu için çöküş yılları oldu; Batıda Normanlar Bizans'ın İtalya'daki bütün topraklarını fethettiler; papa Leon IX ve patrik Mikhael Kerularios arasında başgösteren anlaşmazlık, Roma ile Bizans arasında kesin bir din ayrılığına yolaçtı (1054). Doğu Anadolu'nun bizans topraklarına katılması (1045) ve malî siyasetteki beceriksizlikler imparatorluğu Selçuklu Türklerine karşı savunmasız bıraktı. İçeride Georgios Maniakes (1043) ve Leon Tornikios'un isyanları (1047) bastırıldıysa da tehlikeli belirtilerdi. Bununla birlikte, Konstantinos, Zoe'nin ölümünden sonra da (1050), iktidarda kalmayı başardı. Edebiyata olan sevgisi ve 1045'te İstanbul'da kurduğu bir hukuk okulu dolayısıyle anılır. Birinci karısından olan kızı, Kiev büyük prensi Vsevolod I ile evlendi. (L)

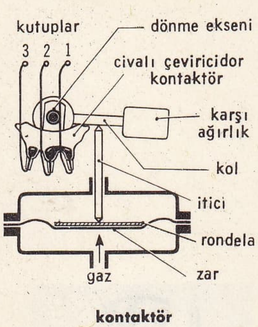

kontaktör

KONSTANTİNOS X DUKAS, Bizans imparatoru (1059-1067), İsaakios I Komnenos'un feragat etmesi üzerine tahta çıktı. Hükümdarlık yılları asker aristokrasisine karşı gösterdiği açık tepki ve ordu mevcudunu azaltma konusundaki çabalarıyle belirlenir. Askerlerin yarattığı kargaşalıktan sakınmak isterken, imparatorluğu savunmasız bıraktı: Bu durumdan yararlanan Türkler Doğu Anadolu'yu aldılar (1064), Macarlar Belgrad'ı işgal ettiler. Bilgin ve sanatçılar çevresinden hoşlanan Konstantinos ise, her şeyi oluruna bıraktı. Eudokia Makrembolitissa ile olan ikinci evliliğinden üç oğlu (Mihail VII, Andronikos ve Konstantios) oldu. (L)

KONSTANTİNOS XI. Bk. KONSTANTİNOS LASKARİS.

KONSTANTİNOS XI PALEOLOGOS veya **KONSTANTİNOS XII (Dragases** denir) [1045 - İstanbul 1453], Bizans imparatoru (1449-1453), Manuel II ve Helene Dragas'ın üçüncü oğlu, İoannes VIII'in kardeşi, 1443'te Mystra (Isparta) despotuydu; İoannes VIII'in ölümünde (1448), çökmekte olan Bizans'ın imparatoru oldu. Osmanlı tahtına çıkar çıkmaz (1451) İstanbul'u tehdide başlayan Mehmed II'ye (Fatih) karşı, Konstantinos şehri parasız ve askersiz yiğitçe savundu. İstanbul'un fethi sırasında surlar üzerinde savaşırken öldü (29 mayıs 1453). [L]

KONSTANTİNOS DUKAS, Bizans imparatoru (1081-1090'a doğr.), Mikhael VII ve Alania'lı Maria'nın oğlu. İmparatorluğa ortak olduysa da (1074), 1078'de Nikephoros III Botaneiates'in emriyle bir manastıra sürüldü. Komnenosların iktidara gelmesiyle (1081), yeniden tahta ortak oldu (1081-1090'a doğr.). Yeni sülâleyi meşru kılmak için, Aleksios'un kızı Anna Komnene ile nişanlandı. (L)

KONSTANTİNOS DUKAS, Bizans imparatoru (1067-1078), Konstantinos X'un üçüncü oğlu. Babasının sağlığında kardeşleri Mikhael VII ve Andronikos ile birlikte taç giydi. Ülkenin yönetimine hiç bir şekilde katılmadı. Mikhael VII 1078'de tahttan onun lehine feragat etmek istediğini bildirdiyse de Dukas bu teklifi reddederek çekildi. (L)

KONSTANTİNOS LASKARİS veya **KONSTANTİNOS XI,** Bizans imparatoru (1204). İstanbul Latinler tarafından işgal edilince (1204), Anadolu'ya geçerek bir direnmeyi teşkilâtlandırdı ve kendini imparator ilân etti. Genç yaşta öldü, yerine kardeşi Theodoros I geçti. (L)

KONSTANTİNOS LEKOPENOS (915-946), Bizans imparatoru (924-945), Romanos I'in üçüncü oğlu. Babası onu tahta ortak etti (924). 944'te babasının devrilmesine yardımcı oldu ve sonraki birkaç hafta içinde ülkeyi ağabeyi Stephanos ve üvey kardeşi Konstantinos VI ile birlikte yönetti (944-945). Konstantinos VI tarafından tahttan indirildi, sürüldü ve ertesi yıl öldürüldü. Soylular sınıfından Hadrianos'un kızı Helene ile yaptığı evlilikten oğlu Romanos oldu. (L)

KONSTANTİNOV (Aleko İvanitsov), bulgar mizah yazarı (Sviştov 1863 - Peştera yakınları 1897). Tenkitçi gerçekçilik akımının temsilcisi. İlk öğrenimini doğduğu şehirde, orta öğrenimini Gabrovo'da yaptı. Lise öğrenimini Rusya'nın Nikolayev şehrinde tamamladı. Odesa Hukuk fakültesini bitirdi. 1885 - 1892 Yıllarında adliyede çalıştı. 1892'den ölümüne kadar avukatlık yaptı. Edebiyat hayatına lise sıralarında başladı. 1885 - 1890 Yıllarında Puşkin, Lyermontov, Nyekrosov, Molière'in eserlerinin başarılı mütercimi olarak tanındı. 1893'te yaptığı Amerika gezisini *Do Chikago i Nazad* (Chicago'ya Gidiş ve Dönüş) başlıklı orijinal eserinde anlattı. Eserde Amerika izlenimleri ve kapitalizmin içyüzünü gösteren değerli bilgiler yer almaktadır. Konstantinov amerikan «demokrasi»sini kınadı ve onun halka karşı olan karakterini gösterdi. Aynı zamanda diğer kapitalist ülkelerin hayatına değinerek Bulgaristan'daki gerçek hayatı tenkit etti. Gene bu eserinde, daha sonra kaleme alacağı Bay Ganyo tipini müjdeleyen satırlara rastlanır. 1894'te millî tip olarak nitelediği Bay Ganyo üstüne hikâyeler yazmağa başladı. 1895'te bu hikâyeleri *Bay Ganyo. Neveroyatni Razkazi za Edin Sıvremenen Bılgarin* (Bay Ganyo, Çağdaş bir Bulgar için İnanılmaz Hikâyeler) başlıklı kitapta topladı. Halkın en çok sevdiği bu hikâyeler, aynı zamanda yazarın en önemli eseridir. Kurtuluştan sonra açıkgöz bulgar burjuvalarının sermaye birikimi ve kahramanın, ülkesinde ve dışarıda kazanç için her şey yapabileceği eserin başlıca konusudur. Eylül 1894'ten ölümüne kadar tefrikalar yazdı. Bugüne kadar eşine rastlanmayan tefrikalarında halkına karşı duyduğu sevgi kendisini stambolov'cuları (başbakanın taraftarları) ve «halkçı»ları kınamak zorunda bıraktı. Eserlerinin temaları ve konuları her zaman günlük tür ve toplumsal değer taşır. Konstantinov monarşi düzenine karşı savaştı. Bulgar burjuvazisinin temsilcileri bakanlar, milletvekilleri, yazarlar ve gazetecilerin karikatürlerini çizdi. Önemli eserleri: *Viy Znaete li şto Znaçi Amnistiya...* (General Af'fın ne Olduğunu Biliyor musunuz?...) [1894], *Miş-maş, Strast* (Duygu), *Deputat s Pobırkani Mestoimeniya* (Değişik Zamirli Milletvekili) [1895], *Razni Hora, Razni İdeali* (Çeşitli İnsanlarda Çeşitli İdealler)dir [1897]. Konstantinov bulgar turizminin de kurucusudur. Bulgar edebiyatında turizmle ilgili tanıtma yazıları yazdı: *Kakyo? Şveytsariya li?* (Ne? İsviçre mi?) [1895], *V Bılgarska Şveytsariya* (Bulgar İsviçre'sinde), *Prez Marta na Çepino* (Mart Ayında Çepino'ya Gidelim) [1897]. Bir muhafelet ajanı tarafından öldürüldü. (M)

KONSTANTİNOVKA, S.S.C.B.'de (Ukrayna) şehir, Donbass'ın batısında; 89 000 nüf. Çelik fabrikası ve kimya sanayii. Çinko metalürjisi. (L)

KONSTANTİN PRESLAVSKİ, eski bulgar yazarı (IX.-X. yy.), Preslav Yazarlar okulunda yetişti, Metodiy'in öğrencisi oldu. İlk bulgar yazarlarından biridir. Dinî konuları kapsayan *Uçitelno Evangelie* (Öğretici İncil) adlı bir derleme yazdı. *Slujba na Metodiy* (Metodiy'in Görevi) ve *İstorikii* (Tarihçiler) [894] adlı eserleri ilk islav tarih eserleridir. Derebeylik çevrelerine hıristiyan dogmalarının yayılması ve mezhep sapkınlıklarına karşı mücadele için birçok eser çevirdi. Bu konu ile ilgili en önemli eseri *Çetiri Slova Protiv Arianite* (Ariyan'lara Karşı Dört Söz) başlıklı kitabıdır. İslav alfabesinin Bulgaristan'da yayılmasına da fiilen çalıştı. Ayrıca *Azbucna Molitva* (Alfabe Sırasınca Dua) ve *Proglas kım Evangelieto* (İncil'e Giriş) adlı eski bulgarca şiirler de yazdı. (M)

KONSTANTİN Vsevolodoviç, Vladimir-Suzdal büyük prensi (1217-1218) Vsevolod Grand-Nid'in en büyük oğlu; önce Novgorod, sonra Rostov prensi oldu. Lipetsk savaşında, kardeşi Yuriy'i bertaraf etti (1215). Kısa süren hükümdarlığı, derebeylik savaşlarının yayıldığı ve Suzdalya'nın zayıfladığı döneme rastlar. (L)

KONSTANZ, Almanya'da (Batı Almanya Württemberg) şehir, Bodensee'nin güney kıyısında, İsviçre toprağına girinti yapar; 53 000 nüf. Saat fabrikası. Küçük makine yapımı. Dokuma sanayii. Seramik. Büyük turistik merkez. Mainau ve Reichenau adaları bağlarının meşhur şarapları. Eskiden çok işlek olan Konstanz limanına bugün yalnız gezi tekneleri uğrar. Katedral (XI. ve XVI. yy.); gotik üslûbunda Sankt Stefan kilisesi (XV. yy.); gümrük binası (XIV. yy. başı).

● *Tarih.* Daha Tarihöncesi çağda kurulan kazıklar üzerinde bir köyün ve bir kelt kolonisinin yerinde inşa edilen roma kalesi *Constantiacum*, VI. yy.da alman istilâsından sonra, bir piskoposluk şehri oldu. Alp dağları üzerinden, Kuzey deniziyle Venedik arasında ürünlerin mübadele edildiği yol üzerinde bulunan Konstanz, keten sanayii, ipekçilik ve pamukçuluk sayesinde çok zenginleşti. Fakat ticaret yollarının Atlas okyanusuna doğru yol değiştirmesi, şehrin gerilemesine sebep oldu. İmparator Friedrich I, burada papa Egon III (1153) ve Lombardia şehirleriyle (1183) anlaşmalar yaptı. Dinî rolü önemli olan şehirde bir din meclisi toplandı (1414-1418). Konstanz, 1549'da Avusturya hanedanının hâkimiyetini kabul etti ve Pressburg antlaşmasıyle Baden büyükdükalığına katıldı (1805). 26 Nisan 1945'te I. fransız ordusu tarafından işgal edildi. (L)

Konstanz barışı, imparator Friedrich I'in imzaladığı uzlaşma; Friedrich I bu uzlaşma ile belediye magistralarını tayin etme hakkını muhafaza etmekle birlikte, Lombardia şehirlerine idarî, malî ve askerî haklar tanıdı; bu hakların en önemlisi birliklerini muhafaza etmek ve hisarlar yapabilmek hakkı idi (25 haziran 1183). [L]

Konstanz konsili, 5 kasım 1414'ten 22 nisan 1418'e kadar Konstanz şehrinde toplanan konsil. Büyük Batı ayrılığından «Skhisma») sonra, Hıristiyanlık üç papa arasında bölüşülmüştü: Gregorius XII (Angello Corraro), Benedictus XIII (Pedro de Luna), Johannes XXIII (Balthazar Cossa). Hıristiyanlığın ve imparator Sigismund'un baskılarına dayanamayan Johannes XXIII, serbest şehir Konstanz'da ökümenik bir konsil topladı (9 aralık 1413). Konsil'in, Skhisma'ya son vermek, Wyclif'in ve Hus taraftarlarının sapkınlıklarını yok etmek ve kilisede reform yapmak gibi üç görevi vardı. Pierre d'Ailly ve Jean Gerson'un etkisiyle konsil, Johannes XXIII'e görevinden ayrılmasını bildirdi. Papa, uzun süre direnmekle birlikte sonunda bu isteğe boyun eğdi. Arkadan Gregorius XXII görevinden ayrılarak kardinallerle birlikte toplantılara katılma hakkını elde etti (4 temmuz 1415). Benedictus XIII direndiyse de, o da görevinden alınarak afaroz edildi (26 ... 1417) Konsil aldığı kararlara hukukî bir biçim vermek için ökümenik konsillerin üstünlüğünü ilân etti. Wyclif'in doktrini yasaklandığından, Jan Hus konsil huzuruna çıkarılarak mahkûm edildi. Sonunda, kardinallerden ve otuz yüksek rütbeli ruhanîden kurulu bir komisyon, Martinus V unvanını alan kardinal Colonna'yı papa seçti (11 kasım 1417). Daha önce, Skhisma sırasında bundan böyle çağırılmadan bir konsil toplanması ve dış baskılar sonucu yapılacak her papa seçiminin hükümsüz sayılacağı kararlaştırılmıştı. Papanın yetkileri kesin olarak sınırlandırılmış ve belirli sürelerde konsil toplantıları yapılması öngörülmüştü. Yeni papa bu son kararları tanımayı reddetti ve 10 mayıs 1418 anayasasıyle papanın konsile üstünlüğü ilkesini kurdu. (L)

KONSTRUKT i. (ing. *construck*, mantık nazariyesi'nden). *Konstrukt geçerliği*, bir psikoloji testinin geçerlik tipi. (L)

KONSTRÜKTİVİTE i. (fr. *constructivité*). Eski tıp. Gall sisteminde, insanları ve hayvanları, inşa etmeğe iten duygu yetisi. (L)

KONSTRÜKTİVİZM i. (fr. *constructivisme*'den). Heykelci Antoine Pevsner ve kardeşi Naum Gabo'nun, 1920'de Moskova'da ya-

yımladıkları *Konstrüktivizm manifestosu* ile ortaya attıkları sanat akımı. (Bu anlayışa göre heykel sanatında «kitle» estetiği, yerini, boşluğu çevreleyen çizgiler ve planlar estetiğine bırakacaktır.) [L]

KONSÜL i. (lat. *consul*). Bk. KONSÜLLÜK.

KONSÜLLÜK i. (*konsül*'den *konsül-lük*). Konsül olma hali. || Konsülün makamı. || Bir konsülün görevi. || Bu görevin süresi. || *Konsüllük ili,* ancak bir konsül veya konsüllük yetkisinde bir vali tarafından yönetilmesi gereken il. || *Konsüllük yaşı,* Eski Roma'da konsüllüğe adaylığını koymak için varılması gerekli yaş. || *Konsüllük yılı,* Eski Roma'da iki konsülün göreve başladığı tarihle, görevi onlardan devralan iki kişinin işe başladığı tarih arasında geçen zaman. || *Konsüllük yıllıkları,* Roma'da bulunmuş bazı mermer levhalara verilen ad. (Bu levhaların üstünde, 754. roma yılına kadar konsül olmuş kimselerin ve yine aynı yıla kadar bu görevlerde bulunmuş olan konsül yetkisine sahip tribunus'ların, diktatörlerin, censor'ların ve atlı birlikler kumandanlarının adları vardır.)

— ANSİKL. Rom. tar. *Doğuşu ve gelişmesi.* 509 İhtilâlinden hemen sonra Roma'da kralın yerine, iktidarı ele alan iki magistratus geçti. Magistratus'lar her yıl yenilenen seçimle iş başına gelirdi. Bu görevi başka bir meslektaşlarıyle paylaştıklarından iktidarları sınırlıydı. Populus kurulunun (Curiata'lar meclisi) seçtiği ve senatonun onayladığı bu praetor'lar daha sonra konsül (consul [birlikte oturan]) adını aldılar. M.Ö. V. yy.da Patricius'larla Plebelus'lar arasında çıkan anlaşmazlık, neredeyse konsüllüğün kaldırılmasına yolaçıyordu. M.Ö. 445'te çıkarılan lex Canuleia (Canuleia kanunu) konsüllük yetkilerini de içine alan askerî bir tribunus'luk getirdi. Galya'nın istilâsından sonra M.Ö. 376'da çıkarılan Licinia kanunu konsüllüğün yeniden düzenlenmesini, bu görevin zorunlu olarak bir patricius ile bir plebeius arasında bölüşülmesini öngörüyordu. M. Ö. 342'de çıkarılan bir kanun ise, her iki konsülün de plebeius olmasına izin verdi. 151 Yılındaki bir kanun yeniden seçilmeyi yasakladı.

M.Ö. II. yy.da konsüllük, Roma cumhuriyetinin en yüksek merhalesine vardığı en önemli curutis magistratus'luktu. Bir yıllık süre için seçilen iki konsül 10 yıl geçmeden bir daha seçilemezdi (151'den sonra bir daha seçilme hakkı tanınmadı). Cursus honorum'un tanımladığı konsüllük, siyaset alanında en faal şeklini almıştı. Yalnız, censor'luk konsüllükten daha yüksek sayılıyordu. (Yetki bakımından ise konsüllük daha üstündü.) Seçilme yaşı önce 33, daha sonra 37, 134 yılından önce ise, 43 olarak alındı. Konsülleri, karar vermek için 17 gün önce toplanan Comitia Curiata (Halk meclisi) seçerdi. Daha sonra yine bu meclisin oylarıyle, lex De İmperio kanununa göre konsüllere imperium yetkisi verilirdi. Görevleri çok ve çeşitlidir, gerçekte 1 yıl süreyle Roma devletinin başkanıdırlar. Öteki magistratus'lar onların yardımcılarıdır. Konsüller, başlangıçta bütün devlet gücünü ellerinde tutuyorlardı. Daha sonra bazı yetkileri kısıtlandı. Gene de, senatonun ve halkın aldığı kararları yerine getirmekle yükümlü olduklarına göre, yürütme kuvvetini ellerinde tutuyorlar; senatoyu Comita Euriata ve Comitia Centuriata'ları (Yüzler meclisi) toplayarak bunlara başkanlık yapıyorlardı. Meclislere sunulmuş yasaların hazırlanması görevleri arasındaydı. Askerlik alanında da ordunun başkumandanıydılar. 5. Yıl üzerinden 3,5 yıl süreyle devlet gelirlerini konsüller yönetiyordu. Vergi kesenekelerini, araç ve gereçleri, kamu işlerini (opera publica) açık arttırma yönetimiyle dağıtırlar, bu işlerle ilgili anlaşma metinlerini yazar, uyuşmazlıkları sonuçlandırırlardı. Konsüllerin, oldukça geniş yetkilerini kısıtlayan bazı engeller vardı. Bunlardan bazıları hukuk alanıyle (veto, *inter cesso,* karşı çıkma hakkı gibi), bazıları uygulama alanıyle (yılda bir seçim, seçilmenin sınırlanması, daha sonra yeniden seçilmenin kaldırılması gibi), bazıları dinî (vitium'dan dolayı seçimin geçerli sayılmaması gibi), bazıları ise iktisadî ve sosyal alanla ilgiliydi. Bazı tazminatlar dışında konsüller devletten maaş almazlardı, bu da hemen her zaman soylu sınıflardan (*nobilitas*) gelmelerini (*patricius*'lardan veya zengin *plebeius* ailelerinden) ve yalnız bu sınıfa hizmet etmelerinin sebebini açıklar.

Devlet için herhangi büyük bir tehlike söz konusu olduğu zaman veya konsüllerden birinin yönetim yetersizliği gösterdiği durumlarda senato, iki konsülün birinden 6 aylık bir süre için bir diktatör seçmesini isterdi. Seçilen diktatör bu özel görev sırasında konsüllerin bütün yetkilerini taşırdı. Görevleri sona erince eski konsüller, diktatörler, censor'lar, senatonun tabiî üyesi olurlar, adları listeye yazılırdı. Censor'lar yalnız eski konsüller arasından seçilirdi.

● *Cumhuriyetin sonu ve İmparatorluk çağı.* Konsüllük M.Ö. II. yy.da, Marius'un kanunlara karşı kendini birkaç yıl üst üste konsül seçtirmesinden sonra önemini kaybetmeğe başladı. Sulla, İtalya'da konsüllerin görevlerini ve askerî kumanda yetkilerini kısıtlayarak, onları yalnız idarî görevlerini yapmağa itti. Sezar M.Ö. 45'te, consules suffecti'leri görevinden alarak yerlerine kendi geçti. Böylece, bu özel yol değiştirildi. İmparatorluk çağında konsüller imparatorluk tarafından tayin edildiği için, imparatorluğun gücüne boyun eğiyorlardı. Daha önceden orduyle ilişkileri kesilmişti. Bu çağda hâkimlik ve yüksek idare âmirliği gibi görevlerini de imparatorluk valilerine bıraktılar. Konsüllüğü yalnız şeref unvanı olarak taşımağa başladılar. Daha çok sayıda konsül tayin edebilmek için süre altı aya indirildi (Augustus'tan sonra), daha sonra dörde, sonunda iki aya indirildi (*consules ordinarii*), böylece *consules suffecti*'lerin sayısı gittikçe arttı. Commodus'un zamanında, bir yılda 25 konsülün arka arkaya seçildiği görüldü. MÖ. IV. yy.da Konstantinos bazı kimselerin, daha önce konsüllük yapmadıkları halde, eski konsüllerin haklarından yararlanmalarını sağladı. Bazı yüksek görevlere getirilenlere konsüllük unvanı verildi. Giderek babadan oğula geçen bir konsüllük sınıfı bile yaratıldı.

Sonunda *consules suffecti* unvanı sayıldı. Selâhiyet taşımayan yeni konsüller her yıl konsüllüklerinin anılması için fildişinden çift kanatlı resimler yaptırmağa devam ettiler. Bunlar, imparatorluğun 235-467 yılları arasındaki döneminin ve Bizans imparatorluğundaki sanatın başlıca örnekleri olarak kaldı. Bizans imparatorluğunun yunanlaşmasıyle bu unvan da ortadan kalktı.

— Nümism. Roma'da cumhuriyet döneminde, para basmakla görevli triumviri monetales adındaki üçlü komisyonlar tarafından basılmış paralar. Roma'da basılan ilk sikkeler tunçtan yapılmıştı ve ön yüzlerinde çeşitli tanrı başları, arka yüzlerinde de bir geminin ön tarafı vardı. Çeşitli sistemlerde basılmış diğer bazı gümüş paraların üzerinde ise Roma, Bellona, Pallas, Mars, Dioscuriler veya Diana'nın arabası vardır. Triumvir'lerin, bastırdıkları paraların üstüne istedikleri resmi koymağa hakları vardı. Onlar da bu hakkı, atalarından birinin veya başka bir kimsenin hatırasına saygı göstermek için kullanıyorlardı. Meselâ *gens Junia* paralarının üzerinde Brutus'un, *gens Cornelia* paralarının üstünde de Afrikalı Scipion'un resmi vardır. Eskiden bu paralar aile adlarına göre alfabe sırasına uygun olarak sıralandırılırdı. E. A. Sydenham'ın *The Roman Republican Coinage* (1952) adındaki eseri gibi kitaplardaysa daha az ampirik bir metot olarak kronolojik sıralamadan yararlanılmıştır. (L)

KONSÜLTASYON i. (fr. *consultation*). Tıp. Hekimin muayenehanesinde bir hastalığın teşhisi ve tedavisi amacıyle yaptığı muayene. || Ağır bir hastanın başında toplanan birkaç hekimin birlikte verdikleri gerekçeli karar. (L)

KONŞİMENTO i. Bk. KONİŞMENTO.

KONT i. (lat. *comes, -itis,* yoldaş > fr. *comte*'tan). Roma imparatorunun çevresindeki önemli kimselerden danışman olarak seçtiği kişi. || Doğu Roma imparatorluğunda devlet adamı. || Ortaçağın ilk devirlerinde barbar hükümdarlar tarafından yönetim ve savunma işleriyle görevlendirilen kimseler. || Derebeylik sisteminde derebeyi. || Soyluluk unvanı.

— ÇEŞ. DEY. *Kont gibi,* şık giyinmiş, yakışıklı (adam). || *Kont gibi yaşamak,* rahat ve bolluk içinde yaşamak.

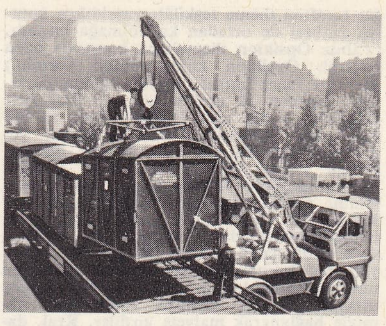

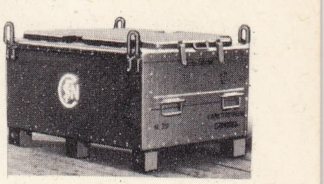

iki ayrı tip konteyner

— ANSİKL. *Roma tarihi.* Augustus, imparatorluğu çevresindeki kişilere özel bir önem vermişti. Bunlar, *comites Caesaris* veya *Augusti* olarak, prens geziye çıktığı zaman kendisine eşlik eden *amici Caesaris* veya *amici Augusti*'lerdi. Bunlara bazen özel görevler veya geleneksel yüksek memurluklar verilir, genellikle de efendilerine fikir vermek için çağırılırlardı. Böylece hükümdarın danışma kurulu doğdu. *Comites*'lerin çoğalması üzerine, Tiberius bunları sınıflandırdı. Marcus Aurelius ise *comes* şeref payesini düzenli bir rütbe haline getirdi; fakat Alexandrus Severus'tan itibaren, ortadan kalkan bu rütbe Constantinus tarafından birtakım değişikliklerle yeniden getirildi: kontlar imparatora «adam» bağlanarak önce devlet memurlarına vekâlet ettiler, sonra da yeni bir sınıf meydana getirdiler. Bunların çoğalmaları üzerine 330'dan sonra, Constantinus, *comites primi, secundi, tertii, ordinis* sınıflarını kurmak zorunda kaldı.

Doğu Roma imparatorluğunda, bazı kontlar tamamen belirli görevlere sahip oldukları halde, bazıları bu rütbeyi sadece şahsî şeref payesi olarak almıştı. Önce *clarissimi,* sonra da *spectabiles* ve *illustres* sınıfları meydana geldikten sonra, hepsi birden imparatorluğun en yüksek sınıfının kapsamına alındılar. (Theodosius'dan sonra bütün *comites primi ordinis*'ler *illustres* kılındılar.) Kontların tümü *comitatus*'u meydana getiriyordu. En önemlileri *consistorium*'da (hükümdar divanının yeni adı) toplanıyordu. Belirli görevlerle yükümlü kontların görevleri olarak şunlar sayılmalıdır:

comes sacracum largitionum (kutsal ihsanlar kontu), kamu harcamaları ile görevli, gerçek bir maliye bakanı idi. Her diocesis'de bir *comes largitionum* (veya *comes thesaurorum*) tarafından temsil ediliyordu;

comes rei privatae (veya *rerum privatarum*) [özel işler kontu] imparatorluk topraklarını ve imalâthanelerini yönetmekle sorumlu bir çeşit ikinci maliye bakanıydı; her eyalette ve genellikle her diocesis'te muhtemelen kont rütbesinde, bir temsilciye (*rationalis privatae*) sahipti. Çok geniş bir arazide yayılan Kappadokia ve Afrika imparatorluk eyaletleri (*domus divinae*) ise, özel kontlar (*comites domorum*) tarafından yönetiliyordu;

comes sacrae vestis, imparatorun giyim ve kuşamı ile görevliydi;

comes domesticorum, Konstantinus zamanında, praetor'luk Cohors'larının yerini alan ve *comites scholarum*'ların kumanda ettikleri *scholae*'lere bölünmüş olan, imparatorluk muhafız alayına (*protectores domestici*) kumanda ediyordu;

comes orientis, Doğu kontu 334'e doğru ihdas edilmişti ve çok önemli olan bu diocesis'te piskopos yardımcılığıyle görevliydi;

comites commerciorum'lar, özellikle sınır bölgelerinde iç ve dış ticareti denetlemekle görevliydi.

Şeref rütbesi sahibi kontların sayısı son derece kabarıktı ve kumandan (*magistri militum*) durumundaki birinci derecede ve *illustres* kontlardan, ikinci derecede birçok görevli kadar uzanıyordu.

● *Ortaçağ tarihi.* Kontluklar (kelimenin Roma'daki anlamına göre) Batı'da, imparatorluka beraber tarihe karıştı; Doğu'da, mahiyet ve isim değiştirerek gitgide gerilediler. Justinianus'tan itibaren Doğu kontluğu sadece Suriye valiliği olarak kaldı; di-

Foto. *S.N.C.F., Viguier (LAROUSSE)*

ğer taraftan thema teşkilâtı yayıldıkça kontluk rütbesi de ortadan kaybolmağa başladı. (Yalnız Opsikion thema'sına kumanda eden general, Opsikion kontu ismini korudu.) Merkezî idare kutsal ihsanlar kontunun yerini, *logothet tu geniku* aldı ve özel işler kontunun yerini sürü logotethes'ine ve imparatorluk ahırlarının (has ahırların) yönetimiyle görevli ahırlar kontuna bıraktı. Bunun yerine XIII. yy.da Büyük Chartularium getirildi. Konstantinos, kontluk sistemini yeniden kurarken belki de, barbar krallarının etraflarında sadık bir maiyet bulundurmalarından etkilenmişti. Dolayısıyle istilâcıların kendilerine yabancı olmayan bir kurumu değerlendirmek için, bu unvanı Romalılardan almaları hiç de güç olmadı. Kontlar yeniden, hükümdara yeminle bağlanarak maiyete girdiler. Kral, danışmanlarını, subaylarını, «dük»lerini, «marki»lerini onların arasından seçti; o sırada bu payeler arasında, ne bir sınıf aşaması farkı, ne de bir uyuşmazlık yoktu; *dux, comites*'ler arasından seçilen askerî kumandan, marki ise bir sınır bölgesinin savunması için tayin edilmiş özel *dux* idi. Kral kontları, kendi adına adaleti sağlamak, gözetmek veya gerekli işlemleri yerine getirmek üzere bir veya birçok *civitates*'e gönderirdi. Mabeyne mensup olanlar, *comites palatii* (mabeyn veya saray kontu) unvanını taşırlar ve gitgide kuvvetlenen bir yetkiden yararlanırlardı. Bir kısmı sarayın en önemli hizmetleriyle görevlendirilirdi (böylece *comes stabuli* «başkumandan» haline geldi). Diğerleri ise krallık sarayında en önemli davaların açılması ve ikinci derecedeki davaların da temyiz isteklerini karara bağlamak görevleriyle yükümlüydüler. Daha Merovenjler zamanından itibaren kontlar, krallık iktidarının zayıflamasından yararlanarak görevli olarak bulundukları topraklara yerleşmeğe başladılar. Böylece, kontun konağını çevreleyen arazinin üzerinde kurulu bir derebeylik aristokrasisi doğdu. İlk Karolenjler ve özellikle Charlemagne zamanında, kontlar yeniden ele alınarak hükümdarın emrinde (askerî kumandanlık, bölge yöneticiliği gibi) hiç bir zaman hayat boyunca sürmeyen ve veraset yoluyle intikal etmeyen, belirli ve geçici bir hizmetle görevli, özel bir memur haline getirildiler. *Missi dominici*'ler bir kont ve bir piskopos olmak üzere daima iki kişiden meydana geliyordu. Saray kontlarına gelince, sayıları arttı ve bir kısmı adaleti sağlamak veya devlet işlerini denetlemek üzere uzak eyaletlere gönderildiler. Fakat, IX. yy. ortasından itibaren (Karolenjlerin çöküşü), kontlar tekrar, derebeylik sisteminin çekirdeğini meydana getiren toprağa bağlı ve miras yolu ile intikal eden askerî bir soylu sınıf haline geldiler. Mülkiyeti ve yönetmekte oldukları toprakların üzerindeki krallığın hükümranlık ve veraset haklarını da ellerine geçirerek metbuluklar, kilise imtiyazları, unvanlar ve yurtluklarla otuz-kırk yıl içinde bir çeşit feodal derebeyi haline geldiler. (Bk. DEREBEYLİK.) Uzun bir süre kont ile dük unvanı sık sık aynı anlamda kullanıldıysa da, kont unvanı gitgide yerleşti. Bununla birlikte sınıf aşaması sistemi yerleşemedi: daha önce eyaletlere gönderilmiş bulunan saray kontları doğrudan doğruya imparatora (Ren veya Bourgogne saray kontları) veya Fransa kralına (Champagne saray kontu, Fransa prensi) bağlı en büyük metbulardan oldular. Bir kısım büyük yurtluklar (Flandre, Toulouse) prenslik payesinde kontluk olarak kaldı. Buna karşılık markilikler ve ufak düklükler ortaya çıktı. İmparator Ludwig V, Jülich markiliğini kontluk payesine yükseltti (1229). Nihayet derebeylik rejimi kişiye ait birçok payenin toprağa intikaline sebep oldu. Bir kontluk arazisinin sahibi, kont sayıldı. Böylece sahibi piskopos veya başpiskopos olan ruhban kontluklar türedi. Germen imparatorluğunda, imparatora bağlı oluşlarına göre, üç kontluk sınıfı bulunuyordu: maliyetleri ve bütün emlâkleri ile doğrudan doğruya bağlı olanlar; sadece emlâklerinin bir kısmı ile bağlı bulunanlar veya doğrudan doğruya bağlı olmayanlar. «İmparator kontları»nı meydana getiren ilk sınıf hükümdarlardı; birçoğu para bastırıyordu. İmparator karşısında hemen hemen tam bağımsızlığa sahiptiler.

Fransa'da, krallık otoritesi, gitgide güçlendi ve merkeziyet kuruldu, bu da kontların zararına gelişti. Kontlar, gasbettikleri hükümranlık haklarını kaybettiler ve krala doğrudan doğruya tabi olmasalar bile, boyun eğmek zorunda kaldılar. Kral, zor kullanmak, satın almak ve miras yoluyle kontlukları elde etme çarelerini aradı. Kontluk payesinin bünyesini meydana getiren asalet unvanının korunması, bir kontluk arazisinin tümüne sahip bulunmağa bağlı olmaktan çıktı. Böyle bir arazinin küçük bir parçasını bile elde tutmuş olmak yeterli sayıldı. Derebeyliğin genişlemesi ve Batı Avrupa'da doğan medeniyet aracılığıyle, kont kavramı ve unvanı yayıldı: Normandlar bunu Sicilya'ya sonra İngiltere'ye; Navarra'lılarla Aragonlular, İspanya'ya (birçok kont daha sonraları «İspanya grande'si» oldu) götürdüler; Haçlılar aynı şeyi Doğu Latin imparatorluğunda yaptılar. Almanlar Doğu'daki fetihlerine ulaştırdılar. Bununla beraber, kontluk kavramı Danimarka'ya girmedi (imparatorluk arazisi olan Holstein'da Ratzan arazisi kontluğu ile Frederik III'ün evlilik dışı oğlu Guldenlew'in taşıdığı kont unvanı dışında). Polonya, Litvanya ve Moskova'da ise maiyet prensleri bulunmakla beraber kontlar görülmedi; sonraları çar tarafından kurulan kontlukların başındaki kontlara ise almanca *Graf* ismi verildi.

● *Çağdaş devir*: merkezî bir iktidarın oluştuğu her yerde, ellerinden hükümdarlık hakları in her türlü muhtar hareket etme imkânı geri alınan kontların güçleri yok oldu. Sadece imparatorluğun sınır bölgelerinde bulunan kontluklar, uzun zaman bağımsızlığını koruyabildi (Ren saray kontluğu). Diğer yerlerde kısa bir zaman sonra, kontun elinde bir unvan ve bir miktar «asalet» arazisinden başka bir şey kalmadı. Özellikle, Fransa'da olduğu gibi, bazı kamu hizmeti görenlere verilen kontluk payesi ile ellerinde (verilmiş veya satın alınmış) bir kontluk arazisi beratından başka bir şey bulunmayan kontlar türedi. İhtilâlin kaldırdığı kontluk unvanı, Napolyon devrinde tekrar ortaya çıktı; baron ile marki arasında ve sadece birinci ve ikinci imparatorluk devri soylularına verilebilen bir «mevki» sayıldı. III. Cumhuriyet devrinde diğer soyluluk unvanlarıyle birlikte lağvedilmiş olmasına rağmen, eski sahipleri tarafından bugün de kullanılır. Aynı şekilde diğer birçok ülkede soylu sınıfı aşaması kaldırıldı. Kontlukları titizlikle muhafaza eden son ülkelerden biri de Birleşik Krallık'tır. Birleşik Krallık'ta *Earl* (veya krallık kontu) denenlerle asıl kontlar arasındaki geleneğe dayanan fark korunmaktadır. *Earl*'lerin hepsi soyluluk ve seviye bakımından kral derecesinde soyludur. Kral (veya kraliçe) bunlara akraba muamelesi yapar. İngiltere mareşal kontu ile Rivers sülâlesinin büyük evlâdı dışında yurtluklarına göre adlandırılırlar; mylord yani «hazretleri» diye hitap edilirler. XX. yy.da Büyük Britanya'da kontluğa canlılık kazandırmak için, büyük adamlara, mareşallere, bilginlere, kâşif veya sanatçılara kontluk unvanı verilmektedir. (LM)

KONTAK i. (fr. *contact*'tan). Elektr. Zıt elektrik yüklü iki telin, maddenin v.b. birbirine dokunması, buna *kontak yapmak* denir.

— Oto. *Kontağı açmak, kontağı kapamak,* bir taşıtın motorunu çalıştırmak veya durdurmak amacıyle kontak anahtarını çevirerek elektrik devresini açmak veya kapamak. || *Kontak anahtarı,* bir taşıtın elektrik devresini açıp kapamağa yarayan atahtar.

◆ Sıf. Argo. Aklî dengesi yerinde olmayan kimse. || *Kafadan kontak.* Bk. KAFA.

KONTAKARİ çoğl. i. İçinde İslavların IX. yy.da çevirmiş oldukları *kontakia* veya *kondaki* adındaki melisma'lı bizans şarkıları olan derlemelerinin genel adı. (L)

KONTAKARYEN sıf. (fr. *kontakarienne*). Müz. En eski bizans neuma (işaret) notalamalarından biri için söylenir; bu konuyle ilgili olarak günümüze kadar pek az belge gelmiştir. (Bu notalama, Bizans'ta X. yy.ın sonunda terkedildi. Rusya'da ise XIII. yy.ın sonuna kadar kullanıldı. Melisma'lı şarkılar için kullanılan bu yazı tarzı neuma'larla doludur.) [L]

KONTAKTÖR i. (fr. *contacteur*). Çeşitli elektrik devreleri veya âletleri arasında bağlantı kurmağa yarayan ve bir elektromıknatıs ile uzaktan kumanda edilen, kontakları hareketli, otomatik devre kesici. (Meselâ, mekanik usuller kullanmanın elverişli olmadığı büyük güçte motorlar böyle bir bağlantı ile çalıştırılır.) || *Basınçlı hava kumandalı kontaktör,* mekanizması üzerine basınçlı hava düzeninin etkimesiyle devreyi kapayan âlet. || *Elektrik kumandalı kontaktör,* mekanizması üzerine bir elektromıknatısın etkimesiyle devreyi kapayan âlet. (Elektromıknatıs ayrı bir anahtar veya bir röle ile beslenir.) || *Mekanik kumandalı kontaktör,* üzerindeki kuvvetin kalkmasıyle otomatik olarak denge konumuna gelen âlet.

— Telekom. Güçlü bir vericinin uzaktan kumanda âletleri arasında bulunan elektromıknatıs. (Bunun sabit levhası gövdeye bağlıdır; hareketli levhası ise, üzerinde kutupların hareketli kontakları bulunan bir mile tutturulmuştur.) [L]

KONTENJAN i. (fr. *contingent*). Bir yükümlülük veya yararlanma işinde, o işin kapsamına girenlerin meydana getirdiği topluluk, kadro: *Kontenjanımız yeni memurlar almağa elverişli değil.* || Herhangi bir malın alım, satım ve dağıtımında düşen pay oranı, kota. || Herhangi bir öğretim kurumuna alınacak öğrenci miktarı: *Kontenjan dolduğu için üniversiteye giremedi.* || *Kontenjan'a bağlamak,* sınırlamak: *İthalatı kontenjana bağlamak.*

— Huk. *Kontenjan senatörü,* cumhurbaşkanı tarafından Cumhuriyet senatosu üyeliğine seçilen kimse (Anayasa md. 70). Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Huk. *Kontenjan senatörü,* yüksek öğrenim yapmış ve milletvekili seçimlerine engel bir halleri bulunmayanlar arasından seçilir. Sayıları değişmez ve 15 kişidir. Çeşitli alanlarda seçkin hizmetleriyle tanınmış ve kırk yaşını bitirmiş bu kimselerin en az 10'u bağımsız arasından seçilir (Anayasa md. 72). Üyelerin süresi biter veya bu üyeliklerde herhangi bir sebeple boşalma olursa, cumhurbaşkanı, bir ay için yeni üyeleri seçer. Boşalan bir üyeliğe seçilen kimse yerine seçildiği üyenin süresini tamamlar (Anayasa md. 73). [M]

KONTENJANS i. (fr. *contingence,* olağanlık'tan). Mat. *Kontenjans açısı,* bir eğrinin sonsuz yakın iki teğetinin yaptığı açı. (L)

KONTES i. (fr. *comtesse*). Kocası kont olan kadının unvanı. (Kocası ölmüş olanlar da bu unvanla anılır.) [L]

KONTEYNER i. (ing. *container,* kap'tan). Ask. havc. Bombardıman uçaklarında bomba yuvalarına yerleştirilen ve kuşatılmış kıtalara, karayoluyle ikmali imkânsız olan veya düşman kontrolu altındaki arazide harekâtta bulunan dost birliklere atılacak yardım malzemesini yerleştirmeğe yarayan silindir biçiminde madenî fıçı. Bk. ANSİKL.

— Denizc. Ticaret eşyalarını taşımak için, milletlerarası standartlara göre çelik veya alüminyumdan yapılmış su sızdırmaz büyük sandık. Bk. ANSİKL.

— Taşıma. Düzensiz yığın halindeki malzemenin veya parça eşyaların ambalajlanmasını kolaylaştırarak depolamak veya taşımak için kullanılan, değişik biçim ve büyüklükte kap. (Bk. ANSİKL.). || *Gaz konteyneri,* propan, amonyak v.b. taşımakta kullanılan 500 ile 1 000 litrelik basınçlı madenî hazne.

— ANSİKL. Ask. havc. *Konteyner* ile her tür ikmal malzemesi atılabilir; paraşütle atıldığı zaman, içinde bulunan malzemeyi, yere çarpmadan doğacak darbelere karşı koruyucu ambalaj görevi yapar. Kolayca taşınabilir, içindeki malzemeyle birlikte ağırlığı 50 ile 80 kg arasında değişir.

— Denizc. Konteyner, ince saçtan yapıldığı için hafif, bütün yüzeyi oluklu olduğu için de dayanıklıdır. Bir başından iki kanatlı bir kapı ile açılır. Kapıların kenarları lastik contalarla çevrilir. Bu kapılar ispanyolet tarzında yapılmış mandallarla su sızdırmaz biçimde sıkıca kapanır. Taban, ağaç döşemelidir. Dört üst köşesinde, yuvalı kanca takma delikleri vardır. Eşyalar daha önceden konteynere yüklendiği için, limana yanaşan gemiyi beklemeden yükleme yapılabilir; böylece gemilerin li-

manlarda kalış süreleri kısaltılır. Sonuç olarak, bir yıl içindeki sefer sayısı artmış olur. Konteynerler, yüklerin kaybı, hasarı ve çalınması gibi zararları önler. Konteynerle nakliyat, İkinci Dünya savaşından sonra, önce Amerikalılar tarafından uygulandı. Son yıllarda bütün dünyaya yayıldı. Büyük denizcilik şirketlerinden çoğu çalışmalarını konteynerciliğe yönelterek yalnız konteyner taşıyan büyük tonajda gemiler inşa ettirdiler. Bu gidişe ayak uydurabilmek için, birçok ülkede liman otoriteleri büyük ve yeni konteyner limanları kurmağa başladılar.

— Taşıma. Konteyner, hem taşınacak malın dış ambalajı, hem de taşıdın kasası yerini tutar. Malların taşınmasını büyük ölçüde kolaylaştırdığı gibi, ayrıca taşıma süresince bozulmadan kalmasını da sağlar. Konteynerler, düz vagonlar veya kasasız kamyonlar üzerine yüklenebilir, vinçle kolayca kaldırılabilir. (LM)

KONTİ (İsidore), amerikalı heykeltıraş (Viyana 1862-Yonkers, New York 1938). Viyana ve Roma'da okudu. 1890'da A.B.D.'ye göç ederek New York'a yerleşti. Burada Karl Theodore Francis Bilter ile ortaklık kurdu. Özellikle anıtsal süsleme işleriyle ün kazandı. İlk olarak 1893'te World'ün Columbia sergisine katıldı (Chicago, İllinois). New York'ta sergilenen ünlü eserleri arasında *West İndies* ile *East ve North Irmakları* vardır. 1901'de Buffalo'da açılan Pan-Amerikan sergisine de *Müstebit Çağ* adlı heykeliyle katıldı. Ayrıca *Tempie of Music* (Müzik Tapınağı) için yaptığı *Kahramanlık Müziği, Lirik Müzik, Dans Müziği* ve *Kutsal Müzik* adlı dört grubu vardır. (M)

KONTİCH, fr. **Contich**, Belçika'da (Anvers ili ve idare çevresi) komün, Anvers'in güneyinde, Meschelen yolu üzerinde; 11 200 nüf. Bira fabrikaları. Tarım malzemesi. Tuğla harmanları. Sebze üretimi. Tütün. (L)

KON—TİKİ, İnka imparatorluğunun son devrinde Peruluların tanrı *Virakoça*'ya verdikleri ad. (Terim, çimu dilindeki *kon*, güneş ve aymara dilindeki *tiki*, tanrı'dan türemiştir.) [M]

Kon-Tiki, norveçli Thor Heyerdahl'ın 1947'de beş arkadaşıyle birlikte El - Callao'dan (Peru) binerek 101 günde Tuamotu'ya ulaştıkları salın ismi. Sal, en eski peru halklarının kullandığı metotla ve belsem ağacı tahtalarından yapıldı. Seyahatin amacı peru halklarının Büyük Okyanus'taki adalarda oturmuş olabileceklerini ispatlamaktı. (M)

KONTLUK i. (*kont*'tan *kont-luk*). Kont unvanına hak kazandıran malikâne.

— ANSİKL. *Kontluk*, başlangıçta Merovenjler ve Karolenjler devrinde, hükümdar tarafından, otoriteyi sağlamak göreviyle bir konta verilen belirli bir toprak parçası idi. Genellikle bir roma *civitas*'ına veya birçok *civitates*'e tekabül eden bu toprak parçasının taşıdığı önem değişik olabiliyordu. *Civitas, pagi*'lere bölünmüş olmakla beraber, bazen *pagus* deyiminin kontluk kavramı yerine kullanıldığı da oluyordu (sonraları bu bir gelenek halini aldı). Kontlukların sahip olduğu toprakların gitgide daraltılması konusunda genel bir eğilim belirince kontluklar sayıca çoğalmağa başladı (Merovenjler zamanındaki 120 kontluğa karşılık Karolenjler zamanında 800 kontluk vardı). Karolenjlerin zayıflamasından yararlanan kontlar krallık haklarını ele geçirebilmek için, görevli oldukları toprakların mülkiyetini ve veraset yoluyle intikali hakkını elde ettiler. Sonuç olarak, kontluk rütbesi, ait bulunduğu toprağa o derece yerleşti ki, bu toprağın devri, rütbenin de devrini sağlamağa başladı. Bu durum, bir yandan fetihler veya bir mükellefiyetten kurtulma zorunluluğu ile yapılan toprak devirleri ile, öte yandan, vikontların da (kontların *civitas*'ın *pagi*'lerindeki eski temsilcileri), bulundukları araziyi gasbetmeleriyle ve nihayet derebeylik haklarının miras yoluyle intikali ve kontun kendi metbularına arazi dağıtmaları gibi çok çeşitli tertipler sonunda, kontlukların gerek mahiyetlerinde, gerekse sınırlarında değişikliklerin meydana gelmesini engelleyemedi. Zamanla bir kısmı büyük ve önemli topraklara sahip bulunan (Fransa'da, Flandre, Champagne, Toulouse tabi-kontlukları; Bourgogne, Provence, Savoia kontlukları ile Kutsal imparatorlukta Ren Saray kontluğu), bir kısmı da sadece bir kaleden ibaret ve bir kasabaya hükmeden veya kilise derebeylerine intikal etmiş bulunan birçok kontluk meydana geldi. Merkezî iktidarın kendisini kabul ettirip ettirememesine göre, kontluklar ya merkezî iktidar tarafından temsil edilerek silindi veya tam bir bağımsızlık kazanarak krallıklara dönüştüler (Württemberg, Savoia).

Ortaçağ sonlarında Fransa'da, 1648'de Habsburglardan geri alınan ve aslında İspanya ve Papalığın tabileri olan Charolais ve 1791'de ilhak olunan Venaissin kontluğu dışında krallık sınırları içinde, gerçek bir muhtariyete sahip hiç bir kontluk kalmamıştı.

Kontlukların, Tolouse ile Champagne'ın ilhakından ve Flandre'ın kaybından sonra mevcut bulunan altı tabi-kontluk (üç kiliseye ait: Châlons, Noyon, Beauvais; üç laik: Clermont, Eu, Evreux) gibi en önemlilerinin bile, sadece temsilî bir varlığı kaldı. İmparatorluk kontları da, İmparatorluk anayasasının meşrutalarına göre başka birine mal edilememesi ve veraset yoluyle intikal edilebilmesi sayesinde yeni tesis edilen payelerinin maddî ve fiilî bir sembolüne sahip oldular.

● *Anglo-sakson ülkeler*, Normanların İngiltere'ye girişiyle adaya, fransız terminolojisi ve feodal sistemi de sokulmuş oldu. Bu ülkede de kontluklar kurulduysa da, bunlar kurulduğu gibi, sadece birer idarî çevre olarak kaldı. Anglosakson krallarınca (*scire* adı altında) kurularak IX. yy.-da genelleşen ve Normandiya ve Anjou krallıkları tarafından yeniden kurulan bu idare bölümü, aynı zamanda hem askerî, hem de üst derecede malî ve kazaî bir birlik meydana getiriyordu. Bu bölümün başında kral tarafından tayin edilen bir teğmen ile yüzler meclisini denetleyen ve piskoposa yardımcı olan bir *şerif* (*sheriff*) [*scirman*, sonra *shire - reeve*] bulunuyordu. Ortaçağ *Curia regis* mahkemelerinin gelişmesine rağmen, kontluk meclisi, hâkimler kurulu usullerini kullanarak bütün önemini korudu ve ayrıca krallık yönetimiyle tebaa arasında da bir köprü oldu.

Kontluklar, genel olarak bugünkü Birleşik Krallık'ın idare bölümleri olarak kalmış olmakla birlikte, kuruluşları bunları meydana getiren eyaletlere göre değişiklik gösterir. İngiltere'de ve Galler ülkesinde kontluklar bir şerif ve seçimle kurulan bir kontluk meclisi tarafından yönetilir. Bunlar, *parishes* denen bucaklara ayrılan köy veya şehir idare bölümlerine ayrılır. Her kademede seçimle kurulan bir mahallî meclis vardır. *Kontluk meclisleri* (*county councils*) 1888'de kuruldu: meclise *ex officio* bir sulh hâkimi başkanlık (*chairman*) eder. Bu mahallî meclisler idare bölümlerinin ve bucakların mahallî yöneticilerini denetlemekle ve sağlık, zabıta, eğitim, maliye, yol yapımı ve bakımı, sosyal yardım, imar işlerini yönetmekle görevlidir. Otoriteleri ise daha da güçlendirilmiştir.

İskoçya kontluklarının yönetim biçimi 1889'dan bu yana İngiltere kontluklarına benzer. İrlanda'da ise seçilmiş bir idare meclisi yoktur ve en büyük otoriteyi «Büyük Hâkimler kurulu» meydana getirir.

Kontluk, başlangıçtan beri Avam kamarası seçimleri için bir seçim bölgesi (*burg*'lara karşılık *borough*) oldu. Bu durum, XIX. yy.a kadar taşra soylularının siyasî hayatı etkilemesine yolaçan etkenlerden biri oldu. 1918 Seçim reformu, kontlukların temsil hakkını korumakla birlikte bu temsil oranı o bölgede oturan halkın yüzdesine indirildi (*burg*'ların yerini almış bulunan şehirlere oranla). Commonwealth'e üye olan ülkelerin çoğu kontlukları birer idare bölümü olarak kabul ettiler ve korudular. Amerika Birleşik devletlerinde de durum aynıdır: XVIII. yy. ihtilâline ve «eski rejim»den arta kalan her türlü ize karşı duyulan tepkiye rağmen, her eyalet bugün de kontluklara ayrılır. Efsanevî öncüler çağında şerif'in işgal ettiği makam, bu idare bölümlerinin, federasyonun kamu hayatında, taşıdığı önemi özellikle belirtir. (L)

KONTOŞ i. (tatarca k. [?]). Kıyf. Osmanlı imparatorluğunda büyük devlet adamlarının giydikleri üstlük. (*Kontoz* veya *kontayşıta* da denirdi. Kontoş'un çuhaya dikilmiş parça samur, kubur samur, sırt samur, sincap, kakum gibi türleri vardır.) [M]

KONTR i. (fr. *contre*). Oyun. Briçte, bir ekibin, karşı ekibin taahhüt ettiği el (löve) miktarını alamayacağını belirtmesi. Bk. ANSİKL.

— Spor. Boksta, boksörün rakibinin bir yumruğunu kollarla önleyerek etkisiz duruma sokması.

— ANSİKL. Oyun. Briçte, *kontr*'lu oyun çıksın veya çıkmasın onörlerin ve manş sonu sayıları dışında bütün sayıların iki katı alınır. (L)

KONTRA veya **KONTRO** zf. (ital. *contra*). Karşıt, aksi, karşı. ‖ İ. Kontrplak.

— DEY. *Kontra gitmek. Halk dili.* Aksine, inadına hareket etmek.

— Denizc. Ana yelkenlerin rüzgârüstü uskuta yakasını kontra mataforaya bağlayan halat. ‖ *Kontra baston.* Bk. CIVADIRA. ‖ *Kontra çarmık*, büyük bir yük altındaki bir çarmığın yükünü bir süre için azaltmak amacıyle takılan yardımcı çarmık. ‖ *Kontra çubuğu*, yelkenli gemilerde babafingo çubuğu üzerine rastlayan çubuk. ‖ *Kontra filok*, pruva direği kapelelerine alınan larmolar üzerine açılan üç köşe yelkenlerden en dışta bulunanı. ‖ *Kontra grandi.* Bk. DİREK. ‖ *Kontra iskota*, gabya, babafingo ve kontra yelkenlerinin toplanması sırasında iskota yakasını serene doğru çekip kaldıran donanım. Eski yelkenli gemilerde pruva direğine açılan yan yelkenin iskotasına yedek olarak takılan iskota. ‖ *Kontra mizana babafingo yelkeni*, kıç direğinin babafingo çubuğuna açılan düzey ve dört köşe seren yelkeni. (Bk. DİREK.) ‖ *Kontra omurga*, omurganın zedelenmemesi için ağaç tekneleriп altına eklenen ikinci kat omurga. (Tekne karaya oturduğu zaman veya kızağa çekilirken ana omurgayı korur.) ‖ *Kontra payı*, babafingo çubuğunda kontra yelkeninin çekildiği kısım. ‖ *Kontra yelkeni*, dört köşe, hafif ve küçük boy yelken, gabya serenlerinin üstündeki serenlere (ancak çok hafif rüzgarlı havada) açılır. (*Büyük kontra*, grandi direğine, *küçük kontra*, pruva direğine, *mizana kontra* ise mizana direğine açılır. (Bk. SEREN, YELKEN.) ‖ *Kontralar sancakta*, seyirde olan yelkenli gemide rüzgârın sancaktan veya iskeleden alınması. (*Kontralar iskelede* de denir.) [M]

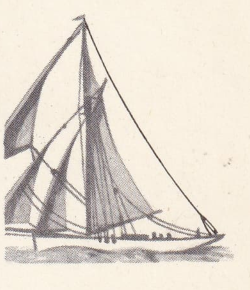

kontra çarmık

KONTRABABAFİNGO i. (ital. *contrapappafingo*'dan). Denizc. Yelkenli gemilerde direğin ortasındaki yelken. (M)

KONTRA - ENSÜLİN i. (fr. *contra - insuline*). Ensülin'in etkisini gideren pankreas hormonu. (L)

KONTRAFAGOT i. Ağaçtan yapılmış ağız çalgıları ailesinden nefesli çalgı.

— ANSİKL. Fagota yakın bir çalgı olan *kontrafagot*, fagottan bir oktav aşağıda ses vermesine rağmen ses perdeleri nazarî olarak fagotunkinin aynıdır ve fagot için olduğu gibi notalanır. Kontrafagotun pes sesi iyidir; ama pesle tiz arasındaki sesleri ve tiz sesi çok iyi değildir. Onun için de orkestralarda kontrafagotun yerine çok zaman sarüsofon kullanılır. (L)

KONTRALTO i. (ital. *contralto*). En kalın kadın sesi. ‖ *Teşm. yol.* Kontralto rollerine çıkan kadın şarkıcı. (Bk. ANSİKL.) ‖ *Kontralto anahtarı*, üçüncü çizgi üstündeki do anahtarı. ‖ 1855'te J. - B. Vuillaume tarafından yapılan, viyolaya benzer, geniş boyutlu ve kalın ötümlü müzik âleti. ‖ Bazı müzik âletlerinin ses genişliğini belirtmek için, âletlerin adıyle birlikte kullanılan terim: *Kontralto saksafon.*

— ANSİKL. *Kontralto* rolleri, XVII. yy.dan itibaren, melodram repertuvarlarında ön planda yer almağa başladı. Bu rollerin içinde en önemlileri, Monteverdi'nin *Odysseus'un Dönüşü*'ndeki Penelope, Gluck'un *Orpheus*'undaki Orpheus, Verdi'nin *il Trovatore*'sindeki Azucena ve gene Verdi'nin *Maskeli Balo* operasındaki Ulrica rolleridir. (M)

KONTRAPOSTA i. Bk. CONTRAPPOSTA.

KONTRAPOZE sıf. (fr. *contraposé*). Jeomorfol. *Kontrapoze kıyı*, gelişimine belli bir yapı içinde başladıktan sonra gerileme sonucunda farklı bir yapıyle temas haline gelen kıyı. (Bir yapıdan öbürüne geçiş kıyı-

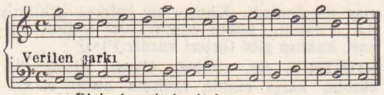

Birinci çeşit basit kontrapunto

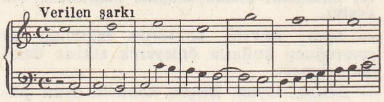

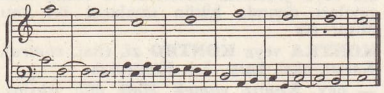

Dördüncü çeşit kontrapunto (çiçekli kontrapunto)

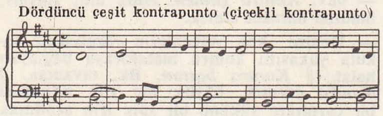

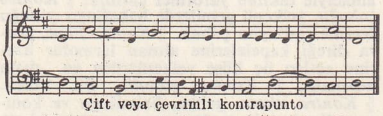

Çift veya çevrimli kontrapunto

kontrapunto

nın biçimlenme şartlarını değiştirir. Kontrapoze bir kıyının evrimi uyumsuz bir yapının yüzeyden çentilmesine benzer.) [L]

KONTRAPUNTO i. (ital. *contrappunto*). Müz. Birçok melodi çizgisinin üst üste getirilmesine dayanan beste tekniği.

— ANSİKL. Etimoloji bakımından, *kontrapunto* sözü, «noktaya karşı nokta», yani notaya karşı nota, dolayısıyle de «melodiye karşı melodi» demektir. Bundan dolayı, kontrapunto, müziğe daha sonra girmiş olan ve akortlara dayanan armoni'nin zıttıdır. Kontrapunto, düşey bağlantıları ihmal etmeksizin, zamandaş melodi çizgilerini göz önünde bulundurur; akort'u baştı başına bir veri olarak kabul etmez; notaları karşılıklı uzaklıklar bakımından ele aldığı için, aralık kavramı üstüne kurulmuştur.

Kontrapunto eski flaman ustalarıyle rönesans ustalarının çoksesli üslûbunun temelinde yer alır. En eksiksiz ve yetkin ifadesini özellikle XVI. yy.da bulmuştur. Meselâ füg, kontrapunto yazısından yararlanır. Armonik yazı ortaya çıktığı sıralarda, kontrapunto J. S. Bach sayesinde parlak bir gelişme göstermişti. Beethoven'in son eserleri de kontrapunto üslûbundan yararlanır. Romantik çağla birlikte kontrapunto bir alıştırma aracı durumuna düştü. Bu yüzyılın başında ise Schönberg ve öğrencileriyle yeniden canlılık kazandı, çünkü onikises müziği, akort'a değil, doğrudan doğruya aralık kavramına dayanır.

Günümüzde, konservatuvarlarda, inişli ve çıkışlı majör ve minör gamlarla kontrapunto yapıldığı gibi, eski makamlar da kullanılmıştır. Verilen melodi ile kontrapuntolaşan partiler için tasarlanmış ritimin biçimine göre, 2 sesten 8 sese kadar işlenebilen beş kontrapunto çeşidi vardır: 1. kontrapuntolar verilen şarkının değerleriyle bağdaştırılır (bu çeşide «notaya karşı nota» denir); 2. iki notaya karşı bir nota; 3. dört notaya karşı nota; 4. senkop; 5. süslemeli (değerlerin karışımı). İki korolu kontrapunto 8 sesli bir kontrapunto biçimidir. Bu kontrapuntoda çoksesli topluluk bir bütün meydana getirir ve her biri dört ses üstünden yazılmış olan iki koronun müzikleri birbirinin karşılığı olur veya birbirini izler, birbiriyle birleşir veya birbirine karışır. *Benzetmeli kontrapunto*'da ise bir benzetmenin aralıkları açıklanan aralıkların tam karşılığı oluyorsa, benzetme düzenlidir. Ama majör bir aralığa minör bir aralıkla veya minör bir aralığa majör bir aralıkla karşılık veriliyorsa, benzetme düzensiz olur. Devriklenebilen bir kontrapuntoda da ses dizileri düzenin içindeki yerlerini değiştirebilecek biçimde ayarlanmıştır. (L)

kontrbas
(yüksekliği 1,82 m)

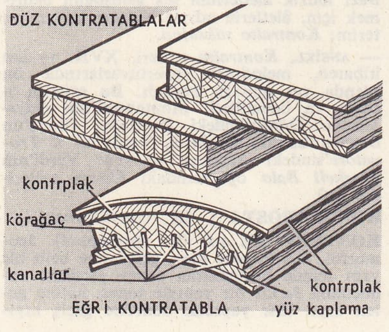

kontratabla

KONTRAPUNTOCU i. (*kontrapunto*'dan *kontrapunto-cu*). Kontrapunto kurallarını bilen veya uygulayan besteci. (L)

KONTRAPUNTOLAMAK geçl. f. (*kontrapunto*'dan *kontrapunto-la-mak*). Müz. Müzik yazısında kontrapunto metotlarını kullanmak. (L)

KONTRAST sıf. (ital. *contrasto*, mücadele'den fr. *contraste*). Zıt. *Eşanl.* KARŞIT.

— Eczc. Radyol. *Kontrast madde*, bazı organları veya dokuları X ışınlarını geçirmez hale getirmek için kullanılan ilâç. (Msl. ağız yoluyle veya tenkiye şeklinde, 200-400 gr'lık bir dozla alınan baryum sülfat, radyolojide sindirim borusunun incelenmesi için kullanılır; damara şırınga edilen bazı iyotlu bileşikler, sidikle dışarı atılırken sidik yollarının radyolojik incelenmesini mümkün kılar, öd ile dışarı atılan bazı ftalein türevleri radyoloji de öd kesesinin görülmesini sağlar v.b.)

◆ i. İki şeyin birbirine göre karşıt olma hali. *Eşanl.* KARŞITLIK.

— Foto. *Bir emülsiyonun kontrastı*, saydamlığın (optik yoğunluk) kologaritmasını, aydınlanma logaritmasına bağlı olarak gösteren eğrinin eğimi.

— Televizyon. Bir televizyon ekranında görüntünün en aydınlık ve en karanlık kısımları arasındaki parlaklık oranı. (LM)

KONTRAT i. (lat. *contractus* > fr. *contrat*'tan). Bir veya birkaç kişinin diğer bir veya birkaç kişiye bir şeyi yapmak, yapmamak veya vermek için bağlandıkları sözleşme, anlaşma: *Artist olduğu için bağlandığı ajans onu bu şehirde bir bara yollamıştı. Kontratı evvelki gün bitti, artık serbesttir* (R. H. Karay). *Kontrat şartlarını tespit etmek.* || Bu bağlantının yazılı ifadesi, sözleşme kâğıdı: *Kontratı imzalamak.* (*Eşanl.* MUKAVELE.) || *Kira kontratı*, kiracı ile mal sahibi arasında yapılan kontrat.

— Huk. Bk. AKİT. SÖZLEŞME. (M)

KONTRATABLA i. (fr. *contre-table*'dan). Marang. Ağacın çalışmasını önlemek için, körağaç denilen ağaç levhanın her iki yüzüne, kontra gelecek şekilde ince levhalar yapıştırılarak hazırlanan tabla. (Üç, beş veya yedi katlı olabilir.)

— ANSİKL. Marang. *Kontratabla*'lar marangozlukta çok kullanılır. Hazırlanışı, masif tablaya göre farklıdır. Nem etkisi ile çatlama, çekme, kamburlaşma veya çeşitli şekil değiştirmeler olmaz. Fabrikasyon olarak veya atelyelerde imal edilir. Ölçüleri 244×122'dir. Kalınlıkları 10 mm'den 28 mm'ye kadar değişir. Atelyelerde çeşitli işe ve yere göre değişik usullerle kontratabla hazırlanır. Bir kontratablanın katları şu bölümlerden meydana gelir: *Körağaç, astar kaplama, yüz kaplama.* Körağaç; Kontratablanın ortasında bulunan ve kalınlığı her iki tarafına gelen astar ve yüz kaplamaların toplam kalınlığına eşit kalınlıkta yapılmış ağaç levhadır. Genel olarak ıhlamur, kavak, köknar, ladin ve kızılağaçtan yapılır. Körağacın yüzeyindeki budak gibi kusurlar temizlenir; gerekli yama yapılır veya macunlanır. Kullanılan ağaçlar kuru olmalıdır. Körağaç hazırlama usulleri *çıta usulü, çürütme usulü, yığma* (*blok*) *usulü* veya *ızgara usulü*'dür. *Astar kaplama*: körağacın iki yüzüne kontra gelecek şekilde yapıştırılan ve 1-5 mm kalınlığında soyma veya dilme kaplamadır. Kavak, gabun ağacından elde edilir. Kontrplakta astar kaplama olarak kullanılır. Ayrıca çok kıymetli işlerde astar kaplamadan sonra astar-yüz kaplamalarda kullanmak mümkündür. *Yüz kaplama;* hazırlanan kontratablanın iki yüzüne de son olarak preslenen kaplamadır. Kalınlığı 0,6-1 mm'dir. Biçme olarak elde edilir. Kıymetli ağaç gövdelerinden veya köklerden yapılır. Kontratablanın pres edilmesi; körağaç, esas tablanın 1/2 kalınlığında ve istenilen usullere göre hazırlanır. Yüzey dişli rende yapılır. Her tarafının aynı kalınlıkta olmasına dikkat edilir. İşin kontrasına gelecek şekilde astar kaplaması her iki taraf için de kesilir. Astar kaplama genişlikleri kâfi gelmiyorsa daha önceden yan yana alıştırılır ve amerikan bezi ile birbirine bantlanır. Körağacın her iki tarafına da sentetik veya kazein tutkalı sürülür. Astar kaplaması konarak, pres yapılır. 8 - 12 Saat preste kalan tabla söküldükten sonra, astar kaplama fazlalıkları kesilir. Tabla etrafına masif çıta çevrilir. Yüzey düzgün şekilde dişli rende yapılır. Bir miktar tutkal suyu emdirilir. Gerekli tamirat ve macun yapılır. Yüz kaplamalar astar kaplamanın elyafına dik gelecek şekilde pres edilir.

Sıcak olarak uygulanan bu bölümde sıcak saç veya termik, hidrolik kaplama presleri kullanılır. 20-60 Dakika sonra sökülür. Kaplama fazlalıkları kesildikten sonra tabla 12 saat kurumaya bırakılır. (M)

KONTRATAK bİş. i. (ing. *contrattack*). Spor. Karşı saldırı. (M)

KONTRBAS i. (fr. *contrebasse*). Telli ve yaylı çalgı; keman türünün en kalın sesli çalgısıdır. || Kontrbas çalan kimse.

— ANSİKL. Günümüzde *kontrbas*'ın dört teli vardır ve bu teller dördüncü telin *mi* notasından başlayarak dörtlü aralıklar halinde akort edilir. Kontrbasla çalınacak parçalar, çıkarılan gerçek sesin bir oktav tizinde olmak üzere *fa* anahtarıyle yazılır. Görevi her şeyden önce, güçlü tremoloları ve uzun yay çekişleriyle orkestranın bas'ları kuvvetlendirmektir. (L)

KONTRBASÇI i. (*kontrbas*'tan *kontrbasçı*). Kontrbas çalan çalgıcı. [L]

KONTRENDİKASYON i. (fr. *contre-indication*). Tıp. Tıbbî veya cerrahî bir tedavinin uygulanmasına engel olan özel durum. (L)

KONTRFİLE i. (fr. *contre-filet*). Kasaplıkta sığırın böbrek bölgesinden çıkarılan et parçası. (Kontrfile, filetonun üst tarafında antrkot ile bonfile arasında bulunur ve bel omurlarının enine çıkıntılarıyle filetodan ayrılır. (L)

KONTRMARŞ i. (fr. *contremarche*, bir manevraya karşıt olan manevra). Dy. *Kontrmarş freni*, lokomotiflerde, pistonların hareketini önleyecek şekilde buharı silindirlere göndermeğe dayanan ve eskiden kullanılan bir frenleme şekli. || *Kontrmarş yapma*, fren yapmak için, silindirlere, pistonların hareketine ters yönde buhar gönderme. (Eskiden çok tutulan ve buhar dağıtım sistemini tersine çalıştırmaya dayanan bu sistem, duman odasındaki gazların silindirlere girmesi ve kazana püskürtülmesi gibi büyük sakıncalar gösterdiğinden artık zorunlu olmadıkça kullanılmamaktadır.) (L)

KONTRO zf. Bk. KONTRA.

KONTROL i. (fr. *contrôle*). Bir işin doğru ve düzenli yapılıp yapılmadığını inceleme veya denetleme: *Millet Meclisi, millet namına bir şeyi red veya kabul ve kontrol hakkıdır* (Atatürk). *Esk.* Murakabe. || Bir şeyin gerçeğe ve aslına uygunluğuna bakma, gözden geçirme: *Kimlik kartlarının kontrolu.* || Yoklama, arama: *Gümrük kontrolu.* || Denetleyen, denetçi: *Konuşurum ya; Ağzımın kontrolu değilsin ya!..* (B. Felek). *Kontrol geliyor.* || *Kontrol altına almak*, önlemek, (bir şey üzerinde) baskısını hissettirmek: *Yangını kontrol altına almak güçleşti.* || *Kontrol etmek*, idarî bakımdan gözden geçirmek. Doğruluğunu araştırmak amacıyle incelemeden geçirmek.

— Ask. *Kontrol altına alma*, bir arazi parçasını, bir şehrin bir bölümünü, bir kasabayı v.b. burada hücum, arama-tarama, tahrip v.b. gibi ikinci bir harekâta girişmek amacıyle tecrit etmeye dayanan asker veya polis harekâtı.

— Büro. İlk fişlikteki delikli kartlar ile ikinci fişlikteki delikli kartların birbirine uygunluğunu mekanik yolla denetlemeğe dayanan işlem. || *Kontrol saati*, bir bek-

Foto. LAROUSSE

çinin belirli yerlerden geçiş zamanlarını kaydetmeğe yarayan cihaz.

— Dy. *Kontrol âleti,* bir makas'ın veya bir işaretin durumu hakkında otomatik olarak bilgi veren cihaz. (Bu cihazın ikazları ışıklı veya sesli olabilir.) || *Kontrol devresi,* Bk. DEVRE. || *Dikkat kontrol cihazı,* lokomotifteki hız göstergesine bağlı olan ve makinistin tam anında işaretlere uyup uymadığını kontrol eden tertibat. || *Işıklı kontrol tablosu,* bir garın, hattâ bütün bir hattın yollarını, makaslarını ve işaretlerini gösteren tablo. (Tablonun üzerindeki ışıklı işaretler, her an hangi yoldan tren geçtiğini, makasların ve işaretlerin durumunu gösterir.) || *Makas kontrol cihazı,* makas dilleri yaslanma raylarına yapışmadığı sürece işaretlerin çalışmasına engel olan elektrik akımlı kontrol tertibatı.

— Deneysel psikol. *Kontrol grubu metodu,* deneye tabi tutulan denekleri birbirinin aynı olan (yahut farkları bilinen) iki grupta toplamaktan ibaret olan metot. Bk. ANSİKL.

— Doğramc. *Kontrol markası,* dülgerlerin, montaj sırasında yararlanmak amacıyle tahta parçaların üzerine çizdikleri işaret veya çizgiler. (Marangozlukta bunlar İŞARET adını alır.)

— Elektr. *Kontrol kalemi,* herhangi bir elektrik devresinin açık veya kapalı olduğunu, içine yerleştirilmiş küçük bir lambanın yanıp sönmesiyle gösteren, ucu tornavidalı, kalem biçiminde âlet.

— Havc. *Kontrol listesi,* bir uçak mürettebatının kalkış veya iniş sırasında yapması gereken işlerin listesi. Bk. ANSİKL.

— İşletmec. Parçaların şekillerinin, hacimlerinin, bileşimlerinin veya diğer bütün karakteristiklerinin normal ölçülere uymaması halinde bunları ayıklamağa yarayan işlem. || *Kontrol altında üretim,* oldukça istikrarlı ve iyi olan seri halinde bir üretimin, üretilmiş bir parçanın şüpheli değişiminin boyutunu, karteristiğini (kota veya kalite) toplayabilmek için değişimine değer biçmek, küçük örnek için güven sınırının hesabı ve böylece kontrol kartı üzerine kritik bölgelerin çizilmesi. || *Kontrol kartı* (veya *denetçi kart üretimi*), istatistikî kalite kontroluna tabi tutulan bir işlemciye veya bir makineye ayrılmış grafik. (Bu kartın üzerine arızalı parçaların miktarı, küçük örneğin ortalaması ve «sırası» yazılır.) || *Kontrol listesi,* bir eylemi iyice yöneltebilmek için görülmesi gereken noktaların listesi: *Her uçuştan önce uçak pilotları, unutma riski olmadan uçağın bütün organlarının iyi çalışma halinde olduğunu doğrulamak amacıyle kontrol organlarının iyi çalışma halinde olduğunu doğrulamak için bir kontrol listesi okurlar.* (Bk. ANSİKL.) || *Bütçe kontrolu,* işletme yönetimi tarafından yapılan tahmin ve seçmeyi, bunların her bir kesimi için doğrulamaya yarayan ve gerçekleşme ile tahmin arasında görülen farkları yorumlamaya imkân veren işletme hesap metodu. (Bk. ANSİKL.) || *Kalite kontrolu,* makinelerin veya işletmecilerin seri halindeki üretimini; özellikle seri halinde küçük mekanik parçalar imal eden otomatik makinelerin üretimini, örnek üzerinden kontrol etmeğe imkân veren istatistik metotlarının tümü. Bk. ANSİKL.

— Psikol. *Kontrol grubu metodu.* Bk. ANSİKL.

— Sanay. *Kontrol dairesi,* bir fabrikada, bir rafineride, bir santralda kaydedici âletler ile kumanda cihazlarının bulunduğu yapı.

— Siyasî ikt. *Kambiyonun kontrolu. Fiyatların kontrolu.* Bk. KAMBİYO. FİYAT.

— Spor. *Kontrol noktası,* koşular veya bisiklet, otomobil yarışları gibi uzun mesafe yarışmalarında yarışmacılardan her birinin geçiş saatini ve sırasını yazmak için kurulmuş kayıt yerlerine verilen ad.

— Teknol. *Alıştırma kontrolu,* istenilen biçim ve boyutta olup olmadığını anlamak için, bir parçayı yerleştirileceği yere takmak: *Zıvana dilini zıvanasında alıştırma kontrolu yapmak.* || *Otomatik kontrol âleti,* işlenmiş parçaları kontrol etmeğe yarayan âlet. || Debi, düzey, basınç veya sıcaklığın otomatik olarak ayarlanmasına yarayan kontrol cihazı. (REGÜLATÖR de denir.)

— Tekst. *Kontrol askısı,* yerden aşağı yukarı iki metre yüksekliğe yerleştirilen, işlenmiş veya işlenmemiş kumaşları üzerinden geçirerek kontrol etmeğe yarayan yuvarlak tahta travers. (Böylece kumaş topu tüm genişliğince göz kontrolundan geçirilir ve üzerindeki ufak tefek yapım hatalarını gidermek için işaretlenir.)

— ANSİKL. Deneysel psikol. Bu iki gruptan biri, *deneysel grup* öteki *kontrol grubu*'dur. Daha sonra, deneysel grup *bağımsız değişken*'in (meselâ belli bir öğrenmenin, psikotrop bir maddenin) etkisine bırakılır. (Deney sonunda, her iki grubun durumu ölçülür, böylece, gözlemlenen fark, yani bağımlı değişken, *bağımsız değişken* atfedilir. Nitekim konut olarak şu esas kabul redilir: ölçme ile bağımsız değişkenin kullanılması arasında geçen zaman aralığında ortaya çıkması mümkün olan ve deneycinin bilmediği aynı değişkenlere, iki grubun da tabi oldukları kabul edilir.)

— Havc. Kalkış veya inişten önce uçağın pilotu *kontrol listesi*'ni okur ve yapılması gereken işleri sırasıyle yapar. Ticarî uçaklarda kontrol listesini pilota ve mürettebata ikinci pilot okur, onlar da yaptıkları işleri söyleyerek pilotun sorularını cevaplandırırlar. Meselâ «Tekerlek takozları ? - Yerlerinde,» «Manyeto ? - Kesik,» «Benzin? - Kontrol edildi,» v.b. gibi.

— İşletmec. *Kontrol,* bir işletmenin, tahmin, hazırlama ve gerçekleştirmeden sonra gelen temel görevlerinden biridir. Kontrol, işletmenin bütün çalışmalarına uygulanır. Teknik (teknik kontrol), idarî (planlama) veya malî (bütçe kontrolu) kontroldan söz edilebilir.

● *Teknik kontrol,* ilk defa müşterilerin sayısız şikâyetlerini önlemek amacıyle uygulandı. Daha sonraları, seri halinde montaj sanayilerinde, bir bütünün parçalarının tek tek yerine oturtulması çok masraflı olduğu zaman ve parçaların değiştirilebilirliği zorunluk haline geldiği zaman, kötü malları önleyebilmek amacıyle yapıldı. Eskiden kontrola tabi parçalar, kontrol mahalline götürülürdü, daha sonraları zincirleme gönderildi. Şimdi kontrol bir imalât işlemi olarak kabul edilmekte ve mümkün olduğu kadar zincirleme yapılmaktadır. Fabrikasyon, gizli arızalı parçaları meydana çıkarmak ve hemen makinenin işlemisini düzene koyduktan sonra düzeltmek imkânını işçilere veren kontrol âletleriyle techiz edilmişlerdir. Her boyuta bir çap tekabül eder ve bu kötü parçaları anî bir kontrolla ayıklama imkânı sağlar. Bu işlem okumaya lüzum kalmadan yapılır. Çaplar, tamponlar, ölçekler diye adlandırılan, sağlam ve dakik bir şekilde imal edilmiş olan bu âletlerin de ayıklanması gerekir.

Bu kontrol araçlarının, kontrolör tarafından kullanılanlar kadar dakik olması gereklidir. Yoksa, imalât ve kontrol servisleri arasında ciddî ihtilâflar ortaya çıkabilir. *İstatistik kalite kontrolu.* Büyük Britanya ve Birleşik devletlerde, İkinci Dünya savaşı sırasında geliştirildi. Bu metot, seri malların numunelerinin, istenen belirlilik derecesini vermek için incelenmiş kurallara göre kontrol edilmesinden ibarettir. Önce teknik alanda uygulanan (bir büyüklüğün ölçülmesi) bu metot, ölçülebilir olayların bulunduğu her alanda kullanışlı olduğunu gösterdi. Bu olaylar ortalamalarına ve genişlik derecelerine (tipik sapma) dayanılarak nitelenebilir.

Uygulamada, kontrol bürosu, ele alınan işlem için bir kontrol kartı verir. İşçi veya bir kontrolör numunelerin alınması ve belli zamanlarda incelenmesini gerçekleştirir ve kartın üzerinde, ilgili ortalamayı ve azamî ayrılmayı belirler. Bu noktalar belirtilmiş sınırlar içinde kaldıkça işçi çalışmaya devam eder. Alınan değerler bir alan bölgesine girerse birinciyi doğrulamak için ikinci bir numune alır ve nokta kontrol bölgesinden çıkarsa, makineyi yeniden ayarlar.

İstatistik kontrol, incelenen olayın daha tam bir görünüşünü verir. Çünkü makine ayarlanmasında veya dakikliğinde bir bozukluk olup olmadığını gösterir. Ayrıca, makinenin dakikliğini, öngörülen toleransa uydurmak (makinenin dakikliği ile genel olarak saat masrafı artmaktadır) imkânını sağlar. Bu kontrol, yüzde B oranında az bozuk mal elde etmek için yüzde N oranında şans olduğunu kesin olarak gösterir. B ve N için tespit edilen değerlere göre, numune daha az veya çok (numuneyi meydana getiren parça sayısı üretilen parça sayısına bağlı değildir) miktarda olacaktır.

Kontrol grafiği, makinenin düzeninin bozulma süresini gösterir ve örnek alımını seyrekleştirme imkânını sağlar. İstatistik kontrol, işçinin matematik konusunda bilgi sahibi olmasını gerektirmez; metot ayarlarını yapan kimsenin de bu konuda pek az bilgisi olması yeterlidir. Bu tekniği iyice bilen bir mühendis fabrikanın tümünde metodu uygulayabilir. Metodun uygulama alanı her gün biraz daha genişlemektedir.

● *Yönetim kontrolu,* önce montaj sanayiinde gelişti. Bu sanayide, küçük bir parçanın eksikliği, müşteriye, çok önemli bir makinenin gönderilmesini engelleyebilir. Planlama ve emir metotları bu uygulamanın önemli yanlarıdır. Fakat bu uygulamanın, işletmenin bütün yönetimini kaplaması gerekir. Tespit edilmiş tarihlerdeki devirli durumların üretilmesi eldeki imkânların yapılacak işlere uygun hale getirilmesi, çalışma talimatına uymak v.b. yönetimin önemli özellikleridir.

Kontrol listeleri'nin kullanılması Birleşik devletlerde gelişmiştir. Bu ülkede, *check-list*'ler, İkinci Dünya savaşı sırasında, personeli, karışık makine ve işlemlere uydurmak gerektiği zaman ortaya çıktı. Günümüzde kontrol listelerinin kullanılışı, gittikçe daha yaygınlaşmaktadır. Bir toplantının hazırlanması, bir emrin açıklanması veya bir makinenin kullanılmasında bu listelerden yararlanılır.

● *Bütçe kontrolu,* bütün faaliyetleri bir tek birimle yani para ile belirterek, bu faaliyetlerin, tahminlere oranla ne durumda bulunduklarını kontrol etmeyi sağlar. Eğer tahminler, bir amacı tespit etmek ve her servise işletmenin hangi yönde ilerlediğini göstermek, dengeli ve düzenli faaliyetler elde etmek için gerekliyse, bu amaçlara oranla elde edilen sonuçları kontrol etmek de aynı ölçüde gereklidir. Bunu sağlamak için kullanılan metot, her servis için ve her dönemde (en sık olarak her ayda) sabit masrafların veya dönem masraflarının, faaliyetle değişir masraflardan (imal edilen veya satılan miktarlar) ayırt edilmesi yoluyle bütçelerin hazırlanmasına dayanır. Gerçekleştirmeler ile bütçe arasındaki farklar, her ay belirlenir. Sapmaların analizi, farkların nereden ileri geldiğini ve sebebin ne olduğunu gösterir. Bütçe kontrolun avantajları çoktur. Her servis şefi tarafından bizzat yapılması gereken bütçe, şefi kendi servisinin ayrıntılarına eğilmek, şu veya bu faaliyetin malî sonuçlarını görmek ve kendi eseri olan bütçenin sorumluluğunu yüklenmek zorunda bırakır. Sapmaların aylık analizi, anormal bazı olayların ortaya çıktığı noktayı belirterek, çabucak karar alma imkânı sağlar. Yönetim, istisna ilkesini kullanabilir ve dikkatini sadece anormal noktalar üzerinde yoğunlaştırır. Servis şefi işletme şefi gibi davranmak zorundadır; çünkü sadece üzerinde etkili olabileceği sonuçlardan sorumlu tutulur. Yapılmış olan ayrıntılı analizler sayesinde, işletme şu veya bu eyleminin işletmeyi nasıl etkilediğini daha iyi anlayabilir. Günümüzde, merkezî yönetimin bırakılmasıyle birlikte bütçe kontrolu da, büyük işletmelerin etkili bir yönetim aracı olarak kendini kabul ettirmektedir. Ford 1947'de çeşitli zorluklar içindeyken bu iki metot sayesinde üç senede iyi bir duruma gelmiştir.

— Psikol. *Kontrol grubu metodu.* Bu metodun güçlüğü her iki grubun eşleştirilmesinde, yani başlangıçta özdeş nitelikler göstermesindedir. Bağımsız değişkenden başka sonuçlar üzerine etki yapabilecek bütün faktörleri kontrol etmek gerekir (genellikle yaş, cinsiyet, sosyo-ekonomik durum, kültür seviyesi, etnik grubun veya zekâ bölümünün sonuçlarının eşleştirilmesiy-

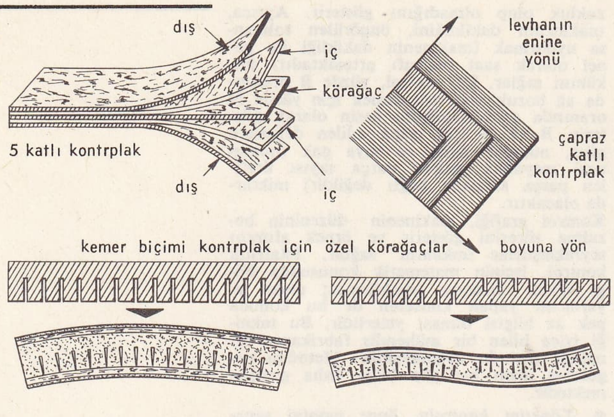

kontrplak

le yetinilir). Faktörlerin herbirinin her iki gruptaki dağılımı da kontrol edilir (ortalamalarının karşılaştırılması, dağılım işaretlerinin karşılaştırılması). Ne var ki, Fischer, bir başka eşleştirme tekniği teklif etti. Deneye tabi tutulan her öznenin iki gruptan birine rastgele ve böylece, kontrol dağıtılması grubu veya deneysel gruba dahil olmak konusunda eşit bir şansa sahip olması bu metodun temelidir. Ayrıca bu metodun dayandığı varsayım şudur: kontrol edilecek değişkenler, nüfusunun tümü içinde, tesadüfe göre (Laplace - Gansse tipindeki bir dağılıma göre), dağılmışlardır; oysa büyük sayılar kanununa göre, bu değişkenler her iki grupta eşit olarak dağılmış bulunur. Oysa kontrol grubu metodu, ölçüyü tek bir defa uygulamak gibi bir üstünlüğe sahiptir. Deneysel psikolojide ise, ölçü çoğu zaman, ölçülen nesneyi değiştirir. Meselâ, zenci meselesi karşısında, bir dinleyici denek grubunun tutumu üzerinde, bir konferansın yaptığı etki incelenmek isteniyorsa; bu dernekleri, daha önceden bu mesele karşısındaki tutumlarını belirtebilecek bir sual varakası araştırmasına tabi tutmak beceriksizce bir hareket tarzı olur. Çünkü bir sual varakası, bu deneklerin dikkatini çeker ve bu alandaki davranışlarını değiştirebilir. Şu halde bu konferanstan sonra, denekleri yeni bir soruşturmaya tabi tutmakla, ilk sual varakası ile konferansın etkisi gerçekten ölçülmüş olur. Oysa kontrol grubu metodu, bu zorluğu gidermektedir. (LM)

KONTROLCU i. (*kontrol*'dan *kontrol-cu*). Kontrol işini yapan kimse, denetçi: *Galatasaray'da bilet kontrolcusu uyandırır* (Ömer Seyfeddin). [M]

KONTROLÖR i. (fr. *contrôleur*). Kontrol etmekle görevli kişi.

— Ask. Büyük askerî birliklerin maliye hizmetlerini denetleyip kontrol ederek, eldeki kaynakların iktisadî biçimde kullanılmasını sağlayacak tertip ve tedbirleri kumandana teklif eden görevli. (Kumandanın malî, idarî ve iktisadî konularda yardımcısıdır. Başlıca görevleri; malî planlama, hazırlama ve bütçenin uygulanmasına nezaret etmek; maliye, muhasebe ve iç kontrol, gelişme ve istatistikî raporları hazırlamak; yönetim faaliyetlerinin geliştirilmesiyle ilgili programlara nezaret etmektir.) *Meydan kontrolörü.* Bk. KONTROL. || *Önleme kontrolörü,* «önleme yönetim merkezleri» diye adlandırılan hava savunması teşkilâtına bağlı hava ordusu subayı veya uzman assubay. (Önleme yönetim merkezlerinin rolü, hava saldırısı halinde, av birliklerini savunma bölgeleri veya sektör tarafından belirtilen hedeflere yöneltmektir.)

— Bayınd. Kullanılan malzemenin niteliğini ve yapılan işlerin şartnameye uygunluğunu denetleyen memur.

— Dy. Biletleri kontrol etmekle görevli memur. || *Bağlantı* (veya *kilitleme*) *kontrolörü,* bağlantıları veya makas kabininde bulunan ve trenin seyir veya manevra güvenliğini sağlayan çeşitli âletleri denetlemek ve gözetmekle görevli memur.

— Tiyat. Biletleri alan ve gişede satılırken numaralanmamışsa, üzerlerine numara koyan görevli. (L)

KONTRPİYE (fr. *contre-pied*). Spor. Bir oyuncunun yanıltıcı hareketi. || (*Rakip oyuncuyu*) *Kontrpiyede bırakmak,* tenis gibi top oyunlarında topu rakibin yönelmiş olduğu tarafın tersi yöne göndermek; futbol, rugbi gibi takım oyunlarında, rakip takımın müdafaa oyuncusunu anî bir yön değişikliğiyle yanıltarak onun yönelmiş olduğu yanın tersi yönde koşabilmek imkânını sağlamak. (L)

KONTRPLAK i. (fr. *contre-plaque*). Marang. En az üç kaplamanın elyaflarının birbirine kontra gelecek şekilde üst üste tutkallanmasından meydana gelen plaka.

— ANSİKL. *Kontrplak*'ın kullanma alanı çok geniştir. Marangozluğun bütün bölümlerinde, mobilyacılıkta, doğramacılıkta, ambalaj işlerinde geniş olarak kullanılır. Kırılma direnci yüksek, kolay kıvrılabilen, hafif ve oldukça geniş yüzeyli bir plakadır. Kontrplak katları 3-5-7 gibi tek sayılı imal edilir. Genel olarak orta katlar, yan katlara göre daha kalın biçilir. Kontrplak kalınlığı 3 mm'den 12 mm'ye kadardır. En çok kullanılanlar 3-4 ve 5 mm'lik olanlardır. Kontrplak yapımında, genellikle gürgen ve kızılağaçtan elde edilen kaplamalar kullanılır. Dişbudak, karaağaç ve çam cinsi ağaçlardan da yapılabilir. Kontrplak imal eden fabrikalar *yaş* ve *kuru* olarak iki sistemle çalışır. Her kontrplağın üzerinde hangi sistemle yapıldığı yazılıdır. Kuru sistemle çalışan bir kontraplak fabrikasında tomruklar önce buharlama havuzlarında yüksek basınçlı buhar verilerek yumuşatılır. Baş kesme hizaları ile kontraplak ölçüsünden 10 - 20 sm fazla olarak kesilir. Tomruklar kaplama - soyma makinesinin puntaları arasına bağlanır. Makinede tomruktan istenilen kalınlıkta kaplamalar elde edilir. Temiz ve çeşitli boydaki kaplamalar kurutma fırınlarında kurutulur. Kurutulmuş kaplamalar yine otomatik makaslarla kesilerek yan yana yapıştırılır; kenarları tutkallanır. Kaplama-dikme makinesinde yan yana dikilerek geniş levhalar elde edilir. Orta katı kalın olan bu levhalardan kaç kat yapılacaksa kontrasına gelecek şekilde üst üste getirilerek özel preslerde sıkılır. Katların tutkallanmasında genellikle üre tutkalları kullanılır. Presten çıkan kontrplaklar belli ölçülerde kesilip zımparası yapılır. Köşelerine markası, ölçüleri ve kalite işaretleri konur. Kontrplak ölçüleri genellikle 205 × 125, 210 × 130 ve 220 × 170 sm'dir. Sınıflandırmalar rakamla veya harfle yapılır: I, II, III veya A, B, BB, BBB, C gibi. Kontrplağın iki yüzü de aynı kalitede olmayabilir. Bir yüzü I. sınıf, diğer yüzü II. sınıf olabilir. Kalite işareti şöyledir: I/I, I/II, II/II, II/III, III/III gibi. I/II işaretini taşıyorsa, bir yüzü birinci sınıf, diğer yüzü ise ikinci sınıf demektir. Yaş usulle çalışan fabrikalarda çalışma prensibi kuru usule benzer. Ancak farklı tarafı kaplamalar önceden kurutulup sonra pres edilmez. Tomruktan yaş olarak çıkan kaplamalar gerekli yapıştırmalar yapıldıktan sonra tutkal sürülüp sıkma . preslerine verilir. Kuruma işi ile pres işi aynı zamanda yapılır. (M)

KONTUM, Vietnam'da (Güney Vietnam) şehir, il idare merkezi, moi yaylalarının bir parçası olan *Kontum yaylası*'nda çay ve kahve işletmeleriyle örtülü, hayvancılık ve ray'ın yanısıra devşirmecilik yapılan bir bölgenin ticaret merkezi. — *Kontum ili,* 93 000 nüf. (L)

KONTUR i. (fr. *contour*). Bk. ÇEVRE.

KONU i. (*konmak*'tan *kon-u*). Konuşmada, yazıda veya bir eserde ele alınan fikir, olay veya durum: *Atatürk, onları çeşitli konularda konuşturarak deniyor, tartıyordu* (Y. Z. Ortaç). *Şiirin, bir takım konular üzerinde söz söylemek olduğunu sanıyorlar* (N. Ataç.) *Bir resmin konusu. Eşanl.* MEVZU.

— Ed. *Eylem veya konu birliği.* Bk. BİRLİK.

— Müz. Füg'ün, tema olarak da kabul edilebilecek olan ana unsuru. (Bir ses konuyu ortaya koyar, sonra da seslerin her biri bu konuyu aslına uygun olarak veya «karşılık» şekilde değişmiş olarak tekrarlar. Genellikle konuya bir karşı - konu eşlik eder, karşı - konu çevrimlenebilir bir kontrapunto tarzında da yazılabilir.) [LM]

KONUK i. (*konmak*'tan *kon-u-k*). Birinin evine veya bir yere, geçici olarak kalmak üzere gelen kimse: *Bir akraba düğününde ağırlanan saygılı bir konuğa benziyordu* (Kemal Tahir). *Bu şehir o kadar kalabalıkmış ki gidip de açıkta kalmaktan değil amma faydasız bir konuk olmaktan çekiniyorum* (Y. K. Karaosmanoğlu). *Konuk ağırlamak.* (*Eşanl.* MİSAFİR.) || (*Birini*) *Konuk etmek,* bir kimseyi misafir etmek. || *Konuk olmak,* bir yerde misafir olmak.

— DEY. *Tanrı konuğu* (*misafiri*). Bk. MİSAFİR.

— Bot. Başka bir bitkinin desteğinde yaşayan fakat ondan hiç bir besin almayan bir bitkiye denir. (ML)

KONUK (Ahmed Avni), türk bestecisi ve bilgini (İstanbul 1871 - ay. y. 1938). Galata rüştiyesinde ve Dârüşşafaka'da okudu (1890). Mektebi Hukukı Şahane'yi bitirdi (1898). 1922'de Ankara hükûmetinin posta umum müdür muavini, 1930'da Umum müdürlük hukuk müşaviri oldu. 376 Sayılı Posta kanununu hazırladı. Musiki eğitimini Zekâi Dede ve Kirâmi Efendiden yaptı. , Konservatuvar'ın yayımladığı âyinlerin bir kısmının güftesini Türkçeye çevirdi. Dilkeşide ve bendi hisar adlı mürekkep makamları yaptı. Güfte mecmuası olan *Hânende*'yi hazırladı; burada 95 makamdan 2 706 parça eserin güftesini verdi. Konuk'un bilinen musiki eserleri 41 parçadır: 3 âyin dışındaki dinî eseri bilinmiyor. Güftelerini yazdığı din dışı 38 eseri vardır: rast kârı natık, 3 kâr (hicaz, suzidil ve şehnaz); 8 beste, 5 ağır ve 5 yürük semai ile 16 şarkı. Konuk, aynı zamanda önemli bir tasavvuf bilginidir. En önemli eseri *Mesnevî Tercümesi ve Şerhi*'dir (36 cilt). [M]

KONUKBİTKİ bls. i. Bot. Ağaçların gövdesi üzerinde yetişen bitki. (L)

KONUKÇU i. (*konuk*'tan *konuk-çu*). *Yeni.* Konukların yanına verilen ve onları gezdiren, onlarla ilgilenen, kılavuzluk ve arkadaşlık eden kimse. *Eşanl.* MİHMANDAR. (M)

KONUKLAMAK geçl. f. (*konuk*'tan *konuk-la-mak*). *Halk dili.* Misafir etmek, konuk olarak alıkoymak. (M)

Konuklar Devlet Üretme çiftliği, Konya ilinde, Sarayönü ilçesine 7 km uzaklıkta, 39 753 dekarlık arazide, tarım eğitimi yapmak ve çevre çiftçilerine yardımcı olmak amacıyle kurulmuş, Devlet Üretme Çiftlikleri Genel müdürlüğüne bağlı çiftlik (kuruluşu 1938). Çiftlik arazisi 34 368 dekar tarla, 935 dekar bahçelik ve 4 450 dekar kültüre girmeyen kısımlardan meydana gelir. Konuklar çiftliğinde tarla zıraatçılığının yanı sıra meyvecilik, sebzecilik, bağcılık yapılır. Burada 1944'te bir teknik zıraat okulu, 1951'de bir makinist okulu kuruldu; başlangıçta her ikisi de ilkokula dayalı olan bu kurumlar 1967'de ortaokula dayalı hale getirildi.

Konuklar çiftliği önce Karahafızzade ailesine ait özel bir işletme olarak kuruldu, daha sonra bir fransız tarafından işletildi; 1938'de kamulaştırılarak Devlet Zıraat İşletmeleri kurumuna bağlandı. 1940'ta Zıraî kombinalara devredildi ve 1950'de de 5433 Sayılı kanunla meydana getirilen Devlet Üretme Çiftlikleri Genel müdürlüğüne bağlandı. (M)

KONUKLUK i. (*konuk*'tan *konuk-luk*). Konuk olma hali, misafirlik: *Arifeden bu yana üçüncü gece olduğu için konukluğun bittiğini söyledi* (Kemal Tahir). [M]

KONUKOMŞU bls. i. Bütün komşular, birbirine yakın yerlerde oturan kimseler: *Pazardan satın aldığı köfünler dolusu erzak evine gelirken konukomşu pencerelere üşüşürdü* (R. N. Güntekin). [M]

KONUKSEVER bls. sıf. *Yeni.* Konuklara gerektiği gibi iyi davranan ve konuk ağırlamaktan hoşlanan: *Konuksever köylüler. Eşanl.* MİSAFİRPERVER.

◆ **Konukseverlik** i. Konuksever olma hali ve konukseverce davranış: *Türkler konukseverlikleriyle tanınır.* (M)

KONULMAK edilg. f. (*komak* > *konmak*'tan *kon-u-l-mak*). Koymak işine konu olmak: *Kışlık elbiseler dolaba konuldu.* (M)

KONULMAK geçz. f. (*konmak*'tan *kon-u-l-mak*). *Halk dili.* Yolculukta geceyi geçirmek üzere bir yere inmek: *Anadolu'da müştereken köye ait odalara konulur* (Şemseddin Sami). [M]

KONUM i. (*konmak*'tan *kon-u-m*). *Yeni.* Bir şeyin konulduğu belirli yer: *Bir şehrin, bir köşkün, bir ordunun konumu.*

— Astron. Yermerkezli enlemleri aralarında 180°lik açı yapan iki gökcisminin durumu. (KARŞI KONUM da denir.) [Bk. ANSİKL.] || *Konum çemberi,* bir ekvatoral aracında, dürbünün göz merceğinin kenarına yerleştirilen dereceli çember. (Dürbünün mikrometresine bağlanan bir gösterge dereceler üzerinde yer değiştirir; uzunlamasına olan mikrometre telinin düşey konumuna sıfır denir. Böylece telin doğrultusu belirlenir ve mikrometre telinin aynı anda ortaladığı iki gökcisminin doğrultusu buradan hesaplanır.)

— Mat. *Konum geometrisi. Eşanl.* İZDÜŞÜM GEOMETRİSİ. || *Yanlış konum kuralı,* bir cebir denkleminin kökünü doğru olmayan değerlerden hareketle yaklaşık olarak bulmağa yarayan kural.

— ANSİKL. Astron. İki gökcismi, enlemleri arasında, birbirlerine göre 180°lik bir açı olduğu zaman *karşıma* durumunda bulunur. Mars, Jüpiter, Satürn gibi gezegenlerinin yörünge düzlemleri tutulma düzlemine çok yakın oldukları için, belli sürelerde, bu gezegenler Güneş ile karşıma durumunda bulunur. Merkür ve Venüs gibi iç gezegenlerin yörüngeleri yer yörüngesinin içinde bulunduğu için bunlar Güneş ile karşıma durumunda bulunamaz. Ay ile Güneş dolunay zamanında Yer'e göre karşıma durumundadır. Ay karşıma durumunda iken tutulma dairesi üzerinde ya da çok yakınında olursa ay tutulması olur; Güneş tutulması ise kavuşma durumunda meydana gelir. (LM)

KONUR sıf. (esk. türk. k.). Boz renkli, açık kestane renginde olan. || *Mec.* Kahraman, yiğit. || *Konur al,* kumral, açık esmer. || İ. Erkek adı. (M)

KONURALP, Karadeniz bölgesinde (Batı Karadeniz bölümü, Bolu ili, Düzce ilçesi) bucak; 14 243 nüf.; 24 köy. — *Bucak merkezi* (esk. *Üskübü*), 2 607 nüf. (1965). Düzce ovasının kuzey kenarında Düzce - Akçakoca yolunun 9. km'si üzerinde; yüksl. 190 m. Tarihî harabeler.

● *Arkeoloji.* Konuralp, Antik çağdaki Bithynia bölgesinin önemli merkezlerinden biriydi. İstanbul - Ankara karayolunun ortasında, Düzcenin 8 km kuzeyinde ve Düzce - Akçakoca yolu üzerindeki antik şehir, bir tepenin eteğinde kuruluydu. Şehrin kurucusu Prusias I ona adını verdi. Şehir M.Ö. 74 yılında roma hâkimiyetine girdi. M.S. II. yy.da en parlak devrini yaşadı. Roma devrine ait surların izine rastlanmadı. Bizans devri surlarının ise, 200 m'ye yakın bir kısmı bugüne kaldı. Malzemesi diğer bizans surlarının çoğunda olduğu gibi devşirmedir. Güneyde, üzerindeki süvariden dolayı, *Atlıkapı* olarak isimlendirilen bir kapısı vardır. Antik şehrin kurulduğu tepenin üst yamacında, Osmanlı devrine ait surlar görülür. En sağlam mimarî kalımı tiyatrosudur. Oturma sıralarının düzgünlüğü, iyi işçiliği ve sağlamlığı ile dikkati çeker. Mimarî yönünden Knidos tiyatrosu ile yakın benzerlik gösterir. M.S. I. yy.a aittir. Şehrin batı tarafında bir köprü vardır. Anadolu'da sağlam kalmış birkaç köprüden biridir. Üç kemerli ve kemerlerinin üst tarafı düz bloklarla kaplıdır. M.S. I. yy.a aittir. (M)

KONUR ALP, türk kumandanı (XIII. yy.). Osman Beyin silâh arkadaşı. Osmanlı devletinin kuruluş yıllarında büyük hizmetleri oldu. Orhan Bey zamanında İzmit ile Üsküdar arasındaki yerleri Konrapa (Düzce havalisi), Aydos ve Semendre'yi aldı. (M)

Konuralp müzesi, Düzce yakınında Üskübü'de; Düzce ve çevresinden çıkan eserlerin toplanarak gösterilmesi için bir ilkokulun bahçesi ve bahçesindeki küçük bir binada açıldı. Binanın içindeki eserler çoğunlukla küçük parçalardır. En önemlileri zırhlı *Milo Venüs*'ü kopyası, *Sandalını Çözen Venüs,* bir roma imparatoruna ait süslü heykel parçası, bir *Kybele* heykeli ile pişmiş toprak, cam, bronz ve mimarî parçaları ve küçük bir sikke koleksiyonudur. Bahçedeki eserlerin en güzeli, Roma devrine ait girland, rozet ve öküz başı tasvirli ve bol süslü büyük lahittir. Bir aktöre ait mezar taşı kaidesi, küçük bir sunağa ait saçaklık parçası ve irili ufaklı mimarî parçaları vardır. (M)

KONUŞ i. (*konmak*'tan *kon-uş*). Konma tarzı, duruş, vaziyet.

— Ask. Kara, deniz ve hava birliklerinin, bütün saldırı ihtimallerini karşılayacak biçimde yerleştirilmesi.

— Coğr. Bir yerin çevresine göre duruş biçimi. (M)

KONUŞKAN sıf. (*konuşmak*'tan *konuş-kan*). Çok konuşan, konuşmayı seven.

◆ **Konuşkanlık** i. Konuşkan olma hali: *Muazzez çocukça bir konuşkanlıkla atıldı* (Sabahattin Ali). [M]

KONUŞMA i. (*konuşmak*'tan *konuş-ma*). Konuşmak eylemi. Düşünülen şeyleri sözle ifade etme: *Dalgın bir düşünce içinde gittikçe adımlarını ağırlaştıran Feride tekrar konuşmaya başladı* (R.N. Güntekin). || Görüşme: *Onunla bir konuşma daha yapmak gerekiyor.* (*Esk.* Mükâleme.) || Bir konu hakkında bir kimsenin açıklama ve bilgi mahiyetinde dinleyicilere söylediği sözler: *Bugün profesörün bir konuşması var.* (*Eşanl.* KONFERANS.)

— Çocuk psikol. *Konuşma öncesi,* çocuğun konuşmağa başlamadan önceki safhada, kendiliğinden ve kişisel olarak yarattığı ifade tarzı. (Bu konuşma öncesinin nitelikleri, fonemlerde değil de ritim ve melodide belirir.)

— Ed. ve Sine. Bk. DİYALOG.

— Leng. Konuşma diline özgü bir kelime veya kullanıma verilen ad. || *Konuşma dili,* konuşurken kullanılan ve yazı dilinden farklı olan dil.

— Mant. Düşünceyi açıklamağa yarayan mantıksal dil. (Konuşma, kelimelerden, hükümlerden, biribirine bağlı önermelerden kuruludur.) || *Konuşma dünyası,* bir hüküm veya bir akılyürütme yoluyle ilgili konuların tümünü belirtmek için modern mantığın kullandığı deyim.

— Patol. *Burundan konuşma,* burun geçirgenliğinin aşırılığından ileri gelen ses değişikliği. (Geçirgenliğin artması damak veya damak eteğinin delinmesinden veya felcinden ileri gelir; burun rezonansı artar, seslerin [ünlüler ve ünsüzler] şekli ve niteliği değişir.) Bk. ANSİKL.

— Psikopatol. *Konuşma bozukluğu,* konuşmada semantik yapının bozulması. (Bu hastalıkta, özellikle kelime şekillerinin bozulması ve bir kelimenin yerine başka bir kelimenin kullanılması söz konusudur. Konuşma bozukluğu Wernicke afazisinde görülür.)

— ANSİKL. Patol. Bu burun rezonansı, gerek normal fonemlerde, gerek hafif bir burun rezonansına ihtiyaç gösterenlerde görülür. Burun bölmesinde bir şekil düzensizliği, damak kubbesinin delinmesi, küçük dilin çatallaşması, damak eteğinde hafif bir felç, burundan konuşmayı açıklamak için yeterli bozukluklar değildir. Bunlara konuşma öğrenildiği sırada iyice yerleşmemiş şartlı refleksleri de eklemek gerekir. (LM)

KONUŞMACI i. (*konuşma*'dan *konuşmacı*). Bir topluluğa hitaben belli bir konuda konuşan kimse. *Eşanl.* HATİP, KONFERANSÇI. (M)

KONUŞMAK geçz. f. (esk. türk. *kongşu,* komşu'dan, *konuşmak,* komşu olmak). Kelimeleri telaffuz etmek: *Çocuk daha yeni yeni konuşuyor.* || İnsan dilinin seslerini taklit etmek: *Papağan konuşuyor.* || Düşüncesini, meramını sözle anlatmak: *Konuşmak, insana özgüdür.* || Biriyle sohbet etmek: *Peregrini ile Vehbi Dede karşı karşıya konuşuyorlardı* (H.E. Adıvar) *Biraz daha konuştuktan sonra kalktık* (Ahmed Rasim). || Söylev vermek: *Şehir halkına karşı ilk defa burada konuştum* (Ş.S. Aydemir). || Düşüncesini, meramını, sözlü dil dışındaki vasıtalarla anlatmak: *Dilsizler işaretlerle konuşurlar.* || Belli bir tarzda telaffuz etmek: *Burundan konuşmak.* || İlişki kurmak veya ilişkiyi sürdürmek: *Üst kattaki kiracılarla konuşuyor musunuz?* || [Olumsuz şekliyle] Dargın olmak: *Onunla iki yıldır konuşmuyoruz.* || *Mec.* Geçerli olmak: *Kanun yerine silâhlar konuştu.* || —*Teklz.* Çok güzel olmak: *Kravatınız konuşuyor.* || Boş sözler söylemek: *Konuşuyor işte!* || Flört etmek: *Kız Vesime [...] Mısır'lı gençle konuşuyormuş* (Vâ-Nû).

— ÇEŞ. DEY. *Bülbül gibi konuşmak.* Bk. BÜLBÜL. || *Çok söylemek* (veya *konuşmak*). Bk. ÇOK. || *Kitap gibi konuşmak,* âlimane konuşmak.

◆ Geçl. f. Bir şeyi anlatmak, bir konu hakkında karşılıklı olarak fikir ileri sürmek: *Bütün gece o işi konuştular.* || Söylemek: *Kapı açılınca elindeki kâğıda bakarak bir şeyler konuştuktan sonra içeri girdi* (Kemal Tahir). || Konuşma dili olarak kullanmak: *Türkçe'yi çok iyi konuşur.* (M)

KONUŞTURMAK geçl. f. (*konuşmak*'tan *konuş-tur-mak*). Konuşmasını sağlamak, konuşmasına meydan vermek: *Mümkün olsa, eski şehzadeler gibi, kafes arkasına hapsettirip kimse ile konuşturmayacağız* (F. R. Atay). || Birden fazla kişiyi tartışmaları için biraraya getirmek. || İtiraf ettirmek: *Polis sanığı konuşturdu.* || *Teşm. yol.* Müzik âletlerini çok güzel çalmak: *Kemanı konuşturuyor.* (M)

KONUŞULMAK geçz. f. (*konuşmak*'tan *konuş-u-l-mak*). Konuşmak eylemine konu olmak: *Müdürle, senin meselen konuşuldu.* || Bahsedilmek, hakkında konuşma yapılmak: *Mevsim yaz başlangıcıydı. Vakaya dair hiç konuşulmuyordu* (R. H. Karay). || Konuşma işi yapılmak: *İçerde şiddetle ve heyecanla konuşuluyordu* (Ömer Seyfeddin). *Anlaşıldı. Sizinle kavga etmeden konuşulmayacak* (R. N. Güntekin). || [Herhangi bir kimse için] Konuşmak: *Tiyatro seyrederken konuşulmaz.* (M)

KONUT i. (*konmak*'tan *kon-u-t*). *Yeni.* İş zamanı dışında kalınan, yatıp kalkılan yer, ev, kat, daire: *Tepenin altını dolduran bu yeraltı evlerinin, bu mağara konutlarının birinden diğerine geçilir* (Ş. S. Aydemir). *Bu konut ruhsatsız inşa edilmiş. Esk.* İkâmetgâh. Mesken.

— Huk. *Konut dokunulmazlığı,* belli şartların gerçekleşmesi hali dışında, kişilere ait konutlara girilmemesi, arama yapılmaması ve buradaki eşyaya elkonulamaması.

— ANSİKL. Huk. *Konut dokunulmazlığı,* kişi hürriyetinin tabiî bir sonucudur ve özel hayatın gizliliği ilkesiyle de sıkı sıkıya bağlıdır. Konut dokunulmazlığı, kanunlarla korunduğu gibi, özellikle siyasî iktidarlara karşı anayasalarla güvenlik altına alınır. Kişilerin konut dokunulmazlığını ihlâl etmeleri, zaten ceza hukuku kurallarıyle müeyyidelendirilir; bu bakımdan, diğer suçlarla bu türden ihlâl fiilleri arasında önemli bir nitelik farkı yoktur. Ancak, Türk Cz. kn. md. 194, memurların görevlerini kötüye kullanarak veya kanunda gösterilen usul ve şartlara uymadan başkalarına ait mesken veya müştemilâta girmelerini, cezası daha ağır bir suç olarak düzenler. Yine Ceza kanununa göre, kişilere ait ticarethaneler veya idarehane gibi özel yerlerin usulsüz olarak araştırılması da konut dokunulmazlığına karşı bir cürüm meydana getirir. Konut dokunulmazlığının Anayasada yer alması, aslında kanunkoyucuyu da sınırlayan bir teminattır. Gerçekten 1961 Anayasası md. 16'da kanunun açıkça göstermediği hallerde, usulüne göre verilmiş hâkim kararı olmadıkça bir konuta girilemeyeceği, arama yapılamayacağı ve eşyaya elkonulamayacağı; ancak millî güvenlik veya kamu düzeni bakımından gecikmede sakınca olan hallerde, kanunla yetkili kılınan merciin emriyle konuta dokunulabileceği belirtilmektedir. Gecikmede sakınca bulunan haller, her halde kaçma, suçun izlerini ortadan kaldırma v.b. olmalıdır. Konut dokunulmazlığı ilkesi ilk a-

nayasa olan 1876 Kanunu Esasîsinde de yer almıştı. Hattâ bu Anayasada konut dokunulmazlığının asıl önemli cephesi belirtiliyor ve «kanunun tayin ettiği haller dışında kalan bir sebeple, hükûmet tarafından, hiç kimsenin mesken ve menziline cebren girilemez» deniliyordu. 1876 Anayasasının sonradan yapılan değişikliğinde ve 1924 Anayasasında, bugün olduğu gibi konut dokunulmazlığına genel bir anlam verildi. 1961 Anayasasının değiştirilmesi konusunda ileri sürülen teklifler, konut dokunulmazlığının anlam ve özü bakımından bir yenilik getirmemekte, ancak kanunun gösterdiği mercilerin konuta girme, arama ve eşyaya elkoyma yönünden sahip olduğu istisnaî yetkinin kullanılma hallerini genişletmektedir. (M)

KONVALATOKSOZİT i. (fr. *convallatoxoside*'den). Eczc. Kalp kuvvetlendirici glikozit; inci çiçeğinde bulunur. (L)

KONVANSİYON i. (fr. *convention*). Anlaşma. ‖ Bir anayasa yapmak veya bir anayasayı değiştirmek üzere toplanan olağanüstü meclis.

— Ask. *Askerî konvansiyon*, hasım komutanlıklar arasında, harekât zamanında yapılan mahallî anlaşma; çarpışmalara belirli bir süre ara verme, ölüleri gömme (Kırım, 1856), yaralıları kaldırma (Çanakkale, 1915) için yapılır. (Kabul edilen şartlara uyma, sözleşenlerin sadece karşılıklı iyiniyetine dayanır.)

— Devl. huk. Devletler arasında veya devletlerle fertler veya yabancı şirketler arasında yapılan anlaşma. ‖ Milletlerarası bir teşkilât tarafından hazırlanan buyrultuların tümü; günümüzdeki devletler hukukunda bu buyrultulara, ancak anlaşmaya katılan devletler uymakla zorunludur.

— Siyasî kurum. A.B.D.'de seçim öncesi meclis; her devletin delegeleri partilerinin (*platform*) programlarını açıklar ve bir aday seçer. (Bölgelerin veya sitelerin konvansiyonları mahallî mevkiler için partilerinin adaylarını gösterir. İlk meclislerce seçilen delegelerden kurulu millî konvansiyonlar her dört yılda bir A.B.D.nin başkanlığına ve başkan yardımcılığına adaylarını gösterir. Bu aday göstermenin öylesine büyük siyasî önemi vardır ki, A.B.D.'de seçim mücadelesi iki büyük parti arasında olduğundan, hiç bir siyasî şahsiyet, iki millî konvansiyondan birine dayanmadan başkanlığa gelemez.) ‖ A.B.D.'de meclislere verilen ad; bu meclisler eyaletlerin anayasalarını yapar veya gözden geçirir. ‖ Özellikle Philadelphia federal anayasasını kaleme alan meclise verilen ad (1787). Bk. PHİLADELPHİA KONFERANSI. (L)

Konvansiyon (MİLLÎ), I. Cumhuriyeti kuran ve ülkeyi 21 eylül 1792'den 26 ekim 1795'e kadar yöneten fransız kurucu meclisi.

● *Menşei.* Monarşiye son veren 10 ağustos 1792 ayaklanması 1791 Anayasasını hükümsüz kılmıştı. Ayrıca diğer kanunî kuvvetlere de hiç güveni olmadığı için yasama meclisini de kendi kendini feshetmeğe zorladı ve 749 üyelik *Millî konvansiyon*'u toplantıya çağırarak yeni bir anayasa hazırlamakla görevlendirdi. Ancak istilâ tehlikesi (Verdun'ün düşmesi, 2 eylül 1794), kralcıların sürekli entrikaları, bir asiller komplosu psikozunu sürdürüyordu; seçimler, Eylül katliamını kısmen izah eden bu kuşku ve aşırı tahrik havası içinde geçti: seçmenlerin yüzde doksanı korku veya kayıtsızlıktan çekimser kaldı; kararlı bir devrimci azınlığı bu sayede kendi adaylarını kolaylıkla kabul ettirdi.

Eski milletvekilleri seçilenlerin ancak üçte biri kadardı fakat, üçte ikisi, siyasî meselelerde tecrübesi olan memur veya hukukçulardı. Hepsi de devrimin katkılarını savunuyordu, fakat aralarında büyük görüş farkları vardı.

● *Jironden'ler ve Montanyar'lar.* En etkili grup Brissot ve arkadaşları Roland, Vergniaud, Petion v.b. tarafından kurulan gruptu. *Jironden*'ler diye tanınan bu grubun, çoğu taşralı aydın burjuva olan 260 kadar milletvekili vardı. Önceleri Paris bölgesini temsil eden Montanyar'lar baldırıçıplaklara (sankülotlar) daha çok güveniyor ve kesin bir merkezîleştirmeden yana görünüyorlardı. Bu iki grup arasında kararsızlardan ve bağımsızlardan meydana gelen bir La Plen («Ova») grubu da vardı.

Bu üç gruptan birinin veya ötekinin ağır basmasına göre Konvansiyon tarihinde üç dönem ayırt edilir: Jironden'ler dönemi (2 haziran 1793'e kadar), Montanyar'lar dönemi (22 temmuz 1794'e kadar) ve La Plen'in hâkim olduğu Termidor dönemi. Valmy zaferi (20 eylül) Jironden'lerin savaşçı siyasetini doğrularken, Konvansiyon Roland'ın ve icra meclisinde yer alan diğer bakanların yetkilerini onaylamış ve en önemlisi Millî Güvenlik komitesi olan birçok komite kurmuştu. Büyük bir çoşkunluğa kapılan konvansiyoncular 21 eylülde krallığı lağvederek yerine Cumhuriyeti kurdular (22 eylül).

Fakat Montanyar'ların Paris'teki devrimci halkı istismar ettiği ve demagoji yaptığını ileri süren Jirond 25 eylülde Dalton, Marat ve Robespierre'e karşı hücuma geçti. Meclis çoğunluğu suçlamaların şiddetinden ürkmüştü; Montanyar'lar bu hücuma karşılık olarak hasımlarının «federalizm»i üstünde durdular ve cumhuriyetin «bir ve bölünmez» olduğunu onaylattılar. Danton'un bütün arabuluculuk çalışmalarına rağmen iki parti arasındaki uyuşmazlık son haddine vardı. Fakat Jironden'ler kendi aralarında tartışırlarken, Montanyar'lar çeşitli halk topluluklarıyle temasları sıklaştırıyor ve en etkili siyasî organ olan Jakoben'ler kulübünü yavaş yavaş hâkimiyetleri altına alıyorlardı. Bunun sonucu olarak ekim ayının 10'unda Brissot kadrodan çıkarıldı.

● *Kralın mahkemesi.* Uzun süre ertelenen, fakat 10 ağustosu haklı göstermek için açılması şart olan dava eylülde başladı. Davanın açılmasından hemen önce Tuileries sarayındaki bir dolapta kralı zor duruma düşüren birçok belge bulunmuştu. Bazı siyasî sebeplerden dolayı (fakat bu sebepleri açıklamaktan kaçınıyorlardı) Jironden'ler Louis XVI'nın idam kararını onaylamakta tereddüt ediyor ve kralın bağışlanmasına imkân vermek üzere halk arasında bir oylama yapılmasını istiyorlardı. Buna karşılık Montanyar'lar hem kralı, hem de devrimi yaşatmanın imkânsız olduğunu ileri sürüyorlardı. Hareketli ve gürültülü toplantılar sonunda kralın idam kararı küçük bir çoğunlukla 19 ocak 1793'te onaylandı ve Louis XVI iki gün sonra idam edildi. Jironden'ler ilk defa büyük bir manevî yenilgiye uğramış oluyorlardı.

● *Jironden'lerin sonu.* Vendée'de çıkan ayaklanma ve Dumouriez'in ihaneti Jironden'lerin Konvansiyon meclisindeki durumunu sarsmış ve gerek Jakoben'ler, gerek halk kulüpleri tarafından desteklenen Montanyar'ların merkezî otoriteyi ele geçirmelerine imkân vermişti. Eylülcülere ve Paris'e karşı hücumlarını sıklaştıran Jironden'ler intikâm almak için Marat'a saldırdılar, fakat onun 24 nisanda meclis önünde beraat etmesini engelleyemediler.

Buna karşılık Paris komününe karşı bir soruşturma komisyonunun kurulmasını sağladıkları gibi, Hébert'i de hapsettirdiler. Fakat otoritesinin sarsılmasını istemeyen Konvansiyon kararsızlık içinde bocalarken, parisli baldırıçıplaklar Jironden'lere son darbeyi indirmek için fırsat kolluyorlardı. 31 Mayıs gösterilerinden sonra Hanriot'un peşine taktığı silâhlı baldırıçıplaklar 2 haziran 1793'te Konvansiyona baskı yaparak 29 milletvekili ile 2 bakanın tutuklanmasını sağladılar.

● 1793 *yazı.* Jironden'in bu yenilgisi parisli baldırıçıplakların zaferi demekti. Ortaya çıkan bu yeni grubun siyasî fikirleri son derece basit ve katıydı. İstedikleri şey eşit haklara sahip, küçük mülk sahiplerinden kurulu bir toplum meydana getirmek, ihtilâl düşmanlarıyle işbirliği yapmış sayılan zenginlere karşı mücadele açmaktı. Düşmanları tarafından «Kudurganlar» diye adlandırılan grubun halk tarafından çok sevilmesi Montanyar'larda kıskançlık uyandırıyor, fakat aynı zamanda da onları bu grubun programını kısmen olsun benimsemeğe iteliyordu. Bu tutum tabiatıyle Kudurganların etkisini daha da arttırmıştı. Merkezî hükûmet konusunda Montanyar'larla baldırıçıplaklar arasında büyük aykırılıklar olmakla beraber, devrimciler arasında dayanışma gerekliliği diğer bütün görüşleri bastırıyordu. Gerçekten de durum çok vahimdi: Batı'da Vendée'lilerin başarısı (Saumur'un, Angers'in alınması), birçok eyalette federalizm ve Jironden taraflılarının ayaklanması, kralcıların isyanı v.b.

Marat, 13 temmuz günü Jironder'lerden Charlotte Corday tarafından öldürüldü, kralcılar da aynı ayın 16'sında Chalier'yi vurdular. Sınırlarda istilâ başlamıştı. Cumhuriyetin kurtarılması için büyük bir hamle yapmak gerekiyordu. Haziran ve temmuzda kabul edilen birçok sosyal kanunla baldırıçıplakların, özellikle de yoksul köylülerin durumu düzeltildi. Yıl -I Anayasası ilân edildi. Danton'un ihracıyle zaten 10 temmuzda yenilenmiş olan Halk Kurtuluş komitesi 27 temmuzda Robespierre'in girmesiyle yeniden güçlendi.

● *«Hürriyetin zorbalığı».* Robespierre'in güçlü kişiliği devrimci siyasetin daha kesin sonuçlara ulaşmasını sağladı. Etki altında kalan Konvansiyon meclisi, arkadaşı Saint-Just'ün desteklediği Robespierre'in sözünden çıkamıyordu. Buna rağmen baldırıçıplakların sözcüsü olan Paris komünü gene de konvansiyon'u çekingenlikle suçlamaktaydı. Baldırıçıplakların isteklerine uyan Konvansiyon ile komiteler, Terör'ü «gündem»e aldıkları gibi, ihtilâl mahkemesinin de yetkilerini arttırdılar ve 11 eylül'de, şüpheli kişileri yakalamakla görevli bir devrim ordusu kurdular. Ekim'de Marie-Antoinette ile Jironden'ler yakalanıp idam edildiler. iktisadî keşmekeş ve Jironden'ler ile Kudurganlara karşı mücadele edebilmek için Montanyar'lar ücretlere ve fiyatlara narh koydukları gibi, 10 ekimde hükûmetin «barışa kadar devrimci» olacağını ilân ettiler ve Robespierre ile arkadaşlarına devrim yerleşinceye kadar diktatörlük hakkını tanıdılar.

Yeni hükûmet çok geçmeden ilk başarıları elde etmeğe başladı: Hondschotte, Wattignies, Geisberg zaferleri; 9 ekimde işgal edilen Lyon'un korkunç bir şekilde cezalandırılması; Vendée'lilerin Savenay'da bozguna uğratılması v.b. Bütün bu başarılara rağmen Halk Kurtuluş komitesi birtakım direnmelerin üstesinden gelemiyor, yetki bakımından Millî güvenlik komitesiyle, İcra komitesiyle, bazen de Konvansiyon ile anlaşmazlığa düşüyordu. En amansız düşmanlarından biri olan Hébertçiler Robespierre dahil, Montanyar'ların çoğunu «ihtilali uyutmak» ile suçlandırıyor ve «devrimci ruh»u kendi lehlerine çevirmek istiyorlardı. En şiddetli saldırılarını özellikle dinî müesseselere karşı yöneltmişlerdi.

● *Fesat komiteleriyle mücadele.* Dış tehlikeler yavaş yavaş azaldıkça Robespierre'in bütün çabalarına rağmen iç anlaşmazlıklar fikir ayrılıkları daha da kuvvetleniyordu: Danton ile diğer endüljanlar «insaflılar» devrimci baskıların son bulmasını istemeğe başlamış, Hébert'çiler aşırılıklarla sözünün gözden düşmesine yolaçmışlardı. Ayrıca her iki partide de birtakım ahlâksızlar durumdan kendi lehlerine yararlanmak için çeşitli dolaplar çeviriyorlardı. Bu gruplara ve ahlâksızlara karşı Robespierre harekete geçme zamanının geldiğine karar vermişti. Otoritesini sağlamak için 4 aralıkta her yerde merkezî kuvveti temsil edecek «millî acentalıklar»ın kurulmasını kabul ettirdi.

Bu durumdan endişeye kapılan Hébert'çiler 4 mart 1794'te komiteye karşı ayaklanma tehdidinde bulundular. Fakat aynı ayın 14'ünde yakalandılar ve 24'ünde de casuslar ve karaborsacılarla birlikte idam edildiler. Ne yapacaklarını şaşıran ve çoğu bir memuriyete getirilen baldırıçıplaklar seslerini çıkarmıyorlardı. Sonra da Robespierre Hébert'çilerin yakalanmasında ve mahkûm edilmesinde kendisine yardım eden insaflıları, rüşvetçilikle suçlayarak tevkif ve idam ettirdi.

O sıralarda bütün iktidar gücünü elinde toplamış görünen Robespierre 5 mayısta Konvansiyon'dan yeni bir kanun geçirdi: bu kanunda, Rousseau'nun tanrıcılığına uygun bir şekilde devrim kültünün yeni bir tanımı yapılıyordu.

● *Konvansiyon Robespierre'e karşı.* Buna rağmen, ama belki de bu şahsî zafer yü-

zünden, iç muhalefet günden güne artıyordu. Bu muhalefetleri kırmak ve doğru yoldan sapanları kesinlikle temizlemek için Robespierre korku içinde kalan Konvansiyon'a devrim adaletini daha da kuvvetlendiren korkunç 10 Haziran kanununu kabul ettirdi. Bu kanunun kabul edilmesiyle birlikte de 46 günde 1 400 kurbanın verildiği «Büyük Korku» devri başladı.

Robespierre'in zorbalığı hem Konvansiyon'un, hem de Halk Kurtuluş komitesindeki bazı kanatların rahatını kaçırmıştı. Ilımlılar ile Hébert'çiler ona karşı birleştiler. Robespierre'in 26 temmuzda ihtilâsçılara karşı savurduğu tehditler, başlarına neler geleceğini tahmin eden terörcüleri de ona karşı çevirdi. Robespierre'in harekete geçmesine fırsat bırakmayan bu muhalifler 27 temmuz'da La Plen'cileri da kendi saflarına çekmeyi bildiler; Robespierre ile arkadaşları kanun dışı ilân edildi. Komünün ve Jakoben'lerin tepkileri hem düzensiz, hem de oldukça güçsüzdü. Kavgalı ve patırtılı bir toplantı sonunda Konvansiyon ağır bastı ve yeni sanıklar 28 temmuz 1794'te idam edildi.

● *Termidor'cular.* Galip gelenlerin hepsi, aralarındaki farklara rağmen, Montanyar'ların meydana getirdikleri esere bağlı cumhuriyetcilerdi. Yalnız, tek istedikleri şey, günün şartlarını göz önünde bulundurarak devrimi yerine oturtmaktı. oğunluğu elinde bulunduran La Plen bir denge siyasetine dönmek istiyordu. Fakat baldırıçıplaklarla teması kesildiğinden ve Robespierre'in hatırasına sadık kalan Jakobenlere de güvenemediğinden, daha muhafazakâr unsurlara, özellikle de giyotinden kurtulan Jironden'lere bel bağlamak ve solcu Montanyar'larla mücadele etmek zorundaydı; bu da kralcıların hücuma geçmesine ve La Plen'in yavaş yavaş gerçek bir gericiliğe yönelmesine yolaçtı.

11 Termidor'da komitelerin kontrolunu ele alan Konvansiyon'cular, 24 ağustosta devrim hükûmetini yeniden teşkilâtlandırdılar ve on iki yürütme komisyonunu meclis komitelerine bağladılar; bu şekilde meclis bütün yürütme gücünü ele almış oluyordu. 16 Aralık 1794'te Carrier'nin idam edilmesiyle Terör devri de sona erdi ve maksimum kanununun kaldırılmasıyle de tam bir iktisadî liberalizme dönülmüş oldu.

● *Barışa doğru.* Dış başarılar içte havanın yumuşamasını kolaylaştırdı. Kendi aralarında pek anlaşamayan Müttefikler Rheinland'ın Fransızlar tarafından işgal edilmesini engelleyemediler. Ayrıca Birleşik eyaletler de fethedildi ve bir Batav cumhuriyeti haline getirildi. Avusturyalıların ve Rusların gözü 1794 martından beri rus işgalinde olan Polonya'ya idi: Polonya'yı üçüncü defa taksim etmek için Avusturya ile Rusya arasında imzalanan antlaşma (3 ocak 1795), hakkının yendiğine inanan ve antlaşmanın tekrar gözden geçirilmesini isteyen Rusya'yı Fransa ile barış imzalamağa iteledi. Bu sayede Fransa Basel antlaşmasıyle (6 mart) Ren nehrinin sol yakasında işgal ettiği toprakları resmen kendine mal etmiş oluyordu. Batav cumhuriyeti de La Haye antlaşmasını imzalayarak (16 mayıs) Fransa'nın müttefiki oldu. İngiltere'ye karşı olan İspanya da 22 temmuzda ikinci Bâle antlaşmasına imzasını koydu. Fransa'daki iç duruma gelince, yerinde uygulanan bir yatıştırma siyaseti sayesinde kralcı Batı'da sukûnet sağlandı. Aralık ayında bir ateşkes imzalandı ve Hoche, Vendée'li şeflerle pazarlığa oturarak 17 şubat 1795'te La Jaunaye konvansiyonunu imzaladı; bu konvansiyonla kralcılar din ve inanç serbestliğine karşılık silâhları terketmeyi kabul ediyorlardı.

● *Konvansiyonun fikrî eseri.* Konvansiyon'un çıkardığı kanunlar arasında en önemlileri 1 ağustos 1793 tarihli desimal sistem kanunu ve 19 kasım 1793 tarihli ilköğretim kanunudur. 17 Kasım 1794'te ortaöğretim ve yükseköğretim kanunları çıktı; 30 ekim'de Ecole Normale Supérieure kuruldu; 25 ekim 1795'te de Fransa enstitüsü açıldı.

● *Denge siyaseti ve Yıl III Anayasası.* Montaryar'lara karşı alınan tedbirler ve güdümlü ekonominin terk edilmesinden doğan

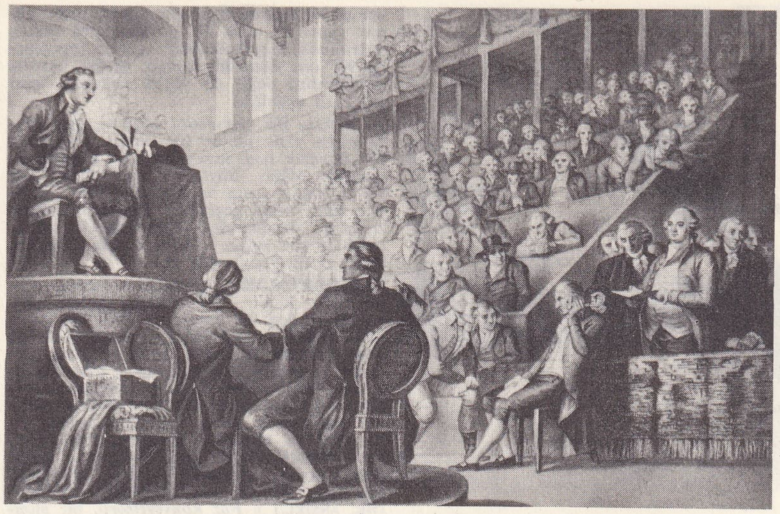

Louis XVI Millî Konvansiyon huzurunda, (11 aralık 1792), Pelegrini'nin eseri, Cabinet des Estampes, Paris

yoksulluk 1 nisanda Paris'te bir baldırıçıplaklar ayaklanmasının çıkmasına yolaçtı. Konvansiyon bu ayaklanmayı kısa zamanda bastırdı, 4 Hébert'çiyi sürdü ve Montaryar'ları tutan son milletvekillerini de tevkif ettirdi. Bu arada zenginler tekrar ön plana geçmiş ve zengin çocukları («baldırıyaldızlılar») kral lehinde sık sık gösteriler yapmağa başlamışlardı. Büyük bir öfkeye kapılan parisli baldırıçıplaklar 20 mayıs'ta tekrar ayaklandılar: Konvansiyon binası işgal edildi ve milletvekili Féraud öldürüldü. Ayın 22'sinde ordu tarafından ablukaya alınan dış mahalleler ertesi gün teslim oldu ve silâhtan tecrit edildi; bütün kulüpler dağıtıldı; Montanyar'lar tevkif edilerek ölüme mahkûm edildi; böylelikle de halk ihtilâli bir daha altından kalkamayacağı kesin bir darbe yemiş oldu.

Fakat bu durumdan hemen faydalanan kralcılar özellikle Güney'de bir «beyaz terör» hareketine giriştiler. Olayların akımına kapılan Konvansiyon 30 mayısta kiliseleri rahiplere geri verdi, ertesi gün ihtilâl mahkemesini kaldırdı, muhafız alayındaki Jakoben unsurları uzaklaştırdı, fakat gene de kralcıları durduramadı. Yapabileceği tek şey devrimin başlıca ilkelerini kurtarmaktı. Konvansiyonun bu denge tasası 23 eylül 1795'te halk oylamasına sunulan burjuva, cumhuriyetçi ve milliyetçi Yıl III Anayasasında görülür. Kralcıların birkaç darbesine daha başarıyle karşı koyan Konvansiyon 26 ekim 1795'te, burjuvaziye dayanan, hem halka hem de Eski Rejime karşı cephe alan muhafazakâr bir cumhuriyeti Direktuvar'a terk ederek kendi kendini feshetti. (L)

KONVEKS i. (fr. *convexe*). Opt. Bk. DIŞBÜKEY.

KONVEKSİYON i. (lat. *cum*, ile, ve *vectus*, taşınan'dan fr. *convection*). Fiz. Hareket halindeki cisimlerle bir miktar ısının taşınması. ‖ Sıcak bir cisim bir sıvı veya gaza batırıldığı zaman, sıcak cisimle temastan doğan ısınma sebebiyle akışkanda birtakım akımların (*konveksiyon akımları*) meydana gelmesi.

— Elektr. *Elektrik konveksiyonu*, bazı şartlar altında yalıtkan maddelerin içinden elektrik geçmesi. ‖ *Konveksiyon akımı*, yalıtkan bir ortamda elektriğin maddesel kütlelerle taşınmasından doğan akım.

— Meteorol. Havanın yatay hareketlerini belirten *adveksiyon*'a karşılık, havanın düşey hareketi. (*Eşanl.* DÜŞEY HAREKET.) [Bk. ANSİKL.] ‖ *Isı konveksiyonu*, havanın ısı gradyanları tarafından meydana getirilen düşey hareketlerin tümü. Bk. ANSİKL.

— Termik. *Konveksiyon bölgesi*, bir rafineri fırınında, bacaya varmadan önce dumanlardaki konveksiyon ısısının değerlendirildiği kısım.

— ANSİKL. Meteorol. *Konveksiyon*, hem yükselen hava akımlarını, hem de dönüşte alçalan hava akımlarını kapsar. Bu düşey hareketler, meydana geliş şekillerine göre dört gruba ayrılır: dinamik, termik (*ısı konveksiyonları*), kararlılık ve engebe konveksiyonları. Alçalma hareketleri konveksiyonla karıştırılmamalıdır; çünkü alçalma, dönerken yükselen hava akımlarını kapsamaz.

● *Isı konveksiyonu.* İki çeşit ısı konveksi-

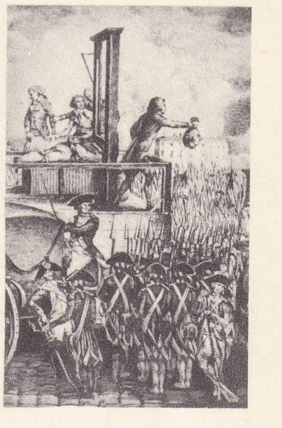

Louis XVI'nın idamı (21 ocak 1793), gravür Cabinet des Estampes, Paris

Millî Konvansiyon salonu (20 mayıs 1795), Boissy d'Anglas, Meclis kapısında katledilen, Milletvekili Férand'ın başını selâmlıyor, Berthauld'un eseri, Cabinet des Estampes, Paris

Foto. Giraudon, X, Langlois (LAROUSSE)

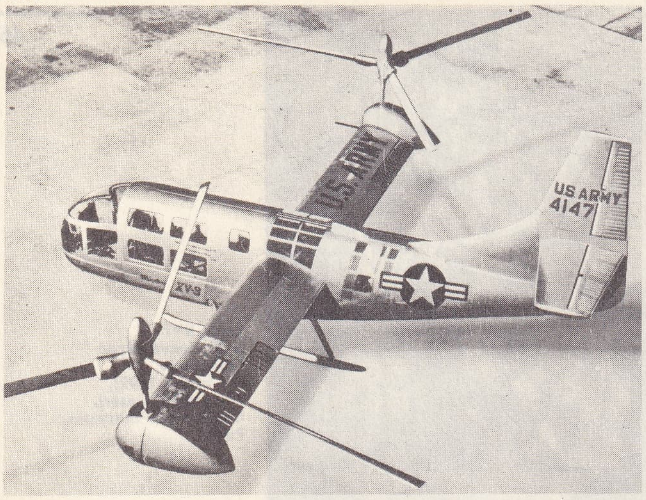

konvertibl

yonu ayırt edilir: 1. düşey gradyanlardan doğan konveksiyon (ısısal kararsızlık hareketleri); 2. yerle temas eden yatay gradyanlardan ileri gelen konveksiyon (*ısı konveksiyonu*). [L]

KONVEKTÖR i. (lat. *cum*, ile ve *vector*, taşıyan'dan fr. *convecteur*). **İnş.** Bir akışkanda ısıyı her tarafa eşit olarak yaymağa yarayan, bir veya birkaç sıra halinde yatay olarak yerleştirilmiş ve kanatçıklarla birbirine bağlanmış pirinç veya bakır borular sistemi.

— ANSİKL. *Konvektör*, saç kılıftan meydana gelen bir bacanın tabanına yerleştirilir; alt kısımda açılmış bir delikten giren hava, üst kısımda bulunan aynı büyüklükteki delikten çıkar. Bu kılıf, duvarların bir kısmı olabileceği gibi, ayrı bir kasa da olabilir. (L)

KONVERTİBL sıf. (fr. *convertible*, değiştirilebilir). Havc. *Konvertibl uçak*, dikey doğrultuda kalkıp inebilen çok süratli hava gemisi. (Çok büyük kanatlı pervanelerle donatılmış, itici motor veya motor grubunun konum değiştirmesiyle, pervaneler rotor görevi yapar ve uçak bir jiroplan gibi dikey doğrultuda inip kalkabilir; ayrıca [pervaneler 90° öne döndüğü zaman, uçağın havada tutunmasını değil de çekişi sağladığı için] çok hızlı uçabilir.)

— ANSİKL. Bir *konvertibl uçak*'ta, aynı pervane ve aynı motor bir eksen çevresinde 90° dönerek hem itmeyi hem de havada tutunmayı sağlar. Böyle bir uçak dikey kalkıştan yatay uçuşa veya tersine yatay uçuştan dikey inişe geçebilir. Konvertibl uçaklarda bu özelliklerle yetinilmemiştir, bu alanda birçok tasarı vardır ve sadece birkaç deney uçağı yapılmıştır. (L)

KONVERTİSÖR i. (fr. *convertisseur*, değiştirici). Elektr. Bir türden akımı başka bir türden bir akıma çeviren makine. ‖ *Konvertisör grubu*, birbirine mekanik olarak bağlanmış bir jeneratör ile bir elektrik motorundan meydana gelen grup. ‖ *Civa buharlı konvertisör*, civa buharlı supaplarla donatılmış statik konvertisör. ‖ *Döner endüvili konvertisör*, döner endüvisi üzerinde bir kolektör ve bilezikler bulunan, doğru akımı alternatif akıma veya alternatif akımı doğru akıma çevirmeğe yarayan, indükleyicisi sabit ve tek sargılı elektrik makinesi. (Bk. ANSİKL.) ‖ *Faz konvertisörü*, bir alternatif akım sistemini, aynı frekansta fakat faz sayısı farklı alternatif akımlara çevirmeğe yarayan konvertisör. ‖ *Frekans konvertisörü*, belirli frekansta alternatif akımları, farklı frekansta alternatif akımlara çevirmeğe yarayan makine veya makine grubu. ‖ *Katlı konvertisör (komütatör grupları paralel bağlı)*, iki veya daha çok komütatör grubu, doğru akım şiddetleri toplanacak, fakat komütasyonları çakışmayacak biçimde bağlanan konvertisör. ‖ *Kolektörlü frekans konvertisörü*, rotorunda, bir yandan halkalara, öbür yandan bir kolektöre bağlı bir veya iki sargısı bulunan ve belirli frekansta bir gerilimle bir yandan beslendiği zaman öbür yandan değişik frekansta bir gerilim elde edilebilen çok fazlı makine. ‖ *Seri konvertisör*, aynı mil üzerindeki bir indükleme motoru ile bir komütatörden meydana gelen makine; motorun rotorunda indüklenen akım, komütatörün endüvisini doğrudan doğruya besler: *Bir seri konvertisörde komütatör gruplar, doğru gerilimleri toplanacak fakat komütasyonları çakışmıyacak biçimde bağlanır.*

— Elektron. *Görüntü konvertisörü*, duyarlı katodu saydam bir tabakadan, anodu ise, bir televizyon alıcısının lambasındaki gibi elektron bombardımanı altında görünür bir ışık veren flüorışıl bir ekrandan meydana gelen fotosel. Bk. ANSİKL.

— Mekan. Bk. DEĞİŞTİRGEÇ.

— Metalürji. Madenleri oksitlemek için kullanılan cihaz. *Eşanl.* DEĞİŞTİRGEÇ. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Elektr. *Döner endüvili konvertisör*, iki makinenin tek bir makine halinde birleştirilmesiyle meydana gelmiş gibi kabul edilebilir. Bu makinelerden biri, kutupları çıkıntılı bir senkron motor, öbürü ise bir doğru akım makinesidir. Döner endüvili konvertisörde, her iki makinenin indükleyicileri birleştirilerek tek indükleyici haline getirilmiştir. İki makinenin iki endüvi sargısı da, bir yandan bileziklere, öbür yandan kolektöre bağlı tek bir sargı halindedir.

— Elektron. En basit *görüntü konvertisörü*'nde, anot ile katot arasına birkaç bin voltluk gerilim uygulanır. Gelişmiş cihazlarda, anot üzerinde katodun görüntüsünü elde etmek için elektronik optiğe başvurulur. Bu konvertisörler veya elektronik teleskoplar, kızılaltı bir görüntüyü görülebilen bir görüntüye çevirmek veya zayıf bir görüntüyü kuvvetlendirmek için kullanılır. Radyoskopideki son uygulama ile, flüorışıl ekrandakinden bir defa daha şiddetli bir gazışı elde edilmiştir. Rayoskopide görüntüleri kuvvetlendiren bu cihaz, tıbbî radyolojide de kullanıldı ve bugüne kadar ancak radyografi klişelerinde görülebilen ayrıntıları doğrudan doğruya görmek mümkün oldu. Ayrıca sanayi radyolojisinde de, görüntü konvertisörü ile madenleri daha kalın tabakalar halinde ve en iyi şekilde radyoskopik olarak denetlemek imkânı doğdu.

— Metalürji. *Konvertisör*'lerin metalürji alanında kullanılma tekniği son yıllarda geniş ölçüde gelişti.

● *Kavurma konvertisörü.* Bazı cihazlarda hava, alt kısımdaki bir ızgara arasından üflenecek yerde, oldukça ince bir tabaka halinde yerleştirilmiş işlenecek malzeme kütlesi arasından gönderilir. Yakıt ile karıştırılmış cevher, bir huni yardımıyle, 10-20 sm kalınlığında bir tabaka halinde bir sonsuz zincir üzerine veya hava dolaşımına elveren delikli tavalarla donatılmış bir tambur üzerine dökülür.

● *Arıtma konvertisörü.* Arıtma işlemi söz konusu olduğu zaman, aşağı yukarı bir silindire benzeyen, altı kapalı, dik veya eğik konvertisörler kullanılır. Konvertisör içindeki madeni oksitlemek için, konvertisörün ağzından ergimiş banyonun yüzeyine doğru uzanan bir boru yardımıyle saf oksijen gönderilir. Bu tertibat, özellikle LD, OLP ve Kaldo usulleriyle dökme demirin çeliğe dönüştürülmesinde kullanılır. LD usulünde kullanılan bazı konvertisörler 300 ton dökme demir alabilir. Nikel metalürjisinde kullanılan konvertisörlerin kapasiteleri daha düşüktür (ancak birkaç ton kadar). Silindir biçimindeki yatay konvertisörler, dökme demirin rotor usulüyle çeliğe dönüştürülmesinde kullanılır. İşlem sırasında banyo yüzeyine, su soğutmalı bir boru yardımıyle oksijen üflenir. Bakır metalürjisinde son arıtma için, cihaz boyunca yerleştirilmiş borular yardımıyle hava üflenen yatay bir konvertisör kullanılır (Pierce-Smith usulü). [L]

KONVEYÖR i. (fr. *convoyeur*, refakat eden'den). Taşıma. Yüksekte yük ve malzeme taşımağa yarayan, kapalı devre halinde sürekli taşıma aracı: *Konveyörler, fabrika, antrepo ve açık hava şantiyelerinde çok kullanılır.* (Bk. ANSİKL.) ‖ *Zırhlı konveyör*, maden ocaklarında kömür taşımağa yarayan ağır yük konveyörü.

— ANSİKL. Taşıma. Bir *konveyör*, genellikle yapıların çatısına yerleştirilen bir ray, bunun üzerinde eşit aralıklarla ilerleyen küçük arabalar veya kepçeler ve bunları çekmeğe yarayan bir sonsuz zincir veya kablodan meydana gelir. Bu küçük arabalar, kanca, tabla gibi taşınacak eşyanın asıldığı veya üzerine konduğu her türlü düzenle donatılır. Yük çok ağır olursa üst üste iki ray döşenir. Üstteki rayda çekici zincir veya kabloyu taşıyan küçük arabalar gidip gelir; alttaki ise yüklerin asıldığı ana arabaları taşır. Yol, düz, eğri, yatay, dik veya eğik olabilir. Bu araç seri üretimde günden güne daha çok kullanılmağa başlamıştır; fabrika ve mağazalarda, geçit yerlerini tıkamadan taşıma imkânı verir, iş veya montaj tezgâhları üzerinde parçaların sürekli olarak geçirilmesini sağlar.

Bir *zırhlı konveyör*'de saçtan yapılmış ve yan yana yerleştirilmiş ağır kasalar bulunur; iki yandaki sonsuz zincirler üzerine çelik

KONVERTİSÖR

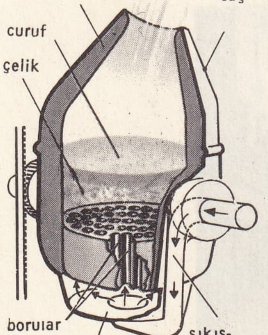

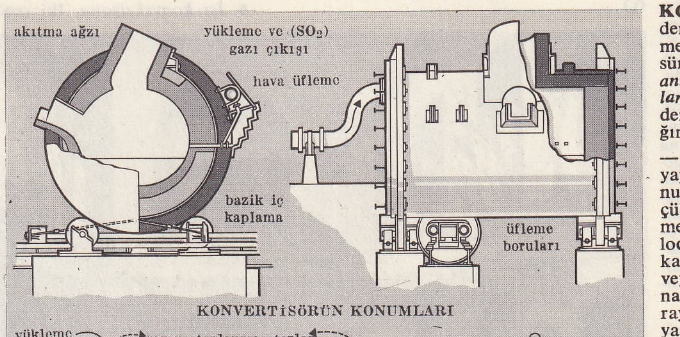

bakır metalürjisi

Foto. U.S.I.S. (LAROUSSE)

çubuklar bağlanmıştır; bu çelik çubuklar kömürü kasaların dibine doğru iter; zincir ve çubuklar kasaların altından geri döner; kasaların zincirlere kılavuzluk yapan yan kenarları, havöz veya kazıyıcının ağırlığını taşıyabilecek kadar sağlam yapılır. Zırhlı konveyör aşırı yüke ve patlayıcı maddelere karşı dayanıklıdır. Maden ocaklarında alınlı kazıda çok kullanılır. Kazı alnını izlemek için, zırhlı konveyör (genellikle basınçlı hava iticileriyle) alına doğru itilir.

Son yıllarda konveyörlerle sürekli taşıma alanında büyük gelişmeler oldu. Geleneksel konveyörlerin hacmi ve boyutları büyütüldü (on km'nin çok üstünde mesafe ve saatte 1 000 tondan fazla debi); bazıları yarı sürekli olan yeni sistemler bulundu. Bugün yolcu taşımak için de konveyörler kullanılıyor; yatay veya hafif yokuşlu yerlerde kurulan döner merdivenler buna bir örnektir. (L)

KONVOLVÜLİN i. (fr. *convolvuline*). Calapa'nın kökünde bulunan iç sürdürücü glikozit. (L)

KONVOY i. (fr. *convoi*'dan). Aynı yere giden taşıt araçları topluluğu: *Otobüs konvoyu.* ‖ Aynı yere nakledilen insan grubu: *Esir konvoyu.*

— Ask. Askerlerin, malzeme, cephane v.b. nin nakline ayrılan taşıt araçları topluluğu.

— Ask. denizc. Savaş gemilerinden kurulu bir refakat kuvveti himayesinde seyreden ticaret gemileri kafilesi: *Konvoy halinde seyir.* (Konvoy terimi bazen kafilenin tümü için bazen de yalnız ticaret gemileri için kullanılır.) [Bk. ANSİKL.] ‖ Buzlu bölgelerdeki limanlara girip çıkmak için bir buzkıran gemisi peşinde sıralanmış gemi kafilesi. ‖ *Konvoy yapmak*, konvoy halinde seyretmek.

— ANSİKL. Ask. denizc. Yelken devrinde *konvoy* kurmak savaş kurallarından sayılırdı; bazen barışta da, deniz tehlikelerine karşı birbirine yardım etmek ve korsanlardan korunmak için uygulanırdı. Konvoy sistemi Birinci Dünya savaşında denizaltı gemilerine karşı korunmak için yeniden uygulandı. İkinci Dünya savaşının atlantık aşırı büyük konvoyları birçok düzine gemiden kurulurdu. Askerî konvoylar (yani askerî malzeme ve kıtaları taşımak için elkonmuş ticaret gemilerinden kurulu olanlar) bazen yüzlerce gemili idi. Müttefiklerin Güney Fransa'da Provence kıyılarına 15 ağustos 1944'te yaptıkları çıkarma konvoylarındaki gemi sayısı 2 000'in üstündeydi. Atlantik aşırı seyir eden bir konvoy, şematik olarak şöyle kurulur: önde hafif, süratli gemilerden meydana gelen bir perde ile üstündeki düşman denizaltılarını yakalamak ve dalmağa zorlamakla görevli birçok keşif uçağı; bu perdenin on - yirmi mil kadar gerisinde, biner metre aralıklı kolonlar halinde seyreden ticaret gemileri; kanatlarda denizaltıları dinleyerek bulan ve yerlerini tespit eden âletlerle donanmış refakat gemileri (gündüzleri ve aydınlık gecelerde, bütün konvoy zikzaklar yaparak seyir eder); en geride ise, tespit edilen denizaltıları takip ve imha ile görevli muhripler. (LM)

KONWİTSCHNY (Franz), alman orkestra yönetmeni (Fulnek, Moravia 1901). Viyana konservatuvarında keman öğretmeniydi; 1927'de orkestra yöneticiliğine getirildi ve Stuttgart, Freiburg-im-Breisgau, Frankfurt, Hannover'de çalıştı; 1949'dan itibaren Leipzig'de Gewandhaus'un ve Berlin Devlet operasının (1955) müdürü. (M)

KONYA, İç Anadolu'nun Konya bölümü içinde, il merkezi büyük şehir; 200 760 nüf. (1970 sayımının geçici sonucu). Şeker, çimento fabrikaları. Küçük sanayi kuruluşları. Peynircilik. Dericilik. Tuğlacılık.

● *Coğrafya.* Şehir, Konya ovasının batı kenarında bir düzlük (yüksl. [tren istasyonunda] 1 072 m) üzerindedir. Konya, ilkçağdan beri Anadolu'yu baştan başa geçen büyük bir yol üzerinde bulunmaktadır. Bugün de demiryoluyle bir yandan İstanbul ve İzmir'e, öte yandan Doğu Anadolu, Irak ve Suriye'ye bağlanır. Cumhuriyet devrinde yapılmış veya düzeltilmiş karayollarıyle Konya'dan Ankara'ya (260 km), Beyşehir üzerinden Göller yöresine, Akdeniz kıyılarına (Antakya), Akşehir, Afyon üzerinden Ege ve Marmara kıyılarına, Aksaray üzerinden Kayseri ve Sıvas'a, Karapınar Ereğli üzerinden Adana'ya, Karaman üzerinden Silifke'ye ulaşılır. Yağışı kıt bir bölgede, batıdaki volkanik yapılı dağlardan (Takkelidağ, Loras dağı) çıkan suyu bol kaynaklar da şehrin kuruluşunu etkiledi. Şehrin ortasında, ova tabanı üzerinde yükselen basık bir tepe (Alâeddin tepesi) Konya'nın iç kalesinin yapılmasını sağladı. Kısa bir zaman önce yıkılan dış surlar da bugünkü şehrin orta kısmında, batıda Zındankale, güneyde Sahipata camii, doğuda Kapı camii ve kuzeyde Hatuniye medresesini içine alarak, şehrin eski çekirdeğini kuşatıyordu. Konya'nın hemen bütün tarihî anıtlarına bu alan içinde rastlanır. Bunun dışında, şehre yakın zamanda eklenmiş mahalleler uzanır. Şehrin eski çekirdeğinde dar sokaklar boyunca sıralanmış tek veya iki katlı, kerpiç yapılı, düz damlı evler, geçmiş yıllarda kısmen yangınlarla ortadan kalktı; bu yerlerde açılan geniş caddeler üzerinde, modern görünüşlü yapılar, iş hanları, otel ve ticaret-evleri yapıldı. Şehrin anacaddesi, Alâeddin tepesiyle Mevlânâ dergâhı arasında geniş bir bulvardır (Alâeddin caddesi). Belediye ve vilâyet konaklarıyle en önemli ticaretevleri ve bankalar bu cadde boyunca sıralanır. Küçük sanat sahiplerinin dükkân ve atelyeleri bu caddeye açılan sokaklar üzerindedir. Şehrin çevresi genellikle kavak ağaçlarının meydana getirdiği yoğun bir yeşillikle kaplıdır. Bunun ötesinde bulunan çıplak alanlar genellikle tahıl üretimine ayrılır. Şehrin çevresinde un, yağ, çimento ve şeker fabrikaları yer alır.

● *Tarih.* Klasik çağ kaynaklarında Konya'nın adı «kutsal tasvir» anlamındaki *ikon* kelimesinden gelen *İkonion* olarak geçer. Şehirde basılmış paralar üzerinde Perseus ile Gorgo'nun (veya Gorgona) [ejder] resminin bulunması bu bağıntıyı destekler. Ayrıca, şehirde bulunan bir yol taşı üzerinde *Konion* adına rastlandı. Konion'un frig dilindeki *kawania* kelimesinden türediği ileri sürülür. Konya, Anadolu'nun eski çağlardan beri adını koruyan şehirlerinden biridir. Şehrin adı, Romalılar çağında *İconium*, Bizanslılar çağında *Toksonion* şeklinde yazıldı; çeşitli kaynaklarda da *Yconium, Conium, Stancona, Cunin, Conia, Cogne* veya *Cogna* olarak geçti. Arap kaynaklarında *Kuniye* olarak bahsedilir. Konya ve çevresinde yapılan arkeolojik araştırma ve kazılarda Paleolitik çağa (Yontma taş) ait eserlere çok az rastlanır; Neolitik çağ (Cilâlı taş) kültürünün yaygın olduğu görülür. Çatalhöyük* ve Canhasan* höyüğü kazıları, bu konuda zengin malzeme verdi ve neolitik çağ kültürünün M.Ö. 7000-6000 yıllarına kadar indiği anlaşıldı. Kalkolitik ve Bronz çağlarına ait yüzlerce höyük bulundu. Anadolu'nun büyük bir kısmında olduğu gibi Konya ilinde de ilk siyasî birlik, yazının bulunmasıyle ve Hititlerle başladı. Konya'nın 11 km batısındaki Karahöyük*te yapılan kazılar bu devri aydınlatmağa yeterli malzeme verdi. Ayrıca ilin çeşitli bölgelerinde yoğun bir hitit öncesi ve hitit çağı yerleşmesinin kalıntılarına rastlandı. Beyşehir gölü yakınlarında Eflatunpınar* ve Fasıllar köyü anıtları, Geç Hitit devirlerine ait Ereğli İvriz* kabartması, daha birçok anıt ve höyük bu devre aittir. Anadolu'daki hitit hâkimiyetine son veren Frigler Gordion* merkez olmak üzere Konya ve çevresini ele geçirdiler. Konya şehri ortasındaki Alâeddin tepesinde ve Konya'nın kuzeyindeki Sızma köyü höyüğünde yapılan kazılar da Frig çağına ait çeşitli seramik malzemesi verdi. Friglerin, daha çok M.Ö. VII. yy.da Konya ve çevresinde bulundukları ileri sürülür. Frigler devrinde önemli bir merkez olan Konya, kimmer istilâsından sonra Lydia'lıların eline geçti. Lydia kralı Kroisos (M.Ö. 561-546) zamanındaki akamanış istilâsıyle Persler şehri aldı. Bu tarihten, Büyük İskender'in Anadolu'yu istilâsına kadar (M.Ö. 333) Anadolu'da belli bir birlik olmadı; şehirler, bağımsız valilikler olarak yönetildi. Büyük İskender, bütün Anadolu ile birlikte Konya'yı da Akamanışlardan aldı. Ölümünden az sonra (M.Ö. 323) şehir, İskender'in generallerinden Lysimakhos'un kurduğu devletin topraklarına katıldı. Bundan sonra Konya sık sık el değiştirdi; sonunda Bergama kralı Attalos I'den sonra (M.Ö. 133) Orta Anadolu'daki Lykaonia bölgesi ve bu bölgenin merkezi İkonion (Konya) şehri, Attalos III'ün vasiyeti gereğince Roma imparatorluğuna verildi. Roma devrinde İkonium, Lykaonia bölgesinin en önemli şehirlerinden biri oldu; zaman zaman Kilikya ve Galatia eyaletlerine bağlandı. İmparator Claudius, İkonium'a kendi adını (*Claudiconium*) verdi (M.S. 41), imparator Hadrianus devrinde tam bir roma kolonisi durumuna getirilerek adı *Colonia Selie Adriana Augusta İconium*'a çevrildi. Hıristiyanlığın ilk yıllarında (M.S. 47-50) havarilerden Aziz Paulus'un bu bölgeye yaptığı ziyaret Hıristiyanlığın yayılmasına, dolayısıyle Konya'nın önemli bir dinî merkez olarak gelişmesine yardım etti. Roma imparatoru Theodosius ülkesini, iki oğlu arasında bölünce (M.S. 395) Lykaonia bölgesi ve Konya, Bizans'a bırakıldı. İslâm akınlarında, ilk olarak Muaviye'nin kuvvetleri, kısa bir süre için Konya'yı ele geçirdi. Bu akınlar Emevî ve Abbasîler tarafından X. yy. başına kadar sürdürüldü; müslüman üssü olan Tarsus, imparator Nikephoros Phokas tarafından ele geçirilince (956), Konya yüzyıldan fazla bir süre için akınlardan uzak kaldı. XI. yy.ın ikinci yarısında türk beylerinin akınları başladı. Malazgirt zaferinden (1071) az sonra, Kutalmış oğlu Süleyman, Konya'yı ele geçirdi. Süleyman Şah, 1080'de taht merkezini İznik'e taşıyıncaya kadar Konya, Anadolu Selçuklu devletinin başkentiydi. Haçlıların İznik'i geri alması üzerine Konya, yeniden başkent oldu (1097).

bir madende şerit **konveyör**

KONYA'dan genel görünüş

Foto. *LAROUSSE; Milliyet arşivi* (MEYDAN)

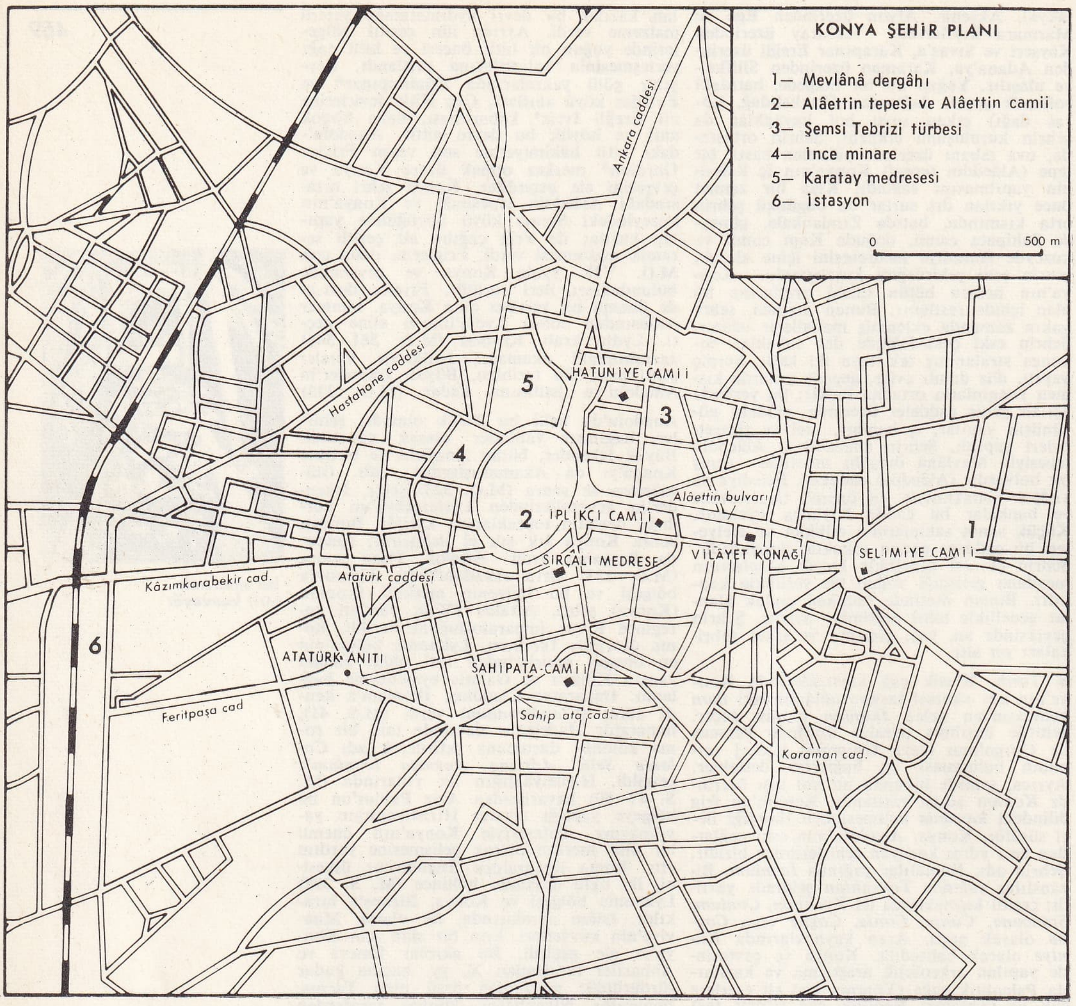

KONYA şehir planı

Üçüncü Haçlı seferinde imparator Frierich Barbarossa ordusu Konya'ya girerek şehri yağmaladı (1190); fakat fazla kalmadı. Bu sırada Konya, topraklarını oğullarına bölüştüren Kılıç Arslan II'nin mirasçıları arasında elden ele geçti. Alâeddin Keykubad I zamanında, gelişmesinin en yüksek noktasına ulaştı, Köse Dağı savaşından (1243) sonra Selçuklular moğol hâkimiyetini kabul etti. Bu devirde de Konya önemini kaybetmedi; Celâleddin Karatay ve Sahipata Fahreddin gibi devlet adamları birçok eser bıraktı. XIII. yy.ın ikinci yarısından itibaren Konya, güneydeki dağlık alanlarda yaşayan Karamanoğullarının saldırısına uğradı. 1277'de Karamanoğlu Mehmed Bey, Konya'yı kuşatarak ele geçirdi ve selçuklu ailesinden Gıyaseddin Siyavuş'u Konya tahtına çıkarttı; kendisi de ona vezir oldu. Sonra, şehir İlhanlılardan yardım gören Keyhüsrev III'ün eline geçti. Hükümdar Gıyaseddin Mesud II'nin ölümüyle Selçukluların ortadan kalkması (1308) üzerine Karamanoğulları, İlhanlılarla savaşarak Konya'yı aldılar (1327). Lârendeyi (Karaman) başkent yaptıklarında Konya bir taşra şehri durumuna düşmekle birlikte kültür ve sanat merkezi olmağa devam etti. Bu sırada Konya'yı ziyaret eden İbni Battuta şehri överek, yapılarının güzelliğini, sularının bolluğunu, bağ ve bahçelerini, genişliğini, çarşısının zenginliğini anlatır. Osmanlılar devrinde şehir ilk olarak Murad I tarafından kuşatıldı (1387); 1394'te Bayezid I tarafından ele geçirildi; sonra Karamanoğullarına geri verildi. 1398'de tekrar alındı. Ankara savaşından (1402) sonra Timur, Karamanlılara topraklarını geri verdi. Çelebi Mehmed tarafından üçüncü defa ele geçirildi (1414); sonra yine eski sahiplerine bırakıldı. Murad II, Konya'yı yeniden aldı (1433); fakat Karamanoğlu İbrahim Bey yerinde kaldı. Konya, Fatih Sultan Mehmed tarafından kesin olarak osmanlı topraklarına katıldı (1465). Konya, osmanlı hâkimiyeti altında Karaman eyaletine merkez oldu. Şehirde mevlevîlerin dergâhı, Mevlânâ'nın kurduğu gelenekleri yaşatmağa devam etti; Selim I (Yavuz), Mevlânâ türbesini onarttı; şehre su getirtti. Selim II (Sarı), Dergâhın yanındaki camiyi yaptırdı. 1648'de Konya'ya uğrayan Evliya Çelebi'ye göre, Selçukluların yaptırdığı sağlam bir surun kuşattığı şehirde 11 medrese, 40 kadar tekke, 11 imaret, bedesten ve 900 dükkân vardı; Konya'nın dericiliği çok gelişmişti. Şehir XVII. yy.da İran seferine çıkan padişahların konak yeri oldu. 1832'de, Osmanlı - Mısır mücadelesi sırasında İbrahim Paşa kumandasındaki mısır ordusu şehre girdi. Osmanlı kuvvetleri Konya önünde bozguna uğradı. Kütahya antlaşması üzerine Mısırlılar Konya'yı boşaltarak Toros dağlarının gerisine çekildiler. Bu sırada Konya'yı görmüş olan batılı gezginler, şehrin bakımsız, anıtlarının çoğunun harap olduğunu anlatırlar. Bu yıllarda şehir nüfusunun 20 000 - 30 000 kadar olduğu ileri sürülür. Yüzyılın sonuna doğru Konya surları yıkılarak taşları yeni yapılarda kullanıldı. XIX. yy. sonuna doğru şehrin yaşayışında yavaş, fakat sürekli bir gelişme görüldü. Bunun sebepleri arasında demiryolunun Konya'ya ulaşması ve ticaretin gelişmesi vardır. Bu sırada şehir nüfusunun 44 000 kadar olduğu sanılır. Birinci Dünya savaşında bakımsız kalan Konya'da Kurtuluş savaşının ilk döneminde bazı ayaklanmalar oldu ve bastırıldı. Kurtuluş savaşından sonra Konya yeniden canlandı. 1927'de yapılan ilk nüfus sayımında nüfusu 47 286 olarak tespit edildi. Bu sayı önce oldukça yavaş bir artma göstererek 1935'te 52 000'i aştı; 1950'de 64 000'i geçti; sonra hızlanarak 1955'te 92 236, 1960'ta 119 841, 1965'te 157 834 oldu. 1970'te de 200 000'e vardı. Şehirde büyük caddeler açıldı; modern binalar yapıldı; özellikle eski anıtlar bilimsel bir anlayışla onarıldı; halıcılık sanayileştirildi; şeker ve çimento (1963) fabrikaları açıldı.

● *Güzel sanatlar.* Konya'nın sanat yönünden önemli anıtları Selçuklular devrinde yapılanlardır.

Camiler. Alâeddin camii. Alâeddin tepesi üzerindedir. Alâeddin Keykubad I devrinde (1219-1236) bitirildi. Düzensiz bir dikdörtgen biçiminde olan cami üç bölümden meydana gelir. Mihrap önünde kubbeyle örtülü orta kısmı, Kılıç Arslan II tarafından başlattırılan ilk bölümdür. Keykâvus I'in ilâve ettirdiği batı kısmı, bir avlu ile genişletildi ve içine türbeler yapıldı. Kıble duvarına paralel, sivri kemerlerle bağlanan yedişer sütunlu beş sıradan meydana gelen ve bir mihrabı bulunan son bölüm, yapıya bugünkü biçimini kazandırdı. Yapının kuzey cephesinde, mimarın (Muhammed İbni Havlan el-Dımışkî) adı yazılıdır. Caminin içindeki en ilgi çekici kısım, 1151'de Ahlatlı Mekkî adında bir sanatçı tarafından işlenmiş olan mimberdir. *Sahipata (Lârende) camii,* eski Meram yolu üzerindedir. Süslü anıtsal bir kapıdan girilir. Hanikah ve türbeden oluşan bir yapılar grubu halindedir, kitabesine göre vezir Sahipata Fahredin Ali bin Hüseyin tarafından yaptırıldı (1258). Mimarı Külük bin Abdullah'tır. Caminin çini mihrabı ünlüdür; arkasında yer alan Hanikah (1279) bugün mescit olarak kullanılmaktadır. *Şeyhsadrettinkonevî camii,* 1274'te yaptırıldı. *İplikçi camii,* şehrin anacaddesi üzerindedir. Cami ve medreseden meydana gelir. Vezir Ebu Said Altınapa tarafından yaptırıldı (1156). *Hacıferruh (Akçagizlemez) camii,* Hacı Ferruh tarafından yaptırıldı (1215). Kesme taş işçiliği ünlüdür. *Hatuniye camii,* çiftemerdiven mahallesindedir. Şerefesinin altındaki kitabeye göre, Bedreddin adlı biri tarafından yaptırıldı (1230). Bunların dışında, *Hocahasan camii, Sırçalımescit, Şekerfürüş mescidi* (1220), *Beyhekim mescidi* vardır.

Medreseler. Sırçalımedrese, Gazialemşah

Beyşehir'den bir görünüş

Foto. N. Erkılıç (MEYDAN)

KONYA
il haritası

mahallesindedir. Bedreddin Muslih tarafından yaptırıldı (1242). Mimarı Tus'lu Mehmed bin Osman'dır. Duvarları çini süslemelerle kaplıdır. Bu yüzden *sırçalı* adını aldı. Medresenin doğu yüzünde süslü bir portal yer alır. Buradan tonozla örtülü bir dehlize girilir. Dehlizin sağında bulunan ve Bedreddin Muslih'e ait türbenin ilgi çekici bir tavanı vardır. Dehlizin önünde dikdörtgen bir avlu, karşısında da sivri kemerli bir eyvan bulunur. *Karatay medresesi,* Alâeddin tepesinin kuzey yönündedir. Emîr Celâlüddin adıyle ün kazanmış olan vezir Karatay bin Abdullah tarafından yaptırıldı (1251). Batı yönünde bir eyvan, her iki yanında bulunan ve öğretime ayrılmış kubbeli büyük bir oda, kuzey, doğu ve güney yönlerinde de öğrenci odalarının çevrelediği ortası havuzlu, üzeri kubbe ile örtülü kare bir alanda meydana gelir. Planı sadedir. Portalinin taş işçiliği, kubbesindeki çinileri ve kuşak halinde dolanan yazıları ünlüdür. *İnceminarelimedrese* (*darülhadis*), Alâeddin camiinin ba-

Mevlânâ caddesi, arkada, Mevlânâ türbesi

Hitit bronz figürin

tısındadır. Fahreddin Ali tarafından yaptırıldı (1258). Adını ince ve uzun minaresinden alır. Düzeni, Karatay medresesine benzer. Kapıdan bir dehlize, oradan da yüksek bir kubbenin örttüğü bölüme girilir. Anıtsal portalinin süslemesi ve taş işçiliği ünlüdür.

Türbeler. Kılıçaslan II türbesi, Alâeddin camiinin avlusu içinde, camiye bitişik olan iki türbeden biridir. Dıştan on, içeriden on iki kenarlıdır. Yuvarlak kubbesi bir külâhla örtülüdür. İçinde Kılıç Arslan II, Keyhüsrev I ve Alâeddin Keykubad I'in sandukaları vardır. *Sahipata türbesi,* Sahipata camiinin güneyindedir. Çinileriyle ünlü olan türbe, kitabesine göre 1282'de yapıldı. İçinde biri Sahipata'ya ait olmak üzere altı kabir vardır. *Gömeçhane* (*Gömeçhatun*) *türbesi,* bir bodrum katıyle, sivri kemerli ve beşik tonuzlu bir eyvandan meydana gelir. Mezar bodrum katındadır. Üst kat, önü açık bir mescittir. Yapı, yan yüzlerindeki dayanak kuleleri ve mazgala benzeyen korkuluğuyle bir kaleye benzer. *Mevlânâ türbesi* (*müzesi*), Mevlânâ'nın ölümünden sonra selçuklu vezirlerinden Muinuddin Süleyman Pervâne ve eşi Gürci Hatunun, Selçuklu devrinin büyüklerinden Alemüddin Kayser'in ve Mevlânâ'nın oğlu Sultan Veled'in çalışmalarıyle yaptırıldı. Konya kalesinin dışındadır. Mevlevîliğin kuruluşundan sonra semahanesi, mescidi, matbahı (mutfak), kütüphanesi ve derviş hücreleriyle bir dergâh durumuna getirildi. 1927'de müze oldu.

KONYA'dan bir görünüş

Saraylar. Alâeddin köşkü, Kılıç Aslan II (1156 - 1192) tarafından Alâeddin tepesinin kuzey yamacında yaptırıldı. Alâeddin Keykubad devrinde onarıldığı için bu adı aldı. Bugün yalnız doğu yüzüne ait bir duvar kalıntısı vardır. Sarayın şekli, kalıntılardan ve eski resimlerden anlaşılır. Köşk, kule gibi yüksek bir kaide üzerinde, mukarnaslı konsollara dayalıdır. Bu konsollardan, köşkün çepeçevre balkonla kuşatılmış olduğu anlaşılır. Sivri kemerli büyük pencereler bu balkona açılmaktadır. Kalıntılardan, sarayın sırlı tuğlalar ve resimli çinilerle süslü olduğu ortaya çıktı.

Kervansaraylar. Konya - Aksaray arasındaki *Sultan hanı* selçuklu kervansaraylarının en büyük ve önemlilerindendir. Alâeddin Keykubad I tarafından yaptırıldı (1229). Yazlık ve kışlık tiplerin birleşimidir. Konya - Ankara yolundaki *Zaradin hanı,* selçuklu emîrlerinden Sadeddin Köpek tarafından yaptırıldı (1236). Yazlık ve kışlık tiplerin birleşmesinden meydana gelir. Konya - Ankara yolundaki *Horozluhan,* 1248 yılında yapıldı. Avlusuz kervansaray tipindedir.

Askerî mimarî. Alâeddin Keykubad I tarafından yaptırılmasına karar verilen ve 1221'de bitirilen *Konya surları,* Selçuklu devrinin önemli yapısıdır. Savaşlarda çok tahribe uğrayan surlar, Selçuklular, Karamanlılar ve Osmanlılar devrinde onarım gördü. Ancak Osmanlılar devrinde önemini kaybetti. XIX. yy. ın ilk yarısında sağlam olduğu bilinen surlardan bugün hiç bir iz yoktur. Yazılı kaynaklara göre surların 10 m cephe ve 8 m derinliği olan, kırkar adım aralıklı 108 kulesi vardı. Daha önceki çağlardan kalan heykel parçaları, kabartmalar ve yazıtlar, duvar örgüsünün içine katılmış ve burçların dışa bakan yüzlerine yerleştirilmiştir. Selçuklulardan sonra Karamanlılar çağında Konya'da iç karışıklıklar ve devamlı iç huzursuzluklar yüzünden sanat faaliyeti eski hızıyle sürdürülemedi. Karamanlılar devrinde başlıca eserleri: *Hasbey dârühuffazı* (1421); *Fakihdede kümbedi* (1455); *Turgutoğlupirhüseyinbey türbesi* (1431); *Meram camii* ve *hamamı* (1423). Osmanlılar devrinde Konya'da gerek padişahlar ve gerekse devlet adamları genellikle Mevlânâ dergâhının onarım ve genişletilmesiyle ilgilendiler ve birçok cami yaptırdılar. Bu devirdeki camiler ve türbeler: *Selimiye camii,* Selim I tarafından Mimar Sinan'a yaptırıldı; *Şerafeddin camii* (1636); *Pirimehmetpaşa camii* (1523); *Aziziye camii* (1872), *Kapı camii* (1658); *Dursunoğlu camii* (Bayezid II devri); *Nakiboğlu camii; Ovaloğlu camii* (1764); *Namıkpaşa camii* (1888); *Şeyhhalilî türbesi* (1597); *Şeyhşücaettin türbesi.*

— *Konya ili,* Türkiye'nin en geniş alanlı ili; büyük kısmı İç Anadolu'nun Konya bölümü içinde yer alan ve güney kısmı da Akdeniz bölgesinin Antalya ve Adana bölümlerine taşan il toprakları, kuzeyde Ankara, kuzeybatıda Eskişehir, batıda Afyonkarahisar ve Isparta, güneyde Antalya ve İçel, doğuda ise Niğde illeriyle çevrilidir; 1 289 500 nüf. (1970 sayımı geçici sonuçlarına göre); 47 721 km².

● *Coğrafya.* Konya ili topraklarının yaklaşık olarak dörtte üçü İç Anadolu'nun yüksek düzlükleri üzerine yayılır; güney ve güneybatı kesimleri Toroslar'ın uzandığı dağlık alan üzerine taşar; bu bölgeyle İç Anadolu'nun az yağışlı bozkırlarından, Toroslar'ın ormanlık alanına geçilir ve akdeniz iklimi, yükseklik sebebiyle değişikliğe uğrar. Dağlık kesimde 2 000 m'yi aşan doruklara rastlanır. Batıda Akşehir ovasını Yalvaç ovasından ve Beyşehir gölü çukurundan ayıran ve yapısı eski kıvrımlı temele ait olan Sultan dağları, Batı Toroslar sisteminin bir elemanıdır, 2 520 m'ye kadar yükselir; bu dağların güneydoğuya doğru uzantısı üzerinde 2 300 m'yi aşan dağlar bulunur (***Erenler dağı*** [2 319 m] ve ***Alacadağ*** [2 303 m]). Konya'nın batısındaki *Loras dağı* da 2 000 m'yi aşar. Şehrin yakınında yükselen ve sönmüş bir yanardağ sanılan ***Takkelidağ***, yeni bir volkan değildir; Üçüncü zamanda yeryüzüne yayılmış volkan lav ve küllerinin sonradan aşınmasıyle oluşmuştur. Daha taze volkan şekilleri, Karaman kuzeyindeki ***Karadağ***'da (2 271 m) ve doğuda Karapınar dolaylarında (volkan krater gölleri), Niğde ve Kayseri illerinde (*Hasan dağı* ve *Erciyas*) bulunur. İlin en yüksek yerleri güneybatıda (***Geyik dağı*** 2 647 m) ve güneydoğuda (***Bolkar dağları***), İçel il sınırında (3 000 m'nin üstünde ***Kırkpınar dağı*** [3 240 m]) bulunur. Konya ili topraklarının en yüksek ve en alçak yeri bu dağlık kesimdedir: Ermenek'in doğusunda, İçel ili sınırında Göksu vâdisi tabanı 250 m'nin altına iner. İl topraklarının büyük kısmını meydana getiren düzlükler, belirmiş basık sırtlar ve yaylalarla birbirinden ayrılan geniş çanaklar görünüşündedir. Bu çanakların birisi Konya - Karaman - Ereğli (ve daha ötede, Niğde ilinde Bor) arasında uzanır; en çukur yerlerinde sığ göller veya yazın kuruyan bataklıklar (Hotamış bataklığı, Ereğli'nin Akgöl'ü) yer alır. Bu geniş çanak, volkanik Karapınar eşiği ile ikiye ayrılır; batıda dar alanlı Konya ovası ve doğuda Ereğli ovası. Bu çanaklar kuzeyde Orbuk yaylasıyle başka bir çanaktan ayrılır; bunların en çukur yerinde derinliği çok az olan Tuz gölü vardır (yüksl. 925 m). Bu çukur alan, batıda Cihanbeyli yaylasıyle, Sakarya Akgöl'ü çukurundan ayrılır. Burada Sakarya vâdi tabanı 750 m'nin altına iner. Sultan dağlarının kuzeydoğu eteği önünde, en çukur yerine Akşehir gölünün yerleştiği başka bir çanak görülür. Konya ilinin geniş topraklarında değişiklikler gösteren bir iklim vardır; bununla birlikte, güneydeki Göksu vâdisinin alçak tabanı dışında, her yerde kışlar sürekli ve soğuk, yazlar ova kesimlerinde gündüzleri sıcak, yaylalarda daha serin geçer. Yağışlar güneydeki dağlık kesim dışında azdır ve her yerde yaz mevsimi kurak geçer. Konya Meteoroloji istasyonunun uzun süreli ölçmelerine göre, en soğuk ve en sıcak ayların ortalama sıcaklıkları 0°2 C ve 23° C; bugüne kadar kaydedilen en düşük ve en yüksek sıcaklık —28°2 C ve 40° C'tır. Sıcaklığın 30°4 C üstüne çıktığı günler sayısı ortalama 44, 0° C altında kaldığı günlerinki 15, 0° C'a düştüğü (donlu) günlerinki 103'tür. Konya şehrinde ortalama yıllık yağış toplamı 315 mm, yağışlı günler sayısı 80, yağışların mevsimlere dağılışı (yüzde ile), kış 35, ilkbahar 32,5, yaz 11, sonbahar 21,5; kar yağışlı günlerin ortalama sayısı 10, kar örtülü günlerinki 21'dir. İlin başka yağış ölçen istasyonları, bulunulan yerin engebeli veya düz oluşuna göre değişir; yıllık yağış tutarları şöyledir (mm olarak): Çumra 249, Karapınar 273, Cihanbeyli 276, Ereğli 283, Kulu 322, Sarayönü 341, Karaman 342, Kadınhanı 404, Ilgın 456, Beyşehir 467, Ermenek 544, Hadım 582, Akşehir 686, Seydişehir 692. Tabiî bitki örtüsü, düzlük kesimlerde kurakçılotsu ve dağlık kesimlerde ormanlıktır. Düzlükle-

Foto. Hürriyet arşivi, N. Erkılıç, Milliyet arşivi (MEYDAN)

Karatay medresesi kapısında taş işçiliği (XIII. yy.)

genel görünüş

İnce minare ve kapısı (XIII. yy.)

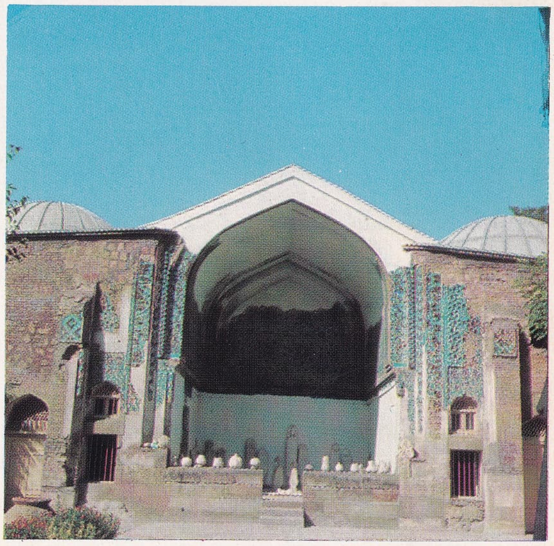

Sırçalı medrese (XIII. yy.)

Konya kaşıkları (N. Araz koleksiyonu)

Foto N. Erkılıç, H. Gürsel (MEYDAN)

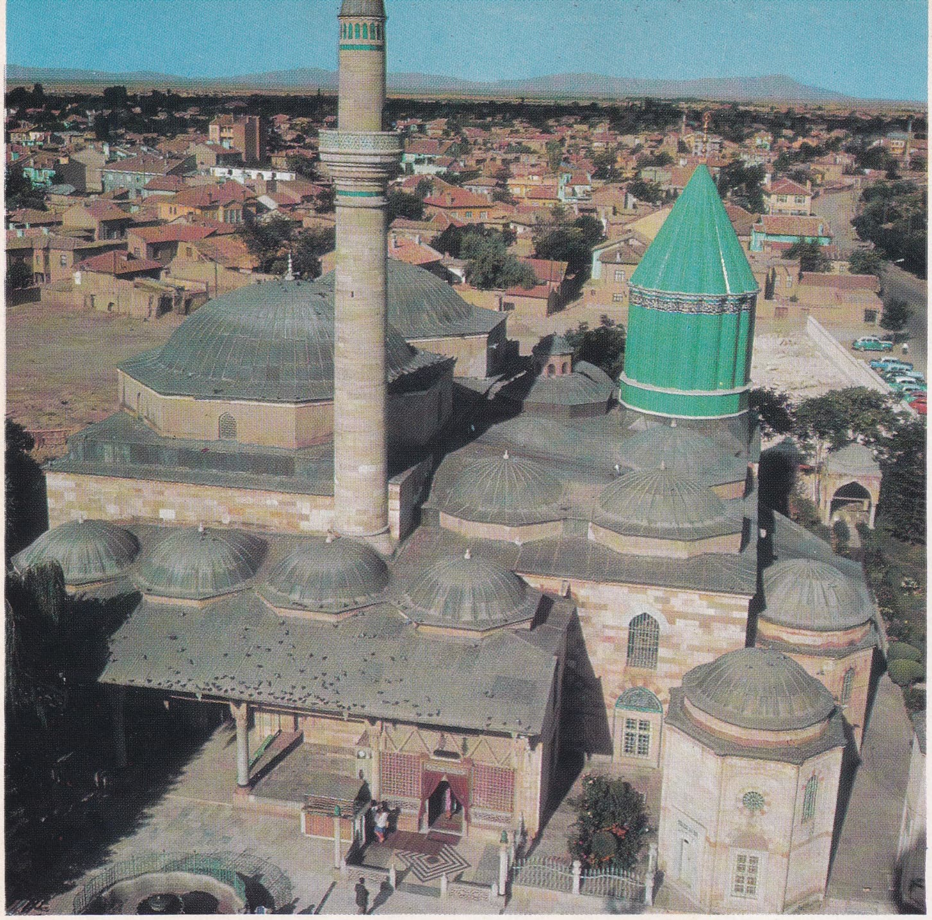

1

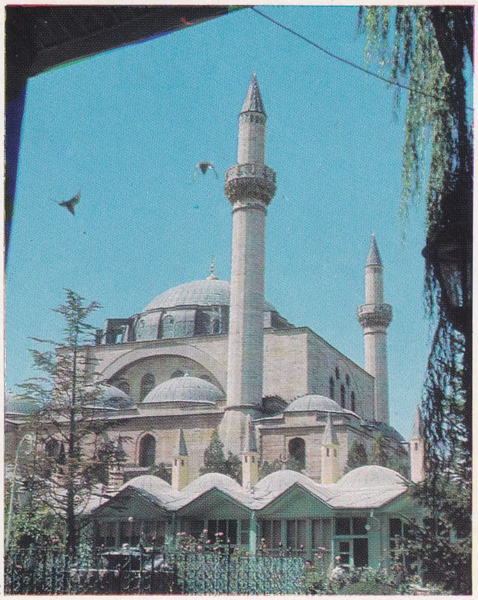

2

1. Mevlânâ türbesinin genel görünüşü; 2. Selimiye camii; 3. hitit kaya kabartması, İvriz; 4. hitit kaya kabartması, Eflâtunpınar; 5. Nasreddin Hoca türbesi, Akşehir

3

4

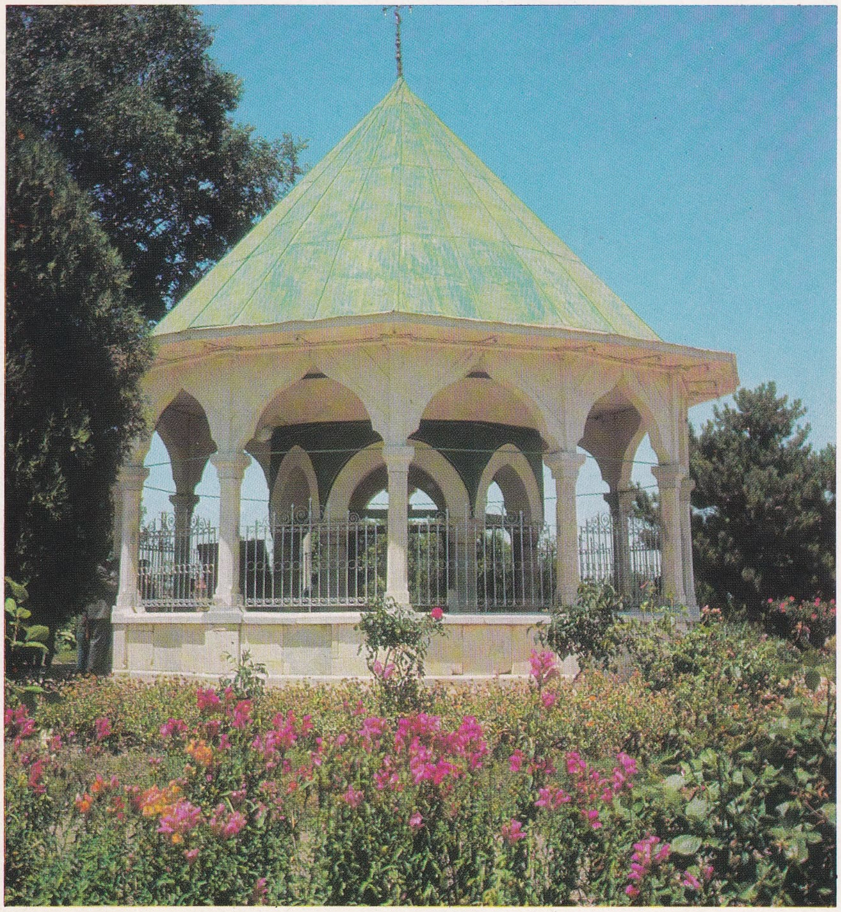

5

Foto. N Erkılıç, H. Gürsel (MEYDAN)

rin çok yerinde nadasa dayanan tahıl ekimi yapılması, buralarda stepin ilksel görünüşünü bozar, ekilmeyen kesimlerde bozkır, aşırı otlatma yüzünden cılızdır. Bu kesimde, su kenarlarında ve sulanabilen yerlerde kalmıştır. Orman kalıntıları, ilin dağlık kesimlerinde tutunabilmiş ve yer yer çalılık durumuna gelmiştir. Güney kesiminde kilikya köknarı ve sedir, bu kesimin alçak yerlerinde kızılçam, başka yerlerde ardıç ve karaçam bulunur. Ovalık kesimlerde yağışların azlığı, dağlık kesimlerde kireçtaşı gibi suyu geçiren kayaçların çok yer tutması yüzünden Konya ilinde akarsu ağı genellikle seyrektir. Güneyde Ermenek, Hadım ve kısmen Bozkır ilçelerinde, suların büyük kısmı Göksu aracılığıyle Akdeniz'e boşalır. Kuzeybatıda, sularını yağış mevsiminde Sakarya'ya ulaştıran Akgöl havzası vardır. Bunun dışında dışarıya akış yoktur ve genellikle seyrek olan akarsular, ovaların çukur yerlerinde toplanır veya geçici göllerde sona erer. Bunların en önemlisi, Beyşehir gölünden çıkan ve Suğla gölünden geçerek Konya ovasının güneybatısında kanallara bölünen Çarşamba suyudur. Kenar dağlarından ovaya inen suların ulaşabildiği göller arasında Beyşehir, Suğla (Karaviran), Akşehir, Ilgın (Çavuşçu) gölleriyle, geniş alanlı ve derinliği az bir tuzlu su çanağı olan Tuz (Koçhisar) gölü vardır. Bu göller ve bazı bataklıklardan başka, Konya ili sınırları içinde, dar alanlı, daire biçimli, derin huniye benzeyen *obruk*'lar da bulunur. Konya ovasına inen akarsuların dağlardan çıktığı kesimlerde, sulama ve ovayı taşkınlardan koruma amacıyle barajlar yapıldı (Beyşehir gölü seddi, Apa, May, Altınapa, Ayrancı ve Sille barajları).

● *Konya ilinin nüfusu*, 1927'de yapılan ilk nüfus sayımında 504 125 olarak tespit edildi; bu sayı 1965'te 1 125 257 ve 1970 sayımının ilk alınan sonuçlarına göre 1 289 500 oldu. Buna göre km²'ye düşen ortalama nüfus 1927'de 10,3'ü geçmiyordu; 1965'te 24'e ve 1970'te 27'ye ulaştı (Türkiye ortalaması 46). Bu nüfus yoğunluğu, dağların eteğindeki şerit üzerinde artar, ovanın çukur kesimlerinde düşer. 1927'de Konya ilinde 3 000'dan fazla nüfuslu yerleşme merkezlerinin sayısı 10'u geçmiyordu; 1965'te bu sayı 39 oldu. İlin şehir yerleşmesi, toplama göre yüzde 39'u bulur. Son sayımda il merkezinin nüfusu 200 000'e vardı. 10 şehrin nüfusu da 10 000'i geçti: Ereğli (46 137), Karaman (35 049), Akşehir (32 457), Karapınar (15 846), Çumra (14 200), Seydişehir (11 868), Kulu (11 826), Ilgın (10 597), Ermenek (11 055), Kadınhanı (10 597). Nüfusu 3 000'den az olan kır yerleşmelerinin sayısı 930'dur; bunların çoğunu orta boyutlu evleri olan toplu köyler meydana getirir. Konya ilinin kır nüfus yoğunluğu (km²'ye düşen ortalama kır nüfusu) 1965'te 14,8'di.

Konya, Osmanlı devletine katıldıktan sonra uzun süre Karaman eyaletine merkez oldu. XVIII. yy.da bu eyalet 7 sancak ve 36 kazayı içine alıyordu. 1864'te eyaletin adı «Konya vilâyeti»ne çevrildi. O sırada vilâyetin 5 sancağı vardı: Konya, Niğde, Isparta, Burdur ve Antalya. Daha sonra bu sancaklardan bazıları bağımsız oldu. 1924'te de Konya merkez sancağı il haline getirildi. Bugün Konya ilinin 18 ilçesi vardır: Konya, Akşehir, Beyşehir, Bozkır, Cihanbeyli, Çumra, Doğanhisar, Ereğli, Ermenek, Hadım, Ilgın, Kadınhanı, Karaman, Karapınar, Kulu, Sarayönü, Seydişehir ve Yunak.

— *Konya merkez ilçesi*, 425 km² (Türkiye'deki ilçelerin en büyüğü); 294 070 nüf. Merkez, Derbent, Hatip, Hatunsaray, Kızılören, Meram, Obruk, Sille, Tömek ve Yarma bucakları içinde 115 köy ve nüfusu (1965'te) 3 000'in üstünde 3 yerleşme merkezi. Konya nadasa dayanan tahıl ekiminin fazla yer kapladığı ve küçükbaş hayvancılığın önemli olduğu bir ildir. Yağışlar az olmakla birlikte fazla su istemeyen tahıl türlerinin ilkbahar yağmurlarından yararlanması ve nadaslı tahıl ekimine elverişli olan toprakların geniş yer tutması yüzünden Konya, tahıl üretiminde başta gelir. Konya ilinde topraklarin bölünüşü şöyledir (yüzde olarak):

Fasıllar anıtı, Beyşehir

ekili-dikili topraklar 37 (yüzde 34,5'i ekili, yüzde 2,5'i dikili), nadas 18, orman 7, çayır ve otlaklar 30, ürün vermeyen yerler 8. Konya ilinde 1967'ye doğru tarımla uğraşan çiftçi sayısı 165 000 kadardı. 10 Ailenin 5 000 dönümden fazla toprağı vardı. 500 - 5 000 Dönüm toprağı olanlar, mevcut ailelerin yüzde 3'ünü geçmiyordu. 160 000 kadar ailenin toprağı 500 dönümden azdı (bazılarınınki 10 dönümden az, bazılarının ise hiç yok). Son yıllarda Konya ilinde sulanan topraklar, bütün tarım topraklarının yüzde 2,8'ini meydana getiriyordu. Bugün 1 780 000 hektar kadar olan ekili - dikili alanların 1 600 000 hektarı aşan bir kısmı (yüzde 90'ı) tahıl ekimine ayrılır (buğday ekimi 1968'de ekili - dikili alanların yüzde 58'i).

Tahıl ekilen alanlar yıllar arasında değişmediği veya yavaş bir artma gösterdiği halde, topraktan kaldırılan ürün yıldan yıla büyük farklar gösterir. Bunun başlıca sebebi yılın hava şartlarına dayanır; meselâ 1966'da 1 613 000 hektar üstünden 2 070 000 t tahıl elde edildiği halde, ertesi yıl bundan daha eksik bir alan (1 580 000 hektar) üzerinden 2 337 000 t tahıl elde edildi. Bu iki yıl içinde Konya ilinin buğday ürünü 1 303 000 ve 1 541 000 t, 1968'de ise 1 454 000 t'dur. Buna göre Konya ili Türkiye'de buğday üreten birinci il olmakta ve Türkiye buğday üretiminin yüzde 15'ini aşan bir bölümünü tek başına sağlamaktadır. 1934 - 1938 Yılları arasında Konya ilinin buğday üretimi, ortalama 260 000 t kadardı, 1948'de 720 000 t'a ulaştığı halde 1949'da 140 000 t'a düştü, 1950'den sonra yeniden yükseldi. 1965'ten beri Konya ilinde buğday üretimi 1 000 000 t'un altına düşmedi. Bunda, kullanılan tohumların daha kaliteli olması da rol oynamaktadır. 1950'den beri Konya ovasındaki tarımda makineleşme arttı. Buğdaydan sonra tahıl ekiminde ikinci sırayı arpa (540 000 t civarında, Türkiye arpa üretiminin yüzde 14'ü; iller arasında birinci) alır, bunu çavdar (125 000 - 135 000 t; Kayseri ilinden sonra ikinci) ve yulaf (100 000 t'a yakın; Türkiye'de birinci) takip eder. Mahlut da (buğday-çavdar karışımı; 25 000 - 30 000 t) ekilir. Mısır ekimi çok önemsizdir (3 000 t); pirince yer ayrılmaz. Patates üretiminde Konya ili birinci sırayı alır (150 000 t üstünde). Baklagiller üretimi fazla yaygın değildir: nohut (8 000 - 7 000), fasulya (5 500) ve mercimek (1 800 t) ekilir. Ayrıca soğan (37 000 - 27 000 t), burçak, fiğ, yonca ve korunga gibi yemlik bitkiler yetiştirilir. Sanayi bitkileri arasında en çok şeker pancarı yetiştirilir (430 000 - 380 000 t). Keten tohumu (100 t kadar), susam (100 t'dan az), tütün (yalnız Hadım ilçesinde, 20 t kadar tömbeki) üretimi azdır. Ayçiçeği üretimi biraz gelişmiştir (1 500 t); Afyon iline komşu kesimlerde haşhaş üretilir (1968'de 17 t, afyon sakızı ve 850 t haşhaş tohumu). Dikili alanların en büyük kısmı üzüm bağlarına ayrılır: 78 000 dekar bağlık alandan 175 000 t taze üzüm üretilir. Meyvelerden elma (105 000 t), armut, erik, zerdali v.b. yetişir. Konya ilinin Göksu vâdisi kesiminde 100 000 kadar yabanî zeytin ağacı aşılandı; 20 000 kadar ağaçtan ürün alınır. Taze sebzelerden en çok domates, pırasa, lahana, kabak yetiştirilir. Hayvancılık alanında en çok koyun (Karaman soyu) yetişir (2 992 000 baş), tiftik keçisi (730 000) kıl keçisinden (570 000) daha fazladır. Başka evcil hayvanlar: sığır (406 000), manda (21 000), at (90 000), eşek (112 000) ve katır (10 000). 37 000 Kadar kovandan 420 t kadar bal elde edilir. Kümes hayvancılığı yaygındır (1,7 milyon tavuk, 83 milyon yumurta). Beyşehir v.b. göllerde balık tutulur. İl ormanları özellikle güneydeki dağlık kesimde toplanır. En çok Ermenek, Hadım, Bozkır, Seydişehir, Beyşehir, Ilgın ve Doğanhisar, ilçelerinde ormana rastlanır. Sarayönü, Yuman, Kulu, Cihanbeyli ve Karapınar ilçelerinde orman bulunmaz. Sulanan yerlerde kavaklıklar yetiştirilir, Karapınar ilçesinde kumulları tutmak ve toprak aşınmasını önlemek için bitki perdeleri meydana getirilmiştir. Maden yatakları oldukça çeşitlidir. Bunların en önemlisi Seydişehir (Batı Toros) kesiminde bulunan boksit yataklarıdır; bundan yıllık kapasitesi 60 000 t alüminyum olmak üzere üretim yapacak bir fabrika kurulmaktadır. Sızma ve Ladik yakınlarında civa (32 t kadar üretim) elde edilir. Ayrıca manyezit (Meram yakını), manganez borit (Bozkır, Karaman), demir (Hadım, Bozkır), krom (Ereğli, Cihanbeyli), kurşun (Bozkır, Ermenek) vardır. Tuz gölünden de tuz çıkartılır. Linyit kömürü küçük yataklar halinde bulunur (Seydişehir, Ilgın, Karaman). Konya ilinde sanayi önce toprak ve hayvan ürünlerini işleyen küçük kuruluşlar ve tezgâh işleri olarak başladı; son yıllarda bunlara birkaç büyük sanayi kuruluşu katıldı. Eskiden beri sayısı en çok kuruluş un fabrikasıdır: Merkez'de 17, Akşehir'de 5, Karaman ve Çumra'da ikişer, Ereğli ve Sarayönü'nde 1.

Sarayönü ilçesine bağlı Ladik'te Karaman'ın Taşkale (Kızıllar) köyünde, Sille, Kurşunlu ve Akviran ile Akşehir'in bazı köylerinde halı tezgâhları bulunur. Ayrıca peynircilik, yağcılık, dericilik, bitkisel yağ yapımı ve tuğlacılık yapılır. Büyük sanayi kuruluşları, 1954'te açılan Konya Şeker fabrikası (25 000 t şeker) 1963'te kurulan Konya Çimento fabrikası (150 000 - 200 000 t), 1958'de açılan yem sanayii fabrikası, et kombinası, 1937'de Ereğli'de açılan Sümerbank Dokuma fabrikası, Karaman'da kurulan tekstil fabrikasıdır (iplik ve do-

Foto. Milliyet arşivi (MEYDAN)

kuma). Küçük sanayi kuruluşları olarak demir çekme, bakır, tarım araçları, karoseri, lastik ayakkabı, sabun, çanak-çömlek, keçe, ağaç işleri atelyeleri vardır. Konya ili, tarım ürünleriyle Türkiye'nin başka bölgelerini besler. Başlıca satışlar tahıl (buğday ve arpa), yapağı, tiftik, deri, halı, çeşitli hammaddeler üstünde toplanır. Yakın yıllara kadar Konya'nın ulaşımı 1896'da buraya gelen, Birinci Dünya savaşı yıllarında Toroslar'ı tünelle aşan ve Cumhuriyet devrinde Ulukışla - Kayseri kesimi eklenen demiryoluyle sağlanırdı. Daha sonra karayolları ulaşımı geliştirildi ve Konya ili, bütün çevresine bağlandı. İlde devlet yolları 1 769 km, il yolları 1 148 km'dir. 4 700 km köy yolu vardır (1 000 km'si standartlara uygun). İl, turizm bakımından geniş imkânlara sahiptir. Şehirde 6 müze vardır. (Bk. KONYA MÜZELERİ.) Her yıl aralık ayında Mevlânâ'yı anma törenine ülkenin içinden ve dışından ziyaretçiler gelir. Karaman'da (Mehmed Beyin Türkçeyi resmî dil ilân etmesiyle ilgili olarak) Türk Dili bayramı, Konya'da Âşıklar bayramı, Akşehir'de Nasreddin Hoca'yı anma töreni ve Beyşehir'in av tüfekleri yapılan Huğlu köyünde haziran ayı içinde Tüfek bayramı yapılır. (→ Bibliyo.) [M]

KONYAALTI, Akdeniz bölgesinde (Antalya şehri) plaj yeri. Plaja Konyaaltı caddesi takip edilerek varılır. (M)

Konya - Bağdat ve Basra hattı, İstanbul'u Basra'ya bağlayan demiryolu hattı. 1909'da açıldı. Osmanlı demiryolları içinde imtiyazının verilmesinde diplomatik münakaşalara sebep olan ve bütün dünyayı ilgilendiren bir hattır. Bu yolun yapımı için önce İngilizler (XIX. yy.da), daha sonra Almanlar teşebbüse geçtiler. Osmanlı devleti hattın Ankara ve Kayseri üzerinden yapılmasını düşündü. Fakat Ruslar bu fikri uygun görmediler ve Osmanlı hükûmetine baskı yaptılar. Yolun yapımı 1899'da Anadolu Demiryolları kumpanyası reisi doktor Siemens'e verildi. Bu hattın Konya - Ereğli kesimi 1904'te atıldı ve Ereğli kesimi de Abdülhamid II devrinin son yıllarında tamamlandı (1909). [M]

KONYA bölümü, Türkiye'nin İç Anadolu bölgesinin güney bölümü. Batı ve güneyde Toros yayının iç kenarını boylayan bir sınır çizgisiyle Akdeniz bölgesinden ayrılır. Doğuda Ulukışla'dan Tuz gölünün Kuzey ucuna doğru uzanan bir çizgi boyunca Orta Kızılırmak bölümüne, Tuz gölünün kuzeyinden batıya doğru çekilen bir çizgiyle de Yukarı Sakarya bölümüne komşu olur; yaklaşık alanı 43 024 km². Konya ilinin, güney kısmı dışındaki kesimlerini kapsar; doğuda Niğde, batıda Afyon illerine doğru taşar. Konya bölümü, Türkiye'nin coğrafî bölümleri arasında yüzey şekilleri en silik olanıdır. Genellikle, basık yayla eşikleriyle birbirinden ayrılmış geniş çanaklar yer alır; güneyde Toros yayı ile Obruk yaylası arasında *Konya ovası*, Obruk yaylası kuzeyinde *Tuzgölü çukuru*, batıda Tuzgölü çukurundan Cihanbeyli yaylasıyle ayrılmış *Akşehir - Yunak ovaları*. Konya bölümünün orta kesiminde Melendizdağı - Hasandağı - Karacadağ - Karadağ volkanik dizisi yer alır. Yağışlar az olduğu halde Konya bölümü nadasa dayanan tahıl ekiminin (özellikle buğday) çok yaygın olduğu kesimdir. Kır ve şehir yerleşmelerine daha çok dağların eteğinde rastlanır; bunların başında Türkiye'nin büyük şehirlerinden olan Konya gelir. (M)

Konya harası, Konya ilinde, Konya - Ereğli yolu üzerinde ve il merkezine 7 km uzaklıkta, 14 138 dekarlık bir arazide, Tarım Bakanlığı Veteriner İşleri Genel müdürlüğüne bağlı olarak kuruldu (1934). Haranın sığırcılık, koyunculuk, tavukçuluk ve tarım şubeleri vardır. Sığırcılık şubesi esmer ırk üstünde çalışmalar yapar ve damızlık yetiştirir. Damızlık mevcudu: 253 (1971). Koyunculuk şubesi türk merinosu yetiştirir; damızlık mevcudu: 943 (1971). Tavukçuluk şubesi, leghorn ve newhampshire tipi kümes hayvanları yetiştirir. Damızlık mevcudu, 10 000 (1971), Tarım şubesi sadece hayvan yemi üretmekle uğraşır.

Döner sermaye ile yönetilen Konya harası 1970 yılında 3 630 000 lira gelir sağladı. Konya harası, başlangıçta Konya Özel idaresine bağlı bir çiftlik olarak kuruldu (1914) ve bu statü 1934 yılına kadar devam etti. Bu tarihte statüsü değiştirilerek Tarım bakanlığına devredildi ve hararla ilgili kanuna tabi tutuldu. (M)

Konya İdmanyurdu kulübü, türk spor kulübü (1923). Konya'nın spor kulüplerinden. Forma rengi yeşil - beyazdır. Futbolun yanı sıra basketbol, voleybol, atletizm, bisiklet dallarında da faaliyet göstermektedir. Resmen kayıtlı 520 üyesi vardır. (M)

KONYAK i. (yer adı *Cognac*'tan fr. k.). Fransa'nın Cognac bölgesinde hazırlanan ve damıtılan şarapların tabiî ürünü olan, ispirto derecesi yüksek içki: *Bir kadeh konyak daha içtikten sonra hançeri kınından çıkardı* (H.R. Gürpınar). *Ne olursa olsun, demiş, kadınlığına bakmadan ayak üstü erkeklerin bira içtiği bir yerde iki kadeh konyak içmişti* (S.F. Abasıyanık). [Bk. ANSİKL.] || *Teşm yol.* Şarabın damıtılmasıyle hazırlanan içki.

— ANSİKL. *Konyak* çıkaran bölge coğrafî alan yönünden Charente ve Charente Maritime idare bölgeleridir. Cognac bölgesi şu kısımlara ayrılır: *Grande champagne*, hemen, hemen bütün cognac bölgesini kaplar, verdiği cognac, yani damıtık şarap alkollü içkisinin, zamanla gelişen çok belirli güzel bir kokusu vardır; *Petite champagne*, Grande champagne'ı bir S veya ay şeklinde kavrar, Borderies bölgesi ise birkaç köy ve charente'in sağ kenarındaki bölgedir. Bu da Cognac bölgesinin kuzeydoğusudur. Fins bois yahut Premier bois bölgeleri de daha önce belirtilen bölgeleri çepeçevre sarar ve Gironde bölgesi kenarına doğru bir küçük adacık meydana getirir. Bundan sonra daha aşağı kalitede ürün veren bölgeler gelir. Bons bois, bois Ordinaire, bois à terroir gibi. Fine champagne denilen en yüksek kalite konyağı yalnızca Büyük ve Küçük Champagne bölgeleri verir. Bağlarda dikili asmaların en büyük kısmı folle blanche - saint - emilion ve colombard cinsleridir. Bu cins üzümler şarapçılık yönünden âdi şarap verir. Fakat bu âdi şaraplar da damıtılınca şöhretli ve mükemmel bir damıtık şarap içkisi olan konyağı vermektedir.

● *Yapımı.* Konyak elde etmek için şarap önce hafif ateşe doğrudan doğruya oturtularak damıtılır. Bu birinci damıtma, kokulu maddeleri kapsayan bir alkol verir. Kazanda arta kalan sıvı ya atılır yahut tartarat asiti elde etmekte kullanılır. İmbik, elde edilen alkol ile tekrar doldurulur ve yeniden damıtılmağa başlanır. İlk elde edilen alkol (*baş ürün*) bir kenara konur. Sonra iyi vasıflı orta ürün alınır; bu ürün az çok uzun bir süre kalacağı fıçılarına konur; konyak rengini ve meşhur güzel tadını bu fıçılardan alır. Damıtmanın sonuna doğru imbikten akan alkole *son ürün* denir. Bu da ayrılır ve baş ürünle birleştirilerek tekrar damıtılacak şarapla birlikte damıtılmak üzere imbiğe verilir. Böylelikle yeni bir karışım elde edilmiş olur. İyi konyak genellikle çeşitli eskilik derecesindeki konyaklarla bölge özelliklerini taşıyan çeşitli ürünlerin uyumlu bir şekilde birleştirilip karıştırılmasıyle elde edilir.

● *Türkiye'de*, konyak tipi içkinin yapılmasına 1934'te başlandı. «Cognac» (konyak) patenti Fransızlarda olduğundan, içki piyasaya «Kanyak» adıyle çıkarıldı. Bugün Türkiye'de yılda ortalama 700 000 litre konyak üretilmektedir. Hammadde (üzüm) Gaziantep, Tekirdağ ve Çanakkale'den sağlanır, içki, İstanbul'daki Tekel Likör fabrikasında yapılır. Konyağın içine sentetik madde karıştırılmaz ve içki üç yıl kadar dinlendirildikten sonra piyasaya çıkarılır. Türkiye'de yapılan konyak iki çeşittir: *piyasa konyağı* (tabiî konyak) ve *kalite konyak*. Piyasa konyağı 20 santilitrelik yassı şişelerde *cep konyağı* adıyle de satılmaktadır. (LM)

Konya Lezzet lokantası, (Konyalı da denir,) İstanbul'da Sirkeci semtinde. Ahmet Doyuran tarafından kurulan ilk türk lokantalarından biridir (1879). Daha sonra damadı Mustafa Doğan Bey tarafından geliştirilerek bugünkü durumunu aldı. Lokantaya türk mutfağından başka alafranga mutfak da eklendi (1944). Bugün Şişli semtinde bir perakende satış yeri (1964) ve Topkapı sarayı Mecidiye köşkü altında da bir şubesi (1969) vardır. (M)

KONYALI AŞIK SÜRÜRİ, türk halk şairi (Konya ? - 1855?). Gençliğinde Rüştü Baba adında bir şaire çırak oldu. Gazel türündeki şiirleri başarılı değildir. Şiirlerinde ihtiraslı aşk temi ağır basar. (M)

Konya müzeleri, tarihî eserler bakımından zengin olan Konya'da, eski eserlerin korunması ve teşhiri amacıyle kurulmuş birçok müze vardır.

● *Arkeoloji müzesi.* Sahipata caddesinde 1962 yılında ziyarete açıldı. Müzedeki eserler: mezar taşları ve kitabelerin çoğu Roma devrine aittir. *Posedion* ve *Nike* heykelleri en önemlileridir. Sidemara ve Pamphylia tipi lahitler vardır. «Herakles'in oniki işi»ni gösteren lahit bunların en önemlisidir. Çatalköyük, Canhasan, Süberde, Sızma, Alâeddin tepesi, Karahöyük kazılarında bulunan çeşitli devir ve cinsteki eserlerle avludaki mimarî parçalar, heykeller, kitabeler ve kabartmalar dikkati çeker.

İzzetkoyunoğlu müzesi. Topraklar mahallesindeki evinde özel koleksiyonu ve kütüphanesinden meydana gelir. Evin avlusunda Konya ve çevresinden derlenen arkeolojik eserler vardır. Avludan kuzey ve güneydeki iki ayrı kısma geçilir. Kuzeydeki kısmın alt katında, okuma salonu, sikke koleksiyonları, çeşitli müzelik eserler; üst katında, Selçuklu, Beylikler ve Osmanlı devirlerine ait tezhipli ve minyatürlü kitaplar, halı, kumaş ve çeşitli giyim eşyası, el işleri, sedef ve fildişi işleme çekmeler, rahle ve iskemleler, altın, gümüş bronz, bakır, tunç ve demir eserler, seramik ve çiniler, tanınmış hattatların levhaları, yağlıboya tablolar, cam eşya vardır. Güneydeki kısımda anadolu etnografyasını temsil eden zengin eserler bulunur.

● *Atatürk evi Kültür müzesi.* Atatürk evi, 1964 yılında Atatürk ve Kültür müzesi olarak ziyarete açıldı. Atatürk'ün kullandığı giyim eşyası, sofra takımları, oyun masası, Atatürk fotoğrafları, Atatürk ile ilgili çeşitli bilgiler, Atatürk pulları serisi teşhir edilmektedir. Atatürk evinin üst kat salonlarında, Konya kültür ve tarihi ile ilgili eserler teşhir edilir. Konya basını, kumaşlar, el işleri, Konya ve çevresine ait giyecekler, örme çoraplar, bir gelin odası ile kilit ve anahtar koleksiyonları bulunur.

● *Karatay Çini Eserler müzesi.* Selçuklu devri çini işçiliğinde önemli bir yeri bulunan Karatay medresesi, 1955 yılında Çini Eserleri müzesi olarak ziyarete açıldı. Selçuklu, Beylikler ve Osmanlı devri duvar çinileri ve çini kapları teşhir edilir. En önemlileri selçuklu devri duvar çinileri, selçuklu köşkü çinileri, çini kaplar, Kubadâbâd sarayı duvar çinileri ile beylikler ve osmanlı devri çinileridir.

● *Selçuklu Devri Taş ve Ahşap Eserler müzesi.* Anadolu Selçuklu devri Konya'sına ait taş ve ahşap eserler İnceminare'de 1956 yılında ziyarete açıldı. Avludaki eserler, daha çok taş eserlerdir. İçlerinde mezar figürleri ile insan figürleri bulunur. Eyvanda selçuklu ve beylikler devri kapı, pencere kanadı ve rahleleri gibi ahşap eserlerle Osmanlı devrine ait kakma işçilikte bazı ahşap çekmeceler teşhir edilir.

● *Mezar Anıtları müzesi.* Sırçalı medrese'de açıldı. Konya çevresinde toplanan mezar taşları teşhir edilir. İçlerinde Selçuklu, Beylikler ve Osmanlı devirlerine ait örnekler vardır. (M)

KONYA ovası, İç Anadolu'nun Konya bölümü içinde yer alan çanak biçimli ovaların en önemlisi. Güneyde Toros dağlarının iç kenarını boylayan yaylalar ve kuzeyde Obruk yaylasıyle sınırlanan ovanın ekseni, Konya - Karapınar arasında kuzeybatı - güneydoğu, Karapınar - Bor arasında güneybatı - kuzeydoğu doğrultusundadır. Bu iki kesim kısmen volkanik bir eşikle ayrılır. Ovanın alçak kesimleri, yeni alüvyonlar arasında yazın kuruyan bataklıklarla kaplıdır. Yer yer, içinde tatlı su gölü kavkıları olan eski alüvyonlara rastlanır; bunlara göre, Dördüncü zamanın

şimdikine göre daha nemli ve serin bir devresinde Konya ovasının geniş bir tatlı su gölüyle kaplı olduğu anlaşılır. Volkanisme etkinlikleri Üçüncü zamanda başlar ve hemen hemen bugüne kadar gelir. Ovada geçim gevşek bir tahıl ekimine ve küçükbaş hayvancılığa (koyun) dayanır. Konya, Çumra, Karaman, Ereğli, Bor ve Karapınar gibi başlıca yerleşme merkezleri ovanın kenarında sıralanır. (M)

Konyaspor kulübü, türk spor kulübü (1922). Forma rengi siyah - beyazdır. Futbolun yanı sıra basketbol, voleybol, atletizm dallarında da faaliyet göstermektedir. Resmen kayıtlı 586 üyesi vardır. Yıllık geliri 600 000 liradır. (M)

KONYEV (İvan Stepanoviç), sovyet mareşali (Lodeno, Kirov 1897). 1916'da gönüllü olarak orduya girdi, 1918'de Komünist partisine üye oldu ve siyasî komiserliğe tayin edildi. Frunze akademisi derslerine katıldıktan sonra Uzakdoğu'da hizmet gördü ve 1938'de Japonlara karşı savaştı. 1941'de ordu kumandanı olarak, özellikle Smolyensk'te ve Moskova önlerinde dikkati çekti. 1943'te, Birinci Ukrayna cephesinin başındayken, Harkov üzerine yaptığı karşı taarruzu zaferle sonuçlandırdı ve Dnieper nehri kıvrımı boyunca 400 km ilerledi. 1944'te nehri geçerek ordularını Polonya üstüne sürdü ve Jukov ile ortak olarak giriştiği harekâtın sonunda bu ülkenin güneyini zaptetti. 1945 Yılı başında Vistül nehrini aştı, Krakow'a ve Yukarı Silezya'ya girdi ve Oder ırmağına ulaştı. Kıtaları 25 nisanda Elbe üzerinde Amerikalılarla temasa geldi. Kuzeyde Berlin muharebesine katıldı ve Bohemya'yı zaptetti. 1945'te Avusturya'daki sovyet kıtaları kumandanlığına, sonra 1946'da Sovyet Kara kuvvetleri kumandanlığına getirildi. 1950'de Beria'yı mahkûm eden mahkemenin başkanlığını yaptı. Varşova paktı kuvvetlerinin başında bulundu (1956 - 1960). 1961'de Doğu Almanya'daki sovyet kuvvetlerine kumanda etti. (L)

KONYOZ i. (yun. *konis,* toz > fr. *coniose*). Tıp. Tozların yutulmasından ileri gelen hastalık. (Bu hastalığın en tanınmış şekli olan pnömokonyoz içinde küçük sert parçacıkların [kömür, kum, demir] bulunduğu havanın teneffüs edilmesi ve bu maddelerin akciğere yapışması sonucunda meydana gelir.) [L]

KONZERN i. (alm. k.) İkt. Malî iştiraklerle birbirine bağlanmış teşebbüsler kümesi.

— ANSİKL. *Konzern,* bir sanayi kolunun çeşitli teşebbüsleri arasında «yatay plan»'da olduğu kadar, «dikey plan»da da, her şeyden önce malî olan bir dayanışmayı gerçekleştirir. Konzernlere, özellikle Birinci Dünya savaşından sonra, alman enflasyonu sırasında başvuruldu. Amaçları, ilkin, bir entegrasyonun gerçekleştirilmesiyle üretimin arttırılması oldu; fakat konzern'ler, malî iştirakler yoluyle, aralarında teknik bağlantı olmayan teşebbüsleri de kapsamağa itildi.

En ünlüsü, Birinci Dünya savaşından sonra, Hugo Stinnes'in Ruhr'da kurduğu konzern'dir. 1923 Sonunda, çeşitli ülkelerden 1664 teşebbüsü biraraya topluyordu. 1924'te Stinnes'in ölümüyle dağıldı. (L)

KONZERTSTÜCK bls. i. («konser parçası» anlamında alm. k.). İçinde tempo ve ölçü değişiklikleri olan tek parçalı bir çeşit konçerto. (Bu tür, Schumann, Weber gibi Romantikler tarafından işlenmiştir.) [L]

KONZERTMEİSTER i. («konser başı» anlamında alm. k.). Almanya'da, gerektiğinde konseri yöneten solo kemancının adı. || *Teşm. yol.* Bir orkestrayı yöneten kimse. (L)

KOOGE (Abraham DE), 1632'den 1679 yılına kadar Delft'te yerleşmiş çini ustası. Delft'in en büyük çini sanatçılarından biri sayılır. Manzaralar, portre ve mavili harelerle süslenmiş siniler yapmıştır. (L)

KOOPERATİF i. (fr. *coopérative*'den). İşbirliğini gerçekleştirmek amacıyle kurulan iktisadî ortaklık.

— Huk. Tüzel kişiliği olan ve ortaklarının belirli iktisadî menfaatlerini (özellikle meslek ve geçimlerine ait ihtiyaçlarını) karşılıklı yardım, dayanışma ve kefalet suretiyle sağlamak ve korumak amacıyle, gerçek ve kamu tüzel kişileri ve dernekler tarafından meydana getirilen değişir ortaklı ve değişir sermayeli kuruluş (Bk. ANSİKL.) || *Kooperatif birlikleri,* konuları aynı veya birbiriyle ilgili nitelikte olan, 7 veya daha çok kooperatifin ana sözleşmelerinde bu yolda hüküm bulunmak şartıyle, birlikte kurabileceği kooperatif. (Bk. ANSİKL.) || *Kooperatif merkez birlikleri,* kooperatif birliklerinin birleşmesiyle meydana gelen, yine kooperatif şeklinde teşkilâtlanmış üst kuruluş. Bk. ANSİKL.

— İkt. Bk. KOOPERATİFÇİLİK.

— ANSİKL. Huk. *Kooperatif,* iktisadî bakımdan zayıf olanların birleşme ve dayanışmadan doğacak güçle belirli amaçlara ulaşmak iktisadî ve sosyal güçlükleri yenebilmek veya varlıklarını sürdürebilmek için teşkilâtlanmasıdır. Kooperatiflerde amaç, diğer ticaret ortaklarından farklı olarak, doğrudan doğruya kazanç elde etmek ve paylaşmak değil, karşılıklı yardım ve dayanışma yoluyle ortaklarına iktisadî yarar sağlamak veya onların ihtiyaçlarını karşılamaktır. Bu sebeple çoğu kere iktisadî yönden zayıf üretici veya tüketiciler biraraya geldiği için kooperatif, iktisadî ve ahlâkî yönleri olan toplumsal bir olgudur. Uygulamada en çok görülen örnekleri *üretim, tüketim, kredi* ve *yapı* kooperatifleridir. Türk hukukunda kooperatifler 24. IV. 1969 tarihli Kooperatifler kanunu ile düzenlenir. Ayrıca 2834 sayılı Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri kanunu, 2836 sayılı Tarım Kredi Kooperatifleri kanunu ve 7116 Sayılı kanunun yapı kooperatiflerine ilişkin hükümleri de yürürlüktedir. Kooperatifin, diğer ticaret ortaklıklarından farklı bir amaçla kurulması, bunlarda hâkim olan ilkelerin de değişik olması sonucunu doğurur. Kooperatiflerde geçerli olan bütün kuralların, dayanışma ve karşılıklı yardımlarla iktisadî güçlüklerin yenilmesi temel ilkesinden doğduğu söylenebilir. Sermayenin hâkimiyet aracı olarak kullanılmaması, işlemlerin ortaklarla yapılması ve *açık kapı* ilkeleri, hep bu temelin tabiî sonuçlarıdır. Kooperatiflerin iktisadî fonksiyonlarını yapabilmesi, sağladığı mal ve hizmetleri, doğrudan doğruya müşteri sıfatıyle ortaklarına arzetmesine bağlıdır. Bu sebeple kooperatiflerde, kural olarak ortaklarıyle işlem yapma ilkesi geçerlidir. Modern kooperatifler hukukunda ortaya çıkan ihtiyaçlar, bu ilkeye yine kooperatifin menfaatleri açısından, istisnalar getirilmesini gerektirdi. Özellikle büyük tüketim kooperatiflerinde ortak olmayanlarla da alışverişte bulunulması, bir yandan ortaklığa iktisadî yarar sağlamak, öte yandan da yeni ortak kazanılmasının bir yolu sayılır. Ancak kooperatiflerin ortak olmayanlarla yaptığı işlemlerin toplamı hiç bir zaman ortak işlemlerinin cirosundan yüksek olmamalıdır. *Açık kapı* ilkesi, kooperatiflerin değişir ortaklı ve değişir sermayeli iktisadî teşkilâtlar olmasını ifade eder. Esas sözleşmenin öngördüğü şartları gerçekleştiren bütün gerçek ve tüzel kişiler, kooperatiflere ortak olabilirler. Değişir sermaye ilkesi de, kooperatiflere her zaman ortak kabul edilebilmesinin zorunlu bir sonucudur. Toplumsal ve iktisadî görevleri sebebiyle, kooperatiflere çeşitli yönlerden imtiyazlar tanınmıştır.

Bugünkü türk hukukunda kooperatifçiliğin teşviki bir anayasa emridir. Devlet, kooperatifçiliğin gelişmesini sağlayacak tedbirleri alır (Anayasa md. 51). Bu amaçla, kooperatiflerin kuruluşunda, diğer ticaret ortaklıklarına göre kolaylıklar sağlanır. Kooperatiflere tanınan vergi muafiyetleri yine bu teşvik tedbirleri arasında yer alır. Kooperatifin halk tarafından tanınması, yayılması ve güven kazanması için, kooperatifçilik öğretimi ve eğitimi yapılması bir devlet görevi sayılır. Bu amaç için harcamak üzere, kooperatiflerin yıllık bilançolarında müspet gelir farkı yüzdesinin Ticaret bakanlığı emrine verilerek bir fon kurulması öngörülür. Kooperatiflerin toplumsal önemi, bu kuruluşlar üstünde diğer ticaret ortaklarına oranla daha etkili bir devlet denetimini zorunlu kılar. Kooperatifler kanunu, yapı kooperatiflerinde İmar ve İskân, diğer kooperatiflerde ise Ticaret

konyak deposu

bakanlığına denetim ve aynı zamanda yön verme görevi yüklemiştir. Bu bakanlıklar, kooperatifleri denetler veya denetletir; gereğinde onlara bağlayıcı direktifler verir; alanlarına giren konularda örnek ana sözleşmeler hazırlar. Kooperatifler tüzel kişiliğe sahiptir. Gerçek kişiler gibi tüzel kişiler de kooperatiflere ortak olabilir. Bu hüküm özellikle kamu tüzel kişilerine kooperatiflere ortak olabilme ve gereğinde kooperatifler kurabilme imkânını sağlar.

● *Kooperatif birlikleri*'nin kurulabilmesi için, ana sözleşmelerde hüküm bulunması gerekir. Kooperatif birliklerinin en yetkili organı, ana sözleşmede aksine bir hüküm bulunmadıkça, birlikte bulunan kooperatif temsilcilerinden meydana gelen genel kuruldur. Yönetim kurulu üyeleri de, genel kurula dahil üyeler arasından seçilir. Kooperatif birlikleri, il merkez birlikleri veya Türkiye Millî Kooperatifler birliği, kooperatiflerin ortak çıkarlarını korumak, amaçlarını gerçekleştirmek için iktisadî faaliyette bulunmak, faaliyetleri koordine etmek ve denetlemek, dış ülkelerle olan ilişkileri düzenlemek, kooperatifçiliği geliştirmek ve eğitim yapmak, kooperatifçilik konusunda tavsiyelerde bulunmak amaçlarıyle kurulur.

● *Kooperatif merkez birlikleri,* kooperatif birlikleri tarafından kurulur. Merkez birliğinin genel kurulu, onu kuran birliklerin genel kurullarının seçtiği üyelerden meydana gelir. Yönetim kurulu üyeleri de merkez birliği genel kurulu üyeleri arasından seçilir.

● Kural olarak alacaklılara karşı *kooperatif ortaklarının sorumluluğu* yoktur. Yani kooperatif şirketin alacaklıları, kural olarak sadece kooperatifin malvarlığına başvurabilir, ortakları takip edemezler, ancak ana sözleşmede, ortakların kooperatif alacaklılarına karşı kişisel sorumluluğu öngörülebilir. Ortağın alacaklılara karşı kurulan kişisel sorumluluğunun sınırsız ve bir miktarla sınırlı olması mümkündür. Kişisel sorumluluk, ister sınırlı ister sınırsız olsun her halde ikinci derecede ve müteselsildir. Yani, ortaklara başvurabilmek için, kooperatifin iflâs veya diğer bir sebeple sona ermiş bulunması, alacaklının yapılan tasfiye sonunda alacağının tamamını alamadığının sabit olması gereklidir. Kabul edilen sorumluluk sisteminin veya ek ödemelere ilişkin ilk düzenlemenin ana sözleşmede gerekli tadilât yapılmak suretiyle değiştirilmesi mümkündür.

● *Kooperatife ortak olmak* için, kural olarak, yazılı bir giriş bildirimi yapmak gerekir. Bu bildirimde aday, kooperatif ana sözleşmesinin bütün hükümlerini kabul ettiğini açıklar. Kooperatif yönetim kurulu, kanun ana sözleşme hükümlerine aykırı olmayan giriş isteklerini reddetme yetkisine sahip değildir. Kooperatife giriş gibi, çıkış da kabule bağlıdır. Bundan dolayı kooperatiften serbest çıkma sistemi geçerli değildir. Ortağın ancak payını devretmesi suretiyle çıkması mümkündür. Ortak, ana sözleşmede öngörülen sebeplerle veya haklı sebeplerin varlığı durumunda, yönetim kurulunun teklifi üzerine, genel kurul kararıyle kooperatiften çıkarılabilir.

Ortaklığa karşı ortakların hak ve borçlarında eşitlik ilkesi yürür. Ortakların hakları, oy hakkı, bilgi alma, denetleme, toplantılara katılma, organlara üye seçme ve seçilebilme, genel kurul kararları aleyhine iptal davası açabilme, ortaklığa girme ve

mareşal KONYEV

Foto. LAROUSSE

serbestçe çıkma, kooperatifin sağladığı imkânlardan serbestçe yararlanma hakkıdır. Borçlar olarak da, sadakat ve sır saklama yükümleri, para veya paradan başka bir edimle katılarak ortaklık amacını hizmet borcu, ana sözleşmede öngörülmüşse, gereğinde ek ödemelerde bulunmak ve öngörülmüşse, ortaklığa girerken bir giriş aidatı ödeme yükümleri sayılabilir. Ortaklar, kooperatife karşı yüklendikleri katılma borcu karşılığında, şirkette bir ortaklık payına sahip olurlar. Ortaklık payları, ortaklık senetlerine bağlanabilir; bu senetler kıymetli evrak niteliğinde değildir.

● *Kooperatifin kuruluşu,* bir yandan teşvik amacıyle, diğer yandan yapısından doğan zorunluluklarla anonim ortaklıklara oranla daha basit formalitelere bağlıdır. Hazırlanan kooperatif esas sözleşmesinin en az 7 kurucu tarafından imzalanması ve imzaların noterce tasdiki gerekir. Kooperatif sözleşmesinde yer alması gereken zorunlu kayıtları Kooperatifler kn. md. 4'te sayılmıştır; kurucular, sözleşmedeki imzaların tasdikinden sonra, bir dilekçe ve gerekli belgeler ve izin isteğiyle, Ticaret bakanlığına başvururlar; izin alındıktan sonra, merkezinin bulunduğu yer, ticaret siciline tescil ve ilân edilmekle kooperatif, kurulmuş olur. Tescil, tüzel kişiliğin kazanılmasını sağlar.

● *Kooperatiflerin organları,* genel kurul, yönetim kurulu ve denetçilerdir. *Genel kurul* kooperatiflerde bütün ortakların temsil edildiği en geniş yetkilere sahip karar organıdır. Sermaye payı ne olursa olsun, genel kurulda her ortağın bir oy hakkı vardır. Ortak sayısı binden çok olan kooperatiflerde, ana sözleşmede hüküm bulunmak kaydıyle, genel kurul toplanmaksızın, ortakların oylarını mektupla bildirmeleriyle karar alınması mümkündür. Yine bu büyüklükteki kooperatiflerde, sözleşmede öngörülmek şartıyle, ortak gruplarının seçeceği temsilcilerden meydana gelen temsilciler kurulu, genel kurulun yerine geçebilir. Temsilcileri seçecek grupların neye göre tespit edileceği ana sözleşmede düzenlenebilir. Bazı grupları imtiyazlı kılan, bazılarını oydan yoksun bırakan veya sermaye payı ne olursa olsun her ortağın bir oy hakkına sahip olduğu kuralını zedeleyen düzenlemeler geçerli değildir. Yönetim kurulu, kooperatifin idaresi ve temsili ile görevli organdır; kooperatif üyeleri arasında genel kurulca seçilecek, en az üç gerçek veya tüzel kişiden meydana gelir; bu tüzel kişiler, seçimden sonra kendilerini yönetim kurulunda kimin temsil edeceğini kooperatife bildirirler. *Yönetim kurulu* kooperatifin bütün içişlerini yürütmek ve onu dış ilişkilerinde temsil etmekle görevlidir. Yöneticilerin temsil yetkisi, kural olarak sınırlandırılamaz. Sadece temsil yetkisinin bir şubeye bırakılması veya birlikte imza şartı konulması mümkündür. Yönetim kurulu üyeleri, bütün faaliyetlerinde özen göstermek ve kooperatifin başarısı için çaba harcamakla yükümlüdürler. Aksi halde yöneticiler bu yükümleri zedeleyen davranışlarıyle kooperatife veya ortaklara verdikleri zararlardan sorumlu olurlar. Yönetim kurulu üyeleri, suç teşkil eden fiillerinden dolayı devlet memurları gibi ceza görürler. Kooperatiflerde *denetim işleri,* genel kurulca, ortaklar arasından veya üçüncü kişilerden en az bir yıl için seçilen bir veya birden çok denetçi tarafından yapılır. Denetçiler, kooperatifin bütün işlem ve hesaplarını denetlemek, yıllık denetleme raporunu düzenlemek ve bu faaliyetleri sırasında öğrendikleri şirket sırlarını saklamakla yükümlüdürler.

● *Kooperatifin sona ermesi,* fesih veya infisah sebeplerinden birinin gerçekleşmesi, birleşme veya bir kamu tüzel kişisi tarafından devralınma durumlarında olur. Kooperatifler kanunu, kooperatiflerin ortak menfaatlerini korumak, amaçlarını gerçekleştirmelerine yardımcı olmak, çalışmalarını ahenkleştirmek, denetlemek, dış ülkelerle ilişkilerini düzenlemek, kooperatifçiliği geliştirmek, eğitim yapmak gibi hizmetleri yerine getirmek için, kooperatif birlikleri, kooperatifler merkez birlikleri ve Türkiye kooperatifler birliğinin kurulacağı hükmünü kapsar. (ML)

KOOPERATİFÇİ i. (*kooperatif*'ten *kooperatif-çi*). Kooperatif yöneten kimse. || Bir kooperatife üye olan kişi. (M)

KOOPERATİFÇİLİK i. (*kooperatifçi*'den *kooperatifçi-lik*). Kooperatif kurma ve yönetme işi.

● *Tarih.* Kooperatifçiliğin gelişmesi iki büyük döneme ayrılır: 1. Makine (veya Sanayi) çağı öncesi dönem (*Antik çağ* ve *Ortaçağ*); 2. Sanayi çağını içine alan dönem.

1. Makine (veya Sanayi) çağı öncesi dönem: *Antik çağ.* İnsan, refahın, benzerleriyle birleşmeye bağlı olduğunu anladığı zaman, kooperatifçilik hareketi de başladı. Bu arada, dinî törelerin de katkıda bulunduğu, bazı kooperatifçilik uzmanlarınca öne sürülür. Eski Çin'de görülen bir dinî töre buna örnek gösterilir. Bu töreye göre, herkes hayatında en az bir defa kutsal dağa, yolculuğa çıkmak zorundadır. Bu hac masraflarını karşılamak üzere Çin'de ilk kredi ve tasarruf kurumları kuruldu. Göçebe kabilelerde de toprağın sulanması için kurulan sistemde bir işbirliği vardır. Öte yandan bazı kooperatifçilik uzmanları Homeros destanında görülen eski yunan gemiciliğini, bu devirlerde yapılan büyük balıkçılık hareketlerini, orman bölgelerinde köy kuran insanların ormanı birlikte temizleme çalışmalarını, kooperatifçi çalışmalar olarak kabul eder.

● *Ortaçağ loncaları* da meslek sahibi kimselerin refahlarını sağlamak amacını güden bir teşkilâtlanmadır. M.Ö. 300 yıllarında Yunanlılar *Eranoi* adlı birlikler kurdu VII. ile XV. yy.lar arasında ortaya çıkan alban loncalarının birçok özelliği bu birliklerde de görülür. Üyeler, genel fona yıllık katkıda bulunurlardı. Loncalar, çeşitli mal imal eder ve üyelerini hastalıkları sırasında korur, cenazelerini kaldırır, ziyafetler düzenler ve ihtiyaç halinde onlara yardım ederdi. Selçuklu ve Osmanlı devletinde görülen *fütüvvet**ler ve *lonca**lar da aynı amaçla kurulan teşkilâtlardı.

2. Sanayi çağı: *Yardım dernekleri.* 1793'te İngiltere parlamentosu, halkın hastalık, sağlık ve ihtiyaç durumlarında karşılıklı yardımı amaç edinen dernekler kurabilmesine izin verdi. Bu kanundan önce, bu tür kuruluşların resmî bir statüsü yoktu. 1800'de Büyük Britanya'da 7 200 yardım derneği vardı. Bunlara üye olanların sayısı 600 000'i buluyordu.

● *Kapitalist kurumlar.* Bu tür kurumlar İngiltere'de 1760 yıllarına doğru ortaya çıktı. Woolwich ve Chatham'daki liman işçileri, değirmencilerin tekelini kırmak amacıyle, kendi değirmenlerini kurdular. Ayrshire ve İskoçya'daki büyük bir dokumacı grubu da kooperatif haline geldi.

● *Rochdale öncüleri,* dünyada yankılar uyandıran ilk kooperatifçilik hareketidir (1844). Rochdale şehrinde 28 dokumacı İngiltere'de ilk tüketim kooperatifini kurdu. Bk. KOOPERATİFÇİLİK *anlayışı ve türleri.*

● *Halk bankaları.* Hermann Schulze-Delitzch, karşılıklı yardıma dayanan kredi bankalarının kurulmasını öngördü. 1850'de ilk karşılıklı tasarruf sandığı Eilenburg'da kuruldu. Saksonya'da 1853-1858 yılları arasında kredi ve borç verme sandığı kuruldu ve çok hızlı bir gelişme gösterdi. 1859'da 183 halk bankasının 18 000 üyesi vardı. Öte yandan Raffeisen, halk bankasının kurucusu olarak ün yaptı. 1888'de kendi öğretisine uygun olarak kurulan 425 birlik vardı.

● *Dünyada kooperatifleşme hareketleri. Amerika.* İki emekçi grup kooperatif mağazası açtı (1829). Bunlardan biri Philadelphia, diğeri New York'ta idi. Çiftçilerin ilk büyük kooperatif (sütçülük kooperatifi) kurma çabası 1810'da Goshen'de oldu. A.B.D.'de kooperatifçilik 1915-1930 arasında büyük gelişme gösterdi. Özellikle 1922'de kabul edilen bir kanuna göre tarım üreticilerine, karşılıklı kâr sağlamağa yönelen birlikler kurma hakkı tanındı. 1900'lerde 1 000 çiftçi kooperatifi varken, 1915'te 5 424 kooperatif ve bunların da 651 000 üyesi vardı. 1915'ten 1930'a kadar bu sayı toplam olarak büyük artış gösterdi. 1930'dan sonra bir azalma görüldü, 1960'larda 9 000 tarım kooperatifi vardı.

● *Güney Amerika*'da kooperatifleşme XIX. yy.da görülür. Arjantin, Brezilya, Şili, Kolombiya, Kosta Rika, Meksika, Uruguay, Peru ve Venezuela'da tüketim, kredi birlikleri, tarım ürünleri satımı ve yapım alanlarında kurulan kooperatifler gelişme gösterdi. Bu kıtada ilk kooperatifleri Avrupa'dan gelen göçmenler kurdu. Önce Arjantinde (1922) ve Brezilya'da (1925) kooperatif birlikleri ve halk bankaları kuruldu. Uruguay'da ve Brezilya'da özellikle tarım kooperatifleri gelişti. 1960'ta Arjantin'de Karşılıklı Sigorta Kooperatifleri birliğinin üye sayısı 88 000 idi. Meksika'da *ejidos*'lar, kooperatif şeklinde düzenlenen çiftlikler dir. Aynı ülkede orman, balıkçılık, ulaşım ve öteki hizmet kooperatiflerine de rastlanır.

● *Asya'daki kooperatifler. Çin Halk cumhuriyetinde* kooperatifler emekçilerin kolektif mülkiyetindedir. İlk beş yıllık kalkınma planı, el sanatları alanında çalışanları ve tacirleri, kooperatiflerde derece derece teşkilâtlandırmağa yöneldi. 1956 Sonunda el sanatlarının yüzde 92'si kooperatif alanına girdi. Demiryollarında çalışan makinistler ve buna benzer ulaşım işlerinde çalışanlar *ulaşım kooperatifleri*'ne ortak oldular. 1958'de tarımdaki kolektifleşme ve dolayısıyle komün* kurma işlemlerinin bittiği belirtildi. *İndonezya*'da kooperatifleşme hareketi İkinci Dünya savaşından önce ilerlemişti. İlk kooperatifleşme, ülke Japonya işgali altındayken gerçekleşti (1945). *Hindistan,* kooperatifleşmeyi iktisadî kalkınma için gerekli bir millî siyaset olarak gördü. İkinci Beş Yıllık Plan döneminde köy derneklerindeki üye sayısı 5 000 000'dan, 15 000 000'a yükseldi. Kooperatifçiliğin gelişmesinde Hindistan bankasının etkisi büyüktür; hem tarım kredisi açar, hem de başka kolaylıklar sağlar. Kısa vadeli krediler de, 180 000 kredi kuruluşunun yararlanmasına bırakılmıştır. *Pakistan*'da 1957 sonunda 21 000 kooperatif vardı ve bunların üye sayısı 1 000 000'du. Bunların çoğunluğu tarım kredi kooperatifi türündedir. Bu arada Seylan'da özellikle tüketim kooperatifleri ilerleme gösterdi. *Japonya*'da kooperatifler 1870'te kuruldu. 1900'lerde 65 000 üyesi vardı. Bunlar daha çok tarım teşkilâtlarıydı. 1909'da devlet yardımları sonucu üye sayısı 380 000'e yükseldi. Birinci Dünya savaşından sonra, özellikle balıkçılık ve emek üretim kooperatifleri artış gösterdi. Balıkçılık ve tarım kooperatifleri 1960'larda tamamıyle teşkilâtlanmıştı. Sanayi, ticaret ve tüketim kooperatifleri de oldukça artış gösterdi. *Rusya'da* tarımda köleliğin kalkması ile birlikte tüketim kooperatifleri kuruldu. 1900'de bu kooperatiflerin 200 000 üyesi vardı. 1905 Devrimi kooperatif hareketine hız verdi. 1914'te toplam üye sayısı 1 000 000'a ulaştı. 1958'de Tüketi Kooyesi vardı ve S.S.C.B.'nin toplam perakenperatifleri Merkez birliğinin 34 000 000 üde ticaretinin yüzde 29'unu bu kuruluşlar gerçekleştiriyordu. Üretim kooperatiflerinin kolektif türlerinin, yani kolhoz*ların kurulmasına 1917 Devriminden sonra başlandı. 1930'daki köylü direnişi yüzünden biraz hafifletildi. Her aileye kişisel olarak kullanılan bir miktar toprak bırakılmasına izin verildi. *İsrail*'de kooperatifleşme büyük bir gelişme gösterdi. Tarım alanında kurulan kooperatifler köy nüfusunun yarısına yakın kısmını içine alır. Bunlara *kibutz* ve *kvutza* denir; kolektif mülkiyet esastır ve emek de kolektif bir şekilde teşkilâtlanmıştır. Asya'da S.S.C.B. dışında 1937'de 167 554 kooperatif vardı. 1952'de ise 382 343 kooperatif faal durumdaydı. 1937'deki üye sayısı 14 800 476, 1952'de 60 230 117 idi.

● *Afrika'da kooperatifçilik.* İkinci Dünya savaşından sonra gelişti. İngiliz bölgesindeki ülkelerde, meselâ Nijerya'da kakao pazarlama veya satış kooperatifleri 1922'de kuruldu. Güney Afrika, genellikle tüketim ve tarım satış kooperatifleri alanında gelişme gösterdi. Kuzey Afrika'da özellikle Cezayir'de şarapçılık kooperatifleri vardır. Afrika'da kooperatif sayısı 3 598'den (1937) 1952'de 6 637'ye, ortak sayısı da 331 911'den 1 271 229'a yükseldi.

● *Avrupa.* Batı avrupa ülkeleri ilk kooperatifçilik hareketlerini başlattı. Bu ülkelerden *Almanya*'da kooperatifçilik hareketlerinin öncüleri Hermann Schulze Delitzch Victor Huber, Friedrich Wilhelm, Raiffeisen ve Ferdinand Lasalle'dır. Almanya'da Huber fikrî alanda çalışarak yazılarıyle geniş kitlelerin kooperatiflerle ilgilenmesini sağladı. Wilhelm Haas ise iyi bir teşkilâtçıydı ve Alman Tarımı Kooperatifleri bir-

liğini kurdu. 1903'te Raiffeisen'in ölümünden sonra, kendi kurduğu birliği Raiffeisen Kooperatif birlikleriyle birleştirdi. İkinci Dünya savaşından sonra Almanya'daki tüketim kooperatif üyeleri sayısı 2 000 000 dolaylarına yükseldi. *Fransa*'da kooperatifçilerin büyük çoğunluğu nazarî alanda çalıştı. Bunlar arasında Prof. Gide kooperatifçiliğin tanınıp yayılmasında öncülük yaptı. Buchez, Paris'te ilk üretim kooperatifini kurdu (1813). Fourrier ütopist sosyalistlerin temsilcisiydi. Kurmayı tasarladığı düzeni kooperatifler aracılığıyle gerçekleştirebileceğine inanmıştı. Bunun için 1 600-2 000 kişilik kooperatifler kurulacak; flanster (yun. «cephe nizamı») adlı bu kooperatifler, yeni bir sosyalist düzene geçişi sağlayacaktı. Burada herkes dilediği işle uğraşacak ve elde edilen kâr 12 birim üzerinden 5 birim *emeğe,* 4 birim *sermayeye* ve 3 birim de *yeteneğe* bölünecekti. Belli başlı öteki fransız kooperatifçileri arasında Charles Gides ve Louis Blanç sayılabilir. Fransa'da ilk tüketim kooperatifi 1835'te kuruldu. 1960'ta tüketim kooperatifleri üye sayısı 3 000 000 idi ve tarım kooperatiflerinin 1 000 000 üyesi vardı. Fransa'da özellikle üretim kooperatifleri gelişti. *İngiltere*'de genellikle Rochdale öncülerince kurulan tüketim kooperatifi türü gelişme gösterdi. Bundan önce Dr. William King İngiltere'de kooperatifçiliğin kurucusu sayılır. 1828'de İngiltere'nin güneyinde Brighton şehrinde *The Cooperator* isimli bir dergi yayımladı. Bu dergide kooperatifçiliğin felsefesini, başarıya ulaşmak için gerekli metot ve yolları belirtti. V. Neal ilk ingiliz satış kooperatiflerini kurdu (1864). Ayrıca, milletlerarası alanda çalışan Holyooke ile birlikte, sosyalist akımın temsilcilerinden Sydeney ve Beatrice Webb sayılabilir. İngiltere'de bu alanda sosyalist eser veren ve denemeye girişen Robert Oven'dır. Çalışma şartlarının düzelmesi, çalışma saatlerinin kısaltılması gibi sosyal siyaset ve kooperatifçilik alanında çalışmalar yaptı. Özellikle sınaî üretim kooperatiflerinin kurulması ve gelişmesi için çok çalıştı; aynı zamanda üretim kooperatifinde çalışan işçilere ücretten başka kârdan da pay verilmesi fikrini savundu ve kendi kurduğu kooperatiflerde uyguladı. (Fransız işvereni Godin de aynı uygulamaya girişti). Sınaî üretim kooperatiflerinin yanı sıra tarım kooperatifleri de gelişti. Tarım alanındaki kooperatiflerde 1946'da 108 000 kişi vardı. 1958'de bu sayı 230 687'ye yükseldi. *Çekoslovakya*'da tüketim ve tarım kooperatifleri alman işgalinden (1938) önce çok güçlüydü. Çekoslovakya, Polonya ve Macaristan'da sosyalist rejimin kurulmasından sonra sosyalist mülkiyete geçişle birlikte kooperatifçilikte de özel mülkiyetin yerini kolektif mülkiyet almağa başladı. Ancak Yugoslavya, sosyalist mülkiyet yanında bazı bireysel ayrıcalıklar (belli bir sınıra kadar toprağa sahip olma) tanıdı. Bu ülkede 1950'den beri emek üretim kooperatiflerinde merkeziyetçilikten sıyrılmış bir kolektifleşme deneyi göze çarpar. *İskandinav ülkeleri*'nde hem tüketim, hem de tarım kooperatifleri kuruldu. 1960'ta İsveç'te nüfusun yüzde 14'ü, Finlandiya'da yüzde 24'ü, Danimarka'da yüzde 11'i, Norveç'te yüzde 8'i kooperatifçi bir yaşama düzenine girdi. *İtalya*'da kooperatifler 1920'de Mussolini'nin iktidara gelişiyle hürriyetlerini kaybetti. II. Dünya savaşından sonra kooperatifçilik yeniden (tarım ve tüketim) gelişti. Sayıları 10 000'e varan kooperatiflerde 2 000 000 kooperatif üyesi vardı. *İspanya*'da ise 5 000 tarım kooperatifi vardır.

Dünyadaki kooperatifçiler temsil ettikleri akımlara göre şöyle sınıflandırılabilir: alman Schulze Delitzsch, ingiliz Holyoke ve italyan Mazzini aşırı liberal okulu temsil eder. Alman Raiffeisen, ingiliz Neal, fransız Charles Gide ve Buchez sosyal hıristiyan akımın temsilcileridir. İngiliz Owen, fransız Fourrier ve Blanc, alman Lassalle sosyalist akımı savunanlardır.

Kıtalara göre kooperatifler (1965):

	kooperatif sayısı	*ortak veya üye sayısı*
Avrupa	180 625	118 645 275
Amerika	35 162	29 475 473
Asya	447 210	72 495 659
Afrika	7 086	1 289 070
Okyanusya	5 243	991 912
TOPLAM	675 326	222 897 389

— İkt. *Kooperatifçiliğin ilkeleri.* Kooperatif bir iktisadî kuruluş olduğuna göre, iktisadî bir amaç için birlikte çalışma esasına dayanır. Kooperatifçi hareketlerin başlangıcı, tabiî dayanışma eğiliminin sonucudur. İlk insanlar, kabile ve klan devirlerinden önce de, mağaralarda, güçlerini ve özellikle anlayışlarını aşan tabiat olayları karşısında korkuya kapılınca ve yaşayabilmek için avlanmak, vahşî hayvanlardan ve komşularının yağmasından korunmak zorunda kaldıkları zaman küçük topluluklar kurarak, savunma ve avlanma çabalarını birleştirmek ihtiyacını duydular. Karşılıklı yardım amacını güden bu birleşme eğilimi, insan tabiatının bir özelliği olarak, devirler boyunca kökleşti. Değişik görünüşleri olmakla birlikte, kooperatifçi eğilim, insan toplumlarının ayrılmaz bir unsuru oldu. Kooperatifler, kuruluş amaçları ve çalışma konuları bakımından farklı olduğu için biçim ve yapı bakımından farklı nitelik gösterir. Bütün kooperatifleri içine alacak bir tanım, yapmak güçtür. İktisadî görüş ve eğilimleri farklı olan bazı nazariyeciler kendi anlayışlarına göre, değişik tanımlar ortaya attılar. Genellikle kooperatifler, bireylerin serbestçe biraraya gelerek, üretim, tüketim ve kredi konularında yardımlaşmak ve kendilerine ait işletmelerde çalışmak üzere ortaya koydukları iktisadî kuruluşlardır. Bir kuruluşun kooperatif özelliğinde olabilmesi için, beş unsurun gerçekleşmiş olması gerekir (bunlardan birinin eksikliği, kuruluşun kooperatif olma özelliğini zayıflatır): **1.** kooperatifler, iktisadî kuruluşlardır. Bu özellik, kooperatifleri yardım amacı güden hayır dernekleri olarak görmeğe çalışanların düşüncelerine uymaz; kooperatifler, birlikte çalışma esası içinde, belirli bir kazanç elde etmek ve üyelerine maddî çıkarlar sağlamak amacıyle işletilir; **2.** kooperatifler iktisadî amaçlarla biraraya gelen insan topluluklarıdır. Bu özellik de kapitalist ticarî şirketlerle, kooperatifler arasındaki farkı belirtir; ticarî şirketlerin kuruluş, işleyiş ve yönetiminde temel etkenin sermaye olmasına karşılık, kooperatiflerde bu etken insandır. Anonim şirketlerde, her ortağın, koyduğu sermaye ölçüsünde oyu vardır. Meselâ, 1 000 000 lira sermayeli bir anonim şirkette, hisselerin 990 000 lirası bir kişinin, geri kalan 10 000 lirası da bir kaç yüz kişinin olabilir. Bu durumda yönetimin her safhasında söz hisselerin çoğunluğunu elinde bulunduran bir kişinindir. Kooperatiflerde katılma hissesi her ne olursa olsun, her ortağın bir oyu vardır; kuruluşun yönetiminde, seçme ve seçilmede eşit söz hakkına sahiptir; **3.** kooperatifler serbestçe meydana getirilen kuruluşlardır. Ortakların, gönüllü olarak, kendi istekleriyle kurdukları ve diledikleri zaman ilgi ve ilişkilerini serbestçe kesebildikleri bir kuruluş olması, kooperatiflerin en belirli özelliklerindendir. Bazı meslek mensuplarını zorla bir ortaklığa girmeğe ve isteği dışında bu ortaklıkta kalmaya zorlayan totaliter rejimli ülkelerde görülen benzer kuruluşlar, aynı adı taşıdığı halde, serbestlik ilkesine uymadığı için hür dünya kooperatifçiliği tarafından kooperatif sayılmaz; **4.** kooperatifler, kendilerine ait bir işletmeye sahiptir. Kooperatiflerin iktisadî kuruluşlar olması ilkesinin sonucu olan bu özellik, ortaklığın bir işletme birimine sahip olmasını gerektirir. Bu birim, küçük veya büyük işletme veya kurum olabilir; **5.** kooperatifler, ortaklarına yardım eder. Bu unsur, kooperatifleri, birer iktisadî kuruluş olduğu halde gerekirse ortaklarına bir hayır kurumu gibi, yardımlarda da bulunabileceğini ve ortakların, birbirlerine yardım amacıyle de biraraya geldiklerini anlatır.

Modern kooperatifçilik hareketleri oldukça yenidir. Kooperatifçilik ilkeleri, ilk olarak, 1844'te kurulan kooperatifte belirtildiğinden, genellikle, kooperatifçilik hareketinin bu yılda başladığı kabul edilir. XIX. yy.da hâkim olan liberalizmin ana ilkeleri ve felsefesiyle bağdaşması mümkün olmayan ve buna karşı bir tepki olarak da nitelendirilen aşağıdan yukarıya ve kendi kendine yardım kuruluşları da aynı yüzyılda ortaya çıktı. Sosyal siyaset dilinde yukarıdan aşağıya koruma; devlet tarafından çıkarılacak kanunlar (İş, Asgarî Ücret, Toplu Sözleşme, Grev, İşçi Sağlığı kanunları v.b.) ve bu kanunlara paralel olarak kurulan çalışma, sosyal sigortalar, iş ve işçi bulma teşkilâtları gibi kuruluşları kapsar. Aşağıdan yukarıya yardım da bireylerin çıkarlarını bizzat korumağa yöneldikleri kuruluşlara dayanır. Kendi kendine yardımın iki büyük kuruluşu, sendikalarla kooperatiflerdir. Sendikalar, pek az istisnasıyle çalışmalarını sanayi ve hizmetler kesiminde yaptığı halde, kooperatifçiliğin çalışma alanı, şehirler kadar köylere de yayılır ve tarımla birlikte bütün kesimleri çalışma alanı içine alır. XIX. yy.ın ortasında, özellikle köylüleri, esnafı ve büyük çoğunlukla işçileri içine alan bir kooperatifçilik hareketi başladı. Prof. Arndt ve onun gibi düşünen liberaller, kooperatifleri «zayıf iktisadî güçlerin iktisaden güçlü kimselerin tek başlarına elde ettiklerini sağlamak üzere, biraraya gelmeleri» şeklinde tanımlar. Bugün özellikle ileri ülkelerde, kooperatifler bütünüyle orta tabakaya ait kuruluşlar olmuştur. Kooperatif ortaklarının her zaman aynı hak ve sorumluluklara sahip olduğu ve kooperatif tüzüklerinin tam eşitlik sağladığı ileri sürülür. Kooperatif ortakları arasında *eşitlik* esastır. Ortakların malî veya sosyal durumlarındaki farklar, kooperatiflerde herhangi bir üstünlük unsuru olamaz ve kooperatif anlayışına göre olmaması gerekir.

Ancak eşit hak ve sorumluluk isteğine rağmen, yine de bazı farklar zorunlu olarak tanınır. Katılma payının hepsini ödeyenler, uzun süreden beri kooperatife dahil olanlar, bazı şartlarda kooperatif kurucuları veya yönetim kurulunda görevli olanlar, ortaklara oranla daha farklı bir yer tutabilirler. Özellikle yapı kooperatiflerinde bu duruma çok rastlanır. Meselâ, ilk dağıtılacak evlerin hisselerinin hepsini ödenmiş olanlara verilmesi, kura çekilirken eski ortaklara daha elverişli haklar tanınması ikinci ve sonraki dağıtımlarda, ilk kuralarda kazananlara daha yüksek bir kazanma oranının tanınması, bazı şartlarda kurucu veya yönetim kurulunda görev alarak çalışanların daha imtiyazlı tutulması, yapı kooperatiflerinde rastlanan ve tabiî karşılanan durumlardır. Tüketim kooperatiflerinde de, ortaklar kooperatiften alışveriş yaptıkları oranda temettü alırlar. Aynı şekilde, Türkiye'de 1965'te, Köy İşleri bakanlığının kurulmasından sonra çıkarılan bir kararnameyle, köy kooperatiflerine ortak olanlara Almanya'da çalışmak hususunda öncelik tanındı. Kooperatiflerde *eşit hak* ve *sorumluluk* ilkesi geçerli olmakla birlikte haklı görülecek bazı ayrıcalıkların tanınması zorunludur. Bugün bütün kooperatifler, iktisadî liberalizm anlayışı için de kendi kendine yardım teşkilâtlarıdır. Ancak bazı toplum ve rejimlerde, kooperatiflerin devletin bir organı durumuna getirildiği görülür. Faşist İtalya'daki *korporasyon*'lar, Almanya'da Hitler zamanında bazı müdahaleler ve Sovyet Rusya'daki *kolhoz* denen tarım kooperatifleri tam anlamıyle rejimin bir organıdır.

● ***Kooperatifçilik anlayışı ve türleri.*** Kooperatiflerin insancıl birlikler olduğu ileri sürülür. İnsancıl düşünceler, kooperatiflerin kuruluşlarında, özellikle Raiffeisen'in tarım kooperatiflerinde önemli bir etkendi. Ücret karşılığı olmayan hizmet, bu insancıl düşüncenin ürünüdür. Özellikle liberallerin belirttiği gibi, bu insancıl fikirlere rağmen, kooperatifler bir hayır teşkilâtı değildir; ortakların büyük çoğunluğu, kooperatiflere, insancıl düşünceler yerine bencil düşüncelerle girerler. Birçok sosyalist, kooperatiften sosyalist sonuçlar bekledi; kapitalist ekonomiden sosyalist ekonomiye yardımseverlik anlayışı ile geçilebileceğini ileri sürdü. Özellikle sınaî üretim kooperatiflerinin bu amacı gerçekleştireceğini ümit ettiler. Genellikle ütopist sosyalistler arasında tutulan bu düşüncenin en ileri temsilcisi Charles Fourier oldu. Buna karşılık anarşistler, kooperatif hareketlerinde önemli bir etken olmadılar.

Kooperatif türlerini kesin ve isabetli bir şekilde belirtmek oldukça güçtür. Kooperatif nazariyecileri ortak bir sınıflamada birleşmezler. Eski klasik okula ve özellikle fransız kooperatifçilik anlayışına göre, kooperatifler başlıca, ***üretim (istihsal) kooperatifleri, tüketim (istihlak) kooperatifleri, kredi kooperatifleri*** olarak üçe ayrılır. Bu sınıflandırma Birinci Dünya savaşına kadar aynen kabul edildi. Daha sonra nazariyeciler

farklı sınıflamalar yaptılar. Özellikle alman nazariyecileri, bütün kooperatifleri, *köy* (veya *tarım*) *kooperatifleri* ve *şehir kooperatifleri* olarak iki büyük kümede topladı. Bu düşüncede olanlar arasında, bunları, Raiffeisen kooperatifleri, Schultze Delitzsch nazariyeciler diye adlandıranlar da vardır. Gerçekten, Raiffeisen tarım kooperatiflerini kurmuş ve önderlik etmiştir; Schultze Delitzsch'in kurduğu şehir koperatifleri de başta kredi kooperatifleri olmak üzere esnafın, küçük zanaatkâr ve küçük tüccarın alış ve satışlarda kolaylık sağlamak ve üretimi artırmak için kurduğu kooperatifleri içine alır. Bazı liberal nazariyeciler de kooperatifleri, ortaklarının birleşme tarzına ve kooperatiflerin faaliyet alanlarına göre, iki büyük sınıfa ayırırlar: 1. ortakların bileşim tarzına göre kooperatifler; 2. üreticiler tarafından kurulan kooperatifler; bu da a) köylü ve esnaf tarafından kurulan *üretim kooperatifleri,* b) küçük tüccar ve küçük sanayiler tarafından kurulan *esnaf kooperatifleri,* c) tüketiciler tarafından kurulan *tüketim kooperatifleri* olarak üçe ayrılır.

Kooperatifler, gösterdikleri faaliyet türüne göre, yedi bölüme ayrılır: a) *kredi kooperatifi,* b) *mübayaa* (*alım*) *kooperatifi,* c) *tüketim kooperatifi,* ç) *satış kooperatifi,* d) *tesisat kooperatifi,* e) *yapı kooperatifi,* f) *imalât kooperatifi,* g) *depo kooperatifi.*

Bugün en geçerli sınıflandırma şöyledir: 1. üretim kooperatifleri; 2. tüketim kooperatifleri; 3. kredi kooperatifleri; 4. yapı kooperatifleri.

● *Üretim* (*istihsal*) *kooperatifleri,* ortaklarını ortak bir üretim amacıyle biraraya toplayan kooperatiflerdir. Bunları kuranlar üreticilerdir. Bunların şehirlerde kurulanlarına *sanayi üretim kooperatifleri,* köylerde kurulanlarına ise *tarım üretim kooperatifleri* denir. Gelişmiş olanları, tarım üretim kooperatifleridir ve küçük çiftçilerin bağımsız durumunu korumasını sağlar. Bunlar köylerden şehire akımı oldukça önleyerek küçük çiftçinin durumunu düzeltir. Bu kooperatiflerde, işçi ve işveren ayrımı yoktur; her ortak aynı durumdadır. Üretim kooperatifleri üretim safhalarına göre *mübayaa, sürüm* ve *tesisat* kooperatifleri olarak üç alt gruba ayrılır. *Mübayaa* (*alım*) *kooperatifleri,* ortaklarının işletmeleri için yararlı olan hammaddeleri toptan satın almak amacıyle, şehir ve köylerde kurulur. Küçük esnafa yararlı olur. Bu kooperatiflerin iyi işleyebilmesi için, gereken sermayeyi ortaklardan sağlayabilmesi ve satın alınacak hammaddelerin, nitelik ve fiyatından anlayan elemanların bulunması gerekir. *Sürüm kooperatifleri,* şehir ve köylerde gelişme gösterdi ve oldukça önem kazandı. Bunların amacı yapılan veya üretilen malların satılmasıdır. Sürüm kooperatiflerinde satıştan ve piyasadan anlayan yöneticilerin bulunması gerekir. *Tesisat kooperatifleri,* ihtiyaçları olan kimselerin, bir tek kişinin satın alması zor olan gerekli makineleri sağlamak için, şehir ve köylerde kurdukları kooperatif türüdür. Kooperatif, ihtiyaç duyulan makine, âlet v.b. alarak ortakları az bir tutarla bunlardan yararlandırır. Meselâ köylerde fidan, damızlık, biçerdöver makinesi v.b. kooperatifçe alınır; ortaklar az bir para ödeyerek bunları kullanabilir. Yine şehirlerde dokumacıların ihtiyacı olan boyahaneler v.b. bu şekilde ortak olarak kullanılabilir. Tesisat kooperatifi olarak Batı'da, özellikle elektrik kooperatifleri çok gelişti. Batı Almanya'da 4 800 elektrik kooperatifinin 420 000 ortağı vardır. Belediye ve devletin elektrik getirmeğe gücü yetmediği yerlere elektrik getirmek amacıyle, o yerde oturanlar tarafından bu tür kooperatifler kuruldu. Bu türden Çekoslovakya'da 4 000, İsveç'te 1 880, A.B.D.'de 2 000 kadar kooperatif vardır. Aynı şekilde telefon tesisleri kurmak için, A.B.D.'de 160 000 ortaklı 3 000 kooperatif vardır. Bundan başka traktör ve tarım makineleri kooperatifleri, elektrik kooperatifleri, su tesisatı, kurutma kooperatifleri ve buzhaneler (soğuk hava depoları) bulunur. Ayrıca bankaların kiralık kasalarına benzeyen, kiralık küçük dolap servisleri de vardır. Sayıları binleri aşan ve günün 20 saatinde hizmette bulunan bu servis, zaman ve mal kaybını önler. Bu kooperatifler, yalnızca bağımsız durumunu korumak isteyen küçük esnaf tarafından değil, memur, usta, işçi v.b. vatandaşlar tarafından da kurulabilir. Ancak genellikle üretim kooperatifleri denince, bağımsız durumunu korumak isteyen zümreler; yani küçük esnaf v.b. anlaşılır. Üretim kooperatifleri üretim etkenlerine göre *emek kooperatifleri* ve *tarım kooperatifleri* olmak üzere ikiye ayrılır. Emek kooperatifleri daha çok vasıfsız işçiler tarafından kurulur. Bunlar Birinci Dünya savaşına kadar başarılı oldu; daha çok İtalya ve Polonya'da kuruldu. Bugün hemen hemen rastlanmayan bu kooperatiflerin artıkları, liman şehirlerinde, gemilerin yükleme boşaltma işlerinde görülür.

Üretim kooperatiflerinin en çok başarı sağlayan bir türü de tarım kooperatifleridir. Köylünün kalkınmasını ve sürekli olarak eline para geçmesini sağlar. Köylünün eline ancak hasat zamanı para geçer; bütün yıl bunu idare edemezse hasat karşılığı borç alır ve borcunu ödeyemediği zaman kötü duruma düşer; köyden şehire göç başlar. Bu durum, kooperatifler tarafından önlenebilir. Tarım üretim kooperatifleri, köylünün ürününü şehre ulaştırmakta ve satışını sağlamakta da büyük başarı gösterir. Bu faaliyet alanına giren kooperatifler çok yaygınlaştı. Özellikle İsrail'de tarım ürünlerinin yüzde 80'i kooperatiflerin elindedir; satışı da kooperatiflerin aracılığıyle yapılır. Bu ülkede kendine özgü bir biçimde (aynı zamanda askerî ve tarımsal) kurulmuş olarak *kibutz**lar arap sınır bölgelerinde oldukça önemli tarımsal faaliyette bulunur. Almanya'da bu kooperatiflerin en önemlileri *sütçülük kooperatifleri* (sayıları 30 000, ortak sayısı 4 000 000), *davar* ve *et kooperatifleri* (sayıları 4 700, ortak sayısı 1 300 000) ve *bağcılık kooperatifleri*'dir. Bütün Almanya'da üretilen sütün yüzde 82'si kooperatifler aracılığıyle satılır. Bu sebeple sütçülük kooperatiflerinin çok geniş imkânları vardır; birçok bölgede köylünün ineklerinin bakımını ve süt sağımını da sağlar. S.S.C.B.'de bu tür kooperatiflere *kolhoz** adı verilir ve bunlar liberal ekonomideki kooperatiflere oranla farklılıklar gösterir. Çin Halk cumhuriyetinde ise daha büyük çapta kurulan *komün**lere rastlanır. *Hayvancılık kooperatifleri* de yalnız tarım hayvanlarının alım ve satımıyle değil, aynı zamanda hayvan üretimi, bakımı, cinslerinin düzeltilmesi işleriyle de uğraşır. Bir kısmı da toplayarak beslediklerі ve yetiştirdikleri hayvanları kendi kurdukları pazarlarda açık arttırma ile satar.

● *Tüketim* (*istihlâk*) *kooperatifleri,* ortaklarına, gerekli günlük ihtiyaç maddelerini (başta yiyecek olmak üzere, giyecek v.d.) mümkün olduğu kadar iyi ve ucuza sağlamak amacıyle kurulan kooperatiflerdir. Bu kooperatifler ortaklarının kazancını arttırmak yerine geçimlerini kolaylaştırmağa yönelir. Amaç kâr etmek değil, günlük ihtiyaç maddelerini daha uygun şartlarla elde edilmesini sağlamaktır. Ancak bunun sonucunda dolaylı da olsa bir kâr sağlanır. Tüketim kooperatifleri, amacı gerçekleştirmek ve ortaklarına hizmette bulunmak üzere büyük çapta toptan tüketim maddeleri satın alır ve onları ortaklarının emrinde hazır tutar. Bunu yaparken fiyat teşekkülünde ve malın niteliğinde oldukça etkili olur. Tüketim kooperatifleri, özellikle İngiltere'de çok gelişti. İyi ve ucuz mal sağlamak için bizzat üretime de girişerek meyve ve sebze konserveleri, kundura, çorap, kumaş yapmak için fabrikalar kuruldu. Bazı tüketim kooperatifleri daha da ileri giderek arazi satın almak veya kiralamak suretiyle, tarım üretimine de başladı. Zamanla, dar gelirlilerin kooperatifleri haline geldi. Bugün yalnız İngiltere'de 13 000 000 tüketim kooperatifi ortağı vardır. İngiltere'yi, İsviçre (Migros da bir tüketim kooperatifidir), İskandinavya ve öteki ileri sanayi ülkeleri izler. Son istatistiklere göre dünyada 100 milyonun üstünde tüketim kooperatifi ortağı vardır. Kooperatiflerin bu kadar gelişmesinin başlıca sebebi, herkesin tüketici olması ve ihtiyacı olan maddeleri mümkün olduğu kadar iyi ve ucuza sağlamak istemesidir. Ancak tüketici, daha çok kişisel ihtiyaç maddelerini bizzat üretemeden satın almak zorunda olan şehirli ve kasabalıdır. Köylü kendi ihtiyaç maddelerini (özellikle gıda maddelerini) kendisi üretir. Bu yüzden tüketim kooperatiflerine, köylerde hemen hiç rastlanmaz. Karşılıklı yardım sağlamak üzere tüketim kooperatiflerinin kurulması ve kooperatifçilik tecrübelerine girişilmesi oldukça eskidir. İngiltere'de Rochdale'de (Manchester yakınları) 28 dokuma işçisi biraraya gelerek ve geçirilen deneylerden de yararlanarak, 1844 sonunda, başarı için şart olarak kabul ettikleri 6 ana ilkeyi kapsayan bir tüketim kooperatifi kurdular. *Rochdale'li iyi kalpli öncüler* olarak adlandırılan bu 28 dokumacı, tüketim kooperatifçiliğinin, hattâ modern kooperatifçiliğin gerçek öncüleridir. Bugün yeryüzünde başarı sağlamış bütün tüketim kooperatifleri, Rochdale ilkelerine bağlı kalan ve onları uygulayan kooperatiflerdir. Rochdale ilkeleri şunlardır:

a) bütün ortakların aynı hak ve hukuka sahip olmaları, bir kişiye *tek oy;* b) kooperatifte *dinî, sosyal* ve *siyasî eşitlik* sağlanması; c) giriş çıkışın *serbest* olması (*serbestlik*); ç) peşin para ile satış yapılması; d) geçerli piyasa fiyatlarına göre satış yapılması; e) elde edilecek net kârın, ortağın katılma payına göre değil, kooperatiften yaptığı alışveriş miktarına göre dağıtılması: **a)** ortakların *eşit hak* ve *hukuk* ve sadece bir *tek oy*'a sahip olması ilkesi ile kooperatif, bir sermaye ortaklığı durumuna gelmekten kurtulur. Kooperatif yönetiminde zengin biri gibi, varlıksız bir kişi de görev alabilir. Katılma payı herkesin girmesini sağlayacak bir şekilde tespit edilebilir. Rochdale'liler katılma payını 1 İngiliz lirası olarak tespit ettiler (bugünkü rayiçle, 100-200 TL.). Amaç en düşük gelirli kimseleri de, kooperatife ortak ederek özellikle bu gibi kimselerin yararlanmasını sağlamaktı; **b)** *eşitlik* ilkesi. Bir tüketim kooperatifi ilk amaç olarak ortak sayısını arttırmayı düşünür. Her türlü sınır ve kayıt dışında kooperatifi zarara sokmak aklından geçirmeyen herkes, kooperatife girebilmelidir. Hiç bir ayrım (meslek, siyasî görüş, din, ırk, sosyal mevki) yapılmaz. Bir kooperatif, belirli bir din veya ırka sahip olanların tekelinde olmamalıdır. Her din ve her ırktan tüketici kooperatife girebilmelidir; **c)** *serbestlik; giriş* ve *çıkışın serbest olması.* Zorla ortaklık, kooperatif fikriyle bağdaşamaz, statüler, sadece çıkış hususunda birtakım sınırlar koyabilir. Meselâ kooperatiften ayrılmak isteyen bir kimsenin sorumluluğunun bir yıl daha sürmesi gibi. Bu şart diğer ortakların zarara uğramaması yönünden gereklidir; **ç)** *peşin para* ile satış yapılması, veresiye satış, fiyatları yükseltir; ayrıca ödeyemeyecek duruma düşen ortaklardan dolayı kooperatifi güç duruma sokabilir. Ortakları, ödeme gücünün üstünde mal almağa da yöneltir. Ancak avrupa tüketim kooperatiflerinde dikkatle uygulanan bu ilkeye amerikan kooperatiflerinde uyulmaz; **d)** *geçerli piyasa fiyatlarına satış* ilkesine göre, kooperatif maliyete göre değil, piyasa fiyatlarına göre satış yapmalıdır. Böylece gereksiz bir rekabet önleneceği gibi, elde edilen kâr dolayısıyle kooperatif zenginleşerek gelişecek ve ortaklara da kâr verebilecektir; **e)** *kooperatif kârlarının yapılan alışverişe göre dağıtımı.* Bu ilke, kuruluşa tam anlamıyle bir kooperatif ruh ve özelliği verir; böylece kooperatif ile sermaye şirketi arasında tam bir ayrım yapılabilir. Sermaye şirketlerinde kâr, pay sahipleri arasında pay oranına göre dağıtılır. Kooperatif ortaklarını bağlamak ve kooperatifi bir sermaye şirketi durumundan çıkarmak için, kârın, alışveriş esası üstünde dağıtılması Rochdale'lilerce öngörüldü. Dağıtılacak en çok kâr miktarı tüzükte tespit edilir. Bu miktar çok yüksek tutulamadığından, kooperatiften fazla alışveriş yapanlar yıl sonunda büyük kâr elde etmek için, bir yerine daha fazla hisse satın alırlar.

● *Kredi kooperatifleri,* şehirlerde kurulan *şehir kredi kooperatifleri* ve köylerde kurulan *tarım kredi kooperatifleri* olarak ikiye ayrılır. Ayrıca mesken kredisi sağlamak için kurulan ve İngiltere'de çok gelişmiş bulunan *yapı tasarruf sandıkları* vardır. Bunlar yapı kooperatifleri arasında da sayılabilir. Bu kooperatiflerin vatanı Almanya'dır. Almanya'nın bu alanda büyük varlık sağlaması, iki büyük kooperatifçi, Raiffeisen ve Schultze Delitzsch'in üstün ve bilgili çalışmalarıyle

mümkün oldu. Kredi kooperatifleri, ortaklarına kredi sağlamak amacıyle kurulan kooperatiflerdir. Çiftçi ve küçük esnafı tefeciden kurtarmağa, sermaye sağlamağa ve para biriktirmeğe çalışır. Bunlar krediye muhtaç olan ortaklarına uygun faiz hadleriyle ve genellikle bankaların uyduğu kurallar içinde borç vermek amacıyle tasarrufta bulunan ortaklarının paralarını toplar. Genellikle ortakların kooperatiften istedikleri kredi miktarı, tasarrufları sonucunda kooperatife yatırdıkları tutardan fazladır.

Kredi kooperatifinin bunu karşılamak için başka kaynak ve kuruluşlara başvurması gerekir. Kredi kooperatifleri ya kendi bankasının (kooperatif bankası) veya devlet bankalarının yardımına baş vurarak ortaklarının kredi isteklerini sağlamağa çalışır. Bu sebeple kooperatifin de, kredi ve itibar sahibi olması gerekir. Bunun için gerekli olan garanti ortaklarının sorumluluk altına girmesiyle sağlanabilir. Ortaklar bütün servetleriyle veya başka bir şekilde zincirleme kefalet altına girerlerse bu garanti sağlanmış olur. Özellikle tarım kredi kooperatiflerinin çoğunda bulunan sınırsız sorumluluk ilkesine göre, bir köyde oturanların hepsi kooperatife ortaksa, bütün köyün serveti buna karşılık tutulur. Bu ilke üçüncü kişilerden gereken krediyi sağlamakta büyük kolaylık meydana getirir. Böylece karşısında sağlam bir garanti gören kredi kuruluşu, gerekli krediyi kolayca açar. Küçük esnaf ile küçük çiftçi, bankalardan ve üçüncü şahıslardan ya hiç kredi alamaz veya ancak yüksek faizle kredi sağlayabilir. Kredi kooperatifleri aracılığıyle ortaklar birbirlerinin paralarından da yararlanırlar. Kredi kooperatifinin ortağı, tasarruf etmiş olduğu parayı bir bankaya yatıracağı yerde kendi kooperatifine getirir ve statüsündeki faiz haddiyle yatırır. Böylece ortakların bu tasarruflarından diğer ortaklar da faydalanırlar. Burada güvenliği *birlikte kefalet* sağlar, çünkü bir esnaf diğer bir meslektaşına kolaylıkla borç vermez; meslektaşının ödeyememesi ihtimalini düşünür; parasının kaybolması ve aralarının açılması tehlikesiyle de karşı karşıyadır. Kooperatif aracılığıyle aynı kimseye, tehlikesizce borç verilmiş olur. Çünkü birbirlerine karşı zincirleme kefildirler ve paralarının güvenlik altında olduğunu bilirler. Kredi kooperatifleri, ödünç verirken daha yüksek faiz, yatırılan paralara ise daha düşük faiz verir. Aradaki fark kooperatifin sermayesine eklenir. Ancak ortakların yatıracakları paralara normal banka faizi verilmelidir; aksi takdirde ortakların çok az bir kısmı parasını buraya yatırır. İlk şehir ve tarım kredi kooperatifleri, sınırsız sorumluluk esası üstüne kuruldu. Ancak 1889'da Alman Kooperatif kanununda yapılan değişiklikle sınırlı sorumluluk kabul edildi ve kooperatiflerin gelişmesi bundan sonra sağlandı. İlk kredi kooperatifi (ikraz sandıkları) 1849'da Raiffeisen tarafından, tarım kredi kooperatifi olarak meydana getirildi. Raiffeisen'in belediye başkanı olduğu, Ren kıyısındaki Hammersfeld kasabasında, varlıksız küçük çiftçiyi korumak için ve sınırsız sorumluluk esası üzerine kuruldu. Raiffeisen sonuna kadar sınırsız sorumluluğu savundu. Dünyadaki kredi kooperatifleri ortaklarının sayısı 70 milyona yakındır; bunlar ortaklarına sermayelerinin 11 katı kredi öderiler. Kredi kooperatiflerini ayrıca görev bakımından da üçe ayırmak mümkündür: ***basit kredi kooperatifleri***, tüm çalışmalarını yalnızca ortaklarına bol ve ucuz kredi sağlamağa yöneltmiş olan kooperatiflerdir. Şehirlerdeki asıl büyük grubu bunlar meydana getirir. Halk bankaları, kredi kooperatiflerinin görev alanlarını daha genişletmiş ve banka haline gelmiş birliklerdir. (Bk. HALK BANKASI.) Bu kooperatif birlikleri bütün banka işlemlerini yapar. Sadece ortaklarını değil, ortak olmayan herkesi de müşteri olarak kabul ve onlarla normal banka muamelesine girişir. Ancak krediyi yalnız ortaklarına açar. ***Kredi ve emtia kooperatifleri* (*çok yönlü kooperatifler* de denir)** ortaklarına hem kredi sağlar, hem emtia ihtiyaçlarını karşılar, hem de pazarlamaya yönelir. Köylerde merkezî bir tarzda kurulmuş olan bu kooperatifler merkeze bağlı ve onun denetimi altında işler. Bunların büyük kooperatif bankaları vardır. Türkiye'de Ziraat bankası buna örnektir: Bu kooperatiflerin kurucusu Raiffeisen'dir. (Bk. ESNAF KEFALET KOOPERATİFLERİ.)

● *Yapı kooperatifleri*. Amaçları hizmet olan bu kooperatifler üçe ayrılır:

1. Amaçları ortaklarını ucuz ve uygun kira şartları ile ikamet ettirmektir. Bunları, ***kira kooperatifleri*** olarak adlandırmak da mümkündür;

2. ortak bir teşkilâtlanma ile blok halinde meskenler ve bunları ortaklarının malı yapmak amacıyle kurulan yapı kooperatifleri;

3. kendi inşa edeceği kişisel bir meskene sahip olmak isteyenlere gereken krediyi sağlamak amacıyle kurulan ve özellikle İngiltere'de gelişmiş bulunan yapı kooperatifleri. Bunlar *yapı tasarruf sandıkları* olarak da adlandırılır. (Bk. YAPI KOOPERATİFLERİ.)

● *Türkiye'de kooperatifçilik hareketi*. Midhat Paşanın teşebbüs ve öncülüğüyle başladı. Midhat Paşa Tuna valiliği sırasında Pirot kasabasında, *Memleket sandıkları*'nı kurdu (1863). Bu kuruluşlar, bugünkü tarım kredi kooperatiflerinin çekirdeğidir. Böylece Türkiye'de kooperatifçilik hareketi bir devlet adamı tarafından yukarıdan aşağıya doğru başlatıldı ve ilk uygulama tarım alanında yapıldı. Midhat Paşa bu kooperatifi, Tuna valiliğinde bulunduğu sürece içinde, geliştirerek her tarafta yenilerini kurdurmağa devam etti. 1867'de çıkarılan Memleket Sandıkları nizamnamesi ile bu kuruluşlar bütün osmanlı ülkesine yayıldı. Midhat Paşanın esas amacı, köylüyü tefecilerden kurtarmaktı. Osmanlı devletinde, köylünün tefecilere ödediği faiz oranı yüzde 900'e varıyordu (faiz oranı, bir kuruş [40 para] üzerinden günde bir para, yani günde yüzde 2,5 ve yılda yüzde 900 idi). Bu faiz oranı, zaten ağır şartlar altında ezilen köylüyü topraksız duruma getiriyordu. Midhat Paşa, köylünün kredi ihtiyaçlarını böylece karşılayarak onu topraklarının sahibi olarak üretime devam ettirtmek amacını taşıyordu. Henüz köylünün ürünlerini en iyi şekilde pazarlamak veya ucuz fiyatla üretim araçlarını sağlamak gibi, tarım kooperatiflerinin krediden sonra gelen öteki fonksiyonlarına el atılmış değildi. Memleket sandıkları için gerekli olan sermaye, köylüden ve mahallî idarenin vereceği kararla, ürünün satışından elde edilecek paranın hangi oranda memleket sandıklarına konulacağı, mahallî idarenin (il genel meclisi) vereceği kararla belli olacaktı; yani, her yerin özelliğine göre bu oranlar değişecekti. Midhat Paşanın başında bulunduğu Tuna vilâyetinde bu sandıkların yararları görüldüğünden, 1867'de bütün vilâyetler için bunlar kabul edildikten sonra, köylerde, devlete ait olan arazinin ektirilmesi usulü de kabul edildi. Böylece ekim alanı, dolayısıyle de üretim artmış olacaktı. Her köyün satış toplamı, ilçe merkezinde kurulan sandıkta birikiyor ve sandığın sermayesi belirli bir sınıra vardıktan sonra borç verilmesine, yani kredi dağıtımına başlanıyordu. Sandığın yönetimi halkın seçtiği dört kişilik kurul tarafından yürütülüyordu, kurulun çalışmaları bir ücret karşılığı değildi. Köylerde borç veren sandıklar, ilk zamanlar haftada bir gün açılırdı, bu da pazarın kurulduğu güne rastlardı. Pazara gelen köylü, paraya ihtiyaç duyunca oradaki sandığa baş vururdu. Sandıkların sermayesi arttıkça çalışma günleri de arttırıldı ve en sonunda sandıklar her gün çalışmağa başladı. Sandık üç aydan bir yıla kadar vadeyle ödünç para verirdi. Faiz haddi yüzde 12 olarak tespit edildi. Ödeme güvenliğini sağlamak için kefalet de istenirdi. Kefillerin gayrımenkulü bulunmalıydı. Sandığın işlemleri basit bir biçimde yürütülürdü. Her yıl sonunda, net kârın üçte biri, sandığa koydukları sermaye oranında, köylere bölünür, kalanı sermayeye eklenirdi. Midhat Paşa, kurduğu sandık teşkilâtında beş kişilik bir denetim kurulunun bulunmasını öngörüyordu. Bu kurulun başkanı ilçenin kaymakamıydı. Üyelerin biri mahkemelerdeki bir hâkim, öteki sandık yönetim kurulu üyesi, ikisi de ilçenin tanınmış kimselerinden seçilecekti. Böylece denetim kurulu, tarafsız ve bilgili bir denetimi sağlayacak, ortakların yararlarını en iyi ve en güvenli şekilde koruyacaktı. Midhat Paşanın kurduğu sandıkların işleyiş biçimi Raiffeisen'in fikirlerinin Midhat Paşa üstünde etkili olduğunu gösterir. Buna göre esas amaç, köylünün tefeciden kurtarılması ve bağımsızlığını sürdürmesidir, ayrıca ücretsiz yönetim ve etkili organ olarak denetim kurulu öngörülüyordu. Denetim kurulunda asıl yetki kooperatifçiden çok, kooperatifle ilgisi olmayan kişilerin elinde toplanıyordu. Midhat Paşa bu yetkiyi yönetim ve yargı kuruluşlarından gelen kişilere bırakmayı en güvenilir yol olarak gördü. Dindar bir çevreden gelen Raiffeisen için ise güvenilir kimseler rahip ve öğretmendi.

Bunlardan başka, kısa vadeli kredi verilmesi ve düşük faiz oranı her ikisinde de yer alır. Ortaklara kâr dağıtılmaması ve elde edilecek net kârın sandık sermayesine eklenmesi de, Raiffeisen'in ilkelerine dayanır. Midhat Paşanın öngördüğü üçte bir oranında dağıtılacak kâr, tek tek ortaklara değil köye dağıtılacaktı. Sosyal, iktisadî ve eğitimci görüş ve ilkeler ikisinde de vardır: köylülerin çıkarı yanında köyün kalkınması, bu sandıkların başta gelen amaçları arasındadır. Midhat Paşa, bütün köyün kalkınmasını ele aldı. Bu düşünceyi, yürürlükte bulunan ve 1935'te çıkarılan 2836 sayılı Tarım Kredi Kooperatifleri kanununda da görmek mümkündür. Bu kanunun 1. maddesi, kurulacak tarım kredi kooperatiflerinin yerini Ziraat bankasının seçeceğini belirtir. Böylece daha çok sayıda köy göz önünde tutulur. Meselâ 1965'te 1 626 tarım kredi kooperatifi varken, bu kooperatiflere bağlı veya başka bir deyimle kooperatiflerin çalışma alanı içine giren köy sayısı 16 462 olarak tespit edildi. Bu bakımdan Türkiye'de bu tarihte 16 462 kooperatif bulunduğu da söylenebilir. 1967'de bu kooperatif sayısı 1 816'ya çıktı ve bunlara bağlı köy sayısı da 19 803'e yükseldi; ortalama 20 000 köy tarım kredi kooperatiflerinden yararlanır duruma getirildi. 1970 Sonunda kooperatif adedi 2 017'ye, kooperatif ortağı ise 1 308 000'e yükseldi, kooperatiflerden yararlanan köy sayısı, 21 000'i aştı. Ziraat bankasının kuruluşu, 1863'e yani Midhat Paşanın Pirot'ta kurduğu ilk sandığa kadar götürülebilir. Bundan dolayı Ziraat bankası da, resmî kuruluş tarihi olarak 1863'ü kabul eder. 21.IV.1924'te, Ziraat bankasından ayrı olarak ve köylerde kredi kurumlarını sağlamak amacıyle 498 sayılı İtibarı Ziraî Birlikleri kanunu çıkarıldı. Bu kanuna göre aynı tür ürün yetiştiren üreticilerin birleşerek meydana getirecekleri birlikler kuruldu. Ziraat bankası bu birliklere, ziraî itibarları oranında kredi açacaktı. Kurulan bu yeni birliklerin Raiffeisen'in öngördüğü «çok yönlü kooperatifler» anlamına geldiği ve bu amacı gerçekleştirmek üzere kurulduğu anlaşılır. Ancak bu kooperatifler de istenilen sonucu vermedi. 1935'te 2834 sayılı Tarım Satış Kooperatifleri ve 2836 sayılı Tarım Kredi Kooperatifleri kanunları çıkarılarak, tarım kooperatifçiliğinin yürütülmesi ve geliştirilmesi görevi bu kanunların himayesine verildi. Türkiye'de kooperatif türlerinin kuruluş ve gelişmesi şöyledir: Türkiye'de üretim kooperatifleri, daha çok tarım alanında gelişti. Yani devletin öncü ve aydınlatıcı olduğu, özel kanunlarla koruduğu tarım kooperatifleri daha çok gelişti. Bu üretim kooperatifleri, tarım alanında kurulan tarım satış kooperatifleri ve kooperatif birlikleri ile şehir ve kasabalarda küçük esnaf tarafından kurulan küçük sanat kooperatifleri olarak iki grupta toplanır:

1. *tarım alanında kurulan kooperatifler*. Bu türdeki ilk kooperatifler, tarım alanında veya tarım ürünleri üstünde kuruldu. Bu alanda kurulan ilk kooperatif, Aydın'da 1911'de İncir Himayei Ziraat Anonim şirketidir; kooperatif, incir üreticileri tarafından kuruldu. Bölgede çoğunluğunu ingilizlerin meydana getirdiği, incir tüccar ve komisyoncularının bir birlik kurarak üreticilerin fiyatlarını kırmaları üzerine, bir çeşit savunma teşkilâtı şeklinde ortaya çıktı; bu kuruluş başarılı olamadı. 1913'te yine Aydın'da, Kooperatif Aydın İncir Müstahsilleri Anonim şirketi adında yeni bir kooperatif kuruldu. Bu kuruluş, tam bir kooperatif niteliğindeydi. Kooperatif terimi,

ilk olarak bu kuruluşla Türkiye'ye girdi ve bu satış kooperatiflerinin başlangıcı oldu. Kooperatifçiliğin gelişme dönemi Cumhuriyet ile başlar. 1924'te itibarı Zıraat Birlikleri kanunu çıkarılarak ortakların şahsî ve ortak kefaletleri esasına göre kooperatifler kurulması öngörüldü. Ancak bu kanun ve buna dayanılarak kurulmasına teşebbüs edilen kooperatifler de başarılı olamadı. Tarım sahası kooperatifleri için girişilen bu iki teşebbüsten sonra 1935'te çıkarılan 2834 sayılı Tarım Satış Kooperatifleri kanunu ile esas çalışmalar başladı. Bu kanuna dayanılarak tarım satış kooperatifleriyle tarım satış kooperatifleri birlikleri ara mukavelelerinin hazırlanmasından sonra ilk gelişmiş tarım satış kooperatifleri 1937'de kurulmağa başlandı. Bu arada ilk olarak Ege bölgesinde incir konusunda 6, üzüm konusunda 8, Iğdır'da pamuk konusunda 4 ve Uzunköprü'de meyve konusunda 1 olmak üzere 19 tarım satış kooperatifi kuruldu. İncir ve üzüm için merkezi İzmir'de, pamuk için Iğdır'da olmak üzere iki tane tarım satış kooperatifleri birliği meydana getirildi. Bunun dışında, birliklere dahil olmayan 28 tarım satış kooperatifi daha vardı. Bunların ortak sayısı toplam ortak sayısı 152 540'a yükseliyordu. Tarım satış kooperatifleri birliklerinde, özellikle son yıllarda, yeni kuruluşlarla büyük gelişmeler meydana geldi. 1970 Sonunda, tarım satış kooperatiflerinin sayısı 638'e, ortak sayısı da 214 870'e yükseldi. Ayrıca, tarım kooperatifleri arasında Köy İşleri bakanlığınca kurulan köy kalkınma kooperatifleri ile toprak su kooperatifleri de bulunur. 1970 Sonunda köy kalkınma kooperatiflerinin ortak sayısı da 125 000'e yükseldi. Toprak su kooperatifleri de 35 000 ortak ve 813 kooperatiften meydana geliyordu. Bunların yani sıra pancar ekicileri üretim kooperatifleri de, tarım üretim kooperatifleri arasında önemli bir yer alır. Geniş bir ekim alanı kaplayan pancarın gelişmesi, şeker sanayiinin istenilen seviyeye ulaşması, şeker fabrikalarıyla çiftçiler arasında düzenli ve verimli çalışma gereği, pancar çiftçilerinin tarım araçları ve gübre gibi ihtiyaçlarını sağlama zorunluluğu, pancar ekicileri üretim kooperatiflerinin kurulmasına yolaçtı. Pancar ekicileri üretim kooperatiflerinin kuruluşu, Türkiye Şeker fabrikalarının öncülüğüyle 1951'de Adapazarı'nda başladı. Bugün 50 ilde çalışan bu kooperatiflerin 423 000 üyesi vardır. Balık üretim kooperatifleri adı altında, ilk defa 1942'de balıkçılık kooperatifleri kurulmağa başlandı. Bu tarihte ilk kurulan kooperatifin adı Balık Avcıları kooperatifidir. Türkiye'de bu alanda kooperatifçilik hareketi pek kısırdır. 1949'da Marshall yardımıyle teknik trol gemisi sağlandı. Balıkçılığın gelişmesi ve balık tüketiminin arttırılması için bir yandan da Ticaret bakanlığına bağlı Et ve Balık kurumu kuruldu. 1969 Sonunda, Türkiye'de balık üretim kooperatif sayısı 60, ortak sayısı 12 700'dü. Çay üretim kooperatifleri, ilk olarak 1949'da Rize'de kuruldu ve 1969 sonunda bu kooperatiflerin sayısı 19'a, ortak sayısı 35 250'ye yükseldi.
Tarımsal Üretim kooperatifleri adı altında kurulan ve 1969 sonunda 5 600 ortağı içine alan 19 tarımsal üretim kooperatifi de fazla başarılı olamadı.
1963 Sonunda kurulan Köy İşleri bakanlığının kooperatifçilik yönünden fonksiyonları, kooperatifçiliği planlı olarak geliştirmek, kooperatiflerin gelişmesine elverişli ortamı hazırlamak ve güvenliği sağlamak, kooperatif ortakları ve yöneticilerinin eğitimini sağlamak ve ilgili devlet personelinin kooperatifçilik kültürünü yükseltmek, kooperatiflerin kademeleşmesine yardım etmek, kooperatiflerin desteklenmesini sağlayacak hukukî ortamı hazırlamaktı. 1969 Sonu itibarıyle, Türkiye'de su ürünleri kooperatifleri (1250 ortaklı 3 tane), köy kalkınma kooperatifleri (23 400 ortaklı 358 tane), sulama kooperatifleri (82 950 ortaklı 722 tane) olarak toplam 1 083 kooperatif ve 107 600 ortak vardır. (→ Bibliyo.) [ML]

KOOPERİT i. (fr. *coopérite*). Miner. Formülü PtS olan tabiî platin sülfür. (L)

KOORDİNANS i. (fr. *coordinence*, birleşme). Kim. Görünüşte doymuş olan birçok molekülün karmaşık bir bileşik halinde bağlanmasını açıklayan özel birleşme değeri. || Bir karmaşık iyonun merkez element çevresinde toplanan iyon veya moleküllerin toplam sayısı: *Kobaltın karmaşık bileşiklerinin koordinansı altıdır.*

— ANSİKL. *Koordinans* ile bağlantıda, her iki atomun da ortak elektronları vardır, ancak, *kovalans* bağlantıda, iki atomun her biri eşit sayıda ortak elektron verdiği halde koordinansta ortak elektronları atomlardan sadece biri verir. Böylece oluşan moleküle *yarı polar* denir. (L)

KOORDİNASYON i. (fr. *coordination*). Düzene koyma, düzen sağlama: *Doktor Ramiz mesleği icabı iş ve koordinasyon kısmına girecek* (A. H. Tanpınar).

— Ask. Yapılacak savaş harekâtının üst, ast, komşu birliklerle, ateş destek birlikleri, hava kuvvetleri (varsa deniz kuvvetleri) ile ahenkli olarak en etkili bir şekilde desteklenecek biçimde planlanması. (Koordinasyon sayesinde emir ve kumanda birliğinin sağlanması, harekâtın en etkili şekilde yürütülmesi mümkün olur.)

— Biyol. Bir organizmadaki kısımların, o organizmanın yaşayabilmesini sağlayacak tarzda düzenlenmesi. Bk. ANSİKL.

— İkt. Düzensiz rekabetin zararlı etkilerinden korunmak için, karayolu nakliyat işletmeleri ve demiryolu işletmesi arasında trafiğin, rasyonel bir şekilde bölüştürülerek teşkilâtlandırılması.

— ANSİKL. Biyol. *Koordinasyon* bir olgudur. Belirli bir ortamda yaşayan canlılar, o ortamda yaşamalarını sağlayan anatomik bir düzene, bir fizyolojiye ve içgüdülere sahiptir. Organlar arasındaki koordinasyon, yani bunlardan birindeki bir değişikliğe karşı vücuttaki bütün organların beraberce karşı koyması, sinir bağlantısıyle ve hormonların (özellikle hipofiz ve tiroit hormonları) etkisiyle açıklanabilir. Hareketlerin, fonksiyonların koordinasyonu, bir sinir merkezindeki nöronların diğer merkezlerdekilerle ortak çalışmasını sağlayan bir sürü karşılıklı ilişkiyi gerektirir; sinir sistemi bunlara bir bütünlük kazandırır. Koordinasyonun derecesi yükseldikçe iç ortam daha da karmaşık bir yapı gösterir; solunum ve dolaşım sistemleri işe karıştığı gibi hormon ve sinir sistemleri de daha gelişkin olur. (LM)

KOORDİNAT i. (fr. *coordinat*). Kim. Belikli bir molekül içinde özel bir konuma (genellikle merkezî) sahip bir atoma bağlı olan atom veya atom grubu.

— Mant. *Koordinat kavramları*, aynı cinsin iki türü olan kavramlar. (L)

KOORDİNATLAR çoğl. i. (alm. *koordinat*'tan). Mat. Bir yüzey üzerinde veya uzayda bir noktanın yerini belirtmeğe yarayan elemanlar: *Doğrusal koordinatlar, küresel koordinatlar.* || *Astronomi koordinatları*, gökküre üzerinde bir gökcisminin yerini belirtmeğe yarayan koordinatlar. (Bk. ANSİKL. *Astron. bölümü.*) || *Coğrafya koordinatları*, enlem ve başlangıç meridyenine göre boylamı bilinen bir noktanın yer üzerinde konumunu belirtmeğe yarayan koordinatlar. Bk. ANSİKL. *Geod. bölümü.*

— ANSİKL. Astron. Kabul edilen karşılaştırma düzlemine ve buna tekabül eden kutup eksenine göre değişik *astronomi koordinatlar*'ı vardır: ufuk düzlemine ve düşeyine taşınan *ufuk koordinatları* (açıklık* ve başucu* uzaklığı veya tümleri olan yükseklik*); gök ekvatoru düzlemine ve Yer'in eksenine taşınan *ekvator koordinatları* (saat* açısı, bahar* açısı ve yükselim* veya tümleri olan kutup* uzaklığı); tutulum düzlemine ve bu düzleme dik olan eksene taşınan *tutulum koordinatları* (tutulum* enlemi, tutulum* boylamı); gökadamızın simetri düzlemine ve bu düzleme dik olan eksene taşınan *gökada koordinatları* (gökada* enlemi, gökada* boylamı). Bu çeşitli sistemlerin, küresel trigonometri formülleriyle birinden öbürüne geçmek imkânı veren veya bazı problemleri çözmek yahut açıklamak için kullanılan ortak yönleri vardır.

— Geod. *Coğrafya koordinatları*. Geodezide bir M noktasının enlemi, bu noktadan yer elipsoidi üzerine indirilen dikmenin ekvator düzlemiyle yaptığı φ açısı olarak tanımlanır; γ boylamını, bu noktanın meridyeniyle başlangıç meridyeni arasındaki ölçek açı verir. Geodezi koordinatları, astronomi koordinatlarından biraz farklıdır, çünkü matematik tanımları bir değildir. Astronomi koordinatları matematik formülleriyle hesaplanır.

● *Dik harita koordinatları*. Bu koordinatlar, harita üzerindeki noktaları dik kartezyen koordinatlar halinde gösteren bir işaretleme sistemi meydana getirir.
Kullanılan izdüşüm* formülleri, coğrafî koordinatları bilinen bütün yeryüzü noktalarının dik düzlem koordinatlarını tanımlar: $x=f$ (φL) $y=g$ (φL). Özellikle geodezi noktalarıyle belirli noktaların dik koordinatları hesaplanır, sonra harita üzerinde koordinat kareleri çizilerek numaralanır; koordinatları bilinen her nokta bir kareler için taşınır ve haritadaki ayrıntı noktalarının konumu rakamlarla tanımlanır. Haritacılıkta izdüşüm sistemleri kadar dik koordinat sistemleri de kullanılır. Bu dik koordinatlar, topografyada iki boyutlu analitik geometrinin temel özelliklerini (uzaklık, açı ve yönlerin hesaplanması) uygulamağa elverişlidir. Genellikle coğrafî kuzeye yakın bir doğrultu belirleyen ordinat eksenin doğrultusuna *haritanın kuzeyi* denir. İki A ve B noktasını birleştiren bir doğrultunun G_{AB} açıklığı

$$\text{tg}\ G_{AB} = \frac{X_B - X_A}{Y_B - Y_A}$$

ve bu iki noktanın uzaklığı

$$AB = \frac{X_B - X_A}{\sin G_{AB}} = \frac{Y_B - Y_A}{\cos G_{AB}} = \sqrt{(X_B - X_A)^2 + (Y_B - Y_A)^2}$$

ifadeleriyle verilir. Arazinin açısal gözlemleri yapılırken gözlemlenen geodezi çizgilerinin görüntüsü (uygun izdüşüm halinde bile) bir doğru değil eğridir ve koordinatları bilinen noktaları birleştiren izdüşüm çizgileri yer üzerinde gözlenen doğrultuları tam olarak göstermez. Bundan dolayı, analitik geometri metotlarını uygulamadan önce, bunlar üzerinde kiriş yayı düzeltmesi (*dv* açısı) yapmak gerekir; ayrıca dik koordinatlar kullanarak yukarıdaki formüllerle çıkarılan AB uzaklığı arazideki gerçek uzaklığa eşit değildir; farklar çok küçük olduğundan topografya ve yüzey ölçmelerinde ihmal edilebilir, fakat geodezi hesaplarında göz önüne almak gerekir.
Lambert izdüşümüne göre yapılan haritalarda uygulanan dik kareler sistemine *Lambert koordinatları* denir. Ordinatlar kuzeye, apsisler doğuya doğru pozitif olarak sayılır. Negatif sayılardan sakınmak için, başlangıç noktasına X_0=600 000m, Y_0=200 000 m koordinatları verilir. Böylece A noktasının koordinatları $X=x+600\,000$, $Y=y+200\,000$ olur, X ve Y, A noktasının *Lambert koordinatları*'dır. Haritalarda *kilometrik karaleme* uygulanır; karenin kenarları koordinat eksenlerine paralel ve 1 km boyundadır. Bu planlar şekil 2'de gösterilmiştir. M noktasının koordinatları X=424 750 ve Y=201 780'dir.
Mercator enine izdüşümünden (Gauss-Krüger veya U.T.M. izdüşümü) çıkarılan harita dik izdüşüm sistemine *U.T.M. koordinatları* denir. Bu sistem, bir tek izdüşüm çizelgesi kullanmak gerektiği zaman tercih edilir (dik koordinatlarla coğrafya koordinatları arasında bağlantı kuran çizelge). Bu sistem Almanya, Rusya ve Fransa'da kullanılır.

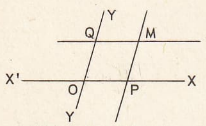

düzlemde doğrusal

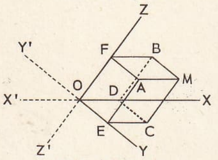

uzayda doğrusal

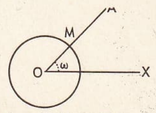

düzlemde kutupsal

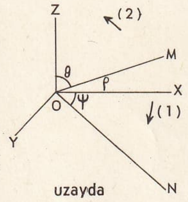

uzayda **koordinatlar**

coğrafî **koordinatlar**

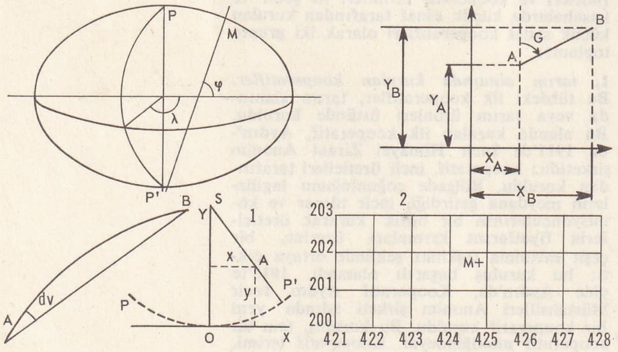

— Mat. Bir yüzey üzerindeki bir noktanın konumunu belirlemek söz konusu olduğu zaman, bu noktanın, bu yüzeye çizilen iki çizgi üzerinde bulunabileceği düşünülür. Bir u değişkeninin u', u'' ... değerlerine karşılık birinci dizi eğriler A′ A″ ... ve v değişkeninin v' v'' ... değerlerine karşılık ikinci dizi eğriler B′ B″ ... olsun. Bu yüzey üzerinde herhangi bir nokta, bu noktadan geçen iki eğri ile belirtilir. Bu iki eğriyi elde etmek için u ve v değişkenlerine verilen iki özel değer de bu noktanın *koordinatları* adını alır. Bu koordinat sisteminin iyi belirlenmesi için, u ve v'ye verilen değerlere yalnız bir noktanın tekabül etmesi ve karşıt olarak her nokta için u ve v'nin belli değerleri olması gerekir. Uzayda bir noktanın belirtilmesi söz konusu olduğu zaman, bu nokta yukarıdaki şartlar içinde üç yüzey üzerinde bulunmalıdır. Buradan, sonsuz sayıda *koordinat sistemi* bulunduğu sonucu çıkar; ayrıca, yüzey üzerinde bulunan bir noktanın ise üç koordinatla belirtilebileceği sonucuna varılır.

Düzlemde doğrusal koordinatlar. Düzlem üzerinde birbirini kesen iki doğru X′ X ve Y′ Y olsun; düzlemde bir M noktasının yeri X′ X ve Y′ Y eksenlerine paralel iki doğrunun kesiştiği nokta ile belirlenir. Bu iki paralelin konumları, eksenler üzerine taşınan $\overline{OP}$ ve $\overline{OQ}$ vektörleriyle gösterilir. $\overline{OP}$ ve $\overline{OQ}$ vektörleri, M noktasının doğrusal koordinatlarıdır. $\overline{OP}$'ye x'ler ekseni veya noktanın *apsis*'i, $\overline{OQ}$'ye y'ler ekseni veya noktanın *ordinat*'ı denir. Bu sistemi Descartes bulduğu için *kartezyen koordinatlar* adını alır. Bu koordinatlara, X′ X ve Y′ Y eksenleri arasındaki açıların dar veya dik oluşuna göre *eğik* veya *dik* koordinatlar adı verilir.

Düzlemde kutupsal koordinatlar. Kutup adı verilen sabit nokta O, sabit eksen de OX olsun. Düzlemde bir M noktasının yeri, merkezi kutup noktası, yarıçapı ϱ olan çember ile, kutup noktasından çıkan ve OX ekseniyle ω açısı yapan OA yarım doğrusunun arakesitiyle bulunur; ω açısı OX ekseninden başlayarak seçilen bir yöne göre hesaplanır. ϱ ve ω, M noktasının kutupsal koordinatlarıdır.

Çift kutuplu koordinatlar. Bk. ÇİFT *kutuplu.*

Uzayda doğrusal koordinatlar. İkişer ikişer X′X, Y′Y ve Z′Z doğruları boyunca kesişen XOY, YOZ ve ZOX düzlemleri verilmiş olsun. Bu sabit düzlemlere paralel, hareketli üç düzlemin arakesiti uzayda bir M noktasını belirler. Her hareketli düzlemin konumu X′X, Y′Y, Z′Z doğrularından biri üzerine taşınan bir vektörle belirlidir. Üç $\overline{OD}$, $\overline{OE}$ ve $\overline{OF}$ vektörüne «M noktasının doğrusal (veya kartezyen) koordinatları» denir. Bu vektörler genel olarak x, y, z ile gösterilir: bu koordinatlar OXYZ üçyüzlüsü dik olduğu zaman dik koordinatlardır; bu üçyüzlünün yüzleri ikişer ikişer dik değilse, koordinatlar da *eğik koordinatlar* adını alır.

Uzayda kutupsal koordinatlar. Bir OXYZ dik üçyüzülüsü olsun; uzayda bir M noktasının yeri, $\overline{OM}=\varrho$ vektörü, bu vektörün OZ ekseniyle yaptığı θ açısı ve ZOM düzleminin ZOX sabit düzlemi arasındaki ψ açısıyle belirlenir. ON, OM'nin XOY düzlemi üzerinde dik izdüşümüyse, XON, ψ ikiyüzlü açısının ölçek açısıdır. Bu Ψ açısı ok (1) yönünde 0°C'den 360°C'ye kadar θ açısı ok (2) yönünde 0°C'den 360°C'ye kadar sayılır. ψ, θ ve ϱ, M noktasının kutupsal koordinatlarıdır. Bu koordinatlar üç yüzeyin konumunu belirler: ψ, ZON yarı düzlemini, θ ekseni OZ olan bir dönel koniyi, ϱ ve O merkezli ϱ yarıçaplı bir küreyi gösterir. Bu üç yüzeyin arakesiti M noktasını verir.

Homogen koordinatlar. Bk. HOMOGEN.

Koordinatların değiştirilmesi. Analitik geometride bir problem, bir şeklin çeşitli noktalarının herhangi bir eksen sistemindeki koordinatlarına göre çözüldüğü zaman, aynı problemin, bu noktalar başka bir sistemdeki koordinatlarıyle tanımlandığı zaman bulunacak çözümü bu ilk sonuçtan çıkarılabilir. Bu sonuca, ilk çözümü veren bağıntılarda, her noktanın birinci sistemdeki koordinatları yerine, bu koordinatların ikinci sistemdeki fonksiyon ifadeleri konarak varılır. *Bu ifadeleri hesaplamak,* koordinatlarını değiştirmek veya birinci eksen sisteminden ikinci eksen sistemine geçmek demektir. (L)

KOORDİNATOGRAF i. (fr. *coordinatographe*). Haritacılıkta kullanılan koordinatların otomatik olarak haritaya geçirilmesini sağlayan cihaz. (L)

KOORDİNE sıf. (fr. *coordiné*). Kim. Karmaşık bir bileşikteki merkezî atoma bir veya birkaç koordinans değeriyle bağlanmış atom veya kök için kullanılır. (L)

KOOTENAY, Kanada'da (İngiliz Kolombiyası) göl; *Kootenay* ırmağının döküldüğü bu göl, geniş bir millî park ortasında büyük bir meyve yetiştiriciliği (elma) bölgesidir. (L)

KOP i. Metrol. Hollanda'da litrenin eski adı. (L)

KOP, Anadolu'da çeşitli yerlerde rastlanan coğrafî ad: Karadeniz bölgesinin doğu kesimiyle Doğu Anadolu sınırında uzanan dağlardan biri; yüksl. 2 953 m. Kop geçitinin kuzey eteğinde Kop hanları ve güney eteğinde de, Karasu (Fırat) vâdisinde Aşkale kasabası vardır. — Kop dağının doğusunda Trabzon - Erzurum yolunun geçtiği ünlü geçit; yüksl. 2 390 m. Kop dağlarının yapısında yeşil kayaçlar, ikinci zaman kalker ve şistleriyle eosen flişleri geniş yer tutar. — Kuzeyinde adı geçen yolun bir süre boyladığı ve Çoruh ırmağına dökülen bir derenin adı. (M)

KOPAHEN veya **KOPAEN** i. (fr. *copahène* veya *copaène*). Kim. Seskiterpen türünden bir hidrokarbon; kopahu reçinesinin büyük bir kısmını meydana getirir. (L)

KOPAHU i. (guarani dilinden k.). Çeşitli *copaifera*'lardan (baklagiller) elde edilen yağlı reçine. (Bu reçine eskiden belsoğukluğu tedavisinde kullanılırdı.) [L]

KOPAİS, Yunanistan'da eski göl (250 km²), Boiotia'da, Lebadeia'nın doğusunda; bugün hemen tamamıyle kurutulmuş ve tarlalarla (pamuk, tütün) örtülmüştür. 1886'da bir ingiliz şirketi burada akaçlama ve sulama kanalları kazdı. (L)

KOPAL i. (meksika dilinden k.). Tropik bölgelerde yetişen çeşitli erguvangillerden çıkarılan reçine; cilâ yapmağa yarar. (Bk. ANSİKL.) ‖ *Kopal ağacı,* kopal elde edilen çeşitli ağaçlara verilen ortak ad. (Bk. ANSİKL.) ‖ Amerika'da yetişen çeşitli protium türlerinden (*burseraceae*) elde edilen odun.

— ANSİKL. *Kopal*'ın birçok çeşidi vardır: **1.** *doğu afrika kopalları, Trachylobium Verrucosum*'un (baklagiller) değişik çeşitlerinden elde edilir. Piyasada üç çeşidine rastlanır: fosil kopal, yarı fosil kopal ve yeşil kopal. Yarı fosil kopal reçineyi çıkaran ağaçların diplerine açılan çukurlarda bulunur; yeşil kopal ağaçların gövdelerinden toplanır ve pek makbul sayılmaz; **2.** *batı afrika kopalları.* Bunlardan en önemlisi kongo kopalı, tümü yarı yeşil halinde *Copaifera Demeusii* ağacından ürer; sierra leone kopalı'nın tümü birden toplama reçinedir, *Copalina* veya *Guibourtia copaifera* ağaçlarından üretilir; ayrıca bengelli angla, benin, loango, gabon kopalları v.b. vardır. Diğer çeşit kopallar serttir; **3.** *güney amerika, pasifik okyanusu kopalları* veya brezilya canlı reçinesi; *Hymenoea courbaril*'den elde edilir; **4.** demerara kopalı, iyi kalitelidir, Britanya Guyanası'nda üretilir.

● *Kopal ağaçları,* erguvangillerdendir. Bunlar genellikle reçineli bir özle dolu badıç meyveli, dik gövdeli iri ağaçlardır. Kopal elde edilen başlıca ağaçlar: *Hymenoea verrucosa, capaifera, courbaril, trachylobium.* Bunların ya gövdesi ve iri dalları çizilerek reçinesi sızdırılır (*yeşil kopal*) veya ağacın dibi delinerek kendiliğinden burada birikip yarı-katı hale gelen reçinesi toplanır. (*katı kopal* ve *kopalin*). [L]

KOPALİN i. (fr. *copaline*). Kim. Kopal reçinesinin temel maddesi; reçine asitleri bakımından zengin, renksiz, katı bir maddedir.

— Miner. Fosil reçine. ‖ Londra yakınlarında Highgate'de mavi killer içinde bulunan fosil reçine. (Bu fosil kopalin'e HIGHGATE REÇİNESİ de denir. Rengi sarı-kahverengidir; kolayca kırılır ve reçine kokusunda bir sıvı vererek kolayca erir.) [L]

KOPANAKİ i. (yun. *kopanon,* havan tok-

KOPENHAG
belediye sarayı

XVII. yy.da
KOPENHAG

Foto. Estrada, Rapho (LAROUSSE)

mağı ve *-aki,* küçültme ekinden *kopanaki).* İşl. El ile bir çeşit dantel örmek için kullanılan ve üzerinde iplik sarılı iğ. ‖ Bu iğlerle dantelin örüldüğü cihaz. ‖ Bu iğlerle yapılan dantel. (M)

KOPAONİK, Yugoslavya'da (Batı Sırbistan) dağ kütlesi. İbar ırmağı ile kolları tarafından yarılmıştır; 2 017 m. İkinci zaman kalkerleri ve şistleriyle kuşatılmış billûrsu bir çekirdekten meydana gelmiştir. Kurşun, çinko ve gümüş yatakları. (L)

KOPAR, slovence **Koper,** esk. ital. **Capo d'istria,** Yugoslavya'da (Slovenya) şehir. İstria'nın kuzeybatı kıyısında, Trieste'nin güneyinde; 7 100 nüf. Kıtaya bağlı bir adacık üzerinde kurulan şehirde, XIII. yy.dan kalma bir katedral vardır. Müze haline getirilmiş (birçok italyan ve yugoslav resmi) rönesans sarayı. Balıkçı limanı. Otomobil montajı.

— Tar. Eskiçağdaki *Aegida* şehri olan Kopar, VI. yy.da *İustinopolis* adını aldı; IX. yy.da cumhuriyet haline getirildi; fakat 932'den itibaren geçici olarak, 1279'da da kesinlikle venedik nüfuzu altına girdi. 1797'de Avusturya'ya, 1919'da İtalya'ya bağlanan, 1947'de Trieste toprakları içinde kalan Kopar, 1954'te Yugoslavya'ya katıldı. (L)

KOPARMA i. (*koparmak*'tan *kopar-ma*). Koparmak eylemi.

— Spor. Halteri çömelerek alıp ayakları oynatmadan göğüs hizasına kaldırdıktan sonra ayakları çaprazlama açarak kol yüksekliğine kaldırma. (ML)

KOPARMAK geçl. f. (*kopmak*'tan *kop-ar-*

KOPENHAG'ın genişlemesinin başlıca safhaları

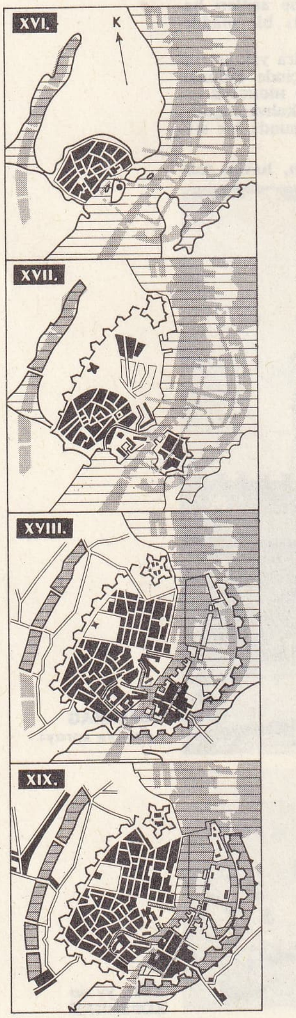

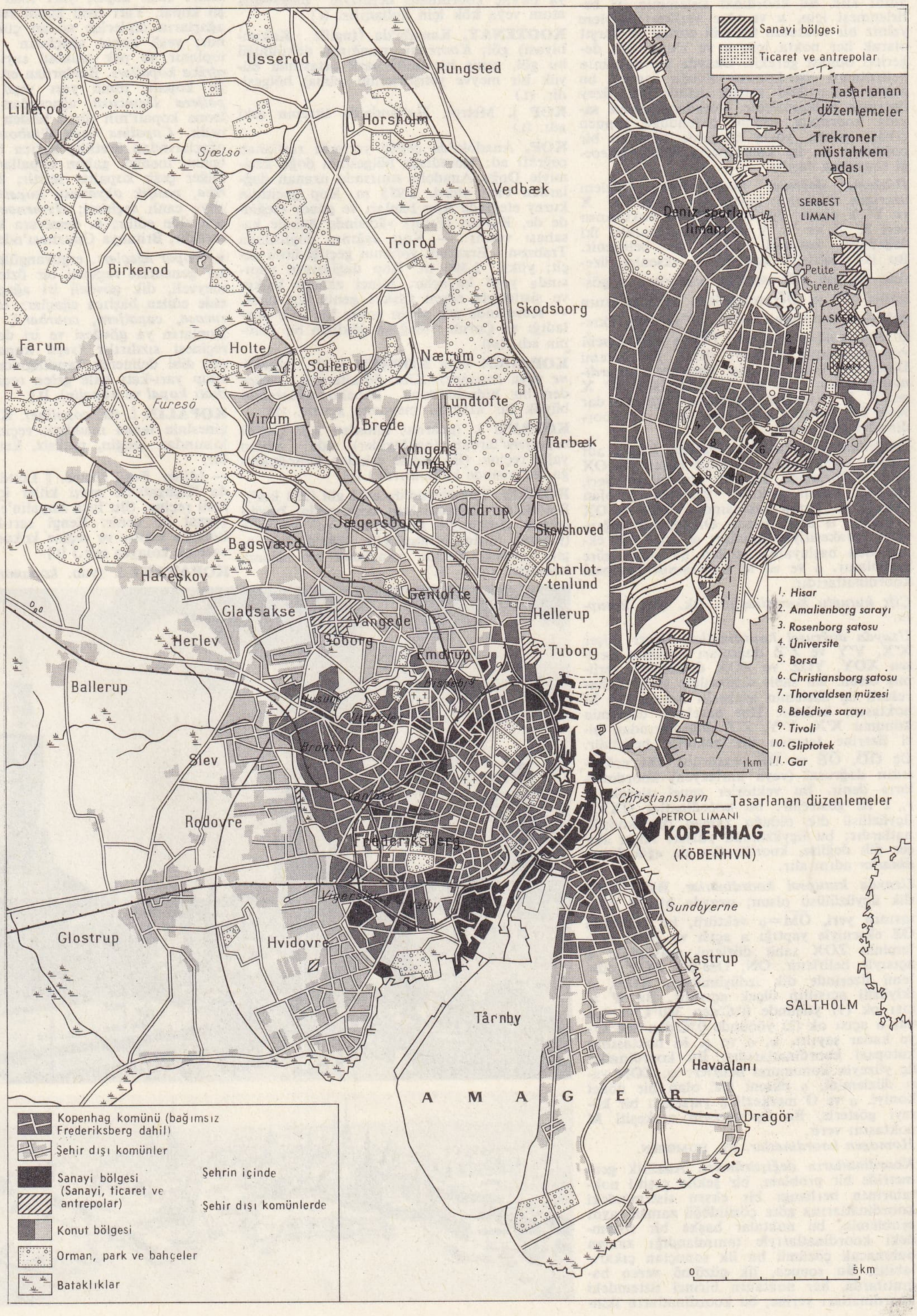

mak). Kopmasına yolaçmak: *Gömleğin düğmesini kopardı. Saatin kayışını koparmak.* || Ağaçtan, daldan alıp toplamak: *Yazıklar olsun! Çiçeği koparmak günah* ... (Kemal Tahir). *Portakal koparmak.* || Keserek ayırmak: *Başını koparmak.* || *Teşm.. yol.* Zor kullanarak almak, çekip ayırmak: *Paşanın dizlerinden kızı koparmak için çekerken onun zayıf omuzları nasıl hıçkırıklarla sarsılıyordu* (H. E. Adıvar). || *—Mec.* Güçlükle elde etmek: *Herhalde lehimize bir yazı koparacağımızı umuyorum* (R. N. Güntekin). *Para koparmak. İzin koparmak.* || Birden ve olanca şiddetiyle başlamak, başlatmak: *Kavga koparmak. Velveleyi kopardı.* || *—Esk.* Yaratmak, dünyaya getirmek: *Pes getürdi ol ademden âlemi / Hem kopardı âlem içre âdemi* (Âşık Beşe). *Hak Taâlâ her yüz yılın başında bir kişi koparır kim tarik-i Muhammedi meremmet eyleye* (Şeyh Abdullah Rumî).

— ÇEŞ. DEY. *Bağını koparmak,* hür, serbest kalmak: *«Ruhunuz eterin zevkini tatsa, bağlarını koparır da göklere yükselir» dedi* (Kemal Tahir). || *Bir bardak suda fırtına koparmak.* Bk. BARDAK. || *Çıbanın başını koparmak.* Bk. ÇIBAN. || *İpini (iplerini) koparmak,* yoldan çıkmak, azmak. || *Kıyameti* (veya *kıyametleri*) *koparmak.* Bk. KIYAMET. || *Toz koparmak,* yerden toz kaldırmak, çok hızlı gitmek: *At toz kopararak geliyordu.* || *Zinciri koparmak,* delirmek, aklını yitirmek.

◆ **Koparılmak** edilg. f. Koparmak işine konu olmak, kesilmek: *Çünkü tütün içenin başı koparıldığı zamanlarda bile böyle bir önlemenin mümkün olmadığını bilir* (F. R. Atay).

◆ **Kopartmak** geçl. f. Koparmak işini yapmak. || Ettrg. f. Koparmak işini yaptırmak. (ML)

KOPARTNERŞİP i. (ing. *copartnership*'den). İngiliz sanayicisi William Lever'in 1908'de, işçileri işletmesinin sermayesine ortak etmek için başvurduğu sistem. (Başkasına devredilemeyen ve haczedilemeyen bu pay senetleri işçinin ayrılışında teşebbüse malolur.) [L]

KOPASİS veya **ANDRULİDAKİS** (Andreas) [1856-1912], Sisam'ın son türk valisi. Girit isyanı (1889) sırasında, Girit valisi Cevat Paşanın başkâtibiydi. 1907'de Sisam'a vali tayin edildi. İlk başlarda halka saygılı göründü, fakat zamanla, adalılarla anlaşmazlığa düştü. Kopasis adadaki yerini kuvvetlendirmek için Osmanlı hükûmetinden yardım istedi. Bunun üzerine halk isyan etti. 10 Gün sonra Osmanlı donanmasına bağlı 10 gemiyle 6 000 asker adaya çıktı. Duruma böylece hâkim olan Kopasis, adayı istediği gibi yönetmeğe başladı. Mart 1912'de St. Maretis adında biri tarafından öldürüldü. (M)

KOPAZOLİN i. (fr. *copazoline*). Formülü $C_5H_5N_3$ olan heterosiklik bileşik: naftalindeki iki benzen çekirdeği gibi birleşmiş bir piridin ile bir pirimidin çekirdeğinden meydana gelir. (L)

KOPÇA i. (yun. *kombitsa*'dan [?]). Elbise, çamaşır v.b.de kumaşın karşılıklı iki yanını birleştirmede kullanılan, bir küçük halka ve çengelden meydana gelmiş tutturmalık: *Darlıktan eteğin kopçası koptu.* || *Dişi kopça,* kopçanın halka biçiminde olan parçası. || *Erkek kopça,* kopçanın çengel biçiminde olan parçası.

— Saraçl. *Kopça zımbalamak,* kopça zımbası ile veya bir tokmakla vurarak, bir deri eşya üzerine, delik kopçasını veya bir fermuarı tespit etmek.

— Kuşç. Yırtıcı avcı kuşların arka parmaklarının ucundaki kıvrık tırnak.

◆ **Kopçalı** sıf. Kopça dikilmiş olan, kopça ile iliklenen: *Kopçalı yelek.* (ML)

KOPÇALAMAK geçl. f. (*kopça*'dan *kopça-la-mak*). Elbise, çamaşır v.b.de kumaşın karşılıklı iki yanını kopça ile iliklemek: *Etekliği kopçalamak.* (M)

KOPÇALANMA i. (*kopçalanmak*'tan *kopçalan-ma*). Biyol. Çıtçıt gibi veya sapının içine kapanan bir bıçak gibi birbirine uyan iki bağımsız parçadan meydana gelen organların birbirine durumu.

— ANSİKL. Birhücrelilerden memelilere kadar bütün hayvan gruplarında görülen bu düzeneğe ilk defa dikkati çeken bilgin L. Cuenot'dur. Zarkanatlılarla pulkanatlılarda kanatların çengellenme aygıtları, kınkanatlılarda elitraların yuvasına oturması, cırcır böceklerinin, çekirgelerin ötme aygıtı, yengecin çağanozu, su akrebinin, mürekkepbalığının çıtçıtıması, düzenekleri, su akrebinin yakalayıcı ayakları bunun en açık örnekleridir. Bütün kopçalanmalarda, iki parça birbirinden ayrı olarak, birbirine hiç değmeden ve kalıplanmadan gelişir. Çoğu zaman kopçalanma ikinci derecede önem taşır; ama genel olarak kopçalanmalar, fizyolojik bir görevin yapılmasını mümkün kılar veya belli bir davranışı sağlar. Kopçalanmanın oluşumunu çözmek güç bir problemdir. (L)

KOPÇALANMAK edilg. f. (*kopçalamak*'tan *kopçala-n-mak*). Kopça ile iliklenmek, kopça ile kapatılmak. (M)

KOPEK i. (rusça *kopye,* mızrak > *kopeyka*'dan). Rublenin yüzde 1'i değerinde S.S. C.B. para birimi. || Eskiden Rusya'da başlıca para birimi. (L)

KOPENHAG, danca **København,** Danimarka'nın başkenti ve amt idare merkezi, Sjælland adasının doğu kıyısında; Öresund kıyısında liman; 960 300 nüf. (banliyösüyle 1 239 000 nüf.). Kopenhag, XIX. yy.da hemen yakındaki Amazer adasına taştı. Bazıları eski küçük kanalların kalıntıları olan birçok göl şehre katıldı. Şehir XX. yy. başından beri büyük ölçüde genişlemiş ve özellikle kuzey ve kuzeybatıya doğru, yakınındaki birçok merkezi, sınırları içine almıştır. Başkent olarak ülkenin hayatında önemli bir rol oynayan Kopenhag'ın nüfusu Danimarka genel nüfusunun dörtte birine yakındır. Krallığın başlıca siyasî kuruluşlarının ve önemli bir üniversitenin merkezi olan şehirde, süs porselenleri sanayii gibi birçok lüks sanayi kolu gelişmiştir. Kopenhag büyük bir sanayi şehridir: gemi ve makine (Dizel motorları) yapımı; elektrikli cihazlar; un fabrikaları; dokuma sanayii; plastik maddeler yapımı. Öresund kıyısında elverişli bir yerde kurulan iyi donatılmış limanı çok işlektir ve kuzey avrupa gemiciliğinin bir kavşak noktasıdır. Kopenhag'da birçok anıt vardır: belediye sarayı (modern); borsa binası (Hollanda Rönesansı); rokoko üslûbunda önemli bir bütün olan Amalienborg sarayı; ilgi çekici millî müze v.b. Tivoli bahçesi dünyaca meşhurdur. Şehrin batıda Roskilde'e, kuzeyde Hillerode'a kadar genişletilmesi ve denizden bir sanayi bölgesi kazanılması tasarlanmıştır. — *Kopenhag amtı,* 509 400 nüf.

● *Tarih.* Şehir başlangıçtaki balıkçı köyünde piskopos Absalon'un inşa ettirdiği (1167) şato çevresinde gelişti. Danca adı (*København* [«tüccarlar limanı»] deniz kıyısındaki yerinin önemini belirtir. Sund boğazının güney ağzını kontrol eden Kopenhag, kısa süre içinde bir ticaret şehri haline geldi; burjuvaların belediye hürriyetleri elde ettiği (1254) şehirde, Ortaçağın sonunda lonca kurmak yasaklandı. Hansa birliğinin ve özellikle Lübeck'in düşmanlığını uyandıran Kopenhag, Danimarka'nın başkenti olunca (1443), kısa süre içinde Luther'ciliği benimsedi (1530) ve Christian II'den Baltık denizinde «uğrak» olma hakkını elde etti (XVI. yy. başı). Bir yıllık kuşatmadan sonra Lübeck'i alan Christian III, Kopenhag'ın Sund boğazının kontrolunu kesinlikle ele geçirmesini sağladı (1536-1537). Şehir, burjuva milisleri sayesinde İsveç kralı Karl X Gustaf'ın hücumlarına karşı direndi (1658-1660) ve Kopenhag barışı burada imzalandı (1660). Karl XIII'ün bir baskınla ele geçirmesine (1700) rağmen, Kopenhag XVIII. yy.da zenginleşti. Baltık ticaretinin mutlak hâkimi olan (İsveçlilerden Sund boğazını geçiş vergisi alınması, 1720; yüksek kazanç sağlayan ürünlerinin XVIII. yy.da artması) Kopenhag, malî (1619'da borsa kuruldu [tahıl, şeker, balık, sömürgelerden gelen erzak, v.b.]; 1736'da Kurent Bank kuruldu) ve sömürgeci bir şehir haline geldi; Kopenhag bankasının ve ticaret şirketlerinin (Asya şirketi, Batı Hint Adaları şirketi; Gine şirketi) yardım ettiği tüccarlar, Hint adaları, kuzey ülkeleri ve Norveç ile canlı bir ticarete giriştiler; İzlanda, Grönland ve Danimarka Antilleri'nin sömürgeci bir anlayışla işletilmesi tekelini ele geçirdiler. İngilizler 2 nisan 1801'de «tarafsızlar birliği»ni parçalamak, 1-5 eylül 1807'de de danimarka donanmasının Napolyon'un hizmetine girmesine engel olmak için şehri topa tutarak, limandaki gemileri batırarak veya ele geçirerek Sund boğazını zorladılar. (L)

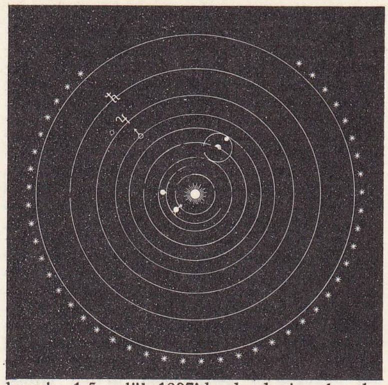

Kopernik sistemi

Kopenhag Dilbilim okulu, 1931'de kurulan ve Louis Hjelmslev, Viggo Bröndal, Otto Jespersen v.b. gibi devrin en büyük uzmanlarını ülkede toplayan danimarka dilbilim derneği. Kopenhag Dilbilim okulunda *glossematik* adı verilen yeni bir dilbilim anlayışı doğdu. Dilbilim nazarî ve genel meselelerine önem veren, tümüyle biçimsel bir sistemin kurulmasını amaç edinen bu anlayış, özellikle Louis Hjelmslev ve H. Uldall'ın eserleriyle gelişti. Okul, düzensiz çıkan bir monografi ve derlemeler dizisi olan *Kopenhag Dilbilim Okulu Çalışmaları*'nı ve *Acta Linguistica* (1939'dan itibaren) dergisini yayımladı. (L)

KOPEPODLAR çoğl. i. (yun. *kope,* kürek ve *pous, podos,* ayak'tan). Kabuklular altsınıfı. (Lernea, siklops, caligus v.b. gibi türleri kapsar; bazıları tatlı sularda bazıları denizde yaşar.)

— ANSİKL. *Kopepodlar*'ın büyük bir kısmı asalaktır, ufak veya büyük ölçüde değişikliğe uğramıştır. Serbest yaşayanlarında telsonsuz ve belirgin dokuz bölüt vardır. Son dördünde eklenti yoktur. Genellikle iyi gelişmiş olan iki çift duyarga hem hareket, hem yakalama işi görür. (L)

KOPER. Coğ. Bk. KOPAR.

KOPERASİN i. (ing. *copperas,* demir sülfat'tan). Miner. Hidratlı tabiî bakır ve demir sülfat; kalkopirit'in bozunmasıyle meydana gelir. (L)

Mikolaj KOPERNİK

KOPERNİK (Mikolaj), lat adı **Copernicus,** polonyalı astronom (Torun 1473 - Frauenburg 1543). Zengin bir tacirin oğluydu. Krakow (1491-1495) ve Bologna (1496) üniversitelerinde astronomi okudu. 1500'de Roma'ya gitti ve Vatican curia'sını ziyaret etti. 1501'de Frauenburg Piskoposluk meclisi üyeliğine tayin edildi ve İtalya'da öğrenimine devam etme iznini alarak bir yandan astronomi gözlemlerine devam ederken, bir yandan da Padova üniversitesinin Tıp ve hukuk fakültelerine yazıldı. 1503'te Ferrara üniversitesinde kilise hukuku doktoru olduktan sonra 1504'te Warmie'ye dönerek orada yerleşti. Hayatının sonuna kadar, astronomiyle uğraştı ve bu alanda adını dünyaya tanıttı. Bu ününü, Yer'in o güne kadar sanıldığı gibi evrenin merkezi olmadığını ve öbür gezegenlerle birlikte Güneş'in çevresinde döndüğünü ispatlayarak yaptı. Sistem'inin çeşitli unsurlarını daha 1515'te biraraya getirmiş olduğu sanılmakla birlikte, *De Revolutionibus Orbium Coelestium Libri VI* adındaki ünlü incelemesini bastırmak kararını ancak 1543'te Nürnberg'de verdi. Eserin müsveddeleri öğrencisi ve dostu Rheticus tarafından gözden geçirilmişti. Kopernik'in bu eseri papa Paulus III'e ithaf edilmiştir. (L)

Kopernik sistemi. Eski bilginlerden bazıları Yer'in yıllık hareketini sezinliyorlardı. Ptolemaios sistemi üstüne kurulmuş eski astronomi Yer'in evrenin merkezinde sabit olduğunu kabul ediyordu; oysa pythagorasçılar, Yer'in kendi ekseni etrafında döndüğüne, Güneş'in evrenin merkezinde sabit olduğuna ve gezegenlerin Güneş çevresinde dolandığına inanıyorlardı. Ptolemaios sistemi-

Kardinal KOPP

nin karmaşıklığı, Kopernik'i bu konu üstüne çekti ve daha basit bir açıklama aradı. Her şeyden önce Yer'in kendi ekseni üzerinde dönmesiyle bütün yıldızların bir günlük hareketi varmış gibi yanıltıcı bir sonuç doğar ve Yer'in ekseninin de hareket ettiği düşünülürse, ılım noktasının hareketi açıklanabilir: böylece, gökcisimlerinin hareketlerini açıklamak için Ptolemasios'un tasarladığı gök dairelerinin yarısı ortadan kalkar. Yeni sistemini deney süzgecinden geçiren Kopernik, bu sistemle olayların çok basit olarak açıklanabileceğine inandı. Fakat, bütün tenkitleri üstüne çekti. 1610'da Galilei'nin dürbünü icat etmesi ve daha önce Kopernik'in açıkladığı Venüs evrelerini gözlemesiyle bu tenkitler tartışılamayacak şekilde çürütüldü. Galilei ve onun izinden gidenler, Kopernik sistemini doğruladılar ve Newton'dan bu yana en büyük geometri bilginleri bu en eski ve en olumlu hipotezin sonuçlarını geliştirmeğe devam ettiler. Felsefî görüş bakımından yeni Kopernik doktrini, yermerkezlik* tezini yıkarak, evrenbilimin, teolojiden ayrı ve bağımsız bir bilim olmasını sağladı, filozof Giordano Bruno'yu ve o zamanın daha birçok düşünürünü derinden etkiledi. (L)

KOPET dağı, İran ile S.S.C.B. (Türkmenistan) sınırında sıradağlar, Aşkâbâd'ın güneyinde; yüksl. 2 942 m. Çorak bir bölgede yer alan bu kıvrımlı dağlar, çıplak ve topraksızdır. (L)

KOPEYSK, S.S.C.B.'de şehir, Ural dağlarının doğusunda, Çelyabinsk yakınında; 161 000 nüf. Linyit işletme merkezi. Makine yapımı. (L)

KOPFSTÜCK i. Eski bir avusturya gümüş parası. (XVIII. yy.ın ortalarında kullanıldı; 20 kreutzer değerindeydi.) [L]

KOPİD i. (fr. *copide*). Makedonyalılar ve eski Doğu milletlerince kullanılan bir cins pala. (L)

KOPİL i. (rumence *copil*). *Argo.* Arsız erkek çocuk: *Kopil'in biri gürültüye gelmiş ciyak ciyak bağırıyor* (Ahmed Rasim). || Piç. (M)

KOPİSCH (August), alman şairi ve ressamı (Breslau [bugün Wroclaw], Polonya 1799 - Berlin 1853). Prag'da (1815) ve Viyana'da güzel sanatlar okudu. 1822'de elinden yaralanınca çalışmaları yarım kaldı. İtalya'da geziye çıktı. Roma ve Napoli'de şair ve mimarî üstünde çalıştı. Ernst Frés ile 1826'da Kapri'de Mavi mağarayı keşfetti. 1847'de Prusya kralı Frederick IV, William, Kopisch'i Potsdam çevresindeki köşkler konusunda bir kitap yazmakla görevlendirdi. *Die Schlosser und Görten Potsdam* (Potsdam Köşk ve Parkları) [1854] adını taşıyan bu kitabın dışında Kopisch'in mizahî şiirleri, kısa hikâyeleri ve tercümeleri vardır. Tercümeleri arasında Dante'nin *İlâhi Komedya*'sı da (1842) yer alır. Çeşitli yazıları *Gesammelte Werke* (Bütün Eserleri) [1856] adlı bir kitapta toplandı. (M)

KOPİT i. (fr. *coppite*). Miner. Antimonlu, gri renkli, bakır veya panabaz çeşidi. (L)

KOPİTAR (Jerney), sloven filolog ve bilgini (Repnje, Slovenya 1780 - Viyana 1844). Tümü almanca olan eserleri arasında en önemlilerinden biri *Grammatik der Slavischen Sprache in Krain, Kärnten und Steiermark*'tır (Krain, Kärnten ve Steiermark İslavcasının Grameri) [1808 - 1809]; eser, ilk bilimsel sloven grameridir. Halk metinlerini toplamada ve halk ağızlarına dayanan bir sırp edebiyat dilinin yaratılmasında Vuk Karadzic'i candan destekledi. (L)

KOPİYAPİT i. (şehir adı *Copiapo*'dan fr. *copiapite*). Miner. Hidratlı tabiî demir ve magnezyum sülfat. (L)

KOPJE i. (afrikaanca k.). Jeomorfol. Küçük boyutlu inselberg. (L)

Koplick belirtisi. Tıp. Kızamık belirtisi. Hastalığın başlangıcında, döküntüden önce görülen bu belirti, ağız mukozasında ve özellikle yanakların iç tarafında meydana gelen beyazımtrak, çevreleri kırmızı bir hale ile çevrili küçük lekelerdir. Adını amerikalı çocuk hekimi Henry *Koplick*'ten (New - York 1858 - ay.y. 1927) almıştır. (L)

KOPMA i. (*kopmak*'tan *kop-ma*). Kopmak eylemi.

— Denizc. *Kopma kuvveti*, bir halat veya zincirin kopmasına yolaçan en küçük kuvvet. (Özellikle tel halat ve zincirler satın alınırken, teklifi kurullarca verilen ve kopma kuvvetini gösteren belge istenir.)

— Jeomorfol. *Kopma yuvası*, bir kısım gerecin göçmesiyle bir keskin yamaç veya dirsek kayada kalan oyuk. (Genellikle toprak kayması veya göçüntüden meydana gelir; kurtulma yuvası ise özellikle toprak kaymasından oluşur. Bu iki biçime daha çok dik kıyılarda rastlanır.)

— Mat. *Bir çokterimlinin kopma cismi*, gerçek sayıların R cismi üzerinde n dereceli bir P (x) çokterimlisi için, bu çokterimliyi birinci dereceden n çarpanın çarpımı haline getirmek imkânı veren karmaşık sayıların C cismi. (R cismi üstünde durulursa, birtakım çarpanlar birinci dereceden, ötekiler ise ikinci dereceden olur.)

— Mekan. *Kopma noktası*, bir parçanın kopmasına yolaçan en küçük değerdeki kuvvet. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Mekan. Sert bir parça, sıkıştırma, çekme ve bükme kuvvetlerinin etkisi altındaysa, ilkin malzemenin esnekliği sebebiyle «esneklik sınırı» denen belli bir sınırın üst değerine kadar direnç göstererek sıkışır, uzar veya bükülür. Bu kuvvetlerden herhangi biri belli bir noktaya ulaştığı zaman parça kırılır; bu noktaya *kopma noktası* denir. (LM)

KOPMAK geçz. f. (esk. türk. k.). Herhangi bir yerinden iki parçaya ayrılmak: *Tel ağırlığa dayanamadı, koptu.* || Bağlantısı kesilmek, yerinden oynamak: *Bluzun iki düğmesi koptu.* || Gövdeden ayrılmak: *Ağacın birkaç dalı kopmuş. Savaşta bir kolu koptu.* || —*Mec.* [Gürültülü veya tehlikeli olaylar için] Birdenbire ortaya çıkmak, anî olarak başlamak: *İşte çığlıklar hep bir ağızdan o zaman kopmağa başlıyordu* (Y. K. Karaosmanoğlu). *Fırtına koptu.* || Bütün ilişkileri kesilip tamamen ayrılmak: *Tevfik Fikret'ten kopup Ali Kemal'e kalıyorsunuz!* (Kemal Tahir). *Koparak değil, sindire sindire uzaklaşa uzaklaşa çekildi gitti* (F. R. Atay). || [Manevî bağlar için] Ortadan kalkmak, yok olmak: *Babalık oğulluk, bu rabıta bugün artık tamamen kopmuştur* (H. E. Adıvar). *Ama, yoktum, dedi. Olmamam da artık eski bağların koptuğunu göstermiyor mu?* (A. H. Tanpınar). || Şiddetle ağrımak, çok sancımak: *Kolların kopuyor.* || *Halk dili.* Koşmak. || — *Esk.* Ortaya çıkmak, zuhur etmek: *Resûl Aleyhisselâm zamanına yakın Bayat boyunda Korkut Ata derler bir er koptu* (Dede Korkut Hikâyeleri). *Çü aşk ü yiğitlik ü süci ola / Bir arada bin dürlü kopar belâ* (Hoca Mesud). || Kıyamet günü dirilmek, haşrolmak: *Bunda zalimlik eyleyen nefs; haramda toylayan / Yüzleri kara kopısar ön canları rahat değil* (Yunus Emre). || Harekete geçmek, davranmak.

— ÇEŞ. DEY. Kopup gelmek, uzak bir yerden ayrılıp gelmek. İlişkiyi keserek, terkederek ayrılmak. || *Gönülden kopmak.* Bk. GÖNÜL. || *Kafası kopasıca!* «Allah cezasını versin!» anlamında kullanılan beddua sözü. || *Kıyamet kopmak.* Bk. KIYAMET. || *Ödü kopmak.* Bk. ÖD. || *Yerinden kopmak. Esk.* Ayağa kalkmak. (M)

KOPOLİKONDANSASYON i. (fr. *copolycondensation*). Kim. Değişik kategoriden birçok bileşiğin lineer veya lineer olmayan moleküller meydana getirmesi; bu bileşikler aynı kimyasal grubu kapsayan değişik moleküllerden meydana gelmiştir ve ortamda bulunan tortu giderilince başka kategoriden bileşiklere etki eder. (L)

KOPOLİMER i. (fr. *copolymère*). Kim. Kopolimerleşme ile elde edilen madde: *En çok kullanılan sunî kauçuklardan biri, stirolen ile bütadien kopolimeridir.* (Bir kopolimerin yapısı oldukça düzensizdir ve zincir şekilleri, yoğunlaşmış moleküllerden birine veya öbürüne benzer.) [L]

KOPOLİMERLEŞME i (*kopolimer*'den *kopolimer-le-ş-me*). Doymamış bileşikler karışımının büyük moleküller vererek polimerleşmesi. (L)

KOPOY i. (macarca k. [?]). Düşük kulaklı, orta boylu, kısa tüylü av köpeği. (M)

KOPP (Eutych), isviçreli tarihçi (Beromünster 1793 - Luzern 1866). Wilhelm Tell hikâyesinin gerçekliğini tartıştığı bir *Geschichte der eidgenössischen Bünde* (İsviçre Birlikleri Tarihi) [1862] ile *Geschichtsblätter aus der Schweiz* (İsviçre Tarihinden Sayfalar) [1856] adlı eserleri vardır. (L)

KOPP (Georg VON), alman kardinali ve siyaset adamı (Duderstadt, Hannover 1837-Troppau 1914). Hildesheim'da piskopos naibiyken (1872) kilise ile hükûmeti uzlaştırmağa çalıştı. Fulda piskoposu (1881), Senyörler meclisi üyesi oldu (1886), hem Leo XIII, hem de Bismarck'ın güvenliğini kazandığı için uzlaştırıcı bir rol oynadı. 1887'de Breslau piskoposu, 1893'te kardinal oldu. (L)

KOPP (Hermann), alman kimyacısı (Hanau 1817 - Heidelberg 1892). Giessen'de Liebig'in laboratuvarında çalıştıktan sonra (1839) aynı şehirde (1843) ve Heidelberg'de (1864) kimya okuttu. Çeşitli akışkanların kaynama noktalarını, genleşme katsayılarını ve özgül ısılarını, ayrıca erime sırasındaki hacim değişikliklerini tespit etti. Elde edilen değerleri atom ve molekül ağırlıklarıyle karşılaştırarak, bu sonuçlarla bileşiklerin yapıları arasında ilişkiler kurdu. (L)

KOPPA i. Leng. *Kof* adı verilen fenike işaretinden türeyen ve art-damaksı bir ünlü önünde (O, U) titreşimsiz bir kapantılı boğazsıyı (*k*) belirten yunan alfabesinin eski harfi (ϙ). Bu harfe ancak VI. yy.dan önceki yazıtlarda rastlanabilir. (L)

KOPPARBERG, İsveç'te il (län), eski Dalarna'nın büyük kısmını içine alır. İdare merkezi, *Falun*, 286 000 nüf. (L)

KOPPEL (Hermann David), danimarkalı besteci (Kopenhag 1908). Doğduğu şehrin konservatuvarında öğretmenlik yaptı (1949) ve «genç danimarka» okulunun başına geçti. Birçok senfoni, iki uvertür, piyano için üç konçerto, keman, viyolonsel, viyola, klarnet için konçertolar, 3 yaylılar dörtlüsü, oda müziği, dinî müzik besteledi. (L)

KOPPERS (Wilhelm), alman etnografya uzmanı ve misyoneri (Menzelen 1886-Viyana 1961). Ateş Ülkesi (1921-1922) ve Hindistan'da (1938-1939) katolik misyoner; 1928'den bu yana Viyana'da etnoloji profesörüdür. Medeniyet devirleri üstüne önemli incelemeleri vardır. Eserleri: *Die Anfänge des menschlichen Gemeinschaftbleben im Spiegel der neueren Völkeskunde* (Modern Toplumbilimi Açısından İnsanların Toplu Halde Yaşamalarının Başlangıcı) [1921]; *Gesellschaft und Wirtschaft der Völker* (Halklarda Topluluk ve Ekonomi) [1924]; *Der Urmensch und sein Weltbild* (İlk İnsan ve Dünyası) [1949]. (L)

KOPPİT i. (özel ad *Kopp*'tan fr. *koppite*). Miner. Kalsiyum, seryum, sodyum, potasyum v.b. tabiî niyobat'ı. (Bir piroklor çeşididir.) [L]

KOPRA i. (fr. *coprah* veya *copra*). Kabuğundan çıkmış, kurumuş ve yağı çıkarılmak üzere öğütülmeğe hazır durumda olan hindistancevizi bademi. (L)

KOPRİN i. (fr. *coprine*). Formülü

$$CH_3 - CO - CH_2\overset{+}{N}(CH_3)_3\,\overline{OH}$$

olan baz; klorür, trimetilamin'in kloraseton ile yoğunlaşmasından elde edilir. (L)

KOPRİVNİCA, Yugoslavya'da (Hırvatistan) şehir, Podravina'da; 11 200 nüf. Tarım pazarı. Kimya sanayii. (L)

KOPRO—, yun. *kopros*, gübre'den alınan ve birçok kelimenin bileşimine giren unsur. (L)

KOPRODÜKSİYON. i. (fr. *coproduction*). Bk. ORTAK *yapım*.

KOPROFAJİ i. (yun. *kopros*, pislik ve *phagein*, yemek'ten fr. *coprophagie*). Psikopatol. Dışkı yemek. (*Koprofaji* bunama hallerinde görülür ve bazı nevrozlularda *saplantı-içtepi* manzarası alabilir. Koprofaji çoğu zaman kopromani ile birlikte görülür.) [L]

KOPROFİLİ i. (yun. *kopros*, pislik ve *philia*, dostluk, aşk'tan fr. *coprophilie*). Psikopatol. Kendisinin veya başkalarının makat bölgesinden şehevî haz duyma sonucu olarak kişinin dışkıdan hoşlanması şeklinde sapıklık. (Bu sapıklık çocukluktaki anal evreye doğru bir gerileyiştir. Koprofili, saplantılı nevrozda içten gelen bir içtepi şeklinde belirebilir.) [L]

Foto. LAROUSSE

KOPROLALİ i. (yun. *kopros*, dışkı ve *lale*, gevezelik'ten fr. *coprolalie*). Psikiyatr. Çirkin küfürler savurma şeklinde beliren marazî eğilim. (L)

KOPROLİT i. (fr. *coprolithe*). Paleont. Fosil hayvanların taşlaşmış dışkısı.

— Tıp. Dışkıların içinde taş hissini veren sertleşmiş dışkı parçalarına verilen ad. (L)

KOPROLOJİ i. (fr. *coprologie*). Hastalıkların teşhisi amacıyle dışkı maddelerini inceleyen tıp dalı.

— ANSİKL. *Koproloji* incelemesi üç çeşittir: 1. besin maddelerinin (glusitler, protidler, lipitler) sindirilme derecesini anlamağa ve anormal elemanları (kan, zehirler v.b.) araştırmağa yarayan kimyasal inceleme; 2. normal bağırsak florası ile hastalık yapan bakteri florasını ayırt etmeğe yarayan bakteriyolojik inceleme; 3. vücuttaki birhücrelileri (amipler, lambliasisler v.b.), asalak kurtları veya bunların yumurtalarını araştırmayı gerektiren bir inceleme. (L)

KOPROMANİ i. (yun. *kopros*, pislik ve *mania*, merak, saplantı'dan fr. *copromanie*). Psikopatol. Vücuttan çıkan dışkıları ellemekten duyulan zevk. (Bu bozukluk, bunama hallerinde [şizofreni] ve ciddî zekâ geriliklerinde görülür. Küçük çocuklarda bunun patolojik bir anlamı yoktur, ancak psikanaliz nazariyesine göre, anal safhanın normal bir belirtisinden ibarettir.) [L]

KOPROPORFİRİN i. (fr. *coproporphyrine*). Biyokim. Hemoglobinden türeyen kromoproteit; insan dışkısında ve bazı hastalıklar süresince idrarda bulunur. (L)

KOPROSTAZ i. (fr. *coprostase*). Bağırsakta biriken dışkıların boşaltılamamasından ileri gelen kabızlık. (L)

KOPROSTEROL i. (fr. *coprostérol*). Biyokim. Dışkılarda bulunan sterol; öd asitlerinin kolesterol üzerine etkimesiyle meydana gelir. (L)

KOPT i. (fr. *copte*'tan). Bk. KIPTÎ.

KOPTOS. Esk. coğ. Yukarı Mısır'da şehir, Nil ırmağının sağ kıyısında; biri Myos Hormos'ta (Kuseyr), öteki Berenike'de Kızıldeniz kıyısına ulaşan iki karayolunun başlangıç noktası; önce Arap körfezinden, sonraları da daha uzak ülkelerden (Zengibar kıyısı, Hindistan ve Uzakdoğu) gelen veya oralara giden mallar bu yollardan nakledilirdi. Yakınında taş ocakları ve önemli madenler olan Koptos, tarihin başlangıcında siyasî bir rol de oynadı: XI. hanedan zamanında, Teb'in yanında ikinci plana düştü, Türkler tarafından zaptedildi (1517). Bugün *Kuft*. (L)

KOPUK sıf. ve i. (*kopmak*'tan *kop-u-k*). Kopmuş olan: *Bluzun kopuk düğmelerini hâlâ dikmemiş*. ‖ *Mec.* İşsiz güçsüz ve parasız (kimse), serseri: *Bağlarbaşındaki mahalle tanıdığı her yaşta kopukları hatırladı* (Kemal Tahir). *Kadın ne yapsın? Bizim gibi kopukların cuması, pazarı olur mu?* (H. E. Adıvar).

— ÇEŞ. DEY. *Kopuk alayı* (veya *takımı*), serserilerin meydana getirdiği topluluk, serseri grubu. ‖ *Kopuk filim gibi*, kesintili, aralıklarla devam eden. ‖ *İt kopuk. Kaba.* Serseri, başıboş, avare.

— Folk. Eski İstanbul'da, külhanbey* ve kabadayı*lardan ayrı nitelikte bir grup işsiz, güçsüz, serseri takımı. Bk. ANSİKL.

— Tekst. *Kopuk otomatı*, bobin veya çözgü ve atkı makinelerine takılan ve iplik koptuğu zaman makineyi durduran düzen.

— ANSİKL. Folk. İmparatorluğun son yıllarında Osmanlılarda kabadayılık ve külhanbeylik yozlaştı. Okullarından kovulan, haylazlık, ahlâksızlık, hırsızlık v.b. sebeplerle evlerinden kaçanlar bu serseri takımını meydana getirdi. Kıyafetleri özeldi. Kendi aralarında sınıflara ayrılırlardı. Birinci sınıfta olanlar beyoğlu cinsi siyah fes, yaz ve kış siyah ceket, siyah pantolon ve yelek giyerlerdi. Daha aşağı sınıftan olanlar beyaz yün kuşak sarardı. Ceketlerini omuzlarına alır, iskarpini ökçesine basarak giyerlerdi. Özel bir yürüyüş şekilleri vardı. Mesleklerine veya başka özelliklerine göre Kavanoz Ahmet, Kampana Mehmed, Tahtaburun Niyazi v.b. gibi lakapları vardı. Kopukların sağ omuzları sola göre daima kalkık dururdu. Ceketlerinin sol ceplerinde silâh taşırlardı. İstibdat devrinde bazıları saray ajanlarının adamıydı. En çok devam ettikleri yerler kumar kahveleri ve meyhanelerdi. Günümüzde de işsiz - güçsüz, serseri kimselerden bazılarına kopuk denilmektedir.

◆ **Kopukluk** i. Kopuk olma hali. ‖ *Mec.* Halsizlik: *Vücutta bir kopukluk hissetmek*. ‖ İşsiz güçsüz ve serseri olma hali veya ona yakışır davranış: *Fakat bu ahlâksız mahalle piçi hep böyle kopuklukta devam ederse, ben kızımı alır giderim* (Sabahattin Ali). *Vaktiyle ekmek sahibi bir ağanın tek oğluymuş... Kopukluğa vurmuş güzelce* (Kemal Tahir). [ML]

KOPUNTU i. (*kopmak*'tan *kop-u-ntu*). Kopmuş parça. (M)

KOPUZ i. (esk. türk. k.). *Esk.* Ozanların çaldığı telli türk sazı: *Kopuz çalmak*.

— ANSİKL. Mus. Eski türk baksı-ozanlarının, sagu'lar, destanlar okunurken veya yarı dinî âyinlerde kullandıkları *kopuz*, birçok türk ülkesinde eskiden beri rastlanılan bir musiki âletidir. Arapların ud'una benzer. Altay Türkleri arasında bugün de kullanılan kopuzu Radloff şöyle anlatır: «Baksı, şamanların davulu yerine bir eşit keman (kopuz) kullanır, bu yaklaşık olarak 3 - 3,5 ayak yüksekliğinde bir âlettir. Baksı, kopuzu önüne koyar, keman yayına benzer bir yayı kopuzun tellerine dokundurarak sanatını icra eder. Kopuzun üzerine bükülmüş at kılından iki kiriş gerilmiştir, sapına da birçok demir zil bağlanmıştır. Baksının bundan başka bir de asası vardır: bu asanın ucuna dört köşe bir tahta yerleştirilmiş ve etrafına birçok ufak demir parçası asılmıştır. Genellikle baksılardan biri kopuz çalar, diğeri asa ile sıçrayarak danseder». Meragalı Hoca Abdülkadir Safiyüddin, Abdülmümin'in *Kitab-ül-Edvar*'ına yaptığı şerhte «kopuzı ozan» ve «kopuzı rum» adlarıyle iki kopuzdan söz eder. Ozanların manzum ve mensur hikâyelerini bu üç telli kopuzla (kopuzı ozan) söyledikleri anlaşılmaktadır. Eski uygur belgelerinden anlaşıldığına göre Doğu Türklerinde eskiden beri kullanılan kopuz, Batı Türklerince de biliniyordu: *Dede Korkut Kitabı*'nda Yunus *Divan*'ında, Gülşehri'nin *Mantık-ut-Tayr*'ında kopuzdan söz edilmektedir. Kopuz hem Anadolu, hem de Rumeli'de XVII. yy.a kadar yaygındı. XVII. yy. ortalarında İstanbul'da 40 kadar kopozcu vardı. Çelengli Şehbaz Ağa, Sübrab Ağa, Yamalı Recep Ağa en ünlüleriydi. (M)

KOPUZ (Mehmed Fahri), türk bestecisi (İstanbul 1882 - Ankara 1968). Vefa idadîsini bitirdi. Kanun, ud ve Cemil Beyden lavta öğrendi. Şûrayı Devlet Mazbata kaleminde, Harbiye Nezareti Süvari dairesinde çalıştı. İsmail Hakkı Beyin Musikii Osmanî cemiyetine girdi (1908). Dârüttalimi Musiki'nin başına geçti (1916). Radyoda ud çaldı, Türk Musikisi kısmı şefi ve hocası olarak çalıştı. Dârüttalim heyetiyle iki defa Berlin'e ve iki defa Kahire'ye gitti; plaklar doldurdu; konserler verdi. 1961'de Ankara radyosundan ayrıldı. Ud metoduyle eserleri külliyat halinde basıldı (1949). Saz semailerinin yanında şarkılar da besteledi. (M)

KOPUZCU i. (*kopuz*'dan *kopuz-cu*). Kopuz çalan kimse. (M)

KOPYA veya **KOPYE** i. (lat. *copiare* > ital. *copia* veya fr. *copie*'den). Bir yazının aslından alınan sureti veya bir sanat eserinin aynen taklidi: *Planın asıl kopyaları Ankara'ya çoktan ulaştırıldığından içinde yedek kopyaları bulunan sandığı unutmuşlar* (Kemal Tahir). *Bir tablonun kopyası*. ‖ Suret çıkarma işi. ‖ Yazılı sınavda kitaba, deftere, başkasının kâğıdına veya önceden hazırlanmış kâğıtlara gizlice bakarak faydalanma. ‖ Yazılı sınavda gizlice bakmak için hazırlanmış kâğıt: *Cebinden kopyası düştü*. ‖ *Kopya çekmek* (veya *yapmak*), yazılı sınavda soruların cevaplarını yazmak için gizlice bir kaynağa bakmak. ‖ *Kopya defteri*, mektup kopyalarının çıkarıldığı defter. ‖ *Kopya etmek* (veya *yapmak* veya *kopyasını çıkarmak*), asıldan aynını, benzerini meydana getirmek: *Bunun bir suretini kopya ederek İstanbul gazetelerine ve matbuat cemiyetine vermesini...* (Atatürk). ‖ *Kopya kâğıdı*, birden fazla suret elde etmek için yazı kâğıtlarının arasına konulan karbonlu kâğıt. ‖ *Kopya kalemi*, yazısı, üst üste konmuş birkaç kâğıda birden çıkan mor renkli özel kalem. ‖ *Kopya mürekkebi*, yazısı, üzerine konan kâğıda ancak ıslatılınca çıkan mürekkep.

— Elektroakust. Bir plakta kayıtlı sesleri, boş bir plak veya magnetik bir şerit üzerine yeniden kayıt yaparak aktarma.

— Graf. santl. *Kopya çıkarma*, bir resmi, bir yerden başka bir yere geçirme. Bk. ANSİKL.

— G. santl. Bk. ANSİKL.

— Huk. Bk. ANSİKL.

— Mekan. *Kopya çıkarma*, bir takım tezgâhında, gabari kullanarak bir parçanın benzerlerini otomatik olarak hazırlama.

— Muhas. Günlük hesapları veya muhasebe defterini tek bir baskı ile sağlayan mekanografi usulü: *Kopya yolu ile muhasebe*.

— Paleografi. Yazısı ve kapsadığı kısaltmalardan ötürü okunması güç eski bir metni anlaşılır bir dille yazmak.

— Sine. *Kırmızı kopya*, basımda kullanılmak üzere çıkarılan ve kırmızıya çalan yumuşak siyah renkte ilk pozitif kopya.

— Teknol. *Kopya düzeni*, bir parçanın yapımı sırasında, modeli çıkarılmış belirli bir biçimin kopyalarını hazırlamağa yarayan düzen. Bk. ANSİKL.

— Tekst. Dokuma sırasında, herhangi bir desenin bütünüyle veya kısmen jakar kartonuna geçirilmesi.

— ANSİKL. Graf. santl. *Kopya çıkarma*'nın amacı, bir kâğıt, bir tuval, bir pano üzerine herhangi bir şekli geçirmektir. Bunun için, orjinal desen ile kâğıt, tuval veya pano arasına özel bir kâğıt (*kopya kâğıdı*) yerleştirmek yeter. Orijinal desenin üzerinden sert bir uç ile geçilince, kopya kağıdının yüzeyindeki bulaşıcı madde desenin aktarılacağı yüzeye geçer.

— G. santl. Sanatçının kendi tablosunun kopyasını çıkarması gerçekte bir *suret*'tir. Başka biri tarafından yapıldığı zaman da kopya sahte anlamına gelmez; resim ustaları kopyayı güzel sanatlar öğreniminin temel ilkelerinden biri sayarlar. Aslının eşi olmayan kopya pastiş (taklit eser) adını alır. Fotoğraf ve başka işlemlerle elde edilen kopyaya *röprodüksüyon* denir; bu röprodüksüyon gerçeğe çok yaklaşırsa *tıpkıbasım** adını alır. Bir sanat eserinin aslı diye kopyasını satmak suçtur; fakat, satanın aldatmak niyetinde olduğunu ispatlamak çok güçtür.

— Huk. Kopya, çeşitli eğitim kurum ve kademelerinde, disiplin cezasını gerektiren nitelikte bir fiil olarak kabul edilmiş ve yönetmelikler yoluyle yasaklanmıştır. Genellikle kopya olayı, sınavın sonucunun iptaline ve ayrıca bir disiplin cezası verilmesine yolaçar. Meselâ, İstanbul Üniversitesi Öğrenci Disiplin yönetmeliği, disiplin cezasını gerektiren fiiller arasında, sınavlarda her ne suretle olursa olsun hile veya kopya yapmayı veya bunları yapanlara yardım etmeyi sayar. Kopya yapan öğrenci hakkında, yönetmelikteki usule göre soruşturmayı fakülte yönetim kurulu yürüterek, fiilin ve failin durumuna uygun bir ceza tespit eder. Ancak cezanın verilebilmesi için savunmanın alınması veya failin iki defa yapılan çağrıya rağmen sözlü veya yazılı bir savunma vermemiş bulunması aranır. Verilecek ceza, belirli sürelerle üniversiteye devamdan men de olabilir. Çıkarılma hariç, bu şekilde verilen kararlar takdire bağlı ve kesin niteliktedir. Ancak idarenin her türlü eylem ve işlemi gibi bu kararlar da yargı denetimine tabi olduğundan, ilgili, dava yoluna başvurabilir.

— Teknol. *Kopya düzenleri* belli biçimde cetveller olabilir; bu cetveller üzerine bir palpör veya bir mikroskopla izlenen resim konur. Palpör veya mikroskobun yer değiştirmesi, âletin hareketini belirler. Bu düzenlerde en büyük güçlüklerden biri basıncının iyi ayarlanması gereken palpörün duyarlılığında görülür. Bu amaçla mekanik, özellikle hidrolik veya elektrik düzenler kullanılır. (LM)

KOPYACI veya **KOPYECİ** i. (*kopya* veya *kopye*'den *kopya-cı* veya *kopye-ci*). Başkalarının eserlerini kopya eden, oriji-

Suna KORAD

KORAİS
Lémone'ın eseri,
taşbaskısı,
Bibliothèque Nationale, Paris

Foto. MEYDAN; LAROUSSE

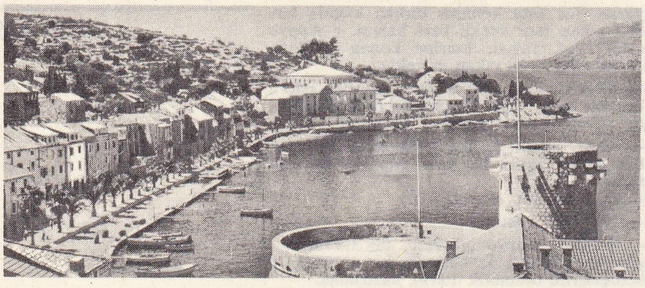

KORÇULA

nal eser yaratamayan kimse. || Yazılı veya sözlü imtihanlarda kopya yapan öğrenci.

◆ **Kopyacılık** veya **kopyecilik** i. Kopya yapma işi. (ML)

KOPYE i. Bk. KOPYA.

KOR i. İyice yanıp ateş haline gelmiş kömür veya odun parçası. || Sıf. *Teşm. yol.* Kırmızı: *Gül tenli, kor dudaklı, kömür gözlü, sürmeli* (Yahya Kemal). *Bu alev yanaklar, bu kor dudaklar, / Ürpersin ölümden ... Niçin, ey güzel?* (F.N. Çamlıbel). || *Ak kor.* Bk. AKKOR.

— DEY. *Kor gibi,* kıpkırmızı, ateş gibi, çok yakıcı: *Sıla hasreti zaman zaman içimi kor gibi yakıyordu* (N. Araz). [M]

KOR i. Ask. (Kolordu» kelimesinin kısaltılmış şekli. (M)

KORA i. (yun. *khoreia*'dan). Esk.Yun. Koro halinde dans.

— Nörol. Başlıca belirtisi, istemsiz hareketler olan hastalık. (Bu hareketler kısa, çabuk, değişken güçte ve hiç beklenmedik bir zamanda kendiliğinden ortaya çıkıveren anî hareketlerdir.)

— ANSİKL. Nörol. *Kora* hastalığı ile ilgili hareketlerin bazen belirli bir sonuca yöneldiği sanılırsa da gerçekte bunlar mantıksız ve hiç bir amacı olmayan hareketlerdir. Çoğunlukla bu sarsıntılar yüzde, boyunda ve kollarda görülür.

Sydenham korası (Saint-Guy dansı), kora sendromunun en güzel bir örneğidir. İntanî tabiatta olması muhtemel olan bu hastalığın müzmin eklem romatizması ile ilgisi vardır ve özellikle çocuklarda görülür.

Huntington korası, soydan geçme bir hastalıktır, kora ile ilgili hareketlerle beraber akıl yeteneklerinde bir zayıflama ile kendini gösterir ve erişkinlik çağında ortaya çıkar.

Bir menenjit, bir ansefalit, bir damar hastalığı, bir tümör veya travmanın belirtisi olan kora'larda vardır. Bunlar genellikle yarı kora tipinde hastalıklardır (hemikora). Morva'nın *ipliksi kora*'sı çok değişik bir hastalıktır. Bunun başlıca belirtisi, kora hastalığına özgün hareketler değil, fakat kasların içinde meydana gelen ve hiç bir kımıldama veya sarsıntıya yolaçmayan, düzensiz ve sürekli kasılmalardır.

— Vet. Kora evcil hayvanlarda çok az görülür. *Diyafram korası* atta ve özellikle inekte görülen göğüs ve karında birdenbire meydana gelen sarsıntılarla kendini gösteren bir hastalıktır. (L)

KORA i. Esk. Yun. Üzerinde Athena'nın başı olan ve kore (kız) adını taşıyan bazı atina paralarının halk dilinde söylenişi. (L)

KORA, Hindistan'da tarihî şehir. Eski Birleşik eyaletlerin Fatehpur bölümü içinde Allahâbâd (İlahâbâd) - Agra yolu üzerindedir. Delhi sultanları devrinde bir eyalet merkeziydi. Rafi el-Derecât ve son hinttürk imparatorlarının para basılan merkezleriydi. (M)

KORAD (Asuman), türk tiyatro oyuncusu (İstanbul 1924). Devlet Konservatuvarı Yüksek kısmını bitirdi (1948). Devlet tiyatrosuna girdi. 1951 Yılında Devlet tiyatrosundan ayrıldı. Muhsin Ertuğrul ile birlikte İstanbul'da Küçük Sahne'de çalıştı. Sonra yeniden Devlet tiyatrosuna döndü. Birçok oyunda başrol oynadı. Bazı oyunlarda da sahneye koyucu olarak çalıştı. (M)

KORAD (Suna), türk koloratur sopranosu (İstanbul 1936). 8 Yaşında Ankara Devlet Konservatuvarı Piyano bölümüne girdi. Ulvi Cemal Erkin'in öğrencisi oldu. İstanbul'da madam Paula Zavarof'tan şan dersi aldı. Ankara operasına sınavla girdi. 1959 Yılında, Hannover'de Beethoven festivalinde *Dokuzuncu Senfoni*'de söyledi. Scala operası artistleriyle beraber Montreal'deki Verdi festivaline katıldı (1966). Ünü kısa zamanda yayıldı. Avrupa, Amerika, Afrika, Sovyet Rusya ve Afrika'da çeşitli ülkelerin başkentlerinde televizyon ve şan konserleri verdi. Halen İstanbul ve Ankara Devlet operası sanatçısıdır. Bugüne kadar, *Lucia di Lemmermoor, La Somnambula, Hoffmann'ın Masalları, Saraydan Kız Kaçırma, İnci Avcıları, Rigoletto, Don Pasquale, Faust, Manon, Van Gogh, Tebessümler Diyarı, La Boheme, Traviata, Sevil Berberi* operalarında oynadı. (M)

KORAH, *Nombres* (XVI) kitabına göre Caath'ın Levi ailesinden bir kişi. Rahipliğin Aaaron soyundan gelenlere verilmesi üzerine Dathon ve Abiron adlı kişilerle birleşerek peygamber Musa'ya başkaldırdı. Üçü de, ayaklarının altında birdenbire yarılan toprağa gömüldü; o sırada mucizevî bir ateş onların iki yüz elli taraftarını yoketti. Korah'ın oğulları bir levi sülâlesinin kökünü meydana getirdi; bu sülâlenin kişileri kendilerini şarkı söylemeğe ve kutsal şiirler bestelemeğe vermişlerdi. (L)

KORAİS (Adamandios), yunanlı bilgin ve yazar (İzmir 1748-Paris 1833). Hayatının büyük bir kısmını Yunanistan'ın dışında geçirdi (Amsterdam, sonra Montpellier ve özellikle Paris). Bütün gücünü yunan Rönesansına harcadı. Birçok edebî eseri ve dilbilim incelemesi vardır. Mektupları Batı'da helen dostluğunun yerleşmesinde büyük bir rol oynamıştı. Millî dil olarak, halk diliyle bilimsel dilden meydana gelen karma bir dilden yanadır. (L)

KORAK i. (fr. *koraques*). Tekst. Hindistan'ın Surat bölgesinde dokunan kaba pamuklu bez. (L)

KORAKA burnu, Urla yarımadasının güney kıyısında *Koraka* adlı küçük yarımada ucunda, Ege denizine doğru ilerleyen burun; *Teke burnu* da denir. (M)

KORAKAS (Theologos), bizans imparatoru Manuel II Palaiologos devrinde saray görevlisi. 1422'de Türkler İstanbul'u kuşatınca Bizans imparatoru tarafından Sultan Murad II'ye elçi olarak gönderildi. Görevi sultanı kuşatmadan vaz geçirmek olan Korakas, İstanbul'a döndükten sonra şehri zengin hediyeler karşılığında Türklere teslim etmek istemekle suçlandı. İhaneti tespit edilince gözleri oyuldu ve hapiste öldü. (M)

KORAKESİON. Esk. coğ. Anadolu'da Kilikya, Pamphylia bölgeleri arasında şehir. Bugün *Alaca.* Dik ve kayalık bir arazi üzerine kurulmuştur. İyi bir limanı vardır. Büyük Antiokhos tüm Kilikya bölgesini hâkimiyeti altına aldığı zaman Korakesion tek başına direnmişti. Eski yazarlara göre şehir, korsanların en önemli sığınaklarından biriydi. Bugün şehrin yerinde sur duvarları ve yapılara ait çok sayıda kalıntı bulunmaktadır. (M)

KORAKOR i. (fr. *corps a corps*). Spor. Boks sporunda, iki boksörün göğüs göğüse gelerek, çok yakın mesafeden dövüşmeleri: *Korakordan kaçınmak.* || Zf. Göğüs göğüse, yakından: *Korakor dövüşmek. Korakor gelmek.* (L)

KORAKS (yun. *koraks,* karga). Esk. çağ. Mithra sırlarına erenlere verilen rütbelerden birinin adı. (L)

KORAL i. (lat. *chorus*'tan fr. *choral*). Dinî şarkı: *Bach'ın bir koralini söylemek.*

— ANSİKL. *Koral,* genellikle, tek veya dört sesli olarak, kontrapunto üslûbunda yazılmış, geniş ve ağırbaşlı bir şarkıdır. Dindarların da âyine katılmalarına imkân vermek için Luther ve arkadaşları J. Walther, C. Rupff, L. Senfl, gregoryen melodilerine halk şiirlerini ve bazı latin ilâhilerinin tercümelerini uyarlamışlardı. Bu korallere zamanla bazı bayramlarda söylenen ilâhiler de eklendi. En eski koral derlemesi J. Walther'in derlemesidir (1524). Luther kilisesinin koralleri Bach'a kadar günden güne çoğaldı ve sayıları 5 000'i buldu.

Çalgı korali, notalarının değeri sabitleştirilerek ve güftesi 4 veya 5 kısma bölünerek sadeleştirilen halk türkülerinden çıktı. XVI. ve XVIII. yüzyıllarda, bu tür koralleri protestan sanatçılar klavsen veya orgla çalarlardı. Byrd, J. Bull, Gibbons, Sweelinck gibi müzikçiler, bölümlere ayrılmış, melodisindeki notaların değeri sabitleşmiş ve çeşitli kontrapunto unsurlarıyle işlenmiş bir koral veya şarkı tema'sı anlayışına bağlıydılar. Koral açıklamaları Scheidt, Reinken, Pachelbel, Buxtehude, sonra da G. Boehm ve J.G. Walther ile gelişti. Bach, sayısı 150'yi bulan org korallerinde bu dili ne kadar büyük bir rahatlık ve zenginlikle (füglü, süslemeli, çeşitlemeli koral) kullanabildiğini ortaya koydu. Bach ile beraber altın devri kapanan koral, XVIII. yy.ın sonundan itibaren ayrı türden eserlere bir bölüm olarak girmeğe başladı. Koral'e Beethoven'in (sonat opus 111'in çeşitlemeleri), Mendelssohn, Schumann, Liszt, Brahms, Wagner'de, daha sonra da C. Franck, Stravinski, V. d'Indy, Honegger, F. Martin, Dutilleux, J. Alain ve Tomasi'de rastlanır. (L)

KORAL (Nuri Sami), türk bestecisi (Tekirdağ 1908). Bursa Belediye konservatuvarını kurdu ve bir süre yönetti, İstanbul Çocuk korosunu yetiştirdi. Başlıca eserleri: orkestra için *Kızılırmak,* iki senfoni, bir viyola konçertosu, üfleme çalgılar için dörtlü ve *Libya Millî Marşı.* Türkiye'deki ilk senfonik bando parçalarının bestecisidir. (M)

KORALAKAT i. (yun. *korallion,* mercan ve *akhates,* akik'ten fr. *corallachate*). Miner. Mercan renginde akik çeşidi; altın parlaklığında küçük serpme noktalarla süslüdür. (L)

KORALİN i. (fr. *coralline*). Miner. Mercan renginde bir akik çeşidi. (L)

KORALPE, Avusturya'da dağ kütlesi, Kärnten ve Steiermark'ın kenarında; yüksl. 1561 m. (L)

KORALTAN (Refik), türk idare ve siyaset adamı (Divriği 1891). İstanbul Hukuk fakültesini bitirdi (1914) ve devlet hizmetine girdi: savcılık, millî emniyet müfettişliği yaptı (1914-1918). Konya'dan milletvekili seçildi (1920). Bir süre sonra tekrar resmî hizmete döndü: Çorum (1935), Trabzon (1937), Bursa (1939-1942) valiliklerinde bulundu. 1942'de Bursa'dan milletvekili seçildi. 1946'da *Dörtlü* takrir*'i imzalayarak C.H.P.'den ayrıldı ve üç arkadaşıyle birlikte D.P.'yi kurdu. 1950'de bu partinin milletvekili olarak girdiği mecliste başkanlığa seçildi, bu görevi 27 Mayısa kadar, her seçimden sonra yenilenerek devam etti. Yassıada Yüksek Adalet divanınca idama mahkûm edildi; sonra çıkan aftan yararlandı. (M)

KORAM i. Sosyol. *Yeni.* Bk. HİYERARŞİ.

KORAMİRAL blş. i. Ask. Deniz kuvvetlerinde, tümamiral ile oramiral arasındaki amiral rütbesi. (Rütbe bakımından korgenerale eşittir.)

◆ **Koramirallik** blş. i. Koramiralin görevi. (M)

KORAMİUS i. (fr. *koramius*). Siyah ve kırmızı benekli beyaz kelebek; Batı Avrupa'daki dağ kelebeklerine benzer; Keşmir'in (*Koramius Atkinsoni*) ve Yarkent'in (K. *Stoliczkanus*) yüksek tepelerinde yaşar. (Pulkanatlıların *papilionidae* familyasından.) [L]

KORANA'LAR, Güney Afrika'da halk, hotanto halkının bir grubu. Yağma akınları sırasında hemen hemen tamamıyle yok edildi. (L)

KORANGLE blş. i. (fr. *cor anglais*). Obua'dan bir beşli daha pes olan ve *fa*'ya göre kurulan alto obua.

— ANSİKL. Adına rağmen *korangle* bir kor, yani çember boru değildir. Mekanizması obua'nın mekanizmasıyle aynıdır, fakat borusu daha geniş, daha iri, ağzı hafif eğri, payyonu da gülle biçimindedir. Ses genişliği iki buçuk oktavı bulur. (L)

KORASİON. Esk. coğ. Anadolu'da Kilikya bölgesinde, Kalykadnos nehri ağzının kuzeyinde şehir. Bugün *Çokören.* Eski yazar Artemidor, şehirden *Pseudokorasion* olarak

Foto. LAROUSSE

bahseder. Şehrin sur duvarları sağlam olarak bugüne kadar geldi. Ayrıca burada Hıristiyanlık devrine ait sayısız yazıt bulundu. (M)

KORAT yaylası, Doğu Tayland'da bölge, kuzey ve doğuda Mekong ırmağıyle, güneyde Dan Rek dağlarıyle, batıda Menam ovalarına hâkim olan dağlarla sınırlıdır. Pirinç, mısır ve pamuk tarımı. İpekböcekçiliği. (L)

KORAV, S.S.C.B.'de şehir «merkezî sanayi bölgesinde», Moskova'nın kuzeydoğusunda; 100 000 nüf. Metalürji sanayii merkezi. (L)

KORAY (Fuat), türk bestecisi (İzmir 1903). Müzik eğitimine Dârülelhan'da başladı, Budapeşte Devlet konservatuvarı ve Berlin Devlet Müzik yüksek okulunda devam etti. Türkiye'ye döndükten sonra çeşitli okullarda öğretmenlik yaptı. İki senfonisi ve özellikle okullar için bestelediği şarkıları vardır. Müzik nazariyatı üstüne öğretici kitaplar yayımladı. (M)

KORAY (Kenan Hulûsi), türk hikâyecisi (İstanbul 1908- Adapazarı 1943). İstanbul Erkek lisesini, Edebiyat Fakültesi Türk Dil ve Edebiyatı bölümünü bitirdi. *Vakit* gazetesinde yazıişleri müdürü oldu. *Yedigün, Yeni Mecmua* gibi çeşitli dergilerde yazdı. İlk çalışmalarını 1928'de *Uyanış-Servetifünun* dergisinde yayımladı. *Yedi Meşale* topluluğunun tek hikâyecisidir. Renkli ve canlı bir anlatımı benimsedi. Olgunluk eserlerini vereceği sırada yedeksubaylığını yaptığı Adapazarı'nda tifüsten öldü. Hikâye kitapları: *Bir Yudum Su* (1929); *Bahar Hikâyeleri* (1939); *Son Öpüş* (1944); *Bir Otelde Yedi Kişi* (1940); *Bir Yudum Su* (1944) (ilk kitabındaki uzun hikâyeyle birlikte evvelce yayımlanmamış hikâyeler.) *Osmanoflar* adında bir romanı da Vakit gazetesinde tefrika edilmiştir (1938). [M]

KORAY (Yaman), türk romancısı (İstanbul 1934). Rormancı Mebrure Sami Koray'ın (Alevok) oğlu. Saint Joseph Fransız lisesini bitirdi. Erdek'e yerleşti. Romanlarında Marmara bölgesinin, özellikle Erdek çevresinin özelliklerini anlatır. Romanları: *Deniz Ağacı* (1962); *Gelin Taşı* (1963); *Sığırcıklar* (1967), *Mola* (1970). [M]

KORAZYON i. (fr. *corrasion*'dan). Jeomorfol. Kayaların mekanik olarak aşınması: *Sel etkisiyle oluşan dev kazanları, kum tanelerini savuran rüzgârla kayaların perdahlanması birer korazyon olayıdır.* (L)

KORBUS, Tunus'ta (Nabol ili) yer; Bon burnunun batı kıyısında. Ilıca merkezi: sodyum klorürlü sıcak ve kalsiyum kükürtlü soğuk sular. Romalılardan kalma yıkıntılar. Burası eski roma şehri *Aquae Carpitanae*'dir. (L)

KORCAN (Kerim), türk hikâye ve roman yazarı (Adapazarı 1918). İlkokulun dördüncü sınıfına kadar okudu. Siyasî inançları yüzünden oniki yıl hapis yattı. Marangozluk yapmaktadır. *Köse* adlı röportajı 1962 *Milliyet* gazetesi Karacan Armağanı yarışmasında ikincilik kazandı. Genellikle hapishane hayatını anlatır. Eserleri: *Linç* (roman, 1967; filmi de yapıldı [1970]); *Tatar Ramazan* (hikâyeler, 1969). [M]

KORÇAK i. Mah. Özellikle Doğu Anadolu'da «bebek, kukla» anlamında kullanılır. (M)

KORÇULA, ital. **Curzola,** Yugoslavya'da (Hırvatistan) köy, *Korçula* adasında; 1 800 nüf. Sur kalıntıları ve XV. yy.dan kalma kilise. Birçok saray. Tersaneler. (L)

KORD i. (fr. *corde*, ip, tel'den). Tekst. Halı ve jakar dokuma sanayiinde çözgü teli. ‖ Normal dokumada, birkaçı biraraya gelerek kumaş üzerinde kabartma bir çizgi meydana getiren çözgü telleri. ‖ Desen kartonu üzerinde uzun atlaklar halinde gösterilmiş çözgü veya atkı parçaları. (ML)

KORDA i. (fr. *corda*). Tekst. Dimi* dokunmuş ve havlandırılmış kaba, yünlü kumaş. ‖ Kaba ambalaj bezi. (L)

KORDA (sir Alexander), macar asıllı ingiliz filim yapımcısı ve yönetmeni (Pusztaturpaszto, Macaristan 1893-Londra 1956). Önce Almanya'da ve Amerika'da, sonra Fransa'da birçok filim çekti. (Marius [1931]; *La Dame de Chez Maxim's* [Maxim'deki Kadın] 1932). Daha sonra İngiltere'ye yerleşerek London film müdürlüğüne getirildi ve İngiltere'yi dünyanın en ileri sinemalarından biri haline getirmeğe çalıştı. Kral George VI tarafından kendisine «sir» unvanı verildi. Yönetmenliğe devam ederek tarihî filim anlayışında yenilikler yaptı. *Kadınlar Celladı* (The Private Life of Henry VIII) [1933], bunun ardından *The Private Life of Don Juan* (Don Juan'ın özel Hayatı) [1934], *Rembrandt* (1937) ve Amerika'da *Lady Hamilton*'ı (1941) çevirdi. (L)

KORDAKS i. (yun. k.). Lydia'da yapılan müstehcen dans.

◆ Sıf. Yun. mit. Elis'te Artemis'in lakabı. (Denildiğine göre, Pelops'un arkadaşları kazandıkları zaferi kutlamak için onun tapınağında kordaks yaparak eğlenmişlerdi.) [L]

KORDALILAR çoğl. i. Omurgalıları ve onlara yakın türleri, yani bir sırtipi bulunan canlıları kapsayan çok geniş hayvan grubu.

— ANSİKL. *Kordalılar*, ikiyanlı bakışım gösteren, vücut boşluğu bulunan (sölumlu) çokhücreli hayvanlardır. Bakışım düzlemi, arkadan öne veya sırttan karına doğru uzayan uzun beş eksenlıdir. Bunlar sırasıyle şöyledir ve *değişmez bir düzen gösterir*: 1. *sinir sistemi* (sinireksen), omurilik oluğunun alt ucundan başlar, önde beyin şeklinde genişler; 2. *sırtipi*, esnek, oldukça katı ve eklemsizdir. Bireyin gelişmesi sırasında, sırtipinin yerini omur denilen bir dizi kemik parçası alabilir (yalnız omurgalılarda); 3. *aort* içinde oksijenli kan önden arkaya doğru akar; 4. *sindirim borusu;* yutak kısmında solunum organlarından (solungaç ve akciğerler) ayrılır; 5. *karın damarı*, genellikle bir yüreğe bağlıdır ve içindeki kirli kan arkadan öne doğru akar.

Kordalılar, gelişme derecesi ve tür sayısı bakımından eşit olmayan üç bölüme ayrılır: *stomokordalılar* (graptolitler, pterobranchia, enteropneusta), *ilkelkordalılar* (batrak gömlekliler), *omurgalılar* (çenesizler, aphetohyoidea, çeneliler: bu sonuncular tipik omurgalılardır, bunlarda iki çene, iki çift üye, yüzgeç veya ayak bulunur). [L]

KORDECKİ (Augustyn), polonyalı rahip ve vatansever (1603'e doğr. - Czestochowa 1673). Czestochowa'da Jasna Gora manastırının başrahibiydi. İsveçliler manastırı kuşatınca keşişleriyle birlikte kahramanca direndi (1655). Sonunda İsveçliler kuşatmayı kaldırmak zorunda kaldılar. (L)

KORDELA veya **KORDELE** i. Bk. KURDELE.

KORDELENA i. (ital. k. [?]). Denizc. Randa yelkeninin gizini kaldırıp indirmek için, giz ile direğin kolombir payı üzerine aralıklı olarak tutturulan tek dilli makaralarla donatılmış palanga. ‖ *Kordelena boğatası*, omurgası halattan yapılmış tentelleri asmak için, çımaları omurga haladı üzerine sıra ile tutturulmuş kazayaklarını dengeleyen, üzerinde kazayakları sayısınca delik bulunan dar ve uzun ağaç parçası. (L)

KORDELİÇİN i. (ital. k. [?]). Denizc. Babafingo sereninin cundasına açılan cunda* yelken. ‖ *Kordeliçin bastonu*, kordeliçin yelkeninin dıştaki iskotasını bağlamak için gabya serenlerinin uçlarından dışarıya uzatılan çubuk. (L)

KORDELİSA i. (ital. k. [?]). Denizc. Gabya sereninin cundasından açılan cunda yelkeni. (Bk. YELKEN.) ‖ *Kordelisa bastonu*, kordelisa yelkenin dıştaki iskotasını bağlamak için, ana serenlerin uçlarından dışarıya uzatılan çubuk. (L)

Kordelyeler kulübü, Pariste 1790 temmuzunda, birer siyasî kulüp (dernek) halini alan idarî bölümlerin (district) kaldırılması sırasında kurulan ihtilâlci kulüp. Bu *İnsan ve Yurttaş Hakları Derneği* adı altında kurulmuş ve Kordelye mezhebi rahiplerine ait terkedilmiş bir manastıra yerleşmişti. Başlıca yöneticileri: Danton, Camille Desmoulins, Marat, Chaumette, Hebert, biracı Santerre, kasap Legendre idi. Dernekleri halk, Jakobenlerden daha fazla tutuyordu. Düşünceleri çok daha ilerici idi. Bildiriler yayımlıyor, gösteriler yapıyor, özellikle Saint-Antoine ve Saint-Marceau mahallelerinin işçi topluluğunu büyük ölçüde etkiliyorlardı. Etkileri bütün «ihtilâl» günlerinde görülür. 1791'de, Varennes olayından sonra cumhuriyetçi hareketi başlattılar. Kordelye'ler, Dernekte etkili bir rol oynamış bulunan hebert'çilerin i(htilâlci Hebert taraftarları) darağacına gönderilmelerinden (24 mart 1794) sonra, Kamu selâmeti komitesine karşı, gereğinden fazla baskı yapmaları ve tehdit edici bir hal almaları üzerine, siyaset sahnesinden kayboldular. (L)

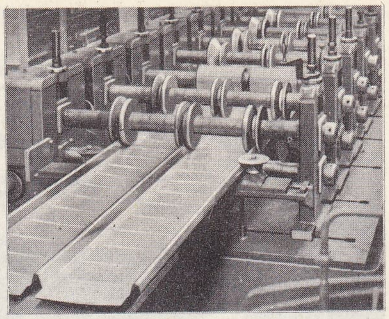

kordon çekme (teknol.)

KORDİLİT i. (fr. *cordylite*). Miner. Tabiî baryum ve nadir topraklar flüorokarbonatı. (L)

KORDİPLOMATİK blş. i. (fr. *corps diplomatique*). Yabancı elçiler, diplomatlar topluluğu. (M)

KORDİT i. (fr. *corde*, ip'ten *cordite*). İki (bazen üç) temel maddeden meydana gelen itici barut; ilk örneği F. Abel ve J. Dewar tarafından İngiltere'de hazırlandı ve 1889'dan itibaren Waltham Abbey'de yapımına başlandı. (Yüzde 37 nitroselüloz, yüzde 58 nitrogliserin ve yüzde 5 vazelin'den hazırlanan bu ilk karışım ip şeklinde olduğu için, kordit adı verildi. Bugünkü korditler ise boru şeklinde veya çok kanallıdır.) [L]

KORDİYERİT i. (özel ad *Cordier*'den fr. *cordiérite*). Miner. Tabiî alüminyum, magnezyum ve demir silikat.

— ANSİKL. *Kordiyerit*, ortorombik sistemde prizmalar halinde billûrlaşır ve belirgin bir çokrenklilik gösterir; bu yüzden bu minerale *dikroit* de denir. Kordiyerit'in birçok çeşidi vardır: pelyom veya iyolit, su sefiri, sert fahlunit. (L)

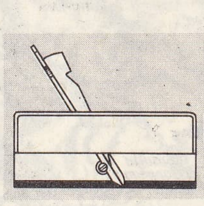

kordon rendesi (marang.)

KORDOFAN, Orta Sudan'da il, Beyaz Nil'in batısında ve Darfur'un doğusunda; 1 762 000 nüf. Merkezi *El-Ubeyd*. Ülkenin orta kısmında yaz yağmurları ve kuyular sayesinde büyük ölçüde hintdarısı, yerfıstığı ve susam üretilir. Güneye doğru daha çok yağış alan Nuba tepelerinde pamuk yetişir.

Bahr-el-Arab yakınında Baggara'lar, sığır sürülerine çok zarar veren çeçe sineğinden kaçınmak için göçebe dolaşırlar. Kuzey Kordofan'da, Kababiş'lerin yetiştirdiği develer, keçiler ve koyunlar kuraklığa çok dayanıklıdır. Nil, Hartum ve Mısır ile düzenli ilişkileri olan il, hızla gelişmektedir. Kordofan ayrıca dünya arap zamkı üretiminin yarısını sağlar.

— Tar. XIV. yy.dan sonra pagan Tuncur'ların yönettiği Kordofan, müslüman Nubalar tarafından fethedildi ve İslâmlığı kabul etti (XVII. yy.). 1820'de, Darfur'a bağımlı olan il, hidiv'in askerleri tarafından alındı ve 1882'ye kadar mısır hâkimiyetinde kaldı. (L)

KORDOM i. (fr. *chordome*). Patol. Sırtipi artıkların gelişmesine bağlı, genellikle habis tabiatlı, fakat son derece yavaş gelişen, daha çok kuyruksokumu bölgesinde yerleşen bir tümör. (L)

KORDON i. (ital. *cordone*'den). Genellikle ipekten yapılmış kalın ip: *Mızıkacı kordonu*. ‖ Saat, madalyon v.b. şeyleri takmağa veya asmağa yarayan ince zincir veya kaytan şerit: *Saatini seven evvelâ bir kordonla kendisine bağlar* (A. H. Tanpınar). *Saatten uzanan sarkıtma kordonunun ucunda...* (H. R. Gürpınar). *Bükme meşin kordonunu boynuma taktığım zaman bu kordonun uçları dizlerime doğru sar-*

Foto. LAROUSSE

KORE
Hamhung dolaylarında çeltik tarlaları

kardı (Ş. S. Aydemir). || İnce uzun sıralar halinde yapılmış oymalı duvar veya mobilya süsü. || Bir yere giriş ve çıkışı önlemek için görevli kimselerin yan yana sıralanmasından meydana gelen hat: *Polis kordonu. Asker kordonu.*

— DEY. *Kordon altına almak,* bir yere giriş ve çıkışı önlemek için nöbetçilerle korumak.

— Anat. Silindir eksen veya aksonu omuriliğin beyaz kordonlarına ait olan nevronlara denir. || Şekilleri ve duruşları göz önüne alınarak bazı organlara verilen ad. || *Boşaltım-üreme kordonu,* embriyonda Wolf ve Müller kanallarının meydana getirdiği bütün. || *Sempatik kordon,* sempatik sinir sistemi. (Birbirlerine bir ara kordonuyle bağlı bir dizi düğümden meydana gelir.) || *Sperma kordonu,* erbeziüstü ile erbezini askıda tutan bağ. Bk. ANSİKL.

— Bot. Bir ağacın sürgünü, dal veya sapını istenilen yönde tutmak amacıyle bir çardağa, tele veya desteğe bağlama işlemi. Asmayı kordon şeklinde budama eylemi. (Sağlam bir kordon kış budamasıyle yapılırsa buna *kuru kordon,* baharda filizler geliştikten sonra yapılırsa *yeşil kordon* denir.) Bk. ANSİKL.

— Ciltc. Üzerinden, bir cildin yapraklarını dikmeğe yarayan ipliğin geçirildiği sicimlerin her biri. || *Kapak kordonu,* kapağı sağlamlaştıran yalancı iç kordon. || *Sırt kordonu,* sırt testerelenmediği zaman, deri altından geçen dikiş kordonlarının, parşömen şeritlerin veya sicimlerin, cilt üzerinde meydana getirdiği kabarıklık. (Sırt kordonları, yüksekliği 27 eşit parçaya bölünen sırtın 5., 9., 13., 17., 21. bölümlerine yerleştirilir.) || *Yalancı kordon,* gerçek kordon görünüşü vermek, deriyle kaplanmasından sonra cilt üzerinde kabartmalar meydana getirmek için sırt kartonu üzerine yapıştırılan deri veya karton şerit.

— Coğ. Kabaran denizin kumsalda bıraktığı kalıntı.

— Din. *Kutsal kordon,* Sanskritçede *Yaknopavita,* Hindistan'da üç yüksek kastın simgesi. (Sol omuzda taşınır, sağ kol altından çaprazlama geçer. Brahmanlarınki pamuktan, *kşatriya*'larınki ketenden, *vaisya*'larınki yündendir. Kordon kuşanma (*upanayana*) hindu için kast'a giriş törenidir; brahmanlar sekiz, kşatriya'lar on bir, vaisya'lar on iki yaşında kutsal kordonu kuşanır.)

— Döşemecilik. Sırmalı veya sade bükümlü yuvarlak ip; ucunda halka veya püskül bulunabilir. (Kordonlar yün, pamuk veya ipekten yapılır ve döşemelerde kenar süsü olarak kullanılır.)

— Elektr. İnce tellerden örülen ve özellikle evde kullanılan cihazları beslemeğe yarayan esnek elektrik iletkeni.

— Marang. Ağaç parça üzerinde değişik profillerde açılmış girinti ve çıkıntılar. (*Eşanl.* KORNİŞ.) [Bk. ANSİKL.] || *Kordon rendesi,* kordon açmakta kullanılan, bıçak ve tabanı çeşitli profilde biçimlendirilmiş el âleti. (KORNİŞ RENDESİ de denir.) Bk. ANSİKL.

— Masonluk. Renkleri ve işlemeleri, masonlukta dereceleri ayırt etmeğe yarayan mavi, kırmızı siyah veya sarı muareden geniş kurdela.

— Mekan. *Kordon çekmek,* biçimi değiştirilmek istenen madenî malzemeyi, dönen sert ve küçük galelerle basınç altında tutarak ilk şeklini vermek veya işlemek.

— Meyvc. *Kordon şekli,* dikine, yatay veya eğri duran bir tek ana daldan ibaret bütün küçük meyve ağaçlarının durumu. Bk. ANSİKL.

— Patol. ve Vet. *Kordon iltihabı,* atmık kordonunda meydana gelen iltihap. || *Kısırlaştırmada kordon iltihabı,* erbezi kordonunun aşağı uç kısmının iltihabı. (Kısırlaştırma ameliyatı yarasının intanından ileri gelir.)

— Sağ. bil. *Sağlık kordonu,* bir salgın hastalık bölgesini tecrit etmek amacıyle kurulmuş kontrol noktalarının meydana getirdiği kordon. (Bu bölgeden gelen insan, hayvan ve mallar bazı ihtiyat tedbirlerine uymadan bu kordonu aşamaz.)

— Teknol. *Kordon çekme,* bir ağaç eşya veya bir saç levhası üzerine profil vermek için uygulanan sanayi işlemi. (Bk. ANSİKL.) || *Çekme kordonu,* belirli bir yüksek likteki bir kapatma tertibatını harekete geçirmek için kullanılan maden tel veya kordon (perde veya vasistas).

— Tekst. Birçok ipliğin birarada özel biçimde bükülmesiyle elde edilen bir cins kaytan. || Bazı çapraz örgülerin kumaş üzerinde meydana getirdiği eğik kalın çizgi (riga). || Mekanik tezgâhlarda, ayak kaçığından ileri gelen birleşmiş iplik atlakları. || Makine hatasından dolayı kimi zaman çözgü veya atkı ipliklerinin desene göre hareket etmeyerek, birkaçının biraraya toplanmasıyle kumaş yüzeyinde uzunlamasına veya enlemesine kalın çizgiler oluşmasına yolaçan dokuma hatası.

— Telekom. *Çift kordon,* telefon santrallarında, çağıran abone ile çağrılan abone veya başka bir abone arasında bağlantı kurmağa yarayan iki fişli kordon.

— ANSİKL. Anat. *Sperma kordonu,* atmık kanalıyle sperma atmık kanalı atardamarları ve sperma toplardamarlarından meydana gelir. Erbezi torbasının telsi kılıfının içindedir, kasık kanalından erbezine kadar uzanır, boyu 5 ilâ 9 sm'dir.

— Bot. Tel üzerine yapılan kordon, bağcılıkta çok kullanılan bir usuldür ve bu tür yetiştirme, herek üzerinde bağ yetiştirmekten çok daha ciddî bir aşama toşkil eder. Kordon asmalarında T demiri kullanılır. Bu demirler, dar çukurlara atılan beton bloklar üzerine dikey olarak sımsıkı bağlanır veya bastırılmış taban topağı ile tutturulur yahut saç plaklar (taban) ortasına veyahut tuğla olan bir kaide üzerine tespit edilir. Asmaya uygulanacak budama şekline göre, demirler üzerine birkaç sıra tel çekilir. Teller palanga ile gerilir veya gerektiğinde çözebilmek için demirlere birer kanca ile bağlanır. Bu şekilde bağlanan asmanın dalları hava veya güneş ışınlarından yararlanır; böylece toprağı sürme ve diğer işler de kolaylaşmış olur.

— Marang. Mobilyada bir süsleme unsuru olarak, çerçeve kenarlarına, cam çıtalarına ve masa kenarlarına çeşitli profilde kordon açılır. Kordonlar, *kordon rendesi* denilen bir rende yardımıyle elde veya makinede açılır. Düztabana benzeyen kordon rendesinin tığı ve alt kısmı, açılacak kordonun aynı kalıptaki ters profili şeklinde biçimlendirilmiştir. Her kordon için ayrı bir kordon rendesi kullanmak gerektiğinden, bugün, miline çok çeşitli profilde bıçak takılabilen freze makineleri tercih edilir.

— Meyvc. *Dik kordon*'lar bazen kontrespalye halinde kullanılırsa da yüksek duvarların yüzünü örtmek için daha elverişlidir (asma, ayvaya aşılı armut): her yıl yapılan budama ana dalın uzamasını sağlar. *Eğri kordon*'larla (40-45 sm aralıklı elma ve armut ağaçları) çok yüksek olmayan duvarlar çabuk kaplanabilir. Daha güzel görünüşlü olsun diye espalyenin bir ucuna yatay dallı, öbür ucuna eğri dallı birer ağaç dikilir. *Yatay kordon*'larda ana dal yerden 40 sm yukarıda bir dirsek yapar ve demir tele bağlı olarak yana doğru

KORE haritası

Kore savaşı, Panmunjom; arkada sağda, silâhsızlanma görüşmelerinin yapıldığı çadır

Foto. Marker, Keystone (LAROUSSE)

Seul'de bir cadde

uzar; ana dal bir yana doğru ise aralık 2 m, iki yana doğru uzuyorsa, yani birbirine zıt yönde iki kol halinde ise aralık 4 m olur. Bu şekil elma ağaçlarına uygundur. Bk. ESPALYE, BUDAMA.

— Teknol. Ağaç parçalar üzerine *kordon çekme*, elde veya makinede yapılır. Elde kordon çekmek için, özel bıçak takılmış rendeler kullanılır. Makinede yapılacağı zaman parça tornaya yerleştirilir ve çok hızlı dönen, özel profil verilmiş bıçağın önüne sürülür.

Saç levhalar ise, ya kordon makinelerinde veya çekme preslerinde işlenir. Seri imalât için daha çok çekme presi kullanılır. (LM)

KORDONBOYU, İzmir'de Konak meydanından Mustafabey'e kadar uzanan sahil şeridi. Eskiden Mustafabey'den daha da ileriye kadar devam ederdi. İzmir'in işgalinde (15 mayıs 1919) işgal kuvvetleri bu kısımdan sahile çıktı, Türk askerleri de ilk defa yine buradan İzmir'e girdi (9 eylül 1922). [M]

KORDONE i. (fr. *cordonnet*). Tekst. Sim, gümüş veya ipek ipliklerin bükülmesiyle hazırlanan ve el işlemelerinde kullanılan ince kordon. || Üç katlı bükülmüş ipek ipliği. (L)

KORDOTOMİ i. (yun. *khorde*, kordon ve *tome*, kesme, çıkarma'dan fr. *cordotomie*). Nörol. İnatçı ağrıları gidermek için yapılan cerrahî müdahale, ameliyat. (Kordotomi'de omuriliğin yan kordonları kesilir.) [L]

KORDOTONAL sıf. (yun. *khordotonos*, bir çalgının tellerini geren'den fr. *chordotonal*). *Kordotonal organlar*, böceklerin duyumsal alıcıları; genellikle ayaklarda ve göğüs boşluğunun iki yanında bulunan bu alıcılar, sesli veya ses ötesi frekanslı esnek titreşimlere karşı duyarlıdır. (Cırcırböceği, çekirge, ağustosböceği gibi ötücü böceklerde bu organlar kendi türlerinden gelen mesajları alabilecek özelliktedir; bu bakımdan da, çok daha karmaşık bir yapıları vardır.) [L]

KORDUN, Hırvatistan'da, Bosna sınırı boyunca uzanan bölge; XIX. yy.da Avusturya'nın askerî sınırlarının bir parçasıydı. Strateji ve sağlık şeridinde, yer yer küçük istihkâm ve karantinalar kurulmuştu. (L)

KORDYLE. Esk. coğ. Anadolu'da Karadeniz kıyısında Trabzon şehri batısında liman şehri. Kalıntılarına Akçakale yakınlarında rastlanır. (M)

KORE, kore dilinde **Çosen** («sakin sabah ülkesi»), Doğu Asya'da yarımada, Sarıdeniz ile Japon denizi arasında, kuzeyde Çin ve S.S.C.B. ile sınırlıdır. 1945'ten beri iki devlete ayrılmıştır: Kuzeyde *Kore Demokratik Halk cumhuriyeti* (121 248 km², 11 800 000 nüf. Başkenti, *Pyong-yang* [940 000 nüf.]; başlıca şehirleri *Çongcin* [210 000 nüf.]; *Kaesong* [140 000 nüf.]; *Kanggye* [130 000 nüf.]; *Hamhung* [125 000 nüf.]); güneyde *Kore Demokratik cumhuriyeti* (89 591 km², 28 647 200 nüf. Başkenti, *Seul* [3 470 900 nüf.]; başlıca şehirleri: *Pusan* [1 419 800 nüf.]; *Taegu* [811 400 nüf.]; *Inchon* [485 000 nüf.], *Kwagju* [365 900 nüf.]; *Chonju* [216 900 nüf.]; *Masan* [158 000 nüf.]; *Mokpo* [157 400 nüf.]; *Suwon* [123 100 nüf.]; *Chongju* [129 000 nüf.]; *Chinju* [104 000 nüf.]; *Chunchon* [101 300 nüf.]; *Kunson* [100 400 nüf.]).

Coğrafya

Yarımadanın, Tongcoson körfezinden Yongil körfezine kadar dümdüz uzanan doğu kıyısını, derinliği 2 500 m'yi bulan bir denizaltı çukuru izler. Kıyının yukarısında, kırıklı billûrlu kayalardan ve Okusen bölgesinin faylı ve kıvrımlı kalkerlerinden oluşan sıradağlar uzanır; özellikle kuzeyde, Dördüncü zamandaki yükselmenin sonucu olarak yükseltiler artar (Kvanmo dağı 2 730 m). Kore'nin kambriyumöncesi kratogeni kapsayan orta ve batı kesiminde alçak düzlükler, dik yamaçlı tepeler ve faylı kütleler yan yana uzanır. Bütün yapısal bütünlere granitler karışmıştır. Adanın alçak batı kıyısında, geniş körfezler ve uzun haliçler oyulmuştur; güney kıyısı ince uzun burunların ayırdığı körfezlerle kesilmiş ve bu burunların açığına birçok ada dizilmiştir. Kuzeyde, kütleler Kore'yi kıtadan ayırır; iki yapısal çemberin birleştiği noktada yer alan kütleler, yeni bir yanardağı ve geniş bazalt akıntısı düzlüklerini kapsar. Büyük Asya kıtasının doğu cephesinde yer alan Kore'de, İtalya ile aynı anlamda bulunmasına rağmen, ılıman kara iklimi hüküm sürer: kışlar, özellikle çin-sovyet sınırında soğuktur (ortalama —6°C). Fakat yazın Kore, Büyük Okyanus'un Hawaii adaları kesiminden doğan musonların yolu üzerinde olduğundan, sıcaklık ortalamaları yüksektir (güneyde + 27°C). Bu iklim şartları çok çeşitli ağaçlardan meydana gelen ormanların yan yana uzanmasına (ılıman iklimlerin kozalakları, kestane ve meşeleri, tropikal iklimlerin bambu, sarmaşık ve hanımeli bitkileri) imkân verir, fakat kuzey dışındaki bölgelerde ilkel ormanlar açılarak tarla haline getirilmiştir.

Koreliler özellikle tarımla (bu arada pirinç) geçinir. Ovalar pirinç tarlaları ve soya fasulyesi tarlalarıyle örtülüdür. Dağların yamaçlarında, taraçalar halinde düzenlenmiş kısımlar çok verimlidir (pirinç, buğday, arpa ve darı); fakat 400 000 hektara yakın bir alanda, ormanı yakarak tarla açma yoluyle gezgin tarım yapılır. Tütün ve çok çeşitli dokuma elyafı (kenevir, rami, ipek ve yüzyılın başından beri pamuk) üretimi, pirinç ürününün bir kısmının satılmasının yanı sıra kore köylüsünün düşük ticarî gelirinin temelidir. Doğu kıyısını yalayan japonya soğuk akıntısı (*Kura Şiyo*) ile Ohotsk akıntısı Kore kıyıları yakınında yayın balıklarının ve uskumru, sardalya, ringa ve marina balığı sürülerinin toplanmasına sebep olur. 100 000 kişi istihdam eden balıkçı filosunun avlanma metotları gelenekseldir. Uzun süre Japonların, yalnız kendi menfaatleri için destekledikleri kore sanayii, çeşitli maden kaynaklarına sahiptir: Kore, dünyanın başlıca grafit ve altın üretimi bölgelerindendir ve önemli miktarda tungsten ihraç eder. Fakat bu gelir kaynaklarının bugün yarımadayı paylaşan iki devlet arasındaki bölünüşü hiç eşitçe değildir.

● *Kore Demokratik Halk cumhuriyeti*, kuzeyde Yalu ve Tumon tarafından aşılan dağlık bir bölge, güneyde ise 1953'te çizilen sınır çizgisiyle sınırlıdır. Nüfusu Güney Kore nüfusundan üç kat az olmasına rağmen tarım üretimi çok yetersizdir ve toprak reformuna ve kolektif işletmelerin açılmasına rağmen üretim artırılamamıştır. Fakat eski Kore'nin sanayi tesislerinin büyük kısmı Halk cumhuriyeti topraklarındadır: kuzeyde demir, altın, ve sanayide büyük önem taşıyan birçok maden filizi (tungsten, molibden, nikel, çinko, civa, mika ve alüminit) işletilir; kömür madenleri ve Yalu hidroelektrik santralları bol enerji sağlar; 1945'te önce japon sermayeleri yardımıyle kimya sanayiinin (özellikle büyük azotlu gübre fabrikaları) ve metalürji sanayiinin (çelik, alüminyum, magnezyum fabrikaları) geliştirilmesi için bütün şartlardan yararlanıldı. Daha sonra bu sanayi tesislerinin yanı sıra iplik ve dokuma fabrikaları, tütün imalâthaneleri, konserve (balık) ve çimento fabrikaları da kuruldu. Demiryolları ağı bu faaliyete uyacak şekilde geliştirildi. Ağır sanayideki gelişme, özellikle kayda değer. 1958-1965 Arası çelik üreti-

Seul'de gök tapınağı

mi, 0,37 Mt'dan 1,2 Mt'un üstüne çıkarak, üç kattan daha çok arttı. Bu sonuç, kömür ve demir cevheri üretimindeki artışla sağlandı (1965'te kömür 15 ve demir 4 Mt). 1964'te 13 tW/saat elektrik (genellikle sudan elde edilir) üretildi.

1967'de hemen hemen 650 0000 hektar arazide yapılan sulama işlerindeki gelişme, 1959'dan bu yana pirinç üretimini iki misline çıkardı. Bu suretle 1958-1965 devresinde yüzde 3 olarak hesaplanan nüfusun süratli artışına rağmen, Kuzey Kore bu üretim sayesinde besin maddeleri ihtiyacının büyük kısmını karşılamıştır. Sanayi ve ticaretin tümü, devlete aittir. Tarımda ise, köylüler, 80 ile 300 evlik kooperatifler halinde gruplandırıldı.

● *Kore Demokratik cumhuriyeti*, Kuzey cumhuriyetinden daha kalabalıktır ve yarımadanın tarım kaynaklarının büyük kısmına sahiptir: pirincin yüzde 70'ini, buğday ve arpanın yüzde 80'ini üretir; hasattan elde edilen kâr, toprak sahipleriyle ortakçılar arasındaki mukavelelerin, çıkarılan bir dizi toprak kanunuyle yeniden ele alınması sonucu daha âdil bir şekilde dağıtılmaktadır. Fakat kuzeydekinden çok daha az gelişmiş olan sanayi faaliyeti, makine yapımı, dokuma ve kimyasal ürünler imali, tütün işlenmesi ve denizden doğan sanayilerle (Pusan tersaneleri ve balık konserveciliği) sınırlıdır. Bununla birlikte Güney Kore, büyük öçüde tungsten ihraç eder. Kömür, bakır, molibden ve gümüş de çıkarılır. Kore, Japonların ülkeden ayrılmasından hiç yararlanamamıştır. Uzun bir sömürge döneminden sonra savaş ve ülke topraklarının ikiye bölünmesi, iktisadî kalkınmayı engellemiştir. Toprakların ancak beşte biri ekilidir ve Korelilerin hayat seviyesi Japonlarınkinden düşüktür.

Dr. Syngman Rhee

Nüfus, 1958'den 1966'ya kadar yüzde 3'e yaklaşan bir oranla arttı. Aynı dönem içinde, pirinç üretimi 3,25'ten ancak 4 Mt'a yükseldi. Besin maddeleri, bugün, ithalât toplamının yüzde 20'sini meydana getirir. Sanayi alanında, demir-çelik sanayii kolu, ihtiyaçları pek fazla olmadığı halde, imalât metalürjisinin taleplerini karşılamaktan uzaktır (1964'te 130 000 t çelik üretimi). Ama kömür üretimi, 1958'den beri aşağı yukarı dört katına çıkmıştır (1965'te 10 Mt'dan fazla). Genellikle termik kaynaklı olan elektrik üretimi ise, çok zayıftır. Bu üretim hemen sadece tüketim mallarının üre-

kumtaşı tabak
Seramik müzesi, Sevr

Foto. Boyer, U.S.I.S., Giraudon (LAROUSSE)

tilmesine inhisar eden bir sanayileşmeyi teşvik edici nitelikte değildir. Ticaret bilançosunun açığı çok fazladır: ithalât karşılığı oranı, genellikle yüzde 20'nin altındadır. Bu açık, Kore'nin ithalâtının yüzde ellisini sağlayan ve ihracatının aşağı yukarı yüzde 30'unu alan Birleşik Amerika tarafından kısmen kapatılmaktadır. Beş yıllık (1967-1971) bir plan gerçekleştirilmekte ve aynı süre içinde, ferdî gelirlerde yüzde 33 artışın elde edilmesi beklenmektedir.

Anayasa

● *Kore Demokratik Halk cumhuriyeti.* Devlet yetkisi mahallî iktidar organları olan halk komiteleriyle işbirliği yaparak çalışan Yüce Millet meclisindedir. Bu meclis 50 000 kişi için bir temsilci olmak üzere üç yıl için seçilen milletvekillerinden meydana gelir. Yıllık iki oturum ile olağanüstü oturumlar arasında yasama gücü vekâleten Yüksek Millet Meclisi prezidyumuna bırakılır. Seçimler genel oy sistemiyle yapılır. Japon taraftarı bazı kimseler ve bazı sabıkalılar dışında, yirmi yaşına gelmiş bütün vatandaşların seçmek ve seçilmek hakkı vardır. Yürütme, bakanlar kurulundadır. Başbakan, Kore Demokratik Halk cumhuriyeti hükûmetinin başkanıdır.

● *Kore Demokratik cumhuriyeti.* Uygulanması 1950'deki ayaklanmadan sonra ertelenen 1948 Anayasası yerine, 1962 aralığında bir halk referandumuyle kabul edilen yeni Anayasa yürürlüğe girmiştir (1963). Kore, Pakistan tipinde bir başkanlık cumhuriyetidir. Cumhurbaşkanı ve Yasama meclisi, genel seçimle seçilir; cumhurbaşkanı meclise karşı sorumlu değildir fakat meclisi dağıtma yetkisi de yoktur.

Tarih

Taedong ırmağının havzasında, yani yarımadanın kuzeybatısında yer alan Eski Çosen ülkesinin (Kore'nin yerli adı) M.Ö. 2333 yılında, Tangun adında efsanevî bir kimse tarafından kurulduğu rivayet edilir. Arkeoloji, kronolojik nitelikte hiç bir kesin bilgi vermemekle birlikte, Kore'nin bu kesiminde tarihöncesi bir kaba taş ve cilâlı taş kültürünün varlığını ortaya koymuştur: burada çok sayıda dolmen bulunmuş ve kazılarda, özellikle Pyongyang ve Kuvolsan çevresinde birçok arkeolojik yerleşme bölgesi ortaya çıkarılmıştır. M.Ö. 1122'de yeni bir hanedanın kurulmasını Kica adlı çinli bir öndere mal eden efsanelerin de gösterdiği gibi Çosen krallığı çok erken bir tarihte çin kültürüyle ilişki kurmuştu; bu hanedan M.Ö. 108'e doğru bir çin istilâsıyle ortadan kalktı; çin hanı yarımadanın kuzeyinde o tarihte bir kumandanlık kurdu; bu kumandanlığın güney ve doğu çevresinde, çin ileri karakolları yerli halkları (özellikle Han krallıkları adıyle bilinen üç küçük bağımsız devletin halklarını) gözaltında bulundururlardı. Fakat Çin'in metbuluğu kısa süre içinde bütün geçerliliğini kaybetti. M. Ö. I. yy.ın ortalarına doğru ülke toprakları yeniden bölündü ve birbirinden ayrı üç krallık kuruldu: kuzeyde ve güneyde Yalu'nun orta çığırının her iki yanına taşan ve eski başkent Pyong-yang'ı muhafaza eden Kokuryo (veya Ko-ku-rye) krallığı; güneybatıda Japon takımadalarıyle sıkı ilişkiler kuran Paikçe (veya Peyk-çe) krallığı; güneydoğuda Silla krallığı. Bu üç devlet sürekli olarak, tabiî kaynaklar bakımından zengin bir bölge ve Çin'e açılan deniz kapısı olan Han ırmağı havzasını ele geçirmek için çekişiyorlardı. Sonunda havzayı Silla krallığı ele geçirdi. Çin ile ittifak yaptı ve Çin, VII. yy. başlarında ciddî yenilgilere uğradıktan sonra 668'de Kokuryo'yu yenmeyi başardı. Silla, Paikçe'nin ve japon müttefiklerinin kuvvetlerini ortadan kaldırmıştı. Çin'in oldukça hafif metbuluğunu kabul eden Silla, Kokuryo'nun bir kısmını da ele geçirerek yarımadayı hâkimiyeti altında birleştirmiş oldu.

Bu birleşmeyi kore medeniyetinin gelişmesini sağlayan 230 yıl süreli bir barış dönemi takip etti; bu dönem çin etkisi altında konfuçius felsefesi ve IV. yy.da ülkeye girerek VI. yy.da resmî din haline gelen Buddha'cılık ülkede yayılmaktaydı. Ülkenin kuzeyi ise sınırlarda yaşayan barbar kavimlerle geleneksel ilişkilerini sürdürmekteydi. Eski Kokuryo'nun büyük kısmını içine alan ve Tunguz'ların gelmesiyle kalabalıklaşan kuzey kısımda Fo-hay krallığı kuruldu; başkenti Kyongcu, yarımadanın güneydoğusundaydı.

X. yy.da Kore göçebe kavimlerin yeni akınlarından zarar gördü. Fo-hai 926'da Kitat'ların hücumlarıyle çöktü. Güneyde çete reisi Vanggeun, 918'de Koryo (veya Ko-rye) hanedanını kurdu ve 935'te Silla hanedanı çökünce kendisini Kore kralı ilân etti. Songdo'yu (bugün Koesong) başkent yapan yeni hanedan, bir dizi idare ve toprak reformu yaptı; 988'den itibaren Kore'ye beş defa saldıran Kitat'ları durdurmayı başardı ve Curtçet'lerin yardımıyle 1019'da Kitat'ları kesin yenilgiye uğrattı.

Fakat buddha rahiplerinin büyük gücü devlet yetkisini sarstı. Bu yüzden Kore 1231'de Moğollar tarafından kısa süre içinde istilâ edildi; kore kuvvetleri Kubilay'ın Japonya'ya karşı başarısızlıkla sonuçlanan seferlerine katıldılar. Bu arada moğol hâkimiyeti de hızla gevşedi ve Kore yarı bağımsızlığa kavuştu. 1392'de general Lisungkei'nin yönettiği bir askerî aytaklanma ile Koryo hanedanı devrildi ve yerine Li hanedanı geçti. Yeni hükümdarlar önemli sosyal ve iktisadî reformlara giriştiler ve Seul'ü başkent yaptılar; üstünlük sivil iktidara geçer ve Buddha'cılık imtiyazlarını kaybederken, Konfuçius'çuluğun etkisi artıyordu. Bu olaylardan sonra millî kültür rönesansı oldu.

1592'de japon diktatörü Toyotomi Hideyoşi'nin, topraklarını genişletme hırsıyle Kore'ye gönderdiği birlikler, oradan da Ming sülâlesinin yönettiği Çin'e saldıracaklardı. İlk zırhlı gemilerle donatılmış donanmalarının teknik üstünlüğü sayesinde, Koreliler istilâcıları iki defa yenilgiye uğrattılar. Japonlar 1590'da geri çekildi. Ama 1627'de ülkeye müdahale eden Mançular neredeyse Li hükümdarlarını Çin'e karşı bir savaşa sürüklemeyi başaracaklardı. Çin'i ele geçirdikten ve Çing hanedanını Pekin'de tahta çıkardıktan sonra Mançular, Kore'de müşahit bulundurma hakkını korudular. Batılılar, 1582'de bir portekiz gemisinin batması ve gemicilerin Kore'ye çıkmasıyle ülkeye ayak bastılar; fakat ancak XIX. yy. başlangıcında Kore üstünde ciddî bir baskı kurmağa başladılar: özellikle vatandaşlarının yarımadaya serbestçe girmesi hakkını, kore limanlarının milletlerarası ticarete açılmasını ve hıristiyan misyonerlerin korunmasını istiyorlardı. 1864'te naip Taivon, Kore'nin bağımsızlığını korumak amacıyle, yabancı ülkelerle ilişkileri kesme siyaseti güttü ve Hıristiyanlığı ortadan kaldırmak için tedbirlere başvurdu (1866 baskı hareketleri). Batılıların ve özellikle Amerikalılarla Fransızların askerî gösterileri (amiral Roze'un seferi) naibin düşmesine yolaçtı (1873) ve Kore'de yabancılarla ilişkileri olumlu karşılayan bir akım yarattı. Japonya reformcu partiye dayanarak 1876'da ülkenin açılmasını sağladı ve Kore 1882-1883'te büyük devletlerle dostluk ve ticaret antlaşmaları yaptı. Fakat 1884'te Çin'in askerî desteğiyle, Muhafazakâr partinin nüfuzu yeniden arttı. Komşu ülkeyle gittikçe daha fazla ilgilenen Japonya, Kore'nin koruyucusu olan en büyük rakibi Çin'i bertaraf etmeğe karar verdi ve 1894-1895'te yeniden Çin, Kore üzerindeki hükümranlığından vazgeçmek zorunda kalınca yarımada, japon nüfuz bölgesi haline geldi. Fakat Japonya'nın saray üstündeki sert baskısı, sarayı 1896'da Rusya'da bir karşı kuvvet aramağa zorladı. Japonya'nın kabul etmek zorunda kaldığı kondominyum, kısa süre sonra rus teşebbüsleriyle tehlikeye düştü. Kore'nin güneyindeki Masampo deniz üssünün Rusya'ya kiralanması, Japonya'nın askerî tepkisine yolaçtı (1904-1905). Savaşı kazanan Japonya Kore'de tam hareket serbestliği elde etti. Kore'nin Japon imparatorluğuna resmen ilhak edildiği 1910'dan 1920'ye kadar Japonya, yarımada üstünde tam bir idarî baskı kurdu ve polis terörü rejimi uyguladı. Japonlar 1920 - 1930 arasında Kore'de sanayiyi geliştirdiler, kara ve demiryolu ağını meydana getirdiler, aynı zamanda da millî kültür yerine kendi kültürlerini yerleştirmeğe çalıştılar.

1919'dan itibaren sürgünde yaşayan koreli milliyetçi yöneticiler Şanghay'da geçici bir hükûmet kurarak büyük faaliyet gösteren Japonya'ya karşı direnmeyi teşkilâtlandırdılar. Kore, Japonya'nın teslim olmasıyle kurtarıldıysa da arazisine sovyet ve amerikan orduları girdiğinden, 38. enlem dairesinin iki yanında kalan iki işgal bölgesine ayrılmış oldu. Tekrar birleştirilmesi meselesi, Korelilerin Birleşmiş Milletler teşkilâtının hakemliğini kabul etmemeleri ve S.S.C.B. ile Birleşik Amerika arasındaki görüş ayrılıkları sebebiyle, çözümlenemedi. 1948'de 38. enlem dairesinin kuzeyinde ve güneyinde ayrı seçimlere gidildi: Kuzey Koreliler başkenti Pyong-yang olan Kore Halk cumhuriyetini kurarken, Seul'de de Dr. Syngman Rhee'nin 1919'da Şanghay'da kurduğu geçici hükûmet Kore cumhuriyetinin kurulduğunu ilân etti. 1950-1953 Arası iki devlet kanlı bir savaşta karşı karşıya geldi. (Bk. KORE SAVAŞI.) 27 Temmuz 1953'te iki yıl süren görüşmelerden sonra, eski sınırdan az farklı olan cephe hattını temel alan mütareke imzalandıysa da Dr. Syngman Rhee'nin Güney hükûmeti buna şiddetle karşı çıktı. 1960'ta ciddî karışıklıklara yolaçan hileli seçimlerden sonra Syngman Rhee iktidardan ayrılmak zorunda kaldı ve yeni seçimlerde, Demokrat parti iktidara geldi. Fakat 1961'de bir askerî hükûmet darbesi yapan general Çung Hee Park, yeni bir otoriter rejim kurdu ve 1963 seçimlerinde cumhurbaşkanı seçildi.

● *Kore Demokratik Halk cumhuriyeti.* Ekim 1962'de, Millî Meclis'e aday 383 komünist, oyların yüzde 100'ü ile seçildiler. G. Kore'ninkinden üstün seviyedeki kuzey kore iktisadî gelişmesi bu komşusuna 1964'te 300 000 ton pirinç verme teklifini yapabilmesini sağladı ama bu teklif reddedildi. İki Kore sınırındaki çarpışmalar süregelmekte ve Mütareke komisyonu devamlı olarak müdahale zorunda kalmaktadır. 1963'ten itibaren çin etkisi ağır bastı ve iki ülke arasındaki kültürel ve iktisadî bağlar sıkılaştı. Fakat N. Kruşçev'in iktidardan düşüşünden sonra, Sovyet Rusya ile ilişkiler düzeldi ve Şubat 1965'te, A. Kosigin, Pyongyana'a geldi. Bundan sonra Kuzey Kore, «modern revizyonizm»e olduğu kadar «dogmatizm»e de karşı olan bir ideolojik bağımsızlık siyaseti güttü.

● *Kore Demokratik cumhuriyeti.* Mart 1960'ta, Syngman Rhee, dördüncü kere cumhurbaşkanlığına seçildi, ama nisan a-

şekiller	değeri	şekiller	değeri	şekiller	değeri
ㄱ	k	ㅈ	c	ㅣ	i
ㅋ	ha,hı	ㅊ	ç	ㅗ	o
ㅇ	ng	ㅅ	s	ㅜ	u
ㄷ	t	ㅎ	s,ş	ㅓ	e
ㄹ	th,ts	ㅎ	h	ㅛ	yo
ㄴ	n	ㅇ	-	ㅑ	ya
ㅂ ㅂ	p	ㄹ	r	ㅠ	yu
ㅍ	f	ㅏ	a	ㅕ	ye
ㅁ	m	ㅡ	ı		

Kore alfabesi

yında, öğrenci ayaklanmaları sonunda iktidardan düştü ve ülkeden çıkmak zorunda kaldı. 16 Mayıs 1961'de bir askerî cunta yönetime elkoydu ve Yun So Lun geçici olarak cumhurbaşkanlığına getirildi. Ama başbakan John Chang istifa etmek zorunda kaldı. Cuntanın başı olan ve daha sonra başbakanlığa gelen general Chang Do Young, elli gün iktidarda kalabildi. İktidarı ele geçiren general Chung Hee Park, toplum yararına sert bir siyaset gütmeğe çalıştı. 1962'de, bir başkanlık rejiminin kabul edilmesini sağladı. Muhalefetin bölünmesi sayesinde güçlükle başkan seçildi, 1963 seçimlerinde, 175 sandalyeden 110'unu kazanan Cumhuriyetçi Demokrat partiye dayandı. 1965'te, Seul'de, Kore cumhuriyeti ile Japonya arasında bir antlaşma imzalanması, dış siyasetin önemli olaylarındandır. Bu antlaşma, özellikle öğrenci çevrelerinde, şiddetli bir tepkinin doğmasına yolaçtı. Kore, Vietnam'a askerî birlikler gönderdi. Ama ülke içinde, güçlükler gittikçe çoğaldı, 7 şubat 1967'de yeni bir demokrat parti kuruldu. Bu partinin başında, Yun Po Sun bulunuyordu. Hükûmet, muhalefete mensup kişilerden 97'sini keyfî olarak hapse attı. Ne var ki, mayıs 1967'de, Chung Hee Park, yine önemli bir çoğunlukla başkan seçildi, partisi, 8 haziran seçimlerinde Temsilciler meclisinde 175 sandalyeden 130'unu kazandı. Seçimlerin yapılış tarzı, özellikle öğrenciler arasında şiddetli bir kaynaşma yarattı. Ayaklanmalar sonunda başkan, partisinden birçok milletvekilini çıkarmak zorunda kaldı.

S a n a t

Kore topraklarında sanat yönünden üç ayrı etki kendisini göstermiştir. En eski kültür, Kore'nin ilk halkıyla birlikte kuzeyden gelen ilkel bir kültürdür. Bu kültürün varlığı, yarımadanın güney ucuna kadar dağılmış bulunan kaba - saba kurşunî çömleklerden anlaşılmaktadır. Bu kültür güneyde oldukça uzun süre kalarak, buna karşılık kuzey, M.Ö. V. yy.dan itibaren bronz parçalardan anlaşıldığı üzere, doğrudan doğruya Çin'in etkisi altına girecektir. Bronz eritilmesinin daha o devirde, Taedong ırmağı bölgesinde uygulandığı anlaşılıyor. Burada çin modellerinin beceriksiz taklitleri olan silâhlar ve aynalar bulunmuştur.

Kuzey Kore'de çin hâkimiyetinin yerleşmesiyle (M.Ö. 108) Han etkisi aracısız olarak kendisini gösterdi ve bu tesislerin en önemlisi olan Lolang bölgesinde yapılan kazılar, ahşap altyapılı mezarlarla üzeri baskılı tuğlalar ortaya çıkardı. Bunların bronz malzemesi, kuyumculuğu, yeşimtaşı, seramiği ve lakı, çok ilgi çekici belgeler teşkil etmiştir. Çin etkisi Lolang aracılığıyle güneye doğru yayılabilmiştir.

IV. yy.da Kokuryo'nun T'o-pa'larla olan ırk yakınlığı, çin etkilerinde bir canlanışa yolaçtı. T'o-pa'lar, Wei adı altında Kuzey Çin'de hâkimiyet kurmuşlardı. Korkuryo'nun, granit taşlardan zemini ve fener biçiminden tavanıyle büyük odaları içine alan krallık höyükleri, motifleri ve teknikleri Çin etkisindeki duvar süsleriyle kaplıdır. Bu süsler Altı-hanedan devri resminin incelenmesinde önemli belgeler teşkil eder. Aynı zamanda, yarımadanın güneyinde iki krallık kurulmaktaydı: bunlardan biri güneybatıdaki Paikçe krallığıdır. Bu krallık denizyoluyle Nankin hanedanlarıyle temasa geçti ve onlardan Buddha'cılığı aldı. Güneydoğu kıyısının uzak bir köşesinde, daha yalnız kalan Silla krallığı ise ağır gelişti, fakat altın yatakları ona su kabağı şeklindeki büyük kral höyüklerinden anlaşılacağı gibi, bir refah sağladı. Japon arkeologları burada önemli malzeme buldular: incilerle ve magatama ile (ayı pençesi şeklinde süs) süslü küpeler ve altın taç, yeşimtaşına veya sert taşlara işlenmiştir. Çömlekler, yüksek ajurlu ayaklar üzerine oturtulmuş kupalar, Yang-Çe bölgesinin tarih sonrası siyah çömleklerini hatırlatır. Bu malzeme yarımadanın ucunda da yayılmıştı. V. yy.da Paikçe ile Yamato sarayı (koreli müttefiki tarafından Buddha'cılığa geçirilmişti) arasında ilişkiler kurulması altı-hanedan sanatının Japonya'ya soktu. Bu arada VII. yy.da Suei ve Tang hükümdarları Silla'yı komşularına karşı desteklediler ve 668'de, Kore'de birliğin sağlanması Silla'nın yararına oldu. Başkenti Kyongju, Çang-ngan'ın damalı planını daha dar ölçüde kopya etmiştir. Pul-kuk-sa (Bukkokuji) ve Syökkulan (Sokokuji) buddha tapınakları ise, tang mimarî ve heykelciliğinin mükemmel örnekleri olarak kalmıştır.

Tang'ların son bulmasından ve dolayısıyle Silla krallığının ortadan kalkmasından sonra, Song'ların etkisi kendisini göstermekte gecikmedi. Koryo'nun başkenti olan Pyong-yang (Heijo) çin remilciliğinin gözetilmesine varıncaya kadar, K'af-fong diziliş ve mimarîsini taklit etmiştir. Leao'lardan, Kin'lerden ve Yuan'lardan da yapı örnekleri alınmıştır. Karyo devri özellikle elsanatları imalâtıyle ünlüdür: sedef kakmalı laklar, çin örneklerine ulaşan, hattâ bazen onları geçen fenerler. XII. yy. da Ç'eu-çeu'lardan örnek alınarak, demir kahverengisiyle süslenmiş fenerler belirmekte, kırmızı ve siyahla canlandırılmış kakmalı barbotin fenerler ise devrin lakını taklit etmektedir. 1392'den itibaren, Li hanedanı başkentini Seul'e yerleştirdiği zaman, kore sanatı, çin sanatının bir taşra kolu haline geldi. Bu arada, portrelerden, sarı bakırdan, madenî kısımlara süslü sarı tahta mobilyalardan ve özellikle seramiklerden, çin eserlerinde bulunmayan saf bir tazelik fışkırmaktadır. Mavi, kırmızı, kahverengi boyalarla süslü porselenler, japon seramiğinin gelişmesine damgasını vuracak olan bir orijinallik bir içtenlik taşımaktadır.

● *Müzik.* IV. yy.dan itibaren kore müziği japon müziğini geniş ölçüde etkiledi, kore müziği de çin müziği ile çok yakından ilgiliydi. Pentatonik usuller kullanıyor ve beşli bir dizi üzerine kurulu sesler ilişkisini çin teorisine dayandırıyordu.

— Leng. *Kore dili*'ni konuşanların toplamı otuz milyon kadardır. Değişken köklerin, soneklerin ve eklentilerin kullanması ve fiilin sayı kavramına önem vermemesi kore dilinin başlıca özellikleridir. Ortaçağda çin harfleriyle, sonra XV. yy.dan itibaren kökeni bilinmeyen millî bir alfabeyle yazıldı; bu alfabe çin ve yerli işaret karışımından meydana gelirdi. Bugün de durum değişmemiştir. (L)

Kore birliği, 1950 haziranında, Kuzey ve Güney Kore arasında başlayan çatışmada, Birleşmiş Milletler teşkilâtının çağrısı üzerine, Amerika Birleşik devletleri, Avustralya, Belçika, Kanada, Kolombiya, Habeşistan, Fransa, Yunanistan, Lüksemburg, Hollanda, Yeni Zelanda, Filipinler, Tayland, Güney Afrika birliği ve İngiltere askerleriyle birlikte, Güney Kore saflarında savaşa katılan, tam teşkilâtlı ve takviyeli bir tugay kadrosu olarak hazırlanan 5 000 kişilik türk askerî birliği. 1950'de yola çıkan ilk birliğin kumandanı albay Tahsin Yazıcı idi. Amerika ile varılan anlaşmada, birliğin standart olması, meydana gelecek eksilmelerin devamlı şekilde giderilerek birlik mevcudunun başlangıçtaki sayıda tutulması öngörüldü. Birlik, 17 ekim 1950'de Kore'ye vardı ve doğruca ateş hattına sürüldü. Bu hattın Pusan, Suvan, Kumhwa, Elco kesimlerinde meydana gelen savaşlarda türk birliği başarılar kazandı; bir gecede 352 kişinin yaralandığı, 78 kişinin de şehit düştüğü Kunuri savaşlarında, VIII. Amerikan ordusu, türk birliğinin direnişiyle yok edilmekten kurtuldu. Savaşın bitimine kadar (1953) daima ateş hattında kalan türk birliği, bu süre içinde 717 şehit verdi; 5 247 kişi yaralandı; 229 kişi esir düştü. Daha sonra esirlerin hepsi geri döndü; 167 kişi de kayıp ilân edildi. Barış dönemine geçildikten sonra da türk birliği burada kaldı. Birlik mensuplarının yılda 100 000 doları bulan maaş ve yollukları da, Türk hükûmetince ödeniyordu. 27 Mayıs 1960'tan sonra bu duruma son verilmek amacıyle birliğin mevcudu 200 kişilik takviyeli bir bölük seviyesine indirildi. 1965'te bu birlik de geri alınarak sembolik anlamda bir manga bırakıldı. 27 Haziran 1971'de bu manga da geri çekildi. (M)

KORE
(M.Ö. VI. yy.)
Akropolis müzesi, Atina

KORE. Yun. mit. Demeter'in kızı, yunan dininin büyük köy tanrıçalarından Persephone ile bir tutulur. Başlangıçta, muhtemelen başka bir tanrıça idi. Hades'in karısına çoğu zaman Kore denilirdi. (L)

KORE i. («genç kız» anlamında yun. k.). Eski Yunanistan'da yapılmış ilkel kadın heykeli (M.Ö. VII.-VI. yy.).

— ANSİKL. Törenler için giyinip taranmış, mermerden ve çoğu zaman canlı renklerle boyalı (saçlar, gözler, dudaklar, işlemeler, ayakkabılar) veya genellikle altın yaldızlı tunçtan yapılmış ayakta *kore* tipi, *kuros* adı verilen çıplak genç erkek heykeline eştir. Kuros gibi kore'nin de tanrısal bir varlık veya genç bir ölümlü olup olmadığını kestirmek güçtür. Kore tipine, her boyda paranın üzerinde ya tek tek (Atina akropolisindeki ünlü kore'ler topluluğu) veya bir ayna desteği, bir buhurdanlık v.b. üzerinde rastlanır. Arasıra anıtlar üzerinde de görülür (VI. yy.da heykeltıraş Antenor tarafından yapılan Delphoi tapınağının alınlığı). Kore'ler giyiniş ve üslûp bakımından kabaca katı dor tipi ile daha serbest, süslü ve zarif bir ion tipine ayrılır: Akropolis'teki kore'ler tip ve giyiniş bakımından çok çeşitlilik gösterir (Antenor'un kore'si, Euthydikos tarafından sunulan kore, kırmızı çizmeli kore, lon-atina koresi v.b.). En eski kore'lerden biri de Louvre'daki *Auxerre'li Bayan*'dır; kore tipi Klasik çağda kadın tipinin veya örtünmüş tanrısal varlık tipinin doğmasına yolaçtı. (L)

KORE boğazı, Doğu Çin denizi ile Japon denizini birleştiren deniz kolu; Japonya'yı Kore'den ayırır; genişliği yaklş. 175 km. (L)

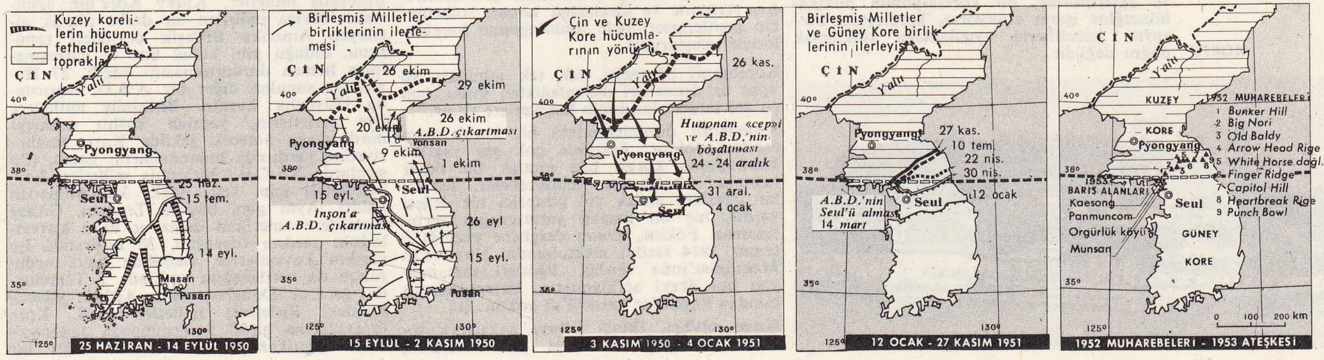

Kore savaşı haritası

Foto. Giraudon (LAROUSSE)

KOREDRAM i. (yun. *khoreia,* dans ve *drama,* hareket'ten fr. *choredrame*). Danslı dram.
— ANSİKL. İtalyan koreograf S. Vigano tarafından ortaya atılan bale türü. XIX. yy. başında koredram, müziğe uyularak ve dansçı grubu eşliğinde yapılan bir pantomim. Koredram bazı modern koreograflar tarafından yeniden ele alındı. Serge Lifar, *Gezgin Şövalye*'siyle (1950) bunlardan biridir. (L)

KOREİA i. (yun. k.). Esk. Yun. Özellikle Syrakusai'de kutlanan Kore veya Persephone bayramları. (L)

KOREİT i. (fr. *koréite*). Miner. *Eşanl.* AGALMATOLİT.

KOREKTOPİ i. (yun. *kore,* gözbebeği ve *ektopos,* yer değiştirmiş'ten fr. *corectopie*). Gözbebeğinin durumunda görülen ve doğuştan olan anormallik; gözbebeği, iris merkezi ile gözün ön-arka ekseninin dışında bulunur. (L)

KORFANTY

KORELASYON i. (fr. *correlation*). Mantıkî olarak birbirine bağlı olan nesneler, terimler bağlantısı. *Eşanl.* BAĞINTI.
— İstat. Bk. ANSİKL.
— Piroteknik. *Korelasyon kanunu,* nitroselüloz barutunun kararlılığı üstüne Vicille'in ortaya koyduğu kural: *Bir barut'un* 110° *C'a bir saat dayanması, bir gün* 75° *C'a ve bir ay* 40° *C'a dayanmasına tekabül eder.*
— ANSİKL. İstat. İki özellik arasında bir *korelasyon*'un bulunması için, bu özelliklerin değerlerinin her zaman aynı yönlü veya ters yönlü olarak birbirine bağlı olması gerekir. İki küme çeşitlenmesi aynı yöndeyse, korelasyon *pozitif,* bunun tersiyse *negatif,* birinin çeşitlenmesi ötekinin çeşitlenmelerini hiç bir tarzda izlemiyorsa *sıfır* diye adlandırılır. Korelasyon, basit, katmerli ve kısmî olabilir. *Basit* korelasyonda sadece, iki değişken büyüklük (meselâ herhangi bir kimsenin kilosu ve boyu) arasındaki ilinti ele alınır. Bu durumda, korelasyon konusunun, iki değişkenli bir dağılım olduğu söylenir. *Katmerli* korelasyon, üç veya daha fazla sayıda değişken arasındaki ilintileri ele alır. Bu sayıları üçten aşağı olmayan çok sayıda değişkenli dağılımın incelenmesidir. (Meselâ bir kimsenin kilosu, boyuna bağlıdır ama aynı zamanda yaşı ile de ilintilidir.) *Kısmî* korelasyon, üçüncü değişkene belli bir değer verildiği zaman, öteki iki değişken arasındaki bağlantıları incelemek amacını güder. (Meselâ, yaşı belli kimselerin kilo ve boyu arasındaki korelasyon ölçülebilir.)

İki veya daha çok olay arasındaki ilintileri göstermek için birçok katsayı kullanılır. Bunlar, iki değişken arasında mümkün olduğu kadar çizgisel bir bağıntı bulmağa çalışıldıktan sonra hesaplanmalıdır. Bu indislerin en önemlisi, iki istatik verisi dizisini temsil eden iki gerileme doğrusu eğimleri çarpımının karesi olan korelasyon katsayısıdır. İki niceliksel özellik arasındaki ilinti ne kadar sıkıysa, bu katsayı + 1 veya — 1'e, ne kadar gevşekse sıfıra o ölçüde yakındır. + 1'e eşitse, korelasyon kusursuz ve pozitiftir: incelenen diziler, aynı yönde çeşitlenir. Eğer sıfıra eşitse veya çok küçükse, incelenen diziler arasında korelasyon bulunmayabilir. Ama zaman içinde farklılık gösteren iki dizi arasında korelasyon bulunmayış ihtimalinin gerçekten mevcut olup olmadığını doğrulamak gerekir. Zaten, deney ve akılyürütme, bir korelasyonun bulunabileceğine işaret etmiyorsa, korelasyon katsayısı formüllerin uygulamağa kalkışmak doğru değildir.

KORFU

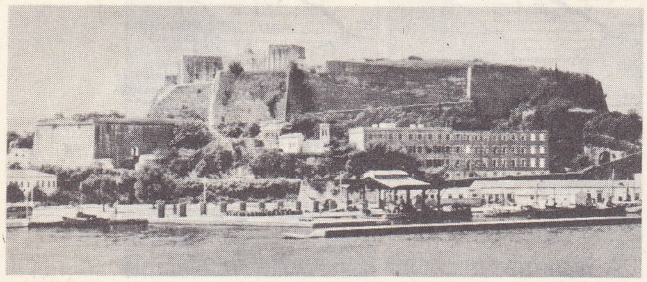

● *Korelasyon katsayısı,* iki değişken arasındaki ilinti derecesini belirlemeyi mümkün kılan sayısal indis. (Değişkenlerin mahiyetine [bunlar sayısal olarak veya sınıf halinde gruplaştırılmış olabilir] veya dağılım hakkındaki varsayımlara göre, çeşitli korelasyon katsayıları belirlenebilir.) Bunların ortak özelliği, her zaman, —1 ve +1 değerleri arasında yer alması ve iki değişken bağımsız ise, sıfıra eşit olmasıdır. En çok kullanılan korelasyon katsayıları: *Bravais-Pearson katsayısı, ikili katsayılar; korelasyon oranı* v.b. (L)

KORELOGRAM i. (fr. *correlogramme*). Bir değişken'in kendisiyle olan korelasyonunu zaman içinde veren grafik. (L)

KOREMİYUM i. (fr. *corémium*). Sporlar taşıyan lif demeti küme'si. (Koremiyum aslında, spor üreten bir organdır.) [L]

KORENT. Coğ. Bk. KORİNTHOS.

KOREOGRAF i. Baleyi meydana getiren adımları ve figürleri (sololar, «pas de deux»'ler, girişler, toplu hareketler) bulan ve düzenleyen sanatçı. ‖ Koreografi eserleri yazarı.
— ANSİKL. *Koreograf*'ın dansı eksiksiz bilmesi, müzik tekniğinden anlaması, tiyatro duygusunun ve sağlam bir göz hafızasının olması şarttır. Koreografın hazırladığı baleyi uygulamak bale ustasına düşer. Koreograflık ve bale ustalığı görevleri genellikle bir tek kişide toplanır. (L)

KOREOGRAFİ i. (yun. *khoros,* koro ve *graphein,* yazmak'tan alm. *choreographie*). Dansın (tek tek veya toplu figürler, yer değiştirmeler ve ifadeler) saymaca bir stenografi sistemiyle yazılması. ‖ Bale veya dans yaratma sanatı. ‖ Bir baleyi meydana getiren adım, figür ve ifadelerin tümü.
— ANSİKL. Dans adımlarını kâğıda geçirmeyi ilk akıl eden, Jehan Tabourot adında Langres'lı bir rahipti. Ne var ki, 1588'de bastırdığı *Orchésographie* adlı kitabında, şekil kullanmamış, tariflerle yetinmişti. Bu boşluğu Feuillet'nin *Choregraphie*'si (1701) doldurdu. Gerçekten de bu eserde dans adımlarının tam bir stenografisi vardır. Fakat eksiksiz denebilecek ilk eser, gerçek bir lûgat niteliği taşıyan Magny'nin *Principes de Chorégraphie*'sidir (Koreografinin İlkeleri) [1765]. Buna, Paris operasının bale ustası Saint-Léon'un *Stenochoregraphie*'sini de (1852) eklemek gerekir.

Günümüzde kullanılan sistemler çeşitlidir. Bunlar arasında Rudolf von Laban'ın sistemi *Schrifttanz: Methodik, Orthographie und Kleine Tänze* (Dans Yazısı: Metot, İmlâ ve Küçük Danslar) [1928] en önemlilerinden biri sayılır. Bu eser, fransız bale ustası P. Conti (1931) tarafından gözden geçirilmiş ve tamamlanmıştır.

Noverre, bale öğretmenlerine pratik hiç bir fayda sağlamayan koreografinin lüzumsuzluğunu belirtmişti. Günümüzde koreograflar eserlerinin telif hakkını korumak ve provalarda eserin aslına uygunluğunu sağlamak için filimden yararlanırlar. Bir koreografi yaratmak için müzik bölümlere ayrılır, her bölüm müziğin gerek ritmine, gerek anlamına uygun adımlarla denkleştirilir. Müzik melodi üzerine kurulmuş değil de, karışık bir ritim ve senfoni anlayışına dayanıyorsa, bölümlere ayırma işlemi çok daha zorlaşır. Sonra, bölümler gruplandırılır, yerlerine ve sıralarına konur, solocuların çeşitlemeleri bale topluluğunun hareketleriyle uyuşturulur.

Koreografi öğrencisi, tek tek adımları ve «pas de deux»'leri düzenledikten sonra, işin en zor tarafı olan toplu hareketlere geçer.

Koreografi düzenlemesinin bir kuralı veya reçetesi yoktur; üzerinde çok şey yazılan kontrapunto kuralı bile mutlak bir değer taşımaz; kontrastlar, münavebeler, tekrarlar ilkesinin ancak yol gösterici bir değeri vardır, hiç bir zaman yaratıcılığın yerini tutamaz. Fokine, *Times* dergisine yazdığı 5 temuz 1914 tarihli mektubunda, Noverre'in *Mektuplar*'ında verdiği öğütleri tamamlayan beş ilkeyi açıklamıştır: koreografların bundan başka bir *amentü*'sü yoktur. (L)

Kore savaşı, İkinci Dünya savaşının sonunda alınan bir karara göre S.S.C.B., Kuzey Kore'deki japon birliklerinin A.B.D. de Güney Kore'deki birliklerin teslim olmasını kabul etti. Bu amaçla 38. kuzey paraleli, nüfuz bölgelerini ayıran sınırı olarak tespit edildi. Kısa bir süre sonra Ruslar, Kuzey Kore'de komünist bir hükûmet ve ordu kurulmasına yardımcı oldular; böylelikle 38. kuzey paraleli askerî bir bölge haline geldi. Kuzey Koreliler, Birleşmiş milletler tarafından bütün Kore'de yapılacak seçimleri yönetmekle görevlendirilen bir komisyonun, kendi topraklarına girmesine izin vermediler. 15 Ağustos 1948'de Güney Kore'de de bir cumhuriyet kuruldu ve yapılan serbest seçimleri, Syngman Rhee kazanarak başkan oldu. Aynı yıl 9 eylülde de kuzeyde bütün Kore üstünde hak iddia eden Demokratik Halk cumhuriyeti kuruldu. Böylece, savaşın getirdikleri karşısında bir tedbir olarak tesadüfî bir şekilde tespit edilen 38. paralel siyasî bir sınır niteliği kazandı. Kuzey ile Güney arasında başlayan soğuk savaş kısa bir süre sonra sınır saldırıları ve ufak çapta çarpışmalar biçimine dönüştü. 1948'de S.S.C.B. Kuzey Kore'deki birliklerini çektiğini açıkladıysa da bir Birleşmiş Milletler komisyonunun bu açıklamanın doğru olup olmadığını incelemesine izin verilmedi. 1949 Haziranında Güney Kore'deki amerikan birliklerinin büyük bir kısmı çekildi, ancak Güney Kore hükûmetinin isteği üzerine «askerî danışma» adı altında bir grup kaldı.

● *Kore Silâhlı kuvvetleri.* 25 Haziran 1950'de iki ülke arasındaki çatışmanın daha açık bir durum aldığı sıralarda, Kuzey Kore'de artık rus ve çin komünistlerinin yardımıyle kurulmuş güçlü bir kara ve hava ordusu vardı. 127 000 Kişilik kuzey kore ordusunda, Çin ihtilâli sırasında çarpışmış çinliler de bulunuyordu. Bunlar Korelilere manevî açıdan destek oluyor, cesaret veriyorlardı. Ayrıca komünizme inancı tam, 19 000 kişiden meydana gelme bir de sınır polisi teşkilâtı vardı. Ordu, Rusların verdiği toplar, hafif silâhlar ve 150'ye yakın tankla son derece iyi donatılmış, Ruslar tarafından sıkı bir eğitime tabi tutulmuştu. Hava kuvvetlerinde 200 rus yapısı uçak bulunuyordu. Bunların yaklaşık olarak yarısı savaş uçağıydı. Fakat savaşta etkili olabilecek bir deniz kuvveti yoktu.

Güney Kore ordusu 98 000 kişilikti, 8 birliğe ayrılmıştı. Bu birliklerin dördü, amerikan yapısı hafif silâhlar ve hafif toplarla donatılmıştı; fakat ne tankları, ne tanklara karşı savunma silâhları, ne de ağır topları vardı. Diğer dört birliğin silâhları ise Japonlardan kalma eski hafif silâhlardan ibaretti. Ordunun hava gücü hiç yoktu, denizde de birkaç ufak gemisi vardı.

● *Güney Kore'nin istilâsı.* Aslında, sıradağlardan meydana gelen Kore yarımadasında, kuzeyden güneye inmek isteyen büyük bir ordunun geçmesine elverişli pek az yol vardı. En iyi durumda olanı Güney Kore'nin başkenti Seul'e giden yoldu. 25 Haziran 1950'de Güney Korelilerin sınır bölgesinde giriştiği bir istilâ hareketine karşılık olmak üzere kuzey kore ordusu Seul yönünde ilerlemeğe başladı. Askerî güçleri dağınık olan Güney Koreliler çok az bir direnme gösterebildiler. Çarpışmalar hakkında verilen bilgileri izleyen Birleşmiş milletler, Kuzey Kore'nin saldırısını barışa indirilen bir darbe olarak niteleyen Amerika Birleşik devletleri raporunu, olduğu gibi kabul etti ve çarpışmaların hemen durdurulmasını istedi. 27 Haziranda sunulan diğer bir A.B.D. raporunda Güvenlik kurulu, Birleşmiş milletlere üye devletlerin, yapılan silâhlı saldırıyı durdurmağa yetecek şekilde Kore cumhuriyetine yardımda bulunmalarını istedi. (Bu sıralarda S.S.C.B., Birleşmiş milletleri boykot ettiği için, veto hakkı kullanılmadan kaldı). Aynı gün, başkan Truman, Güney Korelilere amerikan deniz ve hava kuvvetlerinin yardım edeceğini, 30 haziranda ise yardım kuvvetlerine amerikan hava ordusunun da katılacağını açıkladı. 8 Temmuzda general Douglas, Mac Arthur yönetimindeki Birleşmiş milletler gücü, Kore topraklarına girdi. 5 Temmuzda Japonya'daki amerikan kara ordusuna bağlı bir

Foto. Keystone, Chevallier (LAROUSSE)

müfreze de Güney Kore'ye girerek, Kuzey Korelilerin Seul'ün güneyine inmesine engel olmak üzere Osan'da mevzilendi. Fakat Amerikalılar, Kuzey Korelileri durdurmayı başaramadılar ve çekilmek zorunda kaldılar. Diğer bölüklerin bundan sonra giriştikleri direnme hareketleri de başarısız oldu. 5 Ağustosta Birleşmiş milletlere bağlı kuvvetler, artık, Naktong ırmağının gerisine püskürtülmüşlerdi ve ancak birliklerin kumanda merkezi olan ve asker, malzeme gibi yardımların ulaştığı Pusan limanı çevresindeki küçük bir bölgede tutunabiliyorlardı. Pusan çevresindeki bu tutunma hattına sık sık yaptıkları akınlarda Kuzey Koreliler bazı başarılar sağladılarsa da aslında hat kendisini savundu. Hattın çözülmeden kalabilmesi, kuzeyli akınlarının dağınık ve düzensiz oluşu sayesinde sağlandı. Hattın içindeki birliklerde gerektiğinde çabuk harekete geçerek birbirlerine yardım edebiliyordu. Sonuç olarak tuğgeneral Walton H. Walker yönetimindeki VIII. Amerikan ordusu Kuzey Korelilerin Pusan hattını ciddî şekilde yaralayabilmesini önledi.

● *Birleşmiş milletlerin karşı taarruzu.* Bu arada Mac Arthur karşı taarruza geçebilmek için, birliklerini Japonya'da toplamıştı. Kuzey kore ordusunun büyük bir kısmı Pusan hattı çevresinde yerleşmişti: takviye kesiminin yolu da Seul'den geçiyordu. 15 Eylül 1950'de A.B.D. deniz kuvvetleri hem denizden, hem karadan saldırıya geçti. Tümgeneral Edvard M. Almond yönetimindeki amerikan kolordusunun deniz ve kara kuvvetleri, Seul'ün güneybatısında bir liman olan İnchon'a çıktı. Aynı zamanda Pusan'ın gerisindeki VIII. Amerikan kolordusu da saldırıya geçti. İki taraftan Amerikalıların saldırısına uğrayan kuzey ordusunun kendi içinde bağlantı kurabilmesini önlemek için, Birleşmiş milletlere bağlı hava ve deniz kuvvetleri de saldırıya geçince, Kuzey Korelilerde dağılma başladı. Bölüklerin bir kısmı sarp dağlara sığınarak kurtuldu. Büyük bir kısmı ise üniformasını çıkararak kendilerini koruyan halkın arasına karıştı. Yeniden teşkilâtlanan birleşmiş milletler kuvvetleri geniş bir cephe halinde, kuzeye doğru ilerlemeğe başladı. 26 Ekim 1950'de birleşmiş milletler ve A.B.D. kuvvetleri Chosan'daki Yalu ırmağına ulaşmış ve 100 000'den fazla kuzey koreliyi esir almışlardı.

● *Komünist Çin'in müdahalesi.* 1950 Yılının ekim ayı sonlarına doğru bazı birleşmiş milletler birlikleri, komünist çin kuvvetleriyle karşılaştıklarını bildirdiler. Gerçekten de bu arada 300 000 kadar çin gönüllüsü, gizlice Kuzey Kore'de toplanmıştı; 1 000 000'dan fazla çinli ise yedek olarak Yalu ırmağının gerisinde bekliyordu. Komünist Çin'in bizzat savaşa katılacağına inanmayan Mac Arthur, batı kesimindeki birlikler geri çağrıldığı halde Yalu'ya doğru ilerleme emri verdi. Birleşmiş milletler kuvvetleri, 24 Kasım hattına ulaştıktan bir gün sonra, Çinliler büyük bir saldırıya geçti. Soldaki VIII. Amerikan kolordusu çekilmek zorunda kaldı. Ancak 15 aralıkta 38. paralel boyunca bir savunma hattı kurabildi. X. Kolordu ise özellikle Choshin (Changjin) barajı yakınında çözülme ve kopma durumuna girdi. Çarpışarak doğu kıyıdaki Hangnam'a kadar çekildi ve buradan Kuzey Kore'yi terkederek denizyoluyle Pusan'a gitmek zorunda bırakıldı. 1 Ocak 1951'de kuvvetlerini düzenleyen Çinliler, bu defa 500 000 kişilik bir ordu halinde 38. paraleldeki VIII. Amerikan kolordusuna saldırıya geçti. General Walker, 23 aralıkta bir otomobil kazasında ölünce kumandayı tuğgeneral Matthew B. Ridgway ele aldı. Son derece soğukkanlı olan Çinliler verdikleri kayıplara aldırmadan, o sırada 365 000 kişi olan 8. ordu ve birleşmiş milletler askerlerini, güneye doğru püskürttüler. 4 Ocakta boşalan Seul'e geldiler. Birleşmiş milletler hava kuvvetlerinin çin ordusundaki irtibat servislerini sürekli bombalaması üstüne, çin ordusunda bazı lojistik güçlükler başgösterdi ve güneye doğru ilerleyen Çinliler durdu. Çinlilerin bu zayıf durumunu fırsat bilen Ridgway, 25 ocakta karşı hücuma geçti. Hava ve deniz kuvvetleri de Çinlilerin erzak ve kumanda hatlarına saldırdı. 23 Nisanda birleşmiş milletler kuvvetleri 38. paralelin 20° kuzeyinde sağlam bir durum almışlardı. Aynı gün, şiddetli bir saldırıya geçen Çinliler, Amerikalıları yine 38. paralelin güneyine attılar. Nihayet mayıs başlarında verdikleri kayıplar, yorgunluk ve erzak yetersizliği dolayısıyle Çinliler saldırılara ara verdiler. Bunun üzerine Amerikalılar, yeniden hücuma geçtiler, 15 hazirana kadar Çinlileri kuzeye çekilmeğe zorladılar ve 15 haziranda Çinliler tarafından durduruldular. İki taraf da bu ileri geri harekât sırasında pek çok kayıp verdi. Bir dünya savaşına yolaçmaktan korkan Birleşmiş Milletler kumandanlığı, Yalu'nun gerisindeki çin askerlerine ve erzak depolarına saldırmayı yasaklamıştı. Kara, deniz ve hava gücü üstün olduğu halde Birleşmiş milletler, bir aşındırma stratejisi uyguluyor, mümkün olduğu kadar çok kuzey koreli ve çinli öldürüyorlardı. Bu arada S.S.C.B. de komünist Çin'i destekleme üzere çok sayıda uçak ve silâh vermeğe başladı. 11 Nisan 1951'de savaşın Yalu'nun ötesine sıçratılıp sıçratılmaması üstüne çıkan tartışmalar sırasında A.B.D. başkanı Truman, saldırının genişletilmesi tarafını tutan Mac Arthur'u görevinden aldı ve yerine Ridgway'ı tayin etti. Ridgway'ın başkumandan olmasiyle boşalan amerikan VIII. Kolordu kumandanlığına da tuğgeneral James A. van Fleet getirildi.

● *Mütareke konuşmaları dönemi.* 23 Haziran 1951'de bir sovyet sözcüsü, mütareke görüşmelerine başlanmasını teklif etti. Bunun üzerine iki tarafın temsilcileri, 10 temmuzda Kaesong'da buluştular. Görüşmelere kısa bir süre sonra son verildiyse de Panmunjom'da yeniden masa başına oturuldu (25 ekim). İki yıldan fazla süren müzakereler, sık sık çarpışmalar yüzünden kesildi. Özellikle askerî sınır, savaş esirlerinin iadesi ve bir anlaşma için ön hazırlıkları tamamlayacak ve tarafsız devletlerden meydana gelecek bir üst komisyonun seçimi gibi konular üstünde duruldu. Sonunda bir antlaşmaya varıldı ve 27 temmuz 1953'te savaş durdu; savaş esirlerinin karşılıklı iadesini sağlama görevi tarafsız bir kurula bırakıldı. Kısa bir süre sonra Rusya ve Amerika, Kuzey ve Güney Kore'ye garanti verdiler (eylül 1953). Çin birlikleri ancak 1958'de geri çekildi. Bununla beraber sınır, genellikle 15 haziran 1951'deki yerini korumuştu; fakat bazı yerel öncelikler sağlamak üzere pek çok kanlı çarpışma oldu. Bunların en önemli ve en yoğun olanları: *Demir Üçgen* ve *Punç Çanağı* adı verilen kara savaşlarıdır. Bu sırada başkumandan Ridgway'ın görevini, 1952 mayısında general Mark W. Clark devraldı. VIII. Kolordu kumandanı Van Fleet'in yerine ise, 1953 şubatında tuğgeneral Maxvell D. Taylor geldi. İlk büyük yenilgisinden sonra güney kore ordusu bir an toparlanmış ve cephe savunmasında gittikçe daha çok sorumluluk yüklenmişti. Kuzey Kore ise askerî bir kale halindeydi.

● *Birleşmiş milletler kuvvetleri.* Kore savaşı, Birleşmiş milletlerin ilk askerî harekâtıydı. Pek çok güçlükle karşılaşmasına rağmen Birleşmiş milletler açısından başarılı oldu. En büyük güçlüklerden biri, çeşitli millet ve dinlere bağlı askerlere yiyebilecekleri türden yemek sağlamaktı. Asıl orduyu amerikan askerleri meydana getiriyordu. Amerikan ordusu kara, deniz ve hava güçlerini seferber etmişti. Amerika'dan sonra güney kore ordusu geliyordu. İngiltere iki, Kanada bir piyade tugayı yollamıştı, ikisi de top ve silâh yardımında bulunmuşlardı. Türkiye de bir piyade tugayı ile savaşa katıldı. (Bk. KORE BİRLİĞİ.) Kara birlikleri yollayan diğer ülkeler: Tayland, Filipinler, Yeni Zelanda, Avustralya, Fransa, Yunanistan, Hollanda, Kolombiya, Belçika, Habeşistan ve Lüksemburg idi. İngiltere, Avustralya, Kanada, Kolombiya, Fransa, Yeni Zelanda, Hollanda, Tayland ve Güney Afrika birliği ayrıca deniz birlikleri yollamışlardı. Danimarka, İtalya, Hindistan, Norveç ve İsveç tıbbî yardımda bulundular.

● *Kayıplar.* Polis harekâtı diye adlandırılan bu savaşta Birleşmiş milletler 14 000 ölü verdi. Yine Birleşmiş milletlere bağlı yaralı sayısı 250 000, kaybolan ve esir düşenlerin sayısı ise 83 000 idi. Savaşta ayrıca 400 000 kadar sivilin öldüğü sanılmaktadır. Amerikan Savunma bakanlığının 1954 kasımında yaptığı açıklamaya göre, ölen amerikalıların sayısı 33 629'dur; yaralı sayısı 10 284, kayıp veya ölü sayısı 4 753'tür. Çinlilerin 900 000, Kuzey Korelilerin ise 520 000 civarında kayıp verdiği sanılmaktadır. (M)

KORE şenlikleri. Esk. yun. Kore veya Persephone şenlikleri. (İlkbaharda, özellikle Syrakusai'de yapılırdı.) [M]

KORE takımadaları, Sarıdeniz'de ve Doğu Çin denizinde adalar grubu; Kore'nin batı ve güney kıyıları yakınında. (L)

KORFANTY (Wojciech), polonyalı siyaset adamı (Sadzawka, Katowice yakınında 1873 - Varşova 1939). Maden işçisiydi; millî hareketin öncülerinden biri oldu ve *Gornoslonzak* (Yukarı Silezya) gazetesini kurdu (1901). 1903'te Prusya landtag'ına seçilen ilk yukarı silezya asıllı polonyalıdır. Reichstag'da milletvekili (1918); Polonya parlamentosunda Hıristiyan Demokrat partinin önderi (1919). 1923'te kısa bir süre başbakan yardımcılığında bulundu. Mareşal Pilsudski tarafından hapse atıldı (1930) ve bir süre sürgünde yaşamak zorunda kaldı. (L)

KORFO i. [yalnız *korfo cebi* sözünde]. Kıyf. *Korfo cebi. Eşanl.* İÇ CEP.

KORFU, Yunanistan'da il merkezi, Korfu adasının doğu kıyısında; 27 000 nüf. Şehir İkinci Dünya savaşında bombardımanlardan çok zarar gördü. Venediklilerden kalma kale. Önemli un fabrikaları. — Paksos'un bağlı olduğu *Korfu ili,* 105 400 nüf. (L)

KORFU, modern yun. **Kerkyra** veya **Kerkira,** İon denizinde yunan adası, kıyıdan Korfu boğazıyle ayrılır; 589 km²; 101 000 nüf.

Uzunluğu 63 km olan Korfu, İon adalarının en kuzey ve büyük adasıdır; Pantokrator'un (906 m) eteğinde dağlık bir arazi olan adada buğday, üzüm, zeytin, portakal, limon yetiştirilir.

Eskiçağdaki adı *Korkyra* olan Korfu, Ortaçağın başlarından beri sırasıyle Bizans imparatorluğunun, Yunan imparatorluğunun, Roberto il Guiscardo'nun, Venedik'in (1206), Epir despotluğunun (1214-1259), Napoli Anjou krallığının (1267-1386) ve Venedik'in (1386) eline geçti; 1537'de ve 1716-1718'de Türkler adayı almağa çalıştılarsa da başaramadılar. Korfu öbür İon adaları gibi 1797-1799 ve 1807-1815 arası Fransızların, 1815-1864 arası İngilizlerin eline geçti. 1915 Bozgunundan sonra geri çekilen sırp ordusu burada yeniden teşkilâtlandı; daha temmuz 1916'da burada yedi tümen yeniden kurularak hemen savaş hattına sürüldü. (Bk. SIRBİSTAN SEFERİ.) Avusturya filosunun Akdeniz'de müttefiklere karşı harekete geçmek için Adriya denizinden çıkmasını engellemek amacıyle Korfu limanını 1916-1918 arası fransız deniz kuvvetleri işgal etti. 1917 Temmuzunda adaya sığınan sırp hükûmeti, Sırbistan, Hırvatistan ve Slovenya'yı siyasî açıdan birleştiren Korfu antlaşmasını burada imzaladı. (L)

KORGAN, Karadeniz bölgesinde (Orta Karadeniz bölümü, Ordu ili) ilçe merkezi kasaba; 7 956 nüf. (1970). Ordu'nun 93 km güneybatısında; yüksl. 925 m. Dağlık ke-

Ogada KORİN
«Karga»

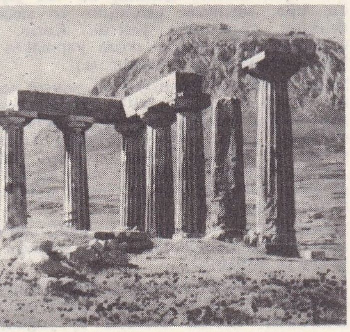

KORINTHOS
eski Apollon tapınağı

Foto. X, Viollet (LAROUSSE)

simde bulunması ve yol durumunun elverişsizliği sebebiyle, kasaba fazla gelişemedi. 1960'tan beri ilçe merkezi. — *Korgan ilçesi,* 206 km²; 26 183 nüf. (1970). Bir bucak; 21 köy. Tarım. (M)

KORGENERAL blş. i. Ask. Kara ve hava kuvvetlerinde, tümgeneral ile orgeneral arasındaki general rütbesi. (Esas görevi kolordu kumandanlığıdır. Ayrıca kadrolarda gösterilen yerlerde, karargâh ve kurumlarda da görevlendirilir.)

◆ **Korgenerallik** blş. i. Korgeneralin görevi. (M)

KORGUN, İç Anadolu bölgesinde (Orta Kızılırmak bölümü, Çankırı ili, Merkez ilçesi) bucak; 10 433 nüf. (1965); 14 köy.
— *Bucak merkezi,* 2 077 nüf. (1965). İl merkezinin 18 km kuzeybatısında, Çankırı - Kurşunlu karayolu üzerinde; yüksl. 910 m. (M)

KORHOGO, Fildişi Sahili'nin kuzeyinde kasaba; Kuzey idare bölgesinin merkezi; 13 204 nüf. Kapok ekimi ve işlenmesi; çeltik fabrikası. Demir ve elmas yatakları. (L)

KORİÇE veya **KURİCA** i. (ital. k. [?]). Denizc. [Yalnız *koriçe* veya *kurica sapanı* sözünde geçer.] *Koriçe* veya *kurica sapanı,* eski yelkenli gemilerde, mistaço filadorunun civadıra altına rastlayan boğatasını civadıraya bağlayan sapan. (L)

KORİDİN i. (fr. *coridine*). Kim. Formülü $C_{10}H_{15}N$ olan ornatılmış piridin; taşkömürü katranında bulunur. (L)

KORİDOR i. (fr. *corridor*). Bir katın çeşitli odalarını birleştiren veya bir eve girmeyi sağlayan ve genellikle dar olan geçit: *O mahkemede hâkim sandalyesinde oturanları, meclis koridorlarında teklifsizce şakalaştığı eski arkadaş sayıyor...* (Ş. S. Aydemir) || Geçmeğe yarayan dar ve uzun aralık, dehliz. || İki devlet arasında sıkışmış dar toprak parçası: *Eski Danzig koridoru.*

— Ask. Bir şehrin surları arkasında, gidip gelmeyi ve gözetlemeyi sağlamak için bırakılmış dar geçit.

— Denizc. Gemi boyunca uzayan geçit.

— Köy ekonomisi. Bk. ANSİKL.

— Spor. *Koridor pası,* futbolda bir oyuncunun, rakip takım oyuncularının bulunduğu bir yerden, bir aralık bularak verdiği pas.

— Tiyat. Sahne üzerinde sağ ve solda, değişik yüksekliklerde bulunan tahtadan asma balkonlar: *Aynı katın koridorları, köprüler vasıtasıyle birbirine bağlıdır.*

— ANSİKL. Köy ekonomisi. Bütün ahırlar, ağıllar, mandıralarda bir servis *koridor*'u ve bir de yem verme koridoru bulunmalıdır. Servis koridorlarının, gübreler el arabasıyle boşaltılacaksa eni 1,50 m, at arabasıyle toplanacaksa 2,20 m olmalıdır. İkinci koridorlar için ise, normal ölçüler yem çatalla, el arabasıyle veya tek raylı bir vagonla getirilecekse 1 m, at arabasıyle getirilecekse 2 m'yi bulur. Bk. AHIR. (ML)

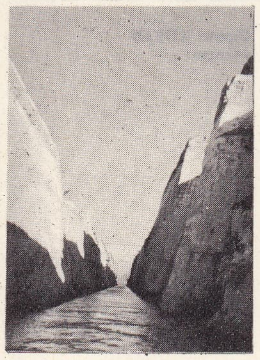

Korinthos kanalı

KORİN (Ogata), japon ressamı (Kyoto 1658 - ay.y. 1716). Sotatsu ile Koetsu'dan ilham alarak bütün çağa hâkim olan bir üslûp yarattı (lakçılık, dokumacılık, seramikçilik). Konularını efsaneden, tarihten alırdı; fakat çok zaman da, gümüş ve altın zemin üzerine işlenmiş bir tek çiçekli dal bile, şaşılacak ustalığını ve süsleme dehasını göstermeğe yeterdi. Korin, çin tekniğini ipek üzerine resim yapmakta ilk kullananlardan biri olmuştur. (L)

KORİN (Pavel Dimitriyeviç), sovyet ressamı (Paleh, İvanovo 1892). Birçok sovyet generalinin, sanatçısının ve yazarının resimlerini yaptı: *Gorkiy* (1932); *Nesterov* (1939); *A. Tolstoy* (1940); *G. Jukov* (1945). Ayrıca, Rusları hürriyet için savaşırken gösteren bir bizi mozaik yaptı (Moskova metrosunda). [L]

KORİNDON i. (hintçe k.). Tabiî alümin; sunî olarak da elde edilir ve zımpara taşı olarak kullanılır.

— ANSİKL. *Tabiî korindon,* billûrlaşmış alümindir Al_2O_3. Elmastan sonra en sert mineraldir. Sertlik derecesi 9, yoğunluğu 3,93 ile 4,08 arasıdır. Genellikle saydam veya yarı saydam, cam parlaklığında bir maddedir. Korindon çeşitleri kuyumculukta değerli taş olarak kullanılır. *Camsı korindon*'un başlıca renkli çeşitleri şunlardır: pembe korindon (veya doğu yakutu); sarı korindon; mavi korindon (veya safir); mor korindon (veya doğu ametisti); yeşil korindon (veya doğu zümrütü); renksiz korindon (veya beyaz safir). *Sert ve parlak korindon*'un renkli çeşitleri daha azdır; en yaygın renkler, kırmızı ve pembedir *Demirli korindon* veya zımparanın ince tenli bir yapısı vardır ve içinde bol miktarda demir oksit bulunur; rengi kahverengi - kırmızı ve mavi arasında değişir Camsı korindonlar Seylan adasında, Pegu'da, Fransa'da bulunur. Sert ve parlak korindonlara Karanatik ve Malabar'da rastlanır. Ayrıca İtalya (Mozzo), Ural dağları (Minsk), İsveç (Gellevaro), İsviçre (Saint-Gothard ve Brünnen) ve Amerika Birleşik devletlerinin çeşitli yerlerinde korindon çıkarılır. Korindonun bir özelliği de, içinde gaz veya sıvı inklüzyonların bulunmasıdır. Bazı çeşitlerinde sıvı halde karbon dioksit görülmüştür.

Romboedrik sistemde billûrlaşır. Ortak bir eksen taşıyan billûrların çiftkırıcılık değerleri düşüktür.

Sunî korindon elektrik fırınlarında boksit ve kok kömürünün ısıtılmasıyle elde edilir. Sonra öğütülür, yıkanır ve kimyasal bir işlemden geçirilerek yüzde 99 oranında saf alümin elde edilir. Topak korindon, madenleri işlemek ve bazı âletleri bilemekte işe yarayan sunî bileyi taşlarının yapımında kullanılır. (L)

KORİNEBAKTERİUM i. (fr. *corynébactérium*). Mikrobakteriumlara yakın bakteri grubu. (Bu grubun içinde difteri ve yalancı difteri basilleri, morva ve Vincent'in «iğimsi basil»i vardır. Bütün bu mikropların özellikleri, uçlarının topuz şeklinde şişkin olması, tanecikli elemanları bulunması ve eski kültürlerde miselyum şeklinde dallı şekiller almasıdır.) (L)

KORİNİT i. (fr. *korynite*). Miner. Tabiî nikel antimonyür ve sülfoarsenyür; kübik sistemde billûrlaşır. (L)

KORİNNA, yunanlı kadın şair (M.Ö. VI. yy. sonu, Thebai veya Tanagra). Ülkesinin lehçesiyle Boiotia efsaneleri yazdı. Şiir yarışmalarında Pindaros'un rakibesiydi; hattâ zaman zaman onu bastırdığı bile oldu. Bu kadın şairden yalnız Bergk'in *Poetae Lyrici Graeci* (Lirik Yunan Şairleri) adlı eserinde topladığı birkaç şiirle mısır papirüslerinde keşfedilen birkaç parça kalmıştır. (L)

KORİNT. Coğ. Bk. KORİNTHOS.

KORİNTHİA, Yunanistan'da il, Korinthos kıstağının her iki yanında uzanır; 112 500 nüf. İdare merkezi, *Korinthos.* (L)

KORİNTHOS, Yunanistan'da şehir, Korinthia ilinin idare merkezi, *Korinthos körfezi* ile aynı adlı kıstağın kıyısında; 19 900 nüf. 1858'de ve 1928'de depremlerle yıkılan şehrin yerine düzenli bir plana göre yeni şehir kuruldu. Ticaret merkezi.

● *Tarih.* Korinthos'a önce *Ephyra* adı verildi. Uzun süre Argos'a bağlı bir dor sitesi olan şehrin, mykenai dünyasında önemli bir yeri vardı. Yunanistan'ın en eski kanunkoyucularından olan Pheidon, şehirdeki ailelerin sayısını tespit etti. Efsanevî Herakleides'ler ailesinden sonra, iktidarı M.Ö. 750'ye doğru Bakkhiadai oligarşisi ele geçirdi. Tabii bir sınıf olan doröncesi yerlilerin temsilcilerinden tiran Kypselos, 151'e doğru bu aileyi devirdi. Kypselos'tan sonra yerine oğlu Periandros, daha sonra da Psammitikhos geçti. Tutumlu idareleri şehrin gelişmesine yolaçtı. Periandros, halk tarafından daha az sevilmesine rağmen Yedi Bilge arasına katıldı. VII. ve VI. yy.da Korinthos, en zengin dönemini yaşadı. Kıstağın her iki yanındaki Lekhaion ve Cenchreai limanları sayesinde büyük bir ticaret şehri haline geldi. Bir «diolkos» (yuvarlama yolu), gemileri karadan kıstağa kaydırmayı sağlıyordu. Ticareti, Lydia, Frigya, Kıbrıs ve Mısır gibi uzak ülkelere uzandı. 650'ye doğru Eğriboz'un para sistemini kabul etti. Korinthos birçok sömürge kurdu: Aitolia'da, Molykreia ve Akarnania'da Sollion, Ambrakia, Leukas (Sanata-Maura), Korkyra (Korfu adası), Epidamnos Apollonia, Sicilya adasında Syrakusai, daha sonra Khalkidike'de Potidaia. Korinthos, çeşitli kolonileriyle sıkı ilişkilerini muhafaza eden tek anaşehirdi.

Sanatlarının yüceliği ve parlaklığıyle büyük ölçüde tanınan şehir, merkezî durumu sayesinde Helen birliği toplantıları için gözde bir yer haline geldi. Korinthos askerî bakımdan güçlü olmaktan çok zengin ve iktisadî dengeli bir merkezdi. Şehirde mora çalar kırmızı motiflerle süslü çanaklar, kiremitler, saçak süsleri, silâhlar, vazolar üç ayaklı kaplar, halılar ve örtüler yapılırdı. Fakat özellikle tersaneleriyle tanınmıştı. Yaratıcı insanlar olarak bilinen Korinthoslular üç sıra kürekli savaş gemilerini icat etmekle böbürlenirlerdi. Sanayide çok kalabalık bir köle topluluğu istihdam ediliyordu. Zenginlerle yoksullar arasındaki geçimsizlikler, kararlı ve becerikli bir dış siyaset kurulmasını engelledi. Dorların temsil ettiği Aristokratlar partisi hep Isparta ile birleşmeden yana oldu ve uzun süre Korinthos'un siyasetini yönetti. Demokrat eğilimli Argoslular partisinin önemi, Peloponnesos savaşından sonra arttı; Korinthos uzun süre Isparta'nın müttefiki ve uzlaştırıcı unsuru oldu. Fakat Atina ile ticarî rekabeti, kendisinin pek az katıldığı Peloponnesos savaşına yolaçtı; tek isteği sömürgelerini ve ticaret yollarını muhafaza etmekti. Savaşın yönetimine Lakedemon üstüne aldı. Nikias barışından (412) sonra Korinthoslular Atina ile Isparta arasındaki yeni ittifakı bozmağa çalıştılar. Sicilya seferi sırasında, Isparta'nın Syrakusai lehine müdahalesini sağladılar; fakat Isparta, yunan dünyasına geçici olarak hegemonyasını kabul ettirdiği için Atina'nın bozgunundan hiç bir fayda elde edemediler.

Demokrat parti idareyi ele alınca Korinthos'un dış siyasetinin tamamıyle değişmesi, şehirde karşı bir koalisyon kurulmasına, sonra da savaşa yolaçtı: Argos, Thebai ve Atina'yı Lakedemon ile karşı karşıya getiren Korinthos savaşı (395). Isparta karada ve denizde savaşı kazandı ve Korinthos, Lekhaion limanına bağlılığını sağlayan uzun surların yıkılmasını kabul etmek zorunda kaldı (391), Antalkidas adı verilen barıştan sonra Korinthos, Isparta ittifakına girmek zorunda kaldı. O tarihten sonra, Yunanistan'ın federal merkezi olmakla yetindi. Makedonyalı Philippos'u Helen birliğinin başkanı seçen (337) kongre ile, iki yıl sonra aynı yetkileri İskender'e veren kongre burada toplandı; Flamininus «Kıstak oyunları»nda Roma adına bütün Yunanlıların hürriyetini burada ilân etti (196). Akhaia birliğinin önemli bir unsuru olan Korinthos, M.Ö. 244'te Makedonya kralı Antigonos Gonatas tarafından kuşatıldı; birliğe kumanda eden Aretos tarafından kurtarıldı. Roma fethi sırasında romalı Mummius tarafından kuşatılan şehir, Leukopetra savaşından sonra Romalılar tarafından alındı ve Kartaca'nın düşüş tarihi olan M.Ö. 146'da senatonun emriyle yakıldı.

Yüzyıl sonra Jül Sezar burada bir koloni kurarak şehri kalkındırmağa karar verdi. Korinthos eski zenginliğinin bir kısmını elde etti, fakat Roma ile birlikte geriledi. Aziz Paulus 50 - 52'de burada vaız verdi. Önce Herul'ler (M.S. 267), sonra Alarik kumandasındaki Gotlar tarafından (396) yağma edilen şehir, VII. yy.da İslavlar tarafından yakıldı; bütün Ortaçağ boyunca sık sık saldırıya uğradı, kuşatıldı ve yağmalandı. Bununla birlikte IX. - XI. yy. arası yeniden biraz kalkınan şehrin, gerçekte limanın Venediklilere açılmasından sonra (1082) gerilemeğe başladığı sanılır. 1458'de Korinthos'u alan Türkler, 1821'e kadar ellerinde tuttular ve 1687 - 1718 arası şehirde kalan venediklilerle ve 1611'de yerleşen malta şövalyeleriyle savaştılar.

● *Arkeoloji.* Korinthos M.Ö. 146'da yıkıldı, M. Ö. 44'te yeniden kuruldu. 1896'dan beri Atina Amerikan okulu tarafından yapılan kazılarda sadece yedi sütunu ayakta olan, Eskiçağdan kalma büyük Apollon tapınağı ve bir roma şehrinin kalıntıları ortaya çıkarıldı. Tapınağın güneyinde, dük-

Foto. Bousquet (LAROUSSE)

kânlar, birçok bazilika ve önünde Aziz Paulus'un romalı Gallio önünde kendini savunduğu mahkeme olan *Bema*'nın yükseldiği çok büyük bir cümle kapısı ile çevrili agora yer alır. Lekhaion limanından gelen yolun anıtsal ucu büyük methallerle agoraya ulaşır. Bütün, bir çarşı, hamamlar, Peirene ve Glauke çeşmeleriyle tamamlanır. Biraz ötede, oldukça iyi muhafaza edilmiş bir odeon ve bir tiyatro vardır. Kazılar sonunda çömlekçiler mahallesi, Asklepios tapınağı ve Lerna çeşmesi, ovada Kuzey mezarlığı, Lekhaion limanının doğusunda da helenöncesi bir yerleşme yeri olan Koraku meydana çıkarıldı. Bu arada Venediklilerin XVII. yy.da tamamladıkları Eski ve Ortaçağlardan kalma Akrokorinthos tahkimatıyle (Yunanistan'ın en güzel surları) ilgili kazıları da (bu arada Peirene çeşmesi ve ünlü bir Afrodit tapınağının izleri) saymak gerekir. Ayrıca Korinthos yakınında güzel çinilerle süslü bir roma villası vardır. Kazılar, M.S. 175'te şehri gezen Pausanias'ın yaptığı Korinthos tasvirini de aydınlatmıştı.

● *Güzel sanatlar. Korinthos seramikleri,* Yakın zamanlarda yapılan çalışmalar, niteliği, bolluğu ve iktisadî önemi bakımından atine seramiğiyle rekabet eden korinthos seramiğinin kronolojisini daha kesinlikle tespite imkân verdi. Bu çalışmalar ayrıca, *ilk korinthos* ve *korinthos* seramikleri arasında söz götürmez bir bağlantının varlığını ortaya çıkardı. Bunlardan birincisi 750 sıralarında *geometrik* ile başlar ve VIII. yy. sonlarına doğru bu zevkinin etkisinde kalır, sonra *sübgeometrik* ile devam eder; ikincisi VII. yy.ın son çeyreği sırasında *eski korinthos* ile başlar ve VI. yy.da 600 yılına doğru başlayan *orta korinthos* ve *yakın korinthos* ile gelişerek yayılır. *Yakın Korinthos*'un kronolojisi attike seramiğine oranla tespit edilir ve ilk korinthos gibi aynı soluk sarı kili kullanır, «detaylar ve renkli rötüşlar için aynı yarık çizgili siyah figür» (Metzger) tekniğine başvurur. Hayvan motiflerinin, bir olayı anlatan dekorların kalitesi bakımından ilgi çeken bu sanat ürünü, Antik çağda ilk defa olarak zanaatkârlık safhasını aşan (20'den fazla işçi) atelyelerden çıkmış ve buğday karşılığında, VI. yy.ın ikinci çeyreğine kadar Batı'daki yunan sitelerine satılan seri halindeki bereketli gelişmeyi önlemez. Atina'nın rekabeti karşısında korinthos çanakçılığındaki ihracat gerilemeğe başladı: 550'de atina seramik tekeli mutlak ve korinthos ürünlerinin silinişi tamdır. (L)

Korinthos kanalı, Yunanistan'da sefere elverişli su yolu, 1833 - 1893 arası küçük tonajlı gemilerin, Adriya ve İon denizlerinden Ege denizine giderken Pelopennesos yarımadasını dolaşmasını önlemek için Korinthos kıstağında açıldı; 1944'te Almanlar tarafından tıkandı, 1949'da yeniden açıldı. Uzunluğu 630, derinliği 8 m. Daha önce buna benzer bir çalışma tasarlayan Romalılar sadece gemilerin karadan çekilmesi sistemini gerçekleştirmişlerdi. (L)

KORİNTHOS kıstağı, Atina körfeziyle Korinthos körfezi arasında dar dil, 1893'te bir kanalla kesilmiştir. (L)

KORİTZA, türk. **Görice,** Arnavutluk'ta (Manastır ili) kasaba.

— Tar. Fatih Sultan Mehmed devrinin ünlü vezirlerinden ve Bayezid II'nin lalası İmrahor İlyas Bey tarafından alındı. Manastır vilâyetini meydana getiren beş sancaktan biri idi. İlyas Bey, burada bir kilisenin yerine bugün de duran büyük bir cami ve medrese yaptırdı. Kasaba Adriya denizliye Adalar denizi ortasında kuruldu-ğundan ticaret bakımından büyük rol oynadı.

Koritza'daki türk devri eserleri hâlâ durmaktadır. Bunlar arasında iki cami, bir medrese, bir tekke, sayıları dokuzu bulan okul, bir imaret, 23 han, işlek bir çarşı, 775 dükkân ve iki eczane önemlidir. (M)

KORİYAMA, Japonya'da şehir, Honşu adasında (Fukuşima ili), Abukuma ırmağı kıyısında; 70 900 nüf. Kimya ve dokuma (özellikle ipekli kumaşlar) sanayii. (L)

KORİYO-RETİNİT i. (fr. *chorio-rétinite*). Oftalmoloji. Koroidit ile karmaşmış retinit. (L)

KORJUHİN (Aleksey İvanoviç), rus ressamı (1835-1894). Köle olarak yetiştiği halde 1858'de Petersburg akademisine girmeyi başardı. Öğrenimi sırasında kazandığı ödüller, onu kölelikten kurtardı. 1863'te akademiye karşı olan Ressamlar birliğine katıldı. Eserleri Moskova Tretyakov galerisi ve Leningrad Rus müzesindedir. (L)

KORKAK sıf. (*korkmak*'tan *kork-ak*). Çok çabuk korkuya kapılan; cesaretsiz: *Nedense beni korkak bellemişlerdir, yanılıyorlar* (N. Ataç). *Ceza reisi korkak bir adam; bilmediği kimselerin yanında kendi düşündüklerini söylemek istemiyor* (M. Ş. Esendal). *Eşanl.* ÖDLEK.

— ÇEŞ. DEY. *Korkak karga,* çabuk korkuya kapılan, sinirli (kimse). ‖ *Korkak yahudi,* «çok korkak» anlamında kullanılan söz.

◆ **Korkaklık** i. Korkak olma hali: *Acemi yolcu bu lüzumsuz korkaklığa hayret eder, yahut kızar* (R. N. Güntekin). ‖ Korkakça davranış. ‖ *Korkaklık etmek,* korkakça davranmak, yüreksizlik etmek. *Onlar korkaklık etmeseydi, hırsızı kaçırmazdık.* (M)

KORKİNO, S.S.C.B.'de şehir, Ural'ın doğusunda, Çeliyabinsk'in güneyinde; 85 000 nüf. Bir linyit işletme merkezi olan şehir, İkinci Dünya savaşından beri büyük ölçüde gelişmiştir. (L)

KORKİT i. (fr. *corkite*). Miner. Kurşun ve demirin tabiî sülfat ve fosfatı. (L)

KORKMAK geçz. f. (esk. türk. k.). Korku duymak, ürkmek, dehşete kapılmak: *Şimdi kimbilir nasıl vuruyordur yüreği. Eğer kendisi için değil de bizim için korkuyorsa daha dehşetli* (Kemal Tahir). *Hoş, olsa da korkacak mıyım zaten / Güneşle gelecek ölümden?* (O. V. Kanık). *Böylece ziyanı, aklı başında olduğu zaman düşünmekten bile korkacağı bir miktara çıkıyordu* (Sabahattin Ali). ‖ Çekinmek, sakınmak, saygı duymak: *Doğrusunu söyleyecek olsak senden korkarız, yalan söyleyecek olsak Allah'tan korkarız* (Cevdet Paşa). *İnsan, sevdiğinden korkar; fakat korktuğunu sevemez* (Hikmet Dizdaroğlu). ‖ Cesaret edememek, yapamamak: *Muazzez lâfa karışmaya korkar ve Yusuf Daima susardı* (Sabahattin Ali). *Fakat ağlamağa korkuyordum, ılık yaşla soğuk birleşince gözlerim biber dökülmüş kadar yanıyordu* (R. H. Karay). ‖ Endişe etmek, kaygı duymak: *Korkma! Sönmez bu şafaklarda yüzen al sancak* (M. Â. Ersoy). *Korkarım ki, bu hâtıraları okuyanlar, bu yazdıklarıma bakarak o güne kadar saat görmediğimi, yahut evimizde hiç saat bulunmadığını zannedecekler* (A. H. Tanpınar).

— ÇEŞ. DEY. *Kork Allah'tan korkmayandan,* «Allah'tan korkmayandan her türlü fenalık gelir» anlamında kullanılır. ‖ *Korktuğu başına gelmek* (veya *korktuğuna uğramak*), düşündüğü kötü durum gerçekleşmek: *Cesaret edemiyorlar efendiler, çünki korkuyorlar. Nitekim korktukları başlarına geldi* (Atatürk). ‖ *Allah'tan kork!,* «insaf et» anlamında kullanılır. ‖ *Allah'tan korkmaz,* «insafsız, acıması olmayan» anlamında bedduа sözü olarak kullanılır. ‖ *Gölgesinden korkmak.* Bk. GÖLGE. ‖ *(Kendi) Başından korkmak,* bir sorumluluktan çekinmek.

◆ **Korkma** i. Korkmak eylemi: *O günü izleyen günlerde, top sesleri ve uçak hareketleri sıklaştıkça sıklaştı. Köylüler, bir parça korkmaya başladılar* (Y. K. Karaosmanoğlu). [M]

KORKMAZ (Zeynep), türk dilcisi (Nevşehir 1922). Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı bölümünü bitirdi (1944). Doçent (1957), sonra profesör (1964) oldu. Eserleri: *Fuzulî'nin Dili Hakkında Notlar* (S. Olcay ile, 1956); *Güney - Batı Anadolu Ağızları: Ses Bilgisi* (1956) [Türk Dil kurumunca mükâfatlandırıldı]; *Türkçede Eklerin Kullanış Şekilleri ve Ek Kalıplaşması Olayları* (1962); *Türk Dilinin Tarihî Akışı İçinde Atatürk ve Dil Devrimi* (1963) [*Cumhuriyet* gazetesinin «Yunus Nadi armağanı» birinciliğini kazandı]; *Nevşehir ve Yöresi Ağızları 1 (Ses Bilgisi)* [1963]. (M)

KORKMAZGİL (Hasan Hüseyin), türk şairi (Gürün 1927). Adana Erkek lisesini (1948), Gazi Eğitim Enstitüsü Edebiyat bölümünü (1950) bitirdi. Gazete ve dergilerde çıkan hikâyelerini *Öhhööö!* (1964) adlı kitabında topladı. Şiir kitapları: *Kavel* (1963) [Yeditepe Şiir armağanını kazandı, 1964]; *Temmuz Bildirisi* (1965); *Kızılırmak* (1966); *Kızıl Kuğu* (1971). [M]

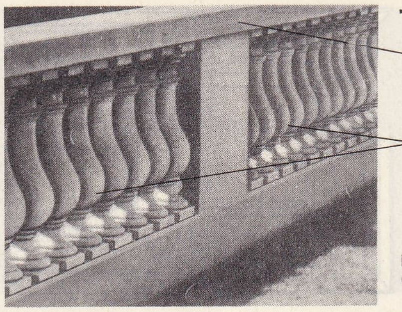

korkuluk
(arabacılık)

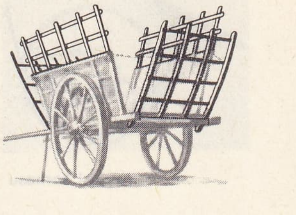

korkuluk (mim.)

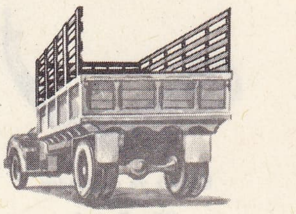

KORKU i. (*korkmak*'tan *kork-u*). Gerçek bir tehlikenin veya bir tehlike düşüncesinin uyandırdığı endişe duygusu: *Hepimiz iki büyük korkunun, ölüm korkusu ile yalnızlık korkusunun zincirlerine vurulmuş değil miyiz?* (N. Ataç). *Kâmil beyin yüreğini, ömründe duyduğu korkuların en dayanılmazı kavradı* (Kemal Tahir). *Korkudan tir tir titremek.* ‖ Kaygı, üzüntü: *En büyük korkum hizmetçilerden* (R. N. Güntekin). *Bir yerini incitirim korkusuyle çocuğa dokunamıyorum.*

— DEY. *Korku dağları bekler,* korkulacak veya endişe duyulacak bir durumun varlığını belirterek, bir kimsenin tehlikeli bir işi yapmaktan çekindiği zaman söylenir.

— Çocuk psikol. *Gece korkuları,* çocuklarda, bir kâbustan sonra geceleri sık sık görülen korkular. (Gece korkusuna kapılan çocuk, çığlıklar atarak yatağında doğrulup oturur. Genellikle, annenin yanına gelmesi, onu yatıştırmağa yeter; böylelikle bu korkular anneyi yanında tutmak için bir bahane haline gelir.)

— Folk. *Korku basmak,* korkudan ileri geldiğine inanılan hastalıkları tedavi etmek. Bk. ANSİKL.

— Sine. *Korku filmi,* seyircide belirli heyecanlar yaratmak üzere tasarlanmış filim. (Korku filimlerinde konu genellikle hırsız polis çatışmaları veya olağanüstü olaylardır).

— ANSİKL. Folk. *Korku basmak* iki türlü olur: a) korkuyu basacak kimse, korkanın ağzına işaret parmağını sokar, üst çenesi üç defa yukarı kaldırır; sonra iki eliyle kulaklarını kapayarak üç defa yukarı kaldırırdı; b) korkusu basılacak kimsenin karnı açılır, kasıkları oğuşturulur ve bu iş yapılırken herhangi bir dua okunurdu. (ML)

KORKU i. Madhya Pradeş (Hindistan) eyaletinin batısında konuşulan munda dili. (L)

KORKUD ÇELEBİ, Bayezid II'nin oğlu (Amasya 1470 - Eğrigöz 1513). Fatih Sultan Mehmed ölünce (3 mayıs 1481) İstanbul'da çıkan karışıklıklara karıştı; 11 yaşında babasına vekâleten tahta geçti. 21 Mayıs 1481'e kadar tahtta kaldı; yeniçerilerin ulufelerini arttırdı; 22 mayısta tahtı babasına bırakarak Eski saraya çekildi. 30 Aralık 1483'te teşrif* verilerek Saruhan sancağına getirildi. 1502'ye kadar annesi Nigâr Hatun ile birlikte bu sancakta kaldı. Midilli'nin geri alınmasında rol oynadı. Fakat hasları yüzünden Hadım Ali Paşa ile anlaşamadı; şehzade Ahmed'in telkiniyle Teke (Antalya) sancağına nakledildi. Ancak Korkud Çelebi Saruhan'a dönmek isteğinden vaz geçmedi. Bu arada bilimsel çalışmalar yaptı. İstekleri yerine getirilmediği için, babası ve Hadım Ali Paşa ile arası açıldı. 1509 Mayısında 80 kölesiyle birlikte Memlûk sultanlığına sığındı; Kahire'ye geldi, törenle karşılandı. Mısır'da bir yıldan fazla kaldı; memlûk sultanı Kansugavri'nin etkisiyle Antalya'ya dönünce, Bayezid II, oğlunun bütün isteklerini yerine getirdi.

Foto. LAROUSSE

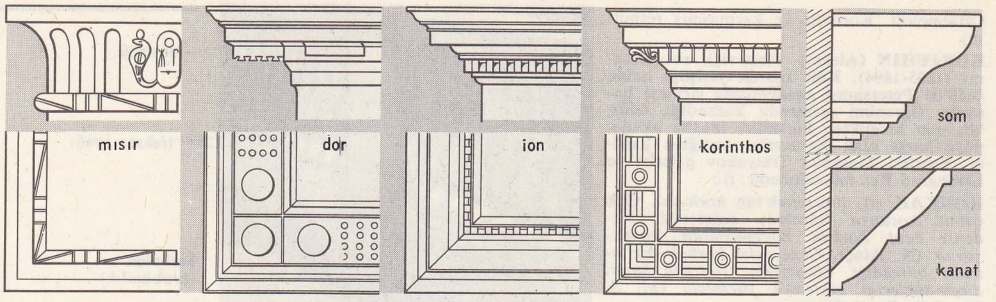

korniş (mim.)

Korkud Çelebi yeniden Saruhan'a gitmek için Hadım Ali Paşadan izin istedi. Dileği kabul edilmeyince, 1511'de Saruhan'a doğru yola çıktı. Yolda Şah Kulu Baba Tekeli taraftarlarının saldırılarına uğrayınca Manisa kalesine sığındı. Bundan sonra babasıyle mücadele halinde bulunan küçük kardeşi Selim ile ilişki kurdu; sonra devlet büyüklerinin gizli çağrısıyle Kumkapı'dan İstanbul'a girdi. Yeniçeri odalarına ve Ortacami'ye konuk oldu (mart 1512). Fakat, babasıyle görüşmesini sağlayan yeniçeriler, onun saltanata geçmesini uygun bulmadılar. Selim, Yenibahçe'ye gelmeden bir gün önce (18 nisan 1512) onu başka bir kapıdan dışarı çıkararak Manisa'ya gönderdiler. Korkud sancağına dönünce, tahta geçen Selim I'den tımar isteyerek ona bağlandı. 23 Kasım 1513'te Bursa'ya gelen Selim I, onun saltanatta gözü olduğunu anlayarak ortadan kaldırmağa karar verdi. Selim I, Korkud'un Manisa'daki sarayına baskın yaptırdı; fakat Korkud, kaçmayı başardı. Bergama yakınlarında bir mağarada sadık adamı Piyâle ile birlikte yakalandı; Eğrigöz'de kapıcıbaşı Sinan Bey tarafından yay kirişi ile boğuldu (9 mart 1513). Cesedi Bursa'ya götürülerek Orhangazi türbesine gömüldü.

Genellikle hasta bir yaratılışta ve devlet işlerinden çok, şiire, sanata, zevk ve sefa âlemlerine düşkün olan Korkud, arapça eserler verdi; bazı kitaplara da şerh ve haşiyeler yazdı. Ayrıca deniz işleriyle uğraştı, Hızır Reisin kardeşi Oruç Reise yardım ederek Rodosluların elinde esir bulunan pek çok denizciyi fidyelerini vermek suretiyle kurtardı. (→ Bibliyo.) [M]

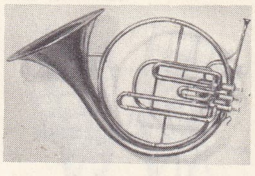

armoni kornosu

boynuz ve madenden **korno** (IX. - X. yy.) Maestricht müzesi, Hollanda

korno

KORKULMAK geçz. f. (*korkmak*'tan *korku-l-mak*). [Herhangi bir kimse için] Korkmak. ‖ Endişe edilmek: *Kuraklıktan korkuluyor.* (M)

KORKULU sıf. (*korku*'dan *korku-lu*). Korku veren, ürkütücü: *Kısa tombul kanun çavuşu, korkulu düş gören bir kız çocuğu gibi ürpererek içini çekti* (Kemal Tahir). ‖ Tehlikeli: *Boğazlarda v› korkulu yerlerde beklemeler inşa ederek ihtiyat üzere hareket eylemekte olduğunu Haccac'a bildirdi* (Cevdet Paşa). *Korkulu bir işe girişmek.* (M)

KORKULUK i. (*korku*'dan *korku-luk*). Tarlalara kuşların zarar vermesini önlemek için konulan insana benzeyen kukla.

— DEY. *Bostan korkuluğu (gibi)*, elinden iş gelmeyen, boş yere ortalıkta dolaşan kimseler için kullanılır.

— Arabacılık. Yükleri tutmak için bir arabanın her iki kenarına yerleştirilen hafif parmaklık.

— Bayınd. Düşme tehlikesine karşı bir rıhtımın, dik bir yer v.b.nin kenarına yerleştirilen parmaklık veya tırabzan. (*Eşanl.* PARMAKLIK.) ‖ Bir uçurum kenarına yol boyunca konulan bir çeşit toprak şev. ‖ Bir tahta köprünün parmaklık çubuklarından her biri.

— Denizc. Gemilerde güverte kenarlarını çevreleyen parmaklık. (Bu parmaklığın dişey çubuklarına *puntal*, yatay çubuklarına *vardavele* denir.) ‖ *Korkuluk tirizi*, korkulukların en üstteki vardavelesi yerine konulan enli çıta.

— Mim. Küpeşteyle birbirine tutturulmuş parmaklık dizisi. ‖ *Teşm. yol.* Bir galeri veya teras boyunca konulmuş, dayanılacak yükseklikte, parmaklıklı bölme. (Bk. ANSİKL.) ‖ *Korkuluk duvarı*, bir terasın, bir köprü v.b.nin kenarına yapılan duvar.

— Tekst. Mekanik dokuma tezgâhlarında, tarağın iki yanında bulunan ve onu tutan madenî parçalar. ‖ Kurdele tezgâhlarında, tefe üzerindeki tarağı tutan kâğıt şerit.

— ANSİKL. Mim. *Korkuluk*, galeri, teras, tribün, balkon, merdiven veya düşme tehlikesi olan her çeşit yapıda, kol dayayacak yüksekliğe yerleştirilmiş bir koruma elemanıdır. Sağır duvardan yapılmışsa *dolu*, boşluklar bırakılmışsa *parmaklıklı* adını alır. Boşluklar bir duvara uygulanmışsa *yalancı* (veya *kör*) korkuluk denir. Roma devrinde dolu veya kör korkuluklar kullanıldı. Gotik mimarîde daha çok parmaklıklı korkuluklar ve yeni üslûbun niteliği olan üçlü sıra kemerler uygulandı. 1220'den sonra, parmaklıklı korkuluklarla donatılmış gidiş geliş galerileri yapılmağa başlandı. XV. yy.-ın daha çok baklava veya üçgen biçiminde kafesli korkulukları armalarla süslüydü. XV. yy. sonunda ve XVI. yy. başlarında, arma yerine rakamlar ve yazılar yerleştirmek geleneği haline geldi.

Rönesans'ta önce korkulukların parmaklık sayısı azaltıldı. Sonra, boyunlu şişeye benzer özel biçimli parmaklıklar kullanıldı. Versailles'ın büyük merdiveni için Louis XIV'ün Domenico Cucci'ye yaptırdığı bronz korkuluk çok ünlüdür. XVII. ve XVIII. yy. mimarlarının çoğu korkuluğu benimsediler, hattâ bir süsleme unsuru olarak gereksiz yerde bol bol kullandılar. (LM)

KORKUNÇ sıf. (*korkmak*'tan *kork-u-n-ç*). Korku veren, dehşete düşüren: *Birdenbire korkunç bir gürültü ile yataktan fırladım* (R. N. Güntekin). *O zaman, işte bütün o gördüklerimden daha korkunç bir şey oldu. Müthiş bir rüzgâr her şeyi savurmağa başladı* (A. H. Tanpınar). ‖ Çok aşırı, şiddetli: *Şimdi ilk defa bir şey istiyor, hem de korkunç bir şiddetle istiyordu* (Sabahattin Ali). *Korkunç bir sıcak.* ‖ Çok rahatsız eden, yoran: *Korkunç bir geveze.*

◆ **Korkunçluk** i. Korkunç olma hali: *Dudaklarının kapıyamadığı uzun ön dişleri terlikçi Seyfi'nin suratına bir kuru kafa korkunçluğu vermekteydi* (Kemal Tahir). [M]

KORKUNÇ ayı bls. i. Zool. Kuzey Amerika'da yaşayan boz ayı. (İlmî adı *Ursus horribilis.*) [L]

Korkunç Gerçek (*The Awful Truth*), Leo Mac Carey yönetiminde İrene Dunne ile Cary Grant'ın oynadıkları amerikan filmi (1937). 1936 ile 1940 arasında çok tutulan vodvil tarzındaki bu filim «amerikan komedileri»nin en iyi örneklerinden biri sayılır. (L)

KORKUSUZ sıf. (*korku*'dan *korku-suz*). Korkmayan, korkak olmayan: *Yargıçları telâşsız selâmladı. Gözleri korkusuzdu. Ne yalanıyor, ne de ellerini oğuşturuyordu* (Kemal Tahir). ‖ Korku vermeyen, tehlikesiz: *Sağlık hoş olmuyor hele dünyada uykusuz / Bir anı yok bu saltanatın bence korkusuz* (Abdülhak Hâmid). *Korkusuz bir yolculuk.*

◆ **Korkusuzluk** i. Korkusuz olma hali, korkmama. (M)

KORKUT, Doğu Anadolu bölgesinde (Yukarı Murat-Van bölümü, Muş ili, Merkez ilçesi) bucak; 16 342 nüf. (1965); 37 köy.

— *Bucak merkezi* (esk. *Azakpur*), 907 nüf. (1965). Muş-Bitlis yolunun 20. km'sinden kuzeye ayrılarak Malazgirt'e ulaşan yolun 10. km'si üzerinde; yüksl. 1 300 m. (M)

KORKUT ATA. Bk. DEDE KORKUT.

KORKUTELİ, esk. **İstanos,** Akdeniz bölgesinde (Antalya bölümü, Antalya ili) ilçe merkezi kasaba; 8 409 nüf. (1970). Kestel gölüne dökülen küçük bir derenin iki kenarında; bu dere üzerindeki köprüler, kasabanın mahallelerini birbirine bağlar. Yüksl. 1 020 m. Korkuteli Antalya'ya 69 km'lik keskin virajlı bir yolla bağlıdır. Antalya'yı Elmalı'ya bağlayan yol da buradan geçer. — *Korkuteli ilçesi*, 2 471 km²; 41 298 nüf. (1970). Merkez, Bozova ve Kızılcadağ ilçeleri; 50 köy. Tahıl tarımı.

— Tar. İstanos XIV. yy. başlarında Tekeoğullarının yazlık merkeziydi. Son Teke beyi Osman Çelebi ile Yunus Beyin oğlu Sinaneddin Hızır Bey, İstanos emîri unvanını taşıyorlardı. Yıldırım Bayezid 1397'de İstanos'u aldı. Ankara savaşından sonra Teke beyi Osman Çelebi burayı tekrar ele geçirdi; Karamanoğlu Mehmed II ile birleşerek Antalya'yı almak istedi (1423). Bunun üzerine Firuz Beyin oğlu Hamza Bey İstanos'a bir baskın yaparak Osman Çelebi'yi öldürttü; İstanos Osmanlıların Teke livasına katıldı. Korkud Çelebi'nin Antalya valiliği sırasında (1509-1510) adı, Korkuteli olarak değiştirildi. Kısa bir süre sonra Şahkulu Baba Tekeli isyanında (1510-1511) Korkuteli'nde birçok karışıklık oldu. Sinaneddin Hızır Beyin yaptırdığı (1319) bir medresesi vardır. (M)

Korkuteli barajı, Antalya ilinde, Aksu'nun kollarından Korkuteli çayı üzerinde, toprak dolgu tipinde inşa edilmekte olan sulama barajı. 1973'te tamamlanması öngörülen Korkuteli barajının temelden yüksekliği 54,50 m, talvegden yüksekliği 50,30 m, kret uzunluğu 370 m, dolgu hacmi 750 000 m³, faydalı hacmi 40 260 000 m³, bu barajdan yararlanılarak sulanacak arazi genişliği 5 986 hektar olarak hesaplandı. Korkuteli barajının maliyeti, 1970'te para değerinde yapılan değişikliklerden önce 24 435 000 lira olarak tespit edildi. (M)

KORKUTMA i. (*korkutmak*'tan *korkut-ma*). Korkmasına yol açma.

— Huk. Bk. İRKAH. TEHDİT. (M)

KORKUTMAK geçl. f. (*korkmak*'tan *kork-u-t-mak*). Korkmasına yolaçmak, korkuya düşürmek: *Etraf ve civarda bulunan akvam ve tavâifi korkuttu* (Cevdet Paşa). ‖ Kaygılandırmak: *Muazzez'in yüzü onu korkuttu ve şaşırttı* (Sabahattin Ali). ‖ Tehdit etmek, gözdağı vererek yıldırmak: *Polis gene geleceğim diyerek onları korkutuyordu.*

— DEY. (*Birinin*) *Gözünü korkutmak.* Bk. GÖZ. (M)

KORKYRA. Esk. coğ. İon denizinde ada, Homeros'a göre Korkyra'da Phaiaks'lar yaşardı ve o devirde adanın adı *Phaiakia* idi. M.Ö. VIII. yy.ın sonunda Korinthos'luların adada kurdukları koloni, kısa süre içinde Korinthos'un hâkimiyetinden kurtuldu. Çömlekçiliğiyle tanınan adanın deniz ticareti işlekti. Korkyra'lılar, M. Ö. 433'te Korinthos'a karşı Atina'dan yardım istediler: Atina'nın da Isparta'ya başvurmasıyle Peloponnesos savaşı başladı. Savaşlardan ve hizipler arasındaki mücadeleden zayıf düşen Korkyra, M. Ö. IV. yy.dan itibaren gerilemeğe başladı. Bugün *Korfu*. (L)

KORLANMAK geçz. f. (*kor*'dan *kor-la-n-mak*). Kor haline gelmek. (M)

KORLUK i. (*kor*'dan *kor-luk*). Kor olma hali. ‖ *Halk dili.* Mangal. (M)

KORMAKR OGMUNDARSON, izlandalı şair (935'e doğr.). Hakkında edinilen bilgi, erotik ve yergili şiirleri esas alınarak yazılan bir saga aracılığıyle bilinir. (L)

KORMASA. Esk. coğ. Anadolu'da Pamphylia bölgesinin iç kısmında şehir. Bugünkü Kestel gölü yakınlarındaydı. Konsül Manlius tarafından fethedildi. (M)

KORMOFİT'LER çoğl. i. (yun. *kormos*, gövde ve *phyton*, bitki'den). Bütün saplı bitkileri kapsayan botanik grubu: *tallı* veya sapsız bitkiler (suyosunları, mantarlar v.b.) karşıtı olarak, yosunlar, eğrelti otları, çiçekli bitkiler. (L)

KORN (Arthur), alman fizikçisi (Breslau 1870 - Jersey City, New Jersey 1945). Münih üniversitesinde (1895), sonra Berlin'de profesör. 1939'da A.B.D.'ye göç etti. İlki 1903'te Paris'te yapılan fototelgraf deneyleri ile tanındı, 1907'de Münih ve Berlin arasında görüntü naklini gerçekleştirdi. (L)

KORNA i. (ital. *corna*). Bisiklet ve mo-

Foto. Giraudon (LAROUSSE)

torlu taşıt araçlarında sesli işaret vermek için kullanılan ve içinden hava geçirilerek çalınan boru: *Korna çalarak tozu dumana katarak geçtiğini gördüm* (H. R. Gürpınar). *Bisiklet kornası.* ‖ Kornadan çıkan ses: *Yağmur sesini, arada otomobil kornalarını işitiyorum, gözlerim kapanmak üzere* (R. H. Karay).

— Denizc. *Sis kornası* (*megofonu* veya *borusu*), ses veren, boynuz biçiminde âlet. (Siste seyir eden bir yelkenli gemi, belirli aralıklarla korna çalmak zorundadır.) [ML]

KORNAT, Adriya denizinde yugoslav adası (Orta Dalmaçya). Balıkçıların belirli aylarda üs olarak yararlandıkları Kornat, 100 ada ve adacıktan meydana gelen bir takımadanın merkezidir. (L)

KORNBERG (Arthur), amerikalı biyoloji bilgini (Brooklyn 1918). 1941'de, Rochester üniversitesinde tıp doktoru oldu, 1942'den 1953'e kadar Millî Sağlık enstitüsünde çalıştı. 1953'te, Saint-Louis'deki Washington üniversitesinde mikrobiyoloji profesörlüğüne getirildi. 1959'da, Stanford üniversitesi biyokimya profesörü oldu. Aynı yıl, nükleik asitlerin sentezi konusunda, birbirlerinden bağımsız olarak yaptıkları çalışmalarından dolayı Nobel Tıp ve Fizyoloji ödülünü S. Ochoa ile paylaştı. Kornberg'in en büyük başarısı, en küçük birim olan nükleotitleri birleştirerek D.N.A.'nın sentezlenmesini sağlayan bir enzimi bulmuş olmasıdır. 1956'da, *polimeraz* D.N.A. denen bu enzimi *Esherichia coli*'den (koli basili) elde etti ve bu enzimin, nükleotitleri, kendini eşlemekte olan D.N.A. molekülünün modeline göre birleştirdiğini ispatladı. (L)

KORNEA i. (lat. *cornea*). Oftalmoloji. Bk. SAYDAM *tabaka.*

KORNELİAN i. (ing. *cornelian,* akik çeşidi). Miner. Rengi açık kırmızı ile gri kırmızı arasında değişen akik çeşidi. (L)

KORNELİT i. (fr. *kornélite*). Miner. Hidratlı tabiî demir sülfat. (L)

KORNEMANN (Ernst), alman tarihçisi ve filoloğu (Rosenthal, Hessen - Nassau 1868 - Münih 1946). Tübingen (1902), sonra da Breslau'da (1918) profesör oldu, *Klio* dergisini yayımladı. Birçok eseri vardır: *Römische Geschichte* (Roma Tarihi) [1938-1939]; *Grosse Frauen des Altertums* (Eskiçağın Ünlü Kadınları) [1942]; *Gestalten und Reiche* (Kişiler ve Devletler) [1943]; *Weltgeschichte des Mittelmeeraumes von Philipp II von Makedonien biş Muhammed* (Makedonyalı Philippos II'den Muhammed'e Kadar Akdeniz Tarihi) [1948-1949]. (L)

KORNER i. (ing. *corner,* köşe'den). İkt. Spekülâtörler arasında, bir malın kullanılabilir stokunu yapmak ve rekabet imkânları tekrar ortaya çıkmadan stok edilmiş malları tek bir fiyata satarak fahiş kârlar sağlamağa imkân verecek bir sunî fiyat yükselmesi yaratmak amacıyle yapılan anlaşma. (1882'den 1898'e kadar Chicago'da buğday, Liverpool'da pamuk ve Viyana'da mısır kornerleri başarıya ulaşmıştı. Buna karşılık, 1890 bakır ve 1898 buğday kornerleri, üretim, spekülâtörlerin öngördükleri miktarı aştığı için başarısızlığa uğradı.)

— Spor. Futbolda topun bir oyuncu tarafından kendi kale çizgisinin dışına çıkarılmasıyle diğer takımın kazandığı serbest vuruş hakkı. (Korner atışında top, taç çizgisi ile avut çizgisinin kesiştikleri noktaya dikilir. Bir oyuncu ayak vuruşuyle takım arkadaşlarının gol atmalarını sağlamak için kale sahasına doğru atışı yapar. Korner vuruşu doğrudan doğruya kaleye de atılabilir, fakat gol atmak için topa iyi falso vermek gerekir.) [L]

KORNERUPİN i. (danimarkalı jeolog A. N. *Kornerup*'un adından). Miner. Tabiî alüminyum ve magnezyum borosilikat. (L)

KORNET i. (ital. *cornetto* > fr. *cornet*'den). Müz. Çeşitli çalgılara verilen ad; günümüzde özellikle pistonlu kornet için kullanılmaktadır. (Kornetler, içinde kornettino, kornetto ve kornene bulunan eksiksiz bir çalgı ailesiydi. Gluck zamanına kadar süregelen bu çalgıların kimi eğriydi; XII. yy.a kadar çok kullanılan ince kornetler ise, venedik okulunda, Schütz v.d.de görüleceği gibi, trombonlara tizden eşlik ederdi.) ‖ *Pistonlu kornet,* üç pistonu bulunan borazan. (Kısa borulu, bayağı bir tınısı olan bu bakır çalgıdan, sesin çok kolaylıkla çıkması bu âletin tutulup yayılmasına sebep oldu. Ses genişliği iki buçuk oktavdır. En yaygını *si* bemol kornet ise de, *do* kornetleri, tabiî *si* kornetleri ve *la* kornetleri de yapılmaktadır.) ‖ Org'da süslemeli bir melodiyi soprano veya tenor perdesinde duyuran bileşik sesdeğişim (mütasyon) takım boruları, temel ses ve iki üst oktavdan (8, 4, 2) başka, bir beşli (2 2/3) ve bir üçlüde (1 3/5) duyulan sesler arasında yer alır. (Boruları oldukça geniştir.) [L]

KORNETÇİ i. (*kornet*'ten *kornet-çi*). Müz. Kornet, pistonlu kornet çalan. (L)

KORNETİT i. (fr. *cornétite*). Miner. Mavi renkli tabiî bakır fosfat; baz özelliği gösterir. (L)

KORNEUBURG, Avusturya'da (Aşağı Avusturya) şehir, Tuna'nın sol kıyısında, Viyana'nın kuzeyinde; 17 900 nüf. Tersaneler. Dokuma sanayii. Petrol rafinerisi. (L)

KORNEYÇUK (Aleksandr Yevdokimoviç), ukraynalı tiyatro yazarı ve devlet adamı (Hristinovka, Kiev ili 1905). En iyi oyunları şunlardır: *Gibel Eskadrıy* (Bir Filonun Batışı) [1933]; *Platon Kreçot* (1934); *Bogdan Hmelnikskiy* (1939); *V Styepyah Ukraynıy* (Ukrayna Bozkırlarında) [1941]; *Front* (Cephe) [1942]; *Nad Dnyepra* (Dnieper'in Üstünde) [1960]. Rus tiyatrosunun geleneklerinden kopmadan, dramlarını sovyet edebiyatına özgü tarihsel ve toplumsal gerçekçiliğe yöneltti. Beş defa Stalin ödülünü kazandı. (L)

KORNEYEVTSIY çoğl. i. Volhiniya (Ukrayna) bölgesinde doğan bir mezhebin taraftarları. (Adları «peygamber» *Korney* Kalamarçuk'un adından gelir. İnançlarına göre kıyamet günü, Korney Kalamarçuk'un beraber yaşadığı «Meryem»den bir oğlu olduktan bir yıl sonra gelecekti.) [L]

KORNGOLD (Erich Wolfgang), avusturyalı besteci (Brno 1897 - Hollywood 1957). Hamburg'da, Viyana'da öğretmenlik yaptı, 1934'te Amerika'ya yerleşti ve Hollywood için filim müziği hazırlamağa başladı. Lirik eserlerinde R. Strauss anlayışıyle verisma akımını kaynaştırır. Özellikle operaları (*Ölü Şehir* [1920]; *Kathrin* [1936]; *Sessiz Serenat* [1946]), ayrıca bir senfoni, bir sinfonietta, bir piyano konçertosu, oda müziği (yaylı sazlar için 3 dörtlü, üç piyano sonatı) besteledi. (L)

KORNİASPA. Esk. coğ. Anadolu'da Kappadokia bölgesinde Galatia sınırına yakın şehir. Bilim adamları buranın bugünkü Yozgat olduğunu ileri sürerler. (M)

KORNİLOV (Lavr Georgiyeviç), rus generali (Ust-Kamenogorsk, Sibirya 1870 - Yekaterinodar 1918). 1917'de, tümgenerallikten orgeneralliğe yükseldi. Aynı yılın 1 ağustosunda başkumandan olarak Brusilov'un yerine geçti ve genel karargâhını Mogilev'de kurdu. Orduda disiplini yeniden kurmak için Kerenskiy ile yaptığı görüşmelerden bir sonuç alamadı; Kerenskiy'in aleyhine döndüğünü görünce, 10 eylülde Petrograd üzerine yürüdü. Ama bolşeviklerin direnmesiyle karşılaştı ve birkaç gün sonra Denikin ile birlikte tutuklandı. 8 Aralıkta her ikisi de serbest bırakıldılar. Kornilov bolşeviklerle savaşmak için Ukrayna'da Alekseyev ile bir gönüllüler ordusu kurdu, fakat az sonra bir çarpışmada vuruldu. (L)

KORNİŞ i. (fr. *corniche*). Perde asmağa yarayan tahta veya madenden yapılmış pervaz: *Bakıyorum şimdi de masa üzerindeki mektup kâğıtlarını oynatmağa, düşürmeğe çalışıyor, sonra -bir tarafa sinmiş gibi- hiç görünmüyor, duyulmuyor: tekrar canlanarak perde kornişlerinde geziniyor, birdenbire kayboluyor* (R. H. Karay).

— Bayınd. *Korniş yol,* uçurum veya bayırların çevrelediği yol.

— Jeomorfol. Sarp kayalık çıkıntı; yükseltisi genellikle değişmez; daha yumuşak bir eğinti üzerinde ileri doğru çıkıntı yapar. (KAŞ da denir.)

— Marang. Bk. KORDON.

— Mim. Bir yapının saçak kenarlarına yapılan, kimi zaman süslü, kabartma çıkıntıların tümü. (Bk. ANSİKL.) ‖ *Korniş şevi,* yağmur sularını akıtmak için, bir kornişin üst ucundaki silmeye verilen eğim. ‖ *Som korniş,* tek parça tahtadan yapılmış korniş.

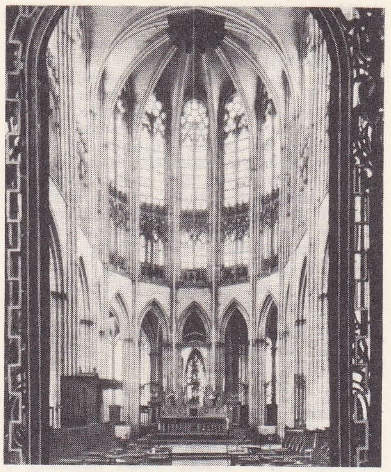
koro yeri
Évreux katedrali
(XIII. yy.)

— ANSİKL. Mim. Mısır yapılarında *korniş,* bir kaval silme üzerinde, yassı bir sarakın sınırlandırdığı silme oluktan meydana gelir. Mısır silme oluğunun kaynağını, o çağda mimarların, duvarların üst kısımlarını süslemek amacıyle kullandıkları palmalarda aramak gerekir. Taş mimarîde bu palmalar aynen yontulmuş, kaval silmelerin üzerine bunları bağlayan çizgiler işlenmiştir. VI. Hanedandan beri silme oluklu korniş, dikili taşların ve lahitlerin üst kısımlarına işlenmeğe başlamıştır.

Klasik mimarîde korniş, derenin, baş tabanın ve efrizin üzerinde, yapının üst kısmını meydana getirir. Dor düzeninde yatay korniş, *mütül*'lerden meydana gelir. Mütül, efrizi üç sıra silindir biçimi damlataşlarla donanmış metoplarını korumak için, çıkma yapan eğik moloz taşlarından yapılır. Ön yüzü düşey olarak yontulmuştur. Üst kısmında bir silme vardır. Mütülsüz kemer korniş, heykelleri korumak için, alınlığın eğik yanlarından çıkma yapar. Kornişin sonu görünmez, efrize dayanır ve dere levhalarıyle çatı iskeletinin kiriş geçmelerini taşır. İon kornişi mütülsüzdür, çıkması da daha dardır. Silmeler ve dışbükey bezeklerle süslenir. Kimi zaman da, asya tipinde olduğu gibi efriz ucu bırakılmamışsa, bir sıra dişçik yerleştirilir. Korinthos kornişi ion kornişinin daha gelişmiş şeklidir. Roma çağında korniş, furuşlar, konsollar ve çiçek motifleriyle süslü tavan bölmeleriyle zenginleştirildi. Dış kornişlerin görevi duvar yüzlerini yağmura karşı korumaktır. Bir odanın tavanında, bir kapının üzerinde, bir pencerede bulunan kornişler ancak süslemeğe yarar. (LM)

KORNO i. (ital. *corno,* boynuz). Eski Venedik ve Ceneviz dukalarının başlarına giydikleri koni biçiminde külâh. (L)

KORNO i. (lat. *cornu,* boynuz'dan ital. *corno*). Bütün ilkel milletlerin özellikle savaşlarda çağrı âleti olarak kullandıkları boynuz veya fildişi boru. ‖ Bir ağızlık, kendi üzerine dolanmış koni biçiminde uzun bir boru ve ağzı genişçe açılan bir kulaktan meydana gelen bakır çalgı. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Müz. Eski *armoni kornosu* veya *basit fa kornosu, re av kornosu*'ndan az farklıydı. Armoni kornosunun da hava

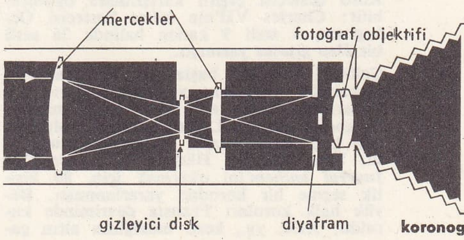

koronograf

delikleri yoktu ve nefesli çalgılarda bulunan dil görevini icracının dudakları görür, ağızlık üzerindeki baskısını değiştirmek suretiyle hava kümesini 16 titreşik parçaya kadar bölebilirdi. Böylelikle temel sesten 16 armonik'e kadar uzanan üç buçuk oktavlık bir ses ıskalası elde edilirdi. 1815'te saksonyalı Stölzel tarafından gerçekleştirilen bir yenilik, pistonlu bir mekanizma aracılığıyle kromatik dizinin (gam'ın) bütün perdelerini tam bir belirlilikle duyurma imkânını sağladı ve bu âleti çalmadaki zorlukları bir hayli hafifletti. *fa* veya *si* bemol üzerine düzenlenen pistonlu korno, orkestradaki yerini 1865'te aldı.

Basso kornosu. Alto klarnet'in eski adı; şu farkla ki alto klarnetin sesi bir üçlü daha pese inerdi. (L)

KOROŞEC

KORNVALİT i. (fr. *cornwallite*). Miner. Hidratlı tabiî bakır arsenyat; İngiltere'de Cornwall'de çıkarılır. (L)

KORO i. (yun. *khoros* > lat. *chorus*'tan ital. *coro*). Müz. Gerek tek sesli, gerekse çok sesli olarak yazılmış bir müzik eserini icra etmek üzere biraraya gelen icracılar topluluğu. (Bk. ANSİKL. *Müz. bölümü.*) || Böyle bir topluluğun söylediği söz veya şarkı, icra ettiği müzik. || *Esk.* Eskiçağda bazı törenlerde metotlu dansları icra eden ve düzenli adımlarla yürüyenlerin meydana getirdiği topluluk.

— DEY. *Koro halinde,* bir arada, hep birlikte yapılan.

— Din. Dinî vazifeyle şarkı söyleyen ses topluluğu. || Bir manastırda, görevi koroda söylemek olan rahip veya rahibeler topluluğu. || *Koro çocuğu,* katolik kilisesinin çeşitli merasimlerinde rahibin emrinde kullanılan çocuk. || *Koro kılığı,* ibadet ve merasim sırasında koronun giydiği kilise kılığı. || *Koro üstadı* (veya *ustası*), ibadet müziğini yöneten ruhanî veya müzisyen. || *Alt koro,* koro elbisesi giyen laik kimseleri gerçek ruhanîlerden ayırt ettiren isim.

— Mim. Kilisede mihrap etrafında merasimin yapıldığı ve rahibin bulunduğu kısım. Bk. ANSİKL.

— Tiyat. Bazı eserlerde, özellikle trajedilerde araya giren ve özel bir ritim üzerinde şarkı, psalmodi veya şiir halinde okunan lirik veya şairane bölüm. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Mim. İlk kiliselerde, rahiplerin yeri, mihrabın çevresinde toplanırdı. Transept denen kısım bulunmadığı takdirde *koro,* esas kubbe altında tutulur ve taş levhalarından yapılma bir daire veya dayanaklar ve dikine tutulan mermerle kapatılırdı. Çifte mihraplı kiliselerde bâtıya yerleştirilen ikinci bir koro bulunmaktaydı.

Roman manastırlarının kiliselerinde koro, duvarı oldukça yüksek ve ayrı bir yer olan «chorea»dır. Fakat keşişler, büyük şehirler için müminlere daha geniş yer ayırmak istemişler ve her taraftan ulaşılabilen korolar yaptırmışlardır (XII. - XIII. yy.lar). Sonradan katedrallerdeki korolar, manastırlarda olduğu gibi, oturma sıralarını korumak üzere kapalı yüksek bölmelerle çevrildi. Buna karşılık müminlere, kaybedilmiş yerleri kazandırmak üzere tamamiyle mihrabın çevresinde ve alt yan duvarlar boyunca kiliseler kuruldu.

— Müz. Koro ilkel toplumların ilk kurumlarından biridir. Koro tek sesli veya oktavlı olarak, Eski Yunanlılarda, gregoryen şarkılarında ve halk melodilerinde kullanılırdı. Çok sesli müzikte kullanılan normal koro 4 karma seslidir: soprano, alto, tenor, bas; alto bulunmayabilir. «Eş sesli» koro, 2, 3 veya 4 sesli, yalnız erkek, yalnız kadın veya yalnız çocuk korosu demektir. Koro bestecisi çeşitli karışımlara başvurabilir: Charles VII'nin kilise bestecisi Ockeghem, 4 sesli 9 kanon halinde 36 sesli bir *Deo gratias* yazmıştı.

Çoksesli müziğin başlangıcında, kralların, prenslerin, papaların ve manastırların kiliselerinde sayıca az, fakat üstün nitelikte korolar vardı. Leipzig'de Bach, oldukça dar kadrolu korolarla çalışmak zorundaydı; buna karşılık Händel, Westminster'de *funeral anthem*'ini okutmak için, 80 kişilik seçme bir korodan yararlanmıştı. Büyük halk koroları Fransız devriminde kuruldu; XIX. yy., koro müziğinin altın çağıdır. XX. yy.da besteciler, antik çağların bir buluşu olan toplu okumadan sık sık yararlandılar: buna *konuşma korosu* denir.

— Tiyat. Eski yunan edebiyatında korolar, lirizmin en eski zamanlarına kadar varır. İbadet törenlerine eşlik eden ilk ilâhiler koro tarafından söylenirdi. Paian, hyporkhema, parthenion v.b. gibi ilâhileri, danseden korolar söyler, dithyrambos ise satir (satyros) kılığına girmiş 50 tiyatro şarkıcısından kurulu ve çember biçimi dizilmiş bir koro tarafından icra edilirdi. Dithyrambos içinde, korodan önce gelen ve olayı açıklayan prelüd ve onu okuyan kişi gerçek bir rol derecesinde geliştirilince Eskhylos bir ikinci ve Sophokles bir üçüncü koro katmış, dramatik unsur da böylece koronun lirizmi zararına büyüyerek trajediyi meydana getirmiştir. Euripides'in trajedilerinde koronun rolü daha da küçülür; Aristoteles'e göre ise trajedi korosu bir çeşit «iyilik dileyen seyirci» halini aldı. Eski komedi ve satirik dramda da koroya yer verilmişti.

Sophokles'ten itibaren, trajedideki koro, korobaşının yönetiminde bulundurulan 15 tiyatro şarkıcısından kuruluydu. Oyunun akışına orkestra mevkiinden katılan koro, ritimi lirik metine denk düşen adımlar ve hareketlerle ihtirasları canlandırır; metnin müziği, ifade edilen duyguların niteliğini uyardı. Koronun giriş bölümüne *parodos* deniliyordu; koronun şarkıları (*stasima*) ile sözle anlatılan olgular (*epeisodia*) ardı ardına söyleniyordu; kimi zaman araya korobaşı ile kişilerden biri arasında *melodram* denilen lirik ritimli bir konuşma giriyordu; koronun çıkışına (*eksodos*) adı verilirdi. Trajedi korosunun dansında (*emmeleia*) daima bir ağırbaşlılık bulunurdu. Trajediye katılan şahıslar daha çok olayın geçtiği şehirde yaşayan vatandaşları temsil ederdi; böylece bunların duyguları genellikle geleneklere ve sağduyuya sadık bir görüşün tepkilerini göstererek «kahraman»a ihtiyatlı olma öğütleri verir, onun cesaretli davranışları ve talihsizlikleri karşısında da duyduğu heyecanı yansıtırdı.

«Eski komedi»de, koro 24 tiyatro şarkıcısından meydana gelirdi; bunların hareketlerinin ritmi ve dansları (*kordak*) kaba olur, tavırları da kimi zaman edepsizliğe kaçardı. Komik koro, olaya karıştığı gibi, korobaşının da (*parabase*) anında önemli bir rolü olurdu. Ilımlı komedinin ortaya çıkışından sonra koro kayboldu. Satirik dramda, koro, silenos tarafından yönetilen 15 satirden kuruludur; neşe taşan dansları (*sikinnis*) vasıtasıyle, saf ve içten gelen bir sevinç ifade ederlerdi.

● *Latin tiyatrosunda koro.* Eski Yunanlılardaki önemini bir hayli yitirmiştir. Komedilerde nadiren bulunan koroya, trajedilerde daha sık rastlanırdı. Horatius'a göre, trajedi korosu oyuna faal olarak katılırdı; bundan başka, perde aralarında, konuya sıkı sıkıya bağlı kalmayan şarkılar da icra ederdi.

● *Fransız edebiyatında.* XVI. yy. hümanist şairleri Eski Yunanlıları taklit isteğiyle trajedilerinin her perdesinin sonuna bir koro koymuşlardır. Jodelle, *Esir Kleopatra*'sında (Cléopatra Captivi) [1552] bunun ilk örneğini verir; R. Garmern'in *Les Juives* (Yahudiler) gibi bazı oyunlarında da koroya geniş bir yer ayrılmıştır. Fakat XVII. yy.ın trajedisinde lirik unsur kaybolacaktır; Corneille'in *Le Cid*'i içindeki Rodrigue'in kıtalarıyle Polyeucte'inkiler trajedi içindeki lirizmin son kalıntılarıdır. Mamafih, Racine, *Esther* ve *Athalie*'de koroya yeniden geniş bir yer verecektir; yunan taklidi bir biçime dönmek üzere yapılan bu teşebbüslerin arkası gelmemiştir. Gerçekten XVII. yy. sonu ile daha çok XVIII. yy.da tiyatro lirizmi, opera ve daha sonra komik operada yer bulacaktır.

XIX. ve XX. yy.ların dramatik eserlerinde, koronun yerine bazen milletin duygularını veya hadisenin yorumunu sembolize etmek üzere tek bir ses alır (msl. Musset ve daha yeni olarak Anouilh'un *Antigone*'u). Çağdaş dramatik oyunlar gezginci oyuncuların oyunları ve bazı kitle tiyatrosu denemeleri) koro halinde şiir söyleme ile sözlü koroları yeniden canlandırmışlardır. (LM)

KOROADO'LAR veya **BORORO'LAR,** Brezilya Kızılderilileri; Mato Grosso'da Yukarı Paraguay ve Araquaia'nın vâdilerinde yaşar, avcılık ve çiftçilikle geçinirler. (L)

KOROCU i. (*koro*'dan *koro-cu*). Bir konser, tiyatro veya kilise korosunda, koro partilerinden birini söyleyen erkek veya kadın şarkıcı. (M)

KOROÇA, S.S.C.B.'de ırmak, Kursk bozkırında; Donets'e doğru akar. (L)

KOROGRAFYA i. (yun. *khora* ülke ve *graphe, yazı* > fr. *chorographie*'den). Bir ülkenin genel tasviri. (L)

KOROİBOS. Yun. mit. Frigya kralı Mygdon ile Anaksimene'nin oğlu. Truva'nın fethinde, nişanlısı Kassandra'yı kurtarmak isterken öldü. — Argos'lu kahraman; Apollon'un, kral Krotopos'un kızı Psamathe'den olan oğlunun ölümü yüzünden Argos'u cezalandırmak için gönderdiği canavarı öldürdü. Buna kızan Apollon, ülkeye veba saldı. Koroibos, Delphoi kâhinine danışmağa gitti, kâhin ona bir üç ayaklı kazan vererek bu kazanın elinden düştüğü yerde Apollon'a bir tapınak kurmasını buyurdu. Bu olay Megara'nın bulunduğu yerde meydana geldi. (L)

KOROLYENKO (Vladimir Galaktiyonoviç), Ukrayna asıllı rus yazarı (Jitomir, Volhinya [bugün Voliyn] 1853-Poltava 1921). 1874'te Petersburg üniversitesinden çıkarıldı; 1881'den 1884'e kadar Sibirya'ya (Glazob'a, ardından Perm'e, daha sonra da Yakutistan'a) sürüldü. Yakutsk'taki hayat hikâyesini anlatan *Son Makara* (Makar'ın Rüyası) [1885] ile, sonra 1886'da yazdığı mensur şiir *Slepoy Muzıykant* (Kör Müzikçi) ile kendini tanıttı. Taşralı sıradan insanların hayatını anlatan, hümanist ilhamlı pek çok hikâye yazdı (*V Durnom Obşiestve* [Kötü Arkadaşlar Arasında], 1885; *Les Şumit* [Orman Konuşuyor], 1886; *Sibirskiye Zapiski* [Sibirya Hatıraları], 1901). *İstoriya Moego Sovremennika* (Çağdaşımın Tarihçesi) [1906-1922, IV. cildi yazarın ölümünden sonra yayımlandı] adlı büyük otobiyografisi rus «intelligentsia»sının tarihi bakımından temel kaynak sayıldı. (L)

KOROLYOV (Sergey), sovyet bilgini (Ukrayna'da 1906 - Moskova 1966). 1933'ten beri füze tekniğinin öncüsüdür. Uzay problemleriyle uğraştı ve bu alandaki sovyet başarılarında (insan idaresinde sunî uyduların veya Ay çevresinde yörünge çizen uyduların fırlatılması) başlıca rolü oynadı. (L)

KORONA i. (fr. *corona*). Elektr. *Korona etkisi.* Bk. HALKA. (L)

KORONADİT i. (fr. *coronadite*). Miner. Hidratlı tabiî manganez ve kurşun oksit. (L)

KORONAİOS (Panos), yunan ihtilâlcisi (İstanbul 1809-öl. 1899). Sırasıyle yunan ordusunda, Kırım'da rus ordusunda görev aldı, daha sonra 1860'ta Fransızların Suriye seferine katıldı. Kral Othon'a karşı fesat hazırlamakla suçlanarak hapsedildi; hapisten kaçtı ama tekrar yakalandı ve ancak 1862'de kral tahttan çekildikten sonra hürriyetine kavuşabildi. Bundan sonra Girit'e gitti ve 1866 isyanının elebaşılarından biri oldu. (L)

KORONARİT i. (fr. *coronarite*). Kalp atardamarlarının iltihabı. Bk. KALP *kası hastalığı, Göğüs* ANJİN'*i*. (L)

KORONE. Esk. coğ. Yunanistan'da şehir, Messenia'da (Peleponnesos), Messenia körfezi kıyısında; Epimelides tarafından, Homeros'un sözünü ettiği Aipeias'ın yerinde kuruldu. (L)

KORONEİA. Esk. coğ. Yunanistan'da şehir, Boiotia'da, Kopais gölü yakınında Eğriboz'lu ve Lokris'li aristokratların da katıldığı boiotia birlikleri, halk hükûmetlerinin savunucusu Atinalıları burada yendiler (M. Ö. 447). Isparta kralı Agesilaos M. Ö. 394'te Thebai'lilerle müttefiklerini burada mağlûp etti. Şehir Kutsal savaş sırasında iki defa Phokaia'lılar tarafından (M.Ö. 354), sonra da Makedonya'lı Philippos tarafından alındı. Bugün *Petriades.* (L)

KORONEL i. (fr. *coronelle*). Tekst. Özellikle ipek büküm makinelerinde bir

Foto Keystone (LAROUSSE)

eşit dağılımını sağlamak için iğ üstüne yerleştirilen küçük madenî parça. (L)

KORONİ, Yunanistan'da köy, Peleponnesos'un (Messenia ili) güneybatısında, Messenia körfezinin batı kıyısında; 2 000 nüf. Önemli venedik hisarı. (Bk. MODON ve VENEDİK.) — Yakınında Eskiçağdan kalma *Asine* şehrinin yıkıntıları. (L)

KORONİS i. (yun. k.). Yunan gramercileri tarafından kullanılan kesme, (') gibi işaret. (L)

KORONİS. Yun. mit. Lapith'lerin kralı Phlegyas'ın kızı. Apollon'un oğlu Asklepios'un anasıydı. Tanrı'nın aşkına ihanet etti ve ihanetinin kurbanı olarak öldü. — Nak sos'ta, Zeus tarafından Dionysos'u büyütmekle görevlendirilen Hyades'ten biri. Butes, Dionysos şenlikleri sırasında onu kaçırdıysa da, delirerek kendini bir kuyuya attı.

— Yunan mitolojisinde kendisini seven Poseidon'dan kaçabilmesi için, Athena tarafından kuzgun şekline sokulan bir başka Koronis daha vardır. (L)

KORONOGRAF i. (lat. *corona*, taç ve yun. *graphein*, yazmak'tan fr. *coronographe*). 1931'e doğru Bernard Lyot tarafından icat edilen optik âlet; güneş atmosferinin (kromosfer ve taç) her zaman tam ışıkta incelenebilmesini sağlar.

— ANSİKL. *Koronograf*'ın ilkesi, tam Güneş'in görünür çapına eşit büyüklükte, saydam olmayan küçük bir diskle Güneş'in görüntüsünü saklayarak çevresindeki atmosferi kapatmadan sunî bir Güneş tutulması gerçekleştirmektir. Ayrıca fotosfer ışığının dağılmasını önlemek ve taç tabakadan yayılan zayıf ışığı normal olarak örten parazit ışıkları yok etmek için, bazı düzenlerle gerekli tedbir alınır. Bir fotoğraf makinesiyle donatılan koronograf yardımıyle, güneş tacındaki fışkırmalar filme alınabilir. Rasathaneler için çok değerli olan bu âletin kullanma alanı, güneş incelemelerinin de dışına taşar. Bu yüzden 1948 yılına doğru Lyot, koronografa, ışığı çok iyi polaran tek renkli bir filtre eklemiştir. (L)

KORONOGRAFİ i. (fr. *coronographie*). Valsava sinüsüne (aortun başlangıcı) X ışınlarını iyi geçirmeyen ve kana karışabilen bir maddenin şırınga edilerek iki koroner atardamarla bunların dallarını X ışınlarında görünür duruma getirmeyi sağlayan radyoloji metodu.

— ANSİKL. *Koronografi*, taç atardamarları patoloji ve anatomi bakımından incelenmek imkânını verdikten başka, yürek damarlarındaki kan dolaşımının fizyolojisini ve işleyişini araştırmağa da yarar. Rousthol ve Reboul ile Racine'in 1933'teki ilk çalışmalarından sonra başka bilginler (Johnson, 1951; Di Guglielmo, 1952; Arnulf, 1953; Dotter; Nordenström; Ecoiffier) bu atardamarların görünmesini sağlayan ince teknikleri daha belirgin duruma getirdiler. Gerçekten, taç atardamarları yürek boşluklarından bağımsız olarak saydamsız hale getirmek önemli bir iştir. Çünkü bu boşlukların kanla dolması taç atardamarların görülebilmesini büyük ölçüde önler. Bu durumda, karıncık içi şırıngadan, hattâ toplardamar yoluyle göğüs atardamarının filmini çekmekten vaz geçmek gerekiyordu. Ortaya çıkabilecek tehlikeli durumlar göz önünde tutulursa, atardamarı doğrudan doğruya göğüs kemiği çatalı üzerinden delmek de sakıncalı olur. Bundan dolayı, damara en iyi ve kolay girme metodu Seldinger tarafından ortaya atılmış olan şu yoldu: uyluk atardamarının içine, kasık kıvrımı hizasından delerek bir sonda konur; bu sonda aracılığıyle, atardamarın içine, geriye doğru «piyano teli» denilen madenî bir yol gösterici sokulur. Bu gösterici, X ışınlarını iyi geçirmeyen bir sondayı (Odman) sigma kapakçıkları hizasına kadar götürür. Sondanın ucu, atardamar kıvrımını aşmasını sağlayacak biçimde ve sigma kapakların üzerine yerleşebilecek gibi kıvrımlıdır. Sondanın yerine oturması röntgen televizyonuyle takip edilir ve denetlenir. Hastanın bütün öbür arteriografiler için yapılandan çok daha dikkatle hazırlanması gerekir. Bu iş için de hastaya sakinleştirici ve antihistaminik ilâçlar verir; kanın kanama ve pıhtılaşma zamanı ölçülür, prombin miktarı tayin edilir. Ayrıca koronografi

korporasyon
«Aziz Georgios'un Okçuları»
Frans Hals'in eseri,
Haarlem müzesi, Hollanda

işlemi sırasında sürekli olarak damar basıncına ve elektrokardiografisine bakılır (karıncık fibrilasyon ihtimali). Taç atardamara şırınga yapmayı kolaylaştırmak amacıyle bazıları kalbi durdurmayı (damar için asetilkolin şırıngası) veya bir zaman için anaatardamarı tıkayabilecek biçimde şişirilebilen balonlu bir sonda kullanmayı düşünmüştür. Ama bu metotlar tehlikesiz değildir ve damarın fizyolojik şartlarını bozar. Şırınga sırasında sol karıncık içi basıncı azaltmak için, şırınganın süreceği birkaç saniyede bir Vaşalva manevrası (soluk almış durumda nefes tutma) yapmak tercih olunur. Hasta genel anestezi altında bulunuyorsa, havalandırma balonuyle akciğer içinde aşırı bir basınç sağlanır. Bu işte kullanılan saydamsızlaştırıcı madde üç iyotlu bir bileşiktir. Şırınga, hava basınçıyle çalışan otomatik bir iğneyle yapılır.

Resimlerin alımı radyosinema ile (mümkünse saniyede 120 resim) veya çok hızlı çalışabilen bir seriografla yapılır ve birbirine dikey iki düzlem üzerinde aynı zamanda resim çekebilen bir seriograf tercih edilir.

Koronografi, taç damar ağının ateromlu sklerozlarını, yaygın veya lokal tıkanmaları, darlıkları, anormallikleri (taç atardamarların anormal çıkış yeri), anevrizmaları, dolaşım bozuklukları (iskemili kalp hastalıkları) ortaya çıkarır. Bu konudaki cerrahî gereklikleri tayine yarar. Dolayısıyle de anjin belirtileri ve miyokard infarktüsleri konusundaki önemi çok büyüktür. (L)

KORONOS. Yun. mit. Thersandros'un oğlu. Lapith'lerin kralı, Kaineus'un oğlu ve Leontseus'un babası. Dorlara hücum etti ve Herakles tarafından öldürüldü. (L)

KORONYUM i. (fr. *coronium*). Kim. Tayf analizi sırasında, Güneş'in taç tabakasında bulunduğu sanılan, fakat sonradan, iyice iyonlaşmış bilinen atomlardan meydana geldiği anlaşılan gaz halinde element. (L)

KOROPLASTEİN i. (yun. *kore*, genç kız ve *plastein*, biçim yaratmak'tan). Boiotia'da, Tanagra'da bulunanlara benzer kilden küçük heykeller yapan sanatçı. (L)

KOROROFA, eskiden Benue'nin güneyinde yer alan ve Cukun halkından ve topraklarından meydana gelen afrika krallığı (XV.-XVII. yy.). Başkenti: *Kororofa*. (L)

KOROŞEC (Anton), sloven asıllı yugoslavyalı rahip ve siyaset adamı (Biserjani, Sveti Juraj yakınlarında 1872 - Belgrad 1940). 1907'de Sloven Halk partisinden milletvekili oldu. Bütün sloven, sırp, hırvat topraklarının Avusturya-Macaristan imparatorluğundan ayrılarak federal bir devlet şeklinde birleşmesini işleyen 1917 Mayıs beyannamesine öncülük etmiştir. 1918'de Zagreb'de toplanan bu halkların millî meclisine başkanlık etti. Pasiç ile henüz onaylanmamış olan ve ikili otoriteyi öngören bir antlaşma imzaladı. Merkeziyetçiliğe karşıydı. Birçok bakanlıkta bulundu ve 1928'de meclis başkanı seçildi. 1930'dan sonra muhalefete katıldı ve göz hapsine alındı. Aleksandar I'in öldürülmesi üzerine serbest bırakıldı. Kral naibi prens Pavel'in güvenini kazanarak 1939'da kabineye girdi. Bu kabine 1939'da Hırvat Köylü partisi ile anlaşmaya varmıştı. (L)

KOROSKO, Mısır'da köy, Yukarı Mısır'da (Assuan ili), Nil'in doğu kıyısında, Assuan'ın 170 km yukarısında. Korosko, Ebu-Hammed'e giden ve ırmağın dolambaçlarıyle üç çavlanı dolaşmaktan kurtaran toprak yolun başlangıç noktasıdır. (L)

KOROSTEN muharebesi. Bk. JİTOMİR *muharebesi*.

KOROVİN (Konstantin Alekseyeviç), rus ressamı (Moskova 1861-Paris 1939). Memleketinin halk sanatıyle izlemciliği bağdaştırdı. 1900 Evrensel sergisinde kurulan Rus Köyü'nün mimarlığını, dekoratörlüğünü yaptı. Moskova ve Petersburg tiyatrolarının birçok dekorundan başka kitap resimleri de yaptı. Bellibaşlı eserler Rumyantsev müzesi ve Moskova Tretyakov galerisindedir. (L)

KOROYİDİT i. (fr. *choroïdite*). Oftalmoloji. Gözün damar tabakasının iltihabı.

— ANSİKL. *Koroyidit*'in birçok çeşidi vardır: 1. ihtiyarlarda ve gözü yorgun olanlarda rastlanan *kanlı koroyidit;* 2. damla hastalığında, frengi gibi bazı intanî hastalıklarda görülen ve çoğu zaman sızıntıyle kendini gösteren *sızıntılı koroyidit;* 3. pigmentlerin renksizleşmesi ve atrofisiyle kendini gösteren *pigment koroyiditi* (veya *atrofisi*), bu koroyidit bazen ağtabaka iltihabına bağlı olur ve kataraktlı olan kimselerde görülür; 4. *sızıntılı koroyidit* veya had giokom ile irinli koroyidit genellikle yukarıdaki hastalıkların daha ileri şekilleridir. (L)

KOROZO i. Adına *bitkisel fildişi* de denen gayet sert beyaz madde; Amerika'da yetişen bazı meyvelerin (özellikle fildişi ağacı meyvesinin) tohumlarının besidokusundan çıkarılır; bu maddeden, tornada düğme ve çeşitli eşya yapılır. (L)

KOROZYON i. (fr. *corrosion*). Kimyasal maddelerin etkisiyle aşınma.

— Jeomorfol. Bk. AŞINMA.

— Kim. *Korozyon şekli*, uygun bir ayıracın etkisinde kaldığı zaman bir billûr yüzeyinin aldığı görünüş. (Bu şekil, billûrun anizotropisini ve simetrilerini gösterir.)

— Metalürji. *Korozyon önleyici*, bir maden üzerindeki zararlı etkisini azaltmak veya önlemek için, aşındırıcı bir eriyiğe az miktarda katılan organik veya inorganik kimyasal madde. (Alkali kromatlar ve sodyum bikarbonat, inorganik korozyon önleyicilerdir; jelatin ve kinolein bileşikleri gibi koloit niteliğinde organik önleyiciler ise, çeliğin pas giderme işleminde asidin etkisini sınırlandırmak için asit banyosuna katılır.) [L]

KORPİSKOPOS (yun. *khora*, kır ve *episkopos*, piskopos'tan *khorepiskopos*), XI. yy.-ın sonlarına kadar, piskopos tayin edilen, ama yönetimine verilmiş bir piskoposluk bölgesi olmadığından şehirler dışında görevli asıl piskoposlara yardım eden din görevlisi. (IV. yy.da Doğu'da sayıları pek çok olan korpiskoposlar özellikle Batı'da gitgide azaldı; Batı'da son temsilcilerine XIII. yy.a kadar İrlanda'da rastlanırdı. Unvan, her zaman piskoposluk niteliğinde olmamakla birlikte doğu kilisesinde bugün de kullanılmaktadır. (L)

KORPORALİZM i. (fr. *corporalisme*'den). Fels. *Esk.* Maddecilik. (L)

Foto. Hanfstaengl (LAROUSSE)

KORPORASYON i. (lat. *corpus*, birlik, topluluk, heyet > *corporation*'dan fr. *corporation*). En alt kademeden en yukarıya kadar, bir mesleğin bütün üyelerini bir araya getiren sosyal teşkilât.

— ANSİKL. İkt. *Korporasyon* kelimesinin yaygın bir şekilde kullanılışı nispeten yenidir. Ortaçağda görülen meslekî teşkilâtlara, genellikle, «*esnaf birlikleri*» veya «*lonca*» deniyordu. Korporasyon kelimesinin XIX. yy.da yaygınlaşmasında, korporatizmi savunan fikir akımlarının etkisi olmuştur.

Korporasyon, meslek esasına dayanır. Üyeleri tek bir mesleğe mensup kimselerdir. Bunlar bir tek teşkilât veya birbirine bağıntılı teşkilâtlar içinde biraraya gelir. Bu mesleğe mensup kimselerin uzmanlıkları ne olursa olsun, meslekî kademeleşme içinde yerleri vardır. Demek ki, korporasyon, *sendika*'ya karşıt dikey bir teşkilâttır. Çünkü sendikanın yatay teşkilâtlanışı, aynı meslek içindeki kademeleşmenin çeşitli katlarına dayanır. Bundan ötürü, meselâ, işverenlerin ve ücretlilerin ayrı sendikaları vardır. Bu durum, korporasyonların, sendikaları kabul etmemesine veya ancak genel bir topluluk halinde bir araya geldikleri takdirde kabul etmesine yolaçtı. Çeşitli sendikalar, herhangi bir mahzur doğmadan, aralarında yatay olarak birleştirildikleri takdirde, bu amaç gerçekleşmiş oluyordu. Korporasyon, millî veya milletlerarası bir topluluk içinde yer alan sosyal bir birliktir. Bundan ötürü, organik ve kurumsal bir özellik taşır ve süreklidir. İç teşkilâtlanması temsil edici kurullara, otorite ve yönetme makamlarına ve bütün meslek mensuplarının veya en azından üyelerinin uymak zorunda olduğu tüzüğüne dayanır. Dış teşkilâtlanması ise, öteki korporasyonlarla ve resmî makamlarla arasındaki ilişkilerden doğar. Korporasyonunun oynadığı rol, birlikler hakkındaki bir mevzuatla belirlenmişse *fiilî*; verdiği kararlar resmî makamlarca kontrol ediliyor ve kabul ediliyorsa, töresel veya yazılı *hukuk*'a dayanan bir rol olabilir.

Korporasyonların ortaklaşa bir topluluk hayatını dile getiren yanları da vardır. Bu özellik, toplantılarda veya kutlamalarda, korporasyon üyelerinin ortak bir heyecan, gurur ve sevinç duymalarında açıkça dile gelir. Korporasyonların çeşitli amaçları olabilir: öteki korporasyonlar ve resmî makamlar karşısında meslek menfaatlerini savunmak; teşkilât içinde iç disiplinin, meslek bilinci ve şerefini sağlamak; meslek içinde ortaya çıkan ferdî veya kolektif anlaşmazlıkları halletmek; meslek mensupları arasında karşılıklı yardımlaşma (özellikle dullara, yetimlere, hastalara ve yaşlılara yardım). Bu sonuncu özellik, korporasyonun, yardımlaşma derneklerine benzer bir rol oynamasına yolaçar.

● *Tarih*. XI. yy.dan Fransız devrimine kadar, korporasyonlar, özellikle Fransa'da ve Hollanda'da iktisadî faaliyetin temel çerçevelerini meydana getiriyordu. Çeşitli adlarla anılan ve farklı teşkilâtları kapsayan korporasyonları, belirli bir mesleğin yürütülmesi için, üyelerini kolektif bir disipline sokan ve yarı resmî nitelik taşıyan iktisadî bir grup olarak tanımlamak mümkündür. Bu çeşit esnaf ve zanaatkâr birliklerine, Bizans'ın doğu bölgelerinde ve islâm ülkelerinde de rastlanır. Ama korporasyonlar, her şeyden önce Batı Avrupa'nın sosyal yapısının bir özelliğidir. Korporasyonların menşeî çok eskilere kadar gider. Fransa güneyinde, galloromen birlikler, korporasyonların temelini meydana getirdiği halde, çoğunlukla dinî amacı olan eski germen loncaları, Fransa kuzeyindeki korporasyonların çekirdeği oldu. Korporasyonlar, kesin şekillerini, ancak X. ve XI. yy.dan sonra yavaş yavaş almağa başladı.

Esnaf birlikleri başlangıçta, çoğunlukla, karşılıklı savunma, yardım ve bağlılık topluluklarıydı. Zanatkârlar ve tacirler, bu birliklerde kolektif varlıklarının ve mahallî otoritelerle yabancılar karşısında hak ve hukuklarının bir garantisini görüyorlardı. Buna karşılık, korporasyonlar, karşılıklı rekabet bakımından bir garanti sağlayan teşkilâtlar olarak ortaya çıktı. Bu teşkilâtlar, iktisadî kaynakları henüz sınırlı olan Batı'da zenginliklerden çok, emek ve iş imkânlarını bölüştürmek amacını güdüyordu. Başka bir deyişle, amaç, üyelerin dayanışmasıyle, tekelden kaçınarak şans eşitliğini sağlamaktı. Bundan ötürü, meslekle ilgili yönetmelikler gittikçe daha sert hale getiriliyordu. Meselâ bu yönetmelikler gereğince, ustanın, sadece bir atelye, belli sayıda işçi ve belli âletlere sahip olması gerekiyordu. Çok geçmeden, fiyatlar da tespit edildi ve malların kalitesi kontrola tabi tutulmağa başlandı.

Korporasyonlara girmenin birçok şartları vardı. Şahsî hürriyet zorunlu bir şarttı, ama erkek ve kadın arasında fark gözetilmiyordu. XVI. yy.dan sonra ise, protestanlara ustalığa yükselme hakkı tanınmamıştı.

Korporasyon, eşit üyelerden meydana gelmemişti. Çırak, kalfa ve usta arasında fark gözetiliyordu. Mesleğe ilk olarak girmiş olan herkes önce bir ustanın yanında çırak olarak çalışmağa başlamak zorundaydı. Korporasyon tüzüğü, çıraklığın asgarî süresini ve çırakların sayısını belirliyordu. Ama çıraklara ücret vermeyen ustalar, çok sayıda çırağı işe alıyor ve gerekli süreden daha fazla çalıştırıyorlardı. Bu durum ise, kalfaların hoşuna gitmiyordu. Usta olmak için gerekli sermayeye sahip bulunmayan birçok çırak, ücretli emekçi, yani kalfa oluyordu. Bunlar, çoğunlukla korporasyonlarda ikinci dereceden üyeler olarak kalıyorlardı. Ortaçağda birçoğu ustalığa yükselebildiği halde, XVI. yüzyıldan itibaren, ast durumundan kurtulamadılar. Bunun üzerine, korporasyonlardan yüzçevirip kendi birliklerini kurmağa yöneldiler. Ustalığa yükselmekte ısrar eden çıraklar ise çetin şartları yerine getirmek zorunda kaldılar. Bu şartlar arasında, hayranlık uyandırıcı bir eserin yapılması; giriş harçlarının yatırılması veya armağanların verilmesi gibi hususlar yer alıyordu. Sonunda veraset, bütün öteki şartlardan daha ağır bastı. XVI. yy. sonundan itibaren, ustalık mektuplarının, kraliyet otoritesi tarafından satılması, ustaların seçimindeki oligarşik özelliği daha da pekiştirdi.

● *Faşist İtalya'da korporasyonlar*. Eski meslek korporasyonları, Ortaçağ'da, İtalya'nın iktisadî ve artistik üstünlüğünü sağlayan unsurlardan biri olmuştu. Faşizmin kurulmasından hemen önce, bu ülkedeki sanayi ve tarım sendikacılığı, birbirine paralel iki teşkilât dizisi içinde, iyice gelişmiş bulunuyordu. Bunların birincisi, sosyalistlere bağlıydı ve sınıf mücadelesi görüşünü benimseyerek grevlere her an hazır bulunuyordu. «Beyaz» diye adlandırılan öteki sendikalar ise, sosyal hıristiyan akımının etkisindeydi ve sayıca birincilerden daha az değildi. Faşizm, çok geçmeden bu sendikaların hepsine karşı tavır aldı. Önce zorbalığa ve vurup kırmaya dayanan «cezalandırıcı akınlar» tertip etti. Daha sonra, *Faşist Sendika Korporasyonları konfederasyonu* adıyle rakip bir teşkilât kurdu. Bu birliğin yayın organı *Il Lavoro d'Italia* ve genel sekreteri general Edmondo Rossoni idi. Patronların önayak olmasıyle, 1920'de güçlü korporasyonlar kuruldu. Meselâ, *Genel Tarım konfederasyonu*, işletici veya mülk sahibi olmak üzere, 700 000 çiftçiyi biraraya getirmişti. *Genel Sanayi konfederasyonu* ise bütün büyük şirketleri, küçük ve orta işletmelerin dörtte üçünü kapsıyordu. Faşist sendikacılığın yöneticileri, 1923 yılı sonundan itibaren, Sanayi Patronları konfederasyonuyle, sınıf mücadelesini açıkça reddeden bir sözleşme imzalamışlardı. 1926'da, rejim tam anlamıyle faşist niteliğini kazanınca, iktisadî hayatı gittikçe daha sert bir korporatizm içine hapseden bir devlet doktrini ortaya atıldı. 3 Nisan 1926'da yürürlüğe giren «Rocco kanunu» bu yönde atılmış bir adımdı. Rocco'nun önayak olarak çıkarttığı bu kanun, Rossoni'nin tavsiye ettiği karma sendikaları bir yana bırakıyor ve korporasyonlar içinde, aynı faaliyet alanı için, birbirine pararel meslekî işçi ve patron birlikleri kurulmasını öngörüyordu. Kanunun öngördüğü öteki temel ilkeler şunlardı: ancak devlet tarafından kabul edilmiş olan sendikalar meşru idi; ayrıca millî bağlılık ve fedâkarlık gösteren İtalyanların başında bulunmadığı sendikalarda meşru sayılmıyordu (böylece, sendikaların başına tanınmış faşistlerden başkası geçemiyordu); sendikalar, milletlerarası bir teşkilâta bağlı olamazdı; sendikalar, bulundukları yönetim bölgesinde yaşayan meslek ücretlilerinin en az onda birini kapsamak zorundaydı; fikir emekçilerini (meselâ mühendisler) kapsayan bir işletmeden, bu emekçiler ayrı olarak sendikaya bağlanmalıydı; nihayet, memurların herhangi bir sendika kurması yasaklanmıştı. Resmen kabul edilmiş sendikalar, üye olmasalar bile, mesleğe mensup kimselerin hepsinden bir günlük ücrete eşit aidat almak hakkına sahipti. İşverenlerden alınan aidat ise yirmi dört saatlik çalışma ücretlerinin toplamı idi. Bu aidatların büyük kısmını, eğitim işlerine veya iktisadî, sosyal ve manevî yardıma harcamak zorunluydu. Bu harcamalar, devletin halkı koruyucu ve gözetici rolünü büyük ölçüde arttırıyordu. Sendikalar, kendi üyeleri için kolektif bir çalışma sözleşmesi hazırlıyordu. Bu, amme hukuku açısından zorunluydu. Buna karşılık, grev ve lokavt, yasaklanmıştı. Bu çeşit durumların yaratılmasına önayak olan işçiler büyük cezalara çarpılmak tehlikesiyle karşı karşıya idi. Öte yandan, lokavt ancak «haksız» olduğu zaman cezalandırılıyordu ve işverenler istemedikleri işçileri işten çıkarabiliyorlardı. Sözü geçen kanun, grevleri sona erdirdi. 2 Temmuz 1926'da Korporasyonlar bakanlığı kuruldu ve Mussolini, bu bakanlığın başına Guisseppe Bottai'yi getirdi; ama aynı zamanda Korporasyonlar Millî konseyinin başına bizzat kendi geçti. Rocco'nun teorilerinden ilham alan bir «çalışma anlaşması» bir yıl önce yayımlanmış olan kanuna otuz madde daha kattı (27 nisan 1927). Bu maddelerde millî refahın ve büyüklüğün sağlanması için, sınıflar arası işbirliğin gerçekleştirilmesi ve üretim faktörleri arasında dayanışma kurulması üzerinde önemle duruluyordu. Bu sırada İtalyan Genel İşçi konfederasyonu ve Katolik İşçi sendikaları birlikleri ortadan kalkmıştı. Faşist korporasyonların kuruluşu, üretim alanının altı büyük kesimindeki meslek federasyonlarının on üç millî konfederasyon halinde biraraya getirilmesiyle 1934'e kadar tamamlanmış oldu. Bunların altısı işveren, altısı ücretli, biri de sanatçı ve serbest meslek sahibi konfederasyonu idi. Bu teşkilâtların da üstünde yer alacak olan iki genel konfederasyon hiç bir zaman kurulmadı ve sadece kâğıt üzerinde kaldı. Ama, 7 Ekim 1938'de Büyük Faşist Konseyinin kararı üzerine, Milletvekilleri meclisi, Nasyonal Faşist partisinin millî konseyinin ve Korporasyonlar Millî konseyinin üyeleri tarafından meydana getirilen bir Korporasyonlar meclisi haline geldi.

Faşizmin, damgasını tam olarak vurduğu bu kuruluş, beklenen manevî sonuçların sağlanmasına önayak olamadı. Çünkü devletin hiç bir zaman gevşemeyen sert etkisi, bu kurumun sunî bir varlık olmaktan kurtulmasını engellemişti. Bu etki, sosyal düzenliliği, ağır bir kısıtlama ve baskı pahasına gerçekleştirdi.

● *İslâm ülkelerinde korporasyon*. Bk. LONCA. (L)

KORPORATİZM i. (fr. *corporatisme*). Temel ilkelerinden biri, korporatif meslek teşkilâtları olan iktisadî ve sosyal doktrin. ‖ *Dernek korporatizmi*, meslekî teşkilâtlanmayı, çeşitli meslek ve meslek sahiplerinin dernek kurma hakkını serbestçe kullanmasının sonucu olarak gören doktrin. ‖ *Devlet korporatizmi*, meslekî teşkilâtlanmanın, resmî makamlarca kurulmasını, denetlenmesini ve yönetilmesini öngören korporatizm.

— ANSİKL. «Korporatif» kelimesinin kullanımı, daha çok, iki dünya savaşı arasında yaygınlaştı. Korporatizm doktrini ise, menşei bakımından çok daha eskidir; XIX. yy.ın ilk yarısına kadar uzanır. Korporatizm, liberalizme ve liberalizmin sonuçlarına karşı bir tepki olarak ortaya çıkmıştır. XIX. yy.ın başından itibaren, hıristiyan veya sosyalist teoriciler, korporatif teşkilâtların Fransız ihtilâli tarafından kaldırılmış olmasını doğru bulmuyorlardı. Ama yerine ne getirmek istedikleri de belli değildi; Agricol Perdiguier'nin etkisiyle, 1830'dan 1848'e kadar, Eski Rejim'in korporasyonlarından çok, işçi derneklerini canlandırmak söz konusuydu. 1844'te, *Trade Unios*'ların resmen kurulmasıyle, İngiltere'de bir çeşit fiilî korporatizm ortaya çıkmış oldu. Aracı kurumlar kavramına bağlı olan ger-

men düşüncesi, özellikle katolik çevrelerde, Almanya'da Mainz grubu ve Avusturya'da Viyana okulu ile, korporasyon ve korporatizmi yeniden benimsedi. Fransa'da, E-mile Keller, korporatif gelenekler lehine, liberal kapitalizmi mahkûm etti. Ortaçağ loncalarının vaktiyle yaptığı hizmetleri meydana çıkaran tarihçilerin çalışmasıyle de desteklenen bu akımlar, Fransa'da korporatif teşkilâtlanmanın nazariyecileri olan Albert de Mun ve özellikle Henri de la Pin La Charce'ın da etkisiyle, sosyal katolik hareketin en önemli grupları tarafından benimsenen dernek korporatizmi teorisine yolaçtı. 1914'e kadar Fransa'da, korporatizm, ılımlı sosyalist ve sendikacı hareketlerin belli kesimlerinde etkili olmasına rağmen, Sosyal Katolikliğin tekelinde kaldı. Almanya'da, Maint grubunun düşüncesi, özellikle Bismarck devrinde, hükûmetin sosyal siyasetini hiç değilse dolaylı olarak etkiledi. Birinci Dünya savaşından sonra, korporatizm, Sosyal Katolikliğin çerçevesini aştı. Katoliklik, korporatizme sadık kaldı, ama zamanla ilk tutumunu daha belirgin ve kesin hale getirdi ve sendikacılığa, gittikçe daha önemli bir yer verdi.

Angres Sosyal haftasında (1936), dernek korporatizminin formülü ortaya atıldı: teşkilâtlanmış meslekte serbest sendika. Gene La Tour du Pin'in etkisinde ortaya çıkan başka bir korporatizm eğilimi de *Action Française*'e bağlandı (Bocconnier, Rendu).

Ama italyan faşizmi (Mussolini, Bottai, Rossoni), sosyal katolik geleneği tarafından benimsenmiş korporatizmden çok farklı bir devlet korporatizmi formülünü ortaya attı ve bunu gerçekleştirmeğe çalıştı. Ne var ki bu akım, çelişmelerinden dolayı gerçekleşme yolunda pek fazla ilerleyemedi. Salazar'ın Portekiz'i, Dollfus ve Schuschnigg'in Avusturya'sı da korporatifçilik iddiasındaydılar. Ama her iki ülkede de iddialar, gerçekleşmelerden daha ağır bastı.

İki dünya savaşı arasında korporatizmin en ünlü nazariyecisi romanyalı sosyolog Manoilescu'dur. Aynı dönemde, iskandinav sosyalizmi (özellikle İsveç'te) kooperatif ve korporatif olmak üzere iki temel özellik taşıyarak gelişti.

İtalya'da ve Fransa'da savaştan sonra, korporatizmin gerçeklerinden çok, adına ve teorilerine karşı bir tepki doğdu. Dernek korporatizmine sadık kalmalarına rağmen, Sosyal Katolikliğin başlıca fransız temsilcilerinden birçoğu, bir sistemi ifade etmeyen *meslekî organizasyon* deyimini kullanmayı tercih ettiler. Korporatizmin, katolik kilisesi'nin «sosyal doktrin»inden pek farklı olmadığı ileri sürülmüştür. Bu iddianın doğru olduğunu söylemek güçtür. Papalık belgelerinde, «meslekî korporatif düzen»den söz edilmekle beraber, soyut «korporatizm» teriminden kaçınılır ve sık sık, «meslekî teşkilât» terimi kullanılır. Bu belgelerde, korporatif bir teşkilât hiç bir zaman savunulmamış, devlet korporatizmiyse açıkça mahkûm edilmiştir. Ayrıca, ne kadar önemli olursa olsun, meslekî ve korporatif teşkilât fikri, «sosyal katolik doktrini»nin muhtevasını kapsamaktan uzaktır. Demek ki, «korporatizm» kelimesi, birbirinden farklı ve hattâ birbirine karşıt doktrinleri veya iskandinav ülkelerinin korporatif sosyalizminden Mussolini'nin devlet korporatizmine kadar çeşitli uygulamaları ifade etmek için kullanılmaktadır. Dernek korporatizminden ve devlet korporatizminden başka, sadece iktisadî olan faaliyetlerin teşkilâtlandırılmasına dayanan *kısıtlı korporatizm*'i, sosyal, iktisadî veya daha başka faaliyetleri kapsayan *tüm korporatizm*'i, bir korporatif meclisin bütün yasama gücünü tek başına elinde tuttuğu *saf korporatizm*'i; bir iktisat kurulunun bir parlamento kuruluyle birlikte yasama gücünü kullandığı *karma korporatizm*'i, iktisat kurulunun, sadece danışma kurulu niteliği taşıdığı *bağımlı korporatizm*'i birbirinden ayırt etmek gerekir. Ama bütün korporatizmlerin bellibaşlı bazı ortak özellikleri vardır: iktisadî liberalizmin ve özellikle devletçi ve otoriter sosyalizmin reddedilmesi; meslekî organizasyonların, yani her meslekte, bu mesleğe mensup kimselerin biraraya gelerek ortak kararlar almalarını (bu kararlar, resmî makamlar tarafından kabul edildiği için mesleğin tümünü ilgilendirir) sağlayan sürekli kurumların bulunuşu, meslekler ve meslek grupları arasındaki ilişkileri düzenleyen meslekler arası organizasyonlar; teşkilâtlanmış mesleklerin ve iktisadî faaliyetlerin hükûmet nezdinde temsil edilmesi v.b. (L)

KORRİGAN i. Brëton efsanelerinde erkek ve dişi cüce.

— ANSİKL. *Korrigan*'ların faaliyeti bölgelere göre değişir. Genellikle kimine iyilik, kimine de kötülük yaparlar, meselâ sarhoşları cezalandırırlar. Aralarında mehtapta dansleden *koril*'ler, küçük boynuz boruları böğürerek üfleyen *kornikaned*'ler, yeraltı yuvalarında yaşayan ve hemen hemen her zaman kötülük yapan *fulfikan*'lar (bunların hazineleri ancak hile yoluyle çalınabilir) vardır. Korriganlar, Vanne'lar ülkesinde düşman sayılır; Leon ülkesinin *töz*'leri ise insanlara karşı iyi davranırlar (İskoçya ile İzlanda'nın cinleri gibi insanın yanı başında yaşarlar ve onlara tarla işlerinde yardım ederler). [L]

KORSA veya **KORSE** i. (fr. *corset*'den). Kıyf. Vücudun göğüs, bel ve kalça kısımlarını sıkarak ince göstermeğe yarayan elastikî çamaşır. Bk. ANSİKL.

— Sağ. bil. *Gebelik korsası*, gebe kadınlarda karnı tutmağa yarayan korsa. ‖ *Ortopedik korsa*, bazı duruş bozukluklarını düzeltmeğe yarayan korsa. (Ortopedik korsa, belkemiği eğriliklerini [kamburluk], Pott hastalığından ileri gelen bozuklukları düzeltmek, omur eklemleri [lumbago] ağrılarını hafifletmekte kullanılır; duruma göre *alçı korsa* veya *metal korsa* da kullanılır.)

— Sil. Göğüs ve sırtı koruyan bel ve bacakları açıkta bırakan zırh. Bk. ZIRH.

— ANSİKL. Kıyf. Eski yunanlı ve romalı kadınlar, deri ve kumaştan yapılmış korsaya benzer elbiseler giyerlerdi. (Yunanlıların giydikleri bu korsaya *istrophion stethodesmis*, Romalıların giydiklerine ise *taenia*, *zona* ve *fasciae mamillares* adları verilirdi.)

Çağımızda korsa sanayii, kumaşın yumuşak ve dayanıklı olmasını sağlayan elastomer dokuların kullanılmasıyle büyük ölçüde gelişti. (LM)

KORSACI veya **KORSECİ** i. (*korsa* veya *korse*'den *korsa-cı* veya *korse-ci*). Korsa yapan veya satan kimse.

◆ **Korsacılık** i. Korsa yapma veya satma işi. (M)

KORSAJ i. (fr. *corsage*). Kıyf. Eskid. Üzerine bluz giyilen ve gövdeyi sıkıca saran astar. (Bugün kadın elbisesinin üst kısmına *korsaj* denir. Etekle giyilen ayrı korsaj genellikle eteğinkinden ayrı bir kumaştan yapılır ve biçimine göre, bluz, şömizye gibi adlar alır.) [L]

KORSAKOV (Aleksandr Mihayloviç), rus generali (1753 - Petersburg 1840). Fransızlarla savaşmak için Hollanda'ya gönderildi: sonra, İran'da savaştı (1796). Rusya ikinci koalisyona girdikten sonra İsviçre'de Fransızlarla çarpıştı, ama Zürich'te Masséna tarafından bozguna uğratıldı (1799). 1801'de süvari generali, sonra Litvanya valisi oldu. 1830 - 1831 Ayaklanması sırasında Petersburg'a çağrıldı ve İmparatorluk meclisi üyesi oldu. (L)

Korsakov psikozu. Psikiyatr. Hafıza bozuklukları (anterograd amnezi veya tespit amnezisi), yön şaşırma, hikâye uydurma ve hafıza uyumsuzlukları şeklinde kendini gösteren akıl hastalığı. Bu bozukluklar genellikle bir polinevrit ile birlikte görülür, bu yüzden *polinevritli psikoz* veya *psikopolinevrit* adlarıyle de anılır. Sebepleri çeşitlidir; en yaygın sebep müzmin alkolizmdir. Hastalığa rus sinir ve ruh hastalıkları hekimi Sergey Sergeyeviç Korsakov'un (1854-1900) adı verilmiştir. (L)

KORSAN i. (ital. *corsaro*'dan). Deniz haydutu. (Bk. ANSİKL.) ‖ *Mec.* Başkalarının hakkını zor kullanarak yiyen kimse. ‖ Sıf. Bir hakkı izinsiz olarak kullanan: *Korsan plakçı. Korsan radyo.*

— Denizc. *Esk. Korsan gemisi*, deniz hırsızlığı ve korsanlık yapan gemiler. (Düşman gemilerini basarak mallarını alan bir devletin donanma gemilerine de aynı ad verilirdi.)

— Cz. huk. Korsanlık suçunu veya buna benzer bir suçu işleyen kimse.

— Radyotek. *Korsan radyo*, kendine vergi olmayan bir dalga uzunluğunda izinsiz yayın yapan verici posta. ‖ Sahillerin açığında, karasuları hududunda demirleyen bir gemi üzerine kurulmuş, özel teşebbüse ait bir radyo yayını istasyonu. (Britanya sahillerinin açığında çok sayıda korsan radyoları çalışmıştır; fakat 1967'de kendilerine yayımlanmak üzere reklâmlarını veren britanya kuruluşlarına karşı alınan müeyyidelerin, bu korsan radyolardan çoğunun yayına son vermesine sebep olduğu sanılmaktadır.)

— ANSİKL. *Korsan*, eline geçen her şeye, bu arada, kendi öz milletine ait gemilere de saldıran bir deniz haydutu olduğu halde, kendi hükümdarından, düşman ticaret gemileri üzerine saldırmak için *lettre de marque* denilen yazılı bir emir, izin veya icra belgeleri alırdı. Jean Barut, Duguay-Trouin, Forbir v.b. gibi korsanların birçoğu krallık deniz kuvvetlerine mensuptu. Surcof gibileri ise uzak yol kaptanıydılar. Korsanlar tarafından alınan ganimetlerin meşruluğunun özel bir mahkemece kabulü gerekti. XVII. ve XVIII. yy.larda korsanlığın büyük bir kâr sağlaması üzerine saray ve bakanlıklar bu işe büyük yatırımlar yaptılar. Korsanlık, 1856 Paris kongresinde yasaklandı ve bu karar yavaş yavaş denizci bütün ülkeler tarafından kabul edildi. Birinci Dünya savaşında korsanlık Almanlar tarafından savaş gemileriyle (Leipzig, Emden kruvazörleri) veya savaş salması olarak alınan ticaret gemileriyle (Moewe Wolf v. b.) yeniden başladı. 1939-1945 Arasında bazen açık denizde düşman ticaret gemilerine saldıran bir kruvazöre veya uçuş alanı büyük olan birkaç motorlu deniz uçağına da korsan adı verildi.

● *İslâm ülkelerinde korsanlar*, halife Abdülmelik'in Tunus'ta bir tersane kurdurmasıyle başlayan korsanlık hareketleri, sonra Kuzey Afrika'da İdrisîler (M.S. 788), Ağlebîler (800) ve fatımî halifeleri (909) devirlerinde devam etti. Fatımî halifeleri Sicilya, Sardinya ve Balear adaları gibi Akdeniz'in bellibaşlı adalarını ele geçirdiler. 1002'de müslümanlar Pisa'yı yağma ettiler. Pisalılar da bir afrika donanmasını yaktılar. XI. yy. müslüman İspanya hükümdarı Mücahit (öl. 1045), Pisa'nın büyük bir kısmını yaktı; buna benzer bir akını 1011'de tekrarladı. Pisalılar onu 1017'de Sardinya'dan çıkardılar. Kuzey Afrika'da devlet kuran Muvahhidler (XII. yy.) ve bunların parçalanmasından sonra Tunus'ta kurulan Beni Nafs sülâlesi (1228-1534); Orta Magrıp'ta Beni Ziyan (1235-1400) ve Fas'ta Beni Merin (1200-1550) sülâleleri Avrupa'nın Akdeniz ülkelerinden olan Pisa, Cenova, Provence, Aragon ve Venedik ile ticarî antlaşmalar yaptılar. Bu antlaşmalarla korsanlık yasaklandı. İtalya ve Afrika hükûmetleri, ülkelerindeki korsanları idam edecek ve aldıkları ganimetleri de gemilerin ait olduğu ülkelere geri vereceklerdi. Bununla birlikte iki Pisa donanması, Tunus kıyılarında üç müslüman gemisine saldırdı (1200). Sicilya Normanları Tunus'u vergiye bağladılar. Ayrıca Aragon ve Cenevizliler de müslümanlarla sürekli mücadele ettiler. Asıl korsanlar XIV. yy.dan sonra Akdeniz'de görülen hıristiyanlardır. Bunların amaçları geniş ölçüde ganimet ve esir ele geçirmekti. Bu devirlerde Anadolu'nun Akdeniz kıyılarında kurulan Karesi, Saruhan, Aydın, Menteşe beylikleri bu kıyıları korsan üsleri durumuna getirdiler.

Bu türk beyliklerine ait gemiler Akdeniz'de hıristiyan korsanlarına ait (özellikle Ceneviz ve Venedik) gemilerine saldırdılar. Osmanlılar, Çelebi Mehmed devrinde (XV. yy.) Venediklilerle yapılan antlaşmada, Adalar denizinde ve Çanakkale boğazında yolu kapayan türk korsanlarının görüldükleri yerlerde gemilerinin alınmasını kabul etti (1416). Bu yüzyılda Türklerin İstanbul'u almasıyle Avrupa korsanları önemini kaybetti. XV. yy.da Katolik Fernando ile Castillalı Isabel İspanya'daki müslümanları yurtlarından uzaklaştırmak için Granada

korsa (kıyf.)

korsa (sil.)

Foto. X (Kreasyon «Elle») [LAROUSSE]

KORSİKA adası
Ajaccio

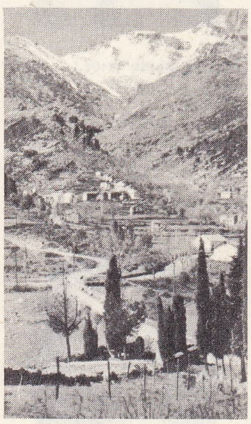

KORSİKA adası
Sainte-Pierre-de-Venaco

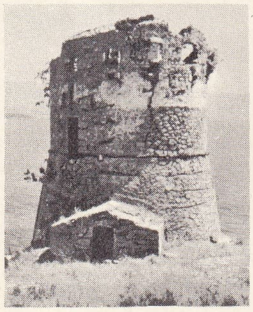

KORSİKA adası
Sagone'da
Ceneviz kulesi

üzerine yürüdüler. Şehrin Fernando'nun eline geçmesi (1492) üzerine binlerce magrıplı yurtlarını bırakarak Cebelitarık boğazından geçtiler ve Şerşel, Oran ve Cezayir'e geldiler (1493); sonra, Endülüs kıyılarına indiler. Bölgenin korsanları iç kısma çekildiler ve kısa bir süre sonra gelen Magrıplılardan yardım gördüler; İspanyollarla savaşarak onlardan aldıkları ganimetlerle Cezayir'e döndüler. Burada garnizonlar kuran Magrıplılar korsanlık hareketleri karşısında, kardinal Ximenes, Don Pedro Navarro'yu islâm korsanlarına karşı çıkardı. Yenilgiye uğrayan korsanlar bir süre bu hareketlerine son verdiler. Sonra türk korsanlarının önderliğinde yeniden Venedik ve İspanyol gemilerini yağma ettiler. Osmanlı devleti XIV. yy. sonlarından başlayarak, Akdeniz'deki başıbozuk türk korsanlığını düzenledi ve gelişmesine yardımcı oldu. Bu devrin ünlü türk korsanı Kemal Reis (öl. 1511), Osmanlı devleti tarafından hazırlanan bir korsan filosuyle Endülüs sularında bir ispanyol filosunu yaktı ve Malakka şehrini yağma etti. Cerbe adasını üs yaparak hıristiyan Avrupa için tehlikeli bir düşman oldu.

Turgut, Piri ve Murad Reisler, İspanyollar ve Venediklilerle savaşarak Akdeniz'i bir türk gölü haline getirmeğe çalıştılar. Bu sırada Kuzey Afrika'da korsanlık faaliyetine başlayan İlyas, İshak, Oruç ve Hızır Reisler de Akdeniz'de İspanyollara ve Cenevizlilere karşı harekete geçtiler. Kanunî Sultan Süleyman (XVI. yy.) Akdeniz'i bir türk gölü durumuna getirmek için türk korsanlarını biraraya getirerek donanmayı geliştirmeyi düşündü; Cezayir'i elinde tutan Hızır Reisi (Barbaros Hayreddin) İstanbul'a çağırdı. Ona kaptanıderyalık verdi. Preveze'de haçlı donanmasını yenen (1538) Barbaros'un Osmanlı donanmasına katılması türk korsanlığının sonu oldu. Onun yetiştirdiği Uluç Ali Reis, osmanlı donanması İnebahtı'da yenildiği halde, gemisini kurtararak İstanbul'a geldi (1571); bu son korsana da kaptanıderyalık verildi. Onun ölümüne kadar (1587) Cezayir ve Akdeniz'den gelen reisler, osmanlı donanmasına katıldılar. Bu tarihten sonra da Cezayir denizcileri kendi güçlerine göre hazırladıkları gemilerle Akdeniz'de korsanlık faaliyetine devam ettiler. (M)

KORSANLAR KIYISI, ing. **Trucial States** veya **Trucial Oman,** ar. **Umman el-Mutasalih,** Umman'da bölge, Arabistan yarımadasında, Basra körfezinin güney kıyısında; 83 600 km²; 110 000 nüf. 1853'te Büyük Britanya ile başlıca korsan reisleri arasında yapılan bir ateşkes sonucunda barışın hemen hemen sağlandığı bölge, Basra körfezi siyasî valisine bağlı bir siyasî memur tarafından temsil edilen ve Büyük Britanya'nın müttefiki olan yedi prensliğe bölünmüştür; bu prenslikler batıdan doğuya doğru şunlardır: Ebu Dabi; Dibay; Sarca; Acman; Umm el-Kiveyn; Ras el-Hayme; Fuceyre, Umman yarımadasının ucu, Umman ve Maskat sultanlığınındır; ama Korsanlar Kıyısı'nın iki prensliğinin toprakları, Umman körfezine ulaşır. Batıda Katar yönüne ve iç kısma doğru sınır çizilmemiştir; iç kısma doğru yer alan ve Ebu Dabi sultanı tarafından işgal edilen Buraymi vahası, Ebu Dabi, Umman-Maskat ve Suudî Arabistan arasında çekişmelere yolaçmaktadır. Beşerî faaliyet basra körfezinin (hemen yanında Rubülhali çölü uzanan) çok alçak kıyılarıyle sınırlıdır. Çok canlı olan inci avcılığı başlıca gelir kaynağıdır. Ayrıca önemli ölçüde petrol de çıkarılmağa başlanmıştır. (L)

Korsanlar savaşı, buğday ulaşımını çok güçleştirerek Roma'yı açlık tehlikesiyle karşı karşıya bırakan akdeniz korsanlarına karşı, Pompeius'un M.Ö. 67'de yönettiği sefere verilen ad. Lex Gabinia ile olağanüstü yetkiler alan Pompeius, çeşitli kesimlere filolar gönderdi ve korsanların geleneksel barınağı olan Kilikya kıyılarına da kendi hücum etti. Korsanların çoğu savaşmadan teslim oldular; sefer üç ayda sona erdi ve denizlerde kesinlikle sağlanan barış, bazı korsan halkların başka yerlere nakledilmesiyle sağlamlaştırıldı. (L)

KORSANLIK i. (*korsan*'dan *korsan-lık*). Korsan olma hali.

— Huk. Savaş zamanında bağlı bulunduğu devletin izniyle denizlerde savaş fiillerinde bulunan bir geminin durumu. (Bk. ANSİKL.) ‖ *Hava korsanlığı.* Bk. UÇAK *kaçırma.*

— ANSİKL. *Korsanlık*'ta deniz haydutluğunun aksine, izin veren devletin sorumluluğu söz konusudur. Devletin onayı gemi kaptanına verilen resmî korsanlık izniyle tespit edilir. Korsan gemi, zaptettiği gemi ve mallardan hisse alır. Korsanlık 16 nisan 1856 tarihli Paris deklarasyonuyle yasaklandı. İspanya iç savaşı sırasında tabiiyeti belirsiz denizaltıların bir yandan cumhuriyetçi kuvvetlere saldırırken, öbür yandan da tarafsız devletlerin ticaret gemilerine zarar verdiği, görüldü. Bunun üzerine Türkiye, İngiltere, Bulgaristan, Mısır, Fransa, Yunanistan, Romanya, Sovyetler birliği ve Yugoslavya'nın, Nyon'da 14 eylül 1937'de akdettikleri antlaşmada korsanlığa karşı tedbir alınması kararlaştırıldı. Nyon antlaşmasına göre, Akdeniz'in (antlaşmada taraf, olan devletlerin donanmalarınca denetlenmek üzere) bölgelere ayrılma da öngörüldü. Antlaşmada korsanlık fiilinin uçaklarla da işlenebileceği kabul edildi. (M)

KORSE i. Bk. KORSA.

KORSEK i. (ilk yapıldığı yer olması gereken Korsika'nın fransızca adı *Corse*'dan *corsèque* veya *corsesque*). XVI. yy.da piyadelerin tören silâhı olarak kullanılan kılıca benzer bir çeşit mızrak. (Namlusunun kabzaya yakın olan kısmında sivri uçlar vardır.) [L]

KORSİKA adası, Akdeniz'de ada, Fransa'nın bir idare bölgesi; 8 922 km²; 275 500 nüf. (1962 Sayımına göre, İstatistik ve İktisadî Araştırmalar Millî enstitüsünün hesapları bu sayımın çok altındadır.) İdare merkezi, *Ajaccio.* Korsika 5 idare çevresine ayrılmıştır: *Ajaccio; Bastia; Calvi; Corte; Sertène.*

Coğrafya

Çok dağlık bir ada olan Korsika'nın en yüksek noktası monte Cinto'nun yükseltisi 2 710 m'yi bulur. Fakat adada birbirinden oldukça farklı iki bölge ayırt edilir. Korsika'nın batı ve güney kısmı yakın bir jeolojik devirde şiddetle yükselen billûrlu kayaçlardan oluşmuştur; en yüksek tepeler (Cinto; monte Rotond [2 625 m]; monte d'Oro [2 391 m]; monte Renoso [2 357 m]; İnendine [2 136 m]) bu kısımdadır; bölgede aşınma ile derin vâdiler oyulmuştur ve girintili çıkıntılı doruklar garip manzaralar meydana getirir (Bavella dorukları). Kıyıların başlıca özelliği üçgen şeklinde çok büyük körfezlerin yanında sarp ve vahşî kıyıların yükselmesidir: Porto Sagone, Ajaccio ve Valinco körfezleri. Korsika'nın doğu kısmının jeolojik yapısı karmaşıktır: billûrlu şistler burada şiddetle kıvrılmıştır. Batıya doğru ise yüzey şekilleri daha yumuşaktır ve çoğunlukla yuvarlaklaşmış olan dorukların yüksekliği 1 500 m'yi pek aşmaz. Fakat, iç kısımlarla en çok zıtlaşan bölgeler kıyı bölgeleridir: Bastia'nın güneyinde, dümdüz bir kıyı meydana getiren, engebesiz bir kıyı ovası uzanır; büyük kıyı gölleri dar kum şeritleriyle denizden ayrılır. Korsika'nın manzaralarında, yüzey şekilleri kadar iklimin çeşitli ayrıntıları ve bu ayrıntılara eşlik eden bitki örtüleri de rol oynar: kıyı bölgeleriyle alçak vâdilerde (600 m yükseltiye kadar), akdeniz iklimi hüküm sürer; yazlar sıcak ve kurak, kışlar ılıktır; yağmur özellikle ilkbahar ve sonbaharda yağar. İnsanların uzun süreden beri yok ettiği ormanların yerini, ladinler, sakız ağaçları ve fundalardan meydana gelen sık makiler almıştır. Bazı kıyı kesimlerinde, özellikle de Sartene'de, yaz mevsimlerinin kavurucu sıcakları yüzünden köylüler yaylalara çıkar. Gerçekten de, yaylalarda hava daha serin olur; kışlar ise, tersine, daha serttir ve dağlara kar yağar. 700-900 m arasında, geniş kestane ormanları uzanır. Daha yukarılarda çam ve kayın ağaçları vardır.

Eskiden Korsika'nın başlıca gelir kaynağı çiftçilikti. Bugün akdeniz tipi çeşitli tarım (buğday tarımı, zeytin ağaçları, bağcılık) artık ancak ikinci derecede rol oynar. Bununla birlikte, Corso burnu yarımadası gibi bazı kesimler bağcılıkta ve tatlı şarap üretiminde uzmanlaşmıştır. Birkaç yıldan beri doğu ovasında meyvecilik ve bağcılık gelişmiştir. Uzun süre sağlığa zararlı olan bu ova, bir karma ekonomi şirketi («Korsika'yı tarım bakımından değerlendirme şirketi») tarafından düzenlenmişti. Şirket, adanın her tarafında hem incelemeler, hem de tesisler (özellikle sulama tesisleri) yapar. Hayvancılık eskiye oranla daha önemli yer tutar: gerçekten de Korsika, Avrupa kıtasına ihraç edilen ve Roquefort mahzenlerinde olgunlaştırılan peynirlerine önemli bir pazar bulmuştur. Büyükbaş hayvancılığı çok gelişmemiştir. Tahta işçiliği dışında sanayi faaliyeti önemsizdir. Balıkçılık da ancak ikinci derecede bir gelir kaynağıdır. Kısacası üretim bakımından Fransa'nın en sonda gelen idare bölümlerinden biri olan Korsika'nın iktisadî faaliyeti çok zayıftır.

Bununla birlikte adanın orijinal bir gelir kaynağı vardır: memur maaşları. Gerçekten de, Fransadaki memurların çoğu korsikalıdır. Bunlar maaşları veya emekli aylıklarıyle Korsika'ya hatırı sayılır bir gelir sağlar. Ulaştırma yetersizliği yüzünden gerçek turizm faaliyeti henüz çok gelişmemiştir.

Tarih

Korsika'ya çok erken bir tarihte, iber ve kelt-ligür asıllı oldukları sanılan ve büyük taş anıtlar bırakan halklar yerleşti.

Kyrnos veya *Cyrnos* adıyle tanınan adanın kıyılarına, M.Ö. I. binyılda fenikeli tüccarlar, 564'te Larignana nehri halici yakınında Alalia'yı kuran Phokaia'lılar, 535'te Phokaia'lıları kovan Etrüskler, güney kısma Syrakusai'liler, en son olarak da Kartacalılar ayak bastı. Bütün bu halkların sadece adanın kıyı şeritinde aralıklı toprakları işgal etmelerine karşılık, Romalılar Korsikalıların şiddetli direnmelerine rağmen yüz yıl kadar süren (260-162) bir savaştan sonra adayı tamamıyle ele geçirdiler. Latin medeniyeti adada geniş ölçüde yayıldı: Romalılar koloniler (Mariani), kasabalar, büyük çiftlikler, pazarlar kurdular, kaplıcaları düzenlediler. Korsika, Vandallardan çok zarar görmedi, fakat VI. ve VII. yy.da bizans hâkimiyetinden çok çekti. O tarihte Korsika'da Papalığın etkisi arttı: Aziz Büyük Gregorius bazilikalar ve piskoposluklar kurdu. IX. yy.dan XI. yy.a kadar Sarazin'ler kıyıları yağmalayarak halkı iç kısımlara sürdüler ve adanın erişebildikleri bölgelerine yerleştiler. Sarazin'lerin kesinlikle adadan çıkarılmasından sonra Papalık, Korsika'nın yönetimini Pisa başpiskoposuna verdi (1028). Adayı yeniden imar eden Pisalılar birçok bazilika ve köprü yaptılar (msl. Nebbio ve Murato bazilikaları [XII. - XIV. yy.]). 1132'den itibaren Korsika'ya sızan Cenevizliler, Sinucello della Rocca'nın birlik ve bağımsızlık çabalarına rağmen yavaş yavaş Pisalıların yerine aldılar. 1342'den itibaren Korsika'yı sömürmeğe başlayan Cenova, sürekli olarak yeniden canlanan, fakat birlik sağlanamadığı için başarıya ulaşamayan bir direnmeyle karşılaştı. Şambuccio d'Alando teşebbüsüyle adanın kuzeydoğu kesimi Cenova ile bir antlaşma yaptı; bu antlaşmaya göre Cenova yıllık bir vergi karşılığında bu kesimde altı korsikalıdan meydana gelen bir kurul yardımıyle a-

Foto. Lavie, Atlas-Photo, Marinie-Atlas-Photo (LAROUSSE)

Calvi

dalet ve güvenliği sağlayacaktı (1359). Bu anlaşmanın kapsamına giren bölge, «Terra del Comune» oldu; oysa güneyde derebeylik düzeni devam ediyordu. Cenova kısa süre sonra adanın yönetimini, Korsika ile Avrupa kıtası arasında ticaretin tekelini alan özel bir şirkete (*Maona*) bıraktı; fakat karşılaştığı zorluklar artınca Fransa kralına başvurdu. 1396-1409 Arası Korsika'yı, Charles VI adına mareşal Boucicaut yönetti. Corte hisarını inşa ettiren Cinarca kontu Vicentello d'istria'nın desteklediği Aragon kralları, XV. yy. başında Korsika'ya müdahale ettiler. Aragon hâkimiyet denemesinden vaz geçtikten sonra (1434), Cenova, Korsika'nın yönetimini 1453'te San Giorgio bankasına verdi; banka ada ile ilgilenmedi. Kısa bir Milano hâkimiyeti devresinden sonra (1468 - 1498), San Giorgio bankasının, güneyindeki derebeylere karşı şiddetli bir savaş açması Korsika'dan Fransa'ya ilk göçmen dalgasının hareketine sebep oldu (1485-1505), François I, Fransa'da ilk korsikalı alayını kurdu. Bu alayın kumandanı Sampiero d'Ornano daha sonra Korsika'yı, Karl V'in müttefiki olan Cenevizlilerden aldı (1553); fakat ada, Cateau-Cambresis antlaşmasıyle geri verildi (1559). Kısa süre sonra savaşa yeniden başlayan Sampiero d'Ornano, Korsika'nın bağımsızlık davasını öylesine benimsedi ki kendisine Sampi Corso adı verildi. Sampiero'nun ölümünden sonra (1567), Korsika ile adanın yönetimini 1563'te San Giorgio bankasından geri alan Cenova cumhuriyeti arasındaki ilişkiler uzun süre *Statuti civili e criminali*'lerle düzenlendi.

Cenova'nın koyduğu ağır vergiler, Cenova'da hazırlanan planları cumhuriyetin adadaki temsilcileri tarafından uygulanmaması ve çeşitli yağmalar, Korsika'nın yoksullaşmasına yolaçtı. 1729'da ada, ek bir vergi yüzünden yeniden ayaklandı; iktisadî durumun bozukluğu ve Korsikalıların ada yönetimine katılma isteğini reddeden Ceneviz'in tutumu, isyanın yayılmasına sebep oldu. 1768'e kadar devam eden çarpışmanın başlıca önemli olayı Theodore de Neuhof'un 1736'da geçici olarak bir krallık kurmasıdır. Cenevizliler sırasıyle Germen imparatorluğundan (1713-1732) ve isyanı bastırmaktan çok Korsikalıları kendine çekmeğe çalışan (Louis XV'in Royal-Corse'u kurması 1739) Fransa'dan yardım isterken isyan genişledi ve Pascal Paoli başkumandanlığa seçilince (1775) sistemli bir şekilde teşkilâtlandı. Fakat fransız sömürgelerinden çoğunun kaybını onaylayan Paris antlaşmasından (1763) sonra Choiseul, Korsika'yı karşılık olarak Fransa'ya bıraktırmağa çalıştı Compiègne sözleşmesi (1764) ve Versailles antlaşmasıyle (1768) Cenova, adayı Fransa'ya verdi. Korsika bütünüyle Cenova'ya karşı ayaklandığı halde, halkın büyük kısmı Fransa taraftarıydı ve Paoli, 1768'de birçok başarı kazanmasına rağmen Pontenuovo muharebesinden sonra (8 mayıs 1769) Korsika'dan ayrılmak zorunda kaldı. Geleneksel kuruluşların muhafazası, eyalet meclislerinin ve bir yüksek adalet meclisinin kurulması, Korsika'ya belirli bir muhtariyet sağladı. Paoli'nin yönettiği ve İngiltere'nin desteklediği ayrılma teşebbüsünü (1793-1795) bastıran (1796) Napolyon'un Fransa'da imparator ilân edilmesi, Korsika'nın kesinlikle Fransa'ya bağlanmasına yolaçtı. Ordunun şiddet hareketlerinin etkisini gidermek için adaya bugün de yürürlükte o-

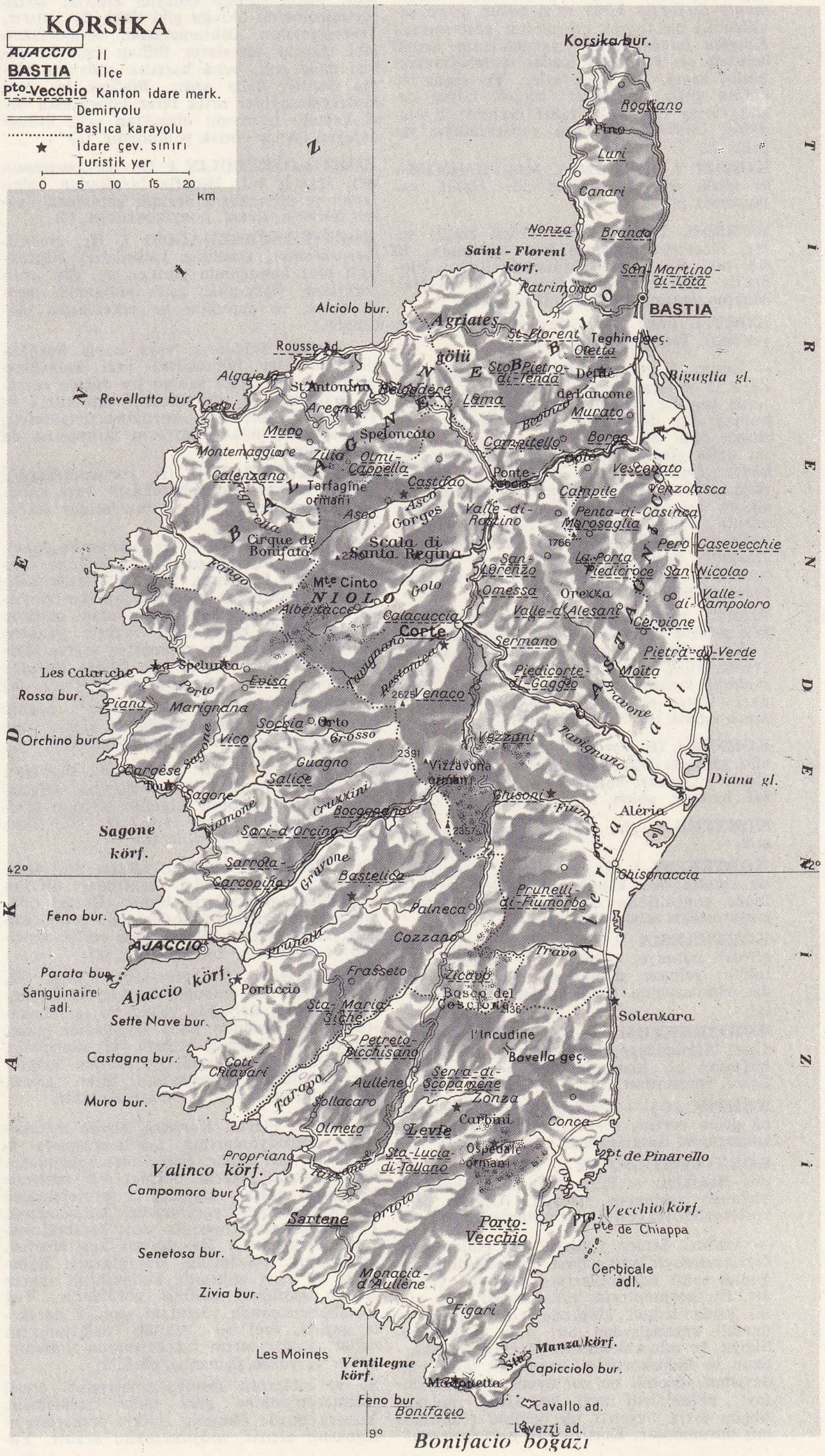

KORSİKA adası haritası

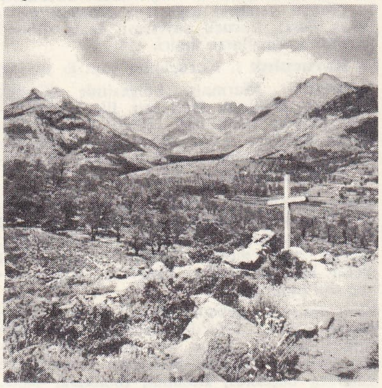

Pietra Tafonata ve Cinque Frati'nin Casamaccioli'den görünüşü

Foto. Boucher-Multiphoto, Marinie-Atlas-Photo (LAROUSSE)

lan imtiyazlı bir vergi ve gümrük rejimi tanındı (Miot kanunu). XIX. yy. boyunca ve XX. yy.ın ilk yarısında, Fransa ile güç ilişki kuran, sanayi kaynakları olmayan, tarım tekniği çok geri kalan Korsika, büyük bir iktisadî buhran geçirdi. Korsikalılar, kütle halinde, Fransa'ya veya denizaşırı sömürgelere göçtüler. İki dünya savaşı arasında İtalya, Korsika üstünde hak iddia ettiyse de adada bile pek taraftar bulamadı. 1958'de Korsika'da Cezayir'dekileri örnek alan «halk kurtuluş komiteleri» kuruldu. (L)

KORSİKA burnu, Korsika'da yarımada, adanın kuzey ucu; en yüksek noktası *monte Stello*'da 1 305 m'yi bulur. İyice şekillenmiş bir toprak çıkıntısını göstermeyen *Korsika burnu* terimi, yarımadanın ucunu belirten on kilometre kadar uzunluğundaki bütün kıyıyı da ifade eder. Yarımada 40 km'lik şistli bir sırttır: birçok köyde çeşitli tarım (bağcılık; tahıl üretimi; zeytinlikler; büyükbaş hayvan yetiştiriciliği) yapılır. (L)

KORSİT i. (fr. *corsite*). Jeol. Korsika'daki gözlü diyorite verilen ad. *Eşanl.* NAPOLEONİT (L)

KORSÖR, Danimarka'da (Sorö amt'ı) şehir, Sjaelland adasının batı kıyısında; 13 400 nüf. Büyük Belt kıyısında liman. Fionia'da Nyborg feribotunun son iskelesi. Makine yapımı. Plastik maddeler. (L)

KORT i. (ing. *court,* duvarla çevrili alan, yer'den). Tenis oynanan saha.

— ANSİKL. Kort, uzunluğu 23,77 m, genişliği de 8,23 m olan bir dörtgendir. (İkili maçlarda genişlik kulvarlarla birlikte 10,97 m'yi bulur.) Bu dörtgenin sınırlarını yere çizilmiş olan ve adına *kenar çizgisi* denen iki uzun çizgiye *dip çizgisi* adı verilen ve kenar çizgilerine dikey olan daha kısa iki çizgi belirler; alan, iki direğe tutturulmuş bir fileyle ortasından enlemesine ikiye bölünmüştür. Filenin yüksekliği ortada 0,915 m, yanlarda da 1,06 m'dir. Kortun zemini çim, çimento, bastırılmış toprak veya kiremit tozundan, üzeri kapalı kortlarda ise tahtadan olabilir. Bk. TENİS. (L)

KORTE veya **KORTA** i. (ital. *corte*'den). Pek ciddiye alınmayan aşk; âşıktaşlık, flört. ‖ *Korte etmek* (veya *yapmak*), âşıktaşlık etmek, flört etmek: *Sade sen değil bütün mahalle kızları korte ediyor* (H. R. Gürpınar). *Hatta evli barklı büyük adamlarla korta ederdi* (R. N. Güntekin). [M]

KORTEJ i. (fr. *cortege*). Bir devlet büyüğünün yanında bulunan kimseler, alay, maiyet alayı. ‖ Cenaze, bayram v.b. gibi törenlerde saf halinde giden insan topluluğu. (M)

KORTEKS i. (fr. *cortex*). Anat. Bk. KABUK.

KORTEKSİN i. (fr. *cortexine*). Embriyonda eşeylik bezi kabuğunun salgıladığı hormon; gonositlerin dişi tipe doğru gelişim göstermesine sebep olur. (L)

KORTHALSİA i. Bot. Tırmanıcı, uzun gövdeli palmiye; çiçekleri iki evcilikli, yaprakları yelpaze, damarları telek biçimindedir. (Malezya'da yirmi kadar türü yetişir.) [L]

KORTİKEKTOMİ i. (fr. *corticectomie*). Cerr. Akmaddeye dokunulmadan beyin kabuğunun bir kısmının kesilip çıkarılması. *Eşanl.* TOPEKTOMİ. (L)

KORTİK (O) —, latince «kabuk» anlamına gelen *cortex, corticis*'ten alınan ve bazı kelimelerin türetilmesine yarayan unsur. (L)

KORTİKOSTEROYİT i. (fr. *corticostéroïde*). Biyokim. ve Eczc. Böbreküstü bezi kabuğunda rastlanan steroyit. (Ondan fazla kortikosteroyit çeşidi elde edilmiştir.)

— ANSİKL. Sentez yoluyle elde edilen yeni *kortikosteroyit*'lerin yapısı böbreküstü kabuğunun tabiî hormonlarının yapısına yakındır. Bu hormonların kullanılması, son yirmi yılda tedavi alanında elde edilen en önemli kazançlardan biri oldu. Glükokortikoyit ve mineralokortikoyit etkileri ile kortizon ve hidrokortizon, kortikoyit ikame tedavisinde önemli bir rol oynar. Bundan dolayı, böbreküstü bezi yetersizliği tedavisi bugün artık başarılı bir şekilde çözümlenmiş durumdadır. Kortizon ve hidrokortizon' un iltihap önleyici özellikleri birçok hastalığın tedavisinde önemli bir rol oynar. Bu yüzden ikame hormonu olarak oynadıkları rol bugün artık neredeyse unutulmak üzeredir. Onun için de, bugünkü araştırmalar, iltihap önleyici etkisinin yerinde kalması şartıyle kabil olduğu kadar az hormon etkisi olan kortizon türevleri bulmak çabasındadır.

Meselâ kortizonun ve hidrokortizon'un hidrojeninin çıkarılmasıyle elde edilen prednizon ve prednizolon'un iltihap önleyici etkileri daha yüksek, sodyumu tutma gücü de daha azdır. Buna bir metil kökünün eklenmesi ilâcın iltihap önleyici etkisini metilprednizolon'da olduğu gibi daha da arttırır. Triamsinnolon, deksametazon, betametazon gibi flüorlu türevlerin iltihap önleyici etkisi daha çok, buna karşılık sodyumu tutma özelliği daha azdır. Böylece bu yeni kortikosteroyitler artık birer böbreküstü bezi kabuğu hormonu olmaktan çok, iltihap önleyici ilâçlar olmak yolundadır. (L)

KORTİKOSTİMÜLİN i. (fr. *corticostimuline*). İçsalgı bil. Hipofiz tarafından salgılanan ve böbreküstü bezinin kabuğunu uyaran hormon. *Eşanl.* KORTİKOTROFİN. (L)

KORTİKOSÜRRENALOM i. (fr. *corticosurrénalome*). Özellikle kadınlarda böbreküstü bezi kabuğunda görülen ur. (Bu urun belirtileri, şişmanlık, aşırı kıllanma, deride yarık ve çatlaklar ve erkekleşme eğilimidir.)

— ANSİKL. Tehlikesiz veya habis *kortikosürrenalom*'lar böbreküstü bezi kabuğunu büyütür, ama çoğu zaman bu durum cerrahî müdahale ile düzeltilebilir. Bu klinik özelliklerin yanı sıra kortikosürrenalomlar, sidikle fazla miktar hormon atılmasına da sebep olur. (L)

KORTİKOTERAPİ i. (fr. *corticothérapie*). Tedavi maksadıyle, böbreküstü bezi kabuğu hormonlarının veya türevlerinin kullanılması. (L)

KORTİKOTROFİN i. (fr. *corticotrophine*). İçsalgı bil. Böbreküstü bezi kabuğunu uyaran hipofiz hormonu. Hipofiz kortikotrofi-ni'nin kullanılması tedavide kortikosteroyitlerin verilmesi lüzumunu ortadan kaldırır ve böylelikle böbreküstü bezinin yeniden normal olarak görev yapmasını sağlar. Kortikotrofin ayrıca teşhis için Thora testinde de kullanılır. *Eşanl.* KORTİKOSTİMÜLİN. (L)

KORTİKOTROP (fr. *corticotrope*). İçsalgı bil. Böbreküstü bezi kabuğu ile ilişkisi olan *kortikotrop hormon,* kortikotrofin. (L)

KORTİKOYİT i. (fr. *corticoïde*). Biyokim. Böbreküstü bezlerinin kabuğundan salgılanan veya bu organın salgısını arttıran madde. *Kortikosteroyitler, A.C.T.H. gibi hormonlar birer kortikoyittir.* (L)

KORTİN i. (fr. *cortine*). İçsalgı bil. Amerikalı fizyolog Kendal tarafından 1935'te keşfedilen hormonların tümü. (Kortip böbreküstü bezinin kabuğundan elde edilir. Bugün yerini sentetik olarak elde edilen kortizon ve türevlerine bırakmıştır.) [L]

KORTİZOL i. (fr. *cortisol*). İçsalgı bil. Böbreküstü bezi kabuğunun salgıladığı başlıca hormon; kabuğun yalnız iki iç tabakasından ve özellikle katlı tabakadan çıkar. (Kortizol 21 karbon atomlu bir steroyittir; 4 ve 5'inci karbonlarla çift oksijen bağlantısı kurularak pregnan'dan türer. *Eşanl.* HİDROKORTİZON, F. DE KENDALL BİLEŞİĞİ.

— ANSİKL. Fizyol. *Kortizol,* büyük metabolizma fonksiyonlarının ayarlanmasında önemli bir rol oynar. Şeker metabolizmasında, kandaki şekerin normal bir seviyede kalmasını sağlar, karaciğerde proteinlerden yeniden glikojen yapılmasını kolaylaştırır. Protein metabolizmasında azot katabolizmasını kolaylaştırır. Bu durum kas atrofisi, osteoporoz, büyümenin duraklaması hallerinde ve aşırı miktarda kullanıldığı zaman azotun eksilmesi halinde görülebilir. Yağ metabolizmasında vücuttaki yağları harekete geçirir, özel bir şekilde dağılımlarını sağlar; yağlar sırtın üst kısmında toplanır, gövde ve yüzde şişmanlık görülür.

Su ve elektrolit metabolizmasındaki etkisi aldosteron'unkine göre daha önemsizdir. Yüksek dozda alınırsa, sidikle potasyum atılmasını artırır, sodyumunkini azaltır. Yumacıkların süzegenliğini artırarak sidik söktürücü etki gösterir.

— Ted. Kortizol, iltihap önleyici ve antialerjik etkiler gösterir. İltihapların, kolagen ve alerjik hastalıkların tedavisinde kullanılır. Bununla birlikte yeni kortikosteroyitlerin bulunuşu, kortizolün önleyici olarak kullanılmasını hayli azaltır. Buna karşılık kortizol, kortizon ve dezoksikortizon ile beraber böbreküstü bezi yetersizliğinin (Addison hastalığı) başlıca tedavi elemanlarından biridir. (L)

KORTİZON i. (fr. *cortisone*). İçsalgı bil. Böbreküstü bezi kabuğunun salgıladığı hormonlardan biri (1929'dan beri amerikalı bir bilgin grubu tarafından aranan bu hormon, 1943'te sentez yoluyle elde edilmiştir. Önemli bir iltihap önleyici etkisi vardır.)

— ANSİKL. *Kortizon,* ilerleyici müzmin poliartrit'te, had eklem romantizması, yaygın had deri veremi ve damla tedavisinde bazen parlak sonuçlar verdi. Bu hormonun alınması her zaman tehlikesiz değildir; çok sıkı bir rejime ve çok sıkı hekim gözetimine ihtiyaç gösterir. Öte yandan ilâcın kesilmesiyle, alınırken görülen memnuniyet verici sonuçlar ortadan kalkar. Kortizon, ilkel veya hipofiz menşeli böbreküstü bezi kabuğu yetersizliği halinde fizyolojik dozlarda, iltihap, alerji ve bazı kan hastalıkları v.b.nin tedavisinde çok daha büyük dozlarda kullanılır. (L)

KORTRIJK, Courtrai'nin flamanca adı. (L)

KORU i. (esk. türk. *korığ*'dan). Bakımlı ve muhafazalı küçük orman: *Yeşil koruların ve zengin villaların mesut görünüşü altında, Suriye açlığını gördük* (F.R. Atay). *Oğullarından Seyyid Ali, Banaz'ın üstündeki çam korusunda yatar* (Abdülbaki Gölpınarlı).

— Din. tar. *Kutsal koru.* Eskiler birer açık hava tapınağı saydıkları koruları kutsallaştırmışlardı. Yunanistan'da Zeus'a adanan Dodone korusu, Kıbrıs'ta Afrodit'e adanan Paphos korusu, Roma'da Kapitol'ün tepesinde Forum yakınlarında Asyle korusu ve o civardaki Egerie ve Diana korusu kutsal sayılırdı. Kurban törenleri orada yapılırdı ve bu korulara girmek izni herkese verilmezdi.

— Teşk. tar. *Koru ağası,* saraya ait çayır ve koruların muhafazasıyle görevli olanların âmiri. (LM)

KORUBİS i. (fr. *corubis*). Çok sert sunî korindon; kromun elde edilişi sırasında yan ürün olarak meydana gelir. (L)

KORUCU i. (*koru*'dan *koru-cu*). Orman veya kır bekçisi.

— Huk. Köy sınırları içinde, can ve mal güvenliğini korumakla görevli silâhlı memur. (Korucular, köy ihtiyar heyetince iyi halli olanlar arasından seçilerek kaymakamın emriyle göreve başlar ve muhtarın emri altında çalışır.)

— Teşk. tar. Saraya ait çayır ve koruları muhafaza ile görevli kimse. ‖ Sefer sırasında ülkeyi korumak ve sefere gidenlerin işlerini yürütmek için yerlerinde kalan yeniçeriler. ‖ İstanbul, Bursa, Edirne çevresindeki ormanları ve su yollarını korumakla görevli yeniçeri askeri. ‖ *Korucu ağası* (veya *başı*), korucu sayısının fazla olduğu yerlerde korucuların âmiri.

◆ **Koruculuk** i. Korucunun yaptığı iş. (M)

KORUCU, Marmara bölgesinde (Güney Marmara bölümü, Balıkesir ili, İvrindi ilçesi) bucak; 9 138 nüf. (1965); 26 köy. — *Bucak merkezi,* 1 262 nüf.; ilçe merkezinin 20 km güneyinde; İvrindi-Bergama yolu üzerinde; yüksl. 375 m. (M)

Korucumehmet mescidi veya **Ayvansaray mescidi,** İstanbul'da, Korucu Mehmed Çelebi tarafından yaptırıldı (1591'e doğr.). Ahşap olan mescit 1833'te yandı. Hacı Bekir kızı tarafından onarıldı, bugün harap durumdadır. (M)

Korucutepe. Arkeol. Elazığ ilinin doğusunda höyük. 1968'de Chicago üniversitesinden M. V. Loon ve Kaliforniya üniversitesinden Giorgio Bucellati yönetiminde kazılara başlandı. Bulunan tabakalar M.Ö. III. binyıl ile M.S. XIII. yy. arasına tarihlenir. Höyüğün güney yamacında III. binyıl kalıntıları tespit edildi. Bu tabaka-

larda kahverengi bir toprak duvar ortaya çıkarıldı. Çoğu elle yapılmış, kahverengi, koyu kırmızı ve siyah çömlekler görüldü. Küçük buluntular arasında, oraklar, bıçaklar, çakmak taşından ok uçları, yeşil taş baltalar, perdah taşları, kemik bizler, bakır iğneler, minyatür taşlar v.d. vardır. Höyüğün doğu yamacında M.Ö. II. binyıla ait eşyalar ortaya çıkarıldı. Evler taş temel üzerine kerpiç malzemeden yapılmıştır. Çarkta yapılmış çeşitli renklerde çanaklar, çömlekler perdahlı kaplar, kendinden astarlı çömlekler, II. binyıl çanak-çömlek tipleri arasındadır. Çakmak taşı buluntular yanında, pişmiş topraktan figürinler, kemikten iğne ve bizler, tunçtan iğneler de bu devir eserleridir. 1969'daki kazılara, H.G. Güterbock ve P. Houwink de katıldı. Tepenin kuzey kenarında ilk Bronz çağa ait (yaklş. M.Ö. 3000-2200) köy yerleşmesinin bir parçası ortaya çıkarıldı. Eski hitit çağ yerleşmesine ait (yaklş. M.Ö. 1750-1500) tepenin güney ve doğusunda çift taş temel dizili, üst kısmı kerpiç ve tahtadan istihkâm duvarı bulundu. M.Ö. 1400-1200 yıllarında bölgenin Hitit imparatorluğunun vasallığı altına girdiği ve bu devirde bölgeye *Işuva* adı verildiği sanılıyor. İlk demir çağ yerleşmesindeki (yaklş. M.Ö. 1150-800) ev yapımlarında ve kullanılan malzemede büyük bir değişiklik olmadı. Kazılara 1970 yılında da devam edildi. (M)

KORU dağı, bazı kaynaklarda **Kurudağ,** Trakya'nın güneyinde, Saros körfezi kıyısı yakınlarından başlayarak kuzeydoğuya doğru uzanan sırtlar (Kirazlıpınar tepesinde 646 m). Yapısında eyosen-oligosen flişleri hâkimdir. Saros körfezinin bitiminde geniş bir ova görünüşünü alan Kavak deresi vâdisi Koru dağını Ganos dağından ayırırsa da, kuzeydoğuya doğru basık tepelerle bu dağa yaslanır. Keşan-Gelibolu yolu Koru dağının kızılçam ormanlarıyle bezenmiş olan bir kesiminden geçer. (M)

KORUGAN (*korumak*'tan *koru-gan*). Ağaç gövdeleriyle yapılmış ve çevresinde kazılı çukuru bulunan, korunmağa elverişli kare biçimindeki ev. (Bk. ANSİKL.) || İstihkâm. *Eşanl.* BLOKHAVZ.

— ANSİKL. Bu evin damı, etrafındaki çukurdan çıkarılan topraklarla örtülür ve toprak tabakası zırh yerine geçerdi. Bugün yapımı için kullanılan malzeme (betonarme, çelik zırhlı levhalar) istisna edilirse modern koruganlar da eskilerin benzeridir. Tek başına kendisini savunmağa bırakıldığı, başka bir yerden desteklenmediği takdirde, metotlu bir saldırıya karşı koyamaz. Bu sebeple koruganın rolü zamanla sınırlıdır. Silâhları az olan bir düşmana karşı, denizaşırı yerlerdeki kullanılışından başka, koruganlar, ancak makineli tüfekler ve tanksavar toplarıyle çeşitli engelleri ateş altında bulundurmak üzere kullanılır; bu tür kullanılış bazı ormanlık sınır bölgelerinde (özellikle Ardennes'lerde) geniş ölçüde uygulanmıştır. (M)

KORUK i. Olgunlaşmamış, ham üzüm. Bk. ANSİKL.

— DEY. *Dedesi koruk yemiş, torunun dişi kamaşmış,* yapılmış bir hatanın, çok sonra onu yapanın torunları üzerinde etkisi olabileceğini belirtmek için kullanılır.

— Mutf. *Koruk suyu,* koruğun ezilmesiyle elde edilen ekşi üzüm suyu. || *Koruk şerbeti,* sulu ve iri cins koruktan yapılan bir şerbet. Bk. ANSİKL.

— Zool. *Koruk lüferi. Halk dili.* Ağustos ayında avlanan turfanda lüfer.

— ANSİKL. Bot. Üzümden sadece şarap yapılmaz; koruk halindeki üzümden çıkarılan ekşi üzüm suyu bazı yemeklere katılır ve şerbet olarak da içilir.

— Mutf. *Koruk şerbeti,* yapılırken önce koruklar saplarından ayrılır. Yıkandıktan sonra sıkılarak suları çıkarılır. İyice süzülür, yeterince su ve şeker katılır. Şerbete nane veya oğul otu katılırsa daha hoş kokar. (M)

KORULUK i. (*koru*'dan *koru-luk*). Koru halinde olan, sık ağaçlı yer. (M)

KORUMA i. (*korumak*'tan *koru-ma*). Korumak eylemi: ***Yaşça kendisi büyük olduğu halde onu korumaya, ona ağabeylik etmeye başladı*** (Sabahattin Ali).

— Elektr. *Koruma düzeneği,* bir iletim şebekesinde veya bir elektrik tesisatında olabilecek anî bozuklukların çabuk ve güvenli bir şekilde bulunmasını ve giderilmesini sağlayan düzenek. (Bk. ANSİKL.) || *Seçmeli koruma düzeneği,* yalnız bozukluğun meydana geldiği kısmı devre'den ayıran koruma düzeneği. (Koruma düzeneği yalnız koruduğu kısımdaki bozuklukları gideriyorsa *bağımsız seçmeli*'dir. Tesisatın çeşitli kısımlarına bağlı koruma düzeneklerinin zaman içinde, ayar değerlerine v.b. göre kademeli çalışması öngörülüyorsa *bağımlı seçmeli*'dir.)

— Mad. oc. *Koruma yığını,* çok önemli yerüstü tesislerinin hasara uğramaması için maden yatağında işletilmeden bırakılan kısım. (Koruma yığınının şekli belirlenirken, bölgedeki çökme kuşaklarının genişlikleri göz önüne alınmalı, özellikle yığının derine doğru genişlemesine dikkat etmelidir.)

— Metalürji. Bir yüzeyi, oksitlenme, aşınma, eskime gibi dış etkilerden korumak amacıyle maden veya maden olmayan bir maddeyle kaplama. (Bk. ANSİKL.) || Semantasyon sırasında bir parçayı korumak için bir bakır veya özel bir boya tabakasıyle kaplama.

— Teknol. *Koruma yastığı,* bir darbeden korumak veya bir deliği tıkamak için kullanılan, silindir biçiminde yastık.

— ANSİKL. Elektr. Beklenmedik birçok olay iletim şebekesinde bozukluklara yolaçabilir: yıldırım, nem, deniz tuzları, toz ve kimyasal buharlar yüzünden yalıtkanlığın azalması, şiddetli rüzgâr, aşınmış madenler, toprak kaymaları veya tesisi iyi kullanmamaktan doğan mekanik kazalar bu sebepler arasında sayılabilir. Bu bozukluklar uzaktan farkedilerek şalterlerin açılmasına kumanda eden röleler çalıştırılabilir. Ancak elektriğin uzun süre kesik kalması işletme yönünden doğru olmadığı için, şalterlerin de fazla açık kalmaması gerekir. Bunun için şebeke, şalterlerle sınırlanmış ve gerekli kontrol düzenekleriyle donatılmış *koruma bölgeleri*'ne ayrılır.

— Metalürji. Madenî bir parçada koruma iki türlü sağlanır. ***Bir maden tabakasıyle koruma***'da şu metotlar uygulanır: elektroliz yoluyle kaplama (bk. GALVANOPLASTİ, NİKEL *kaplama,* BAKIR *kaplama,* KROM *kaplama*); bir madenin eriyik halindeki tuzuyle kaplama (kimyasal nikel ve bakır kaplama); ergimiş bir maden banyosuna batırma (KALAYLAMA, GALVANİZLEME, KURŞUN *kaplama*); semantasyon usulüyle veya termokimyasal işlemle madenî bir parçanın yüzeyine yayma (ALÜMİNLEME, KROMLAMA); çinko, kadmiyum, kalay, kurşun veya alüminyumu bir tabanca ile parça üzerine püskürterek kaplama; maden buharlarının parça üzerinde birkaç mikronluk çok ince tabakalar halinde yoğunlaşmasına dayanan vakumlu kaplama.

● ***Madenî olmayan bir tabaka ile koruma***'da boya, lake, vernik ve parçanın kullanılacağı ortamdaki aşındırmaya dayanıklı plastik maddeler kullanılır; meselâ emay, ısıya dayanıklı seramik, kimyasal olarak veya elektrolizle tuz, oksit veya karmaşık bileşikler parça üzerine çökeltilerek koruma yapılır. Bu koruma usulleri çoğu zaman birlikte kullanılır; çeliğin fosfatlanmasından veya alüminyum alaşımının oksitle kaplanmasından sonra vernik veya boya sürülür; bunlar ilk kaplamanın gözeneklerine girerek kolayca kabuk bağlar.

KORUMAK geçl. f. (esk. türk. *korımak*'-tan). Tehlike ve dış etkilere karşı muhafaza etmek: ***Duvarı yağmurdan korumak için iyice boyadılar.*** || Yardım ve himaye etmek, gözetmek, kayırmak: ***Yeniden geziye çıktığı sırada Ankara'da saz şairlerini seven ve koruyan Alişan Beye sığındı*** (Cahit Öztelli). || Tehlike veya güç durumlardan uzak tutmak: ***Kadıncağızın, beni, dedikodudan korumak için gösterdiği telaş âdeta kibrime dokundu*** (R. N. Güntekin). ***Halkı bulaşıcı hastalıklardan korumak.*** || Savunmak, müdafaa etmek: ***Biz kendi kendimizi koruyacağız*** (Y. K. Karaosmanoğlu). || Karşılamak, denk gelmek: ***Yüz lira bunun işçiliğini bile korumaz.*** *Esk.* Tekabül etmek.

— ÇEŞ. DEY. ***Allah korusun!*** Bk. ALLAH.

|| *Canı* (veya *gözü*) *gibi korumak,* dikkatle ve özenle bakmak, gözetmek; üstünde titremek. (M)

KORUN i. (*korumak*'tan). Anat. Üst derinin en dışta olan tabakası. *Esk.* Tabakai karniye. (*Eşanl.* BOYNUZSU TABAKA.) || *Korun dokusu,* korun tabakası ve korun tabakasının değişimiyle oluşan tırnak, boynuz v.b. kısımları meydana getiren doku. (M)

KORUNA i. Çekoslovakya para birimi (sembolü KCS), 100 haleri değerinde; iki koruna'ya *koruni,* ikiden fazla olursa *korun* denir. (L)

KORUNAK i. (*korunmak*'tan, *korun-ak*). *Halk dili.* Tehlikeden korunmak için sığınılan, saklanılan yapı, mağara v.b. yer. *Eşanl.* SIĞINAK. (M)

KORUNCAK i. (*korunmak*'tan). *Yeni.* İçinde bir şey saklanan yer veya kap. *Esk.* Mahfaza. (M)

KORUNDOFİLİT i. (fr. *corundophyllite*). Miner. Hidratlı tabiî alüminyum ve magnezyum silikat; klorit grubundandır. (Klinoklor çeşidi.) [L]

KORUNGA i. Çokyıllık otsu yem bitkisi. (İlmî adı *Onobrychis sativa.*)

— ANSİKL. *Korunga,* derin köklü bileşik yapraklı, yuvarlak gövdeli otsu bir bitkidir. Çiçekler yaprakların koltuğundan çıkar ve uzun bir sapın ucunda salkım halinde yer alır. Tacı güzel gül pembesi rengindedir. Çiçek açtığı zaman ot için biçilir. Tohum elde etmek için de yetiştirilir. Yem değeri yüksek bir bitkidir. (L)

KORUNGALIK i. (*korunga*'dan *korungalık*). Korunga çayırı. (M)

KORUNMA i. (*korunmak*'tan *korun-ma*). Korunmak işi, sığınma, sakınma. || Himaye edilme.

— Ask. *Pasif korunma,* düşman saldırılarına, tabiî âfetlere ve büyük yangınlara karşı, halkın mal ve can kaybının en aşağıya indirilmesi, önemli kamu kuruluşları ve özel kuruluşların korunması ve çalışmalarının sürdürülmesi için, silâhsız koruyucu ve kurtarıcı tedbir ve çalışmaların tümüne verilen ad. Bk. ANSİKL.

— Fizyol. *Tabiî korunma yolları,* organizmalarda fiziko-kimyasal veya biyolojik saldırılara karşı korunma imkânları. Bk. ANSİKL.

— Huk. *İşçinin korunması* (*İş güvenliği*). Bk. ANSİKL.

— Mad. oc. *Korunma galerisi,* bir patlayıcı madde deposunun çevresinde bırakılan boş alan.

— Mekan. *Ağırlık merkezi hareketinin korunması.* Bk. ANSİKL.

— Ormanc. Bk. ANSİKL.

— Sağ. bil. Hastalıklara karşı korunmayı ve hastalıkların bir topluluğun içinde yayılmasını engelleyebilen araçların tümü. Bk. ANSİKL.

— Toprakbilim. *Toprak korunması,* toprakların aşınmasına karşı koymak için alınan tedbirlerin tümü. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Ask. Bir hareketsizlik anlamına yer vermemek için *pasif korunma* terimi yerine, hareket ve çalışmayı kapsayan, aynı zamanda topyekûn savunmanın siviller tarafından yapılacak görevlerini belirten *sivil savunma* terimi kullanılmaktadır. Bk. SİVİL SAVUNMA.

Korucutepe silindir mühür ve baskısı

Foto. T. Birgili (MEYDAN)

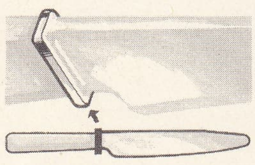

koruyucu (teknol.)

— Fizyol. *Organizmaların korunması.* Hemen her organizmada bulunan genel korunma yollarıyle sadece bazı türlere özgü korunma yolları arasında bir ayırım yapılır: **1.** bütün türlerde aynı olan korunma yolları şunlardır: **a)** *soğuğa ve sıcağa karşı korunma.* Sıcakkanlı hayvanlarda deri, kıl, tüy gibi örtenekler, çevre damarlarının daralması veya genişlemesi, organizma içindeki yanmaların azalıp çoğalması, sıcağa karşı terleme, soğuğa karşı titreme ve ürperme gibi etkenler (bu mekanizmalar soğanilik ve arabeyindeki iki merkezden idare edilir); **b)** *travmalara karşı deri, kıllar, tüyler kabuklar veya bağalar gibi örtenekler.* Beyin, omurilik, göz v.b. gibi nazik organları koruyan özel anatomik yapılar; kanamayı durduran pıhtılaşma, dokuları onaran nedbeleşme gibi yollar; **c)** yabancı maddelerin organizmaya sızmasına, burun boşluklarına, gırtlağa veya bronşlara giren tanecikleri dışarı atmağa yarayan *aksırma ve öksürmeler;* mideye girmiş olan yabancı cisimleri atmayı sağlayan *bulantı ve kusmalar* (yabancı cisim organizmaya girmeyi başardığı zaman da ya eritilerek veya kist haline getirilerek zararsızlaştırılabilir); **ç)** *zehirlere karşı, zehir bir gazsa deri ile,* aksırma ve solunumu durdurmayle; sıvıysa tükürme ve salgıyı artırma, kusma ve ishallerle; kana geçmişse karaciğer tarafından durdurularak ve burada değişime uğratıldıktan sonra böbrekler yoluyle dışarı atma; **d)** *mikroplara karşı,* mikrop saldırılarının çoğuna dayanıklı olan deriyle; hafif bir antiseptik olan tükürükle; burun boşluklarının, gırtlağın, bronşların sümüksü zarlarının salgılarıyle *dışarı atma* (bu salgılar, mikropları sardıktan sonra mikrop, aksırma, öksürük ve balgamla dışarı atılır); bir dereceye kadar antiseptik olan *mide asitliği* ve *ödle korunma.*

Mikroplar bu dış engelleri aşmayı başarırsa karşılarına organik bir korunma aracı daha çıkar: yutar hücreler hastalık mikroplarını sarar ve sindirir. Ama çoğu zaman hücreler bu mikropların çıkardığı toksinlerle ölerek «irin»i meydana getirir. İkinci bir savunma aracı da organizmanın suyuklarıyle kan serumundan meydana gelen suyuksal savunmadır. Bu savunmanın etkenleri ya doğrudan doğruya mikrop öldürücüdür veya mikropları aglütine ederek veya eriterek ve toksinlerini pıhtılaştırarak yok etmeyi sağlayan bağışıklık mekanizmasıyle öldürücü olur. **2.** *Bazı türlere has korunma yolları.* Yalnız bazı cinslerde bulunur ve o cinslerle birlikte değişir. Başlıcaları şunlardır: a) renkteşlik; b) mimetizm; c) hayvanın zırh, diken, boynuz, elektrikli organlar, zehir gibi tabiî korunma araçları.

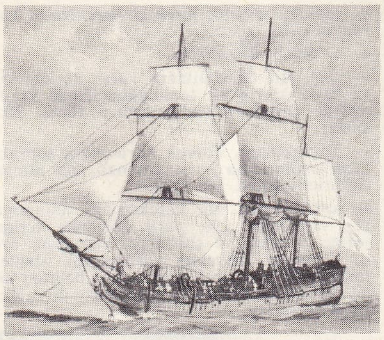

«Aurore» korvet'i (XVIII. yy.)

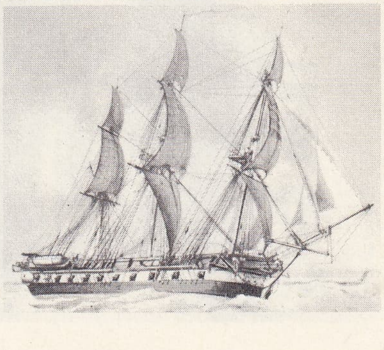

korvet (XIX. yy.)

— Huk. *İşçinin korunması.* İş sözleşmesinin işveren tarafına yüklediği temel edim «ücret»tir. Bunun dışında işverenin *işçiyi koruma yükümü* gelir. İşçinin sağlığını ve iş güvenliğini korumak için gereken her türlü tedbiri almak ve bu amaç için gerekli bütün araç ve gereçleri sağlamak işverenin borcudur. İşverene yüklenen böyle bir borç, iş sözleşmesinin bünye ve niteliğine uygun olarak iş ilişkisinin özelliklerini yansıtmaktadır ve bu borcun «işçi yararına» büyük bir külfet olduğu düşünülmemelidir (Borçlar kn. md. 332). Bu tedbirler, işin görülmesini mümkün kılar ve bunun dışında iyi işledikleri zaman hem iş ilişkisinin tarafları arasındaki ferdî ve toplu ilişkilerin yolunda gitmesini sağlar, hem de verimin artmasına yardım ederek dolayısıyle toplumun refahına hizmet eder. İşverenin iradesine bağlı kalan koruyucu tedbir alma borcu yeterli görülmediği için kanunkoyucu işçiler yararına müdahale etmek zorunda kalmıştır. 931 Sayılı İş kanunu (Anayasa mahkemesince iptal edildi), işçi sağlığı ve güvenliği için tedbirler alınmasını öngörmekte ve çıkarılacak tüzüklerin hükümlerine uymamayı para cezası tehdidi altında bulundurmaktaydı (md. 73-76, 101-103). Ayrıca bu konuda alınacak tedbirleri düzenlemek ve uygulamasını denetlemek için Çalışma bakanlığınca uygun görülecek işyerlerinde işçi sağlığı ve iş güvenliğiyle ilgili çalışmalarda bulunmak üzere birer işçi sağlığı ve iş güvenliği kurulu kurulması öngörülmekteydi (md. 76). İşçilerin Sağlığını Koruma ve İş Emniyet tüzüğü, İş kanununun kapsamı içinde bulunan her türlü işyerinde işçilere ayrılan işyeri konutlarında bulunması gereken asgarî sağlık şartlarını göstermektedir. Bundan başka bu tüzük, âlet ve edavat ile makinelerden doğması beklenebilen kaza ve hastalıklara karşı alınması gerekli olan tedbirlerden de söz eder. Meselâ, tüzük, işyerinin tavan yüksekliğini, çalışma alanında her bir işçiye ayrılacak yerin asgarî metrekaresini, damın nasıl olması gerektiğini, tavan, döşeme, kaplama ve bölmelerle, kapı, pencere ve menfezlerin taşıması gereken özellikleri, ışık, ısı ve havalandırma esaslarını tespit etmektedir. İşyerinin temizliği işçi sağlığına doğrudan doğruya bağlıdır. Sadece işyerinin değil, işyerinde içilecek suyun, yemekhanenin, iş elbise ve levazımının ve soyunma yerleriyle yıkanma ve temizleme yerlerinin de temiz olması gerekmektedir. Tüzük bunlar hakkında en ince ayrıntıyı bile tespit etmiş, her türlü ihtiyacı giderme yolu hakkında direktifler vermiştir.

Tüzüğün ayrıntıyle düzenlediği bir başka konu, işyerindeki işçi konutlarıdır. Evli işçiler için bağımsız evler ve apartmanlar, bekâr işçiler için koğuşlar sağlanmalıdır. Ne işyerinin malî kaynaklarının sınırlılığı ne de iktisadî yarış ve rekabet, asgarî şartların yerine getirilmesi için bir mazeret olmamalıdır. İşçi sağlığı ve işçi güvenliğiyle ilgili bir başka tedbir ağır ve tehlikeli işlerin belirlenmesi, bunlardan hangilerinde kadın ve küçüklerin çalışmalarının yasak olduğunun gösterilmesidir. Bu tedbir, 3008 sayılı eski İş kanunu md. 58 ile öngörülen Ağır ve Tehlikeli İşler tüzüğüyle alındı. 9531 Sayılı İş kanunu döneminde de aynı tüzük uygulandı. Bu tür işlerde çalışanlar rapor almalıdırlar (Tüzük md. 2; 931 sayılı İş kn. md. 78, 79, 80).

İşçi sağlığını ve iş güvenliğini korumak için alınan diğer tedbirler Ereğli Kömür Havzası Maden Ocaklarında Çalışan İşçilerin Sıhhî ihtiyaçlarının Temini İle İlgili tüzük, Gebe ve Emzikli Kadınların Çalıştırılması Şartlarıyle Emzirme Odaları ve Kreşler Hakkında nizamname, Gemi Adamlarının Sağlık ve İaşe ve İkamet Şartlarını Gösterir nizamname ile gösterilmiştir. Bk. KADIN *işçiler,* KREŞ, MADEN *işçileri,* PARLAYICI VE PATLAYICI MADDELER*'le çalışılan işyerleri.*

— Mekan. *Ağırlık merkezi hareketinin korunması.* Bir cisim hareket ettiği zaman, cismin ağırlık merkezi, yalnız dış kuvvetlerin etkisine bağlı olan bir yörünge çizer; iç kuvvetler değişebilir fakat cismin ağırlık merkezi hiç bir şekilde hareketini değiştirmez. Bir bomba patladığı zaman, dağılan parçalardan her birinin ağırlık merkezi yörüngesini çizmeğe devam eder; çünkü, bu parçaların ağırlığından başka bir şey olmayan dış kuvvetler değişmemiştir. Parçalardan biri toprağa düştüğü zaman, toprağın direnme kuvvetiyse karışır ve ağırlık merkezinin yörüngesi değişir.

— Ormanc. *Ağaçların korunması.* Ağaç, oksijen, karbon gazı, nem veya don olayı gibi etkilerden zarar görmez. Yani kalımlıdır. Buna karşılık, bazı durumlarda birtakım biyolojik sebepler dolayısıyle bozulabilir: çürümeğe yolaçan mantarlar, ağacı kurtlandıran böcekler gibi. Bu bozulmalar yüzünden de, ağacın kullanılması sırasında çeşitli safhalarda pek büyük kayıplarla karşılaşılır. Bu bakımdan koruma tekniklerinin büyük bir önemi vardır.

— Sağ. bil. Korunma, özellikle Pasteur'ün buluşlarından sonra ortaya çıktı. Çünkü salgın ve bulaşıcı hastalıkların sebepleri bilinince, bunlara karşı yeterli bir şekilde korunma da mümkün olabilmişti. Ama organizmanın hastalığa karşı olduğu araçlar ve tepkimelerin öğrenilmesi, korunmaya sadece fizyolojik usullere başvurmak imkânını sağladı. Bunun için de sağlık korunmasıyle tedavi korunmasını birbirinden ayırt etmek gerekir. Birincisi beslenme, beden hareketleri, havalandırma ve hava değişimleri, tecrit, karantina v.b. gibi usuller kullanır; ikincisi ise, işe antisepikler, önleyici serumları (difteri, tetanos v.b.) ve çiçek aşısı gibi tedavi usullerini de karıştırır. Ama korunmanın gösterdiği en büyük ilerleme bütün cerrahî müdahalelerde veya bulaşıcı hastalıklarda titizlikle uygulanan asepsi'nin bulunması oldu. Korunmanın, sanayide ve bilimsel araştırmalarda kullanılagelen fiziksel (ışık, ısı, radyoaktivite) veya kimyasal (yakıtlar, patlayıcılar, deterjanlar v.b.) etkenler konusunda yeri vardır. İş hekimliğinin genişlemesi dolayısıyle iş kazaları ve hastalıklarına karşı korunma ihtiyacı korunmanın alanını daha da genişletti.

— Toprakbilim. *Toprak korunması,* aşınmanın şiddetli olduğu bütün bölgelerde, özellikle sağanak halinde yağmur düşen akdeniz ülkelerinde tarıma başlamanın şiddetli aşınma süreçlerine yol açabildiği bozkır ve otlak bölgelerinde başlıca iktisadî meseledir. Akdeniz ikliminin etkisi altındaki bölgelerde, tepelerde veya dağ yamaçlarında tarım ancak taraçalar düzenleyerek yapılabilir; taraça düzenlemek aynı zamanda en eski toprak korunması usulüdür; çünkü sonbahar ve ilkbaharlardaki büyük sağanaklar sırasında dereler halinde akan seller, köylülerin yamaçların tepesine kadar kurdukları dev basamaklara çarparak dağılır. Bugün toprak korunması meselesi, teknik bakımdan gelişmiş ülkelerde büyük çalışmalara yolaçmıştır: A.B.D.'de aşınma çok büyük zararlara yolaçıyor ve ülkenin ortasındaki ve güneyindeki bazı idare bölümleri tamamıyle yıkılıyordu. 1937'de kurulan Toprak Korunması servisi yıkıntıları geciktirmek veya sınırlamakla ilgili metotlar kullanımını yaygınlaştırdı: tarlaların seviye eğrileri takip edilerek sürülmesi (*strip cropping*); toprağın, gelişmesi çok güç önlenen yarıklar haline gelmesi mümkün olan olukları ortadan kaldıracak şekilde sürülmesi; en büyük arklar üzerinde küçük barajlar inşa edilmesi v.b. S.S.C.B.'de, Ukrayna ve Güney Rusya'daki en kurak bölgelerde şeritler halinde ağaç dikilmesinin amacı da, rüzgâr süpürmesini sınırlayarak ve bu bölgelerde önemli iklim değişiklikleri yaratarak (yağışın artması) toprakları aşınmadan korumaktır. Ama bazı ülkelerde toprak korunması alanında büyük başarılar kazanılmasına karşılık birçok bölgede ilkel, ama ihtiyatlı tarım tekniklerinin (gezgin tarım; uzun nadaslar) yerini büyük çiftlik tarımının alması, pek az yerde etkili bir şekilde mücadele edilebilen (tropikal ülkeler) tehlikeli aşınmalara yolaçmıştır; beslenme tarımının ihtiyacı karşılamadığı, hattâ gerilemekte olduğu bu bölgelerde nüfusun da genellikle hızlı bir ritimle çoğalması, halkların hayat seviyesini daha da düşürmektedir. (ML)

KORUNMAK dönşl. f. (*korumak*'tan *ko-ru-n-mak*). Kendini korumak, sığınmak, sakınmak. ‖ Edilg. f. Korumak işine konu olmak: *Çerkes Ahmet Bey'le Nâzım Bey bana geldiler. Suriye'de Ermenilerin korun-*

Foto. Deniz müzesi (LAROUSSE)

Korykos'tan bir görünüş

makta olduğunu işitiyoruz (F. R. Atay). *Esk.* Himaye edilmek. (M)

KORUNMUŞ sıf. (*korunmak*'tan *korunmuş*). Korunan, korunmak işine uğramış olan.

— Elektron. *Korunmuş yarı iletken,* yüzeyinde koruyucu bir tabaka meydana getiren özel bir işlemden geçirilmiş yarı iletken. (ML)

KORUNUM i. (*korunmak*'tan *korun-u-m*). *Yeni.* Korunmak hareketi.

— Fiz. *Eşanl.* SAKINIM. Bk. ANSİKL. || *Korunum kanunu,* ölçülebilen bir büyüklüğün fiziksel bir gelişim boyunca değişmeden kaldığını ifade eden kanun. Bk. ANSİKL.

— Mekan. *Zinde kuvvetlerin korunumu.* Bk. ENERJİ, *zinde* KUVVET.

— ANSİKL. Fiz. *Korunum kanunları*'nın en evrensellerinden biri *toplam enerjinin korunumu*'dur: kütleye eşdeğer enerjiyle hareketin kinetik enerjisinin toplamı, yalıtılmış bir sistemde bütün fiziksel gelişim boyunca sabit kalır. Böyle bir kanun, zaman akışının düzenliliği gibi daha genel bir ilkeden çıkarılabilir; aynı şekilde *hareket miktarının korunumu* kanununa da, uzayın izotropluğu ilkesiyle varılabilir. Korunum kanunlarının bütün evren için geçerli olması, tabiatın tanımında çok büyük bir yardımcıdır.

● *Kütle ve enerjinin korunumu.* Yalıtılmış bir sistemde, *m* toplam kütle, *c* ışığın boşluktaki hızı olmak üzere mc^2 çarpımı ile enerjinin toplamı, sistemin uğradığı değişimler ne olursa olsun sabit kalır. Newton mekaniğinde, hızlar ışık hızından küçük olduğu zaman, enerji ve kütlenin her ikisi de sabittir (*enerjinin* ve *kütlenin korunumu*). [LM]

KORUS i. (lat. *chorus,* koro'dan). Bir caz tema'sının ana bölümü. (İrticalen çalışta, çalgıcı korus'u tema olarak alır ve bu temaya dayanan 12 veya 32 ölçülük bir çeşitleme çalar.) [L]

KORUYUCU sıf. (*korumak*'tan *koru-y-ucu*). Koruyan, korumak eylemini yapan: ***Bulabildiğiniz arabaya kaldırabildikleri kadar cephane yükletin!. Birlikler de koruyucu olarak çekilmeye hazırlansınlar*** (Kemal Tahir). || İ. Muhafız, muhafaza eden kimse: ***İhtilâlcilerle nizam koruyucuları arasında, bu hiç değişmez bir diyalogdur*** (F. R. Atay). ***Osman ağa ile koruyucuları içeri girdiler*** (Kemal Tahir). ***Onun pek çok koruyucusu vardır.***

— Bot. *Koruyucu doku.* Bk. ANSİKL.

— Boyacılık. *Koruyucu tabaka,* bileşiminde aşınmayı önleyici veya geciktirici maddeler bulunan ve özellikle madenlerle alaşımların kaplanmasında kullanılan boya tabakalarının tümü.

— Fiz. *Koruyucu maddeler,* tortulaşmasını önlemek veya yavaşlatmak için asıltı halinde bir maddeye katılan koloidal maddeler. Bk. ANSİKL.

— İkt. *Koruyucu haklar, koruyucu sistem,* yasaklamalar veya sınırlamalar yahut yabancı mallar üstüne konulan giriş resimleri ile millî sanayiyi koruyan haklar ve sistem.

— Kim. *Koruyucu koloit.* Bk. ANSİKL.

— Mekan. Birtakım makinelerin organları (kayışlar, dişliler, makaralar, marangoz makineleri v.b.) bu organların yol açabileceği kazalardan işçileri korumak için, saran karter veya zarf.

— Teknol. Sabit lamalı bir bıçakta sapın bütün kalınlığını saran ve lamayı tutan küçük fatura.

— ANSİKL. Bot. Bitkilerde *koruyucu doku* üstderidir, üstderi çoğu zaman kalındır ve mumsu bir tabaka ile veya türlere ve iklimlere göre değişik kalınlıkta bir mantar tabakasıyle kaplıdır. Çiçeklerde üreme organlarını koruyan örtü yaprakları (çanak ve taç) koruyucu olduğu gibi, tomurcukları saran pulcuklar da bunları kötü havaların etkisinden koruyan organlardır.

— Fiz. *Koruyucu maddeler,* asıltının bulunduğu sıvı ortamda eriyen hidrofil veya liyofil koloitlerdir. Sulu ortamda en çok jelatin, arap zamkı, agar-agar v.b. kullanılır.

Kimyasal bir etken katılarak pıhtılaştırılan bu koloitlerle birlikte, pıhtı içinde dağınık olan hidrofob cisimler de pıhtılaşır.

— Kim. *Koruyucu koloit.* Koloidal asıltılar kararsızdır, yalnız evrensel çekim sebebiyle dibe çöker veya toplanır. Sıvıya *asıltı koruyucu koloit* denilen hisrofil bir koloit katılarak kararlılık arttırılır. Bu amaçla arap zamkı, proteinler v.b. kullanılır.

◆ **Koruyuculuk** i. Korumak işi. *Esk.* Himaye. (LM)

KORVET i. (Hollandalıların takip gemisi *Korver*'den fr. *corvette*). Yelken devrinin, firkateynden daha küçük, fakat aynı biçimde ve aynı yelken donanımına sahip savaş gemisi. || Günümüzde, denizaltılara karşı özel olarak silâhlandırılan ve konvoylara refakat için kullanılan küçük, hafif gemi. || *Korvet kaptanı,* bazı deniz kuvvetlerinde kullanılan bu terim, kara ordusundaki «binbaşı» karşılığıdır ve kolunda dört şerit vardır. (Türk deniz kuvvetlerinde de, eski rütbe ve unvanları kaldıran 2590 Sayılı kanun ve 1934'te yürürlüğe girene kadar, binbaşıya korvet kaptanı, yarbaya firkateyn kaptanı ve albaya kalyon kaptanı denirdi.) || *Yük korveti,* yelken devrinde, deniz kuvvetlerinde kullanılan yük gemisi. *Eşanl.* GABAR.

— ANSİKL. Eskiden güverteli basit bir tekne olan *korvet,* XIX. yy.da küçük bir savaş gemisi haline geldi; güverte altında tek bir batarayda yirmi kadar, baş ve kıç kasaralarında da dökme birkaç kaval topu vardır.

Korvetler filoların evrak, yolcu ve bunun gibi servis işlerinde kullanılır yahut amiralin işaretlerini diğer gemilere posaparola (tekrar etme) ederdi. Deniz Harp okulu öğrencileri uzun süre yelken kullanmasını korvetlerde öğrenirlerdi. (L)

KORVÜZİT i. (fr. *corvusite*). Miner. Tabiî vanadyum oksit (vanadil vanadat). [L]

KORYAK'LAR, Kamçatka'nın kuzeyinde ve civar bölgelerde yaşayan kuzeydoğu sibirya halkı, Koryak'lar, Çukçi'lerle birlikte Doğu Sibirya'nın en savaşçı topluluklarındandı. Kuzey moğol ırkı tipinden olan Koryak'lar eski sibirya dili grubundan bir dil konuşurlar. Halkın bir kısmı Büyük Okyanus kıyılarında oturur ve balıkçılıkla uğraşırdı. (L)

KORYAK'LAR Millî çevresi, rusça **Koryakskiy Natsionalnıy Okrug,** S.S.C.B.'de muhtar idare merkezi; Uzakdoğu'da Bering deniziyle Doğu Sibirya arasında; 28 000 nüf. İdare merkezi Palana. Anadir havzasını içine alır. (L)

KORYBANTES i. (yun. k.). Esk. Yun. Frigya'da kybele rahibi.

— ANSİKL. İlk *korybantes* rahipleri, esrarengiz cinler, Apollon'un veya Helios'un oğulları olan iblisler olarak biliniyorlardı ve çok zaman da Kuret'ler veya Rodos'un en eski ahalisi olan Telkhin'ler ile karıştırıldılar. Daha sonraları ise adları Kybele'nin frigyalı rahiplerine verildi. Vecde gelerek raksederlerdi. (L)

KORYBANTİSMOS i. Esk. Yun. Korybanteslerin çoşkunluk veya taşkınlıkları. (L)

KORYBAS. Yun. mit. Kybele ile İason'un oğlu. Kybele kültünü Frigya'da yaydı ve misterlerine hizmet edenlere adını verdi. Bk. KORYBANTES. (L)

KORYDALLA. Esk. coğ. Anadolu'da (Lykia'nın güneydoğu bölgesi) şehir; bugünkü Kumluca yakınında. Stephanos Byzantios, şehirden bir rodos kolonisi olarak bahseder. Bazı filologlar şehrin Rodipolis'e bağlı olduğunu bildirirler. Burada ele geçirilen yazıt ve sikkeler Roma imparatorluk devrine aittir. Burada likçe ve yunanca yazılmış çift dilli yazıtın bulunması, şehrin Lykia'lılar tarafından iskân edilmiş olabileceğini düşündürür. (M)

KORYDON. Yun. mit. Köy hayatı üzerine şiir yazan şairlerin sık sık kullandıkları bir çoban adı. (L)

KORYKEİON NYMPHA'LARI veya **KORYKEİON BAKKHA'LARI.** Yun. mit. Parnasos (Phokis) dağında, sarkıtlı mağaraları çevre halkına birçok defa sığınak olmuş Korykeion (bugün Sarandavli) mağarasında yaşamış olduğuna inanılan su perileri. (L)

KORYKOMAKHİA i. (yun. *korykos,* çuval ve *makhe,* çarpışma). Esk. Yun. Beden eğitiminin yapıldığı yerlerde korykos alıştırmaları. (Korykos ile alıştırma ya modern punching-ball gibi yumrukla vurarak veya onu atıp sallanırken tutmak suretiyle yapılıyordu.) [L]

KORYKOS («torba» anlamında yun. k.). Esk. Yun. Bir salonun tavanına, göğüs hizasına gelecek şekilde asılmış, içi kum veya küçük tanelerle dolu, deriden yapılmış çuval torba. Bk. KORYKOMAKHİA. (L)

Korykos. Tar. Silifke ile Mersin arasında, bir kısmı sahilde, diğer kısmı deniz ortasında bulunan müstahkem kızkalesi. Ortaçağda önemli roller oynadı. Biri karada, diğeri de sahile yakın bir kaya yığını üzerinde bulunan iki burçla savunuluyordu. Kalenin Bizanslılar zamanındaki önemi bütün Ortaçağda devam etti. Sonra da katolik ermenilerin başpiskoposluğu merkezi oldu. Korykos bir süre ermenilerin elinde kaldı. Karamanlılar, 1359'da Alâeddin Ali Bey (öl. 1397) zamanında kaleye saldırdılarsa da başarı elde edemediler. Kale, 1361 yılında Kıbrıs kralı Pierre I de Lusignan'ın eline geçti. Karamanoğlu Alâeddin Ali Bey tarafından bir kere daha kuşatılarak civardaki dağlarda Kıbrıslılarla çetin savaşlar yapıldı (1367). Nihayet Karamanoğlu İbrahim Bey II tarafından alındı (1448). Osmanlılar, önce 1473'te, sonra da 1474'te Korykos'u ele geçirdiler. 1483'te ağabeyisi Bayezid II'ye isyan ederek rodos şövalyelerine (St. Jean L'Hospitaller) sığınan Cem Sultan kale yoluyle Anamur'a, oradan da Rodos'a geçti. Bu tarihten itibaren önemini kaybetti. Korykos ayrıca bir ticaret şehri idi. Cenevizlilerin Konya ile yaptıkları ticarette önemli bir rol oynadı. Nitekim, 1375'te yalnız gümrük resminden 3 000 florin tutarında varidat elde edildi. 1473'te Korykos'u ziyaret eden venedikli Giosaphat Barbaro, burada buğday, pamuk ve çeşitli meyve yetiştirildiğini yazar. Korykos, bugün bir plaj yeri olarak ilgi çekmektedir. (M)

general **KOSCIUSZKO**
Ch. Josi'nin gravüründen faydalanan J. Grassi'nin tablosu
Bibliothèque Nationale, Paris

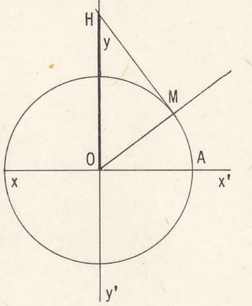

kosekant

Foto. Turizm-Tanıtma (MEYDAN); LAROUSSE

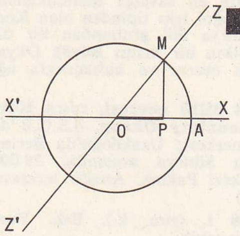

açı	kosinüs
0	+1
	azalan
$\frac{\pi}{2}$	0
	azalan
π	−1
	artan
$\frac{3\pi}{2}$	0
	artan
2π	+1

kosinüs

KORYKOS'LULAR, yun. **Korykiai nymphai.** Yun. mit. Parnas (Fokis) tepesinde *Korykos mağarası* (bugün *Sarandavli* veya *Kırk Oda*) denilen mağarada yaşayan su perileri. Mağaranın sarkıtlı koridorları civar halkına defalarca sığınak olmuştur. (L)

KORYNEPHOROS'LAR i. Dor öncesi ırktan, yarı köle köylüler; Sikyonia'da sopa ile (*koryne*) silâhlanmışlardı ve üç kabilenin dor soyluları hesabına çalışıyorlardı. (Bu sınıf, M.Ö. VI. yy.a kadar varlığını sürdürdü, koyun postu giyen melezler sınıfı *katonakophoros*'lardan üstündü.) [L]

KORYO. Kore'de 918'de bir çete reisi olan Wanggeun'un 918'de kurduğu ve XIV. yy.a kadar devam eden hanedan. Anarşi içinde yıkılmış Silla hanedanının yerini alan Koryo'lar başkentlerini Songdo'ya (Kaesong) nakletmişlerdir. Önce Güneydoğu'ya boyun eğdirerek Kore'nin toprak bütünlüğünü sağlamak için çalıştılar, sonra kuzey sınırı boyunca sağlam savunma hatları kurdular. Yönetim yeniden teşkilâtlandı ve topraklar yeniden dağıtıldı. Bu sırada Buddha'cılık bütün Kore'ye yayılıyordu. Koryo hanedanı 1225'te ilk moğol istilâsına karşı koymak zorunda kaldı; başlangıçtaki aksiliklerden sonra Koreliler, Kim Chui-ryu, Cho Chung ve Pak Che gibi usta strateji uzmanları sayesinde istilâcıları durdurmayı başardılar; fakat yarımadanın hemen hepsi harap olmuştu. Son koryo kralları, sarayda büyük nüfuzu olan buddha'cı rahiplerin elinde oyuncak oldu. 1392'de general Li Sung-kei'nin yönettiği askerî bir ayaklanma Koryo'ların yıkılmasına ve Li hanedanının kurulmasına yolaçtı. (L)

KORYOEPİTELİOM i. (fr. *chorio-épithéliome*). Kadın-doğum. Etenede olan habis ur; yumurtacık koryonunun epitelyumuna zarar vererek gelişir ve bütün organizmaya yayılır. (L)

KORYON i. (yun. *khorion*, deri zar'dan). Embriyoloji. *Yumurta koryonu*, döllenmiş yumurtanın en dıştaki zarı. (Yumurta koryonu iki kısımdır: 1. yumurtanın yapıştığı bölgeye *pütürlü koryon* denir; bu kısım ileride eteneyi meydana getirir; 2. bu bölgenin dışında kalan *zar koryon;* bunun iç tarafında *amnios*, dış tarafında *son* bulunur.) [L]

KORYPHAİOS i. (yun. k.). Eskiçağ trajedi ve komedilerinde koro şefi. (Şarkıları ve korocuların hareketlerini yönetir, arada bir de sahnedeki oyuncuyle konuşurdu.) [L]

KORYTHALEİA. Yun. mit. Isparta'da, Artemis'in lakabı; tapınağında Tithene'lerin (sütnineler) bayramı kutlanırdı. (L)

KORYTHOS. Yun. mit. Paris ile Oinoe'nin oğlu. Son derece güzeldi. Annesi, Paris'in kıskançlığını körüklemek için onu Helene'nin yanına yolladı. Paris de onu Helene'nin kolları arasında öldürdü. — Telephos'u bularak büyüten çobanların başı. — Zeus ile Elektra'nın oğlu, İtalya'da Tyrenia kralı, Etrüsklerin atası, İtalya'da Cortona'nın kurucusu. Dardanos'un babasıydı. — Peirithus'un düğününde kentauros Roikos'un öldürdüğü Lapith. (L)

KORYÜREK (Enis Behiç), türk şairi (İstanbul 1891-Ankara 1949). Mercan idadîsini, Mektebi Mülkiye'yi bitirdi. Bir süre Hariciye'de görev aldı. Bükreş ve Budapeşte'de konsolos muavinliği yaptı. Adalet, İktisat v.b. bakanlıklarda çeşitli görevlerde bulundu. İlk şiirlerinde servetifünuncuların etkisi vardır. Sonra, Ziya Gökalp'in öncülüğünü yaptığı Millî Edebiyat akımına katıldı. Hece vezniyle epik şiirler yazmağa başladı. Çoğunlukla millî konuları işledi. «Hecenin beş şairi»nden biridir. *Miras* (1927) ve *Vâridat-ı Süleyman* (1949) adlarında iki şiir kitabı vardır. (M)

KORZA i. (ital. *croce*'den). Denizc. Su içinde iki zincirin birbirine dolaşması, takılması hali. (M)

KORZENİOWSKİ (Józef), polonyalı yazar (Brody, Galiçya 1797-Dresden 1863). En ünlüsü *Karpaccy Gorale* (Karpat Dağlıları) [1840] adını taşıyan altmış şiir ve romanlar (*Spekulant* [Spekülatör], 1846) yazdı. (L)

KORZYBSKİ (Alfred Habdank Skarbek), amerikalı bilim adamı ve yazar (Varşova, Polonya 1879-Sharon, Connecticut 1950). Varşova Politeknik enstitüsünde okudu. Birinci Dünya savaşı sırasında iki defa yaralandı. 1916'da A.B.D. ve Kanada'ya askerî bir görevle yollandı. 1920'de Milletler cemiyetine Polonya delegesi olarak katıldı. Daha sonra A.B.D.'ye yerleşerek 1940'ta amerikan uyruğuna geçti. Semantik (anlambilim) alanında bir öncü olan Korzybski, psikolojik felsefî semantik alanında «genel semantik» adını verdiği yeni bir okul kurdu. İleri sürdüğü teori, kelimelerin farklı yapı ve değerde kullanılmasının anlaşmazlığa yolaçtığı sanayi, ırk ilişkileri gibi alanlara uygulandı. 1938'de Chicago'da *Genel Semantik enstitüsü*'nü kurdu. En önemli eserlerinden biri *Science and Sanity, an Introduction to Nonaristotelian Systems and General Semantics*'tir (Bilim ve Aklıbaşındalık, Aristo'cu Olmayan Sistemlere ve Genel Semantiğe Giriş) [1941, ikinci baskı.] (M)

KOS. Bk. İSTANKÖY.

KOSA (György), macar besteci ve piyanisti (Budapeşte 1897). Bartok ve Dohnanyi'nin öğrencisiydi; Tripoli'de orkestra yöneticiliği (1920), Budapeşte akademisinde öğretmenlik yaptı (1926). Lirik eserler (*İki Süvari* [1937]; *Tartuffe* [1952]), birçok bale, pandomimalar, senfoniler, birçok orkestra parçası, dinî müzik (oratoryolar, misterler, kantatlar, missalar), oda müziği (yaylılar için dörtlüler) besteledi. (L)

KOSALA («mutlu»). Esk. coğ. Hindistan'da Buddha çağında bölgeler; en kuzeyde olanı, Vindhya dağlarının kuzeyinde uzanır ve yaklaşık olarak bugünkü Audh topraklarını içine alırdı. Ganj'a kadar uzanan bu krallık, kutsal buddha arazisinin bir parçasıydı ve Buddha'nın yurdu olan Kapilavatsu'yu da kapsıyordu. — *Güney Kosala*, Vindhya'nın güney yamacında uzanan başka bir krallıktı; M.Ö. 1000'e doğru Çedi'ye katıldı. (L)

KOSALİ i. Leng. Bk. KAUSALİ.

KOSALİT i. (yer adı *Cosala*'dan fr. *cosalite*). Miner. Formülü $Bi_2Pb_2S_5$ olan tabiî bizmut ve kurşun sülfür. (L)

KOSAM, esk. **Kausambi,** Hindistan'da (Uttar Pradeş) kasaba, Yamuna ırmağı kıyısında, Allahâbâd'ın batısında; M. Ö. II.-I. yy. arası bir krallığın başkenti olan şehir, hint tarihinin bütün devirlerinden kalma paralar ve cayna dinî heykelleri bulunmuş arkeolojik bir yerdir. XI. yy.dan kalma bir şatonun yıkıntıları. (L)

KOSBİYOL i. (fr. *cosbiol*). Köpekbalığının karaciğer yağından elde edilen yağımsı, renksiz madde; çok üstün kozmetik özellikler taşır. (Kimyasal bakımdan bu madde, M. Sabetay tarafından bulunan *perhisroskalen*'dir.)]L]

KOSCHAKER (Paul), alman hukukçusu (Klagenfurt 1879-Basel 1951). İnnsbruck, Prag, Frankfurt-am-Main Leipzig, Berlin, Tübingen ve Ankara üniversitelerinde Roma hukuku ve alman medenî hukuku dersleri verdi. Ortadoğu medeniyetlerinin karşılaştırmalı hukuku ile uğraştı. Hayatının son yıllarına doğru XX. yy.da Avrupa'da geçen olayları dikkatle inceleyerek çıkardığı sonuçları *Europa und das römische Recht* (Roma Hukuku ve Avrupa) [1947] adlı eserde topladı. (M)

KOSCİAN, esk. alm. **Kosten,** Polonya'da şehir, Büyük Polonya'da (Poznan voyvodalığı), Obra kıyısında; 10 800 nüf. Şehir zengin bir tarım bölgesindedir (şeker pancarı, buğday). Tarım sanayii. (L)

KOSCİNA (Sylvia), yugoslav asıllı kadın italyan sinema oyuncusu (Zagreb 1934). 1945'te İtalya'ya gitti. Germi yönetimindeki *Ferroviere* (Demiryolcu) [1956] filmiyle sinemaya atıldı. Daha sonra birçok filim çevirdi: Lattuada yönetiminde *Guendalina* (1956); L. Comencini yönetiminde *Mogli Pericolose* (Tehlikeli Zevceler) [1958]; Damiani'nin *Sicario* (Kiralık Katil) [1961] ve Fellini'nin *Ruhların Giulietta*'sı (Giulietta degli Spiriti) [1965]. (M)

KOSCİUSKO dağı, Avustralya Cordillera'sında dağ kütlesi, Muniong sıradağlarında, Yeni Güney Galler ve Victoria eyaletleri sınırında. Avustralya'nın en yüksek noktası (2 228 m). Kış sporları merkezi. (L)

KOSCİUSZKO (Tadeusz), polonyalı yurtsever (Mereczowszczyzna, Litvanya 1746 - Soleure 1817). Varşova'da, Almanya'da Versailles'da ve Brest'te, 1774'e kadar, askerî öğrenim gördü. Amerika Bağımsızlık savaşına gönüllü olarak katıldı, West Point'i tahkim etti ve tuğgeneral oldu (1783). Polonya'ya döndükten az sonra devrimcilerin safına katıldı ve taksim sırasında Rusya'ya karşı direnme harekâtını yönetti. Yabancı ülkelerde (Fransa'da [orada meclis kendisine «fransız yurttaşı» unvanını verdi], Almanya'da) uzunca bir süre kaldıktan sonra Krakow'u ayaklandırdı (24 mart 1794), Ractawice'de Rusları yendi (4 nisan), Prusyalıları Varşova kuşatmasını kaldırmağa zorladı (5 eylül). Prusyalılara ve Ruslara yenilerek (Maciejowice, 10 ekim 1794) 1796'ya kadar esir kaldı. 1798'de Paris'e yerleşti; askerlik tekniği ile ilgili çeşitli eserler yayımladı ve Polonya adına Viyana kongresine katıldı. (L)

KOSEKANT i. (fr. *cosécante*). Mat. Trigonometrik çember eksenlerine taşındığına göre *y*'ler ekseniyle yayın ucundaki teğetin kesim noktasının ordinatı [sembolü: cosec]: *AM yayının veya AOM açısının kosekantı H noktasını ordinatıdır.* (Kosekant sinüsün tersidir: $\operatorname{cosec} \widehat{AOM} = \dfrac{1}{\sin \widehat{AOM}}$) [L]

KOSE NO KANAOKA, japon manzara ve figür ressamı (IX. yy.ın sonları). Heia döneminde yaşadı. Kore resim akımının kurucusudur. Aynı zamanda iyi bir bahçe dekoratörü olduğu söylenir. Hakkındaki bütün bilgiler sadece söylentilere dayanır. Eserlerinin pek azı günümüze ulaşmıştır. Özellikle bir çizgi ve renk ustasıdır. (L)

KOSER (Reinhold), alman tarihçisi (Schmarsow 1852 - Berlin 1914). Prusya devleti resmî tarih yazarı, Berlin akademisi üyesi; mektuplarını yayımladığı Friedrich II üstüne eserler yazdı. (L)

KOSİ, Nepal ve Hindistan'da (Bihar) akarsu; 550 km. Himalaya'nın üç sel'inin birleşmesinden doğar, Sivalik'leri aşar ve Bhagalpur'un aşağı kesiminde Ganj ile birleşir. Himalayalar'dan inen suların en çok zarar verenidir. (L)

KOSİGİN (Aleksey Nikolayeviç), sovyet siyaset adamı (Petersburg [Leningrad] 1904). On beş yaşındayken Kızılordu'ya gönüllü girdi, 1927'de Komünist partisine katıldı. Leningrad sovyetinin başkanı (1938), Dokuma sanayii halk komiseri (1939), 1942'den 1946'ya kadar R.F.S.S.C. Halk Komiserleri meclisi başkanı oldu, 1948'den 1954'e kadar çeşitli iktisadî bakanlıklarda bulundu. 1948'den 1952'ye kadar Politbüro üyesiydi. Kuzmin'den sonra Gosplan'ın başına geçti (1959), Prezidyum üyesi (1960), S.S.C.B. Bakanlar kurulu başkan yardımcısı oldu. 14 Ekim 1964'te Kruşçev'in yerine S.S.C.B. Bakanlar kurulu başkanlığına getirildi. Haziran 1967'de Birleşmiş Milletler'e yaptığı seyahat ve Glassboro'da başkan Johnson ile buluşması İsrail - Arap anlaşmazlığı konusunda öne sürdüğü arap taraftarı iddiaların başarı kazanmasını sağlamadı ama barış imkânlarını hazırladı. A.B.D. ile barış içinde bir arada yaşama ve çin iddialarının kınanması, Kosigin siyasetinin esas unsurlarıdır. (L)

KOSİNÜS i. (fr. *cosinus*). Mat. Tümler açının sinüsü (sembolü cos). ‖ *Hiperbolik kosinüs*, x değişkeninin fonksiyonu olan $\dfrac{e^{x} + e^{-x}}{2}$ ifadesi.
— Elektr. *Cos.* (φ [*kosinüs fi*]), içinden si-

nüsoidal alternatif akım geçen bir devrenin güç çarpanının matematik ifadesi. (Bu ifade de φ, gerilim ile şiddet arasındaki faz farkını gösteren açıdır.)

— ANSİKL. Mat. XOY koordinat eksenlerine taşınmış trigonometrik çember üzerinde alınan bir yayın veya bu yaya tekabül eden merkez açının *kosinüs*'ünü, AM yayının uç noktasının OP apsisi verir. Yukarıdaki tablo, açı 0 ile 2π arasında değiştiği zaman kosinüsün değişimlerini gösterir. cos x fonksiyonu, genliği 2π olan devirli fonksiyondur. Demek ki bir açının kosinüsü -1 ile $+1$ arasında değişir. -1 ile $+1$ arasında belirli bir sayıyı kosinüs olarak alan bütün açılar, $2K\pi \pm \alpha$ formüllerinden biriyle gösterilir; burada, α verilen sayıyı kosinüs olarak alan yaylardan biri, K ise pozitif, negatif veya sıfır olabilen bir *tamsayı*'dır. İzdüşümler teoremiyle, iki açı toplamının kosinüsü hesaplanabilir:

$$\cos(a+b) = \cos a \cos b - \sin a \sin b.$$

Buradan da $\cos(a-b) = \cos a \cos b + \sin a \sin b$ çıkarılır.

Moivre formülü, m pozitif bir tamsayı olmak üzere cos ma'nın değerini verir.

$y = \cos x$ fonksiyonunun türevi

$y' = -\sin x$'tir.

Maclaurin formülü de cos x fonksiyonunun seri halinde açılımını gösterir:

$$\cos x = 1 - \frac{x^2}{2!} + \frac{x^4}{4!} - \frac{x^6}{6!} + \ldots$$

(L)

KOSİPO i. Tespihağacıgillerden *Entandrophragma Condollei*'den elde edilen kereste. (Bu keresteye Kamerun'da *atomasi*, Angola'da *lifüko* denir. Marangozlukta, ince marangozlukta, kaplama işlerinde kullanılan damarlı, kaba görünüşlü esmer - kırmızı bir odundur.) [L]

KOSİRİT i. (fr. *cossyrite*). Miner. Demirli amfibol çeşidi. *Eşanl.* AENİGMATİT. (L)

KOSJUSKİN i. Japonya'nın altın parası; 2 tael değerindedir ve kobang'ın kesridir. (L)

KOSKENNİEMİ (Veikko Antero), fince yazan finlandiyalı yazar (Oulu 1885- Turku 1962). Turku üniversitesinde edebiyat tarihi profesörüydü; 1948'de Finlandiya akademisine girdi. Ayrıca *Karda İzler* (1935-1938) adlı bir şiir kitabı vardır. (L)

KOSKOCA sıf. Bk. KOCA.

KOSKOCAMAN sıf. Bk. KOCA.

KOSMA (Joseph), macar asıllı fransız bestecisi (Budapeşte 1905). Bale müziği (*Randevu*, 1945; *Sürgün*, 1963), şarkılar (özellikle Jacques Prévert'in şiirleri üstüne yazdıkları) ve filim müziği türlerinde başarılı eserler verdi. (L)

KOSMAÇ (Kiril), yugoslav yazarı (Portoroz 1910). Slovenya hayatını anlatan hikâyeleriyle ünlüdür (*Ekmek ve Mutluluk* [1946]; *İlkbahar Günü* [1954]); 1964'te eserinin bir antolojisini hazırladı. (L)

KOSMAS, İndikopleustes, «Hindistan'da kozmografyacı gezgin» diye bilinir, M.S. IV. yy.da yaşamış olan tüccar ve gezgin (doğ. İskenderiye). Habeşistan'da ve bazı asya ülkelerinde ticaret yaptı, daha sonra kendini dine verdi ve birçok eser yazdı. En önemlisi «Yeryüzü'nün Tanımı» olan eserlerinden günümüze tek kalan «Evrenin Hıristiyan Topografyası»dır; bu yunanca eserde, birçok tarih ve coğrafya incelemesi yer alır ve yeryüzünün gökkubbeye kavuşan duvarlarla çevrili bir dörtgen yüzey olduğu ileri sürülür. (L)

KOSMAS Melodos, Aziz, yunan keşişi (öl. 760'a doğr.). Aziz İoannes Damaskenos ile aynı zamanda yetiştiği sanılır. Filistin'de Gazze yakınında, Maiuma piskoposu oldu. Özellikle, dinî törenlerde söylenen ilâhileri ile tanınır. (L)

KOSMAS, Prag'lı Come da denir, çek kronik yazarı (Prag 1045'e doğr. - ay.y. 1125). Liège'de okudu, imparator Heinrich IV'ün sekreteri ve Prag Metropoliten kilisesinin yöneticisi oldu. Çek tarihi konusunda en eski kaynak kitap sayılan *Cronica Bohemarum*'un yazarıdır. (L)

KOSMETES i. Klasik Atina'da ve daha sonra Roma'da ephebos'ların şefi. (L)

KOSMİDİON hisarı. Bk. HASKÖY.

KOSMODİSE i. (fr. *cosmodicée*). Fels. Dünyanın ve kanunlarının, mantık ve ahlâk yönünden incelenmesi. (L)

KOSMOKLOR i. (fr. *cosmochlore*). Miner. Tabiî krom silikat. (L)

KOSMONOMİ i. (fr. *cosmonomie*). Evreni yöneten kanunların tümü. (L)

KOSMOPATOLOJİ i. (fr. *cosmopathologie*). Kozmik çevrenin organizmadaki etkilerini inceleyen iklimbilim kolu. (L)

KOSMORAMA i. (fr. *cosmorama*). Dünyanın en tanınmış yerlerini ve anıtlarını gösteren panorama. (L)

KOSMOS i. (yun. k.). Evren ve kanunları veya daha genel olarak, gerçekten var olan veya insan hayal veya düşüncesinden doğan herhangi bir evren: *Pythagoras'ın kosmosu.* ‖ *Teşm. yol.* Yıldızlararası boşluk, uzay: *Füze kosmosta kayboldu.*

— Fels. *Kozmos müziği*, Pythagoras felsefesinde, bütün tabiatta yaygın halde bulunan ahenkler. (L)

KOSMOS i. Esk. Yun. Girit'te bir sitenin başı. (Kosmos'lar startoi soyluları arasından seçilirdi. Bir yıl için seçilen başkanları adlarını bu şehirden alırlardı. Isparta'da kral ve hâkimlere verilen yetkileri, Girit'te kosmos'lar üstlerine almışlardır.) [L]

Kosmos, Aristoteles'in adıyle ve eserleri arasında günümüze kadar gelen, fakat ona ait olmayan eser. Bu eserde gezimcilik, temelinden değiştirilmiştir. Yazar, Tanrı'nın aşkınlığı ile içkinliğini, gezimci ve eflatun'cu ikicilik ile stoa'cı panteizmi bağdaştırma çabasındadır. Kimi tarihçiler eseri Poseidonios'a, kimi de yahudi Aristobulos'a mal eder. (L)

Kosmos, yerötesi ve gezegenlerarası uzayda sistematik incelemeler yapmak üzere Sovyetler Birliği tarafından uzaya fırlatılan bir dizi yapma uydu. Mart 1962'de fırlatılmağa başlanan bu uydular, aynı anda birçok programı gerçekleştirmek imkânı veren çok sayıda âletle donatılmıştır. Kosmos'ların fırlatılma şartları ve özellikleri çok çeşitlidir; yörünge düzleminin ekvatora göre eğimi 49° ile 81° arasında, yerberi noktası 173 km ile 299 km arasında, yeröte noktası 300 km ile 1 462 km arasında değişir. Sovyetler, bu araştırmaları mümkün olduğu kadar gizli yürütülmesini istemektedir. Bu, diğer milletlerin bu uyduların yörüngelerini, uçuş sürelerini ve yere dönüş şartlarını belirlemesine engel olamaz.

Sovyetler Birliği'nin, belirli bir program çerçevesinde çalışmalara başlamadan önce (Ay'ın ve en yakın gezegenlerin keşfi), varılan bilimsel sonuçların çoğunu gizli tutarak yer çevresinde çok ayrıntılı bir sistematik inceleme kararı aldığı sanılmaktadır. Kosmos'lardan bazıları, aslında meteoroloji araştırmaları yapan uydulardır. Bu uydular ile amerikan Tiros'ları arasında gerçekleştirilen bir rus-amerikan ortak araştırma programı gereğince, 22 temmuz 1969'da «290 merkosmos» uzaya fırlatılmıştır. (L)

KOSOMBO, Gana'da yer, Volta kıyısında. Bir alüminyum fabrikasına enerji sağlayacak önemli bir baraj yapılması tasarlanmıştır. (L)

KOSOVA, yugoslavcası **Kosovo-Metohija,** Yugoslavya'da muhtar arazi, Sırbistan cumhuriyetinin bir parçasıdır; 963 600 nüf. (çoğu arnavut), merkezi *Priştina.* Arazi, Metohija ovasıyle Kosova vâdileri üzerinde uzanır, Yugoslavya'nın en gerikalmış bölgelerinden biridir. Koyun ve sığır yetiştiriciliği başlıca gelir kaynağıdır. Tahıl verimi azdır. Türk beylerine ait olan eski büyük arazilere yerleşilmesi, toprakların bölünmesine, meskenlerin dağılmasına ve hayvancılığın yanı sıra çeşitli tarım yapılmasına yol açmıştır. El sanatları (halı, deri ve bakır işlemeciliği, gümüş telkâri işi) şehirlerde devam etmektedir. Arazinin başlıca şehirleri şunlardır: *Priştina; Prizren; Peç; Kosovska - Mitrovica.* Trepca'da kurşun ve çinko ocakları işletilmektedir.

● *Tarih. Kosova* (*Kosovo*) kelimesi, eski bulgar ve çek dillerinde «karatavuk» anlamına gelen *kos*'tan türedi. Kosova, birçok kavmin saldırısına uğramış bir yerleşme bölgesiydi. Roma imparatorluğu ikiye ayrılınca (395), Kosova, Doğu Roma imparatorluğu sınırları içinde kaldı. Bu tarihlerde kuzeyden gelen ve Batı Avrupa'ya doğru ilerleyen Alanlar, Hunlar ve Vizigotlar, Kosova'dan geçtiler. VI. yy.da Tuna'nın kuzeyinde yerleşen Avarlar, buraya sızdılar. VII. yy. başında Kosova bölgesine İslavlar yerleşti. Bizans'ın baskısı, X. yy.ın ilk yarısında bulgar saldırısı yüzünden bölge, Sırplar, Bulgarlar ve Bizanslılar arasında el değiştirdi. Bu arada batıdaki Arnavutlar da Kosova'ya doğru yayıldılar. Bölge, daha sonraları, bağımsızlıklarını ilân eden sırp «ban»larının hâkimiyetine geçti. 1668'de ban Nemayna'nın Kosova'da Bizanslılara karşı büyük bir zafer kazanması üzerine, Sırp devleti gelişti. Sonunda, geniş bir sahaya *Kosova* adı verildi. XIII. yy. başında da sırp krallarının hâkimiyetine girdi. Bu hâkimiyet, İstefan Duşan'ın ölümüne (1355) kadar sürdü. Duşan'dan sonra, Sırp krallığı parçalandı; Kosova, Kuzey Sırbistan kralı ve Duşan'ın oğlu Uroş V'in hâkimiyetine girdi. 1389'da Türklere vergi veren Sırp prensliğinin eline geçti. Osmanlılar devrinde, Ploşnik bozgunundan sonra (1387) Murad I, Çandarlızade Ali Paşayı Bulgaristan'a gönderdi (1388); Tuna kıyılarına kadar olan bölgeye akınlar yapıldı. Ali Paşa, Kosova tekfuruna haber göndererek osmanlı himayesi altına girmesini istedi. Tekfur bu emri dinlemeyince, Yaralı Doğan Bey kumandasında birkaç bin kişilik kuvvet gönderildi. Doğan Bey, Kosova tekfurunun yönetimi altındaki toprakları yağma etti. Aldığı esirlerle dönerken, tekfur, Ali Paşaya, esirlere karşılık elinde bulunan bir kaleyi teslim edeceğini bildirdi; fakat verdiği sözü tutmadı. Bir yıl sonra yapılan Birinci Kosova savaşı, Osmanlıların Balkanlar'a yerleşmesini sağladı. Bağımsızlığını kaybeden Sırp krallığı da XIX. yy.a kadar Osmanlı devletine bağlı kaldı.

Yıldırım Bayezid, Karamanoğullarının çevresinde toplanan anadolu beyleri meselesini çözmek için, Anadolu'ya dönmeden önce Rumeli işini düzeltmeğe çalıştı. Üsküp ile Güney Kosova yörelerini uçbeyi Paşa Yiğit'e vererek Anadolu'ya döndü. Üsküp ve dolaylarına, Menemen ovasından uzaklaştırılan Türkler ve Anadolu'dan gelen tatar göçmenler yerleştirildi. Priştina'nın güneyinde bulunan Novo Brdo kasabası (Orta Kosova bölgesi), Musa Çelebi'nin Rumeli'ye hâkim olduğu sırada (1410), Türklere geçti. Musa Çelebi, büyük kardeşi Süleyman Çelebi ile işbirliği yapan Üsküp sancakbeyi Paşa Yiğit'i hapsettirdi; sonra affederek eski görevine gönderdi. Paşa Yiğit, Mehmed Çelebi hesabına Sırplar ile anlaştı. Bunun üzerine Musa Çelebi, yeniden Sırbistan sınırını aştı (1413). Bir süre sonra, Çelebi Mehmed, Rumeli'ye geçti. Kuvvetleriyle Kosova sahrasına girdi, Sırplarla birleşti; kardeşi Musa'yı yakalatarak öldürttü (1413). Orta Kosova bölgesi yeniden Sırplara bırakıldı. Bu durum, Üsküp sancakbeyi İshak Bey zamanına (1439) kadar sürdü. Bu tarihte Murad II Semendire'yi aldı, bütün Sırbistan osmanlı hâkimiyeti altına girdi. Kosova, Osmanlı devleti sınırları içine alındı. Osmanlılar İkinci Kosova savaşından sonra, savaşa katılmayan sırplara Kosova'nın kuzeyini verdiler. Vuçitrn ikinci defa alındı (1455). Fatih Sultan Mehmed zamanında, Kosova'nın tamamı türk hâkimiyetine girdi. Kosova'nın, Fatih Sultan Mehmed devri sonlarında (1475) düzenlenen tahrir defterlerine göre, Rumeli beylerbeyliğine bağlı Vuçitrn ve Üsküp vilâyetleri içinde kaldığı anlaşılmaktadır. Bayezid II'nin ilk yıllarından kalma (1487) tahrir defterine göre, Kosova bölgesinin önemli bir kısmı Vuçitrn sancağının sınırları içindeydi. XVII. yy. başında Kosova, yönetim bakımından, iki eyaletin sınırları içinde kaldı. Kuzeyde Mitrovitsa'dan, Ayruçan'a kadar olan yerler Bosna eyaletine bağlıydı. Kosova ovası boyunca güneye doğru uzanan Vuçitrn, Priştina ve Kaçanik kasabaları da Rumeli eyaletinin Vuçitrn sancağına bağlıydı. Kâtib Çelebi, *Cihannüma* adlı eserinde Kosova'nın, Vuçitrn sancağına bağlı Priştina sınırları içinde olduğunu yazar. 1660'ta Kosova ovasından geçen Evliya Çelebi, Vuçitrn kasabasının 2 000 hanelik bir sancak merkezi olduğunu, halkının türkçe ve arnavutça konuştuğunu, fa-

Ferenc A. KOSSUTH

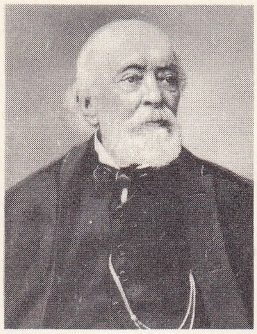
Lajos KOSSUTH

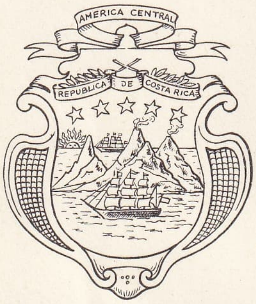

KOSTA RİKA armasi

KOSTA RİKA haritası

kat Girit seferi dolayısıyle bu şehrin canlılığını kaybettiğini belirtir.
1683'te İkinci Viyana bozgunū üzerine, Macaristan'ı işgal eden avusturya ordusu, 1688-1689 yıllarında Balkanlar'a girdi ve Kosova ovasını ele geçirdi. Kosova sahrası, bu sırada bir celâlinin yönetimi altındaydı. Avusturya seferinde Rumeli'ye gönderilen Yeğen Osman Paşa bu seferin seraskerliğine getirildi. Çevresinde toplanan zorbalarla Kosova sahrasına yerleşti. Komşu kasabaları yağma etti, kendisine «mührü hümayun» ile «sancakı şerif»in yollanması için İstanbul'a adamlar gönderdi. Bunun üzerine yeniden seraskerliğe getirildi. Avusturyalılara yenilerek Sofya'ya çekildi. Hükûmet tarafından üzerine gönderilen Recep Paşa ile çarpışmak zorunda kaldı (şubat 1689); yenileceğini anlayınca yeniden Kosova sahrasına çekildi. Piccolomini kumandasındaki bir avusturya ordusu, Kosova'ya girdi. Sırpların yardımıyle, Kaçanik boğazına kadar indi. Yerli sırp asılzadelerinden birine, bu bölgede, merkezi Kumanova olan bir krallık kurdurdu. Bu topraklar kısa bir süre sonra Mora seraskeri Koca Halil Paşa ile Selim Giray Hanın, Kaçanik boğazında ve Kosova ovasında âsilerle Avusturyalılara karşı kazandıkları zafer sonunda yeniden ele geçirildi (1690). Yüzyıl sonra Kosova'da devlete karşı çarpışan Kara Mahmud Paşa, babasının yerine İşkodra mutasarrıflığına getirildi. Rusya - Avusturya savaşlarından yararlanarak Manastır ve Üsküp sancaklarına, Kosova'nın bazı bölgelerinde idarî işlere karıştı. Abdülhamid I tarafından 1786'da âsi ilân edilerek, üzerine kuvvet gönderildi. Kara Mahmud bu kuvvetleri Kosova ovasında yendi. Selim III, Kara Mahmud ile anlaştı; kendisine vezaret rütbesiyle Yenipazar sancağr seraskerliğini verdi. Bu olaydan 40 yıl sonra, yine aynı aileden İşkodra valisi Mustafa Paşa ile hükûmet kuvvetleri Kosova ovasında karşılaştı. 1828-1829 Yıllarında Babıâli ile Mustafa Paşa arasında çıkan anlaşmazlık yüzünden, Mustafa Paşa topladığı 15 000 askerle Kosova sahrasına geldi. Kosovalılar Mustafa Paşaya söz verdikleri halde yardım etmediler. Mustafa Paşa Kaçanik ve Üsküp taraflarına çekilmek zorunda kaldı. Sonunda hükûmet ordusuna yenildi, Arnavutluk'a kaçtı. Sadrazam Reşid Mehmed Paşanın kuvvetleri, Mustafa Paşadan sonra, Ali Vidaliç ile Kosova'da savaştı. Osmanlı ordusu Kosova'da yine bozguna uğradı. Tanzimat ve Islahat fermanlarının ilânından sonra merkezi Sofya olmak üzere Niş ve Priştina'yı içine alan bir Kosova vilâyeti kuruldu. 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşından sonra vilâyet merkezi, Priştina'ya taşındı. Kosova vilâyetinin ilk salnamesine göre, bu vilâyet 1879'da Priştina, Üsküp, Prizren, Yenipazar ve Debre sancaklarını içine alıyordu. 1888'de Üsküp, vilâyet merkezi oldu. Son idarî bölünmeye göre, Üsküp, Priştina, Seniçe (Senitsa), İpek, Yaşlıca ve Prizren olmak üzere 6 sancağa ayrıldı. Ayastafanos antlaşması (5 mart 1878) gereğince vilâyet yerli halktan seçilen birleşik özel komisyonlarla yönetilecekti; bu komisyonların vereceği kararlar, uygulanmadan önce Osmanlı devletine sunulacak, Osmanlı devleti de Rusya ile görüşbirliğine vardıktan sonra uygulamaya geçecekti (md. 15). 13 Temmuz 1878 Berlin antlaşmasının 23. maddesi uyarınca, bu idare şeklinde değişiklik yapıldı. Osmanlı devleti, komisyonun aldığı kararları, Doğu Rumeli için kurulan Avrupa komisyonuyle görüşecekti. Aynı antlaşmanın 25. maddesine göre, Kosova vilâyetine bağlı Yenipazar sancağının yönetimi Osmanlılara bırakıldı. Sancağın her tarafında asker bulundurmak, askerî ve ticarî yollar yapmak yetkisi Avusturya'ya verildi. Avusturya, Yenipazar sancağının bölünmesinden sonra Bosna sınırında yeni kurulmuş olan Taşlıca sancağını işgal etti. Gusinye ve Plav gibi yerlerin, aynı antlaşma uyarınca Karaağaç'a bırakılması, Kosova'da mahallî direnişlere yolaçtı. Bu yüzden Babıâli, antlaşmanın şartlarını yerine getiremedi. Gusinyeli Ali Paşa toprak bırakılmasına karşı çıktığı için Mitrovitsa kumandanı Ahmed Paşa onu sindirmekle görevlendirildi. Arnavut Süleyman Vokşi, gönüllüleriyle, 1881'de Üsküp, Priştina ve Mitrovitsa'ya girerek Kosova ovasını baştan başa işgal etti. Bunun üzerine Babıâli'nin Arnavutluk'u ıslah için gönderdiği Derviş Paşa, 25 mart 1881'de Üsküp'e geldi. 29 Nisan 1881'de yapılan çarpışma sonunda arnavut gönüllüleri dağıldılar. Abdülhamid II bir taraftan Arnavutlar üzerine asker gönderilmesini buyururken, öte yandan da onları hoş tutmağa çalışıyordu. Bu siyaseti fırsat bilen Arnavutlar, 1883'te Kosova ovasına kadar bütün köyleri aldılar. İkinci Meşrutiyet'in ilânına kadar bölgede önemli ayaklanma ve çarpışmalar oldu. 1912'de Mehmed V Reşad, Rumeli seyahatine çıkarak Kosova'ya geldi. Kosova'da, Murad I türbesi yöresinde yapılan toplantıda padişah adına sadrazam Hakkı Paşa, halktan âsi reislerin kışkırtmalarından kaçınılmasını istedi. Bu çalışmalardan bir sonuç alınamayınca I. Fırka İstanbul'dan Kosova'ya gönderildi; gelen asker, Kosova'da Arnavutlar ile işbirliği yaptı. Balkan savaşı çıkınca Sırplar hiç bir direnmeyle karşılaşmadan sınırı geçtiler. General Jankovitch kumandasındaki orduları 21 ekim'de Lab'ı ve 23 ekim 1912'de hemen bütün Kosova sahrasını işgal etti. Londra antlaşması ile (30 mayıs 1913) Kosova vilâyeti Sırbistan'a bırakıldı, Yugoslavya'nın kuruluşunda yine Sırbistan'da kaldı. Eski Yugoslavya'nın en son idarî bölümlenmesinde Kosova'nın bir kısmı Zeta (Karadağ), bir kısmı Morava, diğer kısmı da Vardar hanlığına düştü. Bugün, yugoslav cumhuriyetlerinden Sırbistan Halk cumhuriyetine bağlı bağımsız bir bölgedir. (ML)

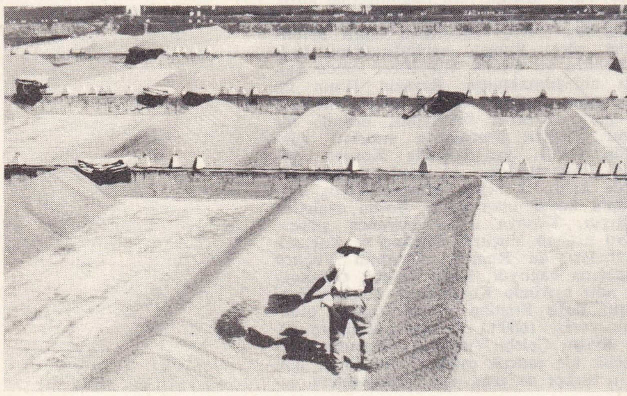
KOSTA RİKA San Jose'de kahve kurutulması

Kosova savaşları, Osmanlılar ile haçlılar (sırp, bulgarğ macar ve karadağlılar), arasında yapılan meydan savaşları.

● *Birinci Kosova savaşı* (1389). Murad I (Hüdavendigâr), sırp, bulgar ve diğer hıristiyan devletlerin doğurduğu tehlikeyi önlemek amacıyle 60 000 kişilik bir kuvvetle Sırbistan üzerine yürüdü. Murad I'in yanında, oğulları Bayezid (Yıldırım) ile Yakub Bey vardı. Öncü kuvvetlerin başında Evrenos Bey ile Paşa Yiğit bulunuyordu. Türk ordusu, Filibe, Köstendil, Eğri Palanka ve Üsküp'ün kuzeydoğusundan geçen yolu takip etti, Kosova ovasının doğu yamaçları boyunca Priştina'ya yürüdü. İki taraf Priştina'nın kuzeybatısında, Priştina - Vuçitrn yolu üzerinde, Lab suyu yanında karşılaştı. Haçlı kuvvetleri Osmanlılardan fazlaydı. Murad I ordunun merkezinde yer aldı; sağ kolda Bayezid'i, sol kolda öteki oğlu Yakub'u görevlendirdi. Veziriazam Çandarlızade Ali Paşa ile Kara Timurtaş Paşa, padişahın yanında yer aldılar. Haçlıların merkezinde sırp despotu Lazar, sağ kolunda yeğeni Vuk Brankoviç, sol kolda da Bosna kralı Tvrtko vardı. Sekiz saatlik bir çarpışmadan sonra, henüz savaşın sonucu alınmadan, Lazar'ın damadı sırp asilzadelerinden Miloş Obiliç (veya Kopiliç) bir mülteci veya elçi gibi Sultan Murad'a yaklaştı ve birden çıkardığı hançerle padişahı yaraladı. Türk kaynaklarında Murad I'in savaş sonunda, savaş sahasını dolaşırken, yaralı bir sırp tarafından öldürüldüğü kaydedilir. Sultan Murad'ın yaralandığı yere bir çadır kuruldu; Murad ağır yaralı olduğu halde, kumandayı elinden bırakmadı. Bu sebeple, savaş Türklerin lehine sonuçlandı; ölmeden önce esir alınan sırp despotu Lazar ile damadı ve diğer sırp asilzadeleri padişahın gözü önünde öldürüldüler. Murad I ölünce yerine Bayezid I padişah oldu; Sırpları takip eden Yakub Çelebi ise Bayezid'in emriyle aynı çadırda öldürüldü. Birinci Kosova savaşı sonunda yeni sırp despotu Stephan Lazaroviç, Osmanlılara vergi vermeyi ve savaşlara askerleri ile birlikte katılmayı kabul etti; ayrıca kızkardeşi Despina'yı Bayezid'e zevce olarak verdi.

● *İkinci Kosova savaşı* (1448). Polonya ve

Foto. Avusturya Millî kitaplığı, Schembeche, Kosta Rika Turizm bürosu (LAROUSSE)

Macaristan kralı Ladislas'ın Varna'da ölümünden sonra (1444) Macaristan kral naipliğine getirilen Yanoş Humyadi, Varna yenilgisinin öcünü almak için kuvvet toplamağa başladı. Bu sırada Osmanlılar, isyan eden Arnavutluk beyi İskender Bey ile uğraştıklarından, Yanoş Hunyadi'nin Macarlardan başka Eflak, Bohemya ve Almanlardan kuvvet toplamasına engel olamadılar. Sırbistan'a kolaylıkla geçen Yanoş Hunyadi kuvvetleri Kosova'ya geldi (1448). Osmanlı hükümdarı Murad II de bir süre sonra Kosova'ya vardı. Yanoş Hunyadi gönderdiği elçi aracılığıyle barış istedi. Ancak bu teklifi kabul edilmedi. Savaş Yanoş Hunyadi'nin saldırısıyle başladı. Üç gün sürdü (17-19 ekim). İlk gün, hafif kuvvetlerin birbirlerini denemeleriyle geçti. Şiddetli savaş, ikinci gün öğleden sonra başladı. Gece yarısı Yanoş Hunyadi kuvvetlerinin osmanlı ordugâhına yaptığı baskın bir sonuç vermedi. Üçüncü gün sabahtan başlayan savaşta Osmanlılar plan gereğince sağ ve sol kanatları, yenik düşmüş gibi göstererek geri çektiler. Merkezi müdafaasız bulan Yanoş Hunyadi, hücum emrini verdi. Merkezde bulunan yeniçeriler, haçlılara şiddetle karşı koydular. Haçlılar merkeze yığılınca sağ ve sol kanatlardan geri çekilen osmanlı kuvvetleri, bu kanatlardan ve geriden haçlıları sarmağa başladılar. Kısa bir süre sonra haçlı ordusunda panik başladı. Yanoş Hunyadi savaş meydanını bırakarak kaçtı. Pek çok haçlı, savaş meydanında kaldı. İkinci Kosova savaşı sonucunda Osmanlılar Balkanlar'a iyice yerleştiler. Yenilen Macarlar 1456 Belgrad kuşatmasına kadar Osmanlılarla savaşmadı; özellikle İstanbul'un fethine seyirci kaldılar. (→ Bibliyo.) [M]

KOSOVİÇ (Kaetan Andreyeviç), rus şarkiyatçısı (1815-1883). Eski hint oyunlarının tercümelerini yaptı. Yarım kalan bir sanskritçe-rusça lûgat bastırdı (1854), eski farsça çivi yazısı kanunları ve V. Ghezenions'un ibranîce gramerinin tercümesini yayımladı (1874). Petersburg üniversitesinde sanskrit dili ve edebiyatı üstüne konferanslar vermekle görevlendirildi. (L)

KOSOVO - METOHİJA. Bk. KOSOVA.

KOSOVO POLJE, Yugoslavya'da (Kosovo-Metohija) ova, Kosovska - Mitrovica ile Uroşevac arasında. Krom işletmesi. Murad I kumandasındaki türk ordusu, 15 haziran 1389'da, Sırplar ile müttefiklerini burada yenerek Sırbistan'ın bağımsızlığına son verdi. Murad II de Yanoş Hunyadi'yi 1448'de burada yendi. Bk. KOSOVA. (L)

KOSOVSKA - MİTROVİCA, Yugoslavya'da (Kosovo-Metohija) şehir, İbar kıyısında; 19 000 nüf. Tarım pazarı XII. yy.dan kalma bir kalenin yıkıntıları. (L)

KOSSEL (Albrecht), alman fizyolog ve kimyageri (Rostock 1853 - Heidelberg 1927). Albüminoitler ve özellikle nükleik asit türevleri ile ürenin oluşumu üstündeki biyokimya çalışmaları ile tanındı. 1910 Yılında Nobel Kimya armağanını kazandı. (L)

KOSSEL (Walther) alman kimyageri (Berlin 1888 - Tübingen 1956). Albrecht Kossel'in oğlu. 1921'de Kiel üniversitesine profesör oldu, sonra Danzig'e, 1947'de de Tübingen üniversitesine geçti. Kimyasal ilginin açıklanmasına yarayan elektrovalans teorisini meydana getirdi ve 1935'te billûrlaşmış maddelerin verdiği X ve V ışınlarının spektrumlarını inceledi. (L)

KOSSİNNA (Gustaf), alman arkeoloğu (Tilsit 1858 - Berlin 1931). Göttingen, Leipzig, Berlin ve Strasbourg'da okudu. 1881'de Strasbourg üniversitesinde felsefe doktorasını tamamladı. 1866'da Halle'de Üniversite kitaplığında görev aldı. Aynı yıl Berlin kitaplığına geçti. 1887'de Bonn kitaplığı, 1892'de Berlin Kraliyet kitaplığı emini oldu. 1894'te, bu kitaplığın müdürlüğüne getirildi. 1900'de profesör oldu ve alman arkeoloji müzelerini incelemek üzere uzun bir yolculuğa çıktı. 1902'de Berlin üniversitesinde alman arkeolojisi profesörü olunca, *Alman Eski Devirler Tarihi derneği*'ni kurdu (1909). Arkeoloji dergilerine birçok yazı yazdı. Etnoloji konusunda *Die ethnologische Stellung der Ostgermanen* (Doğu Germenlerinin Etnolojik Durumu) [1896], *Die Indogermanen - Frage archäologisch beantwortet* (Hint-Avrupalılar meselesini Arkeolojik Açıdan Cevaplandırma) [1902] ve *Die Herkunft der Germanen* (Germenlerin Menşei) [1911] adlı kitapları yazdı. Arkeoloji konusunda yazdığı diğer eserler arasında, *Ursprung der Germanennamens* (Germen Adının Menşei) [1895], *Die Vorgeschichtliche Ausbreitung der Germanen in Deutschland* (Germenlerin Tarihöncesinde Almanya'da Dağılımları) [1896], *Zur Geschichte des Volksnamens Griechen* (Grek Adının Tarihçesi) [1896] sayılabilir. Kossinna'nın en çok okunan eseri *Altgermanische Kulturhöre*'dir (Eski Germenlerin Kültür Düzeyi) [1927]. (L)

KOSSUTH (Ferenc Akos), **Küçük Kossuth** denir, macar siyaset adamı (Budapeşte 1841 - ay.y. 1914). Lajos Kossuth'un oğlu. Paris ve Londra'da öğrenim yaptıktan sonra İtalya'da mühendislik etti (1861-1894). Daha sonra Macaristan'a döndü (1895). Diyet meclisinde Bağımsızlık partisini yönetti. Millî bir ordunun kurulmasını ve Macarcanın resmî dil olmasını istedi. Wekerle kabinesinde ticaret bakanı oldu (1906-1910). *Buda-Pest* adlı gazeteyi çıkardı. (L)

KOSSUTH (Lajos), macar devlet adamı (Monok Zemplen 1802 - Torino 1894). Yoksul düşmüş soylu bir ailenin çocuğuydu. Avukat oldu, milletvekilliği yaptı, Diyet gazetesinde giriştiği siyasî tartışmalarından ötürü dört yıl hapse mahkûm oldu (1837). 1840'ta affedildi ve *Pesti Hirlap*'ı (Peşte Gazetesi) çıkarmağa başladı, 1844'e kadar bu gazeteyi yönetti; bu tarihte Savunma cemiyetini kurdu, avusturya mallarına boykot yapılmasını istedi, Peşte milletvekili oldu (1847). İhtilâl sırasında anayasanın hazırlanmasına yardım etti ve Batthyany kabinesinde maliye bakanlığı yaptı (1848). Viyana ile ilişki kesildikten sonra (ekim) Savunma komitesi başkanı olarak orduyu ayaklandırdı ve Macaristan'a hâkim oldu. Avusturyalılar Budapeşte'yi aldıktan sonra (aralık), Debrecen'e çekildi, sonra Bem'in zaferleri sayesinde Budapeşte'ye girdi ve yapılan oylama ile Habsburg'ların düşürülmesini ve bağımsızlığı sağlattı (14 nisan 1849). Rus müdahalesi ve Georgey ordusunun Vilagos'ta esir edilmesi üzerine Türkiye'ye kaçmak zorunda kaldı (ağustos). Padişah kendisini iade etmeyi reddetti; Londra'ya gitti (eylül 1851), orada bir millî komite kurdu. İtalya savaşı sırasında (1859) bir macar lejyonunu ayaklandırdı, ama anlaşmazlık çabuk sona erdiğinden bu lejyondan faydalanamadı. Amerika'da bir süre kaldıktan sonra affedilmeyi kabul etmedi ve Torino'ya çekildi. (L)

KOST (Frederick W.), amerikalı manzara ressamı (New York 1861 - Brookharen, Long island, New York 1923). Önce New York'taki National Academy of Design'da, sonra Münih ve Paris'te okudu. New York'taki Metropolitan Museum of Art'ta *Soğuk Sabah* adlı bir tablosu vardır. *Southfield Bataklıkları* ve *Stalen Adası*, Brooklyn Institute of Arts and Sciences'tadır. *St. John Irmağı Üstünde N.B.* adlı eseri Philadelphia'daki Pennsylvania Academy of Fine Arts'ta, *Yosun Toplayıcılar* adlı eseri de New York'taki Lotus kulübündedir. (M)

KOST (Heinrich), alman sanayicisi (Agnetendorf 1890). Mühendisti, 1932'de Rheinpreussen ve Neumühl (Ruhr) kömür işletmelerinin müdürü oldu. Maden kömürü türevlerinin kullanımını geliştirmeğe çalıştı, 1936'da ilk alman sentetik benzin rafinerisini kurdurdu. 1939'dan önce, Meerbeck ve Homberg'de, alkol, ecza ve gres yağı bileşimleri yapan fabrikaların kurulmasına önayak oldu; bu fabrikalar 1948'den sonra, kimyasal maddeler, eczacılık ürünleri, selülozik laklar v.b. üretimine geçti. 1945'te Duisburg Sanayi ve Ticaret odası başkanı olan Kost, Alman Maden Kömürü işletmeleri başkanı seçildi (eski Rheinpreussen ve Neumühl); bu kurum 1947'de müttefiklerin kontroluna girdi ve 1951'de «Rheinpreussen» Anonim ortaklığı haline geldi. (L)

KOSTA bin LUKA, Abbasîler devrinde yaşamış baalbekli ve rum asıllı hekim. Yunanca, Süryanice ve Arapça bilirdi. Yunancadan ve Süryaniceden kitaplar tercüme etti. Birçok eser yazdı. Tıptan başka geometri, felsefe, matematik ve astronomi bilimlerinde de tam bir bilgi sahibiydi. Halife Muktedir Billâh'ın zamanında Bağdat'ta bulundu. Sonra çağrıldığı Ermeniye'ye gitti ve orada öldü. Başlıca eserleri: *Kitab fî Evca'-il-Nikris* (Nikris Ağrıları Üstüne Kitap); *Kitab Cami fil Duhul ala İlm-ül-Tıb* (Tıp Bilimine Giriş Üstüne Genel Kitap); *Kitab fi'l-Sihr* (Büyü Üstüne Kitap); *Kitab fi'l-Nabz ve Marifet-ül-Hamiyât ve Durub-ül-Cereyanat* (Kan Dolaşımları, Nabız ve Hamiyat Bilgisi Üstüne Kitap); *Kitab fi İlet-il-Mevti Fecaeten* (Birdenbire Ölüm Üstüne Kitap); *Kitab-ül-Medhal ala el-Mantık* (Mantığa Giriş Kitabı); *Kitab-ül-Medhal ala İlm-ül-Nücûm* (Astronomiye Giriş Kitabı) ve tarihe ait *Kitab-ül-Firdevs*'tir (Firdevs kitabı). [M]

KOSTAK sıf. *Halk dili.* Zarif ve güzel giyinmiş. (M)

KOSTAKLANMAK dönşl. f. (*kostak*'tan *kostak-la-n-mak*). *Halk dili.* Kibar, zarif görünmeğe çalışmak: *Boşa kostaklanma kostak değilsin karam* (Halk türküsü). [M]

KOSTANDİ (Kiryak Konstantinoviç), ukraynalı ressam (1852-1921). 1892'den 1919'a kadar başkanlığını yaptığı Güney Rus Ressamları derneğini kurdu. Odessa Güzel Sanatlar okulunda profesör oldu ve aralarında Broadskiy ile Grekov'un da bulunduğu birçok öğrenci yetiştirdi. (L)

KOSTANECKİ (Stanislaw), polonyalı kimyacı (Myszakowiç, Slupca, Poznan 1860 - 1910). Bern'de profesörlük yaptı. Flavon ve kromon grubunun birçok boyayıcı cevherini çözümledi. (L)

KOSTANTİNİYE, İstanbul'un arap dilindeki adı.

— Tar. İstanbul, kral Konstantinos I tarafından yeniden onarıldı; tapınaklar, yollar, meydanlar yapıldı. Bunun üzerine şehre «Konstantinos şehri» anlamında *Konstantinopolis* dendi. Araplar bu adı kendi dillerine göre, Kostantiniye olarak kullandılar. Hz. Muhammed'in «İstanbul ergeç alınacak, onu alan emîr ne emîrdir, o asker ne mutlu askerdir» anlamına gelen bir hadisinde de Kontantiniye şeklinde anıldığı için, İstanbul, uzun süre Osmanlılar arasında da bu adla anıldı. (M)

KOSTA RİKA, Orta Amerika'da cumhuriyet, kuzeybatıda Nikaragua ve güneybatıda Panama cumhuriyeti arasında; 51 011 km²; 1 338 000 nüf. Başkenti *San Jose*.

Coğrafya

Kosta Rika çeşitli bölgeleri içine alır. Kuzeyde, Antil denizinin ve Nikaragua sınırının bir kısmını meydana getiren rio San Juan'ın kıyısında, alçak ovalar sık ormanlarla kaplıdır. Bu ovaların yanında kuzeybatıdan güneydoğuya yönelen ve *Irazu* yanardağında yükseltisi 3 452 m'yi bulan volkanik sıradağlar yükselir. Çok düzenli bir iklimin hüküm sürdüğü Orta yaylanın verimli yüksek toprakları, güzel bir tarım alanıdır. Ülkenin en kalabalık bölgesi olan bu bölge Büyük Okyanus ile Atlas okyanusu arasında geleneksel bir geçit yeridir. Güneye doğru billûrlu ve tortul kayalıklardan oluşan *Talamanca cordillerası* yanardağ taşımaz: fakat kuzey sıradağlarından daha yüksektir (*Chirripo Grande*'de 3 837 m; *pico Blanco* veya *Kamuk*'ta 3 565 m). Büyük Okyanus yamacı, en büyükleri Nicoya ve Osa yarımadaları olan karmaşık ovalar ve dağ kütlelerinden meydana gelmiştir. Değerlendirilen bölgelerin az olmasına rağmen Kosta Rika zengin bir ülkedir: başlıca tarım maddesi, değer bakımından ihracat ürünlerinin başında gelen kahvedir. Onu, Büyük Okyanus ve Antil denizi kıyısındaki çiftliklerde yetiştirilen muz takip eder. Ayrıca kakao, şekerkamışı, tütün tarımı ve özellikle, önemli bir süt sanayiini besleyen ve sürekli olarak gelişen hayvancılık da önemlidir. En büyük yeraltı gelir kaynağı altındır. Sanayi, kahve tanesi işlenmesi, birkaç içki fabrikası, tütün imalâthaneleri ve dokuma sanayii ile sınırlıdır. Devletin dış ticaretinin yarısından fazlası A.B.D. ile yapılır. Nüfusun yaklaşık olarak yüzde 80'i ispanyol kolonlarının soyundan gelen beyazlardır. Yerlilerin (kuzeyde Guatuso'lar veya Voto'lar, güneyde Talamanca'lar) sayısı bugün

5 000'den azdır. Melezler beyaz halka tamamıyle uymuşlardır ve Kosta Rika, Orta Amerika'da, beyazların çok ağır bastıkları tek ülkedir. Eğitim büyük ölçüde geliştirilmiştir. Kosta Rika'da okuma yazma bilmeyenlerin oranı ancak yüzde 18'dir ve 800 kişiye bir okul düşer. Ülke, Amerika'nın hayat seviyesi en yüksek ülkelerinden biridir.

Anayasa

Devlet, 7 kasım 1949'da, 1871 Anayasasının yerine yürürlüğe giren anayasa ile yönetilmektedir. Yasama gücü tek bir meclistedir. 57 Milletvekili dört yıl için seçilir. Dört yıl için genel oy sistemiyle seçilen ve ikinci bir defa seçilme hakkı olmayan cumhurbaşkanı, yürütme gücünü elinde tutar ve bakanları tayin eder.

Tarih

Kolomb'un dördüncü yolculuğu sırasında (1502) doğu kıyısına ayak bastığı Kosta Rika'yı 1522'de Gonzalez Davila gezdi; Juan Vazquez de Coronado'nun 1564'te kurduğu Cartago şehri 1823'e kadar başkent olarak kaldı. Talamanca bölgesinde sömürge döneminde birçok yerli ayaklanması (özellikle 1709'da) oldu. O tarihte Kosta Rika, Guatemala Genel kaptanlığına bağlıydı ve Panama okyanuslararası trafiğinde kullanılan katırların yetiştiriciliği, ülkenin başlıca gelir kaynağıydı. 1821'de İspanya'dan ayrılan Kosta Rika'da bağımsız bir devlet kuruldu ve kölelik kaldırıldı. 1824 - 1839 Arası Kosta Rika, Orta Amerika Federal cumhuriyetinin birleşik beş devletinden biri oldu; sonra yeniden hükümran bir cumhuriyet haline geldi. 1835-1842 Arasında Braulio Carrillo kahve ekimini geliştirdi ve 1871'de cumhurbaşkanı Guardia, *United Fruit company*'nin kurucularından Minor C. Keith'e Atlas okyanusu kıyısında muz işletmeleri kurmak için ilk imtiyazı verdi. Kosta Rika'nın Nikaragua ile sınırı uzun tartışmalardan sonra 1889'da çizildi. Panama ile sınır ise 1944'te David antlaşmasıyle düzenlendi. Kuzey Amerika Birleşik devletlerinin Kosta Rika üstünde iktisadî nüfuzu büyüktür. Ülkenin başlıca cumhurbaşkanları şunlardır: Braulio Carillo (1835-1837 ve 1838-1842); Jose Maria Castro (1847-1849 ve 1866-1868); Cleto Gonzalez Viquez (1906-1910 ve 1928-1932); Ricardo Jimenez Oriamuno (1910-1914, 1924-1928 ve 1932-1936); Mario Echandi Jimenez (1958-1962). 1962 Şubatında seçilen cumhurbaşkanı Francisco Orlich Bolmarich Millî Kurtuluş partisi başkanıdır.

Liberal Otilio Ulate'nin 1948 seçimlerinde kesin bir başarı kazanması, sakin Kosta Rika'da çok ender bir olay olan iç savaşa yol açtı. Fakat, Jose Figueres'in kumanda ettiği «Karaib'ler lejyonu», muhafazakârları ezdi. 1949 Kasımında O. Ulate cumhurbaşkanı oldu. Yerine 1953 kasımında Millî Kurtuluş partisinin desteğiyle Figueres seçildi. Başkanlığı sırasındaki başlıca olay, dışta diktatör Somoza yönetimindeki Nikaragua ile birçok sınır çatışmasıdır. İçte ise şiddetli bir komünist aleyhtarlığı yürüten Figueres, dinamik reformcu bir siyaset uyguladı ve güçlü United Fruit company'den eskisinden çok daha elverişli yeni şartlar sağladı. 1958 Seçimlerini muhafazakârların kazanmasıyle Echandi Jimenez cumhurbaşkanı oldu. Fakat kahve fiyatının düşmesi ve bunu takip eden iktisadî güçlükler 1962 seçimlerini Millî Kurtuluş partisi adayı Orlich Bolmerich'in kazanmasına yardım etti. J. F. Kennedy'nin önayak olduğu Orta Amerika başkanlarının toplantısıyle (San Jose, 1963) Figueres'in öğütlediği siyaset yürürlüğe girdi. 1966 Cumhurbaşkanı seçimlerini muhafazakâr aday Jose Joaquin Trejos Fernandez'in kazanmasıyle kosta rika siyasetinde yeni bir değişiklik oldu.

Edebiyat

Kosta Rika XVIII. yy. sonunda ispanyol-amerikan edebiyatının gelişmesine katkıda bulundu. Bu devrin başlıca temsilcileri şunlardır: Orta Amerika'ya deneysel bilimleri getiren Fray Jose Antonio de Liendo y Goicoechea (1735 - 1814); Cadiz cortes'inde Kosta Rika milletvekili (1812) olan, hattâ bir süre bu mecliste başkanlık yapan ünlü hatip ve siyasî filozof R.P. Florencio del Castillo (1778-1834), İspanyol Amerikası'nın son büyük hukukçusu sayılabilecek olan Jose Maria de Zamora y Coronado (1785-1852).

Kosta rika edebiyatı, XIX. yy. sonunda gerçek bir hamle yaptı. Leon Fernandez (1840-1887), Manuel Maria de Peralta (1854-1930). Ricardo Fernande Guardia (1867-1950) gibi tarihçiler, filozof Moises Vincenzi (doğ. 1895), Aquileo Echevarria (1866-1909), Lisimaco Chavarria (1878-1913) gibi şairler, Rafael Angel Troyo (1875-1910), Claudio Gonzalez Rucavado (1878-1928), Manuel de Jesus Jimenez (1854-1916), Carlos Gagini (1865-1925) gibi romancılar bu dönemin başlıca yazarlarıdır. Yazar ve yayımcı Joaquin Garcia Monge (1881-1959) romanı millî geleneklerden ilham alan temalara yöneltmiş ve *Repertorio Americano* adlı dergisiyle latin amerika ülkeleri arasında kültür mübadelesinin gelişmesine büyük katkıda bulunmuştur.

Meksika'da oturmasına rağmen Alfredo Cardona Pena (doğ. 1917), kosta rika şiirinin günümüzdeki başlıca temsilcisidir. Julian Marchena (doğ. 1897) hâlâ modernizmin etkisindedir; Fernando Centeno Güel (doğ. 1908) daha evrensel bir sanata yönelir; Eunice Odio (doğ. 1922) ve Enrique Mora Salas (doğ. 1930) yeni bir lirizm kurmak çabasındadır.

Roman, Jose Marin Canas (doğ. 1904), Carlos Luis Fallas (1909-1966), Fabian Dobles (doğ. 1918) ile toplum meselelerine yönelmiştir. Psikolojik hikâye geleneğinin temsilcileri Carmen Lyra (1888-1951) ve Yolanda Oreamuno'dur (1916-1956).

Deneme türü özellikle Abelardo Bonilla (doğ. 1899) tarafından işlenmiştir. (L)

KOSTELANETZ (Andre), amerikalı orkestra şefi (Petersburg 1901). Ana ve babası rus yahudisiydi. Petersburg Müzik akademisinde okudu. 1922'de Amerika'ya gitti. 1928'de amerikan vatandaşı oldu. Özellikle radyo yayın tekniğinin gelişmesinden sonra ün kazandı. 1928'de Atlantik Yayın şirketinde, daha sonra Columbia Yayın kurumunda çalışmağa başladı. Radyo programları için uyarladığı sevilen klasik müzik parçaları çok tutuldu. Ayrıca konser ve caz unsurlarını karıştırarak yaptığı aranjmanlar da çok beğenildi. En büyük amerikan senfoni orkestralarını da yöneten Kostelanetz, filim müzikleri yaptı. 1938'de karısı soprano Lily Pons ile Güney Amerika turuna çıktı. İkinci Dünya savaşı sırasında da dünya turu yaptı. 1939'daki New York fuarı için *Music for Tomorrow* (Gelecek İçin Müzik) adlı eseri besteledi. (M)

KOSTENKİ, ismini Orta Don (S.S.C.B.) bölgesinde aynı adı taşıyan yerden alan Tarihöncesine ait kültür merkezleri grubu. Don kıyılarında tek bir kesimde birbirine çok yakın mesafede, 15 kadar, Taş devrinden kalma eser grubu bulundu. Bunların birkaçı tabakalar halinde üst üstedir. Bu gruplanma ve meydana çıkarılan kalıntı ve mezarlar, ele geçen çeşitli âletler, Doğu Avrupa'daki üstün taş devri medeniyetlerini kronoloji açısından büyük ölçüde aydınlattı. (L)

KOSTER i. (ing. *coster*). Denizc. Kıyı limanları arasında seferler yapmak üzere inşa edilmiş ve donatılmış küçük tonajda yük gemisi. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Denizc. Bugün için *koster* deyince 300 grostonun altındaki gemiler akla gelir. Bu gemilerin birçok liman giderinden muaf tutulması, gemi sahiplerini ve inşaatçıları, groston hesapları 300'ün altında, fakat taşıma kapasiteleri yüksek gemiler inşasına sevketti, böylece bu tip gemilerinin planlanması gemi inşaatçılığında bir bilim kolu haline geldi. Bugünkü kosterlerin taşıma kapasitesi 2 000 tonun üstüne çıkmıştır ve artık bu koster irilerine okyanusaşırı limanlarda bile rastlanabilmektedir. (L)

KOSTİ, Orta Sudan'da (Kordofan ili) yer, Beyaz Nil kıyısında. Kordofan'ın ürünlerini (darı ve arap zamkı) nakleden demiryolu. (L)

KOSTİÇ (Laza), sırp yazar ve siyaset adamı (Kovilj 1841 - Viyana 1910). Yapmacığa ve aşırılığa kaçan yanıyle sırp romantizminin en iyi temsilcisidir. Konusunu halk şiirinden alan *Maksim Crnojevic* (1863) ve Voyvodina Sırplarının Avusturyalılara karşı ayaklanmasını anlatan *Pera Segedinac* (1875) adlı dramları yazdı. Sırp gençliğinin radikal hareketini başlatanlardan biridir. (L)

KOSTİK sıf. (yun. *kaustikos; kaiein*, yakmak > lat. *causticus*'tan fr. *caustique*). Hayvan ve bitki dokularını yakan, aşındıran: *Kostik sıvı*. Bk. YAKICI.

— Kim. *Sud kostik*, sodyum hidroksit NaOH.

◆ i. Opt. Nesne-uzay'da aynı noktadan çıkan bir demetin ışık ışınlarına teğet düşen yüzey.

— ANSİKL. Opt. Aynı kaynak-nokta'dan çıkan ışık ışınları, kötü bir optik cihazından geçince, bir görüntü-nokta'ya yöneşmeyen bir ışın demeti meydana getirir. Buna rağmen, ışınlar her zaman bir yüzeye teğet kalır. Bu yüzey, gerçekte, iki ayrı örtü halindedir; yüzeyin bitişiğinden birçok ışın geçer ve bir ekran yerleştirilince, önemli bir aydınlık elde edilir («yakıcı» anlamına gelen *kostik* teriminin kullanılması bu yüzdendir). Meselâ bir aynada, nesne, eksen üstünde sonsuzda bir nokta ise, kostik, bu eksen çevresinde bir dönel yüzeydir ve meridyeni, iki kolu odağa teğet olarak birbirine kavuşan bir eğridir. Odak, merkez ışınların gerçekten yöneştiği noktadır, fakat yan ışınlar ana ekseni zorunlu olarak değişik noktalardan keser. Aynaların, hafif bir açıklık olmadan uzaktaki nesneleri seçik olarak göstermemesi bu yüzdendir. Gene ayna örneğinde, ikinci örtü, odaktan hareket eden eksenin bir kesimi halini almıştır.

Kostik'in, bir yüzük veya bir orkestra zili içinde meydana getirdiği parlak çizgi kolaylıkla seçilir Bu kostikler, daire zarflarının açılmış şekilleridir. Bir doğrunun yansımasına bağlı kostik, ışıklı noktanın görüntüsü olan bir noktadır; bir dairenin kostik'i ise, bir Pascal salyangozunun açılmış şeklidir. (L)

KOSTİYAZ i. (fr. *costiase*). Alabalık yavrularının solungaçlarına ve derisine yerleşen bir asalaktan ileri gelen ve bu hayvanlar arasında kırıma yolaçan bulaşıcı hastalık. (L)

KOSTOLAC, Yugoslavya'da (Sırbistan) köy, Poiarevac'ın kuzeyinde Tuna'nın bir kolu yakınında. Linyit işletmesi. Teknik santral. *Viminacium*'un kalıntıları (castrum, mezar, birçok evin temelleri). [L]

KOSTOMAROV (Nikolay İvanoviç), ukraynalı tarihçi ve yazar (Ostrogojsk, Voronej 1817 - Petersburg 1885). Ukrayna'da aydınlanma taraftarı hareketin öncülerinden biri. Demokrat, liberal ve ortodokstu. 1846'da gizli «Kiril ve Metodiy derneği»ni kurdu. Rus merkezîleştiriciliğine karşı mücadele etmesi 1847-1855 arasında Petersburg, sonra Saratov'da hapsedilmesine yolaçtı. Daha sonra Petersburg üniversitesine profesör oldu (1859-1862). Birkaç roman ve çeşitli tarih eserleri yazdı: *Bunt Styonka Razina* (Styonka Razin'in İsyanı) [1858]; *Severossiyskiye Respubliki* (Kuzey Rusya Cumhuriyetleri) [1863]. (L)

KOSTOTOM i. (fr. *costotome*). Cerr. Kaburga kemiklerini kesmeğe yarayan bir çeşit makas. (L)

KOSTOTRANSVERSEKTOMİ i. (fr. *costo-transversectomie*). Cerr. Omurilikte ön taraf sert zarının dış aralığına ulaşabilmek için kaburga başlarıyle omurlardaki enine kemik çıkıntılarını kesme ameliyatı. (Pott hastalığında uygulanır.) [L]

KOSTOV (Trayço), bulgar siyaset adamı (1897 - Sofya 1949). 1920'den sonra Komünist partisi faal üyesi, bulgar iç direnme hareketinin öncüsü. 1946'da iktisadî meselelerle ilgili görevler aldı, Sovyet aleyhtarı sayılan tutumundan ötürü iktidardan uzaklaştırıldı, mahkûm ve idam edildi. 1956'da suçsuz olduğu kabul edildi. (L)

KOSTRA (Jan), slovak şairi (Ştiavniçka 1910). Derlemelerinde büyük ahlâk meselelerini geleneksel bir tarzda işler (*Yuvalar*, 1937; *Ave Eva*, 1943; *Akçaağaç Yaprağı*, 1953; *Yabanî Gül Ağaçları ve Ay Çiçekleri*, 1958; *Her Gün*, 1964). [L]

KOSTROMA, S.S.C.B.'de şehir, Kostroma

ile Volga'nın kavşağında; 171 000 nüf. Dokuma sanayii. Tezgâhlar. Meşhur sütçül inek yetiştiriciliği. Şehrin, tatar hâkimiyeti devrinden kalma varoşu, Volga boyunca uzanır. Merkezde 1520 yılında inşa edilen XIX. yy. yapılarıyle çevrili katedral ile 1613'te Mihail Fyodoroviç Romanov'un çar ilân edildiği İpatyev manastırı (Romanov soylularının 1528'de inşa edilen daireleri; XVII. yy.dan kalma katedral) yer alır.

— Tar. Şehir XIII. yy.da bir süre için muhtar bir prensliğin başkenti olmuştu. (L)

KOSTRZEWSKI (Jozef), polonyalı arkeolog ve prehistorya uzmanı (Sobiecin 1885). Poznan üniversitesinde prehistorya ve arkeoloji profesörüydü. En önemlisi Biskupin kazısı olmak üzere birçok kazı yönetti. İslav kültürünün aşağı dereceli bir kültür olduğunu öne süren alman iddialarıyle yine Almanların, İslavların menşei konusundaki fikirlerine karşı çıktı. Başlıca eserleri: *Prehistorya Çağında Büyük Polonya; Almanca Lehçe Prehistorya Lûgati; Poznan Büyükdükalığının Prehistorya Anıtları Albümü; Polonya Medeniyetinin Kaynakları.* (L)

KOSTRZYN, esk. alm. **Küstrin,** Polonya'da (Zielona Gora voyvodalığı), Warta ile Odra ırmaklarının kavşağında; 5 500 nüf. (L)

KOSTÜM i. (fr. *costume*). Ceket ve pantolondan (bazen de yelek) meydana gelen erkek takım elbisesi: *Lekeci açık renk kostümünü on günde verecek* (B. Felek).|| *Teşm. yol.* Genellikle sokakta giyilmek üzere dikilmiş kadın elbisesi: *Madamlar, koyu renkli ve sade kostümler giymişlerdi* (H. R. Gürpınar).

◆ **Kostümlük** sıf. ve i. Takım elbise yapılmağa yarayan (kumaş): *Üç mantoluk hanıma aldım. Ben de kostümlük aradım* (B. Felek). *Kostümlük kumaş.* (LM)

KOSVA, S.S.C.B.'de ırmak, Kuzey Urallar'dan doğar ve Kamges barajının meydana getirdiği hazne-göle dökülür. (L)

KOSZALIN, esk. alm. **Köslin,** Polonya'da şehir, voyvodalık merkezi, Gdansk'dan Szczecin'e giden demiryolu hattı üzerinde; 44 000 nüf. Kereste ve besin sanayii.

— *Koszalin voyvodalığı;* 68 700 nüf. Birçok gölü çevreleyen, ormanlar ve kıraç topraklarla kaplı kumlu buzultaş tepeleri bölgesi Pomorze'de (Pomeranya) uzanır. Tarım ekonomisi çok yoksuldur (çavdar ve patates). Kıyıda birkaç küçük balıkçı limanı (Kolobrzeg, Darlowo, Ustka) vardır. (L)

KOŞA sıf. («çift» anlamında esk. türk k.). *Yeni.* Aynı zamanda olan, eş zamanlı. || Paralel, koşut. *Esk.* Muvazi.

— Mant. Birlikte olan değişmeler; Stuart Mill'in önerdiği tüme varım yollarından biri. Bk. DEĞİŞME. (ML)

KOŞAB, β Küçükayı veya β *Ursae Minoris* yıldızına verilen ad. Kadiri 2,2. Tayf örneği K 5. (Bk. YILDIZ.) Koşab, *Küçük Araba*'nın *Kutup yıldızı*'na karşıt tarafında ve takımyıldızın kuyruk uzantısında bulunan yıldızdır. (L)

KOŞAÇ i. (*koşmak*'tan). Mant. *Yeni.* Bir önermenin öznesini yüklemine bağlayan unsur. Bk. ANSİKL.

— Leng. Cümlecikte özneyi yükleme bağlayan unsur. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Mant. *Koşaç,* yan cümleciğin, düşüncenin söz ifadesinin temel unsurudur. Her yan cümlecikte üç terim vardır: özne, yüklem ve koşaç. Koşaç, yüklem ile öznenin arasındaki ilişkiyi belirtir. Lojistik, klasik koşaç kavramı yerine düşünceyi belirten terimler arasında ne çeşit bir ilişki olduğunu gösteren çeşitli semboller koydu (içindeleme, içerme, dönüşürlük veya özdeşlik).

— Leng. Koşaçın başlı başına bir anlamı yoktur, birlikte kullanıldığı kelimeye olumluluk, olumsuzluk, süreklik, kesinlik, ihtimallik kavramları verir. (Meselâ *-dir* eki [olumlu koşaç] veya *değil* kelimesi [*olumsuz koşaç*]). [ML]

KOŞALAY (Ömer Besim), türk atleti (İstanbul 1898-ay.y. 1956). Spor hayatına güreşle başladı, sonra futbolcu ve atlet oldu. Vefa ve Galatasaray kulüplerine girdi. Altı ayrı mesafede 29 Türkiye rekoru kırdı (1922-1935). 1924 Paris, 1928 Amsterdam Olimpiyat oyunlarına katıldı. Türk Millî Atletizm takımı kaptanlığı yaptı (1930-1935). Özellikle 800 ve 1 500 m koşularında ün kazandı. Çeşitli gazetelerde spor yazarlığı (1933-1956) yaptı. Adına her yıl kros müsabakaları düzenlenmektedir. (M)

KOŞALIK i. (*koşa*'dan *koşa-lık*). *Yeni.* Koşa olma (iki şeyin aynı anda var olması) hali. (M)

KOŞALTI i. (*koşmak*'tan *koş-a-l-tı*). *Halk. dili.* Bir çift hayvanı birlikte koşma veya bağlama. (M)

KOŞARMAK geçl. f. *Halk dili.* Anası ölen bir yavruyu, yavrusu ölmüş bir hayvana alıştırarak beslemek. (M)

KOŞAY (Hamit Zübeyr), türk arkeoloğu (Kırım 1898 [?]). Kazan Türklerindendir. Haydarpaşa lisesinde beden eğitimi öğretmeni olarak çalıştı. Daha sonra Macaristan'da türkoloji öğrenimi ve doktorasını yaptı. Talim Terbiye dairesi üyesi ve Etnografya müzesi müdürü oldu. Eski Eserler ve Müzeler Genel müdürlüğünde eski eserler müşaviri ve müdür olarak bir süre çalıştı. Anadolu'da çeşitli kazıları (Alacahöyük; Pazarlı; Karaz [1942]; Pulur; Büyük Güllücek ve Keban bölgesi Pulur [1968]) yönetti ve çeşitli yayımlar yaptı: *Pazarlı Hafriyatı Raporu* (1941); *The Pottery of Alaca Höyük* (1947); *Afyonkarahisar* (1951); *Alacahöyük Kazısı* (1951); *Türk Tarihinin Zaman Tablosu* (1961); *T.T.K. Tarafından Yapılan Büyük Güllücek Kazısı* (1957); *Etnografya Müzesi Kılavuzu* (1963); *Alaca Höyük Kılavuzu* (1965). [M]

KOŞİCE, Çekoslovakya'da şehir, Doğu Slovakya'nın merkezi, Hornad kıyısında; 79 500 nüf. Bu eski siyaset ve idare merkezinde birçok anıt (XVII. ve XVIII. yy.dan kalma gotik üslûbunda katedral; belediye sarayları) vardır. Komşu tarım ve ormancılık bölgelerinin pazarı olan Koşice'de besin ve kereste sanayii gelişmiştir. Tuğla harmanları. Koşice 1945'te sovyet ordusunun Almanlardan kurtardığı ilk çek şehridir: Çeklerin bağımsızlığı ve birliğinin yeniden doğuşu burada ilân edildi («Koşice Hükûmet programı», 5 nisan 1945). İlk beşyıllık plan sırasında, şehrin birkaç kilometre güneyindeki Hornad vâdisinde, Huko'da yeni bir demir-çelik sanayii merkezi kurulmuştur. (L)

KOŞİN veya **KOŞİNŞİN tavuğu** i. Zootekn. Çin asıllı tavuk cinsi: Türkiye'de *nemse tavuğu* adıyle de bilinir. (Bol tüylü iri yapılı bir kümes hayvanıdır; çok iyi kuluçkaya yatar, fakat civcivleriyle pek uğraşmaz, tüyleri bakımından birçok çeşidi bulunan bu cinsin ancak çaprazlamada gerçek değeri vardır; şekillerinin çok değişik olması sebebiyle melezi makbuldür.) [L]

KOŞİNŞİN, fr. **Cochinchine,** Vietnam cumhuriyetinin güneyinde bölge (Güney Vietnam), Kamboç'un doğusunda, Siyam körfeziyle Güney Çin denizi kıyısında (64 100 km^2). Başlıca şehirleri: *Saygon, Cho Lon.* Bk. VİETNAM *haritası.*

● *Coğrafya.* Koşinşin, ilk moi yaylalarını ve özellikle Mekong deltasıyle alçak ovanın büyük kısmını içine alır. Koşinşin'de Sazlar ovası ve mangrovlarla örtülü Ca Mau yarımadasından başka çok kalabalık olmayan ve yoğun bir şekilde ekilmemiş bölge yoktur. Öbür bütün kısımlarda pirinç tarlaları ovayı kaplar; ova, üzerinde köylerin ve bahçelerin yer aldığı bentler ve toprak setlerle dörtgenlere bölünmüştür; burada biber. çeşitli meyve ağaçları, hindistancevizi, dut ve faal bir dokuma sanayiinin doğmasına yolaçan pamuk yetiştirilir. Ama pirinç tarımı başta gelir ve Cho Lon'daki önemli bir sanayiye dayanan başlıca ticarî faaliyettir. Koşinşin dünyanın başlıca pirinç ihraç eden bölgelerindendir.

● *Tarih.* Koşinşin Avrupalılar için, başlangıçta, başkenti Hue şehri olan ve Nguyen sülâlesi tarafından yönetilen ülkeydi. XVII.-XVIII. yy.da Nguyen'in hâkimiyeti kıyı boyunca, güneye doğru, Mekong deltasından kamboç topraklarına kadar uzanıyordu; bu topraklardaki ormanlar, savanlar ve bataklıklara vietnamlı pirinç ekicileri yavaş yavaş yerleşerek tarla haline getirdiler. Bununla birlikte, Nguyen gene de Siyam'a karşı Kamboç'a yardım etti ve 1698'de Saygon'u resmen ele geçirdi; sonra da Aşağı Mekong ovalarının büyük kısmını aldı. Koşinşin o tarihte sadece bu son bölgeyi ifade ediyordu. 1771-1785 Arası Tonkin'e kadar yayılan bir ayaklanmada Nguyen'lerin monarşisi devrildi; ama Hue derebeylerinin miraşçısı Nguyen Anh, 1789'da Koşinşin'e hâkimiyetini kabul ettirdi ve bölgeyi yeniden değerlendirdi. Fransız misyoneri Pigneau de Behaine, Nguyen Anh'a âsilere karşı savaşında yardım etti. Nguyen Anh, 1801'de Hue'yi geri aldı ve Gia-Long zamanında Koşinşin, yeniden kurulan Nguyen krallığına katıldı. Sonra Avrupalıların ülkenin iç kısmına sızmasına karşı koymağa çalışan Hue kralları, fransız misyonerlerin eylemini engellediler. Misyonerlere karşı yapılan baskıyı durdurmak için Çinhindi kıyılarına gönderilen amiral Rigault de Genouilly, 1859'da Saygon'u aldı. 1862'de imzalanan ilk antlaşmadan sonra, Fransızların genişleme siyasetini, aynı dönemde Meksika ile uğraşan İmparatorluk hükûmeti devam ettiremedi. Hue antlaşmasıyle (1863) Fransa, Annam üstündeki himayesinden vaz geçti; ama Koşinşin'de Saygon, Cho Lon, Saint - Jacques burnu ve My Tho'yu muhafaza etti. 1867'de Fransa'ya boyun eğen topraklara Koşinşin'in batı eyaletleri de katıldı; bu genişleme 1874'te onaylandı. Yeni sömürgede deniz subaylarının yönetimi altında ticaret hızla gelişti: kısa süre içinde Avrupa'ya pirinç, şekerkamışı, çivit ve ipek ihraç edilmeğe başlandı ve birkaç modern sanayi kuruldu. Hıristiyan okullarında ders veren rahipler fransız diiini yaydılar. Koşinşin, 1879'da kurulan sivil rejimin sağladığı özel idarî imtiyazlardan, Çinhindi birliğinin kurulması sırasında (1887) çok güç yaz geçti. Bir genel meclisi olan ve Fransız parlamentosuna bir temsilci gönderen Koşinşin, Fransa ile komşu himaye ülkelerinden biraz farklı ilişkiler kurdu. Japon işgalinin ve İkinci Dünya savaşının sonunda Vietnam, Saygon'a hâkim oldu; Koşinşin'i işgal eden ingiliz birlikleri 1947 eylülünde Saygon'u yeniden Fransızlara bıraktı; kırlık bölgelerde ise direnme devam etti. Koşinşin 1949'a kadar Fransa'nın bir denizaşırı toprağı olarak kaldı; o tarihte Vietnam'a katıldı. (L)

KOŞMA i. (*koşmak*'tan *koşma*). Koşmak eylemi. Koşarak gitme: *Koşmasıyle düşmesi bir oldu.*

— Fizyol. Koşma ile yürüme arasındaki fark insanda ayakların yerle temas etme şeklinden meydana gelir. Yürümede vücut ya çift veya tek bacağa dayanmak suretiyle daima yerle temas halinde kalır, koşmada veya daha doğrusu koşaradımda ise, çift bacağa dayanmaya vakit yoktur, aksine, bir askıda kalma zamanı vardır bu zaman içerisinde vücudun yerle teması kesilir. Bu zaman atlamada olduğu gibi vücudu havaya fırlatır gibi görünen aktif bacağın anî itişinden ileri gelir. Bu sır ki, Marey, koşmada vücudun gerçekten havaya fırlamadığını, dolayısıyle askıda kalma zamanının bu fırlatılmadan değil de bacakların bükülmesinden ileri geldiğini göstermiştir. Yürüme, koşma ve atlama arasındaki farklar sinema sayesinde açıkça meydana konulmuştur. Aynı gözlemler dört ayaklıların özellikle memelilerin ve bilhassa çok iyi incelenmiş olan atların koşması için de geçerlidir. (LM)

KOŞMA i. (*koşmak,* yanına katmak'tan *koşma*). Ed. Türk halk edebiyatında bir şiir türü. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Ed. *Koşma,* türk halk edebiyatının en yaygın türüdür. Kendine has bestesi vardır. Sayısı genellikle üç ile beş arasında değişen dörtlüklerden meydana gelir. Dörtlük sayısı altı, yedi, sekiz, dokuz, onu bulan koşmalar da vardır.

Koşmaların, ezgilerine ve yapılarına göre değişik çeşitleri vardır. Ezgilerine göre koşma çeşitleri: *acem koşması, kerem, kesik kerem, cevherî, ankara koşması, elpük koşması, yelpük koşması, bayındır koşması, sivrihisar koşması, sümmânî, cem koşması, bülbül koşması, topal koşma.* Yapılarına göre koşma çeşitleri: 1. *düz koşma.* On bir heceli ve kafiye düzeni a b a b / c c c b / d d d b şemasına uyan koşma tipidir: 2. *yedekli koşma:* iki biçi-

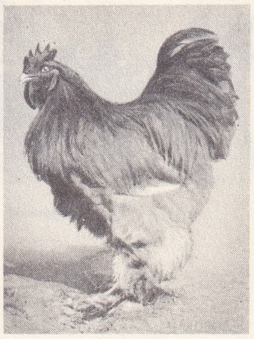

koşin horozu

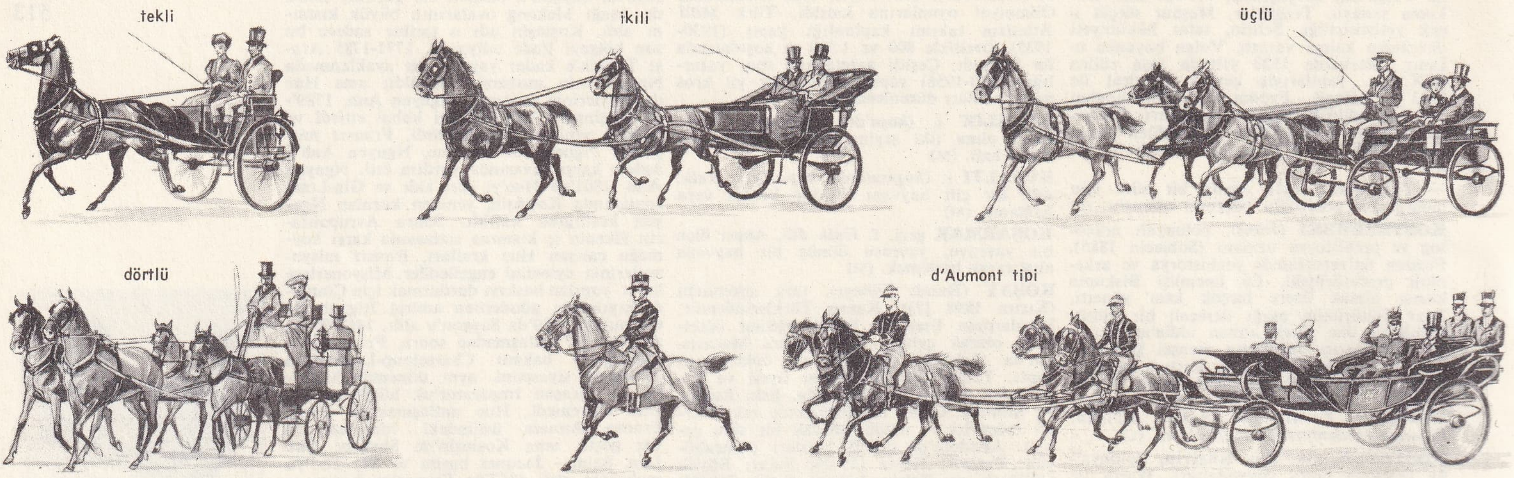

koşumlar

mî vardır: a) koşma beyitlerinin arasına aynı kafiyede bir bayatı (mâni) kıtası veya yedi heceli kıtalar girer; b) yedekli beşli koşma: hece ölçüsünün sekizli kalıbı iledir. Her bentte iki kıta bulunur. İlk kıta beş, ikinci ve yedek sayılan kıta dört mısralıdır. Şeması: a a a b b / c n c n / ç ç ç d d / c n c n / e e e f f / c n c n; 3. *musammat koşma*: her mısraın birinci ve ikinci kısımları birbiriyle kafiyelidir (bazı mısralarda hece sayısı değişik olabilir); 4. *ayaklı koşma;* ilk dörtlüğün birinci ve ikinci beyitleriyle, öteki dörtlüklerin sonlarına beş heceli «ziyade» eklenmesiyle meydana gelen koşma; 5. *zincirbent ayaklı koşma*: ziyadeleri zincirleme tipindeki koşmalara ulanan koşmadır; 6. *zincirleme koşma*: her dörtlüğün son mısraındaki kafiye kelimesi bir sonraki dörtlüğün ilk mısraının başında tekrarlanan koşma; 7. *koşma - şarkı*: her dörtlüğünün son mısraı aynı olan koşmadır. (Bu tür koşmalara türkü de denir.)

Koşmanın yerleşmiş biçimi, hece ölçüsünün on birli kalıbına uyanıdır. Ancak, beş, altı, yedi, sekiz veya on heceli koşmalar da vardır. On birli kalıbın dışındakilere de koşma denilmesi, ahenklerinden dolayıdır. Hecenin on birli kalıbı dışındaki parçalara koşma diyebilmek için, o şiirin koşma havasıyle söylenmiş olması gereklidir.

Koşmanın müzik itibarıyle kuruluşu şöyledir: 1 çoğunlukla sazla, oldukça belirli bir ritme uygun ve daha çok oyun havası karakterinde bir giriş; 2. sözlü bölüm: a) sözün ritmini yakından izleyen kuru bir resitatif dördüncü dizeye kadar devam eder, karar perdesine doğru sazla birlikte daha belirli bir ritme dönerek, karara varır; b) aynı nitelikte bir resitatif melodiyi askıda bırakır ve saz aranağmesi (burada giriş melodisidir) melodiyi karara götürür; c) sözlü bölüm yine resitatif ve yine askıda kalır, melodiyi saza bırakır; 3. ikinci ve üçüncü mısralar arasında kısa bir saz nağmesi veya «aman, of» gibi kelimeler. Ayrıca koşmanın müzik yapısında şu özellikler de görülür: a) söze başlarken ve bitişte yine «aman, of, efendim» gibi kelimeler de gelebilir; b) birçok koşmada resitatif karakterinin bulunmasına karşılık, bazılarının da tempo giusto ile söylenilen raks (oyun) melodileri olduğu görülür; c) koşma, çoğunlukla sayılı perdeler üstünde dolaşan bir melodiyle söylenir; ç) bazı koşmalarda (msl. *topal koşma, sivrihisar koşması*) serbest ritimli ve resitatif nitelikteki söz bölümü bittikten sonra, melodinin bir oyun havasına geçtiği olur; d) bazı alevî topluluklarında «âyini cem»e bir koşma ile başlanır; dört saz biraraya gelerek (buna *sazları koşmak* denir) birlikte bir «öğüt demesi» okunur bu deme, koşma adını alır.

Saz şairlerinin malı olan, XV. yy. ve daha önceki devreye ait koşmalar bugüne kadar gelmediği halde, tekke edebiyatı mensuplarının koşma biçiminde yazılmış şiirleri vardır. XV. yy. tasavvuf şairi Emîr Sultan'ın bir kısım şiirleri koşma biçimindedir. Ayrıca Şeyyad Hamza (XIII. yy.), Âşık Paşa (XIII.-XIV. yy.). Yunus Emre (XIII. yy.) gibi şairlerin de koşma tipinde şiirleri vardır. Halk şiirindeki koşma, divan şiirindeki gazelin karşılığı sayılabilir. Divan şiirinin ağırlık noktası gazel olduğu gibi, âşık edebiyatının temeli de koşmadır. Gazel de, koşma da lirik duyguların aracıdır. Koşma, genellikle sevgiyi, tâbiat güzelliklerini, gurbet acısını, özlemleri dile getirir.

— Denizc. Bir halatı veya ağacı pekiştirmek için yanına konulan halat veya ağaç. (M)

KOŞMACA i. (*koşmak*'tan *koş-maca*). Birbirini kovalayarak oynanan çocuk oyunu: *Bütün boş günlerini bu bahçede Munise ile koşmaca oynamak, ip atlamakla geçiriyorum* (R. N. Güntekin). *Müdürle mubassırlar ortadan kaybolmadıkça ne koşmaca, ne de köşe kapmaca oynayabilirdik* (F. R. Atay). (M)

KOŞMAK geçz. f. (esk. türk k.). Birbirini izleyen hamlelerle öne doğru hızla gitmek: *O zaman, belki yolumuzu kaybetmenin hem korkusu hem sevinci içinde sağa sola koşardık* (Ş. S. Aydemir). *Zeytinli köyünden hareket ettiklerinden beri hep koşmuş olan at, kan ter içindeydi* (Sabahattin Âli). ‖ Akın akın gitmek: *O gece herkes tiyatroya koştu.* ‖ Hızlı yürümek, acele acele ilerlemek, acele etmek: *Koşun doktor, hasta kötü.* ‖ [Nesnelerden bahsederken] Hızla hareket etmek: *Toz bulutu, koşan, yuvarlanan toz bulutu içinden, yol boyunca bir uğultu ovaya dağılıyordu* (Yaşar Kemal). ‖ Çeşitli yönlere, oraya buraya gidip gelmek: *Bütün gün koşmaktan canım çıktı.* ‖ Koşu yapmak: *Bugün kimse koşmayacak. Siyah at dün koştu.* ‖ Başvurmak: *Ona danışmadan kimse birşey yapamaz, bayramı olan, doğumu, ölümü olan ona koşar* (N. Araz).

— ÇEŞ. DEY. *Ölüme koşmak*, ölümü göze alarak tehlikeye atılmak. ‖ (*Birinin* veya *bir işin*) *Peşinden* (veya *ardından*) *koşmak*, arkasından ayrılmamak, peşini bırakmamak: *Bir kadının peşinden koşmak.*

— Bd. eğ. *Koşar adım marş!* (veya *ileri!*) «Koşarak yürü!» komutu.

◆ **Koşturmak** geçl. f. Koşmak eylemini yaptırmak: *Atı hızla koşturdu.* ‖ Çabucak götürmek: *Şeref'in koşturduğu iskemleye oturdu* (Kemal Tahir). ‖ Acele göndermek: *Ona hemen haber koşturmak lâzım.* ‖ Geçz. f. Koşmak: *Bütün gün sağa sola koşturup durdu.* (M)

KOŞMAK geçl. f. (esk. türk k.). Eklemek, yanına katmak: *Esk.* Terfik etmek. ‖ Bir hayvanı araba, saban v.b.ye bağlamak: *Hayvanları tekrar koştu* (Sabahattin Âli). ‖ Hazırlamak, tertip etmek: *Hangi arabayı koştular?* ‖ İleri sürmek kullanmak: *Onu ayak işine koştular.*

— DEY. *Şart koşmak*, bir şeyi şart olarak ileri sürmek, ayak diremek.

◆ **Koşulmak** edilg. f. Koşmak işine uğramak: *Atlar arabaya koşuldu. Yanına adam koşuldu.* (M)

KOŞO, japon heykeltıraşı (XIII. yy. başları). Unkei'nin oğlu, babasıyle birlikte çalıştı. Nara üslûbunun en dinamik ve anlatımca en güçlü yorumcularından biridir. Bu üslûbun *içrek olmayan karakter*'ini daha da ileri götürdü ve böylece Çin Buddha'cılığının etkisinden kesinlikle kopmayı başardı. Başlıca eserleri: Kyoto'daki Horyuji tapınağında bulunan *Amida Nyorai* heykelleriyle Kyoto'nun Rokuharamitsu tapınağındaki rahip heykeli. (M)

KOŞU i. (*koşmak*'tan *koş-u*). Spor. İnsanların, düz veya engelli nizamî bir pistte veya önceden mesafesi belirlenmiş tabiî bir arazide koşarak yaptıkları spor yarışmalarına verilen genel ad. (Bk. ANSİKL.) ‖ *Bayrak koşuları* (*yarışları*). Bk. BAYRAK. ‖ *Engelli* (*mânialı*) *koşular*, 80 m - 3 000 m arasında yapılan koşular; ya ferdi (80 m engelli [bayanlar], 110 m 3 000 m) veya takım halinde (4×100 m, 4×400 m) yapılır. ‖ *Etaplı koşular*, birkaç mesafe arasında yapılan takım halindeki koşular. (19 Mayısta Samsun - Ankara arasında yapılan koşu v.b.). ‖ *Kır koşusu*. Bk. KIR. ‖ *Klasik koşular*, 100 m, 200 m, 800 m, 1 500 m, 5 000 m, 10 000 m, 80 m engelli (yalnız bayanlar için), 400 m engelli, 3 000 m engelli, 4×100 m bayrak, 4×400 m bayrak. ‖ *Maraton koşusu*, 42, 195 km'lik mesafede yapılan bir koşu. ‖ *Mukavemet koşuları*, 3-15 km arasındaki koşular. ‖ *Pist koşuları*, nizamî pistte yapılan koşular. ‖ *Sürat koşuları*, 80 - 800 m arasındaki koşular. ‖ *Uzun mukavemet koşuları*, 15 km'den fazla mukavemet koşuları. ‖ *Yarı* (veya *orta*) *mukavemet koşuları*, 800 - 3 000 m arasındaki koşular.

— ÇEŞ. DEY. *Koşu koparmak*, fırlayıp koş-

koşum takımları

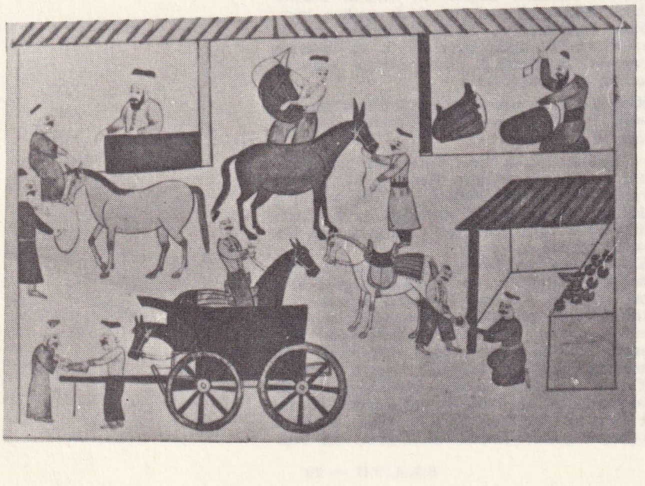

Foto. N. Erkılıç (MEYDAN)

mak. ‖ *Bir koşu* (veya *bir koşuda*), çabucak, aceleyle: *Bir koşu dükkâna gidip geliver.*

— Binic. İki veya daha çok atlının, önceden belirlenmiş bir uzaklıkta yarışmaları. (Son yıllarda bu tür koşulara *at koşusu* veya *at yarışları* adı verilmektedir.) [Bk. AT *yarışı* veya *koşusu*.] ‖ *Koşu atı*, yarış için yetiştirilen at. ‖ *Koşu pisti* (*alanı*), koşularda atların yarıştığı yer. Bk. ANSİKL.
— Esk. çağ ve Esk. huk. Bk. ANSİKL.

— Okçuluk. *Esk.* Ok atma yarışının özellikle yeniçeriler arasındaki adı.

— ANSİKL. Spor. Atletizmde *koşu*'lar mesafe ve süratlere göre sınıflara ayrılır. Özellikle anglosakson ülkelerinde, bu mesafelerden çok az farklı mesafelerde de koşular yapılır: 100 yarda (91,41 m); 440 yarda (402,16 m); 1 mil (1 609 m) v.b. Bk. ATLETİZM.

— Binic. *Koşu pisti* (*alanı*), düz koşuların (at yarışları) yapıldığı hipodromlarda bulunur. Kum veya çim olur. Genellikle ingiliz atları çim pistte koşturulur. Bu pistin bakımı ve çimin korunması güç olduğundan üzerinde her gün koşulmaz. Konkurhipiklerin yapıldığı piste, *müsabaka alanı* denir. Bu alan, diğer koşu pistinden farklıdır; etrafı çevrili ve genellikle 60×100 m veya 70×150 m boyutlarında olur. *Düz koşu pisti*, bir turu 2 000 m olan alandır.

Tırıs veya dörtnal koşuların yapıldığı koşu alanı, durumuna göre şu sıfatları alır: atların toynaklarının gömüldüğü alana *batak*, toynağın zorla kurtarıldığı alana *yapışkan*, atların en iyi koşabildiği alana *iyi*, kiriş çatlamasına sebep olabilecek alanlara da *kuru* denir. Bazı atlar batak alanları, bazıları kuru alanları tercih eder; koşu alanının şu veya bu niteliği taşıması şans oyunlarında rol oynar.

— Esk. çağ. Koşular Eski Yunanlılar ve Romalılarda, oyunların başlıca gösterilerinden biriydi. Eskiçağ gösterilerinin birçoğu gibi koşuların da kaynağı eski âyinlerle ilgilidir. Üç çeşit koşu vardı: insan, at ve araba koşuları. Atina'da yapılan koşuların en ünlüleri, Athena (Athena şenlikleri sırasında), Hephaistos ve Prometheus onuruna düzenlenenlerdi. Bu koşularda, koşucular ellerinde taşıdıkları meşaleleri bayrak yarışında olduğu gibi birbirlerine geçiriyorlardı. Kazanan boyda, ellerinde mihrabın ateşini yakmak üzere yanar durumda taşıdıkları meşaleyi söndürmeden mihraba kadar ilk ulaştırandı. Bu koşular için palaistralarda çalışılır ve özellikle de 1 *palaistra* (192,27 m) uzunluğundaki bir alanda sürat koşuları yapılırdı. Ayrıca silâhlı koşular da vardı. Yaya koşuları Romalılarda çok rağbette değildi.

Her şeyden önce binicilerin cambazlık gösterisi yapmalarına fırsat veren at koşuları Eskiçağ boyunca hiç bir zaman araba koşuları kadar tutulmadı. Araba koşuları en başta, Eski Yunan'ın dört büyük milletlerarası şenliği olan İsthmos, Nemea, Pythia ve Olympia şenlikleri sırasında yapılırdı. Araba koşuları Yunanistan'dan Roma'ya, oradan da İstanbul'a geçerek İstanbul'da büyük bir önem kazandı.

— Esk. huk. Eskiden, eşini aldatan kadınların çarptırıldığı ibret cezası. (Germen âdetleri gereğince, eşini aldatan kadın, koca tarafından, akrabaların yanında, çıplak ve saçları kesilmiş olarak evden kovulur ve kasabanın içinde döve döve kovalanırdı. Buna koşu cezası denirdi. Ortaçağ gelenek ve göreneklerinde varlığını sürdüren bu uygulamanın zamanla niteliği değişti ve eskiden acıklı bir durumu yansıtırken daha sonraları gülünç ve açık saçık bir görünüşe büründü.) [LM]

KOŞUCU i. (*koşu*'dan *koşu-cu*). Koşuya katılan ve yarışan kimse: *Yorulmak bilmez bir koşucu.* (M)

KOŞUCU KUŞLAR blş. i. Zool. Bk. KARİNASIZLAR.

KOŞUCULAR çoğl. i. Böcek bil. Arka bacaklarıyle yürüyen düz kanatsı böceklere verilen ad. (Sıçrayıcı böceklerde ise, aynı bacaklar sıçramağa yarar.)

— Kuş bil. Eskiden koşucu kuşların alttakımına verilen ad. (L)

KOŞUK i. (esk. türk *koşmak*, türkü düzmek'ten *koş-u-k*). Ed. Manzum eser, manzume: *Bugün ölçülü koşuğu bırakan şairlerimiz, kendileri pek bilmeseler de, bence işte bu güçlükten kaçıyorlar* (N. Ataç). ‖ Beyit. (M)

KOŞUKAVAK, Bulgaristan'ın güney kesiminde Mestanlı (bugün Momçilgrad)-Ortaköy (bugün İvaylovgrad) yolu üzerinde kasaba (bugün Krumovgrad). Balkan savaşından önce Edirne merkez sancağı içinde Kırcalı kazasına bağlı bir nahiye merkeziydi. (M)

KOŞUL i. (*koşmak*'tan). *Yeni.* İnsanların veya nesnelerin bağlı bulunduğu dış olgu: *Başarının koşulları. Mutluluğun koşulları.* ‖ Elverişli veya elverişsiz durum: *Kötü koşullar içinde bulunmak.* ‖ Temel, gerekli olan husus: *Tarih, vasiyetnamenin koşullarındandır.* ‖ Hüküm, sınırlama v.b.: *Bir antlaşmanın koşulları.*

— Huk. Bk. ŞART. (M)

KOŞULMAK dönş. f. (*koşmak*'tan *koş-u-l-mak*). [Herhangi bir kimse için] Koşmak veya koşmak işi yapılmak: *Bu işin arkasından çok koşuldu. Yüz metre koşuldu.* (M)

KOŞULU sıf. (*koşulmak*'tan *koşul-u*). Koşulmuş olan.

— Ask. *Koşulu batarya*, atlarla çekilen topçu bataryası. (Bunların numara erleri topların ve cephane arabalarının topraklarında otururlardı.) [L]

KOŞUM i. (*koşmak*'tan *koş-u-m*). Bir taşıta (araba, kızak v.b.) veya herhangi bir araca (pulluk, saban v.b.) koşulan hayvanların kayış takımı. ‖ Hayvanın arabaya koşulması. ‖ *Koşum hayvanı*, arabaya koşulan ve bu iş için yetiştirilmiş olan at, katır, eşek v.b. ‖ *Koşum vurma*, koşumlamak işi. ‖ *Semaver koşumu.* Bk. ANSİKL.

— Dy. Bir lokomotifin trene veya iki vagonun birbirine bağlanması. ‖ *Koşum takımı*, taşıtları birbirine bağlayan düzen. (Bk. ANSİKL.) ‖ *Koşum takımını çözme*, lokomotifi trenden, iki vagonu birbirinden ayırma. Bk. ANSİKL.

— Etnogr. Bk. ANSİKL.

— Saraçl. Bk. ANSİKL. ‖ *Koşum hilâli*, biri dişi, öbürü erkek iki madenî parça; hamudun tahta kısmına tutturulur ve gerdanlığın kapanmasını sağlar. ‖ *Koşum kayışı*, koşulmuş atların oklarını üstte tutan, ikiye katlı kayış.

— ANSİKL. Atlar için kullanılan *koşum* başlıca şu parçalardan meydana gelir: gem demiri, teferruatı ve dizginleri; cebirelerle dolgulu kısım veya koşum göğüslüğünden ibaret hamut; koşum kayışları; araba falakası, paldım; kuskun kayışı; ok askıları veya araba ok zincirleri için sırt kolanı. Lüks koşum, kaba koşumdan ancak hafifliği, zerafeti, takma dizginler ve kelepser gibi ok süsleriyle farklılık gösterir. Eski zamanda kullanılmayan demir aksam, bugünkü koşumlarda önemli bir yer tutmaktadır.

Koşum takımı atın çekim gücünün en verimli şekilde kullanılmasını sağlar; bu verim, koşum beygiri başına yaklaşık olarak bir ton hesaplanmaktadır.

Öküzler için kullanılan koşum takımı daha basittir. Öküz koşumunun başlıca parçası boyunduruktur. Boyunduruk ortasından bir kayış veya halatla araba veya saban okuna, iki eğri çubukla da hayvanın boynuna bağlanır. Batıda öküzler için hamut şeklinde koşumlar da kullanılır. Pakistan'da tek deve ile çekilen lastik tekerlekli arabalar kullanılmaktadır. Hindistan'da ve Kongo'da filler arabaya koşulur.

Kuzey bölgelerde, ren geyiği, omuz başına vurulan bir koşum göğüslüğü ve bacaklar arasından geçen bir koşum kayışı kullanılmak suretiyle kızağa koşulmakta ve boynuzlarından biri kesilerek üzerine binilmektedir. Aynı yerlerde köpek koşumları, tek kayış ve bir göğüslüktür. Belçika'da köpek koşumu beygirinkinin aynıdır, köpek başına 50 - 100 kg çekim sağlar.

— Dy. Vagon tekerleklerinin ray üzerinde yuvarlanmasına, çekim ve işletme sistemlerine göre değişen çeşitli *koşum takımı* tipleri vardır. Dar hatlarda (dekovil tipi) kullanılan küçük vagonlar birbirine sadece birer zincir veya kanca ile bağlandığı halde, tramvay vagonları madenî kama ve çivilerle birleştirilmiş çubuklarla birbirine bağlanır. Daha hızlı giden ve çok daha büyük çekim kuvvetlerinin etkisi altında kalan ağır demiryolu vagonları, hem daha sağlam, hem de daha esnek koşum takımlarıyle donatılmıştır. Bu sistemler arasında en yaygın olanı, bir yay üzerine yerleştirilmiş vidalı gergi düzenidir. Vida bir kolla döndürülünce, tamponları sürekli olarak bitişik durumda tutar. Düzeni tamamlayan emniyet zinciri artık kullanılmamaktadır.

Bazı hatlarda otomatik koşum takımları kullanılır. Bu sistemlerin birinde (Boirault sistemi) bağlama, memurların araya girmesini gerektirmeden, parçalarının birbiri üzerine yaptığı basınçla sağlanır. Çözülme işlemi vagonların dış yanlarında bulunan kolun çekilmesiyle sağlanır. Amerika ile yeni gelişmiş ülkelerin demiryollarının çoğunda otomatik koşum takımları vardır. Örnek tip olanı, Birleşik Devletler'in demiryolu şebekelerini donatır. Bağlama olayı, taşıtların hafif çarpışmalarıyle sağlanır. Çözülme ise basınçlı hava ile yapılır. Koşum düzeni her taşıtın üzerine tespit edilmiş birer güçlü çene düzeninden meydana gelir. Taşıtlar birbirine bağlı durumdayken çeneler birbirine kenetlenmiş durumdadır.

● *Koşum takımını çözme.* Otomatik koşum takımlarıyle donatılmış demiryolu taşıtlarının çözülmesinde vagonların arasına girmeğe ihtiyaç yoktur, dıştan bir kaldıraçla veya basınçlı havalı hortum ile, koşum takımı çiftini, yani bağlayıcı düzeni ayıran özel bir parça üzerine etki edilerek çözme sağlanır. Böylelikle klasik koşum takımlarının çözülmesinde vagon aralarına girip kanca çıkarma gibi tehlikeli bir işlem kaldırılmıştır.

— Etnogr. Koşumlar, koşulan hayvana göre değişir; beygir genellikle *hamut* taşır, gücünü omuz ve göğüsten alır. Öküz ve mandalara boyunduruk Batı'da (enseden, Doğu'da omuzbaşından vurulur; fakat öküz yük çekecekse, koşum şekli her yerde Doğu'daki gibidir. Deve gücünü omuz başından, fil ise, köpekler gibi, omuzdan alır. Köpeklerin kızağa koşulması iki değişik tarzda yapılabilir: yelpaze şeklinde (Kuzey Atlantik kıyılarında), dizi şeklinde (Kuzey Pasifik'te); her iki halde, hamut çapraz yerleştirilir ve çekim yandan yapılır.

— Saraçl. Eskiden yapılan koşum hatalı idi. Hayvan hamudu çektiğinde, boyunduruğa bağlı deri kayış hayvanın iskeleti üzerine değil, onun atardamar boşluğuna bastırırdı ve bu durum, hayvanın solunumunu engeller, boğulması tehlikesini doğururdu; böylelikle hayvanın gücü çok küçük ölçüde kullanılmış olurdu. Bu yüzden, o devirde iki atla çekilen bir yük arabasının azamî yükü 492 kiloyu geçemezdi.

X. yy.a doğru, eş önemde üç buluş görülür: 1. *omuz hamudu* (çekimde) boyun hamudunun yerini alır; her ikisi (*koşum göğüslüğü* ile *omuz hamudu*) atın kürek kemiği üzerine dayanır; öküz için *boynuz boyunduruğu* veya *öküz omuz başlığı* kullanılır; 2. *dizi tertibi*, belirsiz sayıda hayvan gücünün birleştirilmesi; 3. mıh ile nallama, atın ve öküzün ayağını korur. Koşum takımlarının veya taşıtların değişik kısımları, ilkeleri bozmadan, baştan beri koşum usulünü tamamlar.

Atın ve öküzün koşulması büyük çeviklikle bir kımıldatma gücü meydana getirir. Çift araçlarının motorlaşmasına rağmen küçük ve orta çaptaki tarım işletmelerinde büyük hizmeti dokunur. Koşumlar arasında en klasik olanları şunlardır: *tekli* koşum (çift oklu veya tek falakalı); *ikili* (falakalı, iki hayvanlı): *oklu* (yan yana üç hayvan ortadaki çift ok içinde, ötekiler falakalı); birbiri arkasına *tekli, ikili* (sonuncusu çift ok içinde; birbiri arkasına *ikili* veya *dörtlü* (arkadaki çift araba okunun her iki yanında). Eskiçağda hayvan kuvvetinin zayıflığı ve X. yy.dan beri, Yeniçağın başında ve, yani Ortaçağdaki gücü, iktisadî ve toplumsal sonuçları sebebiyle pek önemli tarihî etkenler olmuştur.

◆ **Koşumlu** sıf. Koşum takımı geçirilmiş, koşulmuş (hayvan). [LM]

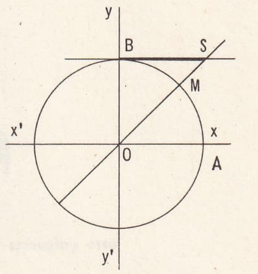

kotanjant

KOTELAWALA

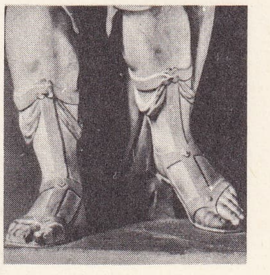

kothornos
eski bir heykelden detay

kotinga

Foto. Camera-Press, Brogi-Giraudon (LAROUSSE)

koto çalgıcısı

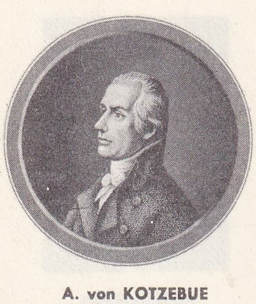

A. von KOTZEBUE
Bibliothequé National, Paris

KOŞUN i. (*koşmak*'tan *koş-u-n*). *Esk.* Asker, asker dizisi: *Alaylar bağlandı, koşunlar düzüldü* (Dede Korkut). ‖ Yan yana dizilmiş insanların meydana getirdiği dizi. ‖ *Halk dili.* Koşu, yarış. ‖ *Koşun bağlamak*, saf bağlamak. ‖ *Koşun koşmak*, dizi meydana getirmek.

◆ **Koşundaş** i. *Halk dili.* Askerlik arkadaşı.

◆ **Koşun koşun** sıf. ve zf. Dizi dizi, sıralar halinde: *Ardınca koşun koşun uşaklar / Ahvaline kim güler kim ağlar* (Fuzuli). [M]

KOŞUNTU i. (*koşmak*'tan *koş-u-n-tu*). *Halk dili.* Bir kimsenin yanında bulunan yardakçılar. ‖ Arkadaşlar, kafadarlar. ‖ Maiyet memuru: *Mehmed Paşayı Venedik üzre serdar edip Seydi Mehmed Paşayı dahi onlara Bosna eyaleti ile koşuntu verdi* (Evliya Çelebi). [M]

KOŞUŞMAK ortaklş. f. (*koşmak*'tan *koş-u-ş-mak*). Hep birlikte ve birden koşmak: *Top patlar patlamaz, sanki sahici bir endaht yapılmış da mermi aralarına düşmüş gibi bağrışarak evlerine koşuşurlardı* (Sabahattin Ali). ‖ Geçz. f. Oraya buraya koşup durmak: *Bu işleri bitirmek için sabahtan akşama kadar koşuşup durdum.*

— DEY. *Boşuna* (veya *beyhude*) *koşuşmak*, boş yere çabalamak, sonuç alamamak. (M)

KOŞUT sıf. (*koşmak*'tan *koş-u-t*). *Yeni.* Birbiriyle kesişmeden yan yana uzayıp giden. *Eşanl.* PARALEL. *Esk.* Muvazi.

— Fizyol. *Koşut refleks*, çift organlarda bunlardan sadece bir tanesinin uyarılmasıyle meydana gelen refleks. (Meselâ, sağ gözü bir ışık etkilerse, sol göz ışıktan korunduğu [yani karanlıkta kaldığı] halde gözbebeği refleksi, hafif olsa bile, sol gözde de meydana gelir.) [LM]

kotton
çorap örebilen
düz trikotaj tezgâhı

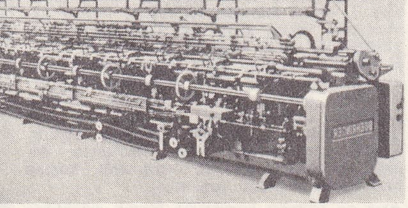

KOTOR ağızları

KOŞUTLUK i. (*koşut*'tan *koşut-luk*). *Yeni.* İki çizginin paralel olması. *Esk.* Muvazaat.

— Fels. *Yeni.* İki olay arasında benzerlik bulunması.

— Psikol. Sinirsel veya fizik olgularla psikolojik olguların birbirine «koşut» iki olgu dizisi meydana getirdiğini öne süren nazariye; bu nazariyeye göre bu iki dizinin birbiri üstünde hiç bir etkisi yoktur. (Bu, maddecilikle idealizm arasında yer alan bir çeşir felsefî ikicilikti [düalizm].) ‖ *Ruhî koşutluk*, telepati izlenimi veren ve birbiri yanında olan veya birbirine yakınlık duyan iki kişinin aynı anda aynı şeyleri düşünmeleri, duymaları ve dile getirmelerinden ibaret olgu. (Bu olgu, birlikte yaşayan iki insanda çok sık görülür.) [LM]

KOT i. (fr. *cote*). Bir dosya veya bir envanterdeki belgeleri, bir hukuk veya ticaret kütüğünün sayfaları, bir kitaplıktaki kitapları v.b. sınıflandırmağa yarayan harf veya sayı.

— Denizc. Bir klas şirketi tarafından bir gemiye verilen ve bu geminin durumunu gösteren ilk sınıflandırma sembolü. Bk. ANSİKL.

— Teknol. Bir desen üzerinde bir boyut gösteren sayı. ‖ *Nominal kot*, yapılacak bir parça için, inceleme bürosu tarafından daha önce belirlenen boyut. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Denizc. *Kot*, bir geminin güvenlik derecesini gösterir. Veritas şirketinde 3/3 kotu en mükemmel durumdaki gemiye, 5/6 kotu ise çok iyi durumda olmayan bir gemiye verilir. Lyod's Register'de birinci ve en iyi kot 100 Al'dir. Bir kazadan veya onarımdan sonra, gemiye verilen ilk kotun değişmeden kalması, şirket eksperinin gemiyi muayenesine ve *kot muhafaza belgesi*'ni vermesine bağlıdır.

— Teknol. İmalâtta kolaylık sağlamak için *nominal kot*'lar, standart boyutlar arasından seçilir. Bir parçayı tıpatıp istenilen boyutta yapmak imkânsız olduğu için, bazen iki imalât sınırı (maksimum ve minimum) belirlenir ve bu sınırlar arasındaki fark, kabul edilen toleransı gösterir. Bu durumda, imalât toleransı nominal kota göre belirlenir. (L)

KOT i. Leng. Yenisey'de konuşulan sibirya dili. Bk. YENİSEYCE. (L)

KOTA (lat. *quota*). Yüzdelik, pay listesi, kontenjan: *İthalât kotası.*

— Atçılık. *At yarışlarında kota komisyoncusu*, hipodromlarda resmen görevli memur. (Atların menşeleri, başlangıçtan itibaren geçirdiği safhalarıyle aldığı sonuçlar ve formları tespit etmekle görevlidir.)

— Sosyal psikol. *Kota yoluyle sondaj*, sorguya çekilecek kişilerin örneklemesinin, rastlantısal bir metoda göre değil de incelenen tüm grubun rasyonel bir indirgenmesinden başlanarak gerçekleştirildiği sondaj. (Bu sondajı gerçekleştirmek için şu şekilde hareket edilir: sorguya çekilecek grubun bir istatistik dökümü yapılır, mevcut istatistiklerden veya daha önce yapılmış anketlerden yararlanılarak çeşitli dağılımlar, meselâ, erkek ve kadınların yüzdesi, yaşların yüzdesi, sosyal-meslekî ve coğrafî dağılımların yüzdesi hakkında bilgi edinilir. Böylece incelenecek topluluğun küçük bir görüntüsü elde edilmiş olur.)

— Tic. Belirli oranda ayrılmış para ile alınacak malın çeşidini ve her çeşidin oranını gösteren liste. (Bk. ANSİKL.) ‖ *Satış kotası*, bir temsilcinin, bir acentenin, bir satış servisinin, bir bölgede veya belirli bir müşteri topluluğunda gerçekleştirmesi gereken işlem hacmi.

— ANSİKL. Tic. *Türkiye*'de ithalât ve ihracatta *kota*'lar sisteminin uygulanmasına 1958'de başlandı (1146 sayılı stabilizasyon kararları). Bu tarihe kadar dış ticarette Millî Korunma kanunu hükümleri geçerliydi. İlk ithalât listesi 3 aylık ve *global kota* halinde açıklandı. Bundan sonraki kotalar (1959) altışar aylık olarak düzenlendi. Her kota ile birlikte, ithalât ve ihracat rejimi de etraflı şekilde tespit ediliyor, ithalât yönetmelikleri ve liberasyon listeleri de aynı zamanda açıklanıyordu. Sanayici ve ithalâtçıyı ilgilendiren mallara ayrılmış kontenjanları gösteren «tahsisli ithal malları»nın da, her kota ile birlikte belirtilmesi usul halini aldı. İhracat bakımından da, «anlaşmalı ülkeler»le ilgili tahsis ve tespitler yapılmak suretiyle kota sistemi uygulanmaktaydı. Bu düzen içinde, kotada belirli bir merci emrine verilmemiş olan ithal malları konusunda ithalâtçılar ihtiyaçlarını Merkez bankası kanalıyle karşılıyor, özel kesimin sanayici ihtiyaçları Türkiye Ticaret Odaları, Sanayi Odaları ve Ticaret Borsaları birliği aracılığıyle gerçekleştiriliyor, resmî kesimin yatırım ihtiyaçlarıyle ilgili işlemleri de Ticaret bakanlığı yürütüyordu.
1971'de kota sisteminde bazı değişiklikler yapıldı: kota süresi altı aydan bir yıla çıkarıldı; dış ticaret rejimiyle ithalât yönetmeliğindeki değişikliklerle gerek ithalâtçı, gerek sanayicinin ihtiyaçlarının karşılanması görevi, yeni kurulan Dış Ekonomik İlişkiler bakanlığına verildi. Bu tarihe kadar 25 kota düzenlenmişti; 26. kota 1971 başından başlamak üzere yıllık olarak tespit edildi ve bunun altışar aylık devrelerde gerçekleştirilmesi öngörüldü. Bu kota ile belirlenen ithalât programı şöyleydi: 455 milyon dolar liberasyona, 270 milyon dolar tahsisli ithal mallarına, 100 milyon dolar klering anlaşmalı ülkelerden yapılacak ithalâta, 220 milyon dolar diğer harcamalara (proje kredileri, özel yabancı sermaye, NATO altyapı harcamaları, bedelsiz ithalât v.d.) olmak üzere toplam 1 milyar 45 milyon dolar. (ML)

KOTABARU, Hollandia'nın yeni adı. (L)

KOTABARU, İndonezya'da kasaba, Pulau Laut adasında, Makassar boğazı kıyısında; 3 750 nüf. Limanından kauçuk ihraç edilir. (L)

KOTA BHARU veya **KOTA BAHRU**, Malezya'da şehir, Kelantan'ın merkezi, Kelantan ırmağı deltasında; 22 800 nüf. Nüfus yoğunluğu çok fazla olan Kota Bharu çok modernleştirilmiştir. Kereste sanayii. (L)

KOTAH, Hindistan'da (Racastan) şehir, Çambal ırmağı kıyısında; 120 300 nüf. Hafif metalürji fabrikaları kurulmasına yol açan bir demiryolu kavşağı yakınında kurulan Kotah, pamuk ve yerfıstığı işleyen bir tarım pazarıdır. Muslin ve madenî eşya imalâtı. (L)

KOTA'LAR, Güney Hindistan'da halk. Dravid dinine bağlıdır. Nilgiri'lerde yaşarlar. Tarımla uğraşır ve toprağın sahibi saydıkları Toda'lara ürünlerinden pay verirler. Giyecek olarak, içine büründükleri uzun bir kumaş parçası kullanırlar. (L)

KOTANCA (Melih), türk sporcusu (Balıkesir 1915). Spora İstanbul'da Güreş kulübünde başladı. İyi bir atlet ve futbolcu olarak ün kazandı. Fenerbahçe kulübünde 9 yıl futbol oynadı: atletizm yaptı. 1940 Yılında Balkan Atletizm şampiyonasında 200, 400 ve 4×100 metre bayrak yarışlarında üç balkan şampiyonluğu kazandı. (M)

KOTANJANT i. (fr. *cotangente*'tan). Tümler açısının tanjantı; trigonometrik çemberin B noktasındaki teğetiyle AM yayının ucundan geçen çapın kesişme noktasının BS apsisiyle gösterilir. (Kotanjant [sembolü cotg] tanjantın tersidir.) [L]

KOTARMAK geçl. f. *Halk dili.* Boşaltmak. ‖ Yemeği pişirdikten sonra başka bir kaba boşaltmak: *Kotarır ol ni'meti çanaklara / Düzer ol çanakları tabaklara* (Âşık Paşa). ‖ *Mec.* Bir işi tamamlamak, bitirmek, halletmek.

— DEY. *Pişirip kotarmak*, işi tamamlayarak ortaya çıkarmak, her şeyi hazırlamak. (M)

KOTAS veya **KOTAZ** i. (esk. türk. *kutas*'tan). *Esk.* Bir sığır cinsi olan yak'ın tüyü. (Atları süslemek için kullanılır.) ‖ Kadınların süs olarak kullandıkları bir çeşit başlık: *Gerden-i tevsen-i zibada kotas-ı dilbend / Bağladı gönlümüzü zülf ile gisu yerine* (Gazi Giray). [Bk. HOTOZ.] ‖ Bazı kuşların başlarında bulunan ibik.

— Zool. *Esk.* Tibet yöresinde yetişen uzun tüylü bir cins sığır. Bk. YAK. (M)

KOTASZ (Karoly), macar ressamı (Budapeşte 1872). Budapeşte (*Balaton Gölü, Puszta Süvarileri*), Münih, Viyana, Prag

Fotô. X, Baudet-Lamotte (LAROUSSE)

Güzel Sanatlar müzelerinde ve devlet koleksiyonlarında eserleri (*Genç Köylü Kadın*) vardır. (L)

KOTAZ i. Bk. KOTAS.

KOTEL, Doğu Bulgaristan'da (İslimye idare bölgesi) şehir; 5 800 nüf. Türk hâkimiyeti sırasında zenginleşen şehir. XIX. yy. da Bulgar Rönesansında önemli rol oynadı. (L)

KOTELAWALA (John Lionel), seylanlı siyaset adamı (doğ. 1897). *United National party*'nin (Birleşik Millî parti) kurucularındandır. Önce Ulaştırma ve çalışma bakanı (1947 - 1953), sonra başbakan ve millî savunma bakanı (1953-1956) oldu. (L)

KOTENNA. Esk. coğ. Anadolu'da (Pamphylia bölgesi) şehir. Side'nin kuzeydoğusundaki Godena mevkiinde G. Hirschfeld tarafından bulunan yazıtlardan buranın eski Kotenna olduğu anlaşıldı. (M)

KOTERİT i. (fr. *cottérite*). Miner. Sedefli bir kuvars çeşidine verilen ad. (L)

KOTHAGUDEM veya **KOTTAGUDEM,** Hindistan'da (Andhra Pradeş) şehir, Warangal'ın güneydoğusunda; 69 700 nüf. Maden kömürü merkezi. (L)

KOTHON i. (yun. k.). Esk. Yun. Denizcilerle askerlerin kullandığı büyük lakedaimon kupası. (Kil veya madenden yapılan kothon, yuvarlak ve kısa kulpluydu; içe dönük olan kalın ağzı, suyun pisliklerini tutmağa yarardı.) [L]

KOTHORNOS i. (yun. k.). Esk. Yun. ve Rom. Bacağın yarısını örten ve önden bağlanan bağcıklı ayakkabı. || Atina ve Roma'da tiyatro oyuncularının boylarını yükseltmek için kullandıkları kalın tabanlı ayakkabı.

— ANSİKL. Esk. çağ. Doğu'dan alınma lüks bir potin olan yunan *kothornos*'u, önden bağlı ve bacağın yarısına kadar çıkan yüksek bir ayakkabı idi. Roma'da binici ve avcılar da çizme yerine kothornos giyerlerdi. Tiyatro oyuncularının giydiği kothornos, ayak bileğini örterdi ve yaklaşık olarak giyenin boyunun onda biri oranında bir kalınlığa varan üst üste yapıştırılmış tabanları vardı. İkinci derecedeki rolleri oynayan oyuncuların giydiği kothornoslarda bu tabanlar daha inceydi. Kothornos ancak Romalılarda (*cothurnus*) tiyatro sembolü olarak kabul edilmiştir. (L)

KOTİAEİON. Esk. coğ. Anadolu'da (Frigya [Phrygia Epiktetos] bölgesi) şehir. Bu şehre ait sayısız yazıt ve sikke ele geçirildi. Şehrin bugünkü *Kütahya* olduğu kesindir. (M)

KOTİLOZOR'LAR çoğl. i. (yun. *kotyle*, oyuk nesne ve *saura*, kertenkele'den fr. *cotylosauriens*). Permiyen tabakalarda fosil halinde bulunan ve bazı özellikleriyle (köşeli, kemik damlı, şakak çukursuz kafatası; içinde daimî sırtipi bulunan omurlar; kısa bodur bacaklar) zırhbaşlı kurbağaları andıran iri boylu ilkel sürüngenler takımı. (Başlıca cinsleri: *seymouria, pareiasaurus, elginia, diadectes.*) [L]

KOTİN i. (ing. *coating*). Tekst. Çözgü ve atkısı karde yün ipliği olan ve ilk defa İngiltere'de dokunan bir cins flanel kumaş. (L)

KOTİNGA i. Zool. Ardıç kuşu büyüklüğünde kuş; türüne göre değişen gözalıcı renkleri vardır; çoğu zaman parlak mavi, morumsu veya kırmızı olur; Amerika'nın tropikal bölgelerinde yaşar. (*Cotingidae* familyasının örnek tipi.) [L]

KOTİNGAGİLLER çoğl. bls. i. Zool. Ötücü kuş familyası; bu familyadaki kuşlar değişik boydadır, gaga oldukça kısa, dip tarafı kalındır; tüyleri çoğunlukla parlaktır (kaya horozu, kotinga) veya garip süsleri vardır (sorguçlular, arapongalar). [Amerika'nın tropikal bölgelerinde yaşar. *Mesomyodi* alttakımından.] (L)

KOTİP i. (fr. *cotype*). Biyol. Bir türün örnek tipinin bulunduğu yerde devşirilmiş bireyleri belirten terim. (L)

KOTİYON i. (fr. *cotillon*). Kağıttan yapılmış şapka, yelpaze, konfeti, serpantin gibi balolarda neşelenmek veya eğlenmek için kullanılan çeşitli araçların genel adı.

— Müz. Dans ederken, dört veya sekiz kişi tarafından halka olarak yapılan figür. (L)

KOTKA, Finlandiya'da liman şehri, Kymi ilinin merkezi; 1878'de Finlandiya körfezinde, Kymijoki'nin ağzında kuruldu; 28 900 nüf. Suları derin bir liman olan Kotka, kereste, selüloz ve kâğıt ihracı bakımından ülkenin başlıca limanıdır. Petrol ithal merkezi. Makine sanayii. Bıçkıhaneler. Süperfosfat, selüloz v.b. fabrikaları. (L)

KOTLAMA i. (*kotlamak*'tan *kotla-ma*). Kotlamak.

— Teknol. *Fonksiyonel kotlama,* çizilen parçanın işleyişi bakımından önemli kotları belirtmeğe yarayan bir resmin kotlarını tespit etme usulü. (ÖLÇÜLENDİRME de denir.)

— ANSİKL. Bir resim, tolerans göstergeleri olmaksızın, parçanın atelyede basit bir görünüşünü verebilir. Ayrıca parçanın işlenmesi sırasında yararlanmak üzere çizilmiş de olabilir. *Fonksiyonel kotlama* durumunda resim, önemli kotların toleranslarını kesinlikle tespit eder ve çalışma için bu kotları belirtir; az önemli kotların toleransları da daha az kesindir veya hiç gösterilmez. Fonksiyonel kotlama teorisi parçaların daha elverişli resimlerinin çizilmesini ve özellikle gereksiz ayrıntıların ortadan kaldırılmasını sağlar. (L)

KOTLAMAK geçl. f. (*kot*'tan *kot-la-mak*). Harita, taslak v.b. deki noktaların kotlarını koymak. *Esk.* Rakımlamak.

— Res. Bir plan, bir kesit v.b. üzerinde, bu plan veya kesitin çeşitli elemanlarının verilen bir kıyaslama düzeyine oranlanan boyutlarını rakamlarla göstermek. (Üzerinde bu işaretler bulunan mimarî planlara *kotlu plan* denilir.) [M]

KOTLAS, S.S.C.B.'de şehir, Viçegda ile Suhoma'nın kavşağında; 37 000 nüf. Önemli demiryolu kavşağı. Kâğıt ve kâğıt hamuru. (L)

KOTLET i. (fr. *côtelette*). Bk. PİRZOLA.

KOTLETPANE bls. i. (fr. *côtelette,* pirzola ve *pané,* dövülmüş galeta ununa bulanmış'tan *côtelette-pané*). Mutf. Galeta ununa bulanarak kızartılan pirzola veya bifteğe verilen ad. (M)

KOTLİN i. (fr. *côteline*). Tekst. Birbirine yaklaşık dik rigalarla dokunmuş pamuklu kumaş. (L)

KOTLYAREVSKİY (İvan), ukraynalı yazar (Poltava 1769 - ay. y. 1838). Modern ukrayna edebiyatının kurucusu olarak kabul edilir. *Enaida Perelitsovannaya* (Kılığını Değiştirmiş Enaida) [1789] adlı bir eser, iki komedi (*Natalka Poltavka* [1873]; ve *Moskovskiy Çarovnik* [Moskova'lı Büyücü]) ve bir od (*Oda o Knyaze Kurakinye* [Prens Kurakin'e Od]) yazdı. (L)

KOTO i. 673'te imparator Tommu zamanında Çin'den Japonya'ya sokulan çalgı.

— ANSİKL. *Koto,* uzun, dar ve ötümlü bir kasnaktır. Yere konarak çalınır; üzerinde balmumuna batırılmış on üç ipekli tel gerilidir; tellerin ses düzeni oynak eşiklerden yararlanarak değiştirilebilir. Koto çalan, sağ elinin üç parmağına fildişi tırnaklıklar takar ve tellere bunlarla titreşim sağlar; sol el ise, tellerin titreşmeyen kısımlarına basarak sesi bir veya yarım perde tizleştirir. Koto dizüstü oturarak çalınır. Arp'ta olduğu gibi glissando oyunlarına elverişli bir çalgıdır. Aşağı yukarı yirmi üç çeşit koto vardır. İlk yapılanlar sadece altı telliydi. XVII. yy.da yaşayan kör çalgıcı Yatsuhaşi'den beri koto çalanların hepsi körler arasından çıkmıştır. (L)

KOTOHİRA, Japonya'da (Kagava idare bölgesi) kasaba, Şikoku'nun kuzeyinde; 8 200 nüf. Bir tepenin yamacı ortasında, çam, kâfuru ve cyrptomeria ağaçları arasında Japonya'nın en çok ziyaret edilen tapınaklarından biri olan şinto tapınağı. (L)

KOTON sıf. ve i. (ar. *kutn*'dan fr. *coton,* pamuk). Pamuktan yapılmış kumaşları nitelerken kullanılır: *Koton kadife.*

— Tekst. *Koton kordone,* genellikle dikiş veya nakış ipliği olarak kullanılan, tek kat bükümlerinin ters yönünde bükülmüş pamuk ipliği. (M)

KOTONPERLE bls. i. (fr. *coton perlé*). İbrişim gibi parlak ve kalınca bir cins pamuk ipliği: *Sigara iskemleleri örtülerinin etamin üzerine kotonperle işlemleri* (H. R. Gürpınar). [M]

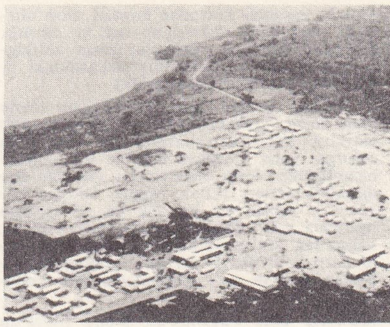

KOURU
füze atış üssü
Fransız Guyanası

KOTONSKİ (Wlodzimierz), polonyalı besteci (Varşova 1925), Darmstadt'ta müziğini geliştirdi ve «on iki ton'cular»a katıldı. *Bale Tasarıları* (1951), bir senfoni, orkestra parçaları (*Üç Boyutlu Müzik* [1959]), bir keman konçertosu, 21 vurma çalgı için bir *Oda Müziği,* 4 çalgı için bir konçerto (1962) ve oda müziği için parçalar besteledi. (L)

KOTOR, esk. **Cattaro,** Yugoslavya'da (Karadağ) liman şehri; 7 500 nüf. Kale. XII. yy. dan kalma onarılmış katedral. Turizm merkezi. Denizbilim müzesi.

— *Kotor ağızları,* Adriya denizi kıyısında, Orijen ve Lovçen dağları eteğinde derin ve dallı bir körfezdir. Bu körfez Dördüncü zamanda deniz seviyesinin son yükselmesi sırasında bölgedeki vâdilerin sular altında kalmasıyle meydana gelmiştir. Verige boğazıyle birbirinden ayrılan iki büyük havzası (Tivat koyu, Kotor ve Risan körfezi) vardır. Balıkçılık büyük ölçüde gelişmiştir. Kotor ağızları bir stratejik mevki (tersaneler ve savaş limanı) ve turistik bir merkezdir. Başlıca limanları: *Tivat, Risan, Prçanj* ve *Kotor.* (L)

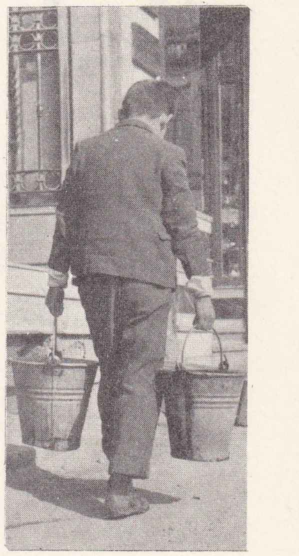

su kovası

KOTOŞİHİN (Grigoriy Karpoviç), rus yazarı (1630'a doğr. - Stockholm 1667). Moskova'da Dışişleri bakanlığı müsteşar yardımcısıydı. 1660'ta voyvoda Dolgorukiy ile çatıştı. Polonya'ya, sonra da İsveç'e kaçmak zorunda kaldı. Karanlık kalan bir cinayetin kurbanı oldu. *O Rossii v Tsarstvovanie Alekseya Mihayloviça* (Aleksey Mihayloviç Devrinde Rusya) adlı kitabında sarayın ve moskova sosyetesinin insanı dehşete düşüren bir tablosunu çizmektedir. (L)

KOTOV (Grigoriy İvanoviç), sovyet mimarı (1859-1942). Vladimir - Voliynskiy, Çernigov, Smolensk ve Novgorod katedrallerini onardı. Petersburg Güzel Sanatlar akademisinde profesördü (1894 - 1942). (L)

KOTRA i. (ing. *cut,* kesmek > *cutter*'den). Denizc. Genellikle tek direkli, randalı, ince ve hafif spor yelkenlisi (böyle adlandırılması suyu kesiyor gibi görünmesindendir): *Suad, ara sıra gözlerini dikişinden kaldırıp, yeşil, köpüklü denizde beyaz yelkeniyle uçan kotraya bakarak, dalgın, yalnız, meşgul idi* (Mehmed Rauf). Bk. ANSİKL.

— Hayvc. İstanbul'daki Karaağaç mezbahasının kurulmasından önce, Uzunçayır (Anadolu yakası), Okmeydanı (Rumeli yakası) ve Sinanpaşa ağıllarına kasaplar ve celepler tarafından verilen ad. (Satış zaman-

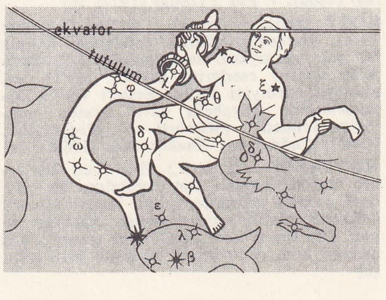

kova takımyıldızı

Foto. C.N.E.S. (LAROUSSE); Hürriyet arşivi (MEYDAN)

kovan (arıcılık)

larında kasaplar kotradan hayvan satın alırlardı. Buradaki alışverişler net et ağırlığı üstünden yapılırdı. Kasaplar satın aldıkları hayvanları dükkânlarının arkasındaki özel kesim yerlerinde keserlerdi.)

— ANSİKL. Denizc. İnce ve narin bir tekne olan *kotra*, kısa boyludur ve pupaları çok batıktır. Yarış kotralarında çok ince olan omurga, yana kaymayı önleyen bir yelpaze biçimindedir. Sabit olan arması, çubuklu ana direkteki serene açılan yamuk dörtgen büyük bir yelken ile bir pik ve iki floktan meydana gelir. Eskiden savaş gemisi olarak kullanılan kotra, yelkenli gemilerden kurulu harp bahriyesiyle birlikte ortadan kalktı. Bugün gezi ve spor yapma amacıyle kullanılır. (LM)

KOTRİ, Batı Pakistan'da şehir, İndus'un sağ kıyısında, Haydarâbâd'ın batısında; 10 000 nüf. Faal ticaret merkezi. İçki ve sabun fabrikası; şehirde dokuma imalâtı da devam etmektedir. İndus üzerindeki baraj, taşkın sularını toplayarak Sind bölgesinde 1 200 000 hektarlık bir alanın sulanmasına imkân verecektir. (L)

KOTROMANİÇ, 1250-1463 arasında Bosna'da hüküm süren aile. Başlıca üyeleri: PRİJEZDA I (1250 - 1287); — STEFAN I, 1301'de rakip Şubiç ailesi tarafından tahttan indirildi; — STEFAN II (1322 - 1353). Kotromaniç ailesinin yeniden iktidara gelmesini sağladı; — TVRTKO I, 1353'te ban oldu, 1377'de kendisini kral ilân etti; — TVRTKO II *Tvrtkoviç* (1404 - 1409); — STEFAN TOMAŞ (1443 - 1461); STEFAN *Tomaşeviç*, Fatih Sultan Mehmed tarafından tahttan indirildi. Bk. BOSNA-HERSEK. (L)

KOTSEBU (Aleksandr Yevstafiyeviç), rus ressamı (1815-1889). Tablolarında Büyük Petro ve Suvorov'un seferlerini tasvir eder: *Şeytan Köprüsünden Geçiş* (1857); *Alp'lerden Geçiş* (1860). Bu tablolar Ermitaj müzesindedir. (M)

KOTSEBU (Otto Yevstafiyeviç), rus denizcisi (Reval [bugün Tallin] 1787 - ay.y. 1846). August von Kotsebu'nun oğlu. Rus bahriyesinde çalıştı. 1803-1806'da Kruzenstern'e japon denizlerinde eşlik etti. Kuzey Buz denizinde bir geçit bulmak ve okyanusta keşifler yapmak amacıyle Ryurik adlı gemi ile dünya çevresinde bir gezi yaptı (1815). Kronstad'dan yola çıktı. Horn burnundan dolaşarak Büyük Okyanus'a girdi, Romanzov, Ryurik ve Kruzenstern adalarını keşfetti. Kamçatka'ya uğrayarak Bering adasına gitti. Tekrar Sandwich adalarına kadar indi. 1 Ocak 1871'de Nouvelle Année, sonra Radek (Caroline) adalarını keşfetti. Tekrar Unalaska adasına kadar çıkarak Manilla, Hint okyanusu ve Kap yoluyle Avrupa'ya döndü. 1823-1826 Arasında Pasifik adalarında ikinci bir gezi yaptı ve coğrafya, etnografya ve tabiat tarihiyle ilgili pek çok bilgi topladı. (L)

KOTSEBU (Pavel Yevstafiyeviç, VON— kontu), rus generali (Berlin 1801 - Tallin 1880), Otto von Kotsebu'nun kardeşi. 1846'da Kafkas ordusuna kumanda etti. Gorçakov'un yaveri olarak Kırım savaşına katıldı (1853). 1874-1880 Arasında Polonya valisi oldu. (L)

KOTSYUBİNSKİY (Mihaylo), ukraynalı yazar (Vinnitsa 1864 - Çernigov 1913). Hareketli bir hayat yaşadı ve sık sık yabancı ülkelere geziler yaptı. Önce halkçı bir yazar olan Kotsyubinskiy (*Çarodeyka* [Büyücü Kadın] 1892), 1903'ten itibaren izlenimci bir üslûpla en güzel kitaplarını verdi; şaheseri *Fata Morgana*'dır (1904-1910). Liberal burjuvaziye karşı hikâyeler yazdı: *Smyeh* (Gülüş) [1906]; *V Put'* (Yolda) [1907]. (L)

KOTT (Jan), polonyalı yazar (Varşova 1914). Gerçeküstücülüğün etkisinde kalmış bir şair ve tiyatro tenkitçisidir; J.P. Sartre'ın tiyatro eserlerini çevirdi; XVII. yy. polonya edebiyatı tarihi dersleri verdi. Denemelerinde Elizabeth devri tiyatro anlayışını yeniledi (*Mitoloji ve Gerçekçilik*, [1946]; *Çağdaşımız Shakespeare* [1960]). [L]

KOTTABOS i. (yun. k.). Esk. Yun. Bir şarap kabında kalan son damlaları bir madenî çanağa dökmeğe, çıkan sesleri bir aşk kehaneti olarak yorumlamağa yarayan oyun. (Bu terim hem damlatılan şarabı, hem çanağı, hem de oyunun kendisini belirtirdi.) [L]

KOTTER (Hans), orgcu ve besteci (Strasbourg 1485'e doğr. - Bern 1541'e doğr.). 1513'te Freiburg im Breisgau'da, sonra orgculuk yaptığı Freiburg im Uchtland'da (İsviçre), daha sonra da Strasbourg ve Bern'de (1532) yaşadığı bilinir. Önemli bir org tablaturası meydana getirdi (1513). Kendi eserlerinin yanı sıra, İsaac, Josquin, Hofhaimer v.b.nin dans ve ses parçalarını, koloraturlarla süsleyerek derledi. (L)

KOTTO, Merkezî Afrika cumhuriyetinde ırmak, Ubangi'nin kolu (sağ kıyı); yaklş. 600 km. Önemli çağlayanlar meydana getirir; adını cumhuriyetin iki bölgesine (*Aşağı Kotto* ve *Yukarı Kotto*) vermiştir. (L)

KOTTO (AŞAĞI), Merkezî Afrika cumhuriyetinde bölge, Ubangi ile Kotto'nun sağ kıyısı arasında; 113 600 nüf. İdare merkezi *Mobuye*. (L)

KOTTO (YUKARI), Orta Afrika cumhuriyetinde bölge; 20 300 nüf. İdare merkezi *Bria*. (L)

KOTTON i. (ilk çorap trikotaj makinesini yapan ingiliz W. *Cotton*'un adından). Aynı anda çok sayıda çorap örebilen düz trikotaj tezgâhı. (L)

KOTUKU TENNO, Japonya'nın 36. imparatoru (645-654). Bakanı Kamatari ile, çin kurumlarını örnek alarak, ayrıcalı klanlara karşı sürekli bir savaşı amaçlayan bir bürokrasiyi teşkilâtlandırdı (645 fermanı veya *Taika*). [L]

KOTUM deresi (veya **GÜZELDERE**), Van gölünün güneybatı köşesinde Tuğ iskelesi yakınında göle dökülen akarsu; adını, yanından geçtiği *Kotum* (Küçüksu) bucak merkezinden (Bitlis ili, Tatvan ilçesi) alır. (M)

KOTUR, İran'da kasaba Türkiye topraklarından çıkarak İran'ın Urmiye (Rızaiye) gölüne dökülen Kotur suyu üzerinde. Tebriz'den batıya doğru ilerleyen demiryolu Kotur'a kadar gelir. Türk - İran demiryolu burada birleşecektir. (M)

KOTUR çayı, Van gölü doğusunda, Türkiye topraklarının sınır yakınlarındaki bir kesiminden doğarak İran topraklarına geçen akarsu. Adını bu kesimdeki *Kotur* kasabasından alır. Önce doğuya, sonra kuzeye yönelir; Hoy şehrinden gelen kolu alır; Aras ırmağına kavuşur. (M)

KOTÜNİT i. (*Cotugno*'nun adından fr. *cotunnite*). Miner. Formülü Pb Cl_2 olan tabiî kurşun klorür. (L)

KOTYLE i. (yun. k.). Metrol. Sıvıları ve katıları ölçmekte kullanılan, 0,273 litre değerindeki eski yunan sığa ölçüsü. (Kotyle, *ksestes*'in yarısı değerindedir.) [L]

KOTYORA. Esk. coğ. Anadolu'da (Pontos bölgesi) şehir, Sinope (bugünkü Sinop) şehri tarafından kurulmuş bir kolonidir. Ksenophon'un *Anabasis* adlı eserinde «Onbinler»in buradan gemilere bindiği anlatılır. Bugün *Ordu*. (M)

KOTYS, birçok Odrysai Trakya kralının ortak adı. Başlıcaları: **Kotys I,** önce Atina ile dost iken Hellespontos'taki (Çanakkale) atina emperyalizmi (M.Ö. 363-362'ye doğr.) karşısında onun düşmanı oldu. Kızını İphikrates ile evlendirdi. İki yunanlı tarafından öldürüldü; — **Kotys II,** Romalılara karşı Makedonya kralı Perseus'un yanında yer aldı. Ona destek sağladı. Bununla birlikte Romalılar, oğlunu fidyesiz geri vererek onunla dostluk kurdular, çünkü Odrysai'ler öteki barbarlara karşı Roma'nın savunmasına yardımcı olabilirlerdi (M. Ö. 167).

— KOTYS adı Bosphoros ve Paphlagonia krallarına da verilmiştir. — Tanrıça *Kotyto*'nun öbür adı. (L)

KOTYTO. Yun. mit. Artemis ile bir tutulan trakyalı tanrıça. Av ve hayvanların koruyucusuydu. Kotyto kültü Atina'ya M.Ö. V. yy.da Laurion maden ocaklarında çalışan esirler tarafından getirildi. Pire'deki tapınağında her yıl Kotyto onuruna şenlikler yapılır, fener alayları düzenlenirdi. (L)

KOTZEBUE (August VON), alman yazarı (Weimar 1761 - Mannheim 1819). Hukuk öğrenimi görmesine rağmen avukatlık yapmadı; yirmi yaşındayken Rusya'ya giden bir mühendisin hizmetine girdi. Rusya'da on beş yıl kadar kalarak çeşitli resmî görevlerde, özellikle Petersburg'daki alman tiyatrosunun idare memurluğunda bulundu. Kotzebue ilk oyunlarını bu tiyatroda oynattı. 1795'te Almanya'ya döndü ve önce Viyana'da, sonra da Weimar'da saray tiyatrosunu yönetti. 1901'de tekrar Rusya'ya gitti, çar kendisine maaş bağladı. Aşırı Napolyon aleyhtarı olan Kotzebue, sık sık Almanya'ya gelerek, çar yararına siyasî casusluk yaptı. 1815'ten sonra liberal gençliğin gizli eylemleri zararına da casusluk yapınca K.L.S. Sand adında bir alman öğrencisi tarafından öldürüldü.

Kotzebue çok sayıda eser yazmıştır (100'den fazlası sahneye konan 216 oyun). Beklenmedik olaylarla dolu ve konuları sürükleyici olan bu oyunlar (dram veya komedi), uzun süre alman seyircisinin hoşuna gitmiştir. En ünlü oyunları: *Die Sonnen-jungfrau* (Güneş Rahibesi) [1791]; *Menschenhass und Reue* (İnsan Düşmanlığı ve Pişmanlık) [1789]; *Die Spanier in Peru* (Peru'daki İspanyollar) [1796]; *Die edle Lüge* (Kutsal Yalan) [1792]; *Die deutschen Kleinstädter* (Alman Küçükburjuvaları) [1801]; *Gustav Wasa* (Gustaf Vasa) [1801]; *Die Ruinen von Athen* (Atina Harabeleri) [1811]. Burjuva ahlâkıyle ve XVIII. yy. sonuna has duygululukla dolu olan bu tiyatro eserleri bir yenilik getirmeden eski gelenekleri sürdürür. (L)

KOTZEBUE SOUND, Alaska'da koy, kutup dairesi altında, kuzeyde Seward yarımadasını sınırlar. Burada, önemli maden kömürü yataklarının yakınında bir liman açmak için nükleer enerjiden yararlanılması tasarlanmıştır. (L)

KOTTAGUEDEM. Bk. KOTHAGUDEM.

KOUROU, Fransız Guyanası'nda ırmak, Atlas okyanusuna dökülür. 1763'te kıyılarında yapılan kolonileştirme denemesi hemen bütün kolonların ölmesiyle sonuçlandı. Füze üssü. (L)

KOUVOLA, Finlandiya'da (Kimi ili) şehir; 16 300 nüf. Kereste sanayii; kâğıt fabrikaları. (L)

KOV veya **KOĞ** i. (esk. türk k.). *Halk dili.* Arkadan çekiştirme, yerme. || *Kov etmek,* çekiştirmek. (M)

KOVA i. (esk. türk k.). Bir yerden su çekmek veya her türlü sıvı ve katı nesneleri taşımak için kullanılan, konik silindir şeklindeki kulplu kap: ***Aylarca her sabah küçük bir kova ile onları suluyor, bahçede bir hurma ormanı meydana gelmesini bekliyordum*** (R. N. Güntekin). ***Ellerinde küçük renkli kovalar, kürekler, bahçenin kumlarını doldurup boşaltıyorlar*** (Ş. S. Aydemir). *Kömür kovası.* || — *Argo.* Homoseksüel erkek. || Çok gol yiyen kaleci veya futbol takımı.

— Bayınd. Kum v.b.nin içeri düşmesini engellemek üzere birtakım lağım ağızlarına (bacalarına v.b.) yerleştirilen, gereğinde çıkartılabilir sepet.

— Mad. oc. Kuyu kazısı sırasında taşların yukarıya alınması ve işçilerin kuyu dibine indirilmesi için kullanılan, fıçıya benzer, çelikten yapılmış çok sağlam araç; halata asılı olarak kullanılır.

— Piroteknik. *Baruthane kovası*, kara barut veya güherçile fabrikalarında kullanılan gerdel. || *Teşm. yol.* Baruthanelerde yapım sırasında maddelerin taşınmasına yarayan üstü açık kap.

— Saatçilik. Silindirli eşapmanda, her salınımda silindir çarkını bir diş atlatan kepçeyi taşıyan parça.

◆ Sıf. Bir kovanın alacağı miktar kadar: ***Önce bağırmış çağırmış, sonra kafasına bir kova su boşaltmış*** (F.R. Atay). [LM]

KOVA, lat. **Aquarius,** çok parlak yıldızı olmayan ve belli bir şekil göstermeyen burçlar kuşağı takımyıldızlarından birinin adı; sembolik şekilli eski gök haritalarında iki uzun kulplu bir testiden (amfora) akan su ile gösteriliyordu. (Bu takımyıldızın eski latince adı *Amphora*'dır.) — Hipparkhos zamanında aynı adlı takımyıldızın burçlar kuşağındaki on birinci işareti. Bugün, ılım noktalarının gerilemesi sonucu, bu burcun yerinde Oğlak takımyıldızı bulunur. Güneş Kova burcunu 20 ocaktan 20 şubata kadar geçer ve sonra Balıklar burcuna girer. (L)

KOVACS (Pal), macar eskrim şampiyonu (Debrecen 1912). Kılıçta altı defa olimpiyat,

sekiz defa dünya şampiyonu oldu. (M)

KOVAÇİÇ (Ante), hırvat yazarı (Marija Gorica 1854 - Stenjevec 1889). Romancı, şair ve hikâyeci; en iyi eseri, şehire yerleşen ve burada ahlâksızlığa sürüklenen bir köylü çocuğunun hayatını konu edinen gerçekçi bir romandır: *U Registraturi* (Mahkeme Kaleminde veya Arşivci) [1888]. (L)

KOVADA gölü, Akdeniz bölgesinde (Göller yöresi) göl; genişliği en fazla 2 km, uzunluğu (kuzey-güney) 11 km. Eğridir gölünün güney ucundan çıkan bir akarsu (Boğazova), bu oluk biçimli gölü besler. Kovada gölü fazla suyunu yeraltı yolları ve çok beslendiği sıralarda Kurudere aracılığıyle Aksu'ya (Akdeniz) gönderir. Çevresinde İkinci zaman tebeşir devri kireçli tabakaları bulunur. Kovada I barajı bir hidroelektrik santralını işletmekte, Kovada II baraj ve santralı da yapılmaktadır. (Kovada gölü adı bazı yerlerde yanlış olarak *Kovara* yazılmıştır.) [M]

Kovadis (*Quo Vadis?*), Sienkiewicz'in romanı (1895). Eserin işlediği tarihî dönem, Neron'un hıristiyanlara işkence ettiği sıralardaki Roma imparatorluğudur. Romanın baş kahramanı Lygia'dır; genç bir hıristiyan kadın olan Lygia, daha sonra Hıristiyanlığa kabul edilecek olan romalı patrici Vinicius'un nişanlısıdır. E. Moreau bu eseri sahneye uyarladı (1901). — H. Cain ve Noguès bu konu üstüne bir opera yazdılar (1909). [→ Bibliyo.] (L)

KOVAL (Marian Viktoroviç), sovyet bestecisi (Olonets bölgesi 1907). Gnesin ve Myaskovskiy'in öğrencisi. Birçok opera (*Pugaçef* [1939], kantatlar (*Lenin Poeması* [1949]), yaylılar dörtlüsü için rus temaları üstüne bir süit, koro ve piyano için birçok parça besteledi. (L)

KOVALA veya **KOVELA.** Esk. coğ. Batı kaynaklarında *Kovella,* Ege bölgesinin güney kesiminde Mandalya (İasikos) körfeziyle Büyük Menderes ağzı arasında küçük koy (liman). Bu koy kuzeyde Tavşan burnu, güneyde Kovala burnuyle sınırlanır. Kovala limanına eskiden kereste, maden v.b. yükleyen gemiler uğrardı. Ünlü Didyma (Didim) harabeleri Kovala limanı yakınındadır. Plaj ve motel. (M)

KOVALAMA veya **KOĞALAMA** i. (*kovalamak* veya *koğalamak*'tan *kovala-ma* veya *koğala-ma*). Kaçan bir kimseyi veya uzaklaşan bir nesneyi yakalamağa uğraşma. || *Teşm. yol.* Takip. || Biribirini izleme.

— Psikol. *Kovalama ödevi testi.* Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Psikol. *Kovalama ödevi testi*'nde, denekten, hareketli bir hedefle cihazlanmış bulunan bir kol aracılığıyle uzaktan kontrol altında bulundurabildiği bir izleme işaretinin yer değiştirmelerini uygun düşürmesi istenir. Başarıları değerlendirmek için kullanılan kıstas, izleme işaretinin fiilen hedefle uygun düştüğü veya yakın bir bölgede bulunduğu zaman süresidir. Çeşitli kovalama ödevleri vardır. Basit kovalama ödevlerinde, hedef hareketlidir, telâfi yoluyle kovalama ödevlerinde ise, hedef hareketsizdir ve izleme işaretinin yer değiştirmeleri hem deneğin kontroluna, hem de dış etkilere bağlıdır. (LM)

KOVALAMACA i. (*kovalamak*'tan *kovala-maca*). Oyun. Bir ebenin öbür oyuncuları kovalaması ve yakalamağa çalışması şeklinde oynanan oyun.

— ANSİKL. Oyun yerinde toplanan çocuklar tekerleme söyleyerek (msl. Ooo! İğne battı, canımı yaktı. Tombul kız, arabaya koş. Arabanın tekeri, İstanbul'un şekeri. Hop, mop, altın top. v.d.) ebeyi seçerler. Ebe kendisinden kaçan arkadaşlarını yakalamağa çalışır. Yakalayabildiğine eliyle dokunur ve «elim sende» diyerek kaçar. Yakalanan, ebe olur, öteki arkadaşlarını kovalayarak yakalamağa çalışır. (M)

KOVALAMAK veya **KOĞALAMAK** geçl. f. (*kovmak* veya *koğmak*'tan *kov-ala-mak* veya *koğ-ala-mak*). Kaçan bir kimsenin ardına düşmek, arkasından koşarak yakalamağa çalışmak: *Burası keçilerin bile zor çıkacakları bir yol olduğu için onlar beni kovalamaktan vazgeçseler, izimi kaybetmiş olacaklardı* (R. N. Güntekin). || *Teşm. yol.* Takip etmek, izlemek: *Şurada burada, şunun bunun işi oluyor. Onları kovalıyor. O da yirmi, otuz lira kazanıyor* (B. Felek).

— DEY. *Birbirini kovalamak,* birbiri ardından gelmek: *Fakat, evvelce de söylediğimiz gibi, hadiseler birbirini çok çabuk kovaladı ve zalimleri uzun zaman bir nokta üzerinde kalmaktan menetti* (Sabahattin Ali). *Kasabada infilâklar birbirini kovalıyordu* (Ş. S. Aydemir).

◆ **Kovalanmak** edilg. f. Kovalamak eylemine konu olmak: *İşte şimdi koşmak istiyorum, fakat kovalanmak için değil, Feridun'a yetişmek için...* (H. Z. Uşaklıgil). [M]

KOVALANS i. (fr. *covalence*). Kim. Kimyasal moleküllerin elektrovalansla ilgili görülmeyen kohezyonunu açıklamağa yarayan özel birleşme değeri.

— ANSİKL. *Kovalans* teorisi, 1916'da G. N. Lewis tarafından kuruldu ve Langmuir tarafından geliştirildi. Bu teori, iki atom arasındaki bağın, elektronların ortaklaşmasıyle kuruldduğunu öne sürer. Meselâ, bir klor molekülünün Cl_2 oluşumunu açıklamak için, bu iki klor atomundan her birinin dış tabakalarındaki bir elektronu paylaştığı kabul edilir. Böylece her atomun dış yörüngesinde artık yedi değil sekiz elektron vardır; *oktet* denen bu elektron dizilişi, daha kararlı bir atom yapısını gösterir. Demek ki molekül içinde her atom aynı rolü oynar ve bu moleküle *homopoler* denir.

Bu tip, birleşme değeri küçük boyutlu moleküllerde daha yaygındır ve elektrovalanstan daha sağlam bir bağ meydana getirir; elektroliz olayına yolaçmaz ve atomlar arasında daha kısa bir mesafe bulunmasını sağlar. (L)

KOVALEVSKAYA (Sofiya Vasiliyevna), rus matematikçisi (Moskova 1850 - Stockholm 1891). Berlin'de Weierstrass'ın öğrencisiydi. 1884'te Stockholm'de Analiz kürsüsü başkanı oldu. Özellikle, kısmî türevli denklemleri ve Satürn halkası teorisini, bu halkanın kararlılığını inceledi. 1888'de, sabit bir nokta çevresinde ağırlıklı bir cismin hareketi konusunda çalışmalar yaptı. Bu çalışmalarından ötürü Bilimler Akademisi ödülünü aldı. (L)

KOVALEVSKİY (Aleksandr Onufriyeviç), rus embriyoloji bilgini (Dvinsk [bugün Daugavpils] 1840 - Petersburg 1901). Kazan, Kiev ve Odessa üniversitelerinde profesördü. Sıvastopol Hayvanat istasyonu müdürlüğü yaptı. İncelemeleri için malzeme toplamak amacıyle Sardinya, Marsilya, Villefranche-sur-Mer kıyılarında uzun gezilere çıktı. Çeşitli omurgasız gruplarıyle ilgili olarak (batrak, balanglassus, selentereler, denizhıyargiller, solucanlar, tulumlular) çok önemli embriyolojik araştırmaları vardır. *Marsilya Doğa Bilimleri Müzesi Yıllığı*'nın kurucularındandır. (L)

KOVALEVSKİY (Maksim Maksimoviç), rus tarihçisi (Harkov 1851 - Petrograd 1916). Rus tarihinde islav hayranı fikirlerin hâkim olduğu bir çağda, Rusya'ya karşılaştırmalı tarih metodunu getirdi. Moskova üniversitesinde tarih okuttu. Stockholm'e, sonra Oxford'a gitti. K. Marx'ın dostuydu; bir süre mektuplaştılar; ama, siyasî görüşlerinin değişik oluşu onları birbirinden ayırdı. 1905'te Rusya'ya döndü. Önce Petersburg, sonra Moskova üniversitesinde tarih profesörü oldu. 1906'da parlamento üyeliğine seçildi. 1907'de Devlet şûrası üyesi oldu. Başlıca eserleri: *Komünal Mülkiyet; Kafkasya'da Kanun ve Görenek; İlkel Hukuk; Ailenin ve Mülkiyetin Menşeleri Tablosu* (1891); *Eski ve Yeni Görenekler; Fransa'da İthalâtın Tarihi Üstüne Deneme; Çağdaş Demokrasinin Kaynakları* (1895-1899). [L]

KOVAN i. Arılar için yapılan barınak: *Arı kovanı.* [Bk. ANSİKL. *Arıcılık böl.*] || *Fennî kovan,* içine sunî petek konan tahtadan yapılmış arı kovanı. || *Anasız kovan,* ana arıdan yoksun kalmış kovan'ın durumu. (Bk. ANSİKL. *Arıcılık böl.*) || *Halk dili.* Yayık olarak kullanılan, içi oyulmuş, dip tarafı kapalı ağaç kütüğü.

— DEY. *Arı kovanı (gibi),* çok kalabalık yer. Birçok kimsenin girip çıktığı işyeri v.b.

— Ask. denizc. *Torpil kovanı,* bir torpil ile aynı çapta olan ve torpilin seçilen yöne atılmasına yarayan, madenden yapılmış kovan. Bk. ANSİKL.

— Bot. *Kovan çiçeği,* yüksükotunun çiçeği. || *Kovan otu,* yüksükotu.

— Mekan. Bir tulumbada, içinde pistonun hareket ettiği parça.

— Metalürji. Presten geçirilecek madenî parçaların yerleştirildiği silindir.

— Mim. *Kovan tonoz,* bir ucu ötekinden daha büyük olan beşik tonoz.

— Oto. *Arka köprü kovanı,* arka köprünün, diferansiyelin her iki yanında yer alan ve tekerlek millerini kapatan geniş kısımlarından her biri.

— Patol. *Göğüs kovanı,* akciğer anfizemi'nde görülen göğüs kafesi şişkinliği. || *Kalp önü kovanı,* bazı kalp genişlemelerinde kalp önü bölgesinde görülen şişkinlik.

— Sil. İçinde bir ateşli silâh mermisinin sevk barutu bulunan madenî kılıf. (Bk. ANSİKL.) || Bazı süngülerin kabzasında bulunan ve süngüyü tüfek namlusuna takmağa yarayan yuvarlak oluk. || *Kovan tırnağı,* ateş edildikten sonra fırlamayan bir kovanı mermi yatağından çekip almağa yarayan âlet.

— Teknol. Bir âletin sap deliği.

— Teşk. tar. *Kovan resmi,* arıcılardan arı kovanları için alınan vergi.

— ANSİKL. Arıcılık. *Kovan* en eski çağlardan beri bilinmektedir; Eski Mısırlılarda vardı; bunlar, bir bölgede çiçek mevsimi geçince arıların çiçek özü toplamağa devam edebilmesi için, kovanlarını çiçek mevsiminin daha geç başladığı yerlere taşırlardı.

Kovanlar, ya *sabit raflı* veya *portatif çerçeveli*'dir. Birincisi, sabit bir tahta kutudan ibarettir; portatif çerçeveli kovan, içi boş bir ağaç kütüğü veya tahıl sapından koni şeklinde örülmüş bir sepet, yere konmuş bir tahta taban üzerine ters çevrilir. Daha çok pratik olan ikinci usulde kovan, üst üste yatay bölmeleri veya yan yana dikey bölmeleri (çerçeveleri) bulunan bir sandık gibidir; bölmelerin sayısı istendiği kadar artırılabilir. En modern ve yaygın kovan Dudent ve Langstrothe tipi kovanlardır. Bk. ARICILIK.

● *Anasız kovan.* İşçi arılar, kovan'ın ana arısız kaldığını yarım saat içinde farkeder. O zaman hemen kurtarma hücrelerinin yapımına girişir, birbirine bitişik üç petek gözünün arasındaki bölmeleri kaldırır ve eğer ellerinde üç günden az yaşlı kurtçuklar varsa, onları bu ana peteklere yerleştirir ve arı sütüyle besleyerek bunlardan ana arı taslağı elde etmiş olur. Elde körpe kurtçuk yoksa bu sefer işçi arılar anlaşarak yumurtlamağa başlar (eğer kovandaki bütün eski yumurtalar harap olmuşsa hemen hepsi yumurtlar); ne var ki bunların yumurtaları döllenmemiş olduğu için hepsinden erkek arı çıkar; sonunda kovan söner. (Kap arısı denen arı çeşidinde kovan'ın kurtulma ihtimali vardır.)

— Ask. denizc. *Torpil kovanları* ikiye ayrılır: su üstü ve su altı kovanları. *Su üstü kovanları* birbirine geçmeli iki veya üç madenî silindirden ve yön verici bir tablodan meydana gelir. Kovan'ın üst tarafında torpil kovandan çıkıncaya kadar yönünde tutan bir kepçe uzantısı vardır. Barut harcı veya basınçlı hava ile kovandan fırlatılan torpil, suya düşünce çalışmağa başlar. *Su altı kovanları* sabittir: bunlara gemiyi döndürerek yön verilir; torpili basınçlı hava ile kovandan fırlatmak için açılan bir vana ile denizden tecrit edilmiştir. Torpil atıldığı zaman geminin safrasında önemli miktarda (yaklş. ol. 1 ton) bir eksilme olacağından, bunu karşılamak için bazı kovanlarda özel bir tertibat vardır. Torpil atılınca denizde su kabarcıkları olmaması için, bazı denizaltılarda basınçlı hava yerine itici bir mekanizma kullanılır. Bir denizaltının torpil kovanları, sırasında mayın dökmek veya batmış bir denizaltının personelini kurtarmak için kullanılabilir.

— Sil. Bazı av fişeklerinde kovan, silindir biçimli bir karton kılıftır; barut ve saçmalar bunun içine konur; kovan'ın madenden olan dip tablasında, bir müsademe milinin veya tüfek horozunun etkisiyle patlayan bir kapsül bulunur. Savaş silâhlarının mermilerinde kovan, barut hakkının pat-

lamasına dayanabilecek kadar kalın ve madendendir. Bu cins kovan, alt kısmı yemleme barutunu taşıyan bir dip tablasıyle son bulan bir silindirden meydana gelir; dip tablasında, kovanı dolduruş durumunda tutan ve gaz paftası hizmetini gören çepeçevre dirsekli bir parça bulunur. İleri kısımda kovan'ın gövdesi, çekirdek dip tablasının (fişek mermisi veya top mermisi) geçirildiği bir kovan ağzı ile uzar. Orta çaplı bazı toplarda, çekirdek ile bileşik olmayan kovan gövdesi tam silindir biçimindedir. (LM)

KOVANLIK i. (*kovan*'dan *kovan-lık*). Kovanların toplu olarak bulunduğu yer.

— Arıcılık. *Arı kovanlığı*, kovanların raflar üzerinde yan yana sıralandığı yer, sundurma. (L)

KOVANLIK, Karadeniz bölgesinde (Doğu Karadeniz bölümü, Giresun ili, Bulancak ilçesi) bucak; 11 864 nüf. (1965). —*Bucak merkezi*, 1 129 nüf. (1965). Bulancak'ın 35 km güneyinde; yüksl. 850 m. (M)

KOVARJSKA veya **KOVARSKA**, Çekoslovakya'da (Batı Bohemya bölgesi) şehir, Kruşne Hory dağlarında; 5 000 nüf. Hâlâ gümüşlü kurşun üretilen eski madencilik merkezi. Dökümhaneler. (L)

KOVARYANS i. (fr. *covariance*). Mat. Vektör ve tansör hesabında bir vektörel uzayın taban değişmesi sırasında ortaya çıkan, aynı matrisle tanımlanmış bazı dönüşümlerin niteliği. *Zt.* KONTRVARYANS.

— ANSİKL. *n* boyutlu E vektörel uzayının bir tabanı $(\vec{r}_1, \vec{r}_2, ..., \vec{r}_n)$ olsun, ikinci bir taban da, vektörleri

$$\vec{R}_i = \sum_{j=1}^{j=n} a_{ij}\,\vec{r}_j$$

bağıntısıyle belirlenen $(\vec{R}_1, \vec{R}_2, ... \vec{R}_n)$, yeni tabanı eskisine bağlı olarak tanımlayan biçimlerin katsayılar matrisi de A olsun. $\vec{X}\,(x_1, x_2, ..., x_n)$ vektörünün

$$f(\vec{X}) = y_1 x_1 + y_2 x_2 + ... + y_n x_n$$

ile gösterilen çizgisel bir biçimi, taban değişiminden sonra $\Sigma Y_i X_i$ şeklini alır Y_i katsayıları, y_i katsayılarından A matrisi ile elde edilir. Aynı matris, bir yandan eski katsayılardan yenileme, bir yandan da eski tabandan yeni tabana geçmeyi sağlar: bu durumda, *çizgisel biçimlerin katsayıları kovaryanttır* denir. Kovaryans ters işlem için de gözlemlenir: A matrisi, aynı zamanda hem yeni katsayılardan eskilerine, hem de yeni tabandan eskisine dönmeyi sağlar.

Tansör hesabında, E cümlesindeki ikili* uzay vektörlerinin koordinatları hesaplanarak kovaryans yeniden bulunur. (L)

KOVARYANT i. (fr. *covariant*). Mat. *İkinci dereceden bir formun kovaryantı*, çizgisel bir dönüşümde değişmeyen bu formun katsayılarıyle değişkenlerinin fonksiyonu. (L)

KOVATA limanı. Esk. coğ. Karadeniz kıyısında, Trabzon'un doğusunda, bu şehirle Yomra arasında bir deniz girintisi, batıdan Kovata burnuyle sınırlanır. (M)

KOVBOY i. (ing. *cowboy*, sığır çobanı'ndan). Amerika'da sığır çobanlarına verilen ad.

— Müz. *Kovboy şarkısı* (*müziği*), kovboyların çalıp söyledikleri amerikan halk şarkılarına verilen ad.

— Sine. *Kovboy filmi*, konusunu genellikle amerika göçmenlerinin ve kovboylarının hayatından alan filim. Bk. WESTERN. (M)

KOWARSKİ

KOVCU veya **KOĞCU** sıf. (esk. türk. *kov* veya *koğ*, dedikodu'dan *kov-cu* veya *koğcu*). *Halk dili.* Dedikoducu, çekiştiren, yeren: *Yeniler savaşları kovcu kişi / Kakıtır yavaşı vü bozar işi* (Hoca Mesud).

◆ **Kovculuk** i. *Halk dili.* Dedikodu yapma, çekiştirme. (M)

KOVELA. Bk. KOVALA.

KOVELİN veya **KOVELİT** i. (özel ad *Covelli*'den fr. *covelline* veya *covellite*). Miner. Tabiî bakır sülfür CuS; çivit mavisi renginde billûrsu yapraklar halinde bulunur. (L)

KOVİT i. (Arkansas'ta yer adı Magnet *Cove*'dan fr. *covite*). Nefelinli siyanit çeşidi. (L)

KOVLAMAK veya **KOĞLAMAK** geçl. f. (esk. türk. *kov*, dedikodu'dan *kov-la-mak*). *Halk dili.* Çekiştirmek, kötülemek, yermek: *Gelin, oğlanı babasına kovlayalum da kim öldüre* (Dede Korkut). [M]

KOVMAK veya **KOĞMAK** geçl. f. (esk. türk. k.). Sert, kaba sözlerle bir yerden uzaklaştırmak, atmak, savmak: *Nereye gitsek, beraber gelir, kovsak dinlemez ve peşimizi bir dakika bırakmazdı* (Y.K. Karaosmanoğlu). ‖ Bir yerden sürüp çıkmak: *Topladığınız silâhları dağıtıp ittihatçı subayları kovmazsanız köyümüzü yaktırırsınız* (Kemal Tahir). ‖ İşine son vermek, görevinden atmak, uzaklaştırmak: *Fakat bundan sonra da rüşvet alırsanız yalnız kovmayız, sizi hapislerde çürütürüz* (F.R. Atay). ‖ *Mec.* Ortadan kaldırmak, varlığına son vermek: *Türkçüler, terkipli lisanla beraber aruz veznini de millî edebiyatımızdan kovmağa karar verdiler* (Ziya Gökalp). ‖ *Esk.* Arkasına düşmek, izlemek. *İşin ardını kovmak.*

◆ **Kovdurmak** veya **koğdurmak** ettrg. f. Kovmak işini yaptırmak, uzaklaştırmak: *Bugün Fuat beni görmeğe gelmedi, yarın da ben onu kovdurayım da görsün* (N. Ataç).

◆ **Kovulmak** veya **koğulmak** edilg. f. Kovmak işine konu olmak, kaba sözlerle uzaklaştırılmak, atılmak: *Benim kapımdan kimse kovulmaz dedi* (N. Araz). *Taşkışladan üç ay altı günde zor kurtulur. Ceza yemese bile okuldan yüzde yüz kovulurdu* (Kemal Tahir). [M]

KOVNO, polca **Kowno**, S.S.C.B.'de (Litvanya) şehir; Niemen (Neman) kıyısında; 214 000 nüf. Dokuma (keten işçiliği) ve besin (mandıralar ve süt ürünleri konserveciliği) sanayii. Hidroelektrik santral.

— Ask. tar. 13 Aralık 1812'de, geri çekilmekte olan Napolyon'un büyük ordusu tarafından boşaltılınca tekrar Ruslarin eline geçen Kovno, 7 ağustos 1915'te Hindenburg kumandasındaki birliklerin gelmesine kadar hiç bir başka yabancı istilâya uğramadı; Von der Goltz'un rus-alman çetelerinden ancak 1919 aralık ayında Niessel kumandasındaki fransız askerî heyetinin baskısıyle geri çekilmeleri sonucu kurtulabildi. 23 Ağustos 1939 alman-sovyet paktının gizli hükümleri uyarınca 15 haziran 1940'ta şehri alan sovyet birlikleri, 24 haziran 1951'de alman ordusunun gelmesiyle burayı boşalttılar. Alman ordusu da 1 ağustos 1944'te Çerniyakovski'nin saldırısı karşısında Kovno'yu terketmek zorunda kaldı. (L)

KOVRAV, S.S.C.B.'de şehir merkezi; sanayi bölgesinde, Moskova'nın kuzeydoğusunda; 100 000 nüf. Metalürji sanayii merkezi. (L)

KOVUCUK i. (*kovuk*'tan *kovuk-cuk* > *kovucuk*). Ağaçların kabuklarında oluşan küçük delikler; gaz alışverişinde önemli görevleri vardır.

bir kovucuğun kısımları

— ANSİKL. Üstderi altında ilk mantar tabakalarının oluşması sırasında, gözenekler düzeyinde özek doku tipinde hücreler doğar; aralarında geniş aralıklar bulunan bu hücreler çabucak olur, o noktalarda üstderi delinir, böylece kabuğun geçirmezliği yüzünden güçlenmiş olan dış çevre ile gaz alışverişi mümkün olur. (L)

KOVUCUKLU sıf. (*kovucuk*'tan *kovucuklu*). Kovucukları olan.

— Anat. *Kovucuklu sinüs*, kafatasının içinde yer alan ve türk eyerinin iki yanında bulunan toplardamar sinüsü. (İç şahdamarla birlikte birçok kafa siniri buradan geçer.) ‖ *Bızırın kovucuklu cisimleri*, bızırı meydana getiren iki dikilgen organ. ‖ *Kamışın kovucuklu cisimleri*, çatı dibinden başlayarak başçığın ucuna kadar kamışın içinde yer alan iki dikilgen organ. (Kamışın büyük bir kısmı bunlardan ibarettir.) [LM]

KOVUK i. (esk. türk. k.). Bir şeyin boş olan iç kısmı, oyuk: *Köpek, bir kaya kovuğunun içine, aklınca emin bir yere saklanmıştı* (R.N. Güntekin). *Bu kovukların içinde ağır, fakat daima serin bir hava bulursunuz* (Ş.S. Aydemir). *Diş kovuğu.*

— Anat. Bk. ANTRUM.

— Balıkç. Su kenarlarında akıntı ve dalgalarla meydana gelen ve iri balıkların sığınmasına elverişli olan oyuk.

— Bot. Bitkisel dokularda görülen tabiî veya patolojik oyuk.

— Jeol. Bir kayada minerallerle döşeli boşluk.

— Patol. Bir organdaki yaralı küçük oyuk. ‖ Bir organın, özellikle akciğerlerin içinde, bozulan ve boşalan madde kaybından dolayı meydana gelen boşluk. (Akciğer kovuğu verem yarası şeklindeki apselerin deşilerek boşalması sonucunda meydana gelir.)

◆ Sıf. Oyuğu olan: *Kovuk diş.*

— Bot. İçinde boşluk bulunan (bitki kısımları ve meyveler).

◆ **Kovuklu** sıf. Kovuğu olan, içi boş. (LM)

KOVUŞ i. (*kovmak*'tan *kov-uş*). Kovmak eylemi veya şekli. (M)

KOVUŞ i. Bk. KOĞUŞ.

KOVUŞTURMA veya **KOĞUŞTURMA** i. (*kovuşturmak* veya *koğuşturmak*'tan *kovuştur-ma* veya *koğuştur-ma*). Kovuşturmak eylemi. ‖ Bir kimse hakkında yapılan soruşturma, araştırma: *Biz «takibat» yerine «kovuşturma» karşılığını aldığımız vakit uydurma bir Osmanlıca kelime yerine tamamıyle ilmî yapıda bir türkçe koymuş oluyoruz* (F.R. Atay). *Esk.* Takibat.

— Huk. İddia makamının, şüphesinin kuvvetlenmesi ve belli bir kimseye isnat yapabilecek duruma gelmesiyle başlayan, bu şüphenin yenilmesi ve yerini belliliğe terketmesine kadar süren faaliyet. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Huk. *Kovuşturma*, ceza muhakemesi alanında, «suç işlendiği şüphesi» ile başlayan bir faaliyet olarak görünür. Ancak basit bir şüphe, kovuşturmanın başlaması için yeterli değildir: çünkü bu şüphenin kuvvetlenmesi ve belli bir kişiye isnat yapılabilecek duruma gelmesi gereklidir. Bu şüphenin kuvvetlenmesi ve isnada yeter duruma gelmesi de, eldeki delil kaynaklarına göre mükün olur. Savcı suç işlendiği haberini alınca, derhal bir incelemeye girişecek, bu incelemesi sonucunda da, belli bir kişinin belli bir eylemi hakkında kamu davası açmağa yer olup olmadığını tespit edecektir. Şayet savcı bir dava açmayı gerekli görmezse, bu halde bir kovuşturmanın başladığından söz edilemez. Savcılık kamu davasını açmak gereğini duyar ve bu davayı açarsa, ancak bu durumda, bir kimse hakkında kovuşturma başlamıştır denebilir. Kovuşturma, kural olarak, kamu davasının açılmasıyle başlar, yani savcı hazırladığı iddianame veya talepname ile mahkemede veya sorgu hâkimliğinde davayı açar ve bir kişi hakkında yargılama yapılmasını ister. Ancak bu genel kuralın istisnaları da vardır. Bir kimse hakkında, henüz kamu davası açılmadan önce de kovuşturma başlayabilir veya başka bir deyimle, bir kimse sanık sıfatını kazanabilir. Bu iki hal de olabilir. Gerçekten, sulh hâkiminden (dava açılmadan önceki devrede) bir kimsenin daha hazırlık soruşturmasında tutuklanması veya sanık sıfatıyle sorguya çekilmesi istenirse, ilgili kişi «sanık» sıfatını alır. Bu şekilde başlayan kovuşturma, iddia faaliyeti ve muhakeme ile birlikte devam eder ve ancak şüphenin sona ermesi ortadan kalkmasıyle son bulur. Bir kişinin eyleminin, suç teşkil edip etmedi-

Foto. Keystone (LAROUSSE)

ğinin kovuşturma ile başlaması, yani bir kimse hakkında dava açılmadan önce yargılama yapılamaması, türk hukukunun kabul ettiği bir prensiptir. Bu prensibe «kovuşturmanın zarurîliği prensibi» denir ve bu, kişi güvenliğinin korunmasına hizmet eder. Bir suçun işlenip işlenmediğini araştırmak ve işlenmişse, kanunda öngörülen sonuçları tayin etmek, yani suçluyu cezalandırmak, kişilere değil, kamuya tanınmış bir yetkidir ve kamu yararını korumak için yapılır. İddia makamında savcının değil de, şahsî davacının bulunması, kamu yararına aykırı değildir. Bunun sonucu, her kovuşturmanın kamu yararına olduğu ilkesiyle açıklanır ve bu ilkenin istisnası da yoktur. Kovuşturmayı yapan ve yürüten makamları göz önüne alarak, üçlü bir ayırım yapmak mümkündür: devlet kovuşturması, ferdin tek başına kovuşturması, ferdin savcıyle birlikte kovuşturması. Bunlar içinde en önemli yeri, devletin iddia ve kovuşturma makamı olarak savcının yürüttüğü kovuşturma faaliyeti alır. Çünkü her suç, devletin kamu düzenini bozduğu, bu düzene aykırı düştüğü için takip olunur ve birtakım müeyyidelerle karşılanır. Savcılar bu görevi yerine getirirken, bunu, suç işlediği sanılan kimseler hakkında dava açmak suretiyle yapar. Bu davaya da kamu (amme) davası adı verilir. Kanunkoyucu kendi düzenini korur, yani suçları cezalandırırken, ya bütün eylemler hakkında hâkimin veya mahkemenin karar vermesini zorunlu görür yahut kovuşturmayı yürüten makamın önceden bir eleme yapmasını ve ancak önemli fiillerin yargılanmasını gerekli sayabilir. Böylece kamu davasının mecburîliği veya maslahata uygunluğu olarak iki ayrı sistem ortaya çıkmaktadır. Türk hukuku, kovuşturmanın mecburîliği ilkesini, yani her eylemin mutlaka hâkim tarafından karar altına alınacağını kabul eder. Suçları kovuşturmakla yükümlü bulunan makamlar hiç bir dış tahrike ihtiyaç duymaksızın, bunları araştırarak hâkim önüne götürebilmelidir. Bu ilkeye, «kamu davasının doğrudan doğruya oluşu ilkesi» adı verilir. Ancak bazı durumlarda, istisna olarak kanun belli bir yararı göz önüne alarak, kamu düzenini korumak için bu, «doğrudan doğruya oluş»u engeller ve bir şartın da gerçekleşmesini ister. Ceza davasını açmakla yükümlü olan makamlar, kamu davasını yürütmek zorundadır. Kamu davası açmış olan bir savcı, bu davayı geri alamaz; buna, «kamu davasının devamlılığı ilkesi» adı verilir. Bu ilke, savcının yargılama sürerken ileri süreceği mütalaalarda bağlı olduğunu göstermez. Kovuşturma, devletin özel olarak kurduğu mercilerce yürütülür. Bu merci, genellikle cumhuriyet savcılığıdır. Ancak özel bazı durumlarda başka süjeler de kovuşturma yapabilir (msl. askerî yargılamanın söz konusu olduğu hallerde, askerî savcılık gibi). Ferdin tek başına iddia makamını işgal etmesi, dolayısıyle kovuşturmayı tek başına yürütebilmesi, şahsî dava açabildiği durumlarda söz konusudur. Bazen devlet, fertlerin de iddia makamını işgal etmesi ve kamu yararlarını korumasını gerekli görebilir. Bu durumda kanunkoyucu; suç saydığı eylemleri kovuşturma görevini fertlere yükler. Böylece fert, ceza davası açmak ve yürütmek konusunda devletin, daha doğru bir deyimle savcının ödevini yüklenmiş olur. Ancak bu durum istisnaîdir. Şahsî dava açarak suçlunun cezalandırılmasını istemek yetkisi, ancak suçtan zarar gören ferde tanınmıştır; başka kimseler bu davayı açamazlar. Ayrıca suçtan zarar gören ferdin kanunî temsilcisi bulunduğu takdirde, bu davayı açmak ve yürütmek görevi kanunî temsilciye düşer.

Suç sayılan eylemin kovuşturulmasında ferdin devlet iddiacısı savcı ile birlikte faaliyette bulunmasına usul kanununda ve doktrinde «müdahale yoluyle dava» adı verilir. Bu kovuşturma yolunun özelliği, iddia makamında birden fazla süjenin bulunmasıdır. Aslında burada kamu davası yoluyle kovuşturulan bir eylem söz konusudur; ancak kanunkoyucu bu kamu davasına, suçtan zarar gören ferdin de katılmasını istemiştir. Böyle bir düzenlemenin amacı, gerçeğin ortaya çıkmasını daha iyi sağlamak düşüncesidir. Çünkü ceza mahkemesinin amacı, muhakeme sonunda maddî gerçeği ortaya çıkarmaktır. Müdahale yoluyle kamu davasına katılma ancak savcının bu eylemin kovuşturulması için kamu davası açmasından sonra mümkündür. Daha önce müdahale talebinde bulunulsa bile, müdahil sıfatı kazanılamaz. Savcı kamu davasını sorgu hâkimliğinde bir talepname veya mahkemede bir iddianame ile açar. Ancak bundan sonra davaya, suçtan zarar gören ferdin katılması mümkün olur. Davaya müdahale eden mağdur, sanığın cezalandırılmasını istemek zorundadır; bunun yanında şahsî haklarının da hüküm altına alınmasını isteyebilir. (M)

KOVUŞTURMAK veya **KOĞUŞTURMAK** geçl. f. (*kovmak* > *kovuşmak*'tan *kovuş-tur-mak* veya *koğmak* > *koğuşmak*'tan *koğuş-tur-mak*). Arkasına düşmek, kovalamak. (M)

KOWALEWSKİ (Jozef), polonyalı şarkiyatçı (Grodno yakını 1800 - Varşova 1878). Wilno'da profesör, Filomat olayına karıştı ve Kazan'a sürüldü (1824), orada üniversiteye rektör oldu. Sibirya, Moğolistan ve Çin'i dolaştı. Moğolcayı öğrenen ilk rus bilginlerinden biridir. Birçok eseri vardır: *Moğol Dili Grameri* (1835); *Moğol Klasik Yazarlardan Seçmeler* (1836); *Moğolca - Rusça - Fransızca Lûgat* (1844-1849). [L]

KOWARSKİ (Lew), rus asıllı fransız fizikçisi (Petersburg 1907). Ortaöğrenimini Vilnius'ta yaptı. Belçika'ya, oradan Lyon'a gitti. Lyon'da fizik ve kimya mühendisliği diploması aldı. 1929'da bir yandan bilimsel çalışmalarını sürdürürken, bir yandan da bir sanayi şirketinde çalışmağa başladı. Jean Perrin'in laboratuvarında yaptığı araştırmaları değerlendirerek fizik doktorası yaptı. 1934'te Radyum enstitüsüne girdi, Fr. Joliot - Curie'nin sekreteri oldu. 1939'da Joliot - Curie ve Halban ile, uranyumun fisyonu sırasında nötron yayıldığını keşfetti. 1940 Haziranında, Halban ile, dünyadaki ağır su stokunu ve fransız araştırmalarının sonuçlarını götürmek için İngiltere'ye geçti. İlk kanada atom pilinin gerçekleştirilmesi işini yönetti (1945) ve Fransa'ya döndü (1946). Bundan sonraki çalışmalarını (ilk, 1948 ve ikinci, 1952) fransız atom pilinin yapılması üstünde yoğunlaştırdı. Cern'in kuruluşuna katıldı ve bu kurumun bir bölümünü yönetti (1954). 1956'dan beri Avrupa Nükleer Enerji ajansının bilim danışmanıdır. (L)

KOWARY, esk. alm. **Schmiedeberg**, Polonya'da (Wroclaw voyvodalığı) şehir, Karhonosze dağlarında, Jelenia Gora ile Kamienna Gora arasında; 10 800 nüf. Eski dokuma sanayii. (L)

KOWLOON, çince **Ciu-Lung**, Çin'in güneyinde şehir, Hong-Kong adasının karşısında; 700 000 nüf. 1861'de Büyük Britanya tarafından ilhak edilen Kowloon, sömürgenin en büyük ticaret ve sanayi merkezidir: dokuma ve besin sanayii. (L)

KOY i. (esk. türk. k.). Karanın içine girmiş, ufak deniz parçası, küçük körfez: *Gece Leylâ'yı ayın on dördü, / Koyda tenhâ yıkanırken gördü* (Yahya Kemal). [M]

KOYACAK i. (*koymak*'tan *koy-acak*). İçine çeşitli şeyler koymak için kullanılan dolap, sepet, tabak, bardak v.b. ye verilen genel ad. (M)

KOYAK i. Coğ. *Halk dili.* Vâdi: *Varıp seni koyaklarda güdeyim / Kuzum kuzum der de meler bir koyun* (Kul Mehmet). [M]

KOYAR i. *Halk dili.* İki akarsuyun birbirine karıştığı, birleştiği yer. *Esk.* Mülteka. (M)

KOYBAL'LAR, **Tuba'lar** da denir, türk boylarından biri. Ute ve Abakan ırmakları boyunda yaşarlar. Yenisey Ostyak'ları ile karışmış durumdadırlar; 2 000 nüf. Ağızları, sagay ve kaç ağızı grubuna girer. (M)

KOYERİ'LER, Fildişi Kıyısı'nda, kru halkları grubundan zenci halk. (L)

KOY KANO, japon ressamı (1564 - 1636). Mutsunobu'nun öğrencisi. Önceleri Kişu'da Tokugava'lar için çalıştı. Sonra Kyoto'ya yerleşti; üslûp bakımından Kano'dan uzaklaşarak Şeşşu'nun üslûbunu benimsedi (*Manzara*, Tokyo Millî müzesi). 1625'te Nico (Kyoto) şatosu için fusuma-e («hareketli panolar üzerine yapılan resim») tarzında küçük manzara resimleri yapmakla görevlendirildi. Bu resimlerde daha ince, renk örgüsü bakımından daha fantastik bir kişisel anlatım kullandı. Bu panoları, Nico'da çalışan Naonobu'yu ve özellikle Kyoto'ta dersler verdiği Tanyu'yu büyük ölçüde etkilemiştir. (M)

KOYMAK veya **KOMAK** geçl. f. (esk. türk. *kodmak*'tan). Bir şeyi bir yere bırakmak, belli bir yere yerleştirmek: *Topları elli adımda bir geriden alıp ileriye koyduğumuz kalasların üstünde sürükledik* (Kemal Tahir). *Şairin, yazarın doğruluğuna inandığı düşünceleri, duyguları olmazsa yaratacağı güzel kalıplara ne koyacak?* (N. Ataç). ‖ Bırakmak, terketmek: *Taramış zülfünü kaşın üstüne / Bir selâm geldi başım üstüne / Alırım kız seni komam ellere* (Halk şiiri). *Çün hür olarak gelir vücuda / Güçtür koma şairi kuyûda* (Ziya Paşa). ‖ Bir kimseyi işe yerleştirmek, birine iş sağlamak: *Ayşeyi de bankaya o koymuştu.* ‖ Katmak, eklemek: *Yemeğe tuz koymak.* ‖ [Tarih, imza, adres için] Yazmak: *Mektuba tarih koydun mu?* ‖ *Mec.* Derinden etkilemek, dokunmak: *Karda kışta köyleri dolaşmak biraz güçtür ama, sana koymaz* (Sabahattin Ali). *Bu türkü bana çok koydu.* ‖ Bir yiyeceği pişmek üzere hazırlamak: *Yemeği ateşe koydum.* ‖ Feda etmek, vermek.

— ÇEŞ. DEY. *Koyduğum* (veya *koduğum*) *yerde otluyor. Teklz.* Uzun bir zaman geçtiği halde hiç bir ilerleme göstermeyenler için kullanılır. ‖ *Koydunsa bul*, arandığı halde bulunamayan şeyler veya bulunması gereken yerde bulunmayan kimseler için kullanılır. ‖ *Ad koymak*, isim vermek: *Tevfik'in kızının adını Rabia koymuşlardı* (H. E. Adıvar). ‖ *Baş koymak.* Bk. BAŞ. ‖ *Karşı koymak.* Bk. KARŞI. ‖ *Meydana* (veya *ortaya*) *koymak*, ortaya çıkarmak, açıklamak. ‖ *[...] yerine koymak*, saymak, kabul etmek, bir tutmak: *Kendilerinden çıkamaz, başlarından geçmemiş şeyleri geçmiş sayamaz, kendilerini de başka kimsenin yerine koyamazlar* (N. Ataç). *Enayi yerine koymak.* ‖ *Yoluna koymak*, halletmek, düzeltmek: *Hacı Etem herşeyi yoluna koymuş ve avukata iş bırakmamıştı* (Sabahattin Ali). *İşleri yoluna koyduk.*

— Mat. Bir değeri tespit etmek, bir rastlantıyı seçmek. ‖ Varsaymak, önermek: Meselâ, $x = 5$ *koyalım.*

— Matbaac. Bir şeyi başka bir şeyin arasına koymak: *Bir metnin arasına bir cümle, bir hesaba bir madde, bir listenin içine bir ad koymak.* (ML)

KOYRE

KOYOTE i. (fr. *coyoté*'den). Tekst. Filipin adalarında yetişen tarçın renginde pamuk. (Bilinen renkli pamuk türleri arasında en koyu renkli olanı. Beyazlatması ayrı bir özen gerektirir; bu yüzden, dokumacılıkta, olduğu gibi kullanılması istenir.) ‖ Bu pamukla dokunmuş kumaş. (Bu kumaş, düz dokulu, çapraz, çerkez kumaşına benzeyen, sık ve yelken bezi kadar sağlam bir kumaştır.) [L]

KOYRE (Alexandre), fransız filozofu (Taganrog, Rusya 1882 - Paris 1964). Öğrenimini Tiflis'te, Göttingen'de ve Paris'te yaptı. İkinci Dünya savaşında A.B.D.'ye gitti. 1956'da Institute for Advanced Study üyesi oldu. 1958'de Paris'te, Yüksek İnceleme okulunun 6. Bölümüne bağlı olarak Bilim ve Teknik Tarihi Araştırma merkezini kurdu. Bilim tarihi konusunda incelemeleri vardır. (L)

KOYU sıf. (esk. türk. k.). Akışkanlığı az olan: *Reçel çok koyu olmuş. (Zt.* SULU.) ‖ Rengi daha yoğun olan (renk): *Hâlâ görünür geçen asırlar / Bir bir, koyu mavi gözlerinde* (Yahya Kemal). *Koyu yeşil bir elbise. (Zt.* AÇIK.) ‖ *Mec.* Bir konuya karşı olan bağlılığını ileri vardıran, aşırı: *En koyu taassup bu mezhepte olanlardadır* (F. R. Atay). *Koyu devrimci.* ‖ Derin, hararetli: *Koyu muhabbet. Koyu münakaşa.*

◆ İ. Daha yoğun olan şey: *Kumaşların açığı koyusu bir arada.* ‖ *Mec.* Aşırı hareketli kimse veya şey: kavganın koyusunu seyretmek.

◆ **Koyu koyu** zf. Çok koyu, iyice koyulaşmış. ‖ *Mec.* Çok aşırı derecede.

— DEY. *Koyu koyu* (veya *kara kara*) *düşünmek.* Bk. KARA (*kara kara*).

◆ **Koyuluk** i. Koyu olma hali. (M)

KOYULAŞMAK veya **KOYULANMAK** geçz. f. (*koyu*'dan *koyu-la-ş-mak* veya *ko-*

Foto. LAROUSSE

merinos koyunu

KOYUNUN KISIMLARI
İÇ YÜZ

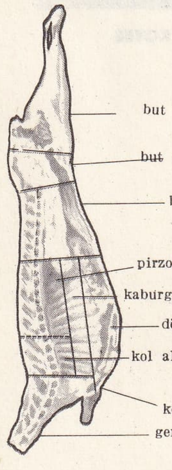

koyun budu kesiti

yu-la-n-mak). [Sıvı için] Yoğun, koyu hale gelmek: *Şerbeti biraz daha kaynatsaydı koyulaşırdı.* || [Nesnelerin rengi için] Olduğundan veya bulunduğu renkten daha koyu hale gelmek: *Saçları koyulaştı.* || *Mec.* Derinleşmek: *Sohbet gitgide koyulaştı.*

◆ **Koyulaştırmak** geçl. f. Koyu hale getirmek: *Reçeli biraz daha koyulaştırmalı.* (M)

KOYULAŞTIRICI i. (*koyulaştırmak*'tan *koyulaştır-ıcı*). Yapışkanlığı arttırmak ve koyulaştırmak için boya veya verniklere karıştırılan madde.

— Dokumc. Kumaşlara resim, desen basma işlerinde karışım veya katı halde kullanılan ve boyanın kumaşa intibakını kolaylaştıran koloidal madde: *Başlıca koyulaştırıcılar kitreyle hazırlanır.* (L)

KOYULATMAK veya **KOYULTMAK** geçl. f. (*koyu*'dan *koyu-la-t-mak* veya *koyu-l-t-mak*). [Sıvı için] Sululuğunu azaltmak. || [Renk için] Yoğun hale getirmek: *Rengi koyulatmak.* (M)

KOYULHİSAR, Koyunluhisar da denir, Karadeniz bölgesinde (Sıvas ili) ilçe merkezi kasaba; 3 659 nüf. (1970). Kelkit vâdisinin kuzeyini kuşatan dağların güney eteklerinde; yüksl. 850 m. Kelkit vâdisini doğu batı doğrultusunda kateden yola 4 km'lik bağlantısı vardır. Ayrıca 158 km'lik bir yolla Mesudiye-Gölköy üzerinden Ordu'ya bağlanır. —*Koyulhisar ilçesi,* 946 km²; 29 300 nüf. (1970). Merkez ve Ortakent bucakları vardır. Tahıl ekimi. Meyvecilik.

● *Tarih.* Bizanslıların hâkimiyetinde bulunan Koyulhisar, Malazgirt savaşından sonra Türklerin eline geçti (1071). XV. yy. ortalarında osmanlı hâkimiyetine girdiyse de, akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan tarafından geri alındı (1461). Fatih Sultan Mehmed buranın zaptına Rumeli beylerbeyi Hamza Paşayı gönderdi. Fakat Uzun Hasan'a yenilen osmanlı kuvvetleri başarı sağlayamadı. Bunun üzerine yardıma gönderilen Anadolu beylerbeyi Gedik Ahmed Paşa, Koyulhisar kumandanı Yar Ali Beyi mağlûp ederek şehri aldı (1461). Yavuz Sultan Selim'in başa geçmesinden (1512) az önce, safevî hükümdarı Şah İsmail'in Anadolu'da giriştiği Şiîlik propagandasında önemli bir merkez oldu. Şebinkarahisar sancağına bağlı bir kaza merkeziyken önemini kaybederek nahiyeye çevrildi. 1864'te tekrar kaza merkezi oldu. (M)

Briançon bölgesinde yaylada koyunlar

KOYULMAK geçz. f. (*koymak*'tan *koy-u-l-mak*). Koymak işine konu olmak. || Geçl. f. Girişmek, başlamak: *İşler düzelip de rahat bir nefes alınca derhal işe koyulmuş, fakat parası yetmeyecek korkusuyle camiin arsasını aldıktan sonra geriye kalan para ile doğrudan doğruya binaya başlayamamış* (A.H. Tanpınar). —*Demin anlattık ya! Cevabını verdi ve akşam yaklaştığından eşyasını toplamağa koyuldu* (R.H. Karay).

— DEY. *Yola koyulmak* (veya *çıkmak*) gitmeğe hazırlanmak veya gitmek. (M)

KOYULUK i. (*koyu*'dan *koyu-luk*). Koyu olma hali: *Reçelin koyuluğu.* (M)

KOYUM sıf. ve i. Bir tezle ilgili olan. || *Koyum yargısı,* filozof Fichte'ye göre, bir nesneyi kendi varlığı içinde, diğer nesnelere bağlamaksızın ortaya koyan yargıdır. (Msl. genişlemiş anlamıyle «ben varım» yargısı böyledir. Koyum yargısı, aslında düşüncenin mutlak tutumuna karşılıktır.) [L]

KOYUN i. (esk. türk. k.). Vücutta göğüs ile giyecek arasında kalan kısım: *Elçi koynundan çıkardığı beratı öptü, başına koydu. Sonra yere bakarak ilerledi* (Ömer Seyfeddin). *Başım nasıl dönüyordu yüzüm ne kadar sarı / Çünkü saat başlarını koynuma saklamıştım* (Atilla İlhan). || (Yatmakta iken) Kollar arası, kucak: *Ah! Atâ, yalnız, odasında kalacak da ben başkasının koynunda nasıl yatacağım?* (Namık Kemal). || *Mec.* Koruyucu ve şefkatli çevre: *Bu vatanın koynunda çok kahramanlar yetişmiştir.* || *Koyun koyuna,* birbirine sarılmış olarak.

— DEY. *Koynuna girmek,* biriyle yatıp sevişmek. || *Koynunda yılan beslemek,* bir yakınından ihanet görmek. || *Yüzü koyun,* Bk. YÜZÜKOYUN. (M)

KOYUN i. (esk. türk. k.). Boğum boğum eğri boynuzlu memeli hayvan. (İlmî adı ovis. Geviş getirenlerden.) [Bk. ANSİKL. *Zool. bölümü.*] || *Mec.* Kendisini idareden aciz adam.

— ÇEŞ. DEY. *Koyun başlı* (veya *beyinli*), aptal, budala, aklı ermez. || *Koyun bakışlı,* budalaca, şaşkın, bön bakışlı. || *Koyun dede,* aptal, alık. || *Koyun gibi,* bön, budala. || *Koyun kaval dinler gibi dinlemek,* bakışlarını konuşandan ayırmayarak, fakat hiç bir şey anlamadan dinlemek.

— Atçılık. *Koyun sıçrayışı,* atın sırtını kamburlaştırarak ve dört ayağını birbirlerine mümkün olduğu kadar yaklaştırarak yaptığı sert sıçramalar. (Genellikle binicisini düşürmek için yapar. Amerika'da atın karnının altına konan bazı kayışlarla bu sıçramalar sunî olarak yaptırılır.)

— İkonogr. Bk. ANSİKL.

— Jeomorfol. *Koyun sırtı kaya,* buzul rendelemesi sonucunda yıpranan ve cilâlanan dışbükeysel kaya.

— Kasaplık. Kasaplarda erkek ve dişi koyun etleri «koyun» adı altında satılır; altı aylıktan büyük kuzu etlerine de genellikle koyun tarifesi uygulanır.

— Patol. *Koyun şeridi hastalığı,* koyunlarda görülen ve *Moniezia expansa* adlı bir şeritten ileri gelen hastalık. Bk. ANSİKL.

— Takvim. *Esk. Koyun yılı,* Türklerin on ikili hayvan takviminde sekizinci yıla verilen ad.

— Teşk. tar. *Esk. Koyun emini,* koyun vergilerini toplamakla görevli kimse.

— Zootekn. *Koyun yatırma,* toprağı koyun dışkısıyle gübreleme metodu. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Zool. *Koyun,* gevişgetiren küçükbaş hayvanların en önemlisidir. Başı gövdesine göre ufak, bacakları ince, postu sık ve uzun tüylüdür. Boynu ve kuyruk şekli türlere göre çok değişiktir. Koyunların en yaygın türü evcil koyundur (*Ovis aries*). *Evcil koyun* korsika muflonu (*O. musimon*), iran muflonu (*O. Orientalis*) gibi bir kısım yabanî koyunlara ve bazı argali cinslerine yakındır. Hindistan'da evcilleştirildiği sanılmaktadır. İsviçre'de Tarihöncesine (Neolitik çağ) ait bazı barınaklarda, muhtemelen evcil olan bazı koyun kemikleri bulunmuştur. Bütün dünyada, insan sağlığı ve beslenmesi, bol yün ve et elde edilmesi amacıyle koyunun ıslahına büyük önem verilmektedir. Bunun için birçok ülkede çeşitli soy kütükleri tutulmaktadır.

Türkiye'de yetiştirilen başlıca koyun ırkları kıvırcık, dağlıç, karaman ve merinostur. Bunlardan başka mahallî bazı ırklar daha vardır: sakız, karakaya, tuj, çandır, karagül, ivesi, imroz.

Koyunun erkeğine *koç,* yaşlı dişisine *marya,* yavrusuna *kuzu,* bir yaşındakine *toklu,* iki yaşındakine *şişek* denir.

— İkonogr. Koyun, masumiyet, yumuşakbaşlılık ve bekâretin sembolüdür. Hıristiyanlıkta ise, kuzu, insan günahlarının kefareti olarak kurban edilen İsa'yı sembolize eder. Potter, Diaz, Troyon ve Boucher'nin koyunlu tabloları vardır. Charles Jacques da bu konuda uzmanlaşmış ressamlardandır.

— Patol. *Koyun şeridi hastalığı* en çok kuzularda olur; kuzular otlarken, asalağın barındığı *oribatidae* familyasından keneleri de otlarla birlikte yiyerek hastalığa yakalanır. Bu hastalık tedrici bir kansızlık ve zayıflamaya sebep olur, sonunda hayvan ölür. Bakır sülfat, tedavi için kullanılan en etkili ilâçlardan biridir.

— Zootekn. *Koyun yatırma*'da, koyun sürüsü her gün bir süre belirli bir yerde yatırılır. Böylece arazinin her yanı tabiî yoldan gübrelenmiş olur. Koyunların yattığı ağıl 1 - 1,50 m yüksekliğinde 2 - 3 m genişliğinde payandalı bir çitle çevrilidir. Çoban kulübesi seyyar araba şeklindedir ve ağılın yanı başında bulunur. Koyun sürüsü ovada otlamadığı zaman (dinlenme saatlerinde) burada yatar. Ağılın yüzeyi her koyuna 0,75 - 1 m² düşecek şekildedir. Ağılın yeri, duruma ve çifte çıkma saatlerine göre günde bir veya iki kere değiştirilir. Sürü konaklayıp gittikten sonra, ağılın yeri gübreleri örtecek şekilde sürülür. Ayrıca ağılın yer değiştirmesinin de, gübrelerin tarlanın her tarafına aynı oranda dağılmasını sağlayacak biçimde ayarlanması gerekir. Bazı hallerde, bu işleme sunî çayırlarda da başvurulabilir. Koyun yatırma, çobanı, koyunları asıl ağıla götürmek ve oraya altlık saman yaymak külfetinden de kurtarır. Dolayısıyle masraf da kısılmış olur. Koyun yatırılmış arazide çiftçi, düzgün yayılmış değerli bir gübreden yararlanır. Bu metot, koyunların daha uzun süre açıkhavada kalmasını sağladığı için, hayvan sağlığı bakımından da yararlıdır.

Koyun yılda bir defa yavru doğurur; ikiz doğuranlarına sık rastlanır. *Damızlık koyun*'un görevi yavru yapmak olduğu için, bunların dikkatle seçilmesi büyük önem taşır. Sürüdeki en iyi süt koyunlarını damızlığa ayırmak gerekir. Koyun sürüsü, esas itibariyle süt elde edilmesi için besleniyorsa (peynir yapımı), damızlık koyunun süt verimi sığırlarda olduğu gibi ölçülür: düzgün aralıklarla sağım yapılır, günlük süt verimi ve sütteki yağ oranı ölçülür. Eğer koyunun sütü sırf kuzuların beslenmesinde kullanılacaksa (süt kuzusu üretimi), süt verimi kuzunun kazandığı ağırlıkla değerlendirilir.

Damızlık koyunlar, 18 aylık olmadan pek çiftleştirilmez. Çiftleşme zamanı, uygun bulunan kuzulama mevsimine göre ayarlanır. Koyunun gebelik süresi ortalama yüz elli gündür. Damızlık koyunlar genellikle her beş altı yılda bir yenilenmelidir. Çok üstün bir süt verimi ve döl bereketi olan koyunlardan ancak yedi yaşına kadar yararlanılır. (LM)

KOYUN adası, Marmara denizinde, Marmara adalarından biri; Paşalimanı ve Avşa adaları arasında; 1,7 km². (M)

KOYUN BABA, Hacı Bektaş Veli'nin çağdaşı kabul edilen bir türk velisi. Hayatı hakkındaki bilgiler menkıbelere dayanmaktadır. Rivayetlere göre, hiç konuşmadığı, sadece namaz vakitlerinde beş defa melediği için bu adla anılmıştır. Bayezid II, Osmancık'ta Koyun Baba'ya ait olduğu sanılan mezar üzerine bir türbe ile tekke yaptırdı. (M)

KOYUNCUK. Coğ. Bk. NİNİVE.

KOYUNCULUK i. (*koyun* > *koyuncu*'dan *koyuncu-luk*). Koyun yetiştirme veya alıp satma işi.

— ANSİKL. Türkiye'de *koyunculuk,* ülkenin hemen her tarafında yapılır. Afyon,

Foto. LAROUSSE

Ankara, Balıkesir, Erzurum, Kars, Konya, Nevşehir, Sıvas, Van illerinde koyun mevcudu 1-3 milyon baş arasında değişir. Bütün Türkiye'deki koyun sayısı 36 milyonu geçer. Et ihtiyacı için her yıl kesilen koyun sayısı, yaklaşık olarak 14,5 milyondur. Eti en makbul koyun türü kıvırcıktır, fakat kesimde, mevcut türlerin hepsinden yararlanılır. Bir sürünün hizmet süresi 6 yıl kabul edilir ve her yıl bunun yüzde 16 kadarı (özellikle erkek yavrular) kesime sevkedilir. Süt veren koyunların sayısı 18 milyon kadardır. Kesime verilecek hayvanlar, genellikle yetiştirici, cambaz, celep, tüccar, komisyoncu, toptancı kasap ve perakendeci kasaptan geçerek tüketiciye ulaşır. Bakım yetersizliği ve besiciliğin ilkelliği yüzünden koyunların karkas ağırlığı 16 kg civarında kalır. Türkiye'de koyunculuk, hayvancılıkta daima ön sırayı işgal eder. Değişik bölgelerde, tabiat şartlarına uygun değişik türler üretilir: Trakya, Marmara ve Ege bölgelerinde *kıvırcık*, Orta Anadolu'da ***akkaraman***, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da ***mor karaman*** (***kızıl karaman*** da denir), Batı ve Güneybatı Anadolu'da *dağlıç*, Karadeniz bölgesinde *karayaka*, Orta ve Batı Anadolu'da *merinos* ve değişik bölgelerde dağınık olarak *ivesi*, *herik*, *çandır* tipleri. Koyunculuk, daha çok çayır ve meralardan yararlanılarak yürütüldüğü için bu alanlarda meydana gelen değişmeler koyun sayısının azalıp çoğalmasına sebep oldu. 1910-1913 Döneminde artan koyun sayısı 1953-1955'te, meraların daralması sonucu azaldı. 1956'dan itibaren değişik besleme imkânlarından yararlanılmağa başlandığı için yeniden artış oldu ve 1960'ta 34,5 milyona çıktı; kısa bir duraklamadan sonra, 1970'te 36,5 milyonu buldu. (M)

KOYUNGÖZÜ bış. i. Bot. İri ve beyaz papatya türü. (İlmî adı *Matricaria parthenium.*) [M]

KOYUNKEÇİ bış. i. Koçla keçinin veya teke ile koyunun çiftleştirilmesiyle elde edilen kısır melez. (L)

KOYUN kenesi bış. i. Zool. Koyunlarda asalak yaşayan böcek. (İlmî adı *Melophagus ovinus*. Sineklerin atsineğigiller familyasından.)

— ANSİKL. *Koyun kenesi* kısa, yassı gövdeli, meşin gibi sert derili, kıllı ve kuvvetli bacaklı, kanatsız bir böcektir; kırmızımsı sarı renkte ve 0,5 sm boyundadır. Dişi kene doğrudan doğruya kurtçuk doğurur. Koyun kenesi kanını emdiği koyunun yününe tutunarak yaşar, hayvanın kanını emer; bu keneler sığırcıklara yem olur; sığırcıklar koyunların sırtına kadar inerek bunları avlar. (L)

Koyun köprüsü, Bergama'ya 5 km uzaklıkta, Bergama - Soma karayolu üzerinde Feleküddinoğlu Eyme Bey tarafından yaptırıldı (1383). Koyu renkli kumtaşından yapılan köprünün kemerli iki gözü vardır. Orta göz 11,90 m, yan göz ise 8 m açıklıktadır. Genişliği 4,50 m'dir. Korkuluk üstü kemerli kesme taşlardan yapılmıştır. Bugün yol başka yerden geçtiğinden kullanılmamaktadır. (M)

KOYUNOĞLU (Ahmet Rasih İzzet), türk koleksiyoncusu (Konya 1901). Konya'nın eski ve tarihî rol oynamış bir ailesine mensuptur. İktisat okudu; İsviçre'de ihtisas yaptı. T.C.D.D. Ticaret ve Hasılat dairesi başmüfettişliğinden emekliye ayrıldı (1956). Küçük yaşlarında başladığı koleksiyonculuk çalışmaları sonunda, Konya Koyunoğlu müze ve kitaplığını kurdu. Daha sonra bu tesisi Konya belediyesine bağışladı. Koyunoğlu müzesinin müdürüdür. (M)

KOYUNOTU bış. i. Bot. Bk. AGRİMONİA.

KOYUN ŞERİDİ bış. i. Vet. Bk. MONİEZİYOZ.

KOYVERMEK veya **KOYUVERMEK** geçl. bış. f. Salıvermek, serbest bırakmak: *Ellerini ellerimin üstüne koyuversen / Yapraklar dökülseler* (Attilâ İlhan). *Kalenin bedenleri / Koyverin gidenleri / İpek bürük bürülmüş / Niksar'ın fidanları* (Halk Türküsü).

— ÇEŞ. DEY. *Su koyvermek. Argo.* Yersiz, teklifsizce hareketler yapmak. ‖ *Yakasını koyvermek,* bir kimseyi veya işi takip etmekten vaz geçmek. (M)

KOYZUMİ (Yagumo), Lafcadia Hearn'ın Japonca adı. (L)

KOZ i. (esk. türk. k.). Ceviz: *Çıktım erik dalına onda yedim üzümü / Bostan ıssı kakıyıp der ne yersin kozumu* (Yunus Emre). ‖ *Teşm. yol.* Başarı şansı olan, elverişli durum: *Sonra en büyük kozunu, en susturucu belgesini ortaya atarak: Bu, o gün yeni yazdığı bir şiir olurdu* (Ş. S. Aydemir). *Elinde çok koz var.*

— ÇEŞ. DEY. *Koz kabuğuna girmek,* kendini korumak için bir yere saklanmak. ‖ *Koz kırmak,* gizli iş çevirmek: *Senin ne kozlar kırdığını ben bilirim.* ‖ *Kozu kaybetmek,* herhangi bir dava veya bahisten yenik çıkmak. ‖ *Kozunu paylaşmak,* (veya *pay etmek*), aralarındaki anlaşmazlığı zora başvurarak çözümlemek: *Seninle kozumu sonra paylaşacağım.* ‖ *(Son) Kozunu oynamak,* elinde bulunan son imkânı da kullanmak: — *Yok efendim yok. Onlar son kozlarını oynuyorlar* (B. Felek). ‖ *Kırdığı koz* (veya *ceviz*), *bini* (veya *kırkı*) *aşmak.* Bk. CEVİZ.

— Mutf. *Koz helva.* Bk. HELVA.

— Oyun. Bazı iskambil oyunlarında diğer kâğıtları alabilen ve onlara üstün sayılan belirli renkte kâğıt. ‖ *Koz kırmak,* oyunda eldeki kozlardan birini kullanmak. (M)

KOZA i. Zool. Kelebek tırtıllarının ördüğü ve içinde son deri değişimini geçirdiği ipek veya ipeksi koruncak. (Özellikle ipekböceğinin koruncağına denir.) Bk. ANSİKL.

— Bot. Pamuğun olgun meyvesi. Bk. ANSİKL.

— İpekböcekçiliği. Bk. ANSİKL.

— Tekst. İri bir kozaya benzeyen, hiç bir masura veya makara gerektirmeksizin ipliğin kendi üzerine sarılmasıyle meydana gelen iplik kukaları. ‖ *Koza pamuğu,* kozalar toplandıktan sonra, çalılar üzerinde yapışık kalan ilk bağlantı lifleri. (Bunlar toplanarak, çok değerli bir tekstil maddesi elde edilir.) ‖ *Koza toplamak,* ipekböceğinin ördüğü kozaları, bulunduğu dal veya çalılardan elle koparıp aimak.

— ANSİKL. Zool. Çoğu zaman *koza*'lar, ipek salgı bezlerince salgılanarak iplik borusundan geçen ipeksi bir maddeden yapılır. İpekböceğinin kozası bunun en güzel örneğidir. Ama bütün tırtıllar koza yapmaz, birçoğu tükürüğüyle toprağı karıştırarak hazırladığı harçtan ve tükürüğü ile yapıştırdığı odun parçacıklarından bir kundağa bürünür. Bazı böcek kurtçukları da, kozaya benzer koruncaklar yapar. Kazıcı arılarda kurtçuk, vernik gibi koyu bir sıvı çıkarır; bu sıvı, hayvanın çevresinde dayanıklı ve yarı saydam bir koza meydana getirir.

— Bot. Koza, pamuğun olgunlaşmış meyvesidir ve ceviz iriliğindedir. Her koza, pamuğun türüne göre 3-5 bölmelidir, her bölmede üzeri 20-32 mm uzunluğunda ince ipekçiklerle (pamuk) dolu 5-9 tohum gelişir.

İki tip koza vardır: açık koza, kapalı koza. *Kapalı koza,* eski dünya pamuklarında olur, koza olgunlaştığı zaman pamuklar kozanın içinde kalır ve koza ile birlikte toplanır (100 kg'ı 28-29 kg pamuk verir). *Açık koza,* yeni dünya pamuklarında bulunur, bunlar olgunlaşınca koza açılır, pamuk dışarıya sarkar, bunlarda kozanın tümü değil sadece pamuğu toplanır (100 kg'ı 36 kg pamuk verir).

● *Koza çürüklüğü,* pamuklarda görülen hastalık. *Nematospora* cinsinden mikroskopik mantarların, pamuk kozalarını çürütmesi şeklinde belirir. Birçok böcek, asalak mantarların bitkiden bitkiye taşınmasında rol oynar.

— İpekböcekçiliği. — Koza normal olarak üst üste birkaç katlıdır. Böcekhanede kozalar kusursuz ve kusurlu diye başlıca iki kısma ayrılır. *Kusursuz koza,* ortası hafifçe boğumlu elipsimsi biçimdedir. *Kusurlu koza,* çeşit çeşittir; rengi hafif yeşile çalan *ikiz koza*'lar (tırtılların birlikte yaptığı bitişik *çifte koza*); *dolaşık koza*'lar pek zor çözülür; *zayıf koza*'larda ipek de zayıf olur; *zayıf noktalı koza*'da orta boğum çok dar olduğu için bazen kopar ve koza ikiye ayrılır; *telsiz koza,* tırtıl başkalaşmasını tamamlamadan çözülür; *yumuşak koza,* ölü tırtıldan sızan sıvılarla bozulmuş koza; *katmerli koza,* birçok tırtılın birarada ördüğü koza v.b.

Kusurlu kozalar genellikle tam çözülmez, bunlardan ancak kalın ipek yapımında faydalanılır. (L)

KOZACILIK i. (*koza* > *kozacı*'dan *kozacı-lık*). Koza işleme işi.

— ANSİKL. Türkiye'de *kozacılık,* işleme usulleri ilkel olmakla birlikte, XX. yy.ın başlarına kadar sürekli olarak gelişti ve üretim arttı. Başta Bursa olmak üzere, Bilecik, İzmit, Aydın, Denizli, Elazığ, Amasya, Diyarbakır, Antalya, Edirne, Balıkesir, Manisa ve Hatay, kozacılığın başlıca merkezleriydi. Buralarda üretilen kozaların bir kısmı Avrupa'ya ihraç ediliyor, bir kısmı da ipekli yapımında kullanılıyordu. 1845 Yılına kadar Bursa'da el mancınıklarıyle yapılan koza işleme, 1845 - 1852 yıllarında devletçe kurulan bu modern tesislerde yapılmağa başlandı ve bunları örnek alan ipek sanayicileri, aynı devrede yalnız Bursa'da 37 kuruluş meydana getirdiler. XIX. yy. sonlarında kozalarda görülen bir hastalık yüzünden, bu üretim kesiminden gelir sağlayan Düyunu Umumiye'nin kazancı azaldı. Bunun üzerine Düyunu Umumiyenin teşebbüsüyle Bursa'da bilgin Pasteur'ün yardımcılarından birinin denetiminde, Harir dârüttalimi adıyle bir ipekböcekçiliği istasyonu kuruldu (1888). Bu istasyona, sağlıklı yerli koza üretilmesi ve kozacılığın denetimi gibi görevler verildi. Bu çalışmalar sonunda kozacılık hızla gelişti ve 1908'de yaş koza üretimi 8 milyon kg'a ulaştı. Birinci Dünya savaşı sırasında kozacılık gerileme devresine girdi. 1930'da gene Bursa'da kurulan, Tarım bakanlığına bağlı İpekböcekçiliği enstitüsü de sadece mevcut durumu korumağa yardımcı olabildi ve 3 milyon kg kadar olan yıllık koza üretimi, son yıllara kadar bu seviyede kaldı. (M)

KOZAK, Ege bölgesinde (İzmir ili, Bergama ilçesi) bucak; 7651 nüf. (1965); 17 köy. Fıstık çamı ormanı, çam fıstığı üretimi.

— *Bucak merkezi* (*Yukarıbey köyü*), 1186 nüf. (1965). Bergama'nın 25 km kuzeyinde; yüksl. 510 m. (M)

KOZAK i. *Halk dili.* Kozalak.

— Tar. Osmanlı devletinde padişah mektuplarının, yabancı devletlerle yapılan antlaşma metinlerinin ve önemli emirlerin konulduğu kutu. (Altın, gümüş, kemik v.b. maddelerden yapılırdı. Yazılı metin dürülerek kordonla bağlanır, içine konurdu. Kordonun iki ucuna kırmızı balmumundan mühür basılır, imza atılırdı. Kozaklar, sırkâtipleri tarafından hazırlattırılırdı. Çok önemli belge ve emirnamelerin içine konulduğu *altın kozak*'ları ise padişahın kuyumcubaşısı yapardı.) [M]

KOZAK dağı, Ege bölgesinin kuzey kesiminde Edremit ovasıyle Bakırçay vâdisi (Bergama ovası) arasında yükselen Madra dağı kütlesinin güneybatı uzantısı. Üçüncü zaman volkanik kayaçlarının (andezit lav ve tüfleri) çerçevelediği granit tipi kayaçlardan ve billûrlarla şistlerden oluşan Kozak dağı kütlesi, kuzeydoğu ucunda (Maya dağı) 1344 m'ye varır. Fıstık çamlarıyle kaplı daha alçak tepeler (msl. Bergama kuzeybatısında Geyikli dağı [1061 m]; batıda Çıralıdağ), Kozak kütlesinin ortasında yer alan ve yükseltisi 400 m'ye varan alüvyonlu bir ovayı kuşatır. Ovadan çıkan bir dere (*Kozak* veya *Madra suyu*) batıdaki tepeleri dar bir boğazla yararak Altınova (Ayazmant) güneyinde Ege denizine dökülür. (M)

KOZAKLI, esk. **Hamamorta,** İç Anadolu bölgesinde (Orta Kızılırmak bölümü, Nevşehir ili) ilçe merkezi kasaba; 5230 nüf. (1970). Delice ırmağına soldan karışan Halka deresi vâdisinde; yüksl. 1050 m. İl merkezine 97 km uzaklıktadır. Kasabanın, Kayseri - Ankara demiryolu üzerindeki Fakılı ve Kanlıca istasyonlarıyle bağlantısı vardır. 1954'ten beri ilçe merkezidir. — *Kozaklı ilçesi,* 789 km²; 25602 nüf. (1970). Merkez ve Karahasanlı bucakları; 33 köy. Tarım ve hayvancılık. (M)

KOZALAK i. Kozalaklar familyasının sert

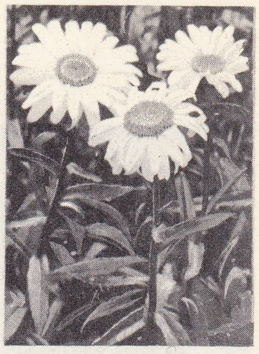

koyungözü

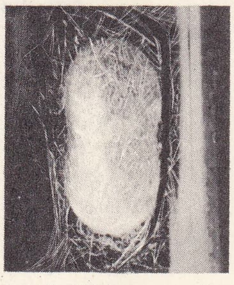

ipekböceği kozası

kozalak (bot.)

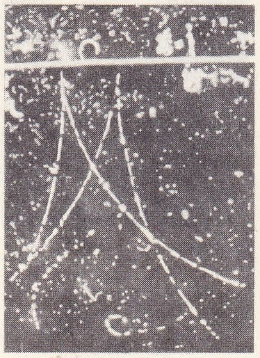

kozmik
gamma ışınlarının meydana getirdiği elektron çiftleri yörüngeleri

ve dibi yuvarlak, ucu sivri meyvesi: *Çam kozalağı.* || İçinde bir tohum veya krizalit barındıran mahfaza, koza. || *Esk.* Balmumuna basılmış mühürlerin bozulmamasını sağlayan fildişi koruyucu.

— DEY. *Kozalak gibi,* kara kuru nesneleri nitelerken kullanılır.

— Arkeol. *Mısır mezar kozalağı,* kaba pişmiş topraktan kozalak şeklinde eşya; tabanında, ölünün ismi ve unvanını bildiren bir yazı bulunur. (Kozalaklar çift sıra halinde mezar dairesine açılan kapının üzerinde tavana sokulur, böylece de yalnız tabandaki yazı görülebilirdi. Bilinen en eski mezar kozalağı XI. sülâleye aittir; bunların kullanımı ancak Yeni İmparatorluk devrinden itibaren yaygınlaştı.)

— Bot. Bir eksen boyunca dizili bulunan ve genel görünüşü bazen koniyi andıran organların tümü. (Kozalaklılarda *erkek* ve *dişi* olmak üzere iki çeşit kozalak vardır. Bazı ağaçlarda [serviler] kozalak yuvarlak olur. Daha başka bazı bitkilerin [şerbetçiotu, kızılağaç] toplu çiçeklerine de kozalak adı verilir.)

— Min. Bir ion kornişinde kozalak şeklinde köşe süsü.

◆ Sıf. Kendi türünden olanlara oranla küçük ve cılız kalmış olan: *Kozalak karpuz. Kozalak kavun.* (LM)

KOZALAKLILAR çoğl. i. (*kozalak*'tan *kozalak-lı-lar*). Meyveleri kozalak biçiminde olan açıktohumlu çiçekli bitkiler grubu.

— ANSİKL. *Kozalaklıklar* genellikle ağaç halindedir; bu ağaçların odunu nokta şeklinde boşluklu trakeitlerden oluşur; yaprakları genellikle ince uzun (iğne yaprak) ve süreklidir (yeşil ağaçlar); bütün organları çokça reçinelidir; reçine, salgı kanalcıklarında birikir. Çiçekleri bireşeyli ve çoğunlukla bir evciklidir. Erkek çiçek, bir eksene sarmal dizili pulcuklardan meydana gelir, her pulcuğun arka tarafında bir miktar çiçektozu kesesi yer alır. Açık olan meyve yaprakları, kozalaktaki her sürgünün koltuğundan ikişer ikişer çıkar. Her meyve yaprağı, arka yüzünde genellikle içinde birçok cisimcik bulunan bir veya birçok yumurtacık taşır. Döllenmeden sonra, dişi pulcuklar odunlaşır; daha sonra tohum haline dönüşecek ve kabukların açılmasıyle dağılacak olan yumurtacıkları içinde taşıyan kozalağı meydana getirecek şekilde kapanır. Çalımsı bitki örtüsü sınırına kadar bütün dünyada yaygın olan kozalaklılar özellikle ılıman iklime uygundur; tropik bölgelerde bulunanları da özellikle yüksek dağlarda yetişir.

Kozalaklılar takımı iki familyaya, dört yüz kadar türe ayrılır. (L)

KOZALAKSI sıf. (*kozalak*'tan *kozalak-sı*). Kozalağa benzeyen; kozalak görünüşünde olan.

— Anat. *Kozalaksı cisim* (veya *bez*), beynin üçüncü karıncığının arka kısmında, ön ikiz cisimlerin arasında bulunan küçük organ. *Eşanl.* EPİFİZ. Bk. ANSİKL.

— Cerr. *Kozalaksı bez ameliyatı,* tedavi amacıyle (beyin kozalaksı bezi tümöründe) kozalaksı bezin çıkarılması.

— Zool. *Kozalaksı göz,* bazı fosil omurgalılarda kafatasının tepesinde bulunan, kozalaksı beze (epifiz) bir sapla bağlı olan, ilkel ve tek görme organı. (Bu organ, şimdi Yeni Zelanda'da yaşayan kamadis'te hâlâ işe yarar, bütün kertenkelerde vardır, fakat üzeri bir pulla örtülü olduğu için gördüğü şüphelidir; örtü pulu sadece bazı iguanalarda saydamdır. Birinci zamana ait saçak yüzgeçlilerde, zırhbaşlılarda ve sürüngenlerin çoğunda bu organa rastlanır. Memelilerin atalarında görülmez.)

— ANSİKL. Anat. *Kozalaksı cisim,* insanda bezelye büyüklüğünde, boz renkli bir koni şeklindedir. Fizyolojik görevi henüz iyice bilinmemektedir. Descartes onu ruhun merkezi değil, ruha dıştan gelen izlenimleri alan ve aktaran bir merkez kabul ediyordu. Bu açıklama, ancak tarihî bir değer taşır. Dokusal yapısı salgı salan bir organı andırır, ama kozalaksı cismin salgı çıkardığına dair inandırıcı hiç bir kanıt, bugüne kadar ortaya atılmamıştır. Kozalaksı cisimde beliren bazı urlar, çocuklarda vücut gelişmesini hızlandırır, fakat bu bozuklukların söz konusu urların etraftaki sinir merkezleri üzerine yaptığı etkiden ileri gelmesi ihtimali de vardır. Yakın zamanda yapılan araştırmalar, bu cismin gençlerde cinsel gelişmeyi köstekleyici bir rol oynadığı kanısını uyandırmaktadır. Kozalaksı cismin rolü tamamıyle aydınlanmadan *kozalaksı bez* deyimini kullanmamak daha doğru olur. (LM)

KOZAN, esk. **Sis,** Akdeniz bölgesinde (Adana bölümü, Adana ili) ilçe merkezi şehir; 26 058 nüf. (1970). Yukarıova'nın kuzey kenarında; yüksl. 125 m. Feke - Saimbeyli yolunun buradan geçmesi ve Kadirli'ye giden yolun da buradan ayrılması, şehrin önemini arttırdı. Şehir ovaya doğru büyümektedir. — *Kozan ilçesi,* 2 113 km^2; 104 629 nüf. (1970). Merkez, İmamoğlu ve Tepecikören bucakları; 98 köy. Pamuk ekimi. (M)

Kozan barajı, Adana ilinde (Kozan ilçesi), Ceyhan nehrinin kollarından olan Kilgen çayı üzerinde; kaya dolgu tipinde inşasına başlanmış sulama barajı.

1971'de bitirilmesi öngörülen Kozan barajının temelden yüksekliği 82,50 m, talvegden yüksekliği 78,50 m, kret uzunluğu 289 m, dolgu hacmi 1 195 000 m^3, ölü hacmi 4 000 000 m^3, faydalı hacmi 163 000 000 m^3, bu barajın sularından yararlanarak sulanacak arazi genişliği 9 750 hektar olarak tespit edildi.

Kozan barajının maliyeti, 1970'te para değerinde yapılan değişiklikten önce 62 700 000 TL. olarak hesaplandı. (M)

KOZANE veya **KOZANİ,** Yunanistan'da şehir, Makedonya'da il idare merkezi, Olympos'un kuzeydoğusunda; 17 700 nüf. Amyant madeni. — *Kozane ili,* 19 000 nüf. (L)

Kozan kalesi. Arkeol. Kozan'da kale. Asurlular tarafından yapıldı. Sonradan birçok değişiklik geçirdi. Dik bir tepe üzerindedir. Kırk dört kule ve burcu vardır. Kuzey ve güneydeki iki kale grubu bir surla birbirine bağlıdır. Kalede mahzenler, gizli yollar ve büyük sarnıçlar bulundu. Asur ve ermeni dilinde yazılmış birkaç kitabe ele geçti. İkinci sur, ermeni katolikosluğuna merkezlik yapan kiliseyi, kiliseye ait kitaplık, misafirhane ve keşiş odalarını çevreler. (M)

KOZANOĞLU (Abdullah Ziya), türk romancısı (İstanbul 1906- ay.y. 1966). Kabataş Erkek lisesini (1922), Güzel Sanatlar Akademisi Mimarlık ve İstanbul Teknik Üniversitesi Mühendislik bölümünü (1929) bitirdi. Bir süre Millî Eğitim bakanlığında çalıştı. Daha sonra özel mimarlık ve taahhüt işleri yaptı. İstanbul'da Arena tiyatrosunun kurucularındandır. Başlıca eserleri: *Kızıltuğ* (1923), *Atlı Han* (1924), *Türk Korsanları* (1926), *Kolsuz Kahraman* (1930). *Malkoçoğlu* (1933), *Battal Gazi Destanı* (1937), *Fatih Feneri* (1949), *Dağlar Delisi* (1951), *Hilâl ve Haç* (1958), *Arena Kraliçesi* (1964), *Kubilay Han'ın Gelini* (1966). [M]

KOZANOĞLU (Cevdet), türk ud çalıcısı (İstanbul 1896). Nümune rüştiyesini, Kabataş idadîsini bitirdi. On bir yaşında uda başladı. Çeşitli ünlü hocalardan ders aldı. 1929'da İstanbul radyosuna ud çalıcısı (udî) olarak girdi. Ankara radyosuna geçti. Türk musikisi kısmını yönetti. Aynı zamanda usta bir ud, tanbur, kemençe, santur ve kanun yapımcısıdır. (M)

KOZANOĞULLARI, Arıklı oymağı kethüdalarına verilen ad. XIX. yy. başında, Antep'teki Kozan köyünden gelerek Sis bölgesine yerleştiler. Bunların en eskisi Hacı Ağa ile kardeşi Topal Ağadır. Topal Ağanın oğlu Yusuf Ağa, diğer kethüdaları çevresine topladı; Sis kasabasında bulunan Divanoğulları kethüdalığını dağıtarak büyük bir derebeylik kurdu; hâkim olduğu yerler ve dağlar, *Kozan* diye anıldı. *Yeğen* diye de bilinen bu derebeyliğin fertleri, bölgenin en kuvvetli ailelerinden Cebbarzadeleri de yenerek Kozan'ı doğu ve batı olmak üzere iki ağalığa böldüler. Bunlardan Batı Kozan ağası Çadırcı Mehmet, üzerine gönderilen Kavalalı İbrahim Paşa ve Kıbrıslı Mehmet Paşa kuvvetlerini yenerek Kozan dağlarını korudu. 1865'te Derviş Paşa ve Cevdet Efendinin (Paşa) başında bulunduğu Fırkai Islahiye, Kozanoğullarına saldırarak onları dağıttı; Doğu Kozan ağası Kozanoğlu Yusuf Ağa Kötün'de öldürüldü. Konya, Kayseri ve Sıvas taraflarına kaçan Kozanoğulları, önce İstanbul'a, sonra da Rumeli'ye sürüldüler. (M)

KOZARA, Batı Bosna'da dağ kütlesi, Posavina'ya hâkimdir; 978 m. İkinci Dünya savaşı sırasında burada şiddetli partizan çarpışmaları olmuştur. (L)

KOZARAC (Josip), hırvat yazarı (Vinkovci 1858 - Koprivnica 1906). Hikâyelerinde özellikle, doğduğu il olan Slavonya'yı anlattı. (L)

KOZCAĞIZ, Karadeniz bölgesinde (Batı Karadeniz bölümü, Zonguldak ili, Bartın ilçesi) bucak; 22 759 nüf. (1965); 31 köy. — *Bucak merkezi* (*Ahmetler köyü*), 2 081 nüf. (1965). Bartın'ın 23 km güneyinde; Günye deresi vâdisinde; yüksl. 130 m. (M)

KOZİNTSEV (Grigory), sovyet sinema yönetmeni (Kiev 1905). 1921'de Leonid Trauberg ile F.E.K.S.'yi (Sunî Aktör Yetiştirme okulu) kurdu. Dziga Vertov'un nazariyelerine karşıt olan bu fütürist tiyatro akımının amacı komedyenlere, sirk ve müzikhol oyuncularınınkine yakın bir üslûp kazandırmaktı. Kozintsev, Trauberg ile işbirliği yaparak, bu anlayış içinde *Oktobrin'in Serüvenleri*'ni yaptı (1924). Bu tarihten sonra biçimciliğin devrimci bir sosyalist gerçekçilikle birleştiği bir çeşit anlatımcılığa yönelerek sırasıyle şu filimleri yaptı: *Kaput* (Gogol'dan uyarlama, 1926); *Yeni Babil* (1929); *Yalnız Kadın* (1931). Ayrıca, çektiği bir üçlü, 1930 sıralarında sovyet sinemacılığının en güçlü eserlerinden biri oldu: *Maksim'in Gençliği* (1935); *Maksim'in Dönüşü* (1937) ve *Maksim Viborg*'da (1939). Kozintsev bir süre Leningrad'da da tiyatro yönetmenliği yaptıktan sonra sinemaya döndü ve tarihî filimler (*Pigorov* [1948]; *Byelinskiy* [1953]), çeşitli milletlerarası filim festivallerinde dikkati çeken önemli uyarlamalar (*Don Kişot* [1957]; *Hamlet* [1964]) yaptı. (L)

KOZLE, Polonya'da (Opole voyvodalığı) şehir, Odra kıyısında; 10 000 nüf. Odra ırmağı üzerinde seferin başlangıç noktası. (L)

KOZLOV. Bk. MİÇURİNSK.

KOZLOV (Frol Romanoviç), sovyet siyaset adamı (Loşçinino, Ryazan 1908 - Moskova 1965). 1926'da Komünist partisine üye oldu. 1936'da mühendislik diploması aldı. 1953 - 1957 Yılları arasında Leningrad Bölgesi Komünist partisi birinci sekreteri, 1957'de Prezidyum üyesi ve aynı yılın aralık ayında Rus cumhuriyeti başbakanı oldu. Kruşçev'e sadık kalarak 1958 yılı nisan ayında S.S.C.B. başbakan yardımcılığına ve 1960'ta Komünist partisinin merkez komitesi ikinci sekreterliğine getirildi. Kruşçev'in düşüşünden az sonra siyasetten çekildi. (M)

KOZLOV (İvan İvanoviç), rus şairi (Moskova 1779 - Petersburg 1840). Devlet danışmanıydı; 1821'de kör olunca birçok lirik şiir (1828 ve 1840), romantik ve duygulu manzumeler (*Çernyets* [Keşiş], 1824; *Knyaginya Natalya Borisovna Dolgorukaya* [Prenses Dolgorukaya], 1828) yazdı ve Mickiewicz, Chénier, Burns ve özellikle Byron'dan tercümeler yaptı. (L)

KOZLOV (Pyotr Kuzmiç), rus kâşifi (Duşovşçina, Smolensk 1863 - Leningrad 1935). Orta Asya, Altay dağları bölgesi ve Gobi çölünde bilimsel araştırma gezileri yaptı (1893 - 1895). Daha sonra Huang-ho su kaynaklar bölgesini ve *Yang-dzı Kiang*'ın yukarı havzasını gezdi. Dağbilim, jeoloji, gezdiği yerlerin iklimi ve halkları üstüne önemli belgeler derledi. (M)

KOZLOVSKİY (Mihail İvanoviç), rus heykeltıraşı (1753 - Petersburg 1802). Petersburg akademisinde Gillet'nin öğrencisi; bir süre Paris'te yaşadı (1772 - 1779, 1788 - 1794). Üslûbu Falconet'ninkini hatırlatır: *Tehdit Eden Aşk* (Rus müzesi, Leningrad). *Tanrı Mars Kılığındaki General Suvorov* anıtı (1801) ve Peterhof'taki çeşme, başlıca eserleri arasında sayılabilir. (L)

KOZLOWSKİ (Joseph), polonyalı besteci (Varşova 1757 - Petersburg 1831). 1791'den itibaren Petersburg'da çalıştı. İmparatorluk tiyatroları müzik müfettişi oldu

Foto. LAROUSSE

(1799). Özellikle, bazıları korolu olan polonezleriyle tanınır (70 kadar). Bunlar arasında solo, koro ve orkestra için bestelediği *Zafer Çığlığı Çınlıyor* önemlidir. (M)

KOZLU, Karadeniz bölgesi (Batı Karadeniz bölümü, Zonguldak ili, Merkez ilçesi); bucak; 36 370 nüf. (1965); 14 köy. Kömür yatakları. — *Bucak merkezi,* 25 742 nüf. (1965). Zonguldak'ın 7 km batısında E.K.İ. (Ereğli Kömür işletmeleri) kömür üretim merkezlerinden biri. İl merkezine karayolu, demiryolu ve denizyoluyle bağlıdır. (M)

KOZLU, Karadeniz bölgesi (Orta Karadeniz bölümü, Tokat ili, Erbaa ilçesi) bucak; 5 047 nüf. (1965); 15 köy. — *Bucak merkezi,* 723 nüf. (1965). Erbaa'nın 16 km güneybatısında; yüksl. 1 200 m. (M)

KOZLUBUCAK. Arkeol. Karaman'ın 21 km kadar güneyinde, Karaman ovasına doğru uzanan bir vâdide höyük. 200×150 m boyutunda, 10 m yüksekliğindedir. Höyüğün yüzeyinde yapılan araştırmalarda İlk Tunç çağa ve II. binyıla ait eşyalar, çanak çömleklerle hitit eşyaları bulundu. (M)

KOZLUK, Güneydoğu Anadolu bölgesinde (Dicle bölümü, Siirt ili) ilçe merkezi kasaba; 4 627 nüf. (1970). Sason dağının güney eteklerinde; yüksl. 750 m. İl merkezine 75 km uzaklıktadır. 1938'den beri ilçe merkezidir. — *Kozluk ilçesi,* 1 175 km²; 31 259 nüf. (1970). Merkez, Bekirhan ve Tuzla gözü bucakları; 44 köy. Tarım ve meyvecilik. (M)

KOZMA Prezviter, X. yy.da yaşamış bulgar papazı. Bogomil'lerin din sapkınlığına karşı sert ve acı taşlama yazdı. Manişeizm'den çıkan bu sapkınlık Albi'lilerin ve Cathare'ların sapkınlığının kaynağıydı. *Bogomilere Karşı* adlı kitabını 792'ye doğru Doğu Bulgaristan'da, ülkenin Bizanslılar tarafından işgali sırasında yazdığı sanılır. Kozma sadece resmî kilisenin sapkınlarla ilgili görüşlerini ortaya koyar ve çok emin bir kaynak olarak alınamaz. Ancak güçlü bir yergi yazarının kaleminden çıkan *Bogomillere Karşı,* eski bulgar edebiyatının en canlı, en ilgi çekici eserlerinden biridir. (L)

KOZMETİK i. (yun. *kosmetikos,* süsle ilgili > fr. *cosmétique*). Cildi ve saçları güzelleştirmek için kullanılan maddelere verilen genel ad.

— Etnogr. İnsan vücuduna doğrudan doğruya uygulanan süse verilen ad. (İnsan vücuduna hareketli eşya ekleyenin aksine.) Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Etnogr. *Kozmetik* süsler geçici (düzgün, boyalar, yağlar, lekeler) veya sabit (yara izleri, deformasyonlar, dövmeler) olabilir. Bir aile töreni veya kolektif (savaş) töreni yahut bir aileye, bir klana bağlılığın belirtisi olur. Sabit süsler çoğunlukla mecburîdir ve sembolik dinî veya hukukî değer taşır. (L)

KOZMETOLOJİ i. (fr. *cosmétologie*). Kozmetik maddelerin etkinliğiyle kullanılma şekillerinin ve bu maddelerin hazırlanması için kullanılan temel ürünlerin incelenmesi. (L)

KOZMİAN (Kajetan), polonyalı şair (Galenzow 1771 - öl. 1856). 1815'ten sonra krallık yönetim müdürü oldu. Klasik okulun en ateşli taraftarlarından biridir. *Odlar*'ı, Stefan Czarniecki üstüne yazdığı şiir ve özellikle *Ziemianstwo Polskie* (Çiftçilik Şiirleri) büyük ün kazandı. 1780 - 1855 Arasını anlatan *Pamietniki* (Hatıralar) [1858 - 1865] adlı bir eseri de vardır. (L)

KOZMİK sıf. (yun. *kosmos,* evren'den fr. *cosmique*). Evrenle ve onun genel düzeniyle ilgili. ‖ *Kozmik madde,* evreni meydana getiren madde.

— Fiz. *Kozmik ışınlar,* yıldızlararası uzaylardan gelerek atmosfere giren ve kaynakları kesinlikle bilinmeyen ışınlar.

— ANSİKL. Fiz. 1911'de Henss'in keşfettiği *kozmik ışınlar,* atmosferden geçerken atomlardan elektron kopararak havayı iyonlaştırır. Bu iyonlaştırıcı etkilerinden yararlanarak kozmik ışınların geçişi farkedilir ve yörüngeleri Wilson odası veya fotoğraf plağıyle belirlenir. Geiger-Müller sayacıyle içlerindeki cisimlerin sayısı ve dağılış doğrultuları tespit edilebilir. Yine bu ışınların bir magnetik veya elektrik alanından geçerken uğradığı sapma yardımıyle kütleleri, yükleri ve hızları ölçülebilir. Kozmik ışınların elektron, proton ve alfa tanecikleri gibi çok çeşitli parçacıklardan meydana geldiği anlaşılmış, bu ışınlarda pozitron ve mezon'ların da bulunduğu görülmüştür.

Bu ışınların büyük bir kısmı atmosfer tarafından soğurulur; yalnız yüzde biri Yer'e kadar ulaşabilir. Bu yüzden, kozmik ışınları incelemek için stratosfere çıkmak veya füzeler kullanmak gerekir. Maddeden geçebilme yeteneklerine göre kozmik tanecikler iki gruba ayrılır: daha çok elektronlardan meydana gelen ve 10 sm kalınlığında bir kurşun tabakasından geçemeyen *yumuşak* ışınlar; birkaç metre kalınlığındaki kurşun tabakasından geçebilen cisimlerden oluşmuş *sert* ışınlar. Demek ki kozmik ışınların taşıdığı enerji, bütün radyoaktif ışınımların enerjisinden kıyaslanamayacak kadar fazladır ve milyar elektron - volt, hattâ milyon kere milyar elektron - volt cinsindendir.

Bu cisimcikler, atmosferden geçerken rastladığı atomlardan elektron koparır veya atomların çekirdeklerini parçalayarak gamma veya X ışınları gibi çok sayıda ikincil ışın demetlerinin doğmasına yolaçar. Ayrıca fotonları da, bir pozitron - negaton çifti halinde maddeleşebilir.

Kozmik ışınların kaynaklarıyle ilgili olarak bugüne kadar çeşitli hipotezler öne sürülmüş, ancak hiç biri kesinlik kazanmamıştır; bu hipotezlerin geçerli olabilmesi için, ışınların sürekliliğini, dağılım izotropilerini ve olağanüstü güçlerini açıklayabilmesi gerekir. (L)

KOZMOBİYOLOJİ i. (fr. *cosmobiologie*). Yeryüzünde kozmik ışınların ve güneş lekelerinin hayata yapabileceği etkileri inceleyen biyoloji dalı. (L)

KOZMODROM i. (fr. *cosmodrome*). Bk. UZAY *üssü.*

KOZMOGENİ i. (fr. *cosmogénie*). Evrenin oluşumu. (L)

KOZMOGONİ i. (yun. *kosmos,* evren ve *gonos,* doğuş'tan *kosmogonia* > fr. *cosmogonie*). Astron. Gezegenler, yıldızlar, yıldız kümeleri v.b. gökcisimlerinin oluşumunu ayrı ayrı veya gruplar halinde inceleyen bilim: *Gezegen kozmogonisi güneş sisteminin oluşumunu inceler.* (*Eşanl.* EVRENDOĞUM.) Bk. ANSİKL.

— Fels. Dünyanın oluşum sistemi, evrenin meydana gelişi. Bk. EVRENDOĞUM.

— ANSİKL. Astron. Eskiden beri yalnız güneş sistemini inceleyen *kozmogoni,* gök bilgilerinin gelişmesinden sonra yıldız ve yıldız kümelerinin oluşumu için de uygulanmağa başladı. Bütün evrenin bugün görünen şekliyle ve geçirdiği evrim içinde incelenmesi, daha çok evrenbilim*in konusuna girer.

● *Gezegen kozmogonisi.* Güneş sisteminin oluştuğu devir, belki yerkabuğunun ve göktaşlarının yaşını (4 ve 5 milyar yıl arasında), radyoaktiflik yardımıyle hesaplayarak bulunabilir. Kozmogoni, güneş sisteminin temel özelliklerini, aşağı yukarı şu gruplar içinde toplayarak açıklamağa çalışır (Ter Haar, 1948):

1. *güneş sistemindeki büyük düzenlilikler.* Gezegenlerin ve uyduların yörünge düzlemleri, ortak dönme ve dolanma yönü. Anomaliler meselesi de doğrudan doğruya bu probleme bağlanır: ters yönde dolanan uydular, Uranüs'ün ekvator düzleminin eğimi;

2. *gezegenlerin uzaklık kanunu.* Gezegenlerin Güneş'e olan ortalama uzaklıklarını formüle bağlamak için birçok çalışma yapılmıştır. Bunlar içinde en çok bilinen Bode - Titius* kanununda, Merkür'den Uranüs'e kadar olan gezegenlerin dağılışını açıklamak için

$$d_n = \alpha + \beta . 2^{n-1}$$

formülü verilir. Kuiper, Schmidt, Fessenkoff tarafından yapılan yeni çalışmalarla bu kanun terkedildi.

Bununla birlikte, yakın gezegenler için

$$d_n^{1/2} = \alpha + \beta . n$$

ve uzak gezegenler için

$$d_n^{1/2} = \alpha' + \beta' . n$$

gibi dört parametreye bağlı ampirik kanun uzaklıkları daha doğru olarak göstermektedir. Bazı gezegenler halkasının oluşumu sorusu da bu probleme bağlanır;

3. *gezegenlerin fizikokimyasal özellikleri.* Yer'e yakın gezegenlerle büyük gezegenlerin farklı kimyasal yapısı, göktaşlarının, küçük gezegenlerin ve kuyrukluyıldızların menşei;

4. *güneş sisteminde açısal momentin paylaştırılması,* özellikle Güneş'in küçük açısal momenti.

Günümüzde kozmogoni, bulutsu teorinin (Descartes, Kant, Laplace) gökfiziğinin ilerlemeleriyle (Weiszäcker, Ter Haar, Schmidt, Fessenkoff, Kuiper, Urey) modernleşmiş şekline dayanır. İlkel bulutsu'nun incelenmesi dönme halindeki gaz bulutun ve tozların mekanik ve fizikokimyasal özelliklerini göz önünde bulundurur. Bu ilkel bulutsuda hüküm sürmüş olan şartlar hakkında, göktaşlarında görünen mineral biçimlerin oluşum şartlarını inceleyerek çok kesin bilgiler elde edilir (Urey). Akla en yakın varsayım, bu ilkel bulutsudan Güneş ile ilkel gökcisimlerinin aynı zamanda oluşmasıdır. Bu varsayıma göre, güneş çevresinde dolanan ilkel bulutsu diskin oluşumu ve ilkel bulutsunun basıklaşmasıyle birlikte ilkel gökcisimleri parçalanmış ve bugünkü gezegenlerin «yakalanma»sına yolaçmıştır. İlkel bulutsunun incelenmesinde şu konular ele alınır: ışıma dengesinden ileri gelen sıcaklık dağılımının incelenmesi; hidrodinamik olayların incelenmesi ve fizikokimyasal dengenin incelenmesi. Gezegenlerin oluşumuna gelince bu konuda enerjinin korunumuyle ilgili temel mekanik kanunları ve açısal momentin korunumunu göz önünde tutmak gerekir. Böylece ilkel bulutsu içinde maddenin ilk dağılımıyle gezegenlerin uzaklık kanunu arasındaki ilinti açıklığa kavuşturulmuş olur.

İleri sürülen çeşitli teoriler arasında ortaya çıkan farklar gezegenlerin oluşum süresini kesin olarak tanımlamayı engeller.

Nitekim gezegen öncesi boyutlar konusunda da görüşbirliğine varılamamıştır: Kuiper ve Fessenkoff ilkel gezegenlerin büyük boyutları olduğunu kabul ederler. Bunların ilk kütleleri çok büyüktür; oysa Ter Haar ve Schmidt'e göre gezegenler bugünkü boyutlarına yavaş yavaş ulaşmıştır.

● *Yıldız kozmogonisi.* Güneş sistemindeki açısal momentin dağılımı problemi, yıldız kozmogonisi problemiyle ilintilidir. Tayf örneklerine göre sıralanan yıldızların birincisinde bulunan yıldızlar (O, B, A) eksenleri çevresinde hızla döner; bunların ekvatordaki görünür hızları ortalama olarak saniyede 200 km'dir. Oysa bu sıralamanın son sınıfında (G, K, M) bulunan yıldızlar ise eksenleri çevresinde yavaş döner. Demek ki O, B, A sınıfındaki yıldızlarla G, K, M, sınıfındaki yıldızların oluşum mekanizmaları arasında fark vardır. Güneş G sınıfından olduğu için, yavaş dönüşü, bu tayf örneklerindeki cüce yıldızların özelliklerinden biridir. Hampartsumyan'ın (veya Ambarzumyan) yıldızların grup halindeki oluşmasını keşfetmesi, yıldız gruplarıyle ilgili sistemli ve derin incelemelere yolaçtı. Bu incelemeler, gerek yıldız kümeleri ve özellikle Ülker kümesi gibi gökada kümeleri üstünde, gerekse yaklaşık olarak 1 300 000 yıl önce meydana gelmiş olan Perse yıldızına komşu topluluklar gibi, yakın bir zamanda meydana gelmiş kümeler ve kararsız gruplar üstünde yapıldı. En genç yıldız gruplaşmalarında, çaplarının değeri hâlâ kasılma halinde olduklarını gösteren kararsız yıldızlar gözlenmektedir. Bunlardan bazıları çabuk döner. Bu yıldızların uğradığı dönüşümler, son tayf örneğinde yer alan yıldızlar haline gelecekleri gösterdiğine göre, ekseni üzerinde dönüşlerini yavaşlatmak için, bu yıldızların evriminin son döneminde güçlü bir mekanizmanın işe karışması gerekir. Bu mekanizma Güneş'in oluşumunda da rol oynamış olmalıdır. Bu kararsız yıldızlarda görülenlere benzeyen patlamaların; ilkel bulutsu göktaşı parçaları ve hattâ yakın zamanda oluşmuş gezegenler üstünde önemli bir fizikokimyasal etkide bulunmuş olması muhtemeldir.

Yıldızlar ve yıldız sistemleri kozmogonisi,

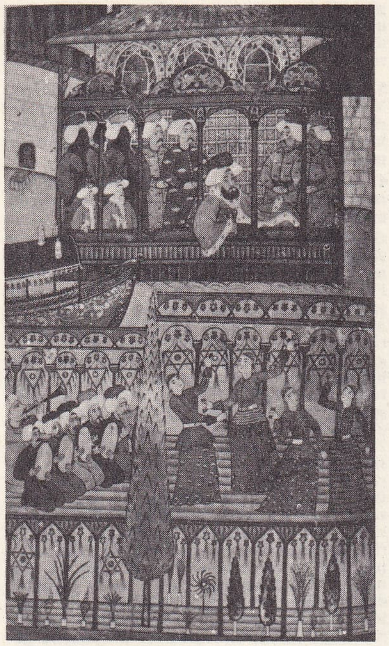

köçek (Surnamei Vehbi adlı eserden) Topkapı Sarayı kütüphanesi

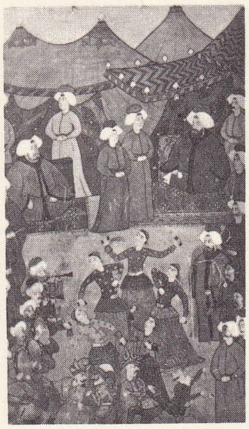

köçek (Surnamei Vehbi adlı eserden) Topkapı Sarayı kütüphanesi

bulutsu madde bulutlarının evrimine önemli bir yer verir. Çekime dayanan kasılma olayı bilimsel açıdan dakik bir şekilde incelenmişse de (Spitzer, Oort, Hoyle, Schatzman) Hampartsumyan, yıldızların ve bulutsu maddenin oluşumunu, yapısı henüz bilinmeyen ilkel yıldızlardan hareket ederek açıklayan varsayımı tercih etmektedir. Bütün bu çalışmalarda açısal moment problemi, temel bir problem olarak ele alınmaktadır. Bununla beraber, günümüzde, gökadamızdaki yıldızların oluşumu konusunda yapılan incelemeler bir gözlembilim niteliği taşıdığı halde, büyük yıldız sistemlerinin incelenmesi şimdilik tamamen sanılara dayanmaktadır. Yıldızların evriminin incelenmesi gökadamızda bulunan en eski cisimlerin yaşının belirlenebilmesi ve bunun sonucu olarak Yer'in ve Güneş sisteminin yaşından çok daha büyük olan minimal bir yaş (yedi veya sekiz milyar yıl) ileri sürülmesini sağlamaktadır. Kütlesi Güneş'in kütlesinin iki katına eşit olan bir yıldız, oluşumundan dört veya beş milyar yıl sonra merkez bölgelerindeki hidrojenin kaybından ötürü büyür ve dev bir yıldız haline gelir. O zaman, yüzey bölgelerinde bir kütle kaybı süreci ortaya çıktığı için yıldız, bir dizi olay sonunda bir beyaz cüce yıldız haline gelir. Gezegen bulutsularının oluşumunu ve nova olayını kapsayan bu olaylar arasındaki bağıntı henüz iyice açıklanmamıştır.

Elemanların menşei problemi kozmogoni problemine bağlıdır. Daha birkaç yıl öncesine kadar bu konuda en yaygın kabul edilmiş teori, elemanların oluşumunu evrenin genişlemesinin başlangıcında ortaya çıktığı ileri sürülen çok yüksek ısıya ve yoğunluğa bağlıyordu.

Nükleer fiziğin gelişmeleri, başlangıçta meydana geldiği kabul edilen bu evrensel değişimin, evrende bulunan çeşitli elemanların oranını açıklamak için gerekli olmadığını göstermiştir. Yıldızların evrimi sırasında ortaya çıkan nükleer süreçlerin karmaşık bir kümesi (bunların ilki bayağı yıldızlarda hidrojeni helyuma [Bethe, Weiszäcker, Critchfield, Schatzman, Fowler] ve kırmızı dev yıldızların çekirdeğinde helyumu karbona [Salpeter] götüren ergime tepkimeleridir) çeşitli çekirdeklerin ve üst novaların patlamasıyla radyoaktif elemanların ortaya çıkmasını sağlar (Hoyle, Fowler, G. Burbidge ve M. Burbidge).

● *Bilimsel kozmogoni teorileri.* İlk bilimsel kozmogoni teorisinin René Descartes (1596-1650) tarafından ileri sürüldüğü söylenebilir (ölümünden sonra yayımlanan *Dünya** adlı eserinde). Burgaç teorisine dayanmasına rağmen gerçekte bulutsu teorilerden farksız olan bu görüş, modern teorilere şaşılacak ölçüde benzerlik gösterir. Descartes, evrende birçok gezegen sistemi olduğunu ileri sürer. Buffon'un teorisi, şüphesiz ki, katastrof teorilerinin ilkidir (Güneş ile bir kuyrukluyıldızın çarpışması). Kant'ın (1755) ve Laplace'ın (1796) birbirinden bağımsız olarak ileri sürdükleri teoriler (farklı temellere dayanmalarına rağmen) bulutsu teoriyi modern şekli içinde ortaya koymuştur. Güneş'in açısal momenti ile ilgili problemin bulutsu teoriyi çürüten bir tenkit olarak ortaya çıkması için XIX. yy.ın ikinci yarısını beklemek gerekti. Çünkü kasılmadan meydana gelmiş olan Güneş'in bu teoriye göre ekvatordaki hızının saniyede 600 km olması gerekiyordu, oysa bu hız gerçekte sadece saniyede 2 km idi. İngiliz Jeans ve Jefreys'in katastrof teorisi bu açıklamaların yerini alan en ünlü varsayımdır. Birçok güçlüğe rağmen bu varsayım 1938'e kadar büyük rağbet gördü. Bu sırada amerikalı Russell bizimki gibi bir gezegenler sisteminin ortaya çıkması bakımından, açısal moment korunumu kanunu ile yıldızların içyapısı arasında tam bir uyuşmazlık olduğunu gösterdi. Amerika'da Spitzer (1938) yıldızların maddesinin taşıdığı fizik özelliklerle bu maddenin gezegenler halinde dağılımı mekanizması (bu mekanizma katastrof teorisi tarafından ileri sürülmüştü) arasında tam bir bağımsızlık bulunduğunu ortaya koydu.

S.S.C.B.'de Schmidt (1944) ve Almanya'da Weiszäcker'in (1943) çalışmalarıyle yeniden bulutsu teoriye dönüldü ve modern araştırma metotları uygulanmağa başlandı. Ne var ki Poincare'nin ünlü tartışmalarının (*Leçon sur les Hypothèses Cosmogoniques* [1913]), S.S.C.B.'de Fessenkoff'un (1921) ve Hollanda'da Berlage'nin (1927) yaptığı çalışmaların açıkça gösterdiği gibi, bulutsu teorisi tamamen bir yana atılmadı.

Yıldızların evrimiyle ilgili en ünlü teori Norman Lockyer (1890) tarafından ortaya atıldı. Yıldızların içyapısı hakkındaki ilk çalışmalara (Lane, 1870) dayanan Lockyer'e göre, bulutsu maddeler kasılarak önce bir kırmızı dev yıldız, sonra da bir mavi yıldız meydana getirir ve bu yıldız soğuyarak bir kırmızı cüce yıldız halini alır. Eddington tarafından 1917'de kütle-parlaklık bağıntısının bulunmasından sonra bu anlayış bir yana bırakıldı. Çünkü cüce yıldızların kütlesi dev yıldızlardan çok küçüktü (100 kere) ve böyle bir kütle kaybıyle sözü geçen evrim gerçekleşemezdi. (LM)

KOZMOGRAFYA i. (yun. *kosmos*, evren ve *graphein*, yazmak > fr. *cosmographie'*den). Matematik ve fiziğin yalnız temel kavramlarından yararlanarak, evrenin (bütün olarak veya çeşitli elemanlarının) basit bir tanımını veren astronomi* dalı. (LM)

KOZMOLOJİ i. (yun. *kosmos*, evren ve *logos*, bilim > fr. *cosmologie'*den). Bk. EVRENBİLİM.

KOZMONOT i. (fr. *cosmonaute*). *Eşanl.* ASTRONOT.

KOZMOPOLİT sıf. (yun. *kosmos*, dünya ve *polites*, şehirli, şehirde oturan > fr. *cosmopolite'*ten). Çeşitli milletlerden kimseleri barındıran, kapsayan: *Kozmopolit şehir. Kozmopolit bir topluluk.* || Kozmopolite özgü olan: *Fakat ne tuhaf ne fena bir zihniyeti vardır; tamamen burjuva, biraz da kozmopolit bir terbiyenin insanı insan edeceğine kanidir* (S.F. Abasıyanık). *Kozmopolit yaşayış.*

— Bot. Dünyanın her tarafında görülen bitki türlerine denir. (Bitkilerde kozmopolitlik, çoğunlukla bir bitkiyi anayurdundan uzaklara götürerek orada yetiştiren insanların eseridir.)

◆ İ. Kendini dünya vatandaşı sayan, durmadan meleket değiştiren, alışkanlıkları ve töreleri renkten renge girebilen kimse: *Kozmopolitler, «Milletim nev-i beşerdir, vatanım ruy-i zemin» diyen dünyacılardır* (Ziya Gökalp). [LM]

KOZMOPOLİTÇİLİK i. (*kozmopolit* > *kozmopolitçi'*den *kozmopolitçi-lik*). Ahl. Kendilerini, bazen «dünya yurttaşları» sayan stoa'cıların ahlâk doktrini. (L)

KOZMOS veya **KOZMOZ** i. (fr. *cosmos*). Evren, acun. (M)

KOZMOTRON i. (fr. *cosmique*, kozmik'ten > *cosmotron*). Nükl. Elemanter taneciklere, kozmik ışınların enerjileri seviyesinde enerji verebilen senkrotron*lara verilen ad. (L)

KOZMOZ i. Bk. KOZMOS.

KÖBENHAVN, Kopenhag'ın danimarka dilinde adı. (L)

KÖCHEL (Ludwig VON), avusturyalı müzik yazarı (Stein, Aşağı Avusturya 1880 - Viyana 1877). *Chronologischthemotisches Verzeihnis Sämlitcher Tonwerke von W. A. Mozart* (W. A. Mozart'ın Bütün Eserlerinin Kronolojik ve Tematik Kataloğu) [1862] adlı bir eseri 1947'de tekrar gözden geçirildi. (L)

KÖÇEK i. (fars. *küçek*, küçük'ten). Kadın kılığına girerek oynayan erkeklere verilen ad. (*Zt.* ÇENGİ.) [Bk. ANSİKL.] || *Mec.* Hoppa, ağırbaşlı olmayan kimse. || *Esk.* Deve yavrusu: *Anlar sizin imdadınız ile birer ata kadir değil iken çifte yedek ve köçek sahibi oldular* (Naima). || *Köçek takımı*, köçeklerden meydana gelen raks topluluğu. Bk. ANSİKL.

— Ask. *Esk.* Ocağa yeni girmiş yeniçeri || *Hacı Bektaş köçekleri*, yeniçerilerin kendilerine verdikleri ad.

— Tasav. Mevlevîlikte şeyhin, aşçı dedenin veya kıdemli ve yaşlı dedelerin hizmetinde bulunan kıdemsiz derviş.

— Mus. Bitişi saba makamına benzer bir makam.

— ANSİKL. Dans. *Köçek'*ler, kız gibi giyinir, saçlarını uzun bırakırlardı. Etek yerine şalvar giyenlere *tavşan* denilirdi. Köçekler genellikle cinsel sapık oldukları, ahlâk kurallarına uymadıkları için 1856 tarihli bir kanunla çalışmaları yasak edildi, içlerinden birçoğu Mısır'a Mehmed Ali Paşa'nın yanına kaçtı. Bunların profesyonel takma adları vardı: Büyük Afet, Altıntop, Tazefidan, Yenidünya, Kıvırcık, Tilki gibi. Bugün Anadolu'da bazı köylerde düğünlerde, şenliklerde para karşılığı böyle etekli köçeklere rastlanmaktadır. Dansederken çalpara, çeğâne, zil gibi tartım çalgıları da kullanırlar. Tanınmış oyunları arasında *kaytan oyunu, tura oyunu, fes oyunu* vardır.

● *Köçek takımı.* Padişah sarayında köçek takımları olduğu gibi, davetle ve ücret karşılığı diğer saraylara, konaklara, eğlence yerlerine giden profesyonel köçek takımları da vardı. Sakızlı rum ve çingene asıllı köçekler ünlüydü; bu köçekler, İstanbul'un, hattâ imparatorluğun, tanınmış kişileriydi. 7 - 8 Yaşlarında raksa başlatılan köçekler 13 - 14 yaşlarında eğitimlerini bitirir, köçek takımına katılırlardı. Köçekler, daima erkek çocuklardan seçilirdi. Kadınlara köçek değil, *çengi* veya *rakkase* denirdi. Bu iş için kabiliyetli olduğu nispette, güzel ve düzgün vücutlu çocuklar seçilirdi. Uzun saç bırakırlar, özel şekilde giyinirlerdi. Oynadıkları sırada giydikleri elbiseler, çok süslü ve gösterişli olurdu. Mücevherli serpuş, cepken ve ayakkabı giyenler vardı. Bir köçek takımı üç rakkastan bir iki düzine rakkasa kadar değişen dansçıdan kurulurdu. Çalpara ile çalınan parçanın usulünü vurarak oynarlardı. Başarılı köçekler raksları kadar çalpara vuruşlarıyle de tanınırdı. Belirli yerlerde solo oynarlar, tekrar takım halinde raksa geçerlerdi. Küçük topluluklarda en az bir kemençe ile iki lavta ve belirli sayıda def, zilli maşa gibi usul vurma âleti ve iki üç gür sesli hanende bulunurdu. Büyük takımlarda sazende ve hanende sayısı artardı. Köçek takımları Sultan Abdülaziz'den (1861-1876) sonra dağıldı. Abdülhamid II (1876-1909) zamanında ilgi görmedi. (M)

KÖÇEKÇE i. (*köçek'*ten). Mus. Köçek veya köçek takımının raksına eşlik eden kıvrak musiki parçası. (Bk. ANSİKL.) || *Köçekçe takımı*, aynı makamdan birkaç köçekçenin art arda okunmasıyle meydana gelen köçekçe dizisi. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Mus. Türkü şeklinde belirli ve uygun parçalar, *köçekçe* olarak çalınır ve okunur. Çoğu, anadolu ve rumeli türküleridir. Klasik türk bestecileri içinde de (Dede Efendi gibi) köçekçe yapanlar vardır. Köçekçelerin belirli yerlerinde uzun ve ritmik aranağmeleri bulunur. Operetlerin çoğunda köçekçeler kullanılmıştır.

Foto. N. Erkılıç (MEYDAN)

● *Köçekçe takımı*'nda, birkaç köçekçe, kıvrak ve parlak aranağmeleri, bazen de oyun havalarıyla birbirine bağlanır. Kaba kemençe ve lavta gibi sazlar yalnız köçekçe takımlarının icrasında kullanılır. Gerdaniye, karcığar, hicaz, bayatî-araban, saba makamlarında köçekçe takımları vardır. Takımdaki köçekçeler, ağır hareketli parçalara geçilerek sıralanır. Belirli yerlerde kemençe ile demli veya demsiz taksimler yapılır. Takımın sonunda genellikle kıvrak bir oyun havası çalınır. (M)

Köçekçeler, Ulvi Cemal Erkin'in orkestra için dans rapsodisi. 1943'te bestelendi. İlk defa Dr. Ernst Praetorius yönetimindeki Cumhurbaşkanlığı Filarmoni orkestrası tarafından Ankara radyosunda, daha sonra İsviçre ve Çekoslovakya'da çalındı. Bestecinin halk ezgilerinden ustaca ilham alarak meydana getirdiği bir eserdir. (M)

KÖÇEKLEMEK geçz. f. (*köçek*'ten *köçek-le-mek*). *Halk dili.* [Deve için] Yavrulamak. (M)

KÖÇEKLİK i. (*köçek*'ten *köçek-lik*). Köçeğin yaptığı iş. ‖ *Mec.* Köçek gibi hoppaca davranma. (M)

KÖFLACH, Avusturya'da (Steiermark) kasaba, Graz'ın 40 km batısında, bir sanayi bölgesinin ortasında; 5 200 nüf. Linyit ocakları. Cam ve porselen sanayii. Ayakkabı yapımı. (L)

KÖFTE i. (fars. *küften*, ezmek > *küfte*'den). Mutf. Asıl malzemesi genellikle kıyma, bazen de tavuk veya balık eti, patates, bulgur v.b. olan ve çeşitli şekillerde pişirilen yemek. (Bk. ANSİKL.) ‖ *Çiğ köfte.* Bk. çiğ.

— ANSİKL. Kıyma, tavuk veya balık ezmesinin içine ekmek, bulgur, haşlanmış patates konur, bazen yumurta katılır, soğan, sarmısak, maydanoz, dereotu ve çeşitli baharatla tatlandırılır. Sonra bu malzeme karılarak iyice yoğurulur. Küçük parçalara ayrılarak elle şekil verilir. Ana malzemesine, içine konan maddelere ve pişirilme tarzına göre adlar alır. Köftenin pek çok çeşidi vardır. Yağda kızartılır, ızgarada veya fırında pişirilir. Mahallî köfteler, yer adları ile anılır: izmir köftesi, filibe köftesi, adana köftesi v.b. Tencerede pişenlere sulu köfte, salçalı köfte, dalyan köftesi; tavada kızartılanlara ise kuru köfte, kadınbudu v.b. gibi adlar verilmiştir. (M)

KÖFTECİ i. (*köfte*'den *köfte-ci*). Köfte yapan ve satan kimse. (M)

KÖFTEHOR sıf. (fars. *küfte*, köfte ve *hᵛōr*, yiyen > *küfte-hᵛōr*, köfte yiyen'den). *Teklz.* Sevgiyle karışık azarlama sözü: *O zaman Hoca «Gördünüz mü köftehorlar!» diye güldü* (N. Araz). *Ulan köftehor! Asansöre de ne çabuk alıştın, deden de asansörle mi çıkardı?* (B. Felek). [M]

KÖFTER i. (fars. *küfter*'den). Nişasta ile kaynatılan üzüm şırasının, tepsiye dökülerek kurutulmasıyle elde edilen sucuk, pestil, köfte. (M)

KÖFTERUZ veya **KÖPTEROZ** i. ([?]). Denizc. Borda kaplama tahtaları arasındaki suğra ve armuzları açılarak üstüpü sıkıştırmak için kullanılan kalafatçı âleti. (L)

KÖFTÜN i. (fars. *küften*, dövmek, ezmek'ten). Sığırlara verilen keten, pamuk veya susam tohumlarının posası, küspe. (M)

KÖGE, esk. **Kjoge,** Danimarka'da (Kopenhag *amt*'ı) liman şehri; Sjaelland adasının doğu kıyısında, Kopenhag'ın güneybatısında; 11 600 nüf. Makine yapımı. (L)

KÖHLER (Ulrich), alman arkeoloji uzmanı (Klein-Neuhausen 1838 - Berlin 1903). Olympos kazılarına katıldı (1872), Atina'daki Alman Arkeoloji enstitüsünde sekreter (1875), daha sonra Berlin üniversitesinde profesör oldu (1886). *Corpus Inscriptionum Atticarum* (Attike Yazıtları Külliyatı) [1877-1895] adlı eserin hazırlanmasına yardım etti. (L)

KÖHLER (Wolfgang), alman psikoloğu (Reval 1887 - Enfield, A.B.D. 1967). Berlin Psikoloji enstitüsünde, sonra Princeton'da profesör; insanımsılarda hayvan zekâsı üstüne deneyler yaptı. Gestalt'çılık veya biçim teorisinin (bk. YAPI) öncülerinden biridir. Başlıca eserleri: *Intelligenzprüfungen an Menschenaffen* (Üstün Yapılı Maymunlarda Zekâ) [1921]; *Psychologische Probleme* (Psikolojik Meseleler) [1933]. (L)

KÖHNE sıf. (fars. *kühen*'den). Eskimiş, yıpranmış: *Deniz aynı şiddetiyle şırak / Şırak döğüp eziyor köhne teknenin şişkin / Siyah kaburgasını...* (Tevfik Fikret). ‖ Bakımsız, eski: *Etrafı okşuyor mayısın taze rüzgârı; / Karşımda köhne Üsküdar'ın dost ışıkları* (Yahya Kemal). ‖ İçinde bulunulan zamana göre aykırılaşmış olan, modası geçmiş: *Köhne fikirler paslanmış çivilere benzer: Söküp atmak çok güçtür* (Cenab Şahabeddin). *Bunlar bütün bir yığın köhne lâtifeden başka birşey değil...* (H. Z. Uşaklıgil).

— *Esk. Köhne-bahar,* sonbahar: *Peyrev-i rüzgâr-ı köhne-bahar / Solarak bir zaman havâlarda* (Cenab Şahabeddin). [M]

KÖHNELEŞMEK dönşl. f. (*köhne*'den *köhne-le-ş-mek*). Eskimek, yıpranmak: *Bu yalı iyice köhneleşmiş.* ‖ *Mec.* Geçersiz hale gelmek, modası geçmek. (M)

KÖHNELİK i. (*köhne*'den *köhne-lik*). Eskiyip yıpranma hali. ‖ *Mec.* Modası geçme hali. (M)

KÖK i. (esk. türk. k.). Bir bitkinin yerin altında aşağıya doğru büyüyen, kollar vererek bitkiyi toprağa bağlayan ve topraktan suda erimiş metal tuzlarını alan kısmı: *Meğer sulara uyarak Kalender'le Bebek arasında yüzen zavallı nilüfer kökünden ve sapından yavaşça kopmuya başlıyormuş* (A. Ş. Hisar). *Yumru kök. Kazık kök.* (Bk. ANSİKL. *Bot. bölümü.*) ‖ *Teşm. yol.* Köke benzeyen dip kısım: *Diş kökü. Saç kökü.* ‖ *Halk dili.* Bazı bitkilerin ilâç olarak kullanılan yumru şeklindeki kökleri: *Mısırçarşısında kök satan dükkânlar vardır.* ‖

— *Mec.* Temel, kaynak: *Oysaki değişme ancak görünüştedir, edebiyatımızın kökü, özü değişmemiştir, edebiyat anlayışımız değişmemiştir* (H. R. Gürpınar). *Esk.* Esas. ‖ Bir şeyin geçmişe bağlandığı nokta: *Ama sen, anladığıma göre bir köylü aslından olmakla beraber, kendi kökünle de alakan kesilmiştir* (Ş. S. Aydemir). *Kendi ve tam addettiği memleketin dibine doğru ilerledikçe, kendi kökünden uzaklaştığını hissediyor* (Y. K. Karaosmanoğlu). ‖ *Ense kökü,* ensenin kafaya yakın olan üst kısmı.

— ÇEŞ. DEY. *Kök salmak* (veya *atmak*), sağlamlaşmak, iyice tutunmak: *Aşkın kadın tarafına değil ama sizin gönlünüzde kök salmış olmasından korkuyorum* (R. H. Karay). ‖ *Kök sökmek,* çok güç bir iş görmek. ‖ *Kök söktürmek,* çok uğraştırmak, zora koşmak. ‖ *Kökü kazınmak,* kökünden yok edilmek. ‖ *Köküne kibrit suyu!,* «Allah kahretsin, yerin dibine batsın!» anlamında kullanılır. ‖ *Köküne kibrit suyu dökmek.* Bk. KİBRİT. ‖ *Kökünden kesip atmak,* (meseleyi) esasından halletmek. ‖ *Kökünü kazımak,* yok etmek, hiç iz bırakmamak üzere temizlemek: *Parmak kadar çocuğu benim yokluğumda kötü yollara saptıranların kökünü kazırım* (Sabahattin Ali).

— Anat. ve Patol. Bir sinirin veya lenfadamarının kollara ayrılmadan önceki esas kısmı. ‖ *Kök anestezisi,* sinir köklerinde yapılan lokal anestezi. (Bk. ANSİKL.) ‖ *Diş kökü,* dişin boyun çizgisiyle diş tacından ayrılan ve normal halde çene kemiğinin diş yuvası içinde bulunan kısmı. ‖ *Sert-zar dışı kök anestezisi,* omurilik sinirlerinin sertzar'dan çıktığı yerde yapılan anestezi. (Bk. ANSİKL.) ‖ *Tırnak kökü,* içinde malpighi hücreleri bulunan ve tırnağın yenilenmesini sağlayan tırnak oluğunun arka kısmı.

— Bot. Bk. ANSİKL. ‖ *Kök çürümesi,* köklerde meydana gelen, ağaç veya ağaççıkların bozularak ölmesine yolaçan hastalık. (Bk. ANSİKL.) ‖ *Kök sürgünü,* ağaçların kökünden çıkan sürgün. ‖ *Kök taslağı,* gelişerek bitki kökü şeklini alan embriyon ekseninin alt kısmı. ‖ *Ek kök,* sapın yanlarından çıkan ince kısım. ‖ *Havaî kök,* konuk bitkilerde havadaki su buharını soğuran, gevşek bir özek doku ile kaplı kök. ‖ *Kazık kök,* kendinden daha küçük yan kökleri olan kök. ‖ *Saçak kök,* kök soyundan çıkan, hepsi birbirine benzeyen az kollu köklerin tümü. ‖ *Yatay kök.* Bk. ANSİKL. ‖ *Yumru kök,* besin toplayarak şişen kazık kök.

— Cerr. Bazı tümörlerin derinlemesine uzantısı.

— Diş cerr. *Kök erimesi,* bir diş kökünün fizyolojik ve patolojik tahribi. Bk. ANSİKL.

— Eczc. *Beş kök,* eşit oranlarda rezene, tavşan memesi, su kerevizi, kuşkonmaz ve maydonoz köklerinin karışımı; iştah açıcı ve idrar söktürücü şurup halinde veya haşlanarak verilir.

— Huk. Bir zümre içinde yer alan bir mirasçının füruu ile birlikte meydana getirdiği topluluk. ‖ *Kök başı,* kökü meydana getiren kişilerin ortak atası. Bk. ANSİKL.

— Jeol. *Yatık kıvrımın kökü, devrik kıvrımın kökü, sürüklenim örtüsünün kökü,* katmanların toprak altına dalan kısmı.

— Kim. Bir tepkime sırasında, bağlı olduğu bileşikten daha farklı bir tutum gösterdiği için, bu bileşikte var olduğu düşünülen atom grubu. (Bk. ANSİKL.) ‖ *Kök tepkimesi,* serbest köklerin meydana geldiği kimyasal tepkime.

— Leng. Kelime çözümlemesi sonucunda ortaya çıkan, bütün oluşturucu unsurların ve gramer belirteçlerinin atılmasından sonra kelimenin kapsadığı asıl kavramı belirten, bölünmesi imkânsız unsur. Bk. ANSİKL.

— Mad. oc. *Bir damarın kökü,* bu damarın, daha derinlerde kaybolan alt ucu.

kök doğrama makinesi (zır.)

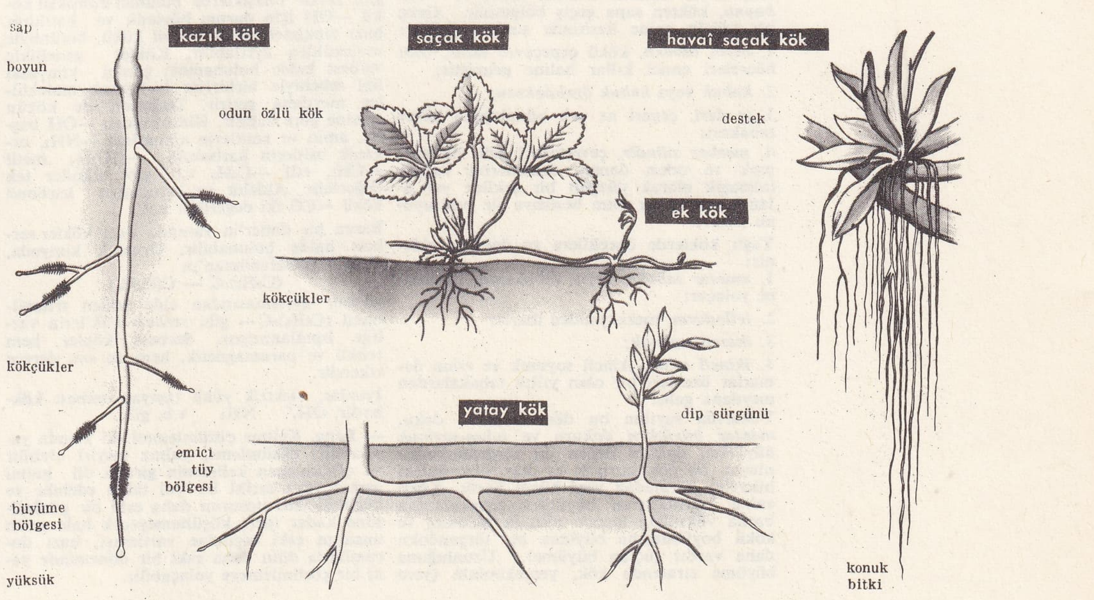

kökler (bot.)

Foto. LAROUSSE

— Mat. *Kök almak,* bir sayının kökünü hesaplamak. (Bk. ANSİKL.) || *Kök işareti,* bir kök alma işlemini gösteren işaret: *kare kök için* $\sqrt{\ }$, *n=* 3*'ten sonra n'inci kuvvetten kök için* $\sqrt[n]{\ }$ *kullanılır.* || *Bir «a» sayısının kare (küp) kökü,* karesi (kübü) *a*'ya eşit olan ve $\sqrt{a}$ ($\sqrt[3]{a}$). şeklinde yazılan *b* sayısı. || *Bir «a» sayısının n'inci kuvvetten kökü, n*'inci kuvveti *a*'ya çeşit olan ve $b = \sqrt[n]{a}$. şeklinde yazılan *b* sayısı. || *Bir denklemin kökü,* bu denklemi sağlayan gerçek veya karmaşık sayı. || *Tam kök,* bir denklemin bir tamsayıya eşit olan kökü.

— Zır. *Kök budamak,* fazla gelişmiş köklerin ucunu zaman zaman kesmek. (Bu işlem yan köklerin çoğalmasını sağlar.) || *Kök hastalığı,* buğdaygillerin kök hastalığı, kökboynunun bozulmasıyle kendini gösterir. (Bundan sonraki belirtilerse hastalık sebeplerinin çokluğu dolayısıyle birbirinden değişiktir.) [Bk. ANSİKL.] || *Kök doğrama makinesi,* hayvan yemi olarak veya başka maksatla kullanılacak kök veya yumruları (pancar, havuç, yerlahanası v.b.) doğramağa yarayan makine. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Anat. ve Patol. *Kök anestezisi,* özellikle diş cerrahîsinde kullanılır ve altçene diş kemeri sinirine yapılan bir iğne ile altçene diş kemerinin atestezisi sağlanır. Diş hekimliğinde olduğu gibi genel cerrahîde de, kök anestezisi hasta bölgeye iğne yapmak zorunluğunu ortadan kaldırır ve genel anesteziye başvurmayı gereksiz kılar; bu durum, enfeksiyon hallerinde anestezi maddesinin hasta bölgeye sızması ihtimalini önlemek bakımından önemlidir.
Sert-zar dışı kök anestezisi, omurilik anestezisinden başkadır. Çünkü anestezi sıvısı, sert-zar dışı kök anestezisinde, beyin-omurilik sıvısının tamamına yayılmaz, böylece omurilik anestezisinden sonra görülen baş ağrıları ve memenjiti andıran tepkiler önlenmiş olur. Bu anestezi özellikle, genel anesteziye dayanamayacak kadar zayıf olan kimselerle hastanın ameliyat süresince bilinçli kalmasını gerektiren durumlarda kullanılır.

— Bot. Hemen bütün tohumların embriyonunda bulunan *kök,* bitkinin toprağa tutunmasını sağlar, toprakta bulduğu besinleri soğurur ve yukarılara iletir, yedek besinleri depo edebilir. Kökte şu kısımlar vardır: 1. *yüksük,* kütinleşmiş hücrelerden oluşur ve kökün ucundaki sürgendokuyu bir takke gibi örter; 2. *pürüzsüz bölge,* belli bir uzunluktadır ve etkin bir büyüme alanıdır; 3. *tüylü bölge,* emici kıllarla kaplıdır. Bu kısmın uzunluğu değişmez, ancak yukarıya doğru çıktıkça kıllar daha uzun olur. Alttaki kıllar pürüzsüz bölgeden oluşan genç kıllardır. Üstteki kıllar ise yaşlıdır, sırası geldikçe kopar ve arkada kalan bölgeyi o nispette büyütür; 4. *pütürlü bölge,* dökülen eski emici kılların izlerini taşır; 5. *kök boynu,* kökten sapa geçiş bölgesidir. Genç bir kökün enine kesitinde şunlar görülür:

1. *tüylü tabaka,* kökü çepeçevre sarar, bazı hücreleri emici kıllar haline gelmiştir;

2. *kabuk* veya *kabuk özekdokusu;*

3. *iç deri,* çeperi az çok odunlaşmış hücre tabakası;

4. *merkez silindir,* çevretekeri özü, ilk soymuk ve odun damar demetlerini kapsar (almaşık olarak düzgün bir şekilde yer alan bu demetler ham besisuyu ile besisuyunu iletir).

Yaşlı köklerde öncekilere şu dokular eklenir:

1. *mantar tabaka,* tüylü tabakanın düşmesine yolaçar;

2. *fellodorm,* mezanşimden ibaret;

3. *ikincil soymuk;*

4. *ikincil odun,* ikincil soymuk ve odun damarlar özekleri bir olan yıllık tabakalardan meydana gelir.

Yukarıda sayılan bu dört ikincil doku, *mantar büyütken dokusu* ve *odun-soymuk büyütken dokusu* denen iki sürgendokudan oluşur, bu dokuların iç ve dış yüzeyindeki hücreler durmadan yeni hücre üretir. Kökü enine kalınlaştıran büyütken tabakalardan başka yüksüğün hemen altında bulunan ve kökü boylamasına büyüten bir sürgendoku daha vardır (uçtan büyüme). Uzunluğuna büyüme sırasında kök, yerçekiminin (yere yönelim) ve nemin (suya yönelim) etkisindedir, bu etkiler köke yön verir, kök tesadüfen ışık görürse, ışıktan uzaklaşır (negatif ışığa yönelim). Köklerde yere yönelim merkezi yüksüktür: yüksük kesilirse kök, yeni bir yüksük oluşuncaya kadar yatay büyür.

● *Kök çürümesi.* Mantarlardan olan kök çürümesinin en önemlisi *Armillariella mellea*'dan ileri gelen çürüklüktür, orman ve meyve ağaçlarında, bağlarda görülür. Hastalık özellikle ağaçların kök kabuğunda belirir. Mantar burada «köksü» denen iplikler ve beyaz veya sarımtırak renkte yassı miselyumlar meydana getirir, sonra ağacın dibinde bal sarısı renginde şapkalar halinde ortaya çıkar. Bu hastalığa tutulan bir ağacı kurtarmak zordur. Böyle bir yere yeniden ağaç dikebilmek için toprağı metre kare başına 300 sm³ karbon sülfür karıştırarak tedavi etmek gerekir. Ayrıca *Rosellini necatrix* ve *Roesleria hypogea* adlı mantarların sebep olduğu kök çürümeleri de vardır.

● *Yatay kök*'ler üzerinde, geçici tomurcuklardan çıkan kök sürgünleri bitkinin üremesine yarayabilir ve bu tabiî üreme yolu bazen, çabuk meyve veren ağaçlar yetiştirmek veya şev topraklarının kaymasını önlemek amacıyle ekilen (yalancı akasyalar gibi) ağaçsı bitkileri çabuk geliştirmek için kullanılır. Ama bu kök sürgünlerinin, onları besleyen bitkinin zayıflamasına yolaçması da mümkündür. Onun için de, gelişmelerine çok zaman engel olunur.

— Diş cerr. *Fizyolojik* yani normal *kök erimesi,* özellikle kökleri alttaki diş kökü taslağının gelişmesi esnasında eriyen süt dişlerine has bir haldir. Kök erimesi yokluğu veya eksikliği bu gelişmede bir bozukluğa sebep olabilir ve süt dişinin çekilmesini gerektirebilir. Sürekli dişlerde de bazen diş hastalıklarının bir bölümünü meydana getiren kök erimesi görülebilir. Bu erimelere daha çok komşu bir dişin uygunsuz bir şekilde gelişmesi veya bir dişin kök ucunun çevresinde meydana gelen süreğen intan veya tümörler sebep olur.

— Huk. *Kök başı.* Köklerin de kendi aralarında alt köklere bölünmesi mümkündür. *Kök başı*'nın, kendi füruu karşısında mutlak bir öncelik hakkı vardır. Kök başı sağ ise, kökte bulunan diğer kimseler mirasçı olamazlar. Ancak kök başının herhangi bir sebeple mirasçı olamaması halinde kökte bulunan diğer alt kök başları veya füruu mirasçı olur.

— Kim. Kimyasal bir tepkimede moleküller birtakım parçalara bölünür, bu parçalar aralarında farklı bir şekilde birleşerek yeni maddeler verir. İşte bu «artık kısım» veya «grup» adı verilen parçalar, kökleri meydana getirir ve bazı kökler, birçok değişik molekül içinde bulunabilir. Meselâ su, hidroksitler, alkoller, fenoller, oksasitler v.b. gibi farklı bileşiklerde bulunan hidroksil kökü —OH için durum böyledir ve katıldığı bazı tepkimelerde hidroksil kökü, bütünüyle molekülden ayrılabilir. Kökler genellikle serbest halde bulunamaz; çünkü kimyasal ilgi sebebiyle birbiriyle birleşerek moleküller meydana getirir. Değerleri de kökün cinsine göre değişir. Hidroksilden $—OH$ başka, amin ve amitlerin aminojeni $—NH_2$, organik asitlerin karboksili $—CO_2H$, metil $—CH_3$, etil $—C_2H_5$ v.b. gibi alkoller tek değerlidir. Aldehit ve ketonların karbonil kökü $=CO$ iki değerlidir v.d.

Bazen bir dimer'in yanında bazı kökler serbest halde bulunabilir. Organik kimyada, meselâ heksafeniletan'ın

$$(C_6H_5)_3C — C(C_6H_5)_3$$

tersinir ayrışmasından elde edilen trifenilmetil $(C_6H_5)_3C—$ gibi *serbest kök*'lerin varlığı ispatlanmıştır. Serbest kökler hem renkli ve paramagnetik, hem de son derece etkendir.

İyonlar, elektrik yükü taşıyan serbest köklerdir, OH,$^{+}$ NH_4 v.b. gibi.

— Leng. Kelime çözümlemesi iki alanda yapılabilir; çözümleme, yalnız tasvirî olabilir ve çözümlenen kelimenin girdiği dil halini aşmaz veya tarihî bir yol takip edebilir ve küçültülemez unsurun daha eski bir görünüşüne kadar iner; küçültemeyecek hale gelen unsurun eski biçimine varılması, bazı durumlarda dilin daha eski bir döneminde yeni bir çözümlemeye yolaçabilir. Kök kelimesinin tamamen tasvirî bir çözümlemedeki kullanımı, dilin yapısına göre değişir. Bir dilde, aynı kelime ailesi içindeki kelimeleri incelemek, bütün bu kelimelerde ortak olan ve küçültülemeyen bir unsura varılmasına yolaçıyorsa ve bu temel unsur ele alınan dilde genellikle aynı türden başka temel unsurlarınkine benzeyen bir yapıya sahipse, «kök» söz konusu olur. Meselâ, kökün hemen hemen hiç değişmediği Arapçada birçok biçim bütününde «öldürmek» anlamı taşıyan üçlü bir ünsüz grubu (*ktl*) vardır: *katala* («o öldürdü»), *kutila* («öldürüldü»), *katilun* («öldüren») v.b.; öte yandan bir *ktb* grubu genel anlamı «kazımak, yazmak» olan bir ailenin temel unsurudur v.b. (üçlü kök en çok kullanılanıdır). Oysa bazı dillerde (msl. Fransızca) kökler böylesine açık ve böylesine değişmez bir tip olarak görülmez ve çoğunlukla bir aile meydana getiren farklı kelimelerin temel unsurları çeşitli biçimlerde ortaya çıkar: msl. fr. *chanter*'nin («şarkı söylemek», mastarı ve çekimli hali) kökü *chant-*'tır; ama aynı aileden gelen *cantatrice* (kadın şarkıcı), *incantation* (okuyup üfleme), *cantique* (ilâhî) kelimelerinde ise kök *cant-*'tır. Bu durum, ya farklı fonetik evrimlerin veya halk biçimleriyle bilimsel biçimlerin karışması sonucunda ortaya çıkar.

Türkçede kökler, bir veya daha çok seslidir. Türkçede kelime kökleri genellikle bir hecelidir. (Bk. KELİME, HECE.) Kökler yapıları ve kavramları bakımından ikiye ayrılır: a. *isim kökü;* b. *fiil kökü.*

İsim ve fiil köklerinin dildeki kullanılışları farklıdır.

İsim kökleri tek başlarına da kullanılabildiği halde, fiil kökleri kullanım alanına çıkabilmek için muhakkak birtakım ekler almak zorundadır.

Genel olarak bir kökün hem isim, hem de fiil kökü, olamayacağı kabul edilmektedir. Ancak bazı örneklerle görüldüğü gibi, bazı kökler hem isim, hem de fiil kökü durumundadır: *acı, acı-mak; boya, boya-mak; tat, tat-mak* v.b. isim ve fiil köklerine, anlatılmak istenen kavram, eylem, varlık v.b. için çeşitli ekler getirilir; bu durumda bazı zamir ve fiil kökleri (*ben* > *bana; ol* > *ona; gel-* > *getir-; git-* > *götür* v.b.) dışında kökler de ses bakımından bir değişiklik meydana gelmez.

— Mat. $\sqrt{a}$, $\sqrt[3]{a}$, ..., $\sqrt[n]{a}$ işaretleri, 1526'-da Rudolff tarafından düzenlendi, $\sqrt{\ }$ işareti, latincede «kök» anlamına gelen *radix* kelimesinin ilk harfinden türemiş olabilir.

Bir A sayısının birime yakın kare kökü, $x^2 < A < (x+1)^2$ bağıntılarını sağlayan bir *x* tamsayısıdır. $x^2 = A$ olursa *x*, A'nın tam kare köküdür.

223 416 Gibi herhangi bir tamsayının kare kökünü almak için: **1.** bu sayı sağdan sola doğru ikişer rakamlık gruplara ayrılır (22. 34. 16) [en soldaki grup bazen tek rakamlı kalabilir]; **2.** kök içine, karesi soldaki gruptan küçük olan en büyük sayı (4) yazılır; bulunan sayının karesi (16) soldaki gruptan çıkarılır; **3.** kalan sayının (6) sağına, daha sonraki grup (34) indirilir ve sağda kalan tek rakam bir nokta ile ayrılır (63.4); soldaki kısım (63) bölünendir, bölen olarak da daha önce kök içine yazılan sayının (4) iki katı (8) alınır; **4.** bölüm (7), kökün ikinci basamağındaki rakam olur; bu sayı bölenin sağına yazılır ve böylece elde edilen sayı (87) aynı sayı (7) ile çarpılır; çarpım (609), bölünen ile ayrılan rakamın meydana getirdiği sayıdan (634) çıkarılabiliyorsa, denenen rakam (7) doğrudur ve kök içine yazılabilir; aksi takdirde, çıkarma mümkün olana kadar aranan sayı küçültülür; **5.** böylece kare kökü aranan sayının bütün ikişer rakamlık grupları kullanılacak şekilde son iki işlem tekrar edilir.

Kare kök alma

22·34·16	472	
6 3·4	87	942
2 51·6	7	2
63·2	609	1 884

Uygulamada, çarpımlar (609, 1884) çıkarılacak sayıların altına yazılmadan (bölme işleminde olduğu gibi) doğrudan çıkarma işlemi yapılır.

İşlemin sağlamasını yapmak için, bulunan kökün (472) karesine kalan sayı (632) ekle-

nir; elde edilen sonuç, kare kökü aranan ilk sayıya (223 416) eşit olmalıdır.

Bir A sayısının $\frac{1}{n}$'e yakın kare kökü,

$$\left(\frac{x}{n}\right)^2 < A < \left(\frac{x+1}{n}\right)^2$$ bağıntılarını sağlayan $\frac{x}{n}$ sayısıdır. Genel olarak, bir sayının belli bir ondalık basamağa kadar birer yakın kare kökünü bulmak için, sayı virgülden itibaren sağa ve sola doğru ikişer rakamlı gruplara ayrılır ve gerekiyorsa, sağdaki grup bir sıfırla tamamlanır. Bulunan sayıda virgül kendi sırasına konarak tamsayılarda olduğu gibi kare kök aranır ve istenilen yaklaşıklıktaki ondalık basamağına varıldığı zaman durulur. Gerekirse, kare kökü aranan sayıya ikişer sıfırlı gruplar eklenir.

Bir *kesir*'in kare kökü, payının kare kökü ile paydasının kare kökü arasındaki orana

eşittir: $$\sqrt{\frac{a}{b}} = \frac{\sqrt{a}}{\sqrt{b}}.$$

$\sqrt[n]{a} = a^{\frac{1}{n}}$ ile gösterilerek, köklerin hesaplanması işlemi üslü sayıların hesabına indirgenebilir. Meselâ,

$$\sqrt[m]{\sqrt[n]{a}} = \left(a^{\frac{1}{n}}\right)^{\frac{1}{m}} = a^{\frac{1}{n}\cdot\frac{1}{m}} = a^{\frac{1}{mn}} = \sqrt[mn]{a}$$

elde edilir.

● *Cebirsel bir denklemin kökü.* Gerçek veya karmaşık a sayısı, $f(z) = 0$ denklemini sağlıyorsa, yani $f(a) = 0$ oluyorsa, bu denklemin köküdür. Bu durumda $f(z)$ çokterimlisi, $z—a$'nın herhangi bir kuvvetiyle bölünebilir. Böylece

$$f(z) = (z—a)^m\ p(z)$$ bulunur.

Eğer $m=1$ ise kök «basit»tir. $m>1$ için kök «katlı», $m=2$ için «iki katlı», $m=3$ için «üç katlı» v.b.'dir denir. Kökün m katlı olması için gerekli ve yeterli şart, hem $f(z)$ çokterimlisini, hem de $(m—1)$'inci basamaktan ilk türevlerini sıfıra eşitlemesidir. «Cebirin temel teoremi» denilen bir teoreme göre, cebirsel bir denklemin köklerinin sayısı bu denklemin derecesine bağlıdır: *n'inci dereceden cebirsel bir denklemin*, m *katlı kökü* m *defa saymak şartıyle, gerçek veya karmaşık* n *tane kökü vardır.* Bu teorem, ancak karmaşık sayıların sistemli olarak incelenmesinden sonra ispatlanabildi. İlk defa Gauss, aynı anda dört ispatlama yaparak teoremi gerçekledi. 1, 2, 3 ve 4. dereceden denklemler için, denklemin katsayılarından hareket ederek bütün köklerini hesaplamağa yarayan formüller kurulabilir. Bu formüller yalnız cebirin dört temel işlemini ve kök alma işlemini kapsar. Cebirciler uzun süre, 4. dereceden daha yüksek denklemleri de bu yoldan çözümlemenin yollarını aradılar. İlk Abel, $n = 5$. dereceden bir denklemin genellikle çözülemeyeceğini ispatladı. Çözüm ancak $n \geqslant 5$ özel hallerinde mümkün olabilir. Bu sonuçlar, Gallois teorisi denilen çok geniş bir teorinin kapsamına girer.

Katsayıları sayısal olarak sabit denklemler ve özellikle gerçek kökler için, bu kökleri birbirinden ayırmağa, yani her kök için, bu kökten başka kökleri bulundurmayan aralığı belirlemeğe yarayan ve böylece kökleri yaklaşık olarak hesaplamak imkânı veren birçok hesap metodu geliştirildi.

— Zır. *Kök hastalığı*'nın başlıca iki şekli vardır: başakta tüm kısırlık yapan *Ophiobolus* mantarının ekin sapında meydana getirdiği değişiklikler ve *Cereosporella herpotrichoides* mantarının sapları zayıf düşürmesi sonucunda ekini toprak düzeyinin biraz üzerinden yere yatırmasıyle kendini gösteren yatırıcı kök hastalığı.

● *Kök doğrama makineleri,* içine doğranacak kökler konan huni biçimindeki bir ağızla, bu kökleri aşağı düştükçe kesen kesim organlarından meydana gelir. Kesim organları, bir motorla döndürülen ve bir teker veya silindirin üzerine yerleştirilmiş olan bıçaklardır. Bu bıçakların biçimi, köklerin doğranma biçimine göre değişir. Meselâ, sürü hayvanlarına yedirilecek olan kökler genellikle dilim halinde doğranır, başka yemlere (ot, kepek v.b.) karıştırılacak olan kökler ise kıyar gibi, yani daha ince doğranır, ince dil biçimiyse genç hayvanların (kuzu, dana) ve kümes hayvanlarının yemleri için daha uygundur. Parçalama daha ileri götürülmek istenirse ezme makineleri kullanılır. Şeker yapmak veya alkol elde etmek amacıyle doğranan pancarlar ince lifler halinde doğranır ve böylece de pancarın şekerli özsuyunu çıkaran aygıtın işi kolaylaştırılmış olur. (LM)

KÖK i. (fars. *kök*'tan). *Esk.* Sazı kurmağa yarayan burgu, kulak. (M)

KÖKAYAKLILAR veya **KÖKBACAKLILAR** çoğl. blş. i. Zool. Serbest veya asalak yaşayan, geçici sitoplazma uzantılarıyle, yani yalancı ayaklarıyle yer değiştiren ve besinlerini ele geçiren birhücreli hayvanların altşubesi. (Sınırları oldukça iyi belirlenmiş olan bu altşubenin tek büyük grubu foraminiferlerdir; çıplak amipler veya kabuklu amipler gibi diğer kökayaklıların hücre yapısı ve çoğalması henüz iyi bilinmemektedir.) [L]

KÖKBACAKLIKAMÇILILAR çoğl. blş. i. Zool. Kökbacaklılarla kamçılıları içine alan birhücreliler şubesi. (L)

KÖKBAŞLIKABUKLULAR çoğl. blş. i. Zool. Diğer kabuklularda özellikle onayaklılarda asalak yaşayan *cirripedia*'ları içine alan kabuklular takımı veya üsttakımı (msl. *sacculina*). [L]

KÖKBOYALARI çoğl. blş. i. Bot. Çanak çiçekli, bitişik taçyapraklı, alt yumurtalıklı çiçekli bitkiler takımı. (Kökboyasıgiller [kökboyası, kahve, kınakına, yoğurtotu], hanımeligiller [mürver, hanımeli] ve *adoxaceae* familyalarına bağlı 5 200 kadar türü kapsar.) [L]

KÖKBOYASI blş. i. Bot. Çalı görünüşünde, sarı çiçekli bitki; 0,3 - 1,50 m boyunda. (KIZIL KÖK, KIZIL BOYA, BOYACI veya BOYACILAR KÖKÜ de denir.) [İlmî adı *Rubia tinctorum*. Kökboyasıgillerden.] Bk. ANSİKL.

— Boyacılık. Aynı adı taşıyan bitkinin kurutulmuş kökünden elde edilen kırmızı, sarı renkte boya. (ALİZARİN de denir.)

— ANSİKL. Bot. *Kökboyası,* ılıman bölgelerde yetişen otsu bir bitkidir. Bunun kırmızı renkte uzun ve sürüngen bir köksapı vardır. Gövdesi dört köşeli ve ince pütürlüdür. Yeşile çalan sarı çiçekler açar. Anayurdu Doğu'dur. Eskiden boya elde etmek için yetiştirilirdi.

— Tar. Kökboyası, Batı Anadolu'da ilkçağlardan beri bilinirdi. Antik Philadelphiai'nin XIII. yy.da Alaşehir adını alması, bu bölgede boyacılığın gelişmiş olmasındandı. Kökboyası XIX. yy. sonuna kadar geniş ölçüde kullanılan bitkisel boyaların en önemlisiydi. İzmir halılarında, anadolu ve suriye ipekli dokumalarında, teselya ve makedonya pamuklularında kullanılan bu boya «edirne» veya «türk kırmızısı» adıyle Avrupa'da ün kazandı. Bu boyanın elde edildiği aynı adlı bitki, Diyarbakır, Beyrut, Akkâ, Cebelilübnan, Şam, Trablus, Ankara, Kayseri, Çankırı, Konya, Isparta, Burdur, Antalya, Niğde, Teaz, Hudeyde, Balıkesir, Kütahya, İzmir, Manisa sancaklarında, Trablusgarb vilâyetinde, Zile, Tokat, Amasya, Köprü kazalarında çok yetişirdi. Elde edilen kökboyası, Manisa, Kırkağaç, Akhisar, Kayacık, Demirci, Gediz, Şaphane, Gördes, Karahisar ve Balıkesir'den karayolu, Alaçatı, Sakız, Karaman, Rodos, Kıbrıs, Midilli, Suriye ve Yunanistan'dan denizyoluyle İzmir'e getirilirdi. Kökboyası ticaretinin en önemli ve tek merkezi İzmir, başta gelen alıcısı ise devrin en önemli dokuma sanayiine sahip olan ve topraklarında kökboyası yetişmeyen İngiltere idi. Anadolu'dan götürülen tohumlarla Fransa ve İtalya'da kökboyası tarımı geliştirildi. Fakat anadolu kökboyasının üstünlüğü sağlanamadı. XIX. yy.da kökboyası osmanlı dış ticaretinde, tahıl ve ipekten sonra geliyordu. Osmanlı devletinin İngiltere'ye ihracatında da kökboyası, tütün ve tahıldan sonra yüzde 7,8 ile üçüncü sırayı alıyordu. Kökboyası ihracatı en yüksek seviyesine 1859'da ulaştı. İzmir ihracatında yüzde 31,6 ile birinciliğe yükseldi. Fakat kimyasal boyaların geliştirilmesiyle önemini kaybetti.

— Zır. Kökboyası, fazla nemli veya çorak olmamak şartıyle Anadolu'nun hemen bütün topraklarında yetiştirilmiştir. Kökboyası tarımı, oldukça ağır ve masraflıdır. Önce, «boyalık» denen tarlaların beş altı defa, hattâ daha fazla sürülmesi, topraktaki taşların iyice ayıklanması gerekir. Tarlalar 100 - 120 sm eninde ve aralarında 40 sm kadar boşluk bulunan uzunlamasına şeritlere ayrılır. Ekme veya fide dikimi yapılır. Çekirgeden kurtarabilmek için birçok yerde fide dikimi tercih edilir. Fideler, kışı ılıman yerlerde kasım, aralık, soğuk geçen yerlerde ise martta her bir dönüme 400 tane olmak üzere dikilir. Bitki yeşillendikten sonra, yabancı otlar ayıklanır ve birkaç kere çapalanır. Ekim ayı sonlarında boşluklardan alınan toprakla fidanlar aşağı yukarı örtülür. Bu suretle bitkinin sap ve dalları ertesi yıl kök haline gelir. Bu örtme işi yılda iki defa, ilkbahar ve sonbahar aylarında yapılır.

Bitki geliştikçe, kökü portakal rengi kırmızıya döner. Genel olarak kırmızı olan bu bitki, toprağın yapısına göre sarı, pembe ve başka renklerde de olabilir. Kök üretimi mayıs ayında başlar, temmuzda en yüksek düzeyine varır, eylül ve hattâ yağmursuz mevsimlerde ekime kadar sürer. (ML)

KÖKBOYASIGİLLER çoğl. blş. i. Bot. İkiçenekli, bitişik taçyapraklı, çiçekli bitkiler familyası.

— ANSİKL. *Kökboyasıgiller,* genellikle odunsu, nadiren otsu bitkilerdir. Yaprakları karşıt veya çevremli, basit, düz kenarlı ve kulacıklı, çiçekleri düzgün ve genellikle erdişidir; yumurtalığı alt durumlu, iki veya daha çok bölmelidir. Başlıca cinsleri: *yoğurtotu, kökboyası, belumotu, kahve, kınakına, gardenia.* (L)

KÖKBOYNU blş. i. Bot. Damarlı bitkilerde, ana kök ile sap arasındaki sınır.

— Zool. Memelilerde, bir dişin kökü ile tacı arasındaki sınır. (L)

KÖK-BÖRİ (El-Malik ül-Muazzam Muzafferüddin Ebu Nasr), Erbil atabeyi (1154-1232). Türkmen Begtigin sülâlesinden Musul atabeyi İmadüddin Zengi'nin kumandanı ve Musul valisi Zeynüddin Ali Küçük'ün oğlu. Musul atabeyi ölünce, Zeynüddin Ali Küçük Erbil'den başka Şehrizor, Hakkâri, Takrit, İmadiye, Akrülhimadiye, Sincar ve Harran kalelerini de kendi hâkimiyetine geçirdi. Ancak hayatının son günlerinde buralarını Musul atabeyinin oğlu Kutbüddin Mevdut geri aldı. Kök-Böri babası öldükten sonra atabey olduğunda hâkimiyeti altında sadece Erbil kalesi kalmıştı (1167). Ancak o sıralarda Erbil işlerini yöneten Mücahidin Kaymaz Kök-Böri'yi yurt ışına çıkartarak yerine küçük kardeşi Zeynüddin Yusuf'u getirdi. Kök - Böri önce Bağdat, sonra Musul'a gitti. Burada Musul atabeyi Seyfeddin Gazi'nin hizmetine girdi; kendisine Harran ıktâ edildi. Seyfeddin Gazi ile Salâhaddin Eyyubî arasında cereyan eden çarpışmalara Kök - Böri de kendi kuvvetleriyle katıldı (1174). Daha sonra, siyasî sebepler yüzünden Salâhaddin Eyyubî'ye tabiyetini bildirdi (1182). Salâhaddin Eyyubî de çıktığı sefer sonunda elde ettiği Urfa'yı Harran'a ek olarak kendisine verdi. Kök-Böri, Eyyubî'yi Musul'u kuşatması için teşvik etti. Ancak kuşatmada sonuç alınamadı (nisan 1183). Tekrar birtakım siyasî manevralara girişen Kök - Böri Salâhaddin Eyyubî'yi Harran'a davet ederek kendisine 50 000 dinar vermeyi de taahhüt etti. Ancak sözünü yerine getirmeyince tevkif olundu, ıktaları elinden alındı (1185). Ancak, halkın sevgisini göz önüne alan Salâhaddin Eyyubî aynı yıl içinde Kök-Böri'yi serbest bırakarak Harran ve Urfa'yı da kendisine geri verdi. Bu sırada Eyyubî'nin kızkardeşi Rabia Hatun ile Kök-Böri evlendiler. Bu arada ikinci Musul kuşatması da bir sonuç vermedi. Ancak, haçlılara karşı yapılan savaşlarda Musul askerlerinin de bulunması burasının Salâhaddin Eyyubî'nin hâkimiyetini tanıdığını gösterir.

Kök-Böri asıl ününü Salâhaddin Eyyubî'nin yanında haçlı ordularına karşı yaptığı savaşlarda kazandı. Kök-Böri Eyyubî'nin doğu orduları kumandanı olarak haçlıları Safuriye'de büyük bir bozguna uğrattı, Ku-

köknarlar

köknar kargası

düs kapılarının açılmasında, buradaki frenk krallığının ortadan kalkmasına sebep olan Hattin savaşında büyük rol oynadı (4 haziran 1187). Ayrıca Akkâ kuşatmasına başlayan üçüncü haçlılar ordusunu çember içine alarak şehre girmeyi başaran Salâhaddin'in yanında Kök-Böri de bulunuyordu (ağustos 1189). Erbil atabeyi olan kardeşi Zeynüddin Yusuf ölünce (29 ekim 1190), uhdesinde bulunan Harran, Urfa ve Sumeysat civarını Salâhaddin Eyyubî'ye bırakıp 50 000 dinar ödeyerek Erbil'e atabey oldu. Bundan sonra çağrıldıysa da haçlıların ikinci Akkâ kuşatmasında Salâhaddin Eyyubî'ye yardıma gitmedi. Ancak bastırdığı paralardan ona metbu kaldığı anlaşılmaktadır. Kök-Böri Erbil'de atabey olarak ölümüne kadar kaldı (1190-1232).
Salâhaddin ölünce, parçalanan Eyyubî devletinden ayrıldı (1193), bu tarihten sonra sikkeleri kendi adına bastırdı. Bundan sonraki siyasetini, Musul atabeylerini zayıf düşürmek, çevredeki devletlerle işbirliği yapmak esasına göre ayarladı. Nusaybin'i zaptetti (1202). Musul topraklarına girerek Ninova'yı yağmaladı ve ürünleri yaktı. Bundan sonra, Musul atabeyinin intikam seferini birtakım ittifaklarla önledi, yenilen Musul atabeyi ülkesine kaçmak zorunda kaldı (eylül 1204). Azerbaycan'a Meraga sahibiyle birlikte bir istilâ teşebbüsünde bulunduysa da kesin bir sonuç alamadan Erbil'e döndü. Daha sonra Musul'un Eyyubîlerin eline geçmemesi için çeşitli siyasî oyun ve ittifaklara başvurdu; Anadolu Selçuklu sultanı Kılıç Arslan ve bunun kardeşi Erzurum hâkimi ile anlaşmalar yaptı. Kızlarını, çeşitli emîr ve atabeylerle evlendirerek bölgede çatışma çıkmasını önledi. Nitekim Musul atabeyi İzzeddin Mes'ud, damadıydı ve o ölünceye kadar (1218) Erbil ile Musul arasında bir hadise çıkmadı. Ancak ikinci damadı İmadüddin Zengi'nin İmadiye kalesini alması ve Musul atabeyi olmak istemesi üzerine onun tarafını tuttu. Çıkan savaşlarda İmadüddin yenilgiye uğradı (1219) ve Erbil'e çekildi. Daha sonraki savaşta Kök-Böri damadıyla birlikte Zap suyu kenarında musul ordusunu çok ağır bir yenilgiye uğrattı (kasım 1219).
Kök-Böri'nin Eyyubî baskınına karşı yaptığı ittifaklar manzumesi elli yıl kadar sürdü. Sonunda Sincar atabeyliği son buldu ve Musul Meyyafarıkîn'e bağlandı (temmuz 1220). Aynı yıl içinde Erbil, Moğolların tehdidine maruz kaldı. Kök-Böri bunun için çeşitli tedbirler aldı, yardımlar sağladı, ancak moğol kuvetleri Hemedan'a doğru uzaklaşarak ülkelerine döndüler (haziran 1221). Bir ara gene çeşitli entrika ve anlaşmalar yaparak Musul'u kuşattıysa da başarı elde edemeden memleketine döndü. Bu sırada (ağustos 1224), Harizmşah tehlikesiyle karşı karşıya geldi. Halife de Celâhaddin Harizmşah'a karşı Kuşdemir kumandasında bir ordu çıkardıysa da yenildi. Bu durum karşısında Kök-Böri Harizmşah hükümdarıyle anlaşma yolunu seçti ve ona metbu oldu. Musul atabeyi El-Malik ül-Eşref'e karşı düzenlenen ittifaka katıldı, Ancak Celâleddin Harizmşah sözünü yerine getirememesi ve diğer başka sebepler yüzünden Zap suyuna kadar sokulduğu halde Erbil'e geri döndü.
Kök-Böri ömrünün son yıllarında bir moğol tehlikesi daha atlattı (1230). Ancak bundan da ilki gibi büyük bir zarara uğramadan kurtuldu ve istilacı kuvvetler Erbil'e giremeden geri çekildiler. Ölümünden sonra (1232) halife El-Muntasır'ın yolladığı kuvvetler Erbil'i zaptetti. Böylelikle Erbil atabeyleri sülâlesi de tarihe karışmış oldu.
Kök-Böri dine, bilime, sosyal yardıma önem veren bir hükümdardı. Zamanın bilginlerini, sofîleri, fakihlerini korudu. Hâkimiyeti altındaki yerlere cami, hastahane, yol, medrese, hankâh ve çeşitli sosyal yardım kurumları yaptırdı. Her yıl hac seferi düzenler, hacca gideceklerin yanına muhafızlar verirdi. Arafat'a ilk su getiren odur. Hz. Peygamber'in doğum gününü büyük dinî törenlerle kutlamak onun zamanında başladı ve bir gelenek halini aldı. Mezarı Kûfe'de halife Ali'nin yanındadır. (M)

KÖKÇİÇEKLİ blş. sıf. Bot. Çiçekleri kökten veya köke yakın yerlerden çıkan bitkilere denir. (L)

KÖKÇÜ i. (*kök*'ten *kök-çü*). Eskiden ilâç yapmakta kullanılan bitki kökleri satan kimse. (M)

KÖKÇÜK i. (*kök*'ten *kök-çük*). Bot. Ana kökün dallanmasıyle meydana gelen ikincil kök. (Kökçük, kökün merkez silindirinden doğar ve kabuğun hücrelerini sindirdikten sonra kabuğu delerek çıkar; *içverili* adıyle anılması bundan dolayıdır. Böylece de bir ek kökle, eksojen olan dal arasındaki fark belirtilmiş olur.) ‖ *Kökçük kılıfı*, bazı tohumlu bitkilerin, köktaslaklarını, başlangıçlarında sıkıca saran bir çeşit kın. (L)

KÖKÇÜL sıf. (*kök*'ten *kök-çül*). Bitkilerin köklerini yiyen (hayvan). [M]

KÖKDEŞ (Neveser), türk kadın besteci (Drama 1904 - İstanbul 1962). Besteci Muhlis Sabahattin Beyin kızkardeşi. İlköğrenimini doğduğu yerde gördü. Daha sonra İstanbul'a gelerek Notre-Dame de Sion'da okudu. Bir süre İstanbul radyosunda çalıştı. Müzik âletlerini çalmayı öğrendi. Fantezi, oyun havası, zeybek ve köçekçe türünde eserler verdi. Başlıca makamları: 7 rast, 5 nihavend, 4 segâh, 4 suzinak, 3 hicaz. (M)

KÖKEN i. (*kök*'ten). *Halk dili.* Kavun, karpuz, salatalık v.b. bitkilerin bir tanesi veya dalı: *Rüzgâr bütün karpuz kökenlerini altüst etti.* ‖ *Yeni.* Bir şeyin geçmişteki kökü: *Türlerin kökeni. Esk.* Menşe.
— Biyol. *Yeni.* Kromozomun içindeki kromonema halindeki iplikçiği çevreleyen ve fazla boya almayan kılıf.
— Gram. *Yeni.* Kök görevi gördüğü halde, daha yalın bir unsura (yani gerçek köke indirilebilen kelime bölümü.
— Tab. tar. *Yeni.* Bir organın çıkış noktası, organın başladığı yer: *Parmakların kökeni. Bir yaprağın, bir yaprak sapının kökeni.* (M)

KÖKLEME i. (*köklemek*'ten *kökle-me*). Bahç. Bir bitkiyi ve özellikle de bir ağacı topraktan köküyle birlikte çıkarmak eylemi.
— Zır. *Kökleme pulluğu,* otları kökleriyle çıkarmak ve toprağı sığ sürmek için kullanılan pulluk. (ANIZ BOZAN da denir.)
— ANSİKL. Bahç. *Kökleme,* bitkinin gelişmesinin durduğu dönemde yani kışın veya yaz ortasında yapılır. Köklemeler yazın, gün sonunda veya özellikle gün daha yeni başlarken yapılır ve bitkinin nakil sırasında buharlaşma yoluyle fazla su kaybetmemesine dikkat edilir, yeni yerine yerleştirilince de bolca sulanır. Kışın yapılan sökmeler daha uygundur. Ama bu iş için nispeten az soğuk günler tercih edilmelidir. Reçineli ağaçlar ise yalnız ilkbaharda sökülür. Köklemede her şeyden önce, kök ve kökçüklerin kırılmamasına dikkat etmek gerekir. Ayrıca, anaköklerin elden geldiğince topraklarıyle birlikte, yani topak halinde bulunması yerinde olur.
— Zır. *Kökleme pulluğu,* tekerlek üzerindeki bir gövdeyle, zararlı otları kesen ve kökleyen, düz ve çok keskin saban demirlerinden meydana gelir. (L)

KÖKLEMEK geçl. f. (*kök*'ten *kök-le-mek*). Bitkiyi topraktan kökü ile çıkarmak. ‖ Toprağı bitki köklerinden temizlemek. ‖ Dağılmamaları için minder, şilte v.b. şeylerin iki yüzünü dikişlerle tutturmak. ‖ İnce saç örgülerini biraraya getirerek tekrar örmek. ‖ [Telli musikî âletleri için] Kurmak. ‖ *Argo.* Motorlu aracın hızını artırmak için kuvvetle gaza basmak. (M)

KÖKLENDİRME i. (*köklendirmek*'ten *köklendir-me*). Bahç. Aşılı bir ağacı aşı yerinin üzerinden toprağa gömerek aşının kök salmasını sağlamak işlemi. (M)

KÖKLENDİRMEK geçl. f. (*köklenmek*'ten *köklen-dir-mek*). Bahç. Bir ağacın aşı yerini, aşı filizinin kök salması için toprağa gömmek. (LM)

KÖKLENME i. (*köklenmek*'ten *köklen-me*). Zır. Kök tutmak veya kök salmak eylemi. Bk. ANSİKL.
— ANSİKL. Zır. *Kökleme,* bazen meşe, kestane, dişbudak, akçaağaç, ıhlamur ve armutta olduğu gibi toprağa dikine giren derin ve kuvvetli bir anakökle (kazıkkök) bazen de kayın veya gürgende olduğu gibi yatay köklerle yahut kızılağaçta olduğu gibi konik biçimde, kuvvetli, derin, ama dikine inmeyen (yani ikisinin arası) bir kök biçiminde olur. (LM)

KÖKLEŞMEK veya **KÖKLENMEK** dönşl. f. (*kökleşmek*'ten *kökle-ş-mek* veya *kökle-n-mek*). [Bitkiler için] Kök tutmak, kök salmak. ‖ *Mec.* Köklü, esaslı bir şekilde yerleşmek.
◆ **Kökleştirmek** ettrg. f. Kökleşmesini sağlamak. (M)

KÖKLÜ sıf. (*kök*'ten *kök-lü*). Kökü olan: *Köklü bitki.* ‖ Kökü [...] olan: *Kafası, saçları ve ensesi büyük delikanlının beyaz köklü kocaman dişleri gözüken ince dudaklı...* (S. F. Abasıyanık). ‖ — *Mec.* İyice yerleşmiş, temeli olan: *Tek tatsızlık çıkmasın diye birbirleri uğrunda en köklü sandığınız düşüncelerini feda ettikleri de oluyor* (N. Ataç). ‖ Soylu, iyi tanınan: *Köklü bir aileden geliyor.*
— Mat. *Köklü ifade,* içinde bir kök işareti bulunan ifade: $y = \sqrt[3]{x^2+1}$ *bir köklü ifadedir.*
— ANSİKL. Mat. *Köklü ifade*'lerin hesaplanması, aşağıdaki kurallara göre yapılır:

$\sqrt[n]{a} = a^{\frac{1}{n}}$ ve daha genel olarak $\sqrt[\frac{p}{q}]{a} = a^{\frac{q}{p}}$

denklemi, bir kökün hangi kurallara göre bir kuvvet şeklinde yazılabileceğini gösterir: *kuvvetin üssü, kökün indisinin tersine eşittir.* Bu kural, kökler hesabını kuvvetler haline getirmek imkânı verir. Meselâ,

$$\sqrt[m]{\sqrt[n]{a}} = \left(a^{\frac{1}{n}}\right)^{\frac{1}{m}} = a^{\frac{1}{n}\cdot\frac{1}{m}} = a^{\frac{1}{mn}} = \sqrt[mn]{a}.$$

Bir *a* niceliğinin *n*'inci dereceden kökünün *m*'inci dereceden kökü, bu niceliğin*mn*'inci dereceden köküdür.

$$\sqrt[n]{a^r} = \left(a^r\right)^{\frac{1}{n}} = a^{\frac{r}{n}} = a^{\frac{rp}{np}} = \sqrt[np]{a^{rp}}$$

ifadesinden şu sonuç çıkar: *bir kuvvetin kökü alınırsa, hem kökün indisi, hem de, kuvvetin üssü aynı sayı ile çarpılabilir (veya bölünebilir).* Böylece $\sqrt[2m]{a^m} = \sqrt{a}$ bulunur.

$$\left(\sqrt[n]{a}\right).\left(\sqrt[n]{b}\right) = a^{\frac{1}{n}}.b^{\frac{1}{n}} = \left(ab\right)^{\frac{1}{n}} = \sqrt[n]{ab}$$

ifadesinden de şu kurala varılır: *bir çarpımın* n*'inci kökü, çarpanlarının* n*'inci köklerinin çarpımına eşittir.*
n'inci kuvvetten bir kökün indisini *m* ile bölerek, kök *m*'inci kuvvete yükseltilir ve

$\left(\sqrt[n]{a}\right)^m = \sqrt[\frac{n}{m}]{a}.$ şeklinde yazılır.

Meselâ,

$$\left(\sqrt[6]{a^3}\right)^2 = \sqrt[3]{a^3} = a.$$

Aynı şekilde, indisleri farklı iki kökü, indisleri aynı iki kök haline getirmeğe yarayan kural da kurulabilir. (LM)

KÖKMANTAR blş. i. Bot. Bir mantarın emeciyle bir kökün ortak yaşarlık biçimindeki birleşmesinden çıkan mantar. (Bu mantarlara, emecin durumuna göre, *içbeslek kökmantar* veya *dışbeslek kökmantar* denir. En çok rastlanan çeşiti, orman ağaçlarının kökmantarlarıdır.) [L]

KÖKNAR i. (fars. *kūknār*'dan). Bot. Kuzey avrupa ormanlarında yaygın, boz gövdeli, kara yapraklı, reçineli ve kozalaklı büyük ağaç. (İlmî adı *Abies.* Açıktohumlular altşubesinin çamgiller familyasındandır.)
— ANSİKL. Bot. *Köknar*'lar, kışın yaprak dökmeyen, görünüşü heybetli ağaçlardır. Ladin, hattâ çamla karıştırılmasına rağmen, aralarında ayrılıklar vardır. Köknar dalları eş biçimde, yassı ve çamınkilerden çok daha kısa yapraklarla örtülüdür. Köknar kozalağının pulları teker teker eksenden ayrılarak tohumuyle birlikte düşer; tohum uçlarında sürekli kanatçıklar vardır, kozalaklarından ayrıktır ve uçları üç dişlidir, orta diş, ötekilerden daha belirgindir. Yemiş yaprağı pulları iki yumurtacıklı, bu yumurtacıklar ortotrop düzende ve ters dönüktür.
Köknarlar, tek başına veya başka ağaçlarla karışık olarak büyük ormanlar meydana getirir. Geniş yeşil sahalara veya cadde ke-

Foto. *LAROUSSE*

narlarına süs ağacı olarak da dikilir. En yaygın türü *ak köknar*'dır (Abies pectinata). Bunun yassı iğneleri tarak dişleri biçiminde iki sıralıdır, alt uçlarında iki beyaz çizgi vardır. Ormanlarda, çoğunlukla ladin ve gürgenle birarada bulunur. Köknardan çok büyük boyda yapı kerestesi, her çeşit lata ve lambri gibi bıçkı kerestesi çıkar. (Bk. ODUN *levhası*.) Bu ağaçlar ince, ağır ve düzgün gelişimli, gövdeleri budaksız olduğundan çatı tahtası yapımına çok elverişli kereste verir. Ağacından fıçı tahtası, peynir kutusu çemberi yapılır. Damarlı köknarın gövdesi tamamıyle budaksız olduğundan gemi direği yapımında kullanılır. Uzun yıllar büyük ağaçların gölgesinde kalmış genç köknarlardan çok iyi şerbetçiotu hereği, merdiven basamağı, telgraf direği olur; kâğıt sanayiinde de kullanılır. Köknar odunu yakıt olarak elverişli değildir. Avrupa'ya ithal kerestesi olarak en çok İsveç, Norveç, Polonya, Finlandiya ve Rusya'dan *kuzey köknarı* gelir; iki türü vardır: *kızıl köknar*, işlenmeğe elverişli, havaya ve neme karşı dayanıklıdır; *ak köknar*, öncekinden daha düşük kalitede olmakla birlikte, yapı kafesi ve iç doğrama işleri için elverişlidir. *Belsem köknarı*, daha çok Amerika'nın kuzeyinde Büyük Okyanus kıyılarında yetişen bir çeşit ak köknardır. Beyaz renkli kerestesi hafif ve yumuşaktır, ancak ambalaj sandığı yapımında ve kâğıt sanayiinde hammadde olarak kullanılır. Belsem köknarından *kanada belsemi* adıyle bilinen bir reçine çıkarılır. Bu madde, akışkanlığı ve camınkine yakın kırılma indisi sayesinde mikroskop incelemelerinde çok yararlı bir araç vazifesi görür. Başka köknar çeşitleri şunlardır: *nordmann köknarı*, Kafkas dağlarında ve Türkiye'nin Doğu Karadeniz bölgesinde yetişir; *pinoaro köknarı*, en çok İspanya'da bulunur; *çatal yapraklı köknar*, Japonya'nın soğuk bölgelerinde görülür; *fraser köknarı*, vatanı Kuzey Amerika, Kanada ve Virginia'dır; *concolor köknar*, Kuzey Amerika, özellikle Kayalık Dağlar bitkisidir; *webb köknarı* ve *pindrow köknarı*, Himalayalar'da bulunur. *Douglas köknarı* (Pseudotsuga Douglas), köknar cinsi dışında kalan yakın bir cinstir, Kuzey Amerika'da yetişir ve çok büyük boylara erişir, ağacı marangozlukta, ambalajcılıkta, yapıcılıkta, kâğıt sanayiinde, ayrıca da maden kuyuları dehlizlerinde istinat direği olarak kullanılır. Türkiye'de nordmann köknarından başka *batı karadeniz* ve *uludağ köknarı*, *toros köknarı* ve *kazdağı köknarı* adı verilen çeşitlere rastlanır.

— Eczc. Ak köknardan eczaneler için terebentin üretilir: Finlandiya, İsviçre ve Avusturya'da bu ağaçtan çamsakızı ve katran, silvestir çamından, çam filizi denen çam esansı çıkarılır.

— Mobl. XV. yy.dan bu yana marangozlukta kullanılan köknar, XVIII. yy.da kaplama gömmelerle süslü veya mobilyaların çoğunun gövdesini meydana getirdi. (LM)

KÖKNAR (Sait), türk tiyatro ve filim oyuncusu (İstanbul 1901 - ay.y. 1944). Sahneye ilk olarak Galata'da revü temsil eden yarı amatör bir tiyatroda çıktı. Kısa bir süre Minakyan'ın tiyatrosunda çalıştı. 1920'den sonra Naşit'in yönettiği *Şark tiyatrosu*'na girdi. 1929'da Alay Köşkü yazarları tarafından kurulan *Sanayii Nefise birliği*'nin oynadığı *Mary Dugan Davası* adlı oyunda dikkati çekti. Aynı yıl Muhsin Ertuğrul tarafından Dârülbedayi kadrosuna alındı. Daha önce kendi kurduğu bir amatör toplulukla anadolu turnesine çıktı. 1932'de Muhsin Ertuğrul'un çevirdiği *Kaçakçılar* filminde bir otomobil kazası geçirerek yüzünden yaralandı ve 1937'ye kadar sahneden uzakta kaldı. 1937 yılından 1944 yılı sonuna kadar çeşitli oyunlarda ve filimlerde oynadı. Başlıca filimleri: *Milyon Avcıları* (1934); *Aysel, Bataklı Damın Kızı* (1935); *Kıvırcık Paşa* (1940); *Nasrettin Hoca Düğünde* (1943).

— Oğlu ERGUN, türk tiyatro oyuncusu ve sahneye koyucusu (İstanbul 1934). «Genç Oyuncular» topluluğunda dikkati çekti, Arena tiyatrosunda *Kral Übü*'yü oynadı. 1963'ten beri İstanbul Şehir tiyatrosundadır. (M)

KÖKNAR kargası bls. i. Zool. Kuzey yarımkürenin soğuk bölgelerindeki ormanlarda yaşayan, sağlam gagalı, esmer ve beyaz renkli kuş (*Nucifraga caryocatactes*).

— ANSİKL. Avrupa ve Asya'da bulunan, *köknar kargası* beyaz benekli, çikolata rengindedir. Aşağı yukarı güvercin büyüklüğündedir; dağlardaki az çok kapalı ormanlarda yaşar, kışın besin bulamadığı zaman alçak bölgelere iner. Böcek, meyve ve tohum gibi şeylerle beslenir; kuş yumurtası, hattâ kuş yavrusu yediği de olur. Meyve ve taneleri kursağında biriktirir, güvenli bir yere gelince çıkarır ve toprağa saklar; gizlediği yeri unutması yüzünden bitkilerin yayılmasına hizmet eder. Türkiye'de bulunan köknar kargası Bulgaristan dağlarında kuluçkaya yatar. (ML)

KÖKNARLIK i. (*köknar*'dan *köknar-lık*). Köknar çamlarının çok olduğu yer.

— ANSİKL. *Köknarlık*, çoğu zaman gürgen ve ladin ağaçlarıyle karışık köknar ormanına denir. Köknarlıklar düzenli baltalık büyük ormanlar veya bahçe korulukları olarak kullanılır. Orman ağaçları sık yerlerde seyreltilir. Bu eylem ormanın kendi tohumlarıyle kendini yeniden üretme amacı ile yapılır. İkinci seyreltme kesimi genç köknarların gövdeleri üzerinde ilk boğum yaprakları göründükten sonra yapılır. Bahçe veya park koruluklarında tek bir çeşit kesim uygulanır. Buna *döllenme* (veya *iyileştirme*) *kesimi* denir. (L)

KÖKSAP bls. i. Bot. Her yıl kök süren ve yerüstüne sap çıkaran çokyıllık yeraltı gövdesi. (Köksapın üzerinde, geçmiş yıllara ait çiçekli sapların izlerini bulmak mümkündür.) ‖ *Dallı köksap*, çok sayıda çiçekli sap demetleri veren çok parçalı köksap (buğdaygillerden). [L]

KÖKSEL sıf. (*kök*'ten *kök-sel*). Anat. ve Patol. Bir kök ile, özellikle de bir sinir veya lenfa damarı köküyle ilgili. (L)

KÖKSÖKER bls. i. Kazıkköklü (pancar), yumrulu (patates, yerelması), taneli (yerfıstığı) ve saplı (keten) bitkileri sökmeğe veya bunların yeraltındaki kısımlarını topraktan çıkarmağa yarayan makine.

— ANSİKL. *Köksöker*'lerin alt kısmında, yere göre ve çekme yönünde eğri duran, lam veya çatal şeklinde bir sökme organı bulunur. Daha karmaşık yapılı bazı makinelerde birtakım ek işleri yapacak aygıtlar yer alır: bir bıçak veya kesici bir disk, köke bitişik yeşil kısımları keser; ayıklayıcı bir aygıt kesilen bu kısımları kenara fırlatır (*temizleyici köksöker*); bir ızgara veya döner kasnak kökleri temizler, gerekirse biraraya yığar (*toplayıcı köksöker*) veya başka bir araca yükler (*yükleyici köksöker*). Bazı makinelerde ise temizleme ve yükleme kısımları birarada yer alır. Yumruları çıkartmakta kullanılan köksökerlerin altında tek veya çift düz demirli bir aygıt bulunur; bu kısım içinde yumru bulunan toprak parçasını böylece yukarıya kaldırır, sonra ufalar (*kaldırıcı köksöker*). Modern makinelerde genellikle bir temizleme - toplama aygıtı bulunur; döner dişli, çatal, türbin v.b. şeklindeki bu aygıt, yumruları ayırarak kenara veya bir döner kasnağın üzerine atar; döner kasnak bunları arkaya veya yana döker veya tek yahut çift kanatlı bir ızgaraya geçirir; ızgara da makinenin arkasına kurulur. Bazı makinelerde ise yükleme ve çuvala doldurma tertibatı vardır (yükleyici köksöker ve *doldurucu köksöker*). [L]

KÖKSÜ i. (*kök*'ten *kök-sü*). Bot. Mantarlarda paralel yönlü, dışa doğru kalın çeperli, sık miselyum tellerinden meydana gelen ve kökü andıran uzun uzantı. ‖ Kara ve su yosunlarında, çiçeksiz damarlı bitkilerle bazı konuk bitkilerde bulunan emici kıl şeklindeki uzun hücre. (L)

KÖKSÜZ sıf. (*kök*'ten *kök-süz*). Kökü olmayan. ‖ *Mec*. Sağlam bir dayanağı, temeli, gerçekliği olmayan: *Ben şu vaziyetimde, ayrıca köksüz bilgilerle kendi kendime sağlam bir teşhis koyabilir miyim?* (R. H. Karay). [M]

Köksüzler (*Les Déracinés*), Maurice Barrès'in romanı (1879). *Le Roman de l'Energie Nationale* (Millî Enerjinin Romanı) adlı dizinin ilk eseri. «Köksüzler» düşüncelerı benzeyen ama ayrı karakterde yedi gençtir. Öğretmenleri onlara «soylarında ve bastıkları toprakta dayanabilecekleri bir sağlam zemin» vermemiştir. Memleketlerinden ayrılarak Paris'e giderler ve orada başıboş ve müdafaasız olarak kalırlar. Barrès'in, genç adamların başarısızlığını «köksüzlük»'e bağlaması, André Gide ve Charles Maurras'ın da katıldığı uzun tartışmalara yolaçtı. (L)

KÖKTAŞ bls. i. Taşçılık. Bir taş ocağının son tabakası altından çıkartılan ve boyutları, kesme taşın boyutlarından daha küçük olan taş. (L)

KÖKTEN sıf. (*kök*'ten *kök-ten*). Yüzeyde kalmayan, derine inen, köklü: *Kökten yenilikler*. ‖ Zf. Esaslı bir şekilde: *Dönüp Medine'ye gidelim ve onları kökten mahvedelim* (Cevdet Paşa). *Esk*. Cezrî.

— ÇEŞ. DEY. *Kökten bozuk*, mayası, esası kötü. ‖ *Kökten sürme*, özelliğini soydan alan. (M)

KÖKTEN (İsmail Kılıç), türk arkeoloğu (Ünye 1904). Kütahya sultanîsini (1919), Trabzon dârülmuallimini (1923) bitirdi. 1923-1936 Yılları arasında Samsun'da öğretmenlik yaptı. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih - Coğrafya fakültesini bitirdi. Antropoloji ve Etnoloji enstitüsüne asistan oldu (1941). Doktorasını tamamladı (1947). Doçent (1953); Prehistorya kürsüsü profesörü (1959) oldu. Yayımladığı araştırmalardan bazıları şunlardır: *Kars'ın Tarihöncesi Hakkında İlk Kısa Rapor* (1943); *Orta, Doğu ve Kuzey Anadolu'da Yapılan Tarihöncesi Araştırmalar* (1944); *Yeni Geç Damga Mühürleri* (1947); 1949 *Yılı Tarihöncesi Araştırmaları Hakkında Kısa Rapor* (1949); *Anadolu'da Prehistorik Yerleşme Yerlerinin Dağılışı Üstüne Bir Araştırma* (1952); *Belbaşı Kültürü Hakkında Kısa Bir Eleştirme* (1962); *Anadolu-Ünye'de Eskitaş Devrine (Paleolitik) Ait Yeni Buluntular* (1962); *Karain Klavuzu* (1967). [M]

KÖKTENCİLİK i. (*kökten* > *köktenci*'-den *köktenci-lik*). Bk. RADİKALİZM.

KÖKTEŞ sıf. (*kök*'ten *kök-teş*). Gram. *Yeni*. Aynı kökten gelen çeşitli yapı ve görevdeki kelimelere denir: *alım- alın-tı; üzüntü-üzgün; başlangıç- başlık* v.b. (M)

KÖKTÜRKÇE bls. i. Leng. Bk. GÖKTÜRKÇE.

KÖKTÜRKLER. Bk. GÖKTÜRKLER.

Köktürk yazıtları. Bk. ORHON VE YENİSEY YAZITLARI.

KÖLCSEY (Ferenc), macar hatip ve şairi (Szodemeter 1790-Cseke 1838). 1826'dan itibaren *Hayat ve Edebiyat* dergisini yönetti; lirik şiirler (*Dobozi; Güzel Lenka; Zrinyi, Umut*) ve *Macar Millî Marşı*'nın sözlerini yazdı. Kazinczy hareketinin başlıca temsilcisidir. Liberal partiden milletvekili seçildi, 1832-1836 arasında diyette yer aldı. (L)

KÖLÇER i. *Halk dili*. Buğday tanelerinin biçimini ve ununu bozan hastalık. (M)

KÖLE i. Birinin buyruğu altında bulunan, hür olmayan kimse: *Artık, Abdü'd-Dar oğullarından sancağı tutacak kimse bulunmadığından yine onların kölelerinden Savab nâm şahıs sancağı aldı* (Cevdet Paşa). ‖ *Teşm. yol*. Zorba bir gücün hâkimiyeti altında bulunan kimse. ‖ *Mec*. Herhangi bir şeye aşırı derecede bağlı olan kimse.

— DEY. *Kölen olayım. Halk dili*. Yakarış, yalvarış anlatır. ‖ *(Birinin) Kulu kölesi olmak*. Bk. KUL.

— Huk. Mülkiyet veya mülkiyetle ilgili bazı haklara konu olabilen kişi. Bk. KÖLELİK.

— Tar. Savaşta ele geçen veya para ile satın alınan erkek. Her türlü bağımsızlık ve medenî haktan yoksun bırakılmış, başkalarının iradesine bağlı kimse. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Tar. İnsanlar en eski çağlarda savaşlar ve değişik olaylar yüzünden birbirlerini esir ederler, birer araç gibi kullanırlardı. İnsanın insanı öldürmesinin yasak olmadığı, suç sayılmadığı çağlarda *köle* kavramı güçlünün elinde gelişigüzel bir tabiat varlığı anlamını taşırdı. İlk çağlarda savaş esirleri, küçük çarpışmalarda, soygunlarda ele geçirilen insanlar öldürülürdü. Sonraları bu esirler birer araç olarak kul-

Pont-Neuf'te eski Henri IV anıtı ayaklığının kölesi P.de Francheville'in eseri, Louvre müzesi, Paris

Foto. Giraudon (LAROUSSE)

lanılmağa başlandı. İlk köleler, efendilerinin elinde birer eşya niteliğindeydi. Köleler ağır işlerde çalıştırılır, gereğinde zevk için öldürülür veya ağır işkenceler altında bırakılırdı. Tapınaklarda tanrılara kurban edildikleri de olurdu. Mısır, Roma, Yunan, İran, Arap ve İlhanlı devletlerinde, köle, efendi tarafından her türlü işe koşulur, zevk için öldürülür veya işkenceye uğratılırdı. Bu köleler ya savaş tutsakları arasından seçilir veya insan pazarlarından satın alınırdı. Hak kavramının kuvvet anlamına geldiği çağlarda kölenin hiç bir insanî değeri yoktu. Romalılarda, Araplarda, köleler birer tarım aracı niteliğinde oldukları için topraklarla alınıp satılırlardı. Tek tanrıcı dinlerin ortaya çıkışıyle köle kavramı yeni ve sınırlı bir anlam kazandı. Köle, bir insan olarak anlaşıldı fakat kendisine hukuk bakımından genel geçerliği olan medenî haklar tanınmadı. Hıristiyanlık, insanın insana köle olmasını, eski inançların etkisi altında kalarak, olduğu gibi benimsedi. Yalnız, ruhanîler arasına girenlere azat olduktan sonra üç yıl içinde bağımsızlık hakkı tanındı. İslâmlığın başlangıçlarında, savaş tutsaklarının alınıp satılması, islâm dinini benimsedikten sonra azat edilmeleri geleneği kondu. Daha sonraki yıllarda köle bir kefaret, günahtan sıyrılma aracı oldu. Çeşitli ağır suçları işleyenlerin, özellikle katillerin köle satın alınarak azat etmeleri gereği kondu. Zevk için köle öldürme yasaklandı. Kölelerin azat edilmesi, alınıp satılması belli kurallara bağlandı. Kölelerin, ok ve yay yapanlarına, ok atanlarına dört yüz dinar, şair veya hafız olanlarına altı yüz dinar değer biçildi. Fakat hiç bir din, köleyi hür bir insan olarak görmedi. Kölenin, böyle aşırı kurallara bağlanması eskiçağ insan anlayışlarında yaşayan değişik etkilerin sonucudur.

Köleler ev işlerinde, çarşı ve pazarlarda, ziraat işlerinde, denizcilikte çalıştırılırdı. Arap ve osmanlı denizciliğinde köleler daha çok kürekçilikte çalıştırıldı. Eski Mısır'da ehramların, Anadolu, Roma, İran ve Yunan ülkelerinde tapınakların yapımında çalıştırıldı. Kölelerin, krallar, imparatorlar, devlet büyükleri ve varlıklı kimseler tarafından birbirlerine hediye olarak gönderildiği de olurdu.

Her çağda ve her devlette bulunan sayısız kölelerden, islâm dünyasında en ünlü olanları, Bilâli Habeşî, Zeyd, Tarık bin Ziyad, yunan ülkesinde frigyalı stoa'cı filozof Epiktetos, Türklerde Gazne hâkimleri olarak bilinen Bilgetigin ile Sebüktigin birer köleydiler.

— İkonogr. Kölelik çok kere antik heykel sanatına ilham kaynağı oldu; özellikle barbar kölelerini temsil eden figürlerin sayısı kabarıktır. Chalon-sur-Saône'daki habeş kölesi (Paris, Millî kütüphane), barbar köleler (Louvre), Trajanus'un yaptırdığı yapılardan çıkarılan köle baş ve büstleri (Vatikan) papa Julius II'nin mezarı için ünlü «köle» heykelleri (Louvre) yapan Michelangelo'yu izleyen çağdaş heykeltıraşlar, büyük tarih olaylarını canlandıran heykel gruplarına köle figürleri de eklediler; bu figürler silâh takımları ve savaşı temsil eden alçak kabartmalarla uyum halindedir: P. Tacca'nın (İnebahtı savaşında türk esirlerine bakarak yapılan) Livorno'daki Ferdinand I anıtını süsleyen dört kölesi, Pierre de Francheville'in Paris'te Pont-Neuf için yaptığı Henri IV anıtı (bugün Louvre'da), Des Jardins'in eskiden Paris Victoires alanı için yaptığı ve bugün Invalides müzesinde bulunan Louis XIV anıtı, Palermo'daki Filippo V anıtı. Versailles sarayı «Savaş salonu»nda ve Coysevox'un bu saray bahçelerinde bulunan heykellerinde de köle figürleri görülür. XVI. ve XVII. yy.larda köle figürlerine dekoratif resimlerde sık rastlanır: bunlar, kornişlerdeki resimli madalyonları birbirinden ayıran figürlerdir (Sistina şapeli, Farnese galerisi). Ayrıca Parmigiano'nun *Türk Kölesi* tablosunu da saymak gerekir (Floransa).

◆ **Köleniz** veya **köleleri** i. *Esk.* Bir saygı ifadesi olarak «ben» zamiri yerine veya bir yakınını belirtmek için kullanılan söz: *Mahdum köleniz.* (→Bibliyo.) [M]

KÖLECİLİK i. (*köle* > *köleci*'den *köleci-lik*). Köleliğe dayandırılmış olan toplum sistemi. || Köle ele geçirmek için başka türlerin yuvalarını yağma eden bazı karınca toplumlarının durumu. Bk. POLYERG. (L)

KÖLELEŞMEK geçz. f. (*köle*'den *köle-le-ş-mek*). Köle haline gelmek. (M)

KÖLELEŞTİRMEK geçl. f. (*köleleşmek*'ten *köleleş-tir-mek*). Birini köle haline getirmek, her türlü hürriyetten yoksun bırakmak. (M)

KÖLELİK i. (*köle*'den *köle-lik*). Köle olma hali.

— ANSİKL. Huk. *Kölelik*, ilkçağ iktisadî düzeninin ayrılmaz bir parçasıydı. Kölelikle mücadele ancak XV. yy.da başladı. Daha önceleri kölelik, savaş esirlerinin hayatları üstünde sınırsız bir tasarruf hakkı tanıyan savaş hukukunu yumuşatan bir müessese olarak kabul edilmekteydi. Tek tanrılı dinlerin yayılması da kölelik müessesesini etkileyemedi. Ortaçağda Avrupa'nın çeşitli yerlerinde (Venedik, Cenova, Sicilya, Katalonya) insan pazarları vardı. XV. yy.dan sonra ise, köleliğin kaldırılması ve köle ticaretinin yasaklanması için, XX. yy.a kadar sürecek bir mücadele başladı. Başlangıçta yalnız hıristiyan kölelerin azatı söz konusu idi. Sonraları bazı yazarlar, din farkı gözetilmeksizin Avrupa'ya ayak basan her kölenin, *ipso facto* hürriyetini elde edeceği görüşünü savundular. Ancak köle ticaretini yasaklayan ve köleliği kaldıran hukuk kuralları daha sonraki zamanlarda kabul edildi. İngiltere'de köle ticareti 1807'de kaldırıldı. Köleliğin kaldırılması ise İngiltere'de 1838, Fransa'da 1849, Amerika Birleşik devletlerinde 1865 yıllarında oldu. Milletlerarası alanda, *Viyana bildirisi* (8 şubat 1815) ile köleliğin kaldırılması için ilk çalışmalar yapıldı. Bildiriyi imzalayan devletler «insanlık ilkeleriyle evrensel ahlâka aykırı» saydıkları köle ticaretinin yasak edilmesi konusunda gerekli çalışmalara girişeceklerini taahhüt ettiler. Bundan sonra devletler, ikili antlaşmalarla köle ticaretini önlemeğe veya sınırlamağa başladılar. Bu antlaşmalarla âkit devletlerin savaş gemilerine, karşılıklı olarak, âkit tarafların bayrağını taşıyan köle ticareti yapan veya yaptığı sanılan gemilerin açık denizlerde durdurulması ve aranması hakkı tanındı. 20 Aralık 1841'de İngiltere, Avusturya, Prusya, Rusya ve Fransa arasında bir beşli antlaşma aktedildi. Fakat Fransa antlaşmayı onaylamadı. Âkit devletler her türlü zenci köle ticaretini, gerek vatandaşları, gerekse başkalarını taşıyan gemiler bakımından yasaklamayı ve böyle bir ticareti korsanlık suçu olarak ilân etmeyi taahhüt ettiler. *Berlin Umumî senedi* ile (26 şubat 1885) *Brüksel Umumî senedi* (2 temmuz 1890) köleliği kaldırmamakla birlikte, köle ticaretinin yasaklanması yolunda önemli hükümler getirdi. *Saint Germain sözleşmesinde* de (10 eylül 1919) gerek köleliğin kaldırılmasını, gerekse köle ticaretini önleyecek hükümler yer aldı. Milletler cemiyeti zamanında ise, hükümleri evrensel bir değer taşıyan 25 eylül 1926 tarihli görüşme aktedildi. Ancak bu antlaşma, devletlere, antlaşmaya taraf olur olmaz köleliği kaldırmak ödevini yüklemiş değildi. Taraf devletlerce, sadece yavaş yavaş ve mümkün olduğu kadar kısa bir süre içinde köleliğin her çeşidinin kaldırılması kararlaştırıldı. Ayrıca karşılıklı antlaşmaya dayanan kölelik de herhangi bir cezayı gerektirmiyordu. 1926 Antlaşması köleliğin kaldırılması bakımından esnek hükümler taşıyordu. Ancak köle ticareti konusunda, kesin ve antlaşmanın yürürlüğe girmesiyle uygulanması gereken genel bir yasak getirmekteydi. Antlaşmaya taraf olan devletler ayrıca ceza kanunlarını da antlaşmanın getirdiği sınırlama ve yasaklara göre değiştirmek zorundaydı. Bu antlaşma, uygulamayı tespit edecek veya âkit tarafların davranışlarını denetleyecek sürekli ve milletlerarası bir denetim organı kurulmasını öngörüyordu. Bu sebeple köleliğe benzer bazı uygulamaların önlenemediği görüldü. Daha sonra Birleşmiş Milletler'e bağlı bir komisyonun (1949) araştırmalarında, birçok devlette köleliğe benzer uygulamaların bulunduğu ve özellikle arap yarımadasında köleliğin klasik biçimiyle sürdürüldüğü anlaşıldı. Bundan sonra konseyin girişimiyle toplanan konferansın sonunda, *Köleliğin, Köle Ticaretinin ve Köleliğe Benzer Müessese ve Uygulamanın Kaldırılması sözleşmesi* (7 eylül 1956) kabul edildi. Bu sözleşmeye göre, taraf devletler kölelik ve köle ticaretinin ve ayrıca borç yüzünden köle olma, serflik, karı olarak satılma veya başkasına aktarılma, karının miras olarak kalması, küçük çocukların satılması gibi benzer uygulamaların bir an önce kaldırılması için gerekli tedbirleri almayı taahhüt ettiler. Sözleşmede köle ticareti suç sayılmakta, âkit taraflar kendi bayraklarını taşıyan gemilerin köle ticareti yapmamasını sağlamakla yükümlü tutulmaktadır. Ayrıca bu gibi gemilere sığınan kölelerin *ipso facto* hürriyetini kazanacakları öngörülmektedir. Sözleşmeye göre âkit devletlerin köleliğin kaldırılması konusunda işbirliğinde bulunması gerekmektedir. Türkiye bu sözleşmeyi 17 temmuz 1964'te onayladı.

● *İslâm hukukunda kölelik*, hukukî bir durum sayılıyordu. İslâmiyetin ortaya çıkışı ve yayılma devrelerinde, savaş esirlerinin durumunu düzenleyen yeterli ve insanî kurallar yoktu. Kur'an, kölelerin yalnız savaş esirlerinden olacağını kabul ediyor ve köleleri koruyan kurallar getiriyordu. Dehr suresinde (LXXVI, 8) esirlere iyi davranmanın ahlâkî değeri belirtilir. El Enfal suresi de (VIII, 67-71) savaş esiri olmanın veya onları kurtarmalık akçesi (fidye) karşılığında bırakmanın (çok genel olarak) amaç ve şartlarını açıklar. (Bk. FİDYE.) O devirde savaş esirlerinin durumunu düzenleyen milletlerarası hukuk kuralları bulunmadığından kölelik kurumu hadislerle insanî bir duruma getirildi: «kölem!» diye çağırmak yasaklandı, kölelere ev halkının yediğinden ve giydiğinden verilmesi emredildi. İslâm savaş hukuku kurallarına göre, ele geçen savaş esirlerine işkence yapmak yasaktır. Kulak, burun v.b. organları kesmek, düşman ölülerine saygısızlık teşkil eden fiiller yapmak da kesin olarak yasaktır. Organ keserek işkence ile öldürmeye «müsle» adı verilir. Hz. Muhammed «Kuduz köpek bile olsa müsle ile öldürmeyin» demiştir. Savaş esirlerinden yalnız savaşacak durumda olan erkekler, savaş suçlusu olarak öldürülebilir. Bunun için de savaş esirinin islâm dinini kabul etmemesi ve kendisine müslüman savaşçılarından biri tarafından aman verilmemiş olması gerekir. Genel olarak, daha önce bağışlanmaz bir suç işlemiş olan savaş suçlusu idam edilir. Sırf savaşa katılmış olmak, savaşta esir düşen savaşçıların ölüm cezasına çarptırılmasını gerektirmez. Kadın ve çocukların öldürülmeesi gerektiğine dair birçok metin vardır. Süt emen çocuk, anasından ayrılmaz. Ebu Eyyub El-Ensarî, bir hadiste: «Esir olan ana ile çocuk arasında ayrılık meydana getiren kimse ile, en sevdiği şey arasında, kıyamet günü Allah ayrılık meydana getirecektir» denildiğini belirtmektedir. Esirleri üzen davranışları bile islâm ahlâkı hoş görmez. Hz. Muhammed, Hayber savaşında esir olan iki yahudi kadınını, yahudi ölülerinin bulunduğu taraftan geçirerek ordugâha getiren ve onların ağlamalarına sebep olan Bilâli Habeşî'yi «Gönlünde hiç merhamet kalmadı mı» diyerek azarlamıştır. (M)

KÖLEMEN i. (*köle*'den *köle-men*). Teşk. tar. Bir ara, Mısır ve Trablusgarp'ta çerkes kölelerinden ve bunların neslinden yetiştirilmiş asker. Bk. MEMLÛK. (M)

KÖLEMENLER. Bk. BAĞDAT, MEMLÛKLAR.

KÖLLİKER (Rudolf Albert VON), İsviçre asıllı histoloji ve biyoloji bilgini (Zürich 1817 - Würzburg 1905). 1841'de Zürich üniversitesinde Henle'nin yardımcısı oldu; 1945'te fizyoloji ve karşılaştırmalı anatomi profesörlüğüne getirildi, 1847'de aynı görevle Würzburg üniversitesine tayin edildi. Kafadanbacaklılar, dokular, alsiyonlar v.b. üstüne birçok araştırma yayımladı. 1849'dan sonra Siebold ile *Zeitschrift für Wissenschaftliche Zoologie* dergisini çıkardı. (L)

Kölliker hücreleri. Dokubil. Ersuyu borucuğunun küçük hücreleri; sperma oluş-

ması sırasında spermatoblast haline dönüşür. (L)

KÖLN, Almanya'da (Batı Almanya, Rheinland - Westfalen) şehir, Eski Rheinland Prusyası'nın başkenti; Ren'in sol kıyısında; 801 750 nüf. Üniversite. Almanya'nın en büyük garı olan Köln garında anahatların (Paris - Berlin ve Ren kıyıları hatları) kavuşması ve Ren'in yatağı düzenlenerek sefere elverişli hale getirilmesi sayesinde şehir, bugün önemli bir ticaret ve sanayi merkezidir. Karnavalı ile ilkbahar ve sonbahar fuarları çok ziyaretçi çeker. Limanına küçük deniz vapurları girebilir. Ruhr'un maden kömürü ile *Köln havzası* linyitlerinin yakınlığı ve Ren üzerinde ulaşım kolaylığı, şehri büyük bir sanayi merkezi haline getirmiştir: çelik fabrikaları; kimya (petrokimya) ve makine sanayii (otomobil, traktör); besin sanayii; basımevleri; deri işçiliği; petrol rafinerisi. Ayrıca Köln büyük bir kültür merkezidir (üniversite, konservatuvar v.b.). Bütün şehre hâkim olan katedral, 1248'de duvarcı ustası Gerhard yönetiminde yapılmağa başlanmış, 1322'de törenle açılmıştır. Sahını ile çapraz sahınının bir kısmı ancak XIX. yy. başlangıcında yapılmıştır; 1824'te başlanan çalışmalar Wilhelm I'in katıldığı açış töreniyle 1880'de tamamlandı; kulelerinin yüksekliği 160 m'yi bulan bu eserin, XIV. ve XVI. yy.da yapılan vitraylarına rağmen görünüşü soğuktur. Roman üslûbunda Gross-St.-Martin kilisesi, Santa Maria in Kapitol (1049), St.-Kunibert kilisesi (XIII. yy.dan kalma vitraylar), belediye sarayı (XIII. yy.) ve Gürzenich, İkinci Dünya savaşı bombardımanlarına kadar Köln'ün başlıca anıtlarıydı. Şehir bugün hemen tamamıyle yeniden inşa edilmiştir.

● *Tarih.* Agrippa'nın Ren'in sol kıyısına yerleştirdiği Ubii'lerin ülkesinde, Augustus ve Tiberius zamanında kurulduğu sanılan askerî bir karargâh olan Köln, adını M. S. 50'de Claudius zamanında, imparatorun annesi Agrippa'nın şerefine kurulan emekli askerler kolonisinden aldı: *Colonia Claudia Augusta Aggripinensium.* Kısa süre içinde ordugâhın sınırlarını aşan şehir, Aşağı Germania eyaletinin merkezi ve Ren vâdisinin en büyük şehri oldu. Meydana çıkarılan sur harabeleri ve bir kulenin M.S. I. yy.dan kaldığı sanılır. İlkçağ yollarının kafes düzeni ve doğudaki tapınaklar mahallesinde, Mercurius, Jupiter Dolichenus ve Jupiter Capitolinus tapınaklarının kalıntıları yüzeye çıkarılabilmiştir. Köln, Galya'nın, Germania'ya karşı kalesi ve kapısıydı. Şehrin İkinci Dünya savaşında yıkılması, çok güzel çinilerin ve Hıristiyanlık öncesinden kalma bir yeraltı mezarlığının ortaya çıkarılmasına imkân verdi. Köln aynı zamanda, altın yaldızlı ve oymalı çok güzel vazolar yaratan heykelcilik okulunun ve camcılık atelyelerinin merkeziydi. Karşı kıyıda Constantinus, Dentz kalesini yaptırdı; sol kıyıda, 3 km güneyde müstahkem Altenburg limanı yer alıyordu. Köln'ün Aşağı İmparatorluk devrinde küçülerek eski lejyon karargâhının surlarıyle sınırlandığı sanılır. 462'de kesinlikle Frankların eline geçen şehir Ripuarti Franklarının başkenti, IV. yy.da piskoposluk, 785'te başpiskoposluk oldu; bir süre başpiskoposlar tarafından yönetildikten sonra, XIII. yy.da imparatorluk serbest şehri hakkını elde etti. Hansa'nın üyesi ve faal bir ticaret merkezi olan Köln, bütün Ortaçağ boyunca iktisadî bakımdan önemli bir rol oynadı. XV. yy.da ticaret yollarının Batı'ya kayması ve XVI. yy. ile XVII. yy.daki din savaşları yüzünden eski zenginliğini kaybetti. Ama Köln'ün seçici başpiskoposu, İtalya'da, imparatorluk başşansölyesi unvanını taşıyordu ve şehir «kutsal imparatorluk» siyasetinde önemli rol oynadı. 1531'de Köln'de toplanan diyet, Karl V'in kardeşi Ferdinand'a Romalıların kralı unvanını verdi. Şehir 1794 yılında Fransızlar tarafından alındı ve başpiskoposluk 1803 Kararnamesiyle laikleştirildi. Köln, 1813'e kadar Napolyon'un Roër idare bölgesinin bir kısmıydı. Viyana kongresiyle (1815) Prusya'ya verilen şehri, Birinci Dünya savaşından sonra 1918-1926 arasında müttefik kuvvetleri işgal etti.

1940'tan sonra ingilizler tarafından sık sık bombalanan Köln, 30 mayıs 1942'de, mareşal Harris kumandasındaki uçak filolarının ilk büyük akınına hedef oldu: saldırıya eldeki bütün kuvvetler, hattâ talim görmekte olan birliklerle 1 046 uçak katıldı, bu büyük sayıya rağmen kayıp yüzde 4'ü bulmadı; şehrin sanayi tesisleri aylarca felce uğradı. Şehri 6 mart 1945'te Hodges kumandasında A.B.D. birlikleri işgal etti.

— Köln, XV. yy.dan beri dolaylarında, özellikle de Frechen ile Siegburg'da imal edilen kumtaşıyle meşhurdu. Köln kuyumculuğunun ünü XII. yy.a dayanır. (L)

KÖLN havzası, Batı Almanya'da (Rheinland-Westfalen) bölge, Aşağı Ren tarafından boylu boyunca aşılır. Alman coğrafyacıları bu bölgeye genellikle *Aşağı Ren* (Niederrhein) adını verirler.
Köln havzası, şistli Ren kütlesi ile Ardenne'lerin ucu arasına uzanan bir üçüncü zaman çöküntü hendeğidir. 2 000 m'den çok kum ve üçüncü zaman kiliyle dolu olan havzada zengin bir linyit yatağı vardır. Bu çökeltilerin üzerinde Ren ile Ruhr ırmaklarının geniş bir alana yayılan allüvyonları yer alır; alüvyonlar şekil değiştirmiş ve en eskileri yer yer küçük *horst*'lar halinde yükselerek *ville*'ler gibi tepe kütleleri meydana getirmiştir.
Köln havzası, güçlü bir bölge karmaşası halinde Ruhr'a bağlanmış bir sanayi kesimidir. Linyitleri önemli bir kimya sanayiini besler ve özellikle briket şeklinde satılır; ısıtmada kullanılan bu briketler, Ruhr maden kömürünün dış ülkelere ve fabrikalara satılmasını sağlar; ayrıca sanayiyi büyük ölçüde besleyen yoğun elektrik üretiminde de kullanılır. Fabrikalar özellikle havzanın aşağı kesiminde, München - Gladbach, Krefeld, Rheydt merkezlerinde toplanmıştır. Hafif sanayi ağır basar: dokumacılık; makine yapımı; kâğıt ve cam fabrikaları.
Ren'in batısında havzanın daha az çökmüş olan kuzey kesiminde, Ruhr havzasının maden kömürü yatağı derinliğine devam eder. Mörs'te de kömür ocakları açılmağa başlanmıştır. (L)

Kölnische Zeitung (*Köln Gazetesi*), Almanya'nın en eski ve en önemli gazetelerinden biri. Kuruluşu dolaylı olarak eski «posta gazeteleri»ne kadar uzanır. Bu gazetelerin yerini daha sonra *Postamts Zeitung* ve *Kölner Zeitung* aldı.
Marcus Du Mont - Schauberg 1802'de her iki gazeteyi de satın alarak *Kölnische Zeitung* adı altında tek bir gazete halinde birleştirdi. O zamandan itibaren bu adı taşıyan gazete Avrupa'nın en iyi haber alan siyasî gazetelerinden biriydi. Nasyonal - liberal ve Stresemann taraftarı olan *Kölnische Zeitung,* Hitler devrinde de yayımlanmağa devam etti ve 1945'te kapandı. (L)

Köln konsilleri, Köln şehrinde toplanan birçok bölgesel konsile verilen ad. En önemlisi, Otuzlar konsilini bir sisteme kavuşturan reformu hazırlayan 1536 Konsilidir. (L)

Köln okulu, XIV. yy. başında ilk eserlerini veren, Almanya'nın en eski ve bölgesel resim akımlarından biri. *Taht Üzerinde Meryemana ve Çarmıha Geriliş* (Berlin Devlet müzelerindeki iki kanatlı tablo) veya bir ara Üstad Wilhelm'e mal edilen *Meryem'e Müjde* (Köln müzesi) gibi eserler, menevişli altın zeminleri, hareketlerdeki saflık ve Kutsal Kitap'ı yorumlama yönünden minyatür tekniğine çok yakındır. Azize Veronika Ustası ile (1440'a doğr.), Köln'lü sanatçılarının başlıca özelliği haline gelecek olan mistik duygu ağır basmağa başlar: nohut çiçeği tutan Meryemana'larda veya *Azize Veronika*'da aynı düşünceli ve sakin ifade görülür; *Azize Ursula'nın Köln'e Gelişi*'nin dikkate değer yönü, şehrin en eski manzarasını arka planda göstermesidir (1414'e doğr.). Bununla beraber, Köln resim okulunun başlıca temsilcisi 1440 yılında Köln'e yerleşen Stefan Lochner'dir (1400'e doğr. - 1451). *Güller İçinde Meryemana, Kâhin Kralların Tapınması* ve *Tapınakta Takdim* gibi eserlerinde vatanı olarak benimsediği bölgenin idealist eğilimine bir gerçekçilik tasası katar; gösterişli kumaşları, pırıltılı mücevherleri, silâhları sever; bütün tablolarında görülen derin mavi rengi öteki renklerden üstün tutar. Kendinden sonra gelen sanatçılar üstündeki etkisi inkâr edilemez: *Meryemana'nın Hayatı*'nın Ustası; *Kutsal Akrabalık*'ın Ustası; *Aziz Bartholomaeus mihrabı*'nın Ustası; *Lyversberg Çilesi*'nin Ustası. XV. yy. sonlarında flaman ressamlarının devamcısı haline gelen Köln okulu sanatçıları, belki de flaman resminin etkisiyle, tabiat zenginliğini, manzara çeşitliliğini yavaş yavaş sezmeğe başladılar. (L)

KÖLREUTER (Joseph Gottlieb), alman botanikçisi (Sulz 1733-Karlsruhe 1806). Karlsruhe'de ders verdi; bitkilerin melezleştirilmesiyle ilgili çalışmalara uzun süre öncülük etti. Bitkilerin cinsiyet meselelerini ilk aydınlatanlardan biridir. (L)

KÖMEÇ i. Bot. Papatya ve ayçiçeğinde olduğu gibi bir sapın tepesinde çok sayıda çiçeğin yan yana toplanması şeklinde çiçek durumu.

— ANSİKL. *Kömeç,* bileşikgillerin çiçek tipidir; bunlarda kömecin çevresi çok sayıda bürgü yapraklarıyle çevrilidir (bürüm). Kömeçte çiçekliğin üstü düz (ayçiçeği) veya bombeli (papatya) olabilir. Üzerinde, yani çiçeklerin arasında pulcuklar da bulunabilir. Tarakotugillerde (uyuzotu) ve maydanozgillerden bazı bitkilerde de (çakırdiken) kömeç şekli görülür.

◆ **Kömeçli** sıf. Kömeç biçiminde çiçek durumu. (L)

KÖMÜR i. (esk. türk. k.). Siyah renkli, bitkisel kaynaklı, içinde yüksek oranda karbon bulunan katı yakıt. (Bk ANSİKL. *Teknol. bölümü.*) || *Kömür çarpmak* (veya *başa vurmak*), kömürün iyice yanmamasından dolayı çıkan karbon dioksit gazıyle zehirlenmekten baş ağrısı duymak.

— DEY. *Kömür gibi,* simsiyah.

— Coğ. *Kömür üretimi.* Bk. TAŞKÖMÜR.

— Dy. *Kömür toplama,* ocak külleri ve curuflar arasında bulunan yanmamış kömür parçalarını ayıklama.

— Denizc. *Kömür gemisi,* kömür taşımağa ayrılan yük gemisi veya kömür taşımak üzere özel olarak yapılmış gemi.

— Eczc. Bk. ANSİKL. || *Hayvanî kömür,* kemiklerin kapalı bir yerde kavrulmasıyle elde edilen madde. Bk. ANSİKL.

— Elektr. Bazı pillerde pozitif kutup olarak kullanılan ve karni kömüründen veya sıkıştırılmış ve pişirilmiş kömür tozundan yapılan silindir veya prizma biçiminde elektrot. || Döner bir elektrik makinesinde fırçaların yapıldığı madde. (Az iletken sert fırçalarda amorf kömür, orta derecede iletken yarı sert fırçalarda sunî grafit [elektrik fırınında grafit haline getirilen amorf kömür], iyi iletken yumuşak fırçalarda tabiî grafit veya grafitli kurşun, çok iletken olan grafitli pirinç fırçalarda tabiî grafit, bakır ve çeşitli madenler kullanılır.) || *Fitilli kömür,* ortasında ark lambasının arkının kararlı kılan özel bir madde ve kömür karışımıyle dolu bir kanal bulunan kömür. || *Homogen kömür,* ark lambasında kullanılan homogen yapılı kömür. || *Madenli kömür,* ark ışığını daha etkili kılmak için, maden tuzları ve kömür karışımından meydana gelen ve bazen bir fitili bulunan elektrot.

— Ev işleri. *Kömür kovası,* kömürü ocak veya sobanın yakınında bulundurmak için kullanılan kova.

— Mad. Oc. *Kömür yıkama yeri,* kömürün yıkandığı atelye. Bk. ANSİKL.

— Miner. *Bataklık kömürü.* Bk. TURBA.

— Sanay. *Ak kömür,* tabiî çağlayanlarda veya barajlarda suyun düşme gücüne dayanan ve hidroelektrik fabrikalarını besleyen enerji. Bk. BEYAZ *kömür.*

— Teknol. *Etkin* (veya *etkinleştirilmiş*) *kömür,* gazın soğurma özelliğini artırmak için özel işlemden geçirilmiş odun veya turba. (Bk. ANSİKL.) || *Kalıp kömür. Eşanl.* BRİKET *kömürü.* || *Karni kömürü,* damıtma gazlarının kömürleştirilmesiyle meydana gelen ve karninin çeperlerinde biriken kok. (Bu hemen hemen saf karbondur.) || *Kızıl kömür,* odunun 200°C ile 250°C'ta tamamıyle kömürleşmemesinden elde edilen katı yakıt: *Kızıl kömür kolay tutuşur.* || *Kok kömürü.* Bk. KOK. || *Maden kömürü,* inorganik katı (antrasit, linyit) yakıtlara verilen ad. (*Eşanl.* TAŞKÖMÜR.) || *Odun kömürü,* odunun kömürleştirilmesinden elde edilen katı yakıt. (Bk. ANSİKL.) || *Taş kömürü.* Bk. TAŞKÖMÜR.

— ANSİKL. Teknol. *Kömür* diye, *odun kömürü*'nden veya diğer kömürsü maddelerden ayırt etmek için *maden kömürü*'ne de-

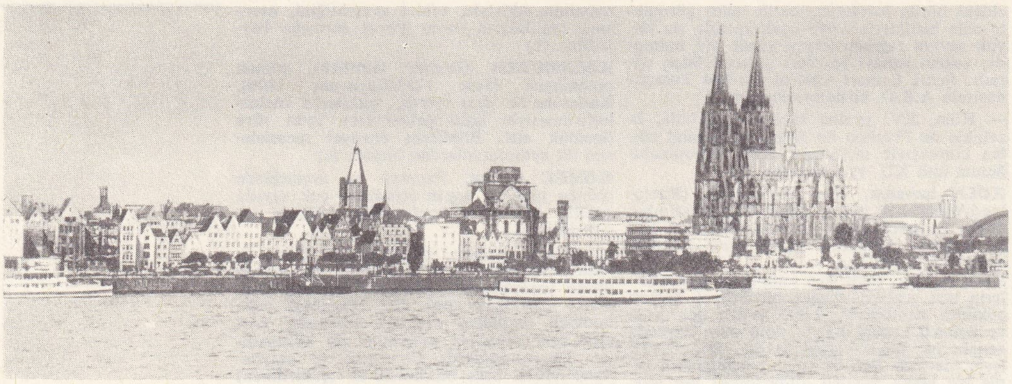

KÖLN katedral ve Ren kıyıları

nir. Maden kömürleri arasında, uçucu madde oranı yüzde 8'in altında olan *antrasitler* ve uçucu madde oranı yüzde 45'e kadar çıkabilen *taşkömürler* sayılabilir. Saf kömürde (nem ve külleri hariç) sabit karbon, ağırlık olarak yüzde 58'in üstündedir. Element analizindeki oksijen oranı yüzde 13'ten düşüktür ve ısıtma gücünün alt eşiği kilogram başına 7 500 kaloridir, hattâ bazlı yağlı kömürlerde 8 600 kaloriyi geçer. Kömür, Birinci zamanın bir bölümü olan karbon katını nitelendiren fosil bir yakıttır. İkinci jeolojik zaman topraklarında (Tonkin) *antrasit*, hattâ üçüncü zaman kömürleri bile (*Yeni Kaledonya*) bulunur. Karbon devrinden daha genç çağlara ait katı mineral yakıtlar jeolojik zamanlar boyunca tam bir kömürleşme geçirmemiştir; bunlar kömür değil linyittir. Linyitteki uçucu madde miktarı (kuru eşantiyonda) yüzde 40'ı geçer; oksijen miktarı kömürdekinden daha çoktur, tabiî nemlilikleri de oldukça yüksektir. Buna karşılık linyitin ısıtma gücü kömürünkinden düşüktür.

Bir ikinci zaman linyiti genellikle çok gelişmiştir ve alevli yanan kömürlere çok yakındır. Oysa üçüncü zaman genç linyitlerinin ısıtma gücü düşüktür. Bir ton kömürün vereceği ısıyı elde etmek için 4,5 ton tabiî genç linyit gerekir.

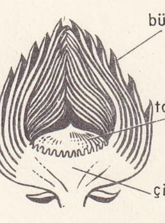

enginar'ın olgunlaşmamış **kömeç**'i

Turba, çağdaş devirde oluşmuştur, tamamen kurutulmuş haliyle, külleri hariç yüzde 35 oksijeni vardır; fakat havada kurutulunca nemliliğinin yüzde 25'ini gene de muhafaza eder; tabiî turbada kurusuna oranla 4 ilâ 5 misli su bulunur.

● *Odun kömürü.* Odunun kömürleştirilmesiyle elde edilen kalıntı, sıcaklık 400°C'ı geçerse hemen hemen saf karbondur. Rengi siyahtır; içinde ancak yüzde 2 ilâ 3 oranında kül ve 1 500°C'ta tamamen açığa çıkan yüzde 12 ilâ 15 oranında uçucu madde bulunur. Bu madde, serttir, kolayca tutuşur ve yanar. Isıtma gücü, taşkömür gibi 8 000 kalori civarındadır. Ağırlığı metre küp başına 150 ilâ 250 kg arasında değişir. Duman çıkarmaması ve odundan daha ucuza mal olması bakımından çok elverişli bir yakıttır. İndirgeyici olarak da kullanılması gerekir; çünkü yapımı, ormanlardaki kırık dalların rasyonel bir şekilde kullanılmasına ve çok önemli yan ürünler elde edilmesine imkân verir.

Gerçekten de, odunun damıtılmasıyle, yüzde 25 ilâ 30 oranında odun kömürü, yüzde 18-25 arasında yakıt gaz, yüzde 5 civarında çok karmaşık bir katran (bazı reçineli odunlarda yüzde 25) ve yüzde 35 ilâ 53 arasında *odun sirkesi* denen yoğunlaştırılabilir sıvı ürün elde edilir; bu sıvıdan, pirolignöz asit, metil alkol, aseton v.b. gibi çeşitli ürünler elde edilir.

Bu çeşitli ürünler birçok kimya sanayiinin hammaddesidir veya katran olarak emprenye işleminde ve ısıtmada kullanılır.

Birçok yerde odunun kömürleştirilmesi, ilkel harmanlama usulüyle yapılır; bu metotta gerekli ısı, odunun bir kısmının ve açığa çıkan yanıcı gazların yanmasıyle sağlanır. Gerçi bu işlemde açığa çıkan gazlardan istifade edilemez ama, yerinde yapılması ve odun nakliyatı gibi bir masrafın olmaması bakımından tercih edilen bir usuldür.

Reçineli odunlar kullanıldığı zaman harman, yuvarlak bir harman yerinde kurulur ve harmanın göbeğinden çıkan bir boru katran gazlarının bir su haznesinde yoğunlaşmasına imkân verir.

Günümüzde, daha çabuk sonuç veren, daha ekonomik çeşitli modellerde (karni, fırın v.b.) portatif karbonlaştırma cihazları, yani kömürleştirici*ler tercih edilmektedir. Bu cihazlardan bazılarında yan ürünleri de değerlendirmek mümkündür.

Odun kömürünün sınaî üretiminde de kapalı kap metodu uygulanır; fakat büyük verimli sabit cihazlar kullanılır; yan ürünleri toplamağa imkân veren *karniler* veya *tüneller*. Karniler damıtma gazlarıyle ısıtılan bir ocağa yerleştirilen, 4,5 metre küp sığalı ve uçucu maddelerin çıkması için borulu bir deliği bulunan düşey dökme demir silindirlerdir.

Tüneller uzun yatay fırınlardır; küçük vagonlarla taşınan odunlar bir uçtan girer öbür uçtan çıkar. Odunlar bu tünelde kurur, kömürleşir ve sonra ısıtmada kullanılan damıtma gazlarının yanmasına yarayan havayı ısıtarak soğur.

Uçucu gazlar katran alıcıdan geçer ve sonra toplanır. Metalürjide kullanılan odun kömürü çok ısı vermelidir. Bundan dolayı *kuvvetli kömür* veren geniş yapraklı ve özü sert odunlardan yararlanılır. Evlerde kullanılan kömürlerin kolayca tutuşması gerekir. Bu şartlara en uygun kömür, gevşek ve reçineli odunlardan üretilen yumuşak kömürlerdir. Kömürleştirme sıcaklığının da etkisi vardır; 300°C civarında kolay tutuşan kömür elde edilir; daha yüksek sıcaklıkta elde edilen kömür daha güç alevlenir. Boyada kullanılan odun kömürü tozunu elde etmek için en az 400°C'a ulaşmak gerekir. Karni kömürünün kalitesi homogendir ve çok aranır.

Gazojende kullanılan odun kömürü ortalama kiraz iriliğinde kırılır; fakat parça halinde odun kömürleri yerine, sıkıştırılmış odun kömürü tozu kullanmak daha iyidir; çünkü bunlar hem daha yoğun, hem daha az gözenekli, hem de daha az gevrektir. En iyi sıkıştırılmış toz kömürler, odun kömürü tozu ile odunun kapalı kapta kömürleşmesi sırasında elde edilen katranı karıştırılarak hazırlanandır.

Etken (veya *etkenleştirilmiş*) *kömür,* turbayı, fosforik asitle karıştırarak ve bu karışımı 1 200°C'ta kavurarak hazırlanır. Saf fosforik asitle yakıldığı zaman, damıtma ürünü olarak fosfor verir. Kalan kömür hidroklorik asitle yıkanıp 300°C'ta kurutularak *etkenleştirilmiş* kömür elde edilir; bu kömürün emici özelliklerinden tıpta, tıbbî müstahzarlarda, kimya sanayiinde, petrokimyada v.b. yararlanılır.

— Eczc. Kömür, tedavide emici özellikleri sebebiyle sindirim yolu hastalıklarında kullanılır. *Bitkisel kömür* çok gözenekli bir kömür veren beyaz odunlu ağaçların (söğüt, huş ağacı, kavak) kavrulmasıyle elde edilir. Etkinleştirilmiş kömür, aynı ağaçlardan, fakat daha yüksek sıcaklıkta (1 000°C), yükseltgen gazların eşliğinde elde edilir; emme kabiliyeti hayvanî kömürünkine benzer.

Hayvanî kömür, asitlerle yıkanarak madensel tuzlarından temizlenmiş kemik kömüründen meydana gelir; diğer kömürlerle aynı şekilde ve ayrıca koloidal asıltı halinde damardan şırınga ile verilir. Bulaşıcı ateşli hastalıklarda şok ilâcı olarak kullanılır.

— Mad. oc. Kömür ocağında *kömür yıkama yeri* önemli ve çok pahalı bir tesistir. Yapının üst kısmında yıkama öncesi ayırma kalburları; aşağıda, yıkama ve ikinci yıkama cihazları; daha aşağıda ticarî ayırma ve temizleme kalburları ve nihayet en aşağıda stok ve ince kömür tanelerini süzme siloları yer alır. Son işlem, genellikle toz ve kırıntı kömürün yüzdürme usulüyle ayrılmasıdır. Suların dolaşım pompalarıyle, kapalı devresi, durulama cihazları ve durulma havuzları kömür yıkama yerinin önemli bir kısmını meydana getirir.

● *Türkiye'de* bulunan ilk kömür yatağı, Havza'dadır. Karadeniz kıyısında Ereğli'den İnebolu'ya kadar uzanan 180 km uzunluğunda ve 50 km derinliğinde bir alanı kaplar. Buradaki yataklar 1829 yılında, Sultan Mahmud II zamanında, Uzun Mehmed adlı bir deniz eri tarafından bulundu. Çıkarılan ilk kömürler donanma ihtiyacında kullanıldı. 1893'ten sonra, bu bölgede yeni kuyular açılarak üretim çoğaltıldı. Kömür Türkiye'nin başlıca madenlerinden biridir. Hepsi yurt içinde tüketilen kömürün üçte ikisi ısıtma işlerinde kullanılır. M.T.A. tarafından yapılan araştırmalara göre Türkiye kömür rezervi yaklaşık olarak iki milyar tondur. Bu rezervin çoğu 4 000 kg/kaloriden üstün taşkömür, geri kalanı 4 000 kg/kaloriden düşük linyittir. Yapılan araştırma sonunda 56 ilde linyit yatağının bulunduğu anlaşıldı: Adıyaman, Afyon, Ağrı, Amasya, Ankara, Antalya, Aydın, Balıkesir, Bilecik, Bingöl, Bitlis, Bolu, Burdur, Bursa, Çanakkale, Çankırı, Çorum, Denizli, Diyarbakır, Edirne, Elazığ, Erzincan, Erzurum, Eskişehir, Giresun, Gümüşhane, Hatay, Isparta, İçel, İstanbul, İzmir, Kars, Kastamonu, Kayseri, Kırklareli, Kırşehir, Kocaeli, Konya, Kütahya, Malatya, Manisa, Maraş, Muğla, Muş, Niğde, Ordu, Rize, Samsun, Sıvas, Siirt, Sinop, Tekirdağ, Tokat, Tunceli, Van, Yozgat. Taşkömür ise ancak dört ilde çıkarılır: Antalya, Diyarbakır, Kastamonu, Zonguldak.

Bu kömür üretim alanları içinde, toplu rezervin zenginliği ve kalite üstünlüğü bakımından, Türkiye Kömür işletmelerinin merkezi olan Zonguldak, en büyük kömür havzasıdır. Devlet işletmesi buradan yılda 7 milyon ton (1970) satılabilecek nitelikte kömür üretir. 1829'da bulunan Zonguldak kömür havzası 1849'dan beri de işletilmektedir. Zonguldak dışında kalan bölgelerden çoğu linyit olmak üzere, yılda 5 milyon ton (1970) kömür elde edilir. Türkiye'de üretilen kömür yurt içi ihtiyacını karşılamağa yeterli değildir. Türkiye kömür üretiminin yüzde 80'i Türkiye Kömür işletmeleri tekelindedir. Elde edilen kömür, gelişen sanayi ve ısıtma ihtiyacına yetmediği için fuel-oil tüketimi günden güne yükselmektedir. Kömürün sanayi kuruluşlarına ayrılması daha uygun görülmektedir. Taşkömürden elde edilen ve külü, dumanı az, kalorisi yüksek olduğu için ısınma işlerinde aranan kok kömürünün çoğu da sanayiye ayrılmaktadır.

◆ Sıf. Koyu siyah rengi belirtmek için kullanılır: *Ne ağlarsın kömür gözlüm / Gönül senden ayrılır mı?* (Halk türküsü.)

— G. santl. *Kömür kalem,* fresk kartonlarının çizilmesinde kullanılan füzen kalem. (LM)

KÖMÜRCÜ i. (*kömür*'den *kömür-cü*). Kömür yapan veya satan kimse: *Nuri efendi yürüdü. Geçitten geçerek mahalle içinden istasyonun arkasını dolaştı, yeniden demiryoluna çıkacağı yerde mahallelerinin kömürcüsü Halil ile karşılaştılar* (M. Ş. Esendal). ‖ Vapur, fabrika v.b. yerlerde ocağa kömür atan veya taşıyan kimse.

— DEY. *Kömürcü çırağına dönmek,* yüzü, üstü başı simsiyah olmak, kirlenmek. (ML)

KÖMÜRCÜLÜK i. (*kömürcü*'den *kömürcü-lük*). Kömürcünün yaptığı iş. (M)

KÖMÜRLEŞME i. (*kömürleşmek*'ten *kömürleş-me*). Kömürleşmek eylemi, kömür halini alma.

— Patol. Yanığın en son derecesi: yanan yerler şeklini kaybeder, kurur, kömür gibi siyahlaşır. (L)

Foto. Almanya Turizm bürosu (LAROUSSE)

kömür, depoda yükleme

KÖMÜRLEŞMEK geçz. f. (*kömür*'den *kö-mür-le-ş-mek*). Kömür halini almak.

◆ **Kömürleştirmek** geçl. f. Kömür haline getirmek. (M)

KÖMÜRLEŞTİRİCİ i. (*kömürleşmek* > *kömürleştirmek*'ten *kömürleştir-ici*). Kömürleştirmeye, özellikle odunun kömürleştirilmesine yarayan cihaz.

— ANSİKL. Ormanlarda harman kurarak yapılan kömürleştirme usulü zamanla terkedilmiş ve ağaç kesiminin yapıldığı bölgelere taşınabilecek ve odunu kısa sürede kömürleştirecek cihazlar bulmanın yolları aranmıştır.
Portatif *kömürleştirici*'lerde, harmanla ve karniyle kömürleştirme sistemlerinin her ikisinden de yararlanılır.
Harman usulü kömürleştiriciler birçok bölmeye ayrılmış bir çandan, üstü kapalı büyük kazanlardan, bir fırından veya saç levhalardan meydana gelir. Çanlı kömürleştiricilerde çan, kömürleştirilecek odunun üzerine kapanır; altında da hava girişini kolaylıkla ayarlamağa imkân veren delikler vardır (Magnein cihazı). Kazanlı kömürleştiricilerin kazan ve kapağında, isteğe göre açılıp kapanacak delikler bulunur (Delhommeau cihazı). Fırın biçimi kömürleştiriciler altıgen bir piramit gövdesine benzer; bu piramidin panolarından biri fırını doldurmak için açılabilir (Barbier-Aube cihazı). Saç levhalı kömürleştiricilerde ise, levhalar yatay bir harmanı kaplayan uzun bir koridor şeklinde katlanır (Trihan cihazı). Bu kısmî yanmalı cihazların günlük kömürleştirme kapasitesi, içlerine konan odunun yarısı kadardır.
Karnili kömürleştiricilerde, ya palangalarla dikey olarak veya raylar üzerinde yatay olarak hareket edebilen karniler kullanılır (Frey cihazı). Bazılarında yan ürünleri değerlendirmek mümkündür. (L)

KÖMÜRLÜ sıf. (*kömür*'den *kömür-lü*). Bileşiminde veya üzerinde kömür olan.

— Foto. *Kömürlü kâğıt*, yüzeyi bikromatlı bir jelâtin veya zamk tabakasına emdirilmiş kömür veya başka toz boyalardan meydana gelen fotoğraf kâğıdı. (L)

KÖMÜRLÜ, Doğu Anadolu bölgesinde (Erzurum-Kars bölümü, Erzurum ili, Şenkaya ilçesi) bucak; 9 825 nüf. (1965); 21 köy. Balkaya köyünde linyit yatakları. — *Bucak merkezi*, 424 nüf. (1965). İlçe merkezinin 37 km kuzeyinde; yüksl. 1 500 m. (M)

KÖMÜRLÜK i. (*kömür*'den *kömür-lük*). Kömür konulan yer.

— Denizc. Gemilerin ihtiyacı olan kömürleri koymağa yarayan bölmeler. (Bu bölmeler, genellikle kazan ve makine bölmelerinin her iki tarafında alabandalarda bulunur. Savaş gemilerinde, daha fazla kömür alabilmek için asıl kömürlükten ayrı yapılmış bölmelere *ihtiyat kömürlük* denir.) ‖ *Kömürlük ağzı*, kömürlüklere kömür boşaltmak için güverteler üzerine açılmış menfezler. ‖ *Kömürlük kapağı*, kömürlük ağızlarını kapamak için yapılmış uskurlu kapaklar. (M)

KÖNİG (Friedrich), alman mekanikçisi (Eisleben 1774 - Oberzell, Würzburg yakınları 1833). Otomatik tipo baskı makinesini icat etti. İngiltere'ye geçti, vatandaşı saatçi Bauer ile ortaklık kurdu, on beş yılda baskıyle ilgili çeşitli mekanizmalar tasarladı ve bunların birçoğunu gerçekleştirdi: mürekkebi bobinlerden emen platinli baskı makinesi (1810); iki silindirli ilk baskı makinesi (1811); Times'ın Londra baskısını yapan iki silindir ve iki kâğıt vericiyle donatılmış baskı makinesi (24 kasım 1814). 1816'da bu son icadını geliştirerek, kağıdın iki yüzüne de baskı yapan bir makine haline getirdi. (L)

KÖNİG (Gottfried Michael), alman bestecisi (Brunswick 1926). Köln Radyosu Elektronik stüdyosunda Stockhausen ile birlikte çalıştı. 1958'den beri Köln'de öğretmendir. Eserleri: *Morphotische Studien; Diagonales* (1951); *Klang Figuren I ve II* ve orkestra için bir *Essay* (1957); nefesli çalgılar için bir beşli (1959); piyano için parçalar. (L)

KÖNİG (Heinrich Joseph), alman yazarı (Fulda 1790-Wiesbaden 1869). Roma Katolik kilisesine bağlıydı, *Der Christbaum des Lebens* (Hayatın Noel Ağacı) adlı eserinin yayımlanmasından sonra kiliseden çıkarıldı ve protestan oldu. Dinî kitapların yanı sıra tarihî romanlar da yazdı. Başlıca eserleri: *Die Klubisten in Mainz* (Mainz'teki Klubist'ler); *Auch eine Jugend* (Bu da Bir Gençlik) [1852] ve *Ein Stilleben* (Bir Natürmort) [1861]. (M)

KÖNİG (Samuel), alman matematikçisi ve filozofu (Büdingen, Hessen - Darmstadt 1712 - Zuilestein, Hollanda 1757). Bernouilli'nin öğrencisiydi, Franeker üniversitesinde felsefe ve matematik okuttu. 1749'da, felsefe ve tabiî hukuk dersleri vermek üzere La Haye'e çağırıldı. Leibniz'in çömeziydi. «En az etki» ilkesini Leibniz'in bulduğunu öne sürdü. Bunun sonucu olarak Maupertuis ile arasında sert bir çatışma başladı. Bu çatışmaya Friedrich II ile Voltaire de katıldı. König'in, *Doktor Akakia'nın Yergisi* adlı kitabındaki insafsız ve katı yürekli taşlamaları yüzünden Prusya kralı ile arası açıldı. (L)

KÖNİGGRÄTZ. Bk. HRADEC KRALOVE ve SADOWA.

KÖNİGSBERG, bugün **Kaliningrad**, eski Doğu Prusya'da şehir.

● *Tarih.* Töton tarikatı şövalyelerinin müstahkem şatosu çevresinde gelişen (1255) Königsberg, 1286'da şehir olma hakkını elde etti, Löbenicht (1286) ve Kneiphof (1327) kasabalarını içine aldı ve Hansa birliğine (1340) katıldı. Tarikat büyük üstadının (1457), sonra da Prusya düklerinin (1525 - 1618) ikametgâhı oldu, 1554'te Kant'ın da ders verdiği bir üniversiteye kavuştu. Ruslar (1757-1762), sonra da Fransızlar (1807) tarafından işgal edilen şehir, Napolyon'a karşı Prusya direnmesinin (Tugendbund muhasarası 1808) merkezi haline geldi. XIX. yy.da rus ticaretinin pazarı olarak kalkındı; iki dünya savaşı sırasında bir alman müştahkem mevkiydi. Ruslar tarafından bombardıman edilen (1944), kuşatılan (27 ocak 1945) ve şiddetli çarpışmalardan sonra alınan (10 nisan) Königsberg, Berlin konferansında (1945) Rusya'ya verildi ve Kaliningrad adını aldı (1946). Bk. PRUSYA. (L)

KÖNİGSFELDEN, İsviçre'de (Aargau) Windisch komününde yer. Gotik üslûbunda eski manastır kilisesi (XIV. yy.dan kalma vitraylar). Akıl ve ruh hastalıkları hastahanesi.

— Yakınında, Roma'lıların *Vindonissa* müstahkem mevkiinin kalıntıları. (L)

KÖNİGSHÜTTE. Bk. CHORZOW.

KÖNİGSMARCK veya **KÖNİGSMARK** (Aurora, VON—kontesi), Polonya kralı August II'nin gözdesi (Stade 1662 - Quedlinburg 1728). Otto Wilhelm Königsmarck'ın yeğeni. August, Saksonya seçicisi olduğu sıralarda Aurora'ya tutuldu. Bu beraberlikten Saksonya dükü Mauritz doğdu. Akıllıca tavsiyeleriyle August'un Polonya tahtına çıkmasını sağladı. Quedlinburg manastırında rahibe olarak ve yoksulluk içinde öldü. (L)

KÖNİGSMARCK veya **KÖNİGSMARK** (Filip Christoph, VON — kontu), isveçli subay (Stade 1665 - Hannover 1694). Aurora'nın kardeşi. Hannover seçicisi Georg'un (daha sonra George I unvanıyle İngiltere tahtına çıktı) hizmetindeyken, seçicinin karısı Sophie Dorothea'nın âşığı olmasından şüphe edilerek esrarengiz bir şekilde öldürüldü. (L)

KÖNİGSMARCK veya **KÖNİGSMARK** (Hans Christoffer, VON—kontu), alman asıllı isveçli general (Kötzlin, Altmark 1600-Stockholm 1663). 1630'da İsveç'in hizmetine girdi, Wolfenbüttel'de (1641), Breitenfeld'de savaştı. Saksonya ve Bohemya'yı kırıp geçirdi, Prag'ı yağma etti. Bremen ve Verden valisi oldu, 1655'te feldmareşalliğe yükseldi ve 1656-1660 arasında Polonyalıların elinde esir olarak kaldı. (L)

maden **kömürü** açık işletmesi

kömürleştirme fırınında odun **kömürü** yapımı

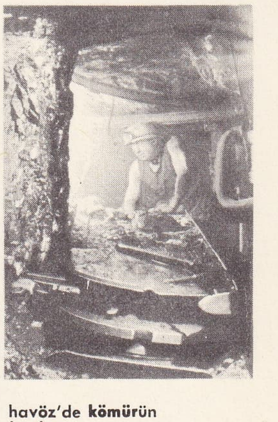

havöz'de **kömürün** kırılması

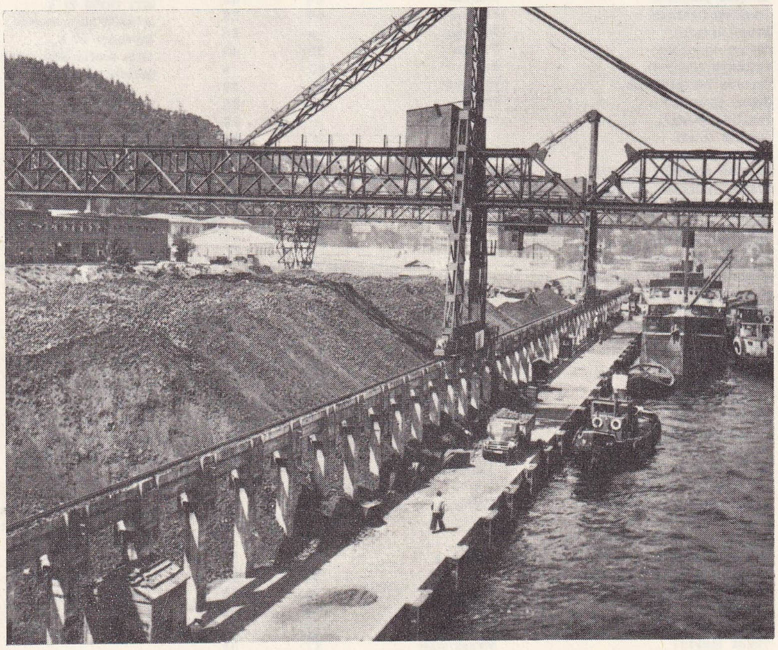

kömür depoları Kuruçeşme, İstanbul

Foto Hürriyet arşivi (MEYDAN); Boyer, Craven, Lavite (LAROUSSE)

KÖNİGSMARCK veya **KÖNİGSMARK** (Otto Vilhelm, VON—kontu), isveçli diplomat ve asker (Minden 1639 - Modon, Yunanistan 1688). Hans Christoffer Königsmarck'ın oğlu. İsveç'in İngiltere, daha sonra Fransa elçisi oldu (1661). 1668'de Fransa'nın hizmetine girdi, Seneffe'de (1674) yararlık gösterdi. Karl XI tarafından geri çağrıldı, Almanya'da savaştı. 1686'da Venedik cumhuriyetinin hizmetine girdi. Mora'da Osmanlıları yenilgiye uğratarak Atina'yı aldı (1687). [L]

KÖNİGSSEE, Almanya'nın güneyinde göl, Salzburg Alpleri'nde, sularını Salzach ırmağına boşaltır; yüksl. 601 m. (L)

KÖNİGSTEİN, Almanya'da (Doğu Almanya, Dresden idare bölümü) kasaba, Elbe ırmağının sol kıyısında, Pirna'nın yukarı kesiminde; 5 100 nüf. Metalürji. Şehrin kuzeybatısında, 200 m'den yüksekte Elbe'ye bakan şatoya (XVI. yy.) 1940'ta savaş esiri fransız generalleri kapatıldı. General Giraud, 17 nisan 1942'de bu şatodan kaçtı. (L)

KÖNİGSTUHL («Kral koltuğu»), Almanya'da Kraichgau tepelerinde doruk, Heidelberg yakınında, Neckar ırmağının sol yakasında; yüksk. 568 m. İlk alman seçici prensleri, imparatoru burada seçerlerdi. (L)

KÖNİZ, İsviçre'de (Bern kantonu) komün, Bern banliyösünde; 27 200 nüf. (L)

KÖPEK i. Etçiller takımının köpekgilleı familyasından memeli hayvan: *Bizi birden gören zayıf, sarı tüylü ve iri bir köpek havlamağa ve üzerimize atılmağa başladı* (Ömer Seyfeddin). *Av köpeği. Süs köpeği.* || *Mec.* Aşağılık niyetlerle yaltaklanan veya kendisine karşı kötü davranlan kimse anlamında nefret ve sövgü sözü olarak kullanılır: *Sen ona it dedin, ama o it değil köpektir* (N. Ataç).

— ÇEŞ. DEY. *Köpek* (veya *köpekler*) *gibi,* çok yaltaklananlar için kullanılır. || *Köpek yese kudurur. Teklz.* Çok ağır ve onur kırıcı sözler için kullanılır: *Öyle bir laf etti ki köpek yese kudurur.* || *Köpeğe atsan yemez,* çok kötü yiyecekler için kullanılır. || *Köpeği bağlasan durmaz. Teklz.* Çok kötü ve yaşamağa elverişsiz yerler için kullanılır. || *Köpeğin ağzına kemik atmak. Kaba.* Karşı gelerek bağırıp çağıran bir kimseyi susturmak için ona bir çıkar sağlamak. || *Köpekler güler buna,* çok saçma, mantıksız veya yersiz düşünceler, durumlar için kullanılır. || *Kedi ile köpek gibi. Kaba.* Bk. KEDİ. || *Köpoğlu köpek.* Bk. KÖPOĞLU. || *Sokak köpeği,* başıboş, haylaz.

— Avc. *Kuş köpeği,* bıldırcın, çulluk, keklik v.b. kuş avları için özel olarak yetiştirilen ve sadece bu çeşit avlarda kullanılan av köpeği. || *Tavşan köpeği,* tavşan avı için özel olarak yetiştirilmiş, sadece tavşan avında kullanılan köpek.

— Spor. *Köpek kuyruğu,* yağlı güreşte sarmadan dönen güreşçiye tatbik edilen oyun. (Sarma takılan rakip alttan dönerken, o taraftaki elle gırtlağından, çenesinden veya alnından karşılanarak sırtüstü bastırılır.)

— ANSİKL. *Köpek* eskiden beri evcil bir hayvandır. Dördüncü zaman oluşumlarında, insan kalıntılarıyle birlikte köpek kalıntılarına da rastlanır. Eski Mısırlılar, bazı tazıları, base'leri ve birtakım melez fino çeşitlerini evcilleştirmişti. Eski Mısır'ın kutsal köpek mezarlarında bütün bu türlerin iskeletleri veya mumyaları bulunmuştur.

Köpek, yunan mitolojisinde, Artemis'in arkadaşıdır, terbiyecisi de Apollon'dur. Homeros'tan bu yana, köpek insanın arkadaşı ve koruyucusu olarak ortaya çıkar. Sürülerin koruyucusu köpek, aynı zamanda evlerin kapısında bekçilik de yapar. Daha sonraları, resmî binaların da bekçisidir. Bazen savaşlarda, irikıyım köpeklerden yararlanıldığı olmuştur. Ama köpek en çok avda kullanılmıştır. Evlerin içinde de köpeğe yer verilirdi. Meselâ, yemek sahnelerinde davetlilerin yatakları yanında köpekler görülür. Bu köpekler arasında Alkibiades'inki gibi çok değerli olanları ve birçok evcil cins de vardı. Bu cinsler genellikle, anayurtları olan ülkelere göre adlandırılırdı. Köpeklerin sadakati hakkında çok hikaye anlatılır. Bu konuda, Odysseus'un köpeği, Argos ile Çoban Daphnis'in beş köpeği özellikle anılmağa değer. Zamanla köpek türlerinin sayısı arttı. Bugün iki yüz kadar köpek türü bilinir. Bunların sınıflandırılması yapmak oldukça güçtür. Böyle bir sınıflandırmayı ilk akıl eden Buffon idi. Bu sınıflandırma, köpeklerin kulaklarının biçim ve durumuna dayanıyordu. (Çoban köpekleri gibi dik kulaklı köpekler, tazılar gibi yarı dik kulaklılar, brak'lar gibi sarkık ve yumuşak kulaklı köpekler v.b.) Bazı bilginler de, sınıflandırmada kafa biçiminin veya her türün atası sayılan tipin esas alınmasını öne sürdüler (kurttan gelenler, *brak* cinsinden gelenler ve *molosmolossoi* köpeklerinden gelenler gibi).

Bütün bunlara karşılık, en basit sınıflandırma, köpekleri yaptığı işe göre ayırmaktır: koruyucu köpekler, av köpekleri, süs köpekleri v.b. Aslında etçil olan köpek, insanın yanında yaşaya yaşaya hepçil olmuştur. Dişi köpeğin on memesi vardır: bir batında doğurduğu yavruların sayısı 6 ile 10 arasındadır. Gebeliği dokuz hafta sürer. Bugün dünyada 500 milyon köpek bulunduğu sanılmaktadır.

— Din. İslâmlıkta köpeğin eti yenmez, hadislere göre, köpeğin yaladığı yemeklere el sürülmez, içtiği suyun artığı ile abdest alınmaz, bulunduğu yer pis sayılır. Meleklerin, köpek bulunan eve girmediğine inanılır. Köpek ibadet sırasında sürtünür veya seccadeye basarsa namazı bozar. (Bu hüküm, özellikle siyah köpekler için geçerlidir.) Köpek ancak avlanmak, sürü beslemek ve bekçilik için beslenebilir. İslâmiyette, köpek ticareti de tamamen yasaktır. Pisliğine ve tehlikesine rağmen, Araplar köpeğin iyiliklerini ve faydalarını da kabul ederler. Hz. Muhammed, susamış bir köpeğe gösterdiği acımadan dolayı, bir kadına, ahrette mükâfat vaat etmiştir. Kur'an'daki, *Ashabı kehf*'in (Yedi uyurlar) köpeği *kıtmir*'in bir özelliği vardı, bu konuşan bir köpek veya köpek şekline girmiş bir insan sayılıyordu.

— Folk. Türk folklorunda köpek, kutsal sayılan hayvanlar arasında yer alır. On iki

kömürcü

KÖPEK CİNSLERİ

AV KÖPEKLERİ

avın yerini bulup gösteren köpekler

cinsi	memleketi	ağırlığı (kg)	boyu (sm)
barbet	Fransa	25	51
belçika puanteri	Belçika	26	63
bourbon puanteri	Fransa	27	56
braco navarro	İspanya	»	58
breton epanyölü	Fransa	23	48
britanya spanyeli	A.B.D.	16	»
drentse partridge k.	Hollanda	31	58
dupuy puanteri	Fransa	»	66
ingiliz puanteri	İngiltere	»	58
ingiliz seteri	»	»	63
fousek puanteri	Çekoslovakya	27	58
fransız puanteri (büyük)	Fransa	28	»
fransız puanteri (küçük)	»	21	51
fransız epanyölü	»	27	56
alman grifonu	Almanya	»	»
uzun tüylü alman puanteri	»	28	61
kızıl tüylü alman puanteri	»	»	»
kısa tüylü alman puanteri	»	27	58
düz tüylü alman puanteri	»	»	»
gordon seteri	İskoçya	32	64
grifon (uzun tüylü)	Fransa	26	53
grifon (kırmızı)	»	»	»
grifon (düz tüylü)	»	»	»
irlanda seteri	İrlanda	32	64
istriya puanteri	Yugoslavya	21	48
italyan brakosu	İtalya	32	64
münsterlander (büyük)	Almanya	28	58
münsterlander (küçük)	»	27	53
pachon de vitoria	İspanya	»	»
perdiguero burgales	»	»	»
picard epanyölü (normal)	Fransa	28	56
picard epanyölü (mavi)	»	»	»
pont audemer epanyölü	»	27	»
poodle puanteri	Almanya	28	58
portekiz perdigeiro	Portekiz	27	61
st. germen puanteri	Fransa	»	56
spinone	İtalya	»	61
staby	Hollanda	28	48
vizsla (tüylü)	Macaristan	27	58
vizsla (kısa tüylü)	Macaristan	27	58
weimaraner	Almanya	28	61
gal seteri	Galler ülkesi	32	64

vurulan avı bulup getiren köpekler

amerikan su spanyeli	A.B.D.	15	43
chesapeake bay av k.	»	27	58
kıvırcık tüylü av. k.	İngiltere	32	61
düz tüylü av k.	»	30	58
sarı tüylü av k.	»	»	56
irlanda su spanyeli	İrlanda	27	»
labrador av k.	İngiltere	»	»
nova scotia ördek avı k.	Kanada	18	51
portekiz su k.	Portekiz	21	53

av kaldıran köpekler

amerikan spanyeli	A.B.D.	12	36
boykin spanyeli	»	16	41
clumber spanyeli	İngiltero	25	43
ingiliz spanyeli	»	»	»
ingiliz atlayıcı spanyeli	»	15	41
felemenk su spanyeli	Hollanda	23	51
kır spanyeli	İngiltere	19	46
alman spanyeli (wachtellung)	Almanya	17	48
susex spanyeli	İngiltere	19	41
gal spanyeli	Galler ülkesi	18	»

İZ SÜREN AV KÖPEKLERİ

alano	İspanya	27	56
amerikan av k.	A.B.D.	»	»
ariège av k.	Fransa	»	»
artésien-normand k.	»	»	»
avusturya brakı	Avusturya	25	48
avusturya daksbrakı	»	23	38
balkan av. k.	Yugoslavya	26	51
basenji	Orta Afrika (Kongo)	24	41
artésien-normand basesi	Fransa	22	28
mavi gaskonya basesi	»	23	36
artois basesi	»	»	28
britanya basesi	»	»	41
vandée grifon basesi	»	»	23
ingiliz basesi	İngiltere	»	»
bavyera dağ k	Almanya	10	43
beagle	İngiltere	23	36

→

Foto N. Erkılıç (MEYDAN)

berner av k.	İsviçre	17	43
billy	Fransa	26	56
siyah ve esmer coodhound	A.B.D.	31	64
bloodhound	İngiltere	47	»
bluetick av k.	A.B.D.	31	»
brezilya av k.	Brezilya	30	»
kırmızı vandée k.	Fransa	25	53
catahoula stockdog	A.B.D.	26	55
chambray	Fransa	»	»
artois av k.	»	27	»
fransız k. (beyaz ve siyah)	»	45	66
st. hubert k.	Belçika	46	»
çin av k.	Çin	27	56
etna crnego'su	İtalya	11	46
dakshund (normal)	Almanya	61	38
dakshund (küçük)	»	8	28
dalmaçya k.	Yugoslavya	27	56
dogo argentino	Arjantin	»	58
drever (isveç) k.	İsveç	10	23
dunker	Norveç	25	51
felemenk brakı (küçük)	Hollanda	8	38
elinikos ikhnilatis	Yunanistan	19	51
ingiliz av k.	İngiltere	26	53
estonya av k.	Estonya	17	48
fila brasileiro	Brezilya	48	68
fin av k.	Finlandiya	26	56
alman brakı	Almanya	8	38
büyük mavi gaskonya k.	Fransa	27	58
büyük gaskonya k.	»	26	56
nivern grifonu	»	27	60
büyük vandée k.	»	26	56
halden av k.	Norveç	»	»
hamilton av k.	İsveç	»	»
hannover tazısı	Almanya	27	51
harrier	İngiltere	26	»
yukarı poitoy k.	Fransa	»	56
macar av k. (büyük)	Macaristan	»	53
macar av k. (küçük)	»	11	41
hygen av k.	Norveç	26	28
illyrian av k.	Yugoslavya	18	50
istria av k.	»	21	»
jüra av k.	İsviçre	17	43
kaikadi	Hindistan	18	43
kangaroo av k.	Avusturya	32	71
kerry av k.	İrlanda	8	38
levesque	Fransa	26	55
lucerne av k.	İsviçre	17	48
mhasi savat	Tayland	»	56
niam niam	Sudan	11	43
otter av k.	İngiltere	31	63
küçük mavi gaskonya k.	Fransa	26	51
küçük mavi gaskonya grifonu	»	25	45
küçük kızıl-sarı bretagne grifonu	»	»	48
niver grifonu	»	»	51
firavun köpeği	İspanya	28	64
plott av k.	A.B.D.	27	56
ispanyol podenko	İspanya	28	61
ibicenco podenko	»	»	»
portekiz podenko (büyük)	Portekiz	29	66
portekiz podenko (küçük)	»	18	61
portekiz podenko (cüce)	»	9	56
poitevin-normand	Fransa	27	28
polski ogar	Polonya	26	61
porselen	Fransa	»	53
posavski av k.	Yugoslavya	18	51
redbone av k.	A.B.D.	27	61
rodezya av k.	Güney Afrika	32	64
rus av k. (açık sarı)	S.S.C.B.	27	58
rus av k. (kızıl)	»	»	»
sabueso	İspanya	26	51
schiller av k.	İsveç	27	56
isviçre av k.	İsviçre	17	44
isviçre niederlauf av k.	»	13	36
seggio	İtalya	26	53
slovakya av k.	Çekoslovakya	17	46
smaland av k.	İsveç	19	48
staghound av k.	İngiltere	33	58
strian dağ brakı	Avusturya	22	46
treeing walker brakı	A.B.D.	27	61
trigg brakı	»	»	»
tirol brakı (büyük)	Avusturya	21	43
tirol brakı (küçük)	»	18	36
veadeiro catorinense	Brezilya	28	61

Aurora von KÖNIGSMARCK
(Nerstedt koleksiyonu)
Stockholm

hayvanlı türk takviminde yıllardan birinin adı da köpek'tir (*it*). Köpek türk efsanelerinde ve destanlarında *it, barak*, bazen de *it-barak* olarak geçer. Kuzey ve Doğu Türklerinin folklorunda «it başlı, sığır ayaklı» bir kavmin bulunduğu hakkında yaygın efsane vardır. Papa İnnocentius VI tarafından Moğolistan'a gönderilen Plano Karpini, moğol akınlarından söz ederken moğol ordusunun kuzeyde Samogitlere ve «it başlı, sığır ayaklı» bir kavme rastladığını belirtir. Altay türk masallarında da, kocaları köpek kılığında olan güzel kadınlar ülkesinden söz edilir. Kazak folklorunda *kurmay* adı verilen kuş cinsinden bir hayvanın yumurtalarından köpek yavrusu çıkmaktadır. Ebülgazi Bahadır Han da savaş için toplanan özbek hanlarını anlatırken «it başlı, sığır ayaklı» bir kavimden de söz eder. «İt başlı» kavim motifine avrupa ve hint mitolojilerinde de rastlanmaktadır.

Kâşgarlı Mahmud'un anlattığına göre kerkes adlı bir kuş iki yumurta yapar, bunların birbirinden barak adlı tüylü köpek dünyaya gelir. Dede Korkut Kitabı'nda da köpek, bir dost ve kılavuz olarak anlatılır. Şamanların elbiselerine demirden, yassı köpek tasvirleri astıkları bilinmektedir. Köpek (it) kelimesi, bileşimler halinde çeşitli yer, şahıs, topluluk v.b.ye ad olarak verilmiştir (*it-ayak, it-almaz, it-burun* v.b.). İt ve barak kelimelerinden başka köpek kelimesi de türk folklorunda önemli bir yer tutmaktadır. Ünlü bir selçuklu devlet adamının adı *Saadeddin Köpek*'tir. Kanunî Sultan Süleyman devrinde Halep Türkmenlerine, başçılarının adına izafeten «köpek» adı takılmış, bunlara bağlı oymaklardan birinde de *Köpekli Avşar* denilmiştir.

— Huk. Belde halkının sağlığını korumakla görevli belediyeler hayvan hastalıklarının önüne geçmek, başıboş hayvanları tutmak, veteriner muayeneleri yapmak zorundadır. Ayrıca, geliri iki yüz bin liranın üstünde olan belediyeler ise bir hayvan hastahanesi açmak ve işletmekle de yükümlüdür. Köpekler için de geçerli bulunan bu genel kural yanında, bazı özel durumlar öngörülür. Kahvehane, lokanta, sinema gibi umumî yerlere köpek sokulamaz. Ancak, genel yararlanmaya açık olan yol ve meydanlarda ve ulaşım araçlarında köpek gezdirilmesi veya bulundurulması, markalı, ağızlıklı ve tasması gelip geçenlere zarar vermeyecek kadar kısa bir iple sahibinin elinde olmak şartıyle mümkündür. Sahipli ve belediyeye kayıtlı köpeklere veteriner müdürlüklerinde aşı yaptırılmamışsa, sahipleri cezalandırılır. Sahipsiz, başıboş köpekler, belediye teşkilâtı görevlileri tarafından öldürülür. Başıboş, ağızlıksız ve sahibinin yedeğinde olmayan köpekler belediyeye kayıtlı bile olsa, sahipsiz sayılır. Kuduz köpek tarafından ısırılan köpeklerin de öldürülmesi hukukî bir zorunluk olarak kabul edilir.

— İkonogr. Köpek, antik çağ sanatçılarının sık sık ele aldıkları bir konudur (Napoli *Cave Canem* mozaiği, Vatikan müzesi heykelleri). Hıristiyan ikonografisi köpeği Tobiya'nın ve bazı azizlerin yoldaşı yapmıştır (msl. Roch); daha sonra köpek, manzara resimlerinde, tarihî resimlerde, gündelik hayattan sahnelerde, natürmortlarda, portrede, özellikle de Pisanello'nun eserinde görüldü; ayrıca, Carpaccio, Tiziano, Bassano'lar, Tintoretto, Veronese, Rubens, Watteau, Manet, Bonnard, Vuillard'ı ve Snyders, P. de Vos, J. Fyt, Desportes, Audry gibi hayvan ressamları da sayılabilir. Köpeğin bütün ülkelerin heykelciliğinde de yeri vardır: yerde yatan baygın bir insanın başucunda durarak sadakatı sembolleştirir; birçok eserde avcı Diana'nın yanındadır (Anet şatosu portikleri), veya hayvan boğuşmalarında yer alır (Coysevox'un *Köpek ve Kurt*, Sceaux şatosu). Bu arada, J.-B. Giraud'nun *Av Köpeği*'ni (Louvre), Frémit, Gardet ve Barye'nin eserlerini de saymak yerinde olur. (LM)

KÖPEK (BÜYÜK) [latincesi *Canis major*]. Astron. Samanyolu'nun kenarında, Oriyon'un solunda ve altında yer alan güney küre takımyıldızı; *Oriyon kalkanı*'nın uzantısında α yıldızı veya *Sirius*, gökyüzünün en parlak yıldızıdır. Bu takımyıldız, birçok parlak yıldızdan meydana gelir; ayrıca birçok çiftyıldız, Sirius sistemi ve çıplak gözle görülebilen bazı yıldız kümeleri bulunur. (L)

KÖPEK (KÜÇÜK) [latincesi *Canis minor*]. Astron. Ekvator yakınında, İkizler'in altında ve Samanyolu'nun kenarında yeralan kuzey küre takımyıldızı. En parlak yıldızı α, kadiri 0,5 olan *Öncü*'dür; β yıldızının kadiri ise 3,1'dir; diğer yıldızlar az parlaktır. Bk. GÖKYÜZÜ. (L)

KÖPEKAYASI bls. i. Bk. BALLOTA.

KÖPEKBALIĞI bls. i. Zool. Gövdesi mekik biçiminde, burun kısmı sivri, solungaç yarıkları boynun iki yanında bulunan kıkırdaklı yırtıcı balıkların genel adı. ‖ *Beyaz köpekbalığı, cahchrodon* cinsinden bir tür. ‖ *Çizgili* (veya *halı*) *köpekbalığı, orectolobus* cinsinden bir tür. ‖ *Kum köpekbalığı, odontaspes* cinsinden bir tür. ‖ *Tekalı köpekbalığı, echinorhinus* cinsinden bir tür.

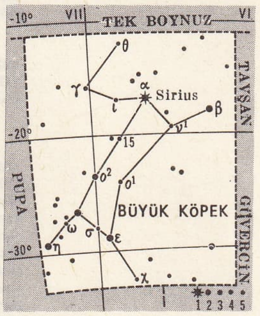

büyük **köpek** takımyıldızı

— ANSİKL. *Köpekbalığı*'nın iskeleti ve kafatası kıkırdaksızdır; çene kemiklerinin iki parçası birbirine kaynamamıştır; çenelerinin üzerinde değişik biçimde korkunç dişler bulunur. Ağzı karın tarafında, başının altında olduğundan, avını yakalamak için ters dönmek zorundadır. Köpekbalıkları tam anlamıyle yırtıcıdır; midesinin salgıladığı sindirim özsuyu son derece, kuvvetlidir. Midesinde sindiremediklerini, ağız yoluyle tekrar geri çıkarır. Kuyruk loplan eşit değildir. Cinsine göre, yumutlayıcı, ovovivipor veya doğurgandır. Bu balıklardan yediyarıklıbalık (*Heptenchus cinerus*) [3 m boyunda] ve altıyarıklıbalık (*Hexenchus griseus*) [6 m], esas itibariyle balık hayvanlardır. Camgözler (büyüğü 1 m, küçüğü 0.80 m) yenebilir.

Köpekbalıklarının en büyüklerinden biri 7-8 m boyundaki pamukbalığı (*carcharhinus glaucus*), genellikle gemileri takip eder ve bulduğu artıklarla beslenir; insana saldırabilir. Çekiçbalığı, 4-5 m kadar olur ve kafasının özel biçimiyle tanınır. Harharyas

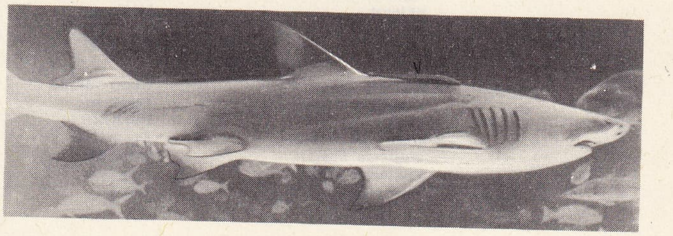
köpekbalığı

Foto. Nerstedt, Couzet-Huber-Rapho (LAROUSSE)

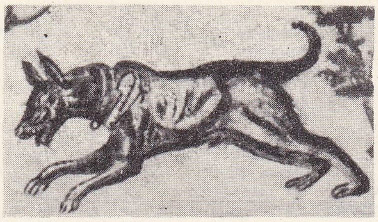

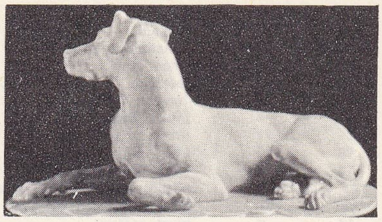

köpek (ikonogr.) solda, mozaik Conservatore sarayı Roma; ortada, Giraud'un eseri, Louvre müzesi, Paris; sağda, «Louis XIV'ün av köpeklerinden Diane ve Blonde» Desportes'un eseri Louvre müzesi, Paris

(*Charcharodon carcarias*) 10 m'ye yakın boydadır ve 2 ton gelir. Köpekbalıklarının en tehlikelisi budur ve «canavar» sıfatıyle anılması aşırı bir niteleme sayılmaz. Büyük camgöz (*Cetrothinus maximus*) daha çok okyanuslarda dolaşır ve balıkçı ağlarına yakalanacak kadar kıyılara yaklaşır. Boyu 15 m'dir; fakat nispeten tehlikesizdir.

Köpekbalıklarının iri bir ava nasıl saldırdığı suyun altında camdan bir kafeste barınan operatörlerce filme alınmıştır. İlk saldıran avını öldürmeğe değil, ondan büyükçe bir parça (hayvanın ağırlığının yüzde 10'u kadar) koparmağa çalışır, sonra diğerleri de gittikçe artan bir şiddetle saldırıya geçer.

Başın büyük ve geniş olması, çekiçbalığına, sağda ve solda bulunan suları koklayarak kıyaslamak ve böylece avına yönelmek imkânı verir. Gerçekten de burun deliğinin her biri «çekiç»in bir ucunda bulunur. (L)

KÖPEKBALIKLARI çoğl. blş. i. Zool. Köpekbalıkları ile vatozları kapsayan kemikli balıklar altsınıfı. (KESKİSOLUNGAÇLILAR da denir.)

— ANSİKL. *Köpekbalıkları*'nda iskelet kıkırdaktandır; vücut tamamen veya kısmen plakamsı pullarla kaplıdır; ağız başın altında bulunur, burun mahmuz gibi sivridir; dişler yaşadığı sürece yenilenir; bağırsakta helezonî bir kapakçık vardır; bağırsak dışkılığa açılır; erkekte, dışkılığın bir yanında çiftleşme organı yer alır.

Solungaçlılar doğrudan doğruya dışarıya açılan solungaç yarıklarında bulunur. Kuyruk heteroserktir; omurga üst parçanın içinde devam eder. Kanlarında üre nispeti fazladır. *Asıl köpekbalıkları* ve *vatozlar* diye iki kısma ayrılır. (L)

KÖPEKBAŞLI maymun blş. i. Zool. Başı köpeğin kafasına benzeyen büyük afrika maymunu. (Uzunkuyruklu maymungiller familyası.)

— ANSİKL. Papio cinsinden olan *köpekbaşlı maymun*'ların burunları çıkık, burun delikleri açık, kuyrukları oldukça uzundur. Yedi türe ayrılır. (Papio, mandril, köpekbaşlı maymun v.b.) Yaşlı erkek maymunların yönetimindeki büyük gruplar halinde yaşar. Cesur ve akıllıdır. Büyüklük bakımından insanlardan hemen sonra gelir. Boyları 1,30 m'ye varır.

— Arkeol. Köpekbaşlı maymunların gün doğarken ve gün batarken attığı çığlıklara, hoplayarak veya zıplayarak gösterdiği hünerlere hayran kalmış olan Eski Mısırlılar onların güneş-tanrı Ra ile ilişkisi olduğuna inanırlardı. Bu yüzden onları, yeraltı dünyasına giriş ve çıkışında güneş kapısına tapan periler sayar, bunun için de dikilitaş kaidelerinin doğu ve batı yüzlerini köpekbaşlı maymun heykelleriyle süslerlerdi. Ay tanrısı Tot'un kutsal hayvanları arasında köpekbaşlı bir maymun da vardı. Ayrıca, Horus'un dört oğlundan biri olan cenaze perisi Hapi'nin bir insan gövdesi biçiminde olan vücudunun üstündeki başı da bir papio tot biçimindeydi. (L)

KÖPEKDİLİ blş. i. Bakışımsız, yassı gövdeli kemikli balık. (İlmî adı *Flesus*. Yanyüzergillerden.)

— ANSİKL. *Köpekdili*'nin gözleri, renkli olan üst, yani sağ tarafındandır; dibe bakan alt yüzü beyaz ve kördür. Gözlerin arasında pütürlü bir çıkıntı, tek yüzgeçlerin dibinde dikensi bir çıkıntı dizisi bulunur; gövde az çok eşkenar dörtgeni andırır. Köpekdili (*Flesus flesus*) özellikle okyanusun ve Akdeniz'in acı sularinda ve haliçlerde bulunur. Tatlısularda da bir hayli akıntı boyu yukarıya çıkar; fakat daima denize yumurtlar. Uzunluğu en çok 45 sm'yi bulur. Eti yenir ve oldukça lezzetlidir. (L)

KÖPEKDİŞİ blş. i. Çene kemiğinin her iki yarısında, kesici dişlerle küçük azı dişleri arasında yer alan dişlerin adı. (Bu diş özellikle köpek cinsinde ötekilerden uzundur. Köpekdişi adıyle anılmasının sebebi de budur.) Bk. ANSİKL.

— G. santl. Yarık uçlu heykeltraş makası. ‖ Küçük çiçeklilerin çıkardıkları köpek dişlerine benzer file.

— ANSİKL. Ağzın her iki yanında biri üstte biri altta ikişer tane *köpekdişi* vardır. Etçillerde köpekdişlerinin taçları sivri, boyları da öteki dişlerden çok daha uzundur ve ağız kapalıyken üst dişlerin alt dişlerden önde olmasıyle üst köpekdişleri de alt köpekdişlerinden önde yer alır. Domuzlardaysa (yabanî domuz) yana doğru fırlaktır ve birbirlerine sürtünerek aşınır. Bu

walker av k.	A.B.D.	27	58
gal av k.	Galler ülkesi	34	»
westphalen daksbrakı	Almanya	7	34

KOVALAYICI AV KÖPEKLERİ

afgan av k.	Afganistan	25	33
avustralya av k.	Avustralya	27	71
baganda av k.	Uganda	12	51
banjara av k.	Hindistan	26	69
borzoi av k.	S.S.C.B.	41	71
şika (büyük)	Çin	23	61
şika (küçük)	»	21	51
şipiparay	Hindistan	30	74
şortay	S.S.C.B.	24	64
galgo ispanyol	İspanya	41	76
yunan tazısı	Yunanistan	27	64
tazı	İngiltere	30	74
guanchen av k.	İspanya	13	51
ibizan av k.	Balear (İspanya)	23	61
irlanda kurt k.	İrlanda	55	79
karabaş av k.	Türkiye	40	61
khampas av k.	Hindistan	11	56
kombai av k.	»	23	51
lurcher	İngiltere (Gypsy)	»	64
magyar agar	Macaristan	»	66
mudhol av k.	Hindistan	13	58
rampur av k.	»	27	71
rus sürek avı k.	S.S.C.B.	41	»
rus step k.	»	24	64
saluki	İran	27	»
iskoç geyik avı k.	İskoçya	42	74
sakiyi	Tibet	13	53
siyam tazısı	Tayland	18	»
slugi	S.S.C.B.	24	66
vaghari av k.	Hindistan	13	58
whippet	İngiltere	10	48

TERİYERLER

afrika k. (tüysüz)	Kuzey Afrika	6	56
airedale teriyeri	İngiltere	28	58
alunk	Hindistan	6	30
avustralya teriyeri	Avustralya	»	25
avusturya teriyeri	Avusturya	15	41
bedlington teriyeri	İngiltere	10	38
border teriyeri	İskoçya	6	25
boston teriyeri	A.B.D.	6	36
bulteriyer (normal)	İngiltere	15	41
bulteriyer (küçük)	»	10	36
kernteriyer	İskoçya	6	25
cesky teriyeri	Çekoslovakya	16	30
çin köpeği	Çin	6	»
dandie dinmont teriyeri	İskoçya	8	25
doberman pinşer	Almanya	4	66
foksteriyer (tüysüz)	İngiltere	8	36
foksteriyer (tüylü)	»	»	»
iri şinavzer	Almanya	32	66
imaal glen teriyeri	İrlanda	12	46
harlequin pinşeri	Almanya	7	23
irlanda teriyeri	İrlanda	12	46
krohmofohrlander k.	Almanya	8	41
lakeland teriyeri	İngiltere	7	36
manchester teriyeri	»	8	»
meksika k. (tüysüz)	Meksika	5	28
nihon teriyeri	Japonya	8	36
norfolk teriyeri	İngiltere	5	25
norwich teriyeri	»	»	»
parson jack russel teriyeri	»	7	23
pinşer	Almanya	18	46
siyah rus teriyeri	S.S.C.B.	83	66
şnavzer (normal)	Almanya	24	48
iskoç teriyeri	İskoçya	10	25
sealydale teriyeri	Güney Afrika	9	28
sealyham teriyeri	Galler ülkesi	»	»
ipek tüylü teriyer	Avustralya	5	23
gök teriyer	İskoçya	»	25
smoushend	İsviçre	14	38
yumuşak tüylü teriyer	İrlanda	18	41
staffordshire teriyeri (pit bulteriyer)	İngiltere	»	46
staffordshire bulteriyer	»	14	41
gal teriyeri	Galler ülkesi	9	38

MASTİFLER

alangu	Hindistan	52	71
bangara mastifi	»	37	58
bordeaux mastifi	Fransa	50	64
bokser	Almanya	29	58
bulmastif	İngiltere	52	66
ingiliz buldoğu	»	24	46
fila terceira	Portekiz	41	61

→

Foto. Giraudon (LAROUSSE)

dişler hayvanın bitki köklerini topraktan çıkarmasına yarar. Köpekdişleri böcekçillerde böceklerin kabuklarını, meyveyle beslenenlerde meyve kabuklarını delmeğe yarar. Atlarda yalnız erkekte köpekdişi vardır ve o da küçük bir diştir. Kemiricilerde ve gevişgetirenlerde köpekdişi yoktur. Ama bazı yazarlar gevişgetirenlerin dördüncü kesicilerine köpekdişi adını verirler. Şempanzelerin ve diğer bütün maymunların tersine, insanda köpekdişlerinin boyu öbür dişlerin boyunu aşmaz ve bundan ötürü de hiçbir işe yaramaz. Ama kökleri çok gelişmiş olduğu için, çekilen bir köpekdişi komşu dişlerin köklerinde sarsıntılara yol açabilir. Aslangillerden, bugün soyu tükenmiş olan *smilodon* ve *machairodus* adlarındaki iki hayvanın köpekdişleri pek büyüktü. (L)

KÖPEKGİLLER çoğl. i. (*köpek*'ten *köpek-gil-ler*). Zool. Etçil memeli hayvanlar familyası; köpek ve kurt gibi parmakları üzerinde yürüyen, kanca tırnaklı geri çekilmeyen arka ayakları dört, ön ayakları beş parmaklı hayvanları kapsar.

— ANSİKL. *Köpekgiller*'de başın ön kısmı, yani burun ileriye doğru çıkık ve sivri, kulak geniştir. Başlıca türleri köpek, kurt, tilki, çöltilkisi v.b.'dir. Dünyanın her tarafında yaygın halde bulunan köpekgiller yalnız veya sadece eşleriyle birlikte yaşayan hayvanlardır. Ormanlardan çok açıklık yerleri severler. Kurtlar aç kaldıkları zaman geçici olarak sürüler halinde dolaşabilir. (L)

KÖPEKLEMEK veya **KÖPEKLENMEK** veya **KÖPEKLEŞMEK** geçz. f. (*köpek*'ten *köpek-le-mek* veya *köpek-le-n-mek* veya *köpek-le-ş-mek*). Yalvarıp alçalarak yaltaklanmak: *Canın sağ olsun! diye köpekleşecek* (Kemal Tahir). [M]

KÖPEKLİK i. (*köpek*'ten *köpek-lik*.) *Mec.* Köpek gibi yaltaklanma. ‖ *Köpeklik etmek*, yaltaklanmak. (M)

KÖPEKMEMESİ blş. i. Koltuk altında çıkan iltihaplı çıban.

— ANSİKL. *Köpekmemesi,* koltukaltındaki lenf düğümlerinin şişerek iltihaplanmasından ileri gelir. İçinde irin toplanan lenf düğümleri bir köpek memesi gibi büyüyüp şişer, aşağı sarkar. Çıban kendiliğinden akmadıkça veya cerrah tarafından deşilmedikçe hasta sıkıntıdan kurtulamaz. Şeker hastalarında hastalık daha ağır olur ve güç iyileşir.

Köpekmemesi başlangıçta alkol pansumanı ve antibiyotiklerle tedavi edilir. İlerleme olan çıbanlar ameliyatla boşaltılarak iyileştirilir. (L)

KÖPEK piresi. Bk. PİRE.

KÖPEK tenyası blş. i. Köpek asalağı *Taenia echinococcus*. Ancak kurtçuk haliindeyken insan asalağıdır.

— ANSİKL. *Köpek tenyası* 3 - 4 mm boyundadır ve üzerinde birçok çengel bulunan 3 veya 4 halkadan meydana gelir. Kurtçuğu kistleşmiş olarak insanda yaşar ve karaciğer, akciğer, deri, böbreklerde v.b. yerleşen sulu kistler meydana getirir. Bu kistler delme yoluyle yok edilir veya cerrahî müdahaleyle çıkarılır. (L)

KÖPEKÜZÜMÜ blş. i. Bot. Bk. İTÜZÜMÜ.

KÖPENİCK, esk. **Cöpenick,** Berlin'in (Doğu Almanya) güneydoğu varoşu, Spree ırmağı kıyısında. Burada 1906 ekiminde sabıkalı kunduracı Wilhelm Voigt, bir muhafız yüzbaşısı üniforması giyerek Köpenick belediye başkanının bürosuna gitmiş, belediye başkanını tutuklamış, iki humbaracı ere teslim ederek Berlin'e göndermiş ve belediye kasasını soymuştu (ancak bir hafta sonra yakalanabildi). [L]

KÖPİNG, İsveç'te (Vastmanland) şehir, Malar gölü yakınında; 18 000 nüf. Makine yapımı atelyeleri ve demirhaneler. Çimento fabrikaları. Dokuma sanayii. Gübre fabrikaları. (L)

KÖPOĞLU blş. i. (türk. *köpek* ve *oğlu*'dan *köpekoğlu* > *köpekoğlu*). *Kaba.* «Hain, kahpe» anlamında sövgü sözü olarak kullanılır. ‖ *Şaka.* Kurnaz, işini bilir, zeki kimselere sevgiyle karışık söylenir: *Sen ne köpoğlusun sen.* ‖ *Köpoğlu köpek*, köpoğlu sözünü kuvvetlendirmek için söylenir.

◆ **Köpoğluluk** blş. i. *Mec.* Kurnazlık, zekilik, işbilirlilik. (M)

KÖPPEN (Wladimir), rusça **Vladimir Petroviç Keppen,** rus asıllı alman iklim bilgini (Petersburg 1846 - Graz 1940). Bütün ömrü Almanya'da geçti. 1875'ten 1918'e kadar Hamburg Deniz Rasathanesi müdürlüğünü yaptı. İklimlerin sınıflaması üstüne çeşitli eserler ve *Handbuch der Klimatologie*'yi (İklimbilim Elkitabı) [5 cilt; 1930] yazdı. 1884'ten itibaren *Meteorologische Zeitschrift*'i (Meteoroloji Dergisi) [Hann ile birlikte], 1891'den sonra da *Annalen der Hydographischen und Maritimen Meteorologie*'yi (Su ve Deniz Meteorolojisi Yıllıkları) yayımladı. (L)

KÖPRER (Pyotr İvanoviç VON), rus arkeolog ve etnoloğu (Harkov 1793 - Karabağ, Kırım 1864). Harkov üniversitesinde okudu. Tarih ve arkeoloji malzemesi toplamak üzere birçok yolculuk yaptı. Araştırmalardan elde ettiği sonuçları Almanca olarak kaleme aldı. Bu raporlar Petersburg (şimdiki Leningrad) akademisi yayınları arasında yer aldı. Ayrıca *Kulturgeschichte Russlands* (Rusya'nın Kültür Tarihi) [1825] adlı bir eser yazdı. *Ethonographical Map of European Russia* (Avrupa Rusyası'nın Etnografya Haritası) [1851] adlı eseri de ünlüdür. (M)

KÖPRÜ i. (esk. türk. *köprüg*'den). Bir engel ile ayrılmış iki nokta arasında bağlantı kuran veya bir trafik akımının başka bir trafik akımını kesmeden üstten geçmesini sağlayan yapı: *Betonarme köprü. Asma köprü.* (Bk. ANSİKL.) ‖ *Teşm. yol.* Bir şeyin iki yakasını birleştiren bağ: *Sütunlar hep birbirlerine kaidelerinin biraz yukarısından, inip çıkanların geçebilmesi için, küçük köprülerle birleştirilmişti* (A. H. Tanpınar).

— ÇEŞ. DEY. *Köprü altı çocuğu,* kimsesi ve gideceği yeri olmayan kimseler için söylenir. ‖ *Köprü başı.* Bk. KÖPRÜBAŞI. ‖ *Köprüden geçinceye kadar ayıya dayı demek,* işini gördürünceye kadar hoşa gitmeyen veya zorluk çıkaracak olan birine güler yüz gösterip onu övmek, poh-

köpekbaşlı maymun

köpekbaşlı maymun
Luksor tapınağındaki dikilitaşın kaidesi
Louvre müzesi, Paris

alman mastifi	Almanya	66	76
kuoşi	Hindistan	32	61
landser	İngiltere	63	71
leonberger	Almanya	68	74
mastif	İngiltere	»	»
napoli mastinosu	İtalya	64	69
moskova mastifi	S.S.C.B.	53	»
moskova bekçi k.	»	55	64
newfoundland	İngiltere	63	69
rajapalagam	Hindistan	64	74
st. bernar k.	İsviçre	»	»
sindh mastifi	Hindistan	»	»
ispanya mastifi	İspanya	61	66
tibet mastifi	Tibet-Hindistan	75	64
tosa-inu	Japonya	33	58

ÇOBAN KÖPEKLERİ

alentejo av k.	Portekiz	36	66
amerikan çoban k.	A.B.D.	23	48
appenzeller çoban k.	İsviçre	22	51
armant	Mısır	21	46
atlas çoban k.	Fas	22	36
avustralya sığır k.	Avustralya	»	51
avustralya çoban k.	»	21	»
beardet çoban k.	İskoçya	22	56
beauçeron	Fransa	36	64
bergamasko çoban k.	İtalya	24	58
berner çoban k.	İsviçre	»	63
bisten	Hindistan	73	69
border çoban k.	İskoçya	21	46
bothia	Hindistan	33	56
ardennes çoban k.	Belçika	27	58
flanderes çoban k.	»	28	43
briard	Fransa	26	61
kenan köpeği (cooly'ye benzer)	İsrail	22	56
kenan köpeği (dingoya benzer)	»	»	»
castro laboreiro	»	27	»
catalant	İspanya	18	46
kafkas ovçarkası	S.S.C.B.	36	64
çoban köpeği	İskoçya	22	56
hırvat çoban k.	Yugoslavya	24	»
illyria çoban k.	»	27	»
cumberland çoban k.	İngiltere	23	»
daangari çoban k.	Hindistan	12	48
dingo	Avustralya	22	56
felemenk çoban k.	Hollanda	»	51
felemenk çoban k.	Hollanda	24	61
ingiliz çoban k.	A.B.D.	23	51
entlebucher çoban k.	İsviçre	20	46
alman çoban k.	Almanya	25	61
isviçre çoban k.	İsviçre	»	»
yunan çoban k.	Yunanistan	27	56
groenendael çoban k.	Belçika	24	58
hovaworth	Almanya	32	64
kanavar	Hindistan	70	»
kelpi	Avustralya	21	41
komandar	Macaristan	27	58
kuvasz	»	24	56
lacke	Belçika	»	58
languedcc çoban k.	Fransa	21	43
laponya çoban k.	Finlandiya	22	46
malinois	Belçika	24	58
maremonder çoban k.	İtalya	36	66
matin belge	Belçika	47	74
orta asya ovçarkası	S.S.C.B.	36	64
mudi	Macaristan	11	43
nepal çoban k.	Hindistan	53	64
ingiliz çoban k.	İngiltere	23	53
parya	Asya	22	58
patti çoban k.	Hindistan	28	56
picardy çoban k.	Fransa	25	58
polonya çoban k.	Polonya	20	41
polonya tatra çoban k.	»	35	64
iri fino (normal)	Fransa	21	41
puli	Macaristan	23	»
pumi	»	22	46
pirene çoban k.	İspanya	45	74
pirene çoban k.	Fransa	21	46
rotweiler	Almanya	26	58
romanya çoban k.	Romanya	»	61
savoy çoban k.	Fransa	23	48
serra da estrela çoban k.	Portekiz	36	64
serra de aires çoban k.	»	15	43
şakiyi	Tibet	27	53
shetland çoban k.	İskoçya	22	36
güney rusya ovçarkası	S.S.C.B.	35	61
tervueren	Belçika	24	58
tibet teriyeri	Tibet-Hint	23	38
vikha çoban k.	Hindistan	18	46
gal corgi (cardigan)	Galler ülkesi	11	30
gal corgi (pembroke)	» »	10	27
gal çoban k.	» »	18	46
yugoslav çoban k.	Yugoslavya	32	64

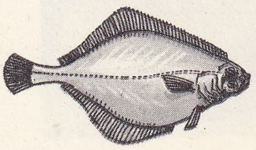

köpekdili

Paris. LAROUSSE

pohlamak. || *Sırat köprüsünden geçmek*, çok güç bir işi başarmak veya zor bir durumdan kurtulmak.

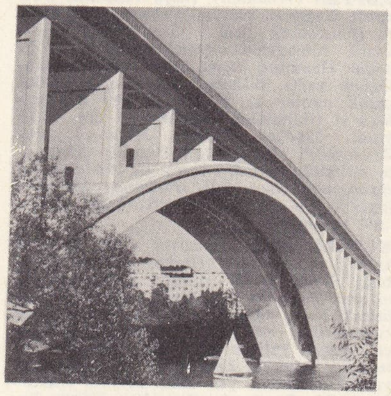

köprü gözü
Traneberg köprüsü,
Stockholm

köprüler
(diş cerr.)

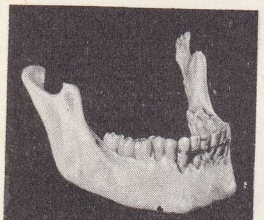

fenike işi

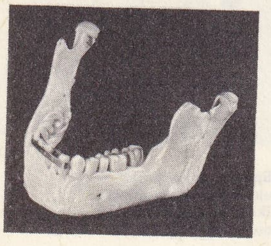

etrüsk işi

diş protezi

dört dayanaklı
yedi parçalı

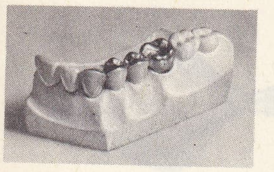

fasetli

— Anat. *Varol köprüsü*, beyin sapının ön yüzünde bulunan halka şeklindeki kabarıklık.

— Ask. Bk. ANSİKL. || *İz köprüsü*, piyadenin bir akarsuyu çabucak geçmesine yarayan hafif köprü. Bk. ANSİKL.

— Ask. havc. *Hava köprüsü*, deniz ve karayoluyle bağlantı kurulamayan veya ulaşımı çok güç olan iki yer arasında nakliye uçaklarıyle yapılan yoğun hava trafiği. Bk. ANSİKL.

— Bayınd. *Köprü alanı*, köprünün geçişe yarayan üst kısmı. || *Köprü ana ayağı*, normal ayaklardan daha enli uç ayaklar. || *Köprü ayağı*, kemer veya tonozların aktardığı yükü taşıyan, köprüyü giriş rampalarına birleştiren veya kemerlerin bitişme yerlerinde bulunan mesnetler. (Bk. ANSİKL.) || *Köprü desteği*, kaya blokları veya birbirine bağlanmış kazıklar üzerine oturan bir çeşit köprü ayağı. || *Köprü gözü*, köprünün, birbirini takip eden iki ayağı arasındaki açıklık. || *Köprü kurmak*, köprü yapmak, köprü inşa etmek: *Binaenaleyh Rüstem, o gece nehir üzerine köprü kurdurdu ve ferdası ordusu ile geçti* (Cevdet Paşa.) || *Köprü mahmuzu*, Bk. MAHMUZ. || *Ana köprü gözü*, bir köprünün en büyük gözü. || *Asma köprü*, iki uçtaki ayaklarından başka hiç bir yere dayanmayan ve çelik kablolarla ayaklara bağlanan köprü. (Bk. ANSİKL.) || *Basarnalı köprü*, döşemesi yatay bir dönme ekseninin çevresinde hareket eden köprü. (Bk. ANSİK.) || *Beton dolgusu putrel köprü*, aralıkları betonla doldurulmuş, birbirine çok yakın çelik putrellerden yapılan yol veya demiryolu köprüsü. || *Boru köprü ayağı*, sağlam zeminin çok derinde bulunduğu su yataklarına, bir köprüyü taşımak için kurulan, oyuk olan içine beton dökülmüş madenî kasnak. || *Delikli köprü ayağı*, suyun geçmesi için bir açıklığı bulunan ayak. || *Döner köprü*, çevresinde, döşemeye daha büyük bir taban vermek için konik galelerle donatılmış dairesel bir şaryo bulunan, bir orta ayağın taşıdığı köprü. (Bk. ANSİKL.) || *Düz köprü*, aşılacak engele dik olarak kurulan köprü. || *Elips köprü gözü*, profili yarım elips meydana getiren köprü gözü. || *Gömmü ayaklı köprü*, ayakları yamaçlarda gömülü kalan ve kemerleri toprakla birleşen köprü. || *Kalkar köprü*, gözleri yatay durumda kalmak şartıyle düşey doğrultuda yer değiştiren hareketli köprü. (Bk. ANSİKL.) || *Kantilevir köprü*. Bk. KANTİLEVİR. || *Kemer sırtlı köprü gözü*, taşlarının hepsi aynı uzunlukta olan köprü gözü. || *Sal* (veya *duba*) *köprü*, bir su yatağını geçmeğe yarayan ve bir kablo ile manevra yaptırılan bir çeşit hareketli sal veya duba. || *Sürme köprü*, bir hendeği aşmağa yarayan ve kızak üzerinde kaydırılarak geri çekilebilen küçük köprü. || *Verev köprü*, aşılacak engele eğik doğrultuda kurulan köprü. || *Yaya köprüsü*, yayaların geçişine yarayan dar köprü. Bk. ANSİKL.

— Denizc. Gemi güvertesine ve kaptan köşküne verilen ad. || *Köprü üstü*, köprü güvertesinin üst yüzü.

— Din. *Sırat köprüsü*. Bk. SIRAT.

— Diş cerr. Olmayan dişlerin yerini tutmak veya takma dişleri mevcut dişlere sağlam tutundurmak amacıyle yapılan, genellikle sabit, diş protezi. (Asıl köprü, olmayan dişlerin yerine yapılan takma dişleri sabit dişlere bağlayan ve iki ucu bir veya çok aralıklı desteklere dayanan diş köprüsüdür.) Bk. ANSİKL.

— Elektr. Dört kolunda dört devre elemanı (direnç, indüktans, sığa v.b.) ve köşegenlerinden birinde akım kaynağı, diğerinde bir ölçü âleti bulunan dörtgen biçiminde devre düzeni. (Meselâ dirençleri karşılaştırmak için Wheatstone köprüsü, indüktansları karşılaştırmak için Maxwell ve Wien köprüleri kullanılır.) Bk. ANSİKL.

— Esk. Rom. *Oy köprüleri*, halk meclisleri devrinde Mars alanında kalaslardan kurulan geçitler. (Yurttaşlar oy pusulalarını almak için bu geçitlerden sıra ile geçerlerdi.)

— Histol. *Hücrelerarası köprüler*, komşu hücrelerin zarlarından geçerek birbirleriyle birleşen protoplazma uzantıları. (Üst derideki Malpighi cisimciklerinin belirgin özelliği, hücreleri arasında bu çeşit köprülerin veya dikenlerin [dikenli hücreler] bulunmasıdır.)

— Mad. oc. Bir maden ocağının tavanına tutturulmuş demir halkalara zincirlerle asılan tahta geçit.

— Mim. Bk. ANSİKL.

— Müz. Bir sonat allegro'sundaki iki temayı birbirine bağlayan geçit. (*Köprü* genellikle *eksen - değişimli* [modülasyonlu] olur.) || *Keman köprüsü* (*eşiği* de denir), keman gövdesinin ortasında üzerinden tellerin geçtiği kısım. (Köprü, gövdenin baştan 15 - 16 sm ötesine, tam orta kısma isabet edecek şekilde yerleştirilir. Buradan geçen teller 4, 5,5 sm uzaklıktaki siyah abanoz kısma bağlanır. Keman köprüsünün boyu 4,2 ve yüksekliği 3,8 sm'dir. Kadesi 0,5 üst kısmı ise 1 mm enindedir.)

— Oto. *Açılmış köprü*, konik dişli çiftiyle diferansiyelin şasiye bağlandığı özel arka köprü düzeni. (Bu tip bir düzen önden çekişli taşıtlarda kullanılır.) [Bk. ANSİKL.] ||*Arka köprü*, motorun hareketini tekerleklere ileten bazı transmisyon elemanlarıyle arka dingilin tümü. (Bk. ANSİKL.) || *Hareketli köprü*, özellikle kamyonlarda, millerin yalnız tekerlekleri harekete geçirecek şekilde yerleştirildiği düzenek. || *Hipoit köprü*, pinyon ekseninin aynı dişli merkezinin altına yerleştirildiği düzenleme.

— Sil. *Kılıç kabza köprüsü*, bir kılıcın gerek siperi altına, gerekse kın süsünün üstüne bağlanan ve silâh kabzasının iyice kapanmasını sağlayan düzenek.

— Spor. Atletizmde yapılan gevşeme, yumuşama hareketleri. || Güreşte güreşçi, amutta iken vücudunun, ayakları yere değinceye kadar kıvrılmasıyle meydana getirdiği durum. (Omuzların yere değmemesi için bu durumda başı yere değdirerek kuvvet alınmasına da denir. Bu durumda köprüye gelen güreşçi 3 kötü puvan alır.) || *Köprü kurmak*. Bk. KURMAK. || Yer akrobasisinde çok yapılan bir hareket. (Ayaklar yerdeyken vücut arkaya doğru bükülür ve eller yere değdirilir.)

— Taşıma. *Gezer köprü*, çalışma alanı paralelyüz biçiminde olan kaldırma cihazı. Bk. ANSİKL.

— Teknol. Herhangi bir eşyanın üzerinde onu meydana getiren parçaları birleştirmek amacıyle sıkılan yarım halka veya halka şeklindeki demir bağ. || İki boruyu birbiriyle veya bir boruyu bir başka parça ile birleştirmeğe yarayan genellikle daire biçiminde madenî parça. (Bk ANSİKL.) || Bir taşıtın yay yapraklarını sıkmağa yarayan ve bunları dingil rulmanının kutusuna bağlayan U biçiminde madenî parça.

— Tekst. Dokuma tezgâhlarının önünde bulunan ve işlenmemiş kumaşın levende sarılmak üzere üzerinden kaydığı ağaç göğüslük. Dokuma tezgâhının yan parçalarını üst kısmına bağlayan ve lamaların kumanda ayak ekzantriği galelerini taşıyan dökme demir kiriş. || Kurdelecilikte, tezgâh tamburunun üst kısmında, sehpalar üzerine yerleştirilmiş ve lamaların süspansiyon makaralarını taşıyan demir çubuklara destek olan sağlam ağaç çerçeve.

— Telekom. *Köprü metodu*, iki telgraf istasyonu arasında aynı anda karşılıklı muhabere kurmayı sağlayan sistem. (Bu metodu 1872'de Maron düşündü. Fakat armonik telgrafın ortaya çıkışından sonra önemini kaybetti.)

— Terz. Kemer veya bel kayışlarının kaymaması için konulan ufak parça.

— Tiyat. Kerevet üzerine uzun tahtalar dayayarak yapılmış tertibat. (Bazı dekorların arkasına oyuncuların üzerine çıkması için konulur.) || *Servis köprüsü*, sahnenin tepesinde, kemerlerin alt tarafına yerleştirilen hafif keresteler. (Makinistlerin işini kolaylaştırmağa yarar.)

— ANSİKL. Bayınd. ve İnş. Romalılar kemer ve beton kullanarak yüzyıllarca dayanan *köprü*'ler kurdular: Tiber üzerindeki köprüler (Fabricius, Cestius, Aelius), Tage üzerinde Alcantara ve Rimini köprüleri, Mérida (başlıca 60 kemer), Saint - Chamas, Vaison-la-Romaine, Cherchell, Pontaqueduc du Gard köprüleri. Temel yani su içindeki ayak çoğu zaman meşe dikmelere dayanırdı; köprü gözleri yan yana konmuş bağımsız halkalardan ve kemerler yontma taştan yapılmıştır. Köprünün profili aralıksız yatay olarak taş kaplamadır; döşeme, yaya kaldırımı ve korkulukla donatılmıştır. Bazı köprülerin döşemelerinde kemerler, sütunlar, kuleler vardır.

Ortaçağda birçok köprü, kurulduğu ırmağın girişini korur. Bu köprülerden zamanımıza kadar kalanlardan biri ve en iyi durumda olanı Cahors'da Valentré köprüsüdür (XIV. yy.); yanlardan çıkma mazgallarla donatılmış kule siperleri vardır; Orthez Pont Vieux ve Sospel köprüleri aynı tür içine girer. XIV. ve XV. yy. larda küçük kalelerle donatılan Avignon'da Saint - Bénezet köprüsünün (1177 - 1188) bugün yalnız dört kemeri kalmıştır. Rhone üzerindeki Pont - Saint - Esprit (1265 - 1307) köprüsü daha iyi durumdadır. Guadalquivir üzerindeki Cardoue köprüsünü Romalılar kurmuş ve Magrıplılar yeniden inşa edip mazgallarla donatmıştır.

Öbür eski köprüler, Espalion, Montauban, Almanya'da Lalin üzerinde Limburg, Bamberg'de Obere Brücke köprüleri askerî bir mimarî taşımaz. Ahşap kaplamalı Lucerna köprüsü (1303 ve 1407) resimlerle süslenmiştir. Kimi köprülerin kenarlarına (Paris'te Notre-Dame, Marie köprüleri) evler ve dükkânlar yapılmıştır. Androuet Du Cerceau'nun yaptığı Paris'teki Pont - Neuf ve Bacheber'in kurduğu Toulouse'daki Pont-Neuf, rönesans üslûbu taşır. Bazı klasik devir ve barok devri köprüleri bu devirlerin süsleme üslûplarını gösterir (Chalon-sur-Saône'da Saint-Laurent köprüsü, Main üzerindeki Würzburg köprüsü, Roma'da Saint - Ange köprüsü). 1787 Yılında Gauthey ve Perronet dar ayaklar üzerinde aşırı alçak kemerli ilk köprüleri yaptılar (Paris'te Concorde köprüsü). XIX. yy.ın sonunda ve XX. yy. ın başında Polonceau ve Resal çelik köprüleri geliştirdiler. Bu devirde iki halka gözlü taş köprüler de ortaya çıktı. İlk defa Sejourné geniş kemerlerin yerine dar halkalar kullanmayı düşündü; bu halkalar arasında şoseyi taşıyan köprü döşemesi kondu. Bu tür köprülerin ilki Luxemburg köprüsüdür (1904). XIX. yy. ın sonunda betonarme köprülerin yapımına başlandı. 1936 Yılına doğru otobanlar için ilk betonarme köprüler Almanya'da Freyssinet'nin inceleme ve planlarına dayanılarak yapıldı.

Bir köprüyü meydana getiren elemanlar, duvar ayaklar, orta ayaklar, köprü gözleri, kemerler kanat duvarları ve döşeme kirişleridir. Köprü ayaklarının oturduğu temel, sağlam zemin üzerine kurulmalıdır; bu zeminin muhtemel toprak kaymaları sınırına kadar kazılması gerekir. Ayaklar arasında kalan açıklık, yani köprü gözü, akarsuyun, temel dibini oyacak kadar hızlı veya kum yığacak kadar yavaş akmasını önleyecek şekilde hesaplanmalıdır. Ayrıca kıyıların doğrultusu, su akımının yön değiştirmesine engel olmalıdır. Köprüler kullanıldıkları yere göre *yaya köprüsü*, *de-*

Foto. LAROUSSE

miryolu köprüsü, şose köprüsü, kanal köprüsü, su köprüsü; kullanılan malzemenin türüne göre *ahşap köprü, taş köprü, çelik köprü, beton dolgulu putrel köprü, beton köprü, öngerilimli beton köprü;* kuruluş biçimine göre *düz köprü, verev köprü;* mimarî anlayışına göre *kemer köprüler* ve *düz kirişli köprüler* şeklinde ayrılır. Düz kirişli köprüler de kendi aralarında ikiye bölünür: *kiriş yüksekliği sabit köprüler* (kirişleri döşeme altında olan köprüler, dolu veya kafes kirişli köprüler, sürekli kirişli köprüler, bindirme kirişli veya kantilevir kirişli köprüler, karşı ağırlıklı köprüler, portik kirişli köprüler); *kiriş yüksekliği değişen köprüler* (üçgen kirişli köprüler, dikmelerle birbirine tutturulmuş çerçevelerden meydana gelen vierende kirişli köprüler); kemer köprüler (Bowstring kirişli köprüler, iki veya üç mafsallı köprüler, beton dolgulu putrel köprüler, ara tabliyeli kemer köprüler).

● *Köprü ayakları,* akıntının geliş ve gidiş yönüne doğru çıkıntı yapan dikdörtgen biçiminde beton bloklardır; akıntıya karşı olan çıkıntıya ön mahmuz, arka çıkıntıya arka mahmuz denir. Bu mahmuzlar, köprü ayağının gövdesini suda yüzen büyük cisimlerin çarpma tehlikesine karşı korur. Ön mahmuz, suyun köprü gözlerinden akışını kolaylaştırır ve sıkışmayı azaltır; arka mahmuz ise girdapların ayağa ve zemine vereceği zararları önler.

● *Asma köprü.* Büyük açıklıkları aşmağa yarar. Fransa'da Loire üzerinde yeni yapılan Cosne-sur-loire köprüsü üç gözlüdür, Amerika'da, New York koyu gerisinde Verrazano dünyanın en uzun asma köprüsüdür (1298 m), ayrıca San Francisco'da Golden Gate, New York'ta George Washington, İskoçya'da Fijlh of Forth üzerinde Queensferry köprüleri ve İstanbul'da yeni yapılan Boğaziçi köprüsü bu türe girer.

● *Basarnalı köprü.* En yaygın olan türünde, köprü gözünün arka ucunda, bir yatak üstünde yatay olarak hareket eden dairesel bir kısım bulunur. Köprü, bir motorla hareket eden biyel ve dişlilerle kumanda edilir, ayrıca bir imdat manivelası vardır. Bu türün en büyüğü Chicago ırmağı üzerinde kurulmuştur ve 79,25 m'lik bir açıklığı aşar.

● *Betonarme köprü.* Bunlar daha çok kirişli ve kemerli köprülerdir. Bu tür köprülerde, döşemenin serbestçe genleşmesini sağlamak için, desteklere delatasyon cihazları eklemek gerekir. Fransa'da Seine üzerinde Saint - Pierre - du - Vauvray bu tür köprülerdendir.

● *Döner köprü.* Bu köprülerde şaryoyu dinlendirmek için, kapalı olduğu zaman köprüyü taşıyan kenar bucurgatları vardır. Bu türün örneğini, Berre gölü ile Fos körfezi arasında, Caronte gölü üzerindeki köprü verir.

● *Kâgir köprüler.* Bu köprülerin yapımında malzeme olarak moloz taşı, yontma taş ve tuğla kullanılır. Bu tür köprüler yalnız örgü malzemesiyle basınca karşı koydukları için daima kemer biçiminde yapılır. Kemerler iç kavislerle biçimlendirilir. Başlıca kâgir köprüler arasında Luxemburg köprüsü, Toulouse'da Sejourné tarafından kurulan Amidonniers (bugün Catalans), Almanya'da Planen (1905) ve Picard tarafından yaptırılan Montanges (1910) köprüleri, Mimar Sinan'ın Büyük Çekmece'de yaptığı Sinan köprüsü ve Diyarbakır - Silvan arasında Dicle üzerinde Malabadî köprüsü sayılabilir.

● *Kalkar köprü.* Bunlar basit köprülerdir. Hareketli gözü taşıyan kablolar, kılavuzların bağlandığı beton veya madenî direkler üzerindeki dişli makaralardan geçer. Bu tür köprüler Amerika'da çok yaygındır.

● *Madenî köprü.* Böyle bir köprüde ana kirişler, bunlara dayanan enleme kirişler, enleme kirişleri bağlayan ve bunlara yükü aktaran boylama kirişler, art arda gelen iki kirişi düşey veya yatay olarak bağlayan köşegen rüzgâr kirişleri bulunur. Döşemeler, ana kirişlerin altına, üstüne veya arasına inşa edilir. Ana kirişler düz veya kemer biçiminde olabilir. Madenî kemer köprüler, kâgir veya bazen madenî ayaklar üstüne dayanan bir veya birçok kemerden meydana gelir; her kemer belli sayıda yay veya kafesten oluşur. Köprü döşemesi basit dikmelerle veya çaprazlamasına konmuş rüzgâr kirişi bağlantılarıyle birlikte bulunan dikmelerle kemer yaylarına dayanır. İlk madenî köprü, Seine üzerinde Paris'teki Artes köprüsüdür (1802 - 1804). Kemerli köprüler arasında Lyon'da. Rhône üzerinde Girardon tarafından yapılan Morand köprüsü (1890), Paris'te Seine üzerinde J. Resal tarafından kurulan Mirabeau köprüsü (1894) sayılabilir.

● *Öngerilimli beton köprüler.* Öngerilimin yarattığı sunî gerilim betonarme yapılardan çok daha hafif yapıların gerçekleştirilmesine yolaçtı. Venezuela'da Caracas yol köprüsünün gözü dünyanın en büyük köprü gözlerinden biridir ve döşemesi öngerilimli betonla yapılmıştır. Voulte-sur-Rhone Avrupa'nın en büyük öngerilimli demiryol köprüsüdür. Douala'da (Kamerun) Wouri köprüsü, Brezilya'daki Juàziro (1951) köprüsüyle birlikte dünyanın en uzun öngerilimli köprüleridir.

● *Yaya köprüsü.* Kalaslardan veya madenî iskeletten inşa edilir. Geçici olarak yapılan veya köprüleri, toprağa veya ırmağın yatağına çakılan ve sonradan sökülen temel kazıkları üzerine kurulur: kalıcı olarak yapılırsa, yatay veya hafifçe kemerli döşeme, taş veya madenî ayaklar üzerine oturtulur. İnşaat ve bayındırlık santiyelerinde de kalaslar ve ahşap kirişlerle yaya köprüleri kurulabilir; bu köprülerde döşemenin kenarlarına işçilerin kayıp düşmesini önlemek üzere çatılar ve korkuluklar yapılır.

— Ask. ● *Tarih.* Balavat kapılarını süsleyen bir alçak kabartma Asur süvarilerini ayakları hasır sepetlerden yapılmış bir yüzer köprüye girerken gösterir. Jül Sezar, lejyonlarını Ren nehrinden, modern tekniğin bütün elemanlarını kapsayan sehpa ayaklı sabit köprülerle geçirmiştir. Çok eski olan askerî köprüler hep bu iki şekilde kullanılmıştır. Gerçekten de köprü, askerî harekâtın kaçınılmaz bir unsurudur: birlikler ancak köprüler sayesinde akarsuları kolaylıkla geçer ve harekâta devam edebilir. Kol köprüsü, kısa zamanda geçici olarak inşa edilen ve sonradan sökülebilen bir köprüdür. Köprünün parçaları özel araçlarla taşınır.

● *Köprünün kurulması,* istihkâm sınıfından uzman birliklerin köprücü birlikleri görevlidir. Kol köprüleri başlıca şu parçalardan kurulur:

1. yeteri kadar derin sularda kullanılabilen, ahşap madenî veya şişme bot şeklinde yüzer ayaklar; 2. kıyılara yakın yerlerde, suyun en sığ kısmına veya kum setleri üzerine yerleştirilen sabit ayaklar; 3. kıyı zeminine tutturulan ve döşemeyi taşıyan kirişlerden basit köprü ayakları; 4. ahşap veya madenî kirişlerden yapılan ve tel halatlarla veya madenî köstek ayaklarla sağlamlaştırılan geçiş döşemesi; 5. ahşap veya madenden yapılan, bir yıpranma tabakasıyle sağlamlaştırılan ve geçiş döşemesi üzerine yerleştirilen bir geçit yüzeyi. Bütün bu elemanlar birleştirilebilir, çözülebilir ve elde taşınabilir niteliktedir, bunların kamyonlara yüklenmesi, en az yer kaplayacak şekilde hesaplanır. Zamanın teknik ve taktik olanaklarına göre bu köprüler, gerek art arda konan tombazlarla, gerek tombaz grupları denilen «eklem»lerle ve kıyı boyunca inşa edildiği zaman tek parça köprü halinde kurulabilir.

1914'e kadar köprü malzemesi ağaçtandı ve köprünün toplam ağırlığı 4 ile 9 ton olabiliyordu, üzerinden, dingil başına 3 ile 5 tonluk taşıt araçları geçebiliyordu. Fakat 1915'ten itibaren daha hafif ve daha dayanıklı olan madenî malzeme ortaya çıktı, bu malzemeyle 1915 modeli 14 tonluk (dingil başına 9 ton) köprüler kuruldu, sonra FCM modeli 21 tonluk (dingil başına 14 ton) köprüler yapıldı. İkinci Dünya savaşı sırasında üstün bir verim sağlama ihtiyacı, hafif, ağır veya çok ağır köprülerin kurulmasına yolaçtı ve bunlarda şişirme botların kullanılması yaygınlaştı.

● *İz yollu köprü* veya *iz köprüsü* denilen özel bir köprü modeli de ağır tankların geçmesi için düşünüldü: iz yollu köprü, şişirme tombazlar üzerine yerleştirilen çelik bir geçiş yolundan meydana gelir ve 40 tonluk yüklere dayanabilir. Çok çeşitli kullanış yerleri bulunan tombaz köprüler, özellikle uçaklara ve su akıntısı yönünde atılan silâhlara karşı elverişli hedef teşkil eder. Malzemenin yeniden kullanılmak üzere kısa sürede toplanmasına imkân vermediği ve çok belirli bir hedef meydana getirdiği için iz yollu köprülerin yerine, kazık ayaklı ve sehpa ayaklı köprüleri kapsayan sabit köprüler yapılmağa başlandı. Genellikle şahmerdanla tabana çakılmış kazıklar üzerine kurulan bu köprüler, bu çözüm yolu mümkün olmadığı zaman, nehrin içinde art arda konmuş sehpa ayaklara dayanır. Suların en yüksek seviyesinin üstünde olmak üzere bir geçiş döşemesi yapılır. Çatı halinde olan bu köprüler çok sağlamdır. Yine aynı düşünceyle en köprüleri hazırlanmıştır, bu madenî köprüler, ara ayaklar olmaksızın 3 metre genişliğindeki bir döşeme üzerinden en çok 50 metrelik bir açıklığı aşmak imkânı verir. Bir iz köprüsü, yan yana iki veya üç piyade erinin ve yanlarındaki malzemenin sığabileceği genişlikte olmalıdır. Amerikalıların H 10 ve H 20 modelleri uç uca birleştirilmiş dikdörtgen biçiminde çelik kirişlerden meydana gelir. Bunların faydalı yükü, mesafenin genişliğine göre, 10 ile 70 ton arasında değişir. İngilizlerin Boailey iz köprüsü, bir veya iki kat meydana getirecek şekilde, birbirine çift veya üçlü direklere birleştirilmiş kafes kirişlerden kurulur. Traversler ve ana direkler döşeme tahtalarına dayanır, döşemenin kenarında da korkuluk bulunur. Çift kirişli, iki katlı ve 50 m uzunluğundaki bu köprünün taşıma gücü 25 tondur. Bugün, 35 m'lik bir mesafe için taşıma gücü 65 tona kadar çıkar. Demiryollarının onarımı için daha ağır malzeme düşünülmüş ve ray köprüleri kurulmuştur. Bu çeşitli köprüler, genellikle parçaların kafes halinde birleştirilmesinden sonra tek parça halinde kurulur, köprü ayakları da ön mahmuz (veya ön çene) ile donatılır ve kıyıya dizilmiş tomarlar kaydırılarak köprü kurulur. Fransa'da Gillois köprüsü (yapımcısının adından) denilen çok gelişmiş bir sistem, 1955 ile 1960 arasında gerçekleştirildi. Özdevimli (Diesel) ve amfibi bir dayanak üzerine kurulan bu köprü, bir hidrolik kriko ile işleyen bir ön mahmuzla donatılır. Çok kısa zamanda kurulan bu köprüde 8 metrelik bir döşeme bulunur: köprücü birliklerin personeli (her dayanağa 4 kişi) bir buçuk saat içinde hem katlanan, hem gizlenebilen 100 metrelik bir köprü kurabilir. Aynı seri içinde Gillois hücum köprüleri de sayılabilir, 1961'de denenen bu tür köprüler özdevimlidir (kullanma alanı 600 km); iki parça halinde birbirine kenetlenmiş, toplam olarak 22 metre boyunda döşemeleri vardır (tanesi 12 metreden fazla). Bu hücum köprüsü on beş dakikada kurulabilir ve yirmi metre kadar genişlikteki gedikler üzerinde 30 tonluk araçları taşıyabilir. Arazi kesiminin tabanına dayanan takviyeli bir sehpa ayak sistemi, birinci

köprü inşaatı

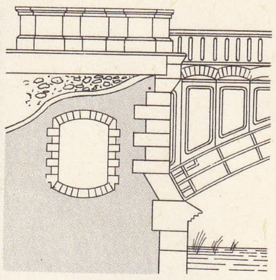

köprü ayağı
(inş. ve bayınd.)

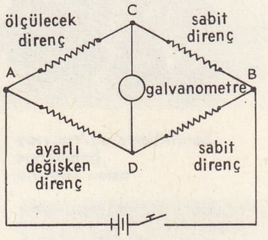

Wheatstone köprüsü

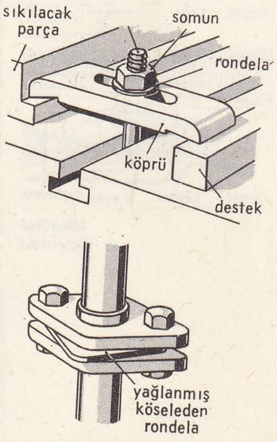

köprü (teknol.)

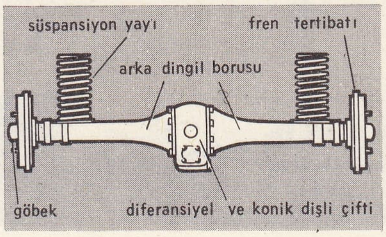

köprü (teknol.)

Foto. LAROUSSE

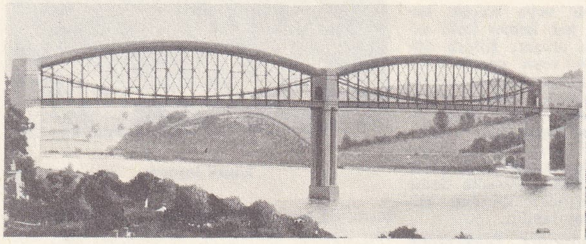

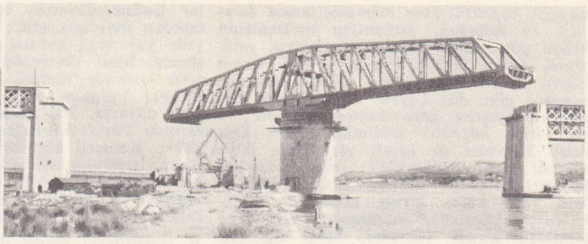

solda Plymouth'da asma **köprü**; sağda, Caronte döner **köprü**sü (Bouches-du-Rhône)

parçanın kenarından ikinci bir parçanın açılmasına ve 40 metrelik gediklerin aşılmasına imkân verir.
Özel kullanma alanlarına uygulanan çok çeşitli köprüler vardır: hareketli köprü, sal gibi kullanılan tombaz köprülerin bir parçasıdır, daldırma köprü, bulunduğu yeri hava gözetlemesinden gizlemek üzere döşemesi az derinlikteki su içinde bulunan bir köprüdür, yapımı hayli zordur, bununla beraber, bu çeşit köprüler 1941 - 1945 arasında Ruslar tarafından ve 1953'te Çinliler tarafından Kore'de çok kullanılmıştır, asma köprü, kirişler ve taşıyıcı kablolarla kurulan ve özellikle denizaşırı bölgelerde piyade iz köprüsünü kullanma olanağı bulunmadığı zamanlarda hafif elemanların geçişini sağlayan bir köprüdür.

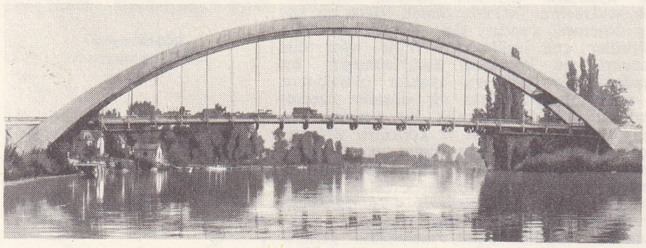

Saint-Pierre-du-Vauvray betonarme asma **köprü**sü

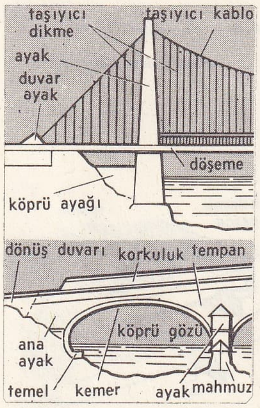

köprüler (bayınd.)

— Ask. havc. İlk *hava köprüsü*, Franco'nun birliklerini Fas'tan İspanya'ya (1936) geçirmek için kuruldu. Hava köprüsü, İkinci Dünya savaşında, özellikle kuşatılmış birliklerin ikmali için (Stalingrad) veya düşman hatları arkasına paraşütçü indirmede (Arnhem) veya havayolundan başka türlü erişilmez olan yerlerde (Çankayşek kuvvetleri) sık sık kullanılmıştır. 1945'ten beri en ünlü hava köprüleri Amerikalılar tarafından Berlin'de (1948 - 1949) ve Kore'de (1950 - 1953) kurulmuştur. Sovyetlerce ablukaya alınan Berlin'e, 274 000 uçuşla 399 günde 2 200 000 ton gıda maddesi bu yolla gönderildi. Kore savaşı sırasında her yetmiş beş dakikada bir uçak San Francisco'dan kalkmakta ve uçaklar Büyük Okyanus üzerinde her gün 4 000 000 km'lik yol almaktaydı.

— Diş cerr. Düşen dişlerin yerine diş takma sanatı etrüsk, mısır ve roma tarihinin en eski devirlerinde bile vardı. Arkeolojik buluntular ilkçağ insanlarının mevcut dişlere altından şeritlerle bağlı kuronlar takma ve kullanma fikrine sahip olduğunu göstermektedir, şimdiki dişçiler bunlara *köprü* adını vermektedirler.
Liverpool'da Brown museum'da Mayer koleksiyonu arasında bulunan etrüsk dişçilik sanatına ait örneğin M.Ö. 400 yıllarında yapıldığı sanılmaktadır. Romalılar kalay ile lehim yapmayı geliştirerek bu alanda büyük ustalık gösterdiler. XVIII. yy.ın başlarına kadar süregelen bu teknikler yeni gelişimlerin yer alması üzerine ortadan kalktı. Köprü bugün, dişlerinin bir kısmı dökülmüş olan bir diş kemerini eski haline getirmek için başvurulan en basit protez işlerinden biridir. Köprünün en basit şekli küçük veya büyük azıların yerini tutan dökme madenden yekpare bir parçadır: bu parça iki ucundan birer kuronla en yakın dişlere lehimlenir ve böylece bu dişler köprüye ayak ödevi görür. Fransız hekimi Dr. Duchange ilk defa geçerli bir köprü teorisi öne sürdü (1929), gerçek matematik formüllere dayanan ilkeler koydu. Mantıkî bir sırayle yeni teorinin esası şudur: **1.** köprüyü bir bütün olarak kurmayı göz önünde tutmak; **2.** dayanıklılığını (direnç) hesaplamak; **3.** sağlamlığına dikkat etmek; **4.** dengeli olmasını sağlamak; **5.** kavrayıcı olmasına dikkat etmek.
Köprü yapımında uyulması gereken şartlar şunlardır: ağızdaki yumuşak dokuları destek almamak, yakın dokuları işe karıştırmamak, köprü yaparken, şu veya bu sebeple (sağlamlık endişesi veya yetersiz kök tedavisi) ileride baş rahatsızlıklarına yolaçacak dişleri destek olarak kullanmaktan sakınmak, rahatsızlık ihtimali cansızlaşan diş sayısıyle orantılı olduğundan canlı olan destek dişleri cansızlaştırmaktan sakınmak. Köprü bütün çiğneme yüzeyiyle, karşıt çenedeki dişlerle uyuşacak durumda yapılır. Ek destek olarak yer alacak tampon ve çengel gibi şeyler, ancak dişin taç bölgesinde bir kuron veya bir dolguyle bağlantılı olmak şartıyle kullanılabilir.
Çok zorunlu hallerde, köprü gayet dikkatle seçilmiş birkaç destek dişe dayanmak şartıyle diş kemerinin tümünü kapsayabilir. Köprü madenden yapılır: bunun için nikel-krom-kobalt alaşımı veya tercihan altın kullanılır. Köprüde kullanılacak yapma dişler, görünen kısımlarıyle tabiî diş izlenimi verebilsin diye seramikten ve reçineden yapılır.
Örnek olarak anlatılan bu klasik köprü dışında bazı köprü tipleri daha vardır: *geniş köprü* (dişlerin normal hacmi kadar taşkın), *seyyar parçalı köprü, tutucu köprü.*

— Elektr. *Wheatstone köprüsü.* Bir devre A ve B'de iki kola ayrılır ve bunlar arasında C ile D noktalarını birleştiren bir köprü kurulursa, C ve D arasından akım geçmeyince $r_1 r_4 = r_2 r_3$ bağıntısı bulunduğu kolayca gösterilebilir; burada r_1, r_2, r_3, r_4, AC, CB, AD, DB kollarının dirençleridir. Böyle bir devre iki direnci karşılaştırmağa yarar; karşılaştırılacak dirençle ABCD dörtgeninin iki kolu yerine konur, diğer kolların dirençleri bellidir, bunlar G galvanometresinden akım geçmeyecek şekilde ayarlanır.
Telli köprü. Art arda iki kolun AD ve DB bütünü homogen bir iletken tel olursa, denge şartı $\frac{r_1}{r_2} = \frac{l_1}{l_2}$ şeklini alır; burada l_1 ve l_2, AD ve DB kollarının uzunluklarını gösterir. Wheatstone köprüsü alternatif akımla beslenirse, kolların dirençleri yerine sanal impedanslarını koymak şartıyle denge denklemi aynı kalır. Fakat dengeyi gözlemek için galvanometre yerine bir telefon veya alternatif akıma karşı duyarlı herhangi bir âlet bağlamak gerekir.

— Mim. Ortaçağda, kâgir köprü yapımında Romalılar ün kazandılar. Anadolu'da bunların kalıntılarına hâlâ rastlanır. (Sakarya'da Arifiye yakınında, eski şeklini az çok koruyan Beşköprü.) Türkler, Orta Asya'da, Semerkant'tan başlayarak Gazneliler ve Selçuklular devrinde pek çok köprü yaptı. Akarsular bakımından zengin olan Anadolu'da fetihten sonra köprü yapımı zorunlu hale geldi. Anadolu'daki bellibaşlı tarihî köprüler şunlardır:
XII. yy. Mardin ili (Hasankeyf): Dicle köprüsü (harap durumda, ayaklarında astrolojik figürler); Diyarbakır ili (Silvan doğusu): Batmançayı (Malabadi) köprüsü (üzerinde bazı figürler vardır); Cizre: Dicle köprüsü (harap, ayaklarında astrolojik figürler); Çermik: Haburman köprüsü; Mardin ili (Kızıltepe yakını): Dunaysır köprüsü; Diyarbakır kuzeyinde, Eğil yolunda, Deve geçidi suyu üzerindeki köprü; Urfa: Harran köprüsü.
XIII. yy. Kayseri batısı: Tekgöz köprüsü (Süleyman İbni Kılıç Arslan tarafından); Ankara: Akköprü (Alâeddin Keykubad ibni Keyhüsrev tarafından); Tokat: Yeşilırmak köprüsü (Gıyaseddin Keyhüsrev oğulları İzzeddin Rükneddin tarafından); Kırşehir: Kesikköprü (Keykâvus bin Keyhüsrev tarafından); Erzurum, Pasinler: Çoban köprüsü; Uşak: Sipahsalar Şücaeddin köprüsü; Antalya, Serik: Sultanalâeddin köprüsü; Sivas güneyi: Eğri köprü; Kayseri-Boğazlıyan yolu: Çekgöz köprüsü; Amasya: Hundihatun köprüsü; İltekingazi köprüsü; Sultanmesut köprüsü; Tunceli, Çemişkezek:

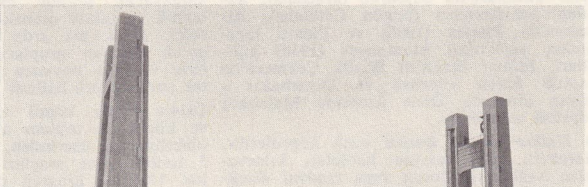

solda, basarnalı **köprü** Martigues (Bouches-du-Rhône); sağda, Brest kalkar **köprü**sü

Foto. Hulton, Baranger, Limousin (LAROUSSE)

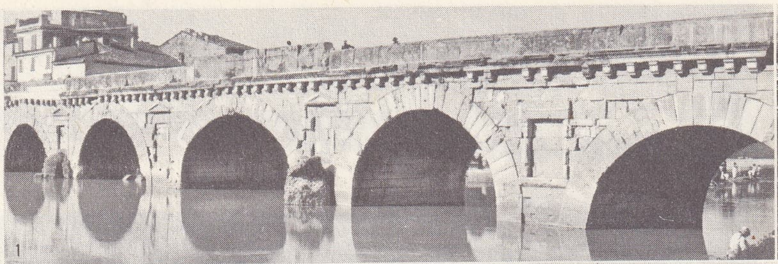

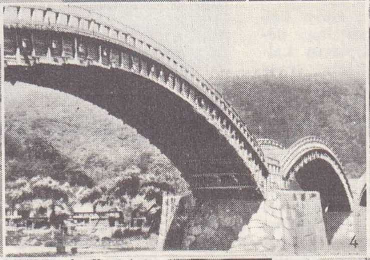
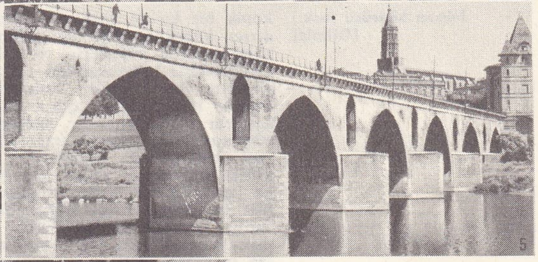

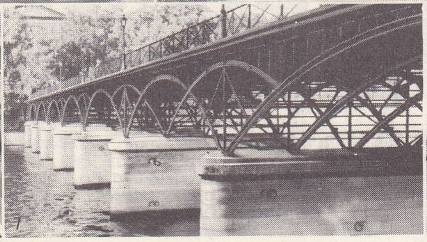
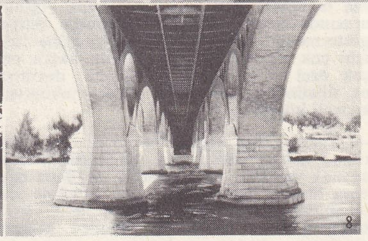

1. taş **köprü**, Rimini; 2. kuleli (XIV. yy.); Cahors; 3. Vecchio **köprüsü**, Floransa; 4. ahşap **köprü**, Japonya; 5. tuğla (XIV. yy.) Montauban; 6. yaya **köprüsü**, Venedik; 7. Des Arts (XIX. yy. başı), Paris; 8. Des Catalans (1911) [betonarme döşemeli], Toulouse

Sividin köprüsü; Ankara-Kırşehir yolunda: Kızılırmak köprüsü (günümüze kadar pek çok onarımlar geçirdi).

XIV. yy. Konya ili, Ermenek: Görmel ve Bıçakçı köprüleri; Bursa: Nilüferhatun köprüsü (Sultan Orhan zamanı).

XV. yy. (Anadolu ve Rumeli'de). Uzunköprü: Sultanmurat köprüsü (174 gözlü, Ergene suyu üzerinde); Edirne: Şihabeddinpaşa köprüsü; Bursa: Selçukhatun köprüsü; Çorum ili, Osmancık: Sultanbayezıt köprüsü; Geyve: Sultanbayezıt köprüsü; Köstendil (Bulgaristan): Kocaishakpaşa köprüsü; Saray - Bosna: Hünkâr köprüsü (Fatih Sultan Mehmed devri); Üsküp: Vardar köprüsü (Sultan Murad II ve Fatih Sultan Mehmed zamanları); Narda (Arta, Yunanistan, Epir); Fatih vezirlerinden Faikpaşa köprüsü.

XVI. yy. Lüleburgaz: Sokullumehmetpaşa köprüsü; Büyükçekmece gölü: Büyükçekmece köprüsü (Mimar Sinan yapısı); Trakya, Alpullu: Sinanlı köprüsü (Mimar Sinan yapısı); Svilengrad (Bulgaristan): Çisri Mustafapaşa köprüsü; Hersek: Mostar (Naretva) köprüsü (Mimar Hayreddin eseri); Vişegrad: Sokullumehmetpaşa köprüsü (Mimar Sinan yapısı).

XVII. yy. Edirne: Ekmekçizade Ahmetpaşa köprüsü; Misis (Ceyhan) köprüsü (Sultan Mehmed IV zamanında onarıldı); Babaeski: Sultanmurat köprüsü; Van ili, Hoşap (Güzelsu): Hoşap köprüsü.

XVIII. yy. Muğla ili, Fethiye: Cezayirli Hasanpaşa köprüsü; Berat (Arnavutluk): Kurt Ahmetpaşa köprüsü.

XIX. yy. Edirne: Yenimeriç köprüsü; Kangal- Malatya yolu: Halil Rıfatpaşa köprüsü.

Karayolları Genel müdürlüğü tarafından yapılan modern köprülerin sayısı ise günden güne artmaktadır: Hasankeyf (eski köprü yanında): Dicle köprüsü; Silvan: Malabadi köprüsü (eski köprü yanında); Cizre: Dicle köprüsü; Büyükçekmece: Büyükçekmece köprüsü (eski köprü yanında) bunların bir kısmıdır. Bu teşkilât tarafından tarihî taş köprülerden bazılarının restorasyonu konusu da ele alınmış bulunmaktadır.

— Oto. *Arka köprü,* konik dişli çifti, diferansiyel ve motris tekerlekleri harekete geçiren tekerlek millerinden meydana gelir. Ayrıca süspansiyon yayları ve fren tertibatları da arka köprüde yer alır. Turizm araçlarında arka köprü, çukur saçtan yapılmış ve elektrik kaynağıyla birleştirilmiş, iki yarım kovandan meydana gelir. Sanayi araçlarında ise, dökme veya kalıplanmış çelikten yapılmış üç parçadan meydana gelir. Orta kısmında, içinde diferansiyelin bulunduğu karter yer alır, karterin her iki yanında «arka dingil borusu» denen ve içinde tekerlek milinin döndüğü içi boş bir boru vardır. Borunun üzerine süspansiyon yayları ve tekerlek poyraları tutturulur. Arabalarda kardan, arka köprüye tutturulmuş bir boru içinde bulunur, «konik dişli çifti» denen ve diferansiyel kutusunun aynasıyle iç içe geçen bir dişli takımıyle sona erer; bu dişli çift ise motorun hareketini tekerlek millerine iletir.

Önden çekişli araçlarda, *açılmış köprü* denen başka bir düzenek uygulanır. Bu sistemde, konik dişli çifti kutusu ve diferansiyel, aracın şasisine veya karoserine tutturulur. Kumanda milleri her biri bağlı olduğu tekerleğin yalpa hareketine uyacak şekilde kardan kavramaları üzerine bağlanır. Konik dişli çiftinin içte bulunduğu hipoit köprünün birçok üstünlüğü vardır: hareket pinyonunun ayna dişli ekseninden geçen yatay ekseninin altında veya üstüde olması, transmisyon milinin alçaltılmasını veya yükseltilmesini sağlar.

Turizm otomobillerinde mil alçaltılır, bu da karoserinin içine açılan tünelin yüksekliğini azaltır. Kamyonlarda, taşıtın her çeşit arazide kullanılabilmesi için mil yükseltilir. Hipoit denen dişli çiftlerinin uygun olarak hazırlanması mekanikte güç bir problemdir: çok karmaşık kinematik hareketlerde diş açan makineler kullanılır. Taşıyıcı köprüde mil ancak itme gücünü kaldırır, taşıyıcı olmayan köprüde aracın ağırlığı köprü ekseninin her iki ucuna biner. Yarı taşıyıcı köprülerde bu ağırlık, yarısı tekerleklere, yarısı köprüye olmak üzere ikiye bölünür.

— Taşıma. Bir *gezer köprü,* binanın üst kısmına yerleştirilmiş paralel raylar üzerinde yer değiştiren (ötelenme hareketi) ve uçlarında galeler bulunan, yatay bir madenî iskeletten meydana gelir. Bu iskeletin uzunluğunca bir veya daha çok araba gidip gelir (doğrultu hareketi). Arabalar daha çok bir bocurgatla, bazen de vinçle veya özel kaldırma ve tutma düzenekleriyle donatılır. Üç hareket (öteleme, doğrultu hareketi ve kaldırma) ya elle veya elektrik motorlarıyle yapılır, hareketlerin kumandası, mekanik olmayan küçük köprülerde (elle inerkalkar köprüler) yerden zincirle yapılır, büyük gezer köprülerde ise kumanda, genellikle madenî çatıya, bazen de arabaya tutturulmuş bir kumanda odasından yapılır. En yaygın kaldırma güçleri, 5 ile 30 m'lik menziller için 30 tona kadar varır, bununla birlikte 400 ile 500 tona kadar kaldıran daha güçlü köprüler de vardır. Tek kirişli küçük gezer köprüler gezer kiriş diye adlandırılır. En çok kullanılan özel köprüler şunlardır: rayların dışında da gidip gelebilmesi için, arabanın madenî iskeleti altına yerleştirilmiş bir oku bulunan *döner ağızlı köprüler,* gene rayların dışında çalışmak için, madenî çatının ana gövdeyle bağlantılı bir uzantısı olarak *teleskopik köprüler;* uzun ve esnek malzemenin (demir profiller, borular v.b.) taşınmasında kullanılan *kirişli* veya *teleskopik köprüler,* köprünün arabasına takviye kirişini idare eden kablolar veya döner kirişleri idare eden bocurgatlar yardımıyle dönen bir platform tutturulmuştur; bazen de döner kirişte kaçınılması imkânsız olan sarkaç salınımlarını ortadan kaldırmak için platform teles-

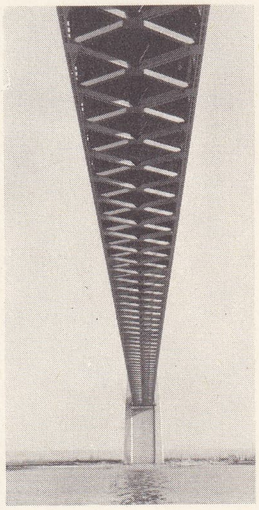

Tancarville asma **köprü**sünün döşemesi

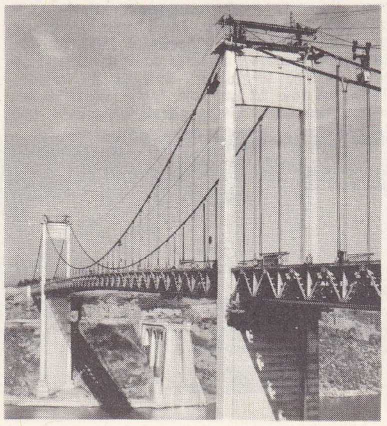

Roche-Bernard'da asma **köprü** Morbihan

Foto. Brogi - Giraudon, E. Gillon, N.Y.T., Roubier, J. de Beaupre, Baranger (LAROUSSE)

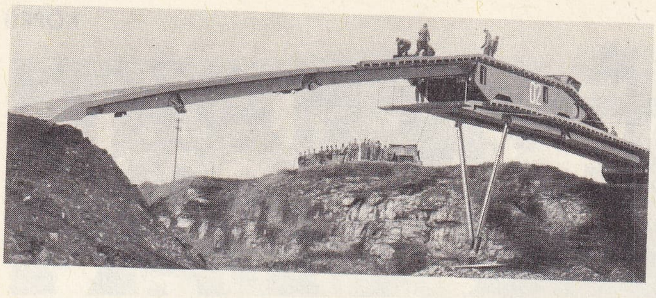

hücum köprüsü (ask.) [Gillois]

kopik bir kirişle arabaya asılır; *kalıp kaldırıcı köprü*'ler diye de adlandırılan, dökümhanelerde külçelerin ve kalıpların kaldırılmasında faydalanılan kıskaçlı gezer köprüler (bu köprüler arabanın platformu üzerine tespit edilir, uygun bağlar ve kıskaçlarla donatılmış bir teleskopik kirişten meydana gelir); *istifsi gezer köprü*'ler yeni yeni kullanılmağa başlamıştır. Gezer köprünün arabasının, yatay çatalları veya başka herhangi bir uygun parçayle donanmış rijit bir kirişe bağlı dönel bir platformu vardır. Ambar ve depolarda yüksekliğine stok yapmak için faydalanılan bu kaldırma makinesi, mal sandıkları veya yığınlar arasında uzun mesafeler katetmeğe ihtiyaç göstermediği için yüklerin diklemesine istifi için çok elverişlidir. Öte yandan başka pek çok özel gezer köprü de vardır: demirhane, dökümhane köprüleri, elektro-mıknatıslı, kepçeli köprüler.

— Teknol. Bir köprü, bir boru ile o borunun ucuna vidalanmış, perçinlenmiş veya kaynak yapılmış bir parçadan meydana gelir veya bir borunun boynu veya dirseğine yaslanabilir. İki köprü civatalar aracılığıyle birleştirilir ve aralarına önceden geçecek akışkanın cinsine ve basıncına uygun bir conta konur. (→Bibliyo.) [LM]

Köprü (İSTANBUL BOĞAZİÇİ —*'sü*), İstanbul'da Beylerbeyi ile Ortaköy arasında 1970 yılında yapımına başlanan köprü. İstanbul boğazında ilk köprü M.Ö. 513 yılında Rumelihisarı ile Anadoluhisarı arasında kuruldu. Buradan Dara, ordusuyle Boğazı geçti. Osmanlı imparatorluğu zamanında da birkaç proje hazırlandı; fakat gerçekleştirilemedi. İstanbul'un trafik ve iktisadî gelişimlerini göz önüne alan ilk proje 1953 yılında hazırlandı; Beylerbeyi ile Ortaköy arasında bir asma köprü kurulması öngörüldü. Fakat malî sebepler yüzünden gerçekleştirilemedi. 1970'te yeni bir proje hazırlanarak ingiliz ve alman şirketlerine ihale edildi. İhale bedeli 300 818 016 TL.'dır; çevre yollarıyle birlikte 1,5 milyar TL.'na mal olacağı hesaplandı. Fakat 7 ağustos 1970'te yapılan devalüasyondan sonra maliyet fiyatı yüzde 66,6 oranında arttı.

Köprü, Beylerbeyi ile Ortaköy arasında kurulmaktadır. Projeye göre boyu, iki kule ayak arasında 1 074 m, iki bağlama bloku arasında ise 1 560 m'dir. Üç gidiş, üç geliş şeridi ve 2,5 m'lik yaya geçitleri vardır; korkuluklar arası dıştan dışa genişliği 33,40 m, orta ayakların deniz seviyesinden yüksekliği 165 m, gemi geçidi yanı iki orta ayak arasındaki köprü gözü yüksekliği 64 m'dir; en büyük gemilerin geçişine elverişlidir. Köprünün 1973 yılında hizmete açılacağı, açıldığı yıl üzerinden 8 milyon, 1975'te 10 milyon, 1990'da 26 milyon, 1995 yılında 32 milyon taşıt geçeceği hesaplanmaktadır. Geçiş paralı olacaktır. (M)

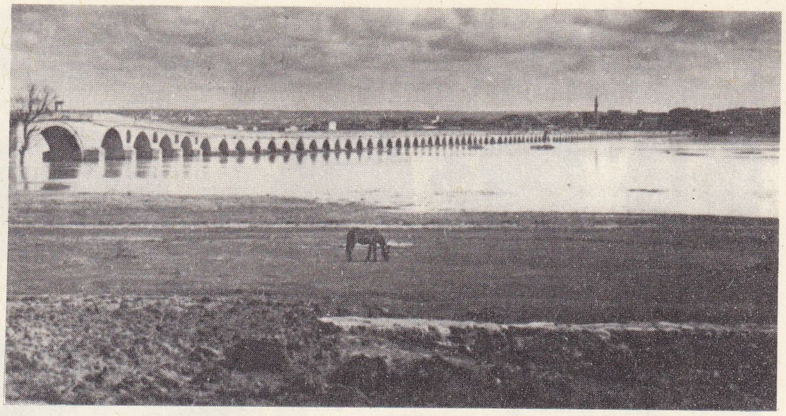

Uzunköprü, Edirne

Köprüaltı, İstanbul'da Haliç'in girişinde Karaköy ile Eminönü meydanlarını birbirine bağlayan köprünün, taşıt araçlarının ve yayaların geçtiği üst kısmıyle dubalar arasında kalan kısmı. Köprü'nün bu bölümünün bazı kesimleri uzun yıllar, soğuk havalarda işsiz güçsüzlerin, serserilerin barınak yeri olarak kullanıldı. Köprüaltı'nda şimdi çeşitli dükkânlar, büfeler, kahvehane ve lokantalar vardır. Yılın her mevsiminde meraklıların balık avladığı bir yer olan Köprüaltı'nda ayrıca bir polis karakolu, Belediye zabıtası karakolu, kayıp eşya bürosu ve çeşitli vapur iskeleleri vardır. Köprüaltı, türk edebiyatında (*Köprüaltı Çocukları*, Kemalettin Tuğcu) ve sinemasında işlenen bir konu olmuştur. (M)

KÖPRÜBAŞI bļş. i. Köprünün başlangıç veya bitiş noktası: *Kâmran'ın arabadan indiği yer yine o köprübaşıydı* (R. N. Güntekin). ‖ *Mec.* Önemli mevki.

— Dey. *Köprübaşını tutmak*, çok önemli bir mevki ele geçirmek.

— Ask. İlerlemek için çıkılan elverişli kıyı veya tutulan önemli nokta, mevki. (M)

KÖPRÜBAŞI, Karadeniz bölgesinde (Doğu Karadeniz bölümü, Trabzon ili, Sürmene ilçesi) bucak; 15 150 nüf. (1965); 11 köy. — *Bucak merkezi*, 3 984 nüf. (1965). Sürmene'nin 14 km güneyinde; yüksl. 500 m. (M)

KÖPRÜBAŞI, Karadeniz bölgesinde (Orta Karadeniz bölümü, Samsun ili, Vezirköprü ilçesi) bucak; 11 026 nüf. (1965); 34 köy. — *Bucak merkezi* (esk. *Elemi*), 321 nüf. (1965). İlçe merkezinin 13 km güneydoğusunda; Vezirköprü-Havza yolu üzerinde. (M)

KÖPRÜBAŞI, Ege bölgesinde (İçbatı Anadolu bölümü, Manisa ili, Gördes ilçesi) bucak; 5 939 nüf. (1965); 22 köy. — *Bucak merkezi*, 1 350 nüf. (1965). Gördes'in 37 km güneyinde; yüksl. 250 m. (M)

KÖPRÜCÜ i. (*köprü*'den *köprü-cü*). Köprü yapan kimse.

◆ Sıf. Ask. Tombazlarla köprü kuran (istihkâm birliği). [M]

KÖPRÜCÜK i. (*köprü*'den *köprü-cük*). Anat. Omuz uçlarından çıkarak göğsün önüst kısmıyle birleşen ve derinin altında belli olan kemik. (KÖPRÜCÜK KEMİĞİ de denir.) [Bk. ANSİKL.] ‖ *Köprücük altı atardamarları*. Bk. ANSİKL. ‖ *Köprücük üst çukuru*, köprücük kemiğinin arkasında bulunan boynun alt ve yan kısımları. ‖ *Köprücük üstü*, köprücük kemiğinin üstünde bulunan kısım.

— Teknol. Bir bavul veya çantanın kapağına bir menteşeyle tutturulan ve *mandal* denilen demir lamanın serbest ucuna tespit edilmiş küçük çengel. (Mandal indirildiği zaman, köprücük kilidin içine girer ve *köprücük yatağı*'na açılmış bir yarığın içine yerleşerek kilit dili tarafından sabitleştirilir.) ‖ Üzerine, kilit dilinin yerleşeceği bir kertik veya yuva açılmış, genellikle silindir biçiminde küçük kenet. ‖ *Köprücük yatağı*, bir bavulun, bir sandığın önüne çakılan ve köprücüğü içine alan demir plaka.

— ANSİKL. Anat. *Köprücük kemiği* uzun bir S harfini andırır biçimde hafifçe eğri ve yukarıdan aşağıya doğru yassı bir kemiktir. Derinin hemen altında bulunduğu için, sert bir darbeyle kırılabilir. Üst yüzüne içeri taraftan göğüs-köprücük-çene kası (baş çevirten kas), dış taraftan delta ve yamuk kas yapışır. Alt yüzü kuvvetli bağlarla kargaburun çıkıntısına bağlanır. Ön kenarına büyük göğüs kası yapışır. Alt ucu şişkindir ve göğüs kemiğiyle eklemlenir. Üst ucu ise yukarıdan aşağıya doğru yassıdır ve omuz çıkıntısına dayanır.

● *Köprücük altı atadamarları*'nın çıkış yeri sağda ve solda başka başkadır; sağdaki, sağ kol-baş atardamarından boynun kökü hizasında doğar; soldaki, göğüs içerisinde aort kemerinden çıkar. Bu atardamarlar birçok yan dala ayrılır, omur atardamarı; meme iç atardamarı ve tiroit-boyun-kürek atardamarı v.b. Köprücük altı atardamarları, koltukaltı atardamarıyle yoluna devam eder. Her ikisine kendilerinden biraz önde bulunan köprücük altı toplardamarları eşlik eder. Köprücük altı kası ise aynı adı taşıyan kemiğin altında bulunan küçük bir kastır.

— Karşılaştırmalı anat. *Köprücük kemiği*, ön üyeleri geniş hareketler (tutma veya uçma organları), bütün memelilerde (maymunlar, yarasalar, böcekçiller ve kemirgenlerin çoğu) bulunur. Kemirgenlerin bazılarıyle etçillerin çoğunda sadece bir bağ halindedir. Bütün öteki memelilerde ise hiç yoktur. Köprücük kemiği çok gelişmiştir, bunlarda iki köprücük kemiği bir araya gelerek lades kemiğini meydana getirir; koşucu kuşlarda ise bu gelişme daha azdır. Yılanlarda bulunmayan köprücük kemiği kerten-

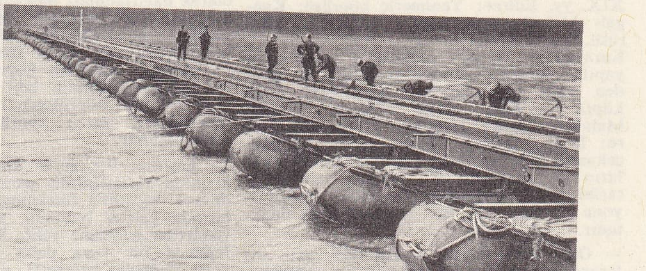

solda, tombaz **köprü**; sağda, yüzer **köprü** (ask.)

Foto. Hürriyet arşivi (MEYDAN); S.C.A. (LAROUSSE)

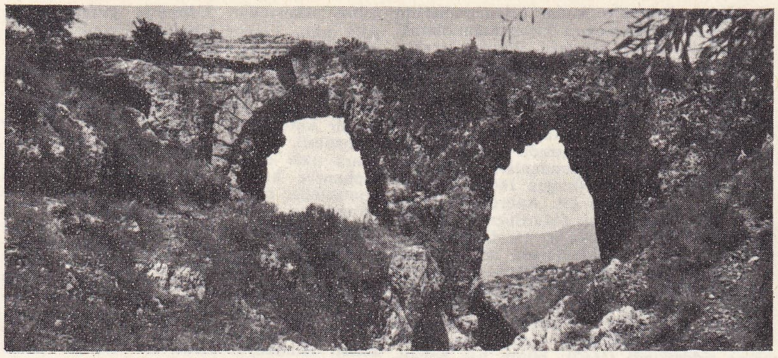

eski bir **köprü**, Hatay

Galata **köprüsü**, minyatür, İstanbul

kelelerde vardır. Kertenkelelerde iki köprücük kemiği ve ön tarafta birleşerek göğüs kemiğinden ayrı bir kemik meydana getirir. (LM)

KÖPRÜCÜLÜK i. (*köprücü*'den *köprücülük*). Köprü yapma işi.

— Ask. Askerî köprülerin yapım ve bakımlarıyle ilgili istihkâm hizmeti. (Özellikle taktik harekâtta kullanılan çeşitli tipteki sabit ve yüzücü ayaklı köprülerin hesap, yapım ve onarımları, istihkâm sınıfına aittir.) [M]

KÖPRÜKÖY. Bk. ÇOBANDEDE.

KÖPRÜLÜ sıf. (*köprü*'den *köprü-lü*). Köprüsü olan.

— Mim. *Köprülü konak*, harem ve selâmlık daireleri üst katlarında kapalı bir kısımla birleştirilmiş konaklara verilen ad. (Msl. Abdülaziz'in başmabeyincisi Mehmed Beyin İhsaniye'de [Üsküdar, İstanbul] yaptırdığı konak.) [M]

KÖPRÜLÜ, Osmanlı imparatorluğu devrinde, Selânik iline bağlı kaza merkezi. Vardar ırmağı kıyısında (bugün *Titov Veles*), Bogomil ve Nikodim bucakları ile 91 köyü vardı. Halkını türk, bulgar ve rumlar meydana getiriyordu. Selânik-Üsküp demiryolu sayesinde ticareti gelişmişti. (M)

KÖPRÜLÜ, Akdeniz bölgesinde (Antalya bölümü, Antalya ili, Gündoğmuş ilçesi) bucak; 5 530 nüf. (1965); 10 köy. — *Bucak merkezi*, 748 nüf. (1965). Gündoğmuş'un 30 km doğusunda; yüksl. 800 m. (M)

KÖPRÜLÜ (Mehmed Fuad), türk fikir ve siyaset adamı, edebiyat tarihçisi (İstanbul 1890-ay.y. 1966). Sultan Mehmed IV (Avcı) devri vezirlerinden Kıbleli Mustafa Paşa ile Köprülü Mehmed Paşanın kızkardeşinin oğlu. Ayasofya rüştiyesi ve Mercan idadîsinden sonra üç yıl İstanbul Hukuk fakültesine devam etti; buradan ayrılarak (1909) edebiyat, felsefe ve tarih alanlarında özel olarak çalışmağa başladı. İstanbul'da çeşitli idadî ve sultanîlerde edebiyat öğretmenliği yaptı (1910 - 1913); İstanbul dârülfünunu türk edebiyatı tarihi müderrisi oldu (1913). *Bilgi* (1913) ve *Millî Tetebbular Mecmuası*'nı yayımlamağa başladı. Mektebi mülkiyede siyasî tarih ve Türkiye tarihi dersleri müderrisliğine (1923), Maarif vekâleti müsteşarlığına (1924) getirildi. Tekrar İstanbul dârülfünunundaki görevine döndü (1924). İkinci defa Mülkiye mektebi müderrisi oldu. İstanbul'da Türkiyat enstitüsünü kurdu (1924). Türk Tarih encümeni başkanlığına seçildi (1924). İstanbul'da Sanayii Nefise mektebinde (Güzel Sanatlar akademisi) medeniyet tarihi dersleri verdi (1926-1929). Ordinaryüs profesörlüğe yükseldi ve Edebiyat fakültesi dekanlığına getirildi (1933). Siyaset hayatına atılarak Kars milletvekili seçildi (1934). Ankara'ya nakledilen Siyasal Bilgiler okulunda türk medeniyeti tetkik tarihi dersleri okuttu (1936-1941). Üniversite ile ilişiğini keserek yalnız siyasetle meşgul olmağa karar verdi (1941). Çok partili hayata geçiş döneminde Celâl Bayar, Adnan Menderes ve Refik Koraltan ile birlikte D.P.'yi kurdu (1946). D.P.'nin iktidara gelmesi üzerine birinci Menderes kabinesine dışişleri bakanı olarak girdi (1950). Devlet bakanlığına getirildi (1956); partinin kurucularıyle anlaşmazlığa düştü ve D.P.'den istifa etti (1957); Aynı yıl milletvekilliği de sona erdi. 27 Mayıs 1960'tan sonra siyasî faaliyete tekrar izin verildiğinde Yeni Demokrat partiyi kurdu (1961), ancak bu kuruluş ilgi görmediği için partinin amblemi olan «kırat»ı A.P.'ye devrederek siyasî hayattan tamamen çekildi (1961).

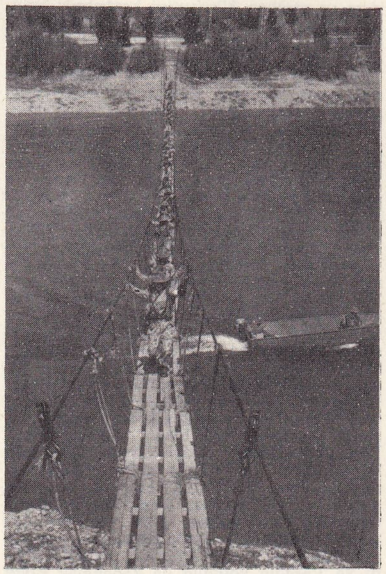

Seyhan nehri üzerinde asma **köprü**

Fuad Köprülü edebiyat dünyasına Fecriâti döneminde şiirle girdi; batılı yazarlar üstüne birtakım biyografiler de yazdı. Özellikle Edebiyat fakültesine geçtikten sonra türk edebiyatı ve türk edebiyatı tarihi alanındaki çalışmalarına hız verdi; Ziya Gökalp'in çıkardığı *Yeni Mecmua*'da hece vezniyle, millî konularda şiirleri yanı sıra (1917-1918), divan ve halk şiiri ve şairleri üstüne tanıtma ve incelemeler de yayımladı (1923). Çalışmalarını özellikle şarkiyat, türk medeniyet ve kültür tarihi, türk edebiyatı tarihi, edebî tenkit, türk dili, dini, sanat ve musikisi, türk hukuk ve iktisat tarihleri, türk siyasî tarihi ve etnolojisi gibi alanlarda yoğunlaştırdı. Türk edebiyatı tarihini şuara tezkireleri anlayışından kurtararak destanlar çağından bugüne kadarki dönemi bir bütün halinde ele aldı. Birçok türk şair ve nesircisini (Şeyyad Hamza, Ahmed Fakih, Dehhani v.d.) bilim dünyasına tanıttı. Avrupa üniversite ve bilim kurullarına üye seçildi; birçok milletlerarası bilim kongresinde Türkiye'yi temsil etti. 60. Doğum yılı dolayısıyle türk ve yabancı bilginlerin inceleme ve yazılarıyle Prof. Köprülü için bir armağan kitabı yayımlandı: *Fuad Köprülü Armağanı* (1953). Başlıca eserleri: *Kıraat-ı Edebiyye* (1904); *Hayat-ı Fikriyye* (1909); *Malûmat-ı Edebiyye* (1914); *Yeni Osmanlı Tarih-i Edebiyatı* (1916); *Türk Dilinin Sarf ve Nahvi* (1917); *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar* (1918); *Nasreddin Hoca* (1918); *Tevfik Fikret ve Ahlâkı* (1918); *Türk Edebiyatı Tarihi I, II* (1920-1924) [2. basım, 1926-1928]; *Millî Tarih* (1921); *Mekteb Şiirleri* (1922); *Türkiye Tarihi I* (1923); *Bugünkü Edebiyat* (1924); *Külliyat-ı Fuzuli* (1924); *Azerî Edebiyatına Ait Tetkikler* (1926); *Millî Edebiyat Cereyanının İlk Mübeşşirleri ve Divan-ı Türki-i Basit* (1928); *Eski Şairlerimiz* (Divan Edebiyatı Antolojisi, 1932-1934); *Türk Dili ve Edebiyatı Hakkında Araştırmalar* (1934); *Anadolu'da Türk Dili ve Edebiyatının Tekâmülüne Bir Bakış* (1934); *Türk Saz Şairleri Antolojisi* (1940-1962); *İslâm Medeniyeti* (Barthold'un eserinin genişletilmiş şekli, 1940); *Osmanlı Devletinin Kuruluşu* (1959); *Fuad Köprülü, On the Way to Democracy* (Fuad Köprülü Demokrasi Yolunda) [siyasî yazıları, 1964]; *Edebiyat Araştırmaları* (Makaleler külliyatı I, 1966) v.d. Ayrıca *İslâm Ansiklopedisi*'nde, bazı dergi ve gazetelerde çeşitli yazıları vardır. (M)

Atatürk **köprüsü**, İstanbul

KÖPRÜLÜ FAZIL AHMED PAŞA, türk devlet adamı, sadrazam (Vezirköprü 1635 - Çorlu 1676). Köprülü* Mehmed Paşanın büyük oğlu. Yedi yaşında İstanbul'a gelerek Karaçelebizade Abdülaziz Efendi gibi ünlü bilginlerden ders aldı. On altı yaşında müderris oldu; sahnıseman müderrisliğine kadar yükseldi. Babasının isteği üzerine müderrisliği bırakarak 1659'da Erzurum, bir yıl sonra da Şam valiliğine tayin edildi. Burada giriştiği malî ıslahatla halkın sevgisini kazandı. Sık sık kargaşalık çıkaran Dürzîler üstüne yürüyerek Şihâb ve Madanoğullarını sindirdi. O zamana kadar voyvodalıkla yönetilen Beyrut, Sayda, Safed bölgeleriyle Maan ve Şihaboğullarının bulunduğu yöreleri beylerbeylik yaptı (1660). Halep beylerbeyliğiyle görev-

Taşköprü, Babaeski

Foto. Hürriyet arşivi, M. Erkmen (MEYDAN)

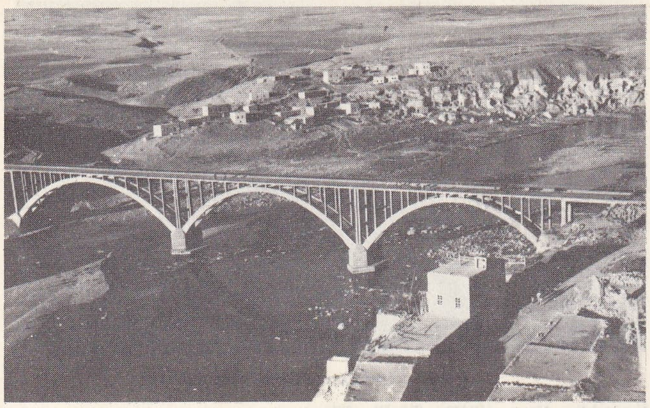

Fırat nehri üzerinde **köprü**

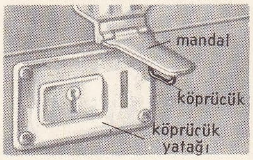

köprücük

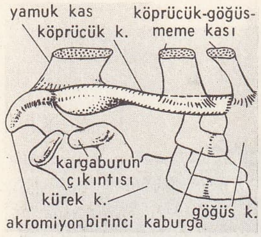

köprücük kemiği

lendirildi; sonra sadaret kaymakamı olarak İstanbul'a çağrıldı. Babasının hastalığı ağırlaşınca Edirne'ye gitti, onun ölümüyle sadrazamlığa getirildi (1661).

Erdel'e karşı hareketi hemen başlattı; Avusturyalılar tarafına geçen Kemeny Janos'un sindirilmesi ve sarayca korunan Apafi Mihaly'nin desteklenmesi için Yanova beylerbeyini görevlendirdi. Düşman, bazı sınır kalelerine saldırınca, Edirne'de divan toplayarak Avusturya üstüne sefere karar verdi ve orduyle Belgrad'a gitti (1663); burada avusturya elçilerini kabul ederek, onlara imparatorun Erdel'e tecavüzden vaz geçmesini, aldığı kaleleri geri vermesini, Kanunî Sultan Süleyman devrinde olduğu gibi 30 000 altın verginin ödenmesini bildirdi. Bu suretle Avusturya, Erdel'den elini çekmiş ve 1606'dan önceki durumu kabul etmiş olacaktı. Elçiler, bazı şartların kabul edilebileceğini, fakat vergi vermeyi imparatorun kabul etmeyeceğini bildirdiler. Bunun üzerine harekete geçen Fazıl Ahmed Paşa, Uyvar kalesini kuşattı; kale kumandanı Forgacs'ın direnmesine rağmen Kaplan Mustafa Paşa ve kırım kuvvetleriyle daha da güçlenen serdarın ordusu, içindekilerin mal ve canlarına dokunmayarak kaleyi teslim aldı. Bu olay geniş tepkiler yarattı; *Uyvar önünde bir türk gibi* sözü buradan gelir. Fazıl Ahmed Paşa, bundan sonra Kaplan Mustafa Paşa ile vezir Sarı Hüseyin Paşayı o yörede bulunan Neugrad, Nytra ve daha bazı kaleleri almakla görevlendirdi. Kendisi de Erdel prensi Apafi Mihaly'yi kabul ettikten ve Avusturya başvekili Duc de Sagan'a barışla ilgili yeni bir mektup gönderdikten sonra, kışlık olarak seçtiği Belgrad'a gitti. Kışın, macar kumandanı Zrinyi, Babocsa, Berzence ve Pecs şehirlerini ele geçirmek isteyince, gereken tedbirleri aldı; ilkbaharda kuşatılan Kanije kalesini kurtardı. Uyvar'ın Osmanlılar tarafından alınışı Avrupa'da büyük bir heyecan yarattı. Avusturya'ya geniş çapta yardımlar başladı; Papalık, İspanya, Saksonya ve Brandenburg'un para ve askerce yardımlarından başka, Louis XIV de 5 000 fransız gönüllüsü gönderdi. Montecuculi'nin kumandasında bir ordu düzenlendi (1664). Sadrazam, kumandanlarla konuştuktan sonra o yörelerdeki bazı kale ve palankaları teslim alarak veya yıktırarak Raab nehri kıyısına geldi. 31 Temmuzda iki ordu St. Gotthard köyü yakınlarında, Raab nehri kıyısında karşılaştı. Serdar, bir kısım birlikleri, yaptırılan küçük bir köprüden nehrin sol kıyısına geçirdi. Savaşta osmanlı ordusu başarı sağlayamadı. Fakat, yapılan Vasvar antlaşması gereğince, Osmanlıların istekleri yerine getirildi (1664). Fazıl Ahmed Paşa, yapılan barışın uygulanması için, kışı İstolni Belgrad'da geçirdi. 1665'te padişahın bulunduğu Edirne'ye döndü. Aralık 1665'te bütün devlet büyüklerinin katıldığı bir danışma meclisinde, Girit meselesini ortaya attı; Kandiye'nin alınmasının gerekli olduğunu ileri sürdü; bunu karar altına aldırdı; hazırlıklara başladı. Bu karar üzerine, 12 yıldan beri Edirne'de tutuklu bulunan venedik balyozu Ballarino, bu konuda yeniden görüşmeler yapılması için çaba gösterdi; fakat bir sonuç alamadı. Fazıl Ahmed Paşa, Mora yoluyle Girit'e geçmek üzere İstanbul'dan ayrıldı (1666). Kendisiyle Edirne'ye kadar gelen padişahın yanında, rikabıhümayun kaymakamı olarak, Merzifonlu Kara Mustafa Paşayı bıraktı. Birkaç ayını Tesalya'da geçirdikten sonra, donanma ile 3 kasımda Hanya'ya çıktı; Kandiye kalesi karşısındaki osmanlı ordugâhına gitti. Donanmayı güçlendirmek için Mısır'dan 20 gemi, İstanbul'dan Kaplan Mustafa Paşa kumandasında yeni yardımlar geldi. Bütün kumandanların katıldığı bir savaş meclisinde (mayıs 1667) Kandiye kalesini, Vire tabyası (St. André) yönünden kuşatmak, Domuzdamı (Martinengo) ve Yahudi (Bethlehem) tabyaları tarafına da düşmanın muhtemel saldırılarına karşı sipahi, silâhtar ve bir kısım tımarlıları yerleştirme kararını aldı. Venedik başkumandanı Morosini, haziranda kalenin savunmasını ele aldıktan ve kendisine papalık ve malta donanmalarından kuvvetler katıldıktan sonra savaş şiddetlendi (1667); bütün yaz boyunca değişik safhalar gösterdi; bu arada tabyaya türk bayrağı dikildi. Kuşatma sırasında gazilerle birlikte siperlerde bulunan sadrazam, sonbaharda çarpışmaya ara verdi; kışı venedikli aracılar ve Morosini ile kalenin teslim işlerini görüşmekle geçirdi. Morosini'ye onun gibi bu konuda yetkili biriyle görüşmek istediğini bildirdikten sonra, deniz beylerinden Memizade Mehmed Paşayı, Çanak limanı (St. Pelage) ağzında pusu kuran venedik kumandanı Lorenzo Cormaro üstüne gönderdi. İlkbaharda (1668) İstanbul, Mısır ve garp ocaklarından yardım aldı. Papa Clementius IX da Rospigliosi kumandasında ve padişahın sözde kardeşi olarak ilân edilen dominiken rahibi Padre Ottomano'nun başkanlığında savaş gemileri gönderiyordu. Kuşatma işi haziran sonlarında yeniden hızlandı. Çarpışmaları sadrazam yönetiyordu. Bu saldırılarda Sabionera (Kızıl) tabyası da hedef alındı, savaş bütün yaz sürdü. Serdarın, Kandiye'nin teslimi şartlarını anlaşma yapacağını anlayan Venedikliler, Tesalya Yenişehir'ine kadar gelen padişaha elçi göndererek barış istediler; fakat sadrazam topladığı savaş meclisinde Kandiye'nin alınması bu kadar yakınken kuşatmadan vaz geçmenin doğru olmayacağını ileri sürdü ve kaptanpaşayı kışlamak üzere Eğriboz'a göndererek gerekli tedbirleri aldı. Böylece o kış ve ertesi ilkbahar savaş devam etti. Ağustos 1669 sonlarında Morosini ile fransız kumandanı Duc de Noailles arasında çıkan anlaşmazlık sonucu müttefiklerin donanmalarını geri almaları, Venediklileri güç durumda bıraktı; kaleyi teslim edebileceklerini serdara bildirdiler. Bunun üzerine anlaşma şartları kararlaştırıldı ve Fazıl Ahmed Paşa kaleyi teslim aldı (1669). O kışı Kandiye'de geçiren sadrazam kaleyi onarttı; vergi borçları olan Maynot'ların ayaklanmalarını bastırdı. Fazıl Ahmed Paşa, genellikle Fransa ile ilişkiler konusunda babasının siyasetini sürdürdü. Fakat Avusturya ve Venedik savaşlarında yardım meselesinden doğan gerginliği gidermek için gelen fransız elçisine oldukça yumuşak davrandı. Ancak elçi De La Hay-Vantelet'nin kapitülasyonları yenilemek ve Kızıldeniz'den Hindistan'a ticaret yapmak hakkındaki teklifini kabul etmedi. Fransız hükümetinin bir mektubunu getiren d'Arvieux'nün gelişinden sonra Edirne'de yapılan görüşmeler de bir sonuç vermedi; antlaşma ancak 5 haziran 1673'te yapıldı. Fazıl Ahmed Paşa, Avusturyalılara karşı ayaklanan Macarları tutarak Lehlilere savaş açtı. Ordu sefere çıktığı sırada (1672), Selim Giray'ın başında bulunduğu kırım kuvvetlerinin, Sarıkamış kazakları hetmanı Doroşenko ile birlikte Zaporog kazaklarına karşı başarı sağladığı duyuldu. Padişah tarafından Kamaniçe kalesinin fethiyle görevlendirilen Fazıl Ahmed Paşa, bu kaleyi 9 günlük kuşatmadan sonra ele geçirdi. Daha sonra Bucaş palankasını aldı ve burada Lehlilerle bir antlaşma yaptı (18 eylül 1672). Ancak Podolya ve Ukrayna'nın ellerinden çıkmasını, haraç vermek gibi ağır ve bağımsızlığı gölgeleyen bir şartı kapsayan bu antlaşma, başta J. Sobieski olmak üzere, Lehlilere ağır geldi ve diyet, bunu onaylamadı. Daha sonraki yıllarda Lehistan'a karşı seferler yapıldı. Bunlardan ikincisinde (1673-1674) Fazıl Ahmed Paşa bulundu. Padişah da leh sınırına kadar gitti. Sadrazamın içkiye düşkünlüğü, hastalığını arttırdı. Padişahın arkasından Edirne'ye gitmek üzere yola çıktı, Ergene köprüsü (Uzunköprü) civarında öldü (3 kasım 1676).

Fazıl Ahmed Paşa bilgin, erdemli, doğru ve açık kalpli bir vezir olarak tarihe geçti. İlme büyük değer verirdi; Çemberlitaş'ta bir kütüphane kurdurdu (Köprülü* kütüphanesi). Müderrisliği sırasında ve daha sonra elde ettiği değerli kitapları bu kütüphaneye bıraktı. Kütüphanenin yönetimi konusunda, ölümünden iki yıl sonra (1678) düzenlenen vakfiye, bugün kendi adını taşıyan kütüphanededir. İlim ve sanat adamlarını, şairleri korurdu. Bunlar arasında Nabi, Zühdi, reisülküttap Tâlib Ahmed Efendi, Fennî gibi şair ve tezkirecilerle özellikle *Telhis-ül-Beyân fi Kavanini Al-i Osman* (Osmanlı Hanedanı Kanunları Hakkındaki Sözlerin Özeti) adlı kanunnamesiyle ün kazanan İstanköylü Hezarfen Hüseyin Efendi vardır. (→Bibliyo.) [M]

KÖPRÜLÜ FAZIL MUSTAFA PAŞA, türk devlet adamı, sadrazam (Vezirköprü 1637 - Salankamen 1691). Köprülü Mehmed Paşanın oğlu ve Fazıl Ahmed Paşanın küçük kardeşi. Medresede öğrenim gördü. Kardeşiyle birlikte birçok sefere katıldı. Eniştesi Merzifonlu Kara Mustafa Paşanın sadareti sırasında yedinci vezir oldu (29 haziran 1680). Bir yıl sonra Edirne kaymakamlığına getirildi. Niğbolu'nun yeniden sancak beyliği haline getirilmesi üzerine Silistre eyaletine ve Baba dağı serdarlığına tayin edildi. İkinci Viyana bozgunundan sonra Merzifonlu Kara Mustafa Paşanın idamı üzerine, Özi muhafızlığından alınarak kubbealtı vezirliğine getirildi (1684). Bu görevde kısa bir süre kaldı. Yeni sadrazam Kara İbrahim Paşanın Köprülü ailesine karşı oluşu yüzünden emekliliğini istedi. Venediklilerle Mora'da savaşırken Sakız (1685), bir yıl sonra da Seddülbahir (Boğazhisarı) muhafızlığına tayin edildi (1686). Köprülü'nün damadı Siyavuş Paşanın sadrazamlığa getirilmesi üzerine ikinci vezir oldu (1687). Fakat Süleyman II'nin tahta çıkışından sonra zorbaların baskısiyle görevinden alındı; yeniden Seddülbahir muhafızlığına getirildi (10 şubat 1688). Sonra Kandiye, oradan da Sakız muhafızlığına gönderildi. Bu sırada Avusturya ile yapılan savaş Osmanlılar aleyhinde gelişmeğe başladı; Avusturyalılar Belgrad'dan sonra Üsküp'e girdiler. Bunun üzerine Fazıl Mustafa Paşa sadrazam tayin edildi.

Edirne'de göreve başladı. Önce ülkenin malî durumunu ele aldı. İlkbaharda yapılacak sefer hazırlıklarını görüşmek için devlet ileri gelenlerini topladı. Bu sırada Edirne'ye gelmiş bulunan Kırım hanı Selim Giray'ın da katıldığı toplantıda, sadrazamın Macaristan seferine çıkmasına karar verildi. Avusturya'nın hâkimiyeti altında siyasî hürriyet ve mezhep hürriyetini kaybetmiş bulunan Erdel halkı başkaldırmış, Thököly'nin krallığa getirilmesi için Osmanlı devletinden yardım istiyordu. Fazıl Mustafa Paşa, Thököly'ye krallık beratıyle birlikte bir miktar da yardımcı kuvvet gönderdi; Edirne'den hareket ederek Avusturyalıların elindeki Pirot'u (Şehir-Köy) kuşattı; avusturya kumandanını Dragoman'da yenilgiye uğrattı, kaleyi aldı; sonra Musapaşa palankasını ve Niş'i ele geçirdi. Kış olmasına rağmen hareketine devam ederek Belgrad üzerine yürüdü; altı gün süren kuşatmadan sonra kaleyi almayı başardı (14 ekim 1690). Daha sonra, Yeni Palanka, Böğürdelen kalelerini aldı. Ersek'i kuşattı. Belgrad kalesini tamir ettirdikten sonra İstanbul'a döndü. Bu sırada, avusturya kuvvetleri Erdel'i ele geçirdi. Sadrazam, o kışı İstanbul'da sefer hazırlıklarıyle geçirdi; ilkbaharda Macaristan seferine çıktı. Edirne'den ayrıldıktan kısa bir süre sonra Süleyman II öldü; yerine Ahmed II tahta çıkarıldı. Fazıl Mustafa Paşa yine sadrazam olarak kaldı. Bu sırada avusturya ordusu Zemlin ile Varadin arasında bulunuyordu. Fazıl Mustafa Paşa Belgrad'a geldikten sonra, kırım ordusunun ve yardımcı kuvvetlerin gelmemesine rağmen, orduyu Sava ırmağının öte kıyısına geçirdi ve geri çekilen avusturya ordusunu takip etti; Salankamen köyü önünde mevzilendi. Avusturya başkumandanı, osmanlı ordusunda kırım kuvvetlerinin bulunmadığını ve Varadin yolunun da kapanmak üzere olduğunu anlayınca, iki kuvvet arasında kal-

Foto. Hürriyet arşivi (MEYDAN)

mamak için 20 ağustos 1691'de saldırıya geçti; osmanlı ordusunun, Anadolu beylerbeyi vezir Kemankeş Ahmed Paşa kumandasındaki sağ kolu bozuldu. Bu tehlikeli durum karşısında askere cesaret vermek için ordusunun ön saflarına geçerek genel saldırı emrini veren Fazıl Mustafa Paşa, düşman piyade ve süvarilerinin bozulmakta olduğu anda, vurularak öldü; ölümünü duyan ordu da bozuldu. Böylece Salankamen savaşı osmanlı ordusunun yenilgisiyle sonuçlandı. İki yıla yakın bir sadrazamlık yapan Fazıl Mustafa Paşa bazı ıslahat hareketlerine girişti, halka ağır gelen vergileri, devlet ilerigelenlerinin bayramlarda padişaha hediye vermeleri usulünü kaldırdı. Taşrada, âyan ve zorbaların baskınlarına meydan vermemek, kadılarla naipleri denetlemek, suistimale engel olmak ve halkla âyan arasındaki ilişkileri düzenlemek amacıyle her beldede bir «meclisi âyan» açtırdı. Hıristiyan reayanın cizye işlerini düzene koydu ve böylece onların düşmanla işbirliği yapmalarını engelledi. Tarihçiler onu bilgin, iyi huylu ve asil bir insan olarak belirtirler. Hadis ve lûgat bilgisi kuvvetliydi. Numan, Abdullah ve Esat (Paşa) adlarında üç oğlu vardı. (→Bibliyo.) [M]

Köprülü kütüphanesi, İstanbul'da, Çemberlitaş'ta; 1661'de Köprülü Fazıl Ahmed Paşa (1635-1676) tarafından yaptırıldı. İstanbul'da ilk müstakil kütüphane binası olarak bilinir. Evlere ve üç aydan altı aya kadar taşraya ödünç kitap verme usulü hakkında, kütüphanenin yönetmeliği niteliğini taşıyan vakfiyede kayıt vardır. Kütüphane, Fazıl Ahmed Paşadan sonra Köprülü ailesinin verdiği kitaplarla genişletilmişti. Evkaf nezaretine bağlı olduğu sırada düzenlenen fihristine göre, eski eserler üç vakıf kısmında toplanır: 1. Mehmed Paşa; 2. Fazıl Ahmed Paşa; 3. Mehmed Asım Bey. 1966'dan beri yeni eserlere de yer verilmektedir. Bugün çoğu Arapça olan 2 582 yazma, 2 810 eski ve yeni basma olmak üzere 5 392 eser vardır. Kütüphanede çok eski tarihli yazmalar, suyolu haritaları, müelliflerin kendi elyazılarıyle yazılmış kitaplar v.b. bulunmaktadır. (M)

KÖPRÜLÜLER, XVII. yy.ın ortalarından itibaren Osmanlı devletine hizmet etmiş vezir ailesi. Ünlü ilk siması Köprülü* Mehmed Paşa olan bu aileden sadrazam, serdar, sadaret kaymakamı ve kaptanıderya gibi seçkin devlet adamları yetişti (Köprülü* Fazıl Ahmed Paşa, Köprülü* Fazıl Mustafa Paşa, Köprülü* Numan Paşa). Köprülüler görev başına geldikten sonra Osmanlı imparatorluğunun çöküşünü uzunca bir süre durdurmayı, yeni fetihlerde bulunmayı ve birçok ıslahat yapmayı başardılar. (M)

KÖPRÜLÜ MEHMED PAŞA, türk devlet adamı, sadrazam (1575 - Edirne 1661). Genç yaşta İstanbul'a getirilerek saraya alındı. Matbahı âmirede hassa aşçıları neferi oldu (1623). Birara da hasodalı Hüsrev Ağaya (Boşnak Hüsrev Paşa) bağlandı. «Büyük odalı» sınıfına, sonra hazinei âmire hademeleri arasına girdi. Fakat geçimsizliği yüzünden sarayda fazla kalamayarak sipahilikle taşraya çıktı. Sadrazam Hüsrev paşanın hazinedarlığını yaptı; Hüsrev Paşanın öldürülmesinden sonra bazı voyvodalıklarda, ağalıklarda ve Amasya sancakbeyliğinde bulundu. Sonra tekrar İstanbul'a geldi. Burada ihtisap ağalığı, Tophane nazırlığı, sipahiler ağalığı ve cebecibaşılık gibi çeşitli görevlere tayin edildi. Birara Çorum ve ikinci defa Amasya sancakbeyliği yaptı. Trabzon'da bulundu. Şam mütesellimliğine getirildi (1647). Bu sırada isyan ederek, İstanbul üzerine yürüyen Sıvas valisi Varvar Ali Paşaya karşı, Karaman beylerbeyi sıfatiyle sefere gönderildi. Çankırı'da yapılan savaşta Varvar Ali Paşaya esir düştü; fakat İbşir Paşa tarafından kurtarıldı. Gürcü Mehmed Paşanın sadrazamlığı zamanında, valide sultanın kethüdası oldu; mimar Kasım Ağanın tavsiyesi üzerine kubbealtı vezirliğine getirildi; fakat bu görevde fazla kalamayarak Köstendil sancağına sürüldü. Bir süre sonra da azledildi. Süleyman Paşa sadrazam olunca, Kasım Ağa, Köprülü'yü ona da tavsiye etti (1656), fakat sadrazam tavsiyeyi dinlemedi. Daha sonraları başta yine mimar Kasım Ağa olmak üzere diğer bazı devlet ilerigelenleri valide sultana başvurarak Köprülü Mehmed Paşanın sadrazam olmasını sağladılar; Mehmed Paşa, görevi kabul etmeden önce bazı şartlar ileri sürdü: 1. padişaha yazılacak herhangi bir telhisin yerine getirilmesi ve bununla bağdaşmayan emir verilmemesi; 2. memuriyetlere yapılacak tayinlere hiç bir şekilde karışılmaması ve yararlı kimseleri işbaşına getirmesine imkân verilmesi; 3. devlet ilerigelenleri arasından herhangi birinin fikrine uyularak kendi hareketlerine engel olunmaması; 4. kendisine düşman olan kimselerin sözlerine bakılmaması. Bu şartların valide sultan ve padişah tarafından kabul edilmesi üzerine sadrazam oldu (14 eylül 1656). Mehmed Paşa, ilk iş olarak, Murad IV devrinden beri İstanbul'da birtakım olaylara yolaçan Kadızadeliler meselesini ele aldı ve Kadızadelilerin elebaşılarını Kıbrıs'a sürdürdü. (Bk. İRTİCA *hareketleri.*) Bundan sonra İstanbul'da düzen ve güvenliği sağlamağa çalışan Mehmed Paşa, bir süre önce Bozcaada'yı Venediklilere teslim eden Abaza Ahmed Paşayı, birçok kimseyi hileyle kandıran şeyh Salim'i ve devlet aleyhinde Eflak voyvodasına yazdığı bir mektubu ele geçirilen rum patriğini idam ettirdi. Bu arada Bosna eyaletine tayin edilen Seydi Ahmed Paşanın kaptanıderyalıktan azlini bahane ederek karışıklık çıkaran sipahî zorbalarını da yola getirmeyi başardı. Sonra Venediklilere karşı zafer hazırlıklarına girişti. Önce kaptanıderya Topal Mehmed Paşayı donanma ile birlikte Akdeniz'e gönderdi; kendisi de Boğaz seferine çıktı (13 haziran 1657). Bu sırada Venedikliler Çanakkale'yi (Boğazhisar) işgal etmek üzere kuvvet çıkarmışlar, fakat Çanakkale'yi korumakla görevli vezir Çavuşzade Mehmed Paşa tarafından bozguna uğratılmışlardı.

Osmanlı donanması denizdeki çarpışmalarda başarı kazanamadı; yeniçeriler Rumeli kıyısına çekilerek duruma seyirci kaldılar. Bunun üzerine Köprülü Mehmed Paşa, Rumeli kıyısına giderek, savaştan kaçanları cezalandırdı. 17 Temmuz 1657'de Venedik amirali Mocenigo, Kepez burnu önündeki üssünden ayrılarak, Kum burnu önündeki türk gemileri üzerine saldırdı. Bu sırada Kara Mehmed adındaki bir topçunun attığı gülle, amiral gemisini havaya uçurdu; düşman gemilerini de büyük ölçüde zarara uğrattı. Köprülü Mehmed Paşa, bundan sonra Bozcaada'yı geri aldı (31 ağustos 1657). Padişah, bir hattıhümayun göndererek, Limni'yi alıncaya kadar o bölgeden ayrılmamasını emretti. Köprülü Mehmed Paşa, Bozcaada'da koruyucu bir kuvvet bıraktıktan sonra, Topal Mehmed Paşayı Limni üstüne gönderdi. Topal Mehmed Paşa, karadan ve denizden yaptığı altmış günlük bir kuşatmadan sonra adayı aldı. Bu sırada Edirne'de bulunan padişah, Erdel meselesini görüşmek için Köprülü'yü çağırdı. 1648'den beri Erdel beyi olan Rekoczy György II, 1657'de İsveç kralıyle bir antlaşma yaparak Lehistan'a karşı harekete geçmiş, Eflak ve Boğdan beylerini de harekete teşvik etmişti. Osmanlı devleti duruma müdahale etmek gereğini duydu. Erdel beyine karşı önce Kırım hanı Mehmed Giray tarafından, sonra da sadrazamın serdarlığında bir sefer açılmasına karar verildi. Karar uyarınca Köprülü Mehmed Paşa, 1658'de Edirne'den hareket ederek Belgrad'a geldi; kendisine kırım, kazak ve eyalet kuvvetleri katıldığı gibi, leh kralı da on iki bin kişilik bir kuvvet gönderdi. Ordu Erdel'e girince, sadrazam önce, önemli bir kilit noktası olan Yanova'yı aldı (31 ağustos 1658). Rakoczy, bir yıl önce Kırım hanı tarafından yenilince kaçmak zorunda kalmıştı. Köprülü Mehmed Paşa, Yanova'nın alınışından sonra Rakoczy'yi takip etmek istiyordu. Bu amaçla Erdel'in merkezi Fehervar'ı (Erdel Belgradı) kırım ve kazak kuvvetlerine yağma ettirdi; fakat Anadolu'da çıkan bir isyandan dolayı padişahın kendisini çağırması üzerine, geri dönmek zorunda kaldı. Dönmeden önce Erdel ilerigelenlerinden Barcsay Akos'u Erdel beyi yaptı; bölgenin korunmasını da Budin beylerbeyi Kenan Paşaya bırakarak Edirne'ye geldi. Padişah tarafından, Halep beylerbeyi iken Konya'da toplanan âsilerin başına geçerek isyan eden Abaza Hasan Paşayı cezalandırmakla görevlendirildi. Abaza Hasan'ın yanında on beş kadar azledilmiş beylerbeyi de vardı. Erdel seferine çıkılacağı zaman, Abaza Hasan Paşanın yanında, ellerindeki kuvvetleriyle sefere çağrılan bu kumandanlar, Köprülü ile sefere çıkmayacaklarını bildirerek isyan etmişlerdi. Padişah, isyanı bastırmak için, Diyarbekir beylerbeyi Murtaza Paşa serdarlığında bir kuvvet gönderdi. Ayrıca onlara bir de hattı hümayun göndererek dağılmalarını istedi. Âsiler bu emri dinlemeyerek Bursa yakınlarına kadar geldiler. İsyanın büyümesi üzerine sefere çıkmağa karar veren sadrazam Köprülü Mehmed Paşa, ordu ile birlikte Üsküdar'a geçti (13 kasım 1658); padişah da yanındaydı. Bu sırada Bursa'dan Eskişehir'e gelen Abaza Hasan Paşa, yanında bulunan beş bin kadar sipahiyi, ulufelerini almak bahanesiyle, Üsküdar'a göndererek, sadrazama karşı bir suikast düzenledi. Bunu haber alan Köprülü hemen harekete geçerek sipahilerden ele geçirdiği bin kişiyi idam ettirdi. Bu olay orduda hoşnutsuzluk yarattı ve sadrazam sefere gitmekten vaz geçti. Abaza Hasan Paşa, Eskişehir üstüne yürüyen Murtaza Paşa kuvvetlerini Ilgın civarında bozguna uğratmakla birlikte Ayıntab'a (Gaziantep) çekilmek zorunda kaldı. Yeniden harekete geçen serdar Murtaza Paşa, Halep'e geldi ve orada sıkıştırdığı âsileri güç durumda bıraktı. Abaza Hasan Paşa kuvvetlerinin serdar tarafına geçmesi yüzünden zor durumda kalan âsi reisleri, Halep'e gelerek hükûmet kuvvetlerine boyun eğdiler ve burada bir tertip sonunda öldürüldüler (16 şubat 1659). Abaza Hasan Paşa isyanının bastırılmasından sonra, Köprülü Mehmed Paşa, Anadolu'da geniş temizlik çalışmalarına girişti. 19 Temmuz 1659'da padişahla birlikte, Bursa'ya geldi. İsmail Paşayı Anadolu'ya göndererek Celâli isyanına karışan yeniçeri, sipahi ve çavuş gibi askerlerden, müderris, kadı gibi ilmiye mensuplarından bütün ele geçenleri ortadan kaldırttı, kısa bir süre sonra Edirne'de öldü (31 ekim 1661). Cenazesi İstanbul'a getirilerek Çemberlitaş'taki türbesine gömüldü.

Mehmed Paşa çok sert bir devlet adamıydı. Kendisine rakip olabilecek kimseleri birer bahane ile öldürtmesi çok tenkit edildi, ona zalim ve kan dökücü nitelikleri verildi. Aynı sertliği, Fransa'ya karşı takip ettiği siyasette de gösterdi; Fransa ile ilişkilerin kesilmesine gidecek kadar ciddî tedbirler aldı. Köprülü Mehmed Paşanın birçok yerde hayrat, emlak ve evkafı vardır. (Yanova'da cami, mektep, dükkânlar; Vezirköprü'de çeşme ve namazgâh; Bozcaada'da cami, mescit, mektep, hamam, dükkânlar, yeldeğirmenleri; Turhal'da han; Rudnik'te cami, mektep; Merzifon'da Gümüşhacı köyünde cami, mektep ve han; Bolu sancağında (Taraklı kasabası) cami ve mektep. Bunlar için Limni, Yanova, Köprü, Osmancık, Merzifon, Akhisar, Bilecik ve daha bazı yerlerin gelirlerini vakfetti. Bundan başka Çanakkale istihkâmlarını yeniden yaptırdı. (→Bibliyo.) [M]

Köprülü mescidi, İstanbul'da Çemberlitaş'ın karşısında; Köprülü Mehmed Paşa tarafından yaptırıldı (1659). Sekizgen planlı tek kubbeli bir yapıdır. Karşılıklı iki kapısı vardır. Medresenin haziresinde bulunan üstü açık bir türbede 1661'de ölen Köprülü Mehmed Paşa ile Köprülü Fazıl Ahmed Paşa gömülüdür. Mescidin ön tarafında *Köprülü çeşmesi* vardır. (M)

KÖPRÜLÜ NUMAN PAŞA, türk devlet adamı, sadrazam (İstanbul 1670 - Kandiye 1719), Fazıl Mustafa Paşanın büyük oğlu. Devrin ünlü bilginlerinden ders aldı; babasının ölümünden sonra Köprülü vakıflarının mütevellisi Amcazade Hüseyin Paşanın sadareti sırasında da altıncı vezir oldu. Sonra sırasıyle Erzurum beylerbeyliği, Anadolu ve Eğriboz valilik ve muhafızlıklarında bulundu. 1704'te Girit adasının tahririni yaptırmak üzere Kandiye muhafızlığına gönderildi. 1708'de padişahın kızı Ayşe Sultan ile evlendi. Eğriboz'a gönderildi; dört ay sonra İstanbul'a çağrıldı. Bir süre sonra Bosna beylerbeyliğine ve Belgrad muhafızlığına tayin edildi (1710). Çorlulu Ali Paşanın sadaretten azli üzerine sadrazamlığa getirildi (16 haziran 1710). İlk iş olarak İsveç kralı Karl XII meselesini ele alarak, isveç, fransız ve rus elçileriyle temasa geçti. Fakat bu meselede padişahın istediği şekilde hareket edemeyişi ve kendisine

Mehmed Fuad KÖPRÜLÜ

KÖPRÜLÜ MEHMED PAŞA

KÖPRÜLÜ FAZIL AHMED PAŞA

karşı olanların faaliyeti yüzünden azledilerek (17 ağustos 1710) Eğriboz muhafızlığına gönderildi. Sonra Hanya ve 1711 sonlarında Kandiye muhafızı oldu, 1714'te Karadağ seraskerliğiyle Bosna eyaletine gönderildi. Burada bulunduğu bir sırada karadağ âsileriyle uğraştı. Belgrad muhafızlığına tayin edildi (1715). Buradaki karışıklıkları önleyemediği için azledilerek, İçel ve Menteşe sancakları mutasarrıflığına getirildi. 1716 Eylülünde Kıbrıs beylerbeyliğine tayin edildi. Orada üç ay kadar kaldıktan sonra tekrar, Bosna'ya gönderildi. Bu sırada Osmanlı-Avusturya savaşı devam ediyordu; Belgrad kalesi düşman eline geçmişti. Bosna'ya saldıran avusturya kuvvetlerini yenilgiye uğratarak İzvornik kalesini muhasaradan kurtardı. Pasarofça antlaşmasının imzalanmasına kadar buradaki görevine devam eden Numan Paşa, 1718'de kendi isteğiyle tekrar Kandiye valiliğine tayin edildi ve orada öldü (6 şubat 1719). Mezarı, Kandiye'de Fazıl Ahmed Paşanın kendi adına yaptırmış olduğu cami yanındadır. Doğruluğu ve dine bağlılığıyle tanınan Numan Paşaya valilikte bulunduğu yerlerde, düşmanları *Hoca Paşa* derlerdi. Hafız Ahmed Paşa ile Abdurrahman Paşa, Numan Paşanın oğullarıdır. (M)

KÖPRÜLÜZADE ABDULLAH PAŞA. Bk. ABDULLAH PAŞA *Köprülüzade.*

KÖPRÜÖREN, Ege bölgesinde (İçbatı Anadolu bölümü, Kütahya ili, merkez ilçesi) bucak; 11 104 nüf. (1965); 26 köy. — *Bucak merkezi,* 900 nüf. (1965). Kütahya'nın 24 km batısında, Tavşanlı yolu üzerinde; yüksl. 1 020 m. Kütahya-Balıkesir demiryolu üzerinde istasyonu vardır. (M)

KÖPRÜ suyu, Akdeniz bölgesinde, Antalya körfezine dökülen akarsu; 156 km; akaçlama havzası 2 780 km². Göller yöresinde (Eğridir ve Beyşehir gölleri arasındaki Anamas dağlarının kuzey kesiminde) Sarıidris dağından doğar; engebeli ve ormanlık bir yöreden geçer, sağdan ve soldan birçok kol alarak Serik kasabasının doğusunda Antalya ovasına ulaşır. Antalya-Alanya yolunun geçtiği ve yakınında ünlü Aspendos (Belkıs) kalıntılarının bulunduğu eski bir taş köprü altından geçerek Akdeniz'e dökülür. Adını bu köprüden alan akarsu, kışın ve ilkbaharda kabarır; yaz sonuna doğru seviyesi biraz alçalır. (M)

KÖPÜK i. (esk. türk. k.). Çalkalanan, yukarıdan dökülen, ısıtılan veya mayalanan bir sıvının yüzeyinde meydana gelen hava kabarcıkları: *Ne konuşulur meyhanede... Ha! Benim önüme de köpüğü sönmüş bir bardak bira getirdiler...* (B. Felek). *Kahve köpüğü. Bira köpüğü. Şampanya köpüğü. Sabun köpüğü.* ‖ Denizin yüzeyinde, dalgaların çalkalanması veya akıntıların çatışmasından meydana gelen hava kabarcıkları yığını: *Olurdu raşe-nüma reng-i intifali seher / Sedefli kumları bus eyleyen köpükte bile* (Tevfik Fikret). ‖ Bazı hayvanların, bazen de insanın ağzında görülen salyamsı kabarcıklar. ‖ *Köpüğünü almak,* kaynayıp köpüren bir sıvının üzerindeki köpük tabakasını almak.

— ÇEŞ. DEY. *Köpük gibi,* beyaz, hafif ve köpük görünüşünde olan şeyler için kullanılır. ‖ *Deniz köpüğü,* [renk için] açık mavi. ‖ *Sabun köpüğü gibi sönmek.* Bk. SABUN.

— Arkeol. Bk. ANSİKL.

— Camc. *Cam köpüğü,* ergimiş cam yüzeyinde çok sayıda hava kabarcığının toplanmasıyle meydana gelen süngerimsi cam kütlesi. ‖ Ergimiş cam kütlesinin yüzeyinden toplanan curuf. ‖ *Köpük alıcı,* camcılarını ergime halindeki cam yüzeyini temizlemek için kullandıkları âlet. ‖ *Köpük almak,* kaynama sonucu ergimiş cam yüzeyine çıkan curufları toplamak.

— Fizikokim. Bir çözelti içinde dağılmış bir gazdan çıkan kabarcıkların üst üste yığışmasıyle meydana gelen, ince sıvı tabakalarıyle ayrılmış gaz halinde hücreler yığını.

— Jeol. *Köpük taşı,* lüle taşı.

— Kim. *Köpük önleyici,* gereksiz köpükleri azaltarak veya yok ederek bazı vernik ve boyaların yapımını kolaylaştıran bir madde için kullanılır: *Silikon reçinelerinin bazı türevleri genellikle köpük önleyici madde olarak kullanılır.*

— Mutf. *Köpük kurabiyesi,* yumurta akı ile şekeri çarparak yapılan bir cins şekerleme. (BEZE de denir.)

— Teknol. Ergimiş madenlerin üzerinde yüzen curuf kütlesi.

— Zool. *Bahar köpüğü,* çok zaman ilkbaharda bazı bitkilerin (yonca, yabanî gül) üzerinde görülen ve *cercopis* adlı bir böceğin kurtçuğu tarafından çıkarılan köpük.

— ANSİKL. Arkeol. 1761'de Rousseau adındaki bir sanatkâr *cam köpüğü* denilen kristal ile cam ergime artıklarıyle sunî mağaralar yapmayı düşündü. Bu artıklara deniz hayvanları kabukları, demir ve kömür artıkları, taşlar ilâve ederek yaptığı eserler çağında rağbet gördü. (LM)

KÖPÜKLENME i. (*köpüklenmek*'ten *köpüklen-me*). Köpük meydana getirme, köpürme.

— Petr. Su ile hidrokarbonların köpük yapması, petrolün tasfiyesini güçleştiren köpüklenme, her depodaki suyu temizleyerek önlenmeğe çalışılır. (LM)

KÖPÜKLENMEK dönşl. f. (*köpük*'ten *köpük-le-n-mek*). Bir şeyin üstü köpük bağlamak: *Reçelin üstü köpüklendi.* (M)

KÖPÜKLÜ sıf. (*köpük*'ten *köpük-lü*). Köpüğü olan. ‖ Köpüklenen: *Hilmi Beyin veda ziyafetinde köpüklü bir şey içmişler, pek hoşuna gitmiş, hep onu söylüyor* (H. E. Adıvar). *Köpüklü bira.*

— Miner. *Köpüklü akik,* köpük biçimi dallı budaklı şekilleri olan bir akik çeşidi. (Bu şekiller manganez oksitlerden ileri gelir.)

— Mutf. *Köpüklü krema,* özel bir âlet veya çatalla çalkalanarak köpük haline getirilmiş süt kreması. (ML)

KÖPÜLEMEK geçl. f. *Halk dili.* Yastık, yorgan, yatak v.b.yi dikişle yer yer bastırmak. (M)

KÖPÜRME i. (*köpürmek*'ten *köpür-me*). Kim. Bir sıvının içinden geçerek yüzeyde patlayan kabarcıklar halinde hızlı bir gaz yayılmasından ileri gelen gürültülü kaynama. (L)

KÖPÜRMEK geçz. f. (esk. türk. k.). Köpük yapmak, köpük meydana getirmek: *Aman dikkat... diye bağırdı ve hep birden gittikçe artan bir dikkatle bu köpüren, kendi üstünde canlı bir mahlûk gibi toplanıp dönen çamur ve toprak rengi buluta bakıyorduk* (A. H. Tanpınar). *Kahve köpürdü.* ‖ [Sabun v.b. şeyler için] Suda eriyerek köpük yapmak. ‖ Ekşiyip köpüklenmek. ‖ *Mec.* Çok kızmak, hiddetlenmek: *Şükriye Hanım, Rabia'nın henüz çocuk denilecek çağda olduğunu söyleyince bütün bütün köpürdü* (H.E. Adıvar). *Kara Memiş oğlu Turhan köpürmüş, bağırırken elini göğsüne, alnına vuruyor, kalkıyor, oturuyordu* (A.H. Müftüoğlu).

— Mutf. Kaynayarak (reçeller gibi) veya ekşiyerek (meyve suları gibi) yahut telle çarpılarak (yumurta akı gibi), köpük çıkarmak, kabarmak.

◆ **Köpüre köpüre** zf. Köpürerek: *Ben uzakça bir yere, etrafında suların köpüre köpüre aktığı bir kayanın üstüne sinmiştim* (R.N. Güntekin). (ML)

KÖPÜRTME i. (*köpürtmek*'ten *köpürt-me*). Köpürtmek eylemi, köpürmesine yolaçma.

— Fizikokim. *Köpürtme gücü,* yüzeysel etkin çözeltilerin, sıvıya katılan veya içinde kendiliğinden oluşan hava veya diğer gazlar eşliğinde köpük verme kabiliyeti.

— Sanay. Şehir suyundaki yağlı maddeler oranı günde 10 gramı aşınca, yağlı maddelerin fazlasını temizlemek için yapılan işlem.

— ANSİKL. Sanay. *Köpürme,* iki düşey bölmeyle üç kısma ayrılmış havuzlarda yapılır. Orta kısımdaki sular, devamlı hava gönderilerek çalkalanır; yan kısımlardaki su ise durgundur. Çalkalanma sırasında kenarlara vuran yağlar bu kısımlarda toplanır. Bölmelerdeki delikler, yağların orta kısımdan yanlara geçmesini sağlar. Su, ters eğim verilmiş bir boşaltma kanalıyle yoluna devam eder. Yağlar ise yan bölmelerde suyun yüzüne çıkar ve emilerek dışarı atılır. (LM)

KÖPÜRTMEK geçl. f. (*köpürmek*'ten *köpür-t-mek*). Köpürmesini sağlamak: *Sabunu köpürtmek.*

— Petr. Yarı sıvı, yarı buhar halinde su ile, hidrokarbon köpüğü meydana getirmek. (ML)

KÖPÜRTÜCÜ i. (*köpürtmek*'ten *köpürtücü*). Köpürtme özelliği taşıyan.

— Min. Yüzdürme işleminde suyun kararlı bir köpük vermesini sağlamak amacıyle kullanılan ayıraç: *Çam yağı klasik bir köpürtücüdür.* (LM)

KÖR sıf. (esk. türk. k.). Görme duyusundan yoksun, görme yetisi olmayan. Gözü görmeyen, âmâ: *Beyaz renge boyar onlar zenciyi / Ela gözlü yapar kör dilenciyi* (Y. Z. Ortaç). ‖ Keskinlik niteliği azalmış veya kaybolmuş: *Bu kadar odunu bu kör balta ile mi keseceğim?* ‖ Az ışık veren, zayıf ışıklı: *«Zavallı budala,. namuslu olacağım diye şimdi mektepte kör bir elektrik ışığı altında kim bilir neler çekiyordur* (A. H. Tanpınar). *Kör bir kandilin hafifçe aydınlattığı sandukaya baktı* (Ömer Seyfeddin). ‖ Çözülmez, karışık, çetrefil (mesele). ‖ Sonu tıkalı olan, çıkmaz, işlek olmayan, sapa: *Kör hat.* ‖ [İğne için] İplik geçirilecek deliği olmayan. ‖ — *Mec.* Görmez, dikkatsiz. ‖ Gafil, gerçekleri göremeyen. ‖ Duyarlığını yitirmiş, duygusuzlaşmış: *Vicdanı kör.* ‖ Kötü anlamında deyimler yapar: *Kör talih.* ‖ *Kör çetik. Halk dili.* Kör sıçan, köstebek. ‖ *Kör etmek,* kör olmasına sebep olmak, köreltmek. ‖ *Kör olmak,* sonradan gözleri görmez olmak: *Ah, niçin, geçen sene gözüm ağrıdığı zaman kör olmadım da seni bu halde gördüm* (Namık Kemal). ‖ *Kör tırnak,* herhangi bir kaza veya hastalık sebebiyle büyüyemeyen tırnak.

— ÇEŞ. DEY. *Kör* (veya *kör gibi*) *bakmak,* bir yere baktığı halde görememek, bakıp görmemek. «Kör olmak» anlamında ant deyimleri yapar: *Nah şu nimete kör bakayım ki bir şey yapamadım* (B. Felek). ‖ *Kör boğaz,* yemek ihtiyacı. Pisboğaz, obur kimseleri niteler: *Bulunca kendine bir yer, doyunca kör boğazı / Kapandı gitti, bakarsın ki nekbetin ağzı* (M. Â. Ersoy). ‖ *Kör gözlü,* nankör, yapılan iyiliği, yardımı anlayıp takdir etmeyen. ‖ *Kör kadı,* doğru bildiği şeyi herkesin yüzüne söylemekten çekinmeyen kimseleri niteler. ‖ *Kör kadıya körsün demek,* birinin kusurunu yüzüne söylemekten çekinmemek. ‖ *Kör parmağım gözüne,* apaçık, göze batacak şekilde, aşikâr. ‖ *Kör kurşun,* serseri kurşun, başkasına veya amaçsız atıldığı halde bir kimsenin yaralanmasına veya ölmesine sebep olan mermi. ‖ *Kör kurttan bile vaz geçmemek,* en küçük bir varlığı bile hor görmeyerek korumak: *Tanrının kör kurdundan bile geçmediğine inanılırdı* (R. N. Güntekin). ‖ *Kör nişancı,* hedefi nişan alarak değil rastlantı sonucu vuran. Amaca bilerek değil, rastlantı ve şans yardımı ile ulaşan. ‖ *Kör ocak.* Bk. KÖROCAK. ‖ *Kör olası* (*kör olasıca, kör olsun* veya *iki gözü kör olasıca*), beddua sözü olarak kullanılır: *Hayır* [...] *şu kör olasının düşmesi düşmüş* ... (B. Felek). *Nasıl tahammül eder hür olan esaretine / Kör olsun, ağlamayan, ey vatan, felâketine* (M. Â. Ersoy). ‖ *Kör satıcının kör alıcısı,* «herkes dengiyle (iş yapar)» anlamında kullanılır. ‖ *Kör şeytan,* kötü kader. ‖ *Kör şeytandan bulmak,* beddua sözü olarak kullanılır. ‖ *Kör talih,* kötü talih, kötü kader: *Kör talih daha o zamanda bile imdadıma yetişmiyordu* (Ahmed Rasim). *Kör talih bu kimi gider kimi kalır / Ben ölmeylen kahbe dünya yıkılır* (Attilâ İlhan). ‖ *Kör tarafına rastgelmek,* kötü, aksi zamanına rastlamak. ‖ *Kör topal,* iyi kötü, idare edecek kadar veya derecede. ‖ *Anadan* (veya *anadan doğma*) *kör,* doğuştan kör olan kimseleri niteler. ‖ *Bakar kör,* göz kapakları açık olduğu halde görme yetisi olmayan: *Ayıbını görmeyelim böyle birbirimizin / Bende var zâf-ı basar, sen de bakar kör gibisin* (Sururî). Gözü gördüğü halde dikkatsizlik, dalgınlık v.b. gibi sebeplerden baktığı şeyi veya yeri görmeyen. ‖ *İki gözüm kör olsun.* Bk. İKİ

— Anat. *Kör delik,* alın kemiğinin kafatası yüzü içinde bulunan çok kısa ve bir çıkmazla kapalı kanal.

— Dy. *Kör yol huzmesi,* bir anayola bağlı hattan bir veya öteki tarafından kısa aralıklarla birbirine bağlanan ve devamı olmayan yolların bütünü. (Bir hangar, bir fabrika içindeki çeşitli mağaza ve binaların ulaştırma işlerini, uzun menzilli bir bataryanın ikmalini sağlamak için kurulur.)

— Denizc. *Kör baston,* cıvadıranın bastona bağlandığı yerin altına dikey olarak tespit edilmiş çubuk ucundaki makara dillerinden geçen köstek. (Bk. CIVADIRA.) || *Kör baston ventosu,* kösteğe binen baskıları eşitleştirmeğe ve desteklemeğe yarayan sabit halat. || *Kör kapak,* lombozları örtmek veya cam kırıldığı zaman körletmek için kullanılan demir kapak. || *Kör tıramola,* yelkenli tekne ile orsa alabanda tıramola yaparken teknenin herhangi bir sebeple rüzgâr üstüne doğru dönüşünü tamamlayamadığından rüzgâra baş vererek yelkenlerinin işlemez duruma gelmesi. || *Kör tıramolaya düşmek,* kör tıramola durumuna gelmek.

— Deric. *Kör kavaleta bıçağı,* işlenmemiş koyun derilerine demir vurmak için kullanılan madenî araç.

— Elektr. *Kör sargı,* elektrik makinelerinde devreye ait olmayan ve kullanılmayan bir boşluğu doldurmak için yapılan sargı.

— Havc. *Kör uçuş,* Lucien Rougerie'nin buluşu olan, uçakları sis içinde veya karanlıkta yönetme usulü. Bk. ANSİKL.

— Jeomorfol. *Kör* (veya *uçsuz*) *vâdi,* önüne bir yamacın çıkmasıyle, birdenbire biten bir vâdiden meydana gelen engebe biçimi: *Kör vâdinin ucunda suları toplayan bir obruk bulunur.*

— Mim. *Kör sağır,* güneş ışığını doğrudan almayan, yanlardan aydınlanan nef'lere denir. Işık almayan, örülmüş pencere ve kemerlere verilen ad.

— Sanay. *Kör flanş çıkarma,* kör flanş denen geçici tıkacı kaldırarak bir boru tesisatındaki dolaşımı serbest bırakmak.

— Teknol. Bir sustalı bıçak sapının iç donanımını meydana getiren madenî lamalardan her biri. || *Kör delik,* bir parçayı tamamıyle geçmeyen delik. || *Kör flanş,* özellikle bir cihazın sökülmesi sırasında boru tesisatındaki gaz veya sıvı geçişine engel olmak için iki köprü arasına yerleştirilen ve sonra sıkıştırılan geçici kapama plakası. (*Eşanl.* VANA.) || *Kör flanşla kapama,* bir boru tesisatını kör flanş yardımıyle geçici olarak tıkamak.

— Tıp. *Kör fistül,* bir deliği olan ve bir çıkmazla sonuçlanan fistül.

— Zır. *Kör çapa,* toprak topaklarını parçalayarak dağıtmağa yarayan ucu küt çapa. || *Kör tane,* içi dolup gelişmemiş hububat tanesi.

— ANSİKL. Havc. *Kör uçuş*'ta pilot, özellikle gözden geçirilmiş borda âletlerinin yükseklik, eğim, hız, dönemeç göstergeleri v.b. işaretlerine göre davranır. Bu usulün uygulanması bütün dünya ülkelerinde zorunlu olarak kabul edilmiştir; havayolları pilotlarının *kör uçuş brövesi* almaları gereklidir; çünkü kulağın yarım daire kanallarına bağlı denge duyusu, görüş olmadığı zaman yetersiz kalmakta, pilot havada uçağın bulunduğu yeri anlamakta güçlük çekmektedir. Bundan ötürü, görmeden yere iniş için özel teknikler geliştirilmiştir.

◆ i. Gözleri görmeyen kimse: *Nasıl da beyazdır sabahlar içinden / Bir körün ellerine değen aydınlık bir su* (F.H. Dağlarca). [Bk. ANSİKL. *Tıp. bölümü.*] || *Halk dili.* Mezar, kabir: *Melikin düşmanına hiç körden yeğrek zindan yoktur* (Kul Mesud).

— ÇEŞ. DEY. *Kör azabı. Halk dili.* Kabir azabı, büyük acı, ıstırap: *Bir gün recep ayında oruç tutmuş olaydı ona kör azabın etmezlerdi* (Ahmed Daî). || *Kör değneğini beller gibi,* hep aynı şeyleri tekrarlayıp duran kimseler için kullanılır. || *Kör dövüşü,* kimsenin ne yaptığını bilmediği, herkesin yalnızca birbirini engellediği kısır bir didişmeyi veya herhangi bir işi belirtir. || *Kör gördü, sağır duydu,* herkesin haberi oldu: «*Kim haber verdi? diyor ... Sormaya var mı lüzum? / Yediğin herzeyi kör gördü sağır duydu kuzum!* (M.Â. Ersoy). || *Körle yatıp şaşı kalkmak,* değersiz ve kötü nitelikleri olan kişilerle ilişki kurarak kötü huylar edinmek. || *Körler sofrasında ışıkla kaşık aramak* (veya *körler mahallesinde ayna satmak*), boş ve gereksiz işlerle uğraşmak. || *Körün istediği bir göz, Allah verdi iki göz,* bir meselede istenilenden çok verim veya çıkar elde edildiğini belirtir. || *Körün istediği iki göz biri elâ biri boz,* birinin kendi değerinin üstünde aşırı isteklerde bulunduğunu belirtir. || *Körün taşı,* rastlantı sonucu bir kimseye zarar veren ve hesapta olmayan iş. || *Körün taşı kelin başı,* kaçamak, baştan savma bir cevap verilmesi gerektiği zaman kullanılır. || *Körün taşına benzememek,* bir işin rastgele değil, bir amaç güdülerek yapıldığını belirtir: *Bu iş körün taşına pek benzemiyor sanıyorum ki bilerek yaptılar.* || *Körünü kırmak, Halk dili.* Hevesini almak. || *Körünü öldürmek, Halk dili.* Gururunu kırıp acizliğini itiraf etmek. || *Bir kör dövüşüdür gidiyor,* «kimsenin kimseden ve ne yaptığından haberi yok» anlamında kullanılır. || *Dokuz körün bir değneği,* kalabalık bir ailenin biricik dayanağı: *Ailesine dokuz körün bir değneğiydi* (R.N. Güntekin). || *Elinin körü.* Bk. EL.

— ANSİKL. Tıp. *Kör*'lerin sayısı genellikle, sanıldığından çok daha fazladır. 1950'de dünyadaki kör sayısı 6 567 000 tahmin edilmiştir. Körlerin yüzde 70'ten çoğu, yaklaşık olarak dünya nüfusunun yüzde 52'sini kapsayan Asya'dadır. Körlerin sayısı yaşlılar arasında daha fazladır çünkü genç yaşta gözlerini kaybedenler, ileride görme yeteneği kazanamadıkları gibi, ihtiyarladıkça kör olma ihtimali de yıldan yıla artar. Meselâ, 100 000 kişide 2 yaşında 9 kör bulunurken, 20 yaşında 50, 60 yaşında ise 300 köre rastlanmaktadır.

Körlüğün sebepleri birkaç yıldan beri değişmiş, birçok memlekette bulaşıcı hastalıklardan ileri gelen körlükler çok azalmıştır. Doğuştan gelen göz bozuklukları dışında, savaşta yaralanma, kafa travmaları, bu arada özellikle trafik kazalarından ileri gelen travmalar birer körlük sebebi olarak yeni doğan çocuklarda görülen cerahatli oftalmi'nin, frengi ve trahomun önüne geçmiştir.

Körler hakkında ileri sürülen yanlış fikirlerden en başta geleni, kısa bir zaman için de olsa karanlıkta kalındığında duyulan duyguları körlerin duygularına benzetmektir. Oysa durum büsbütün başkadır. En büyük ihtiyaçmış gibi kabul edilen görme duyusunun birdenbire kaybolması kişiyi afallatır, çünkü insan gözle edinilen bilgilerle normal olarak yetindiğinden, dikkatini topladığı herhangi bir görme olayında görme duygusuna çok az da olsa duyulabilir bir tat, bir dokunma, bir işitme, bir koku duygusunun eklendiğinin farkına varmaz. İşte bu duygular geliştirilerek keskinleştirilince körün dış dünya ile ilişki kurarken başvurduğu duygular haline gelir. Gerçekten körlerde işitme keskinleşir, dikkat işitilene yönelir, bir insan, yüzüyle olduğu gibi sesiyle de tanınır. Öteki duygular için de bu böyledir; kör için kokular hem çok çeşitli, hem özeldir; dokunma duyusu yalnız parmakların ucunda değil bütün vücut yüzeyindedir. Böylelikle her şeye dikkat edilir, her şey birleştirilir, her şeyden istifadeye çalışılır; bundan ötürü organlarda büyük bir incelik, büyük bir çözümleme yeteneği ve işitilen, duyulan, dokunulan nesneler arasında keskin ayırımlar yapabilme imkânı doğar. Bu imkânlarla bir körün, çoğunlukla sanıldığı gibi hareketsiz, tembel bir hayat değil, kendine özgü etkin bir hayat sürebileceğini anlamak kolaydır. Bir körün iş hayatında yer alması, bir iş yapabilmesi için ona körlüğünü yenmesini öğretmek gerektir. İlk çağlarda körler doğar doğmaz yok edilmemişlerse ister istemez düşkün, muhtaç, ezilmiş kişiler olarak kalmağa mahkûmdular. Bunların çoğu fakirlik içinde ömür geçirmek zorunda idi. Ortaçağda körler dilenci kalmakla beraber şarkcı, hokkabaz olarak halkı eğlendirmeğe çalışmışlardır. Tıpkı işçiler, öğrenciler gibi onlar da korporasyon kurmuşlardır. 1784'te Paris'te Valentin Haüy ilk özel körler okulunu kurduktan sonra Avrupa ve Amerika'da bunların benzerleri açılmıştır. Valentin Haüy'ün öğrencilerini eğitmek için kullandığı âdi kabartma harfler yerine 1852'de, dâhi bir kör olan Louis Braille'in geliştirdiği kabartma noktalar halindeki alfabe getirilmiştir. Son derece basit olan bu

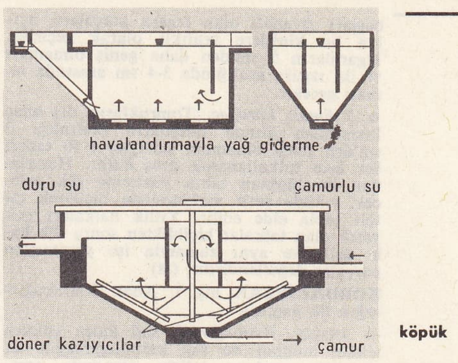

sistem harflere olduğu kadar rakamlara, müziğe, hattâ stenografiye bile uygulanabilir. Üstünlüğü sayesinde bu alfabe bütün dünyada körlerin eğitiminde temel olarak kabul edilmiş, anlaşmaya bağlı fakat yine de öğrenilmesi kolay şekillerin kullanılma sakıncasına rağmen birinci sınıf bir çalışma aracı olarak kullanılagelmiştir.

Bugün körlerin çalışma alanında yer aldıkları bir gerçektir. Kişisel yeteneklerine uygun bir eğitimle, birçoğu işçi ve müzikçi olarak hayatlarını kazanmak durumundadırlar. En büyük engel, halkın onlara el uzatmaktan çok, yararsız bir acıma duygusuyle gözlerini kaybetmiş kişinin göreceği işin değerine önem vermek istememesidir. Yalnız candan ve zekice yapılan bir yol gösterme, körle gören arasındaki dengeyi yerine getirebilir. Körleri koruma derneklerinin amacı da bundan ibarettir.

◆ **Körü körüne** zf. İyiyi kötüyü, yararı zararı anlamadan, dikkat etmeden, düşünüp taşınmadan: *Bunlara körü körüne inanıyoruz* (Sabahattin Ali). [ML]

KÖRAĞAÇ blş. i. Marang. Kontratablanın orta katını meydana getiren ve yumuşak ağaçlardan hazırlanan bölüm. (Bk. ANSİKL.) || *Çıtalı körağaç,* kare kesitli çıtaları yan yana getirerek hazırlanan körağaç. (Bk. ANSİKL.) || *Çürütmeli körağaç,* masif olarak hazırlanmış tablanın her iki yanına açılan kinişlerle ağırlığı ve çalışması azaltılan körağaç tabla. (Bk. ANSİKL.) || *Izgaralı körağaç,* hazırlanan çerçeve içine bir boş, bir dolu gelecek şekilde ızgaralar yerleştirilerek yapılan körağaç. (Bk. ANSİKL.) || *Yığmalı körağaç,* kenar tahtalarını üst üste tutkallayıp istenilen kalınlıkta tabla biçilerek hazırlanan körağaç. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Marang. Kontratablaların iç ve orta kısımlarına *körağaç* denilen bir tabla koyma zorunluluğu vardır. Diğer katlar körağacın alt ve üstünde, kontrasına gelecek şekilde tutkallanır. Körağaç, ıhlamur, kavak, çam, kızılağaç, köknar gibi yumuşak ve kuru ağaçlardan yapılır. Yıllık halkaları yüzeye dik gelecek şekilde hazırlanır, budakları çıkarılıp yamanır ve kusurlu yerleri onarılır. Körağaç yapımında duruma göre çeşitli usuller uygulanır.

● *Çıtalı körağaç.* Aynı cins ağaçta ve kalınlıkları esas tablanın yarısına eşit olacak şekilde kare kesitli çıtalar, kalınlık makinesinde hazırlanır. Tutkal sürülmeden yan yana getirilir. Dağılmaması için her iki başı daha ince bir çıta ile çivilenir. Astar kaplamaları sıkıldıktan sonra bu çıtalar sökülür. Çıtaların iç ağaçtan ve yıllık halkaları yüzeye dik gelecek şekilde hazırlanması teknik yönden gereklidir.

● *Çürütmeli körağaç.* Genişlikleri 7-10 sm olan tahtalar yan yana tutkallanır. Hazırlanan masif tablanın çalışmaması ve hafif olması için iki yüzü de daire testeresinde çürütülür. Kiniş aralıkları, körağaç kalınlığı kadar, bir yüzden, bir tersten ve derinlikleri de körağaç kalınlığının $\frac{2}{3}$'si olacak şekilde çürütülmeli, bundan sonra astar kaplamalar pres edilmelidir.

● *Izgaralı körağaç.* İstenilen tabla ölçüsüne göre çerçeve hazırlanır. Çerçeve kayıtlarından karşılıklı iki tanesinin iç kısımlarına kiniş açılır. Çerçeve kalınlığında ve

başları zıvanalı olan ızgara parçaları, açılan bu kinişlere aralıklı olarak geçirilir. Izgaraların 5 sm'den daha geniş olmaması ve iki ızgara aralığında 3-4 sm arasında olması gerekir.

● *Yığmalı körağaç.* Tomrukların dış ağaç kısmından alınan tahtaların (kalınlığı 3 sm'den fazla olmamak şartıyle) 8-10 tanesi üst üste tutkallanarak pres edilir. Hazırlanan bu bloktan tahta yüzlerine dik gelecek şekilde şerit makinesinde biçilerek çıtalı tabla elde edilir. Yıllık halkaları çok yatık olan tahtalar biçildikten sonra dik hale gelir ve aynı zamanda işe yaramayan parçalar değerlendirilir. (M)

KÖRBAĞIRSAK bls. i. Anat. Kalınbağırsağın ilk parçası.

— ANSİKL. *Körbağırsak* sağ kalça çukuru içinde bulunur ve sağ kalınbağırsağın alt yarısını meydana getirir. Üzerinde organın iç kenarında solucansı apandis'in yer aldığı noktada birleşen üç şerit vardır. Bunun biraz yukarısında Bauhin kayağını meydana getirmek üzere kıvrım bağırsağın ağızlaştığı delik bulunur.

Körbağırsakta tüberküloz ve kanser gibi çeşitli hastalıklar meydana gelebilir; iltihaplanmasına *tiflit* adı verilir. (L)

KÖRDUMAN bls. i. Koyu, yoğun sis, pus. (M)

KÖRDÜĞÜM bls. i. Çözülmeyen, ilmiksiz düğüm. || *Mec.* Çözümlenmesi imkânsız veya çok güç olan, çetrefil mesele: *Zira hayatın ruhumuzda yavaş yavaş hasıl ettiği kördüğüm bir türlü çözülmez* (A. Ş. Hisar). [M]

KÖREBE bls. i. Gözü bağlanan birinin, diğerlerini tutmağa çalıştığı bir çocuk oyunu. (M)

KÖRELMEK geçz. f. (*kör*'den *kör-el-mek*). Körleşmek: *Bıçak köreldi.* || [Ateş için] Sönmeğe yüz tutmak. || [Kaynak, kuyu v.b. için] Kurumağa yüz tutmak. || — *Mec.* Değer ve yeteneklerini kaybetmek: *Zekâsı körelmek.* || Eski coşkunluğunu ve neşesini kaybetmek: *Ölürsem körelir babam ocağı* (Kayıkçı Kul Mustafa).

— Biyol. [Bir organ için] Görevi kalmadığı veya etkinliğini yitirdiği için küçülmek. *Esk.* Dumura uğramak. Bk. ATROFİ. (M)

KÖREŞE i. *Halk dili.* Yerdeki kar üzerinde buz tutmuş tabaka. (M)

KÖRFARE bls. i. Zool. Macaristan'dan Küçük Asya'ya ve Mısır'a kadar yaygın kemirgen hayvan. (*Körfaregillerden.*)

— ANSİKL. *Körfare* (*Spalax zemmi* veya *S. typhlus*) 20 sm uzunluğunda, silindirimsi kalın gövdeli, kuyruksuz, kısa kulaklı bir hayvandır; gözleri deri altında gizli, tüyleri kadife gibi sık ve kalındır. Toprak altında uzun dehlizler açar. (L)

KÖRFAREGİLLER çoğl. bls. i. Zool. Kemirgen memeli hayvanlar familyası. (Örnek tipi *körfare*'dir [Spalax typhlus]. Ayrıca *rhisomys*'lerle *tachyoryctes*'ler de bu familyaya girer.) [L]

KÖRFEZ i. (yun. *kolpos*'tan). Kara içine sokulmuş deniz parçası. Büyük koy: *Toroslar, Antalya körfezinden, bu dalgalarla Akdeniz'e kavuşuyor* (F. R. Atay). *İzmit körfezi.* || Sıf. *Mec.* İşlek olmayan kuytu (yer).

— Coğ. Genellikle kıyı, geniş bir kıvrım yaparak *körfez* meydana getirir (msl. Antalya, İskenderun, Lion, Cenova, Tonkin körfezleri); bazen de denize açıldığı kısım çok sınırlı olur ve körfez karaların içine daha derin bir şekilde sokulur (msl. İzmit körfezi). [M]

KÖRKANDİL bls. i. Işığı çok az kandil: *Çiroz'un, içeri girince ilk işi körkandili üflemek oldu.* || Bls. sıf. *Mec.* Aşırı derecede (sarhoş): *Eve her gece körkandil geliyor.* (M)

KÖRKAYA bls. i. Denizin sığ kısımlarında görünmeyen ve bu yüzden tehlikeli olan taş, kaya. (M)

KÖRKUYU bls. i. Susuz kuyu, su çıkmayan veya suyu kurumuş kuyu: *Yolda bir kör kuyu var imiş* (Molla Lütfi). [M]

KÖRKÜTÜK bls. sıf. Aşırı derecede, kendini kontrol edemeyecek kadar (sarhoş): *Bir sarhoş, hem de körkütük* (N. Araz). *Karargâha getirildikleri zaman, körkütüktüler* (Kemal Tahir). [M]

KÖRLEMEDEN zf. (*körlemek*'ten *körle-me-den*). Bilmeden, bilmeksizin, anlamadan. Tahminen, görmeksizin. || Nişan almadan, rastgele. (M)

KÖRLENMEK veya **KÖRLEŞMEK** dönşl. f. (*körlemek*'ten *körle-n-mek* veya *kör-le-ş-mek*). Keskinlik niteliği azalmak veya kaybolmak: *Bıçak körlenmiş.* || —*Mec.* İşlemez hale gelmek, dumura uğramak. || Verimsiz hale gelmek. || Değer, itibar veya yeteneklerini kaybetmek: *Bu dağ köyünde körlenip gidiyordu.* || [Çıban, yara v.b. için] Kapanmak, iyileşmeğe yüztutmak. (M)

Körler Hakkında Mektup (*Lettre Sur Les Aveugles*), fransız yazarı Diderot'nun eseri, 1749'da yayımlandı ve yazarın üç ay hapsedilmesine sebep oldu. Réaumur'ün başarılı bir ameliyatını vesile eden Diderot, insanın düşüncelerini duyumlarına bağlayan duyumcu teorinin doğruluğunu savunur ve dünyanın başlangıcını maddecilik açısından açıklar. (L)

Körler Meseli, Baba Bruegel'in Napoli müzesindeki tablosu (kopyası Louvre'dadır). Peş peşe ilerleyen altı körü tasvir eder. İlk ikisi bir dereye düşmüştür. Eser şu latin atasözünün resimle anlatılışıdır: *Si caesus caecum ducit ambo in foveam cadunt* (Eğer bir körü bir kör güderse, ikisi de hendeğe yuvarlanır). [L]

Körler okulu, gözleri görmeyen, okul çağındaki çocukları eğitmek amacıyle kurulmuş ilkokul ve ortaokul seviyesindeki kurumlar (kuruluşu 1889). İlk teşebbüs Kâmil Paşa kabinesinin maarif nazırı Münif Paşa zamanında, İstanbul'da Ticaret mektebi müdürü Grati Efendi tarafından yapıldı ve körlük ile sağırlık aynı cinsten maluliyetler sayılarak bu iki grup için Ticaret mektebinde bir bölüm açıldı. Dört yıl öğretim yapılan bu okulun Körler kısmı kapatıldı (1895); Sağırlar bölümünün faaliyetine de bir süre sonra son verildi (1908).

İzmir'de, türk vatandaşı olan musevî Alber Karamona'nın 1910'da sağır ve dilsizler için açtığı özel okul 1923'te Sağlık bakanlığı kadrosuna geçtikten sonra, burada körler için de bir bölüm kuruldu (1927). 1951'de çıkarılan 5822 Sayılı kanunla, bu okul Millî Eğitim bakanlığına bağlandı ve körler ile sağırlar ayrılarak Sağırlar okulu İzmir'de bırakıldı, Körler okulu ise Ankara'da Etimesgut'ta hazırlanan yere nakledildi. 1954'te de Gaziantep'te ikinci körler okulu açıldı.

1971'de bu okullardan Ankara'dakinde 4 yönetici 28 öğretmenin nezaretinde 188 öğrenci okumakta, 45 öğrenci de sıra beklemekteydi; Gaziantep'te 3 yönetici ve 19 öğretmenin nezaretinde okuyan öğrencilerin sayısı da 143'tü.

Bu tarihte Türkiye'de körlerin toplam sayısı 61 000'i erkek ve 41 000'i de kadın olmak üzere 100 000'i geçmekteydi.

Körler okullarında eğitim ilkokul ve ortaokul seviyesinde yapılır. İlkokula alınan öğrencinin intibaksızlık göstermesi halinde çocuk hazırlık sınıfına nakledilir ve bu devre üç yıla kadar uzayabilir. İlkokul kısmı 6 yıl ortaokul kısmı da 3 yıldır. Okuma-yazma Braille alfabesiyle matematik işlemleri kasa taşlarıyle yapılır, cebir denklemlerinin çözümünde Taylor sistemi uygulanır.

Körler okullarında öğrenim 18 yaşına kadar devam eder ve gençlerin üretici duruma getirilmesi ön planda tutulur.

Eğitim planlarında, 1971'de İstanbul'da, 1972'de İzmir'de, 1974'te de Elazığ'da, üç okul daha açılması öngörüldü. (M)

KÖRLERÜLKESİ. Esk. coğ. Eski yazarlar tarafından Khalkedon'a (Kadıköy) verilen ad. Heredotos'a göre Pers generali Megabazos, Khalkedon halkını şehirlerini bugünkü Sarayburnunun bulunduğu yere kurmadıkları için körlükle suçlamış ve bölge Körlerülkesi adını almıştır. Strabon ve romalı tarihçi Tacitus da Delphoi Apollon kâhinine gidip nerede şehir kuracaklarını soran Megaralılara «Körlerülkesinin karşısına» dediğini yazmaktadır. (M)

KÖRLEŞTİRME i. (*körleştirmek*'ten *körleştir-me*). Psikol. Kişinin, kendi bilinç alanından, üzüntü verici, acı bir olayı veya bir hatırayı yok etmesini sağlayan ruhsal mekanizma. (M)

KÖRLEŞTİRMEK geçl. f. (*körleşmek*'ten *körleş-tir-mek*). Körleşmesine sebep olmak. (M)

KÖRLETMEK geçl. f. (*kör*'den *kör-le-t-mek*). Keskinlik niteliğinin azalmasına veya kaybolmasına sebep olmak: *Vura vura bıçağı körletti.* || *Mec.* Değer, itibar veya yeteneklerini kaybetmesine sebep olmak: *Fakat onu kendi memleketinde körletmedikçe, eserini burada yakmadıkça, heykellerini burada kırmadıkça elinden kurtulmak ihtimali yoktu* (F. R. Atay). || Geçerliğini veya işlerliğini kaybettirmek: *Yeni açılan mağaza, yanındakini körletti.* || Azaltmak, kaybettirmek: *Devletli hiç de bu cinsten, yani nefis, ruh terbiyesi diye kendini azaba sokacak, kısmetini körletecek [...] insanlardan değildi* (A. H. Tanpınar).

— Ask. Düşmanın top ateşini zayıflatmak veya susturmak. (M)

KÖRLÜK i. (*kör*'den *kör-lük*). Görme yetisini kaybetmiş kimsenin durumu. (Bk. ANSİKL.) || *Mec.* Beceriksizce yapılan iş, dikkatsizlik. || Gerçeği görememe hali, gafillik. || *Körlük etmek* (veya *vermek*). *Halk dili.* Nispet etmek, inadına yapmak.

— Nörol. *Kabuksal körlük,* iki taraflı artkafa lezyonlarından ileri gelen körlük. (Gözde herhangi bir arıza olmaz.) || *Ruhsal körlük,* beyin yarımküresinde meydana gelen bir hastalık sebebiyle cisimleri, yüzleri, renkleri veya grafik simgelerini görüp tanıyamama durumu. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. *Körlük* özel bir hastalık değildir. Gözde veya başka bir yerdeki çeşitli sebeplerden ileri gelebilir. Bu sebeple birçok çeşidi vardır:

göz körlüğü, retina veya görme sinirinin bozukluğundan veya göz ortamlarının, özellikle merceğin bir bozukluğundan ileri gelir. Bu çeşit körlüğün sebebi, gözde doğuştan mevcut bir şekil bozukluğu, bir hastalık veya yaşlılık olabilir. Körlük yapabilen hastalıklardan bazıları *keratit, iritis, koroidit* ve *cerahatlı oftalmi*'dir. *Amoroz,* herhangi belirli bir lezyona bağlanamayan, fakat geçici olabilen bir körlüktür;

kar körlüğü, ışığın uzun süre kar'da yansımasından ileri gelen bir amorozdur, fakat korneada bazı bozukluklara sebep olabilir.

körler alfabesi

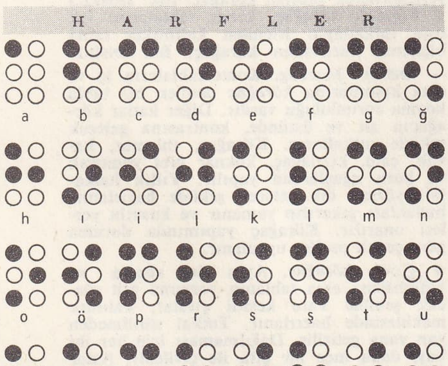

harfleri ve işaretleri ifade eden büyük noktalar kabartmadır; içi boş noktalar ise büyük noktaların her altılı gruptaki yerini ve durumunu göstermek bakımından işe yarar.

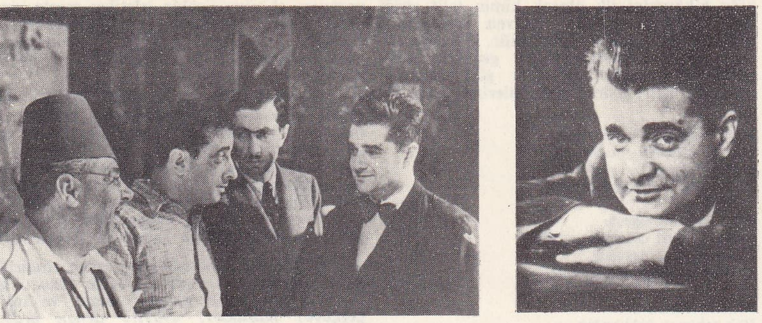

solda, «İntikam Maçı» adlı oyunda soldan sağa, Behzat Butak, Vasfi Rıza Zobu, Muammer Karaca ve **Hazım KÖRMÜKÇÜ** (İstanbul Şehir tiyatroları, 1937-1938 dönemi); sağda, **Hazım KÖRMÜKÇÜ**

Çeşitli *ruhsal körlük*'ler vardır: cisim körlüğünde, hasta dokunduğu zaman ne olduğunu bildiği cisimleri görür, fakat bunları tanıyamaz; resimlere karşı olan körlükte, hasta hiç bir resim veya simgenin anlamını kavrayamaz; renk körlüğünde ise hasta ne renkleri tanıyabilir, ne de birbirinden ayırt edebilir; yüz körlüğünde hasta en yakınlarının bile yüzünü gördüğü halde bunları tanıyamaz; tek taraflı körlüklerde sistematik olarak çevresinin sol yarısını göremez; aleksilerde ise hasta okuyamaz (kelime körlüğü). [LM]

KÖRMAĞARABALIĞI blş. i. Birleşik Amerika'nın yeraltı sularında (Mamut mağarası) yaşayan kemikli balık. [Deriye gömülü ufacık gözleri vardır]. (L)

KÖRMÜKÇÜ (Hazım), türk tiyatro ve sinema sanatçısı (İstanbul 1898 - ay.y. 1944). Öğrenimini Şemsülmekâtip ve Kabataş idadîsinde yaptı. Belediye meclisinde zabıt kâtipliği yaptığı sırada tiyatro ile ilgilenmeğe başladı; Dârülbedayi'ye girdi (1915). İlk defa sahneye 1918'de Halid Ziya'nın (Uşaklıgil) *Füruzan* adlı oyununda uşak rolünde çıktı. Dârülbedayi'nin önde gelen sanatçıları arasında yer aldı. 1924-1925 Tiyatro döneminde Muhsin Ertuğrul'un Ferah tiyatrosunda kurduğu toplulukta çalıştı. 1925-1926 Döneminde Raşit Rıza'nın Tepebaşı'nda temsiller verdiği topluluğa geçti. Kısa bir süre Fikret Şâdi'nin «Millî sahnesi» ile Anadolu turnesine çıktı. 1927'de yeniden kurulan Dârülbedayi kadrosuna girdi. Musahipzade Celâl'in oyunlarında büyük ün kazandı. Daha sonra müzikli oyunlarda ve operetlerde rol aldı. İlk filmi 1929'da çevrilen *Kaçakçılar*'dır. Başlıca filimleri: *İstanbul Sokaklarında* (1931); *Karım Beni Aldatırsa* (1933); *Leblebici Horhor Ağa* (1934); *Aysel, Bataklı Damın Kızı* (1934); *Aynaroz Kadısı* (1938); *Bir Kavuk Devrildi* (1939); *Akasya Palas* (1940); *Kahveci Güzeli* (1941). [M]

KÖRNER (Christian Gottfried), alman hukukçusu ve edebiyat tenkitçisi (Leipzig 1756 - Berlin 1831). Ününü, hukukçu olmasından çok Schiller ile kurduğu yakın arkadaşlığa borçludur. Schiller, 1785-1787 arasında Körner'in Dresden'deki evinde kaldı. Körner Schiller'in eserlerinin ilk derlemesini hazırlayarak, 1812-1815 arasında 12 cilt halinde yayımladı. Ayrıca Schiller'in çıkardığı dergilerde makaleler yazdı. Bu makaleler 1808'de *Ästhetische Ansichten* (Estetik Üstüne Görüşler) adıyle kitap halinde yayımlandı. (M)

KÖRNER (Karl Theodor), alman şairi (Dresden 1791 - Gadebush yakınları 1813). Gottfried Körner'in oğlu. Schiller'in yakın arkadaşı. Yazdığı başarılı komedi (*Der Nachwächter* [Gece Bekçisi], 1815; *Die Gouvernante* [Mürebbiye], 1818) ve dramlarıyle (*Zriny* [1812]; *Rosamunde* [1814]) Viyana'daki Burgtheater'in resmî şairi oldu. 1813'teki millî ayaklanmada Lützow savaşçılarına katıldı. Yurtseverlik duygularını dile getiren şiirler yazdı. Bu şiirler ölümünden sonra (1814) *Leyer und Schwert* (Lir ve Kılıç) adı altında derlendi. Körner, çarpışma sırasında öldürüldü. (L)

KÖRNER (Theodor), avusturyalı devlet adamı (Komarom, Macaristan 1873 - Viyana 1957). Karl Theodor Körner'in yeğeni. Birinci Dünya savaşında hizmet gördü; Avusturya cumhuriyetinin kurduğu yeni orduda genel müfettiş oldu (1918). 1925-1934 Arasında Sosyal Demokrat partiden milletvekili seçildi. 1934 Şubatında görevinden uzaklaştırıldı, Schutzbund'un (yarı askerî bir siyasî teşkilât) şefi olarak tevkif edildi. Anschluss'tan sonra nazilerce iki defa hapsedildi. Viyana Burgmeister'i oldu (1945-1951). 27 Mayıs 1951'de cumhurbaşkanı seçildi. Özellikle Avusturya'nın tarafsızsızlık siyasetine katkıda bulundu. (L)

KÖROCAK blş. i. Çocuksuz aile. (M)

Köroğlu, ünlü türk halk hikâyesi ve bu hikâyenin kahramanı. Orta Asya'dan Tuna boylarına kadar yaygın bir kahramanlık hikâyesidir. Asıl konusu yiğitlik olan bu ünlü hikâyede tahminlere göre, XVI. yy.-daki celâlî ayaklanmaları ile ilgili Köroğlu adında bir eşkıya kahramanın hayatı anlatılır. Son araştırmalarla XVI. yy.da Köroğlu adlı bir celâlînin yaşadığı anlaşıldı. Ayrıca aynı adı taşıyan bir yeniçeri şairinin yaşadığı, 1577-1590 Osmanlı-İran seferine katıldığı da, bu seferlerde büyük başarıları bulunan Özdemiroğlu Osman Paşa için söylediği iki manzumeden öğrenilmektedir. Bu saz şairinin varlığını Evliya Çelebi de belirtir. Bu bilgilerden saz şairinin varlığı kesin olarak anlaşılmakla birlikte, hikâye kahramanı Köroğlu ile şair Köroğlu'nun aynı kişi olup olmadığı kesin olarak bilinmemektedir. Ancak Başbakanlık arşivinde bulunan bazı yeni belgelerden, Bolu dolaylarında 1579-1582 yıllarında Köroğlu adında bir eşkıyanın türediği öğrenilmektedir. Köroğlu hikâyesi de, bu sıralarda ortaya çıktığı ve henüz geçerli başka belgeler de bulunmadığından eşkıya Köroğlu ile şair Köroğlu'nun aynı kişi olduğu kabul edilir. Köroğlu hakkındaki yeni bir iddiaya göre, Köroğlu'nun asıl vatanı Horasan'dır ve Anadolu'daki celâlîlerle ilgisi yoktur; hayatı destanlaşan Köroğlu, Kun Yabguları sülâlesinden gelmedir. Oğuznamelerde Karakonak, ermenice metinlerde ise başbuğları Mamak'ın adıyle Mamikonyan Satrap ailesi diye gösterilen aile, Murat suyu boylarını İranlılara karşı korumuştu. Bu aile Arpaçayı ve Yukarı Aras boyuna da hâkim olarak, sonraları Karakoyunlu Türkmenleri adıyle ortaya çıktı. V. yy.dan başlayarak Ortodoks Bizans'a ve zerdüştî-mazdekî Sasanîlere karşı Gregoryen mezhebinin koruyuculuğunu yapan bu ailenin destanı, bugün de bütün Ön Asya Türkleri arasında yayılmış olan Köroğlu destanları halinde yaşamaktadır. Bu sebeple halk arasında Köroğlu'nun yeri hep Yukarı Aras, en çok da Kars ili olarak gösterilmektedir. Yine bu görüşe göre Köroğlu adı Osmanlılardan önce de Anadolu dışında türk illerinde vardır. Sonradan XVI. ve XVII. yy.larda Anadolu'da bu adı taşıyan taklitçiler meydana çıkmıştır. Bu görüşlerden hangisi doğru olursa olsun, hikâyenin esasının birtakım eski tarih olayları içinde bulunduğu bir gerçektir. Hikâye, Anadolu'ya yayılırken yeni ve yerli kılığa bürünmüş, olay Anadolu'da geçmiş gibi bir durum almıştır. Bu yeni yapı, çağının tarih olaylarıyle de beslenerek adetâ yeniden ortaya çıkmıştır. Yeni hikâyenin şiirlerini daha eskiye götürmek mümkün değildir. Köroğlu, öteki halk hikâyeleri çeşidinden, asıl konusu kahramanlık olan ve bazı tarih olaylarıyle de birleşen, nazım ve nesir karışımı bir hikâyedir. XVI. yy.ın ikinci yarısından sonra artan ve celâlî ayaklanmaları adıyle anılan olaylarla da beslenerek büyümüş, halk tarafından benimsenerek sevilmiş, kısa sürede çok yaygın duruma gelmiştir.

Konusu. Güzel at meraklısı olan Bolu beyi, sert ve zalim bir kişidir. Birçok atı olan bey, seyisi Yusuf'u baharda güzel ve cins at satın alması için yola çıkarır. Yusuf uzun araştırmalardan sonra at satıcılarının elinden kır bir tay alır. Bu, Fırat nehrinin sularından çıkarak oradaki kısrağa aşan kutsal aygırdan olma çok cins bir taydır. Tayın şimdilik gösterişi yoktur. Ama ileride mükemmel bir hayvan olacaktır. Yusuf bunu bilir. Bolu'ya geldiğinde, Bolu beyi bu zayıf ve çirkin görünüşlü tayı görünce çok kızar. Yusuf gerçeği anlatamaz. Bolu beyi Yusuf'un gözlerine mil çektirir; tayı da ona vererek kovar. Kör Yusuf, tay ile birlikte Sıvas'a döner; oğlu Ruşen Ali'ye olanları anlatır, intikam alacağını söyler. Ali babasının tavsiyeleriyle tayı terbiye etmeğe başlar. Kır tay karanlık bir ahırda, yıllarca yetiştirilir; ara sıra dışarı çıkarılarak koşturulur. Ayakları çamura değmediği zaman istenilen duruma geldiğini anlarlar. Bu arada Ruşen Ali de büyür, babayiğit bir delikanlı olur. Bir gün baba oğul, Aras ırmağında, Yusuf'un rüyasında gördüğü bir velinin Bingöl dağlarından geleceğini haber verdiği üç sihirli su köpüğünü beklerler. Bu köpükleri Yusuf içecek, hem gözleri açılacak, hem de intikam almak için gereken güç ve gençliği elde edecektir. Ruşen Ali, köpükler gelince dayanamaz, babasına haber vermeden üçünü de kendisi içer. Yusuf bunu öğrenince üzülür. Fakat, oğlunun kendi yerine intikam alacak bir bahadır olacağına sevinir. Ali'ye bu sihirli köpüklerden biri sonsuz yaşama gücü, biri yiğitlik, öteki de saz çalma ve şairlik kabiliyeti vermiştir. Bir süre sonra Kör Yusuf, in-

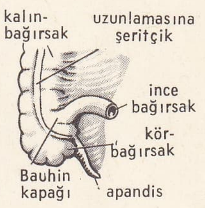

körbağırsak

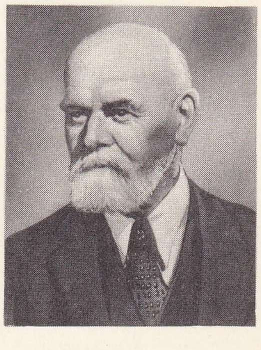

Theodor KÖRNER
avusturyalı devlet adamı

«Körler Meseli»
Baba Bruegel'in eseri tablo (bütün ve detay)
Napoli müzesi

Foto. MEYDAN; Keystone, Anderson - Giraudon (LAROUSSE)

Köroğlu (Malik Aksel koleksiyonu)

tikamının alınmasını vasiyet ederek ölür. Ali kır atı ile dağa çıkar. Artık adı Köroğlu'dur. Geleni geçeni soymağa başlar. Kendisi gibi kanundan kaçalar çevresine toplanırlar. Köroğlu yavaş yavaş çevrede nam salmağa başlar. Çamlıbel'de bir kale yaptırır. Adı yayıldıkça çevresine toplananlar da artar; küçük bir ordu olurlar. Köroğlu zenginlerden aldıklarını fakirlere, köylülere dağıtır. Üzerine gönderilen orduları bozguna uğratır. Boş zamanlarında saz çalar, şiirler söyler. Emrine giren yiğitler onu başbuğ tanırlar. Bir gün, güzelliğini duyduğu İstanbul kasapbaşısının oğlu Ayvaz'ı, Üsküda'dan bir hile ile kaçırır; evlât edinir. Ona gerekli silâhları kullanmayı, ata binmeyi öğretir. O da yaman bir delikanlı olur; savaşlara girer. Köroğlu daha sonra Bolu beyinin güzel bacısı Döne Hanımı, koçaklarıyle Bolu'ya baskın yaparak kaçırır; evlenirler. Köroğlu, Bolu beyinin ordusunu her zaman yenilgiye uğratır. Gelen geçen kervanlardan baç alır. Böylece yıllar geçer. Ara sıra büyük seferlere de girişirler. Bu arada biçok heyecanlı olay da geçer. Sonunda «delikli demir» (tüfek) icat edilince eski bahadırlığın geleneği bozulur, dünyanın tadı kalmaz. Bunu gören Köroğlu, beylerini toplar, dağılmalarını söyler. Kendisi de ortadan zirgânın getirdiği tüfekle oynayan beyler, kaybolur. Daha önce kır at sır olmuştur. Başka bir söylentiye göre, bir yahudi bebirbirlerini öldürürler; Köroğlu buna üzülerek kaybolur. Yine bir söylentiye göre, Köroğlu dağda rastladığı çobanda tüfeği görür, ne olduğunu sorar. Aldığı karşılığa inanmaz. Denemek için kendine çevirir, tetiğe basar; yaralanarak ölür. Sonra beyler dağılır. Bütün Türkler arasında söylenen bu kahramanlık hikâyesinin değişik şekilleri vardır. Köroğlu hikâyesinin devamı sayılan «beylerin serüveni», yirmi dört kol meydana getirir. Köroğlu hikâyesi, halk hikâye geleneğinde olduğu gibi, nazım nesir karışıktır. Duygusal yerleriyle konuşmalar çoğu zaman manzumdur ve türkü olarak geçer. Bu manzumeler, kendi türleri içinde sanat yönünden kuvvetli, kahramanlık duygularını iyi yansıtan eserlerdir. Bunlarda eski çağların cenkleri canlanır.

Köroğlu, halkın gözünde mert bir tip, çetin bir bahadırdır. İyilikseverdir, zavallıları korur, halka zulmeden derebeylerine aman vermez; duygulu, sevimli bir kahramandır. Halk onu bir hikâye kahramanı değil, yaşamış bir tarihî kahraman olarak kabul eder; canlı bir hatıra gibi benimser, varlığının her safhasında yaşatır. Saz şairleri onu pir sayarlar; toplantılarında fasıl başında bir *Köroğlu türküsü* söylerler. Zamanla, beylerin çevresinde meydana gelen hikâyeler, onu daha çok yaşatmak isteğinden doğmuştur. Bugün Doğu Anadolu'da Köroğlu geleneği hâlâ yaşamaktadır. Köroğlu hikâyesini ilk olarak kimin telif ettiği belli değildir. Küçük serüven olaylarının biraraya getirildiği söylenebilir. Şiirlerin de ayrı şairlerce söylendiği bir geçektir. Köroğlu doğu halk hikâyeleri gibi zamanla geliştirilmiştir. Köroğlu türkülerinden bir örnek:

Mert dayanır, nâmert kaçar
Meydan gümbür gümbürlenir
Şahlar şahı divan açar
Divan gümbür gümbürlenir.

Yiğit kendini öğende
Oklar menzili döğende
Kılıç kalkana değende
Kalkan gümbür gümbürlenir.

Ok atılır kalâsından
Hak saklasın belâsından
Köroğlu'nun nârasından
Dağlar gümbür gümbürdenir. (→ Bibliyo.) [M]

Köroğlu, Erzurum yöresinde oynanan bir savaş oyunu. İki kişi karşılıklı kılıçlarla birbirlerine hamle ve çeşitli savaş oyunları yaparlar. Sonunda dost olarak sarılıp meydanı terkederler. (M)

KÖROĞLU bļş. i. Ünlü halk kahramanı Köroğlu'nun sözünü herkese geçirmesine telmihen; kocanın karısına verdiği ad: *Bizim köroğlu bugün biraz rahatsız da...*

— DEY. *Bir köroğlu bir ayvaz.* Bk. AYVAZ. (M)

KÖROĞLU dağları, Batı Karadeniz bölümünde, Kuzey Anadolu dağlarının İç Anadolu'ya komşu olan en iç sırası. Doğuda Kızılırmak dirseğinde Osmancık dolaylarıyle, batıda Bilecik (Sakarya-Karasu) arasında uzanır ve geniş bir yer kaplar. Kuzeydeki Bolu-Ilgaz dağlarından Devrez ve Ulusu-Gerede çayı vâdileriyle ayrılır. En yüksek yeri: Bolu'nun güneydoğusundaki Aladağ kütlesinin *Köroğlu tepesi* (2 378 m). Yer yer çam ormanlarıyle kaplıdır. Özellikle orta kesiminde Üçüncü zamanın ilk yarısına ait volkanik kayaçlardan (andezit, dasit v.b.) oluşur. Çevrede daha eski tortul kayaçları (birinci zaman şistleri, ikinci zaman ve eyosen flişleri) meydana çıkar. Çankırı-Kastamonu, Ankara Zonguldak demiryolu, Kızılcahamam-Gerede, Beypazarı-Geyve yolları, bu dağlar arasından geçer. (M)

KÖRÖS, rumence **Criş**, Roman'ya ve Macaristan'da ırmak. Üç koldan gelen Criş* (macar sınırını geçer geçmez Körös) suları, Macaristan'ın Bekes ili topraklarında birleşerek Szentes'in yukarı kesiminde Tuna'ya ulaşan *Harmas Körös*'ü meydana getirir. (L)

KÖRPE sıf. (esk. türk. k.). Henüz yetişmiş, çok taze (bitki) veya daha büyümemiş (hayvan): *Dereye aşağı gider kurt izi / Kurt ağzında gördüm bir körpe kuzu* (Pir Sultan Abdal). *Palamudun küçüğüne çingene palamudu derler, körpe olur* (B. Felek). *Körpe fidan.* (*Zt.* KART.) || Yeni koparılmış meyve (meyve, sebze v.b.): *Körpe hıyar. Körpe domates.* || [İnsan için] Genç, taze, yeni yetişmekte olan: *—Körpe olacak ... Kart istemem!... Benim oğluma kızoğlan kız ...* (Ahmed Rasim). *Sapık zevklere alıştırmaya çalıştığı körpe kızdan güven ister* (Kemal Tahir). *Yüz elli bin kadının tütmüyor bugün bacası / Ne körpe oğlu denilmiş, ne ihtiyar kocası* (M. Â. Ersoy).

◆ **Körpecik** sıf. Çok körpe, pek taze. Pek genç.

◆ **Körpelik** i. Körpe olma hali. (M)

KÖRTİNG (Gustav), alman roman dilleri uzmanı (Dresden 1845 - Kiel 1913). E. Koschwitz ile *Fransız İncelemeleri* dergisini (1881-1897) ve *Fransız Dili ve Edebiyatı Gazetesi*'ni kurdu (1879). [L]

KÖRÜK i. (esk. türk. k.). Ateşi canlandırmak için kullanılan deriden yapılmış, açılır kapanır âlet: *Bütün gün körüğün başında sessiz sedasız çalışırdı* (S. F. Abasıyanık). || İçine toz halinde ilâç konulan ve hava akımıyle ilâcı püskürtmeğe yarayan âlet: *Bağ körüğü.* || Bazı âletlerin açılıp kapanmağa elverişli üst üste katlanmış kısmı. || Hava ile çalınan bazı müzik âletlerinde hava vermeğe yarayan, el veya ayakla işletilen meşin veya kâğıt kısım: *Armonika körüğü. Akordeon körüğü.* || *Demirci körüğü*, demircilerin ateşi havalandırarak canlandırdıkları büyük körük.

— ÇEŞ. DEY. *Demirci körüğü gibi.* Bk. DEMİRCİ. || *Göğsü* (veya *burnu*) *körük gibi işlemek*, yorgunluk, kızgınlık, korku gigi sebeplerden çok ve sık solumak. || *Laf körüğü* (veya *patlak körük*), çok geveze, gereksiz yere konuşan kimseleri nitelemek için söylenir. || *Yangına körükle gitmek* (veya *koşmak*), anlaşmazlık veya kavgayı şiddetlendirmeğe çalışmak, kışkırtmak.

— Arabacılık. İstenildiği zaman indirilip kaldırılabilen, iki yanı da bezle (kauçuklu) veya deriyle kaplı eklemli demir ve tahta çerçeve: *Körükler, «yaylı» denen arabalarda kullanılır.*

— Arıc. Arıları dumanlamağa, tütsülemeğe yarayan âlet. Bk. ANSİKL.

— Dy. *Yolcu arabası körüğü*, iki yolcu arabası arasında yumuşak malzemeden yapılan bağlantı geçidi.

— Etnol. Bk. ANSİKL.

— Ev eşyası. Bk. ANSİKL.

— Foto. Fotoğraf makinelerinde karanlık odayı meydana getiren sağlam bez veya deriden yapılmış, akordeon biçiminde yumuşak parça.

— Patol. *Körük sesi*, Bright hastalığında duyulan ve bir körüğün çekiş sesini andıran kalp sesi. (Bu anorganik bir sistol sesiyle bir dörtnal sesinin birlikte olmasından ileri gelir.)

— Sanay. Bir metalürji fabrikasının çalışması veya bir maden ocağının havalandırılması için gerekli havayı sağlayarak üflemeğe yarayan makine veya makinelerin tümü. Bk. ANSİKL.

— Teknol. Hava üflemeğe yarayan âlet: *Demirci körüğü.* || *Emme basma körük*, sürekli hava verecek şekilde bir yandan hava emerken öte yandan üfleyen körük.

— ANSİKL. Arıc. Aslında *körük*, içinde herhangi bir organik madde (bez, mukavva, çürümüş odun v.b.) yakılan bir bölmeden ve elde edilen dumanı üfleyen bir körükten ibarettir.

Layens körüğünde duman, bir saatçilik âletinin hareketle getirdiği paletli bir vantilatörle püskürtülür.

— Etnol. Körük, madencilik kadar yaygındır, fakat özellikle Afrika, Avrupa ve Uzakdoğu'da kullanılır. Birçok çeşidi bulunur: bazıları iki tane basit deri tulumdan meydana gelmiştir, bunlar sıkıştırılır ve açılır, borular havanın ateş üzerine yönelmesini sağlar; tulumlar topraktan yapılmış kaplar üzerine monte edilebilir ve böylelikle içine depo edilen hava miktarı arttırılır. Avrupa tipi körük, esnek deriyle birbirine bağlanmış iki tahta levhadan meydana getirilir; boyu değişik olabilir. Doğu tipi körükler silindir veya dörtgen biçimi kalıplar içinde gidip gelen pistonlardan yararlanır. Hepsinde hava akımının devamı birbiri üzerine konmuş iki körüğün sıra ile sıkıştırılmasıyle sağlanır.

italyan körüğü (XVI. yy.) Dekoratif Sanatlar müzesi, Paris

— Ev eşyası. Körük, Ortaçağ ve Rönesansta büyük şöminelerin en önemli yardımcısı oldu. Bazıları değerli malzemeden yapılır, taşlarla ve oymalarla süslenirdi (Louvre ve Cluny müzeleri). XVI. yy.da iki geniş kanadı bir deri kenarlıkla bağlanan ve uç kısmı bir madenî boru ile sonuçlanan körük ortaya çıktı. XVIII. yy.-da kanatlardan birinde hava girişini kolaylaştırmak için bir süpap veya bir körük nefesliği yapılmağa başlandı; Rouen fayansından ve lakeli ahşaptan yapılanları da vardır.

— Sanay. Birçok sanayi kuruluşunda kurutma, havalandırma, baca çekişini kolaylaştırma, kimyasal tepkimeyi hızlandırma veya bir ortamı ısıtıp soğutma işlemleri için çok miktarda düşük basınçlı hava gerekir. Yüksek fırınlarda, karbonun tam yanmasını sağlamak amacıyle borularla hava üflenir. Çelik fabrikalarında karbon ve çeşitli yabancı madde (Si, Mn, P) oranını düşürmek için konvertisörlere hava verilir.

Foto. MEYDAN; LAROUSSE

Maden ocaklarında galerileri havalandırmak ve zehirli gazları dışarı atmak için düşük basınçlı hava gönderilir. Bu amaçla gazlı veya türbinli kompresörler ve vantilatörlerden meydana gelen körük donanımları kullanılır.

◆ **Körüklü** sıf. Körüğü olan: *Körüklü araba. Körüklü çizme.* (ML)

KÖRÜKÇÜ i. (*körük*'ten *körük-çü*). Körük yapan veya satan kimse. ‖ Demirci dükkânlarında körük çeken kimse. ‖ *Mec.* Kışkırtıcı, kavga veya anlaşmazlığı şiddetlendiren kimse. (M)

KÖRÜKÇÜLÜK i. (*körükçü*'den *körükçülük*). Körükçünün yaptığı iş. (M)

KÖRÜKLEME i. (*körüklemek*'ten *körükleme*). Körüklemek eylemi.

— Petr. *Bitümlerin körüklenmesi*, ürünün yaklaşık olarak 200°C'lık bir sıcaklıkta tutulduğu bir depo veya kuleye basınçlı hava göndererek bir bitümün kısmî olarak yükseltgenmesi. (Böylece, bitümün yumuşama noktası yükseltilerek kalitesi düzeltilir.) (L)

KÖRÜKLEMEK geçl. f. (*körük*'ten *körükle-mek*). Körük aracılığıyle havalandırmak, üflemek: *Ocağı körüklemek. Ateşi körüklemek.* ‖ *Mec.* Kışkırtmak, şiddetlendirmek, teşvik etmek: *Mebuslukları temin edilmiş olan birtakımları da Heyet-i Vekile aleyhindeki cereyanları körükleyerek kendi maksatlarına göre istifade zeminleri hazırlamaya çalışıyorlardı* (Atatürk).

◆ **Körüklenmek** edilg. f. Körüklemek işine konu olmak: *Çuha şalvarları, şal kuşağın altından beyaz bir fasıla verdikten sonra kat kat körüklenerek dizlerine doğru iner ve orada biterdi* (Ş. S. Aydemir). ‖ *Mec.* Kızıştırılmak, kışkırtılmak. (M)

KÖRÜKLENMİŞ sıf. (*körüklenmek*'ten *körüklen-miş*). Petr. Basınçlı hava akımı ile elde edilmiş (herhangi bir ürün): *Körüklenmiş bitüm.* (L)

KÖRYILAN bls. i. Zool. Köryılangillerden kazıcı yılan; kızıl renkli, solucanla beslenen sürüngen. (Sıcak bölgelerde yaygındır. İlmî adı *typhlops*.) [L]

KÖRYILANGİLLER çoğl. bls. i. Zool. Kaygan pullu, basit gözlü, küçük boylu (en çok 1 m) kazıcı yılanları kapsayan sürüngenler familyası. (Çoğu köryılan ve glauconis cinsinden olmak üzere 130 kadar türü vardır. Bunlara bütün sıcak bölgelerde rastlanır. Tamamen zararsız yılanlardır.) [L]

KÖRYILANSIGİLLER çoğl. bls. i. Kertenkele familyası. (İlmî adı *anguidae*)

— ANSİKL. *Köryılansıgiller*'de dil uzun ve çatallıdır; ileriye doğru fırlatılabilir. Gövde uzama, bacaklar körelme eğilimi gösterir. Familyadaki bazı cinsler (*gerrhonotus, diploglossus*) kertenkeleye benzerse de çoğunda bacaklar ya çok basittir (*sauresia*); ya sadece arka bacakların çotukları bulunur (*ophisaurus*); veya bacaklar büsbütün deri altında saklıdır (*babaköş*). Köryılansıgillerin Güney Avrupa, Kuzey Afrika, Güney Asya, Orta ve Güney Amerika'da yaygın elli kadar türü vardır. (L)

KÖS i. (fars. *kūs*'tan). *Esk.* Savaşlarda, alaylarda deve veya araba üzerinde taşınan ve işaret vermekte kullanılan büyük davul.

— DEY. *Kös dinlemiş. Teklz.* Olur olmaz şeylere aldırış etmeyecek kadar tecrübe sahibi kimseler için kullanılır.

— Mus. Türk musikisinde davula benzeyen vuruşlu bir çalgı. (KÛSI HAKANÎ de denir.)

— ANSİKL. Mus. *Kös*, Mehterhane'de kullanılırdı. Bakır üzerine deve derisi geçirilerek yapılır. Yarım yumurta şekline benzer; üst kısmı geniştir. Çift olarak kullanılır. İki elde tutulan tokmaklarla usul vurulur. En küçükleri at ve katıra yüklenenleridir. Daha büyükleri *deve kösü*, en büyükleri *fil kösü*'dür. Kanunî'nin 1566 Zigetvar seferinde vurulan 130 sm çapında ve 127 sm yüksekliğindeki bir fil kösü bugün Askerî müzededir. (M)

KÖSE sıf. (fars. *kūse*'den). Bıyığı, sakalı çıkmayan veya çok seyrek olan (adam): *Yaşı belirsiz, köse, sıska, çirkin kahveci* (Ömer Seyfeddin).

— DEY. *Köse sakal*, çok seyrek sakal.

◆ İ. Temş. santl. Anadolu'da halk tiyatrosu oyunlarını düzenleyen kişiye verilen ad.

◆ **Köselik** i. Köse olma hali. (M)

KÖSE, Karadeniz bölgesinde (Doğu Karadeniz bölümü, Gümüşhane ili, Kelkit ilçesi) bucak; 12 866 nüf. (1965); 16 köy. — *Bucak merkezi*, 2 381 nüf. (1965). Kelkit-Gümüşhane yolunun 27. km'sinde; yüksl. 1 565 m. (M)

KÖSE ALİ PAŞA, türk kaptanıderyası (XVII. yy.). Erdel beyi Rakoczi'nin ölümü üzerine, Erdel işlerine bakmak için Seydî Ahmed Paşanın yerine Macaristan serdarlığına getirildi. Yanına, Anadolu ve Rumeli askeriyle Barcsay Akos'u (Akoş Barçay) alarak Varad kalesi üzerine yürüdü: 45 günlük bir kuşatmadan sonra bu kaleyi aldı. Erdel Belgradı'na (Pehervar) girerek Barcsay Akos'u makamına oturttu (1660). Barcsay Akos, bir süre sonra Rakoczi'nin kumandanı Kemény János (Kimin Yanoş) tarafından öldürüldü. Ali Paşa, Kemény'nin krallığını kabul etmedi. 1661'de Erdel'e girdi (1661). Halkın isteğine uyarak Apafi Mihaly'yi Erdel beyliğine getirdi. (M)

KÖSE dağı, Doğu Karadeniz bölümü ile, İç Anadolu'nun Yukarı Kızılırmak bölümü sınırı üzerinde, Zara-Suşehri arasında yükselen dağ kütlesi; 2 700 m. Yapısında volkanik kayaçların (andezit v.b.) kuşattığı billûrlu eski şistler hâkimdir. Sıvas'ı, Suşehri ve Refahiye üzerinden Erzincan'a bağlayan yol, dağın batı kenarını boylar. Karabayır geçidi, 1 975 m.

1243 Yılının temmuz ayında Selçukluları Moğollarla karşılaştıran *Köse Dağı savaşı*, kötü yönetim sonucu yenilgiye sonuçlanınca Selçuklu imparatorluğu moğol hâkimiyetine boyun eğmek zorunda kaldı. Bk. KEYHÜSREV II (Gıyaseddin). [M]

KÖSEFAKILI, İç Anadolu bölgesinde (Orta Kızılırmak bölümü, Kırşehir ili, Çiçekdağı ilçesi) bucak; 7 303 nüf. (1965); 17 köy. — *Bucak merkezi*, 337 nüf. (1965). Çiçekdağı'nın 31 km batısında; yüksl. 1 360 m. (M)

KÖSEĞİ i. *Halk dili.* Ocağı karıştırmağa yarayan odun veya demir sopa: *Herkes kendi köseğisini düştüğü yerde bulup ocağını orada tüttürdü* (N. Araz). ‖ Ucu yanık odun. (M)

KÖSELE i. (fars. *gāvsāle*, dana > *güsāle*'den). Ayakkabı tabanı, çanta v.b. şeyleri yapmakta kullanılan büyük baş hayvanların işlenmiş derisi: *Demirini topraktan çekti, köselesini dürdü, çivi kutusunu kapadı, çiriş çanağını sarmaladı. Bunları hep aheste yaptı* (R. H. Karay). ‖ *Kösele taşı*, mermerleri parlatmak için kullanılan küfeki taşı. — Kunduracıların üstünde kösele dövdükleri taş.

— ÇEŞ. DEY. *Kösele gibi*, sert ve çiğnenmesi güç etler için kullanılır. ‖ *Kösele suratlı. Teklz.* Utanmaz kimseler için kullanılır.

— Deric. *Sırt köselesi*, hayvanın sırt ve sağrı kısmını kapsayan, öküz veya inek derisinin bir parçası. (Köselenin en değerli parçasıdır. ‖ *Sunî kösele*, sunî kauçuk ve aktif dolgu gibi malzemeden (kauçuk, silis oksit, alüminyum silikat, karbonblak) yapılan madde. (Kauçuktan daha az esnektir, fakat daha kolay şekil alır. Dayanıklıdır ve kolay yapıştırılır. Ayakkabı tabanlarında kösele yerine kullanılır. Türkiye'de günde 5 - 6 ton sunî kösele üretilmektedir.)

◆ Sıf. Köseleden yapılmış veya kösele gibi olan: *Kösele ayakkabı*.

— DEY. *Kösele suratlı. Teklz.* Utanmaz kimseler için kullanılır. (ML)

KÖSEMEN veya **KÖSEM** i. *Halk dili.* Sürüye kılavuzluk eden koç veya teke: *Anladım ben önde kösemen siz arkada kınalı kuzu!* (Ahmed Rasim). ‖ Döğüşe alıştırılmış koç veya teke.

◆ **Kösemenlik** i. [Yalnız *kösemenlik etmek* sözünde geçer]. *Kösemenlik etmek*, kılavuz olmak, önderlik etmek, yol göstermek. (M)

KÖSE MİHAL (Mik Hael Kosses, islâmî adı **Abdullah,** — denir), rum asıllı türk akıncısı (öl. 1326). Tarihte Mihaloğulları adıyle ün kazanan akıncıların büyük atası. Bizans imparatorluğunun türk sınırı üzerinde bulunan Harmankaya kalesi beyiydi. Osmanlı kaynaklarının verdiği bilgiye göre, Osman Gazi ile Eskişehir beyi arasında, Şeyh Edebali kızı yüzünden bir anlaşmazlık çıkmıştı. Eskişehir beyi, Harmankaya hâkimi olan Köse Mihal ile birleşerek Osman Bey ile çarpıştı. Bu çarpışmayı Osman Gazi kazandı ve Köse Mihal'i esir etti. Fakat bir süre sonra kuvvetli bir teminat ile onu serbest bıraktı. Köse Mihal bundan sonra Osman Bey ile dost oldu.

1292'de Osman Gazi'yi Mudurnu, Taraklı ve Göynük taraflarına sefere teşvik etti, sefer sırasında da kılavuzluk yaptı. Osman Gazi'nin başarı kazanması üzerine Bilecik ve Yarhisar rum beyleri aralarında anlaşarak bir düğün bahanesi ile, Osman Gazi'yi tuzağa düşürmek istediler. Köse Mihal, Osman Beye bu durumu haber verdi. Hazırlıklı gelen Osman Bey, Bilecik beyini yendi ve kaleyi zaptetti (1299).

Köse Mihal, kesin olmamakla birlikte, çeşitli kaynaklardaki kayıtlara göre 1308 ile 1318 yılları arasında müslüman olduktan sonra *Abdullah Mihal* adını aldı. Osman Gazi'nin son zamanlarına doğru, Orhan Gazi ile birlikte, seferlere katılan Köse Mihal, Orhanili kalesinin ve daha sonra da Bursa'nın fethinde hazır bulundu (1326). Bursa'nın fethinden sonra öldü. Göl kasabasında bir zâviyesi ile bir hamamı vardı. — Oğlu YAHŞI BEY (öl. 1413), Çelebi Mehmed'in hizmetinde bulundu. — İkinci oğlu MEHMED BEY Musa Çelebi'ye beylerbeyi oldu. Murad II zamanında akıncı kumandanlığına getirildi. Murad II ile birlikte İstanbul kuşatmasına katıldı; bu sırada şehzade Küçük Mustafa Çelebinin İznik'i ele geçirmesi üzerine akıncı kuvvetleri ile o bölgeye gönderildi. İznik'e girmeyi başardı; fakat Mustafa Çelebinin beylerbeyi Taceddin oğlu Mahmud Bey tarafından öldürüldü (1423).

— Diğer oğlu AZİZ PAŞA'nın (öl. 1403), Mihal Bey adında bir oğlu vardı. Osmanlı ümerasından olan Mihal Bey (öl. 1435), Osmanlı tarihinde çok ünlü olan Mihaloğullarının atasıdır. (M)

KÖSEMİHAL (Nurettin Şazi), türk sosyoloğu (İstanbul 1909). Deniz Harp okulunu (1927), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe bölümünü bitirdi (1930). Çeşitli liselerde felsefe ve sosyoloji öğretmenliği yaptı. Durkheim üstüne hazırladığı bir tezle İstanbul Edebiyat Fakültesi Sosyoloji bölümüne doçent oldu (1944), 1960'ta profesörlüğe yükseltildi. 1952'den itibaren Milletlerarası Sosyoloji enstitüsünün kongrelerine katıldı. Çeşitli gazete ve dergilerde incelemeleri yayımlandı.

Başlıca eserleri: *Sosyal Doktrinler Tarihi* (1947, 1948); *Sosyoloji Tarihi* (1956); *Sanat ve Düşünce* (1957); *Sanat ve Fikir İşçileri* (1961); *Batı Uygarlığı ve Biz* (1968). [M]

KÖSEM SULTAN, Mahpeyker de denir, osmanlı hanedanının ünlü sultanlarından (1589 ?-İstanbul 1651), Kösem Sultan'ın milliyeti, doğum yeri ve tarihi ile hayatının ilk dönemi ve asıl adı, kesinlikle belli değildir. Saraya girmeden önce, Anastasya (veya Nasya) adını taşıdığını bildiren yazarların, yanıldığı kabul edilir. Söylendiğine göre Mahpeyker, Bosna valilerinden biri tarafından kızlarağası aracılığıyla saraya verildi. Sarayda güzelliğinden çok, zarifliği, şuhluğu ve görgüsüyle dikkati çekti. Kösem lakabı, (Pietro della Valle adlı bir İtalyan gezginine, göre) kelime, «sürülerin önünde kılavuz olarak giden» anlamına geldiği veya tüysüz ve düzgün bir cildi olduğu için verildi.

Kösem Sultan, sarayda, Ahmed I'in ilgisini çekti. Daha kıdemli hasekileri geride bıraktı; sarayın en nüfuzlu kadını oldu. Padişahtan, Murad (Murad IV [hük. 1623-1640]), Süleyman, İbrahim (hük. 1640-1648) ve Kasım adlı şehzadelerle, Ayşe ve Fatıma Sultanları dünyaya getirdi. Ayşe Sultan, sadrazam Nasuh Paşa ile, Fatıma Sultan da kaptanıderya Hasan Paşa ile evlendi. Kösem Sultan, bir söylentiye göre, hükümdarlık sırasının kendi çocuklarına gelmesini sağlamak için, Osmanlı saltanat usulünün değiştirilmesinde önemli bir etken oldu ve bu çabalarının sonunda, Ahmed I'in yerine, o zamana kadarki saltanat geleneğine göre, padişahın büyük oğlu şehzade Osman değil,

kös
(Türkische Gewänder adlı eserden)

Foto. MEYDAN

kardeşi Mustafa I geçti. Böylece, padişah olanın oğlu değil, hanedanın en yaşlısı hükümdar olmağa başladı. Kösem Sultan, Ahmed I'in ölümü üzerine, Yeni saraydan Eski saraya gönderildi. Fakat Mustafa I ve Osman I'in saltanatlarında da nüfuzunu sürdürdü. Özellikle yarı deli olan Mustafa I'in tahttan indirilmesi ve Murad IV'ün tahta çıkarılmasında (10 eylül 1623) etkili oldu. Kösem Sultan, bu tarihten sonra, «valide sultan» sıfatıyle çocuk yaşta olan yeni padişah adına, devlet yönetimini eline aldı. Bu durum, Murad IV'ün yetişerek iktidarı eline aldığı devreye kadar sürdü. Bununla birlikte Kösem Sultan, bu dönemde de, etkili oldu, tavsiye ve fikirleri padişah tarafından kabul edildi. İznik kadısının haksız idamı üzerine galeyana gelen ulemanın, kendi oğlu olmayan büyük şehzade Bayezid'i tahta çıkarmak istemelerinden kuşkulandı ve şeyhülislâm Ahîzade Hüseyin Efendinin idamına sebep oldu. Valide Sultan, Murad IV'ün, kardeşleri şehzade Süleyman ve Kasım'ı öldürtmesine engel olamadı. Fakat İbrahim'i, hükümdar olamayacak kadar güçsüz göstererek korudu ve osmanlı hanedanını yok olmaktan kurtardı. İbrahim'in tahta çıkışından sonra (8 şubat 1640), Valide Kösem Sultan, padişahın akıl zayıflığı ve tecrübesizliğinden yararlanarak, devlet yönetiminde etkili oldu. Fakat annesi tarafından yeni yeni cariyeler verilerek ölçüsüz bir yaşayışa itilen padişah, zamanla kimseyi dinlemedi. Yersiz kararlarla, vezirleri idam ettirdi; annesinin tavsiyelerini dinlemedi. Bu yüzden, Kösem Sultan, saraydan uzaklaşarak Topkapı dışındaki sayfiyesinde yaşamağa başladı. Sadrazam Salih Paşanın İbrahim'i tahttan indirerek yerine oğlu şehzade Mehmed'i geçirmek istemesi ve Kösem Sultan ile haberleşmesi, sadrazamın idamına, Valide Sultanın da İskenderçelebi bahçesine (Florya) sürülmesine yolaçtı. Bir süre sonra ülkenin iç ve dış durumu kötüleşti; israf ve sefahat dayanılmaz bir duruma geldi. Padişahın da çığırından çıktığını gören devlet adamları ve Yeniçeri ocağının ilerigelenleri, onu tahttan indirmeğe kesinlikle karar verdiler. Bu iş için, Kösem Sultanın da onayını almak istediler. Kösem Sultan, İbrahim'in tahttan indirilmesine karşı çıkar gibi görünmekle birlikte, devlet ilerigelenlerinin isteğine boyun eğdi. İbrahim, 8 ağustos 1648'de tahttan indirildi. 7 Yaşındaki oğlu Mehmed (Mehmed IV, Avcı Sultan Mehmed) hükümdar oldu. Kösem Sultan, çevirdiği oyunlarla, torunu Mehmed IV'ün annesi Turhan Sultanın gençlik ve tecrübesizliğini bahane ederek, sarayda kalmayı ve iktidarı elinde tutmayı başardı. Sultan İbrahim devrinde, büyük çıkarlar sağlamış olanlar, tekrar İbrahim'i tahta geçirmeyi düşünüyorlardı. İbrahim'in sarayda kapatıldığı yerin penceresi ve kapısı Kösem Sultanın emriyle örüldü; ancak yemek verilebilecek kadar bir delik bırakıldı. İbrahim'in gece gündüz haykırması, saray halkını üzüyor ve bu üzüntü halk arasında da gittikçe yaygın bir durum alıyordu. Kösem Sultan bu durumun iktidar ve hayatına mal olacağını anlayınca, oğlunun öldürülmesini sağladı. Kösem Sultan, Mehmed IV'ün hükümdarlığının ilk yıllarında *Validei Muazzama, Koca Valide, Ümmülmüminîn, Sahibetülmakam, Validei Atîka, Validei Kebîre* gibi sıfatlarla, bir hükümdar gibi saltanat sürdü. Bu kudret devrinde, onun en büyük dayanağı, Yeniçeri ocağı ve bu ocağın nüfuzlu ağalarıydı. Bunların arasında bulunan Kara Murad Ağa (sonradan sadrazam olan Kara Murad Paşa), Bektaş Ağa (İstanbul'un ve taşranın ticarî hayatını ele alarak büyük servet yaptı), Koca Muslihittin Ağa, Kara Çavuş, Kethüda Bey, Sarı Kâtip gibilerinin bütün devlet işlerinde büyük bir kudreti vardı. Zamanla, bunlara karşı sarayda, Valide Turhan Sultanın önderlik ettiği bir muhalefet meydana geldi. Sarayın içinde ve dışında, çeşitli düzenlerin uygulandığı bir nüfuz mücadelesi başladı. Bu mücadeleler sırasında ülke, bütünüyle sefalete düştü. Anadolu'da yer yer ayaklanmalar baş gösterdi. İstanbul'da, malî sıkıntı yüzünden «züyuf akçe» basılarak piyasaya sürülmesi ve karşılığında ayarı sağlam altınların alınmak istenmesi, esnaf ve halkın ayaklanmasına yolaçtı. Ayaklanma, ertesi gün, yeniçerilerin ve ocak ağalarının çabalarıyle önlenebildi. Turhan Sultan ile taraftarlarının rekabeti üzerine, Kösem Sultan ile ocak ağaları bu tehlikeye kesin bir çözüm yolu aradılar. Mehmed IV'ün tahttan indirilerek yerine kardeşi Süleyman'ın geçirilmesi ve bu arada padişahın zehirletilmesine karar verildi. Kararlaştırılan gün ve saatte, sarayın bazı kapıları açık bırakılacaktı. Buradan içeri giren ağalar, Süleyman'ı tahta çıkardıktan sonra Turhan Sultan ile taraftarlarını alıp götüreceklerdi. Fakat suikast önceden duyuldu ve Turhan Sultan ile taraftarlarından başlala Uzun (Dev) Süleyman Ağa hemen harekete geçtiler; zülüflü baltacılar, hasodalılar ve ocak ağalarının baskısından bıkan bütün saray ağalarını toplayarak silâhlandırdılar. 3 Ağustos 1651 gecesi, teraviden iki saat kadar sonra lala Süleyman Ağa, adamlarıyle büyük valide sultanın dairesinin önüne geldi; kapıcıları öldürerek içeri girdi. Kösem Sultan, önce, gelenleri, saraya gizlice çağırttığı ocak ağalarıyle adamları sandı. Gerçeği anlayınca kaçarak odaların birinde, bir dolabın üzerindeki gizli hücreye saklandı. Fakat saklandığı yerden bulup çıkardılar. Zülüflülerden Küçük Mehmed (Kuşçu Mehmed veya Deli Doğancı) adlı birisi bir pencere perdesinden kestiği kordonla Kösem Sultanı boğdu. Mahpeyker Kösem Sultanın cenazesi, Topkapı sarayından çıkarıldı; Eski saraya götürüldü. Kocası Ahmed I'in türbesine gömüldü. Bu olaydan sonra, ocak ağaları da ortadan kaldırılarak nüfuz ve kudretlerine son verildi. Kösem Sultan, ölümünden sonra geride büyük bir servet bıraktı. Yıllık gelirleri toplam olarak 250 000 riyal tutan 5 büyük has (Menemen, Zile, Gazze, Ezdin ve Kilis'te), 50 000 kuruş değerinde 2 700 şal, 20 sandık florin, birçok mücevher ve çeşitli eşya bu servetin bir kısmıdır. Bununla birlikte, eli sıkı bir kimse değildi. Çevresindeki insanların pek çoğuna yardım ederdi. Her yıl recep ayında, kıyafet değiştirerek hapishaneleri dolaşır, katillerin dışında, bütün mahkûmları sevindirirdi. Bu yüzden, ölümüne üzülenlerin sayısı çok oldu. Kösem Sultanın hayır eserleri arasında, Üsküdar'daki *Çinili cami* ile yanındaki mektep, çeşme, dârülhadis, çifte hamam, sebil Anadolukavağı yakınındaki (Sultanselim) *Valide medresesi mescitleri;* İstanbul'da Çakmakçılar yokuşundaki *Validehanı* ve Topkapı dışındaki bahçesi gösterilebilir. Ayrıca Anadolu ve Rumeli eyaletlerinin çeşitli kazalarında, İstanbul'da, Galata'da, Eyüp'te, Eğriboz, Midilli ve Kıbrıs adalarında vakıfları vardır. (→Bibliyo.) [M]

KÖSEOĞLU (Edip Hakkı), türk ressamı (İstanbul 1904). Kadıköy lisesini, Güzel Sanatlar akademisini bitirdi (1927). Avrupa yarışmasını kazanarak Paris Tatbikî Sanatlar okulunda öğrenimine devam etti. Türkiye'ye dönünce, Güzel Sanatlar akademisine öğretim üyesi oldu. 1940'ta Halkevleri Genel merkezince Anadolu'ya gönderilen ressamlar arasında, Adana çevresinde çalıştı (*Seyhan'da Taşköprü; Toros Dağları; Seyhan'da Pamuk Tarlası; Mandalar; Mangal Başında*). Esererinde değişik üslûplar görülür. Kişiliği, daha çok izlenimci çalışmalarında ortaya çıkar. Figür ve kompozisyonlarında da başarılıdır. Breughel'i akla getiren resimlerinde yergiye de yer verdi. Birçok karma sergiye katıldı. İstanbul Resim ve Heykel müzesi ile resmî ve özel koleksiyonlarda eserleri vardır. (M)

KÖSE PEYGAMBER. Bk. ERETNA (Alâeddin).

KÖSERLİ, Akdeniz bölgesinde (Adana bölümü, Adana ili, Ceyhan ilçesi) bucak; 14 534 nüf. (1965); 17 köy. — *Bucak merkezi,* 2 243 nüf. (1963). Ceyhan'ın 31 km kuzeydoğusunda; yüksl. 35 m. (M)

KÖS KÖS zf. (*küsmek*'ten [?]). Başı önde, neşesiz ve düşünceli bir halde: *Bir kahkaha koptu. Ben, kızarak kös kös arabaya bindim* (R. N. Güntekin). *Gelenler, mahçup, perişan, geldikleri gibi kös kös geri döndüler* (N. Araz). [M]

KÖSKÜN. Bk. ELBİSTAN.

KÖSNÜ i. *Halk dili.* [Hayvanlar için] Çiftleşme isteği.

◆ **Kösnülük** sıf. *Halk dili.* Kösnü ile ilgili. (M)

KÖSNÜK sıf. ve i. (*kösnümek*'ten *kösnü-k*). *Halk dili.* Eş isteme zamanı gelmiş (hayvan). [M]

KÖSNÜMEK geçz. f. (*kösnü*'den *kösnümek*). *Halk dili.* [Hayvan için] Eş isteme zamanı gelmek. (M)

KÖSSEN, Avusturya'da (Tirol) kış sporları merkezi, Büyük Ache kıyısında, alman sınırı yakınında (yüksl. 589 m). [L]

KÖSTEBEK i. Gözleri hemen hiç görmeyen, toprağı oyarak yerleşme huyunda olan böcekçil memeli hayvan. (Bk. ANSİKL. *Zool. bölümü*). || *Altın köstebek,* madagaskar tanreklerine çok yakın olan ve avrupa köstebeklerine benzeyen güney afrika köstebeklerinin yedi ayrı türünün yaygın adı. (ilmî adı *Chrysochloris aurea.*) || *Tepeli köstebek,* Condylura cristata'nın yaygın adı. || *Köstebek kapanı,* köstebek yakalamak için kullanılan araç. (Yaylı bir kapakla oyuk bir ağaç parçasından meydana gelir, fare kapanı gibi kurularak kullanılır.) || *Köstebek yuvası,* köstebeğin yuvasını kazdığı sırada meydana getirdiği toprak yığını. — Bir köstebek yuvasını meydana getiren dehlizlerin tümü. *Teşm. yol.* Küçük tepecik.

— Vet. *Köstebek illeti,* beygirin ensesinde meydana gelen hücre dokusu iltihabı hastalık. *Eşanl.* BOYUN FLEGMONU.

— ANSİKL. Zool. *Köstebek*'ler ön ayakları kuvvetli, ince uzun vücutlu, toprak kazıcı küçük hayvanlardır. Gözleri çok ilkel durumdadır. Kalın olan gözkapaklarının ortasında eğik bir pencerecik halini alan bir delik vardır. Bu hayvanlar bütün ömürlerini toprak altında geçirir ve derin galeriler açar. Daire biçiminde tünellerle çevrili, «köstebek yuvası» denilen bir yerleşme odası düzenler ve orada barınır. Doymak bilmeyen köstebek, böcekleri, özellikle bütün yer solucanlarını yok eder, fakat bitki köklerini kestiğinden zarara yolaçar. Avrupa ve Asya'da yaşar. Köstebek derisi (*Talpa Europaea*'dan elde edilen deri) kürk ticaretinde çok değerli sayılır.

Köstebeğin canlı halde yuvasına yığdığı, miktarı bazen 1 000'i bulan solucanların niçin kaçmadığı daha yeni anlaşılmıştır: bunun sebebi köstebeğin solucanların başlarını ısırarak onları kötürümleştirmesidir. Ayrıca 30 m uzunluğunda ve bir kısmı akarsu yataklarının altından geçen köstebek tünellerine rastlanmıştır. (L)

KÖSTEBEKGİLLER çoğl. i. Köstebekleri, desman'ları v.b. içine alan böcekçil memeliler familyası. (L)

KÖSTEK i. Hayvanın kaçmasını önlemek için iki ayağını birbirine bağlayan ip, zincir v.b. || Koşulan beygirlerin tepmesini önlemek için kuskun kayışına eklenen kayış. (Köstegi nalbantlar, nallayacakları hayvanı kösteklemek, biniciler ise ayakta dururken, binek hayvanını kendi çevresinde döndürerek çalıştırmak için kullanırlar.) || Saat, kılıç, anahtar v.b. gibi şeylere süs için takılan, gümüş, altın veya taklit zincir, kordon: *Saat köstegi.* || *Mec.* Engel. || *Köstek vurmak,* hayvanın ayağına köstek bağlamak. || *Boyun köstegi,* boyuna takılan uzun altın veya gümüş zincir.

— ÇEŞ. DEY. *Köstek olmak,* engel olmak, ayak bağı olmak. || *Köstegi kırmak,* kaçmak. || *Estek köstek etmek.* Bk. ESTEK.

— Avc. Çığırtkan olarak kullanılan kuşun bacağına takılan kösele halka.

— Balıkç. Bir oltada ucuna iğne bağlanan misina parçası. || Bazı ağları tutmağa yarayan tahta parçası. || Bazı yemleri takmak için kullanılan düzenek.

— Denizc. Cıvadıra bastonları altından bordalara bağlanan sabit halat. Bk. CIVADIRA.

— Spor. Yağlı güreş oyunu (yerde iken, iki kolla, rakibin bir veya iki ayağını birden sarma vaziyetine denir. Bir elle köstekleyenin başına basılırken, teker teker ayakları kurtarmak suretiyle göstekten kaçılır. Buna *köstekten sıyrılma* denir.)

◆ **Köstekli** sıf. Köstek vurulmuş: *Ayağı köstekli at.* || Köstek takılmış veya köstegi olan: *Köstekli saat.* (ML)

KÖSTEKLEMEK geçl. f. (*köstek*'ten *kös-*

tek-le-mek). Hayvanın ayaklarını köstekle yürümez hale getirmek.

◆ **Kösteklenmek** edilg. f. [Hayvan için] Birbirine bağlamak. || *Mec.* Engel olmak. Ayağı köstekle bağlanmak. || — *Mec.* Ayağına bir engel takılarak düşer gibi olmak. || Engel olunmak, bir iş yürümez hale getirilmek. (M)

KÖSTENCE, rumence **Constanta,** Romanya'da liman şehri, Dobruca bölgesinin idare merkezi; 117 000 nüf. Köstence, Karadeniz kıyısında, büyük kısmı sunî olan limanının yanında yükselen küçük bir yerin yamacında kurulmuştur. Dobruca'dan geçen ve Tuna'yı Cernavoda'da aşan demiryolunun bitim noktasında önemli bir sayfiye merkezidir. Romanya'nın hemen bütün deniz ticareti Köstence limanından yapılır. Tersaneler. Makine ve besin (konserve fabrikaları) sanayii.

— Tar. Köstence eski bir yunan kolonisiydi. Eskiçağda *Tomoi* diye anılırdı. Şehir bugünkü adını roma çağında burada kurulan *Konstaniye* adlı bir ticarethaneden alır. XV. yy.da Osmanlılar tarafından alınan şehirde bir sancak teşkilâtı kuruldu. Bayezid II, Morova seferi sırasında Köstence'ye uğrayarak şehrin imarı ile ilgilendi. Daha sonraları şehir Dobruca sancağına bağlandı. XIX. yy.ın sonlarında nüfusu 33 235'ti. Bu nüfusun 14 039'u türk ve tatardı. 1877-1878 Osmanlı - Rus savaşı sonunda imzalanan Berlin antlaşmasıyle (13 temmuz 1878) Köstence (ve Dobruca) Osmanlılardan alınarak Romanya'ya verildi. (M)

KÖSTER (Albert), alman edebiyat tarihçisi (Hamburg 1862 - Leipzig 1924). 1892'de Marburg, 1899'dan sonra da Leipzig üniversitesinde ders verdi. En önemli hizmeti, tiyatro tarihi üstüne yapılacak çalışmaları teşvik etmesi ve bu konuyu belli başlı bir araştırma alanı haline getirmesidir. Eserleri arasında önemli olanları şunlardır: *Schiller als Dramaturg* (Oyun Yazarı Olarak Schiller) [1891]; *Der Dichter der Geharnischten Venus* (Zırhlı Venüs'ün Şairi) [1897]; *Gottfried Keller* [1907]; *Die Meistersingerbühne des 16. Jarhunderts* (XVI. yy.da Usta Şarkıcılar Sahnesi) [1920]; *Die Deutsche Literatur der Aufklärung* (Aydınlanma Döneminde Alman Edebiyatı) [1925]. (L)

KÖSTERE i. Teknol. Bileyicinin küçük taşı. (L)

KÖSTLİN (Christian Reinhold), alman hukukçusu ve yazarı (Tübingen 1813 - ay.y. 1856). Hegel'ciliği ceza hukukuna uygulayan hukuk akımının önde gelen temsilcilerinden biri olan Köstlin, 1841'den itibaren Tübingen'de hukuk profesörlüğü yaptı. Ceza hukuku alanında birçok eser verdi. Bunlar arasında *Neue Revision der Grundbegriffe des Criminalrechts* (Ceza Hukuku Temel Kavramlarının Yeniden Gözden Geçirilmesi) [1845], *System des Deutschen Strafrechts* (Alman Ceza Hukukunun İşleyişi) [1855] ve *Geschichte des Deutschen Strafrechtes im Umriss* (Anahatlarıyle Alman Ceza Hukuku Tarihi) [1859] sayılabilir. Ayrıca C. Reinhold adıyle yayımladığı üç çiftlik bir hikâye kitabı (*Erzählungen und Novellen* [Kısa ve Uzun Hikâyeler], 1847-1848) ile bir şiir kitabı (*Gedichte* [Şiirler], 1853) vardır.

— JOSEPHİNE LANG KÖSTLİN, alman kadın besteci (Münih 1815 - Tübingen 1880). 1842'de Christian Reinhold Köstlin ile evlendi. Babası önce Mannheim'da, sonra Münih'te saray müzisyeniydi. Josephine, Münih'te Felix Mendelssohn ile tanıştı ve onun tarafından son derece yetenekli bulundu. Daha çok bestelediği şarkılarla ün kazandı.

— HEİNRİCH ADOLF KÖSTLİN, alman protestan ilâhiyatçısı ve müzik tarihçisi (Tübingen 1846 - Cannstatt 1907), Christian ve Josephine Köstlin'in oğlu. 1877'de «Württemberg Protestan Kilise Şarkıları derneği»ni kurdu, daha sonra «Alman Protestan Kilise Şarkıları derneği»nin kurucuları arasında yer aldı. 1883-1903 Arasında bu derneğin başkan yardımcısı, 1903-1907 arasında da başkanı oldu. Dinî görevleri yanında daima bir ilâhiyat hocası olarak kaldı. Başlıca eserleri: *Geschichte der Musik im Umriss* (Anahatlarıyle Müzik Tarihi) [1873]; *Die Tonkunst, Einführung in die Aesthetik der Musik* (Ses Sanatı, Müzik Estetiğine Giriş) [1878]; *Luther als Vater des Evangelischen Kirchenliedes* (Protestan Kilise Şarkısının Babası Olarak Luther) [1882]; *Geschichte des christlichen Gottesdienstes* (Hıristiyan İbadet Tarihi) [1886] ve *Die Lehre von der Seelsorge* (İnanan Ruhları Tanrıya Götürme Öğretisi) [1896]. (M)

KÖSTLİN (Karl Reinhold), alman protestan ilâhiyatçı ve felsefecisi (Urach 1819 - Tübingen 1894). Ferdinand Christian Baur'un çevresinde toplanan Tübingen protestan ilâhiyatçılar okulunun önemli bir üyesiydi. 1857'den sonra Tübingen üniversitesinde estetik ve edebiyat konularında ders verdi. Estetik üstüne yazdığı eserler Friedrich Schleiermacher ve Georg Wilhelm Hegel'in etkilerini yansıtır: *Aesthetik* (Estetik) [1863-1869]; *Prolegomena zur Aesthetik* (Estetiğe Başlangıç) [1889] v.b. Diğer eserleri arasında, *Der Lehrebegriff des Evangeliums und der Briefe Johannis* (Protestanlığın ve Johannis'in Mektuplarının Öğreti Kavramları) [1843], *Hegel in philosophischer, politischer und nationalen Bedeutung* (Hegel'in Felsefe, Siyaset ve Milliyet Açısından Anlamı) [1870], *Geschichte und Ethik* (Tarih ve Ahlâk) [1887] sayılabilir. (M)

KÖSZEG, Macaristan'da (Vas idare bölgesi) şehir, Szombathely'nin kuzeyinde, Avusturya sınırında; 9 800 nüf. Eski bir müstahkem mevki olan Köszeg, 1532'de Kanunî Sultan Süleyman'ın ordularına karşı direnmişti. (L)

KÖSZTOLANYİ (Dezsö), macar yazarı (Szabadka [bugün Subotica] 1885 - Budapeşte 1936). 1907'de *Budapeşti Naplo*'nun yazı kuruluna girdi. 1907'de ilk şiir derlemesini yayımladı: *Negy Fal Között* (Dört Duvar Arasında). Rilke, Dehmel ve Stefan George'dan ilham alan Kösztolanyi'nin şiirleri Beaudelaire'inkilere de yakındır. Manzum eserlerinin (*Ekmek ve Şarap; A Szegeny Kisşgyermek Panasza* [Zavallı Küçük Çocuğun Yakınmaları], 1910; *Kederli Adamın Yakınmaları* [1924]) yanı sıra hikâyeler (*Büyülü Geceler; Deliler; Hasta Ruhlar; A Rossz Orvos* [Kötü Hekim]) ve romanlar (*Nero* [Neron]; *A Veres Költö* [Kanlı Şair], 1926; *Tarla Kuşu* [1927]; *Anna Edes* [1929]) yayımladı. Maupassant, Shakespeare, Byron ve Wilde'dan tercümeler yaptı. (L)

KÖŞE i. (fars. *güşe*'den). Birbirini kesen iki çizginin, iki düzlemin meydana getirdiği açı: *Bir kitabın, bir mendilin, bir odanın köşeleri.* || İki duvarın birleştiği girintili veya çıkıntılı yer: *Gözlerini duvarın bir köşesine dikip düşünmeğe başladı* (M. Ş. Esendal). || İki sokağın kesiştiği yer, dönemeç: *Sokağın köşesinde olan evin arkasında büyük bir bahçe vardı* (Sabahattin Ali). *Karaltılar belirir başında her köşenin / Her geçidin ucunda bir gözü kanlı bekler* (F. N. Çamlıbel). || Kısım, yer, taraf: *Bir iki gün daha devam etseydi, bu nevi müracaatlar memleketin her köşesinden yağacaktı* (Atatürk). *Bereket versin günleri doluydu. Şehrin her köşesinde talebesi vardı* (H. E. Adıvar). || Kuytu, tenha yer: *Talebemi bir köşeye çekerek: —Cemile dedim, hocan olmak sıfatıyle annen, sana nasihat vermemi istedi* (R. N. Güntekin).

— ÇEŞ. DEY. *Köşe başı,* iki sokağın birleştiği dönemeç. Mahalle arası: *Köşe başı bakkalı.* || *Köşe bucak,* dikkati çekmeyen, iyi bilinmeyen yer: *Bu müjde Afrika'nın köşe bucağındaki gazetelere kadar yayılmıştır* (F. R. Atay). *Görmediğim pek az köşe bucağı kalan memleketin her tarafında* [...] *onları çalışırken gördüm* (R. N. Güntekin). || *Köşe kadısı,* rahatına çok düşkün kimseler için kullanılır. || *Köşeye oturmak.* [Kız için] Evlenmek. || *Baş köşe,* bir yerdeki en önemli mevki: *Efe, daima koltuklar kabarık ve bir Buddha heykeli gibi ağır, sessiz, hareketsiz baş köşede yerini alırdı* (Ş. S. Aydemir). || *Bir köşeye* (veya *köşesine*) *çekilmek,* toplum hayatından mümkün olduğu kadar uzaklaşarak sakin bir hayat sürmek. || *Dört köşe olmak.* Tekłz. Bk. DÖRT.

— Ask. Yan savunucuları korumak üzere bir burcun bir cephesiyle bir yanı arasındaki köşeye konan yuvarlak biçimli duvar işlemeli kütle.

— Ciltc. Bir cilt kapağının açılan kenarlarının meydana getirdiği açı. (Bazen bu köşe, köşe makinesinde bastırılarak yuvarlaklaştırılır.) || *Esk.* Şemseli ciltlerin dört köşesine yapılan motif.

— İnş. *Köşe bağı,* çatı kulesinin yan duvarını taşıyan yatay parça. — Modern ahşap inşaatta, bağlantı kuşağı veya birleştirme organı görevi yapan maden veya tahta yanak veya flanş. (*Eşanl.* KÖŞE DESTEĞİ.) || *Köşe bingisi,* kemerli bir kapı veya pencerede, yelpaze şeklinde yerleştirilmiş küçük tahta parçalarının birleştiği göbek noktası. || *Köşe kırmak,* duvarda çıkıntı yapan taşları çıkarmak.

— Kuyumc. Değerli bir taşta, özellikle pırlantada, façetaların kenarda kesiştiği kısım. || *Tabla* (veya *foya*) *köşesi,* bir değerli taşın, üstten ve alttan haç biçiminde yontulmasıyle meydana gelen dört façetadan her biri.

— Mim. Bir taşın, bir ahşap parçasının v.b. birleşen iki yüzünün meydana getirdiği bölüm. || Bir yapının taşan parçası ile yapının öbür parçasının meydana getirdiği açı. || *Köşe* (veya *duvar*) *ayağı,* kapı ayaklarının her bir tarafına ve yan kısımlara yerleştirilen kare kesitli taş veya tuğla örgüsü sütun. || *Köşe bingisi,* kare biçimli yan duvarlar üzerine yuvarlak kubbe oturtmak için, kubbenin oturduğu kasnak ile duvar köşesi arasını kapatan üçgen biçimli kubbe parçası. (Bk. ANSİKL.) || *Köşe taşı,* bir yapının dış açısını meydana getiren taş. || *Gönyeli köşe,* dik açılı köşe. || *Keskin köşe,* düz çizgi şeklindeki köşe. || *Tonoz köşesi,* tonozun bir duvar veya başka bir tonozla meydana getirdiği köşe. || — *Esk. Köşe hücresi,* türk evlerinde kullanılan bir çeşit dolap. (Oda köşelerine üçgen şeklinde, süsleme mahiyetinde konurdu. Özellikle medrese odalarında bulunan köşe hücrelerinin kapak şeklinde olanlarına *köşe dolabı* denirdi.) || *Köşe penceresi,* türk evlerinde bulunan bir pencere. (Cumbanın yan tarafında köşede bulunur, sokağı boydan boya görürdü.)

— Mobl. *Esk. Köşe dolabı,* oda köşelerine konulan dolap. (Köşeye uyacak şekilde yapılırdı. İki kenarı köşe duvarlarına değer, köşede üçgen bir durum meydana getirirdi. Nakışlı, oymalı ve süslü dolap türleri bulunurdu. Açık olanlara *köşe hücresi* denirdi.) || *Köşe etajeri,* evlerde köşeleri süsleyen mobilya ve özellikle küçük üçgen dolap. || *Köşe rafı,* türk evlerinde odaların köşelerine yapılan raf. Bk. ANSİKL.

— Oyun. *Köşe kapmaca,* çocukların köşeleri tutup bunları birbirlerine kaptırmamağa çalışarak oynadıkları oyun.

— Spor. Boks ringinde boksörlerin molada dinlenmek için çekildikleri bölüm. || *Köşe vuruşu,* futbolda bir ceza atışı. (Bk. KORNER.) || *Köşeye sıkıştırmak,* dövmek.

— Süs. Levhaların kenar uçlarına yapılan süs.

— Teşk. tar. *Köşe başı,* Osmanlı imparatorluğunda ak ağaların beş tanesine verilen unvan. (Koğuşun baş köşesinde oturmağa hak kazandıkları için bu adı alırlardı. Orta dereceli bir ağalıktı. Kapı ağası, hasodabaşı, hazinedarbaşı, kilercibaşı, saray ağası ve saray kethüdasından daha küçük, başeski ve iki nefer özengi ağasından daha büyüktü.)

— ANSİKL. Mim. *Köşe bingisi*'nin çeşitli şekilleri vardır: *küre köşe bingisi* veya *niş şeklinde köşe bingisi; içbükey köşe bingisi, açılı köşe bingisi;* açık bir yelpazeyi andıran *yuvarlak kule köşe bingisi;* düz profilli *düzgün köşe bingisi;* binanın köşesinde köşe çalığı meydana getiren köşede köşe bingisi. En ünlü köşe bingileri arasında *Anet köşe bingileri veya birleşik köşe pahlı köşe bingisi* (Anet şatosu) ve Montpellier'de bir evin temelinde bulunan *Montpellier köşe bingisi* sayılabilir. Kare plandan dairesel plana geçmek için köşe bingili kubbe kullanılmıştır.

Köşe bingisinin roma mimarîsinde önemli bir yeri vardır. XI. yy.da köşe bingileri aynı merkezli yaylardan yapılırdı. XII. yy.da ise koni biçimli, düz veya eğikti. Rönesansta köşe bingisi, nişler ve küresel yarım tonozlar için kullanılırdı. Tonozlu cumbalar üzerinde artık kubbeler ve yuvarlak kuleler değil, galeriler ve ek konut bölümleri vardı. Philibert Delorme bunun sayısız örneklerini vermiştir.

— Mobl. *Köşe rafı,* asma veya ayaklı olarak yapılırdı. Ayaklı olanların önü açık dolap gibi olur, duvara gömülürdü. Köşe rafларının içlerinde birkaç raf bulunurdu. Her rafın önünde bir çerçeve bulunduğundan, hücre şeklini alırdı. Alçıdan oymalı, tahtadan oymalı, nakışlı ve yaldızlı olanları vardı. Köşe

köstebek

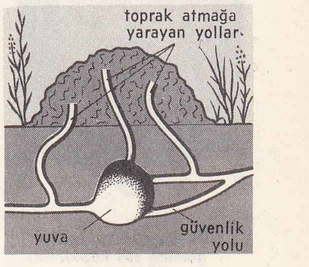

köstebek yuvası

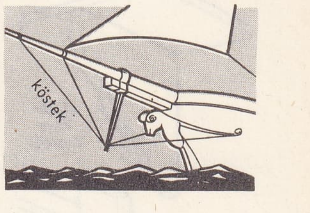

köstek
(denizc.)

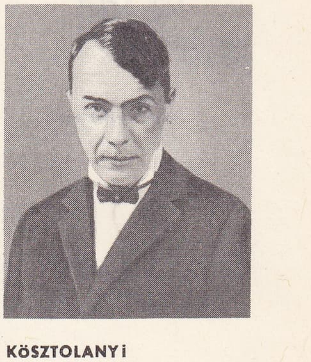
KÖSZTOLANYİ

Foto. LAROUSSE

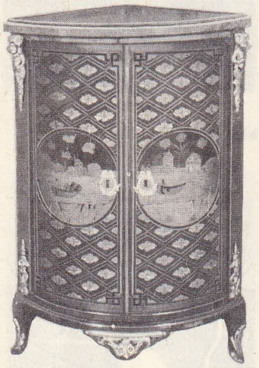

Louis XV, Louis XVI gömme süs kaplamalı köşe etajeri (özel koleksiyon)

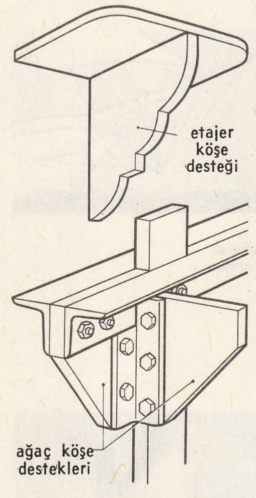

köşe destekleri

rafları ve düz raflar, bardak, testi ve çini kapları koymak için kullanılırdı.

◆ Sıf. Köşesi olan, köşe biçiminde olan.

— Marang. *Köşe geçme,* birleştirilecek ağaç parçalara göre geçmenin yerleşme şekli. ‖ *Aya biçimi köşe geçme,* dik (kare aya) veya eğik (kalın aya) köşe geçmelere uygulanan geçme. ‖ *Eğik köşe geçme,* 45°'lik geçme hariç, her çeşit çapraz geçmeye verilen ad. ‖ *Kare köşe geçme,* dik açılı köşe geçme. ‖ *Tırnak köşe geçme,* 45°'lik köşe geçme.

Köşebaşı, Ahmet Kutsi Tecer'in oyunu. İlk defa Ankara'daki Küçük Tiyatro'nun açılışında (27 aralık 1947) oynandı. Üç perde, iki tabloluk oyun, ortaoyunu özelliklerinden yararlanılarak yazıldı. Oyun, kişiliğini kaybetmemiş bir türk mahallesi içindeki hayatı gösterir. Bir çevrenin 24 saatlik hayatını gerçekçi bir anlatışla, «atmosfer piyesi» türü içinde ve başarı ile verir. Orta yaşlı bir yabancı, 20 yıl sonra İstanbul'daki mahallesine döner. O sabah ölmüş olan babasının cenazesinin götürülüşünü seyreder; kendisini tanıtmadan kahvede oturur, hava kararırken, sessizce uzaklaşır. Köşebaşı 1947'de ve daha sonraki yıllarda üç kere Devlet tiyatrosunda da sahneye kondu. İngilizceye de çevrilerek yayımlandı. (M)

KÖŞEBENT bls. i. (fars. *güşe* ve *-bend* > *küşe-bend*'den). Birleşen iki kereste v.b.yi gönyesinde tutturmağa yarayan, dik açı şeklinde kıvrılmış demir. ‖ Bir yere fotoğraf v.b. tutturmağa yarayan, üçgen biçiminde, zamklı, küçük kâğıt.

— Ciltç. Cilt kapağının açılan kenarlarındaki köşeleri sağlamlaştırmak için, köşeye geçirilen deri veya bez üçgen.

— Denizc. *Kaygan köşebent,* güverte üstü yapıları yüksek olan yolcu vapurlarında, büyük dalgalı denizlerde geminin bel vermesi veya başı ve kıçı üzerine binerek orta kısmının yukarıya doğru kemerleşmesi halinde bu üst yapıların çökmesini önlemek için uygulanan köşebent tertibi.

— Marang. Perçinle birleştirilmiş iki kanattan meydana gelen ve eklemelerde kullanılan madenî (genellikle bakır) parça.

— Teknol. Kesidi genellikle bir dik açı olan, *kanat* denen iki kollu profil verilmiş madenî parça: *Köşebentler genellikle maden inşaatlarda kullanılır.* (LM)

KÖŞEDAR (fars. *güşe* ve *dār,* tutan > *güşe-dār*'dan). Sıf. *Esk.* Köşeli. ‖ *Köşedar şal,* kaşmirden yapılan, köşeleri işli boyun atkısı. (LM)

KÖŞEGEN i. (*köşe*'den *köşe-gen*). Mat. Bir çokgende komşu olmayan veya bir çokyüzlüde aynı düzlem üzerinde bulunmayan iki köşeyi birbirine birleştiren doğru parçası. ‖ Çakışmış iki cümlenin çarpımında, birbirinin eşdeğeri olan elemanlardan meydana gelmiş çiftlerin cümlesi. ‖ Bir kare matriste veya bir determinantta aynı sıralı bir sütun ve bir satıra ait a_{ii} elemanlarının cümlesi. (Buna bazen, *n*'inci basamaktan bir kare matrisin, $i + j = n + 1$ gibi a_{ij} elemanlarından meydana gelmiş *ikinci köşegen*'inden ayırt etmek için *esas köşegen* denir.)

— ANSİKL. Mat. *n* kenarlı bir çokgenin $\frac{n(n-3)}{2}$ tane *köşegeni* vardır; çünkü her köşeden $n - 3$ tane köşegen çizilir; fakat her köşe sırasında ele alındığında, köşegenlerin her biri ikinci kere sayılacağından her köşede $n - 3$'ün yarısı kadar köşegen bulunur. Karenin köşegeninin kenarına oranı $\sqrt{2}$'dir. Düzlem bir dörtgenin dört kenarının kareleri toplamı, köşegenlerin karelerinin, bu köşegenlerin orta noktalarını birleştiren doğru parçasının karesinin dört katıyle toplamına eşittir. Bir dikdörtgen prizmanın köşegeninin karesi üç boyutunun kareleri toplamına eşittir.

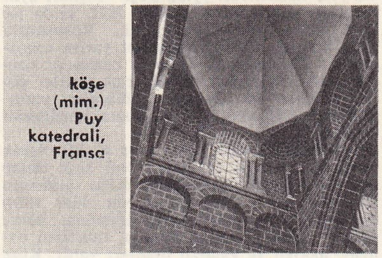

köşe (mim.) Puy katedrali, Fransa

◆ Sıf. Köşegen biçiminde olan.

— Jeol. *Köşegen fay,* yönü uzunlamasına ve enine fay arasında yer alan fay tipi. (ML)

KÖŞEGENEL sıf. (*köşegen*'den *köşegen-el*). Mat. Bir çokgenin komşu olmayan iki köşesini birleştiren bir doğru için kullanılır. ‖ *Köşegenel matris,* esas köşegen dışındaki elemanlarının hepsi sıfır olan kare matris. ($i \neq j$ ise $a_{ij} = 0$) ifadesi elde edilir; skaler matrisler bunun özel halidir.) [L]

KÖŞEGENELLEŞTİRME i. (*köşegenel* > *köşegenelleştirmek*'ten *köşegenelleştir-me*). Mat. bir vektörel uzayın çizgisel dönüşümünün operatörü gibi düşünülen *n*'inci basamaktan bir kare matris için, dönüşüm matrisi köşegenel bir matris haline gelecek şekilde bir taban aranması. (Bu tabanın doğrultu vektörleri dönüşümde değişmez; bu doğrultulara «matrisin öz doğrultuları» denir.) [L]

KÖŞEK i. (esk. türk. k.). *Halk dili.* Devenin yavrusu, köçek. (M)

KÖŞEKLEMEK geçz. f. (*köşek*'ten *köşek-le-mek*). [Deve için] Yavrulamak. (M)

KÖŞELEME zf. (*köşe* > *köşelemek*'ten *köşele-me*). Köşelere çapraz gelecek şekilde: *Sediri köşeleme koymuşlar. Kumaşı köşeleme katlamak.* (M)

KÖŞELİ sıf. (*köşe*'den *köşe-li*). Köşeleri veya köşesi olan.

— Ask. *Köşeli kazık,* istihkâmcılıkta kullanılan, eni 22 sm, uzunluğu yaklaşık olarak 2,5 m olan, sivri köşesi ileride olmak üzere kazık duvarlar, köprüler v.b. yapmak için yere çakılan üçgen biçiminde sivriltilmiş kazık. ‖ *Köşeli irtibat yolu,* art arda gelen iç ve dış açıları kapsayan ve sahra tahkimatında gömme irtibatlar için kullanılan güzergâh.

— Ciltç. *Köşeli şemse,* kitap ciltlerine yapılan şemselerden köşeli olanlara verilen ad. Dört köşesi şemseli kitap.

— Deric. *Köşeli dolap,* kapağı sıkıca kapanan ve karşılıklı iki köşesinden geçen bir eksen etrafından dönen dolap. (Şaplı sepicilikte derilerin şaplanmasında kullanılır.)

— Jeol. *Köşeli çakıltaşı* (veya *breş*), kaymış veya köşeli taş yığını. — Köşeli parçaların tabiî çimento ile sağlamlaşmasından meydana gelen çakıltaşı. Bk. ANSİKL.

— Jeomorfol. *Köşeli çakıl.* Bk. FAÇETA.

— Leng. *Köşeli yazı,* ön ibranî yazısının yerini alan aramî el yazısından türeme yazı.

— Matbaac. *Köşeli parantez,* köşeleri dik olan parantez. ‖ Birçok satırı veya sütunu birleştirmeğe yarayan baş işareti.

— Sil. *Esk. Köşeli kalkan,* Ortaçağda askerlerin kullandıkları bir çeşit kalkan. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Jeol. *Köşeli çakıltaşı,* kaynağı bakımından çok çeşitlidir. Volkan breşleri, özellikle volkanik kaya döküntülerinin bir püskürme mağmasıyle çimentolanmasından oluşur. Ayrıca *ryolitik, trakitik, andezitik, bazaltlı* v.b. köşeli çakıltaşları vardır.

Volkan külleri sayesinde birbirine oldukça yapışmış bir halde bulunan köşeli lav parçaları, volkanların püskürme bacalarında patlama breşlerini meydana getirir. Patlamalardan sonraki volkan iğnelerinin çökmesi, blok birikimlerine veya çökme breşlerine yolaçar. Ateş breşlerindeki sertleşmiş lav parçaları aynı mağmanın henüz sıvı bölümleri içinde toplanır. Damar breşleri çevreleyen kayacın parçalarının bir maden deposuyle sıvanmasından meydana gelir.

Fay (veya *sürtünme*) *breşleri,* iki fay dudağının sürtüşmesi sonucu kısmen ezilmiş ve kendi kalıntılarıyle sarılmış kaya parçalarıdır. Tortul breşler, çeşitleri en çok olanlardır. Parçaların cinsine göre kireçtaşlı breşler, kavkılı breşler, kemikli breşler vardır. Özellikle Akdeniz havzasında bazı mağaralarda ve birçok yamaçta breşlere rastlanır, bu durumda, parçaları meydana getiren parçalanma don sebebiyle ortaya çıkar (*don breşleri*). Tortul ve tektonik breşleri ayırt etmek her zaman kolay değildir. Bazı kireçtaşlı breşler arasında güzel mermerlere rastlanır; bu kireçtaşlı breşlerdeki kayaların rengi çimentonunkinden farklıdır.

— Sil. *Köşeli kalkan,* alt kısmı düdük ağzı biçiminde kesilmiş bir silindirin düşey parçasıdır. Alt kısmının üst çevresi düz veya kemer şeklindedir. Bazen, özellikle XIII. yy.da merkezinde (göbek) elle kavranmasına yarayan enlemesine bir çubuğu kapsayan, madenî çıkıntılı bir parçası bulunur. Daha ziyade önkolun geçirildiği iki kayış kullanılır. Ayrıca bir kayışta köşeli kalkanın çapraz veya boyuna asılı olarak taşınmasına yarar. Köşeli kalkanlar, kenarları demirli olarak damarlı ağaçtan ve dışları meşin veya bezle kaplı olarak yapılırdı. Köşeli kalkanların tanınma işareti veya dışlarına resmedilen şekiller, soydan geçme arma işaretlerinin kullanılmadığı devirlerde birer sembol oldu. X. yy.dan XIII. yy.a kadar köşeli kalkanın boyu 80 sm ile 1,50 m arasındaydı. XII. yy.dan itibaren boyu küçüldü ve üçgen biçimini aldı. XV. yy.da şövalyenin teçhizatı arasından çıktı ve sadece cirit oyunlarında görüldü. Kısa bir zaman sonra bu oyunlarda bunun yerine *targa* denilen bir çeşit kalkan ve örtme silâhları kullanıldı. Hükümdarlar paralar üzerine köşeli kalkan biçimindeki armalar koymuşlardır. (LM)

KÖŞELİK i. (*köşe*'den *köşe-lik*). İnş. Aralarındaki açıyı doldurmak üzere, iki duvarın kesiştiği yere uygulanan ahşap veya kâgir işçiliği. ‖ Kapı veya pencere aralığının köşesini meydana getiren taş.

— Mim. Düz bir silmeyle üstten birleştirilen iki teğet kemer arasında kalan, iki kenarı eğri, üçüncü kenarı düz, üçgen biçimli yüzey. (LM)

KÖŞK i. (fars. *küşk*'tan). Bahçe içine yapılmış büyükçe, süslü ev: *Korunun arkasında sırtını yamaca vermiş, ağaçların arasına sokulmuş, küçük, beyaz bir köşk vardır* (H. E. Adıvar). *Sütninenin torunu senelerden beri köşkte büyüyen bir öksüzdür* (R. N. Güntekin). ‖ *Yangın köşkü,* yangın kulesi.

— Denizc. Personeli dalga serpintilerine ve rüzgâra karşı korumak için bir geminin güvertesine, köprü üstüne yerleştirilmiş camlı mahfuz yer. ‖ Bir denizaltıda kaptan köprüsü işi gören güverte üstündeki mahfuz yer. ‖ *Baş ve kıç köşk,* kürek devrinde «nef» denilen gemilerin baş ve kıç uçlarında ve güverte düzeyi üzerindeki yapıların tümü. (Sonraları bunlara baş ve kıç *kasara, kıç üstü* denildi.) ‖ *Merkezî köşk* (orta kasara), modern ticaret gemilerinde geminin orta kısmındaki güverte üstü yapılar. (Bir bordadan öteki bordaya kadar uzanan merkezî köşk, gemi personelinin veya yolcuların yatıp oturmasına ayrılmıştır. ORTA KASARA da denir.)

— ANSİKL. Mim. Osmanlılarda, önceleri daha çok başkentlerde sarayların avlusuna yapılan *köşk*'ler daha sonraları saray dışlarına yapılmağa başlandı. Bu binalar padişahların birkaç saatini veya gününü geçirdiği bir dinlenme ve eğlenme yeridir. Harem ve mutfak teşkilâtları yoktu. (Padişahlar burada yatıp kalkmazdı. Osmanlı saray mimarîsinde Bursa sarayından itibaren ana binanın dışındaki köşklere daha fazla yer ayrıldı. Bunu Edirne'de de görmek mümkündür. Yıldırım Bayezid, Edirne'de bir saray ve köşk yaptırdı. Bu binaların Kavak meydanındaki saraya ilâve mi olduğu yoksa ayrı bir yerde mi inşa edildiği bilinememektedir. Mehmed IV (Avcı) Edirne sarayını onartırken birçok köşk de yaptırdı. Bunlar Murad IV zamanında yapılan Bağdat ve Revan köşkleri, Ahmed III devrinde yapılan Sofa köşkü, Mecidiye köşkü vd.dir. Hasbahçe'deki köşklerden bugüne Çiniliköşk, Sepetçiler köşkü, İnci köşkünün temelleri ve Alay köşkü kalmıştır. Ortadan kalkan köşkler arasında Selim I'in mermer köşkü, Havuzluköşk, Cebeci (Yalı) köşkü, Mehmed III köşkü, Sevtap köşkü bulunmaktadır. Hasbahçe'de kalan köşklerden Sepetçiler köşkü ile Alay köşkünün imparatorluk devrindeki esas fonksiyonları, birincisinin sefere çıkacak donanma, ikincisinin ise sefere çıkan ordu ile ilgili merasim için kullanılmasıdır. Topkapı Sarayı Harem dairesinde de köşkler vardır. Murad III'ün yatak odası ola-

Foto. X (LAROUSSE)

rak bilinen bina, kapısı üzerindeki kitabesinin de belirttiği gibi aslında köşk olarak inşa edilmiş, sonradan yanına Hünkâr sofası, önüne Mehmed I'in kütüphanesi yapılınca önemini kaybetmiştir. Veliaht dairesi de bir köşktür. Osman II'nin yaptırdığı Sultanosman köşkü, karakterini muhafaza etmiş yapılardandır. Osmanlı padişahları sarayların dışında da köşkler yaptırmışlardır. Bunlar İstanbul'un güzel manzaralı mevkilerinde, sayfiye yerlerindedir. Bu köşklere padişahlar karadan atla, denizden ise saltanat kayığıyle giderler, istirahat eder ve genellikle maiyet halkıyle birlikte spor hareketlerinde bulunurlardı. Ahmed III devrinde Kâğıthane'nin rağbet görmesi buradaki köşkleri ön plana geçirdi. Bu köşklerle birlikte Boğaziçi'nin en güzel yerlerine inşa edilen köşkler, barok üslûbundadır. Bu tarihten itibaren padişah ve vezirlerin köşkleri yanında bu tip inşaatı benimseyen halk da köşkler yaptırmağa başladı. Birinci Dünya savaşına kadar devam eden bu yapı sistemi, savaş sonu şartları yüzünden ortadan kalktı. (M)

KÖŞK, Ege bölgesinde (Aydın ili, Merkez ilçesi) bucak; 16 367 nüf. (1965); 23 köy. — *Bucak merkezi,* 3 066 nüf. (1965). İl merkezinin 21 km doğusunda; Denizli yolu üzerinde. İzmir - Afyon demiryolu üzerinde istasyonu vardır. (M)

KÖŞKLÜ i. (*köşk*'ten *köşk-lü*). Eskiden yangın kuleleri v.b. gibi yerlerde gözcülük eden ve yangınları ilgililere haber vermekle görevli kimse.

— ANSİKL. *Tar. Köşklü*'ler, Osmanlı devletinin ilk kuruluş devirlerinden beri vardı. 1908'e kadar Beyazıt kulesinde yirmi, Galata kulesinde on sekiz, İcadiye'de üç, Üsküdar karakolunda altı ve Eyüp'te beş köşklü bulunuyordu. Başlarına *çavuş,* diğerlerine *nefer* denirdi. Sıfır kalıp fes, kırmızı ceket ve şalvar (veya pantolon), ayaklarına hafif yemeni giyerlerdi. Önceleri asker gibi kılıç taşırlardı. Merkez kumandanlığı tarafından ayrılan koğuşlarda veya evlerinde yatarlardı. Sanat ve ticaretle uğraşırlar, bir yangın çıkınca işlerini bırakarak yangın bölgesine giderlerdi. Tramvay ve vapur gibi taşıtlara para vermezler, yangın haberini verdikleri resmî dairelerden bahşiş alırlardı. Şehreminliğine bağlandıktan sonra masrafları belediyece karşılanmağa başlandı. Köşklüler tiz ve uzun bir sesle yangın yerini bekçilere bildirirler, bekçiler de halka ilân ederlerdi. İtfaiye teşkilâtı düzenlenince ve telefon kullanılmağa başlanınca köşklüler ortadan kalktı. (M)

Köşkpınar höyüğü, Bor'un 8 km güney doğusunda, Köşkpınar'da Ankara İngiliz Arkeoloji enstitüsünden Ian A. Todd tarafından bulundu ve araştırıldı. Alçak ve yayvan olan höyükte, Neolitik devirden Roma çağına kadar yerleşme olduğu sanılır. (M)

KÖTEK i. (esk. türk. k.). Dayak atma, dövme: *Nush ile yola gelmeyeni etmeli tekdir / Tekdir ile uslanmayanın hakkı kötektir* (Ziya Paşa).

— ÇEŞ. DEY. *Kötek atmak* (veya *çekmek*), dövmek, dayak atmak. ‖ *Kötek yemek,* dövülmek: *Nişancılıkta da, böyle yalınkatsan benden çok kötek yersin* (Kemal Tahir). [M]

KÖTEK, Doğu Anadolu bölgesinde (Erzurum - Kars bölümü, Kars ili, Kağızman ilçesi) bucak; 14 111 nüf. (1965); 23 köy.

— *Bucak merkezi,* 753 nüf. (1965); ilçe merkezinin 15 km kuzeybatısında, Kağızman'ı Kars'a bağlayan yol üzerinde; yüksl. 1 350 m. (M)

KÖTEKBALIĞI blş. i. Zool. Kemikli balık. Akdeniz, Atlas ve Hint okyanuslarında yaşar. (Gölgebalığıgiller familyasından)

— ANSİKL. *Kötekbalığı*'nın alt çenesinde bir bıyık vardır; gövde ise basık ve uzuncadır; sırt yüzgeçlerinin dip tarafı birbirine bitişiktir. *Gölgebalığı* veya *minakop* denen türü (*Umbrina cirrhosa*) Akdeniz'de ve Atlas okyanusunda pek yaygındır. Eti çok beğenilir. Levrek gibi pişirilir. (L)

KÖTH (Erika), alman opera şarkıcısı (Darmstadt 1927). Sanat hayatına 1948'de başladı.1955'te Viyana ve Salzburg'da hafif soprano rollerinin değişmez yorumcusu oldu. Bu tarihten beri İtalya, Amerika ve Avusturya'da Mozart operalarının büyük bir uzmanı kabul edilir. (L)

KÖTHEN, Almanya'da (Doğu Almanya) şehir (Halle idare bölgesi), Magdeburg'un güneyinde; 39 100 nüf. Metalürji. Makine yapımı. Kimya sanayii. (L)

KÖTLUM (Johannes Jonassen Ur), izlandalı şair (Dalir 1899). Reykjavik'te öğretmenlik yaptı. Daha sonra yalnız edebiyatla ilgilendi. Eserleriyle sosyal kavgalara katıldı ve ülkesinin tabiî güzelliklerini dile getirdi. Başlıca şiir derlemeleri: «*Kuğular Ötüyor*» (1929); «*Her Şeye Rağmen Bekleyeceğim*» (1935); «*Kar Gibi Beyaz Anne*» (1937); «*Dünyada Yaşamak Güçtür*» (1939); «*Sonsuzluk Çiçekleri*» (1940); «*Güneş Kararıyor*» (1945); «*Sjödaegra*» (1955); «*Oljof*» (1962). [L]

KÖTTİGİT i. (fr. *köttigite*'ten). Miner. Hidratlı tabiî çinko arsenyat. (Bileşiminde kobalt oksit de bulunur.) [L]

KÖTÜ sıf. [Nesneler için] İyi nitelikte olmayan: *Kötü ekmek. Kötü içki.* ‖ Amaca uygun olmayan, kusurlu: *Edebiyat, şu en kötü mânasiyle edebiyat, daha o sabahtan başlamıştı* (N. Ataç). ‖ Az gelir sağlayan, yetersiz: *Kötü ürün. Kötü çalışma.* ‖ İyi yapılmamış: *Kötü resim.* ‖ Korku ve endişe verici, meşum: *Durum o kadar kötü ki, böyle fermanlar, fetvalar vız gelir* (Kemal Tahir). *Böyle kötü bir zan altında kaldığım için ne söyleyeceğimi bilemediğimden o sözleri ağzımdan kaçırıverdim* (H. R. Gürpınar). ‖ Zararlı, tehlikeli: *Kötü hava. Kötü deniz.* ‖ Zararlı etkide bulunan: *Öyle kötü mahallelere giden bir efendi, bu mektebe sığamaz* (Ahmed Rasim). ‖ Hoşa gitmeyen, rahatsız eden: *Kötü koku. Kötü ışık.* ‖ Kaba saba, yakışıksız: *Benim sana bir kötü lâf ettiğim var mı?* (B. Felek). ‖ İnsan veya toplum üstünde olumsuz etkileri bulunan: *Kötü alışkanlıklar. Kötü davranış.* ‖ [Kişiler için] Gerekli niteliklere sahip olmayan: *Bu kaygı, en iyi muharriri, gün geçtikçe kötü muharrir olmaya iter* (Y. Z. Ortaç). ‖ Fenalığa eğilimli: *Öyle olunca da kendimizi o kötülüğe, içimizdeki kötü benliğe bırakıveririz* (N. Ataç). *Ama sen söyle Yusuf, ben kötü adam mıyım?* (Sabahattin Ali). ‖ Kötülük yapan veya yapmayı seven: *O herkese karşı kötüdür. Kötü ruhlu adam.* (*Eşanl.* FENA.) ‖ *Kötü huylu,* kötülük yapmağa eğilimli olan bir kimsenin niteliği.

— ÇEŞ. DEY. (*Birini*) *Kötü etmek,* bir kimse üstünde olumsuz etkide bulunmak: *İçkiye benzer bir şey var bu havalarda / Kötü ediyor insanı, kötü* (O. V. Kanık). Tehdit sözü. ‖ *Kötü gözle bakmak,* fena düşünceyle bakmak. ‖ *Kötü gün,* üzüntülü, mutsuz gün. ‖ *Kötü kadın,* yaşayışı toplumun ahlâk yasalarına uymayan kadın: *Kenar mahalleleri dolaştı. Kötü kadınları gördü* (S. F. Abasıyanık). ‖ *Kötü kalpli* (veya *kalbi bozuk*). Bk. KALP. ‖ (*Biriyle*) *Kötü kişi olmak,* bir kimseyle bozuşmak. ‖ *Kötü olmak,* fena, olumsuz bir hal almak: *Böyle yapmakla kötü mü, yoksa iyi mi oldu, bunu zaman gösterecek.* Takdir edilmemek, *Yine de sonunda biz kötü oluruz.* ‖ *Kötü yola düşmek* (veya *sapmak*), içinde bulunulan toplumun ahlâk yasalarına aykırı bir yaşayışa sürüklenmek. ‖ *İyi kötü,* «şöyle böyle, işe az çok yarayan» anlamında kullanılır: *Evet, sana iyi kötü bir filinta uyduralım* (Kemal Tahir).

— Biyol. *Kötü beslenme,* bir bireyin beslenmesinin o bireyin yaşama şartlarına iyi uymaması.

— Cerr. *Kötü anastomoz,* iki ucu birbirine denkleşmeyen anastomoz.

— Etnogr. *Kötü ruh.* Bk. ANSİKL.

— Jeomorfol. *Kötü uyumlu,* vâdisinin boyutlarına göre suları çok az olan akarsuyun niteliği. (Bu olay özellikle, kapma yüzünden kaynak kesimini kaybetmiş akarsularda görülür.)

— Vet. *Kötü huy,* bazı evcil hayvanlarda (tektırnaklılar, sığırlar, köpekler, kediler v.b.) görülen, insana veya hayvanlara saldırma alışkanlığı.

— ANSİKL. Etnogr. *Kötü ruh*'ların şeytana uymuş olduğuna inanılır. Ölümden sonra ortaya çıktığı kabul edilir. Sağlığında kötülük yapmış kimselerin ruhları kötüdür. İyi bir insanın ruhu sonradan kötü olabilir. Halk inanışına göre kötü ruhlar perşembeyi cumaya bağlayan gece veya akşamüstü öldükleri eve gelirler; şayet evde neşeli bir durum varsa, kendisine fatiha okunmuyorsa, «sizler de benim gibi olun» diye beddua ettiklerine inanılır.

◆ İ. Kötü davranışları olan kimse: *Şurda bir kötünün koynuna girmiş / Şu benim sevmeğe kıyamadığım* (Karacaoğlan).

— ÇEŞ. DEY. *Kötüye boğmak. Argo.* Aldatmak. ‖ *Kötüye çekmek,* bir şeye kötü anlam vermek. ‖ *Kötüye doğru gitmek,* kötüleşmek: *Bir de bunlar, her şeyin kötüye doğru gittiğini söylerler* (Y. K. Karaosmanoğlu). ‖ *Kötüye kullanmak,* bir şeyi kötü niyetle kendi çıkarına uygun olarak kullanmak: *Yetkisini kötüye kullandı.*

— Huk. *Hakkın kötüye kullanılması,* bir hakkın kullanılmasında dürüstlük kuralına aykırı hareket etme. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Huk. *Hakkın kötüye kullanılması*'ndan, bir menfaati hak olarak koruyan hukuk kuralının yöneldiği sosyal ve ekonomik amacın dışına çıkılması anlaşılır. Mesela, kanun mülkiyet hakkını korur ve malike, malı üzerinde dilediği gibi tasarruf etme imkânı verir. Ancak mâlik, bu hakkını kullanırken, kendisine hiç bir yarar sağlamaz veya pek az bir yarar sağlarken, üçüncü kişileri ağır bir zarara uğratırsa hakkını kötüye kullanmış olur. Hakkın kötüye kullanılmış sayılması için, hak sahibinin zarar verme kastıyle hareket etmesi gerekli değildir. Hakkın açık olarak kötüye kullanılmış olması yeterlidir.

◆ Zf. Kötülükle, kötü bir şekilde: *Ama kendimiz sevmediğimiz için başkalarında da kötü görmeye kalkmıyalım* (N. Ataç). ‖ Çok fazla, aşırı derecede: *Oğlan kıza kötü tutulmuş. İş çok kötü bir sonuca bağlandı.*

— ÇEŞ. DEY. *Kötü etmek,* kötü, olumsuz bir davranış yapmak: *Bu işi yapmakla kötü ettin.* ‖ *Kötü söylemek,* [biri için] fena sözler söylemek.

◆ **Kötü kötü** zf. Kötü bir niyetle: *Adam kötü kötü bakıyor.* ‖ Üzüntülü bir şekilde, kaygıyle: *Gözlerini bir noktaya dikmiş kötü kötü düşünüyor.* (ML)

KÖTÜCÜ sıf. (*kötü*'den *kötü-cü*). *Yeni.* Gittikçe kötüleşen, kötü bir hal alan. *Esk.* Habis. (M)

KÖTÜCÜL sıf. (*kötü*'den *kötü-cül*). *Yeni.* Başkalarının kötülüğünü isteyen. *Esk.* Bedhah. ‖ Kötülük yapan. (M)

köşelik
Poitiers katedrali, Fransa

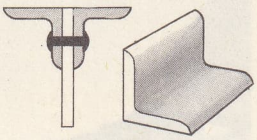

köşebent

köşeli kalkan (sil.)
Saint - Pierre kilisesi, Aulnay, Fransa

Çankaya **köşkü,**
Ankara

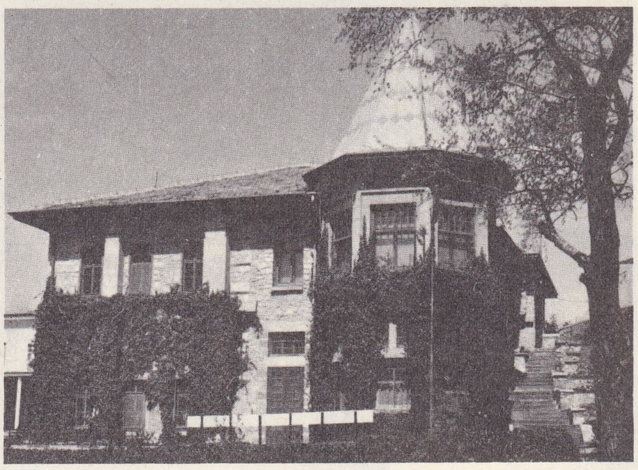

Foto. LAROUSSE ; MEYDAN

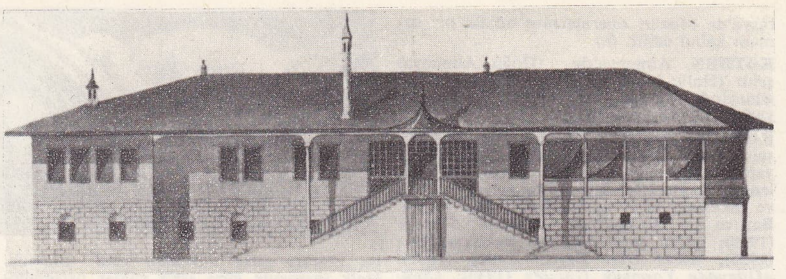

Hünkâr **köşkü**, Edirne

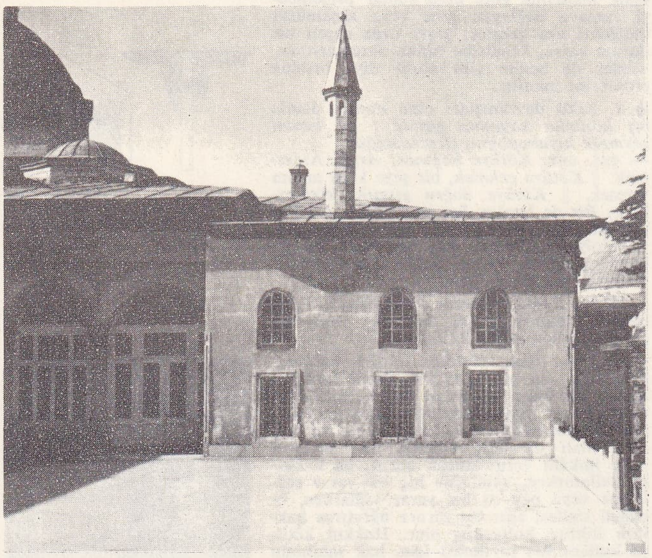

Sünnet **köşkü** (Topkapı sarayı, İst.) [Osmanische Türkei adlı eserden]

Karamustafapaşa **köşkünün** içten görünüşü (Topkapı sarayı, İst.) [Osmanische Türkei adlı eserden]

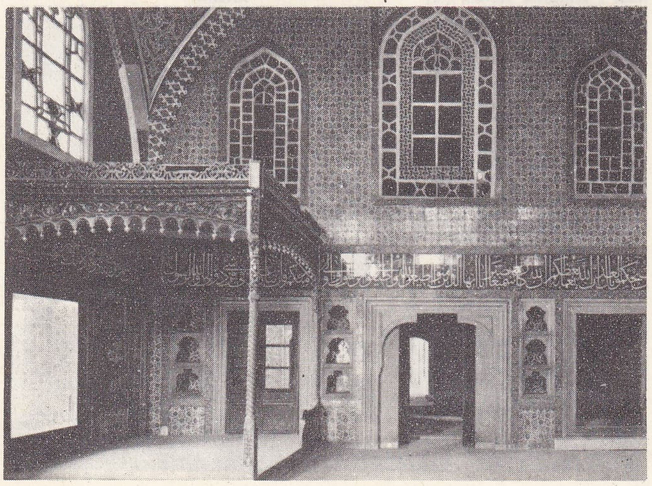

KÖTÜLEMEK geçl. f. (*kötü*'den *kötü-le-mek*). Hakkında kötü sözler söylemek: *Onların bizi kötülediklerі kulağıma geliyor* (N. Araz). *Böyle olunca, komşu bakkalı kötüleyen bakkaldan ne farkları kalırdı?* (S. F. Abasıyanık). ‖ Geçz. f. [İnsan için] Sağlığı bozulmak: *Çocuk çok kötülemiş.* ‖ [Nesneler için] Kalitesi düşmek: *Bunlar da kötülemiş. Çanakkale'deki yemekleri daha güzel, dedi* (F. R. Atay).

◆ **Kötülenmek** edilg. f. Kötü sözler söylenmek, kötülemek işine konu olmak: *Bir insan bu kadar kötülenmez.*

◆ **Kötületmek** geçl. f. *Halk dili.* Kötü bir hal almasına yolaçmak: *Askerler iki gün içinde düşmanı epeyce kötületti.* (M)

KÖTÜLEŞMEK dönşl. f. (*kötü*'den *kötü-le-ş-mek*). Kötü bir hal almak: *Memleketin hali de günden güne kötüleşmekte, işler büsbütün sarpa sarmaktaydı* (Kemal Tahir). *Hiç bir çare yoktu; hayatları belki daha kötüleşecek, fakat asla daha iyi olmayacaktı* (Sabahattin Ali). ‖ [Kadın için] Toplumun ahlâk yasalarına aykırı bir yaşayışa başlamak.

◆ **Kötüleştirmek** geçl. f. Kötüleşmesine yolaçmak. (M)

KÖTÜLÜK i. (*kötü*'den *kötü-lük*). Kötü olma hali: *Yolların kötülüğünden geciktik.* ‖ Kötü, zararlı davranış veya söz: *Ondan kimseye kötülük gelmez.* ‖ Kötü nitelik, taraf: *Çünkü kendi içimizi, kendi kötülüklerimizi herkesten iyi, herkesin kötülüğünden iyi biliriz* (N. Ataç). ‖ *Kötülük etmek* (veya *yapmak*), zarar vermek, kötü davranışta bulunmak: *Biz size kötülük etmeğe gelmiyoruz* (Y. K. Karaosmanoğlu). *Sonra ortada kimseye bir kötülük yapıldığı da yoktu* (Sabahattin Ali).

— Ahl. Bk. ANSİKL.

— İkonogr. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Ahl. *Kötülük meselesi* dünyanın kendisi kadar eskidir. Üç çeşit kötülük ayırt edilebilir: *fizik kötülük*, yani acı; ödevin karşı gelmekten doğan *ahlâkî kötülük;* kusurluluk anlamına gelen *metafizik kötülük*.

İkiciliğe göre, fizik kötülük ile ahlâkî kötülük, birlikte varola gelen iki ezelî metafizik ilkeye dayanır. Bunlar, iyilik ve kötülük ilkeleridir. Tabiatın ve insanlığın tarihi, bu iki ilke arasındaki mücadelenin tarihidir.

Evrimcilik, kötülüğü, daha az kötüye ve iyiye giden yolda zorunlu bir aşama olarak görür; kötülüğün tedricî olarak ortadan kalkacağını ileri sürer.

Kötümserlik, kötülüğün ebedî olduğunu ve iyilik karşısında ağır bastığını kabul eder. *İyimserlik* ise, bu dünyanın mutlak surette iyi olmamakla beraber, mümkün olanın en iyisi olduğunu ileri sürer.

— İkonogr. İyilikler ile *kötülükler* savaşı Roman devrinde minyatürlerde, sütun başlıklarında ve fresklerde, gotik devrinde ise katedral kapılarının yontma madalyonlarında sık sık işlenen bir konudur. Her kötülük kimi defa bir mecazî şekil ile (günahı cezayı simgeleştirerek [Fransa'nın Tavant idare bölgesindeki Luxuria —Çekinmeden bedensel zevklere esir olanların işledikleri kötülük— yazılı levha]), kimi defa bir hayvan şeklinde, kiminde ise Eski Ahit ve Yeni Ahit'teki kişilerden biriyle anlatılır. Bu konu Mantegna'nın *Kötülükler; Yenen Sağduyu* (Louvre) ve Veronese'nin *Kötülüğü Dizginleyen Erdem* (Villa Barbaro, Maser) adlı eserlerinde de işlenmiştir. (LM)

KÖTÜLÜKÇÜ sıf. (*kötülük*'ten *kötülük-çü*). *Yeni.* Bütün kötülükleri yapabilecek karakterde olan. *Esk.* Şerir. (M)

Kötülük Kol Geziyor (*Le Mal Court*), fransız yazarı Jacques Audiberti'nin (1899-1965) oyunu. 1947'de sahneye koydu. Prenses Alarica de Courtelande, Batı kralıyle evlenmek üzeredir. Prenses sınır yakınlarında bir otelde konaklar. Uykusuz bir gece geçirir. Birden kapı vurulur, kralın geldiği bildirilir. Oysa, gelen yakışıklı bir sahtekârdır. Kimliği anlaşılan sahtekâr, kaçarken perukasına çarpan kurşunla uykuya dalar. Kapı gene vurulur, bu defa gelen kraldı. Yanında sadık kardinali vardır. Courtelande bataklık, verimsiz ve soğuk bir ülkedir. Kral geleneğe uyarak bir ispanyol prensesiyle evlenmeğe karar vermiştir. Bu yüzden kederlidir. Ancak, Alarica'nın genç ve güzel bir kız olduğunu görünce sevinir. Komedi alaycı, neşeli bir hava ile böylece sürüp gider. (L)

KÖTÜMSEMEK geçl. f. (*kötü*'den *kötü-mse-mek*). Bir şeyi yalnız olumsuz yönleriyle ele almak veya düşünmek, kötü görmek. (M)

KÖTÜMSER sıf. (*kötümsemek*'ten *kötümse-r*). Her şeyi olumsuz yönüyle ele alma, kötü görme eğilimi olan: *Ben biraz kötümserdim. Ama sustum* (S. F. Abasıyanık). *Esk.* Bedbin. *Zt.* İYİMSER. (M)

KÖTÜMSERLİK i. (*kötümser*'den *kötümser-lik*). Bir kimsenin yaradılışı gereği veya bir düşünce eyleminden sonra, her şeyi kötü görmesi. ‖ *Teşm. yol.* Karakterleri veya düşünme tarzları dolayısıyle, her şeyi kötüye yormağa eğilimli olan kişilerin özelliği.

— Fels. Her şeyin kötü, hattâ mümkün olabileceği kadar kötü olduğunu veya kötülüklerin toplamının iyiliklerin toplamından daha ağır bastığını ileri süren felsefe öğretisi.

— ANSİKL. Fels. Kişisel *kötümserlik*, bir mizacın veya bir karakterin dile gelişinden başka bir şey değildir (msl. Lord Byron, Leopardi, Madam Aekermann v.b.). Sistemli kötümserlik ise, düşünceye dayanan, tabiat ve hayat hakkında bir görüş olarak ileri sürülür. Bu kötümserlik (msl. Buddha'cılıkta) dinî bir görünüş kazanır ve şu dört önermede özetlenir: acı, varoluştan ayrılmaz, acı, arzunun çocuğudur; acı ve varoluş, nirvana yoluyle ortadan kalkabilir; nirvana, arzunun yok edilmesiyle ve insanın tam bir ilgisizliğe kapılmasıyle elde edilir. Schopenhauer, Buddha'cılığın öğretilerini yeniden ele alarak bir insan tabiatı analizinden hareket eder: olmak, davranmak demektir; davranmak çaba göstermektir, irade her şeyin ilkesi, özü ve temelidir. Tabiatta her şey iradedir, demek ki her şey acı çekmektedir. Schopenhauer, öğretisinden evrensel merhamet ahlâkına varır. Hartmann, iradenin yerine bilinçdışını koyar ve bilinçdışının, bizi gerçek çıkarlarımıza aykırı düşen kendi amaçlarına göre yönettiğini söyler. Acıların toplamı, hazların toplamından her zaman daha ağır basacaktır; çünkü acı, geçici bir ilinek değildir; varlığın özünden gelir ve ancak varlıkla birlikte ortadan kalkabilir. (LM)

KÖTÜNİYET bİş. i. Huk. Bk. NİYET.

KÖTÜRÜM sıf. (esk. türk. *kötrüm*, üzerinde oturulan yer'den). Yaşlılık veya sakatlık sebebiyle yürüyemez durumda olan: *Ben bir kötürüm kadın bilirim ki, buraya sırtta getirdiler, ayaklarıyle yürüye yürüye gitti* (R. N. Güntekin). *İçimden, «Muhtarın kötürüm karısı artık ölebilir» diyorum* (Y. K. Karaosmanoğlu). ‖ [Bacak için] Sakat: *Çocuk kötürüm oldu.* ‖ *Mec.* İş yapamayan, işlemeyen. *Esk.* Meflûç.

◆ **Kötürümlük** i. Kötürüm olma hali. (M)

KÖTÜRÜM BAYEZİD (Celâleddin), Candaroğulları (veya İsfendiyaroğulları) beyliği hükümdarı (?-Sinop 1385), Âdil Beyin oğlu. Osmanlı hükümdarlarından Murad I ile çağdaştır. Osmanlı tarihçileri tarafından *Kötürüm* lakabıyle anılır. Kendisinedn sonra beyliğin idaresini oğlu İskender'e vermek istemedi, öteki oğlu Süleyman Paşa babasının kardeşini öldürmesi üzerine Murad I'in yanına kaçtı. Osmanlı hükümdarı ona yardım ederek bir kuvvetle Kastamonu üzerine gönderdi. Bayezid, oğlu tarafından yenilerek Sinop'a kaçmak zorunda kaldı. Kastamonu'yu elde eden Süleyman, hükümdarlığını ilân ettiğinden beylik ikiye ayrıldı; bu durumdan yararlanan Bayezid Kastamonu üzerine yürüyünce, oğlu kaçtı. Fakat bir süre sonra Süleyman Paşa kaçtı ve Kastamonu'ya gelerek yönetimi eline geçirdi; bu durumdan yararlanan Bayezid Kastamonu üzerine yürüyünce, oğlu kaçtı. Fakat Kötürüm Bayezid, Murad I'den tekrar yardım alan oğlu gelince burada fazla kalamadı (1384). Sinop'taki Saray camii Kötürüm Bayezid tarafından yaptırılmıştır. (M)

KÖVESS VON KOVESSEHAZA (Hermann), Avusturya - Macaristan feldmareşali (Tamışvar [Timişoara] 1854 - Viyana 1924). 1915'te 12. Galiçya kolordusuna kumanda etti. Yeni Pazar sancağını ve Karadağ'ı işgal etti (1915 sonları). Daha sonra, italyan cephesinde 1916 Harekâtına katıldı. Haziran 1918'de Hötzendorf'un yerine Tyrol Orduları grubunun başına geçti. 2 Kasım 1918'de başkumandan oldu. Ertesi gün müttefiklerle Padova mütarekesini imzaladı. (L)

KÖY i. (fars. *küy*, mahalle'den). Halkı bel-

Foto. N. Erkılıç (MEYDAN)

li bir toprak bütününü işleyen, kır yerleşmesi düzeninde konutlar topluluğu: *Bir dağ başında, uzak bir köyde, başlarını koyacak bir yer bulurlardı elbette* (Sabahattin Ali). *Bunların kimi bizim köyün adamları, kimi de birtakım yabancılardır* (Y. K. Karaosmanoğlu). || Köy halkı: *Bu haberi bütün köy sevinçle karşıladı.* || *Köy ağası*, köyde yönetici durumda olan nüfuzlu kimse: *Köy ağalarının yeri de gene köydeki gibi, halkanın başında olurdu* (Ş. S. Aydemir). || *Köy başı*, köyün girişi. Köydeki en nüfuzlu kimse. || *Köy düğünü*, köyde iki kişi evlenirken yapılan ve o yörenin geleneksel özelliklerini taşıyan düğün. || *Köy odası*, köylülerin çeşitli toplantıları yaptıkları veya yabancıları misafir ettikleri oda. || *Tatil köyü*, dinlenmek için özel olarak yapılmış veya evvelce mevcut bir köy geliştirilerek her türlü konforu sağlanmış sayfiye yeri.

— ÇEŞ. DEY. *Eski köye yeni âdet çıkarmak*, yadırganan bir yenilik yapmağa kalkışmak. || *Senden* (veya *ondan*) *ne köy olur ne kasaba*, «hiç bir işe yaramaz» anlamında kullanılır.

— Demogr. Bk. ANSİKL.

— Farklar psikol. *Köy testi*, Arthus tarafından bulunan yansıltlamalı teknik. (Çocuklar ve yetişkinler için hazırlanan bu test, *dünya testi*'ne paralel gelişmiş olmakla birlikte ona yakındır.) Bk. ANSİKL.

— Huk. Belediye teşkilâtına sahip olmayan, nüfusu iki bini aşmayan, halkının mahallî ihtiyaçlarını karşılamakla görevli, ortak veya özel malları bulunan ve genel karar organları halk tarafından seçilen mahallî idare niteliğinde bir kamu tüzel kişisi. (Bk. ANSİKL.) || *Köy derneği*, köy halkının seçim ehliyetine sahip olanlarından meydana gelen topluluk. (Muhtarı, ihtiyar meclisi üyelerini, köy imamını seçmek ve ihtiyarî işlerden mecburî olması istenenleri belirtmekle görevlidir.) || *Köy ihtiyar meclisi*, köy ve köylüye ait işlerde kararlar alan, kamulaştırma yapabilen karar organı. (Köyün öğretmeniyle imamı bu meclisin tabiî üyeleridir.) [Bk. ANSİKL.] || *Köy imamı*. Bk. ANSİKL. || *Köy muhtarı*, Bk. MUHTAR. || *Köy odası*, ihtiyar meclisinin toplantı odası.

— İkt. *Köy ekonomisi*, özellikle, tarım, ormancılık, balıkçılık ve avcılık ürünlerinin üretim ve dağıtımıyle, köylüklerdeki üreticilerin tüketimini ele alan iktisat bilimi dalı.

— Sosyol. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Demogr. En küçük yerleşme birimi olan *köy*, birçok bakımdan öteki yerleşmelerden ayrılır. Ancak genellikle demografya unsuru ölçü alınır. Bu unsura göre «nüfusu 2 000'den aşağı sayılan yurtlara köy denir». Türkiye'de köyler genellikle küçük ve dağınık yerleşme birimleri durumundadır. Bazı durumlarda birbirinden uzak bulunan bu yerleşme birimlerinin birkaçı, yönetim bakımından bir muhtarlığa bağlanır. 1965'te muhtarlık olarak tespit edilen köy ve kasaba sayısı 35 538'dir. (Bak Tablo I.) Aynı köyleri, nüfus toplulukları bakımından da sınıflandırmak mümkündür. (Bk. Tablo II.) Muhtarı olan köylerden yüzde 14'ünün nüfusu 200'den, yüzde 31'inin de 300'den azdır. Buna karşılık nüfusu 2 000'den çok olan köylerin oranı yüzde 2 dolaylarındadır. Coğrafî konum bakımından *dağ* ve *ova köyü* olarak iki tür köy görülür. Köyler, daha çok dağetekleri ile yamaçları üzerinde yoğunlaşır, buna karşılık dağlık yerlerle çukur ovalarda seyrekleşir. Türkiye'de köy yoğunluğu (100 km²'ye düşen köy sayısı) 5 olarak hesaplandı (1960). Ancak köy yoğunluğu, bölgelere göre değişme gösterir. Karadeniz, Ege ve Marmara bölgelerinde yoğunluk daha yüksektir. Karadeniz bölgesindeki illerden Trabzon'da 13, Zonguldak'ta 9, Sinop'ta 7, Marmara bölgesinde Bursa'da 7, İstanbul'da 5, Ege bölgesinde İzmir'de 6, Orta Anadolu bölgesinde Konya'da 2, Nevşehir'de 13'tür. Köylerin ortalama yüzölçümü 218 km²'dir (1960). Köylerin nüfusu 1965'te 20 585 604 idi (Türkiye nüfusunun yüzde 66'sı). Öte yandan köylerin ortalama nüfusu 1960'ta 533, 1965'te 578 idi. Az nüfuslu köyler doğu bölgelerindedir. Çok nüfuslular ise Karadeniz ve Ege bölgelerinde bulunur. Nüfus bakımından orta büyüklükte olanlar iç Anadolu bölgesinde gö-

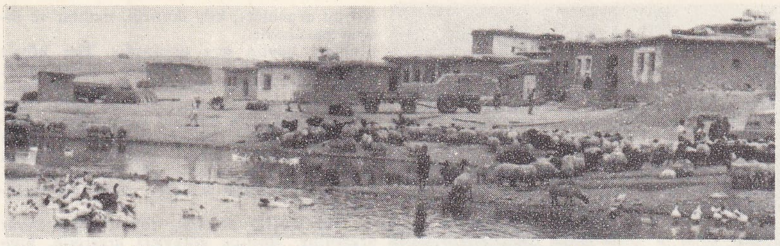

Güneydoğu Anadolu'da Batman'a bağlı bir **köy**

rülür. Türkiye köy nüfusunda cinsiyet oranı 1960'ta şu durumdaydı: her 100 kadına 98,8 erkek. Bu durum şehirlerde tam tersineydi, her 100 kadına 116,7 erkek düşüyordu. Bu, köyden şehre olan göçlere katılanların özellikle erkek olduğu varsayımını doğrular. Türkiye köylerinin toplam doğurganlık oranı binde 7 dolaylarındadır (1960). Türk köylerinde çalışan kadın oranı da çok yüksektir. 1960'ta çalışan nüfusun yüzde 61'i tarımsal faaliyetle uğraşıyordu. 1960 Sayımına göre köylerde öğrenim düzeyi oldukça düşüktür. Köy nüfusunun yüzde 31,3'ü okuma yazma bilmektedir ve bunların yüzde 70'ini erkek, yüzde 30'unu kadınlar meydana getirir.

TABLO I

yıl	*köy*	*kasaba*	*toplam*
1935	34 705	171	34 876
1940	33 875	249	34 124
1945	33 817	246	34 063
1950	33 946	306	34 252
1955	34 335	452	34 787
1960	34 875	566	35 441
1965	34 835	803	35 638

TABLO II (1965)

nüfus öbekleri	*köy sayısı*	*nüfus*
0 - 150	2 436	265 010
151 - 1 000	29 033	13 167 349
1 001 - 2 000	3 366	4 410 319
2 000'den yukarı	803	2 742 926
TOPLAM	35 638	20 585 604

— Farklar psikol. *Köy testi*'nde, deneğin önüne, belli bir amaçla ve sembolleştirdikleri anlama göre seçilmiş bulunan 18 evden meydana gelen bir malzeme konur (msl. karakol binası ve sadizm, çamaşır teknesi ve temizlik meseleleri, belediye binası ve kanun, aile yuvası ve adsız bir otel, okul binası ve disiplin meselesi, kilise, şato v.b.). Test malzemesi arasında ağaçlar da vardır: ak çamlar (erkeklik sembolü), elma ağaçları (kadınlık sembolü), insan ve hayvan siluetleri, tabiat engellerini aşmağa yarayan bir köprü; biraraya getirilecek birçok parça daha vardır. Denekten, dört köşe bir masa üzerinde, elden geldiğince çok sayıda parça kullanarak ve dilediği kadar zaman harcayarak gönlüne göre bir köy meydana getirmesi istenir.

Genellikle birbirinden farklı 9 köy yapısı ayırt edilir. Bunlara dokuz farklı kişilik karşılık olur: 1. *ortak merkezli tip*, bu tipte, benmerkezcilik ve çocukçalık ağır basar; 2. *sınırlayıcı enine çizgi tipi* (köyü, enine bir yol keser). Köy iki dünyaya bölünmüştür: ben (alışılmış dünya) ve ben-olmayan (tehdit edici dış dünya). Bu, en sık rastlanan tiptir; 3. *iletmeli dikey tip*, burada bir iletim ve değişim yolu vardır. Bu tutum, deneğin, hayatta kendini tüm olarak gerçekleştirmeğe yetenekli olduğunu gösterir; 4. *haç şeklinde yapı*, bu, denekte iyice gelişmiş bir düzen ve teşkilâtlanma duygusu olduğunu gösterir; denek, göreneklere çok bağlıdır; 5. *merkezî bir unsur çevresinde düzenlenen yapı*, deneğin içine kapanmağa yatkın olduğunu gösterir; 6. *çıkmaz halindeki yapı*, denek, anne figüründen kopma pahasına o andaki yalnızlığını aşmağa yönelmiş demektir; 7. *yıldız biçiminde yapı*, bu, dışa dönüklüğü belirtir: denekte baştan çıkarma yoluyle hâkimiyet kurma eğilimi bulunduğunu gösterir; 8. *yığın halinde yapı*, burada, köyün unsurları, sadece yan yana getirilmiştir ve komplekslere ilişkin bölgeleri gösterir; 9. *çözüntülü yapı*. (Burada birbirinden fark-

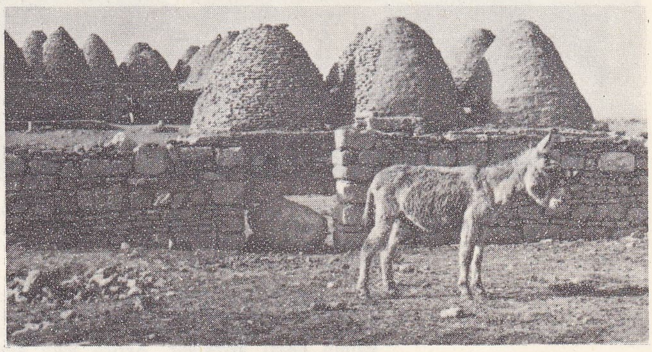

Doğu Anadolu'dan bir **köy**

lı tipte birkaç bölge görülür, meselâ, bütün evler bir bölgede, bütün ağaçlar da başka bir bölgede kümelenir.) Bu çeşit bir yapı, deneğin belli bir bölgede rahat ettiği halde, başka bir bölgede hiç de rahat olmayan bir kişiliği bulunduğunu gösterir.

— Huk. Köy, belli bir yerde yerleşme ve müşterek ihtiyaçları karşılama zorunluğu tabiî olarak ortaya çıkan bir kuruluştur. Tabiîliği sebebiyle, köyler genel olarak batıdaki komünlere benzetilmektedir. Nitekim Köy kanunu, nüfusu yüz elliden aşağı olduğu için bu kanuna tabi olmayan köylerin, başka bir köyle birleşebileceği veya (vali yahut kaymakam tarafından kanunun hangi hükümlerinin emrettiği işlerin yapılacağının gösterilmemesi halinde) eski göreneklerine göre işlerini yürüteceklerini belirtmiştir. Esasen günümüzde hâlâ kanuna uygun olarak teşkilât kuramamış ve sadece yerleşme birimi denebilecek binlerce köy bulunmaktadır. Kanunda gösterilen şartlara göre kurulmuş köyler, «mahallî yerinden yönetim kuruluşu»dur; genel olarak il özel idaresi ve belediye gibi, «mahallî idare» terimiyle belirtilir. Yerinden yönetim teşkilâtı içinde yer aldığı için, köyler üstünde merkezî idare ajanlarının idarî vesayet denetimi uygulanır. Bu denetimin uygulayıcıları da, il merkezine bağlı köylerde vali, ilçeye bağlı olanlarda ise kaymakamdır. İdarî vesayet daha çok, köylerin malî işleri ve organları üstünde kullanılır.

Köyün cami, mektep, otlak, yaylak, baltalık

İnegöl'e bağlı **köylerden biri**

Foto. Hürriyet arşivi (MEYDAN)

...gölden **KÖYCEĞİZ**'in görünüşü

gibi orta malları vardır. Bu mallarla, toplu veya dağınık evlerde oturan insanlar, bağ, bahçe ve tarlalarıyle bir bütün teşkil ederler ve köyü oluştururlar.

Bir köyün kurulabilmesi için, Bayındırlık ve Sağlık ve Sosyal Yardım bakanlıklarının mütalâası alınmak suretiyle İçişleri bakanlığının onayı gereklidir. Ayrıca ilgili ilin idare kurulunun da mütalâası alınır. Köy yerinin değiştirilmesi de aynı usulle mümkündür. Köyün işleri ikiye ayrılmış, bir kısmı mecburî kabul edilmiş, bir kısmı da ihtiyarî sayılarak, köylünün isteğine bırakılmıştır. Ancak köylünün isteğine bağlı işlerden bazıları köy derneğinin yarısından çoğu uygun görür ve idarî vesayet makamının da rızası alınabilirse mecburî işler arasına sokulabilir. Mecburî işler, sağlık, bayındırlık, kültür, zabıta ve tarım savaş konularındadır Sağlık işleri: su birikintilerini kurutmak, evleri temiz ve ahırdan ayrı tutmak, çeşme, kuyu ve pınar başlarını temiz tutmak, salgın ve bulaşıcı bir hastalık çıkarsa veya frengili bir adam görülürse ilgili makamlara haber vermek, hayvan sağlığının gereklerine uymak; bayındırlık işleri: her köyün bir başından öbür başına kadar, köy meydanından geçecek şekilde çaprazlama yol yapmak, köy meydanının bir tarafında köy odası ile bir konuk odası yapmak, köy sınırları içinde, diğer köyler ve merkezle bağlantı sağlayacak yollar köprüler yapmak, yapılmış yolları onarmak; kültür işleri: köy okulu ve köy mescidi yapmak; zabıta işleri: korucu tutmak ve köy korusunu muhafaza etmek, etraf için tehlikeli çukur, duvar v.b.'yi doldurmak, yıkmak veya onarmak; tarım savaş işleri: ağaç dikmek, ekine, ağaçlara, ürüne, bahçelere zarar veren kuş, böcek ve tırtılları öldürmek, bu amaçla hükûmetten bilgi almaktır. Köyün mecburî sayılmayan işleri ise, daha çok iktisadî konularda ürünlerin değerlendirilmesi, çarşı, pazar yerleri, ambar yaptırılması gibi hususlara ve spor, köyün güzelleştirilmesi, modernleştirilmesi gibi konulara ilişkindir. Köyün bu işleri yapabilmesi için birtakım gelirleri olması gereklidir. Köy kanunu birçok işin imece yoluyle ve bütün köylünün birleşmesiyle yapılacağını belirtmekle birlikte, bir çeşit köy vergisi olan salma, ceza paralarını, köy namına yazılı arazi ve emlâk gelirini, avarız (ağaç, arazi, emlâk, para) gelirlerini, bağışları, taş, kireç tuğla, kiremit v.b. ocaklarından alınacak paraları, bazı kira bedellerini öngörmüştür. Bu şekilde elde edilen paranın harcanması mecburî ve köylünün isteğine bağlı olmak üzere iki şekilde olur: köy muhtarının (varsa kâtibinin) ve köy işleri için bakacak adamların aylıklarına, «mecburî işler»e, köy namına yazılı veya vakıf emlâk ve arazinin v.b. işlerine para harcanması mecburî, diğer konularda köylünün isteğine bağlıdır. Köylerin, Köy kanununun belirttiği ve kendi gelirleriyle yapacağı farzedilen iş ve hizmetler yanında devlet v.b. birçok kuruluşun köye arzettiği hizmetler de vardır. Devlet tarafından götürülen hizmetler çeşitli bakanlıkların konusuna girmekle birlikte, koordinasyon ve önemli diğer faaliyetlerin gerçekleştiricisi Köy İşleri bakanlığıdır.

Köyün organları, köy derneği, muhtar ve ihtiyar meclisidir.

Muhtar, köyün icra organıdır. Her köyde en az bir korucu bulunması zorunludur. Korucular, ihtiyar meclisi tarafından tutulur ve köy muhtarının vereceği haber üzerine kaymakamın emriyle işe başlarlar. Korucuların görevi, genel olarak köy sınırı içinde herkesin, ırzını, canını ve malını korumaktır. Bu sebeple silâhlıdırlar ve kanunun öngördüğü hallerde silâh kullanabilirler.

● *Köy ihtiyar meclisi*, köyün genel karar organıdır. Başlıca görevleri arasında, köylünün hangi işleri, ne suretle çalışarak yapacağını tespit, kanunun gösterdiği mecburî ve ihtiyarî işleri gerçekleştirebilmek için kamulaştırma yapma, toprağı olmayan köylüye toprak verme, köy parasının harcanmasını denetleme sayılabilir. Köy ihtiyar meclisinin eskiden belli nitelikteki uyuşmazlıkları çözebilme gibi bir yetkisi vardı; bu yetki sonradan kaldırıldı; ancak, köylünün iki tarafın uzlaşmasıyle bitirilebilen her türlü işini görmek ve köyün mecburî işlerini görmeyenlerden kanunun sınırladığı ölçü içinde para cezası almak yetki ve görevi devam etmektedir. Köy ihtiyar meclisine seçilebilmek için, türk vatandaşı olmak, köy halkından olmak veya seçimin yapıldığı günden önce en az altı aydan beri köyde yerleşmiş olmak ve köy nüfus kütüğünde yazılı bulunmak, 25 yaşını tamalamış olmak, türkçe okuyup yazma bilmek, kısıtlı veya belli suçlardan dolayı hüküm giymiş olmamak gibi şartlar aranır. Seçim dört yılda bir yapılır ve tekrar seçilmek mümkündür.

● *Köy imamı*'nı köy derneği seçer. Tayini, müftünün emriyle olur. Köy ihtiyar meclisinin tabiî bir üyesi olan köy imamlarının ilmihal, ameli erbaa ve yeter derecede Türkiye coğrafyası ve türk islâm tarihini ve sağlık işlerini bilmek ve okunaklı yazı yazmak zorunda oldukları, Köy kanununda belirtilir (md. 84). Yine Köy kanununa göre, bir köyde birden fazla imam bulunması halinde, ihtiyar meclisinde aza olarak bulunacak imamı kaymakam seçer.

— Sosyol. İnsan toplulukları yerleşik köy hayatından önce iki devreden geçti. Çevredeki küçük bölgelerin işlenmesine dayanan *tam göçebe hayatı* (*toplanma* ve *avlanma*) ve *yarı göçebe hayatı*. Tam göçebe hayatında göze çarpan en belirgin özellikler, yakın çevredeki hayvanların evcilleştirilmesi, bitki yetiştirilmesi, toplama ve avcılığı kolaylaştıracak araç ve gereçlerin bulunmasıdır. Esas *yerleşik köy hayatı* M. Ö. 8000 yıllarında Dicle ve Fırat bölgesinde başladı. Nitekim Mısır, Suriye ve Doğu Anadolu'dan başlayarak İndus ırmağına kadar uzanan yaya *mümbit hilâl* (verimli yay) denir. Sosyolojik gözlemler açısından yerleşik köyler halkının şehirlerin oluşmasındaki önemi büyüktür; köy halkı kendi tükettiğinden fazla tarımsal mal üretmeğe yönelir. Tarım ürününün fazlasını satmak, zanaat erbabının ürettiklerini satın almak, dinî törenlere katılmak ve düşman istilâsına karşı barınacak ve sığınacak yerlerde yerleşmek amacıyle, şehirleşmenin başlamasında ve ilerlemesinde köy halkı başlıca etken oldu. Türkiye'de köy halkının, henüz yaşadığı çevrenin dar sınırları içinde kaldığı görülür. Ayrıca, Türkiye'de yerleşik köy hayatından önceki göçebelik de yer yer görülür.

Köy türleri, yerleşilen toprağa ve insanların yerleşme tarzlarına göre ortaya çıkar. Yerleşme tarzı da, ailelerin yalnız başlarına yerleşmiş olup olmaması ve evlerin iş yerine (işlenen araziye) göre durumuyle belirlenir. Konutların işlerine göre durumları ölçü alındığında, üç tür köye rastlanır: 1. *dağınık köy türü*; 2. *toplu köy türü*; 3. ikisinin arasında kalan *aracı* (veya *bağdaştırıcı*) *köy türü* (*dört yol ağzı topluluğu, hat köyü* ve *yuvarlak köy*).

1. *Dağınık köy türü*, A.B.D.'nin birçok yerinde görülür. Aynı türe, Fransa'nın bazı bölümlerinde Almanya, Belçika, Hollanda, Finlandiya, Kuzey İsveç, Norveç ve İtalya'nın Po vâdisinde rastlamak mümkündür. Bu köy türü büyük alanları kaplar ve çiftlik evi bu alanın orta yerinde kurulur. Ancak çiftlik evinin bu durumu, evlerin birbirinden uzakta kalmasına ve dağınık bir manzara göstermesine yolaçar. Bu türün yararları arasında çiftlik sınırlarının kesinliği, işyerine gidip gelme güçlüğünün ortadan kalkması, aile üyelerinin yakınında çalışma kolaylığı, iktisadî esneklik (çiftliğin büyük olması işletme faaliyetinin daha rahat planlanmasını sağlar), makine kullanma imkânı ve tamamlaşma sayılabilir. Sonuncu husus yani *tamamlaşma* (entegration) oldukça önemli bir etkendir. Nitekim bu köy türünde çiftçiler yatay ve dikey tamamlaşmayı geliştirme imkânına sahiptir. Özellikle plantasyonlar, sanayi faaliyetleriyle tamamlaşmıştır. Meselâ şekerkamışı tarımı faaliyetleri A.B.D.'de Horide, Louisiana eyaletlerinde ve Porto Riko'da şekerkamışı sanayiyle kısmen tamamlaştı. Aynı şekilde Kaliforniya ve Arizona'daki limon üretimi dikey tamamlaşma içindedir. Bununla birlikte, bu köy türünün bazı sakıncaları da vardır: toplumsal ilişki kurma imkânlarının sınırlılığı; taşıma giderlerinin artması (evlerin dağınık olması ve çiftliklerin geniş yer kaplaması sebebiyle); tesisat ve şebekelerin kurulmasının güçlüğü; demografik yatırımlardan bütünüyle yararlanabilmenin sınırlı oluşu; kamu harcamalarının artması (dağınıklıktan ötürü).

2. *Toplu köy türü*, en eski köy yerleşme türüdür. Genellikle cemaat hayatına yer verir. Çiftçi evleri birbirine çok yakındır ve köyün toplu bir görünüşü vardır. Buna karşılık tarlalar çiftçi evlerinden ayrı ve uzaktır. Ziraî işletmeler orta veya küçük büyüklüktedir. Toplu köyün yararları arasında toplumsal ilişki imkânlarının yüksek oluşu, ulaşım giderlerinin düşüklüğü, tesisat ve şebekelerin kurulma kolaylığı, demografik yatırımlardan bütünüyle yararlanma imkânı ve kamu harcamalarının düşüklüğü sayılabilir. Buna karşılık, toplu köy türünün birçok sakıncası vardır: çiftlik sınırlarının kesinliğini sağlama güçlüğü; işyerine gidip gelme zorluğu; aile bireylerinden uzakta çalışma zorunluğu; iktisadî esneksizlik; makine kullanma ve tamamlaşma güçlüğü; salgın hastalıkların kolayca yayılması v.b. Türkiye'deki köylerin büyük çoğunluğu toplu köy niteliği gösterir. 1960 Tarihli *Köyler istatistiği*'ne göre evlerin durumu bakımından köy türü göz önüne alınırsa, evleri toplu olanların nüfus oranı yüzde 69,7, evleri dağınık olanlarınki yüzde 17,9, evleri az dağınık olanların ise yüzde 11,6'dır (yüzde 0,8 bilinilinmiyor). Köylerin bu türde kurulmuş olmasındaki etkenler: Türkiye ikliminin düzensizliği, ülkenin deprem bölgesinde oluşu, sık sık tabiî felaketlere uğraması ve dağlık bir arazi üzerinde kurulmuş olmasıdır. Bu yüzden kişilerin felâketlere karşı birarada bulunması gerekir. Aynı şekilde Anadolu'nun Asya - Avrupa arasında bir geçit yeri olması toplu hayatı özendirir, askerî akınlara açık olan bir bölgede toplu savunma eğilimi çok güçlüdür (*siyasî etken*). Siyasî etkenin yanı sıra en önemli etken *iktisadî etken*'dir. Çünkü bugünkü tarımsal sermaye, büyük çiftliklerin oluşumuna ve dağınık köyün kuruluşuna engel olacak şekildedir. Sermaye kıt olmakla birlikte, tarımda gizli işsizlik vardır. Başka bir deyimle, köy halkının büyük bölümünün çalışmasına rağmen, üretime yaptıkları katkı çok az veya olumsuz niceliktedir. Ayrıca, *hukukî etken*'in de belirtilmesi yerinde olur. Selçuklular ve Osmanlıların ilk zamanlarında mirî malı topraklarının küçük parçaları üstünde kişilere bireysel tasarruf hakkı tanındı ve bu küçük parçalar üzerinde birçok çiftçi ailesine tarımsal faaliyet yapma imkânı tanıyan bir hukuk düzeni kuruldu. Bu düzen, nüfus yoğunluğunu arttırarak toplu köy yaşayışını hazırladı. Bir de, köylerde dinî ve etnik yönden türdeşlik köylülerin yaşamasında ayrı bir mesele meydana getirir. Bu da, *türdeşlik etkeni* olarak toplu yaşama düzenine yolaçar.

3. *Aracı köy türü*. Toplu ve dağınık köylerin özelliklerini bağdaştıran bu köy türü de alt sınıflara ayrılır: a. *hat köyü*; b. *köşebaşı topluluğu*.

a. *Hat köyü* en eski bir köy türüdür. Karayollarının ve kara ulaşımı taşıtlarının gelişmediği dönemlerde akarsuların ulaşım amacıyle kullanılması sonucu ortaya çıktı. Nitekim bu tür köyde tarlalar bir vâdi, bir yol veya bir akarsu boyunca sıralanır ve evler birbirine yakın olarak tarlalar üzerinde dizilir. Özellikle Fransa'da ve Kanada'daki

Foto. Turizm - Tanıtma (MEYDAN)

fransız kolonisinin yaşadığı bölümlerde görülür. Bu türün yararları: toplumsal ilişkiye imkân vermesi; ulaşım kolaylığı, yol; akarsu çevresinde evlerin dizili bulunması; araziden yararlanma. Ancak akarsuların genellikle düzgün bir yol takip etmemesi sonucu, tarlalar da düzgün olmayan biçime girer. Ayrıca, bu köy türündeki toprak mülkiyetinin ince, uzun parçalar biçiminde oluşu toprağın işlenmesini güçleştirir.

b. *Köşebaşı topluluğu* türü, A.B.D.'deki *dama taşı* veya *dağınık köy*'ün sakıncalarını ortadan kaldırmak amacıyle ileri sürüldü ve kısmen de uygulandı. Evler çiftliklerin köşelerinde yer alır ve toplumsal ilişki imkânları oldukça yüksektir. Ayrıca çiftliklerin *L* şeklini alacak biçimde bölünmesiyle *L türü köy* kurulur.

Çiftliklerin girintili çıkıntılı şekilde olması tarımsal faaliyeti engeller; fakat toplumsal ilişkileri arttırır ve giderleri azaltır. Öte yandan İsrail'de görülen *altıgen* veya *yuvarlak* türler de vardır. 1890'da A.B.D.'de William Penn tarafından öncülüğü ve savunuculuğu yapılan bu köy düzeninde evler altıgen meydana getirir İsrail'de bu tür, *Moşav* köylerinde uygulanır. Moşav'larda aileler kendi toprakları üzerinde küçük tarım faaliyeti yaparak, ürünlerini köy kooperatiflerine satarlar. (→Bibliyo.) [ML]

KÖYCEĞİZ, esk. **Yüksekkum,** Akdeniz bölgesinde (Muğla ili) ilçe merkezi kasaba; 4 269 nüf. (1970). Köyceğiz gölünün kuzeyinde kuruldu. Muğla'yı Fethiye'ye bağlayan yolun 59. km'sine 1 km'lik bir yolla bağlanır. — *Köyceğiz ilçesi,* 2 558 km²; 57 247 nüf. (1970). Merkez ve Ortaca bucakları; 47 köy. Köyceğiz gölü çevresinde günlük ağaçları çok yaygındır. Tarım, mısır ekimi ve turunçgiller. Dalaman Devlet Üretme çiftliği. (M)

KÖYCEĞİZ gölü, Akdeniz bölgesinin batı ucunda, suyu tatlı göl; yüzölç. 54 km². Kıyıdan 10 km kadar içeride; denizden yüksekliği 8 m. En derin yeri 25 m. Adını kuzey kıyısındaki ilçe merkezinden alır. Kuzeydeki dağlık alandan inen kısa dereler ve suyu bol kaynaklarla beslenen göl, fazla suyunu Dalyan çayı ile Akdeniz'e boşaltır. Bu çay üzerinde yumurtasından yararlanmak için kefal balığı avlanan dalyanlar bulunur. Antik Kaunos şehri kalıtıları da buradadır. Köyceğiz gölünün, ön kısmı alüvyonlarla tıkanmış eski bir körfezden türediği sanılmaktadır. Dalyan çayı ağzının doğusunda Sülügür gölü vardır. (M)

KÖYCÜ sıf. ve i. (*köy*'den *köy-cü*). Köyün yararına çalışan, köylülerin kalkınmasıyle ilgilenen (kimse). [M]

KÖYCÜLÜK i. (*köycü*'den *köycü-lük*). Köy meseleleriyle uğraşma işi. ‖ Köylerde daha iyi yaşama şartlarını inceleyen bilim. (M)

Köyde Sözleşme, J.-B. Greuze'ün Louvre müzesinde bulunan tablosu (0,92 m × 1,18 m). 1761'de yayımlanan Salon kataloğu tabloyu şu şekilde tanımlıyordu: «Genç kızın babasının damada drahomayı verdiği anı gösteren bir evlenme sahnesi». Eser, Diderot ve J.-J. Rousseau'nun beğendiği tarzda duygusal ve acıklı bir kompozisyondur. (L)

KÖYDEŞ i. (*köy*'den *köy-deş*). *Yeni.* Aynı köyden olan kimse, köylü. (M)

Köy enstitüleri, Türkiye'de köylerde yaşayan halkın eğitimini ve tarım alanında daha verimli hale getirilmesini sağlamak üzere köy öğretmeni ve köye faydalı diğer meslek erbabını yetiştirmek amacıyle, zıraat işlerine elverişli arazisi bulunan yerlerde Millî Eğitim bakanlığınca kurulmuş eğitim müesseseleri (kuruluşu, 1940). Türkiye'de Kurtuluş savaşı sona erdiği zaman, Türkiye Büyük Millet Meclisi hükûmetinin kontrolu altındaki 39 vilâyet ve sancakta 1 764'ü faal, 581'i kapalı olmak üzere 2 345 ilkokul ve bunlarda görevli, 677'si kadın, 2 384'ü erkek 3 061 öğretmen vardı. Bu tarihte yeni okul ihtiyacı 1 012, öğretmen ihtiyacı da 7 344'tü. İlkokul mevcudu 1926'da 4 770'e, bu okullardaki öğrenci sayısı 302 500'e, öğretmen kadrosu da 9 062'ye çıkarılabildi. İlköğrenim mecburiyetinin 1824'ten beri yürürlükte olmasına rağmen, özellikle köylerdeki okul ve öğretmen sayısı ihtiyaca yetmiyordu. 1933-1934 Döneminde şehirlerde mevcut 1 912 ilkokula 254 571 öğrenci devam ediyor ve bu sayı o çağdaki şehir çocuklarının yüzde 75'ine tekabül ediyordu. Buna karşılık köylerdeki 4 499 ilkokulda, 313 169 çocuk, yani köy çocuklarının yüzde 20'si okuyabiliyordu. Öğretmen mevcudu da şehir ilkokullarında 6 851, köy ilkokullarında 6 786 idi. Ayrıca köylerdeki öğretmenlerin bir kısmı ilkokul mezunu bile değildi.

Bu durumun değiştirilebilmesi için ilk teşebbüs, Mustafa Necati Beyin millî eğitim bakanlığı sırasında yapıldı; Denizli ve Kayseride birer köy öğretmen okulu açıldı (1926). Ancak, denemeden beklenen sonuç alınamadı ve bu okullar kapatıldı (1932). Köy enstitülerinin kurulması yolundaki ilk teşebbüs, Tarım ve Millî Eğitim bakanlıklarının işbirliğiyle amelî tarım okulları açılmasına karar verilmesi oldu. Bu amaçla kurulan karma komisyon, okullar için 40 yer tespit etti (1936); fakat Tarım bakanlığı arazi, araç ve gereç sağlanması gibi, kendine düşen görevleri yerine getiremediği için proje gerçekleştirilemedi. Bunun üzerine Millî Eğitim bakanlığı, askerlikte çavuşluk ve onbaşılık yapmış olanların kurslarla eğitmen olarak yetiştirilmelerini öngören yeni bir projeyi ele aldı (1936). Ertesi yıl göreve başlayan eğitmenlere Millî Eğitim bakanlığınca toprak, tarım araç ve gereçleri, tohumluk, fidan v.b. sağlanarak bunların sosyal ve iktisadî meselelerine çare bulunmağa çalışıldı; kendilerine köye bağlayıcı, üretici olmalarını teşvik edici tedbirler uygulandı (1937). Aynı yıl İzmir (Kızılçullu), Eskişehir (Mahmudiye) ve Kastamonu'da (Gölköy) birer köy öğretmen okulu açıldı. Millî Eğitim bakanı Saffet Arıkan zamanında başlayan bu uygulama Hasan Âli Yücel'in bakan olmasından (1938) sonra İsmail Hakkı Tonguç'un tasarladığı şekilde geliştirildi ve 3803 sayılı Köy Enstitüleri kanunu çıkarılarak enstitülerin kurulmasına başlandı (1940). Enstitülerin yönetimiyle İ. H. Tonguç görevlendirildi. Hemen ardından da 4 274 sayılı Köy Okulları ve Enstitüleri Teşkilât kanunu kabul edildi (1942). Köy enstitülerinin yerleri tespit edilirken, bunların, çevre köy okullarının yapılmasına ve gelişmesine katkıda bulunabilmesi göz önünde tutuldu ve 20 kesimde birden enstitülerin kurulmasına başlandı: 1. Akçadağ (Tunceli, Malatya, Adıyaman); 2. Aksu (Antalya); 3. Akpınar (Samsun, Amasya); 4. Arifiye (Bursa, İzmit); 5. Beşikdüzü (Trabzon, Rize); 6. Cilavuz (Çoruh, Kars); 7. Çifteler (Afyon, Eskişehir); 8. Düziçi (Adana, Hatay, İçel); 9. Gölköy (Kastamonu, Zonguldak); 10. Gönen (Burdur, Denizli, Isparta); 11. Hasanoğlan (Ankara, Çankırı, Kırşehir); 12. İvriz (Konya, Niğde); 13. Kepirtepe (Trakya); 14. Kızılçullu (İzmir, Manisa); 15. Savaştepe (Balıkesir, Çanakkale); 16. Pamukpınar (Erzincan, Sıvas, Tokat); 17. Pazarören (Çorum, Kayseri, Yozgat); 18. Pulur (Erzurum, Gümüşhane); 19. Dicle (Diyarbakır, Mardin, Urfa); 20. Ortaklar (Aydın).

Köy enstitülerinde okutulacak derslerin yüzde 50'si kültür dersleri, yüzde 25'i tarımla ilgili dersler, yüzde 25'i teknik derslerdi. Ancak bu nazarî bölünme uygulamada birleşiyor, bir çalışma veya inceleme sırasında konunun kültür, tarım ve teknikle ilgili yönleri, bunların birbiriyle ilgisi ve birbirine etkisi aynı zamanda gözden geçiriliyordu. Eğitim programlarını, temel ilkeler çerçevesi içinde enstitüler hazırlıyordu. Bu programların hazırlanışında çevre şartları dikkate alınıyor, her öğrenci kendi köyünü sosyal ve iktisadî yönden incelemekle yükümlü tutularak halkın iktisadî meşgalesinin incelenmesinin yanı sıra, folklor araştırmalarına da önem veriliyordu. Eğitim sistemi bakımından amaç «iş içinde, iş yaparak öğrenmek» olduğu için, enstitülerin kurulacağı yerler köylerin yakınında ve amaca uygun arazinin bulunabildiği kesimlerde seçilmişti. Buralarda öğretmen evleri, derslikler, çevre tarımıyle ilgili olarak bağ, bahçe ve fidanlıklar, sebze üretim yerleri, tarım üretimi çalışmalarına elverişli tarlalar, tarım araç ve gereçlerinin muhafaza, bakım ve tamir yerleri, yatakhaneler, sinema, tiyatro ve okuma salonları, yüzme havuzları, spor tesisleri, P.T.T. merkezleri, su kanalları meydana getirildi. Bu yapısıyle köy enstitülerinin aydınlatacağı, eğiteceği, tarım üretiminde yol göstereceği köylüye model olacak şekilde kurulmasına çalışıldı. Öğretmen ve öğrenci ilişkilerinin demokratik bir düzende yürütülmesi, öğrencilerin enstitünün yönetimine tam olarak katılması, disiplin anlayışında cezalandırma yerine ıslah ilkesinin uygulanması planlandı. Bu eğitim düzeninin gereği olarak öğretmen ve öğrencinin uygulamalı öğretim faaliyetinde beraberce çalışması öngörüldü. Köy enstitülerinde 1. yüksek okul ve fakülte, 2. Gazi Terbiye enstitüsü, 3. öğretmen okulları, 4. ticaret liseleri ile bölge zıraat okulları, 5. erkek sanat ve kız enstitüleri, 6. inşaat usta okulları, 7. her türlü teknik ve meslek okulları mezunları, 8. çevredeki başarılı zanaatçılar arasında seçilen usta öğreticiler, öğretmen olarak görevlendirildi. Her biri birer modern köy tipinde teşekkül eden enstitülere beş yıllık köy okullarını bitirmiş veya üç yıllık köy okulunu bitirdikten sonra iki yıllık bir hazırlık devresi geçirmiş çocuklar alındı; bunlar beş yıllık bir eğitime tabi tutuldu. 1946-1947 Dönemine kadar bu kuruluşlardan 5 447 öğretmen, 8 756 eğitmen, 541 sağlık memuru mezun oldu. 1935-1947 Döneminde, eğitmenler, 7 090 köyde açılan okullarda görevlendirildi; köy enstitülerinde okuyan öğrenci sayısı 16 400'e ulaştı ve gene aynı devrede yalnız köy okullarında okuyan öğrenciler 211 512'yi buldu. 1940 - 1944 Arasında toplamı 900 000 civarında olan öğrenci sayısı 1 250 000'e yükseldi. 1943'te köy enstitülerine öğretmen yetiştirmek amacıyle Yüksek Köy enstitüsü (Hasanoğlan) açıldı. Köy enstitülerini bitirenler arasından seçilerek alınacak gençlerin güzel sanatlar, inşaat, maden işleri, hayvan bakımı, kümes hayvancılığı, tarla ve bahçe tarımı, köy ve ev elsanatları, tarım işletme ekonomisi dallarında yetiştirilmeleri öngörüldü. Böylelikle köy çocuklarına bu yoldan yüksek öğrenim yapma imkânı da sağlanmış oluyordu. Yüksek Köy enstitüsü kapandığı tarihe kadar 104 mezun verdi. Daha sonra tarımsal ve teknik karakterde, orta dereceli, yatılı ve yatısız bölge köy okullarının açılması kararlaştırıldı. Her biri 15-20 köyün çocuklarına öğrenim fırsatı sağlayan bu müesseselerin 300 kadarı kısa zamanda faaliyete geçirildi. Tasarıya göre bölge okullarının çalışmasına o çevredeki köylüler de katılacak, bu suretle fidanlık, dutluk, kavaklık, çayırlık gibi ortak işletmeler kurulacaktı. Bunlar malî bakımdan köy bütçelerinden destekleneceği gibi çalışmaların bir kısmı da imece usulüyle yürütülecekti. Ayrıca bu işletmelerin kooperatif işletmeleri halini alması ve daha sonra başlayan, kooperatiflerin üretimini daha iyi değerlendirme amacına yönelmiş, sınaî faaliyet safhasına geçirilmesi planlandı. 1946'da girilen çok partili rejimde köy enstitüleri önce pasif planda ve dolaylı olarak zamanın iktidarı aleyhine tartışma konusu yapıldı. Bu müesseseler, kanunla yasaklanmış ideolojik bir teşkilât, ahlâk kurallarına ve geleneklere aykırı davranışların merkezi olmakla suçlandırıldı. Bunun üzerine Reşat Şemsettin Sirer'in millî eğitim bakanlığı sırasında, Yüksek Köy ensti-

«Köyde Sözleşme»
J. B. Greuze'ün tablosu
Louvre müzesi, Paris

Foto. LAROUSSE

köylü
biçici çift
bir mısır freskinden
detay

köylü
çalışma ayları
(temmuz),
Notre-Dame kilisesi, Paris

«Köylüler»
«baba Fourchon» için
Gavarni'nin illüstrasyonu
(1874)
Bibliothèque Nationale,
Paris

tüsü kapatıldı. Köy enstitülerinin yönetim ve öğretim üyeleri değiştirildi. Köy enstitülerinin kurucusu, İ.H. Tonguç da görevinden alındı. 1950'de Tevfik İleri millî eğitim bakanı olduğu sırada önce köy enstitülerindeki karma eğitim sistemine son verildi ve kız öğrenciler iki enstitüde toplandı (1951). Bu nakiller öğrenciler arasında dağılmalara yolaçtı. Şehir muallim mektepleriyle aynı seviyeye getirilmek amacıyle köy enstitülerinde öğrenim süresi beş yıldan altı yıla çıkarıldı ve programlarda değişiklikler yapıldı. Daha sonra da 6234 Sayılı kanunla, köy enstitülerinin adı *İlköğretmen okulu* olarak değiştirildi (1954). [→ Bibliyo.] (M)

Köy Hekimi (*Le Médecin de Campagne*), H. de Balzac'ın romanı (1833) [*Kır Hayatından Sahneler* dizisi]. Doktor Benassis, çekildiği Dauphiné kasabasında ülkenin iyilik babası olur. Böylece eski günahlarını affettirir. Güneşsiz bir vâdinin halkını soysuzlaşmağa mahkûm eden budalalıklarla savaşır. Bölgenin zanaatçılar sınıfını teşkilâtlandırır; ülkenin insanlarını maddî ve ahlâkî yönden zenginleştirir. Roman, ikinci derecedeki olguların arasında, daha o zamanlar hemen hemen efsaneleşmiş olan Napolyon'un hayret verici bir biyografisini kapsar. Bu hikâyeyi asker Goguelat gece sohbetinde anlatır. (→ Bibliyo.) [M]

Köy İşleri bakanlığı, Türkiye cumhuriyeti devleti içinde köyün ve köylünün iktisadî, sosyal ve kültürel seviyesinin yükseltilmesini, köy ve köylüye yönelen hizmetlerin köy ihtiyaç ve gerçeklerine uygun olarak planlı şekilde yürütülmesini, etki ve verimin arttırılmasını, toprak ve su kaynaklarının tarım için geliştirilmesini, yerleşim, yol, içme suyu ve elektriklendirme işlerini sağlamakla görevli devlet teşkilâtı (kuruluşu, 25 aralık 1963). Başlıca görevleri: özel kanunlara göre topraksız, az topraklı çiftçileri topraklandırmak; bunları üretici hale getirmek; yurt toprak ve su kaynakları ile insan unsuru arasında planlı ve düzenli bir denge sağlamak için gerekli işleri yapmak; köylerde iç yerleşimi ve dıştan gelecek göçmen yerleşimini yaparak bunların üretici hale getirilmesini sağlamak; köy yolu, içme suyu, elektrik, köy elsanatları gibi köy kalkınmasını ilgilendiren temel hizmetleri yürütmek; köyle ilgili diğer hizmetlerin planlı şekilde uygulanması için ilgili kuruluşlar arasında işbirliğini gerçekleştirmek; toprak ve su kaynaklarının tarım için geliştirilmesini, kullanılmasını ve korunmasını sağlamak; köy seviyesinde fizikî, ziraî, iktisadî ve sosyal planlar yapmak; her türlü halk eğitimi hizmetleriyle bakanlık görevleri içinde bulunan hizmetlerin gerektirdiği eğitimi yapmak; toplum kalkınması kavramını devlet görevlilerine, kişilere benimseterek bu metotlarla köydeki insan davranışını kalkınmağa hazırlamak, teşvik ve koordine etmek; halktan gelen teşebbüslere devletin yardımını, devletten gelen programlara halkın katılmasını sağlayacak tedbirler almak; bütün bu görevlerin etkili bir şekilde yapılması için gerekli araştırma ve denemeleri yapmak, geliştirmek, yurt çapında uygulamak.

Bakanlığın merkez teşkilâtı, Bakanlık makamı (bakan, müsteşar ve müsteşar muavinleri) ile kurullardan (Bakanlıklararası Köy Toplum Kalkınması kurulu, Koordinasyon kurulu, İşbirliği komitesi, Müdürler kurulu) ibarettir. Bağlı teşkilâtı Toprak ve İskân İşleri Genel müdürlüğü ile Yol-Su-Elektrik Genel müdürlüğünden meydana gelir. Danışma birimlerini ise Planlama ve Koordinasyon kurulu, Teftiş kurulu, Müşavirler ve Savunma sekreterliği teşkil eder. Esas birimleri, Teşkilâtlanma ve Krediler Genel müdürlüğü (bu genel müdürlüğe bağlı üç daire vardır: 1. Kooperatifçilik dairesi; 2. Orman Köylerini Kalkındırma dairesi; 3. Köy Elsanatları dairesi; Halk Eğitimi Genel müdürlüğü (6 aralık 1967 gün ve 6/8944 sayılı Bakanlar Kurulu kararıyle Millî Eğitim bakanlığına bağlandı); Toprak Muhafaza ve Ziraî Sulama İşleri Genel müdürlüğüdür. (Kısaca «Topraksu Genel müdürlüğü» denilen bu teşkilâtın Türkiye'nin çeşitli yerlerinde 16 bölge müdürlüğü ve bunlara bağlı olarak 67 ilde başmüdürlüğü vardır.) Ayrıca Özlük İşleri müdürlüğü, İdarî ve Sosyal İşler Dairesi başkanlığı, Muhasebe müdürlüğü, Takip bürosu gibi yardımcı birimleri vardır.

Köy işleri bakanları: Lebit Yurdoğlu (25 aralık 1963); Seyfi Öztürk (22 aralık 1965); Mustafa Kepir (9 ağustos 1965); Sabit Osman Avcı (22 eylül 1965); Turgut Toker (1 nisan 1967); Selâhattin Kılıç (16 aralık 1968); Turhan Kapanlı (3 kasım 1969); Cevdet Aykan (26 mart 1971). [M]

KÖYLÜ i. ve sıf. (*köy*'den *köy-lü*). Köyde yaşayan veya köyde doğmuş olan kimse: *Bir gün gene bir pazarda bir köylü bana «benim bir kuruşumu kırsan içinden kan akar» demişti* (R. N. Güntekin). ‖ Köyde yaşayan insanlar: *Borç etmeye idin, birader. Sen borç edersin, onu köylü mü ödeyecek?* (M. Ş. Esendal). ‖ Aynı köyden olan kimse: *Bir köylüsü gelmiş.*
— Ikonogr. Bk. ANSİKL.

— TAR. TELM. ***Köylü milletin efendisidir***, Atatürk'ün türk köylüsüne verdiği değeri belirten söz. (Atatürk'ün 1922 martında Türkiye Büyük Millet meclisinde söylediği nutkun şu cümlelerinden alınmıştır: *Türkiye'nin sahibi ve efendisi kimdir? Bunun cevabını derhal birlikte verelim: Türkiye'nin sahibi hakikisi* [gerçek sahip], *hakikî müstahsil* [gerçek üretici] *olan köylüdür. O halde herkesten daha çok refah, saadet ve servete müstehak ve elyak* [en çok lâyık] *olan köylüdür.*)

— ANSİKL. Cilâlıtaş devrinin başında toprağın işlenmesi insanoğlunun yaygın işiydi, buna karşılık, madenî silâh yapımındaki güçlük sebebiyle sayıları sınırlı kalan bir savaşçı sınıfı da ortaya çıktı; yalnız kendilerinde silâh bulunan bu güçlüler, zamanla üstün varlıklar olarak kabul edildi-

«Başak Toplayıcılar», Jean-François Millet'nin eseri, Louvre müzesi, Paris

ler ve kendilerini beslemeğe mecbur ettikleri *köylü*'lere hâkim oldular. Çalışkan ve barışçı bir sınıf olan köylülerin tarihi, özellikle bir boyun eğişin tarihi oldu; ne var ki, XIX. ve XX. yüzyıllar yeni gelişmelere sahne olacaktı.

● *Eskiçağ*. Firavunların Mısır'ı, vâdinin tümünde sulamayı yönetecek tek bir otoritenin gerekli olmasından doğmuştu. Toprağın sahibi olduğu ve Nil'in sularını, ürününün miktarını artırabileceği kabul edilen firavunun tanrısallığına inanmış olan çiftçi, krallık memurları ve din adamları tarafından sömürmeye de göz yumdu; tarlasına bağlı kaldı ve toprağı resmî talimata göre ekti; kanalların açılmasında, barajların ve yolların yapımında, angaryada çalıştı; dayak tehdidi altında alınan birçok vergi, ona, karnını ancak doyuracak kadar bir şey bırakıyordu.

Mezopotamya'da krallık iktidarının temel ödevi, sulama ve kurutma sisteminin bakımından ibaret gibi görünmektedir. Tarım işçisi, ortakçı veya kiracı olan köylüler, birçok toprak sahibine tabi idiler. Bunların da en önemlileri Saray ve Tapınak'tı; ticaret ve şehirlerdeki elsanatları, tarım dünyasını hâkimiyeti altında tutuyor ve sömürüyordu.

Eski yunan toplumu, ilk bakışta, toprağa dayanan büyük ve soylu toprak sahiplerinin hâkimiyeti altında gibi görünmektedir. Bunlar bir tarım işçileri kalabalığını çalıştırırlar ve din adamlarının da aracılığıyle, komşuları olan hür köylülerin topraklarını kendilerine mal ederlerdi. Fakat M. Ö. VIII. yy.dan VI. yy.a kadar, topraklarından yoksun kalmış çiftçiler, daha zengin topraklar bulabilecekleri bir koloninin kuruluşuna katılma imkânına kavuşuyorlardı. Atina'da, Solon ile Pisistrates'in reformları (M. Ö. VI. yy.), toprak aristokrasisinin ilerlemesini durdurdu ve bu durum klasik çağda daha birçok sitede kendini gösterdi. Buna karşılık Girit'te, Tesalya'da, Isparta'da toprak, bir «yurtluk»a bağlı köylüler tarafından ekilirdi. Bu köylülerin, Dorlar tarafından yenilgiye uğratılan halkların soyundan gelmiş olması muhtemeldir. Helenistik çağda, Doğu'nun her yanına dağılmış olan Yunanlılar, yeni tarım teknikleri getirdiler ve özellikle köylü sınıfının devlet tarafından daha verimli bir şekilde sömürülmesini sağladılar. Mısır'da monarşi yönetimi bu alanda bir bakıma ku-

solda,
«Köylülerin Dansı»
Baba Bruegel'in eseri,
Viyana müzesi;
sağda,
«Köylü Ailesi»
Louis Le Nain'in
eseri,
Louvre müzesi, Paris

Foto. Giraudon, Hanfstaengl - Giraudon, Viollet, Giraudon, Baudet - Lamotte (LAROUSSE)

sursuzluğa erişti. Fakat helenistik krallıkların daha zengin topraklarda ucuza elde edilen ürünleri, Yunanistan'daki küçük toprak sahiplerinin ürünleriyle rekabet etmeğe başladı. Bu toprak sahipleri kötü duruma düştüler ve tarlalarını daha zengin komşularına terk ederek şehirlere yerleştiler. Aralarından bazıları, Isparta'da Korinthos'un düşmesinden sonra Akha önderleri olan Kleomenes III ile Nabis'in giriştikleri bir toprak dağıtımına umut bağladılar. Yunan ülkelerinde köylü ayaklanmaları ve mısır köylülerinin ekili bölgeden kaçması (*anakhoresis*), merhametsizce sömürülen köylülerin hoşnutsuzluğunu dile getirir.

Roma, başlangıçta bir çobanlar ve çiftçiler sitesiydi, ama çok geçmeden büyük toprak sahipleriyle (patrici) küçük köylüler (pleb) arasında bir ayırım başgösterdi. III. Yüzyıl sonunda hemen de sürekli hal alan savaşlar ve ayrıca toprağın daha zengin olduğu ve cumhuriyetin ucuz fiyata buğday getirttiği vilâyetlerin rekabeti yüzünden, küçük toprak sahipleri tarımdan vaz geçmeğe başladılar. Pazar şartlarına uyabilmek için gerekli sermayeye sadece aristokratlar sahipti. Onlar da, köle kütleleriyle (*familia rustica*) yürüttükleri hayvancılığa ve tarım işçileri veya *politores*'in (meyvelerin altıda birine ortak emekçiler) emeğiyle gerçekleştirilen bilgili ekime (bağcılık, zeytincilik, sebzecilik) yöneldiler. Gracchus'lar, M. Ö. II. yy.da lejyonlara asker sağlayan küçük toprak sahipleri sınıfını yeniden canlandırmağa kalkıştılar ve bunun için de *ager publicus*'un (düşük bir kira karşılığı hayvancılık yapmak üzere büyük toprak sahiplerinin eline geçmiş devlet toprakları) paylaştırılmasını teklif ettiler. Gracchus'lar tamamen başarısızlığa uğramadı; onlardan sonra, koloni sistemi, İtalya'nın uç kısımlarında ve vilâyetlerde, orta halli toprak sahipleri sınıfının yeniden teşekkülüne imkân sağladı. Fakat imparatorluk döneminde, büyük çiftlikler (*latifundium*) yeniden gelişti; el emeği artık bulunamaz olduğundan, toprakların işletilmesi toprağa yerleştirilmiş kölelere veya kolonlara (başlangıçta bir çeşit ortakçı) tevdi edildi. Fakat İlkçağın öteki toplumları gibi roma dünyası da, köyleri sadece şehirlerin yararına sömürüyordu. Nüfusun azalışı, köylerin terk edilişi, daha sonra isyanlar (bk. BAGAUDA'LAR) hep bu yüzden ortaya çıktı. Son İmparatorluk zamanında uygulanmağa kalkışılan tedbirler (barbar kolonların yerleştirilmesi, bundan sonra yurtluğa bağlanan yeni kolon statüsü) yetersiz kaldı. Bununla birlikte, büyük toprak sahibi, doğduğu şehri güzelleştirme uğrunda varını yoğunu harcamayı bırakarak, işletilmesini daha iyi gözetmek amacıyle topraklarına yerleşmeğe karar verdi (III. - IV. yy.). [Bk. VİLLA.] O zaman bu önemli kişi, komşusu olan kolonlar ve hür köylüler üstündeki hâkimiyetini daha da sağlamlaştırarak onlara angarya yüklemeğe başladı.

● *Ortaçağ*. Germania'dan gelen istilâcılar önce Kuzey Avrupa'dan daha zengin topraklar aradılar; Roma ülkesinin batı yörelerine hâkim olarak (V. yy.) Ren'e komşu bölgelerde köyler kurdular veya imparatorluk içindeki birçok çiftlikte, romalı büyük toprak sahiplerinin yerine geçtiler. Frank kralları Germania'ya hâkim oldukları zaman, malikâne ve çiftlik rejimi, Ren'in doğusuna da yayıldı. Karolenjler döneminde büyük toprak sahibi, hükümdar tarafından topraklarına yerleşmiş kolonları temsil etmekle görevlendirildi; çok geçmeden, sayıları henüz kabarık olan ev ve çiftlik köleleri yanında, kolonlar ve toprağa yerleştirilmiş köleler kaynaşarak bir tek sınıf meydana getirdiler: bunlar, toprak köleleriydi (*serfler*). [Bk. DEREBEYLİK.] Doğu'da ise, Bizans imparatorluğunun hür köylüleri, çoğu zaman devlet yararına olan ve toprak köleliğini andıran «parek»ler statüsüne bağlandı. Aslında Batı'da krallığın çökmesiyle bir derebeyi haline gelen büyük toprak sahibine ödenecek borç, ekicinin statüsüne göre değil, işgal ettiği toprağın statüsüne göre belirleniyordu. Zaten bütün köylüler tabilik durumuna girmemişlerdi; özellikle Roma hukukunun uygulandığı yörede (Loire ırmağının güneyi), bir senyöre veya bir metbua tabi olmaktan kurtulmuş bulunan efendisiz ve senyörsüz kişilerin sayısı kabarıktı. XI. yy.dan itibaren, ticaretin canlanması, arazi rejiminde de değişmelere yolaçtı: derebeylik arazisi yeni tımarların verilmesi sonunda daraltıldı; bu arada toprak kiracılarının yükümlülükleri azaltıldı, yeni tip bir tımar (vergili tımar) ortaya çıktı. Bunda, toprağı işgal edenin hiç bir angarya borcu olmuyor, o sadece kısa süreli bir kira akdinden yararlanıyordu. Fakat yeni istilâlar sırasında iktidarı daha da kuvvetlenen senyör, emretme hakkından yeni çıkarlar sağlıyordu: ilân vergileri ve orman kesim vergisi. Devamlı nüfus artışı, XI. yy.dan itibaren ormanların açılarak tarla haline getirilmesine sebep oldu; fakat köyün veya kilise bölgesinin tarımsal topluluklarının sağlamlaştığı bir sırada, köylüyü bu yola sevk etmek için, onlara istedikleri zaman başka bir yere gidebilmekte hür olan ve sınırlı vergilerle angaryalara tabi bulunan hür köylülerin yararlandığı statüye benzer imtiyazlı bir statü vaat etmek gerekti. Yeni köy ve kilise bölgelerine, yükümlülükleri kanunlaştıran ve sınırlandıran haklar tanındı; toprak kölelerinin bulunduğu eski köyler de bu hakları istediler ve para karşılığında elde ettiler. XII. yy. sonunda, toprak kölesi statüsü hıristiyanlık âleminde seyrek rastlanır bir husus haline geldi. Bununla birlikte, bazı köylülerin yoksullaşması ve borca girmesi, XIII. yy.da Fransa'da toprağa bağlanmış, «keyfince vergi alınabilecek ve angarya yüklenebilecek» yeni serflerin belirmesine yolaçtı. Bunların statüsü, Roma hukukunun etkisinde ingiliz ve italyan köylülerinin statüsüne benzetildi. Buna karşılık bazı köylüler de, soyluların topraklarını satın alacak ve kendi sınıflarını terk edecek derecede zenginleştiler. Tarım tekniğiyle nüfus artışı eşit oranda ilerlemediğinden, XIII. yy. sonunda nüfus, aşırı bir şekilde kabardı. 1348 Yılının büyük veba salgını ve zaman zaman yeni salgınların ortaya çıkması, senyörlük arazisi ve toprak köleliği sisteminin tamamen yıkılmasına yolaçtı; derebeyleri, kolayca bulunmayan ve firar veya isyan etme eğiliminde olan (Flandre [1323-1328]; «Jacquerie» [1358]; İngiltere'de Wat Tyler'in ayaklanması [1381]; tuchin'ler [1382]) bir emekçi kütlesinin sorumluğunu üstlerine almaktan kaçınmağa çalıştılar. Çiftçilikte, kiracılık usulü, o zaman yaygınlaşmağa başladı.

● *Modern zamanlar*. XVII. yy.da Avrupa'da, her gün yeni bir vergi koymağa alışmış olan maliyecilerin tutumu, köylülerin sert ayaklanmalarına yolaçtı. Köylüler, derebeylerinin haklarından kurtulmak konusunda 1789 Burjuva ihtilâlinden yararlandılar. 5-11 Ağustos 1789 Kararnameleri şahsî hakları kaldırmış, 17 temmuz 1793 Kararnamesi ise, derebeylik (senyörlük) haklarının tümünü herhangi bir tazminat öngörmeksizin ilga etmişti. Fransa, tarım topluluğundan yavaş yavaş sıyrılan bir küçük mülk sahibi işletmeciler ülkesi haline geldi. Ama boyutları bakımından küçülmüş ve el değiştirmiş olan büyük mülkiyet millî zenginlikleri ele geçirmiş olan burjuvaların kazançlarından sonra da var olmağa devam etti. Hollanda, Rheinland ve Kuzey İtalya'da da durum aynıydı. Ama Avrupa'nın öteki ülkelerinde başka şartlar ortaya çıktı. İngiltere'de aristokrasi XVI. yy.dan itibaren, hür köylüleri bertaraf etmeğe ve büyük arazileri zengin çiftçiler (farmers) yönetimindeki sefil gündelikçilere işletmeğe bağlamıştı. Tekniğin ilerlemesi ve hayvancılığın önem kazanması, büyük sayıda el emeği kullanılmasını gereksiz kıldı ve sanayinin iyice gelişmesi dolayısıyle (XVIII. yy.) kır ve köylerden şehirlere göç başladı.

Doğu Avrupa'da, tahılın ticarî meta haline getirilmesi (nüfus fazlası olan Batı Avrupa'ya satış) pek geri bir tarım tekniğiyle birlikte yürüdü. Ortaçağda hürriyetlerine kavuşturulan köylüler, XVI. yy.dan sonra, yeniden toprağa bağlandılar; toprak köleliği yeniden canlandı. Bu geri kurum, köylünün durumunu güçleştirdi ve Rusya'da, XVIII. yy.dan itibaren önce firarlara, sonra yer yer ayaklanmalara ve nihayet toplu kargaşalıklara (1740 ile 1750 arasında) yolaçtı. Pugaçev isyanında (1773) en yüksek noktasına ulaşan bu kaynaşma teknik ilerlemenin yaygınlaşmasıyle, XIX. yy.da ortadan kalktı; Avusturya'da (1848) ve Rusya'da (1863) hürriyetlerine kavuşan toprak köleleri toprakların bir kısmını kaybettiler ve ufacık bir toprak parçasına yerleşerek, aslında büyük toprak sahibine tabi oldular.

köylü
«Çalışanlar»
Aliye Berger'in eseri

● *Çağdaş dönem*. 1918'den sonra Orta Avrupa'da yapılan toprak reformları, büyük çiftliklerin paylaştırılması sonunda, kalabalık köylülere ancak yetersiz birer arazi parçası verebildi ve modern işletme için gerekli sermayeyi sağlayamadı.

Sosyalist rejimi kabul eden ülkelerde evrim son derece hızlı oldu; toprak köleliğinden kurtulur kurtulmaz (1863) rus köyleri büyük çiftliklere paylaştılar (1917); sonra kolhozlara girdiler (1929). İkinci Dünya savaşından sonra, toprak reformu halk demokrasilerinde de uygulandı; fakat kolektifleştirme ciddî zorluklarla karşılaştı. Çin Halk cumhuriyetinde geleneksel olarak büyük toprak sahibinin sömürdüğü köylü, büyük toprakların paylaşılmasından yararlandı (1949); tarım kooperatifine (1952, 1955) ve daha sonra halk komününe girdi (1958). İsrail'de, «kibutz»ların geliştirilmesi sayesinde kolektivist işletmeye dayandırılmış orijinal bir köylü medeniyeti filizlendi. Bk. KİBUTZ.

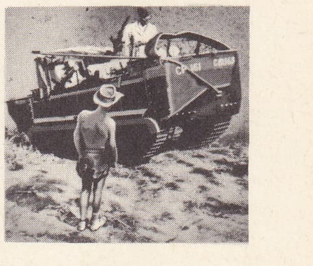

krab (sil.)

Afrika, Asya ve Güney Amerika'nın azgelişmiş ülkelerinde, köylü gene sefalet içindedir: faizcilerin ve vergi mültezimlerinin haraca kestiği hindistan halk köylüleri, küçücük tarlaları el ile işlemeğe çalışmaktadır; gizli üretici güçler yönünden zengin olmakla birlikte, tropik bölgelerin köylüleri arasında açlık hüküm sürer. Batı dünyası bambaşka bir evrim gösterir: XIX. yy.da Kanada'ya, Birleşik Amerika'ya, Avustralya'ya veya Yeni Zelanda'ya gitmiş olan avrupa köylüleri, buralarda ucuz fiyata verimli topraklar bulmuşlardı; fakat hayat tarzları, pek çabuk yıprandırdıkları toprağa karşı kayıtsızlık duymaları, milletlerarası pazarın fiyatlarına tabi oluşları, onların, çoğunlukla, geleneksel köylülükten ayırır.

KRAFET
«Hac yolu»ndan
detay
Nürnberg müzesi

Foto. MEYDAN; LAROUSSE

KRAKOW
Rynek Glowny
kumaş hal'i (XIV. yy.)
ve çan kulesi (XVI. yy.)

Batı Avrupa'da sanayinin elemeği ihtiyacı dolayısıyle, sayıları sürekli olarak azalan köylüler, çağdaş iktisadî evrime ayak uydurmak ve üretimlerini bölgesel, millî ve milletlerarası (ortak pazar) ihtiyaçları göz önünde tutarak teşkilâtlandırmak zorundadırlar. Batı dünyasının artık büyük toprak sahiplerince sömürülmeyen köylüsü, sınıf niteliğini kaybederek, çıkarları tıpkı öteki mesleklerin çıkarları gibi savunulan bir meslek grubu haline gelmeğe yüztutmuştur. Bk. TARIM.

● Tarihte *türk köylüsü*'nün kaderi ve durumu, Anadolu'daki yerleşmeden sonra belirgin bir hal aldı. Selçukluların *ıkta** usulünden sonra Osmanlı devleti, buna benzeyen ve *dirlik** (veya *tımar**) usulü diye adlandırılan toprak düzenini kurdu ve XIX. yy. ortalarına kadar uyguladı. Bu düzende köylü, *sahib*i arz*'ın dirliğini (hasılat) sağlayan büyük sınıfı teşkil ediyordu. Köylü (veya *reaya**), araziyi ekip biçme (tasarruf) hakkını, bir tapu senediyle, defterine kaydolduğu sahibi arz'dan veya *sipahi**den alır, buna karşılık da ona (hububattan alınan *öşür* ve *salariye, avarızı divaniye, nüzul* ve *sürvat* gibi adlar altında) çeşitli vergiler öderdi. Gerçekte yapılan, zımnî bir kira sözleşmesiydi: zira köylü, bir çiftçi ailesini geçindirebilecek büyüklükte olan ve *rakabe*'si (kuru veya çıplak mülkiyet) devlete ait bulunan toprağı, tapu resmi adı altında peşin bir kira bedeli (*icare-i muacele*) ödeyerek kiralıyordu.

kral Charles VII'nin
taç giymesi
sağda, Jeanne d'Arc,
XV. yy. minyatürü
Bibliothèque Nationale, Paris

«içki içen kral»
detay
Jordaens'in eseri
Brüksel müzesi

Köylü bu kira sözleşmesine uymazsa, toprağı elinden alınırdı. İstediği zaman yerini ve işini değiştiremezdi. Bölgenin özelliklerine göre belirlenmiş olan tarım konusunu ve usulünü de sürdürmek zorundaydı. Toprağa yerleşme, iskân ve fütuhat siyasetlerinin gereği olan bu şartlara uymak mecburiyetine rağmen, türk köylüsünün, vergi veren ve reaya adı verilen çoğunluğu, avrupa köylüsünün yüzyıllarca kurtulamadığı serflik ve kölelik durumunda değildi. Önemli bir husus, tarım topraklarının bütünlüğünü ve tarım çalışmalarının sürekliliğini sağlamak için alınmış tedbirlerdi: reayanın işlediği toprak üstündeki hakkının çocuklarına (füruuna) geçmesi de sözleşmenin zorunlu şartlarından biri sayılıyordu. Nitekim Silistre kanunnamesinde (1530) yer alan «Ve râiyet oğlu râiyettir» fıkrası, köylü çocuklarının aynı toprakta babalarının işini sürdüreceklerini belirten bir hüküm sayılır (benzer hükümlere 1517 tarihli Biga livası ve 1528 tarihli Bolu livası kanunnamelerinde de rastlanır). Bir görüşe göre, Osmanlı devletinde yerleşme ve iskân gayretlerinin sonucu olan ve tarım faaliyetine bütünlük ve süreklilik sağlayan bu hükümler, bir başka görüşün sahiplerince «köylünün piyasa ekonomisine yönelmesini önlemek için devletçe alınmış» bir tedbirin ifadesidir; yine bu sonuncu görüşün sahiplerince, devlet böylelikle, vergi gelirlerinde süreklilik ve değişmezlik sağlama amacını güdüyordu. Ne var ki, kısıtlayıcı görülen bu kayıtlara rağmen uygulamada reayadan pek çoğu sipahi beyliği durumuna yükseldi. Buna karşılık *ortakçı**lar (veya *ortakçı kullar*) adı verilen köylülerin durumu, reayaya oranla önemli ayrılık gösterir: bunlar resmen serbest bırakılmadıkça bir çeşit köle durumundaydılar.

Osmanlı devleti duraklama ve gerileme dönemlerine girdikten sonra, devlet gelirlerinde büyük ölçüde azalma olması, ayrıca ülke içinde ticaretin gelişmesi, XVI. yy.ın ikinci yarısında kapalı köy ekonomisinde önemli değişikliklere yolaçtı. Faizcilik ve tefecilik ticarî işlemlerle birlikte arttı, yatırımlar tarım alanına yöneldi ve toprakta da bir temerküz (büyük çiftliklerin kurulması) başladı. Böylelikle köylü, büyük çiftlik sahiplerinin yanında ırgat gibi çalışmak zorunda kaldı; ayrıca topraksız köylünün mahsulünü daha tarladayken ve ucuza kapatma usulü de o zaman uygulanmağa başlandı.

XIX. yy.da köylünün bu durumunu düzeltmek için Midhat Paşanın önderliğinde, köylüye ucuz kredi veren kredi sandıkları (*Emniyet sandığı*) kurulmasına çalışıldı. Bu arada çıkarılan *Arazi kanunnamesi* ile (1858) toprak düzenine yeni bir şekil verme çabasına girişildi. Ancak *iltizam** usulü adı verilen bu düzenle de, köylünün durumunu düzeltmek mümkün olmadı.

Cumhuriyet'ten sonra köylünün meseleleriyle yakından ilgilenildi. Ziraat bankasının aracılığıyle, köylünün tarımsal faaliyetini rahatça sürdürmesi imkânları arttırıldı. İkinci Dünya savaşından sonra kabul edilen (4753 sayılı ve 11 haziran 1945 tarihli) *Çiftçiyi Topraklandırma kanunu* ile köylüye toprak verilmesine başlandı. Ama uygulamadan ciddî ve yaygın bir sonuç alınamadı. Çok partili devre hemen de, bir toprak reformu tasarısı üstünde açılan tartışmalarla başladı. 1950'den sonra köye ve köylüye dönük bir tutum benimsendi: tarım kredilerinin çoğalması, yüksek taban fiyatı uygulamasıyle tarım ürünlerinin değerlendirilmesi, tarım araç ve gereçleri temininde köylüye önemli kolaylıklar sağlanması, ilk defa köylere kadar uzanan altyapı çalışmaları v.b. Bir planlamaya dayanmayan bu çalışmalardan da yeterli sonuç alınamadı; toprak bütünlüğü ve tarım birimi alanlarında verimi düşüren gelişmeler, köy nüfusunun düzensiz olarak merkezlere akışı, köyde kalanların yoksulluğu önlenemedi. Türk köylüsü, gelişmiş ülkelerdekilere oranla yine çok düşük bir iktisadî, sosyal ve kültürel seviyede kaldı. Bir çözüm yolu olarak öne sürülen «toprak reformu» teklifleri 1960-1971 devresi iktidarlarınca ele alınmadı. 1971 Yılında 12 Mart ertesi Nihat Erim hükûmeti, meseleyi bu yönden ele almanın hazırlıkları içindeydi.

— İkonogr. Mısır sanatında fellâhları iş başında gösteren tarım hayatından bazı sahneler ayrıntılarıyle işlendi (M.Ö. III. yy.da Petosiris'in mezarındaki kabartmalar). Buna benzer sahnelere yunan vazolarında da rastlanır. Yunan-roma heykelciliği ise köylünün günlük hayatını ancak aşk edebiyatı açısından gördü (İskenderiye heykelcikleri: Münih'teki kabartma). Ortaçağ'da tersine en sık kullanılan temalardan biri de köy hayatıydı; ama kesin amaçlarla aylara göre yapılan işleri belirtmek için temsil edildi. Dua kitaplarının takvimlerindeki minyatürlerde (*Berry dükünün, Rohan'ın, Anne de Bretagne'ın Dua Kitapları*) ve kapıları üzerindeki yontma madalyonlarda (Paris, Amiens, Parma, Ferrara katedralleri; Floransa çan kulesi; Pisa ve Floransa vaftiz mahalleri) bu şekilde işlendi. Köy hayatı büyük duvar resimlerinde de temsil edildi: Trento şatosu; Siena belediye sarayı (Ambrogio Loronzetti); Papalar sarayı; Flandre'da birçok duvar halısı (*Oduncular; Çobanlar; Bağcılar; Yün İşlenmesi*; daha sonra *Gombault ve Macée'nin Hikâyesi*). Dürer *Köylü ile Karısı* adlı iki gravür, Nicolo Dell'Abate ise sonradan Poussin'in *Yaz* (Louvre) adlı tablosuna ilham kaynağı olan, şaşırtıcı *Harman Dövenler* (Fontainebleau) tablosunu yaptı. Bununla birlikte köy sahneleri XVI. yy.da rağbet bulmadı. Sadece Hollanda'da Bruegel içten ve mizah dolu bir anlayışla köy hayatındaki çalışmaları canlandırdı: *Sürülerin Dönüşü; Avcıların Dönüşü* (Viyana); *Hasat* (New York); *Çift Sürme* (Brüksel); *Köylülerin Dansı* (Viyana). XVII. yy.da Bruegel'in yolundan giden ressamlar, köylü dansı tema'sını başlıca konu yaptılar: Adriaen Brouwer ve David Tenier'nin han, düğün, kermes sahneleri. Jordaens ise daha büyük bir canlılıkla *Satyros Köylülerle* ve *Anvers Araba Vapuru* (Kopenhag) tablolarını yaptı. Tema, Sebastien Bourdon ve Michelin tarafından Fransa'da da taklit edildi; ama Louis le Nain, köylü dünyasının sert sadeliğini ustalıkla canlandırdı (*Köylü Ailesi; Köylü Yemeği; Araba* [Louvre]). XVIII. yy.da ancak özentili, kötü resimler yapıldı; bununla birlikte Giacomo Ceruti, L. Le Nain'e benzer bir üslûpta eserler verdi. Gerçekçilik tutkusunun yayıldığı XIX. yy.da köylü hayatına büyük yer verildi: Rosa Bonheur, Daubigny, Troyon, Bastien-Lepage çiftçileri ve sürüleri gösteren peyzajlar yaptılar. Courbet, pazarlıkları giymiş köylüleri *Ornans'da Cenaze Töreni* (Louvre) adlı tablosunda ustalıkla canlandırdı; ama bütün eserlerinde köylü hayatını işleyen en önemli ressam Millet oldu (*Angélus; Ot Kurutanların Dinlenişi; Başak Toplayıcılar; Hasatçıların Yemeği* [Louvre]). [LM]

KÖYLÜK sıf. (*köy*'den *köy-lük*). Köy bulunan yer. (M)

Köylüler (*Les Paysans*), H. de Balzac'ın romanı (1844) [*Kır Hayatından Sahneler* dizisi]. Kitabın konusu, büyük toprak sahibi general Montcornet ile köylüler arasındaki mücadeledir. Balzac bu eserde, sonradan Zola'nın *Toprak* (La Terre) adlı romanında yaptığı gibi, kötülükleri abartılan birtakım köylü tipler yaratır: vicdansız iş adamları tarafından kışkırtılan Tonsard ile ailesi, Fourchon v.b. Balzac bu kitapta, «köylünün zengine karşı devamlı bir komplo halinde olduğu»nu göstermek ister. Romanın ikinci kısmı, Balzac'ın ölümünden sonra, notlarına dayanılarak Mme Hanska tarafından yazılmış ve yayımlanmıştır. (→Bibliyo.) [L]

Köylüler savaşı, alm. *Bauernkrieg*, 1524 ve 1525'te alman köylülerinin ayaklanması. Bu hareket, derebeylerin ve tefecilerin sömürüsüne karşı eskiden beri süregelen bir hoşnutsuzluğu dile getirdi. Yüzyılın başlarından beri sık sık ayaklanmalar oldu. Karlstadt'ın ve özellikle Thomas Münzer'in, köy-

Foto. Wydawnictwa, Giraudon, British Council (LAROUSSE)

lüleri kurulu düzenin sömürücü yanlarını yok etmeğe kışkırtan dinî konuşmaları isyana destek oldu. Ayaklanma haziran 1524'te Schaffhausen bölgesinde başladı. Alsace, Hessen, Schwaben, Franken, Thüringen ve Saksonya bölgelerine hızla yayıldı. Şehirlerdeki esnaf da harekete katıldı. Münzer, ekim ayından sonra isyancıların başına geçti. *Schwaben Köylülerinin Oniki Maddesi* (nisan 1525), bu dinî ve toplumsal devrim teşebbüsünün programını meydana getiriyordu. Luther isyancıları desteklemedi; ayaklanmayı ve zora başvurmayı doğru bulmadı. Bu olaylar onu, prenslerin geçici iktidarına yaklaştırdı. Münzer'in çeteleri 15 mayıs 1525'te Frankenhausen'da yenilgiye uğradı. Ayaklanma sonraki aylarda gaddarca bastırıldı. (L)

KÖYLÜLÜK i. (*köylü*'den *köylü-lük*). Köylü olma, köyde yaşama hali: *Geceyarılarından sonra bir köylülük çökerdi üstümüze / Köylüleri severdik* (Attilâ İlhan). || Köylülere özgü davranış. (M)

Köy Papazı (*Le Curé de Village*), H. de Balzac'ın romanı (1838-1839) [*Kır Hayatından Sahneler* dizisi]. Yazar bu eserinde bir yandan rahip Bonnet'nin ruhların iyiliği ve kurtuluşu için gösterdiği çabaları, bir yandan da zavallı genç kız Véronique'in kaderini ortaya koyar. Bir cimrinin kollarına bırakılan güzel Véronique, istemediği halde iki cinayete ve bir idama sebep olur. (→ Bibliyo.) [L]

Köy Papazının Hatıra Defteri (BİR) [*Journal d'un Curé de Campagne*], G. Bernanos'un eseri (1936). Bernanos'un bu eserin «roman» diye belirlenmesini istememesi ona kendinden kattığı özelliklere çok bağlı kalışından olmalıdır. Gerçekten, genç papaz Ambricourt'un yaşayışı ve görüşleri, ortaya konduğu kadarıyle Bernanos'un en yüce hıristiyan ideali olarak benimsendiği bilinçdışı kutsallığı yansıtır. —R. Bresson bu romandan, aynı adı taşıyan bir filim yaptı (1950). [L]

KÖYPER i. (şehir adı *Keuper*'den). Jeol. Keuper eyaleti triyas sisteminin en üst katı. (L)

Köyün Çocuğu (*Das Gemeindekind*), Marie von Ebner - Eschenbach'ın romanı (1886). Acı bir toplumsal tenkit olan romanın kahramanı, bir katil baba ile haksız yere suçlanan bir ananın oğlu olan Pavel'dir. Köy halkı, ailesi yüzünden Pavel'e karşı kötü davranır. Bu gerçekçi roman, natüralizme ve soyaçekim kurallarına karşı çıkar. Kısa bir süre hırsızlık yapan Pavel zamanla normal bir insan olur. Bu gelişmede kızkardeşi Milada'nın manevî desteği büyük rol oynar. Yazar eserde toplumsal önyargıları yerer. (M)

Köyün Kamburu, Kemal Tahir'in romanı (1959). Köyleriyle birlikte Çorum yöresini, yüzyıllık değişimlerini, özelliklerini anlatan roman, bir üçlemenin ikinci eseridir. Üçlemenin öbür iki romanı *Yedıçınar Yaylası* (1958) ile *Büyük Mal*'dır (1970). Olaylar romanın baş kişisi Çalık Kerim'in çevresinde gelişir. Çalık Kerim'in babası Parpar Ahmet, karısı Ayşe'yi sık sık ve sebepsiz olarak döver. Köylüler de Parpar Ahmet'i içine dolmuş olan cinlerden kurtarmak için bir direğe bağlayarak döverler. Parpar Ahmet dayaktan ölür. Oğlu Kerim yedi aylık doğmuştur; kambur ve sakattır. Önce çobanlık yapar; sonra köyün camiine müezzin olur. Zamanın Çorum medresesine giderek orada okur. Medrese düzeninin köy düzeninden farksız olduğunu anlar. Orada da insanlar birbirlerini sevmemektedir. Molla ve cer hocası olur. Artık adı Çalık Hafız'dır. Köyü Narlıca'ya dönünce, köylülerden haraç alan eşkiyalarla mücadele eder. Bu arada bir çerçi dükkânı açar; böylece kendisi de bir ağa olur. Romanda Çorum topraklarıı, uzun bir zaman boyutu içerisinde, daha çok konuşmalarla verilmektedir. (M)

KÖZ i. (esk. türk. k.). İçinde sönmeğe yüztutmuş kor parçaları bulunan sıcak kül: *Patatesleri közde pişirirdi.* (M)

KÖZLÜK i. (*köz*'den *köz-lük*). Teknol. Su geçirmez, kapalı maden kap. (İçinde köz söndürülür ve korunur.) || *Teşm. yol.* Kolay tutuşabilen maddeleri hava temasından korumağa yarayan su geçirmez kap. (L)

KPEME, Togo'da köy, Gine körfezi kıyısında; Akumape bölgesi fosfatlarının ihracını sağlayan demiryolunun başlangıç noktası. (L)

Kr, *kripton*'un kimyasal sembolü. (L)

KRAB i. (fr. *crabe*). Sil. Amerikan Weasel M 29 C tırtıllı aracına verilen ad. (İkinci Dünya savaşı sırasında, kar ve bataklıklı arazi için Amerika'da düşünülmüş olan krab'ın 0,140 kg/l sm'lik zayıf basınç birimi, piyadenin girdiği her yere gitmesine imkân vermektedir. Zırhsız olan bu araç, 1946'dan 1954'e kadar Çinhindi'nde Fransız ordusu tarafından geniş ölçüde kullanıldı.) [L]

KRACAUER (Siegfried), alman asıllı amerikalı sinema yazarı ve tenkitçi (Frankfurt-am-Main 1899 - New York 1966). Nazi rejimi onu A.B.D.'ye göç etmek zorunda bıraktı. Alman sineması üstüne *From Cagliari to Hitler* (Cagliari'den Hitler'e) [1946] adlı bir deneme yazdı. *Theory of Film* (Filim Teorisi) [1960] adlı incelemesi önemlidir. (M)

KRACH [krak] i. («çökme» anlamında alm. k.). Bors. Malî çöküntü: *New York borsasında 18 ekimden 29 ekime kadar süren krach, 1929 Dünya buhranının başlangıcı oldu.* (L)

KRAEMERS (Hendrik Antony), hollandalı fizikçi (Rotterdam 1894). Önce Utrecht (1926), sonra Leiden (1934) üniversitesinde teorik fizik dersleri verdi. X ışınlarının yayılması ve emilmesi konusunda yaptığı araştırmalarla tanındı. Ayrıca bazı kristal maddelerin dönme gücüyle ilgili bir teori üstünde çalıştı. (M)

KRAEPELİN (Emil), alman psikiyatrı (Neustrelitz, Mecklenburg 1856 - Münih 1926). Dorpat, Heidelberg ve Münih'te profesörlük yaptı, 1917'de Münih'te bir araştırma enstitüsü kurdu. Birçok kişi Kraepelin'i psikiyatrinin kurucusu kabul eder. Kraepelin, akıl hastalıklarını ayrıntılı olarak tanımladı. Ruh ve akıl hastalıklarını sınıflandırdı. 1883'te yayımlanan ve sekiz defa basılan *Handbuch der Psychiatrie* (Psikiyatri Elkitabı) adlı eseri psikiyatrinin gerçek bir tarihidir. Kendi konusuyle ilgili birçok değerli çalışma yaptı: zihin testlerinin işlenmesi; karşılaştırmalı psikiyatri; kriminoloji incelemeleri v.b. Ama asıl ününü hebefreni, katatoni ve paranoya bunamasını erken bunama çerçevesi içinde birleştirmesine borçludur. (M)

KRAFFT veya **KRAFT** (Adam), alman heykeltıraşı (Nürnberg 1460'a doğr. - Schwabach 1508 veya 1509). Gotik üslûbun Nürnberg'de son temsilcisidir. (Sebaldus kilisesinde koro kısmının dış tarafındaki, Schreyer ailesinin mezar taşı; Lorenz kilisesinin kutsal eşya dolabı; Nürnberg müzesindeki haç yolu.) [L]

KRAFFT - EBİNG (Richard VON), alman hekimi (Mannheim 1840 - Graz 1902). Strasbourg (1872), Graz (1873) ve Viyana'da psikiyatri dersleri verdi. Akıl hastalıkları ve özellikle cinsel psikopatlar üstüne önemli incelemeler yayımladı. (L)

KRAFFT VON DELLMENSİNGEN (Konrad), alman generali (Laufen, Bavyera 1862 - Seeshaupt, Starnberger See, Bavyera 1953). Birinci Dünya savaşı başlarında Bavyera prensi Ruprecht'in genelkurmay başkanıydı. 1916 Ağustosunda Transilvanya'da Romanya'ya karşı hücuma geçen birliklere (*Alpenkorps*) kumanda etti. 26 Eylülde Kızıl Kule (*Loviştei*) geçidini ele geçirdi, sonra Bükreş'in alınmasına yardım etti. 1917 Ekiminde Caporetto'ya saldıran Von Below kumandasındaki 14. Ordunun genelkurmay başkanı oldu, zaferde büyük payı vardır. Daha sonra bu zafer üstüne *Der Durchburch am Isonzo*'yu (Isonzo'nun Yıkılışı) yazdı. 1918'de 17. Ordu kumandanlığına getirildi. (L)

KRAFT i. («kuvvet» anlamında alm. k.). Koyu renk, çok dayanıklı ambalaj kâğıdı. ◆ Sıf. *Kraft hamuru,* sülfatla işlenerek elde edilen kâğıt hamuru. (L)

KRAFT (Anton), avusturyalı viyolonselci ve besteci (Rokytnice, Bohemya 1752 - Viyana 1820). Bir süre J. Hayd'ın öğrencisi oldu, sonra prens Esterhazy (1778 - 1790), prens Grassalkowicz (1790 - 1795) ve prens Lobkowitz'in (1795 - 1820) kapellàlarında görev aldı. Bir konçerto, viyolonsel için altı sonat, iki viyolonsel ve viyolonsel ile keman için duolar, iki basse - taille ve viyolonsel için üçlüler yayımladı. —NICOLAUS, ünlü viyolonselci (Esterhazy 1778 - Stuttgart 1853), öncekinin oğlu, Schuppanzingh dörtlüsünün üyesi, 1796'da, prens Lobkowitz'in hizmetine girdi; bir süre sonra müzik öğrenimine devam edebilmek için prens tarafından Berlin'e L. Dupont'un yanına gönderildi. Önce Viyana, 1834'e kadar da Stuttgart orkestralarında çalıştı, viyolonsel için beş konçerto, viyolonsel ve yaylılar dörtlüsü için bir fantezi, viyolonsel ve orkestra için bir (*Kır Sahnesi*), iki viyolonsel için birçok duo besteledi. (L)

KRAG (Jens Otto), danimarkalı siyaset adamı (Kopenhag 1914). 1947'de Sosyal - Demokrat partiden milletvekili seçildi; bir süre sonra ticaret ve sanayi bakanı oldu (1947 - 1950). Ancak çalışma ve ekonomi bakanlığı (1953 - 1957) ve dışişleri bakanlığı (1958 - 1962) yaptığı sıralarda danimarka siyasetinde birinci derecede bir rol oynamağa başladı. Eylül 1962'den beri Danimarka başbakanıdır. 1966'da, Per Hækkerup'un istifasıyle boşalan dışişleri bakanlığı görevini de yüklendi. Aynı yıl Charlemagne armağanını kazandı. (L)

KRAG (Thomas Peter), norveçli yazar (Kragerö 1868 - Oslo 1913). 1890 Yıllarında norveç edebiyatında ortaya çıkan yeni romantik eğilimlerin başlıca temsilcilerindendir. Şiirsel bir üslûpla yazdığı roman ve hikâyelerinde Björnson ve Victor Hugo'dan ilham aldı. *John Graeff* (1891), *Kobberslangen* (Tunç Yılan) [1895], *Ada Wilde* (1896) adlı romanları ve *Eski Köy* (1892), *Ensomme Mennesker* (Yalnız Adamlar) [1893], *Tusmörke* (Karanlıklar) [1898] adlı hikâye kitapları ünlüdür. (L)

KRAG (Wilhelm Andreas), norveçli şair (Kristiansand 1871 - Ny Hellesund 1933), Thomas Peter Krag'ın kardeşi. *Digte* (Şiirler) [1891] ve *Sange fra Syden* (Güney Şarkıları) [1898] adlı eserlerinde sembolizme yönelir; fakat, *Nye Digte* (Yeni Şiirler) [1897], *Veslandsviser* (Vesland Şarkıları) [1898] ve *Sange fra min Ö'de* (Benim Ada'mın Şarkıları) [1918] doğduğu ülkeden görünümler çizer. Ayrıca mensur eserleri (*Major von Knarren og Hans Venner* [Kumandan Knarren ve Dostları], 1905) ve dramlar da (*Baldevins Bryllup* [Baldevin'in Evlenmesi], 1900) yazdı. (L)

KRAGALEUS. Yun. mit. Phokis'li bir çoban, Dryops'un oğlu. Apollon, Artemis ve Herakles arasında Amprakia'nın kime ait olacağı konusundaki anlaşmazlıkta hakemlik yaptı ve Herakles lehine karar verdi. Bunun üzerine Apollon onu taş haline getirdi. (L)

KRAGUJEVAC, Yugoslavya'da (Sırbistan) şehir, Morava ırmağının kolu olan Lepenica kıyısında; 44 000 nüf. 1818 - 1857 Arası Sırbistan'ın başkentiydi. Silâh imalâtı. Otomobil. (L)

KRAİCHGAU, Almanya'da coğrafî bölge, Schwaben ve Franken havzasında; Odenwald ile Karaorman arasında, parçalanmış kalkerli bir yayladır. Büyük köylerin çevresinde açılan tarlalarda tahıl, pancar, yemlik bitki ve meyve (erik, kiraz) yetiştirilir. (L)

KRAİNS (Hubert), fransızca yazan belçi-

kral kolibri

kral kuş

«Kral Lear» Stratford on Avon'daki temsilden (1950)

KRALLAR vâdisi

Foto. Bulloz, Audrain - Samivel (LAROUSSE)

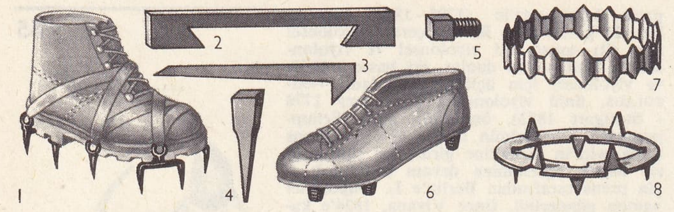

kramponlar
1. Buz (dağc.); 2. Kenet vurma; 3. Demiryolu rayı; 4, 5. At nalı; 6. Futbol ayakkabısı; 7, 8. Birleştirme

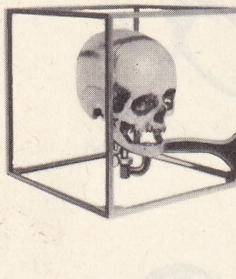

kranyofor'lar

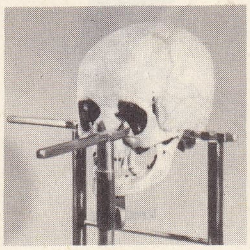

kalı romancı (Les Waleffes, Liège 1862 - Brüksel 1934). Köylü çocuğu idi. Posta idaresine girerek yüksek görevler aldı. Edebiyata, natüralist bir anlayışla, *le Coq Rouge* (Kırmızı Horoz) adlı dergide başladı. Sade bir dille yazdığı roman ve hikâyelerine kötümserlik hâkimdir (*Les Bons Parents* [İyi Ana - Babalar], 1891; *Amours Rustigues* [Köylü Âşıklar], 1899; şaheseri *Le Pain Noir* [Kara Ekmek], 1904; *Figures du Pays* [Ülkeden Şekiller], 1908). Son derlemesi *Mes Amis*'de [Dostlarım] bütün eserlerine konu olan Hesbaye köylülerinin ruhsal durumunu, daha açık bir şekilde anlattı. (L)

KRAKATOA veya **KRAKATAU**, İndonezya'da küçük ada, Sunda boğazında, Sumatra ile Cava arasında; 1883'te Perbuatan yanardağının püskürmesinden kısmen zarar gördü. Volkan hâlâ çok faaldir. (L)

KRAKEN i. (norveççe k.). Efsaneye göre, norveç denizlerinde gemileri durdurabilen hayalî ahtapot. (Bu isim, gerçekten var olan hiç bir ahtapot türü için kullanılmaz.) [L]

KRA kıstağı, Tayland'da kıstak, Malakka yarımadasını Çinhindi yarımadasına bağlar; Doğuda Siyam denizi (Güney Çin denizi), batıda Andaman denizi (Hint okyanusu) arasındadır; yaklş. 42 km genişliğindedir. (L)

KRAKİNG i. Bk. CRACKİNG.

KRAKOW veya **KRAKOVİ**, alm. **Krakau,** Polonya'da şehir, voyvodalık merkezi, Yukarı Vistül kıyısında, Varşova'nın 365 km güneyinde; 490 000 nüf. Her şeyden önce bir sanat şehri olan Krakow, Polonya'nın eski eserler bakımından en zengin yeridir. XV. yy.-dan kalma kale; en eski kapısı XIII. yy.-dan kalan (Sv. Florian kapısı) eski surlar. 40 000 m²'lik büyük bir meydan olan Rynek Glowny'nin çevresindeki bütün yapılar, hattâ en önemsiz görünenleri bile tarihî bir değer taşır. Notre - Dame kilisesi (XIII. - XIV. yy.) buradadır; kilisenin çok renkli tahta mihrap arkalığı, Wit Stwosz tarafından yapılmış, Almanlar tarafından alınıp götürüldükten sonra, Nürnberg'de bulunmuş ve dört yıllık çalışma sonucunda 1950'de tekrar yerine konmuştur. Rynek'de daha birçok kilise vardır; «Belediye sarayı» denen XV. yy. dan kalma büyük çan kulesi; rönesans üslûbunda kumaş hal'i v.b. Büyük bir Katoliklik merkezi olan şehirdeki 76'dan fazla kilisenin çoğu tarihî anıtlardır. Ama Krakow'un öbür arkeoloji kutbu, laik iktidarın sembolü olan kraliyet şatosudur: eski şehrin güneyindeki bir tepede inşa edilen bu şato (Wawel şatosu), Vistül'e hâkimdir. Eski şehirdeki kırmızı surlar (Planty'ler) ağaçlıklı büyük bir meydanla çevrilmiştir. Eskiden Krakow'un yahudi mahallesi olan Kazimierz mahallesi, Planty'nin ötesinde, bir yanda Wawel ile eski şehir, öte yanda Vistül arasında uzanırdı. XVI. ve XVII. yy.dan itibaren, Ortaçağ şehrini, birtakım yeni mahalleler çevirmeğe başladı. Bu mahallelerin çevresinde bulvarlar yapıldı; daha ötede XVIII., özellikle de XIX. yy.-da yapılan semtler uzanır. Her şeyden önce büyük bir kültür merkezi (üniversite) olan Krakow, aynı zamanda bölgesel bir idare merkezi ve Güney Polonya'da büyük bir voyvodalığın merkezidir. Bütün mallar burada toplanıp buradan dağıtıldığı için, ticarî faaliyet çok çeşitlidir. XIX. yy. da zanaatçılıktan sanayiye geçildi; dökümevleri, demiryolu malzemesi fabrikaları, tarım malzemesi fabrikaları kuruldu. Bununla birlikte şehir ve bölge, eski görünüşünü muhafaza etti. Yukarı Silezya'nın yakınlığı, demir-çelik sanayii ve ağır metalürjinin kurulmasını kolaylaştırdı bu sanayiler, Polonya'nın en yoğun köy nüfusunu barındıran bölgede kolayca işçi buldu. Fabrikalarda yeni işçi semtlerini eski Krakow'a bağlamak yerine, eski şehirden ayrı bir sanayi uydusu kurmak tercih edildi. Böylece, şehrin merkezine 10 km uzakta olan ve şehre geniş bir caddeyle bağlanan Nowa - Huta meydana geldi.

— *Krakow voyvodalığı,* 2 058 000 nüf.

● *Tarih.* Krakow'un (*Krakus* veya *Krak* denen efsanevî bir kurucunun adından) IX. yy. dan önce kurulduğu sanılır; Polonya'-da Hıristiyanlığın ilk merkezi olan, şehir XI. yy. da psikoposluk haline geldi. XVI. yy.da Polonya'nın başkenti oldu. (Vasa'lar başkenti XVI. yy.da Varşova'ya naklettiler); 1364'te meşhur Jagiello üniversitesi inşa edildi. 1241'de tatar istilâsıyle yıkılan şehir, alman kolonların yerleşmesiyle yeniden kuruldu; kralların taç giydiği ve mezarlarının bulunduğu Stanislaw katedraliyle ve zengin sanat hazinesiyle (Zygysmund'un küçük kilisesi) tarihî Polonya'nın manevî merkezi olarak kaldı. 1815 - 1846'da Viyana antlaşmasıyle yarı muhtar bir cumhuriyet olan Krakow'u, 1846 - 1918 arası Avusturya işgal etti. (L)

KRAKOWİAK i. Krakow çevrelerinden çıkma, iki zamanlı polonya dansı; hafif zamanları sık sık vurgulanarak ve senkop kullanılarak icra edilir. (Suwani adı verilen hızlı adımlarla sona erer. Chopin, 1828'de piyano ve orkestra için bir *konser rondosu* veya *Krakowiak* besteledi. 1840'-ta Fanny Alsslen tarafından sahnelerde icra edilen krakowiak, bir ara Fransa'da da moda oldu. (L)

Krakow muhasebesi, 13 temmuz 1702'de Polonya kralı August II ile İsveç kralı Karl XII arasındaki muharebe; Polonya kralının kesin zaferiyle sonuçlandı. (L)

KRAKUS i. (fr. *cracouse*'dan). 1831 Polonya isyanındaki şövalyelere verilen ad. (Krakow şehrinin kurucusu olduğu söylenen efsane kahramanı Krakus'un adından.) [L]

KRAKUS i. Bir polonya hafif süvari birliğinin adı. (Krakowlulardan meydana gelen bir birlik, 1813'te Dresden savaşında yararlık göstermişti.) [L]

KRAKUS, Polonya'nın efsanevî hükümdarı. VII. yy.ın sonuna doğru tek hanedanının yerine geçti. Krakow şehrini onun kurduğu söylenir. (L)

KRAL veya **KIRAL** i. (esk. islavca *krali'*-den). Genellikle ömrünün sonuna kadar en yüksek devlet otoritesini, bütün devlet başkanı yetkilerini, seçim veya veraset yoluyle elinde bulunduran veya bulundurma yetkisine sahip kimse: *Bir kralın taç giyme töreni.* ‖ *Teşm. yol.* En zengin üretici: *Petrol kralı.* ‖ Herhangi bir konuda başkalarından üstün olan kimse: *Futbol kralı. Bezik kralı.* ‖ Sıf. *Argo.* Üstün, mükemmel: *Ne kral araba!*

— ÇEŞ. DEY. *Kraldan çok kralcı,* bir kimsenin çıkarlarına, o kimseden daha fazla sahip çıkanlar için kullanılır. ‖ *Krallara layık,* çok üstün nitelikli şeyleri belirtmek için kullanılır. ‖ *Hayvanlar kralı,* arslan.

— TAR. TELM. ***Kral öldü, yaşasın kral!.*** Münadinin, halka kralın ölümünü ve halefinin tahta çıkışını haber vermekte kullandığı sözler. (Eski görevlinin artık hükmünün kalmadığını belirtmek için kullanılır.)

— Astron. *Üç krallar,* Oriyon kuşağını gösteren üç yıldız.

— Esk. Rom. *Şölen kralı,* bir şölen sırasında, sofraya başkanlık eden ve herkesin içeceği kadeh sayısını tâyin eden konuk.

— Rom. mit. *Cehennem kralı,* Plüton. ‖ *Denizler kralı,* Neptün. ‖ *Tanrıların kralı,* Jüpiter.

— Tar. Bk. ANSİKL. ‖ *Krallar kralı,* Parthların ve Perslerin krallarının unvanı. ‖ *Büyük kral,* yunan yazarlarınca Pers kralı. ‖ *Katolik kral,* İspanya kralına verilen unvan. ‖ *Katolik krallar,* Aragon'lu Fernando II ve Castilla'lı İsabel. ‖ *Meşrutî kral,* yetkileri bir anayasa ile tanımlanmış ve sınırlandırılmış olan kral. ‖ *Hıristiyan kral,* Fransa kralının XVII. ve XVIII. yy.larda resmî unvanı. ‖ *Roma kralı,* Napolyon I tarafından taht vârisi oğluna verilen unvan. ‖ *Romalılar kralı,* Almanya imparatorunun, Heinrich IV'ten itibaren muntazaman taşıdığı resmî unvan. (Roma'da taç giyme veya taç giyme niyetini ima ediyordu. Roma'da taç giyilmesini kaldıran *Altın emirname*'den sonra kullanılmaz olmuştur.) ‖ *Kral adına,* XIV. yy.dan itibaren, Fransa krallarının verdikleri kararların başına konan formül.

— ANSİKL. Tar. *Kral* kavramının kapsamı belirsizdir. Bu ad çok zaman tek başına ve az çok etken otoriteye uyrukların yöneten hükümdarı ifade eder. Bazı hükümdarların başka unvanı yoktur; bazıları ise, eski Mısır'daki «firavun» gibi, başka unvanlar taşımakla beraber, aslında kraldırlar. İlkel krallık dinî ve askerî reislik görevinden doğmuştu; Frazer'e göre ise, sihirbazlık, hasta iyileştiricilik ve mucize göstermenin sonucuydu. Tarih devirlerinde, kralın ilâhî niteliğine sık rastlanırdı: ister bir tanrının oğlu olsun (Mısır), isterse ölümü üzerine tanrılaştırılsın (Hititler). Yunanlılarla Romalılarda, krallık başlangıçta mevcuttu ve oynadığı rol, demokratik kuruluşlar lehine hızla geriledi. Bugün krallık denince, müstebit bir kurumun hoş olmayan hatıraları akla gelir. Bu unvan, çoğunlukla ancak dinî gelenekler çerçevesinde muhafaza edildi: Atina'nın *arkhon - kralı,* Roma'nın *kurban törenleri kralı.* Isparta daha muhafazakâr oldu, iki kraldan kurulu bir yönetimi muhafaza etti, ama bunların yetkileri durmadan kısıtlandı ve ephoros'lar tarafından denetleme altına alındı. Eskiçağın öteki kavimleri (Barbarlar), krallığa bağlı kaldılar. Fransa'da da, XIX. ve XX. yy.a kadar çoğu devletlerde olduğu gibi, hükümdarlar, bir kraldı ve rolü, yetkisi, itibarı, devirlere ve hanedanlara göre değişiklik göstermekteydi. (Bk. MEROVENJLER, KAROLENJLER, CAPET'LER ve BOURBON HANEDANI.) Eski rejim geleneğinde krallığın kusal karakteri hep varolagelmiştir (kralın takdisi ve keramet sahibi oluşu, «ilâhî hak» kavramı). [LM]

KRAL (Frano), slovak yazarı (Barton, Ohio, A.B.D. 1903 - Bratislava 1955). Şiir derlemelerinde (*Çerny na Palete* (Palet Üzerindeki Siyah], 1930; *Z Noci do Usvietu* [Geceden Şafağa], 1945; *Jarnou Cestou* [İlkbahar Yolunda], 1952 v.b.) ve romanlarında (*Cesta Zarubana* [Kapalı Yol], 1934; *Stretnutie* [Karşılaşma], 1945) lirik anlatımdan proletarya gerçeğine doğru yöneldiği görülür. (L)

KRALCI sıf. ve i. (*kral*'dan *kral-cı*). Kraldan yana olan, krallık rejimi taraftarı olan (kimse).

— DEY. *Kraldan çok kralcı.* Bk. KRAL.

KRALCILIK i. (*kralcı*'dan *kralcı-lık*). i. Krallığı savunma, isteme. (M)

Kral Davud, René Morax'ın bir metni üzerine Arthur Honegger'in bestelediği oratoryo. Eser, konusunu Kutsal Kitap'tan alır. İlk olarak 1921'de temsil edildi. Nefesli çalgılar için bestelediği ilk düzenlemeden Honegger büyük orkestra için bir senfonik mezamir (*psaume symphonique*) yapmıştı. Kral Davud'un hayatından bellibaşlı parçaları anlatan 28 numara, üç bölüme ayrılır: Golias ile Savaş; Nuhun Gemisi; Süleyman'ın Taç Giymesi ve Davud'un Ölümü. (L)

Kral Eğleniyor (*Le Rol s'Amuse*), Victor Hugo'nun 5 perdelik manzum dramı (1832). İlk temsilinden sonra ahlâkdışılıkla suçlanarak yasaklandı; ama mahkeme, eseri suçsuz buldu. Kral François I'in soytarısı Triboulet bir yandan saray nedimlerini alaya almakta, bir yandan da krala çapkınlıklarında yardımcı olmaktadır. Bu durum ihtiyar kont Saint-Vallier'yi öfkelendirmektedir. Soytarı, müşfik bir babadır, kızı Blanche için yaşar. Kral Blanche'a yakınlık du-

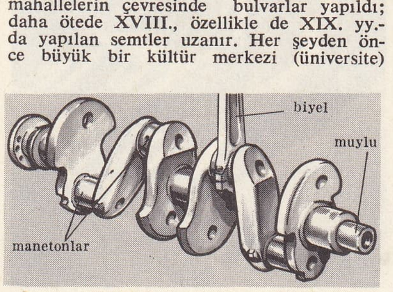

krank

Foto. LAROUSSE

yar ve onu evinden kaçırtır. Triboulet, kaçırılanın kim olduğunu bilmeden bu işe yardım eder. Kızı kötü duruma düşünce aklı başına gelir ve krala pusu kurarak öç almak ister. Kiralık katil Saltabadil kralı öldürmek üzeredir. Blanche kralı kurtarır, onun yerine kendisi ölür. Çuvalın içindeki cesedin François I'e ait olduğunu sanan Triboulet kızının ölüsüyle karşılaşır. (L)

KRALİÇE i. (islavca *kralitsa*'dan). Kralın karısı. || Krallığı yöneten kadın. || *Mec.* Güzellik, zekâ veya değer bakımından hemcinslerinden üstün olan kadın: *Güzellik kraliçesi.* || *Ana kraliçe,* kralın annesi.

— DEY. *Kraliçe gibi,* güzel giyinen gösterişli kadın.

— Arıcılık. Bk. ANAARI.

— Mit. *Cehennem kraliçesi,* Prosperina. (ML)

KRALİÇE - ADELAİDE takımadaları, Şili kıyılarında takımadalar; Magellan boğazının girişinde. (L)

KRALİÇE - CHARLOTTE boğazı, Büyük Okyanus'un İngiliz Kolombiyası'nı Vancouver adasından ayıran kolunun (Kanada) kuzey girişi. (L)

KRALİÇE - CHARLOTTE takımadaları, Büyük Okyanus'ta yaklaşık olarak 150 adadan meydana gelen takımadalar, İngiliz Kolombiyası'nda (Kanada), Vancouver adasının kuzeybatısında. 1774'te ispanyol Juan Perez tarafından bulunan ve en büyükleri Graham ile Moresby olan bu adalara, 1778'de Cook da uğradı. Takımadalar, Alaska'dan Dixon girişiyle, İngiliz Kolombiyası'nın kısa kesiminden de Hecate boğazıyle ayrılır. (L)

KRALİÇE - MARGUERİTE veya **MARGUERİTE** veya **PAGADE gölü,** Habeşistan'da göl, Habeş kütlesiyle merkezî kütle arasında uzanan tektonik hendekte; yüksl. 1 288 m. (L)

KRALİÇE MAUD sıradağları, Antarktika'da bölge, Ross setini meydana getiren buzların doğduğu yerden başlar ve Marie - Byrd arazisinin kutup sınırlarına kadar uzanır. Burada 4 000 m'yi geçen birkaç yükselti ölçülmüştür. (L)

KRALİSENECK (Wilhelm Johann VON). prusyalı general (Bayreuth 1775 - Berlin 1850). Scharnhorst'un öğrencisiydi. 1829-1843 Arasında Prusya genelkurmay başkanlığı yaptı. (L)

KRALİYET i. (islavca *kral* ve ar. *-iyyet*> *kraliyyet*'ten). *Eşanl.* KRALLIK.

KRALİYETÇİLİK i. (*kraliyet* > *kraliyetçi*'den *kraliyetçi-lik*). Krallık monarşisine bağlılık. (M)

Kraliyet Hava yolları (HOLLANDA—). Bk. KONİNKLİJKE LUCHTVAART MAATSCHAPPİJ N. V.

KRALJEVO veya **KRALYEBO,** esk. **Rankovicevo,** Yugoslavya'da (Sırbistan) şehir, Batı Morava ve İbar ırmaklarının kavşağında; 20 400 nüf. Metalürji. Vagon yapımı. (L)

Kral John (*King John*), W. Shakespeare'in dramı (1596'ya doğr.). Bu oyunda yazar, zorbalıklarıyle tanınan Yurtsuz John'un saltanatını anlatır, onun kötü ve zalim karakterini ortaya koyar. Buna karşılık, John'ın kurbanı Britanyalı Arthur, iyiliğiyle belirir. (L)

KRAL KOLİBRİ bls. i. Zool. Çok parıltılı, bakıra çalan kırmızı tüylü, parlak yeşil gerdanlı kolibri (topaza); kuyruk altına denk gelen ortadaki iki teleği uzun ve çaprazdır. (Amazon bölgesinde iki türü bilinir; kolibrilerin en göz alıcı olanları bunlardır.) [L]

KRAL KUŞ bls. i Zool. Orta veya küçük boyda (20 sm kadar uzunluğunda) ötücü kuş; genellikle donuk, çoğu zaman hafif sarıya çalan kahverengi tüyleri vardır. Gagası oldukça güçlü, düzgün ve yassı, gaga ucu biraz eğri, bacakları zayıf, kanatları uzundur.

— ANSİKL. *Kral kuş,* böcekle beslenir, avlarını özellikle uçarken yakalar. Çok hareketli ve cesurdur: bazıları, yanlarından geçen iri kuşlara bile saldırmaktan çekinmez. Bundan ötürü, bu kuşa bilimsel ad olarak *tyrannus* (zorba) adı verilmiştir. Kral kuş Amerika'da çok değişik çevrelerde yaşar. Soğuk bölgelerde yaşayan türleri göçmendir. (L)

KRALL (Giulio), italyan mühendisi ve matematikçisi (Trieste 1901). Tullio Levi Civita'nın öğrencisiydi. 1932'de Napoli üniversitesinde inşaat dersleri vermeğe başladı. 1939'da Roma Millî Yüksek Matematik enstitüsünde Analiz Uygulamaları kürsüsüne tayin edildi. Gök mekaniğini, diferansiyel geometriyi ve inşaatı ilgilendiren bazı statik ve dinamik problemleri ile, özellikle de titreşim olaylarıyle uğraştı. *Meccanica Tecnica delle Vibrazioni* (Titreşimin Teknik Mekaniği) [1939] adlı bir kitabı vardır. Bundan başka, Cenova kalafat havuzlarının, Tibet nehri üzerindeki Afrika köprüsünün, Arno'dan Pisa'ya ve Biedano'dan Viterbo'ya uzanan köprülerin plan ve hesaplarını yaptı. (L)

Krallar Kitabı, Eski Ahit'in yasa kitapları (M.Ö. VI. yy.). Septante ve Vulgota'da dört «kral kitabı» varsa da, Yahudiliğe özgü deyimlerle yazılmış olanlar ancak iki tanedir (son ikisi); ilk ikisi «Samuel'in Kitapları» adını taşır. Bu iki kitap Samuel, Saul ve Davud'un hikâyelerini anlatır. Krallar Kitabı, Davud'un ölümünden Kudüs tapınağının yıkılmasına kadar olan İsrail tarihini kapsar. Yeremya olduğu sanılan yazar, kralla (Süleyman ve zenginliği) ve kültürlerle ilgili ağır yargılar öne sürer. (L)

KRALLAR vâdisi, Mısır'da küçük vâdi, Deyr el - Bahari yar'ının arkasında. Tutmes I'den itibaren Yeni İmparatorluk hükümdarları buraya gömüldü. Kabartmalar ve fresklerle süslü yeraltı mezarlarında önemli ölü eşyaları bulunmuştur. (L)

Kral Lear (*King Lear*), W. Shakespeare'in 5 perdelik dramı (1606'ya doğr.). Devletini paylaştırdığı Goneril ve Regan adlı kızları tarafından sarayından kovulan kral Lear, mirasından yoksun bıraktığı üçüncü kızı Cordelia'ya sığınır. Kederinden deliye döner. Cordelia boğularak ölür. Kral Lear onun ölüsü üzerinde son nefesini verir. Shakespeare'in, Holinshed'in kroniğinden ilham alarak yazdığı bu çok karamsar ve aşırı melodramatik oyun, heyecan verici sahneleri kapsar. Oyunun ikinci derecedeki entrikası, yaşlı Cloucester'ın, iyiliklere boğduğu gayrımeşru oğlu tarafından gözlerinin oydurulmasıdır. (L)

KRALLIK i. (*kral*'dan *kral-lık*). Kral olma hali. || Kralın yönettiği devlet ve bu devletin toprağı: *Bugün dünyada pek az krallık kaldı.*

— Siyasî müessese. *Krallık imtiyazları,* Büyük Britanya'da kralın yararlandığı yetkiler, imtiyazlar ve dokunulmazlıklar. (İngiliz hukuku, bu konuda hiç bir açıklık olmamakla beraber, monarkın tabiî yeteneğindeki kişisel imtiyazlarıyle «taç»ın siyasî yeteneğindeki ve bu yetenek gereği kendisini temsil eden hükûmeti de kapsayan imtiyazları arasında ayırımı tanır. Kralın siyasî imtiyazları hakkındaki birbirinden farklı yorumların yarattığı 1642-1649 İhtilâli, bu imtiyazları ciddî bir şekilde azalttı, bununla birlikte monark, XVIII. yy. sonuna kadar yürütme kuvvetinin de çok zaman güçlü ve fiilî başkanı olarak kaldı. O tarihten beri yürütme kuvveti, esas olarak, parlamento karşısında sorumlu Bakanlar kuruluna geçti.) (L)

Krallık Hava kuvvetleri (*Royal Air force*), Britanya Askerî Havacılık teşkilâtına verilen ad. (Bk. BÜYÜK BRİTANYA *Askerî tarih bölümü.*) [L]

Kral Oidipus (*Oidipus Tyranes*), Sophokles'in trajedisi (M.Ö. 430'dan az sonra). Olay Thebai'de, Oidipus'un sarayı önünde geçer. Thebai'li yaşlılar koroyu meydana getirir. Şehri veba kırıp geçirmektedir. Halk, başrahibin ağzından kraldan yardım ister. Oidipus, kayınbiraderi Kreon'u, kâhine akıl danışması için Delphoi'ye gönderdiğini söyler. Gerçekten de Kreon, az sonra tanrının cevabıyle döner: veba, Laios'un katilleri cezalandırılıncaya kadar devam edecektir. Oidipus bilinmeyen katillere korkunç lânetler savurur ve bir soruşturma açar. Kâhin Tiresias'ı, Laios'un ölümünü bilen yaşlı bir hizmetkârı, sonra Korinthos'tan gelen bir haberciyi, daha sonra da İokaste'yi dinler. Bu sorgular sırasında gerçek yavaş yavaş ortaya çıkar: Laios'u öldüren Oidipus'un kendisidir. Oidipus babasını öldürerek annesiyle evlenmiştir. İokaste umutsuzluktan kendini asar; Oidipus gözlerini oyar ve sürgüne gider. Oyunun hayranlık veren akışı, giderek artan ve sonunda acıma halini alan gerginlik ve kahramanların gerçekliğiyle *Kral Oidipus,* Sophokles'in ve bütün yunan tiyatrosunun şaheseri sayılır. (L)

KRAL PENGUEN bls. i. Bk. PENGUEN.

KRAL WİLLİAM toprağı, arktik topraklarından biri, Kuzey Amerika'nın kuzeyinde. (L)

KRALYEBO. Bk. KRALJEVO.

KRALYEVİCA, Yugoslavya'da (Croazia) kasaba, Fimue'nin güneydoğusunda, Buccari koyu girişinde; 3 000 nüf. Balıkçılık. Kaplıcalar. (L)

KRAMAR (Karel), çek siyaset adamı (Vysoke, Bohemya 1860 - Prag 1937). Genç - Çek partisi üyesiydi. Viyana Reichsrath'ına (1891), sonra Bohemya diyetine (1894) ve Delegasyonlar'a katıldı (1890). Palacky'nin düşüncelerine karşı Yeni - İslavcılığı kurdu. 1918'de Paris'e giden çek delegasyonunun başkanıydı. 1918 - 1919 Arasında Çekoslovakya'nın ilk başbakanı oldu. (L)

KRAMATORSK, S.S.C.B. de (Ukrayna) şehir, Donbass'ta; 115 000 nüf. Önemli sanayi merkezi demir - çelik fabrikası ve imalât metalürjisi (büyük sanayi makineleri yapımı). [L]

KRAMER (Gorni), italyan hafif müzik bestecisi ve orkestra yöneticisi (Rivarolo Mantovano, Mantova 1913). Parma'da kontrbas dersleri aldı. Çocuk yaşta akordeon çalmağa başladı ve Avrupa'nın birçok önemli şehrinde caz müziği konserleri verdi. 17 yaşından sonra şarkı ve aranjman yapmağa yöneldi ve büyük başarı kazandı. Revüler ve müzikal komediler için birçok müzik parçası besteledi. (M)

KRAMER (Pieter Lodewijk), hollandalı mimar (Amsterdam 1881). Güney Amsterdam'ın projesinde Berlage ile çalıştı. Hepsi Amsterdam'da bulunan diğer önemli yapıları şunlardır: Dageraad işçi konutları ve Helstplein mahallesi. Ayrıca, De Klerk'in ölümünden sonra Bigenkorf mağazalarını bitirdi. (M)

KRAMER (Stanley), amerikalı film yapımcısı ve yönetmeni (New York 1913). Yapımcı olarak birçok filmin başarısında payı oldu: Mark Robson'un yönettiği *Şampiyon* (The Champion) [1949]; Fred Zinnemann'ın yönettiği *Kahraman Şerif* (Hing Noon) [1952]; Laszlo Benedek'in yönettiği *Satıcının Ölümü* (Death of a Salesman) [1951]; Edward Dmytryk'in yönettiği *Denizde İsyan* (The Caine Mutiny) [1954]. Daha sonra yöneticiliğe geçen Kramer çok sayıda eser verdi; yönettiği filmlerden birkaçı: *Kader Bağlayınca* (The Defiant Ones) [1958]; *On the Beach* (Kumsalda) [1959]; *İnherit the Wind* (Rüzgârın Mirası) [1960]; *Nüremberg Duruşması* (Judgement at Nuremberg) [1961] ve büyük masraflarla yaptığı komedi: *It's a Mad, Mad, Mad, Mad, World* (Çılgın Dünya) [1963]. (L)

KRAMERİA i. (macar hekimi *J. Kramer*'in adından). Güney Amerika'da yetişen ağaçcık; en makbul türü *Krameria triandra*'dan peklik verici ve kuvvetlendirici özellikler taşıyan *ratanhia* kökü elde edilir. (Sütotugiller'den [veya bazılarına göre] fasulyegillerden.) [L]

KRAMERS (Hendrik Antony), hollandalı fizikçi (Rotterdam 1894). Önce Utrecht (1926), sonra Leida (1934) üniversitesinde teorik fizik dersleri verdi. X ışınlarının yayılması ve soğurulmasıyle ilgili çalışmalarıyle ünlüdür; ayrıca, bazı billûrlu maddelerin dönme gücü teorisini inceledi. (M)

KRAMFORS, İsveç'te (Vasternorrland) şehir, Botten körfezi kıyısında, Angerman ırmağı ağzında; 13 500 nüf. Bıçkıhaneler. Kâğıt ve kâğıt hamuru fabrikaları. Prefabrike ev yapımı. (L)

KRAMP i. (alm. *krampf*'tan). Tıp. Bir veya birkaç kasın istemsiz, ağrılı, anî ve geçici kasılması. (Bk. ANSİKL.) || *Kramp girmek,* kasılmak || *Mide krampı,* mide kaslarının karın tarafındaki ağrılı kasılması.

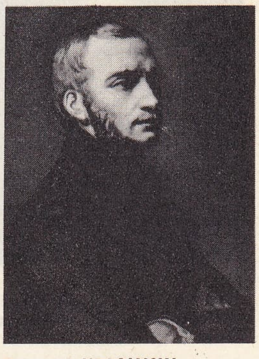

Zygmunt KRASİNSKİ

İgnacy KRASİCKİ
Polonya kitaplığı, Paris

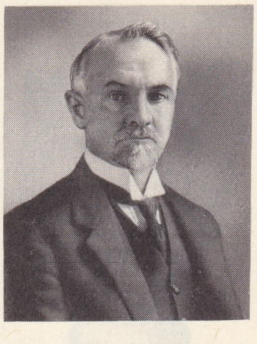

Leonid KRASİN

Foto. Polonya kitaplığı, Paris (LAROUSSE)

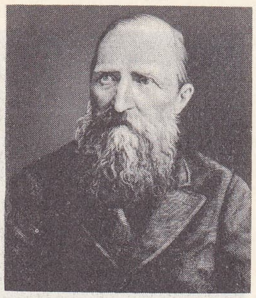
KRASZEWSKİ
Polonya kitaplığı, Paris

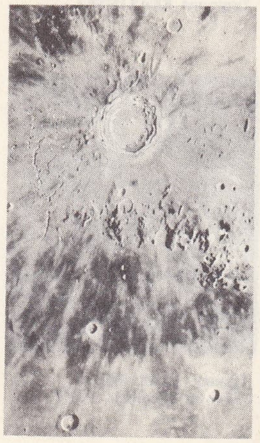
Ay **krater**'leri (astron.)

volütlü - **krater**
Châtillon-sur-Seine müzesi, Fransa

(Mide krampı bir açlık belirtisi veya bir mide hastalığının işareti olabilir.)

— Nörol. *Yazarların, piyanocuların, telgrafçıların krampları*, belirli bir hareketle ilgili olarak ve bu harekete uymayan kasınmalarla kendini gösteren meslekî kramplar.

— ANSİKL. Tıp. *Kramp*'ların sebepleri çeşitlidir: kötü duruşlar; soğuk (yüzücülerin krampı); zehirlenmeler (alkolizm); vitaminsizlik (özellikle B_1); kas üstündeki etkisi kramp biçiminde kendini gösteren ve atardamar spazmına yolaçan bütün hastalıklar. Kinin, fenobarbital, B_1 vitamini, krampı önleyen başlıca ilâçlardır.

— Vet. Evcil hayvanlarda ayaklarda görülen bütün sürekli kas kasılmalarına kramp denir. Kramp özellikle arka ayaklarda ve ayak atıldığı sırada olur; ayak boydan boya sertleşir ve düzleşir. Atta çok zaman dizkapağı kemiğinin, inekte ve özellikle zayıf ineklerde de bir kalça kasının yer değiştirmesi sonucudur. (L)

KRAMPON i. (fr. *crampon*). Sıkıca bağlamağa ve tutmağa yarayan, bükülmüş maden parçası. || İki parçayı aralarında sıkmağa yarayan maden parçaları. (Kramponlar uçlu, kancalı veya tek kenetlemede tespit edilmiş olur.) || Bir travers üzerine bir demiryolu rayının patenini bağlamağa yarayan kancalı çivi. || Tuğla bacaların etrafını çeviren düz demir bant. (Bacayı kuvvetlendirmek için kullanılır.)

— Dağc. Dağcıların ayakkabıları altına taktıkları ince uzun çivilerle donatılmış madenî plaka. (Kar ve buz üzerinde rahat hareket sağlamak için bu plaka, bir kayışla ayakkabı altına bağlanır.) Bk. ANSİKL.

— Saraçl. Bir arabanın kolu üzerine tespit edilmiş, geri basma kayışını taşıyan, köprü biçiminde maden kısım.

— Spor. Futbol ve rugbi oyuncularının ayakkabılarının alt kısmındaki çimende rahat hareket etmeyi kolaylaştıran deriden yapılmış konik mantar şeklinde küçük halka. (Genellikle her ayakkabıda altı tane krampon bulunur. Kuru sahalarda kısa kramponlu, yumuşak sahalarda uzun kramponlu ayakkabı giyilir.)

— ANSİKL. Dağc. Modern *krampon*'lar çelikten ve on çivilidir. Çiviler 3 ile 4 sm uzunluktadır. Kramponların karda kullanılışı bir dereceye kadar kolaydır. Buz üzerinde kullanılabilmesi için teknik gerekir. Prensip olarak yokuş ve inişte kramponun bütün cinsleri buza eşit miktarda girmelidir. 30°'lik inişe kadar takozlar büyütülebilir. Takozlar bir çıkışla düzenlenerek, diz bükülmesiyle demir atılır. Bu kramponların kullanılması dağcılara ve özellikle XIX. yy. dağ kılavuzlarına adımı atışta emniyet ve kolaylık sağladı. İyi kullandığı takdirde güvenilir ve hızlı yürümeyi mümkün kılar. (L)

KRAMSKOY (İvan Nikolayeviç), rus ressamı ve minyatürcüsü (Novaa Sotnya 1837 - Petersburg 1887). Öğrenimini Petersburg akademisinde yaptı. 1873'te avrupa okullarına bağlı geleneksel rus resmine karşı çıkarak, yeni bir gerçekçi resim anlayışı ortaya koymağa çalışan bir grup ressamla akademiden ayrıldı. Kramskoy, «Sanatçılar atelyesi»ni de yönetti (bu atelyeden Gezici Sanat Sergileri derneği doğdu). Derneğin sembolist eğilimli dinî ve toplumsal yönünü prens Tretyakov destekledi. Birçok portre yaptı: *Tolstoy* (1873); *Nekrasov* (1877). [M]

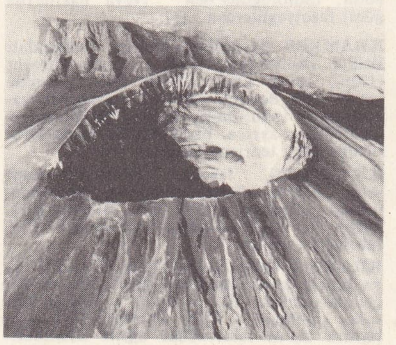
Vezüv **krater**'i

KRAN i. Nümism. Eski iran parası; esası gümüş kran'dır. (1 Kran 4,60 gr ağırlığında ve 900 ayarındadır. 1 Kran: 1 000 dinar: 20 şahi eder. 900 Ayarında gümüşten 2,1 ve 1/2 kran sikke basılmıştır.) [M]

KRANAOS. Yun. mit. Attike'nin efsanevî kralı. Deukalion tufanı onun yaşadığı yıllara rastlar. Kekrops'un yerini aldı. Amphiktion tarafından tahttan indirildi. (L)

KRANİYOLOJİ i. (fr. *craniologie*). Şimdiki veya fosil insan ırklarının kafatası şekillerini karşılaştırmalı olarak inceleyen antropoloji dalı.

— ANSİKL. İnsan kafatası üstündeki araştırmalar, önemli miktarda kafatası biriktirildikten sonra ancak son zamanlarda başlayabildi. Cinsiyete ve ırka göre, kafatasının ve yüzün şekli, başın bu iki kısmı arasındaki ölçü ve oran, her birinin yapılışı v.b. farklı olabilir. Bazı kafatasları önden arkaya doğru uzundur (dolikosefal), bazıları nispeten kısa (brakisefal) veya ikisi arasıdır (mezosefal veya mezatisefal). Bazı kafatasları üstten basık ve yassı (platisefal), bazıları dar ve yüksektir (hipsisefal). Yüz, dikine dümdüz (ortognat) veya ileriye doğru çıkıntılı olabilir (prognat). Burun bazen dar ve çıkık (sivri burun), bazen geniş ve yassı olur (yassı burun). Bütün bunlar ve bunlara benzer karakterler kesin metotlar ve ince ayarlı âletlerle ölçülerek matematik olarak değerlendirilir. (L)

KRANJ veya **KRANY**, Yugoslavya'da (Slovenya) şehir, Gorenjsk dağında, Sava kıyısında; 20 000 nüf. Gotik üslûbunda katedral. Dokuma sanayii. Sava ırmağı üzerinde hidroelektrik tesis. (L)

KRANJÇEVİÇ (Silvije Strahimir), hırvat şairi (Senj, hırvat sınırında 1865 - Saraybosna [bugün Sarajevo] 1908). Şiirleri, macar valisi Khen Hedervary zamanında Avusturya - Macaristan imparatorluğunun Hırvatistandaki zorba yönetimine karşı umutsuz bir çığlıktır. (L)

KRANK i. (ing. *crank*, dirsek, kol). Mekan. *Krank mili* (veya kısaca *krank*), bir motor biyellerinin alternatif hareketini dairesel harekete çeviren mil.

— ANSİKL. Bir motorun *krank mili*, pistonbiyel çiftinin alternatif doğrusal hareketini bir dönme hareketine çevirir; bu dönme hareketi de transmisyon aracılığıyle ön tekerleklere iletilir. Krank ayrıca, distribüsyon, ateşleme, havalandırma v.b. elemanları gibi motorun yardımcı parçalarına da kumanda eder. Genellikle dövme çelikten yapılan krank mili, muylu ve yataklar aracılığıyle motorun şasesi üzerine dayanır. Krank milinde, her biyel için bir maneton bulunur; bu manetonlar üzerine de biyel ayakları eklemlenir; yalnız V biçimindeki motor düzeninde, iki biyel ayağı bir tek manetona eklemlenir. Titreşimleri söndürmek için, destek yatakların sayısı artırılır. Fakat, çok silindirli motorlarda olduğu gibi krank mili uzunsa, burulma titreşimleri ancak «damper*» denilen özel bir amortisörle söndürülebilir. Bir krank milini dengelemek için, krankın kolları üzerine, eylemsizlik kuvvetlerini etkisiz hale getirecek özel karşı ağırlıklar yerleştirilir. (L)

KRANNON. Esk. coğ. Tesalya'da şehir, Tempe vâdisinde. Antipatros ve Krateros, Lamia savaşı (M. Ö. 322) sırasında Atinalıları burada yendiler: yunan piyadesi makedonya süvarileri karşısında çözüldüyse de, savaş kesin bir sonuca bağlanmadı. (L)

KRANOJ i. (fr. *crannoge*). Eskiden İrlanda'da adalarda inşa edilen bir çeşit korugan. (L)

KRANSNOYARSK, S.S.C.B.'de şehir, Sibirya'da, Sibirya'yı baştan başa aşan demiryolu hattının Yenisey ırmağını geçtiği yerde; 409 000 nüf. Metalürji. Uçak yapımı. Kereste ve besin sanayii. Petrol rafinerileri. Yenisey üzerinde dünyanın en büyük barajlarından biri (101 m yükseklikte), 400 km uzunlukta bir göl meydana getiren 78 milyar metreküp su tutar. Santral yılda 19 milyar kW/saat elektrik üretir. Şehir önemli bir maden bölgesinde (linyit, manganez, nefelin, mika, altın) kurulmuştur. Alüminyum fabrikası. (L)

KRANTOR, M. Ö. 335'e doğru Solci'de (Kilikya) doğmuş olan «Eski akademia» filozofu. Krantor ve Polemon Ksenokrates'in çömeziydi. Krantor, Arkhesilas'ı yetiştirdi. Proklos'a göre, Eflatun'un ilk yorumcusudur. Yazdığı birçok eserden günümüze ancak birkaç parça kalmıştır. *Peri Penthus* [Yaz Üstüne] adlı denemesini Cicero *Consolation* ve *Tusculanae Disputationes* adlı eserlerinde taklit etti. (L)

KRANY. Bk. KRANJ.

KRANYEKTOMİ i. (fr. *craniectomie*). Cerr. Kafatası kemiklerinden bir parçanın kesilerek çıkarılması.

— ANSİKL. *Kranyektomi*, kemiklerin birbirine erken kaynaması halinde, tümbeyinin gelişmesindeki duraklamayı ve bunun sonuçlarını önlemek amacıyle yapılır. (L)

KRANYOFARİNGİYOM bİş. i. (fr. *cranio-pharyngiome*). Nörol. Embriyonda gırtlağı hipofize bağlayan kanalın kalıntısından oluşan ur.

— ANSİKL. *Kranyofaringiyom*, çoğu zaman çocukta veya yetişkinde görülür; optik kiyazma ve hipotalamus - hipofiz bölgesindeki basınçla ilgili görme ve içsalgı bezi bozukluklarl şeklinde ortaya çıkar. (L)

KRANYOFOR veya **KRANYOSTAT** i. (fr. *craniophore* veya *croniostate*). Antropol. Kafatasının belli bir duruş ve düzleme göre yerleştirilerek incelendiği destek. (Bu destek olmaksızın yapılan karşılaştırmalı incelemenin ilmî bir değeri yoktur.) [L]

KRANYOGRAF i. (fr. *craniographe*). Kafanın, radyodiyagnostikte kullanılan yollarla radyografisini çekmeğe yarayan âlet. (L)

KRANYOKLAST i. (fr. *cranioclaste*). Kadın-doğum. Kafatası kemiklerini kuvvetlice tutmağa, ezmeğe ve ölü dölütün çıkarılmasını sağlamağa yarayan âlet. (L)

KRANYOKLAZİ i. (fr. *cranioclasie*). Kadın - doğum. Ölü dölüt başının kranyoklastla ezilerek çıkarılması. (L)

KRANYOMALASİ i. (fr. *craniomalacie*). Patol. Bazı raşitiklerde, genellikle yankafa ve artkafa kemiklerinde yumuşayarak çökme şeklinde beliren kemik bozukluğu. (L)

KRANYOMETRE i. (fr. *craniomètre*'den). Antropol. Kafatasının çeşitli çaplarını ölçmeğe yarayan kalınlık pergeli. (P. Broca tarafından düşünülmüş ve alman antropoloji bilgini Rudolph Martin tarafından geliştirilmiştir.) [L]

KRANYOPLASTİ i. (fr. *cranioplastie*). Cerr. Kafatasındaki bir kusuru veya kırığı onarma ameliyatı. (L)

KRANYOSKOPİ i. (fr. *cranioscopie*). Kafatasının biçimine bakarak zihnî ve ahlâkî nitelikleri ortaya çıkarmak amacını güden bilim. (L)

KRANYOSPONGİYOZ i. (fr. *cranio-spongiose*). Muhtemelen frengiden ileri gelen ve radyografide kafatasının diploe kısmında birçok çukur şeklinde beliren, ağrılı kemik hastalığı. (L)

KRANYOSTAT i. Bk. KRANYOFOR.

KRANYOTOM i. (fr. *craniotome*). Kadındoğum. Kranyotomi'de kullanılan âlet. (L)

KRANYOTOMİ i. (fr. *craniotomie*). Kadın -doğum. Vahim hidrosefali halinde kafatasının basit bir şekilde delinmesi. (L)

KRAPF (Johann Ludwig), alman misyoneri ve gezgini (Derendingen, Tübingen yakınları 1810 - Korntal 1881). Habeşistan'da ve Doğu Afrika'da 1839-1853 arasında papazlık yaptı; keşif amacıyle Afrika içlerinde birçok gezi düzenledi; bu gezilerden birinde Rebmann ile birlikte Kenya dağını buldu (1849). *Reisen in Ostafrika* [Doğu Afrika Gezileri] adlı bir eser (1858), bir de *Dictionary of the Suahili Language* [Suahili Dili Lûgati] (1882) yazdı. [L]

KRAPİNA, Yugoslavya'da (Hırvatistan) köy, Zagreb'in kuzeyinde; 1 800 nüf. 1899'da burada kaya altındaki bir barınakta *neandertal* adamının özelliklerini taşıyan kemikler bulundu. (L)

KRAPO i. (fr. *crapaud*). Dy. Ray tabanını istenen yerde tutmak için bağlama civatası ile demir travers arasına yerleştirilen madenî parça.

Foto. Polonya kitaplığı, Paris, Mont-Wilson rasathanesi, Air France (LAROUSSE)

— Sil. 1760'ta yapılan düz ve tekerleksiz, ahşap veya bronzdan havan topu kundağı. (Krapo, özellikle 1786'da kabul edilen ve atım yatağı kesik koni biçiminde olan havanlarda kullanıldı.) [L]

KRAPS i. (fr. *kraps* veya *kreps*). Zar oyunu, genellikle PASANGLEZ adıyle bilinir.

— ANSİKL. Kraps 1'den 6'ya kadar sayılar bulunan iki zarla iki veya birçok oyuncu arasında oynanır. Kasa olan oyuncu öbür oyunculara karşı oynar ve sürülecek parayı tayin eder.

İlk zar atışta kasa, toplam sayı olarak 2, 3 veya 12 sayı atarsa girişi kaybeder. 7 veya 11 sayı atarsa kazanır, ilk atışta öbür sayıları 4, 5, 6, 8, 9 veya 10 atarsa sayı tutturana kadar atışa devam eder. Kasa ilk sayıyı tutturmağa çalışırken eğer 7 atarsa parayı kaybeder ve kasayı başka bir oyuncuya verir. (L)

Krarup işlemi. Telekom. Bir telgraf veya telefon hattında, iletkenlerden herbirinin üzerine demirden veya magnetik bir alaşımdan yapılmış bir tel sararak, indükleyici yükü hat üzerinde dağıtma. (Bu olay, devrenin, kilometre başına milihenry cinsinden ifade edilen kilometrik indüktansıyle nitelenir ve adını, danimarkalı mühendis Carl Emil *Kraup*'tan [1872-1909] alır.) [L]

KRASİCKİ (İgnacy), leh din adamı ve yazarı (Dubieck 1735 - Berlin 1801). Warmia piskopos prensiydi. 1795'te Gniezno başpiskoposluğuna tayin edildi. Polonya'da «Işık» devrinin en önde gelen temsilcisidir. Uysal ve gözü yükseklerde olan bir kimseydi. Ama aynı zamanda da tatlı dilli bir insan olan Krasicki her şeye meraklı ve iğneleyici bir karaktere sahipti; kamuoyunu kazanmayı başardı ve devrinin edebî zevkini değiştirdi. Ilımlı bir reformcuydu. Büyük bir kısmı 1776-1786 yılları arasında yazılmış olan eserlerinin başlıcaları arasında *Myszeidos Piesnie* (Kahkahaname) [1775], *Monachomachia* (Keşişler Savaşı) [1778] ve *Antimonachomachia* adlarında güldürücü üç kahramanlık hikâyesi, *Wojna Chocimska* (Chocim Savaşı) [1780] adlı bir destan, *Przypadki Mikolaja Doswiadezynskiego* (Mikolaj Doswiadezynski'nin Maceraları) [1776], *Pan Podstoli* (Bay Podstoli) [1778] adlarındaki romanlar, taşlamalar (*Satyry* [Hicivler]), *Listy* (Mektuplar), şiirler ve en ünlü eseri *Bajki i Przypowiesci* (Masallar ve Hikâyeler) sayılabilir. (L)

Krasin, 10 800 tonluk sovyet buzkıranı. U. Nobile'nin *İtalia* adlı güdümlü balonunun kutup yolculuğu (haziran - temmuz 1928) sırasında başlıca rolü oynadı. Buzkırana adını veren Leonid B. Krasin, ikiz kardeşi *Mallygin* ile birlikte bir yardım seferi düzenledi. Bu seferi profesör Samoyloviç, siyasî gözlemci amiral Oras ve havacı Çuknovskiy yönetti. Ama, gerçekte yalnız *Krasin,* Barents denizinde ve Spitzberg adalarının kuzeyinde dolaşabildi. Büyük güçlükleri yenerek buzullar içinde ilerledi. 12 Temmuz sabahı Malmgren grubundan sağ kalan iki kişiyi (Zappi ve Mariano) kurtardı. Birçok saat sonra da «Kızıl Çadır»da sağ kalan beş kişiyi kurtardı. 19 Temmuzda bu kurtarılanlarla birlikte Kral koyuna döndü. (M)

KRASİN (Leonid Borisoviç), rus siyaset adamı (Kurgan, Tobolsk yakınları 1870-Londra 1926). Mühendisti; devrimci çalışmalarından ötürü birkaç defa tutuklandı (1894, 1907, 1908). Ekim devriminden sonra ticaret ve sanayi halk komiseri oldu. 1920'de Londra'daki sovyet delegasyonunu yönetti; sovyet rejiminin fiilen tanınmasını sağladı (mart 1921). Cenova konferansına (1922) katıldı. Sovyetler'in Londra (1921-1924 ile 1925-1926) ve Paris (1924-1925) büyükelçiliğini yaptı. (L)

KRASİNSKİ (Zygmunt, — kontu), polonyalı şair (Paris 1812 - ay.y. 1859). Rus ordusunda general olan babasının kötü şöhreti yüzünden, ülkesinden uzak, İtalya ve Fransa'da yaşadı ve eserlerini *Polonya'nın Adsız Şairi* diye imzaladı. Dramatik şiirler (*Nieboska Komedia* [İlâhi Olmayan Komedi], 1835; *İrydion* [1836]) ve lirik eserler (*Przedswit* [Şafak], 1843; *Psalmy Przyszlosci* [Geleceğin Mezamiri], 1845) yazdı. Krasinski'nin eserleri Mickiewicz ve Slowacki'ninkiler gibi romantik eğilimlidir ve ülkesinin kurtuluşunu özleyen yurtseverce hayallerini yansıtır. (L)

KRASİS i. («kaynaşma» anlamında yun. k.). Leng. Yunancada, bir kelimenin sonundaki ünlü'nün veya diftong'un kendisinden sonraki kelimenin ünlüsü veya diftongu ile kaynaşması (msl. *ta alla* yerine *talla*). Yunancada bu kaynaşma «koronis» denilen bir işaretle belirtilir.

— Tıp. Eski hekimlikte Calinus'un bahsettiği dört suyuğun (kan, sümük, karaöd, öd) karışımı; Calinus'a göre bunların birbirine oranı bir kimsenin mizacını tayin eder. (L)

KRASKO (Jan BOTTO, **İvan** — denir), slovak şairi (Lukoviste 1876 - Pieştany 1958). Sembolist akıma bağlanan eseri iki lirik derlemeden meydana gelir: *Nox et Solitudo* (Gece ve Yalnızlık) [1909] ve *Verşe* (Mısralar) [1912]. (L)

KRASNIY, esk. **Krasnoye Selo,** S.S.C.B.'de şehir, Leningrad'ın güneybatısında; 14 100 nüf. Kâğıt fabrikası. Muhafız alayının eski manevra alanı ve hipodrom. — Krasnıy'ın doğusunda çariçe Yelizaveta.nın yazlık ikametgâhı olan Ropşa şatosu. (L)

KRASNIY LUÇ, S.S.C.B.'de (Ukrayna) şehir, Donbass'ta, Lugansk'ın güneybatısında; 94 000 nüf. Maden kömürü işletmeleri ve metalürji sanayii. (L)

KRASNİK, Polonya'da (Liblin voyvodalığı) şehir, Lublin yaylasında, Bistrita ırmağının kaynağı yakınında; 10 000 nüf. Bilyeli yataklar. (L)

KRASNOARMEYSK, S.S.C.B.'de şehir, Volga'nın sağ kıyısında, Volga-Don kanalının başlangıcında; şehri, Volgograd gruplaşması içindedir. (L)

KRASNODAR, S.S.C.B.'de bölge. 32 800 mil karelik bir alanı kaplar. Azak denizi ve Karadeniz'den kuzeyde Kuban ırmağının alçak düzlüklerine kadar uzanır. Kuban ırmağı, Kafkas dağlarından doğar, kolları olan Belaya ve Loba ırmakları da bölgeyi sular. Bölgenin tarım ürünleri çok çeşitlidir. Kuzeyde buğday, ayçiçeği, arpa, tütün ve mısır; Azak denizi yakınlarında pamuk, kenevir ve soya fasulyesi; Karadeniz'in astropikal iklimli kıyılarında ise portakalgiller, zeytin, üzüm ve çay yetişir. Kuban ırmağının aşağı kısmında kalan bataklıklarda pirinç ekilir. Kafkaslar'da, dağların çayır ve vâdilerinde ise hayvan beslenir.

Bölgenin başşehri olan Krasnodar'da ve Neftegorsk'ta petrol çıkar. Krasnodar, Armavir ve Tvapse'de petrol rafinerileri vardır. Armavir ve Tuapse, aynı zamanda başlıca petrol ihraç merkezleridir. Bölge sanayii genellikle tarımsal ürünlerin ve petrolün işlenmesine dayanır. Ayrıca balıkçılık da gelişmiştir. — *Krasnodar bölgesi,* eski Azak - Karadeniz bölgesinden ayrılarak 1937'de kurulmuştu; 3 898 000 nüf. (1961). [M]

KRASNODAR, esk. **Yekaterinodar,** S.S.C. B.'de şehir, Kafkasya'nın kuzeyinde, Kuban ırmağı kıyısında; 312 000 nüf. Besin ve dokuma (pamuk) sanayii. Tarım makineleri yapımı. Kuban ırmağı üzerinde önemli baraj. Şehir 1792'de Katerina II tarafından kuruldu. (L)

KRASNOHORSKA (Elişka PECHOVA, **Eliska** — denir), çek kadın romancı ve şairi (Prag 1847 - ay.y. 1926). Kadın haklarını savunan akıma katıldı. Tenkit kitapları, şiir derlemeleri, tercümeler, yurt sevgisini dile getiren yazılar yayımladı. Smetana'nın çeşitli operalarının (özellikle *Öpücük*) librettosunu yazdı. (L)

KRASNOKAMSK, S.S.C.B.'de şehir, Ural'ın batısında, Kama ırmağı kıyısında, büyük Kamgues (Kama) barajıyle Perm şehrinin aşağı kesiminde; 54 000 nüf. Kâğıt ve selüloz sanayii. Petrol işletmeleri ve rafineriler. (L)

KRASNO-TURİNSK, S.S.C.B.'de şehir, Ural dağının doğu yamacında, Serov'un kuzeybatısında; 62 000 nüf. Kömür, demir ve bakır filizi, boksit, manganez. Krasno-Turinsk büyük sanayi merkezi. Severo-Pralsk'ın elli kilometre kadar kuzeyinde kurulmuştur. Alüminyum metalürjisi. (L)

KRASNO-UFİMSK, S.S.C.B.'de şehir, Ural dağının yamacında, Sverdlovsk - Moskova demiryolu hattı üzerinde; 31 300 nüf. Metalürji ve besin sanayii. Kurgan'a giden demiryolu hattının başlangıç noktası. (L)

KRASNO-URALSK, S.S.C.B.'de şehir, Orta Ural'ın doğu yamacında, Blagodat dağı yakınındaki maden bölgesinde (bakır ve demir); 45 000 nüf. Bakır ve alüminyum metalürjisi. (L)

KRASNOVODSK, S.S.C.B.'de (Türkmenistan) liman şehri, Hazar denizi kıyısında; 38 000 nüf. Taşkent'ten gelen ve eskiden «Hazaraşırı» denen demiryolu hattının son noktası. Metalürji. Petrol rafinerileri. Gemi yapımı ve onarımı. Çeşitli sanayii. Balıkçılık ve konservecilik. (L)

KRASNOYE SELO. Bk. KRASNIY.

KRASNYSTAW, Polonya'da (Lublin voyvodalığı) şehir, Wieprz ırmağının yukarı çığırında; 10 600 nüf. Tahıl ve hayvan pazarı. (L)

KRASZEWSKİ (Jozef İgnacy), polonyalı romancı (Varşova 1812-Cenevre 1887). Konularını ülkesinin tarihinden veya sosyal hayattan alan üç yüzden fazla kitap yayımladı. Başlıca romanları: *Altın Elma* (1833); *Köylü Kulübesi* (1854); *Jermola* (1857); *Brühl* (1875) ve şaheseri sayılan *Stara Basn* (Eski Efsane) [1876]. Tiyatro eserleri, tarih denemeleri ve edebî tenkitler de yazdı. Dresden'de oturduğu sırada, Fransa lehine casusluk etmekle suçlandı ve Magdeburg'da hapsedildi (1883). 1886'da serbest bırakıldı. Krakow'da Skalka mezarlığında «Yurtseverler» arasına gömüldü. (L)

KRAŞIR i. (ing. *to crush,* ezmek'ten *crusher*). Dövülebilir bir madenden (genellikle bakırdan) yapılan, silindir biçiminde küçük deney çubuğu; bu çubuğun büyük bir kuvvet altında ve kısa sürede ezilme miktar ölçülerek kuvvetin şiddeti değerlendirilir.

— ANSİKL. 1860'ta Noble'un icat ettiği *kraşır,* patlayıcı maddelerin incelenmesinde, kapalı bir kap içinde patlama ile meydana gelen basıncı ölçmeğe, balistikte ise barutun bir ateşli silâh içinde tutuşup patlamasından doğan basınçları değerlendirmeğe yarar. Top namlusunda, basıncın ölçülmesi istenen noktada açılmış bir yuva içine, hareketli bir piston ile sabit bir örs arasına kraşır yerleştirilir. Ateş edilince geriye itilen piston, kraşırı örse doğru bastırır: kraşırın yüksekliğindeki azalma ölçülerek, uğradığı basıncın şiddeti hesaplanır. (L)

KRAŞKOVSKİY (İgnatiy Yuliyanoviç), sovyet şarkiyatçısı (Vilnius 1883 - Leningrad 1951). Leningrad üniversitesinde arapça profesörüydü; özellikle, kendisinden önce pek incelenmemiş olan çağdaş arap edebiyatı üstüne yaptığı çalışmalarıyle tanındı. (L)

KRATAİBAS, yunan botanikçisi. **Rizotomos** («Kök kesen») denir. Mithridates Eupator'un çağdaşı. Dioskorides, onun tasvirlerini över. (L)

KRATER i. (yun. k.). Coğ. Bir yanardağ yapısının genellikle tepesinde (*orta krater*) bulunan çukur; bu çukur kenarlarda veya yanardağ konisinin eteğinde de bulunabilir (*yan krater* veya *asalak krater*). [Bk. ANSİKL.] ‖ *Krater gölü,* sönmüş volkanın krateri içinde oluşmuş göl.

— Ask. Yerüstünde veya yeraltındaki nükleer bir patlamada, arazi üzerinde meydana gelen çukura verilen ad. (Kraterin çapı ve derinliği, patlatılan nükleer bombanın cins ve gücüne göre değişik olur.)

— Astron. *Ay kraterleri,* ay yüzeyindeki çöküntüler. Bk. ANSİKL.

— Elektr. Bir doğru akım elektrik arkında pozitif kömürün ucunda meydana gelen çukur.

— Esk. çağ. Su ile şarabın karıştırıldığı geniş ağızlı büyük kap. Bk. ANSİKL.

— Jeol. *Yarık krater,* patlamalar yüzünden çeperlerinden birinde bir yarık açılan krater. (Bu yarıktan lavlar akar.)

— Jeomorfol. *Meteor krateri,* büyük boyutlu bir meteorit'in yeryüzünde açtığı çukurdan meydana gelen krater biçiminde kapalı çöküntü. (Meteor krateri dibinde, kısmen döküntüler altında kalmış meteor demirine rastlanır. Volkan menşeli olmayan bazı çöküntüler [Sahra, A.B.D.'nin güneydoğusu] şüphesiz bu olayın sonucudur.)

— ANSİKL. Coğ. Yanardağ *krateri*'nde volkan bacası, kraterin dibinde biter. Volkan

kravat (XVII. yy.)

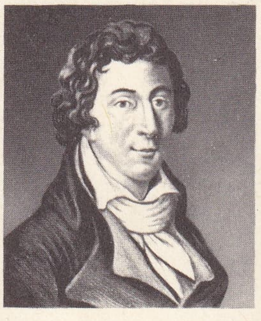

kravat (XVIII. yy. sonu)

bacası püskürme döneminde açıksa da faaliyetin durduğu dönemde donmuş lav ve çeperlerden inen döküntülerden meydana gelen bir tıkaçla tıkalıdır. Kraterin biçimi ve boyutları, yanardağın faaliyet tipine, şiddetine ve püskürttüğü lavların yapısına göre değişir. Yamaçları tatlı eğimli kupa biçimindeki krater, bir püskürme ağzı çevresinde püskürtülen maddelerin (yanardağ çakılı, dışıklar, volkan bombaları) yığışmasından meydana gelir. Yanardağın püskürttüğü gaz ve gereçlerin boşalması daha hızlı olursa, krater huni biçimi kazanır; yamaçların eğimi, yanardağı meydana getiren gereçlerin yapısına bağlıdır. Nihayet, şiddetli bir patlama hemen hemen dikey yamaçlı kraterler oluşturur. Bazalt cinsinden lavlı bazı yanardağların, genellikle birbiri içine geçmiş dikey çeperli kraterleri ve birbiri ardı sıra meydana gelen çökmeler sonucunda oluşmuş yatay tabanları vardır. Bunlara *kuyu krater* veya *obruk krater* denir. Bazı kraterler (*kaidera'lar*), çapları yirmi km'ye kadar çıkan, derinlikleriyse ancak 30-40 m ile birkaç yüz metre arasında değişen çok geniş yanardağ çukurlardır. Kraterler, bazı şiddetli patlama püskürmelerinden sonra meydana gelen çöküntülerdir; yağmurların çeperlerden indirdiği kül ve dışıkların tortullaşması, bu çöküntü diplerinin oldukça yatay bir görünüm kazanmasına yolaçar. Bir kalderanın içinde, genellikle ana çukurun oluşumundan sonraki bir faaliyet döneminin eseri olan volkan hunilerine rastlanır (msl. Kanarya adalarındaki, Japonya'daki [Aso-san] v.b. koniler). Bazen büyük çaplı (1-3 km) obruk kraterlere de «kaldera» adı verilir (Mauna Loa, Mauna Kea, Kilanea, Hawaii adaları v.b.).

— Astron. *Ay kraterleri.* Ay yüzeyi çember biçiminde ve çok geniş boyutlu (100-200 km çaplı) çöküntü dizileriyle kaplıdır. Daha dikkatlice yapılacak bir inceleme, bu krater çevrelerinin çoğunlukla altı köşeli bir düzgün çokgen biçiminde olduğunu ortaya koyar; ortada, genellikle bir tepe yükselir. İki klasik teori (ikisi de az inandırıcıdır) ay kraterlerinin evrimini açıklamağa çalışır: *yanardağ püskürme teorisi* (dev kalderaların oluşması); *meteor çarpmaları teorisi.* Bu sonuncu teoriye göre meteoritlerin hızını kesecek ve engel olacak bir atmosfer yoktur; meteoritler ay yüzeyinde geniş kraterlerin oluşmasına yolaçmıştır; aşındırmaya imkân veren unsurlardan su ve hava bulunmadığından hemen hemen yok denecek kadar az olan aşındırma, bu kraterleri ortadan kaldıramamıştır.

Her iki teori de üç önemli gözlem olgusunu hesaba katmamıştır: kraterlerin çok kenarlı çevreleri; kraterlerin sık sık bitişik bulunması ve çok ender olarak kesişmesi; büyük bir kraterin daha küçük bir diğerini asla kesmemesi. Bu olgular meteor varsayımını kesinlikle, yanardağ teorisini de kısmen çürütür. Olayı hesaba katan tek açıklama, yalancı kraterleri, ay mağma kütlesi henüz sıvı haldeyken oluşmuş konveksiyon hücreleri yüzeysel kısımlarının fosilleşmiş izi olarak kabul eder: peş peşe sıralanmış bu hücreler çok yüzlü bir altıgen biçimindedir. Mağmanın bütünüyle soğuması sırasında uçucu maddeler hücrenin orta sütununda derişir; burada uçucu maddelerin yaptığı basınç etkin bir volkanizma meydana getirir (hücrenin yüzeysel izinin ortasında bir döküntü konisinin oluşması). Bu teori, 1959'da, Alphonse krateri orta tepeciğindeki püskürmenin gözlemlenmesiyle doğrulandı. Rus bilim adamı Kozyrev bu ender rastlanan olayın tayf görüntüsünü elde etmeyi başardı. Amerikalı Pappendick ve Bond bu olayın resmini çektiler.

Buna karşılık, ay yüzeyini delik deşik eden ve 1964'te «Ragner VII»'nin gönderdiği resimler sayesinde sayılarının çok fazla olduğu öğrenilen çok küçük boyutlu kraterler, meteor çarpmaları dışındaki bir sebeple açıklanamaz.

— Esk. çağ. Eski çağlarda insanlar şarabı susuz olarak pek seyrek içerlerdi; çoğu zaman ya şarabın miktarı kadar veya şaraptan daha fazla su katarlardı. Asıl yemek bittikten sonra, *symposion* için krater getirilir ve bir esir, şarabı su ile karıştırırdı. Şarap kadehleri Dionysos şerefine yere şarap dökülmesinden sonra doldurulurdu. Krater yüksek veya alçak kulplu büyük bir vazoydu. Kıvrık kulplu, çan biçimli, küçük sütunlu veya *kelebe, dinos* bellibaşlı krater çeşitleridir; şarap, kraterden, parmakları ıslatmamak için yüksek kulplu bir kapla (*oinokhoe, kyathos*) alınırdı. Kraterler genellikle pişmiş topraktan, bronzdan veya değerli madenden yapılırdı. Üzerlerinde süsleme, kakma ve kabartma bulunan mermerden yapılmış bazı süs kraterleri de vardır. En ünlü krater Fransa'da Vix'de (Côte d'Or) bulunmuş olan bronzdan yapılmış *Vix krateri*'dir; 1,64 m yüksekliğinde, 208 kg ağırlığında ve yaklaşık olarak 1 200 litre sığalıdır; kulpları gorgonlar, boyun kısmı ise, savaş arabaları ve yaya askerler friziyle süslüdür. M. Ö. VI. yy.ın ikinci yarısında büyük bir ihtimalle Khalhis'teki bir yunan atelyesinde yapılmıştır. Vazonun büyüklüğüne rağmen, gövdesindeki bronzun kalınlığı 1 mm kadardı. (L)

KRATEROS, M. Ö. III. yy. başında yaşamış yunan tarihçisi. Tarih sırasını izleyerek Attike'de alınan kararları biraraya toplayan *Synagogen Psiphismaton*'u (Kararlar derlemesi) hazırladı ve buna tarihî bir açıklama ekledi. (L)

KRATEROS, Büyük İskender'in kumandanlarından biri (öl. Frigya [?] M. Ö. 321). Kısmen açık yürekliliği sayesinde İskender'in güvenini kazandı. Bütün seferlere katıldı. Hindistan'da bir süvari tümenine kumanda etti ve burada birçok şehir kurdu; ordunun yaşlı askerlerini Makedonya'ya götürmekle görevlendirildi. İskender'in ölümünden sonra Krateros, Avrupa'nın yönetiminde kızı ile evlendiği Antipatros'un yardımcısı oldu. Perdikkas'a karşı Antigonos ile birleşti; Asya'yı ele geçirmek üzere harekete geçerken Eumenes'e karşı giriştiği bir muharebede öldürüldü. (L)

KRATES Atinalı, antik komedi yazarı (M. Ö. V. yy. ortaları). Tamamen hayal mahsulü olan oyunları, canlılık ve fantezi doludur. *Ta Theria* (Hayranlar) adlı eserinden bazı parçalar günümüze kalmıştır. (L)

KRATES Eflatun'cu, hakkında bilinenler azdır. M. Ö. 260'a doğru Polemon'un yerine geçerek Eski akademia'yı yönetti ve özelikle pratik ahlâk üstünde çalıştı. (L)

KRATESİPOLİS, Sikyon ve Korinthos tiranı Polysperkhon'un oğlu Aleksandros'un karısı (M. Ö. IV. yy. sonları). Kocasının yanında seferlere katıldı ve askerlerin sevgisini kazandı. Aleksandros'un öldürülmesinden (314) sonra iktidarı ele geçirdi. Sikyonluların ayaklanmasını bastırdı. Sikyon ve Korinthos'u Kassandros'a karşı savundu, sonunda ülkeyi Ptolemaios Lagos'a bırakarak (308) Patras'a çekildi. (L)

KRATES Mallos'lu, M. Ö. II. yy.'da yaşamış yunan gramercisi ve stoa'cı filozof. Mallos'ta (Kilikya) doğdu. Bergama'da açtığı okul İskenderiye okuluna rakip oldu. Homeros ve Hesiodos üstüne alegorik yorumlamalar yayımladı; Homeros'un evrensel bilgisini savundu. Dilbilgisi konularında örnekseme teorisini savunan Aristarkhos'a karşı, aykırılık teorisini tuttu. 168'de elçi olarak Roma'ya gönderildi. (L)

KRATES Thebai'li, Boiotia'da (Thebai) doğmuş yunan filozofu. M.Ö. IV. yy.da Atina'da yaşadı. Diogenes'in en önemli çömezi ve kinikler okulunun son ünlü temsilcisidir. Krates'in felsefesinde, Antisthenes'in aşırılıklarına rastlanmaz. Daha sonra Stoa'cılığa yolaçacak olan akım Krates'ten çıkmıştır. Stilpon ve Menedemos'un çağdaşı olan bu filozof, Kıbrıslı Zenon'un hocasıydı. Günümüze kalmış olan hicivli bir şiirde (*Parodiai*) kinik hayatın övgüsünü yapmıştır. (L)

KRATEVAS, yunan botanikçisi. **Rizotomos** («Kök kesici») de denir, Mithridates VI'nın çağdaşı. Dioskorides, onun tasvirlerini över. (L)

KRATİE, Kamboç'ta şehir, il idare merkezi, Mekong'un sol kıyısında; 10 000 nüf. Irmak limanı; Mekong'un yukarı kesiminde düzenli ulaşımın başlangıcı. — *Kratie ili,* 111 000 nüf. Kamboç'un en geniş ve en az nüfuslu ilidir. Çoğunlukla bazalt akıntılarıyle örtülü billûrlu yaylaları içine alır. Moi grubundan olan Phnong'lar (yaklş. 10 000 kişi) doğu ormanlarında açtıkları tarlaları ekerek gezgin tarım ve devşirmecilikle geçinirler. İlin en canlı kesimi Batı'da, Kamboçluların oturduğu Mekong kıyıları boyunca uzanır. (L)

KRATİNOS, atinalı komedi yazarı (M.Ö. V. yy.). Eski komedinin yaratıcılarından biri. M. Ö. 460'a doğru tiyatro eseri yazmağa başladığı ve 422'de öldüğü sanılır. Eskiçağ yazarları Kratinos'un hayal gücünü, buluşlarının zenginliğini ve siyaset adamlarına, ahlâk düşüklüğüne ve yabancı diyarlardan gelen batıl itikatlara yöneltiği yergi gücünü över. Yirmi bir piyes yazdı, dokuz defa ödül kazandı. 423'te Aristophanes'in *Bulutlar*'ını (Nephelai) altederek ödül kazanan *Şişe* (Pytine) adlı son komedisinde Kratinos, kendisini şaraba fazla düşkün olmakla suçlayan rakibine karşı haklı olduğunu ispata çalışır. (L)

KRATİNOS Küçük, yunan komedi şairi (M. Ö. IV. yy.). Orta komedinin temsilcilerindendi. (L)

Kratinos vezni (yunan şairi *Kratinos*'un adından). Eski yunan komedi yazarları tarafından kullanılan mısraa verilen ad. Khoriambos'ta, yerine göre iki veya dört ayak ölçüsünün iki kere kullanılmasından meydana gelir. (L)

KRATİPPOS, atinalı tarihçi (M. Ö. V. yy. sonları - M. Ö. IV. yy. başları). Thukydides'in eserini Kral barışına kadar sürdürdü. (L)

KRATİPPOS, yunan filozofu (M. Ö. I. yy.). Midilli'de doğdu. Aynı yerde felsefe okuttu. Areopagos'un çağrısı üzerine Atina'ya gitti. Atina'da bir okul açtı veya Rodos'lu Andronikos'un okulunu sürdürdü (44). Cicero oğlunu Kratippos'un derslerine yolladı ve Sezar'ın Kratippos'u roma yurttaşlığına kabulünü sağladı. Kratippos aristoteles'ci olmakla birlikte, eflatun'cu eğilimleri de vardı. Kratippos'a göre, hareket eden ruh, özünde bir bedene bağlıdır. Ancak ruhun, düşünen tanrısal yönü madde dışıdır. Kratippos kendi psikoloji nazariyesine dayanarak kehanet üstüne bir açıklama yaptı. (L)

KRATOGEN i. (alm. *kratogene*'den). Coğ. Bk. TABAN.

KRATON i. (*ratu*, prens'den türetilen java dilinde k.). Bir javalı ve madorlu prensin sarayı. ‖ Eski saray yıkıntılarına da bu ad verilir, ama özellikle Surakarta ve Jogjakarta sultan sarayları için kullanılır. (L)

KRATON Sikyon'lu, Eskiçağ'da yaşamış yunan ressamı. Söylentiye göre, Kraton, bir kadınla bir erkeğin, beyaz bir tablet üstüne düşen gölgesinin çevresini çizmekle, çizgi resmi buldu. (L)

KRATOS. Yun. mit. Alegorik tanrı, Kuvvet'in kişileşmesi. Kratos, titan Pallas ile Styks'in oğlu. Erkek ve kızkardeşleri ile birlikte titan Prometheus'u Kafkasya'da zincire vurdular. (L)

KRATYLOS, Herakleitos okuluna bağlı yunan filozofu (M. Ö. V. yy. sonları). Sokrates'in görüşlerini benimsemeden önce, Kratylos'un çömezi olan Eflatun, diyaloglarından birine onun adını verdi. Herakleitos, evrende bulunan her şeyin değiştiğini, sürekli olarak bir halden başka bir hale geçtiğini söylemişti. Aristoteles'e göre, Kratylos, hocasının bu öğretisini, en aşırı uca kadar geliştirdi. Kratylos, eşyanın mutlak bir değişme ve dönüşme içinde olduğuna inanıyor ve bundan ötürü, hiç bir şey hakkında fikir ileri süremiyordu. Etimoloji konusunda ilk inceleme yapan kimsenin Kratylos olması muhtemeldir. (L)

Kratylos, Eflatun'un, dilin kaynağı konusunda yazdığı diyalog. Eserde, Herakleitos'un çömezi Kratylos, Sokrates'in izleyicisi Hermogenes ve Sokrates konuşur. Kratylos, isimlerin, eşyanın mahiyetinden geldiğini, Hermogenes de isimlerin birer saymaca olduğunu (itibarî bir değer taşıdığını) ileri sürer. Sokrates ise, rastlantıdan doğmuş olan ve sadece gelip geçici varlıkları ifade eden saymaca isimlerin varlığını kabul ettiği gibi, ebedî varlıklara uygulanan tabiî isimlerin varlığını da kabul ederek iki konuşmacıyı uzlaştırır. (L)

KRATZENSTEİN (Christian Gottlieb), alman hekimi ve mekanikçisi (Wernigerode 1723 - Kopenhag 1795). Öğrenimini Halle'de

Foto. LAROUSSE

yaptı. Aynı şehirde hekim olarak çalıştı ve fizik okuttu. Beş yıl Rusya'da kaldı (1748). Kopenhag'da yirmi yıl deneysel fizik dersleri verdi. Eserleri daha çok mekanikle ilgilidir. 1780'e doğru, titreşen dilli ses borularını bulduğu sanılır. Bir ses makinesi yaptı. Elektriğin hekimlikteki uygulamaları üstünde çalıştı. (L)

KRATZER (Niklaus veya Nikolaus), XVI. yy.da yaşamış bavyeralı astronom. İngiltere kralı Henry VIII'in astronomu olan Kratzer, Oxford'da dersler verdi. Yaptığı âletlerden bazıları Kratzer'in bir portresinde ve H. Holbein'in *Elçiler* adlı tablosunda gösterilmiştir. (M)

KRAUCHMAR, Kamboç'ta (Kompong Cham ili) kasaba, Mekong'un sol kıyısında; 5 000 nüf. Damıtma yeri. Irmak limanı. (L)

KRAUROSİS i. (yun. *krauros,* kuru'dan). Patol. Bir organın kuruması.

— Jinekol. *Ferç kraurosis'i*, kadın dış cinsel organlarının büzüşerek körelmesi, çok zaman şiddetli kaşıntı ile birlikte görülür. (Bu hastalığa kısırlaştırılmış kadınlarda sık rastlanır.) [L]

KRAUS (Alfredo), ispanyol tenor (Las Palmas, Kanarya adaları 1927). Sanat hayatına 1956'da, Carignano'da başladı, 1961'den beri Roma'da (Traviata), Londra'da v.b. başarılar elde etti. 1962'de Chicago'da, 1965'te New York Metropolitan'da çalışmağa başladı, özellikle romantik italyan eserlerini yorumlamakla kendini kabul ettirdi (*La Favorita* [Gözde]). [L]

KRAUS (Joseph Martin), alman bestecisi (Miltenberg 1756 - Stockholm 1792). Mainz, Erfurt, Göttingen'de felsefe ve hukuk okudu; Stockholm operasına müzik yönetmeni oldu (1781), saray kilisesinde dersler verdi (1788). Almanya, İtalya, Fransa, İngiltere'yi dolaştı. Operalar (*Alzira* [1777], *Proserpina; Süleyman II; Aeneas Carthago*) ve çeşitli çalgılar için eserler besteledi. (L)

KRAUS (Karl), avusturyalı yazar (Gitschin, Bohemya 1874 - Viyana 1936). 1899'da *Die Fackel* (Meşale) dergisini kurdu ve 1911'den 1935'e kadar dergiyi tek başına çıkardı. Ayrıca dokuz şiir kitabı, tiyatro oyunları ve tercümeleri vardır. Eserlerinde her şeyden önce, Viyana toplumunun hatalı davanışlarına, avusturya siyasetine, alman edebiyatçılarına çatar. (L)

KRAUSE (Ernst Ludwig, CARUS STERNE denir), alman bilim adamı (Suleçin, Polonya 1839 - Eberswalde, Prusya 1903). 1866'da Berlin'e yerleşti. Darwin'in, organizmaların evrimi teorisinin yayılmasına yardımcı oldu. Charles Darwin ve Ernst Heinrich Haeckel ile birlikte aylık *Kosmos* (1877-1880) dergisini çıkardı. En önemli eseri, *Werden und Vergehen*: *Entwicklungsgeschichte des Naturganzen*'dir (Oluş ve Yokuş: Bir Bütün Olarak Tabiatın Gelişim Tarihi) [1876]. (L)

KRAUSE (Jacob), alman ciltçisi (Zwickau 1531 [veya 1532] - Dresden 1585). Önce Augsburg'da, sonra Saksonya seçici prensi August hesabına, Dresden'de çalıştı; alman üslûbuna italyan zevkini ve yaldızlı süslemeyi uyguladı (Berlin, Darmstadt, Dresden Hamburg, Münih kütüphaneleri). [L]

KRAUSE (Karl Christian Friedrich), alman filozofu (Eisenberg 1781 - Münih 1832). Jena (1802), Göttingen (1823) ve Münih'te (1831) Schelling'den ilham alarak kurduğu bir doktrin (Panenteizm) üstüne dersler verdi. Eserleri: *Die Lehre von Naturrecht* (Tabiî Hukukun Temeli) [1803]; *Vorlesungen über Das System der Philosophie* (Felsefe Sistemi Üstüne Dersler) [1828]; *Vorlesungen über die Grundwahr Heiten der Wissenschaft* (Bilimin Gerçekliği Üstüne Dersler) [1828]. (L)

Krause cisimcikleri. Doku bil. İnsanın göz sümüksel zarında ve ağız mukozasında görülen küçük yuvarlak cisimcikler. Ağızda bulunanların daha çok dokunum elemanları olarak tat duyusunda rol oynadığı sanılmaktadır; alman anatomi bilgini Karl Friedrich Theodor *Krause*'nin (1797 - 1868) adıyle anılır. (L)

KRAUSENECK (Wilhelm Johann VON), prusyalı general (Bayreuth 1775 - Berlin 1850). Scharnhorst'un yetiştirmesi. 1829 ile 1848 arasında Prusya genelkurmay başkanlığında bulundu. (L)

KRAUSİT i. (amerikalı mineralog E. H. *Kraus*'un adından fr. *krausite*). Miner. Hidratlı tabiî potasyum ve demir sülfat. (L)

KRAUSS (Alfred VON), avusturyalı general (Zara 1862 - Goisern, Yukarı Avusturya 1938). Birinci Dünya savaşında, önce Sırp cephesindeki bir birliğe kumanda etti, sonra özel bir grupla (*Krauss grubu*) 1914 sonbaharında Belgrad - Sava bölgesinde başarısız bir hücuma katıldı. Arşidük Eugene, Balkan cephesi kumandanı sıfatıyle general Potiorek'in yerine geçince, Krauss kurmay başkanı oldu ve 1915 mayısında arşidükün İtalyan cephesi kumandanlığına getirilmesinden sonra da aynı göreve devam etti. Ekim 1917'de Caporetto savaşının arefesinde gene «Krauss grubu» diye adlandırılan ve Rombon - Karadağ arasındaki harekâtı yapmakla görevli bir kolordunun başına getirildi. Piezzo havzasını ve Saga geçidini ele geçirerek Veneto vâdisine girdi ve Almanların başarı kazanmasında büyük rol oynadı. (L)

KRAUSS (Clemens), avusturyalı orkestra yöneticisi (Viyana 1893 - Meksika 1954). Brno, Riga, Nürnberg, Szczecin'de koro ve orkestra yöneticiliği yaptı. Graz, Viyana, Frankfurt, Berlin, Münih Opera orkestralarının başına geçti, avrupa, afrika ve latin amerika ülkelerinde orkestra şefliği görevinde bulundu. R. Strauss'un seçkin bir yorumlayıcısıydı, bu besteci için *Capricio'*nun librettosunu hazırladı; *Wozzeck*'in Viyana'da ilk çalınışını yönetti (1930). [L]

KRAUSS (Heinrich Alfred), avusturyalı general (Prag 1814 - Viyana 1909). Askerî hâkim olarak 1852 - 1853 yıllarında Mantova duruşmalarında ilk soruşturmasını yaptı. Tazzoli'de üslenmiş Mazzini komplo şebekesini ortaya çıkarması ve italyan yurtseverlerine uyguladığı zulüm metotları ile kötü bir ün kazandı. 1853-1856 Yılları arasında Parma'da liberallere karşı açılan soruşturmayı yönetti. Sonra hızla tuğgeneralik ve Bohemya genel valiliğine yükseldi. (M)

KRAUSS (Werner), alman oyuncusu (Gestungshausen, Bavyera 1884 - Berlin 1951). Alman ekspresyonist (anlatımcı) sinemasının büyük oyuncularından; tiyatroda klasik eserleri oynadı. Çevirdiği önemli filimler: *Dr. Caligari'nin Muayenehanesi* (Das Kabinett des Dr. Caligari) [1919]; *Karamazov Kardeşler* (1921); *Danton* (1921); *Tartuffe* (1925); *Die Freudlose Gasse* (Neşesiz Sokak) [1925]; *Prag'lı Öğrenci* (1926); *Yahudi Süss* (1940) ve *Parecelse* (1943). 1925'ten sonra anlatımcı aşırılıktan sıyrılmasını bildi. Oyun gücü ile iki savaş arasındaki dönemde, en ünlü sanatçılar arasında yer aldı. (L)

KRAUŞMAR, Kamboç'ta (Kompong Şam ili) şehir, Mekong'un sol kıyısında; 5 000 nüf. Damıtma yeri. Irmak limanı. (L)

KRAVANH i. Kamboçya'da kardamom, amom ve alpinia'lardan elde edilen baharata verilen ad. (Kamboçya'daki *Kravanh dağları* özellikle bu ürünü toplamak için işletilir.) [L]

KRAVAT i. (fr. *cravate*). Kıyf. Boyunbağı: *Gömleğinin yakası ve kravatının düğümü gerdanı altında kaybolmuştu* (Y. Z. Ortaç). [GRAVAT da denir.] Bk. ANSİKL.

— Spor. *Kravat takma,* tehlikeli ve yasaklanmış bir güreş oyunu. (Kolu rakibin boynuna sararak, boynu koltuk altına kıstırmak). [Catch güreşinde] Kolun alt kısmı ile vurma.

— ANSİKL. Kıyf. Romalılar, boynu soğuktan korumak için uzun kumaştan yapılmış *focale* adı verilen bir çeşit sürme halkalı atkıyı boyunlarına sararlardı; sonraları bu sargı, savaştaki askerler tarafından da kullanılmağa başlandı.

● *Türkiye*'de. Osmanlılarda ilk kravat takan padişah, Sultan Abdülmecid'dir (1839 - 1861). Batılılaşma hareketiyle gelişen osmanlı - avrupa (özellikle Fransa ve İngiltere) ilişkileri sonucu, kravat önceleri aydın tabakalarca kullanılmağa başlandı. Padişah tarafından takılması da, yüksek sivil memurların, devlet ilerigelenlerinin kravat kullanmalarına yolaçtı. Birinci Dünya savaşından sonra devlet memurlarının çoğunluğu kravat kullanıyordu. Cumhuriyetten sonra ise bu giyim eşyası şehir ve kasabalarda yaygınlaştı, herkes tarafından kullanılır hale geldi. İkinci Dünya savaşı yıllarına kadar papyon kravat takmak da yaygındı, bu moda zamanla ortadan kalktı. Bugün devlet memurlarının kravat takmaları geleneklеşti. Bazı toplantılarda ise, protokol kuralları uyarınca kravat takmak zorunludur. (M)

KRAVATLI sıf. (*kravat*'tan *kravat-lı*). Kravatı olan veya kravat takmış (kimse).

— Zool. Boynunda şerit şeklinde renkli bir çizgi bulunan çeşitli kuşlara denir. || *Kravatlı kaz,* boynu hilâlli kanada kazı.

— Zootekn. *Kravatlı güvercin,* göğsünde dik, bazen kıvırcık tüylerden kravat gibi bir demet bulunan süs güvercini. (Bunlar, yuvarlak başlı, çok küçük gagalı küçük güvercinlerdir. Pek çok çeşidi bulunur: alman, ingiliz, belçika, çin, fransız, italyan, doğu kravatlı güvercinler.) [L]

KRAVL i. (ing. *to crawl,* sürünmek'ten). Dizleri bükmeksizin bacakları hızla hareket ettirerek kulaçla yüzme.

— ANSİKL. *Kravl*'ın özelliği, en hızlı yüzme biçimi olmasıdır. Bugün, serbest stil rekorlarının hepsi bu tarz yüzme ile kırılır. Kravl, insan vücuduna uygun düşen tabiî bir yüzüş tarzıdır. Leandros'un başarılarını dile getiren bir yunan madalyonu, yunan ve latin yazarlarının tasvirleri, bu yüzme tarzının çok eskiden beri kullanıldığını gösterir. Öte yandan, dünyanın çeşitli bölgelerinde, halk arasında bu tarzın yaygın olduğu sanılmaktadır. Özellikle Antiller'de, Hint ve Pasifik okyanusu kıyılarında oturan halklar kravl'ı bilirler. Modern yüzücülüğe bu tarzı ilk olarak, Salomon adalarında yetişen ve kravl'ı yerlilerden öğrenen avusturyalı Wickham kardeşler soktu (1900). [L]

KRAY, Essen'de (Batı Almanya, Rheinland - Westfalen) semt. (L)

KRAY (Pal), **Krajova** baronu, macar generali (Kesmark 1735 - Peşte 1804). Yediyıl savaşına katıldıktan sonra, Eflak'ta Türklerle savaştı (1789). 1799'da, Melas'ın hastalığı sırasında İmparatorluk ordusu kumandanlığını yüklendi, Schérer'i yendi, Mantova şehrini ele geçirdi. 1801'de Alman Ordusu kumandanlığında arşidük Karl'ın yerine geçmekle görevlendirildi. Moreau'nun önünde geri çekilmek zorunda kaldı (1800) ve görezinden uzaklaştırıldı. (L)

KRAZ i. (fr. *crase*). Eski hekimlikte Galenos'un bahsettiği dört suyuğun (kan, sümük, karaöd, öd) karışımı; Galenos'a göre bunların birbirine oranı bir kimsenin mizacını tayin eder. (Bugün sadece *kan krazı* deyiminde geçer ve kanın hemastazla [kanama ve pıhtılaşma zamanı] ilgili niteliklerini ifade eder.) [L]

KREASYON i. (fr. *création*). Terz. Bir terzinin veya bir modaevinin yarattığı her türlü yeni model. (L)

KREATİN i. (yun. *kreas,* et'ten fr. *créatine*). Kim. Kas özünde bulunan guanidin türevi. *Eşanl.* METİLGUANİDİN ASETİK ASİT, METİLGLİKOSİYAMİN.

— ANSİKL. Chevreul tarafından bulunan *kreatin,* Liebig tarafından incelendi. Et özünden veya sentetik olarak, siyanamid'in sarkozin üzerine etkimesiyle elde edilebilir. Tatsız, kaynar suda çözünen, beyaz bir katıdır. Formülü:

$HN = C(NH_2)—N(CH_3)—CH_2—CO_2H$'dir.

Bir mol su alarak billûrlaşır. Tepkisi nötrdür. Asitlerle ısıtıldığında *kreatinin* vererek su kaybeder; kaynar haldeki barit suyu, kreatin'i ikiye ayrıştırır (*üre* ve *sarkozin*). [L]

KREATİNİN i. (fr. *créatinine*). Kim. İnsan sidiğinde ve bazı hayvanların etinde bulunan kreatin laktamı.

— ANSİKL. Formülü $C_4H_7N_3O$ olan *kreatinin,* litrede 1 gr oranında bulunduğunda, sidikten elde edilebilir. Kreatin'in suyunu giderek de elde edilebilir. Suda çok çözünen prizmalar meydana getirir. Baziktir ve billûrlaşmış tuzlar verir. Kaynar haldeki Fehling ayracını indirger. Kapalı bir cam tüp içinde barit suyu ile ısıtıldığında amonyak ve *metilhidantoyin* verir; potasyum permanganat ile *metilguanidin* ve *oksalik asit* halinde oksitlenir. (L)

KREATİNİNEMİ i. (fr. *créatininémie*).

Kanda kreatinin bulunması. (Normal miktar, litrede 10-20 mgr'dır. 50 mgr'ın üstüne çıkarsa azotemi'nin unsurlarından biri olur.) [L]

KREBS, XVIII. yy. alman orgcu ve besteci ailesi. JOHANN TOBİAS I (Heicheiheim, Weimar yakınları 1690 - Buttelstädt, Thüringen 1762). Buttelstädt'te kantor ve orgcu, Weimar'da, Walther ve J. - S. Bach'ın öğrencisi. Elyazması halinde saklanan, org için bestelediği birkaç parçası bilinir. — Oğlu JOHANN LUDWİG (Buttelstädt 1713 - Altenburg 1780), 1726 - 1735 arasında Leipzig'de Thomasschule'de, J.S. Bach'ın öğrencisi idi. 1737'de Zwickau'da Marienkirche'de orgcu idi. Daha sonra Zeitz şatosunun hizmetine girdi. 1756'da Altenburg sarayına geçerek ölünceye kadar orada çalıştı. Dört bölümlük *Klavier Übungen* (Piyano Etütleri), bir piyano konçertosu, flüt ve keman için prelüdler besteledi. — Oğlu EHRENFRİED CHRİSTİAN TRAUGOTT, Altenburg'da orgcu ve müzik yönetmeni olarak babasının yerine geçti. Org için *Sammlung Einiger der Worzüglichsten Kirchengesänge mit Veränderungen* (Değiştirilmiş En Gözde Birkaç Kilise Şarkı Derlemesi) [1787] yayımladı. — JOHANN GOTTFRİED, öncekinin kardeşi (öl. 1803), Altenburg'da aynı görevi sürdürdü. Eserleri: lied'ler; birçok kantat; piyano sonatları ve bir müzikli dram (*Die Nacht* [Gece]). [L]

KREBS (Hans Adolf), alman biyokimyacısi (Hildesheim 1900). Warburg'da öğrenim gördü; 1934'te İngiltere'ye göç etti. Glüsit'lerin metabolizması üstüne yaptığı çalışmalar sonunda, yükseltgeme ve indirgemelerden meydana gelen ve o günden bu yana, *Krebs çevrimi* adını alan olayları açıkladı. (L)

KREBS (Norbert), avusturyalı coğrafyacı (Leoben 1876 - Berlin 1947). Würzburg (1917), Frankfurt-am-Main (1918), Freiburg-im-Breisgau (1920) ve Berlin (1927) üniversitelerinde profesörlük yaptı. Özellikle İstria'da (*İstria Yarımadası* [1907]), Balkan yarımadası (*Adriya Limanları* [1911]), Doğu Alpleri'nde (*Die Ostalpen* [Doğu Alpleri], 2 cilt, 1928) ve Hindistan'da (*Vorderindien und Ceylon* [Eski Hindistan ve Seylan], 1939) incelemeler yaptı. (M)

KREÇ i. Orta Afrika cumhuriyetinin doğu bölümünde konuşulan orta sudan dili. (L)

KREDİ i. (fr. *crédit*). İtibar, saygınlık, nüfuz. || Ödünç alınan (verilen) para veya peşin para vermeden alınan (verilen) mal: *Kredi istemek*. || Bir kimsenin veya kurumun borcunu ödeyebileceğine olan inanç.. || *Kredi açmak*, bir kimseye peşin para almadan mal veya ödünç para vermek: *Ufak tefek almak için bir bakkalda da bana kredi açmıştı* (H. R. Gürpınar). || *Kredi almak*, ödünç para almak.

— ÇEŞ. DEY. *Kredisi dolmak*, artık alacak kresi kalmamak. || *Kredisi düşmek*, itibarını, saygınlığını kaybetmek.

— Bank. Bankaların, likit (akışkan) imkânları çeşitli alanlarda kullanması veya daha doğrusu, borç para olarak vermesi. (Bk. ANSİKL.) || *Kredi açmak*, bankanın müşterisine verdiği akreditif. || *Kredi kartı*, günlük satın almalarda, nakit para ve çek kullanılmasını azaltmayı amaç edinen ödeme şekli. (Bk. ANSİKL.) || *Açık kredi*, kredi alanın veya müstakrizin ticarî itibarından, başka bir deyimle, imzasından başka bir teminata bağlı olmayarak açılan kredi. || *Bankalararası kredi*, bankaların birbirlerine açtığı kredi. || *İpotek kredisi* (veya *ipotek karşılığı kredi*), gayrımenkul teminatına dayanan kredi. || *İşletme kredisi*, kısa vadeli üretim kredisi. || *Kasa kredisi*, bankacının kabul edilen bir miktarı belirli veya belirsiz bir zaman için lehdara bırakması. || *Kurye kredisi*, ancak bir sonraki kurye ile gelecek olan para karşılığı ele geçmesi beklenmeden, telgraf ve telefonla bildirildiği ödeme emirleri hesabından düşülmek üzere gerçekleştirilen ve bir muhabire (genellikle yabancı muhabir) tanınmış olan çok kısa vadeli ve karşılıksız kredi. || *Küçük esnaf kredileri*, küçük esnafa açılan krediler. || *Rehinli kredi*, menkul bir malın teminat olduğu kredi. || *Revolving kredi*, kendi kendine yenilenen kredi. || *Sanayi kredileri*, özellikle sanayi kesimine açılan kredi. || *Teminatlı* (veya *teminat karşılığı*) *kredi*, bir teminata bağlanmış olan kredi. || *Tüketim kredisi*, tüketim veya hizmet karşılıklarının ödenmesi için özel kişilere açılan kısa veya orta vadeli kredi (belirli tarihlerde [hafta sonu, ay sonu, üç ay sonu] art arda teslimat veya ödeme olabilir veya tek teslimata karşılık, çeşitli vadelere dağıtılmış peş peşe kısmî ödemeler düşünülebilir; bu takdirde, *taksitle satış* söz konusudur). || *Ücret* (veya *maaş*) *kredisi*, bazı bankacılık kuruluşlarınca gelirleri ücretlerinden ibaret olan kişilere açılan kredi. || *Üretim* (veya *istihsal*) *kredisi*, üretimde kullanılmak üzere verilen krediler.

— İkt. Bk. ANSİKL. || *Difere kredi*, belirli sayıda kimselerin bir mesken sahibi olmak için yeterli parayı biriktirinceye kadar aralarında kurdukları bir yardımlaşma sandığına yıllık ödemeler yaparak, toplam tutarı bir ev bedelini bulunca bu meskeni ortaklardan birine vermelerini sağlayan işlem (Bu sistem, XVIII. yy. sonunda İngiltere'de uygulanmağa başlandı ve Building society'ler, mesken şirketleri tasarruf sandığı rolü de oynayarak büyük bir gelişme sağladı.) || *Kredi dağılımının denetimi*, kredi tutarı toplamının etkin bir şekilde kredi alanlar arasında bölüştürülmesinin denetlemesi. || *Kredi hacminin denetimi*, kredi toplam tutarının ekonomiye yararlı olacak bir biçimde sınırlandırılmasının denetimi. || *Ülke dışı krediler*, yabancı ülkelerden sağlanan kredi. (Bk. ANSİKL.) || *Ülke içi krediler*, ülke içindeki banka kuruluşlarınca aynı ülke içindeki bir tüzel veya gerçek kişiye verilen borçlar. || *Vesikalı kredi*, yola çıkarılmış mallara ait vesikaların (genellikle konişmento ve sigorta poliçesi) rehin verilmesi karşılığında açılan kredi. (Buna, *ithalât üzerine kredi* de denir. Zira ihracatçı tarafından yola çıkarılan vesikaların karşılığında *ithalâtçıya* açılır.)

— İşletmec. *Kredi piyasası*, kredi sağlayan piyasa; eğer bu piyasa kısa vadeli olursa *para piyasası* adını alır (bk. PARA *piyasası*); orta ve uzun vadeli kredi sağlayan piyasaya ise *sermaye piyasası* denir (bk. SERMAYE *piyasası*).

— Mal. *Kredi kiralama* (fr. *crédit - bail*), bir kurumun (veya hattâ inşaatın) ihtiyaç duyduğu malzemeyi satın alarak bunları ona normal amortisman süresince kiralayan bir finansman teşkilâtının yaptığı orta (bazen uzun) vadeli finansman işlemi. (*Leasing* [icar] adıyle de tanımlanan bu metot, alelâde hizmet kiralaması olan *renting*'den farklıdır.) [Bk. ANSİKL.] || *Kredi siyaseti*, ekonomiyi kredinin sistematik olarak yaratılmasına dayandıran sistem. (Bk. ANSİKL.) || *Krediyi çözmek*, dondurulmuş, bloke edilmiş kredileri serbest bırakmak. || *Tarım kredisi*. Bk. ANSİKL. || *Toplumsal kredi*. Bk. ANSİKL. || *Vergi kredisi*, verginin hemen tahsil edilmek için istenmediği, ancak birçok seneye bölünerek alındığı ve birçok ülkede uygulanan malî sistem.

— Turizm. *Kredi kuponları*. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Bank. Bankalar *açık* ve *teminat karşılığı kredi* türleri dışında *iskonto işlemleri* (vadesi gelmeyen bir senedin nakit veya banka kredisiyle değiştirilmesi), *kefaletler* (müşteriye kefil olma), *nakit, kambiyo, borsa* ve *arbitraj işlemleri* ve *iştirakler* gibi yollarla ikrazatta bulunabilir.

Türkiye'de 1950 yılında 1 301 000 TL. olan toplam banka kredileri, 1968 yılında 27 milyar 940 milyona ulaştı. Son yıllara göre kredilerin yüzde 17'sini açık krediler, yüzde 25'ini tarım kredileri, yüzde 24'ünü kefalet karşılığı krediler ve yüzde 4'ünü ise sınaî krediler teşkil etmektedir. Türkiye'de en fazla artış gösteren kredi türü, *tarım kredisi*'dir. Küçük esnafın payı ise yüzde 3 dolaylarındadır. Sınaî kredilerin de oldukça önemsiz bir yeri vardır.

Kredilerin yarısından fazlası devlet bankalarınca sağlanır. Açılan kredilerin önemli bölümü (1968'de yüzde 90'ı) özel sektöre aittir.

● *Kredi kartı*, 1949'da Diners Club İnc. tarafından ortaya atıldı. A.B.D., İngiltere'de ve iskandinav ülkelerinde büyük rağbet gördü. Diners Club İnc. ve American Express'in verdiği kredi kartları, bütün dünyada pek çok teşkilât ve mağazada geçerlidir. Birçok ülkede bankalar, asgarî bir gelire sahip olduklarını ispatlayan müşterilerine nispeten daha dar bir coğrafî alanda geçerli bir kredi kartı verir. Belirli kredi kartlarını tanıyan teşkilât ve mağazalarda, müşterilere bunu bildiren afişler bulundurulur. Kredi kartı hamili, faturaya imza atmak suretiyle borcunu öder, faturanın bir suretini yanına alır. Satıcı, faturanın aslını kartı veren müesseseye yollar, o da müşterisinin hesabına borç kaydeder.

— İkt. Kredi, genellikle özel teşebbüsün var olduğu ekonomilerde «bir banka kuruluşunca verilen ödünç» anlamına gelir. Ancak bugün devletler arasında da kredi kurumu gelişmektedir. Özellikle ödünç olarak verilen yabancı sermaye de kredi olarak nitelenir ve *ülke dışı kredi* diye adlandırılır. Böylece ödünç veren durumunda kaynağı sağlayan yabancı ülke veya yabancı ülkedeki gerçek veya tüzel kişi, belli bir miktar nakit için alacaklı olur. Bk. *Yabancı* SERMAYE.

Ülke içinde olsun, ülkelerarası olsun krediler *kısa* (3 -9 ay). *orta* (3 - 5 yıl) ve *uzun vadeli* (5 yıldan fazla) olmak üzere üçe ayrılır. Kredi bir rehin karşılığında da verilir. Bunun teminatı *ipotek* olur.

● *Kredinin genel olarak teşekkülü*. Kredi işlemi, alelâde bir trampa şeklinde olabilir (msl. mahsul alınır alınmaz iade edilmek üzere, tohumluğun ödünç verilmesi gibi); fakat genellikle, kredi, bir paranın ödünç verilmesi veya taksitle ödenecek bir satış şeklinde olmaktadır. Kredide iki nokta önemlidir: zaman ve güven. Faiz, hem zamanın hem de riskin fiyatıdır ve işlem süresi uzarsa veya borçlu yeterli teminat veremiyorsa, yüzdesi artar. Kredinin iktisadî fonksiyonu konusunda, iktisatçılar hemfikir değillerdir; özellikle, zenginlik doğurup doğurmadığı konusunda uyuşamazlar. Bütün bunlar, gerçekleştirilen kredinin cinsine, ödünç verilen sermayelerin kaynağına ve bunların kullanılma şekline bağlı gibi görünmektedir. Daha M. Ö. VII. yy.dan beri, Babil'de kredi işlemlerinin yapılmağa başlandığı söylenebilir. Her ne kadar, fertler arasında kredi işlemleri uzun süre uygulanmışsa da, bu alanda uzmanlaşmış teşkilâtların ortaya çıkması da gecikmemiştir. Bu teşkilâtlar, bankalardır. Bu gün resmî makamların denetimine yalnız emisyon bankaları girmektedir (XIX. yy. içinde az çok sıkı bir devlet kontrolunun uygulanmağa başlandığı Rusya, İsveç ve A.B.D. bunun dışındadır). O zaman bile, devletin, bazı yatırımların finansmanını teminat altına almak amacıyle kredi konusuna müdahale ettiği dikkati çeker (msl. Fransa'da istikraz tahvilleri sayesinde demiryolu şirketleri geniş bir şebeke kurarak devlet teminatından faydalandı). Öte yandan, kamu kesimi, milletin halk tabakalarında tasarrufu geliştirme gayreti içindeydi. XX. yy.da hemen bütün ülkelerde, kredi teşekkül ve dağılımında devlet, önemli rol oynar. Bu tutum değişikliğinin sebepleri çeşitlidir: öncelikle, tasarrufu korumak söz konusu olmuştur; sonraları, özel teşebbüs yetersizlik belirtileri gösterince, devletin, bu teşebbüsün yerine geçmesi gerekmiştir. Fakat kamu kesimi müdahaleciliğinin başlıca sebepleri, kredinin çağdaş ekonomilerde almış olduğu büyük önemden doğmaktadır. Kredi teşkilâtları, ülkenin hayatında belirleyici bir rol oynar. Etkili ve bağımsız olmak isteyen hükûmetler, bu rolden haklı olarak endişe duyabilir. Öte yandan, kaydî paranın gelişmesi, sanayi devriminden başlayarak para tedavülünü kontrol altına almayı iş edinen resmî makamları hiç de kayıtsız bırakmadı. Ayrıca, modern iktisat teorileri zaman zaman başgösteren ve bu vakte kadar kapitalizmin gelişmesinin bir işareti olan krizlere, devletin müdahale gereğini zorunlu kıldı. Planlı ekonomisi olan ülkelerde, plan çerçevesi içindeki fonksiyonlarını yerine getirmek için, resmî makamların kullandığı önemli araçlardan biri de kredidir. Ekonominin hareket ettirici gücünü, özel teşebbüs ve kâr faktörünün meydana getirdiği ülkelerde kredi, devletin elinde başlı başına bir silâh oldu.

● *Kredi dağılımının denetimi*, özellikle gelişmiş ekonomilerde görülen taksitle tüketim malları satışı için bir tavan veya taksit süresini, peşin yüzdesini ayarlamak gibi yollarla sağlanır. Bunun gibi, konut yapımı için verilen konut kredileri ve dış ticaret alanındaki çeşitli işlemlerde denetlenir.

● *Kredi hacminin denetimi,* reeskont haddi değiştirilmek suretiyle uygulanabilir. Ancak yalnız reeskont haddiyle oynamak yeterli değildir. Buna ek olarak esham ve tahvilât piyasasıyle alım - satım ilişkisi kurmak gerekir. Kredi hacmini genişletmek için esham ve tahvilât borsasından esham ve tahvilât satın alınır ve reeskont haddi düşürülür. Hacmi kısmak gerektiğinde bunun tersi uygulanır. Ayrıca kanunî karşılıklar ve bir kredi tavanı belirlemek yoluyle de denetim yapılır.

— Mal. *Kredi kiralama.* Bazı amerikan yazarlarına göre, kredi kiralama, firavunlar zamanında Mısır'da da vardı. Bunlar, satıcılara kiralamak üzere köylülerden arazi satın alırlardı. A.B.D.'de 1877'de, «Bell» Telekomünikasyon şirketi, donatımı satmaktansa, kiralamağa başladı. Bu usul yavaş yavaş, gemi, vagon, muhasebe hesap makineleri gibi başka dallara da yayıldı. Fakat kiralayan kurumlar, büyük üretim işletmelerinin sadece şubeleri veya sadece malî işlerle uğraşan teşkilâtlar idi. İkinci Dünya savaşından sonra A.B.D.'den, imalâtçılara bağlı olmayan, bazı malların arzında uzmanlaşmamış bulunan ve kredi kiralamanın orijinal tekniğini geliştiren profesyonel şirketler doğdu ve gelişti. Bu usul, bugün amerikan yatırımlarının yüzde 3'ü ile ilgilidir.

● *Kredi kiralamanın faydaları.* Bu işlem, sanayicilere malların önemli bir kısmını gayri faal hale getirmeme imkânı sağlar. Peşin ödeme yapmalarına veya kişisel çaba harcamalarına lüzum yoktur. Çünkü kredi-kira, malzeme bedelinin tamamını ödemeyi üstüne alır. Bu kurumun yaptığı yardım, yalnız donatım malzemesine ilişkin olduğu için, işletmenin bağımsızlığı kesinlikle korunmuş olur. Kredi kiralama usulü büyük bir işleyiş esnekliği de gösterir. Gerçekten de kullanılan malzeme, imalât ve satışlarla orantılı olarak yavaş yavaş finanse edilebilir. Böylece, bir sanayici, yıllık işletme bütçesindeki yatırım giderlerini peşinen hesaplayabilir. Çünkü enerji, hammadde, işçilik veya reklam faturaları gibi kredi kiralama kurumunun faturaları da işletme masrafları hesaplarına geçirilebilmektedir. Öte yandan, finansman mevzileştirilebilir: kiralama baremleri, kiralanan malzemenin öz üretimini dikkate aldığından, faaliyeti mevsimlik olan bir işletme için bu durum, özellikle caziptir. Nihayet, malzeme maliyetinin bu malzeme yardımıyle elde edilen verimlerle sıkı bir şekilde ayarlanması, kullanıcısını, yatırım programının verimliliğini derinliğine analiz etmeğe zorlamaktadır. Öngörülen yatırımların gerçekleştirilmesinden vaz geçme sonucunu bile verse, bu iş konusunda derinliğine bilgiye sahip olmak her zaman faydalıdır. Bu avantajlar, kullanıcı işletmeye de büyük bir malî esneklik verir. Bu esneklik ise, meselâ ticarî alanda başka yatırımlar yapma veya böylece daha güçlü bir döner aktifle, sıkıntıları daha az zorlukla geçiştirme imkânı sağlar.

● *Kredi kiralamanın sınırları.* Kredi kiralama, aynı tutarın eşit süre ile kredi olarak alınmasından daha pahalıya mal olması bakımından tenkit edilir. Oysa, bu konuda karşılaştırmalar yapmak son derece güçtür, zira çok değişik unsurlar işe karışır. Bazen yakalanacak fırsatlar ve müdahalenin hayatî bir zorunluk niteliği taşıdığı durumlar ortaya çıkar. Bu durumda, işlemin maliyeti ikinci plana geçer; ne olursa olsun, meselâ, yardımın pahalı olması değil, maliyetinden yüksek kârlar sağlanmasına imkân vermesi önemlidir.

● *Donatım malları imalâtçıları için kredi kiralamanın faydaları.* Kredi kiralama kurumları faaliyetinin artmasının ilk faydalı sonucu, donatım imalâtında bir standartlaşma sağlamak olacaktır. Çoğunlukla bu şirketler ihtisas sahibi değildir ve bunlar için, müşterilerine standart malzeme ve donatım teklif etmek, zorunlu olmasa da daha kolaydır. Sayıları hayli olan imalâtçılar ve müşterilerin talepleri dolayısıyle, birçok donatım ve malzeme için çok geniş ve çeşitli bir modeller yelpazesi vardır ve bu sebeple, birim maliyet fiyatları yüksektir.

Sonuç olarak kredi kiralama, mal sahibini bütün satış teşkilâtını ve özellikle pazarlama ve satış sonrası hizmetlerini yeniden gözden geçirmeğe zorlamaktadır.

● *Kredi siyaseti.* Kredi, bir malın bedeli olan başka bir malın veya paranın hemen verilmeyerek, daha ileriki bir dönemde ödenmesi vaadini anlatır. Krediler, işletmelere, daha doğrusu firmalara, yatırım yapma imkânı verir. Yatırım harcaması artışlarının talep enflasyonuna yolaçması ve ekonominin dengesini bozması, kredi hacminin veya verilecek toplam kredinin denetimini gerektirir. Bu denetim, kredi siyaseti aracılığıyle gerçekleşir. Aynı siyaset, dengeli bir yatırım anlayışına aykırı düşen bir kredi dağılımını da denetler.

● *Tarım kredisi.* Yalnızca tarımın finansmanı ile ilgilenmeğe başlayan bankalar, tarım tekniği ve üretimine doğrudan doğruya hiç bir malî yardım sağlamadı. Bu yüzden, köylerde tefecilik alıp yürüdü. Buna çare olarak, özel tarım kredisi müesseselerini kurma çareleri arandı. Çiftçilerin katılması sağlanmadan yapılan birkaç verimsiz malî teşkilât denemesinden sonra, kişilerin gruplaşması esası üstüne kurulmuş bir kredi sisteminin faydalı olduğu görüldü. 1848'de karşılıklı yardım ve hıristiyanca sevgi idealinden ilham alan F.-W. Raiffeisen, Rheinland'da yavaş yavaş kredi kooperatifi haline getirdiği (1864) bir yardım derneği kurdu. Raiffeisen tipinde on altı sandık, Alsace'ta kuruldu (1882). Raiffeisen sandıkları, sermayesiz olarak, ortakların hudutsuz sorumluluğu altında meydana getiriliyordu. Biraz farklı ilkelere göre, aynı devrede, başka kredi kooperatifleri de kuruldu (Schulze-Delizch). Fakat, büyük sayıda ülkede gelişen sandıklar, daha çok Raiffeisen tipindeki teşkilâtlar oldu (Avusturya, Macaristan, Bohemya, İtalya). Daha sonraları, bunlar Kanada ve Hindistan gibi ülkelerde de yayıldı. Türkiye'de Ziraat bankası bu tür tarım kredi kooperatiflerinin başında gelir. Amacı çiftçiye ödünç vermek ve tarımsal üretimi kredi yoluyle arttırmaktır.

● *Toplumsal kredi*'nin yaratıcısı, Major Douglas'tır (1870-1952). Kanada'da, önce Alberta yöresinde Major Douglas'ın kredi geliştirme ilkelerini benimseyen bir parti kurulmasına yolaçtı. Bu fikir iki savaş arasında ortaya çıkan deflasyon anlayışına bir tepkidir ve kredinin rasyonel bir gelişme göstermesine taraftardır.

— Turizm. *Kredi kuponları.* Türkiye'yi otomobil ile ziyaret eden turistler, otomobil arızası, trafik kazası, hastalık v.b. gibi olağanüstü durumlar karşısında birtakım masraflar yapmak zorunda kalırlar. Bu umulmayan masrafları gezi bütçelerinden karşılamak zorunda kalan otomobilli turistler, tatillerini yarıda kesip dönerler. Yabancı turing ve otomobil kulüpleri üyesi ve bu kulüplerden kredi kuponları almış olan otomobilli turistler ise ortaya çıkan beklenmedik masrafları, seyahat bütçelerine hiç dokunmadan, kredi kuponları sayesinde karşıladıklarından gezilere devam ederler. Bu sistemle turiste açılan krediler, turistin üyesi olduğu kulüp tarafından yapılan transferlerle ve Merkez bankası kanalı ile resmî yoldan Türkiye Turing ve Otomobil kurumuna intikal eder. Kredi kuponlarının kullanılış şartları şunlardır:

1. kredi kuponları, üzerinde yazılı tarihe kadar geçerlidir; 2. ancak, üzerinde adı ve soyadı yazılı şahıs tarafından kullanılır. Kredi kuponunu ibraz edenin, bu kuponların gerçek sahibi olup olmadığı, pasaport sorulmak, ad ve soyadı ile kredi kuponu üzerindeki imzanın pasaporttaki ile eş olduğu kontrol edilmek suretiyle anlaşılır; 3. fatura karşılığı kabul edilen kredi kuponunun değerini bulmak için, üzerinde yazılı yabancı ülkenin millî parası turist kuru üzerinden hesaplanır ve böylece kredi kuponlarının TL. olarak karşılığı bulunur; 4. iki nüsha olarak faturalar ve turistin ibraz ettiği, bu bedeli karşılayacak sayıdaki kredi kuponları, sahibi tarafından imzalanır; 5. tutarı 50 isviçre frangından (yaklaşık olarak 187,50 TL.) daha az olan faturalara karşılık olarak kredi kuponu alınamaz. Otomobilli turist, bu ödemeleri kendisi nakden yapar; 6. fatura üzerinde yazılı meblâğ, kredi kuponunun değerinden az olduğu takdirde, aradaki fark nakit olarak turiste ödenmez. Kuponlar faturayı kapsayan genel bir garanti olduğundan, kesirsiz işlem görür; 7. mevcut kredi kuponları faturayı karşılamağa yetmiyorsa, fatura gerçek tutar üzerinden düzenlenir; farkı turistten nakit olarak tahsil edilerek bu husus fatura üzerine yazılır; 8. kredi kuponları yalnız a) kaza veya arıza sonucu meydana gelen onarım ve çekme masrafları, b) kaza veya ağır bir hastalık sonucu yapılan tıbbî müdahalelerin (doktor veya hastahane) masrafları, umumî tedavi, ambulans v.b. masrafları, c) kaza ile ilgili avukat ücretleri, ç) teknik keşif raporları masrafları için kullanılabilir; 9. kredi kuponu banka, garaj v.d. kurumlarda nakit paraya çevrilemez. Sadece yapılan ve yukarıda belirtilen işler karşılığı olarak kabul olunur; 10. kredi kuponlarına ekli ve iki nüsha olarak Türkiye Turing ve Otomobil kurumu merkezine ibraz edilen faturalar, istenen şekilde ve derhal ödenir. (→ Bibliyo.) [M]

KREDNERİT i. (alm. bilgini *Credner*'in adından, fr. *crednérite*). Miner. Formülü $CuMn_2O_4$ olan tabiî manganez ve bakır oksit. (L)

KREFELD, fr. **Crefeld,** Almanya'da (Batı Almanya, Rheinland-Westfalen) şehir, Aşağı Ren'in sol kıyısında; 211 500 nüf. Fransız protestanları tarafından kurulan bir dokuma sanayiinin merkezi olan Krefeld, kadife ve ipekli kumaş imalinde, kumaş boyacılığında ve basmacılıkta en önde gelen alman şehridir; demir metalürjisi; makine fabrikaları; kimyasal maddeler; kâğıt fabrikaları, damıtma yerleri, kuyumculuk. Teknik okullar (dokumacılık, tarım).

Braunschweig prensi Friedrich, Clermont kontunu burada bozguna uğrattı (23 haziran 1758). [L]

KREFT (Bratko), sloven dram yazarı ve edebiyatçısı (Maribor 1905). *Mladina* (Gençlik) [1924-1926] ve *Knjizenost* (Edebiyat) [1932-1935] adlı dergileri yönetti. Ayrıca tiyatro rejisörlüğü yaptı. Dramlar (*Celjski Grofje* [Celje Kontları], 1932; *Valika Puntarija* [Büyük Ayaklanma], 1937; *Carniola Komikleri* [1941]), birçok estetik ve hikâye denemeleri yazdı. (M)

KREGMONTİT i. (yer adı *Craigmon*'dan [Ontario] fr. *craigmontite*). Miner. Nefelinli siyenit'in lökokrat türü; nefelin miktarı oligoklaz'dan fazladır. (L)

KREGTONİT i. (fr. *craigtonite*). Miner. Saf olmayan tabiî demir, alüminyum ve manganez oksitler karışımı. (L)

KREHBİEL (Henry Edward), amerikalı müzik tenkitçisi (Ann Arbor, Michigan 1854-New York 1923).1874-1880 Arasında Cincinnati'de çıkan *Gazette*'de, 1880-1923 arasında da New York'ta çıkan *Tribune*'de müzik tenkitçisi olarak çalıştı. Wagner hayranıydı, modern bestecileri pek ciddiye almazdı. Alexander Wheelock Thayer'in *Life of Ludwig von Beethoven* (Ludwig von Beethoven'in Hayatı) adlı eserini ingilizce olarak yayımladı (1921). Diğer eserleri: *Studies in the Wagnerian Drama* (Wagner'ci Dramlar Üstünde Çalışmalar) [1891]; *Chapters of Opera* (Opera Bölümleri) [1908]; *A Book of Operas* (Operalar Kitabı) [1909]; *The Pianoforte and Its Music* (Piyanoforte ve Müziği) [1911] ve *Afro-American Folksongs* (Afrika-Amerika Halk Şarkıları) [1817]. (M)

KREİL (Karl), avusturyalı astronom ve meteorolog (Ried 1798-Viyana 1862). Viyana ve Milano rasathanelerinde çalıştıktan sonra, Prag rasathanesi müdürlüğüne getirildi (1845). 1851'de Viyana Meteoroloji ve Jeomagnetizma enstitüsü başkanı oldu. Kuyrukluyıldızlar, jeomagnetizma ve meteoroloji ile ilgili birçok yayını vardır. (L)

KREİS (Wilhelm), alman mimarı (Eltville, Ren, Mainz 1873-Honnef, Kuzey Rheinland-Westfalen 1955). 1926'dan itibaren Dresden akademisinde profesörlük yaptı. Nazi devri alman mimarîsinin başlıca temsilcilerinden biridir. İçlerinde, Dresden Sağlık müzesi, Halle Prehistorya müzesi, Wilhelm Marx'ın evi de bulunan birçok eserinde, akademik üslûp unsurlarıyle modern eğilimli mahallî folklordan alınma unsurların kaynaşmasından meydana gelen, o devre has bir kararsızlık göze çarpar. (L)

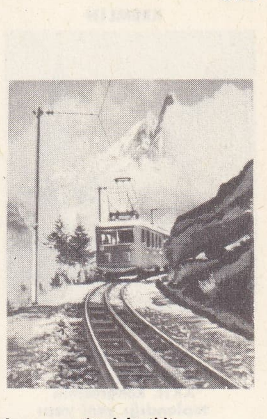

kremayer'li elektrikli tren; altta, detay

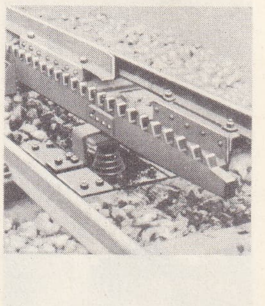

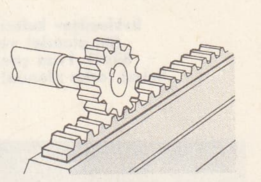

kremayer dişlisi (mekan.)

Foto. Broncart (LAROUSSE)

KREMLIN

Sovyetler Birliği Komünist partisi XXII. kongresinin toplandığı yeni yapı

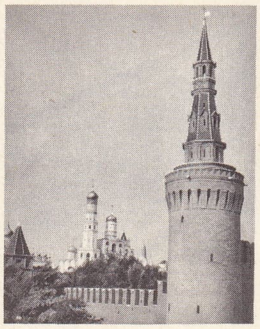

Beklemişev kulesi (ön planda) ve Büyük İvan çan kulesi (arka planda)

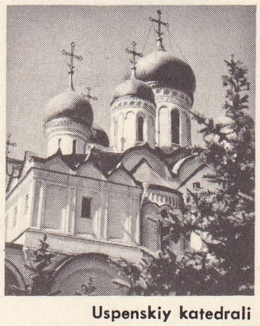

Uspenskiy katedrali

katedraller ve Büyük İvan çan kulesi

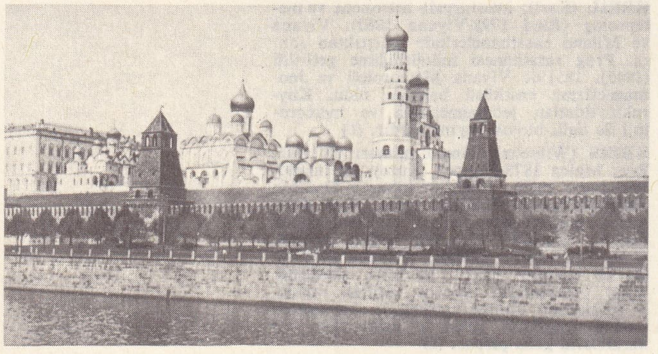

KREİSKY (Bruno), avusturyalı siyaset adamı (Viyana 1911). Sosyalist düşünceleri ve yahudi asıllı olması yüzünden kovuşturmaya uğrayınca, *Anschluss*'tan sonra İsveç'e kaçtı. Yurda döndü, 1949'dan sonra siyaset hayatında hızlı adımlar attı. 1953'te Birinci Raab kabinesinde dışişleri sekreteri oldu. O zamandan beri avusturya dış siyasetini büyük ölçüde etkiledi. Temmuz 1959'da dışişleri bakanlığına getirilince, dış siyaseti resmen ele aldı. Bu görevdeyken Alto Adigo meselesiyle karşılaştı; millî siyaset taraftarları, bu meseleyi La Haye Milletlerarası konseyine götürme yolundaki italyan teklifini reddedince, hükûmet tarafından meseleyi Birleşmiş Milletler'e sunmakla görevlendirildi. 1959'da Sosyalist parti ikinci başkanı oldu. 1967'de tekrar aynı göreve getirildi. (M)

KREİSLER (Fritz), avusturyalı kemancı (Viyana 1875-New York 1962). Hellmesberger'in öğrencisiydi. Olağanüstü kabiliyetiyle daha on dört yaşında virtüoz oldu. Öğrenimine Paris'te, Massart ve Delibes ile devam etti. 1889'da, M. Rosenthal ile Amerika'da ilk konser turnesine çıktı. Dünya çapında bir üne ulaştı. *Çin Tamburini, Viyana Kapriçyosu* gibi parçalar besteledi. Ayrıca kendi parçalarından bazılarını ustaların adıyle yayımladı. (L)

Kreisleriana, Schumann'ın 1838'de bestelediği (opus 16) piyano süiti. Bir adı da *Fantasien* (Fantaziler) olan bu suiti Schumann, arkadaşı F. Chopin'e armağan etti. Eser Hoffmann'ın yarattığı bir tipi ele alır: *Fantasiestücke in Callot's Manier*'in (Callot Tarzında Fantaziler) ve *Murr Adlı Kedi* romanının yarı deli kahramanı besteci Johannes Kreisler. Schumann bu tipte, Clara Wieck'e duyduğu aşk ile boğuşan benliğinin bulanık yönünü bulmuştu. Bu yüzden bu sekiz kısa parçada coşkunluk ile ince bir şiir duygusu birbirine karışır. 6 Numaralı parça Wagner'in habercisidir, son parça ise coşkun bir kasırga gibidir. (L)

KREİTONİT i. (fr. *creittonite*). Miner. Gahnit'e benzeyen tabiî alüminat. (DEMİRLİ GAHNİT de denilir.) [L]

KREKİNG i. Bk. CRACKING.

KREM i. (fr. *crème*). Eczc. ve Kozmetik. Cilde yumuşaklık vermek veya güneş, yağmur v.b. dış etkilerden cildi korumak için sürülen merhem kıvamında müstahzar: *Güneş kremi. Temizleyici krem.*

◆ Sıf. Açık bej rengi, uçuk saman rengi. (LM)

KREMA i. (ital. *crema*). Gıda sanay. Sütü santrifüj makinesinden geçirerek elde edilen ve içinde çok miktarda (yüzde 20 ilâ 50) yağlı madde bulunan ürün.

— Mutf. Genellikle süt, yumurta ve şekerle yapılan tatlı: *Vanilyalı krema.* (Bk. ANSİKL.) ‖ Kevgirden geçmiş, krema veya sütle koyulaştırılmış püre halinde çorba: *Yulaf, kuşkonmaz, kereviz, tavuk kreması.*

— Sanay. *Krema makinesi*, sütün bileşimindeki yağlı maddeleri kaymak halinde yoğunlaştıran cihaz. (KAYMAK MAKİNESİ de denir.)

— ANSİKL. Mutf. Pastörize taze *krema*, birçok mutfak işinde kullanılır, çorbada salça, pastacılıkta tereyağı, salatalarda ise zeytinyağının yerini tutar. Kaynamış sütün kaymağı da taze krema olarak kullanılabilir.

● *Dövülmüş krema*, kuvvetli bir çırpma ile köpüklendirilmiş taze bir kremadır. Çikolata ile kokulandırılır veya üzerine vanilyalı şeker serpilir (*chantilly kreması*).

● *Pişmiş krema*, mutfakta hazırlanır ve tatlı yerine yenir. Pişmiş süt, yumurta sarısı ve şekerle yapılır. Çikolata, kahve, likör, vanilya, karamel v.b. ile kokulandırılır. *Altüst edilmiş* (veya *tutmuş*) *krema*, tercihen mari banyosunda pişirilen bir kremadır. Çoğunlukla karamelli, vanilyalı, çikolatalı, kahveli yapılır.

— Sanay. *Krema makinesi*, merkezkaç kuvvetten yararlanarak çalışır. Makinenin içinde süt büyük bir hızla döner; sütün yağ yuvarları hafif olduğu için makinenin ekseni etrafında toplanır; daha ağır olan yağsız süt ise âletin dış çeperlerine doğru itilir. Yağ ile sütün ayrılmasını hızlandırmak için, kesik koni biçiminde, üst üste yerleştirilmiş şapkalar kullanılır; süt, şapkaların üzerindeki deliklerden girerek, çeperler boyunca kaymak ve yağsız süt halinde ayrılır. Bu yağlı kısma *kaymak* veya *krema*, yağı alınmış süte de *yağsız* (veya *imansız*) *süt* denir. Eskiden üstü açık krema makineleri kullanılırken, bugün sütün hava ile temasını tamamen önleyen kapalı makineler kullanılır. Sütün kremasınıf almak için en uygun sıcaklık 25°C ile 35°C arasıdır.

◆ **Kremalı** sıf. Kreması olan: *Kremalı pasta.* (LM)

KREMAJ i. (fr. *crémage*). Tekst. Dokumadan önce ipliklere uygulanan beyazlatma işlemi.

— ANSİKL. *Kremaj*, özellikle pamuk ipliğiyle karışık dokunacak keten ipliklerine uygulanır; doğrudan doğruya kremajlanmış iplikle dokunan keten kumaşlar çok ender olarak bu işlemden geçirilir. Kremaj, sırasıyle şu işlemleri kapsar: alkali sodyum karbonat banyosunda kaynatma; sodyum veya kalsiyum hipoklorit banyosunda (1,5° Baumé'de) bir saat süreyle renk giderme, açık havada bırakma; durulama; sabunlu suda yıkama ve kurutma. Renk açıcı madde olarak oksijenli su veya sodyum klorit de kullanılabilir. Bu işlem, ya tahta teknelere daldırılan iplik çilelerine veya tercihen iplik bobinlerine uygulanır. Kremaj sonunda, keten iplikleri yüzde 5 ile 8 ağırlık kaybına uğrar. (L)

KREMASTER i. (yun. k.). Anat. Erbezi torbalarına ait kas.

— ANSİKL. Anat. Erkekte *kremaster*, kalça kemeri çatı kemiği çıkıntısı ve kasık kirişinden doğarak erbezlerini saran telsel kılıf tabakasında son bulur. Kasılması erbezinin yukarıya çekilmesini, bazı hayvanlarda ise erbezinin karın boşluğuna girip çıkmasını sağlar. (L)

KREMATİSTİK sıf. (yun. *khrema, -atos*, zenginlik'ten fr. *chrématistique*). Zenginliklerin üretimine ilişkin olan.

◆ i. XIX. yy.ın bazı yazarları tarafından malların ve zenginliklerin üretimini inceleyen bir dal olarak ele alınan iktisada verilen ad. (L)

KREMATORİUM i. (fr. *crématorium*'dan). Ölülerin yakıldığı yer. Bk. ÖLÜ *yakma fırını*. (L)

KREMAYER i. (yun. *kremaster*, çengel'den lat. *cramaculus* > fr. *crémaillère*). Dy. Bazı demiryollarında, hattı meydana getiren iki rayın ortasına yerleştirilen ve lokomotifteki pinyon dişlinin kavradığı dişleri bulunan ek ray. Bk. ANSİKL.

— Mekan. *Kremayer dişlisi*, bir dönme hareketini doğrusal harekete veya doğrusal hareketi dönme hareketine çeviren ve bir pinyon veya dişli çarkla kavranan düz dişli eleman. Bk. ANSİKL.

— Saatçilik. *Kremayer dişlisi*, bir çalar saat mekanizmasında bulunan bir çeşit dişli çark.

— ANSİKL. Dy. *Kremayer*, motris tekerleklerin yola yapışma kuvvetinin çekiş veya frenleme bakımından yetersiz kaldığı dik eğimli rampalarda kullanılır. Genellikle böyle bir hat kurmak için, rampanın en az metrede 100 mm olması gerekir. Böyle bir demiryolunda, iki ray arasında kalacak şekilde traverslere sıkıca tutturulmuş üçüncü bir ray bulunur; bu ek rayın üzerine kremayer dişleri açılmıştır. Taşıtın motoruyle çalıştırılan bir veya birkaç pinyon dişli, bu kremayerin dişlerini kavrar ve böylece motorun gücünü, herhangi bir kayma veya patinaja meydan vermeden iletebilir. Lokomotif yalnız kremayerli olabildiği gibi, her iki cer sistemiyle de çalışabilir: böyle bir karma lokomotif, dik rampalı yollarda kremayerden, normal profilli yollarda ise tekerleklerin yapışma kuvvetinden yararlanarak yol alır. Çok eğimli yollarda, pinyon dişlerinin kremayerden kurtulmasını önlemek ve frenlemeyi yumuşatmak için bazı özel tertibatlar gerekir. Kremayerli demiryolları, eğimi metrede 250 ile 300 mm'ye ulaşan hatlarda seyir etme imkânı verir. İsviçre'de (Pilate), eğimi metrede 400 mm'ye kadar çıkan rampalarda kremayerli lokomotifler çalışır.

— Mekan. *Kremayer dişlisi*, dişleri kremayerin dişlerine geçen bir dişli çarkı döndürmek, durdurmak veya onun hareketini iletmek için kullanılır; uygulama şekline göre, dişli çark döndüğü zaman kremayer gidip gelir veya tersine, dişli çark kremayerin üzerinde yuvarlanır. Bu mekanizma özellikle takım tezgâhlarının (planya) tabla ve arabasına kumanda etmekte, kaldırma makinelerinde (kriko), baskı makinelerinde, baraj vanalarını açıp kapamakta v.d. kullanılır. Otomobillerde de kremayerli direksiyon uygulanmaktadır; bu direksiyon tipinde, direksiyon simidine bağlı pinyon dişli ön tekerleklere birleştirilmiş bir kremayer üzerine etki eder. (L)

KREMENÇUG, S.S.C.B.'de (Ukrayna) şehir, Dnieper kıyısında; 86 000 nüf. Metalürji sanayii. Dökümhaneler. Demiryolu malzemesi ve mavnaları yapımı. Kamyon ve traktör. Besin sanayii. Bölgesel toplama ve dağıtım pazarı. Dnieper üzerinde, yılda 1,5 milyar saat üreten bir fabrikayı besleyen baraj.

— Ask. tar. Dnieper üzerinde önemli bir geçit noktası olan Kremençug'u, 9 eylül 1941'de Rundstedt kumandasındaki alman kuvvetleri ele geçirdi. Şehir 1943 eylülünde, sağ kıyıda hemen bir köprübaşı kuran ve Krivoy-Rog üzerine yürüyen Konijev tarafından kurtarıldı. Bk. ALMAN-SOVYET SAVAŞI. (L)

KREMER (Alfred, — baronu), avusturyalı şarkiyatçı (Viyana 1828 - Döbling, Viyana 1889). Mısır ve Suriye'ye geziler yaptı. Eserleri: *Orta Suriye ve Şam* (1854-1855); *L'Egypte* (Mısır) [1863]; *Geschichte der herschenden Ideen des Islams* (İslâm Dinine Hâkim Olan Düşüncelerin Tarihi) [1868]; *Kulturgeschichte des Orients Unter den Chalifen* (Halifeler Devri Doğu Medeniyeti Tarihi) [1875-1877]; *Milliyet ve Devlet Fikri* (1885) v.b. (L)

KREMER (Jozef), polonyalı filozof ve yazar (Krakow 1806 - ay.y. 1875). Krakow, Berlin ve Paris'te öğrenim yaptı. 1831 Polonya ihtilâline katıldı. Krakow üniversitesinde felsefe (1847) ve Güzel Sanatlar akademisinde estetik ve sanat tarihi profesörü oldu (1850). Başlangıçta Hegel doktrinini açıklayan eserler yazdıysa da, sonradan Hegel'cilikten uzaklaştı. (M)

KREMERSİT i, (alm. kimyacısı P. *Kremers*'in adından). Miner. Hidratlı tabiî amonyum potasyum ve demir klorür. (Kremersit, Vezüv yanardağının lavlarında, kırmızı renkli, düzgün sekizgen billûrlar halinde bulunur.) [L]

KREMİKOVTSİ, Bulgaristan'da (Sofya idare bölümü) şehir, Sofya'nın doğusunda. Önemli demir filizi işletmeleri ve yeni metalürji merkezi. (L)

KREMLEMEK geçl. f. (*krem*'den *krem-lemek*). Krem sürmek, kremle kaplamak: *Yüzünü kremlemek.* (M)

KREMLİN veya **KREML** i. (islavca *krem*, çakıl taşı'ndan, «kale» anlamında k.). Duvarla yapılan çevre; rus şehirlerinin orta mahallesi. (Pek çok rus şehrinin kreml'leri vardır; Nijniy Novgorod, Astrahan v.b. Kremlin terimi bugün yalnızca Moskova'daki saray için kullanılmaktadır.) [L]

Foto. A.P.N., Ergy - Landau, Brosse-Giraudon, Boudet - Lamotte (LAROUSSE)

Kremlin, rusçası **Kreml,** rus çarlarının Moskova'daki sarayı; bugün burada Sovyet hükûmeti çalışır. Kremlin, Moskova nehrinden 40 m yüksekte bulunan Borovitskiy burnunda, etrafı duvarla çevrili 28 hektar arazi üzerinde kurulmuş bir yapıdır.

● *İlk Kremlin.* Vladimir-Suzdal'ın eski başkenti, kremlin tipinde yapılmıştı. Bugün «Büyük Saray»ın modern yapıları arasında sadece *Spas na Boru* (Ormandaki Kurtarıcı Aziz) kilisesi kalmıştır. XV. yy.da ilk Kremlin'in yerine *İtalyan Kremlini* yapıldı. İvan III'ün hükümdarlığı sırasında (1462-1505), XIV. yy.ın ilkel Ograda'sının yerini 2,25 km uzunluğunda kırmızı kiremitli, mazgallı uzun bir duvar aldı. İtalyan mimarlarının Milano'daki Sforza sarayı tipinde yaptıkları bir perde hattı daha sonraki yıllarda değişikliğe uğradı. 1485'te «Gizli kapı» (*Taynitskiye Vorota*) adı verilen ana kapı yapıldı, bu kapıdan bir yeraltı yolu nehre açılıyordu. 1487'de Beklemişhev kulesi, 1490'da Borovitskaya kulesi (Napolyon Kremlin'e buradan girdi), 1490'da St. Nicolas (*Nicolskiye Vorota*) ve St. Flor kapıları yapıldı. Eski tahta mazgalların yerini alan kule tepecikleri XVII. yy.da yapıldı. Kurtarıcı kapısındaki saat kulesinin projesini 1625'te ingiliz Christopher Galloway çizdi. Borovitskaya kapısı ise, XVII. yy. sonlarında Kazan'daki Süyümbike kulesi model alınarak yapıldı. İvan III zamanında burada birkaç katedral inşa edildi. Bizans örneğine uygun olarak bu yapılarda pek az görülen italyan etkisi daha çok dinî olmayan yapılarda (özellikle Granovitıy sarayında [1487-1491]) göze çarpar. 1527'den sonra italyan mimarlarının yerini Almanlar, İngilizler ve Hollandalılar aldı.

● *Modern Kremlin*'in yapıları İvan III'ün yaptırdığı binaların uyumlu görünüşünü bozdu. Yekaterine II, Kremlin'i yunan taklidi bir üslûpla yeniden yaptırmağa yeltendi. Nikolay I'in alman mimarı K. Thon'un planlarına göre 1838-1849 arasında sözde rus üslûbunda yaptırdığı Büyük saray (Bolsoy Kremlyovskiy Dvoryets) kaba görünüşüyle Kremlin'in bütünlüğünü bozdu. S.S.C.B. Yüksek kurulu burada toplanır. Büyük saray, eski sarayın onarım görmüş bölümleri ile (Teremler [1508-1635], Çariçe sarayı, Granovitıy sarayı, birçok kilise) bir bütün meydana getirir. Büyük İvan çan kulesi, XVI. yy. ilk yıllarında başlanarak Boris Godunov'un hükümdarlığı sırasında tamamlandı. Kulede 31 çan vardır. Bir tanesi (*Çar Kolokol* [Çanların kraliçesi]) 5,87 ton ağırlıktadır. (L)

KREMLİN - BİCETRE (LE), Fransa'da Val de Marne idare bölgesinde kanton merkezi, Paris'in güney banliyösünde; 18 834 nüf. Konservecilik. Makine yapımı. Karoseri ve madenî ambalaj fabrikaları. Kunduracılık. (L)

KREMNA. Esk. coğ. Anadolu'da (Pisidia bölgesi) [Burdur ili, Bucak ilçesi] şehir. Aksu ovasında burun şeklinde çıkıntı yapan kayalık bir düzlük üzerine kuruldu. XIX. yy.da Waddington tarafından bulundu. Radet, şehri giritli göçmenlerin kurduğunu ileri sürdü; ancak bunun doğru olmadığı sanılmaktadır. Şehrin çevresi 2 m genişliğinde ve 7-8 m yüksekliğinde bir surla çevrilidir. Şehir, ızgara planlıdır; içinde üç girişli bir bazilika, çeşme, tiyatro, agora, tapınak ve kiliseler, ayrıca çift portikli bir cadde vardır. Şehir hakkındaki bilgiler antik yazarlara dayanır. Strabon'un verdiği bilgiye göre, Amyntas, Toros dağlarından kaçan Pisidia'lılarla Kilikyalıları yönetimi altına aldıktan sonra *Kremna* şehrini ele geçirdi (M.Ö. 36) ve bu bölgede kendi krallığını kurdu. Amyntas'ın ölümünden (M.Ö. 25) sonra bu krallık Augustus tarafından *Galatia* ili adı altında Roma'ya katıldı. Bu bölge içinde Kremna da vardı. Kremnalılar, Romalıların şehir halkını romalılaştırma çabalarına daima karşı koydular. (M)

KREMNİCA, esk. alm. **Kremnitz,** Çekoslovakya'da (Orta Slovakya bölgesi) kasaba, Banska Bistrica'nın batısında; 5 000 nüf. XIV. ve XV. yy.da altın ve gümüş madenleriyle meşhurdu. XV. yy.dan kalma şato ve sur; gotik üslûbunda konaklar. Folklor müzesi. (L)

KREMNİTZ i. Macaristan'ın altın dukası. (L)

KREMS, Avusturya'da (Aşağı Avusturya) şehir, *Krems* ırmağı ile Tuna'nın kavşağında; 20 400 nüf. Hisar kalıntıları (1480 yılından kalma kapı); birçok eski ev; Gotik çağın son zamanından kalma kilise; barok üslûbunda kilise; belediye sarayı (rönesans üslûbunda balkon); Roma çağı sonundan kalma manastır. Bağcılık; bağcılık enstitüsü; üzüm ve şarap ticareti. Makine yapımı. Kimya sanayii. (L)

KREMSMÜNSTER, Avusturya'da (Yukarı Avusturya) kasaba, Tuna'nın sağ kolu olan *Krems* ırmağı kıyısında; 56 000 nüf. Bavyeralı Tassilon III tarafından 777'de kurulan benediktin manastırı. Mantar fabrikası. (L)

KREMTARTARAT blş. i. Bk. KIRIMTARTAR.

KRENEK veya **KRJNEK** (Ernst), amerikan asıllı avusturyalı besteci ve nazariyatçı (Viyana 1900). Önceleri Mahler'e bağlıydı; yeni-romantizm'den, eksensiz kontrapunto tarzına geçti, sonunda cazın etkisinde kaldı; bu gelişim özellikle ünlü *Jonny spielt auf* operasında (1927) göze çarpar. Bir süre Kassel operasında rejisör olarak çalıştı. Bu arada büyük opera üslûbunda birkaç dramatik eser besteledi. Viyana okulunun etkisiyle on iki tonculuğa geçti ve çeşitli yollardan yararlanarak bu tarzın anlatım imkânlarını zenginleştirdi. On beş opera (*Das Leben des Orest* [Orestes'in Hayatı], 1930; *Karl V* [1930-1933]; *Pallas Athene Weint*, [Pallas-Athena Ağlıyor], 1955), Toller, Calderon, Goethe, Shakespeare, Marcel Achard'ın eserleri için sahne müziği, beş senfoni, birçok orkestra ve koro eseri, çeşitli çalgılar için sekiz konçerto, yaylılar için 7 dörtlü, oda müziği, senfonik parçalar (*Elf Transparente* [1954]; *Divertimento* [1956]), burma-çalgılar için *Marginal Sounds* [1957], *Quaestio Temporis* [1959]), bir *Missa Duodecim Tonorum* (1958), flüt için 9 evreli bir parça (1960), bir elektronik eser (*San Francisco Sequence* [1963]) besteledi. A.B.D.'de çok faal bir hoca olan Krenek ayrıca büyük önem taşıyan bazı nazariye kitapları da yayımladı. (L)

KRENNERİT i. (macar mineraloğu Jozsef *Krenner*'in [1839-1920] adından). Miner. Tabiî altın ve gümüş tellürür. (Bu mineral, prizma biçimi yivli billûrlar halinde Transilvanya'da bulunur.) [L]

KRENOBİYOLOJİ i. (fr. *crénobiologie*). Canlı organizmaların kaynaklarda bilimsel olarak incelenmesi. (L)

KREO-, yun. *kreas*, et'ten alınan ve bazı kelimelerin bileşimine giren unsur. (L)

KREODONT'LAR çoğl. i. (fr. *créodontes*), Alt Tersiyer'de pek yaygın olan ve arkaik karakterli etçil memeliler alttakımını anlatmak için amerikalı paleontoloji bilgini Cope tarafından uydurulmuş ad. (Bunlarda diş düzeni henüz pek az özelleşmiştir, bu yüzden kreodont'lar tam etçil sayılamaz. Çok sayıdaki cinsleri arasında en iyi bilinenleri şunlardır: *arctocyon, hyaenodon, pterodon, proviverra, andrewsarchus* v.b. Hepsi eyosen ve oligosen tabakalarında bulunur.) [L]

KREOGENEZ i. (fr. *créogénie* veya *créogénèse*'den). Biyol. Kas telinin oluşumunu sağlayan şartların tümü. (L)

KREOL i. ve sıf. (isp. *criollo*). En eski avrupa sömürgelerinde (Antiller, Réunion, Bourbon adası v.b.) doğma, beyaz ırka mensup insan. (Ayrıca, Antiller'de doğma zenci ile Afrika'dan gelme zenciyi ayırt etmek için de kullanıldı.)

— Leng. Picin tipinde bir ağızdan türeyen ve bir topluluğun tek dili haline gelen dil. ‖ (Özel olarak) Antiller, Guyana, Louisiana ve Maskarene'lerde (Maurice, Réunion) konuşulan yerli dilleri bütünü. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Leng. *Kreol*'ler, ilk dillerini bırakan ve bunun yerine başka dilleri benimseyen halklar tarafından konuşulan, evrimini tamamlamış, gerçek sunî dillerdir (msl. yerlerinden sökülerek başka dil konuşan çevrelere tek tek veya küçük gruplar halinde yerleştirilen zenci esirlerin dili). Fransızca (Martinique, Guadeloupe, Haiti, Maurice, Réunion), ispanyolca (Santo Domingo, Filipinler), ingilizce (Jamaika, Surinam), felemenkçe (Saint-Thomas), portekizce (Afrika) menşeli kreoller vardır. Gramer yapılarının sadeliği bu ağızların başlıca özelliğidir, kelime hazinesi hemen bütünüyle temel dildeki (Fransızca, İspanyolca v.b.) kelimelerden gelir, ama bu kelimeler fonetik yönden büyük ölçüde bozulmuştur. Bazı bilim adamları kreollerin, kelime hazinesi avrupa dillerinden gelen birer karma dil olduğunu sandılar. Bununla birlikte kreollerin temel dillerin özel dönemleri olduğu da tanıtlanabilir. Bazı kreollerin edebî biçimler halinde geldiği de görülür (Haiti). [L]

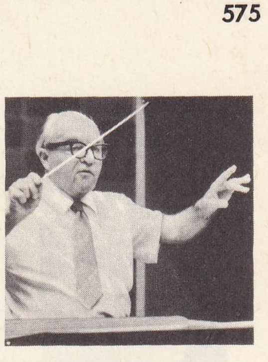

Ernst KRENEK

KREON, Oidipus efsanesinde Thebai kralı. Oidipus'un annesi, İokaste'nin kardeşi ve Laios'un kayınbiraderi olan Kreon, Oidipus gözlerini kör ettikten ve İokaste kendini öldürdükten sonra, önce Eteokles ve Polyneikes'in vasisi olarak, onlar ölünce de kral olarak Thebai'yi yönetti. Kreon, gömülmelerine izin vermediği argoslu ölülerin öcünü alan Theseus tarafından öldürüldü. Kreon özellikle Sophokles'in tiyatro eserleriyle (*Kral Oidipus; Oidipus Kolonos'ta; Antigone*) tanındı; bu eserlerde kişiliğinin mağrur ve sert özelliği yavaş yavaş belirir. *Antigone*'de, Polyneikes'in ölüsünün gömülmesini yasaklar. Bu yasağa uymayan ölüm cezasına çarptırılacaktır. Buna rağmen Antigone, kardeşine karşı son görevini yapar, onu gömer. Kreon Antigone'yi diri diri gömdürür, ama kendi de bunun cezasını çeker: Antigone'ye âşık olan oğlu Haimon, onun ölüsü üzerinde kendini öldürür. (L)

krepis

KREON, Korinthos kralı. Kızı Kreusa'yı (veya Glauke), Medeia'yı boşayan İason ile evlendirdi; Medeia intikam hırsıyle, kralı ve kızını yakarak öldürdü. (L)

KREOPHYLOS Sisamlı, Homeros çağı şairlerinden, Sisam adasında yaşamış ve Homeros tarzında destan düzen Sakız'lı şairlerle bağlantısı olduğu söylenen bir şair ailesinin efsaneleşmiş atası. *Oikhalias Halosis* (Oikhalia'nın Alınışı) adındaki çevrimsel destanın yazarı olduğu sanılmaktadır. (L)

KREOZOL i. (fr. *créozol*). Kim. Homopirokateşin'in, $CH_3 - C_6H_3(OH)(OCH_3)$ formülündeki metil oksit eteri; 221°C'ta kaynar ve gürgen kreozotu'ndan çıkarılır. (L)

KREOZOT i. (yun. *kreas*, et ve *sozein*, koruma'dan fr. *créosote*). Çeşitli katranların damıtılmasından elde edilen keskin kokulu sıvı.

— ANSİKL. *Kreozot*, odun (kayın ağacı) katranının 200° ile 220°C arasında damıtılmasından elde edilir. Bileşiminde fenoller ve özellikle gayakol bulunur. Genellikle fitil şeklinde kullanılır; akciğer tarafından kısmen vücuttan atılır; kreozot, bir solunum sistemi antiseptiğidir.

Taşkömür kreozotu, krezilolier ile fenol karışımıdır; tedavide uygulama alanı yoktur. Sanayide odunların korunmasında kullanılır. (L)

KREOZOTLAMA i. (*kreozotlamak*'tan *kreozotla-ma*). Odun ve keresteleri, çürümemesi için kreozot banyosuna yatırma veya içlerine şırınga ile kreozot verme. Bk. *Odunların* KORUNMA'*sı*. (L)

KREOZOTLAMAK f. (*kreozot*'tan *kreozot-la-mak*). Çürümesini önlemek için odunların içine şırınga ile kreozot vermek. (L)

KREP i. (fr. *crêpe*'ten). Tekst. «Krep ipliği» denilen çok bükümlü iplikle dokunan ve kendine has kıvrımlı bir görünüşü olan kumaş. (Bk. ANSİKL.) ‖ Kumaşa kıvrımlar veren bir çeşit apre. ‖ *Krep döşin*, çin krepi. ‖ *Krep ipliği*, tek veya çift kat halinde normalden daha fazla büküm verilmiş iplik. (Büküm sayısı metrede 4 000'e kadar çıkabilir. Krep ipliği, özellikle krep kumaşların dokunmasında kullanılır.)

— Kauçuk. Sarımsı beyaz renkte ham kauçuk; lateks pıhtısının sıcak havada kurutulmasından elde edilir. (Aşınmaya çok dayanıklı ayakkabı tabanlarının yapımında veya saydam, beyaz kauçuk eşyaların imalinde kullanılan kükürtlü kauçuk karışımlarının hazırlanmasında işe yarar.)

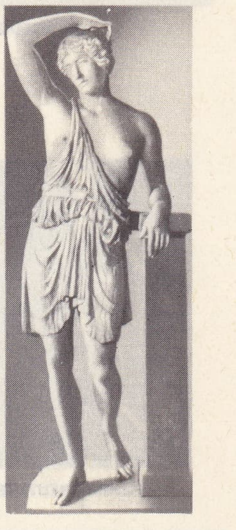

KRESİLAS
«Efesli Amazon»

Foto. LAROUSSE

Ernst KRETSCHMER

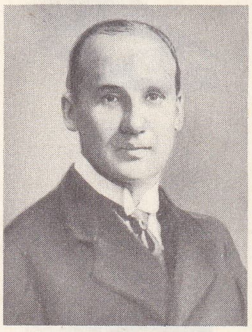

Ivar KREUGER

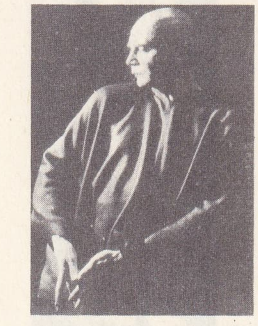

Harald KREUTZBERG

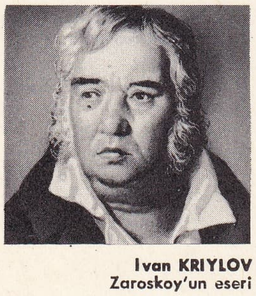

Ivan KRIYLOV
Zaroskoy'un eseri

— Mutf. *Pudra şekerli krep,* bir cins gözleme. ‖ *Marmelatlı krep,* üzerine ve aralarına marmelat konan krep. ‖ *Vişneli krep,* turta kalıbında, fırında pişirilen vişneli hamur tatlısı.

— ANSİKL. En çok bilinen *krep* kumaş, *krep döşin*'dir; tabiî ipekten dokunan bu kumaşta, çözgü ipliği olarak organsin, atkı olarak da fazla bükümlü krep ipliği kullanılır. Dokumadan sonra uygulanan yıkama sırasında, çok bükümlü atkı ipliklerinin bükümleri açılır ve büküm yönünün böylece değişmesi kumaşın yüzünde dalga ve kıvrımlar meydana gelmesine yolaçar. Krep kumaşlar, viskoz ve selüloz asetat gibi sunî ipliklerle de dokunabilir. Bugün ipek sanayiinde, kullanılan çözgü ve atkı ipliklerinin büküm sayısına ve uygulanan desene göre çok değişik krep kumaşlar dokunmaktadır. Piyasada, tabiî ve yapma ipeklerle veya bunların karışımlarıyla hazırlanan krep kumaşlar değişik adlarla satılır: *krep maroken,* kanal örgülü kalın kumaş; *krep döşin,* iri kumlu kumaş; *şap krepi* (veya *kamçıbaşı krep*), ipek döküntülerinden (kamçıbaşı) dokunan hafif gofre kumaş; *krep romen,* krep marokene benzer; *krep jorjet,* örgüsü az çok belli olan dökümlü ve saydam krep kumaş v.b. Ayrıca şapka süsü olarak kullanılan ipek krepler de vardır: *düz* krep, *ondüle* krep, *krepe* krep v.b. El ve makine yardımıyle kreplerin kabarıklığı arttırılabilir ve böylece işli, desenli, hattâ boyalı krep kumaşlar hazırlanabilir. Bundan başka, atkısı tamamıyle pamuk veya yün ipliğinden veya bunların karışımlarından hazırlanan krepler de yapılmaktadır. Normal olarak ipek veya pamuk krepler gömlek ve çamaşır yapımında, daha ağır olan yün krepler ise kadın elbiselerinde kullanılır. (LM)

KREPE i. (fr. *crêpe*'ten). Ucu kıvrılmış ve bükülmüş saçlar. ‖ *Krepe yapmak,* saçları, kabarık durmasını sağlayacak biçimde tersine taramak veya fırçalamak. (L)

KREPİS i. (yun. k.; lat. *crepida*). Eski Yunanlılların millî ayakkabısı.

— Arkeol. ve Mim. Yunan tapınaklarının, üzerinde yükseldiği kaide kısmına verilen ad. (Bazı tümülüsleri çevreleyen taştan kaide kısmına da aynı ad verilir.)

— ANSİKL. Kıyf. *Krepis* ayağa kayışlarla tutturulan bir tabandan ibarettir. Parmaklar açıkta kalır; topuk, deri bir yüzle (topukluk) korunur. (L)

KREPLEMEK geçl. f. (*krep*'ten *krep-lemek*). Tekst. Kumaşları, özel baskı silindirlerinden geçirerek, bürümcük haline sokmak. ‖ Kıvrımlaştırmak. ‖ Kaba kılları suda kaynatarak kıvırmak. (L)

KREPLİN i. (fr. *crêpeline*). Çok ince ve hafif ipek kumaş. (Kadın şapka ve elbisesi süslemelerinde kullanılır.) [L]

KREPON i. (fr. *crépon*'dan). Tekst. Özel makinelerde gofrelenen, çözgü yönünde düzensiz dalgalanmaları olan yün, pamuk veya ipek kumaş. ‖ Kadınların saç altına koydukları küçük, yapma saç paketi. (L)

KRES. Yun. mit. Zeus'un ve İda dağındaki bir su perisinin (İdaia) oğlu. Girit (Krete) adasının ilk kralı. Krete kelimesi onun adından gelir. (L)

KRESİLAS, yunan heykeltıraşı (M. Ö. V. yy.). Kydonia'lıydı (Girit). *Perikles*'in büstünü (kopyaları Vatikan ve British museum'dadır) yaptı (M.Ö. 430'a doğr.). *Efesli Amazon* tipi üstüne açılan yarışmaya katıldı (kopyası Berlin müzesindedir). [L]

KRESKES, Kinikler okuluna bağlı megalopolisli yunan filozofu (M. S. II. yy.). Eserlerinde dinsizlikle suçladığı hıristiyanlara saldırır; Eusebios'a göre Marcus Aurelius'u hıristiyanlara zulüm yapmağa sürüklemiş, hattâ kendisine karşı ikinci *Savunma*'sını yazmış olan Aziz Justinus'u ele vermiştir. (L)

KRESPHONTES. Yun. mit. Dorlarla birlikte Peloponnesos'u fetheden ve Messenia'yi elde eden Herakles'in oğullarından biri. (L)

KRESTMOREİT i. (fr. *crestmoréite*). Miner. Hidratlı tabiî kalsiyum silikat. (L)

KRESTOMATİ (fr. *chrestomathie*'den). Öğretimle ilgili nesir veya manzum seçme parçalar derlemesi. (L)

KREŞ i. (fr. *crèche*). Eğ. Çocuk bakım yurdu. Bk. ANSİKL.

— Bayınd. Su içinde atılan temel veya kurulan yapıları sızıntılara karşı korumak üzere temel altından daha aşağı düzeye inen iki sıra temel sereni arasındaki duvar örgüsü.

— Huk. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Eğ. *Kreş,* çalışan annelerin, henüz okul çağına gelmemiş 6 yaşına kadar olan çocuklarını mesai saatleri içinde bıraktıkları bir çeşit yuvadır. Her ülkenin özel yapısına göre, hükûmet, bölgesel idareler, dinî kuruluşlar ve dernekler tarafından kurulur. Kreş çocuklarının beslenme şartları, sağlık durumları, hükûmetçe kontrol edilir. Birçok ülkede çocukların kreşlere alınması için din farkı gözetilmez; fakat evlilik dışı dünyaya gelmemiş olması şartı aranır. Kreşlerde çocuklar beslenirler; sağlık bakımları ve tıbbî kontrolları yapılır. Anne, emzirme saatlerinde kreşe gelerek çocuğunu emzirebilir.

Çocukları sağlık, moral ve eğitim bakımından koruyup geliştirecek kuruluşlar anlamında kreş benzeri kurumlar, İslâmlıktan çok önce Eski Türklerce benimsenerek geliştirildi. Eski türk yasalarında, bu arada «Cengiz yasası»nda savaşta ölen askerlerin çocuklarının devlet tarafından korunacağı hükmü vardır (md. 19). Gazneliler, Sâmanoğulları, Büyük Selçuklular ve Anadolu Selçuklularında da çocukların devlet tarafından korunması yasa konusu oldu. Sultan Olcayto Mehmed Hüdabende tarafından kurulan Amasya dârüşşifası da kreşe benzer bir kurumdu. Bu dârüşşifanın vakfiyesinde kimsesiz, hasta ve yoksul çocukların bakımı, gözetilmesi ve tedavisi yapılacağı hakkında hükümler vardı. Fatih Sultan Mehmed zamanında Bimarhane-i Ebülfetih'te sağır ve zuafâ (küçükler, zayıflar ve yoksullar) koğuşu, yani zamanın anlayışına ve ihtiyaçlarına göre, bir çeşit kreş kuruldu. Rodos, İstanköy, Sakız adalarının gelirleri de Süleymaniye dârüşşifasındaki hasta küçüklere vakfedildi. Manisa dârüşşifasında çocuklar için ayrı bir koğuş kuruldu, bunlardan hasta olanların, müzik ve sıcak su ile tedavisi amaçlanıyordu. Birinci Dünya savaşından sonra, İstanbul'un işgal altında bulunduğu sıralarda Fransızlar tarafından Beyazıt'ta, şebinkarahisarlı sadrazam Seyyithasanpaşa medresesinde, bir «süt damlası» kreşi açıldı. Buranın yönetimi Dr. Besim Ömer (Akalın) Paşaya (1922), sonra da Himayeietfal cemiyetine (Çocuk Esirgeme kurumu) verildi (1925). Bütün bu kuruluşlar, sanayi alanında gelişmiş toplumlardaki kreşlerden farklıydı. Günümüzdeki kreşler, sanayideki gelişmenin ve iktisadî zorunlukların kadınları iş hayatına itmesiyle meydana geldi. İstatistiklere göre Türkiye'de, Sağlık ve Sosyal Yardım bakanlığına, iktisadî devlet teşekküllerine, fabrikalara v.d. kuruluşlara ait olmak üzere toplam 143 kreş vardır. Bu kreşlerde paralı ve parasız olarak bakılan çocuk sayısı 1 700 kadardır. Ancak fabrikalar tarafından açılan emzirme odaları, Çocuk Esirgeme kurumunun süt damlaları bunların dışındadır.

— Huk. Kadın işçileri ve çocuklarını korumak için, iş mevzuatı ile alınan tedbirlerden biri de, işyerinde kreş kurulmasıdır. Bir işyerinde hangi hallerde kreş, hangi hallerde emzirme odası kurulacağı hakkında tüzük çıkarma, Çalışma bakanlığı ile Sağlık ve Sosyal Yardım bakanlığına bırakılmış bir görevdir (931 sayılı İş kn. md. 81). 931 Sayılı kanun, Anayasa mahkemesi tarafından iptal edilince, 3008 sayılı eski İş kanunu (md. 61) ile verilen yetkiye dayanılarak çıkarılmış olan tüzüğün yürürlükte bulunduğu kabul edildi. Bu tüzük hükmüne göre, bir işyerinde yaşları ve medenî halleri ne olursa olsun, üç yüzden fazla kadın işçi çalıştırıyorsa, bunların bir yaşından küçük çocuklarının emzirilmesi, 1-6 yaşındaki çocuklarının bırakılması ve bakılması için işveren tarafından kreş kurulması mecburîdir. Tüzük, birden fazla işverenin bir tek kreş kurmaları imkânını da öngörmekte ve bunun için işyerlerinin kreşe 250 m mesafede bulunması şartını aramaktadır. Yakın mesafede, resmî kreşler veya hayır kuruluşlarının kreşleri (msl. Çocuk Esirgeme kurumunun çocuk yuvalarından biri) varsa, işveren bunlardan biriyle anlaşarak ayrı bir kreş kurmak yükümünden kurtulabilir.

Kreşlere gitmek için, annelerine yarımşar saatlik iki izin verilerek çocukların emzirilmesi imkânı sağlanır ve bu bir saat iş süresinden sayılır (931 sayılı İş kn. md. 62/I, d; Gebe ve Emzikli Kadınların Çalıştırılma Şartları ile Emzirme Odaları ve Kreşler Hakkında nizamname md. 5). Anneler, gerek emzirme izinlerinde, gerek diğer ara ve dinlenmelerde çocuklarını görmek ve her türlü bakımlarıyle ilgilenmekte serbesttirler. Kreşlerde yatak sayısı ihtiyaca göre ayarlanır. Ayrıca yeni gelen çocukların sağlık durumlarını kontrol etmek için bir kontrol bölümü bulundurulması zorunluğu vardır. Kreşlerde çocukların muhafaza edileceği yerlerin sağlık şartları ve diğer özellikleri tüzük tarafından tespit edilir. (M)

KREŞİMİR, Ortaçağda yaşamış dört hırvat hükümdarının adı. Bunlardan kral Stefan I'in oğlu **Peter Kreşimir IV** (Venedik 1000'e doğr. - öl. 1073), 1058'de kral oldu. Özellikle, sınır şehirleri arasında dostluğu sağladı ve kilise dili (İslavca ve Latince) ile ilgili kavgalara katıldı. (L)

KRETASE sıf. (fr. *crétacé*). Jeol. Bk. TEBEŞİR DEVRİ.

KRETEN i. ve sıf. (fr. *crétin*). Vücudu raşitizmalı, kısa boyunlu, büyük başlı ve ablak yüzlü hasta tipi. (L)

KRETENLİK i. (*kreten*'den *kreten-lik*). Zekânın ve duygulanma yetisi'nin hemen hiç bulunmaması (aşırı gerizekâlık), vücut gelişmesinde duraklama (cücelik), kılsızlık (baş hariç), deride buruşukluk ve ihtiyarlık hali şeklinde belirtiler gösteren organizmanın durumu.

— ANSİKL. *Kretenlik* ile guatr arasında ilişki vardır: bütün kretenler, guatrlıların soyundan gelir; guatrlıların ise, beslenirken iyod yetersizliği çektikleri bilinir. Öte yandan kretenlikle tam tiroit yetersizliği veya doğuştan miksödem arasında da yakınlık bulunduğu görülür. Fakat aralarında şu fark vardır: miksödemlide görülen deri sızıntıları kretende görülmez. Etkin maddesinde iyot bulunan tiroit bezinin körelmesi, kretenliğin oluşmasında yine de önemli rol oynar görünmektedir. (L)

KRETHEUS. Yun. mit. Pelias ile İason'un şehri olan İolkos'un kurucusu, Aiolos ile Enarete'nin oğlu. Tiro ile evlendi. Aison, Amythaon ile Fres'in babasıdır. (L)

KRETİNOYİT sıf. (fr. *crétinoïde*'den). Kretenliğe yakın, beden ve zihin çöküntüsü az belirgin olan ve kretenliğe benzeyen bir duruma denir. (L)

KRETON i. (Normandiya'da yer adı *Creton*'dan fr. *crétonne*). Bir çeşit beyaz patiska.

— ANSİKL. *Kreton*'da, çözgü ve atkı ipliklerinin sayısı ve numarası, birbirine çok yakın veya eşittir. Çözgü ve atkı ipliklerinin sayısını santimetre başına 12 ile 24, numarasını da 24 ile 48 arasında değiştirerek çeşitli ağırlıkta kretonlar dokunabilir.

Kretonlar genellikle döşemelik kumaş olarak kullanılır. Numaraları eşit değil de birbirine çok yakın olan çözgü ve atkı iplikleriyle, *shirting* veya *madapolam* denilen kretonlar dokunabilir. (L)

KRETOPOLİS. Esk. coğ. Anadolu'da (Kabalia bölgesi) şehir. Adı, özellikle M. Ö. 320'de Antigonos ile Alketas arasındaki savaşlarda geçer. Asıl yeri ve Keraeitai şehriyle aynı şehir olup olmadığı kesinlikle bilinmemektedir. Kestel gölünün doğusunda İncirhan'da veya daha güneyde Payamaç'ta yer aldığı ve Büyük İskender tarafından kurularak, buraya giritli kolonların yerleştirildiği sanılır. (M)

KRETSCHMER (Ernst), alman psikiyatrı (Wüstenrot, Heilbronn yakınları 1888 - Tübingen 1964). Marburg Nöroloji kliniği müdürü (1926-1946) iken Tübingen Üniversitesi Nöroloji kliniği müdürlüğüne getirildi. Psikiyatriye biyotipoloji teorisiyle katkıda bulundu ve somatik tiplerle (somatotip) psişik tipler arasında bağıntı kurmağa çalıştı. Bu açıdan insanları piknik, leptozom (veya astenik), atletik ve disfazik tiplere ayırdı.

Foto. LAROUSSE

Kretschmer mütecanis olmayan sonuncu tipi diğerlerinden ayrı tutar; çünkü bu tipe herhangi bir anormallik belirtisi gösteren insanlar girer. Somatik tiplerle ilişkili olarak Kretschmer, insanlarda üç eğilim bulur: siklotim, şizotim ve epileptoyid eğilim. Bu tipoloji, özellikle yazarın *Beden Yapısı ve Karakter* (Körperbau und Charakter) [1921] adlı kitabında ortaya konuldu. Kretschmer, paranoya ve karakter meselesi üstüne de *Der Sensitive Beziehungswahn* (Duyu Bozukluklarına Dayanan Vehim) [1918] ve *Geniale Menschen* (Dâhi İnsanlar) [1929] adlı eserler yazdı. *Hysterie, Reflexe, Instinkt* (İsteri, Refleks, İçgüdü) [1923] adlı eserinde histerinin doğuşu ile ilgili görüşünü açıkladı. (L)

KRETSCHMER (Paul), alman dilbilimcisi (Berlin 1866 - Viyana 1956). Özellikle klasik dilleri inceledi. Başlıca eseri: *Einleitung in die Geschichte der griechischen Sprache* (Yunan Dil Tarihine Giriş) [1896]. (M)

KRETZER (Max), alman romancısı (Poznan 1854 - Berlin 1941). Töre romanları yazdı. Bu romanlardan ilkinde (*Meister Timpe* [Timpe Usta], 1888) Zola'nın etkisi görülür. Öbür romanlarının tümü toplum meselelerini konu alan gerçekçi eserlerdir. (L)

KRETZSCHMAR (Hermann), alman müzik bilgini (Olbernhau, Saksonya 1848 - Nikolassee, Berlin yakınları 1924). Berlin'de ders veren ilk müzikoloji profesörüdür. Yüksek Müzik okulunu yönetti. Hermonötik analiz usulünün bulucusudur; bu usule göre eserin sadece nazarî ve mantık yönlerini açıklamakla yetinmemek ve özünü de yorumlamak gerekir. En bilinen eseri, *Führer durch den Konzertsaal* (Konser Salonları Rehberi) [1887-1890] ölümünden sonra tamamlandı. Bir elkitabı koleksiyonunun başlangıcını teşkil eden bu kitapta Kretzschmar'ın da iki yazısı vardır: *Geschichte des neuen deutschen Liedes* (Yeni Alman Lied'inin Tarihi) [1921] ve *Geschichte der Oper* (Opera Tarihi) [1919]. (L)

KREUDER (Ernst), alman yazarı (Zeitz, Anhalt 1903). Gerçeküstücü hikâyeler yazdı: *Die Nacht des Gefangenen* (Mahpusun Gecesi) [1939]. İkinci Dünya savaşından sonra, romanlarında dile getirdiği düş ve hayal dünyası ile ün kazandı: *Die Gesellschaft vom Dachboden* (Tavanarası Şirketi) [1946]; *Die Unauffindbaren* (Bulunamayanlar) [1948]. Hikâyeleri, denemeleri ve şiirlerinde (*Sommers Einsiedelei* [Yaz Göçü], 1956) «var olmayan zamanın büyülü aynası» olmak iddiasındadır. (L)

KREUGER (İvar), isveçli iş adamı (Kalmar 1880 - Paris 1932). Büyük bir sanayici, değerli bir maliyeciydi. Çeşitli işlerde çalıştı. İngiliz, isveç ve amerikan sermayeleriyle Kreuger ve Toll Kibrit ortaklığını kurdu ve bu yoldan dünya kibrit üretiminin dörtte üçünü denetleme imkânını elde etti. Ama bazı kredi bankalarının iflâsı, çabalarına rağmen Kreuger'in şirketlerini de sarstı ve onu 1932'de çaresiz bir duruma düşürdü. (L)

KREUSA. Yun. mit. Priamos ile Hekabe'nin kızı, Aineias'ın ilk karısı ve Askanios'un annesi. Gelenek onun bazen, Truva kuşatmasının sonunda esir düştüğünü, bazen şehirden kaçtığını, bazen de Afrodit tarafından kaçırıldığını öne sürer. — Erekhteus ile Praksithea'nın kızı. Ksuthos ile evlendi; İon, Diomede ve Akhaios'un annesidir. Euripides, İon'un babasının Apollon olduğunu ileri sürer. — Korinthos kralı Kreon'un kızı. Bazen *Glauke* de denir. Medeia'yı boşayan İason ile evlendi. Medeia, Kreusa'ya düğün hediyesi olarak bir elbise gönderdi. Bu elbise Kreusa'nın üzerinde tutuştu ve onu yaktı. — Tesalyalı çeşmeler ve sular tanrıçası. Okeanos ile Gaia'nın kızı. Peneios ile evlendi ve Lapith'lerin kralı Hypseus ile Stilbe'nin annesi oldu. (L)

KREUTZBERG (Harald), alman dansçısı, koreograf ve pedagog (Reichenberg [bugün Liberec], Çekoslovakya 1902). Mary Wigman'ın öğrencisi idi. Sanat hayatına Hannover operasında başladı (1922), daha sonra Berlin operasında dans etti (1924). 1926'da Max Terpis'in *Don Morte*'sinde «soytarı» rolünü oynamak için saçlarını dibinden kestirdi ve bir daha da uzatmayarak halk önüne hep öyle çıktı. *Turandot*'ta yarattığı «tören yöneticisi» rolü ile ün kazandı. Yvonne Georgi ve Ruth Page'ye eşlik ettikten sonra, anlatımcı (ekspresyonist) dansçı olarak kendi eserlerinde oynadı (*Orpheus Klage um Eurydike* [Orpheus'un Eurydike'ye Ağıtı]; *Li-Tai-Po; Der Ewige Kreis* [Sonsuz Çember]). Kimi zaman dramatik, kimi zaman nükteli oyunu, maskeleri, gözboyayıcı elbiseleri, pandomimaları ve canlılığı, onu alman dansçılarının en önemlilerinden biri haline getirdi. 1955'te sahneden çekildi, aynı yıl Berlin'de bir dans okulu açtı. (L)

KREUTZER (Konradin), alman bestecisi (Messkirch 1780 - Riga 1849). Stuttgart Saray kapellasında müzik yönetmenliği, Köln ve Viyana'da orkestra yöneticiliği yaptı. Romantik alman singspiel'inin tipik örneği sayılan operalar yazdı. *Das Nachtlager von Granada* (Granada'da Kötü bir Gece) [1834] bunların en ünlüsüdür. (L)

KREUTZER (Rodolphe), fransız kemancısı ve bestecisi (Versailles 1766 - Cenevre 1831). Harika çocuk Kreutzer, beş yaşında A. Stamitz'in öğrencisi, 1795'te konservatuvar öğretmeni oldu. Çağın fransız keman okulunun önderi sayıldı. Kreutzer, büyük kemancılar yetiştirdi. Meydana getirdiği kırk etüt ve konçerto çok değerli öğretim eserleridir. Virtüoz ve öğretici olduğu kadar dramatik müzik alanında da sivrildi; yazdığı kırk kadar opera zamanında çok tutuldu: *Jeanne d'Arc; Paul ve Virginie; Lodiska; Astyanax* (1801); *Aristippe* (1808); *L'Homme sans Façon* (Teklifsiz Adam) [1812]; *Venedik Karnavalı* (1816); *La Servante Justifiée* (Haklı Çıkan Hizmetçi); *Clary* (1820). 1801'de Paris operasına girdi, 1803'te solo kemancı, 1820'de orkestra şefi oldu, bu arada krallık kapellasında (1783-1792), Tuileries kapellasında çalıştı (1804), 1815-1827 arasında Krallık kapellasında müzik yönetmenliği yaptı. 1824'te Müzik tiyatroları genel yönetmeni oldu. 1803'te Beethoven ona *la* majör keman sonatını (op. 47) ithaf etti; eser Tolstoy'un romanlarından biri olan *Kreutzer sonat* adını taşır. — Kardeşi ve talebesi, JEAN NICOLAS AUGUSTE, fransız kemancısı (Versailles 1781 - Paris 1832). 1801'de, Paris konservatuvarını birincilikle bitirdi, 1798'de Opera - Comique'e girdi, Paris Operası orkestrasında (1801-1820), İmparatorluk Kapella orkestrasında, daha sonra Krallık Kapella orkestrasında çaldı (1804-1830). Konçertolar, sonatlar, keman parçaları besteledi, hoca olarak konservatuvarda kardeşinin yerine geçti. — Oğlu LEON CHARLES FRANÇOIS, fransız bestecisi ve tenkitçisi (Paris 1817 - Vichy 1868). *Union, Revue et Gazette Musicale de Paris, Quotidienne* gibi dergi ve gazetelerde tenkit yazıları yazdı; iki opera, senfoniler, dörtlüler, sonatlar, melodiler besteledi. (L)

KREUZER i. (alm. *Kreuz*, haç'tan). Florin'in yüzde biri değerinde avusturya - macaristan para birimi. (İlk defa XIII. yy.da Tirol'de basıldı.) [L]

KREUZLİNGEN, İsviçre'de (Thurgau kantonu) komün, Bodensee kıyısında, varoşu olduğu Konstanz'ın yakınında; 12 600 nüf. Alüminyum fabrikası; otomobil fabrikaları. Bağcılık. (L)

KREZİL i. (tes. edil. ad). Krezol, ağır yağ ve emülsiyonlaştırıcı bir sabun karışımı; sulu emülsiyon halinde mikrop öldürücü olarak kullanılır. (L)

KREZİL i. (fr. *crésyle*). Formülü

$$CH_3—C_6H_4—$$

olan tek değerli kök; krezol'den hidroksil giderilmesiyle elde edilir. (Üç izomer kökü vardır: orto, meta, para.) [L]

KREZİLAT i. (fr. *crésylate*). Trinitrometakrezol tuzlarına verilen ad. (L)

KREZİLEN i. (fr. *crésylène*). Formülü:

$CH_3—C_6H_3$ olan iki değerli kök.

— ANSİKL. Formülü $CH_3—C_6H_3(NH_2)_2$ 1-2-4 olan *diamin-metakrezilen*, dinitrotolüen'in demir ve hidroklorik asitle indirgenmesinden türer. 99°C'ta eriyen, 280°C'ta kaynayan bir bazdır, birçok boyarmaddenin hazırlanmasında kullanılır. *Eşanl.* DİAMİN - TOLÜİLEN. (L)

KREZİLİT i. (fr. *crésylite*). Patlayıcı madde olarak kullanıldığında trinitrometakrezol'a verilen ad. (L)

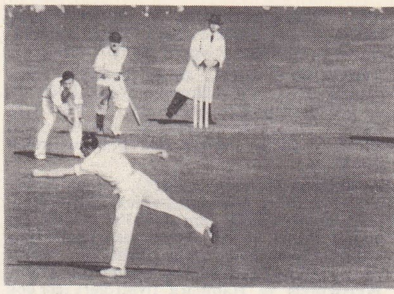

kriket oyunu

KREZOL i. (fr. *créosote* > *crésol*). Kim. Tolüen'den türeyen üç fenol izomerinden herhangi biri. *Eşanl.* KREZİLOL, METİLFENOL.

— ANSİKL. Kim. Üç izomer *krezol* (orto, meta ve para) $CH_3—C_6H_4—OH$, odun ve taşkömür katranlarında bulunur. Krezol'ü taşkömür katranından çıkarmak için, orta yağlar soda ile karıştırılır; fenollü bileşikler, fenat'lar halinde çözünür. Bunlar da sülfürik asitle tekrar fenollere dönüştürülür. 188,5°C'ta kaynayan ve 30°C'ta ergiyen *orto krezol,* fenol ile 200°C ve 199°C'ta kaynayan, 4°C ve 43°C'ta ergiyen *meta-* ve *parakrezol*'ün damıtılmasıyle ayırılabilir. Bu iki izomer disülfonik asit haline dönüştürülerek birbirinden ayrılır: parakrezole tekabül eden türev katı haldedir ve ayrılabilir. Krezoller bu bileşimden bir buhar akımı geçirilerek yeniden elde edilir. Saf krezoller toluidinler ile toluen - sülfonik asitlerden de elde edilebilir.

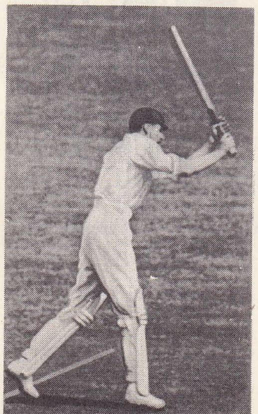

kriket oyuncusu

Krezoller suda az çözünür. Kokusu ve antiseptik özellikleri fenole benzer, fakat daha az zehirlidir. Krezoller karışımı veya *saf krezol,* bir reçine sabununda çözündüğü zaman *krezolin*'i meydana getirir: *lizol,* krezolün bir yağlı sabundaki çözeltisidir; *kreolin* de sodyum hidroksitteki krezol çözeltisidir. Yalnız meta krezol trinitro'lu bir türev verir; *krezilit* adı verilen bu madde kuvvetli bir patlayıcıdır. Krezoller *bakalit* yapımında kullanılır.

— Petrokim. Krezilik asit ve krezoller, gazyağının cracking'iyle elde edilebilir ve plastiklerin, böcek zehirlerinin, zararlı ot ilâçlarının yapımında kullanılır. (L)

KREZORSELİK sıf. (fr. *crésorsellique*). İki sülfonlu ortotolüik asit türevinin yakıcı potasyum hidroksitte eritilmesinden elde edilen bir asit için kullanılır. *Eşanl.* KARBOKSİLİK KREZORSİN. (L)

KREZORSİN i. (fr. *crésorcine*). Formülü $CH_3—C_6H_3(OH)_2$ olan difenol, orsin'in izomeridir; 104°C'ta erir, 269°C'ta kaynar. (*Eşani.* DİHİDROKSİTOLUEN-1-2-4.) [L]

KREZÜS. Bk. KROİSOS.

KRIYLOV (İvan Andreyeviç), rus masalcısı (Moskova 1769 - Petersburg 1844). Önce maliyede çalıştı (1783-1788), *Poçta Duhov* (Aydınlar Postası) [1789] dergisini çıkardı, bir matbaa kurdu (1791) ve yoksulluk içinde geçen uzun yıllardan sonra Petersburg'da yeniden memuriyete alındı ve krallık kütüphanesi müdürlüğüne tayin edildi (1812-1841). *Satiriy* (Yergiler) [1790] adlı başarısız bir eser, daha sonra komediler yazdı (*Urok Doçkam* [Kadınlar Okulu] 1807). Ününü masallarına borçludur; 1809'dan 1844'e kadar birçoğunu La Fontaine'den örnekseyerek üç yüzden fazla masal yazdı ve Rusçaya büyük bir atasözü, telmih ve metin hazinesi kazandırdı (L)

KRIYLENKO (Nikolay Vasilyeviç), sovyet generali ve siyaset adamı (Siçevskoye 1885-? 1938). Küçük rütbeli bir subayken bolşeviklere katıldı. Ekim 1917 ihtilâlinden sonra general Duhonin'in yerine rus ordusu başkumandanlığına getirildi. 15 Aralık 1917'de alman-rus ateşkes antlaşmasını imzaladı. Brest-Litovsk görüşmelerine katıldı. Rusya Cumhuriyeti mahkemesi geçici üyesi 1933 ve 1937'deki büyük davalarda başsavcı ve S.S.C.B. mahkemesi geçici üyesi (1936-1938) oldu. İhanetle suçlanarak hapsedildi ve hapishanede öldü. 1956'da suçsuz olduğu ilân edildi. (L)

KRİBİ, Güney Kamerun'da şehir, idare bölgesi merkezi, Atlas okyanusu kıyısında. Ke-

Foto. LAROUSSE

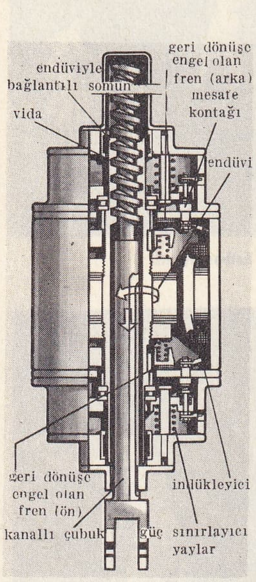

elektrikli kriko

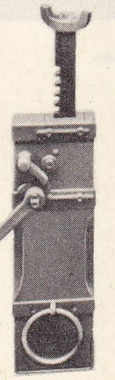

kriko

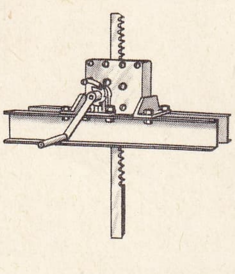

krikolar

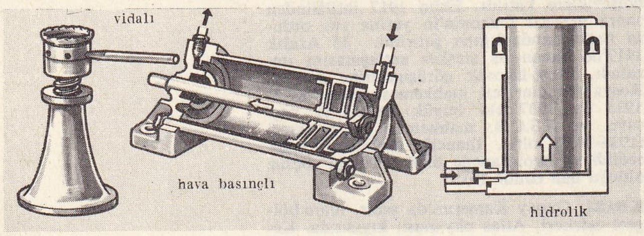

reste, hindistancevizi içi ve kakao ihraç edilen liman. Balıklavalar. Demir yatakları. — *kribi idare bölgesi,* 52 720 nüf. (L)

KRİEGER (Adam), alman bestecisi (Driesen, Prusya 1634 - Dresden 1666). Leipzig'de Nikolaikirche'de orgcu idi. 1657'de Saksonya seçicisinin sarayına orgcu oldu; XVII. yy.ın en önemli lied bestecilerinden biridir. (L)

KRİEGER (Johann Philipp), alman bestecisi (Nürnberg 1649-Weissenfels 1725). Bayreuth'de orguculuk yaptı, 1673'te İtalya, Venedik, Roma ve Napoli'ye gönderildi. Bayreuth'e dönüşünde Saray kilisesinin müzik yöneticiliğine getirildi. Eisenberg, Halle, Weissenfels ve Hamburg tiyatroları için çok sayıda opera yazdı (*Die drey Charites* [1681]; *Kekrops und Prokris* [1688]; *Der grossmüthige Scipio* [Alicenap Scipio], 1690). Ayrıca iki keman ve sürekli bas için üçlü on iki sonat (1688), keman ve gamba viyolası için on iki sonat (1693), 4 nefesli çalgı için bir süit derlemesi, *Lustige Feldmusic* (Neşeli Kır Müziği) [1704] ve çoğu el yazması olan kilise müziği besteledi. —Kardeşi ve öğrencisi JOHANN (Nürnberg 1651 - Zittau 1735), Bayreuth sarayında orgcu olarak Krieger'in yerini aldı (1672-1677). El yazması kantatları ve kilise müziği vardır: *Neu musicalische Ergetzligkeit* (1684), *Anmuthige Clavier-Übung, bestehend in untersschiedlichen Ricercarien, Praeludien, Fugen, einer Ciacona und einer auf das Pedal gerichteten Toccata* (Çeşitli Ricercare'ler, Prelüdler, Fügler, bir Chaconne ve Org İçin Düzenlenmiş Bir Toccata'dan Meydana Gelen Neşeli Piyano Parçaları) [1699]. (L)

KRİEGER veya **KRİGER** (Viktorina), sovyet dansçısı (Moskova 1896). Bolşoy balesine girdi; 1915'ten sonra klasik repertuvarın başlıca büyük rollerini icra etti. 1929'da Moskova'da Bale Sanat tiyatrosunu kurdu; 1930'dan sonra, kuruluşu Vladimir Bourmeister ile yönetti. 1939'da Nemiroviç-Dançenko topluluğuyle kaynaşan Krieger'in bale topluluğu, zamanla Stanislavski ve Nemiroviç - Dançenko lirik tiyatrosunun balesi haline geldi. (L)

KRİEGSPİEL i. (alm. *krieg,* savaş ve *spiel,* oyun'dan). Ask. Taktik veya stratejik bir göreve göre ve birlikleri temsilî işaretlerle göstererek harita veya kum sandığı üzerinde yapılan etüt veya eğitim. (L)

Kriemhild, *Nibelungen* efsanesinin kadın kahramanı. İsmi «savaş miğferi taşıyan kadın» anlamına gelir (Eski Almanca'da *grima,* miğfer ve *hiltia,* savaş). [L]

KRİENS, İsviçre'de (Luzern kantonu) komün, Pilatus'un eteğinde, Reuss ırmağının kolu olan *Kriensbach'*ın kıyısında; 14 000 nüf. Makine fabrikaları. Dokuma sanayii. Tahta işçiliği. Hergiswald (850 m) ve Eigental'e (1 030 m) giden teleferik. (L)

KRİEZİS (Antonios), yunan denizcisi ve siyaset adamı (1796-1865). 1821 Yunan isyanında, kaptan olarak donanmada görev aldı. Yunanistan bağımsızlığını kazandıktan sonra siyaset adamı olarak önem kazandı. Mayıs 1821'de, Osmanlı donanmasının Çanakkale boğazından çıkmasını önlemek üzere, Tompazin'in Boğaza yaptığı harekete katıldı. Spetses deniz savaşında, Lempesis ve Theodoris ile osmanlı donanmasına saldırdı (8 eylül 1822). Osmanlıların Nauplion ile bağlantısı bu savaşta kesildi. Kriezis, ağustos 1824'te Sisam ve Geronta deniz savaşlarına katıldı. Yunanistan bağımsızlığını kazandıktan sonra siyasete atıldı. (L)

KRİEZOTİY NİKOLAOS, yunan milis kumandanı (1785-1853). Eğriboz'da Karystos beyi Ömer Bey ile Yusuf Ağaya karşı savaştı (1822). Aynı yıl Ömer Beyi Karystos'da kuşattıysa da Hüsrev Paşanın denizden yardıma gelmesi üzerine kuşatmayı kaldırdı. Mora'da çıkan isyanı körüklediği gibi yapılan hemen her savaşa da katıldı. Türk kuşatmasına karşı koyabilmek için Akropolis'e gizlice girdi (12 ekim 1826). Türk kuvvetlerinin azmi karşısında teslim olmak zorunda kaldı. Daha sonra da yunan ordusunda çeşitli görevlere tayin edildi. (M)

KRİGE (Uys), afrikaan dilinde yazan güney afrikalı ozan (Bontetokskloof, Cap ili 1910). Oyun yazarı, hikâyeci ve mütercim olan Krige, ingilizce kitaplar da yayımladı: *The Way Out* (Çıkış Yolu) [1946]; *The Dream and the Desert* (Düş ve Çöl) [1953]. (L)

KRİGER (Viktorina). Bk. KRİEGER.

KRİJANİÇ (Juraj), hırvat siyaset yazarı ve ilâhiyatçısı (Obrh, Gorizia yakınları 1618 - Viyana 1683). Ortodoks ve Roma kiliselerini yaklaştırmak için Moskova'da gösterdiği çabalar Sibirya'ya sürülmesine yolaçtı. Siyasî yazılarından başka bir de rusça gramer yazdı. *XVII. Yüzyılda Rus İmparatorluğu* adlı siyasî eserinde islav milletleriyle Rusya'nın ilişkilerini anlatır ve Rusya'yı islav milletlerini korumağa çağırır. (L)

KRİKET i. (İng. *cricket*). Tahta sopalarla toplara vurarak kaleye sokmak amacıyle takım halinde oynanan bir ingiliz oyunu.

— ANSİKL. Kriket, İngiltere'de ortaya çıktı. İlk kriket maçı 1728'de Kent ve Surrey kontlukları arasında yapıldı. Oyun en az 135 × 150 m boyutlarında düz bir alan üzerinde tahta sopalarla oynanır. Toplar deri kaplıdır. Kaleler toprağa dikili 70 sm'lik sopalardan meydana gelir. Bunlara üst kısımda bir dördüncü sopa eklenir. Oyunda amaç rakip kaleyi yıkmaktır. Her iki takımın on birer oyuncusu belli bir düzene göre alan üzerinde yer alır. Vurucu oyuncu ayrı durur. Bir oyuncu (top atıcı) topu kaleye doğru fırlatır. Vurucu oyuncu topu durdurmaya ve mümkün olduğu kadar uzağa göndermeye çalışır. Rakip oyuncu topun ardından koşar, bu sırada vurucu oyuncu iki kale arasında mümkün olduğu kadar koşmaya çalışır. Vurucu oyuncu ıskalarsa (topa vuramazsa) yerine aynı takımdan bir başka oyuncu geçer. Her iki takımın oyuncuları birer kere vurucu olunca puvanlar sayılır. (M)

KRİKKRAK i. (fr. *cric crac*). Uzun çubuk şeklinde yapılmış gevrek çeşidi. (M)

KRİKO i. (ital. *crioco*'dan). Bir yükü kaldırmak veya çok kısa mesafelerde yerini

değiştirmek için kullanılan âlet. || *Tekerlekli kriko,* garajlarda taşıtlara manevra yaptırmak için kullanılan ve tekerlekleri olan kriko.

— ANSİKL. *Kriko,* bir dişli düzeniyle harekete geçirilen bir kremayerdir; dişli takımı, kremayerin aşağı inmesini önleyen bir mandalla donatılmış bir manivela ile çalıştırılır; krikonun gövdesi ağaç veya madenden olabilir; kremayerin üst kısmında bir çift çene, alt kısmında, yerden az yükseklikte bulunan yükleri kaldırmak için bir ayak vardır. Bazı krikoların kremayer'i yükselir, gövdesi sabittir, bazılarının gövdesi de hareketlidir. İkinci halde kremayer doğrudan doğruya yere dayanır. Bazı demiryolu çalışmalarında, özellikle alçalmış traversleri yükseltmekte, özel krikolar kullanılır.

Kollu kriko da denen *vidalı kriko,* kare veya trapez dişli, küçük adımlı bir vidadan meydana gelir. Bu vida, çelik veya dökme demir bir gövde içine yerleştirilmiş bronzdan bir somun içinde basit veya mandallı bir kol yardımıyle döner; vida ayrıca bir manivela ile kumanda edilen konik dişli çiftiyle de döndürülebilir. Kullanılan adım küçük olduğu için vida tersinir değildir ve dönmeyi durduran bir düzen araya girmeden otomatik olarak yükü yerinde tutar. Kriko, kaldırılacak yükün altına rahatça giremediği zaman, biri diğerinin içine giren oyuk vidalardan yapılmış ve âletin boyundan daha yükseğe kaldıran özel krikolar kullanılır. Eğer kaldırılan yükün hafifçe yer değiştirmesi gerekiyorsa, kriko kızak içinde kayan bir paten üzerine yerleştirilebilir: buna *şaryolu kriko* denir. Genellikle çok ağır yükleri kaldırmak için kullanılan *hidrolik kriko*'da (su cenderesi), vidanın yerini basınç altındaki bir sıvı ile kumanda edilen bir piston kolu alır. Bu sıvı, krikonun tablasına bağlı bir hazne içinde sıkıştırılır. Supap sistemleri piston üzerinde akışkanın etkisi durunca yükün geri dönmesini önler. Eğer kaldırılacak yükün altında yeterli boşluk yoksa, hazne ve pompa krikodan ayrı olarak düzenlenir; cihazın bütünü bir boru sistemiyle bağlanır. Hava basınçlı kriko da aynı ilkeye dayanır ve sıvının yerini hava alır. Bu kriko, oldukça küçük yükleri çok yükseğe kaldırmak için kullanılır, kaldırma cihazlarının ve çeşitli makinelerin otamatik kumandasında bu âletten yararlanılır. Bunun için bağlama boruları ve basınçlı hava taşıyan boru şebekeleri düzenlenir. (L)

KRİKTONİT i. (fr. *crichtonite*). Miner. Titanyumlu tabiî demir; romboedrik iğneler şeklinde billûrlaşan bir ilmenit çeşididir. (L)

KRİKVENİTZA, Yugoslavya'da (Hırvatistan) kasaba, Adriya denizi kıyısında; 5 200 nüf. Sayfiye merkezi. XIV. yy.dan kalma kilise. Frankopan'lardan kalma şato (XV. yy.). [L]

KRİMİNALİSTİK i. (fr. *criminalistique*). Ceza hukukuna eklenen ve amacı, kanunun suçu önleme organizmaları tarafından uygulanmasına imkân sağlamak veya kolaylaştırmak olan tekniklerin tümü (antropometri, adlî tıp, adalet psikolojisi, bilimsel zabıta v.b.). [L]

KRİMİNOLOG i. (fr. *criminologue*). Kriminoloji bilimi ile uğraşan kimse. (M)

KRİMİNOLOJİ i. (fr. *criminologie*). Deneysel metot ve suçlunun kişiliğini, incelemeye, yorumlama ile suç olayının tabiî menşeini ve işleyişini, sosyolojik ve biyolojik faktörlerini araştıran bilim. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. *Kriminoloji,* XVIII. yy. da ortaya çıkmakla beraber, suçluluğun sebeplerini tespit amacıyle, bilimsel gözlem metotlarının suç olaylarına uygulanmasına ancak XIX. yy.da başlandı. İtalyan okulu (Lombroso, Garofao, Ferri), suçluluğun sebeplerini beden ve akıl bozukluklarında aramak gerektiğini, fransız-belçika okulu ise (Durkheim, Guerry, Joly, Lacassagne, Quételet, Saleilles, Tarde), aynı sebeplerin, «suçluların kaynaştığı ortam» olan toplumsal çevrenin etkisinden doğduğunu ileri sürdüler. XX.yy.da, kriminoloji bilginleri, önceki buluşların bir sentezini yapmağa çalıştılar. Çeşitli ülkelerde, kriminoloji alanının genişletilmesi çabalarına girişildi; bazıları, «kriminalistik» bilimini (Almanya), diğerleri, «ceza bilimini» savundular, daha başkaları da «suç bilimi» ile «suçun yol açtığı toplumsal tepki bilimi»nin birlikte yürütülmesi gerektiğini ileri sürdüler (Amerika B. D.). Kriminolojinin, ceza hukukunun gelişmesine büyük katkısı oldu. XVIII. yy.dan itibaren, suçu kişisel yönden önleme düşüncesi, suçu topluca önleme düşüncesinin yerini almağa başladı. Böylece, cezalarda hafifletme yoluna gidildi. XIX. ve XX. yy.da, manevî sorumluluk kavramının önemi, özellikle erim olmayan kişiler ve akıl hastaları yönünden azaldı; cezaların yasallığı ilkesi yumuşatıldı (suçluyu, cezası dolmadan salıverme; şartlı salıverme); cezanın tecil edilmesi ilkesi ortaya çıktı; ceza uygulamasına, suçluları doğru yola getirme, yeniden eğitim ve meslek bakımından yetiştirme gibi metotlar getirildi. Cezanın amacı, artık sadece ceza-

Foto. LAROUSSE

landırma olmaktan çıkarak, suçluyu ıslah etmeğe yöneldi. Yeni toplumsal savunma okulunun ortaya koyduğu gibi, toplumun görevi, suçlunun salverilmesiyle sona ermemekte ve topluma yeniden kazandırılması sırasında yardım yapmak (konut, iş, malî yardım) zorunluğunu da kapsamaktadır. (L)

KRİMİSOS. Esk. coğ. Sicilya'da, Segesta'dan geçen ırmak; Timoleon, Büyük Hannon'un oğlu Giskon kumandasındaki Kartacalıları burada yendi (M.Ö. 339). [L]

KRİNAGORAS Midillili, yunan şairi (M. Ö. 70-M.S. 18). Özenli bir üslûpla epigramlar yazdı. Selânikli Philippos, *Anthologia*'sında bu epigramlara yer verdi. (L)

KRİNİS. Yun. mit. Apollon rahibi. Kızan tanrı, bir yığın fare göndererek tarlalarının altını üstüne getirtti. Daha sonra Apollon yatıştı ve oklarıyle fareleri öldürdü. Bunun üstüne Krinis, Khrysa'da bir Apollon tapınağı yaptırdı. (L)

KRİNİT i. (tes. edil. ad). Tungstenli hızlı takım çeliği; ergitme yoluyle bir kesici âletin keskin kısmına kaplanır. Bk. KRİNİTLEME. (L)

KRİNİTLEME i. (*krinit* > *krinitlemek*'ten *krinitle-me*). Âdi çelikten bir kesici takımın üzerine, hızlı takım çeliğiyle kaplama. (Kesici takımın bütününü hızlı takım çeliğinden yapmak pahalı olacağı için, «krinit» alaşımı, oksiasetilen hamlacı veya elektrik arkıyle eritilerek kesici kenarın üzerine kaplanabilir.) [L]

KRİNOLİN i. (fr. *crinoline*). Özellikle kadın elbiselerinde kullanılan perçem kumaş. ‖ Ortaçağda, çelik lamalarla veya balinalarla yapılmış bir çerçeve üzerinde dikilen bol ve geniş kadın etekliği. (L)

KRİPTESTEZİ i. (fr. *cryptesthesie*). Nöröl. Mahiyeti iyice bilinmeyen bir duyarlık. (Bazı kişilerin [medyumlar], bilinen duyu yollarından başka yollarla, dış âlemi sezme yeteneğini ifade etmek üzere Charles Richet tarafından öne sürülen terim). Bk. METAPSİŞİK. (L)

KRİPTİDİN i. (fr. *cryptidine*). Kim. Formülü $C_{11}H_{11}N$ olan kinolein homoloğu; kömür katranından çıkarılır. (L)

KRİPTO i. (yun. *kryptos*, saklı'dan). Siyaset. Siyasî inancını gizleyen kimse. ‖ Komünist olduğunu saklayarak siyasî faaliyette bulunan kimse.

— Ask. *Kripto açmak,* haberin kalıptan çıkarılışında kullanılan rakam veya özel işaret bilinmeksizin gizli yazı ile yazılmış bir şifrenin açık anlamını bulmak. (Usulün bilinmesi sayesinde haberin kalıptan çıkarılması suretiyle yapılan işleme *şifre açmak* denir ve bu kripto açmaktan farklıdır.) Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Ask. Anlaşılmaz şifre halindeki açık metnin yer değiştirmesi, gerçek bir harfi, başka bir harfle ve gerekse her hecevi veya kelimeyi özel bir rakam veya harf grubuyle değiştirerek (buna *repertuvarlı sistem* denir) veya gerekse harflerin düzeni değiştirilerek yapılır. Birinci halde, her açık harfin yerine başka bir harf işaret veya rakam (daima aynı olmak üzere) veya bunlardan bazen biri bazen öteki konabilir ve bir iş ya devirli bir kural izlenerek sabit aralıklı bir çözüme göre veya devirli geri dönüşe sebep olmayan bir özel işarete göre yapılır. Bundan tek taraflı olarak haberi kalıptan çıkarmak üzere üç sistem ortaya çıkar: *Sabit* sistem, *devirli* sistem, *düzensiz* sistem.

Birinci sistemde harflerin nispî frekansı göz önünde tutularak kripto açılır (Fransızcada altı harften biri E'dir, dokuz harften biri S, A, N veya R'dir) veya kripto açmak üzere, özellikle harflerin ikili veya üçlü grupları dikkate alınır. İkinci sistemde anahtarın sık sık geri dönüşü, iki harfli ve üç harfli kelimelerin birkaç defa tekrar ortaya çıkması sonucunu verir ve bunların aralıkları not edilir. Üçüncü sistemin çözülmesi çok güçtür; bu, metoda alışık olmayı ve işaretlerin çok dikkatle incelenmesini gerektirir. Lûgatli ve repertuvarlı metotlar için de durum bunun benzeridir; bunlarda da birbirine benzer grupların veya benzer harflerin veya rakamların yeniden ortaya çıkması araştırılır. Eğer metnin harfleri olduğu gibi muhafaza edilmiş ve fakat yerleri değiştirilmişse, bu yer değiştirme, iyi belirtilmiş bir özel işaret kuralına aktarılabilir; böylece *kripto açıcı,* mümkün olan grupların veya mümkün olmayan harflerin incelenmesiyle özel işaret kuralını bulmak başarısını gösterebilir; bunu elde etmek için uzun süreli bir yoklama çalışması gerekir. Bütün hallerde kripto açılması, değersiz harfler veya rakamların metne sokulması, kısaltmalar kullanılması ve özellikle iki usulün üst üste konması halinde daha çetin bir iş şekline girebilir; meselâ bir harfin yerine başka bir harf konmakla beraber, ayrıca bunların yerlerinin değiştirilmesi, çifte yer değiştirme v.b. gibi.

Bu derece karışık durumlarda az çok bir başarı şansı ile çalışmak için kripto açıcısının analiz ve önsezgi niteliklerinden başka çeşitli dillerin özelliklerine ve ihtimalî hesabın uygulanmasına dair bilgi sahibi olması ve keza elle ve mekanik olarak şifreleme sistemleri üstünde tecrübesi bulunması gereklidir.

◆ Sıf. Din. *Kripto calvinci,* Calvin'cilikle suçlanan luther'ci ilâhiyatçılara verilen ad. (L)

KRİPTOFTALMİ i. (fr. *cryptophtalmie*). Teratoloji ve Oftalmoloji. Gözkapaklarının deliksiz basit birer kese halinde oluşması. (Bu kusur doğuştandır.) [L]

KRİPTOGENETİK sıf. (fr. *cryptogenetique*). Tıp. Tabiatı ve sebebi bilinmeyen hastalıklara verilen sıfat. (L)

KRİPTOGRAF i. (fr. *cryptographe*). Kriptografi ile uğraşan kişi. (KRİPTOLOG da denir.) ‖ Şifreleyen ve şifre çözen makine tiplerinden biri. (L)

KRİPTOGRAFİ i. (fr. *cryptographie*). Şifreleme veya şifre çözmeğe yarayan teknikler bütünü. ‖ Bu teknikleri uygulama sanatı.

— ANSİKL. Saymaca bir yazı sistemi aracılığıyle bir mektuplaşmanın sırrını koruma sanatı olan *kriptografi*'nin başlama tarihi çok eski dönemlere kadar iner. Modern bilim adamları, mısır hiyerogliflerinde ve çivi yazısı metinlerde kriptografi metotları kullanıldığını ortaya çıkardılar. İbranîler, Yeramya'dan bu yana kriptografi kullanırlar; Jül Sezar, kullandığı metotlardan birine adını vermiştir. İki çeşit kriptografi sistemi vardır; *alfabetik* ve *şifreli* sistemler. Alfabetik sistemlerin iki esas metodu vardır: yerleştirme ve yer değiştirme metotları.

1. *Yerleştirme metodu,* asıl metnin her harfinin yerine sürekli olarak bu harfi karşılayan saymaca bir rakam, bir sayı veya işaret koymayı öngörür.

En basit metot (Sezar'ınki) değişmez bir sıra ile alfabedeki harflerin sırasını ileri veya geriye almaktır; meselâ *a,* D olur; *b,* E olur; *c,* F olur v.b. Bu tür şifrelerin çözülmesi kolay olduğundan, genellikle tutarsız (yani rakam harflerin sırası ile alfabetik sıra arasında düzenli bağlantı bulunmayan sistem) bir alfabe kullanılır. Kullanımda, şifrenin başkaları tarafından çözülmesini önlemek için bir anahtar kelimeden yararlanılır. Bunun için bir kelime (veya bir deyim) seçilir; bu kelimede bir birini izleyen harfler ortaya çıktığı sıraya göre (ama tekrarlanan harfler yalnız, bir defa, o da birincinin yerinde) yazılır; bu şekilde bulunan harflerin altına daha sonra normal alfabenin harfleri alfabetik sıralarına göre anahtar kelimenin uzunluğuna eşit satırlar halinde yazılır. Nihayet bu harfler sütunlar halinde alınır ve normal alfabenin altına sıralanır. Meselâ anahtar kelime MEYDAN LAROUSSE olsun; bu durumda şu tablo ortaya çıkacaktır.

MEYDANLROUS
BBCÇFGĞHIİJK
ÖPŞTÜVZ

bu tablo da şu anahtarı verir.

a b c ç d e f g ğ h ı i j k l
M B Ö E C P Y Ç Ş D F T A G Ü

m n o ö p r s ş t u ü v y z
N Ğ V L H Z R I O İ U J S K

2. *Değiştirme metodu,* asıl metnin her harfinin yerini saymaca bir sıraya göre değiştirmektir. Yukarıdaki gibi bir anahtar kelime seçilir ve harfler normal alfabe sırasına göre numaralanır. Sonra asıl metnin altına harf harfin altına gelecek şekilde ve anahtar kelimenin uzunluğuna eşit satırlar halinde yazılır; nihayet metin numara sırasına göre sütunlar haline sokulur. Msl. anahtar kelime MEYDAN LAROUSSE ve metin de *«uçak saat altıda hareket edecek»* olsun.

M E Y D A N L R O U S
16 6 29 5 1 17 15 21 18 26 22
U Ç A K S A A A L T I
D A H A R E K E T E D
E C E K

yazılır ve şu şifre elde edilir: SRKAAK ÇACAK UDEAE LTAEİ DAHEZ. Bu şifre beşer harflik dilimler elde edebilmek için fazladan bir harfle tamamlanır.

● *Şifreli sistemler,* mektuplaşanların her biri için bir şifre veya lûgat yapmaktan ibarettir; her kelime (veya deyim) ayırt edici bir sayıya bağlanmıştır; bu sayı, saymaca bir düzene göre genellikle sayfa ve satırın sırasını gösteren sayının bileşiminden meydana gelir. Askerî alanda da çok kullanılan bu işlemler gene de yüzde yüz emin değildir (bir şifre düşmanın, casusun v.b. eline geçebilir); bu yüzden şifreleri belli aralıklarla değiştirmek ve özellikle şifrede verilen sayıları ikinci bir kez şifrelemek (ya yerleştirme veya yer değiştirmeyle) gerekir.

Bu alanda artık şifreleme makineleri kullanılmaktadır; bu makineler ya elle veya elektrikle çalışır ve tutarsız yerleştirmenin alfabelerini hızla kullanmağa imkân verir.

Eskiden her mektuplaşanın elinde birbirinin eşi olan ve delikli kartonlardan meydana gelen kafesler bulunurdu. Kafes, kâğıdın üzerine konur ve gizlenecek metin açıkça buraya yazılırdı; daha sonra kafes kaldırılır ve boşluklar harfler veya suya sabuna dokunmayan kelimelerle doldurulurdu. Ama bu, hiç de emin olmayan bir metottur. (L)

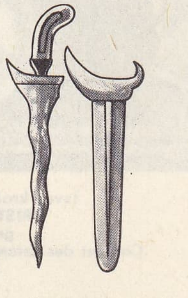
kriss ve kını

KRİPTOGRAM i. (fr. *cryptogramme*). Şifreli yazıyle yazılmış metin: *Bir kriptogramı çözmek.* (L)

KRİPTOHALİT i. (fr. *cryptohalite*). Tabiî amonyum flüorosilikat. (L)

KRİPTOKOK i. (fr. *cryptocoque*). Vet. Blastomycetes takımından çeşitli mantarlara verilen ad; bunlardan biri olan *Rivolta Kriptokoku* veteriner hekimlikte büyük önem taşır, çünkü at ve katırda salgın lenfangite sebep olur. (L)

KRİPTOLAMAK geçl. f. (*kripto*'dan *kripto-la-mak*). Açık seçik bir metni kriptografi kurallarına göre değiştirmek. (L)

KRİPTOLİT i. (fr. *cryptolite*). Miner. Bazı apatitlerde mikroskopik iğnecikler halinde bulunan monazit. (L)

KRİPTOLOG i. (fr. *cryptologue*). Kriptografi uzmanı. (KRİPTOGRAF da denir.) [L]

KRİPTOLOJİ i. (fr. *cryptologie*). Gizli yazılar, şifreli belgeler bilimi veya incelemesi. (L)

KRİPTOLÖSEMİ i. (fr. *cryptoleucemie*). Hematoloji. Kan formülü normal olduğu halde, miyelogramla, lenf düğümü veya dalak ponksiyonu ile ortaya çıkarılan gizli lösemi. (L)

KRİPTOMENORE i. (fr. *cryptoménorrhée*). Kadın-doğum. Gizli aybaşı kanaması; kan dışarıya akmadığı için kanama yok sanılır. (L)

KRİPTOMETALİN sıf. (fr. *cryptométallin*). Dıştan hiç belirti olmadığı halde bileşiminde maden bulunan. (L)

KRİPTOMNEZİ i. (fr. *cryptomnesie*). Görülmüş veya işitilmiş olan bir şeyin, saklı veya örtük şekilde zihinde kalması; bu saklı kalan husus, ancak histeri veya derin uyku gibi bazı anormal haller sırasında yeniden meydana çıkar. (Vaktiyle kehanete veya telepatiye atfedilen birçok durum, kriptomnezi olaylarına bağlıdır.) [L]

KRİPTON i. (yun. *kryptos,* gizli'den fr. *krypton*). Atmosferde bulunan soy gaz;

İsveç kraliçesi **KRISTINA** gravür Cabinet des Estampes, Paris

1898'de Ramsay ve Travers tarafından bulunmuştur.

— ANSİKL. *Kripton,* atom numarası 36, atom ağırlığı Kre=83,8 olan kimyasal elementtir. Diğer soy gazlar gibi, bir atomlu olan, renksiz ve kokusuz bir gazdır. Soy gazlar arasında, ksenon ile birlikte en kolay sıvılaştırılanıdır, atmosfer basıncı altında —152°C'ta kaynar. 1 m^3 havada 1 sm^3 hacminde bulunur. Sıvı havanın damıtılmasıyle, kendi gibi az uçucu olan ksenon ile birlikte elde edilir. Isıyı az iletir, ksenon ·ile karıştırılarak bazı elektrik ampullerinde kullanılır; ampul içindeki kripton, filaman'ın yüksek sıcaklığa getirilmesini ve böylece ampulün bol ışık vermesini sağlar.

Kripton, deşarj tüpünde ışık kaynağı olarak da kullanılır. Kriptonun bazı izotopları tek renkli ışınımlar verir. Turuncu ışınımı, metrenin bölümlere ayrılmasında kullanılır; metrenin değeri, bu ışınımın dalga boyunun 1 650 763,73 katıdır. (L)

KRİPTOPORTİK i. (fr. *cryptoportique*). Mim. Romalılarda, kötü havalar için gezi yeri, yaya geçidi veya çoğu zaman forumla bağlantılı dükkânlar olarak kullanılan kemerli galeri. Dehlizden farklı olarak, gün ışığını iki yanından veya vitraylı tavanından alan kriptoportiklerin Bavay ve Arles'da çok güzel örnekleri vardır. ‖ Mağara veya nymphaion'un girişi. ‖ Bir kiliseye açılan yanları kapalı dış dehliz. (L)

KRİPTORKİDİ i. (fr. *cryptorchidie*). Erbezleri gizli olan bireyin patolojik durumu.

— Vet. Tek parmaklılarda, domuzda ve koyunda nispeten sık görülen *kriptorkidi,* yani erbezi ektopisi, özellikle atta çok önemlidir. Erbezi, karında veya kasık kanalında bulunabilir. Erbezi torbasında bir tek erbezi varsa *basit kriptorkidi* (monorkidi), her ikisi iniş yolunun içindeyse *asıl kriptorkidi* adı verilir. Her iki erbezi birden torbaya inmemiş olan atlar kısırdır. Kriptorkit (veya monorkit) atlar huysuzdur, güç zaptedilir; bunlarda döl verme içgüdüsü çok gelişmiştir; diğer at veya kısraklarla birarada sürülmeleri tehlikelidir; çoğu zaman bir kaza yapar. Kriptorkit bir atı iğdiş etmek nazik bir işlemdir; çünkü erbezlerini kasık yollarında arayıp bulmak gerekir. (L)

KRİPTORKİT i. (fr. *cryptorchide*'den). Erbezleri erbezi torbasına inmemiş olan birey. Bk. EKTOPİ. (L)

KRİPTOS veya **KRYPTOS** i. Kutsal hatıraların saklanması için koro yerinin altında kurulan yeraltı kilisesi.

— ANSİKL. Mim. *Kriptos*'lar, din kurbanlarının cesetlerini saklamağa yarayan yeraltı kiliseleridir; normal olarak koro yerinin altında bulunur ve her zaman tonozludur. En önemlileri Modena katedrali ile Chartres katedralindeki kriptoslardır. Gotik çağdan beri kriptoslar gitgide azalmıştır. (Resmi için bk. sayfa 599.) [L]

KRİPTOZİG sıf. (fr. *cryptozyge*). Antropol. Çok çıkıntılı olan elmacık kemerine, daha genel anlamda bu özelliği gösteren insana denir. (Kavaklarda durum böyledir.) [L]

KRİSA. Esk. coğ. Lokris'te şehir, *Krisa koyu* (Korinthos körfezi) kıyısında; Mykenai devrinde Delphoi'ye bağlıydı. Yüksek surlarla kuşatılan şehrin yıkıntıları bugünkü *Khrysos* köyü yakınındadır. (L)

KRİSHABER (Maurice), macar asıllı fransız hekimi (Fuketchegy 1836 - Paris 1883). Özellikle gırtlak hastalıklarını inceledi. İsambert ve Ladreit de Lacharrière ile *Annales des Maladies de l'Oreille et du Larynx*'i (Kulak ve Gırtlak Hastalıkları Dergisi) kurdu. Trakeotomi ile hâlâ sık sık kullanılan ve yerinden çıkabilen mandrenli kanülü buldu; bu kanül, Krishaber kanülü diye adlandırılır. (L)

KRİSMATİN i. (yun. *khrisma,* merhem'den fr. *chrismatine*). Miner. Kırmızımsı kumtaşları içinde küçük kümeler halinde bulunan fosil mum; Prusya Saksonyası'nda, Halle çevresinde rastlanır. (L)

KRİSOGRAFİ i. (fr. *chrysographie*). Yaldızlı harflerle yazılan yazı.

— ANSİKL. Bu yazı Eskiçağ ve Ortaçağda lüks kitapların yazılmasında kullanıldı. En güzel örneklerine bizans ve karolenj el yazmalarında rastlanır (Charlemagne için Godescalcus'un yazdığı âyin kitabı, Kel Charles'ın mezmurları). İtalya, Almanya ve İngiltere'de de X. ve XI. yy.da yazılmış altın yaldızlı belgelere rastlanır. (L)

KRİSPİT i. (lat. *crispus,* kıvrımlı'dan fr. *crispite*). Miner. Rütil çeşidi. *Eşanl.* SAGENİT. (L)

KRİSS i. (malezya dilinde k.). İki tarafı keskin ve alev gibi dalgalı malezya hançeri. (Kemere takılan bu el silâhının boyu yaklaşık olarak 40 sm'dir; tahta veya kıymetli madenlerden yapılan ve dipçik biçiminde olan sapının siperi ve kabza başı yoktur; kını tahtadandır ve yukarıya doğru genişler.) [L]

KRİSTAL i. (yun. *krystallos;* lat. *crystallus*'tan fr. *cristal*). Üç kısım silis, iki kısım kurşun oksit ve bir kısım potasyum hidroksitten meydana gelen cam. (Saydamlığı ve parlaklığı sebebiyle değerli oyma ve yontma cam eşya yapımında kullanılır.) [Bk. ANSİKL. *Camc. bölümü.*] ‖ Kristal görünümünde olan şey. ‖ *Bohemya kristali,* potasyum hidroksit, kireç ve silisten oluşan kristal: *Bohemya kristali kupacılıkta kullanılır* (*Bohemya camı* da denir.) ‖ *Argo.* Kokain.

— Balıkç. Tatlı suda balık avlamak için kullanılan özel biçimli bir olta iğnesi.

— Bot. Bk. ANSİKL.

— Kim. (Bk. ANSİKL.) ‖ *Kristal suyu.* Bk. BİLLÛRLAŞMA *suyu.*

— Miner. Tabiî olarak düz yüzlerle sınırlı katı madde: *Deniz tuzu kristalleri küp biçimindedir.* (Bk. ANSİKL.) ‖ *Kesikli kristal,* köşelerinin her biri bir façetayle sona eren billûr.

— ANSİKL. Camc. Camcılar çok eski çağlardan beri veya *kristali*'ni taklit etmeyi denediler. Son zamanlarda renksiz camı belirtmek için «kristal» cam terimi ortaya çıktı. Bugün, kristal diye adlandırılan şey İngilizler tarafından bulundu. Cam görünüşündeki kömürlü bileşikler kapalı potalarda pişirilirken ergime sıcaklıklarını düşürmek için bir eriticiden (sülyen) faydalanılır.

Kristalcilik Bohemya'da, İsveç'in Orrefors ve Kosta kasabalarında Belçika'da Val-Saint-Lamber'de ve Hollanda'nın Leerdam şehrinde çok ileridir. Tabiî kristal veya kaya kristaline karşılık *suni kristal* de denen kristal silis, potasyum hidroksit ve saf kurşun oksit veya sülyen karışımından elde edilen bir camdır. Kupacılıkta kullanılan kristalin bileşimi şöyledir. 3 Kısım saf kum, 2 kısım sülyen, 1 kısım potasyum karbonat. Bu malzeme yüksek sıcaklıkta ergitilir, camda olduğu gibi, *toplama, üfleme* veya *kalıplama* metotlarından biriyle biçim verilir. Elde edilen parça *yontulur* (çelik çark yardımıyle kaba biçim verilir, ince bir taşlama taşında pürüzleri alınır, sonra ağaç veya mantar bir taşlama taşında parlatılır) veya *oyulur* (kum veya zımpara taşı v.b. yardımıyle). *Strass* en saf malzemeden oluşan ve yontulduğu zaman elmas görünüşü veren, bir kristaldir. Kristalden daha az ergiyebilen *yarı kristal* (camlı dekorların yapılmasında kullanılır). Kristal gibi ses verir fakat ağırlığı ve ışın kırıcı özelliği yoktur. Bileşimi 1833'te Plaine-de-Walsch-Vallerysthal camcılık yöneticisi Fontenay tarafından bulundu.

— Bot. Bitkilerin birçoğunda suda erimeyen *kristal*'ler halinde madenî maddeler bulunur. Hücrelerarası kristaller kalsiyum oksalattan oluşur, bunlar ya iki su molekülü alarak eşkenar dörtgen prizma biçiminde veya dört molekül su alarak dörtgen prizma şeklinde billûrlaşır. Kalsiyum karbonat taneciklerinden oluşan kristaller şişkin noktalarda birikir. Hücre zarlarının içinde görülen kristaller silis birikintileridir (diyatomelerin kabuğu, buğdaygillerin veya atkuyruklarının üstderisi).

— Kim. Çok genel anlamda, bir *kristal,* bir örneğe uygun olarak sıralanmış atomlar birliğidir; örnek, şekil ve yön olarak muntazam bir şekilde bütün kristal içinde tekrar eder. Kristallerin biçim farklarını, kohezyonu (atomlar arası çekimi) sağlayan ve kristalin farklı elementlerini yerinde tutan kuvvetlerin özelliklerinde aramak gerekir.

a) *Atom yapılı kristaller.* Elmas bu tip kristallere örnektir. Her atom, belli bir yönde, diğer dört atomla ve kovalans bağlarla sıkı bir şekilde bağlanmıştır; bu sebeple kristal son derece serttir ve çok zor ergir. Bu tip kristallere başka örnek olarak farklı özellik taşımakla birlikte, grafit ve madenler de gösterilebilir.

b) *Molekül yapılı kristaller.* Örnek I_2 moleküllerinden meydana gelmiş iyot kristalleridir, molekül içindeki atomlar kovalansla birbirlerine bağlandığı halde molekülleri bağlayan kuvvet bundan çok daha zayıftır, kristal kolay kırılabilir ve oldukça uçucudur. Başka bir örnek, kristalleri S_8 moleküllerinden yapılmış α ve β kükürt'tür (rombik ve monoklinik kükürt).

c) *İyon yapılı kristaller.* Örnek tip sodyum klorürdür Na Cl; yapıyı meydana getiren elementler iyonlardır (sodyum Na^+ iyonu, klorür Cl iyonu); her Na^+ iyonu altı klor Cl iyonuyle, her Cl iyonu altı Na^+ iyonuyle çevrilidir; kohezyon elektrostatik çekim kuvvetleriyle sağlanır. Kristalin ergimesi oldukça yüksek sıcaklıkta gerçekleşir; ergime sonucu elde edilen sıvı elektroliz edilebilir ve iyonlardan meydana gelmiştir (elektrolit).

Sıvı kristaller. Kolestorel klorhidrat veya paraazoksifenol metil eteri gibi bazı organik kristallerin bazı sıcaklık sınırları içinde ergimelerinden elde edilen anizotrop sıvılar iki gruba ayrılmıştır: simektik* maddeler ve nematik* maddeler.

— Miner. ve dekoratif sanatlar. *Kaya kristali* tabiî olarak altıgen prizmalar halindedir. Bu prizmalar altı yüzlü 2 piramitle sona erer. Fakat bu biçim birçok değişiklikler gösterebilir. Avrupa'da Alp dağları gerek ticaret ve gerekse koleksiyonlar için bol miktarda kaya kristali sağladı. Halen Madagaskar adası ve Brezilya'da çok rastlanır. Eski mısırlılar kıymetli taş olarak çok kullandılar ve ondan vazolar, heykeller yaptılar. (Louvre müzesindeki *Bağdaş kurmuş kâtip*). Yunanlılar ve Romalılar kaya kristalini çok iyi işledi. Ortaçağdan beri kuyumculukta ve mücevhercilikte çeşitli eşyaların yapılmasında kullanıldı. (Kutsal eşyalar üzerine süs, sofra takımları, su tasları v.b.). Bunun yanı sıra XVII. ve XVIII. yy.larda tütünlük, avize ve şamdan yapımında kullanıldı.

◆ Sıf. Kristalden yapılmış: *Üstünde kristal bir hokka takım bulunan bir şık masa* (H. R. Gürpınar). *Kristal bardak.* (LM)

KRİSTAL (veya **BİLLÛR dağları**), Ekvator Afrikası'nda fay sarplıklarından meydana gelen dağ kütlesi. Bu kütle Okyanus yakınına yükselerek ilerleyen billûrlu kratogenin bir parçasıdır. Yükseltileri 700-800 m arasında değişen tekdüze alanların kıyıları, dik ırmaklarla yarılmıştır. (Bu ad bazen, Kongo ırmağı ağzının her iki yanında uzanan Kongo çanağının bütün kıyısına da verilir.) [L]

KRİSTALİT i. (tesc. edil. ad). Plast. mad. Temel maddesi üre-formol olan ve levhalar halinde bulunan plastik madde. (L)

KRİSTALLEŞME i. (*kristal* > *kristalleşmek*'ten *kristalleş-me*). Kristal haline gelme. *Eşanl.* BİLLÛRLAŞMA.

— Metalürji. *Yeniden kristalleşme,* belirli oranda şekil değiştirmiş ürünlerin ısıtılmasıyle, katı hale gelen maden ve alaşımların yeniden billûrlaşması. Bk. ANSİKL.

— Plast. mad. *Kristalleşme düzeni,* molekül zincirlerinin kendi aralarında, meselâ birbirlerine paralel olarak ve belirli uzaklıklarda yerleşmesi. Bk. ANSİKL.

— Şekercilik. Şurupta erimiş şekeri, kristal ve yabancı maddelerden arınmış halde elde etmek için yapılan işlem.

— ANSİKL. Metalürji. Maden ve alaşımların soğukta şekil değiştirmesi, billûr yapılarında da bir değişime yolaçar; bu, «işlem sertliği» denilen olaydır. İşlem sertliği uygulanmış bir ürünün tavlanması sırasında, *yeniden kristalleşme başlangıcı* denilen belirli bir sıcaklıktan itibaren, ürünün bozulma yapısında billûr çekirdekleri görülür. Eğer sıcaklık

Foto. LAROUSSE

artırılır veya işlem süresi uzatılırsa, daha kararlı bir yapıda, yeni bir atom düzeni olan yeni billûrlar meydana gelir ve işlem sertliğindeki yapının bozuklukları tamamen ortadan kaybolur. Alaşımın yapısı, içinde bazı yabancı maddelerin bulunması, sıcaklığın artma hızı, işlem süresi, işlem sertliği oranı gibi sebepler yüzünden yeniden kristalleşme olayının gelişimi değişir. Meselâ demirin yeniden kristalleşme sıcaklığı 450°C civarındadır; halbuki kalay, kurşun ve kadmiyum'unki çevre sıcaklığına yakındır. Bileşimdeki yabancı maddeler de kristalleşme sıcaklığını etkiler: normal saflıktaki gümüş 200°C'ın üstünde yeniden kristalleşir, halbuki çok saf gümüşün yeniden kristalleşme sıcaklığı 0°C kadardır. Katkıların veya yabancı maddelerin bu etkisinden sanayide bakır üretiminde faydalanılır; çok az miktarda kadmiyum, gümüş veya zirkonyum katılarak, işlem sertliğinde, sınaî bakırın 300° veya 400°C sıcaklığa kadar mekanik özelliklerini koruması sağlanır; halbuki saf bakır 200°C'ta yeniden kristalleşir.

— Plast. mad. Çekme gerilimin etkisi altında kalan çizgisel bir makromolekülde, billûr görünüşünde olan, fakat billûrlar gibi tek başına moleküller halinde bulunmayan bölgeler (kristalit) görülebilir. Bir kristalitin boyutları 0,00001 ile 0,0001 mm arasındadır. Bileşiminde kristalitler bulunan bir malzemenin mekanik direnci daha fazla, ergime noktası daha yüksek, fakat çözünürlüğü daha düşüktür. Kristalleşme düzeni gösteren bir polimerden, iyi bir tekstil elyafı elde edilebilir (naylon, rilsan, tergal, selüloz triasetat v.b.). [L]

KRİSTALLİT i. (fr. *cristallite*). Miner. Püskürük kayalar içinde bulunan mikroskopik madde.

— ANSİKL. *Kristallitler,* cam yapısındaki bir ortamda, billûrlaşma başlangıcında ortaya çıkar. Volkanik kayalar içinde küçük yumrular, inci taneleri veya değnekçikler halinde bulunur. (L)

KRİSTALLİTLİ sıf. (*kristallit*'ten *kristallitli*). Bileşimindeki kristallit oranı yüksek, camsı kayalar için kullanılır. (L)

KRİSTALOFİLİYEN sıf. (fr. *christallophyllien*'den). Mineralleri kat kat sıralanan başkalaşmış kayalara denir: *Gnayslarla mikaşistler kristalofiliyen kayalardır.*

— Jeol. *Kristalofiliyen arazi,* mineralleri tabakalar halinde sıralanmasa bile bu arazinin içinde kalan gnayslar, mikaşistler ve kayalar bütünü (Kristalofiliyen arazilerin çoğu yaşlıdır [Prekambriyen]; ama daha genç olanları da vardır.) [L]

KRİSTALOGRAFİ i. (fr. *cristallographie*). Miner. Bk. BİLLÛRBİLİMİ.

KRİSTALOİT sıf. (fr. *cristalloïde*'den). Bk. BİLLÛRSU.

KRİSTALOJENİ i. (fr. *cristallogénie*). Billûr oluşumunu inceleyen bilim dalı. (L)

KRİSTALOMETRİ i. (fr. *cristallométrie*). Billûrların geometrik şekillerini inceleyen bilim. (L)

KRİSTALONOMİ i. (fr. *cristallonomie*). Billûrların oluşum kanunlarını inceleyen bilim. (L)

KRİSTENSEN (Tom), danimarkalı yazar (Londra 1893). Bir işçi çocuğu idi. Üniversite öğrenimi gördü. Kopenhag Ticaret okulunda öğretmen oldu. Çin'e (1922) ve Japonya'ya gitti ve 1924'te *Politiken* dergisinin edebiyat tenkitçisi oldu, şiirler yazdı: *Fribytterdrömme* (Kanun Dışı Rüyaları) [1920]; *Mirakler* (Mucizeler) [1922]; *Din Dışı Şarkılar* (1927). Bu sonuncu eserde, modern şehrin karmaşık güzelliğini anlatır, egzotik hatıralarını dile getirir. Romanlarında (*Livets Arabesk* [Hayatın Arabeski], 1930; *En Ander* [Bir Başkası], 1923; ve özellikle *Haerwaerk* [Yıkımlar], 1930) kendi neslinin kötümser bir bilançosunu yapar. Diğer eserleri: «*Pandomima Tiyatrosunda Cinayet veya Arlechino'nun İskeleti*» (1963; «*Heta Nedir ve Başka Hikâyeler*» (1959); «*Tenkitçi ve Dedikodu yazarı*» (1966). [L]

KRİSTİANSAND, Norveç'in güneyinde (Vest-Agder idare bölgesi) şehir, Skagerrak ırmağı kıyısında; 32 000 nüf. Balıkçılık limanı. Tersaneler. Kereste ve kâğıt sanayii. Kobalt metalürjisi. Nikel ve bakır arıtılması. Dokuma ve besin sanayii. (L)

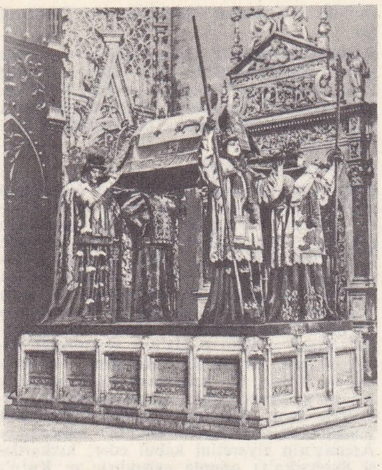

KRİSTOF KOLOMB'un mezarı
Sevilla katedrali

KRİSTİANSTAD, İsveç'te şehir, Helgeâ kıyısında, il idare merkezi; 1614'te Danimarka kralı Christian IV tarafından kuruldu; 26 200 nüf. Garnizon şehri ve sanayi merkezi: makine yapımı; yün sanayii v.b. 1711-1714 Arasında Stanislas Leszczynski ve saray halkı burada oturordu. — *Kristianstad ili* (län), 260 000 nüf. (L)

KRİSTİANSUND, Norveç'in batı kıyısındaki bir adada şehir, More ve Romsdal idare bölgesinin (*fylke*) merkezi; 17 100 nüf. 1934'te Christian VI tarafından kurulan şehir, önemli bir balıkçı limanıdır. Tersaneler. Makine, dokuma ve besin (balık konservesi) sanayii. (L)

KRİSTİNA (Stockholm 1626 - Roma 1689), İsveç kraliçesi (1632 - 1654), Gustaf II Adolf'un kızı. Altı yaşında şansölye Oxenstierna'nın vesayetinde babasının yerine geçti. 1644'te yönetimi ele aldı, Danimarka ile Brömsebro antlaşmasını imzaladı ve Vestfalya antlaşmasının (1648) imzalanmasında önemli rol oynadı. Geniş bir kültürü vardı, her şeyi öğrenmek isterdi; yazar ve sanatkârları korudu, birçok bilgini (bunlar arasında Descartes da vardı) sarayına çağırdı. Ama israflarıyle malî bakımdan krallığı güç bir duruma soktu. Kristina kararsız ve sinirli mizaçlıydı, evlenmeğe yanaşmadı ve devleti sevgilileriyle (Fransız hekimi Bourdelot, La Gardie kontu, Pimentel, Tott v.b.) birlikte yönetti. 1654'te Kristina, yeğeni Karl - Gustaf lehine tahttan çekildi, İsveç'i terkederek Hollanda'ya gitti. Brüksel'de önce gizli olarak (1654), sonra İnnsbruck'ta açıkça (1655) Katolikliği kabul etti. Törenle Roma'ya girdi, Fransa'yı ziyaret etti (1656-1657). Hayatının son günlerini Roma'da geçirdi ve burada Arcadia akademisini kurdu. Hatıralarını yazmağa başladı ama bitiremedi. Kristina topladığı değerli koleksiyonların büyük bir kısmını Vatikan'a bıraktı. (L)

KRİSTİNA - GYLLENSTİERNA, İsveç naibi Sten Sture'nin karısı (1494 - Hörningsholm 1559). Kocasının ölümünden sonra (1520), Christian II'ye karşı Stockholm'u kahramanca savundu. İmzaladığı antlaşmayı çiğnediği için Danimarka'da hapsedildi ve İsveç'e ancak 1524'te dönebildi. (L)

«KRİSTOF KOLOMB, Haiti'de yerlilerden hediye alırken» Th. de Bry'nin gravürü, Cabinet des Estampes, Paris

KRİSTİNEHAMN, İsveç'te (Värmland) şehir, Varner gölü kıyısında; 21 500 nüf. Bergslag göl limanı; garnizon şehri. Sanayi (demirhaneler; türbin fabrikaları; tarım makineleri; kereste sanayii) merkezi. (L)

Kristin Lavransdatter, Sigrid Undset'in üç ciltlik tarihî romanı (1920-1922). Üç bölümden meydana gelir: *Taç, Kadın* ve *Haç*. Konu XIV. yy.'da Norveç'te geçer. Gururlu bir kişi olan Kristin sevdiği Erlend ile evlenmesine razı olması için babasını zorlar. İki genç evlenirler; Otoriter ve düzenli Kristin, kocasının genişliğiyle ve vurdumduymazlığıyla zıtlaşır, ama gene de onu sever. Fakat kocasının ölümünden ve oğullarının gidişinden sonra kadere boyun eğer. Manastıra çekilmeğe hazırlanırken vebadan ölür. (L)

KRİSTİYANİT i. (fr. *christianite*). Miner. Zeolit türü. (Kristiyanit bir potasyum ve kalsiyum alüminosilikattır; ortorombik sistemde billûrlaşır ve bazen haç şeklinde iç içe girmiş ikiz billûrlar meydana getirir.) [L]

KRİSTOBALİT i. (*San Cristobal,* yer adından fr. *cristobalite*). Miner. Billûrlaşmış silis SiO_2 türü.

— ANSİKL. *Kristobalit,* kuvadratik sistemde billûrlaşır. Yoğunluğu 2,34, kırılma indisi 1,49'dur. Billûrları zayıf bir negatif çiftkırılma gösterir. 235°C'ta ısıtıldığı zaman, kuvadratik billûrlar kübik billûrlara dönüşür. Kuvars, 870°C'ın altında kararlı olan bir kristobalit türüdür. Bu sıcaklıkta, tersinir olarak *tridimit*'e dönüşür; tridimit ise 1 470°C'ta kristobalit haline geldikten sonra 1 710°C'ta erir.

Kristobalit, kuvarsın bir eritici katmadan ve bir katalizör kullanmadan ısıtıldığı zaman dönüştüğü maddedir. (L)

KRİSTOFİT i. (fr. *christophite*). Miner. Demirli blend çeşidi; Bohemya'da, Breitenbrunn'de bulunur. (L)

KRİSTOF KOLOMB, isp. **Cristobal Colon,** denizc, Yeni Dünya'nın kâşifi. (Cenova veya Savona 1450 veya 1451-Valladolid 1506). Hayatının ilk yılları ile ilgili bilgi yoktur. Bazıları Kristof Kolomb'un bir dokumacının oğlu olduğunu, on dört yaşında denizciliğe başladığını, yirmi yıl denizde dolaştığını, floransalı astronom Toscanelli ile genç yaşta ilişki kurduğunu, 1480'e doğru portekizli denizci Perestrello'nun kızıyle evlendiğini, kayınbabasından kendisine bazı belgelerin, haritaların, gözlemlerin kaldığını söylerler. Kuzey denizlerine ve İzlanda'ya yaptığı bir yolculukla Gine'ye yaptığı ikinci bir yolculuk (1483-1485'e doğ.) ayrıca çeşitli kaynaklardan ve bu arada belki de Marco Polo'nun eserinden (1485 baskısı?) topladığı bilgiler, onu, daha sonra gerçekleştirdiği ve Yeni Dünya'nın keşfiyle son bulan yolculuklara yöneltti. Oğlu Fernando'nun anlatıklarına göre, büyük kâşifin meslek hayatı böyle başlar (Fernando'nun eseri 1571'de İtalyancaya çevrildi; elde yalnız bu tercüme bulunmaktadır). Bu hikâyeyi şüphe ile karşılayan ve birçok arşivdeki metinlere başvuranlar için Kolomb, yirmi iki yaşındayken (1472 - 1473) hâlâ Savona'da dokumacıdır. 1476'da Portekiz'e gitmiş, 1477'de orada evlenmiş, bazı bilgiler edinmiş, birkaç deniz yolculuğu yapmış, fakat kendisini ölümsüzleştirecek yolculuğu henüz tasarlamamıştır. Las Casas şu bilgiyi verir: Kolomb, Madera adasındaki evine hemen hemen ölüm halinde aldığı bir denizcinin harita ve sırlarını elde etmiş ve denizcinin adını gizlemiştir. Artık sadece ele geçirdiği bilgileri ve haritalarını doğrulamağa çalışmaktadır. 1492 Yolculuğunun tasarlanışında Toscanelli'nin rolü olmadı. Kolomb'un çocukluğu ve gençliği üstüne yapılan birçok yayında başka iddialar da öne sürüldü. Büyük denizciyi Galicia'lı veya Katalonyalı bir yahudi haline sokmuşlar veya Yeni Dünya kâşifinin bir dokumacı ve bir denizci değil, Coulon denen amiral Casanova'nın akrabası olan, tecrübeli bir korsan diye göstermişlerdir. Coulon, sanıldığına göre katalan asıllıydı; Kolomb onunla uzun zaman Rene d'Anjou'nun hizmetinde denizlerde dolaşmış-

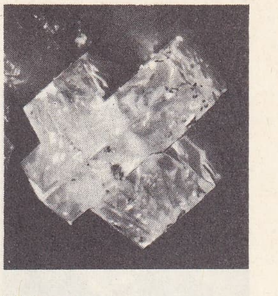

kristiyanit

KRİSTOF KOLOMB
ispanyol minyatürü, (XVI. yy.)
Cluny müzesi, Fransa

Foto. Bruckmann, Boyer (LAROUSSE)

tı. Fakat her halde Kolomb'un önce Portekiz'de (Joao II'nin ondan sırrını almağa yeltendiği söylenir), sonra İspanya'da tasarılarına hükümdarların dikkatini çekmeğe on yıl kadar çalıştığı, fakat başaramadığı bir gerçektir. Sonunda, Granada'nın alınışından (1492) sonra İsabel de Castilla onunla ilgilendi. Katolik hükümdarlar, Palos'ta armatör olan Pinzon kardeşlerle birlikte, *Santa Maria, Pinta* ve *Nina* adındaki üç karaveladan meydana gelecek filotilla kurulmasına izin verdiler ve keşfedeceği bütün topraklara Kolomb'u kral vekili ve genel vali tayin ettiler. Kolomb 3 ağustos 1492'de Palos'tan yola çıktı, Kanarya adalarına uğradı, Sargazos denizini geçti, sonra Atlas okyanusundan hep batıya giderek, nihayet 11-12 ekim gecesi San Salvador adını verdiği Bahama'lardan Guanahani (bugün Watling adası) olduğu sanılan bir toprağa vardı. Daha da batıya giderek Büyük Antiller'e ulaştı ve Küba ile Haiti'yi keşfetti; bu sonuncu adanın kıyısında bir garnizon kurdu, garnizona *Hispaniola* adını verdi ve İspanya'ya döndü. Kolomb, Palos'a dönüşünde İspanyollar tarafından heyecanla karşılandı, zira «Castilla ile Leon'a yeni bir dünya kazandırılmıştı». Katolik krallar ona amirallik ve kral yardımcılığı unvanları verdiler. Az sonra tekrar on yedi gemiyle Yeni Dünya'ya doğru yola çıktı ve üç yıl kadar süren yolculuğu sırasında (eylül 1493 - haziran 1496) Dominik'i, Guadeloupe'u, Porto Riko'yu, Jamaika'yı ve Küba'nın bütün güneybatı kıyılarını keşfetti. Artık İspanyollar ile Kızılderililer arasında savaş çoktan başlamıştı; büyük *descubridor*'un (kâşif) üçüncü yolculuğu sırasında çatışma daha da büyük oldu. Bu arada Kolomb kıtanın Orinoco'ya kadar olan kıyısı boyunca ilerledi ve Trinidad, Tobago ve Granada adalarına çıktı (1498-1500). İspanyolların kötü davranışlarına karşı yerlileri korumağa çalışan Kolomb, iyi niyetinin sonuçlarına katlanmak zorunda kaldı: yerine Francisco Bobadilla getirildi. Kolomb zincire vuruldu ve İspanya'ya dönüşünde kral Fernando'dan yüz bulmadı. Buna rağmen 1502'de keşfettiği yerlere dördüncü defa gitti ve 1504'e kadar Antiller'in keşfini tamamladı, sonra Orta Amerika ile Darien körfezinde Honduras kıyılarını taradı. İki yıl sonra Atlantik'i aşarak Asya'daki Hindistan'a vardığı inancı içinde fakir ve terkedilmiş bir halde öldü. İlk günden beri Hindistan'ı bulduğuna inanmış mıydı? Bu, hâlâ tartışmalı bir sorudur. Bazılarına göre, daha ilk yolculuğundan beri yeni ülkelere doğru gittiğini biliyordu ve ancak sonraları yanıltıcı görünüşler etkisiyle Antiller'i «Batı Hindistan» sandı; başkalarına göre de yer küresi için dar boyutlar tasarladığından, daha ilk günde Asya'nın uzak kıyılarına geldiğini sanıyordu. Her halde bu fikir Kolomb'da uzun zaman sürmedi.

— TAR. TELM. ***Kolomb'un yumurtası.*** Günün birinde İspanya'nın büyüklerinden birinin sofrasında Kolomb'un değerini küçümsediler; sofradakiler arasında Kolomb da vardı. Şöyle diyorlardı: bir işi oluşturmak için o işi *düşünmek yeter.* Bunun üzerine Kolomb bir yumurta alarak davetlilerden bunu uçlarından biri üzerinde durdurmalarını istedi. Denemeler sonuç vermeyince Kolomb yumurtayı aldı, hafifçe tabağına vurdu ve dikine oturttu. «Bu zor değil» diye bağırdılar. Kolomb: «— Şüphesiz, diye cevap verdi, fakat, *düşünmek gerekirdi...*» Bu söz atasözü halini aldı ve neden sonra çözülmesi kolay olduğuna hükmedilen bir güçlüğün zekice ve basit bir şekilde halli karşısında *Kolomb'un yumurtası* hatırlatılır oldu.

— İkonogr. Denizcinin çağdaş portreleri çok kararsız ise de (Madrid Deniz müzesi), XVIII. yy. sonlarından - XIX. yy. sonlarına kadar heykeltıraş ve ressamlar her iki dünyada da onun sık sık resim ve heykelini yapmışlardır. I. Merino (Lima) tarafından çizilmiş: *Kolomb* (Salamanca üniversitesi); Vanderlyn tarafından çizilen, *Kolomb'un Karaya Çıkışı* (1843, Washington capitole'ü); P. Feccia tarafından Cenova'da, Arn. Zocchi tarafından Buenos Aires'te, Sunol y Melida tarafından Castellana'da, Madrid'de (1881), C. Buhigas tarafından Barcelona'da dikilen anıtlar; Washington Capitole'ündeki P. Bartlett'in yaptığı heykel, Sevilla katedralinde boş mezar (Melida). [→ Bibliyo.] (L)

KRİŞNA
flüt çalarken
ağaç kabartma (XV. yy.)
Guimet müzesi, Fransa

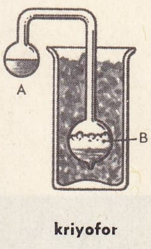

kriyofor

KRİSTOFORİDHİ (Konstandin), arnavut yazarı (Elbasan 1827 - ay.y. 1895). Kutsal kitabı Gegce'ye, Toskça'ya çevirdi; Arnavutça - Yunanca bir sözlük hazırladı ve edebî Arnavutçanın oluşumuna büyük ölçüde katkıda bulundu. (L)

KRİŞNA. Bk. KISTNA.

KRİŞNA («Kara»), hint tanrısı Vişnu'nun cisimleşmişi. Mathura'nın zorba kralı Kamsa, halkını haraca kestiği için, tanrıların öfkesini üstüne çeker; tanrısal bir ses ona kızkardeşi Devaki'nin oğlu tarafından öldürüleceğini haber verir. Kamsa bu belâyı savmak için Devaki'nin altı oğlunu art arda boğazlatır; kızkardeşiyle kocası Vasudeva'yı da hapse atar. O zaman Vişnu, Krişna olarak doğar. Çoban Nada'nın yetiştirdiği çocuk Krişna, birçok serüvene girer, bunları zaferle bitirir, bir kahraman olur; sonunda Kamsa'yı yener. Daha sonra Gucerat'a çekilerek deniz kıyısında efsanevî Dvaraka şehrini kurur. *Mahabharata*'nın kahramanı Arcuna'nın ziyaretini kabul eder; kızkardeşi Subhadra'yı onunla evlendirir ve Kuru'nun oğullarına karşı onunla ittifak yapar. *Mahabharata*'da bu olaylar anlatılır. Bunlarda Krişna kimi zaman bir kahraman, kimi zaman yüce bir tanrı olarak çizilir. Delikanlı biçiminde bir aşk tanrısı olarak çoban kızlarla (*gopi*), özellikle de bunlardan mistik birliğin sembolü olan Radha ile aşk serüvenleri yaşar. *Bhakti* kültlerinde çocuk veya yarıtanrı görünüşündedir. Birçok durumda tasvir edilir: tereyağ hırsızı çocuk Krişna; Kaliya cinini öldüren Krişna; kaval çalan çoban Krişna; İndra'nın saldığı fırtınaya karşı çobanları ve sürülerini korumak için Govardhana dağını yükselten Krişna v.b. En tanınmış tapınakları Yamuna kıyısında Mathura ve Puri'de Cagannatha tapınaklarıdır. (L)

KRİŞNAGAR, Hindistan'da (Batı Bengal) şehir, Kalküta'nın kuzeyinde; 70 400 nüf. (L)

KRİŞNA MENON (Vangalil Krişnan), hint siyaset adamı (Kalküta 1897). Yüksekögrenimini Madras'ta, sonra Londra'da yaptı; 1924'te Londra'ya yerleşti (yirmi sekiz yıl Londra'da kaldı), avukat, öğretmen, gazeteci ve yayımcı oldu. İngiltere'de siyasete atıldı (İşçi partisine üye oldu, sonra 1941'de ayrıldı), aynı zamanda Hindistan'ın bağımsızlığı lehinde çalıştı. 1929'dan 1947'ye kadar Hindistan birliği genel sekreterliğini yaptı; 1936'da Nehru'yu Londra'da kabul etti ve İşçi partisi liderleriyle ilişki kurmasını sağladı. Bağımsızlığa kavuşmasından sonra Hindistan'ın Birleşik Krallık yüksek komiserliğine (1947-1952) ve aynı zamanda İrlanda büyükelçiliğine tayin edildi. 1946'da Hindistan'ın Birleşmiş Milletler delegesi, 1955'te Birleşmiş Milletler kurulu başkanlığına getirildi; Hindistan'ın tarafsızlık siyasetine tercüman oldu. 1956'da sandalyesiz bakan, 1957'de savunma ve silâhlanma bakanı; Nehru'dan sonra parlamentoda Kongre partisi lideri olan Krişna Menon bununla birlikte partisinde birçok düşman kazandı. Çin ordusu karşısında hint kuvvetlerinin bozguna uğramasından sorumlu tutularak suçlandı (bk. HİNDİSTAN) ve istifa etmek zorunda kaldı (ekim 1962). [L]

KRİŞNAMİŞRA, hintli filozof (XI. yy.). Yazdığı *Probodha-Şandrodaya* adlı metafizik dramı, 1845'te Leipzig'de yayımlandı; eser İngilizceye (1812) ve Almanyaca (1846) çevrilmiştir. (L)

KRİŞNAMURTİ (Jiddu), hint teozofu (Madanapalle, Madras 1897). Teozofizst derneği tarafından İngiltere'ye öğrenim için gönderildi. Bu dernekten ayrılarak Kaliforniya'ya yerleşti. Birçok ülkede verdiği konferanslarda insanın, düşünce otomatizminden ve zihinsel alışkanlıklarından sıyrılarak, yeni, bağımsız bir bilince varması gerektiğini savundu. Daha sonra öğrencileri, konferanslarını kitap halinde yayımladılar. (L)

KRİTANAGARA veya **KERTANAGARA,** Cava kralı. 1254 - 1292 Arası hüküm süren Singhasari hanedanındandı. Tantra Buddha'cılığının koyu taraftarı ve İndonezya'da cava hâkimiyetinin kurucusu olan Kritanagara eski cava tarihinin en güçlü kişilerinden biridir. (L)

KRİTER i. (fr. *critère*). Ölçü, ölçüt. Bk. KRİTERYUM. (M)

KRİTERYUM i. (yun. *kriterion, krinein*, yargılamak'tan lat. *criterium*). Doğruyu yanlıştan ayırmak, yargılamak, değerlendirmek için başvurulan ilke.

— Denizc. *Hizmet kriteryumu,* yolcu vapurlarının kompartımanlara ayrılmasında uygulanan hesap elemanlarından biri. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. *Hizmet kriteryumu,* sayıya dayanan bir vasıflandırma olayı. Sadece birkaç yolcu alabilen bir geminin (yük gemisi), yalnız yolcu taşımak için yapılan yolcu alabilen bir geminin (yolcu gemisi), yalnız yolcu taşımak için yapılan yolcu gemilerinden ne derece fark göstereceği bununla incelenebilir. Bu kriteryum, bölmelere ayırma faktörünün hesaplanmasını mümkün kılar ve her kompartımanın uzunluğu bu faktörle tespit olunur. (L)

KRİTHEİS. Yun. mit. İzmirli Phemios'un karısı. Homeros'un annesi olduğu söylenir. (L)

KRİTİAS, Otuz*ların en çok bilineni (M. Ö. 450-404), Sokrates'in öğrencisi ve adını diyaloglarından birine veren Eflatun'un dayısı. Peloponnesos savaşı süresince, Atina'dan sürüldü, Lisandros Atina'yı alınca geri döndü (nisan 404); vahşeti ve çapulculuğuyle ünlüdür. Peiraieus'u Thrasybulos'un elinden almak isterken öldürüldü. İnsanları hor görmesi onu tanrısızlığa sürükledi. Hatip, filozof, şair ve tarihçidir; Halikarnassoslu Dionysios, Sextus Empiricus ve Cicero onu överler. Eserlerinden yalnız *Sisyphos* ve *Peirithoos* trajedilerinin birkaç bölümü ele geçirilebildi; bu eserlerdeki fikir ve üslûp, bazen Euripides'e mal edilmesine yolaçmıştır. (L)

Kritias veya **Atlantis,** Eflatun'un son diyologlarından. *Devlet* ve *Timaios*'tan sonra yazıldığı sanılan bu diyalog tamamlanmamıştır. Kritias bu eserde, en eski devirlerde «Herakles sütunları»nın ötesinde esrarengiz bir ülke olan ve sonradan sulara gömülen Atlantis'i anlatır. Ayrıca, Atlant'lara (atlantis halkı) karşı savaşan tarihöncesi Atina'yı ve Atlantis'in çöküşünü de tasvir eder. (L)

KRİTİK sıf. (yun. *kritikos*'tan fr. *critique*). Sıkışık, sıkıntılı, bunalımlı; birinin kaderini tayin edecek veya önemli bir değişime yolaçacak olan: *Biz kritik bir vaziyete düşmüş bir ailenin namusunu...* (H. R. Gürpınar). *Kritik günler yaşıyoruz.*

— Denizc. *Kritik torna.* Bk. TORNA.

— Fiz. Bir olayın gelişmesindeki veya bir cismin özelliğindeki değişimleri belirleyen şartlar için kullanılır. (Bk. ANSİKL.) ‖ *Kritik üstü,* sıcaklık ve basıncı, kritik değerlerden daha yüksek olan bir akışkan için kullanılır.

— Huk. *Kritik devre,* doğumdan geriye doğru 300 gün ile 180 gün arasındaki 121 günlük süre. Bk. ANSİKL.

— Mat. *Kritik noktalar,* karmaşık değişkeli fonksiyonlar teorisinde, yakınındaki bir fonksiyonun tek değerli olmadığı noktalar. (Kritik noktalar iki türlüdür: *cebirsel* kritik noktalar ve *logaritmik* kritik noktalar.)

— Nükl. *Kritik üstü,* kritik kütlenin üstünde olan ve fisyona uğrayacak madde kütlesi için kullanılır.

— Patol. Bir bunalımla gelmiş olan; bir hastalığın olumlu veya olumsuz biçimde sonuçlanmasına yolaçan. ‖ *Kritik günler,* bir hastalığın seyrinde önemli değişikliklerle kendini gösteren günler. ‖ *Kritik yaş.* Bk. MENOPOZ.

— ANSİKL. Fiz. Andrews'in *kritik sıcaklık* adını verdiği sıcaklığın üstünde bir basınç uygulansa bile, bir gaz sıvılaştırılamaz. *Kritik nokta* (veya *kritik hal*), *kritik sabitler*'le belirlenir; bu sabitler, *kritik sıcaklık,* doyuran buhar basıncının üst sınırı olan *kritik basınç* ve doyuran buhar ile akışkanın özgül hacimlerinin (birim kütlenin hacmi) sıcaklık yükseldiği zaman aldığı ortak *kritik hacim*'dir.

— Huk. *Kritik devre,* babalık karinesi ve iffetsizlik def'i yönünden rol oynar. Evlilik dışı doğan bir çocuk için açılan babalık

Foto. X (LAROUSSE)

davasında, kadının baba olduğunu iddia ettiği kimse ile bu 121 günlük devre içinde cinsî münasebette bulunduğunu ispat etmesi halinde babalık karinesi doğar. (Bk. BABALIK.) Aynı şekilde, aleyhine babalık davası açılan erkek, iffetsizlik def'ini ileri sürerse (bk. BABALIK), kadının kritik devrede iffetsiz olduğunu ispat etmesi gereklidir. (LM)

KRİTİK i. (fr. *critique*). Bir edebiyat veya sanat eserini her yönüyle inceleme. (*Eşanl.* TENKİT. *Yeni.* Eleştiri.) ‖ Münekkit. ‖ Sıf. Tenkitle ilgili, eleştirmeli: *Edisyon kritik.* (M)

Kritik der praktischen Vernunft (*Pratik Aklın Tenkidi*), Kant'ın 1788'de yayımladığı eseri. Filozof, bu eserinde, ahlâk yasasının mahiyetini ve pratik ilkelerin gerekli kıldığı bağlanma tarzını inceler. Yükümlülük, zihne bir yasa olarak sunulur ve akıl bu yükümlülüğü bir yasa olarak iradeye kabul ettirir. İhtiyatlılık veya sağlık koruma ile ilgili buyruklar ise belli bazı davranışları, başka bir şeyin elde edilmesi için birer araç olarak ileri sürer, yani bu buyrukların *şartlı* olmasına karşılık, ahlâk buyruğu *kesin*'dir, yani şart kabul etmez, mutlaktır; dolayısıyle de evrenseldir. Buradan ahlâk buyruğunun «öyle davran ki, davranışının kuralı, iraden tarafından bir evrensel yasa olarak ortaya konulabilsin» formülü elde edilir. İrade tarafından evrenselleştirilebilen bu kurallar, bize, aklî ve kendinde erekler sunan biricik kurallardır. Halbuki kendisinde erek olarak varolan ise sadece aklî varlıktır. Bundan da yeni bir buyruk formülü ortaya çıkar. «Öyle davran ki insanlığı, hem kendinde, hem de başkasında, bir araç olarak değil, her zaman bir amaç olarak ele almış ol.»

Erekler cumhuriyeti, «her vatandaşın, hem yasakoyucu hem de uyruk» niteliği taşıdığı bir cumhuriyet olacaktır. Böylece, üçüncü ödev formülü ortaya çıkmaktadır: «Hür ve akla uygun iradelerin meydana getirdiği toplumda, hem yasakoyucu hem de uyrukmuşsun gibi davran». Davranışların tek kaynağı, «yasaya saygı» olmalıdır. Pratik aklın bu genel ilkelerine şu konutlar bağlıdır: ahlâkın şartı olarak *hürlük*; erdemin tamamlanması için zorunlu olan *ruhun ölümsüzlüğü*; ahlâk yasasının ve tabiat yasalarının yaratıcısı olarak mutlulukla erdemin en son birliğini sağlayacak olan *Tanrının varlığı*. *Kritik der praktischen Vernunft*, bu transandantal gerçekliklerin bilgisine değilse bile, bunlara duyulan *inanç*'a ulaşır. Bu sonuç Kant'ın *bilinmezci* idealizmini, metafizik düşüncelere açar. (L)

Kritik der reinen Vernunft (*Saf Aklın Tenkidi*), Kant'ın en önemli eseri. Filozof, bu eseriyle, *eleştirimcilik* (kritisizm) denen felsefeyi kurdu. Eser ilk olarak 1781'de Raga'da yayımlandı. Kant, daha sonra eserde önemli değişiklikler yaptı ve onu 1787'de yeniden bastırdı. Eserin giriş kısmında, filozof, bilgi'nin analizine girişir; bilgide dışarıdan sağlanan *madde* ise, öznenin kendisinden gelen *biçim*'i (form) birbirinden ayırır. Deney, bütün bilgilerimizin bir önşartıdır. Bilgi deney ile başlar, fakat bütün bilgilerimiz, deneyden meydana gelmez. Hem sentetik hem de *a priori* olan yargılarımız vardır. Bu tür yargılar nasıl mümkün oluyor? Kant, transandantal estetik'le, yani duyarlığın analizi ile işe başlar; *zaman*'da ve *mekân*'da, bütün ampirik verilerin *a priori* formlarını gösterir. Bu ilk veriler üstünde çalışmak için, anlık (yani anlama gücü), kavramlardan yararlanır. Kant, *transandantal analitik*'te kategoriler diye adlandırdığı saf kavramları bulmağa, durumların verileri ile kategoriler arasındaki sentezin nasıl meydana geldiğini göstermeğe, sonra, saf anlığın ilkelerini belirlemeğe (bu ilkelerin yokluğu her türlü bilimi imkânsız kılar) ve bu ilkelerin nesnel değerini kesin bir şekilde belirtmeğe çalışır. *Transandantal diyalektik*'te ise, saf anlığın ilkelerini, *nomen*'ler alemine uygulamanın imkânsız olduğunu ileri sürer; bu ilkeler, ancak *fenomenler* için geçerlidir. Kategorilerin bu meşru olmayan kullanılışı yüzünden «aklın üç idea'sı» ortaya çıkar: düşünen cevher olarak ruh; fenomenlerin tümü olarak kavranan dünya ve Tanrı ideleri. *Transandantal mantık*'ın iki kısmını meydana getiren konular, analitik ve diyalektik'tir. Eser, bir metot incelemesiyle son bulur. Bu bölümün başlığı, transandantal metodoloji'dir. Kant, «mantık, anlık için ne ise, metot da akıl için odur» der. Bk. KANT, KANT'ÇILIK. (L)

Kritik der Urteilskraft (*Yargıgücünün Tenkidi*), Kant'ın 1790'da yayımlanan eseri. Filozof, bu eserinde, güzel ve ereklik kavramlarının temelini ve değerini ele alır. İlk bölüm, estetik yargılar üzerinedir. *Güzel*, bütün yararlardan bağımsız olarak insanı tatmin eden şeydir; güzel, ayrıca kavram aracılığı olmadan herkesin hoşuna giden şeydir; bundan başka, *ereksiz bir erekliktir*; son olarak da, bize zorunlu ve evrensel bir tatmin veren şeydir. *Yüce*'yi güzelden ayıran şey, uyandırdığı heyecanın daha canlı olması ve acı verici hale gelebilmesidir. Bu durumda, hayalgücüyle akıl artık uyum içinde değildir, fakat heyecan bizim büyüklüğümüzü ortaya çıkarır. Çünkü tabiata, onu yargılayarak hâkim oluruz.

Kitabın ikinci bölümünde, Kant teleolojik yargıları ele alır. Örgenleşmiş varlıkların incelenmesinde, bu varlıkların var oluşunu tümüyle açıklamak için, zihnin, birtakım erekleri varsaymak zorunda olduğunu söyler. Hareket noktası, «hiç bir şey boşuna, var olmaz» ilkesidir. Ereklik fikrinin, ancak, öznel bir değeri vardır; bu fikir, yol gösterici bir ilkeden başka şey değildir. Teleolojik ilke, bir anlamda zorunludur; fakat bu zorunluk, zihnimizin kuruluşuna bağlıdır. *Yargıgücünün Tenkidi* özellikle Schiller'in estetiğini ve Schelling'in metafizliğini etkiledi. (L)

KRİTİSİZM i. (fr. *criticisme*). Bk. ELEŞTİRİMCİLİK.

KRİTOBULOS İmrozlu, XV. yy.'da yaşamış yunan tarihçisi. Türk hâkimiyetini kabul etti. İstanbul'a gelerek burada yaşadı. *Fatih Sultan Mehmed Hanı Sani* adlı eserini (Fatih Sultan Mehmed II) yazdı (1470). Bu eser izmir mebusu Karolidi Efendi tarafından türkçeye tercüme edildi ve Tarihi Osmanî Encümeni tarafından yayımlandı (1910 - 1911). [M]

KRİTOLAOS, yunan generali (öl. M. Ö. 146). Akhaia birliği kumandanı. Yunanistan'ı Roma'ya karşı savaşa sürükledi. Skarpheia'da (Lokris) Roma konsülü Caecilius Metellus'a yenildi (146). Aynı yerde öldü. (L)

KRİTOLAOS, gezimci okuluna bağlı yunan filozofu (M. Ö. II. yy.). Phaseli'de (Lykia) doğdu. Keos'lu Aristo'nun derslerini izledi; onun ölümünden sonra gezimci okulunun başına geçti (M. Ö. 190-150). Kritolaos, Oropos şehrinin yakılıp yıkılması yüzünden para cezasına çarptırılmış olan Atinalıların haklarını savunmak üzere, akademili Karneades ve babilli stoa'cı Diogene (M. Ö. 155) ile Roma'ya gönderildi; Roma'da birçok kişi Kritolaos'un derslerine koştu; bunlar arasında Afrikalı Skipion ve Laelius da vardı. Kritolaos'un görüşleriyle arkadaşlarınkiler Cato'yu kuşkulandırdı; Cato, bunları sürdürdü. Kritolaos Atina'da öldü. (L)

KRİTON, Sokrates'in çömezi ve çocukluk arkadaşı; dört çocuğunu ona emanet etmişti. Sokrates hakkında kovuşturma açılınca Kriton onun kefili oldu. Ölüme mahkûm edilen filozofu kaçmağa ikna edemedi. Eflatun'un diyaloglarından biri onun adını taşır. Diogenes Laertios, Kriton'un on yedi diyalog yazdığını söyler. Sudias'a göre, Kriton, Sokrates ile ilgili bir savunma kaleme almıştır. Günümüze hiç bir yazısı kalmamıştır. (L)

Kriton, Eflatun'un ilk diyaloglarından biri (yazılışı M.Ö. 395'e doğr.). Bu diyalog, Sokrates ile izleyicilerinden Kriton arasında geçer: Kriton hapiste bulunan Sokrates ile görüşmeye gelmiştir ve Sokrates'e, kendisini hapisten kaçırmak istediğini belirtir. Sokrates, bu teklifi reddeder ve adaletsiz de olsa Site'nin kanunlarına, boyun eğmek gerektiğini savunur. İşte, kanunların ünlü «edebî dile getirilmesi» burada yer alır. Kanunlar, Sokrates'e şunu sorarlar: «Acaba o (Kriton), itaatsizliğiyle, kanunları zayıflatmak veya yok etmek istemediğini kendisine sormuyor mu? Kanunların sesine kulak kabartmıyor mu? Bu kanunlar, onu, daha doğuşundan itibaren korumuş ve eğitimini sağlamışlardı. İnsanın vatanında yakınması ve ona başkaldırması (hattâ vatan bizlere karşı sert davransa bile) doğru mudur? Tam tersine, vatana daima ve her yerde itaat etmek gerekmez mi?». (→ Bibliyo.) [L]

KRİVİÇİ veya **KRİVİÇ'LER**, Doğu'lu islav kabilesi. Topraklari Polotsk ile Smolensk çevresindeydi. Dvina, Lost ve Dnieper arasında yerleşmiş bulunan bu kabile, Rusya içlerindeki iskandinav koloníleşme hareketinin başlıca merkezlerinden biri haline geldi. IX. yy.ın ortalarına doğru Kriviçi'ler Bizans üstüne yürümekte olan Vareg Oleg'e boyun eğdiler. (L)

KRİVOY-ROG, S.S.C.B.'de (Ukrayna) şehir, Dnieper'in büyük kıvrımında; 386 000 nüf. Şehir büyük bir demir filizi yatakları bölgesinde kurulmuştur (metalürji sanayii). Büyük termonükleer santral.

— Ask. tar. 1941 Ağustosunda Almanların ele geçirdiği Krivoy-Rog'a 1943'te, Dnieper'i aşan Konyev kuvvetleri saldırdı. «Kirpi» şeklinde düzenlenen alman kuvetleri, Güney ordularının geri çekilmesini sağlamak için dayandılar ve şehri ancak 23 şubat 1944'te boşalttılar. Bk. ALMANYA - RUSYA SAVAŞI. (L)

KRİYO—, yun. *kryos*, soğuk'tan alınan ve bazı kelimelerin bileşimine giren unsur. (L)

KRİYOFİZİK i. (fr. *cryophysique*). Çok düşük sıcaklıkların incelenmesi ve ölçülmesi. (L)

KRİYOFOR i. (fr. *cryophore*). Fiz. Suyun kendi buharıyle donmasını sağlayan âlet.

— ANSİKL. Wollaston *kriyofor*'u kıvrık bir boru ile birleştirilmiş iki cam balondan meydana gelir; A balonunda su bulunur, B balonunun açık ucu eritilerek kapatılmadan önce sistem içindeki havayı dışarı atmak için bu su önceden kaynatılmıştır. B balonu soğutucu bir karışım içine batırılır. Sıcak balondan soğuk balona akan su damıtılmış olur. (L)

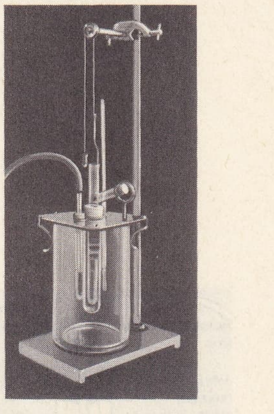

Beckmann kriyometresi

KRİYOGLOBÜLİN i. (fr. *cryoglobuline*). Soğuğa duyarlık, Raynaud belirtisi, kanama, kangren gibi çeşitli rahatsızlıklara sebep olan ve soğukla çökelen globülin. (L)

KRİYOHİDRAT i. (fr. *cryohydrate*). Kim. Bir tuz çözeltisinin su içinde dondurulmasıyle elde edilen hidrat. (L)

KRİYOJENİ i. (fr. *cryogénie*). Fiz. Düşük sıcaklıklar meydana getirme. ‖ Maddelerin düşük sıcaklıkta üretilmesi ve kullanılması tekniği. ‖ Malzemelerin düşük sıcaklıklardaki özelliklerini inceleme. (L)

KRİYOKONİT i. (fr. *cryoconite*). Jeol. Rüzgârın buzul yüzeyine ve özellikle içbuzul üzerine savurduğu ince toz. (L)

KRİYOKOTER i. (fr. *cryocautère*). Kriyoterapi âleti; karbonik karla yapılan kriyoterapide kullanılır. (L)

KRİYOLİT i. (fr. *cryolite*). Miner. Formülü Na_3AlF_6 olan tabiî sodyum ve alüminyum çift flüorürü. (Grönland adasında kar beyazı kütleler halinde bulunur ve alüminyum metalürjisinde kullanılır.) [L]

KRİYOLİTİYONİT i. (fr. *cryolithionite*). Miner. Tabiî lityum, sodyum ve alüminyum flüorür; kübik sistemde billûrlaşır. (L)

KRİYOLÜMİNESANS i. (fr. *cryoluminescence*). Fiz. Bazı maddelerin (alkol, karbon sülfür), sıvı hava sıcaklığına kadar soğutulduğu zaman yaydığı gazışı. (L)

KRİYOMAGNETİZMA i. (fr. *cryomagnétisme*'den). Fiz. Çok düşük sıcaklıklarda görülen magnetik özelliklerin tümü. (L)

KRİYOMETRE i. (fr. *cryomètre*'den). Fiz. Bir eriyiğin donmağa başladığı sıcaklığı ölçen âlet. (L)

KRİYOMETRİ i. (fr. *cryométrie*). Fiz. Donma sıcaklıklarının ölçümü. *Eşanl.* KRİYOSKOPİ. (L)

KRİYOPEDOLOJİ i. (fr. *cryopédologie*). Don etkisiyle oluşmuş toprak şekillerinin incelenmesi. (Kriyopedoloji, buzul çevresi morfoklimatoloji sisteminin çok küçük şekillerini inceler.) Bk. DON *oynaması*. (L)

KRİYOPEDOMETRE i. (fr. *cryopédomètre*'den). Thellier ve Cailloux'nun buldukları cihaz; belirli bir yerde donmuş toprağın derinliğini (veya kalınlığını) ölçmede kullanılır. (L)

KRİYOSKOP i. (fr. *cryoscope*). Bk. KRİYOMETRE.

KRİYOSKOPİ i. (fr. *cryoscopie*). Fiz. Eriyiklerde donma kanunlarının incelenmesi.

Foto. LAROUSSE

— ANSİKL. Bir maddenin bir eriticide çözünmesi, eriticinin donma sıcaklığının düşmesine yolaçar. Bu olay Raoult kanunuyle belirlenir: elektrolizi yapılamayan seyreltik bir eriyik için donma sıcaklığının ΔT düşme miktarı, bu eriyiğin C derişikliğiyle doğru, eritilen cismin M molekül ağırlığıyla ters orantılıdır:

$$\Delta T = k \frac{C}{M}$$

*k, eriticinin kriyoskopi sabiti*dir.
Termodinamikte, *k* sabitinin saf eriticinin T mutlak donma sıcaklığına ve L gizli ergime ısısına bağlı olduğu

$$k = 2 \frac{T^2}{L}$$

formülüyle ifade edilir.
Kriyoskopinin başlıca uygulaması, bir cismin molekül ağırlığının belirlenmesidir. Bunun için, *k* kriyoskopi sabiti bilinen bir eritici içinde bu cismin C derişikliğinde bir çözeltisi hazırlanır. Çözeltinin T′ donma başlangıç sıcaklığı ve saf eriticinin T donma başlangıç sıcaklığı ölçülür. Donma sıcaklığının düşürü $\Delta T = T - T'$ olduğuna göre, cismin molekül ağırlığı

$$M = k \frac{C}{\Delta T}$$

formülüyle bulunur. (L)

KRİYOSTAT i. (fr. *cryostat*'dan). Fiz. Sıvı haldeki bir gaz yardımıyle sürekli olarak sabit ve düşük sıcaklıklar elde etmeğe yarayan âlet. (L)

KRİYOSTATİK sıf. (*cryostatique*). Fiz. Sıvı halde bir gaz kullanarak elde edilen ısısal etkiyle veya kriyostatla ilgili olan. (L)

KRİYOTERAPİ i. (fr. *cryothérapie*). Ted. Aşırı soğukla tedavi. (Tedavide soğuktan her zaman faydalanılmakla beraber [soğuk banyolar, buz uygulama v.b.], *kriyoterapi* terimi daha çok aşırı soğukla, meselâ karbonik asit karı ile (—80°C) yapılan tedaviyi ifade eder. Kriyoterapi et benlerinin, anjiomların, yüzeysel deri kanserlerinin, yara izlerinin iyileşmesinde v.b. başarıyle kullanılmaktadır.) [L]

KRİYOTRANSFORMATÖR i. (fr. *cryotransformateur*). Elektr. İletkenleri sıvı hidrojen veya azot gibi maddelerle düşük sıcaklıkta tutulan çok saf madenlerden yapılan transformatör. (L)

KRİYOTRON i. (fr. *cryotron*). Elektron. Aşırı iletkenlik özelliğine dayanan ve bir triyot veya transistör gibi çalışan elektronik tertibat.

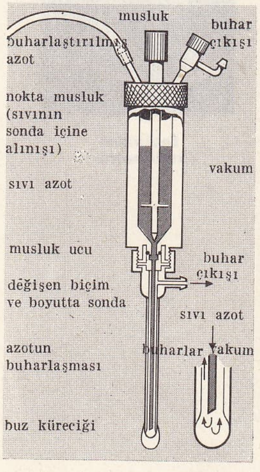

kriyotron

— ANSİKL. Bazı cisimlerde öz direncin, sıcaklığın mutlak sıfıra yakın bir değer altına düşmesiyle hemen hemen sıfır olacak kadar azaldığı bilinir: bu, aşırı iletkenlik olayıdır. Böyle bir maddeden yapılmış devredeki akım uzun süre kalır; çünkü akımı azaltacak hemen hemen hiç bir direnç yoktur. Bir magnetik alanın varlığı, olayın başlama sıcaklığını düşürür; bu yüzden aşırı iletkenlik sıcaklığına getirilmiş bir cisim, zayıf bile olsa bir magnetik alanın etkisiyle bu özelliğini yitirir. İlk *kriyotron*, Massachusetts Teknoloji enstitüsünden Dudley A. Buck tarafından 1956'da bulundu; üzerinde çok ince niyobyum telinden bir sargı bulunan küçük bir tantal çubuğu 4,2°K sıcaklıktaki sıvı helyum banyosuna batırılmıştı (bu sıcaklıkta iki maden aşırı iletkendir). Tantal 4,4°K'in üstünde bu aşırı iletkenliği kaybeder, niyobyum ise 8,7 K'e kadar korur. Niyobyum telinden zayıf bir akım geçirildiğinde meydana gelen magnetik alan, tantal'ın aşırı iletkenliğini bozmak için yeterlidir; bu yüzden tantal içindeki şiddetli bir akım bile ansızın kesilir. Fakat niyobyum telindeki akım kesilirse, tantal içinde akım yeniden ortaya çıkar.
Bu düzen, çok basit ilkeli bir röle meydana getirir. Bundan dolayı birbirini denetleyen çeşitli devreler kullanılırsa, elektronik ordinatörlerin lojik işlemleri yapılabilir. Kriyotronların başlıca kullanma alanı budur. Günümüzde kriyotronlar, vakumda buharlaştırılarak cam levhalar üzerine ince tabakalar halinde yerleştirilen, genellikle kurşun ve kalay gibi aşırı iletken madenlerden yapılır. Boyutları çok küçük olduğu için transistörlerden daha kullanışlıdır. Çok az elektrik harcar ve çok düşük bir sıcaklık gerektirir. (L)

KRİYOTÜRBASYON i. (fr. *cryoturbation*). Jeomorfol. Bk. DON *oynaması*.

KRİZ i. (yun. *krisis*, yargı'dan, fr. *crise*). Birdenbire beliren tehlikeli hastalık nöbeti: *Kalp krizi*. (Bk. ANSİKL. *Tıp bölümü*). ‖ Ruhsal dengesizlik: *Sinir krizi*. (*Eşanl.* BUNALIM.) ‖ Olayların değişik yönde gelişmesiyle meydana gelen karışık durum: *Gerçekte bir medeniyet değiştirme krizi içinde idik* (F. R. Atay). *Malî kriz. Siyasî kriz.* ‖ [Bir şey için] Azalma, bulunmama hali, eksiklik: *Para krizi*. (*Eşanl.* BUHRAN.)
— Fels. Bk. *Diyalektik* SIÇRAMA.
— Jinekol. *Âdetler arası kriz*, şiddetli bir karın - leğen ağrısı ve bazen âdetle ilgili olmayan küçük bir dölyolu kanamasıyle görülen ve aybaşının 15 inci günü ortaya çıkan belirti.
— Patol. *Hemoklazik kriz*. Bk. HEMOKLAZİ.
— ANSİKL. Avrupa'da görülen ilk büyük *kriz* XVI. yy.a rastlar. Bu yy.da Avrupalıların Amerika kıtasını tesadüfen bulmaları sonucu, Avrupa'da daralmağa yüz tutan değerli maden stokları Amerika'dan gelenlerle takviye edilmeğe başlandı. Daha önce Avrupa'daki madenlerden, yaklaşık olarak 500 000 ile 750 000 dolar değerinde altın ve gümüş çıkarıldığı tahmin ediliyordu. 1520 Tarihinden sonra İspanyolların aztek ve inka hazinelerini yağma ederek Avrupa'ya taşımalarından ötürü Avrupa'daki gümüş ve altın üretiminin dört kat arttığı tahmin edilir. Bu artış da bütünüyle ihtiyacı karşılamadığından hemen tükeniyor, yerine yenisi geliyordu. Böylelikle büyük miktarda değerli madenin akışı sonucunda, Avrupa'daki eski darlık kayboldu. Gümüş ve altının fiyatı ucuzladı; buna karşılık madenler aracılığıyle alınıp satılan malların fiyatları yükseldi. Nitekim 1600'de eşya fiyatları 1500 yılındaki fiyatların iki katına ulaştı. Bu kriz sonucunda *fiyat devrimi* diye adlandırılan durum ortaya çıktı. Aynı dönem sırasında ücret ve maaşlar da yükseldi. Toprak sahipleri de rant (toprak kirası) tutarlarını artırdılar. Artırılan toprak kirasının bütün ağırlığı köylülerin omuzlarına yüklendi. Bunun sonucu olarak köyler boşaldı ve köylülerin bir bölümü ayaklanıp çiftlikleri işgal ederken, öteki bölümü de şehirlere akın etmeğe başladı. Ancak bu durum kamu otoritesini ve özellikle devleti sarsmağa başladı. Zamanla, fiyatların artması ile gelirin para değerinin düşmesi ve yine aynı sebepten devlet giderlerinin yükselmesi sonucu ortaya çıkan *kriz* kontrol edilemez bir durum aldı. Özellikle bir para geliri kaynağı olmağa yüz tutan toprak üzerinde yoğunlaşan krizi önlemek için bir çözüm bulundu: ortada dolaşan paraların gümüş veya altın miktarını düşürmek veya bunların altın ve gümüş değeri ile olan oranlarını alçaltmak. Sonuç olarak ortaya çok sayıda ayarı düşük para çıkarmak yani *para tağşişi* yapmak yoluna gidildi. Ancak bu çözüm yolu oldukça tehlikeli bir usuldü. Zira paranın değerini düşürmek, belli bir sınırda tutulamazdı. Nitekim Gresham 1552'de, Henry VIII'in para tağşişi yüzünden altının İngiltere'den kaçtığını gördü ve değeri düşük (*mağşuş*) paranın değeri yüksek parayı (*sikke-i hasene*) piyasadan kovduğunu belirtti. Bu fiyat devriminden zararlı çıkan devlet o sıralarda Avrupa'nın en güçlü devleti olan İspanya oldu. Kazançlı çıkan devletler ise, Fransa, Hollanda ve İngiltere'ydi. Bu, *merkantilizm* anlayışının doğmasına yolaçtı. anlayışı güden ülkeler (Fransa, Hollanda, İngiltere), başka ülkeleri zaptetmek yerine altın ve gümüş elde etmek gerektiğine inanıyor ve siyasetlerini ona göre düzenliyorlardı. Bu sıralarda Osmanlılar merkantilizmle bir bakıma zıtlaşan ve ticarî ayrıcalıklar tanınmasına dayanan, *antimerkantilist* bir yol takip ediyor ve *kapitülasyonlar**a izin veriyorlardı. Bu da Osmanlıların Batı Avrupa ile olan ticaret dengesinin kesin ve sürekli olarak aleyhlerine dönmesine ve bunun da giderek maliye ve para sistemini olumsuz yönde etkilemesine sebep oluyordu. Ne varki ülkenin fütuhat dolayısıyle bir *ihtişam dönemi* içinde bulunuşu, krizin dış belirtilerini saklıyordu. İlk büyük sikke krizi 1584 yılında oldu. Krizin başlangıcı 1575 yılına rastlar. İran, Nemçe, Batı Akdeniz savaşları sırasında devlet giderleri büyük ölçüde arttı. Buna ek olarak 1580 yılından sonra İspanya'dan yayılan gümüş dalgaları Osmanlı ülkesine kadar uzandı. 1587'den sonra, ülkede bozuk akçelerle savaşılmağa başlandı. Yalancı gümüş akçelerinin eski rayiçle geçmesi, bir fermanda emredildi. Ayrıca tam kesin olmamakla birlikte, aynı tarihte bir akçe 3 kırat 1 habbe iken 2,5 kırat oldu, bu yüzden de altın ve eşya fiyatları değeri yükselme gösterdi. İlk çözüm yararlı olmadı. İkinci bir fermanla bozuk akçelerin toplanması istendi. Bu yol da olumlu sonuçlar vermedi. Bu arada 1583'te Erzurum, Bağdat, Halep bölgelerinden ülkeye giren kalp gümüş sikkeler (*şahil*) ortaya çıktı. Bunların da toplatılması emredildi ve İstanbul'dan dış vilâyetlere gümüş külçe nakledilmesi yasaklandı. 1584'te tabiî rayici 500 akçe olan 1 akçe gümüş 1000 akçeye, hattâ daha fazlaya çıktı. 1 dirhem gümüş, 2 akçeden 12 akçeye yükseldi. Kâtip Çelebi, *gümüş istilâsı* ve sikke değerlerinin bozuluşu sonucu ortaya çıkan krizi gidermek amacıyle 1584'te bir sikke tashihi yapıldığını öne sürer. Ancak kararın uygulanıp uygulanmadığını gösteren kesin belge yoktur. 1588'de yine buna benzer bir karar kuvveden fiile geçemedi. 1640-1652 Yılları arasında birçok önemli olay meydana geldi. Yine piyasada dolaşan sikkeler kalp para idi. Bu arada sadrazamlığa getirilen Kemankeş Kara Mustafa, para krizini gidermek için ilk defa bir denk bütçe yaptı. Bazı tahsisatı azalttı, sipahilerin ve yeniçerilerin sayısını indirdi. Kadılara, seyyitlere, mütekait askerlere ve bütün reayaya vergiler koydu. Elinde hileli *esame tezkeresi* bulunanları cezalandırdı. Gelir ve nüfus sayımı yaptırdı ve bazı zorunlu madelerin narhlarını düşürdü. Böylelikle 6 000 keseye yakın bir gelir fazlası sağladı. Aynı şekilde 1640'ta kuruş 125'e, altın ise 250'ye çıkmıştı. Kuuş fiyatı 80'den, altın 160'tan olmak üzere yeni akçeler kesildi. Bu itibarî ayarlama 1699'a kadar korundu. Osmanlı imparatorluğu daha sonraki dönemlerde de kalp para yüzünden krizlerle karşılaştı. Bu krizlerden biri de, 1656'da çıkan ve esnafın öncülük ettiği bir ayaklanmadır. Esnafın kalp paraları kabul etmemesi, yeniçeri ve sipahileri güç durumda bıraktı. Bu sonuncuların başlattığı ayaklanma beş gün sürdü ve ticarî hayat bu süre içinde bütünüyle durdu. Avrupa'da XIX. yy. ortasına kadar görülen *iktisadî krizler*, çoğu, tarım üretiminin düşüklüğünden ileri gelir, her yerden önce köylere dokunur, yiyeceğinin yüzde 50'si ekmek olan köylünün aç kalmasıyle sonuçlanırdı. Üstelik köylünün satın alma gücü de yok olur, tüketim düşüklüğü yüzünden sanayi tıkanırdı. Fakat, iktisadî hayata, müteşebbisin bir işaretiyle durdurulabilen hafif sanayi (dokuma, yapı), hâkim olduğu için, aşırı stoklama önlenir, kriz de kolayca geçiştirilirdi. 1848 Krizinin sebebi de tarımsaldı: İrlanda'da çıkan patates hastalığı (1845), Hollanda'ya ve Almanya'ya bulaşmış, 1846-1847'de kötü hava şartları yüzünden her yerde düşük mahsûl alındığı için kıtlık baş göstermişti. 1847 Şubatında Avrupa'da yarım milyondan fazla insan öldü, bir milyon kişi de işsiz kaldı. Ölümler ve A.B.D.'ye göç yüzünden İrlanda, nüfusunun yüzde 50'sini kaybetti. 1847'de ingiliz (özellikle pamuk ve demiryolu), fransız (iplik, maden), belçika (keten işleme) sanayileri, ürünlerini satamamak ve kredi alamamak (bankalar dış ülkelerden tahıl almak için ihtiyatlarını tüketmişlerdi) yüzünden faaliyetlerine ara verdiler, böylece iktisadî durgunluk bütün Avrupa'ya yayıldı. Üstelik, taşrada başlayan sosyal kriz (Fransa'da tahıl nakliyecilerine suikast, Württemberg'de açlık ayaklanması), işsizlik yüzünden şehirlere de sıçradı (Cenova'da ekmek kıtlığına karşı ayaklanma, 1847'de Viyana'da fırınların yağma edilmesi). İktisadî kriz, bütün ülkelerde bir hoşnutsuzluk doğurdu. Bu durum, Avrupa'yı saracak olan siyasî buhran için elverişli psikolojik ortamı yaratmış oldu. Fakat, fiyatlar 1849'da en aşağı seviyeye indikten sonra tekrar yükselmeğe başladı. 1850'de Kaliforniya'da ve Avustralya'da altın madenlerinin bulunması ve demiryollarının hızla gelişmesi, krizin çözülmesini kolaylaştırdı. 1848 Krizi, eski tarz krizlerin sonuncusudur. Bu tarihten sonra sanayi üretiminin gelişmesi, ulaşım yollarının genişlemesi, bütün ülkelerin para ve bankacılık sistemlerinin karmaşık biçiminde birbirini etkilemesi gibi sebeplerle krizler yeni bir görünüş kazandı.

Artık tarımdaki düşük üretim değil, sanayideki üretim fazlası söz konusuydu. Hafif sanayiden ağır sanayiye geçiş yüzünden, krizler çok daha büyük ve uzun süreli oluyordu. Ağır sanayii durdurmak zordu; dünya ekonomisinde başı çeken artık dokumacılık değil, maden sanayii idi. Bu sanayi dalında kullanılan yüksek fırınlarda odun yerine kok kömürü kullanılıyordu. Çıkardıkları dökme maden miktarı, ihtiyacı aşsa bile, üretime devam ediliyordu. Fırınların içinde biriken gazlar patlayabileceği için üretimi durdurmak tehlikeliydi. Yeniden çalıştırmak için gereken malzeme ve zaman, masrafları çok artırıyordu. Taşıma araçlarının hızla gelişmesi; insan veya hayvan gücünün yerine enerji kaynaklarının konmasıyle sanayi üretiminde görülen geometrik artış ve tarımın gittikçe daha büyük ölçüde makineleşmesi piyasayı gittikçe artan miktarlarda ürünle doldurdu; bu sefer de, tüketicilerin satın alma güçlerinin aşılması tehlikesi belirdi. 1857'den 1920'ye kadar, dünya ekonomisi sekiz kriz geçirdi. İlk ikisi, üç büyük sanayi ülkesinin sınırlarını aşmadı: A.B.D., İngiltere, Fransa, 1857 krizinin sebebi, altın üretiminin yetersizliği yüzünden demiryolu şirketlerinin yıkılmasıyle New York, Paris, Londra ve Viyana'da borsa değerlerinin birden düşmesi ve ayrıca, özellikle A.B.D.'de devlet hazinesi ile ilgili güçlüklerin ortaya çıkmasıydı. 1864 - 1866 Krizine ise, tüketimin azalması yolaçtı ve bu kriz bankacılık çevreleriyle sınırlı kaldı (11 mayıs 1866'da «Black Friday» [Kara Cuma], Londra'da Overend Vurney şirketinin iflâs etmesi, Paris'te Crédit Mobilier'nin tasfiyesi).

Sanayileşmenin gelişmesiyle birlikte krizler Orta Avrupa'ya da yayıldı: özellikle demiryollarını ilgilendiren 1873 krizi Avusturya ve Almanya'da ortaya çıktı; A.B.D.'ye de sıçradı; bu ülkede, 1877'de en yüksek aşamasına ulaştı (Chicago ayaklanmaları); ama 1878'de düzelme başladı.

Büyük projelerin gerçekleştirilmesi, milletlerarası demiryollarının tamamlanması, bu alandaki yatırımları yavaşlattı ve diğer alanlara kaydırdı; böylece, kriz etkeni olarak demiryollarının önemi azaldı. Bu konuda en önemli etken bankacılık meseleleriydi. Nitekim, 1890-1893 krizi bu türdendir. Bu kriz sonunda, Londra Baring bankası (1890) ve A.B.D.'de 600 banka iflâs etti (1893). A.B.D.'deki durum işsizliğe yolaçtı (grevler). 1900 Krizi de bankacılık meselelerinden doğdu. Avrupa dışına taşmadı, en çok Almanya ve Rusya'yı etkiledi; 1905 Rus ihtilâlinin sebeplerinden birini meydana getirdi. 1807'den sonra, borsa ve bankacılık etkenleri, aslında, bütün dünyaki maden ve sanayi üretimi fazlasının dış belirtisidir. Çok kısa süren 1907 krizi A.B.D.'de bakır fiyatlarının düşmesinden meydana geldi; 1913 krizi genel üretim fazlasından ve iç tüketim azlığından Almanya'da doğdu, Birinci Dünya savaşının çıkmasıyle duruldu; 1920'de, savaş donatımında ulaşılan fazlalık ve savaşçı ülkelerin ithalatı durdurmaları, dünyayı saran bir iktisadî durgunluğa yolaçtı. Japonya'da başlayan bu durgunluk (martta ipek fiyatlarının düşmesi), bütün Asya'yı ve A.B.D.'yi sardı (bakırın düşmesi), sonunda çok şiddetli bir borsa krizine (özellikle Paris'te) ve büyük işsizliğe yolaçtı (1921'de A.B.D.'de 4 milyon işsiz). 1922'den sonra, Avrupa'nın yeniden imar edilmesi ve dünya yatırımlarının artması krizi dağıttı. Bunun yolaçtığı refah ve esenlik, tüketicilerin satın alma gücünü hesaba katmayan bir üretim artışının bütün dünya için gösterdiği tehlikeyi, geçici olarak gizledi: 1929 borsa iflâsı dramın içyüzünü ortaya çıkardı.

● 1929 *İktisadî krizi.* 24 Ekim 1929'da Avrupa'nın imarı, tropikal ülkelerin milletlerarası ticarete katılması, A.B.D.'nin tarım ve sanayi alanlarında olağanüstü gelişmesi ile meydana gelen iktisadî refah havası gibi olaylar ve şartlar içinde, benzeri görülmemiş bir iflâs New York borsasını kökünden sarstı: 19 milyondan fazla senet piyasaya sürüldü, kıymetlerin düşmesi, öbür piyasalarda da kurların azalmasına ve fiyatların düşmesine yolaçtı. Fiyat düşüklüğü A.B.D.'de 1932'ye kadar sürdü.

Kriz, büyük bir hızla dünyaya yayıldı. 1929'da Kanada altın ödemelerini sınırladı: Arjantin ve Uruguay da bu tür ödemelere ara verdi; 1930'da bütün amerika ülkeleri, Avustralya ve Yeni Zelanda krize kapıldı ve paralarının değerini yüzde 8 ile yüzde 50 arasında düşürmek zorunda kaldılar. 1931'e kadar direnen Avrupa, aynı yılın mayısında, Viyana'nın en önemli bankası olan Kredit Anstalt'ın kapanmasıyle para krizinin içine düştü. Bunun yarattığı panik Orta Avrupa'ya, Almanya'ya, Fransa'ya yayıldı. Fransa'da birçok banka güç duruma girdi. Kriz dalgası İngiltere'ye geç ulaştı, fakat 1925'te yapılan para değeri tespiti (*Gold Standard act*) çok yüksek seviyede tutulduğu için, şiddeti de aşırı oldu. Bütün bu ülkelerde, krizin belirtileri aşağı yukarı aynı idi: *fiyatların düşmesi* (1929-1932 arasında, toptan fiyatlar indeksi 100'den İngiltere'de 67'ye, Fransa'da ve A.B.D.'de 68'e, Almanya'da 70'e düştü, hammadde fiyatları en az yüzde 50 oranında alçaldı v.b.); *borsa değerlerinin düşmesi* (1929-1932 arasında A.B.D.'de yüzde 25, Fransa'da yüzde 50 oranında düşme); *sanayi üretiminin kısılması* (1929 - 1932 arasında dünya ölçüsünde yüzde 38, A.B.D. ve Almanya'da yüzde 50); *işsiz sayısının artması* (Almanya'da 6 milyon, İngiltere'de 3 milyon, A.B.D.'de 12 milyon); *iflâsların artması* (Fransa'da B.N.C., Citroën v.b.); *milletlerarası takasların kesilmesi* (yüzde 80 oranında); *tarım ürünleri satışında durgunluk.* Daha önce benzeri görülmeyen bu krizin nitelikleri, evrensel, kuvvetli ve uzun süreli olmasıdır. Sebeplerinin başında, yüksek konjonktürden alçak konjonktüre geçiş gelir. Bu durum kapitalist iktisat sisteminde olağandır. Ancak, bunun yanında iki yanlı bir tüketim azlığı buhranı da vardır. Nitekim Avrupa'da savaş sonrası imar hareketlerinin bitmesiyle tüketim kapasitesi daraldı. Oysa güçlü bir sanayi kurulmuştu ve ürünlerine sürüm alanı bulmakta zorluk çekiyordu. Asya, Afrika ve Amerika'nın az gelişmiş ülkelerinde yaşayan insan yığınlarının satın alma gücü ise çok azdı; bu yüzden, imkânlarını kaybeden avrupalı ve amerikalı tüketicilerin yerini dolduramıyorlardı. Böylece, *tüketim azlığı krizi, üretim fazlası krizi* şeklini aldı. Kriz, sanayi kesiminde büyük bir hızla gelişti. Yatırımlar 1919'a kadar bu kesimde çok yüksek oranlara ulaşmıştı (özellikle petrol ve kömür üretiminde). Ağır maden sanayiinde (1910'da 6 milyon ton döküm; 1929'da 98 milyon ton) ve mamul mallarda da durum farksızdı. Metotların rasyonelleşmesi ve krediye daha fazla başvurulması, mamul malların arzını çoğattı. Krediler, krizi şiddetlendirdi. Borç alanlar, aylık ödemeleri gelirlerine eş veya daha yüksek olduğu için, satınalmalarını durdurmak zorunda kaldılar. Bunun sonucunda işsizlik arttı; krediyle mal alanlar ödemelerini de durdurunca maliye ile ilgili güçlükler ortaya çıktı; birçok üretici firma iflâs etti. Öte yandan, tarım ürünlerinin sürümü de güçleşti.

Tarımın sıkıntılı bir döneme girmesinde amerika piyasasının teşkilâtsızlığı ve tropikal ülkelerin tek tip ürüne bağlanmaları rol oynadı; tropikal tarımın 1925'ten 1928 sonuna kadar olağanüstü mahsul alması da durumu ağırlaştırdı. Kanada'da buğday ürünü, 1914'teki miktarın iki misline çıktı ve sürüm imkânı kalmadı. Diğer önemli alanlarda da krizler başgösterdi: Brezilya'da kahve (dünya üretiminin dörtte üçü), Afrika'da kakao, Küba ve Cava'da şekerkamışı. Ürününü satamayan köylünün parası tükendiği için, gübre ve tarım malzemesi sanayileri de krize sürüklendi. Böylece her kriz, yeni bir kriz doğurmağa başladı.

İçine düşülen fâsid daireden kurtulmak için birçok çare düşünüldü ve uygulandı. İlk çözüm yolları para ile ilgili (kambiyo denetimi; İngiltere [21 eylül 1931]. İngiliz Milletler topluluğu üyeleri, iskandanav ülkeleri ve A.B.D.'nin altın esasını bırakmaları) ve iktisadîdir (ödenek ve yardımlar, stok tesisi, aşırı stokların yok edilmesi v.b.). Fakat bu çareler geçiciydi, gerçek çözüm yolları iktisadî yapıda köklü değişiklikler yapılmasını gerektirdi. Önce üretimin düzenlenmesi ele alındı. Bu davranışın amacı, arzı, hem milletlerarası çapta (şeker, kauçuk, kalay konusunda yapılan konferanslar, katılmayan ülkelerin konulan kotalara uymaması yüzünden, başarı kazanamadı), hem de millî sınırlar içinde azaltmaktı (gümrük vergilerinin artırılması, ithalâtın kontenjanlara bağlanması, yurt içi üretimin azaltılması, tavan fiyat tespiti). Sayılan çarelerin A.B.D. (Roosevelt'in New Deal'i), İngiltere, Fransa, Almanya ve Orta Avrupa ülkelerinde uygulanması, bu ülkelerin iktisadî yönden kendi kendine yeterli olmasına yolaçtı. Türkiye'yi de etkileyen bir krizin sonucunda 1930 yılında döviz işlemleri izne bağlandı.

Ayrıca, iktisadî dolaşımı canlandırmak için, devletler, bayındırlık işlerine girişmek ve işsizliği azaltarak iktisadî faaliyetin yeniden başlamasını sağlayan bir silâhlanma siyaseti gütmek yoluyle, üretimlerine yeni sürüm alanları açmağa çalıştılar. Diktatörlükler tarafından ortaya atılmış olan ve demokrasiler tarafından belli bir gecikmeyle benimsenen bu metotlar, iktisadî bozukluğu gidermekte etkili oldu, ama aynı zamanda dış piyasaları ele geçirmek için yapılan mücadelenin pekiştirdiği bir savaş tehlikesini de ortaya çıkardı. Bu yarışta demokrasiler daha talihliydi; çünkü sömürgelerinde (İngiltere, Fransa ve Belçika'nın bu çeşit sömürgeleri vardı) ve Güney Amerika'da (A. B. D.'nin bu kıtada pazarı vardı) hazır pazarları bulunuyordu.

Buna karşılık, kalabalık ve sömürgesiz sanayi ülkeleri, gittikçe kuvvetle uyguladıkları «damping» sistemine rağmen elde edemedikleri pazarları kuvvet zoruyle yaratmağa giriştiler; bu da, diktaların emperyalizmine yolaçtı (Japonların Çin'de, Almanya'nın Orta Avrupa'da yayılması).

1929 Krizi, basit devrî kriz niteliğini aştı, kapitalist ekonominin yapısını etkileyen bir olay niteliğine büründü; sonuçları büyük ölçüde siyaset alanına taştı; A.B.D. (dolar bloku), İngiltere (sterling bloku) ve Fransa (altın bloku) çevresinde rakip para bloklarının oluşmasına yolaçtı. Böylelikle demokrasiler, diktalar karşısında bölünmüş oldu. Dikta rejimleri krizden fazla zarar gören ülkelerde umutsuzluğa kapılan halk yığınlarının, kendilerine bir kurtarıcı aramasıyle ortaya çıkmıştı. Bu özellikleriyle, 1929 krizi, 1939 savaşının sebeplerinden biri olarak görülebilir. Bir yandan da, kriz kapitalist dünya ekonomisinin evriminde bir dönüm noktası oldu. Bunun sebebi, liberal ekonomi yerine güdümlü ekonomiye başvurma gereğinin açıkça ortaya çıkmasıdır. Devletin birçok üretim kesimine müdahaleye başlaması da bu gereğin belirtisidir. A.B. D.'de Roosevelt'in New Deal'i, Fransa'da «Halk cephesi» siyaseti, dikta rejimlerinde «iktisadî yeterlik» sistemi, bu müdahalenin örnekleridir.

1929 Krizinden sonra Kore savaşı sırasında da bir dar boğazdan geçildi. Türkiye zaten İkinci Dünya savaşı sonunda (1944) üretiminin daralması ve hazine kefaletini haiz iskonto bonolarının iskontolarının artış göstermesi, para iç değerinin yükselmesi, dış değerinin durması yüzünden bir krizle karşılaşmış ve bu kriz aynı yıl yapılan bir devalüasyonla giderilmeğe çalışılmıştı. 1951 Yılında patlak veren Kore savaşı, ülkeyi yine bir krizle karşılaştırdı. Dünyada, özellikle A. B.D.'de fiyatlarda büyük artış olmuştu. Bu da Türkiye'ye giren ithal malı fiyatlarını ve bunun yanı sıra ülke içi fiyatları artırdı. Maliyet artışı yüzünden fiyat artışlarını körükleyen bu durum, bir bakıma 1954-1958 yılları arasındaki krizin de sebebini teşkil etti. Sürekli bütçe açıkları, iktisadî devlet teşekküllerinin artan finansman ihtiyacı, çiftçilerin olağanüstü yüksek taban fiyatlarıyle desteklenmesi gibi etkenler bu krizin belli başlı sebepleriydi. Buna paralel olarak dış borçların artış göstermesi ve ödemeler bilânçosunun sürekli açık vermesi, krizi körükleyen etkenler arasındaydı. Bunun sonucu 1958 yılında fiilî devalüasyona gidildi ve bazı tedbirler alınarak *İstikrar* (4 Ağustos istikrar programı) sağlanmağa çalışıldı. Ayrıca 1959'da dış borçlar için alacaklı ülkelerle bir konsolidasyon antlaşması yapmak gerekti.

● *Son para krizleri.* Batı dünyası 1967 yılından beri oldukça önemli krizlere sahne oldu. Önce Büyük Britanya'da Londra ve Liverpool dok işçilerinin grevi, Süveyş kanalının kapanması gibi arızî sebeplerle ihracatın azalması ve ödemeler bilançosunun

ısırgan kelebeği
çit sarmaşığı

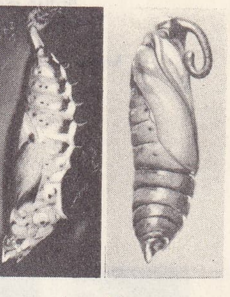

krizalitler

Foto. Vincent (LAROUSSE)

Rembrandt'ın eseri, British museum, Londra; Leonardo da Vinci'nin eseri

kroki

açık vermesi sonucu 1967 konusunda *sterlin'*in değerini yüzde 14,3 oranında düşürdü. Sterling'in devalüasyonunu, mart 1968'de ortaya çıkan *altın paniği* veya *dolar krizi* geldi. Zira A.B.D. ödemeler bilançosu açık vermekteydi. Vietnam savaşı bir yandan giderleri artırıyor, öte yandan avrupa ülkelerinin elindeki dolar stoku büyüyordu. Hattâ A.B.D.'den çıkan bu dolarlar bütün dünyada dolayışor ve ülkeye geri dönmüyordu. Nitekim *eurodolar* adı verilen bu dolarla ülkeler arasında ticaret yapılmaktadır. Meselâ Fiat firması, satın aldığı malların karşılığını ingiliz veya japon firmasına bu dolarla ödeyebilir. İşte bu arada B. Almanya, İtalya, Hollanda ve Fransa ellerindeki doların büyük bölümünü altına tahvil ettiler. Bunun bir sonucu olarak A.B.D.'nin stokları önemli şekilde düşme gösterdi. Ayrıca A.B.D.'nin içerdeki enflasyonu ve Vietnam savaşını önleyici tedbirler alamayışı, özel şahısları, özellikle spekülasyon amacıyle elde para tutanları fazlasıyle ürküttü. Bunlar ellerinden dolarları çıkarmağa başladılar. Kriz sırasında, devletlerin doları altına çevirme isteği geri bırakıldı. Ancak özel kişilerin, ellerindeki doları altına çevirmeğe devam etmeleri doları tehdit etmeğe başladı. Bunun üzerine 20 mart 1968'de toplanan *Altın birliği* üyeleri yeni kararlara vardılar. Toplantıda altının değerinin yükseltilmesi şıkkı, S.S.C.B. ve Güney Afrika gibi altın üreten ülkeleri mükâfatlandıracağı gerekçesiyle reddedildi ve *İkili Altın Borsası sistemi* (Two Tier Gold Market system) kurulması kararlaştırıldı. Bu sisteme göre A.B.D., yabancı ülke Merkez bankaları elindeki resmî dolarları yine 1 ons=$ 35 paritesi üzerinden altına tahvil etmeyi kabul ediyordu. Ancak özel kişilerin dolar alımsatımı serbest bırakılıyordu. Bu krizin etkileri, 1968 mayıs olaylarından sonra Fransa'da görülmeğe başlandı. De Gaulle'ün devalüasyon çözümüne kesinlikle taraftar olmayışı yüzünden krizin önlenmesi 1969 ağustosuna kaldı. Bu tarihte Fransa frangı yüzde 11,1 oranında devalüe etti. Frangın devalüasyonundan sonra gözler alman markına çevrildi. Zira Federal Almanya, dış ticaret bilançosu yegâne olumlu bakiye veren ülkeydi. Çok geçmeden, 1969 eylülünde markın değeri serbest bırakıldı. Bir ay sonra da yüzde 9,3 oranında değeri yükseltildi. 1970 Mayısında da Kanada dolarının değeri serbest bırakıldı.

KROİSOS bir yunan amforasından detay Louvre müzesi, Paris

Bu krizler Türkiye'yi de etkiledi. Gerek dış baskılar, gerek ülkenin iç ekonomik yapısı ülkeyi sürekli olarak kriz dönemine sokuyordu. 1965 Yılında görülen kriz belirtileri giderek çoğaldı; zira bu yılda maliyetlerin yükselmesi, hem maliyet itici enflasyonun başlamasına yolaçtı, hem de bunun sonucunda toplam harcamalar artarak fiyatlar genel düzeyinin yukarıya çıkmasına sebep oldu. Bunların yanısıra ekonomideki arz-talep dengesizliği, ülke içi fiyatlarda 1958'den beri görülen yüzde 80 artış, dış ticaret açığı ve işçi gelirlerinin artış göstermesine rağmen, dış ödemeler bilançosunun sürekli açık vermesi ve bu arada Türkiye'nin dış ticaretinde önemli rol oynayan ülkelerin paralarını devalüe etmeleri (sterling ve frank) ve aşırı şekilde taban fiyatlarının artışı bazı tedbirler alınmasını zorunlu kılıyordu. Nitekim 1970 yılında bir dizi tedbirle birlikte «Türkiye'nin dış ödemeler bilançosu açığını kapatmak ve bunun ihraç malları üretimi üstündeki olumsuz etkilerini ortadan kaldırmak» gerekçesiyle türk parasının dış değeri düşürüldü. Ayrıca enflasyoncu baskıyı önlemek üzere, reeskont haddi yüzde 7,5'ten yüzde 9'a çıkarıldı. Ancak toplu sözleşmeler sonucu, maliyetlerinde bir artış görülen İktisadî Devlet kuruluşlarının ücretlerine yapılması gereken zamların zamanında uygulanmayışı üretimin daralmasına, bu da giderek bölgesel işsizliğin artmasına sebep oldu (1971). Özellikle inşaat kesiminde nispî bir durgunluk görüldü. Ayrıca devalüasyondan sonra ithal edilen ara mal fiyatlarının yükselmesi, işçi ücretlerinde görülen artışlar ve dış ticaret ilişkilerinde uygulanan yeni rejim, fiyatların artmasına, ticaret işlemlerinin gecikmesine ve genel olarak hem durgunluğun, hem de enflasyonun yer aldığı bir krize yolaçtı. 1971 Ağustosunda hükûmet işçi temsilcileriyle görüşerek, nispî de olsa ücretlerin artırılmasına ve böylelikle maliyet enflasyonunu durdurmağa yöneldi. Ayrıca inşaat kesimiyle diğer durgunluk gösteren kesimlerde canlandırma tedbirleri alındı.

Batı dünyasında kriz durulmamıştı. Alman markı yeniden dalgalanmağa bırakıldı (1971 mayıs). Aynı ay içinde İsviçre frangı yüzde 17,1, Avusturya şilini yüzde 5,05 oranında reevalüe edildi. Ancak bütün bu köktenci çözümlere rağmen, doların durumu bir türlü düzelmedi. Nitekim bu durum A.B. D. başkanı Nixon'ı 1971 ağustosunda bir dizi tedbir almağa sevketti. Bu tedbirlerin sebepleri para, ödemeler bilançosu, fiyatlar ve istihdam yönlerinden incelenebilir. Para açısından bakıldığında A.B.D.'nin son yıllarda büyük çapta harcamalara giriştiği görülür: Vietnam savaşını finanse etmek, yabancı mallar satın almak, Üçüncü dünyaya yardım etmek ve dışarıya büyük ölçüde turist çıkarmak. Bütün bunların sonucu dünyaya büyük ölçüde dolar yayıldı. Yalnız avrupa ülkelerinin elinde 21 milyon dolar vardı. 1949'da 25 milyon olan amerikan altın stoku 10 milyona düştü. Bu bütün dünya için tehlikeli oldu. Herkes elinde bulunan *hasta para*'dan kurtulmağa çalışıyordu. Dünya piyasalarında doların değeri bir yandan da düşmeğe devam ediyordu. Almanya'da, üç ayda yüzde 8 oranında bir düşme görüldü. Para aksaklıklarını gidermek için Nixon tarafından ileri sürülen tedbirler şu noktada toplanır: *Konvertibilite*'nin yani doların altınla değiştirilmesinin kaldırılması, saklanan stokun bundan böyle korunması, dış yardımda yüzde 10 oranında bir tasarrufa gidilmesi (bir yılda 4,7 milyon dolar döviz kazancı umuluyor) ödemeler bilançosu, ithalâtın ihracattan fazla olması sebebiyle dengede değildi. 1971 Yılında, açık 12 milyon dolara yaklaşacaktı. Bunu önlemek için ithal mallarına, yüzde 10 oranında bir resim konuldu. Bu karar Japonya, Almanya, İngiltere gibi A.B.D.ye ihracat yapan ülkelerde sert tenkitlere sebep oldu. Krizin en açık belirtisi olan fiyat yükselmeleri oranı 1971'de oldukça fazlaydı; bir kaç yıl öncesine kadar yüzde 2 oranında kalan bu yükselme, 1971'de yüzde 6'ya yükseldi. Bunun, özellikle sendikalarca elde edilen yüksek ücretlerin sonucu olduğu belirtildi ve buna karşılık eski bir avrupa tedbirine başvuruldu; *ücretler, fiyatlar, kiralar* ve anonim şirketlerinin kasasındaki *temettüler* üç ay süre ile donduruldu. Bir de otomobil imal eden sanayiden alınan yüzde 7 oranındaki vergi kaldırıldı.

Bu kararlar, A.B.D. ile Avrupa Ekonomik ortaklığı ülkelerinin arasının açılmasına sebep oldu. A.B.D. malî çevreleri alınan tedbirlerin geçici olduğunu ve bunun ortadan kalkması için özellikle batı avrupa ülkelerinin paralarını *reevalüe* etmeleri, daha çok A.B.D.'den mal almaları ve savunma giderlerini kendilerinin yüklenmeleri gerektiğini belirtiler. Ancak bu kararlar Avrupa Ekonomik ortaklaşması ülkelerini tarımsal alanda da güç duruma soktu. Zira avrupalı çiftçiler Ortak pazar içinde özel bir rejime tabi idiler: ürünlerinin fiyatları destekleniyor ve onlara asgarî bir fiyat garanti ediliyordu. Hesap kolaylıkları sağlamak için bu fiyatın bir tek para ile değerlendirilmesi gerekti. Avrupalılar bunun için bir *yeşil dolar* buldular ve bunu altına göre ayarladılar. Ancak Nixon'ın kararlarının yanısıra alman markının ve hollanda florininin dalgalanmağa bırakılması, bozukluğu ortaya çıkardı. Altı ülkenin çiftçileri arasında eşitliğin bozulmaması için bu ülkelerin paralarının değerinin sık sık değişmesi gerekmekteydi. Eşitliği yeniden kurmak için, yeni bazı gümrük tedbirleri alındı. Ancak denge hemen sağlanamadı. Bütün bunlar olurken S.S.C.B. bu krizin kapitalist sistemin bir sonucu olduğunu söyledi ve parasını A.B.D. doları ve fransız frangı karşısında sabit bırakırken diğer paralara göre devalüe etti. Japonya da *yen'*in değerini serbest bırakmak zorunda kaldı.

— Tıp. Enfeksiyonlu hastalıklarda kriz bazı özel belirtilerle kendini gösterir: bol ter ve sidik, bazen ishal ve kusma ve daima ateşin düşmesi. Kriz, özellikle şiddetli hastalıklarda, organizmayı saran mikroplara karşı vücut savunma güçlerinin üstünlük kazandığını gösterir. Gerçekten, hastalık sırasında saldırgan kuvvetlerle (mikroplar) vücudun savunma gücü arasında sanki bir denge vardır. Savunma gücü üstün çıkarsa, bir an gelir, hemen hepsi ölen mikroplar, *kriz* denen yıkımla yok olup gider; aynı zamanda, toksin yapımının durması, toksinlerin süzülüp atılması ve terleme yoluyle vücudun soğuması yüzünden ateş düşer. İyileşmenin başlangıcını ifade eden bu kriz, hastalığına göre, oldukça belirli günlerde ortaya çıkar. Galenos, bu günlere *kritik günler* adını verir (zatürree'de 9. gün, tifoda 21. gün v.b.). Kritik günler organizmadaki savunma gücünün en yüksek düzeye ulaşması için geçmesi gereken sürenin sona erdiğini ve vücudun tehlikeli konuklarından kurtulmak için gerekli tedbiri aldığını gösterir. Diskrazi hastalıklarında (damla, romatizma), kriz biraz daha değişik bir anlam taşır; bunlarda kriz bir tedbirsizlik veya ortamdaki bir değişiklik sonucunda ortaya çıkar ve intanlarda olduğu gibi, zararlı kalıntı ve birikmelerin ağrılı durumlarına yolaçar. Kriz sonunda bu kalıntılar dışarı atılıp, hasta iyileşmeğe yüz tutar. Meselâ damla hastalığında krizi bol ürik asit atılması, hastalığın durması ve iyileşme izler. Sinir hastalıklarında kriz, düzensiz hareketlerle ortaya çıkan, genellikle bilinçsiz, kaynakları çeşitli ve hastalık durumunun birdenbire en yüksek derecesine varmasıyle kendini gösteren bir durumdur. Bu durumun en belirgin örneği sara nöbetlerinde görülür. (→ Bibliyo.) [LM]

KRİZA (John), amerikalı dansçı (Berwyn, İllinois 1919). Öğrenimini tamamladıktan sonra karakter dansçısı olarak Ballet theatre topluluğuna bağlanan sanatçı daha çok kendi yarattığı balelerin başarılı olmasını sağlamıştır: *Truvalı Elena* (D. Lichine'in 1942); J. Robbins'in *Fancy Free* (1944), *İnterplay* (1945) ve *Tıpkıbasım* (1946); A. De Mille'in *Fali River Legend* (1948); *Sebastian* (1957); H. Ross'un *Caprichos* (1950); K. Mac Millan'ın *Winter's Eve* (1957). Ayrıca E. Loring'in, *Billy the Kid*, A. Tudor'un *Offenbach in Underworld* rollerini icra etti. Ballet theatre'ın yeni topluluğu olan American Ballet theatre'da (1960) daima birinci dansçı olarak çalışmış olan Kriza, 1966'dan beri topluluğun yöneticiliğini yapmaktadır. (L)

KRİZALİT i. (yun. *khrysallis*'den fr. *chrysalide*). Yetişkin olmadan önce bir böceğin, özellikle bir kelebeğin bulunduğu hareketsiz hal.

— ANSİKL. *Krizalit*'lere, bazılarının yaldızlı (yun. *khrysos*, altın) oluşundan dolayı bu ad verilir. Tırtıl, krizalit haline geçmeden önce bir barınak arar, ipeksi bir kozaya bürünür, tabiatına göre ya toprağa gömülür veya yaprakların v.b. arasına saklanır. Kelebek krizalitleri, üzeri sırla kaplı küçük mumyalara benzer; ayaklar, kanatlar ve hortum göğüs kısmına sıkıca yaslanmıştır; tek hareket eden kısım on halkalı karındır. Krizalit döneminin süresi birkaç gün ile iki yıl arasında değişir. Bu sırada bir kısım dokuların yok olmasına ve bir kısmının çoğalmasına rağmen böcek soğuğa karşı büyük bir dayanıklılık gösterir. Kelebek olarak dışarıya çıkacak hale gelince, nemf dericiğine basınç yaparak onu yırtmağa çalışır; dericik sırt tarafından boydan boya yırtılır ve böcek, içinden yavaşça çıkmağa çalışır; kılıfından çıkar, gücü yettiği zaman kırışık

Foto. Anderson-Girudon, Vincent (LAROUSSE)

kanatlarını açar. Krizalitler kendilerini askıya alış şekline veya bulunduğu yere göre beş kategoriye ayrılır; 1. belden askılılar ortadan geçen kuşak şeklindeki bir bağla kendilerini askıya alır (lahana kelebeği); 2. kuyruktan askılılar, baş aşağı asılır (kelebek); 3. sarmalılar, katlanmış bir yaprağın veya ipekle birbirine bağlı iki yaprağın arasına yerleşir (hesperis); 4. kozalılar; 5. gece kelebeklerininki gibi toprak içinde veya üstünde duranlar. (L)

KRİZALİTLEŞMEK dönşl. f. (*krizalit*'ten *krizalit-le-ş-mek*). Başkalaşma ile krizalit haline geçmek. (L)

KRİZAMİN i. (fr. *chrysamine*). Kim. Benzidin veya tolidin'in diazolanmasıyle türeyen, sarı renkli çeşitli boyarmaddelere verilen ad. (L)

KRİZANİLİN i. (fr. *chrysaniline*). Kim. Ticarî *fosfin*'in temel bileşemi olan boyarmadde.

— ANSİKL. *Krizanilin*, akridinik bir boyarmaddedir: diaminofenilakridin. Alkol içinde, $C_{19}H_{15}N_3$, $2H_2O$ formülünde sarı iğneler halinde billûrlaşır; 265°C'ta erir. Kırmızı olan tuzları ipek ve yünü sarıya boyar. Bir asitle birlikte 180°C'ta ısıtıldığı zaman *krizofenol*'e $C_{19}H_{14}N_2O$, $2H_2O$ dönüşür ve amonyak açığa çıkar. (L)

KRİZANTEM i. (fr. *chrysanthème*). Kasımpatı: *Gûyâ ki o gün Dicle'nin üstündeki mâtem / Âfâka sürükler sarı güller, krizantem...* (Ahmed Hâşim). *Krizantem sonbahar çiçeğidir.* (M)

Krizantem nişanı, imparator Meiji tarafından (Mutsu Hito) 1876'da ihdas edilen japon nişanı. Bu nişan ancak prenslere verilir ve menekşe rengi zırhla işlenmiş kırmızı bir şeritle takılır. (L)

KRİZANTEN i. (fr. *chrysanthin*). Tekst. Kamçıbaşı* iplik yapmağa yarayan, hindistan ve iran kaynaklı tabiî ipek elyafı. (Sürekli olmayan bu elyaftan, normal usullerle iplik yapılabilir.) [L]

KRİZAROBİN i. (fr. *chrysarobine*). Krizofanik asidin $C_{15}H_{12}O_3$ formülündeki indirgenme ürünü; Brezilya'da yetişen ağaçların salgıladığı *goa* tozunda bulunur. (Tedavide, deriyi kabartıcı ilâç olarak kullanılır.) [L]

KRİZAZİN i. (fr. *chrysazine*). Kim. Alizarin izomeri dihidroksiantrakinoz -1-8; antrakinon disülfonik -1-8 asidin kireç kaymağı ile işlenmesinden elde edilir. (L)

KRİZELEFANTİN sıf. (yun. *khrusos*, altın ve *elephas-antos*, fildişi'nden fr. *chryséléphantin*). Altın ve fildişini birlikte kullanan bir kakmacılık tekniği ile ilgili.

— ANSİKL. *Krizelefantin heykelciliği*. Altınla süslenen heykel ve mücevherler Mısır ve Asya'da eskiden beri bilinirdi (Hititler, Fenikeliler); sonraları girit ve miken sanatına da girdi. Geometrik yunan sanatı, Arkaik çağda Anadolu'dan Etruria'ya kadar bütün Akdeniz'e yayılan bu tekniği benimsedi. Büyük altın ve fildişi heykeller özellikle Yunanistan'da ortaya çıktı; bu eserlerde tahta ve bronzdan bir taban veya çatı üzerine püskürtmeyle işlenen altın yapraklar göze çarpar, çıplak kısımlar (baş, ayaklar, el ve kollar) fildişindendir, bazı ayrıntılarda erez veya abanoz ağacı da kullanılır. Pausanias, Kypselos tarafından Olympia'ya hediye edilen (M. Ö. VII. yy.) altın üzerine fildişi kakmalı kutunun tanımını verir. 1939'da Delphoi'de buna benzer bir adağın kalıntılarıyle küçük boyda altın üzerine fildişi kakma heykel parçaları bulundu. Klasik çağda, Kanakhos, Kalamis, Alkamenes'in eserlerinden başka Phidias'ın Athena Parthenos'u ile Olympia'lı Zeus'u bulunmuştur. Almanların 1955'ten beri Olympia'da yaptığı kazılarda Phidias'ın Zeus'u yaparken kullandığı bazı elemanlar (kaya parçaları v.b.) ele geçti. Altın üzerine fildişi kakma tekniği Roma ve Bizans çağlarına kadar sürdü. Hiç bir zaman açıkhavada bırakılmayan bu kıymetli eserler devamlı bakım (nemlendirme, yağlama) istediğinden, bazen rahip ailelerine emanet edilirdi. (L)

KRİZEN i. (fr. *chrysène*). Formülü $C_{18}H_{12}$ olan hidrokarbon; maden kömürü katranının damıtılması sırasında büyük miktarda açığa çıkar.

— ANSİKL. Saf *krizen* 250°C'ta erir, 448°C'ta kaynar. Mor renkli flüorışı veren tabakalar meydana getirir. Genellikle rengi sarıdır. Sentetik olarak, naftalin ve kumaron'un yoğunlaşmasıyle elde edilir. İnden'in ısıtılmasıyle de meydana gelebilir. Kromik asit, asit ortamda krizen'i krizokinon haline yükseltger. (L)

KRİZİN veya **KRİZOL** i. (fr. *chrysine* veya *crysol*). Dioksiflavon grubundan, açık sarı renkte boyarmadde; kavak tomurcuklarında bulunur. 275°C'ta erir. (L)

KRİZİT i. (fr. *chrysite*). Miner. Bileşiminde altın tanecikleri bulunan maddelerin genel adı. (L)

KRİZOBERİL i. (fr. *chrysobéryl*). Miner. Tabiî berilyum alüminat. *Eşanl.* KİMOFAN. (L)

KRİZOBÜL i. (yun. *khrysobullon*'dan fr. *chrysobulle*). Altınlı mühür (bullas). ‖ Bir Bizans imparatorunun altınla mühürlenmiş emirnamesi.

— ANSİKL. *Krizobül* emirnamelerin en önemlisiydi. 1204'e kadar mabeyne mahsus süslü yazılarla yazılırdı. Son cümlesi ayı belirli bir olaya dayanan bir tarihi ve dünya yılından oluşan tarihi kapsardı. Metinde bilerek bırakılmış boşluklar bir mabeyn memuru tarafından kırmızı mürekkeple doldurulurdu. Başlıca özelliği; sahici olduğunun bir belirtisi olarak imparatorun zincifre ile atılmış imzası ve ipek şeritlerle tutturulmuş altınla mühürlenmiş olması idi. XII. yy.da *siggilion* denen daha basit tipte bir khrysobullon kullanılmağa başlandı. Bunlardan mabeyne has süslü yazılarda, ne imparatorun imzası ve ne de ayrıntılı tarih bölümü yer alıyordu. Metinde bırakılan boşluklar kırmızı renkte «siggilion» kelimesini taşıyan ve sadece pek önemli olmayan imtiyaz bağışları için kullanılıyordu. (L)

KRİZOFANİK sıf. (fr. *crysophanique*). Yanlış olarak *krizofanik asit* denilen dihidroksimetilantrakinon için kullanılır; portakal kırmızısı bir renk verir. (Ravent ve sinamekinin etkin maddesidir; kuvvetli bir iç sürdürücüdür, deri hastalıklarında daha çok merhem halinde kullanılan bir tozdur.) [L]

KRİZOFENOL i. (fr. *chrysophénol*). Kim. Bk. KRİZANİLİN.

KRİZOGRAF i. (fr. *chrysographe*). Elyazması kitapları altın harflerle yazan kopyacı. ‖ Altın ve gümüş tellerle işleme ve nakış yapan işçi. (L)

KRİZOHEDONİZM (yun. *khrus* ve *hedonisma*'dan fr. *chrysohédonisme*). Yakın geçmişte yeniden taraftar kazanan ve bir ülkenin zenginliğini onun altın stoku ile orantılı sayan doktrin. (L)

KRİZOİDİN i. (fr. *chrysoïdine*). Kim. Anilin veya ortotoluidin'in diazo türevlerinin, metafenilen veya metatoluen diamin üzerine etkimesiyle elde edilen boyarmaddelere verilen ad.

— ANSİKL. *Krizoidin J*, anilin ve metafenilen diamin'den türer. Krizoidinler bazik boyarmaddelerdir; pamuğu, tanenle mordanlanmış olarak boyar. Portakal sarısı renginde güzel renk tonları verir ve özellikle kumaş basmacılığında; derilerin boyanmasında ve alkollü verniklerin renklendirilmesinde kullanılır.

Oluşum şekillerinden anlaşıldığı gibi, krizoidinler azobenzen (veya azotoluen) diamin türevleridir. (L)

KRİZOKAL i. (yun. *khrysos*, altın ve *khalkos*, bakır'dan fr. *chrysocale*). Bileşiminde yüzde 8'den az kalay (bazen az miktarda çinko) bulunan bronz; rengi altına benzer, tel ve çubuk haline getirilebilir: *Krizokal telleri kuyumculukta kullanılır.* (L)

KRİZOKOL i. (yun. *khrysos*, altın ve *kolla*, zamk'tan fr. *chrysocolle*). Miner, Formülü $CuSiO_3NH_2O$ olan hidratlı tabiî amorf bakır silikat; rengi mavi-yeşildir. (L)

KRİZOL i. (fr. *crysol*). Bk. KRİZİN.

KRİZOLİT i. (fr. *chrysolite*). Miner. Tabiî magnezyum ve demir silikat; peridot grubundandır. (Rengi sarı-yeşildir ve cam parlaklığındadır. Billûrları bazen değerli taş olarak kullanılır.) ‖ *Kap krizoliti*. (*Eşanl.* PREHNİT.) ‖ *Adî krizolit*. *Eşanl.* APATİT. (L)

KRİZOPRAZ i. (yun. *khrysos*, altın ve *prason*, pırasa'dan fr. *chrysoprase*). Miner. Formülü SiO_2 olan, kadıköytaşı türünden bir silis çeşidi. (İçindeki nikel yüzünden rengi elma yeşilidir.) ‖ *Doğu krizoprazı*, sarı-yeşil renkte bir topaz çeşidi. (L)

KRİZOTERAPİ i. (yun. *khrysos*, altın ve *therapein*, tedavi etmek'ten fr. *chrisothérapie*). Bk. ALTIN *tedavisi*. (L)

KRİZOTİL i. (fr. *chrysotile*). Miner. Hidratlı tabiî magnezyum silikat; ipliksi bir serpantin çeşididir. (L)

KRİZUS i. (yun. *khrysus*). 20 Drahmi değerinde ve yaklaşık olarak 8,60 g ağırlıktaki stater'e bazen verilen ad. Dara parasıyle (8,40) eş değerdedir. (L)

KRJİÇKA (Yaroslav), çek bestecisi, (Kelç, Monavya 1882). Prag ve Berlin'de müzik öğrenimi yaptıktan sonra Prag konservatuvarında beste öğretmeni oldu (1920). İlk fin eserlerinde renkli armoni bakımından Novak'ın, orkestrada bir çekicilik yaratma bakımından da Rimski-Karsakof'un etkisinde kaldı: yaylılar için bir senfoni (*Yurt Özlemi*) bir senfonik şiir (*Vira*) besteledi; *Hippolyte* adlı seria operasında, şakacı, alaycı olduğunu, fakat aynı zamanda ağırbaşlı bir müzik yazabileceğini gösterdi ve yeni yeni eserler verdi: *Masallar* (şarkı ve piyano); caz müziğinin de katıldığı *Şatodaki Hortlak* (opera-komik, 1930); *Adventus; Çölde Eğinim;* koro eserleri; *Çekoslovakya; Tan Kızıllığı* v.b. Maeterlinck'in *Mavi Kuş*'u için bir uvertür. (L)

KRK, ital. **Veglia**, Yugoslavya'da (Hırvatistan) kasaba, Dalmaçya kıyısında, Krk adasında; 2 600 nüf. XII. yy.dan kalma katedral. Surlar. — *Krk adası*, 18 000 nüf. Koyunculuk. (L)

KRKA, Yugoslavya'da (Dalmaçya) ırmak; 75 km. İç vâdisi bir deniz ilerlemesiyle su altında kalmıştır. Debisinin en yüksek olduğu dönem, mart-nisan aylarıdır. Krka'nın aşağı çığırının 15 km'si, Skradin'den itibaren sefere elverişlidir. Halicinin kıyısında Şibenik limanı kurulmuştur. (L)

KRKONOŞE. Bk. KARKONOZE.

KRLEJA (Miroslav), yugoslav yazarı (Zagreb 1893). Şiirler (*Hrvatska Rapsodija* [Hırvat Rapsodisi], 1918), dramlar (*Gospoda Glombajevi* [Glembajevi'ler], 1929; *U Agoniji* [Can Çekişirken]), hikâyeler ve romanlar (*Hrvatski Bog Mars* [Hırvat Tanrısı Mars], 1922; *Povratak Filipa Latinovia* [Philippe Latinowitz'in Dönüşü], 1929; *Na Rubu Pameti* [Aklın Kenarında]), denemeler, tenkitler, gazete ve dergilerde birçok makale yazdı. Yıkıldığını gördüğü bir dünyanın boşluğu karşısında isyan etti. Birkaç yıldan beri *Yugoslav Büyük Ansiklopedisi*'nin hazırlanmasında çalışmaktadır. (L)

KRNOV, Çekoslovakya'da (Kuzey Moravya bölgesi) şehir, Opava kıyısında, Polonya sınırı yakınında; 20 000 nüf. Önemli sanayi sitesi: kâğıt fabrikaları; yün ve pamuklu dokumalar; tuhafiyecilik. (L)

KROATAYA. Bk. HIRVATİSTAN.

KROBATİN (Alexander, — baronu), avusturyalı feldmareşal (Olmütz 1849-Viyana 1933). Avusturya-Macaristan imparatorluğu savaş bakanıydı (1912-1917). İtalya cephesinde bir orduya kumanda etti (1917). [L]

KROBATYA, Ortaçağda Karpatlar'ın kuzeyindeki bölgelere batılıların verdiği ad: *Beyaz Krobatya* aşağı yukarı bugünkü Batı Galiçya'yı, *Kızıl Krobatya* ise Doğu Galiçya'yı içine alıyordu. Bölgeyi X. yy. sonunda Kiev prensi Büyük Vladimir işgal etti. (L)

KROCHMAL (Nahman), ibranîce yazan filozof (Brody 1785-Tarnopol 1840). *Führer der Irrenden in der Zeit* (Zaman İçinde Başıboş Gezinenlerin Kılavuzu) adlı kitabında Hegel'in felsefesini yahudi halkının tarihine uyguladı ve «manevî mutlak»ı bu halkın tarihî gelişiminde değişmez bir unsur olarak tanımladı. (L)

KROEBER (Alfred Louis), amerikalı antropolog (Hoboken, New Jersey 1876 - Paris, 1960). 1896'da Columbia üniversitesini bitirdi; aynı üniversitede doktorasını yaptı. 1901-1946 Arasında Berkeley'deki Kalifor-

niya üniversitesinde ders verdi. 1919'da öğretim üyesi oldu, 1908-1925 arasında üniversite yönetim kurulu üyeliğine, 1925-1946 arasında da üniversitenin Antropoloji müzesi başkanlığına getirildi.

Amerikan antropolojisinin önderlerinden biri olan Kroeber, Kaliforniya, Meksika ve Peru'da araştırmalar yapılmasını destekledi. Kültür antropolojisinde yapılan incelemelerin istatistiklerle değerlendirilmesini sağladı.

Kültür ve süreçleri üstünde derin bir bilgiye sahipti. Bu konudaki görüşlerini, *Anthropology* (Antropoloji) [1923], *Configurations of Culture Growth* (Kültür Gelişmelerinin Yapıları) [1945], *The Nature of Culture* (Kültürün Özü [1952], *Culture: A Critical Review* (Kültür: Tenkitçi Bir Bakış) [C. Kluckhohn ile birlikte, 1952] ve *Style and Civilization* (Üslûp ve Medeniyet) [1957] adlı kitaplarında topladı. 1925'te yazdığı ve 1953'te ikinci yapılan *Handbook of the Indians Of California* (Kaliforniya Kızılderilileri Elkitabı) adlı kitap bu konuda klasik bir eser sayılmaktadır. Ayrıca 1915-1916 ve 1929'da New Mexico'ya, 1924 ve 1930'da Meksika'ya, 1925, 1926 ve 1942'de Peru'ya inceleme gezileri yaptı. (L)

KROG (Helge), norveçli yazar (Oslo 1889-ay. y. 1962). Birinci Dünya savaşında Erling Falk ve Sigurd Hoel'in çevresinde toplanan marksist gruba katıldı. Sigurd Hoel ve Overland ile modern norveç edebiyatını büyük ölçüde etkileyen «triumvir»liği meydana getirdi. Tartışma yeteneğini denemelerinde, *De Store Vi* (Biz Büyükler) [1919] ve *Jarlshus* (1923) gibi tiyatro eserlerinde gösterdi; bu eserlerinde, İbsen veya Gunnar Heiberg'i hatırlatan toplumsal tenkitler yaptı ve onların yolundan giderek aşk meselelerine yöneldi: *Daa Solsiden* (Güneş Tarafında) [1927], *Konkylien* (1929), *Underveis* (Yolda) [1931]. *Treklang* (1933) ve özellikle *Opbrudd* (Yola Çıkış) [1936] gibi oyunlarında konu, kadının çevresinde gelişir. İşgal sırasında İsveç'e sığındı; Naziliğe karşı girişilen propagandaya katıldı, bir deneme kitabı (*Diktning och Moral* [Şiir ve Ahlâk] 1944) yayımladı. (L)

KROGH (August), danimarkalı fizyoloji bilgini (Grena, Jylland 1874-Kopenhag 1949). Solunum yoluyle gaz alışverişi ve dolaşımda kılcaldamarların rolü üstündeki çalışmaları ile 1920 Nobel Fizyoloji ödülünü kazandı. (L)

KROHG (Per), norveçli ressam (Asgardstrand 1889). Birinci Dünya savaşından önce Montparnasse'ta bir akademiyi yönetmiş olan *Christian Krohg*'un (1852-1925) oğlu ve Matisse'in öğrencisiydi. 1930'da yurduna döndü ve orada birçok duvar dekorları çizdi (Bahriye okulu ve Oslo tiyatrosundaki freskler). Portresini yaptığı Maurice Bedel'in, *Jérome 60° Latitude Nord* (Jérome, 60° Kuzey Enlemi) adlı eserini de resimledi. (L)

KROHN (Ilmari), finlandiyalı besteci (Helsinki 1867-ay.y. 1960). Helsinki'de org çaldı, aynı şehrin Kutsal Müzik enstitüsünde ders verdi. Finlandiya Müzikoloji derneğini kurdu. Müzikolog olarak 7 000'i aşkın fin halk şarkısından bir derleme hazırladı; Sibelius'un (1945-1946) ve Bruckner'in (1955-1957; 3 cilt) senfonileri üstüne yetkili bir dille incelemeler yazdı. Beste alanında bir opera, senfonik parçalar, kantatlar, oratoryolar ve bir *Passion* (1940) bıraktı. (L)

KROHN (Julius Leopold Fredrik), finlandiyalı etnolog ve fiolog (Viipuri [bugün Vyborg] 1835 - öl. 1888). Kuzey ülkelerinin folklorunu, fin ve lapon efsanelerini inceledi. Bu incelemelerinde kendine özgü bir araştırma metodu kullandı. Başlıca eseri olan *Folklor İnceleme Metodu* ölümünden sonra yayımlandı (1926). [L]

KROİSOS veya **KREZÜS,** Lydia'nın, zenginliğiyle ün kazanan kralı (M. Ö. 560-540). Mermnad'lar sülâlesinin ve Lydia krallığının son ve en tanınmış kralıdır. Babası Alyattes'in ölümünden sonra tahta çıktı. Gençliği ve prenslik yılları hakkında fazla bilgi yoktur. Yirmi yaşlarındayken Karia bölgesine yapılan bir sefere katıldı. Tahta çıkınca Efes şehrine bir sefer açtı ve şehri ele geçirdi. Şehir halkını tepedeki kalelerinden indirerek savunmasız düzlükte yerleşmeğe zorladı. Kimmer istilâsından beri yapılmasına devam edilen Efes Artemis tapınağına, alt tarafları kabartmalarla süslü ve üzerlerinde Kroisos'un vakfı olduğunu bildiren yazıtları olan sütunlar hediye etti. Kroisos, yunan dünyasıyle yakından ilgilendi; özellikle Delphoi'deki Apollon tapınağına değerli hediyeler yolladı. Bu devirde Lydia devletinin sınırları, doğuda Kızılırmak'a (Halys) kadar uzanıyordu. Daha doğuda Pers krallığı, Med devletini yıkarak Keyhüsrev zamanında güçlü bir duruma geçmişti. Kroisos, bu devlete karşı bir sefer yapmayı tasarladı; bunun için devrin en büyük dinî merkezlerine yolladığı elçilerle bu sefer hakkında ne düşündükleri sordu. Aldığı olumlu cevaplar üzerine ordusuyle Kızılırmak'a doğru hareket etti. Keyhüsrev, bu haberi önceden alarak Kızılırmak'a geldi. Kroisos, Kızılırmak'ı bugün bilinmeyen bir şekilde aştı ve ordusunu karşı tarafa geçirdi. Pteria (Sinop yakınları) civarında yapılan savaşta kesin sonuç alamadan iki ordu ayrıldı (M.Ö. 546). Kroisos kış yaklaştığı için, ordusuyle başşehri Sardeis'e döndü. Baharda, yeni kuvvetlerle Persler üzerine yürümeyi düşündüğünden Sardeis'e varır varmaz, paralı askerlerini terhis etti. Fakat bu sırada pers ordusu bütün kuvvetleriyle Sardeis'e yaklaşıyordu. Keyhüsrev'in ordusunu Armenia'nın yüksek yaylalarında oturanlar meydana getiriyordu; bu sebeple soğuğa alışkındılar. Kroisos, Yunanistan'a elçiler yolladı ve yardım istedi. İonia şehirleri Kroisos'un tarafını tuttu, fakat asker yardımı yapmadı. Lydia ovasında yapılan savaşta, Lydia'nın ünlü uzun mızraklı süvarilerinin atları pers ordusundaki develerin kokusundan ürkerek dağıldılar; Sardeis on dört günlük bir kuşatmadan sonra ele geçirildi. Kroisos'un sonu hakkında çeşitli söylentiler vardır. Bazı antik yazarlar Kroisos'un kalede kendini yaktığını ileri sürerler. Bazı kaynaklar da Kroisos'un yakalandığını; Keyhüsrev ile birlikte Persepolis'e gittiğini ve uzun süre yaşadığını yazar. Kroisos'un yenilgisi üzerine, bütün Anadolu, batıdaki ion şehirleri dahil, Perslerin hâkimiyeti altına girdi ve satraplıklara bölündü. (M)

KROK, efsanevî çek prensi. M.S. VII. yy.da Prag yakınlarındaki Vyşehrad şatosunda yaşadığı ve üç kızı olduğu sanılır: büyük büyücü Kazi; kâhin Teta ve çiftçi Prjemysl ile evlenerek millî Prjemysl'ler hanedanının kurulmasını sağlayan Libuje. (L)

KROKALİT i. (fr. *crocalite*). Miner. Sodyumlu zeolit. (Kırmızıya yakın sarı renkte bir mezotip türüdür.) [L]

KROKET i. (fr. *croquette*). Galete ununa, sonra yumurtaya bulanarak kızartılan ve hamur, kıyma v.b. malzemeden yapılan köfte. ‖ Çikolata tableti. (M)

KROKET i. (ing. *croquet*'den). Belli bir yol izlenerek ve bazı kurallara uyarak tahta, plastik veya sert lastik topları bir tokmakla küçük kalelerden geçirmeğe dayanan oyun.

— ANSİKL. İlk defa Fransa'da oynanan bu oyun, özellikle İngiltere ve Amerika'da yaygındır. *Kroket* iki takım halinde veya takım meydana getirmeden, en çok sekiz oyuncu arasında, açıkhavada, çimen veya sert topraklı bir alanda oynanır. Her oyuncuda aynı renkte bir tokmak ve bir top bulunur. 10-15 m uzunluğunda; 5-8 m genişliğinde düz bir alana, on küçük kale değişik biçimlerde yerleştirilir. 20 sm yüksekliğinde, 10 sm genişliğindeki kalelerden ikisi haç biçiminde ortada yer alır ve çıngırakları vardır. Oyun alanı boyalı iki kazıkla sınırlanır. Oyunda amaç topları kalelerin içinden geçirip kazığa değdirmektir. Oyunculardan biri topunu sürerken bir başka topa vurdurursa «roke» yapmış olur. Bu durumda ikinci bir vuruş yapma veya «roke» olmuş topu kendi topunun dibine koyarak ve topunun üzerine ayağıyle basıp rakip topun yönünde vuruş yapar. Bu vuruş rakip topu belli bir yöne uzaklaştırmak için ve rakibi geciktirme amacıyle yapılır. Oyuncu bütün mesafeyi katettiği zaman ve son kazığa vurmadan önce corsaire («korsan») olur. Oyunu son kazığa vuran taraf kazanır. (M)

KROKİ i. (fr. *croquis*). Modelin başlıca özelliklerini yansıtacak şekilde birkaç çizgi veya fırça darbesiyle meydana getirilen taslak, kabataslak resim: *Krokiyi görse bana derhal yerini gösterecek, diyecekti ki: - Burayı kazınız!...* (R. H. Karay). Bk. ANSİKL.

— Ask. *Askerî kroki*, bir bölgenin, özellikle taktik bir amaçla ve bazen arazi üzerinde hazırlanan, basit harita.

— ANSİKL. *Kroki*'lerde ancak başlıca biçimler gösterilmekle yetinilir. Kroki kelimesi, sonradan daha ince işlenecek bir tabloya hazırlık olmak üzere çizilmiş resimler için kullanılır. Birçok ressam olağanüstü güzellikte krokiler bırakmışlardır: Leonardo da Vinci'nin mürekkepli kalep ve suluboya (lavis) ile krokileri, Rembrandt'ın boyalı kalemle taslakları, Watteau'nun üç renkli kurşun kalemle ve Delacroix'nın sulu boya ile resimleri. (LM)

KROKODİL i. (fr. *crocodile*, timsah). Deric. İşlenmiş timsah derisi.

— Dy. Demiryolunun ekseni üzerine ve dur

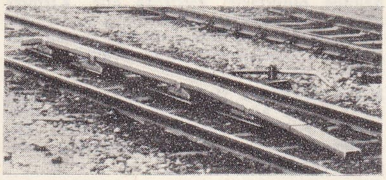

işaretinin önüne, bu işareti makiniste bildirmek için yerleştirilen cihaz.

— ANSİKL. Dy. Şekli bir timsaha benzediği için *krokodil* adı verilen bu cihaz, ilgili olduğu işaretten 50 m kadar öne konan sabit bir kontaktır; ters çevrilmiş U biçiminde madenî bir parçadan meydana gelir ve yalıtıldıktan sonra bir elektrik kaynağına bağlanır. Lokomotifin altında bulunan madenî bir fırça bu cihazın levhasına sürtünür ve kendisini besleyen elektrik akımının kutuplanmasıyle taşıtın bulunduğu yolun sesli işaretini çalıştırır.

◆ Sıf. Deric. Timsah derisinden yapılmış: *Krokodil çanta. Krokodil kemer.* (LM)

KROKODİLOPOLİS (mısır dilinde, *Per-Sobek* [timsah - tanrının evi]). Esk. coğ. Mısır'da şehir (Heptanomis'te). XII. Hanedan zamanında burada timsah-tanrı Sobek'e adanan ünlü tapınak yapıldı. Ptolemaios II Philadelphos zamanında Yunanlılar ve Yahudiler tarafından sömürgeleştirildi, yunanlılaşmış *Arsinoe* sitesi haline gelerek arap fethine kadar bolluk içinde yaşadı. Sitedeki birçok tümsekten büyük sayıda yunan edebiyatıyle ilgili papirüs çıkarıldı. Krokodilopolis'in yerinde bugün *Medinet-el-Fayyum* şehri vardır. (L)

KROKOİZ veya **KROKOİT** i. (yun. *krokoeis*, safran sarısı'ndan fr. *crocoise* veya *crocoite*). Miner. Formülü $PbCrO_4$ olan tabiî kurşun kromat. (Krokoiz, kırmızı renkli monoklinik billûrlar halinde, özellikle Sibirya'da bulunur.) [L]

KROKONİK sıf. (fr. *croconique*). Kim. Özellikle heksahidroksibenzen'in, tetrahidroksikinon'un veya rodizonik asidin yükseltgenmesiyle elde edilen bir asit için kullanılır.

— ANSİKL. *Krokonik* asit'in formülü $C_5O_5H_2$, $3H_2O$'dur. Karboksil grubu olmayan, sarı renkte bir katıdır. Peş peşe üç karbonil grubu olan beşgen zincirden meydana gelir, diğer iki karbonda enediol —COH= COH grubu bulunur. Bu fonksiyonel grup, zayıf bazlarda bile tuzlar verdiği için «asit» deyimi doğrulanmış olur. (L)

KROKOS. Yun. mit. Su perisi Smilaks'ın sevgilisi. Disk atarken yanlışlıkla Krokos'u öldüren Hermes, onu safran bitkisi haline soktu. (L)

KROLL (Wilhelm), alman bilgini (Frankenstein, Silezya 1869-ay.y. 1939). Eserleri: «*Symmaque'ın Yunan ve Latinler Üstüne İncelemeleri*» (1891); «*Kalde Kâhinleri*» (1894); *Eskiçağ Körinançları* (1897); *Studien zum Verständnis der römischen Literatur* (Roma Edebiyatı Üstüne Çalışmalar) [1924]; *Die Kultur der Ciceronischen Zeit* (Cicero

Foto. LAROUSSE

Devrinde Kültür) [1933] ve eskiçağ eserlerinin bilimsel baskıları, Pauly-Wissowa'nın *Real-Encyklopädie*'sini yönetti. *Astrolojik Yunan Elyazmaları Kataloğu*'nun yayımlanmasında katkısı büyük oldu. (L)

KROLOW (Karl), alman yazarı (Hannover 1915). Göttingen ve Breslau üniversitelerinde felsefe ve sanat tarihi öğrenimi gördü. Hikâyeler, denemeler yazdı. Çağdaş fransız şairlerinden tercümeler yaptı. Eserlerinde, romantik bir lirizmle hümanist ahlâkı bağdaştırdı: *Heimsuchung* (Elemler) [1948]; *Tage und Nächte* (Günler ve Geceler) [1956]; *Landschaften für Mich* (Gönlümce Göre Manzaralar) [1966]. (L)

KROM i. (yun. *kroma*, renk'ten fr. *chrome*). Kim. Demire ve manganeze benzer beyaz maden.

— Metalürji. *Krom giderme*, bir yüzeydeki krom tabakasını elektroliz yoluyle eritme. ‖ *Krom kaplama*, madenî bir yüzey üzerine, elektroliz yoluyle bir krom tabakası çökeltme. (Bk. ANSİKL.) ‖ Bu işlemin sonucu. ‖ *Termik krom kaplama*, parçanın, korm bakımından zengin bir semantasyon ortamında, katı veya gaz fazında ısıtılmasıyle elde edilen krom kaplama. Bk. KROMLAMA.

— Sanay. *Krom boyaları*. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Kim. *Krom*, atom numarası 24, atom ağırlığı Cr = 52,01 olan kimyasal elementtir.1797'de, Sibirya'daki bir maden yatağında Vauquelin tarafından bulundu ve ancak 1854'te Bunsen tarafından tek olarak elde edilebildi. Krom hafif mavi parıltıları olan beyaz bir madendir. Yoğunluğu 7,1'dir; ısıya çok dayanıklıdır ve demirden çok daha güç olarak, ancak 1 600°C'ta ergir. Çok serttir, kimyasal etkenlerle aşınmaz, özellikle havada oksitlenmez ve parlaklığını korur. Yüksek sıcaklıkta, oksijen ve klorda yanabilir; karbonla birleşerek karbürler verir. Hidroklorik asit içinde erir.

Krom bileşikleri. Kromun başlıca üç oksidi vardır: baz özelliği gösteren krom II oksit CrO ve krom III oksit Cr_2O_3; bunlara krom tuzları tekabül eder. Asit özellikleri taşıyan krom anhidrit (krom trioksit) CrO_3, kromatları ve bikromatları verir.

Krom II tuzları. Bunlar iki değerli krom tuzlarıdır. CrO oksidi siyah bir tozdur; $Cr(OH)_2$, krom hidroksit sarı bir çökeltidir, her ikisi de havada kolayca yükseltgenir. Krom II klorür $CrCl_2$ ve krom II sülfat $CrSO_4$ gibi krom II tuzları mavi renklidir. Bu tuzlar çok indirgendir, kolayca krom III tuzlarına dönüştüğü için ancak havasız ortamda saklanabilir.

Krom III tuzları. Kromun üç değerli olduğu bu tuzlar krom III oksitten türer. Kükürt eşliğinde, bir bikromatın indirgenmesiyle elde edilen krom III oksit, suda çözünmeyen, 2 200°C'ın üstündeki sıcaklıklarda, ergiyen yeşil bir tozdur; asit anhidrit rolü oynayabilir ve kromitleri verir. Bu sebeple amfoter bir oksittir. Porseleni ve camı boyamak için kullanılır. Üç değerli krom tuzları normal olarak mor renktedir; fakat, bir yapı dönüşümüyle çoğu zaman yeşil renk alır. En önemlileri, krom III klorür $CrCl_3$ ve potasyum sülfatla karıştırılınca mor renkli krom billûrları verebilen krom III sülfat'tır. Amonyak, krom III tuzlarıyle, *kromiammin* denilen birçok karmaşık bileşik verir.

Kromatlar ve bikromatlar. Krom trioksit (krom anhidrit) CrO_3 kırmızı renkli, prizma biçimi iğneler şeklinde billûrlaşmış bir katıdır; sülfürik asidin potasyum bikromat üzerine etkimesiyle elde edilir. Portakal rengindeki çözeltisi asit özelliği taşır, bu sebeple *krom asidi* de denilir. Güçlü bir yükseltgendir; temasla mutlak alkolü alevlendirir; sıcakta, halojenleri hidrasitlerinden ayırarak açığa çıkar.

Bu anhidrite iki asit tekabül eder: yalnız tuzları bilinen, H_2CrO_4 formülündeki asit ve bikromik asit $H_2Cr_2O_7$. Kromatlar H_2CrO_4 asidinin tuzlarıdır; en önemlisi, limon sarısı renginde billûrlaşmış bir katı olan potasyum kromattır K_2CrO_4; suda çözünür ve zehirlidir. Kaynar bir bikromat çözeltisinin potasyum karbonatla işlenmesinden elde edilir. Bir kurşun tuzuyle karıştırılınca, boyacılıkta kullanılan ve *krom sarısı*, Pb CrO_4 çözeltisini verir. *Krom kırmızısı*, bazik kurşun kromattır.

Bir asit katılmış potasyum kromat çözeltisi portakal kırmızısına dönüşür ve derişerek potasyum bikromat $K_2Cr_2O_7$ billûrları verir. Kromattan daha önemli olan bu madde, sanayide, kromit'in kireç ve bir alkali karbonatla kavrulmasından elde edilir. Sülfürik asite karıştırıp (*sülfokromik karışım*) yükseltgen olarak, meselâ aldehitler ile ketonları elde etmekte kullanılır. Boyacılıkta aşındırıcı olarak işe yarar; jelatini ışıkta çözünmez hale getirir, fotoğrafçılıkta ve deri̇lerin tabaklanmasında kullanılır.

Perkromik asit. Kromik asit çözeltisine hidrojen peroksit katılarak, eterde çözünen mavi renkli bir sıvı elde edilir; formülünün H_3CrO_8 olduğu sanılan bu sıvıya «perkromik asit» adı verilir.

Krom tuzlarının özelliği. Mavi renkli krom II tuzları, potasyum hidroksitle kahverengi bir tuz oksit Cr_3O_4 çökeltisi, amonyum sülfürle de siyah bir çökelti verir.

Mor veya yeşil renkli krom III tuzları amonyakla yeşilimsi renkte jelatinli bir çökelti verir. Alkali kromatlar sarıdır; bikromatlar portakal kırmızısı rengindedir; bunlar kükürtlü hidrojenle kükürt ve bir krom III tuzu verir.

— İkt. coğ. Dünya krom üretimi, İkinci Dünya savaşından sonraki devirde üç misli arttı. Dört ülke, krom cevherinin dörtte üçünü üretmektedir: Türkiye; Güney Afrika cumhuriyeti; Filipinler ve Güney Rodezya. Diğer önemli üreticiler A.B.D., S.S.C.B., Yugoslavya, Küba ve Yeni Kaledonya'dır. En büyük krom tüketicileri (A.B.D., İngiltere, Batı Almanya, Japonya, Fransa) ithalâta başvurmak zorundadır.

● *Türkiye'de* krom cevheri Sibirya'da bulunuşundan (1762) 86 yıl sonra Bursa yakınlarında bulundu ve işletilmeğe başlandı (1848). Kısa bir süre sonra, Türkiye'nin krom üretimi dünya üretiminin yüzde 60'ına yükseldi. Türkiye'de çıkarılan kromun dünya piyasalarında ilgi görmesi üzerine yeni yataklar arayan yabancı firmalar, Fethiye yakınlarında yeni bir damar ortaya çıkararak işletmeğe başladılar (1927); buradan 80 000 t maden elde edildi. Türkiye'deki krom yataklarının bol, fakat 80-100 bin t'luk dağınık rezervler halinde olduğu anlaşılarak araştırma alanları genişletildi. Maden Tetkik Arama enstitüsü tarafından doğuda Guleman yatakları bulundu (1935). Böylece üretim ve buna paralel olarak da ihracat arttı. 1953'te Güney Amerika'da zengin krom cevheri bulunması fiyatları etkiledi. Türk kromunun başlıca alıcısı olan A.B.D., ihtiyacını buradan karşılamağa başlayınca Türkiye'de krom üretimi duraklama, hattâ gerileme dönemine girdi. 1957'de fiyatlarda meydana gelen yükselme, Türkiye'nin krom ihracatını yeniden arttırdıysa da eski seviyeye çıkaramadı; çünkü başka ülkeler de üretim seviyesini hızla ayarlamış bulunuyordu. 1964'te üretime yeniden hız verildi. Bu dönemde ihracat 571 000 t'a kadar yükseldi (1965) ve daha sonraki yıllarda bu miktar aynen korundu. XIX. yy. ortalarından başlayarak Türkiye'nin başlıca ihracat malları arasına giren krom, Maden Tetkik Arama enstitüsünün sürekli çalışmaları sonucu 1 200 yerde tespit edildi. Bu yatakların toplandığı iller, Afyon, Ankara, Antalya, Balıkesir, Bilecik, Bitlis, Burdur, Bursa, Çanakkale, Çankırı, Denizli, Diyarbakır, Elazığ, Erzincan, Erzurum, Eskişehir, Gaziantep, Hatay, Isparta, İçel, İzmir, Kars, Kastamonu, Kayseri, Kocaeli, Konya, Kütahya, Malatya, Maraş, Muğla, Sıvas, Siirt, Sinop, Tunceli ve Van'dır. Araştırmalar sonunda, Türkiye'nin krom rezervlerinin yaklaşık olarak 60-100 milyon tonu bulduğu, bunun 25 milyon t'unun yüksek, 35 milyon t'unun da düşük tenörlü olduğu tespit edildi. Türkiye'de krom üretimi hem devlet, hem de özel sektör tarafından yapılır. Üretimde devletin payı yüzde 25, özel kesimin payı ise yüzde 75'tir. Elde edilen cevherin hemen tamamı ihraç edilir. Cevher ve konsantre olarak krom tüketen tek yerli kuruluş 1963'te Antalya'da faaliyete geçen ferrokrom tesisidir. (Yıllık ihtiyacı 13 210 t kadar.)

— Metalürji. *Krom cevherlerinin işlenmesi*. Zor işlenen cevher, sönmemiş kireç (CaO) ve sodyum karbonat (Na_2CO_3) karışımıyle hava temasında kavrularak, demir III oksit ile kalsiyum ve sodyum kromat karışımı haline dönüşür. Kalsiyum $CaCrO_4$ ve sodyum kromatlar $NaCrO_4$, sodyum bisülfit etkisiyle çözünerek sodyum bikromat haline dönüşür. Bir indirgen, (msl. kükürt) etkisiyle, portakal rengindeki bikromat billûrlarından akkor sıcaklığında krom III oksit elde edilir:

$$Na_2Cr_2O_7 + S = Cr_2O_3 + Na_2SO_4$$

Çözünen sodyum sülfat ile çözünmeyen krom III oksit yıkanarak ayrılır. Krom oksidin indirgenmesi ve kromun elde edilmesi Goldschmidt metoduna göre yapılır: krom III oksit toz halindeki alüminyumla indirgenir; işlem sonunda alüminyum oksit meydana gelir, krom ve bir miktar ısı açığa çıkar:

$$Cr_2O_3 + 2Al \rightarrow 2Cr + Al_2O_3 + Q$$

Tel çekmeğe elverişli krom, krom klorürün magnezyumla indirgenmesinden elde edilir; magnezyum fazlası, vakum altında damıtılarak giderilir; böylece toz halinde elde edilen krom 1 100°C'ta hidrojenle oksitlerinden temizlenir ve sinterlenir. Bir krom sülfat ile kromik asit çözeltisinin kurşun anotlarla elektrolizinden genellikle saf krom elde edilir.

Kullanma alanları. Krom bazı kimyasal etkenlerin ve atmosferin korozyonuna, aşınmaya karşı dayanıklılık, oksitlenmeme gibi özelliklerinden dolayı çelik ve diğer maddelerin kaplanmasında çok kullanılır. *Krom kaplama*, elektroliz veya termik işlemle (semantasyon) yapılır. Koruyucu ve dekoratif özelliklerinin yanı sıra, sürtünmeğe karşı dayanıklılık (sert krom, gözenekli krom gösteren elektrolitik krom kaplama, aşınmış parçaları eski kalınlıklarına getirmek) için de uygulanır.

İlk defa 1847'de Junot tarafından yapılmasına rağmen, *elektrolitik krom kaplama* işlemi ancak 1920'de sanayi açısından önem kazandı. Bu metot günümüzde hem dekoratif amaçlar, hem de hava korozyonuna karşı dayanıklılığı yüzünden geniş ölçüde uygulanır. Krom pahalı olduğu için, kaplanacak parçanın (genellikle demir) üzerine iyi yapışmasını sağlamak amacıyle, daha çok kalın bir nikel tabakası üzerine daha ince bir krom kaplama yapılır. Böylece bazı çelik parçaların üzerine, krom kaplamadan önce bir bakır veya nikel kaplama işlemi uygulanır. Elde edilen kaplama çok iyi parlatılabilir ve kromun oksitlenmemesi yüzünden bu parlaklığı korur. Krom kaplama, çeşitli ev âletlerine (çatal-bıçak, gıda sanayi v.b.), mimarî dekoratif parçalara boru, kapı-pencere tokmağı, süs parçaları), otomobil, bisiklet, motosiklet parçalarına (tampon, çubuk, pedal, gidon v.b.) ve parlak kalması istenen bütün eşyalara (cerrahî âletler, ölçü âletleri v.b.) uygulanır.

Klasik krom kaplama banyoları, 50°C'a kadar ısıtılan kromik asit (litrede 250-400 gr) ve krom sülfat (litrede 2-3 gr) çözeltilerinden meydana gelir, anotlar kurşundan olmalıdır. İşlemin uygulanılışına ve bazı şartlara göre (kromat anyonlarının sülfat anyonlarına oranı, sıcaklık, akım yoğunluğu, katkı maddeleri, kromun oksitlenme şekli v.b.), mat veya parlak krom kaplamalar elde edilebilir.

Özel şartlar altında, daha çok aşınmış sürtünme parçalarının yenilenmesinde kullanı-

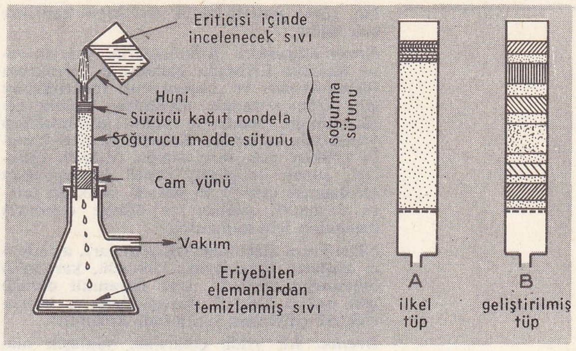

kromatografi

lan, yüzey sertliği büyük *sert krom* kaplama elde edilir.

Krom alaşımları. Alüminotermi yoluyle veya elektrik fırınında hazırlanan ferrokrom (demir-krom) ve kuprokrom (bakır-krom) gibi kromca zengin alaşımlar, kromlu çelik, dökme demir ve bakır alaşımlarının yapımında kullanılır. Kromlu ve nikel-kromlu çelikler çok sert olduğu (rulman çelikleri, supap çelikleri), çeşitli korozyonlara (paslanmaz çelik*) ve yüksek sıcaklığa (ateşe dayanıklı çelikler ve dökme demirler) dayandığı için kullanılır.

Nikel-krom alaşımları (nikrom*lar), aşındırıcı gazların (oksitleyici, kükürtlü, karbonlu) bulunduğu ortamda ısıya dayanıklı olduğu için, ısıtıcı elektrik dirençlerinin ve termoelektrik çiftlerinin yapımında kullanılır.

Üretim. Bir yılda çıkarılan, yaklaşık olarak 2 milyon ton değerindeki cevherin yalnız üçte biri krom üretiminde (ferrokrom, özel çelik ve dökme demirler) kullanılır. Cevherin büyük bir kısmı, kimya sanayiinde (krom sarısı, kromatlar) ve madenî fırın parçalarının yapımında kullanılır.

— Patol. Kromik asit ve bikromatlarla meydana gelen zehirlenmeler sonucu, meslek hastalıkları olarak kabul edilen lezyonlar oluşur. Bu lezyonlar, burun veya deri yaraları ve müzmin veya nükseden egzamalar halinde deri iltihaplarıyle ortaya çıkar. Tedavi için her şeyden önce krom veya krom tuzlarıyle teması ortadan kaldırmak ve yaralara özenle bakmak gerekir.

— Sanay. *Krom boyaları,* özellikle yünlerin boyanmasında kullanılır. Yün üzerine tespit edilen boya, bir krom tuzuyle (özellikle potasyum bikromat) mordanlanabilir. Krom boyaları asıl boyadan önce bir astar olarak kullanılabildiği gibi, cinsine göre, boya ile birlikte veya boyadan sonra da uygulanabilir. Bu boyalar, yün üzerinde, genellikle soluk renkler verir. Fakat bu soluk renkler, ışığa, sürtünmeye, yıkamaya, asit ve alkalilere karşı çok dayanıklıdır.

◆ Sıf. Kromdan yapılmış: *Krom kaplama.* (LM)

KROM(A)—, KROMAT(O)—, yun. *khroma,* renk'ten gelen ve birçok kelimenin bileşimine giren unsur. (L)

KROMAFİN sıf. (fr. *chromaffine*). Hücre bil. Krom tuzları ile esmer renge boyanan ve bu tuzlara karşı seçkin bir eğilim gösteren hücrelere denir. (Böbreküstü bezi özbölgesi, kromafin veya feokrom hücrelerden oluşmuştur. Bu hücrelerin kromafin tepkimesi, yine bu hücrelerin yaptığı ve salgıladığı hormonun ilk şekline tekabül eden ince taneciklerden ileri gelir.) [L]

KROMALTİT i. (İskoçya'da yer adı *Cromalt Hills*'ten fr. *cromaltite*). Bileşiminde melanit, biyotit ve aejirinli agit bulunan arkalı piroksenolit. (L)

KROMAMİN i. (fr. *chromammine*). Kim. Amonyaklı krom bileşiklerine verilen ad. (Fremy tarafından keşfedilen bu bileşikler iki çeşittir: krom iki değerli olduğu *kromoamminler* ve üç değerli olduğu *kromiamminler.*) [L]

KROMANYON. Bk. CRO-MAGNON.

KROMAT i. (fr. *chromate*). Kim. Kromik asitten türeyen tuz. Bk. KROM. (L)

KROMATİK sıf. (fr. *chromatique*). Renklerle ilgili.

— Müz. *Kromatik aralık,* ton ıskalasının aynı derecesinde bulunan, birbirinden sadece diyezli veya bemollü olmak bakımından ayrılan iki komşu sesin meydana getirdiği aralık. (Aynı adı taşıyan fakat biri bemolleştirilmiş veya diyezleştirilmiş olan iki nota arasındaki yarım kromatik ton'un karşıtı yarım diatonik ton'dur.) || *Kromatik çalgılar,* ayarlı (yedirimli) sisteminin bir oktavı içindeki on iki yarım sesi çıkarılabilen çalgılar. || *Kromatik gam,* diatonik ve kromatik yarım ses dizisinden meydana gelen gam. (Bu, her sesi, iki yarım sese bölünen diatonik bir gamdır.) || *Kromatik sistem,* oktav'ın on iki eşit aralığa bölünmesi üzerine kurulmuş sistem. (Dizisel on iki ses sistemine varan A. Schönberg'in araştırmaları kromatik sistemin bir sonucudur.) || *Kromatik tür,* çağdaş bestecilerde, kromatik aralıkların sistemli bir şekilde kullanılmasına dayanan ve diatonik türün karşıtı olan müzik türü.

— Opt. Bk. RENKSER. (L)

KROMATİN i. (fr. *chromatine*). Hücre bil. Bazı boyalarla hemen boyanabilen madde; hücre çekirdeği içinde küçük tanecikler, düzensiz kitleler veya ağ şeklinde bulunur.

— ANSİKL. Biyokimyasal bir bileşik olan *kromatin*'in yüzde 96'sı nükleoproteit'lerden (özellikle dezoksiriboz, hattâ riboz), holoproteit'lerden, fosfatit'lerden ve holoproteit'lerle fosfatit'lere bağlı kalsiyum ve magnezyumdan meydana gelir. Kromatinlerin çeşitliliği, bunları meydana getiren nükleikasitlerle proteinlerden ileri gelir. Başlıca iki tip kromatin vardır: 1. *heterokromatin,* özellikle ribonükleoproteit'lerden oluşur, ama içinde bunlardan başka dezoksiribonükleoproteit'ler de (histonlar) vardır. Miktarı az olan bu madde, yani heterokromatin, özellikle dinlenme halindeki çekirdeğin içinde kalan kromozom parçalarında bulunur. Bunun genetik bir görev yapmadığı, sadece metabolizmada rol oynadığı sanılmaktadır; 2. ökromatin, özellikle dezoksiribonükleoproteit'lerden oluşur, ama içinde holoproteit'ler de (globülinler) bulunur. Heterokromatinden daha az boyanır. Daha bol miktarda olan bu kromatin, hücre bölünmesinin son evresinde kromatinlerini kaybederek görünmez hale gelen kromozom kısımlarında bulunur. Genetik bir görev yaptığı sanılmaktadır. Ökromatinli kromozom bölgelerinde muhtemelen çok fazla gen bulunmaktadır. (L)

KROMATİT i. (fr. *chromatide*'den). Hücre bil. Bir kromozomun uzunlamasına iki yarısından her biri. (Kromatitler santromerler hizasında birleşir.) [L]

KROMATLAMA i. (*kromat* > *kromatlamak*'tan *kromatla-ma*). Boyanmış kumaşları mordanlamak veya bazı renklerin solmasını önlemek için, kumaşı krom tuzu (kromat) banyosuna batırma. (L)

KROMAT(O)—. Bk. KROM(A)—.

KROMATOFOR veya **KROMOFOR** i. (fr. *chromatophore* veya *chromophore*). Hücre bil. Altderide bulunan bol pigmentli ve çok saçaklı hücre; çeşitli hayvanlarda (yumuşakçalar, kabuklular, balıklar, kurbağalar, sürüngünler) rastlanır.

— ANSİKL. *Kromatofor* çokgen veya yıldız biçiminde belirli bir uzunlukta olan ve kısalabilir uzantıları bulunan bir hücredir. Plazması, pigment tanecikleriyle doludur. Normal olarak kromatoforun içinde beyaz, kırmızı, sarı veya siyah renkli bir tek pigment bulunur. Kromatoforlar üst üste gelince başka renkler verir. Pigment tanecikleri hücre içinde değişik yerlerde bulunabilir (ortasında veya uzantısında). Kromatoforlar genişleyerek veya büzülerek de değişik renkler verebilir. Kromatoforların büzülüp genişlemesini çevre sinir sisteminden gelen uyartılar ve hormonlar sağlar. Meselâ balıklarda görme duyusu çok önemlidir: kör edilen balıklar renk değiştirmez. Üreme zamanında bazı balıklarda (dikenlibalık, golyan) görülen beneklenme, erbezi ara hücresinin salgısından ileri gelir.

Kabuklu hayvanlarda kromatoforların yayılmasını, sinüs bezinin salgıladığı bir veya birkaç hormon sağlar.

Böceklerdeki kromatofor değişiklikleri ise ışıkla, nemle ve bir içsalgının denetlediği göze bağlı bir uyarımla sağlanır. (L)

KROMATOGRAF i. (yun. *kroma,* renk ve *graphein,* yazmak'tan fr. *chromatographe*). Kim. Kromotografiyle analiz yapmağa yarayan cihaz. (L)

KROMATOGRAFİ i. (fr. *chromatographie*). Kim. Çeşitli boyarmaddeleri, toz halindeki katıların yüze soğurma özelliğine dayanarak ayırma metodu.

— ANSİKL. Kim. ve Biyokim. Bu asal analiz metodu, 1906'da Tswett tarafından bitki pigmentlerini ayırmak için düşünülmüş, fakat sonradan genelleşerek son derece gelişmiştir. İçine ince bir toz (alümin, magnezi, silis, nişasta) doldurulmuş bir cam tüp alınır ve içinde ayrılacak maddenin bulunduğu çözelti bu tüpten geçirilir. Ayrılacak maddelerin her biri farklı bölgelerde yüze soğurulur (bu maddeler renklendirildiği zaman olay gözle görülebilir). Uygun çözeltilerle yıkanan tüpte, ayırma işlemi daha ileri götürülür. Bu metot, çok küçük miktarlar için de uygulanabilir; kimya ve biyokimyada önemli uygulamaları olan kromatografi metotları çeşitlidir.

● *Gerçek kromatografi,* pigmentleri (klorofil v.b.) veya renksiz maddeleri (vitaminler, steroller v.b.) birbirinden ayırmak için kullanılır. Her kısım sonradan uygun renklendirici ayıraçlarla belirtilir.

● *Yüze soğurma kromatografisi*'nde bir karışımı meydana getiren değişik maddeleri ayırabilecek uygun bir katı kullanılır; karışım, yüze soğurulmayan bir çözücüde eritilerek içinde emici katının toz halinde bulunduğu düşey bir sütundan geçirilir. Yüze soğurulma enerjisi az olanı sütunun en alt kısmında olmak üzere, bileşimindeki maddelere ayrılır. Bu şekilde elde edilen ayırma yeterli olduğu için, sütunun gerekli parçalara bölünmesi, bileşenleri teker teker almak için yeterlidir, fakat ayırma genellikle uygun bir sıvı ile yapılır: seçilen sıvı sütun üzerinden dökülür, bu sıvı yüze soğurulmuş bileşeni yerinden sökerek çözer ve sürükler; karışımı meydana getiren maddeler yeteri kadar eritici kullanılarak birer birer ve çözelti halinde sütunun altından alınır. Yüze soğurma katıları çok değişiktir: alüminyum karbonat; magnezyumoksit; kömür; nişasta; selüloz. Her uygulama için uygun yüze soğurma katısını seçmek önemlidir; katının yapısı, yüze soğurulacak maddenin yapısına uygun olmalıdır. Özellikle, hayvan ve bitki proteinlerinin hidrolizinden türeyen aminoasitler, *iyonik yüze soğurma kromatografisi* yapılarak ayrılır. Bunun için karışım, katyon değiştirici reçineler üzerinden geçirilir; bu reçineler sülfonlu polistiren gibi büyük moleküllü sentetik bileşiklerdir ve onlar gibi bileşimlerinde birçok asit grubu vardır: $—SO_3H$, ($—SO_3^-$ H^+); sütundan geçen aminoasit, bazı pH sınırlarından R—NH_3^+ katyonu halinde bulunur; reçine bu katyonu tutarken H^+ iyonunu çözeltiye verir (katyon değiştirici); sütunda yüzde soğurulma, aminoasidin cinsine göre az veya çok enerjiyle meydana gelir; bu yüzden ayırma alkali bir bazla yapılabilir. Benzer şartlarda canlı hücrelerden elde edilen nükleik türevler anyon değiştirici reçinelerle yapılır ve ayırmada seyreltik hidroklorik asit çözeltisi kullanılır. Nihayet tabiî sulardaki inorganik tuzlar, suyun önce anyonlu sonra da katyonlu bir reçineden geçirilmesiyle giderilir; reçineler doyduktan sonra kolaylıkla ilk hallerine getirilir.

● *Ayırma (dağılma) kromatografisi,* birbirine tesir eden, fakat birbiriyle karışmayan ve iki faz meydana getiren iki ayrı sıvıda, karışımı meydana getiren maddelerin bu sıvılar içindeki çözünme farklarından yararlanılarak yapılır. Sıvıların biri hareketlidir ve bileşimine ayrılacak madde bulunur; ikinci sıvı, yalnız taşıyıcılık görevi yapan sünger cinsinden bir katı tarafından kromatografi sütununda hareketsiz tutulur. Karışım sütundan geçirilince, karışımdaki maddeler iki çözücü arasında çözünerek dağılır; dağılım katsayısı, hareketli ve sabit sıvıların eşit hacimlerinde çözünmüş maddelerin kütle oranına bağlıdır: dağılım katsayısı en fazla olan madde, sütunun başlangıcında tutulur; diğerleri, katsayısının küçüklük derecesine göre basamaklar halinde sıralanır. Burada da ayırma uygun bir sıvı ile yapılır.

● *Kâğıt kromatografisi.* Büyük miktarlarda ayırım için kullanılan sütunun yerine, süngerimsi taşıyıcı katı olarak özel bir filtre kâğıdı kullanılabilir; bunun için filtre kâğıdı hareketsiz sıvı ile (su) ıslatılır ve düşey olarak asılır; ayrılacak karışım, genellikle organik hareketi bir çözelti halinde kâğıda üstten dökülürse, ayırma yerçekimiyle meydana gelir; çözelti alttan verilirse ayırmayı kılcallık olayı sağlar. Kâğıt 90° döndürülerek uygun bir çözeltiyle ıslatılınca, ikinci bir kromatografi ile ayırma tamamlanır: buna *iki boyutlu kâğıt kromatografisi* denir. Özellikle kimyasal yapısı farklı, molekül ağırlıkları birbirine yakın aminoasitleri ayırmada kullanılır.

● *Gaz kromatografisi.* Son zamanlarda gelişmiştir ve hızla önem kazanmaktadır. U-

çucu bir sıvı veya bir gaz karışımındaki maddeleri ayırmak için, bu karışım, hidrojen, azot, karbon dioksit gibi taşıyıcı görevi yapacak gaz içinde seyreltilir. Gaz karışımı, soğurucusu etkin kömür veya dövülmüş tuğla gibi etkisiz bir maddenin taşıdığı az ucucu bir sıvı olan uzun bir sütun üzerine gönderilir. Soğurucu katı bir madde ise yüze soğurucu, sıvı ise dağılım sütunu var demektir. Sütun, taşıyıcı gaz içinde, bileşenleri eşit olmayan bir şekilde tutar; çıkışa konacak uygun bir gösterge bu maddeleri tek tek bellirtir ve hattâ ayırımlarını ve doz ayarlarını yapabilir. Analizi yapılacak karışımdaki maddeler gaz ise, taşıyıcı olarak CO_2 gazı, gösterge olarak da karbon dioksiti çözen potasyum hidroksit çözeltisi kullanılabilir; böylece gösterge karışımdaki maddelerin toplanmasına ve hacim oranının bulunmasına imkân verir. Metodun sakıncası, bileşenleri soğurmanın kolay, fakat sütundan almanın güç olmasıdır: bu durumda önemli miktarda CO_2 gönderilmesi gerekir, o zaman da ölçü uzar ve doz tayini kesinliğini yitirir. Petrolün bileşenlerini ayırmak için kullanılan metakrezol trifosfat $PO(—O—C_6H_4—CH_3)_3$ gibi, çoğu zaman ayırıcı bir sıvı tercih edilir. Bu durumda gösterge, ısı değişimleri ile madenî telin direncinin ohm cinsinden değişimine dayanır; tel, içinden gaz geçen bir tüpün ekseni üzerine yerleştirilmiştir. Telin denge sıcaklığı gazın ısı geçirgenliğine bağlıdır ve gaz bir karışımsa, onun bileşimi ve cinsiyle orantılıdır. Sütundan çıkan gaz daima taşıyıcı gazdır; buna çok az miktarda ayrılmış gaz karışır; taşıyıcı gazlar genellikle (hidrojen veya helyum) ısıyı çabuk iletir; bu iletkenliğin azalmasıyle taşıyıcı gaza «ayrılmış gaz»ın karıştığı anlaşılır. Bu ilkeye dayanan ve gaz karışım oranının pek küçük değişmelerine karşı hassas olan özel tüpler yapılabilir. Hassasiyet milyonda 0,01 oranında değişikliği gösterecek dereceye ulaşabilir. Diğer taraftan tüp karışım oranı değişikliğini hemen belli eder. Ayrıca zamana göre ayarlı bir kaydediciyle hassas bir doz ayarlaması yapılabilir.

Magnetik etkide kalma, yanma ısısını belirtme, yoğunluğu ölçme v.b. temeline dayanan diğer gaz göstergeleri de vardır. (L)

KROMATOGRAM i. (yun. *kroma*, renk ve *grama*, yazı'dan fr. *chromatogramme*). Kim. Kromatografiyle elde edilen diyagram. (L)

KROMATOMETRE i. (fr. *chromatomètre*'den). Örnek renklerle karşılaştırarak renklerin şiddetini ölçmeğe yarayan cihaz. *Eşanl.* KROMOMETRE ve KOLORİMETRE. (L)

KROMATOPSİ i. (fr. *chromatopsie*). Renkleri algılama.

— ANSİKL. Renkleri algılama, normal bir fizyolojik olaydır. Bu yeteneğin azalmasına *hipokromatopsi*, renklerin karıştırılmasına yolaçan patolojik bozukluğa da *daltonizm* denir. (L)

KROMATOSİT i. (fr. *chromatocyte*). Hücre bil. İçinde bir veya birçok pigment bulunan hücre. (L)

KROMATOSKOPİ i. (fr. *chromatoscopie*). Renkleri görme. (L)

KROMAYER (Johannes), alman tarihçisi (Stralsund 1859-Berlin 1934). Eskiçağ tarihi profesörü olmadan önce, Eskiçağ savaş alanlarında incelemeler yapmak amacıyle birçok kere İtalya, Yunanistan, Türkiye ve Kuzey Afrika'ya gitmekle görevlendirildi. Eserleri: *«Prensliğin Meşru Temeli»* (1888); *Antike Schlachtfeder* («Eskiçağ Savaş Alanları) [1903-1931] v.b. (L)

KROMDİOPSİT i. (fr. *chromdiopside*'den). Miner. Kromlu piroksen türü. (L)

KROMEL i. (fr. *cromel*). Bileşiminde yüzde 10 ilâ 20 krom bulunan bir nikel alaşımının ticarî adı; alumel alaşımıyle birlikte tel haline getirilerek genellikle 500° ile 1 100°C arasındaki sıcaklıkları ölçmeğe yarayan termoelektrik çiftlerinin yapımında kullanılır. (L)

KROMERJİJ veya **KROMERİZ**, Çekoslovakya'da (Güney Moravya bölgesi) şehir, Morava ırmağı kıyısında; 20 600 nüf. Önemli tarım pazarı. Şeker fabrikaları. Barok üslûbunda şato (tarihî müze, kitaplık, tablo galerisi); gotik ve barok üslûbunda kiliseler. (L)

KROMHİDROZ veya **KROMİDROZ** i. (yun. *khroma*, renk ve *idros*, ter'den fr. *chromhidrose* veya *chromidrose*). Tıp. Sarı, kırmızı, siyah, yeşil veya mavi renkte fazlaca ter dökme. (Bazı kimselerde, derinin sınırlı bir bölgesinde istisnaî olarak görülür.) [L]

KROMİAMİN i. (fr. *chromiammine*). Kim. Bk. KROMAMİN.

KROMİDİ i. (fr. *chromidie*). Bakteriyol. Bakterilerde görülen ve boya alma özelliği taşıyan küçük tanecikler. (Bunların, dağılmış bir çekirdeğin parçaları olduğu sanılmaktadır.) [L]

KROMİFLÜORÜR i. (fr. *chromifluorure*). Genel formülü M_3CrF_6 olan karmaşık tuza verilen eski ad; M tek değerli bir madenin sembolüdür. (Bugün, eski üç değerli olan CrF_6^{-} III karmaşık iyona heksaflüoro kromat III adı verilir ve karmaşık tuz, M sembolüyle gösterilen madenin adı başa getirilerek adlandırılır: *Sodyumheksaflüoro kromat III* Na_3CrF_6). [ML]

KROMİK sıf. (fr. *chromique*). Krom III oksitten tekabül eden asitler için kullanılır. (L)

KROMİKLORÜR i. (fr. *chromichlorure*). Genel formülü M_3CrCl_6 olan karmaşık tuz; M, tek değerli bir madeni gösterir. (L)

KROMİL i. (fr. *chromyle*). İki değerli kök CrO_2: *Kromil klorür* Cr O_2Cl_2. (L)

KROMİSİYANÜR i. (fr. *chromicyanure*). Genel formülü $M_3Cr(CN)_6$ olan karmaşık tuza verilen eski ad; M, tek değerli bir madenin sembolüdür; bugün eksi üç değerli olan $Cr(CN)_6$ karmaşık iyona heksasiyano kromat III adı verilir ve karmaşık tuz, M sembolüyle gösterilen madenin adını başa getirerek adlandırılır: *sodyum heksasiyano kromat* III $Na_3Cr(CN)_6$ (ML)

KROMİT i. (fr. *chromite*). Krom III oksitten Cr_2O_3 türeyen tuz. Bk. KROM. (L)

KROMİT i. (fr. *chromite*). Miner. Formülü. $FeCr_2O_4$ olan mineral; krom cevheri olarak işletilir.

— ANSİKL. *kromit* (*kromoferrit* veya *kromlu demir*), spinel grubundan bir mineraldir; yoğunluğu 4,32 ile 4,56 arasında değişir, sertliği 5,5'tir; kübik sistemde billûrlaşır. Türkiye'de, Güney Afrika'da, Yeni Kaledonya'da v.b. rastlanır. Serpantinitler içinde bulunur. Bileşiminde yüzde 44 ile 64 krom oksit, yüzde 0 ile 18 magnezyum oksit ve yüzde 19 ile 38 demir oksit bulunur. En önemli krom cevheridir. Güç ergiyen, ateşe dayanıklı madde olarak da kullanılır. (L)

KROMİTLER çoğl. i. (fr. *chromides*'den). Örnek tipi krom olan mineral grubu. (L)

KROMİZM i. (fr. *chromisme*). Renksiz bir yabanî bitkinin, özel yetiştirme usulleri kullanılarak renklendirilmesi. (L)

KROMKLORİT veya **KROMOKLORİT** i. (fr. *chromchlorite* veya *chromochlorite*). Miner. Kromca zengin klorit. *Eşanl.* KAMMERERİT. (L)

KROMLAMA i. (*krom* > *kromlamak*'tan *kromla-ma*). Metalürji. Kromla yapılan semantasyon işlemi. (TERMİK KROM KAPLAMA da denir.)

— Tekst. Mordanlamak veya boyadan sonra bazı boyaların dayanıklığını artırmak için, bir kumaşı krom tuzu banyosuna daldırarak yapılan işlem.

— ANSİKL. Metalürji. Demirli alaşımlara, özellikle çeliklere, yüzeysel sertlik özelliği (çevre sıcaklığında olduğu kadar yüksek sıcaklıktaki oksitleyici ortamda da aşınmaya, korozyona karşı dayanıklılık) kazandırmak amacıyle, termik yoldan kromca zengin bir kaplama yapılabilir. 1925'te J. Laissus'nün çalışmalarından sonra, sanayide birçok patentli metot bulunmuştur (Galmiche-Onera, fransız metodu; Becker, Daevesve Steinberg, alman metodu; Samuel'in «Dickrom» ingiliz metodu ve «Chromalloy», amerikan metodu). Bu metotlar, 900 ile 1 100°C arasındaki semantasyon sıcaklığı ile kromtozu, ferrokrom ve halo jenürlerden (amonyum flüorür, klorür ve iyodür) meydana gelen semantasyon malzemesi yönünden birbirinden farklıdır. İstenen *kromlama* derinliğine (0,02 mm ile 1 mm) ve kullanılan işlem sıcaklığına bağlı olarak parça, krom halojenür oluştuktan sonra bir ile sekiz saat arasında değişen bir süre kromlama sıcaklığında tutulur. İşlenen çeliğin cinsine göre derin kromlama (milimetrenin onda biri ile 1 mm arasında) veya sert kromlama (sertliği yaklaşık olarak 1 000 Vicker) elde edilebilir. Karbon, krom karbürleri oluşturarak kromun yayınmasına engel olduğu için, karbon bakımından zengin olan çeliklerin yüzeyleri kalın bir şekilde kromlanamaz. Sanayi yönünden büyük bir gelişme halinde olan bu metot uçak parçalarına (kanatçıklar, yanma odası), fırın parçalarına, âletlere, borulara sinterlenmiş demirli parçalara, saçlara v.b. uygulanır. Bk. SEMANTASYON. (L)

KROMLEK i. (bretonca *crom*, yuvarlak ve *lech*, taş'tan fr. *cromlech*). Çember biçiminde sıralanmış dikilitaş veya menhir grubu. (Avrupa'daki en ünlü kromlek İngiltere'de Stonehenge'dedir. Morhiban körfezindeki Er-Lanic kromleki iç içe iki çemberden meydana gelir; dış çemberdeki kayalar, deniz seviyesinin hafif yükselmesi yüzünden su altında kalmıştır.) [L]

KROMLU sıf. (*krom*'dan *krom-lu*). Miner. Bileşiminde krom bulunan. (L)

KROMME RİJN, Ren'in kolu; Wijk bij Buurstede'de, Lek ile Utrecht arasında bir kol meydana getirir. (Utrecht'in ötesinde «Eski Ren» [*Vecht Rijn*] adını alır.) [L]

KROM(O)—, —KROM, yun. *khroma*, renk'ten alınan ve bazı kelimelerin bileşimine giren ek: KROMO *litografi*, KROMO*zom*, KROMO*jen*, *mono*KROM, *poli*KROM v.b. (L)

KROMOFAJ sıf. (fr. *chromophage*). Hücre bil. Boya maddelerini tahrip eden hücrelere denir. (L)

KROMOFERRİT i. (fr. *chromoferrite*). Miner. *Eşanl.* KROMİT. (L)

KROMOFİL sıf. ve i. (fr. *chromophile*). Hücre bil. Boyalı maddelere karşı aşırı ya-

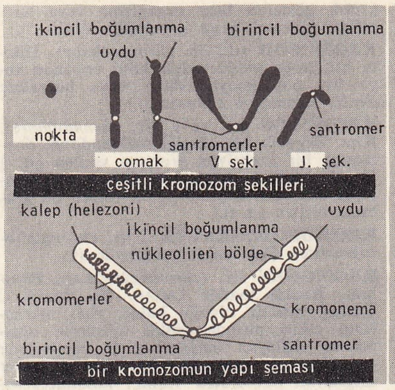

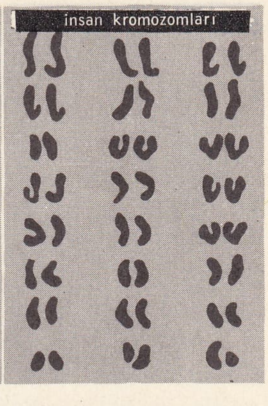

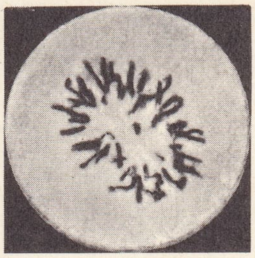

kromozomlar

Leopold-KRONECKER

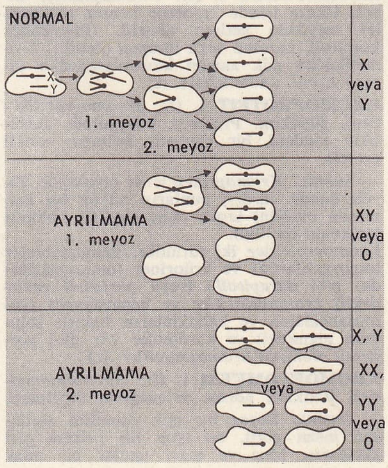

kromozomlar

kınlık gösteren bazı organizma veya hücrelere (normal veya patolojik) denir. (L)

KROMOFOB sıf. (fr. *chromophobe*). Hücre bil. Boya maddeleriyle kötü boyanan veya hiç boyanmayan doku veya hücrelere denir: *Kromofob adenom.* (L)

KROMOFOR sıf. ve i. (fr. *chromophore*). Kim. Organik bir bileşiği renklendiren, doymamış bir fonksiyon grubuna verilen ad. || Genel olarak, morötesinde bir soğurma bandıyle nitelenen doymamış bir fonksiyon grubuna verilen ad. (L)

KROMOFOTOGRAVÜR i. (fr. *chromophotogravure*). Çok renkli fotogravür. (L)

KROMOGEN sıf. (*chromogène*'den). Biyokim. Renkli madde üreten. Bu sıfat: 1. kendisi renksiz olduğu halde, bazı ayıraçların etkisi altında renkli ürünlerin oluşmasını sağlayan maddelere; 2. bünyesinde yer aldıkları kolonileri boyayan maddeler salgılayan bakterilere verilir: kolonileri turuncu olan yaldızlı stafilokoklar ve mavi olan piyosiyanik basil kromogen'dir.

— Foto. *Kromogen izhar banyosu,* emülsiyonda veya izhar banyosunda kenetleyici bir maddenin bulunduğu, organik developatör (aminofenollü veya fenilendiamin temel maddesi) kullanarak renkli resimler elde etmeyi sağlayan developman banyosu. || *Kromogen pekiştirici* ve *renk değiştirici,* bir fototipi pekiştirmeyi veya görüntüyü meydana getiren indirgenmiş gümüşü renkli resim haline dönüştürmeyi sağlayan, temel maddesi madenî tuzlar olan (kobalt, bakır, uranyum v.b.) ürünlere verilen ad. (L)

KROMOİYODAT i. (fr. *chromoiodate*'dan). Genel formülü $MCrIO_6$ olan karmaşık tuz; M, tek değerli bir madenin sembolüdür. *Eşanl.* KROMATOİYODAT. (L)

KROMOKLORİT i. (fr. *chromochlorite*). Miner. *Eşanl.* KROMKLORİT.

KROMOKR i. (fr. *chromocre*). Miner. Tabiî krom oksit; bileşiminde az veya çok alüminyum silikat bulunur. Kromit yataklarının üzerinde toprakla karışmış haldedir. (L)

KROMOMER i. (fr. *chromomère*). Hücre bil. Kromonema'nın kromozom içindeki şişkin yeri. (L)

KROMOMİKOZ i. (fr. *chromomycose*). Asalak mantarlar tarafından meydana getirilen ve yavaş gelişen deri hastalığı. (L)

KROMON i. (fr. *chromone*). Biyokim. İçinde O ve C = O kökleri bulunan heterosiklik bir bileşiğin katılmasıyle benzenden türeyen maddelere verilen ad; düz kaslardaki kasılmayı giderici özellik taşır. (En çok kullanılan iki kromon, kellin ile metil -3- kromon'dur.) [L]

KROMONEMA i. (fr. *chromonéma*). Hücre bil. Kromozomun sarmal durumdaki eksen ipliği. (L)

KROMOPİKOTİT i. (fr. *chromopicotite*). Miner. Bir kromit türü; bileşiminde yüzde 56,5 krom oksit ve yüzde 12 alümin bulunur. (L)

KROMOPLAST i. (fr. *chromoplaste*). Biyol. Hücre içinde karotene benzer pigmentler meydana getiren plastid. (Pigmentler ksantofil, karoten veya likopen olabilir; kromoplastlar çok zaman kloroplastlardan türer.) *Eşanl.* KROMOLÖSİT. (L)

KROMOPROTEİT i. (fr. *chromoprotéide*'den). Biyokim. Prostetik bileşiminde genellikle madenî bir element bulunan renkli proteit.

— ANSİKL. *Kromoproteit*'lerin biyolojide büyük önemi vardır; bunların büyük bir kısmında oksijeni tespit etme özelliği bulunur (solunum özelliği).
Kromoproteitler iki türlüdür; hemoglobinler (omurgalılarda) ve krüoriner (omurgasızlarda) gibi *tetrapirollü* (veya *porfirinli çekirdekli*) *kromoproteitler* ve hemosiyanin (yumuşakçaların ve kabukluların bakırlı solunum pigmenti) ve karotenler v.b. gibi *porfirinli olmayan kromoproteitler.* (L)

KROMOPTOMETRİ i. (fr. *chromoptométrie*). Renkleri görme yeteneğinin ölçülmesi.

— ANSİKL. Beyaz bir ışık demetini algılayan insan gözü, bu ışığı bir prizma gibi ayrıştırır. Mor ve mavi ışınlar bir odak dizisi halinde retinanın önünde yakınsar; sarı ve yeşil ışınlar daha çok retina üzerinde toplanırken, turuncu ve kırmızı ışıklar da retinanın arkasında birleşir. (L)

KROMORADYOMETRE i. (fr. *chromoradiomètre*'den). X ışınlarını nitelik bakımından değerlendiren âlet. *Eşanl.* RADYOKROMOMETRE. (L)

KROMOSFER i. (yun. *kroma,* renk ve *sphaira,* küre'den fr. *chromosphère*). Astron. Bir gökcisminin, ışıkküreyle sınırlanan ve görünür çevresi olarak kabul edilen dış kısmına verilen ad. *Eşanl.* RENKKÜRE.

— ANSİKL. Astron. Ancak doğrudan doğruya Güneş'te gözlemlenebilen *kromosfer,* ya tam güneş tutulmaları sırasında veya güneş* tayfçekeri ve koronograf* gibi özel âletlerle incelenir.

Güneş kromosferi, fışkırma* veya püskürtü* gibi olayların meydana geldiği ortamdır. Bu olayların doğrudan doğruya gözlenmesi, her zaman hidrojen veya iyonlaşmış kalsiyum tayf çizgilerinin dalga uzunluklarına göre yapılan tek renkli gözlemlerle tamamlanır. Kromosfer, alt tabakalardan gelen ışımaların büyük bir kısmı için görünmeyen hemen hemen tamamıyle saydam bir tabakadır. Bununla beraber, tayfta, hidrojenin Hα Balmer* (λ = 6133 A°) çizgisi ve iyonlaşmış kalsiyumun K çizgisi (λ = 6533 A°) vardır. Güneş gazları çok donuk olduğu için kromosferin yoğunluğu az olan bölgeleri kendiliğinden donuklaşır. Kirchhoff ilkesine göre, bize gelen özel uzun dalgalı ışımaların kromosferden yayıldığı kabul edilir. Kromosfer kaynaklı güneş fışkırmaları kromosfer ışınımlarıyle daha iyi görülebilir: tek renkli görüntü meydana getiren güneş tayfçekeriyle veya 1939'da, B. Lyot tarafından yapılan kronografla ilgi çekici görüntüler elde edilmiştir. Kromosferin başlıca özelliklerinden biri de incelenen noktanın derinliğine ait parametre fonksiyonlarını belirlemeyi engelleyecek kadar heterogen olmasıdır. Kromosfer, saniyede 20 km hızla yükselen küçük fışkırmaların 6 000 km yüksekliğe kadar çıktığı karmaşık ve dinamik bir ortam olarak kabul edilir. Genel olarak, termodinamik dengeye hiç bir zaman ulaşamamıştır. Gazın burgaç hareketiyle ortaya çıkan enerji, kromosferin, genel çekime karşı düşey olarak yayılmasında önemli bir rol oynar. 6 000 km'den sonra bu mekanik enerji gitgide termik enerji haline dönüşür: gazın sıcaklığı hızla güneşin taç* tabakasının sıcaklığı olan 2 000 000 °K değerine kadar yükselir. (L)

KROMOSİSTOSKOPİ i. (fr. *chromocystoscopie*). Böbrek yoluyle dışarıya atılacak bir maddenin şırınga edilmesinden sonra, sistoskopi yardımıyle her bir sidik borusunun sidik fışkırtmasını inceleme. (L)

KROMOSİT i. (fr. *chromocyte*). *Eşanl.* KROMATOSİT.

KROMOSİYANÜR i. (fr. *chromocyanure*). Genel formülü $(M_4Cr(CN)_6$ olan karmaşık tuza verilen eski ad; M, tek değerli bir madenin sembolüdür; bugün eksi iki değerli $Cr(CN)_6$ karmaşık iyona, heksasiyano kromat II adı verilir ve karmaşık tuz, M sembolüyle gösterilen madenin adını başa getirerek adlandırılır: *sodyum heksasiyano kromat* II, $Na_4Cr(CN)_6$ [ML]

KROMOSPİNEL i. (fr. *chromospinelle*). Miner. Tabiî magnezyum ve krom alüminat; siyah renkli bir spinel çeşididir. *Eşanl.* PİKOTİT. (L)

KROMOTERAPİ i. (fr. *chromothérapie*). Bazı hastalıkları renkli ışıklarla tedavi etme. || Enfeksiyonları, renkli maddelerle (boya) tedavi etme.

— ANSİKL. Ehrlich'in öne sürdüğü ikinci anlam, bugün terkedilmiştir. Bu bilgin boya maddelerinde özel bir iletkenlik bulunduğunu ve ilâçların etkisini kolaylaştırdığına inanıyordu (metilen mavisinin sıtmaya, tripan kırmızısının uyku hastalığına iyi gelmesi gibi). Gerçekte, burada bir fizik etki değil bir kimyasal etki söz konusudur: onun için *kromoterapi* yalnızca «renkli ışınlarla tedavi» anlamında kullanılmamalıdır. Bu tedavi metodu zaten çok eskidir. Bilinmeyen bir zamandan beri Çinliler çiçek hastalığına yakalananların vücutlarına kırmızı boya sürer, hattâ bu hastalara kırmızı elbise giydirirlerdi. Ama krometerapinin ilmî temelleri Duclaux, Engelmann ve Winogradski'nin deneylerine dayanır. Bu bilginler küçük organizmaları (suyosunları, bakteriler, anterozoitler ve birhücreliler) güneş tayfındaki çeşitli ışınlara tutarak denediler; canlılardaki etkinlik kırmızı ışıkta artar, fakat uzun süre bu ışıkta kalan canlıda etkinlik yok olur; sarı ışıkta etkinlik kararlıdır ve hep aynı şekilde devam eder; mavi ışıkta önce yavaşlar, sonra durur; mor ve morötesi ışın da aynı sonucu verir. Önce yalnız bazı bitkilerin yetiştirilmesinde ve suların sterilizasyonunda kullanılan bu bulgular, Bier, Dreyer özellikle Finsen tarafından insan tedavisinde uygulandı. Kırmızı ışık bazı nevrozların ve çöküntü hallerinin tedavisinde fayda sağlar. Bunun aksine mor-mavi ışık sakinleştiricidir; aşırı duyarlılık gösteren kimselerde, mani krizinde ve hırçın çocukların yatıştırılmasında kullanılır. Sarı ve yeşil ışıklar, sistematik olarak uygulanmamıştır. Bununla birlikte sarı camların gözü dinlendirdiğini ve yeşil ışıkların uykuyu kolaylaştırdığını belirtilebilir. Bk. MORÖTESİ *Işınlar,* GÜNEŞ *tedavisi,* FOTOTERAPİ. (L)

KROMOTROPİK sıf. (*chromotropique*). Dihidroksinaftalen -1-8 türevi olan sülfonik asit için kullanılır; α- naftoltrisülfonik asidin, alkali ortamda ergimesiyle elde edilir. (Boyarmadde sanayiinde çok önemlidir.) [L]

KROMOTROPİZM i. (fr. *chromotropisme*'den). Canlı bir varlığın belli renkte bir nesneye doğru yönelme hareketi. (L)

KROMOZOM i. (fr. *chromosome*). Hücre bil. Bölünme sırasında hücre çekirdeğinin içinde beliren ve kromatin ipliklerinin parçalara ayrılmasıyle oluşan kıvrık çubuk şeklindeki cisim; gayet iyi boya tutan bu cisimler alyuvarlardan başka bütün hücrelerde bulunur. (Bk. ANSİKL.) || *Kromozom haritası,* üzerinde birçok gen'in yeri gösterilen kromozom şeması. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Hücre bil. *Kromozom*'lar mikroskopta tanecik, çubuk, V veya J şeklinde kıvrık iplikler halinde görünür; boyları 2-5 mikron, çapları 0,2-2 mikron arasında değişir. Sinek kurtçuklarının tükürük hücrelerindeki dev kromozomların boyu 400 mikronu bulur. Kromozomda, kromatin boyalarını almayan bir bölge vardır; kromozomu akromatik iğe tutunma noktasıdır; kromozom üzerinde boğum şeklinde görülen bu noktaya «santromer» denir. Bu birincil boğumdan sonra bazen uçlardan birinde ikincil bir boğumlama olur ve uçta şişkin bir kısım, yani bir uydu oluşur.

Kromozom iplik şeklindedir; bunun helezon biçimindeki eksenine *kromonema* denir. Kromonema üzerinde bir dizi şişkinlik (*kromomer*), bunların içinde de *genler* bulunur. Kromonema, «kalıp» denen homogen bir madde ile kaplıdır. Kalıp da helezon şeklindedir; santromer hizasında ilkel, uydu hizasında ikincil birer daralma gösterir.

● *Sayısı.* Kromozomların sayısı türden türe değişir. Ama hemen hemen daima çift sayılıdır. Hücrede N çift kromozom bulunur; N sayıda kromozom taşıyan hücrelere *haploit,* 2N sayıda kromozom taşıyan hücrelere *diploit* denir. 2N'lik kromozomlar, «otozom» denilen N-1 çift özdeş kromozom ile «gonozom» denilen ve birbirine benzemeyen bir çift eşeysel kromozom'dan meydana gelir. Erkeği heterogametli olana türlerde (insanda olduğu gibi) erkek bir çift XY, dişide bir çift XX kromozom vardır. Kuşların çoğunda dişi heterogametlidir. Bazı nadir türlerde erkek X ve dişi XX'tir. İnsanda, kromozom sayısı 22 çift otozom ve bir çift eşeysel kromozom olmak üzere 2N = 46'dır (Tjio ve Levans, 1956). [Bk. KARYOTİP.) Diploit kromozomlardan bazı örnekler: sirke sineği, 8; kurbağa, 26; çekirge, 30; tavuk, 30 ve ayrıca bazı kromozom kırıntıları; fare, 42; koyun, 54; keçi, 60; tavşan, 44; köpek, 78; tütün, 48; çavdar, 14; mısır, 20; zambak, 24; buğday, 14, 28, 42; eğreltiler 100'den fazla...

● *Morfoloji. Büyüklük.* Kromozomlar, hücre durgunken görülmez; sadece hücre bölündüğü sırada, özellikle metafaz esnasında görülür. O zaman kromozomlar 5 - 15 mikron uzunluğunda ve çubuk şeklindedir.

Kromozomların üzerinde «santromer» denilen boğum noktaları vardır; bunların yeri kromozomlara göre değiştiği gibi ikincil boğum yerleri de değişik olur.

Yapı. Kromozomlar, molekül yapıları çok iyi bilinen dezoksiribonükleik asit (D.N.A.) zincirleri ile «histon» denen proteinlerden oluşur. Bununla beraber kromozomlardaki D.N.A. ve histonların kuruluş düzeni pek iyi bilinmiyor. Biyoloji bilginlerine göre, D.N.A. zincirleri «merdiven» ve halka şeklinde dizilidir.

D.N.A. zincirlerinin, özgül proteinleri sentezlemekle görevli «gen» denilen birimlerden oluştuğu biliniyor. Her bir gen 1 000 - 2 000 çift nükleotitten meydana gelir; ama gene de mikroskop altında görülmez. Sirke sineğindeki dev kromozomlar incelenerek bazı genlerin özel durumu ile sineklerin üzerindeki açık veya koyu çizgiler gibi topografik kusurlar arasında bir paralellik kurulabilmiştir. İnsanda dev kromozomlar bulunmadığı gibi herhangi bir kromozom üzerinde hiç bir genin yeri de tespit edilememiştir; sadece X kromozonuna bağlı bazı genlerin durumu bilinmektedir (hemofili, daltonizm, miyopluk v.b.).

Kromozomları inceleme teknikleri. Bu tekniklerin esası, aynı zamanda bölünen çok sayıda hücre elde etmek, bölünmeleri ardılevrede durdurmak, kromozomları bir tek düzleme yaymak ve tespit etmektir.

Bu amaçla başlıca iki tip hücreden yararlanılır: fibroblastlar ve kan lenfositleri. Fibroblastların elde edilmesi için bir doku kültürüne, deri veya aponevroz parçalarına ve işin sonuçlanması için en az on beş güne ihtiyaç vardır. Kan lenfositlerinin kullanıldığı metodu uygulamak için birkaç damla kana ve sadece üç günlük bir kültüre ihtiyaç vardır. İkinci metot, ilk metottan daha kolaydır ve daha çok kullanılır. Fibroblast kültürü, genellikle ikinci bir doku, özellikle bir kromozom mozaiği incelemek istendiği zaman kullanılır. Kan lenfositleri, canlı vücudundayken bölünmez. Cam tüpte bölünmeyi sağlamak içinse bazı maddeler kullanılır. Bunların en etkilisi, fasulyeden (*faseolus vulgaris*) elde edilen ve «fitohemoglütin» denilen bir polisakkarit proteindir. Bu madde, yirmi dört saat içinde hücrelerin bölünmeğe başlamasını sağlar, altmış ve yetmişinci saatlere doğru bölünme en yüksek düzeyine ulaşır. Nihayet hücrelerin bölünmesi metafaz'da kolşisinle durdurulur; kromozomların dağılmasını sağlamak için hücreler hipotonik bir sıvıyle şişirilir ve tespit edilir; bu durumda hücre bölünmeleri incelenerek karyotipler tespit edilebilir. Bu teknik kromozom sapınçlarından ileri gelen hastalıkları incelemeğe imkân verir. Yakın zamanlarda (1956) bulunan bu teknikler sayesinde, hayvanların büyük bir kısmının karyotipleri kesinlikle tespit edilmiştir.

● *Kromozom haritaları,* metotlu çaprazlamalar sonucunda yapılır ve çok karışık işlemleri gerektirir. Sirkesineğinin kromozom haritaları bunların en doğru olanıdır; insanlarınki henüz taslak halindedir. (L)

KROMSEYLONİT i. (fr. *chromceylonite*). Miner. Tabiî magnezyum alüminat; siyah renklidir. (L)

KRONAKSİ i. (yun. *khronos,* zaman ve *aksia,* değer'den fr. *chronaxie*). Bir sinir veya kasın uyarılması amacıyle o sinir veya kasın içinden reobaz'ın iki kat şiddetinde bir elektrik akımının geçmesi için gerekli zaman.

— ANSİKL. *Kronaksi* bir sinirin, kasın veya sinir merkezinin durumunun ayırt edici bir değişmezidir. Bu değişmez, organlara, türlere, normal veya patolojik durumlara göre başka başka olur.

Kronaksi'yi ölçebilmek için önce, uzun bir süre uygulandığında uyarma sağlayabilen en hafif akım belirlenir. Bu akımın şiddetine *reobaz* adı verilir. Bundan sonra reobazın iki kat şiddetinde bir akım uygulanır ve uyarmanın sağlanabilmesi için geçmesi gereken zaman ölçülür. Kronaksi işte bu çok kısa (saniyenin birkaç binde birinden bir saniyeye kadar) zamandır ve Lapicque'in (1909) bu konudaki çalışmalarından beri bilinmektedir. (L)

KRONBORG, Elseneur yakınlarında Cattegat'ta (Sjaelland adası, Sund girişi) şato. 1585'te inşa edildi. Danimarka devleti Sund'dan geçiş parası alırdı. Shakespeare'in *Hamlet* trajedisinin konusu Kronborg şatosunda geçer. (L)

KRONECKER (Hugo), alman fizyoloğu (Liegnitz, Silezya 1839 - Bad Neuheim 1914). 1884'te Bern'e fizyoloji okutmak üzere çağrıldı; orada Leipzig geleneklerini sürdürebilmek amacıyle Hallerianum adlı bir enstitü inşa ettirdi. Kronecker, yurduna dönmedi. Milletlerarası fizyoloji kongrelerinin kurucusu oldu ve Mont-Rose'daki milletlerarası laboratuvarın kuruluşuna yardım etti. Araştırmaları kalp, kas, vazomotor sinirler, dağ tutması konularıyle ilgilidir. (L)

KRONECKER (Leopold), alman matematikçisi (Liegnitz, Silezya 1823 - Berlin 1891). E. E. Kummer'in Berlin'de öğrencisi oldu, G. Lejeune Dirichlet ve K. T. Weierstrass ile ilişki kurdu. Berlin üniversitesine profesör oldu (1883). XIX. yy.ın en ünlü cebircilerinden biriydi. Özellikle eliptik fonksiyonların aritmetiğe uygulanması ve cebir sayılarının yapısal teorisi üzerine çalıştı. (L)

Kronecker sembolü, indisleri aynı olunca bire eşit, farklı olunca sıfıra eşit olan iki indisli δ_{ij} sembolü. Kronecker sembolünü kullanarak bazı sonuçlar genelleştirilir; meselâ *n*'inci basamaktan bir D determinantında (elemanları a_{ij}), a_{ij}'nin kofaktörü Γ_{ij} ile gösterilirse

$$\sum_{j=1}^{j=n} a_{ij}\Gamma_{ij} = D \text{ ve } i \neq k. \text{ ise } \sum_{j=1}^{j=n} a_{ij}\Gamma_{kj} = 0$$

elde edilir.

Kronecker sembolünün kullanılması bir tek

$$\sum_{j=1}^{j=n} a_{ij}\Gamma_{kj} = \delta_{ik} D$$

formülünü verir ve satırlarla sütunlar değiştirildiğinde

$$\sum_{i=1}^{i=n} a_{ij}\Gamma_{ik} = \delta_{jk} D.$$

benzer formu elde edilir. (L)

Kronecker teoremi, çizgisel bir denklem sisteminin, ancak ve ancak katsayılar matrisinin sırası, sistemin tam matrisine eşit olduğu zaman gerçekleşebileceğini ifade eden teorem. (Homogen bir sistemde, tam matrisin son sütunu sıfırlardan meydana gelir.) [L]

KRONEM i. (fr. *chronème*). Fonet. Bir ünlü ve onu izleyen bir ünsüzden meydana gelen grubun telaffuzu için gerekli zaman birimi. (L)

KRONİK i. (yun. *khronos,* zaman'dan fr. *chronique*). Olayların, birbiri ardınca sıra ile yazıldığı tarih. ‖ Soylu bir ailenin tarihi ve şeceresi. ‖ *Teşm yol.* Özel bir düzendeki olayların hikâyesi. ‖ Bir gazetenin, derginin v.b., haber veya başka şeylerin özel bir düzenine ayrılmış bölümü.

◆ Sıf. Had hastalıklara karşıt olarak, uzun süreli hastalıklara denir. ‖ *Mec.* Eski ve sürekli bir kötülüğe ilişkin: *Kronik işsizlik.* (L)

KRONOBERG, Güney İsveç'te (Smalaand) il (*län*); 160 000 nüf. İdare merkezi *Vaxjö.* (L)

KRONOFOTOGRAFİ i. (fr. *chronophotographie*). Hareketi fotoğraflarla inceleme metodu. Bk. *Bilimsel* SİNEMA.

— ANSİKL. 1874'te P. Janssen (1824-1907) ilk *kronofotografi* âletini tasarladı ve Venüs'ün Güneş'in önünden geçiş fazlarını kaydetmek için bu âleti kullandı. Bu «fotoğraf tabancası», bir tabanca topu gibi çalışıyor, içindeki uygun bir mekanizma, objektifin odağına yerleştirilen dairesel fotoğraf plağını her 72 saniyede 30° döndürerek plağın çevresi üzerinde 12 görüntü veriyordu. E. J. Marey'in bir kronometri incelemesini denetlemekle görevlendirilen Muybridge, 1878 yılında, konunun yer değiştirdiği pistin önünde bir dizi fotoğraf makinesi kullandı. Janssen'in düşüncesini yeniden ele alan E. J. Marey 1882 yılında, dairesel bir plak üzerine saniyede 12 görüntü kaydedebilen fotoğraf tüfeğini gerçekleştirdi; sonra *sabit plaklı kronofotograf*'ı ve 1887'de *hareketli filimli kronofotograf* yaptı.

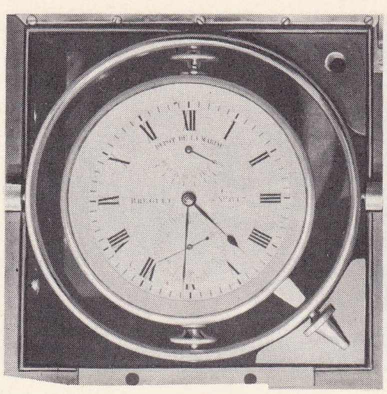

gemici Breguet kronometresi
Arts et Métiers
müzesi, Paris

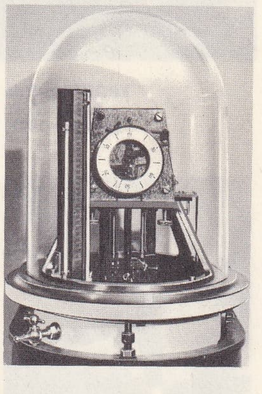

kepçeli kronometre

Sabit plaklı kronofotografi. Obtüratörü açık bir fotoğraf makinesi, siyah zemin üzerinde yer değiştiren aydınlatılmış bir cisme çevrilirse, bu cismin yörüngesi duyarlı plağa kaydolacaktır. Aynı şartlarda, cismin yer değiştirmesi sırasında obtüratör düzgün aralıklarla açılıp kapatılırsa, yörüngenin biçimi ve art arda iki kapama sırasında alınan yolu belirten bir seri görüntü kaydedilir. Bu metotla, ağırlıklı cisimlerin serbest düşmeleri incelenebilir.

Hareketli filim üzerinde kronofotografi. Marey, objektifin odak düzleminde kısa sarsıntılarla hareket eden ve filim şeridinin her duruşunda açılan bir cihazdan yararlandı; sonradan sinema filimlerinin çekiminde kullanılan düzenek budur. (L)

KRONOGRAF i. (fr. *chronographe*). Normal çalışma mekanizmasından başka, dakika, saniye ve saniyenin bölümleri cinsinden zaman aralıklarını ölçmeğe yarayan bir ek mekanizması olan saat. (Bk. ANSİKL.) ‖ Bir olayın başlayışı ile bitişi arasındaki süreyi grafiklerle kaydetmeğe yarayan âlet.

— Astron. Radyotelgrafla verilen bazı saat sinyallerinin alındığı veya bazı astronomi gözlemlerinin yapıldığı saatleri kaydeden âlet: *Kronograf astronomide bütün konum gözlemleri için kullanılması gereken yardımcı bir âlettir.* (Bk. ANSİKL.)

— Balistik. Mermi yolunun, düz bir çizgi meydana getirecek kadar birbirine yakın iki noktası arasında, merminin ortalama hızını ölçmeğe yarayan âlet.

KRONOS
çocuk Zeus yerine
taş koyulmuş kundağı
Rea'dan alırken,
bir yunan kraterinden detay
Louvre müzesi, Paris

— ANSİKL. Bir *kronograf*'ta, en az saniyenin 1/5'i kadar bir yaklaşıklıkla zamanı gösteren ve saatin çalışmasına bağlı olmaksızın bir mekanizma yardımıyle harekete geçirilebilen, durdurulabilen ve yeniden başlangıç noktasına getirilebilen bir (veya birçok) ibre ve bu ibrenin veya ibrelerin devir sayısını toplayarak veren bir sayaç bulunması gerekir. Kronografların, cepte taşınan, kola takılan ve astronomi gözlemleri için gemi bordalarına yerleştirilen çeşitli modelleri vardır. Noktalama kronografları, basit birer zaman sayacıdır; bu kronografın ibresi bir düğmeye basıldığı zaman kadranın üzerine mürekkeple bir nokta koyan özel bir tertibatla donatılmıştır. İyi bir kronografta iki temel niteliğin bulunması gerekir: **1.** işaretin verilmesiyle, gösterge çizgisinin kadran üzerinde kaydedilişinin tamamıyle aynı ana rastlaması; **2.** bir olayın başlangıcını ve bitişini gösteren işaret çizgileri arasındaki zaman aralığının kolaylıkla ve doğru olarak değerlendirilebilmesi.

Kronograflar, balistikte, astronomide, fizyolojide, sanayide ve spor yarışmalarında kullanılır. Kullanma alanı ne olursa olsun, bu âletler iki gruba ayrılabilir: **1.** noktalamanın tamamıyle düzenli ve belirli bir hareketle işleyen parçalar (silindirler, diskler, düzlemler) üzerinde yapıldığı ve zaman ölçümünün diyagram üzerinde çizgisel ölçüler biçiminde gösterildiği kronograflar; **2.** noktalama ile aynı anda bir zaman diyagramı çizen kronograflar; bu diyagramın

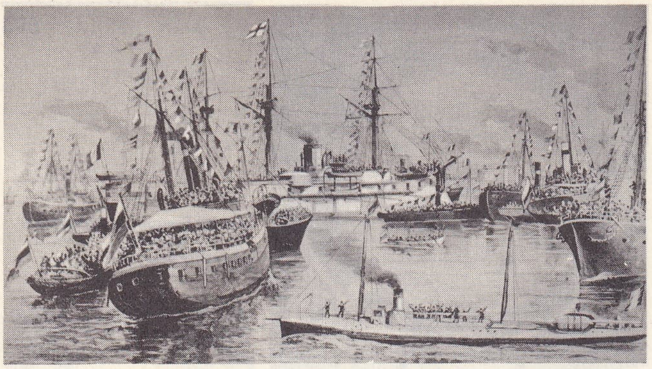

KRONŞTADT'da kuzey filosu (temmuz 1891)

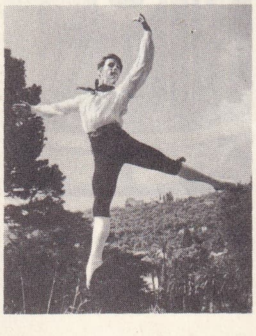

Henning KRONSTAM

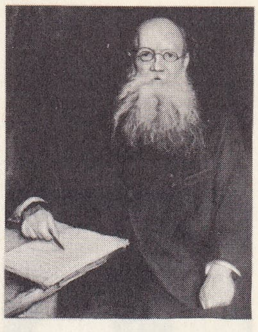

KROPOTKİN

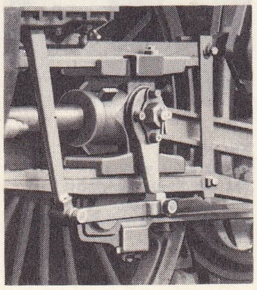

kros (mekan.)

gösterdiği zaman bölümleri, kronometrik bir âletin verdiği elektrik sinyalleriyle belirtilir. — Astron. Astronomide kronograflara gözlemcinin kullandığı kronometre veya saatle kumanda edilir ve âlet, bir gözlemin sonucunu, karşılaştırma saatinin gösterdiği zaman içinde belirlemeğe yarar. Saniyenin binde birini veren kronograflar da yapılmıştır. Kronograf aynı zamanda, radyotelgraf saat sinyallerinin kaydedilmesinde de kullanılır. (L)

KRONOGRAFİ i. (fr. *chronographie*). *Eş-anl.* KRONOLOJİ.

KRONOGRAM i. (yun. *khronos*, zaman ve *gramme*, harf). Bir mısra veya cümlenin sayı harfleriyle (roma rakamları) meydana getirilen tarih. (Msl.

franCor VM tVrbIs sICVLVs fert fVnera Vesper

şeklinde yapılan latince mısrada, sayı harfleri toplanır, 1282 verir. Bu, Sicilya Vespri'lerinin tarihidir. Kronogram, XI. yy.dan XVII. yy.a kadar özellikle Almanya, Hollanda ve Belçika'da çok, Fransa'da pek az kullanıldı.)

— İstat. Apsislerin ekseni zaman bölümlerine (gün, hafta, ay v.b.) ayrılan grafik; bu ayrılma ordinatlara uygulanan olgulardaki değişmeler, ortaya çıkış sıralarına göre izlenebilecek şekilde yapılır. (L)

KRONOLOJİ i. (fr. *chronologie*). Tar. Tarihî olayların zaman ve tarihini inceleyen bilim. ‖ Tarihî olayların sırası ve tarihi. ‖ *Nazarî astronomik kronoloji*, astronomiye uygulanan veya tarihe uygulayabilmek için astronomiden çıkarılan zaman bilimi.

— Astronotik. Bir füzenin fırlatılmasından önceki ve sonraki çeşitli işlemlerin bir zaman içinde art arda gelişi.

— ANSİKL. Astronotik. *Kronoloji*, füzenin ateşlenmesinden önce, «geriye doğru sayma» denilen negatif bir süre ile sıfır ateşleme anından itibaren başlayan pozitif bir süreyi kapsar. Zamanın ters olarak dakika dakika, sonra saniye saniye hesap edildiği süre sırasında atış sahasının bütün telsiz, elektronik ve gözlem araçları belirli bir düzene ve uzun bir listeye göre denetlenmekte, füzenin sıvı propergol kademeleri doldurulmakta ve füzeye monte edilen çeşitli araçlarının iyi işleyip işlemediği kontrol edilmektedir. Kronolojinin her evresinde ateşleme merkezine ulaşan her cevap pozitif olmalıdır, yoksa geriye sayma durur ve kronolojiye, testin ve muhtemel sonuçların önemine göre tayin edilen daha önceki bir noktadan tekrar başlamak gerekir; meselâ, çeşitli kontrol postaları arasındaki haberleşme devresi kesilirse veya yerdeki malzemenin veya füzeye konan donatım araçlarının iyi işleme testi olumsuz olursa kronoloji durdurulur. Geriye sayma füzenin ateşlenmesiyle sona erer. Bunu izleyen pozitif süre, füzenin ateşlenme anı ile gerçek havalanma anı arasında geçen süre hesaba katılarak çoğu zaman üç saniye ileri veya geri alınır. İşte bu pozitif süre sırasında izleme, bulma ve uzaktan ölçme araçlarının işletilmesi ve özellikle bilimsel deneylere başlanması için gerekli kumanda emirleri uzay aracına veya uyduya doğru gönderilir.

— Tar. Kronoloji, tarihinin ek bilimidir; çağlar boyunca zaman belirtmek için kullanılan çeşitli sistemleri inceler ve bugünkü takvime göre olayların tarihini belirtmeyi öğretir. Anlatılar veya siyasî kaynaklar, çok kesin olmayan, bazen kaynaktan kaynağa değişen tarihler verir; kullanılan tarihlendirme unsurları da bazen çelişiktir ve kontrolları çok ayrıntılı bir çalışmayı gerektirir. Takvim sistemleri çağlara ve ülkelere göre değişir. Günlerin saatlere, ayların günlere, yılların aylara bölünüşü bile farklıdır. Mısırlıların bir yılı 365 gündü; 30 günlük on iki aya bölünmüştü; yılı bitiren beş günle (*epagomenes*) tamamlanıyordu. Yunanlıların yılı on iki «ay ayı»ndan meydana geliyordu ve aradaki boşluk, poseideon ayını izleyen ve «ikinci poseideon» adını taşıyan on üçüncü bir ayla tamamlanıyordu. Yahudilerin de araya sıkıştırılan bir ayı vardı v.b. (Bk. TAKVİM.) Yılların hesabında seçilen sabit hareket noktası çağları meydana getiriyordu: Yunanlılarda olimpiyat çağı; Roma devletinde Roma şehrinin kuruluşu; dünyanın yaradılışı; İsa'nın doğuşu v.b. (Bk. ÇAĞ.) Zaman hesaplanmasında papalık, hükümdarlık v.b. yılları unsurlar da göz önünde tutuluyordu. Ortaçağ'da kronoloji yılın başlangıcı olarak kabul edilen günlerin çeşitliliği yüzünden güçleşti: Fransa'da yıl, 22 mart - 25 nisan arası herhangi bir güne rastlayabilen Paskalya bayramıyle başlıyor, bu yüzden aynı tarih yılda iki defa gelebiliyordu; meselâ 1345'te Paskalya 27 marta, 1346'da 16 nisana rastlar: 10 nisan 1345 Paskalya'dan önce ise, modern takvimin 1346 yılındadır. İngilizler Noel'i (25 aralık), sonra «Kutsal Haler» gününü (25 mart) yılbaşı kabul ettiler.

Romalılarda medenî yıl başlangıcı olan 1 ocak, 1564 ocağında Charles IX'un fermanıyle Fransa'da da yılbaşı kabul edildi. Tarihçilerin işini kolaylaştırmak için yapılan önemli çalışmaları başlıcası ve en çok kullanılanı, benediktin rahiplerinin *Tarih Kontrol Sanatı*'dır.

Eski doğu tarihi. M.Ö. IX. yy.dan eski hiç bir tarih kesinlikle doğru kabul edilemez. Berose ve Manethon'un hesapları, babil kronolojisini uzun süre etkiledi; I. Babil sülâlesinin onuncu kralı Ammizaduka zamanında Venüs gezegeninin evrelerinin gözlenmesi, astronomi hesapları yapılmasına imkân verdi; ama sonuçları çeşitli şekillerde yorumlandığı için bir «uzun» kronolojiye (I. Babil sülâlesinin başlangıcını 2225 olarak alır) ve bir «kısa» kronolojiye (bu tarihi 2015 olarak kabul eder) yolaçtı; «aşırı kısa» bir kronoloji de (2049) teklif edildi. Mari kazılarının sonuçları bütün bu tarihleri değiştirdi ve Hammurabi'nin 1792-1750 arasında hüküm sürdüğünü ortaya koyarak I. Babil sülâlesinin yaklaşık olarak 1900'de başladığını gösterdi. Bu yüzden, bugüne kadar M.Ö. IV. yy.da hüküm sürdüğü kabul edilen Ur sülâlesinin, M.Ö. III. yy.ın ortasına doğru hüküm sürdüğünü kabul etmek gerekir. (L)

KRONOMETRAJ i. (fr. *chronométrage*). Kronometreyle ölçme; bu işlemin sonucu.

— ANSİKL. Sanayide iş zamanlarının *kronometraj*'ı pek çok amacı gerçekleştirmeğe yarar: **a)** vardiyaların görevlerini dengelemek amacıyle işlem için gerekli zamanı bilmek; **b)** daha hızlı çalışma metotlarını incelemek için en uzun çalışma sürelerini ortaya çıkarmak; **c)** özellikle parça başına çalışmada ücret ayarlamasını nesnel bir temele dayandırmak; **d)** iş keşiflerini yeterli bir doğrulukla yapmak.

Kronometraj birçok evreye ayrılabilir: iş analizi; her elementer işlemde geçen zamanın ölçülmesi; işçinin çalışmasına göre zamanın düzenlenmesi (işleyişin değerlenmesi); yeni süreçlerin incelenmesi; tam toplam zamanın hesabı; gerçekleştirme zamanını elde etmek için bir dinlenme katsayısıyle büyütme ve nihayet işçiye bir prim kazandırmayı sağlayan bir çalışma ve işleyiş zamanının belirlenmesi.

İşleyişin değerlendirilmesi, işçinin sonuçları incelenen çalışmasından bağımsız olduğundan kronometrajın duyarlığını arttırır. Bugün M.T.M. gibi çok ayrıntılı standart elemanter hareketleri zaman içinde ayırma metotları, birçok durumda, kronometraj olmaksızın ve her gerçekleşmeden önce oldukça duyarlıkla çalışma sürelerini ortaya koyar. (L)

KRONOMETRE i. (fr. *chronomètre*'den). Saatçilik. Farklı konularda ve değişik sıcaklıklarda ayarlanmış, çalışması resmî bir belgeye uygun olan hassas saat. Bk. ANSİKL.

— Denizc. Denizlerde yer tayin etmede kullanılan ve her yarım saniyede vuran, bir çeşit saat.

— ANSİKL. Saatçilik. *Kronometre* kelimesini ilk defa kullanan ünlü İngiliz saatçisi Graham'dır.

Bugünkü kronometre resmî bir kontrol servisi tarafından verilmiş çalışma raporuna göre ayarlı, elde taşınabilen çok hassas bir cihazdır. Böyle raporları verebilecek uzman kuruluşların listesi milletlerarası kronometrik gözlem çalışmalarını koordine komitesince tespit edilir. Bugün Almanya'da Brunswick, Hamburg ve Stuttgart kontrol servisleri, Fransa'da Besançon rasathanesi, İsviçre'de Cenevre ve Neuchâtel rasathaneleri, Bienne, La Chaux-de Fonds, Le Locle, Saint-İmier, Le Sentier, Cenevre ve Solevre şehirlerinde kurulmuş resmî saat çalışmasını kontrol büroları bu kuruluşların kapsamına girer.

Denizci kronometreleri zaman gösteren cihazlar içinde en hassas olanlarıdır. Genellikle küçük bir kasa içine yerleştirilmiş olan bu kronometreler oldukça hacimlidir. Yalpa ve baş-kıç vurma hareketlerinden doğan ileri gitme ve geri kalmaları önlemek için bir kardanla taşınırlar. Kronometrelerin yirmi dört saatlik ayar kaybı saniyenin onda biri kadardır. Bu sonuç, makinenin yapılmasında tamamen özel bir itina ve sıcaklık, nem, mıknatıslık ve aşınmadan etkilenmeyen organların kullanılmasıyle sağlanır.

Denizci kronometreleri serbest eşapmanlıdır. Eşapman gevşektir ve yarım saniyede vurur; tabla daima dengeleyicidir. Spiral çoğunlukla sıcaklık değişmelerine karşı hassas olmayan alaşımlardan yapılır. Denizci kronometrelerinin kadranında dört ibre vardır: ikisi saat ve dakikaları, ekseni bu ibrelerinkiyle aynı olan üçüncüsü saniyeleri gösterir; dördüncüsü hareket ettirici yayın gelişme durumunu bildirir ve son kurmadan itibaren geçen gün sayısını işaretler. Gemi kronometreleri genellikle 50 mm çapında olup cepte taşınabilir ve beş konumda ayarlanır. (L)

KRONOMETRECİ i. (*kronometre*'den *kronometre-ci*). Kronometre ile zaman ölçen teknisyen. ‖ Bir yarış veya maçın süresini ölçmekle yükümlü kişi. (Bk. SAAT *hakemi.*) [ML]

KRONOMETRİ i. (fr. *chronométrie*). Zaman ölçümüyle uğraşan mekanik dalı. (L)

KRONOPATOLOJİ i. (fr. *chronopathologie*). Psikopatol. Yaşanmış zamanı tahmin ve değerlendirmede ortaya çıkan bozuklukların tümü. (Bu bozukluklar birçok akıl hastalığından, özellikle melankolide ve Korsakov belirtisinde açıkça görülür; melankolide maddî yönelme hatası olmadığı halde, zaman sürekliliğini kaybetmiş, donmuş ve parçalanmış gibidir; Korsakov belirtisinde ise maddî dayanak noktalarında karışıklık olur.) [L]

KRONORAMA i. (fr. *chronorama*). Kronolojik tarih çizelgesi. (L)

KRONOS, yunan tanrısı, Romalılar tarafından Saturnus ile bir tutuldu ve mitolojiye göre bir ara evrene hükmetti. Zaman anlamına gelen *khronos* kelimesinden türemiş olmayan isminin, Helen öncesi dönemden kaldığı sanılır. Uranos ile Gaia'nın oğlu olan Kronos babasını sakatlayarak tahtına kondu. Titanlar onun kardeşleridir. Rea'dan birçok çocuğu oldu ve hepsini parçalayarak yedi. Çocuklarından yalnız biri (Zeus) Rea'nın kundak bezlerine bir taş sarması sayesinde kurtulabildi. Daha sonra Zeus başkaldırdı, Kronos'u tahtından indirdi, Tartaros'a sürdü ve yutmuş olduğu tanrıları (Hestia, Demeter, Hera, Hades ve Poseidon) geri vermesini sağladı. Kronos devrinde dünyanın altın çağını yaşadığı ve bu dönemin cenneti andıran bir devir olduğu söylenir. Kader, Ölüm, Hesperis'ler (Hesperides), Rea'lar

Foto. X, Viollet (LAROUSSE)

(Moirai), Nemesio v.b. bu dönemde doğmuştur. Kronos kültü hiç bir zaman fazla yayılmadı. Başlıca şenliği Atina'da temmuz ayında yapılan Kronos şenlikleri idi. Sicilya'daki birçok taraflısı, Kartacalılar tepesinden kurbanlarını attıkları Baal putu ile Kronos'u özdeşleştirdiler. (L)

KRONOSKOP i. (fr. *chronoscope*). Balistik. İngiltere'de ortaya konmuş ve elektrik akımlarının kesilmesine dayanan ve bir kronograf kadranı aracılığıyla bir topun mücefinde (namlu iç boşluğu) merminin yer değiştirmesini inceleyen aygıt.

— Deneysel psikol. Tepki zamanını ölçen deneylerde kullanılan cihaz. (Kronoskop, tepki zamanlarının son derecede dakik olarak ölçülmesi gereken deneylerde kullanılır.) Bk. ANSİKL.

— Elektr. *Elektronik kronoskop,* doğrudan doğruya milisaniye bölmeli bir galvanometre üzerinde, elektrik, optik, mekanik, akustik v.b. olayların süresini okumağa yarayan elektronik düzen.

— ANSİKL. Deneysel psikol. Genellikle iki çeşit kronoskop kullanılır: 1) *elektromekanik kronoskoplar;* burada, zaman sayımı, sürekli olarak işleyen bir saat mekanizmasına göre yapılır, ancak akrep veya yelkovanın saniyenin yüzde veya bindesine göre derecelenmiş bulunan kadranın üzerinde yürümesi, bir elektromıknatısın harekete getirdiği işleme sistemine bağlıdır. Bundan başka, denek cevabını tepki olarak verdiğinde, akrebin durması da elektromıknatısa bağlıdır. Akrep, daha sonra, otomatik olarak sıfıra geri getirilir. Böylece, tepki zamanını doğrudan doğruya okumak mümkün olur. Elektromanyetik tertibatta, hafif bir atalet vardır, bu da, tertibatı besleyen cereyanın kaynağının durumuna göre değişir. Bundan dolayı, cihaz ayarında sık sık düzeltmeler yapmak gerekir; 2. *elektronik kronoskoplar,* daha düzenlidir ve tepki zamanlarını daha dakik olarak ölçer. Bu cihazlar, elektronik bağlantılarla harekete geçirilen ve durdurulan elektronik sayaçlarla işler. (L)

KRONOS şenlikleri. Kronos şerefine yapılan yunan şenlikleri. (Atina'da yüz hayvan'ın kurban edildiği ay'ın [Hekatombaion] 13'ünde kutlanırdı.) [L]

KRONOSTAT i. (tes. edil. ad). Tablası, transistörle elektronik olarak kurulan kronometre. (L)

Kronosteroskop olayı. Deneysel psikol. Yatay olarak hareket eden bir nesneye gözlerden birine isli bir cam yerleştirilerek bakıldığı zaman, iki gözün izlenimi arasındaki latans* farkına bağlı olan olay. (L)

KRONOTAKİMETRE i. (fr. *chronotachymètre*'den). Bir taşıtın (otomobil, lokomotif v.b.) saatteki hızını ölçen cihaz.

— ANSİKL. Hausshalter, Pouget, Flaman v.b. tarafından bulunan çeşitli *kronotakimetre* sistemleri vardır. Bazıları küçük bir saat şeklindedir ve cepte kolayca taşınır; daha büyük olanları ise taşıtın üzerine takılır ve aracın saatteki hızını sürekli olarak gösterir. Bazı kronotakimetrelerde, sonradan kontrolu sağlamak için (msl. bir lokomotifin hızı) kaydedici bir düzenek bulunur. Meselâ flaman kronotakimetresi hızı, kapalı ve bazı hallerde açık yol işaretlerini makinistin dikkatini, motorun ısınmasını v.b. kaydeder. (L)

KRONOTRON i. (fr. *chronotron*). Fiz. Mikrosaniyeye kadar zaman aralıklarını ölçmeğe yarayan cihaz.

— ANSİKL. *Kronotron*'da, zaman aralıkları ölçülmek istenen olayların her biri bir elektrik empülsiyonuna kumanda eder; bu empülsiyonlar bir iletim hattının iki ucuna gönderilir ve empülsiyonların bu hatta üst üste geldiği nokta tespit edilir. (L)

KRONOTROP sıf. (fr. *chronotrope*). Fizyol. Bir ritmin düzeniyle ilgili veya onu ayarlayan. (Kalbin ritmini ayarlayan fonksiyon, kronotrop bir fonksiyondur.) [L]

KRONPRİNZ i. (alm. *Krone,* taç ve *Prinz,* prens'ten). Almanya ve Avusturya'da veliaht prens. ‖ Özellikle, Wilhelm II'nin oğlu Friedrich-Wilhelm'in unvanı. (L)

KRONSLOTT, rus kalesi. Büyük Petro tarafından Kotlin adasının kuzey doğusunda yaptırıldı. Leningrad'ı deniz tarafından korur. Bk. KRONŞTADT. (L)

KRONSTADT, Braşov veya Oraşul Stalin'in almanca adı. (L)

KRONSTAM (Henning), danimarkalı kadın dansçı (Kopenhag 1934). 1941'de Kongelige Danske Ballet okuluna girdi, 1952'de aynı adı taşıyan bale topluluğuna katıldı; bir süre sonra solo dansçılığa yükseldi. Klâsik (*Giselle, Ormanda Uyuyan Güzel*) ve modern balelerde (K. Mac Millan'ın *Konsertan Danslar*'ı, R. Petit'nin *Carmen*'i, B. Culberg'in *Mademoiselle Julie*'si) değişik rollere çıktı. 1965'te F. Flindt'in *Ders* adlı balesindeki «profesör» rolünü yeniden oynadı. (L)

KRONSTEDTİT i. (isveçli kimyacı A.F. *Cronstedt*'in adından fr. *cronstedtite*). Kaolinit grubundan, hidratlı tabiî demir silikat. (L)

KRONŞTADT, S.S.C.B.'de ada ve deniz üssü, Finlandiya körfezinde, Leningrad'dan otuz kilometre uzakta. Kronştadt, Baltık'ın en büyük müstahkem yeridir. Burada ilk kaleyi 1703'te Petro I yaptırdı ve ada kısa süre sonra önemli bir ticaret limanı haline geldi; bu önemi, yüksek tonajlı gemiler için Petersburg'a giden kanal açılıncaya kadar devam etti (1893). Adadaki başlıca anıtlar XVIII. yy.dan kalmadır: prens Menşikov için yapılan İtalyan sarayı; Zaharov tarafından yapılan Aziz Andrey katedrali ve Amirallik binası.

— Tar. Kronştadt'ta birçok tarihî olay geçti: 1905 Devrimi sırasında kara ve deniz erlerinin ayaklanması (1 400'den çok kişi tutuklandı; 36 kişi ölüme mahkûm edildi); denizcilerin Avrora kruvazörünün desteğiyle Kerenskiy hükûmetine karşı Petrograd'a yürümesi (bu yürüyüş bolşevik devriminin [8 kasım 1917] başarıya ulaşmasını sağladı); «Kızıl Muhafız alayı» diye bilinen denizcilerin, kıtlık yüzünden (şubat 1921) sovyet rejimine karşı ayaklanması (bu ayaklanmayı Troçki [7-18 mart] şiddetle cezalandırdı). Kronştadt istihkâmları, İkinci Dünya savaşı sırasında Leningrad savunmasında büyük rol oynamıştır. (L)

KROONSTADT, Güney Afrika cumhuriyetinde (Oranj) şehir, Valsch kıyısında; 25 600 nüf. 1859'da kurulan şehir, Boer'ler savaşında (1900) Bloemfontein'in düşmesinden sonra Oranj'ın başkenti oldu. Tarım pazarı. Besin ve makine sanayii. Kroonstadt'ın güneybatısında, Odendaalsrust'ta altın yatakları bulunmuştur. (L)

Kropatschek tüfeği (mucidi avusturyalı general *Kropatschek*'in adından). 1874'te Avusturya'da kullanılmağa başlanan 1878-1886 arasında Fransa'da «Değiştirilmiş K Gras tüfeği» adıyle imal edilen mükerrer ateşli tüfek. (Lebel tüfeği, mükerrer ateş düzenini Kropatschek tüfeğinden aldı.) [L]

KROPİ i. («düğüm» anlamında ital. k. [?]).

— Denizc. *Kropi bağı,* halatta kaymayı önleyen bir düğüm biçimi. (Halata kroz yaptıktan sonra, çımasını bedeninin altından dolaştırıp krozun içinden geri alarak yapılan 8 biçiminde bir bağdır. Sıkıştırılınca ortaya çıkan yumru, haladın geçirildiği delikten sıyrılıp çıkmasına engel olur.) [M]

KROPOTKİN, S.S.C.B.'de şehir, Kuban'ın sağ kıyısında, Krasnodar'ın doğu-kuzeydoğusunda; 54 000 nüf. Demiryolu merkezi. Besin sanayii. Plastik maddeler. (L)

KROPOTKİN (Pyotr Alekseyeviç, prens), rus devrimcisi (Moskova 1842-Dmitrov 1921). Sibirya'da subaydı, 1863 Polonya ayaklanmasına ilgi gösterdi. Askerlikten ayrıldıktan sonra Sibirya ve Mançurya'ya giderek bilimsel araştırmalar yaptı. Zooloji ve antropoloji üstünde incelemelerde bulundu 1827'de Enternasyonal'e girdiyse de marksist doktrini kabul etmek istemediği için ayrılmak zorunda kaldı. Bilimsel iddiaları olan bir anarşizm anlayışının nazariyatçısı ve yayıcılarından biri oldu; 1874'te tevkif edildi ve İngiltere, İsviçre ve Fransa'ya sığındı. Birkaç defa hapsedildi ve sürüldü. 1917'de Rusya'ya döndü; fakat hiç bir faaliyet göstermedi. Başlıca eserleri: *Paroles d'un Révolté* (Bir İsyancının Sözleri) [1885]; *La Conquête du Pain* (Ekmeğin Fethi) [1888]; *Vzaimopomoşç* (Yardımlaşma) [1892]; *Velikaya Revolyutsiya* (Büyük Devrim) [1893]; *L'Anarchie, sa Philosophie, son İdeal* (Anarşi, Felsefesi, Amacı) [1896]. Hatıraları, «*Bir Hayat Çevresinde*» adıyle yayımlandı. (L)

KROS i. (ing. k.). Bir muhasebe makinesinin yatay sayacı.

— Mekan. *Piston sapı krosu,* bir yandan biyelin küçük başının eklemlemesini, öte yandan piston sapının doğursal hareketinde kılavuzlayan piston sapının uç kısmı.

— Spor. Bk. KIR *koşusu.* (L)

KROSBAR i. ve sıf. (ing. *crossbar,* çapraz çubuk). Telekom. Otomatik telefonda kullanılan, çapraz çubuklu komütasyon sistemi.

— ANSİKL. En yaygın otomatik telefon komütasyon sistemlerinde, hareketli parçalar oldukça ağır olduğu için, bu parçalar yapılması gereken hareketi güçlükle ve zaman kaybına yolaçacak kadar yavaş yapar. Öte yandan, bir kontak çemberine sürtünerek kontağı gerçekleştiren fırçalar zamanla aşınıp, konuşma sırasında parazitlere yolaçacağı için özel bir bakım gerekir. Son zamanlarda geliştirilmiş olan «çapraz çubuklu» veya *krosbar* denilen sistem, bütün bu sakıncaları ortadan kaldırdı. Eskiden kaydırma ile sağlanan «bağlantı noktaları» yerine, bu sistemde rölede kine benzer bir kontak düzeni vardır. Bu kontak, değerli madenlerden yapılmış iki levha yardımıyle sağlanır; levhalardan biri, çok küçük genlikli bir hareket yaparak öteki levhaya basınç yapacak şekilde dokunur.

Krosbar sisteminin temel elemanı, çapraz olarak birbiri üzerine yerleştirilmiş yatay ve dik çubuklardan meydana gelen bir ızgaradır. Bu çubuklar, verilen emre göre, karşılaşma noktalarından herhangi birinde bağlantıyı kurar. Bir seri «yatay çubuk» ve bir seri «düşey çubuk» arasında kurulabilecek kontaklardan yalnız birini seçecek olan krosbar selektörünün çalışma biçimi, basit olarak şöyledir: yatay çubuklar her karşılaşma noktasında, selektör düzlemine dik olan ve «kavrayıcı» denilen yumuşak madenden yapılmış esnek bir çubukla donatılmıştır. Bir kumanda elektromıknatısının etkisiyle yatay çubuklar, eksenleri çevresinde küçük genlikli bir dönme hareketi yapabilir. Bir yatay çubuk elektromıknatısla çekilirse üzerindeki bütün kavrayıcılar bu eksen etrafında hafifçe dönmeğe başlar. Her düşey çubuk yeni bir kumanda elektromıknatısının etkisiyle yer değiştirir. Böylece kavrayıcı, düşey çubuk üzerindeki kılavuzlardan birini yerinde tutarak, o noktadaki yayların dokunmasını ve devrenin kapanmasını sağlar. Düşey çubuk üzerinde, kavrayıcının itmediği öteki kılavuzların bulunduğu noktalarda devre açıktır. Kontak sağlandıktan sonra kavrayıcı madenî parça ile düşey çubuk arasında sıkışmış olarak kalır, üstelik esnek olduğu için, yatay çubuğun kumanda elektromıknatısının artık beslenmesine gerek yoktur; selektörün geri kalan parçaları başka noktalarda kontak sağlamak üzere serbest kalırken o noktada devre hep kapalıdır. Konuşma bitince, düşey çubuğun serbest kalmasıyle, kavrayıcı, kendiliğinden ilk konumunu alır. Krosbar sistemleri, hem hızlı bir komütasyon hem de parazitsiz bir konuşma sağladığı gibi, kaydırma dönel kontak sistemlerinden daha ucuz ve daha kullanışlıdır. Şehirlerarası ve milletlerarası otomatik telefon bağlantılarının çoğaltılması yönünden de daha elverişlidir. (L)

KROSEİK sıf. (fr. *croceique*). Formülü HO — $C_{10}H_6$ — SO_3H olan hidroksinaftalen sülfonik asit kullanılır; bazı boyarmaddelerin elde edilmesine yarar. (L)

KROSEİN i. (fr. *croceine*). Sarı ve kırmızı renkli, çeşitli poliazoik boyarmaddelerin genel adı; anilin veya taluidin'den türer, yün veya ipeğin dolaysız olarak boyanmasında kullanılır. (L)

KROSİN i. (fr. *crocine*). Kim. Safranın ve gardenia bitkisinin sarı renkli meyvesinin boyarmaddesini meydana getiren glikozit. (L)

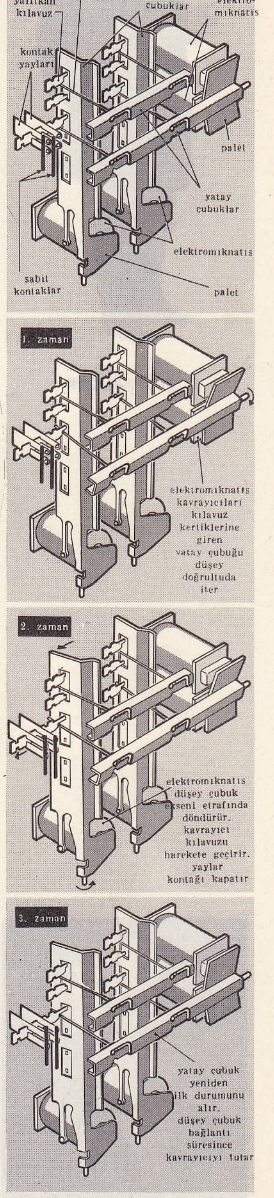

krosbar

Paul KRUGER

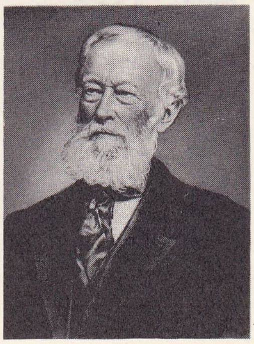

Alfred KRUPP

KROSİT i. (fr. *crossite*). Miner. Amfibol grubundan mineral; glokofan'a benzer. (L)

KROSNO, Polonya'da (Rzeszow voyvodalığı) şehir, Beskid dağlarında, Wislok kıyısında; 17 200 nüf. Petrol ve tabiî gaz işletmeleri. Petrol rafinerileri. Makine yapımı. (L)

KROŞE i. (fr. *crochet*). Spor. Boksta bir yumruk çeşidi. (Kroşe vurulurken sol ayak biraz ileri atılır; sağ veya sol kol, dirsekten, 45 derece eğimle kırılarak, kalça ve omuzdan kuvvet alınır. Vurulan yumruğa göre, sağ veya sol kroşe adını alır. Çene, yumruk atılan kolun omuzuna gömülerek rakibe karşı tedbir alınır. Bu yumruk sırasında vücudun düz olması gerekir. Karşı yumruktan korunmak için, öbür elle çene hizasında parad alınır. Kroşede parmaklar yere dönük olur. Arka arkaya atılan kroşelere, çift kroşe denir.) [M]

KROTAL (yun. *krotalon*'dan). Müz. İlkçağ vurma çalgılarından uçlarında 5 ilâ 6 sm çapında zilcikle bulunan iki dallı bir çataldan meydana gelir. (L)

KROTİLİK sıf. (fr. *crotylique*). Formülü $CH_3 — CH = CH — CH_2OH$ olan bir alkol için kullanılır. *Krotonik aldehit*'in alüminyum izopropilat eşliğinde izopropilik alkolle indirgenmesinden türer; oksitlenerek asetona dönüşür. (*Bütandiol* - 1 - 3'ün su kaybetmesiyle ve *büten* - 1 *ol* - 3'ün izomerleşmesiyle de meydana gelir. Bu üç üretim şekli, 121°C'ta kaynayan aynı izomerin yani *trans* şeklinin oluşmasıyle sonuçlanır. Sis izomeri, buna tekabül eden asetilenik alkolün hafifçe hidrojenlenmesi sırasında meydana gelir. Her iki alkol kolayca su kaybederek *bütadien* -1-3'e dönüşür.) [L]

KROTON («kene otu» anlamında yun. k.). Bot. Sıcak ülkelerin binden fazla türünü içine alan sütleğengillerden bitki cinsi.

— ANSİKL. *Kroton*'lar, ağaç, ağaççık, çalı veya otsu, çiçekli, bireşeyli bitkilerdir. Meyveleri üçer kabuklu ve tek tohumlu kozalaklardır. Amerika menşeli bazı krotonların (*croton cascarilla, celeutheria*) kabuğu sıtma giderici dir (cascarilla kabuğu). C. tigliumun tohumlarından (Tropik Asya ve Afrika) kene otununkine benzer, irkiltici ve çok kuvvetli iç sürdürücü bir yağ elde edilir (kroton yağı). Koşnil böceği (*coccus laccae*) soktuğu yere *C. lacciferum* gomalakı akıtır (Hindistan, Siyam, Annam).

— Eczc. *Kroton yağı* çok kuvvetli bir iç sürdürücüdür: yarım damlası bile etkilidir. Ancak, deriyi kabartıcı özelliği yüzünden hekimlikte kullanılması güçleşmektedir. (L)

KROTON. Yun. mit. İtalya'da Crotone'ye adını veren kahraman. Herakles onu yanlışlıkla öldürdü ve törenle gömdü. (L)

KROTONİK sıf. (fr. *crotonique*). Kim. Olefin sınıfından dört karbonlu bir asit ve bir aldehit için kullanılır.

— ANSİKL. *Krotonik asit*

$$CH_3 — CH = CH — CO_2H,$$

biri α krotonik asit, diğeri β krotonik veya izokrotonik asit adı verilen iki stereoizomer şekilde bulunabilir. Krotonik asit, aldehitinin oksitlenmesi, alkalilerin α bromobütirik aside etkimesi veya izokrotonik asidin izomerleşmesinden elde edilir. Tabiî halde *Kroton tiglium* tohumlarında bulunur. Suda çözünen, 72°C'ta eriyen, 180°C'ta kaynayan bir katıdır. Potasyum hidroksitle eritildiğinde, iki mol *asetik asit* verir. Nitrik asit, krotonik asidi *asetik asit* ve *oksalik asit* halinde yükseltger. İzokrotonik asit odun katranında bulunur; 15°C'ta erir; 180°C'ta krotonik aside dönüşür.

◆ **Krotonik aldehit** $CH_3—CH=CH—CHO$ formülüdedir; 15 kısım suda çözünen, 1,033 yoğunluğunda ve 104°C'ta kaynayan keskin kokulu bir sıvıdır. Aldol'ün su kaybetmesiyle meydana gelir. *Eşanl.* BÜTENAL-2. (L)

KROTONLAŞTIRMA i. (*kroton* > *krotonlaşmak* > *krotonlaştırmak*'tan *krotonlaştırma*). Kim. Aldehitlerin kendi aralarında yoğunlaşmasıyle elde edilen aldollerin suyunu giderme işlemi. (L)

KROTOPOS. Yun. mit. Agenor'un oğlu. Argos kralı ve Psamathe'nin babası. Bk. KOROİBOS. (L)

KROTOS. Yun. mit. Pan ve birlikte büyüdüğü ilham perilerinin dadısı Eupheme'nin oğlu. Zeus onu bir burç (yay burcu) haline soktu. (L)

KROTOSZYN, alm. **Krotoschin,** Polonya'da (Poznan voyvodalığı) şehir, Wroclaw'ın kuzeydoğusunda; 16 500 nüf. Tarım ürünleri pazarı. Tarım sanayii. Kırları Teçhizatlandırma merkezi. (L)

KROV'LAR, Amerika'da kızılderili halk; önceleri yerleşik olan Krov'lar sonraları kuzey amerika ovalarında avcılık yapmağa başladılar. Bu soydan gelenler, Montana'da kendilerine ayrılan bir bölgede yaşarlar. (L)

KROYA, Arnavutluk'ta tarihî Osmanlı şehri. Bk. AKÇAHİSAR. (M)

KRÖHNKİT i. Miner. Hidratlı tabiî sodyum ve bakır sülfat. (L)

Kröller-Müller (RİJKSMUSEUM), Veluwe Millî parkında yer alan Hollanda Krallık müzesi (Millî park Arnhem, Ede ve Apeldoorn illeri topraklarında 6 000 hektar yer tutar). Müzedeki, bayan H.E.L.J. Kröller-Müller tarafından derlenen koleksiyonlar 1935'te devlete verildi. Belçikalı mimar Henry Van de Velde tarafından gerçekleştirilen müze, çoğunluğu hollanda ve fransız menşeli 1 300 modern tablo, eski ve modern 4 000 desen, 275 heykel, seramikler (500'den fazlası delft seramiği), basma eserler ve bir kitaplığı kapsar. Müzede Van Gogh'un siyah devir eserleri ile *Çocuk Uyutan Kadın, Arles'li Kız* ve *Kendi Portresi* gibi tabloları vardır. Ayrıca J.-F. Millet'nin *Şefkat*, Renoir'ın *Soytarı*, Seurat'nın *Dans* adlı eserleri de bu müzededir. (L)

Kröyçer Sonat (*Krejcerova Sonata*), Lev Tolstoy'un romanı (1888). Yazar bu eserde bakir kalmanın iyiliklerini yüceltir. Cinselliğe dayanan bir evliliğin yıkımla sonuçlandığını, çağdaş dünyada kadınla erkeğin birleşmesinin arzu ile kinin birleşmesi olduğunu, yani birbirini aldatmanın hazırlığı sayıldığını söyler. Danışman Pozdinçev ve karısının hikâyesi bu iddiayı ispatlar. Bu karıkoca için, evliliğin yolaçtığı manevî çöküntü, müziğin etkisine kapılan kadının kemancı Trukaçevski ile sevişerek kocasını aldatmasıyle sonuçlanır. Pozdinçev karısının âşığını bıçaklayarak öldürür. (→ Bibliyo.) [L]

krş, türk para birimi *kuruş*'un kısaltması. (M)

KRUB, Cezayir'de (Konstantin idare bölge ve çevresi) şehir, Rummel ırmağının kolu olan *Bu Merzug* ırmağının vâdisinde; 14 046 nüf. Önemli tarım pazarı; hayvancılık deneme istasyonu. (L)

KRUCZKOWSKİ (Leon), polonyalı yazar (Krakow 1900 - Varşova 1962). İlk romanı *Kordjan i Cham* (Kordjan ve Köylü) [1932], 1930 ayaklanmasında halkın oynadığı rolü anlatır. *Pawie Piora*'da (Tavus Tüyleri) [1935] çağdaş köylü meselesini, *Odwety* (Tuzaklar) ve *İçinden Çıkılmaz Durumlar* (1937) adlı eserde faşizm devrinde burjuva sınıfının değişkenliklerini ele aldı. Tiyatro oyunları da yazdı: *Öc Alma* (1947); *Almanlar* (1949), *Julius ve Ethel* (1956); *Pierwszy Dzien Wolnosci* (Hürriyetin ilk Günü) [1960]; *Der Tod des Gowerneurs* (Valinin Ölümü) [1961]. (L)

KRUDY (Gyula), macar romancısı (Nyiregyhaza 1878-Budapeşte 1933). Hayalci bir romantizme yöneldi. Garip kişileri konu aldığı eserlerinde, eski anlayışlara yeni bir duyarlık aşılamağa çalıştı. Başlıca eserleri: *A Podolini Kisertet* (Podolin Hayaleti) [1906]; *Szindbad Ifjusnga* (Sinbad'ın Gençliği) [1912]; *Szindbad Feltamadasa* (Sinbad'ın Dirilişi) [1916]; *A Vörös Postakocsi* (Kırmızı Posta Arabası) [1918]. (L)

KRUEGER (Felix), alman psikoloğu (Poznan 1874 - Basel 1948). Buenos Aires (1906-1908) ve Halle'de (1910) ders verdi, 1917'de Leipzig'de Wund'un yerine geçti. İkinci Leipzig psikoloji okulunu (şekil psikolojisine benzeyen «tümler psikolojisi») kurdu. Krueger'e göre algı, temelden birleştirici bir olaydır ve kendisini meydana getiren basit unsurlar sadece *a postenori* bir analitik ayrışmanın sonucudur. Krueger, «Duygu, deneylerin anası ve bütün deneylerin gelişebildiği en verimli alandır» der. (L)

KRUG (Wilhelm Traugott), alman filozofu (Radis, Wittenberg yakınları 1770- Leipzig 1842). Königsberg'de mantık ve metafizik profesörü olarak Kant'ın yerine geçti (1805). 1809-1834 Arasında Leipzig'de felsefe kürsüsü başkanıydı. 1813'te gönüllü olarak orduya katıldı, daha sonra Tugendbund'un başkanı oldu; 1833'te Saksonya diyetinde Leipzig üniversitesini temsil etti. Özellikle *System der theoretischen Philosophie* (Nazarî Felsefe Sistemi) [1806-1810] adlı eseriyle tanınır. (L)

KRUGER (Paul), güney afrikalı devlet adamı (Vaalbank, Colesberg yakınları, Cap sömürgesi 1825-Clarens, İsviçre 1904). Berlinli bir göçmen ailesindendi. Transvaal'in kuruluşuna Büyük Pretorius ile katkıda bulundu (1852). Transvaal'de ordu kumandanı ve başkan yardımcısı oldu (1864). Başkan T.F. Burgers'e karşı muhalefeti iç karışıklıklara yolaçtı ve İngilizlerin müdahalesine sebep oldu. Ülkenin ilhakından sonra (1877) Pretoria barışı (1881) ve Transvaal'in kuruluşuyle sonuçlanan 1880 Ayaklanmasını Küçük Pretorius ve Joubert ile hazırladı. Dört defa cumhurbaşkanı oldu (1883, 1888, 1893, 1898). Cap ve Natal ile gümrük birliğini reddetti. Orange ile bir savunma antlaşması imzaladı (1889), maden ocaklarında çalışan *Uitlander*'lere karşı sert bir muhalefet gösterdi ve İngilizlerle işbirliği yapmayı hiç bir alanda kabul etmedi. Pretoria'ya gelen Cecil Rhodes'e Swaziland'ın terkedilmesi şartını kabul ettirmeğe çalıştı (1894). Okyanus ile bağlantı kurmak amacıyle Lourenço Marques'e kadar uzanan bir demiryolu yaptırdı, bu yolla daha sonra Avrupa'dan savaş malzemesi getirtti. Jameson'un yaptığı akın (aralık 1895) başarısızlıkla sonuçlanınca Jameson'ın idamına karşı çıktı. Chamberlain'in isteği üstüne ingiliz yüksek komiseri lord Milner ile yapılan görüşmelerde, ülkede yedi yıldan az kalmış olan Uitlander'lere (Bloemfontain görüşmesi, ekim 1899) yurttaşlık haklarının verilmesini reddetti ve Orange ile olan saldırı antlaşmasından kuvvet alarak (1898) İngilizlere bir ültimatom verdi. Bu ültimatom savaşa yolaçtı (9 ekim 1899). Savaş sırasında Avrupa'nın müdahalesini sağlamak ümidiyle Lourenço Marques'dan bir hollanda kruvazörüne binerek Marsilya'ya gitti. Avrupa halkı (Fransa, Belçika ve Hollanda) kendisini heyecanla karşıladı, buna rağmen hükûmetler tarafsız kaldı, hattâ Wilhelm II, Kruger'in Almanya'ya girmesini yasakladı. Cesareti kırıldı, barıştan sonra (mayıs 1902) Utrecht'e, sonra Güney Fransa'ya ve daha sonra İsviçre'ye çekildi. Tam bir köylü, koyu bir protestan olan ve Kutsal Kitap'tan ilham alan Kruger, afrikaander düşüncesinin temsilcisiydi. (L)

KRUGERSDORP, Güney Afrika cumhuriyetinde (Transvaal) şehir, Witwatersrand'ın batı kesiminde; 89 500 nüf. Altın ve manganez filizi çıkarma merkezi. Makine yapımı. Kimya sanayii. (L)

KRUİBEKE, fr. **Cruybeke,** Belçika'da (Doğu Flandre, Sint Niklaas idare çevresi) komün, Escaut'nun sol kıyısında; 6 500 nüf. XVIII. yy.dan kalma kilise. Sebze tarımı. Süt ürünleri. Tersaneler. (L)

KRUJİT i. (fr. *krugite*). Miner. Polihalit türü. (L)

Krukenberg ampütasyonu. Cerr. Önkol ampütasyonu; bir çeşit kıskaç meydana getirmek üzere döner kemikle dirsek kemiği birbirinden ayrılır. Alman cerrahı Georg Heinrich Peter *Krukenberg*'in adıyle anılır. (L)

Krukenberg urları. Cerr. Yumurtalıklarda beliren metastazlı urlar. Özellikle sindirim yolları kanserlerinde, en çok da mide kanserlerinde görülür. (L)

KRUKEZİT i. (özel ad sir William *Crookes*'ten fr. *crookésite*). Miner. Tabiî bakır ve talyum selenyür; bileşiminde bazen gümüş de vardır; Arjantin'de kübik billûrlar halinde bol miktarda bulunur. (L)

KRUKOWİECKİ (Jan), polonyalı general

Foto. Neurdein-Giraudon (LAROUSSE)

(1770'e doğr. - Varşova 1850). İtalya'da, Wurmser'in yaverliğini yaptı (1796), daha sonra fransız ordusunda görev aldı (1807-1815). 1830'da ihtilâl hükûmetinin son başkanı olarak Varşova'yı Paskieviç'e teslim etti (7 eylül 1831). [L]

KRU'LAR, Bandama'nın (Fildişi Kıyısı) batısında ve Liberia'da yaşayan zenci halk. (Denizciler bunlara KRUMAN da derler.) Fildişi Kıyısı'nda sayıları 375 000 kadar olan bu halk çoğunlukla rıhtım işlerinde çalışır. (L)

KRUM, bulgar hanı (803-814). Makedonya, Macaristan, Serdica'yı (Sofya) alarak imparatorluğunu genişletti. Bizans imparatoru Nikephoros I, onu durdurmak istediyse de ordusu Balkanlar'da bozguna uğradı (811). Krum, İstanbul'u kuşattığı (814) sırada birden öldü. Ticaret hayatını geliştirmişti. (L)

KRUMBACHER (Karl), alman tarihçisi (Kürnach, Bavyera 1856-Münih 1909). Münih üniversitesinde profesörlük yaptı. Bizans tarihi üstüne kitaplar ve bir *Geschichte der byzantinischen Literatur* (Bizans Edebiyatı Tarihi) [1891] yazdı. (L)

KRUMİRİ, Kuzey Tunus ile Doğu Cezayir'de bölge; güneyde Orta Mecerda ovaları, Annaba ovası ve Akdeniz kıyısı, kuzeydoğuda Mogod dağları arasında. Çok sulak olan Krumiri dağları (yılda 1 m'den çok yağmur alır), geçit vermeyen ormanlarla kaplıdır (mantar meşesi, kızıl meşe); oldukça kıvrılmış kumtaşlı (nümidyen kumtaşı) tabakalardan oluşmuştur. Burada yüzey şekillerinin evrimi çok ileridir (yüzey şekilleri terselmesi). Oldukça yumuşak eğimli olan bu dağların en yüksek noktası, cebel Ghozza'da 1 450 m'yi bulur. (L)

KRUMİR'LER, Cezayir-Tunus sınırında, Krumiri'de yaşayan halk topluluğu. Boş alanları eken, büyük meşe ormanlarını işleten toprağa yerleşmiş çobanlardır. (L)

KRUMMACHER (Friedrich Adolf), alman vaizi (Tecklenburg, Westfalen 1767-Bremen 1845). Duisburg fakültesinde profesörlük, Hettwig, Bernburg ve Bremen'de rahiplik yaptı. Özellikle dinî şiirleriyle tanındı. —Kardeşi GOTTFRİED DANİEL, Elberfeld'de rahipti (Tecklenburg 1774-Elberfeld 1837). Pietist reformu ve Friedrich-Wilhelm III'ün «birlik»ine karşı çıkan calvin'ci muhalefeti savundu. (L)

KRUMMHORN i. (alm. k.). Üfleme çalgılardan meydana gelen çift dilli, alt ucu yukarıya doğru kıvrık çalgı ailesi. (L)

KRUMPHOLZ (Jean-Baptiste), avusturyalı arpçı ve besteci (Zlowitz 1745-Paris 1790). Hochbrücker'den arp, Haydn'dan da beste öğrendi. Bir süre prens Estarhazy'nin kapellasında görev aldı, 1777'de Paris'e yerleşti ve burada meşhur oldu. İkinci karısı ünlü arpçı A.M. Stecker tarafından aldatıldığını öğrenince kendini Sen nehrine attı. Yazdığı eserlerle arp üslûbunun gelişmesine katkıda bulundu ve Erard'a iki hareketli arp imal etme fikrini aşıladı. —Kardeşi WENZEL, avusturyalı kemancı ve besteci (1750-1817), Haydn'ın öğrencisiydi. Keman için birkaç eser yazdı. Beethoven dostuydu, *Rahiplerin Şarkısı* adlı eserini ona ithaf etti. (L)

KRUP i. (ing. *croup*'tan). Ölüme sebep olabilen difterimsi boğaz iltihabı. (Tedavisi difteri tedavisinin aynıdır; ama hastanın boğulmaması için nefes borusunun cerrahî müdahaleyle açılması veya gırtlağa sonda sokulması gerekebilir. Krup daha çok çocuklarda görülür.) ‖ *Yalancı krup,* kaşınmalı ve nezleli boğaz iltihabı; genellikle tehlikesizdir.

— Vet. *Dana krupu,* yalancı zarlar oluşumuyle birlikte görülen anjin; daha çok, danalarda ve hayvanın memesinde görülür (düvede, hattâ inekte bile rastlanabilir). [Hastalık genellikle, doku kangrenine sebep olan basilden gelir. Hasta hayvan üç ilâ dört gün içinde boğularak ölür. Buna karşılık, erişkin hayvanlarda sülfamid ve antibiyotiklerin kullanılması sayesinde hiç bir komplikasyon ortaya çıkmazsa, sekiz ile on beş gün içinde iyileşme beklenebilir.] ‖ *Sığır ve keçilerin yaz krupu,* otlaktaki sığır ve keçilerde yazın görülen ve kısa zamanda boğulma ile sonuçlanabilen yalancı zarlı anjin. (Sebebi bulunamamıştır; alerjik olduğu sanılır.) [L]

KRUPA (Gene), amerikalı cazcı (Chicago 1909). Çeşitli caz topluluklarında bateri çaldı. B. Goodman ile çalıştı (1935-1938). Daha sonra büyük ün kazanarak kendi topluluklarını yönetti. *Vurgu Bilimi* (1946) adlı bir kitabı vardır. (L)

KRUPİYE veya **KRUPYE** i. (fr. *croupier*). Bir kumarhanede veya oyun oynanan bir yerde, kâğıt dağıtmak, rulet döndürmek, kazanan numaraları yüksek sesle bildirmek, oyunda kazananların fişlerini vermek veya kaybedenlerinkileri toplamak ve oyunu idare etmekle görevli kimse. (L)

KRUPP, alman sanayici ailesi; bu aile dünyanın en büyük sanayi teşebbüslerinden birini kurmuş ve sürdürmüştür. —ALFRED (Essen 1812 - ay. y. 1887). Babadan kalma mütevazı döküm atelyesinin (kuruluşu 1812) yönetimini ele aldığında on dört yaşındaydı. 1847'den sonra yeni bir tip dökme çelik yaptı, bir ağır top namlusunu tek parçalı olarak döktü. Londra Büyük sergisinde (1850), tek kütle halinde iki tonluk bir külçe sergiledi. Prusya hükûmeti Krupp'a 300 çelik top ısmarladı; Avusturya, Fransa, A.B.D., Çin, Japonya, Rusya, Osmanlı imparatorluğu v.b. de ona başvurdular. 1862'de Kıta Avrupa'sında Bessemer usulünü yaydı. 1870 Savaşı, Lorraine maden havzasının ele geçirilmesi girişimin yoğunluğunu daha da artırdı. Alfred Krupp TOP KRALI diye anılmağa başlandı. Ünlü sanayici, öldüğünde, çağın en büyük sanayi tesislerinden birini bıraktı; bu tesislerde 20 000 işçi çalışıyordu. —*Oğlu* FRİEDRİCH ALFRED (Essen 1854 - ay. y. 1902). Tegel'in «Germaniawerft» adlı dev deniz şantiyelerini aldı (1902); bu şantiyelerde alman gemi üretiminin üçte birinden fazlası sağlanıyordu. Krupp, 1893-1898 arasında Reichstag üyesi oldu, 1898'de imparator Wilhelm II tarafından Senyörler meclisine ve Devlet konseyine çağırıldı. 1902'de öldüğü zaman, babadan kalma sermayeyi iki katına çıkarmıştı ve tesislerinde 43 000 işçi çalıştırıyordu. —BERTHA (Essen 1886-ay.y. 1957), öncekinin kızı. Krupp ailesinin «hilâfet kuralı»na göre Krupp tesislerinin başına geçti. —GUSTAV, baron von Bohlen und Halbach (La Haye 1870 - Blühnbach, Salzburg yakınları 1950). Wilhelm II'nin isteği üzerine 1906'da Bertha ile evlendi ve **Krupp von Bohlen** adını aldı, Krupp tesislerini yönetmeğe başladı. Bu tesisler Birinci Dünya savaşında ağır silâh tekeli haline geldi. 1918 Ateşkes antlaşmasından sonra Almanya yenildi ve ordu bulundurma, silâh yapma gibi hakları elinden alındı. Gustav Krupp, fabrikalarında değişiklik yaptı; bununla birlikte, gizli olarak silâh üretimine devam etti. Fransız ve belçika kuvvetlerinin Ruhr havzasını boşaltmasından sonra, Krupp Japonya, Hollanda, İsveç, İspanya gibi ülkelere el attı. 1933'ten sonra nasyonal sosyalis rejimin ateşli bir tarftarı haline geldi, alman ordusunun ve savaş filosunun hazırlanması için gereken bütün malzemeyi sağlamağa girişti. 1938'de, Krupp, sentetik kimya sanayiine büyük paralar yatırdı, alman iktisadî gücünün önemli bir kısmını meydana getirdi; on iki maden, otuz beş metalürji tesisi, ayrıca elli kadar ticarî kurum açtı. 1940'tan sonra Krupp, Fransa'da, Belçika'da ve Hollanda'da birçok işe el attı; onun bu girişimi Hitler Almanyası'nın fetihlerini kolaylaştırıcı bir etken oldu. İkinci Dünya savaşının sonlarında kartelleri yasaklayan kanunların çıkarılması eski konzern'i sadece dönüşümü gerçekleştirecek eylemlere girişmeğe zorladı. Sonunda, Krupp, alman kömür ve çelik üretimi üstündeki kontrol hakkını kaybetti. Alfried **von Gohlen und Halbach** (Essen 1907 - Essen 1967), öncekinin oğlu; anonim ortaklık haline getirilen Krupp'un yönetim kurulu yedek üyesiydi, 1938'de asil üye oldu. Aynı yıl, Nasyonal Sosyalist partiye girdi. 1939'da hava albayı, 1943'te de babasının yerine Krupp'a başkan oldu. 1945'te müttefikler tarafından tutuklandı, hitler'ci savaşa katılmakla suçlanıyordu (Nürnberg 1948). Daha sonra, yeniden, başkan Truman tarafından kurdurulan askerî mahkemeye çıkarıldı, bu mahkemede 12 yıl hapis cezası aldı ve bütün haklarından mahrum edildi. 1951'de serbest kaldı. Müttefiklerle maden ve metalürji alanındaki faaliyetini durdurma ve çalışmalarını öbür alanlara kaydırma konusunda anlaştı. Başka birçok alanda yatırım yaptı.
Krupp, barış çabalarına yöneldi, yeniden büyük ölçüde güç kazandı ve dünyanın en büyük sanayi güçlerinden biri oldu. Firma, 1967'de hisse senetleri çıkaran bir şirket haline geldi. (L)

Krupp hastalığı, tavlamadan sonra, 300°C civarında menevişleme işleminden geçirilmiş nikel-krom alaşımlı çeliklerin anormal kırılganlığı. (Krupp çelikhanelerinde karşılaşılan ve uzun zaman açıklanmayan bu olay, alaşım içinde meydana gelen ve ancak elektronik mikroskopla görülebilen karmaşık karbon çökeltisinden ileri gelir. Çeliğe yüzde 0,3 oranında molibden katılarak bu kırılganlık önlenir.) [L]

KRUPSKAYA (Nadejda Konstantinovna), rus kadın devrimci (Petersburg 1869 - Moskova 1939). 1897'de Lenin ile evlendi ve onun siyasî eylemlerine katıldı. 1917 Devriminden sonra kendini daha çok eğitim meselelerine verdi. Dul kalınca, halk arasında büyük ününün yanı sıra siyasî etkisini de belli bir ölçüde sürdürdü. (L)

KRUSENSTERN (Adam Johann VON), rusça İvan Fyodoroviç **Kruzenştern,** rus denizcisi (Haggud, Estonya 1770-Ass, Reval yakınları 1846). Önce rus donanmasında, sonra britanya donanmasında (1789-1799) çalıştı. 1803-1806 Arasında Rusların ilk dünyayı denizden dolaşma gezisini yönetti; Hokkaido, Sahalin ve Kamçatka'da Ohotsk denizi kıyılarını, Aleut adalarını ve Bering boğazını inceledi. «1803'*ten* 1806'*ya kadar Dünya Çevresinde Gezi*» (3 cilt; 1810-1812) adlı bir eseri vardır. (L)

KRUSENSTJERNA (Agnes VON), isveçli kadın romancı (Växjö 1894- Stockholm 1940). 1921'de etkisinde kaldığı tenkitçi David Sprengel ile evlendi. Uzun romanlar yazdı: *Tony* (3 cilt, 1922-1926); *Frö Knarna von Pahlen* (von Pahlen'in Kızları) (7 cilt, 1930-1935) ve *Fakir Soylu Sınıfı* (4 cilt; 1935-1938). Bu eserlerde, çılgınlık korkusu ve mistisizm ile nefis hazlarının birbirine karıştığı görülür. (L)

KRUSZWİCA, Polonya'da köy, Büyük Polonya ovasında (Bydgoszcz voyvodalığı), Goplo gölü yakınında, eski Polonya'nın merkezinde; 5 400 nüf. X. yy.da ilk Polonya devletinin kurulmasından önce Piast'ların merkezi olan şehir, bugün basit bir köy pazardır. Müze. (L)

KRUŞÇEV (Nikita Sergiyeviç), rusça **Hruşçyov,** sovyet devlet adamı (Kalinovka, Kursk ili 1894-Moskova 1971). Köylü ailesinin oğluydu; çok genç yaşta çalışmağa başladı. İlkin Harkov'da (1911) daha sonra da Donetsk maden bölgesinde (Dombass) çalıştı. Aralık 1917'de Lugank milletvekili seçildi. Ekim ihtilâli sırasında Denikin'in ordusuna karşı, Ukrayna'nın savunmasına katılan bir partizan birliğini yönetti. Savaştan sonra Harkov üniversitesine gönderildi. Üniversiteden mezun olduğu zaman Kaganoviç'in dikkatini çekti ve onun tarafından Ukrayna Komünist Partisi Merkez komitesi üyeliğine getirildi (1924). 1929'da Moskova Sanayi akademisine gönderildi. Kaganoviç sayesinde komitenin Moskova sekreteri oldu (1932). 1934'te Komünist partisi XVII. kongresinde S.S.C.B. Merkez komitesi üyesi seçildikten sonra parti komitesinin Moskova bölgesi birinci sekreteri olarak Kaganoviç'in yerine geçti. Milliyetçi sapmaları ortadan kaldırmak üzere gönderildiği Ukrayna'da Komünist Partisi Merkez komitesinin sekreteri oldu (1938) ve görevini başarıyle yerine getirerek mart 1939'da Politbüro üyeliğine getirildi. İkinci Dünya savaşı sırasında, albay rütbesiyle ukrayna partizanlarının mücadelesini yönetti. Zaferden sonra, mart 1947'de Ukrayna Bakanlar kurulu başkanı oldu, ama aynı yılın aralık ayında bu görevden ayrılarak Ukrayna Komünist partisinin birinci sekreterliğine geçti. 1949'da Moskova'ya çağırıldı ve S. S.C.B. Komünist partisi sekreteri; aynı zamanda da Merkez komitesinin Moskova bölgesi birinci sekreteri oldu. Bu görevinde özellikle, başkentin yanında bulunan ve

Nikita KRUŞÇEV

Foto. LAROUSSE

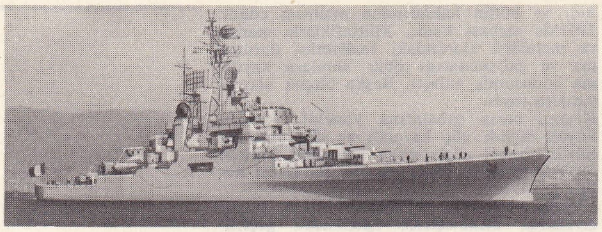

1959'da hizmete giren «Colbert» **kruvazörü**

pek büyük olmayan kolektif çiftliklerin birleştirilmesine çalıştı. Sonra da bu tedbirin daha başka bölgelerde de uygulanması için çaba gösterdi. S.S.C.B. Komünist partisinin XIX. kongresinde (ekim 1951), merkeziyetçiliğin artırılması gerektiğini ileri sürdü. Stalin'in ölümünden sonra bakanlık görevinde bulunmadı. Ama S.S.C.B. Komünist partisi birinci sekreteri olunca (eylül 1953) rakiplerini yavaş yavaş saf dışı bırakmayı başardı. Bu arada ilk olarak aralık 1953'te Beria tasfiye edildi; Malenkov 1955 başında görevinden ayrıldı ve onun yerine geçen Bulganin de S.S.C.B.'yi fiilen yönetmeğe kalkışmadı. Her geçen gün biraz daha güçlenen Kruşçev, Bulganin ile birlikte yabancı ülkeleri, özellikle de «Bandung konferansı»na katılmış olan ülkeleri ziyaret etmeğe başladı. İki devlet adamı, gezileri boyunca bir yandan «barış içinde birarada yaşama» isteklerini belirtiyor, bir yandan da batı sömürgeciliğine sert saldırılarda bulunuyorlardı. Komünist partisinin XX. kongresinde (şubat 1956), Stalin'in kişiye tapma siyasetini veren gizli raporu bütün dünyada yankılar uyandırdı. «Stalin'ciliğin tasfiyesi» dünyanın bütün komünist partilerinde bunalımlara yolaçtı. Bu bunalımlar ilk olarak, daha 1955'te sovyet yöneticileriyle Tito arasındaki hoşnutsuzuğun ortadan kalkmasıyle başlamıştı. Bundan sonra Kruşçev muhaliflerini tasfiyeye girişti: «parti aleyhtarı» grubun üyeleri (Molotov, Kaganoviç, Malenkov, Şepilov) yenilgiye uğrayarak parti prezidyumu ile Parti Merkez komitesinden çıkarıldılar (temmuz 1957). Ardından, ekim 1957'de mareşal Jukov savunma bakanlığından uzaklaştırıldı. Bundan sonra da Bulganin görevden alındı ve partinin birinci sekreteri olarak görevine devam eden Kruşçev aynı zamanda S.S.C.B. Bakanlar kurulu başkanı oldu. Komünist partisinin XXII. kongresinde, parti aleyhtarı gruba, kişiye tapmayı savunanlara ve Arnavutluk yöneticilerine saldırılarını yeniledi, ülkenin komünizmin gerçekleştirilmesine kadar geçireceği dönemleri belirtti. O günden sonra «barış içinde birarada yaşama» siyasetini güttü; bu, Çin Komünist partisiyle arasında anlaşmazlık çıkmasına sebep oldu.

barones **KRÜDENER** ve oğlu, 1786'da, Angelica Kauffmann'ın eseri Louvre müzesi, Paris

Almanya konusunda da sert bir tutum benimsedi ve Almanya'nın birleştirilmesine karşı çıktı (Berlin duvarı, 1961). Buna karşılık, A.B.D. başkanı Kennedy ile, «barış içinde birarada yaşama» anlayışına uygun bir yakınlaşma siyaseti uyguladı. Ekim 1962'de, A.B.D.'nin kararlı tutumu karşısında boyun eğerek Küba'daki sovyet füzelerini geri çekti. Bu olaydan bir süre sonra ise (ağustos 1963), Beyaz Saray ile Kremlin arasında bir telefon bağlantısı kuruldu. Bu hat, «iki büyükler» arasındaki ilişkilerin barışı tehdit edecek kadar gerginleşmesi halinde dünya için son barış umuduydu.

Temmuz 1963'te bir sovyet - çin konferansının süresiz olarak ertelenmesi sonunda, Kruşçev atom denemelerinin kısmen yasaklanması konusunda bir anlaşma yapılması teklifinde bulundu. S.S.C.B., A.B.D. ve İngiltere tarafından imzalanan bu antlaşma, çok geçmeden, Çin ile Fransa'nın dışında birçok ülke tarafından da kabul edildi. A.B.D. ile barış içinde birarada yaşama temeline dayanan siyaseti Çin tarafından gitgide daha sert bir biçimde tenkit edilmeğe başlandı. İktisadî siyaset alanında ise Kruşçev en çok kimya sanayiinin yenileştirilmesine ve geniş ziraat konularına önem verdi. 14 Ekim 1964'te her iki görevinden de uzaklaştırıldı ve yerini başbakan olarak Kosigin, parti birinci sekreteri olarak da Brejnev aldı.

Moskova yakınındaki evinde sakin bir emekli hayatı sürmeğe başlayan Kruşçev anîden rahatsızlanarak kaldırıldığı hastahanede bir kalp krizi sonucunda öldü (11 eylül 1971). [L]

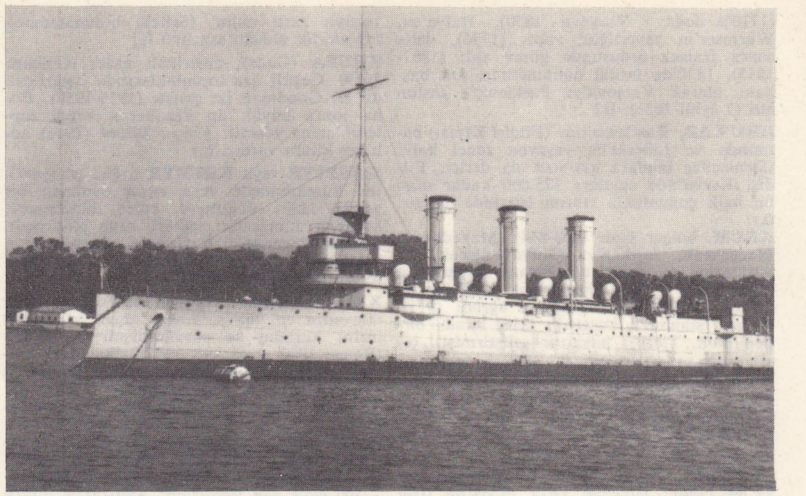

Hamidiye **kruvazörü**

KRUŞEBAC, türk. **Alacahisar**, Yugoslavya'da (Sırbistan) şehir, Batı Morava'nın kolu olan Rosina ırmağı kıyısındaki eski türk şehri. 1389'a kadar sırp krallarının başkentiydi; 23 000 nüf. XIV.yy.dan kalma kilise. Kereste sanayii. Konservecilik. (L)

KRUŞEVSKİY (Nikolay Viyaçeslavoviç), rus dilbilimcisi (1851-1887). Kazan üniversitesinde profesördü; genel dilbilim psikolojisi akımının temsilcisi oldu. Hocası Baudouin de Courtenay ile işbirliği yaparak fonetik seslerin almaşması nazariyesini hazırladı; bir kelimenin morfolojik bileşimini inceledi. Bütün dil unsurlarının karşılıklı bağımlılığına inanırdı. (L)

KRUŞNE HORY veya **BOHEMYA MADEN dağları**, alm. **Erzgebirge**, Orta Avrupa'da dağlar, Almanya - Çekoslovakya sınırının geçtiği yerde; 1 244 m. Eski topraklardan oluşan zirvesi, aşınmış uzun bir sırttır. Alman yamacından çok daha dik olan Çekoslovak yamacı kırılmıştır ve yoğun bir şekilde işletilen linyit yataklarının yer aldığı Ohre ve Bilina vâdilerinin boğulma* bölgesine hâkimdir. Kırıklar Üçüncü zamanda volkanik faaliyetler sonucu meydana gelmiştir: Ohre ve Bilina karıklarında birçok bazaltlı tepe vardır. Çekoslovak tarafında, maden damarları alman tarafına oranla daha az olmasına rağmen, küçük madenlerde kurşun, kalay ve özellikle Jachimoy'da uranyum çıkarılır. (L)

KRUVAZE sıf. (fr. *croisé*). Terz. [Ceket, yelek v.b. için] Ön parçaları birbiri üzerine binecek şekilde kesilmiş: *Kruvaze ceket.*

— Tekst. *Kruvaze armür*, birer çözgü telinin kaymasıyle ikişer ikişer atlayarak birbirine bağlanan kare biçiminde armür.

— ANSİKL. Tekst. *Kruvaze armür*, kumaşın bir kenarından öbürüne doğru 45° eğimli çizgiler meydana getirir; çizgilerin kalınlığı, üstteki çözgü tellerinin sayısına bağlı olarak genişler veya daralır. Bu tip dokuma armürü, aynı sıraya gelen üstteki çözgü teli sayısına göre ikili, üçlü, dörtlü v.b. kruvaze diye adlandırılır. *Serj* kumaşlar genellikle bu tip armürle dokunur. Bu armür ayrıca fantazi olmayan ev döşemeliklerinde kullanıldığı gibi, yapma veya sentetik giyim eşyasında da görülür. Bk. DİMİ. (LM)

KRUVAZMAN i. (fr. *croisement*'dan). Haçvarî kesişme.

— Dy. *Kruvazman geçidi*, iki demiryolunun birbirini kestiği nokta. (L)

KRUVAZÖR i. (fr. *croiser*, kol gezmek'ten *croiseur*). Ask. denizc. Açık denizde kol gezmek, bir filoya veya konvoya keşif yapmak, uçak ve hat gemilerini düşman uçaklarının veya hafif gemilerinin saldırılarına karşı korumakla görevli, daha çok toplarla donatılmış hızlı savaş gemisi. || *Yardımcı kruvazör*. Bk. YARDIMCI. || *Helikopter kruvazörü*. Bk. HELİKOPTER *gemisi*.

— ANSİKL. Eski *kruvazörler*, kalyonlardan daha hafif donatılmış, daha az silâhlandırılmış fırkateyn ve korvet tipi gemilerdi. Modern kruvazörler hat gemilerinden daha hafif zırhlı, hızları oldukça yüksek, çok değişik tonajlarda yapılmış gemilerdir. Topları ve tonajları hat gemisininkine eşit olan kruvazörlere *savaş kruvazörü* denir. Top çapları biraz daha küçük olanlar *birinci sınıf kruvazör* (veya *ağır kruvazör*) ve *ikinci sınıf kruvazör* (veya *hafif kruvazör*) adını alır. Bunlardan başka bir de *uçaksavar kruvazörleri* vardır. Bunlar (ana topları dahil) bütün toplarıyle uçaklara ateş edebilir; ayrıca bir amiral ve kurmay heyetine ayrılan ve özel savaş âletleriyle donatılan kumandan kruvazörleri de sayılabilir. Almanların *Derfflinger* ve İngilizlerin *Lion*'ından sonra, Birinci Dünya savaşında yapılan kruvazör tiplerinin en önemlilerinden biri İngilizlerin *Hood* savaş kruvazörüydü. Yeter derecede zırhlı olmayan bu kruvazör 1941'de batırıldı; tonajı 42 000, hızı 32 mil idi; 8 tane 380 mm'lik toplu bataryası vardı. İki dünya savaşı arasında kruvazörler, Washington deniz antlaşmasına göre 10 000 ton olarak sınırlanmıştı; top çapı 203 mm'den büyük olmayacaktı. Bütün büyük deniz kuvvetlerinde bu tip kruvazörler vardı. Fransa'da *Algérie* adlı kruvazörlerle bu tip son derecede gelişmişti. Algérie, 1942'de Toulon'da intihar etti. Washington deniz antlaşması 1939'dan sonra tanımayan Japonlar, 15 000 tonluk kruvazörler yaptılar, Amerikalılar da onları taklit ettiler. 1945'ten beri kruvazörlerin tonajını sınırlayan hiç bir anlaşma yoktur. Hizmetteki kruvazörlerin tonajı 2 000 ile 3 000 tondan, bazı amerikan kruvazörlerinde 30 000 tona kadar çıkmaktadır. (L)

KRUYDER (Herman), hollandalı ressam (Lage Vuurche, Utrecht ili 1882-Amsterdam 1935). Önce badanacıydı. 1910'dan sonra sanatla uğraşmağa başladı. Eserleri yurdunun müzelerinde bulunan Kruyder'in, renk yönünden zengin, aynı zamanda anlatımcı ve gizemci bir üslûbu vardır. (L)

KRUYS (Cornelis), hollandalı ressam (XVII. yy.). Haarlem okulu tarzında resim yaptı. Haarlem (1644) ve Leiden'de (1649-1660) çalıştı. Kahverengi ve gri gamlara yer veren zarif natürmortları Hollanda'daki çeşitli koleksiyonlardadır. Özellikle, çiçek tabloları ünlüdür. (L)

KRUZ i. Denizc. Bk. KURUZ.

KRÜDAMONYAK i. (ing. *crude ammoniac*, ham amonyak'tan). Kokhane gazının temizlenmesiyle elde edilen ürün; amonyum sülfat, serbest kükürt, demir ve amonyum demir II siyanür ve sülfosiyanür karışımından meydana gelir: *Krüdamonyak*

Foto. Hürriyet arşivi (MEYDAN) ; Anderson-Giraudon (LAROUSSE)

azotlu gübre ve böcek öldürücü olarak kullanılır. (L)

KRÜDENER (Varvara Yulyana), rus kadın edebiyatçı ve mistiği (Riga 1764-Karasubazar, Kırım 1824). 1782'de Kurlandiya'da görevli olan Krüdener baronu ile evlendi; bir süre sonra kocası Rusya'nın Venedik ve Danimarka (1786) elçisi oldu. Barondan ayrılınca Fransa (1789), Livonya (1792) ve İsviçre'de (1796-1798) yaşadı. Berlin'de (1801) Jean-Paul-Richter, Achim von Arnim, Zacharias Werner ile; Fransa'da (1801) Chateaubriand, Benjamin Constant ve Madame de Staël ile tanıştı; bu yazarları örnek alarak «*Düşünceler*»i (1802) ve bir otobiyografik roman olan *Valeriya*'yı (1803) yayımladı. Livonya'ya dönüşünde Moravya'lı kardeşlerle kurduğu ilişki sonunda din değiştirdi ve Avrupa'ya yeni bir dini kurmakla görevlendirildiğini sanmağa başladı. 1815'te çar Aleksandr I'i etkiledi; çar Varvara Yulyana'yı Heilbronn'da kabul etti ve Paris'e götürdü; Varvara burada Kutsal İttifak'ın yapılmasında rol oynadı. Vaız vermek için çardan ayrıldı, ama İsviçre ve Almanya'dan kovuldu. 1821'de Petersburg'a dönüşünde Aleksandr ile gizlice görüştü, ama yunan bağımsızlık davasını desteklediğinden kısa bir süre sonra Kırım'a sürüldü. — Oğlu PAUL (baron) [1784-1858], Washington ve Bern'de Rusya elçisi oldu. Sonderbund savaşı (1847) ve Neuchâtel kralcı ihtilâli (1856) sırasında barışçı bir rol oynadı. (L)

KRÜGER (Johannes), alman geodezi bilgini (Elze, Hannover 1857-ay.y. 1923). Gauss'un yolunda yürüdü ve geodezi ile ilgili eserlerini derledi. U.T.M. (Universal Transvers Mercator) projeksiyonunu buldu ve geodezi denkleştirmelerini inceledi. (L)

KRÜMMEL (Otto), alman okyanusbilimcisi ve coğrafyacısı (Exin, Poznan 1854 - Köln 1912). Kiel üniversitesinde ve Deniz akademisinde profesördü. 1899'daki «Plankton seferi» sırasında Baltık ve Kuzey denizlerinde önemli incelemeler yaptı. İki ciltlik *Handbuch der Ozeanographie*'yi yazdı (Okyanus Bilimi Elkitabı) [1884-1887; 1907-1911]. (L)

KRÜMPER i. Prusya'nın yenilgisinden (1807) sonra Scharnhorst ve Gneisenau tarafından prusyalı acemi erlerin eğitimi için kurulan sistem (bu sistem sayesinde askerlik hizmeti bir aya indirildi ve Napolyon'un Prusya ordusu için tespit ettiği 42 000 kişiyi aşmamak suretiyle ordunun eğitimini sağlandı.) ‖ Alman ordusunda çürüğe çıkarılmakla beraber bazı hizmetlerde yine kullanılan atlara verilen ad. (L)

KRÜSİLİT i. (fr. *crucilite*). Miner. Hidratlı tabiî alüminyum silikat, storotit'in bozunmasıyle meydana gelir. (L)

KRÜSİT i. (fr. *crucite*). Miner. Tabiî demir III oksit; başkalaşmış mispikel türüdür. (ANDALUZİT'in eşanlamlısı olarak da kullanılır.) [L]

KRYNİCA, Polonya'da (Krakow voyvodalığı) turistik merkez, Polonya Karpatları'nda (Poprad'ın yukarı havzası), Yukarı Tatra kütlesinin doğusunda; 7 900 nüf. Madensuyu kaynakları. Tedavi tesisleri. (L)

KRYPTOS i. (yun. k.). Bk. KRİPTOS.

KSANTELAZMA i. (fr. *xanthelasma*). Dermatoloji. Gözkapaklarının üzerinde elli yaşa doğru kolesterol toplanması sonucu beliren saman sarısı lekelere verilen ad. (L)

KSANTEN i. (fr. *xanthene*). Formülü $C_{13}H_{10}O$ olan heterosiklik bileşik; *ksanton*'un indirgenmesiyle elde edilir; 99°C'ta erir ve 312°C'ta kaynar. *Eşanl.* METİLEN - DİFENİLEN OKSİT. (L)

KSANTHİDRİK sıf. (fr. *xanthydrique*). Kim. Formülü $C_2H_2N_2S_2$ olan bir asit için kullanılır; suda az erir, sülfosiyanik asidin ayrışmasıyle meydana gelir. *Eşanl.* PERTİYOSİYANİK. (L)

KSANTHİDROL i. (fr. *xanthydrol*). Kim. Formülü $C_{13}H_{10}O_2$ olan bileşik; ksanton'un yavaş indirgenmesinden elde edilir; 200°C'ta eriyen $(C_{13}H_9O)_2O$ eter-oksidi halinde kolayca su kaybedebilir. (Bu bileşik üreyle, suda çok az eriyen diksantilüre verir ve ürenin doz tayininde kullanılır.) [L]

KSANTHİKA i. (yun. k.). Esk. Yun. Makedonya'da *ksanthikos* (nisan) ayında kutlanan askerî ve dinî şenlikler. (L)

KSANTHİON i. Eskilerin değerli taşı; *yemen taşı* olduğu sanılmaktadır. (L)

KSANTHİPPE, Sokrates'in karısı. Hırçınlığı dillere destan olmuştu. Buna karşılık Eflatun, Sokrates'in baldıran zehrini içtiği gün kadının büyük bir umutsuzluğa kapıldığını yazar. Ancak Sokrates, son dakikalarında, sükûnetinin bozulmasını istemediği için, yerli yersiz yakınmalarından sıkıldığı karısını yanından uzaklaştırmıştı. (L)

KSANTHİPPOS, Atina'lı devlet adamı (M. Ö. V. yy.), Ariphron'un oğlu ve Perikles'in babası. Med savaşlarında sivrildi. Miltiades'i Paros'taki başarısızlığından sonra (489) mahkûm ettirdi. 479'da kumandan oldu, Mykale Deniz zaferinde önemli bir rol oynadı ve bazı ionia sitelerini Perslerin boyunduruğundan kurtardı. Khersonesos'ta (Trakya yarımadası) Sestos'u ele geçirerek Atina'nın yayılma hareketini başlattı. (L)

KSANTHİPPOS, Lakedaimon'lu (Isparta) general (M. Ö. III. yy.). Kartaca hizmetine girdi, paralı askerler ordusunu yeniden düzenledi, Regulus'u yendi ve esir aldı (255). Başarısını kıskanan Kartacalılar tarafından bir süre sonra öldürüldüğü söylenir. (L)

KSANTHOPULOS (Nikephoros Kallistos), kiliseye bağlı bizanslı yazar (öl. 1335). İstanbul'da rahipti; birçok eser yazdı; başlıca eseri Hıristiyanlığın başlangıcından imparator Phokas'ın ölümüne (610) kadar olan dönemi ele alan 18 ciltlik *Ekklesiastike Historia'dır* (Kilise Tarihi). [L]

KSANTHOS, Skamandros'un diğer adı. (L)

KSANTHOS. Esk. coğ. Anadolu'da (Lykia bölgesi) şehir (bugün *Kınık*). İngiliz bilgini Charles Fellows tarafından bulundu (1838 - 1844). 1881-1882 ve 1892 yıllarında O. Benndorf başkanlığında bir avusturya heyeti özellikle Ksanthos'taki lykia ve yunan devrine ait yazıtları inceledi. 1950'den beri P. Demargne ve H. Metzger yönetimindeki fransız heyeti tarafından yapılan çalışmalarla Ksanthos'un, arkaik ve klasik devirlere ait bölümleri, akropolais'i, mezar anıtlarıyle, Roma ve Bizans çağlarına ait birkaç yapı ortaya çıkarıldı. (Bu buluntuların bir kısmı çalışma yerindeki depoda, bir kısmı da Antalya ve İstanbul müzelerindedir.)

● *Tarih.* Şehir, Herodotos'a göre M. Ö. IV. yy.daki pers istilâsına kadar bağımsızdı. Bu istilâdan sonra da bağımsızlığını koruduğu sanılır. Sonra yunan etkisi altında kalan şehir, Atina'nın M. Ö. V. yy. ortasındaki siyasetine karşı kendini korudu. Önemli bir lykia şehriydi. Büyük İskender'in istilâsıyle durum değişti (M. Ö. 333). Ksanthos, İskender'in halefleri arasında çekişme konusu oldu; lykia dilini bırakarak helen kültürünü benimsedi. M.Ö. III. yy.da, Ptolemaios'ların hâkimiyeti altına giren Ksanthos, M.Ö. II. yy.da Roma'nın yardımıyle Lykia birliği içinde sınırlı bir bağımsızlık kazandı. Birliğin ortak tapınağı, Ksanthos ırmağı yakınındaki Letoon'da bulunuyordu. Şehir, Roma iç savaşları sırasında zarar gördü ve M. Ö. 42'de Brutus tarafından yıkıldı. M.S. 43'ten sonra bir roma eyaleti haline getirilen Lykia'da, Ksanthos önemli bir şehir olarak kaldı ve İlk Bizans çağına kadar bu durumunu korudu. M. Ö. VII. yy.daki arap istilâları şehrin gerilemesine sebep oldu.

● *Arkeoloji.* Şehrin batı kesiminde geniş bir düzlük halinde, roma agorası görülür. Bu kısımda lykia çağına ait birçok mezar anıtı bugüne kadar kaldı. Agoranın arkasındaki roma tiyatrosu, aşağı akropolis'e (eski Lykia akropolis'i) dayanır. Ksanthos'un en önemli anıtlarından biri olan *Yazıtlı Piliye,* roma agorasının kuzey portiki arkasında büyük bir kaide üzerinde yükselir. 4,04 m yüksekliğinde bu tek piliyenin dört yüzünde bugüne kadar ele geçen lykia yazıtlarından en uzunu yer alır. Kuzey yüzündeki yunanca 12 mısra, lykia yazıtının tarihî niteliğini gösterir. Yazıttan, anıtın M.Ö. V. yy. sonlarına doğru, Kherei adlı bir lykia hükümdarının savaş ve zaferlerinin, hatırasına dikildiği anlaşılır. Roma agorasının yakınında küçük bir bizans bazilikası vardır. Batıya doğru, agora ile nehir arasındaki büyük kalıntıların, Geç Roma veya Bizans çağlarına ait olması gerekir. Agora ile akropolis arasında iki lykia anıtı dikkati

Saint-Laurent kilisesinin kryptos'u (bk. **KRIPTOS**) Grenoble, Fransa

çeker. Bunlardan biri *Harpyia'lar anıtı* adını taşır, diğeri bir mezardır. Harpyia'lar anıtı, 3,37 m yüksekliğinde bir basamak üzerine oturtulmuş ve üç kademeli bir kapakla örtülüdür. Üzerinde lykia tipinde bir lahit vardır. Anıtın bütün yüksekliği 8,59 m'dir. Akropolis duvarına yaslanmış durumdaki roma tiyatrosundan önce burada bir helenistik çağ tiyatrosu vardı. Lykia akropolis'inde Ksanthos'un eski kalıntıları bulunur. Doğrudan doğruya sert toprağa oturan ve aralarında bağlantı olan birkaç odadan meydana gelen kare biçiminde bir binanın Ksanthos'un ilkçağ hükümdarlarına ait (M. Ö. 700-540) oturma yeri olduğu sanılır. Bina, şehrin pers generali Harpagos tarafından kuşatılması sırasında yıkıldı. M. Ö. V. yy. yapılarını içine alan yerden akropolis'in üst kısmına çıkılır. Bu kısımda 12 × 10, 30 m boyutlarında küçük bir tapınağın yıkıntıları ve ona paralel üç oda vardır. Akropolis'in en yüksek noktasındaki dikdörtgen binanın bir Artemis tapınağı veya Yunanlılar'ın kendi Artemis'leriyle birleşirdikleri lykia tanrıçasına ait bir tapınak olduğu sanılır. Bu yapıdan sadece kaidesi bugüne kaldı. Bu tapınağın doğusunda Bizanslılardan kalma bir sarnıç vardır; bundan da buradaki bizans yerleşmesinin önemi anlaşılır. M.Ö. V. yy.da Akropolis'in batı ucunda iki bina bulunuyordu. Bizanslılar bu bina ile binanın dayandığı teras duvarlarının bir kısmını yıkarak kendi yapılarında kullandılar. Akropolis ve çevresinde yapılan kazılarla birçok mozaik ortaya çıkarıldı. Akropolis'ten inen patika üzerinde Helenistik çağa ait bir kule, yolun aşağısında da şehrin bir kapısı vardır. Büyük Antiokhos'a ait yazıt bu kapının tarihini (M. Ö. II. yy.) belirtir. Kuleyle kapı arasında, M. Ö. III. yy.da yapılan yeni kale duvarının ilk kısmı görülür. Kapının arkasında bir roma kemeri yükselir. Bu kemerin saçaklığında, şehrin başlıca tanrıları olan Apollon, Artemis ve Leto'nun büstleriyle süslü metoplar bulunur (bu metoplardan ikisi British museum'dadır). Akropol vekale duvarının eteğinde ırmağa kadar uzanan tarlalarda, roma devrine ait çeşitli kalıntılar vardır.

Şehrin orta ve doğu kısımları. Kapıyle kemerin hemen yukarısında bulunan mermer yıkıntıları, *Nereid'ler anıtı*'na aittir; bu anıt M. Ö. V. yy. sonunda Ksanthos anıtla-

KSANTHOS
Harpyia'lar anıtından detay
British museum, Londra

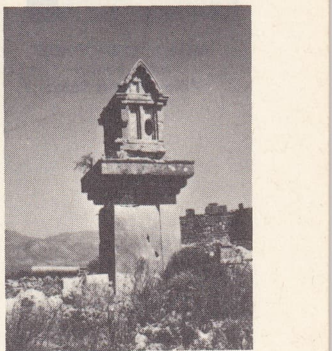

KSANTHOS
lykia tipi
bir lahit

KSANTHOS
mezarlar

Foto. LAROUSSE; Turizm-Tanıtma (MEYDAN)

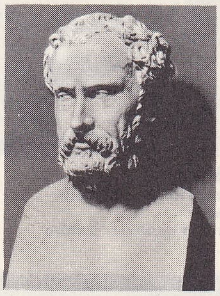

Atina'lı KSENOPHON
roma sanatı
Villa Albani, Roma

rından yunan tarzına en uygun olanıdır. Nereid'ler anıtının kuzey yanındaki teras, Helenistik çağda duvarla çevrilmişti. Bu teras kuzeye doğru kademe şeklinde sıralanmış teraslara bağlanır, bu teraslardan her birinde de kalıntılar yer alır. Bundan sonra yıkıntılar arasından akropolis'in güneybatı eteğindeki bir mezarlığa çıkılır. Çevrede büyük lahitler de vardır. Bunlardan biri *Payava lahdi* denilen süslemeli lahittir (British museum'da). Bu mezarlık bölgesinin kuzeyinde, akropolis'in aşağı kısmındaki kayalara mezarlar oyulmuştur. Bunlar arasında en eski ksanthos lahdi (M.Ö. V. yy.ın ikinci yarısı) bulunur. Bu vâdinin ötesinde doğuya doğru sıralar halinde lahitler görülür, daha doğuda da ormanlık tepelerden birinde, İmparatorluk devrine ait bir mezar binası (heroon) vardır. Şehir suru M. Ö. V. yy.a aittir ve güneydeki geniş kısımları iyi korunmuş durumdadır. M.Ö. V. yy.a ait parçalarla helenistik devirde veya bizans devrinde değişikliğe uğrayan kısımları kolayca ayırt edilir. (M)

KSANTHOS. Yun. mit. Akhilleus'un ölümsüz atlarından biri. Patroklos'un ölümünden sonra, Hera ona konuşma kabiliyetini verdi, o da efendisine yakında öleceğini bildirdi. (L)

Ksanthos (Kınık) müzesi, Kınık kasabası yakınında, eskiçağ Ksanthos şehri kalıntılarının bulunduğu yerde bir ilkokul binasında, depo şeklindedir. Fransızların Ksanthos'ta yaptıkları kazılarda elde edilen buluntuların büyük çapta olanları burada saklanmaktadır. Müzede mimarî eserler, çanak çömlek ve heykeller vardır. (M)

KSANTHOS Sardeis'li, ionialı tarihçi (M. Ö. V. yy. başları). Yunanca yazdığı *Lydiaka*'da bilimsel gözlemlerle destanlar iç içedir. (L)

KSANTİK sıf. (fr. *xanthique*). Kim. *Eşanl.* KSANTOJENİK.

KSANTİN i. (fr. *xanthine*). Formülü $C_5H_4N_4O_2$ olan pürik baz; hayvanî sıvıların çoğunda (kan, idrar, ödsuyu) bulunur; teobromin'in (dimetil - 1 - 3 - ksantin), teofilin'in (dimetil - 3 - 7 - ksantin), kafein veya tein'in (trimetilksantin) bileşenlerinden biridir. *Eşanl.* DİHİDROKSİPÜRİN - 2 - 6. (L)

KSANTİT i. (fr. *xanthite*). Miner. Sarı renkli bir idokraz çeşidi. (L)

KSANTİYON i. (fr. *xanthione*). Formülü $C_{13}H_8OS$ olan bileşik; 156°C'ta erir, fosfor persülfür'ün etkisiyle, ksantondaki bir oksijen atomunun yerine bir kükürt atomunun geçmesiyle türer. (L)

KSANTİYOSİT i. (fr. *xanthiosite*). Miner. Tabiî nikel arsenyat. (L)

KSANTOARSENİT i. (fr. *xanthoarsénite*). Miner. Hidratlı tabiî manganez arsenyat; bir sarkinit çeşididir. (L)

KSANTODERM sıf. (fr. *xanthoderme*). Antropol. Derisi sarı olan. || *Ksantoderm ırk*, sarı ırk. (L)

KSANTOFİL i. (fr. *xanthophylle*). Biyokim. Yumurta sarısında ve bitkilerde klorofille birlikte bulunan pigment. (L)

KSANTOFİLİT i. (fr. *xanthophyllite*). Miner. Kalsiyumlu mikalar grubundan yapraksı silikat. (L)

KSANTOJEN i. (fr. *xanthogène*). Kim. Karbon* sülfürün eski adı. (L)

KSANTOJENAMİT i. (fr. *xanthogénamide*'den). Tiyokarbonik asidin

$$NH_2—CS—O—C_2H_5$$

formülündeki etil esteri; 38°C'ta erir; alkoilü amonyağın etil etilksantojenat üzerine etkimesiyle elde edilir. (L)

KSANTOJENİK sıf. (fr. *xanthogénique*). Kim. Alkalilerin alkol eşliğinde karbon sülfür üzerine etkimesiyle elde edilen kararsız asitler için kullanılır. *Eşanl.* KSANTİK.

— ANSİKL. *Ksantojenik asitler*'in genel formülü: S = C—(OR) SH'dir; burada R, karbonlu bir kökü gösterir. Bunlar, serbest halde elde edilemeyen ditiyokarbonik asidin eterleridir S = C(OH) SH.

Sunî tekstil elyafının yapımında kullanılan viskoz, bir selüloz ksantojenattır. (L)

KSANTOKONİT i. (fr. *xanthoconite*). Miner. Tabiî gümüş arsenyosülfür. (L)

KSANTOKROMİ i. (fr. *xanthochromie*). Dermatoloji. Deri hast. Derinin sarı yeşil bir renk alması şeklinde beliren hastalık. (L)

KSANTOKSİLİN i. (fr. *xanthoxyline*). Kim. Formülü $C_{10}H_{12}O_4$ olan bileşik; 80°C'ta erir, kantaridin'in izomeridir; japon biberinde bulunur. (L)

KSANTOM veya **KSANTOMA** i. (fr. *xanthome* veya *xanthoma*). Patol. Altın sarısı renginde küçük ur. (Özellikle dirseklerde, dizkapaklarında, saçlı deride ve kirişlerde görülür.)

— ANSİKL. Yağlı maddelerle (kolesterol) dolu makrofaj hücrelerden meydana gelen *ksantom*, tek ve kolesterol metabolizması bozukluğuna bağlı olabildiği gibi, çok zaman ailevî bir metabolizma hastalığı olan *ksantomatoz* ile birlikte de görülebilir. Ksantomatoz'un belirtisi, gözkapaklarında kükürt sarısı renkli ve ksantom (*ksantelazma*) adıyle anılan lekeler, bunun yanı sıra da kandaki kolesterolün artmasıdır. (L)

KSANTOMATOZ i. (fr. *xanthomatose*). Patol. Ksantomlar oluşuma yolaçan distrofi olayı. (L)

KSANTON i. (fr. *xanthone*). Formülü $C_{13}H_8O_2$ olan heterosiklik bileşik; salisilik asidin asetik anhidritle ısıtılmasından elde edilir. (173°C'ta erir, 350°C'ta kaynar ve alkali ortamda, salisilik asit ile fenol vererek ikiye ayrışır.) *Eşanl.* DİBENZOPİRON, DİFENİLENKETON OKSİT. (L)

KSANTOPROTEİK sıf. (fr. *xanthoprotéique*). Kim. Organik maddelerin nitrik asitle bozunmasından türeyen, billûrlaşmamış, sarı renkli bir asit için kullanılır. (L)

KSANTOPSİ i. (fr. *xanthopsie*). Patol. Sarılığın sebep olduğu görme bozukluğu: hastaya bütün cisimler sarı görünür. (Zehirlenmeye yolaçacak miktarda alınan santonin de aynı etkiyi yapar.) [L]

KSENAGOS i. (yun. *ksenos*, yabancı ve *agein*, yönetmek'ten). Peloponnesos ittifakı çerçevesi içinde, müttefik bir birliğe kumanda eden ıspartalı subay. (L)

KSENARKHOS, Sophron'un oğlu (M. Ö. IV. yy.). Babası gibi mimograftı. Eseri kaybolmuştur. (L)

KSENELASİA i. (yun. *ksenos*, yabancı ve *elaunein*, kovmak'tan). Esk. Yun. İstenmeyen yabancıların idarî tasarrufla kovulması. (Ksenelasia bazı yunan sitelerine ve özellikle Isparta'ya özgüydü; Isparta'da yabancılara bozguncu ve casus gözüyle bakılır ve genellikle yabancılar şehre sokulmazdı.) [L]

KSENİA i. (yun. *ksenos*, yabancı'dan). Esk. Yun. Konukseverlik anlaşması. || Konukseverlik armağanı. || Bazı devirlerde dostlara gönderilen hediyeler. || Şölenlerden sonra dağıtılan hediyeler.

— ANSİKL. Akhaia Yunanistanı'nda *ksenia*, önderlerle krallar arasında bir konukseverlik anlaşmasıydı. Sonraları yurttaşlar da buna benzer anlaşmalar yaptılar. Devletler bu örneği izledi ve *proksenos* veya «halk misafirleri» geleneği ortaya çıktı. Bu kelime, misafire ikinci gün verilen gösterişli şölen anlamına da geliyordu. Daha sonra Romalılarda, bir şölen sırasında sunulan hediyeleri belirtmek için kullanıldı. (Martialis, *Xenia* adlı XIII. kitabındaki küçük şiirlerde bu gelenekten söz eder.) [L]

KSENİOS sıf. («konuksever» anlamında yun. k.). Yun. mit. Konukseverlik'in koruyucusu Zeus'un takma adı. (L)

KSEN(O)—, yun. *Ksenos*, yabancı'dan alınan ve birçok kelimenin bileşimine giren unsur. (L)

KSENODİYAGNOSTİK i. (fr. *xénodiagnostic*). Asalak bil. Gizli kalmış asalakları aramak ve mahiyetlerini ortaya çıkarmak için aracı bir konak kullanmağa dayanan teşhis metodu. (*Ksenodiyagnostik*, 1914'te, trpanozomiasis'e tutulduklarından şüphe edilen hastaları sağlam triatoma'lara sokturduktan sonra asalakları bu böceklerin kanında aramış olan E. Brumpt tarafından geliştirilmiştir.) [L]

KSENODOKHEİON i. (yun. k.). Doğu Roma imparatorluğunda hastahane. || Bizans Ortaçağında, hacıların para ödemeden barındıkları han. (L)

KSENOFOBİ i. (fr. *xénophobie*). Yabancı düşmanlığı. (L)

KSENOGAMİ i. (fr. *xénogamie*). Biyol. Çapraz dölleme. (L)

KSENOGENEZ i. (fr. *xénogenèse*'den). *Eşanl.* HETEROGENEZ.

KSENO-İNDÜKLEME i. (fr. *xéno - induction*). Biyol. Ksenoplastik doku aşılarıyle gerçekleştirilen metot; tepki bölgesinin aşılanan organ üzerindeki genetik kontrolunu incelemeğe imkân verir. (L)

KSENOKLES, yunan trajedi yazarı (M. Ö. V. yy.). Büyük Karkinos'un oğlu. *Oidipus, Lykaon, Bakkhai* ve *Athamas*'tan meydana gelen tetralojisiyle 416-413 arasında Euripides ödülünü aldı. (L)

KSENOKRATES, yunan filozofu (Khalkedon [Kadıköy] M. Ö. 400'e doğr.-öl. 514). Eflatun'un öğrencisiydi. Onunla Sicilya'ya gitti. Akademia'nın yönetmeni olarak Speusipos'un yerine geçti (339). Fikirleri ve sayıları özdeşleyerek Eflatun felsefesiyle Pythagoras'çı öğretileri bağdaştırmağa çalıştı. Altmış eserinden yirmi dokuzu ahlâk üstünedir. Eserlerinden günümüze yalnız iki parça kaldı. Daha çok Eflatun'culuğun son dönemine bağlı kalarak öğretisini insanlarla tanrılar arasında geçiş varlıkları olarak ortaya çıkan cinler üstünde geliştirdi ve çömezlerini bu yolda etkiledi. (L)

KSENOLİT i. (fr. *xénolite*). Miner. Silimanit çeşidi. (L)

KSENOMORF sıf. (fr. *xénomorphe*). Miner. Normal biçiminden başka şekilde billûrlaşmış bir mineral için kullanılır. *Eşanl.* ALLOTRİOMORF. (L)

KSENON i. (fr. *xénon*). Ender gazlar grubundan kimsayal element.

— Teknol. *Ksenon testi*, tayfı Güneş'inkine yaklaşan bir ksenon lambası ışınlarına tutulmasıyle gerçekleşen bileşim malzemelerinin hızlı eskime denemesi. (Tabiî eskime denemeleriyle uygunluk ancak belli bir süre sınırına kadar iyidir.)

— ANSİKL. 1898'de Ramsay ve Travers tarafından diğer ender gazlarla birlikte bulunan *ksenon*, atom numarası 54, atom ağırlığı Xe = 131,3 olan elementtir; diğer ender gazlardan daha ağırdır. Yoğunluğu 4,5 olan renksiz, kokusuz ve tek atomlu bir gazdır; 109°C'ta sıvılaşır, kimyasal bakımdan etkisizdir.

Havada on milyonda bir oranında bulunur; havadan, ayrımsal sıvılaştırmayle kriptonla birlikte çıkarılır. Ksenonun tayf çizgileri, kripton, civa 198 v.b. çizgileriyle birlikte tek renkliler arasındadır. (L)

KSENOPARAZİTİZM i. (fr. *xénoparasitisme*'den). Biyol. Canlı bir varlığın gövdesine, hareketsiz bir cismin girmesiyle ortaya çıkan ve bu organizmanın bir asalağa karşı tepkisine benzeyen tepki. (L)

KSENOPHANES, Elea okulunu kuran yunan filozofu. İonia'da Kolophon şehrinde doğdu. Doğum ve ölüm tarihleri tartışma konusudur; bazıları onun M. Ö. VI. yy.da, bazıları ise 540-440 arasında yaşadığını söyler. Şairlerin antropomorfizmine karşı düşmanlığı, ona «Homeros'un yalanlarını yakalayan» adının takılmasına yolaçtı. Filozof olarak Tanrı'nın birliğini ve yetkinliğini, aynı zamanda dünyanın bir yanılsama dünyası olduğunu göstermeğe çalıştı. Öğrencisi Parmenides tarafından geliştirilen felsefesi, «idealist panteizm»dir. Ksenophanes'ten günümüze, elejilerinden iki önemli parça, tabiat üstüne yazdığı şiirden bazı mısralar ve kısa hicivli şiirler kaldı. Ksenophanes, balık kalıntılarını ve deniz fosillerini inceleyen ilk bilgindir. (L)

KSENOPHON Atinalı, yunan filozofu ve yazarı (Erkheia demos'u, Atina yakınları M. Ö. 430'a doğr. - öl. 355'e doğr.), Gryllos'un oğlu. Prodikos'un derslerine devam etti, Sokrates'in öğretisini benimsedi. 401'de dostlarından biriyle (Genç Keyhüsrev'in, kardeşi Artakserkses'e karşı yaptığı sefere katılan Thebai'li Proksenos) Anadolu'ya geçti. Asker olmadığı halde sefere katıldı, ama paralı askerlerden meydana gelen birliklerin kumandanları pusuya düşürülerek öldürülünce bu kumandanların yerine seçilen beş ge-

Foto. Alinari-Giraudon (LAROUSSE)

neralden biri oldu ve ordunun kurtulmasında önemli bir rol oynadı (onbinlerin çekilmesi). Filozof, *Anabasis* (İç Ülkelerde Sefer) adlı eserinde bu seferi anlattı. Atinalı yurttaşları tarafından sürgün cezasına çarptırılınca, Isparta'nın hizmetine girdi. 396'da Isparta kralı Agesilas ile Anadolu seferine çıktı, sonra kralla Koronei'ye geldi ve Atinalılara karşı savaştı; daha sonra Isparta'nın Skillus'ta (Elis) kendisi için ayırdığı küçük bir araziye yerleşti. Burada karısı ve iki oğlu (Gryllos ve Diodoros) ile yirmi yıl kadar yaşadı. Kitaplarının çoğunu Skillus'ta yazdı. 371'de Isparta ile Elis arasında çıkan savaş yüzünden Skillus'u terk etmek zorunda kaldı ve Korinthos'a çekildi. 365'e doğru Atinalılar Ksenophon'un sürgün cezasını kaldırdılar, ama filozofun bundan sonra Attike'ye dönüp dönmediği bilinmez. Ksenophon birçok eser yazdı: bu eserlerin tümü günümüze kadar gelmiştir, yalnız ikisinin Ksenophon'a ait olduğu şüphelidir: *Athenaion Politeia* (Atina Devleti) ve bir inceleme yazısı olan *Kynegetikos* (Av Üstüne). Ksenophon'a ait olduğu kesinlikle bilinen eserler arasında şunlar sayılabilir: Sokrates ile ilgili inceleme yazıları: *Apologia Sokratus* (Sokrates'in Savunması); *To Symposion* (Şölen); *Apomnemoncumata Sokratus* (Sokrates'ten Hatıralar); askerî hatıralar; *Anabasis* (Sefer); tarihî anlatılar: *Hellenika* (Helen Olayları); *Agesilas;* tarihî ve felsefî bir roman: *Kyru Paideia* (Kyros'un Çocukluğu); iktisatla ve siyasetle ilgili eserler: *Oikonomikos* (İktisat Üstüne), *Lakedaimonion Politeia* (Isparta Devleti), *Hieron* (Kutsal), *Poroi - Peri Prosodon Tes Athenaikes Politeias* (Atina Devletlerinin Gelirleri Üstüne); teknik inceleme yazıları: *Peri Hippikes* (Binicilik Üstüne), *Hipparkhikos* (Süvarilik Üstüne). Ksenophon, derin olmaktan çok açık görüşlü bir filozoftur. (L)

KSENOPHON Efesli, Küçük Ksenophon da denir, eski yunanlı romancı (M.S. II. yy. ın ikinci yarısı). *Ta Kata Anthian kai Abrokomen Ephesiaka* (Efes ile İlgili Olaylar veya Habrokome ile Anthias'ın Aşkları) adlı beş ciltlik bir roman yazdı. (L)

KSENOPLASTİK sıf. (fr. *xénoplastique*). Biyol. *Ksenoplastik aşı* (veya *ksenoplastik doku aşısı*), iki değişik konak arasında yapılmış aşı. *Eşanl.* HETEROPLASTİK. (L)

KSENOPULOS (Grigorios), yunanlı yazar (İstanbul 1867 - Atina 1951). Halk diliyle yazma taraftarıydı.

Hikâyelerinde, romanlarında ve oyunlarında (*Stelia Biolanti* [1909]; *Laura* [1921]; *İ Trimorphi Gynaika* [Üç Yüzlü Kadın], 1924; *O Trellos me tus Kokkinus Krinus* [Kırmızı Zambaklı Deli], 1926) çevreyle ilgili gözlemlere, toplumsal meselelere, nesiller arasındaki anlaşmazlıklara yöneldi. (L)

KSENOTİM i. (fr. *xénotime*). Miner. Tabiî itriyum fosfat. (Reçine parlaklığında, kahverengi bir maddedir; kuvadratik sistemde billûrlaşır, zirkonla birlikte bulunur.) [L]

KSENOTROPİZMA i. (fr. *xénotropisme*). Asalak bil. Bir asalağı belirli bir yaratık, organ veya hücreye doğru çeken olay. (Bir asalağın ksenotropizması, o asalağın erişkin, larva veya embriyon halinde olmasına göre değişir.) [L]

KSERKSES I, fars. **Khşayarşa** (M. Ö. 519'a doğr. - Susan 465). Akamanış pers kralı (M.Ö. 486-465); Dara I ile Atossa'nın oğlu. Büyük kardeşlerini tahttan uzaklaştırmayı başardı. Mısır ve Kalde'de çıkan ayaklanmaları bastırdı. Bir yandan da Marathon'un öcünü almayı tasarlıyordu. Üç yıl hazırlıktan sonra büyük bir ordu topladı. 480'de Sardeis'ten hareket etti; donanması kıyılar boyunca ilerlerken Çanakkale boğazı üzerine gemilerden köprüler kurdurdu. Gemiler fırtınadan parçalanınca denizi üç yüz kırbaç darbesiyle cezalandırdı. Sonra Trakya'da ve Makedonya'da ilerledi. Aynaroz kıstağında bir kanal açtırdı. Termopil'lerde (Thermopylai) bir süre Leonidas tarafından durduruldu. Boiotia ve Attike'yi işgal etti. Halkın terk ettiği Atina yakıldı. Fakat Themistokles'in oyununa gelen Kserkses, tedbirsizce Salamis savaşına girişti; donanması yenilgiye uğradı. Yunanistan ordusunu Mardonios'un kumandasına bırakarak Sardeis'e döndü; Mardonios Plataia'da yenildi (479). Babil iki defa ayaklandı. Kserkses bu şehri şiddetle cezalandırdı. Saltanatının son yıllarını Persepolis'te muhteşem binalar yaptırmak ve servetinden faydalanmakla geçirirken karısı Amestris saray halkı üstünde dehşet havası yaratıyordu. Kserkses büyüklerden biri tarafından katledildi ve yerine oğlu Artakserkses geçti. (L)

KSERKSES II, fars. **Khşayarşa** (öl. M. Ö. 424), pers kralı (424), Artakserkses I'in oğlu, Kserkses I'in torunu. Tahta çıktıktan kırk beş gün sonra üvey kardeşi Sogdianus onu öldürerek yerine geçti. (L)

KSER (O)—, yun. *kseros*, sert'ten alınan ve bazı kelimelerin bileşimine giren unsur. (L)

KSERODERMİ i. (yun. *kseros*, sert ve *derma*, deri'den fr. *xérodermie*). Patol. Kuru ve kepekli derinin durumu. (İktiyoz'un birinci derecesi olan kserodermi, özellikle A vitamini noksanlığında görülür.) [L]

KSEROGRAFİ i. (fr. *xérographie*). Değmeksizin basım usulü.

— ANSİKL. *Kserografi*, 1938'de Chester F. Carlson tarafından bulunmuş ve 1944'ten beri Battelle Memorial enstitüsünde incelenmiştir. Kserografi iki ilke kullanır: foto iletkenlik, antrasen gibi birtakım yalıtkan maddelerde görülen ışık etkisiyle iletken olma yeteneği ve farklı işaretteki statik elektrikle yüklü iki cisim arasındaki çekim. Bu usul resim almağa, bölgeleri çoğaltmağa, özel tozlarla kuru baskı yapmağa yarar. (L)

KSEROKİMENİK sıf. (fr. *xérochiménique*). Kışların kurak geçtiği iklimler için kullanılır. (L)

KSEROKOPİ i. (fr. *xérocopie*). Graf. santl. Mürekkep yerine kullanılan bir toz ile baskı, altlığı arasındaki elektrik çekimiyle baskı yapmağa dayanan kserografi metodu. (L)

KSEROSTOMİ i. (yun. *kseros*, kuru, sert ve *stoma*, ağız'dan). Bk. AĞIZ *kuruluğu*.

KSEROTERİK sıf. (fr. *xérothérique*). Yazların kurak geçtiği mevsimler için kullanılır. (L)

KSEROZİS i. (yun. *kserosis*). Oftalmoloji. Göz sümükselzarının keratinleşmesi. (Kseroftalmi'nin başlangıcıdır.) [L]

KSESTES i. (yun. k.). Metrol. İki kotyle'ye veya 0,546 litreye eşit eski yunan sığa ölçüsü. (L)

KSEUR (EL), Cezayir'de (Setif idare bölgesi, Bicaye idare çevresi) komün, Summam çukurunda, Curcura'nın eteğinde; 10 322 nüf. Bağcılık; zeytinlikler; incirlikler. (L)

KSHOSA'LAR, güney afrikalı zenci halkı. Ngoni'ler grubundan olan Kshosalar, Kap bölgesinde oturur ve bantu dili konuşurlar. (L)

KSİ i. Leng. Eski yunan alfabesinde *ks* grubunu karşılayan harf. ‖ Yunanlılarda, sağ üst köşesine işaret konduğunda 60 (ξ'), sağ alt köşesine konduğunda ise 60 000 değerini kazanan sayı işareti.

— ANSİKL. *Ksi*, oldukça geç bir dönemde fenike alfabesinden aktarıldı (fenike alfabesinde titreşimsiz bir ıslıklıyı [sameh] belirtirdi). Ksi, ne khalkidike alfabesinde ne de eski attike alfabesinde vardır; attike alfabesinde *ks* grubu bazen kappa-sigma ile (ks), bazen *khi-sıgma* ile yazılırdı. Atina bu harfi 403'te ionia alfabesinden aktardı. (L)

KSİF(O)—, yun. *Ksifhos*, kılıç'tan alınan ve bazı kelimelerin bileşimine giren unsur. (L)

KSİFODİM sıf. (fr. *xiphodyme*). Teratoloji. Vücudunun üst kısmı göğüs kemiğinin hançersi çıkıntısına kadar çift olan iki bacaklı ucube. (L)

KSİFOPAJ sıf. (fr. *xiphopage*). Hançersi çıkıntıdan göbeğe kadar birbirine yapışık iki bireyden oluşma bir ucube için kullanılır. (L)

KSİLAN i. (fr. *xylane*). Bütün kapalıtohumluların odunlaşma dokuları arasında bulunan yarı selüloz madde. (Hidroliz yoluyle pentozlara ayrışır. (L)

KSİLEM i. Botanikte odunun ilmî adı. (L)

KSİLEN i. (fr. *xylène*). Kim. Formülü $C_6H_4(CH_3)_2$ olan aromatik hidrokarbon, toluen'den bir fazla CH_2 grubu taşır. *Eşanl.* DİMETİLBENZEN.

— Petrokim. *Ksilen*'ler petrokimyada, doymuş hidrokarbon parçalanmalarının katalitik reformanginden (dimetilsiklohekzan'ın, C_8H_{16} aromatizasyonu) çıkarılan benzinden elde edilir. *Ortoksilen*, ftal anhidritin, boyaların, böcek zehirlerinin yapımında kullanılır. *Paraksilen*, Tergal polyesterinin hammaddelerinden biridir.

— ANSİKL. Kim. Orto, meta ve para olmak üzere üç *ksilen* izomeri vardır; taşkömürü katranında üçü birlikte bulunur, meta türevi diğerlerinden daha fazladır (yüzde 60 oranında). Karışım, ham ksileni meydana getirir, 138 ile 142°C arasında kaynar. Suda çözünmezler ve kokuları benzini andırır; ham ksilen çözücü olarak kullanılır. Ksilenlerin oksitlenmesi kendilerine tekabül eden toluik asitleri, daha sonra da ftalik asitleri verir. Meta izomeri oksitleyicilere en dayanıklı olanıdır. Ortoksilen 142°C, meta ksilen 139°C ve para ksilen 138°C'ta kaynar; 0°C'taki yoğunlukları sırasıyle 0,893, 0,881, 0,880'dir. (L)

KSİLENOL i. (fr. *xylénol*). Kesilenlerden türeyen $(CH_3)_2C_6H_3OH$ formülündeki 6 izomer fenole verilen ad. (L)

KSİLİDİN i. (fr. *xylidine*). Formülü $(CH_3)_2C_6H_3NH_2$ olan altı izomer arilamin'e verilen ad; ksilenlerden türer. (Bu bazlar 212°C ile 223°C arasında kaynar; ticarî ksilidin, dimetilanilin'in yer değiştirmesiyle elde edilir ve kırmızı renkli azo boyarmaddelerinin yapımında kullanılır.) [L]

KSİLİT i. (fr. *xylite*). Patlayıcı madde olarak kullanılan trinitrometaksilen. (Ticarî ksilen'in nitrolanmasıyle elde edilir.) ‖ Formülü $CH_2OH—(CHOH)_3—CH_2OH$ olan pentitol; ksiloz'un indirgenmesinden meydana gelir. *Eşanl.* KSİLİTOL. (L)

KSİL(O)—, yun. *ksylon*, odun'dan alınan ve bazı kelimelerin bileşimine giren unsur. (L)

KSİLOFON i. (fr. *xylophone*). Değişik sayıda akortlu tahta veya madenî şeritten meydana gelen ve iki tahta çubukla üzerine vurularak çalınan müzik âleti. (Güney Asya'dan çıktığı sanılan *ksilofon* XVI. yy. başlarında Avrupa'da görüldü. Zenci esirler tarafından Antiller ve Güney Amerika'ya yayıldı. Saint-Saëns (*Ölüm Dansı*) ve danimarkalı besteci H. Chr. Lumbye'in eserleriyle çağdaş orkestraya girdi.) [L]

KSİLOGLİFİ i. (fr. *xyloglyphie*). Tahta üzerine harf oyma sanatı. *Eşanl.* KSİLOGLİPTİK. (L)

KSİLOGRAF i. (fr. *xylographe*). Teknol. Tahta üzerine gravür yapan kişi. (L)

KSİLOGRAFİ i. (fr. *xylographie*). Yazı ve resimlerin kazılı olduğu tahta şekiller veya küçük tahta levhalarla yapılmış baskı. ‖ Minyatürü taklit etmek amacıyle kimi zaman el ile boyanmış tahta üzerine yapılan ilkel gravür.

— ANSİKL. Bu tür baskı VI. yy.dan beri Çinliler tarafından uygulanıyordu. Avrupa'da ise başlangıçları XII. yy. belki de daha öncelere rastlar. *Ksilografi* denilen tahta üzerine kazı tekniği, yavaş yavaş gelişerek ancak XIV. yy.da resim baskılarında düzenli olarak uygulanabildi. Resim basmak için sayfanın ancak bir yanından faydalanılıyor ve iki sayfa arka arkaya yapıştırılıyordu. Albrecht Dürer ve Holbein gibi büyük ustalar tahta üzerine gravürler yaptılar. (L)

KSİLOKLOR i. (fr. *xylochlore*). Miner. Yeşil renkli apofilit çevidi. (L)

KSERKSES I
taht detayı
Persopolis sarayı
alçak kabartması
Louvre müzesi, Paris

KSERKSES I
pers parası
Cabinet des Médailles,
Paris

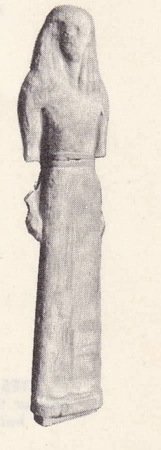

ksoanon
«Delos Artemis'i»
Atina Millî müzesi

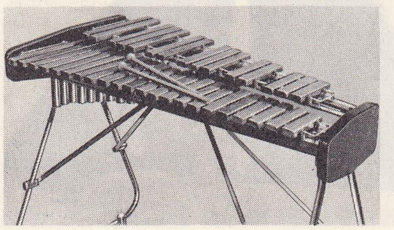

ksilofon

Foto. LAROUSSE

KSOKHİPİLLİ
Çiçekler prensi
Millî müze, Meksiko

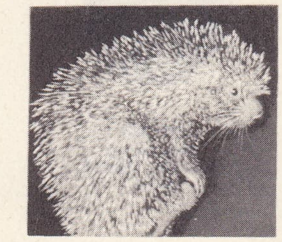

kuandu

KTESİPHON
Şahpur I sarayı
kalıntıları

KSİLOL i. (ır. *xylol*). Kim. KSİLEN'in yanlış eşanlamlısı. (L)

KSİLOLATRİ i. (fr. *xylolâtrie*). Ağaçtan yapılmış putlara tapma. (L)

KSİLOLİN i. (fr. *xyloline*). Kâğıt odunundan elde edilen dokumalık iplik; ağaçlardan uzun şeritler halinde kesilerek ayrılır, makinede bükülerek çirişlendikten sonra kullanılır. (L)

KSİLOLİT i. (fr. *xylolithe*). Kısmen odun elyafından meydana gelen magnezyumlu betonun ticarî adı; döşeme taşları yapımında kullanılır. (L)

KSİLOLOJİ i. (fr. *xylologie*). Odunun yapısını, fiziksel, mekanik ve kimyasal niteliklerini inceleyen bilim; odun bilimi. (L)

KSİLONİK sıf. (fr. *xylonique*). Dört alkol grubu bulunan $CH_2OH\,(CHOH)_3\,CO_2H$ formülündeki bir asit için kullanılır. (Ksiloz'un bromlu su ile yükseltgenmesinden elde edilir.) [L]

KSİLOTİL i. (fr. *xylotile*). Miner. Serpantin çeşidi. (L)

KSİLOZ i. (fr. *xylose*). Kim. Formülü $CH_2OH—(CHOH)_3—CHO$ olan aldehit yapısında monosakkarit (pentoz).

— ANSİKL. Dekstrojir olduğu halde *e - ksiloz* (veya *odun şekeri*) adı verilen *ksiloz*, mürver ağacı özünün, odun zamkının kaynar seyreltik asitlerle hidrolizinden elde edilir. 144°C'ta eriyen, suda çözünen beyaz bir katıdır; bromlu su etkisiyle ksilonik asit halinde yükseltgenir ve indirgenerek etkisiz ksilit elde edilir.

Rasemik ksiloz, ksilitin yükseltgenmesiyle elde edilir; ikiye ayrışarak *d - ksiloz* verir. (L)

KSİPHİLİNOS (İoannes VIII) [Trabzon 1010'a doğr. - İstanbul 1075], İstanbul patriği (1064-1075). İstanbul akademisinde tanıştığı arkadaşı Psellos ile, XI. yy.ın aydınlanma hareketine katıldı. Önceleri Olympos'ta keşiş olan Ksiphilinos, sonradan İstanbul patriği oldu. Papa Alexander II ile imparator Mikhael VII'nin öne sürdüğü Roma ile birleşme tasarısını baltaladı. (L)

KSOANON i. (yun. k.). Arkaik yunan heykelciliğinde, ağaç gövdesine benzeyen tahtadan insan şekli. (Eskiler, ksoanon'un giritli Daidalos tarafından bulunduğunu ileri sürerler. Truva Palladion'un Atina'daki Erenkhtheinon heykeli, Efes'teki Artemis, Argos'taki Hera, Ainos'taki Hermes, başlıca ksoanon örnekleridir. Naksoslu Nikandros tarafından Delos'a verilen Artemis heykeli ayakta kalabilmiş ender mermer ksoanonlardan biridir. V. yy. başına kadar ksoanon tipi heykel geleneği devam eder; bu ksoanonların bazıları çok büyüktür [*Amyklai Apollon'u*, yaklş. 530]. Pausanias M.S. II. yy.da hâlâ, bazı yunan tapınaklarında birkaç ksoanon bulunduğunu kaydeder.) [L]

KSOKHİPİLLİ, Çiçekler prensi, Azteklerde, neş'e, müzik ve dans tanrısı. Meksika müzesindeki bir heykel Ksokhipilli'yi deniz kabuklarıyle süslü bir ayaklık üzerinde bacaklarını çarpraz kavuşturarak oturmuş gösterir. Yüzünde maske, boynunda da köpek dişinden bir gerdanlık vardır. Vücudu çiçek ve güneş ısısı sembolleriyle süslüdür. (L)

KSOİS. Esk. coğ. Batı Delta'daki önemli bir şehre Eski Mısırlıların verdiği Khsou adının yunanca yazılışı, Tanrısı Amon olan Ksois, *ksoita*, nomos'unun merkeziydi. Manethon'a göre, XIV. sülâle buralıdır. (L)

KSONOTLİT i. (fr. *xonotlite*). Miner. Hidratlı tabiî kalsiyum silikat. (L)

KSUR dağları, Güney Cezayir'de Sahra Atlası'na bağlı dağlar; batıda Tamlelt ovasıyle kuzeydoğuda Amur dağları arasında; Sahra Atlası'nın en yüksek noktası olan Cebel Aysa'da, 2 236 m. Ksur dağları, birbirinden geniş ve çorak çukurlarla ayrılan ve güneybatı-kuzeydoğu yönünde uzanan antiklinal sıradağlardır. Veled Sidî Şeyh aşiretinin sürüleri bölgedeki bozkırlarda göçebe yaşar. Ksur'ların bazı kısımlarında yerleşik berberîler tarım yapar ve küçük hurmalıkları işletirler. Ksur dağlarındaki başlıca merkez Ayn-Sefra'dır. (L)

KSYSTARKHOS i. Esk. Yun. Bir ksystos'un atletizm derneği başkanı. (L)

KSYSTOS i. («birleşik» anlamında yun. k.). Esk. çağ. Yunan gymnasion'unun bir bölümünü meydana getiren, talim pisti. (Başlangıçta üzeri açık olan bu pist, sonraları bir galeri şeklinde örtüldü ve «ksystos» adı, atletizm derneklerini olduğu kadar gymnasion'un binalarını da belirtmek için kullanıldı.) ‖ Romalılarda, bahçe içinde, üzeri örtülü galeri. (L)

KŞATRİYA i. (sanskritçe k.). Hindistan'da soylu ve savaşçı kast üyesi.

— ANSİKL. En yetkin *kşatriya*, klan veya kabile başkanı kral veya imparatordu. Durumuna uygun bir öğretim görür, *Veda*'ları inceler, kendi adına kurban keser ve adak sunardı. Yay ve kılıç kullanmayı öğrenirdi. Kşatriya ne ders verebilir, ne başkası için kurban kesebilir, ne de bağış alabilirdi. Kşatriya kastı yönetici sınıf olmakla birlikte üstünlüğünü kabul ederdi. (L)

KŞESİNSKAYA (Matilda), rus kadın dansçısı (doğ. 1872). 1890'da İmparatorluk tiyatrosuna girerek, *Kral Kando, Kül Kedisi, Uyuyan Güzel, Firavunun Kızı, Esmeralda, Küçük Kambur At* v.b. balelerinde oynadı. Nikolay II ile yakın ilişkisi İmparatorluk balesi çevresinde ağır basan bir etki yaratmasını sağladı. 1909'da Dyagilev'in Rusya'dan Paris'e götürdüğü topluluğa katıldı, 1917'de Paris'e yerleşerek bir dans okulu açtı. (L)

KTENOYİD sıf. (yun. *kteis, ktenos*, tarak'tan fr. *cténoïde*). Sazan gibi bazı kemikli balıkların pullarına denir. (Bu pulların serbest kısmı yani başka pullarla örtülü olmayan kısmı dikenlidir.) *Zt.* SİKLOİT. (L)

KTESİAS, yunanlı tarihçi (Knidos, Karia M.Ö. V. yy.). Genç Keyhusrev'in, sonra Artakserkses II Mnemon'un baş hekimi; on yedi yıl İranlıların Susa'daki arşivlerinde incelemeler yaptı. İonia lehçesiyle yazdığı *Persika* ve *İndika* adlı eserlerinde doğu kaynaklarından yararlandı. Bu eserlerden bazı parçalar ve özetler kalmıştır. (L)

KTESİBİOS, M.Ö. III. yy.da Ptolemaios Philadelphos'un saltanatının sonlarında yaşamış yunan bilgini. İskenderiye'de doğdu. Bir su saati ve bir çeşit hava tüfeği tasarladı. Yepyeni bir müzik âleti yaptı. Bu çalgı, ses çıkaran birçok borudan meydana geliyor, pompalı körük takımıyle çalıştırılıyor ve bir klavye ile çalınıyordu, Ktesibios ona, «hydraulis» (su orgu) adını verdi, çünkü havayı sıkıştırmakta suyun büyük rolü vardı. Emme basma tulumbayı da onun icat ettiği söylenir. (L)

KTESİOS, bütün ailelerin koruyucusu olan Zeus, Athena ve öbür tanrıların takma adı. (L)

KTESİPHON. Esk. coğ. Mezopotamya'da (bugün Irak) şehir, Dicle kıyısında Arsakid Parthları tarafından yunan şehri Seleukeia yakınında kuruldu. Önce Parthların, sonra sasanî krallarının başkenti oldu. Trajanus tarafından alındı (M.S. 116); 197'de Septimus Severus tarafından yıkıldı; 628'de Herakleios tarafından yağma edildi; 637'de Araplar tarafından alındı ve 762'de Bağdat'a inşaat malzemesi sağladı. Şahpur I'in sarayının kalıntıları. İngiliz-hint birlikleri 21 kasım 1915'te burada Türkleri yendilerse de ertesi 25 kasımda aynı ordu karşısında bozguna uğradılar. (L)

KTESİPHON, atinalı hatip (M.Ö. IV. yy.). Khaironeia savaşından sonra, halka hizmetlerinden ötürü Demosthenes'e bir altın taç verilmesi fikrini öne sürdü (336), fakat Aiskhines tarafından, kanuna aykırı bir teklif yapmakla suçlandı. Demosthenes onu savundu; bu olaydan sonra Demosthenes'in, *Peri tu Stephanu* (Taç Üstüne) nutku üstüne büyük siyasî tartışmalar oldu. (L)

KTESİPPOS. Yun. mit. Polytherses'in oğlu; Penelope'nin taliplerinden biri; Philetios tarafından öldürüldü. — Herakles'in üç oğlunun adı. (L)

KTİMENE. Yun. mit. Laertes'in kızı ve Odysseus'un kızkardeşi, Odysseus'un arkadaşı Eurylokhos ile evlendi. (L)

KTİPEİT i. (fr. *ktypéite*). Miner. Pizolit halindeki arafonit çeşidi; Karlovy Vary'de bulunur. (L)

KUA i. Zool. Asalak olmayan guguk kuşu; yeşil, gri-mavi, pembe renkli, uzun kuyruklu, saksağan kadar bir kuştur; Madagaskar'da yaşar. (L)

KUADİA'LAR, Batı Afrika'da kara derili halk. Fildişi Kıyısın'da yaşarlar. Kuadia'lar, kru halklarındandır. (L)

KUADRİVEKTÖR i. (fr. *quadrivecteur*). Fiz. Dört boyutlu uzayda *x, y, z, t* bileşenleriyle belirtilen ve klasik uzayın üç boyutlu vektörüne tekabül eden matematik kavram. (L)

KUALA BELAİT, Brunei'de kasaba, Borneo adasında, Belair kıyısında, Çin denizi yakınında; 4 000 nüf. Petrol merkezi. Balıkçılık limanı. (L)

KUALA LANGSA. Bk. LANGSA.

KUALA LİPİS, Malezya'da (Malaysia) şehir, Pahang eyaletinin merkezi, Pahang ırmağının kolu olan Celay (Jelai) ırmağı kıyısında; 52 00 nüf. Tarım (pirinç ve kauçuk) pazarı. (L)

KUALA LUMPUR, Malaysia'nın ve Selangor eyaletinin başkenti; 316 200 nüf. Pahang ve Port Swettenham karayollarının ve batı kıyısı demiryollarının kavşağında yer alan şehir, bölgedeki kalay madenlerinin ikmal merkezi olarak gelişti ve bir kalay dökümhanesi kuruldu. Kauçuk Ağacı Tarımı Araştırma merkezi. Kauçuk ticareti; demiryolu malzemesi. (L)

KUALA TRENGGANU, Malezya'da (Malaysia) şehir, Trengganu eyaletinin merkezi, Trengganu ırmağı ağzında, Güney Çin denizi kıyısında; 27 000 nüf. Balıkçılık ve kabotaj limanı. Dokuma tezgâhları (pamuklu kumaş ve ipekli saron'lar). [L]

KUAN i. («adam» anlamında hotantoca k.). Leng. Afrika'nın güneyinde konuşulduğu ileri sürülen yerli dilleri öbeği; Boşimanca ve Hottantoca bu öbekten gelir. (L)

KUANDE, Dahomey'de kasaba, Kuzeybatı idare bölgesinin merkezi, Natitingu'nun doğu-güneydoğusunda; 2 000 nüf. Eskiden bir bariba krallığının merkeziydi. (L)

KUANDU i. Zool. Üstü dikenlerle kaplı, uzun sarılgan kuyruklu kemirgen memeli hayvan.

— ANSİKL. *Kuandu*'nun, her iki Amerika'nın sıcak bölgelerinde yaşayan on üç türü vardır. Ağaçlarda yaşar, ağacın gövdesine yapışıp hareketsiz durarak gözden saklanır. Boyu, burun ucundan kuyruk ucuna kadar 1 m'yi bulur. Örnek tipi *sarılgan kuyruklu kuandu*'dur (*Coendouprehemsile*). Oklukirpigillerden. (L)

KUANG - NAM veya **QUANG - NAM**, Vietnam'da (Güney Vietnam) şehir, Hoi-An'ın (Fai - Fo) batısında; 16 500 nüf. Eski Annam merkezi. XIX. yy.dan kalma hisar. —*Kuang Nam ili*, 992 000 nüf. İdare merkezi, *Hoi-An*. Çin denizi kıyısındaki ovayı, Tam Ky tepelerini ve Bulutlar geçiti ile Ngoc An geçiti arasında Annam sıradağlarını içine alır. (L)

KUANG - NGAY veya **QUANG NGAİ**, Vietnam'da (Kuzey Vietnam) şehir, il idare merkezi, Batangan burnunun güney batısında, Çin denizi yakınında; 11 500 nüf. Şeker rafinerisi. —*Kuang - Ngay ili*, 688 800 nüf. Annam sıradağları ile kıyı ovası üzerinde uzanır. Vietnam'da *norya*'larla sulama aracılığıyle pirinç ve şekerkamışı tarımı yapılan tek bölgedir. Graft yatağı. (L)

Foto. LAROUSSE

KUANG-TRİ veya **QUANG TRİ,** Vietnam'da (Güney Vietnam) şehir, il idare merkezi, Hue'nin kuzeybatısında.

— *Kuang Tri ili,* 243 900 nüf. Çin denizi kıyı ovası ile Ai-lo geçidinin kestiği Annam sıradağları üzerinde uzanır. Ovada pirinç tarımı yapılır. Bazaltlı yaylalar, muz, çay, japon patetesi ve manyoka bahçeleriyle kaplıdır. Demir, altın ve gümüş yatakları. (L)

KUANG TRUNG (Nguyen Hue Cau), Vietnam imparatoru (1788-1792). Tay-son ailesindendir; kendini «halkın koruyucusu» ilân etti (1771) ve Le sülâlesini devirdi (1789), Kuang Trung adıyle imparator oldu. Halka vaat ettiği tarım reformunu gerçekleştiremedi. (L)

KUANG-YEN veya **QUANG YEN,** Vietnam'da (Kuzey Vietnam) şehir, il idare merkezi, Tonkin deltasında, Along körfezinin batısındaki yarımada kıyısında. Liman ve sanayi (kömür ve fosfat fabrikaları; çinko dökümhanesi; tahta işçiliği) merkezi. — *Kuang Yen ili,* 188 500 nüf. Along körfezi kıyısındaki adaları, pirinç tarlalarıyle örtülü küçük ovalar ve cengel veya ormanlarla örtülü kalkerli dağları içine alır. Vietnam'ın büyük kömür bölgesidir. (L)

KUARK i. (James Joyce'un *Three Quarks for Mr. Mark* adlı romanından alınmış k.). Nükl. Kesirli yük taşıyan üç ayrı halde parçacık.

— ANSİKL. *Kuark* kavramı, spin* teorisine uymak için Gell-Mann ve Zweig tarafından ortaya atıldı. Bu teoride, kuvvetli etkileşmelerin simetrileri, SU_3 simetri grubu şemasında açıklanır ve yaklaşık olarak hesaplanır. Bu grubun nitelikleri, *kuark* denen üç temel nesnenin var olduğu düşüncesini doğurur. Kütlelerinin çok büyük olduğu düşünülen bu parçacıkların, aralarında çok kuvvetli bir şekilde bağlandığı sanılmaktadır. Mezonların bir kuark ve bir karşı kuarktan, baryonların ise üç kuarktan meydana geldiği ileri sürülür. Maddenin kuarklardan oluştuğunu ileri süren teorik öngörüşler, bütünü içinde doğrulansa bile, bu amaçla yapılan bütün deneylere rağmen kuarkların varlığı deneysel olarak ispatlanmamıştır. Kuarkların elektron yükünün üçte bir katı kadar elektrik yükü taşıdığı, bir fermiyon olduğu ve iki kuarkın olağan dışı olmadığı, üçüncüsünün ise olağan dışı olduğu kabul edilir. (L)

KUATERNER i. (lat. *quaternarius*'dan fr. *quaternaire*). Jeol. Bk. DÖRDÜNCÜ *zaman.*

— Kim. Bk. DÖRTLÜ *bileşik.* (L)

KUATERNİYON i. (fr. *quaternion*). Mat. Belirli bir sıra içinde alınan ve birtakım kanunlara göre birleşen, *s, a, b, c* gibi dört bayağı sayı («gerçek sayı» veya «skaler» denir) takımından meydana gelen üstünkarmaşık sayı.

— ANSİKL. Mat. Bir *kuaterniyon,* çoğu zaman üç *i, j, k* değişkeninin

$$q = s + ai + bj + ck$$

şeklinde çizgisel bir fonksiyonu olarak gösterilir ve bu kuaterniyon'ların hesabı, bu tür çokterimliler üstünde yapılan işlemlere bağlıdır, *a, b, c* sıfır ise *q* kuarterniyon'u *s* skaterine benzer; *b* ile *c* sıfır olursa kuaterniyon $s + ia$ karmaşık sayısıyle aynı olur.

● *İki kuateryon'un eşitliği,* aynı sıradaki bileşenlerin eşitliği, yani dört bayağı sayının eşitliği demektir.

● *Sıfır kuaterniyon.* Bütün bileşenleri sıfır olan kuaterniyondur;

$q = 0$ ise $s = a = b = c = 0$ olur.

● *Toplama.* İki kuaterniyon'un toplamı, aynı sıradaki bileşenleri toplamakla elde edilir: $q = s+ai+bj+ck$; $q' = s'+a'i+b'j+c'k$; $q+q'=(s+s')+(a+a')i+(b+b')j+(c+c')k$. Toplama, katılmalı ve değişlidir. Toplamada bir q = 0 etkisiz elemanı, yani bir başka elemana eklendiğinde onun değerini değiştirmeyen bir kuaterniyon vardır. Her $s + ai + bj + ck$ kuaterniyon'un bir $-s-ai-bj-ck$ karşıtı bulunur. Bu iki kuaterniyon'un toplamı sıfırdır. İki kuaterniyon'un farkı, aynı sıradaki bileşenlerinin farkı alınarak hesaplanır.

● *Çarpma,* iki kuaterniyon'un çarpımını hesaplamak için, cebirin bilinen kurallarına göre çizgisel iki fonksiyon çarpılır (bununla birlikte her kısmî çarpımda, birinci kuaterniyon'dan gelen çarpanların daima birinci sırada yazılmasına dikkat edilir) ve elde edilen çokterimli şu verilerden yararlanılarak indirgenir.

$$i^2 = j^2 = k^2 = -1;\ ij = -ji = k;$$

çembersel permütasyonla elde edilen bağıntılar yani

$$jk = -kj = i \text{ ve } ki = -ik = j.$$

Bir indirgeme yapılınca çarpım kuaterniyon şeklini alır. Aynı toplamadaki işaretlerle *qq'* çarpımı için (bazı yazarlar *q*'yü bir operatör gibi düşünerek *q'q* yazarlar):

$qq' = (ss' - aa' - bb' - cc') + (sa' + s'a + bc' - cb')\,i + (sb' + s'b + ca' - ac')\,j + (sc' + s'c + ab' - ba')\,k$ ifadesi elde edilir.

q ile *q'* birbiriyle değiştirilirse çarpım değişir: $bc' - cb'$, $ca' - ac'$, $ab' - ba'$ ifadeleri yerine bunların karşıtı konur. Bundan dolayı kuaterniyon'ların çarpımı değişli değildir. Bununla birlikte bu çarpım katılmalı ve toplamaya göre dağılmalıdır. Toplama ve çarpmanın özellikleri, kuaterniyon'lar cümlesinden *değişli olmayan bir cisim* meydana getirir.

Çarpmanın değişli olmayışı kuaterniyon'ların hesabında özellikle çekingen davranmayı gerektirmektedir. Temel cebirin bazı bağıntıları artık gerçeklenemez; meselâ, $(q + q')(q - q')$, $q^2 - q'^2$'ye özdeş değildir. Öte yandan, çarpmanın ters işlemi olan *q*'nün *q'* ile bölünmesi,

$q'x = q$ ve $yq' = q$ bağıntılarıyle tanımlanan farklı iki *x* ve *y* bölümlerini verir. *x* ile *y* kuaterniyon'larından birine «sağ bölüm», öbürüne «sol bölüm» denir.

$q = 1$ olursa, iki kuaterniyon birbirininin aynıdır; bu yüzden bir kuaterniyon'un iyi belirlenmiş bir tersi vardır:

$$s + ai + bj + ck\text{'nin tersi } \frac{s-ai-bj-ck}{s^2+a^2+b^2+c^2}$$

ifadesidir; bu kuaterniyon'ların çarpımı 1'e eşittir.

● *Kuaterniyon'ların kullanılması.* Kuaterniyon'lar XIX. yy.da irlandalı matematikçilerden Hamilton tarafından düşünülmüştür: *Lectures on Quaternions* (Kuaterniyon'lar Üstüne Dersler) [1853]; *Elements of Quaternions* (Kuaterniyon'ların Temel Bilgileri) [1865].

Hamilton, uzayda herhangi bir eksen çevresindeki dönme hareketlerinin incelenmesinde, düzlem geometride buna benzer incelemelerde kullandığı karmaşık sayılar yerine kuaterniyon'lardan yararlandı. Bu inceleme için kuaterniyon'ları iki kısımdan meydana gelmiş gibi düşünmek uygun olur: 1. bir *s skaler kısmı;* 2. bir *ai + bj + ck vektörel kısmı* (uzay, eksenleri *i, j, k*'yi birim vektör kabul eden bir üç düzlemliye taşındığına göre, bileşenleri *a, b, c* olan $\vec{V}$ vektörünü gösterir). Bu halde kısaca

$q = s, \vec{V}$ işareti kullanılabilir veya hesapların çabukluğu için $s + \vec{V}$ yazılır. $s + \vec{V}$ ve $s - \vec{V}$ kuaterniyon'larına *eşleniktir* denir.

Kuaterniyon'lar mekanik, aritmetik ve fizikte de kullanılabilir. Ayrıca bunların dört boyutlu uzayda da yorumu yapılabilir; bu halde, skaler kısım için, gerçek sayıların *u* birimini, yukarıda verilen şekilde yeniden kurmak gerekir: *u, i, j, k* nicelikleri göz önüne alınan uzay için bir taban meydana getirir ve kuaterniyon *u, i, j, k*'nin çizgisel formu (çizgisel *homogen* fonksiyonu) olarak yazılır:

$$q = su + ai + bj + ck.$$

(L)

KUAYKURU i. Leng. Paraguay kıyılarında, Parana'da, Chaco'da konuşulan dil ailesi. (L)

KUAYTİ (EL), Doğu Aden'de sultanlık, İngiltere'nin himayesinde, Aden körfezi kıyısında, vad Hadramut veya vad Masilah'ın ağzında, Başkent *Mukalla.* (L)

KÛB sıf. (fars. *küften,* dövmek, vurmak'tan *kûb*). *Esk.* «Vuran, döven» anlamlarında bileşik sıfatlar yapar: *Leked-kûb,* tekme vuran, tekme atan; *pây-kûb,* ayakla vuran; *zemin-kûb,* yere vuran.

◆ İ. *Esk.* Vuruş, vurma. ‖ Vurma sonucu duyulan acı. (M)

KÛBA i. (ar. *kūbā*). Tıp. *Esk.* Deri hastalıklarının genel adı. Bk. TUZLUBALGAM.

◆ **Kubaî** sıf. Tıp. *Esk.* Tuzlubalgam hastalığı ile ilgili. (M)

KUBA, S.S.C.B.'de (Azerbaycan) şehir, Doğu Kafkas'ların kuzeyinde, Hazar denizi kıyısındaki ovanın arkasında.

— Tar. Şehrin kuruluş tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Şehrin bulunduğu bölgeden söz eden kaynaklarda görülen Firuz Kubâd şehrinin, Kubalı adını taşıyan Girvan'daki köylerin ve Derbend'in batısındaki Kubaçı kasabasının Kuba ile ilişkisi olması gerekir. Şehir, XIX. yy.ın ortalarına kadar, tuğla bir sur ile kuşatılmış, 2 000 nüfuslu, bağlık, meyvelik bir kasabaydı. Şehir ve bucaklarındaki halk Türkçe konuşurdu. Bk. KUBA HANLIĞI. (ML)

KUBA, Cezayir'de eski komün (bugün Cezayir şehrine katılmıştır). Sahil tepelerinde, Cezayir koyuna hâkim bir noktada yer alan Kuba'yı 1832'de Alsace'lı göçmenler kurmuştu. (L)

KUBABA veya **KUPAPA.** Bk. KYBELE.

KUBAD, sasanî hükümdarı (öl. 531). Firuz I'in oğlu. 491 yılında tahta geçti. Bir süre sonra tahttan indirildi ve tutuklandı. Tekrar hükümdar olunca, Bizans imparatoru Anastasios ile Cezire'de yaptığı savaşı kazandı. (M)

KUBAD I, pers kralı (488-531), Perviz I'in oğlu. Mazdek rahiplerinin gücünü kırmak için, sosyal eşitsizliği ortadan kaldırmayı, toprağı bölüştürmeyi ve kadınların ortak olmasını amaç edinen devrimci Mazdek'i destekledi. 496 Yılına doğru rahipler ve asiller Kubad'ı tahttan indirdiler, ama 498 - 499'a doğru Akhunlar kralın tahtını yeniden ele geçirmesini sağladılar. Kubad, yönetici sınıfları kendi etrafında toplayabilmek için 502'de Bizans'a savaş açtı; girişilen harekâtta bizans-iran sınırlarında bir kuşatma savaşı yapmakla yetinildi. Kafkasya'da hun tehdidi vardı, bu yüzden Kubad, 506'da imparator Anastasios ile yedi yıllık bir ateşkes imzaladı. 527'de İberya'yı (Gürcistan) ele geçirmek amacıyle savaşa yeniden başlandı. Iustinianos'un generali Belisarios Persleri Dara'da (530) bozguna uğrattı, ama Kallinikhos'ta yenilgiye uğradı (531). Kubad'ın ölümü üzerine bir ateşkes imzalandı ve tahta oğlu Hüsrev Anuşirvan çıktı. (L)

KUBADÂBÂD, Beyşehir gölünün batı kıyısında bugünkü Hoyran köyünün Tol mevkiinde Selçuklu şehri. Selçuklu sultanı Alâeddin Keykubad tarafından kuruldu (1227). Eşrefoğlu Süleyman Beyin bugünkü Beyşehir'i kurmasıyle (1300) şehrin önemi azaldı. 1671'den itibaren *Şehir köyü* adıyle anıldı. XVIII. yy.ın ortalarında, Delibaşların zulmü yüzünden şehir dağıldı ve halkı çevredeki Muma köyüne yerleşti. (M)

Kubadâbâd sarayı, Beyşehir gölü kıyısında selçuklu sarayı. Selçuklu sultanı Alâeddin Keykubad tarafından yaptırıldı (1326). Sultan, sarayın yapımı ve planlanması ile veziri Sadeddin Köpek'i görevlendirdi. Sarayın yapımına nezaret eden sultanın bir kroki çizdiği de bilinir. Saray ilk defa Mehmet Önder ve Zeki Oral tarafından araştırıldı (1950-1953); daha sonraki yıllarda sistemli kazılar yapıldı. Sarayın toplamı 16'yı bulan bina kalıntıları 5 200 m²'lik bir sahaya yayılır. Bina kalıntıları içinde Büyük saray ile Küçük saray en iyi durumdaki yapılardır. Aynı yerde tersane, cami, hamam gibi binaların da var olduğu anlaşılmaktadır. Büyük saray 50×30 m boyutundadır, önünde, göl tarafında büyük bir teras vardır. Sarayın ana girişi dikdörtgen şeklindeki avlunun batı tarafında, ortadadır. Avlunun güneyinde süvarilerin rahatça ata binip inmesine yarayan bir set vardır. Bu setin kenarında muhafız odaları sıralanır. Bakışımlı olarak çeşitli büyüklükteki odalarla çevrilmiş üç bölümü bir vestibülden geçilerek sarayın orta salonuna gi-

Blida'da **kubbe,** Cezayir

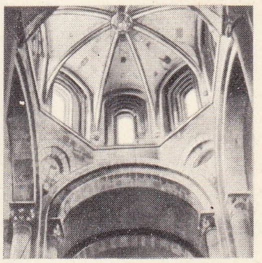

bingi üzerine oturtulmuş **kubbe** Sainte-Foy kilisesi, Fransa

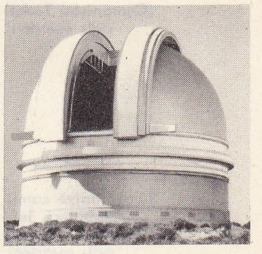

döner **kubbe** (astron.) Mont-Palomar rasathanesi, Kaliforniya

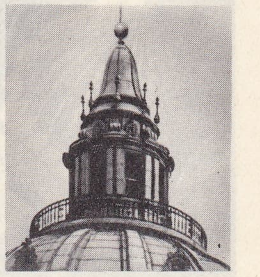

Val-de-Grâce şapelinin **kubbesi**

Foto. LAROUSSE

Beyazıd II külliyesinde **kubbe**ler, Edirne (Osmanische Türkei adlı eserden)

rilir. Bu kısmı bakışımsız yerleştirilmiş çeşitli büyüklükteki odalar çevirir; orta salondan üzeri tonozlarla örtülü taht salonuna geçilir. Bugün harap durumda olan sarayın ele geçen çinileri selçuklu sanatı bakımından çok önemlidir. (M)

KUBADOĞULLARI, Samsun yöresinde Canik) bey ailesi. Kubadoğullarından Cüneyd, Yıldırım Bayezid'in Karadeniz seferinde, beyliğin merkezi olan müslüman Samsun'u Osmanlılara bıraktı (1398). Elinde yalnız Ladik ve bazı kaleler kaldı. Cüneyd, Timur ile yapılan Ankara savaşı sonunda Samsun'u tekrar aldı; fakat Taceddinoğlu Hasan Bey tarafından öldürüldü ve Kubadoğulları ailesi sona erdi. (M)

KUBAD PAŞA, Basra beylerbeyi (öl. 1551). Hürmüz kuşatmasında Piri Reis'in yardım isteğini reddetti. İslâmlara zulmettiği ve mallarına elkoyduğu için, Piri Reis'in İstanbul'a şikâyeti üzerine öldürüldü. (M)

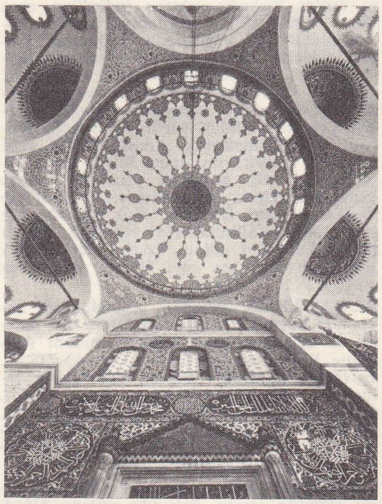

Selçuklu camii **kubbe**si (Osmaniche Türkei adlı eserden)

Süleymaniye camii **kubbe**leri, İst. (Osmanische Türkei adlı eserden)

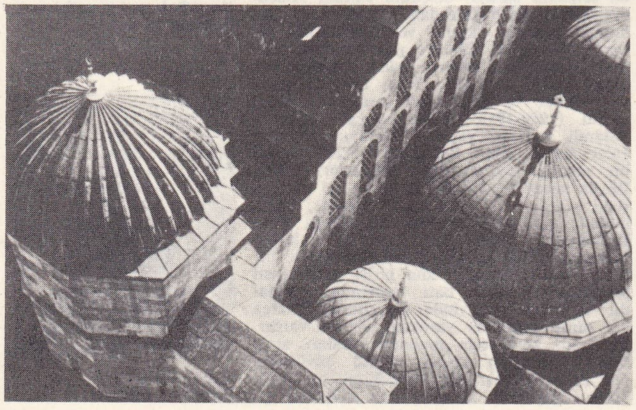

KUBA hanlığı, Kafkasya'da türk hanlığı. Hanlığın temeli Safevîlerin son zamanlarında atıldı. XVII. yy. ortalarına doğru ikiye ayrılmış olan Kaytakların Usmi ailesinden Hüseyin Han, Isfahan'da Safevîlere sığınarak Şiîliği kabul etti. Kaçar beylerinden birinin kızı (Zehra Hanım) ile evlenen Hüseyin, merkezi Hudad olmak üzere Kür üzerindeki Salyan ve Kuba bölgesine han tayin edildi. Yerine geçen oğlu Ahmed Han, atalarının Dağıstan'daki arazisini yeniden ele geçirmek isterken öldü. Oğlu Hüseyin Ali Han, Kafkasya'nın en karışık zamanında hanlığa geçti. Safevîlerin düşmesinden yararlanan rus çarı Petro I, İran'a doğru yayılmak üzere, Dağıstan'a ve Azerbaycan'a girdi. Osmanlı devleti de buna karşı harekete geçti. Hüseyin Ali Han, Petro tarafını tutarak bu durumdan yararlanmak istedi. Fakat Osmanlı devletinin tarafını tutan Kazı - Kumuk hanı Surhay ile Şirvan'lı Hacı Davud buna karşı koydular. Hacı Davud'un yönetiminde eski Şirvanşahlar devletini canlandıran 1724 tarihli Osmanlı-Rus antlaşması, yarı bağımsız Kuba hanlığına da son verdi. Fakat Osmanlıların ve Rusların Kafkasya'dan çekilmesi ve Nadir Şahın başarıları, Kuba hanlığını yeniden canlandırdı. Nadir Şah, Salyan'ı tekrar Hüseyin Ali Hana bıraktı. Nadir'in ölümünden sonra Hüseyin Ali Han kendisini tamamıyle bağımsız ilân ederek idare merkezini Hudad'dan Kudyal-Çay kıyılarına taşıdı. Şâbrân ile Külhan bölgelerini de kendi topraklarına kattı. Hüseyin Ali Han, Kuba'da öldü (1758). Oğlu Feth Ali Han, iki iş olarak, Şirvan hanını yendi ve kuvvetli bir merkezî yönetim kurdu.

Fakat 1774'te Dağıstan ve Azerbaycan hanlarının birleşik cephesi karşısında yenilerek, Kuba'yı Kazı-Kumuk'lu Mehmed Hana bıraktı ve Salyan'a çekildi. Derbend'de, eşi Tuti Bike hüküm sürüyordu. Feth Ali Han da Derbend'e giderek kuvvetlerini topladı. Bu arada, Rusların kendi lehindeki davranışlarından yararlanarak Kuba ve Salyan'da hâkimiyetini yeniden kurdu ve Şirvan'ı zaptetti. Eniştesinin ölümü üzerine Bakû da onun yönetimine girdi. Karabağ üzerine yürüdü (1784); Erdebil'i aldı (1788) ve Tebriz'e hükmedecek duruma geldi. Feth Ali Hanın etkisi Gürcistan'a kadar uzanıyordu Feth Ali Han 1789'da Bakû'da öldü. Yerine geçen oğlu Ahmed Han, ancak iki yıl tahtta kaldı; onun yerine 13 yaşındaki kardeşi Şeyh Ali Han geçti (1791). Şeyh Ali Han, Ruslarla mücadele etti. Rusların etkisiyle hanlık ikiye ayrıldı ve Kuba, kardeşi Hasan Hana verildi. Hasan Han ölünce (1799), Derbend ile Kuba'yı yeniden birleştiren Şeyh Ali Han, Ruslara büyük güçlükler çıkarmakta devam etti. Ruslar 1806'da Derbend ile Kuba'yı Rusya'ya kattıklarını ilân ettiler. 1809'da Kuba, Rusya'nın desteğiyle, Şeyh Ali Hanın yakın akrabası ve Bakû hanı Mehmed Han II'ye verildi. Fakat Şeyh Ali Han, Kuba şehri dışında, bütün bölgeyi yeniden ele geçirince Rusya ona karşı yeni kuvvetler gönderdi. Şeyh Ali Han mücadelesinden vaz geçmedi. 14 Eylül 1814'te imzalanan Gülistan antlaşmasıyle, öbür kafkas hanlıkları ve Kuba rus hâkimiyetine girdi; fakat Şeyh Ali Han bunu tanımadı ve Ruslarla savaşa girdi (1819). Bu savaşı kazanan Ruslar Kuba halkını Rusya'ya sürdüler. 1826-1828 İran-Rus savaşları sırasında, başka hanlıklar ile beraber yeniden ayaklanan Kuba, 1837'de de kendine yeni bir han seçti. Fakat rus kuvvetleri karşısında uzun süre bağımsız kalamadı. Böylece Kuba; önce Şamahı ili, sonra da Bakû ili içinde bir ilçe durumuna getirildi. (M)

KUBALI (Hüseyin Naili), türk hukukçusu (Niğde 1903). İstanbul Erkek lisesini (1924) ve İstanbul Üniversitesi Hukuk fakültesini (1928) bitirdi. Paris Hukuk fakültesinde, kamu hukuku doktorası yaptı. İstanbul Üniversitesi Hukuk fakültesinde amme hukuku doçenti (1935) ve profesör (1943) oldu. Hukuk fakültesinde dekanlık yaptı (1948-1950). 1956'dan bu yana, Mukayeseli Hukuk enstitüsü müdürüdür. Seçim kanunu (1949), Anayasa (1960) ve Ceza kanunu (1960) tasarılarını hazırlayan komisyonlarda üniversite temsilciliği yaptı. Eserleri: *Esas Teşkilât Hukuku Dersleri* (1943, 1945, 1960); *Devlet Ana Hukuku Dersleri* (1946, 1960); *Demokrasinin Anayurdunda* (1960); *Anayasa Hukuku: Genel Esaslar ve Siyasî Rejimler* (1965, 1971). [M]

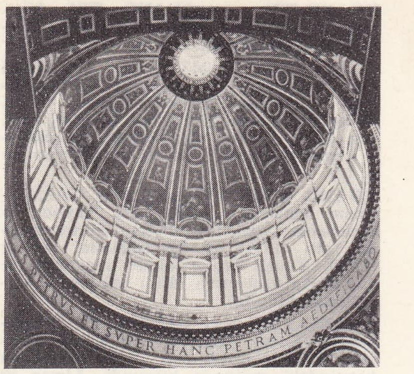

San-Pietro kilisesinin **kubbe**si, Roma

KUBAN, S.S.C.B.'de ırmak; Batı Kafkasların kuzey yamacını akaçlar ve Taman yarımadasının kuzeyinde büyük bir delta ile Azak denizine dökülür; 900 km. Elbruz dağının buzullarıyle beslenen ırmağın rejimi, buzul rejimidir. Akaçladığı eski bozkırlar zengin bir tahıl bölgesi haline gelmiştir ve deltasında pirinç tarımı makineleşmiştir. Eski çağdaki adı *Hypanis* olan Kuban'ın çığırı üzerinde büyük ölçüde su tutan bir baraj kurulmuştur.

— Ask. tar. 1942 Yazında Kafkasya bölgesine ilerleyen alman birlikleri, 1943 ocağında Stalingrad'ı kurtaracak olan sovyet saldırısının baskısı karşısında Rostov üzerine çekilmek zorunda kaldılar. Rostov düştükten sonra (14 şubat 1943) bu alman tümenleri Novorsisk'e çekildiler ve Kerç boğazı çevresinde Kırım'a bağlı bir köprübaşı (*Kuban köprübaşı* denir) kurdular; rus ordusu, bu birlikleri Kerç ve Taman üzerine püskürtmeyi ancak 1943 ekiminde başarabildi. Bk. ALMANYA-RUSYA SAVAŞI. (L)

KUBARY (Jan), polonyalı gezgin ve etnograf (Varşova 1846-Ponape adası, Carolines takımadaları 1896). 1869'dan itibaren büyük okyanus adalarına keşif gezileri yaptı. Polca ve almanca bir dizi etnografya eseri yayımladı. (L)

KUBAŞMAK ortaklş. f. *Halk dili.* Birlikte bir işi yapmak, ortaklaşa iş görmek. (M)

KUBAT sıf. (ermenice *gobid*'den [?]). İri yarı, hantal, biçimsiz. ‖ Davranışları veya konuşması kaba olan.

◆ **Kubatlık** i. Biçimsiz, hantal olma hali. ‖ Kabalık. (M)

KUBBE i. (ar. *kubbe*). Yarım küre. Üzerinde bulunduğu veya bir yapıyı örten dam: *Önünde küçük kubbesiyle, al, yeşil camlı penceresiyle güzel, zarif bir türbe yükseliyordu.* (Ömer Seyfeddin) *Fakat İstanbul'un Eski sarayı, kubbeleri, minareleri ile kabaran azametli profili nerede?* (F. R. Atay). [Bk. ANSİKL. *Mim. bölümü.*] ‖ *Mec.* Gökyüzü: *Âvâzeyi bu âleme Davud gibi sal / Baki kalan bu kubbede bir hoş sada imiş* (Baki). *Şu sessiz kubbenin altında insandan eser yokmuş! Diyorduk: «Bir buçuk milyar!» Meğer tek bir nefer yokmuş* (M. Â. Ersoy). ‖ *Kubbe feneri,* bir kubbenin tepesine yerleştirilen ve bir merdiveni olan küçük fener. (Bk. ANSİKL.) ‖ *Kubbe kasnağı,* kubbelerin, çember biçimindeki alt kısmının oturduğu silindir duvar. (Kubbe kasnakları, kubbenin yüksekliğini artırmadan binanın tavanını yükseltmeğe yarar. Üzerine açılan pencereler binanın içini daha aydınlık yapar. Yuvarlak veya çok köşeli olur. Osmanlı devri mimarîsinde genellikle kubbeler kasnaklıdır. [KUBBE BİLEZİĞİ de denir].) ‖ *Kubbe kemerleri,* bir tonozun, bir kapının, bir pencerenin kemerli kısmı. (Yay şeklinde inşa edilir.) ‖ *Asma kubbe* veya *pandantif kubbe,* tabanı, kemerler arasındaki boşluklara yerleştirilmiş bingiler üzerine oturan kubbe. (Bk. ANSİKL.) ‖ *Kubbe tavanı,* kubbenin içbükey kısmı.

Foto. Baudet-Lamotte (LAROUSSE) ; MEYDAN

— ÇEŞ. DEY. *Kubbeleri çınlatmak*, sesiyle gökleri çınlatmak. Sesini aşırı derecede yükseltmek. ‖ *Habbeyi kubbe yapmak.* Bk. HABBE.

— *Esk. Kubbe-i fîrûze-fam,* mavi renkli gökyüzü. ‖ *Kubbe-i gerdende* (*kubbe-i mînâ, kubbe-i ulyâ* veya *kubbe-i zebercedî*), gökyüzü. ‖ *Kubbe-i Hadrâ,* Mevlânâ'nın türbesi. ‖ *Kubbe-i serbeft,* yıldızlı gökyüzü. ‖ *Kubbe-i zerrîn,* güneş. ‖ *Kubbe-i zümürrüd-fâm,* yeşil renkli gökyüzü. ‖ *Kubbet-ül-arz,* yeryüzünün insanların yaşadığı kısmının merkezi. ‖ *Kubbet-ül-İslâm,* Belh şehrinin adı.

— Anat. *Kafatası kubbesi,* kafatasının tepe kısmı. ‖ *Üç veya dört dayanaklı kubbe,* beyin üçgeni.

— Arkeol. Bk. ANSİKL.

— Astron. *Döner kubbeler.* Bk. ANSİKL.

— Din. Kubbe ile örtülü dinî binalara ve özellikle türbelere bazı islâm ülkelerinde verilen ad.

— Jeomorfol. *Şişme kubbesi,* bir lakolitin yerleşmesiyle yüzeysel tabakaların kubbe şeklinde yükselmesi (tabaka eğimleri) zayıf olduğundan şişme kubbeleri genellikle ilik haline gelir.

— Kadın-doğum. *Dölyatağı kubbesi,* doğum ertesinde, dölyatağının iyice büzüldükten sonra çatı kemiği üzerinde meydana getirdiği çıkıntı. (İyi büzülmüş rahim, doğum sonrası kanamalarını önlediği için buna *emniyet kubbesi* adı da verilir.)

— Masonluk. *Çelik kubbe,* resmî merasim sırasında belirli derecede kardeşlerin merasimin yapıldığı locaya alındıkları sırada görevlilerin karşılıklı iki sıra halinde dizilip başları üzerinde kılıç çatarak meydana getirdikleri kemer.

— Patol. *Sidik torbası kubbesi,* idrar tutukluğu sebebiyle idrar torbasının gerilemesi ve bir kubbe biçimini alması. (Bu gerilme bazen ele gelebildiği gibi bazen karın derisi altında gözle de görülebilir.)

— Petr. *Tuz kubbesi,* petrol aramada uygulanan jeofizik usullerle kubbe şeklindeki tuz yatağı kolayca bulunabilir (Tuz kubbesi petrol veya tabiî gaz için, çoğu zaman bir kapan vazifesi görür. Erime veya işletmeyle meydana getirilen boşluk, petrol v.b. için sunî depolama yerleri olarak kullanılabilir.)

— Termik. Döner alevli izabe fırının üst kısmı.

— Teşk. tar. *Kubbe altı.* Bk. KUBBEALTI. ‖ *Kubbe* (veya *kubbealtı*) *veziri,* kubbe altında yapılan toplantıya katılma hakkına sahip vezirlere verilen ad. (KUBBENİŞİN de denir.) Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Mim. *Kubbe,* genellikle dairesel yapıları örter. Dörtgen yapılarda kareden daireye geçmek için iki usul vardır. Bingi üzerine oturtulan kubbede duvarların dört köşesine eğrisel üçgenler biçiminde taşıyıcı ve yükü aktarıcı elemanlar inşa edilir (Saint-Front de Périgueux'deki Cahors katedrali kubbeleri). Köşe bingisi üzerine yapılan kubbelerde, her köşeye atılmış eğik kemerler kareyi sekizgene çeviren duvarları taşır (Clermont'da Notre-Dame-du-Port ve Bouergue'de Conques kiliselerinin kubbeleri). Kubbenin içi ve dışı, yani yapının içinden görünen kısmı ile yapının dışından görünen kısmı biçim ve kuruluş olarak değişir. Kubbe Eskiçağdan beri bilinmektedir. Roma'dan Bizans'a geçmiş, sonra da Doğu'dan Batı'ya dönmüştür (Ravenna'da San Vitale, Venedik'te San Marco, Périgueux'de Saint-Frant kubbeleri.) Brunelleschi Floransa'da, 1320'de, çapı 42,60 m olan Santa Maria del Fiore kubbesinin planlarını çizmiştir. Roma'da Michelangelo'nun inşa ettiği San-Pietro kilisesinin kubbesinin çapı 42,50 m, yüksekliği 132,50 m ve iç yüksekliği 117,80 m'dir; kubbeyi dört ayak taşır. Roma'daki Pantheon'un kubbesinin çapı 43,50 m, Paris Pantheon'unkinin çapı 23 m'dir.

Kubbe islâm miarîsinin en çok kullanılan unsurlarından biridir. Türk mimarîsinde de çeşitli şekilleri değişik yapı teknikleriyle birlikte kullanıldı.

Türkistan'da daha çok çift yüzeyli, sivri ve soğan biçimi kubbeler görülür. Msl. Sultaniye'deki (Azerbaycan) *Ulcaytu Hüdabende türbesi*'ndeki kubbe, çift yüzeyliydi. İç içe yapılan iki kubbe yüzeyini, belirli aralıklarla geçirilen kemerler birbirine bağlamaktaydı. Böylelikle kubbeler daha hafif ve sağlam yapma imkânları sağlanmış oluyordu. Semerkant'ta Timur'un türbesinde ve Türkistan'daki bazı kubbelerde görüldüğü gibi, aralarında büyük bir boşluk bırakılarak yapılmış çift yüzeyli kubbeler de vardır. Bu kubbelerin dışta olanı soğan şeklinde karınlı, içteki ise sivri kemerli ve daha küçük oluyordu. Bu çeşit kubbelerle yapının dış görünüşüne istenilen yükseklik ve azamet verilebildiği gibi, iç hacim güneşin yakıcı sıcağından da korunmuş oluyordu. Ayrıca yapı tekniği bakımından da bazı faydalar sağlıyordu. Dış kubbedeki itme kuvvetinin demir gergilerle ortadaki bir mile aktarılması, bu mil ve iç kubbe aracılığıyla de duvarlara düşey olarak gelmesi sağlanıyordu. Bu yüzden bu şekildeki kubbelerin şişkin kısımlarının kasnaktan dışarıya taşması, taşıyıcı duvarların açılmasına engel olmaktadır. Önce Hindistan'da ortaya çıktığı sanılan bu kubbe tipi daha sonra Orta Asya'dan Bizans'a ve Rusya'ya kadar yayıldı. Selçuklular ve Osmanlılarda ise yok denecek kadar az kullanıldı.

Selçuklu ve osmanlı mimarîsindeki kubbe uygulamalarının hemen hepsi tek yüzeyli ve yarım küre şeklindedir. Bunun yanında hem mekânı genişletmek, hem de asıl büyük kubbeyi desteklemek amacıyle yarım kubbelere de yer verildi.

Kubbeler, dört duvar üzerine oturtulmuş veya kemerlerle taşınmış oluşana göre yapı bakımından birtakım farklar gösterir. Duvarlar üzerine oturan kubbelerde, duvar köşelerinden kubbe yuvarlağına geçiş tromplar veya konsollar yardımıyle olur. Diğer şekilde ise kubbe, kemerler üzerine oturmakta ve kubbe yuvarlağına geçiş pandantiflerle sağlanmaktadır.

Dört duvara oturan kubbe şekli İran kaynaklıdır. Bu yapı usulü, ahşabın güç bulunduğu bölgelerde uygulanan kerpiç ev örtülerinin daha gelişmiş bir şeklidir. Bunda sistemin esası köşe sayısını artırarak daireye daha yakın bir şekil elde etmektir. Duvarların birleştiği köşelerde küçük kemerler veya tromplarla köprüler kurularak bunların araları yine duvar örülerek veya sağır kemerler yapılarak bağlanır. Böylece meydana gelen sekiz köşeli taban üzerinde kubbe daha kolaylıkla oturabilir. Selçuklular devrinde inşa edilen dinî binalarda, kubbeye geçiş, Konya'daki Karatay medresesinde olduğu gibi, tromplar yerine yelpaze şeklindeki konsollarla sağlanmıştır. Aynı sistemin bir başka şekli de, duvar köşelerinden kubbeye geçişte *türk üçgeni* kullanmaktır. Yalnız türk mimarîsinde görüldüğü için, kubbeyle köşe arasındaki bu üçgen yüzeylere «türk üçgeni» adı verilir. Bu yüzeyler bazen tekrar eğri üçgen yüzeylerle kesilerek prizmalar halinde plastik şekiller meydana getirilir. Duvar köşelerinden kubbeye bir başka geçiş de, aşağıdan yukarıya doğru gittikçe genişleyen ve öne doğru kaydırılan mukarnas sıralarıyle elde edilir. Özellikle büyük kubbe yapımında ortaya çıkan en önemli konulardan biri de, kubbeden gelen yapı yükünün taşınmasıdır. Bunu sağlamak için kalın ve sağlam duvarlar yapılması gerekiyordu. Ama bu da mimarî bakımdan her zaman istenilen bir çözüm olmadığından bazen duvarlar daha ince ve boşluklu yapıldı ve taşıma gücünü artırmak için payanda ayakları kullanıldı. Bunlar, duvarlarda çıkıntı meydana getiren dikdörtgen kesitli elemanlardır. Bazı binalarda ise kubbeden gelen yükü payanda ayaklarına veya ağırlık kulelerine aktarmak için payanda kemerleri kullanıldı. Ağırlık kulele-

kubbealtında divan ve defterdarlık (XVI. yy.) [Metin And arşivi]

elçi ve maiyetinin kubbealtında divan erkânı ile birlikte yemek yemeleri

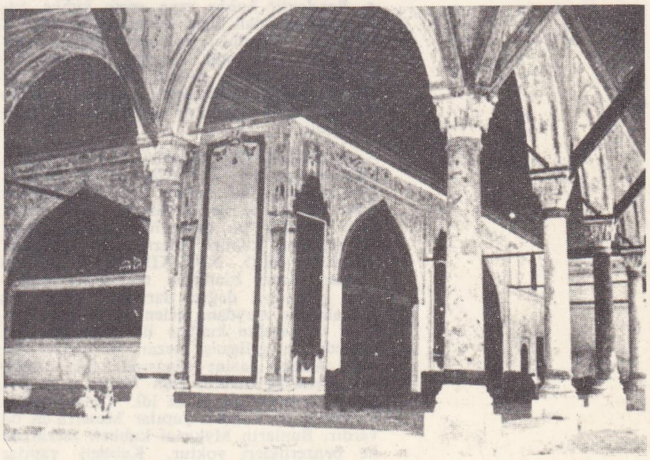

kubbealtı Topkapı sarayı, İst.

Foto. N. Erkılıç (MEYDAN)

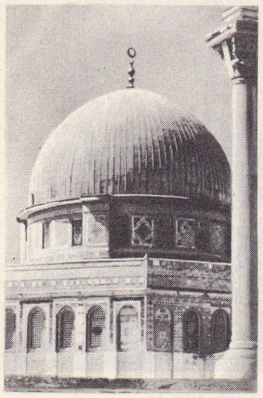

üstte, **Kubbetüssahra;** yanda, **Kubbetüssahra'dan** bir görünüş

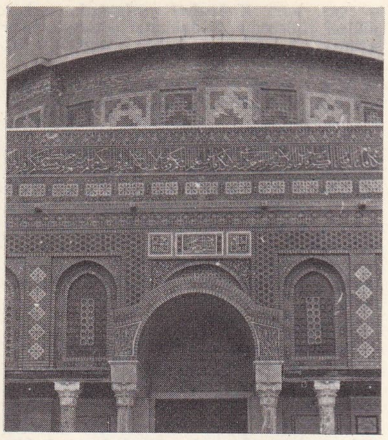

Kubbetüssahra'nın girişi

KUBERA
bronz, cava sanatı
(IX. yy.)
Guimet müzesi, Fransa

ri büyük kubbelerin açma kuvvetini karşılamak üzere kullanılan bir yapı elemanıdır. Bu da kalın taşıyıcı duvarlar yerine düşünülmüş bir sistemdir. Binanın dış görünüşünü bozmamak ve taşıyıcı ayaklara düşey bir yük vererek dengeyi sağlamak amacıyle, bu ayakların üstüne dıştan taştan yapılmış ağır kuleler ilâve edildi. Bu kuleler osmanlı mimarîsinin karakteristik unsurlarından biridir. Ağırlık kuleleri, aynı zamanda, merkezî kubbe etrafındaki yarım kubbe ve küçük kubbelerle cami siluetinde bir uyum meydana getirir. Ayrıca büyük osmanlı camilerindeki kubbe kompozisyonlarında, küçük kubbelerden büyük kubbelere geçişte göze düşey bir durak noktası sağlamağa yarar. Bu kuleler silindir biçimi olduğu gibi çokgen prizmalar olarak da yapıldı. Üzerlerini yine küçük bir kubbe örter. Anadolu selçuklu yapılarındaki kubbelerin ağırlık kuleleri seyrek olarak görülür. Sultaniye'deki Ulcaytu türbesinde, Karmakçı'daki bir kırgız türbesinde ve bazı önasya binalarında da bu kulelere rastlanır.

● *Kubbe feneri,* üstü kubbeyle örtülü hacimlerin ışıklandırılmasını sağlamak için kubbelerin tepesinde, etrafında pencereler bulunan kubbe fenerleri kullanıldı. Bunların üstü genellikle küçük bir kubbecikle örtülü olurdu. Selçuklular kubbe fenerlerini çok kullandılar. Özellikle medreselerde, orta sahınları örten kubbelere (bazen de ahşap) fenerler yaparlardı. Osmanlıların ilk devir binalarında kubbe kasnakları penceresiz yapıldığı ve çevre duvarlarına fazla pencere açılmasından kaçınıldığı için iç hacmin aydınlatılmasında kubbe fenerlerinden faydalanıldı. Sonradan inşaat teknikleri gelişince kubbe kasnağı ve taşıyıcı duvarlara çok sayıda pencere açma imkânı sağlandı ve kubbe fenerleri daha çok hamamların soyunma yerinde ve büyük mutfaklarda kullanıldı.

● *Pandantif kubbe* veya *asma kubbe,* yapılış bakımından diğer kubbelerden oldukça farklıdır. Oturduğu kemerler bazen sağır olarak da yapılabilir. Kaynağı Akdeniz çevresidir. İstanbul'da Ayasofya'da başarılı bir örneği vardır. Daha sonra osmanlı mimarlarınca çeşitli camilerde uygulanan bir kubbe tipidir.

— Arkeol. Kubbe mimarîsi ilk defa Yukarı Mezopotamya'da, Tel Arpaçiye'de görülür. Burada *tholos* adı verilen binaların üzerleri sahte bir kubbe ile örtülüydü. Daha sonra egeli insanlar bu mimarîden faydalandılar ve Mykenai kubbeli mezarlarını meydana getirdiler (M.Ö. XVI.-XIII. yy.). Bu tip binalar, üzeri bindirme tekniğinde yapılmış, yukarıya doğru darlaşan, yatay taş halkalardan meydana gelen arı kovanı şeklinde bir «sahte kubbe» ile örtülüydü. Bu bölgede en gelişmiş mezar ve kubbe tipi olan Atreus hazine binasında (bk. MYKENAİ) yuvarlak odanın çapı 14,50 m, kubbenin yüksekliği ise 13 m idi. Yunanistan'da bu devre ait kubbeli yapılar Meserra'da da vardır. Bunların Mykenai kubbeli mezarları ile benzerlikleri yoktur. Kubbeli yapılar Yunanistan'da ilk defa Mykenai'de inşa edildi, sonraları bütün Yunanistan'a yayıldı. M.Ö. VIII. ve VII. yy.larda Güney Rusya'da İskitya bölgesinde kubbeli yapılar vardı. M.Ö. V. - IV. yy. larda Anadolu'da, Trakya'da, üzerleri kubbe ile örtülü mezar binaları yapıldı. Yunan sanatında kubbe, M.Ö. V. yy.dan itibaren binaların üstünü örtmek için kullanılmağa başlandı. Özellikle *tholos* adı verilen yuvarlak yapılarda (Delphitdon, Epidauros tholosu gibi) kullanıldı. Daha sonra geniş mekânların üstünü örtmekte faydalanıldı (Roma'daki Partheon gibi).

— Astron. *Döner kubbeler,* sabit gözlem araçları denilen araçları koruyan ve bunlarla beraber istenilen noktaya çevrilebilen çok sağlam yapılardır; şekil olarak zırhlı taşıtları ve harp gemilerini andırırlar. Kubbenin dönme hareketi sırasında yarıklı kapak açılır ve gözlem aracı (dürbün ve teleskop) gökyüzünün istenilen noktasına yöneltilir. Bugün en büyük kubbe, Mont-Palomar (Kaliforniya) rasathanesindeki döner kubbedir ve yüksekliği 30 m'yi geçer.

— Teşk. tar. *Kubbe* (veya *kubbealtı*) *vezirleri,* Mirmîran denilen beylerbeyleri uzun süre sancakbeyliği, eyalet beyliği yapar; Rumeli beylerbeyi veya Rumeli emirülümerası olur, sonra vezir olarak İstanbul'a gelirlerdi. Osmanlı devlet teşkilâtı bozuluncа bu kurala uyulmadı. Önceleri sadece bir vezir vardı. Sultan Murad I zamanında bunların sayısı ikiye yükseldi. Vezirlerden birine veziriazam adı verildi. Daha sonra vezirlerin sayısı arttı. Kubbe vezirliğinden başka, bazı önemli eyaletler de vezirlere verildi. Fatih devrine kadar, kubbe vezirlerinin sayısı hakkında kesin bilgi yoktur. Bununla beraber üç veya dört vezirin divana katıldığı tahmin edilmektedir. Yavuz Sultan Selim zamanında vezirlerin sayısı beşe yükseldi. Kanunî Sultan Süleyman zamanında, Pirî Mehmed paşanın veziriazam olmasından sonra, kubbe vezirlerinin sayısı dörde indi. *Kubbealtı* adı verilen yeni bir bina da, yine Kanunî devrinde yapıldı ve bu tarihten sonra divan toplantılarını burada yapan vezirlere «kubbe vezirleri» veya «paşayanı izam» adı verildi. Kubbe vezirleri divanda derece sırasına göre veziriazamın sağ tarafında otururlardı. Bunlar, divana gelen arîza ve mektupları okur ve cevaplandırırlardı. Genellikle padişahın sefere çıkmadığı zamanlarda yapılan savaşlara ait arîzalar kubbealtı vezirlerine gönderilirdi. Kubbealtı vezirleri devletin askerî ve malî durumuyle ilgili meseleleri müzakere ederlerdi. Kubbe vezirlerinden bazılarına *neshituğra* denilmesinin sebebi de budur. Kubbe vezirlerinin sayısı XVI. yy.dan sonra yedi oldu. 1603 Yılında ise sekize yükseldi. Kubbe vezirlerinin sayısı XVIII. yy. başlarında üçtü. 1731'den sonra artık kubbe veziri olarak hiç kimse tayin edilmedi. XVI. yy. sonlarına kadar veziriazamlığın kubbe vezirlerine verilmesi kanundu. Kubbe vezirlerinin herhangi biri asker veya serdar unvanıyle sefere gittiği zaman maiyetine kapıkulu askerlerinden yeniçeri, cebeci, topçu ve süvari askeri verilirdi. Ayrıca serdar olan kubbe vezirinin maiyetinde malî işleri görmek üzere ya bir defterdar veya defterdar makamında bir hazine kâtibi bulunurdu. Serdar olan vezire serdarlık fermanıyle iltifat olmak üzere kürk, sorgun kılıç ve hançer gönderilirdi. Vezirazamlığa getirilen kubbe vezirinin padişaha hediye olarak on iki kat pişkeş çekmesi kanundu.

◆ Sıf. Kubbe şeklinde olan.

— Kıyf. *Esk. Kubbe destar,* sarık sarma türlerinden biri (sarık başlığın üzerine kubbe şeklinde sarıldığı için bu adı alıyordu.)

— Süs. *Kubbe levha* (veya *kubbeli levha*), kitap başlıklarının kubbe şeklinde yazılanları. (Kubbesiz olan kitap başlıklarına *düz levha* denir.)

◆ **Kubbeli** sıf. Kubbesi olan: *Kubbeli hamam.* ‖ Kubbe biçiminde olan: *Kubbeli tavan.* (→ Bibliyo.) [ML]

KUBBEALTI bls. i. Teşk. tar. Osmanlı vezirlerinin Topkapı sarayında devlet işlerini görüşmek üzere toplandıkları yer.

— ANSİKL. *Kubbealtı,* orta kapı ile Babüssaade (Akağalar kapısı) arasındadır; Onaltıncı yüzyılda Kanunî Sultan Süleyman'ın sadrazamı Makbul (Maktul) İbrahim Paşa tarafından kuruldu. Fakat bina, bir cariyenin dikkatsizliği yüzünden sarayda çıkan yangın sonucu yandı (25 temmuz 1665). Bu olay üzerine bina, padişahın emriyle üç kubbeli olarak yeniden yaptırıldı. Bu üç kubbeden birinin altında, divan üyelerinin toplanarak görüşmelerde bulunduğu salon yer alıyordu. Burada üyelerin oturacağı yerler önceden belirlenirdi. Sadrazam ile diğer vezirlerin oturdukları yerin yukarısında padişahın görüşmeleri dinlediği *Kasrı Adl* (Kasrı Sultan) denilen kafes pencereli bir bölme vardı. İkinci kubbenin altında, divanı hümayun hocaları, halife ve şakirtler otururlardı. Üçüncü kubbenin altında, devletin asıl defter ve kayıtlarını kapsayan ruznameler, piyade ve süvari mukabeleleri, cizye, mukataa, mevkufat gibi defterler sandıklar içinde saklanırdı. Burası her divan günü sadrazamdaki mührü hümayun ile mühürlenirdi. İki kubbe arasındaki yerde, reisülküttap ile divanı hümayun kâtipleri oturudu. Yine burada üç kubbe dışında, sekiz kubbe altında, dış hazine vardı. 1792 ve 1819'da onarılan kubbealtı, tarihî önemi ve mimarî güzelliğiyle dikkati çeker. Kubbealtının önünde, doğu mimarî tarzında yapılan, saçaklı ve tavanı süslemeli, demir parmaklıkla kapalı genişçe bir gezinti yeri vardı. Buradaki kapıdan divan salonuna geçilirdi. Salonun tavanı, altın yaldızlı işlemeyle süslüydü. Kubbenin tam ortasında bir avize asılıydı. XIX. yy. sonlarıyle XX. yy. başlarında, devlet meseleleri, Babıâli'de görüşülmeğe başlandığından, kubbealtı önemini kaybetti. Bakımsızlık ve ilgisizlikten bina harap oldu; bir yangın sonunda da bir bölümü yandı. Cumhuriyet devrinde millî eğitim bakanı Hasan Âli Yücel ve maliye bakanı Fuat Ağralı'nın kubbealtı

Foto. Hürriyet arşivi (MEYDAN) ; LAROUSSE

ile ilgilenmeleri sonucu bina XVI. yy.daki şekli göz önünde tutularak onarıldı. (M)

Kubbetüssahra, Kudüs'te birtakım kutsal eşyanın saklandığı mescit. *Sahra* adı verilen ve kutsal olduğu söylenen bir kayanın çevresinde kuruldu. Birara yanlışlıkla Ömer camii sanılan bu mescit, Beytülharam'ın bulunduğu alanda yer alır. Beşinci emevî halifesi Abdülmelik bin Mervan tarafından 691'de yaptırıldığı söylenir. Müslümanlar, musevîler ve hıristiyanlarca kutsal mahal sayılır. Söylentiler göre İbrahim burada kurban kesti. Yakub'un Beytüllahm'i; Yebûsi Aravna'nın harmanı; Süleyman'ın mihrabı buradadır. Âdem yaratılmadan binlerce yıl önce melekler burayı ziyaret ederlerdi. Burada cennete giden bir yol olduğu, Tufan'da Nuh'un gemisinin bu kayaya indiği, altında ölü ruhlarının toplandığı büyük bir mağaradan insan seslerini andıran uğultular duyulduğuna inanılır. Bütün bu söylentilerden, Kubbetüssahra'nın çok eski çağlardan beri kutsal bir yer sayıldığı, çeşitli dinlere bağlı kimselerce ziyaret edildiği sonucu çıkmaktadır. Mezopotamya çevresinde doğan üç büyük dinin önderlerince kutsal sayılışı, onarılışı, ziyaret edilişi de bunu gösterir. Hz. Muhammed'in Mirac'a çıkmak için Burak'a binerken bastığı ve üzerinde ayak izinin kaldığı söylenen taş da buradadır. Ayrıca Hz. Muhammed'in, Ömer'in bayrakları, Hamza'nın kalkanı, İbrahim'in kurban ettiği koçun boynuzu, İran hükümdarı Husrev'in tacı, çok değerli olduğu söylenen bir inci, buradaki diğer kutsal eşyalarla birlikte özel sandıklarda saklanmaktadır. Bu sandıkların yılda bir defa alınan tozları şifalı sayıldığından ziyaretçilere satılır. Kubbetüssahra'nın yapılmasını bazı tarihçiler siyasî, bazıları dinî, bazıları da iktisadî olaylara bağlarlar. Kubbetüssahra'nın yapılması için gereken para Mısır'dan alınan vergilerle sağlandı. Emevîler zamanında burada saklanan kutsal eşyanın çoğu bazı sebepler yüzünden Abbasîler tarafından Kâbe'ye taşındı. Sık sık yıkılan mescit, birkaç defa onarım gördü. Kubbe 846'da ve 1016'da iki kere çöktü. 1099 Yılında haçlıların eline geçti. Her tarafına aziz tasvirleri asıldı. «Sahra» denen kutsal taşın üzerine mermerden bir mihrap yapıldı. 1187'de burayı alan Salâhaddin Eyyubî, Hıristiyanlıkla ilgili bütün eşyayı, aziz tasvirlerini ortadan kaldırdı. Şam kadısının imamlığı altında burada namaz kıldı. 1447'de çatısı yeniden yapıldı. Kanunî Sultan Süleyman zamanında mescit baştan başa onarıldı. Çini levhalarla kaplandı, duvarlarına *Kur'an*'dan ayetler yazdırıldı; çevresi temizlettirildi. Mihrabın bulunduğu yer yeniden düzenlendi. Kutsal eşyanın saklandığı sandıklar onarıldı. Mescidin çevresinde bulunan öteki küçük kubbeli binaların bazısı yeniden yaptırıldı, bazısı onarıldı. Daha sonraki yıllarda da onarım gören mescidin kuruluşunda, mimarî düzeninde önemli bir değişiklik yapılmadı. Osmanlı hâkimiyeti altında bulunduğu sürece küçük onarımlar gördü.

— Mim. Kubbetüssahra, düzen ve dekor bakımından bütünüyle hıristiyan, yapı stilindedir; çevresinde küçüklü büyüklü daha birçok kubbe bulunan mescit, iç bölümünde Sahra'nın çevresinde sıralanan on iki sütun üzerine kurulmuştur. Kubbesi, kutsal taş Sahra'nın tam üzerine gelir. Mescidin dört kapısı vardır: kuzeyde Babülcenne (Cennet kapısı); güneyde Babülkıble (Kıble kapısı); doğuda Babünnebi Davud (Davud peygamber kapısı); batıda Babülgarb (Batı kapısı). Sac ağacından yapılan kapılar bronzla kapalıdır ve üzerlerinde kûfi yazılar vardır. Mescidin kuzeybatısında Kıbletülenbiya (Peygamberler kıblesi) denen bir mihrap bulunur. Güneydoğusunda kubbeye çıkmak için kullanılan merdiven vardır. (M)

KUBEBA i. (ar. *kebâbe*'den). Tohumları dövülüp toz haline getirilerek hekimlikte kullanılan tırmanıcı bitki. (Karabibergillerden.)

— ANSİKL. *Kubeba* (*Piper cubeba*), Afrika ve Asya'da yetişen tırmanıcı bir ağaçsıdır; karabiber tadında tohumu olan üzümsü meyvesi vardır. (L)

KUBELİK (Jan), çek kemancısı ve bestecisi (Michle, Prag yakınları 1880 - Prag 1940). Prag konservatuvarında Sevçik'in öğrencisiydi. On sekiz yaşında eriştiği virtüozluğu yaşı ilerledikçe aynı seviyede tutamadı. Orkestralı altı konçertonun bestecisidir (1916-1924). — Oğlu RAFAEL, çek asıllı isviçreli orkestra yöneticisi (doğ. 1914). Stock'tan sonra, Chicago orkestrasına yöneticisi oldu (1950). 1955'ten sonra Londra Covent Carden tiyatrosunun sanat yönetmenliğini yaptı. Bir opera (*Veronika* [1944]), iki senfoni, konçertolar besteledi. Daha sonra Bavyera radyosu müzik yönetmenliğine tayin edildi. Luzern festivaline katılan sanatçılardandır. (L)

KUBERA veya **KUVERA,** Hindistan bereket tanrısı ve Yakşa'ların önderi. Sembolü, mücevher tükürен bir hint faresidir. *Vaicravana* adıyle Kuzey bölgesinin koruyucu kralıdır. (L)

KUBH veya **KUBUH** i. (ar. *kubḥ*). *Esk.* Çirkinlik: *Bir şeyden bahsetmemek başka, o şeyin hüsnü kubhuna kail olmak başkadır* (Cenab Şahabeddin). [*Zt.* HÜSN.] ‖ Kötülük, fenalık: *Ol cahil uşak dahi bunun kubhun bilmeyip....* (Naima).

◆ **Kubhiyat** çoğl. i. *Esk.* Kötü işler ve davranışlar. (M)

KUBİLAY, Moğol imparatorluğunun beşinci ve ünlü hükümdarı (1214 - 1294). Büyük kardeşi Mengü'nün hükümdarlığı sırasında Çin'in Sen-si ve Honan eyaletlerinin hâkimiydi. Çin'e büyük bir sefer yaptı; Çin'deki Sung sülâlesine son verirken, kardeşi Mengü öldü. Kubilay'ın Çin'de bulunmasını fırsat bilen Arık Buğa, moğol tahtını ele geçirmek istedi. Yanındakiler de Arık Buğa'yı hükümdar ilân ettiler. Fakat moğol geleneğine göre tahta Kubilay'ın geçmesi gerekiyordu. Kubilay, Sung imparatorunu moğol hâkimiyetini kabul etmek şartıyle vergiye bağlayarak Moğolistan'a döndü ve taraftarlarınca kağan ilân edildi (4 haziran 1260). Kubilay bir yıl sonra Arık Buğa'nın üzerine yürüdü. Gobi çölü kenarında Arık Buğa'yı bozguna uğrattı. Arık Buğa bu yenilgisinden sonra da bir iki defa tahtı ele geçirmek teşebbüsünde bulundu. Fakat hepsinde de başarısızlığa uğradı. Kubilay, Ögeday'ın torunu Kaydu'nun isyanıyle karşılaştı. Kaydu'yu da ortadan kaldırınca moğol tahtının tek hâkimi oldu (1268). Devlet yönetiminde değişiklik yaptı. Bu arada Hulâgu'nun oğlu Abaka'yı İran, Batu'nun torunu Mengü Timur'u Cuci ve Kara Hulâgu'nun oğlu Mübârekşah'ı da Çağatay devletlerinin başına getirdi. İmparatorluğun merkezini eski Hanbalık'a taşıdı; Kubilay, Çin'in fethini tamamlamak üzere 1268'de yeniden harekete geçti. Uzun bir muhasaradan sonra, Sung hanedanının önemli kalelerinden olan Siang - Yangı aldı (1273). Çin krallığı, ailesi ve hazinesi ile birlikte Kubilay'ın eline geçti (1274). Bunu, Nu-cang, Nanking, Cang - Cou gibi şehirlerin alınışı (1275) takip etti. Sonunda Kubilay bütün Çin'e hâkim oldu (1276). Burada Yu-an (Ngüan; çin tarihinde Şutsza) adı ile yeni bir sülâle kurdu. Moğol imparatorluğunun diğer kısımlarının (Kıpçak, Doğu ve Batı Türkistan, İran ve Moğolistan) yönetimini de kendinde topladı. 1274 ve 1281 yıllarında, Japonya'ya karşı iki defa akın yaptı. Fakat bu seferlerinde başarılı olamadı. 1281 ile 1287 arasında yapılan Annam ve Çampa seferlerinde de başarısız oldu; 1277, 1283, 1284 ve 1287'de yaptığı Birmanya seferleri başarılıydı. 1292'de Cava'ya sefer yaptı; Hint denizindeki büyük adaların bir kısmını da savaşmadan ele geçirdi.
35 yıl saltanat sürdükten sonra 1294 şubatında 80 yaşında öldü. Kubilay, hayatını Çin'de geçirmiş olmasına rağmen, kendi milliyetine bağlı kaldı. Atalarının hatırasını anmak üzere Cengiz Hanın babasından başlayarak, bunların adına tapınaklar yaptırdı. En güzel çince eserleri Moğolcaya çevirtti. Moğolcayı devletin resmî dili yaptı. Buddha'cılığı kabul etti, bu dinin yayılmasına çalıştı. Buddha'cı Lama Pakka'ya bir alfabe yaptırdı (1269). Bu alfabe, Yu-an sülâlesinin hâkimiyeti süresince devletin resmî yazısı olarak kullanıldı. Kendisi buddha'cı olmakla birlikte diğer mezheplere, özellikle müslümanlara karşı çok anlayışlı davrandı. Hıristiyanların da Pekin'de patrikleri vardı. Yönetim usullerinde değişiklikler yaptı. Çeşitli onarım faaliyetlerinde bulundu. Zamanında İmparator kanalı açıldı; yeni ceza kanunu düzenlendi ve bir akademi kuruldu. Ganj ve Basra körfezi, batıda Mısır, Karadeniz ve Akdeniz kıyıları, kuzeyde Orta Rusya ve Baykal gölü, doğuda Çin ve Kore kıyıları ile birçok adayı içine alan bölgenin yönetimini elinde toplayan Kubilay, ülkesini Kore, Selenga ve Çin başta olmak üzere 12 kısma ayırdı (1291). Her birinin başına ayrı heyetler getirdi. Bölgeler arasındaki yönetim ve ticaret yollarını güvenlik altına aldı. Ülkenin her tarafını posta teşkilâtıyle birbirine bağladı. 1290'da Çin'de genel nüfus sayımı yaptırdı. Zamanında moğol kumandanlarının aşırı ve görevleri dışında faaliyetlerde bulunmalarını engelledi. (M)

KUBİLAY (Mustafa Fehmi), yedeksubaylığını yaptığı sırada Menemen'de bir grup yobaz tarafından şehit edilen öğretmen (İzmir 1906 - Menemen 23 aralık 1930). Terzi çıraklığı yaparken Antalya öğretmen okulunun imtihanlarını kazandı. Üç yıl Antalya ve bir yıl da İzmir Öğretmen okulunda okudu. Bursa Öğretmen okulunu bitirdi (1926). Askerlik görevini yapmak üzere gittiği Menemen'de genç bir öğretmeni korumak isterken ayaklanan şeriatçılar tarafından başı kesilerek öldürüldü. (Bk. KUBİLAY OLAYI). Adına, Menemen'de bir anıt yapıldı ve Bursa Öğretmen okuluna büstü kondu. (M)

Kubilay olayı, Menemen'de bir grup yobazın ayaklanarak Mustafa Fehmi Kubilay (1906 - 1930) adlı yedeksubayı şehit etmesi olayı (23 aralık 1930). Bir tarikatın Manisa - Balıkesir bölgesindeki elebaşısı olan Laz İbrahim Hoca tarafından kışkırtılanlar, bu tarihte, Manisa sokaklarında topluca harekete geçerek gösterilere başladılar. Başlarındaki Derviş Mehmet adlı yobaz, Menemen'in 72 000 müslüman arap tarafından kuşatıldığını, halkın yeşil bayrak altında toplanması gerektiğini ilân etti. Olay kısa zamanda tam bir irtica hareketi niteliğini aldı. Menemen'de yedeksubaylığını yapan Mustafa Fehmi Kubilay, olayı mangasıyle bastırmak için başkaldıranların üzerine yürüdü. Topluluğu korkutarak dağıtmak amacıyle manevra mermisi taşıyan askerlere ateş emrini verdi. Âsiler Kubilay'ı önce yaraladılar, sonra bir caminin musalla taşında başını kesip yeşil bayrağın tepesine takarak bir süre kasaba sokaklarında dolaştırdılar. Bu sırada kendilerine engel olmak isteyen Şevki ve Hasan adlı iki bekçiyi de öldürdüler. Ordu birlikleri hemen olay yerine gelerek şeriatçıları dağıttı; bu arada Derviş Mehmet ve iki adamı öldürüldü. Balıkesir, Manisa ve Menemen'de sıkı yönetim ilân edildi. General Mustafa Muğlalı başkanlığında kurulan askerî bir mahkeme 2 200 sanığı yargıladı. Bu sanıklardan bazıları beraat etti, bazıları çeşitli cezalara çarptırıldı, 29'u ise Kubilay'ın şehit edildiği yerde asıldı. Kubilay olayı, MENEMEN OLAYI diye de anılır. (M)

KUBİN (Alfred), avusturyalı desinatör ve ressam (Leitmeritz, Bohemya, 1877 - Linz 1959). Sembolizm ve Jugendstil ortamında

M. Fehmi KUBİLAY

M. Fehmi KUBİLAY'ın Menemen Yıldız tepesindeki anıtı

KUBİLAY
(XIV. yy. sonu)
Cabinet des Estampes, Paris

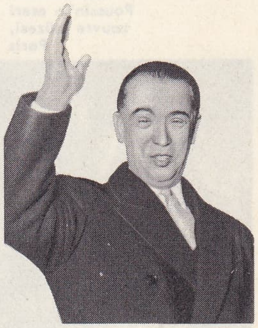

KUBITSCHEK DE OLİVEİRA

Foto. MEYDAN; Associated Press (LAROUSSE)

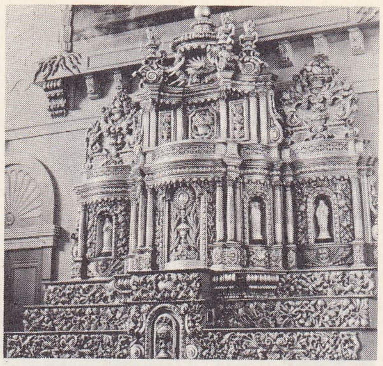

kudas dolabı (XVIII. yy.) Gilles Bolvin'in eseri Lachenaie kilisesi, Kanada

yetiştiyse de Gerst, Schiele ve Kokoschka'ya paralel olarak bu akımların etkisinden sıyrıldı. Ensor, Munch, Redon, Rops ve Klinger'in hattâ Goya'nın tasalı görünümleriyle ilgilenmeğe başladı. Böylece hayatın tadını kaçıran korkulara, şeytanlara, tehdit ve kâbuslara göğüs germe iradesini keşfetti. Resim çalışmaları kısa sürdü, 1908'den sonra yalnızca desen çizdi. 1911'de *Blaue Reiter*'in (Mavi Şövalye) kuruluşuna katıldı; ertesi yıl grubun ikinci grafik sergisinde eserleri yer aldı. Bu eserlerinin Klee'yi etkilediği sanılır. Ayrıca Kafka, Wedekind, Strindberg, E.A. Poe, Gogol, E. T. A. Hoffmann ve Dostoyevski'nin eserlerini resimledi. (M)

KUBİTSCHEK DE OLİVEİRA (Juscelino), brezilyalı siyaset adamı (Diamantina 1902). Yüksek öğrenimini Avrupa'da yaptı, doktor oldu, Minas Gerais'den milletvekili seçildi (1934 - 1937). Belo Horizonte belediye başkanıyken (1934) eyalet valiliğine (1950 - 1954), sonra da Brezilya cumhurbaşkanlığına getirildi (1956 - 1961). Brezilya'nın yeni başkenti Brazilia'yı imar etti. 1964 Hükûmet darbesinden sonra medenî hakları elinden alındı. Paris'e sürüldü, sonra New York'a geçti (1965 sonları). Nisan 1967'de tekrar Brezilya'ya dönerek, «Frente Ampla» adlı muhalefet hareketini kurmak üzere Carlos Lacerda ile işbirliği yaptı. (L)

KUBRİCK (Stanley), amerikalı filim yönetmeni (New York 1928). «Gerçekçi» genç filim yönetmenleri neslindendir. Genellikle dramlar çevirdi. Sinemaya *Kanundan Kaçılmaz* (The Killing) [1956] ile başladı. Kendisine ün kazandıran *Paths of Glory* (Zafer Yolları) [1958] sert bir savaş bildirisidir. Roma devrinde gladyatörlerin ayaklanmasını konu alan *Spartaküs* (*Spartacus*) [1960] ve Nabokov'un romanından perdeye aktarılan *Lolita* (1962) ticarî filimlerdir. *Dr. Strangelo* (1963) ve *Zool* (1968) olağanüstü olaylara yer veren korku filimleridir. (L)

KUBU, İndonezya'da (Pontianak ili) bölge, Borneo adasının batısında, Kapuas ırmağı deltasının güneyinde. Halkının çoğunluğu müslümandır. Arap reisi Seyyid Aydrus el-Aydrus ülkeyi korsanlardan korumak amacıyle tahkimat yaptırdı. Bölge daha sonra Doğu Hint kumpanyasının himayesine girdi. (M)

KUBUH i. Bk. KUBH.

«**Kudret** helvası toplanması» Poussin'in eseri Louvre müzesi, Paris

KUBU'LAR, Sumatra'nın indonezyalı halkı. Kubu'lar eskiden bataklıklı ormanlarda çok ilkel bir hayat yaşarlardı. Şimdi ya çiftçilik yapmakta veya tarım işletmelerinde ve madenlerde çalışmaktadırlar. (L)

KUBUR i. Ayakyolu taşının deliği ve bu deliği lâğıma bağlayan boru. ‖ Boru biçiminde kap: *Ok kuburu*. ‖ Bir çeşit eski tip tabanca: *Piştovların, kuburların, iki elle zor kaldırılır altıpatların karşısında, gülmesi tuttu* (Kemal Tahir). ‖ Sıf. Boru gibi dar olan: *Kubur pantalon*. (M)

KUBÛR çoğl. i. (ar. *ḳabr*'dan *ḳubūr*). *Esk.* Mezarlar, kabirler. ‖ *Ehl-i kubûr*, mezarda bulunanlar, ölüler: *Ecel okuyle bizi etmek için ehl-i kubûr* (Hayalî). ‖ *Ziyaret-i kubûr*, kabristanı, ölüleri ziyaret (M)

Kuburbeli veya **Mahmutağa camii**, İstanbul'da (Fener), Abdi Subaşı tarafından yaptırılan cami. Kanunî devrinde Mahmud Ağa tarafından yenilendi. 1941'de yandı. Minare kalıntıları vardır. (M)

KUBURLUK i. (*kubur*'dan *kubur-luk*). Sil. *Esk.* Kubur adı verilen tabancanın, eyer kaşının iki yanına asılan kılıfı. ‖ Barut kabı. ‖ Okluk, sadak. (M)

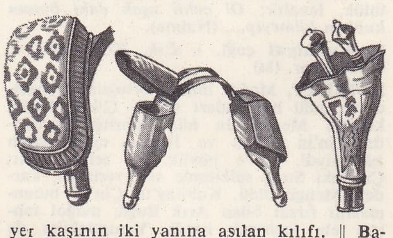

KUCAK i. (esk. türk. *kuçmak*, kucaklamak'tan *kuc-ak*). Vücudun açılmış kollarla göğüs arasında kalan kısmı: *Babasının kucağında, böyle, çıkarken, Nihal geniş bir nefes aldı ve gözlerini açarak babasına uzun bir nazarla baktı* (H.Z. Uşaklıgil). *İstanbul hanımı dediğim kadının kucağına yığıldı* (B. Felek). ‖ *Mec.* Herhangi bir durumun veya şeyin sınırlarının arası, iç: *Baharın kucağında. Istırabın kucağında.*

— ÇEŞ. DEY. *(Birine) Kucak açmak*, (bir kimseye) barınacak yer vermek. ‖ *Kucak çocuğu*, henüz yürüyemeyen, küçük çocuk. ‖ *Kucağına almak*, sarılmak, bağrına basmak, kucaklamak: *İçtiğim zaman her şey güzeldi / Her şeyi kucağıma alabilirdim* (S. F. Abasıyanık). ‖ *Kucağına düşmek*, (tehlike, felâket gibi kötü şeylerle) karşı karşıya gelmek. ‖ *(Birinin) Kucağına oturmak*, bir kimsenin dizlerinin üstüne oturmak. ‖ *Kucaktan kucağa dolaşmak* (veya *gezmek*), [kadın için] pek çok kimsenin sevgilisi olmak, onlarla yatıp kalkmak: *Bu kızı nasıl olsa elinde farzediyor, fakat onun kucaktan kucağa dolaşmasının Yusuf için ne acı bir talih olduğunu düşünerek gülüyordu* (Sabahattin Ali).

◆ Sıf. Kollarla sarılarak göğüs üzerinde taşınabilecek miktarda olan: *Şerefimize sobaya bir iki odunla bir kucak çalı çırpı atıp harlattılar* (R. N. Güntekin). *Sarı, fesrengi, pembe, sincabî / Bir kucak bir yığın şükûfe-i ter* (Tevfik Fikret).

◆ **Kucak kucak** zf. Bol bol: *Kucak kucak vermek.* ‖ Sıf. Kucak dolusu, kucaklanabilecek miktarda olan: *Kucak kucak hediyelerle geldi.*

◆ **Kucak kucağa** zf. Yüz yüze ve birbirine sarılmış olarak: *Kucak kucağa yatmak.* ‖ *Kucak kucağa gelmek*, çok yaklaşmak: *Ba'dehû Berîr'in üzerine Ridâ ibni Münkad-i Abdî hücum etmekle kucak kucağa geldiler* (Cevdet Paşa). [M]

KUCAKLAMAK geçl. f. (esk. türk. k.). [Bir kimseyi] Kollarla sararak göğüs üzerine bastırmak, sarılmak: *Kollarını, kapıdan gelecek birini kucaklamak ister gibi, ileri uzatmıştı* (Sabahattin Ali). *Hâlâ rüyasında kucakladığı Prenses Zırtaf'ın aşkıyle ruhu, kalbi, sinirleri gergindi* (Ömer Seyfeddin). ‖ (Bir şeyi) Kucağına almak, kucağında taşımak: *Sıkıldığı zaman camiin avlusunda kim bilir hangi tamir zamanından kalmış kocaman bir taşı kucaklar, şuraya buraya taşırdı* (A. H. Tanpınar). ‖ *Teşm. yol.* Sarıp çevrelemek, içine almak, kapsamak: *Bu büyük kapıdan girince önümüze fıskiyeli kocaman bir havuz ve bu havuzu kucaklayan serin, sakin Nadar avlusu çıkar* (N. Araz). *Bu isim o kadar fasileye mensup nebatatın cümlesini kucaklıyor* (Şemseddin Sami).

◆ **Kucaklaşmak** ortaklş. f. Karşılıklı olarak birbirini kucaklamak, kucak kucağa sarılmak: *İstasyonda kucaklaşıp ayrıldılar.* (M)

KUCHARSKİ (Aleksander), **Kokarski** de denir, polonyalı ressam (Varşova 1741 - Paris 1820). 1769'da Paris'e gönderildi, Carle Van Loo ve Vien'in öğrencisi oldu. Fransız devrimi sırasında kraliçe Marie-Antoinette'in iki portresini yaptı; bu portrelerden biri 1791'de kralın çocuklarının mürebbiyesi Tourzel markizi için; diğeri 1793'te kraliçenin Conciergerie'de bulunduğu sırada yapılmıştır. (L)

KUCHİNG, Saravak'ın (Malaysia) merkezi, Borneo adasının batısında, Saravak ırmağı kıyısında, ırmağın Güney Çin denizine döküldüğü yerin 10 km uzağında; 45 500 nüf. Sagu, biber, hint kamışı ve zamk ihraç edilen ticaret ve balıkçı limanı. İçki ve sabun fabrikası. Şehir 1941'de Japonlar tarafından alındı. (L)

KUCİ, ing. **Kuji**, Japonya'da (İvate ili) kasaba, Honşu adasının kuzeyinde, Büyük Okyanus kıyısında; 9 000 nüf. Kereste pazarı. Kat kat deniz taraçalarından elde edilen demirli kumu işleyen dökümhaneler. Balıkçılık limanı. (L)

KUÇ, Hindistan'da (Gucerat) bölge, güneyde ve batıda Umman denizi kıyısında uzanır, kuzeyde Pakistan ve Hindistan Racastanı ile sınırlıdır; 568 000 nüf. Başlıca şehri *Bhuc*. Karadan Tar ile Sind çölleri ve geniş bataklıklarla (Kuç Rann'ı) ayrılan çorak bir bölge olan Kuç, iktisadî bakımdan geri kalmıştır. Tuzlu bataklıklarla balıkçılığın yeterli gelir sağladığı kıyı kısmı, kaba tahıl tarımı ve pamuk yetiştiriciliği yapılan iç kısma oranla daha kalabalıktır. Alçı taşı işletmesi. (L)

KUÇA, Çin'de (Doğu Türkistan) vaha. Yakınında bakır yatakları.

— Tar. Kuça, «ipek yolu»nun kuzey kolu üzerinde eski bir kervan konağıdır. Bölgede M.S. IV. - IX. yy. arasında önemli buddha'cı manastır merkezleri kuruldu. İnşa edilmiş veya kayalara oyulmuş olan bu manastırları, birçok dinî misyon ziyaret etti. Bulunan eserler (freskler, yalancı mermerden oymalar), farkedilen bazı etkilere (yunan; roma; iran; hint; sonra, çin) rağmen kesinlikle Orta Asya'ya has özellikler taşır.

— Leng. *Kuça dili*, Toharca B'nin öbür ismi; Kuça (Sin-Kiang) bölgesinde konuşulan eski bir hint-avrupa dilidir. (Bu dilin hangi tarihte ortadan kalktığı bilinmemektedir.) [L]

KUÇAN, esk. **Habuşan**, İran'da (IX. eyalet) şehir, Atrek ırmağının yüksek vâdisinde, Türkmenistan yakınlarında; 22 000 nüf. Yün, afyon ve tahıl ticareti merkezi.

— Tar. XIII. yy.ın sonuna doğru İlhanlılardan Gazan Han devrinde Kuçan'da bir buddha'cı mabedi yaptırıldı. Şah Abbas I devrinde Zaferanlu kabilesi tarafından bir beylik kuruldu. Abbas Mirza zamanında mahallî isyanlar çıktı (1833). Şehir 1852, 1871, 1893, 1895 ve 1929 depremlerinden çok zarar gördü. (ML)

KUÇAN, Japonya'da şehir, Hokkaido adasının güneybatısında; 15 100 nüf. Demir ve kükürt madenleri. (L)

KÛÇE i. (fars. *küçe*). *Esk.* Dar sokak. ‖ Kasabanın tenha köşesi. ‖ Küçük köy. ‖ *Kûçe-i bâzâr*, pazar yeri. ‖ *Kûçe-i serbest*, çıkmaz sokak. (M)

KUÇEK i. (türk. *köçek*'ten fars. k.). Mus. Türk musikisinin en eski mürekkep makamlarından biri.

— ANSİKL. *Kuçek*, makamından bugün 20 parça vardır ve makamlar listesinde 91. sırayı alır. Bu makamın en az 5,5 yy.lık olduğu bilinmektedir. Saba ile, ondan önce len aşiran (*mi*) perdesine nakledilmiş bir

Foto. LAROUSSE

hüseynî beşlisinden mürekkeptir. Saba ile dügâh (*la*) perdesinde kalır. Güçlü birinci derecede (sabanın güçlüsü olan) çargâh (*do*) ikinci derecede de (beşlinin durağı olan) aşirandır (*mi*). Donanımına saba gibi *si* için bir koma bemolü (segâh) ve *re* için bir bakıye bemolü (hica) konur. Aşiran'da hüseynî beşlisi için gereken yerlere nota içinde *fa* bakıye diyezi (ırak veya evc) ve *si* bekar (buselik) kullanılır. Bazen bu beşli uşşak dörtlüsü halinde son sesi atılarak kullanılır, böylece *si* bekara erişmez. Genellikle çıkıcıdır ve kulakta geçkili bir saba tesirinden başka özel bir etki bırakmaz. (M)

KUÇEK MİRZA VİSAL, XIX. yy. iran şairi Muhammed Şâfî'nin mahlâsı (öl. 1846). Aynı zamanda ünlü bir hattat ve musikişinastı. *Divan*'ından başka *Bezm-i Visal* (Kavuşma Meclisi) adlı eseri vardır. Vahşî'nin yarım kalmış *Ferhad-ü Şirin* adlı mesnevîsini tamamladı ve Zemahşerî'nin *Atvak-ül-Zeheb*'ini (Altın Gerdanlıklar) Farsçaya çevirdi. (M)

KUÇİN'LER, Kuzey Amerika yerlileri. Eskimoların güneyinde, Mackenzie'nin, Porcupine nehrinin, Peel nehrinin aşağı çığırlarında ve Yukon havzasında yaşarlar. Atabaska'lar dil ailesindendirler. Avcılık ve balıkçılıkla geçinirler, Eskimolar ve Beyazlarla mal değişimi yaparlar. Nesilleri tükenmek üzeredir. (L)

KUÇU KUÇU i. (onomatope). Çocuk dilinde «köpek» anlamında kullanılır. || Ünl. Köpekleri çağırırken söylenir: *İlk «kuçu kuçu»yu Osman'dan işitti* (R.H. Karay). [M]

KUDALOR, Hindistan'da (Madras) liman şehri, Coromandel kıyısında, Pondiçeri'nin güneyinde; 79 200 nüf. Yağ fabrikaları. (L)

KUDAME bin CAFER (Ebül Ferec el - Kâtib el - Bağdadî, — denir), arap yazarı (öl. 958). Hıristiyan bir aileden gelen Kudame, halife Muktefî zamanında müslüman oldu. Vezir Ebül Hasan bin el-Furat zamanında «Meclis-üz-Zimam»'daki (Vergi idaresi) görevini sürdürdü. En önemli eseri olan *Kitab-ül-Harac*'da (Vergi Kitabı) devletin vilâyetlere bölünüşünü ve posta teşkilâtını anlatır ve her bölgenin vergi miktarını gösterir. Kudame, edebiyatla da uğraştı; nesir ve şiir hakkında birer eser yazdı. (M)

KUDAPA, Hindistan'da (Andhra Pradeş) şehir, Penner'in sağ kıyısı yakınında; 49 000 nüf. İklimi sağlığa zararlı bir bölgenin ticaret merkezi olan Kudapa gerilemektedir. Pirinç tarlaları. Yağ fabrikaları. (L)

KUDAS i. (ar. *ḳudas*). *Esk.* Hz. İsa'nın havarileriyle yediği son yemeği anmak üzere hıristiyanların kilisede bir kap içinde şarap ve ekmeği takdis ettikleri tören. || *Kudas dolabı*, birkaç mihrabı olan kiliselerde kutsal ekmekle şarabın saklandığı dolap; sunağın orta yerine tespit edilirdi. Kudas dolabının XVI. yy.dan daha eski olmadığı sanılır; eskiden kutsal eşyalar ciborium'da saklanırdı. (Aslında kudas dolabının ahşap olması gerekirse de mermerden, taştan, hattâ madenden olmasına göz yumulmaktadır. İç kısmı yaldızlı olmalı, cidarları beyaz ipekle kaplanmış bulunmalıdır. Dış kısmında ise *conopée* denen bir çeşit tak'tan başka bir süsleme bulunması doğru değildir.) [M]

KUDAT çoğl. i. Bk. KUZAT.

KUDDİSE cümle (ar. *ḳuddise*). *Esk.* «Kutlu olsun, kutlu eylesin» anlamında ermişler için söylenen dua. (M)

KUDDUS sıf. (ar. *ḳuds*'tan *ḳuddūs*). *Esk.* Pek kutsal ve kutlu olan, çok aziz ve mübarek. || Çok temiz. || İ. Hiç bir eksik ve hatalı tarafı olmayan, Tanrı.

◆ **Kuddusî** sıf. *Esk.* Kutsal niteliklerine ulaşmış olan (kimse). [M]

KUDDUSİ AHMED EFENDİ Maraşizade, kadiriye şeyhi (öl. Niğde 1848). Basılmış bir *Divan*'ı, yazma halinde *Pendname* (Öğüt Kitabı), *Tıbbı Nebevî* (Hz. Muhammed'in Tıp Hakkındaki Sözleri) adlı eserleri vardır. (M)

KÛDEK i. (fars. *kūdek*). *Esk.* Çocuk. || *Kûdek-meniş*, çocuk yaradılışlı, çocuk mizaçlı.

◆ **Kûdegi** i. *Esk.* Çocukluk. || Çocukça davranış. (M)

KUDEMÂ çoğl. i. (ar. *ḳadīm*'den *ḳudemā*). *Esk.* Eskiler, zamanımızdan önce yaşamış olanlar: *Kudemânın görüp âsârını biz zevk ettik / Kudemâ görmedi hayfâ bizim âsârımızı* (Nabi). || Bir işte uzun zaman uğraşarak değer kazanmış olanlar. (M)

Kudirge kurganları. Arkeol. Orta Asya'da, Altay kültür çevresinde, Çalışman yakınında bulundu. Hunlardan kaldığı söylenir. Bu yörelerde M.Ö. I. yy.dan kalma eserlere rastlanmaktadır. Kudirge ise Göktürk çağıyle ilgili bir kültür merkezidir. Burada bulunan eserler arasında ipekli atlaslar, küpeler, boncuklar, inci dizileriyle süslenmiş plakalar, ok uçları, kayın ağacı kabuğundan yapılmış okluk, at koşumlarıyle ilgili madenî süsler vardır. Bir eyer kaşı üzerinde kaplan ve geyik avı tasvir edilmiştir. Bazı rus araştırmacılarına göre bu av sahneleri İran'daki «Takı Bûstan» kabartmalarının etkisi altında yapılmıştır. Kudirge'deki av sahnesi yerli anlayışa göre işlenmiştir. Başka bir eserdeki motifler, Göktürk çağında Altay'daki toplum hayatını göstermesi bakımından önemlidir. Bu tasvirde bağdaş kurarak oturmuş ve ellerini önüne doğru kavuşturmuş kürklü bir kadın görülür. Kulaklarında uzun küpeler sarkmakta, başında sivri ve üç dilimli bir külâh bulunmaktadır. Solunda kürklü ve yine küpeli bir kişi daha oturmaktadır. Üç süvari atlarından inmiş, bu kadının karşısında saygıyle eğilmiştir. Rus bilginleri resmin Göktürklerde çok yayılmış olan Omay kültü ile ilgili olduğunu söylerler. Bu tasvirin ne zaman yapıldığı kesin olarak belli değildir. (M)

KUDRET i. (ar. *ḳudret*). Güç, erk, takat, kuvvet: *Muhtaç olduğun kudret damarlarındaki asil kanda mevcuttur* (Atatürk). *Duvarın arasından geçip yollarına devam etmeğe kudretleri olmadığı için bulunduğum ağacın altında durdular* (R. N. Güntekin). || Bir amaca ulaşmayı sağlayan özellik: *Sarışın başın gururu, çilli yüzdeki soğuk, mavi gözlerin kudreti hoşuma gitti* (H. E. Adıvar). || Yetenek, kabiliyet: *Bu duygu, bir çeşit yarını görme, yarını düşünme kudretiyle birleşerek onları alelâde hayvanlığın üstüne çıkarıyor* (Y. K. Karaosmanoğlu). || *Esk.* Tanrı'nın, bütün varlığı kaplayan gücü. Tanrı. || Malî bakımdan güç, varlık, zenginlik. || Yaradılış. || *Kudret hamamı*, yerden tabiî olarak çıkan sıcak suyun kullanıldığı hamam, ılıca, kaplıca. || *Kudretyâb*, gücü yeten, güçlü. || *Bî-kudret*, güçsüz, takatsiz. || *Yed-i -Kudret* («Tanrı'nın eli»), Tanrı'nın ilâhî gücü: *Ne cüretle edersin haksız işte Hak'tan istimdad / Yed-i Kudret mi olsun âleme cellâd lâzımsa* (Namık Kemal). || *Zî-kudret*, zengin, varlıklı. — DEY. *Kudret topu*, gök gürültüsü.

— Din. *Kudret helvası*, Tanrı'nın İbranîlere gökten indirdiğine inanılan yiyecek. BK. ANSİKL.

— Folk. Bazı bitkilerin özsularını karıştırıp kurutarak elde edilen macun.

— ANSİKL. Din. Tevrat'a (Exodus) göre, Sina çölünde açlıktan kırılan İbranîlere Tanrı, *lecanora esculenta* olduğu sanılan veya *tamarix mannifera* türünden beyaz ve pulsu bir besin maddesi olan *kudret helvası* gönderir. Kudret helvası, kırk yıl süreyle her gün toprağa yağmış, İbranîler bundan, zeytinyağlı ekmek tadında çörekler yapmıştı. İnanışa göre bu yiyecek tam anlamıyle bir mucize değildir, sadece Yahova'nın kendi halkını koruduğunu gösteren bir belirtidir.

— İkonogr. «İsrailoğullarının (Yahudilerin) çölde kudret helvası toplamaları», hıristiyan ikonografisinde sık işlenen bir konudur: Kyriakos katakombundaki resim (Roma), Dierick Bouts triptiğinin bir levhası (Louvain), Bachiacca (Washington), Salimbeni (Siena), Luini (Milano), Ercole de'Roberti (Londra), Tintoretto, Veronese (Venedik), Bassano (Dresden), Allori (Floransa), Poussin (Louvre), Le Brun (*Histoire de Moise*'in kapağı), Tiepolo (Verolanuova) ve N.N. Coypel'in (Saint-Nicolas-du-Chardonnet, Paris) tabloları. Zeno Usta diye bilinen hollandalı bir sanatçı, Douai müzesindeki önemli eserinden dolayı *Kudret Helvası Toplama Üstadı* (Maître de la Recolte de la Nanne) adıyle tanınır (1470'e doğr.)

◆ **Kudretten** zf. İnsan eli değmeksizin, tabiî olarak: *Kudretten dev şeklinde bir kaya. Gözleri kudretten sürmeli.* (ML)

KUDRET, birçok hint ve iran şairinin mahlâsı: ŞAH KUDRETULLAH DİHLEVÎ (Mürşidâbâd 1777-1790). Delhi'de yaşadı. 20 000 Beyitlik *Divan*'ı ve *Netayic-ül-Efkâr* (Fikirlerin Sonucu) adlı bir manzumesi vardır — ŞEYH KUDRETULLAH (? - 1863). Bihûpal hâkiminin yazıcısıydı. Manzum olarak *Divan-ı Kudret, Ekvan-ı Kudret, Gülzar-ı Kudret, İzhar-ı Kudret, Mecra-yı Kudret,* nesir halinde de, *Acaybat-ı Kudret, Hikâyat-ı Kudret* gibi birçok eseri vardır. (M)

KUDRET (Cevdet) [eski soyadı SOLOK], türk şairi ve yazarı (İstanbul 1907). Öğrenimini Nümunei İrfan, Davutpaşa ortaokulu, İstiklâl lisesi (1930) ve İstanbul Hukuk fakültesinde (1933) yaptı. Kayseri lisesinde, Ankara Atatürk lisesinde, Ankara Devlet konservatuvarında edebiyat öğretmeni olarak çalıştı (1933-1945). Bir süre avukat olarak çalıştı; Türk Dil kurumu yayın kolunda görev aldı. Basın Yayın Yüksek okulunda öğretim görevlisi oldu. Edebiyata *Servetifünun* dergisinde başladı (1927). Yedi Meşale şairlerindendir. Sonraları roman, hikâye, tiyatro dallarında eserler verdi. Türk edebiyatı üstüne çeşitli incelemeler ve liseler için edebiyat kitapları da yazdı. Bazı eserlerinde Abdurrahman Nisari adını kullandı. Başlıca eserleri: *Birinci Perde* (şiirler, 1929); *Sınıf Arkadaşları* (roman, 1943); *Türk Edebiyatı Hikâye ve Roman Antolojisi* (1945); *Tevfik Fikret: Son Şiirler* (1952); *Havada Bulut Yok* (roman, 1958); *Ahmet Mithat* (1962); *Ziya Gökalp* (1963); *Pir Sultan Abdal* (1965); *Dilleri Var Bizim Dile Benzemez* (deneme, 1966); *Türk Edebiyatında Hikâye ve Roman* (2 cilt, 1965, 1967); *Karagöz* (3 cilt, 1968-1970). [M]

Nâzım el-KUDSÎ

KUDRETLİ sıf. (*kudret*'ten *kudret-li*). Güçü olan, güçlü: *Yahya Kemal eski şairlerimizin bu hevesini ne güzel hem de ne kudretli bir beyitle anlatıvermiştir* (N. Ataç). *En doğru fikirler gibi en kudretli cesaretler de sükûttan doğar* (A.Ş. Hisar). || *Esk.* Zengin, varlıklı. (M)

KUDRETSİZ sıf. (*kudret*'ten *kudret-siz*). Güçsüz, takatsiz.

◆ **Kudretsizlik** i. Kudretsiz olma hali, takatsizlik. (M)

Kudrun, en ünlü iki alman destanından biri (öteki *Nibelungen*). XIII. yy. alman edebiyatının en eski eseridir. Bir akbabanın ıssız bir adaya götürdüğü Hagen'in (İrlanda kralının oğlu) serüvenlerini Friesland kralı Hetel ile Hagen'in kızı Hilde'nin evlenmesini, Hetel ve Hilde'nin kızı, Seeland kralı Herwig'in nişanlısı Kûdrun'un kaçırılması anlatılır. Kudrun, Normandiyalı Hartmut'un eline düşer, Hartmut da Kudrun ile evlenmek istemektedir. Kız, Herwig'e sadık kalır ve sonunda nişanlısı tarafından kurtarılır. Bu şiir, efsane biçimi altında, viking seferlerinin hatıralarını taşır. (L)

KUDS i. (ar. *ḳuds*). *Esk.* Kutsallık, mukaddeslik. || Cennet. || Her türlü kötülükten arınmış olma hali, temizlik, arınmışlık. ||

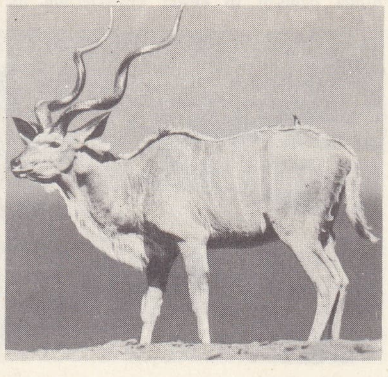

kudu

Foto. LAROUSSE

Melişhipak II'nin **kudurrusu** kalde sanatı, (M.Ö. 1200) Louvre müzesi, Paris

KUDÜS kilise

Kudüs şehri. || *Kuds-i şerif,* Kudüs şehri. || *Hazîret-ül-kuds,* cennet bahçesi. || *Rûh-ül-kuds,* İsa peygambere üflenen ruh. Cebrail. (M)

KUDSÎ sıf. Bk. KUTSÎ.

KUDSÎ (Nâzım el-), suriyeli siyaset adamı (Halep 1906). Paris üniversitesinde hukuk doktorası yaptı. Halep barosunda avukat (1930), Halep milletvekili (1936), Washington'da tam yetkili temsilci (1944-1945), dışişleri bakanı (1949), sonra, birkaç gün için başbakan oldu. Lideri bulunduğu Suriye Halkçı partisini canlandırdı, ama Suriye-Mısır birliği var olduğu sürece (1958-1961) silik kalmayı tercih etti. Ülkesi tam bağımsızlığa kavuştuktan az sonra (28 eylül 1961) Suriye cumhurbaşkanı seçildi. General Zahüriddin'in hükûmet darbesi (28 mart 1962) sırasında birkaç gün için iktidardan uzaklaştırıldı. Hapisten çıktıktan sonra (1962 nisan ortaları), 1963 müdahalesine kadar kalmak üzere, yeniden eski görevine döndü. (L)

KUDSİYAN çoğl. i. (ar. *ḳudsî* ve fars. çoğl. eki *-ān*'dan *ḳudsiyān*). *Esk.* Melekler: *Esen riyâh ona enfâs-i kudsiyan gibidir* (Tevfik Fikret). [M]

KUDSİYET i. (ar. *ḳuds*'tan *ḳudsiyyet*). *Esk.* Kutsallık, mukaddeslik: *Kudsiyeti gösteren bu şeyler / Ulviyetine delâlet eyler* (Recaizade Ekrem). || Temizlik, arınmışlık. (M)

KUDU i. (tamulca k.). At nalı biçiminde açıklık (kapı, pencere ve çatı penceresi). [En eski çağlardan beri hint mimarlığında kullanılan kudu, önceleri bir doğrama işiydi; zamanla gelişerek bir süsleme unsuru halini aldı.] (L)

KUDU i. Zool. Ensesinde kısa bir yelesi olan büyük antilop.

— ANSİKL. *Kudu*'ların burgu gibi kıvrık uzun boynuzları vardır. Afrika kudularının iki türü bilinmektedir. *Büyük kudu* (Strepsiceros kudu) omuzbaşına kadar 1,30 m yüksekliğindedir, gerdanı bol tüylü ve gelişkindir. Bu özellik *küçük kudu*'larda (S. İmberbis) görülmez; Somali ülkesinde yaşar ve Kilimancaro'ya kadar iner. Büyük kudu ise, Zambezi, Bengal ve Afrika'nın güneyine kadar uzanan yerlerde yaşar. Bk. ANTİLOP. (L)

KUDUGU, Yukarı Volta'da çevre merkezi, Abican-Nijer demiryolu hattı üzerinde; 7 900 nüf. Çırçır fabrikası. Karite yağı imalâtı. — *Kudugu seçim çevresi,* 216 000 nüf. (L)

KUDÛM i. (ar. *ḳadem*'den *ḳudūm*). *Esk.* Uzak bir yoldan gelme, bir yere ayak basma: *Şâh-i dinperver ki teşrîf-i kudûmiyle zemin / Arşa nâz eylerse istignâsı istignâ mıdır* (Nef'i). *Mekke'ye yaklaştıklarında Kureyş taifesi, Mekke'den çıkıp uzaktan Resûl-i Ekrem'in kudûmunu temaşa eylediler* (Cevdet Paşa).

◆ **Kudûmî** sıf. *Esk.* Bir yere gelme ile ilgili. (M)

KUDÛMİYE i. (ar. *ḳudūm*'dan *ḳudūmiye*). Teşk. tar. Bulunduğu yere dönen veya misafir olarak bir yere giden devlet büyüğüne karşılama töreninde sunulan armağan.

— Ed. *Esk.* Osmanlı imparatorluğu zamanında padişah ve devlet büyüklerinin bir yere gelmeleri veya gittikleri yerlerden dönmeleri dolayısıyle yazılan şiirlerin adı. (Özellikle padişahların ve devlet ilerigelenlerinin göreve başlamaları, savaşları ve kahramanlıkları hakkında yazılırdı. Bu şiirlere yanlış olarak *istikbaliye* de denirdi. İstikbaliyeler ramazan, bayram ve cülus dolayısıyle caize koparmak için yazılırdı.) [M]

KUDUR ENLİL, Kassit (Kas) kralı. M.Ö. 1270 ve 1263 yılları arasında hüküm sürdü. (M)

KUDURGAN sıf. (*kudurmak*'tan *kudurgan*). *Mec.* Azgın, mütecaviz: *Firdevs hanımda âdeta kudurgan bir cinnet başlamıştı* (H.Z. Uşaklıgil). || Çabuk öfkelenen, başkalarına saldırmak için bahane arayan.

◆ **Kudurganlık** i. Azgınlık. (M)

KUDURGANLAR çoğl. i. (*kudurgan*'dan *kudurgan-lar*). Tar. 1793'te Fransa'da aşırı devrimcilere verilen ad. Kudurganlar, Jirondenlerle mücadeleye girdiler; Robespierre karşısında yenilgiye uğrayan Jacques Raux ve Varlet eylül 1793'te tutuklandılar. Bu devrimciler bazı yeni tedbirler getirmeyi, bu arada zenginlerden vergi almayı ve bir devrim ordusu kurmayı tasarlıyorlardı. (L)

KUDURİ (Ebul Hasan Ahmed bin Muhammed), türk fıkıh bilgini (? 972 - Bağdat 1037). Muhammed bin Yahya el-Curcani'den fıkıh, Übeydullah bin Muhammed el-Cavşanî'den hadis dersleri aldı. Şâfiî fakihi Ebu Hamid el-İsferanî'ye karşı hanefî mezhebini savundu. *El-Muhtasar* (Özet) ve *Kitabül Tecrid* (Dünyadan El Etek Çekme Kitabı) adlı eserleri vardır. (M)

KUDURMAK geçz. f. (esk. türk. k.). Kuduz olmak, kuduz hastalığına yakalanmak: *Şem'i kudurmuş bir kaplan gibi bir sıçrayışta üzerine atılarak, Mürebbiyenin iki elini arkasına çevirip sımsıkı tuttuktan sonra...* (H.R. Gürpınar). *Zavallı çocuk kudurarak öldü.* || *Mec.* Son derece kızarak taşkınlıklarda bulunmak, köpürmek, hiddetlenmek: *Son sözleri işitince büsbütün kudurdu.* || Azmak, yaramazlaşmak: *Onları bahçeye toplayarak başlarına geçer, akşama kadar âdeta kudururdum* (R.N. Güntekin). || Şiddetini artırmak, tehlikeli bir hal almak: *Kudurmuş bir rüzgâr küçük pencerenin örtülmüş kapaklarına çarpıyordu* (Ömer Seyfeddin). *Deniz kudurdu.*

◆ **Kudurtmak** ettrg. f. *Mec.* Kudurmasına sebep olmak. Çok öfkelendirmek, azdırmak: *Bu davranışları arkadaşlarını kudurtuyordu. Çocukları kudurttu.* (M)

KUDURRU i. Arkeol. Eski Doğu'da Kassit devletinde yumurta biçiminde, büyük ve yassı taş stel. (Üzerinde tanrıların sembolik işaretleri ve toprağı bu tanrıların koruyuculuğuna bırakan bir yazıt bulunurdu.)

— ANSİKL. Başlangıçta *kudurru,* toprağın sahibi aynı zamanda koruyucu tanrının rahibi olduğundan, sınır taşı yerini tutuyordu; daha sonra bir çeşit mülkiyet senedi oldu ve tapınaklara konuldu; üzerinde çoğunlukla bağış yapan temsil edilmiştir. Bunlar arazi veya emlâkin belirli şartlarla belirli kimselere birtakım imtiyazlar ve vergi muafiyetiyle birlikte verildiğini bildirirdi. Kudurrulara, özellikle Kassit'ler devrinde çok rastlanır (M.Ö. II. bin). Tipik bir örnek, Melişhipak II'nin kudurrusudur (M.Ö. 1200). Bunun üzerinde, güneş tanrısı Şamaş için ışıklar, ay-tanrı Sin için hilâl, tanrı Marduk için bel, fırtına tanrısı Adad için şimşek, yazı tanrısı için demir kalem, ateş tanrısı Nusku için bir lamba görülür. Kudurrular yalnız sanat bakımından değil, dil ve sosyal teşkilât bakımından da son derece önem taşır. (LM)

KUDURUK sıf. (*kudurmak*'tan *kudur-u-k*). Kuduz hastalığına tutulmuş, kudurmuş. || — *Mec.* Azgın, saldırgan. || Yaramaz: *Kuduruk çocuk.* (M)

KUDUZ i. (esk. türk. k.). Patol. Kudurmuş bir hayvanın salyasıyle bulaşan ve vaktinde aşı yapılmadığı zaman muhakkak ölümle sonuçlanan hastalık. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Patol. *Kuduz,* insana bazı hayvanlardan, özellikle köpekten, sonra kurt, tilki, kedi, koyun, keçi v.b.den geçer. Köpekten başka hayvanlarda, koyun ve keçide kuduz seyrek görülür. Deneysel olarak tavşana, kobaya ve maymuna aşılanmıştır. Kuduz virüsü salyada bol bulunduğundan, insana geçmesi mutlaka ısırma ile olur. İnsanda kuduz bütün bulaşıcı hastalıklar gibi bir kuluçka devresi geçirir. Bu devre yirmi dört saatten birkaç aya kadar uzayabilir (bu devre içinde kuduz aşısı yapılırsa hastalığın meydana çıkması önlenebilir); bundan sonra klinik belirtiler ortaya çıkar. Belirtiler iki çeşittir: irkilme olayları (su korkusu [hidrofobi], çırpınma, öfke) ve felçler (aşırı salya akmasıyle beraber hızla ölüme götüren soğanilik felci).

Kuduz virüsünü bulmak için Pasteur'ün yaptığı araştırmalar olumlu sonuç vermedi. Daha sonra 1903'te Negri, kuduzdan ölmüş hayvanların sinir dokusunda bazı küçük cisimcikler buldu (*Negri cisimcikleri*). Negri, kuduza bunların sebep olduğunu sandı. 1924'te Manouélian ve Viola, kuduz mikrobunun birhücrelilerden *Encephalotizoon rabiei* olduğunu ve Negri cisimciklerinin sinir hücresi tarafından parçalanan bu asalağın kırıntıları olabileceğini öne sürdüler. Levaditi ve çalışma arkadaşları (1926) kuduz virüsü hakkındaki bilgileri genişleterek açıklığa kavuşturdular. Levaditi'ye göre bu virüs değişik şekillere giren bir mikrosporodidir. Levaditi buna *Glugea lyssae* adını verdi. Ona göre bu mikrobun çeşitli şekilleri vardır; süzgeçten geçebilen ve şüphesiz protein tabiatında olan virüs şekli (Remlinger, daha 1918 de böyle bir virüsten şüphelenmişti); spor şekli v.b. Bundan ötürü de kuduz değişik iki klinik tip gösterir: Negri cisimcikli yavaş gelişen *sokak virüsü* (köpek); daha kısa zamanda gelişen ve sinirlere yönelen *sabit virüs* (tavşan).

İlk defa Pasteur tarafından başlatılan ve daha sonra Calmette tarafından geliştirilen kuduz tedavisi, ısırılan kimseye tuzlu su içinde gliserinle karışık ezilmiş ve kurutulmuş kuduz tavşan omuriliği şırınga etmekten ibarettir. Kurutmanın, virüsü hastalık yapamayacak kadar zararsız hale getirdiği kabul edilir. Sonra her gün (veya iki günde bir) gittikçe daha az kurutulmuş omurilik eriyiği şırınga edilir. Böylelikle yirmi birinci güne doğru taze ve en çok mikrop taşıyan omuriliği şırınga etmeğe sıra gelir. Artık bağışıklığın sağlandığına kanaat getirilir. Bununla birlikte, kuduz belirtileri

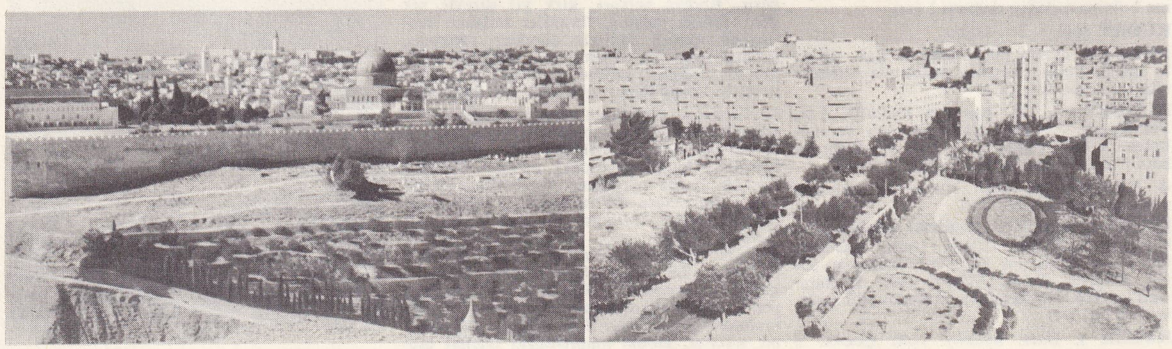

KUDÜS solda, Kidron vâdisinde musevi mezarlığı; sağda, yeni Kudüs

Foto. Giraudon, X, Viollet (LAROUSSE)

başladıktan sonra yapılan Pasteur tedavisinin etkisiz olduğu söylenmelidir. Kuduz tedavisi çeşitli bakımdan daha mükemmel bir hale getirilmiştir. 1926'da Mm. Phisalix, yılanbalığının, zehirsiz yılanın ve kirpinin kuduza karşı tabiî bir bağışıklığa sahip olduğunu ortaya çıkardı ve bu hayvanların kanında önleyici değil iyileştirici bir serum elde edilebileceği umudu doğdu.

— Vet. Kuduz, köpekte iki şekilde kendisini gösterir: *şiddetli kuduz* ve *sessiz* (veya *felçli*) *kuduz*. Kuluçka devresi sekiz günden bir yıla kadar, hattâ daha uzun sürebilir: ortalama olarak 15 ilâ 60 gündür. Kuduz önce huy değişikliği ile belirir. Bu değişiklikten daima şüphelenilmelidir. Çoğu zaman köpek daha okşayıcı daha sokulgandır: yahut yapmak alışkanlığında olmadığı şeyleri yapar: meselâ kumaşları, halıları yırtar. Bir gün gelir, sahibinin evini bir daha dönmemek üzere terkeder ve bu zaman zarfında rastladığını ısırır (özellikle diğer köpekleri). Dört beş gün sonunda bir kriz geçirerek ölür.
Sessiz kuduza tutulmuş köpek hareketsiz kalır. Zorlukla yer değiştirir. Ağzı açıktır ve çenelerini birleştiremez bu sebepten de ısırması imkânsızdır. Hayvanın, gırtlağında kemik kalmış gibi bir hali vardır. Aslında böyle bir şey yoktur ve köpeği bundan kurtarmağa çalışmak tehlikelidir. Kudurmuş bir hayvanın otopsisinde, hiç bir karakteristik yara görülmez: şüpheli hayvanın gerçekten kuduz olup olmadığı, bir tavşanın gözüne şırınga edilen bir omurilik parçasının 15 gün içinde kuduz meydana getirip getirmemesiyle anlaşılabilir. Atta kuduz, endişe hali, yutma zorluğu, ayaklarını yere sürtme ve nihayet kıç atma ve ısırma hareketleriyle kendini belli eder. Eğer kuduz felçli çeşittense, belden aşağısı tutmaz. Köpekte olduğu gibi 4 - 5 günde ölüm meydana gelir. Bu belirtiler geviş getirenlerde de hemen hemen aynıdır. Kanun, bütün kudurmuş hayvanların, ısırılmış yahut kuduz hayvanlarla temasta bulunmuş bütün kedi ve köpeklerin öldürülmesini emreder. Kuduza yakalanmış kedi ve köpekleri tedavi etmek söz konusu olamaz. Bununla beraber, Kuzey Afrika'da kuduza karşı koruyucu aşı uygulanır ve ısırılmış aşılı hayvanların tedavisi yapılır. Bu hayvanlar altı ay müddetle gözlem altında tutulur. Çoğu kere uyulmamakla beraber en iyi önleyici tedbir, özellikle başıboş dolaşan köpeklerin yakalanması ve öldürülmesidir.

◆ Sıf. Kudurmuş olan, kuduz hastalığına yakalanmış olan: *Kuduz köpek. Kuduz kedi.* ‖ Mec. Azgın. *Nasıl bilirdin! Evet, bilmesen de hakkın var, / Bırakmamış ki taş üstünde taş, kuduz canavar!* (M.Â. Ersoy). [LM]

KUDUZBÖCEĞİ blş. i. Zool. Kılkanatlılardan, tıpta yakı yapmak için kullanılan böcek. Bk. CANTHARİS. (M)

KUDUZOTU blş. i. Bot. Bk. DELİOTU.

KUDÜM i. (ar. *kudūm*). Mus. Mehter takımlarında ve genellikle mevlevî tekkelerinde kullanılan, madenî kâseli küçük iki davuldan meydana gelen usul vurma âleti.

— ANSİKL. Mus. *Kudüm*, az olarak da din dışı musikide kullanıldı. Mevlevîlerde kutsal sayılan kudüme, *kudüm-i şerif* adı verildi. Kudüm, tembal'in ilkel şekli sayılabilir. Belirli bir sese (msl. dügâh veya rast) düzenlenmesi, uygundur. Mevlevî âyinlerinde semazenler, kudümün vuruşlarına (darb) ayak uydururlar. (Bk. SEMA.) Kudüm, nakkareden büyük, kösten küçüktür. Deriye, değnekle, velveleli veya velvelesiz şekilde usul vurulur. XVIII. yy. ortalarında iyi kudüm çalanlar Evliya Çelebi'ye göre Nakkarezen Ali Çelebi, Sadık Çelebi, Üsküdarlı Salih Çelebi ve sadrazam Damad Melek Ahmed Paşanın zenci nakkarezeni idi.

◆ **Kudümî** i. Esk. Kudüm çalan kimse. (M)

KUDÜMZEN blş. i. (ar. *kudūm* ve fars. *-zen* vuran'dan *kudūm-zen*). Mus. ve Tasav. Kudüm çalan kimse. ‖ *Kudümzen başı*, mevlevî tekkelerindeki mutriphanede yapılan sema sırasında mutribi yöneten sanatçı. (M)

KUDÜS, ar. **El-Kuds**, Yakındoğu'da şehir, musevî, hıristiyan ve müslüman dinlerinin kutsal şehri. Eski şehir, İsa'nın çarmıha gerildiği Golgotha tepesi üzerinde uzanır; Constantinus zamanından beri birkaç defa yıkılıp yeniden yapılan İsa'nın mezarı bu kesimdedir. Eski şehrin aşağı kısmında *Kubbetüssahra* yer alır. Dar sokaklarında yoğun bir nüfusu barındıran eski şehre her yıl birçok hacı gelir.
İlk yapıları 1860'tan kalan yeni şehir, bugün İsrail devletinin başkentidir, hıristiyan ve musevî din kurumlarını ve İbranî üniversitesini kapsar, sanayileşme başlamıştır: inşaat malzemesi; dokumacılık; imalât metalürjisi; elmas yontma.

— Arkeol. ve Tar. *Eskiçağ'da Kudüs*. Eski adı *İliya, Jerusalem, Urişalim* olan şehre Araplar *El-Kuds* derler. Bu şehrin adı genellikle eski kaynaklarda *Beyt-ül-Makdis, Beyt-ül-Mukaddes* olarak da geçer. Bu ad ibranîce *Bethammikdaş* kelimesinin karşılığı olan «mabet» (Süleyman'ın mabedi) anlamına gelir. Kudüs'ün bulunduğu yere çok eski bir dönemde, daha Kenan çağında yerleşildi. Yabusiler II. binyılın başlarında, doğudan ve güneyden, derin Kidron ve Tiropeon vâdileriyle çevrili olan kayalık bir tepeye yerleştiler. Kidron'a dökülen Gihon'un kaynağını bir barajla tutmak için yapılmış bir su nakil tüneli, o dönemden kalmadır. İbranîler Kenan ülkesine yerleştikleri zaman, krallar, krallıklarını birleştirdiler ve Davud, Kudüs'ü bir baskınla ele geçirerek kendine başkent yaptı (X. yy. başı); tepeyi (Tevrat'ta *Ofir* adıyle geçer), özellikle tabiî bakımdan korunmadığı kuzey yönünden tahkim ettirdi. Oğlu Süleyman, krallığının dördüncü yılından itibaren (M.Ö. X. yy.) yasa levhalarının yerleştirileceği Yehova tapınağının inşaatını başlattı. Sur kralı Hiram'ın sedir ağacı kerestesi ve usta işçiler göndererek yapımına yardım ettiği bu tapınak, 50 m uzunluğunda, 30 m genişliğinde bir dikdörtgendi, bir revak (ulam), 12 m kadar yükseklikte iki bronz sütun ve birbirine geçilen iki salondan meydana geliyordu: *hekal* (veya *kutsal mahal*) [20 m uzunluğunda, 10 m genişliğinde ve 15 m yüksekliğinde]; küp şeklinde (kenarı 10 m) *debir* (veya *kutsallar kutsalı*). Bu penceresiz salona, içinde Kanun levhaları bulunan ve altınla kaplı tahtadan yapılmış iki kanatlı meleğin muhafazasındaki sandık yerleştirildi. Tapınağın içi değerli eşyalarla süslenmişti. Depo olarak kullanılan ek yapılarla çevrili tapınak, yapı bütününün (kral sarayı; taht salonu; sütunlar salonu) ancak bir kısmıydı. M.Ö. 587'de Nabukodonosor kumandasındaki Babilliler tarafından yıkılıncaya kadar, yaklaşık olarak üç yüzyıl boyunca muhafaza edildi. Yahuda kralı Hezekiel'in (M.Ö. 716-686) şehirde yaptırdığı değişikliklerin başlıcası Gihon suyunu Tiropeon vâdisindeki bir havuza («Siloe» havuzu) getirmek için açılan tüneldir. (Bk. HİZKİYA KANALI.) Akamanışlar kralı Keyhüsrev'in, babil halkının sürgününe son veren kararnamesi (538) sayesinde Kudüs'ü dönen Yahudiler, şehrin yıkıntılarını temizlediler ve 520-515 arasında, tapınaklarını eski plana göre, ama daha mütevazı süslemelerle yeniden inşa ettiler. İskender'in fethinden sonra şehir, önce Agidlerin, sonra da Selefkilerin eline geçti; tapınak M.Ö. 168'de Seleukeia kralı Antiokhos Epiphanos tarafından yağma edildi; Antiokhos, ertesi yıl tapınağı «Umutsuzluğun lânetlenmesi» dininin tapınağı haline getirerek kutsallığını bozdu. Makkabiler, uzun çabalardan sonra selefki hâkimiyetine son verdiler (M.Ö. 142). M.Ö. 63'te Pompejus'un romalı askerleri Kudüs'ü ele geçirdiler, kuşatmaya üç ay karşı koyan tapınağa girdiler ve dua eden rahipleri öldürdüler. O tarihten sonra Filistin, roma hâkimiyetini kabul etti.

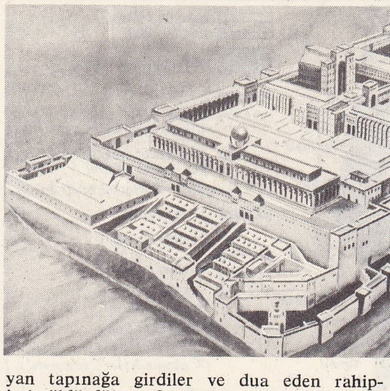

Herodes tapınağı, rökonstrüksiyon Schick'in eseri

Edom'lu Herodes, Kudüs tahtına çıkarak birçok anıt yaptırmağa, bu arada, M.Ö. 20-19'da tapınağı genişletmeğe ve güzelleştirmeğe girişti. Bütünün temel bölümleri on yılda tamamlandıysa da, inşaat tam olarak ancak M.S. 64'te bitirildi. Zeminin inişli çıkışlı oluşu, çok büyük taş bloklardan yapılmış dayanak duvarları konmasını gerektirdiği için, inşaat çok güç oldu. Yapının önündeki trapez şeklinde meydanın çevresi 1 400 m idi. Buraya sekiz kapıdan giriliyor ve bu kapılardan yabancıların girmesi yasak olan tapınağı çevreleyen, sundurmalı Gentil meydanına geçiliyordu. Tapınak, birbirine oranla daha yüksek dört kısımdan meydana geliyordu: kadınlar avlusu; erkekler avlusu; hahamlar avlusu (kurban mihrabı buradaydı); dua yeri. Dua yeri, Süleyman tapınağının üç bölümlü planına uyuyordu; önünde on iki basamak olan ulam; kokular mihrabını, adak ekmek masasını ve yedi kollu şamdanı kapsayan hekal; dua yerinden çifte perde (İncil'e göre bu perdeler, kutsal cuma günü, İsa'nın öldüğü anda yırtılmıştı [Matta, XXVII. 51]) ile ayrılan debir. Debir, tamamıyle boştu. Başhaham buraya ancak yılda bir defa (kefaret gününde) girerdi. Bu tapınak da şehir gibi, M.S. 70'te Titus kumandasında Romalıların bir ablukasından sonra tahrip edildi. Tapınağın bekçileri kahramanca direndilerse de, binayı alevler sardı ve Titus kurtarabildiği birkaç kutsal eşya ile yedi kollu şamdanı, Roma'da Titus kabartmalarında görüldüğü gibi, zafer alayında geçirtti; o tarihten beri Yahudiler gelip tapınağın yıkıntılarında (daha sonra da Herodes surunun kalıntısı olan «Ağlama duvarı»nda) ağlaşırlar. Simon Bar-Koheba yönetiminde yeni bir ayaklanma, Yahudilere M.S. 132'de Kudüs'ü yeniden işgal imkânını sağladıysa da, bu başarı kısa sürdü; Romalılar şehri kesinlikle yenerek yıktılar, tapınağın yerine heykelini diktikleri Jüpiter Capitolinus'un şerefine *Colonia Aelia Capitolina* adını verdiler.

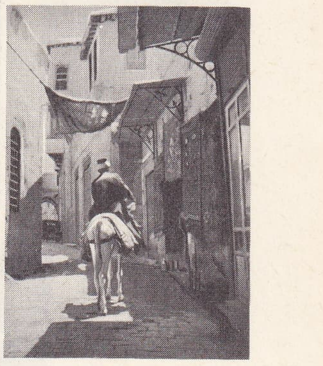

bir ara sokak

Yeni şehirde binalar, hamamlar, tiyatrolar mabetler yapıldı. Şehir, her biri bir müdür tarafından yönetilen 7 bölüme ayrıldı. Ayrıca imparator eski mabedin yerinde, başlıca tanrı olan Jupiter için bir tapınak yaptırdı. Yeni şehre Yahudilerin girmesi yasak edildi. Putperestlikten Hıristiyanlığa geçen Filistin'e ve Kudüs'e yapılan hac ziyaretleri artmağa başladı. Hacılar her memleketten geliyorlardı. İmparator Constantinus'un yaptırdığı büyük binalar yalnız hı-

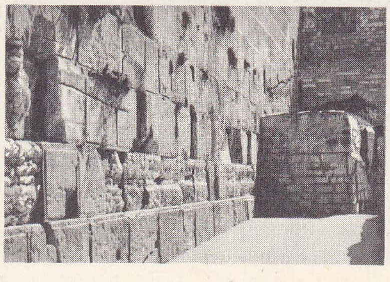

solda, Kubbetüssahra veya «Ömer camii» sağda, Ağlama duvarı

Foto. Boudot-Lamotte, Almasy, Viollet, X (LAROUSSE)

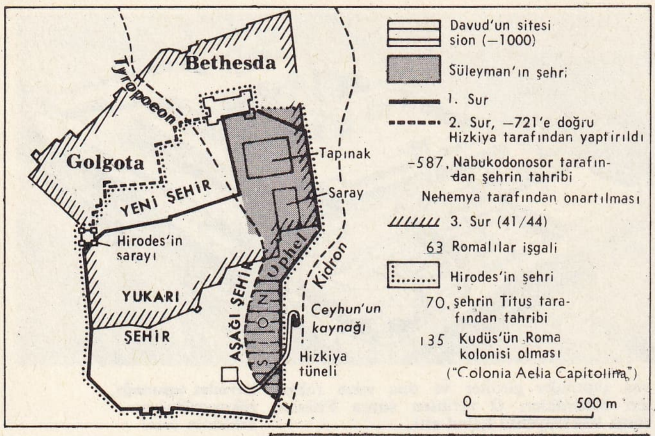

eski **KUDÜS** ▲
yeni **KUDÜS** ▶

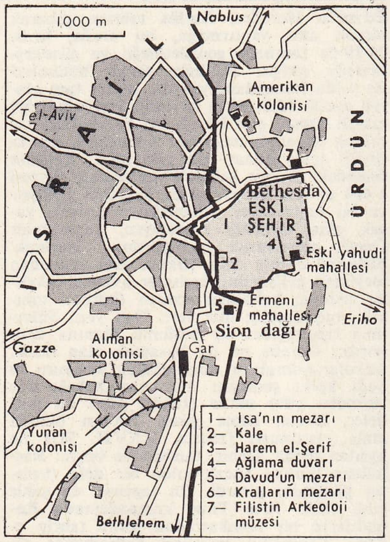

kuetzal

KUETZALKOATL

(bk. **kuyruk** maddesi)

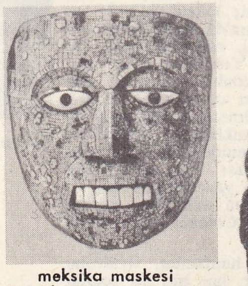

meksika maskesi
British museum, Londra

tüylü bir yılan biçimindeki Tanrı
Musée de l'Homme, Paris

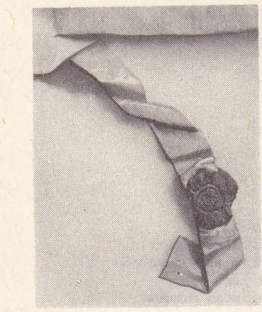

basit **kuyruk** (1347)
Fransız Tarih müzesi

kuyruk (mühürcülük)

çift **kuyruk** (1378)

ristiyanlık hatıraları ile ilgiliydi. İmparatorun, İsa'nın çarmıha gerildiği yerde inşa ettirdiği yapı (335), büyük kilise oldu. Constantinus'un oğulları, Anastasis adlı yapıyı bunun üzerinde yaptırdılar. Constantinus devrinde Yahudilere belirli bir günde şehre girerek, mabedin yerinde bulunan taş üzerinde ağlamalarına, Julianus devrinde de tapınak kurmalarına izin verildi. İmparatorun ölümünden sonra eski duruma dönüldü. Bu devirde Yahudiler dinî konularda tartışma hakkını elde ettiler. Kadıköy Ruhanî meclisi (451-453) Jerusalem piskoposluğunun bağımsız bir patriklik olduğunu kabul etti. Kudüs'ü ziyaret eden imparatoriçe Eudoksia, Stephan şerefine Silsah havuzu yanında başka bir kilise kurdurdu (460). İmparator Justinianus ülkenin her yanında kiliseler ve hastahaneler yaptırdı, şehirde büyük bir Theotokos kilisesi kurdurdu. İran saldırısı üzerine bu devir sona erdi (614). Kuşatma araçlarının yardımıyle şehre giren İranlılar, kadınları, ihtiyarları ve çocukları öldürdüler. Kiliseleri yakıp yıktılar. Kayser Heraklius'un İran'a yaptığı sefer sırasında durum değişti. Babasının öldürülmesinden sonra, 628'de tahta çıkan Kavaz Şeröe II barış istedi. İran orduları Bizans imparatorluğu topraklarını boşalttı (629). Heraklius, Suriye topraklarını koruyamayacağını anlayınca, mukaddes haç Bizans'a götürüldü (633).

● *Müslüman Kudüs*. Kudüs, Hz. Muhammed, daha Mekke'den ayrılmadan önce müslümanların birinci kıblesi olarak kabul edildi. Sonra kıble, Mekke'deki Kâbe yönüne çevrildi. Hz. Muhammed'in ölümünden sonra arap ordularının bir hedefi Fırat havzası, öteki hedefi de Filistin oldu. 634'te yapılan Ecnadin savaşında bozguna uğrayan bizans ordusu kumandanı Aretion, Kudüs'e sığındı, 636'da meydana gelen Yermuk savaşında bizans baskısı ortadan kaldırıldı. Bütün şehirler müslümanlara teslim oldu. Bu arada Kudüs de alındı. Kudüs'ün alınması hakkında birbirinden farklı iki söylenti vardır. Bunlardan en yaygın olanına göre, arap kumandanı Ebu Ubeyde aracılığıyle, 638'de Kudüslüler, halife tarafından imzalanacak bir antlaşma yapılırsa teslim olmayı kabul ettiler. Bunun üzerine Ebu Ubeyde, halife Ömer'i Cabiya'daki genel karargâhına çağırdı. Halife de alınan ülkelerde düzeni sağlamak üzere Cabiya'ya geldi. Diğer görüşe göre halife, Kudüs'ü kuşatmağa Halib bin Sabit'i gönderdi. Halkın ileri sürdüğü şartlar, halife tarafından kabul edildi. Bu şartlara göre, hıristiyan nüfusun can ve malları, kiliseleri, mukaddes haçları güven altına alınıyor, Yahudilerin bunlar arasına girmemeleri sağlanıyor, kiliselerin mesken olarak kullanılmaması ve yıkılmaması, hıristiyanların din hürriyeti kabul ediliyor, buna karşılık cizye ödemeleri gerekiyordu. Kudüs'ün fetih tarihi hakkında kaynaklar arasında bir birlik yoktur. Taberi'ye göre bu tarih 637'dir.

Bazı hıristiyan ve müslüman tarihçilere göre, hıristiyanlar için elverişli şartlar taşıyan antlaşmadan sonra halife, Kudüs'e yamalı bir elbise ile girdi. Doğruca eski mabede gitti. Orayı islâm dini için ibadet yeri haline getirdi. 670'e doğru, bu mescit 3 000 kişi alabilecek şekilde genişletildi. Muaviye, saltanatını Kudüs'te ilân ederek bu şehrin önemini artırdı. Abdülmelik de Kudüs'e Muaviye'den daha çok önem verdi. İbni Zübeyr Mekke'ye hâkim olunca, halife Abdülmelik hacca giden Suriyelilerin ona katılmasından korktuğu için, bunların Mekke'ye gitmelerini yasakladı. Mekke yerine Kudüs'te Hacer-i Mukaddes'i ziyaret etmelerini istedi. Abdülmelik bu şehre karşı duyduğu saygının bir belirtisi olarak Hz. Muhammed'in üzerine bastığı söylenen bir taşın çevresinde üzeri kubbe ile örtülü bir bina yaptırdı. Son emevî halifesi Mervan II, Filistin'de 746'da ortaya çıkan bir ayaklanmadan sonra Kudüs surlarını yıktırdı. Abbasî halifesi El-Mansur, depremde yıkılan camiyi onarttı (771). Fakat yeni bir deprem camiyi tekrar yıktı. El-Medhi ve El-Memun (813-833) zamanında cami yeniden onarım gördü.

Abbasîlerin iktidarı zayıflayınca Filistin'de siyasî karışıklıklar başladı ve Kudüs, Mısır ve Batı Asya hükümdarları arasında el değiştirdi. 878'de Tolunoğulları, 905'te Fatımîler şehri ele geçirdiler. Müslümanlar bir mescit yaparak Merkadiisa kilisesi girişinin yarısını kapattılar (936). Fatımî halifesi El-Hakim, 1009'da mukaddes mihrabın yıkılmasını emretti. Patrik Nikephoros halifeden hıristiyanların kilise harabesi üzerinde âyinlerini yapmaları için izin aldı. El-Zahir, bizans imparatoru Romanos III ile barış yaparak, El-Kiyama kilisesinin onarılmasına izin verdi. 1055'te Tuğrul Bey Fatımîlerin Filistin'deki hâkimiyetine son verdi. Atsız, Kudüs'ü, Ramla'yı ve havalisini ele geçirdi (1070). Çok geçmeden Kudüs halkı yeniden baş kaldırdığı için, Atsız da yeni bir kuşatma sonunda şehri tekrar aldı (1077). Kudüs 1091'de Sukman'a verildi. Fatımî halifesi El-Musta'li şehri ele geçirdi (1096) ve Tutuş'un oğlu, Rizvan'a karşı da Kudüs'ü korudu (1097). Fatımîlerin zaferi uzun sürmedi. Haçlılar 15 temmuz 1099'da şehre girerek müslümanları öldürdüler. Kudüs, Latin krallığının merkezi oldu. Godefroi de Bouillon, bu krallığın ilk naibi tayin edildi, ölünce yerine kardeşi Bouillon geçti (1100). Çok geçmeden, Kudüs krallığında karışıklıklar başladı. Müslümanlar, hıristiyanlar arasında çıkan karışıklıklardan faydalandı. İmadeddin Zengî ile oğlu Nureddin, haçlılar için tehlikeli oldular. Nureddin'in ölümünden sonra Suriye'ye de hâkim olan Salâhaddin Eyyubî, filistin hıristiyanlarının üzerine yürüdü. Hıristiyanları Hıttin savaşında (1187) yenerek ordusuyle Kudüs önüne geldi. Kudüs'te, kumandayı Balian de Nablus'a bırakan halk, ileri sürülen teslim şartlarını kabul etmeyerek sonuna kadar dövüşmeyi kararlaştırdı. Fakat Salâhaddin'in kalenin en zayıf olan kuzey tarafına yerleştirdiği savaş araçları surları yıkmağa başlayınca, kendisiyle anlaşma yolları aradılar. Gönderdikleri elçiler Salâhaddin tarafından birkaç defa geri çevrildi. Bunun üzerine Balian, ileri sürdüğü şartlar bu defa da kabul edilmeyecek olursa, şehir halkını ve bu arada müslüman esirlerini öldüreceklerini, mukaddes mabedin bulunduğu yerdeki bütün ibadet yerlerini yıkacaklarını bildirdi. Bu durum üzerine Salâhaddin şartları kabul etti (1187). Ancak şehir halkının kişi başına vergi ödemesi şartıyle, Kudüs'ü bırakacaktı. Bununla beraber Salâhaddin birçok fakir kimsenin vergi ödemeden şehirden çıkmasına izin verdi. Şehirden gidenler daha çok latin soylu hıristiyanlardı.

Kudüs'ün muhasara sırasında zarar gören surları, Salâhaddin'in gözetimi altında onarıldı. El-Muazzam, hıristiyanların Kudüs'ü ellerine geçirmelerinden kuşkulanarak, 1219'da buranın yıkılmasını emretti. Bu emir yerine getirildi, yalnız Merkadiisa kilisesi, Davud burcu ve Haram üzerinde bulunan camiler yıkımdan kurtuldu. İmparator Friedrich II haçlıların silâh kuvvetiyle elde edemediği Kudüs'ü diplomatik yollarla ele geçirdi. Kâmil, hiç kimsenin yardımı olmadan, Merkadiisa kilisesinde kendi kendine taç giydi (1229). Muazzam'ın oğlu, Kudüs'e saldırdı, İç kaleyi yakarak halkı teslime zorladı. Hıristiyanlar Şam'daki Salih İsmail ile anlaşarak, mukaddes şehri 1244'te bir defa daha ele geçirdiler. Bunun üzerine, Mısır eyyubî hükümdarı El-Salih Necmeddin'in yardıma çağırdığı Harizmliler şehri yağmaladılar. Mısır hükümdarı kendine karşı gelenleri Gazze yakınında bozguna uğrattıktan sonra Kudüs'ü aldı. Şehir bundan sonra müslümanlar elinde kaldı.

● *Türk hâkimiyetinde ve daha sonraki dönemde Kudüs*. Osmanlı hükümdarı Yavuz Sultan Selim 1517'de Memlûklular saltanatına son verince Kudüs de Suriye ile birlikte osmanlı hâkimiyetine geçti. Kanunî Sultan Süleyman zamanında (1520-1566) Kudüs'te yeni camiler yapıldığı gibi, olanlar da onarıldı. Kanunî'den sonra gelen padişahlar da Kudüs'e önem verdiler. XIX. yy.da Napolyon Bonapart, Filistin'e saldırarak Akkâ'yı kuşattı. Bir kısım fransız kuvvetlerini de Kudüs üzerine yolladı. Daha sonra Kudüs, Kavalalı Mehmed Ali Paşa tarafından alındı (1831). Mısır meselesinin halline kadar Mehmed Ali Paşanın yönetiminde kaldı (1840). Londra antlaşmasıyle osmanlı yönetimine bırakıldı. 1917'de Allenby kumandasındaki fransız-ingiliz kuvvetleri tarafın-

Foto. Scaïoni, Musée de l'Homme (LAROUSSE)

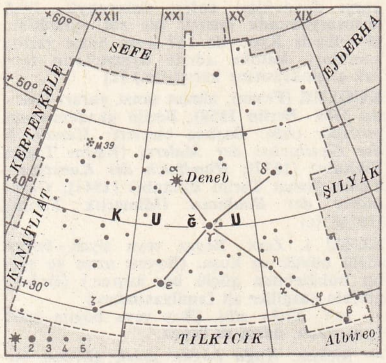

kuğu takımyıldızı

dan alınarak Britanya mandası olan Filistin'in başkenti oldu (1922). O tarihte şehirde gelişen siyonist faaliyet Yahudilerle Araplar arasında şiddetli karışıklıklara yol açtı. Birleşmiş Milletler teşkilâtı, 1949'da Kudüs'ü milletlerarası şehir olarak ilân etti. Bu karar tanınmayınca şehir İsrail devleti ile Ürdün arasında paylaştırıldı. Bu iki kesim arasında, tek temas noktası Mandelbaum kapısı olan müstahkem bir duvar yapıldı. İsrailliler kendi kesimlerinde kurdukları çok kalabalık (1964'te 187 500 nüf.) modern şehri siyasî başkentleri haline getirdiler. Ürdünlüler de birçok hacı turistin geldiği eski şehri onarmağa başladılar. Üçüncü İsrail-Arap savaşı sırasında, birkaç gün süren şiddetli çarpışmalardan sonra İsrailliler tarafından işgal edilen (haziran 1967) Kudüs, kısa süre içinde birleştirildi. İsrailliler iki kesimi ayıran duvarı yıktılar ve «Ağlama duvarı»nın bulunduğu eski şehri ilhak ettiklerini bildirdiler (28 haziran 1967). Birleşmiş Milletler bu ilhakı protesto etti (15 temmuz 1967). Papalık ise şehrin milletlerarası şehir haline getirilmesini istedi. 1965'te Bellagio'da katolik, ortodoks, protestan ve anglikan ilâhiyatçılarının yaptığı toplantı sonucunda, Kudüs'te, Yüksek İlâhiyat İncelemeleri enstitüsü kuruldu.

— ANSİKL. İkonogr. Apokalypsis'de son görüntü olan *İlahî Kudüs,* özellikle Roma'da mozaik sanatçılarının tercih ettikleri konulardan biridir (Santa Pudenziana [IV. yy.]; Santa Maria Maggiore [V. yy.]; Santa Prassede [IX. yy.]). Bu konuya, Saint-Savin-sur-Gartempe (Fransa) ve San Pietro de Civate'nin (Lombardia) fresklerinde ve Soisson'da Saint-Medard İncil mahfazasının (Millî Kitaplık) ve Aziz Augustinus'un *Tanrı Ülkesi*'nin (Prag) minyatürlerinde ve Apokalypsis'in bütün resimli örneklerinde de rastlanır. Kudüs, Hildesheim ve Aachen (ışık taçları ve Seitenstetten'deki [Avusturya] buhurdanlık gibi) bazı âyin eşyalarında da temsil edildi. (→ Bibliyo.) [L'M]

Kudüs (*Jerusalem*), Selma Lagerlöf'ün romanı (1901-1902). Birinci bölüm (*Dalarna*) İsveç'te geleneklere bağlı ve dindar İngmarsson ailesinin yaşadığı köyde geçer. Aile reisi «Büyük İngmar» ölürken oğlu «Küçük İngmar»ı ailenin geleneklerini sürdürmekle görevlendirir. O sırada yobazlık ve din sömürüsü alıp yürümüştür. Gerçek anlamda dindarlığın ancak «Kutsal Topraklar»da olabileceğini düşünen İngmarsson'lar mallarını ve topraklarını satarak Kudüs'e giderler. Eserin ikinci bölümünde (*Kutsal Topraklar*) Kudüs'te kolonideki hayal kırıklığıyle, hastalık ve ölümle dolu hayat anlatılır. İngmar, İsveç'e döner. Orada kalan eski akrabalarıyle buluşur. Romanın özü, vatan ve geleneklere, yakınlara, eşlere ve Tanrı'ya duyulan sevgidir. (L)

Kudüs Latin krallığı, I. Haçlı seferinden doğan başlıca devlet. Başlangıçta krallık olarak kurulmadı. Kudüs'ün işgalinin ertesi günü, haçlılar, patriğin şehrin hâkimi olmasına, Godefroi de Bouillon'un da İsa'nın mezarının muhafızlığına tayin edilmesine karar verdiler (1099). Fakat Godefroi'nın kardeşi ve halefi Bouillon, Pisa patriği Dagoberto'yu kendisini kral ilân etmeğe zorladı. Tancredo'nun fethettiği (1100) Celile'yi de kendine bağladı. Roma'nın, bir din devleti kurma çabalarına rağmen laik ve feodal bir rejimi kurmayı başaran Baudouin I'in yerine kuzeni Baudouin II de Bourcq geçti (1118) ve kızı Melisande'ı, Louis VII'nin ve papa Honorius II'nin öğüdüyle Anjou'lu Foulques (1131-1143) ile evlendirdi, Foulques'in iki oğlu, sıra ile kral oldular. İlk oğlu Baudouin III'ün (1143-1163) çocuğu olmadı; ikinci oğlu Amalricus I'in (1163-1174) 1185'te cüzamdan ölen bir oğlu (Beaudouin IV) ile iki kızı (Sbylle ve İsabelle) oldu. Sbylle 1185'te, baronların şiddetli muhalefetine rağmen, tahta, ülkeye yeni gelmiş yoksul bir kimse olan, kocası Guy de Lusignan'ı çıkarmayı başardı. Bu arada, Beyrut'tan (Sur 1124) Askalan'a (ancak 1153'te alındı) kadar kıyı şehirlerinin ele geçirilmesiyle krallık kurulmuştu. Krallık, Şeria ırmağına kadar bütün iç bölgeleri içine alıyor, hattâ Taberiye prensliğinde ve Maveraiürdün topraklarında ırmağı aşıyordu. Necef çölü, Latinlerin kontrolu altındaydı. Fakat Şam'ı ele geçirme denemeleri, özellikle 1148'de, başarısızlıkla sonuçlandı. Kral Amalricus I'in sağladığı Bizans yardımına rağmen, Mısır'ı ilhak teşebbüsleri, Salâhaddin Eyyubî'nin Mısır'ı ele geçirmesinin, sonra da Şam'a ulaşmasının (1174) önüne geçemedi. Bu birleşme Frankların yayılmalarına son verdi. Maveraiürdün senyörü Renaud de Chatillon'un müslüman kervanlarının yollarını keserek antlaşmalara uymaması 1187'de bir savaşa yolaçtı. Kral Gui, Hıttin'de ordusuyle kuşatılarak esir edildi. Salâhaddin Eyyubî böylece Montferrato'lu Konrad'ın savunduğu Sur şehri dışında, bütün krallığı ele geçirdi. Serbest bırakılan Guy, Konrad ile çatıştı ve bu arada Akkâ'yı kuşatmağa karar verdi. Uzun bir muhasaradan sonra, şehir müslümanlardan alındı (1191). Akkâ, italyan ticaret acenteleri ve canlı ticareti sayesinde, yüzyıl boyunca, krallığın başlıca şehri oldu. Sbylle'in ölümünden (1190) ve Guy de Lusignan'ın ortadan kaldırılmasından sonra krallık, Amalricus I'in kızı kraliçe İsabelle'in (1192-1205) son üç kocasına (Montferrato'lu Konrad [1192]; Champagne'lı Henri [1192-1197]; Lusignan'lı Aimery II [1197-1206]) geçti. Montferrato'lu Marie (1206-1212) hükümdarlığı Philippe II Auguste'ün kendisine koca olarak seçtiği Brienne'li Jean'a devretti: Jean'ın kızı Brienne'li İsabelle, 1222'de imparator Friedrich II ile evlendi. Friedrich II, birçok haçlı ve bir mısır seferiyle elde edilemeyen bir şeyi diplomatik yollarla gerçekleştirdi: Kudüs'ün kendisine bırakılması (1229). Fakat, Friedrich II'ye düşman olan baronlar, temsilcilerini önce Akkâ'dan (1232), sonra da Sur'dan (1243) kovdular. Bununla birlikte oğlu Konrad II'nin (1228-1254), sonra da Konradin'in (1254-1268) krallığını tanıdılar. Kıbrıs Lusignan'ları (Guy, 1192'de Arslan Yürekli Richard'ın fethetmiş olduğu Kıbrıs krallığını, Templier şövalyelerinden satın almıştı); 1268'de yerlerine tahta çıkana kadar, bu iki kral namına naip gibi davranıyorlardı. Fakat tahtta hak iddia eden bir kadın, haklarını Anjou'lu Charles'a sattı. Charles, Akkâ'yı 1277-1286 arası işgal etti. Bu şartlar altında krallık yetkisinin uygulanması hemen hemen imkânsız hale gelmişti. Çıkan iç savaşları, çok kalabalık olan italyan kolonileriyle Templier ve Hospitalier şövalyeleri arasında patlak veren anlaşmazlıklar, büsbütün artırdı. Elinde ancak kıyı şehirleri kalan krallık, çok ustaca bir siyaset oyunuyle, iç bölgelerin büyük bir kısmını tekrar işgal etmeyi başardı. Fakat Harizmşah devletinin istilâsı sırasında Gazze (1144) bozgunu bu genişlemeye son verdi. Aziz Louis IX'un ve öbür haçlıların çabalarına ve Moğollarla yapılan anlaşmalara rağmen, Mısır sultanları birçok bölgeyi geri aldıktan sonra (1263-1272), 1291'de Akkâ ve Sur'u da Kolomböncesi dönemin tanrısı. Efsaneğundan geriye ancak, Sicilya ve Kıbrıs krallıklarının, gösteriş olarak kullanmağa devam ettikleri, krallık unvanı kaldı. (L)

KUESTA i. (isp. k.). Jeomorfol. Bk. TABAKA *basamağı.*

KUETZAL i. Zool. Parlak yaldızlı yeşil renkte, kırmızı karınlı kuş; kuyruğundaki örtü telekleri çok uzun ve yumuşaktır. (Kuetzal [*Pharomacrus antisianus*] Meksika ve Guatemala'da dağlık ormanlarda yaşar; bu bölgedeki eski yerli medeniyetlerin sembol olarak seçtiği bu kuşun tüyleri elbiselere takılırdı.) [L]

KUETZALKOATL («Kuş-yılan»), Meksika'da Kolomböncesi dönemin tanrısı. Efsaneye göre Tula Toltekleri'nin kralı idi. Beyaz derili olduğu sanılır. Büyücü Tezkatlipoka'nın gazabına uğrayan Kuetzalkoatl'ın serüvenlerinin hikâyesi, X. yy.daki bir istilânın efsaneleşmiş anlatımı olabilir. Kral kaçar ve gemi ile doğu yönünde yola çıkar; Aztekler bu efsaneyi Toltek'lerden almışlar, Meksika'nın İspanyollar tarafından istilâsı sırasında da kralın geri döndüğünü sanmışlardır. Tabiata can veren hava ve su tanrısı Kuetzalkoatl, bazen maskeli bir ihtiyar, bazen Kuetzal'ın tüylerini taşıyan bir yılan biçiminde gösterilirdi. (L)

KÛF i. (fars. *kûf*). Zool. *Esk.* Baykuş. (M)

KUFE i. (ar. *kûfe*). Denizc. İçi ve dışı ziftle kaplı yuvarlak sepetten yapılmış bir çeşit sandal. Bu sandala sadece Fırat nehrinde rastlanır. (L)

KÛFE, Irak'ta (Kerbelâ ili) şehir, Fırat'ın kolu Şat-el Hindiyye kıyısında; 15 000 nüf.

● *Tarih.* Kadisiye savaşından sonra Araplar, yeni ele geçirdikleri Suriye'yi hâkimiyetleri altında tutmak için, halife Ömer'in emriyle burada müstahkem bir karargâh kurdular. Bu karargâh Kûfe'nin çekirdeği oldu. Buna karşılık eski başkent Ktesiphon yıkıldı. Lahmi hükümdarlarının oturduğu yer olan Hira da önemini yavaş yavaş kaybetti. Saad ibni Ebi Vakkas tarafından kurdurulan Kûfe'nin kuruluş tarihi hakkındaki bilgiler birbirini tutmaz (638, 639, 640). Kûfe'nin önemi, Arapların Doğu'daki fetihleriyle arttı. Kûfe'deki askerî başbuğ, aynı zamanda ilin mülkî âmiri ve halifenin vekiliydi. Basra ve Kûfe şehirlerinin ayrı valileri vardı. Bazen Basra'nın yönetimi Kûfe'ninki ile birleştirildi. Araplar için olduğu kadar, onlara boyun eğen İranlılar için de Kûfe'nin önemi büyük olduğundan, nüfusu hızla arttı. Arap askerlerinin ailelerinden başka, çoğu iranlı olan satıcılar, sanatçılar buraya yerleşti. Başlangıçta karargâhta yalnız çadırlar, ilkel meskenler, bir cami ve birkaç bina vardı. Fakat zamanla kerpiç binalar yapıldı. Vali Ziyad bin Abihi zamanında, tuğla evlerle gerçek bir şehir kuruldu (670). Kûfeliler arasında önemli yazarlar, bilginler yetişti.

Halifeliğin son altı yılında Ömer, Kûfe valilerini üç defa değiştirmek zorunda kaldı. Halife Osman'a karşı hazırlanmakta olan ayaklanma Kûfe'de patlak verdi (655). Bir yıl sonra Ali «Cemel vak'ası» sonucunda düşmanlarını yenince, Kûfe'ye gitti. Bu durum şehrin hilâfet merkezi olacağı söylentilerine yolaçtı. Fakat Ali Muaviye ile yaptığı Sıffin savaşını hakem olayı ile kaybedip Sıffin sahrasında Muaviye ile çatışınca, ıraklı kuvvetler Suriyelilerin hilesine kandılar. Ali, zaferi kazanmak üzereyken işi hakemlere bırakınca başarı kazanamadı. Hariciler kendisinden ayrıldılar. Ali'nin 661'de öldürülmesi üzerine, Kûfeliler Muaviye'yi halife tanıdılar. Yeni halifenin valileri Ziyad bin Abihi ve oğlu Ubeydullah, Irak halkını baskıyle yönettiler. Hüseyin bin Ali, Irak'taki taraftarlarının çağrısı üzerine Mekke'den Kûfe'ye hareket etti. Bu yüzden Ubeydullah, sert tedbirler alarak Kûfelilerin ayaklanmasına engel oldu. Hüseyin Kerbelâ'da öldürüldü (680 ekim); fakat ikinci emevî halifesi Yezid I'in ölümünden sonra, iç savaş yeniden başladı. Ali'nin en küçük oğlu Muhammed bin el-Hanefî, kûfeli şiîlerin başına geçmek istemediği için, Kûfeliler Abdülmelik'e karşı ayaklanan Abdullah bin Zübeyr'in tarafını tuttular. 685'te Muhtar, Kûfe'yi ele geçirdi. Şiîliği kabul etmeyenlere baskı yapıldı; şehrin arap hal-

kufe

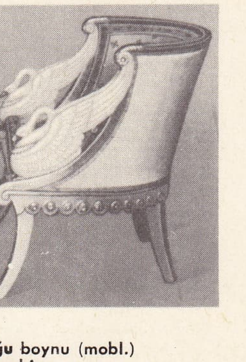

kuğu boynu (mobl.) Josephine de Beauharnais'nin koltuğu Malmaison şatosu, Fransa

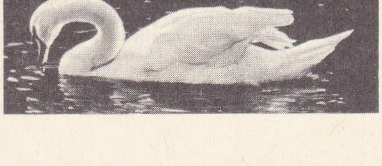

kuğu

Foto. LAROUSSE

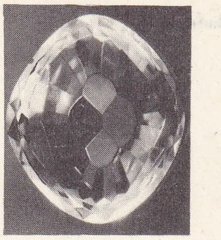

Kûh-i Nur

kı, Abdullah bin Zübeyr'in kardeşi Muzab bin Zübeyr'i yardıma çağırdı. Kûfe yakınlarında, Harura'da yapılan bir savaşta Muhtar yenildi ve öldürüldü (687). Muzab, Emevîlerle yaptığı bir savaşta ölünce (691), halife Abdülmelik hiç bir engel ile karşılaşmadan, şehre girdi. 694-714 Arasında bütün Irak'ın yönetimi Haccac bin Yusuf'a geçti. Haccac, her türlü direnişi kırmak üzere, Vasıt'ta yeni bir karargâh kurdu. Buradan hem Kûfe'yi, hem de Basra'yı kolayca yönetiyordu. Halid bin Abdullah el-Kasri'nin uzun süren valiliği (724-738) sırasında, Irak genellikle barış içinde yaşadı. Fakat 745'te Haricîler Kûfe'yi ele geçirdiler. Halife Mervan II'nin kuvvetleri, ancak iki yıl sonra, burayı geri alabildi. Az sonra Abbasîler ortaya çıktı. Emevîlerin Horasan valisi Nasr bin Seyyar Abbasîler'e yenildi. Uzun süreden beri, gizlice hazırlanan ayaklanma 749'da Kûfe'de patlak verdi. Abbasîler şehri kolaylıkla ele geçirerek kendilerine merkez yaptılar. Kûfe, 20 yıla yakın bir zaman da devletin başkenti olarak kaldı. Abbasî hükümdarları bazen Kûfe'de bazen Haşimiye'de otururlardı. Halife El-Mansur tarafından ikinci başkent olarak, Bağdat'ın kuruluşundan sonra, Kûfe'nin önemi azaldı. Şehir bir süre daha önemli bir askerî merkez olarak kaldı. 815'te Ali'nin soyundan Muhammed bin İbrahim veya İbni Tabataba, Kûfe'de halifeliğini ileri sürdü. Bunun üzerine vali şehirden kovuldu. Tabataba o yıl öldü; fakat yolaçtığı ayaklanmalar güçlükle bastırılabildi. El-Mustain devrinde Kûfe'de, yine Ali taraftarları yüzünden karışıklıklar çıktı. Bunlardan Yahya bin Ömer, halifeye karşı ayaklandı (865). Vali kaçmak zorunda kaldı. Ayaklanma bastırıldı. Şehirde az sonra yeni bir karışıklık daha çıktı; fakat uzun sürmedi. Yine Ali'nin soyundan Ali bin Zeyd, halifeliğini ileri sürerek valiyi şehirden kovdu (870). Kendisine karşı gönderilen hükûmet kuvvetleri kumandanı El-Şah bin Mikal'i yendiyse de, başka bir ordunun yaklaştığını öğrenince, Kûfe'yi boşaltmak zorunda kaldı. Batı Irak ve Suriye Karmatîlerin saldırısına uğradığı sırada Kûfe de yakılıp yıkıldı. Karmatîler 906'da şehre girdiler. 925'te şehir ünlü karmatî reisi Ebu Tahir tarafından alınarak yıkıldı. Bu türlü yağmalar iki defa daha tekrarlandı (927 ve 937). 945'te başkent olan Bağdat'ı alan Büveyhîler şiî olmaları dolayısıyle, Kûfe'ye ilgi gösterdiler. Bunların zayıf düşmesi, Kûfe'nin de çökmesine yolaçtı. 986'da Karmatîler Kûfe'yi yeniden ele geçirdiler ve 11 yıl sonra Bahaüddevle, Kûfe ile daha birkaç şehri Ukaylîlerin reisi El-Mukalled bin el-Musayyib'e verdi. Daha sonra burası Beni Mezyed'e geçti. Ukaylîler 1102'de Kûfe'nin kuzeyinde Hilla'yı kurunca eski başkent önemini kaybetti. Bu bölgeyi 90 yıl sonra gören İbni Cubeyr zamanında eski surlar yıkılmış, Kûfe de gerilemeğe başlamıştı. Moğollardan sonra, Kûfe zamanla unutuldu. Daha sonraki devirlerde artık iyice gerileyen şehirde Ali'nin yaralandığı büyük camiden de yalnız dört duvar kaldı. (M)

KÛFÎ sıf. (şehir adı *Kûfe*'den ar. *kûfî*). *Esk.* Kûfe şehri ile ilgili.

◆ i. Hat. Arap yazısının dik, sert ve köşeli olan eski biçimi.

— ANSİKL. Hat. Bu yazı biçimi, Kûfe şehrinde geliştiği için *kûfi* adını aldı. Arap yazısının asıl kaynağı, Sina'da yaşayan Nabatî'lerin yazısıdır. İlk kûfi yazılar bunu gösterir niteliktedir. Arap yazısıyle ilgili en eski belgeler, Suriye'nin güneyinde bulunan ve 512'de üç dille (Yunanca, Süryanice, Arapça) yazılmış Zebdani kitabesiyle, Leca'da bulunan ve 568'de Yunanca ve Arapça yazılmış Harran kitabesidir. Nabâtî yazısının V. ve VI. yy.da kûfiye döndüğü sanılmaktadır. Kûfe şehri, Bağdat'ın kuruluşuna kadar bir bilim ve siyaset merkezi olarak kaldı (130 yıl kadar); bu sebeple yazı da burada gelişti. İslâmlığın ilk devirlerinde kûfi, Irak'tan güneye indi, Arap yarımadasında da yayılarak Dört Halife ve Emevîler devrinde ve Abbasîlerin ilk dönemlerinde bütün islâm ülkelerinde kullanıldı. X. yy.da kûfi yazı, yerini sülüs ve nesih yazıya bırakmağa başladı; fakat bir süsleme aracı olarak bütün islâm ülkelerinde XVIII., XIX. yy.a kadar, özellikle İran ve Türkistan'da tarihî yazılarda kullanıldı.

İlk kûfi, sert ve köşeli bir nitelik taşır. Kur'anların yazılmasında kullanılan kûfide ise bir yuvarlaklaşma olduğu görülür. *Köşeli kûfi*, anıtlarda, az çok yuvarlak nitelik taşıyan kûfi de kitapların yazılmasında kullanıldı. *Yuvarlak kûfi*'nin, dik ve köşeli kûfiyle birlikte geliştiği söylenebilir. Kûfiyle yazılan ilk eserler, Kur'an'lar, kitabeler, paralar, hukukî ve resmî belgelerdir. İran'ın alınmasından sonra bu yazı, bitki motifleri, özellikle anıtlarda kullanıldı. Gazneliler devrinden kalma bazı yapılardaki yazılar buna örnektir. Bu hat türüne, çiçeklerle süslenmişse *çiçekli*, bitkisel yapraklarla bezenmişse *yapraklı* kûfi adı verilir. Zamanla bu kûfi, batı islâm ülkeleri, Suriye, Mısır ve Anadolu'ya geçerek yayıldı. Değişik görünüşler gösteren kûfi, üçe ayrılabilir: a) dik köşeli kûfi; b) az çok yuvarlaklık gösteren kûfi (Kur'an'ların yazılmasında kullanılırdı); c) süslü kûfi (çiçek ve yaprak motifleriyle süslüdür). Anadolu Selçuklu devrinde, kûfinin az kullanıldığı görülür. Osmanlılar ise bu yazıya önem vermediler; onun yerini sülüs ve celî sülüs denen yazı türleri aldı. (M)

KUFİ çayı (veya **HAMAM çayı**), İçbatı Anadolu'da Büyük Menderes ırmağının kaynak kollarından biri; uzunluğu 82 km. Küçük Sincan ve Sandıklı ovalarında toplanan derelerin birleşmesiyle *Hamam çayı* adını alır. Akdağ'ın batısından geçerek Çivril ovasına girer; Büyük Menderes'in Dinar'dan gelen öteki koluyle birleşir. (M)

KÛFİYUN i. (şehir adı *Kûfe* > ar. *kûfî* > *kûfiyyûn*'dan). *Esk.* Arap gramercilerinin ayrıldığı iki büyük koldan Kûfe şehrine mensup olanı. (Öbür kol *basîriyun*'dur.) [M]

KUFL i. (ar. *kufl*). *Esk.* Kilit. ‖ *Kufl-i rumî*, asma kilit. ‖ *Kufl-ger*, çilingir. ‖ *Kufl-küşâ*, maymuncuk. (M/G)

KUFRA, ar. **Kufara**, ital. **Cufra**, Libya'da vaha, Trablus şehrinin güneyinde; 6 200 nüf. Merkezi *El-Cof*. 300 km uzunluğundaki vahanın başlıca bölümleri şunlardır: güneybatıda *Rebiana;* güneydoğuda *Kebabo;* ortada *Breyma;* kuzeybatıda *Tazerbo;* bunun kuzeyinde *Zıngın*. Toplam yüzölçümü 17 842 km² olan vahalar, «serir» denen ovalarla birbirinden ayrılır. Dağların sırtları masa biçimindedir. Akarsu bulunmaz; fakat birçok yerde kuyular açılmıştır. Yeraltı suları çukur bölgelerde tuzlu bataklıklar, hattâ devamlı göller meydana getirir. Tahıl, sebze, meyve (özellikle hurma).

— Tar. Vahada yaşayan putperest Tubu'ların hâkimiyetine, 1730'da Zaviya ve Hassuna kabileleri son verdi. 1812-1813'te Trablus valileri tarafından yönetilen Kufra XIX. yy. ortalarında ıssızlaştı; aynı yüzyılın ikinci yarısında bir tarikat kuran Senusîler buraya yerleştiler ve El-İstat zaviyesi kuruldu. Bu tarikatın kurucusunun oğlu Sidî Muhammed el-Mehdi'ye, Abdülhamid II, miralay Sadık Beyi gönderdi. 1911'den sonra Trablus ve Bingazi'nin İtalyanların eline geçmesi üzerine Kufra'daki Senusîler ayaklandılar. Bir süre sonra İtalyanlar tarafından işgal edilen (1931) vaha, İkinci Dünya savaşında İtalya'nın yenilmesi üzerine Libya topraklarına katıldı. (ML)

KUFSTEİN, Avusturya'da (Tirol) şehir, İnn ırmağı kıyısında, Alman sınırı yakınında; 11 000 nüf. Turizm ve kış sporları merkezi (503 m yüksl.). Geroldseck kalesi (XIII. yy.). 1931'de açık havada kurulan *Heldenorgel* («Kahramanlar orgu»). Oluklu saç fabrikası. Cam fabrikası. Kayak fabrikası. (L)

KÛFTE sıf. (fars. *kûfte*). *Esk.* Ezilmiş, dövülmüş: *Neden olduk bu kadar kûfte-i pây-i melâl / Dilimiz ferş-i reh-i hâhiş-i câh eylemedik* (Nabi). ‖ İ. Küfte. Bk. KÖFTE. (M)

KUFU. Bk. KEOPS.

KUGE i. 1600'den sonra *şogun*'ların buyruğu altına girmiş olan imparatorluk sarayı soylularına verilen ad; bunları toprak aristokrasisini meydana getiren *dymyo*'lardan ayırmak gerekir. (Kuge'ler kendilerini bütün siyasî haklarından yoksun bırakarak göstermelik haline getiren şogun rejimine karşı duydukları nefret dolayısıyle, 1868 restorasyonunda önemli bir rol oynadılar. O yıllarda Kyoto'da 187 kuge ailesi vardı; sonraları, *kasoku* adıyle dymyo'ların toprak aristokrasisine karıştılar.) [L]

KUGLER (Franz), alman sanat yazarı (Stettin 1808 - Berlin 1858). Berlin akademisinde profesör oldu. Başlıca eserleri: *Handbuch der Geschichte der Malerei* (Resim Tarihi Elkitabı) [1837]; *Handbuch der Kunstgeschichte* (Sanat Tarihi Elkitabı) [1841]; *Geschichte der Baukunst* (Mimarlık Tarihi) [1856]. (L)

KUĞU i. Zool. Beyaz veya siyah - beyaz tüylü büyük su kuşu. (Boynu uzun ve eğilip bükülebilen güçlü bir kuştur.) [Ördekgillerin kazgiller alt familyasından.]

— DEY. *Kuğu gibi.* [Boy veya boyun için] İnce, uzun, narin ve beyaz.

— Mekan. *Kuğu boynu presi*, gövdesi bir kuğu boynu biçiminde olan, küçük ve orta güçlü, kesme veya derin çekme presi.

— Meteorol. *Kuğu fırtınası*, nisan ayının beşinde sürekli ve hızlı olarak esen yaz fırtınasının adı.

— Mobl. *Kuğu boynu*, Ampir ve Restorasyon devri mobilyasında sık görülen süsleyici unsur.

— ANSİKL. Zool. *Kuğu*'nun örnek tipi, süs kuşu olarak yetiştirilen *sessiz kuğu*'dur (Cygnus olor). Bu kuğu, dibinde siyah bir kabarcık bulunan turuncu gagasıyle öteki türlerden ayrılır; anayurdu Doğu Avrupa'dır: boyu 2 m'yi, kanat açıklığı 3 m'yi bulur; kavgacı, hattâ çocuklara sataşan bir kuştur; eti yenmez.

Kabarcıksız siyah ve sarı gagalı *ötücü kuğu* (C. cygnus) ile ona benzeyen fakat daha küçük olan *Bewick kuğusu* (C. Bewick), Avrupa ve Asya'nın kuzeyinde yaşar, bazen kışın güneye iner. Kuzey Amerika'da da bunlara yakın türler bulunur. Avustralya'da kanatlarının bir kısmı kara, gagası pembe *kara kuğu* (C. atratus); Güney Amerika'da, gagası üzerinde kırmızı bir kabarcık ve boynunda siyah tüyler bulunan, ondan daha küçük, beyaz renkli *karaboyunlu kuğu* (C. melanocoryphus) yaşar.

Yabanî kuğu'lar tatlı sularda yaşar, bitkilerle ve küçük su hayvanlarıyle beslenir, karaya yumurtlar ve çok iyi kuluçka olur. Bir tehlike karşısında kendisini çok iyi savunur. Uçuşu güçlüdür, ama havalanabilmek için suda uzun süre hız almak zorundadır. (LM)

KUĞU i. (lat. *Cygnus*). Kuzey yarıküre takımyıldızı; başlıca yıldızları Samanyolu içinde büyük bir haç çizer. Bu takımyıldız, çıplak gözle görülebilen elli kadar yıldızdan meydana gelir; en parlağı olan α yıldızına *Deneb**, β yıldızına da *Albireo** adı verilmiştir. Ayrıca bu takımyıldızda, oldukça çok sayıda çiftyıldız ve yıldız toplulukları bulunur. Bunlardan biri olan *Kuğu* 61, Yer'e uzaklığı ölçülen ilk yıldızdır: bu uzaklık 11 ışık yılıdır. Bu takımyıldız, kanatlarını açmış bir kuş şekline benzetilebilir. Samanyolu, Kuğu takımyıldızının yüksekliği boyunca, oldukça kesif yıldızlararası bir madde bulutunun uzantısıyle iki ayrı kola bölünür. (L)

Kuğu, solo bale; müzik: Saint - Saëns; koreografi: Michel Fokine. İlk defa 1905 yılında Petersburg'da oynandı. Bu temsillerin yıldızı Anna Pavlova, kuğu kuşunun yalnızlık içinde ölüşünü, sade ve etkili bir biçimde canlandırdı. Bu dansa bazen *Kuğunun ölümü* de denir. (L)

Kuğu Gölü, üç perde ve bir prolog'lu dramatik ve masalsı bale; libretto: V. B. Begiçef ve V. Geltser, müzik: Çaykovski. İlk temsilleri 1877'de önce Reisinger, sonra Marius Petipa'nın koreografisiyle Moskova'da verildi. (L)

KÛH i. (fars. *kûh*). *Esk.* Dağ: *Dâmen-i kûha doğru gittikçe / Bir güzergeh göründü nûrânî* (Muallim Naci). ‖ *Kûh-beden*, dağ gibi iri yapılı: *Nâgehân oldu karşıdan peyda / Bir sürü çârpâ-yı kûh-beden* (Tevfik Fikret). ‖ *Kûh-ciğer. Mec.* Yürekli, cesur, yiğit. ‖ *Kûh-ken*, dağı kazan ve delen. *Teşm. yol.* Ferhat: *Gönül tekmil-i fenn-i aşk eden üstâd-ı kâmildir / Anın yanında kimdir Kûhken Mecnun ne câhildir* (Baki). ‖ *Kûh-nümûn* (veya *kûh-peyker*), dağ gö-

Foto. LAROUSSE

rüpüşlü, iri yapılı. ‖ *Kûh-pâre,* dağ parçası. Kuvvetli at. ‖ *Kûh-pâye,* dağlık yer. ‖ *Kûh-püşt,* kambur. ‖ *Kûh-vâr,* dağ gibi, gösterişli, iri. ‖ *Kûh-ten,* dağ gibi iri: *Arap minare misâl bir dîv-i kûhten olmakla* (Naima). ‖ *Kûh-i ateş-feşân,* ateş saçan dağ, yanardağ. ‖ *Kûh-i celîl,* Nuh peygamberin evinin bulunduğu dağ. ‖ *Kûh-i Kaf,* Kafdağı. *Mec.* Erişilemeyen yer. ‖ *Kûh-i revende,* çok iri yapılı at. ‖ *Kûh ü deşt,* dağ ve çöl. Her taraf, her yer.

◆ **Kûhî** sıf. *Esk.* Dağla ilgili, dağa ait. ‖ *Şükûfe-i kûhî,* dağ çiçeği.

◆ **Kûhistan** i. *Esk.* Dağlık yer, dağlık bölge: *Diyâr-ı Rum'da bir karye vardır / Anın etrafı kûhistâna benzer* (Hayalî).

◆ **Kûhsâr** i. *Esk.* Dağlık yer, dağ başı: *Sünbüllerini matem edüp çözsün ağlasun / Dâmâne döksün eşk-i firâvânı kûhsâr* (Baki). [M]

KÛHAN sıf. (fars. *kûhân*). *Esk.* Kambur. ‖ i. Eyer, semer. ‖ Bazı hayvanların sırtındaki hörgüç. ‖ *Kûhân-dâr,* sırtında kamburu olan. Eyerli (at). [M]

KÛH dağı, Doğu Anadolu'da, Van'ın doğusunda dağ; 2 850 m. İkinci zaman fliş ve kireçkayaları ile karışık metamorfik kayaçlar. Dağın doğu ucunda *Akgöl,* batı ucunda *Keşiş gölü* vardır. Kuzey ucunda Kazan dağı (2 890 m) yükselir. (M)

KÛHE i. (fars. *kûhe*). *Esk.* Dağ. ‖ Eyer, semer. ‖ Dağın tepesi gibi sivri ve kubbe biçiminde olan şey, hörgüç. ‖ Saldırma, hücum etme. (M)

KÛH-İ BABA («Dağların babası»), Afganistan'da kütle, Hindukuş'un batı uzantısı; karları Hilmand'ı, Ceyhun'un güney kollarını ve İndus'un batı kollarını besler; 5 140 m. (L)

Kûh-i Nur («ışık dağı» anlamında fars. k.). Ünlü elmas; ilkin moğol hanına aitti, daha sonra Lahor kralı Runjet-Sing'e geçti; şimdi İngiltere tacının elmasları arasında yer alır. (Ağırlığı, yontulmadan önce 800 kıratlı; acemice yontulması ağırlığını 279 kırata düşürdü.) [L]

KÛHİSTAN, İran, Pakistan, Afganistan ve Hindistan'daki bazı dağlık bölgelere İranlıların verdiği ad.

1. *Horasan Kûhistanı,* oldukça dağınık vahaların yer aldığı, Nişapur, Herat, Sistan, Kirman gibi medeniyet merkezleriyle çevrili dağlık bölge. Kûhistan, bu şehirlere eski kervan yollarıyle bağlıdır ve özellikle Kirman ile Horasan arasındaki transit ticareti bakımından önemlidir. Halk çoğunlukla bağımsız beylerin hâkimiyeti altında yaşar; Horasan'a bağlı sayılması, Nişapur ve Herat merkezlerine yakın oluşundan ileri gelir. Merkezi *Kayin;* öteki yerleşme merkezleri (vahalar): *Turşiz; Cam; Cunâbâd* (esk. *Yunabid*); *Hyaf* (esk. *Zavzan*) ve *Tun.*

● *Tarih.* İslâmöncesi devir hakkında elde bilgi yoktur. Araplar bu bölgeyi ilk defa Halife Ömer zamanında ele geçirdiler (403). Bu sırada bölge Eftalitlerin elinde bulunuyordu. Daha sonra halife Osman'ın kumandanlarından İbni Amr halkın Ömer ile yaptığı anlaşmayı bozdu ve öncü kuvvetler Eftalitlerle yeniden savaşarak Kûhistan'ı yağma etti. Bir süre sonra Kûhistanlılar Karen adlı birinin önderliğinde ayaklandı. Bu isyanı İbni Hazim bastırdı. 671'de Araplar ülkeyi kesin olarak topraklarına kattılar ve Kûhistan, Horasan eyaletine (ve merkezi Nişapur olan Abarşehr vilâyetine) bağlı sayıldı. IX. yy.da Tahirîlerin, daha sonra da Saffarîlerin hâkimiyetine geçti. Bu dağlık yerler İslâmlığın yayıldığı yıllarda ülkelerinden çıkarılan Zerdüştlere, Selçuk-

Gerard KUİPER

kukla

el **kukla**sı (ibiş) ve ipli **kukla** (palyaço), [Metin And arşivi]

XVIII. yy.da araba **kukla**sı (Metin And arşivi)

kuklalar

dev **kukla** (XVIII. yy.) [Metin And arşivi]

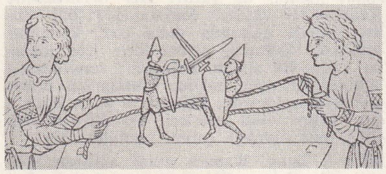

Ortaçağ

eldivenli

ipli (XVIII. yy.)

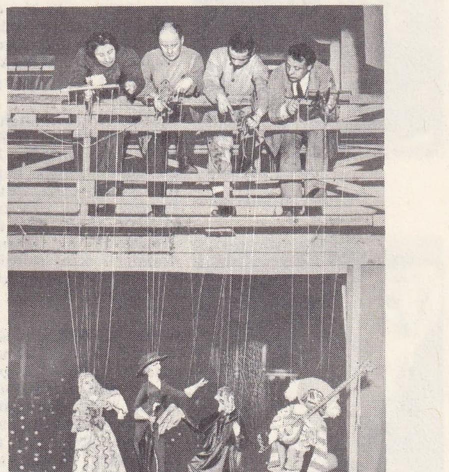

sağda, Podrecca'nın **kukla**ları

Foto. Hürriyet arşivi (MEYDAN) ; LAROUSSE

Ku Klux Klan

lular devrinde de İsmailîlere sığınak oldu. Bu yüzden İsmailîlere *el malahidat el kûhiya* dendi.
Moğollar İsmailîlerin çoğunu öldürerek Kûhistan'ı tahrip ettiler. Sonraki yüzyıllarda, ülke karışıklıklar içinde kaldı; bir süre safevî hâkimiyeti altına girdi. Tabas ve Kayin emîrlerinin yönetimindeki yöre, İran'dan çok Afganistan'ın etkisindeydi. XIX. yy. ortalarına doğru Kaçarlar'a bağlanarak Kaçarlar'ın hâkimiyetinde şaha bağlanarak Kaçarlar'ın valileri durumuna geldiler (1900'e doğr.). Halkı meydana getiren yerli unsurlar: bugün de arapça konuşan sünnî araplar; Bülüçlar; türk kabileleri; bazı bahaî gruplar ve kendilerini Ağa Hana bağlı sayan İsmailîler. Bugün Kûhistan şehirleri, küçük kasabalardan meydana gelir (eski başkent Kayin, 1900'e doğru 4 000 nüf. idi).

2. Kesin olmamakla birlikte, arap coğrafyacıları, Abi Ganim'i (Ciruft ile Cebal arasında) ve Sircan ile Bam arasındaki bölgeyi de Kûhistan olarak adlandırırlar.

3. *Kâbil Kûhistanı,* Afganistan'da Kâbil şehrinin kuzeydoğusunda bir ülke. Ülke halkı Tacikler ve Kûhistanlılardan meydana gelir.

4. Pakistan'ın kuzeybatısındaki, yerli Svat devletinin kuzey kısmına da Kûhistan adı verilir.

5. Karaşi'nin doğu bölgesindeki verimsiz bir bölgeye de Kûhistan denir. (M)

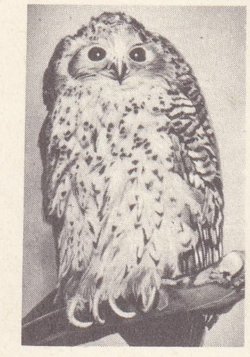

alaca **kukumav**

KÛH-İ SULTAN, Batı Pakistan'da (Bülucistan) yanardağ, Şagay dağlarında; 2 550 m. Sönmüş üç koniden meydana gelir. Kükürt ve şap yatağı. (L)

KÛHKÛB blş. sıf. (fars. *kûh,* dağ ve *kûb,* vuran, döven'den *kûh-kûb*). *Esk.* Dağı delen. ‖ İ. Kuvvetli at veya katır. ‖ Kale döven top. ‖ *Teşm. yol.* Şirin'in sevgilisi Ferhat'ın lakabı. (M)

KUHL i. (ar. *kuhl*). *Esk.* Kadınların kaşlarına ve kirpik diplerine sürdükleri siyah boya, sürme.

— ANSİKL. *Kuhl,* esanslarla karıştırılmış yağlı maddelerin kömürleştirilmesiyle yapılan kaygan bir tozdu. Önceden ıslatılmış küçük tahta değnekçiklerle sürülürdü. (L)

◆ **Kuhlî** sıf. *Esk.* Sürme gibi siyah olan. (M)

alaca **kukumav**

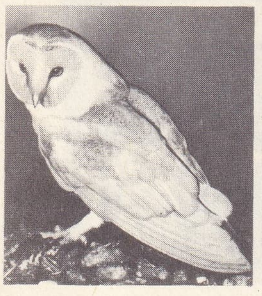

peçeli **kukumav**

KUHLAU (Friedrich), alman müzikçisi (Uelzen, Hannover 1786 - Lyngbye, Kopenhag 1832). İlk operası *Haydutlar Şatosu,* Kopenhag'da büyük başarı sağladı. *Elisa, Lulu, Sihirli Arp, Hugo ve Adelaïd, Gök Perileri Dağı* adlı operaları aynı derecede başarılı oldu. Bir dramatik sahne müziği (*Euridyke*) ile *Erlenhugel* ve *Shakespeare* dramları için müzik, ayrıca oda müziği besteledi. Piyano *Sonatinler'i* ve flüt için yazdığı parçalar ona dünya çapında ün sağladı. (L)

KUHLMANN (Frédéric), fransız kimyacısı ve sanayicisi (Colmar 1803 - Lille 1881). 1823'te, Lille'de uygulamalı bir sınaî kimya kürsüsü kurdu ve 1854'e kadar burada kaldı. Lille yakınlarındaki Loos'da bulunan fabrikasında, sülfürik asidin kontak usulüyle üretimine girişti (1833). 1838'de, amonyağın platin eşliğinde kataliz yoluyle yükseltgenerek nitrik aside dönüştürülebileceğini keşfetti; kök boyasının bileşimini araştırdı, billûrların oluşumunu, kireçli taşların alkali silikatlar etkisiyle sertleşmesi ile ilgili çalışmalar yaptı. — Oğlu JULES FREDERİC (Lille 1841 - 1881), babasının Lille'de kurduğu büyük fabrikaları yönetti, 1863'te talyum'un keşfine katkıda bulundu. (L)

KUHN (Adalbert), alman dilbilimcisi ve mitoloji uzmanı (Königsberg 1812 - Berlin 1881). Karşılaştırmalı dilbilgisi çalışmaları ve özellikle hint-avrupa mitolojisi üstüne yaptığı incelemelerle dikkati çekti. Eserleri: *Zur ältesten Geschichte der Indogermanischen Völker* (Hint - Germen Halkları Tarihinin İlk Dönemleri) [1845]; *Die Herabkunft des Feuers und des Göttertrankers* (Ateşin ve Abıhayatın Menşei) [1859]; *Mythologische Studien* (Mitoloji İncelemeleri) [1886-1912]. (L)

KUHN (Ernst), alman dilbilimcisi ve şarkiyatçısı (Berlin 1846 - Münih 1920). Julius Kühn'ün oğlu. Eserleri: *Beiträge zur Paligrammatik* (Pali Gramerine Katkılar) [1875] ve «*Seylan Kelime Hazinesindeki En Eski Arî Unsurlar Üstüne* (1879) adlı bir inceleme; Geiger ile birlikte *Grundriss der Iranischen Philologie* (Fars Filolojisi) [1896-1904]. (L)

KUHN (Franz), baron **von Kuhnenfeld,** avusturyalı general (Prossnitz 1817 - Strassoldo, İtalya 1896). Gyulai'nin genelkurmay başkanı olarak İtalya (1859) ve Tirol (1866) seferlerine katıldı. Savaş bakanlığı sırasında (1868-1874) orduya yeni bir düzen verdi. (L)

KUHN (Richard), alman kimyacısı (Viyana 1900). Kaiser - Wilhelm Enstitüsü Kimya bölümü müdürü. Organik kimya ve biyokimya ile ilgilendi. B_2, B_6, K ve H vitaminleriyle karotenoid'ler üstündeki araştırmaları dolayısıyle 1938 Nobel Kimya ödülünü aldı. (L)

KUHN (Werner), isviçreli kimyacı ve fizikçi (Maur, Zürich kantonu 1899). Yüksek polimerlerin incelenmesinde istatistik metotları uyguladı, kauçuk esnekliğinin kinetik teorisini ortaya koydu. Selülozun bozunmasıyle ilgili çalışmalar yaptı. (L)

KUHNAU (Johann), alman orgcusu ve bestecisi (Geising, Saksonya 1660 - Leipzig 1722). Şehir meclisinin seçimi için bestelediği bir motet sayesinde Zittau'da kantorluk elde etti. Leipzig'de Thomas kilisesinde öğrenci, sonra orgcu oldu, daha sonra kontluğa yükseldi (1701) ve üniversite müzik yönetmenliğine tayin edildi. 1688'de bir Collegium Musicum (Müzik Okulu) kurdu. Yayımlanan eserleri: *Neue Klavierübung* (Yeni Org Etütleri) [1689-1692]; *Frische Klavierfrüchte oder 7 Suonaten* (Taze Org Meyveleri veya Org İçin Yedi Sonat) [1696]; *Musicalische Vorstel-Lung Einiger Biblischer Historien, in 6 Sonaten, auf dem Klaviere zu Spielen* (İncil'den Alınma Birkaç Hikâyenin Müzikli Tasviri, Org İçin 6 Sonat). Müzik konusunda yazılar da yazdı: *Der musicalische Quacksalber* (Müzik Şarlatanı) [1700]. Kilise müziği alanında daha çok, kantatlar besteledi. Kuhnau, piyano-forte için sonatlar yazan ilk alman bestecidir; sonatlarının bölümlerini üçlü italyan sonatlarına örnek alarak kalıplıyordu. Händel ve J. S. Bach'a çok yakın olan eserleri, bu iki ustanın gölgesinde oldukça çabuk unutuldu. (L)

KUİ i. Leng. Kanara dilini andıran dravid dili; Orissa (Hindistan) eyaletinin batısında yaklaşık olarak 700 000 kişi tarafından konuşulur. (KANDHİ - HOND da denir.) [L]

KUİF (EL—), Cezayir'de komün (Annaba idare bölümü, Tebesa idare çevresi), Tebesa dağlarında, Tunus sınırı yakınında; 7 000 nüf. Eskiden işletilen fosfat yatakları bugün tükenmiştir. (L)

KUİLU, Kongo - Brazzaville cumhuriyetinde ırmak; Pointe Noire'ın kuzeybatısında; Atlas okyanusuna dökülür. Yukarı çığırı *Niari* adını taşır. Kuilu'nun Mayombe kütlesinde oyduğu boğazlarda bir baraj (Sunda barajı) yapımına başlanmıştır. — *Kuilu bölgesi,* 77 800 nüf. İdare merkezi *Pointe Noire.* (L)

KUİ NON veya **QUİNHON,** Vietnam'da (Güney Vietnam) şehir, Binh Dinh ilinin idare merkezi, *Kui Non* koyu kıyısında; 21 900 nüf. İpekli kumaş yapımı. Balıkçılık ve ticaret limanı. (L)

KUİNTET i. (fr. *quintette*). Bk. BEŞLİ.

KUİPER (Gerard Pieter), hollanda asıllı amerikalı astronom (Harenkarspel 1905). Leiden üniversitesinde eğitimini tamamladı, 1929'da Sumatra'ya yapılan bilimsel bir geziye katıldıktan sonra, 1933'te Amerika'ya giderek Lick üniversitesine (Kalifornıya) asistan oldu. 1937'de Amerikan uyruğuna geçti. 1943'te Williams Bay'de (Wisconsin) Yerkes rasathanesi, daha sonra Fortwey'de (Texas) McDonald rasathanesi müdürü oldu. 1938'de çift yıldızlarla ilgilendikten sonra kendini tamamıyle gezegenleri incelemeğe verdi. 1945'te Titan atmosferinde metan tayfını, 1947'de de Merih atmosferinde karbon gazı tayfını gözlemledi. 1948'de Uranüs'ün beşinci uydusu olan Miranda'yı keşfetti. 1949'da Neptün gezegeninin görünen çapını ölçtü, Plüton'un çapını gözlemledi ve Neptün'ün ikinci uydusu Nereid'i keşfetti. Aynı yıl kurşun sülfürlü fotosel kullanarak Satürn halkasını meydana getiren çok ufak parçacıklar arasında buz tayfının varlığını ortaya koydu. Gezegenlerin menşei ile ilgili teorik çalışmaları ve *Atmospheres of te Earth and Planets* (Yer ve Gezegenlerin Atmosferi) adlı kitabıyle ün kazandı. (L)

KUJAWY, Polonya'da tarihî bölge, Vistül'ün sol kıyısında, Bydgoszcz ile Wloclawek arasında. (L)

KUKA i. (yun. *koka*'dan). Halka biçiminde, karton üzerine özel şekilde sarılmış dantel veya nakış ipliği yumağı.

— Denizc. Dalyan mavnalarında manevra yapmakta kullanılan ağaçtan yapılmış kanca. ‖ *Esk.* Osmanlı donanmasındaki gemilerden biri. (Alt bölümü mavna, üst bölümü kalyon biçimindeydi.)

— Kıyf. *Esk.* Osmanlı devleti zamanında kullanılan dört börk türünden biri; öbür üçü, *yünlüklü keçe, yünlüksüz keçe* ve *üsküf*'tü. (Kuka, bababaşı keçesine benzerdi. Üsküfü ve süpürge sorgucu yoktu. Tüylüğüne turna teli takılırdı.)

— Oyun. Bir çocuk oyunu. (Ebe ortaya konulan boş bir konserve kutusunun önünde bekler. Saklanacak oyuncular, kutuyu elle veya taşla uzağa fırlatırlar. Ebe, kutuyu eski yerine koyarken oyuncular saklanır. Ebelikten kurtulabilmek için, saklananların tekmeyle kutuyu yerinden uzaklaştırmalarını önlemek, saklananları tek tek bulup çıkarmak gerekir.) [M]

KUKA i. (yun. *kuki*'den). Tespih, ağızlık gibi şeyleri yapmakta kullanılan hindistancevizi ağacı kökü. ‖ Sıf. Bu kökten yapılmış olan: *Kuka tespih.*

— El santl. *Esk.* Narcıl kökünden yapılan bir madde. (Tespih, zarf, fincan, kâse yapımında kullanılırdı. Kuka tespih, çok değerli sayılırdı.) [M]

KUKA'LAR, Çat'ta yaşayan kara derili müslüman halk. (L)

KUKAWA veya **KUKABA,** Nijerya'da (Kuzey bölgesi) köy, Çat gölünün güneybatısında; 3 300 nüf. Bornu'nun eski merkezi.

— Tar. Bornu'nun eski merkezi olan Kukawa, 1814'te şeyh Muhammed el-Ranomi tarafından kuruldu. 1846'da Vadaylılar'ın istilâsına uğradı. 1871-1892 Yılları arasında Sudan'ın en gözde şehirlerindendi. 1894'te de Rabah tarafından yıkıldı. İngilizler tarafından alındıktan sonra önemini kaybetti. (ML)

KUK Dİ PLAVA, Yugoslavya'da (Doğu Alpler) dağ, İsonzo'nun sol kesiminde, Plava'ya hâkim Bainsizza yüksek ovasının batı sınırında (KUK Dİ ZAGORA da denir). —Avusturya-İtalya savaşında avusturyalıların Gorizia'yı doğu kesiminden savunurken faydalandıkları yer. 1915 Yılı haziran, temmuz, ekim ve kasım aylarında 3. İtalyan tümeni Kuk di Plava'ya kanlı saldırılarda bulunduysa da başarı kazanamadı. (İtalyanlar Kuk di Plava'yı ancak mayıs 1917'de ele geçirebildiler.) [L]

KUKEİT i. (fr. *cookéite*). Lityum bakımından zengin klorit grubundan mineral türü. (L)

KUKES veya **KUKESİ,** Kuzey Arnavut-

Foto. LAROUSSE

luk'ta köy, İşkodra'nın doğusunda; 1 100 nüf. (L)

KUKLA i. (yun. k.). Temş. santl. Hareket etmesi gereken yerleri iplikle sanatçının parmaklarına bağlanıp perdenin üstünden oynatılan karton v.b. hafif şeylerden yapılmış bebeklere verilen ad: *Kâğıt kuklaların kıyafetlerinde de zahirî bir tahavvül yoktu* (H.E. Adıvar). *Kukla oynatmak.* ‖ Kukla denilen bebeklerin oynatıldığı oyun: *Çocuklar kukla seyretmeğe can atıyorlardı.* ‖ *Mec.* Kendi istek ve arzularının dışında başkalarının istediği gibi hareket eden zayıf karakterli kimse. ‖ *Kukla oyunu,* kuklaların oynatıldığı sahne oyunu. ‖ *Araba kuklası,* osmanlı şenliklerinde gösterilen bir kukla türü. ‖ *Dev kuklalar,* osmanlı şenliklerinde sokaklarda, meydanlarda insan boyundan yüksek, genellikle iki başlı, içine giren bir insan tarafından oynatılan kuklalar. (Eski türk minyatürlerinde bunların çeşitleri gösterilmektedir.) ‖ *El kuklası,* elle oynatılan kukla. (Kuklacı aşağıya gizlenerek kolunu kuklanın içine sokar, üç parmağıyle kuklanın başını ve ellerini oynatır.) ‖ *İpli kukla,* iplerle yukarıdan oynatılan kukla türü. (Eskiden beri bilinen ipli kukla avrupa etkisiyle geliştirildi. Ahmed III devrinde Paris'e giden Yirmisekiz Mehmed Çelebi'nin yanındakilerden birinin bu kuklayı getirdiği söylenir. İlk defa Damat İbrahim Paşanın eğlentilerinde gösterildi. Bugün kuklacılar arasında ipli kuklaya *holden kuklaları* denilmektedir.) ‖ *İskemle kuklası,* daha çok çingenelerin oynattığı kukla türü. (İpleri çekilerek oynatılır [çoğunlukla dans ettirilir], hareket imkânları sınırlıdır.)

— ÇEŞ. DEY. *Kukla gibi,* ruhsuz ve iradesiz olan: *Ne garipti, hepimiz Halit Ayarcı'nın elinde bir kukla gibiydik. Bizi istediği noktaya getiriyor ve orada bırakıyordu* (A.H. Tanpınar). Ufak tefek, çelimsiz. ‖ *(Bir kimseyi) Kukla gibi oynatmak,* (birine) her istediğini yaptırmak. Birinin işini yapar gibi görünerek onu oyalamak. ‖ *Kukla hükûmet,* bir ülkede yabancı bir devlet tarafından kurulup o devletin isteklerini yerine getirmekle görevli hükûmet. ‖ *Kukla mı oynuyor?* «Çok gülünç bir şey mi var?» anlamında kullanılır. ‖ *Kirli kukla,* pis kadın.

— ANSİKL. Temş. santl. *Kukla,* antik çağlarda Çin'de, Mısır'da ortaya çıktı. Yunanistan ve Roma'da çok yaygındı ve oldukça gelişmişti. İtalya'da kukla Ortaçağ'dan beri vardı. Sonradan Fransa, İspanya, İngiltere, Almanya, Hollanda, Avusturya ve Türkiye'de de gelişti. Kukla tiyatrosu, her ülkenin psikolojisini yansıtan özel tipler yarattı: ingiliz kuklasında Hunch; türk kuklasında Karagöz; rus kuklasında Petruşka; alman kuklasında Harswurst v.b. İki çeşit kukla vardır; iple oynatılan kuklalar ve *eldivenli kukla* adı verilen kuklalar (el kuklaları). Bazı uzakdoğu ülkelerinde çok eski bir geleneğe dayanan *saplı kukla* oynatılır; bunlar yontularak veya kartondan kesilerek değil, çizilerek yapılır. Bugün el kuklaları özellikle çocuk tiyatrosunda görülmektedir. İple oynatılan kuklalar durmadan gelişmektedir; bunlarla opera, bale, hattâ çok güç olan müzikhol gösterileri de yapılabilmektedir. Başlıca kukla tiyatroları, İtalya'da Piccoli ve Fransa'da Walton'dur.

● *Türklerde kukla,* karagözden de eski tiyatro türlerinden biridir. Orta Asya Türklerince de biliniyordu. Anadolu'ya Orta Asya'dan geldiği sanılmaktadır. Orta Asya'da bilinen el kuklasına *kol korçak,* ipli kuklaya da *çadır hayal* denirdi. İran'da görülen çadır hayale İranlılar, *haymei şebbazî* adını verirlerdi. Selçuk Türklerinde de vardı. XVII. yy.a kadar *kabarçuk, lubet, suret, korçak, hayal, piyade çadırı* gibi çeşitli adlar aldı. Kukla deyimi, XVII. yy.da kullanılmağa başlandı. Evliya Çelebi, kuklabaz ve başkuklabaz adlarında iki türlü kukla oynatıcısı bulunduğunu söyler. Kukla oynatanlar bir arabanın içine gizlenerek aşağıdan sopalar yardımıyle arabanın üzerindeki kuklaları oynatırlardı. Bu tür kukla bugün de köylerde (özellikle Çankırı köyleri) görülmektedir. Bu kukla türleri içinde dramatik özelliği en fazla olan kukla türü *el kuklası*'dır. XIX. yy.da tuluat tiyatrosuna paralel olarak geliştirildi. Kuklacılıkta XIX. yy.da Türkiye'de temsiller veren ingiliz kuklacısı Thomas Holden'in büyük etkisi oldu. Anadolu'da köylerde daha çok yağmur yağdırmak gibi büyüsel özelliklerini koruyan ilkel kukla türlerine de rastlanır. Bunlar, *hemecik, korçak, bebek, çömçe, gelin, karacör oyunu* gibi adlar alır. (→ Bibliyo.) [ML]

KUKLACI i. (*kukla*'dan *kukla-cı*). Elle veya iple hareket ettirilen kuklaları yapan veya oynatan kimse.

— ANSİKL. *Kuklacı*'lar kuklayı sahneye iki türlü yerleşerek oynatırlar. İlkinde, kuklacı kukla kulübesinin alt bölümüne gizlenir, kuklaları, kılıfın içinde saklı olan elleriyle tutar; ikincisinde ise kuklacı, dekorun arkasına yerleşir ve buradan ipleri oynatır.

◆ **Kuklacılık** i. Kukla oynatma veya yapıp satma işi. (ML)

Ku Klux Klan, Amerika'da gizli dernek. Ayrılık savaşından sonra, güneyli beyazlar, Zencilere yurttaş sıfatının verilmesine karşı mücadeleye giriştiler. Önce 1865'te Pulaski'de (Tennessee) bir kulüp ortaya çıktı; Nashville'de (Tennessee) 1867'de ilk klan teşkilâtlandı, general Forrest klanın başkanı oldu. Amaç Zencileri çeşitli yollarla korkutmak (garip törenler, üyelerin başlarına yalnız göz yerleri açık, beyaz kukuleta giymek v.b.) ve oy kullanmalarını önlemekti. Bölgesel *den*'ler (localar) halinde teşkilâtlanan dernek, öteki eyaletlere de yayıldı ve üye sayısı 500 000'i buldu. Zorbalığa kalkıştığı için faaliyeti Tennessee'de yasaklandı (1868); bunu çok geçmeden Federal hükûmetçe yasaklanması izledi (1877). Ku Klux Klan 1915'te, metodist papaz William Joseph Simmons tarafından, Atlanta'da yeniden kuruldu ve bu defa, zenci düşmanlığının yanı sıra, softa, katolik ve yahudi aleyhtarı, yabancı düşmanı, aşırı milliyetçi bir niteliğe büründü. 1922'de üye sayısı bir milyonu buldu; bazı eyaletlerde güçlü nesiller yetiştirebilmek için tedbirler alınmasına (1919), alkol yasağı çıkartılmasına, göçlerin kısıtlanmasına (1921-1924 ve dış dünya karşısında bir tecrit olma siyaseti uygulanmasına önayak oldu ve suikastlara girişti; Mer-Rouge'da (Louisiana, 1922) klan üyelerinin iki kişiye işkence etmesi büyük yankılar uyandırdı. Kurucu Simmons'un halefi Evans aleyhine açtığı bir dava sırasında yapılan açıklamalar üzerine resmî makamlar harekete geçti. Yüksek mahkeme, teşkilâta gizli dernekleri yasaklayan kanunu uyguladı (1928).
A.B.D.'de, medenî haklar yoluyle ırkları kaynaştırma siyasetinin karşılaştığı güçlükler, son zamanlarda, Ku Klux Klan'ın faaliyetini artırmasına sebep oldu. Teşkilâtın 1967'de on iki kadar ayrı kuruluşa bağlı 10 000-30 000 kadar faal üyesi vardı. 1964 Sonlarından bu yana Ku Klux Klan, Mississippi ve Alabama eyaletlerinde ve nisan 1965'ten sonra da, Louisiana ile Georgia'da zencilere karşı girişilen birçok tedhiş hareketinin sorumlusudur. Büyücü Robert Sheltor'un Kongre'ye hakaretten mahkûm olması (14 ekim 1966) ve başkan Johnson tarafından bu teşkilâta karşı açılan kampanya, A.B.D.'nin güneyinde ırk ayırımına son vermek amacını güdüyordu. (M)

KUKRİ i. Tibet ve Nepal'de silâh olarak kullanılan bir çeşit ağır pala. (L)

KUKRİNSKİY, üç sovyet ressam ve gravürcüsünün takma adı: Mihail Vasilyeviç KUPRYANOV (Kazan 1903), Porfiriy Nikitiç KRIYLOV (Tula 1902), Nikolay Aleksandroviç SOKOLOV (Moskova 1903). Bir süre kitap resimleri yaptıktan sonra, 1933'ten başlayarak *Pravda* gazetesinde çalıştılar. Başlıca tabloları: *Komiser Tanya'nın Cenaze Töreni* (1942); *Almanların Novgorod'dan Kaçışı* (1944-1946); *Hitler'in Sonu* (1947-1948). 1947'de S.S.C.B. Güzel Sanatlar akademisi üyesi olan ressamlar, 1949, 1950 ve 1951'de Stalin ödülünü ve Halk Sanatçıları unvanını aldılar. (L)

KUKU i. (fr. *coucou*). Guguk kuşu. (M)

KUKUÇ i. (yun. *kukkutsi* veya ital. *cucuzza*'dan). *Halk dili.* Şeftali v.b. meyvelerin çekirdeklerinin sert kabuğu. (M)

KUKUÇİN (Matey BENCUR, **Martin** — denir), slovak romancısı (Jasenova 1860 - Lipik, Hırvatistan 1928). Hekimdi. Uzun süre yabancı ülkelerde (Dalmaçya, Arjantin, Şili) yaşadı. Gerçekçi eserler verdi. Hikâye derlemeleri, iki büyük roman (*Dom v Strani* [Tepe Üstündeki Ev], 2 cilt, 1903 - 1904; *Mat Vola* [Anne Çağırıyor], 5 cilt, 1926-1927), tarihî romanlar, seyahat notları ve tarihî bir dram (*Bölünen Toprağın Tek Elde Birleşmesi,* 1912) yazdı. (L)

KUKU - HOTO. Bk. HU Hİ HOT.

KUKU'LAR, Nilot Zencilerinden gelme kabile; Uganda'da yaşar. (L)

KUKULETA veya **KUKULETE** i. (ital. *cocaletta*'dan). Soğuk, yağmur v.b. dış etkenlerden başı korumak için yağmurluğa dikili başlık veya tanınmamak için omuzlara kadar başa geçirilen külâh: *Bir taraftan da geliyorlar mı? diye kulak vermek için muşambanın kukuletesini açıyordum* (Ahmed Rasim). *Cellat kukuletası.* ‖ Bazı manastır papazlarının giydikleri, sivri tepeli başlık.

◆ **Kukuletalı** veya **kukuleteli** sıf. Kukuletası olan: *Kukuletalı yağmurluk.* ‖ Kukuleta takmış olan: *Kukuleteli, şallı, atkılı, şemşiyeli yolcular, işçiler fasılalı fasılalı geçiyorlar* (Ahmed Rasim). [M]

KUKULYA i. (yun. *kukkuli*'den). İpekböceği kozası.

— Takvim. *Kukulya fırtınası,* nisan ortalarında çıkan bir fırtına.

◆ **Kukulyacı** i. Koza yetiştirip satan kimse. ‖ *Mec.* Falcı kadın. ‖ *Kukulyacı kıyafetli,* falcılar gibi giyinmiş, çingene kıyafetli (kadın). [M]

KUKUMAV i. (yun. *kukkubagia*'dan). Zool. Tepeliksiz gece yırtıcı kuşlarına verilen ad. ‖ Basık başlı, yarım peçeli, külrenginde küçük yırtıcı kuş. (İlmî adı *Athena noctua.* Baykuşgillerden.) [Bk. ANSİKL.] *Balıkçıl kukumav,* Afrika'da yaşayan, balıkla beslenen çeşitli kukumavlara verilen ad. ‖ *İn kukumavı,* Amerika'nın çeşitli bölgelerinde, kemirgen hayvanlarla, özellikle çayır köpekleriyle (*cynomys*) beraber inlerde yaşayan speotyto cinsinden esmer tüylü, uzun bacaklı kuşların yaygın adı. ‖ *Peçeli kukumav,* orta büyüklükte (35 sm uzunluğunda), sırtı kızıl sarı ve külrengi, göğsü açık renkli, bazen tamamen beyaz tüylü, peçeli yırtıcı kuş, dinlenme halindeyken peçesi yürek biçimini alır. (BAYKUŞ da denir.) [İlmî adı *Tyto alba.* Baykuşgillerden.] Bk. ANSİKL.

— ÇEŞ. DEY. *Kukumav gibi,* yapayalnız, tek başına: *Koca evde kukumav gibi oturmaktan hiç sıkılmıyor mu?* ‖ *Kukumav gibi düşünüp durmak,* ne yapacağını bilmez halde kara kara düşünmek.

— Nümism. İlkçağda, üzerinde kukumav şekli bulunan atina sikkesi. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Zool. *Kukumav* (Athena noctua), Eski Dünya'nın büyük bir kısmında bulunur. Yuvasını harabe duvarlarına ve ağaç kovuklarına yapar. Küçük kemirgenlerle ve böceklerle beslendiğinden, tarıma çok faydalı bir kuştur.

● *Peçeli kukumav* (*Tyto alba*) dünyanın hemen her tarafında yaşar. Avrupa'da pek yaygındır; insanların barındığı yerlere, ambarlara, kulelere ve eski duvarlara yuva yapar. Kemirgenleri büyük ölçüde yok ettiği için korunması gereken bir kuştur.

— Nümism. *Kukumav,* Athena'nın simgesiydi; Akropolis çevresinde bu kuşlardan çoktu. Homeros'un kullandığı *glaukopis* sıfatı, hem «parlak gözlü» hem «kukumav yüzlü» anlamına geliyordu. Sonunda bu kuş Atina şehrinin simgesi oldu. Orada kullanılan madenî paraların ön yüzünde Athena'nın başı, arka yüzünde ise bir kukumav şekli vardı. M.Ö. 409'daki Marathon ve M.S. 480'deki Salamis zaferi şerefine basılmış olan meşhur atina parası dekadrahmi (on drahmi) açık kanatlı bir kukumav resmi taşır. Kukumav resmi, özellikle Peisistratos devrinden itibaren 561 yılında basılmağa başlanan tetradrahmilerin (dört drahmi) üzerinde yaygınlaştı. Kukumav resimli paralar, Atina-Delos birleşmesinden (478) sonra bütün Ege havzasına yayıldı. (L)

KUKU NOR. Bk. ÇİNG-HÂY.

kulağakaçan

kul çavuşu

kul kethüdası

Foto. LAROUSSE ; N. Erkılıç (MEYDAN)

kulakzarı (anat.)

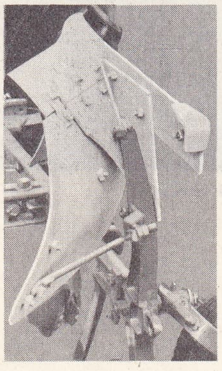

kulak (teknol.)

KUKURA'LAR, Brezilya'da kızılderili halk; bugün birkaç yüz kişi kadar kalan Kukura'lar, Mato Grosso dağlarında yaşar, avcılık ve balıkçılıkla geçinirler. (L)

KUKUYO i. (güney amerika yerli dilinden k.). Orta ve Güney Amerika'da *pyrophorus* cinsinden ateşböceğine verilen ad. (L)

KUKUZELES (İoannes), bulgar asıllı bizanslı besteci ve reformcu (XII. yy.), ilk Palaiologos'lar zamanında (muhtemel olarak) Dyrrakhion şehrinde yaşadı. Dinî müzik öğrenimini İstanbul'da yaptı, güzel sesi ve besteleriyle tanındı. Athos dağında (Aynaroz) rahip olduğu sıralarda, melisma'lara dayanan özel bir üslûp yarattı. «Yeni bizans» veya «kukuzelik» ad verilen neuma notalama sistemini de onun bulduğu sanılır. Müzik alanında getirdiği yenilikler ve eğitim metotları XIX. yy. başına kadar bizans müziğini etkisi altında bıraktı. (L)

Kukuzeles notalaması, Bizans neuma notalamasına verilen ad. YENİ BİZANS notalaması da denilen bu usul XV. yy.dan XIX. yy.a kadar kullanıldı. (L)

KUKYA veya **GUNGYA,** Dia-el Yemen veya Za-el-Ayamen'in kurduğu hanedanın başkenti; VII.-XIV. yy.lar arası başkent olarak kaldı, sonra 1010'da yerini Gao aldı. Kukya, akdeniz ürünleri ve köle mübadelesi yapılan işlek bir pazar yeriydi. (L)

KUL i. (esk. türk. k.). Yabancı ülkelerden tutsak olarak getirilen ve alınıp satılan kimselere verilen ad, köle veya cariye: *Karacaoğlan ikinizin / Kapınızda kula benzer* (Karacaoğlan). *Bir hünkâr benim gibi âciz bir kula su döküyor* (N. Araz). || Tanrı'ya nazaran insan: *Yâd illerde kalmak kula hatadır / Sal Allahım sal sılama varayım* (Pir Sultan Abdal). *Kaderde yazılı imiş, Allahın yazdığını kul bozamaz ki* (Sabahattin Ali). *Eşanl.* ÂBİD.

— ÇEŞ. DEY. *Kul hakkı,* insanların birbirlerine geçen emekleri, birbirleri üstündeki hakları: *Kul hakkı Tanrı hakkından önce gelir.* || *(Birine) Kul köle* (veya *kul kurban*) *olmak,* bir kimseye büyük bir içtenlikle bağlanmak, birinin bütün isteklerini yerine getirmek: *Kibirli sanmasınlar diye onlara kul köle oldum, mektepteki kızları gibi kendilerinden de elimden gelen nezaketi, yardımı esirgemedim* (R.N. Güntekin). *Şimdiden sonra belki kul köle de olacaktı. Ama istemem* (S.F. Abasıyanık). || *(Birine) Kul olmak,* bir kimseye aşırı derecede bağlanmak: *Kul olayım kalem tutan ellere / Kâtip arzuhalim yaz yare böyle* (Halk türküsü). || *Kul taksimi,* bir şeyi eşit olarak paylaştırma. || *Kul yapısı,* insanlarca yapılmış olan, dayanıksız.

— Ask. tar. *Kul ağası.* Bk. YENİÇERİ *ağası.* || *Kul akçesi,* devşirmelerin alındığı yerden merkeze kadar getirilmeleri ve elbiseleri için harcanan para. (Bu para önceleri 90 - 100 akçe idi. Sonradan 200-300, XVII. yy.ın başlarında ise 600 akçeye kadar artırıldı.) || *Kul çavuşu,* Yeniçeri ocağının küçük rütbeli zabitlerinden biri. || *Kul kardeşi,* XVI. yy.ın sonlarına doğru Acemi ocağının dışından yeniçeriliğe alınan askerlere verilen ad. (Bunlar kale ve hudutlarda belli bir süre hizmet gördükten sonra Yeniçeri ocağına alınırlardı. Murad III [1574-1594] zamanında İran ve Avusturya ile yapılan savaşların uzun sürmesi sebebiyle ocağa her sınıftan asker alındı. Bu da zamanla Yeniçeri ocağının düzenini bozdu.) || *Kul kethüdası.* Bk. KETHÜDA *bey.* || *Kul oğlu,* yeniçerilerin asker olarak yetiştirilen çocuklarına verilen ad. (Bk. ANSİKL.) || *Kul taifesi,* Yeniçeri ocağı mensuplarına verilen ad. (Ocak mensupları padişahın kulu sayıldığı için yeniçerilere bu ad verilirdi.) || *Kapı kulu.* Bk. KAPIKULU.

— Esk. huk. Bk. KÖLE.

— Tar. Osmanlı imparatorluğunda devşirme yoluyle toplanan gençler, esir ve kölelerden meydana gelen askerlerin her biri. || *Kul cinsi,* Osmanlılarda cariyelikten yetişme kadınlara verilen ad. (II. Meşrutiyetten [1908] önce büyük devlet adamları ve zenginler, çocuğu olan odalıklarını nikâhla alırlardı. Bunlara cariyelikten yetiştikleri için «kul cinsi» denir ve *hanım* yerine *kadın* unvanı verilirdi.)

— ANSİKL. Ask. tar. *Kul oğlu,* XVI. yy. ortalarına kadar evlenme izni verilmeyen yeniçerilere Yavuz Sultan Selim zamanında evlenme hakkı verildi. Yeniçeri öldüğü zaman kuloğlu denilen çocuklarının da korunması gerektiği düşünüldü. Bunun için babaları ölen, küçük yaştaki çocuklara büyüyünceye kadar, kapıkulu ocaklarında bakılmağa başlandı. Bunlara üç ayda bir maaş ve bedeli hazineden ödenmek üzere, sekbanlar fırınından ikişer buçuk kile un veya maaş olarak 45 akçe verilmesi kabul edildi (XVI. yy.). 45 Akçenin 30'u 3 aylık un bedeli, 15'i de yetime verilen para idi. Kul oğlunun babası hangi orta veya bölükte görev almışsa, un bedeli ve maaşı oradan verilirdi. Mehmed III zamanında çıkan yeni bir kanunla bunlara yılda bir defa da 6 endaze elbiselik çuha ve 15 arşın bez astar ile dikim parası olarak 8 akçe verilmeğe başlandı. Küçük yaşta çocuğu olan yeniçeri hayatta ise, oğlu bir akçe gündelikle Acemi ocağına yazılırdı. Bu ocaktaki açık yerlere kul oğullarının alınmasına ihtiyaç duyulunca yeniçeri ağası, durumu Divanı Hümayuna bildirir, gelen emir uyarınca kul oğullarından bir kısmını ocağa yazardı. Bunlar Acemi ocağına kaydedilirken, kimlikleri babalarının bölüğündeki yaşlı yeniçerilerden sorulurdu. Kul oğulları Gelibolu Acemi ocağına veya Galatasaray, İbrahimpaşa sarayı, Eski saray (Sarayı Atik) yahut sekban fırınına verilir, buralarda yetiştirilirdi. Daha sonraları kul oğulları yeniçerilerin Zağarcı, sekban, Solak v.b. ocaklarında çeşitli görevlerde kullanıldı. Bunlara *kûçek* veya *civelek* denilirdi. Bu yeniçeri ortalarında hizmet gören kul oğullarından herhangi birinin bir suçu olursa, onu Acemi ocağının meydan kethüdası cezalandırırdı. Kul oğlunun Yeniçeri ocağına kaydedilebilmesi için, 23 yaşına girmiş olması şarttı. Kapıkulu süvarisi olan yeniçerilerin ve süvari bölüklerinde bulunan diğer askerlerin oğullarına *veledeş* adı verilirdi. Daha sonra ocakların teşkilâtı bozulduğu zaman da, bu ad altında süvari ocaklarına asker alındı. Veledeşlerin kapıkulu süvari bölüklerine kayıtları ayrı bir kanun uyarınca yapılırdı.

◆ **Kulunuz** veya **kulları** zam. «Ben» zamiri yerine eskiden kullanılan ve alçakgönüllülük belirten söz: — *Efendim, kulunuzun dünyaya dair lisanımızda bildiğim terkipler işte bunlardır* (H.R. Gürpınar). *Eşanl.* BENDENİZ, BENDELERİ. (M)

KULA sıf. (esk. türk. k.). Kızıl ile boz arası renk: *Kula at.* || İ. Bu renkte olan at.

— Atçılık. Kula atın tüyleri koyu sarı, yelesi kuyruğu ve ayak uçları siyahtır. Kulanın açıklı koyulu birçok çeşidi vardır: *Kurt kulası*'nda kılların dibi sarı, ucu esmerdir. (M)

KULA i. Bot. Tohumları yenen, odunu maden ocaklarında, demiryollarında ve tersanelerde kullanılan afrika menşeli ağaç. *(Zeytingiller familyası.)* [L]

KULA, Ege bölgesinde (İçbatı Anadolu bölümü, Manisa ili) ilçe merkezi, kasaba; 9 407 nüf. (1970). Genç volkanik konilerin çok yaygın olduğu bir çevrede *Kula devliti* adı verilen koninin güneybatısında; yüksl. 675 m. Afyon-Uşak-İzmir karayolu buradan geçer. Geleneksel el tezgâhlarında yapılan dokumalar ve halıcılık. Kula Mensucat fabrikası (bir süre burada faaliyet gösterdi, sonra İzmir'e nakledildi).

— *Kula ilçesi,* 960 km², 35 398 nüf. (1970). Merkez ve Gökçeören bucakları; 49 köy. İlçede, genç volkanizma hareketleri sonucunda oluşmuş volkanik şekiller çok yaygındır. Bu yüzden Strabon tarafından *Katakekaumene* («Yanık yöre») olarak adlandırılır. Tahıl tarımı. Tütün. (M)

KULA, Yugoslavya'da (Voyvodina) şehir, Tuna'yı Tisza'ya bağlayan kanal kıyısında; 14 000 nüf. Dokuma sanayii. (L)

KULA (Cevat), türk binicisi (1903). Biniciliğe küçük yaşta başladı. Süvari subayı oldu; konkurhipiklere katıldı. *Kara Cevat* adıyle ün kazandı. Türk Millî Binicilik takımına seçildi (1931); Sofya'da Millî takımda yer aldı. Nice'te (1932), Viyana'da (1934), Aachen'de (1935) ve Berlin olimpiyatlarında (1936) yarıştı. Viyana'da 13 milletten 119 yarışmacı arasında ikinciliği kazandı (1936). Nice konkurhipiklerinde birinci oldu (1939). Aynı yıl Roma'da yapılan yarışmalara girdi. Türk Millî Binicilik takımının kaptanlığını yaptı (1931-1939). Halen emekli generaldir. (M)

KULACIK i. Bk. KULAKÇIK.

KULAÇ i. (esk. türk. k.). Gerilerek açılmış iki kolun parmak uçları arasındaki uzaklık. (Halk arasında pratik bir ölçü birimi olarak kullanılır.) *On beş kulaç derinliğinde bir kuyu.* || *Kulaç açmak,* kolları yana doğru açmak.

— Denizc. *Kulaç hattı,* deniz haritalarında eşit derinlikleri birleştiren çizgi. (Bu çizgiler ilk bakışta anlaşılması için derinliklere göre noktalar, hatlar veya nokta ve hatlar halinde işaretlenir.)

— Metrol. *Esk.* Fransa'da yaklaşık olarak 1,624 m veya 5 ayak değerindeki uzunluk ölçüsü. || Eski denizcilerin kullandığı 1,66 m değerinde ölçü. (İngiliz denizcileri hâlâ 6 ayak veya 1,83 m'lik kulacı yahut fathom'u kullanmaktadır.)

— Spor. Yüzerken kolların sırayle üstten ileriye uzatma ve alttan suyu geriye itme hareketi. *(Kulaç atmak* veya *kulaçlama* da denir.) Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Yüzmede yaygın olan üç türlü *kulaç* vardır: serbest kulaç, sırtüstü kulaç, kelebek kulacı. *Serbest kulaç,* kravl gibi yüzükoyun yüzmelerde uygulanır. Bir kol suya gerilmiş olarak, baş doğrultusunda ve avuç su yüzeyine dikey gelecek şekilde uzatılır ve dirsek kıvrılmadan kalça hizasına kadar çekilir; bu anda diğer kol bel hizasında dirsek kıvrık olarak su üstüne çıkarılır, ileriye doğru uzatılır ve diğer kolun hareketi tekrarlanır. *Sırtüstü kulaç*'ta yüzücü, sırtüstü yatmış halde, bir kolunu başının üstünden avuç ayası dikey olarak suya daldırır ve gergin durumda kalçasına doğru çeker; bu sırada diğer kol, aynı hareketi yapmak üzere kalça hizasından su üstüne çıkarılmıştır. Kolların hareketi ritmiktir. *Kelebek kulacı*'nda, suda yüzüstü duran yüzücünün birlikte hareket eden kolları gergin olarak ileriye doğru uzatılır ve su içinde, dirsekler kıvrılmadan hızla geri doğru çekilir. Kalça hizasında dirsekler hafifçe kıvrık olarak sudan çıkarılan kollar, baş üstünden tekrar ileriye uzatılır.

◆ **Kulaç kulaç** zf. *Mec.* Bol bol, ferah ferah. (LM)

KULAÇLAMAK geçl. f. (*kulaç*'tan *kulaçla-mak*). Bir şeyin uzunluğunu veya derinliğini kulaçla ölçmek: *İpi kulaçlamak. Kuyuyu kulaçlamak.* || Geçz. f. Kulaç atarak yüzmek. (M)

KULAĞAKAÇAN bls. i. Zool. Karın kısmının sonunda sert ve sivri bir kıskaç bulunan, kısa elitralı, uzun yassı böcek. (*Dermapterz* takımının *kulağakaçangiller* familyasından.)

— ANSİKL. *Kulağakaçan* (forficula auricularia), sonbaharda bahçelerde, portakal ve meyve bahçeleri v.b.de çok görülür. Kulağakaçanlar hepçil beslenen böceklerdir; geceleyin ortaya çıkar, gayet iyi uçabilir ve koşar; sebzelere, meyvelere (özellikle şeftali), körpe bitkilere, kısa saplı çiçeklerin (sardunya, şebboy, karanfil) yumuşak kısımlarına saldırır, bunların taçyapraklarını ve erkek organlarını kemirir. (L)

KULAK i. (esk. türk. k.). Başın iki yanında bulunan işitme organı. || Aynı organın dıştan görülen kısmı: *Bu adam kasketini kulaklarına kadar geçirmiş, kara donlu, kırmızı gömlekli bir delikanlıdır* (R. N. Güntekin). [Bk. ANSİKL. *Anat. ve Fizyol. bölümü.*] || Seslerin duyulmasında işitme doğruluğu, seslerin uygunluğunu değerlendirme ve duyma yetisi: *Çok ince bir kulağı var, bir dinlediğini bir daha dinleme gereğini duymuyor.* || Tutmak, kavramak, sallamak, taşımak için bir dengin her köşesinde düğümlenmiş bez kıvrımı. || Bir şeyin ucuna bağlanan ve bağlı

Foto. LAROUSSE

olduğu şeyin değerini, fiyatını veya başka hususları bildiren kâğıt. || *Kulak erimi,* sesin işitilebileceği, sesin kulağa erişebileceği en uzak nokta. *Esk.* Kulak menzili. || *Kulak karıştıracağı,* hilâl biçiminde ve kulak karıştırmağa yarar âlet. || *Çıkrıkçı kulağı,* bir çeşit demir kalem.

— ÇEŞ. DEY. *Kulak asma!,* «boşver, aldırma!» anlamında kullanılır: *Şimdi öyle derler amma, sen kulak asma* (Y.K. Karaosmanoğlu). || *Kulak asmak* (*asmamak*), söylenen sözü dikkate almak (almamak) ve söyleneni kabul etmek (etmemek): *İnsan her söylenene kulak assa dünyada rahat, hayattan tat kalmaz* (B. Felek). || *Kulak belâsı,* gürültü. || *Kulak burmak* (veya *kulaktan pamuk atmak* veya *kulaktan pamuğu çıkarmak* veya *kulak ovmak*), söylenen sözleri ve verilen öğütleri dinleyip kabul etmek, laftan anlamak, söz dinlemek. *Kulak delmek,* gürültü yapmak. || *Kulak dikmek,* dikkat kesilmek, bir şeyi dikkatle dinlemeğe hazır olmak: *Hemen gözlerimi açtım, kulaklarımı diktim* (R.N. Güntekin). || *Kulak doldurmak,* dinlemek. || *Kulak dolgunluğu,* işitmekle elde edilen, yetersiz, üstünkörü (bilgi). || *Kulak kabartmak,* bir konuşmayı belli etmeden dikkatle dinlemek: *Nevin bunu düşünür düşünmez artık muhaverelere kulak kabartmadı* (S.F. Abasıyanık). || *Kulak kesilmek,* bütün dikkatini dinlemeye vermek: *Sabri Bey bu sistem meselesinde bilhassa kulak kesildi* (A.H. Tanpınar). || *Kulak misafiri,* başkalarının konuşmalarını belli etmeden dinleyen kimse. || *Kulak misafiri olmak,* başkalarının konuşmalarını belli etmeden dinlemek: *Aralarında gezindim. Hepsine kulak misafiri oldum* (Ömer Seyfeddin). || *Kulak tutmak,* dikkatle dinlemek üzere kulağını sesin geldiği yöne vermek. || *Kulak vermek,* dinlemek: *Geçip de karşıma feryad eder şimdi / Haber mi vermedim, ama kulak veren kimdi?* (M.Â. Ersoy). || *Kulağa çan çalmak,* bıktırıcı bir şekilde aynı şeyleri tekrarlayıp durmak. || *Kulağa davul çalınmak,* söylenen sözü dinlememek, boş vermek, anlamak istememek. || *Kulağı çınlasın,* uzakta bulunan birinden söz edilirken onun anıldığını bilmesi dileğiyle söylenir. || *Kulağı delik,* söylenilen sözleri, olup bitenleri çabuk haber alan: *Kulağı delik, burnu iyi koku alıyor* (N. Araz). *Hattâ Selma'ya dair birçok şeyleri bile kendisinden öğrendiğim kulağı o kadar delik dostumuz Sabriye Hanım bile bu hususta bir şey bilmiyordu* (A. H. Tanpınar). || *Kulağı enseden göstermek,* bir işi kısa yoldan çözümlemeyip uzatmak. || *Kulağı kirişte olmak,* bir şeyi duymak için dikkatle dinlemek, bütün dikkatini işitmeğe yöneltmek: *Oturmuşuz, kulağımız kirişte bekliyoruz* (Kemal Tahir). || *Kulağı* (*bir şeyde*) *olmak,* (bir şeyi) dikkatle dinlemek için kulağını dinlenilen şeyden ayırmamak: *İkimizin kulakları seste idi, ama gözler de pembeliklerden ayrılmıyordu* (Ahmed Rasim). || *Kulağı* (veya *kulakları*) *tırmalamak,* [ses için] rahatsız edici olmak, hoş olmamak. || *Kulağına çalınmak* (*gelmek* veya *erişmek*), [bir haber] üstünkörü duyulmak: *Yusuf'un kulağına böyle bir şey çalınmıştı* (Sabahattin Ali). || *Kulağına gelmek,* (biri tarafından) duyulmak: *Afyon'da bu bin bir gele gele Kadı'nın kulağına gelmiş* (N. Araz). || *Kulağına girmek,* söylenen sözü anlamak, önem vermek, kabul etmek. || *Kulağına kar suyu kaçmak,* bir işten veya meseleden rahatsız olacak şekilde etkilenmek. || *Kulağına koymak* (veya *sokmak*), bir duruma veya söze hazırlamak için önceden o söz veya durum hakkında telkinde bulunmak: *Bunu Bayram ağanın kulağına koydular* (H.E. Adıvar). || *Kulağına küpe olmak,* zarar görülen bir işten ders almak. || *Kulağına pire kaçmak,* bir işten şüphe etmek. || *Kulağına söylemek* (veya *fısıldamak*), başkalarının duymaması için (birinin) kulağına eğilerek yavaş sesle söylemek: *Genç okurlarımın kulağına fısıldayayım* (Y.Z. Ortaç). *Hafız, yerinden kalkıp Hacının kulağına birşeyler söyledi* (M. Ş. Esendal). || *Kulağını açmak.* Bk. AÇMAK. || *Kulağını bükmek,* bir kimseyi gizlice uyarmak: *İmtihan veremeyeceği muhakkak olduğu için komisyon reisinin kulağını bükmüş, himayesini istemişler* (B. Felek). || *Kulağını uzatmak,* bir gürültüye, bir konuşmaya dikkatini vermek. || *Kulağının pasını gidermek,* çoktan beri iyi müzik dinlemeyen biri müzik dinlemek. || *Kulakları paslanmak,* bir kimsenin çoktan beri iyi müzik dinlememiş olduğunu belirtmek için kullanılır. || *Kulaklarına kadar kızarmak,* bütün yüzü kızarmak, çok utanmak. || (*Birinin*) *Kulaklarını çekmek,* bir kimsenin kulağını bükmek veya hafif bir ceza vermek. || *Kulaklarını tıkamak,* bir şeyi duyduğu halde duymamış gibi davranmak, söylenilen sözlerden etkilenmemek: *Zamanın içinde değilse, edebiyatçılarla düşüp kalkmıyorsa, çevresinde söylenenlere kulaklarını tıkıyorsa zamanında yazılan kitaplara değer biçmeğe hakkı ne olur onun?* (N. Ataç). || *Kulakta* (*bir şey*) *çınlamak,* geçmiş bir konuşma, söz, şiir, ses v.b.yi yeniden duyar gibi hatırlamak: *Kulaklarında Fuzulinin mısraı çınlıyor: «Aldanma ki şair sözü elbette yalandır»* (N. Ataç). || *Kulakta küpe,* dikkatle dinlenilerek, ders çıkarılan söz veya ders almayı gerektirecek, her zaman hatırlanan davranış. || *Kulaktan dolma,* başkalarından işiterek öğrenmeye dayanan, üstünkörü (bilgi): *Bütün bildikleri kulaktan dolmadır.* || *Kulaktan kulağa,* ondan ona gizlice söylenerek yayılan (söz, haber, dedikodu v.b.): *Kulaktan kulağa haberler geliyordu* (Ş. S. Aydemir). *Zaten onun mâruf bir Hanımefendiye âşık olduğu kulaktan kulağa rivayet edilirdi* (A. Ş. Hisar). || *Ağzı kulağında olmak* (veya *ağzı kulaklarına varmak*). Bk. AĞIZ. || *Ağzından çıkanı kulağı işitmemek.* Bk. AĞIZ. || *Bir kulağından girip öbür kulağından çıkmak,* söylenen sözden hiç etkilenmemek, söylenen söze hiç aldırmamak. || *Can kulağı ile dinlemek.* Bk. CAN. || *Devede kulak.* Bk. DEVE. || *Eli kulağında.* Bk. EL. || *Eski kulağı kesiklerden,* çok görmüş geçirmiş kimseler için kullanılır: *Bereket versin, eski kulağı kesiklerdendir, keçesini sudan belki çıkarır* (Kemal Tahir). || *Göz kulak olmak.* Bk. GÖZ. || *Kelle kulak,* kılık kıyafet, çalım. || *Kelle kulak yerinde,* çalımı, kılık kıyafeti güzel, biçimli. || *Kepçe kulak,* kulakları büyük, yana doğru dik olan kimse. || *Şeytan kulağına kurşun,* iyi bir durumdan söz edilirken, «nazar değmesin, bu durumu şeytan duymasın» anlamında kullanılır: *Hani erkek kısmı pek geçimli olmaz, ama bunlar «şeytan kulağına kurşun» pek iyidirler* (B. Felek). || *Yerin kulağı var,* gizli konuşulan bir şeyin, umulmadık ve ihtimal dışı bir yoldan başkalarının kulağına gidebileceğini anlatmak için kullanılır.

— Akust. *Kulak sesi,* kulağın içindeki ses iletim organlarının çalışmasından doğan ve bir dış uyartıya bağlı olan ek ses.

— Anat. *Kulak atardamarları,* kulak kepçesi ve dış kulak yolu atardamarları. || *Kulak beyazı,* kulağın arkasında bulunan ufak, kemik çıkıntısı. || *Kulak çukuru,* kulak kepçesinin kulak yoluna giden derin kısmı. || *Kulak davulu,* kulakzarı. || *Kulak kasları,* kulak kepçesi kasları. (Bk. ANSİKL. *Karşılaştırmalı Anat. bölümü.*) || *Kulak kepçesi,* kulağın dış bölümünü meydana getiren ve sesi toplayarak orta kulağa göndermeğe yarayan, yarım daire şeklindeki kısım. || *Kulak kıkırdağı,* kulak kepçesi. || *Kulak memesi* (veya *yumuşağı*), dış kulağın alt ucundaki yumuşak ve kıkırdaksız kısım. || *Kulak sinir düğümü,* temel kemiğinin oval deliği altında bulunan sinir düğümü. (*Arnold gangliyonu* da denir.) || *Kulak yolu,* bazılarınca dış kulak yoluna verilen ad. || *Kulak zarı.* Bk. KULAKZARI. || *Dış kulak toplardamarları,* şakak toplarıyle boyun dış toplardamarına dökülen toplardamarlar.

— Ask. *Kulak tıkacı,* çok şiddetli sesleri hafifletmek için, kulağın üzerine veya içine konan âlet: *Kulak tıkacı, ağır topçu bataryalarında çalışan topçular tarafından kullanılır.*

— Bot. *Ayı kulağı.* Bk. AYIKULAĞI. || *Eşek kulağı,* kara kafes bitkisi. || *Keçi kulağı.* Bk. KEÇİ. || *Kulak otu,* iki çeneklilerden yaprakları etli, sıcak iklimlerde yetişen bitki. (*Eşanl.* DAMKORUĞU.) || *Kuzu kulağı.* Bk. KUZUKULAĞI.

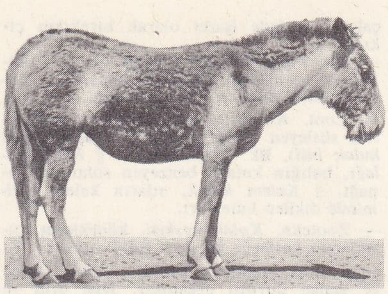

kulan

— Deneysel psikol. *Kulak paralaksı,* iki kulağın, tam ortadan geçen bir düzleme göre, sesi farklı şekilde algılaması. Bk. ANSİKL.

— Fizyol. *Kulak kiri,* dış kulak yolu derisinden yağ bezlerinin salgıladığı koyu kıvamlı, sarımtırak, yağlı madde. (Kulak kirinde stearin, olein, sabunlar, maden tuzları ve su bulunur; dış kulak yolunu ıslatarak yağlamağa ve tozlarla küçük cisim leri tutmağa yarar. Kulak kiri dış kulak yolunda toplandığı zaman, uğultulara ve bir dereceye kadar sağırlığa sebep olur; ılık su şırıngaları ile çıkarılır.)

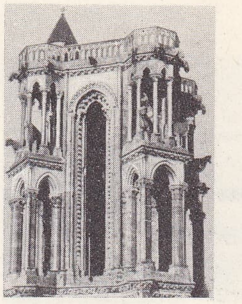

Laon katedralinin **kulesi**

— İda. Osmanlılarda resmî mektupların alındı makbuzu. (Dar ve uzun olan kulak, bükülerek zarfın üst kısmına sokulurdu. Mektup sahibine teslim edilirken bu kâğıt alıcı tarafından imzalanır ve mektubu gönderene iade edilirdi. Daha sonra deftere imza atma usulü kondu.)

— Mekan. Döküm bir gövdenin elemanında bulunan ve yardımcı bir organın bağlanmasına veya cıvatanın girmesine yarayan yuvarlak çıkıntı.

— Mim. Yandaki taşlar üzerine kaymasını önlemek için, bazı kemer veya kilit taşlarına yapılan çıkma. || Duvar yüzeyinde bir çıkıntı bırakacak şekilde açıt yanağına girebilmesi için, bir eşiğin veya bir kasa bindirmeliğinin ucuna açılan kertik. || *Köşe kulağı,* bir söve pervazının köşesindeki çıkıntılı kısım.

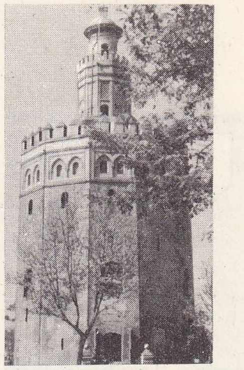

Altın **kulesi**, Sevilla

— Mobl. Bir koltuk arkalığının her iki yanında bulunan çıkıntılı kısım.

— Mutf. *Kulak çorbası,* bir çeşit kıymalı hamur çorbası. (Tatar böreği hamuru gibi hazırlanan hamur kesilir. Ortasına hafifçe kavrulmuş kıyma ve soğan konur. Külâh gibi sarılarak kapatılır ve kaynayan et suyuna atılır. Pişince üzerine nane ve kırmızı biberli yağ dökülür.)

— Müz. Keman ve benzeri çalgıların tellerini germeğe yarayan, bir sap ve bir baştan meydana gelen ağaç parçası; abanoz, pelesenk veya şimşirden yapılır.

— Patol. *Kulak akıntısı.* Bk. OTORE. || *Kulak-burun-boğaz hastalıkları,* kulak, burun ve boğazda meydana gelen, patolojik bakımdan birbiriyle ilgisi bulunan ve tedavisi aynı hekimlik dalı tarafından yapılan hastalık grubu. || *Kulak çınlaması,* gerçekte bir çınlama olmadığı halde, kulak damarlarından birinin daralmasıyle kanın dar kısımdan geçerken ses çıkarması sonucu veya yorgunluk v.b. başka sebeplerden duyulan çınlama sesi. || *Kulak iltihabı.* Bk. ANSİKL. || *Kulak kanaması.* Bk. OTORAJİ. || *Kulak uğultusu,* kulak çınlamasını doğuran durumlarda sesin uğultu şeklinde belirmesi.

— Sil. *Esk.* Yatağan, kılıç, bıçak v.b. gibi kesici âletlerin kabzasının daha iyi tutulmasına ve elden kaymamasına yarayan çatal çıkıntı.

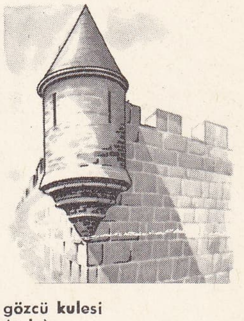

gözcü **kulesi** (ask.)

— Tar. *Kulak kesme,* mahkûmun kulaklarının kesilmesini öngören eski bir ceza. Bk. ANSİKL.

— Ted. *Kulak temizleyici,* kemik, fildişi v.b.den yapılmış küçük âlet; kulakların içini tıkayan kulak kirini temizlemede kullanılır.

— Teknol. Bir yapım parçasında, cıvata yerleştirmek için bırakılan çıkıntı. || Bir makine parçasına daha büyük adım vermek veya başka bir parça üzerine dayanmasını sağlamak için bırakılan çıkıntı. || Bir piston kolunun kızak yolundaki galeleri karşılayan küçük çıkıntı. || Bir kilidin par-

Foto. LAROUSSE

Londra kulesi

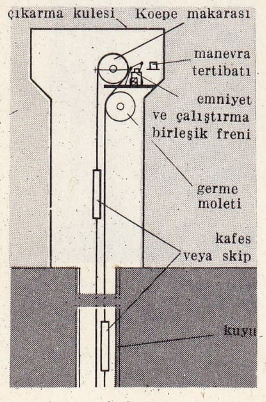

çıkarma kulesi (mad. oc.)

çaları üzerinde işaret olarak bırakılan çıkıntı.

— Zır. Pulluğun okuna bağlı olan ve pulluk uç demiriyle keskinin kopardığı toprak şeridini deviren içbükey kısım.

— Zool. *Kulak tüyleri,* kuşların kulaklarını süsleyen tüyler. ‖ *Kulağa kaçan* (veya *kulak biti*). Bk. KULAĞAKAÇAN. ‖ *Balık kulağı,* balığın kulağa benzeyen solungaç kapağı. ‖ *Kalem kulak,* atların kalem biçiminde dikilen kulakları.

— Zootekn. *Kulak keskisi,* köpeklerin kulaklarını kesmeğe yarayan vidalı makas.

— ANSİKL. Anat. ve Fizyol. *Kulak,* işitme ve denge duyusu organıdır. Dış, orta ve iç kulak olmak üzere üç kısımdan meydana gelir.

Dış kulak, kulağın dışarıya açılan kısmıdır, kulak kepçesi ve dış kulak yolundan meydana gelir. Kulak kepçesi kıvrımlı bir kıkırdak parçasıdır; başın iki yanında bulunur. Orta kısmında huni biçiminde bir çukurluk görülür, buna *konka* denir. Dış kulak yolu konkanın devamıdır. Konkanın etrafında *heliks* denilen bir kıvrıntı yer alır. Konka ile heliks arasında bulunan küçük çıkıntıya *anteliks* adı verilir. Ön tarafta ve heliksin biraz altında bir tümsek şeklinde *tragus* ve bunun karşısında *antitragus* bulunur. Kulak kepçesi alt tarafında değişik biçimler alabilen *kulak memesi* ile son bulur.

Dış kulak yolu, konkadan sonra gelir: düzensiz bir silindir şeklinde ve aşağı yukarı 25 mm uzunluğundadır. Dış kısmı telsel kıkırdak dokudan, iç kısmı şakak kemiğinin içindeki kulak zarı parçasından meydana gelir. Dış kulak yolu, kulak zarında son bulur. Üzerini örten deri tabakasında çok sayıda kıl ve salgı bezleri vardır.

Orta kulak, dış kulakla iç kulak arasında kalan bir boşluktur. Kulak zarından meydana gelen dışa dönük tarafı bir kemik dizisiyle (çekiç, örs, üzengi kemikleri) iç kulağa bağlanır. Bu kemikciklerden birincisi kulakzarına dayanır; sonuncusu «oval pencere» denen ve iç kulağa açılan bir deliğin içine yerleşir. Orta kulak ön tarafta östaki borusu aracılığıyle yutakla, arka tarafta şakak boşluklarıyle birleşir.

İç kulak, kulağın en önemli kısmıdır; şakak kemiğinin içindeki bir dizi boşluktan meydana gelir (kemik dolambaç). Kemik dolambacın içinde «endolenf» denilen iç kulak sıvısıyle dolu zarsı boşluklar bulunur. Bunlar, kemik kılıflarından «perilenf» denilen dış kulak sıvısıyle ayrılır. Kemik dolambacın ortasında *dalız* adı verilen bir boşluk vardır. Bu boşluk beş delikle yarım daire kanallarına, oval pencereyle de orta kulağa bağlanır. Dalız, aynı zamanda iç kulak yolu ve salyangozla bağlantılıdır. Zar dolambaç, kırbacık, kesecik ve salyangozun içindeki salyangoz borusundan meydana gelir. Salyangozun içinde, işitme sinir uçlarının son bulduğu corti organını yapan hücreler vardır. Dışarıdan gelen ses dalgaları kulak zarını titretir; titreşimler kemikçikler zinciri, kulak zarı ve boşluktaki hava ile iç kulak sıvılarına, oradan salyangoza, sonra corti organına varır ve burada sinirsel akızlar haline dönüşür. Yarım daire kanalları, içteki sıvılarda meydana gelen basınç değişiklikleriyle, başın durumu, vücudun yer değiştirmesi ve hızlanması hakkında bilgi verir.

— Karşılaştırmalı anat. İşitme organı olan omurgasızlarda, bu organ dengetaşı hücresi veya «otosit» adı verilen bir işitme keseciğinden ibarettir. Omurgalılarda kulağın gelişme derecesine göre, karmaşıklığının arttığı sanılmaktadır. Meselâ, yuvarlakağızlılarda kulak, yarı dairesel şekilde tek bir kanaldır; balıklarda ise bu üç kanallıdır; sürüngenler, salyangozu olan bir içkulağa sahiptir; kuşlarda orta kulak ve memelilerde de dış kulak ortaya çıkar.

● *Kulak kasları,* üç tanedir; *kulak üst kası,* kulak kepçesini yukarıya kaldırır; *kulak ön kası,* kulak kepçesini öne çeker; *kulak arka kası,* kepçeyi arkaya çeker. Kulak kepçesi dışındaki bu kaslardan başka, kulak kepçesi içinde bulunan beş kas daha vardır: *heliks büyük kası, heliks küçük kası; tragus kası; antitragus kası* ve *enine kas.*

İnsanda az gelişmiş olan kulak kaslarının memeli hayvanlarda önemli rolü vardır: bu hayvanlar, kulaklarını istedikleri yöne çevirebilir.

— Deneysel psikol. *Kulak paralaksı*'nda iki kulak arasındaki farklılık, algılama niteliklerinin (sesin başlaması, evresi, şiddeti) değişik olmasından ileri gelir. Bir sesin nereden çıktığı bu farklılıktan anlaşılır. Bu üç etkenin önemi, her kulağa ayrı ayrı bağlanan bir âlet sayesinde dikotik bir uyartı sağlanarak deneyle anlaşılabilir; kulağa bağlanan âletle sesin şiddeti değiştirilebilir. Ayrıca, esas ses, gene bir âlet yardımıyle, bir süre sonra değişik bir evrede yeniden tekrarlanabilir.

Pérot'nun deneyleri (1921) iki kulak arasındaki algılama zamanı farkının saniyenin binde birinin 0,03'ü ile 0,3'ü arasında olduğunu gösterdi. 14 milyon periyot/saniye ile 200 milyon periyot/sanyelik bir zaman farkının sesin hangi yandan geldiğini anlamağa yettiği görülür. Stewart, 256 ile 1 024 periyot/saniye arasında bir alan şiddetteki seslerde ses kaynağının, şiddetin logaritmasıyle orantılı olarak köşeleme yer değiştirdiğini gösterdi (1922). Zaman faktörü çok önemlidir, saniyenin milyonda 24'ü kadar bir zaman, yüzde 1 600'lük bir şiddet farkını yok etmeğe yeter.

— Patol. *Kulak iltihapları*'na *otit* adı verilir. Kulak kepçesinde sık sık yaralar meydana gelir, fakat bunlar çabuk iyileşir. Kulak içine kaçan yabancı cisimler sağırlığa ve kulak uğultularına sebep olabilir. Bunları çıkarmak için kulağı şırıngalarla yıkamalıdır. Hekimin bile çok dikkatle kullanması gereken birtakım sivri (pensler, sondalar v.b.) ve sert âletleri kullanmaktan kaçınmalıdır. Kulakzarının delinmesi veya sertleşmesi işitmeyi ağırlaştırır, fakat yok etmez. Bu delinme ve sertleşmeler genellikle burun arka bölgesinden östaki borusu yoluyle orta kulağa yayılan iltihapların birer sonucudur.

— Tar. *Kulak kesme,* Eskiçağda çoğunlukla kölelere uygulanan bir aşağılama işaretiydi. İbranî yasasında (Çıkış, XXI., 6) sözü edilen kulak memesini delme âdeti ise, bunun hafifletilmiş bir şeklidir. Perslerde kulak kesmenin bir ceza olduğu bilinmektedir; Dara sahte Smerdis'in maskesini, kulaklarının kesik oluşundan yararlanarak düşürdüğünü öne sürer. Kulak kesme, asur, babil ve diğer doğu akdeniz halklarında savaş tutsaklarının çarptırıldığı bir ceza niteliğindeydi, bu barbar geleneği Doğu'da ırkçı işkencelerle birlikte, arasıra yeniden ortaya çıkmıştır. Ortaçağ'da, Batı'da, daha çok serflere uygulanan bu işkence birçok kilise meclisince yasaklandı. (ML)

KULAK i. (Tatarcadan alınan rusça k.). Önceleri «başkasının emeğini sömüren köylü» anlamında, çağdaş anlamda ise, sıkıntı içinde yaşayan yoksul ve küçük üretici topluluğundan ayrı olarak, toprak sahibi zengin çiftçilere verilen ad.

— ANSİKL. 1905 ayaklanmasından sonra, Stolypine, sistemli olarak mir usulünü parçalayıp *kulak*'ları kalabalık ve devrim aleyhtarı bir sınıf durumuna getirmeğe çalıştı. Bununla birlikte bu sınıf özellikle sovyet rejiminde N.E.P.*nin uyguladığı yıllarda gelişti. Şehirlere sevkedilen erzaka hâkim bulunan kulaklar sol muhalefetin protestolarına rağmen, hükûmetin müsamahasından faydalanarak, kooperatiflere hâkim oldular. Fakat 1929 sonunda Komünist partisi, kulaklara karşı tutumunu birdenbire değiştirdi; onları toprakların kolektifleştirilmesine engel saydığı için sınıf olarak tasfiyeye karar verdi. Kolhozlara girmeğe zorlanan, kitle halinde sürgünlere gönderilen kulaklar, birkaç yıl içinde, toprak işçileri arasında kaynayıp yok oldular. (L)

KULAKALTI BEZİ blş. i. Anat. Kulak yakınında bulunan büyük tükürük bezi.

— ANSİKL. *Kulakaltı bezi,* tükürük bezlerinin en büyüğüdür. Altçene kemiğinin yukarıya çıkan kolunun arkasında, kulak yolunun altında, mememsi çıkıntının ön tarafında bulunur. «Stenon kanalı» denen salgı kanalı, bezin ön kenerından çıkar, yanağı enlemesine geçerek ağızda sona erer. Kulakaltı bezi rahatsızlığı, adını kulağa yakınlığından alan kabakulak hastalığında çok görülür. (L)

KULAK BİLİMİ blş. i. Bk. OTOLOJİ.

KULAKÇI i. (*kulak*'tan *kulak-çı*). Kulak, burun, boğaz hekimi. (M)

KULAKÇIK veya **KULACIK** i. (*kulak*'tan *kula* [k]-*çık*). Anat. Yüreğin üst kısmında bulunan, biri ana toplardamardan, öteki akciğer toplardamarından gelen kanı karıncıklara gönderen iki boşluğun adı. ‖ *Kulakçık-karıncık delikleri,* kulakçıklarla karıncıklar arasında bulunan iki delik; sağ kulakçıkla sağ karıncık arasındaki deliği üçlü kapacık (triküspid), sol kulakçıkla sol karıncık arasındakini ikili kapakcık (mitral) kapatır.

— Bot. Yaprak tabanından veya yaprak sapının birleştiği yerden çıkan eklentiler. Bk. ANSİKL.

— Mim. Söve pervazı köşesi.

— Patol. *Kulakçık-karıncık uyumsuzluğu,* nabzın daimî olarak yavaş atması ve elektrokardiyogramda kulakçık dalgalarıyle ve karıncık kasılmaları arasında ilinti bulunmaması şeklinde beliren bozukluk. (Kulakçıklar normal olarak bir sinüs ritmiyle, karıncıklar ise kendi içlerindeki bir uyartı merkezinin idaresinde çok daha yavaş bir ritimle kasılır.)

— Zool. Bazı denizkestanelerinin çene kemerindeki beş sivri çıkıntıdan her biri. (Hayvanın ağzındaki çekici kaslar bu çıkıntıların üzerinde yer alır.)

— ANSİKL. Bot. *Kulakçık*'lar daima bakışımlı, fakat nadiren düzgün şekilli levhacıklar halindedir. Kimisi yaprak sapıyle kaynaşmış durumdadır (gül, melianthus v.b.), bunlara *sap kulakçığı* denir. Kimi bitkilerde sap üzerinde, yaprak aralığında bulunur (kökboyasıgiller, burçak); diğer bir kısmında ise sapı tamamen saran bir kının üzerinde, yaprağın dibinde yer alır (ekmekağacıgiller, buğdaygiller v.b.). [L]

KULAKÇIKLI sıf. (*kulakçık*'tan *kulakçıklı*). Kulakçıkları olan.

— Bot. Dibinde iki lop veya kulakçık bulunan yapraklara veya yaprak saplarına denir. (L)

KULAKÇIN blş. i. (*kulak* ve fars. *-çin,* toplayan > *kulak-çin*'den). Kıyf. *Esk.* Takke ve külâhlarda, kulakları örtmek için yan taraflarda bulunan devrik kısımlara verilen ad. (İstendiğinde kıvrılarak külâh üzerinden iki ucu bağlanırdı.) [M]

KULAKLI sıf. (*kulak*'tan *kulak-lı*). Kulağı [...] olan: *Uzun kulaklı. Kesik kulaklı.* ‖ Kulağa benzer çıkıntısı olan: *Kulaklı tencere.* ‖ Kulplu. ‖ *Kulaklı iğne,* dikiş iğnesi.

— DEY. *Uzun kulaklı,* eşek.

— İda. *Esk. Kulaklı tezkere,* Osmanlılarda devlet dairelerinde alındı makbuzu ile birlikte gönderilen tezkerelere verilen ad. (Tezkereyi alan, makbuzu imzalayarak iade ederdi. «Kulak» denilen bu makbuz, tezkerenin gönderildiği zarfın dışında kalacak şekilde katlanırdı.)

◆ İ. Sapında kulak gibi iki çıkıntısı olan bir yatağan çeşidi. ‖ İki saplı sığ tencere. ‖ *Argo.* Büyük ve iki tarafı keskin bıçak. (M)

KULAKLI FOLYA blş. i. Akdeniz'de yaşayan bir çeşit kedibalığının yaygın adı Bk. MOBULA. (L)

KULAKLIK i. (*kulak*'tan *kulak-lık*). Soğuktan ve rüzgârdan korumak için kulak kepçelerini tamamen örtecek şekilde yapılmış kılıf. *Esk.* Kulakçın.

— Elektroakustik. Kulak ile verici arasında ses bağlantısı kurmağa yarayan alıcı. ‖ *İç kulaklık,* kulak yolunun iç kısmına yerleştirilen küçük kulaklık. Bk. HOPARLÖR.

— Radyotek. *Telefon kulaklığı,* başı kavrayan çember biçimindeki bir desteğin üzerine seri veya paralel olarak yerleştirilmiş iki telefon dinleyicisinden meydana gelen ve radyoelektrik yayımlarının, telefon konuşmalarının, magnetik bantlar üzerindeki

Foto. LAROUSSE

kayıtlar v.b.'nin dinlenmesinde kullanılan alıcı. (LM)

KULAKSIZ sıf. (*kulak*'tan *kulak-sız*). Kulağı, kulak kepçesi olmayan. (M)

KULAKTOZU blş. i. Kulak arkasındaki tümsekçe kısım.

— Biyol. Bk. DENGE *taşı*. (M)

KULAKYAĞI blş. i. Histol. Kulakyağı bezlerinin salgıladığı yağ. ‖ *Kulakyağı bezleri*, dış kulak yolunda bulunan yağ bezleri. (Bunların salgıladığı yağlı madde o çevredeki ter bezlerinden çıkan salgılarla karışarak kulak kirini meydana getirir.) [L]

KULAKZARI blş. i. Kulak yolu ile orta kulağı birbirinden ayıran gergin zar. ‖ *Kulakzarı siniri*, yüz sinirinden başlayarak kulakzarını geçtikten sonra kulak boşluğundan çıkarak dil siniriyle birleşen sinir dalı.

— ANSİKL. Anat. ve Patol. *Kulakzarı* kulak yolu ile *orta kulağı* birbirinden ayıran aşağı yukarı değirmi biçimde, gergin, saydam ve ince bir zardır. Kulakzarının dış yüzü insanlarla memelilerde içbükey, kuşlarda dışbükeydir.

Zarın çevresi, ortasına göre daha kalın ve *kulakzarı halkası* denen bir kemik çember üzerine yerleşiktir. Bu halka yetişkinlerde kaya'nın dibine bitişiktir. Kulakzarında çeşitli hastalıklar, bu arada özellikle bir iç kulak iltihabından ileri gelme delinmeler olabilir. Kulak kaşıyıcıların veya herhangi başka sivri âletlerin kullanılması, zarın delinmesine sebep olabilir. Kulak üzerine gelen bir tokat veya herhangi bir vuruş veya çok kuvvetli bir ses kulakzarının patlamasına sebep olabilir. (Resmi için bk. sayfa 618.) [L]

KULAMPARA i. (fars. *ġulām*, oğlan ve *pāre* > *ġulām-pāre*'den). *Kaba*. Erkeklerle cinsî ilişki kuran homoseksüel aktif erkek. Oğlancı. (M)

KULAMPARALIK i. (*kulampara*'dan *kulampara-lık*). [Erkek için] Cinsî isteğin aynı cinsten kişilerle tatmini.

— ANSİKL. *Kulamparalık* cinsel bir sapıklıktır; çeşitli sebeplerden (kadınlara karşı çekingenlik, özdeşleşme ihtiyacı, cinsî temas konusunda aykırı düşünce taşıma) ileri gelir. Kulamparalık birçok ülkede suç sayılır. (LM)

KULAN i. (kırgızca k.). Donu düz renkli yabanî at; anayurdu Asya'dır.

— ANSİKL. *Kulan*, at ile eşek arası görünüşte bir hayvandır. Buna, İrlandalılar «gur», Hintliler «gor-kur» derler. Omuzbaşına kadar 1,30 m yüksekliktedir; tüy rengi kuladır; omurgası boyunca siyah bir çizgi vardır. Moğolistan, Sibirya, Kuzeybatı Çin ve İran'da yaşar. (L)

KULAN ARSLAN, Davud Selçuk da denir, Anadolu Selçuklu sultanlığının kurucusu olan Kutalmışoğlu Süleyman Şahın ikinci oğlu. Süleyman Şahın ölümü (1086) üzerine büyük selçuklu sultanı Melikşah'ın isteğine uyularak ağabeyi Kılıç Arslan ile birlikte Isfahan'a gönderildi ve Melikşah'ın ölümüne kadar (1092) orada kaldı. Selçuklu sultanı Berkyaruk'un izniyle Kılıç Arslan'ın yanında Anadolu'ya dönerek Bizanslılar tarafından kuşatılan İznik'e girdi. Ağabeyi Kılıç Arslan, Anadolu sultanı ilân edildi; kendisine de *ilhan* unvanı verildi. Kulan Arslan Selçuklu sultanlığının yeniden kurulması için kardeşine yardım etti; başarılı ve ünlü bir kumandan oldu. Birinci Haçlı seferinde Bizans imparatoru Aleksios I Komnenos tarafından Anadolu'ya geçirilen başıbozuk hıristiyan kuvvetlerini İznik çevresinde bozguna uğrattı (1097). Aynı yıl büyük bir haçlı ordusuna yenildi. Bu sırada Malatya'yı kuşatmakta olan Kılıç Arslan'a tehlikede olduğunu bildirdi ve elindeki kuvvetleri İznik kalesine topladı. İznik'teki kanlı savaştan sonra kayboldu. Bizans imparatoru Aleksios'un kızı Anna Komnene babası adına yazdığı *Aleksias* adlı eserinde Kulan Arslan'ın Haçlılardan kaçarak Bizans imparatoruna sığındığını ve Hıristiyanlığı kabul etmek zorunda kaldığını söyler. (M)

KULANGO'LAR, Batı Afrika'nın zenci halkı. Bonduku (Fildişi Kıyısı) bölgesinde yaşarlar. (L)

KULAS i. (fr. *culasse*'dan). Oto. Silindirin üst kısmını kapatan kapak. *Eşanl*. KAFA.

— ANSİKL. Bugünün taşıtlarında, *kulas*'ın iç kısmı oyulmuş ve yanma odası haline getirilmiştir; çünkü, sıkıştırmanın daha güçlü olabilmesi için, yanma odasının hacmini küçültmek gerekir. Piston üst ölü noktadayken, kulasın tepesine yerleştirilmiş supaplara takılabilir. Bu tehlikeyi önlemek için, çok yüksek bir hacim oranı istendiği zaman, yanma odası pistonun dip kısmına oyulur; böylece tehlike önlendiği gibi, emme sırasında bir burgaç hareketine uğrayan gazların en iyi şekilde dağılması da sağlanır. (L)

KULA ŞAHİN PAŞA. Bk. ŞAHİN PAŞA *Kula*.

Kul camii, İstanbul'da Fatih semtinde; Manisalı Mehmed Paşa tarafından yaptırıldı (XV. yy.). Fatih Sultan Mehmed devrinde inzibat merkezi olduğundan *Kul camii* adını aldı. Günümüze yalnız duvarları kaldı. (M)

KULÇA, çinçe **Yi-ning,** Çin'de (Sin-Kiang) vaha, İli ırmağı kıyısında, Tien-şan dağlarının kuzeyinde; Urumtsi'yi Alma-Ata'ya (S.S.C.B.) bağlayan yol üzerinde; 108 000 nüf.

— Tar. *Kulça*, eskiden Çin, Bedahşan ve Rusya arasında bir ticaret merkeziydi. Tarançı göçmenlerinin yerleştirilmesiyle büyüdü (1765). Ruslarla Çinliler arasında yapılan Kulça antlaşmasıyla Rusya'ya bağlı tüccarların burada yerleşmesine izin verildi ve bir rus konsolosluğu açıldı (1851). Müslümanlar Çinlilere karşı ayaklandılar (1862); bir süre sonra burada, Sultan Ala Han yönetiminde bir tarançı beyliği kuruldu (1864). Ruslar 1871'de bölgeyi istilâ ettiler, İngilizlerin baskısı sonunda, 1881 Antlaşması uyarınca da bölgeyi terkettiler. (ML)

KUL DEVECİ, türk saz şairi (XVII. yy.). Hayatı hakkında bilgi yoktur. Bazı şiirleri bugüne kadar gelebildi. Yeniçeri âşıklarından olduğu şiirlerinden anlaşılır. Gazi Murad Paşa hakkındaki şiiri tanınmıştır. XVII. yy.ın ikinci sınıf şairlerindendir. (M)

KULE i. (ar. *kulle*'den). Kare, yuvarlak veya çok açılı bir yüzey üzerinde yükselen yapı: *Altın kulelerden yine kuşlar / Tekrarını ömrün eder ilân* (Ahmed Hâşim). ‖ Bazı ev veya köşklerin üst kısmında bulunan camlı ve her tarafı gören çıkıntılı kısım. (Osmanlılarda cihannüma.) ‖ *Esk.* [Dağ için] En üst nokta, tepe: *Kule-i cebel*. ‖ *Saat kulesi*, üzerine büyük bir çalar saat yerleştirilmiş yüksek kule. ‖ *Yangın kulesi*. *Esk*. Yangınları gözlemek ve haber vermek için yapılmış kule.

— ÇEŞ. DEY. *Kule gibi*, alanı dar ve çok yüksek yapılar için kullanılır: *Kule gibi bir apartman*. ‖ *Fildişi kule*. Bk. FİLDİŞİ.

— Ask. *Esk.* Tahkimatın bir unsuru. (Bk. ANSİKL.) ‖ *Tahta kule*, tekerler üzerine bindirilmiş, birkaç katlı ve kuşatma sırasında kale bedenine taarruz için kullanılan tahtadan savaş aracı. ‖ *Gözcü kulesi*, örme duvar şeklinde nöbetçi kulübesi. (Yuvarlak ve çatısı koni biçimindedir. Civarı gözaltında bulundurmak üzere bir kalenin köşesindeki sepetlikte inşa edilirdi.) ‖ *Maximilien kulesi*, kazamatları içinde topçusu bulunan birkaç katlı kule. (Bu çeşit kule XIX. yy.da Avusturya arşidükü ve daha sonra Meksika imparatoru olan Maximilien tarafından, tahkimli mevzilerde büyük topçu kitlesi kullanmak amacıyle inşa ettirilmiştir.)

— Bayınd. *Su kulesi*, suyu tazyikli olarak dağıtmak için depo görevini gören yüksek yapı.

— Denizc. Muharebe gemilerinin, çeşitli katlarında köprü üstleri, gözetleme yerleri, ateş idare merkezleri v.b.'nin bulunduğu, madenî yuvarlak veya dört köşe yüksek kısma verilen ad.

— İnş. En kesitinin dış çevresi kare, daire veya çokgen olan yüksek ve narin yapı. ‖ *Oyuk kule*, bir bacanın iç köşelerine yerleştirilen dökme yarı-silindir. ‖ *Yangın kulesi*, itfaiyecilerin yangını söndürmesi için, otomatik olarak kapanan maden kapılarla donanmış, yanmaz ve ısı geçirmez bir mahfaza içinde, yanmaz malzemeden kurulan yapı yüksekliğinde merdiven.

— Mad. oc. *Çıkarma kulesi*, üst kısmına, tam kuyu ağzının üzerine gelecek şekilde çıkarma makinesinin yerleştirildiği madenî veya beton iskele. (Büyük bir kule görünüşündeki bu iskele, 40-70 m yüksekliğindedir; daha geniş olan üst kısmında çıkarma makineleri, *Koepe* makaraları, bazen de bobinler bulunur.)

— Mim. Bk. ANSİKL. ‖ *Çan kulesi*, kiliselerde çanların bulunduğu kule. Bk. ANSİKL.

— Petr. *Kuyu açma kulesi*, kuyu açma düzeneklerinin bütününe destek vazifesi gören, madenî çatılı iskele. (Kuyu açma kulelerinin yüksekliği 10 m'yi aşar.) ‖ *Genleşme kulesi*, yarı buharlaşmış bir petrol ürününün basıncını aniden düşüren ve böylece sıvılarla buharın ayrılmasını kolaylaştıran rafineri cihazı.

— Piroteknik. *Karıştırma kulesi*, tane barut karışımının yapıldığı, yüksek kule biçiminde tesis.

— Sanay. Düşey yerleştirilmiş bir silindir biçimindeki kataliz odası, reaktör, tablalı damıtma veya soğurma sütunu. ‖ *Ayırma kulesi*, bir karışımda bulunan çeşitli maddeleri ayırmak için kullanılan, genellikle silindir biçiminde cihaz. ‖ *Gay-Lussac kulesi*, sülfürik asit fabrikalarında, nitröz asit buharlarını toplamağa yarayan cihaz. ‖ *Glover kulesi*, sülfürik asit fabrikalarında, asidi deriştirmek ve azot oksitlerini tepkimeye katmak için kullanılan cihaz. ‖ *Kömür kulesi*, hazır kömürün, damıtma fırınına sevkedilmeden önce geçtiği, genellikle betonarme inşaat. ‖ *Yıkama kulesi*, yüksekliği çapından çok daha büyük, düşey doğrultuda yerleştirilmiş, silindir biçiminde yıkama tertibatı. (YIKAMA SÜTUNU da denir.) Bk. ANSİKL.

— Sirk. *İnsandan kule*, cambazların birbiri üzerine çıkarak meydana getirdikleri denge figürü.

— Soğutma. *Buz kulesi*, frigorifik vagonların üzerine açılmış bir delikten vagona buz yükleyen, buz yapım tesisi.

— Spor. *Atlama kulesi*, yüzücülerin dalış yapmaları için hazırlanmış bir çeşit atlama kulesi veya iskelesi. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Ask. *Esk.* Tek başına olan veya sur çevresi içine sokulmuş *kule*'ler XVI. yy.da madenî güllelerin ortaya çıkmasından sonra tahkimatın ana elemanlarından birini meydana getirdi. Hendeğin yan ateşi altına alınmasını sağladığı veya karşılıklı yan ateşlerine elverişli olduğu anlaşılınca kulenin önemi arttı. Başlangıçta kare biçiminde olan kule, yan ateşlerini daha isabetli bir şekilde karşılayabilmek amacıyle yuvarlak, sivri kubbeli, daha sonra da çıkıntı tabya şeklinde yapıldı ve nihayet yerini burc'a bıraktı.

— Mim. Müstahkem mevkilerin savunma ve destek yapıları olan kuleler, eski çağlardan beri bilinmektedir: Babil kapalı avlusu, Mısır'da Medinet-Habu tapınağı, Peloponnesos'ta Messene'nin alt yapıları eski örnekleri meydana getirir; Romalılardan kalma pek çok kule vardır (Roma'da Aurelianus kapalı avlusu, Torino'da Palatina kapısı). Ortaçağ kalelerinde bu kuleler çoğalmış ve değişik biçimler almıştır (Carcassonne, Avila, Rothenbürg ob der Tauber); bu kalelerde özel birer kule (burç) son savunma noktası olmuştur (Aigues-Mortes'ta Constance kulesi, Provins'te Sezar kulesi); birtakım ıssız kuleler ise işaret göndermekte kullanılmıştır (Autun'de «Janus tapınağı» denen kule); başka birtakım kuleler «zafer» anıtlarını meydana getirmiştir (Nimes'de Magnus kulesi). İtalya'da kargaşalık zamanlarında kullanılan derebeyi kulelerini, birbirini çekemeyen aileler elden geldiğince yüksek yaptırmışlardır (Bologna ve San Gimignano kuleleri). Eskiçağ ve Ortaçağda, saldıranlarla saldırılanların aynı düzeyde çarpışmasını sağlayan, tahtadan, hareketli kuleler kullanılmıştır. Tek başına veya belediye yapıları üzerinde inşa edilen çan kuleleri, Belediye saatini taşıyan yüksek kulelerdir.

Modern mimarlık birtakım barınaklara yuvarlak veya dörtgen kuleler biçimi vermiştir.

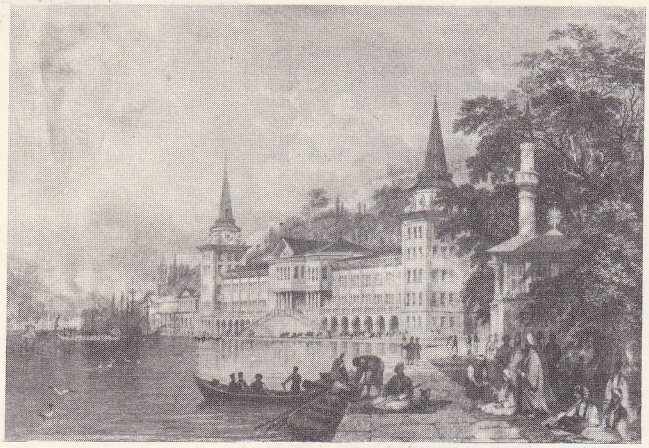

Kuleli Askerî lisesinin denizden bir görünüşü, gravür

Kuleli Askerî lisesinin arması

Dinî anıtların kuleleri genellikle «çan kulesi» diye adlandırılmıştır; kare veya sekizgen lamba kuleye, özellikle Normandiya'da rastlanır. İçi boş ve pencereli olan bu kule transept haçı üzerinde yükselir ve kilisenin alçak kısımlarını aydınlatır (Evreux, Konstanz, Laon katedralleri). Fas'ta (Rabat'ta, Hasan camii kulesi), Marakeş'te (El-Kutibiyye), Sevilla'da (La Giralda) «minare» denen dört köşeli yüksek kuleler yapılmıştır. Ünlü kuleler arasında ayrıca Bologna'daki Asinelli eğik kulesi, Garisenda kulesi, İstanbul ile Üsküdar arasında Boğaz'ın girişinde bir kayanın üzerine oturtulmuş olan Kız kulesi, Londra'da Thames ırmağının sol kıyısında, bir kısmı Fatih William zamanından kalma (kraliyet mücevherlerinin saklandığı) Londra kulesi, Sevilla'da Vâdi-ül-Kebir'i gözetlemek için yapılan müstahkem mevkilerin parçası olan «Al-Mohad»ların Altın kulesi, Pisa katedralinin pencereli çan kulesi olan ve zemine oturması dolayısıyle eğilen (yüksekliği 56 m; eğikliği dıştan 4,419 m.) Pisa kulesi (1174), Nankin'de Milâttan yüzyıllarca önce inşa edilen Porselen kule (dokuz kat; 100 m'den çok yüksek; beyaz, kırmızı, mavi, yeşil ve kahverengi emaye tuğlalarla kaplı idi), Atina'da Rüzgârlar kulesi (bk. *Kyrros'lu* ANDRONİKOS, BABİL, DAKHMA, EİFFEL, ZİGURAT) sayılabilir.

● Kilise mimarîsinde *çan kuleleri*, VIII. ve IX. yy.larda çoğalmağa başladı. Bir kilisede bulunması gereken çan kulelerinin yerini ve sayısını belirten bir kural yoktur. En basit çan kulesi örneği *arkadlı kule*'dir. Ön cephenin duvarında açılan üstü kemerli açıtın içine çanlar asılır (Saintes-Maries-de-la-Mer, Saint-Generoux). Yuvarlak çan kuleleri (Uzés), geleneğe aykırıdır. Roman devrinin çan kuleleri kare planlıdır ve ön cephenin ya bir kenarına veya ekseni üzerine yerleştirilir. Bu durumda kulenin zemin katı bir revak meydana getirir. Kiliselerde esas yapıya dik olarak inşa edilen ve onunla haç şekli meydana getiren yapıya «transept» denir. Esas yapı, transeptin ortak kemer gözü transept çaprazını meydana getirir. Birçok kilisenin ve özellikle de transept çaprazı üzerindeki fener kulesinin ön cephedeki çan kulesine eklendiği Normandiya'daki kiliselerin, iki veya üç çan kulesi vardır. Çeşitli biçimlerde yerleştirilmiş açıtları bulunan çan kulesini teras çatı, beşik çatı, taş bir piramit veya çoğu zaman köşelerinde küçük kulecikleri olan sekizgen bir külâh örter (Vendôme'da Trinité kilisesi, Saint-Savin-sur-Gartemple, Chartres katedralinin eski çan kulesi). Saintogne ve Poitou'da çan kulesinin üzerini huni biçiminde kısa bir külâh süsler (Poitier'de Notre-Dame-la-Grande), Orta ve Güneydoğu Fransa'da transept çaprazı üzerinde sekizgen bir kule yükselir (Toulouse'daki Saint-Senin). Gotik devirde gelenekler devam eder; çan kulelerinin yerleri ve sayıları değişiktir, büyük kiliselerin genellikle batı cephesi yanlarına takılmış iki çan kulesi vardır (Paris'teki Notre-Dame); bazı katedraller için (Laon, Rouen) yedi çan kulesinin yapılması öngörülmüş, ancak malî kaynak bulunmadığından yapılamamıştır. Çatı örtüsü sistemlerinde bir değişme yoktur: teras çatı, beşik çatı, piramit ve çan kulecikleri olan çok cepheli külâh (Etampes Notre-Dame'ı). Genellikle gitgide dantelleşen gotik devir çan kuleleri çok incelir; külâhların kenarları kanca biçimi bezemelerle süslenir ve her yüzünde çatı pencereleri açılır (Vernouillet kilisesi), zengin bir bezeme parıltılı kuleleri süsler (Notre-Dame-l'Epime, Caudebecen Caux kilisesi). Rönesans ve Klasik çağda çan kulelerindeki külâhların yerini fenerler alır (Dijon'daki Saint-Michel).

— Sanay. Bir *yıkama kulesi*'nde, sıvı ile gazın teması iki yoldan sağlanır: sıvıyı küçük damlacıklar halinde püskürtmek veya ıslak bir yüzey üzerinden akıtmak; böylece temas yüzeyi büyümüş olur. Her iki halde de sıvı ve gaz ters yönde hareket eder. Bu sisteme «ters akıntı» sistemi denir.

— Spor. *Atlama kule*'si, 10 m yüksekliğinde beton veya tahtadandır. Üzerinde, en az 5 m uzunluğunda 2 m genişliğinde, hasır kaplı bir atlama tahtası vardır. Ön tarafı, havuz kenarından en az 2 m ileride bulunur. Altındaki su derinliği de en az 4,50 m'dir. (LM)

Kule camii, İstanbul'da Yedikule semtinde Fatih Sultan Mehmed devrinde yapıldı. Bugüne sadece duvar kalıntıları ve minaresinin alt bölümü kalmıştır. (M)

Kule-kılıç nişanı (*Torre e Espada*), Portekiz'de 1459'da ihdas edildi. 1917'de yeni bir statüye bağlandı. Beş ayrı derecesi vardır. Bir meşe yaprağına tutturulmuş altın bir kule ile son bulan beş köşeli yıldız biçimindedir. Kurdelesi mavidir. (L)

KULEL çoğl. i. (ar. *ḳulle*'den *ḳulel*). *Esk.* Kuleler. ‖ Tepeler, en yüksek noktalar: *Lâkin kulel-i cibâl zirvesinde vaki bazı kıla-i metine ki* (Naima). ‖ *Kulel-i seb'a,* yedi kule. Yedikule semtinin eski adı. (M)

Kuleli Askerî lisesi, Kara Harp okuluna öğrenci yetiştiren kuruluş. *Mektebi Fünunu İdadî* adıyle Maçka kışlasında kuruldu (1846). Çengelköy'deki Kuleli* kışlasına taşındı (1872). Osmanlı-Rus savaşında kışla, hastahane haline getirilince, lise Harbiye'deki kışlaya nakledildi (1877-1879). Savaşın sonunda, eski binasına döndüğü zaman, Askerî Tıp idadîsi de aynı yerdeydi. Öğrenci sayısı çoğalınca, Tıp idadîsi, kışlanın okul hastahanesine, hastahane de Beylerbeyi'ne taşındı. Tıp idadîsi, Haydarpaşa'ya nakledildi (1910). Kuleli kışlasının Vaniköy tarafına, okula bitişik, kâgir bir ek bina yapıldı (1909). Balkan savaşı sırasında Kuleli kışlası yeniden hastahane oldu; öğrencilerin bir bölümü Kandilli'deki Âdilesultan, bir bölümü de Beylerbeyi sarayına yerleşti (1912). Savaş sonunda okul, yeniden eski binasına döndü. Birinci Dünya savaşı sonunda, İngilizler Mondros mütarekesine dayanarak binayı depo yapmak için istediler. Boşaltılan okul binası, Ermeni Yetim okulu ve ermeni göçmenleri için konak yeri yapıldı (1920). Kuleli Askerî lisesi önce Kâğıthane semtindeki çadırlara, 3 ay sonra Maçka kışlasına, İngilizlerin buraya da elkoyması üzerine, Beylerbeyi sarayı yanındaki ek binalara taşındı. Cumhuriyetten sonra eski binasına dönen lise, önce sivil olarak öğretime devam etti. 1924'te *Kuleli Askerî lisesi* adını aldı. İkinci Dünya savaşı sırasında seferberlik planlarına uyarak, Konya'ya taşınan Kuleli lisesinin binalarında 1 000 yataklı bir askerî hastahane kuruldu. Savaş bitince okul tekrar eski binalarına geçti (1947). Kuleli Askerî lisesine ortaokulu bitirenler, sağlık durumları elverişli olmak şartıyle, sınavla alınır. Liseyi bitirenler Kara Harp okuluna girerler. Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel ve Cevdet Sunay, mareşal Fevzi Çakmak ve orgeneral Kâzım Karabekir, Kuleli Askerî lisesinde okumuşlardır. (M)

Kuleli kışlası, Mahmud II zamanında Çengelköy'deki atlı birlikler için yapılan tek katlı ahşap kışla yanınca, Abdülmecid tarafından aynı yerde yarı kâgir bir bina yaptırıldı (1843). Kışlanın iki tarafında kuleler bulunduğu için, *Kuleli kışla* adı verildi. Kırım savaşında (1854), fransız ve ingiliz askerlerinin yerleştirildiği bina yeniden yandı (1856). Abdülaziz tarafından 2 katlı olarak bugünkü kışla binası yapıldı (1871). Kışla, süvari kışlası (1828), Mektebi Fünunu İdadî (1872), hastahane (1877), okul (1913), Ermeni Yetim yurdu (1919), Kuleli* Askerî lisesi (1924), askerî hastahane (1941) ve Kuleli Askerî lisesi (1947) olarak kullanıldı. (M)

Kuleli vakası, Abdülmecid'in son yıllarında uygulamaya konulmadan bastırılan ayaklanma ve suikast teşebbüsü. Tertipçiler gizli cemiyet kurarak padişaha karşı bir suikast hazırladılar. Durum haber alındı (13 eylül 1859); tertipçiler yakalanarak Çengelköy'deki Kuleli kışlasına konuldu. Soruşturma ve yargılama da burada yapıldı. Bu yüzden olay, Kuleli vakası adıyle tarihe geçti. Sadrazam Mehmed Emin Ali Paşa, şeyhülislâm Mehmed Sadeddin Efendi, serasker Rıza Paşa, Meclisi Âli-i Tanzimat reisi Mehmed Paşa, Meclisi Vâlâ reisi Yusuf Kâmil Paşa ve Dârışûrayı Askerî reisi Mustafa Zarif Paşanın katıldığı bir komisyon kuruldu. Komisyon çalışmaları sonunda, bir süre Anadolu ve Batum ordularında bulunduktan sonra, İstanbul'a gelen ve önce Osmaniye camii yakınındaki bir hattathanede, sonra Sultan Bayezid medresesinde oturan Süleymaniyeli Şeyh Ahmed'in elebaşı olduğu anlaşıldı. Bazı kişileri fedai olarak kurduğu gizli cemiyete alan Şeyh Ahmed'e, ferik Çerkez Hüseyin Paşa da yardım etmiş, birçok görüşmeleri konağında düzenlemişti. Şeyh Ahmed, Şuayp'tan suikast ve ayaklanmada kullanmak üzere çerkezler bulmasını istedi. Ayaklanma başlayınca, elçiliklere, patrikhanelere ve şehir halkına dağıtılmak üzere Ârif Beye bildiriler yazdırıldı. Arnavut Cafer Dem Paşa da, elebaşılardandı: ayaklanmada kulllanılmak üzere, arnavut askeri bulacaktı. İmalât meclisi üyesi binbaşı Rasim Bey de fedai grubuna girerek telgraf tellerini kesmek görevini üzerine aldı. Tophane müftüsü Bekir Efendi, Tophane kâtiplerinden Hurşid Efendi, İstihkâm alayı yüzbaşılarından İbrahim Ağa ve mirliva Hasan Paşayı cemiyete sokmak için aracılık etti. Bunlardan Hasan Paşa, yapılan teklifi kabul etmedi ve serasker Rıza Paşaya durumu bildirdi; gizli cemiyet böylece ortaya çıktı.

Adı geçenlerin hepsi idama mahkûm edildiler; Abdülmecid, cezaları müebbet kalebentliğe çevirdi. Cafer Dem Paşanın Bâbı Seraskerî'de sorgusu yapıldı. Yargılamak için Kuleli kışlasına götürülürken, kayıktan denize atlayarak intihar etti; öbür sanıklardan Tophaneyi Âmire kâtibi Bekir Efendi Limni'de, Kabataş karakol memuru istihkâm yüzbaşısı Osmanpazarlı İbrahim Ağa ile Mühendishane yüzbaşılarından Süleymaniyeli Süleymanpaşazade Ali Bey ve kardeşi Hasan Bey Rodos'ta, sanıklardan diğer dokuz kişiyle birlikte müebbet küreğe, üçüncü derece sanıklardan 8 kişi kalebentliğe, dördüncü derece sanıklardan ordu hizmetinde olanların ordudan çıkarılmalarına, hapis ve sürgün edilmelerine karar verildi. Olayı haber veren mirliva Hasan Paşa, ter-

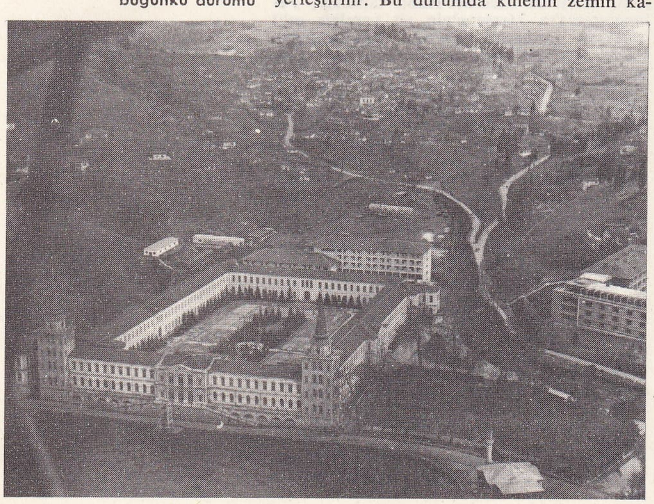

Kuleli Askerî lisesinin bugünkü durumu

Foto. MEYDAN

tipçilerden birçoğunu Kılıçalipaşa camiindeki bir toplantıda yakalattırdığı için ferikliğe terfi ettirildi. (→ Bibliyo.) [M]

KULENKAMPFF (Georg), alman kemancısı (Bremen 1898 - Zürich 1948). Bremen Filarmoni orkestrasında kemancılık ve şeflik, Berlin Hochschule'de ve Luzern konservatuvarında öğretmenlik yaptı. Konserleriyle büyük ün kazandı. (M)

KULE salyangozu blş. i. Zool. Önden solungaçlı, karından bacaklı *turitellidae* familyasının örnek hayvanı yumuşakça. (Hayvanın bir ayağı kısa ve güdük, dokunaçları uzundur; gözleri bu dokunaçların iç tabanında yuvalanmıştır. Çok sayıda sarmal biçimli kabarık dilimlerle süslenmiş kavkısı çok uzun ve sivridir. Bu hayvanlara bütün denizlerde rastlanır [yüz kadar tür]; fosilleri ikinci ve üçüncü zaman topraklarında bulunur. (L)

KULEYA, Cezayir'de vaha; 2 500 nüf. (1938). Halkı Gurâra aslından olan Zenâga'lar ile çiftçilik yapan azatlı zenci kölelerden meydana gelir. Bel Ayd gölü, 10 km uzunluğundaki vâdiyi ekime elverişli duruma sokar. Seyyah Ayaşî'ye göre, XVII. yy.-da Kuleya'da Vârglâ sultanına bağlı bir vali bulunuyordu. XIX. yy.da, bir avrupalı tarafından ilk defa gezildi (1855). 1873'te bir fransız askerî birliği tarafından işgal edildi. 1891'den itibaren devamlı olarak askerî bir kıta bulunduruldu. 1900'e kadar Fransa'nın bu bölgede en ileri mevzii idi. (M)

KULGARDİT i. (fr. *coolgardite*). Altın, gümüş ve civa tellürür'ün tabiî karışımı. (L)

KUL HİMMET, türk halk şairi (XVI. yy.). Sıvas çevresindeki alevî türklerinden. Pir Sultan Abdal'ın (XVI. yy.) dervişidir. Pir Sultan Abdal da şiirlerinde Kul Himmet'e saygı ve bağlılığını belirtir. Ünü yaşadığı çağdayken yayıldı. Halife Ali sevgisinin ağır bastığı şiirleri daha çok öğreticidir. (M)

KUL HÜSEYİN, türk tekke şairi (XVII. yy.). Hayatı hakkında bilgi yoktur. Bektaşi tarikatına bağlıydı. Halk şairi Kul Himmet'in yanında yetişti. Öğretici şiirler yazdı. (M)

KULİ i. (hindustanî dilinden k. > ing. *coolie*'den). Bir günlüğüne kiralanan çiftçi. ‖ Eskiden bir sömürgede çalışmak için ücretle tutulan hintli, çinli ve öteki asyalılara verilen ad. ‖ Çinhindi'nde ordunun malzeme ve ağırlıklarını taşımak ve ağır işleri yapmakla görevlendirilen yerli. (L)

KULİKOVO, Rusya'da köy, Tula'nın güneydoğusunda, Don'un yukarı çığırının sağ kıyısı yakınında. Moskova büyük prensi Dimitriy Donskoy, Mamay Han kumandasındaki Altınordu Tatarlarını burada yendi (8 eylül 1380). Bu başarı Rusya'yı tam bağımsızlığa kavuşturmadıysa da, Ruslarla Moğollar arasındaki mücadelenin başlıca evresidir. (L)

KULİS i. (fr. *coulisse*). Tiyatroda, sahne gerisinde ve yanlarında bulunan kısım: *Kuliste provalara nezaret ediyordu* (Y. K. Karaosmanoğlu). ‖ *Teşm. yol.* Bir faaliyetin iç yüzü, bilinmeyen yönleri. ‖ Borsanın dışındaki alışveriş yeri. ‖ *Kulis faaliyeti,* herhangi bir toplantıda oturumlar dışında yapılan gizli çalışmalar için kullanılır. ‖ *Kulis yapmak,* kulis faaliyeti göstermek.

— Mekan. Stephenson tarafından hareket yönünü ve genleşmeyi değiştirmek için yapılan ve deniz makinelerinde de kullanılan lokomotif organı: *Stephenson kulisi, Allan kulisi, Gooch kulisi, Walschaert kulisi, Marshal kulisi.* (Dağıtım mekanizmasını yöneten mafsal, bir kaldırma kolu yardımıyle makinist tarafından kulis içinde hareket ettirilebilir ve konumu hareketin yönüne bağlıdır.) [ML]

KULİSYE i. (fr. *coulissier*'den). Bank. ve Bors. Borsa dışı iş gören sarraf, borsanın resmî kotalarına kaydedilmemiş değerleri alıp satan aracı.

— ANSİKL. *Kulisye*'ler borsa kulislerinde, muameleleri, yetkili borsa acentaları olmadan yürütürler. Birçok teşebbüs ve çabalar sonunda 1901 yılında tanındılar ve bir statü sahibi oldular. Sayıları sınırlı değildir; borsaya kayıt olurken belirli bir kaydiye ve senelik aidat öderler.

Borsa alım ve satımlarında, yalnız kendi hesaplarına iş yapmak için borsa acentalarına emir (ordino) verirler ve borsa acentaları ile borsaya kayıtlı diğer üyeler arasında aracılık yaparlar.

Kulisye niteliği ile borsaya devam edebilmek için 25 yaşını doldurmuş bulunmak ve kanun işlerinde görev almağa engel bir hali olmamak gereklidir. (M)

KULİŞ (Pantaleymon veya Panko), ukraynalı yazar (Çernigov cumhuriyeti 1819-Motronivka 1897). Tarihî eserler, şiirler ve romanlar (*Çorna Rada: Hronika* 1663 *Goda* [Halk Kurulu: 1663 Yılı Kroniği], 1858) yazdı. Kuliş'in fonetik ilkelere dayanarak imlâda yaptığı reforma «kulişivka» adı verilir. Şevçenko ile birlikte XIX. yy. Ukrayna edebiyat akımının öncüsüdür. (L)

KULKUL sıf. (ar. *ḳulḳul*). *Esk.* Neşeli, güler yüzlü, çevik. ‖ İ. Su v.b.nin çıkardığı ses: *Dinle sahbâ kulkulün sâgar tanînin gör Nedim* (Nedim). *Eşanl.* GULGULE. (M)

KULLANILIŞ i. (*kullanılmak*'tan *kullanıl-ış*). Kullanılmak tarzı veya eylemi.

— Tıp. *Kullanılış şekli,* hekim tarafından yazılan bir ilâcın alınma şeklini gösterir tarife. (L)

KULLANILMAZLIK i. (*kullanılmak* > *kullanılmaz*'dan *kullanılmaz-lık*). Kullanılmama özelliği.

— ANSİKL. Biyol. Çok çalışan organın geliştiğini ve en az çalışan veya hiç çalışmayan organın ise köreldiğini ilk defa gözleyen Lamarck olmuştur. «Yararsız» veya «ilkel»denilen organlar, *kullanılmazlık* sonucu yavaş yavaş körleşmiş ve tamamen bir kalıntı haline gelmiştir: körbağırsağın solucansı takısı bu türdendir. (L)

KULLANILMIŞ sıf. (*kullanılmak*'tan *kullanıl-mış*). Yeni olmayan, daha önce bir başkasının malı olmuş: *Kullanılmış eşya. Az kullanılmış bir makine. Eşanl.* MÜSTAMEL. (M)

KULLANIM i. (*kullanmak*'tan *kullan-ı-m*). Bir şeyi kullanma, ondan yararlanma.

— Gram. Kelimelerin, en yaygın biçimleriyle kullanılması. (ML)

KULLANIŞ i. (*kullanmak*'tan *kullan-ış*). Kullanmak işi veya tarzı. ‖ Kullanmağa elverişlilik, rahatlık: *Elbisenin görünüşü güzel ama kullanışı iyi değil.* (M)

KULLANIŞLI sıf. (*kullanış*'tan *kullanış-lı*). Kullanılmağa elverişli, rahatça kullanılabilen: *Kullanışlı mutfak.* (M)

KULLANIŞSIZ sıf. (*kullanış*'tan *kullanış-sız*). Kullanılması güç olan, rahatça kullanılamayan, pratik olmayan: *Kullanışsız ev.* (M)

KULLANMA i. (*kullanmak*'tan *kullan-ma*). Kullanmak eylemi, işletme, çalıştırma.

— Huk. *Kullanma yardımcısı,* borçlunun hakkını kullanmasına izin verdiği kimse. (Kullanma yardımcısının, borçlunun hakkını kullanırken karşı tarafa verdiği zarardan borçlu sorumlu olur [Borçlar Kn. md. 100]. Yani kullanma yardımcısı ifa yardımcısı ile aynı hükümlere tabi tutulur.)

— İkt. *Kullanma değeri.* Bk. DEĞER. (M)

KULLANMAK geçl. f. (*kul*'dan *kul-la-n-mak*). Bir şeyi yararlı olduğu işe sürmek, işletmek, bir şeyden belli bir amaçla yararlanmak: *burasını bir hafta sonu evi olarak kullanırdım* (Ş. S. Aydemir). *Yazarken daima kurşun kalem kullanırdı. Vaktini iyi kullanmak.* ‖ Bir kimseyi hizmette bulundurmak, çalıştırmak: *Hizmetçi kullanmak. Kapıcı kullanmak.* ‖ Giymek: *Kaybettiği ayakkabıları hiç kullanmamıştı.* ‖ Bir şeyi alışkanlık haline getirmiş olmak: *Eroin kullanmak. İçki kullanmak.* ‖ İdareli harcamak, tutumlu hareket etmek: *O kadar parayı kullanamadı, şimdi sürünüyor.* ‖ [Makine v.b. için] İdare etmek, işletmek: *Araba kullanmak.* ‖ [Kelime, söz v.b. için] Yazmak, söylemek: *Hiç kullanmadığı halde «asla» kelimesini kullanarak...* (S. F. Abasıyanık). *Baki'nin, Naili'nin bizim hiç bir zaman kullanmayacağımız arapça, farsça kelimelerle dolu beyitlerini okuyun* (N. Ataç). ‖ Harcamak, sarfetmek: *Yalnız kumandanın, büyük bir ordu içinde tek bir kişinin, yüzünü yıkamak için ikinci bir matra su kullanmak hakkı vardı* (F. R. Atay). ‖ (Birini veya bir şeyi) Amacına âlet etmek: *Hâlâ beni aldatırım, kullanırım sanıyorsun!* (Namık Kemal). *Pek âlâ... Pek âlâ... Beni basamak olarak kullanıyorsunuz...* (Vâ-Nû). *Muaviye onu kendi meramının tervici yolunda kullanmak istemişti* (Cevdet Paşa). ‖ Cinsel arzularının tatminine âlet etmek, cinsel ilişkide bulunmak: *Erkekleri savaşta kalmış, kimsesiz kadınlarla uğraşıyorlar, kimini parayla, kimini zorla baştan çıkarıp biraz kullandıktan sonra genelev patronlarına satıyorlardı* (Kemal Tahir).

— ÇEŞ. DEY. *Adam kullanmak,* emrinde insan bulundurmak. Bir kimsenin huyuna göre davranarak onu amacına âlet etmek. ‖ *Ağız kullanmak,* yerine, şartlara göre söz söylemek: *Satıcı, adamına göre ağız kullanıyordu.* ‖ *Bol kullanmak,* esirgememek, israf etmek. ‖ *Hor kullanmak,* hoyratça kullanmak. ‖ *Tepe tepe kullanmak,* [sağlamlığına güvenilen şeyler için] uzun müddet ve özen göstermeden yararlanmak.

◆ **Kullandırmak** ettrg. f. Kullanmak işini yaptırmak.

◆ **Kullanılmak** edilg. f. Kullanmak işine konu olmak: *Bu âlet, hediye edildiği günden beri, belki bir iki defa kullanılmıştı* (Ahmed Rasim). [M]

KULLAP i. (ar. *ḳullâb*'dan). *Esk.* İplik üzerine sırma geçirmeğe yarayan bir çeşit eğirme dolabı. ‖ Bir çeşit menteşe. ‖ Ucu eğri demir çengel, kanca: *Canı kullâb-ı ser-i zülfün çeker senden yana / Gûşe-i çeşmin ne var olsa eğer benden yana* (Şeyhülislâm Yahya).

— Tıp. *Esk.* Ameliyat sırasında birbirinden ayrılan kısımları tutmağa yarayan, çengel biçimindeki âlet. (M)

KULLE i. (ar. *ḳulle*). *Esk.* Dağ tepesi, zirve. ‖ Kule. ‖ Taç. ‖ Metal kabartma. ‖ Büyük küp.

— Denizc. Harp gemilerinin güvertelerindeki ağır top. (M)

KULLUK i. (*kul*'dan *kul-luk*). Kul olma hali: *Zülfünün zencirine bendeyledi şâhım beni / Kulluğundan etmesün âzâd Allâh'ım beni* (Fatih Sultan Mehmed). ‖ Tanrı'ya karşı olan sorumluluklarını yerine getirme, ibadet: *İnsan hâlıkına karşı kulluğunu ifa etmeli* (Şemseddin Sami). ‖ Kulun yaptığı iş. ‖ *(Birine) Kulluk etmek,* bir kimsenin hizmetinde bulunmak, onun istediklerini yapmak: *Ona bildiğin gibi kulluk et, ona hizmet et, üzülme!* (N. Araz).

— Mal. *Esk. Kulluk hakkı,* Osmanlı devletinde, tımarlı ve sipahilere verilen yerlerde oturanlardan, ektikleri arazi oranında alınan vergi. (En iyi yerin iki, orta yerin üç, kötü yerin beş dönümünden bir akçe alınırdı. Tımarlar ile bilikte kaldırıldı.)

— Teşk. tar. Bulunduğu bölge veya semtin, taşrada ise kasabanın güvenliğini sağlayan daire. (Bk. ANSİKL.) ‖ *Kulluk kâtibi,* yeniçeri zabitlerinden kul kethüdasının, kulluk verme işlerine bakan memur. (Kul kethüdasının kulluk verdiği kişilerden aldığı 85 akçenin, İstanbul'da 5, taşrada 15 akçesi, kulluk kâtibinin hakkı idi.) ‖ *Kulluk neferi,* acemi oğlanlarından kapıya çıkarak Yeniçeri ocağına kaydedilenlere verilen ad. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Teşk. tar. Yeniçeri ocağı kaldırılmadan önce, zabitlerin kumandası altında, yeniçeri askerleri, güvenliği sağlamak amacıyle *kulluk*'larda bulunurdu.

kulluk neferi
(Türkische Gewänder adlı eserden)

kulluk neferi
(Türkische Gewänder adlı eserden)

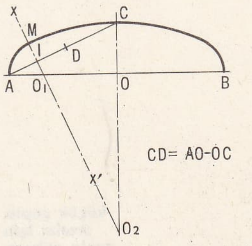

AB = açıklık OC = yükseklik

sepet **kulpu** (mat.)

sepet **kulpu** kemer (mim.)
Oiron kilisesinin büyük kapısından detay,
Deux - Sèvres, Fransa

Foto. MEYDAN; LAROUSSE

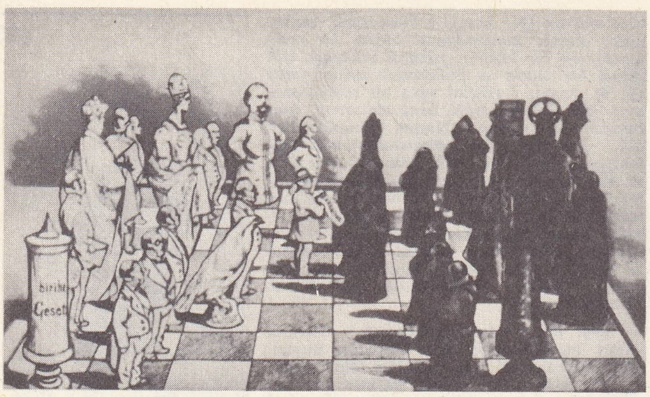

Kulturkampf Almanya (solda) ile Vatikan'ın (sağda) satranç turnuvası, alman karikatürü

Kulluk verilmesi genellikle, tecrübeli ve yaşlı kul kethüdalarına aitti. Kulluklar iki bölümdü: *İstanbul kullukları* üç, *taşra kullukları* dokuz ay süre ile verilirdi; kulluk işlemleri ve paralarının tahsili, kulluk kâtibi ile kethüdanın saracı tarafından yapılırdı. Kulluk tevcihlerinden alınan verginin İstanbul'da 85 akçesinden 70'i kethüdanın olurdu. Taşra kulluklarından 9 ay için 3 kuruş 15 akçe alınırdı. Bunun 15 akçesi kâtibe, geri kalanı kethüda beye verilirdi. Her bölge halkı, güvenliğini sağlayan kullukçuya belirli bir para verirdi. Taşrada, ilçe veya şehir halkının isteğiyle kurulan kulluklara, *yasakçı* veya *değnek* de denilirdi. İstanbul'da, Ayasofya, Hocapaşa, Ahırkapı cebecibaşılar, Kasımpaşa, Galata kaptanpaşalar, Tophane, Beyoğlu topçubaşılar, Boğaz sahili, Yeşilköy, Adalar, Kadıköy, Eyüp, Üsküdar ve Bostancı semtleri bostancıbaşılar tarafından güvenlik altına alınır; bunlar dışında kalan yerlerin güvenliğini de kulluklar temin ederdi. Tanzimattan sonra *karakol** terimi kullanılmağa başlandı.

● *Kulluk neferleri,* bağlı oldukları odalarda *kara kullukçuluk* ederek oda hizmetine bakarlardı. Görevleri, odalarını süpürmek, silmek, ihtiyar yoldaşların ve odaya gelen misafirlerin ayakkabılarını temizlemek, yemek kaplarını yıkamak, odanın odununu yarmak, kandilleri yakmak, pazardan odanın levazımını tedarik etmekti. Her odada bir veya iki, kul kethüdasının odasında beş, çavuş odasında ise dört kulluk neferi bulunurdu. (M)

KULLUKÇU i. (*kulluk*'tan *kulluk-çu*). Bir kimsenin maiyetinde çalışan, hizmetinde bulunan kimse. || Bekçi, nöbetçi: *Anı kullukçu komuştu ana Hak / Ahmedi Hak nice sakiar yahşi bak* (Süleyman Çelebi). || Memur.

— Ask. tar. Osmanlı devletinde kulluklarda görevli yeniçerilere verilen ad. Bk. ANSİKL.

— Teşk. tar. Silâhtar ağa ve sarayda ileri gelen ağaların hizmetine bakan oğlanlar için kullanılan terim.

— ANSİKL. Ask. tar. *Kullukçu*'ların görevi, güvenliği sağlamaktı. Her kulluğun başında zabit ve çavuşlar bulunurdu. Normal günlerde zabitler, kalafat türünden astarsız kavuk, mintan, dar kollu ve önü açık kaftan ve şalvar giyerlerdi. Bellerine sardıkları kuşağın içinde bir bıçak bulunurdu. Çavuşlar kuşaklarına, olaylar hakkında zabıt tutmak için kullandıkları, bir divit koyarlardı. Resmî günlerde mensup oldukları ocağın elbiselerini giyerlerdi. Bk. KULLUK. (M)

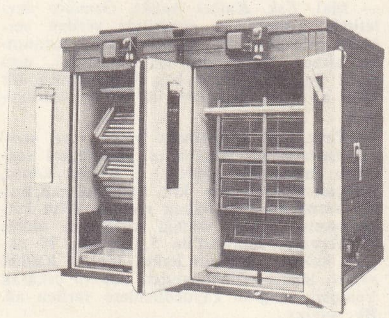

küçük çapta üretim için gazla çalışan kuluçka makinesi

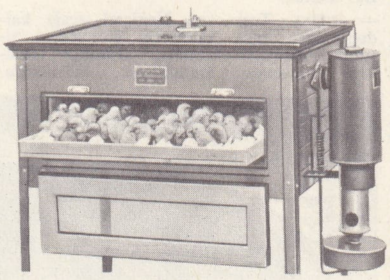

büyük çapta üretim için elektrikle çalışan kuluçka makinesi

KULM i. (fr. *culm*'dan). Jeol. Alt Karbon çağının (dinansiyen) kara fasiyesi. (L)

KULM, İsviçre'de Rigi kütlesinin en yüksek noktası; 1 800 m. (L)

KULMBACH, Almanya'da (Batı Almanya, Bavyera) şehir, Frankenwald'ın eteğinde; 23 300 nüf. Canlı sanayi merkezi: bira fabrikaları; dokumacılık (pamuk, halı); porselen; tahta işçiliği; otomobil yedek parçaları. Yakınında Plassenburg şatosu (XVI. yy.). [L]

KULMBACH (Hans süss, **Hans von** — denir), alman ressam ve oymacısı (Kulmbach 1476'ya doğr. - Nürnberg 1522). Nürnberg'de tanıştığı Jacopo de Barbari'nin etkisinde kaldı. Dürer'in atelyesine girdi ve onunla dostluk kurdu. 1514 - 1516 Arasında Krakow'da çalıştı. Başlıca eserleri: *Aziz Petrus ve Aziz Paulus'un Hayatından 8 Sahne* (Uffizi, Floransa); *Kâhin Kralların Tapınışı* (1511, Berlin); *Tucher Mihrap Arkalığı* (1513, St. Sebald kilisesi, Nürnberg), *Azize Catherine Mihrap Arkalığı* (1514, Maria kilisesi, Krakow); *Vaftizci Yahya Mihrap Arkalığı* (1516, St. Florian kilisesi, Krakow). Ayrıca Mannheim, Münih, Viyana, Besançon ve Dublin müzelerinde portreleri vardır. (L)

KUL MEHMED, türk halk şairi (XVII. yy.). Hayatı hakkında bilgi yoktur. Mehmed IV'ün cülusu sıralarında (1648) Girit'te Deli Hüseyin Paşanın maiyetinde bulundu. Kul Mehmed ile Kul Mehmed Paşanın (XVI. yy.) şiirleri birbirine karışmıştır. Aruz veznini de kullandı. (M)

KUL MEHMED PAŞA, türk şairi (?-1605). Ahmed I devrinde (1590-1612) vezirlikle birlikte serdarlık verildi; çevresindeki Celâlî isyanlarını bastırmakla görevlendirildi. Ancak o yıl içinde öldü. Şiirlerinde *Kul Mehmed* mahlâsını kullandı. Kul Mehmed Paşa ile XVII. yy.da yaşamış Kul Mehmed'in şiirlerinin birbirine karıştığı sanılmaktadır. Aruz vezniyle murabbalar yazdı. Şiirlerinin belirli bir edebî kişiliği vardır. (M)

KUL NESİMİ, türk tekke şairi (XVII. yy.). Bektaşî tarikatındandır. Hurufî, Haydarî ve Caferî tarikatlarıyle de ilgisi olduğunu belirtir. Aruz veznini heceden çok kullandı. Aruzu kullanmada başarılı olmadı. Nefesleriyle ün kazandı. Fuzulî'nin ve Bağdatlı Nesimî'nin etkisinde kaldı. Şiirlerinde, halife Ali sevgisi ağır basar. Bazı şiirleri bestelendi. (M)

KULOĞLU blş. i. Ask. tar. Bk. KUL.

KULOĞLU (Süleyman,—denir), türk saz şairi (Safranbolu?-?). XVII. yy.ın ünlü saz şairlerindendir. Mehmed IV (Avcı) devrinin devlet adamlarından, Damat Musahip Mustafa Paşanın babası. Asker olarak Cezayir'de bulundu. Şair ve bestecileri çok korurdu. Murad IV'ün ölümü için yazdığı mersiye çok ünlüdür. (M)

KULOĞLU MUSTAFA EFENDİ, türk devlet adamı ve halvetî şeyhi (XVII. yy.). Manzum *Mesabih-i Şerif* (Mübarek Kandiller) tercümesi ve *Divan*'ı vardır. (M)

KULOMETRİ i. (fr. *coulométrie*). Kim. Titre edilecek maddenin miktarını bir elektrik miktarını ölçerek belirlemeğe dayanan kimyasal doz tayini metodu. (L)

KULON i. Fiz. Bk. COULOMB.

KULONMETRE i. (fr. *coulombmètre*'den). Bir elektrik şebekesinden geçen elektrik miktarını ölçen âlet. (Daha çok AMPERSAATMETRE veya ELEKTRİK SAYACI denir.) [L]

KULÖVRİN i. Bk. COULEVRİNE.

KULP i. (yun. *kolbos*'tan). Bir kabın, testinin, ibriğin v.b.nin kaldırılırken tutulan, halka, kavis v.b. biçimlerde bükülmüş kısmı: *Kulpu kırık testi.* || *Mec.* Uydurma sebep, bahane.

— ÇEŞ. DEY. *Kulp takıcı* (veya *takan*), her şeyi ve herkesi kusurlu bulan. || *Kulp takmak* (veya *kulp bulup takmak*), bir şeyi veya bir kimseyi kabahatli çıkarmak için bahane bulmak: *Dehri Efendi oğlunun bu tahsil merakını takdir ederek nebatı elinde evirir çevirir, fakat çok defa bir kulp bulur takar* (H. R. Gürpınar). || *Kulpu kulağı yok,* tutulacak yeri yok. Anlaşılması için ipucu verilmemiş. || *Kulpunu bulamamak,* bir kolayını, çözüm yolunu bulamamak. || *Kulpunu kaybetmek* (veya *ucunu kulpunu kaçırmak*), işin tutacak tarafını bulamamak, nasıl hareket edeceğini bilememek. || *Bir kulpuna getirmek,* fırsat ele geçirmek || *Yumurtaya kulp takmak,* olmayacak bahaneler uydurmak.

— Arkeol. XIV. ve XV. yy.larda bir vazonun bağlantı yeri, kabarcık biçiminde süslerle gizlenmiş olan sapı.

— Bot. *Ağızlaşma kulpu,* bazı mantarlarda ikincil miselyumu meydana getiren telciklerden oluşmuş yan konumlu ur. (Bir dikaryon ikiye bölünürken, erkek çekirdeklerden biri telcik eksenini izler, öteki ağızlaşma kulpundan yararlanır; böylece çift çekirdeğe, ikincil miselyumun bütün hücrelerine uzanmak imkânı sağlanmış olur.)

— Camc. Bir elektrik ampulünün havasını boşaltmak ve sonra içini belirli bir gazla doldurmak için, ampule eklenen boru biçiminde çıkıntı. (Bu çıkıntı sonradan hamlaç aleviyle eritilerek kapatılır.)

— Mat. *Sepet kulpu,* tek sayıda çember yaylarından meydana gelen eğri. (Bir sepet kulpunu meydana getiren yayların sayıları ne olursa olsun toplamları daima 180°-dir. Buna *sepet eğrisi* de denir.)

— Mim. *Sepet kulpu kemer,* kalkıntısı veya oku açıklığının yarısından küçük olan basık bir kemer eğrisi. Bk. ANSİKL.

— Süs santl. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Mim. AB açıklığı ve OC oku verilen üç merkezli *sepet kulpu kemer*'in yapımında en çok kullanılan yöntem AC doğru parçası üzerinde C noktasından itibaren CD=AO—OC uzunluğunu almaktır. DA'nın orta noktası I'dan AC'ye indirilen XX' dikmesi AB'yi O'da ve CO'nun uzantısını O_2'de keser. O_1 ve O_2 merkezlerinden O_1A ve O_2C yarıçaplı AM ve MC daire yayları çizilir. BC yayı simetrik olarak çizilir. Sepet kulpu kemer fransız rönesans mimarlığının ayırdedici öğelerinden biridir. Sepet kulpu kemerin ilginç örnekleri Blois şatosunda, La Rochelle belediye sarayında ve Oiron kilisesinde görülebilir.

— Süs santl. Bazı örneklerde hareketli olanlarına rastlanırsa da kuplar genellikle sabittir. Tek olan ve ağzın eksenine yerleştirilenlerden başka, üçlü, hattâ dörtlü kulplar da vardır. Kulp süslemeleri çağın üslûbuna göre değişir. Süsleme motifleri bakımından sedef işlemeciliğine çok elverişlidir. Bazı kulplar gövdeden çok az ayrılan geniş kanatlar biçimindedir (meselâ İspanya Araplarının fayansları ve XVIII. yy. sonu sèvres porselenleri). [LM]

KULP, Doğu Anadolu bölgesinde (Diyarbakır ili) ilçe merkezi, kasaba; 6 381 nüf. (1970). Diyarbakır'ın 135 km kuzeydoğuşunda; yüksl. 1 125 m. Ayrıca toprak bir yolla da Muş'a bağlanır. Kasabanın kış aylarında genellikle, çevresiyle ilgisi kesilir. —*Kulp ilçesi,* 1 601 km²; 36 172 nüf. (1970). Merkez, Ağaçlı, Akçasır ve Hamzalı bucakları; 48 köy. Hayvancılık. (M)

KULPLU sıf. (*kulp*'tan *kulp-lu*). Kulpu olan: *Kulplu sürahi. Kulplu şamdan.*

— Mutf. *Kulplu tencere,* dökme demir ve-

Foto. LAROUSSE

ya dayanıklı camdan yapılan, sapsız, iki kulplu, kapaklı tencere. (L)

KULTİ, Hindistan'da (Batı Bengal) şehir, Damodar vâdisinde; 19 500 nüf. Kömür madenleri yakınında. Metalürji (dökümhaneler ve çelik fabrikaları) merkezi. (L)

Kulturkampf, Bismarck tarafından Alman Katolik partisine karşı yürütülen mücadele (1871-1878), 1871'de, ilhaklardan sonra, İmparatorluk nüfusunun üçte biri katolik olmuştu. Katolikler, Merkez partisini kurdular. Bismarck bu partiyi Avusturya'ya, Fransa'ya, Poznan Polonyalılarına ve müttefiki İtalya'nın muarızı olan papaya yakınlık duymakla suçlandı. Bismarck, ayrıca, partinin batı ve güneydeki ayrılıkçı eğilimli halkları etkilemesinden endişeliydi. Papalığın yanılmazlığı, Vatikan konsilinden (1870) sonra Vatikan'dan kopan eski katolikler tarafından reddedilince, şansölye, Papalığa karşı duyduğu düşmanlıkla eski katolikleri dektekledi. Kilisenin iç siyasete karışmasına engel olabilmek için Din İşleri bakanlığına sofu bir protestan olan Falk'ı getirdi (1872). Aynı yıl, Prusya okullarının denetimi laiklere bırakıldı ve imparatorlukta, cizvitlerin, lazaristlerin ve redemptoristlerin cemaatleri dağıtıldı, bunların yabancı uyruklu üyeleri yurt dışına çıkartıldı; bu da, Papalık ile diplomatik ilişkilerin kesilmesine yolaçtı. 1873-1875 Arasında miliyetçi liberallerin de yardımıyle, *Mayıs kanunları* çıkartıldı; bu kanunda, küçük seminerlerin kapatılması, müstakbel rahiplerin önce devlet kurumlarında öğrenim yapmaları zorunluğunun getirilmesi, bir piskoposluk kararına karşı sivil bir mahkemede itirazda bulunma hakkının tanınması, kilise bölgelerinin malî yönetiminin seçilmiş laik kurullara verilmesi, hastahanesi ve misafirhanesi bulunmayan bütün dinî cemaatlerin yurt dışına çıkartılması, 1850 Prusya anayasasında kilisenin hürlüğüyle ilgili maddelerinin kaldırılması, dinî yargı yetkisinin kısıtlanması gibi hükümler vardı. Parlamento tartışmaları sırasında, liberal mebus Virchow, bu çatışmayı kilisenin gerici ruhuna karşı «medeniyet uğruna savaş» (*Kulturkampf*) olarak niteledi ve Bismarck papa ile uzlaşmayı reddetti. Şansölye, Pius XI tarafından desteklenen muhaliflerine ağır darbeler indirdi (Ketteler gibi yüksek mevkie gelmiş bir din adamının, Polonya başpiskoposu Ledochewski'nin ve 600 din görevlisinin yerinden alınması ve hapsedilmesi), görevinden uzaklaştırılan piskoposların yerine dinî kurullarca seçilmiş ve devlet yasalarına uyacağına ant içmiş rahipleri geçirdi. Siyasetinin fransız ruhban sınıfınca tenkit edilmesinden yakınarak fransız hükûmetinden *Univers* gazetesinin kapatılmasını istedi (1874). Fakat imparatorun ve prusyalı muhafazakârların kınamaları, Merkez'in ve sosyalistlerin seçimlerde kazandığı başarılar şansölyeyi daha ılımlı davranmak zorunda bıraktı. Leo XIII'ün papa olmasından yararlanarak (1878) maşa gibi kullandığı Falk'ı yapayalnız bıraktı ve Mayıs kanunlarının yerine (evliliğe ilişkin kanun dışında) *Barış kanunları*'nı getirdi (1880-1887). Vatikan elçiliği yeniden açıldı.

Kulturkampf'ın İsviçre'de ve Avusturya'da yankıları oldu; İsviçre'de federal hükûmet, Papalık ile ilişkilerini kesti (1874); Avusturya'da bir liberal hareket, kilise aleyhtarı kanunların kabul edilmesiyle sonuçlandı (1874-1876). [L]

KULU, İç Anadolu bölgesinde (Konya bölümü, Konya ili) ilçe merkezi küçük şehir; 11 826 nüf. (1970). Konya-Ankara yolunun 151. km'si üzerinde; yüksl. 960 m. Ankara'ya 111 km uzaklıktadır. Buğday ticaret merkezi. 1954'ten beri ilçe merkezidir. —*Kulu ilçesi,* 1 521 km², 41 369 nüf. (1970). Bir bucak; 29 köy. Buğday tarımı. Hayvancılık. (M)

KULÛB i. (ar. *ḳalb*'den *ḳulūb*). *Esk.* Kalpler, gönüller: *Eyledi kesb-i hayatı taze halk-ı kâinat / Doldu envâr-ı meserretten kulûb-ı müminin* (Ziya Paşa). || *Mahbub-ül-kulûb* («kalplerin sevgilisi»). Hz. Muhammed. (M)

KULUBA, Mali'de kasaba, Bamako'nun merkezine 5 km uzaktaki bir yaylada. Cumhurbaşkanının ikametgâhı ve merkezî idare servisleri. (L)

KULUÇKA i. (islavca *kuluçka* veya *kluçka*'dan). Civciv çıkarmış, yumurtaya yatmış veya yatmak üzere kızmış durumda olan dişi kuş veya dişi kümes hayvanı. || *Mec.* Yerinden kımıldamak istemeyen, tembel kimse. || *Kuluçka devresi* (veya *süresi*), dişi kuşun civciv çıkarmak için yumurtalarının üzerinde yatması gereken süre. || *Kuluçka olmak,* [dişi kuş veya dişi kümes hayvanı için] kuluçkaya yatacak duruma gelmek. || *Kuluçkaya oturmak* (veya *yatmak*), [dişi kuş veya dişi kümes hayvanı için] civciv veya yavru çıkarmak için yumurtaların üzerine oturmak. — *Mec.* Sürekli olarak bir yerde oturmak, hiç bir şeyle uğraşmamak. Kımıldamadan durmak.

— Balıkç. *Kuluçka devresi* (veya *süresi*), belli bir ısı derecesinde tutulan balık yumurtalarının açılması için gerekli gün sayısı. Bk. ANSİKL.

— Biyol. Döllenmeden sonra canlı bir organizma oluşuncaya kadar geçen zaman. Bk. ANSİKL.

— Bot. *Kuluçka devresi,* çiçek açma öncesi dönem.

— İpekböcekçiliği. *Kuluçka devresi,* ipekböceği kelebeğinin yumurtlamasıyle tohumların kış uykusuna girmesi arasında kalan embriyon devresi. (Kuluçka devresi 15 ile 25°C arası ısıyle sunî olarak uzatılabilir.) || *Kuluçka dolabı,* ipekböceği yumurtalarının çatlaması için konduğu dolap. (Tenekeden, çift çeperli bir araçtır, çeperler arasına su doldurularak ısıtılır. Bugün artık bunun yerine elektrikle ısıtılan kuluçka makineleri kullanılmaktadır.)

— Patol. Bir intanın belirsiz kaldığı dönem. (Bulaşma dönemiyle başlar ve ilk belirtilerin ortaya çıkmasıyle son bulur.) [Bk. ANSİKL.] || *Kuluçka devresi* (veya *süresi*), vücuda mikrobun girmesiyle hastalığın belirmesi arasında geçen süre.

— Tavukçuluk. Bk. ANSİKL.

— Zool. Bk. ANSİKL. || *Kuluçka yastığı,* bazı yumurtlayıcı kabuklularin dişilerinde, bacakların dibinde bulunan ve kuluçka oyuğunu sınırlayan levhalar. (Kuluçka yastıkları hayvanın ikincil ve geçici bir cinsel niteliğidir.) *Kuluçka levhaları* da denir.

— Zootekn. *Kuluçka makinesi,* kuluçka tavuğu olmadan civciv çıkarmağa yarayan aygıt. (*Eşanl.* civciv ÇIKARICI.) [Bk. ANSİKL.] || *Kuluçka ana makinesi,* kuluçka makinesinden çıkan civcivleri bir süre besleyip büyütmek amacıyle kullanılan civciv ısıtma makinesi. (Bk. ANSİKL.) || *Kuluçkaya koymak,* kuluçkaya yatırılacak olan yumurtaları sunî kuluçkalığa koymak.

— ANSİKL. Balıkç. Balık yumurtalarının *kuluçka süresi,* balığın türüne ve suyun sıcaklığına göre değişir. Genellikle suyun ısı derecesi ne kadar yüksekse (optimum ısı türe göre değişir) kuluçka süresi o kadar kısadır. Bu süre iki çeşit değerlendirilir: *embriyon oluşumuna kadar kuluçka süresi,* yumurtlama tarihinden embriyonun tam oluşumuna kadar geçmesi gerekli gün-derece miktarıdır (yumurtada balığın iki gözü de belirdiği zaman embriyon oluşumu tamamlanmış sayılır); *tüm kuluçka süresi* ise yumurtlama tarihinden yumurtaların açılmasına kadar gerekli olan derece-gün miktarıdır.

Bazı balıkların (dikenlibalıklar, kayabalıkları) yumurtalarını nasıl olup da ağızlarında tutabildiği son zamanlarda anlaşıldı: bu balıkların gırtlaklarında, bu dönemde, yutmayı bir süre için imkânsız kılan bir tıkanıklık meydana gelmektedir; ama bu kuluçka düzenindeki en küçük bir bozulma, balığın yumurtalarını ve hattâ yumurtadan çıkan yavrularını yemeğe başlamasına yeter.

— Biyol. Kuluçka döneminde yumurtalar hayvanın dışında bir yerde, ya hayvanla temas halinde veya hayvanın içinde durur. Hayvanın dışında geçen kuluçkaya örnek olarak yumurtalarını, güneşte ısınan kuma (kaplumbağa, devekuşu) veya gübre içine bırakan (yılan) hayvanlar ve kovanı (arı) veya yuvası (karınca) dış çevreden daha sıcak ve nemli olan toplumsal böcekler gösterilebilir. Yumurtalar sırt boşluklarında muhafaza edilerek geçirilen kuluçka devreleriyse, derinde yaşayan denizkestanelerinde (*Aceste bellidifera*) ve çeşitli biçimlerde birçok ikiyaşayışlıda (*pipa, hyla, nototrema, sooglossus, cryptobatrachus*) görülür. Bir karın kesesinde kuluçka ise, bazı dişi (*aspredo*) veya erkek (*denizatı*) balıklara özgüdür. Bu kuluçka biçimi ikiyaşayışlı *rhacophorus, polypedates* ve *hemisus*'ta da görülür. Ağız içinde (veya ağız kıvrımlarında) kuluçkaya, balıklarda (*sihlidgiller*) ve en kusursuz şekliyle de *Rhinoderma darwini*'nin erkeğinde (ikiyaşayışlı) rastlanır. Bu hayvan yavrularını, tam bir etene görevi yapan ses kesesi çeperi yoluyle verdiği kanıyle besler. Ayrıca yavru keselıler de kesenin içinde ana sütüyle beslenir. Her iki durum da basit bir kuluçkadan daha farklı bir özellik taşır. Buna karşılık sıcak tutmak için yumurtalarının üzerine yatan kuşların vücudunda hiç bir özel organ yoktur.

— Patol. Organizmaya hastalık yapan bir mikrobun girmesiyle hastalığın ilk belirtilerinin görünmesi arasında, *kuluçka devresi* adı verilen bir süre geçer. Uzunluğu pek değişik olan bu süre iki özel durumun karşılığıdır: mikropların saldırısına uğramış olan organizmada üremek için çok elverişli bir ortam bulan bu mikropların yavaş yavaş çoğalması; mikropların bu organizmaya yerleşerek gitgide daha çok toksin salgılamağa başlaması. Ama bir yandan intan gelişirken öte taraftan organizmanın savunma araçları da harekete geçer ve bu savunma araçları ile hastalık unsurları arasındaki çatışma başladığı anda da kuluçka devresi son bularak hastalığın kendine özgü belirtileri ortaya çıkar.

— Tavukçuluk. Kuluçkaya yatan kümes hayvanlarının yumurtalarından civciv çıkması için bunların döllenmiş olması yetmez, belli bir süre (bu, türlere göre değişir) 39° - 40°C sıcaklıkta kalması gerekir. Çatlama için gerekli ısıyı ana sağlarsa buna *tabiî kuluçka,* bu iş için özel makineler kullanılırsa *sunî kuluçka* adı verilir. Tavuk yumurtası üzerine hindi yatırmaya veya ördek, sülün v.b. yumurtası üzerine tavuk yatırmaya da *karma kuluçka* denir.

Tabiî kuluçkada, kuluçkadaki hayvanının tedirgin olmayacağı ve kolayca gözaltında tutulabileceği özel bir kuluçka yeri seçilmelidir. Yumurta sayısı, kuluçkanın büyüklüğüne göre (bir tavuğa 18-20 yumurta) tespit edilir. Kuluçkadaki hayvan (ister tavuk, ister hindi olsun), yerinden hiç ayrılmak istemezse, her gün çeyrek saat kadar kuluçkadan kaldırılmalıdır. Kuluçkanın beslenmesi, kaslarını çalıştırması ve dışkı çıkarması için buna ihtiyaç vardır. Kuluçka için, en çok sekiz veya on günlük taze yumurta kullanılmalıdır. Sunî kuluçka için kuluçka makineleri kullanılır. Sunî kuluçka halinde yumurtaların muntazaman alt üst edilmesi, beşinci ve on sekizinci günlerde, bozuk ve işe yaramayacak olanların ayıklanması için hepsinin ışıktan geçirilmesi gereklidir.

— Zool. Kuşların bir yuvada kuluçka olarak yatması özel bir haldir. Kuluçkanın başlıca görevi, embriyonun normal evrimini tamamlayarak civciv olup çıkıncaya kadar, yumurtalar için gerekli ısıyı sağlamaktır. Türlere göre, kuluçka görevini yalnız dişi veya erkekle dişi (sıra ile) yapar. Guguk kuşları yumurtalarını başka kuşların yuvalarına bırakır. Kuluçka süresi türlere göre çok değişiktir.

tavuk ...	21	gün
sülün ...	25	gün
beç tavuğu ...	25	gün
hindi ...	28	gün
ördek ...	28	gün
berberistan ördeği ...	36	gün
kaz ...	28—30	gün
güvercin ...	17—19	gün

— Zootekn. *Kuluçka makinesi,* tavuk kullanmadan, çok sayıda civciv elde etmeğe yarar. Eskiden tavuğun kuluçkaya yatması faydalı görülürken şimdi tavukçularca kusur sayılmaktadır. Hayvanın kuluçkaya yatması ile canlılığı, etkinliği arasında bir ilişki olmamakla beraber, yumurta ve et üretiminde kullanılan hayvanlarda bu istek, ayıklanma yoluyle köreltilmeğe çalışılır. Yapılan çalışmalar, kümes hayvanları arasında bu bakımdan türlere ve ırklara göre fark-

lar bulunduğunu ortaya çıkardı. Büyük tavuklar (dorking), küçük tavuklara (legorn) göre kuluçka olmağa daha yatkındır.

Kuluçka makinesi belli bir ısıyı ve nemi her tarafta aynı derecede tutan, genellikle ağaçtan yapılmış bir sandıktan ibarettir. Bu görevi yerine getirebilmesi için sandık çift çeperli yapılır, çeperler arası özel bir madde ile doldurularak sıcaklığın geçmesi önlenir; havalandırma düzeni ve bir termostatla donatılır. Civciv çıkarılacak yumurtanın cinsine ve kullanılan aygıtın niteliğine göre, ısı 37°C ile 39°C, nem oranı ise yüzde 65 ile yüzde 95 arasında olmalıdır. Isı, bir elektrik rezistansı, petrol lambası veya propan brülörüyle sağlanır. Nem, genellikle, aygıtın tabanına yerleştirilmiş bir su kabındaki buharlaşmadan oluşur. 24 ilâ 600 yumurta alan küçük kapasiteli makineler yanında, bir seferde 1 000-50 000 yumurtanın yatırıldığı büyük kuluçka makineleri de vardır ve bunlar artık bir sandık değil oda büyüklüğünde tesislerdir.

● *Kuluçka ana makinesi*, ısıtma sistemine ve yakıtın cinsine (kömür, gazyağı, elektrik, bütan gazı) göre değişik tiplerde olur; her tipin de civciv sayısına göre değişik modelleri vardır.

Ticarî modellerin en yaygını 100 ile 500 arasında civciv alanlardır. Kuluçka makinesinden çıkan civcivler ana makinesine aktarılır, burada gece gündüz, yaşlarına en uygun sıcaklığı bulur. Isıtma süresi mevsime ve iklimine göre 5-6 hafta arasında olmalı, daha sonra, çevrenin normal sıcaklığını buluncaya kadar her hafta beşer derece düşürülmelidir. Makineye bağlı bir termostat, sıcaklığın aynı derecede tutulmasını sağlar. (L)

KULUN i. (esk. türk. k.). At ve eşeğin yeni doğmuş olanı. || *Kulun atmak*, [at ve eşek için] yavru düşürmek. || *Kulun dişleri*, [at ve eşek için] süt dişleri. (M)

KULUNCAK, Doğu Anadolu bölgesinde (Yukarı Fırat bölümü, Malatya ili, Darende ilçesi) bucak, 10 901 nüf. (1965); 22 köy.

— *Bucak merkezi*, 1 244 nüf. (1965). Darende'nin 51 km kuzeyinde, Tohma çayı vâdisinde; yüksl. 1 240 m. (M)

KULUNÇ i. (ar. *kulunc*'dan). Patol. Şiddetli ağrı. || *Bağırsak kuluncu*, özellikle kalınbağırsak kaslarının kasılmasından ileri gelen şiddetli sancı. || *Dölyatağı kuluncu*, özellikle çok doğum yapmış kadınlarda doğumdan sonra meydana çıkan ve üç dört gün devam edebilen, çocuğun her meme emişinde yeniden hissedilen şiddetli dölyatağı sancısı.

— DEY. *Kulunç kırmak*, ağrıyan yeri ovmak. (ML)

KULUNLAMAK geçz. f. (esk. türk. k.). [At veya eşek için] Doğurmak, yavrulamak. (M)

KULUNLUK i. (*kulun*'dan *kulun-luk*). [Hayvanlar için] Dölyatağı. (M)

KULÜBE i. (yun. *kalybe* veya fars. *külbe*'den). Kerpiç, saman gibi malzemeyle veya ağaçtan yapılmış küçük boyutlu, ilkel ev: *Hem dükkânı hem evi olan kulübeye doğru yürüdü* (S.F. Abasıyanık). *Ortalık daha oldukça aydınlık olduğu halde kulübenin içi zifiri karanlıktı* (Sabahattin Ali). || Bir yeri beklemekle görevli kimsenin içine girdiği küçük barınak: *Nöbetçi kulübesi.* || *Teşm. yol.* Fakir konut: *Biliyordu ki, şu yanan zavallı kulübeciklerin içinde yatak yorgandan başka bir şey yoktu* (Ömer Seyfeddin).

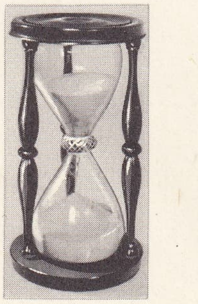

Pixii'nin **kum** saati (XIX. yy. başı) süresi: bir saat Arts et Métiers müzesi Paris

kum
Tibesti kumulları, Sahra

|| Hayvanlara mahsus küçük barınak: *Köpek kulübesi.*

— Dy. *Makas kulübesi*, demiryolu makasları ile işaretlerini kumanda ve kontrol etmeğe yarayan âletlerin bulunduğu ve bunları kullanan personelin barındığı küçük yapı.

— Etnogr. Bk. ANSİKL.

— Prehist. *Kulübe dipleri*, kemik artıklarının bolluğu ve organik maddelerin karışması sonucunda siyahlaşan toprağı ile tanınan tarihöncesi yerleşme yeri.

— Telekom. *Telefon kulübesi*, telefon konuşmalarının yapıldığı küçük kabine.

— ANSİKL. Etnogr. *Kulübe*, hafif bitki malzemeden yapılmış ve çeşitli şekillere bürünebilen bir ilkel konut tipidir. Genellikle Afrika'ya özgü olan daire biçimindeki kulübenin çapı, 1 ile 10 m arasında değişir ve Orta Afrika'nın en üstünkörü barınak tipinden, Kamerun'un dev yapılarına kadar değişik biçimler gösterir. Pasifik'te çoğu zaman direkler üzerine inşa edilen (barınağı rutubetten korumak için) dört köşe kulübe, Amerika'da da bilinmektedir; sabit toprak üzerinde direkler, hayvanların veya insanların saldırısından korunmak veya dağlık arazide zemini düzeltmek amacıyle kullanılır. Kulübe, kendiliğinden meydana gelmiş bir barınak şeklidir; tarihöncesi barınakların çoğunun, kulübe şeklinde olduğu sanılmaktadır. (LM)

KULÜP veya **KLÜP** i. (ing. *club*'den). Aynı amacı güden ve yalnız üye olan kişilerin girebildikleri, görüşmek, konuşmak, okumak, spor yapmak v.b.leri için açılmış toplantı yeri: *Öyle kulüp değil canım, Yat kulübü* (B. Felek). *Anlaşılan aynı zamanda kulüp ve toplantı salonu olarak da kullanılıyordu* (Ş. S. Aydemir). || Spor derneği: *Futbol kulübü. Tenis kulübü.* || Siyasî faaliyet, politik toplantılar yapılan yer, siyasî dernek: *Burası İttihat ve Terakki kulübü değil mi?* (Ömer Seyfeddin).

— Temş. Herkese açık müzikli, içkili eğlence yeri: *Gece kulübü.*

— ANSİKL. *Kulüp*, siyasî, meslekî, sosyal, artistik v.b. gibi ortak ilgiler dolayısıyle biraraya gelen kişilerce kurulur. Belirli bir aidat karşılığında üye olunan kulüplerin, genellikle çok değişik kabul şartları vardır. Kulüp kelimesinin etimolojik olarak önceleri «toplanma», daha sonra da «dernek» veya «cemiyet» anlamına geldiği sanılır. Kelimenin, ingiliz dilindeki kullanılışıyle yaygınlık kazanması, ilk kulüplerin İngiltere'de gelişmiş olmasının sonucudur. Bilinen en eski kulüp (*La Court de Bone Compaignie*) XV. yy.da kurulmuştur. XVI. yy. sonunda ise kulüp, köklü bir kurum niteliği kazandı. Kulüp bu yıllarda toplantılarını, Londra'da *Mermaid* gibi bazı pub'larda (public-house) [bu pub'lara Shakespeare ve sir Walter Raleigh de gidiyorlardı] yapmağa başladı. X VII. yy.da kahvenin yanı sıra, yaygınlaşan kulüplerin gelişmesi daha çok XVIII. yy.da gerçekleşti. XVIII. yy.da kulüpler gerçek birer «salon» niteliği kazandı: sadece erkeklerin girebildiği bu kulüpler, çoğunlukla çok yüksek olan aidatlarıyle sınırlı bir üyelik statüsüne sahipti. XIX. yy. ise kulüplerin hem sayıca arttığı, hem de çeşitlilik kazandığı bir dönem oldu. Üye olmayanların salonlara alınmamaları, daha kesin ve belirgin bir nitelik gösterdi. Oyun kulüpleri, yüksek sosyetenin biraraya geldiği kulüpler haline dönüştü (msl. *Je ne sçai quoi, L'Union kulüpleri*); İngiltere'de önce *Brooks* (liberal) veya *White* (muhafazakâr) daha sonra da *Carlton club* (muhafazakâr) ve *Reform club* (liberal) gibi siyasî kulüpler, *The Society* veya *Kit-Cat club* (XVIII. yy.) ve *Athenaeum* (XIX. yy.) gibi edebî kulüpler, en eskileri *The Sons of the Thames* ve *Sports club* (kuruluşu 1893) olan sportif kulüpler kuruldu. Üniversite kulüpleri (*United University, Oxford and Cambridge*) ve askerî kulüplerin (*Army and Navy club*) yanı sıra meslekî nitelik taşıyan kulüplerle kadın kulüplerinin ortaya çıkışı ise XIX. yy.a rastlar. Başlangıçta İngiltere'ye özgü olan kulüp anlayışı, bütün ülkelere yayıldı ve İngiltere'de kurulmuş olan çok seçkin *Jockey club* gibi bazı kulüpler milletlerarası bir niteliğe kavuştu. (LM)

KULVAR i. (fr. *couloir*, binalarda dar koridor, geçit'ten). Dağc. Az veya çok geniş, derin ve dik dağ yolu. Bk. ANSİKL.

— Spor. Bir atletizm pistinde, her atletin koşacağı şerit. (Bk. ANSİKL.) || Yüzülecek sahada yüzücülerin her birine ayrılmış bölüm.

— Trafik. Yolun, her bir araca ayrılmış olan seyir şeridi.

— ANSİKL. Dağc. *Kulvar*'lar, dağ tırmanışlarında yararlanılan tabiî geçitlerdir; ancak çukurluklar sebebiyle taş ve buz parçalarının düşmesine çok müsait olduğundan birçok tehlikeye yolaçar.

— Spor. Atletizm pistlerinde genellikle altı kulvar bulunur ve bunlar kireçle çizilmiş çizgilerle belirtilir. Sadece 400 m kadar kısa mesafe koşuları, kulvarlarda koşulur. Bir başka koşucunun kulvarına geçen yarışçı diskalifiye edilir. (L)

KULYAB, S.S.C.B.'de (Tacikistan S.S.C.) şehir. Orta Asya'da, Afganistan sınırında, Duşanbe'nin (Stalinâbâd) 70 mil güneydoğusunda, Kızıl-Su'nun kolu olan Yakh-Su vâdisinde; 21 000 nüf. (1956). Kızıl-Su Afgan sınırındaki Panj ırmağına dökülür. Şehirde büyük çırçır fabrikaları ve bitkisel yağ fabrikaları vardır. Çevrede sulama ile yetişen pamuklar bu fabrikalarda işlenir. Şehir karayoluyle Duşanbe'ye bağlıdır. Eskiden Kulyab oblast'ının merkeziydi (1939-1955). [L]

KULZÜM i. (ar. *kulzüm*). *Esk.* Deniz. || Kızıldeniz. || *Kulzüm-i maânî*, anlamlar denizi. || *Bahr-ı kulzüm*, Kızıldeniz. (M)

KULZÜM. Esk. coğ. Nil nehrini Kızıldeniz'e bağlayan kanal ve bu kanalın ağzında liman şehri. Kanal, firavun Nehar tarafından yapılmağa başlandı ve İran hükümdarı Dara taarfından tamamlandı; Ptolemaios II Philadelphos ve Trajanus tarafından onarıldı. Ömer bin el-Hattab, kanalı Fustat'tan Kızıldeniz'e buğday taşımak için, yeniden kullanılacak duruma getirdi (643); halife El-Mansur, amcası Muhammed bin Abdullah'ın saldırısını önlemek için, kanalın bir bölümünü doldurttu (775). Halife Harun-ür-Reşid, yeniden açmak için uğraştıysa da başaramadı. Sonunda kanal, sağlık gerekleriyle dolduruldu (1899).
Kulzüm şehrinin önemi, kanalın varlığından ileri geliyordu. Araplar, çok eskiden buraya yerleşmişlerdi. Karmatîler Hasan bin Ahmed kumandasında, Fatımîlerden Cevher'e karşı sefere giderken Kulzüm'ü aldılar (971). Fakat Kahire önünde yenilerek tekrar Arabistan'a çekildiler. Renaud de Chatillon, kutsal şehirler için yaptığı bir haçlı seferinde (1182-1183) Kulzüm'ü denizden kuşattı; fakat çekilmek zorunda kaldı. Şehir sonra harap oldu. (M)

KUM i. (esk. türk. k.). Tabiî etkenlerle bazı kaya veya mineral parçalarının ve genellikle silisli kütlelerin parçalanarak ufalanmasından meydana gelen ufak ve sert tanecikler bütünü: *Atlar bileklerine kadar kuma batıyorlar ve ter içindeki vücutlarını müthiş bir gayretle geriyorlardı* (Sabahattin Ali). *Ayaklarında kanatlarla sanki aşk u hayat / Uçar uçar gibi kumlar, çimenler üstünde* (Tevfik Fikret). *Deniz kumu. Dere kumu.* (Bk. ANSİKL. *Jeol. bölümü.*) || Armut, ayva, çilek gibi bazı meyvelerin etli kısımlarındaki sert tanecikler. || *Kum başı*, kumluk yer, kumsal. || *Kum taşı.* Bk. KUMTAŞI.

— ÇEŞ. DEY. *Kum gibi*, çok fazla, pek çok. || *Kum gibi kaynamak*, çok kalabalık ve kıpırdak olmak: *Eski dünya, yeni dünya, bütün akvâm-ı beşer / Kaynıyor kum gibi, mahşer mi, hakikat mahşer* (M. Â. Ersoy). || *Kumda oynamak*, bir fırsatı kaçırarak, umulanı ele geçirememek. || *Denizde kum, onda para.* Bk. DENİZ.

— Ask. *Kum sandığı*, bir arazi kesimini belirli bir ölçekte küçültülmüş olarak temsil eden, içi kumla dolu dörtgen biçimli sandık. (Arazideki, engebelerin, bitki örtüsünün v.b. arazi özelliklerinin gösterildiği kum sandığı, askerler tarafından muharebe eğitimi için kullanılır: *Kum sandığında tatbikat.*) || *Kum sepeti*, yere saplanmış kazıklar çevresinde birbirine geçme dallarla örülen, silindir biçimli, dipsiz sepet. Bk. ANSİKL.

— Bayınd. Kaynak suyunda asıltı halinde bulunan ve durulma havuzlarında gideril-

Foto. Grandin-Multiphoto (LAROUSSE)

mesi gereken ağır ve nispeten iri maddeler.

— Bot. *Kum otu,* saz. (İlmî adı *Carex.*)

— Camc. *Kum havuzu,* yıkanmış kumları depolamak için, frit fırını üzerine inşa edilen kısım. || *Kuma dökmek,* ergimiş malzemeyi kum kalıba akıtmak.

— Dy. *Kum dökmek,* tekerleklerin patinaj yapmasını önlemek amacıyle, kumluktaki kumları rayların üzerine serpmek. || *Kum yastığı,* demiryolu platformunda, kil, balçık ve çamurun balast yüzeyine kadar yükselip ona bulaşmasını, geçirimsiz hale getirmesini önlemek ve yağmur sularının akmasını sağlamak amacıyle dökülen ince kum, curuf v.b. tabakası.

— Denizc. *Kum bankı,* nehir yataklarında veya deniz diplerinde meydana gelen kum yığıntısı. || *Kum çıkarmak,* [gemi pervanesi için] sığ yerlerde dipteki kumları kaldırarak suyu bulandırmak. || *Kum sandığı,* gemilerde yangına karşı kullanmak üzere bulundurulan kumun saklandığı sandık. || *Kuma çıkmak,* [gemi için] baş tarafı olduğu gibi suyun dışına çıkacak biçimde bir kumsala baştankara oturmak. Su altındaki bir kum bankına oturmak. (Bk. BANK.) || *Kuma oturmak,* [gemi için] kumluk bir dibe oturmak.

— İşl. *Kum işi,* serpiştirilmiş kum taneleri görünüşünde bir işleme türü.

— Jeol. *Kum yığıntısı,* taşkın v.b. sebeplerle akarsu yatağında beliren geçici ve tesadüfî kum birikintisi.

— Jeomorfol. ve Denizbil. *Kum dalgacığı,* kumsallarda, ırmak dıplerinde ve kumullarda oluşan, çoğunlukla bakışımsız olan dalgalanma.

— Mad. oc. Küçük cevher veya gang parçaları (slim'den büyük, tane'den küçüktür).

— Malzeme. Bk. ANSİKL.

— Metalürji. *Kum küreği,* kalıpçıların döküm kumunu doldurmak için kullandıkları kürek. || *Kaynak kumu,* demircilerin kalıp yapmakta kullandıkları siyah ve ince kum.

— Meteorol. *Kum duvarı,* çöllerde (Büyük Sahra), rüzgârlar tarafından yerden kaldırılan ve çok etkin soğuk alınların önünde ilerleyen sıkışık görünüşlü kum kütlesi. || *Kum fırtınası,* kumun şiddetli bir rüzgârla taşınması. (Bu deyim daha çok toz fırtınaları için kullanılır: gerçekten de rüzgâr kumları devamlı olarak sürükleyemez ve kum taneleri hiç bir zaman toprağın yüzeyinden 3 m'den daha yükseğe çıkamaz. Yalnız tozlar çok yükseklere kadar çıkarak gökyüzünü karartır.)

— Saatçilik. *Kum saati,* dar bir boğazla birbirine bağlanmış iki cam kaptan meydana gelen ve yukarıdaki kapta bulunan kumun aşağıya akması yoluyle zamanı ölçmeğe yarayan âlet.

— Spor. *Kum havuzu,* atlayış yapan atletin bir yerini incitmemesi için düştüğü yere kazılan içi kum dolu çukur.

— Termik. *Kum banyosu,* doğrudan doğruya ateş temasında ısıtılması istenmeyen bir kap ile ocak arasına konulan kum.

— Ted. *Kum banyosu,* vücudun veya bazı kısımlarının, doğrudan doğruya deri üzerinde etki sağlamak veya terlemek amacıyle, güneş ışınlarıyle kızmış kuma gömülmesi. (Kum banyosunun, hiç bir sakınca [gizli enfeksiyon, verem, dermatoz v.b.] yoksa uygulanması gerekir. İlk günlerde banyo kısa sürmeli, alışık olmayanlarda bu süre hiç bir zaman yarım saati aşmamalıdır. Kum banyosu sonucunda, aşırı ter boşanacağından üşütmemek için gerekli tedbir alınmalıdır.)

— Tıp. Vücuttaki bazı bezlerin ve özellikle böbreğin boşaltım yollarında meydana gelen ince ve katı cisimler: *Böbrek kumu.*

— Vet. *Kum sancısı,* tekparmaklılarda kum yutma sonucu görülen sindirim bozukluğu. Bk. ANSİKL.

— Zool. *Kum balığı.* Bk. KUMBALIĞI

— ANSİKL. Ask. Muhasara savaşında çok kullanılan *kum sepeti,* bir örtü veya bir parapet meydana getirir; bunun gerisinde istihkâmcı er kazı işleri yaparken, çıkan topraklarla kum sepetini doldurur. Sepetin boyu, kural olarak 1 m'yi geçmez, bununla beraber boyu 2 m'yi geçen ve *dolma kum sepeti* adı verilen özel bir çeşidi de vardır; gömme yol başlarına yatırılan ve yuvarlanan kum sepetleri, istihkâm erlerini, görünme ve ateşe karşı korur. Daha modern biçimde olmak üzere bir kafesli sepet halinde yapılmış ve içleri çakıl taşı ile doldurulmuş *madenî kum sepetleri* de vardır; bunlar köprü ayaklarının, barajlar v.b.nin temellerini meydana getirir.

— Jeol. Kum taneleri, kayaların ufalanması, bazen de kırılması sonucu oluşur. Tane boyları 0,02 mm ile 2 mm arasında değişir. Tanenin büyüklüğüne göre «kaba» (2-0,5 mm), «orta» (0,5 - 0,2 mm), «ince» (0,2 - 0,02 mm) kum adını alır. Çoğunlukla kum tanelerinin menşeinde kuvars vardır; kuma, fazladan kapsadığı gerecin yapısına göre *glakonili, mikalı, grenatlı, feldispatlı, linyitli* kum ismi verilir; rengi demir oksitlerle pas veya kızıla dönüşmüşse *demirli kum* adını alır. Ayrıca, *killi, bitümlü, hümüslü, balçıklı* da olabilir. Asitle köpüren kuma *kireçtaşı* (veya *kireçli kum*) denir. Volkan kumu, yanardağ tarafından püskürtülür ve sonra sularla sürüklenir.

— Jeomorfol. ve Denizbil. *Kum dalgacığı,* kumsallarda her zaman bakışımsız olan ve kumullar tarzında oluşan *akıntı dalgacıkları* ile genellikle bakışımlı olan ve dalgaların hücum bölgesi dışında bir sallantı hareketine tekabül eden *sallantı dalgacıkları* ayırt edilir. Sallantı dalgacıklarının boyutları büyük olabilir. Akıntı dalgacıklarının ise eni birkaç sm, yüksekliği ise 2-10 veya 20 mm'dir.

— Malzeme. Elemanlarının niteliğine göre kumlar değişik işlerde kullanılır. Kumtaşlarının rüzgâr tarafından aşındırılmasıyle meydana gelen silis taneciklerinden oluşan *fontainebleau kumu* camcılıkta çok aranır. Harç yapımında kullanılan *inşaat kumu* alüvyonlarda bulunur. Bu kumun, topraktan ve hayvansal maddelerden tamamıyle temizlenmiş olması gerekir; çünkü bu maddeler kireçle birleşince, harcın sertleşmesini geciktiren bir sabun meydana getirir; inşaat kumu ele sert gelmeli ve avuçta sıkılınca çıtırdamalıdır. Kireçli (veya daha iyisi silisli) olan bu kum, taş ocaklarınından, kum ocaklarından ve daha çok ekskavatör, tarak ve kepçelerle, kumsallarda su altından çıkarılır. Piyasada kum, elekten geçirilerek tanelerinin iriliğine göre ayrıldıktan sonra satılır.

Kalıp yapımında kullanılan *döküm kumu*'nda çeşitli nitelikler aranır: ince ve dayanıklı bir kalıp vermesi için katılık ve yapışma; ergimiş maden döküldüğünde bileşimini ve şeklini değiştirmemesi için ısıya dayanıklılık; döküm sırasında oluşan gazların kalıptan çıkması için gözeneklilik ve geçirimlilik v.b. Çok seyrek olarak doğrudan doğruya ocaktan çıkarılan kalıp kumu, genellikle çeşitli tabiî kumları karıştırarak elde edilir; bileşiminde silis (yüzde 80), kil (yüzde 10 ilâ 15) ve çeşitli maddeler (oksitler, karbonatlar, silikatlar) bulunur. Çoğu zaman kullanılmış kum (yanık kum) öğütülüp elendikten sonra, taze kumla karıştırılarak yeniden kullanılır. Silisli kum kuru olarak kullanıldığı halde, killi kum (yağlı kum) yarı sıvı halde kullanılır. *Aşırı silisli kum*'lardan (yüzde 95 silis) maça yapımında faydalanılır; bunlara zift, reçine, çimento kurutucu yağlar, melas, dekstrin gibi yapıştırıcı maddeler (yaklaşık olarak yüzde 5) katılarak özel nitelikler kazandırılır.

— Vet. *Kum sancısı,* hayvanın, üzerinde ince bir kum tabakası bulunan bitkiler yemesinin, kumlu su içmesinin veya kumlu bir zemin üzerindeki bir maddeyi yemek isterken bunu yutmasının sonucu olabilir. Hayvanın kumu yutmasına engel olmak, bunun için de hayvana hiç bir zaman yerde yem vermemek, yem torbası veya yemlik kullanmak, hayvanın su içtiği yalağın içine yalağın dibinin biraz üzerinden madenî bir ızgara koymak, kumlu topraklarda hayvanlara yem torbası takmak gerekir.

◆ Sıf. Kum gibi veya kum görünüşünde olan. || Kumdan yapılmış.

— İnş. *Kum döşek,* karo döşemek için bir alan üzerine serilen kum tabakası.

— Kuyumc. *Kum inci,* çok ufak taneli inci.

— Zool. *Kum karınca,* büyük topluluklar halinde yaşayan çok küçük bir çeşit karınca. (ML)

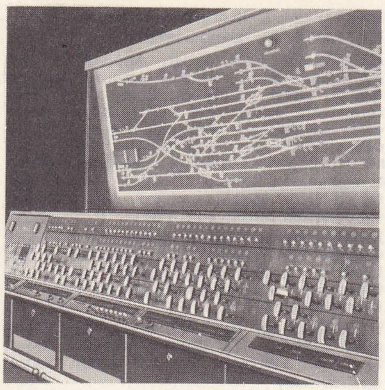

kumanda cihazı (dy.)

KUM, İran'da (II. eyalet) şehir, Tahran yaylası ile Deştikebir çölünün birleştiği yerde; 96 500 nüf. Şiîlik merkezi. Yedinci imamı Musa el-Kâzım'ın kızının mezarı ve sekizinci imam Rıza'nın kızkardeşi Fatma'nın türbesi ve Safevîlere ait mezarlar buradadır; Kum, İran'ın en çok ziyaretçi çeken yerlerinden biridir. Pamuk ipliği fabrikaları ve cam fabrikaları kurulmasıyle ticaret canlandı. Yakınında petrol yatağı.

— Tar. Şehir, Ebu Musa el-Eşarî tarafından fethedilerek Arapların eline geçti (644). Halife El-Memun (786-833) devrinde Yahya bin İmran tarafından idare edildi. Vergi yüzünden çıkan isyan, Ali bin Hişam el-Mervezî tarafından bastırıldı; surları yıkıldı. Sonraki devirlerde çıkan isyanlar, İran valisi Musa bin Boğa tarafından halkının çoğu öldürülerek bastırıldı. (ML)

KUMA i. Eskiden erkeklerin birinci eşleri dışında aldıkları odalıkların her biri, cariye: *Hakanların ve beylerin bu hakiki zevceden maada; «kuma» namıyle başka illere mensup odalıkları da bulunabilirdi* (Ziya Gökalp). || Eskiden erkeklerin nikâhlı eşlerinin birbirlerine göre aldıkları ad: *Arabide darre ve Türkide ortak ve kuma dahi derler* (Mütercim Asım). *Eşanl.* ORTAK. (M)

KUMA veya **KAVMA** i. (ar. *kıyam,* kalkma'dan *ḳumā*). Ed. Eski arap edebiyatında bulunmayan, sonradan düzenlenmiş şiir şekillerinden biri.

— ANSİKL. Ed. Abbasîler devrinde bağdat halkı tarafından uydurulan *kuma*'lar, ramazan ayında, sahurda halkı uyandırmak için kullanılırdı. Şarkıcılar gezerek «kuma li - nusahhir kuma» (kalkınız, sahura kalkınız) derlerdi. Sonraları çiçekler, şarap v.b. hakkında da bu biçimde şiirler yazıldı. Konuşma diliyle yazılan kumalar şu vezinlerde olurdu: *müstef'ilün fâilün; müstef'ilün fa'lün; müstef'ilün fâilâtün. Müstef'ilün* de şu biçimleri alabilirdi: *müstef'ilün; mefâ'ilün; müstef'ilün.* Kumalar, birinci, ikinci ve dördüncü mısraları kafiyeli dörtlüklerden meydana gelirdi. (M)

KUMA, S.S.C.B.'de ırmak, Kafkasya'nın kuzeyinde; Kislovodik bölgesinden doğar, Nogajsk bozkırını geçer ve Hazar denizine ulaşır; 640 km. Kuma ırmağından sulama kanallarında yararlanılır. (L)

KUMAGAYA, Japonya'da şehir, Honşu'nun iç kısmında (Saitama ili); 69 700 nüf.

«Magister» CM 170 R uçağının birleşik kumanda yeri

Foto. S.N.C.F., Air-Fouga (LAROUSSE)

ipek sanayii. Çimento fabrikaları. (L)

KUMAHA. Bk. KOMMAGENE.

KUMALAR dağı, İçbatı Anadolu'da (doğu kesimi) Sandıklı-Şuhut arasında uzanan dağlar; yüksk. 2 248 m; kuzey-güney doğrultusunda uzanan bu dağlar, Büyük Menderes ve Akşehir gölü aklanlarını birbirinden ayırır. Güney ucu (*Kükürt dağı;* 1 912 m) perm (Birinci zaman), trias-tebeşir (İkinci zaman) ve eyosen (Üçüncü zaman) flişi tabakalarını kuşatan andezit tipi volkanik kayaçlardan oluşmuştur. (M)

KUMALİK sıf. (fr. *coumalique*). Formülü $C_6H_4O_4$ olan kumalin karboksilik asidi için kullanılır; malik asidin sülfürik asitle ısıtılmasından elde edilir. *Eşanl. a* - PİRON 5 - KARBOKSİLİK. (L)

KUMALİN if. (fr. *coumaline*). Kim. Formülü $C_5H_4O_2$ olan dietilen laktonu; kumalik asidin ayrışmasından elde edilir. *Eşanl.* α - PİRON. (L)

KUMAMOTO, Japonya'da şehir, Kyuşu adasında, il merkezi, adanın batı kıyısı yakınında, Şira kıyısında; 332 500 nüf. Eski bir derebeylik şehri (XVI. yy.dan kalma şato ve bahçeler) olan Kumamoto, buddha'cıların hac yerlerinden biri ve tıp ihtisas merkezidir. Yakınında Japonya'nın en büyük yanardağlarından biri olan Aso yükselir. — *Kumamoto ili,* 1 895 000 nüf. (L)

KUMANCA i. Leng. Bk. KIPÇAKÇA.

KUMANDA veya **KOMUT** i. (ital. *commenda*'dan ve türk. *komut*). Ask. Askerlere, izcilere veya tören sırasında öğrencilere herhangi bir duruma geçmeleri için verilen emir: *Dağlar ova ve ovalar dağ haline gelse de gelmese de ve nihayet yağmurlar kumanda ile yağmasa bile ...* (Ş. S. Aydemir). *Yürü! komutu.* ‖ *Mec.* Emir verme yetkisi. Sevk ve idare, görev: *Birinci Ordumuzun kumandasını Malta'dan gelmiş olan İhsan Paşaya vermiş idik* (Atatürk). *Siperin hemen arkasında mevzie giren bir bomba bataryası, sabahtan beri bahriyeli bir yüzbaşının kumandasında düşmanın hücumlarını kırdı* (F.R. Atay). *Evinin kumandası karısının elindeydi.* ‖ *Kumanda etmek,* emir vermek, yönetimi elinde bulundurmak. ‖ *Kumanda vermek* (*verilmek*), emretmek (emredilmek): *Kopril usta çırağa kumandayı verdi* (Y. Z. Ortaç). *Cemaat, evvelâ kumanda verilmiş gibi, hep birden ağızlarını açmış dinliyor, hoca devenin yağını, yününü, gübresini uzun uzadıya methediyordu* (Ömer Seyfeddin). ‖ *Kumanda yeri,* kumandanın ve karargâhın çalıştığı, sevk ve idare vasıta ve tesislerinin bulunduğu yer. (Bk. ANSİKL.) ‖ *Kumanda yetkisi,* emrindeki askerî kuvvetleri sevk, idare ve kontrol etmek üzere kumandana verilen yetki. (Bk. ANSİKL.) ‖ *Kumanda zinciri,* silâhlı kuvvetlerde emir ve kumanda faaliyetlerinde makam ve rütbelerin yukarıdan aşağıya doğru sıralanması mecburiyetini belirten deyim. (Bk. ANSİKL.) ‖ *Kumandayı* (*ele*) *almak,* yönetime el koymak.

— Dy. *Kumanda cihazı,* belirli bir demiryolu güzergâhındaki makas ve işaretleri uzaktan kumanda etmek için gerekli işlemleri mekanik olarak yapan düzenek. (Bk. ANSİKL.) —Motor devrelerini düzenleyerek, elektrikli taşıtların hareketini ayarlamağa yarayan manipülatör. Bk. ANSİKL.

— Denizc. *Kumanda köprüsü.* Bk. KAPTAN *köşkü.*

— Havc. *Kumanda kulesi,* hava alanlarında uçakların iniş ve kalkışları için gerekli emirleri verecek görevlilerin ve haberleşme araçlarının bulunduğu, yüksek, camlı yapı. ‖ *Birleşik kumanda,* uçağın tam istenilen yöne dönüş yapabilmesi için, hem direksiyon hem levye üzerine eşit etki eden kumanda. ‖ *Çapraz kumanda kolları,* uçağı, birbirine ters iki yöne dönmeğe zorlayan kumanda kollarının konumu. (Levye sağda olduğu ve sol ayak direksiyona bastığı zaman veya bunun aksi halde kumandalar çaprazlaşır ve uçak virile girme veya kontroldan çıkma tehlikesi gösterir.) ‖ *İrtifa kumanda kolu, yön kumanda kolu,* bir uçağın irtifa veya yön dümenlerinin manevra organı.

— Mekan. Bazı mekanizmaları çalıştırma usulü: *Sıkıştırılmış hava, frenlerin kumandasında kullanılır.* (Bk. ANSİKL.) ‖ *Kumanda tertibatı,* bir makinenin hareket ileten elemanlarının tümü.

— Saatçilik. *Kumanda düğmesi,* kronograflarda, ibreleri harekete geçirmeğe ve durdurmağa yarayan parça.

— Sanay. *Kumanda tablosu,* bir makinenin, bir makine grubunun veya bütün bir tesisin işletilmesine yarayan ölçü, kontrol ve otomatik ayar cihazlarını biraraya toplayan tablo.

— Sibern. *Dolaysız kumanda,* karar elemanı ile cihaz arasında hiç bir aracı elemanın bulunmadığı kumanda şekli. ‖ *Kronometreli kumanda,* zamana bağlı olarak çalışan kumanda usulü. ‖ *Otomatik kumanda,* bütün hallerde çalışabilen zincirleme bağlantılarla sağlanan kumanda. ‖ *Programlı kumanda,* verilen bir programın yerine getirilmesi için, ayar değeri zamana veya herhangi bir parametreye göre otomatik olarak değişen kumanda. ‖ *Uzaktan kumanda,* bir cihaza tamamıyle mekanik olarak uzaktan kumanda edilmesi: *Uzaktan kumanda, elektrik akımı veya elektromagnetik dalgalarla sağlanır.*

— Teknol. *Kumanda odası,* bir tesisin, bir fabrikanın çalışmasına yön veren cihazların ve yöneticilerin bulunduğu kısım.

— ANSİKL. Ask. *Kumanda yeri.* Normal olarak tümen ve daha büyük birliklerin karargâhı, arazi üzerinde iki veya daha çok kademeler halinde çalışır. Bu şekildeki kademelenme. personel ve teçhizatın daha geniş bir şekilde dağılmasına imkân verir. İkinci bir kontrol kolaylığını sağlar. Ordu, kolordu ve tümen karargâhları çoğunlukla üç kademe halinde yerleşir: *esas kumanda yeri; geri kumanda yeri* ve *taktik kumanda yeri. Esas kumanda yeri,* kumandan ve harekâtın kontrolunda kumandana yardım edecek karargâh personelinden kurulur. Genel karargâhın bütün kısımları burada temsil edilir. Esas kumanda yeri, sürekli çalışmasını aksatmamak şartıyle bir defada veya kademeler halinde yer değiştirebilir. *Geri kumanda yeri,* harekâtın kontroluyle doğrudan doğruya ilgili olmayan ve genellikle idarî (lojistik hizmet ve faaliyetlerle ilgili) personelden kurulur. Geri kumanda yerinin yer değiştirebilmesi ancak kurmay başkanının emriyle yapılabilir. *Taktik kumanda yeri,* taktik durumun gerektirdiği veya kumandan tarafından istenildiği zaman kurulan kumanda yeridir. Kumandan gerekli görürse kendisi de burada bulunur. Taktik kumanda yeri genellikle sürekli olarak çalışamaz.

● *Kumanda yetkisi.* Kumandan, kanun ve talimatnamelerin verdiği emir ve kumanda yetkisini, kendi birlik kumandanları vasıtasıyle uygular. Birliklerine yapacağı şahsî ziyaretler, haberli ve habersiz denetlemelerle, prensiplerinin, verdiği emirlerin doğru olarak yapılıp yapılmadığını kontrol eder.

● *Kumanda zinciri.* Genellikle emirlerin takip etmesi gereken kademeleri açıklamak amacıyle kullanılır. Rütbesi ne olursa olsun, normal şartlar altında her asker, kumanda zincirine uygun olarak emir alır veya verir. Ancak harekâtın süratle yürütülmesinin gerektiği anlarda, aradaki birliklerle bağlantının kaybolması veya beklenilmeyen olağanüstü şartlar sebebiyle kumandan, kumanda zincirindeki normal kademeleri atlayarak emir verebilir. Fakat normal bağlantılar, ilk fırsatta yeniden kurulunca, arada atlanan kademelere, verilen emirlere ait bilgiler hemen ulaştırılır.

— Dy. *Kumanda cihazı,* belirli bir güzergâh üzerinden bir trenin geçişini yol üzerine yerleştirilmiş elektrik bağlantılarıyle ayarlayan manivela ve kilitleme tertibatıdır. Makas kontrol odasındaki görevli, bir manivelayı hareket ettirerek yalnız makasların açılıp kapanmasına değil, aynı zamanda bütün koruma ve kontrol cihazlarının çalışmasına da kumanda eder. Kontrol odasında, kumanda cihazının çeşitli kollarından başka merkezden kumanda edilen bir tablo vardır. Bu tabloda yanıp sönen küçük ampuller yoluyle makasçı, trenin bölgenin bir ucundan diğerine yol alışını takip edebilir. Bu düzenek yardımıyle makasçı, her güzergâh için yalnız bir manivelayı hareket ettirir. Cihaz gerekli bütün kumanda ve kontrol işlemlerini otomatik olarak yapar.

● Elektrikli taşıtlardaki kumanda cihazına, *seyir ayar cihazı* da denir. Bu cihaz, doğru akımla beslenen ve seri olarak uyarılan motorlarla çalıştırılır. Akım geliş kablosu, dirençler, motorun kutuplarına bağlanan kömür veya bakır fırçalar, sabit ve yalıtkan bir parça üzerine tutturulur. Yalıtkan bir döner silindir, fırçaların altına yerleşebilecek biçimde kesilmiş bakır plakalar taşır. Silindirin dönüşü, fırçalar arasındaki bağlantıyı ve sonuç olarak motorun beslenme şemasını değiştirir.

Güçlü makinelerde kumanda cihazı ilkesi korunur, fakat kumanda ettiği alçak gerilimli kontaklar, motorların yüksek gerilimli devrelerini açıp kapayan kontaktörleri veya röleleri harekete geçirir.

— Mekan. Bir atelyedeki makinelerin *kumandası,* ya bir transmisyon grubuyle veya tek bir kumanda cihazı yahut dolaysız kumanda ile yapılabilir. Transmisyon ucuzdur, fakat sürekli kazalara sebep olan ve atelyenin içini aşırı derecede doldurarak aydınlatmayı güçleştiren ek elemanlar (makaralar, kayışlar, mesnetler v.b.) gerektirir. Yalnız bir makinenin çalışması için bütün transmisyonun dönmesi gerekir ve bir motordaki bozulma bütün makinelerin durmasına yolaçar.

Küçük elektrik motorlarının yayılmasından beri gittikçe daha çok kullanılan dolaysız kumanda, transmisyon milleri ve bütün ek donanımları ortadan kaldırmıştır. Öncekilere göre daha yüksek olan kuruluş giderleri, motris kuvvette ve bakımda gerçekleştirilen tasarruflarla geniş ölçüde dengelenir. Elektrikli kumanda bölünebilir ve bir makinenin, her biri bir grup harekete kumanda eden birçok motoru bulunabilir. Makinelerin kumandasında, hareket ettirici akışkan olarak yağ veya sıkıştırılmış hava kullanılır; çünkü kalınlık makineleri ve preslerde olduğu gibi hızlı ve sık yön değişimleri gerektiren alternatif doğrusal hareketlere uygun düşer. Her kumanda usulünün üstün ve sakıncalı yönleri vardır. Elektronik düzenlerle sık sık ayarlanan elektrikli kumanda özellikle dönel hareketlerde kullanılır. Çok esnek olan hidrolik kumanda ise bir pres veya bir taşlama tezgâhı v.b. tablalarının yer değiştirmesi gibi alternatif doğrusal harekete uygulanır. (ML)

KUMANDALI sıf. (*kumanda*'dan *kumanda-lı*). Kumandası olan, kumanda ile yönetilen.

— Havc. *Çift kumandalı uçak,* uçuşun, aynı anda hem öğrenci hem de uçuş öğretmeni tarafından idare edilebilmesi için bütün yön ve denge elemanları çift olan eğitim uçağı. (Nakliye uçakları da, uzun bir yolculuk sırasında pilot ile ikinci pilotun nöbet değiştirmesini sağlamak için çift kumandalı hale getirilmiştir.) [LM]

KUMANDAN veya **KOMUTAN** i. (fr. *commandant*'dan ve türk. *komut* > *komutan*). Ask. Bir askerî birliğin sevk ve idaresini elinde bulunduran kimse: *O tarihte, İzmit'te, Miralay Asım Bey namında bir zat fırka kumandanı olarak bulunuyordu* (Atatürk). ‖ *Kumandanın sorumluluğu,* kumandanın askerî kuvvetleri sevk, idare ve kontrol amacıyle verilen yetkilerini kullanırken taşıdığı sorumluluk. ‖ *Karargâh kumandanı,* bir askerî kurumun yönetimiyle ilgili işlerden sorumlu subay. Bk. ANSİKL.

— Tıp. *Esk. Kumandan merhemi,* Permes kumandanı tarafından bulunmuş olduğu öne sürülen ilâç. (Buharlaşırken, aselbentli ve tolu'lu antiseptik bir tabaka bırakır.)

— ANSİKL. Ask. *Kumandan,* mevkiine göre bölük kumandanı, tümen kumandanı, donanma kumandanı, hava üs kumandanı, kara kuvvetleri kumandanı, merkez kumandanı, bölge kumandanı gibi adlar alır.

● *Kumandanın sorumluluğu,* başkasına devredilemez. Her şart altında kumandanlığın başarısından veya başarısızlığından yalnızca kumandan sorumludur.

● *Karargâh kumandanı.* Her kurumdaki malzeme ve para işlerinin sorumlusu olan karargâh kumandanları, ellerinde bulunan malzeme ve binaları denetlerler. Emirleri altında bulunan personeli veya hastahaneleri yönetirler. Yapılan harcamalardan sorumlu tutulurlar. Bu görev daha çok mağazalar, hastahaneler, kurumlar v.b. kuruluşları yöneten sağlık ve levazım hizmetlerinden sorumlu subaylara verilir. (M)

KUMANDANLIK veya **KOMUTANLIK**

i. (*kumandan*'dan *kumandan-lık* ve *komutan*'dan *komutan-lık*). Ask. Disipline, askerî hiyerarşiye ve özel kurallara göre emir ve kumanda etmek kudreti veya eylemi: *Fuat Paşa'nın cephe üzerindeki kumandanlık tesir ve nüfuzu sarsılmış gibi görülüyordu* (Atatürk). || *Teşm. yol.* Ordu yüksek makamlarında emir ve kumanda edenlerin (generaller) tümü: *Kumandanlık sorumluluğu askerlik sanatının bütün alanlarını kapsar. Kumandanlıktan direktif almak.* || Kumandanın bulunduğu askerî daire, makam: *Fellaha aşireti reisi imiş, San'a'ya gider, kumandanlıktan öğrenirsin* (R. H. Karay). || *Baş kumandanlık.* Bk. BAŞKUMANDANLIK. || *Yüksek kumandanlık,* ancak siyasî iktidardan emir veya talimat alan en yüksek kumanda makamı. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Ask. *Yüksek kumandanlık,* askerî harekâtın yönetimi bakımından hükûmete karşı tam sorumluluk taşır; görevi askerî ast kademelere direktif, talimat ve emir vermektir. Siyasî iktidara ait olan savaş yönetimi çerçevesindeki işlerle de ilgilenir. Siyasî iktidar alanıyle yüksek kumandanlık arasındaki sınırın tayini genellikle çok güçtür. Çünkü hükûmetler tarafından belirtilen savaş hedefleri ve harekât halindeki silâhlı kuvvetlerin sevk ve yönetimine müdahale eden siyasî düşünceler çok karışıktır. Bunun sonucu olarak özellikle İkinci Dünya savaşı sırasında kumanda yüksek makamlarının sivil ve askerî organları arasında bir çeşit kaynaşma meydana gelmiştir. Nitekim hükûmet başkanları (Roosevelt, Stalin, Churchill) askerî kararlar alan siyasî kuvvete başkumandanlıktan ayrı olarak askerî danışmanların da faaliyetini eklediler. Buna karşılık siyasî, diplomatik ve iktisadî konulardaki danışmanları başkumandanlık çerçevesinden ayırdılar; Wehrmacht yüksek kurmay başkanlıkları siyasî ve iktisadî kısımlara ayrılıyordu. Bununla beraber, bir başkumandanın emrine verilen harekât alanı genellikle en yüksek kademe olarak kabul edilmektedir; bu alanın yönetimi askerî kumandanın elindedir. Bu durumda, askerî kumanda, harekâtın sevk ve idaresi bakımından başkumandanlığa ve bir harekât alanının savaşın kaderi üzerindeki etkisi bakımından da savaşı yürüten siyasî teşkilâta bağlıdır. Bu kademede başkumandanlık kişisel bir karakter muhafaza ederse de, yüksek kumandanlık kademesindeki durum her zaman böyle değildir. Gerçekten de üç ordunun ortaklaşa hareket etme zorunluğu bazı hükûmetleri ve yüksek kumandanlıkları çoğu zaman kara, deniz ve hava ordularından meydana gelen bir konsey halinde kurmağa yöneltti. (LM)

KUMANDARYA i. (ital. *komandoria*'dan). Kıbrıs'ta yapılan bir cins şarap. (M)

KUMANDI'LAR, Kuzey Altaylar'da Altay Türkleri topluluğuna bağlı türk boyu. Kendilerine *yışkiji* («orman halkı») adını verdiler. Ruslar Kumandı'ları, Biya, Katunya ırmaklarıyle Teles gölü arasındaki bölgede yaşadıkları için *Çernyovıye Tararıy* adıyle anarlar. Rus türkoloğu Radlov bu adı *Karaorman Tatarları* olarak çevirmiştir. (M)

KUMANDO i. (fr. *commande,* ital. *commando* veya *comando*'dan). Denizc. Beş veya on kat katransız telin hep birden sola bükülüşü. (Kalçete yapmakta ve palet örmekte kullanılır.) [M]

KUMANLAR. Bk. KIPÇAKLAR.

KUMANYA i. (ital. *comania*'dan). Yolculukta yenilmek üzere hazırlanan azık. || Sefer halindeki askerler için hazırlanan yiyecek.

— Denizc. Gemi zahiresi. || *Kumanya çizelgesi,* mürettebata verilen günlük yiyeceğin nelerden ibaret olduğunu gösteren çizelge. (L)

KUMANYACI i. (*kumanya*'dan *kumanya-cı*). Denizc. Günlük yiyecek ve içeceği miktarınca ayırıp çıkarmak, zaman zaman havalandırarak bozulmasını önlemek ve kumanyalığın temizliğine bakmakla görevli tayfa. (L)

KUMANYALIK i. (*kumanya*'dan *kumanya-lık*). Denizc. Gemilerde kumanyanın istif edilerek saklandığı yer. (M)

KUMAON veya **KUMAUN,** Himalaya'da (Hindistan ve Tibet) kütle; batıda Himaçal Pradeş, doğuda Hindistan ile Nepal'in batı sınırı arasında. Kumaon, Himalaya'nın en yüksek doruklarından bazılarını içine alır: Trisol; Kamet; Hindistan'ın en yüksek doruğu olan Nanda Devi (7 816 m). İngilizler Kumaon'da birçok sayfiye merkezi kurmuşlur: Almora; Dehra Dun; Mussoorie; Naini Tal; Simla. Ganj'ı meydana getiren Alaknanda ve Bhagirati ırmakları Kumaon'dan çıkar. Irmakların kutsal sayılan kaynakları ile Badrinath ve Kedarnath tapınakları çok hacı çeker. Toprak, vâdilerde ve orta yükseklikteki yamaçlarda inceden inceye ekilmiştir (pirinç, patates, sebze). En yüksek bölgeleri tek başına işleten tibet asıllı Bhotia'lar, Kumaon'u yılda iki defa aşarlar: kışın Ganj ovasında Kanpur'a kadar inerler; yazın koyun sürülerini dağ otlaklarına çıkararak çok ilkel bir tarımla da uğraşırlar. Erkeklerin bir kısmı, sınırın Çinliler tarafından kapanmasından önce midilli ve yak kervanlarıyle, Tibet ile ticaret (tahıl, şeker, çay, yün) yaparlardı. (L)

KUMAONİ i. Leng. Pahari orta lehçesi; Uttar Pradeş (Hindistan) eyaletinin kuzeyinde, yaklaşık olarak, 500 000 kişi tarafından konuşulur. (Devanagari harfleriyle yazılır.) [L]

KUMAR i. (ar. *ḳımār*'dan). Ortaya para konularak oynanan talih oyunu: *Onu, çok istediler, kumara alıştırsınlar, bu malları bu dükkânları elinden alsınlar* (M. Ş. Esendal). *Kumar tutkusu.* || *Kumar kâğıdı,* kumar oynamağa yarayan kâğıt, iskambil kâğıdı. || *Kumar oku. Esk.* Arapların kullandığı başı, temreni olmayan ve kumar oynamağa yarar ok. || *Kumar oynamak,* para karşılığı oyun oynamak: *Dün gece kumar oynadılar. Mec.* Olumlu sonuç vermesi şüpheli bir işe bile bile girişmek.

— ANSİKL. Din. İslâm dinince yasaklanan ve «meysir» adı verilen *kumar,* Araplar, İranlılar, Kuzey Afrikalılar ve eski doğu kavimleri arasında pek yaygındı. İslâmlığın doğuşundan önceki çağlarda, özellikle Cahiliye döneminde Araplar kadınlarını, hayvanlarını, mülklerini bile ortaya koyacak kadar kumara düşkündü. Bu çağda en geçerli oyun kura ile çekilen, üzeri yazılı on kadar okla oynanıyordu. Bundan başka içine altın saklanmış küçük kum yığını, ortasından iki veya daha fazla kesime ayrılır, altını bulan kazanırdı. Satranç, tavla, zar ve kâğıt oyunları da yaygındı. Zar ve kâğıt oyunlarının Arabistan'a İran'dan geldiği söylenir. İranlıların zar ve kâğıt oyunlarını oynandığı büyük kumarhaneleri vardı. İslâm dini, bahis (*katar*) denen ve bir eşya veya para karşılığı oynanan her oyunu kumar (*meysir*) sayar; içki gibi, her türlü kumarı da haram sayarak yasaklar (Bakara suresi, 219-220). Cahiliye çağı Arapları arasında, büyük bir ilgi gören at yarışları da, eşya ve para karşılığında yapıldığından kumar sayıldı. Kur'an'ın koyduğu yasaklar bazı hadislerle genişletildi. Bu amaçla kumar ve ona benzeyen fal ve talih oyunlarını yasaklayan hadisler söylendi. Bu dinî yasaklar, müslümanlar arasında çok eski çağlardan gelen mistik inançların biçim değiştirmesi sonucu ortaya çıkan talih oyunlarının yayılmasını önleyemedi. Kumar, talih oyunları ve fal konusunda minyatürlü kitaplar yazıldı.

— Huk. Kumardan hukukî anlamda bir borç doğmaz (Borçlar kn. md. 504). Kumar sebebiyle borçlanılması halinde, bu borcun ne mahkeme yoluyle, ne de mahkeme dışı bir çareyle alınmasına imkân vardır. Ancak borçlu, kendi rızası ile bu borcu ödeyecek olursa, bu geçerli bir kazanma sebebi sayılır ve artık borçlu, ödediğinin, «borç olmayan şeyin tediyesi» olarak kendisine geri verilmesini isteyemez. Bu şekilde, kumardan geçerli bir borç doğmadığı için, alacağın, rehin, kefalet gibi bir teminatla garanti altına alınması da söz konusu olamaz. Aynı hükümler, kumar oynanması için bilerek verilen ödünç veya avanslar için de geçerlidir. (M)

KUMARAN i. (fr. *coumaranne*). Kumaron'un hidrojenlenme ürünü; 189°C'ta kaynar. *Eşanl.* DİHİDROKUMARON. (L)

KUMARBAZ blş. i. (ar. *ḳımār* ve fars. *-bāz,* oynayan > *ḳımār-bāz*'dan). Kumara düşkün, devamlı kumar oynayan kimse: *Napolili kumarbazla İstanbul Yenicami merdivenlerinde uyuyan küfeci* ... (S. F. Abasıyanık). *Eşanl.* KUMARCI.

◆ **Kumarbazî** blş. i. *Esk.* Kumarbazlık, kumar düşkünlüğü.

◆ **Kumarbazlık** blş. i. Kumarbaz, kumarcı olma hali. (M)

Kumarbi efsanesi, hurri kaynaklı hitit efsanesi. Başlıca üç şiirden meydana gelir. Birincisinde, gök krallığı için baba-oğul tanrılar arasında yapılan mücadele anlatılır. Gök krallığının ilk sahibi Alalu'ya karşı oğlu Anu ayaklanarak krallığı eline geçirir. Fakat krallığının dokuzuncu yılında Anu'ya karşı da oğlu Kumarbi isyan eder. Meydana gelen mücadelede Kumarbi babasının erkeklik uzvunu ısırır. O zaman Anu, oğluna «Şimdi felâketi yuttun. Seni üç korkunç tanrıya gebe bıraktım» diyerek yere tükürür. Bunun üzerine yer gebe kalır ve fırtına tanrısı ile Aranzah (bugün Dicle) nehri ve Taşmişu adlı tanrısal mahlûk dünyaya gelir. İkinci şiir, Ullikummi şiiridir. Burada dünya krallığını eline geçiren Kumarbi, Kummiya (Kutmukhi) şehri kralı olan oğlu, fırtına tanrısına karşı mücadele etmek için denizle anlaşarak Ullikummi adlı diyorit taşından bir dağ yaratır. Bu yaratık hızla büyür; denizin derinlikleri onun ancak beline kadar gelebilir. Bu taş çocuk, üzerinde yeri, göğü ve denizi taşıyan Upelluri'nin sağ omuzuna dikilir. Bu durum karşısında, fırtına tanrısı diğer tanrıların yardımını ister. Nihayet akıl tanrısı Ea bakırdan bir âletle Ullikummi'nin ayaklarını keser ve onu büyüler. Sonuçta fırtına tanrısı galip gelir. Kırık parçalar halinde ele geçen üçüncü şiirse, Tufan kahramanı Nuh'u Gılgamış ile birlikte gösterir. Bu efsanedeki tanrılardan Alalu'nun en eski sümer tanrılarından biri, Anu'nun da sümer gök tanrısı olduğu bilinmektedir. Bunların dışındaki tanrı ve yer adlarının ve özellikle Kumarbi'nin hurrice, Kumarbi efsanesinin de hurri kaynaklı olduğu kesindir. Diğer taraftan, gök krallığı için baba - oğul tanrılar arasındaki mücadele Hesiodos'un *Theogonia*'sında anlatılan «Yaratılış destanı»na da çok benzemektedir. Ullikummi şiiri Yunanlıların Typhon efsanesiyle karşılaştırılmaktadır. Ullikummi gibi Typhon da Yer'in (Gaia) oğludur ve Typhon'un doğum yeri de hurri kültürünün beşiği olarak kabul edilen Kilikya'dır. Bu suretle Hititler ve Hurriler vasıtasıyle Anadolu'ya getirilen Mezopotamya kaynaklı edebî motiflerin Fenikeliler aracılığıyle Yunanlılara da geçtiği anlaşılmaktadır. (M)

KUMARCI i. (*kumar*'dan *kumar-cı*). Kumara çok düşkün olan kimse: *Beş gündür seni takip ediyoruz. Kumarcıları toplayıp toplayıp buraya getiriyorsun* (Ömer Seyfeddin). *Eşanl.* KUMARBAZ.

◆ **Kumarcılık** i. Kumarcı olma hali. (M)

Kumarcılar (*Igroki*), Nikolay Gogol'ün, bir perdelik komedisi (1836-1837). Kadın rollerinin yokluğu sebebiyle çoğu zaman haksız yere bütün bir eser olarak kabul edilmeyen bu oyun, etkili bir biçimde kendi kazdığı kuyuya kendi düşen bir tipi işler. Hilekâr bir kumarbaz olan İkarev yeni tanıdığı bir kumarbazlar grubundan çok iş çıkaracağını sanır. Ama çok geçmeden profesyonel hilekârların içine düştüğünü anlar. Adamlarla dost olur; zengin bir çiftlik sahibini dolandırmak için ortaklaşa çalışmağa başlarlar. Aslında bütün bunlar kumarcıların oyunundan başka bir şey değildir. İkarev dolandırıldığını, ancak çete şehri terkettikten sonra anlar. (L)

KUMARHANE blş. i. (ar. *ḳımār* ve fars. *ḫāne* > *ḳımār-ḫāne*'den). Kumar oynanan yer: *Kumarhane işletmek.* Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Huk. Türkiye'de kumar oynamak, oynatmak ve *kumarhane* işletmek yasaktır. Fakat kumar, turizm bakımından faydalı bir teşvik unsuru sayılarak 7 470 sayılı T.C. Turizm* bankası kanununda yapılan değişiklikle, yalnız pasaport hamili yabancıların girebileceği bir kumarhane açılması imtiyazı bu bankaya verildi (1960). Banka devlet kuruluşu olduğundan, 265 Sayılı kanunda değişiklik yapıldı ve Turizm ve Tanıtma bakanlığı, bankayı denetimle görevlendirildi (1963). Turizm bankası yurt dışından aldığı teklifleri değerlendirerek bir amerikan şirketiyle anlaştı; Talih Oyunları Limited şirketini kurdu (1969). Güvenlik

çeşitli **kumaş** örnekleri

bizans ipeklisi (VI. yy. sonu VII. yy.) Victoria and Albert Museum, Londra

kıptî (mısır) kumaşı (IV.-V. yy.), Louvre müzesi, Paris

islâm kumaşı, iran sanatı, (XV. - XVI. yy.), Kumaş müzesi, Lyon, Fransa

duvar süsleme kumaşı detayı Philippe de la Salle'in eseri (XVIII. yy.), Süsleme Sanatları müzesi, Paris

cenova kadifesi (XVII. yy. başı)

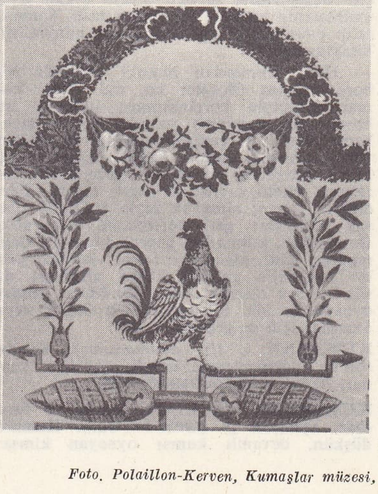

solda brokar (XVIII. yy.) Kumaş müzesi, Lyon, Fransa; sağda, Malmaison şatosu için yapılmış bir ipekli detayı (XIX. yy. başı)

konularında içişleri bakanlığının, malî konularda da Maliye bakanlığının denetimine tabi tutulan şirket, İstanbul'da Yeniköy'de Saithalimpaşa yalısında faaliyete geçti (1969). İstanbul'da Şale köşkünde bir süre için (1935-1940), italyan Mealyo Sera tarafından* yönetilen bir kumarhane açılmıştı.

◆ **Kumarhaneci** bİş. i. Kumarhane işleten ve burada kumar oynayanlardan belirli bir para alan kimse: *Sabık kumarhaneci kadın acaba hangi katta oturuyor?* (R. H. Karay). [M]

KUMARİ sıf. (ar. *ḳumāri*). Güney Hindistan'daki Comerin burnunda elde edilen güzel bir koku ve bu kokunun çıkarıldığı ağaç. (M)

KUMARİK sıf. (fr. *coumarique*). Formülü $HO—C_6H_4—CH=CH—CO_2H$ olan etilenik fenol asit yani ortohidroksi trans-sinnamik asit için kullanılır.

— ANSİKL. *Kumarik* asit, ortoaminosinnamik asidin drazolanmasıyle veya kumarin'in hidratlanmasıyle elde edilir. Sarı yoncada, madagaskar ve tonka baklasında bulunur. 207°C'ta eriyen, soğuk suda az çözünen uzun iğneler şeklinde billûrlaşır. Hidrobromik asit etkisiyle soğukta su kaybederek kumarin verir; kumarik asit ara ürün olarak, kumarinik asit olan sis - izomerine dönüşür. (L)

KUMARİN i. (fr. *coumarine*). Kumarinik asit laktonu; tonka baklasında, kokulu yapışkan otunda v.b. bulunur ve parfümeride kullanılır.

— ANSİKL. Kim. Formülü $C_9H_6O_2$ olan *kumarin*, tonka baklasından çıkarılabilir; fakat sentetik olarak salisilik aldehit'in sodyum asetat ve asetik anhidrit üzerine etkimesiyle elde edilir. Suda az, alkolde çok çözünen, 67°C'ta eriyen billûrlar meydana getirir. 299°C'ta kaynar, güzel kokusundan parfümeride faydalanılır. Alkollü potasyum hidroksitle hidratlanarak *kumarik asit* verir.

— Eczc. Kumarin türevleri, özellikle etildikumarol, tromboz hastalığında kan pıhtılaşmasını giderici olarak, hap şeklinde kullanılır. Protrombin oranını düşürerek, kanın pıhtılaşma özelliğini azaltır. (L)

KUMARİNİK sıf. (fr. *coumarinique*). Formülü $C_9H_8O_3$ olan ortohidroksisis - sinnamik asit için kullanılır, laktonu *kumarin*'dir. (Bu asidin yalnız tuzları bilinir.) [L]

KUMARON i. (fr. *coumarone*). Formülü C_8H_6O olan ürün; taşkömür katranından çıkarılır; 172°C'ta kaynayan çok kararlı bir sıvıdır. *Eşanl.* BENZOFÜRFÜRAN.

— ANSİKL. *Kumaron*, sülfürik asit ve alüminyum klorür temasıyle polimerleşerek, asit ve bazlara karşı dayanıklı, sarı renkli, termoplastik bir sunî reçine verir; bu reçineler vernik yapımında ve kauçuk sanayiinde kullanılır. (L)

KUMASİ, Gana'da şehir; 190 400 nüf. Şehir, kakao yetiştiriciliğine çok elverişli bir bölge olan ve granit kayalardan oluşan *Kumasi* yaylası üzerindedir. Çeşitli semtleri (konut, ticaret, üniversite) vâdide ve kurutulmuş bataklıklarda uzanır. Ticarette kakao, hayvan ve kümes hayvanları ağır basar; Kumasi bu ürünlerin dağıtım merkezidir.

— Tar. XVIII. ve XIX. yy.larda Aşanti'lerin askerî merkezi olan şehir, 1874'te İngilizler tarafından işgal edildi ve yıkıldı. İkinci İngiliz işgalinden (1896) ve şehrin Sekondi (1903) ile Akra'ya (1923) bağlandığı demiryollarının döşenmesinden sonra yeriden kalkındı. (L)

KUMAŞ i. (ar. *ḳumāş*). Tekst. Elbise yapımında veya döşemecilikte kullanılan, ipek, yün, pamuk v.b. dokumaların genel adı; elyaf veya ipliklerin düzgün bir şekilde birleşmesinden meydana getirilen yüzey. (Bu yüzey, ilmikler [triko, tül, dantel] birbirine geçirilerek meydana getirilebildiği gibi, birbirine belirli şekilde bağlanan bir seri dikey ve yatay ipliklerle de elde edilebilir): *Tanıdıklar vardı, bize yardım ettiler, kumaş verecek olduk* (M. Ş. Esendal). *Kumaşı sun'î ipek olabilir* (B. Felek). [Bk. ANSİKL.] ‖ Giyeceklerin yapıldığı dokumanın cinsi: *Elbisenin kumaşı iyi değil ama, iyi bir terzi elinden çıktığı belli.* ‖ *Mec.* Bir kimsenin niteliklerini, yeteneklerini, kişiliğinin

Foto. Polaillon-Kerven, Kumaşlar müzesi, Dekoratif Sanatlar müzesi, Giraudon (LAROUSSE)

tümü: *O ne kumaştır bilemezsiniz.* ‖ *Kumaş analizi,* herhangi bir kumaşın tüm olarak çözümlenmesi. (Bk. ANSİKL.) ‖ *Kumaş levendi,* dokunan kumaşın üzerine sarıldığı ön silindir. ‖ *Kumaş silindiri,* dokuma tezgâhlarında dokunmuş ham kumaşın üzerine sarıldığı, tornadan tam yuvarlak halde çıkarılmış özel tahta silindir. (Bu silindirin üzerine, ham kumaşın gerilerek sarılması ve kaymaması için taneli zımpara şeridi veya üzeri rende gibi delikli teneke şeritler [*valyant şeritler*] sarılır.)

— DEY. *Bulunmaz hint kumaşı.* Bk. HİNT.

— Süs. santl. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Tekst. *Kumaş*'ın ilk olarak ne zaman yapıldığı kesinlikle bilinmemektedir. Ancak, M.Ö. II. yy.da Çin'de ipekböceği beslenirdi; mısır mumyalarının üzeri de keten beziyle örtülürdü. Bundan dokumacılığın eski bir tarihi olduğu ortaya çıkmaktadır. Genel olarak kumaş, boylamasına uzatılmış çözgü iplikleri arasından, enlemesine geçirilen atkı ipliklerinin, belirli bir desene göre yapılmış bağlantılarıyle meydana getirilir. Bu bakımdan, «kumaş» deyiminin çok geniş bir anlamı vardır. Her cins dokunmuş giyim eşyası, dokunmuş döşemelikler ve halılar, dokuma yoluyle yapılmış dekoratif ve artistik mamuller ve devamlı olarak elde kullanılan her cins dokunmuş eşya, bu deyimin kapsamına girmektedir. Bu tip kumaşların her biri, gerek ağırlık ve gerekse renk, desen, yapılış tekniği veya kullanılan hammadde bakımından büyük farklar gösterir. Bu mamulleri meydana getirmek için kullanılan makineler de birbirlerinden farklıdır. Kumaşlar, nasıl dokunmuş ve hangi iplikten yapılmış olursa olsun, desen bakımından her memleketin kendi yerli havasını taşır. Bu desenler kopya edildiğinde de esas karakter ve adlarını kaybetmez. Meselâ, brokar işli ve şal desenli kumaşlar, şark deseni olarak da isimlendirilir. Eskiden beri Türkler kumaş dokumacılığına çok önem verdiler. Zaman zaman türk kumaşlarının çok zengin çeşitleri görüldü. Özellikle aba, ağbânî, atlas, astar, bez, bindallı, bürümcük, canfes, çadır bezi, çatma, çözme, çuha, şam işi (damasko), diba, havlu, mermerşahî, patiska, sof, şayak, tafta ve tülbent gibi kumaşlar, Osmanlıların en gözde dokumalarıydı. Bugün kumaş adları çok değiştirilmiştir: memleketlere göre, nankin, florantin, muslin veya şile bezi; yapılış tekniğine göre, tafta, atlas, serj, saten, panama, kadife, havlu; kullanılan hammaddeye göre, pamuklu, yünlü, ipekli, terilen veya nylon ve bazen de o kumaşı ilk meydana getiren insanın adıyle jakar veya selimiye gibi. Ancak, özellikle yapıldığı hammaddeye göre çok değişik teknik adlar alır. Yünlü kumaşlar: aba, alpaka, amazon, aplike, astragan, battaniye, brokar, brokatel, brode, broşe, bukskin, çuha, culâki, dama, dubldra, ekose, etamin, finet, flanel, frize, kadi, kadife, kaşmiret, kazmir, keşmir, kostümlük, krep, krepon, lâhuraki, lütr, melton, merinos, moket, muflon, muslin, nopeli, örtülük, paltoluk, panama, pantufluluk, pelüş, ropluk, saten, düşes, serj, serjet, siliskin, sizilyen, sof. Sunî yünlüler: şal, şayak, şetland, şevyot, tela, toplin, velute v.b. Pamuklu kumaşlar: ajurlu, alaca, alisyen, altıparmak, astar, basma, bazine, beledî, belting-dük, bez, boğası, çitari, damasko, dimi, divitin, diyagonal, doti, dük, empermeabl, eponj, etamin, file, finet, füten, gezi, goblen, gofre, grenadin, hasse, indiyen, jakarlı, jakona, jorjet, kadife, kambrik, kamlot, kanava, kanbri, kapok, kreton, kroke, kutil, kutnu, limbrik, lüstrin, madampol, margizet, mermerşahî, metis, meydanî, moleskin, moleton, muslin, nankin, nansuk, opel, organdi, otoman, patiska, pazen, pelüş, perkal, perkalin, pijamalık, pike, polonez, poplin, reps, salaşpur, saten, satinet, selimiye, şemsiyelik, şile bezi, şirting, dobralko, tül, tülbent, velveten, viktorya, vual, yapıştırmalı v.b. İpekli kumaşlar: abai, ağbânî, ahmediye, arşın, atlas, batavya, bindallı, bonbazin, büret, bürümcük, canfes, car, çekme, dâliye, damasko, diba, elek-lik, emprime, epengle, etamin, fantezi, firuze, florantin, fular, futa, gaz, grenadin, hamma, hara, hareli, hatayî, hindiye, jerse, kadife, kameleon, kotlin, krep (krep birman, krep damur, krep jorjet, krep şarmöz, krep amaroza, krep maroken, krep mus, krep havaya, krep özen), krepon, levanten, luizin, marabu, marsölin, muare, muslin, organze, papaze, pelüş, ponje, sadakor, saten, serâser, serenk, esvai, silezyen, surah, süre, sâhbenek, şestârî, şifon, şip, tafta, telli, tüssah, tül, tüsor (tisor), üskûfe, vual, zerbaft v.b. Keten gibi bitkisel liflerden yapılan kumaşlar: abaka, agav, batist, blondin, brabant, çadır bezi, damasko, dimi, droge, dük, formiyum, gaz, jüt bezi, kadife, kanava, kanaviçe, kanbre, kotonin, laje, linon, luc-binch, örtü bezi, pelüş, peçete, pike, rafya, rami, tiröten, tül, yelken bezi.

Kumaş iki elemandan meydana gelir: *çözgü,* kumaş topunun bütün uzunluğunca uzanan ipliklerdir, desene göre kalın veya sık olur; *atkı,* çözgü iplikleri sırasından belirli bir desene göre alttan veya üstten geçerek onları bağlayan ve örgü desenini meydana getiren enlemesine ipliklerdir. Bu şekildeki işlemden *armür* denen elemanter bir şekil meydana gelir. Bugüne kalmış eski kumaşlarda altı iplikli çizgili armürlere rastlanır. Tarihî zamanlardan bu yana ağırlıklarla gerilmesi sağlanan çözgü yumaklarından kurulu dikey tezgâhlar görülür. Mısırlılar ve Yunanlılarda bu tür el tezgâhlarında desenler işlendiği tespit edilmiştir. Gergin çözgü ipliklerinin, belirli bir şekilde ağızlık açılması sırasında aralarından geçirilen atkı iplikleriyle elde edilen örgü desenleri, şu ana armürlerle meydana gelir: *bez ayağı* (*tafta*); *dimi* (*serj*); *saten.*

Bez ayağı (veya *tafta*), hasır örgü adı verilen ve birbiri üzerinden bir boş bir dolu olarak atlayan örgü türüdür; kullanılan ipliğin bağlantı kalınlığına göre görünüşü değişir. Değişik tafta türleri dışında çözgü ve atkı ipliklerinin değişik yönde bükülmesiyle elde edilmiş *krep* gibi dokumalar da, bu tür içine girer.

Dimi (veya *serj*), hasır örgüden daha değişik bir örgü türüdür; her atkı sırasında, bir atlama ile, iki çözgü teli yukarıda ve ikisi aşağıda olmak üzere çözgü hareketi ayarlanır. Yani birinci atkıda birinci ve ikinci çözgü yukarıda, üçüncü ve dördüncü çözgü telleri aşağıda, ikinci atkıda birinci ve beşinci çözgü telleri aşağıda, üç ve dört yukarıda, son olarak birinci ve dördüncü çözgü telleri yukarıda, ikinci ve üçüncü teller aşağıda olacak şekilde ayarlanır. Bu tür bir örgüde, desen üzerinde diyagonal bir çizgi meydana getirilir. Dimi desenler, diğer desenlerle karışık olarak çok değişik örgü türleri meydana getirir.

Saten örgü. Çözgüden veya *atkıdan* saten olmasına göre, bu tür örgüde çözgü veya atkı iplikleri, oldukça uzun atlamalar yapar; belirli bir desene göre hammaddenin (özellikle ipliğin) parlaklığını kumaş yüzeyine verir. Döşemelik için kullanılan süsleme kumaşlar güzelliğini, çözgü ve atkı olarak kullanılan ipliklerinden, özellikle katlamaların yüzden saten ve tersten tafta örgülü olmasından alır. Bu iş için değişik renkte iplikler de kullanılabilir. Ortaçağda bu şekilde, *reye* kumaşlar da elde edilirdi. Özellikle *dama* türü kumaşlarda, donuk zemin üzerinde parlak desenler veya parlak zemin üzerinde donuk desenler, saten örgülerin en güzel örneklerini veriyordu. Ortaçağda, ayrıca *brokar* denen altın veya gümüş simlerle süslü, saten zemin üzerinde, bu tür ipliklerin yer yer bağlanmış atlaklarıyle yapılan, oldukça sıkı örgülü kumaşlara da rastlanır. Bu kumaşlar, Louis XIV zamanında İtalyanların etkisiyle çok tutundu. Başlangıcından beri tekstil örgü tekniğiyle kabartma desenler yapılmağa çalışıldı. Bu örgüde ilk başarıya yine Doğu'da ulaşıldı; doğulu dokumacılar atkı veya çözgü ipliklerini özel çubuklar üzerine tespit ederek, belirli örgülerle bağlayıp keserek, bugünkü *kadife* örgüyü yaptılar. Bu tür dokumada, iki çözgü vardır; çözgülerden biri ana zemin örgüsünü meydana getirir, öbür çözgünün ise uçları kesilerek «kadife hav» yapılır. Birinci çözgü kadife örgüyü sıkıştırır ve kesildikten sonra halka atkılı yüzey kesilmezse «epengle» veya «frize» adı verilen bukleli kumaşlar elde edilir. Ayrıca, bu bukleler değişik yükseklikte kesilerek, kadife üzerinde kabartma desenler yapılabilir. *Venedik kadifesi* bu şekilde dokunur. Bunların dışında, makaslanmış kadife yüzlerle makaslanmamış epengle ve frize yüzler birleştirilerek yapılan özel desenli kumaşlara *utrecht kadifesi* (veya *pan*) adı verilir. Bütün tür dokuma işlemleri, modern sanayide oldukça geliştirilmiştir. *Jakar* düzeni bu sanayinin mekanik gelişiminde büyük rol oynar. Kumaş üzerinde, belirli şekilde tekrarlanan aynı desenin yapımı için bu desen, desen kartonu üzerine çıkarılır, sonra armürler özel jakar kartonlarına, delme yoluyle aktarılır.

Çok desenli fantezi kumaşların Avrupa'ya XIII. yy. sonunda, Sicilya ve İtalya yoluyle Araplar tarafından sokulmuş ve çin, iran, türk ve suriye desenleri çok tutunmuştur.

Dokunmamış kumaşlar, zamanımızda gittikçe gelişmektedir (kumaşa benzediğinden bu ad verilir). Ancak bu kumaşlar hammadde iplik halinde dokunarak değil tül halinde özel bir plastik maddeyle birbirlerine yapıştırılarak elde edilir. Bu iş için özel tarak makinelerinde geniş tül şekline sokulan elyafa plastik maddeden bir emülsiyon katılır ve elyaf, ısıtılmış özel silindirler arasından geçirilir. Bu silindirlerin sıcaklığı, kullanılan plastik maddenin cinsine göre değişir; plastik madde polimerleşir ve bu şekilde, bir cins *keçe* elde edilir. Bu tür yapımda tamamen farklı elyaf cinsleri birlikte kullanılabildiği gibi kumaş kalınlığı isteğe göre ayarlanabilir ve yüzeyleri ayrı ayrı renkte kumaşlar yapılabilir.

● *Kumaş analizi* denilen işlem, kumaşın örgüsü sökülüp kareli kâğıda desen olarak geçirilmesiyle başlamaktadır. Sonra, ayak sayıları ve tahar tespit edilir. Bu işlerin bitiminde, çözgü ve atkı sıklıkları bulunarak analize son verilir. Bu tür analizler, herhangi bir kumaşın tam yapımı için özellikle gereklidir.

— Süs. santl. En eski elyazmalarına göre, Kudüs tapınağının süslemeleri arasında, melek tasvirleriyle bezenmiş renkli kumaşlar da vardı. Asyalı zorba krallar çevreleriyle birlikte, saraylarının teraslarına kurdurdukları parlak kumaştan çadırlarda yaşarlardı. Harun-ür-Reşid'in Karl V'e gönderdiği armağanlar arasındaki ince ketenden çok renkli çadırın, bir saray büyüklüğünde olduğu söylenir. Chilperic, İstanbul'a yolladığı elçisinin getirdiği değerli kumaşlarla Nogent-sur-Marne'daki malikânesini süslemişti.

◆ Sıf. Kumaştan yapılmış olan: *Kumaş perde.*

— Tekst. *Kumaş sargı levendi,* ham kumaş topu. (Dokuma tezgâhlarında dokunan ham kumaşın üzerine sarıldığı silindir.)

— Teknol. *Kumaş süzgeç,* likör, pelte ve şurupları süzmeğe yarayan, huni biçiminde yumuşak yünden yapılan bir çeşit kepçe. (Eskiden eczanelerde bu süzgeç, *Hypokrates çorabı* diye adlandırılırdı.) [→ Bibliyo.] (LM)

Kumaşçılar, Rembrandt'ın son yıllarında yaptığı (1662) en ünlü tablolarından biri (1,91 × 2,79 m; Rijksemuseum, Amsterdam). Düzeni ve bütünlüğü bakımından hayranlık uyandıran bu tabloda görülen beş figürün kişilikleri önemle belirtilmiştir: kumaşların hilesiz bir şekilde dokunmasına nezaret eden ustalar (*staalmesters*). [L]

KUMAUN. Bk. KUMAON.

KUMBAKONAM, Hindistan'da (Madras) şehir, Karikal'ın batısında; 96 700 nüf. Din ve üniversite merkezi. Büyük brahman tapınakları; on bir katlı olan en büyüğünün (XIV. yy) yüksekliği 45 m'dir. (L)

KUMBALIĞI bls. i. Zool. Kum içinde yaşayan, hamsiye benzer bir çeşit balık. (İlmî adı *ammodytes.*) [M]

KUMBARA i. (yun. *kumparos* veya fars. *humbere*'den). Biriktirmek üzere içine bozuk (ve kâğıt) para atılan deliği olan, plastik, toprak, maden v.b.den yapılmış küçük kap: *Kumbara, çocuğu tutumluluğa alıştırır.* ‖ Bir çeşit yuvarlak top mermisi. Bk. HUMBARA. (M)

KUMBARACI. i. Bk. HUMBARACI. ‖ *Kumbaracı ocağı.* Bk. HUMBARACI *ocağı.*

KUMBARAHANE bls. i. Bk. HUMBARAHANE.

KUMBİPİSİN i. Hindistan'da çıkan bir çeşit reçine. (L)

KUMBİ-SALEH, müslüman Moritanya cumhuriyetinde arkeolojik yer, Nara'nın kuzeybatısında. Son Gana döneminden kal-

kumaşlar

emprime (yaklş. 1910)

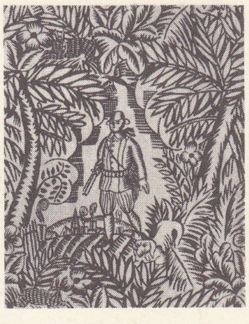

emprime: «Av»
Raoul Dufy'nin eseri (1925)

emprime perkal
Paule Marrot'nun modeli (1937)

Foto. X, Petit (LAROUSSE)

«Kumaşçılar» Rembrandt'ın eseri Rijksmuseum, Amsterdam

dığı sanılan önemli bir şehrin yıkıntıları. (L)

KUMCU i. (*kum*'dan *kum-cu*). Yapılar için kum getiren veya getirterek satan kimse. (M)

KUMCUL sıf. (*kum*'dan *kum-cul*). Kumların arasında veya kumlu topraklarda yaşayıp gelişen canlı varlıklara (bitki veya hayvan) verilen sıfat. *Eşanl.* KUMSEVER. (M)

KUMÇAYI, Ege bölgesinde akarsu. Yukarı çığırında *Gördes suyu* adını alır. Demirci dağlarının güney yamaçlarından doğar. Gördes kasabası önünden geçer; Akhisar ovasına çıkar, bir kanalla Marmara gölüne bağlanır. Ova içinde, başlıca kolu olan Akhisar suyunu (esk. *Lykos*) alır. Kumçayı adıyle Manisa ovasında Gediz nehrine (esk. *Hyllos*) dökülür. (M)

KUMDANLI, Akdeniz bölgesinde (Antalya bölümü, Isparta ili, Yalvaç ilçesi) bucak; 7 130 nüf. (1965), 10 köy. — *Bucak merkezi* (esk. *Hoyran*), 1 944 nüf. (1965). Yalvaç'ın 20 km batısında; yüksl. 1 080 m. (M)

KUMIK'LAR, Kuzeydoğu Kafkasya ile Hazar denizinin batı kıyısı boyunda (Dağıstan Sovyet Sosyalist cumhuriyeti) yaşayan türk boyu; sayıları 200 000'e yaklaşır. Hasavyurt, Babayurt, Kızılyurt, Buynak, Tayakent ve Kaytak eyaletleriyle, Mahaçkale yöresindeki altı köyde yerleşmişlerdir. Derbent'te yaşayan bir grup da vardır. Dağınık olarak Grozni eyaletiyle Kuzey Ossetiya'ya yayılmışlardır. Kumık'ların kuzeydeki komşuları Nogay Türkleri, batıda Avarlar, Dalgin'ler, güneyde sayıları 50 000'i aşmayan Tabasaran'lar ve Derbent şehrine öteden beri yerleşmiş olan Azerî Türkleridir. *Kumık* sözünün ve boyunun kaynağı hakkında çeşitli görüşler vardır: bazı bilginler *kamo* (ırmak) sözünden türetir. Bazıları kelimenin «kımıldamak, deprenmek» gibi anlamlara geldiğini ileri sürerler. *Kimak* adlı türk boyundan türedikleri görüşü de yaygındır. Dağıstan halkı, Kumıkları *«kum halkı»* olarak adlandırırlar. Kumık'ların yaşadıkları bölge VII. yy.da Hazar devleti sınırları içerisine alındı. Kumık'ların, Oğuz-kıpçak türk boylarının kaynaşması sonucunda ortaya çıktıkları söylenebilir. Bunları hint - avrupa ırkına bağlamak isteyen bilginler de vardır. Rus istilâsına kadar Kumık'lar şahmal'lık (veya şamhallık) sistemine bağlı bağımsız ve millî bir yönetim altındaydılar. XV.-XVI. yy.lardan kalma tarih kaynakları bu şahmallığa «Tarkov» adını verir. 1813'te Kuzey Kafkasya toprakları ile birlikte kumık ülkesi de Ruslarca istilâ edildi.

● *Edebiyat.* Kumık'ların klasik bir edebiyatları bulunmamakla birlikte zengin halk edebiyatları vardır. Değişik türlere ayrılan bu edebiyatın kurucusu XIX. yy. ortalarına doğru yaşamış olan İrçi Kazak, Kumık'ların bağımsızlık mücadelelerini dile getirmesiyle ün kazandı. Hem şair, hem etnograf olan Manay Alibeyli, Petersburg'da ilk nogay ve kumık şarkıları örneklerini yayımlayan (1883) Magomet Efendi Osmanzade ile birlikte, geniş bir kültür faaliyeti göstermekteydiler. Modern kumık edebiyatı son zamanlarda, geniş bir gelişme göstererek hemen her türde yazar yetiştirdi. Kumık'larda eski millî türk musikisi çalgısı olan *kopuz*'u andıran *ağaçkumuz* da vardır. Tiyatro hayatı da gelişmektedir. Epope türünde en çok sevilen örnek *Aygazi Türküsü*'dür. Aygazi burada Kumık'ların millî ülkülerini dile getiren bir kahraman örneğidir.

● *Lengüistik. Kumık dili,* türk lehçelerinin sınıflandırılmasında Kıpçakça içinde yer alır. Bununla birlikte bazı farklı gramer özelliklerine sahiptir: *k*—>*g*—: *gişi* (kişi); —*ağan,* —*eğen* partisip eki yaygındır; uyum kuvvetlidir; şimdiki zaman eki —*a,* —*e,* —*y* ile şahıs zamirlerinden türetilir: *gel-e-men* (geliyorum); *bar-a-biz* (varıyoruz); geçmiş zaman partisipi *-ğan, -gen*'dir: *bar-gan-men* (vardım); *mastar -ıv, -iv, -uv, -üv -v* ekleriyle yapılır: *süyüv* (sevmek), *atıv* (atmak); gerundium eki *-ğanlı, -genli*: *eşitgenli* (işiteliden beri). Kumık dili üç ağıza ayrılır: Hasavyurt; Buynak; Haydak. (M)

KUMİÇİÇ (Evgeniy), hırvat romancısı (Berseç 1850-Zagreb 1904). Natüralist (*Olga i Lina* [Olga ve Lina], 1881; *Gospodja Sabina* [Bayan Sabina], 1884), tarihî (*Zrinjsko-Frankopanska* [Zrinski ve Frankopane'nin Çıkardığı Fesat], 1894) ve kral Zyonimir devrini işleyen (*Kraljica Lepa* [Kraliçe Lepa], 1902) romanlar yazdı. (L)

KUMIS, İran'da (Irakı Acem ile Horasan ve Taberistan arası) eyalet. Başkenti *Damgan;* diğer önemli şehirleri *Bistam* ve *Biyar.* Rey (Tahra'nın yakınında) ile Horasan arasındaki ticaret yolu buradan geçer. Selçuklular zamanında eyalet, altı bölgeden birini teşkil ediyordu. Bölgede sanayi gelişmişti; yün battaniyeler, gümüş ve altın işlemeli pamuk mendiller, muslin sarık bezleri, ince yün kumaşlar yapılırdı. (M)

KUMİYE, Ortaçağda magripli kabilelerden biri. Daha önceleri *Satfura* diye anılan bu kabilelerin atası Madgis el-Abter'li Fatin idi. Geleneğe göre bu kabileye adını veren *Kumiye*'nin Lemaya ve Matgara adlı iki kardeşi vardı. Bunlardan birçok aile türemiştir. Bugün Kumiyelerin en ünlü temsilcileri Beni Âbid, Nedroma, Sagara ve Beni İlûl'dür. Beni Âbid ailesi, Cezayir'in kuzeybatısında Tlemsen ile Areşkul (Rachgoun) arasındaki bir bölgede oturur. İlk Muvahhid halifesi Abdülmümin bu kabiledendi. Sagara'ları bugün, Mâtila temsil eder. Beni İlûl'ün bir şubesi olan Masifalar bugün de vardır. Kumiye kabilesi kendilerinden biri olan Abdülmümin'e bağlı kaldı. Bunlar Muvahhidler ordusunun ikinci asker topluluğudur. Bu sülâle İspanya ve Kuzey Afrika savaşlarına asker gönderdiğinden zayıfladı. (M)

KUMKALE, Çanakkale boğazının Anadolu kıyısındaki güney ucunda, Menderes çayı ağzında kale, deniz feneri ve köy; 1 816 nüf. (1965). Eski Akhilleion'un yerinde. Kale 1659'da Köprülü Mehmed Paşa tarafından yaptırıldı. Önceleri *Yenikale* deniliyordu. 25 Nisan 1915'te buraya çıkartılan fransız kuvvetleriyle Türkler arasında çetin savaşlar oldu ve yenilen Fransızlar 26-27 nisan gecesi çekilmek zorunda kaldılar. (M)

KUMKAPI, İstanbul'da (Marmara kıyısı) semt. Adı, Bizans devrinde kara içine sokulmuş ve önü bir mendirekle korunmuş *Kontoskalion* limanına açılan bir sur kapısına sonraları Türkler tarafından verilen addan türedi. Eski liman sonradan doldu. Şehre kum getiren gemiler buradaki iskelelerde yük boşaltırdı. Bugün Kumkapı'da bir iskele ve balıkçı teknelerı için yapılmış bir mendirek bulunmaktadır. — *Kumkapı bucağı,* 48 724 nüf. (1965). Üç taraftan Marmara denizi, Atatürk bulvarı, Ordu, Yeniçeriler caddesi ile kuşatılır. Alemdar bucağına komşudur. 12 mahalle. (M)

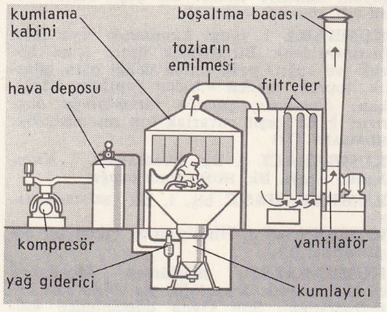

kumlama makinesi (mekan.)

KUMKAT i. (fr. *kumquat*'dan). *Fortunella* cinsinden bitkilere verilen ad. (*Sedefotugillerden.*)

— Mutf. Kumkatın özü ve kabuğu çiğ olarak yenir, fakat tatlı salatası yapılabileceği gibi reçeli de yapılabilir: etli yemeklere garnitür olur; sirkeye bastırılarak turşusu da yapılır. (L)

KUMKAZAN bls. i. Zool. Kemirgen memeli hayvan; Afrika'nın güney taraflarında yaşar; yaklaşık olarak 30 sm uzunluğundadır; yaşayışı köstebeğe benzer ve onun gibi yeraltında yaşar. (İlmî adı *Bathyergus maritimus.*) [L]

KUMKUMA i. (ar. *kımkım*'dan *kumkuma*). İçine mürekkep konan yuvarlak şişe. ‖ Küp, testi. ‖ *Mec.* Bir özelliği kendinde fazlasıyle toplayan olay, olgu, insan, yer v.b.: *Esrar kumkuması (olay). Fesat kumkuması (insan).* [M]

KUMLA i. (esk. türk. *kumlağ*'dan). Kumla kaplı olan yer, geniş kumluk, kumsal.

— Jeomorfol. Deniz kenarında veya ırmak yatağında meydana gelen, oluşumu, yer değiştirmesi ve konumu suların hareketine bağlı olan kum ve çakıl yığını.

— ANSİKL. Jeomorfol. Irmaktaki *kumla*'nın uzunlamasına profili daima bakışımsızdır, buna karşılık ırmağın aşağı kesiminde eğimleri fazladır (20-30°). Genel görünüm bir tramplene benzer. Gereç, kumların az eğimli sırt kesiminde ilerler ve dik eğimli tabaka sıralarının yığıştığı aşağı kesimin ucuna düşer. Böylece kumla, yukarı kesimdeki aşındırma ve aşağı kesimdeki yığışma yüzünden aşağı kesime doğru ilerler. Alüvyonların eğik tabakalanması bu oluşumun sonucudur. (LM)

KUMLA, İsveç'te (Örebro) şehir; 10 050 nüf. Deri sanayii. Makine yapımı. (L)

KUMLAMA i. (*kumlamak*'tan *kumla-ma*). Bayınd. Kuraklık dönemlerinde, kaplamasız şoseler üzerine nem tutan bir malzeme dökme.

— Grav. santl. Bakır bir tabaka üzerine baskıda koyuluk sağlamak için uygulanan işlem. (Bunun için, «beşik» diye adlandırılan bir araç, bakır tabakanın yüzeyinde gezdirilerek yüzey hafifçe kabartılır. Kumlaması iyi yapılmış bir tabakanın üzerine sürülen siyah mürekkep, baskıda kadife etkisi veren pürüzsüz bir koyuluk sağlar.)

— Mekan. *Kumlama makinesi,* sert maddeleri (taş, cam, madenler v.b.) buzlu hale getirmek (cam), pasını almak veya temizlemek için, üzerine büyük bir basınçla kum püskürtmeğe yarayan makine.

— Metalürji. Bir madenî parçanın yüzeyine, basınçla ince kum püskürterek temizleme işlemi. (Bk. ANSİKL.) ‖ *Madenle kumlama,* bir parçanın yüzeyine maden kırıntıları püskürterek temizleme işlemi.

— ANSİKL. Metalürji. *Kumlama* paslı veya kalamin ile kaplanmış yüzeyleri, boyama gibi işlemlerden önce mekanik olarak temizlemek için uygulanır. Bunun için, yüzey üzerine basınçlı hava ile ince kum püskürtülür. Santimetre kare başına 2 ile 5 kg basınçla gelen bu havanın, kumun aşındırıcı etkisini bozmaması için yağlardan temizlenmiş olması gerekir. Aşındırıcı madde olarak ince ve keskin kum, bazen maden kırpıntıları kullanılır (madenle kumlama). Kullanılmış aşındırıcı maddelerden ilk işlemlerde yeniden faydalanılabilir, fakat aşındırıcı etkisi büyük ölçüde zayıflar. Kumlama işlemi parçanın «beyazlaşma»sını sağlar; böyle bir madenî parça paslanmaya çok müsaittir. Bu yüzden, yüzeyin yeniden oksitlenmesine engel olmak için, kumlamadan sonra en kısa zamanda öteki işlemleri uygulamak gerekir. Kumlama işlemi açık havada yapılırsa, işçi, temiz hava ile beslenen geçirimsiz bir maske takmalıdır. (L)

KUMLAMAK geçl. f. (*kum*'dan *kum-la-mak*). Kumla kaplamak veya kum dökmek.

— Mekan. Bir parçanın üzerine ince kum püskürterek yüzeyini temizlemek. ‖ *Madenle kumlamak,* mekanik bir parça üzerine, yüzeyini temizlemek (pas kaldırmak) veya

Foto. Bulloz (LAROUSSE)

yüzeysel olarak sertleştirilmiş parçanın yorulmaya karşı dayanıklılığını arttırarak gerilimler yaratmak için maden kırıntıları püskürtmek.

— Metalürji. *Demiri kumlamak,* kaynak yapılacak sıcak demir üzerine ince kum serpmek. (LM)

KUMLU sıf. (*kum*'dan *kum-lu*). Bileşiminde kum bulunan: *Kumlu topraklar.* || İçinde kuma benzeyen tanecikler bulunan: *Kumlu armut.*

— Metalürji. Cilâlanmağa elverişli olmayan, yüzeyi gözle görülmeyen küçük deliklerle kaplı çelik için kullanılır.

— Seramik. *Kumlu hamur,* plastik kil ile çakmaktaşı veya kumdan meydana gelen fayans hamuru.

— Tekst. *Kumlu kumaş,* dokumasında, yüzeye mümkün olduğu kadar düzensiz şekilde dağılmış çok sayıda küçük atkı ve çözgü düğümleri görülen kumaş. (M)

KUMLUCA, Akdeniz bölgesinde (Antalya bölümü, Antalya ili) ilçe merkezi kasaba; 6 020 nüf. (1970). Finike'nin 20 km doğusunda; yüksl. 60 m. Kasabayı, Antalya'ya bağlayan yol, her mevsimde ulaşıma elverişli değildir. Bu yüzden Finike - Elmalı - Korkuteli yolundan Antalya'ya gidilir. 1958'den beri ilçe merkezidir. — *Kumluca ilçesi,* 1 253 km²; 25 485 nüf. (1970). Merkez ve Altınkaya bucakları; 22 köy. Tahıl tarımı. Turunçgil üretimi. (M)

KUMLUCA, Karadeniz bölgesi (Batı Karadeniz bölümü, Zonguldak ili, Ulus ilçesi) bucak; 11 717 nüf. (1965), 19 köy. — *Bucak merkezi,* 704 nüf. (1965). Ulus'un 36 km güneybatısında Kocanus deresi vâdisinde; yüksl. 200 m. (M)

KUMLUK sıf. (*kum*'dan *kum-luk*). Bileşiminde çok fazla kum olan: *Kumluk arazi.* || Kumu çok olan: *Kumluk memleket.*

◆ i. Kumla kaplı arazi, kumsal.

— Dy. Rayların üzerine kum dökmek için lokomotif tekerlekleri üzerine yerleştirilen kum deposu. (Bu depo buharlı lokomotiflerde kazanın üzerindedir; dökülen kum, kalkışta veya yokuşlarda tekerleklerin yapışma kuvvetini arttırır.) [LM]

Kumlutepe, Kayseri ilinde (İncesu istasyonunun yakını) höyük. İngiliz arkeoloğu Jan A. Todd tarafından tespit edildi ve araştırıldı. Yaklaşık olarak 5 m yüksekliktedir. Yayılım sahası kesinlikle belirlenemedi. Yayvan olan kısmında kullanım aşınması gösteren obsidien âletler bulundu. Neolitik bir yerleşme olduğu anlaşılmaktadır. (M)

KUMMER (Ernst Eduard), alman matematikçisi (Sorau 1810-Berlin 1893). Breslau (1842-1855) ve Berlin (1856-1884) üniversitelerinde profesördü. Belirli integraller teorisini ve diferansiyel denklemler teorisini inceledi; diferansiyel denklemlerde hipergeometrik serinin yozlaşmasıyle ilgili önemli sonuçlar elde etti. Ama en önemli çalışması, karmaşık sayıları $a+bi$ şeklinde genelleştirmesi ve bu genelleştirmeyle cisim* kavramına varmasıdır. «Cebirsel» adı verilen bu sayıları incelerken, bunların âdi oransal sayılarla derin ayrılıklar gösterdiğini farketti: meselâ, en büyük ortak bölen teorisinin uygulanmaması, asal çarpanlara ayırmanın tek bir şekilde yapılması v.b. Böylece, aritmetikteki en büyük ortak bölen rolünü oynayan cisimlere bağlı idealler gibi yeni bir kavram ortaya attı. (L)

KUMMER (Frederic Arnold), amerikalı romancı ve oyun yazarı (Catonsville, Maryland 1873-Baltimore 1943). Troy'daki (New York) Rensselaer Politeknik enstitüsünü bitirdi (1894). 1907'ye kadar mühendislik yaptı. 1907'de bu görevinden ayrılarak kendini bütünüyle edebiyata verdi. Başlıca romanları: *Plaster Saints* (Alçı Azizler) [1921]; *Design for Murder* (Cinayet Planı) [1936]; *Death at Eight Bells* (Eight Bells'te Ölüm) [1937] ve *The Great Road* (Büyük Yol) [1938]. Müzikli bir komedi olan *The Magic Melody*'nin (Sihirli Melodi) [1919] müziğini Sigmund Romberg, *My Golden Girl* (Benim Altın Kızım) [1919] adlı eserinin müziğini de Victor Herbert yazdı. *Song of Omar* (Ömer'in Şarkısı) [1935] adlı oyununu da Harry Tierney besteledi. Ayrıca *Arnold Fredericks* takma adıyle de birçok kitap yazdı. *One Million Francs* (Bir Milyon Frank) [1912] ve *The Spanish Lady* (İspanyol Lady'si) [1933] bunlara örnek olarak sayılabilir. Ayrıca *The Slave Market* (Köle Pazarı), *The Ivory Snuff Box* (Fildişi Enfiye Kutusu) ve *The Belgian* gibi senaryolar da yazdı. (M)

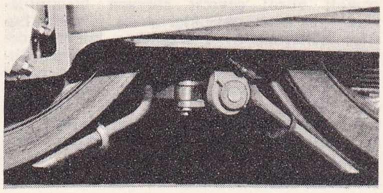

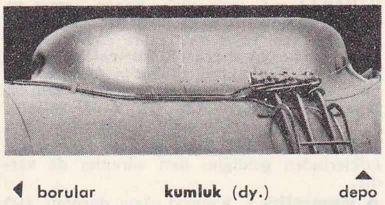

◀ borular **kumluk (dy.)** ▲ depo

KUMMER'LER, XVIII. ve XIX. yy.larda yaşamış alman müzikçi ailesi. — JOHANN GOTTFRIED (Krummenheunersdorf 1730 - Dresden 1812), Seçicilik sarayında obuacıydı. — Oğlu KARL SALOMON (Dresden 1766 -ay.y. 1850). Dresden Saray kilisesinde önce fagotçuluk, sonra kontrbasçılık yaptı. — FRİEDRİCH AUGUST I (Dresden 1770-ay.y. 1849), öncekinin kardeşi, Meiningen ve daha sonra Dresden Saray kilisesinde obuacı olarak çalıştı. — GOTTHELF HEİNRİCH (Dresden 1774-ay.y. 1842), öncekinin kardeşi, Dresden Saray kilisesinde fagotçuluk yaptı. — FRİEDRİCH AUGUST II (Meiningen 1797-Dresden 1879), Friedrich August I'in oğlu; Saray kilisesinde önce obuacı, sonra viyolonselci (1917) olarak çalıştı. Viyolonsel için birçok eser besteledi. (L)

Kummer yüzeyi, ayrık iki katlı on altı noktası bulunan, dördüncü basamaktan yüzey; bu on altı sayısı bu basamaktan bir yüzey için en büyük sayıdır. Bunun özel bir hali Fresnel'in dalga yüzeyidir. Bu yüzey birçok analiz, geometri ve mekanik problemlerinde kullanılır. (L)

KUMPANYA i. (ital. *compagna*). Sınaî, ticarî kuruluş (özellikle yabancı şirketler için kullanılırdı): *Herhangi bir sigorta kumpanyasının levhası asılacak ve yangından kurtulmak için bundan böyle hep kârgir ev yaptırılacaktır* (P. Safa). *Demiryolları kumpanyası.* || *Teşm. yol.* Tiyatro topluluğu: *Para biriktirir de ikilik bir orta oyunu kumpanyası yaparız* (H. E. Adıvar). || *Mec.* Aynı görüşte olan kimseler topluluğu, kafadarlar: *Kumpanya kurmak.*

— ANSİKL. Tar. *Ticaret ve deniz ulaşımı kumpanyaları.* Ticaret bölgelerinin yaygınlaşması ve sömürge imparatorluklarının kurulması, daha XVI. yy.dan itibaren kolektif alışveriş ve sömürgeleştirme teşkilâtlarının kurulmasını gerekli kıldı. İspanya'da ve Portekiz'de bu faaliyetleri devlet üzerine aldı. Başka yerlerde ise (özellikle İngiltere, Birleşik Eyaletler, Fransa, İsveç ve Danimarka) bu iş için özel kumpanyalara verildi. İlk özel kumpanyalar, XVI. yy.da ortaya çıktı: seyahat ve taşıma gibi belirli bir amaç güden ve birkaç tüccarın ortaklığı şeklinde kurulmuş bulunan bu tip kumpanyalar arasında İngiltere'deki «regulated companie»ler (1556), Baltık kumpanyası, Moskovi kumpanyası sayılabilir. XVII. yy.da ticarette merkantilist anlayış ve yayılma, Avrupa'da çeşitli ölçülerde benimsendi ve bu akım, devlete bir mukavele ile bağlanmış, geniş çapta bir programı (ticaret, nüfusun yerleştirilmesi, değerlendirme) gerçekleştirmek için birçok imtiyaz almış ve çoğunlukla hem kumpanyaların çıkarlarına, hem de devletlerin güdümcülük emellerine uygun bir tekel elde etmiş devamlı teşkilâtların kurulmasına yolaçtı. Böylelikle, İngiltere'de, Doğu Hindistan kumpanyası türünden «Joint Stock companies» ve daha sonra da Kıta Avrupası'nda XVII. yy.ın büyük kumpanyaları ortaya çıktı. Daha XVII. yy.ın ikinci yarısından itibaren, tekellerin zarar verdiği özel çıkarların darbeleri sonunda bu sistemde açılan gedikler ve daha sonra XVIII. yy.da iktisadî liberalizm adına girişilen mücadeleler, kumpanyaların itibarını kaybetmesine sebep oldu. Bunların çoğu XVIII. ve XIX. yy. arasında ortadan kalktı. Ama XIX. yy.ın son çeyreğinde yeniden ortaya çıkan bu kumpanyalar, avrupa devletlerinin sömürgeci yayılmasında rol oynadı (Nijerya'da, Güney ve Doğu Afrika'da ingiliz kumpanyaları; Yeni Gine'de, Güneybatı Afrika'da, Doğu Afrika'da alman kumpanyaları). [LM]

Kumpanya, Sait Faik Abasıyanık'ın hikâye kitabı (1951). İçinde üç uzun hikâye vardır: *Kumpanya* (1945); *Kriz* (1938); *Gauthar Cambazhanesi* (1935). İlk hikâyede yazar, İstanbul'da zorluklarla tiyatro kumpanyası kurarak çıktıkları turnede başarısızlığa uğrayan kişilerin acılı hayatlarını roman türüne yakın boyutlarla çizer. *Kriz* hikâyesi, emekli bir miralayın üniversiteli oğlunun o yaşlara özgü bocalama dönemini ele alır. *Gauthar Cambazhanesi* ise Fransa'da Grenoble'da geçer; biri isviçreli öbürü yunanlı iki genç aynı cambaz kızı sevmektedirler. (M)

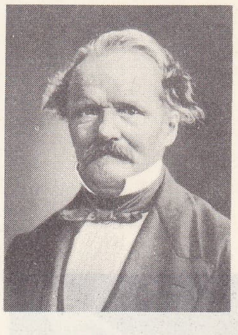

Ernst KUMMER

Kumpanyalar, Ortaçağda, prenslerin yanında savaşan ücretli askerler. Savaş bitince geçim sıkıntısına düşerler, bu yüzden şeflerinin yönetiminde soygunlar yaparlardı. Kumpanyaların tam olarak ortaya çıkışı Brétigny barışından (1360) sonradır. Daha 1344 sıralarında Bretagne'ı kendilerine çalışma alanı olarak seçmişlerdi. Önce İngilizlerden kurulan bu çeteler, daha sonra çeşitli ülkelerden kişilerin katılmasıyle genişledi. Düzenli bir ordu özelliği gösteren bu kuvvetler, üstün hareket yeteneği sayesinde bütün Avrupa'ya korku saldı. Bütün devletler onları topraklarının dışında tutabilmek veya bir başka ülkeye yöneltebilmek için geniş ölçüde haraç verdi. Karl V, Du Guesclin'in desteğiyle İspanya'ya sürdü. Kumpanyalar İspanya'da XV. yy.a kadar varlıklarını sürdürdü. (L)

KUMPAS i. (fr. *compas*'tan). Metrol. Bk. KOMPAS.

— DEY. *Kumpas kurmak,* birisi aleyhinde gizli bir işe girişmek, düzen hazırlamak: *Bu saatte kurt kuş uykuda, siz geceyarısı buraya toplanıp da ne kumpas kuruyorsunuz?* (H. R. Gürpınar).

— Denizc. Gemilerde, deniz haritaları üzerinde mesafe ölçmek için kullanılan kör pergel.

— Matbaac. Mürettiplerin satır dizerken üzerine harfleri yerleştirdikleri, vizo ile açıklığı ayarlanabilen demir yuva. (Kumpas dört parçadan meydana gelir: gövde, arka kısım, dik açılı bölüm ve vizo.) || Dizgi makinelerinde, matrislerin yerleştirildiği ölçülü kısım. (LM)

Hindistan **kumpanyası** ingiliz armasıyle süslü tabak, çin porseleni (XVIII. yy.), Guimet müzesi, Fransa

KUMPAS (lat. *Pyxis*), Güney yarıkürede küçük bir takımyıldızın adı; Oğlak* dönencesi yakınında, Gemi* takımyıldızının üstünde yer alır. En parlağı α Kumpas (kadiri 3,7) olan on dört yıldızdan meydana gelir. (L)

KUMPO i. Temş. santl. *Halk dili.* Seyirlik köy oyunlarını yönetenlere verilen ad (Erzurum dolayları). [M]

Hindistan **kumpanyasının** kuruluşu, nisan 1717, Mississippi limanında meksikalı hintlilerle fransızların ticareti

Foto. X, Rödle (LAROUSSE)

KUMRAL sıf. (esk. türk. *ķonur*, esmer ve *al* > *konural*'dan). Saç, sakal veya bıyıkları açık kestane veya koyu sarı renkte olan: *Uzun boylu, güzel çehreli, kumral bir adamdı* (R. N. Güntekin). *Bülent'in fesinden taşan ince kumral saçları, terden alnına, şakaklarına yapışıyordu* (H. Z. Uşaklıgil). ‖ İ. Kumral renkte olan kimse veya şey.

— Dil bil. Bu kelimenin *kum* ve *kumru* köklerinden geldiğini ileri sürenler de vardır.

◆ **Kumrallık** i. Kumral olma durumu. (M)

KUMRAN (KİRBET), Filistin'de arkeolojik yer, Lût gölünün batı kıyısında Ürdün-İsrail sınırında. 1949'da bir bedevî çoban, buradaki kalker içine oyulu mağaralarda bir rastlantı sonucu «Lût gölü elyazmaları»nı buldu. (L)

KUMRU i. (fars. *ķumrî*'den). Çeşitli tonda gri, kahverengi ve kızıl renkte az çok karışık tüylü küçük güvercin. (Boynunun yanlarında siyah ve beyaz benekler bulunur. Kuyruğu oldukça uzun, kuyruk ucu genellikle siyah ve beyazdır.) Bk. ANSİKL.

— ÇEŞ. DEY. *Kumru göğsü*, yanardöner renk. ‖ *Kumrular gibi sevişmek*, iki sevgilinin birbirine gösterdiği derin muhabbeti anlatmak için kullanılır. ‖ *Çifte kumrular*. Bk. ÇİFTE.

— Avc. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. *Orman kumrusu* (Streptopelia turtur), Batı Avrupa'da pek yaygındır, kışı Afrika'da geçirir. *Türk kumrusu* (S. decaocta) yakın zamanlarda Avrupa'da yaygınlaşan bir doğu kumrusudur. *Evcil kumru*, (S. risoria [*gülen kumru* da denir]) beyaz renklidir ve genellikle güvercin diye bilinir. Ama bunun menşei belli değildir.

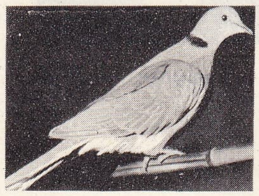
kumru

— Avc. Tahtalı kadar ürkek olmayan kumrulara oldukça yaklaşılabilir. İlkbahar ortalarına doğru, çamların tepesine çıkılarak bunlara ateş edilebilir. Kumrular eylül sonlarına doğru ılıman bölgeleri terk ederek sıcak ülkelere gider. (M)

KUMRU, Karadeniz bölgesinde (Orta Karadeniz bölümü, Ordu ili) ilçe merkezi kasaba; 4 001 nüf. (1970). Ordu'nun 86 km güneybatısında; yüksl. 600 m. 1960'tan beri ilçe merkezidir. — *Kumru ilçesi*, 344 km 29 170 nüf. (1970). Bir bucak; 30 köy. Tarım ve hayvancılık. (M)

Kumrulumescit, İstanbul'da Fatih semtinde, Sinaneddin bin Yusuf tarafından yapıldı. Duvarları kâgir, çatısı, son cemaat yeri ve mimberi ahşap; minaresi tuğladandır. Mescidin köşesindeki küçük çeşme üzerinde, bir kaptan su içen güvercin resimleri bulunduğundan bu adla anılır. (M)

KUMSAL i. (*kum*'dan, *kum-sal*). Kumluk yer, üzeri kumla örtülü deniz veya nehir kıyısı: *Halbuki körfezin kumsaldan dantelalar ve sazlıktan yastıklarla bezenmiş yumuşak beşiğine uzanan durgun deniz hiç de korkunç değildi* (R. H. Karay). ‖ Sıf. [Yer, arazi için] Üzeri kumla örtülü olan: *Bugün suyun yüzünde, yarın kumsal kenarda / Her gün ölümsüzlüğü arardık dalgalarda* (F. N. Çamlıbel).

— Balıkç. *Kumsalda balık avı*, deniz kıyısındaki su birikintilerinde bulunan çeşitli kabuklu hayvanları, balıkları ve küçük kum yılanbalıklarını avlama.

— Jeomorfol. Don parçalaması sonucunda birkaç sm çaplı, iyi kalibrelenmiş kaya parçalarından meydana gelen oluşuk. (Kumlar çoğunlukla kireçtaşındandır, yamaçlardaki depolarda yer alan oluşuklar köşelidir [düzlemli kayşat, katmanlı katılaşmış gereç]; buzul çevresi alüvyon birikintilerinde yer alan oluşukların ise köşeleri hafifçe kütleşmiştir.) ‖ Ortalama kabarık deniz düzeyi üstünde kalan kumlu kesim. (Buraya deniz ancak büyük fırtınalarda erişebilir, fırtına sırasında deniz, kumsal gerisine kaba gereçler [kum ve yassı çakıl] yığar, eğer kıyı alçalırsa bu birikintinin kara tarafındaki kenarı dik bir set meydana getirir.) [LM]

kumtaşı çömlek
japon sanatı,
Guimet müzesi, Fransa

Fontainebleau
ormanında
kumtaşı blokları

KUMSEVER blş. sıf. *Eşanl*. KUMCUL.

KUMTAŞI blş. i. Jeol. *Yeni*. Kum tanecıklerinin basınç altında kaynaşmasıyle meydana gelen taş kütlesi. (Bk. ANSİKL.) ‖ *Mikalı kumtaşı*. Bk. PSAMMİT.

— Seram. Hamuru tok, su geçirmeyen, kısmen camlaşmış çömlek. Bk. ANSİKL.

— Süs. santl. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Jeol. Tanelerin ve çimentonun yapısına göre *kuvarslı* (kuvarsit), *karbonatlı* (molas), *killi, şistli, feldispatlı* (arkoz), *glokonili* (yeşil kumtaşı), *demirli* (alyos v.b.) kumtaşları vardır.

Bazı *kumtaşı* çeşitleri belli oluşukların yerel özelliğidir ve kat ile aynı adı taşır. Msl.: *eski kırmızı kumtaşı*, İngiltere Devoniyeninin bir özelliğidir; *yeni kırmızı kumtaşı*, İngiltere'de Permiyen devrinden kalmadır; *Vosge*'lardaki kumtaşı ve *alacalı kumtaşı* triyas yaşındadır; *saçmalı kumtaşı*, Güney Cezayir'de Albiyen çağının özelliğidir; *benekli kumtaşı*, Pelvoux dağının doğusunda gelişmiş stampiyen yaşında volkanik bir kumtaşıdır. *Parlak kumtaşı*'nın çimentosu kuvvetlidir ve kırık yüzeyleri parlaktır. Eğer çimento tanelerle tamamen kaynaşırsa kuvarsit meydana gelir.

— Seram. *Kumtaşı çömlekler* şöyle sınıflandırılır: **1.** *basit* veya tabiî *kumtaşı*'ndan yapılan çömlekler, pişirilince camlaşan kil karıştırılmış ve eritici katılmamış hamurlardan elde edilir; **2.** *bileşik, sunî* veya *ince kumtaşı*'ndan yapılan çömlekler, genellikle alkali (feldispat) veya seyrek olarak kireçli veya demirli bir eritici katılmış ateşe dayanıklı killerden meydana gelir. Âdi kumtaşının özel sırı, pişirme sonunda fırına atılan deniz tuzunun uçmasından meydana gelen verniktir; camlaşmış ince bir alüminatlı alkali silisyum tabakası vererek kil yüzeyinde etkir. Kumtaşı çömlekler inşaatta, sanayide ve sanatlarda kullanılmıştır.

— Süs. santl. Kumtaşı çömlekçiliğinin kaynağı, keşfini 1424'te kontes Jacqueline'e bağlayan bir geleneğe rağmen, şüphesiz Çin'e dayanmaktadır. İspanyol bucchero'su da kumtaşına çok yaklaşır, Beauvais'nin gökmavisi kumtaşları Ortaçağda çok gözdeydi. XV. yy.da Regensburg, Bayreuth, Köln süslemelerinde fransız kumtaşları yaygındır. Çok renkli bezeme ancak XVII. yy.da belirir, ondan önceki kumtaşı çömlekler beyaz, gri veya mavi boyalıdır. Bizen'in japon kumtaşları çok ünlüdür. XIX. yy. sonunda ingiliz seramikçi Doulton'unkiler başarılıdır. Kumtaşı, porselen gibi yüksek ateşte sırlanmağa (minelenmeğe) yatkın bir malzemedir; Japonlar ve Çinlilerden örnek alan modern çömlekçiler günümüzde alev biçimi süsleme tekniğini uygulamaktadırlar (Carriès, Delaherche, Lenoble, Deccear, Lachenal, Bigot, Ivanoff, Beyer). [L]

Kumtepe. Arkeol. Truva'nın 5 km kadar kuzeydoğusunda höyük; uzunluğu 100, eni 80, yüksk. 4 m. H. Z. Koşay ve J. Sperling tarafından incelendi (1936). Kumtepe kültür katları iki evre gösterir: en altta Truva I ile çağdaş Kumtepe I; onun üzerinde aşağı yukarı Truva IV'e karşılık olan Kumtepe II.

Kumtepe I; üstten itibaren *c, b, a* olmak üzere üç ayrı yapı katı gösterir. İçleri beyaz boya ile doldurulmuş çanak çömlek ilgi çekicidir. Ayrıca profilleri dışarıdan köşeli, astarlı, külrenginde çanak çömleğin yanında, sarı veya kırmızımsı esmer, boya astarlı tipler de görülür. *I c* kapları: yuvarlak karınlı, dik boyunlu, yüksek ağızlı, tek kulpludur ve Truva I ile yakınlık gösterir. *I b* kapları daha eskidir. Kül renginde, yuvarlak, köşesiz tipler görülür. *I a*, Kumtepe'nin en eski katıdır. Bulunan çanak çömleğin yanları dik, dipleri düz ve kenarları incedir. Külrenkliler, siyah renkliler, geometrik bezekliler de görülür. Neolitik görünümlü kaplar da bulundu. Kumtepe I'de hoker durumunda 4 iskelet çıkarıldı. Bunların benzerlerine Truva'da, Hanaytepe'de 1857 ve 1879 kazılarında rastlanıldı. Kumtepe *I a* ve *I b* Truva'dan daha eski bir yerleşme yeridir. (M)

KUMUÇ i. Zool. Yazın açıklık yerlerde kümeler halinde uçuşan ve ekinlere zarar veren sinek. (M)

KUMUK TÜRKLERİ. Bk. KUMIK'LAR.

KUMUL i. (*kum*'dan). Jeomorfol. *Yeni*. Rüzgârın yığdığı kumlardan oluşan tepe. (Kumulların yüksekliği birkaç desimetre ile 20 ilâ 30 metre arasında, uzunlukları ise birkaç metreden 20 ilâ 30 kilometre [ergierdeki kumul sıralarında] kadar değişir.) [Bk. ANSİKL.] *Esk*. Eksibe. ‖ *Kumul arası oluk*, kordon biçimindeki kumullar arasında uzanan çukur. (Bu görünüşe özellikle Afrika'daki tropikal kum çöllerinde sık rastlanır.) ‖ *Parabolik kumul*, barkanların tersine, dışbükey yanı rüzgâra dönük olan karışık bütünler meydana getiren kumul tipi: *Parabolik kumulların, kum hareketinin bitki örtüsü veya başka kumullar tarafından engellenmesi sonunda meydana geldiği sanılır*.

— ANSİKL. Rüzgârların yığdığı *kumul*'lar, hep kumdan oluşmuştur. Gerçekten, rüzgârın gücü, çakıltaşını yığmağa yetmez; kil ile balçık ise, kumul haline gelmek için fazla incedir. (Bu oluşumlar, lös gibi birörnek örtüler meydana getirir.) Killi parçacıklar, ancak tuz billûrlarıyle çimentolaştığı zaman kumul halinde yığılabilir (sehpaların kenarında olduğu gibi). Kumullar ancak bitki örtüsünün az ve seyrek olduğu yerlerde meydana gelebilir; çünkü bitkiler kumu tutar ve rüzgâra engel olur. Kumullara özellikle çöl ve asçöl bölgeleriyle kıyılarda rastlanır. Kurak bölgelerde de, akarsu kıyısındaki uzun süren etiyaj dönemlerinde kumullar meydana gelebilir (rus bozkırı). Deniz, kumsala durmadan yeni kumlar getirdiği ve rüzgâr kıyılarda genellikle kuvvetli estiği için, kıyı kumulları en hareketli ve en dinamik kumullardandır. Kum iç kısma doğru az çok eğik olarak ilerler. Kumulların genellikle çok dik olan cephesi, birbirini takip eden sıçramalarla kumulların tepesine varan kum taneciklerinin döküldüğü bir kaynaşma eğintisinden oluşur. Kıyı kumullarının iç kısma doğru ilerlemesine karşı mücadeleye daha XVIII. yy.da başlanmıştır. Bitkilerin gelişmesi için gerekli zaman süresince kıyı ilerlemesi süzgeçlerle durdurulur; buğdaygillerden bazı bitkiler kumu tutar; sonra, kıyı çamları dikilebilir. Fakat kıyının devamlı olarak gözaltında tutulması gerekir; bir orman yangını kıyının hesapsız bir şekilde işletilmesi veya üzerinde fazla yürünmesi, kumun açıkta kalmasına ve tekrar ilerlemesine yolaçar. Çöl kumulları çok daha farklıdır: bu kumullar genellikle çok büyük, *erg* adı verilen ve 1 000 km'den çok yayılabilen alanlar halindedir. Erglerde kum olduğu yerde durmadan yenilenir ama sınırları değişmez. Kumulların konumu da çoğunlukla sabittir: Sahra'nın birçok yerinde, kumulları ayıran çöküntülerde eski çökeltiler bulunmuştur. Erglerin hepsi, suların taşıdığı kum örtülerinin üzerine yerleşmiştir (Senegal'de deniz kıyısı oluşumları; Sahra'da alüvyonlu döküntüler). Erglerin kumulları hemen hemen genellikle, kilometrelerce uzanan şeritler halinde dizilmiştir; Cezayir Sahrası'nda *sif* adı verilen bu şeritler birbirinden dar koridorlarla (*gassi* veya *feyc*'ler) ayrılır; yollar toprağın daha sağlam olduğu bu koridorlardan geçer. Kumun seyrek olduğu bölgelerde kumullar kayalık veya killi yüzeyin üzerinde birbirinden ayrıdır. Hilâl şeklinde kumullar rüzgâr yönünde ilerler, orta kesimleri daha hızlı yol alır, uçlar ise geride kalır: bunlara *barkan* adı verilir. Engel rolü oynayan bitki örtüsü, kumulların biçiminde bazı karışıklıklara yolaçar, bir bitki kümesinin ardında biraz kum birikmesi *nebka* meydana getirir. Kumulun yüksekliği 1 m'yi aşarsa *rebdu* adı verilir. (L)

KUMULLAR savaşı. Bk. DUNES SAVAŞI.

KUMUNDUROS (Aleksandros), yunan siyaset adamı (Avia, Selitsa köyü 1817-Atina 1883). Avukat, milletvekili, sonra da meclis başkanı seçildi (1854). Birçok defa başkanlık yaptı; 1878 Türk-Rus savaşı sırasında başbakandı. Türkiye'ye karşı savaş ilân edilmesini istedi, fakat meclisin bunu des-

Foto. Baufle (LAROUSSE)

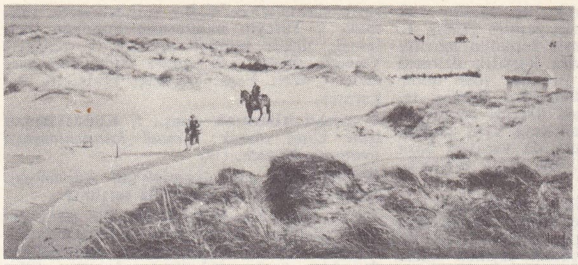

Kuzey Denizi kıyısında, Jutland'da (Danimarka) **kumsal**

Sahra'da **kumul**

teklemeyeceğini anlayarak istifasını verdi (1882). [L]

KUMYENGECİ bls. i. Zool. Kumsallarda yaşayan, çok hızlı yürüyen ve göz sapları çok uzun olan kabuklu hayvan. (İlmî adı *Ocypode ceratophthalma.*) [Onayaklılardan *ocypodidae* familyasının örnek tipi.] (L)

KUM YILANBALIĞI blş. i. Zool. Yılan gibi uzun gövdeli kemikli balık; soğuk ve ılıman denizlerde kumların içine gömülü yaşar; döş yüzgeci ve yüzme kesesi yoktur; ağzı büyüktür, uzayıp yayılabilir. (Batı avrupa kıyılarında birçok türü yaşar: ***büyük kum yılanbalığı*** [Ammodytes lanceolatus]; ***küçük kum yılanbalığı*** [A. tobianus] v.b. Bu balıklar, deniz çekilince kumlar özel bir sabanla veya kör bir orakla karıştırılarak yakalanır; etleri yenir; balık yemi olarak da kullanılır.) [L]

KUMYILANI blş. i. Zool. Zehirdişi arttan oyuklu zehirli yılan. (Asya ve afrika çöllerinde yaşar; yaşadığı çevreye uygun kum renginde ve oldukça büyüktür.) [İlmî adı *Eryx jaculus.* Suyılanıgillerden.] (L)

KUN (Bela), macar devrimci ve gazetecisi (Szilagyoseh, Transilvanya 1886 - Ukrayna 1937). Rusya'da esirken (1915-1918), Lenin'in güvenini kazanarak Budapeşte'ye döndü. Orada, terhis edilmiş işsiz askerleri ayaklandırdı. 22 Şubat 1919'da tutuklandı, 21 martta Macaristan topraklarının istilâ edilmesi üzerine başgösteren millî hareket sırasında serbest bırakıldı. Dışişleri komiserliğine tayin edildi. Gerçekte Halk Komiserleri Yürütme kurulunun esas başkanıydı. Ancak 133 gün sürecek olan proletarya diktatörlüğünü ilân etti; fakat bir yandan iktisadî iflâs, kıtlık, terör (585 alenî idam), öte yandan müttefiklerden kopmalar ve Romanya'nın saldırması, proletarya diktatörlüğünün çöküşünü hazırladı. Bela Kun, Avusturya'ya sığındı (13 ağustos), sonra da S.S.C.B.'ye geçti. Komintern üyesi, sonra Komintern'in Batı Avrupa Ülkeleri kolunun başkanı oldu (1928). Stalin döneminde Troçki taraftarı olduğu gerekçesiyle tutuklanarak idam edildi. Kruşçev tarafından itibarı iade edildi (1958). [L]

KUNAKSA. Esk. coğ. Pers imparatorluğunda şehir, Fırat nehri yakınında, Babil'e 25 km uzakta. M.Ö. 401'de pers kralı Artakserkses II ile kendisine karşı ayaklanan kardeşi genç Keyhusrev burada savaştılar. Söylentiye göre Keyhusrev'in 100 000 barbar ve 13 600 yunanlıyı kapsayan ordusuna karşılık Artekserkses'in ancak 90 000 askeri vardı. Keyhusrev önce savaşı kazandıysa da kardeşiyle yaptığı düelloda öldü. Bunun üzerine Persler barbarları dağıttılar, fakat savaş alanına hâkim olan paralı yunan askerleri önünde kaçmak zorunda kaldılar. Sonra yunan askerlerinin Yunanistan'a doğru ünlü çekilişi (onbinlerin dönüşü) başladı. (L)

KUNAMA i. Leng. Habeşistan'ın kuzeybatısında konuşulan zenci-afrika dili. (L)

KUNAYTRA, Suriye'de (Şam ili) şehir, Şam'ın güneybatısında; 10 700 nüf. Karayolları kavşağı. (L)

KUNC (Aloys CUNQ, — denir), fransız bestecisi (Cintegabelle 1832-Toulouse 1896). Toulouse Katedrali kapellasında müzik yönetmenliği, Toulouse konservatuvarında öğretmenlik yaptı. Missalar ve dinî müzik yazdı. — Oğlu PIERRE, besteciydi (Toulouse 1865-ay.y. 1941), Paris yakınında orgculuk, Saint-Sulpice Kilisesi kapellasında müzik yönetmenliği yaptı; melodiler, korolar, missalar, dinî parçalar, piyano parçaları, oda müziği, bir *Pirene Senfonisi,* lirik eserler ve bale müziği besteledi. — AYMÉ, besteci (Toulouse 1877-ay.y. 1957), öncekinin kardeşi. Roma ödülünü kazandı (1902), Toulouse konservatuvarı ve Toulouse Konser derneğinin yönetmeni oldu (1914-1944). Kantatlar, korolar, melodiler, orkestra parçaları, 3 yaylılar dörtlüsü, bir lirik trajedi (*Esirler*) besteledi. (L)

KUNCEWICZ (Jozefat), **Aziz,** polonyalı din adamı (Vladimir 1580 - Vitebsk 1623). Yirmi bir yaşında Aziz Basilius tarikatına girdi ve kiliselerin yeniden birleşmesi meselesi için uğraştı. 1613'te Polotsk (Litvanya) piskoposluğuna getirildi. Kilise ayrılığından yana olanlar tarafından katledildi. 1867'de «aziz» ilân edildi. (L)

KUNCKEL veya **KUNKEL VON LÖWENSTREN** (Johann), alman kimyageri (Hütten, Rendsburg 1638-Permau, Litvanya 1703). Kimyager ve eczacı olarak Saksonya seçici prensinin hizmetine girdi. Daha sonra, Friedrich-Wilhelm'in çağrısı üzerine Berlin'e giderek (1670), Brandenburg seçici prensinin laboratuvarını ve cam fabrikasını yönetti. İsveç kralı Karl XI tarafından Stockholm'e çağırıldı (1793) ve krallığın maden danışmanlığına tayin edildi. Kunckel, Brand'a fosfor yapma imkânı veren metodu keşfetti, amonyağı buldu ve 1690'da, Jean Rey'den sonra, metallerin oksitleşirken ağırlaştığını ispatladı. Ayrıca fermentleşme ve çürümeyle ilgili çalışmalar da yaptı. Işığın bitkiler üstündeki etkisini ilk teşhis eden odur. (L)

KUNÇİCE, Çekoslovakya'da demir - çelik sanayii merkezi; Ostrava şehir gruplaşmasına bağlıdır. (L)

KUNDA i. Zool. Bir çeşit büyük ve zehirli örümcek. (M)

KUNDAK sıf. ve i. (yun. *kontaki*'den). Yeni doğmuş bir çocuğun üşümemesini, gövdesinin ve kemiklerinin düz durmasını, debelenmemesini sağlamak amacıyle sıkıca sarıp sarmalandığı bezler: *Onu atlas kundaklara sardılar, babasının kucağına verdiler* (N. Araz). ‖ Yangın çıkarmak için bir yere sokulan yağlı paçavra, bez v.b. ‖ Yemeni, destar v.b. gibi bir sargı ile top halinde bağlanmış saç biçimi: *Başını kundak yapmış.* ‖ Sıkıca sarılıp bağlanmış ve top haline getirilmiş bez paketi. ‖ *Mec.* Fesat, fit. ‖ *Kundak bezi,* çocuğun kundaklanmasında kullanılan bez.

— ÇEŞ. DEY. *Kundak sokmak* (veya *koymak*), ara bozacak, karışıklık çıkaracak, isyana sebep olacak bir şey söylemek veya eylemde bulunmak: *Kongrenin maksad-ı ulvisi ile teessüsünü icap ettiren esbap ve makamı saltanat ile millet arasına kundak sokan Ferit Paşa Kabinesinin seyyiatını anlatmak maksadıyle...* (Atatürk). ‖ *Kundağı çözülmemiş,* çok yeni, yeni çıkma, çiçeği burnunda. ‖ *Kundaktan çıkmak,* [bebek için] büyüyerek kundaklanmaya gerek duymayacak hale gelmek.

— Huk. Bk. YANGIN.

— Jeol. Başka kayaların altında bulunan kubbemsi veya konik kaya kütlesi.

— Jeomorfol. *Buz kundağı,* en büyük boyutluları bir hektometreyi bulan, gerilemekte olan buzul tarafından bırakılmış ve kendisini kuşatan morenler tarafından belli bir süre ergimekten korunan buz kütlesi. (Ergime meydana gelince, yüzeysel bir çökmeyle kapalı bir çöküntü alanı Thonon yakınlarındaki nehir-buzul taraçalarını kaplar.) *Eşanl.* TERMOKARST HUNİSİ.

— Sil. Tüfek ve top gibi ateşli silâhlara ve bazı özitmeli mermilere desteklik etmeğe, bunları çeşitli yönlere çevirmeğe ve hedefe yöneltmeğe yarayan ağaç veya madenî çatı. ‖ *Teşm. yol.* Destek: *Bir teleskopun kundağı.* ‖ *Kundak ağacı,* namlu kuyruğunu desteklemek için bir topun kundağı gerisine konan ağaç parça. ‖ *Kundak köprüsü,* tüfek dipçiğinin eğimi ile namlu ekseninin meydana getirdiği dirsek. ‖ *Kundak kuyruğu,* bir araca bindirilerek çekilen bir top kundağının, toprağa dayanan, mahmuzu taşıyan ve topu çekme aracına bağlayan arka kısmı: *Kundak kuyruğu tek çatallı, iki çatallı ve üç çatallı olabilir.* ‖ *Kundak mahmuzu,* bir top kundağının toprağa saplanan sivri parçası. (Bu parça, geri tepme sırasında kundağın hareket etmesini önler.) ‖ *Kundak takozu,* muylular icat edilmeden önce kullanılan ve namlu kuyruğunun gerisinden geçip kundağa dayanarak, topların geri tepmesini önleyen kama sistemi. ‖ *Kundağı motorlu top,* zırhlı veya zırhsız, tırtıllı bir kundak üzerine oturtulmuş, kendi hareketini yine kendisi meydana getiren top. (Bk. ANSİKL.) ‖ ***Açılır kollu kundak.*** Bk. ANSİKL. ‖ ***Çekilir kollu kundak.*** Bk. ANSİKL. ‖ ***Otomatik silâh kundağı.*** Bk. OTOMATİK. ‖ ***Gemi topu kundağı.*** Bk. ANSİKL. ‖ ***Motorlu kundak.*** Bk. ANSİKL.

— Zool. Bütün tümbaşkalaşmalı böceklerde, kurtçuk ile imago arası hareketsizlik evresi. (*Eşanl.* NEMF). ‖ Sineklerde, nemf, özellikle içinden böceğin çıktığı kitinli zarf. *Eşanl.* KRİZALİT.

Bela **KUN**

— ANSİKL. Sil. İlk *kundak*'lar XIV. yy.da görülür; tekerleksiz, kaba ağaç çatılar halindeki bu kundaklar, araç üzerinde taşınan topların hedefe yöneltilmesine veya çeşitli yönlerde oynatılmasına elverişli değildi.

XV. yy.da fransız Bureau kardeşler atla çekilen tekerlekli kundaklar yaptılar. XVIII. yy.da Valliere ve Gribeauval, alman tipi demir dingilli kundakları gerçekleştirdiler; hayvan koşulabilen bu tip kundakta ***nişan vidası*** ve ***nişangâh*** kundak üzerine monte edilebiliyor, böylece çok devingen hale getirilen kundaklar topçunun manevrasına imkân veriyordu. 1829'da mareşal Vallée tarafından yapılan ***cephane arabası*** ve ***toparlak*** ile, topçu sınıfı süratle bir yerden bir yere taşınabilir hale geldi. O devirde çok dar olan kundak gövdesi, kundak kuyruğu üzerinde bulunan bir delikle son buluyor, kundak kuyruğu da toparlaktaki büyük demir cıvataya geçiriliyordu. 1877'deki Bange kundakları ise kuşakla bağlanan iki çelik saç levhadan, bir nişan ve bir durdurma sisteminden meydana geliyordu. 1890'a kadar, atış yönünü değiştirmek için kundak bir mil üzerinde döndürülüyordu; bu tarihte, mili önde bulunan, yatay atışlı, 155 mm'lik Baquet topları ortaya çıktı. Daha sonra, topun, kundak dingilindeki bir yiv üzerinden kaydırıldığı, 100 milyemlik bir atış alanına sahip 1897 modeli 75 mm'lik toplar yapıldı. O zamana kadar kundaklar, atış sırasında esneklik gösterecek şekilde yapılmıyor, bu yüzden şiddetli geri tepme, doğrudan doğruya muylularla birbirine tutturulmuş namludan kundağa geçiyordu. Bu durumda top geri tepiyor, ikinci atışta topu yeniden mevziye sokmak ve yeniden nişan almak

Foto. LAROUSSE

zorunluluğu doğuyordu. Dolayısıyle topun ateş hızı da düşük oluyordu. Bu geri tepmeyi sınırlandırmak için bir *fren* sistemi düşünüldü.

İyi sonuç vermeyen çeşitli çözüm yollarından sonra, 1895'te, Deport, Sainte-Claire Deville ve Rimailho tarafından yapılan 75'lik fransız topu *hidropnömatik fren*'le donatıldı; böylece modern topçuluk doğmuş oldu. Bundan sonra, şekli değiştirilebilen ilk kundaklar yapıldı; bunlarda namlu, kundağa hidrolik bir frenle bağlıdır, bir beşiğe dayanan bu hidrolik fren esnek bir bağ rolü oynar; namlu, kundak üzerinde geri tepince, fren bu tepmeyi sınırlar. Geri tepme gücü, yerine getirme tertibatıyle bir yerde toplanarak birikir ve tertibat, kundağın yerinden oynamasına lüzum kalmadan namluyu tekrar atış durumuna getirir. Kundak, kuyruğun arkasındaki bir mahmuzla toprağa saplanır ve böylece tekerlekler frenlenir; atış sırasında, fren koluna bağlı olan namlu kayar veya frenin üst yüzeyinde bulunan yuvalar üzerinde hareket eder. Bununla beraber, büyük genlikli (60°) yön değişiklikleri, italyan ordusunun 1911 modeli 75'lik Deport ve 1913 modeli 155'lik GPF Fillaux toplarında *açılır kollu kundak* kullanarak sağlanabildi.

Birinci Dünya savaşında tek kuyruklu ve çift kuyruklu kundaklardan başka, ağır toplar için (240'lık) lastik tekerlekler üzerine monte edilmiş *platform-kundak*'lar ve büyük çaplı toplarda (370'lik Batignolles obüsü, 400'lük Schneider) birkaç dingilli *çekilir kundak*'lar kullanıldı; bu topun yön nişanı, çekilir kundağı demiryolunun eğri bir kesiminde oynatarak yapılır. Birinci Dünya savaşı sırasında, koşulu topçunun yerini, giderek motorlu topçu aldıysa da kundaklar asma olmadığından mevzi değiştirme hızı hep düşük kaldı; ancak hafif toplar kamyonlarla taşındığı zaman bu hız artırılabilir. İki Dünya savaşı arasında topların taktik hareket kabiliyeti, *motorlu araç sistemi* ile daha iyi duruma getirildi; bu araç, topu, kauçuk tekerleklerle donatılmış asılı bir şaryo üzerinden kaydırmakta ve atış sırasında yukarıya kaldırmaktaydı; bundan sonra, hem yolda gitmeğe ve hem de atışa imkân veren içi havalı lastik tekerlekler ortaya çıktı. Frenli topların, arazi kamyonları ve traktörlerle hızla çekilme imkânı bundan sonra mümkün oldu. İkinci Dünya savaşı, çift kollu çatal kundakların yaygınlaşmasına ve özellikle *tırtıllı motorlu kundak*'ların gelişmesine yolaçtı.

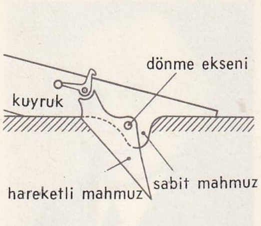

kundak kuyruğu
(sil.)

1945'ten sonra, «tam açıklık»ta, yani 360°lik yan atış alanına sahip toplara ihtiyaç duyulması, üç kollu kundakların (105'lik fransız ABS topu) yapımına yolaçtı. O devirde motorlu kundaklar, daima tank şasilerinden faydalanılarak hazırlanıyordu (AMX 13 şasisi üzerine monte edilmiş 105'lik ABS topu). Geri tepmesiz top kundakları, genel olarak, üç ayaklı, çok hafif ve basit desteklerle yapılır (75'lik L. G.40 alman geri tepmesiz topunun ağırlığı sadece 145 kg'dır). Buna karşılık özitmeli mermilerin kundakları ise, her yöne dönebilir ve eğilebilir kundaklardır. Bunlar, tekerlekli veya tırtıllı şasi üzerine monte edilmiş madenî çatılardan veya aynı zamanda merminin taşınmasına da yarayan basit ağaç kaslardan yapılır. Bk. *Atış* RAMPA'*sı*, FÜZEATAR, ÖZİTMELİ.

Deniz sınıfına ait topların kundakları da, taktik mevzi değiştirme külfeti olmaksızın, yukarıdakine benzer bir gelişme gösterdi. Başlangıçta şasi tarafından taşınan silâh, daha sonra beşik tarafından taşınmağa başladı. Şasili olduğu takdirde, bir şaryo üzerine konmuş olan top, eğik bir yüzey üzerinde, beşikli kundakta ise kendi eksenine göre bir beşik içinde geri teper. Bu beşiğin, *yerine getirme düzeni* de namluyu tekrar yerine oturtur. Taret altındaki modern toplar daima beşikli kundağa monte edilir. Bk. *Deniz* TOPÇU'*su*.

● *Kundağı motorlu top.* Avrupa'da kullanılan ilk kundağı motorlu toplar, 1925'te 194 L ve 280'liklerle başladı; bunlar, bir toparlak, bir elektrojen grubu ve bir kablo ile bağlı olan bir kundağın birleştirilmesiyle meydana getirilmişti. 1939'dan beri, ilk örnek modellerden başka, araziye elverişli ve zırhsız 47'lik tanksavar topu için, motorlu bir kundak yapıldı. Ama İkinci Dünya savaşı harekâtı, silâhların kısa bir an içinde ateş açmasını ve değişik arazide ateş altında hareket etmesini gerektiriyordu; bu da kundağı motorlu zırhlı araçların doğmasına yolaçtı. Bunlar, tankların şasileri üzerine toplar yerleştirilerek gerçekleştirilmiştir: M3 tankının şasisi üzerine konan 105'lik sahra topundan meydana getirilen A merikan 105 HM 7 topları; Almanların *sturmgeschutz*'ları («panter» tankı üzerinde 88'lik top). S.S.C.B., en ağırı 152 mm'lik topla donatılmış T 34 tankının şasisi üstünde olmak üzere, S.U. (samokhodniye ustamovki [kundağı motorlu top]) dizisini kullandı. (LM)

KUNDAKÇI i. (*kundak*'tan *kundak-çı*). Bir yeri yakmak için kundak koyan kimse: *İki kundakçı suçüstü yakalandı.* ‖ Tüfeğe kundak yapan ve takan kimse. ‖ *Mec.* Ara bozan, bozguncu, karışıklık çıkaran, sağlam ve işler durumdaki bir şeyi bozma amacındaki kimse: *Çünkü «çıplak» inkılâbâtın rezalettir sonu... / Ey denî kundakçılar, biz sizde çok gördük onu* (M. Â. Ersoy). [M]

KUNDAKÇILIK i. (*kundakçı*'dan *kundakçı-lık*). Bilerek ve isteyerek yangın çıkartma işi. ‖ *Mec.* Ara bozuculuk, fitnecilik.

— Huk. Bk. YANGIN. (M)

KUNDAKLAMAK geçl. f. (*kundak*'tan *kundak-la-mak*). Çocuğu kundak bezleriyle sarıp sarmalamak. ‖ Bir yeri isteyerek yakmak. ‖ Tüfeğin namlusunu kundağa bağlamak, tüfeğe kundak takmak. ‖ (Saçları) Yemeni, destar v.b. içinde toplayarak sarmak. ‖ *Mec.* Fesat sokmak, karışıklık çıkarmak.

◆ **Kundaklanmak** dönşl. f. Kundaklamak işine konu olmak: *Çocuk kundaklanınca uyumağa başladı.* (M)

KUNDAKLI sıf. (*kundak*'tan *kundak-lı*). Kundağı olan veya kundakla sarılmış.

— Sil. *Esk. Kundaklı filinta,* bir tüfek çeşidi. (Eşkinci neferlerinin silâhlarındandı. Osmanlı ordusunda kullanılan ilk tüfeklerden biri sayılır. Küçük boyda olan filintanın kundağı ağaçtan yapılırdı.) ‖ *Kundaklı kaval,* osmanlı ordusunda kullanılan tüfek türlerinden biri. (M)

KUNDELUNGU, Kongo'da yüksek yaylalar, Yukarı Katanga'da, Lualaba'nın doğusunda. Şistli ve kumtaşlı tabakaları kambriyumöncesi çağ afrika tabaka biliminin temel bütünü meydana getirir. (L)

KUNDT (August), alman fizikçi (Schwerin 1839 - İsraelsdorf Lübeck yakınları 1894). Önce Zürich Politeknik okulunda, sonra Würzburg, Strasburg ve Berlin üniversitelerinde profesörlük yaptı. İçinde, bir sıvının titreşimlerine bağlı duraklı dalgaların görüldüğü tüpü buldu. 1871'de ışığın anormal dağılımını keşfetti. Warburg ile birlikte seyreltik gazların sürtünme ve ısı iletkenliğini inceledi (1875). [L]

KUNDT (Hans), alman subayı (Neustrelitz, Mecklenburg 1869-Lugano, İsviçre 1939). On dokuz yaşında orduya girdi. 1902'de yüzbaşı olarak genelkurmaya katıldı. 1915'te bir askerî misyonun başında Bolivya'ya gönderildi. Birinci Dünya savaşının başlamasıyle Almanya'ya döndü ve feldmareşal August von Mackensen'in yanında görev aldı. Korgeneralliğe yükseldi. 1920'de Bolivya'ya döndü. Bolivya uyruğuna girdi. Kuvvetli bir ordu kurulmasına çalıştı. Fakat 1926 Ayaklanmasından sonra ordudan ayrıldı. 1928-1930 Arasında ve 1932'de yeniden orduya çağrıldı. Paraguay'a karşı girişilen Gran Chaco savaşını yönetti. Bolivya ordusunun yenilmesi üzerine ordudaki yerini kaybetti ve Avrupa'ya döndü. (M)

KUNDU'LAR, Kongo'nun kara derili halkı. Leopold gölünün doğusunda yaşar ve birçok kabile topluluğunu kapsar. (L)

KUNDURA i. (yun. *kothornos*'tan). Ayağı örten ve dış etkilerden koruyan nesne: *Kışlanın önünde redif sesi var / Bakın çantasında acep nesi var / Bir çift kundurayla bir de fesi var* (Halk türküsü). [*Eşanl.* AYAKKABI.] ‖ *Kundura bağı,* ayakkabıyı sıkmak, ayaktan çıkmasını önlemek için takılan bağ. ‖ *Kundura boyası,* ayakkabıyı parlatmak için sürülen boya. (M)

kundaklar
(sil.)

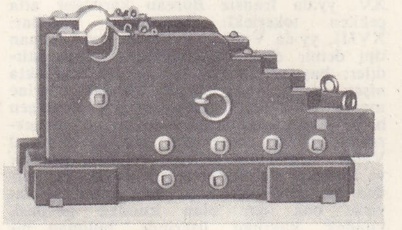

yelkenli deniz kuvvetlerinin şasılı kundağı

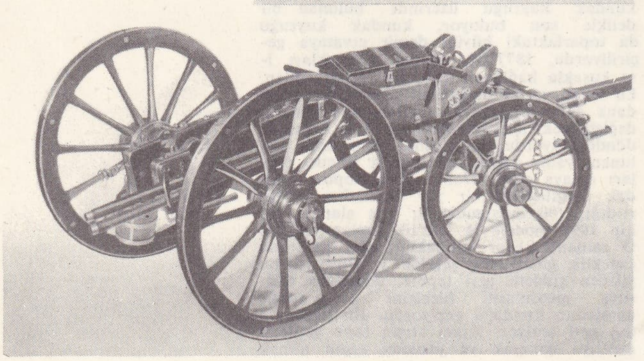

Gribeauval sistemi, oklu, toparlak

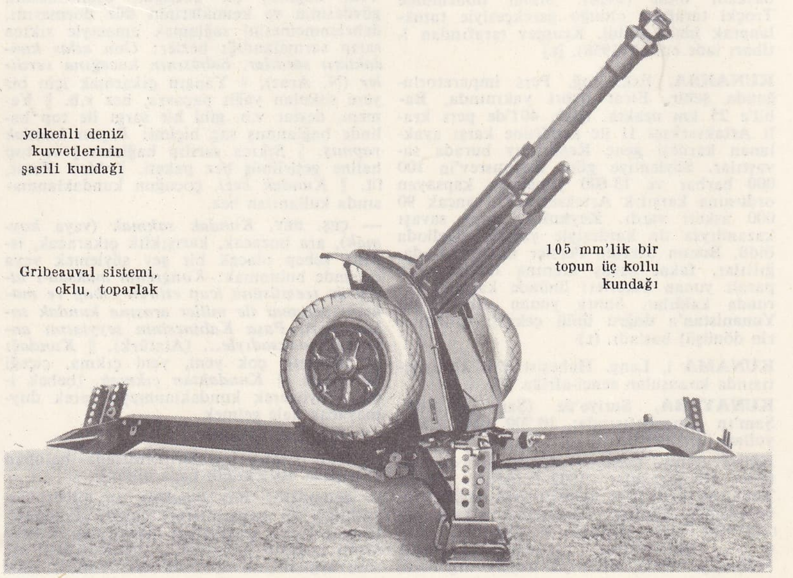

105 mm'lik bir topun üç kollu kundağı

Foto. LAROUSSE

KUNDURACI i. (*kundura*'dan *kundura-cı*). Ayakkabı yapan ve satan kimse: *Fıkaralıktan okuyamadığı için vaktiyle kunduracı çıraklığına vermişler* (R. N. Güntekin). [M]

KUNDURACILIK i. (*kunduracı*'dan *kunduracı-lık*). Teknol. Kundura yapma ve satma işi.

— ANSİKL. Teknol. Anadolu'da değişik biçimleri olan *kundura*'nın, Türkiye'ye ne zaman geldiği kesin olarak bilinmemektedir. Kelimenin rumca olması sebebiyle kunduranın yerli rumlar tarafından kullanıldığı, sonradan da halk arasında yayıldığı düşünülebilir. Kunduralar genellikle ökçeli, tabanları nalçalı veya kabara denen başı yuvarlak demirlidir. Bir erkek ayakkabısı olan kunduranın Anadolu'da kadınlar tarafından giyildiği de görülür. Kunduraların bazen üstleri bağlı, ökçeleri yuvarlak, yumurta topuklu, düz ökçeli, sivri veya basık, geniş burunlu olanları vardır. Altı kösele olan kunduraların, üzeri «videla» veya «sahtiyan» denen deriden yapılır. Anadolu'da köy gelinlerinin evlenirken çeyizleri arasında kundura bulundurma geleneği vardır. Bazı kunduraların üstü tek, bazılarının birkaç parçalı olur. Yan bağlı, dilli, tokalı kunduralar da vardır. İstanbul'da, Beyazıt semtinde *Kunduracılar çarşısı* adıyle bir çarşı vardır. Kundura yapımı bugün bırakılmış durumdadır. (M)

Kunduracı Oyunu, ortaoyunu fasıllarından. (Kavuklu, kunduracı çıraklığı yapmaktadır. Zennelerden birinin eve adam aldığını görünce namusuna dokunur, eve baskın verir. Ancak zennenin belâlısı Tuzsuz, bıçak çekince, bütün mahalleli kaçar. Kavuklu da kunduracılıktan vaz geçer.) [M]

KUNDURİOTİS (Pavlos), yunan amiral ve siyaset adamı (Hydra 1885-Atina 1935). Yunan Bağımsızlık savaşı sırasında ün kazanmış bir ailedendir. Balkan savaşında önemli rol oynadı (1912-1913). Venizelos'un başlıca yardımcılarından biri oldu; Danglis ve Venizelos ile birlikte Selânik'te, iktidarın tutumunu benimsemeyen bir triumvirlik kurdu. Aleksandros'un ölümünden (1920) sonra naip seçildi ve iktidarı ana kraliçe Olga'ya devretti. Kral Georgios tahttan feragat edince tekrar naip oldu (aralık 1923). 13 Nisan 1924'te de cumhurbaşkanı seçildi. General Pangalos ülkede bir diktatörlük düzeni kurunca, istifa etti (1926); fakat kısa bir süre sonra yeniden göreve başladı ve cumhurbaşkanlığını 1929'a kadar sürdürdü. (L)

KUNDUZ i. (esk. türk. k.). Zool. Kemirgen memeli hayvan; akarsularda dallardan setler, yarısı suya gömülü yuvalar yapmakta çok ustadır. (Bk. ANSİKL.) ‖ *Deniz kunduzu,* deniz samuruna verilen bir ad.

— ANSİKL. Zool. *Kunduz*'ların arka ayakları beş parmaklı ve perdeli, kuyruğu yukarıdan aşağıya doğru yassı ve pulludur, kuyruğunda yirmi dört omur bulunur. Kunduz'un bellibaşlı iki çeşidi vardır: *avrupa kunduzu* (C. fiber) ve *kanada kunduzu* (Castor Canadensis): ikincisinin başı daha geniş ve postu daha koyu renklidir.

Avrupa kunduzunun boyu burnundan kuyruğunun ucuna kadar 1,30 m'dir; postu çok ince ve sık tüylü, parlak uzun kıllıdır. Kuzey yarımkürede yaygın olan avrupa kunduzu, Avrupa'da hemen hemen yok gibidir; yalnız Rhône'daki adacıklarda ve Almanya'nın bazı yerlerinde tek tük bulunur. Yaşadığı yerlerde ağzı ırmak ve derelere açılan yuvalar yapar; Rusya ve Sibirya'daki bataklıklarda oldukça yaygındır, sürüler halinde yaşar. *Amerika kunduzu* da, alınan koruyucu tedbirlere rağmen gittikçe azalmaktadır.

Kunduzlar, söğüt ve kavak ağaçlarına çok zarar verir, su bendi yapmak, yuva kurmak için bunları kesip götürür. Amerika'da, kunduzların bazı derelerin yolunu kestiği görülmüştür. İngiliz Kolombiyası'nda dağlardan inen bütün suyolları bu şekilde tıkanmıştır.

Kunduzlar hiç et yemeyen hayvanlardır; titrek kavak, kayın, söğüt, akdiken kızılağaç gibi ağaçların kabuklarını kemirir. Isırgan, kuzukulağı, labada, aruncus gibi otsu bitkilerle süsenlerin köksaplarını da yer. Kunduz, postu için avlanır. Kızılımsı esmer renkte, çok sık ve ince tüylü kunduz postunda ayrıca ince uzun parlak kıllar bulunur; uzun kıllar çıkarıldıktan ve tıraşlandıktan sonra bu posttan kürk elde edilir.

● *Bataklık kunduzu,* Brezilya'dan Magellan boğazına kadar, Güney Amerika'da yaşayan kemirgen memeli hayvan (*Myocastor coypus*). Bu hayvanın boyu 1 m'yi bulur; kesici dişlerinin minesi havuç rengindedir. Bataklıklarda yaşar, yuvasını oralara yapar. Kürkü çok değerli olduğu için özel olarak da yetiştirilir. (L)

KUNDUZ, Kuzey Afganistan'da (Katagan) şehir; Bedahşan, Taşkurgan ve Hindukuş dağlarıyle sınırlanır; *Kunduz* ırmağının suladığı vahaların ortasında; 10 000 nüf. XVI. yy.da bölgeye gelen Özbeklerin yurdu. At yetiştiriciliği. Çırçır ve fabrikaları; porselen imalâtı. (L)

KUNDUZGİLLER çoğl. bls. i. Zool. Kunduzları içine alan kemirgenler familyası. (L)

Kunduz Kürk (*Der Biberpelz*), alman yazarı Gerhart Hauptmann'ın (1862-1946) komedisi (1893). Eser, bir kunduz kürkünü çalan hırsızı yakalayamayan polisin düştüğü kötü durumları anlatır. Hırsız, şişman çamaşırcı, iyi yürekli Frau Wolf'tur. Frau Wolf, Herr Krüger'in bir yığın odununu ve bir kunduz kürkünü çalmıştır, Krüger şikâyetçidir. Güçsüz ve yüksekten atan bir kişi olan komiser Wehrhan, Krüger'e ve onun kiracısı sosyalist doktor Fleischer'e çıkışır. Komiser, Krüger'in Fleischer'i suçlamasına göz yumarak kanıtları değerlendirmeğe yönelir. Frau Wolf, doktorun suçlanamayacağını sık sık söyler; ama komiser, doktoru bir toplumsal tehlike saymaktadır. Eserin özelliği, yazarın natüralizmden kaçarak, hayal gücünü daha hür kullanabileceği bir teknik geliştirmesidir. (M)

KUNENE. Bk. CUNENE.

KUNERDORF, bugün **Kunowice,** Polonya'da köy, Frankfurt-am-Oder'in doğusunda. Avusturya-rusya birlikleri Friedrich II'nin kuvvetlerini burada yendiler (12 ağustos 1759). [L]

KUNEUS i. (lat. *cuneus,* köşe). Heteroptera takımından olan böceklerde koryum'un (bk. CORİUM) farklılaşmış tepe kısmı. (L)

KUNFÜZE, Arabistan'da (Asır bölgesi), Kızıldeniz kıyısında liman. 1772'de Mekke emirinin yönetimi altına girdi. 1871'de Osmanlıların Asir'i fethinden sonra buraya bağlı bir kaza merkezi oldu. 1930'dan sonra Suudî Arabistan'a bırakıldı. (M)

KUNG (Hsiang Hsi), çinli siyaset adamı (Tayku, Şansi 1880 - New York City 1967). Konfuçius'un 75. nesilden torunu. T. V. Soong'un kızkardeşi Ay-ling ile evlendi. Baldızları Çin-Ling ve Mey-Ling dolayısıyle Sun Yat-sen ve Çankayşek'in de bacanağı oldu. Öğrenimi için A.B.D.'ye gönderildi. 1906'da Oberlin Şansi Memorial kolejini bitirdi. Ertesi yıl Yale'de master'ını tamamladı. 1911'de Tayku'da Oberlin Şansi Memorial kolejini kurdu ve 1932'ye kadar bu okulun müdürlüğünü yaptı. Bu arada Çin'in yeni kurulan cumhuriyet yönetiminde de faaliyet gösterdi. Japonya (1922) ve Rusya ile (1924-1927) yapılan görüşmelerin başında bulundu. Guomindang'ın yürütme komitesi üyeliği (1926-1928) ve sanayi bakanlığı (1927-1932) yaptı. 1933 Nisanında T. V. Soong'un yerine Çin Merkez bankasının başına geçti. Aynı yılın kasımında Milliyetçi hükûmetin maliye bakanı oldu. 1937'de George VI'nın taç giyme töreninde Çin'i temsil etmek üzere Londra'ya gitti. Bundan sonra birkaç avrupa ülkesini ve A.B.D.'yi ziyaret ederek Japonya'ya karşı savaş için malî yardım istedi. 1944 Kasımında maliye bakanlığı görevinden alındı. 1945 Temmuzunda ise A.B.D.'ye yaptığı bir yolculuktan Çungking'e dönmesinden sonra Merkez bankası yöneticiliğinden de istifa etti. Milliyetçi hükûmet Tayvan'a taşındıktan sonra da (1949) Kun, Çankayşek'in danışmanı oldu. (M)

KUNGALV, İsveç'te (Göteborg och Bohus) şehir, Göta kıyısında; 8 200 nüf. Sanayi (pamuk, kâğıt v.b.) merkezi; Ortaçağda inşa edilen Bohus kalesinin eteğinde kurulmuştur. (L)

KUNG DZI veya **KUNG FU DZI.** Bk. KONFUÇİUS.

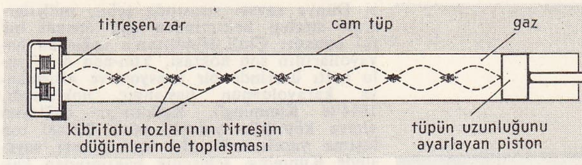

Kundt tüpü

KUNGRAT, Muhammed Emin ile başlayan Hive hanları (1804-1920) sülâlesi. Cengiz Hanın soyundan gelen Şeybanîler sülâlesinin hiç bir nüfusu olmayan sözde iktidarın yıkılışından sonra iktidara geldi. Muhammed Emin'in torunu İnak Iltazar 1804'te bağımsızlığını ilân etti. Muhammed Rahim (1806-1825) Aral gölü bölgesini hâkimiyeti altına aldı ve Merv'i (bugün Mari) topraklarına kattı. Allah Kuli'nin (1825-1842) iktidarı yıllarında Hive hanlığı, en geniş sınırlarına ulaştı. 1873'te Muhammed Rahim rus himayesini kabul etmek zorunda kaldı. 1920'de Abdullah Han ülkesinden atıldı ve Harizm cumhuriyeti kuruldu. (L)

KUNGUR, S.S.C.B.'de şehir, Orta Ural'ın batısında; 65 000 nüf. Metalürji ve deri sanayii. (L)

KUNİGUNDE Azize, germen imparatoriçesi (978'e doğr. - Kaufungen manastırı, Hessen 1033 veya 1039). Lüksemburg kontu Lützelburg'lu Siegfried'in kızı; 998'de, sonra «aziz» ilân edilen imparator Heinrich II ile evlendi. Kocasıyle anlaşarak, perhiz adağı koydu. 1024'te dul kalınca rahibe oldu. 1200'de azizeler arasına alındı. (L)

KUNİKİDA (Doppo), japon yazarı (Çoşi, Çiba 1871 - Çigasaki, Kanagava 1908). Romantikti ve natüralizmin öncüsüydü. Eserleri: *Ummey Ronşa* (Kaderci); *Musaşino* (Musaşi Ovası). [L]

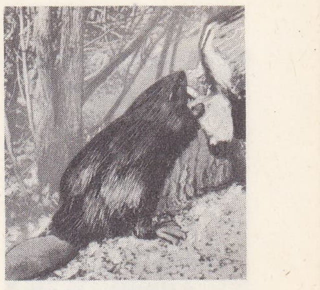

kunduz

KUNİYOŞİ (Utagava İçiyosay), japon gravürcüsü (1798 - Tokyo 1861). Birçok estamp yaptı (tiyatro veya tarih sahneleri). Eserlerinden bazılarında batı etkilerinin izi göze çarpar. (L)

KUNİYOŞİ YASUO, japon ressamı (Okayama 1893 - New York 1953). Çok genç yaşta A.B.D.'ye göç etti, oradaki günlük hayatı dikkatli bir gerçekçilik ve alaycılıkla tasvir etti: New York'ta Modern Sanat müzesi; Chicago Sanat enstitüsü (Michigan); Detroit Sanat enstitüsü (Michigan); Brooklyn müzesi (New York); Buffalo'daki Albright galerisi (New York) ve Phillips Memorial gallery (Washington). [L]

Kunkel tepkimesi, karaciğerin çalışmasını incelemek için yapılan testler grubuna giren ve kan serumuna uygulanan flokülasyon testi. (Kullanılan ayıraç çinko sülfattır. Pozitif bir tepkime, karaciğer dokusunda bir sertleşmenin, yani sirozun varlığına işarettir.) [L]

KUNKEL VON LÖWENSTREN. Bk. KUNCKEL.

KÜN - LÜN. Bk. KARANLIK DAĞLAR.

KÜNMİNG, esk. **Yun-nan-fu,** Çin'de şehir, Yun-nan'ın merkezi; 698 900 nüf. Künming, bir alüvyon havzasının merkezinde, meşhur bir göl yakınında kurulmuştur. İkin-

kunduracılık: 1. çivileme çekici; 2. pistarizma (dövme çekici); 3. kalıp çekici; 4. file raspası; 5. masat; 6. makineta; 7. limaki (eğe); 8. patuma tığı; 9. file bıçağı; 10. küçük masat; 11. raspa; 12. burun danalyası; 13. monta danalyası; 14. falçata (bıçak); 15. keski; 16. labunya.

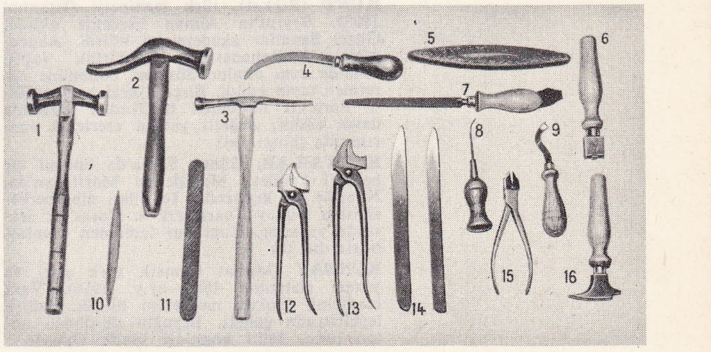

Foto. LAROUSSE

ci Dünya savaşı sırasında şehir, milletlerarası strateji bakımından çok önemli bir rol oynadı: Çin'i Hindistan'a bağlayan havayollarının son noktası, Yun-nan demiryolu hattı üzerinde bir istasyon ve «Birmanya karayolu»nun başlangıç noktasıydı. 1944'te Künming'i, Kalküta'ya bağlayan «hava köprüsü» yoluyle yılda 20 000 ton taşıma yapılıyordu. Bu üçlü görevi sayesinde Künming, şehircilik bakımından kalkındı ve nüfusu 1949'dan beri iki kat arttı. Enerji, Tang-lang ırmağının göle döküldüğü yerde kurulan hidroelektrik santraldan sağlanmaktadır; bakır dökümhanesi; makine yapımı. (L)

Utagawa KUNİYOŞİ bir dram sahnesinden detay (özel koleksiyon)

KUNRADSKİY, S.S.C.B.'de (Kazakistan) şehir, Balkaş gölünün kuzeyinde. Madencilik (bakır) merkezi. (L)

KUNSAG, Macaristan'da bir bölgenin adı; 1238'de moğol istilâsından kaçan 40 000 kuman ailesi buraya sığındı. Bu bölge iki idare bölgesine ayrılmıştır: Orta Tizsa'nın doğusunda *Büyük Kunsag* (Nagy Kun) ve Tuna ile Tisza arasında *Küçük Kunsag* (Kis Kun). Bu idare bölgeleri, XVIII. yy. sonuna kadar muhtariyetlerini korudu ve kuman dili o tarihte ortadan kalktı. (L)

KUNSAN, Güney Kore'de şehir, Sarıdeniz ile Kum halici kıyısında; 74 400 nüf. Pirinç tarlaları; damıtma yerleri. Yakınında bakır rafinerisi. Limanından pirinç ve soya ihraç edilir. (L)

Kunst der Fuge (DİE). Bk. FÜG SANATI.

KUNSTLER (Charles), fransız yazarı (Bordeaux 1887). Önce hukuk ve tıpta okudu, sonra güzel sanatlar ve edebiyatla ilgilendi. Romanlar, hikâyeler ve denemeler yazdı: *La Fontaine aux Trois Miracles* (Üç Mucizeli Çeşme) [1935]; *Le Roman de Fersen* (Fersen'in Romanı) [1951]; tarihî araştırmalar yaptı: *La Vie Privée de Marie-Antoinette* (Marie-Antoinette'in Özel Hayatı) [1938]; *Fersen et Son Secret* (Fersen ve Sırrı) [1947]; *La Vie Quotidienne Sous Louis XVI* (Louis XVI Zamanında Günlük Hayat) [1949]; *La Vie Quotidienne Sous la Régence* (Naiplik Zamanında Günlük Hayat) [1960]; *Fersen et Marie-Antoinette* (Fersen ve Marie-Antoinette) [1961] ve 1967'de *Elvire* (*Le Drame de Don Juan*) [Elvire (Don Juan'ın Dramı)]. Sanat kitapları da vardır: *Forain* (Yabancı) [1931]; *Watteau l'Enchanteur* (Büyücü Watteau) [1937]; *Gauguin, Peintre Maudit* (Gauguin, Lânetli Ressam) [1947]. (L)

KUNİYOŞİ YASUO «Vahiy» Wichita Sanat müzesi

KUNT sıf. (fars. *künd*'den). *Halk dili.* İnce ve sivri olmayan, kalın. ‖ Dayanıklı, ağır: *Kunt bina.* ‖ *Kunt adam,* anlayışsız, kalın kafalı kimse. (M)

KUNT (Bekir Sıtkı), türk hikâyecisi (Antakya 1905 - İstanbul 1959). Bir süre İstanbul'da Edebiyat fakültesinde okudu. Hukuk fakültesini bitirdi (1928). Öğrenimi sırasında *Vakit* gazetesinde yazar olarak çalıştı. Düzce, Uşak, Aydın, Ankara'da hâkimlik (1930-1939) yaptı; Hatay milletvekili (1939-1946) oldu. 1947'den ölümüne kadar İstanbul'da asliye ceza hâkimi olarak çalıştı. İlk hikâyesi *Yeni Adana* gazetesinde çıktı (1924). Gözlem ve gerçeğe dayanan hikâyelerinde yakından tanıdığı çevreler, sağlam bir yapı içinde özentisiz bir dille anlatılır. Kitapları: *Memleket Hikâyeleri* (1933); *Talkınla Salkım* (1937); *Arzu ile Kamber* (1940); *Herkes Kendi Hayatını Yaşar* (1941); *Yataklı Vagon Yolcusu* (1948); *Ayrı Dünya* (1952). [M]

KUNT (Rikkat), türk tezhipçisi (İstanbul 1903). Beyrut'ta Alman lisesinde okudu. Güzel Sanatlar akademisini bitirdi. Akademinin kütüphanesinde müdürlük yaptı. 1948'de aynı okulun Süsleme bölümüne öğretmen tayin edildi. Birçok sergi açtı. 1970'te Portekiz hükûmeti tarafından Lizbon'a davet edildi; değerli yazma eserlerin onarımında çalıştı. (M)

KUNTA'LAR, Güney Sahra'da önemli bir berberî kabilesi. Mali'de ve Moritanya'da, Nijer'in sol kıyısında, kendileri gibi berberî olan Güney Tuaregleri ve İforas'lar arasında yaşarlar. Kunta'lar tamamen araplaşmışlardır. (L)

KUNTAY (Mithat Cemal), türk şairi ve yazarı (İstanbul 1885 - ay.y. 1956). Vefa idadîsini, Hukuk mektebini bitirdi. Adliye teşkilâtında çalıştı. Beyoğlu dördüncü noteri oldu. Millî konuları işledi. Oyunları: Midhat Paşa ve Namık Kemal üstüne *Kemal* (1912); Çanakkale savaşındaki kahramanlıkları belirten manzum 28 *Kânunuevvel* (1918). Roman: *Üç İstanbul* (1938). Şiir kitabı: *Türkün Şehnamesinden* (1945). İncelemeleri: *Mehmet Âkif* (1939); *Namık Kemal* (1944-1949); *Sarıklı İhtilâlci Ali Suavi* (1946). [M]

KUNTER (Halim Baki), türk tarihçisi (İstanbul 1899 - Ankara 1971). Halkalı Ziraat mektebini bitirdi. Kurtuluş savaşına katıldı. Savaştan sonra Ankara Hukuk fakültesini bitirdi; çeşitli devlet hizmetlerinde bulundu. Vakıflar Genel Müdürlüğü Teftiş kurulu başkanı iken emekli oldu (1942). *Selâmet* adlı bir dergi yayımladı. Başlıca eserleri: *Eski Türk Sporları Üstüne Araştırmalar* (1938); *Türk Vakıfları ve Vakfiyeleri* (1938); *Fatih Camii* (1938); *Atıcılar Kanunnamesi* (1942); *Aluç Dağı* (1943); *Güreş Yıllığı* (1945); *Yunus Emre, Bilgiler ve Belgeler* (1966). [M]

KUNTER (Nurullah), türk hukukçusu (İstanbul 1911). İstanbul Üniversitesi Hukuk fakültesini bitirdi (1935). Lozan'da doktora yaptı (1940). Adalet bakanlığında hâkimlik ve müdürlüklerde bulundu. İstanbul Hukuk fakültesi ceza ve usul hukuku doçenti (1946), profesörü (1954) oldu. Milletlerarası kongre, konsey ve seminerlerde Türkiye'yi temsil etti. Eserleri: *Suçun Kanunî Unsurları Nazariyesi* (1949); *Suçun Maddî Unsurları Nazariyesi* (1954); *Ceza Muhakemesi Hukuku* (1961). [M]

KUNTH (Karl Sigismund), alman botanikçisi (Leipzig 1788 - Berlin 1850). Alexander von Humboldt'un etkisinde kalarak botanik öğrenimi yapmağa karar verdi. 1813'te Paris'e gitti. Humboldt ile fransız tabiat bilgini Aimé Bonpland'ın Amerika'da (geceyle gündüzün eşit olduğu bölgelerde) yaptıkları (1799-1804) bitki koleksiyonunu sınıflara ayırdı ve tanımlamalarını yaptı: *Synopsis* (Özet) [Paris, 1822-1825]. Gene Paris'te yedi ciltlik *Nova Genera et Species Plantarum* (Bitkilerin Yeni Tür ve Sınıfları) [1815-1825], *Mimoses et Autres Plantes Légumineuses du Nouveau Continent* (Yeni Dünya'daki Mimozalar ve Sebze Türünden Diğer Bitkiler) [1819, fransızca ve latince], *Revision des Graminées* (Buğdaygillerin İncelenmesi) [1829, 2 cilt, fransızca] adlı eserleri yazdı. Berlin üniversitesi profesörlüğüne ve botanik bahçeleri müdür yardımcılığına tayin edildi (1819). [M]

K'UN-TSAN, çinli ressam (1610'a doğr. - 1696'ya doğr.). Nankin'de keşişti. Bireyci eğilimli Ch'an Buddha'cılığının taraftarı olduğu sanılır. Tefekkür halindeki bazı figürleri bunu gösterir. Fakat manzara resimleri (*Yağmurlu Sonbahar Manzarası* [Oxford, Doğu Sanat müzesi]; *Pao-en ssu Çevresindeki Manzara* [1664, Oiso, Kanagava Simitomo koleksiyonu]) daha ünlü ve önemlidir. Bu desenler son derece özenle işlenmiş, fakat tabiatın dinamik ve dramatik bir görünümünü ifade eden çevre çizgileri aceleye gelmiştir. (L)

KUNTSEVO, Moskova'nın (S.S.C.B.) güneybatı varoşu; 128 000 nüf. (L)

Kunuri savaşları. Bk. KORE SAVAŞLARI.

KUNUT i. (ar. *ḳunūt*). *Esk.* İtaat etme. ‖ İbadet. ‖ Yatsı namazından sonra kılınan ve «vitir» denen üç rekâtlık namaz. ‖ *Kunut etmek,* itaat ve ibadet etmek.

— Din. Namazda okunan belli bir dua.

— ANSİKL. Din. *Kunut*'un okunmasındaki gereklilik derecesi ve hangi namazda okunacağı konusunda, mezhepler arasında ayrılıklar vardır. Hanefî mezhebine göre kunut, yatsı namazından sonra kılınan vitir namazının (bk. VİTİR) son rekâtında, rükûdan (bk. RÜKÛ) önce okunur. Kunutun okunması vaciptir. Unutarak okumayan kimse, namazın sonunda sehiv secdesi (bk. SECDE) yapmalıdır. Kunutun içten okunması sünnettir. Hanefîlere göre, büyük darlık ve sıkıntılı durumlarda, büyük belâlara uğrandığında, sabah namazında, rükûdan sonra kunut duasını okumak sünnettir. Hz. Muhammed, *Bi'ri Maûne* denilen yerde, eshabı suffeden yetmiş kadar kurra, müşrikler tarafından öldürülünce, bir süre sabah namazlarında kunut duası okumuştu. Şafiî mezhebine göre, kunut duasını sabah namazının son rekâtında, rükûdan sonra okumak sünnettir. Namaz cemaatle kılınıyorsa, imamın kunutu sesli okuması, kılanların da içlerinden okumaları sünnettir. Malikî mezhebine göre, kunut duasının sabah namazının son rekâtında, rükûdan önce okunması daha doğrudur. Hanbelîlere göre de, kunut duasını, vitir namazının son rekâtında, rükûdan sonra okumak sünnettir. Kunut duası okunurken eller göğüs hizasında öne doğru uzatılır ve dua bittikten sonra da yüze sürülür. Kunut duasının metni değişiktir. İbni Mesud'un söylediğine göre, kunut duası şöyledir: «Ey Tanrı'm, senden yardım diler; bizi bağışlamanı, doğru yola yöneltmeni ister; sana tövbe ederiz. Sana iman eder, sana tevekkül eder, bize verdiğin bütün iyiliklerden ötürü seni över, sana şükreder, nimetlerini inkâr etmeyiz. Fücur edenleri de terkeder, onlardan ayrılırız. Ey Tanrı'm, yalnız sana ibadet eder, senin için namaz kılar ve secde ederiz. Sana yaklaşır, sana koşarız. Rahmetini ümit eder, azabından korkarız. Muhakkak ki azabın kâfirlere ulaşacaktır». (M)

KUNUT i. (ar. *ḳunūt*). *Esk.* Ümitsizlik, ümit kesme, yeise kapılma. (M)

KUNYAL, hintli korsan (öl. Gol 1600). Hindistan sahillerinde portekiz gemiciliğine büyük zararlar verdi (XVI. yy. sonuna doğr.). [L]

KUNZ (Erich), avusturyalı bariton (Viyana 1909). Viyana'da sahneye çıktı. Ertesi yıl Salzburg'da büyük bir başarı elde etti. Glyndebourne, Londra, Milano, Paris ve New York'ta (1952) şarkı söyledi ve yirmi yıl boyunca Papageno, Figaro ve ayrıca Mozart'ın diğer eserlerinin rakipsiz bir yorumcusu oldu. (L)

KUNZ (Ernst), isviçreli besteci ve orkestra şefi (Niedermuhlern, Bern kantonu 1891). Bruno Walter'in öğrencisi. Önce Alman-ya'da, daha sonra İsviçre'de orkestra şefliği yaptı. Değişik türde eserler besteledi: Mistral'den ilhamlı *Mirèio* oratoryosu ve üç saksafon, telli alto ve gitar için *Gece Konseri.* Son zamanlarda da bir singspiel (1958), bir keman konçertosu (1957), bir kantat (*Mezmurlar ve Arp* [1957]) besteledi. (L)

KUNZEA i. Bot. Almaşık yapraklı, tek veya bileşik çiçekli ağaççık. (Avustralya'da yetişen yirmi kadar türü vardır; bunlardan bazıları Avrupa'da limonluklarda süs için yetiştirilir; mersingillerden.) [L]

KUNZEN (Johann Paul), alman bestecisi ve orgcusu (Leisnig, Saksonya 1696-Lübeck 1757). Leipzig operasında şarkıcı ve çalgıcı olarak çalıştı (1716). Zerbst'te, daha sonra Wittenberg'de kilise müzik yöneticiliği yaptı. 1723'te besteci olarak Hamburg operasına girdi. 1732'den ölümceye kadar Lübeck'te Marienkirche'nin orgculuğunu yaptı. Operalar, bir passion, oratoryolar ve çalgı eserleri besteledi — Oğlu KARL ADOLF, besteci ve orgcuydu (Wittenberg 1720 - Lübeck 1781). Lübeck'te Marienkirche'nin orgcusu olarak babasının yerine geçti (1757). Eserleri: çembalo için 12 sonat ve *Masumca Vakit Geçirmek İçin Liedler* (1748). — FRIEDRICK LUDWIG AMILIUS, besteci ve piyanist (Lübeck 1761 - Kopenhag 1817), Karl Adolf'un oğlu. Görevli bulunduğu Kopenhag operası için *Holger Danske*'yi yazdı; Berlin'e, *Musicalisches Wochenblatt*'ı (Haftalık Müzik Dergisi) [1791] ve *Musikalische Monatschrift*'i (Aylık Müzik Dergisi) yayımladı. Bir opera (*Erik Ejegod* [1798]), birçok opera-komik, oratoryolar, kantatlar ve çalgı müziği besteledi. (L)

KUOHTEMOK, son aztek imparatoru (Mexico 1497 - Acallan, Tabasco 1524). Önce büyük rahip oldu. 1520'de Moktezuma II'nin kardeşi olan amcası Kuitlahuak'ın yerine geçti. İmparatorluğunu, Cortes başkanlığındaki İspanyollara karşı cesaretle savundu ve *conquistador* tarafından yenildi. Conquistador'lar, hazinelerini sakladığı yeri söylemesi için Kuohtemok'u kor ateş üzerine yatırdılar. Onunla birlikte işkenceye uğrayan bakanlarından biri, konuşup konuşmayacağını sorunca «Ben gülden bir yatakta mı yatıyorum sanıyorsunuz» cevabını verdi. Yeniden tahta çıkarıldıysa da, vatana ihanet suçuyle asıldı. (L)

KUOK-NU i. Leng. Vietnam dilini fone-

Foto. LAROUSSE

tik olarak gösteren yazı sistemi; bu sistem latin alfabesi harfleri ve bir kısmı bazı ünlülerin temel sesini değiştiren, diğerleri tonlamaları belirten işaretlerden meydana gelir. (Çinhindi'nden gelen misyonerler tarafından yaratılan bu yazı çok basittir ve kullanım açısından ses transkripsiyonlarının ortaya çıkardığı bütün ihtiyaçlara ve vietnam tonlamalarına cevap verir. Bu yazı sistemi, harfleri çin işaretlerine dayanan asıl vietnam yazısının yerini almıştır.) [L].

KUOMİNTANG. Bk. GUOMİNGDANG.

KUOPİO, Finlandiya'da şehir, Kuopio ilinin merkezi, Kallavesi gölü kıyısında; 45 000 nüf. 1663'te kurulan şehir, eskiden Savo'nun merkeziydi. Kereste sanayii (bıçkıhaneler, kontrplak ve bobin fabrikaları); damıtma yerleri; un fabrikaları, cephane fabrikası. — *Kuopio ili,* 271 200 nüf. (L)

KUP i. (fr. *coupe*). Terz. Elbise kesimi, kesimle verilen biçim: *Tayyörünün itinalı kupu ...* (Y. K. Karaosmanoğlu). [M]

KUPA i. (lat. *cuppa*'dan). Genellikle genişliği derinliğinden çok olan, ayaklı, altın, bronz, kristal v.b.den yapılmış kap. ‖ *Teşm. yol.* Ayaksız bardak: *Aşağıya koştum, bir kupaya taze su koyup götürdüm* (Sabahattin Ali).

— Oyun. İskambil kâğıtlarından, üzerinde kırmızı yürek şekli olan.

— Spor. Yarışma kazananlara verilen ödül. (Eskiden bu ödül gümüş veya altın bir kupaydı. Bugün ise kupa yerine herhangi bir sanat eseri de verilir.) Bk. ANSİKL.

— Süs. santl. Bk. ANSİKL.

— Ted. Soğukalgınlığında sırta çekilen bardak. ‖ *Kupa çekmek,* havası boşaltılmış kupayı hastanın sırtına yapıştırarak tedavi etmek. (ŞİŞE ÇEKMEK de denir.)

— ANSİKL. *Türk futbolunda kupalar. Türkiye Ligi kupası,* 16 takımın katıldığı iki devreli lig usulü sonunda şampiyon olan, Türkiye Ligi kupasını alır. *Türkiye kupası* karşılaşmaları bir önceki yıl birinci ligde ilk 10 dereceye giren takımlar, İkinci Türkiye liglerinde dereceye giren ilk dört takım ve ayrıca Kıbrıs ligi şampiyonu olan takımlar arasında kura ile eşleşme sonunda, eleme usulüyle yapılır. Kazanan takım kupa şampiyonu olur. *Cumhurbaşkanlığı kupası,* Türkiye ligi ile Türkiye kupası şampiyonunun yaptığı tek maç. Cumhurbaşkanlığı kupası adı altında oynanır. Kazanan takım cumhurbaşkanının elinden kupayı alır. *Başbakanlık kupası,* Amatör küme şampiyonu ile İkinci Türkiye ligi şampiyonunu eşleştiren tek maçtır.

● *Dünyada. Avrupa Şampiyon Kulüpler kupası,* avrupa milletlerinin lig şampiyonlarının katıldığı eleme usulüne göre yapılan bir turnuvadır. *Avrupa kupası,* avrupa milletlerinin kupa şampiyonlarının katıldığı, eleme usulüne göre yapılan bir turnuvadır. *UEFA kupası,* önce «Fuar şehirleri» adı altında yapılan karşılaşmalar, 1971'den itibaren UEFA adını aldı; avrupa milletleri lig ikincilerinin katıldığı ve eleme usulüne göre yapılan bir turnuvadır. *Şampiyonlar Şampiyonu kupası,* avrupa şampiyon kulüpler şampiyonu ile Güney Amerika şampiyonu olan takımları eşleştiren bir kupadır. *Avrupa Milletler kupası,* avrupa milletlerinin millî takımlar seviyesinde katıldığı bir turnuvadır. Eleme usulüne göre yapılır. *Asya kupası,* asya milletlerinin katıldığı bir turnuvadır. *Dünya kupası,* Beynelmilel Futbol federasyonu FİFA tarafından organize edilen ve 16 takımın katıldığı turnuvadır. Dünyanın en büyük futbol olayı sayılır. 16 Takımın birisi organizasyonu yapan ev sahibi takım, ikincisi de bir önceki Dünya kupasını kazanan ekiptir. Öteki 14 takım ise grup maçları sonunda Dünya kupası elemelerine katılmağa hak kazanır. Dünya kupası elemelerine 1954'te 34, 1958'de 46, 1962'de 49, 1966'da 51, 1970'te ise 68 takım katıldı. Futbolun dışında da Türkiye'de ve dünyada muhtelif kupa maçları organize edilmektedir. En önemlileri binicilikte *Avrupa Milletler kupası,* teniste *Davis kupası* ile *Wimbledon*'dur.

— Süs. santl. Sus Elamlıları pişmiş topraktan kupalarını, krom rengi fon üzerine üslûplaştırılmış siyah resimlerle süslerlerdi. (IV. binyıl). Ur kraliyet mezarlarında altın ve gümüş kupalar bulundu (III. binyıl). Tello'da üstü oymalı bir sargonöncesi kupada bir aslanın hücumuna uğrayan bir boğa temsil edilir (Louvre). Gudea'nın şarap kupası bir steatit kâsedir, üzerinde adı yazılı ve iki tarafı kanatlı iki ejderhaya dolanmış iki yılanla süslüdür. Batıda Ortaçağda kupa, altın, gümüş, kristal yıldızlı gümüşten lüks bir kaptı; üzerine bazen değerli taşlar işlenirdi. XVII. yy.da daha sade bir biçim aldıysa da kral sofrasında kullanılmağa devam etti. XVIII. yy.da gümüşten saksonya, sevr, çin, japon porselenînden ve çiniden yapılan kupalar zengin burjuvaların ve prenslerin sofrasında kullanılırdı. Bugün kupa, en çok kullanılan bardaklar (madenî, cam veya plastik) arasındadır.

◆ Sıf. Bir kupanın alabileceği miktarda olan: *Bir kupa şarap.* (LM)

KUPA i. (fr. *coupé*'den). *Esk.* Dört tekerlekli, genellikle iki kişilik kapalı araba: *Lando rahat ve genişliğine, kupa lüzumuna, fayton hafiflik ve ferahlığına mebni elden çıkarılmamalıdır* (H. R. Gürpınar). [M]

KUPA, Yugoslavya'da ırmak, Sava'nın kolu (sağ kıyı); 296 km. Bu ırmak ve kolları (Dobra, Mreznica ve Korana) güzel boğazlar oymuştur. En yüksek debisi ilkbahardadır. Kupa'nın aşağı çığırında 70 km'lik bir kısım sefere elverişlidir. (L)

Kupala, Hıristiyanlıktan önce İslavların yaz dönümünde kutladıkları bayram. Başlıca özelliklerini danslar ve oyunların teşkil ettiği bu bayramların erotik anlam taşıyan temel unsurları, yıkama ve ateş üzerinden atlama idi. Bazen de, özellikle XI. yy.a doğru ve daha sonra, önceleri kışı, sonraları da Hıristiyanlık önünde yenilen Paganlığı temsil eden bir kukla gömülürdü. (L)

KUPALA (İvan Dominikoviç LUTSEVİÇ, **Yanka** — denir), beyaz rus şairi (Radoşkoviçi, Vilnius 1882 - öl. 1942). İlk şiirleri köylünün sefil hayat şartlarını ve yazarın geleceğe olan ümidini dile getirir: *Müzikçi* (1908); *Hayatın Yollarından* (1910). Devrimci ve yurtseverce dramlar (*Alt Üst Edilmiş Yuva* [1913]; *Buradan* [1922]) ve sovyet rejimini öven veya Almanlara karşı savaşa davet eden (*Millet Ayaklanıyor* [1941]) şiirler de yazdı. (L)

KUPANG veya **KOEPANG,** Timor adasının İndonezya'ya bağlı kısmının merkezi, Savu denizi kıyısında; 7 000 nüf. Limanından bir tarım işletmeleri bölgesinin ürünleri, hindistancevizi içi, sandalağacı kerestesi ve inci ihraç edilir. Havaalanı, Cakarta'yı Avustralya'ya bağlayan hat üzerinde bir uğrak yeridir. (L)

KUPAPA. Bk. KYBELE.

KUPE i. (fr. *coupé*). Koreografi. Dans adımı, vücudun ağırlığını yüklenen bacak öteki bacakla yer değiştirir. (Dans adımlarını birbirine bağlamakta, bir bacağı serbest bırakarak arkadan atılacak adımlara hazırlık sağlayan kupe'den yararlanılır.) [L]

KUPECZKY (Jan), macar ressamı (Bösing 1667 - Nürnberg 1740). Venedik ve Roma'ya gitti, Venedik'de saray ressamı oldu. Daha çok portreler yaptı: Budapeşte müzesinde, *Kral August III, Jan Sobieski;* Versailles müzesinde, *Prens Eugène de Savoie;* Braunschweig müzesinde, *Büyük Petro.* (L)

KUPES i. Bk. ÇİTARİ.

Kupffer hücreleri. Histol. Bir kılcal damarla karaciğer hücresi arasında bulunan dallı budaklı veya yıldızsı hücreler; retiküloendotel sisteminin dokusuna girer. Anatomi bilgini Karl Wilhelm *Kupffer*'in (1829-1902) adıyle anılır. (L)

KUPHUS i. Zool. Taretler (delici yumuşakçalar) grubundan iskele kurdu; bazen derinliği 1 m'yi bulan delikler açar. (L)

KUPKA (François), çek ressamı (Opoçno, Bohemya 1871 - Puteaux 1957). Öğrenimini Prag Güzel Sanatlar akademisinde tamamladıktan sonra Paris'e yerleşti (1894). Gazetelere desenler yaptı. Elisée Reclus'nün *L'Homme et la Terre*'ini (İnsan ve Toprak), Leconte de Lisle'in *Erinnyes*'ini (Erinya'lar), Joseph Bedier tarafından uyarlanan *La Cantique des Cantiques*'i (Neşideler Neşidesi), *La Chanson de Roland*'ı resimledi. Resimleri, 1908'e kadar izlenimciliğin, daha sonra fovizmin etkisini taşır, soyut sanata yakınlık duydu. *İki Renkli Füg* ve *Sıcak Kromatik* adlı eserleri, sık sık Fransa'da bu türde yapılmış resimlerin ilk örnekleri sayılır. Eserleri Millî Modern Sanat müzesindedir (*Dikey Planlar* [1910]; *Bir Nokta Çevresinde* [1930]). [L]

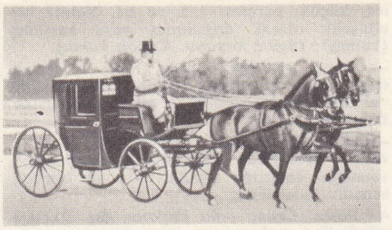

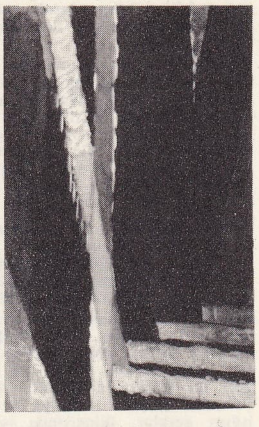

François KUPKA «Dikey Planlar» (1910) Millî Modern Sanat müzesi, Paris

kupa

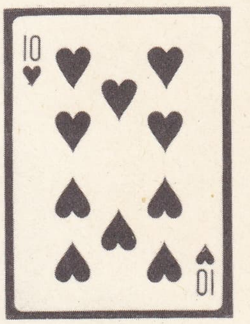

kupa (oyun)

KUPLAJ i. (fr. *couplage*). Dy. Bir elektrikli lokomotifte, motorların seri, seri-paralel veya paralel olarak bağlanması. ‖ *Otoray kuplajı,* her biri ayrı bir makinist tarafından yönetilmek şartıyle otorayların bir katar meydana getirecek şekilde birbirine bağlanması.

— Elektr. Bk. BAĞLAMA.

— Radyotek. İki devre arasında, elektrik enerjileri birbirine geçecek şekilde kurulan bağlantı: *Kuplaj, elektromagnetik (karşılıklı indüklemeyle), elektrostatik (sığa ile) veya ortak empedanslı (diren, özindükleme, sığa veya akort edilmiş devre) olabilir.* ‖ *Gevşek kuplaj,* katsayısı kritik kuplajınkinden küçük olan kuplaj. ‖ *Kritik kuplaj,* akort edilmiş iki devre arasındaki sınır kuplaj; bu bağlantının ötesinde rezonans eğrisi iki çatallı bir tepe noktası gösterir. ‖ *Reaktif* (veya *tepkin*) *kuplaj,* ilerideki devrelerin enerjisinden bir kısmını daha önceki devrelere ileten kuplaj. ‖ *Sert kuplaj,* katsayısı kritik kuplajınkinden büyük olan kuplaj. (L)

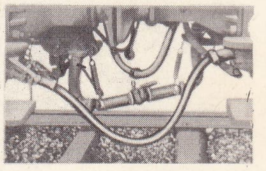

kuplör (dy.)

KUPLÖR i. (fr. *coupleur*). Dy. İki demiryolu taşıtının birbirine bağlanmasını sağlayan düzenek. (Bu düzenek, bilinen koşum takımının cer kancası, tampon gibi çeşitli çekme ve çarpma parçalarından farklı olarak tek elemandan yapılmıştır.) ‖ Bir yolcu vagonunun ucunda bulunan ve komşu vagondan gelen elektrikli ısıtma kablosu fişinin takıldığı dişi parça. (Elektrik çarpması gibi kazaları önlemek için, parçanın kilitlenebilen bir kapağı vardır.) [L]

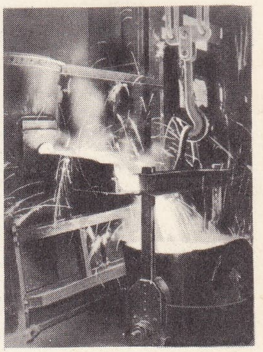

kupol ocağında döküm (metalürji)

KUPOL i. (fr. *coupole*). Ask. Bir istihkâm zırhının veya bir taretin yuvarlak üst parçası. (Bir taretin, bir zırhlı kulenin üst kısmının yuvarlak oluşu, çarpan mermilerin sekmesini kolaylaştırır.)

— Metalürji. *Kupol ocağı,* çeperleri ateşe dayanıklı bir maddeyle kaplanmış madenî ergitme kazanı bulunan ve dökümcülükte, bazen de çelik sanayiinde, sıvı halde dökme demir elde etmek için kullanılan fırın. Bk. ERGİTME *fırını.* (L)

KUPON i. (fr. *coupon*). Değerli kâğıtların, para ile değiştirilmek üzere koparılıp veri-

Foto. LAROUSSE

len küçük parçası. || İ. ve sıf. Yalnız bir elbiselik olarak dokunmuş veya kesilmiş (kumaş): *İngiliz kuponu. Kupon kumaş.*

— Bank. ve Bors. İbrazı halinde, senedi ihraç eden kuruluşun faizini, temettüsünü ve bakiyesini ödediği senetten koparılan kâğıt parçası.

— Huk. Bir kıymetli evraka bağlı olan ve vadesi geldiğinde koparılarak gösterilmek suretiyle karşılığı alınan, faiz ve temettü senedi.

— Posta. *Cevap pulu kuponu,* dış ülkelere gönderilen mektupların içine konan ve alıcının âdi mektup olarak yollayacağı cevaba yapıştıracağı pul ile değiştirilen kupon. (LM)

KUPREN i. (fr. *cuprene*). Kim. Formülü C_7H_6 olan, kahverengi-sarı renkte katı hidrokarbon. (200°C civarında ısıtılan madenî bakır üzerinden asetilen gazı geçirilerek elde edilir; büyük moleküllü çok ince ipliklerden meydana gelir. Uçucu olmayan, çözünmeyen ve kimyasal aşındırmaya çok dayanıklı olan bu madde, ısıdan yalıtma etkeni olarak kullanılır.) [L]

KUPRİMETRE i. (fr. *cuprimetre*'den). Tahta direklerin korunmasında kullanılan bakır sülfat eriyiğinin rengini, bir ayıraç (amonyaklı siyanür eriyiği) yardımıyle kontrol etmeğe yarayan dereceli tüp. (L)

KUPRİN (Aleksandr İvanoviç), rus yazarı (Narovçat, Penza 1870 - Moskova 1938). 1890'da subay oldu. Birkaç yıl sonra istifa etti. *Moloh* (1896) ve *Düello* (1905) adlı iki hikâyeyle dikkati çekti. Bu hikâyelerden ilkinde sermaye ve emek karşıtlığını açıklar, ikincisinde ise askerî töreleri sert bir şekilde tenkit eder. Gorki'nin grubu olan «Bilim»e girdi (1905-1907), ama kısa süre sonra, her türlü kabalıktan arınmış, dikkatli, alaycı gözlemlere ve rus gerçekçiliğine sadık kalarak bu gruptan ayrıldı. 1900-1917 Arasında birçok hikâye, fuhşa karşı çıkan ahlâkçı ve natüralist ilhamlı bir roman (*Hendek* [1909-1915]) yazdı. Devrim sırasında bir süre için Fransa'ya göç etti ve burada yoksulluk içinde yaşadı. (L)

KUPRİSİYANÜR i. (fr. *cupricyanure*). Genel formülü $M_2Cu(CN)_4$ olan karmaşık tuzlara verilen ad; M, tek değerli bir madenin sembolüdür. (L)

KUPRİT i. (fr. *cuprite*). Miner. Formülü Cu_2O olan tabiî bakır I oksit.

— ANSİKL. *Kuprit,* kübik sistemde, çoğu zaman sekiz veya on iki yüzlü billûrlar halinde kristalleşir. Çoğu zaman, bozunmuş ve yüzeyleri yeşil renkli bir karbonat (malakit) tabakasıyle kaplanmış, kırmızı renkli billûrlar halinde bulunur. Bu billûrlar elmas parlaklığındadır; kırılma indisleri çok yüksektir (2,85). Kuprit'in bir türü olan kalkotrikit, kuvaterner bir eksen boyunca uzanmış kılcal iplikler halinde bulunur. Kömürle indirgenince kuprit, madenî bir bakır tanesi verir. (L)

KUPRİTETRAHİDRİN i. (fr. *cupritétrahydrine*). Kim. Formülü $Cu(H_2O)_4^{++}$ olan karmaşık iyona eskiden verilen ad. (Bugün bu karmaşık iyona *tetrahidrin bakır II* iyonu adı verilir. Bileşimine girdiği bakır II tuzlarının çözeltilerine mavi renk verir.) [ML]

KUPRİTETRAMMİN i. (fr. *cupritetrammine*). Kim. Formülü $Cu(NH_3)_4^{++}$ olan karmaşık iyona eskiden verilen ad. (Bugün bu karmaşık iyona *tetrammin bakır II* iyonu adı verilir. Bileşimine girdiği bakır II tuzlarının çözeltilerine koyu mavi bir renk verir.) [ML]

KUPRİT'LER çoğl. i. (fr. *cuprides*'ten). Bileşiminde bakır ve bakır bileşikleri bulunan mineraller grubu. (L)

KUPRİTUNGSTİT i. (fr. *cupritungstite*). Miner. Formülü $CuWO_4$ olan tabiî bakır tungstat. (L)

KUPRO—. Kim. Bir bileşikte veya bir alaşımda bakır bulunduğunu gösteren önek: *Kupromanganez.* (L)

KUPROALÜMİNYUM i. (fr. *cupro-aluminium*). Bileşiminde yüzde 6 ile 12 alüminyum bulunan altın sarısı renginde alaşım; yanlış olarak «alüminyum bronzu» da denilen bu alaşım, yüksek bir mekanik direnç ve aşınmaya karşı mükemmel bir dayanıklılık gösterir.

— ANSİKL. En çok kullanılan *kuproalüminyum*'da yüzde 10 alüminyum vardır. 1855'te Sainte-Claire Deville ve Debray tarafından bulunarak çatal, bıçak ve madenî tabak yapımında kullanıldı. Dökümcülükte genellikle yüzde 10 alüminyum ve yüzde 4 demirli alaşım kullanılır. Kokil halinde döküldüğünde kırılma yükü mm²'de 70 kg, uzaması ise yüzde 18'dir. Yüzde 10 alüminyumlu alaşım ancak sıcakta haddelenebilir; mekanik direnci (yüzde 22'lik uzama ile, mm²'de 56 kg) 850°C'ta su verilip 525°C'ta menevişlenerek artırılabilir (yüzde 11'lik uzama ile, mm²'de 70 kg). Yüzde 4,5 demir ile yüzde 4 nikel katılan alaşım ısıl işlem uygulanmadan sıcakta haddelendikten sonra yüzde 8 uzama ile mm²'de 82 kg'lık bir direnç kazanır. Bu alaşımlar, mücevhercilikte ve dekorasyonda, madenî paraların basılmasında, kimya sanayiinde, denizcilikte (pervane, pervane mili) ve mekanik parça yapımında (dişli, subap ve subap yatağı, pompa parçaları) kullanılır. Yüzde 6 ile 8 alüminyumlu alaşımlar daha kolay dövülür ve soğukta haddeleme işlemlerinde kolay çalışır. Kondansör borularının, reflektör lambalarının ve çeşitli madalyaların yapımında kullanılır. (L)

KUPROAMONYAK i. (fr. *cupro-ammoniaque*). Kim. Bakır II oksidin amonyaklı çözeltisi; selülozu ayrıştırır.

— ANSİKL. *Kuproamonyak* veya *kuproamonyaklı ayıraçlar,* derişik amonyağın, bir hava akımı eşliğinde bakır talaşları üzerine etkimesiyle elde edilir: Schweitzer ayıracı da kuproamonyaklı ayıraçlardan biridir. Bu ayıraçların bileşiminde, $Cu(NH_3)_4(OH)_2$ formülünde karmaşık hidroksit bulunur. Karton yapımında, kâğıt ve yelken bezlerinin su geçirmez hale getirilmesinde, halat ve tahtaların korunmasında, bazı sunî tekstil elyafının yapımında bu ayıraçlar kullanılır. (L)

KUPROBERİLYUM i. (fr. *cuproberyllium*). Bakır ve berilyum alaşımı; bakır alaşımlarının en serti ve en esneği olan bu alaşıma yanlış olarak «berilyum bronzu» da denir.

— ANSİKL. *Kuproberilyum,* yüzde 2 berilyum ile, alaşımın tanelenmesini önlemek üzere içine yüzde 0,4 nikel veya kobalt katılmış bakırdan meydana gelir. Yumuşak olması ve 750°C'ta su verildikten sonra kolayca şekil verilmesi (kopma yükü, mm²'de 55 kg, yüzde 40 uzama, haddelenmiş bronz için, 100 brinell* sertlik) ve 320°C'ta, tuz banyolarında menevişlendikten sonra esnek ve çok sert hale gelmesi (140 km/mm², yüzde 2 uzama, 360 brinell) bellibaşlı özelliklerindendir. Esnekliği, bakırınkine eşit olan yüzde 22 elektrik iletkenliği ve mıknatıs özelliği göstermemesi sebebiyle haddeden geçirilerek kullanılır: elektrik âletleri için yay, saat eşapman ve tablaları. Dökülerek elde edilen aynı alaşım, su verildikten ve menevişlendikten sonra 360 brinell sertliğe ve mm²'de 90 kg'lık bir kopma yüküne ulaşabilir; sürtünme parçalarının, yatakların ve özellikle, barutçulukta ve petrol rafinelerinde kullanılan darbesi kıvılcım çıkartmayan âletlerin yapımında kullanılır. (L)

KUPRODESKLOİZİT i. (fr. *cuprodescloizite*). Miner. Tabiî bakır ve çinko vanadat. (L)

KUPROFERRİT i. (fr. *cuproferrite*). Miner. Bakırlı tabiî demir sülfat. *Eşanl.* PİSANTİT. (L)

KUPROFOSFOR i. (fr. *cuprophosphore*). Bakır ve fosfor alaşımı (en yaygını, içinde yüzde 15 oranında fosfor bulunanıdır); daha çok, sıvı haldeki bakır alaşımlarının oksitlerini gidermekte kullanılır. (Yüzde 1 oranında katılması, oksitleri indirgeyerek banyoların temizlenmesi için yeterlidir; daha yüksek dozlarda, fosforlu bronzların niteliklerini düzeltir.) [L]

KUPROİYODARJİRİT i. (fr. *cupro-iodargirite*). Miner. Tabiî bakır ve gümüş iyodür. (L)

KUPROKROM i. (fr. *cuprochrome*). Bakır ve krom alaşımı: *Kuprokromlarda genellikle yüzde* 0,6 *ile* 1 *arasında krom bulunur.*

— ANSİKL. Kromun, yüksek sıcaklıkta, bakır içindeki çözünürlüğüne göre, normal sıcaklıkta çok daha az çözünmesi, bakır-krom alaşımlarının yapı sertliği veren bir ısısal işlemden geçirilmesini sağlar; bu işlem, alaşıma, kromun ince çökelti şeklinde dağıldığı bakır bakımından zengin katı çözelti halinde bir yapı kazandırır. Yüksek bir elektrik iletkenliği (bakırdan yüzde 80 daha fazla) ve yeterli bir sertlik sebebiyle *kuprokrom*'lar elektrik âletleri parçalarının, kaynak elektrotlarının v.b. yapımında kullanılır. Yüzde 10 kromlu kuprokrom dökümcülükte, alaşımların niteliklerini düzeltmede kullanılır (bazı bakır alaşımlarında tanelerin arıtılmasında). [L]

KUPROMAGNEZYUM i. (fr. *cupromagnésium*). İçinde yüzde 15 magnezyum bulunan bakır-magnezyum alaşımı; dökümcülükte, bakırlı alaşımların (kuproalüminyum) oksitlerini gidermekte kullanılır. (L)

KUPROMANGANEZ i. (fr. *cupromanganèse*). İçinde yüzde 30 manganez bulunan bakır ve manganez alaşımı.

— ANSİKL. Elektrometalürjiyle elde edilen *kupromanganez,* bakırlı alaşım dökümcülüğünde sıvı banyoların temizlenme etkeni ve manganezli özel kuproalüminyum alaşımlarının, bronzların, pirinçlerin niteliklerini düzeltmede ana alaşım olarak kullanılır. Elektrik özdirenci, bu alaşımın, çubuk veya tel şeklindeki elektrik dirençlerinin yapımında kullanılmasını sağlar. Diğer özel kupromanganez alaşımları da, sıcaklık etkisiyle özdirenci çok az değişen hassas dirençlerin veya ısıtıcı dirençlerin yapımında kullanılır. Bk. MANGANİN. (L)

KUPRONİKEL i. (fr. *cupronickel*). Bakır ve nikel alaşımı.

— ANSİKL. Birçok *kupronikel* çeşidi vardır; bunların hepsi de, çevre sıcaklığıyle 500-600°C arasında, mekanik direnç ve aşınmaya karşı dayanıklılık gibi özellikler gösterir: kupronikel çeşitleri, sodyum hidroksitli bir alkali ortamın aşındırmasına karşı dayanıklı olan en iyi alaşımlardır.

İçinde yüzde 25-30 nikel bulunan kupronikeller kolayca dövülebilir, çekme işlemleri (reflektörler, mermi gömleği) ile madalya ve para basma işlemlerinde kullanılır. Aşınmaya karşı dayanıklı olması ve ısıyı iletmesi sebebiyle, özellikle gemi kazanlarında, kondansör borularının ve değiştiricilerin yapımında kullanılır. Yüzde 45 nikelli alaşımlar elektriği az iletir, bu amaçla da reosta tellerinin yapımında kullanılır. Bk. KONSTANTAN.

Monel* adı verilen demirli kupronikel alaşımının dökümhane alaşımı halinde veya saç, tel, boru ve çubuk şeklinde çok çeşitli uygulamaları vardır. Sanayide birçok karmaşık kupronikel türü geliştirilmiştir (kromlu, silisyumlu, alümiyumlu, kalaylı, berilyumlu); özellikle sıcakta çalışan parçaların yapımında kullanılan bu kupronikel türlerinin ısısal işlem uygulanarak yapıları sertleştirilir ve uygulanan ısısal işleme ve alaşımın kimyasal bileşimine göre değişen çeşitli özellikler elde edilir. (L)

KUPROPLUMBİT i. (fr. *cuproplumbite*'den). Miner. Kovelin'in ve galen'in izomorfu olan tabiî karışım. (L)

KUPROSİLİSYUM i. (fr. *cuprosilicium*). Bakır ve silisyum alaşımı.

— ANSİKL. Silisyum oranı yüzde 5'ten düşük alaşımlar, mekanik ve sürtünme özellikleri bakımından âdi bronzlara yakındır; kalaydan daha ucuz olan silisyum kullanılması, alaşımların dökümle elde edilmesinde bazı güçlükler çıkarır. *Kuprosilisyum*'lar, yüzde 14 oranında çinko katılarak basınç altında dökülür ve aşınmaya karşı dayanıklılık, iyi bir elektrik iletkenliği gibi özellikler gösterir. Elektrometalürjiyle elde edilen, yüzde 10 silisyumlu alaşım, bakır alaşımları dökümcülüğünde, silisyumlu pirinçlerin veya bronzların arıtılmasında etken olarak kullanılır. (L)

KUPROŞELİT i. (fr. *cuproscheelite*'ten). Miner. Tabiî kalsiyum ve bakır tungstat. (L)

KUPROTERAPİ i. (lat. *cuprum,* bakır ve yun. *therapeuein,* tedavi etmek > fr. *cuprothérapie*). Bakır veya bakır tuzlarının tedavi alanında kullanılması. (Kuproterapi özellikle romatizmanın bazı şekillerinde kullanılır.) [L]

kıptî kumaşı (Mısır, V.-VI. yy.)
Louvre müzesi, Paris

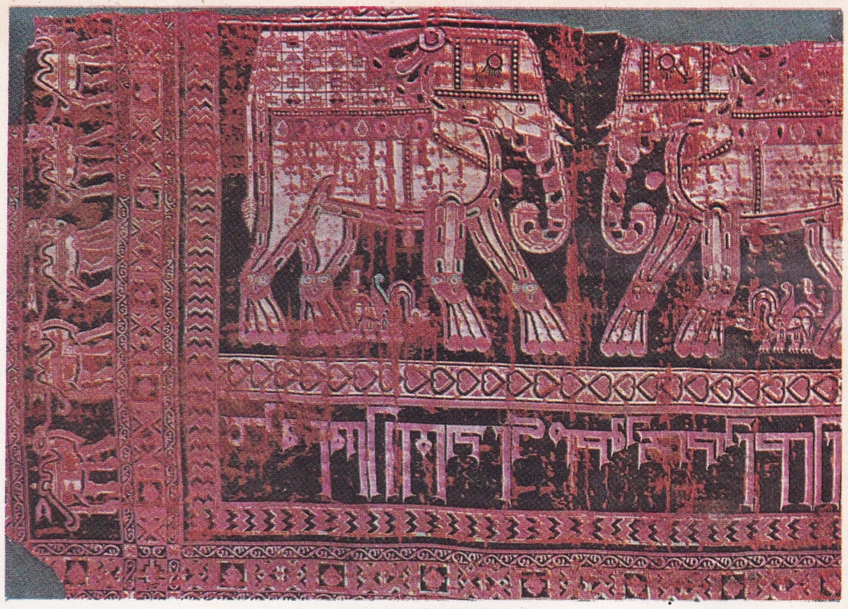

iran kumaşı (Horasan, X. yy.)
Louvre müzesi, Paris.

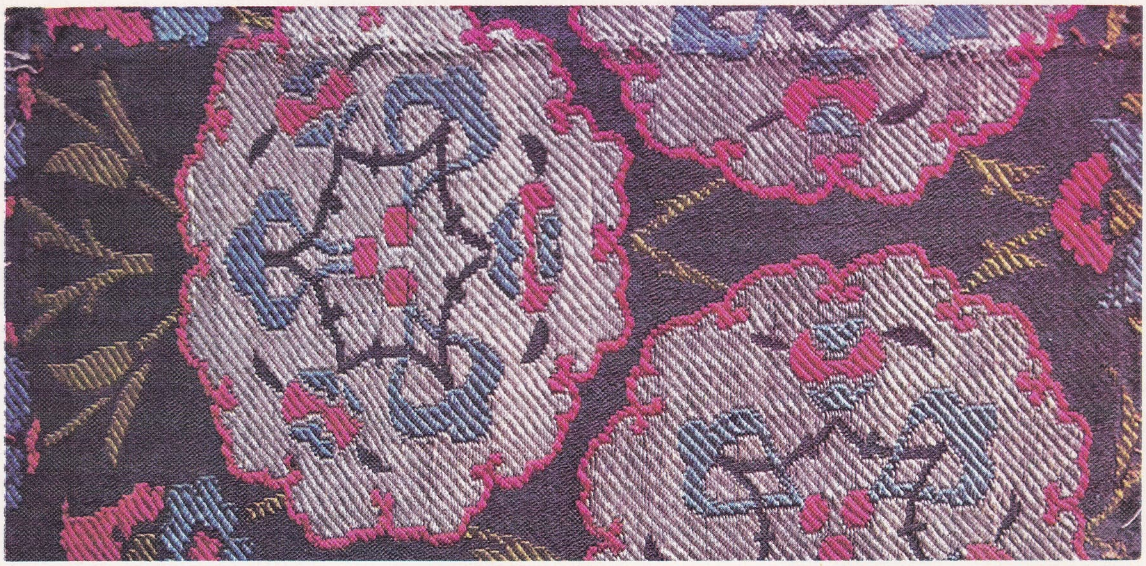

gümüş telli kemha (XVI. yy.ın ikinci yarısı)
Topkapı Sarayı Müzesi Kumaş seksiyonu

KUMAŞ

Foto. Giraudon (LAROUSSE) ; N. Erkılıç MEYDAN)

altın telli kemha (XVI. yy.)
Topkapı Sarayı Müzesi Kumaş seksiyonu

altın telli çatma (XVII. yy.)
Topkapı Sarayı Müzesi Kumaş seksiyonu

altın telli kemha (XVI. yy.)
Topkapı Sarayı Müzesi Kumaşı seksiyonu

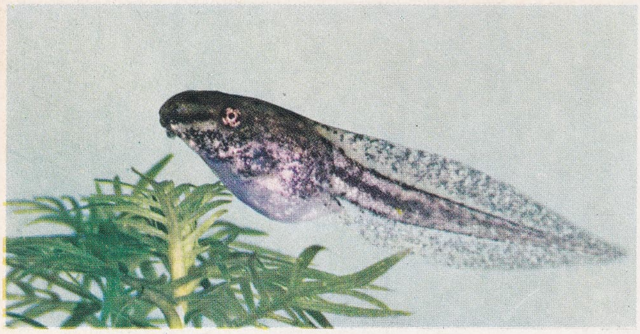

bacaksız iribaş

iki bacaklı iribaş

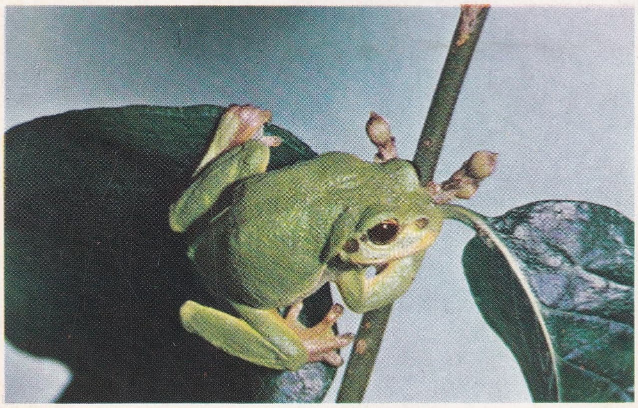

ağaç kurbağası

▲ taraklı su semenderi (dişi)

taraklı su semenderi (erkek) ▼

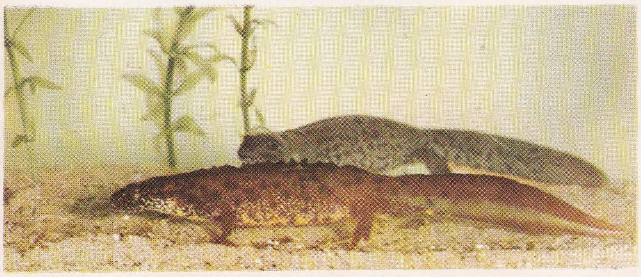

Foto. Noailles, Baufle (LAROUSSE)

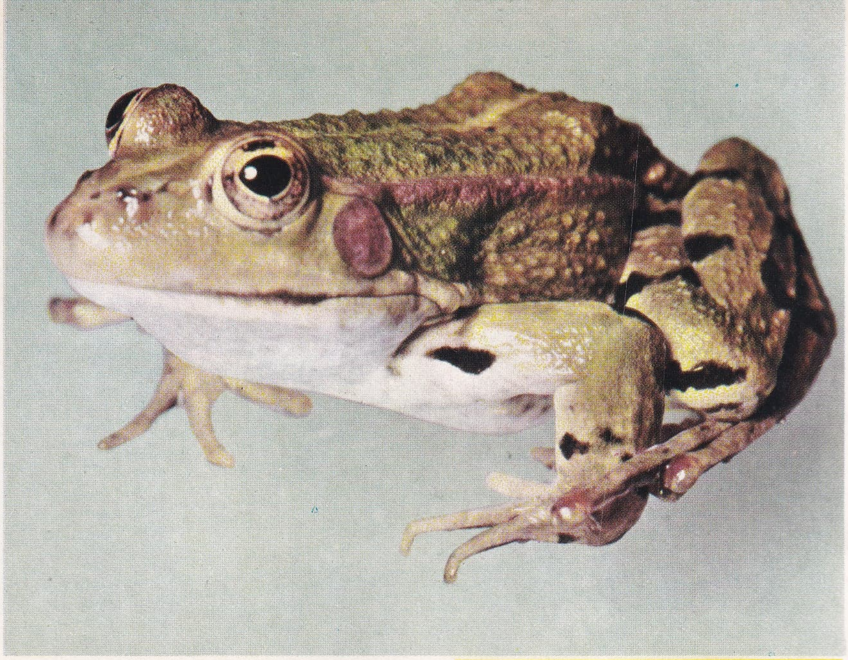

erişkin kurbağa

◀ kara kurbağası

alytes ▶

semender

KUPROTİTAN i. (fr. *cuprotitane*). İçinde genellikle yüzde 10 titan bulunan bakır ve titan alaşımı; bakırlı alaşımların oksitlerini gidermekte ve tanelerini temizlemekte kullanılır. (L)

KUPROURANİT i. (fr. *cupro-uranite*). Miner. Hidratlı tabiî uranyum ve bakır fosfat. *Eşanl.* KALKOLİT ve TORBERNİT. (L)

KUPROVANADYUM i. (fr. *cuprovanadium*). Alüminotermiyle elde edilen bakır ve vanadyum alaşımı. (L)

KUPROZ i. (lat. *cuprirosa*, bakır kırmızısı'ndan fr. *couperose*). Çeşitli sülfatların genel adı: *yeşil kuproz* (demir sülfat, zaç); *mavi kuproz* (bakır sülfat, göztaşı); *beyaz kuproz* (çinko sülfat, tutya tozu).

— Patol. Damar genişlemesiyle birlikte yüzde kızartı şeklinde beliren deri hastalığı.

— ANSİKL. Patol. *Kuproz* değişik derecede olabilir. Hafifse yüzde, özellikle burunda ve yanaklarda daimî bir kırmızılık, kılcal damarlarda genişleme vardır. Bazen bu bozukluklarla birlikte ergenlik sivilceleri de yer alır ve damar genişlemesi daha da artar (*kırmızı ergenlik*). Hastalık daha şiddetliyse, deri memeciklenir, burun hipertrofiye uğrar (*rinofima*). Genel olarak yaş ilerledikçe şiddetlenen kuproz, özellikle derisi yağlı olanlarda görülür. Alkolizm, âdetten kesilme, sindirimsizlik kuproz'u kolaylaştırır.

Tedavi yolu, uygun yemek rejimi uygulamak, şiddetli soğuk ve sıcaktan kaçınmak, yüze kan hücumuna engel olmak, damar daraltıcı ilâçlar kullanmaktır. İnce elektrokoagülasyon, kılcal damar genişlemelerini estetik bir şekilde gidererek düzeltebilir. (L)

KUPUVAR veya **KOPAR** i. (fr. *coupoir*). Matbaac. Enterlinleri, çizgileri, espasları v.b.ni istenen kadratta kesmeğe yarayan matbaacı âleti. || *Faset rendesi kupuvarı*, çerçeve çizgilerini kesmeğe ve klişe köşelerini açmağa yarayan âlet. (L)

KUPÜR i. (fr. *coupure*). Gazete, dergi v.b.den kesilmiş yazı parçası: *Gazete kupürünü Davud Ağa'ya birkaç cümle ile anlatmayı ihmal etmedim* (R. H. Karay).

— Bank. ve Bors. Bir bütün meydana getiren fakat ayrı ayrı elde edilen bir tahvilin parçası. || Standart banknot değerinin altında değer taşıyan banknot. (ML)

KUR i. (fr. *cours*). Geçer fiyat: *Resmî kura göre türk parasının değeri.* || *Döviz* (veya *kambiyo*) *kuru.* (*Kambiyo rayici* [veya *haddi*] denir.) [Bk. DÖVİZ] || *Dalgalı kur* (*esnek, oynak* veya *değişken kur* da denir), kurun devlet müdahalesi olmadan, döviz piyasasındaki arz ve talebe göre oluşması. (Bu oluşma ya Bretton Woods'un tespit ettiği sınırlar [yüzde 1] arasında, ya da hükûmetler ve piyasa şartlarınca belirlenir.) [Bk. ANSİKL.] || *Resmî kur*, ülke içinde, kanuna uygun olarak ihraç edilen kaydî veya nakdî paraların «kurtarıcı güç»e sahip olduğu para rejimi; başka bir deyişle, kamu kuruluşları bu paraları, cezaî müeyyidelerin himayesinde itibarî değerleri üstünden almak zorundadır. || *Tavan kur.* Bk. ANSİKL. || *Zorunlu kur*, ihraç kuruluşlarının, resmî kurdaki nakdî veya kaydî paraları değerli madenle değiştirme mecburiyetinden bağışık tutulduğu para rejimi.

— ANSİKL. Paraların diğer paralarla değiştirilmesi, her paranın altın ağırlığına göre gerçekleştirilir. Bu işlemde *kur* farklılaşması esas alınır. Bk. KAMBİYO.

Öte yandan kur üstünde arz ve talebin rolü büyüktür. En çok talep edilen paranın kuru yükselir. Bu yükselme bu parayı altına çevirmenin ve bunu ülke dışındaki alacaklıya yollamanın yararlı olabileceği düzeye kadar sürer. Bu, altın noktaları oyunudur. Kâğıt para, madenî esasına çevrilemiyor, başka bir deyimle madenî bir şeyle değiştirilemiyorsa, bu paranın kuru, yalnızca ve talebe göre değişir. Bu durumda pariteden önemli sapmaları olur.

● *Dalgalı kur.* Birinci oluşma, 1944 temmuzunda New Hampshire'de (A.B.D.) toplanan Bretton Woods* konferansına dayanır. Bu konferansta kabul edilen altın mübadele sisteminde, amerikan doları milletlerarası para birimi (1 ons altın = 35 amerikan doları) olarak tespit edildi ve konferansa dahil olan diğer üye ülkelerin paralarının paritesini bu dolara göre ayarlamaları kabul edildi. Aynı anlaşma ile Milletlerarası Para fonuna verilen yetkiye göre, ödemeler bilançosunda meydana gelen bir açık veyahut fazlalık ile beliren bir dengesizlik halinde ülkeler, bu dengesizliği *değişken* bir kur uygulayarak gidereceklerdi. Dalgalı kur (*floatuating exchange rate*) denilen bu usulde, üye ülkeler paralarının paritesini dolara göre sabit olan sınırlar arasında yüzde 1 oranında dalgalandırabiliyorlardı. Yani kur dolara göre ancak yüzde 1 oranında artıyor veya azalıyordu. Bununla birlikte sisteme bir seyyaliyet vermek amacıyle esaslı dengesizlikler halinde devletlerin paralarını devalüe veya reevalüe etmelerine de imkân tanındı.

İkinci tür oluşma, kurun piyasada kendi kendine gerçek değerini bulması amacı ile merkez bankalarının ilke olarak, kambiyo piyasasına müdahaleden vaz geçtiği hallerde ortaya çıkar. Bu durumda, para işlemleri için, paraların dolara göre paritesi, piyasada (döviz arz ve talebi piyasasında) belirlenmek üzere serbest bırakılır. Dalgalı kur adı verilen bu sistemde teşekkül eden parite, resmî pariteye (devlet müdahalesine bağlı olan parite) göre yüksek veya düşük olabilir. Böylece düşen döviz mübadele hadleri zaman içinde, arz ve talebin çeşitli etkenlerinin etkisiyle değişmesinden dolayı farklılık gösterir. Bretton Woods anlaşması ile kurulan sabit döviz mübadele haddi sistemine nazaran, kısa dönemde daha avantajlı olan bu sistemde teşekkül eden kur, fiilî devalüasyon veya reevalüasyona göre fiilî bir durum arzeder. Bazı hallerde bu çözüm devalüasyon veya reevalüasyondan daha yararlı ve gerçekçi olur. Ancak, devalüasyon veya reevalüasyon öncesinde hükûmetlerin, dalgalı kur aracılığıyle, resmî kuru, kazanç ve zararlarını tespit etmek istedikleri de uygulamada görülür. Bundan başka, fiilî bir devalüasyon ve reevalüasyonun ekonomileri için doğuracağı sakıncaları göz önüne alan ülkeler bu sistemi, ya kısmen veya bütünüyle uygularlar. Kısmen başvurulma halinde, belirli para işlemleri bir kurdan, ötekiler ise oynak kurdan yapılır (*two-tierssystem*). Bu sisteme ilk defa 1950'de geçici olarak Kanada başvurdu. Ancak uygulamada bir yıldan fazla sürdü ve bu ülke 9 mayıs 1970'te parasını dolar karşısında yeniden serbest bıraktı. Bu kararın sebebi, 1950'de alınmış bulunan tedbirin uzaması sebebiyle tekrar sabit rayice dönmüş olmasıydı. A.B.D.'nin artan ithalatı, dış yardım ödemeleri ve Vietnam savaşı masrafları sebebiyle ülke dışına çıkan dolarlarını Fort Knox'taki altın rezervleri ile karşılayamaması sonucu doların konvertibilitesi 1970 başlarında düşme kaydederek milletlerarası bir para bunalımına sebep oldu. Spekülatörlerin ellerindeki amerikan dolarlarını altına çevirme imkânları azalınca, talep de azaldı ve doların değeri düştü. Böylece Almanya ve Japonya gibi A.B.D. ile geniş ticarî ilişkisi olan ülkeler yüksek miktarlarda amerikan doları satın alarak değeri yükseltmeğe çalıştılar. Bununla birlikte, bu çabalar yararlı olmadı. Bunun sonucunda 10 mayıs 1971'de alman markı ve hollanda florini amerikan doları karşısında dalgalanmağa bırakıldı.

● *Tavan kur*, Milletlerarası Para fonunda olduğu gibi Avrupa Para antlaşması çerçevesinde de kambiyo piyasasındaki kur dalgalanmaları pariteye göre ayarlanan bazı sınırları aşamaz. Merkez bankası, önceden belirlenen bu kurları savunmak zorundadır (genellikle paritenin yüzde 7,5 altında veya üstünde). Bu savunma, tavan kurunda döviz alma veya döviz bırakma şeklinde olur. (L)

KUR i. («hükümdar ve çevresindekilerin ikametgâhı» anlamında fr. *cour*). [Türkçede yalnız *kur yapmak* deyiminde geçer.] *Kur yapmak*, ilgi göstererek, iltifat ederek bir kadının hoşuna gitmeğe, gönlünü elde etmeğe çalışmak: *Fabrikatör Murtaza Kudret bey, uzun zamandır Jülide'ye kur yapmakta idi* (Vâ-Nû). [M]

KÛR sıf. (fars. *kûr*). *Esk.* Kör. || *Mec.* Basiretsiz. || *Kûr-âb*, çok susayıp az su içen kimse. Serap. || *Kûr-baht*, talihsiz. || *Kûr-bâtın* (*kûr-dil* veya *kûr-fehm*), duyuşu eksik, anlayışsız. || *Kûr-keş*, körü elinden tutarak yola götüren kimse. || *Kûr-nemek*, nimet hakkını bilmeyen.

◆ **Kûrân** çoğl. i. *Esk.* Körler.

◆ **Kûrâne** zf. *Esk.* Körcesine.

◆ **Kûrî** i. *Esk.* Körlük. (M)

KUR'A i. (ar. *ḳurᶜa*). Bir iş, bir seçim hakkında karar vermek için tamamen tesadüf ve talihe bağlı kalınarak başvurulan usul: *O zaman ne yapacağız? Kura mı çekeceğiz aramızda?* (A. H. Tanpınar). || *—Esk.* Askerlikten muaf tutulacakları belirlemek için başvurulan ve tamamen tesadüfe bağlı olan usul. || Kur'a yoluyle askere alınan erler: *Bölüklerin mevcudu, arkadan gelen yeni kur'alarla süratle arttırılıyordu* (Ş. S. Aydemir). || *Kurası çıkmak*, askere alınmak: *Binbaşının emmisi Rıdvan Bey* [...] *— Öyleyse askerde yanına nasıl düştünüz? — Balkan savaşında kuramız çıktı* (Kemal Tahir). || (*Herhangi bir yılın*) *Kurası olmak*, (herhangi bir yılda) askere alınmış veya alınacak erlerden olmak.

— DEY. *Kaçın kurası*, çok görmüş geçirmiş, açıkgöz kimseler için kullanılır.

— Ask. *Esk. Kura çekmek*, askerlik çağına giren erkeklerden, gereği kadarının muvazzaflık hizmeti için ayrılmasını sağlayan asker olma sistemi. (Bk. ANSİKL.) || *Kura efradı*, askerlik çağına girenlerden, kura isabet eden asker adaylarına verilen ad. || *Kura fermanı*, kura usulüyle askere alma işleminde, hangi eyaletlerden ne sayıda asker alınacağını bildiren padişah fermanı. || *Kura meclisi*, askere alınacaklara kura çektiren meclis. (Kura meclisine o yerin en büyük mülkî âmiri başkanlık ederdi. Vilâyet ve kazalarda bu mecliste, kadı, askerlik şubesi başkanı, idare meclisi üyeleri, nüfus memuru ve doktor bulunurdu.)

— ANSİKL. Ask. *Esk. Kura çekmek*. Eylül 1843 tarihinde çıkarılan bir kanunla Osmanlı devletinde askerlik çağına girenlerin silâh altına çağırılması usulünde bir düzenleme yapıldı; askerlik süresi 5 yıl olarak kabul edildi. Bu süreyi doldurarak memleketlerine gönderilenler, gereğinde yedi yıl da redif sınıfında hizmet göreceklerdi. Her yıl mart ayının birinci gününden itibaren ordudaki nizamiye askerinin beşte biri değiştirilirdi. Askerlikte beş yılını bitirerek terhise hak kazananlar, orduya yeni erler katıldıkça memleketlerine gönderilirlerdi; bunların memleketlerine dönebilmeleri için, kendi bölgelerinden aynı sayıda asker alınması gerekiyordu. Bu amaçla hazırlanan Kura nizamnamesi köylere kadar dağıtıldı. Buna göre her müslüman erkek, asker olmak için kuraya katılmak zorunda idi. Kura çekilince kendisine o yıl askerlik isabet etmeyenler, gelecek yıl yine kuraya katılırlardı. Adı beş yıl üst üste kurada çıkmayanlar, artık muvazzaf hizmetine alınmazlar, redif sınıfına nakledilirlerdi. Kuralar kura meclisi önünde çekilirdi. Muinsiz olanlar (ailesinin emlâk ve arazisine bakacak kimsesi olmayanlar) ile öğrenime devam ettikleri tespit edilenler, imamlık ve hatiplik yapanlar, askerlik hizmetinden muaf oldukları için, kuraya katılmazlardı. Her yıl mart ayından önce bölgelerde askerlik çağına girenlerle, ordularının ihtiyaçları dikkate alınmak suretiyle her bölgeden ne kadar asker alınacağı tespit edilir, bu sayılar her kazada ilgili memura gönderilerek o yıl kuraya katılacakları belirtilirdi. Köy muhtarlarının önünde, kura meclisi tarafından bu asker adaylarına kuraları çektirilir, o yıl askere alınacaklar belli olurdu. Hüseyin Avni Paşanın seraskerliği zamanında (1869) orduda yeni bir düzenleme yapıldı. Buna göre askerlik mükellefiyeti 20 yıla çıkarıldı (20 yaşından 40 yaşına kadar). Bu 20 yılın 6 yıllık nizamiye süresinin dört yılı orduda, iki yılı da ihtiyatta geçerdi. Bu nizamnameye göre askerlik çağına girmiş olanlardan adı beş yıl üst üste kurada çıkmayanlar, esnan tecavüzü (yaş aşımı) durumunda sayılmakta ve eğitim görmeden redifliğe geçmekteydi. Her asker adayı, 20 yaşını bitirdiği yılın mart ayından itibaren askerlik çağına girer ve kuraya katılırdı. Kuralar her yıl 11 mayısta çekilirdi. Kuraya katılanlar, tertibi evvel (birinci tertip) ve tertibi sani (ikinci tertip) adıyle

ikiye ayrılırdı. Birinci tertip erat, bir numaradan o yıl askere alınması gerekli sayıya kadar olan numaraları çekerdi. İkinci tertip erat ise, birinci tertibi takip eden sayıdan başlayarak mükellefiyet yaşına girmiş olanların son erine kadar düzenlenen numaraları çekerdi. Bunlara efradı mevkufe («elde tutulan erat») adı verilirdi. Kura çekenlerden birinci tertibe ayrılanlara nizamiyede hizmet edecekleri bildirilir ve bunlar, 20 günlük izinden sonra birliklerine gönderilirdi. (M)

KURA çoğl. i. (ar. *ḳarye*'den *ḳurâ*). *Esk.* Köyler, küçük kasabalar: *Karaman hududundan geçerken kura ve kasabatı yağma ve talân ederek Ankara'ya erişti* (Naima). || *Kura-yı mütecavire,* komşu köyler.

— Huk. Bk. MÜLKİYET. (M)

KURA veya **KUR,** ar. **el Kurr,** yun. **Kyros,** Türkiye ve S.S.C.B.'de ırmak; 1 523 km (havzası 180 000 km²). Doğu Anadolu'da (Kars dolayları) Allahuekber dağlarından inen sel sularının Göle ovasında birleşmesiyle oluşan Kura ırmağı, Uğurludağın batısındaki boğazlardan geçerek Ardahan ovasına girer; Yalnızçam dağlarından inen suları alır, bir süre Türkiye - S.S.C.B. sınırını izledikten sonra Kafkasya'ya girer; Ahıska yakınında Posof'u alır. Borjom boğazı ve kasabasından, Bori'den. Tiflis'ten geçer; güneydoğuya yönelerek Kafkas dağlarından ve güneydeki Karabağ dağlık bölgesinden inen suları toplar; Mugan boğazına girer ve Cevat köprüsü yakınında Aras ile birleşerek Hazar denizine dökülür. Suları ilkbaharda çoğalan, sonbahara doğru ise azalan ırmağın aşağı kesimi sefere elverişlidir. Ağrı yakınında Azerî Türklerinin *kuri* dedikleri balıklardan kara havyar elde edilir. Hidroelektrik enerji üretiminde yararlanılan (Evlah'ın yukarı kesiminde Mingeçaur santralı) ırmak, birkaç sulama ağını besler (pamuk tarımı). [L]

KURABE i. (fars. *kûrâbe*). *Esk.* Türbe, kubbeli mezar. (M)

KURABİYE i. (osmanlıca *ġurâbiye*). Un, yağ, şeker gibi şeylerle yapılan küçük ve yuvarlak pasta. || *Argo.* Parlak, güzel çocuk: *Oğlan hem kurabiye, hem toy* (Kemal Tahir). || *Kurabiye saat,* düz ve küçük kutulu saat.

— DEY. *Kurabiye gibi,* çok gevrek ve ağızda dağılıveren (yiyecek). [M]

KURACI i. (*kura*'dan *kura-cı*). Eskiden askere alınacak gençlerin kura çekmesine nezaret eden subay. (M)

KURADA sıf. (ar. *ḳurada*). *Halk dili. Esk.* İşe yaramaz. (M)

KURAK sıf. (esk. türk *ḳurġaḳ*'tan). [Hava, mevsim, yıl için] Yağmursuz: *Havalar kurak gidiyor.* || [Toprak için] Kuru, nemsiz, rutubetsiz, çorak: *Kurak yerler, Balıkpazarı, Yemiş, Cibali, Aya kapusu, Fener, Hasköy ...* (Ahmed Rasim). || *İ. Halk dili.* Kuraklık, yağmur yağmaması hali; yağmur yağmamasından doğan kıtlık: *Doğudaki bölgelerde kurak olmuş.*

— Paleobot. *Kurak dönem,* paleobotanikçiler için M.Ö. 6500 ile 2500 yılları arasını kapsayan sıcak ve kurak dönem: dördüncü zaman iklimi ile tarih başlangıcının Kuzey kutbu ve Atlantik dönemlerine rastlar. (M)

KURAKÇIL sıf. (*kurak*'tan *kurak-çıl*). Bot. Kurak iklim şartlarında (çöl iklimi, yoğun asitlik veya alkalik sebebiyle kurak tabiatlı ortamlar) yaşayabilen bitkilerin niteliği: *Kaktüs bir kurakçıl bitki örneğidir.* || *Orta kurakçıl,* gerçek kurakçıllardan daha az olmakla birlikte yine de bir dereceye kadar kuru bir iklimde yaşayan bitki için kullanılır.

— ANSİKL. Bot. *Kurakçıl* bitkiler, varlıklarını koruyup sürdürebilmek için yapılarını, çeşitli yollardan kuraklık şartlarına uydurmuştur. Bazıları, yeşil kısımlarında bol su rezervi bulunan, kalın etli yapraklı, yağlı bitkilerdir. Bazıları ise, tersine, su ve klorofilce fakirdir, kalın derilidir, kurumaya karşı koymak için yaprakların yerini sayısız diken almıştır; saplar cılız, çok az gözeneklidir ve tüylerle korunmuştur; ayrıca, terlemeyi azaltmak için geçişme basınçları yüksektir; ince grenli, çok sert odunları vardır. Bu özellikler sayesinde kurakçıl bitkiler gayet çorak iklimlerde yaşama imkânı bulur. (LM)

KURAKİN (Aleksandr Borisoviç), rus diplomatı (1752 - Weimar 1818). Çar Pavel I ve Aleksandr I'in dışişleri bakanı, Napolyon ile Tilsit antlaşmasını imzaladı. Viyana (1806-1808) ve Erfurt görüşmesinden sonra Tolstoy'un yerine Paris (1808-1812) olağanüstü elçisi oldu. Senatörlük ve İmparatorluk konseyi üyeliği yaptı. (L)

KURAKİN (Boris İvanoviç), rus diplomatı (1676 - Paris 1727). Çar Büyük Petro'nun yardımcısı ve kayınbiraderi. Papalık nezdinde Rusya'yı temsil etti (1707), sonra Londra, Hannover, La Haye ve nihayet Paris (1722) büyükelçisi oldu. Utrecht ve Braunschweig kongrelerine katıldı. (L)

KURAKLIK i. (*kurak*'tan *kurak-lık*). Kurak olma hali, yağmursuzluk. || Yağmursuzluktan meydana gelen kıtlık: *Geçenlerde duydum: kuraklık korkusu içinde bazı köyler halkı yağmur duasına çıkmışlar* (F. R. Atay). || *Kuraklık indisi,* ırmak sularının akış şartlarını veya atmosferin nem durumunu belirtmek için kullanılan ampirik formül. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. İklimbil. *Kuraklık indisi,* atmosferin (keyfî olarak, düşen yağmur miktarının temsil ettiği) nemlendirme gücüyle (yine keyfî olarak ısı derecesinin tayin ettiği) kurutma gücü arasındaki oranı gösterir. En çok kullanılan indis olan *Emm. de Martonne indisi* (1926) akaçlama tipleri arasında ayırım yapar:

$$i = \frac{P}{T+10}$$

(Bu formülde P yıllık yağış ortalamasını, T de yıllık ortalama sıcaklığı gösterir) 5'ten aşağı indisler çöllerin, 5-10 arasındaki indisler süreksiz olan ve denize kadar varmayan ırmakların indislerini (çöl dolaylar), 10-30 arası indisler ise, yine akışı süreksiz olmakla birlikte okyanusa kadar ulaşan ırmakların bulunduğu bölgelerin (Atina, Lahor) kuraklık indislerini, 30 ile 40 arası indisler kararlı, 40'tan yukarısı ise gür akışı gösterir.

— Zır. Bitkilerin gelişmesinde su gerekli olduğu için, biraz uzun süren her *kuraklık* tarım için zararlı olur.

Uzun bir kuraklığın zararlı etkilerini anlamak için, bir hektar tahılın yılda 1-2 milyon kilogram suyu buharlaştırdığını, bir hektar yonca içinse bu miktarın yılda 6-8 milyon kilogramı bulduğunu, 700 000 yapraklı bir meşe ağacının 5 ayda 110 000 kilogram su kaybettiğini düşünmek yeter. Kuraklık, alt tabakaları süzek olan kumsal topraklar için, ağır topraklara oranla daha tehlikelidir. Çünkü ağır topraklar, nemini daha uzun süre tutar. Toprakların sulanması, ağaç dikmek, toprağa uygun bitkiler yetiştirme, tarlaların yüzünü kaplayan ve yoğun bir buharlaşmaya yolaçtığı halde hiç bir faydası olmayan zararlı otların imhası, çabalama, gübreleme, tarımcının kuraklığın kötü etkilerini önlemek için başvurabileceği başlıca yollardır. (LM)

KURAL i. (*kurmak*'tan). *Yeni.* Davranışlarımıza yön veren ilke: *Ahlâk kuralları.* Benimsenmesi, uyulması törelerce zorunlu kılınan yasa: *Nezaket kuralları.* (*Eşanl.* KAİDE.) || Bir sanata, bir bilime temel olan, yön veren ilke: *Onların birleşmesi yapma bir birleşmedir, öz kurallarına uygun değildir* (N. Ataç). *Gramer kuralları. Matematik kuralları.*

— DEY. *Oyunun kuralları,* herhangi bir işte, tarafların, görüşmelerin düzenli olarak yürütülmesi amacıyle uymayı önceden kabul ettikleri kuralların tümü.

— Denizc. *Yol verme kuralları,* özellikle yelkenli gemilerin birbiriyle çarpışmasını önlemek amacıyle kabul edilerek uygulanan milletlerarası ilkeler. Bk. ANSİKL.

— Ed. Klasik fransız edebiyatında, tenkitçilerin yazarları uymağa zorladıkları ilkelerin her biri.

— Gram. Gerçekte, günlük kullanımın basit bir gözlemi olan kuralcı dil bilgisinin öğütü. || Dil olayları arasındaki düzen. || *Kural dışı,* dil kurallarına aykırı düşen kelimeler veya olaylar hakkında kullanılan deyim.

— G. santl. Bk. ANSİKL.

— Huk. *Emredici hukuk kuralları,* hukuk düzeni tarafından konulan ve fertlerce uyulması zorunlu olan, aksi kararlaştırılamayan kurallar. || *Yedek hukuk kuralları,* fertler tarafından kararlaştırılabilen hukuk kuralları. (Yedek hukuk kuralları, herhangi bir olayda taraflarca aksi kararlaştırılmamış ise uygulama alanı bulur.)

— Mat. Bazı problem çeşitlerini çözme metodu. || *Dört kural,* aritmetiğin dört temel işlemi: toplama, çıkarma, çarpma, bölme. || *Eğreti* veya *yanlış konum kuralı* («*regula falsi*»). Bk. KONUM. || *İşaret kuralı,* + veya — işaretli büyüklüklerin çarpmasında gözönünde tutulacak kural; bu kural şöyle ifade edilir: + ile +'nın ve — ile —'nin çarpımı + yapar; + ile —'nin ve — ile +'nın çarpımı — yapar. || *Orantı kuralı,* bazı işlemleri yapma biçimi. Bk. ANSİKL.

— Modern mant. Mantıklı düşünüşte, hangi deyimlerin geçerli (*oluşum kuralları*) ve hangi çıkarsamaların meşru olduğunu (*ispat kuralları*) belirleyen metalojik unsurlar. (Mantıklı düşünme yasaları, metalojik kurallara aktarılabilir. Böylece, *içerme* niteliği taşıyan bir mantık yasasına, bir *ispat* yasası tekabül edebilir.)

— Müz. *Oktav kuralı,* XVII. yy. sonlarına doğru, Paris operasından Maltot'nun buluşu olan ve eşlik edenlere eksik şifrelenmiş veya hiç şifrelenmemiş bas'ları kolaylıkla gerçekleştirme imkânı sağlıyan akort serisi. || *Altın kural,* Ortaçağdan itibaren (Elias de Salomon, *Scientia Artis musicae* [Müzik Sanatı bilimi] 1274) şarkıcılara kabul ettirilen temel kural. (Bu kurala göre şarkıcıya, anlam bakımından birbirlerine bağlıysa bir heceden bir heceye bir kelimeden bir sonrakine geçerken nefes almaması ve duraklamaması öğütlenirdi. (Gregoryen'ler tarafından benimsenen bu kural, kiliselerin polifonik müziğindeki «hıçkırık» *hoquat* usulünü hoşgörmez.)

— Psikanaliz. *Temel kural,* serbest çağırışım kuralı veya sadece kural hastaya hiç bir şeyi seçmeden ve hiç bir şeyi istemli olarak dışta tutmadan söylemesi için verilen emir. (Her zaman bir seçme vardır, ama temel kural her çeşit istemli ayırımı yok etmek amacına dönüktür.)

— Spor. *Kuralları çiğneme,* oyun kurallarına aykırı davranış.

— ANSİKL. Denizc. Birçok konferansta, özellikle Londra'da (1948) tespit edilen *yol verme kuralları* şunlardır: 1. arkaya (baş rüzgâra dönük) seyir eden ve kuntroları (serenleri başa ve kıça çeviren halat) iskeleden kullanılan her yelkenli gemi, orsa seyir eden ve kuntroları sancaktan kullanılan yelkenlilere yol verir. (Eski gemici deyimi ile: *Kuntrolar sancakta denizde kral*); 2. iki yelkenli gemi kuntroları aynı taraftan kullanıyorsa, rüzgârüstü tarafındaki ötekine yol verir; 3. rüzgârı bordadan alarak seyir eden yelkenli, orsaya seyir eden yelkenliye yol verir; 4. eğer, iki gemi rüzgârı bordadan alarak seyir ediyor fakat kontroları aynı taraftan kullanmıyorsa kuntroları iskeleden kullanan yol verir; 5. rüzgârı geriden alarak seyir eden yelkenli gemi, her yelkenli gemiye yol verir; 6. makine ile seyir eden her gemi yelkenle seyir eden gemiye yol verir; 7. makine ile seyir eden gemilerden biri diğerini sancak tarafında görürse yol verir; 8. baş başa karşılaşan ve makine ile seyir eden gemilerin ikisi de sancağa (sağ taraf) gelerek birbirine yol verir; 9. bir gemi, ister makine ile, ister yelken ile seyir etsin, önündeki gemiye yetiştiği zaman gerekli manevrayı yapmak ona düşer.

— G. santl. *Kural,* sanatçının ideal bir insan tipi yaratmasını kolaylaştıran ölçü ve oranların bütününü ifade eder. Sicilyalı Diodoros'a göre, eski mısırlılar ayakta duran bir insan bedenini eşit parçalara bölmeyi düşünmüşlerdi, böylelikle büyük bir heykelin yapımında çalışan işçiler aralarında işbölümü yapabilirlerdi. Eski mısır resim ve heykellerinde görülen kareleme usulüne göre bölüntülerden anlaşıldığına göre,

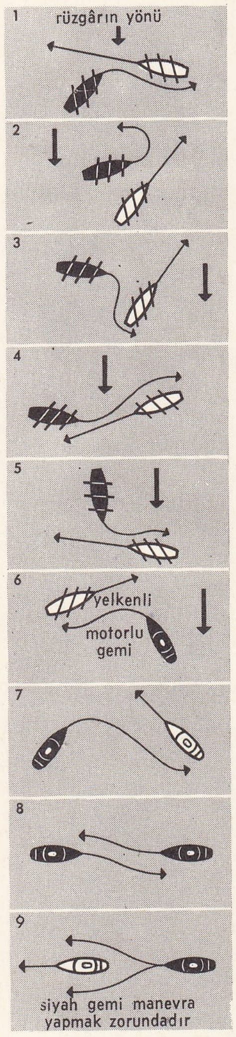

yol verme kuralları (denizc.)

karelere bölme tekniği ile bir modeli büyültme bilinmekteydi. Kullanılan ölçü belki, vücudun 19'ncu parçası kabul edilen elin orta parmağı idi. Mısır sanatında insan vücudu temsili, gerek resim ve gerek heykelde belli bir kurala bağlı bulunan ölçülere dayanıyordu. Mısır figürlerindeki hareketsizliğin ve birdüzeliğin üst üste sıralanmış belli eleman ve ölçülerden doğduğu muhakkaktır. Bu ölçüler her halde mısır medeniyetinin çeşitli aşamalarından geçerek oluşmuş bir kurata bağlıydı (msl. ayak, vücut boyunun altıda biri oranındadır). Bir yunan kuralının varlığı ise kesin olarak biliniyor. Myron, Parrasios, Zeuksis gibi heykeltıraşlar bu konuda araştırmalar yapmışlardı. Polykleitos'un sanatta uyum ve dengenin şartları üstüne meydana getirdiği metot özellikle ünlüdür. Bu heykeltıraşın *Doryphoros* heykelinin kısa ve enli ölçüleri, sporda ve savaşta usta, genç ve güçlü bir atlet tipini canlandırır. Daha sonra, heykeltıraş Lysippos'un uyguladığı kural, (Apoksyomenos, Belvedere Apollonu) estetik beğeninin gelişmesini gösterir, bu sanatçının meydana getirdiği genç adam tipi daha uzun boylu ve daha az atletiktir, baş, bedenin sekizde biri oranındadır. Roma ve Bizans sanatları daha sonra bu tipi örnek aldılar. XIV. yy. başında Giotto okulu kendine özgü ölçü ve kurallara sahipti. Alberti, insan vücudu üstüne yaptığı rölövelere dayanarak, yeni ölçülerle bir kurala vardı; Albrecht Dürer, başın insan bedenine 7, 8, 9 ve 10'da biri oranında figür stilleri yaptı, Lomazzo resimde perspektifin rolünü inceledi; Leonardo da Vinci bütün bu bilgileri resim sanatı açısından belirli bir dünya görüşü biçiminde birleştirdi; Raffaello, Holbein, daha sonra Jean Cousin, Audran, fransız akademicileri, Quatremere de Quincy ve David antik kuralı Vitruve'ün (bu kuralın başlıca romalı yayıcısı) çalışmalarına dayanarak yeniden ele alıp yasa biçimine soktular.

— Mat. *Orantı kuralı* ile çözülen problemlerin yapısı şöyledir: bir x büyüklüğünün, belirli sayıdaki diğer $a, b, c, d, \ldots$ büyüklükleri ile doğru veya ters orantılı olduğu bilinmektedir. x'in belirli bir x_0 değeri için a, b, c, d'ye $a_0, b_0, c_0, d_0, \ldots$ değerleri verilir. Bu durumda, a, b, c, d,'nin $a_1, b_1, c_1, d_1, \ldots$ değerleri için, x'in x_1 değerinin ne olduğu araştırılır. $a, b, c, d, \ldots$ değerler grubunun a'ya indirgenmesi halinde, buna tekabül eden orantı kuralına ***basit orantı*** denir; öbür hallerde ***bileşik orantı*** adını alır.

Aritmetik açısından, x ile a'nın doğru orantılı olması halinde basit orantı kuralı $\dfrac{x_1}{x_0} = \dfrac{a_1}{a_0}$ orantısını, x ile a'nın ters orantılı olması halinde de $\dfrac{x_1}{x_0} = \dfrac{a_0}{a_1}$ orantısını verir. Birinci durumda $x_1 = x_0 \dfrac{a_1}{a_0}$ ikinci durumda da $x_1 = x_0 \dfrac{a_0}{a_1}$ elde edilir.

Bileşik orantı kuralı, birbiri ardınca a_1'in a_0'a, b_1'in b_0'a v.b. orantılarını göz önünde tutmakla, bir basit orantı kuralı dizisi haline getirilir. Bu kural, «bire indirgeme» denilen metotla da basit iki orantı kuralı halinde ayrılabilir. Doğrudan doğruya a_0'dan a_1'e geçileceğine, önce a_0'dan birime geçilir, sonra birimden a_1'e geçilir. En genel halde sonuç şöyledir: $x_1 = x_0\, \alpha\, \beta\, \gamma\, \delta$, burada x basit orantı için, yukarıda açıklandığı gibi ya $\dfrac{a_1}{a_0}$'ı veya $\dfrac{a_0}{a_1}$'i gösterir, β, γ, δ .... lar da benzer anlam taşır. (LM)

KURALLI sıf. (*kural*'dan *kural-lı*). *Yeni.* Kurala bağlı olan.

— Gram. Belli bir kurala göre yapılmış. *Esk.* Kıyasî. ‖ *Kurallı biçimler,* temel olarak kabul edilen örneklere uyan biçimler. (LM)

KURALSIZ sıf. (*kural*'dan *kural-sız*). *Yeni.* Kurala bağlı olmayan.

— Gram. Belli bir kurala göre yapılmamış olan. *Esk.* Gayrıkıyasî.

— Leng. Çekimi temel ve normal olarak kabul edilen tipten ayrı olan kelimeler için kullanılır: *Kuralsız isimler. Kuralsız fiiller.* ‖ Çağdaş kullanımdan farklı deyimleri niteler. (LM)

KURAM i. (*kurmak*'tan). *Yeni.* Uygulamalardan bağımsız olarak ele alınan soyut bilgi. ‖ Sistemli bir şekilde düzenlenmiş, birçok olayı açıklayan ve bir bilime temel olan kurallar, yasalar bütünü. ‖ *Teşm. yol.* Belli bir konuda sistemli düşünceler, görüşler bütünü: *Siyasî, edebî kuramlar. Dilbilim kuramları. Eşanl.* NAZARİZE, TEORİ. (M)

KURAMA, Türkistan'da bir türk boyu. Kuramaların, Özbekler ile Kırgızların karışmasından meydana geldiği ileri sürülür. Taşkent ile Hocend ve Angren (Ahengeran) ırmağı çevresinde yaşarlar. Rus kaynaklarına göre XVI. yy. başlarında kabile haline geldiler. Kuramalar özbek yaşayışını benimsemişlerdi, fakat Kazaklar gibi çadırlarda otururlardı. Kadınları da Kazaklar gibi peçe takmazlardı. Eskiden beş kola ayrılırlardı: Culayır; Telev, Tama, Cgalbaylı, Taraklı. Sayıları 1917'de 52 335 ve 1920'de 49 697 kadardı. (M)

KURAMOTO, *samuray*'ların, pirinç olarak elde ettikleri geliri, paraya çeviren Tokugava'lar çağı maliye görevlisi. Tokyo'nun gelişmesinde önemli bir rol oynadılar. (I)

KURAMSAL sıf. (*kuram*'dan *kuram-sal*). *Yeni.* Kuramla ilgili. Kuram niteliğinde olan. *Eşanl.* NAZARÎ, TEORİK. (M)

Kur'an, müslümanların kutsal kitabı. İslâm dininin temel ilkelerini, Hz. Muhammed'e gönderilen (vahyedilen) tanrısal buyrukları insanlık âlemine bildiren kitap, Tanrı buyruğu. Kelime kökü üstünde değişik görüşler ileri sürülen Kur'an, sözü «biraraya topladı, okudu, yazdırdı» gibi anlamlara gelen *karee* kökünden türedi. Bunların dışında, Kur'an sözünün «okuttu, düzenledi, belli bir sıraya koydu, harflerin birleşmesinden kelimeleri, kelimelerin birleşmesinden cümleleri, ayetleri, sureleri biraya topladı» anlamına geldiğini ileri sürenler de *Lisan ül Arap, Müfredatı Ragıb* gibi kaynaklara dayanırlar. Kur'an'ın ilâhî bir kitap olduğunu, sınırlı, belirli bir anlam taşımadığını, insan zihninin yorum ve anlama gücünü aşan bir nitelikte olduğunu ileri süren yorumcular da (müfessirler) vardır. Başka bir görüşe göre Kur'an, «okunan», bütün insanlar için «okunması gereken» bir kitap anlamına da gelir. Bütün bu ayrı ve değişik görüşler, Kur'an'ın ilâhî bir kitap olmasından, Müslümanların gözünde insanüstü bir değer ve nitelik taşımasından doğar. İslâm dininin ana kuralları bir bütünlük içinde insanlara bildiren Kur'an, Hz. Muhammed'in konuştuğu arap diliyle, bu dilin kureyş lehçesiyledir. İslâm dinî inançlarına göre Kur'an'ın başka bir adı da *El Kitab*'dır ve kutsal bir gecede indirilmiştir (El Duhan, 2). «İşte biz, sakınmaları ve ibret almaları için Kur'an'ı arapça olarak indirdik» (Tahâ, 113). «Kur'an'ı anlayasınız diye arapça olarak ortaya koyduk» (Zuhruf, 2). Kur'an'ın daha birçok sûresinde, insanların okuyarak anlamaları, Allah'ın gösterdiği yolda gitmeleri, ilâhî emre göre davranmaları için arapça indirildiğini bildiren ayetler vardır. Kur'an'ın arapça inişi, Hz. Muhammed'in arap olması yüzündendir. Ancak onun arap diliyle inmesi, yalnız arap milletine indirildiğini göstermez. Kur'an bütün insanlığa, bütün âlemlere indirildi. Amacı, bütün insanları iyiye, doğruya yöneltmek, kötülüklerden, suça götüren yollardan ve eylemlerden kurtarmaktır. Kur'an, bazı yorumculara, bu konuda çalışan bilginlere göre, ana kitap denen *Levh-i Mahfuz*'da bir bütün olarak vardı. Sonradan Hz. Muhammed'e sure sure vahyedildi. Nitekim, Zuhruf suresinin üçüncü ayetinde Kur'an için «O yanımızdaki ana kitapta da vardır, yücedir, hikmetle doludur» denir.

● *Kur'an'ın inişi.* Kur'an, Hz. Muhammed'e, kırk yaşına bastığı sırada, Allah tarafından peygamberlik (nübüvvet, risalet) gönderilince indirilmeğe başlandı. «İkra» (oku) buyruğuyle başlayan ilk vahiyler Mekke'de indirildi. O zamanki arap dünyası, özellikle medine ve mekke halkı, daha önce gönderilen kutsal kitapların hepsinden yüz çevirmiş, birtakım putlara tapmağa başlamıştı. Kan davaları, soygunlar, her türlü ahlâk ve kural dışı davranışlar, yoksulluk, kötülük her yanı kaplamış, toplum bir çöküşe doğru hızla yuvarlanıyordu. Bu ortam içinde Kur'an, insanlara, bir ilâhî buy-

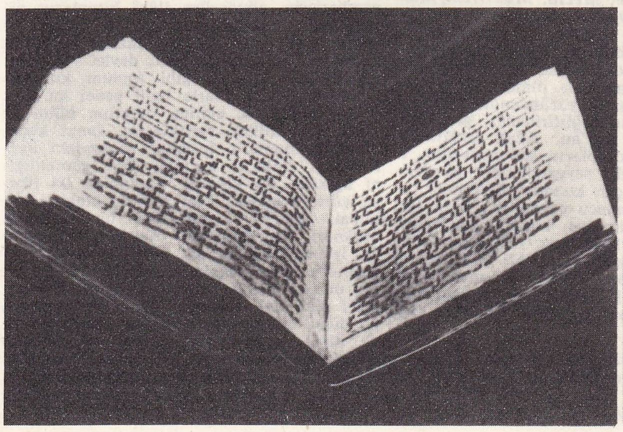

halife Osman'ın şehit edildiği anda okuduğu Kur'anı Kerim

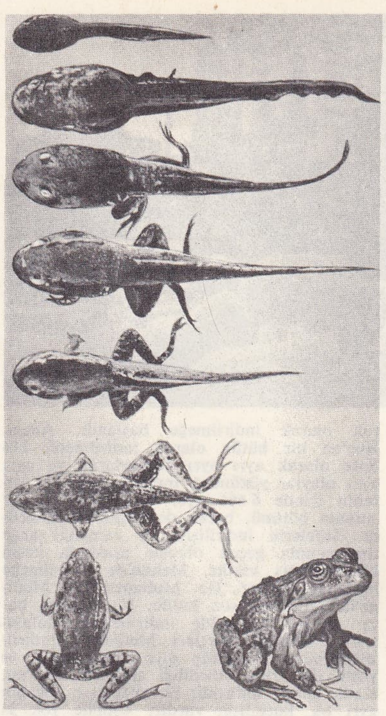

kurbağa metamorfoz

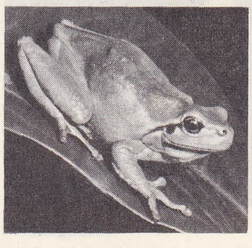

su kurbağası

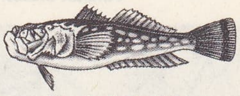

kurbağa balığı

Foto. Boufle (LAROUSSE) ; Hürriyet arşivi (MEYDAN)

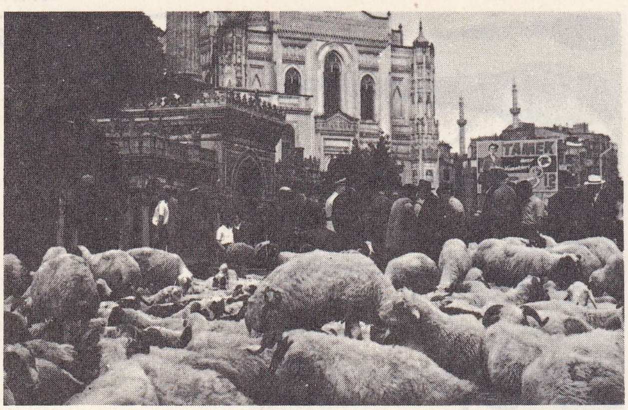

Kurban bayramı

ruk olarak indirilmeğe başlandı. Ancak Kur'an bir bütün olarak indirilmedi. 114 Sure olarak ayrı ayrı zamanlarda ve ayrı ayrı olaylar yüzünden indirildi. Bu 114 surenin içinde 6 666 ayet vardır. Bazen bir surenin bütünü, bazen de bölümleri indirildi. Surelerin indirilişiyle o zamanki arap toplumunda geçen olaylar arasında kesin bir bağlantı vardır. Mekke'de indirilmeğe başlanan sureler, Hz. Muhammed'in Medine'de ölümüyle son buldu. Bu yüzden, bazı sureler Mekke'de indirilmeleri dolayısıyle «mekkî», bazıları Medine'de indirildiklerinden «medenî» diye nitelendirilir ve yirmi iki yılda bitirildiği söylenir. Kur'an, Kadir gecesi indirildi; bu yüzden o gecenin ayrı bir kutsallığı vardır. «Şüphe yok ki onu (Kur'an'ı) Kadir gecesi indirdik... Kadir gecesi bin aydan hayırlıdır» (Kadr, 1,3).

kurbağazehiri

● *Kur'an'ın toplanışı.* Kur'an içinde bulunan ve 114 zaman bölümünde indirilen 114 sure, sonradan kitap haline getirildi. Hazreti Muhammed, kendisine vahyedilen her sureyi çevresinde bulunanlara (*sahabe*) tekrar tekrar okur ve onlar tarafından iyice ezberlenmesini sağlardı. Zamanla, vahyedilen bütün sureler *hafız*'lar tarafından ezberlendi. Bir sure ezberlendiği zaman hafızlar onu kendi aralarında birbirlerine tekrarlar, unutulan veya eksik kalan ayetler varsa düzeltir, gerektiği zaman Hz. Muhammed'e sorarlardı. Bunlardan bazıları ezberledikleri sureleri papirüslere, kemik ve tahtalara, bazen de kiremit inceliğinde pişirilmiş tuğlalara, derilere yazar veya yazdırırlardı. Hz. Muhammed'in ölümünden sonra kısa bir süre daha bu durum devam etti. Fakat hafızlardan bir kısmının savaşlarda şehit düşmesi, bazısının ölmesi sonucu, sureleri ezbere bilenlerin sayısı azaldı.

Bunun üzerine ilk defa halife Ebubekir, Kur'an surelerini toplattı. Her sureyi kâğıt veya deri üzerine yazdırttı. Böylece Kur'an'ın ilk yazılı biçimi olan *suhuf* (sayfalar) ortaya çıktı. Ebubekir'in ölümünden sonra halife Ömer, aynı işi sürdürdü. Kur'an'ın ezberlenmiş bütün surelerini yazıya geçirtti. Surelerin yazıya geçirilişinden sonra birçok Kur'an nüshası elde edildi. Fakat bunlar belli düzene göre biraraya getirilmedi.

«kurban» alçak kabartma roma sanatı, Vatikan müzesi

Kur'an nüshaları birçok kişinin elinde, suhuf olarak kaldı. Ömer'in ölümünden sonra halife Osman, Kur'an'ın tek kitap olarak düzenlenmesini emretti. Bütün yazılı nüshalar biraraya getirildi. Yapılan inceleme ve araştırma sonucu güvenilir beş nüshanın bulunduğu anlaşıldı. İlk nüshalar adıyle anılan bu nüshalar şunlardır: *Zeyd'in nüshası, Ubeyd bin Kâb'ın nüshası, Abdullah bin Mesud'un nüshası, Ebu Musa Abdullah el Eş'ârî'nin nüshası* ve *Mikdad bin Amr'ın nüshası*. Halife bütün bu nüshaları topladı. Bunların karşılaştırılması, birbirini tutmayanların düzeltilmesi, tekrarlananların ayrılması işiyle özel bir kurulu görevlendirdi. Yaşayan ve kişiliğine güvenilen hafızların bilgisine başvuruldu. Sürekli ve sabırlı bir çalışmadan sonra, halife Osman, Zeyd'in elinde bulunan nüshayı örnek olarak aldı. Bütün öteki nüshaları onunla karşılaştırarak düzene koydu. Daha sonra, surelerin vahyediliş tarihlerini, ilgili olduğu olayları, indirildiği yerleri inceden inceye tespit ettirdi. Üstünde her türlü şüpheden uzak, kesin anlaşmaya varılan bir nüsha meydana getirildi. Osman, bundan sonra Kur'an'ın nasıl ve hangi ağıza göre okunacağını da karara bağladı. Elde edilen nüshayı hattatlara yazdırdı; sonradan yeniden inceletti. Kur'an, yazıya geçiriliş bakımından son ve kesin biçimini alınca, ileride herhangi bir şüpheye, uyuşmazlığa yolaçmaması için, bütün öteki nüshaları yok ettirdi. Kur'an, son biçimini aldıktan sonra, okunuşunda bazı güçlükler, lehçe farkları ortaya çıktı. Müslümanların sayısı çoğaldıkça, Kur'an uzak ülkelere yayıldıkça, çeşitli ve mahallî ağızlara göre bir *tilâvet* (Kur'an'ın okunuş tarzı) ortaya çıktı. Bu ağız değişiklikleri bazı anlam değişmelerine yolaçtı. Bunun üzerine, Kur'an'ın gerçek anlamını değiştirmeden okunmasını sağlayacak bazı kurallar ortaya kondu. Belli bir *tilâvet usulü* benimsendi. Kur'an'ın okunuşu zamanla özel bir bilgi dalı oldu. Belli *makam*'lara göre okuma (*kıraat*) geleneği doğdu. Daha sonraki yıllarda, kelimelerin nasıl okunacağını gösteren ve *hareke* denen yazı işaretleri bulunarak harflerin üstüne, altına, yanına eklendi. Bu çalışmaların sonunda *kıraatı aşere* denen ve kelimelerin anlamını değiştirmeden okumayı sağlayan on türlü makam bulundu. Bugün Kur'an, bu belli kurallara ve makamlara göre okunur. Bunların dışında kesin ve genel geçerliği olan bir tilâvet usulü yoktur.

● *Kur'an'ın taşıdığı özellikler.* Kur'an, içinde insanla ilgili bütün davranışlara yer veren, onlar hakkında hükümler ve buyruklar ileri süren ilâhî bir kitap olması yüzünden, değişik adlarla da anılır. Bunlar, «doğruyu yanlıştan (hakkı bâtıldan) ayıran» anlamında *El Furkan,* «insanlar için yücelik kaynağı, hatırlatan» anlamında *Ezzikri ettezkire,* «Allah'tan gelen vahy» anlamında *El-Tenzil,* «en güzel söz» karşılığında *Ahsenülhadis,* «öğüt» anlamında *El-Mevizet, Errahman,* «iyilik» anlamıda *El-Hayr,* «ruh ve dirilik» anlamında *Erruh,* «kanıt» anlamında *El-Burhan*'dır. Kur'an'ın bunlardan başka gene surelerde geçen ve değişik anlamlar taşıyan *Eşşifa, El-Hikme, Ennime, Mecîd, Mükerrem, Merfû, Kerîm, Mubarek* gibi adları vardır. Kur'an'ın böyle değişik anlamlar taşıyan adları alması, içinde yer alan değişik konular, insanlarla olan ilgisi ve her şeyi biraraya toplayıcı nitelikte olması, böyle bir görüşle vahyedilmesi yüzündendir. Kur'an, anlam bakımından değiştirilemez, genel düzeni bozulamaz. Kur'an, Allah tarafından gönderilen ilâhî kitapların sonuncusudur. İçinde, daha önceki peygamberlere gönderilen kitaplarda geçen kıssalar, hükümler, olaylar vardır. Sonuncu peygamber olan Hz. Muhammed'e gelinceye kadar, gönderilen bütün peygamberlerin *hak* olduğunu tanımayı, onlara inanmayı, gerekli kılar. «And olsun ki senden önce de resuller göndermiştik, bazılarının kıssalarını sana anlatmıştık, bazı anlatmadıklarımız da var» (El-Mümin, 78.)

Kur'an, değişik zamanlarda, Hz. Muhammed'e doğrudan doğruya değil, Allah'a yakınlığı en çok olan Cebrail aracılığıyle vahyolunan *Kelâmullah,* «Tanrı sözü»dür. Kur'an surelerinin vahyoluşu üstüne ayrı ayrı görüşler vardır. Bunlardan bazıları Kur'an'ın «anlam» olarak, bazıları «kelime» olarak, bazıları da ayet ve sure biçiminde bir bütün olarak vahyolunduğunu, cümle dizisinin, kelime düzeninin tanrısal bir nitelik taşıdığını ileri sürerler. Bu konuda, Kur'an'da kesin bir hüküm yoktur. Bu görüş ayrılıkları, sonradan, kaynağını Kur'an'da bulan birçok islâm mezhebinin, düşünce çığırının doğmasına yolaçtı. Kur'an, Ruhulkuds denen Cebrail'in etkisi altında, Hz. Muhammed'in onunla konuşmaları sonucu ortaya çıkmadı. «Bu Kur'an, hiç şüphe yok ki bütün âlemlerin Rabbi tarafından gönderilen bir vahiydir, ulu Tanrı'nın vahyidir. Ruhulemin (Cebrail) senin gönlüne apaçık arap diliyle eğri yolun sonucundan insanları korkutarak, kurtarasın, diye indirildi» (Eşşuara, 192-195.)

Kur'an, ayetleri, anlamları bakımından ikiye ayrılır. Anlamı açık, her türlü yorumdan uzak, kesin olanlara *muhkemât* denir. Bu ayetler Kur'an'ın ana ilkelerini, temel görüşlerini dile getirdiği için, onlara «kitabın (Kur'an'ın) anası» anlamında *Ümmülkitab* da denir. Muhkemât adı, toplanan ayetlerde genel geçerliği olan, insanın görüş ve düşünüş açısına göre değişik yorumlara elverişli olmayan bir açıklık, kesinlik bulunması, daha çok hükümlerle, değişik zamanlarda ortaya çıkan olaylarla ilgili olmasından gelir. Bunlar iman, ceza, Allah'ın birliği, Kur'an'ın «hak» olduğu, daha önce gelen peygamberlerin de Allah tarafından gönderildiği, âlemlerin Allah tarafından yaratıldığı gibi konularla ilgili ayetlerdir. İkinci türe giren ayetler, değişik anlamları ihtiva ettiği ve zamanla dilin değişmesi sonunda yeni anlamlar kazandığı için yoruma elverişlidir. Muhkemât kadar açık ve seçik değildir. Bu gibi ayetlere *Müteşabihat* denir. Bunlara, insanın kendi görüş ve anlayış ölçülerine göre değişik anlamlar verilebilir. Fakat, bu anlamların, yorumların her bakımdan Kur'anın özüne, bütünlüğüne, Muhkemât ile bildirilenlerin genel ilkelerine, ruhuna uyması gerekir.

● *Kur'an'ın konuları.* Kur'an, yalnız ibadetle, imanla ilgili konuları biraraya toplayan, yalnız âhiret işlerini düzenleyen bir kitap değildir. Âhiret işleri kadar dünya işlerine de önem ve değer verir; onların üstünde de uzun boylu durur. Bütün dünya işlerini din açısından ele alır.

Kur'an'da yer alan konular, genellikle üç bölüme ayrılabilir: **1.** iman ve ibadete dayanan, onların ne olduğunu, nasıl ve ne zaman, hangi kurallar altında yapılmaları gerektiğini bildirir. İbadet zamanlarını, yerlerini, imanın ve ibadetin amacını, insanlar için taşıdığı önemi açıklar. İman etmenin İslâmlığın ana ilkesi olduğunu, İslâm dinine ancak imanla girilebileceğini gösterir. Allah ile Peygamber ve insanlar arasındaki karşılıklı bağlantıları sıralar. Dünyanın, evrenin, insanların, hayvanların, yaratılmış (*mahlûk*) kavramı altında toplanan bütün varlıkların durumunu, ne olacaklarını, dünya ve âhiret arasındaki ilişkileri ortaya koyar. Daha önce gelen peygamberlerin, gönderilen ilâhî kitapların niteliklerini, amaçlarını anlatır; **2.** insanların içinde yaşadıkları toplum düzenlerini, dünya işlerini, alışveriş, ahlâk, devlet yönetimi, miras, aile kurumu gibi toplum kuruluşlarını inceler; bunlarla ilgili genel kurallar ortaya koyar; **3.** eğitim, öğretim, bilim ve ahlâk gibi kültür varlıklarını, sanat kuruluşlarını, bunlarla insanlar arasındaki bağlantıları, onların insanlar için gerekliliğini açıklar. Bu konular Kur'an'da iki ilkeye göre sıralanır: biri nazarî, öteki uygulamalı (amelî). İman eden bir kimsenin (*mümin*) inandıklarını nasıl uygulayacağı, iyi ve kötü yolları, bunları birbirinden ayıracak değer ölçülerini bir bütünlük içinde ortaya koyar. Kur'an'a göre, insanın eseri olan her davranış, her karar, imanın koyduğu ölçülere göre çizdiği sınırlar içinde olma gereğindedir. İman, her insanın davranışının kesin ve değişmez ölçüsüdür. İmanın dışına çıkan onun koyduğu ilkelere, kurallara uymayan, onunla çelişki içinde bulunan her davranış bir suç niteliği taşır.

Foto. N. Erkılıç (MEYDAN) ; Anderson-Giraudon (LAROUSSE)

Müslümanlar için Kur'an, uyulması, yerine getirilmesi gereken ilâhî emirler bütünüdür. İnsanın hayatı boyunca ona uyması, onun buyruklarıyle aykırılığa düşmemesi gerekir. Kur'an hükümlerine göre davranmak iki türlüdür: a) Kur'an'ın Muhkemât denen buyruklarına göre davranma; b) Müteşabihat adı verilen hükümlere de uygun davranma. Bu türden ayet ve kavramların yorumu, üstünde uzun boylu düşünmeyi gerekli kıldığından, daha çok bilginleri ilgilendirir. Bilginler de Müteşabihat üstünde hiç bir zaman kesin ve değişmez yargılara varamazlar. Kur'an, Allah tarafından insanlara Hz. Muhammed aracılığıyle gönderilen ilâhî bir kitap olduğu için, içinde geçen konuların birçoğu *Tevrat, İncil* gibi daha önceden gönderilen kitaplarda da vardır. Bunlar da kıssalar ve hükümler olmak üzere ikiye ayrılır. Kıssalardan Yusuf kıssası, Firavunla ilgili kıssa, Musa peygamberle ilgili olaylar, Karun kıssası ve benzerleri daha önceki semavî kitaplarda vardır. İkinci bölüme giren hükümler de Kur'an'ın birçok yerinde, önceki kitaplarda olduğu gibi geçer. Allah'ın birliğini, evrenin ve insanların yaratılışını, âhiret ve dünyanın durumunu, ceza ve mükâfatın ne ve nasıl olduğunu, cennet ve cehennemi açıklayan hükümler, beyanlar küçük değişikliklerle öteki din kitaplarında da (*Tevrat* ve *İncil*) görülür. Bu benzerlikler her üç kitabın da «hak» olduğunu bildirmek içindir. Ancak, Kur'an hükümlerine göre daha önce indirilen «hak» kitaplara, onları insanlara bildiren peygamberlere inanmayanlar, onları değiştirmiş, kendi anlayışlarına, inançlarına göre yeni bir düzene sokmuş ve bu yüzden, Allah'ın gösterdiği yoldan ayrılmışlardır. Kur'an bu bakımdan da, inen kitapların en mükemmeli niteliğindedir.

● *Kur'an kursları,* Kur'an öğretimi yapmak amacı güden dersler. (Çok partili düzenle başlayan, sayıları çoğalan ve amaç dışı etkiler altında kalan Kur'an kurslarının izinsiz olanları 12 mart 1971'den sonra kapatıldı.)

— ÇEŞ. DEY. *Kur'an* (veya *ekmek*) *çarpsın.* Bk. EKMEK. || *Kur'an hakkı için,* «Allahaşkına, dinin, imanın için» anlamında kullanılır. || *Kur'an üzerine yemin etmek* (veya *kitaba, Kur'an'a, ekmeğe el basmak*). Bk. EL. || *Kur'an'la hükmetmek,* şerî hükümlere göre bir yeri yönetmek. (→ Bibliyo.) [M]

KURAN (Ahmed Bedevî), türk yazarı (Trabzon 1884 - İstanbul 1966). Öğrenimini Harbiye'de tamamladı. Harbiye'de öğrenciliği sırasında Abdülhamid II'nin istibdat yönetimine karşı gizli çalışmalara katıldığından tutuklandı. İkinci Meşrutiyet'in ilânı üzerine serbest bırakıldı (1908). İttihat ve Terakki'ye karşı çıktı. 31 Mart olayından sonra, gene tutuklanarak sürgüne gönderildi. Bekirağa bölüğünde tutuklu bulunduğu sırada Mısır'a kaçtı. Kahire'de, eski jöntürklerden Dr. Şerafettin Mağmumî, Dr. Abdullah Cevdet, Dr. Necmeddin Arif ve Baha Beylerle tanıştı. Mısır hıdivi Abbas Hilmi Paşanın isteği üzerine, bazı subay arkadaşlarıyle Fas ordusunun düzenlenmesinde çalıştı. Fransızların baskısıyle Fas'tan uzaklaştırıldı. Paris'e giderek, İttihat ve Terakki iktidarına karşı olan prens Sabahaddin Bey ile işbirliği yaptı. Şerif Paşa tarafından yayımlanan *Meşrutiyet* gazetesinde çalıştı. Sadrazam Said Paşanın istifası üzerine İstanbul'a döndü. Balkan savaşından sonra Babıâli baskını ile yeniden iktidara geçen İttihat ve Terakki ile mücadeleye girişti. Bazı arkadaşlarıyle birlikte hükûmeti devirmeğe çalıştı. Yakalanarak müebbet kürek cezasına çarptırıldı. Önce Bodrum'a, sonra Sinop'a sürüldü. Sinop'tan Sıvastopol'a kaçarak Paris'e gitti. Cenevre'ye yerleşti. Birinci Dünya savaşının sonunda İstanbul'a döndü. Millî Mücadele'ye yardım etmek ve İstanbul'a karşı bir cephe kurmak amacıyle Gebze kaymakamı oldu. Burada, Şile Yeniköyü rumlarının saldırılarını püskürttükten sonra subayların Anadolu'ya geçmelerine yardım etti. Bu çalışmalarını öğrenen Damat Ferid Paşa hükûmeti tarafından kaymakamlıktan alındı. İstanbul'a dönerek Kurtuluş savaşını destekleyen çalışmalar yaptı. Savaştan sonra siyasî faaliyetten uzak kaldı. Eserleri: *İnkılâp Tarihimiz ve Jön Türkler* (1945); *İnkılâp Tarihimiz ve İttihat ve Terakki* (1948); *Din Nedir ve İtikadlar Nasıl Gelişmiştir* (1952); *Hüseyin Cahit Yalçın Bey'e Açık Mektup* (1955); *Osmanlı İmparatorluğunda İnkılâp Hareketleri ve Millî Mücadele* (1956); *Harbiye Mektebinde Hürriyet Mücadelesi* (1957). [M]

KURANDER i. (fr. *courant d'air*). Hava cereyanı; genellikle açık iki pencere, iki kapı veya kapı pencere arasındaki cereyan için kullanılır: *Terlemesin diye koşturmuyorlar, kurander hulyasıyle esen rüzgârlardan esirgiyorlar* (Ahmed Midhat). [M]

KURANGLEZ i. (fr. *cour,* avlu ve *anglais* (*e*), ingiliz'den *couranglaise*). İnş. Bodrum pencerelerinin içine açıldığı minik avlu. (Londra'da çok rastlanan bir düzenek.) [L]

KUR'ANHAN blş. i. ve sıf. (ar. *ḳur'ān* ve fars. *ḫvān,* okuyan'dan *ḳur'ān-ḫvān*). *Esk.* Kur'an'ı iyi okuyan (kimse). || Kur'an okumayı meslek edinmiş kimse. (M)

KURANKO'LAR, Sierra Leone ve Gine'nin zenci halkı. (L)

KURANTOGRAF i. (fr. *courantographe*). Deniz akıntılarının hızını ve yönünü kaydetmeğe yarayan cihaz. (L)

KURAŞİKİ, Japonya'da şehir, Honşu'nun güneyinde (Okayama idare bölümü), Okayama'nın batısında; 123 700 nüf. Dokuma ve metalürji sanayii. Otunit ve uranit yatakları işletmesi. (L)

KURATARİ i. Tropikal Amerika'da yetişen ağaç. (Bu ağacın kerestesi, çatı doğraması olarak çok makbuldür. (Kötü kokulu bir reçine çıkarır ve çürümez. *Lecythidaceae familyasın*dan.) [L]

KURATOVSKİ (Kazimierz), polonyalı matematikçi (Varşova 1896). En büyük topoloji bilginlerinden biridir. Bu konuda yazdığı ünlü inceleme kitabından başka bütünler genel teorisi üstüne ortaya çıkardığı sonuçlar da çok önemlidir. Bir topoloji alanını belirtmeğe yarayan önermeler, *Kuratowski aksiyomları* adıyle bilinir. (L)

KURAY kurganları. Arkeol. Göktürk çağına ait mezarlar, Altay dağlarının güney bölümündeki Kuray kasabası yakınlarında, Kuray ovasında. Yuvarlak bir tepecik ile örtülüdür; atlarla insanların yerleri bir bölmeyle ayrılır. Hun çağına ait olanlar da vardır. Asıl önem taşıyanlar üç gruptur: 1. Kuray'da en çok rastlanılan mezar tipleridir. Dört köşe, fakat sağlam duvarları olmayan bu mezarlarda, oklar, bıçaklar, kürkler ve çin aynaları bulundu; 2. ikinci tip kurganlar, daha çok tuyahta mezarlarıdır. Mezarın çevresi dört köşe planlı büyük taş plakalarla kaplıdır. İçlerinde pek az eşya bulundu. 3. Göktürk çağını en iyi belirten kurganlar Kuray'da, Tuyahta'da ve Katanda'da rastlanır. Bunların üzerlerinde Göktürk harfleri ile gümüş maşrapa ve kuşaklar bulundu. Kuray'da bulunan mezarlarda ele geçen başlıca eserler at gemleri, değirmen taşları, küpler, meçler, kürekler, üzengiler, ok uçları ve kayış uçlarıdır. Bu mezarların bulunduğu yerlerde pek çok balbal (oyma ve işlemeli, Göktürklere mahsus mezartaşı) ortaya çıkarıldı. Bu balballardan, bölgenin Göktürklerin yoğun bir yerleşme yeri olduğu anlaşılır. (M)

KURAYZA, Yesrib'de (Medine) yaşamış üç musevî kabilesinden biri. Benu-un-Nadir adlı kabile ile akrabaydılar. Medine'de bu iki kabile halkı *Beni Derîh* adıyle anılıyor ve birlikte yaşıyorlardı. Söylentiye göre, bölgeye öteki musevîlerden çok sonra yerleşmişlerdi. *Kurayza* kabilesi iki kola ayrılıyordu: *Beni Kep* ve *Beni Amr.* Kurayzalılar toprak sahibiydi, tarımı geliştirmişlerdi. Ayrıca ticaret de yapıyorlardı. Hz. Muhammed Medine'ye geldiğinde (622) kabilenin, 750 savaşçısı, önemli sayıda silâh ve zırhı vardı. Peygambere karşı düşmanca davrandığından Hz. Muhammed bu kabileyi de öteki musevî kabileleri gibi cemaat dışı tuttu. Hendek savaşında Kurayza kabilesi önceleri hendek açılması için Hz. Muhammed'e kazma ve sepet vermişken, sonraları yardımı kestiler. Böylece Müslümanların bu kabileye duydukları öfke arttı. Kurayzalıları cezalandırmadan silâhları bırakmama konusunda Peygambere vahiy indirildi. Kurayzalıların kaleleri kuşatıldı, 20 gün kadar süren savaştan sonra kabile teslim oldu. Kurayza erkekleri karılarından ve çocuklarından ayrıldı. Ertesi gün bütün erkekler kılıçtan geçirildi. Kabile toprakları beşe ayrıldı. Bir bölümü Hz. Muhammed'e verildi, geri kalan dört bölüm dört aile arasında kura ile paylaşıldı. (M)

KURÂZA i. (ar. *ḳurāża*). *Esk.* Parça, kısım, kesinti, kırpıntı. || Altın veya gümüş parçacıkları. || Eğe talaşı. || *Kurâza-yı sim,* gümüş zerreleri veya tozları. || *Kurâza-yı kâgaz,* kâğıt parçası. (M)

KURB i. (ar. *ḳurb*). *Esk.* Yakın olma, yakın bulunma, yakınlık: *Karabet, et ile kandır. Mertebece kurb ise ruh ile nefstir* (Cevdet Paşa). || Sıf. Yakın. || *Kurb-i derece,* ölen bir kimseye derece bakımından yakınlık. || *Kurb-i Huda* (veya *Mevlâ*), Tanrı'ya manevî yakınlık. || *Kurb-i mesâfe,* mesafe azlığı, yer yakınlığı.

— DEY. *Kurbüs sultan, ateşi sûzan,* «padişaha yakın olan yakıcı ateş içindedir» anlamındaki bu söz, padişaha ve genellikle mutlak iktidar sahiplerine yakın olanların aynı zamanda tehlikelere de maruz bulunduğunu ifade eder.

— Tasav. Ruhlar dünyasında (bezmi ezel) Tanrı ile kul arasında geçen ahde bağlılık. || Tanrı'ya yakınlık. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Tasav. *Kurb* kelimesi çeşitli anlamlarda kullanılır: Allah ile kulu arasındaki vasıtaların kalkması veya azalması; sâlikin vücudunun Cem*de istiğrakı v.b. Bazı mutasavvıflar kurb'a «Allah'tan başkasıyle ilgiyi kesmek» anlamını verirler. Kurb, *kurbı nevafil* (beşerî sıfatların yok olması, ilâhî sıfatların meydana çıkması), *kurbı feraiz* (kulun bütün varlığından yok olması ve ortada sadece hakkın kalması) olarak ikiye ayrılır. Şah Nimetullah, kurb'u, «ezelde Allah ile kulu arasında yapılan anlaşmaya uyma» şeklinde tanımlar.

◆ **Kurben** zf. *Esk.* Yakın olarak, yakından.

◆ **Kurbiyet** i. *Esk.* Yakınlık.

◆ **Kurbünde** zf. *Esk.* Yanında, yakınında. (M)

KURBAĞA i. (esk. türk. *kurbaka*'dan). Zool. Çıplak derisi sıçramağa ve yüzmeğe elverişli vücudu ve kendine özgü ötüşüyle tanınan amfibyum (küçük göl ve derelerde yaygındır). [İlmî adı *rana.* Sukurbağasıgillerden]. (*Eşanl.* SUKURBAĞASI.) [Bk. ANSİKL.] || *Uçar kurbağa, rhacophorus* cinsinden kurbağaların yaygın adı.

— Ask. Denizc. *Kurbağa adam,* deniz kuvvetlerimizde «balıkadam» karşılığında kulanılan terim. Bk. BALIKADAM.

— Bayınd. Toprağın tokmaklanması ve sıkıştırılması için kullanılan ve sıçramalarla yer değiştiren makine. (Kurbağa bir sıçrayışta 10-15 sm yer değiştirir ve dakikada 60-70 sıçrama yapar. Çalışma yüzeyi çok dar olduğundan, yol, demiryolu dolmaları gibi genişliği az işlerde kullanılmağa elverişlidir.)

— Mutf. Kurbağaların yalnız butları yenir; kurbağa budu çeşitli şekilde (ingiliz usulü beşamel*li, hamura sararak, kızartma, fırında [ograten] v.b.) pişirilir.

— Tıp. *Kurbağa testi,* kadınların gebe olup olmadığını erken teşhis etmek için yapılan test. (Kadının idrarı, kurbağanın karnına şırınga edilir ve kısa bir süre sonra kurbağanın iç organları incelenerek kadının gebe olup olmadığı anlaşılır.)

— ANSİKL. Zool. Kuyruksuz amfibyumların en iyi bilinen cinsi *kurbağa*'lardır. Sukurbağasıgillerin örnek tipi olan bu hayvanın özellikleri: gözbebekleri yatay, dili derinlemesine yuvarlak oymalı ve çok hareketlidir (ileri doğru fırlatılıp geri çekilebilir); dişler yalnız üst çenede bulunur ve saban kemiğine bağlıdır; kulak zarları gözlerin arkasında şakaklar üzerinde iyice görülebilecek şekildedir; sıçramağa ve yüzmeğe yara-

yan arka bacaklar uzun ve ayakları perdelidir. Bütün amfibyumlarda olduğu gibi kurbağa da suya yumurtlar ve başkalaşma geçirir. Yavru iken (iribaş) suda yaşar, bitkisel besinlerle beslenir. Sonra ciğerler ve bacaklar gelişerek kuyruk ve solungaçlar kaybolunca karada yaşar, hayvansal besinlerle beslenir. Sıcak ve ılık mevsimde çok hareketlidir; erkekleri hep vıraklar; kışın balçığa gömülür veya taşların altında büzülüp kalır. Avrupa, Asya, Afrika ve Kuzey Amerika'da yaşayan 150'den fazla kurbağa türü bilinmektedir. Bir tek türü Güney Amerika'da, bir tek türü de Avustralya'da yaşar. Türkiye'de bulunan başlıca türler şunlardır: 1. *su kurbağası* (Rona esculenta), parlak yeşilden zeytin yeşiline kadar değişik renkte olur; üzeri siyah lekelerle kaplıdır (en çok suda yaşayan tür budur; bütün hayatını durgun sularda geçirir; mayıs ve haziranda 5 000 - 10 000 yumurta yapar); 2. *çayır kurbağası* (R. temporaria), az veya çok kırmızımsı esmer renklidir; biri şakakta olmak üzere üzeri siyah lekelerle kaplıdır (suya fazla düşkün değildir; isteyerek karada kalır; kış sonunda başlayarak 1 500-4 000 yumurta yumurtlar); 3. *göl kurbağası* (R. ridibunda) sürüler halinde yaşar; gözleri ve burun delikleri suyun dışında olduğu halde timsahlar gibi etrafı gözetler; biri vıraklayınca hepsi vıraklar; topluluk bu tür kurbağalarda esastır. En büyük kurbağalar, A.B.D.'de bulunan *öküz kurbağası* (R. Catesbeina) ile burnundan kıçına kadar boyu 30 sm'yi bulan *golyat kurbağası'dır* (R. Goliath).

Ağaç kurbağası (ayağı çekmenli küçük kurbağa), ağaçlarda yaşar. (İlmî adı *Hyla. Hylidae* familyasından.) Dik yüzeylere tutunabilir ve güzel yeşil rengi ile yaprakların arasına saklanarak ağaçlarda yaşar. İlk gelişmesini suda iribaş halinde geçirir: yetişkin hale gelince ağaçlara tutunur, böceklerle beslenir ve boyundan umulmadık derecede kuvvetli vıraklar. Asıl ağaç kurbağası (*hyla arborea*) Türkiye'de bulunur. Aynı cinse, sıcak bölgelerde yaşayan, yumurtasını sırtında taşıyan, yuva yapıcı türler de girer. Bu türlerden, başta Brezilya'da bulunan ve küçük bir su birikintisinin ortasında yuva yapan *kaz ayaklı kurbağa*'yı (*Hyla faber*), yuvasını reçineyle kaplayan (reçine yapan) ağaç kurbağasını (*Hyla resinifictrix*), son olarak da, döllenmiş yumurtaları bütün kuluçka süresince dişisinin sırtında bulunan *brezilya ağaç kurbağası* (*Hyla goeldii*) ile *guyana ağaçkurbağası*'nı (*Hyla ewansi*) anmak yerinde olur. (LM)

KURBAĞA balığı bls. i. Zool. Trakonya balıklarına benzer, sıcak denizlerde yaygın kemikli balık. (İlmî adı *Uranoscopus scaber*.)

— ANSİKL. *Kurbağa balığı*, yanları gri, karnı beyazımtırak, kurşuni-kahverengi üzerine açık kahverengi benekli, arkaya doğru daralan kalın bir balıktır; boyu 30 sm'dir, yukarıya doğru bakan gözleri (bu sebeple kurbağaya benzetilmiştir), basık kafasıyle acayip bir görünüşü vardır. Eti pek makbul değildir. Atlas okyanusunda pek seyrek, Akdeniz'de bol bulunur. (L)

KURBAĞACIK i. (*kurbağa*'dan *kurbağacık*). Kurbağa yavrusu, küçük kurbağa.

— Teknol. Bir çeşit küçük ingiliz anahtarı. ‖ Pencere çerçevesini yukarıya sürmek için çerçevenin alt kısmına yerleştirilen tutacak.

— Tıp. Ağzın tabanında çıkan içi su dolu ur. (Ağız tabanındaki mukoza bezlerinin yozlaşmasıyle oluşan bu ur en az fındık, en çok elma büyüklüğünde olur.) [L]

KURBAĞALAMA i. (*kurbağa*'dan *kurbağa-la-ma*). Bir çeşit yüzme biçimi. Bk. YÜZME. (M)

KURBAĞALAR çoğl. i. Zool. Omurgalıların beş sınıfından biri. *Eşanl.* AMFİBYUMLAR.

— ANSİKL. *Kurbağalar* hava ile solunan, çıplak derili (kılsız, pulsuz, tüysüz), omurgalı hayvanlardır; bunların derisi suyu soğurabildiği gibi solunum da yapabilir; deride yapışkan, zehirli bir müküs salgılayan pek çok salgı bezi vardır. Hemen hepsinde bulunan bacaklar yürümeğe, sıçramağa veya yüzmeğe yarar. Kurbağalarda deri solunumuna ek olarak akciğer veya hem solungaç hem akciğer bulunabilir. Yürek iki kulakçıklı, tek karıncıklıdır; karıncıkta temiz kanla kirli kan birbirine karışır. Kurbağaların kanındaki yuvarlar oval, iri ve çekirdeklidir. Sindirim borusu bir dışkılıkla sona erer; bağırsaklar, üreme ve sidik yolları cep şeklindeki bu organa açılır. Kurbağalar yumurta ile ürer; yumurtalar ya dışarıda veya hayvanın karnında açılır. Embriyonlarda amniyon ve alantoit yoktur. Kurbağalar fizyolojik bakımdan değişken ısılı, morfolojik bakımdan da öteki omurgalılara göre genellikle daha küçük hayvanlardır.

Kurbağalar yavru iken tamamen suda yaşadıkları için balıklara yakın hayvanlardır. İribaş denen kurbağa yavrularında balıklardakine benzeyen bir yürek, solungaçlar ve yanal çizgiler bulunur. Kurbağa yavrusu başkalaşma geçirerek yetişkin hale gelir. Başkalaşma gruplara göre tam veya noksan olabilir. Başkalaşmanın en yüksek derecesinde (kuyruksuz kurbağalar) kuyruk ve solungaçlar giderek yok olur; önce arka, sonra ön bacaklar gelişip deriyi delerek dışarı çıkar. Kurbağalar genel olarak suda yaşayan hayvanlardır. Bununla beraber birçoğu yetişkin iken ömrünü karada geçirir, sadece yumurtlamak için tatlı sulara döner. Kurbağalar üç takıma ayrılır: Kuyruklular, kuyruksuzlar ve ayaksızlar.

— Paleont. Kurbağalar su hayatından kara hayatına geçişin ikinci evresidir; dört bacaklı canlıların ilki bunlardır. Balıklardaki «yüzgeçler»in yerini bunlarda bacaklar alır. Kurbağalar Birinci zamanda yaşamış olan saçakyüzgeçli balıklardan türemiş olabilir. Bugünkü gruplar (kuyruklular, kuyruksuzlar, ayaksızlar) Jura devrinden beri bilinmektedir ve pek az evrim geçirmiştir. Buna karşılık yalnız Devonyen'den Trias'a kadar yaşamış, hepsi fosil olan eski bir grup da vardır: Zırhlıbaşlılar. Bunların ilkel kafatası deriden oluşma kalın ve oymalı kemik plakalarla kaplıdır (onun için zırhlıbaşlılar denir); kafatasının üzerinde burun, göz ve kozalaksı bez için delikler bulunur. Omurların her iki yüzü oburuktur; omurga ise gruplara göre değişik derecede kemikleşmiştir. (L)

Kurbağalar (*Batrakhoi*), Aristophanes'in komedisi, M. Ö. 405'te oynandı. Birincilik ödülünü aldı ve ikinci defa oynanmağa hak kazandı. Bu çok ender bağışlanan bir şerefti. *Kurbağalar*, edebî bir yergidir. Euripides ölmüştür; tiyatro tanrısı Dionysos, Yeryüzünde onun kadar yetenekli başka bir yazar bulamayınca, Cehennemde aramağa karar verir. Oyunun ilk bölümü çok eğlencelidir; Dionysos Herakles'e akıl danışır ve Akheron'u kurbağa sesleri arasında (oyunun adı buradan gelir) aştıktan sonra Pluton'a gider. Daha ciddî olan ikinci bölümde ise, Aiskhylos ile Euripides, büyük bir tartışmada, karşılaştırılır: her ikisinin de tiyatro eserleri üslûp, düşünce ve siyasî etkileri yönünden incelenir. Sonunda Dianysos Yeryüzüne Aiskhylos'u getirir. (L)

KURBAĞAMSI sıf. (*kurbağa*'dan *kurbağamsı*). Kurbağaya benzer.

— Anat. *Kurbağamsı atardamar*, dil atardamarının son parçası. ‖ *Kurbağamsı toplardamarlar*, dilin altında bulunan iki toplardamar. (L)

KURBAĞAOTU bls. i. Bot. Düğünçiçeğinin (*ranunculus*) bir çeşidine verilen ad. (L)

KURBAĞAZEHİRİ bls. i. Bot. Beyaz çiçekli su bitkisi. (Kurbağazehirigiller familyasının örnek tipi.)

— Zool. Amerika'nın tropik bölgelerinde yaşayan *Dendrobates tinctorius* adlı kurbağanın derisindeki zehirli madde. (Amerika yerlileri kurbağayı ateşe yaklaştırarak bütün deri bezlerinden salgılanan zehiri toplarlar. Kurbağa zehirini deri yoluyle alan hayvan çırpınarak ölür, fakat yutulan zehir zarar vermez.) Karakurbağasının derisinde de yüksükotunun hassalarını taşıyan ve hem kan dindirici, hem uyuşturucu etki gösteren bir zehir vardır. (L)

KURBAĞAZEHİRİGİLLER çoğl. bls. i. Su bitkileri familyası; çiçekleri düzgün, bireşeyli, meyveleri yuvarlaktır. (*Helobiales* [veya *fluviales*] takımından birçenekli bitkiler.) [L]

KURBAN i. (ar. *ḳurbān*). Dinî bir emri, bir adağı yerine getirmek için törenle kesilen hayvan: *Din şehîd ister, asüman kurban; / Her zaman her tarafta kan, kan, kan!...* (Tevfik Fikret). [Bk. ANSİKL. *Din bölümü*.] ‖ Müslümanların kurban bayramı: *Kurbana kadar bu işi bitirmek gerekir*. ‖ Katoliklerde İsa'ya verilen ad. ‖ *Teşm. yol.* Bir ülkü uğruna feda edilen veya kendini feda eden kimse: *Ah o kurban-ı zafer nerde bugün?* (M.Â. Ersoy). ‖ Bir kaza veya felâket sırasında ölen kimse: *Deprem kurbanlarının sayısı sekseni buldu*. ‖ *Mec.* Bir kimse veya bir şey yüzünden kayba ve zarara uğrayan kimse: *Hepimiz kendi masallarımızın kurbanıyız* (A. H. Tanpınar). ‖ *Halk dili.* Seslenme sözü olarak kullanılır: *Kurban, nerede kaldın?* ‖ *Kurban ayı*, İslâmiyette arabî aylardan zilhicce ayı. ‖ *Kurban bayramı*. (Bk. KURBAN BAYRAMI.) ‖ *Kurban etmek*, din buyruğunu yerine getirmek için bir hayvanı kesmek. *Mec.* Kendi çıkarı için bir şeyi veya bir kimseyi gözden çıkarmak, harcamak. ‖ *Kurban hakkı*, kurbanı kesene verilen para veya et. ‖ *Kurban kesmek*, din buyruğundan olarak bir hayvanı kesip etini dağıtmak: *Yılda bir kurban keserler halk u âlem ıyd içün* (Fuzuli). ‖ *Kurban payı*, kurbanda kesilen hayvanın yoksullara dağıtılan parçalarından her biri. ‖ *Kurban taşı* (veya *kurban-gâh*), kurban kesilen yer. ‖ *Kurban yakma*, kurbanın ateşte yakıldığı kurban töreni (özellikle Yahudilerde vardır). ‖ *Akika kurbanı*, çocuğu doğan kimsenin Tanrı'ya şükretmek için kestiği kurbana verilen ad. Bk. ANSİKL.

— ÇEŞ. DEY. *Kurban gitmek*, suçsuz yere ölmek veya zarara uğramak: *Bir Fâtiha çek de onun yerine ben kurban gideyim* (N. Araz). ‖ *Kurban* (veya *kurbanın*) *olayım*, aşırı sevgi ve hayranlık anlatır: *Kurban olayım böyle memlekete*. Yakarma anlatır: *Çatma, kurban olayım, çehreni ey nazlı hilâl* (M. Â. Ersoy). ‖ *Kurban olmak*, başkasının çıkarı için kendini düşünmemek veya feda etmek. ‖ *Kurban vermek*, can kaybına uğramak.

— ANSİKL. Din. Kötülüklere karşı Paleolitik devirden itibaren tanrılara, hayvan, insan ve adak hediyeleri *kurban* olarak sunuldu. Kurbanlar iki grupta toplanır: 1. *kansız kurbanlar*, ot, yaprak ve kökler, ceviz, üzüm ve zeytin gibi ürünler. Tarihî devirlerde en sık görülen ve önemli yeri olan kurban, tahıldı. Tahıl tanelerinin kurban edilmesi, uzun çağlar boyunca devam etti. Bunlardan başka süt, yağ ve şarap, bal veya su ile karıştırılmış olarak kurban edilirdi; 2. *kanlı kurbanlar*, insan, hayvan ve balıklar. Eski çağlarda insan kurban edilmesi bir nevi temizleme ve sihir vasıtasıydı. Sığır, koyun, keçi, domuz, tavuk önemli kurban hayvanlarıydı. İsis kültünde kaz kurbanı da yer alıyordu. Bunlardan başka at ve köpekler de kurban edilirdi. Kurban edilecek hayvanların besili ve sağlam olması şarttı. Hayvanların renkleri, kurban edilecek tanrılara göre değişirdi. Gökyüzü tanrılarına beyaz ve kırmızı renkli hayvanlar kurban edilirdi. Kurbanlık koyun ve sığırların 1,5 - 2 yaşında olmaları gerekiyordu. Eski çağlarda yılan balıkları, ton balıkları da kurban edilirdi. Tevrat'ta maddî amaçlarla kullanılmamak şartıyle sunguların kurban edilmesinden söz edilir. (Ferisî geleneğine göre, kurban sebebiye, ana ve baba bile zorunlu ihtiyaçlarından mahrum edilebilirdi.)

● *İslâm dininde*, hanefî mezhebine göre, belirli miktarda parası olan hür ve ikametgâhı bulunan kimselerin kurban kesmeleri vaciptir. (Bk. NİSAB.) Kur'an'da müslümanlara kurban kesmeleri bildirildi (Kevser, 2). Şafiî ve malikî mezheplerine göre de, kurban kesmek «sünneti müekkede»dir. Belirli niteliklere sahip koyun, keçi, deve, sığır gibi hayvanlar kurban edilebilir. Kurban edilecek deve beş, sığır iki, koyun ve keçi bir yaşını bitirmiş olmalıdır (gösterişli olan 7-8 aylık keçi, koyun da kurban için uygun sayılır). Bu hayvanların erkeği ve dişisi kurban edilebilir. Fakat koç kurban etmek tercih edilir. Koyun ve keçi bir kişi

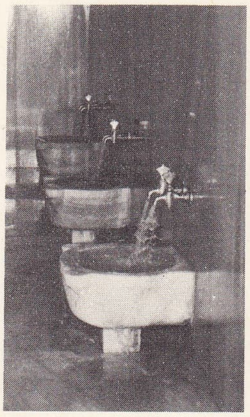

kurna

taş kurna (XI. yy.) Chamalières kilisesi, Haute-Loire, Fransa

Foto. X (LAROUSSE) ; Hürriyet arşivi (MEYDAN)

adına kurban edilir; deve ve sığırı, en çok yedi kişi ortak olarak kurban edebilir. Kurban, «eyyamı nahr» denilen, Kurban bayramının birinci, ikinci, üçüncü günlerinde kesilebilir. Fakat birinci gününde kesmek uygundur. Şafiî mezhebine göre kurban, bayramın dördüncü günü gurup vaktine kadar kesilebilir; ancak genellikle bayramın birinci gününde, bayram namazından sonra kesilir. Kurbanı keserken besmele çekmeğe ve hayvanı kıble yönüne yatırmağa dikkat edilir. Kurbanı, sahibi, olmazsa vekil tayin edeceği bir kimse kesmelidir. Kurban kesen kimsenin müslüman olması gerekir; «ehli kitap» denen, yahudi veya hıristiyan dininden bir kimsenin kesmesi ise mekruhtur (bk. MEKRUH). Kurban etinin, kesen kimsenin ailesine yetecek kısmı ayrıldıktan sonra komşulara ve fakir müslümanlara dağıtılması gerekir. (İhtiyacı olan kimseler, dağıtmak zorunda değildir.)

Nezr kurbanlarını (bk. NEZR) sahibi yiyemez; hepsini dağıtması gerekir. Müslüman olmayan kimselere de kurban etinden verilebilir. Kurban derisi satılamaz, başka şey ile değiştirilemez. Kesmeden önce yünleri kırkılamaz.

● *Akika kurbanı* kesilmesi, sadece zahirî mezhebine göre vaciptir. Diğer mezheplere göre ise mendup (şeriata göre yapılması caiz olan iş) veya sünnettir. Akika kurbanı çocuğun doğuşundan büluğa erişine kadar geçen zaman içinde kesilebilir. Fakat doğumundan 7 gün sonra kesilmesi daha uygundur. Akika kurbanının etinden, kesen de yiyebilir.

— İkonogr. Eskiçağ sanatçıları kurban konusunu eserlerinde çok kere ele almışlardır. (Terme müzesindeki Ara Pacis kabartmaları yahut Louvre müzesindeki *suovetaurilia* kafilesini gösteren kabartma.) Ressam Toussaint Du Breuil *Eskiçağda Kurban Töreni* adlı bir tablo (Louvre) yapmış, Claude Vignon da aynı konuyu işlemiştir (Tours müzesi). M. A. Houasse'ın *Bakkhos'a Kurban Verme* (Madrid), Rembrandt'ın *Manoah'ın Kurban Edilmesi* (Dresden), Nicolas Poussin'in *Nuh'un Kurban Vermesi* (Madrid) [bk. İBRAHİM] bu konu üstüne işlenmiş ünlü eserlerdir. (→ Bibliyo.) [ML]

KURBAN bayramı, din kurallarına uyularak kurban kesme gereğinin yerine getirildiği belli günlerde yapılan dinî törenlerin bütünüdür. Kurban kesilerek kutlandığı için bu adı almıştır. Kamerî takvime göre zilhicce ayının 10. gününe rastlar ve dört gün sürer. Bayramın ilk gününden bir gün önce arefe günü, sabah namazından sonra başlayan ve bayramın dördüncü günü ikindiye kadar devam eden beş güne *eyyamı teşrik* (veya *tekbir*) *günleri* denir. 23 Vakit olan teşrik tekbirlerinin yerine getirilmesi dince vaciptir. Tekbirler yüksek sesle alınır.

Bayramın birinci, ikinci ve üçüncü günleri kurban kesme günleridir: *eyyamı nahr* (kurban kesimi günleri). Kurban bayramına adını veren kurban kesme geleneğini, islâm dininin doğuşundan çok önceki çağlara kadar uzanır. Çok eski tabiat dinleriyle, mezopotamya, anadolu, mısır, iran ve ibranî dinlerinde yılın belli aylarında dinî törenlerle kurban kesme, bayram yapma geleneği vardı. Tanrılara, tanrı krallara, törenler le kurban sunma değişmez bir gelenekti. Mısır ve Atina'da belli törenlerle insanlar da kurban edilirdi.

İslâm dininin koyduğu kurallara göre, bayram yaparak kurban kesme geleneği İbrahim peygamber zamanına kadar uzanır. Kurban bayramı yalnız kurban kesmekle ilgili değildir. Kâbe'yi ziyaret etmek (hac), orada dinî törenlerle kurban kesmek, hacı olmak gibi din bakımından ayrı ayrı değerler taşıyan olaylar da kurban bayramı içine girer. İslâm dininde, haccın kurban bayramı günlerinde yapılması sebebiyle bu bayram ayrı bir özellik taşır. Kurban bayramı sabah namazından sonra kılınan iki rekâtlık bayram namazı ile başlar. Bu namaz güneşin doğmasından itibaren öğleye kadar kılınabilir ve vaciptir. İlk günü kılınamayan bayram namazı ikinci gün de kılınabilir. Kurban bayramında islâm dininin koyduğu kurallara göre malî durumu elverişli olanların kurban kesmesi, kesilen kurbanı gene dinin koyduğu kurallara uygun olarak dağıtması gereklidir. Ramazan bayramında olduğu gibi kurban bayramında da bütün müslümanların birbiriyle görüşmesi, bayramlaşması, aralarında kan davası olanların barışması gerekir. (M)

KURBANLIK sıf. ve i. (*kurban*'dan *kurban-lık*). Kurban için ayrılmış ve kurban edilmek üzere kesilmesi uygun olan (hayvan). *Mademki kurbanlık alacaksın, yani fena mıydı o koyun?* (B. Felek).

— ÇEŞ. DEY. *Kurbanlık koyun (gibi)*, yumuşak ve sessiz kimse. Başına gelecek olan şeyden habersiz kimse. (M)

KURBET i. (ar. *ḳurbet*). *Esk.* Yakınlık. ‖ Hısım ve akrabalık. ‖ Tanrı'ya yakın olma.

— Huk. *Esk. Kurbet-i üm*, ana ve büyük analar yoluyle akrabalık. (M)

KURBNEŞ, Kuzey Arnavutluk'ta şehir. Bir maden işletmeleri (bakır) bölgesinin merkezi. Dökümhaneler. (L)

KURBSKİY (Andrey Mihoyloviç), rus prensi (1528-1583). Çar İvan IV'ün (Korkunç İvan) gençliğinde Rada'yı (hükûmet konseyi) kurdu ve Kazan Tatarlarına karşı girişilen savaşı yönetti (1552). İvan IV, büyük soylu sınıfa ve boyarlara karşı mücadeleye girişince Kurbskiy, Polonya kralı Zygmunt II August'un yanına kaçtı (1564). «*Büyük Moskova Dukalığı Tarihi*» adlı bir kitabı vardır. (L)

KURCA i. *Halk dili.* Kurcalamak işi. ‖ *Kurca çıbanı*, kaşınarak azdırılmış çıban. (M)

KURCALAMAK geçl. f. (*kurca*'dan *kurca-la-mak*). Ellemek, karıştırarak bakmak: *Düşmüş olmasın diye düşündü. Kemerinin bütün dikiş yerlerini kurcaladı* (H. Z. Uşaklıgil). ‖ Sivri bir âletle zorlamak: *Kilidi kurcalamak*. ‖ Tahriş ederek azdırmak: *Yarayı kurcalamak*. ‖ *Mec.* Meşgul ve rahatsız etmek: *Çekiştirmek de değil, içimi kurcalayan bir şüphe var, onu söyleyeceğim* (S. F. Abasıyanık). ‖ Araştırmak, üstünde durmak: *Din kültür ve medeniyet bahislerini fazla kurcalamadan geçen birer hukukî ve siyasî tarih notudur* (P. Safa). *Ben sana eski işleri kurcalamayı gösteririm* (Kemal Tahir). [M]

KURÇATOV (İgor Vasilyeviç), sovyet fizikçisi (Moskova 1902 - ay.y. 1960). A.B.D.'nin yaptığı atom bombasından dört yıl sonra ilk sovyet atom bombasının yapımını (1949) yöneterek ün kazandı. (M)

KURÇI i. (esk. türk. *kur* veya *kor*, silâh'tan *kurç-ı*). Tar. Safevî şahlarını korumakla görevli kimse. ‖ *Kurçı başı*, kurçıların en büyüğüne verilen ad. (Kurçılara nezaret eder ve seferlerde şahın yanında bulunurlardı.) [M]

KURDAĞZI blş. i. Bk. KURTAĞZI.

KURDAYAĞI blş. i. Bk. KURTAYAĞI.

KURDELE veya **KURDELA** veya **KORDELA** veya **KORDELE** i. (ital. *cordella*'dan). Giyecekleri süslemek veya bir şeyi bağlamakta kullanılan kumaş şerit: *Başımdaki kurdelayı çözdüm, saçlarımı yavaş yavaş gözlerimin üzerine indirmeye başladım* (R. N. Güntekin). *Anahtarlar atkının kordelasına bağlanmış, göğsünde sallanıyordu* (H. Z. Uşaklıgil). *Keten kurdele.*

— Denizc. *Mavi kurdele*, İngiltere'deki Bishop Rocks ile A.B.D.'deki Ambrose feneri arasını (2 938 deniz mili) en kısa zamanda geçerek Atlas okyanusunu aşan yolcu gemisine verilen sembolik başarı alâmeti. (Grandi direğine çekilen bu uzun mavi kurdele ortalama süratleri 31 mili aşan *Normandie* ve *Queen Mary* yolcu gemilerine verilmişti. Şimdi bu kurdeleyi 1957'de 34 mil süratle seyretmiş olan *United States* yolcu gemisi çekmektedir.)

— Nümism. Madalyaların şerit kısmı.

— ANSİKL. Tekst. *Kurdele*, 3 mm'den 40 mm'ye kadar genişlikte, kendir, keten, yün, pamuk, ipek veya yapma, sentetik ipliklerle dokunmuş, ince bir şerittir; günlük yaşayışta, giyeceklerde çok değişik biçimlerde kullanılmaktadır. Teknik olarak kurdele genişliği, belirli çözgü telleri numaralarıyle orantılı olarak yapılır. Altın ve gümüş simlerle de yapılabilir. Bu durumda *altın* (veya *sırma*) *şerit* adını alır. Kurdeleler, yapım, hammadde, biçimlerine veya genişliklerine göre değişik adlar altında kullanılır: üni, kruvaze, fasone, emprime, kadife, dantel, tül veya kenar şeridi, kordele, zırh, kemer v.b. gibi. Bu tip kurdelelerin yapılışı birbirlerinden tamamıyle farklı olur; meselâ, tafta kurdeleler özel tezgâhlarda dokunduktan sonra, ayrıca özel bir apre de görür. Oysa kadife kurdeleler, tamamıyle farklı bir teknikle yapılır. Çünkü bunlar da tıpkı normal kadife kumaşlar gibi, çift çözgü üzerine iki kat dokunmakta ve dokuma işleminde özel bir bıçakla ortadan kesilerek iki kumaş haline getirilmektedir. (L)

KURDELE balığı blş. i. Zool. Çok uzun, basık vücutlu, kemikli balık; pulları çok küçüktür; sırt ve anus yüzgeçleri bütün gövde boyunca uzanır; kuyruk yüzgeci iplik gibidir. (Tek türü *Cepola rubescens* Akdeniz'de oldukça yaygındır. Eti pek makbul değildir.) [L]

KURDEŞEN i. Patol. Isırgan değdiği zaman insan vücudunda beliren küçük kabarcıklara benzeyen döküntü.

— ANSİKL. *Kurdeşen* tehlikesiz, fakat sebep olduğu kaşıntı ve yanma yüzünden tatsız bir rahatsızlıktır. Çoğu zaman birdenbire belirir; ama bazı hallerde, ciddî bir hastalığa işaret sayılabilecek ürperme, baş ağrısı, ateş, solunum güçlüğü, kusma gibi belirtilerle birarada görülür. Ardından romatizmayı ağrılar da gelebilir.

Mukozalarda, özellikle ağız, yutak, gırtlak mukozalarında da kurdeşen olabilir. Döküntülerin şekli değişiktir (halkamsı, değirmi, şeritsi); beneklerin ortası koyu kırmızı veya mor olabilir (*kanamalı kurdeşen*). Deriye sızan kan boya maddesine dönüşür. Kabarcıklar mavimtırak görünür (*boyalı kurdeşen*).

Kurdeşenin sebebi bazen böcek ısırması, çoğu zaman da besin veya ilâç zehirlenmesidir (midye, kabuklular, deniz balıkları, yumurta, çilek, ahududu v.b. yemek).

Kurdeşen kendisinde veya ailesinde daha önce ekzama, astım, «artritizm» görülen kimselerde daha çok ortaya çıkar.

● *İri kurdeşen* (veya *Quincke ödemi*), vücudun çeşitli noktalarında, özellikle yüzde beliren gayet belirgin, pembe renkli, katı, ödemimsi bir sızıntıdır. Döküntü birkaç saat sürer, nüksedebilir. Bayağı kurdeşen gibi tedavi edilir. Mukozalarda, özellikle gırtlak mukozasında belirirse kısa da olsa soluk almakta sıkıntı yaratarak büyük özüntü doğurur.

● *Sunî* (veya *dermografik*) *kurdeşen*. Sivri bir kalemle bir hastanın derisi, özellikle sırt derisi çizildiği zaman kalemin değdiği noktaların önce hemen beyazlaştığı, sonra kalemin izini belli edecek şekilde hafif kabartılar halinde pembeleştiği görülür.

● *Boyalı kurdeşen*, gövde, kol ve bacaklar üzerinde yaygın olarak göze çarpan hafif kabartı veya benek şeklinde esmerimsi bir renklenmedir; sebebi belli değildir. Özellikle çocuklarda, bazen yetişkinlerde de görülür. Boyalı benekler kaşınır veya oğuşturulursa kurdeşenimsi katı kabartılar ortaya çıkar. (L)

KURDOĞLU HAYREDDİN HIZIR BEY, türk kaptanı (XVI. yy.). Rodos kuşatmasına (1522) katılan Kurdoğlu Muslihüddin Reisin oğlu. Süveyş donanmasının başında bulundu. Sumatra ve Malakka yarımadasının sahibi Açe hükümdarı Sultan Alâeddin Portekizlilere karşı Osmanlılardan yardım isteyince (1567), Hızır Bey hint seferi için görevlendirildi. On beş kadırga ve iki parça (gemi) hazırladı. Fakat Yemen meselesi yüzünden donanmasıyle Yemen sahillerine gitti, Aden şehrini aldı (1569). Sonra Sumatra seferine çıktı. (M)

KURE, Japonya'da şehir, Honşu adasında (Hiroşima idare bölümü), İç denizin kuzey kıyısında; 199 300 nüf. Geniş ve korunulu olan limanı, Japonya'nın başlıca deniz üslerinden birini kapsar, Cephane fabrikası ve tersaneler. Dolmakalem fabrikası. Pamuklu kumaş ve makine ihracatı. (L)

KURENÂ çoğl. i. (ar. *ḳarîn*'den *ḳurenâ*).

Philippe VI'nın altın kuronu

general KUROPATKİN

kuros
Piombino Apollon'u bronz, Louvre müzesi, Paris

Foto. LAROUSSE

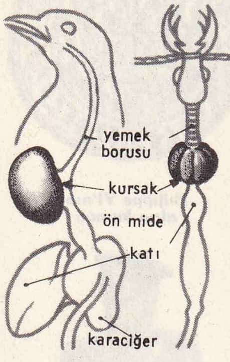

kursak
(kuş ve böcekte)

Esk. Yakınlar, yakın olan kimseler. || Padişahın yakın adamları, mabeynciler (*kurenâ-yı padişahî* de denir). Bk. MABEYİNCİ.

— Din. İbadet sırasında, genellikle Fatiha suresinden sonra okunan sureler. (M)

KURETES. Mit. Kronos'un, Zeus'un viyaklamalarını işitmesine engel olmak için, Zeus'un beşiği çevresinde gürültülü savaş dansları yapan Khtonia'lı cinler. Gerçekte bunlar Asya'dan gelen ve Minos çağından kalan *Rea* ve *Zeus Kuros* (çocuk Zeus) kültüne bağlı giritli eski savaşçı rahiplerdi (bu rahiplerin en eskileri tanrılaştırılmıştır). İlkbaharda, tabiatın kımıldanışının simgesi saydıkları tanrının doğuşunu kutlarlardı. Giritte Palaikastro'da onlar için yazılmış bir ilâhi bulunmuştur. Madencilik ve birçok tarım tekniğinin bulunuşu onlara mal edilir. — Kalydon'luları yenen efsanevî halk. — Etolya, sonra da Akarnania'da yerleşmiş olan ve eski yazarların sık sık giritli rahiplerle karıştırdıkları ilkel topluluk. (L)

KUREVÎ i. ve sıf. (ar. *ķarye*'den *ķurevî*). *Esk.* Köylü.

◆ **Kureviye** sıf. *Esk.* Kurevî'nin dişili. || *Maişet-i kureviye*, köylü gibi yaşama. (M)

KUREYKA, S.S.C.B.'de (Sibirya) ırmak; Putorana dağlarından doğar, Yenisey'in aşağı çığırına (sağ kıyı) kavuşur; 783 km. (L)

KUREYŞ, Mekke'nin müslümanları tarafından alınmasına (630) kadar, bu şehri yöneten kabile. Hazreti Muhammed de bu kabiledendi. Kureyş kabilesinin doğuşuyle ilgili bilgiler çok azdır. Güney Hicaz'ın yoksul ve karışık bedevî topluluklarının içinde, Kinane soyundan gelen kabileler arasında kaybolmuş durumda yaşadıkları bilinir. Sayıca azdılar. Mekke'yi çeviren çıplak dağlar arasındaki geçitlerde yaşar, mekkeli tacirlere develerini kiralar, kervanlara kılavuzluk ederlerdi. Kuzey bozkırlardan gelen Kusey adında biri, kabilenin dağınık kollarını biraraya getirerek onları V. yy.da Mekke'nin ortasına yerleştirdi. Kureyşliler, yönetimi elinde bulunduran Huzâa kabilesini siyasî yenilgiye uğratarak şehrin yönetimini ve ticaretini ele geçirdiler. Daha sonra Kâbe'nin yönetimini ve hac işiyle ilgili görevler elde ederek üstünlüklerini kabul ettirdiler. Kureyşliler aralarında on kadar kola ayrılmaktaydı. Bunlardan Haşimîler Kusey'in soyundan gelen asiller olmakla beraber Umeyye ve Mahzum kolları daha zengindi. Bu on kol, önce şehrin orta kısmında Zemzem suyunun ve Kâbe'nin bulunduğu El-Bathâ ovasını, ele geçirdi ve burası kureyş soylularının oturduğu yer oldu. Asil olmayanlara, «dış-kısımdaki Kureyşliler» adı verilirdi. Şehri çeviren tepeler arasında ve şehrin bedevîlerle kölelere bırakılmış kısımlarında oturanlar bunlardan sonra gelirdi. Bunlar, soylulardan cesaretleriyle ayrılır, Kureyşlilerin en iyi askerleri buradan yetişirdi. Aslında Kureyşlilerin en önemli işi ticaretti. Tihâma dışında, Tebâle, Cureş ve Necrân'da, Hint okyanusuna giden yol üzerinde, küçük ticaret yerleri vardı. Bunlardan en önemlisi de, Serat dağlarında kureyş zenginlerinin yazlığı olan Taif'di.

Kureyşliler konuşma sanatı, hazırcevaplık ve siyasî üstünlükleriyle diğer kabilelerin arasında dikkati çekerlerdi. Bedevîler, kureyşlilere saygı duymakla birlikte, onları pek sevmezlerdi. Kureyşli şairlere necdli, taifli ve medineli şairlerden sonra yer verirlerdi. Lehçeleri de ancak İslâmlık ve Kur'an'dan sonra gelişti. Ömer bin Ebu Rabia ile arap şairleri arasına girmeyi başardılar.

Bedevîler, Kureyşlilerin günlük hayatları üstünde yaptıkları baskıdan da hoşlanmazlardı. Kureyşli tacirler tarafından aldatılmaktan bıkmışlardı; ayrıca kendileri yerine, bedevî askerlerini ve zencileri savaşa sürmeleri de saygılarını azaltıyordu. Bunlara rağmen, İslâmlıktan önce bile, Kureyşlilerin birçok üstünlüğü kabul ediliyordu. İslâmlığın kabulünden sonra, kureyş tarihi islâm tarihi halini aldı. Ancak Hz. Muhammed'in ölümüyle, Kureyşlilerin hayatı, Mekke hayatından ayrı olarak gelişti.

Kureyşliler, Hicretin ilk sekiz yılında Medine'ye göç eden Hz. Muhammed ve müslümanlarla savaştılar. Mekke kan dökülmeden ele geçirilince kabile parçalanarak, arap göçebeleri arasına karıştı. Soylu ailelerin çoğu, İslâmlığın başkenti haline gelen Medine'ye yerleştiler. Mekke'nin siyaseti Medine'ye bağlandı. Hz. Muhammed'in ölümünden sonra yerine geçecek olan halifenin seçilmesi birçok probleme yolaçtı. Hz. Muhammed bu konuda bir açıklamada bulunmamakla birlikte, sağlığında, devamlı olarak kendi kabilesi olan Kureyşlileri tutmuştu. Ancak Ensar da, Hz. Muhammed'e yakınlıklarını ileri sürmekteydiler. İki kureyşli (Ebubekir ve Ömer) durumu düzeltmeğe çalıştılar. Çeşitli görüşler sonunda, Ebubekir halife seçildi.

Kureyşlilerin üstünlüğü özellikle ticarete bağlıydı. İslâmlığın beklenmedik fetihleriyle Batı rAabistan'ın iktisadî şartları, altüst oldu. Ülkelerarası ticaret Arap çölü çevresindeki sapa yolu değiştirdi. Hz. Muhammed'in ölümü de Mekke ile olan ticareti ansızın durdurdu; çevredeki panayırlar kapandı. Ticareti elinden giden verimsiz Mekke, babadan oğula hepsi tacir olan eski halkını barındıramaz oldu. Tacirler Medine'ye göç ettiler. İslâmlığın fetihler devresinde Kureyşlilerden başarılı kumandan ve idare adamları çıktı. Bu sebeple kureyş tarihi, mekke tarihinden ayrı olarak ve Mekke dışında da gelişti. Kureyşlilerin Mekke dışı tarihi, çeşitli şerif ailelerinin, Abbasîlerin veya Hz. Muhammed ailesinin tarihiyle karışır. Bugün şerifler dışında, kureyşli olarak yalnız Kâbe'nin anahtarlarını koruyan Şeybîler bilinmektedir. Bunların da halife Abdullah bin el-Zubeyr'in soyundan geldiği söylenmektedir. Ayrıca halife Ali'nin soyundan gelen Zeydîler Yemen'e hâkimdirler. Hicaz'ın çeşitli bölgelerine dağılmış Hasenî, Hüseynî ve Caferî aileleri de vardır. (M)

KUREYŞ bin BEDRAN, Ukeyl kabilesinin emiri. 1034'te Nusaybin hükümdarı olarak tanındı, sonra Musul'a hâkim oldu. Şiî Büveyhîleri bırakarak, selçuklu sultanı Tuğrul Bey adına hutbe okuttu (1055). Kutalmış'ın El-Besasirî ile yaptığı savaşlara katıldı. Fakat Sincar yakınlarındaki savaşta Şiîlere esir düşerek onlarla birleşti ve Besasirî ile birlikte Bağdat'a yürüdü (1058). Şehir düşünce halife El-Kalm kendisine sığındı. Kureyş 1061'de Selçuklulara tabi, Nusaybin ve Musul hâkimi olarak öldü. (M)

KUREYŞÎ sıf. ve i. (*Kureyş*'ten ar. *kureyşî*). *Esk.* Kureyş kabilesinden olan kimse: *Hak bilir haksın itikadımca / Ey kureyşî resul-ı Rabb-ı alîm* (Muallim Naci). *Zira kureyşînin her ferdi saireden efdal değildir* (Taşlıcalı Yahya). || *Âftâb-ı Kureyşî* (veya *Nebi-i Kureyşî*), Hz. Muhammed. (M)

Kureyş suresi, *Kur'an*'ın CVI. suresi; 4 ayettir. Mekke'de indirildi. Surede, Kureyş kavminin kendilerini açlıktan ve korkudan kurtaran, kış ve yaz serbestçe ticaret yapmalarını sağlayan Allah'a ibadet etmesi bildirilir. (M)

KURGAN i. (esk. türk. k.). Arkeol. *Yeni.* Geniş kubbe biçimindeki mezar, höyük.

— ANSİKL. *Kurgan*'lar, Neolitik çağın sonunda ortaya çıktı ve Demir çağında daha sık görünür oldu. X. yy.a kadar bunlara rastlanır. Çok sayıda bulunduğu Güney Rusya bozkırlarındaki kurganlar en güzelleridir. Değişik tiplerde olan bu kurganlar çok çeşitli etnik gruplara aittir. Arkeolojik buluntu bakımından en zengin olanları İskit ve Sümer kurganlarıdır. Bunların hemen hepsi ortak mezarlardır. En eski kurganlarda bazen yüzlerce ceset birarada görülmüştür. Kurganlarda bulunan ziynet eşyaları, silâhlar, çanak çömlek, rus tarihöncesinin incelenmesinde temel kaynağı meydana getirirler. Özellikle Volga'nın sol kıyısında Yaroslavl yakınında Mihaylovskiy kurganlarından silâhlarla (kılıç, ok, mızrak, balta, kalkanlar) birlikte ayı kültünün varlığını ortaya koyan ayı pençesi izleri çıkmıştır. (L)

KURGAN, S.S.C.B.'de şehir, Batı Sibirya'da, Tobol ırmağı kıyısında, Sibirya'yı baştan başa aşan demiryolu hattı üzerinde; 145 000 nüf. Besin sanayii ve tarım makineleri yapımı. (L)

KURGU i. (*kurmak*'tan *kur-gu*). Bir zembereği kurmak için kullanılan anahtar v.b. âlet. || *Esk.* Kuruntu, vehim.

— Fels. *Yeni.* Bilmek ve tanımaktan başka amacı olmayan ve çıkar gözetmeyen bilgi. || *Teşm yol.* Soyut, keyfî ve doğrulanması imkânsız düşünce veya görüş. *Eşanl.* SPEKÜLASYON.

— Saatçilik. Delikli sap kısmı bütün sarkaçlı saatlere uyan bir çeşit anahtar. (*Saat anahtarı* veya *Kurma anahtarı* da denir.) || Kol saatlerinde, zembereği kurmağa yarayan mekanizma ve bu mekanizmanın, elle tutularak döndürülen parçası. || Zembereğin kurulmuş hali: *Saatin kurgusu bitmiş.* || Breguet tarafından tasarlanan ve bir kol saatini, bir duvar saatini, bir sarkaçlı saati açmak zorunda kalmadan ve anahtar kullanmadan kurmağa yarayan âlet: *Kurgulu saat.* || *Kurgu yayı*, kurulduğu zaman bir saatin çalışmasını sağlayan yay, zemberek. — Sine. *Yeni.* Bk. MONTAJ. (LM)

KURGUL sıf. (*kurgu*'dan). *Yeni.* Uygulamaya yönelmeksizin, eşyanın nazarî incelenmesini konu edinen: *Kurgul araştırma. Kurgul düşünce.* (M)

KURHAUS i. («şifa yurdu» anlamında alm. k.). Almanya içmelerinde tedavi görenlerin bulundukları yer. (L)

KURIKANLAR, Orta Asya'da Baykal gölünün batısında yaşamış göçebe türk boylarından biri. Bu boy hakkında çin kaynaklarında bazı bilgiler vardır. Kurıkanlar, Altay ve Sayan dağlarından Yakut ülkesine kadar olan bölgedeki türk kavimleri arasında çeşitli ilişkiler kurdular, bazı çekişmelere katıldılar, Göktürk devletinin yıkılışından sonra da Uygurlara bağlandılar (VIII. yy.). Kurıkanların yaşadıkları bölgede tespit edilen kaya resimleri, bu boyun yaşayış biçimleri konusunda bilgi verir niteliktedir. Besledikleri gösterişli atlarına bazen üç kişi birden bindikleri de olurdu. (Ata birkaç kişinin birlikte binme geleneği diğer Orta Asya türk boylarında da oldukça yaygındı.) İki tekerlekli olan arabalarının üzerleri keçeyle örtülüydü. Savaş araçları ok ve yaydı. Göçebe olan Kurıkanlar için avcılık büyük önem taşıyordu. (M)

KURİ i. Leng. Kuzeydoğu kafkasya dili; Dağıstan'ın güneyinde ve Azerbaycan'ın kuzeyinde yaklaşık olarak 200 000 dağlı tarafından konuşulur; asıl Lezgilerin konuştuğu dildir. (Ruslar «lezgi» adını bütün dağıstan milletlerine mal ederler.) (L)

KURİGALZU, M.Ö. 1680-1160 yılları arasında Mezopotamya'da hüküm süren Kassit devleti krallarından ikisinin ortak adı. — KURİGALZU I, yaklaşık olarak M. Ö. XV. ve XIV. yy.lar arasında hüküm sürdü. — KURİGALZU II, M. Ö. 1343-1321 yılları arasında hüküm sürdü. (M)

KURİHAMA, Japonya'da eski köy, bugün Orta Honşu'da (Kanagava idare bölgesi) Yokosuka şehrinin bir mahallesidir. Burada 14 temmuz 1853'te Komodor Mathew Calbraith Perry, A.B.D. başkanı Millard Fillmore'un Japonya ile A.B.D. arasında diplomatik ve ticarî ilişkiler kurulmasını teklif eden mektubunu japon imparatoruna sunmuştu. (M)

KURİKKALA (Juho), finlandiyalı kayakçı (Kalajoki, Oulu 1912 - Helsinki 1950). 18 km ve 50 km'lik uzun mesafelerin büyük yarışçısı. 1938 Dünya şampiyonasında üç etaplı yarışı kazandı. 1939'da Zakopane dünya şampiyonasında 18 km'lik yarışta birinci oldu. 1939-1940 Rus-Fin savaşı sırasında çavuştu. Sovyet ulaşım hatlarına karşı girişilen tehlikeli eylemleri başaran ünlü «korkusuz yediler»in taktik grubunda görev aldı. 1941'de 50 km yarışını ve Cortina d'Ampezzo Dünya şampiyonasında üç etaplı yarışı kazandı (bu başarı resmen tanınmadı). 1951'de her yıl alp ülkeleri arasında yapılan uzun mesafe kayak yarışmalarına *Kurikkala kupası* adı verildi. (L)

KURİL adaları, volkanik adalar çemberi, Ohotsk denizini doğudan kapatır; Kamçatka burnu ile Hokkaido adası (Japonya) arasındadır. İkinci Dünya savaşından sonra

Kuril adalarını, Japonya, S.S.C.B.'ye bıraktı. Japonya, 1955 şubatında adaları geri istediyse de alamadı. Bu adalar Ohotsk denizi balıklavalarının düzenlenmesinde ve konserve imalâtında (balık, kabuklular) önemli rol oynar.

— *Kuriller deniz çukuru, Vitiaz* tarafından ölçülmüştür: derinliği 10 382 m'yi bulur; genişliği 20-60 km, uzunluğu 2 000 km'dir. (L)

KURİL'LİLER, Kuril adalarının eski halkı. Takımadanın kuzeyindeki Kuril'lilerin çok eski zamanlarda Kamçatka'lılar oldukları sanılır. Son yüzyıllar içinde adalar, hiç değilse geçici olarak, Aynu'lar tarafından işgal edildi. Birbiri ardı sıra Ruslar ve Japonlar tarafından yok edilen Kuril'lilerin soyu tükenmiştir. (L)

KURİYE i. (fr. *courrier*). Bk. KURYE.

KURK i. (onomatope). *Halk dili.* Kuluçka. (M)

KURKAS i. Bot. Tropik Amerika'da yetişen ağaçsı bitki veya ot; tohumları (hint pignonları veya «barbarlar cevizi») ancak cücüğü çıkarılarak yenebilir; sütsü bir özsuyu vardır. (İlmî adı *Jatropha curcas.* Sütleğengillerden.)

— ANSİKL. *Kurkas*'ın yaprakları sarmaldır ve bazı hallerde, yakıcı bir suyuk salgılayan bezli kıllarla örtülüdür. Parlak renkli çiçekleri bireveiklidir. En önemli ve en tanınmış türü, *yenidünya kurkası*'dır (jatropha curcas); meyveleri, az miktarda alınırsa iç sürdürücü, yüksek dozda zehirleyicidir. J. curcas'ın meyvelerinde, yüzde 25-30 oranında renksiz veya açık sarı bir yağ vardır; bundan, sabunlaştırılarak, oleik asidine benzer *izosetik asit* elde edilir. (L)

KURLA, Hindistan'da (Maharaştra) şehir, Salsette adasında; 39 100 nüf. Bombay banliyösünde sanayi merkezi: otomobil montajı; makine yapımı; kimya ürünleri fabrikası; pamuk iplikhanesi ve jp fabrikası; cam fabrikası; sepi yerleri. (L)

KURLAGAN i. Patol. Bk. ETYARAN.

KUR'LAR, Ortaçağda Memel ile Riga körfezi arasında yerleşmiş baltık kabilesi (kıyının bir kısmı *Kurski Zaliv* veya *Kurisches Haff* adını alır). Schwertträger şövalyeleri tarikatı (1236'da töton şövalyeleriyle birleştiler) burayı hâkimiyetleri altına almağa çalıştılar (1242) ve sonunda da başardılar (1267). *Kurland,* adını Kur'lardan almıştır. (L)

KURLEN i. (fr. *couralin*'den). Antil adalarında kullanılan ve ağaç kütüğü oyularak yapılmış, kürekli veya hem kürekli hem yelkenli az su çeker, küçük tekne. (L)

KURMA i. (*kurmak*'tan *kur-ma*). Kurmak eylemi.

— Psikiyatr. *Zihnî kurma,* kişinin genellikle üzücü ve asap bozucu sabit fikri, zihninden silip atamaması ve sürekli olarak düşünmesi.

— Saatçilik. *Otomatik kurma çekici,* otomatik kurgulu kol saatlerinde, salınım hareketiyle saat zembereğini otomatik olarak kuran parça. (LM)

KURMA («Kaplumbağa»), Tanrı Vişnu'nun *avatara*'sı. Tanrı onu Süt denizinin çalkalanması sırasında Mandara dağına dayanak olacak şekilde giydirmiştir. Böylece tanrılara ölümsüzlük içkisini bulmak imkânını sağlayacaktı. (L)

KURMACILIK i. Bk. KONSTRÜKTİVİZM.

Kurmahöyük veya **Gurmahöyük.** Arkeol. Antalya'nın 8 - 10 km kadar batısında; 1946'da İ. Kılıç Kökten tarafından bulundu ve araştırıldı. Çatma dağının güneydoğu ucunda yer alan höyük, Yukarı ve Aşağı Kurma olmak üzere iki kısma ayrılır. Sileks ok uçları ve bakır çağı kaplarıbulundu. (M)

KURMAK geçl. f. (esk. türk. k.). Bir şeyin çeşitli kısımlarını hazırlayıp düzelterek biraraya getirmek: *Makineyi kurmak.* ‖ Dikmek, germek, dik durmasını sağlamak: *Çadır kurmak. Yapı iskelesi kurmak. Anıt kurmak.* ‖ [Yaylı veya zemberekli âletler için] Yayı veya zembereği gerip, âleti işleyecek duruma getirmek: *Saat kurmak. Kapan kurmak.* ‖ Hazırlamak: *Bize bir sofra kurdular, olursa o kadar olur* (Kemal Tahir). ‖ Gerekli şartları hazırlayıp oluşmaya bırakmak: *Turşu kurmak. Salamura kurmak.* ‖ [Silâh için] Atışa hazır duruma getirmek. ‖ Tesis etmek, meydana getirmek: *Şirket kurmak. Tatil köyü kurmak. Hastahane kurmak.* ‖ Teşkil etmek: *Endirezgâr Hîre ile Kesber arasındaki Araplardan ve sair taraflardan küllî asâkir toplayıp Velece nam mevki'de bir büyük ordu kurdu* (Cevdet Paşa). *Hükûmet kurmak.* ‖ — Mec. Gizlice hazırlamak, tasarlamak: *Komplo kurmak.* ‖ Aklına koymak, kesin karar vermek: *Onu öldürmeyi bir kere kurdu ya! Artık vaz geçmezdi.* ‖ Kötü şeyler düşünmek: *Fakat Bayram ağa uşakların söylediklerini kurdukça kurdu* (H. E. Adıvar). ‖ Kışkırtmak, birini başkasına karşı kışkırtıp hırslandırmak: *Herifi iyice kurup göndermiş. Teres: «Şurdan vurdum, şurdan çevirdim»* (Kemal Tahir). ‖ (Biri) Kendi ruhsal durumuna göre zihninde tasarlamak, hayal etmek, düşünmek: *Sonra sizi unutur, koyuverir; o karşılaşmadan gözlerinizde yalnız bir ışık kalmıştır artık kendi düşüncelerinizle, kendi umutlarınızla yalnız sizin olan bir âlem kurabilirsiniz* (N. Ataç). ‖ Ummak: *Halbuki ne hülyâlar kurmuştum* (A. H. Tanpınar).

— ÇEŞ. DEY. *Kurduğu tuzağa kendi düşmek,* (biri) başkası için hazırladığı tertipten kendi zarar görmek. ‖ *Bağdaş kurmak.* Bk. BAĞDAŞ. ‖ *Dolap* (veya *düzen* veya *kumpas*) *kurmak,* birine karşı komplo hazırlamak, hile ve tertip yapmak: *Herifler dolabı domuzuna kurmuşlar* (Kemal Tahir). Bk. KUMPAS. ‖ *Hayal kurmak.* Bk. HAYAL. ‖ *Masa kurmak,* ziyafet çekmek, ziyafet vermek. ‖ *Pusu kurmak,* saldırmak için gizlenip beklemek. ‖ *Turşusunu kursun. Tekl*z. Değersiz şeyleri elden çıkaramayan kimseler için söylenir. ‖ *Tuzak kurmak,* bir hayvanı yakalamak veya bir kimseyi güç ve tehlikeli duruma düşürmek için tertip hazırlamak.

— Leng. *Cümle kurmak,* kelimeleri belli bir sıraya göre dizmek.

— Spor. *Baraj kurmak,* futbolda, doğrudan doğruya kaleye yapılan vuruşları önlemek için, oyuncuların kale önünü kapatacak şekilde sıralanmaları. ‖ *Köprü kurmak,* elleri arkadan yere dayayıp ayak uçlarına basarak vücudu yay gibi germek. ‖ *Takım kurmak,* spor oyunlarında yarışmaya katılacak oyuncuları biraraya getirmek.

◆ **Kurdurmak** ettrg. f. Kurmak işini yaptırmak. (LM)

KURMAY i. (türk. *kurmak*'tan). Ask. *Yeni.* Sınavla Harp akademilerine girerek üç yıllık eğitimi başarı ile bitiren subaylara verilen ad. (Bu subaylar, karargâhlarda çalışırlar. Kurmay başkanlığının görevini de yapabilirler.) *Esk.* Erkânıharp. ‖ *Kurmay başkanı.* Bk. ANSİKL. ‖ *Kurmay gezisi,* ordu, kolordu, tümen ve benzeri büyük karargâhlarda kurmay subayların ve büyük rütbeli kumandanların yaptıkları geziler. (Bu gezilerde arazi, askerî harekat planları ve uygulama imkânları incelenir.) ‖ *Kurmay heyeti,* kuvvet kumandanlığı, ordu, kolordu, tümen ve benzeri birliklerin karargâhlarında, kadrolarında belirtilen, değişik rütbede general ve kurmay subaydan kurulan heyet. (Bk. GENELKURMAY.) ‖ *Kurmay sınıfı.* Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Ask. *Kurmay başkanı,* bulunduğu karargâhın âmiridir. Sorumlulukları, şunlardır: karargâhın genel olarak çalışmasına ait esas ve ilkeleri tespit etmek; karargâhı yönetmek ve çalışmasında birliği sağlamak; kumandan ve karargâha durumu bildirmek, yetki verildiği zaman kumandanı temsil etmek; kumandandan aldığı kararları geliştirerek kumandanlığın bütün kademelerinde birleştirilmiş emirlerin yayınlanmasını karargâha üzere karargâha gerekli talimatı vermek; planların, emirlerin, raporların hazırlanmasında ve diğer karargâh çalışmalarında görev bölümü yaparak sonuçların doğru ve yeterli olduğunu gözden geçirmek, onaylamak veya kumandanın onayını almak; ast birlik kumandanlarının bu kararların gerektirdiği hareketlere karşı uyanık bulunmalarını sağlamak; kumandanlıkta yayımlanan bütün emirlerin kumandanın plan ve prensiplerine uygun olmasını sağlamak; kumandanın bütün emir ve talimatının yayılmasını, komşu, üst, ast ve desteklenen birliklerle bağlantı kurulmasını sağlamak.

● *Kurmay sınıfı,* «erkânıharp» sınıf adı ile çıkarılan bir iradei seniye ile kuruldu (1845). Londra, Paris, Berlin ve Viyana'da uzun süre topografya, tabiye ve sevkülceyş (strateji) öğrenimi yapan subaylar seçilerek kurmay (erkânıharp) sınıfına geçirildi. Bu suretle 27 subay (5 albay, 18 yüzbaşı ve binbaşı, 4 üsteğmen) erkânıharp oldu. Bu subaylar, Seraskerlik'te kendilerine ayrılan yerde toplandılar, başlarına da «Reisi Erkânıharbiye» adıyle Dârı Şûrayı Askerî üyesi mirliva (tuğgeneral) Ahdi Paşa getirildi. Bu tarihten sonra da özellikle yabancı mem leketlerde öğrenim yapmış çeşitli sınıf ve rütbelerdeki subaylar kurmaylığa ayrıldılar. Ayrıca kurmay subay yetiştirmek için Harp okuluna, «Erkânıharbiye sınıfları» adıyle iki sınıf eklendi. 1846'da bu iki sınıfa «Mektebi Fünunu Harbiyeyi Şahane Erkânıharbiyesi» adı verildi. Daha sonra Erkânıharp sınıfları adı, Erkânıharbiye Namzet sınıfları olarak değiştirildi (1898). Yeni kabul edilen bu şekle göre, Harp okulunu bitiren çok sayıda subay, Erkânıharp Namzedi sınıflarına alındı. Üç senelik öğrenimi başarı ile bitirenlerden sınıfın ilerisinde olanlar, erkânıharp (kurmay), geri kalanlar da «mümtaz» adı ile orduda vazifelendirildi. Bugün, Harp akademilerine sınavla girerek üç senelik öğrenim süresini başarıyle bitiren subaylar kurmay olmaktadır.

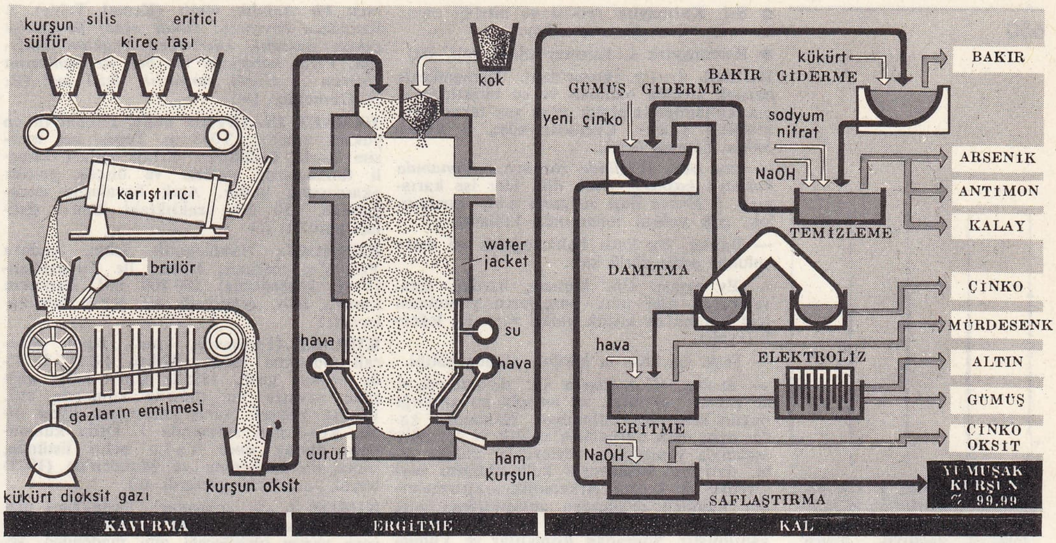

kurşun (metalürji)

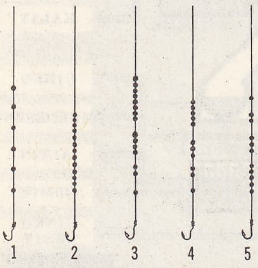

1. ayrık dizili; 2. sık dizili; 3. logaritmik; 4. yukarıya doğru yarı logaritmik; 5. aşağıya doğru yarı logaritmik

kurşun (balıkç.)

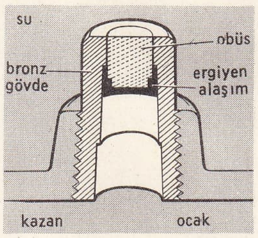

ergiyen **kurşun** (termik)

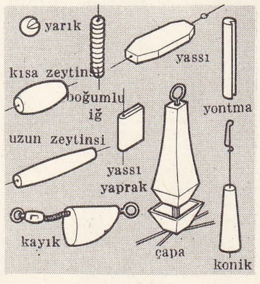

kurşun (balıkç.)

◆ Sıf. Kurmaylık yetkisi ve niteliği olan: *Kurmay subay. Kurmay albay.*

◆ **Kurmaylık** i. Kurmay olma hali. (M)

KURNA i. (ar. *ḳurne*'den). Hamamlarda musluk altında bulunan ve su biriktirme için kullanılan mermer veya taş tekne (Bk. ANSİKL.) ‖ *Esk.* Çıkıntılı köşe. ‖ *Kurna hakkı,* hamam ücreti.

— ÇEŞ. DEY. *Düğünde zurnaya, hamamda kurnaya koşmak. Halk dili.* Her işe karışmak. ‖ *Kurna başı soygunu gibi,* çırılçıplak, çok yoksul anlamında kullanılır.

— Balıkç. Üç katlı balık ağının en dışta bulunan geniş gözlü katı.

— Ev eşyası. *Ofis kurnası,* bardak, çatal ve bıçak gibi ufak parçaların yıkanması için kullanılan küçük yalak veya içi leğenli lavabo.

— Teşk. tar. *Kurna kâtibi,* salhane kâtibi.

— ANSİKL. *Kurna*'ların ilk defa nerede ve ne zaman yapıldığı, ne amaçla kullanıldığı bugün kesinlikle bilinmiyor. Hamamlar kadar eski olan kurnaların sağlık ve temizlik amacıyle yapıldığını söyleyenler olduğu gibi, dinî bir düşünceyle kullanıldığını ileri sürenler de vardır. Arkeolojik araştırmalardan edinilen bilgilerden anlaşıldığına göre ilk hamam ve kurnalar eski Anadolu'da yapılmıştır. Sonradan Romalılar ve Yunanlılarca benimsenen hamam ve kurnaların yapımı Batı Akdeniz milletlerince tutuldu. Kurnalı roma hamamları Anadolu'dan çok daha sonradır. Anadolu'da iki türlü hamam ve kurna vardı: ılıca denen sıcak kaynakların yanında yapılan hamamlar ve kurnalarla suları ateşle ısıtılan hamamlar ve kurnalar. Kurnalar genellikle ikiye ayrılır: 1. pınar başlarında, çeşmelerde, kutsal suların fışkırdığı yerlerde taşları oyarak yapılan açık kurnalar; 2. hamam ve ılıcalarda üstü örtülü binanın içinde, muslukların altına yerleştirilen kurnalar. Bütün kurnalar taştan, daha çok mermerden yapılır. Kurnanın üstünde birinden sıcak, ötekinden soğuk su akan iki musluk bulunur. İçi pürüzsüz perdahlı olan kurnaların bazen dış yüzleri nakışlı, kakmalı, oymalı olur, duvara bitişik köşelerinde özel sabun yerleri bulunur. Bazı kurnaların tabanı dörtköşe bir mermer, bazılarının tam ortadan aşağı inildikçe genişleyen, yuvarlak bir mangal tabanını andıran biçimde olur. Bazı kurnalar olduğu yere çakılı, bazıları istenildiği zaman yeri değiştirilecek durumdadır. Hamam kurnalarına benzeyen fakat yapılış ve süsleme bakımından onlardan ayrı özellikler gösteren çeşme kurnaları da vardır. Ortasında suyun akması için bir delik bulunan çeşme kurnaları ve sebil kurnaları genellikle motiflerle işlenir, kıyıları girintili çıkıntılı, düz, kıvrık, yumuşak dişli olur. Büyük çeşme ve sebillerde görülen bu kurnalar selçuklu ve osmanlı işçiliğinin sanat özelliklerini taşır. Bu kurnaların tablalarında lâle, gül, karanfil, selvi motifleri, bazen birbirine dolanmış kıvrımlı asma oymaları, yaprak ve değişik bitki oymaları yer alır. Selçuk ve Osmanlı Türklerinde ayrı bir önem taşıyan çeşme, sebil ve hamam kurnası işçiliği zamanla ortadan kalktı. Bugün daha çok düz, perdahlı mermerden motifsiz basit kurnalar yapılmaktadır. (M)

◆ **Kurneteyn** ikil i. *Esk.* İçine girilip yıkanılan büyük tekne. (ML)

KURNA deresi, Akdeniz bölgesinde (Göller yöresi) akarsu. Isparta güneyindeki dağlık alandan çıkar ve Burdur şehri içinden geçerek Burdur gölüne dökülür.

— *Kurna* (bugün *Yakaköy*) Kurna deresi üzerinde köy; 482 nüf. Yakınında hidroelektrik santralı. (M)

KURNAZ sıf. (fars. *ḳurnās*'tan). Kolay kanmayan, başkalarını kandırmasını ve işini yürütmesini bilen; açıkgöz, becerikli, amacına erişmesini beceren: *Benim hayalimde mujik, kurnaz, her şeye karşı şüpheci, yerine göre riyakâr, yerine göre zalim, fakat her zaman hilekâr ve sarhoş bir mahlûktu* (Ş. S. Aydemir). *Kurnaz ve çok bilmiş kızlar hep orada toplanırlardı* (Sabahattin Ali).

◆ **Kurnazlık** i. Kurnaz olma hali: *Gülümsemelerinde kurnazlığın örttüğü, korkutucu bir hainlik vardı* (Kemal Tahir). ‖ Kurnazca davranış: *Onlar esnaf ile çekişe çekişe pazarlık ederlerken uzaktan dinlerim. Fiyat kararlaştı mı ben de yanlarına giderim ... Güzel kurnazlık değil mi?* (R. N. Güntekin). [M]

KURNET EL-SEVBA dağı, Lübnan'ın en yüksek noktası; 3 083 m. Tepesi her mevsim karla örtülüdür. Erime suları kireçli tabakalarda süzülür ve birçok yeraltı akarsuyunu besler. Açık havalarda doruğundan, 250 km uzaklıktaki Kıbrıs dağları görülür. (L)

KURNOOL, Hindistan'da şehir, Andhra Pradeş'in merkezi, Hindri ile Tungabhadra'nın kavşağında; 100 800 nüf. Pamuklu kumaş, halı, zeytinyağı ve çeltik fabrikaları. (L)

KUROKİ (Tamesada, kont), japon generali (Satsuma 1844 - Tokyo 1923). 1871'de orduya girdi, 1895'te Çin'e karşı girişilen savaşta bir tümene kumanda etti. 1904'te Yüksek Savaş konseyinin üyesi oldu. Rus-Japon savaşında 1. Ordu kumandanı olarak önce Ya-Lu nehri üstünde, sonra da Liao-yang ve Mukden'de (1905) büyük yararlıklar gösterdi. (L)

KURON i. (fr. *couronne*). Dişin sunî olarak yapılan taç kısmı. (Kuronlar bütün veya yarım olabileceği gibi madenden, seramikten ve plastik maddeden de yapılabilir.) ‖ Dolgulu çürük diş üzerine geçirilen kaplama. ‖ Baş çelengi: *Şimdi başının etrafında bir defneden kuron kadar kalın saçları, kumral sık ve kıvırcıktı* (R. N. Güntekin).

— Kuyumc. Bir pırlantının tabanıyle yuvarlak kısmı arasında bulunan fasetlerin tümü.

— Nümism. Bazı ülkelerde, özellikle Avrupa'nın kuzey ülkelerinde kullanılan para birimi. (Bk. ANSİKL.) ‖ Bazı ülkelerde kullanılan bir para cinsi: *Büyük Britanya'da eskiden 5 şilinlik paraya kuron (crown) denirdi.*

— ANSİKL. Nümism. Altın *kuron,* Fransa'da Philippe VI de Valois devrinde basıldı. Karl V ve Felipe II'nin de kuron paraları vardı. İngiltere'de, altın ve gümüş kuronların görünmesi, Edward IV devrine rastlar, XVIII. yy. sonlarında, İngiltere'de 5 şilin değerinde gümüş kuronlar (*crowns*) ve yarım kuronlar (*half-crowns*) tedavüle çıkarıldı. Avusturya'da, 1857'de altın kuron, 1892'de gümüş kuron ve 20 kuronluk altın para çıkartıldı. Portekiz'de XIX. yy. da altın ve gümüş kuronlar basıldı. 16 Ekim 1875 antlaşmasıyle, İsveç, Norveç ve Danimarka aynı para sistemini kabul etti. Böylece, *danimarka kuronu* (simgesi: Krd), *norveç kuronu* (simgesi: *Krn*) ve *isveç kuronu* (simgesi: *Krs*) ortaya çıktı. Bunlar aynı değerde olmakla beraber, her biri 100 öre'ye bölünür. *İzlanda kuronu*'nun (simgesi *Kis*) adı *krone*'dir (çoğulu *kronur*). *Çekoslovak-çek kuronu*'na (simgesi *Kcs*) *koruna** denir ve 100 *halerji*'ye bölünür. (LM)

KUROPALATES i. (lat. *curator,* bakan ve *palatium,* saray'dan yun. k.). Bizanslılara özgü bir rütbe; bunu elde eden genellikle saray muhafızlarının şefi olurdu. (Justinianus devrinde, kayserin bulunmadığı veya hasta olduğu zamanlarda, imparatorluğun yetkilerini kullanır ve ileri rütbelerin en yükseği sayılırdı; kuropalates hükümdarın emniyetinden de sorumluydu. Bu rütbe, daha sonraları, sadece bir şeref payesi haline getirildi.) [L]

KUROPATKİN (Aleksey Nikolayeviç), rus generali (1848 - Pskov yakını 1925). 1881'de İran sınırında Türkmenlerle savaştıktan sonra, 1898'de Nikolay II, çariçenin ısrarı üzerine, onu savaş bakanlığına tayin etti. Rus-Japon savaşı sırasında Mançurya ordusu kumandanı olarak Uzakdoğu'ya gönderildi. Orada önce amiral Alekseyev ile geçinemedi, 1904 sonunda da, onun yerine başkumandanlığa getirildi. Güçlü bir kumandan olduğunu ispatladıysa da, Mukden yenilgisinden (1905) sonra yerine general Linyeviç geçti. 1914'te kolordu kumandanı olan Kuropatkin 1916'da büyük karışıklıkların hüküm sürdüğü Türkistan'a vali tayin edildi. Sovyetlere katılarak Kızılordu'nun teknik danışmanlığını yaptı. (L)

KUROS i. («genç adam» anlamında yun. k.). Yunan heykelciliğinin özelliği olan çıplak genç erkek heykeli. (Çoğl. KUROİ.)

— ANSİKL. M.Ö. VII. yy.dan V. yy. başına kadar ilkin «arkaik Apollon'lar» diye adlandırılan erkek heykelleri tapınaklara armağan edilir veya mezarlara konulurdu; ama bu heykeller sadece dinî amaçlara hizmet etmediğinden, bunlara *kuros*'lar (kuroi) dendi. Çoğu zaman, insan boyunda veya normal boydan büyük (Sunion ve Thasos kuros'ları), mermer veya bronzdan yapılan bu genç erkek heykelleri, bazen boyutları küçültülerek ya bir tanrıya armağan edilir veya bir ölünün yahut bir atletin sembolü (hiç bir zaman portre yerine geçmezdi) olarak kullanılırdı. Eski mısır sanatının etkisiyle kuroslar, sol bacakları önde, vücutları ön cephede, kolları bedene yapışık olarak tasvir edilirdi; saçları, modaya ve bölgelere göre dağınık, örülü veya bukleli olurdu. Anadolu'dan Büyük Yunanistan'a kadar, eski yunan medeniyetinin hüküm sürdüğü, hemen hemen bütün ülkelerde kuros heykelleri bulundu. Bu eserlerin tümü, arkaik heykelcilerin anatomik kesinliğe ulaşmak için nasıl bir titizlikle ve çaba ile çalıştıklarını, insan vücudunu nasıl incelediklerini ortaya koyar. Zamanla bu heykellerin kolları bedenden ayrıldı, adımlar genişledi, göğüs nefes alır gibi kabardı, yüzlerde bir ifade belirdi. Bunlar arasında, Atina müzesindekileri (Attike bölgesinde, Kiklad'larda veya Peloponnesos'ta bulunanlar), Delphoi kuroslarını (Herodotos'un hayatlarını anlattığı Kleobis ve Biton «ikiz kardeşler»), Ptoon (Boiotia), Thasos, Sisam, Agrigento kuroslarını saymak gerekir. Louvre müzesindeki *Piombino* adı verilen bronz *Apollon* heykeli (V. yy.ın ilk yarısı) kurosların en güzel ve en yeni örneklerinden biridir. Klasik çağda artık gelişmiş olan bu çeşit heykellere, daha çok «Apollon» veya «Ephebos» adı verildi (*Marathon Ephebos'u, Kritios'un Ephebos'u* [Atina)]. [L]

KUROSAWA (Akira), japon sinema yönetmeni (Tokyo 1910), 1936'da yönetmen yardımcılığı ve senaryo yazarlığı yapmağa başladı. İlk filmini 1943'te çevirdi (*Judo Efsanesi*). Daha sonra sırasıyle, *Harika Bir Pazar* (1947), *Sarhoş Melek* (1948), *Kuduz Köpek* (1949), *Skandal* (1950) adlı filimleri yönetti. 1951'de *Raşomon* adlı filmiyle Venedik festivalinde birinci oldu. Bu olay, Avrupa'da japon sinemasını tanıtma imkânını verdi. Bu tarihten sonra Kurosawa, kendisine Kenji Mizoguchi ile, japon sinemasının milletlerarası üne sahip sanatçılarından biri oldu. 1951'de Dostoyevski'nin *Budala*'sını perdeye aktardı. Ardından en başarılı filimlerinden birini yaptı: *Yaşamak.* Filmin gerçekçi ve dokunaklı hikâyesinde, kanserli ve yaşlı bir belediye sekreterinin son günlerini, fakir bir mahallede bir çocuk parkı yapımına hasretmesi anlatılır. 1954'te, *Yedi Samuray* adlı filminin büyük başarısından sonra, *Korku İçinde Yaşıyorum* (veya *Eğer Kuşlar Bilseydi*) [1955], *Örümcek Şatosu* (Shakespeare'den, 1957), *Ayaktakımı* (Gorki'den, 1957), *Gizli Kale* (1958), *Alçaklar Kuşkusuz Uyuyor* (1960), *Yojimbo* (1961), *Cennetle Cehennem Arası* (1963), *Kızıl Sakal* (1965) adlı filimleri çevirdi. (M)

KURO ŞİO veya **KURO ŞİVO** («kara ırmak» anlamında japonca bir k.'den). Büyük Okyanus'ta sıcak su akıntısı, Tayvan'dan (Formoza) Honşu adasının kuzey kısmı açıklarına kadar kuzeydoğu yönünde akar. En derin yeri elli mile yakın olan akıntının hızı, zaman zaman 5 deniz milini bulur. Akıntının yüzey suları Kuzey Büyük Okyanus'un ortasında aynı enlemde bulunan sulardan ancak yazın çok daha sıcaktır (18°—27°C). Genişliği az olan (en çok 500 m) Kuro Şio, batıdan güneybatıya doğru ağır ağır akan daha ağır, derin ve soğuk suların üzerindedir. İstikrarsızlığı başlıca özelliklerinden biridir: hidrolojik kutup «alın». Gulf Stream'inkilere benzer, gerçek menderesler meydana getirir. Ayrıca, derin soğuk su, bazı devrelerde Honşu'nun güneyinde yüzeye çıkar ve ana akıntı-

yı güneye doğru bir büklüm çizmek zorunda bırakır. Bu değişimler birkaç yıllık devrelerle (aşağı yukarı her beş yılda bir) olur; ama hava şartlarının ve özellikle rüzgârın (bölge tayfunların büyük ölçüde etkisinde kalır) yönünün ve şiddetinin etkisi altındadır. Uzakdoğu iklimini büyük çapta etkileyen bu değişiklikler kaynağı ve balıklavaların bolluğunun sebebi henüz açıklanamamıştır. 1965'ten 1969'a kadar sürecek bir milletlerarası araştırma kampanyasına (Tayvan, Honkong, Japonya, Güney Kore, Filipinler, A.B.D. ve Güney Vietnam'a ait otuz üç teknenin katılmasıyle) başlanmıştır. (L)

KUROT kurganı. Arkeol. Batı Altaylarda, Ursula nehri kıyısındadır. 1937 Yılında araştırıldı. Yakınlarında Göktürk çağından kalma kurganlar da bulundu. Kurganda geçen eserlerin, Şibe, Katanda gibi karakteristik hun çağı eserleriyle büyük benzerliği vardır. Kurot kurganlarının bu çağına *III. Kurot* adı verilir. III. Kurot'ta daha sonraki devirlerde olduğu gibi beyaz ırkla ilgili iskeletler bulundu. (M)

KURPİNSKİ (Karol), polonyalı besteci (Wloszakowice, Poznan 1785-Varşova 1857). Varşova Millî operasında orkestra yöneticisi, Krallık Müzik okulunda Şarkı bölümü yönetmeni, Varşova Krallık kilisesinde müzik yöneticisi oldu. Başlıca eserleri: *Lucifer'in Sarayı* (1819); *Czaromysl* (1818); *Czorsztyn Şatosu* (1819); *Kalmora* (1820) ve korolu bir trajedi olan *Zbigniew*. Ayrıca *Kosciuszko'nun Ölümü Üstüne Bir Ağıt*, birçok kantat, üç bale, bir senfoni, bir de *Te Deum* besteledi. (L)

KURRA çoğl. i. (ar. *ḳırâʼat*'tan *ḳurrâ*). *Esk. Kur'an*'ı usulüne uygun olarak okuyanlar: *Kur'an-ı Kerim'in cümlesini hıfz edenlere şimdi hâfız denildiği gibi o zaman kurrâ denilirdi* (Cevdet Paşa). [M]

KURRE i. (ar. *ḳurre*). *Esk.* Soğuk. ‖ Tazelik, parlaklık. ‖ *Kurre (t)-ül-ayn*, göz nuru, göz aydınlığı: *Kurret-ül ayn-i Halil idi o hûb* (Hakanî). [M]

KURRE bin ŞERİK, Mısır valisi (Kinnesrin ?- Fustat 714). Kuzeyli Kays bin Geylan kabilesindendir. Emevîler devrinde önemli devlet görevlerinde bulundu. Fustat şehrine gelerek Mısır'ın yönetimini ele geçirdi. Bazı idarî tedbirler aldı; bazen şiddet hareketlerine başvurdu. 705'te Mısır'da meydana gelen kıtlıktan ve bunun sebep olduğu fiyat yükselmesinden doğan iktisadî krizleri önlemek için tarıma önem verdi. Vergi sistemini düzenledi. (M)

KURRETİYE i. (ar. *ḳurretiyye*). Bâbî liderlerinden Kurretülayn adlı kadına tabi olanlar. Bk. KURRETÜLAYN. (M)

KURRETÜLAYN (Zerrin Tac, — denir), iranlı kadın şair. Bâbî dinî kahramanlarından. Doğum yılı belli değildir. Kazvin'in tanınmış ailelerinden birine mensuptu. İyi bir eğitim gördü; hadis konusunda çalıştı. *Kur'an*'ı değişik türde okutturmak istedi. Bilgisiyle Kazvin'de olağanüstü bir kadın olarak dikkati çekti. Bâbî dinini benimsemesinde hayal gücünün ve hürriyet duygusunun etkisi büyüktü. Bâbî inancı erkeklerle kadınlara eşit haklar tanıyor, kadınların peçesiz gezmelerini hoş görüyordu. (Bk. BÂBÎLİK.) Bâbîliği kabul ettikten sonra peçesini açtı; Kazvin'de, halk arasında nutuklar söylemeğe başladı. Kısa zamanda birçok kişiyi etkiledi. Bu sebeple Kazvin ikiye ayrıldı. Sonra Kerbelâ'ya gitti. Orada Şeyhîlerle konuştu. Bu konuşmayı, erkeklerle birlikte perdenin önünde oturan kadınlar da dinledi. Kerbelâ'da idare adamlarının dikkatini çekti. Kerbelâ valisi onu yargılamak isteyince, sünnî ve şiî bilginlerle tartışmak dileğinde bulundu. Durumu kötüleşince bir fırsattan yararlanarak Bağdat'a gitti. Hayatı tehlikeye düşünce İran'a gönderildi. Kirmanşah ve Hemedan'da taraftarlarının sayısını artıran konuşmalar yaptı. Babası tarafından, inancından ayrılarak kocasının yanına dönmesi için yapılan uyarmalara karşı koydu. El-Bâb'ı ve Bâbî dinini kötüleyen amcasının öldürülmesi üzerine, taraftarlarından 70 kişiyle birlikte tutuklandı (1818). Tahran'a, oradan da Mazenderan'a gönderildi. Mazenderan ayaklanmasında, halk tarafından devlete teslim edildi. Gönderildiği Tahran'da Nasırüddin Şah üstünde iyi bir etki bıraktığı için polis müdürünün kontrolu altında evinde yaşamasına izin verildi (1825). Bâbîleı, şahı öldürmek için ayaklanınca, inancını bırakmadığı için Kurretülayn da öldürüldü. Kurretülayn, şair olarak büyük ün kazanmasına rağmen pek az şiiri ele geçti. Bâbîler, arapça ve farsça *Divan*'ı olduğunu söylerler. Fakat iki küçük gazelle uzun bir *Mesnevî*'den başka şiiri bulunamadı. (M)

KURS i. (ar. *ḳurs*). *Esk.* Daire şeklinde olan şey: *Güneş kursu.* ‖ Odanın havasını güzel kokutmak için yakılan öd ağacı parçası. ‖ *Kurs-ı nân*, tekerlek biçimindeki ekmek. ‖ *Kurs-ı sîmîn*, Ay. ‖ *Kurs-ı zer*, altın para.

— Arkeol. *Güneş kursu*, dört metre çapında porfirden yapılmış ve bir yüzüne evrendoğum efsanelerinin özetiyle aztek takvimi oyulmuş çember. (Çemberin ortasında, yıldız-tanrı'nın yüzü bulunur; onun çevresinde, eşmerkezli çemberler arasında dünyanın geçmişini ve geleceğini anlatan hiyeroglifler kazılıdır. 1560'ta Büyük Ehram'dan aşağıya atılan ve gömülen kurs, 1790'da Mexico katedralinin duvarlarından birine gömülü olarak bulundu ve 1885'te bu şehrin müzesine yerleştirildi.) ‖ *Kanatlı kurs*, Mısır'da, hayat veren gök tanrısını temsil eden iki doğan kanadının arasında, iki engerek yılanıyle çevrelenmiş güneş. (Tutmes IV [Yeni Krallık] devrinde bazen bir tek kanatla gösterilirdi. Bazı dikme taşların kemerlerinde, kanatları yuvarlak şekilde görülür. Kanatlı kurs, Mısırlılardan Hititler, Asurlulara ve Perslere geçti. Asur'da, kursun üzerinde genellikle tanrı Asur'un bir figürü bulunur; Perslerde ise Ahuramazda'nın figürü işlenmiştir.)

— Astron. Gökcisimlerinin, Yer'deki bir gözlemciye düz ve daire biçiminde görünen yüzeyi: *Ay kursu.* ‖ *Kursı kamer*, Ay'ın düz görünen yüzü. ‖ *Kursı mer'î*, görünen halka. ‖ *Kursı şems*, (*âfitâb, hurşîd*), Güneş'in düz görülen yüzü.

— Bot. *Esk. Kursı varak*, yaprak.

— Mekan. Gidip gelme hareketi yapan bir organın yer değiştirme miktarı; patlamalı veya içten yanmalı bir motor, genellikle pistonların kursu ve silindirlerinin iç çapı ile belirtilir: *Bir pompa içindeki pistonun kursu.*

— Tekst. Jakar tezgâhlarında, desenin tam olarak meydana çıkması için gerekli jakar kartonlarının sayısı. ‖ Dokuma tezgâhlarında mekik fırlatma genişliği. ‖ *Atkı kursu*, armürün enine uzunluğu. ‖ *Çözgü kursu*, armürün boyuna uzunluğu. (LM)

KURS i. (fr. *cours*'dan). Sınırlı bir konuda yapılan kısa süreli öğretim; bu öğretimi meydana getiren dersler: *Şoför kursu. Terzilik kursu.* ‖ Sınaî ve bilimsel gelişmelere uymalarını sağlamak amacıyle teknisyen kadrolarına verilen tamamlayıcı veya tümüyle yeni bilgiler: *Bu kurslardan bir tanesine hevesle bağlıydım. Bu kursun öğrencileri, Kafkas dağları içlerinden ve dağ köylerinden gelmiş köy imamları, köy hocaları, yahut köyde azbuçuk yazıyı sökebilen insanlardı* (Ş. S. Aydemir). [M]

KURSAK i. (esk. türk. k.). Kuşların ve diğer bazı hayvanların yemekborusunda bulunan şişkin kısım; ilk sindirim torbası. (Bk. ANSİKL. *Zool. bölümü.*) ‖ Çeşitli şekillerden yapılmış ve kullanılmak üzere kurutulmuş kursak v.b. zar: *Düdük kursağı.* ‖ Teklz. Mide: *Bugün nasibini yerleştirince kursağına; / «Yarın» nedir? Onu bilmez, yatar dönüp sağına* (M.Â. Ersoy). *İstibdadın namussuzluğunu anlayın ki şu kadar aydır kursağımıza sıcak yemek girmiyor* (Kemal Tahir). ‖ Sıf. Kursak zarı ile yapılmış: *Kursak düdük.*

— ÇEŞ. DEY. *Kursağı boş. Halk dili.* Karnı aç, acıkmış. ‖ *Kursağından geçmemek. Halk dili.* Sevilen bir kimsenin yokluğundan dolayı iştahla yemek yenilemediğini belirtir. ‖ (*Hevesi, isteği*) *Kursağında kalmak*, istediğini yapamamak. ‖ *Kursağından sakallı. Halk dili.* Sadece çenenin altında sakalı olan.

— Vet. *Yalancı kursak*, yemek borusunun anormal şekilde genişlemesi (genişleme bazen boyun kısmında, bazen göğüs kısmında olur). Bk. ANSİKL.

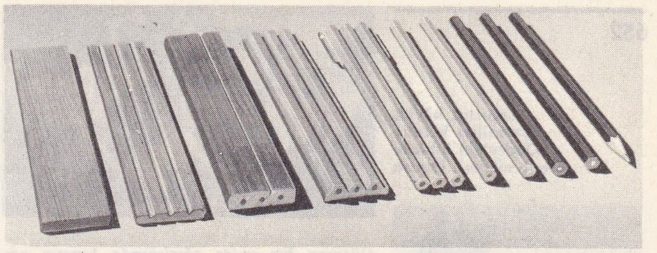

kurşunkalem yapımı safhaları

— ANSİKL. Zool. *Kursak*, kuşlarda besinlerin ön mideye veya mideye geçmeden önce yumuşadığı yerdir. Kursak daha çok yırtıcı kuşlarda, tavuksularda ve güvercinlerde gelişmiştir. Güvercinlerde kursak epitelyumu, üreme zamanında, yavruların besin olarak yararlandığı sütlü bir madde salgılar ve bu maddeye *güvercin sütü* denir.

Böceklerde kursak, yemek borusu ile mide arasında bulunan, bol kaslı, geniş bir şişkinliktir, yutulan katı maddeleri ezmeğe yarar veya karınca ve arılarda olduğu gibi bal deposu ödevi görür. Bazı böceklerde ise genişleyerek sıvı besinleri emer, o zaman buna *emici kursak* denir.

— Vet. *Yalancı kursak*, tek parmaklılarda, gevişgetirenlerde ve köpekte olur; travmalardan, urlardan özellikle yabancı cisimlerden ileri gelir; hayvanın yediği besin maddeleri burada birikir, fıtığın durmadan büyümesine sebep olur. En iyi tedavi yolu cerrahî müdahaledir; torbalanan kısım mukozaya kadar kesilir, dudaklar biraraya getirilip dikilerek yemek borusu daraltılır. (LM)

KURSAKLI sıf. (*kursak*'tan *kursak-lı*). Kursağı olan: *Kursaklı düdük.* ‖ *Halk dili.* Gerdanında uru olan kimse. (M)

KURSCHNER (Conrad, **Pellican** — denir), Alsace'lı reformcu (Rouffach 1478 - Zürich 1556). Basel'de ve Zwingli tarafından çağırıldığı Zürich'te Reform için çalıştı. İbranîce üstüne çeşitli eserler ve bir otobiyografi yayımladı. (L)

KURSK, S.S.C.B.'de şehir, Kursk bozkırının ortasında; 203 000 nüf. Tarım ürünlerini işleme sanayileri (tütün; sepi yerleri; bira fabrikaları; kenevir iplikçiliği ve dokumacılığı). Yeni kurulan metalürji tesisleri bölgede çıkarılan demir filizini işler.

— Ask. tar. Şehir, 20 eylül 1919'da Denikin tarafından işgal edildi. 2 Kasım 1941'de Almanların eline geçen Kursk, 8 şubat 1943'te, Stalingrad'ın kurtarılması için girişilen genel hücum sırasında, Kızılordu tarafından tekrar alındı. Sovyet cephesinin burada meydana getirdiği *Kursk ileri hattı*'na 5 temmuz 1944'te Von Kluge kumandasında Almanlar güneyden ve kuzeyden 38 tümen, 3 000 tank (Panzer tanklarının ilk kullanılışı) ve 6 000 topla hücum ettiler; yedi günlük çarpışmadan sonra çok kalabalık rus topçusu Almanları püskürttü. 13 Temmuzda Kızılordu, genel yaz hücumuna geçti. Bk. ALMANYA - RUSYA SAVAŞI. (L)

KURSKİY ZALİV, alm. **Kurisches Haff,** S.S.C.B. kıyılarında kıyı gölü; uzun bir kıyı şeridiyle sınırlanan göl, Litvanya ile Kaliningrad bölgesi arasında paylaşılmıştır. Niemen ırmağı, Kurskiy Zaliv'e dökülür. (L)

KURŞAİTİS (Priçkus), litvanyalı yazar (Noragehlen 1806 - Cranz 1884). Prusya ordusundaki litvanyalı askerler için şarkı derlemeleri yaptı. 1849'da *Keleivis* gazetesini kurdu. Eserleri: *«Litvanca Lûgati»* (1870-1883) ve *«Litvanca Grameri»* (1876). [L]

KURŞAK i. (esk. türk. k.). *Halk dili.* Kuşak: *Kurşaklu hizmet eyler tapuda* (Şeyyad Hamza). [M]

KURŞUN i. Maviye yakın gri renkte, çok ağır maden (Bk. ANSİKL. *Kim. bölümü.*) ‖ Tüfek, tabanca gibi hafif silâhlarda kullanılan mermi: *Silâhında kurşun kalmadığını anlayınca bir an durdu* (Sabahattin Ali).

Foto. LAROUSSE

«umutsuz büyük Versailles **kurdu**» Oudry'nin tablosu Compiègne müzesi, Fransa

Kuzey Amerika **kurdu**

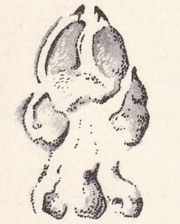

kurt izi

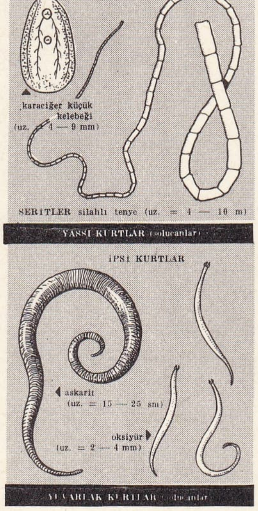

kurtlar (zool.)

Düşman bir nefer ağırlığında kurşun sarfetmedikçe bir nefere kurşun isabet ettiremez (Cenab Şahabeddin). || *Kurşun boku*, kurşun posası. || *Kurşun erimi*, merminin en fazla gidebileceği uzaklık. || *Kurşun kâğıdı*, kurşundan yapılmış ince varak. || *Kurşun kalıbı*, mermi kalıbı.

— ÇEŞ. DEY. *Kurşun atmak*, silâhla mermi atmak. Düşmanlık etmek. || *Kurşun gibi*, «çok ağır» anlamında, yerinden kaldırırken güçlük çekilen şeyler için kullanılır. || *Kurşun sıkmak*, tetiği çekerek mermi atmak. || *Kurşun yağdırmak*, çok sayıda kurşun atmak. || *Kurşun yemek*, ateşli silâhla yaralanmak: *Sağ elinin tam ortasından kurşun yediğine bakmadan bıçağa davranmış* (Kemal Tahir). || *(Birini) Kurşuna dizmek*, bir kimsenin aleyhindeki ölüm cezasını, askerî bir kıtanın attığı kurşunlarla infaz etmek: *Moscardo'nun oğlunu kurşuna dizdiler* (F.R. Atay). || *Kurşun yağmuruna tutmak*, (birine veya bir yere) devamlı ateş etmek, çok sayıda mermi atmak. || *Meteliğe kurşun atmak*. Bk. METELİK. || *Şeytan kulağına kurşun*. Bk. KULAK.

— Ask. *Sert kurşun*, ana maddesi kurşun olan ve yüzde 17-18 antimon, yüzde 8-10 kalay kapsayan, böylece dayanıklığı artırılmış olan alaşım. (Önceleri tüfek ve tabanca mermilerinin yapımında kullanılırdı. Kısa mesafelere atış için küre biçimindeki misketlerin yapımında da kullanıldı.)

— Balıkç. Ağların veya oltaların suya batmasını veya suyun dibinde durmasını sağlayan, genellikle kurşundan yapılmış çeşitli ağırlıklara verilen ad. (*Eşanl.* İSKANDİL.) || *Dip kurşunu*, iğneyi dipte tutmak amacıyle, oltanın yerinden oynamaması için takılan ağırlık. || *Kancalı kurşun*, olta ile sürtme avında kullanılan ve bir oltadan ötekine kolayca ve çabucak geçirilebilen kurşun. || *Kıstırma kurşun*, daha fazla duyarlık sağlamak için yüzen oltaya aralıklı olarak takılan ağırlıklar.

— Büro. Kâğıt üzerinde silgi ile yok edilebilen kara iz bırakan grafit çubuk. || *Kalem kurşunu*, kalemin içindeki boşluğu dolduran ve kâğıt üzerinde iz bırakan bir maddeden yapılan ince çubuk.

— Cerr. *Kurşun çıkarıcı*, uzun saplı, ucunda sivri bir dişi olan ve derin yaralarin içine saplanmış kurşunları çıkarmağa yarayan pens.

— Denizc. *El kurşunu*, el ile atılan iskandil salvolarının (ipinin) ucunda bulunan, 4-8 kg ağırlığındaki kurşun. || *İskandil kurşun* (veya *kurşunu*), iskandil işinde kullanılan ince halatın ucuna bağlanan madenî ağırlık. || *İskandil kurşununu savurmak* (*atmak*). *Eşanl.* İSKANDİL ATMAK.

— Folk. *Kurşun dökmek*, eritilmiş sıcak kurşunun, içinde soğuk su bulunan bir kaba dökülmesiyle meydana gelen şekillerin yorumu ile, ruh hastalıklarını, nazar, büyü v.b.den ileri geldiğine inanılan marazları tedavi etmek. Bk. ANSİKL.

— G. santl. Vitray (renkli cam) sanatında camları birbirine tutturmak için kullanılan kurşun şeritler.

— Huk. *Kurşun mühür*, PTT ve Gümrük idaresi tarafından, koli ve paketler bağlandıktan sonra bağlama yerine ufak bir kurşunla eklenip vurulan, üzerinde bağlama merkezinin adı yazılı mühür. (PTT'de her çeşit bez torba, mukavva kutu, tahta kutu bu şekilde mühürlenir. Gümrük'te de bir yerden bir yere nakledilen eşya bağlanarak, kurşun mühür vurulur. Kurşun mühür, bazı içme suyu kap ve şişelerinin ağızlarında ve çeşitli sayaçlarda da kullanılır.)

— İnş. Çeküle ağırlık vermeğe yarayan ufak bir kurşun veya başka maden kütlesi. || *Mahya kurşunu*, arduvazdan yapılmış çatı mahya kiremidinin alt kısmında bulunan kurşun tabla. || *Saçaklık kurşunu*, çatıyı örten kurşun levha.

— Kim. *Kurşun fenil* (veya *tetrafenil*), organometalik kurşun bileşiği $Pb(C_6H_5)_4$; 224°C'ta erir, kurşun bromürün fenilmagnezyum bromür üzerine veya kurşun-sodyumun bromobenzene etkimesiyle elde edilir. || *Kurşun klorür*, genel formülü M_2PbCl_6 olan karmaşık tuz; M, tek değerli bir madenin sembolüdür. (*Eşanl.* PLUMBİKLORÜR.) || *Kurşun tetraetil*, formülü $Pb(C_2H_5)_4$ olan organometalik türev; kurşun iyodürün etil magnezyum iyodüre etkimesiyle elde edilir; damıtma sırasında mutlaka ayrışır. (Bk. ANSİKL.) || *Toz kurşun*, içinde gümüş bulunmayan ve alaşımları eritmede kullanılan madenî kurşun.

— Mal. *Esk. Kurşun vurmak*, Osmanlı devletinde herhangi bir kuruluş tarafından (gümrük, zabıta gibi) muayene edilen bir eşyanın mühürlenmesine verilen ad. (KURŞUNLAMAK da denirdi.)

— Matbaac. Bk. MADEN.

— Metalürji. *Kurşun kaplama*, bir yüzeyi, saf kurşun tabakası veya kurşun bakımından zengin bir alaşımla korumak veya kaplamak işi. (Fıçı çeperlerinin kurşunla kaplanması, sülfürik asit ve kurşunu aşındırmayan bazı asitlerin depo edilmesine imkân verir.) Bk. ANSİKL.

— Miner. *Kurşun cevheri*. Bk. PLOMBAJİN. || *Kurşun tuzu* (veya *şekeri*), billûrlaşmış kurşun asetat. || *Arsenikli kurşun, arsenikli yeşil kurşun*. *Eşanl.* MİMETEZ. || *Karbonatlı kurşun, beyaz kurşun*. *Eşanl.* SERÜZİT. || *Kromlu kurşun, kırmızı kurşun*. *Eşanl.* KROKOİZ. || *Sarı kurşun, molibdatlı kurşun*. *Eşanl.* WULFENİT. || *Fosfatlı kurşun*. *Eşanl.* PİROMORFİT. || *Sülfatlı kurşun*. *Eşanl.* ANGLEZİT. || *Kükürtlü kurşun*. *Eşanl.* GALEN. || *Yeşil kurşun*, yeşil renkli piromorfit türü.

— Patol. *Kurşun zehirlenmesi*, kurşun buharından ileri gelen müzmin zehirlenme. Bk. ANSİKL.

— Petrol. *Kurşun tetrametil*, yakıtların oktan derecesini artırmak için kullanılan ve kurşun tetraetil'e benzeyen madde; kurşun tetrametil Pb $(CH_3)_4$, kurşun tetraetilden daha fazla uçucu olduğu için benzen tipi süper yakıtlara katılan değerli bir katkı maddesidir.

— Ted. *Kurşun merhemi*, bir çeşit civalı merhem.

— Teknol. *Kurşun cilâsı*, mermeri, bir kurşun tekerlekle sürterek parlatma işlemi. || *Kurşun haddesi*, ince levhalar halinde kurşun çekmek için kullanılan küçük hadde.

— Terz. Elbiselerin eteklerine, kıvrılıp kalkmasını önlemek için dikilen pastil biçiminde yassı kurşun parçası.

— Zır. *Stereum purpureum* adlı bir mantarın meyve ağaçlarında meydana getirdiği çeşitli hastalıkların adı. (Asalak, gövde veya dallardaki yaralardan içeri girer, damarlara yerleşir ve birçok toksin çıkarır, bunun sonucunda ağacın rengi koyulaşır, yaprakların üstderi hücreleri kalkar ve yapraklar kurşun rengini alır.)

— ANSİKL. Kim. ve Sanay. *Kurşun*, atom numarası 82, atom ağırlığı Pb = 207, 21 olan kimyasal elementtir. Kullanılışı bakır kadar eski olmamakla birlikte, yine de eski devirlerde biliniyordu. Babil'de inşa edilen köprülerin taşlarını birbirine bağlayan demir kenetler kurşunla tutturulmuştu. Roma'da bulunan su boruları da kurşundan yapılmış ve birbirine çekiçle kaynatılmıştı. Bundan da Romalıların lehimi bilmedikleri anlaşılır. O devirlerde kurşun, yalnız rengi farklı olan kalaydan pek ayırt edilemiyordu.

Kurşun, mavimsi gri renkte bir katıdır, korozyona uğramadığı zaman parlaktır. Tırnakla çizilecek, bıçakla kesilecek kadar yumuşaktır. Soğukta şekil verilebilir, fakat dayanıklılığı azdır. Yoğunluğu 11,3'tür, genellikle kullanılan madenlerin en ağırıdır. 327°C'ta erir ve 1 530°C civarında kaynar; ancak, bu sıcaklığa ulaşamadan çok önce zehirli buharlar yayar.

Kimyasal etkenlere karşı dayanıklıdır. Açık havada, bir bazik karbonat meydana gelmesiyle donuklaşır, fakat bu değişiklik yüzeyde kalır. Korbon dioksit CO_2 eşliğinde saf suda ayrışır, çünkü hafifçe çözünen zehirli bir tuz meydana getirir. Suda sülfatlar varsa, bu çözünme gerçekleşmez. Bu özellik, kurşunun, yağmur sularının değil de kaynak sularıyle nehir sularının nakledildiği boruların yapımında tehlikesizce kullanılmasını sağlar.

● *Kurşun bileşikleri*. Kurşunun dört oksidi bilinir: *kurşun I oksit* Pb_2 O, oksalatının kavrulmasıyle elde edilen siyah bir tozdur; *kurşun II oksit* PbO, madenin havada ısıtılmasiyle hazırlanır; görünüşüne göre, «masiko*» veya «mürdesenk*» adı verilir; bu Pb $(OH)_2$ *hidroksit*'inin tekabül ettiği bazik bir oksittir. Tuz oksit veya *sülüğen*, Pb_3 O_4, portakal kımızısı renginde bir tozdur. Masiko'nun yükseltgenmesiyle elde edilir; asitler etkisiyle kurşun II oksit ve kurşun dioksit PbO_2 vererek ikiye ayrışır; *kurşun diokit* PbO_2, kahverengi-siyah renkli bir yükseltgendir. Asit anhidrit rolü oynayarak plumbatları verir. Kurşunun genellikle iki değerli olduğu tuzlar arasında aşağıdakileri sayılabilir: *Kurşun II klorür* $PbCl_2$, kaynar suda hafifçe çözünen beyaz bir tozdur; *kurşun II iyodür* PbI_2, sarı renklidir; *kurşun sülfür* PbS, siyahtır, kurşunun önemli bir filizi olan *galen*'i meydana getirir; *kurşun karbonat* $PbCO_3$, beyazdır, tabiatta bulunur (serüzit); «kurşun beyazı» veya «gümüş beyazı»da denen ve çok kullanılan *serüz*, $2PbCO_3$, Pb $(OH)_2$ formülünde sunî bir bazik karbonattır.

Kurşun tuzlarının büyük bir kısmı çözünmez. Çözünen tuzlardan nitrat ve asetat zehirlidir. Alkalilerle beyaz bir hidroksit çökeltisi, sülfürik asitle çözünmeyen beyaz bir çökelti yani kurşun sülfat, kükürtlü hidrojenle siyah renkli, potasyum iyodürle de sarı renkli bir çökelti verir.

● *Kurşun tetraetil*. Az miktarda kullanılarak içten yanmalı motor yakıtlarının kalitesini düzelten bu madde, bir patlama önleyicidir, fakat çok zehirlidir. Egzos gazlarının çok zehirli olmaması için, 1 litre benzine en fazla 0,5 sm^3 kurşun tetra etil konulur. Böylece benzin oktanı 10-15 birim artar; benzinin kurşuna karşı duyarlığı, oktan sayısı, kükürt ve olefin yüzdesi düşük olduğu oranda artar. Etilen bromürle seyreltilmiş kurşun tetraetil, ticarette «ethyl fluid» adıyle tanınır. Bu maddeyle yapılan etillendirme işlemi büyük bir dikkat ister.

● *Cevherleri*. Karbonat, sülfat, selenyür, tellürür, antimonyosülfür, arsenyosülfür halinde bulunmasına rağmen, kurşuna çoğu zaman sülfür (*galen*) halinde rastlanır; galen halinde genellikle gümüşle beraber bulunur.

● *Elde edilişi*. Galen'den elde edilir. İşlem üç kısımda yapılır. Birinci kısım «kavurma» işlemidir. Kükürt, bir izabe fırınında veya konvertisör tipi bir fırın içinde kireç ve alçıtaşıyle beraber hava püskürtülerek giderilir. Aşağıdaki iki tepkime meydana gelir:

$$PbS + \frac{3}{2} O_2 \rightarrow SO_2 + PbO,$$

$$PbS + 2O_2 \rightarrow PbSO_4$$

Bileşiminde silis bulunmayan saf bir cevher kullanılırsa, kurşun silikat oluşumunu önlemek için tepkimeli kavurma işlemi uygulanır. Bu durumda sülfür bir izabe fırınında 600°C civarında kısmen kavrulur, sonra havanın girmesi önlenerek sıcaklık 850°C'a çıkarılır. Birinci kısımda meydana gelen kurşun II oksit PbO ve kurşun sülfat $PbSO_4$, değişikliğe uğramamış olan kurşun sülfür tarafından aşağıdaki tepkimeler gereğince indirgenir:

$$PbS + PbSO_4 \rightleftarrows 2Pb + 2 SO_2$$

$$PbS + 2 PbO \rightleftarrows 3Pb + SO_2.$$

İkinci kısım, su gömlekli fırında yapılan indirgen ergitmedir. Kavrulmuş cevhere bir ergitici, biraz demir oksit ve kok katılır ve böylece kurşun oksit indirgenir. Sıvı haldeki kurşun fırının dibinden dışarıya akıtılır. Bu saf olmayan kurşunda, ergimiş kütle halinde bir miktar bakır vardır; bu kütle gerektiğinde bakır elde etmek için kullanılabilir.

Foto. LAROUSSE

Üçüncü kısım, «arıtma»dır; ham kurşunda yüzde 2 oranında çeşitli maden artıkları vardır; bu kurşunu arıtmak için iki usul uygulanır:

1. *Elektrolitik Betts usulü* (1903), günümüzde çok kullanılan bir usuldür; saf olmayan kurşun, anodu meydana getirir. Elektrolit, içine jelatin katılmış kurşun flüorosilikat çözeltisidir. Jelatin katotta tek bir birikinti oluşmasını sağlar. Nikel, çinko, demir, kobalt, banyo çözeltisinde çözünür; değerli madenler (altın ve gümüş), bakır, bizmut ve arsenik kabın dibindeki çamurda toplanır; bu madenler bu çamurdan elde edilebilir. Bu usulün uygulanmasıyle, içinde eser halinde kalay bulunan yüzde 99,99'luk kurşun elde edilir.

2. *Kuru usul*'de, saf olmayan maden ergitilir. Ergimiş kütlenin köpüğünde, saf olmayan maddeleri meydana getiren madenlerin (bakır, nikel, kobalt, arsenik) alaşımları bulunur. Bunlar ergimiş kurşunla karışmadığı gibi, özgül ağırlıkları da ondan azdır. Su buharı ve hava püskürtülerek çinko ve kalay yükseltgenir ve ortamdan giderilir.

Daha yeni bir usulde (*Harris usulü*), saf olmayan maddeler, ergimiş kurşun banyosunda, oksitleyici bir sodyum nitrat, sodyum klorür ve sodyum hidroksit flaksıyle oksitlenerek giderilir. Bizmut sonradan köpük şeklinde ortamdan ayrılır.

Eğer sıvı kurşunda önemli oranlarda altın ve özellikle gümüş bulunursa, özel işleme usulleri kullanılır. Bk. PATTINSON METODU, ÇİNKOLAMA.

● *Uygulama alanları.* Saf veya alaşım halindeki kurşun aşınmaya dayanıklı olduğu için, levhalar halinde kaplama malzemesi olarak veya boru şeklinde kullanılır. Tel veya şerit kurşun, elektrik tesisatında ve buhar makinelerinde, ergiyebilir emniyet tapası olarak kullanılır. Kurşun, kolayca soğurduğu X ve γ ışınlarına karşı da koruyucu olarak kullanılır.

Kurşun bileşikleri, sanayideki uygulamaları yönünden önemlidir: *sülüğen* Pb_3O_4, boyacılıkta demiri nemden korumak için astar boya olarak kullanılır. *Mürdesenk, serüz* (veya kurşun karbonat), kurşun iyodür ve kromat (krom sarısı) pigment olarak kullanılır. Toprakalkali plumbatlar, kurşun tetraetil, patlamayı önlemek için benzine katılır v.b.

Kurşunun, sertliğini artıran antimon ile yapılan alaşımı, matbaa harfleri ve akümülatör plakaları yapımında kullanılır. Yine kurşunun sertliğini artıran arsenikli alaşımı da av saçmalarının dökümünde kullanılır.

Âdi lehimler kurşun-kalay alaşımıdır. Kurşun oranı kullanılışına göre yüzde 20 ile 60 arasında değişir. Kurşun, ergime noktası düşük Daroet, Wood, Lipowitz gibi alaşımların bileşimine girer. İçine antimon ve arsenik katılmış kalaylı alaşımları (yüzde 5 kalay) kolay ergidiği ve döküme elverişli olduğu için biblo ve oyuncak (kurşun asker) yapımında kullanılır.

Kurşunun kalay veya bakırla yaptığı alaşımlar plastik özellikleri dolayısıyle sürtünmeye karşı hazırlanan alaşımlara katılır.

● *Dünya üretimi.* Kurşun üretimi 2 milyon tonu geçer. A.B.D.'yi (441 000 ton), Avustralya (213 000 ton), Meksika (178 000 ton), Kanada (156 000 ton), Peru (76 000 ton) takip eder. S. S. C. B.'nin üretimi 80-100 bin ton kadardır. Fakat Altaylar ve Kazakistan'daki kurşun rezervleri dünyanın en büyük rezervleri olarak kabul edilmekte ve 5 milyon tondan fazla olduğu sanılmaktadır. Bellibaşlı kurşun dökümhaneleri, ya kurşun yataklarının yakınlarındadır (Amerika, Kanada, Meksika, Peru) veya batı avrupa devletlerinde bulunmaktadır: Batı Almanya (140 000 ton); Belçika (100 000 ton); Büyük Britanya (87 000 ton); Fransa (71 000 ton).

1960 ile 1965 yılları arasında ise dünya kurşun cevheri üretimi 2,5 ile 3 Mt arasında değişmiştir. İki büyük üreticiyi (S.S.C.B. ile Avustralya, her biri 0,4 Mt üretmektedir), A.B.D. (0,3 Mt), Kanada, Meksika ve Peru takip eder. Kurşun dökümü (ilk erime) A.B.D., S.S.C.B. (0,4 ile 0,5 Mt) ile Avustralya'da (0,3 Mt) uygulanır.

● *Türkiye'de* kurşun, Paleozoik çağın siyenit porfirleri çevresinde skarn kayaçlarıyle mermerler içinde görülür. Kurşun, mermer, yeşil-kayaç ve granit-diorit kontaktında kurşun-çinko cevherleşmesi niteliğindedir. Doğu Anadolu kesimlerinde, Bergaz, Karakoca, Denek-Keskin, Akdağmadeni, Bolkardağı, Aladağ, Bakırdağ-Kaleköy çevrelerinde bulunan ve çıkarılan kurşunun büyük kısmı yurt içi sanayiinde kullanılır. Türkiye'de kurşun çıkarılması yıldan yıla gelişmekte, yeni yataklar işletilmektedir. Nitekim 1968'de 33 758 ton ham kurşun ve bundan da 10 435 ton arıtılmış kurşun, 1969'da 35 000 ton ham ve 11 600 ton arıtılmış, 1970'te 38 000 ton ham ve 13 200 ton arıtılmış kurşun elde edildi.

— Eczc. Zehirli olan kurşun tuzları ancak haricen kullanılır. *Kurşun oksit*, yakı olarak kullanılan sabunların temel maddesini meydana getirir. *Kurşun iyodür*, merhem olarak kullanılır. *Bazik kurşun asetat*, çözünmez kurşun tuzlarının bir emülsiyonu olan kurşun suyunun hazırlanmasına yarar.

— Folk. *Kurşun dökmek.* Halk arasında bazı hastalıkların cin ve perilerin gücenmesi sonucunda meydana geldiğine inanılır. Böyle hastalıklar büyü ve nazar değmesi gibi sebeplere bağlanır ve iyileştirilmesinde hekimlerin faydası olamayacağı kabul edilir. Kurşun dökmek, bu türlü hastalıklara uygulanır. Kurşun, kurşuncu hoca veya bu işte yetki sahibi olarak kabul edilen kurşuncu kadınlar tarafından dökülür. Kurşun dökücünün «ocaklı» (kurşun döken bir aileden gelmesi) ve «izinli» (ailesinde kendisinden önce kurşun dökenden el almış) olması gereklidir. Kurşun dökmek için kurşun eritilecek madenî bir kepçe, geniş ve derince bir su tası, kalınca bir peştemal veya çarşaf ile 250-300 gr kurşun gereklidir. Kurşun, kepçe içinde ateşin üzerine konur. Hastanın başı ve vücudu peştemal veya çarşafla örtülür. Madenî bir tasa su doldurulur. Kurşun eriyince, kurşuncu kadın kepçeyi sağ eline, su tasını sol eline alır. Besmele ile «Benim elim değil Ayşe, Fatma Anamızın eli» diyerek hastanın başı hizasında su tasının içine erimiş kurşunu boşaltır. Aynı hareket, hastanın göbek ve ayak kısımlarında ve son olarak hastanın yattığı odanın sağ köşesinde, oda veya kapı eşiğinde de tekrarlanır. Kurşun dökülen tastan birkaç yudum su hastaya içirilir. Hastanın alnına, bileklerine, avuçlarına ve ayaklarının altına sürülür. Bazı kurşun dökücüleri, bu işler bittikten sonra hastayı üç defa oda kapısının eşiğinden atlatır. Son olarak su tasının içine bir miktar ekmek doğranarak bir dört yol ağzında köpeklere dağıtılır, su da cin ve perilere ikram olsun diye bir köşeye serpilir. Eritilen kurşunlar sertleştikten sonra kurşuncu kadın tarafından incelenir. Kurşun parçaları kirli ise büyü ve nazar şiddetli sayılır, cinlerin, perilerin çok gücendirildiği hükmüne varılır. Parçalar parlak ve temizse, hastanın yüreğinin temiz olduğuna ve yakında iyileşeceğine inanılır. Kurşun dökücüler, yaptıkları işe karşı ücret alırlar. Bu bâtıl inanç, bugün de halk arasında yaygın haldedir.

— Metalürji. *Kurşun kaplama*, çeşitli usullerle yapılır. Kurşun tabakasıyle kaplamada, kaplanacak yüzeye bir kurşun tabakası yapıştırılır (dam aktarma işlerinde kullanılan malzemeler, asit fıçılarının çeper kaplamaları v.b.). Döküm yoluyle kurşun kaplamada, parça, bir kurşun veya alaşım banyosuna daldırılır; demirden yapılmış parçalar, teneke saçlar, bileşiminde yüzde 5-8 kalay ve antimon veya yüzde 20 kalay bulunan bir banyoya daldırılarak korunur. Elektroliz yoluyle kurşun kaplamada kurşun, flüoroborik ve borik asit ilâve edilmiş kurşun flüoroboratlı bir banyoda madenî parçalar üzerinde birikir. Bu banyolar, akümülatör levhaları veya korozyona karşı koruması sağlamak için antifriksiyon yüzeylerine saf kurşun veya kurşun alaşımının (yüzde 10 kalaylı kurşun) kaplanması için kullanılır.

— Mim. Yunan mimarîsinde harç kullanılmaz, taşların kaymaması için aralarına kurşun dökülürdü. Ortaçağda çoğu zaman döşeme ayakları, kurşundan pabuçlar geçirilerek nemli zeminlerden korunurdu. Sivil ve dinî mimarînin pek çok elemanı da kurşundan yapılmıştır. XVII. yy.da kurşunun özelliklerinden geniş ölçüde yararlanılmıştır; Versailles'daki süsleme unsurlarının çoğu kurşundandır.

— Patol. *Kurşun zehirlenmesi*'nin sebebi öğrenildiği için bugün eskiye oranla daha az rastlanmaktadır. Bu olay en fazla kurşunla uğraşan işçilerde (üstübeç işçisi, mukavvacı, yapı boyacısı, camcı, basımcı v.b.), ayrıca uzun zaman kurşunlu kaplarda veya kurşun borularda durmuş suları içenlerde, üstübeç sürülmüş odunlarla ısıtılan fırınlarda pişirilmiş ekmekleri yiyenlerde, mürdesenkle yapılmış şarapları içenlerde, kurşunla kapatılmış konserve kutularındaki besin maddelerini yiyenlerde v.b. görülebilir.

Kurşun zehirlenmesinin başlıca belirtileri şunlardır: şiddetli karın ağrısı, bununla ilgili olarak hastanın yüzünde gribe tutulmuş bir kişinin solgunluğu; diş etleri kenarlarında mavimtırak bir çizgi; ağız ve solukta fena bir koku; iştahsızlık; şiddetli bir kansızlık; nabız yavaşlaması; sinir bozuklukları; soluk almada güçlük (kurşun astması); kurşun gut'una sebep olan eklem bozuklukları; bazen idrarda albümin (interstisyel nefritten ötürü) ve son olarak da beyinle ilgili az veya çok ağır olaylar (baş ağrısı, sayıklama, spazmlar, felç krizleri ve koma). Kurşun zehirlenmesinin biyolojik teşhisinde şunlar aranır: 1. kandaki kurşun miktarının tayini. Eser miktardaki bir doz tayini yalnız özel laboratuvarlarda yapılabilir, normalde bir litrede 120 mikrogramı geçmemelidir; kurşun zehirlenmesinde ise 500 mikrogramı da aşabilir; 2. normal bir insanın idrarındaki kurşun dozu 24 saatte 100 mikrogramı geçmemelidir; 3. kanda, kurşun zehirlenmesinde içinde bazofil tanecikler bulunan alyuvarların araştırılması; 4. idrarda porfirin bulunması ve özellikle ağır zehirlenmelerde kelatör tedavisinde zehirlenmeye sebep olan kaynağın ortadan kaldırılması, ayrıca süt rejimi uygulanması, bazı safra söktürücü müshiller alınması, kükürtlü banyolar yapılması ve özellikle ağır zehirlenmelerde kelatörlerin kullanılması zorunludur. Kurşun zehirlenmesi meslek hastalıkları arasında yer almıştır.

— Toksikol. Kurşun tuzlarının ağızdan alınması, dozuna göre kronik veya ağır bir zehirleme meydana getirebilir. Kurşun borulardan geçen suyun kullanılması, konserve kutularının kurşunla lehimlenmesi, sülyen, mürdesenk ve serüzün kullanıldığı meslekler bu tip zehirlenmelere yolaçar.

Ağır zehirlenme belirtileri çok susama, boğaz kuruması; devamlı madenî bir tad; özellikle karnın üst bölgesinde toplanan ağrılar (kurşun kolikleri); soğuk ter. Kusturma, mide yıkaması, dahilî olarak sodyum sülfat veya magnezyum sülfat, süt, albüminli sular tedavi amacıyle kullanılır. Kronik zehirlenmenin belirtileri çok daha hafiftir.

— Zool. *Kurşunla zehirlenme*, Arkansas ve Camargue'da birçok yabanî ördek, isabet almadan av kurşunlarıyle ölmektedir. Ördekler bu kurşunları suların dip çamuruyle yutmakta ve kurşun zehirlenmesinden ölmektedir. Camargue'de kurşun zehirlenmesinden yıllık ölüm oranı yüzde 18'i bulmakta ve A.B.D.'de ise bu yüzden her yıl bir milyon kuş ölmektedir. Bunu önlemek için, «kurşun» yerine zehirleyici olmayan bir alaşım kullanmaktan başka çare yoktur.

◆ Sıf. Kurşundan yapılmış: *Kurşun boruları delen böcekler* (F.R. Atay). ‖ *Kurşun kalem.* Bk. KURŞUNKALEM.

— Termik. *Kurşun* (veya *eriyen*) *tapa*, bir kazanın tavanına yerleştirilen ve ortasında eriyen alaşımdan (genellikle kurşundan) bir çekirdek bulunan bronz tapa. (Kazandaki su bitince bu kurşun tapa erir, böylece serbest kalan su ve buhar, ocağı söndürür

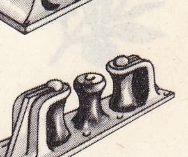

kurtağzı (denizc.)

kurtbağrı

ve kalefaksiyon'u veya patlama tehlikesini önler.) [LM]

KURŞUNCU i. (*kurşun*'dan *kurşun-cu*). Kurşun satan veya işleyen. ‖ *Halk dili.* Hastalara kurşun döken kimse. ‖ *Kurşuncu kadın,* kurşun döken kadın. (M)

KURŞUNCULUK i. (*kurşuncu*'dan *kurşuncu-luk*). Kurşun işleme sanatı. ‖ Kurşuncunun işi.

— ANSİKL. Malzeme. Kurşun, sanayiye «külçe» adı verilen ingotlar halinde teslim edilir. Eski çağlardan beri kurşun tabakaları, genellikle kuru kalıplara dökülerek elde edilirdi. Günümüzde yalnız haddelenmiş kurşun kullanılmaktadır. Modern hadde makineleri genellikle ters «dönüşlü düo» tipindedir. Bu haddeler, dam aktarıcıları tarafından kullanılan kurşun levhalarını sağlayacak biçimde mekanik bir sistemle desteklenmiştir. Borular, çekme işleminin uygulamasıyle yapılır. Romalılar zamanında kurşun borular sonradan tahta bir mandren üzerine sarılan ve iki çekiçle dövülerek birleştirilen düz bir maden bantın dökümü ile elde edilirdi. Hidrolik pres, çekme işleminin modern hale gelmesine yolaçmıştı. Çekme ile elde edilen ilk kurşun borular 1825'te yapılmıştır. Çekme işlemi ilkesi, ergimiş kurşunu, iticinin içine daldığı bir bölüme veya kaba dökmektir. Böylece daha yumuşak olan madenin, sırma haddesi (dış çap) ile «mandren» (iç çap) arasındaki halka biçiminde bir boşluğa akması zorlanır. (L)

KURŞUNÎ sıf. (*kurşun*'dan osmanlıca *kurşunî*). Koyu kül rengi: *Bahçe kapısından taşlığa gecenin kurşunî aydınlığı vuruyordu* (Sabahattin Ali). [M]

KURŞUNKALEM blş. i. Dış kısmı tahta, içi grafitli kalem: *Kalın kurşunkalemle Don Kişot'un kafasındaki berber tasını çizdi* (Kemal Tahir). [M]

KURŞUNLAMA i. (*kurşunlamak*'tan *kurşunla-ma*). Petr. Bir benzine, oktan indisini artırmak amacıyle kurşun tetraetil katma. *Eşanl.* ETİLLEME. (L)

KURŞUNLAMAK geçl. f. (*kurşun*'dan *kurşun-la-mak*). Kurşunla örtmek, kaplamak. ‖ Kurşunla mühürlemek. ‖ (Birinin) Üstüne ateş etmek: *Telgrafın tellerini arşınlamalı, / Yar üstüne yar seveni kurşunlamalı* (Halk türküsü). [M]

KURŞUNLANMA i. (*kurşunlamak* > *kurşunlanmak*'tan *kurşunlan-ma*). Sil. Mermilerdeki kurşun çemberler dolayısıyle top namlularındaki yivlerin dolarak tıkanması. Bk. BAKIRLANMA. (L)

kurtçuklar

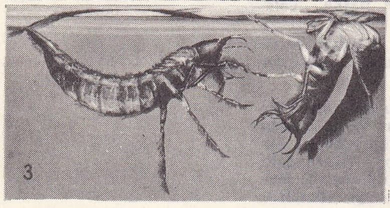

1. Ephemera
2. Tırtıllar
3. Dytiscus

KURŞUNLU sıf. (*kurşun*'dan *kurşun-lu*). İçinde kurşun bulunan: *Kurşunlu maden.* ‖ Kurşunlanmış olan. ‖ Kubbesi kurşunla örtülmüş olan.

— Metalürji. *Kurşunlu bakır,* antifriksiyon alaşımı olarak kullanılan bakır ve kurşun alaşımı. Bk. ANSİKL.

— Patol. *Kurşunlu damla,* kurşun zehirlenmesinin yolaçtığı damla hastalığı. (Hastalık hızla oluşan kumlu birikimlere ve eklem bozukluklarına yolaçar. Kurşun zehirlenmesi gibi tedavi edilir.) ‖ *Kurşunlu karın ağrısı,* kurşun zehirlenmesinin en sık görülen belirtilerinden biri. (Göbek hizasında, böbreklere ve baldırlara yayılan şiddetli bir ağrıdır.)

— ANSİKL. Metalürji. 1925'e doğru ortaya çıkan *kurşunlu bakır* veya *pembe maden*'de (sürtünmeye karşı kullanılan ve temel maddesi kurşun, kalay veya antimon olan *beyaz maden*'e karşılık, rengi yüzünden bu alaşıma bu ad verilmiştir) kurşun oranı yüzde 25 ile 40 arasında değişir. Katı haldeyken, iki maden birbirine karıştığı için alaşımdaki kurşun kütlesi sert bir bakır tabakasıyle sarılmıştır; bakırdan daha yumuşak olan kurşun, çalışma sırasında ısınan parçanın yağlanarak yatak sarmasını önler. Bileşimindeki madenlerin yapıları ve nitelikleri yüzünden, kurşunlu bakırların dökümle elde edilmesi sırasında bazı zorluklarla karşılaşılır: iki madenin ayrılması; kurşunun ince ve homogen bir şekilde dağılması; alaşımın dallı bir yapı kazanması gibi. Böyle bir alaşımın, tozlar metalürjisi usulleriyle elde edilmesi daha iyi sonuç verir.

Yüksek sıcaklıkta bile sürtünmeye ve yorulmaya karşı dayanıklılık, önemli bir yük taşıma kapasitesi gibi özellikler gösterdiği için kurşunlu bakırlar, ya kütle halinde veya çelikten ince bir kokil üzerine dökülerek, kamyonlarda ve uçaklarda, Dizel motor yataklarının, bazı durumlarda otomobil motor yataklarının ve yağlama halkalarının yapımında kullanılır. Kurşunlu bakırlara bazen, alaşımın dökümle elde edilmesini kolaylaştırmak ve mekanik direnci arttırmak için nikel, kalay, gümüş gibi madenler de katılır; fakat bu katılan madenler, alaşımın sertliğini artırırken öbür antifriksiyon özelliklerinin azalmasına yolaçar: plastiklik, taneciklerin kabuklanma kolaylığı, yatak üzerindeki milin aşınması v.b. Kurşunlu bakırı bazı yağların aşındırmasından korumak ve motorun alışması sırasında, parçanın motora uymasını kolaylaştırmak için elektrolitik yüzey kaplama uygulanır (kurşun-kalay veya kurşun-indiyum kaplamalar). [L]

KURŞUNLU, Karadeniz bölgesinde (Çankırı ili) ilçe merkezi kasaba; 5 038 nüf. (1970). Devrez çayına karışan küçük bir derenin vâdisinde; yüksl. 1 050 m. Devrez çayı vâdisini boylayan bir yol ile çevresine bağlanır. Ayrıca Çankırı-Zonguldak demiryolu üzerinde istasyonu vardır. 1944'ten beri ilçe merkezidir. —*Kurşunlu ilçesi,* 1 152 km²; 39 597 nüf. (1970). Merkez, Atkaracalar ve Bayramören bucakları; 69 köy. Tahıl tarımı ve baklagiller ekimi. Meyvecilik. (M)

KURŞUNLU, Doğu Anadolu bölgesinde (Yukarı Fırat bölümü, Malatya ili, Hekimhan ilçesi) bucak; 11 765 nüf. (1965), 20 köy. —*Bucak merkezi,* 598 nüf. (1965). Hekimhan'ın 26 km güneyinde; yüksl. 1 500 m. (M)

KURŞUNLU (Nazım), türk oyun yazarı (İstanbul 1911). Asıl mesleği inşaat mühendisliğidir. Ankara Devlet tiyatrosunda görevlidir. Oyunlarında toplum meselelerini ve orta sınıf insanlarının günlük hayatlarını konu olarak seçer. Eserleri: *Branda Bezi* (1952); *Fatih* (1952); *Çığ* (1953); *Dumanlı'da Telâki Var* (1962); *İpler Elimizde Değil* (1962); *Çivi Çiviyi Söker* (1962); *Merdiven* (1964); *Analar - Babalar Okulu* (1967); *Gecikenler* (1968); *Kör Kadı* (1969). [M]

Kurşunlu külliyesi, cami, medrese, aşhane ve kervansaraydan meydana gelir. *Cami,* 1516 yılında Vezir Mustafa Paşa tarafından yaptırıldı. Planı 5 kubbeli son cemaat yeriyle bir kubbeli ana mekândan ibarettir. Son cemaat yeri 6 mermer sütunludur, sütunlar sivri kemerlerle birbirine bağlanır. Kemerler 1 sıra beyaz, 1 sıra kırmızı taştan örülmüştür. Kubbesi kurşun kaplıdır. Kubbe içi kalem işleriyle süslüdür. Caminin portali ahşap kanatlıdır. Kapı kemeri sıyah-beyaz mermerden zikzak şeklinde motiflidir. Kubbeye giriş üçgenlerledir. Kubbe 12 köşeli kasnak üzerine oturur. Kuzeyde mahfil bulunur. Sağda yer alan minare kesme taştan ve köşelidir. Mihrabı taştandır ve üç cephelidir. Üzeri mukarnas süslüdür. Mimber beyaz taştan sadedir. *Aşhane* aynı devre aittir, arka arkaya iki kubbeli mekân ve geride ocak yer alır. Kare mekândan kubbeye geçerken dört köşede istiridye kabuğu şeklinde tromp bulunur. *Medrese* odaları caminin güneyinde ve camiye paralel olarak inşa edilmiştir. Planı ortada kubbeli, derslik kısmı ve bu kısma bitişik odalar şeklindedir. Odaların önünde mahfil yeri vardır. *Kervansaray* iki tanedir. Biri caminin batısında; dikdörtgen olup üzeri teras ile örtülüdür. Portal kuzey cephenin ortasındadır. Binanın ortasında birbirine kesme taştan kemerlerle bağlanan 6 paye bulunur. Diğeri bu kervansarayın güneyindedir. Dikdörtgen planlı ve üzeri beşik tonozla örtülüdür. Ayrıca caminin güneybatısında para odaları denilen ve kubbeli dört odadan meydana gelen bir kısım vardır. (M)

KURT i. (esk. türk. k.). Zool. Köpekgiller familyasından, köpeğe çok yakın, memeli ve yırtıcı hayvan: *Kurtlar görür diye gözlemedin mi? / Bir gölgecikte kuzlamadın mı?* (Pir Sultan Abdal). *Tan ağarınca Oğuz Kağan'ın çadırına güneş gibi bir ışık girdi. O ışıktan gök tüylü, gök yeleli bir erkek kurt çıktı* (Oğuz Kağan Destanı). [Bk. ANSİKL. *Zool. bölümü.*] ‖ *Mec.* İşbilir, aldanmaz, kurnaz kimse: *Yarın müverrih, öbürgün siyasetin kurdu / Bakarsın; ertesi gün içtihada pey vurdu* (M. Â. Ersoy). ‖ *Kurt kapanı,* kurdu yakalamak için üstü çalıçırpı ile örtülmüş çukur. ‖ *Kurt köpeği,* bir kurt ile bir köpeğin birleşmesi sonunda doğan, kurt ve köpek kanı taşıyan hayvan. (Genellikle alman veya belçika kaynaklı bir çoban köpeğidir.) ‖ *Yeleli kurt,* sırtlan.

— ÇEŞ. DEY. *Kurt geçinip tilkilik etmek,* yiğitlik ve cesurluk taslayıp kaypaklık yapmak: *Aşinası çok, dostu yok, vefadan berî, safadan ârî, kurt geçinüp tilkilük eder* (Feridun). ‖ *Kurt gibi,* zeki, işbilir, girişken, kurnaz kimseleri nitelemek için söylenir: *Sen onun görünüşüne aldanma, kurt gibi adamdır.* ‖ *Kurt görmüş eşek gibi kulaklarını dikmek. Kaba.* Dikkatle dinlemek. ‖ *Kurt kuş,* «bütün canlı yaratıklar» anlamında kullanılır. ‖ *Kurt kuş yuvasına dönmek,* herkes evine gitmek. ‖ *Kurt gidişi* (veya *lingi*), belli belirsiz zıplayarak koşma, tırıs yürüyüş. ‖ *Kurtla koyun bir yerde,* herkesin güvenliği sağlanmış anlamında kullanılır. ‖ *Aç kurt gibi saldırmak,* hırsla ve oburca yemek. Hırsla ve istekle atılmak, saldırmak. ‖ *Deniz kurdu,* tecrübeli, usta denizci. ‖ *Eski kurt,* kurnaz ve aldanmaz kimse.

— Ask. *Kurt kuyusu,* ayak oltasına benzer yardımcı engel. (Bu engel, 1,20 m derinliğinde, 2 m çapında ve içinde sivri uçlu bir kazığın gizli bulunduğu çukurdur.)

— Ask. tar. *Kurt oyunu,* eski Türklerin kurtlardan örnek aldıkları, tarih boyunca savaşlarda uygulanan bir baskın usulü. Bk. ANSİKL.

— Avc. Bk. ANSİKL. ‖ *Genç kurt,* iki yaşından yukarı kurt. (İki yaşından küçük olanlara *kurt eniği* denir.) ‖ *Yaşlı kurt,* 8 yaşından büyük kurt. ‖ *Kurt dolabı,* tilki yakalamağa yarayan tuzak. ‖ *Kurt kapanı,* kurdu yakalamak için üzeri çalı çırpı ile örtülmüş çukur. ‖ *Kurt kuyusu,* kurdu yakalamak için dibine sivri uçlu bir kazık çakılan koni biçimindeki çukur.

— Balıkç. *Kurt ağzı.* Bk. KURTAĞZI.

— Denizc. *Kurt ağzı.* Bk. KURTAĞZI.

— G. santl. *Kurt dişi,* roman ve gotik sa-

Foto. Vincent (LAROUSSE)

natında süsleyici motif.

— Spor. *Kurt kapanı*. Bk. KURTKAPANI.

— Teknol. *Kurt kapancası*, bel'in kenarına tespit edilen ve âleti toprağa batırmak için üzerine ayak dayanan demir parça.

— ANSİKL. Zool. *Kurt*'ların boyları köpeklerden daha yüksek, gövdeleri daha sağlam, dişleri daha sivri ve keskindir. Kurt daha çok Avrupa'da ve Asya ile Amerika'nın kuzeyinde yaşar. Kurtların örnek tipi, iri bir köpek görünümünde olan bayağı kurttur (*Canis lupus*). Kurdun boyu yüksek, gövdesi ince, böğürleri çökük, ayakları ince, kuyruğu tüylü ve sarkık, uzun ve sivri bir burunla son bulan kafası uzun, alnı yatık, gözleri eğik, kulaklar diktir; tüyü iklime ve yaşa göre değişir. Yetişkin bir kurdun burun ucuyle kuyruğunun ucu adasındaki mesafe 1,65 sm, yerden omuzbaşına kadar yüksekliği 80 sm'dir. Dişi kurdun boyu erkeğinden kısa, yüzü daha ince, kuyruğu daha az tüylüdür. Kurt, tenha yerlerde, sık ormanlarda, akarsu yarıklarında, bataklıklarda, bozkırlarda gezer. Gündüz saklanır, gece av aramak için dolaşır. Kurtlar kışın sürü halinde gezer. Yorulmak bilmeyen bir avcı olan kurt, sığırlara, koyunlara, keçilere, av hayvanlarına, hattâ aç kaldığı zaman insanlara da saldırır. Genellikle yalnız yaşayan kurt, ocak ve şubat aylarında çiftleşir. Dişi kurt yetmiş günlük bir gebelikten sonra dört veya beş yavru yapar, yavrularını beş ilâ altı hafta emzirir. Yavrular ancak iki aylık olduktan sonra analarının arkasından gidebilir. Hindistan'da çocukları kendi yavrusu gibi besleyen kurtlar görülmüştür. Kurt, köpekle çiftleşerek melez yavrular verebilir. Bu yavruların da doğurgan olduğunu ilk olarak Buffon ispat etmiştir. Asya köpekleri (*cava ve sibirya kurtları*), ince gövdeli ve *uzun burunlu kaberular, kır kurdu* (*canis latrans*), kurtla tilki arası bir hayvan olan kır kurdu, *yeleli kurt* (*caverebilir*. Bu yavruların da doğurgan oldu*nis jubatus*), Falkland adalarında yaşayan *antarktika kurdu* da (*canis antarcticus*) kurt adıyle anılan hayvanlardır.
Ayrıca, bazen çakala *yaldızlı kurt*, Afrika, Büyük Sahra ve Kap burnu bozkırlarında yaşayan sırtlanımsı köpeğe de *boyalı kurt* denir.

— Ask. tar. Atlı göçebe Türklerin kutsal saydıkları kurtların (börü), kışın avlanmak için başvurdukları *kurt oyunu*, Hunlardan Osmanlılara kadar bütün Türkler tarafından meydan savaşlarıyle kale kuşatmalarında da benimsenerek uygulandı. 26 Ağustos 1071 Malazgirt Meydan savaşında Selçuklular Bizans ordusunu, 25 eylül 1396'da da Niğbolu savaşında Osmanlılar haçlıları kurt oyunu ile yendiler. Kurt oyununun özü şöyledir: genellikle kışın aç kalan kurtlar, geceleyin köy veya mahallelere sokulmadan önce, uygun bir yerde, *eke kurt* denilen anaç kurdun işaretiyle durarak üç kola ayrılır, iki kol, o yerin sağında ve solunda pusuya yatarak saklanır; üçüncü veya fedaî kol da, pusu yerini belirledikten sonra, koşarak köy veya mahalleye dalar. Köpeklerin ortaya çıkması üzerine de korkarak kaçıyormuş gibi davranır. Bunu gören köpekler havlayarak artlarına düşer, kurtları köy veya mahalleden çıkarmağa uğraşır. Böylece çoğalarak bir sürü haline gelen köpekleri, fedaî kolu ardına takarak pusu yerine çeker. Eke kurdun işaretiyle pusudakiler, köpeklerin dönüş yolunu keser; öndeki kol da geriye dönerek çemberi tamamlar ve köpeklerin hemen hepsini boğarak öldürür. Sonra da, bunları yavrularına taşıyarak yem yaparlar.

— Avc. Kurtları yok etmek için kullanılan çeşitli usuller, atla sürek avı, zehirleme ve tuzakla avlamadır. Sürek avı için sağlam ve soluklu atlar lâzımdır, çünkü iki yaşına geldikten sonra kurdun hızı ve dayanıklılığı çok artar, köpeklerin önünde uzun süre kaçabilir ve yedek köpek kullanılmazsa, kurdu yormak çok güç olur. Yaya olarak yapılan avda da köpeklerden yararlanılır. Kurtlar zehirli yemlerle de (leşler, sunî yem) avlanır.

◆ Sıf. Kurda benzer.

— Atç. *Kurt kula*, kahverengi ile kırmızı arası at donu.

◆ Ünl. (Genellikle çoğl. şekilde). Zor bir iş görülürken veya savaşta, çalışanları veya savaşçıları gayrete getirmek için, genellikle birinci şahsa hitap ederek söylenir: *Koman kurtlarım, gayret vaktidir Şehbazlarım* (Naima). [ML]

KURT i. (esk. türk. k.). Zool. İçinde ve dışında katı kısmı bulunmayan, uzun gövdeli, bacaksız, ayaksız veya çok ilkel ayaklı hayvan. (Bk. ANSİKL.) || Odunları, yünleri kemiren güve veya tırtıl. || Meyvelerin içinde asalak yaşayan kurtçuk: *Elmada çoğu zaman kurt bulunur.* || *Balçık kurdu*, su birikintilerinin ve gölcüklerin dibinde yaşayan tüylü *chironomus* kurtçuğu. || *Beyaz kurt*, mayısböceğinin kurtçuğu. || *Burun kurdu*, koyun sineğinin (*oestrus*) kurtçuğu. || *Cayor kurdu*, Afrika'da insana saldıran bir sineğin kurtçuğu. (*Eşanl.* DERMATOBİA.) || *Çocuk kurdu*, bağırsak solucanı, askarit. || *Elma kurdu*, carpocapsa pomenella. || *Et kurdu*, ette gelişen sinek kurtçuğu. || *Fare kuyruğu kurt*, eristalis'in kurtçuğu. || *Fındık kurdu*, fındık böceğinin (*balaninus*) kurtçuğu. || *Gine* (veya *medine*) *kurdu*, filarya. || *Halkalı kurt* (veya *gübre kurdu*), yerden veya gübreliklerden toplanan yer solucanı. || *İplik kurdu*, asma kökçüklerinde delik açan kurt. || *Kalp kurdu*, mamestra'nın kurtçuğu. || *Kara kurt*, zeytin kurdu. || *Kara başlı kurt*, büyük yer solucanı. || *Keseli kurt*, kist içinde olan kurt. || *Kızıl kurt*, arı böceğinin (*trichodes*) gül kırmızısı rengindeki kurtçuğu. || *Kuyruklu kurt*, ayakyolunda bulunan beyaz kurt. || *Mazı kurdu*, mazı böceğinin kurdu. || *Palmiye kurdu*, palmiyelere saldıran bitki bitlerinin kurtçuğu. (Bu kurtçuklar yenir.) || *Peynir kurdu*, eski peynirlerin içinde gelişen çeşitli sinek kurtçuklarının yaygın adı. || *Su kurdu*, *phryganea*'nın kurtçuğu. || *Un kurdu*, çeşitli un böceklerinin kurtçukları. || *Yassı kurt*, yassı solucan. || *Yıldız kurdu*, ateşböceği. || *Yuvarlak kurt*, yuvarlak solucan. || *Yün kurdu*, phryganea. || *Zeytin kurdu*, zeytin sineğinin (*dacus*) kurtçuğu.

— ÇEŞ. DEY. *Kurt gibi kemirmek* (veya *yemek*), tedirgin etmek, aşırı derecede şüphe ve endişeye düşürmek, içine işleye işleye harap etmek: *Şimdiye kadar sormağa cesaret edemediği fakat küçük kafasını kurt gibi yiyen bir suali sordu* (H. E. Adıvar). *Hiç bilmediğiniz, görmediğiniz kederler, bizi, Eyyûb'un etini kemiren kurtlar gibi kemiriyor* (Y. K. Karaosmanoğlu). || *Kurdunu dökmek* (veya *kırmak*), hevesini almak. || *Fındık kurdu*, ufak tefek, hareketli kadınları nitelemek için söylenir. || *İçinde* (*hiç*) *kurt yok*, bir işe hevesli olmayan veya çalışmayan, meraksız kimseler için söylenir. || *İçine kurt düşmek*, bir durumdan kuşkulanmak.

— Balıkç. *Beyaz deniz kurdu*, denizde olta ile balık avlamakta kullanılan en elverişli yem (nereyis). || *Büyük deniz kurdu*, denizde balık avlamak için en çok kullanılan yemlerden biri (arenicola). || *Küçük çamur kurtları*, balık avında yem olarak kullanılan bir kurt cinsi.

— Süs. santl. Yazı ve levhaların kıyılarına yapıştırılan kâğıtların (pervaz) üstüne yapılan süsler. (Bu süslemeler kurda benzediği için bu ad verilmiştir.) || *Kurt yeniği*, ahşapta kurt yeniklerini andırır kıvrak yivlerle yapılan süsleme. (Eskiçağ ve Ortaçağda bilinmeyen kurt yeniği süsleme, Rönesansta kullanılmağa başlandı.)

— ANSİKL. Zool. *Kurt* terimi belirsiz olduğu ve bazı olumsuz özellikler taşıdığı için sınıflandırma ile uğraşan zooloji bilginleri buna eskisi kadar önem vermemektedirler. Bu konudaki bilgiler arttıkça, kurtların ne kadar çeşitli olduğu ortaya çıkmakta, dolayısıyle onları bir tek şubede toplamak imkânsızlaşmaktadır. Kurtlar yakın zamana kadar sadece tanımlanmış, fakat iyice öğrenilememiş bazı hayvanlardan ibaret geçici grup sayılabilir. Bununla beraber, «solucan» denilen kurtların büyük bir kısmı gayet belirgin üç şubede toplanır: *halkalı solucanlar; ipsi solucanlar* ve *yassı solucanlar*. Geri kalanı ise sunî olarak *solucanımsılar* diye bir şubede toplanır (yosunhayvanları, kolsuayaklılar, kıllıçeneliler, ekiüroidler, *spuculiodea, priapulidea*, rotatorlar sınıfı), fakat bazı bilginler bu «sınıf»ların her birini ayrı bir şube saymayı tercih ederler. (LM)

KURT i. Astron. Güney gökkürede Akrep ile Erboğa arasında bulunan takımyıldız; en parlak yıldızı 2. kadirdendir. (Bazı yazarlara göre bu takımyıldız adını Lykaon mitinde [mythos] anlatılan ve insanları tanrıya kurban ettiği için kurt haline getirilen Arkadia kralından kalmıştır.) [L]

KURTAĞZI veya **KURDAĞZI** bļş. i. Marang. Çekmece, sandık v.b. eşyaların tahtalarının birleşerek köşe teşkil ettiği yerde birbirine iyice geçmesi için yapılan girintili çıkıntılı doğrama.

— Balıkç. Kanatları basit ağlardan yapılma ırmak dalyanı. || Birbirleriyle açı meydana getiren ve açık olan tarafı kıyıya bakan üç çubuğa bağlı, perde şeklinde ağ.

— Denizc. İçinde palamar halatları geçirilerek rıhtım veya iskele üzerindeki babalara yöneltilen dökme demirden âlet. (Bk. ANSİKL.) || *Açık kurtağzı*, üst kısmı içine halatın yerleştirileceği kadar açıklık bırakılmış kurtağzı. || *Kapalı kurtağzı*, üst kısmı kapalı, bilezik biçiminde kurtağzı. || *Tamburalı kurtağzı*, ağız kısmının iki yanında makaraları bulunan kurtağzı.

— Mad. oc. Birbiri üzerine dikey olarak kopmuş direklerin kaymaması için dikey direkte dairesel olarak açılmış yuva, çentik.

— ANSİKL. Denizc. *Kurtağzı*, geniş bir taban ve bu taban üzerindeki (yayvan bir ay biçiminde) ağızdan meydana gelir. Halatın bindiği bu kısım oldukça geniş tutularak yuvarlatılır. Böylece, halatın gerek virasında, gerek bağlandıktan sonra, üzerinde kaldığı sürece sürtünmelerden doğacak aşınmalar en azına indirilir.
Güvertelerin veya küpeştelerin üzerine takılmış döner üstüvanelerle tamburataların meydana getirdiği kurtağzının arasından palamarlar geçirilir. (LM)

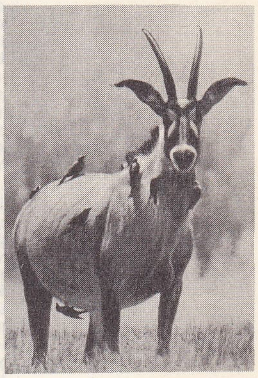

bir atsı antilop üzerinde **kurtkıyanlar**

KURTALAN, Güneydoğu Anadolu bölgesinde (Dicle bölümü, Siirt ili) ilçe merkezi, kasaba; 6 077 nüf. (1970). Siirt'in 32 km batısında; yüksl. 675 m. Haydarpaşa'dan gelerek, Diyarbakır'dan sonra doğuya doğru uzanan demiryolu hattının son istasyonudur. Bu sebeple canlı bir kasabadır. Demiryolundan başka, çevresine muntazam karayollarıyle de bağlıdır. — *Kurtalan ilçesi*, 1 085 km²; 32 302 nüf. (1970). Merkez, Bağlıca, Başpınar, Yanarsu (Garzan) bucakları; 64 köy. Tarım ve hayvancılık. (M)

KURTARICI sıf. (*kurtarmak*'tan *kurtar-ı-cı*). Kurtaran, kurtulmayı sağlayan: *Kurtarıcı çare*. (*Esk.* Halâskâr.)

◆ İ. Kendi hayatını tehlikeye atarak bir kimseyi veya topluluğu yok olmaktan veya çok güç bir durumdan kurtaran kimse: *Büyük kurtarıcımız Atatürk'tür.*

— Oto. Yol üzerinde bozulan bir arabayı tamirhaneye götürmek için özel bir çekme sistemiyle donatılmış araba. || *Teşm. yol.* Arabayı bozulduğu yerde onarmak için gerekli âletlerle donatılmış özel araç. (ML)

Kurtarıcı nişanı, 1825'te Bolivar adına ihdas edilen venezuela nişanı. Beş ayrı derecesi vardır. Üzerinde Bolivar'ın kabartması bulunur. Sarı, mavi ve kırmızı kurdeleli olabilir. (L)

KURTARIM i. (*kurtarmak*'tan *kurtar-ı-m*). *Yeni.* Kurtarma.

— Petr. Petrol birikintisinde işletmeyle elde edilen toplam miktarların, birikintide kalmış olan miktarlara oranı. (İkiye ayrılır: *ilk kurtarım; ikincil kurtarım.*) [Bk. ÜRETİM.] || Bir as-üründen benzin elde etme usulü. (Msl. bir gazla süreklenen sıvı, ya düşük sıcaklıkta derecelendirme veya soğurma yoluyle kurtarılır. Bir rafinerinin kalıntı suları, durulma havuzlarına iletilir, sonra bu havuzlardan «kurtarım petrolü» veya «kalıntı petrol» derlenir.) || Bir petrol rafinerisi kurumunun donanımına giren denetim âletlerinin veya aygıtlarının tümü. || *Kurtarım kulesi*, hazne üzerinde, arıtım kulesi üzerinde v.b. yerlerde bulunan kimselerin bir tehlike anında çabucak kurtarılmasına yarayan bir direk veya boru. (L)

Foto. Popper-Atlas-Photo (LAROUSSE)

KURTARMA i. (*kurtarmak*'tan *kurtar-ma*). Kurtarmak eylemi.

— Ask. Göreve elverişli olmayan veya terkedilmiş araç ve gereçlerin toplanma ve taşınması. Bk. ANSİKL.

— Denizc. Batmış veya karaya oturmuş gemileri yüzdürme, herhangi bir sebeple deniz ortasında hareket edemez duruma düşmüş gemileri yedekleyerek limana çekme hizmeti. || *Kurtarma gemisi*, çekme gücü yüksek, içinde, karaya oturmuş veya batmış gemileri yüzdürebilecek, deniz altında ve üstünde geçici tekne onarımları yapabilecek araçları bulunan, açık denizde romorkörlük yapabilen gemi. || *Kurtarma ikramiyesi*, gemiyi kurtarma hizmetinde bulunan başka bir ticaret gemisine ödül olarak verilen para. (Büyük payı kaptanın olmak üzere bütün gemi adamlarına belirli oranlarda bölünen bu ödül, kurtarılan gemi boşsa geminin sigortacısı tarafından, yüklüyse büyük avarya giderlerinden ödenir.) || *Kurtarma mukavelesi*, şartların elverdiği durumlarda, kurtaran gemi ile kurtarılan gemi arasında yapılan sözleşme. Bk. ANSİKL.

— Huk. *Kurtarma -yardım*, deniz tehlikesi içinde gemi veya içindeki şeylerin gemi adamlarının iradesinden çıktıktan sonra, üçüncü kişiler tarafından ele geçirilerek güvenlik altına alınması (kurtarma) veya deniz tehlikesi altında bulunan gemi içindeki şeylerin üçüncü kişilerin yardımıyle bu tehlikeden kurtarılması (yardım). Bk. ANSİKL.

— İtfaiyecilik. *Kurtarma brandası*, geniş, yuvarlak kumaş. (Çevresinde itfaiyecilerin tutmasına yarayan kulplar vardır. Yangınlarda, başka yerden kaçamayacakları için pencereden atlayan kimseleri tutmada kullanılır.)

— Spor. *Deniz kurtarması*, dört yarışmadan meydana gelmiş spor müsabakası: manken kurtarma; kurtarma yüzmesi; şamandıra atmak; tekne kurtarma. (Yarışmacıların bu yarışmaların hepsine katılmaları gerekir.)

— ANSİKL. Ask. İlk taşımalar, genellikle yol kıyılarına, çevrede kurulmuş toplama noktalarına veya onarım, bakım ve ikmal merkezlerine yapılır. Muharebe *kurtarma*'sı, gerekli şekilde hizmet birlikleriyle pekiştirilmiş muharip birlikler tarafından yapılır. Muharebe sahasında kullanılmayan veya onarılmayacak durumda kurtarılmış malzeme, daha gerilerdeki menzil sahasına taşınarak orada ya malzeme sınıfına ayrılır veya tekrar kullanılmak üzere onarılır. Bazen yurt içine gönderilir. Genellikle kurtarma hizmetleri teknik hizmet personelinin sorumluluğu altındadır. Muharip birlikler, kurtarılmış malzemeyi alıkoyamaz ve onaramaz, ancak hizmete elverişli ve kullanılabilir malzemeler, alıkonabilir.

— Denizc. Bugün dünyanın her yerinde bu iş için *Lloyd's Standart mukavelesi* formu kullanılmaktadır. *No cure no pay* adı altında tanınan bu sözleşmeye göre; kurtarıcı, gemiyi (ve varsa yükünü) kurtarmağa çalışacak, başarınca ya karşılıklı anlaşma veya Lloyd's tarafından hakem olarak seçilen bir üçüncü kişinin takdir ettiği kurtarma ücretini kabul edecektir.

— Huk. Her ne kadar Tic. kn. md. 1222 kurtarma ve yardım için ayrı tarifler vermekteyse de her iki müessesenin de hukukî mahiyetleri aynıdır ve bunlar aynı hükümlere bağlanmıştır. *Kurtarma-yardım*'ın unsurları şunlardır: 1. *tehlike*. Tehlikelerden söz edebilmek için gemi veya gemide olan şeylerin, dıştan bir müdahale yapılmaması halinde, kendi vasıtasıyle kurtarılamayacağı kuvvetle muhtemel olan bir durumda bulunması gerekir. Bu durum, denizin kendine özgü hallerinden (fırtına, buzlar arasına sıkışma v.b.) doğabileceği gibi, denize özgü olmayan tehlikelerden de (yangın, harp v.b.) doğabilir; 2. *kurtarma - yardımın konusu*, gemi veya içindeki şeylerdir. Geminin kurtarma - yardıma konu olabilmesi için, bu niteliğini kaybetmemiş, özellikle enkaz halini almamış olması gerekir. Bunun dışında, iç su gemilerinden başka her gemi, kurtarma - yardıma konu olabilir. «Gemide bulunan şey» deyiminden, maddî değeri olan yük, navlun, bagaj v.b. şeyler ile o gemide bulunan insanlar anlaşılır. Gemi ve gemide bulunan şeylerin kurtarılması için dışarıdan yapılan her müdahale, kurtarma - yardım sayılmaz ve bu sebeple kurtarma - yardım ücretine hak kazandırmaz. Her şeyden önce, geminin kendi araçlarıyle kurtarılıp kurtarılmayacağı aranır. Bunu en iyi kaptan değerlendirebileceği için kurtarma - yardım'ın da kaptanın isteği üzerine yapılması gerekir. Kaptan bu istekte bulunmayacak durumdaysa, kurtarma - yardım onun isteği olmadan da yapılır. Bu durum dışında kaptan, kendi rızası olmadan yapılacak yardıma karşı koyabilir. Ancak bu karşı koymanın da haklı olması gerekir. Eğer kaptanın karşı koyması haklı değilse, buna rağmen yapılan kurtarma - yardım, ücret borcu doğurur (Tic. kn. md. 1224). Kurtarma - yardım ücreti borcunun doğabilmesi için kurtarıcının daha önce, kurtarılan veya yardım görene bir hizmet borcuyle bağlanmaması yahut kurtarma - yardım'ın kurtarıcının resmî işi olmaması gerekir. Kurtarma - yardım işleminin muhakkak bir gemi tarafından yapılması gerekli değildir. Kurtarma - yardım, karadan veya havadan da yapılabilir. Kurtarma - yardım ücretinin alınabilmesi için, faydalı bir sonucun elde edilmesi gerekir. Yani, kurtarma - yardım ile kurtarılacak gemi veya gemideki şeylerin kurtarılmış yahut emniyet altına alınmış olması gerekir (Tic. kn. md. 1223). Kurtarılacak veya yardım edilecek kimse ile kurtaran veya yardım eden kimse arasında yapılacak kurtarma - yardım sözleşmesinin yardım gören tarafı, gemi ve yük üstünde hukuken tasarruf yetkisi olan kimsedir (davada gemi işletme müteahhidi veya onun temsilcileri). Kaptan, bağlama limanı dışında temsilci olduğu için, kurtarma - yardım sözleşmesi yapabilir. Sözleşmenin diğer tarafı ise hizmeti gören kimse veya müessese veyahut onun temsilcisidir. Sözleşme hiç bir şekle bağlı değildir. Ancak, uygulamada genellikle ücret sözleşmeleri tipine uyulduğu görülmektedir. Bunların içinde en önemlisi Lloyd's'un hazırlamış olduğu tip sözleşmelerdir. Türkiye'de de Denizcilik bankasının düzenlemiş olduğu bir tip kurtarma - yardım sözleşmesi vardır. Kurtarma - yardım ücreti, kural olarak sözleşmeyle tespit edilir. Ancak sözleşmede bir hüküm bulunmaması halinde hâkim veya hakem yoluyle ücretin tespit edilmesi mümkündür. Ücret, durum gereği göz önünde tutularak hak ve nısfete göre tespit edilir (Tic. kn. md. 1225). Kurtarma - yardım yapan kendi kusuruyle tehlikeye sebep olmuşsa veya kurtarmayı yapan kimse mal gözlemiş, hırsızlık yapmış veya doğruluğa sığmayan hareketlerde bulunmuşsa, ücret mahkeme tarafından indirilir. Hattâ gerekliyse, tamamen kaldırılır. Adam kurtarma öteden beri insanlık görevi kabul edildiğinden, hiç bir ücret talebine hak vermez. Ancak, bu kurtarma işlemi sırasında yapılan masraf ve uğranılan zararların istenebilmesi, genellikle kabul edilmektedir. (ML)

KURTARMAK geçl. f. (esk. türk. k.). Bir canlıyı, herhangi bir felâket veya tehlikeden uzaklaştırmak: *Fakat kızını bu hayattan kurtarmak isteyeceği tabiîydi* (Sabahattin Ali). *Bu haliyle ne hünkâr dışarı çıkabilir, ne kimse içeri girip onu kurtarabilirdi* (N. Araz). || Bir şeyin tahrip olmasını, ziyan olmasını, yok olmasını önlemek: *Hem Manisa'nın durumunu bilmeliyiz, hem de, oradaki bütün silâhları kurtarmalıyız* (Kemal Tahir). || Kazandırmak, yeniden ele geçirmek: *Milletin istiklâlini yine milletin azim ve kararı kurtaracaktır* (Atatürk). *Vatanı düşmanın elinden kurtarmak.* || Rehin veya emanet olarak bırakılmış bir şeyi geri almak: *Evini rehinden kurtardı.* || Cezalandırılmasına engel olmak: *Onu hapisten iyi bir avukat kurtarabilir.* || [Olumsuz şekliyle] Bir şeyin değerini karşılamamak: *Şimdi, bakıyorum, bombadan aşağısı kurtarmıyor* (Kemal Tahir). *Beş liradan aşağısı kurtarmaz.*

— ÇEŞ. DEY. *Gemisini kurtaran kaptan.* Bk. GEMİ || *Zevahiri* (veya *görünüşü*) *kurtarmak*, görünüşlerin kötü bir etki bırakmasını önlemek.

— Oyun. *Bir kâğıdı kurtarmak*, ondan büyük olan öbür bütün kâğıtları düşürerek, onu hâkim kılmak.

◆ **Kurtarılmak** edilg. f. Kurtarmak eylemine konu olmak: *Kazaya uğrayanların hayatı kurtarıldı.* (M)

KURTAYAĞI veya **KURDAYAĞI** bls. i. Bot. Kibritotunun yaygın bir türü. (*Lycopodium clavatum*.) [Bunun sporlu başaklarından *kurtayağı tozu* denilen ve hekimlikte kullanılan sarı bir toz elde edilir.] Bk. KİBRİTOTU. (M)

KURTBACAĞI bls. i. Mim. Bir binanın boşluklu kısımları üzerinde bulunan veya dayanıklı olmayan kısımlarının yüklerini azaltmak gayesiyle bunları sağlam mesnetlere aktararak güçlendirmeğe yarayan inşaat şekli. (ML)

KURTBAĞRI bls. i. (*kurt* ve *bahar*'dan *kurt-baharı* > *kurtbağrı*). Bot. Zeytingillerden, yaprakları mızrak biçiminde, beyaz çiçekli, kokulu süs bitkisi. (İlmî adı *ligustrum*. Zeytingillerden.)

— ANSİKL. *Kurtbağrı*'nın çiçekleri çok kokulu ve beyazdır; dal uçlarında toplu salkım halinde bulunur. Her çeşit toprakta yetişen bu bitkiden, bahçelerde çit yapmak için yararlanılır. (LM)

KURTBOĞAN bls. i. Bot. Boğanotu türlerinden biri (*Aconnitum napellus*). *Eşanl.* KAPLANBOĞAN. (L)

Kurtboğazı barajı, Orta Anadolu bölgesinde Kurtboğazı çayı üzerinde. Mürted düzlüğünün sulanması ve Ankara şehrine kullanma suyu sağlanması amacıyle toprak dolgu tipinde yapılan baraj (işletmeye açılışı 1967). Temelden yüksekliği 63,60 m, talvegden yüksekliği 50,60 m, kret uzunluğu 320 m, dolgu hacmi 834 000 m, ölü hacmi 9 000 000 m^3, faydalı hacmi 83 000 000 m^3, buradan yararlanılarak sulanacak arazi genişliği 11 000 hektar olarak hesaplandı. Drenaj 300 km^2, yıllık su verimi 26 000 000 m^3 olan baraj, başlangıçta yalnız Ankara'ya su sağlanması için tasarlandı. Daha sonra projede sulama amacının gerektirdiği değişiklikler yapıldı. Baraj inşaatı 60 062 000 liraya mal oldu. (M)

KURTÇUK i. (*kurt*'tan *kurt-çuk*). Biyol. Bazı hayvanların, özellikle böceklerin yetişkin hale gelmeden önce geçirdiği, gelişimin ilk devresindeki şekil. *Esk.* Sürfe. *Eşanl.* LARVA.

— Patol. Bk. ANSİKL.

— Sağ. *Kurtçuklarla mücadele*, böcek, özellikle de sivrisinek kurtçuklarının yok edilmesi için resmî makamlarca alınan bütün tedbirler. (Durgun sularla bataklıkların kurutulması, gazyağı veya böcek öldürücü toz püskürtülmesi v.b.)

— ANSİKL. Biyol. *Kurtçuk*'un yapısı, ileride meydana gelecek yetişkin hayvanın yapısından tamamen farklı ve bulunduğu ekolojik şartlar tamamen değişik olabilir: denizkestanesinin kurtçuğu *pluteus*, kabuklu hayvanların kurtçuğu *nauplius*, *zoe* ve diğerleri, tulumluların ve kurbağaların kurtçuğu *iribaş*, böceklerin kurtçuğu *tırtıl*, birbirinden çok değişik kurtçuk şekilleridir. Kurtçuk, morfolojik ve fizyolojik derin değişiklikleri içeren anî bir başkalaşma ile genç bir hayvana dönüşür.

— Patol. Kurtçuklar insanda ve hayvanlarda asalak yaşayarak şiddetli rahatsızlıklara sebep olabilir. Kurtçuklara gözyaşı yollarında, burun deliklerinde, kulaklarda, anusta, hattâ deride ve deri altı hücre dokusunda rastlanabilir. Sıcak ülkelerde kurtçuklardan ileri gelen ve şiddetli acı veren deri apseleri çok görülür.

— Zool. Tırtıl kelebeğin, beyaz kurt mayısböceğinin, iribaş kurbağanın kurtçuğudur. Kurtçuk evresi geçiren canlı varlıklar sadece böcekler değildir; balıkların, kurbağaların, kabukluların, solucanlar ve yumuşakçaların birçoğu da kurtçuk olarak doğar. Genel olarak kurtçuk evresi geçirmeyen hayvanlar sadece kuşlar, memeliler ve sürüngenlerdir.

«Cepheye Yardım» (Ana Gayreti) Hayri Cizel'in eseri Askerî müze, İstanbul

Foto. N. Erkılıç (MEYDAN)

«Kurtuluş Savaşında Cephane Taşıyan Kadınlar» Halil Dikmen'in eseri Resim ve Heykel müzesi, İstanbul

«Kurtuluş Savaşında Müdafaaya Koşan Zeybekler», İbrahim Çallı'nın eseri
Resim ve Heykel müzesi, İstanbul

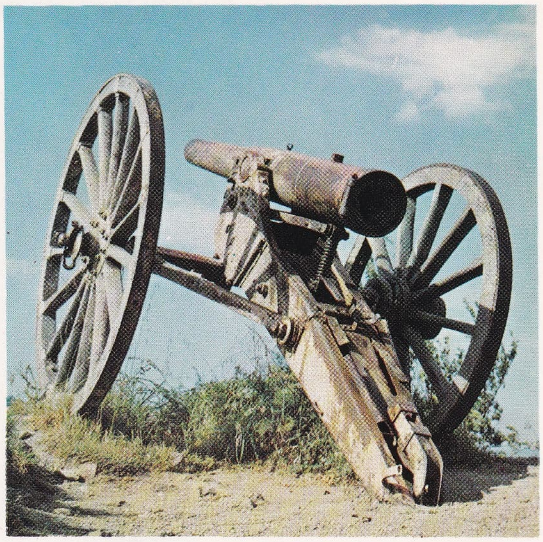

Giresun kalesi ve Kurtuluş savaşında kullanılan toplardan biri

Erzurum kongresi anıtı

«Kurtuluş Savaşında Türk Askerleri»
Sami Yetik'in eseri, Askerî müze, İstanbul

Foto. N. Erkılıç (MEYDAN)

Erzurum kongresinin yapıldığı bina

Yumurtadan (yahut doğurgan veya yumurtası karnında açılan dişilerin vücudundan) çıkan kurtçukların çoğu başlangıçta, bir veya birkaç başkalaşma evresinden sonra alacağı son şeklinden tamamen farklıdır. Böcek kurtçukları, bazı tiplere ayrılır; «noksan» başkalaşmalı böceklerin (düzkanatlılar, yarımkanatlılar) kurtçukları, yetişkinlerinden farklı olarak kanatsız ve ilkel organlıdır; tam başkalaşmalı böceklerin (zarkanatlılar, pulkanatlılar, kınkanatlılar) kurtçukları ise özgül bir gelişim gösterir, «krizalit» veya «nemf» denilen bir evreden geçtikten sonra yetişkin halini alır. Böcekler uzun süre kurtçuk halinde yaşar. Onun için, tarım ve sanayide büyük zararlara yolaçan böcekler kurtçuklardır. Kurtçuklar, ileride olacağı yetişkin hayvandan daha karmaşık yapılı, fakat daha başka çeşit bir yaşama tarzına veya başka ortama elverişli olabilir (msl. *sacculina*'nın *nauplius*'u). Bununla beraber hayvanların çoğunda kurtçuk hücreleri, yetişkinlerinkinden daha büyük, fakat sayıca daha azdır. (LM)

KURTÇUL sıf. (*kurt*'tan *kurt-çul*). Kurtçuklarla beslenen. (Kurtçul balıklar, özellikle sazanlar, sıtma mikrobunu taşıyan sivrisineklerin kurtçuklarını yiyerek sıtma savaşında önemli bir rol oynar.) [L]

KURT dağı, Akdeniz bölgesinde Gaziantep yaylasının batı kenarından başlayarak Hatay ilinin Suriye sınırına doğru uzanan tepeler; yüksl. 1 250 m. Yapısında özellikle yeşil kayaçlar, ikinci zamanın kretase kalker, marn ve flişleri ile yer yer bazalt tipi volkanik kayaçlar bulunur. (M)

KURTDERELİ MEHMED, türk güreşçisi (Deliorman 1864 - Balıkesir 1939). Küçük yaşta ailesiyle birlikte göçmen olarak Türkiye'ye geldi. Balıkesir ilinde Kurtdere'ye yerleştiler. Güreşe bu köyde başladı. Zamanın başpehlivanı Katrancı Halil ile yaptığı güreşlerle tanındı. Ünü Balıkesir, Bursa, Çanakkale ve bütün Ege ile Marmara'ya yayıldı. Daha sonra Avrupa'ya gitti; Paris ve Londra'da yaptığı alafranga güreşlerde başarılı oldu. «Hint Kaplanı» adıyle anılan Gulâm Rüstem'i Britanya adaları başpehlivanı Chalve ile rus asıllı büyük şampiyon Hackenschmidt'i de venerek adını güreş dünyasına duyurdu. Son güreşini 1931 yılında İstanbul'da yaptı ve pehlivanlık geleneğine göre kispetini Kâbe'ye yollayarak er meydanlarından çekildi. (M)

KURTH (Ernst), avusturyalı müzik tarihçisi (Viyana 1886 - Bern 1946). Bern'de öğretmenlik yaptığı sıralarda, Bach'ın eserlerindeki melodik polifoni üstüne yazdığı *Die Grundlagen des linearen Kontrapunkts* (Lineer Kontrapunto'nun Temelleri) [1917] adlı kitapla bu konudaki bilgilere yenilik getirdi. Ayrıca *Romantische Harmonik und ihre Krise in Wagners «Tristan»* (Romantizmde Armoni ve Wagner'in «Tristan» operasındaki Armoni Krizi) [1920] adlı, armoninin XIX. yy. daki gelişimi üstüne bir inceleme ve *Anton Bruckner*'in hayatını yazdı (1925). [L]

KURTH (Godefroid), belçikalı tarihçi (Arlon 1847 - Asse 1916). Belçika tarih okulunun kurucularındandır. *Caton l'Ancien* adlı bir tez çalışması yaptı. Başlıca eserleri: *Les Origines de la Civilisation Moderne* (Modern Medeniyetin Menşeleri) [1886]; *Histoire Poétique des Mérovingiens* (Merovenj'lerin Şiirsel Tarihi) [1893]; *La Frontière Linguistique en Belgique et dans le Nord de la France* (Belçika'da Fransa'nın Kuzeyinde Dilbilim Sınırı) [1896 - 1898]; *La Cité de Liège au Moyen Age* (Ortaçağda Liège Şehri) [1910]. (L)

KURTHASANLI, İç Anadolu bölgesinde (Konya bölümü, Konya ili, Kadınhan ilçesi) bucak. 11 384 nüf. (1965); 17 köy. — *Bucak merkezi,* 4 560 nüf. (1965). İlçe merkezinin 9 km kuzeyinde Kadınhan - Polatlı yolu üzerinde; yüksl. 1 025 m. (M)

KURTİYE i. (fır. *courtier*). Ticarî işlemlerde aracılık yapan kimse, borsa tellâlı. (M)

KURTKALE, Doğu Anadolu bölgesinde (Erzurum - Kars bölümü, Kars ili, Çıldır ilçesi) bucak; 8 420 nüf. (1965); 13 köy. — *Bucak merkezi,* 1 009 nüf. (1965). Çıldır'ın 35 km kuzeyinde, Kura çayının türk sınırından çıktığı yerin yakınında; yüksl. 1 700 m. (M)

Kurtkale tümülüsü. Arkeol. Türkiye-Bulgaristan sınırında, Svilengrad tren istasyonunun 6 km kadar güneybatısında, Mezek köyü yöresinde, Maltepe tümülüsünün yakınındadır. Yüksl. 6 m, çapı 30 m'dir. Kurtkale tümülüsü, Maltepe tümülüsünde olduğu gibi dikgen taşlardan yapılmış dikdörtgen şeklinde bir ön oda ve on bir halkadan kurulu kovan biçiminde bir kubbe ile örtülmüş yuvarlak bir mezar odasından meydana gelir. Ayrı bir koridoru yoktur. Yuvarlak odanın kapısı, iç içe geçmiş iki kasnak şeklinde taş sövelerle çevrelenmiştir. Sahte kubbesinin Maltepe tümülüsüyle büyük yakınlığı vardır. Bazı mimarî özelliklerle Maltepe'den ayrılır. Maltepe'den daha yeni olduğu ve IV. yy.ın ikinci yarısından kaldığı sanılır. (M)

KURTKAPANI blş. i. Spor. Yağlı güreşte bir oyun. (Oyuncu yerde dört ayak durumundaki rakibinin üzerine oturarak iki ayağını boynun yanından geçirir. Ayaklar, kasıklar üzerinde birleştirildikten sonra ellerle rakibin bilekleri tutulup çekilir. Ayaklar gerilir. Böylece alttaki rakibin üzerine abanılır. Genellikle pes ettirmek amacıyle başvurulan bir oyundur. (M)

KURTKIYAN blş. i. Zool. Asalak böcekleri avlamak için sığırların ve büyük memelilerin üstüne konan kuş. (Kurtkıyan [*Buphaga africana*] esmer tüylü, kısa gagalı, tırnakları, güçlü, ötücü bir kuştur; Afrika'da yaşar. Geviş getiren hayvanların çevresinde uçar durur. Sığırcıkgillerden sayılır.) [L]

KURTKÖY, Marmara bölgesinde (İstanbul ili, Kartal ilçesi) köy; 459 nüf. (1965). Pendik'in kuzeydoğusundadır. İstanbul şehrinin nüfus yükünü hafifletecek büyük sanayi bölgesinin burada kurulması öngörülmektedir. (M)

KURTKULAK blş. i. Zool. Postu kürk yapmakta kullanılan bir cins yırtıcı hayvan, vaşak. Anadolu vaşağı. (M)

KURTLANMA i. (*kurtlanmak*'tan *kurtlanma*). Kurtlanmak eylemi.

— Biyol. Asalak kurtların bir organizmayı sarması. (M)

KURTLANMAK dönşl. f. (*kurt*'tan *kurt-la-n-mak*). İçinde kurt üremek: *Peynir kurtlanmış. Kirazlar kurtlandı.* ‖ — *Mec.* Rahat oturmayıp telâş ve sabırsızlık göstermek: *İsrar edip de kurtlanma. Bu ümmetin keskin kılıcısın* (Cevdet Paşa). ‖ Bir yerde çok oturmaktan bıkmak: *Burada kurtlanacağız, kalkın biraz gezelim.*

◆ **Kurtlandırmak** geçl. f. Kurtlanmasına sebep olmak: *Yağmur kirazları kurtlandırdı.* (M)

KURTLU sıf. (*kurt*'tan *kurt-lu*). Kurtlanmış, içinde kurt olan: *Kurtlu kiraz* ‖ *Mec.* Yerinde rahat duramayan, kıpır kıpır kıpırdanan. (M)

KURTLUCA i. Bot. Su kenarlarında yetişen, sarmısak kokulu bitki. Ballıbabagillerden. (YERPALAMUDU, SARMISAKOTU, YERMEŞESİ de denir.) [M]

KURTMANTARI blş. i. Bot. İçi boş bir cins mantar. (*Lycoperdaceae* familyasından bazitli mantar. Körpeyken yenir. Olgunlaştığı zaman, içi, basınca patlayan bir kese haline gelir. Bundan dolayı TOZLU - MANTAR da denir.) [L]

KURTMASALI blş. i. *Mec.* Birini oyalamak veya kendini mazur göstermek için söylenen gereksiz, boş sözler: *Müjgân'a anlattığım şey, netice itibariyle arkadaşlarımı nasıl bir kurtmasalıyle aldattığımın hikâyesiydi* (R. N. Güntekin) [M]

KURTOĞLU (Muazzez), türk tiyatro oyuncusu ve yönetmeni (Bursa 1920). Neyzen Asım Beyin kızı. Devlet konservatuvarını bitirdi (1941). Devlet tiyatrosuna girdi; birçok oyunda rol aldı: *Evin İçi; Otelci Kadın; Cadı Kazanı; Eski Şarkı.* Ayrıca bazı eserleri sahneye koydu: *Şair Ruhu; Sevmek; Çatıdaki Çatlak.* İstanbul'da Dormen tiyatrosunda da bazı eserlerde rol aldı; *Yaygara 70: Derin Mavi Deniz.* (M)

KURTPENÇESİ veya **KURTTIRNAĞI** blş. i. Bot. Başparmakotunun salkım çiçekli, sapı ve kökü bol taneli, çokyıllık bir türü; ishali kesmekte kullanılır. (İlmî adı *Potentilla tormentilla.* Karabuğdaygillerden.) [ML]

KURTUBA. Bk. CORDOBA.

Kurtuba camii, Kurtuba'da Guadalquivir ırmağının kıyısında, Emevîlerden kalma cami. Temeli Abdurrahman I tarafından atıldı (26 temmuz 786)). İlk şekli bir yıl içinde biten cami son şeklini iki yüz yılda aldı. Son araştırmalarla caminin ilk şeklinin 9 nefli ve 12 kemer gözlü bir salondan ve namaz yerinden (71 × 100 m) meydana geldiği anlaşıldı. Çatılarla kapatılmış nefler kıbleye yönelmiştir. Orta nef geniştir. Planda suriye mimarî geleneği ağır basar. Kurtuba camiinin asıl özelliği iki katlı kemerlerinde ortaya çıkar. Kemerlerden meydana gelen ikinci bir kat, ayakları birbirine bağlamakta ve tavanı tutmaktadır. Aşağı katın bütün kemerleri at nalı biçimindedir. Yukarı kattakiler daha değişiktir. Cami, nüfus artımı yüzünden Abdurrahman II tarafından genişletildi (848). Doğuya ve batıya birer nef eklendi. Kıble duvarı 21 m geriye alınarak caminin kemer gözleri on ikiden yirmiye çıkarıldı. Kurtuba camiinin emîr Hişam I tarafından yaptırılan minaresi çok sadedir. Bu minare bir deprem sonucu yıkıldığından Abdurrahman III tarafından yeniden yaptırıldı (951). Yüksekliği 67,5 m'yi bulan minarenin üzeri yazı ve çizgi süsleme ile bezelidir. Minarenin içinde bölme duvarının birbirinden ayrıldığı iki merdiven yükselmektedir. (Minareye çıkan ile yukarıdan inen birbiriyle karşılaşmaz.) Bu minare de 1543'te yıkıldı, yerine 1593'te şimdiki katedralin çan kulesi yapıldı. Hakem II'nin halifeliği zamanında cami duvarı geriye doğru uzatılarak genişletildi. Eski camide, orta nef ötekilerden daha geniş oluşuyle ayrılıyordu. Hakem II'nin yaptırdığı mihrap at nalı biçimindedir. Yukarısında üç dilimli bir kemer sistemi bulunan bir dikdörtgenle çerçevelenmiştir. Mihrap kemerinin boyunları mermer başlıklı dört sütuna dayanmaktadır. Mihrap ayaklarının yanlarında, oyularak işlenmiş, mermer panolar vardır. Hakem'in yaptırdığı mimber ispanya emevî sanatının en güzel örneklerinden biridir. Bu mimber işlenmiş küçük tahta panolarla, fildişinden kaplamalarla süslüydü. Berberîlerin gelmesiyle büsbütün yetersiz hale gelen cami, vezir İbni Ebi Amir (El-Mansur) tarafından genişletildi. Mansur, 987'de nehrin yakınlığından dolayı kubbeyi geriye alamadığından, caminin doğu tarafına, sekiz yeni nef ilâve ettirdi. On bir nefi, on dokuza yükseltti ve cami doğuya doğru 50 m daha genişledi. Mansur zamanında cami yaklaşık olarak 247×157 m²'lik bir alanı kaplıyordu. 1238'de kiliseye çevrilen bu caminin içinde 1523'te orta kısımdaki sütun ve kemerlerin birçoğu yıktırılarak veya kalın ayaklar içine alınarak bir katedral yapıldı. Çok parlak renklerle, oymalarla süslenmiş olan tavan 1713'te tonozlarla değiştirildi. Caminin avlusundaki revakların bir kısmı yıktırıldı. Bir kısmı da örülerek odalara çevrildi. Camide süsleme, yazı, geometrik şekiller ve bitkilerden ibarettir. Taşa işlenmiş veya mozaiklerle meydana getirilmiş kûfi yazılar önemli yer tutar. Kurtuba camiinde en büyük yeri bitki motifleri alır (üslûplaştırılmış bazı küçük çiçekler, üzüm salkımına benzeyen motifler). Renkler, altın yaldızından başka mavi, yeşil, kırmızı, beyaz, sarı ve siyahtır. Altın rengi zeminde kullanılmıştır. (M)

Kurtuba isyanı, İspanya'da Guadalquivir (Vâdi el-Kebir) ırmağının sol kıyısındaki Kurtuba şehrinin varoşlarında, halife El-Hakem'e karşı patlak veren ayaklanma (818'e doğr.). Ayaklanma sonunda yenilen Kurtubalılar, şehirden kovuldular ve Fas şehrine göçerek «Endülüslüler» semti denen yere yerleştiler. Aynı devirde önce İskenderiye'de, sonra Girit'te yerleşen Kurtubalıların ise, buralara ayaklanmadan bir süre önce göçtükleri sanılır. (L)

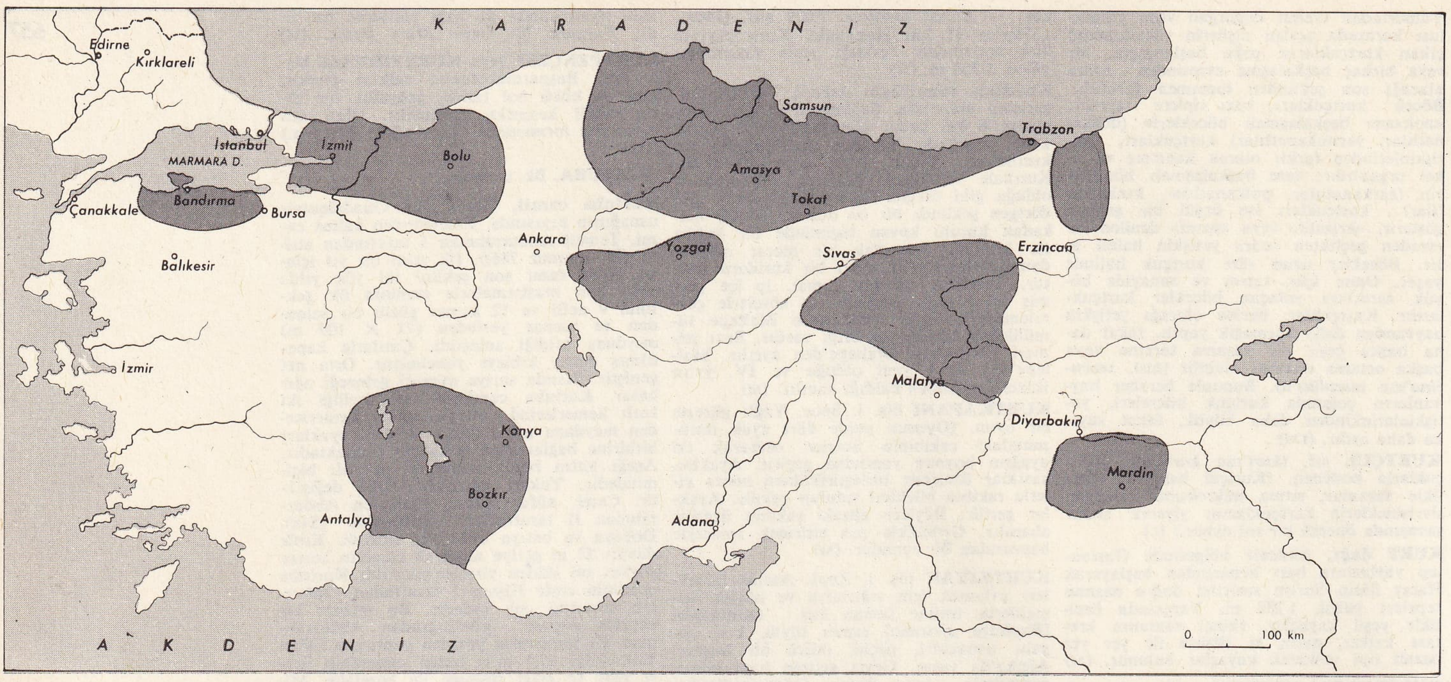

Kurtuluş savaşı haritası

KURTULMA i. (*kurtulmak*'tan *kurtul-ma*). Kurtulmak eylemi.

— Elektr. Aşırı yükten dolayı senkron bir elektrik motorunun durması. ‖ Elektriksel olarak birbirine bağlı iki alternatör arasındaki eşzamanlığın bozulması.

— Havc. *Kurtulma hızı*, hareketli bir cismin, atmosferden çıkışta yerçekim alanından kurtulması için ulaşması gereken küçük hız: *Yeryüzünden kurtulma hızı saniyede 11,3 km'dir.*

— Jeol. Bir uyumsuzlukla birbirinden ayrılan iki arazi istifinin yeni tektonik kuvvetlerin etkisiyle ve uyumsuzluk yüzeyi boyunca, yer değiştirmesi.

— Kadın-doğum. Doğumu tamamlayan «son»un gelmesi, boşalması: *Kurtulma mekanizması dölütün çıkış mekanizmasının aynıdır.* ‖ Doğumun kendisi: *Ağrılı bir kurtulma.* (Bk. ANSİKL.)

— Sil. *Kurtulma kapağı*, tank mürettebatının tehlike anında çıkabilmesi için tank döşemesine açılan delik.

— ANSİKL. Kadın-doğum. Etenenin yerinden ayrılarak dışarıya atılması doğumdaki gibi dölyatağı kasılmalarıyle olur. *Kurtulma*, üç zamanda olur: etenenin yerinden ayrılması; yumurta zarı ile beraber dölyoluna geçmesi; dışarıya atılması. Kurtulma, kadında doğumdan aşağı yukarı yarım saat sonra meydana gelir; kanamaların önlenebilmesi için dikkatle takip edilmelidir. Dölyatağı üzerine hafif basmalarla yardım edilir. Basit tabiî kasılmalarla kurtulma olmadığı hallerde, gerekli bütün asepsi şartlarına riayet etmek şartıyle, elle dölyoluna girilerek etene yerinden ayırılıp çıkarılır ve böylelikle *sunî bir kurtulma* meydana gelmiş olur. Kurtulma tam değilse, yani etene parçaları içeride kalmışsa, dölyatağı içini kontrol etmek gerekir. (LM)

KURTULMAK geçz. f. (esk. türk. k.). Tehlikeli veya kötü bir durumdan uzaklaşmak: *Kumsal boyunca dümdüz koşup gitseydi, yahut benim tasarladığım yoldan bayıra tırmansaydı mutlaka kurtulacaktı* (R. N. Güntekin). *Paris kurtuldu. Biliyorum canım. Gazeteler yazdı* (B. Felek). ‖ Doğum yapmak: *Kadın akşama doğru kurtuldu.* ‖ Bulunduğu yerden çıkmak: *Kapının kolu kurtulmuş.* ‖ Bağını koparmak, kaçmak: *Atların hepsi kurtulup dağılmışlar.* ‖ (Bir şeyden) Uzaklaşmak, etkisinden veya beraberliğinden sıyrılmak: *Onların acımalarında bile bir türlü kurtulamayacakları bir sertlik sezilir* (N. Araç). *Biz de kurtulduktan sonra artık rahat etsinler* (H. Z. Uşaklıgil).

— ÇEŞ. DEY. *Dilinden kurtulmak* (*kurtulamamak*), bir kimsenin dedikodu konusu olmamak (olmak): *Elinizden elinizden / Bir kurtulsam dilinizden.* (Halk türküsü). ‖ *Elinden kurtulmak.* Bk. EL. ‖ *Elinden (hiç bir şey) kurtulmamak.* Bk. EL. (M)

KURTULMALIK i. (*kurtulma*'dan *kurtulma-lık*). Rehine veya tutsakları kurtarmak için verilen para. *Eşanl.* FİDYE. (M)

KURTULUŞ i. (*kurtulmak*'tan *kurtul-uş*). Kurtulmak eylemi, kurtulma: *Halkı kendine ve bilhassa gösterdiği yolun kurtuluş yolu olduğuna inandırmıştır* (F. R. Atay). *Herhalde beni bu güç durumdan çıkaracak bir kurtuluş çaresi düşünmeliyim* (H. R. Gürpınar). ‖ Kurtuluş günü: 6 *Ekim'de İstanbul'un kurtuluşu kutlanır. Esk.* Halâs. Necat. ‖ *Kurtuluş savaşı*, istiklâl savaşı.

— DEY. *Kurtuluş yok*, kurtulma imkânı bulunmadığını belirtmek için kullanılır: *Senden bize kurtuluş yok mudur?* (Kemal Tahir). *Bu işten kurtuluş yok.* (M)

Kurtuluş savaşı, yeni Türkiye'nin kuruluşunu sağlayan savaş. Osmanlı devleti, Birinci Dünpa savaşında (1914-1918) yenilince Mondros* mütarekesini imzalamak zorunda kaldı. Buna dayanarak İtilâf devletlerinden Fransa, Adana, Pozantı, Maraş, Antep ve Urfa'yı; İngiltere, Merzifon, Samsun, Erzurum, Trabzon Eskişehir ve İzmit'i; İtalya, Söke, Antalya ve Konya'yı; Yunanistan, 15 mayıs 1919'da itilâfçıların desteğiyle İzmir'i işgal ettiler. Paris* barış konferansının Doğu Anadolu'yu Ermenilere, İstanbul ve Boğazları Milletler cemiyeti mandasına, Doğu Trakya ve İzmir'i Yunanlılara vermesi, Fransızların Ermenilerle birlikte Kilikya'yı bir sömürge gibi yönetmeğe kalkmaları üzerine, Türkler, önce siyasî cemiyetler kurmağa ve haklarını barış yoluyle savunma hazırlıklarına giriştiler; daha sonra Türk Kurtuluş savaşının temeli ve başlangıcı olacak nitelikte cemiyetler kurdular.

Bu sırada avrupa devletleri, Anadolu'ya yeni ordular gönderebilecek güçte değildi. Birinci Dünya savaşında hırpalanmamış olan yunan ordusunu desteklemek ve Anadolu'ya onu çıkarmak, en uygun yol olarak benimsendi. Yunan başbakanı Venizelos'un bu konuda ileri sürdüğü istekler kabul edildi. Yunanistan, Batı Anadolu ve Trakya'yı ele geçirmeyi, türk direnişini kırmayı başarırsa, hem yunan millî istekleri, hem de müttefiklerin tasarıları gerçekleşecekti. Bu şartlar altında Yunanistan, müttefiklerden aldığı yetkiye ve itilâf devletleri donanmasının yardımına dayanarak bir tümen kuvvetle (1. Larisa tümeni) İzmir'e girdi (15 mayıs 1919).

İstanbul hükûmetinden aldığı emir üzerine, İzmir'deki türk birliği (XVII. Kolordunun 56. tümeni) yunan çıkarmasına karşı koymadı. İzmir ve çevre garnizonları yunan ordusunun eline geçti. İşgali takip eden iki gün içinde Yunanlılar, Türklere karşı geniş bir katliam hareketine giriştiler ve şehri yağma ettiler. Osmanlı hükûmeti, bu facia karşısında da, yunan saldırısına silâhla karşı koymayı göze alamadı. Yunanlılar bu hareketsizlikten cesaret alarak, iki haftada, İzmir'in yaklş. 80 kilometre doğusunda, Aydın - Ödemiş, Turgutlu - Bergama - Ayvalık hatları içinde kalan bölgeyi de ele geçirdiler. İzmir'den içeriye doğru yapılan bu saldırılara yalnız Ayvalık'taki bir türk alayı (172. Piyade alayı) ile Ödemiş halkından kurulan 100 kişilik millî bir kuvvet ateşle karşıladı. Bu ilk işaretleri, Bergama'nın işgalinden sonra, bu şehirdeki yunan birliğinin çevreden toplanan türk millî kuvvetlerince bir baskın sonucu yenilmesi (15 haziran 1919) ve Anadolu'da yunan saldırısına karşı bir millî cephenin kurulması hareketleri takip etti (1919 haziran ayı sonları). Birkaç hafta içinde, mahallî Müdafaai Hukuk ve Reddi İlhak cemiyetlerinin de çalışmalarıyle, Yunanlılara karşı, Burhaniye - İvrindi - Soma - Akhisar - Salihli - Aydın - Çine yörelerinden geçen geniş bir hat üstünde, yer yer gönüllü türk milisleriyle tutulan bir «Kuvayı* Milliye» cephesi kuruldu. Batıda ilerleyen yunan ordusuna karşılık, Ermeniler ile birleşen, onlardan yardım gören fransız kuvvetleri de, bütün Kilikya ve yöresi (Adana, Mersin, İskenderun, Antakya, Ayıntap, Maraş, Urfa, Kilis) ile Toros dağlarında Gülek boğazını yavaş yavaş tuttular. öte yandan Erivan Ermeni hükûmeti orduları Erzurum üstüne yürümeğe hazırlanıyorlardı.

Osmanlı hükûmeti, batıda olduğu gibi bu bölgelerde beliren millî uyanış karşısında da duygusuz ve hareketsiz kaldı. Orta ve Doğu Anadolu'da güveni sağlama görevi, ordu kumandanı yetkisiyle (9. Ordu kıtaatı müfettişliği) Anadolu'ya gönderilen Mustafa Kemal Paşaya (ATATÜRK) verildi. Mustafa Kemal Paşa, millî uyanış hareketinin başına geçince (19 mayıs 1919) Babıâli hükûmetinin talimatı dışına çıktı-

ğı ileri sürülerek, İstanbul'a çağrıldı. Dönmedi ve bir süre sonra, ordudan ayrıldı. Anadolu'nun her türlü yabancı saldırı ve işgalden kurtarılması, toprak bütünlüğünün, millî bağımsızlığın, doğudan gelecek herhangi bir ermeni saldırısına karşı direnmenin sağlanması amacıyle, Erzurum* ve Sıvas* kongreleri yapıldı. Millî bağımsızlık ve bütünlük düşüncesi kısa bir süre içinde bütün milletçe benimsenmişti. Millî güçlerin birleştirilmesi, bir bütün olarak saldırıcı kuvvetlere karşı konulması için ordu kurulması kararı alındı. Yunan ordusuna karşı ayrı ayrı cephelerde değil, düzenli bir orduyle ve her yerde karşı koyma gereği anlaşıldı; millî türk ordusu kuruluncaya kadar saldırıya uğrayan bölgelerde silâhlı direnişin sürdürülmesi sonucuna varıldı. Erzurum ve Sıvas kongrelerinde alınan kararlara ve halkın direniş iradesine dayanan Mustafa Kemal Paşa, bir yandan Batı Anadolu'da Yunanlılara karşı kurulan millî cephenin devamını, bir yandan da güneyde fransız kuvvetlerine karşı harekete geçen millî kuvvetlerin desteklenmesini sağladı. Millî kuvvetleri harekete geçirmeyi başardı. Güney hareketinde görev alanlarla, Kilikya'daki işgal kuvvetlerine karşı kurulan teşkilâtın yaptığı baskınlar sonucu Urfa, Maraş, Saimbeyli, Kozan yabancı işgalden kurtarıldı. Antep şehri, on bir aylık kahramanca direnişten sonra yiyecek sıkıntısından düştü. Güneyde Urfa, Maraş ve Toros geçitlerinin ele geçirilmesiyle bu bölgedeki saldırılar önlendi.

İtilâf devletleri, Birinci Dünya savaşında yenilen Osmanlı devletine, Sevr antlaşmasını imzalaması ve Anadolu'daki millî bağımsızlık hareketlerini önlemesi için baskı yapmağa başladılar. İtilâf devletleri, özellikle İngilizler, İstanbul'u işgal ettiler (16 Mart 1920). İstanbul'da toplanan son Osmanlı meclisi, İtilâf kuvvetleri tarafından basıldı, milliyetçi mebuslar Malta'ya sürüldü. Osmanlı hükûmeti Anadolu'daki millî kurtuluşu ortadan kaldırmak için harekete geçti. Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarını ölüme mahkûm eden fetvalar çıkarıldı, Anadolu içlerine gönderilmek üzere bazı kuvvetler düzenlendi. Bu kuvvetler, millî güçlere karşı İzmit üzerinden saldırıya geçerken, Batı Anadolu'da Yunanlılara karşı kurulan millî cephenin gerisinde, Orta Anadolu'nun birçok yerinde, halife fetvalarının etkisiyle Mustafa Kemal'e ve millî harekete karşı silâhlı ayaklanmalar da oldu. Bu karışık durumda, Türk devletinin bütünlüğünü ve bağımsızlığını sürdürme amacıyle başlayan millî harekete dayanarak, Ankara'da yeni bir hükûmet kuruldu (23 Nisan 1920). Meclis başkanlığına Mustafa Kemal Paşa getirildi.

İtilâf devletleri, Sevr antlaşmasını imzalatmak üzere yaptıkları baskıyı arttırabilmek için, hem Anadolu'da millî hükûmete karşı olan ayaklanmalardan yararlanma, hem de Kuvayı Milliye'nin zayıf olduğu batı cephesini yıkarak Anadolu içlerine yürüme amacıyle, altmış bin kişilik bir yunan ordusunu saldırıya geçirtti. Yunan birlikleri Menderes, Gediz vâdilerinden doğuya ve Balıkesir yönünden kuzeye ilerleyerek, Nazilli - Alaşehir - Bursa hattına vardı. Türklerin elinde yeter sayıda kuvvet yoktu. Yunan ordusunu durduracak güçte millî bir orduya olan ihtiyaç şiddetle duyuluyor, ama böyle bir ordunun hazırlanabilmesi için birkaç aylık zaman gerekiyordu. Yunanlılar, iki aylık bir hazırlıktan sonra, güneyde Menderes vâdisinde Sarayköy, doğuda Uşak, Gediz hattına kadar kısa bir sıçrama daha yaptılar.

Bu arada, Osmanlı hükûmetince imzalanan Sevr antlaşmasını (10 Ağustos 1920). Büyük Millet Meclisi tanımadı. Antlaşmada yer alan haksız ve yıkıcı hükümler, Türk milletinin, bağımsızlık savaşını sürdürmek azmini arttıracak nitelikteydi. Nitekim öyle oldu ve Yunanlılar ile Türkler arasında 1921 yılı başlarından itibaren Orta Anadolu'nun batı kesimlerinde muharebeler başladı (İnönü, Eskişehir, Kütahya, Sakarya, Afyon muharebeleri). [Anadolu'da 1921 harekâtı başlamadan önce, Yunanistan'da seçimler yapıldı (kasım 1920) ve Venizelos partisi yerine kralcı parti geçmişti.] Batıdaki geçici yunan başarısı, doğuda Ermenileri de harekete geçirdi. Doğu Anadolu'yu almak isteyen Ermeniler ile Kars ve Sarıkamış cephelerinde yapılan çarpışmalarda türk kuvvetleri ermeni ordusunu yendi (30 ekim 1920). Mondros mütarekesiyle boşaltılmış olan Batum, Kars ve Ardahan, Ermeni ve Gürcülerden geri alındı. Bu başarıdan sonra Doğu Anadolu'da güvenlik sağlandı ve buradaki birliklerin bir kısmı batı cephesine gönderildi.

Yunanistan'da iş başına gelmiş olan kral Konstantin hükûmeti de, Venizelos'un Anadolu'da başlattığı saldırıyı sürdürme kararı aldı. Türk ve yunan kuvvetleri arasında çarpışmalar devam ediyordu. Millî orduya katılmak istemeyen Çerkez Ethem, Demirci Efe, Sarı Efe gibi çetelerle uğraşma zarureti, yunan birliklerinin ilerlemesine yardımcı oluyordu. Bu durumdan yararlanan yunan birlikleri, bir baskınla Eskişehir'i elde etmek amacıyle yapılan savaşta yenildiler (9 Ocak 1921). [Bk. İNÖNÜ SAVAŞLARI *Birinci*.]

Bundan üç ay sonra daha büyük kuvvetlerle ikinci saldırıya geçen yunan birlikleri, Uşak - Eskişehir - Afyon hattında İsmet Paşa (İnönü) kumandasındaki türk ordusu karşısında kesin bir yenilgiye uğradılar (23-31 Mart 1921) [Bk. İNÖNÜ SAVAŞLARI *İkinci*.] Sonra hızla Bursa doğusundaki çıkış mevzilerine döndüler. Aynı süre içinde Uşak'tan Afyon'a yürüyen yunan kolordusu ise, kuzey ve doğudan Refet Paşanın yönettiği türk taarruzu karşısında Dumlupınar mevziine çekilmek zorunda kaldı. Bu muharebelerde türk kuvvetleri, birçok noksanına rağmen, Afyon, Eskişehir gibi Orta Anadolu geçitlerini, sayı ve teçhizatça üstün yunan kuvvetlerine karşı büyük başarıyle savundu.

İkinci İnönü yenilgisinden sonra genel seferberlik ilân eden yunan hükûmeti, yeniden saldırıya geçmek üzere büyük bir ordu kurdu. Avrupa'nın, özellikle İngiltere'nin açık yardımıyle ele geçirdikleri bölgelerdeki kuvvetlerini on bir tümene çıkardılar. Yunan ordusu türk kuvvetlerinden insan ve top bakımından iki, makineli tüfek bakımından on kat üstün durumdaydı. Bu sırada millî türk ordusu henüz teşkilâtını tamamlayamamıştı. En büyük zorluk muhabere araç ve gereçlerinin bütün lenmesi, erzak ve cephane kollarının kuruluşuydu. Bu konuda halkın elinde bulunan araçlardan yararlanma yoluna gidildi, yapılan çağrıya köylü, arabasının başında istenen yere zamanında gelerek katıldı, böylece kollar meydana getirildi. Türk genelkurmayı, ordunun kesin sonuç alabilecek güce çıkarılması görüşünü savunuyor, mevziî çatışmalarla oyalama hareketlerine bel bağlamak istemiyordu.

Bu amaçla iyi hafifleyen merkez ordusundan alınan 3. Kafkas, 15. Piyade ve 14.

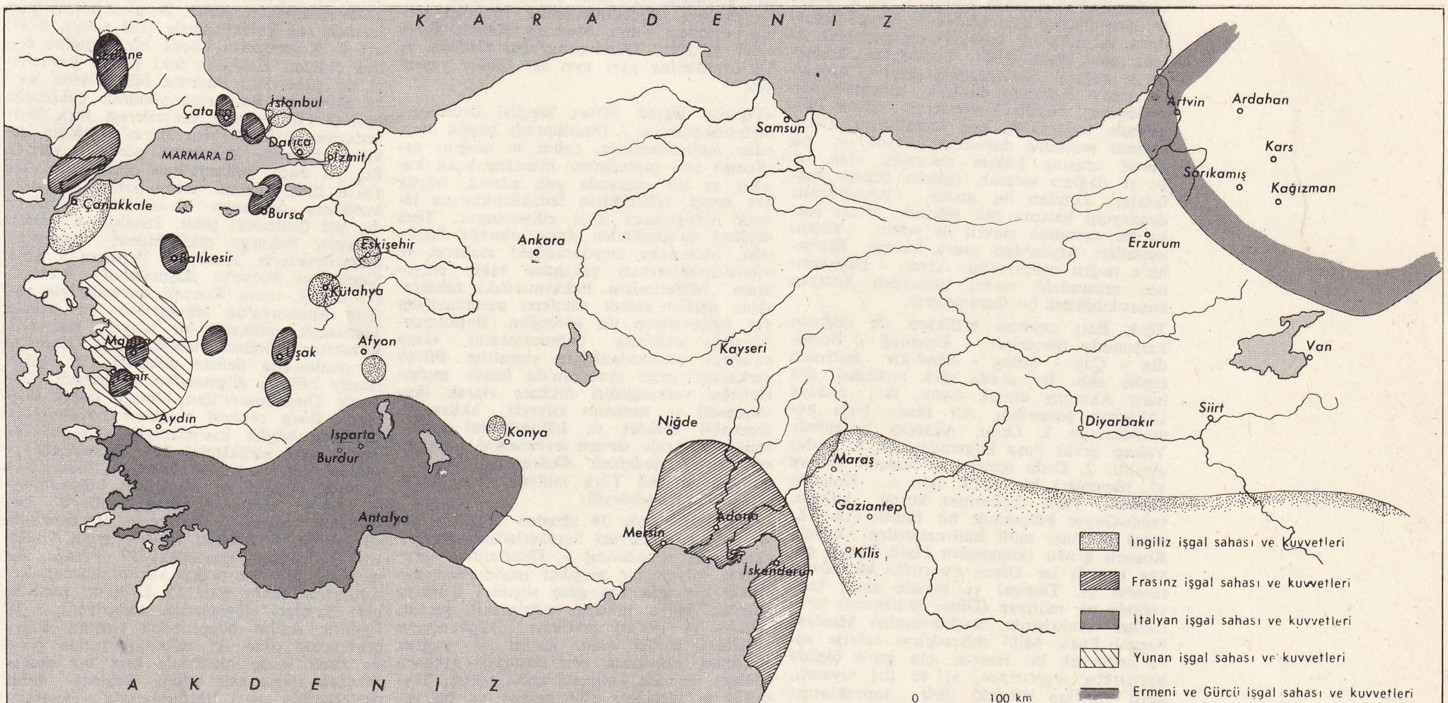

Kurtuluş savaşı haritası

Süvari tümenleriyle Garp cephesi kumandanlığı emrindeki birlikler takviye edildi. Böylece teşkilâtı henüz tamamlanamamış olan on beş piyade, iki süvari tümeniyle bir süvari tugayından kurulu Garp cephesi kuvvetleri, İnönü - Kütahya - Döğer genel hattında muhtemel bir düşman saldırısına karşı savunma için düzenlendi, birliklerce gerekli tahkimata başlandı. Tutulan bu savunma hattı, eldeki kuvvete göre çok genişti. Ne var ki durum, savunmanın bu hatta yapılmasını gerektiriyordu.

Yunanlılar, Anadolu'da işi daha fazla uzatmadan kesin bir sonuç almak niyetiyle türk ordusuna karşı beş tümenle cepheden, altı tümenlik kuvvetli bir ağırlık merkeziyle güney kanattan, Döğer - Seyitgazi yönünden saldırıya geçtiler (10 temmuz 1921). Türk ordusu, bir hafta süren bunalımlı savunma muharebelerinden sonra Mustafa Kemal Paşanın emri üzerine, Sakarya gerisine çekildi. Bu çekilişle, Eskişehir'den Sakarya'ya kadar geniş bir alan düşman eline geçmiş oldu. Çekilme hareketi, Eskişehir - Kütahya savaşını Sakarya hattı üzerinde sürdürme ve düşmana kesin darbeyi orada indirme amacını güdüyordu. Bu 200 km'lik çekilmeden cesaret alan yunan ordusu, Seyitgazi - Eskişehir hattında kısa bir hazırlıktan sonra Haymana - Polatlı yönünde ilerlemeğe başladı.

Türk ordusunun Sakarya gerisine çekilmesinden sonra Büyük Millet meclisi Mustafa Kemal Paşayı geniş yetkilerle Türk ordularının başkumandanlığına getirme kararı aldı (5 ağustos 1921). Başkumandan Mustafa Kemal Paşa, Adana cephesiyle İzmit bölgesinde ve Orta Anadolu'daki bütün kuvvetleri Sakarya'da topladı, ve Orta Anadolu'nun bütün insan ve ikmal kaynaklarının yönetimini de eline aldı. Sakarya - Kızılırmak hattında yapılan savaşta yunan ordusu püskürtüldü. (Bk. SAKARYA MEYDAN MUHAREBESİ.)

Türk ordusu, Sakarya'daki başarısına rağmen, taşıt ve cephane yetersizliği yüzünden Yunanlıları Anadolu'dan tümüyle atamadı. Bu durumdan yararlanan Yunanlılar, Gemlik-Bilecik-Eskişehir-Afyon doğu hattında yerleşerek mevzilendiler. Sakarya savaşından sonra batıya gönderilmek üzere yeniden düzenlenen türk Batı cephesi birlikleri, dört piyade ve bir süvari kolordusu durumuna getirildi. Yunan ordusunun hareketi uzaktan, Sivrihisar - Emirdağ - Bolvadin üstünden takip edildi. 7. ve 8. Piyade tümenleriyle desteklenen 5. Süvari kolordusu, Afyon'u bir baskınla ele geçirmek istedi, ama başaramadı. Yunanlılar, Eskişehir'in doğusu, Seyitgazi'nin güneyi, Afyon'un batısı hattında durarak, savunma için yerleştiler; büyük kuvvetlerini Afyon bölgesinde toplayarak sağ kanatlarını Dumlupınar mevziine dayadılar; Afyon ile bu mevzi arasına hâkim durumda olan tepe ve dağları tutarak, tahkim etmeğe başladılar. Tutulan bu mevzi, Afyon-İzmir demiryolu hattına pek yakındı, arada başka bir savunma mevzii de yoktu. Yunan mevzileri Afyon'dan sonra kuzeye, Eskişehir'e doğru uzanıyordu. Afyon - Dumlupınar arasındaki mevzi güneyden kolayca kuşatılabilecek bir durumdaydı.

Türk Batı cephesi birlikleri de düşman karşısında Sivrihisar - Emirdağ - Bolvadin - Çay - Şuhut - Sandıklı hattında cephe aldı. Bu arada türk birlikleri, ara hattı Akarçay olmak üzere, iki orduya (Akarçay güneyinde Ali İhsan Paşa kumandasında 1. Ordu, Akarçay kuzeyinde Yakup Şevki Paşa kumandasında 2. Ordu) ayrıldı. 2. Ordu içinde iki tümenli (16 ve 17. tümenler) bir birlik olan 6. Kolordu kuruldu. Türk cephesinin kuzey kanadı, İzmit-Geyve bölgesinde bir tümen (18. Tümen) ile bazı millî müfrezelerden kurulu Kocaeli grubu (kumandan Halit Paşa), güney kanadı ise Dinar civarında bir süvari tümeni (3. Tümen) ve piyade alayı kuvvetinde bir müfreze (Dinar müfrezesi) tarafından tutuluyordu. Başkumandan Mustafa Kemal Paşa, Millî mücadeleyi zaferle sona erdirecek bir taarruz için geniş ölçüde hazırlıklar yaptırıyor, iç ve dış siyaseti, millî sınırlar içindeki türk topraklarını yabancı işgallerden kurtaracak ve yeni türk devletinin bağımsızlığını sağlayacak bir nitelikte planlıyordu.

Sakarya zaferi, siyasî alanda etkili olmağa başladı. İtalyanlar ve Fransızlar, yapılan antlaşmalarla, işgal ettikleri bölgelerden çekildiler, İtilâf devletlerinin elinde yalnız, İstanbul ve Boğazlar kaldı; Yunanlılar ise, Gemlik - Eskişehir - Afyon - Çivril - Nazilli genel hattının batısında kalan Batı Anadolu'yu ve Doğu Trakya'yı ellerinde bulunduruyorlardı. Yunanlılar gibi İtilâf devletleri de, Anadolu'daki yunan birliklerinin ve bir yıldan beri tahkim olunan yunan mevziinin, türk ordusunun taarruzlarına karşı koyabileceği inancındaydı. Bu arada Anadolu'daki yunan başkumandanı general Papulas görevden alındı ve yerine, Trakya'daki yunan ordusu kumandanı general Anesti getirildi.

Türk milleti, dışarıdan hiç bir malî yardım beklemeksizin düşmana karşı hazırlıklar yaptı. 1922 Yılı ağustos ortalarına kadar, Doğu, Orta ve Güney Anadolu'dan, İtilâf devletleri elindeki İstanbul kaynaklarından gizlice silâh, cephane, özellikle topçu cephanesi sağlandı. Buna rağmen cephane ve ikmal araçları, ordunun gerekli savaş ihtiyacını karşılayacak durumda değildi. Bu şartları da gözönünde tutan düşman ve dünya kamuoyu Türklerin herhangi bir karşı taarruza geçebileceğine inanmıyordu. Durum, savaş hazırlıklarının gizlilik içinde yürütülmesini kolaylaştırdı. Kesin karar, düşman ordularını Anadolu'dan söküp atmak, savaşı en kısa zamanda sona erdirmekti. Bu yüzden geniş ölçüde bir taarruz planı hazırlandı. Plan en kısa süre içinde uygulandı. Garp cephesi kumandanı İsmet ve erkânı harbiye reisi Fevzi (Çakmak) Paşaların hazır bulunduğu ve başkumandan Mustafa Kemal Paşanın Kocatepe'den yönettiği kesin taarruzla (Bk. BÜYÜK TAARRUZ) düşman mevzileri dağıtıldı 26 Ağustos 1922).

Kurtuluş savaşının son safhası olan Büyük taarruz ve bunu takip eden savaşta (Bk. BAŞKUMANDANLIK MEYDAN MUHAREBESİ) Yunanlıların Afyon bölgesindeki kuvvetlerinden beş tümenlik önemli bir grup, insan, ağır silâh, araç ve gereçleriyle ağır kayıplara uğratıldı, bir kısmı yok edildi. Bu grubun kumandanları general Trikopis ve general Diyenis ile birliklerinden sağ kalanlar, 30 ağustos akşamı türk çemberinden güçlükle sıyrılarak Murat dağına doğru kaçtılar. Başkumandanlık Meydan muharebesinden sonra Mustafa Kemal Paşa, eylül 1922'de, Dumlupınar'dan Orduya ve Türk milletine ayrı ayrı iki bildiri yayınladı:

«Türkiye Büyük Millet Meclisi Orduları.
«Afyonkarahisar - Dumlupınar büyük mey-«dan muharebesinde, zalim ve mağrur or-«dunun asıl unsurlarını inanılmayacak ka-«dar az bir zamanda yok ederek, büyük «ve necip milletimizin fedakârlıklarına lâ-«yık olduğunuzu ispat ediyorsunuz. Türk «milleti istikbalinden emin olmağa haklı-«dır. Muharebe meydanındaki maharet ve «fedakârlıklarınızı yakından takip ediyo-«rum. Milletimizin hakkımızdaki takdira-«tına delâlet etmek vazifemi mütemadiyen «ve mütevaliyen ifa edeceğim. Başkuman-«danlığa teklifatta bulunulmasını Garp «Cephesi kumandanlığına emrettim. Bütün «arkadaşlarımın Anadolu'da başka muha-«rebeler vereceğimizi dikkate alarak iler-«lemesini ve herkesin kuvveti akliyesini, «menabii celâdet ve hâkimiyetini müsa-«bakayle ibzale devam eylemesini talep e-«derim. *İlk hedefiniz Akdenizdir, ileri!*»

«Büyük ve asil Türk milleti» diye başlayan bildiri ise şöyleydi:

«Garp cephesinde 26 ağustos 1922'den be-«ri başlayan taarruzî hareketlerimiz Afyon-«karahisar - Altıntaş - Dumlupınar ara-«sında büyük bir meydan muharebesi ha-«linde beş gün beş gece sürdü. Türkiye «Büyük Millet meclisi ordularının şecaat, «şiddet ve sür'ati tevfikatı şüphaniyeye «vesilei tecelli oldu. Zalim ve mağrur «düşman ordusunun asıl unsurları akıllara «dehşet verecek katiyetle imha edildi. Teş-«kilât ve techizatı gibi ananat ve bu za-«feriyatı ve ismi, münhasıran milletimin «şuurundan, ezelî ve ebedî imanından vü-«cut bulan ordularımızı fedakârlıklara lâ-«yık olarak size takdim ediyorum. En bü-«yük kumandanından en genç erine kadar «ordularımızda hâkim olan fikir, mille-«tin gösterdiği vazife uğrunda şehit olmak-«tır. Bunu muharebe meydanında yakın-«dan müşahede ederek büyük milletime «haber veriyorum.

«Milletimizin bünyesindeki kudret ve mef-«kûreyi üç buçuk yıl evvel çalışma arka-«daşlarımla ifade etmekten başlayarak, «tahammül edilemeyecek güçlükler içinde «devam eden mücahidatımızın netayici te-«zahür ediyor. Milletin rey ve iradesine is-«tinat eden her işin neticesi, millet için «hayır ve selâmet olduğu sabittir. Mille-«timizin istikbali emindir ve nusrat-ı me-«vudayı ordularımızın istihsali muhakkak-«tır.»

Başkumandanlık muharebesi sırasında yunan birliklerinin 1., 2. ve 7. tümenlerinden kurulu general Franko grubu, Hallaçlar - Oturak - Kaplangı dağı hattında tutunmağa çalışıyordu. 26 ve 27 Ağustos günlerinde, Afyon bölgesinde iyice ezilen düşman kuvvetleri artık savaş verebilecek durumda değildi. 30 Ağustosta, düşmanın yok edilişinden sonra, Başkumandanlığın emriyle Garp cephesi ordularının Akdeniz'i hedef tutan takip harekâtı başladı. Dumlupınar mevziini ele geçiren 1. Orduya bağlı 1. Kolordu, 30 ağustos öğleden sonra Hallaçlar hattındaki Franko kuvvetlerine taarruza başladı. Bu hatta tutunmağa çalışan düşmanla çetin savaşlar oldu. 1 Eylülde Uşak geri alındı. Ağır yenilgiye uğrayan düşmanın, Trakya'dan ve Yunanistan'dan veya Bandırma yoluyle Bursa'dan getireceği kuvvetlerle Afyon muharebesinden kurtulanları birleştirerek İzmir'i savunma tertibi alabileceğini gözönünde tutan türk kumandanları gerekli hazırlıkları yaptılar. Bu düşünceyle, düşman kalıntılarını aralıksız takip etmek, hiçbir yerde tutunmalarına meydan bırakmamak ve denize kadar kovalayarak yurdu kurtarmak kararı aldılar. Garp cephesi kumandanlığı, Başkumandanlıktan aldığı emir gereğince, 1. Orduyu Afyon - Uşak - Salihli, 2. Orduyu Murat dağı kuzeyinden Gediz - Hamidiyehanı - Adala doğrultusunda düşmanı takiple görevlendirdi. 5. Süvari Kolordusu 2. Ordunun önünde Gediz - Salihli yönünde ileri sürüldü. Murat dağında kurtuluş yolu bulamayan yunan kumandanları, yanlarında sağ kalabilenlerle (120 subay, 3 000 er) 4. Kolordunun küçük bir birliğine teslim oldular. Eskişehir'deki yunan kuvvetleri de güneydeki durumu öğrendikten sonra Bursa ve Bandırma yönünde çekilmeğe başladı. Bu yörede mevzilenen türk kuvvetlerine, Eskişehir'den Bursa'ya doğru çekilen düşmanı kovalama görevi verildi. Bir yıl önce, Sakarya'dan çekilirken, yize yakın türk köyünü yakıp yıkan ve halka hunharca davranan Yunanlılar, kaçarken de, yol üstündeki şehir, kasaba ve köyleri yakıyor, Sakarya çekilişindeki mezalimi tekrarlıyorlardı. Kuzeyden ilerleyen 3. Türk Koolrdusu Bursa'yı düşmandan kurtardı (11 eylül), sonra Kocaeli kuvvetleriyle birlikte Mudanya'da sıkıştırılan 11. Yunan Tümeniyle müstakil bir alayını esir etti. Bandırma yönünde kovalananlar Kapıdağ yarımadasında denize döküldü (18 eylül). Kuzey bölgesi düşmandan temizlendi. Güneyde Dumlupınar'dan İzmir'e doğru düşmanı, Garp cephesi birlikleri kovalıyordu. 1. Ordu büyük kısımlarıyle Turgutlu'ya vardı, ileri birliklerini Nif (Kemalpaşa) - Manisa hattına kadar sürdü; 5. Süvari Kolordusu Manisa ve Menemen bölgesindeydi. Adana çevresine varan 2. Ordu ise, Akhisar - Soma - Balıkesir istikametinde yürüyordu. 9 Eylülde İzmir'e giren 5. Süvari Kolordusu, emrindeki 57. Piyade Tümeniyle, Urla'ya doğru kaçan düşman kalıntılarını takip etti. 15 Eylül'de İzmir'in batı kıyıları düşmandan temizlendi. 10 Eylülde Aydın bölgesinden İzmir'e doğru çekilmekte olan iki müstakil yunan piyade alayı İzmir civarında kısa bir muharebeden sonra esir edildi. Böylece İtilâf devletlerinin aşırı yardımlarıyle Anadolu içerilerine kadar ilerleyen yunan orduları,

İzmir'den denize dökülmüş ve bütün Ege kıyıları Türklerin eline geçmiş oldu (15 eylül 1922).

Kurtuluş savaşında güney ve doğu cepheleriyle Trakya'nın durumu

● *Güney cephesi.* Mondros mütarekesinden sonra, Anadolu'nun güney bölgesindeki düşman saldırı ve işgaline karşı bu bölgede kurulan millî kuvvetlerle gerilla savaşı halinde mücadele başladı. Her yönüyle kuvvetli, muvazzaf birliklerden kurulu, silâh, araç ve gereç bakımından çok üstün olan düşman her kesimde yıpratılarak ağır yenilgilere uğratıldı. Güney cephesinde önce 11. Tümen görevlendirilmişti. İç ayaklanmalar sebebiyle tümenin bu bölgeden alınması üzerine, yerine, 41. Tümen gönderildi.

Adana cephesi kumandanlığı Heyeti Vekile kararıyle 26 haziran 1920 tarihinde kuruldu. Bu kumandanlık 19 kasım 1920'de 2. Kolordu kumandanlığı adını aldı. 9. Tümen ile, Elcezire cephesinden gelen 5. Tümen ve diğer bazı birlikler 2. Kolorduya bağlandı. Bu cephede, özellikle Gaziantep bölgesinde, çeşitli, ama kesin sonuç vermeyen muharebeler yapıldı. Fransızlar, kahramanca yürütülen gerilla savaşlarından çok yıprandıklarından, 20 kasım 1921'de Ankara* itilâfnamesini imzalamak zorunda kaldılar. Böylece güney cephesindeki fransız kuvvetleri bugünkü millî türk sınırlarının dışına çıkarıldı.

● *Şark (doğu) cephesi.* Kurtuluş savaşındaki şark cephesi, şöyle kuruldu. Mondros mütakeresinden itibaren Doğu Anadolu'daki ermeniler, çeşitli bölgelerde türkleri öldürmeğe başlamışlardı. Bir katliama doğru gelişen durumu önlemek için, Türkiye Büyük Millet meclisi hükûmeti bölgede kısmî seferberlik ilân etti. O sırada, Doğu Anadolu bölgesinde, 9., 12., 11. ve 3. tümenler, kolordu süvari ve topçu alayları, istihkâm taburu ve diğer bazı birlikler ve millî kuvvetler Kâzım Karabekir Paşa kumandasındaki 15. Kolorduya bağlıydı. Kolordunun personel mevcudu yaklaşık olarak 13 500 kişiydi.

Bu bölgedeki ermeni kuvvetleri ise, dört tümendi; ilk üç tümen dört alaydan kuruluyu; yeni kurulmağa başlanan dördüncü tümenlerinde ise, ayrıca iki süvari alayı ve yeteri kadar topçu birlikleri bulunuyordu. Personel mevcutlarının 15 000'den fazla olduğu sanılıyordu. 15. Kolordu, 28 eylül 1920 günü ermeni kuvvetlerine karşı, taarruzî harekâta başladı ve tam bir başarıya ulaşarak 29 eylülde Sarıkamış'ı, 30 ekimde Kars'ı ve 6 kasımda Gümrüyü ele geçirdi. Ermeni ordusu yok edildi ve 3 aralık 1920'de yapılan Gümrü antlaşmasıyle bu cephede harekete son verildi. Bölgedeki türk birliklerinin önemli bir kısmını garp cephesine göndermek de böylece mümkün oldu.

● *Trakya'da durum.* Birinci Dünya savaşı sonunda, bulgar cephesinin yıkılması, Doğu Trakya için tehlikeli bir durum yarattı. Bölgede iki sınır taburundan başka birlik kalmamıştı. Mondros mütarekesi hükümlerine göre, Çanakkale boğazının deniz ve kara tesisleri boşaltılarak müttefiklere teslim edildi. Boğazların ve Marmara'nın işgal ve kontrol altında oluşu, Doğu Trakya'yı Anadolu'dan ayırıyordu. Bu yüzden Trakya bölgesi kendi kuvvetlerine dayanmak zorunda kalacaktı.

Ocak 1919 başında Uzunköprü - Hadımköy demiryolunu bir yunan taburunun teslim alması, Trakya'da huzursuzluk yarattı. Rumların çete harekâtı da başladı. Rum çeteleri, Trakya'da devlet memurlarıyle polis ve jandarmadan başka sivil halktan birçoğunu da şehit ettiler. Olaylar 1. Kolordunun yardımıyle jandarma tarafından bastırıldı.

Ocak 1920'de Mustafa Kemal Paşa tarafından bölgedeki 1. Kolordu kumandanı Cafer Tayyar (Eğilmez) Paşaya, Doğu Trakya'ya yapılacak bir düşman saldırısını önlemek; İstanbul'u savunmak; Türkleri hıristiyanların saldırılarından korumak; Bulgarların tarafsızlığını sağlamak görevleri verildi. Bu amaçla 1. Kolordu seferberlik ve yığınak harekâtında serbest bırakıldı. Cafer Tayyar Paşa, İstanbul'un işgalinden sonra, İstanbul ile ilişkisini keserek Trakya'da sıkıyönetim ilân etti. Bölgedeki teşkilâtı tarafından Cafer Tayyar Paşaya, Trakya millî kumandanlığı görevi verildi. Kolordunun mevcudu 17 000'e çıkarılarak silâhlı millî mukavemet için tedbirler alındı. Kolordu birliklerinden 49. Tümen Edirne ve yörelerinde, 60. Tümen Uzunköprü bölgesinde, 55. Tümen de Tekirdağ çevresinde bulunuyordu.

Yunanlılar 9. Piyade tümeniyle İskeçe ve Serez piyade tümenlerini Sofulu ve Dedeağaç'a getirerek Meriç hattını işgal ettiler. 20 Temmuz 1920 günü, Bursa'daki 10. İzmir tümenlerinin büyük kısmıyle Ereğli kıyılarına, diğer bir kısmıyle de Tekirdağ kıyılarına çıkarma yaptılar. İki gün devam eden düşman çıkarması, dört koldan geniş cephe ile, Lüleburgaz ve Hayrabolu doğrultularında gelişmeğe başladı. Bunlar 21 temmuz'da Çorlu'ya girdiler. Marmara kıyılarını savunmakla görevli 55. Tümen birlikleri moral çöküntüsü sonucu dağıldı. Kolordu bu tümenin Çorlu-Gündüzlü hattını savunmasını emretti. Fakat 55. Tümenin durumu 60. Tümeni de kötü duruma soktu. Aynı gün yunan kralı Aleksandr da karaya çıktı. Yunanlılar, Büyükkarıştıran-Karamürsel hattında tertiplenen 55. Tümene taarruz ettiler. Buradaki birlikler muharebe etmeden Lüleburgaz bölgesine çekildi. 55. Tümenden umudunu kesen kolordu, 49. ve 60. Tümenlerden bazı takviye birlikleriyle duruma müdahale etmek istediyse de başaramadı. Sonunda kolordu kumandanı esir düştüğünden kolordu, çıkarmanın altıncı günü çekilme kararı aldı ve 3 000 tüfek, 30 makineli tüfek, 27 top ile 700 subay, 4 000 er ve 10 000 göçmen Bulgaristan'a geçti. Diğer silâhlar ise, Trakya'da bırakıldı. Sınırı geçenler, silâh ve cephanelerini Bulgarlara teslim ettiler, daha sonra İstanbul'a geldiler.

Kurtuluş savaşında Anadolu'daki önemli iç ayaklanmalar

Türk Kurtuluş savaşı tarihinin ilk dönemlerinde, uzun bir zaman süresini kapsayan ve Anadolu'nun birçok bölgesine yayılan ayaklanmalar oldu. Bu olaylar millî birliği sarsıcı, kurtuluş savaşının gerçekleştirilmesini önleyici, güçleştirici nitelikteydi. Askerî, iktisadî ve sosyal yönden çok büyük zararlara yolaçan, gerek yabancıların gerek Babıâli hükûmetinin propaganda ve kışkırtmalarıyle meydana gelen ve çoğu zaman dayanağını gerici fikirlerde bulan bu ayaklanmaların değişik yönleri vardır. Kurtuluş savaşı sırasında Türk milleti, yunan ordusuna karşı varlığını savunmağa çalışırken, 1919, 1920 ve 1921 yıllarında Anadolu'da, savaşa katılmamakla kalmayarak, savunmaya engel olmak için ayrı ayrı yer ve bölgelerde ayaklananların sebep oldukları başlıca olaylar şunlardır:

● *Ali Batı olayı* (11 mayıs - 18 ağustos 1919). Midyat güneyindeki aşiretlerden birinin reisi olan Ali Batı, Mondros mütarekesinden sonraki düzensizlik ve karışıklıktan yararlanarak, Cizre, Nusaybin, Savur ve Mardin bölgelerine hâkim olmak için İngilizlerden yardım sağladı. Ve yine İngilizlerin kışkırtmasıyle, bir Kürdistan devleti kurmak için, bölgenin ileri gelenleriyle anlaşarak başkaldırdı. Cüretli eşkıya «Hükûmet zayıf düştü, padişah bu bölgenin korunması görevini bana verdi, yakında Mardin'de oturarak bu görevi başaracağım» diye çevredeki aşiretleri etkisi altına alıyordu. 11 Mayıs 1919 günü Ali Batı, birkaç yüz silâhlıyle Nusaybin'e girdi. Hapishanedeki bir kısım hükümlüleri serbest bıraktı, halktan zorla para toplamağa başladı.

12 Mayıs günü Mardin'deki 5. Tümen kumandanlığınca verilen emirle 14. Alayın 3. Tabur kumandanı Yüzbaşı Yusuf Ziya Bey kumandasındaki bir birlik ile, Derbesiye'de bulunan 24. Alayın 25 mevcutlu bölüğü Nusaybin üstüne gönderildi. Ali Batı, Nusaybin'den çıkarak dağlık bölgeye çekildi. Yüzbaşı Yusuf Ziya müfrezesi, Karapkurt köyü civarındaki çarpışmada, Ali Batı'nın adamlarından çoğunu öldürdü; bir kısmı da kaçtı. Midyat'ın güney ve batısında da yeniden çarpışmalar oldu, sonunda âsiler yenilgiye uğratılarak dağıtıldı, bir kısmı esir edildi. Ancak Ali Batı, geceden faydalanarak, çok sarp olan arazide 500 kadar adamıyle birlikte kaçtı, kendi bölgesi olan Midyat'ın 15 kilometre kadar güneydoğusundaki Mezizah köyü batı sırtlarında 4 kilometre genişliğinde bir cephe tutarak savunmağa başladı. Bir süre sonra yine kaçtı. Gizlendiği Medah mevkii basılarak iki saat süren bir çarpışmadan sonra öldürüldü (18 ağustos 1919).

● *Bozkır ayaklanması* (I.) [27 eylül - 4 ekim 1919], Konya'da vali Cemal Bey ve İstanbul'da ingiliz papazı Frew ile ilişki kuran Bozkır'lı Zeynelâbidin ve arkadaşlarının önayak olmasıyle başlayan ayaklanma, 27 eylül 1919'da Kürdoğlu Musa, Bademlili Hacı Halil ve Güzel Çavuş adlarındaki elebaşılar, Apa, Dinek, Hisarlık ve çevresi köylerinden topladıkları, cahil halktan bine yakın bir toplulukla Bozkır'a girdiler. Kasabadaki jandarmaların silâhlarını aldıktan sonra, askerlik şubesi deposunu yağmaladılar; karşı koyanları yaraladılar veya öldürdüler. Bu arada şehrin yanındaki Baruthaneyi de ateşe verdiler, evleri yağma ettiler. Âsiler 28 eylülde Beyşehir'den gelen süvari bölüğüne saldırmaktan da çekinmediler. Çarpışma akşama kadar sürdü. Üstün sayıdaki âsiler karşısında bölük çekilme kararı aldı, ama makineli tüfek takımı çekilmeğe fırsat bulamadan âsiler tarafından sarıldı ve esir edildi. Bu olaydan sonra, Konya'dan gelen bir heyetin, halkı toplayarak, yaptığı uyarıcı konuşmalar olumlu sonuç verdi. Ayrı ayrı köylerden toplanan âsiler, aldatıldıklarını anlayınca dağıldılar.

● *Bozkır ayaklanması* (II.) [20 ekim - 4 kasım 1919], Birinci Bozkır ayaklanmasından sonra, Konya'yı güvenlik altına almak için hazırlıklar yapıldığını duyan âyan azasından ingiliz dostu Zeynelâbidin ile gizlice ilişki kuran Hisarlık, Hoca köylerinden 70 kadar silâhlı ve 200 silâhsız âsi başlarında Hoca Abdullah, Hoca Sabit ve Hoca Abdulhalim Efendiler olduğu halde, Bozkır'ın güney sırtlarına kadar geldiler. Bozkır kaymakam vekili Sami Beye, Hoca Abdulhalim, âsilerin millî kuvvetleri ve bazı kimseleri istemediklerini bildirdi. Kaymakam, Çumra ve Karaviran'daki kuvvetlerin millî çeteler olmadığını, nizamiye kıtaları olduğunu bildirerek dağılmalarını istedi. Bunun üzerine âsiler Bozkır'a ikinci defa girdiler (20 ekim 1919). Bu sırada, olayı bastırmak için gelen yarbay Arif Beyin, Suğla gölü yakınında, Akkise'ye kadar ileri sürdüğü öncü kıtalarına âsiler tarafından bir baskın yapıldı (24 ekim 1919 gecesi). Ertesi günü Arif Bey, bütün kuvvetleriyle çevirici bir manevra yaparak, Akkise sırtlarındaki âsilere taarruz etti. Çarpışma akşama kadar sürdü. Buradan çekilen âsilerin bir kısmı köylerine dağıldı, bir kısmı da Balıklıavı köyünün kuzey ve güney sırtlarındaki ormanlık ve kayalıklara kaçtı. 27 Ekim 1919 sabahı dağlara sığınan âsiler dağıtıldı; ikinci bir fesat yuvası olan Avdan'da yuvalanan zorbalar da ezildi.

Kısa süre sonra, sırayle Kızılkuyu, Apa ve Dinek yörelerinde, millî kuvvetlere karşı direnen, gizli baskınlar yapan, köy ve kasabaları yağma eden, cahil halkı dinî duygularını sömürerek ayaklandıran âsilerle de çarpışmalar oldu. Zeynelâbidin, Konya valisi Cemal ve Abdullah, Abdulhakim, Sabit adlı hocaların, Şeyh Ali, Dinekli Şükrü, Bozkırlı Hüseyin gibi zorbaların kışkırtmaları sonucu isyanlar başgösterdi. Bunların hepsi millî kuvvetler tarafından bastırıldı (1 kasım 1919).

● *Anzavur ayaklanması* (I.) [1 ekim - 25 kasım 1919], Sarayla kurduğu bağlantı dolayısıyle hilâfet ve saltanattan yana olan, bir ara İzmit mutasarrıflığında bulunan, emekli jandarma binbaşısı Bigalı Ahmed Anzavur, Padişahın emriyle, Çanakkale boğazının iki yakasındaki ingiliz ve fransız işgal bölgesinin ve bu kesimdeki çeşitli

depoların güvenliğini korumakla görevlendirildi. Özellikle Yunanlılara karşı savaşan millî kuvvetleri arkadan vurmak amacıyle, Biga-Gönen-Manyas ve yöresindeki çerkezlerle olan yakınlığı göz önünde tutularak, bu havaliye gönderildi. Anzavur, bölgede adam toplamak, kuvvetlenmek için çalışmağa başladı. Gönen-Manyas çevresini dolaştı, millî kuvvetler aleyhinde olduğunu açıkça söyleyerek, Eşkıya Kadir diye anılan Hacı Yakup ile birleşti. 2 Kasım 1919 günü Susurluk'a geldi. Millî kuvvetler aleyhinde konuşmalar yaparak birçok kimsenin kendi tarafına geçmesini sağladı.

Ahmed Anzavur'u takiple görevlendirilen 174. Alay kumandanı yarbay Rahmi Bey emrindeki birlik, 3 kasım günü Bursa'dan hareketle ertesi sabah Karacabey'e girdi. Kasaba içinde Şah İsmail ve Davut çetelerine ait silâhlı kimselerle ateşli bir çarpışma oldu. Şah İsmail ve adamları kaçtılar. Edremit Kaymakamı Köprülü Hamdi Bey, 5 kasım günü Manyas'a giderek, Ahmed Anzavur'u bu hareketinden vaz geçirmek istedi. Anzavur inanmış görünerek «Beni aldatmışlar, İslâmlar arasına ikilik sokanlar var. Eğer isterseniz bana da cephede bir görev veriniz» dedi. Bu konuşmayı Hamdi Bey, Balıkesir'de Miralay Kâzım (ÖZALP) Beye bildirdi. O da bu söze güvenerek Kolorduya, Anzavur'un takibine lüzum olmadığı emrini verdi. Beride Ahmed Anzavur teşkilâtını genişletmeğe çalışıyordu. Bu arada Şah İsmail ve Kirmastili Zafer, kaymakam Rahmi'nin Karacabey'de ellerinden aldığı hayvanları geri vermediğini ileri sürerek, Anvazur'a katıldılar. Ahmed Anzavur, 12 kasım günü 300 kişiyle Susurluk'a geldi. Balıkesir'deki millî kuvvet cephesini geriden vurmayı düşündüğü halde, halka, fikir değiştirdiğini ve Yunanlılara karşı savaşmak için Balıkesir'e gideceğini söyledi; o böylece halkın ilgisini kendi üstünde toplarken, adamları kışlayı yağmaladılar, hayvanları aldılar, toplara el koydular. Bandırma'daki kolordu kumandanı Yusuf İzzet Paşanın cepheyi teftiş için Salihli'ye gidişinden faydalanan Ahmed Anzavur (13 kasım), Susurluk'ta bir müfreze bırakarak Susurluk - Balıkesir yolu üstünden Demirkapı'ya geçti. Durumu öğrenen Balıkesir'deki 61. Tümen kumandanı miralay Kâzım Bey, Anzavur'un Balıkesir'e girmesini önlemek için, 14 kasım sabahı topladığı kuvvetlerle Demirkapı'ya doğru yola çıktı; kolordu emriyle Bandırma'ya hareket eden 174. Alayın da geri dönmesini emretti. Kaymakam Rahmi Bey aldığı emirle, 14 kasım günü 125 piyade, 35 süvari ile Karacabey'den hareket etti. Bandırma'dan gönderilecek olan müfrezenin de kendisine katılmasından sonra, Susurluk'a gitmesi emri verilmişti. 61. Tümen kumandanı Kâzım Bey, Demirkapı sırtlarına geldi (15 kasım). Anzavur da, kuvvetinin çoğuyle Demirkapı güney sırtlarını tuttu, bir kısım kuvvetini ise, kaymakam Rahmi Bey müfrezesine karşı Susurluk yönüne gönderdi. Kısa bir çarpışmadan sonra Anzavur yenildi ve kaçtı.

Anzavur adamlarıyle Susurluk ve Mustafakemalpaşa'ya doğru çekilirken, Dereyikebir yakınlarında millî kuvvetlerle yaptığı çarpışma sonucu yine kaçtı (17 kasım). Bundan sonra Salihli cephesinde bulunan Çerkez Ethem, kaymakam Rahmi Beyin yardımcısı olarak, bu bölgeyi âsilerden temizlemekle görevlendirildi. 19 Kasım - 2 Aralık tarihleri arasında Gönen, Susurluk, Söğütalanı ve Karacabey yörelerinde kaymakam Rahmi Bey ve Çerkez Ethem kuvvetleriyle yaptığı bütün çarpışmalarda yenilgiye uğrayan Anzavur, Sultançayı'na kaçtı.

● *Anzavur ayaklanması* (II.) [16 şubat - 16 nisan 1920], millî kuvvetlerin düzenli ordu haline getirilmesi için halktan asker toplanıldığı bir sırada, Biga'da karışıklık çıkaran Pomak Kara Ahmed'in hapsedilmesi üzerine bölgedeki pomak halkı huzursuzluk yarattı. Bu durum üzerine pomakların, kaçıp kurtulan veya saklanan bazı elebaşıları Karabiga ve Çanakkale dolaylarında dolaşan ingilizlerle gizli temas kurdular. Öte yandan Ahmed Anzavur, bu yöredeki çerkez köylerinde millî teşkilâtı kötüleyici propaganda yapmağa başladı. Bu karışık durumdan faydalanan pomaklardan Gâvur İmam, çerkezlerden Şah İsmail topladıkları 200 kadar silâhlı, 1 000'den fazla baltalı, bıçaklı ve sopalı köylü ile 16 şubat 1920'de ilçeye saldırdılar. Kışlada bulunan ve erlerinin çoğu pomak olan, 190. Alayın 2. Taburu duruma hâkim olamayınca, Gâvur İmam kumandası altında toplanan pomaklar ilçeye girdiler. Biga ilçesinin pomaklar tarafından işgal edildiğini haber alan Ahmed Anzavur da adamlarıyle Biga'ya geldi. 17 Şubat günü Hükûmet konağına yerleşerek ayaklanmanın yönetimini eline aldı. Ahmed Anzavur başlangıçta, Şah İsmail, Kürt Mehmed Çavuş ve Gâvur İmam'ı, Biga'da bırakarak, Akbaş silâhlılarının bulunduğu Yenice'ye hareket etti. 21 Şubat 1920 günü 800 kadar âsi Yenice'ye girince, burada görevli muhafız müfrezesi Avonya'ya çekilmek zorunda kaldı. Çekilmeden önce, Dramalı Rıza Bey, silâh ve cephane âsilerin eline geçmesin diye, cephaneliği dinamitle havaya uçurdu. İstanbul hükûmeti ayaklanmayı destekliyordu. Anzavur çetesine katılmak üzere İstanbul'dan birçok subay ve bol miktarda para gönderildi. İngilizlerin yardımıyle ayaklanma teşkilâtının genişletilmesine çalışıldı. Bu durumdayken 172. Alay kumandanına, 100 kişilik bir piyade bölüğüyle 4 makineli tüfeği arabalara bindirerek, derhal Bandırma'ya göndermesi emri verildi. Ayrıca, Anzavur'un birinci ayaklanmasında âsileri sindirme hareketine katılan kaymakam Rahmi Bey kumandasındaki 174. Alay da 191 piyade, 25 süvari ve 28 makineli tüfek eriyle Karacabey'e getirildi. Balıkesir'deki 61. Tümen ve Balıkesir Müdafaai Hukukunca hazırlanan 1 500 atlı ve piyade ile iki top ve dokuz makinelitüfekten kurulu kuvvet «takip müfrezesi» adıyle süvari Süleyman Sabri Bey kumandasında Pazarköy'de harekete hazır vaziyette toplandı (29 şubat). Kaymakam Rahmi Bey müfrezesinin bir kısmıyle, kaymakam Süleyman Sabri Bey müfrezesi âsilere karşı Gönen'e gönderildi (2 mart), bunlar yolda âsilerin ateşiyle karşılaştılarsa da, çarpışma sonunda âsiler kaçtı. Ahmed Anzavur ve Gâvur İmam kuvvetleri Gündoğan - Babayaka - Hasanbey - Bakırlı sırtlarını tutmuştu (2 mart). Millî kuvvetler, Karaağaç - Muratlar - Keçidere yönünde âsileri kuşatarak taarruza geçti (4 mart). Ahmed Anzavur, Keçidere'de kaldı. Şah İsmail'i de kuvvet toplamak için Biga'ya gönderdi. Âsileri desteklediği anlaşılan bir ingiliz savaş gemisi bu sırada Bandırma'da demirledi (5 mart). İngilizlerden ve İstanbul hükûmetinden cesaret alan Anzavur, Şah İsmail, Gâvur İmam, Biga, Gönen ilçelerini ele geçirme planları hazırladılar. Durumu bilen millî kuvvetler, kaymakam Rahmi ve Süleyman Sabri Beylerin emri altındaki birliklerle Biga'ya hareket ettiler. İdriskoru - Tevfikiye yakınlarında yapılan çarpışmada başarı sağlanamadı (17 mart 1920). Âsilere karşı girişilen bu dört günlük harekâtta üç subay, sekiz er şehit oldu, beş subay ve 29 er yaralandı.

Bu durum karşısında 14. Kolordu kumandanı Yusuf İzzet Paşa, bütün milis kuvvetlerinin ve takip müfrezelerinin Balıkesir'de toplanmasını emretti (24 mart). Kaymakam Rahmi Bey, Gönen'in kuzeybatı ve güney sırtlarında savunma için tahkimata başladı. Başlarında Ahmed Anzavur'un bulunduğu âsiler üç bin kişilik bir kuvvet ve on katırlık cephaneyle Gönen'e saldırdılar (4 nisan). Yapılan kanlı çarpışmada müfreze kumandanı Rahmi Bey ve birkaç subay şehit düştü. Gönen âsilerin eline geçti. Anzavur, Gönen'de yağma ve talanlarını bitirdikten sonra karşısında bir kuvvet kalmadığından Mustafakemalpaşa, Karacabey, Bandırma yörelerini aldı. Bandırma'ya yerleşti.

Hazırlıklarını bitiren Ankara'ya bağlı birlikler, Çerkez Ethem kumandasında olmak üzere 15 nisanda Balıkesir'den hareketle Susurluk-Gönen istikametinde yürüyüşe başladı. Aynı gün Susurluk'un kuzeyinde Yahyaköyde Anzavur kuvvetleriyle karşılaşıldı. Yapılan çarpışma sonunda âsiler dağıtıldı (16 nisan 1920). Ahmed Anzavur Karabiga'ya, oradan da deniz yoluyle İstanbul'a kaçtı.

● *Anzavur'un Adapazarı harekâtı*, Ahmed Anzavur, Kuvayı İnzibatiye kuvvetlerinin İzmit'e çıkmasından sonra, İzmit'e geldi. Yavuz harp gemisinde, Süleyman Şefik Paşa ile buluştu. Bu paşanın gizli tahsisatından 15 000 lira, 2 000 tüfek, 600 sandık cephane aldıktan sonra Sapanca üzerinden trenle Adapazarına hareket etti; 10 mayıs 1920 günü top ve makineli tüfeği de bulunan 500 kişilik bir kuvvetle Adapazarı'nı işgal ederek Adapazarı kuzeyinde Süleymanbey mevkiinde, Mesut Efendi müfrezesine saldırdı. Dört saat süren çarpışma sonunda müfreze geriye çekildi ve Anzavur Kandıra'yı işgal etti (13 mayıs). Bundan sonra Anzavur, Eskişehir yolunu açabilmek için Geyve boğazını elde etmeyi düşündü. Ali Fuat Paşa ise (Cebesoy), Anzavur'un ileri hareketini durdurmak amacıyle Doğançay-İkramiye hattını tuttu, Sapanca ve İzmit'ten Geyve boğazı batısına gelen yolları kapadı, Saffet Bey kumandasındaki millî müfrezelerden kurulu bir kuvveti de Değirmendere'nin batısında topladı. Geyve boğazına doğru harekete geçen (14 mayıs) Anzavur, şiddetli çarpışmalarla Doğançay'ı aldı (15 mayıs); bir kısım kuvvetle de boğazın içinde Doğançay istasyonuna doğru ilerledi; ama istasyon bölgesinde durduruldu. Çarpışmalar, akşama kadar sürdü. 70. Alayın 3. Taburu, topçu ateşi desteğinde bir karşı taarruza geçti. Binbaşı Saffet (Arıkan) Bey millî kuvvetlerle âsilerin yan taraflarına saldırdı. Anzavur kuvvetleri dağılarak geri çekildi. Anzavur, 300 kadar atlıyle hiç beklenmedik bir yönden, Geyve istasyonuna doğru bir daha taarruz etti (17 mayıs). Kolordu süvari bölüğü Dayı Mesut müfrezesi ve Demirci Efenin atlı zeybeklerinden bir kısmı da, çarpışmaya katılınca, âsiler büyük kayıp vererek kaçmak zorunda kaldılar. Üç gün üç gece Geyve'ye saldıran ve her defasında püskürtülen Anzavur, bu son çarpışmada da başarı elde edemeyince önce Adapazarı'na, oradan da İstanbul'a gitti.

● *Düzce ayaklanması* (I.) [13 nisan - 31 mayıs 1920], İstanbul hükûmeti tarafından desteklenen gerici propagandanın Adapazarı bölgesinde ilk belirtileri, 28 ekim 1919'da, İstanbul-Eskişehir demiryolunun ingiliz denetimi altında bulunduğu sırada ortaya çıktı. Adapazarı'nın Akyazı bucağı çerkez eşrafından Talustan Bey ile İstanbul'dan para ve talimat alarak gelen Çerkez Bekir Bey ve Sapanca'nın Afşar köyünden tahsildar Beslan on beş kadar adamıyle Adapazarı telgrafhanesinden Padişahla görüşmek üzere yola çıktılar. Kaymakam Tahir Bey, onları şehre sokmadı. Beslan ile kardeşi Hasan Çavuşu yakalattı. İstanbul'dan para getiren subaylıktan kovulma Manyaslı Çerkez Bekir ise kaçtı.

Bu yörede günden güne gelişen olaylar yüzünden binbaşı Mahmud Nedim Bey kumandasında kurulan asayiş müfrezesi Düzce'ye vardı (28 kasım). Yirmi gün içinde katil ve eşkıya olarak 79 suçlu yakalandı. İlçede ve İzmit'te sıkı yönetim ilân edildi. Bölgedeki gizli çalışmalar, İstanbul hükûmeti ve İngilizlerin yakın desteğiyle Düzce ayaklanması patlak verdi (13 nisan 1920). Âsiler ilçenin dışında bulunan müfreze karargâhını bastılar. Müfreze kumandanı Mahmud Nedim Bey ve piyade bölüğü teslim oldu. Hükûmet konağı ve jandarma dairesini işgal eden âsilerin elebaşıları, Kafkasya'nın ilerigelen ailelerinden birine mensup Berzak Safer, Düzce çerkez beylerinden Vahab, emekli jandarma yüzbaşısı Çerkez Koçbey, emekli jandarma binbaşısı Maan Ali idi. Bunlardan Berzak Safer ilçe kaymakamı, Maan Ali jandarma kumandanı, Vahap iaşe ve ikmalci, Koç Bey de belediye başkanı oldular.

Düzce ayaklanması daha başlarken, Bolu ve dolaylarına da yayıldı. Âsilerin Düzce'ye girdiği gün (13 nisan) bu bölgeye civar ilçe, bucak ve köylerde de ayaklanma kaynaşmaları başladı. 14 Nisan'da Beypazarı halkı toplandı ve «ahali ve padişah

neredeyse, biz de oradayız» diye ilçenin askerî deposunu basıp silâhları yağma etti, ilçeyi ele geçirdi. 18 Nisan'da Bolu yöresindeki âsiler Bolu boğazını tutan jandarmalara saldırdılar. Onları dağıtarak Bolu'ya girdiler. Kısa bir süre içinde ayaklanma Gerede, Mucur dolaylarına sıçradı. İsyancıların sayısı çoğaldıkça etkileri ve aşırı davranışları da arttı. Durumu öğrenen Mustafa Kemal Paşa, ayaklanmayı bastırmakla, Geyve'de bulunan birlikleri görevlendirdi. Tümen kumandanı kaymakam Mahmud Bey, emrindeki taburla ayaklanma bölgesine geldi. Önce kardeş kanı dökülmemesi için âsileri uyarmağa çalıştı. Görevli tabura ateşkes emri verdi. Bu sırada bir bölüğün silâh çatarak abaza ve çerkezlerle kucaklaşmasını fırsat bilen âsiler, bir baskınla erlerin üzerlerine atıldılar, olaya silâhla karşı koyan kaymakam Mahmud Beyi şehit ettiler, birliklerin gerisinde bulunan ağırlıkları yağmaladılar, yakaladıkları subayları hapsettiler (22 nisan). Zamanla kendilerine katılanlarla daha da kuvvetlenen âsiler bu türden ayaklanmalarını sürdürdüler. Bu arada İstanbul'dan kaçarak millî kuvvetlere katılan binbaşı Çolak İbrahim Bey Kandıra'ya geldi, orada Çala köyünde Kuşçubaşı Eşref ve Rauf Beylerle buluştu, Geyve'ye geçti. Kuvayı milliyecilerden yüzbaşı Vasıf Beyi yanına alarak, ayaklanmaların devam ettiği Taraklı'ya gitti. Daha önce köylerden gelenlerin katılmasıyle çoğalan âsilerin, Mudurnu ve Taraklı yörelerinde harekete geçtikleri duyuldu. Çolak İbrahim Beyle adamlarına bu ayaklanmaları bastırma görevi verildi. Çolak İbrahim ve yüzbaşı Vasıf Bey kumandasındaki müfrezelerle âsiler arasında Taraklı ve Mudurnu yöresinde yapılan çarpışmalar sonunda (27 nisan - 13 mayıs 1920), ilçeye girmeğe çalışan âsiler binbaşı Nazım Bey kumandasındaki birliğin karşı saldırısı üzerine tutunamayarak Saraçlar ve Bulanık köylerine doğru kaçtılar. Bunların çıkardıkları kargaşalıklardan etkilenen Beypazarı, Nallıhan, Gerede ve Bolu dolaylarındaki âsiler toplanmağa başladı. Beypazarı halkını da kışkırtan âsiler, padişahın fetvasına dayanarak Ankara hükûmetini tanımadılar, sokaklarda «padişahımızın fermanı olmadan kimse askere çağrılamaz» diye tezahürat yaptılar. Ankara hükûmeti, ayaklanmaların bastırılması için millî kuvvetlerden kurulu birlikleri görevlendirildi. Binbaşı Şemseddin ve kaymakam Arif Beyler kumandasındaki müfrezelerin değişik mevkilerde yaptıkları çatışmalar sonucu Beypazarı, Nallıhan, Çarşamba, Bolu, Mudurnu, Düzce, Hendek, Gerede kasabaları âsilerden temizlendi. Halkı millî kuvvetlere karşı ayaklandıran, İngilizlerden, İstanbul hükûmetinden yardım gören elebaşıları idam edildi (26 mayıs 1920).

● *Düzce ayaklanması* (II.), Birinci Düzce ve Bolu ayaklanmasının bastırılmasından sonra Çerkez Ethem kuvvetleri ile binbaşı Çolak İbrahim Bey kuvvetleri, Yozgat ayaklanması yüzünden, Yozgat bölgesine yollandı. Uşak ve Bursa istikametinde başlayan yunan taarruzu dolayısıyle İzmit bölgesindeki kuvvetler cepheye gönderilmişti. Yunanlılar Bursa'yı işgal edince, Düzce ve Hendek bölgesindeki ayaklanmalar yeniden başladı. 300 Kadar abaza, Düzce kasabasını sardı ve ateşe başladılar. Düzce'deki ayaklanmanın Bolu'ya sıçramasını önlemek için Bolu dağına gönderilen birlik güvenlik tedbiri almadan uykuya yatınca âsilerin baskınına uğradı, bütün tabur esir edildi; subaylardan kaçamayanlar öldürüldü. Âsiler bundan sonra Bolu üstüne yürüdü. Ankara hükûmetinin görevlendirdiği millî kuvvetler tarafından bastırılan bu ayaklanma, bir buçuk ay sürdü. Düzce, Hendek ve yöreleri yeniden millî kuvvetlerin denetimi altına girdi.

● **DİĞER AYAKLANMALAR.** Düzce-Hendek-Bolu-Gerede ve yörelerinde millî kuvvetleri aylarca uğraştıran, birçok yıkımlara yol açan, Anadolu'ya saldıran yunan orduları karşısında hilâfetçilerin ve İngilizlerin kışkırtmaları sonucu millî direniş gücünü yıpratmağa çalışan ayaklanmaların bir ucu da Yozgat'a sıçradı. Burada, çevrenin en kalabalık ailelerinden biri olan Çapanoğullarından Hürriyet ve İtilâf fırkası reisi Çapanoğlu Edib ve Celâl kardeşlerin körükledikleri ayaklanma, kısa sürede Yozgat ve dolaylarına yayıldı. Kuzgunlu Hacı Bekir, Zileli Musa, Osmaniyeli Meşeci İdris, Hüseyinâbâdlı Halit ve arkadaşları bazı gizli toplantılardan sonra Ankara hükûmetine karşı direnme kararı aldılar. İlk ayaklanma Yıldızelinde, Erzurumlu Hüseyin Nazım, Kara Mustafa, Katil Salih gibi elebaşıların kışkırtmalarıyle başladı. Sonra Akdağmadeni, Boğazlayan, Sulusaray, Ortaköy, Çengelkan, Nogaykızıköyü, Ayvalıközü, Koyuncülu bölgelerine yayıldı. 15 Mayıs'tan 30 aralık 1920'ye kadar devam eden bu ayaklanmalar iki ayrı dönemde toplanır.

Yıldızeli ve Sulusaray olaylarından cesaret alan avukat Zileli Ali, eski bucak müdürü Naci, İhsan ve arkadaşları Zile köylerinde dolaşarak halkı millî kuvvetlere karşı direnmeğe çağırdılar. Kısa sürede etkisini gösteren bu kışkırtmalar kalabalık bir halk topluluğunun ayaklanmasına yolaçtı. Yozgat olaylarının bir devamı olan (bk. YOZGAT AYAKLANMALARI) bu ayaklanmalar, Zile ayaklanması (21 mayıs - 21 haziran 1920) diye bilinir (bk. ZİLE AYAKLANMASI). Kurtuluş savaşını engelleme amacını güden bu ayaklanmalar millî kuvvetler tarafından kanlı bir şekilde bastırıldı. Elebaşılarının çoğu idam edildi.

● *Konya ayaklanması* (2 ekim - 15 kasım 1920), eski Konya valisi ve ingiliz ajanı Cemal Beyin kışkırtmaları sonunda, İstanbul'da oturan Konyalı Zeynelâbidin'in kardeşleri ve adamları tarafından Konya ve çevresinde gizlice hazırlanan planlara göre ayaklanma patlak verdi. 1919 Bozkır ayaklanmasını düzenleyen olay kısa zamanda büyüdü ve Çumra'daki Müdafaai Hukuk elebaşlarından olan Delibaş Mehmed, çoğu asker kaçaklarından toplanmak üzere, ova köyleri türkmenlerinden 500 kadar silâhlıyı, Çumra'nın Alibeyhöyüğü köyünde topladı. Durum Konya'da duyulunca, şehirdeki elebaşılar, Delibaş'a haber göndererek, hemen harekete geçilmesini bildirdiler. Delibaş Mehmed, kendi köyü olan Alibeyhöyüğünde topladığı adamları bir gerici hocaya yazdırdığı dua ile ve davullu ve zurnalı bir törenle «Padişahım çok yaşa» avazeleri arasında yola çıkardı. Çumra'yı bastı. Bucak müdürünü tutukladı ve Konya ile bağlantıyı kesti (2 ekim 1920). Konya valisi Haydar Bey durumu Afyonkarahisar'da bulunan 12. Kolordu kumandanı miralay Fahrettin (Altay) Beye bildirerek (3 ekim) yardım istedi. Büyük Millet meclisi hükûmetince Konya ayaklanmasını bastırma görevi miralay Refet (Bele) Beye verildi. Bu amaçla 12. Kolordudan, Batı cephesi Ertuğrul grubundan, Pozantı'da bulunan 41. Tümenden bazı birliklerle, miralay Refet Beyin Ankara'dan gelen süvari kuvvetleri harekâta katıldılar. Ayaklanma kısa süre içinde Koçhisar, Karapınar, Karaman, Ilgın, Akşehir, Seydişehir, Beyşehir, Akseki, Manavgat ve Alanya'ya kadar yayıldı. Ayaklanmanın elebaşıları, İstanbul'dan para ve talimat alan tüccardan Hoca Ahmed ve Gördesli Cellâl'di. Ayaklanma bölgesine en yakın olan Afyon'daki 12. Kolordu kumandanı önce kolordu muhafız bölüğünü iki makineli tüfekle Konya'ya gönderdi (3 ekim). Bu birlik Konya çevresindeki Pınarbaşı istasyonuna vardığı zaman, Konya'nın düştüğünü, çetelerin demiryolunu tahrip ettiğini ve isyancıların kendi üzerlerine yürüdüğü haberini aldı. Derhal gerekli tertibat alındı (4 ekim).

Binbaşı Saadettin Bey kumandasındaki müfreze trenle Afyon'dan yola çıkarıldı (5 ekim). Bunlara, yakın birliklerden başka müfrezeler de eklendi. İstasyon meydanında yapılan ilk çarpışmada âsiler dağıldı. Binbaşı Saadettin Bey müfrezesiyle diğer müfrezeler Konya'nın beş kilometre kuzeyindeki Horozluhan yakınına geldiler (5 ekim). Binbaşı Derviş Bey kumandasındaki Ertuğrul grubundan bir piyade bölüğüyle bir süvari müfrezesi de binbaşı Saadettin Bey müfrezesine katıldı. Konya valisi Haydar Bey, elindeki jandarmalar ve 30 kadar boşnak ve arnavut eriyle, Konya'daki depo taburundan topladığı 200 kadar silâhlı erin bir kısmını, Alâeddin tepesinde kazdırdığı siperlere, bir kısmını da Konya hükûmet konağı ile mevki kumandanlığı binasına yerleştirdi. Çumra'dan yola çıkan âsiler, yolda rastladıkları jandarma karakollarını bastılar, telgraf tellerini kestiler. Sakalak köprüsündeki 5 - 6 polis eriyle yaptıkları çarpışmadan sonra, şehre girdiler. Önce cezaevini basarak hükümlüleri serbest bıraktılar. P.T.T. memurlarından Kasım Efendi, Ankara'da bulunan Mustafa Kemal Paşaya çok ivedi olarak şu telgrafı çekti: «Konya vilâyeti âsiler tarafından işgal olunmaktadır. Şimdi şehir içine girdiler. Telgrafhane muhasara altındadır. Vali Bey bir telgraf gönderemiyor. Aman kuvvet gönderiniz.» Âsiler konya jandarma tabur kumandanını, askerî tayyare istasyonundaki bir subayı şehit ettiler, bazı demiryolu memurlarını yaraladılar. Birçok subay ve göçmen evine saldırdılar. Bunu duyan Garp cephesindeki subaylar, Kolordu kumandanı Fahrettin Paşaya (Altay) 40 imzalı bir protestoda bulunarak «Kolordu bunların cezalarını vermezse bunu biz yapacağız» dediler. Âsilerin başındaki Delibaş Mehmed, Konya'yı işgal edince, Mazlumzade Osman Efendiyi vali, diğer elebaşılardan bazılarını jandarma kumandanı, polis müdürü, kaymakam tayin etti. İstasyon civarındaki jandarma okulunu bastı. Okul, birkaç saat dayandıktan sonra düştü. Âsiler aynı gün Alâeddin tepesine saldırdılar. Burada savunmağa devam eden ve karamanlı erlerin ateş etmeden kaçmaları üzerine 30 er, iki gün sonra, susuzluk yüzünden âsilerle görüşerek savunmadan vaz geçtiler. Millî kuvvetlerin geldiğini duyan Delibaş Mehmed, kendi adamlarından Taşbaşlı Hacı Hasan ve Mebus Hacı Ömer'i millî kuvvetler kumandanına gönderdi. Anlaşma olmadığından âsi temsilcileri eli boş döndüler.

6 Ekim sabahı âsiler, bütün kuvvetleriyle Horozluhan'da bulunan Derviş Bey müfrezesine saldırdılar. Tam bu sırada, bir süvari alayı ile Ankara'dan gelen miralay Refet Beyin (Bele) harekâta katılmasıyle âsiler yenilgiye uğrayarak, Konya doğusuna çekildiler. Fakat Ilgın, Beyşehir, Karaman, Sultaniye (Karapınar), Koçhisar çevreleri ayaklanma bölgesi içinde bulunuyordu. Aynı gün miralay Refet Beye, âsilerin Karaman batısında Pınarbaşı köyü ile, Bozkır kazasının Armasun (Elmasun) mevkiindeki demiryolu üzerinde, Arıkören yöresinde ve Çumra ovasında bulundukları, kuvvetlerinin 500'ü aşkın olduğu, çoğalmağa devam ettikleri bildirildi ve 41. Tümenden gönderilen müfrezenin de Karaman'da toplanmasından sonra topluca harekete geçilmesi emri verildi. Miralay Refet ve binbaşı Derviş Bey müfrezeleri, Afyon'dan Ilgın'a kadar demiryolu bölgesinin temizlenmesine girişti. Eğridir gölü çevresindeki temizlenme işi Demirci Mehmed Efe'ye bırakıldı. 8 Ekim sabahı Refet Bey, süvari birlikleriyle Çumra doğusunda harekete geçti. Çumra ve Alibey âsileri Bozkır bölgesine kaçtılar. Jandarma kumandanı Mustafa Bey, heyet başkanı Bektaş, Merkez kumandanı Mehmed, Müfreze kumandanı Mehmed Ali Efe imzalarını taşıyan bir bildiri yayımlayarak, Halifeyi tuttuklarını bildirdiler. Harekâtı yöneten Refet Bey, Elmasun - Dinar hattını tuttu, âsileri dağıttı. Âsiler, Aladağ-Bozkır doğrultusunda kaçtılar. Bu sırada elebaşlardan Hadımlı Topal Emin öldürüldü. Bozkır'a giren âsiler, kaymakam Asaf Beyi, askerlik şubesi başkanını ve jandarma kumandanını şehit ettiler. Binbaşı Derviş Beyi Bozkır'da bırakan Refet Bey, Seydişehir'i âsilerden kurtararak, bunlardan 20 kadarını idam etti. Miralay Refet ve binbaşı Derviş Beyler kumandasındaki millî birlikler, sürekli çarpışmalarla Beyşehir, Çığıl, Konya, Akşehir, Ilgın, Yalvaç, Isparta, Eğridir, Seydişehir, Akseki, Bozkır, Karaman, Şarkîkaraağaç yönlerindeki âsileri dağıttılar. Elebaşılardan bir kısmı çarpışmalarda öldürüldü, bir kısmı da idam edildi.

● *Millî aşireti olayı*. Orta ve Batı Anadolu'da süregelen ayaklanmaların yanı sıra,

İngiliz ve Fransızların yardımıyle Urfa yörelerinde Millî aşireti İsmail, Halil, Bahur, Abdurrahman, Mahmud adlı elebaşıların kışkırtmalarıyle ayaklandı. Amaçları bağımsız bir kürt devleti kurmaktı. 24 Ağustos 1920'de iki bin kişilik bir kuvvetle saldırıya geçen âsiler, Viranşehir'i aldılar, Karakeçi aşireti mensuplarını öldürdüler, subayların mallarını yağmaladılar. Yapılan çarpışma sonucu ortadan kaldırıldılar (8 eylül 1920).

● *Cemil Çeto olayı.* İngiliz ve Fransızlardan yardım gören Bahtiyar aşireti reisi Cemil Çeto, Garzan'daki aşiretlerle birleşerek millî hükûmete karşı ayaklandı. Kürt Teali ve Teavün cemiyetinin düşüncelerine uygun olarak harekete geçen Cemil Çeto'nun amacı, bağımsız bir kürt devleti kurmaktı. Kısa süren bir çarpışma sonucu kuvvetleri dağıtıldı, kendisi ve dört oğlu yakalandı (7 haziran 1920).

● *Çerkez Ethem harekâtı.* Kurtuluş savaşında, Çerkez Ethem, emrindeki milislerle 1919 ve 1920 yılları arasında Anadolu'daki iç ayaklanmalarda, diğer milis kuvvetleriyle birlikte faydalı hizmetler gördü, ama sonunda o da millî kuvvetlere karşı çıktı. Yunanlılar, Uşak'ı ele geçirdikten sonra millî kuvvetlerle Gediz istikametinde yapılan taarruzdan başarılı sonuç alınamayınca, kuvvetli yunan ordusuna karşı millî harekâtın, milis kuvvetlerle başarılamayacağı anlaşıldı. Vekiller heyeti kararıyle Türk kuvvetlerinin toplandığı bu cephe, batı ve güney cepheleri olarak ikiye ayrıldı (10 ekim 1920). Garp cephesinin bölgesi, Kütahya içeride kalmak üzere kuzey yöreleriydi. Kütahya'nın güneyinden Adana'ya kadar olan bölge de Güney cephesi sayıldı. Düşmana karşı daha etkili olabilmek için bütün milis kuvvetlerinin düzenli bir ordu haline getirilmesi kararlaştırıldı. Bu sırada Kütahya - Gediz bölgesinde emrindeki milis kuvvetlerle (1 800 atlı, 200 piyade, 12 makineli tüfek, 4 top) cephede bulunan Çerkez Ethem, gelişmekte olan millî ordu ve teşkilâtından memnun olmadı. Batı cephesi kumandanlığının harekât emirlerine uymadığı gibi, o zamana kadar emrindeki kuvvetlerle «1. Kuvvei Seyyare kumandanı» olan unvanını, kendiliğinden «Umum Kuvvei Seyyare Kumandanı» olarak değiştirdi. Bu yönden başlayan yazışmalarla durumun düzelmesine çalışılırken, Ethem bütün kuvvetlerini toplayarak, Gediz - Kütahya bölgesinde millî hükûmete karşı çıktı; Büyük Millet meclisini tehdide başladı. Bu sırada Mecliste bulunan kardeşi Reşit de Ankara'dan kaçarak Ethem'e katıldı.

Bunun üzerine, Garp cephesinden 61. Tümen ile 11. Tümenden iki piyade alayı Kütahya'ya gönderildi. Ethem de harekete geçerek Kütahya'ya gönderilen bu kuvvetlerle 4 ocak 1921'de çarpışmağa başladı. 6 Ocak 1921'de Yunanlılar Bursa'dan Eskişehir doğrultusunda yürüyüşe geçince, Ethem'in onlarla anlaşarak hareket ettiği görüldü. Millî kuvvetleri arkadan vurmak isteyen Ethem, İnönü savaşları sırasında özellikle Gediz - Kütahya yönünde, Yunanlıları desteklemek üzere türk ordusuna saldırdı. Yunan ordularının Uşak mevzilerine püskürtülmesinden sonra Ethem'in kuvvetleri dağıtıldı, kendisi de yunan birliklerine sığındı.

● *Demirci Mehmed Efe ayaklanması* (1 - 30 aralık 1920). Başlangıçta millî hareketi destekleyen, bazı ayaklanmaların bastırılmasında millî kuvvetler yanında yer alan Demirci Mehmed Efe, düşmana karşı düzenli ordu kurulmağa başlanınca Çerkez Ethem'in safına geçti. Isparta, Keçiborlu ve Iğdecik köyü yörelerinde millî kuvvetlere karşı ayaklanan Demirci Mehmed Efe bir ay kadar süren aralıklı çatışmalardan sonra, millî kuvvetlere teslim oldu (30 aralık 1920).

● *Koçkiri ayaklanması* (6 mart - 17 haziran 1921). Koçkiri aşiretinin reisi Haydar Bey, Mondros mütarekesi sıralarında Kürt Teali ve Teavün cemiyeti üyesi olarak İmranlı'da bir şube açtı. Diğer kabile reislerini de bu derneğe üye yazdı, *Jepin* adlı bir gazete çıkardı, kürt bağımsızlığı üstüne yazılar yayımladı. Yardımcısı Alişir ile birlikte halkı ayaklandırmağa çalıştı. 1920 Ekiminde ise topladığı 150 kadar adamla Kemah'ın köylerine saldırmağa ve yağmacılığa başladı. Alişir'in bir saldırısına, Alişan ve Haydar Bey, güya bir gönüllü koçkiri müfrezesi ile ve hükûmet adına karşı koydular. Aslında bu, olayı tatlıya bağlamak için başvurulan bir oyundu. Kaldı ki o sırada hükûmetin oraya gönderecek kuvveti de yoktu. Daha önce Yozgat, Yıldızeli ayaklanmasında rolü olan eşkıyalıkla geçinen «Zalim Çavuş» da oradan kaçarak bu bölgeye geldi. Yanındaki 20 - 30 kişiyle soygunculuğa başladı. Kısa bir süre içinde isyancılar birleştiler. Bölgede bulunan asker kaçaklarından, soygunculardan kurulu bir âsi birliği meydana geldi. 6 Mart 1921 günü âsiler İmranlı'yı kuşattılar ve saldırıya geçtiler. Çarpışmalar akşama kadar sürdü. Alay kumandanı binbaşı Halis Bey şehit oldu, erlerin de cephanesi tükendiğinden, âsiler İmranlı'ya girdiler, birkaç subay ve eri öldürdükten sonra, birkaç subay ile 90 eri de esir ettiler.

Bucak müdürü Haydar Bey, esir düşen subay ve memurları korur görünerek kendi konağında misafir etti. Ancak gerçek amacı, onları hükûmete karşı gereğinde bir rehine olarak tutmaktı. Tunceli'de bulunan Alişan'a yazdırdığı bir mektupta, her kabileden 50 kişinin Koçkiri'ye gelmesini istedi. Bu mektup hükûmetin eline geçince gerçek durum anlaşıldı. Alişan, bu mektuptan sonra Dersim'den (Hozalt) topladığı 500'den fazla isyancı ile Fırat'ı geçerek Kuruçay üstünden İmranlı'ya vardı, bütün köyleri yağmalayarak âsilerin yardımına koştu. Daha sonra âsiler 7 mart'ta Türkeşlik köyüne girerek, askerin çıktığını haber vermemekle suçladıkları 13 türkü baltayle öldürdüler, İmranlı bölgesindeki 10 türk köyünü yağma ettiler. 13 Mart 1921'de Alişir idaresinde 500 âsi, Dersim'den gelerek Şeytan köprüsünü geçtiler. Erzincan mutasarrıfı bunlara dokunulmaması emrini verdiği için, Kuruçay'a yaklaştıkları vakit kaymakam bunların elebaşılarını karşılayarak görüştü; bir sonuç alınamadı, yağma başladı, halktan birçok kimseyi rehin aldılar. Birkaç gün sonra (21 mart) 300 kadar âsi civar köylere saldırdı. Aynı gün ovacıklı Maksut aşireti reisi Kasımoğlu Munzur ile birleştiler ve Erzincan'ın güney batısındaki Karamusa köyüne gelerek Kemah boğazına hâkim sırtları tuttular. 23 Mart'ta Erzincan güneyine gelen âsiler, burada da türk köylerini yağma ettiler. Jandarmanın müdahalesiyle Fırat'ın sol kıyısına çekildiler. Karacaviran, Sorkun, Karahasan, Atkıran köyleri halkı da, bucak merkezini bastı, bir kadın ve bir erkeği öldürerek etrafı yağma etti. 3 Nisan'da, Zara'nın güneyindeki Yaragil, Tuzlagözü, Peynik köyleri âsilerin saldırısına uğradı, ama köylüler Kaplan köyü ile birlikte silâhla karşı koydular. 4 Nisan'da Refahiye, Divir, Şahverdi ve Gezge köyleri saldırıya uğradı. 5 Nisan'da Alişir yönetimi altındaki dersimli âsilerle, Koçkiri aşiret reislerinden Alişan'ın akrabası Mahmud'un idaresindeki 600 kişilik grup, Refahiye'ye güneyden saldırdılar. Bu saldırı, Giresun alayı ile püskürtüldü. Âsiler 50 ölü ve 60 kadar yaralı vererek, dağıldılar. Yine aynı gün Suşehri ve Avşar halkıyle jandarma müfrezeleri İmranlı bölgesinde ilerlediler. Burada Koçkiri âsilerinin saldırısına uğradılar, üç şehit verdiler. Zara güneyindeki Tuzlagözü, Yaragil, Peynik köyleri çevresinde 600 kadar âsi, jandarma ve halkla çarpıştı, âsi elebaşılardan Karamanlı Nuri öldürüldü (6 nisan). 7 Nisan 1921'de Tuzlagözü köyüne 200 âsi saldırdı, 16 ölü vererek geri çekilmek zorunda kaldılar (7 nisan). Suşehri köylerine saldırdılar (8 nisan). İngiliz ve Fransızlardan yardım gördükleri ve yunan ordularının başarıya ulaşması için çalıştıkları anlaşılan âsiler, sürekli ayaklanmalarının sonunda, millî kuvvetler tarafından dağıtıldı (17 haziran 1920).

● *Pontos ayaklanması.* Anadolu'nun, bazı bölgelerinin İtilâf devletlerince bazı bölgelerinin de onların desteğiyle yunan kuvvetlerince işgalinden sonra, 1904'ten beri faal olan Pontos cemiyeti de gayretini artırdı. Merzifon'daki Amerikan koleji öğretim üyelerinin yardımıyle rum azınlığı kışkırtan cemiyet, kısa sürede bağımsız bir rum devleti kurma hareketini başlattı. 1920 Yılında Merzifon'daki kolejde yapılan bir aramada, Anadolu toprakları üstünde «Büyük Yunanistan», «Büyük Ermenistan», «Pontos devleti» haritaları ve çalışma planları ele geçti.

Birinci Dünya savaşı sonlarına doğru Bafra'nın Bünyandağı çevresinden toplanan 1 500 silâhlı rumun kurduğu çete ve onlara bağlı rumlar, rus ordularının Anadolu'dan çekilmesi sırasında bıraktıkları bütün silâhları, mühimmatı topladılar. Bunlarla Karadeniz bölgelerinde, özellikle doğu yörelerinde çeteler kurdular. Birinci Dünya savaşında Osmanlıların yenilmesinden, İtilâf devletlerinin Yunanistan'ı destekleyerek Anadolu'ya sürmesinden cesaret alan bu çeteler, yaşlı türkleri ve çocukları gizlice öldürmeğe, kalabalık oldukları yerlerde de Türklere baskı yapmağa başladılar. Samsun, Merzifon, Tokat, Vezirköprü, Çarşamba, Terme, Ladik, Amasya bölgelerinde Ermenilerle birleşerek evleri, okulları yakmağa ve türk öldürmeğe devam ettiler. 1919'dan 1921 yılına kadar süren bu hareketler, sonunda, millî kuvvetler tarafından bastırıldı. Rum âsilerinin çoğu yapılan çarpışmalarda yok edildi. 1923 Yılında ise bu bölgelerdeki rumlar Anadolu'dan çıkarılarak Pontos devleti çalışmalarına son verildi. (Bk. PONTOS AYAKLANMASI.) [→ Bibliyo.] (M)

KURTYEMEZ bİş. i. Bot. Bir cins süs ağacı, kanalpe, karameşe. (M)

KURTYENİĞİ bİş. i. Kurt tarafından yenilen yer, tahta, peynir v.b. şeylerde kurtların açtığı delik, yuva. ‖ *Mec.* Bk. BİT *yeniği.* (M)

KURU sıf. (esk. türk *kurığ*'dan). Suyu veya nemi olmayan, suyu uçarak yalnız katı kısmı kalmış olan: *O kadar kuvvetle hülya edeceğim ki, / Açacak bu kuru dallar yapraklarını* (F. H. Dağlarca). *Fakat her şey kuru ve ateş gibiydi* (Sabahattin Ali). [*Zt.* YAŞ.] ‖ Yağmur yağmayan, susuz, üzerinde bitki olmayan, çorak: *Etrafımızdaki kuru dağ tepeleri bir mercan kızıllığı içinde yanıyordu* (R. N. Güntekin). *Aşina çehre arandım ... O, meğer, hiç yokmuş ... / Yalnız bir kuru çöl var ki, ne sorarsan hâmuş* (M. Â. Ersoy). ‖ İleride veya başka bir mevsimde kullanılmak üzere kurutulmuş olan (meyve, sebze): *Kuru bakla. Kuru bamya.* (*Zt.* TAZE.) ‖ Yıkandıktan sonra kurutulmuş, kurumuş olan: *Kuru çamaşır.* ‖ Yağışsız ve nemsiz: *Aspendos tiyatrosuna gitmek için kuru hava bekleyeceksiniz ve orada küçük bir kulübe çatısı altına sığınamazsınız* (F. R. Atay). *Kuru soğuk.* ‖ *Teşm. yol.* Sıvı salgılamayan, salgısız: *Kuru egzama.* ‖ — *Mec.* [İnsan ve hayvan için] Çok zayıf, etsiz, çelimsiz: *Ötekine gelince o, inadına uzun, kuru, esmer ve ince bıyıklı bir adamdı* (R. N. Güntekin). ‖ Çıplak, açık, döşenmemiş, boş: *Kuru oda. Kuru tahta. Kuru yer.* ‖ Sade, katıksız, yanında başka çeşidi olmayan (yiyecek): *Senelerce kuru ekmeğimizi böyle dizlerimiz üzerinde yemiştik* (A. H. Tanpınar). *Kuru ekmeğimi gülbeşekere sürer yerim* (R. N. Güntekin). ‖ Boş, etkisiz, gereksiz, sonucu olmayan: *Kuru vaat. Kuru laf.* ‖ Heyecanı, tadı olmayan, renksiz, yeknesak: *Onlar bizim kuru, dar ve çileli dünyamızı yaşarken bir türlü abat etmişler, sonra bir türlü mamur kılmışlar* (N. Araz). ‖ Süsü, akıcılığı olmayan, soğuk, sevimsiz, duygudan yoksun: *Ara sıra sorduğu tek tük suallere kuru cevaplar vermekten başka bir şey yapmamıştım* (R. N. Güntekin). *Kuru bir anlatım.* ‖ Yalnız, tek başına: *Bir kuru başım var, nerede olsa geçinirim.* ‖ *Kuru çeşme*, suyu kesilmiş çeşme. ‖ *Kuru hastalık. Halk dili.* Verem. ‖ *Kuru kafes*, iskelet. Bina, yapı v.b. şeylerin temel çatısı. *Mec.* Çok zayıf, kara kuru kimse. ‖ *Kuru kahve.* Bk. KAHVE. ‖ *Kuru kahveci.* Bk. KAHVECİ. ‖ *Kuru kalıp*, bir şeyin yalnız temel çatısı, iskelet. ‖ *Kuru kaymak*, sütten ayrılmış sade kaymak. ‖ *Kuru ot,*

yeşilken biçilip kurutulan ve kışın hayvanlara verilen ot. || *Kuru örü,* harç kullanılmadan yapılmış duvar. || *Kuru şişe,* kupa çekmeğe yarayan cam âlet, vantuz. || *Kuru temizleme,* kimyasal ilâç ve maddelerle veya buharla elbise v.b. eşyayı temizleme, ütüleme. || *Kuru temizleyici,* kuru temizleme yapan kimse. || *Kuru üzüm,* taze iken haşlanıp güneşte kurutulan ve glikoz değeri yüksek olan üzüm: *Birinci Dünya harbi içindeki çarşamba toplantılarında, çaylarımızı şeker yerine kuru üzümle içerdik!* (Y. Z. Ortaç). ||*Kuru yemiş,* kurutulup başka bir mevsime saklanan meyvelerin genel adı: *Derken kuru yemişlere sıra geldi. Ama, o ne kadar ceviz!* (Y. K. Karaosmanoğlu). *Ben kuru yemişi pek severim* (B. Felek). || *Kuru yemişçi,* kuru yemiş satan kimse.

— ÇEŞ. DEY. *Kuru ağrı,* üzüntü, tasa, sıkıntı. || *Kuru başına (kalmak),* tek başına, yalnız (kalmak). || *Kuru beyinli,* akılsız, aptal, boş kafalı. || *Kuru çaylarda boğulasıca,* «en olmayacak sebepten bile ölesice» anlamında beddua sözü. || *Kuru çeşmeden abdest almak,* gereksiz, yararsız işler yapmak. || *Kuru gösteriş,* gereksiz ve yapmacık çalım. || *Kuru gürültü* (veya *yaygara*), gereksiz ve bir sonuç alınamayan davranış. Etkisiz söz. || *Kuru gürültüye pabuç bırakmamak,* bir durum karşısında korkup telâş etmemek, korkusuz ve dileğince davranmak: *Bereket versin, Şükrü kuru gürültüye pabuç bırakmaz* (Kemal Tahir). || *Kuru hasır (tahta) üzerinde bırakmak* (veya *kalmak*), aç, parasız, yersiz yurtsuz bırakmak (kalmak), çok yoksul hale getirmek (gelmek): *Ailenin son çocuğunu tam mânasıyle kuru hasır üstünde bıraktı* (R. N. Güntekin). || *Kuru iftira,* gerçekle hiç bir ilgisi olmayan, kasıtlı suç yükleme: *Allah kuru iftiradan saklasın* (H. R. Gürpınar). || *Kuru kadit (kafes),* çok zayıf, iskeleti çıkmış kimse. || *Kuru kafa,* boş kafalı, beyinsiz, akılsız kimseleri nitelemek için söylenir. || *Kuru kalabalık,* gereksiz ve bir işe yaramaz kalabalık. || *Kuru kalabalık etmek,* bir yerde hiç bir işe yaramadan durmak. || *Kuru kaşkaval. Teklz.* Ahmak, budala, akılsız kimseleri nitelemek için söylenir. || *Kuru kaval. Teklz.* Geveze, gereksiz ve çok konuşan kimse. Boş vaat, yerine getirilemeyecek söz. || *Kuru kemik,* çok zayıf kimse. || *Kuru kuruya,* boşu boşuna, yararsız ve gereksiz yere, boşuna. || *Kuru lâf,* gerçekleştirilmeyen vaat, boş söz: *Kuru lâftan ne çıkar? Tıngır elek, tıngır saç... / Mektebin açsa eğer, medresen ondan daha aç!* (M. Â. Ersoy). || *Kuru sıkı,* başkalarını yıldırmak ve korkutmak için söylenen gerçekleşmeyen tehditkâr sözler. || *Kuru ün* (veya *unvan*), boş şöhret: *İftiharı kuru unvan iledir / Revnakı sahte elvan iledir* (Yenişehirli Avni). || *Kuru yaş. Halk dili.* İyi kötü, değerli değersiz her şey: *Soralar kuldan karavaştan bu kez / Neylediyse kurudan yaştan bu kez* (Yazıcıoğlu Mehmet). || *Kurudan gitmek. Argo.* Toz halindeki uyuşturucu madde içmek. || *Bir kuru ekmeğe kalmak,* çok yoksul düşmek veya büyük ihtiyaç içinde olmak. || *Bir kuru kemik kalmak,* çok zayıflamak, iskeleti çıkmak. Çok yoksul düşmek veya büyük ihtiyaç içinde olmak. || *Tuzu kuru,* işi iyi, keyfi yerinde.

— Anat. *Kuru incik,* bacağın diz kapağından topuğa kadar olan kısmındaki kemik.

— Balıkç. *Kuru yem,* kenevir ekmeğinden veya diğer maddelerden yapılan ve çapraz iplerle olta iğnesine tutturulan yem.

— Denizc. *Kuru kumla,* gelgit olayında su çekildiği zaman açığa çıkan kum ve çakıl yığını. || *Kuru direk gitmek,* yelken kullanılamayacak kadar sert havalarda yelken açmadan ve rüzgârı geriden alarak seyir etmek. || *Kuru havuz,* gemileri kuruya almağa yarayan, kıyıya dik doğrultuda kazılmış, denize veya nehre açık, dar, uzun havuz. (Bütün yüzeyi taş veya betonla su geçirmez şekilde yapılır. Denize açılan yanında bir kapak bulunur; bu kapağı kapatıp suyu tulumbalarla boşaltarak içindeki gemi kuruda bırakılır.) || *Kuru seren,* üzerine yelken açılmayan seren. || *Kuruda kalmak,* gelgit yüzeyleri arasında fazla değişim olan yerlerde, suların çekilmesiyle karaya oturmak. || *Kuruya almak,* su altı kesiminde temizlik veya onarım yapmak için, bir gemiyi havuza almak veya kızağa çekmek.

— Elektr. *Kuru doğrultmaç,* yarı-iletken bir madde, çok ince bir yalıtkan ve çok iletken bir maddeden meydana gelen üçlü tertibat. (Yarı iletken selenyumdan veya bakır oksitten yapılabilir.) || *Kuru pil,* akıntı yapmaması için elektroliti soğurucu bir maddeyle tutulan pil.

— Fiz. *Kuru buhar,* basıncı maksimum basınçtan düşük olan ve sıvı ile temas halinde bulunmayan buhar.

— G. santl. Sert ve katı çevre çizgileri için kullanılır: *Kuru bir desen.* || Yumuşak ve tatlı olmayan renkler için kullanılır: *Kuru tonlar.* || *Kuru kursak. Esk.* Elyazmalarında renkli sayfalar arasına ipek kâğıdı yerine konulan kuru zar.

— Huk. *Kuru mülkiyet.* Bk. MÜLKİYET.

— İnş. *Kuru duvar,* harç ve çimento kullanmadan, taşları üst üste koyarak örülen duvar.

— Kim. *Kuru damıtma,* bir maddeyi hızla artan bir sıcaklığın etkisi altında bırakarak elde edilen kimyasal tepkime: *Taşkömürün kuru damıtılması.* || *Kuru işlem,* eritici bir sıvı kullanmadan yapılan işlem.

— Miner. *Kuru billûrlaşma,* bir eritici olmaksızın meydana gelen billûrlaşma (msl. ergimeyle billûrlaşma, süblimleşmeyle billûrlaşma).

— Patol. *Kuru öksürük,* balgam çıkarmayan öksürük. || *Kuru sıcaklık,* beraberinde ter veya nemlenme olmayan vücut sıcaklığı.

— Sağ. *Kuru rejim,* suyu ve içkileri iyice kısıtlayan gıda rejimi.

— Ted. *Kuru hacamat,* kan çıkarmadan tatbik edilen hacamat; şişe çekme.

— Tekst. *Kuru ağırlık,* tekstil maddelerinin kondisyonmanında, nemi tamamıyle alınmış maddelerin ağırlığı. (Kuru ağırlık, tekstil maddelerinin satış ağırlığını hesaplamakta, temel rol oynar.) Bk. KONDİSYONMAN.

— Vet. *Kuru öksürük,* sığırlarda görülen özellikle göğüs ve diyafram rahatsızlıklarında, solunum hareketlerinin verdiği acının belirtisi olan öksürük çeşidi.

— Zır. *Kuru zıraat,* yarı kurak bölgelerde uygulanan tarımsal usullerin tümü. *Eşanl.* DRY-FARMİNG. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Zır. Yağış miktarının yetersizliği (yılda 500 mm'den az) dünyanın bazı bölgelerinde bilinen tarım usullerini etkisiz bırakmaktadır. Bütün bitkilerin suya ihtiyacı vardır. *Kuru zıraat* usullerinde önemli olan pek az miktarda yağmur düşen bölgelerde suyun toprak içinde tutulmasıdır. Buharlaşma ile topraktaki suyun sızmasını önlemek için toprağın durmadan işlenmesi (hafifçe sürülmesi, çapalanması, toprak yüzünde meydana gelen kuru kabuğun kırılması, tırmıklama) gerekir. Bu usullerle toprağın yüzeyi yumuşar ve toprak altı sularının muhafaza edilmesi mümkün olur.

Bu metot, Batı Amerika'nın kurak bölgelerinde uygulanmış, özellikle tahıllarda çok iyi sonuçlar alınmıştır.

◆ İ. Kuru olan şey: *Kurunun yanında yaş da yanar* (Atasözü). || *Gül kurusu.* Bk. GÜLKURUSU.

— DEY. *Kız kurusu. Kaba.* Hiç evlenmemiş yaşlı kız.

◆ **Kupkuru** sıf. Çok kuru: *Kupkuru dallar.* || Çok zayıf (kimse): *Kupkuru, kapkara bir kocakarı* (Y. K. Karaosmanoğlu). [LM]

KURUCAŞİLE, Karadeniz bölgesinde (Batı Karadeniz bölümü, Zonguldak ili) ilçe merkezi; 1 079 nüf. (1970). Karadeniz kıyısında, aynı adı taşıyan burnun siperinde; 1957 yılından beri ilçe merkezi olan Kurucaşile, Zonguldak'a 147 km uzaklıktadır. Zonguldak ilindeki ilçe merkezleri arasında en az nüfuslu olanıdır. —*Kurucaşile ilçesi,* 159 km²; 10 082 nüf. (1970). Bir bucak; 26 köy. Tahıl ekimi (mısır). (M)

KURUCU i. (*kurmak*'tan *kur-ucu*). Bir kurumun, bir işin kurulmasına önayak olan, kuran (kimse): *Türkiye cumhuriyeti'nin kurucusu Atatürk'tür.* Esk. Bâni, müessis.

— Bot. Hızla gelişmesi sayesinde, kendisinin de içinde bulunduğu bir bitki topluluğunun oluşmasını sağlayan bitki.

— Huk. *Kurucu meclis.* Bk. MECLİS.

◆ Sıf. Kuran, hazırlayan.

— Farklar psikol. *Kurucu metotlar ve teknikler,* yansıtmalı denen tekniklerin bir çeşidi. (Bu teknikler uygulanınca, denek, belli büyüklük ve hacimdeki bir malzemeyi kullanır ve bununla birtakım geniş yapılar kurar. Bu kategoriye giren testler arasında, köy testini, M.A.P.S. testini ve oyun tekniklerini saymak mümkündür.)

— Leng. *Kurucu ünsüzler,* İbranîcede köklerin sonuna eklenerek türevler meydana getirmeğe yarayan ünsüzler. (ML)

Kuruculuk. Arkeol. Maraş'ın güneyinde höyük; Köprüağzı ve Eloğlu istasyonları arasındaki düzlükte Kılıç Kökten tarafından araştırıldı (1958). Bakır ve Hitit devrine ait çanak çömlek parçaları bulundu. (M)

KURUÇAY, Anadolu'da bazı akarsuların adı. Başlıcaları: **1.** Sıvas - Malatya demiryolunu bir süre boylar ve Malatya ovasının kuzey kesiminde Fırat'a karışır; **2.** Diyarbakır yaylasından geçer, Bismil batısında Dicle'ye dökülür; **3.** Turhal kuzeyinde Çengel boğazından geçer, Yeşilırmak'a katılır; **4.** Tahtalı dağlardan çıkarak Samantı çayına (soldan) karışır; **5.** Sultan dağlarından inerek Akşehir gölüne dökülür; **6.** Taşeli yüresinde Ermenek-Mut arasında Göksu'ya katılır. (M)

KURUÇAY, Doğu Anadolu bölgesinde (Yukarı Fırat bölümü, Erzincan ili, İliç ilçesi) bucak: 7 010 nüf. (1965); 24 köy. —*Bucak merkezi,* 419 nüf. (1965). İlçe merkezinin 32 km kuzeyinde; yüksl. 1 100 m. İliç'i Refahiye'ye bağlayan yol buradan geçer. Kuruçay 1939'dan önce ilçe merkeziydi. (M)

KURUÇEŞME adası. Bk. GALATASARAY ADASI.

Kuruçeşme camii veya **Tezkereci camii,** İstanbul'da, Kuruçeşme'de; Tezkereci Osman Efendi tarafından XVIII. yy.da yaptırıldı. Duvarları kâgir, çatısı ahşaptır. (M)

KURUDAĞ. Coğ. Bk. KORUDAĞI.

Kuru Gürültü (*Much Ado About Nothing*), W. Shakespeare'in beş perdelik komedisi (1598'e doğr.). Aragon prensi Don Pedro, Messina valisi Leonato tarafından misafir edilir. Leonato'nun Hero adında bir kızı ve Beatrice adında bir yeğeni vardır. Don Pedro'nun çok sevdiği Claudio ve Hero birbirlerine âşık olurlar. Don Pedro, evlenmeleri için yardım eder. Ayrıca Claudio'nun arkadaşı Benedick ile Beatrice'yi de birleştirmek ister. Başladığı ayaklanmayı bastırdığı üvey kardeşi Don Juan, tasarılarına karşı çıkar. Ama bütün çabalarına rağmen bu çifte nikâhın kıyılmasına engel olamaz. Bu oyunun adı, ingiliz atasözleri arasında yer alır. (L)

KURUKAHVE bİş. i. Bk. KAHVE.

KURUKAHVECİ bİş. i. Bk. KAHVECİ.

Kurukavak camii veya **Ceditalipaşa camii** veya **Semizalipaşa camii,** Eyüp'te (İstanbul) cami; sadrazam Semiz Ali Paşa tarafından XVI. yy.ın ikinci yarısında yaptırıldı. Ahşap çatılıdır. Minaresi sekiz köşeli ve pencerelidir. (M)

KURUKH i. Kanara ile tamul - malayalam dilinin konuşulduğu bölgeler arasında yer alan dravid dili; Hindistan'da (Madhya Pradeş eyaletinin doğusu), yaklaşık olarak 125 000 kişi tarafından konuşulur. (Devanagari harfleriyle yazılır. ORAON da denir.) [L]

KURUL i. (*kurmak*'tan). *Yeni.* Bir işi yönetmekle görevlendirilmiş kimseler topluluğu: *Bakanlar kurulu. Profesörler kurulu. Esk.* Heyet.

— Tar. *İmparatorluk kurulu.* Bk. GOSUDARSVENIY SVOYET. || *Prenslik kurulu.* Bk. PRENSLİK.

— ANSİKL. İkt. *İktisat kurul*'ları, Benjamin Constant, 1815 tarihli İmparatorluk anayasasına ek bir kanunla kurulan temsilciler meclisine, ticaret ve sanayi mümessilerinin de girmesini sağlamıştı. 1848'de, «Luxemburg komisyonu» ilk iktisat kuru-

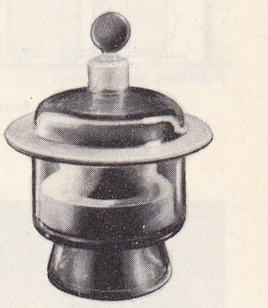

kurutma kabı (teknol.)

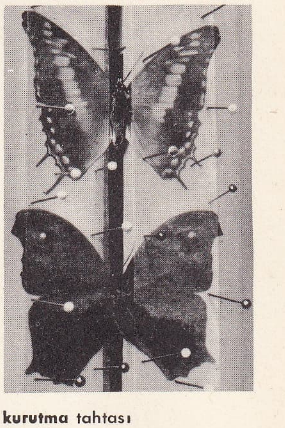

kurutma tahtası (zool.)

Foto. LAROUSSE

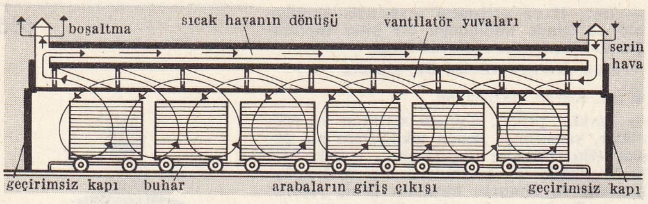

odun **kurutma** fırını

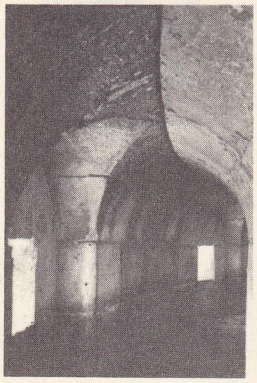

Kuseyr kalesi

lu uygulamasıydı. XIX. yy.da gelişen yeni-korporatizm bu temsilin zorunluğu üzerinde önemle durdu. Ancak, özellikle Almanya'daki ilk iktisat kurulları, işçi hareketlerinin baskısıyle kurulmuştu. Milletler Cemiyeti teşkilâtı tarafından iki dünya savaşı arasında altmış kadar ülkede yapılan bir incelemeye göre, bu ülkelerde iktisadî menfaatlerin siyasî heyetlerde temsil edildiği ama bu konuda iki karşıt eğilimin meydana çıktığı anlaşıldı. Bu ülkelerin bir kısmında, iktisadî ve sosyal çevrelerin temsiline geniş ölçüde yer verildiği ve kanun projelerinin (hattâ kanunların) hazırlanmasına bilfiil katılan kurulların bulunduğu ortaya çıktı. Sayıları daha fazla olan başka ülkelerde, hükûmet tarafından fikirlerine başvurulan uzmanlardan ve meslekî menfaat temsilcilerinden meydana gelen çeşitli danışma organları bulunduğu anlaşıldı. Sözü geçen dönemde, meslekî menfaatlerin temsil edilmesi, iktidara gelir gelmez (özellikle İtalya, Almanya, Avusturya, İspanya ve Portekiz'de geniş yetkilerle donatılmış iktisat odaları kurmağa çalışan faşist ve korporatist partilerin propagandalarının esası olmuştur. Ne var ki, anglosaksonların dışındaki ülkelerde, bu temsil, siyasî temsil yerine konan bir kurum olarak değil, siyasî temsilin bir tamamlayıcısı olarak işçi hareketlerinin talepleri arasında yer almıştır. Bu konuda, şimdiki yoguslav parlamentosunda «Üreticiler kurulu» adıyle kurulmuş olan hakikî bir iktisat kurulunun bulunduğunu belirtmek gerekir. (L)

KURULAMAK geçl. f. (*kuru*'dan *kuru-lamak*). Bir şeyin üzerindeki ıslaklığı silerek gidermek: *Ver şu havluyu! diye bağırdı. Hemen elimizi kuruladığımız havluyu verdim* (B. Felek). *Saçlarını kuruladı.*

◆ **Kurulanmak** dönşl. f. Kendi kendini kurulamak: *Elime uzatılan temiz, sırmalı bir havlu ile kurulanırken amcamın sesini işitiyordum* (Ahmed Rasim). ‖ Edilg. f. Kurulamak işine konu olmak: *Bardaklar kurulandı mı?* (M)

KURULMAK edilg. f. (*kurmak*'tan *kur-u-l-mak*). Kurmak işine konu olmak: *O zaman her yerde yeni ordular kurulacaktı* (Ş. S. Aydemir). *Herhalde yüksek bir yerde, bir dağ yanındayım, dağ hastahanesinde! Lübnan diyarında dağa kurulmuş kaç hastahane var?* (F. R. Atay). ‖ Dönşl. f. Kasılmak, övünür şekilde tavır takınmak. ‖ Rahat ve güven içinde oturmak, yerleşmek: *Sivas'a; vali konağına kuruluyor, bütün Sivas yollara döküldü...* (N. Araz). *Osman rahat koltuğuna kurulmuş, dizinde Rabia'nın tekir kedisi mırlıyor* (H. E. Adıvar). — DEY. *Dünya kuruldu kurulalı*, başlangıçtan beri, çok eskiden beri: *Dünya kuruldu kurulalı bu böyle olagelmiştir* (N. Araz).

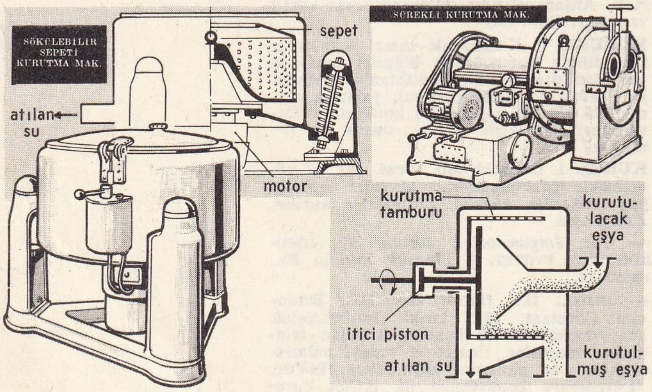

kurutma makinesi (teknol.)

◆ **Kurula kurula** zf. Kurularak, övünür gibi tavır takınarak, kasılarak: *Arabadan tek gözlüğünü tutarak kurula kurula indi* (Ömer Seyfeddin). [M]

KURULTAY i. (*kurulmak*'tan). *Yeni.* Bir kurumun temel işlerini konuşmak için belirli zamanlarda veya gerektikçe yapılan genel toplantı: *Şark milletlerinin isyan bayrağını açan şu büyük kurultayın safları arasında bulunuyordum* (Ş. S. Aydemir). *Birinci Dil kurultayı. Esk.* Umumî heyet. *Eşanl.* KONGRE. (M)

KURULU sıf. (*kurulmak*'tan *kurul-u*). Kurulmuş olan, yerleşmiş, oturmuş: *Ben buraya geldiğim zaman kurulu düzen bir müessese bulmamış olsaydım bu kadar kolay ve çabuk muvaffak olabilecek miydim!* (R. N. Güntekin.)

— DEY. *Kurulu düzen.* Bk. DÜZEN.

— Psikopedag. *Kurulu cevap*, çizgisel diye adlandırılan bir programda öğrencinin vermesi gereken cevap. (Bu cevap, sorunun sonunda boş bırakılmış yere yazılır. Buraya, kimi zaman, öğrencinin yazması gereken kelimenin baş harfi konur. Öğrenci, cevabı sadece doğruluğu ve bu cevapla soru arasındaki mantıksal tutarlık için seçmez; aynı zamanda, genel sözsel [verbal] alışkanlıkları dolayısıyle de seçer [bazı kelimelerin, ötekilere oranla, daha sık akla gelmesi gibi]. Bu tür kurulu cevap, Crowder'in seçmeli cevap türüne karşıttır. Seçmeli cevap, deneği, açık olarak teklif edilen birkaç cevaptan birini tercih etmek durumunda bırakır. [Buna, aynı zamanda, AÇIK CEVAP, AKTİF CEVAP ve FİİLÎ CEVAP da denir.]) [ML]

KURULUK i. (*kuru*'dan *kuru-luk*). Kuru olan bir nesnenin özelliği veya durumu. ‖ *Halk dili.* Kurutulmuş sebze, meyve, yemiş v.b.

— G. santl. Yapış sertliği, yumuşaklık eksikliği.

— Marang. *Kuruluk derecesi.* Bk. KURUTMA.

— Tıp. Vücudun bazı kısımlarının, dokununca ele pütürlü gelen aşırı kuruluğu: *Derinin kuruluğu, Dilin kuruluğu.* (LM)

KURULUŞ i. (*kurulmak*'tan *kurul-uş*). Kurulmak işi veya kurulma tarihi: *Bir rivayette, Yeniçeriliğin kuruluşu ile yakından alâkalıdır ve yeniçerilerin Hacı Bektaş Velî'yi pir tanımalarında Abdal Musa'nın rolü vardır* (N. Araz). ‖ Yapı, yapılış: *Bu binanın kuruluşu sağlam değil.* ‖ Toplum yararına çalıştırılmak üzere kurulmuş olan her şey. *Esk.* Tesis.

— Ask. Herhangi bir birliğin ve kurulun hangi birliklerden kurulu olduğunu gösteren tablo. (Barışta kurulmuş birlikleri gösteren kuruluşa *barış kuruluşu*, bunlarla birlikte seferde kurulacak birlikleri gösteren kuruluşa, *sefer kuruluşu* denir.)

— Leng. Karmaşık bir biçim elde etmek için birbirini izleyen iki veya birçok *kurucu* unsurun aralarındaki birleşme tarzını hesaba katan hiyerarşi düzeni. (Bir cümleyi veya cümle bölümünü karşılayabilir. *Sebzeci* kelimesinde *sebze* kelimesi ve *-ci* eki belli bir kuruluşa göre birleşir; *küçük çocuk* bir kuruluşu karşılar: *Otobüsle işe gittim* cümlesinde ise iki ayrı kuruluş vardır.) [*Eşanl.* SENTAGMA.] ‖ Yan cümlecik içinde kelimelerin ve cümle içinde cümleciklerin anlam, üslûp veya her dilin kullanımlarına göre sıralanması ve düzenlenmesi. ‖ *Dilbilgisi* (veya *sözdizimi*) *kuruluşu*, bu tür kuruluşta kelime sırası, kelimelerin dilbilgisi yönünden aldığı göreve göre belirlenir.

— Mat. *Kuvvetlerin kuruluşu*, aritmetik veya başka türden bir ifade veya bir ifade dizisi meydana getirmek için göz önüne alınan kanun. (LM)

KURUM i. (*kurmak*'tan *kur-u-m*). Kuruluş, müessese: *Türk Dil kurumu. Sosyal Sigortalar kurumu.* ‖ *Mec.* Büyüklenme, büyüklük taslama, gururlanma: *Dilber'de bir kurum, bir eda. Bir de güzelleşti hınzır* (S. F. Abasıyanık). ‖ —*Esk.* Kurma, bina etme, koyma. ‖ Yaratılış, hilkat. ‖ Biçim, tertip. ‖ Ordugâh, otağ yeri. ‖ *Kurumunu bozmak*, (bir şeyin) sistem veya düzenini değiştirmek, bozmak.

— ÇEŞ. DEY. *Kurum satmak*, büyüklenmek, gururlanmak: *Öyle sanıyorum ki bu küçük hanım, bir şey öğrenmekten ziyade fakir arkadaşlarına, hattâ hocalarına kurum satmak için mektebe geliyor* (R. N. Güntekin). ‖ *Kurumu bozulmak*, küçük düşmek. ‖ *Kurumundan geçilmiyor* (veya *geçilmez*), aşırı derecede büyüklenen veya gururlu görünenler hakkında kullanılır.

— Huk. Bk. ANSİKL.

— İda. huk. «Tabiî olan»a karşıt olarak, insan tarafından yapılmış ve kurulmuş olan şey: evlilik, aile, ortaklık, vakıf, hükûmet, parlamento, mülkiyet v.b. (Bu arada toplumsal kurumlar, idarî kurumlar, siyasî kurumlar, dinî kurumlar arasında bir ayırım yapılabilir.) ‖ *Kurum teorisi*, Maurice Hauriou tarafından ortaya atılan teori. (Bu teoriye göre, kurum bir toplumsal ortam içerisinde gerçekleşen ve süregelen bir teşebbüs fikridir. Bu teşebbüsün gerçekleşebilmesi için, onun işlemesini sağlayacak organ ve kuvvetleri kapsayan şekilde teşkilâtlanması gerekir.

— ANSİKL. Huk. *Kurum*, terim olarak idare hukukunda genellikle, hizmet yerinden yönetim kuruluşlarını belirtmek için kullanılır. Yerinden yönetim teşkilâtı içinde, il özel idarelerinin, belediyelerin ve köylerin, mahallî idareler veya «mahallî yerinden yönetim kuruluşları» olarak nitelendirilmesi yanında, hizmet kuruluşları da «kamu kurumları» olarak adlandırılır. Bu şekilde adlandırılan kamu kurumları içinde, Sosyal Sigortalar kurumu, barolar, ticaret ve sanayi odaları gibi kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları ile Anayasanın muhtar bir kuruluş olarak kabul ettiği Türkiye Radyo ve Televizyon kurumu vardır.

◆ **Kurum kurum** zf. [Yalnız *kurum kurum kurulmak* deyiminde geçer] *Kurum kurum kurulmak*, kasılmak, gururluluk taslamak.

◆ **Kurumlu** sıf. Aşırı derecede gururlu olan, mağrur: *Bilâl sokaktan her vakitten daha ağır, daha kurumlu, uzun kollarını sallaya sallaya çıktı* (H. E. Adıvar).

◆ **Kurumsuz** sıf. Kibirsiz, alçakgönüllü. (M)

KURUM i. (esk. türk. *kurun*'dan). Dumandan meydana gelen ve ocak bacalarında biriken kalın is. ‖ *Kurum tutmak.* [Baca v. b. için.] İçinde kurum birikmek.

— DEY. *Kurum gibi*, koyu siyah rengi belirtmek için kullanılır: *Tencere kurumu gibi simsiyah kesilmiş tavanın sapından kavra savur onları* (H. R. Gürpınar). ‖ *Kurum gibi yağmak.* [Toz v.b. için] Çok miktarda düşmek.

— Termik. *Kurum temizleme lülesi*, sınaî bir ısıtma cihazında, özellikle çok borulu bir kazanın boru şebekesinde, kurumun birikebileceği duman kanallarının içine buhar veya hava gibi bir akışkanı hızla püskürterek kurumundan temizleyen, sabit veya hareketli musluk.

◆ **Kurumlu** sıf. Kurum tutmuş olan.

◆ **Kurumsuz** sıf. Kurum tutmamış, üzerinde kurum bulunmayan. (ML)

KURUMA i. (*kurumak*'tan *kuru-ma*). Kuru hale gelme, nemini kaybetme.

— Patol. Katılgan doku elemanlarının tüm çoğalmasıyle organların yapısında meydana gelen değişiklik. (İlmî adı *ksezoris.*) [LM]

KURUMAK geçz. f. (esk. türk. *kurımak*). Islaklığını, nemini kaybederek kuru hale gelmek: *Orgun üzerine başını daha ziyade eğerek akan yaşlar kuruyuncaya kadar çaldım* (R. N. Güntekin). *Evin boyaları kuruyunca Osman orasını tamir edecek* (H. E. Adıvar). ‖ [Bitkiler için] Suyu çekilerek canlılığını kaybetmek: *Güzel ağacım! / Sen kuruduğun zaman / Biz de inşallah / Başka mahalleye taşınmış oluruz* (O. V. Kanık). ‖ *Mec.* Zayıflamak: *Son günlerde Leylâ büsbütün kurudu.*

— ÇEŞ. DEY. *Boğazı kurumak.* Bk. BOĞAZ. ‖ *Göz yaşı kurumamak*, devamlı ağlamak. ‖ *Kanı kurumak.* Bk. KAN. ‖ *Kökü kurumak*, soyu sopu kalmamak, nesli tükenmek. ‖ (*Birinin*) [eli, ayağı veya dili için] *Kurusun!* Beddua sözü olarak kullanılır. (M)

KURUMAN, Güney Afrika cumhuriyetinde (Beçuanaland) kasaba, Kimberley'in kuzeybatısında: 3 600 nüf. 1818'de kurulan ve iç kısma giden toprak yolda önemli bir durak

Foto. Turizm-Tanıtma (MEYDAN)

olan misyoner istasyonu. Livingstone burada uzun süre kaldı. (L)

KURUMBA'LAR, Güney Hindistan'da kabile; biri Nilgiris tepelerinde, öbürü ovada yaşayan iki gruba bölünmüşlerdir. Yaşayışları oldukça ilkeldir. (L)

KURUME, Japonya'da şehir, Kyuşu adasında (Fukuoka ili), Çikugo ırmağı kıyısında; 138 800 nüf. Askerî ve sınaî (kauçuk işlenmesi; lake ve mavi desenli pamuklu kumaş imalâtı) merkez. (L)

KURUMLANMAK geçz. f. (*kurum*'dan *kurum-la-n-mak*). Gururlanıp kasılmak, büyüklük taslamak. (M)

KURUMLANMAK edilg. f. (*kurum*'dan *kurum-la-n-mak*). Kurum tutmak, islenip paslanmak: *Baca kurumlanmış.* (M)

KURUN çoğl. i. (ar. *ḳarn*'den *ḳurûn*). *Esk.* Yüzyıllar, çağlar. Boynuzlar. || *Kurûn-ı âhire*, Yeniçağ. || *Kurûn-ı hâliye*, içinde bulunan zaman. || *Kurûn-ı muzafferiyet*, zafer yüzyılları. || *Kurûn-ı sâlife*, geçmiş çağlar. || *Kurûn-ı ûlâ*, İlkçağ: *Yeni keşfolunmuş bir şey değildir. Kurunu ûlâdan beri, insanlar bunun mevcudiyetini bilirlerdi* (Vâ-Nû). || *Kurûn-ı vustâ*, Ortaçağ: *Demek ki, milletimizin bir kısmı kurun-ı ûlâda, bir kısım kurun-ı vustâda, bir kısmı kurun-ı âhirede yaşamaktadır* (Ziya Gökalp).

— Zool. *Esk. Adimet-ül kurûn*, boynuzu olmayan çatal tırnaklı hayvanlar. (M)

KURUNTU i. (*kurmak*'tan *kur-u-n-tu*). Yanlış ve yersiz düşünce. || Bir konu hakkında kötü ihtimalleri akla getirerek tasalanma. (*Eşanl.* EVHAM.) || Olması imkânsız olan bir şeyi olacakmış gibi düşünme. *Eşanl.* VEHİM.

— ÇEŞ. DEY. *Kuruntuya kapılmak*, boşuna tasalanmak, evhamlanmak: *Binbaşı Burhanettin denilen pislik torbasını keyfince kırbaçlıyabileceği kuruntusuna kapılması maskaralık değil de nedir?* (Kemal Tahir). || *Hüsnü kuruntu*. Bk. HÜSNÜKURUNTU.

◆ **Kuruntucu** sıf. Sürekli olarak kuruntuya kapılan.

◆ **Kuruntulu** sıf. Evhamlı. Kuruntuya kapılan. (M)

KURUPİTA i. Guyana'da yetişen ağaç türü. (*Lecythidaceae* familyasından.)

— ANSİKL. *Kurupita*'nın kocaman pembe çiçekleri pek hoş bir koku yayar. Küçük bir kavun iriliğinde olan meyvesi yuvarlak ve odunsu kabukludur. (L)

KURUSA, Gine'de kasaba, idare çevresi merkezi. Nijer ırmağı yakınında, Konakry-Kankan demiryolu üzerinde; 6 100 nüf. Nijer üzerinde seferin başlangıç noktası. Pirinç tarlaları. Orman işletmeleri. Bıçkıhaneler. —*Kurusa idare çevresi*, 81 900 nüf. (L)

KURUSU (Saburo), japon siyaset adamı (Yokohama 1886 - Tokyo 1954). Tokyo Yüksek Ticaret okulunu bitirdi, 1910'da dışişlerinde çalışmağa başladı. 1913 - 1919 Arasında Chicago'da konsolosluk yaptı. Burada tanıştığı bir amerikalı kadınla evlendi. Daha sonra, Filipinler'de, Şili'de, İtalya ve Almanya'da görev aldı. 1928-1932 Arasında Peru'da ortaelçi, 1932-1937 yıllarında Japon Dışişleri bakanlığının Ticaret bürosu başkanı, 1937-1939 arasında Belçika elçisi, sonra Almanya elçisi oldu. Almanya'da elçi olduğu sırada Japonya, Almanya ve İtalya arasında yapılan Mihver antlaşmasını imzaladı (28 eylül 1940). 1941 Kasımında A.B.D.'ye gitti, devlet sekreteri Cordell Hull ile görüşmelerde bulundu. Bu görüşmelerin başlanmasından az sonra beklenmedik bir şekilde Pearl Harbor çıkartması yapıldı. Kurusu ve japon elçisi amiral Kişisaburo Nomuru, çıkartma haberinin Washington'a ulaşmasından kısa bir süre sonra yeniden devlet sekreteriyle görüştüler. Cordell Hul japon diplomatlarının kendisine verdikleri çıkartmayle ilgili pusulayı okuduktan sonra şu cevabı verdi: «Devlet hizmetinde bulunduğum şu elli yıl içinde bu derece çirkin şeylerle dolu bir belgeye rastlamadım».

Kurusu 1941'den 1942 haziranına kadar A.B.D.'de tutuklandı, sonra amerikan diplomatlarıyle takas edilerek serbest bırakıldı. 1848'de savaş suçlularını cezalandırmak için kurulan Milletlerarası Askerî mahkemeye çıkarıldı, fakat delil yetersizliğinden suçluluğu ispat edilemedi. Ölümüne kadar Washington görüşmelerinde, iyi niyetle davrandığını ileri sürdü, oysa duruşma sırasında, çıkartmayı önceden haber aldığı anlaşıldı. (M)

KURUŞ i. (alm. *groschen* veya ital. *grossi*'den). Liranın yüzde biri değerinde türk para birimi: *Kaç para? dedi. On yedi kuruş ağam* (M.Ş. Esendal).

— DEY. *Kuruşu kuruşuna*, hesabı tam olarak çıkartılarak: *Borcunu kuruşu kuruşuna ödedi.*

— Nümism. Bir çok cinsi bulunan para birimi.

— ANSİKL. Nümism. İlk *kuruş*, Fransa kralı Louis XI'in 1250 yılında bastığı, 4 gr (12 deniers) ağırlığında *gros* denen gümüş sikkeydi. Daha sonra bütün Avrupa'ya yayıldı. Osmanlı devletine Bayezid I zamanında girdiği sanılıyor. Bayezid I'in Eflak prensine verdiği 1392 tarihli beratta, prensin, her yıl ülkesinin akçesiyle 3 000 *kızıl kuruş* vereceğinden bahsedilir. Burada sözü geçen kızıl kuruş, «altın dukası» demekti. Sadece *beyaz kuruş* kelimesi, gümüş sikkeyi belirtiyordu. Kuruş kelimesi her ülkede değişikliğe uğradı. İtalyanca'da *grosso*, islav dilinde *grosz*, Macarcada *garache*, Almancada *groschen*, Türkçede *guruş* ve Arapçada (Mısır'da) *kırş* dendi. Eskiden Anadolu'da geçen kuruşların bir cinsten ibaret olmadığı bazı tarihçilerin ifadelerinden anlaşılmaktadır. Solakzade, Selim I devrinde, ilk defa kuruşun rayicini belirtti. O tarihte kuruş 40, «arslanlı» (esedi) adıyle anılan başka bir kuruş da 35 akçe yerine geçiyordu. Bu devirde alman talerleri veya ispanyol riyallerine *kara kuruş* deniyordu. *Naima Tarihi*'nde, 1637 yılında her kuruşta 9 dirhem gümüş bulunduğu belirtilir. Büyük gümüş sikkeyi ilk defa kendi darphanesinde bastırmak kararını veren Süleyman II'dir (1687-1691). Bu sikkenin ağırlığı İstanbul vezni ile 6 dirhem (19, 24 gr), ayarı binde 898, çapı da 40 mm'dir. İlk basılan osmanlı kuruşları mecidiye büyüklüğündeydi. Bunlar, Osmanlı devleti sınırları içinde üstün bir değeri olan avusturya ekü-süne göre oldukça hafifti. 1690'da kuruşun gerçek değeri 120, mevzu değeri 160 akçe olarak tespit edildi.

Mustafa II devrinde, Süleyman II zamanında olduğu gibi, ayrı vezinde kuruşlarla, bunların yarım ve rub'iyeleri de (dörtte bir) basıldı. Kuruşun parçaları şunlardı: *zolota*, 30 para kıymetindeydi. 60 Dirhem halis gümüşe 40 dirhem bakır katılır, meydana gelen 100 dirhem alaşımdan 16 tane yeni zolota basılırdı; yarımlık, yirmilik veya yarım kuruşluk, on beşlik, onluk ve beşlikleri vardı. Kuruşun büyükleri de, *altmışlık* (bir buçuk kuruş), *ikilik* (iki kuruş) ve *yüzlük*'tü (iki buçuk kuruş). Mahmud I ve Osman III zamanlarında avusturya ekü-süne yaklaştırmak için kuruşun ağırlığı arttırıldı. Selim III zamanında gümüş paraların vezin ve ayarı düşürüldü. Bu durum Abdülmecid zamanında yapılan sikke reformuna (1843) kadar sürdü. 1,202 gr ağırlığında ve 15 mm çapında 1 kuruşlar ve ayrıca iki buçuk, 10 ve 20 kuruşlar basıldı. İstanbul'un dışında ve osmanlı hâkimiyeti altında bulunan msl. Kuzey Afrika ülkelerinde, ancak Mustafa III zamanından itibaren az sayıda kuruş basıldı.

◆ **Kuruşluk** sıf. [...] kadar kuruş eden: *Elli kuruşluk dondurma. Yirmi beş kuruşluk leblebi.* (M)

KURUŞLANDIRMAK ettrg. f. (*kuruş*'tan *kuruş-la-n-dır-mak*). Bir listedeki her malın fiyat tutarını hesaplamak. (M)

KURUT i. (*kurutmak*'tan). *Halk dili.* Kaynatılıp suyu alınmış sütten elde edilen yiyecek. (M)

KURUTAÇ i. (*kurutmak*'tan *kurut-aç*). Teknol. Bk. KURUTMA *kabı*.

KURUTMA i. (*kurutmak*'tan *kurut-ma*). Kurutmak eylemi. || Bir cismin içindeki suyu kısmen veya tamamen gidermek için yapılan işlem. (Bk. ANSİKL. *Sanay. bölümü*.) || [Bitki için] Canlılığını kaybettirme. || Zayıflatma. || —*Mec.* Yiyecekleri bitirme. || Uğursuzluk getirme.

— Bayınd. *Kurutma hendeği*, bataklıkları kurutmak için zemine kazılan hendek.

— Bot. Bir bitkinin emerek aldığı suyu, analiz amacıyle çıkarma işlemi. || Bitkileri ot koleksiyonunda muhafaza etme usulü.

— Boyacılık. Bir boyanın uçucu maddelerini ayırma. Bk. ANSİKL.

— Büro malzemesi. *Kurutma kâğıdı*, sıvıları emme özelliği olduğu için mürekkebi içeren kurutan gözenekli kâğıt.

— Kim. Bk. ANSİKL.

— Marang. Ağacın içinde bulunan nemin belirli ölçüye indirilmesi. (Bk. ANSİKL.) || *Sunî kurutma*, modern tesislerde, sunî ısı ve hava akımından faydalanarak yapılan kurutma. (Bk. ANSİKL.) || *Tabiî kurutma*, açık havada güneş ısısından faydalanarak kurutma. Bk. ANSİKL.

— Ormanc. *Ağaç kurutma fırını*, kesilen ağaçların bir an önce işletme hizmetinde kullanabilmek üzere kurutulmasını sağlayan tesis.

— Sanay. *Kurutma yeri*, nemli maddelerin, barutların ve balıkların kurutulmak üzere depolandığı yer. Bk. ANSİKL.

— Teknol. Sıvı ile doyurulmuş bir üründen, bir kuvvet alanının etkisiyle bu sıvıyı ayırma işlemi. (Bk. ANSİKL.) || *Kurutma dolabı*. Bk. OTOKLAV. || *Kurutma kabı*, bir hammadde veya son ürünün nemini gidermek için kullanılan cihaz. (Kurutma kapları, genellikle işlem süresini kısaltarak mümkün olduğu kadar sıcaklıkta işlem yapabilmek için düşük basınçta çalıştırılır.) [*Eşanl.* KURUTAÇ.] || *Kurutma fırını*, sıcak hava ile kurutma yapılan tesis. (Hava daha önce özel bir tesiste ısıtılarak kurutma odasına gönderilir.) [Bk. ANSİKL.] || *Kurutma makinesi*, çamaşır, kumaş, deri, yağlı taşlar v.b. gibi çeşitli maddeleri kurutmak için kullanılan cihaz. Bk. ANSİKL.

— Tekst. Keten, kendir veya jüt gibi bitkisel elyafı elde etmek için, çürütme işlemlerinden sonra, sıyırma işlemlerinden önce, bitki gövdelerindeki suyun tabiî (güneşe serilerek) veya mekanik yolla (özel sobalarla) giderilmesi. || Yıkanan veya boyanan herhangi bir tekstil elyafının nemini alma işlemi. || *Kurutma odası*, eskiden, yıkanmış veya boyanmış çile halindeki ipliklerin veya kumaşların askılara asılarak kurumaya bırakıldığı özel oda. (Bu işlem bugün içlerinde vantilatörlerle sıcak hava dolaştırılan özel kurutma sobalarında yapılır.)

— Zır. Bk. ANSİKL. || Sularını akıtmak suretiyle büyükçe bir su birikintisinin kurutulması. || Yemlik taze otun kuru ot haline getirilmesi ve bunun için yapılan bütün işlemler. Bk. ANSİKL.

— Zool. *Kurutma tahtası*, koleksiyon kutusuna iğnelenmeden evvel kelebeklerin birkaç gün serildiği tahta.

— ANSİKL. Boyacılık. Bir boya veya vernik tabakasının kurutulması, içindeki eritici ve sulandırıcı maddelerin buharlaştırılması veya bileşiklerinin polimerleştirilmesi yahut oksitlenmesiyle yapılır. Boya tabakası, çevrede bırakılarak kendiliğinden bu dönüşüme uğrarsa buna *tabiî kurutma* denir. Eğer gaz, elektrik, kızılaltı ışınım fırını veya etüvünde bu işlemi görürse, buna *sunî* (veya *zorla*) *kurutma* adı verilir. Sonuncu kurutma, özellikle sanayide yaygındır; karoseriler (otomobil, buzdolabı, çamaşır makinesi v.b.), ısıya dayanıklı olan alkit reçineli boyalarla boyanır ve boya tabakası pişirilir.

— Kim. Kurutulacak sıvı veya katı maddeler, bir cam fanus içine hava geçmeyecek şekilde kapatılır ve içine, ayrı bir kapta, nem giderici derişik sülfürik asit veya sönmemiş kireç, kalsiyum klorür v.b. maddeler konur. Fanusun havası alınarak kurutma hızlandırılır. Bunlar yetmezse madde özel etüvlerle ısıtılır. Kurutma bazen, ısı ile vakum etkisi birleştirilerek yapılır. Gazların kurutulması için, bu gazların içinden geçtiği U borusu kullanılır. U borusunda sülfürik asitle ıslatılmış sünger taşı, fosfor pentaoksit, susuz kalsiyum klorür gibi, hem nem giderici hem de büyük yüzeyleri olan maddeler bulunur.

— Marang. Tomruktan yeni biçilen kereste, mobilyada kullanılacak kurulukta değildir. Nem yüzdesi yüzde 30'un üstündedir. Halbuki mobilyada kullanılacak kerestenin nemlilik derecesi yüzde 6-15 arasında olma-

kuş falı (falcılık)
Tarquinia yakınlarında
bir etrüsk mezarından
resim
kuşlara bakan falcı

«Ölü Kuş»
Greuze'ün eseri
Louvre müzesi, Paris

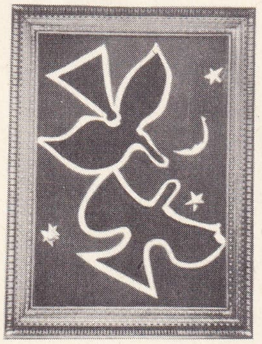

kuş
etrüsk salonu tavanı,
Braque'ın eseri
Louvre müzesi, Paris

lıdır. Mobilyanın kullanılacağı yerin kapalı veya açık oluşuna göre bu yüzde değişir. Ağaçlar sunî veya tabiî yoldan kurutulur, her iki usulde de ağacın içindeki nem, ısı etkisiyle buhar haline gelir. Hacmi genişleyen buhar açığa çıkar ve hava akımıyle dışarı atılır. Kurutma, havanın fiziksel özelliğine dayanır. Havanın sıcaklığı arttıkça nem taşıma özelliği artar; bağıl nem derecesine kadar yükselir ve durur.

● *Sunî kurutma*'da ısıtılmış sıcak hava ile aspiratör ve vantilatörlerle meydana getirilen sunî hava akımından faydalanılır. Bu kurutmada iki usul uygulanır: «kuru usul»de, ısıtılmış hava doğrudan doğruya gönderilir ve daha çok ince kaplama malzemeleri için uygulanır; kalın keresteler için elverişli değildir; çünkü tıkızlaşma olayına sebep olabilir: kereste anî olarak dıştan kuruma yapar ve içi yaş kalır; bu olay kerestenin değerini çok düşürdüğünden, kalın odunlarda «yaş usul»e başvurulur. Bu usulde fırına sıcak hava ve sıcak buhar birlikte gönderilir. Keresteden çıkan buhar dengeyi bozduğundan göstergelerin verdiği bilgiye göre hava veya buhar gönderilerek kuruma sonuna kadar, fırın içindeki ortam uygun halde tutulur. Kuru usulde 15 günde kuruyan ağaçlar bu usulde 3 ile 4 günde kurur.

● *Tabiî kurutma*'da güneş ısısından, rüzgârdan faydalanılır; bu işlem önce açık havadaki istif yerlerinde, sonra özel depolarda uygulanır. İstif yerleri eğimli olur ve istifler en az 50 sm yükseklikte beton ayaklar üzerinde yapılır. Tabanda bitki yetişmesi için, beton veya asfalt dökülür. Kerestenin iyi ve düzenli kuruması için, ağaçlar, bütün yüzeyler eşit hava alabilecek şekilde istif edilir.

Bu kurutma usulü büyük tesisler gerektirmediğinden ucuzdur; ayrıca odunlar tabiî rengini koruduğundan diğerlerine tercih edilir. Fakat kerestenin tam kuruması için en az 3 ile 4 yıl beklemek gerekir ve nem yüzde 15'ten aşağı düşmez. Uzun süre beklemek zorunluluğu iktisadî bakımdan, nem yüzdesinin büyüklüğü de teknik yönden bu usulün en önemli iki sakıncasıdır; bu yüzden, çok daha kısa sürede ve nem oranı daha düşük kereste veren sunî kurutma, bu usulün yerini almaktadır.

— Sanay. *Sınaî kurutma*, cisimlerin içindeki suyu yerçekimi etkisinden (süzme), merkezkaç kuvvetten (santrifüjleme) veya bir vakumdan yararlanarak gidermeye dayanır veya suyu buhar haline getirerek çevredeki hava ile sürüklemek için ısı etkisine başvurur. Bu son durumda kurutma ya açık havada veya sıcak hava veren bir tesiste yapılır yahut kurutulacak maddeler doğrudan doğruya ısıtılır.

Açık havada kurutma, (çamaşır, meyve, v.b. için) en kolay ve en ucuz olanıdır. *Sıcak hava ile kurutma*, en elverişli ve en çok kullanılan usuldür; kurutulacak maddelerin üzerine önceden ısıtılmış hava gönderilir; bu maddeler, hava dolaşımını kolaylaştıracak şekilde yapılmış özel odalara yığılır. Sıcak hava hem nemi alır, hem de kendi ısısını suya vererek buharlaşmayı çabuklaştırır. Eğer hava, kurutma odası içinde önceden ısıtılıyorsa bu cihaza «etüv» denir; özel bir tesiste ısıtılıp sonra kurutma odasına gönderiliyorsa bu tesisin tümüne *kurutma fırını* denir. *Doğrudan doğruya ısıtarak kurutma*'da, kurutulacak madde, alttan ısıtılan tablalar veya bantlar üzerine serilir.

● Sanayi ve tarım alanında kurulmuş *kurutma yerleri* bugün çok çeşitli maddeleri işler; şekerli ve nişastalı maddelerin taze meyvesi, kökleri (şeker pancarı gibi dilimlenmiş veya patates gibi bütün halde), yerelması, mezbaha artıkları, pancarın kök yaprakları, bazı kimyasal maddeler, odun talaşları, her türlü artık ve döküntüler v.b. Kurutma, bütün bu maddelerin daha uzun süre dayanmasını sağlar.

Bu kurutma işinde kullanılan cihazlar, vakum, buhar, yanma gazları, sıcak hava veya karni gazlarından yararlanır. Sanayi ve tarım maddelerinden başka, kumaş, çamaşır, kâğıt gibi maddeler de özel kurutma fırınlarında kurutulur.

— Teknol. Kurutma işlemi çoğu zaman, kurutulacak eşyayı büyük bir hızla dönen gözenekli bir kap içine koyarak yapılır. Merkezkaç kuvvetin etkisiyle sıvı, deliklerden dışarıya atılır; istenirse bu sıvı toplanabilir. Kesici takımları bir yağ huzmesiyle soğutulan ve yağlanan bazı takım tezgâhlarının (freze, torna v.b.) çıkardığı maden talaşları da bu usulle kurutulur; böylece talaşların emdiği yağ yeniden kullanılabilir. Çamaşırhanelerde kurutulacak çamaşırlar kauçuk merdaneler arasında sıkılır: kumaş, deri gibi bazı ıslak maddelerdeki sıvıyı gidermek için de aynı usul uygulanır.

● Odun sanayiinde kullanılan bir sunî *kurutma fırını*, ısıtma, nemlendirme ve hava üfleme sistemleriyle donatılmış bir yapıdır. En çok kullanılan tipler, 20 m^3 kereste alabilen, ısıtma radyatörleri ve nemlendirme tertibatlarıyle (suyu buharlaştırma veya alçak basınçlı buhar püskürtme) donatılmış taş hücrelerdir. Odun, ızgaralar üzerine istif edilir. Vantilatörler odun yığınları arasında bir hava dolaşımı meydana getirerek yoğunlaşmayan fazla su buharının atılmasını sağlar. 35 mm'lik meşe lataların açık havada kurutması için üç yıllık bir süre gerekir. Bir sunî kurutma fırınında ise, kurutma başlangıcındaki yüzde 60 nemin yüzde 12'ye inebilmesi için iki yüz saat yeterlidir. Yüksek frekanslı akımla, kızılaltı ışınlarla, ksilen veya aseton buharlarıyle ve vakumla odunun suyunu alma gibi ilkelere dayanan başka tip kurutma fırınları da vardır. Kereste kurutma fırınlarının yanında kontrplak ve hafif ambalaj malzemelerinin yapımında kullanılan kaplama kurutma fırınını, elyaf pano kurutma fırınını, talaş yapımında kullanılan talaş kurutma fırınını da saymak gerekir.

makineler.

● *Çamaşır kurutma makineleri*'nin iki ayrı türü vardır: merdaneli ve merkezkaç. *Merdaneli kurutma makinesi*, seyyar olabilir ve bir teknenin veya çamaşır makinesinin kenarına yerleştirilebilir. Bu makineler, ağaçtan veya emaye saçtan bir gövdeye takılmış iki kauçuk merdaneden meydana gelir.

Merkezkaç kurutma makinesi'nin, bir tekne içinde çok büyük hızla dönen delikli bir tamburu vardır. Bu tekne, çoğu zaman çamaşır makinesinin bir parçası olabilir gibi makineden ayrı da olabilir. Islak çamaşır tambur içine yerleştirilir ve su merkezkaç kuvvetle dışarıya atılır.

— Zır. Akıntısı olmayan ve tabanı su geçirmeyen bir toprağın sık sık kurutulması gerekir. Kurutma iki maksatla yapılır: bir arazinin tarıma ayrılması; genel sağlık şartlarının sağlanması. Kurutma, suyun sürekli akıtılması (kurutma kanalları), ya emdirilmesi (emme kuyuları), ya çok kuvvetli tulumbalarla boşaltılması veya bataklık yüzeyinin toprakla doldurularak yükseltilmesi yoluyle yapılır. Bu usullere, okaliptüs, kavak v.b. su emici ağaçların yetiştirilmesi de eklenmelidir.

● Yemlik taze otlar, ağırlıklarının yüzde 75-85'i oranında su kapsar, kurutma bu oranı yüzde 15 veya 16'ya düşürür. Nemin giderilmesi için ot güneşe veya hiç değilse sıcak havada açığa serilir. Kurutmada ot, yağmurların ve çiğin etkilerine karşı korunmalı ve işlemler sırasında çeşitli organlarının özellikle yapraklarının kopmasına engel olunmalıdır, böylece besleyici değerinin en büyük kısmı muhafaza edilmiş olur. Kurutmak istenilen ot, biçildikten sonra, çiy buharlaşır buharlaşmaz toprağın üzerine serilmelidir; gündüzleri bu otlar birkaç defa savrularak alt üst edilmeli, akşamları ise küçük kümeler veya büyükçe yığınlar halinde toplanmalıdır.

Otlar, biraz suyu çektirildikten sonra sehpalar üzerine serilmek suretiyle de kurutulabilir.

Kurutmadan sonra otlar demetlenir veya sıkıştırılmış balyalar haline getirilerek samanlıkta saklanır, çoğu zaman da kurutulmuş otlar döküm halinde muhafaza edilir. 1 000 kg taze ottan 220 - 280 kg kadar kuru ot elde edilir.

Çayır otlarını kurutmak için, soldurma işlemi uygulanır. Buğday, çavdar, kenevir, keten v.b. demet yapılır, demetler üst üste konarak yığın (tokurcun) haline getirilir.

Tıbbî bitkilerde de kökler dilimlenir, kabuklar ekseri açık havada kurutulur. Etli meyveler (kiraz, elma, armut, şeftali, kayısı v.b.), ya güneşte, ya fırında veya özel yapılı etüvlerde kurutulur.

Hayvanlara yem olarak verilen fabrika artıklarının (pancar küspeleri, bira fabrikasyonu kalıntıları v.b.), yaş halde korunması güç olduğundan, fırın veya çeşitli modelde etüvlerde kurutularak fazla suları buharlaştırılır. Unlu hayvan yemi hazırlamakta kullanılan yoncaya da aynı usul uygulanır.

● *Odunun kurutulması*, ağacın kesildiğinde taşıdığı suyun yarısının giderilmesini gerektiren önemli ve güç bir iştir. Bu malzeme, yapısının özelliği yüzünden kurutma işini güçleştiren nitelik taşır. Havanın sıcaklığına ve nemliliğine göre belirli miktarda nem çeker; bu yüzden tabiî kurutmada ağacı uzun süre açık havada bırakmak zorunluğu vardır. Bu süre sert odunlarda her santim kalınlık için yaklaşık olarak bir yıl, yumuşak ve reçineli odunlarda altı aydır; ayrıca «kuru kereste» denilen ve nemliliği yüzde 13 veya 15'in altında olan kereste bu usulle elde edilemez; bu yüzden sunî ve şartlandırılmış havalandırma ile kurutma usulüne başvurulur; bu sistemin de değişik şekilleri vardır: yüksek sıcaklıkta kurutma, merkezkaç kuvvetle kurutma, organik buharla kimyasal kurutma; yüksek frekanslı akımla kurutma v.b. (LM)

KURUTMAÇ i. (*kurutmak*'tan *kurut-maç*). *Yeni.* Yazının mürekkebini kurutmak için kullanılan, kurutma kâğıdı ve bağlı bulunduğu baskı. (M)

KURUTMAK geçl. f. (*kurumak*'tan *kuru-t-mak*). Kuru hale getirmek: *Mendilim yudum arıttım / Gülün dalında kuruttum* (Karacaoğlan). *Kollarında kırmızı salip damgası bulunan bu adamlar batak suları kuruttular ve petrollediler* (F. R. Atay). ‖ [Bitkiler için] Canlılığını kaybettirmek: *Rüzgâr bütün çiçekleri kuruttu.* ‖ *Mec.* Zayıflatmak, cılız hale getirmek: *Üzerinden geçen uzun ve acı seneler onu kurutmuş, sarartmış* (H. E. Adıvar). ‖ Yiyecek ve içecekleri yiyip bitirmek, silip süpürmek: *Evde ne var ne yok hepsini kurutmuşlar.* ‖ Uğursuzluk getirmek, yok etmek: *Nereye elini atarsa kurutur.*

— ÇEŞ. DEY. *Kanını* (veya *iliğini*) *kurutmak.* Bk. KAN. ‖ *Kökünü kurutmak*, bitirmek, yok etmek, tamamen ortadan kaldırmak.

— Denizc. Bir akaryakıt veya su tankının içindeki sıvıyı son damlasına kadar tulumba ile boşaltmak.

— Seram. *Bir hamuru kurutmak*, bu hamurdaki suyun bir kısmını gidermek.

— Teknol. Yağ, benzin v.b. gibi bir sıvı ile ıslanmış maddelerin nemini gidermek.

◆ **Kurutulmak** edilg. f. Kurutmak işine konu olmak: *Çamaşırlar kurutuldu.* (M)

KURUTUCU sıf. ve i. (*kurutmak*'tan *kurut-ucu*). [Bir şeyin] Suyunu alarak kurutabilen bir maddeye denir.

— Ev eşyası. Çamaşırların ev içinde tabiî veya sunî yoldan kurutulması için kullanılan cihaz veya tertibat. (Bk. ANSİKL.) ‖ Çamaşırhanelerde, bir buhar dolaşımıyle çamaşırları kurutmak için kullanılan makine.

— Tavukçuluk. Kuluçka makinesinde, yumurtadan yeni çıkmış civcivlerin kurutulduğu çıkıntılı kısım.

— Termik. *Buhar kurutucusu*, buhar içinde asılı halinde bulunan veya borularda yoğunlaşma ile oluşan su damlacıklarını aşırı ısıtma ile yok eden cihaz.

— Tütüncülük. Yaprak veya kıyılmış tütünü kurutmak için kullanılan cihaz.

— Zır. Biçilmiş taze otun daha çabuk kuruması için üzerine serildiği kafesli koni.

— ANSİKL. Apartmanlarda kullanılmak üzere hazırlanmış, bazıları ısıtmasız, bazıları ısıtmalı çeşitli *kurutucu*'lar vardır.

Isıtmasız kurutucuları. Kenevir ve nylon çamaşır ipleri, gizlenebilen kurutucular, duvara takılan kurutucular, tahta veya madenden, katlanır kurutucular, tavana ası-

Foto. LAROUSSE

lan kurutucular; bunlar, içine ip gerilmiş olan ve gerektiği zaman indirilip kaldırılan çerçevelerdir.

Isıtılmalı kurutucular. Bu tipte, elektrikli kurutucular, sıcak su dolaşımlı kurutucular, vantilatörlü kurutucular, havlu kurutma radyatörleri ve ısıtıcı dolaplar sayılabilir. (LM)

KURUZ i. Denizc. Gemi teknesinin kıçta ve sudan aşağıda meydana getirdiği kavis. ‖ *Kuruz piyanı,* kuruz kasalar üzerine yapılan piyan.

◆ Sıf. Kuruz şeklinde olan, kavisli.

— Denizc. *Kuruz kasa,* bir ahlatın bedeninden kuruz kırılıp üzerine piyanbağı vurularak yapılmış bir çeşit kasa. (M)

KURYA-MURYA adaları, ing. **Kuria Muria,** Arabistan'da kıyı takımadaları, Umman'ın karşısında; Aden kolonisinin valisi tarafından yönetilir. (L)

KURYE i. (fr. *courrier*). Diplom. Genel olarak elçilik postasını yerine ulaştırmakla görevli kimse. ‖ *Hükûmet kuryesi (diplomatik kurye* veya *elçilik kuryesi),* Dışişleri bakanlığının, elçilere resmî mektupları götürmekle görevli memuru.

— Havc. Uçakla gönderilen mektup, koli veya havale. ‖ *Teşm. yol.* Düzenli bir ticarî servis yapan uçak. (Başlangıçta, bu ad yalnız posta torbalarını taşıyan uçaklar için kullanılırdı. *Uzun kurye* ve *orta kurye* uçakları diye ikiye ayrılır.)

— ANSİKL. Diplom. *Hükûmet kuryeleri,* gerek hükûmet ile dış ülkelerdeki temsilcileri arasındaki muhaberatı, gerekse önemli veya acele resmî mektupların bulunduğu çantayı götürmekle görevlidirler; dokunulmazlıkları vardır ve taşıdıkları evraka elkonması yasaktır.

◆ **Kuryelik** i. Kuryenin yaptığı iş. (LM)

KURYLOWICZ (Jerzy), polonyalı dilbilimci (Stanislawow [bugün İvanofrankovsk], Ukrayna 1895). Viyana, Lwow, Paris ve Yale üniversitelerinde öğrenim gördü, sonra Lwow, Breslau (Wroclaw) ve Krakow üniversitelerinde hint-avrupa dilleri profesörü oldu. İki dünya savaşı arasında, dilbilimin gerçek bir bilim haline gelmesini ve yapısalcılığa yönelmesini sağlayan dilbilimcilerdendir. Başlıca yayımlarını hint - avrupa dillerinin karşılaştırmalı gramerine ve genel dilbilimin metodolojiyle ilgili meselelerine ayırdı: *Etudes İndo-Européennes* (Hint-Avrupa Dilleri Üstüne İncelemeler) [1935]; *L'Accentuation des Langues İndo-Européennes* (Hint-Avrupa Dillerinde Vurgu) [1952]; *L'Apophonie en İndo - Européen* (Hint - Avrupa Dillerinde Ses Değişimi) [1956]; *Esquisses Linguistiques* (Dilbilim Eskizleri) [1960]; *L'Apophonie en Sémitique* (Samî Dilinde Ses Değişimi) [1961]; *The İnflexional Categories of İndo-European* (Hint-Avrupa Dillerinin Ses Değişimlerini Kapsayan Kategorileri) [1964]. (L)

KURZ (Isolde), alman kadın yazar (Stutgart 1853 - Tübingen 1944). 1877 - 1915 Arasında Floransa'da yaşadı. Sonra Münih'e döndü. Şiirler (*Gedichte* [1889 ve 1925]), romanlar ve hikâyeler (*Florentiner Novellen* [Floransa Hikâyeleri], 1890; *Genesung* [iyileşme], 1901; *Cora* [1914]; *Der Caliban* [1926]; *Die Stunde des Unsjohtbaren* [Görünmeyenin Saati], 1927; *Vanadis* [1931]; *Die Pilgerfahrt nach dem Unerreichlichen* [Erişilmeyene Doğru Yolculuk], 1938) yayımladı. (L)

KURZEME, Letonya'da (S.S.C.B.) bölge, Baltık denizi ile Dvina arasında. Başlıca şehri *Liyepaya.*

— Tar. Kurzeme'ye ilk yerleşen Finlilerin (Livler) Kur'larla karışması bölgeye adını verdi. VII. - XII. yy. arası bölgeyi önce İsveçliler, sonra da Danimarkalılar (özellikle 1047'de kral Sven Estridson zamanında) istilâ etti. Kur'lar bu istilânın öcünü, düşmanlarının kıyı bölgesini yakıp yıkarak aldılar. XIII. yy. başında Kurzeme'ye Almanlar geldi: önce tacirler; sonra keşişler; en sonra da ülkeyi fethederek bir devlet kuran (1237), Porte-Glaive tarikatı şövalyeleri.

Bu devleti XVI. yy.da Ruslar tehdit etmeğe başlayınca, tarikat reisi Kettler Polonya'ya başvurdu ve Polonya'ya Livonya'yı bırakmasına karşılık Kurzeme'yi sülâlesi sönene kadar, babadan oğula mirasla geçen, bağımlı bir dükalık olarak muhafaza etti. Ailenin son dükü, 1737'de öldü. 1730'da rus çariçesi olan dul karısı Anna İvanovna, Kurzeme'yi gözdesi Biron'a verdi; Biron ölünce, bölge, oğlu Petro'ya geçti. Polonya'nın son bölünmesinde (1795) imparatoriçe Yekaterina II, Petro'yu tahttan feragate zorlayarak dükalığı resmen ilhak etti. Birinci Dünya savaşı sırasında, bölge Almanya'nın eline geçti ve toplanan «Kurland meclisi» bir dükalık kurmağa karar vererek, dükalık tacını Almanya imparatoruna sundu. Halk bu karara karşı çıktı ve merkez imparatorluklarının yıkılmasından sonra Kurzeme, Letonya'nın bir bölümü oldu. (L)

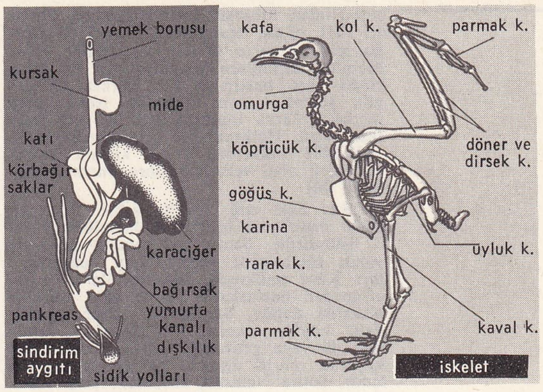

kuş

KÛS i. (fars. *kūs*). *Esk.* Araba veya yük hayvanı üzerinde taşınan büyük davul, kös. ‖ *Kûs-ı gaza,* savaş davulu. ‖ *Kûs-ı rıhlet* (veya *kûs-ı rahîl*), «ölüm davulu», ecel: *Çalındı kûs-ı rahîl ettin irtihal* (Baki). [M]

KUS. Esk. coğ. Yukarı Mısır'da şehir. Romalılar devrinde *Apollinopolis Parva* ve *Diokletianupolis* adlarını taşırdı. V. yy.ın

kuşlar levhası

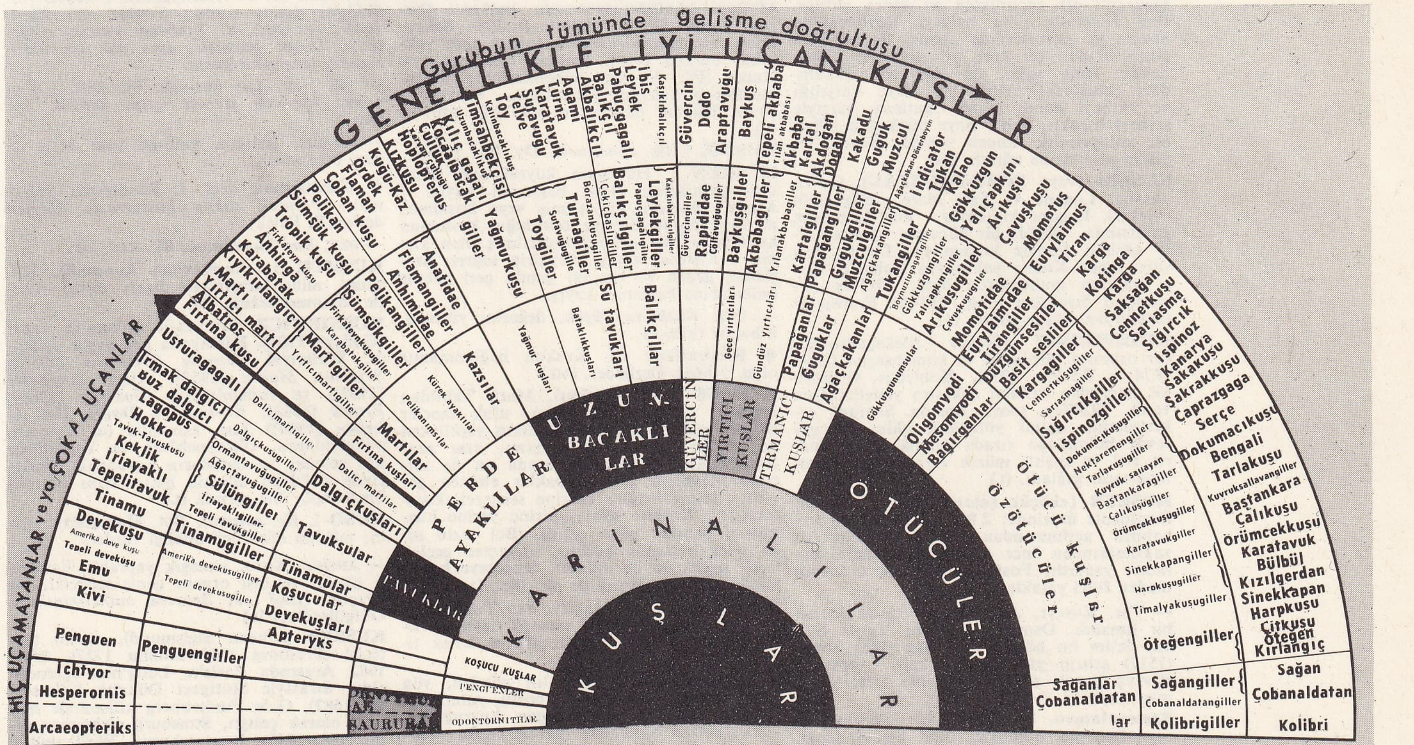

Açıklama : Yakın zamanda ortaya çıkan ve bütün kuş bilginlerince kabul gören bir görüşe uyularak uzunbacaklılar, perde ayaklılar, tırmanıcılar. ... gibi geleneksel takımlar terkedildi, bunların yerine daha sınırlı ve daha homogen takımlar (kazsılar, bataklık kuşları, ağaçkakanlar v.b.) konduı. Biz burada prof. Léon Bertin'in önerisine uyarak eski ve yeni sistem arasında ortalama bir yol tuttuk. Eski takımları *üst takım* yaptık; böylece okuyucuya bir sınıflandırma tarzından ötekine kolayca geçme imkânı sağladık. Esasen üst takım kavramı bugün, özellikle böcekler alanında geniş ölçüde kullanılır. Biz farklı gruptan olsalar bile birbirine benzeyon kuşları bu tabloda birbirine yakın koymağa çalıştık (msl. kırlangıç ve sağan) ; ayrıca uçuş durumuna göre kuşları soldan sağa doğru sıraladık. Ama gruplardan birçoğunda aynı derecede uçamayan kuşlar bulunduğundan, bütün gruplarda bu bakımdan kesin bir sıralama yapılmasına imkân olmadı.

başlarından itibaren önem kazanmağa başladı. VIII. yy.da, ticaret yolları üzerinde olduğu için, Mısır'ın ikinci şehri haline geldi. Memlûk sultanları hâkimiyetinin ilk yıllarında para bastırılan bir merkez ve sürgün yeriydi. Aynı zamanda islâm bilim merkezi olarak tanındı. Şehirde yedi medrese vardı. Halkının bir kısmı hıristiyandı. 1403-1404 Yıllarında 17 000 kişinin ölümüne sebep olan vebadan sonra önemini kaybetti. (M)

KUSA. Esk. coğ. Irak'ta şehir. Fırat ile Dicle nehirlerini birleştiren kanallardan biri üstündedir. Şehrin ve kanalın adı çivi yazılı kitabelerde geçer. Arap coğrafyacıları Kusa hakkında, İbrahim ile ilgili bir efsaneden bahsederler. Buna göre İbrahim Kusa'da doğdu. Şehrin adı, anne tarafından, büyük atasından geliyordu. Annesi onu dünyaya getireceği sırada Nemrud'dan kaçarak şehrin dışında bir mağaraya saklandı. Sonra Nemrud, İbrahim'i ateşe attırdı. Arap coğrafyacıları zamanında, burada o ateşten kalma olduğu söylenen kül yığınları gösterildi. (M)

KUSCH (Polykarp), amerikalı fizikçi (Blankenburg, Almanya 1911). 1912'de Amerika'ya göç eden bir alman ailesinin çocuğu idi. Ohio, Illinois ve Minnesota üniversitelerinde öğrenim gördü. Savaş sırasında Kolombiya üniversitesinde, vakum'un askerî uygulamaları üstüne araştırmalar yaptı. 1949'da aynı üniversitede profesör oldu. Atom fiziği alanında uzmanlaştı. Elektronun magnetik momentini kesinlikle belirledi, bu çalışmasından ötürü 1955 Nobel Fizik ödülünü W. E. Lamb ile paylaştı. (L)

KUSDAR veya **KUZDAR,** Bülucistan'da (Kelat devleti) Jelevan bölgesinin merkezi. Eskiden kuzeyde Kelat'tan, güneyde Karaçi ve Bela, doğuda Kaçki, batıda Mekran ve Haran'ın çevirdiği bölge ve bu bölgenin merkezi de bu adı taşıyordu. Yakut Hamavî (öl. 1206), burasını «Turan» diye adlandırır; sadece üzüm, nar gibi meyveler yetiştirilen kurak bir bölge olarak tanımlar ve Bust'tan 120 km uzaklıkta bir hint şehri olarak gösterir. Araplar Kusdar'ı, Mekran'ı ele geçirdikten az sonra aldılar. İbni Havkal'a göre bölgeyi Keyhanan'da oturan ve hutbelerinde abbasî halifelerinin adını okutan bir arap yönetiyordu. 978'de Sebük Tigin şehri ele geçirerek hükümdarı tutukladı; belirli bir cizye karşılığı ve hutbeyi kendi adına okutması şartıyle serbest bıraktı. Şehir cizye yüzünden çıkan bir anlaşmazlık sonucu yeniden Sebük Tigin'in saldırısına uğradı. (M)

KUSERİ (veya **FORT-FOUREAU**), Çat'ta kasaba, Logone ve Şari idare bölgesinin merkezi, Logone kıyısında, Fort-Lamy'nin karşısında, 1900'de bir hücumla kasabayı ele geçiren fransız kumandanı Lamy, kısa süre sonra Kuseri yakınında Rabah'a karşı yapılan muharebede öldü. 1911'de Almanlara bırakılan şehir, 1914'te Fransızlar tarafından tekrar alındı. (L)

KUSEVİTSKİY (Sergey Aleksandroviç), rus orkestra yöneticisi ve kontrbasçısı (Tver 1874 - Boston 1951). Kontrbas virtüozu idi, sonradan kendini orkestra yöneticiliğine verdi. 1924'ten sonra Boston Senfoni orkestrasının daimî yöneticisi oldu. Bu görevde bulunduğu sırada birçok beste sipariş etti ve çeşitli müzik eserlerinin yayımlanmasını sağladı. (L)

KUSEYR («küçük şato»), Mısır'da liman, Kızıldeniz üzerinde; 2 800 nüf. Süveyş kanalının açılmasından ve demiryollarının yapılmasından önce Arabistan, ikmalini buradan yapardı. Fosfat. Demir ve uranyum maden filizi yatakları.

— Tar. Kuseyr, Abbasîler devrinde önemli bir limandı. Osmanlı padişahı Yavuz Sultan Selim bu bölgeyi ele geçirdikten sonra (1517) şehrin yanında bir kale yaptırdı. Süveyş kanalı açıldıktan sonra ticarî önemini kaybetti. (ML)

Kuseyriamra, İsrail'de Lût gölünün kuzeydoğusunda bulunan çölde emevî kasrı. 1898'de avusturyalı Prof. Alois Musil tarafından ortaya çıkarıldı; 25 × 50 m boyutundadır. Geniş bir sur ile çevrilidir. Surun içinde odalar, mahzenler ve ahırlar vardır. Yapı iki kısımdan meydana gelir: birinci kısmını üç beşik tonoza dayanan bir kemerle üç sahına ayrılan salon meydana getirir. İkinci kısım, üç küçük odalı hamamdır. Birinci oda (*apodyterium* [soyunma yeri]), kapı yönünde beşik tonozludur. Zemini alttan ısınan ikinci oda (*tepidarium* [ılıklık]), manastır tonozu ile örtülüdür. Üçüncü oda (*caldarium* [sıcaklık]), pandantif bir kubbe ile örtülüdür. Büyük salonda üç küçük odanın zemini mermer döşelidir. Büyük salonun güneyinde bulunan hücrelerin zemini mozaikle süslüdür. Salonu duvar resimleri süsler, batı duvarını süsleyen resim, Emevîler tarafından yenilen islâm düşmanlarını gösterir. Kuseyriamra'nın duvar resimlerinde, doğu ve yunan geleneklerinin aynı zamanda sürdürüldüğü görülür. (M)

Kuseyr kalesi, Antakya'da Kuseyr Akra dağ kütlesinin kuzey ucunda, şehri uzaktan kuşatan kale. Surlarının uzunluğu 3 000 m'yi geçiyordu. Bugün bazı surlarına ait bölümler ayakta kalmıştır. (M)

KUSEYY, Hz. Muhammed'in beşinci göbek atası. Hayatı hakkında çeşitli söylentiler vardır. Bunlardan birine göre çocukluğunu ve ilk gençliğini yurdundan uzakta geçirdi. Babasının ölümünden sonra annesi Fatıma binti Sadonu, kocasının kabilesinin bulunduğu Arap yarımadasının kuzeyine (Tebük yakınları) veya Suriye'de Yermuk bölgesine götürdü. Burada asıl adı olan *Zeyd* yerine, «uzaklaşmak» anlamına gelen *Kuseyy* lakabını aldı. Büyüdükten sonra Mekke'ye gitti. Kâbe'deki ibadeti ve hac görevlerini yöneten Huzâa'ların reisi Huleyl bin Hubşiye'nin kızıyle evlendi. Kayınbabasının ölümünden sonra Huzâa'lar ile mücadele ederek Huleyl'in oğlu Ebu Gubşan'ı kandırdı; Kâbe'nin ve kutsal yerlerin yönetimini eline geçirdi. Kâbe'yi yeniden yaptırarak, ibadeti düzenledi. Dağınık olan Kureyş kabilesini topladı. Kuseyy öldükten sonra kutsal görevleri, oğulları Abdüddar, Abd Menaf, Abdüluzza ve Abd Kuseyy'e geçti. Kuseyy çok geçmeden efsanevî bir kişi haline geldi. Kureyş kabilesi asıl atası saydığı Kuseyy'e büyük saygı gösterdi. (M)

KUSİNAGARA. Esk. coğ. Hindistan'da Mallara konfederasyonunun başkenti (bugün *Kasia*, Uttar Pradeş); Buddha Sakyamuni, *mahaparinirvana*'ya («yüce tam yokluk») burada erişti. Kusana (II. yy.) ve Gupta (IV. - V. yy.) dönemlerinden kalma buddha anıtlarının yıkıntıları. Şehrin V. yy.da Hunlar tarafından yıkıldığı sanılır. (L)

KUSİNE i. (fr. *coussinet*). Dy. Bk. YATAK.

KUSKUN i. Hayvanın kuyruğunun altından geçirilerek eyere bağlanan kayış. || *Kuskun halkası*, eyerlenmiş veya koşulmuş at kuyruğunun üzerine oturduğu, kuskunun kıtıklanmış ve yuvarlaklaştırılmış olan kısmı. || *Kuskun kayışı*, beygirin sağrısı üzerinden geçen ve her iki yanda geri çekme halkalarına bağlanan kayış.

— DEY. *Kuskunu düşük*, değerini yitirmiş, itibarsız (kimse).

◆ **Kuskunsuz** sıf. Kuskun bağlanmamış olan. || *Mec.* Derbeder. (ML)

KUSKUS i. (ar. *kuskus*). Mutf. Tahıldan yapılan, makarna cinsinden, ufak taneler halinde yiyecek maddesi. (Kuskus yapılırken hazırlanan süt ve su karışımı, azar azar irmiğin üzerine dökülür, arada un da serpilir. Meydana gelen topaklar elekten geçirilir, temiz örtüler üzerine serilerek kurutulur.) || *Kuskus pilavı*, pirinç yerine kuskustan yapılan pilav çeşidi. (Bol tuzlu suda iyice haşlanan kuskus, süzgeçten geçirilerek soğuk su ile yıkanır, tencereye konularak eritilmiş tereyağ ile pişirilir.) [M]

KUSKUS i. Zool. Malezya'dan Tasmanya'ya kadar yaygın keseli memeli hayvan. (İlmî adı *phalangez*. Kuskusgillerin örnek tipi.)

— ANSİKL. *Kuskus*'lar kalın gövdeli, yün gibi yumuşak, sık kıllıdır; postu, yalnız yakalayıcı ayakları ve sarılgan kuyruğunun ucunu açıkta bırakacak şekilde bütün vücudunu kaplar. Meyvecil ve gececil olan bu hayvanlar ağaçlarda yaşar. Ağır hareket etmesi dolayısıyle bunlara *avustralya tembel hayvanları* da denir. (L)

KUSMA i. (*kusmak*'tan *kus-ma*). Patol. Kusmak eylemi, midedekini çıkarma.

— ANSİKL. Patol. *Kusma*'nın anlamı son derece çeşitlidir: bazen, mide bozukluğu gibi hafif bir sindirim hastalığının başlıca belirtisidir; bazen de ağır bir karınzarı irkilmesinin (apandisit) veya bağırsak tıkanmasının işareti sayılır. Zehirlenmelerde kusma, ya derhal (midenin tahammülsüzlüğü) veya geç olarak (sinir merkezleri uyandıktan sonra) belirir. Bundan başka sindirimle hiç ilgisi olmayan bir hastalığın (msl. beyin zarı iltihabı, beyin uru, sinir hastalığı, nörovejetatif dengesizlik [gebelik]) işareti olabilir.

— Ted. Bazı hallerde kusma faydalıdır. Fakat bir fayda söz konusu değilse spazm giderici ilâçlarla durdurulabilir. Zehirlenmelerde, midede kalan zehirli maddeleri dışarıya atmak için de haste kusturulabilir. Kusmayı önleyici maddeler (bunlara *antiemetik* de denir) arasında en sık kullanılanı karbonik asittir; bu madde ya maden sularının içinde veya tuzlu bileşikler halinde (karbonat) verilir; midede serbest hale geçmesi sağlanır. Çok sıcak içkiler kusmayı önleyici, ılık içkiler ise kusturucudur. Sempatik ve parasempatik sistemlerin fonksiyonlarında değişiklik yapan maddeler de (atropin v.b.) kusmayı önler, fakat bunlar kullanılmadan önce kusmanın sebebi anlaşılmalıdır. Meselâ menenjit ve apandisit kusmaları, hastalık sebebi ortadan kaldırılarak tedavi edilmelidir.

— Vet. Bazı hayvanlar, meselâ et yiyenler ve domuzlar büyük bir kolaylıkla kusar; bunlarda kusma, bazı hallerde, tam bir fizyolojik görevdir. Köpek, fazla gelen besin yükünden bu yoldan kolaylıkla kurtulur. Buna karşılık, beygir ve öbür tektırnaklılar kusmaz; bu yüzden bu hayvanlarda midenin aşırı yüklenmesi çok önemli bir hastalıktır; hayvan sancılanır, hattâ mide çeperinin yırtıldığı bile olur. (L)

KUSMAK geçz. ve geçl. f. (esk. türk. k.). Midesindekileri ağızdan dışarı atmak, çıkarmak: *Bir müthiş illete mübtelâ olup bir katre su içse kusar ve hararet basıp yine su içer ve yine kusardı* (Cevdet Paşa). *O zamana kadar yediğim yemekleri yine kusmadım* (S. F. Abasıyanık). || *Teşm. yol.* Şiddetle dışarı atmak: *Toplar ateş kusuyordu.* || Geçl. f. Yeniden yüzeye çıkarmak: *Duvar boyandı, ama çok geçmeden rutubet lekelerini kustu.*

— ÇEŞ. DEY. *Kan kusmak.* Bk. KAN. || *Kan kusup kızılcık şerbeti içtim demek.* Bk. KAN.

— Balıkç. Balığın, yuttuğu yem veya iğneyi çıkarması.

◆ **Kusturmak** geçl. f. Kusmasına yolaçmak: *Parmak sokup kusturmalı. Hemen açılır* (B. Felek).

— DEY. *Kan kusturmak.* Bk. KAN. (ML)

KUSMUK i. (*kusmak*'tan *kus-muk*). Kusulan, mide tarafından dışarı atılan madde: *Kusmuk lekesi.* (M)

KUSNİEWİCZ (Andrzej), polonyalı yazar (Galiçya 1904). Edebiyatla geç yaşta ilgilendi. Şiirleriyle (*Hıncın Söylentisi* [1956]; *Şeytanın Mumu* [1959]: *Özel Zamanlar* [1962]) ve romanlarıyle (*Bozuluş* [1961]; *Eroica* [1963]; *Korinthos'a Doğru Yol Alırken* [1964]) kısa zamanda ün kazandı. polonyalılara, Ukraynalılara ve Yahudilere has gelenek ve temaların kaynaştığı eserlerinde doğduğu ülkenin hatıralarını özentili bir üslûpla dile getirdi. (L)

KUSO i. (fr. *cousso*). Bot. Habeşistan ağacı; solucan düşürücü niteliği vardır.

— ANSİKL. *Kuso*, almaşık yapraklı, katmerli çiçekli ve dişi organı geniş tepecikli bir ağaçtır. (İlmî adı *Brayera anthelminthica.* Gülgillerden.) [L]

KUSSER (Johann Sigismund), alman bestecisi (Presburg 1660 - Dublin 1727). 1674-1682 Arasında Paris'te Lully'nin öğrencisi oldu. Sırasiyle Stuttgart Dükalık kilisesinde (1682), G.de Furstenberg kilisesinde müzikçi olarak çalıştı, Strasburg piskoposu oldu (1683-1685), Braunschweig - Wolfenbüttel Saray kapellasında müzik yönetmenliği yaptı. Hamburg operası, onun yönetmenliği sırasında parlak yıllar yaşadı. Kararsızlığı yüzünden bir yerde duramadı, Augsburg, Nürnberg, İngiltere ve İrlanda'ya gitti, Dublin katedralinde müzik yöneticisi oldu. *Ari-*

adne (1692), *Erindo* (1693), *Narcissus* (1693), *Afrika'lı Scipio* (1694), *Sanat Tanrıçalarının Şöleni* (1700) v.d. operalarını yazdı. Bu operalardan çalgılar için süitler çıkarıldı. İtalyan ve fransız müziğinden yararlanarak, alman müziğinin daha kesin bir dramatik üslûp kazanmasına katkısı oldu. (L)

KUSS ibni SAİDE, Yad kabilesinden, adı efsaneleşen birinin adı. Arapların bilgesi olarak bilinir. Birçok özlü ve etkili özdeyişi olduğu söylenir. Belâgatıyle ün sağlayan, Navran'lı bir hıristiyan papazı olduğunu ileri sürenler de vardır. Halk arasında güzel konuşan bir kimseyi anlatmak için «Navran papazı gibi belâgatli» cümlesi bir atasözü niteliğindedir. (M)

KUSSMAUL (Adolf), alman hekimi (Graben, Karlsruhe yakınları 1822 - Heidelberg 1902). Düğümlü periarterit'i, ilerleyici soğanilik felcini, asetonüri'li diyabet komasını, paradoksal nabzı tanımladı. (L)

KUSTA bin LUKA el BAALBEKÎ. Bk. KOSTA BİN LUKA.

KUSTANAY, S.S.C.B.'de (Kazakistan) şehir, oblast (idare bölgesi) merkezi; Magnitogorsk'un doğusunda; 83 000 nüf. Maden kömürü. Besin sanayii.

— *Kustanay oblastı,* Kazak Sovyet Sosyalist cumhuriyetinin kuzeyinde, 134 25 km²; 833 000 nüf. (1961). 1936'da kuruldu. Tahıl yetiştiren bir bölgedir. Ekili toprakların dörtte üçünü baharda yetişen buğday kaplar. Tahıllar, daha çok yağış alan kuzeyde ve orta bölgelerde yetişir. Güneyde yarı çöl görünümündeki alanlarda başlıca geçim kaynağı küçük baş hayvanlardır (koyun). Eskiden bütün sanayi çiftlik ürünlerinin işlenmesinden öteye gitmezdi; değirmenler, süthaneler, et paketleme fabrikaları ve tabakhaneler vardı. Fakat 1950'lerin ortasında zengin yeraltı kaynaklarının bulunması (demir, boksit, linyit, asbest), oblast'ın iktisadî yapısında bir dönüm noktası meydana getirdi. Yeraltı kaynaklarının yakınlarında yeni şehirler kuruldu. Maden ocaklarına giden demiryolları yapıldı. Oblast'ın merkezi olan Kustanay'ın dışında demir madeni çıkan Rudny, altın ve asbest çıkan Dzhetygara, linyit çıkan Kuşmurun ve boksit çıkan Arkalyk gibi şehirler vardır. (L)

KUSTAR i. (rusça k.). İşsiz geçen uzun kış aylarında, marangozluk, yük arabası yapımı, sepetçilik, dokumacılık gibi çeşitli sanatlarla meşgul olan rus köylüsü. (M)

KUSTURUCU sıf. (*kusturmak*'tan *kustur-u-cu*). Ted. Kusturan, kusmağa yolaçan: *Kusturucu ilâç.*

◆ i. Kısa zamanda ve nahoş bir şekilde insanı kusturan ilâç.

— ANSİKL. En çok kullanılan *kusturucu*'lar emetik, ipekakuanha ve apomorfindir. Kusturucular, zehirlenme hallerinde sindirim yoluyle verilir; sindirim yoluyle verilmezse kusmaya sebep olmaz. (L)

KUSUNTU i. (*kusmak*'tan *kus-u-n-tu*). *Halk dili.* Kusulan şey, kusmuk. (M)

KUSUR i. (ar. *ḳuṣūr*). Eksiklik, noksan: *Onun bir kusuru tahsili olmaması* (H. E. Adıvar). ‖ Hata, sakatlık, özür: *Tarafsız gözlerle kusur arıyordum satır satır, sütun sütun, sayfa sayfa ...* (Y. Z. Ortaç). ‖ Elverişsiz hal: *Bu lüks eşyanın bir tek kusuru vardı [...] üzerlerine kazara yağmur sepelese bir daha kendilerini toparlıyamıyacak kumaşlardan yapılmış olmaları* (R. N. Güntekin). ‖ Suç, kabahat, olumsuz, yersiz davranış: *İşte insanlığın en kötü bir kusuru. Her âlim gibi, onu da kıskanmağa başlamışlardı* (Ömer Seyfeddin). ‖ — *Halk dili.* Bir şeyden artan kısım, fazlalık. (Bk. KÜSUR.) ‖ Bir şeyin kötüsü: *Duvar kusuru.* ‖ *Kusur etmek,* bir kabahat işlemek.

— DEY. *Kusura bakmamak* (veya *kalmamak*), üzücü bir davranış veya sözü hoş karşılamak: *Kusura bakma. Benim aklım, şimdi hep o dolaşan tevatüre takılıp kaldı* (Y. K. Karaosmanoğlu). *Ben gidemiyorum, ama kusura bakmasın, inşallah bir gün uğrarım* (Ahmed Rasim).

— Denizc. *İhmal kusuru kazası,* deniz sigortacılığında fırtına yüzünden değil de gemi mürettebatının hatalı hareketinden doğan deniz kazası. ‖ *Zâtî kusur,* zarar ve ziyana yolaçan niteliksel kusur.

— Elektr. *Yalıtma kusuru,* yalıtkanlık direncinin aşırı olarak azalması.

— Huk. Hukuka aykırı sonucu istemek veya bu sonucu istememekle birlikte, hukuka aykırı sonucu doğurmaktan kaçınmak için, yeteri kadar iradeli davranmamak. (Bk. ANSİKL.) ‖ *Müterafık kusur,* zarara uğrayan kimsenin, zarar verici olayın yapılmasına veya meydana gelen zararın artmasına katılması. Bk. ANSİKL.

— İnş. İnşaat malzemelerinde görülen hatalar: *Taşlarda en çok görülen kusurlar damarlar ve sert taşlardaki yumuşak kısımlardır.*

— Kuyumc. Elmasların parlaklığını azaltan, dolayısıyle değerini düşüren bozukluklar.

— Metalürji. İşlenmeleri veya mekanik dönüşümleri sırasında, madenî parçalarda meydana gelen iç veya dış bozukluk. Bk. ANSİKL.

— Patol. Doğuştan veya sonradan olan eksiklik. (Organizmanın fizyolojik fonksiyonlarında bozukluklara ve hastalıklara, direncinde yetersizliklere yolaçar.) ‖ *Yapılış kusuru.* Bk. ANSİKL.

— Vet. Atın değerini düşüren eksiklik. Bk. ANSİKL.

— Zootekn. Bir hayvandan söz ederken, aksilik, huysuzluk gibi kötü niteliklerle, biçim bozukluğu ve düzensizliklerine verilen ad. (Maddî kusurlara daha çok ÖZÜR denir.) Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Huk. *Kusur*'un iki türü vardır: kast ve ihmal. *İhmal* halinde, hukuka aykırı durum istenilmemekte, fakat, buna engel olmak için gerekli olan tedbirler alınmamaktadır. Meselâ, araba kullanmakta olan bir kimse, yanındaki arkadaşıyle konuşur ve yola dikkat etmediği için bir kazaya sebep olursa, ihmali söz konusudur. *İhmal, ağır* ve *hafif* ihmal olmak üzere iki çeşittir. Ağır ihmal, her makûl insanın, aynı durum ve şartlar altında, gerekli sayacağı tedbirlerin alınmaması veya dikkatin sarf edilmemesi halidir. Meselâ, her operatörün ameliyatlarda uyması gereken temizlik kurallarına uyulmaması halinde, ağır ihmal vardır. Hafif ihmal ise, ancak dikkatli ve tedbirli kimselerin göstermesi gereken dikkati göstermemek halidir.

Kusurun kast veya ihmal şeklinde olması, veya hafif ihmal olması, tazminatın hesaplanmasında rol oynar. Bir kimsenin kusurlu hareket ettiğinden söz edebilmek için, onun ayırt etme kudretine sahip olması gerekir. Bu sebeple, ayırt etme kudreti olmayan kimselerin kusurlu olmaları söz konusu olamaz. Ancak, sarhoşluk sebebiyle ayırt etme kudretinden yoksun olan kimse, bilerek sarhoş olmuşsa, bu durumda yaptığı haksız fiillerden kusurlu sayılarak sorumlu tutulur. Haksız fiiller yanında, sözleşmenin bozulmasında da kusurun rolü vardır. Kusuruyle sözleşmeyi bozan kimse, bunun sonucunda ortaya çıkan zararı ödemek zorunda kalır. Kusurun ispatına gelince, haksız fiillerde zarara uğrayan kimse, failin kusurunu ispat edecektir. Sözleşmelerin kusurlu ihlâlinde ise durum farklıdır. Burada, artık borçlunun kusurlu olduğunu alacaklı ispat etmek zorunda değildir. Aksine kusursuz olduğunu borçlu ispat etmek zorunda kalır.

● *Müterafık kusur.* Bu kusurda zarara uğrayan kimsenin de zararın doğmasına fail ile birlikte sebep olması veya zarar doğduktan sonra, artmasına yolaçması söz konusudur. Zararın doğmasına yardım halinde, zarara uğrayan kendi fiili ile zararı doğuran olayın gerçekleşmesini kolaylaştırır (msl. bir hamala verilen eşyanın çok çabuk kırılacağının söylenmemesi hali v.b. durumlar). Zararın artmasına yardım etme halinde ise, zarara uğrayan, zararı azaltmak için alabileceği tedbirleri almamaktadır. Meselâ, bir haksız fiil sonucunda yaralanan kimse, derhal doktor çağırması gerekirken bunu yapmamışsa ve bu sebeple zarar çoğalacak olursa, kendi fiiliyle zararın artmasına sebep olmuş sayılır. Bu şekilde müterafık kusurun bulunduğu haller, failin ödeyeceği tazminatın indirilmesini gerektirir.

— Metalürji. Bazı kusurlar çok belirli bir şekilde meydana gelir; bazıları da çok değişik sebeplere dayanır ve ürünün işlenmesinde farklı evrelerde ortaya çıkar. Oluşum sebeplerine göre kusurlar şöyle sıralanabilir: yapı veya biçim kusurları; kalite veya kimyasal bileşim kusurları (bk. KATKI, ELMAS); işleme veya döküm kusurları (bk. KABARCIK, GAZ *boşluğu,* ÇATLAK); mekanik dönüşüme bağlı kusurlar (bk. KATMERLİ, KATLANMA); ısıl işlem kusurları (bk. ÇATLAK, KRUPP *hastalığı*). Yüzeylerin elektrolitik veya kimyasal yolla işlenmesi de çeşitli kusurlara yolaçabilir.

— Patol. *Yapılış kusurları,* organizmada ya bir gelişme durması veya aşırı gelişme yahut bir veya birkaç fonksiyonun işlemesinin bozulması, düzensizleşmesi veya tamamıyle durması biçiminde ortaya çıkan marazî durum. Bk. TERATOLOJİ.

— Vet. Ata gördürülen iş dolayısıyle veya kaza sonucu meydana gelebilen kusur hayvanın bir yerini işe yaramaz duruma getirir. Terim genellikle, ayaklardaki kusuru belirtmek için kullanılır. Kusurlar, *yumuşak* (mahmuz yeri kusuru, diz uru, eklem veya kiriş higroması v.b.) yahut *sert kusur* (veya *kemik kusuru*) [karasu, diz arkası sert uru v.b.] olabilir. Kapaklanan hayvanın dizinde olan yara izi, kirişlerin fazla gerilmesi sonucu ortaya çıkan bozukluklar ve dağlama sonucu kalan ârızalar da kusur sayılır.)

— Zootekn. At, eşek ve katırda başlıca kusurlar, durgunluk, ciğer amfizemi, soluganlık, hayvanın dişlerinin aşınmasına yolaçan veya diş aşındırmayan diş gıcırdatmaları, eskiden kalma aralıklı topallamalar, gözlerin zaman zaman kanlanması, domuzda domuz cüzamı, sığırda ise veremdir.

Veremli olduğu kesildikten sonra anlaşılan sığırlar için, bu hayvanların satılmamasını sağlamak amacıyle veteriner tarafından rapor düzenlenir. (ML)

KUSURA. Arkeol. Afyonkarahisar'ın 55 km güneybatısında ve Sandıklı ovasının 13 km güneyinde yerleşme yeri. 1934'te Winifred Lamb tarafından bulundu. Bir yıl sondajdan (1935) sonra kazıya başlandı (1936). Kazı sonucunda 400 m kadar uzunluk ve 14 m derinlik veren eski yerleşme yeri ve mezarlık bulundu. Kusura'ya, ilk yerleşme Kalkolitik çağdadır (yakl. M. Ö. IV. binyıl). Bu devre insanlarının, çakmak taşı ve obsidiyen'den âletlerle az sayıda bakırdan iğneler, deliciler kullandığı görülür. Mimarî kalıntıların en önemlileri, üç tarafı sert kerpiç ile çevrelenmiş yuvarlak ocaklardır; kullanılan çanak çömlek, el yapısı, kaba parçalardır. İkinci yerleşme M.Ö. 3000 yıllarındadır. Bu devrede esas yapı malzemesi kerpiçtir. Temel yapımında bazen taş da kullanılmıştır. Kerpiç duvarların iç yüzeyi beyaz sıva ile kaplıdır; oda tabanları dövülmüş kildendir. Odalar küçük, dikdörtgen planlıdır. Ocaklar ve çöp çukurları da yaygındır. Bu evrenin sonuna doğru el yapısı, kaba çanak çömleğin yanı sıra, çark yapısı çanak çömlek de ortaya çıkar. Kusura'daki son yerleşme M.Ö. II. - I. binyıllar arasındadır. Bu dönemde şehrin, birbirine paralel, 1 m yükseklikte sur duvarlarıyle çevrildiği görülür. Sur duvarları dikdörtgen planlı kulelerle desteklenir. Bu devre mimarîsinde taşın inşaat malzemesi olarak önemi artar. Ev temelleri ve bazı ev duvarları belli bir yükseklikğe kadar taştandır; duvarların iç yüzeyleri beyaz sıvalı, dış yüzeyleriyse kerpiçle kaplıdır. Döşemeler dövülmüş kildendir. Kusura'da üç yerleşme dönemi de küçük buluntular yönünden zengindir. Çeşitli insan ve hayvan figürleri, kemik âletler, bezekli ağırşaklar, madenî iğneler ve süs eşyaları, taş âlet ve ağırlıklar Kusura insanının, dinî inanışları ve sosyal hayatı hakkında aydınlatıcı unsurlardır. Höyüğün eteklerinde bulunan mezarlık genellikle küp (pithos) mezarlardan meydana gelir. Ayrıca büyük taşlardan yapılmış mezarlar ve bir tane de çukur mezar vardır. Ölü kabaca doğu-batı yönünc yerleştirilir. Küp mezarlar üç değişik tiptedir: *gerçek küp mezar-*

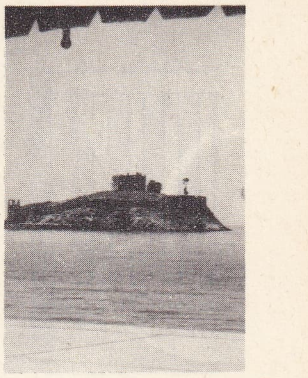

KUŞADASI

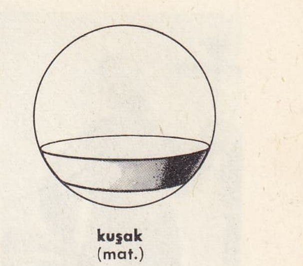

kuşak (mat.)

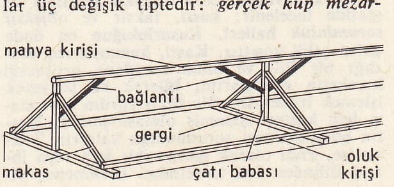

kuşak (inş.)

Foto. Hürriyet arşivi (MEYDAN)

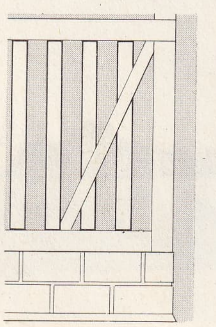

kuşaklama
(inş.)

XVI. yy.da **kuşbaz**
(Metin And arşivi)

Eşref Sencer **KUŞÇUBAŞI**

lar; yalancı küp mezarlar ve *küp parçası mezarlar.* Bu mezarlara gömü şu şekilde yapılırdı: gerçek küp mezarda ölü tüm gövdesi ve başı ile küpün içinde kalır; küpün ağzı büyük bir seramik parçası ile örtülürdü. Yalancı küp mezar ise bir küpün uzunlamasına iki parçaya bölünmesiyle yapılırdı. Ölü bu parçalardan birinin içine yatırılır, diğer parça ilk parçanın üzerine kapatılırdı. Küp parçası mezarda gömme ise, kırık bir küpün büyük bir parçası üzerine ölü yatırılarak üzerine seramik parçaların örülmesiyle yapılırdı. Mezarlarda birçok ölü hediyesi bulundu. Fakat bu hediyeler zengin mezar hediyeleri değil, genellikle yöresel çanak çömleklerdir. (M)

KUSURÎ (Ömer, — denir), türk saz şairi (1779-?). Küçük yaşta saz ve şiire başladı. Orta Anadolu'yu Musul, Yafa v.d. çevreleri dolaştı. Halk ve divan edebiyatının etkisinde eserler verdi. Türküler, koşmalar, destanlar yanında, ağdalı bir dille müstezat, gazel, muhammes ve müseddesler yazdı. Divan edebiyatı yolunda yazdığı eserleri kusurludur. Hece ile halk zevkine uygun yazdıkları daha başarılıdır. Dili azerî şivesine yakındır. Şiirleri sonradan derlenerek basıldı. (M)

KUSURLU sıf. (*kusur*'dan *kusur-lu*). Kusuru olan: *Kusurlu elbise.* || Kusur işlemiş: *Ama başkalarını çekiştirir, yererken de onlarla düşüncenizde bir kötü adam, kusurlu adam örneği kuruyorsunuz* (N. Ataç).

— Ormanc. Sanayide önemli işlerde kullanılmağa elverişli olmayan ağaçlara denir. (ML)

KUSURLULUK i. (*kusurlu*'dan *kusurluluk*). Kusurlu, kabahatli olma hali.

— Huk. Suçun maddî unsurunu gerçekleştirmiş olan irade ile hukuk düzeninin koymuş olduğu bir kural arasındaki aykırılık. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Huk. *Kusurluluk*, suçun manevî unsurunu ifade eden bir kavramdır. Herhangi bir eylemin suç teşkil edebilmesi için, kanunda yazılı bir sonucu gerçekleştirmesi ve hukuka aykırı olması aranır; ayrıca, bu eylem ve sonucun da, bir fail tarafından, kusurlu bir fiil ile gerçekleştirilmiş olması zorunludur. Faile ancak bu durumda cezaî bir müeyyide uygulanabilir. Kusurluluk, ceza hukuku yönünden oldukça yeni bir kavramdır; bu kavrama tarihin gelişimi içinde ulaşılmıştır. Önceleri ceza hukuku alanında, bir kişiyi bir eyleminden dolayı sorumlu tutabilmek için, onun kusurlu olması aranmazdı; hattâ sorumluluk kolektifti. Bir kişinin eyleminden bir grubun sorumlu tutulması olağan bir durumdu. Kusurluluğun nitelik ve muhtevasını tayin etmek konusunda, doktrinde değişik fikirler savunulur: psikolojik teoriye göre, kusurluluğun esasını hareketin istenmesi teşkil eder. (Başka bir deyimle, kusurluluk fiille fail arasında ruhsal bir bağdır.) Bu görüş, özellikle kusurluluğun çeşitleri olan ve aralarında büyük ayrılık bulunan *kasıt* ile *taksir*'i aynı temele oturtması yönünden tenkit edilir. Başka bir görüş (normativist görüş) açısından kusurluluk, hukuka aykırı bir hareketi, herhangi bir kanun veya normun koyduğu yasaklara veya yüklediği mecburiyetlere rağmen yapmak demektir. Bu görüş de, failin kusurlu olup olmadığı hakkındaki hükmün failin dışında araştırılmasının yerinde olmayacağı ve bu şekilde davranılırsa, kusurluluk ile hukuka aykırılık arasında fark kalmayacağı ileri sürülerek tenkit edilir. Kusurluluğun kapsamı, ancak failin işlediği fiil ile sınırlıdır. Bu bakımdan fail, bir fiili işlediğinde kusurlu olabilir; fakat bu durum, onun diğer fiillerinin de kusurlu olduğu sonucunu doğurmaz. Bu demektir ki failin bir fiili değerlendirilirken, onun geçmişi, yaşama tarzı tartışılmaksızın bu fiilinin kusurlu olup olmadığı hakkında karar verilmelidir. Bu şekilde açıklanan kusurluluk kavramı, ceza hukuku alanında üç şekilde incelenir: kasıt, taksir ve *objektif sorumluluk* halleri. Kusurluluğun en önde gelen şekli kasıttır. Kasıt, kanunun suç saydığı bir fiili ve onun meydana getireceği hareketin sonuçlarını, bilerek ve isteyerek işlemek iradesidir. Bir fiilin cürüm sayılması için kasten işlenmiş olması şarttır. Kastın bulunmaması sorumluluğu kaldırır. Taksir ise, iradî olarak işlenen bir icra veya ihmal fiilinden fail tarafından istenmemiş olmasına rağmen, kanunun cezalandırdığı sonuçların doğması halidir. Objektif sorumluluk halinde ise sadece, failin fiilinin iradî olması aranır; ancak bunun kasıt veya taksirle gerçekleşmesi gerekmez. (M)

KUSURSUZ sıf. (*kusur*'dan *kuşur-suz*). Kusuru olmayan: *Ne de güzel konuşuyor, bildiklerini ne de kusursuz bir üslûpla anlatıyordu* (N. Araz). *Eşanl.* MÜKEMMEL. (M)

KUSVÂ sıf. (*kaşv*'dan *kuşvâ*). *Esk.* Sonda, en uzakta bulunan. || İ. Ulaşılacak son nokta. Sınır, son. || *Hadd-i kusvâ*, son sınır. || *Mertebe-i kusvâ*, en son derece. (M)

KUŞ i. (esk. türk. k.). Vücudu tüyle kaplı, sıcakkanlı, akciğerli, yumurtlayıcı hayvan; çeneleri boynuzsu maddeden gaga biçiminde, arka üyeleri yürümeğe elverişli bacak, ön üyeleri genellikle uçmağa elverişli kanat halindedir: *O kuş ancak bahar olunca gelir / Nerelerden gelir?* (Yahya Kemal). *Rabia'ya gelince, onun Bilâl'e karşı beslediği his, geçici bir sevki tabiî tecellisi, bir ağaçtan bir ağaca koşan bir kuşun rabıtası* (H. E. Adıvar). [Bk. ANSİKL. *Zool. bölümü.*] || — *Esk.* Atmaca veya doğan. || Kâğıttan yapılmış uçurtma. || *Kuş bakışı.* Bk. KUŞBAKIŞI. || *Kuş başı.* Bk. KUŞBAŞI. || *Kuş dili.* Bk. KUŞDİLİ. || *Kuş gömü.* Bk. KUŞGÖMÜ. || *Kuş kışlamak*, kuş avlamak. || *Kuş sütü.* Bk. KUŞSÜTÜ. || *Kuş tüyü.* Bk. KUŞTÜYÜ.

— ÇEŞ. DEY. *Kuş beyinli*, akılsız, aptal, beyinsiz: *Bak şu kuş beyinli fellâhın yakıştırdığına* (R. N. Güntekin). || *Kuş gibi*, çok hafif. Eline ayağına çabuk, çok hızlı iş gören. || *Kuş gibi uçup gitmek*, kısa süren bir hastalıktan sonra ölmek. Birdenbire kaybedilmek. || *Kuş gibi yemek*, çok az yemek yemek. || *Kuş kadar canı var*, ufak tefek, çelimsiz, hastalıklı kimseler için kullanılır. || *Kuş kafesi gibi.* [Yapı için] Ufak ve derli toplu, biçimli. || *Kuş kanadı ile gitmek*, çok hızlı yol almak, acele olarak gitmek. || *Kuş kondurmak*, bir şeyi tam istenildiği gibi büyük bir dikkat ve ustalıkla yapmak, süslemek. || *Kuş misali*, uçan kuşlar kadar rahat ve huzur dolu. Bir yerden uzak bir yere çok çabuk gidişi anlatır: *İnsan kuş misali, nerdeydik nereye geldik.* || *Kuş uçmaz kervan geçmez.* [Yer için] Kimsenin uğramadığı, ıssız, tenha: *Fersahlarca, aylarca uzanan kuş uçmaz, kervan geçmez vahşi yollar* (R. H. Karay). *Şık bir Avrupa köyü gibi görmeğe başladığım Zeyniler'e gelince, dağlar arasında kuş uçmaz, kervan geçmez bir yermiş!* (R. N. Güntekin). || *Kuş uçurmamak*, (bir şeyin veya kimsenin) kaçmasına fırsat vermemek, giriş çıkışı kontrol altına almak: *Yolları ve boğazları tutup bir taraftan diğer tarafına kuş uçurmaz oldular* (Cevdet Paşa). || *Kuş (veya tavşan) uykusu*, kuşku içinde uyunan uyku. || *Kuş yürekli*, korkak, yüreksiz: *Oğlan kuş yürekli olur, kaçıp anasına gitmiştir dediler* (Dede Korkut hikâyeleri). || *Kuşa benzemek* (veya *dönmek*), kesilip kırpılarak ufacık ve işe yaramaz hale gelmek. || *Kuşa benzetmek* (veya *döndürmek*), düzeltmek isterken biçimsiz hale getirmek: *Hah! Sonunda kuşa benzetti şiiri* (N. Ataç). || *Kuşu açılmış. Tklz.* Tepesindeki saçlar dökülmeğe başlamış. || *Ağzıyle kuş tutsa.* Bk. AĞIZ. || *Cennet kuşu.* Bk. CENNET. || *Cennetlik kuş*, ölüm derecesinde hastalıklı çocuk. || *Devlet kuşu.* Bk. DEVLET. || *Gece kuşu*, yarasa. Geceleri eğlence yerlerinde dolaşan. Geceleri uyumayıp gezen kimse. || *Uçan kuşa borcu olmak.* Bk. UÇMAK. || *Uçan kuştan medet ummak.* Bk. UÇMAK.

— Bot. *Kuş burnu.* Bk. KUŞBURNU. || *Kuş ekmeği.* Bk. ÇOBANDAĞARCIĞI. || *Kuş kirazı.* Bk. KUŞKİRAZI. || *Kuş konmaz.* Bk. KUŞKONMAZ. || *Kuş üvezi*, bir cins üvez. (İlmî adı *Pyrus aria.*) || *Kuş üzümü.* Bk. KUŞÜZÜMÜ. || *Kuş yemi.* Bk. KUŞYEMİ.

— Falcılık. *Kuş falı*, Romalılarda kuşların ötüş ve uçuşlarından veya yiyiş tarzlarından çıkarılan çeşitli kehanetleri gösteren genel terim. Bk. ANSİKL.

— G. santl. *Kıbrıs kuşu*, Ortaçağda kokulu toz veya macunla doldurulan, nakışlı kumaştan yapılan kuş.

— Havc. *Kuş uçuşu*, kuşların uçuşunu taklit ederek, çarpan kanatlı bazı taşıtlarla yapılan ve bugüne kadar bütün denemeleri başarısız kalan uçuş şekli.

— Kıyf. *Esk. Kuş yuvası*, fesin ön tarafındaki çukur kısma verilen ad. (Buna *yar tekmesi* de denirdi. Özellikle, fes arkaya doğru atılarak giyilirken meydana gelirdi.)

— Mim. *Kuş köşkleri*, kuşların barınması için, binaların cephelerine, küçük bir ev veya köşk şeklinde yapılan kuşluklar. (Bina cephelerinde aynı zamanda süs olarak da kullanılırdı. Osmanlı devri yapılarında örnekleri görülür. Ayrıca Ürgüp ve dolaylarında, güvercinler için yapılmış, Bizanslılardan kalma örnekler de bulunmaktadır.)

— Mit. *Junon'un kuşu*, tavus kuşu. || *Jupiter'in kuşu*, kartal. || *Minerva'nın kuşu*, gece kuşu. || *Venüs, Kythere kuşu*, güvercin. Kythere'de ünlü bir tapınağı olan Venüs'e adanmış kuş.

— Mutf. *Kuş lokumu*, bir çeşit hamur tatlısı. (Un, şeker, tereyağ ve yumurta sarısı, küllü su ve tuz ile dövülerek hamur haline getirilir. Macun kıvamına gelince saç tepsiye ince bir tabaka halinde yayılır. Üzerine, parmakla, dalgalı bir biçim verilir ve fırında gevrek olarak pişirilir.)

— Takvim. *Kuş geçimi fırtınası*, kasım ayının ilk haftasında esen rüzgâra verilen ad. (Göçmen kuşların göç zamanına rastladığı için bu ad verilmiştir.)

— Teknol. *Kuş gözü*, yüzeyinde birbirine çok yakın ve çok küçük budaklarla bezenmiş damarlar bulunan kaplama malzemesi.

— Tekst. *Kuş gözü*, baklava biçimi armürle dokunan bir çeşit desenli kumaş. (Desen üzerindeki baklava şekillerinin büyüklük veya küçüklüklerine göre, bu tür kumaşlar, *martı gözü, keklik gözü* gibi değişik adlar alır. Yün kumaşlar üzerinde çok az kullanılan bu desen, daha çok pamuk, keten veya bunların karışımı pamuk çözgülü ve keten atkılı kumaşlarda uygulanır. Bu tür kumaşlar çamaşır konfeksiyonunda kullanılır.)

— Terz. Gövdeye kol ve parçaların birleştirilmesinde hareket imkânı verecek şekilde eklenen, bir ucu sivri kumaş parçası.

— Tıp. *Kuş kanadı.* Bk. KUŞKANADI. || *Kuş palazı.* Bk. DİFTERİ.

— Vet. Yaşlı atların sağrısında kılsız leke halinde görülen hastalık.

— Zool. *Ardıç kuşu.* Bk. ARDIÇ KUŞU. || *Arı kuşu.* Bk. ARIKUŞU. || *Deniz kuşları*, deniz üstünde veya deniz kıyısında yaşayan kuşlar. || *Fırtına kuşu.* Bk. FIRTINAKUŞU. || *Geçit kuşları*, yalnız göç sırasında bir bölgeden geçen kuşlar. || *Guguk kuşu.* Bk. GUGUK. || *İncir kuşu.* Bk. İNCİRKUŞU. || *Kar kuşu.* Bk. KARKUŞU. || *Keten kuşu.* Bk. KETENKUŞU. || *Kız kuşu.* Bk. KIZKUŞU. || *Saka kuşu.* Bk. SAKA. || *Su kuşları*, kısmen su üstünde yaşayan kuşlar. || *Taraklı kuş*, leylekten daha büyük, kızıl renkli göçmen kuş. Bk. TOY.

— ANSİKL. Zool. *Kuş*'lar omurgalıların bir sınıfıdır. Kuşlarda, vücut sıcaklığı yüksek (44,6°C'ta kadar) ve oldukça değişmezdir; damarlarında daima sıcak kan dolaşır; çoğalma yumurta iledir; vücut tüylerle kaplıdır; ön üyeler kanat halindedir, uçmağa yarar; yürümeyi yalnız arka üyeler sağlar. İskelet ve kas düzeni, hareketli bir yaşayışa uygun yapıdadır. Gövde, sırt bölgesindeki omurların çok az oynaklığı ve çok sayıdaki bel omurlarının birbiriyle ve leğen kemikleriyle kaynamış olması yüzünden, eğilip bükülmez bir bütün halindedir. İnce ve uzun olan leğen de birbiriyle kaynaşmış kemiklerden oluşur. Her kaburgada, bir sonraki kaburgaya dayanan, arkaya doğru eğik bir çıkıntı (çengelli uzantı) bulunur. Diğer omurgalılara göre daha önemli olan göğüs kemiği, ön alt tarafta büyük bir yer tutar. Göğüs kemiğinin büyüklüğü kuş gruplarına göre değişir: uçucu kuşlarda göğüs kemiğinin tam orta çizgisinde yassı ve keskin bir çıkıntı bulunur (karina). Ön üyeler, sürüngenlerde olduğu gibi üç kemikle gövdeye bağlanır: kürek kemiği (karga gemiği); köprücük kemiği ve köprücük kemiklerinin birleşerek meydana getirdiği lades kemiği. Kol iskeletinde önemli değişiklik, daha çok el kısmında görülür; başparmak iyice küçüktür; ikinci ve üçüncü parmakların bir kısmı ise birbirine kaynamıştır. Bacaklarda uyluk kemiği kı-

Foto. MEYDAN

Rakamlar harfsiz ise uzunluğu, harfli ise kanat açıklığını (K.A.) gösterir.

Jacana
0,30
Turna
1,10
Hokko
0,80
Tavuskuşu
2,50
Ormantavuğu
0,85
Cengel tavuğu
0,65
Keklik
0,35
Sülün
1,80
Tinamu
0,40
Doğan
0,45
Sutavuğu
0,27
Porphyrio
0,45
Tepeli akbaba
1,30
Akbaba
1,00
Taçlı güvercin (goura)
0,65
Yeşil güvercin
0,37
Güvercin
0,40
Kartal
0,80
Çaylak
0,65
Sekreter kuşu
1,30
Bucco
0,25
Jakamar
0,28
Puhu
0,70
Muhabbet kuşu
0,45
Muzcul
0,45
Ağaçkakan
0,31
Kırmızı papağan
0,70
Guguk
0,32
Tukan
0,50
Kukumav
0,40

Kolibriler
Çobanaldatan
0,26
Kral kolibri
0,09
Uzunkuyruklu kolibri
0,22
Akkarınlı sağan
0,20
Çavuşkuşu
0,27
Farekuşu
0,30
Raket kuyruklu kolibri
0,13
Kemirgengagalı
0,30
Podargus
0,40
Yalıçapkını
0,28
Lophornis
0,07
Eurylaimus
0,25
Gökkuzgun
0,30
Arıkuşu
0,27
Yalıçapkını
0,16
Momotus
0,43
Dendrocolaptes
0,25
Kalao
0,70
Tiran
0,24
Çömlekçikuş
0,18
Mono
0,10
Narçiçeği kotinga
0,35
Batara
0,24
Pitta
0,22
Çilardıcı
0,18
Sinekkapan cennetkuşu
0,40
Sinekkapan
0,13
ötleğen
0,13
Çıtkuşu
0,09
Çalıkuşu
0,09
Ardıçkuşu
0,22
Kuyrukkakan
0,15
Kızılgerdan
0,13

KUŞLAR

Arapbülbülü
0,21
Garrulax
0,30
Kırlangıç
0,14
Baltimorkuşu
0,14
Nektarkuşu
0,18
Şekerkuşu
0,12
Drongo
0,65
Sıvacıkuşu
0,14
Tırmaşıkkuşu
0,12
Gonolek
0,12
Balcıkuş
0,30
Culhakuşu
0,11
Dokumacıkuşu
0,15
Baştankara
0,14
Kardinalkuşu
0,21
Sarıasma
0,23
Örümcekkuşu
0,26
Sığırcık
0,21
İspinoz
0,15
Yelve
0,15
Lamprocolius
0,23
Astrilda
0,11
Tangara
0,18
Kuyruksallayan
0,18
Serçe
0,15
Tarlakuşu
0,17
Cassicus
0,40
Bayraklı cennetkuşu
0,20
Büyük cennetkuşu
0,20
Cissa
0,40
Zümrüt cennetkuşu
0,70
Karga
0,35
BARRUEL

sa, kamış kemiği küçük ve ayak bileğinin bir kısmıyle birleşmiş olan kaval kemiğine kısmen kaynamıştır. Bileğin geri kalan kısmı tarak kemikleriyle birleşir, parmak kemikleri de buraya bağlanır. Kuşların çoğunda dört parmak bulunur; bunlardan biri (başparmak) arkaya doğrudur. Baştaki kemiklerin sayısı pek çoktur, fakat bunlardan doğrudan doğruya beyni sararak, ergin kuşta birbiriyle kaynaşarak yuvarlak bir kutu meydana getirir. Yüz kemikleri gagayı meydana getirmek üzere değişikliğe uğrar ve kafatasına göre daima bir dereceye kadar hareketlilik gösterir. Sürüngenlerde olduğu gibi bunlarda da alt çene kafatasına dörtgen kemikle, omurganın ucundaki kafatası ise, bir tek omurla omurgaya bağlanır. Kemiklerden birçoğunun içi boştur; bu durum iskelete hafiflik verir. Kemiklerin içindeki boşluklarda hava keseleri bulunur. Kemiklerin hava ile dolu oluşu kuşlarda çok değişik derecededir ve daima uçma yeteneği ile ilişkili değildir; dalgıç kuşlarda ise çok azdır. Kas düzeni bakımından kanatları hareket ettiren kasların duruşu özellikle ilgi çekicidir. Bu kaslar çok büyüktür ve vücudun alt yüzünde karinaya bağlanır; kanatları kaldıran kaslar gibi indiren kaslar da ağırlık merkezinin çok aşağıda kalmasına yarar, böylece uçuşun düzenliliğini artırır.

Dolaşım sistemi memelilerinkine benzer, yürek dört bölmelidir. Sinir sistemi karmaşık bir yapı gösterir; beyin sürüngenlerinkine göre çok daha iridir, her iki beyin yarımyuvarı ve beyincik, çok iyi gelişmiştir.

Sindirim sistemi ağızla başlar: ağız gaga biçiminde ve dişsizdir; gaganın şekli kuş gruplarına göre çok değişiktir. Yemekborusu üzerinde kuşlara göre son derece değişik büyüklük ve biçimde bir kursak bulunur. Kursaktan sonra bezli mide (ön mide), ondan sonra katı (taşlık) gelir, katı'nın görevi çoğu zaman kuşun yuttuğu taş taneciklerinin de yardımıyle besinleri övütmektir. Katıdan sonra bağırsaklar gelir, bunun üzerinde çıkmaz şeklinde iki körbağırsak bulunur. Bağırsaklar sidik ve üreme yollarının da açıldığı bir dışkılığa açılır. Kuşların beslenme rejimi çok çeşitlidir ve gruplara göre değişir. Sırf bitkisel besinlerle beslenen türlerin sayısı pek azdır: kuşların çoğu, bileşimi mevsime göre değişen karma bir rejimle beslenir. Hayvansal besinlerle beslenenler daha çoktur; bunlar arasında küçük böceklerle veya deniz planktonuyle beslenenler bulunduğu gibi, büyük hayvanların kadavralarıyle beslenenler de vardır. Alınan besin miktarı hayli önemli miktardadır; bir gün içinde alınan besinler kuşun ağırlığını, hattâ ağırlığının iki mislini bulabilir.

Vücut deri ve tüylerle kaplıdır, deri genellikle çok incedir ve içinde kuyruk yağ bezinden başka salgı bezi bulunmaz. Bazı kuşlarda (sümsük, pelikan) kuşun istediği zaman şişirebildiği hava keseleri bulunur. Kuşların görüşü keskindir ve gözün özgül bir yapısı vardır. Bunların gözünde «tarak» denen bir kısım vardır ki bunun görevi pek belli değildir; ayrıca, ağtabaka koni hücrelerinde çeşitli renkte yuvarlakçıklar bulunur.

Sert tabaka kemikten bir halka ile takviyelidir. Koklama organı hayli karmaşık olmasına rağmen koku almanın kuşların hayatında önemsiz bir rol oyndığı (kivi hariç) söylenebilir. İşitme oldukça iyidir, ama alınan seslerin insanlara göre, özellikle şiddetli seslere doğru daha dar kapsamlı olduğu sanılmaktadır. Kuşlarda ses çok gelişmiştir; her türün değişik bir sesi ve çoğunun belli ötüşü vardır. Ses organı memelilerdeki gibi gırtlak değil, soluk borusunun iki bronşa ayrıldığı çatal noktada veya bazen çatal noktadan önce soluk borusu üzerinde (trakeofon ötücü kuşlar) bulunan göğüs gırtlağıdır.

Kuşlarda üreme yumurta iledir. Yumurtalar genellikle bir yuvaya bırakılır ve sayısı türlere göre değişir (1-20 ve daha fazla). Embriyonun normal gelişmesi için yumurtanın belli bir sıcaklıkta bulunması gerekir. Bazı istisnalar dışında (iriayaklılar) bu sıcaklık kuluçka olmakla sağlanır; kuluçkaya çoğu zaman dişi kuş, bazen yalnız erkek, bazen her ikisi sıra ile yatar. Kuluçkaya yatan kuşun karın kısmında genellikle kuluçka plakları oluşur; buranın sıcaklığı derinin geri kalan kısmından daha yüksek olur. Kesin bir bağ olmamakla beraber, yumurta ne kadar iriyse kuluçka süresi de o kadar uzundur; bu süre on beş-yirmi günden (bazı ötücü kuşlar ve ağaçkakanlar) seksen güne kadar (kivi) değişir. Yavrular gruplara göre değişik derecede gelişmiş olarak yumurtadan çıkar. Bazıları çıplak veya yarı çıplak olur, gözleri görmez; onun için uzun süre yuvada kalır (bazı ötücü kuşlarda on üç gün, kaliforniya akbabasında altı ay); yumurtadan çıkarken üzeri ince tüylerle kaplı olan yavrular, yumurtadan çıktıktan kısa bir süre sonra yetişkinlerin ardından gidebilir. Üreme olayının yanı sıra bazı etkinlikler de yer alır (msl. bir yuva yeri seçilir; erkek kuş yuvayı aynı türden başka kuşlara karşı korur; orman tavuğu ve cennetkuşu gibi bazı kuşlarda çok gösterişli hareketler şeklinde beliren çiftleşme gösterileri yapılır). Ötüşler ise normal olarak yuvanın yerini ve yuvalanan kuşun kimliğini gösterir.

Kuşlarda toplu yaşama, türlere göre çok değişiktir. Bazıları her zaman toplu yaşar, koloni halinde yuva yapar, ama topluluğun kuruluşu çok ilkeldir (karga, *philetairus*); diğer bir kısmı üreme zamanında topluluktan ayrılır (ötücü kuşların çoğu); normal zamanda yalnız yaşayan bir kısım kuşlarsa yuva yapmak için biraraya gelir (çeşitli deniz kuşları). Genellikle kuşlarda ruhsal yetenekler çok gelişmiştir. Bazı etkinlikleri (üreme, göç v.b.) şaşmaz içgüdülere dayanmakla beraber, bunlarda tanıma, seçme, uyum gibi yetenekler ve çok kuvvetli bir hafıza vardır. Kuşlar, kutuplara ve yüksek dağlarda kar sınırına kadar yeryüzünün her tarafında yaşar. Deniz kuşları, okyanusların hepsinde bulunur, fakat suda yaşayan memelilerin aksine, hiç biri kuluçkaya yattığı bölgeden vaz geçmez. Türce de sayıca da kuşların çoğu nemli tropik bölgelerde yaşar. Soğuk ve ılıman bölgelerde bulunan kuşların çoğu kışın buralarda kalmaz ve oldukça düzenli göçler halinde geçici olarak iklimi daha uygun ülkelere gider. Halen yaşayan türlerin sayısı 10 000 kadardır (bunun yarısı ötücü kuşlardır). Bütün bu kuşlar yapı bakımından birbirine çok benzediği için bunları sınıflandırmak çok güçleşmektedir. Sınıflandırma hayli zaman sırf ayakların ve gaganın görünüşüne dayandı: koşucular, perde ayaklılar, uzun bacaklılar, tavuksular, güvercinsiler, yırtıcılar, tırmanıcılar, tutunucular, ötücüler gibi. Dış görünüşlerle birlikte anatomik ve biyolojik özellikleri de hesaba katan modern bilginler kuşları daha kalabalık, fakat daha belirgin bölümlere ayırdılar. Şimdi kuşlar önce üç altsınıfa ayrılır: karinasızlar; kanatsızlar; karinalılar. Karinasızların göğüs kemiğinde karina yoktur, kanatlar da gelişmemiştir (devekuşu, tepeli devekuşu, kivi); kanatsızlarda ön üyeler yüzgeç haline dönüşmüştür (penguen); karinalıların göğüs kemiğinde büyük bir karina bulunur ve bunların uçma yeteneği vardır. İlk iki grup sayıca pek az önemlidir, üçüncü grup ise, her biri birçok familyayı kapsayan yirmiden fazla takıma ayrılır:

dalgıç kuşları (buz dalgıcı, ırmak dalgıcı);

dalıcı martılar (penguen...);

fırtına kuşları (fırtına kuşu...);

kürekayaklılar (pelikan, karabatak);

leyleksiler (balıkçıl, ibis...);

kazsılar (kaz, ördek...);

boynuzlu kuşlar (kamişi...);

martılar (martı, deniz kırlangıcı...);

yağmurkuşları (yağmurkuşu, koca albacak);

sutavukları (sutavuğu, turna...);

tinamular (tinamu);

tavuksular (tavuk, sülün, orman tavuğu...);

güvercinimsiler (güvercin, araptavuğu);

kartallar (gündüz yırtıcıları);

baykuşlar (gece yırtıcıları);

papağanlar (papağan);

guguksular (guguk);

ağaçkakanlar (ağaçkakan, tukan...);

kemirgengagalılar (kemirgengagalı);

çobanaldatanlar (çobanaldatan);

sağanlar (sağan, kolibri);

farekuşları (farekuşu);

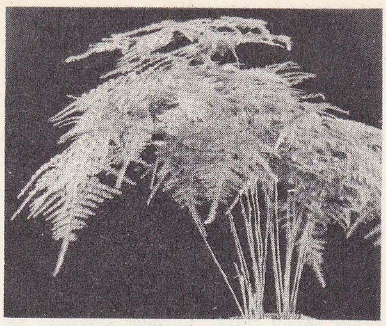

kuşkonmaz

gökkuzgunsular (gökkuzgun, yalıçapkını);

ötücü kuşlar (serçe).

— Falcılık. Romalılarda *kuş falı* yaygın fallardan biriydi. Herkes bu fala bakabilirdi. Bununla beraber genel kuş falları kralın, sonra kâhinlerin refakatinde, magistratusların işiydi. Prensip olarak bir işe bu fala başvurulmadan karar verilmezdi. Roma'da bile, dinî açılışlarda, comitiumların çağırılışında veya magistratusların işe başlayışlarında, orduda harekete geçmeden ve savaşların arefesinde buna daimî olarak başvurulurdu. Kâhin, *lituus* ile *templum*'un, daha sonra kehanette bulunacağı bölgenin sınırlarını tespit ederdi.

Törene katılanların herhangi birinin işareti üzerine bu kuş falları hükümsüz sayılırdı. Bu *obnuntiation*, sık sık siyasî engelleme usulü diye kullanıldı. Önce bilgi ile nizama sokuldu, sonra da kaldırıldı (M.Ö. 58). Tören hukukunun kurulmasıyle sonuçlandı.

kuşotu

— İkonogr. Kuş, dinî sembollerin arasında önemli bir yer tutar: Mısır'da ibis (Anubis), Jupiter kartalı, Minerva gece kuşu, Junon'un tavusu veya Venüs'ün güvercini (yunan-roma mitolojisinde); Ruhül Kudüs'ün güvercini (Hıristiyanlıkta). Bunlar çok değişik şekillerde tasvir edilmiştir. Bizans ve karolenj kumaşlarını süsleyenler, Sibirya'dan Fransa'ya kadar mezarlarda bulunmuş tokalardakiler ve roman sütun başlıklarındakiler (Morienval, İssoire, Moissac) Doğu'dan gelen, kanat açmış görünümde veya elyazmalarının büyük punto ile harflerini süsleyenler gibi kıvrık, bazen IX. yy. kudüs mozaiklerinde ve Baouilt manastırı fresklerinde olduğu gibi gerçekçidir. Ayrıca, Epidauros tapınağındaki *Kuşlu Nike* akrolit'ini (Atina müzesi) ve XIV. yy. eseri olan *Kuşlu Meryem* (Marthuret-Riom) sayılabilir. Batı resminde ise Carel Fabritus'un *Saka Kuşu*'nu (La Haye) ve bazı fransız ve hollandalı natürtmort veya hayvan ressamlarının eserleri de anılmağa değer: *Ölü Kuş*, Greuze (Louvre); *Ağa Girmiş Kuş*, Boucher (Louvre); *Barış Güvercini*, Picasso; Louvre'un Etrüsk salonu tavanı, Braque. (→ Bibliyo.) [LM]

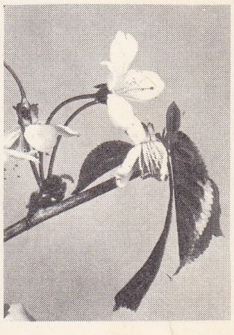

kuşkirazı

KUŞ, ar. **Kuş**, Mısır'da şehir, Yukarı Mısır'da (Kene ili), Nil'in doğu kıyısında; 15 000 nüf. Kuseyr'e giden toprak yolun başlangıcı. Burası eski *Apollinopolis Parva* şehridir. (L)

KUŞ. Esk. coğ. Eski Mısırlıların, Yunanlıların Ethiopia dedikleri yere, yani Nubia ve Sudan'a verdikleri ad. M.Ö. 2000 yıllarında bu ad sadece Nil'in II. şelâlesinin güneyindeki halk topluluğu için kullanılıyordu, ama kısa süre sonra bütün Nubia toprakları ifade etmeğe başladı. Yahudiler bu adı Mısır'dan alarak afrikalı komşularının efsanevî atası Şam'ın oğullarından birine taktılar. (L)

KUŞADALI İBRAHİM EFENDİ, türk şairi (? - 1845). Halvetiye tarikatının şabaniye kolu şeyhlerinden. Mısır ve Şam'ı dolaştı. Gazel tarzında şiirleri vardır. (M)

KUŞADASI, Ege bölgesinde (Aydın ili) ilçe merkezi kasaba; 8 916 nüf. (1970). İzmir'in 92 km güneyinde, aynı adı taşıyan körfezin kıyısında. Adını bir mil uzaktaki adadan alır. Kasaba uzun süre kale içinde kaldı; sonra, kalenin dışına taşarak, kıyı ovası üzerinde gelişti. Son yıllarda turistik önemi çok arttı. — *Kuşadası ilçesi*, 264 km²; 15 487 nüf. (1970). Merkez ve Davutlar bucakları; 9 köy. Tütüncülük, zeytincilik, bağcılık.

Foto. LAROUSSE

● *Tarih. Kuşadası*'nın tarihi, Helenistik döneme kadar iner. Bu dönemdeki adı, *Neopolis* idi ve Efes şehrinin bir sayfiyesiydi: İlk kurulduğu yer, bugün kalıntılarının görüldüğü kale ile çevrili kısımdır. Şehir, ortaçağda, Venedikliler ve Cenevizliler zamanında önemini korudu. Bu devirde adı *Scala Novo* («Yeni iskele») oldu. Selçuklular çağında da, önemli bir merkezdi. Osmanlı hâkimiyeti sırasında, Kanunî Sultan Süleyman zamanında Barbaros Hayreddin Paşa, Kuşadası'nda kale tipinde bir cephanelik; XVII. yy.da da Öküz Mehmed Paşa, bir cami ve bir kervansaray yaptırdı. XVII. yy. sonundan itibaren İzmir limanı önem kazanıncaya kadar önemli bir ticaret limanı olmağa devam etti. Birinci Dünya savaşından sonra, yunan işgaline uğradı (1919). Kurtuluş savaşının sonunda İzmir ile birlikte kurtarıldı (1922). Kuşadası'nın yakınında Selçuk ve Efes harabeleri vardır. (M)

KUŞAK i. (esk. türk *kurşamak*, kuşak kuşanmak > *kurşa-ķ*'tan). Kadınların ve erkeklerin bellerine bağladığı, her türlü ensiz dokuma veya örgü: *İpekli Halep işi kuşağı çözülmüş, yerde sürünüyor ve ayağına dolaşıyordu* (Sabahattin Ali). *Poturunun cebinden ve kuşağının arasından bozuk paralar çıkartarak biletçiye gösteriyor* ... (R. N. Güntekin). [Bk. ANSİKL. *Kıyf. bölümü.*] || *Mec. Yeni.* Aynı devirde yaşayan ve aşağı yukarı aynı yaşta olan kimselerin tümü: *Yahya Kemal'in şiirlerini bugün bizim sevdiğimiz gibi, gelecek kuşakların da seveceğine inanıyorum* (N. Ataç). *Atatürk'ün kutsal emaneti kuşaktan kuşağa kesintisiz aktarılacaktır.* || *Esk. Sevayi (sevaî) kuşak,* Anadolu'da, gelinlere, yakın erkek akrabaları tarafından bağlanan kuşak. («Sevayi» denilen bir çeşit ipekli kumaştan yapılır.)

— ÇEŞ. DEY. *Argo. Esk. Kuşak çözmek,* aptes bozmak. || *Kuşağı berk,* itikadı çok kuvvetli olan kimse. || *Kuşak kuşanmak. Mec.* Bir işe aday olmak.

— Bot. *Bitki kuşağı,* su ile örtülü alanlar çevresinde bir veya birçok türün geniş ölçüde baskın olduğu bölge: *Sazlar, su basmış topraklar üzerinde floranın dış kuşağını meydana getirir.*

— Coğ. ve İklimbil. Enlemler yönünde önemli ölçüde uzanan alan. || Yeryüzünün kutuplar, kutup daireleri ve dönencelerle belirlenen beş bölümünden her biri. (Bu kuşaklar büyük iklim tiplerine tekabül eder.) Bk. ANSİKL.

— Denizc. Seren yelkenlerini desteklemek için, abaşo yakasına yakın olarak gıradin yakaları arasına dikilen şerit halinde yelken bezi. || Gemilerin bordalarına, en üst güverte düzeyini izleyerek çizilen enli çizgi. || *Kuşak çekmek,* geminin bordasına kuşak çizmek veya eski kuşağı boyamak. || *Kuşak koymak,* herhangi bir yerin esnekliğini veya çatlaklığını pekiştirmek için o esneklik veya çatlaklığı aykırı bir çıta, lama, tiriz v.b. ensiz ve uzun malzeme ile beslemek. || *Magnetik kuşak,* bir geminin kendine has magnetik alanını yok etmek için, doğru akımla beslenen birçok elektrik devresinden yapılmış düzenek. (Her devredeki akımın şiddeti ve yönü değiştirilebildiğinden, bu devreler komütatörlerle çifter çifter bağlanabilir. Gemiyi, su içine yerleştirilen ve karadaki bir akıölçere bağlanan elektrik devresi üzerinden zaman zaman geçirerek magnetik kuşak ayarlanabilir. Ayarlama iyi yapılırsa, gemi magnetik bir mayın üstünden geçerken onun ateşleme düzenine etki etmez ve mayın patlamaz.) || *Zırh kuşak,* bir geminin bordasını su kesimine kadar kaplayan zırh.

— Fiz. *Işıma kuşakları,* yer çevresinde, olağanüstü şiddette parçacık ışımalarının hüküm sürdüğü bölgeler. Bk. ANSİKL.

— İnş. Bir yapıda, yatay, düşey ve çapraz taşıyıcı elemanları bir veya iki yandan birbirine bağlayan ve yapıyı sağlamlaştırmağa yarayan kirişler.

— Jeofiz. *Kızıl kuşak,* milletlerarası jeofizik yılında (1957-1958), fransız astronomu Daniel Barbier (1907-1965) tarafından bulunan ve güneşin doğuşunu andıran olay. (Kızıl kuşaklar, magnetik ekvatorun kuzeyinde ve güneyinde az çok simetrik olarak daima görülebilir.)

— Jeol. Dıştan görünen tabaka kalınlığının meydana getirdiği şerit: *Oniks kuşağı.* || *Başkalaşma kuşağı,* çevreleyen kayanın bir batolit çevresinde iç kaya tarafından başkalaştırıldığı kuşak. || *Paleontoloji kuşağı,* başka kuşaklarda bulunmayan bir veya birçok fosille nitelenen jeolojik kat bölümü: *Jüra ve Denizsel Tebeşir devrinin incelenmesinde ammonit kuşakları önemli bir rol oynar.*

— Marang. Sağlamlığını artırmak için çatı, kapı v.b. yerlerde kullanılan ağaç veya madenî bağ. Bk. ANSİKL.

— Mat. Bir küre yüzeyinin, küreyi kesen iki paralel arasında kalan parçası. Bk. ANSİKL.

— Mim. Bir burma sütun başlığı silmesine, burmalı kısımla süslü kısmı ayırmak için konan taç biçiminde yaprak dizisi. || *Rüzgâr kuşağı,* çatı makaslarının devrilmesini ve şekil değiştirmesini önlemek amacıyle konan payandalar. (Bu payandalar 45°'lik bir açı ile mahya aşığı ve dikmeler arasına konur.) Bk. ANSİKL.

— Patol. *Ağrı kuşağı,* bazı sinir hastalıklarında bütün gövdeyi kuşak gibi saran ağrıların tümü.

— Sine. *Ses kuşağı,* gösterilmeğe hazır durumda olan bir filmin kenarında bulunan kısma, optik veya magnetik işlemle tekrar geçirilecek olan sesin kaydedildiği kuşak.

— Spor. Cudo yapanların, aşağıdaki sıraya göre aldıkları derecelerden her biri: beyaz kuşak (yeni başlayanlar için), sarı kuşak, turuncu kuşak, yeşil kuşak, mavi kuşak, kahverengi kuşak, siyah kuşak (bu son kuşak ancak cudo federasyonu üyelerinden kurulu bir jüri tarafından verilir). Bk. DAN.

— Tıp. Karın ve leğen arasındaki iç organları soğuktan korumak ve omurgaya destekli sağlamak amacıyle bele sarılan uzun ve enli kumaş. (Kuşak bel ve karın bölgesini koruduğundan, bazı bağırsak hastalıklarını önleyebilir, ama derisi çok duyarlı olan bazı kimselerde irkilme tepkileri uyandırabilir.)

— Zır. Ekili tarlaların çevresine yapılan (rüzgâr siperi, kazık çit, tahta çit v.b.) sunî korunak.

— ANSİKL. Coğ. ve İklimbil. İklim, bitki örtüsü ve toprak etkilerinin bileşimi, yüzey şekilleri evrimini niteleyen başlıca olayların *kuşak*'lar halinde oluştuğunu gösterir; meselâ, birçok morfoklimatik kuşak ortaya çıkar:

1. *buzul kuşağı* (bk. BUZUL);

2. *buzul çevresi kuşağı;*

3. *ılıman ormanlık kuşak,* toprağı tabiat güçlerinin etkilerinden büyük ölçüde koruyan sık bitki örtüsüyle nitelenir. Yağmur aşındırması, don, sıcak etkisiyle ufalanma, bitki örtüsü ve topraklar sebebiyle yerli kayayı çok az etkiler. Yel etkisi ancak bazı çıplak alanlarda görülür (deniz kıyıları, ırmak kenarları). Yoğun olmadığı yerler dışında akarsu etkisi önemsizdir. Toprak akması, yamaçları yavaş yavaş şekillendirir. Bazen toprak kaymaları ve çamurlu seller işe karışır. Taşınan gerecin büyük kısmı erimiştir. Bununla birlikte, hafif ısı ve kış soğuğu kimyasal aşınmayı sınırlar: topraklar kalınlaşmaz ve bozuşma küçük ölçüdedir. Irmaklar büyük döküntüler, kumlar, çakıllar taşır ve bu sayede yatağını etkili bir şekilde biçimlendirme imkânı bulur. Irmak aşındırmasıyle gelişen şekillenme ve yamaçların yavaş gerilemesi bir parça azalır;

4. *bozkırlar ve çayırlar kuşağı*'nda seyrek bitki örtüsü, toprağı biraz korur. Rüzgâr, lösleri ve balçığı oluşturan tozları kaldırır; sular dere gibi akar, bir kolüvyonlanma meydana getirir ve yarıklar açar;

5. *çöl kuşağı* (bk. ÇÖL);

6. *dönenceler arası savanalar kuşağı*'nda uzun süren kuraklık, toprağı sertleştirir; kış başındaki sağnaklar hızla ve genellikle su örtüsü halinde akar ve çok etkili bir kolüvyonlanma meydana getirir. Kimyasal bozuşma şiddetli, oysa donma meydana gelmediğinden mekanik ufalanma hafiftir. Kolüvyonlanma ile oluşan çok düz ovalarda akarsuların akışı çok yavaştır ve bu ovaların kenarlarında yamaçlar yükselir;

7. *dönenceler arası orman kuşağı*'nda savanalara oranla kimyasal bozuşma çok daha şiddetlidir ve yaygın su akışıyle yavaş yavaş süpürülen, bazen kaynaklar ve toprak kaymaları etkisiyle sünen kayaları latetitli killere dönüştürerek büyük ölçüde ayrıştırır. Meselâ eğimleri oldukça dik olan (10-20°) bombeli yamaç biçimleri bu şekilde oluşur. Kaba döküntü gereçlerinin eksikliği vâdilerin derinleşmesini önler. Bozulmalara karşı dayanıklı kaya blokları hiç aşınmaz ve ivintiler meydana getirir. Bozulmaya dayanıklı kaya çekirdekleri yavaş yavaş kelle şekeri halinde ortaya çıkar. Bugünkü jeomorfojenezin kuşaklılığı bütün yüzey şekillerini açıklamaz. Gerçekte, bugünkü yüzey şekillerinin büyük bir kısmı, çeşitli iklimlerin sonucudur ve birçok eski biçimi sürdürür. Meselâ, ılıman kuşakta, Dördüncü zamanın soğuk dönemlerinden buzul ve buzulçevresi şekilleri görünümünde birçok kalıntıya rastlanır; bu buzul ve buzul çevresi şekiller soğuk dönemlerinkine oranla hızlı morfojeneze daha az elverişli olan bugünkü morfoklimatik şartlara çok yavaş uyar. Dönenceler arası kuşakta eski kurak iklimler, Senegal ve Mali'de erglerin ve bütün savanlar kuşağında ise adatepelerin oluşmasına yolaçtı. Bugün kurak kuşaklar içinde kalan çöllerde ise ırmaklar aracılığıyle yağmur dönemleri başladı.

— Fiz. *Işıma kuşakları,* yapma uydularla yapılan ölçmeler sayesinde bulundu ve incelendi. Bugün, amerikalı Van Allen* tarafından bulunan ve onun adını taşıyan, ortalama 3 000 km yükseklikte bir *iç kuşak* ile 1959'da keşfedilen 16 000 km yükseklikte bir *dış kuşak* bilinir. Birincisi, ekvatorun iki yanında 30° enlemiyle sınırlanır, ikincisi 50° enlemine kadar yayılır. Bu kuşaklar, kozmik ışınların ve şüphesiz güneş ışınlarının atmosfer tarafından tutulmasıyle meydana gelir ve Yer'in magnetik alanıyle sınırlanır. Bu bölgeler içinde Yer'in çevresinde dönen ana parçacıklar, genellikle protonlar ile elektronlardır. Bu parçacıklar boşluğa dağılarak kaybolabilir, fakat yerlerini sürekli olarak yeni parçacıklar alabilir.

Bu kuşaklarla ilgili ayrıntılı bilgiler, uzay uçuşlarının gerçekleştirilmesinde büyük bir önem taşır.

— Kıyf. Kuşakların, beli sıkmak, soğuğa karşı korumak, elbiselerin bel üzerinden kaymalarını önlemek, bazı araç ve gereçleri saklamak gibi görevleri vardır. Kuşakların kullanıldığı kıyafete göre değişen en ve boyları olduğu gibi, bu birbirinden ayrı yapım teknikleri de vardı. Kuşakların üzeri genellikle nakışlı çorap, oya, kilim gibi süsleme motifleriyle süslenir veya sırma, gümüş, ipek gibi malzemelerle işlenirdi. Kadın kuşakları belden başka, baş süslemelerinde de kullanılır, baş için ensiz kuşaklar tercih edilirdi. Kadın fesini çeşitli biçimlerde saran kuşaklar arkada bağlanır ve iki yana sarkıtılırdı. Her iki uca birden *tokurdak* veya *dokurcan* denir, uçlarında da *tozak* adı verilen püsküller olurdu. Baş kuşakları, taşıdığı motiflerin adını alırdı: *koçboynuzu, yedidağın çiçeği, istanbullu* adlarını taşıyanlar makbul örneklerdi.

Bel kuşaklarının da çeşitleri vardı. Şalvarı büzen ve bele bağlayan kuşağa *uçkur** denirdi. Bunun dışarıda kalan uçları nakışlarla süslenirdi. Önlük bağlarına *dolama* denir, ince olan bu kuşaklar bele birkaç defa sarılırdı. *Dolama* çocuk kundaklarını bağlamada da kullanılırdı.

Erkek kuşakları *iç* ve *dış* kuşak olmak üzere iki çeşittir. İç kuşaklar korse yerine kullanılır. Elbisenin içine, belden başlayarak göğüs altını da saracak şekilde kuşanılır. Bunlar genellikle pamuk, yün veya ikisinin karışımından dokunur. İşlemesiz ve dokunduğu maddenin rengindedir.

Dış kuşaklar, elbisenin üzerine sarılır. Bunlar da iç kuşaklar gibi kalça üzerinden göğüs altına kadar gelir. Dış kuşaklar iç kuşaklara oranla daha süslüdür, üzerine çeşitli nakışlar, işlemeler yapılır. Çeşitli renkte pamuklu, yünlü, ipekli v.b. kumaşlardan dokunur.

Dış kuşaklar beli dik ve sıkı tutar, soğuktan korur, bıçak, tabanca gibi silâhları,

para ve tütün kesesi, çakmak gibi eşyaları koymağa yarar; ayrıca bir süs eşyası olarak sahibinin zevkini ve mevkiini gösterirdi.

Kadınlar genellikle elbise veya şalvar üzerine sarılan dış kuşak kullanırlardı. Bunlar, erkek kuşakları gibi yünden, pamuktan veya çeşitli ipliklerin karışımından dokunurdu. İpekli veya şaldan yapılanları da çoktu. Bunlar arasında renk ve desen bakımından büyük sanat değeri taşıyanlar vardır. Kadın kuşakları daha çok entari üzerine bağlanır, şalvar, üçetek v.b. kıyafetler üzerine kemer takılırdı. Erkek giyiminde bele *şal* (veya *trablus*) adı verilen kuşaklar bağlanırdı. Özellikle zeybekler, deri kemerler üzerine, on-on beş santim enliliğinde örgü veya dokuma kuşak dolardı. Bunların motifleri kadın kuşaklarına nazaran daha sade ve az renkli olurdu.

— Marang. Oturtma veya asma çatılarda mertek uzunluğu 4 metreyi geçerse, çatının açılma tehlikesi vardır. Buna engel olmak için, dikme, aşık, yanlama ve mertekleri iki yüzden de bağlayan 5×10,5×20 kalınlığında tahta kuşaklar kullanılır. Bunlar merteklere kırlangıç kuyruğu şeklinde kertmeli olarak geçirilir. Ayrıca cıvatalarla da takviye edilir. Bu şekilde yapılan çatılara *kuşaklamalı çatı* denir. Kuşaklar, tavan arası hacminden faydalanabilmek için genel olarak tavan kirişinden 2 m yükseklikte konur. Parmaklıklı bahçe kapılarında, aralıklı olarak konan çıtalar doğrudan doğruya kuşaklar üzerine çakılır. Parmaklıklı, tek katlı ve tutkallı kapılarda, parmaklıkların tutturulması, yan yana gelen tahtaların dönmemesi ve daha sağlam bir kapı elde etmek amacıyle alt ve üst taraflarına birer ağaç kuşak konur. Bu kuşaklar aralarına eğik bir kuşak konarak sağlamlaştırılır. Demirden yapılan bahçe kapılarında da çerçeve aralarına eğik olarak demir lamadan kuşaklar konur.

— Mat. Küre kuşağını sınırlayan düzlemlerden biri küreye teğet olduğu zaman, bu kuşağın bir tabanı vardır ve «küre kapağı» adını alır. Paralel iki düzlemin uzaklığına, *kuşağın yüksekliği* denir. Kuşağın alanı bu H yüksekliğiyle bir büyük çemberin çevresi çarpımına eşittir, yani 2 π RH'dır. Bundan dolayı bu alan, tabanının yarıçapı kürenin yarıçapına, yüksekliği kuşağın yüksekliğine eşit olan bir silindirin yanal alanına eşittir.

— Mim. *Sütun kuşağı*, bir sütun gövdesinin üzerinde veya altında sütuna bir içbükey çeyrek daire silme ile bağlanan kare silme. *Eşanl.* SÜTUNBENT. (LM)

KUŞAKKAYA bls. i. Bir dağ yamacının bir bölümünü boydan boya aşan yatay veya hafifçe eğik dirsekkaya. (Kuşakkayaların geniş ve yatay olanlarına KAŞ TARAÇA v.b. gibi adlar verilir.) [L]

KUŞAKLAMA i. (*kuşaklamak*'tan *kuşakla-ma*). Kuşaklamak işi veya şekli.

— İnş. *Kuşaklama çeliği*, tahta yapılarda üst taban kirişi ile alt taban kirişini bağlayan dikme. (KUŞAKLAMA DİKMESİ veya ÇELİKLEME de denir.)

◆ Sıf. Kuşak durumunda olan. (L)

KUŞAKLAMAK geçl. f. (*kuşak*'tan *kuşakla-mak*). [Bir duvarı] Ağaç, demir, beton v.b. kuşaklarla sağlam hale koymak: *Binayı kuşakladılar.* (M)

KUŞAM i. (*kuşamak*'tan *kuşa-m*). *Esk.* Kılıç v.b. gibi kuşanılan şeylere verilen ad.

— DEY. *Giyim kuşam.* Bk. GİYİM.

◆ **Kuşamlı** sıf. [Yalnız *giyimli kuşamlı* deyiminde geçer.] *Giyimli kuşamlı*. Bk. GİYİMLİ. (M)

KUŞANE veya **KUŞHANE** bls. i. (türk. *kuş* ve *fars. ḫāne, ev*'den *kuş-ḫāne*). Mutf. Az miktarda yemek alan küçük yuvarlak tencere.

— Hayvc. Açık havada ve serbest olarak yetiştirilen kuşları barındırmak için yapılmış, genellikle tahtadan ve kafesli barınak. (ML)

KUŞAN'LAR veya **KUŞANA'LAR**, M.S. I. yy.da Baktriane'ye yerleşen tokar hanedanı. Hanedanın ilk hükümdarı KUJULAKASA (yun. *Kozulokadphises*) [M.S. 10'a doğr.- 91-92], M.S. 30'dan sonra tahta geçti; Parth'lara saldırarak Kâbil'i, M.S. 50'ye doğru Kapisa'yı ve M.S. 65'ten önce Gandhâra'yı aldı. Fetihlerinin Hindistan'ın güneyine kadar uzandığı sanılır. — Oğlu VİMAKATHPİSA (yun. *Ooemokadphises*), bütün Kuzey Hindistan'a (Pencap) hâkimiyetini kabul ettirdi. Bu toprakları kral naibi Soter Megas'ın yardımıyle yönetti. Roma ve Çin ile ilişkiler kurdu. —En büyük kuşan hükümdarı KANIŞKA idi (144'e doğr.), Ganj'a kadar yayıldı ve Keşmir'i işgal etti. Kışın Peşaver'de, yazın Kâpiçi'de (Kabil'deki Begram) oturduğu sanılır. —Son büyük kuşan hükümdarı VASUDEVA Çin'e bir elçi heyeti yolladı (230), Sasanîlere karşı Ermenilerle birleşti, ama Şahpur I tarafından bozguna uğratıldı (241-251 arası). Hanedan sarsıldı, fakat V. yy.da Akhunların akınlarına kadar varlığını sürdürdü. Buddha'cılığın yayıcıları olan kuşan hükümdarlarının etkisiyle, Gandhara'da yunan-buddha, Mathura'da hint sanatı gelişti; Batı'nın etkisi başladı ve hint kültürü yayıldı. (L)

KUŞANMAK geçl. f. (esk. türk. *koşmak*, takmak > *koş-a-n-mak*'tan). Herhangi bir şeyi beline takmak: *Ömer dahi hemen kılıcını kuşanıp gitti* (Cevdet Paşa).

— DEY. *Giyinip kuşanmak*, itina ile giyinmek, süslenmek.

— Teşk. tar. *Kılıç kuşanmak*, cülustan sonra törenle kılıç takmak. Bk. KILIÇ.

◆ **Kuşanılmak** edilg. f. Kuşanmak işine konu olmak: *Kılıçlar kuşanıldı*. (M)

KUŞANTI i. (*kuşanmak*'tan *kuşan-tı*). Giyecek, kuşanıcak şey.

— DEY. *Giyinti kuşantı*, giyilen eşyaların tümü. (M)

KUŞATMA i. (*kuşatmak*'tan *kuşat-ma*). Kuşatmak eylemi. ‖ Sarma, etrafını çevirme.

— Ask. Asıl kuvvetlerle düşmanın çekilme yollarını keserek onun bulunduğu yerde yok edilmesini sağlayacak biçimde gerisindeki bir hedefe yöneltilen taarruz türü. (Bk. ANSİKL.) ‖ *İki taraflı kuşatma*, iki kuşatma taarruz kuvvetiyle bir tali taarruz kuvveti tarafından düşmanın iki yanını kuşatacak biçimde yapılan taarruz. Bk. ANSİKL.

— Psikiyatr. ve Sosyol. *Kuşatma hezeyanı* (veya *hummas*ı), kuşatılmış bir şehir halkının tutulduğu kolektif psikoz.

— ANSİKL. Ask. *Kuşatma* ile düşmanın açık olan bir yanında seçilen taarruz hedefi üzerine ilerlenirken, düşmanın asıl kuvvetleriyle karşılaşmamağa önem verilir. Böylece geriye çekilmesine engel olunan düşmanın, cep heden taarruz eden kuvvetlerle iki yönlü olarak savaşmağa zorlanması mümkün olur. Çoğunlukla asıl taarruzu yapacak kuvvetlere karşı düşmanın bütün gücüyle karşı koymasını önlemek ve direnme gücünü azaltmak için ayrıca tali taarruz da yapılır. Bu taarruz bazı hallerde düşmanı asıl taarruzun yeri ve varlığı yönünden yanıltabilir. Kuşatma taarruzu üstün hareket ve manevra yeteneği olan kuvvetlerle ve baskın şeklinde yapılmalıdır. Bir kuşatma taarruzundaki başarı derecesi, yapılacak büyük çaptaki tali taarruzun düşmanı cephedeki mevzilerinde tutabilmesine bağlıdır. Kuşatma genellikle yarma ve cephe taarruzları gibi diğer taarruz çeşitlerine karşı çok daha etkili olduğundan, mümkün oldukça sonucun kuşatma ile sağlanmasına çalışılır.

Kuşatma manevrası savaş gücünün en faydalı ve etkili bir biçimde kullanılmasına elverişli imkânları sağladığından, kumandanlar her taarruz kararında, önce kuşatmanın mümkün olup olmadığını araştırırlar. Kuşatma manevrası sırasında sağlanması gerekli olan baskın etkisi, düşman gözetmesinden sakınarak manevra yapmak ve onu yanıltmakla gerçekleşebilir. Kuşatma taarruzu, kayıpları azaltarak düşmanın karşı koymasını güçleştirdiğinden kesin sonucun istenilen yerde alınmasını sağlamış olur.

● *İki taraflı kuşatma*. Düşmanın iki kanat ve yanının durumu ile eldeki kuvvet miktarı çok üstün olduğu zaman, başarı ile uygulanabilir. Bu tür kuşatmada, taarruz eden kuvvetin aynı zamanda üstün savaşma gücü ve hareket yeteneği bulunmalıdır. Bu kuşatmadan düşmanın her iki yanının üstün kuvvetlerle kuşatılabilmesi için sıkı bir işbirliğine ve zamanı ayarlamağa özellikle dikkat edilir. Bu bakımdan iki taraflı kuşatmanın sevk ve idaresi oldukça güç sayılır. İşbirliği ve zaman ayarlanma yeterli bir biçimde uygulanamazsa, taarruz edilen kuvvetin parça parça yenilgiye uğraması da mümkündür. Bu sebeple kumandan, dar bir cephede düşmanı tespit ederken, asıl taarruzlarla düşmanın iki yanına karşı kuşatıcı biçimde ve zamanca ayarlanmış olarak taarruza geçer. Bu sıra, bir yandan kazanılan başarı üzerine elde bulundurulan ihtiyatlar bu kesimde kullanılmak suretiyle iki taraflı kuşatma sonucu yenilgiye uğrayan düşman tamamıyle yok edilir. Böylece düşmanın daha sonra başka yer ve zamanda direnmeğe devam etmesi de kesinlikle önlenmiş olur. İki taraflı kuşatmada atom silâhlarının kullanılması, gerekli kuvvet üstünlüğünün sağlanmasını ve zaman kazanılmasını mümkün kılar. (M)

KUŞATMAK geçl. f. (esk. türk. k.). Bele sarılıp takılan şeyleri bir kimsenin beline bağlamak: *Kuşak kuşatmak*. ‖ Etrafını sarmak, muhasara etmek: *Haccâc'ın askeri kırk bine bâliğ olarak her taraftan Mekke'yi kuşatmış* (Cevdet Paşa). ‖ Çevrelemek: *Onu çitle kuşatıp taşlarını ayıkladı* (F.R. Atay). ‖ Kaplamak: *Fabrika dumanları bütün şehri kuşattı*.

◆ **Kuşatılmak** edilg. f. Kuşatmak eylemine konu olmak. (ML)

KUŞBAKIŞI bls. sıf. Yüksek bir yerden aşağıya doğru bütün genişliğini içine alacak şekilde bakma: *Dâmınızdan yetişir â-cize bir kuşbakışı / Gece gündüz oradan seyredelim yazla kışı* (Abdülhak Hâmid).

KUŞBAŞI bls. sıf. Aşağı yukarı serçe başı büyüklüğünde olan: *Kuş başı soğuk kavurma! Attık kaşığı...* (Ahmed Rasim). *Kuşbaşı kar.*

◆ İ. bls. i. Zool. Yosunhayvanları kolonilerinin yüzeyindeki özel uzantı.

— ANSİKL. *Kuşbaşı*, hareketli ve titrek bir ayaktır; kuş başını andırır. Kalkerden bir başla ekli bir çeşit çeneden oluşur. Bu çene kuvvetli kaslar yardımıyle yakalayabildiği avın üzerine birden kapanır. Kuşbaşı bu görevinden başka koloninin beslenme ve solunumunda da rol oynar. (LM)

KUŞBAZ bls. i. (türk *kuş* ve fars. *-bāz*, oynayan, oynatan'dan *kuş-bāz*). Süs kuşlarını besleyerek onlara bir şeyler öğretmeğe çalışan kuş eğitimcisi.

— Teşk. tar. Osmanlılarda padişahın avlanırken kullandığı doğan, şahin v.b. kuşları yetiştirmekle görevli olanlara verilen ad. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Teşk. tar. Osmanlılarda savaşa hazırlık sayılan bir spor olarak avcılığa önem veriliyordu. Padişahların av teşkilâtları içinde *kuşbaz*'ların önemli bir yeri vardı. Saraya dışarıdan av kuşu yetiştirenler ulufeli, tımarlı ve (yükümlülüklerden) muaf avcılardı. Bunların vilâyet, sancak ve kazaları ile hizmetlerini, isim ve şöhretlerini ellerindeki dirliklerin gelirini gösteren düzenli defterleri vardı. Hizmetleri, vefatlarında evlâda, kardeşe veya akrabalarına intikal ederdi. Kuşbazların bir kısmı müslüman ve bir kısmı da hıristiyandı. 1830'da taşradaki şahinci ve çakırcıların muafiyetleri kaldırılmış, diğer köylüler gibi vergiye bağlanmışlardı. Sarayda görevli kuşbazlar ulufeliydi. Bunlar arasında yer alan çakırcı, şahinci ve atmacacılardan yılda ikişer kişinin çerağ edilmesi kanun gereğiydi. (M)

KUŞBİLİMİ bls. i. Kuşları inceleyen bilim. *Eşanl.* ORNİTOLOJİ.

— ANSİKL. Zoolojinin bir dalı olarak yaşayan ve fosil kuşları ele alan, metotlu bir düzenle sınıflandıran *kuşbilimi*, kuşların şekil ve yapılarını, seslerini, tüy değişimini ve üremelerini, uçuşlarını, göçlerini, kuşların yeryüzünde bulunduğu yerleri ve ayrıca besinlerini, faydalarını ve bu hayvanların nasıl korunacağını inceler. (L)

KUŞBURNU bls. i. Bot. En yaygın yabanî gül ağacı ve bunun meyvesi. (İlmî adı *Rosa;* gülgillerden).

— ANSİKL. *Kuşburnu*, çalılıklarda, çitlerde, ormanlarda çok yaygındır. Aşı yapmak için gülcüler tarafından anaç olarak yetiştirilir. Ömrü çok uzundur; üç yüz, hatta bin yıllık yabanî gül fidanlarından söz edilir.

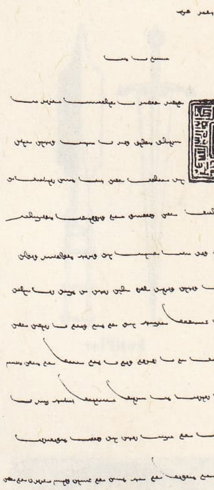

Kutadgu Bilig'den bir sayfa (Viyana nüshası)

Foto. MEYDAN

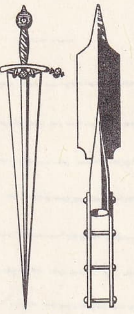
kutil'ler

kutsal sanat «Çile» Rouaoult'un eseri Modern Sanat Millî müzesi, Paris

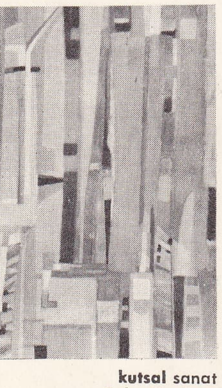
kutsal sanat «Salve Regina» Mannessier'nin eseri Güzel Sanatlar müzesi, Nantes, Fransa

Bahçe güllerinin türetildiği pek çok kuşburnu çeşidi vardır. (YABANÎ GÜL de denir.) [L]

KUŞÇU i. (*kuş*'tan *kuş-çu*). Süs kuşlarını besleyen veya satan kimse.

— Teşk. tar. Osmanlılarda haberleşmede veya avcılıkta kullanılan kuşlara bakmakla görevli kimselere verilen ad. (M)

KUŞÇUBAŞI bls. i. Teşk. tar. Saray mutfağında padişah için pişirilen yemeklerden sorumlu olan görevli. || Haberleşme ve avcılıkta kullanılan kuşlara bakmakla görevli kimselerin başı. (M)

KUŞÇUBAŞI (Eşref Sencer), ilk Osmanlı gizli haber alma teşkilâtı olan Teşkilâtı Mahsusa'nın kurucusu (1873-1964). Baba tarafından Kafkas Türklerinden Ubuh'lara, anne tarafından Sultan Sencere bağlıdır. Dedesi ve babası osmanlı sarayında kuşçubaşılık yaparlardı. 19 Yaşında yeni subay çıktığı bir sırada babası Mustafa Nuri Bey (öl. 1899) ile Hicaz'a sürüldü. Burada kendisi gibi genç subayları çevresine toplayarak isyan etti, pek çok silâh, para ve malzemeyi ele geçirdi; üzerine gönderilen kuvvetleri yendi. Miralay Rasim Beyin telkiniyle Teşkilâtı Mahsusa'yı kurdu (1903). Bundan sonra Kıbrıs'a, oradan Avrupa'ya geçerek Paris'te jöntürklerle temas kurdu; cer hocası kılığında Makedonya'da Üçüncü ordu kadrosuna girdi; Niyazi, Enver ve Eyüb Sabri Beylerle sıkı işbirliği yaparak Meşrutiyetin ilânında hizmeti geçti. Trablusgarp savaşı ve Balkan savaşı sırasında, Edirne'nin kurtuluşu, Batı Trakya'da ilk türk cumhuriyetinin kuruluşu, Birinci Dünya savaşında ve Türkistan'da Rus çarlığının yıkılmasını sağlayan büyük ayaklanmada (1917), Teşkilâtı Mahsusa'nın başında bulunarak önemli işler yaptı; çalışkanlığı, aşırı cesareti ve teşkilâtçılığıyle kendini tanıttı. (M)

KUŞÇULUK i. (*kuşçu*'dan *kuşçu-luk*). Kuş yetiştirmek ve satmak işi.

— ANSİKL. *Kuşçuluk* sadece, kafes kuşları denilen küçük kuşları yetiştirmek ve bu kuşların alım satımını yapmakla değil, bir ülkede sayısı zamanla azalan keklik, sülün gibi av kuşlarının çoğaltılmasıyle de ilgilenir. Bundan başka kümes hayvanlarının ve özellikle az bulunan kümes hayvanı türlerinin yetiştirilmesi de kuşçuluğun alanına girer. Kümesler, millî parklar ve av alanları için bazı kümes ve av hayvanı türlerinin yumurtalarının satılması da kuşçuluğun önemli kollarından biridir.

Kuşçuluk adı verilen mesleğin başlangıcı, egzotik kuşların ticaretinin yapılmağa başladığı XVIII. yy.a kadar çıkar. Günümüzde kuşçuların, dünyanın bütün ülkeleriyle iş ilişkileri vardır. (L)

KUŞÇUOĞLU (İsmail Zühtü), türk bestecisi (Aydos, Bulgaristan 1877-İzmir 1924). Müzik öğrenimini İzmir Sanayi Mektebi müzikhanesinde yaptı. Hayatını çeşitli okul ve bandolarda öğretmenlikle geçirdi. Çeşitli piyano parçaları, okul şarkıları ve marşlar besteledi. Başlıca eserleri: *Selânik Marşı; Edirne Marşı; İzmir Hayatı* (piyano ve orkestra için). [M]

KUŞDİLİ bls. i. Genellikle çocukların kelimelerin şekillerini değiştirerek, kelimelerin başına veya hecelerin arasına başka heceler ekleyerek uydurdukları bir çeşit konuşma. || *Esk.* Esnafların kendi aralarında kullandıkları gizli dil.

— Bot. Bir dişbudak çeşidi.

— Sil. Okçulukta yaya konulan kemiğin pul biçiminde kalkan pürüzleri. (Kuşdili, kemiğin yeterince temizlenmemesinden olur, bu çeşit yaylar kısa bir süre içinde bozulduğundan makbul sayılmazdı.) [M]

KUŞE i. Bk. GÛŞE.

KUŞE sıf. (fr. *couché*). Bk. KÂĞIT.

KUŞEKMEĞİ bls. i. Bk. ÇOBANDAĞARCIĞI.

KUŞET i. (fr. *couchette*). Gemi yatağı. || Tren kompartımanlarında bulunan, geçici olarak yatağa dönüştürülebilen, açılır kapanır veya sabit banket. (M)

KUŞEYR, arap kabilesi; Beni Âmir bin Sasaa grubuna bağlıdır. Ataları Kuşeyr bin Kab bin Rebia bin Âmir bin Sasaa'dır. Söylentiye göre Kuşeyr'in annesi, Süleyman kabilesinden Rayta binti Kunfuz bin Malik'tir. Kuşeyr'ler İslâmlıktan önce El-Yemame'de yerleştiler. Âmir bin Sasaa ile birlikte Tamimlere, Şeybanlara ve El-Hira hükümdarlarına karşı yapılan savaşlara katıldılar. Hz. Muhammed'in sağlığında İslâmlığı kabul ettiler. Arap imparatorluğunun doğu bölgesine yerleşerek Irak ve Suriye'de yapılan savaşlarda bulundular. Emevîler devrinde Horasan'da çoğunluktaydılar. Bu kabileden birçok devlet adamı ve vali yetişti. (M)

KUŞEYRÎ (Abdülkerim bin Havazın bin Abdülmelik), arap mutasavvıfı ve yazarı (Nişapur, Ustuva 986-Nişapur 1072). Ailesi, Horasan'da yerleşmiş olan Kuşeyr kabilesindendir. Arap edebiyatı öğrenimi gördü. Matematik öğrenmek için Nişapur'a gitti; fakat orada devrin büyük sofilerinden Ebu Ali el-Hasan bin Ali el-Dakkak ile tanışarak ona intisap etti. Ebu Ali'nin tavsiyelerine uyarak çağının ünlü bilginlerinden Ebubekir Muhammed bin Bekir el-Tusî'den fıkıh, Ebubekir Muhammed bin el-Hasan İbni Furak'tan kelâm dersleri aldı. Daha sonra da Ebu İshak el-İsferâyinî'nin derslerine devam etti. Bu arada şeyhi Ebu Ali el-Dakkak'ın kızıyle evlendi. Şeyhinin ölümünden sonra devrin büyük sofilerinden olan Ebu Abdurrahman el-Sülemi ile de ilişki kurdu. Zamanla yalnız Nişapur şehrinin değil, bütün Horasan'ın en büyük tasavvuf bilgini sayıldı. Selçuklu hükümdarlarının saltanatları sırasında Kuşeyrî ile birlikte eş'arî, hanefî ve şafiî mezhebinden olan bilginler kötü duruma düştüler. Selçuklu sultanı Tuğrul Beyin veziri olan Amidülmülk el-Kundûrî, Kuşeyrî'nin bütün islâm bilginlerine seslenerek yazdığı bir mektuptan dolayı birçok bilginle birlikte onu da tutukladı. Kuşeyrî, bir süre sonra Ebu Sehl tarafından kurtarıldı; hacca gitti. Sultan Alparslan'ın el-Kundûrî'yi öldürtmesinden sonra ülkesine döndü. Hayatının sonuna kadar burada hadisler üstünde çalıştı; birçok öğrenci yetiştirdi. Eserleri: *El Tefsir-ül-Kebir* (Büyük Tefsir); *Letâif-ül-İştârâ bi-Tefsir-il-Kur'an* (Kur'an Tefsiri ve İşaretlerin İncelikleri); *Risalet-ül-Kuşeyrî* (Kuşeyrî Risalesi) [en önemli eseri olan bu kitap müslümanlar tarafından büyük bir ilgi gördü]. (M)

KUŞGÖMÜ bls. i. Pastırmanın fileto kısmı. (M)

KUŞİ i. ve sıf. (*Kuş* adından türetilen terim). Habeşistan'da, Kızıldeniz ve Hint okyanusunun kıyı bölgelerinde konuşulan (Beca, Saho, Afar, Somali v.b.) samî ve sudan ailesinden olmayan diller bütününe ve özellikle bu dillerin eski ortak biçimlerine verilen ad. (Kuşi dillerinden hiç birinin yazılı edebiyatı yoktur.) [L]

KUŞİRO, ing. **Kushiro,** Japonya'da şehir, il idare merkezi, Hokkaido adasında, Büyük Okyanus kıyısında; 119 600 nüf. Balıkçılık limanı (ton ve sardalya), Ticaret özellikle Honşu'ya yönelmiştir; balık konserveleri, tahta, kâğıt ve bölgede elde edilen orta vasıflı kömür ihracatı. (L)

KÛŞİŞ i. Bk. GÛŞİŞ.

KUŞKANADI bls. i. Tıp. Göz akı zarının gözbebeğine doğru bir ok ucu biçiminde ilerlemesi. (M)

KUŞKİRAZI bls. i. Bot. Beyaz çiçekli, siyah küçük meyveli kiraz ağacı. (İlmî adı *Prunus avinum.*) || Aynı ağacın meyvesi. || *Salkımlı kuşkirazı*, yabanî kiraz türü (*prunus padus*). || *Yalancı kuşkirazı*, mahlep'in diğer adı (*prunus mahaleb*).

— ANSİKL. *Kuşkirazı*, yani yabanî kiraz, piramit biçiminde bir ağaçtır; boyu 15 m'yi bulabilir. Yapraklamadan önce çiçek açar, meyvesi az etlidir. Bütün ılıman ülkelerde yetişir. Esmer kırmızı renkteki ağacı kaplamacılıkta, tornacılıkta ve müzik âletleri yapımında kullanılır. Kara veya kırmızı olan meyvelerinden de reçel, likör v.b. yapımında yararlanılır. (L)

KUŞKONMAZ bls. i. Bot. Asparagus cinsinden bitkilerin genel adı. || Saksılarda yetiştirilen uzun saplı, incecik yapraklı süs bitkisi. (*Asparagus plumosus* ve *A. tenuissimus.* Zambakgillerden.) || Aynı familyadan, taze sürgünleri sebze olarak kullanılan bitki türü (*Asparagus officinalis*). Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. *Kuşkonmaz*, Güney Avrupa'da (Akdeniz bölgesi) yetişen çokyıllık otsu bir bitkidir, sapları 0,8 - 1 m yüksekliğinde, dik ve silindirimsidir. Bahçıvanların *pençe* dedikleri kalın ve yatay bir çotuktan yükselir. Meyvesi nohut iriliğinde ve üzümsüdür; olgunlaşınca kızarır. Kuşkonmazın başlıca iki çeşidi vardır: *fransız kuşkonmazı* ve *alman kuşkonmazı*.

Kuşkonmaz tohumla üretilir; tohumlar mart - nisan aylarında ekilir. Fideler biraz boy atınca seyreltilir, yazın yabanî otlar ayıklanır. Sonbaharda saplar kesilir. İlkbaharda bunların yerinden yeni sürgünler çıkar. Pençeler bir, iki veya üç yıllıkken dikilebilir. Bunlar ne kadar kuvvetli olursa o kadar erken ürün verir. Pençe bir çukurun içine dikilir ve büyüdükçe dibi doldurulur. Üçüncü yıldan itibaren ürün alınmağa başlanır. Bir kuşkonmaz tarlasından 12-15 yıl ürün alınabilir. Kuşkonmaz, C vitamini bakımından zengin olmasına karşılık, besleyici bir sebze değildir.

— Mutf. *Kuşkonmaz haşlaması.* Kuşkonmazlar, uçları inceltilerek demet halinde bağlanır. Haşlandıktan sonra yarım saat kadar soğuk suda bekletilir. Sonra birkaç dakika sıcak suda tutulur. Demetler tabağa alınarak ipi çıkarılır, salça ile yenir.) [L]

Kuşkonmaz mescidi. Bk. HANDANAĞA MESCİDİ.

KUŞKU i. (*kuş* > *kuş-ku* kuş gibi korkup ürkme'den [?]). Güvensizlikten, işkilden, tereddütten doğan uyanıklık: *Fakat öylesi de vardır ki karanlıkta nöbetçi gibi daima pusuda ve kuşkudadır; en ehemmiyetsiz gölge ve pıtırdıdan evhama düşer* (R. N. Güntekin). *Hepsinin yüreği kuşkuda, lâkin kimse sebebini bilmiyor* (N. Araz). *Kuşku dolu gözler. Eşanl.* ŞÜPHE.

◆ **Kuşkucu** sıf. *Yeni.* Kuşku duyan: *Kuşkucu bir adam. Eşanl.* ŞÜPHECİ. (M)

KUŞKULANMAK dönşl. f. (*kuşku*'dan *kuşku-la-n-mak*). Kuşkuya kapılmak: *Kuşkulandım paşadan, gizlice gittim hanıma / Dedim: örtün de kızım, gel bakalım gel yanıma* (M. Â. Ersoy). *Yusuf, İzzet Beyin kendisi hakkında: Bu mudur o? demesinden de kuşkulanmıştı* (Sabahattin Ali). *Eşanl.* ŞÜPHELENMEK.

◆ **Kuşkulandırmak** geçl. f. Kuşkulanmasına yolaçmak, kuşkuya düşürmek: *Birini davranışlarıyle kuşkulandırmak. Eşanl.* ŞÜPHELENDİRMEK. (M)

KUŞKULU sıf. (*kuşku*'dan *kuşku-lu*). Kuşku belirten, kuşku ifade eden: *Değil mi ki ben soğuk bir namlu gibi kuşkulu bir profil* (Attilâ İlhan). *Kuşkulu bakışlar.* || En olmayacak şeylerden kuşkulanan, kuşkucu: *Bulunmasına bulunur ağam ama o köyün ahalisi biraz kuşkuludur* (S. F. Abasıyanık). [M]

KUŞKUSUZ sıf. (*kuşku*'dan *kuşku-suz*). Kuşkusu olmayan. || Zf. Kuşkuya yer vermeyecek şekilde. (M)

KUŞLAK i. (esk. türk. k.). Av kuşlarının bolca bulunduğu yer. (M)

Kuşlar (*Ornithes*), Aristophanes'in komedisi (M. Ö. 414). Bu peri oyununun eskiçağ tiyatrosunda ayrı bir yeri vardır: Peithetairos ile Euelpides adlarında iki atinalı kavga gürültüden bıkarak kuşlarla yaşamağa karar verirler. Bir ala karga ve bir kuzgunun peşine düşer, çavuşkuşunun yanına varırlar. Çavuşkuşu onları dostça karşılar; ama öbür kuşlar (koro) onlara karşı koymak ister. Peithetairos bir zamanlar havaların hâkimi olduklarını hatırlatarak onları ustaca pohpohlar, Zeus'tan bu hâkimiyeti geri almak için onları kışkırtır. Bu amaçla bulutlarda bir şehir kurulacaktır: Nephelokokygia (Guguk kuşu-Bulutlar Şehri). Tasarı onaylanır. Ama şehir kurulur kurulmaz, bir maceracılar sürüsü (bir şair, bir kâhin, bir mühendis, bir müfettiş, bir kanun adamı) bir şeyler kazanmak umuduyle çıkagelirler. Fakat sopalarla kovalanırlar. Sonra ziyaretçiler alayı sökün eder: İris, bir tellâl, anasını babasını öldüren bir adam, şair Kinesias, bir hafiye, Prometheus. Tanrılar elçiler gönderirler. Sonunda, kuşlarla anlaşmaya varılır ve Peithetairos Krallık ile evlenir. Aristophanes şiir dolu bir incelikle

Foto. LAROUSSE

kaleme aldığı bu eserinde seyirciyi fantezi yoluyle eğlendirmek istemiş, fakat hiciv yapmaktan da geri kalmamıştır. (L)

KUŞLOKUMU blş. i. Mutf. Yumurta, un ve şekerle yapılan bir cins kurabiye. (M)

KUŞLUK i. (esk. türk. k.). Günün sabahla öğle arasındaki bölümü: *Birkaç gün sonra bir kuşluk vaktiydi. Şakır şakır yağmur yağıyordu* (Sabahattin Ali). ‖ *Kuşluk yemeği*, kuşluk vakti yenilen yemek.

— Tasav. *Kuşluk namazı*, celvetiye tarikatı mensuplarının kıldıkları nafile namazlardan biri. (Güneş bir iki mızrak boyu yükselince, önce *işrak namazı*, sonra da altı rekâtlık *kuşluk namazı* kılınırdı. Celvetîler akşam namazından sonra da *eyyabin namazını* kılarlardı.) [M]

KUŞMANTARI blş. i. Bk. ASPERGILLUS.

KUŞMAR i. (*kuş*'tan *kuş-mar*). Kuş avlamak için hazırlanmış tuzak, kuş tuzağı. (M)

KUŞOTU blş. i. Bot. Sarı çiçekli otsu bitki. (İlmî adı *senecio*. Bileşikgillerden.)

— ANSİKL. *Kuşotu*, bir güney afrika bitkisidir; Avrupa'da genellikle süs bitkisi olarak yetiştirilir. Bahçelerde yetiştirilen türlerin çiçekleri, yabanîlerinkinin aksine çok değişik renkte olabilir.

Süs bitkisi olarak en iyi bilinen türü *Senecio cruentus*'tur; bunun çiçekleri pembe, firfiri, mor veya mavi, yaprakları yürek biçiminde oval ve sapı saracak şekilde geniştir. (L)

KUŞPALAZI blş. i. Tıp. Bk. DİFTERİ.

Kuşsaran veya **Kuşsaray höyüğü.** Arkeol. Çorum'un 15 km doğusunda; yoldan 20 - 25 m yükseklikte kalkerle örtülü bir tepe görünümündedir. Uzunluğu 150, genişliği 100 m kadardır; çevresi surla çevrilidir. Türk Tarih kurumu adına H. Z. Koşay tarafından araştırıldı (1966). Höyüğün etek kısmında yerleşme izine ve Eski Bronz çağına ait küpler içinde yanmış insan kemiklerine rastlandı. Höyük üzerinde yapılan sondajlarda ise üç yerleşme katı görüldü. Hitit katında bol miktarda çanak çömlek ve temel kalıntıları, bronz çağı katında ise Ahlatlıbel ve Alacahöyük eski bronz çağı buluntularına benzer fincanlar, ayrıca tek sıra taş temel üzerine kerpiçten yapılmış bina kalıntıları bulundu. Kalkolitik tabakaya höyüğün doğusunda rastlandı. Geometrik desenli siyah astarlı çanak çömlek parçaları bulundu. Ayrıca benzerleri Mersin XII, Kusura A, Büyükgüllücek ve Beycesultan kalkolitiği ile Ahlatlıbel ve Polatlı Eski Tunç çağlarında görülen siyah üstüne beyaz bezekli parçalar da bulundu. Obsidien bıçak, birçok monokrom seramik parçası ve Eski Kalkolitik ve Geç Neolitik görünümlü, çömlek parçaları ele geçirildi. Bu höyükte neolitik tabakanın da bulunduğu sanılmaktadır. (M)

KUŞSARAYI, Doğu Anadolu bölgesinde (Yukarı Fırat bölümü, Elazığ ili, Baskil ilçesi) bucak; 8 683 nüf. (1965), 24 köy. — *Bucak merkezi* (esk. *Izolu*), 238 nüf. (1965). Fırat vâdisinde; yüksl. 700 m. Malatya - Elazığ karayolunun 40. km'sine 16 km'lik bir toprak yolla bağlanır. (M)

KUŞSÜTÜ blş. i. [«Bulunmayan şey» anlamında bazı deyimlerde geçer], *Kuşsütü ile beslemek (beslenmek)*, hiç eksiksiz ve özenle beslemek (beslenmek). ‖ *Kuşsütünden* (veya *kuşsütüyle*) *turna yoğurdundan başka her şey var* (veya *kuşsütü eksik değil*), [ziyafet için] «Her şey var, hiç eksiği yok» anlamında kullanılır. (M)

KUŞŞAR krallığı, Anadolu'da Asurlular tarafından kurulan şehir krallığı. Kültepe tabletlerinde Kuşşar şehrinin adı geçmez, fakat Kaniş Karum'un I b tabakasına rastlayan Alişar tabletlerinde Kuşşar kralları olan Pithana ve oğlu Anitta'nın adları vardır. Şehrin yeri belli değildir. Alişar tabletlerinde adları geçtiği için Alişar'ın Kuşşar olabileceği ileri sürülmüştür. Bu krallık hakkındaki bilgi, Boğazköy arşivi vesikaları arasında bulunan ve ilim çevrelerinde «Anitta tableti» adı verilen belgeye dayanmaktadır. Tabletin ilk iki paragrafında Anitta'nın babası Kuşşar kralı Pithana'nın Neşa şehrini bir gece baskınıyle ele geçirdiği, fakat şehrin halkına kötülük etmediği, onlara çok iyi davrandığı anlatılır. Bu tabletten, Kuşşar krallarının o zamana kadar bilinmeyen bir gece baskını taktiği sayesinde, önemli Anadolu şehirlerinden birçoğunu kendi yönetimleri altına aldıkları ve bu suretle anadolu şehirlerinin tek bir yönetim altına girdiği anlaşılır. Krallığın Anitta'dan sonraki durumu bilinmemektedir. Alişar'da bulunan bir kültepe tabletinde, Anitta'nın oğlu Peruva'ya veliaht denilmekteyse de, Peruva'nın krallık yapıp yapmadığı belli değildir. Yalnız daha sonraki devirlerde hitit krallarının «kuşşaralı adamın» soyundan gelmiş olmalarıyle öğündükleri bilinmektedir. (M)

KUŞTÜYÜ blş. i. ve sıf. Yatak, yorgan, yastık v.b. yapımında kullanılan ve bazı kuşlardan elde edilen yumuşak tüy. ‖ Bu tüylerle doldurulmuş olan: *Kuştüyü yatak*.

— ÇEŞ. DEY. *Kuştüyü gibi*, [yatak, yastık ve benzeri şeyler için] yumuşacık, çok yumuşak. ‖ *Kuştüyü gibi hafif*, son derece hafif.

— ANSİKL. *Kuştüyü* yastıkların, baş yastıklarının ve hatta kötü kaliteden diz örtülerinin yapılışına yarayan yatak takımı tüyleri, kaz, ördek ve tavuktan elde edilir. Kaz tüyü, ördek tüyünün yerini almıştır. Tüyler hayvan ölünce vücudundan yolunmalıdır. (M)

KUŞÜVEZİ blş. i. Bot. Bk. ÜVEZ.

KUŞÜZÜMÜ blş. i. Bot. Küçük taneli koyu renk çekirdeksiz üzüm. (M)

KUŞYEMİ blş. i. Bot. Durgun sularda yetişen bir bitki ve bunun küçük taneleri. (İlmî adı *Phalaris canariensis*. Buğdaygillerden.) [L]

KUT i. (esk. türk. k.). *Esk.* Talih, uğur, baht. ‖ Mutluluk. (M)

KUT i. (ar. *ḳūt* ve fars. *kūt*). *Esk.* Kale, hisar. (M)

KUT i. (ar. *ḳūt*). *Esk.* Yaşamak için gerekli yiyecek, azık, rızk: *Eğilip doğrularak fasılasız / Topluyor kut-ı maîşet yerden* (Tevfik Fikret). ‖ *Kut-ı lâyemut*, ancak ölmeyecek kadarlık yiyecek. ‖ *Kut-ı mesih*, hurma. Şarap. ‖ *Kut-ı ruh*, ruhu besleyen gıda. ‖ *Kut-ı uşşak* («âşıkların gıdası»), öpüş. (M)

KUTA. Esk. coğ. Kalde'de şehir. Sargon, Samiriye'de esir edilerek götürülen yahudilerin yerine yerleştirdiği kolonları Kuta'dan getirdi (yaklş. M. Ö. 722). Bu ırk karışımından Talmud'un *Kutim* («kut adamları») adını verdiği Samiriyeliler ortaya çıktı. (L)

Kutadgu Bilig (*«Saadetli Olma Bilgisi»*), Yusuf* Has Hâcib (1017-?) tarafından yazılan ilk türk mesnevîsi (1069). Yusuf Has Hâcib. *Kutadgu Bilig*'i Kâşgar'da tamamlayarak, Karahanlıların hakanı Ebu Ali Hasan bin Süleyman Arslan Hakan'a (1059 - 1103) ithaf etti. İlk islâmî türk eserlerinden olan mesnevî, okuyana önce devlet teşkilâtı ile ilgili görünür. Gerçekte Yusuf Has Hâcib, devlet teşkilâtının dış kalıbından çok toplumu meydana getiren fertlerle bunların ödev ve sorumlulukları üstünde durmakta ve çağının hayat felsefesini ele almaktadır. Eser Uygurcanın devamı ve gelişmiş bir biçimi olan Hakaniye Türkçesiyle yazılmıştır. Vezni, aruzun mütekarip bahrinin kısaltılmışıdır: *fe'ûlün, fe'ûlün, fe'ûl*. 1 - 6 520. beyitler arasındaki asıl metin mesnevî biçiminde (*aa-bb-cc*), eserin sonuna eklenen parçalardan ikisi kaside biçiminde (*aa-ba-ca*) kafiyelidir. 88 Başlık altında toplanan Kutadgu Bilig'de, başta tevhid, naat ve dört halifenin övgüsü yer alır. Hakan Uluğ Hanın övgüsü, insanın yaratılışı, insanın bilgi ve akıl sayesinde saygı kazandığı, dilin meziyet, kusur, fayda ve zararları hakkındaki bölümlerden sonra, konunun esasları açıklanır ve esas metne geçilir. Eser, sembolik dört kişi (dört esas) üstüne düzenlenmiştir: 1. hakan Küntoğdı (doğru kanun); 2. vezir Aytoldı (kut [saadet]); 3. vezir Aytoldı'nın oğlu Öğdülmiş (ukuş [akıl]); 4. Zâhid Odgurmuş (hayatın sonu [akıbet]). Ayrıca Kutadgu Bilig'de, Aytoldı'nın Hâcib ile buluşmasını sağlayan Küsemiş, hakanın huzuruna kabulü sağlayan Hâcib, arada hizmet gören oğlan, haber getiren Yumuşçı, Odgurmuş'un yanında çalışan Kumaru da, katılma oranları az olmakla birlikte sembolik anlam taşırlar (msl. Küsemiş «dilek», Kumaru «vasiyet»). Kişilerin çoğu bütün meziyet ve kusurlarıyle ele alınmıştır. Eser, hikâye, monolog, diyalog ve piyes biçimlerinden yararlanılarak yazılmıştır. İçine atasözleri de serpiştirilmiştir. Kutadgu Bilig'de üstünde en çok durulan konulardan biri hayatın kısalığı ve ölümdür. Zâhid Odgurmuş'un düşüncelerinde Buddha'cılığın izleri görülür. Odgurmuş kelimesinin anlamı olan «uyandırılmış, çok uyanık» deyimleri, Buddha'nın (*Gautama*) özelliğidir. Odgurmuş'un yardımcısı Kumarı ile Buddha'nın yeğeni ve genç müridi Ananda'nın (tibetçe Kungah) adları birbirine çok benzer. Kutadgu Bilig'de orijinal bir teknik ve gerçekçilik vardır. Tasvir ve tahliller gerçekçidir. Din duygularıyle maddî hayat düşünceleri arasında sağlam bir denge kurulmuştur. Kutadgu Bilig, türk ve islâm gelenekleri, eski türk dinleri ve özellikle Buddha'cılık ile islâm dini arasında gerçekleştirilmeğe çalışılan bir sentez denemesidir. Kutadgu Bilig'de ele alınan toplum, Karahanlılar devri türk toplumudur; bu bakımdan Kutadgu Bilig'in tarihî değeri de vardır. Yusuf Has Hâcib, Kutadgu Bilig'i yazarken herhangi bir eseri tam anlamıyle örnek almadı. Ancak sanskrit-arap-iran-yunan eserlerinden, özellikle *Âbâd-ül-Mülk* gibi hükümdarlık ve hükümdarlar için yazılmış kitaplardan ve Firdevsî'nin (934 ?-1020) *Şehnâme*'siyle İbni Sina'nın (980-1037) *Hayy İbni Yakzan* adlı eserlerinden ilham aldı.

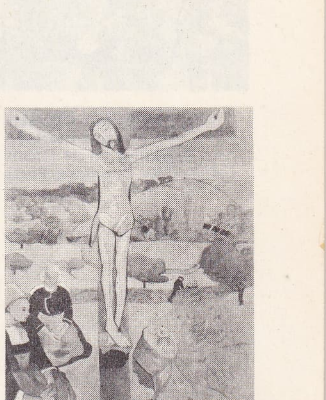

kutsal sanat
«Sarı İsa»
Gauguin'in eseri
Albright Gallery,
New York

● *Eserin konusu.* Küntoğdı adlı âdil bir hakanın meziyetlerini duyan Aytoldı adlı akıllı ve bilgili bir genç, kendi yurdunda insanlığa yararlı olmadığını görerek Küntoğdı'nın ülkesine gelir. Hakan Küntoğdı, uzun uzun konuştuğu Aytoldı'nın değerini anlayarak onu kendisine vezir yapar; Aytoldı, mutluluk, adalet, dilin faziletı, sözün yararları, mutluluğun süreksizliği, ikbalin dönekliği gibi çağın ferdî ve sosyal ahlâk ilkeleri üstüne Küntoğdı'ya öğütler verir. Yaşlanan Aytoldı, ölümünün yaklaştığını anlayarak oğlu Öğdülmiş'i hakana tanıtır ve ölür; babasının yerine vezir olan Öğdülmiş, hakan Küntoğdı'ya aklın tanımını yaptıktan sonra devlet teşkilâtı üstüne öğütler verir; bey (hakan), vezir, kumandan, hâcib (akıl hocası), kapıcıbaşı, elçi, kâtip, hazineci, aşçıbaşı, içkicibaşı, hizmetçiler gibi görevlilerin nitelik ve ödevlerini açıklar; memurların hakan, hakanın da memurlar üstündeki hakkı tartışılır. Öğdülmiş yaşlanınca, hakana akrabası Odgurmuş'u salık verir. Öğdülmiş ile birkaç kere tartışırlar: Öğdülmiş, dünya aracılığıyle âhireti kazanmayı, beylere hizmet etmeyi savunur; Odgurmuş dünyanın kusurlarını belirtir; herkesten ve her şeyden el etek çekerek öteki dünya için çalışmak gerektiğini ileri sürer. Öğdülmiş, Odgurmuş'a hükümdarlara hizmet etmenin yollarını, kapıdaki uşaklar, halk, seyidler, âlimler, tabipler, büyücüler, rüya tabircileri, müneccimler, şairler, çiftçiler, tacirler, hayvan besleyicileri, zanaatçılar ve fakirlerle nasıl ilişki kurulacağını, evlenme, çocuk eğitimi, bir çağrıya gitme ve çağırma kuralları hakkında öğütler verir. Odgurmuş, iki kere hakan Küntoğdı'nın yazılı çağrısını geri çevirir. Küntoğdı'nın üçüncü çağrısı üzerine Odgurmuş saraya gelir; Odgurmuş, Küntoğdı'yı hayatın geçiciliği ve sonu üs-

«Kutsal Koru»
Puvis de Chevannes'ın
eseri,
Güzel Sanatlar müzesi,
Lyon, Fransa

Foto. LAROUSSE

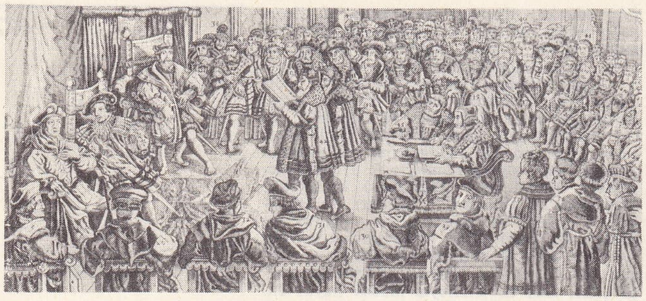

KUTSAL ROMA-GERMEN imparatorluğu Augsburg diyeti (1530) Cabinet des Estampes, Paris

tünde düşündürür. Hakanlığından soğuyacak kadar kararsızlığa düşen Küntoğdı'ya Öğdülmiş, hakanlığın Tanrı'nın bir bağışı olduğunu, halka adaletle hizmet etmenin ibadet sayıldığını hatırlatır. Odgurmuş ölür; Öğdülmiş akrabasının ardından yas tutar, hükümdar da buna katılır.

Kutadgu Bilig'in başında esere sonradan ayrı dönemlerde eklenmiş, biri manzum, öbürü mensur iki önsöz, sonunda da esas eserle ilgisi olmayan Yusuf Has Hâcib'in üç ayrı şiiri vardır. Yazar, bunlardan birincisinde, gençliğine acıyarak yaşlılığını, ikincisinde çağın bozukluğunu ve arkadaşlarının cefasını anlatır; üçüncüsünde kendi kendisine öğüt verir.

Kutadgu Bilig, gerek Türkçe konuşulan çevrelerde gerek başka ülkelerde değer kazandı; çeşitli yerlerde, çeşitli adlarla anıldı; Çinliler ona *Edebül Mülûk*, Çinhindi halkı *Aynülmemleke*, doğulular *Zinetülümera*, İranlılar *Şehname* ve *Pendname*, Türkler de *Kutadgu Bilig* adını verdiler. Kutadgu Bilig'in bilinen üç yazması vardır: 1. *Viyana yazması*, uygur alfabesiyle yazılıdır. Bu yazmanın kopya ediliş tarihi 1439'dur; 2. *Kahire yazması*, Mısır Memlûklarından İzzeddin Aydemir ed-Devadar (öl. 1341 veya 1361) için hazırlandı; 3. *Fergana yazması*, XIII. yy.da kopya edildi. Özbek yazarı Abdurrauf Fıtrat tarafından bulundu. Arap harfli olan bu nüsha Kutadgu Bilig'in en güvenilir yazmasıdır. Ancak üçü de yer yer eksiktir. Kutadgu Bilig'e ait parçalara bu üç yazma dışında da rastlanır.

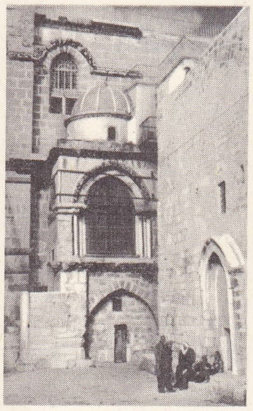

Kutsal yerler Kudüs'te Kutsal kabir kilisesi

Kutadgu Bilig ilkin Amédée Jaubert tarafından tanıtıldı (1825). H. Vambery 1870'te, W.Radloff 1910'da, L. Bonelli 1933'te, Malov 1951'de Kutadgu Bilig metni ve tercümesi üstünde çalıştılar. Türk Dil kurumu Kutadgu Bilig'in bilinen üç yazmasının tıpkı basımını üç cilt olarak yayımladı (1942 - 1943). Reşit Rahmetî Arat (1900-1964) son olarak Kutadgu Bilig'in en bilimsel metin transkripsiyonunu (1947) ve bugünkü türkçeye tercümesini (1959) hazırladı. (→ Bibliyo.) [M]

KÛTÂH veya **KÛTEH** sıf. (fars. *kûtâh* veya *kûteh*). *Esk.* Uzun olmayan, kısa: *Zillettedir kararı eğer sağ olursa da / Kûtâh olur hayatı sitemkâr olanların* (Nabi). ‖ *Kûtâh-âstin* (veya *kûteh-âstin*), iyi görünerek başkalarının fenalığını düşünen. ‖ *Kûteh-bâl*, kısa boylu. ‖ *Kûtâh-bin* (*kûteh-bin*, *kûtâh-nazar* veya *kûteh-nazar*), kısa görüşlü, ileriyi göremeyen. ‖ *Kûteh-dest*, kısa elli. Hasis, cimri. ‖ *Kûteh-endîş*, düşüncesiz, bir işin nereye varacağını önceden düşünmeyen. ‖ *Kûtâh-pâ*, kısa ayaklı, bodur. ‖ *Kûtâh-ter*, çok kısa. ‖ *Kûtâh-terin*, en kısa. (M)

KUTAİ. Bk. MAHAKAM.

KUTAİSİ veya **KUTAİS**, S.S.C.B.'de (Gürcistan) şehir, Kolkhis'de, Rion kıyısında; 128 000 nüf. Dokuma (ipekli) ve besin sanayii. Büyük otomobil fabrikası.

— Tar ve G. santl. 806'da Kral Leon II tarafından Kolkhis'teki *Aea* veya *Kytaea* şehrinin yerinde kurulduğu sanılan Kutaisi Ortaçağda Batı Gürcistan'ın (İmeretia) merkezi oldu. Eski kalenin yıkıntıları yakınında, XVII. yy. sonunda Türkler tarafından yıkılan kral Bagrat III'ün (1003) tapınağının kalıntıları; eski gymnasion'un avlusunda sarayın kalıntıları. XI. yy.dan kalma Matsameti manastırı; fresklerle süslü Martvili manastırı (VII. y.y.) ve XI yy'dan kalma küçük kilisesi. Bölgede ermeni sanatının en güzel örneği olan Gelatıy manastırı, bizans gürcü mimarîsinin bugüne kalan ender anıtlarından biridir (XI. yy'dan kalma kilise; XII. y. yıldan kalma çinili katedral). [L]

KUTÂMÎ (Ümeyr bin Şuyyim bin Amr, Arslan Yabgu), Anadolu Selçuklularının atası (öl. Damgan 1064). Selçuk Beyin torunu ve Arslan Beyin oğlu. Gazneli Mahmud ile karahanlı hükümdarı Kadir Han, İran ve Turan meseleleri üstünde anlaştıkları zaman (1025), bunlardan biriyle dostluk kurmak gereğini duyan Arslan Yabgu, Selçukoğullarının başkanı olarak yapılan çağrıya giderken Kutalmış'ı da birlikte götürdü. Mahmud onları yakalatarak Hindistan'a gönderdi ve Kâlincâr kalesinde tutukladı. Kutalmış çöllerden geçerek Buhara'ya kaçtı; Mahmud'un oğlu Mesud ile yapılan Dandanakan savaşına katıldı (1040). Savaştan sonra Gürgân ve Damgan bölgeleri yönetimine verildi. İran'a yapılan seferlere katılarak Bizans imparatoru Konstantinos'un gürcü prensi Liparit kumandasındaki kuvvetlerini, Gence surları önünde yenilgiye uğrattı (1046). Bu zaferden sonra Gence'yi kuşattı; fakat alamadı. 1053'te Kars'a hücum etti; Bağdat'tan kaçan Arslan Besasirî'nin bazı arap emîrleri ve şiîlerden meydana getirdiği kuvvetler önünde Sincar yakınlarında bozguna uğradı (1057). Sonra da Tuğrul Beye karşı İbrahim Yınal'ın ayaklanmasına yardım etti (1059). İbrahim Yınal ve oğullarının asılmasından sonra, kardeşi Resul Tekin ile birlikte Tuğrul Beye karşı mücadeleye devam etti; fakat bozguna uğrayarak Cibâl'de Girdkûh kalesine çekildi (1061); Tuğrul Beyin, üzerine gönderdiği Hımar Tekin'i yenerek geri çekilmek zorunda bıraktı; Tuğrul Beyin veziri Amidülmülk, Kutalmış'ın sığındığı kaleyi kuşatırken Tuğrul Beyin ölüm haberi gelince, veliaht Çağrı Beyin oğlu Süleyman'ı tahta çıkarmak üzere kuşatmayı kaldırdı ve başkente döndü (1063). Süleyman sultan olunca Kutalmış ile Çağrı Beyin diğer oğlu Alparslan, saltanat üstünde hak iddia ettiler. Askerler ve Amidülmülk, Alparslan'ı tuttu. Kutalmış, Girdkûh kalesinden çıkarak 50 000 türkmen ile Rey üzerine yürüdü ve 15 ekim 1063'te hükümdarlığını ilân etti; Amidülmülk'ün, sonra da Alparslan'ın üzerine gönderdiği kuvvetleri yendi. Alparslan, ayaklanan Huttalan emîrini, hükümdar olmak isteyen büyük amcası Fahrümülk İnanç Yabgu'yu (Musa Yabgu) yendikten sonra, Rey üzerine yürüdü. Damgan'a varınca Kutalmış'a haber göndererek onu savaştan ve saltanattan vaz geçirmeğe çalıştı. Kutalmış, savaş alanı olan Damgan yakınındaki Milh (Dihi Nermek) vâdisini ve Abdullahâbâd bölgesini bataklık haline getirerek, müneccimlerin uğurlu bulmadığı savaş gününü geciktirmek istedi; fakat Alparslan'ın hemen sonuç almak isteyen tutumu karşısında savaşmak zorunda kaldı. Savaşı Alparslan kazandı. Resul Tekin ve Süleyman Bey esir düştüler. Kutalmış, Girdkûh kalesine çekilmeğe çalıştı. Fakat ordusunun düzeni bozulduğundan askerlerinin çoğu öldürüldü; kendisi de attan düşerek öldü. Sığındığı bir ağılda ölü olarak bulunduğu da söylenir. Alparslan, Kutalmış'ın ölümüne çok üzülerek ağlamış ve matem tutmuştur. Cesedi, Rey'de Tuğrul Beyin yanına gömüldü. (M)

KUTALMIŞOĞLU SÜLEYMAN. Bk. SÜLEYMAN ŞAH.

KUTÂMÎ (Ümeyr bin Şuyyim bin Amr, — denir), arap şairi (öl. 710). Taglib ve Kays Aylan kabileleri arasındaki savaşlara katıldı. Bazı emevî hükümdarlarına kasideler sundu. Savaşta kendi başından geçen olaylarla kabilesinin zaferlerine ait övgüler yazdı. Tarihî kaynaklara göre, hıristiyan olan Kutâmî, sonradan Müslümanlığı kabul etti. (M)

KUTAN i. (gürcü dilinden k.). *Halk dili.* Büyük pulluk. (M)

KUTARACA, İndonezya'da şehir, Sumatra'nın kuzeyinde; 10 700 nüf. Hindistancevizi içi ve karabiber ticareti. (L)

KUTAY, Borneo adasında sultanlık. Merkezi *Tenggarung*.

— Tar. V. yy.da Hindular burada bir sömürge kurdular. Bu sömürge sonradan bağımsız bir krallık haline geldi. Bu devirden kalma dört sanskritçe yazıtta kral Mulavarman'ın güçlü yönetiminden söz edilir. XIV. yy.da Kutay, Cava'daki Macapahit krallığına bağlandı. Raca Makoeta devrinde, ülke halkının bir kısmı müslüman oldu. Hollandalılarla ilk ilişkiler 1635'teki antlaşma ile başladı. 1825 ve 1844 antlaşmalarıyla de Kutay, Hollanda'nın hâkimiyeti altına girdi. Birinci Dünya savaşında Japonlar tarafından istilâ edildi. Daha sonra İndonezya Federal cumhuriyetine bağlandı. Kutay'daki en eski kavim olan Dayak'ların çoğu putperesttir. Ticaretle uğraşan Bugiş'ler, XVII. yy.dan itibaren buraya yerleştiler. Kutay'daki diğer kavimler, Borneo'nun güneyinden gelen Bancat'lar ile Sulu adalarından gelen ve daha önce korsan bir kavim olan Bacau'lardır. Ülkenin dili, malay dilinin bir lehçesidir. (M)

KUTB i. Bk. KUTUP.

KUTB ABBADÎ (Emîr Kutbeddin Ebul Mansur Muzaffer), iranlı din bilgini (Merv Sencâbâd 1097-Huzistan 1158), *Abbâdî* adını doğduğu köyden aldı. Merv şehrinde, çağının geleneğine uygun bir öğrenim gördü. Bağdat'a gitti; orada vaızlar verdi. Halife Muktefi Lilemrillah tarafından elçilik göreviyle selçuklu sultanı Sencer'e gönderildi. Bir din adamı olduğu halde, islâm dinin bazı yasaklarına karşı çıktığı ve içkinin dince yasaklanmasının gereksiz olduğu konusunda küçük bir risale yazdığı söylenir. Mutasavvıf Cüneyd'in izinden yürüyen Abbâdî'nin, tasavvuf konularını işleyen yazıları ve eserleri hakkında yeterli bilgi yoktur. Yalnız, bir «vahdeti vücut»çu olduğu bilinir. (M)

KUTBEDDİN AYBEG. Bk. AYBEG KUTBÜDDİN.

KUTBEDDİN BAHTİYAR, hint mutasavvıf ve şairi (öl. Delhi 1231). Aslen İran'ın Andican şehrindendir. Türbesi, tanınmış ziyaret yerlerindendir. Bir *Divan*'ı vardır. (M)

KUTBEDDİN İZNİKİ, türk mutasavvıfı ve bilgini (İznik ?-ay.y. 1417). Şerî ilimler ve tasavvuf konularında bilgi sahibiydi. Namazla ilgili şerî meseleleri içine alan bir eseri vardır. (M)

KUTBEDDİN MEHMED bin HAMİD, Karahıtayların üçüncü hükümdarı (öl. 1257). Amcasının oğlu Rükneddin Mübarek'ten sonra, Moğollara bağlı olarak Kirman'da tahta çıktı (1252). Adaletli ve sanatçıları koruyan bir hükümdar olarak ün kazandı. (M)

KUTBEDDİN MEVDUD, Musul ve Şam atabeki (öl. 1170). Musul ve Şam bölgesinde hüküm süren atabeklerden İmadeddin Zengi'nin üçüncü oğlu. Kardeşi Seyfeddin Gazi'nin ölümünden (1150) sonra büyük kardeşi Nureddin Mahmud Zengi'nin fermanıyle Musul, Diyarıbekir ve El-Cezire'nin hâkimi oldu. Bu bölgeyi yirmi bir yıl başarıyle yönetti. Ölümünden sonra yerine oğlu Seyfeddin Gazi geçti. (M)

KUTBEDDİN MUHAMMED en - NEHREVALİ el-MEKKİ, arap tarihçisi (Mekke 1511 - ? 1582). Hint asıllı bir ailedendir. Kahire ve İstanbul medreselerinde okudu. Türkçe ve Farsçayı öğrendi. Mekke'de El - Eşrafiye medresesine müderris oldu. 1557'de Mekke'deki osmanlı valisini şikâyet etmek için, Şerif Hasan bin Ebî Numeyy'in elçisi olarak İstanbul'a gitti. Burada devlet ileri gelenleri, özellikle Celâlzade Mustafa ile görüştü. Osmanlı ülkesinde gördüklerini *El-Fevid-üs-Seniye fi'r-Rıhlet-il-Medeniye ve'r Rumiye* (Şehirlerde ve Anadolu'ya Yapılan Seyahat Hakkında Faideler) adlı eserde topladı. Dönüşte Kenbaiye medresesine tayin edildi. Mekke müftüsü oldu. Kutbeddin Mekkî, hayatının son yıllarında yazdığı ilk tarih eseriyle tanınır: Yemen'deki türk hâkimiyetini belirten *Berk-ul-Yemanî fi'l-Feth-il-Osmanî* (Osmanlı Fetihleri Hakkında Yemen Şimşeği) adlı birinci eserini 3 mayıs 1573'te bitirdi. Özellikle Sinan Paşaya ithaf edilen eser, 1494 yılından başlayarak vezir Süleyman Paşa yönetiminde yapılan ilk türk fetihlerini, Zeydîlerin dönüşünü, sadrazam Sinan Paşanın ikinci fethini anlattıktan sonra, zeylinde Sinan Paşanın Tunus ve Halkulvad fethini anlatır; Kutbeddin, ertesi yıl Murad III'ün tahta çıkmasından sonra, eseri ikinci defa hazırladı. Bu eser Hacı Ali

Foto. Giraudon, Viollet (LAROUSSE)

tarafından *Ahbar-ıı-Yemanî* (Yemen Hakkında Haberler) adıyle Türkçeye çevrildi. 1577'de bitirdiği *El-İlâm bi-Alâm Beled Al-lâh-il-Haram* (Allah'ın Beldesinin [Mekke] Vasıflarının Bildirilmesi) adlı Mekke tarihini Murad III'e ithaf etti. Bu eser Wüsten feld tarafından *Chroniken der Stadt Mekka* (Leipzig, 1857, I) adıyle yayımlandı; şair Baki tarafından da Türkçeye çevrildi. (M)

KUTBEDDİN MUHAMMED HARİZMŞAH, son Harizmşahlar sülâlesinin kurucusu (öl. 1128). Guceratlı bir köle olan babası Anuş Tigin, Selçuk sultanı Melikşah'a yakınlığı dolayısıyle, «Harizm kumandanı» unvanını aldı. Kutbeddin, Merv'de iyi bir eğitim gördü. Yeni sultan Berkyaruk tarafından Harizm'e vali tayin edildi (1098). Böylece son Harizmşahlar sülâlesi kuruldu. Valiliği sultan Sencer tarafından da kabul edilen Kutbeddin, Kıpçak Türklerinden Tuğrul Tigin'in saldırısını, sultanın kuvvetleri gelmeden başarıyle önledi. Sultan Sencer'in Save savaşına katıldı (1118). 30 Yıl süren yönetiminde, daima Selçuklulara sadık kaldı. İyi bir siyasetçi olduğu kadar, din adamlarını ve bilginleri de koruyan adaletli bir yöneticiydi. (M)

KUTBEDDİN MÜBAREK ŞAH, Delhi'de Haleci hanedanının son hükümdarı (öl. 1320). Babasının ölümü üzerine vezir Melik Naib, Mübarek'in 6 yaşındaki kardeşi Şehabeddin'i tahta çıkarmak için, ağabeylerini kör etti. Kutbeddin, kendisini de kör etmek isteyen askerleri kandırarak vezir Melik Naib'i öldürttü. Önce naipliğini ilân etti; kısa bir süre sonra da Kutbeddin Mübarek Şah adıyle tahta çıktı (1316). Tutuklanmış kimseleri serbest bıraktı, babasının koyduğu gümrük vergilerini kaldırdı; zorla alınmış toprakları geri verdi. Daha sonra, devlet işlerini Hüsrev Han adıyle vezir olan nedimi Hasan'a bıraktı. Devagir üzerine yürüyen Mübarek, bütün Dekkan ve yarımadada hâkimiyet kurdu. Kardeşinin oğlunu başa geçirmek amacıyle hazırlanan suikastı haber aldı, bütün kardeşlerini öldürttü ve yakınlarının hepsini ortadan kaldırdı. Öldürttüğü kardeşinin karısı Devel Devi ile evlendi. Gucerat ve Devagir'de çıkan ayaklanmaları bastırdı. Vezir Husrev Han, Mübarek'in kötü yönetimine başkaldırarak onu öldürtü ve kendisi tahta çıktı. (M)

KUTBEDDİN ŞİRAZÎ. Bk. ŞİRAZÎ.

KUTBİYET i. (ar. *kutb* > osmanlıca *kutbiyet*'ten). *Esk.* Fiz. Pusula ibresinin kutba dönme özelliği.
— Tasav. Kutup mertebesine erme hali. ‖ *Kutbiyet-i kübrâ*, manevî rütbelerin en yücesi. (M)

Kutb minar, Hindistan'da Yeni Delhi'de minare. Yapımı Delhi sultanlarından Kutbeddin Aybek (1206-1210) tarafından başlatıldı; Şemseddin İltutmuş (1210-1236) zamanında bitirildi. 72,50 m boyu ile dünyanın en yüksek minaresidir. Taban çapı 14 m'dir; yukarıya doğru incelen minarenin dört şerefesi vardır. Kitabe şeritlerinden meydana gelen geniş kuşaklarla süslüdür. (M)

KUTB ŞAH (Kutbeddin Ahmed, — denir), Hindistan (Gucerat) hükümdarı (öl. 1458). Muhammed Şah el-Kerim'in büyük oğlu. Babasının yerine tahta çıktı (1451). Kısa süren saltanatında Melva sultanı Mahmud Kalaç'a karşı başarılı savaşlar yaptı ve Racput devletlerine karşı bazı zaferler kazandı. (M)

KUTBŞAHİLER, Golkon'da (Dekkan) hüküm süren hanedan. Kurucuları SULTAN KULÎ, Behmenîlerden Muhammed III'e bağlı Hemedan Türklerinin Baharlu kabilesindendir. Behmenîlerden Mahmud Şah tarafından, *Kutbülmülk* adıyle Batı Telingan'a vali olarak gönderildi (1495).Daha sonra bağımsızlığını ilân etti (1512). Telingan'da başkaldıran Hinduları bastırdı; Urisa ve Karnata saldırılarını da geri püskürttü. Kuzey Telingan valisi Kavamül mülkü yendi. Başarılı yönetimi oğlu Cemşid tarafından öldürtülmesiyle sona erdi (1543). —Oğlu CEMŞİD komşuları arasındaki anlaşmazlıklara karışarak Bicapur yöneticisi İsmail Âdil Şahın düşmanlığını üstüne çekti (öl. 1550). —Yerine geçen oğlu SUBHAN KULÎ'yi Cemşid'in küçük kardeşi İbrahim, emîrlerle birleşerek tahttan indirdi. Komşuları arasındaki bütün karışıklıklara katıldı. Genellikle Ahmednagar'ı tutmakla birlikte, bazen Bicapur'a da yardım etti (öl. 1580). —Yerine oğlu MUHAMMED KULÎ KUTB ŞAH geçti. Önceleri Ahmednagar ile yakın ilişkiler kurdu. Fakat savaşlarda başarısızlığa uğrayınca Bicapur ile anlaşma yapmak zorunda kaldı. Devrinde birçok başkaldırma oldu. Karnata, Urisa ve Bastar Hindularıyle savaştı; Haydarâbâd'ı başkent yaptı (1590). Ölümünde yeğeni MUHAMMED KUTB ŞAH tahta çıktı (1596). —Muhammed Kutb Şahtan sonra yerine geçen (1612) oğlu ABDULLAH, küçük olduğu için ülkeyi annesi Hayat Bahş Begim naip olarak yönetti. Abdullah idareyi ele alınca, Şah Cihan ile yakın ilişkiler kurdu. Ancak Evrengzib, Delhi'ye vali seçilince, aradaki gerginlik arttı. Evrengzib, Abdullah'ı Golkon'da kuşattı (1656). Büyük oğlu Sultan Muhammed'e kızını vermesi ve oğlunu mirasçı olarak seçmesi için baskı yaptı. Abdullah'ın son yılları damatlarının taht kavgaları içinde geçti. —Ölümünden sonra şah soyundan EBUL HASAN tahta geçti (1672). Bu arada Delhi tahtına çıkan Evrengzib (Âlemgir), Dekkan hürlüğünün son izlerini de silmek için, Bicapur'u ele geçirdi (1686). Golkon üstüne yürüdü. Kaleyi 8 aylık bir kuşatma sonunda aldı ve Ebul Hasan Kutb Şah, Devletâbâd'da yargılandı (1698). [M]

KÛTEH sıf. Bk. KÛTAH.

KUTEPOV (Aleksandr), rus generali (1883-1930). İmparatorluk Muhafız alayında albayken, 1917 Şubat - Mart devrimi sırasında isyancılara karşı düzenlenen bir harekâtı yönetti. Ekim devriminden sonra karşı-devrimci kuvvetlere katılarak general P. N. Vrangel'in en sadık yardımcılarından biri oldu. 1920'de geri çekiliş sırasında Beyazordu'nun 1. Kolordusuna kumandan tayin edildi. Birçok durumda çok sert ve merhametsiz davrandı. Paris'e sığındı ve burada Rus Muharipler birliğini kurdu. 26 Ocak 1930'da sovyet polisi (GPU) tarafından kaçırıldı, Rusya'ya götürüldü ve izi kayboldu (hapiste öldüğü ileri sürülür). [L]

KUTEYBE bin MÜSLİM, arap kumandanı (? 670-Fergana 715). Halife Abdülmelik tarafından Horasan'a vali tayin edildi. Komşu türk kabilelerine başarılı seferler yaptı. Velid I'in halifeliği sırasında (705) Toharistan'daki ayaklanmayı bastırmak için Belh'e yürüdü. Teslim olan Belh'i ikinci bir ayaklanma sırasında yıktırdı. Bir süre sonra orduyu kardeşi Salih bin Müslim'e bırakarak Merv'e döndü. 706'da Beykend'i ele geçirdi. Beykend'i almak isteyen Türklere karşı şehri yıktırdı ve bütün erkekleri öldürttü. Bu olay, Buhara hükümetini, direnme taraflısı Vardan Huda etrafında toparladı. Kendisine karşı birleşen kuvvetlerin arasını açmak için bekledi ve hızlı bir yürüyüşle onları püskürttü. Ordusu, kardeşi Abdurrahman bin Müslim kumandasında, Tirmiz'den Maveraünnehir'e geçti. Vardan'ın ölümü (708) üzerine Buhara'yı kuşattı; yerli halkın da yardımıyle şehre girdi. Semerkant soğd hükümdarı Tarhan, arap hâkimiyetini tanımak zorunda kaldı. Kuteybe'nin kardeşi Abdurrahman, Belh valisi oldu (710). Kuteybe, Haccac'dan aldığı emirle, Sistan türk hükümdarı Rutbil'in üstüne yürüdü. Rutbil, arap hâkimiyetini kabul edince Maveraünnehir'e döndü. Kardeşi Hurrezad ile savaşan harizmşah Cığan, Kuteybe'den üç büyük harizm şehrini vermek şartıyle yardım istedi. Bunun üzerine Kuteybe'nin kardeşi Abdurrahman, Hurrezad'ın üzerine yürüdü ve El-Fil şehrini ele geçirerek Hurrezad'ı öldürdü. Böylece Harizm'in ünlü şehirleri arap hâkimiyeti altına girdi. Kuteybe, Haccac'dan Semerkant üzerine yürümesi için izin gelince, kardeşi Abdurrahman'ı, öncü kuvvetlerinin başında yola çıkardı. Kendisi de büyük kuvvetlerle birlikte Semerkant önlerine geldi. Gurek, şehri savunduysa da teslim olmak zorunda kaldı. Semerkant'ta bir garnizon bırakan Kuteybe, iran kıtalarını Şaş bölgesine gönderdi; kendisi de Hucend ve Fergana üzerine yürüdü. Şaş bölgesi şehirleri alınarak yıkıldı. 714'te genel karargâhını buraya taşıdı. İşbicab'a kadar ilerledi; bu sırada koruyucusu Haccac öldü. Halife Velid, Kuteybe'ye yeni ve bağımsız Horasan eyaletinin yönetimini bıraktı. Ancak Velid'in ölümünden sonra yerine geçen halife Süleyman'a güvenmeyen Kuteybe ona itaat etmedi. Bunun üzerine ayaklanan askerler Kuteybe'yi öldürdüler (715). [M]

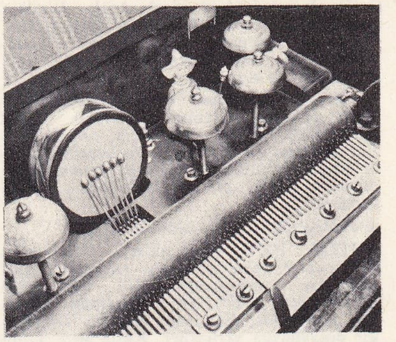

müzik **kutusu** mekanizma (1860)

KUTHY (Lajos), macar yazarı (Ermihalyfalva 1813-Nagyvarad 1864). Hürriyet mücadelesine katıldı ve 1836'da tutuklandı; hapisten çıktıktan sonra 1840'a doğru ülkesinin en gözde tiyatro yazarı oldu. Trajedileriyle (*Ariane; Beyaz ve Siyah; Karoly I*) ve *«Evimizin Sırları»* (1846-1847) adlı romanıyle tanındı. (L)

KUTİALA, Mali'de (Sikasso bölgesi) şehir, çevre merkezi, Bamako'nun doğusunda; 7 000 nüf. Karayolları kavşağı. Ticaret ve sanayi (çırçır ve çeltik fabrikaları) merkezi. —*Kutiala çevresi,* 181 000 nüf. (L)

KUTİGUR'LAR, Attilâ'nın kurduğu Büyük Hun imparatorluğunun içinde bir topluluk. İmparatorluk yıkıldıktan sonra Utigur'larla birlikte doğuya göç ederek, M.S. 460'ta, Azak denizi̇yle Karadeniz arasındaki bölgeye yerleştiler. Sonradan her iki topluluk, «karışık» anlamına gelen *bulgar* adını aldılar. Kutigur'lar, Özi (Dnieper) ve Turla (Dniester) arasında bir süre kaldıktan sonra, avar baskısından kurtularak Balkanlar'da Asparuh yönetiminde bir devlet kurdular (679). [M]

KUTİL i. (fr. *coutille*'den). Eskiden Fransa'da Kutilye adı verilen bir çeşit askerin silâhlarını belirten terim: bunlar, kısa ve enli hançer (dağa), veya öküzdili denilen kargı cinsi ve geniş namlulu silâhlardır. (L)

KUTİL i. (fr. *coutil*). Genellikle renkli veya düz çubuklu ve bazen de jakar desenli olarak dokunmuş, dimi armürlü ve çok sık bir tür yatak veya şilte yüzü. ‖ *İpekli kutil*, bir yüzü parlak saten görünüşlü ve kadın korsanları yapımında kullanılan çok sağlam bir tür ipek kumaş. (İpekli kutil, genellikle atkısı ve çözgüsü çok sık olan satenden dokunur.)
— ANSİKL. *Kutil,* normal olarak 4'lü dimi armür kullanarak dokunur. Eskiden yalnız kendir ipliğiyle dokunurdu. Halen keten, pamuk veya bunların karışımıyle (pamuk çözgü ve keten atkı) dokunmaktadır. Çubuklu (beyaz ve gri) dokumalar daha çok yatak ve şilte yüzleri yapımında, düz renkli dokumalar ise iş ve av elbiseleri yapımında kullanılır. Bazı durumlarda yine yatak yüzleri yapımında kullanılan «damasko» kumaşlara da kutil adı verilir. Ancak bunlar ana armür olarak saten dokumadır ve atkıları çok sıktır. (L)

KUTLAMA i. (*kutlamak*'tan *kutla-ma*). Kutlamak eylemi. ‖ Kutlama töreni. (M)

KUTLAMAK geçl. f. (*kut*'tan *kut-la-mak*). Mutlu bir olaydan duyulan sevinci birine güzel sözlerle belirtmek, tebrik etmek: *Halide'nin doğum gününü büyük bir davetle kutlamayı üç yıldan beri âdet etmiştik* (A. H. Tanpınar). *Koğuştakiler sırayla gelip bayramını kutladılar* (Kemal Tahir). *Bir kimseyi kutlamak. Eşanl.* KUTLULAMAK.

◆ **Kutlanmak** edilg. f. Kutlamak işine konu olmak, tebrik edilmek: *Kurtuluşları kutlanacak olan kadınlar nihayet bulunmuştu* (Ş.S. Aydemir). [M]

KUTLU sıf. (esk. türk. *kut*'tan *kut-lu*). Uğur getirdiğine inanılan, uğurlu: *O gümüş*

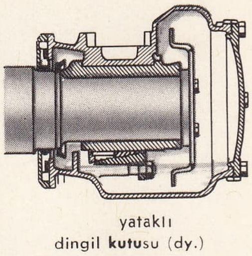

yataklı dingil **kutusu** (dy.)

rulolu

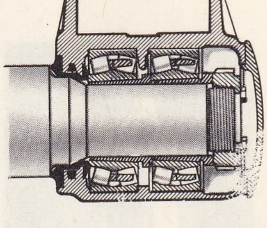

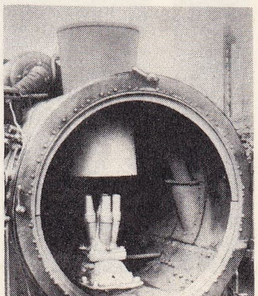

duman **kutusu** (dy.)

ibriği al, içindeki altınlarla kutlu dergâhımızı yeniden yaptır (N. Araz). *İnsanın kutlu olması, keramet ve şahsiyet sahibi olması demektir* (Ziya Gökalp). *Esk.* Mübarek. || i. Kadın ve erkek adı.

— DEY. *Kutlu olsun,* «uğurlu olsun, mutluluk getirsin» anlamında kutlama ve iyi dilek sözü: *Cumhuriyetimizin onuncu yılını doldurduğu en büyük bayramdır. Kutlu olsun* (Atatürk). *Kadınım kınan kutlu olsun / Şurda dirliğin tatlı olsun* (Halk türküsü).

◆ **Kutluluk** i. Kutlu olma hali. (M)

KUTLU BEY (Fahrüddin), Akkoyunlu Türkmenleri reisi. XIII. yy. sonlarında Horasan'dan Azerbaycan'a gelen Akkoyunlu Türkmenleri, XIV. yy. sonlarında, Kutlu Bey reisliğinde, Erzincan, Harput, Diyarbakır dolaylarına yerleştiler. Kutlu Bey, Trabzon rum imparatoru Aleksios III'ün kızkardeşi prenses Maria ile evlendi. Mezarı Bayburt'tadır (Sinor köyü). [M]

Kutluca tümülüsü. Arkeol. Üsküdar-İzmit yolunda, Gebze'nin 30 km kuzeydoğusunda kubbeli mezar. Kutluca (veya Kurtluca) köyünün mezarlığı içinde. F.K. Dörner tarafından bulundu (1940). İlk araştırma Türk Tarih kurumu adına İstanbul Arkeoloji müzesi ile birlikte Ord. Prof. Dr. Arif Müfit Mansel tarafından yapıldı. 50 m çapında 7 m yükseklikteki tümülüsün eteğinde düzensiz yassı taşlardan bir merdiven, güneyde, çapı 4,50 m olan, kubbeli, yuvarlak bir oda vardır. Önünde ince ucun bir dromos bulunur. Kubbe, 8 yatay taş halkanın yukarıya doğru daralmasıyle (bindirme tekniği) meydana getirilmiştir. Üstteki halkanın üzeri, içleri oyulmuş iki yassı kapak taşı ile kapatılmıştır. Yerler işlenmiş yassı taşlarla döşelidir. Odanın güneybatısında kalın taş bloklardan yapılmış yukarıya doğru daralan bir kapı vardır. Ayrıca kapıya uyabilmesi için, kenarları oyulmuş kapak taşının üst kısmı bugüne kadar gelmiştir. Dromos oldukça haraptır. Yan duvarları kesme taşlardan yapılmıştır. Yer taşla döşelidir. Mezar soyulmuş olduğundan içinde neler bulunduğu konusunda bilgi edinilemedi. Mezarda lahit yoktur. Mezar biçimi olarak, Doğu Trakya ve Kırklareli yöresindeki sahte kubbeli mezarlar serisine girmektedir. Yaklaşık olarak M.Ö. IV yy.a aittir. (M)

KUTLUGHAN, Kirman'da hüküm süren hanedan (1222-1306). Putperest Karahıtay aslından olan hanedan sultan Burak Hacib tarafından kuruldu. İslâmiyeti çok geç kabul eden Burak, halifeden Kutlug unvanını aldı. Ölümünden sonra (1234) yerine yeğeni Kutbeddin Muhammed Han geçti. Moğollarla dost olan Kutbeddin, Burak'ın oğlu Rükneddini öldürdü. Celâleddin Harizmşah olduğu iddiasıyle ortaya çıkan birinin isyanını bastırdı. Öldüğü zaman (1257) oğlu Haccac küçüktü; bu yüzden karısı Kutlu Terken yönetimi eline aldı. Kızı Padşah'ı Moğollardan Abaka ile evlendirdi. Böylece Kirman'da hâkimiyetini kabul etmeyenlere karşı koyacak kuvvete sahip oldu. Kutbeddin'in diğer oğlu Suyurgatmış tarafından tahttan indirildi (1283). Suyurgatmış'ın kızkardeşi olan ve Abaka'nın ölümünden sonra onun oğlu Keyhatu ile evlenen Padşah Hatun, Moğollar tarafından Kirman hâkimi tayin edilince, Suyurgatmış bir süre Padşah adına Kirman'ı idare etti ve Padşah tarafından öldürüldü (1294). Padşah'tan sonra Muhammed Şah Sultan bin Haccac (1295 - 1304), ondan sonra da Kutbeddin II Şah Cihan bin Suyurgatmış hükümdar oldular (1304-1306). Kubeddin Moğollara yıllık vergiyi ödemediği için Ulcaytu tarafından görevinden alındı, Şiraz'a çekildi. (M)

KUTLUG HATUN. Bk. LÂLE HATUN.

KUTLUG NİGÂR HANIM, Babur Şahın annesi (?-Kâbil 1505). Cengiz Han soyundan, Moğolistan hükümdarı Yunus Hanın kızıdır. Timurlenk soyundan Ömer Şeyh Mirza ile evlendi. (M)

KUTLUĞ KAĞAN, İlteriş Kağan da denir, göktürk kağanı (hük. 682-691). İkinci Göktürk kağanlığının kurucusu, Çin hâkimiyetinden kurtulmak ve Çin'e bağlı diğer türk boylarını da emrine almak için, savaşlar yaptı. Yazıtlardan anlaşıldığına göre Kutluğ Kağan, 17 kişi ile işe başladı. Çin'e 683'te dört sefer açtı; 685'teki akın da başarıyle sonuçlandı. Üçüncü akında (687) yenilen Göktürkler geri çekildiler. Oğuzlar, Kitanlar ve Çinliler birleşerek Kutluğ Kağan üstüne bir sefer açılmasını kararlaştırdılar. İhtiyar veziri Tonyukuk'un sözlerine göre hareket eden Kutluğ Kağan, Oğuzların üstüne yürüdü; oğuz boylarını dağıttı. Sonra ordugâhını Ötüken'e yakın bir yere taşıdı. Bu sefer Onoklar, Kırgızlar ve Çinliler yine Kutluğ Kağana karşı harekete geçtiler. Kutluğ Kağan, kırgız boylarını büyük bir yenilgiye uğratarak bu tehlikeyi de atlattı. Sonra Türgeşlerin üstüne sefer yaptı; onları da bozguna uğrattı. Bilge Kağan ve Kültigin, Kutluğ Kağan'ın İlbilge Hatundan olan çocuklarıdır. (M)

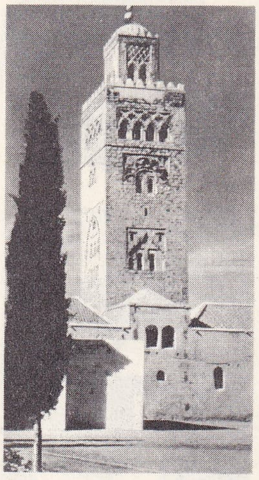
Kutubiyye

KUTLULAMAK geçl. f. (*kutlu*'dan *kutlula-mak*). *Yeni.* Kutlamak. (M)

Kutlutepe camii, İstanbul'da Bakırköy'de cami. Mimar Kemalettin Bey tarafından yapıldı (1924). Bina, kefeki taşındandır. Tek kubbesinin çevresini dört yarım kubbe çevreler. Son cemaat yeri de üç kubbelidir. Cümle kapısı üzerindeki ayet, hattat Hakkı Altınbezer'in eseridir. (M)

KUTN i. (ar. *ḳuṭn*). *Esk.* Pamuk bitkisi. (İlmî adı *Gosrypium*). || Pamuk bitkisinden elde edilen ürün, pamuk.

◆ **Kutnî** sıf. ve i. *Esk.* Pamukla ilgili. || Pamuktan yapılmış, pamuklu kumaş: *Ve orta kuşak ve beyaz kutnî kaftan* (Raşit). Bk. KUTNU. (M)

KUTNA HORA, Çekoslovakya'da (Orta Moravya) şehir, Prag'ın doğusunda; 121 000 nüf. Eski Bohemya krallarının merkezi olan şehirde çok güzel anıtlar vardır; gotik üslûbunda katedral. Kutna Hora, Ortaçağda, özellikle XIII. yy.da altın ve gümüş madenleri sayesinde çok zenginleşti. (L)

KUTNO, Polonya'da (Lodz voyvodalığı) şehir, Lodz'un kuzeyinde; 25 400 nüf. Tarım sanayii. Polonya ordusu bu şehirde 10-16 eylül 1939'da önemli bir çarpışma yaptı. (L)

KUTNU i. (ar. *ḳuṭnî*'den). Pamuk veya ipekle karışık pamuktan dokunmuş, kalın ve ensiz kumaş çeşidi. (Çoğunlukla fes rengi üzerine sarı çubuk desenli olurdu. Önceleri kadın entarisi yapmakta, sonraları döşemelik olarak kullanıldı. *Kutnii hint* adı verilen ve Hindistan'da yapılanları, avrupa kutnilerinden daha sağlam ve makbuldü.) || *Mısır kutnusu,* sıkı dokunmuş bir cins pamuklu kumaş, dimi. (M)

KUTP i. Bk. KUTUP.

KUTR i. Bk. KUTUR.

KUTRANÎ sıf. (ar. *ḳuṭr*'dan *ḳuṭrânî*). *Esk.* Kutr ile ilgili.

— Denizc. *Kutranî kaplama.* Bk. KAPLAMA. (M)

KUTRUB (Ebu Ali Muhammed bin el-Müstensir), arap dilbilgini, şair ve Kur'an tefsircisi (?-821). Basra'lıdır. Başlıca eserleri: *Kitab-ı Meâni-ül-Kur'an* (Kur'anın Anlamları Hakkında Kitap); *Kitab-ül-İştikak* (Kelimelerin Kökü Hakkında Kitap); *Kitab-ül-Ezmine* (Fiillerin Zamanı Hakkında Kitap); *Kitab-ül-Sıfat* (Sıfatlar Hakkında Kitap); *Kitab-ül-Edat* (Edatlar Hakkında Kitap) ve *Kitab-ı-Garib-ül-Hadis* (Garip Hadisler Kitabı). [M]

KUTRZEBA (Stanislaw), polonyalı tarihçi (Krakow 1876-? 1946). Krakow üniversitesinde profesör, Bilimler akademisi genel sekreteri. Başlıca eserleri: *Polskie Pravopolityezme Wedlug Traktatow* (Polonya Hukuku Tarihi) [1920], *Historja Ustroju Polskiw Zarysie* (Polonya Kurumları Tarihi) [1925] v.b. (L)

KUTSAL sıf. (*kut*'tan *kut-sal*). *Yeni.* Çok derin bir dinî saygı uyandıran veya uyandırması gereken: *Üzerinde harfler, yazılar taşıyan bir kâğıt parçası kutsal bir şeydi. Çünkü Kur'an kâğıtlara yazılırdı* (Ş.S. Aydemir). || Bozulmaması, dokunulmaması, karşı çıkılmaması gereken: *Kutsal bir hak.* (*Esk.* Kutsî. *Eşanl.* MUKADDES.)

— G. santl. *Kutsal sanat.* Bk. ANSİKL.

— Sosyol. Bk. ANSİKL.

— Tar. *Kutsal majeste,* vaktiyle Kutsal İmparatorluğun başkanına ve XIX. yy.da Avusturya imparatoruna verilen unvan. || *Kutsal tabur,* thebai ordusunun seçme taburu; soylular arasından toplanmış bu 300 asker yeminle birbirine bağlanmıştı; bu tabur Thebai'nin güçlü zamanında Leuktra devri (M.Ö. 371) Gorgidas tarafından kuruldu ve Khaironeia da yok edildi (338). || *Kutsal yol,* âyin alaylarının Atina'dan Elousis'e varmak için takip ettiği yol; büyük bir tapınağa varan bu yol (Olympia, Delphoi, Atina Parthenon'u gibi). —Roma forumundan geçerek Capitolium'a varan zafer yolu.

— ANSİKL. G. santl. Yeraltı mezarlarından Louis XVI üslûbundaki yeni kiliselere kadar ilham kaynağı Hıristiyanlık olan bütün eserler, biçimini ve süslemesini birbirini izleyen üslûplardan almıştır: Ortaçağda mimarî, heykel, resim (fresk, şövalye resmi, minyatür) vitray, mücevhercilik gibi çeşitli alanlarda en ileri araştırmaların yapıldığı yer, kral sarayından çok kiliseydi. Gotik çağında, roman çağı ustalarının kişiliğini gizli tutma eğiliminden uzaklaşıldığı ölçüde kilisenin tekeli de zayıflamağa başladı. Dinden uzaklaşma XVI. yy.da devam etti. Meselâ Michelangelo, Sistina şapelinde İsa'yı «gürleyen jüpiter» şeklinde resmederken, geleneksel ikonografiyi bir yana bırakmaktan çekinmedi.

Bununla beraber hıristiyan sanatı, Fransız devrimine kadar, her yeni üslûpta Hıristiyanlığa has bir değer arayarak üslûpların gelişmesine uymayı veya üslûplara yön vermeyi sürdürdü: XVI. yy.da «Yaratılış» güzelliği, XVII. yy.da Tanrı mistisizmi, Giotto, Fra Angelico, Tintoretto, El Greco veya Rembrandt'ın birbirinden çok farklı eserleri, yoğun kutsal sanat ifadeleridir. Ama Hıristiyanlıktan ilham alan büyük sanatçılar zamanla azaldı ve XVIII. yy.da hiç kalmadı. Halk sanatının yarattığı tahta heykeller, resimler dışında (kısa bir süre sonra o da söndü) dinî eserlerin XIX. yy.da sanat ve inançtan yoksun oluşu bununla açıklanır. Bu dönemde mimaride ancak pastişlere rastlanır. Resimde veya heykelde ise sıkıcı bir gerçekçilik veya Raffaello tarzına özenen bir gevşeklik görüldü. Çağın tek kutsal sanat eseri dine inanmayan bir kişinin, Delacroix'nın elinden çıkmıştır (Paris'te Saint Sulpice kilisesinde Sainte Anges şapeli).

Modern sanatla bağdaşan bir kutsal sanata dönüş Gauguin'in çevresinde gelişti. Maurice Denis ve Georges Desvallières gerek eserleri (birinin *Katolik Sırrı,* ötekinin *Sacré Coeur*'ü), gerek 1919'da Paris'te Furstenberg meydanında açtıkları Kutsal Sanat atelyesinde verdikleri derslerle bu konuda kesin rol oynadılar. Bu yeni eserler, 1911'den itibaren 1920, 1938 sergilerinde görünmeğe başladı. İsviçre'nin Fransızca konuşan kesimi, Almanya, Hollanda, Fransa'daki kilise inşaatları, aynı zamanda da kiliseyi malzeme ve teknik açısından yeniden düzenleme fırsatıydı. Bunlardan bazıları önemli eserlerdir: Sardou'nun Notre dame du Rosaire'i, dom Bellot ve Perret kardeşlerin Raincy kilisesi, Moser'in Basel şehrinde yaptığı Sankt Anton kilisesi, Metzger'in Luzern'de yaptığı Sankt Karl kilisesi, Gaudi'nin Barcelona'daki Sagrada Familia'sı, dominiken tarikatı, Joseph Pichard, rahip Couturier, rahip Regamey tarafından yönetilen *Kutsal Sanat* dergisini kurarak (1935) bu alanda kesin bir hamle yaptı. 1950'de (Novarina, Rouault, Bonnard, Bazaine, Léger ve Germaine Richier'nin çalıştıkları (Assy kilisesi), 1951'de Matisse'in yaptığı Vence şapeli, Bazaine ve Léger'nin yaptığı Andincourt kilisesi ve özellikle Alfred Manessier'nin katıldığı (*Salve Regina,* Nantes müzesi) ilk kutsal sanat sergisi (1951), gerek dindar halk, gerek din yetkileri arasında «Kutsal Sanat kavgası» adı verilen kesin fikir ayrılıklarına yolaçtı.

Kutsal sanatın ağır basan öğretisi şöyle özetlenebilir: mimaride kutsallıkla ortak yararı eşit ölçüde kullanmak, din tarihinin sonsuz değerleriyle ilişkiyi kesmemek; plastik sanatlarda çok yavan ve çok tasvirci bir gerçekçilikten ve aşırı sembollerden, çok kapalı bir soyutlamadan kaçınmak.

— Sosyol. Kutsal, dinî olguların yorumunda birinci derecede önemli bir kav-

Foto. Fas Turizm bürosu (LAROUSSE)

ramdır. Genel olarak kutsal, mutlak bir değere sahip olan, insanı aşan ve onun saygı ve hayranlığından çok, R. Otto'nun «yaratık olma duygusu» olarak nitelediği kendine özgü bir aşk ve şevk yaratan özelliktir. Bu duygu, mutlak kudret karşısında bir «korku» unsuru, bilinemezlik karşısında bir «sır» unsurunu kapsar, «muazzam» duygusuyle bir dereceye kadar benzerliği vardır, aynı zamanda da kutsal nesne tamamıyle kendine özgü bir «büyüleyici» güce sahiptir. Nihayet, günah ve kefaret gibi dinî duygular, kutsal duygusunun çevresinde toplanır. *Dinsel Hayatın İlkel Şekilleri* (Formes Elementaires de la Vie Religieuse) adlı eserinde Durkheim, kutsal olanla din dışı olan şeyleri tamamen zıt iki dünyaya ait olarak birbiri karşısına çıkartır. Bununla beraber, kutsal olan, din dışı olanı etkileyebilen bir enerji, bir güç merkezi olarak sunulmuş, fakat bunun tersinin imkânsız olduğu ileri sürülmüştür.

◆ **Kutsallık** i. *Yeni.* Kutsal, mukaddes olma hali: *Birşeyin yalan olduğunu anladık mı kutsallığına artık inanmıyoruz demektir* (N. Ataç). [LM]

Kutsal Alman birliği, Bavyera kralı Maximilian ile ruhanî seçiciler ve papa Paulus V tarafından, Katolik birliğine karşı kurulan (1609) ve İspanya'nın da katıldığı (1610) koalisyon. Güttüğü siyaset Otuzyıl savaşlarına yolaçtı. (L)

Kutsal birlik, Charles VIII'e karşı papa Alexander VI tarafından Venedik, Aragon, Roma kralı ve Ludovico il Moro arasında kurulan koalisyon (mart 1495). Charles VIII, Fornovo'dan sonra (temmuz 1495) Fransa'ya dönmek zorunda kaldı; Napoli'deki ve Papalık devletlerindeki birlikleri Gonzalo de Cordoba'ya teslim oldu (1496). İngiltere de birliğe katıldı (eylül 1496). [L]

Kutsal birlik, «Monsieur» barışından sonra katoliklerin Calvin'ci birliğe karşı kurdukları ittifak. Bu birliğin ilk işi vali Charles D'Humieères Peronne'da yerini Condé'ye bırakmayı reddetmesi oldu (1576). Papazların ve keşişlerin vaızları sayesinde hareket, Paris halkı ve soyluları arasında yayıldı, önderliği Henri de Guise yaptı ve kısa zamanda siyasî alana kayarak kralın yetkilerini sınırlandırma anlamını güttü. Kral Henri III, başlangıçta hareketi kontroluna almak istedi; fakat Aiençon dükünün ölümü üzerine protestan Navarra'lı Henri'nin vâris olması durumu değiştirdi (1584). İspanya'dan malî yardım gören Henri de Guise (Joinville antlaşması, aralık 1584), tahta çıkmak hevesindeydi. Başarıları ile halkın sevgisini kazandıktan sonra, Henri II'nin emirlerine rağmen Paris'e girdi. Paris, 12 mayıs 1588 günü («Barikatlar günü») kralı, şehri Onaltılar konseyine terkederek Chartres'a kaçmağa zorladı. Henri de Guise'in öldürülmesinden sonra (Blois, 23 aralık 1588) konsey, kral Henri III'ü azlederek yerine Henri de Guise'in kardeşi olan Mayenne dükünü başkumandan tayin etti. Henri III, anlaştığı Navarra'lı Henri (nisan 1589) ile birlikte Paris'i muhasara etti ve Henri IV'ü vâris olarak tanıdıktan sonra birlikçi keşiş Jacques Clément tarafından öldürüldü (1 ağustos 1589). Birlik, geleceğini teminat altına almak için, Henri IV'ün amcası ihtiyar Bourbon kardinalini, Charles X adıyle kral ilân etti. Henri IV, Paris'i kuşattı, fakat rahiplerin âyin alaylarının coşturduğu halk açlığa katlandı ve İspanyolların gelmesi üzerine Henri IV çekilmek zorunda kaldı. Charles X ölünce (1590), Mayenne, Kurucu meclis'i Paris'te topladı; fakat Felipe II ve papalık elçisi Caetani'nin İspanyol Prensesi İsabel'i kraliçe ilân etmeğe kalkışmaları üzerine milliyetçiler uyandı. Meclis, Henri IV ile anlaştı. Zaten kralın Protestanlığı terketmesiyle (25 temmuz 1583) tahta çıkması kolaylaşmıştı. Birlik önderleri de yavaş yavaş boyun eğdiler ve İspanyollar geri çekildi. (L)

Kutsal birlik, Kıbrıs alındıktan sonra (1570) papa Pius V'in Türklere karşı kurduğu birlik. Bu birlik Don Juan'ın Türkleri İnebahtı'da yenmesiyle sonuçlandı (ekim 1571). Papa Alexander VII tarafından yeniden kurulan birlik, Fransa Kralı Louis XIV ile Avusturya imparatoru Leopold'un kuvvetlerini biraraya getirdi; bu kuvvetler Saint - Gotthard muharebesini kazandı (ağustos 1664). 1684'te papa İnnocentius XI'in, Avusturya, Venedik ve 1686'de Polonya arasında sağlamlaştırdığı birlik, Karlofça (1699) barışıyle sonuçlandı. (LM)

Kutsal kabir, Kudüs'te İsa'nın mezarına ve Calvarium tepesine kurulan anıtlar topluluğu. Romalı Yusuf, Pilatus'dan İsa'yı defnetme iznini aldı; İsa'nın nâşını, çarmıha germe yerine yakın bir bahçede bulunan yeni bir kabre koydu; bu kabir taştan oyulmuştu. 135'e doğru hıristiyanları şehirden uzaklaştırmak isteyen imparator Hadrianus, kabrin ve Golgotha'nın üzerine bir teras yaptırdı; kabir ve Golgotha sonradan bir forumun temel kısmı haline getirildi. IV.yy.da imparator Constantinus'un annesi Azize Helena bu yerde kazılar yaptırarak Calvarium tepesini ve kabri buldu. İmparator o zaman aynı yerde bugünkü şekli meydana getiren birçok anıt inşa ettirmiştir: batıda Diriliş (Anastasis) kilisesi; Kutsal kabri içine alan ve revaklı bir atrium ile Calvarium tepesine bağlanan daire şeklinde bir yapı; hakikî çarmıhın bulunduğu mağaranın üzerinde büyük loca bunlardandır. 614"te pers kralı Husrev, 1009'da da fatımî sultanı Hakim tarafından tahrip edilen yapı, birçok defa onarılmış ve yeniden düzenlenmiştir. Haçlılar kutsal yerleri merkezî bir yapıda toplamayı düşündüler. Kilise korosuna ayrılan kısım galerilidir ve bağlı bulunduğu öteki galerinin güney kavşağı, giriş kısmını meydana getirmektedir. 1808'de çıkan bir yangında daire biçimindeki binayı tahrip etti. Yunanlılar binayı tekrar inşa ederken Haçlılar kilisesinde değişiklikler yaptılar. İsa'nın kabri ile Calvarium tepesi ve Çile'nin çeşitli evrelerini hatırlatan birçok küçük kilise, binaya dahil edilmiştir. Roman üslûbundaki giriş (1150-1180) çift kapılı ve yaprak süslemeli kemerlerle donatılmıştır. Kapıların üzerindeki pencereler de aynı tiptedir. Bu girişin doğusunda bulunan merdivenle Calvarium tepesine çıkılır. Batıda «Kutsal Yağ taşı»ndan geçildikten sonra Kutsal kabrin bulunduğu daire biçimindeki binaya gelinir. 1810'dan beri bu kilise ve ondan önceki Melek kilisesi bağımsız bir bina halindedir. Bu girift yapının öteki ucunda, absidli kilisenin güneyinde bir merdivenle Kutsal Çarmıh (veya Azize Helena) kilisesine inilir; kiliseden mağaraya geçilir. Katolik Latinler, ortodoks Yunanlılar, Ermeniler ve Kıptîler bu binaları paylaşarak burada dinî törenler yaparlar. (L)

Kutsal Kitap, yun. ve lat. **Biblia,** avrupa dillerinde *Bible, Bibel, Biblia, Bibbio* v.b., Ahdı Atik ve Ahdı Cedit'ten meydana gelir. Adı Atik'e dahil kitapların büyük kısmı ibranîce veya aramca, Ahdı Cedit'e dahil olanlar ise yunanca yazılmıştır. M. S. III yy. da, İskenderiye'de, Ahdı Atik'in «Yetmişler» adı verilen bir yunanca tercümesi yapılmıştı. M.S. IV. yy.da Aziz Hieronymus, Kutsal Ktiap'ın tümünü Latinceye çevirdi. Bu tercümeye *Vulgata* denir. İbranîce ve parşömen üzerine yazılmış elyazmalarının çoğu M.S. IX. yy. dan sonra meydana getirilmiştir. Ancak bir papirüs parçası (*Nash*) II. yy. a aittir. Öte yandan, son zamanlarda Tuz denizi civarında yapılan kazılarda çok sayıda, deri üzerine yazılmış, hattâ İşaya'nın noksansız metnini ihtiva eden ve en az M.Ö. I. yy. a ait ibranîce yazmalar bulunmuştur.

En önemlileri *Balikanos, Sinaitiko* ve *Aleksandrinos* olan yunanca yazmalarda Kutsal Kitap metni hemen hemen eksiksizdir ve M.S. IV., V. yy. larda yazılmıştır.

Elde bulunan 8 000 latince yazmadan *Vercellensis* yazması Aziz Hieronymus'tan önce kaleme alınmıştır. Diğer ikisinde (*Monacensis I* ve *Lugdunensis*) Vulgata metni vardır ve VI. yy.a ait olmaları gerekir. İbranî Kutsal Kitabı'na dahil olan kitaplar şunlardır: 1. Töre, 5 kitap (Tekvin, Çıkış, Levi'liler, Sayılar, Tesniye), 2. Eski Peygamberler (*Nebiim*): Yeşu, Hakimler, Samuel I ve II, Krallar I ve II ve sonrakiler: İşaya, Yeremya, Hezekiel, Hoşez, Yoel, Amos, Obadya, Yunus, Mika, Nahum, Habakkuk, Tsefanya, Haggay, Zekarya, Malaki; 3. Ketubim: Mezmurlar, Meseller, Eyub, Neşideler Neşidesi, Rut, Yeremya'nın Mersiyeleri, Vaiz, Ester, Danyal, Ezra, Nehemya, Paralipomeros veya Tarihler I ve II. İbranîce metinin klasik baskısı (mülhem metin) 1525'te Yakup bin Hayyim'in, en ünlü çağdaş tenkitli baskı ise R. Kittel'in eseridir. Yetmişler tercümesi ibranîce Tevrat metninden çok daha geniştir. Ayrıca şu metinleri de kapsar: Baruk; Tobiya; Yudit; Süleyman'ın Hikmeti; Vaız; Makkabîlere ait 2 kitap; Ezra'nın diğer bir taksimatı; Ester kitabına ait son bahisler; Danyal'ın kitabına ek bazı metinler (*Üç çocuğun ilâhisi, Şuşan, Güzel ile Ejderha*).

Septant tercümesinden sonra Yunancaya başka türcümeler de yapılmıştır: en önemlileri, Akylas'ın, Symmakhos'un ve Theodotion'un II. yy. da yaptığı tercümelerdir. Origines bu tercümeleri *Heksapla* adlı derlemesinde topladı. Keza süryanîce (Peschitta), ermenice, arapça, kıptîce ve habeşçe eski tercümeler de vardır. Latince *Vulgata* tercümesine Yetmişler'de bulunan hemen hemen bütün kitaplar dahildir, ancak Makkabîler sadece iki kitap halindedir. Ezra'nın 4. Kitabı ise Vulgata'ya dahil edilmemiştir. Katolik kilisesine göre Vulgata tercümesi esas sayılır ve bu tercüme resmî listeye (*Kanun*) göre kutsal sayılan 73 kitabı içine alır. Metnin bölümlere ve ayetlere ayrılması, Rönesans çağında tamamlandı. Vulgata'nın ilk baskısı 1452 - 1456 arası Mainz şehrinde basıldı. Latin kilisesinde esas sayılan metin 1583'te papa Clementius VIII tarafından yayımlanan metindir (Vulgata Clementina). XX.yy.da benediktin rahipleri bu metni bilimsel olarak gözden geçirmek üzere ele aldılar. (L)

Kutsal Koru, Puvis de Chavannes'in edebiyat, fen ve sanat konuları üstüne yaptığı resim (1887 - 1889). Bu eser Paris'te Sorbonne'un büyük amfiteatrını süsler. Kutsal bir ormanın seyrek ağaçlı bir yerinde Sorbonne'un sembolik figürü görülür. Bu figür Belâgat, Şiir, Felsefe, Bilim, Fen v.b. ile çevrelenmiştir. Daha önce Palais des Arts için yapılmış olan (1884) *İlham Perileri ve Sanatın Gezindiği Kutsal Koru* adlı tablo Lyon müzesinde bulunmaktadır. (L)

KUTSAL ROMA-GERMEN imparatorluğu, Büyük Otto I tarafından kurulan (962) imparatorluğun resmî adı. Bk. ROMA-GERMEN İMPARATORLUĞU.

Kutsal savaşlar, amphiktyon'ların Delphoi tapınağının haklarını savunmak için açtığı savaşlar. Kutsal savaşlar, aslında, Phokis'liler ve onlara düşman halkların (özellikle Thebai'liler ve Tesalyalılar) desteklediği rahipler arasında, Apollon tapınağına hâkim olmak için yapılan savaşlardır. *Birinci Kutsal savaş*'ta tesalyalı Aleudes'ler Atina ve Sikyone'nin yardımıyle kutsal şehri, Phokis'lilerin Krissa şehrinin vesayetinden kurtardılar ve Krissa'yı yıktılar (M.Ö. 500). *İkinci Kutsal savaş*'ta (M.Ö. 448 - 447) tapınağı ele geçiren Phokis'liler, Ispartalılar tarafından püskürtüldü ve Perikles tarafından tekrar kendi ülkelerine yerleştirildi. *Üçüncü Kutsal savaş* (M.Ö. 356 - 346), amphiktyon'ların, Thebai'liler ve Tesalyalıların kışkırtmasıyle, Isparta ve Atina'ya bağlı olan phokis'li şefleri dinsizlikle suçlamalarından doğdu. Philomelos (öl. 355), Onomarkhos (353'te öldürüldü), Phayllos (öl. 352) gibi Apollon tapınağının hazinelerinden yararlanan büyük kumandanların yönettiği Phokis'liler komşu halklara kafa tuttular. Phokis'lilerin Tesalya'ya müdahalesi, Atina ile yaptığı barış müzakeresinden yararlanan Makedonyalı Philippos II'nin, Phokis'i fethetmesiyle (346) sonuçlandı. Amphiktyonlar, Phokis'in iki tahtını Philippoi'ye, dine karşı suç işleyenlerle onların suç ortaklarını sürgüne gönderdiler; Phokis şehirleri yıkıldı; bu şehirlerin elli evden az köylere dağılmak zorunda bırakılan halkı, tanrıdan çaldıkları 10 000 altını geri vermeğe başladılar. Amphiktyon'ların, Amphissa'yı ele geçirmek için düzenledikleri sefer *Dördüncü Kutsal savaş* sayılabilir; bu savaşı Thebai'liler ve Atinalılar desteklemişti. M.Ö. 339 eylülünde Philippos II kumandasında girişilen bu sefer, Makedonya kralına, kendisine denizlerde kafa tutan Atinalıları karada yakalama imkânı verdi. (L)

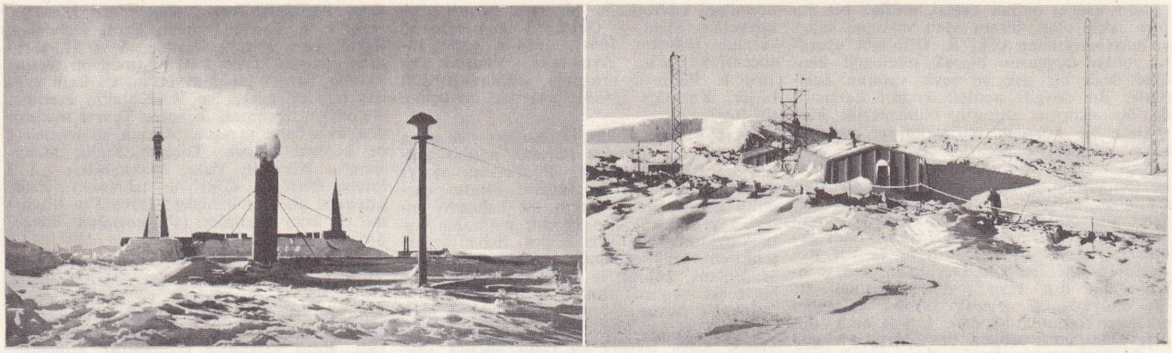

Fransız **kutup** seferleri solda, Grönland'da kış merkez istasyonu (1949); sağda, Adélei toprağında Pointe-Géologie üssü (1958)

Kutsal Sığınak (*Sanctuary*), William Faulkner'ın romanı (1931). Eser, içki kaçakçısı Popeye'ın eline düşen Temple Drake adlı bir kız öğrencinin düştüğü kötü durumları anlatır. Popeye'ın yoldan çıkardığı Temple, sefahate eğilimli bir kişidir; önce bu durum hoşuna gider, ama sonra olmadık kötülüklere uğrar. Faulkner bu romanda modern medeniyetin bütün değerleri yok ettiği bir dünyada yaşayan kişilerin kadere boyun eğişini dile getirir. Yazar, Temple Drake'i, *Requiem for a Non'*da (Bir Rahibe İçin Dua) yeniden ele aldı. (L)

Kutsal yerler, Filistin'de, İsa'nın hatırasına bağlı yerler ve tapınaklar (Beytüllahm mağarası, Nâsırâ, Tabor dağı, Meclis, Golgotha, Kutsal* kabir, Uruç mağarası, Bakire Meryem'in kabri). Kutsal yerleri ziyaret geleneği Golgotha bazilikasını inşa ettiren imparator Konstantinos devrinde gelişti. Filistin, 637'de ziyaret konusunda hoşgörü gösteren Arapların eline düştü. 800'de Bağdat halifesiyle iyi ilişkiler kurmuş olan Karl V, Kudüs patriğinden Kutsal kabrin ve şehrin anahtarlarını teslim aldı. Fransa, daha sonra, doğu katolikleri üstündeki himaye hakkını buna dayandıracaktır. Kutsal kabri yıktıran fatımî hükümdarı El-Hakim'in zorbalığı (1009) bu hoşgörü geleneğinde geçici bir istisna sayıldı, ama hıristiyanlar, Selçukluların tutumunun Birinci Haçlı seferine (1095 - 1099) sebep olduğu görüşünü benimsediler. Kudüs, bir hıristiyan devleti başkenti oldu ve buraya, Doğu kilisesine bağlı patrik yerine latin patrik tayin edildi. 1187'de şehri tekrar eline geçiren Salâhaddin Eyyubî hıristiyanlara hac serbestisini tanıdı (1192). Friedrich II «Kutsal yerler»in hıristiyanlara geri verilmesini sağladıysa da, Kudüs 1244'ten sonra yüzyıllar boyu müslümanların elinde kaldı. Kutsal yerleri koruma görevi, papa tarafından «Kutsal toprak bekçiliği» adı verilen özel bir kurula verildi. Bu kurul, fransiskenler tarafından yönetilmekle birlikte, doğulu rahipler (yunanlı, ermeni, gürcü, nasturî, marunî, kıptî) Kutsal toprak nöbetçiliği konusunda onlarla anlaşmazlığa düştüler. XVI. yy. da Kanunî Sultan Süleyman'ın rum patriğinden yana çıkması, onun yerli patriğin yerine geçmesini sağladı (1534), fakat kendilerini Papalığın sözcüleri sayan Fransa kralları, 1604 kapitülasyonlarıyle Kutsal yerleri koruma görevinin latin rahiplerin tekeline geçmesine önayak oldular. 1673'de Fransa, Osmanlı imparatorluğunda oturan bütün yabancıları koruma imtiyazını da elde etti. Büyük Petro, Rusya'nın nüfuzunu ortodokslar lehinde kullandı; savaştan galip çıkan Avusturya (Karlofça [1699] ve Pasarofça [1718] antlaşmaları) bu imtiyazları Fransa'dan almak için çaba harcadı. Bununla birlikte Fransa, yeniden eski durumuna kavuştu (1740) ve 1923'e kadar Kutsal yerlerin koruyucusu olarak kaldı. Kısa bir süre için nüfuzlarını yitiren latin rahipleri Filistin'e döndüler, latin patriği yeniden Kudüs'e yerleşti (1843). 1850-1853 Arasında «Kutsal yerler meselesi» Fransa ile Rusya arasında bir anlaşmazlık konusu oldu, iki ülke de tapınakların büyük kısmının, himayeleri altında bulunan cemaatlere verilmesinde direndi. Osmanlı imparatorluğunun dağılışından sonra Fransa, Filistin üstünde ingiliz mandasını kabul edince (San Remo, nisan 1920), Kutsal yerlerin korunması İngilizlere bırakıldı (temmuz 1922). İngiltere'nin Doğu'daki hıristiyanlar üstündeki himaye siyaseti kapitülasyonların kaldırılmasıyle son buldu (Lozan 1923). İngiltere, manda hakkından vaz geçince, Birleşmiş Milletler özel komisyonu, Kutsal yerlerin milletlerarası bir statüye sahip olmasını teklif ederek Birleşmiş Milletler Genel kurulu tarafından kabul edilen bir tasarı hazırladı (4 nisan 1950). Ancak bu statü, Filistin ve Kudüs'ü paylaşan devletler (İsrail ve Ürdün) işbirliği yapmayı reddettiğinden uygulanamadı.

Kudüs'ün Ürdün kesiminin israil ordusu tarafından işgalinden sonra (haziran 1967) İsrail hükûmeti ve kamuoyu şehrin İsrail'in ayrılmaz bir parçası olduğunu öne sürmeğe başladı. Bu yüzden İsrail hükûmetinin katoliklere, ortodokslara ve müslümanlara Kutsal yerlere serbest olarak giriş konusunda verdiği teminata rağmen, papa, Birleşmiş Milletler'in nisan 1950'de aldığı bir karara dayanarak Kutsal yerlerin milletlerarası bir statüye bağlanmasında ısrar etmektedir. (→ Bibliyo.) [L]

KUTSÎ veya **KUDSÎ** sıf. (ar. *ḳuds*'den *ḳudsî*). *Esk.* Kutsal, mukaddes: *Elbet hayır; o makber, o pîşâni-i vakur / Kudsî birer misâl-i vatandır* (Tevfik Fikret). ‖ İlâhî, Tanrı ile ilgili olan. *Esk.* Lâhûtî. ‖ İ. Erkek adı. *Alem-i kutsî,* melekler âlemi. ‖ *Hadîs-i kutsî,* Tanrı tarafından ilham olunarak Hz. Muhammed tarafından söylenmiş olan hadisler.

◆ **Kutsiyât** çoğl. i. *Esk.* İlâhî âleme mensup veya ilişkin olan işler.

◆ **Kutsiye** sıf. *Esk.* Kutsînin dişili. ‖ *Kuvve-i kutsiye,* kutsal kuvvet, ilâhî güç: *Ederim kuvve-i kutsiyye-i efkârımla / Cünd-i ervâh-ı ricâl suhanı istihdâm* (Nef'i).

◆ **Kutsiyet** i. *Esk.* Kutsallık, mukaddeslik, kutsî olma hali. (M)

KUTSO - VALAK'LAR. Bk. ARUMEN.

KUTSUZ sıf. (*kut*'tan *kut-suz*). *Yeni.* Kötü, uğursuz. *Esk.* Menhus. ‖ Zavallı, mutsuz.

◆ **Kutsuzluk** i. Kötü olma hali, uğursuzluk. ‖ Zavallılık, mutsuzluk. (M)

KUTTA çoğl. i. (ar. *ḳâṭıᶜ*'dan *ḳuṭṭâᶜ*). *Esk.* Kesenler, kesiciler. ‖ *Kuttâ-ı tarîk* (veya *kuttâ-üt-tarik*), yol kesenler, haydutlar, eşkıyalar. (M)

KUTTA (Martin Wilhelm), alman fizikçisi ve matematikçisi (Pitchen, Silezya 1867 - Stuttgart 1944). Münih ve Stuttgart Politeknik okulunda profesördü. Diferansiyel denklemleri bütünleştiren bir sayı metodunu C. D. Runge ile birlikte buldu. (L)

KUTTER (Joseph), lüksemburglu ressam (Lüksemburg 1899 - ay.y. 1941). Strasburg ve Münih'te dekoratif sanatlar öğrenimi yaptı. 1916'da Köln'de bir cam ressamının yanında çalıştı, 1924'te Lüksemburg'a döndü. 1937'de Milletlerarası Paris sergisindeki Lüksemburg payvonunun dekorasyonuyle görevlendirildi. Önce alman anlatımcılarının, sonra Cézanne'ın etkisinde kaldı. Resimlerinde, dokunaklı unsurlarla bürlesk unsurları ustaca bağdaştırdı. (Devlet müzesi, Lüksemburg.) [L]

KUTU i. (yun. *kution*'dan). Tahta, karton, maden, plastik madde v.b.den yapılmış, kapaklı veya kapaksız, çok çeşitli biçim ve boyutlarda, içine çeşitli nesne konulabilen, taşınabilir kap: *Henüz sabahleyin Firdevs hanımla Peyker elbise kutularıyle gelmişlerdi* (H. Z. Uşaklıgil). *Evvelki gün kutuda bir nevi fondan vardı* (R. N. Güntekin). ‖ *Mec.* (Bir yerde, kimsede veya şeyde) iyi veya kötü bir özelliğin fazlalığını belirtir: *Fesat kutusu. Esk.* Kilenin sekizde biri olan ve tahıl ölçmeğe yarayan teneke ölçek. ‖ *Kutu kapağı,* hotoz, eskiden yapılan bir saç şekli. ‖ *Enfiye kutusu.* Bk. ENFİYE. ‖ *Posta kutusu,* genellikle bir duvara çakılmış veya dayanak üstüne yerleştirilmiş olan, posta yoluyle gelen mektup v.b.nin atılması için açık bir kısmı bulunan kutu.

— ÇEŞ. DEY. *Kutu gibi,* küçük ve derli toplu: *Edirnekapı'da dört odalı, küçük, kutu gibi güzel, rahat, temiz bir evde yaşadığını hatırladı* (A. H. Tanpınar). ‖ *Kutunun kapağını açtırmak,* birini kızdırarak veya kışkırtarak söylemek istemediği bir şeyi söylemek zorunda bırakmak. ‖ *Akıl kutusu.* Bk. AKIL. ‖ *Kapalı kutu,* hakkında bir şey bilinmeyen, sır vermeyen: *Hepimiz kapalı birer kutuyuz; kendimizden başka kimsenin anlamıyacağı ...* (N. Ataç). *Bu adam bir kapalı kutudur.* Dış dünya ile ilgisi olmayan içe veya belirli bir çevreye kapanmış.

— Bayınd. *Bağlama kutusu,* lağım şebekesine bağlı bir lağım kutusundan meydana gelen yapı; genellikle yaya kaldırımının altına yerleştirilir ve kıyıdaki evlerin lağım boruları, çeperlerinde açılan deliklere buraya dökülür. ‖ *Kum kutusu,* içi kum dolu, çeperleri esnek, silindir biçiminde madenî kutu; köprü veya tünel kemerlerini taşıyan düşey elemanların altına yerleştirilir. (Kutuların dibine açılan delikler, kumun her kutudan eşit olarak boşalmasını ve böylece kemer kalıbının sökülmesini sağlar.) ‖ *Yağ kutusu,* bent sularındaki yağlı maddeleri gidermeğe yarayan cihaz.

— Dy. *Ateş kutusu,* lokomotif kazanında yakıtın yandığı yer. ‖ *Buji* (veya *bisel*) *kutusu,* içinde bujinin (veya biselin), taşıtın o noktasındaki yükü taşımasını ve seyir sırasında istenilen bütün konumlara gelmesini sağlayan dönme ve eklem tertibatları bulunan kutu. ‖ *Buhar kutusu,* buhar kolektörü ile silindir dağıtıcıları veya yüksek basınçlı silindirler ile alçak basınçlı silindirler arasında kalan boşluklardan her biri. ‖ *Çekmece kutusu,* içinde çekmecenin gidip geldiği bölme. ‖ *Dingil kutusu, gres kutusu, yağ kutusu,* bir demiryolu taşıtının dingil başlığını taşıyan ve yağlamasını yapan tertibat. ‖ *Duman kutusu,* bacadan çıkmadan önce dumanların toplandığı kısım. ‖ *Kum kutusu,* lokomotifin üzerine yerleştirilen ve içinde ince kum bulunan kutu, motris tekerleklerinin yapışma gücünü arttırmak için, gerektiğinde bu kum tekerleklerin önüne gelecek şekilde ray üzerine dökülür. ‖ *Rulman kutusu,* bir rulman yardımıyle dingil başlığına oturtulan dingil kutusu. ‖ *Supap kutusu,* içinde supapın hareket ettiği madenî kutu.

— Elekt. Bk. BUAT.

— Mad. oc. *Kavrama kutusu,* bir kuyunun beton kaplanmasında yerleştirilen ve içine kavrama direğinin ucu sokulan tahta veya dökümden üstü açık kutu. ‖ *Köpük kutusu,* içi sıkıştırılmış köpükle dolu, çift

Foto. LAROUSSE

köşebentten meydana gelen tertibat; açılan bir kuyuda sızdırmazlık sağlamak için dip kısma yerleştirilir.

— Metalürji. *Hava kutusu*, bir boru şebekesini beslemek için hava gönderilen madenî kutu. (Ergitme fırınında, hava kutusu, fırın gömleğinin çevresinde bir çember meydana getirir. Konvertisörde, silindir biçiminde olan hava kutusu, cihazın alt kısmında bulunur.) || *Maça kutusu*, içinde döküm kalıbının maçaları yapılan kutu. (Maçaların elle veya makine ile yapımında kullanılır.) || *Seman kutusu*, ısıl işlemle işlenecek ve özellikle semantasyon uygulanacak parçaları hava etkisinden korumak için kullanılan dökme demir veya saçtan yapılmış kap. || *Soğutma kutusu*, bir yüksek fırında, hazne üstünü (çeperlere yerleştirilmiş gömlek), hava üfleme veya curuf borularını (silindir gömlek) soğutmak için kullanılan su dolaşımlı madenî örtü.

— Metrol. *Esk.* Taneli ürünlerde kullanılan bir çeşit ölçek. (Bir kutu 3,210 kg, 8 kutu bir kile [ortalama 25 kg] gelir.)

— Müz. *Müzik kutusu*, içinde bir ses çıkarma mekanizması bulunan kutu veya küçük kasa. (Bir anahtarla içteki manivela veya yay kurulur, işlemeğe başlayınca melodiler duyulur.) Bk. ANSİKL.

— Oto. *Direksiyon* kutusu*, içinde, ön tekerleklerin kumanda organları bulunan karter. || *Vites kutusu*, içinde vites* değiştirme mekanizması bulunan karter. *Teşm. yol.* bu mekanizmayı meydana getiren çeşitli organların tümü.

— Radyol. *Film kutusu*, X ışınlarını geçiren yassı kutu. (Röntgen filmi, ışıktan korunmak amacıyle bunun içinde saklanır.)

— Teknol. *Dolaşım kutusu*, bir eşanjörün, borularda dolaşan akışkanın dağılmasına yarayan kısmı. || *Fırın kutusu*, bir rafineri fırının borularını sızdırmasız olarak birleştirmeğe yarayan ve sökülebilen cıvatalar yardımıyle boruların temizlenmesini sağlayan çelik bağlantı parçası. || *Klape kutusu*, içinde bir klapenin hareket ettiği ve milinin bulunduğu boşluk.

— Tıp. *İlk yardım kutusu*, bir kaza anında en çok işe yarayacak ilâç ve âletlerin saklandığı kutu.

— ANSİKL. Müz. *Müzik kutuları*'nı bulan, isviçreli saatçi Antoine Favre'dır (1734-1820). İlk modelini 1796'ya doğru XIV. yy.dan kalma pürüzlü bir silindircikten yararlanarak hazırladı. Küçük laternaların, org takımlarının ve duvar saati çanlarının moda olduğu XVII. ve XVIII. yy.larda müzik kutusunun da yapımı gelişti. Mekanizmanın daha sağlam bir hale gelmesi için Favre, zilleri ve çan tokmaklarını bükülgen maden şeritlerle değiştirdi ve bir ahenk (armoni) birliği elde edebilmek için şeritlerden her birinin boyunu hesaplı olarak tespit etti. Dönen silindirciğin üzerindeki çentikler tur atarken kendisine takılan madenî şeritlerde titreşimler meydana getiriyordu. Önceleri bu mekanizmalar saatlere, tabakalara, küçük kasalara, düz veya işlemeli altından yapılmış veya mine ile süslenmiş kıymetli nesnelere katıldı. Müzik kutuları XIX. yy.ın ilk yarısında özel bir sanayi kolu olacak kadar gelişti; ilk zamanlarda kurulan merkezler (Cenevre ve Vaud kantonu Jüra'sındaki Saint - Croix) bugün de bu sanayi kolunu tek başlarına temsil eder. 1860'a doğru bu kutular, içinde değişebilen silindirciklerle gerçek birer mobilya haline geldi. Her silindirin üzerine kaydedilmiş türkü ile silindir sayısı oranında bir türkü koleksiyonuna sahip olunuyordu. Zamanla yapımları daha da gelişti, canlı tablo, sigara tabakası gibi türlü kılıflar içinde gramofonun yayılmasına kadar modasını sürdürdü.

◆ Sıf. Kutunun alabildiği kadar: *Bir kutu şeker yediler.* || Kutu şeklinde olan.

— Foto. *Kutu fotoğraf makinesi*, genellikle kutu biçiminde, küçük boy fotoğraf makinesi. (LM)

KUTÛ çoğl. i. (ar. *ḳaṭ'*'dan *ḳuṭû'*). *Esk.* Kesintiler, bölükler, parçalar.

— Mat. *Esk. Kutû'ı mahrûtiye.* Koni biçimindeki parçalar veya düzlem kesitleri. (M)

KUTUB, türk şairi (XIV. yy.). Hayatı hakkında fazla bilgi yoktur. İran şairi Nizamî'nin (öl. 1204) *Hamse*'sindeki mesnevîlerden *Hüsrev ü Şirin*'i manzum olarak Türkçeye çevirdi (1341). Altınordu hükümdarı Tinibek Han ile eşi Melike Hatun adına Türkçeye çevrilen eserin bugün bilinen tek nüshası Bibliotheque Nationale'dedir. Kutub'un eseri, Nizamî'nin Hüsrev ü Şirin'inin türk edebiyatındaki ilk tercümesi olmak bakımından önem taşır. Kutub, hikâyenin kuruluşu, konunun gelişimi ve sonuçlanmasında Nizamî'nin eserine bağlı kaldı. Eserin beyit sayısı Nizamî'ninkinden azdır (5 700'e karşılık 4 370 beyit). Bu tercüme Harizm-Altınordu ve Kıpçak Türkçeleri konusunda başvurulabilecek ana kitaplardan biridir. (→ Bibliyo.) [M]

Kutubiyye (ar. *kutubiyyun*, kitapçı'dan). Marakeş'in başlıca camiine verilen ad. Bu cami 1130-1163 arasında halife muvahhit Abdülmümin tarafından inşa ettirildi. Avlu çok geniş, derinliği azdır; ön tarafından bir galeriyle ve iki yanından dörder olmak üzere sekiz sahınla çevrilmiştir. İbadet yeri, derinliğine yerleştirilmiş on yedi sahına bölünmüştür. Bu sahınlarda, kırık at nalı biçimindeki kemerleri fil ayaklarının şeklinde yanaşma sütunlara dayanmış altı göz vardır. Enlemesine konmuş bir sahın dip duvarı takip eder; bu sahın, sarkıtlı beş kubbeden meydana gelmiş ve kubbeler dört yüzeyli çatılarla örtülmüştür. İç mimarisi ispanyol-magrip sanatının en güzel örneklerinden sayılan Kutubiyye camii, kare tabanlı (kenar uzunluğu 12,5 m) ve 67,5 m yüksekliğindeki minaresiyle ünlüdür. Minare, üzeri eskiden sıvanmış moloz taşlarından yapılmıştır; içeriye ışık girmesini sağlamak üzere açılan gözlerin etrafı sıra kemerlerle süslüdür. Terasın üzerinde kubbeli bir fener vardır. İç tarafta merdiven rampası, üst üste konmuş altı odalı bir çekirdeğin etrafında yükselir. (M)

KUTUB ŞAH (Kutbeddin Ahmed), Hindistan Gucerat hükümdarı (? - 1458). Muhammed Şah el-Kerim'in büyük oğludur. Babasının yerine tahta çıktı (1451). Kısa süren saltanatında Malva sultanı Mahmud Kalaç'a karşı başarılı savaşlar yaptı ve racput devletlerine karşı da bazı zaferler kazandı. (M)

KUTUCU i. (*kutu*'dan *kutu-cu*). Fabrika v. b. yerlerde kutulama işini yapan işçi.

— Teşk. tar. *Kutucu usta*, osmanlı sarayında, harem dairesinde hizmet eden kalfalardan birinin adı. (Görevi sultanların, «kadın»ların, ikballerin giyim ve süslenmelerine hizmet etmekti. Sonraları sultanlarla kadınların kutu ustaları, ayrı kişiler oldu.) [M]

KUTULAMA i. (*kutulamak*'tan *kutula-ma*). Kutulamak eylemi: *Kutulama servisi.* (M)

KUTULAMAK geçl. f. (*kutu*'dan *kutu-la-mak*). Kutuya koymak, kutuya yerleştirmek. (M)

KUTUNDE. Esk. coğ. İspanya'da (Endülüs) şehir; Zaragoza sınırında. 1111'de bu şehirde müslümanlarla hıristiyanlar arasında büyük bir savaş yapıldı. Endülüs'teki hadis bilginlerinin en ünlüsü kadı Ebu Ali Hüseyin bin Mehmed bu savaşta öldü. (M)

KUTUP veya **KUTB** i. (ar. *ḳutb*). Yerkürenin ekvatordan en uzakta bulunan iki noktası. Yer ekseninin iki uç noktasından her biri. || Dönen bir çark veya tekerleğin dingili. || *Mec.* Birbirine zıt olan iki noktadan veya iki şeyden her biri. || *Esk.* Bir tarikatın kurucusu veya en büyüğü: *Mevlana'dır evliya kutbu bilün* (Sultan Veled). || Bir konuda geniş bilgi ve otorite sahibi kimse. || Bir kavmin veya grubun en seçkini: *Altı kızın biri Dudu / Odur güzellerin kutbu* (Halk türküsü).

— *Esk. Kutb-i âmâl*, isteklerin cevaplandırıldığı veya yerine getirildiği kat, huzur. || *Kutb-i devrân*, osmanlı hükümdarı, halife. || *Kutb-i risâlet*, Hz. Muhammed. || *Kutb-i ulemâ*, bilginlerin en büyüğü. || *Kutb-i zaman*, zamanın ermişlerinin başı. || *Kutb-üd-din* (veya *kutb-i din*), dinin kutbu, u'lu'su. || *Kutb-ül-aktâb* («kutupların kutbu»), ermiş kimselerin en büyüğü. || *Kutb-ül-ârifin*, arif kimselerin en büyüğü, en ileri geleni.

— Anat. İki ucu olan bir organın en son noktası: *Midenin üst kutbu. Böbreğin alt kutbu.*

— Astron. *Kutup ışığı* (veya *kutup fecri*), yer atmosferinin 100 ile 1 000 km arasındaki yükseklikleriñde, kuzey enleminde meydana gelen ışıklı olaylar. (Bk. ANSİKL. ve FECİR.) || *Kutup uzaklığı*. Bk. UZAKLIK. || *Gök kutbu*, yer ekseninin, gökküreyi kestiği iki noktadan her biri. (Bk. ANSİKL.) || *Gök kutbu dairesi*, kutupların açısal uzaklığı tutulum eğikliğine (yaklaşık olarak 23° 27') eşit olacak şekilde gök ekvatoruna paralel olan iki küçük daireden her biri. || *Yer kutbu*, Yer'in anî dönme ekseninin yeryüzünü deldiği iki noktadan her biri. (Bk. ANSİKL.) || *Yer kutbu dairesi*, kutupların açısal uzaklığı yaklaşık olan 23° 27''ya eşit olacak şekilde yer ekvatoruna paralel olan iki küçük daireden her biri. Bu iki daire ılıman bölgeleri buzul bölgelerinden ayırır. || *Esk. Kutbi âlem* (*kutbi sema* veya *kutbi semavî*), yerkürenin merkezinden geçtiği ve ekvator düzlemine dik olduğu varsayılan hattın gökküreyi deldiği iki noktadan her biri. || *Kutbi bürûc* (veya *kutbi felek*), kâinatın varsayılan iki kutbundan her biri. || *Kutbi hakikî* (veya *kutbi mer'î*), Kutupyıldızının, asıl yörüngesinden farklı olarak çizdiği kabul edilen eliptik yörüngesinin büyük ve küçük çaplarının kesişme noktası. || *Kutbi izâfî*, Kutupyıldızının herhangi bir andaki durumuna göre belirlenmiş olan kutup noktası. || *Kutbi semavîyi cenubî*, gökkürenin ekvatorun altında bulunan güney kutbu. || *Kutbi semavîyi şimalî*, gökkürenin ekvatorun üstünde bulunan kuzey kutbu.

— Biyol. *Kutup yuvarı*, ovogenez (yumurta oluşumu) evresinde, olgunlaşmağa elverişli küçük hücre. (Bk. ANSİKL.) || *Besler kutup*, heterolesit yumurtalarda, döller kutbun karşısında bulunan, vitellüsçe zengin ve daha ağır olan bölge. || *Döller kutup*, heterolesit yumurtalarda yumurtanın pek iri olmayan uçlarından biri. (Çekirdek genellikle, besler kutba karşıt olan bu kutupta bulunur.)

— Coğ. *Kutup bölgeleri*, kutupların yakınındaki bölgeler; bunlara O. Nordenskjöld'den beri genellikle en sıcak ay için 10°C izotermi sınır kabul etmiştir. (Deniz sınırı olarak çoğunlukla deniz buzlarının kaybolduğu bölge, kara sınırı olarak ormanın başladığı bölge kabul edilir.) [Bk. ARTİK TOPRAKLAR ve ANTARKTİKA.] || *Kutup kuşağı*, kutuplar bölgesi, soğuk iklim bölgesi. || *Esk. Kutbi arz*, Kuzey kutbu. || *Kutbi cenubî* (veya *kutbi coğrafiyi cenubî*), Güney kutbu. || *Kutbi coğrafî*, yerkürenin iki kutbundan her biri. Meridyenlerin kesiştiği kabul edilen iki noktadan her biri. || *Kutbi şimalî* (veya *kutbi coğrafiyi şimalî*), Kuzey kutbu. || *Erişilmezlik kutbu*. Bk. ERİŞİLMEZLİK. || *Soğukluk kutbu*, yerkürenin en düşük mutlak sıcaklık değerleri kaydedilen bölgesine verilen ad. (Başlangıçta Sibirya'ya [Verhoyanssk: 60°C, Oyimyakon: — 67, 7°C] verilen ad, bugün yaklaşık olarak Güney kutbuna tekabül eder, çünkü 1958'de Güney kutbunun 20 km kadar uzağında 92, 7°C kaydedilmiştir. Kuzey kutbuna doğru mutlak en düşük sıcaklık ise ancak —48,3°C'tır.)

— Denizc. *Kutup dairesi*, 66 derece 33 dakika kuzey ve güney enlemleri.

— Elektr. Bir elektrik üretecinin dış iletkenlere bağlanmasını sağlayan uçlardan her biri. || *Kutup bulucu*, bir doğru akım kaynağının kutuplarını belirlemeğe yarayan madde veya âlet. || *Kutup bulucu kâğıt*, pozitif kutup ile negatif kutbu ayırt etmeğe yarayan, kimyasal bir madde emdirilmiş kâğıt. (Bu metotta, kaynağın iki kutbuna bağlı olan iki telin çıplak uçları kâğıda değdirilir; kâğıt üzerinde kahverengi - kırmızı iz bırakan uç *negatif*, hiç leke bırakmayan uç *pozitif* kutuptur.) || *Ek kutup* (veya *komütasyon kutbu*), komütasyonu düzeltmeğe yarayan, sarımlı veya sarımsız magnetik kutup. || *Faz kutbu*, bir makine veya çok fazlı bir cihazda, şebeke fazlarından bir iletkene bağlanan kutup. || *Negatif* (veya *eksi*) *kutup*, bir doğru akım makinesinde potansiyeli düşük olan kutup. (*Esk.* Kutbi menfî.) || *Nötr kutup*, bir makinenin veya çok fazlı bir cihazın

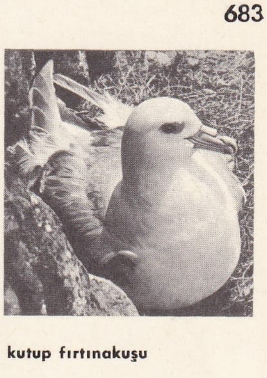

kutup fırtınakuşu

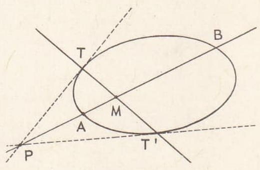

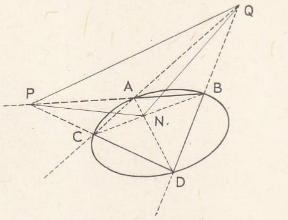

kutupsal (mat.)

mareşal KUTUZOV

nötr noktasına bağlanan kutup. || *Pozitif* (veya *artı*) *kutup,* bir doğru akım makinesinde, potansiyeli yüksek olan kutup. (*Esk.* Kutbi müspet.) || *Toprak kutbu,* toprağa bağlanan kutup.

— Magnetik. *Ara kutup,* bazı mıknatıslarlarda, iki ana kutup arasındaki kutup. || *Ayrı kutuplar,* bir magnetik cisimde zıt iki mıknatıslanma bölgesi. || *Magnetik kutup,* Yer üzerinde, mıknatıslı ibrenin eğim açısının 90° olduğu, yani serbestçe asılmış mıknatıslı iğnenin düşey durduğu bölge. (Bk. ANSİKL.) || *Mıknatıs kutbu,* mıknatısın demir ve çeliği büyük bir kuvvetle çektiği nokta veya bölgeler. *Esk.* Kutbi mıknatısî.

— Mat. *Bir A noktasının bir C koniğine göre kutup doğrusu,* A'nın C koniğine göre eşlenik noktaların geometrik yeri. (Bk. ANSİKL.) || *Bir A noktasının, ikinci dereceden bir Q yüzeyine göre kutup düzlemi,* A'nın Q'ye göre eşlenik noktalarının geometrik yeri. || *Bir dairenin kutbu,* bir küre üzerinde bu daire düzlemine dik olan çapın uçlarından her biri. || *Bir doğrunun bir koniğe göre kutbu.* Bk. ANSİKL. || *Bir fonksiyonun kutbu,* bu fonksiyonun sonsuz olduğu nokta; öyle ki bu fonksiyonun karşıtı düzgün olduğu gibi bu nokta yakınında da düzgündür. || *Homoteti kutbu, akis kutbu.* Bk. HOMOTETİ, AKİS. || *Karşıt kutup doğrularıyle dönüşüm,* düzlemin (veya uzayın) bir noktasına, verilen bir koniğe (veya ikinci dereceden yüzeye) göre kutup doğrusunu (veya düzlemini) eşlik ettiren geometrik dönüşüm.

— Tasav. Manevî derecelerin en yükseği. (Sofilere göre, tarikatta dereceler, *talib, mürid, salik, sair, tahir, vâsıl, kutb* olmak üzere 7 tanedir. Kutb kendisine sığınıldığı zaman *gavs* adını alır. [Bk. GAVS.] Her devirde Tanrı tarafından kendisine tasarruf kudreti verilmiş bir kutb bulunur. Kutb yerine, *kutbül aktab, kutbül ekber, kutbül irşad* deyimleri de kullanılır.)

— Teknol. Bir küresel cismin çevresinde döndüğü eksenin iki ucundan her biri.

— ANSİKL. Astron. Kuzey yarıküredeki *gök kutbu, Kuzey kutbu*'dur, Güney yarıküredeki ise *Güney kutbu*'dur; ekvatorla sınırlanan her yarıküre kendine tekabül eden kutbun adını taşır. Başucu noktası ile kutuplardan geçen büyük daire, gözlem yerinin meridyenidir; ufkun üstündeki kutup yüksekliği gözlem yerinin yüksekliğine eşittir: kutup yüksekliğinin bir noktadan diğerine değişimi, Yer'in şeklinin sonucudur. *Yer kutupları,* gök kutuplarının başucu noktalarında görüldüğü yer noktalarıdır. Dönme ekseninin yüzeyle kesişme noktaları bu yüzey üzerinde hefifçe değişir ve kendilerine tekabül eden gök kutuplarının adını taşır; bu noktalar coğrafî koordinatların belirlenmesinde önemli bir rol oynar. İlk ölçüler Yer'in aşağı yukarı bir küre biçiminde olduğunu gösterdiyse de, sonradan meridyen derecelerinin kesinlikle ölçülmesi, Yer'in kutuplarda basık olduğunu veya daha doğrusu, Yer'in basık bir dönel elipsoit olduğunu ispatlamağa yetti; 1°'lik yayın uzunluğu ekvatordan kutba doğru gittikçe artar, basıklık ise 1/297'dir. Bu da, «yermerkezli enlem» ve «indirgenmiş enlem» kavramlarının ortaya atılmasına yolaçmıştır.

● *Kutup ışıkları.* Güneş uzaya iyonlaşmış tanecikler («güneş rüzgârları», «kozmik güneş ışınları» v.b. gibi) fırlatır; bu tanecikler, özellikle püskürtüler sırasında uzaya atılır. Bu ışınların bir kısmı, Yer'in çevresinde, yeryüzünden oldukça uzakta bulunan magnetosferle karşılıklı ve sürekli etki halindedir. Magnetosfer, güneş altında, özellikle Güneş'e karşı olmayan yöne doğru, yer yarıçapının on katı büyüklükte, kuyrukluyıldız kuyruğuna benzer bir «magnetosfer kuyruğu» meydana getirir; bu uzak sınır boyunca, hiç bir özel ışıklı olay meydana gelmez; fakat bazı durumlarda, bu ışımanın çeşitli elemanlarının kısa veya uzun bir süre ara yüksekliklerde (msl. Van Allen ışıma kuşağı veya bölgesi) kaldıktan sonra, doğrudan doğruya veya dolaylı olarak daha aşağılara indiği kabul edilir. Bunlar, gaz basıncının az, iyonlaşma olaylarının çok olduğu (iyonosferin F ve E tabakası) 100 ile 400 km yükseltideki atmosfer bölgelerine sokularak, kutup ışıklarıyle ilgili ışıklı olayları meydana getirir. Bu olaylar Yer'in her tarafından görülebilirse de, daha çok kutup bölgelerinde görüldüğü için *kutup ışıkları* adını alır. Olay sırasında bu yüksek atmosfer, çok büyük bir Crookes tüpünün yaptığı işi yapar ve neon lambalarında katot ışınlarının ışık meydana getirmesi gibi, kutup ışıklarında da etkili ışımaların protonlardan değil, elektronlardan meydana geldiği düşünülür. Protonlar ise magnetik tedirginlik, iyonosferin soğurma gücünü artırmak v.b. gibi ışıklı olmayan başka olaylara yolaçar. Kutup ışıklarının, bu olayla ilgili teorilerce açıklanması gereken en önemli özellikleri şunlardır:

— bu ışıkların genellikle görüldüğü bölgeler, daha çok Kuzey veya Güney kutup bölgeleridir (adını da buradan alır). Bununla birlikte «kutup takkeleri»nde (Yer'in magnetik kutuplarını, özellikle coğrafî kutuplarını çevreleyen takkeler söz konusudur) kutup ışıkları daha seyrek görülür ve kutupların altında («kutup ışığı bölgeleri» denilen kısımlar) bu olaya daha sık rastlanır;

— kutup ışıklarının ayırt edici şekilleri: yay şeklinde, bayrak şeklinde, çizgiler halinde v.d. ve bu şekillerin değişmesine yolaçan dönüşümler;

— bu ışıkların atmosfer olayları ve magnetik fırtınalarla ilişkileri ve Güneş'in veya magnetik alanın büyük tedirginlikleri sırasında daha alçak enlemdeki bölgelere doğru inmesi (kutup ışığı bölgelerinin genişlemesi). Daha açık olarak, bu ışıkların, yer magnetik alanının değişmesiyle dolaysız ve eşzamanlı ilişkileri; bu değişiklik ya Birkeland'ın «magnetik kutup fırtınaları» gibi yavaş gelişir veya «zonklayan kutup ışığı» ile aynı anda meydana gelen «magnetik zonklama» gibi hızlı gelişir;

— bu ışıkların, Kuzey ve Güney yarıküreler arasında birleşme ilişkileri; bu olay sonucu kutup ışıkları, yer magnetik alanının aynı kuvvet tüpünün iki ucunda olmak üzere aynı anda hem Kuzey, hem de Güney yarıkürede gözlemlenebilir. (Çok yükseklerde nükleer patlamalarla yaratılan sunî kutup ışıklarında, özellikle 9 temmuz 1962'de Pasifik bölgesinde yapılan denemede, patlama bölgesinden çok uzak olmayan Johnson adası ile Yeni Zelanda arasında, magnetik olarak birleşmiş bölgenin yakınındaki yerlerde aynı olay görüldü.)

Bu noktalarla ilgili açıklamaların çoğu, Yer'in magnetik alanının etkisindeki elektrikli taneciklerin yörüngelerinin belirlenmesinde bu magnetik alanın oynadığı önemli role dayanır. Ne yazık ki, tekdüzenli bir magnetik alanın etkisi basit olacağı halde (dönel helis biçiminde yörüngeler), Yer'in magnetik alanı gibi bir «magnetik çift»in (veya bu çifte eşdeğerli, düzenli olarak mıknatıslanmış bir kürenin) etkisi son derece karışıktır. Bu yüzyılın başında Birkeland ve Störmer gibi iki norveçli bilgin bu problemleri çözmeğe çalıştılar. Birkeland, bir laboratuvar deneyinde, düzgün olarak mıknatıslanmış bir çelik kürenin bir katot ışınları demetini saptırdığını ve ışınların bu kürenin kutup bölgelerinde toplandığını gösterdi («Terrela» deneyi; sonradan birçok deneyci değişik şekillerde bu olayı ele aldı). Störmer ise, bu konuyle ilgili yeni bir matematik konusu açtı, H. Poincare de bu konuyu geliştirdi. Aslında, bazı özel haller dışında («Störmer yörüngeleri»), Yer'e yaklaşan taneciklerin çizdiği son derece karışık yörüngelerin hatasız olarak belirlenebilmesi, ancak büyük ve modern ordinatörlerin yapılmasından sonra mümkün oldu. Öte yandan, doğrudan doğruya kutup ışıklarına yolaçan ışımaların (veya «tanecik sağanakları»nın), Birkeland ve Störmer tarafından incelenen ilkel ışımanın bir yan sonucu olduğu sanılır. Kutup ışıklarının çeşitli olaylarını nicel olarak göstermek her ne kadar güç olsa da, Güneş'in şiddetli etkinliğinin aynı anda magnetik fırtınalar ve kutup ışıkları meydana getirmesinin sebebi kolayca anlaşılır. Kutup ışığı bölgelerinin daha aşağı enlemli bölgelere doğru yayılması, bu fırtınaların genişlemesine bağlıdır. Gerçekten de, Güneş'in maksimum etkinliğe ulaştığı 1957-1958 yıllarındaki çok şiddetli fırtınalar sırasında, özellikle 29 haziran ve 4 eylül 1957'de, 11 şubat, 8 temmuz ve 4 eylül 1958'de kutup ışıkları avrupa ülkelerinin çoğunda gözlenebildi. Bu olaylar sırasında, radyotelgraf dalgalarının yayılmasında da, uzun veya kısa süreli oldukça önemli aksamalar doğdu; fakat bu etki, daha çok iyonosfer tedirginliklerine bağlıdır. Radyolarda bazı bölgeler arasında yayının anîden kesilmesi, o bölgedeki iyonosfer tarafından yakalanan büyük enerjili proton sağanaklarından ileri gelir; oysa kutup ışıklarında rol oynayan, elektron sağanaklarıdır. Bununla birlikte daha genel bir görüş açısından, bu iki olay tamamıyle birbirinden ayrı değildir; çünkü Güneş - Yer arası uzayı bir saatten daha kısa sürede geçen bu büyük enerjili protonların gelişinden on, yirmi veya otuz saat sonra, daha düşük enerjili proton ve elektronlardan meydana gelen «güneş plazması» gelmeğe başlar ve magnetik fırtınalarla kutup ışıklarına yolaçar.

Kutup ışıklarıyle ilgili en son ve en önemli sonuçlar arasında, Yer'den, Yer yarıçapının yirmi katı kadar uzaklıkta «magnetosfer kuyruğu» içinde dolanan yapma uyduların kaydettiği bazı olayların, yeryüzünde kutup bölgelerinde gözlenen «kutup ışığı penceresi» ile bu kutup ışığı pencerelerine eşlik eden diğer magnetik olayların hemen hemen aynı zamanda meydana geldiğini saymak gerekir.

● *Radyo kutup ışığı.* Atmosferin yukarı bölgelerinde kutup ışıklarına bağlı iyonlaşma olayları, kutup ışıklarının görüldüğü gök bölgelerine yöneltilen radar demetlerinde yansımalar (veya yankılar) meydana getirir. Öte yandan, buna benzer yansımalar, en ufak bir kutup ışığı görülmediği zaman da elde edilir. Buradan radarın, gündüzleri bile kutup ışığı yakalamak ve gözlemek için yeni bir araç olarak kullanılabileceği sonucu çıkarılır. Bununla beraber, her iki durumda gözlenen olayların tamamıyle aynı olmaması, radarla bulunan «kutup ışıkları»na «radyo kutup ışığı» gibi özel bir ad verilmesine yolaçmıştır.

— Biyol. Birinci olgunlaşma mitozu ovosit'i iki yavru hücreye böler, bunlardan biri ikinci ovosit, diğeri ise birinci kutup yuvarıdır. İkinci mitozda ikinci ovosit de ikiye bölünür, bunlardan biri ovotit, diğeri ise ikinci kutup yuvarıdır. Demekki dişideki meyoz bölünme sonucunda bir ovositten yeni bir yumurta (ovotit) meydana gelir.

Hayvanlarda ve insanda, karışık cinsiyetli XX/XY erdişi bireylerin oluşması (bk. KARYOTİP), iki çekirdekli yumurtaların iki ayrı spermatozoitle döllenmesiyle açıklanmaktadır. Bu iki çekirdekli yumurtalar muhtemelen ikinci kutup yuvarının kopup ayrılmaması sonucunda oluşmaktadır. Birinci kutup yuvarının dışarı atılmaması triploit, yani üç bölük haploit kromozomlu organizmaların oluşumuna yolaçar.

— Magnetik. *Magnetik kutuplar* ve *jeomagnetik kutuplar* olmak üzere iki tür magnetik kutup vardır; jeomagnetik kutuplar, düzgün olarak mıknatıslandığı kabul edilen yer yuvarlağı için magnetik eğim açısının kesinlikle 90° olduğu yerlerdir. Deneysel kutup olarak düşünülen birinciler, yeterince belirlenmemiştir ve her iki kutup bölgesinde birçok nokta halinde bulunabilir. İkinciler ise, her yarıküre için tektir ve Yer'in merkezinin iki yanında sıralanarak jeomagnetik ekseni belirtir.

— Mat. Bir konik ve bunun düzleminde bir P noktası göz önüne alınarak, P noktasından herhangi bir PAB keseni çizilir ve M de, P'nin A ve B noktalarına göre eşlenik harmoniği olursa, kesen P çevresinde döndüğünde M'nin geometrik yeri bir TT' doğrusudur; P'ye kutup, bu doğruya da *kutup doğrusu* denir. P konik dışındaysa, kutup doğrusu P'den koniğe çizilen teğetlerin değme noktalarını birleştiren doğrudur. P'den PAB ve PCD kesenleri çizilirse, bir yandan AD ile BC, öbür yandan AC ile BD kutup doğrusu üzerinde kesişir. NPQ üçge-

ninde, her kenar karşı köşenin kutup doğrusudur; buna *kutupsal üçgen* denir.

Kutup sabit bir doğru çizerse, kutup doğrusu bu sabit doğrunun kutbu olan sabit bir nokta etrafında döner. İşte bu özellikten ötürü «kutup ve kutup doğrularıyle dönüşüm» denen metot kurulur. Bu metot, düzlemin bütün şekillerini, izdüşüm geometrisinin ikilik ilkesine uygun olarak, ona eşleşen bir şekle dönüştürür. Üç veya üçten çok boyutlu uzayın izdüşüm geometrisi, benzer düşüncelere yer verir.

◆ **Kutbeyn** ikil i. *Esk.* İki kutup. Güney ve Kuzey kutupları. ‖ *Mec.* Halife Ali'nin oğulları Hasan ve Hüseyin. ‖ *Beyne'l - kutbeyn,* iki kutup arası.

— Fiz. *Esk. Zu kutbeyn,* iki kutbu bulunan şey, iki kutuplu.

◆ **Kutbî** sıf. *Esk.* Kutba ait, kutupla ilgili. ‖ *Necm-i kutbî,* Kutup yıldızı.

◆ **Kutbiye** sıf. *Esk.* Kutbî'nin dişili. (LM)

KUTUP ayısı blş. i. Bk. AYI.

KUTUP fırtınakuşu blş. i. Zool. Gri ve beyaz renkli fırtınakuşu (*Fulmarus glacialis*); kutup denizlerinde yaygındır. (Fırtınakuşugillerden).[L]

KUTUPLANMA i. (*kutup* > *kutuplanmak*'tan *kutuplan-ma*). Fiz. Pusula ibresinin kutba doğru yönelme özelliği. ‖ Önceden izotrop olan olayların vektörel bir özellik aldığı bir ortamda fiziksel şartların değişmesi.

— Biyol. Bir bakışım ekseni olan ve bu eksenin her iki ucuna yakın bölgeleri birbirinden farklı bulunan bütün organ veya organizmaların özelliği. (Bir sinir hücresinde sinir akımının daima «kısa uzantı - hücre gövdesi - uzun uzantı [akson]» yönünde olması veya bir epitelyum salgı hücresinde hammaddenin bir uçtan alınarak salgı maddesinin öteki uçtan salınması, basit bir kutuplanma olayıdır; asıl «kutuplanma»nın bir örneği ise, beyaz hindibanın boyun kısmından tekerlek biçiminde kesilerek yere gömülen bir parçanın bir yanından kök, karşı yanından tomurcuk sürmesi olayıdır.) ‖ *Hücre kutuplanması,* ekseni boyunca yapı ve nitelik bakımından düzenli bir değişirlik gösteren hücrenin özelliği. (Kutuplanma, hücresel fonksiyonların yapımında büyük bir önem taşır. Kutuplanma sitoplazmanın son derece ince yapısına değil, hücre içinde hep aynı ayar ve kıvama dağılmamış olmasına bağlıdır.) ‖ *Yumurta kutuplanması,* yumurtada vitellüsün düzenli bir tarzda kat kat olması. (Vitellüsün en yoğun ve kaba kısmı yaşatkan kutupta, en hafif ve ince kısmı ise çekirdeğin bulunduğu hayvansal kutupta yer alır; yumurtanın ilk kutuplanması sadece yerçekiminin etkisinde ileri gelmez, ovositte fizyolojik bir gradyenin belirmesiyle de ilgilidir.)

— Elektr. İki iletken arasında bir potansiyel farkının meydana gelmesi. ‖ Bir elektroliz cihazının pil veya akümülatöründen geçen akımın, kendisini doğuran elektromotor kuvvete zıt yönde bir elektromotor kuvvet meydana getirmesi olayı. ‖ *Kutuplanmanın giderilmesi,* işler durumda olan bir pilin pozitif elektrodunda toplanan hidrojenin giderilmesi. (*Eşanl.* DEPOLARİZASYON.) [Bk. ANSİKL.] ‖ *Kutuplanma önleyicisi,* elektrik pillerinin yapımında kullanılan ve akımın elektrokimyasal etkisinden pili koruyarak ilk şartlara göre çalışmasını sağlayan madde. (*Eşanl.* KUTUPENGEL.) ‖ *Elektrotların kutuplanması,* çalışan bir pilde elektrotların elektrolite değme yüzeylerinin değişmesi sonucunda elektromotor kuvvetin azalması. ‖ *Yalıtkanlarda kutuplanma,* yalıtkan bir ortamda bir elektrik alanının etkisiyle her elemanı bir dipol olacak biçimde meydana gelen değişim.

(Bir *dv* hacmi *bir* $d\vec{\mathcal{M}}$. elektrik momenti kazanırsa, $\vec{g} = \frac{d\vec{\mathcal{M}}}{dv}$.) vektörüne *kutuplanma vektörü* denir.)

— Elektroakust. *Magnetik kutuplanma,* magnetik kayıt sırasında işaretlerin düzgün olarak kaydedilmesini sağlamak üzere kullanılan ek magnetik etki. (Bu etki magnetik kayıt kafasındaki kayıt işaretlerine ait değişen akıma, yüksek frekanslı doğru veya alternatif bir akım eklenerek elde edilir. Bu sonuncuya *kutuplanma akımı* denir.)

— Elektron. Bir elektronik lambasının çalışma noktasını bulmak için ızgarasına doğru gerilim uygulama.

— ANSİKL. Elektr. *Kutuplanmanın giderilmesi* için şu usuller uygulanır: 1. mekanik usulde, ya elektrotlar fırçalanır veya akışkan içine hava üflenir; 2. fiziksel usulde, elektrot platin süngeri tabakasıyle kaplanır (Smée pili); 3. kimyasal usulde, meydana gelen hidrojen sürekli olarak, nitrik asit (Bunsen pili), kromatlar, manganez dioksit (Leclanche pili), elektrolitin üst tabakasında eriyen hava (Féry pili) gibi oksitleyici maddelerle birleştirilir; 4. farklı elektrotlar kullanılan bir başka madenin tuzu bulunan eriyiğe batırılır (Daniell ve Weston gibi); *kutuplanmaz* denilen bu son pillerde pozitif elektrot bir maden tabakasıyle örtüldüğünden, yüzey değişimine uğramaz. (L)

KUTUPLANMIŞ sıf. (*kutup* > *kutuplanmak*'tan *kutuplan-mış*). Farklı yapıda iki kutbu bulunan bir âlet için kullanılır. ‖ Kutuplanmaya uğramış. (L)

KUTUPSAL sıf. (*kutup*'tan *kutup-sal*). *Yeni.* Kutupla ilgili.

— Fiz. Bir mıknatısın veya bir elektrik üretecinin kutuplarıyle ilgili olan. ‖ *Kutupsal vektör.* Bk. VEKTÖR.

— Mat. Elemanları

$$\vec{V}(x_1, x_2, ..., x_n), \vec{W}(y_1, y_2, ..., y_n),...,$$

olan vektörel bir uzayda bir $F(\vec{V})$ kuadratik biçimine eşlik eden ve $\vec{W} = \vec{V}$ alındığında $F(\vec{V})$ haline gelen $f(\vec{V}, \vec{W})$ simetrik çizgisel biçimi için kullanılır. ‖ *Kutupsal koordinatlar.* Bk. KOORDİNAT.

— ANSİKL. Mat. $F(\vec{V})$ kuadratik biçimi

$$F(\vec{V}) = \Sigma a_i x_i^2 + 2 \Sigma b_{ij} x_i x_j$$

şeklinde yazılabilir; ikinci toplam, birbirinden farklı farzedilen *i* ile *j*'nin sırasına bakmadan, bütün (*i, j*) çiftleri üzerinde alınmıştır. Bu halde kutupsal biçim

$$f(\vec{V}, \vec{W}) = \Sigma a_i x_i y_i + \Sigma b_{ij} (x_i y_j + x_j y_i),$$

şeklinde yazılır; ikinci toplam ancak *i* ile *j*'nin farklı olduğu terimlere uygulanır. Kuadratik biçimle, bunun kutupsal biçimi arasında şu bağıntının bulunduğu gerçeklenebilir:

$$f(\vec{V}, \vec{W}) = \frac{1}{2} \left[F(\vec{V} + \vec{W}) - F(\vec{V}) - F(\vec{W}) \right].$$

(L)

KUTUPYILDIZI blş. i. Astron. Bk. DEMİRKAZIK.

Kutupyıldızı nişanı, 1748'de Frederik I tarafından ihdas edilen isveç nişanı. 1844'te yeni bir şekle sokuldu. Üç sınıfı vardır. (L)

KUTUR veya **KUTR** i. (ar. *kutr*). Mat. *Esk.* (Daire ve kürede) Çap. ‖ (Diğer bazı geometrik şekillerde) Köşegen. ‖ Yan, taraf, cihet, bölge. ‖ *Kutr-ı daire,* çap, dairenin merkezinden geçen ve çemberi içinde kalan doğru. ‖ *Nısıf kutur,* yarıçap.

◆ **Kutren** zf. *Esk.* Kutur bakımından, kutur itibarıyle.

◆ **Kutrî** sıf. *Esk.* Kutra ait, kutur ile ilgili. (M)

KUTUR. Esk. coğ. İran Azerbaycanı'nda şehir; Hoy'un 40 km güneybatısında ve Aras nehrine dökülen Kutur çayı üzerinde. Önceleri Osmanlı devletine bağlı bir sınır kasabasıydı; Berlin antlaşmasıyle İran'a bırakıldı. (M)

KUTUZ (el - Melik - ül - Muzaffer Seyfeddin), Bahriye Memlûklarının üçüncü sultanı. Söylentiye göre, Kıpçaklardan veya Harizmlilerdendi. Bir savaşta Moğollar tarafından yakalanarak Şam'a götürüldü. Burada, Aybek et-Türkmanî tarafından satın alındı; bu hükümdarın el-muizzî adlı köleleri arasına girdi. Zekâ ve kabiliyetiyle kendini gösterdi. Çok geçmeden saltanat naibi olarak el-muizzîlerin başına geçti. Aybek'in ölümü üzerine yeri daha da sağlamlaştı. Halep hükümdarı El-Melikünnâsır'ın yenilmesinde rol oynadı. Bu sırada Moğollar, Bağdat'ı aldılar, bütün Suriye ve islâm âlemi Moğolların tehdidi altındaydı. Bunun üzerine Kutuz, bütün ileri gelen devlet adamlarını topladı; durumu görüştü; eli silâh tutan halkın cihada çağrılması istendi. Aynı meclis, Aybek'in oğlu Nureddin Ali'nin henüz küçük olmasını göz önünde tutarak, ülkenin yönetimini Kutuz'a verdi. Böylece Kutuz, türk-islâm tarihinin bir dönüm noktasında işbaşına geçerek (1259), dışarıdan gelebilecek tehlikelere karşı tedbirler aldı; Moğollara karşı sefere çıkacağı haberini yaydı. Bu sırada Suriye'ye kadar uzanan Moğollar, bu bölgedeki şehirleri ele geçirerek çevrelerinde dehşet saçıyordu. Hulâgu Han, Harran, Bire (Bilecik), Halep'i alarak, Şam üzerine yürüdü; humus ve hama halkı şehirlerini bıraktılar. Bir süre sonra Şam da teslim oldu; halkı Moğolların ve Yakubîlerin saldırılarına uğradı. Öte yandan Hulâgu, Mısır'a elçiler göndererek, kendisine boyun eğilmesini istedi. Bunun üzerine, Bundukdar'ın da teşvikiyle elçileri tutuklatan Kutuz, Moğollara karşı yürümeğe karar verdi. Maiyetinde Şam, arap, türkmen ve harizm hanları olduğu halde, Kahire'den çıkarak, Salihiye'ye geldi. Burada elçileri öldürterek, Mısır'ın ve bütün islâm ülkelerinin halklarını Moğollara karşı cihada çağırdı; sefere dinî bir biçim vermek istedi. Öncü kuvvetlerin kumandasını Baybars'a verdi. Kendisi de, bütün kuvvetleriyle Gazze'ye buradan Akkâ'ya geldi. Akkâ'da Franklar ile anlaşarak, onların tarafsızlığını sağladı ve hızla ilerleyerek Ayn-Calut'ta Moğolları oyalayan Baybars ile birleşti. Öte yandan Ketboğa ile Baydar, Moğolları toplayarak Kutuz'a karşı yürüdüler. Bir kısım gürcü ve ermeni süvarileri de Moğollara katıldı. Savaş 25 ramazan cuma günü başladı ve Moğolların yenilgisiyle sonuçlandı. Ketboğa, Kutuz'un emriyle öldürüldü. Kutuz büyük bir alayla Şam'a girdi; Fırat kıyısından Mısır'a kadar uzayan bölgeyi hâkimiyeti altına aldı. Fakat, kendisine Halep valiliğini vermekten sakındığı Baybars tarafından Salihiye yakınındaki Kuseyr'de öldürüldü (22 ekim 1260). Kutuz, Memlûkların en büyük hükümdarıdır. En tehlikeli dönemde işbaşına geçerek, moğol yayılışını durdurdu. Moğolların Suriye'den sonra Mısır'ı da ele geçirerek, Franklar ile işbirliği yapmaları, İslâmlık ve Türklük için kötü sonuçlar doğurabilirdi. Kahire'deki mezarı bir süre ziyaret yeri oldu. Bu yüzden cesedi Baybars tarafından mezarından çıkartılarak gizli bir yere gömüldü. (M)

KUTUZOV (Mihail İllaryonoviç GOLİNİŞÇEV), Smolensk prensi, rus feldmareşali Petersburg 1745 - Bunzlau, Silezya 1813). Katerina II devri sonlarındaki bütün savaşlara katıldı; Polonya, Türkiye ve Kırım'da savaştı; Oçakov muharebesinde sağ gözünü kaybetti (1788); 1790'da İsmail kalesini aldı ve 1791'de Maçin zaferinin kazanılmasında rol oynadı. Bundan sonra Katerina II tarafından İstanbul büyükelçiliğine tayin edildi. Austerlitz'te çarın yanında yer aldı (1805). 1809'dan 1811'e kadar Türkiye'ye karşı Bagration'un emrinde savaştı. 1812'de Barklay de Tolli gözden düşünce, Napolyon'a karşı Moskova'yı koruma görevi Kutuzov'a verildi. Moskova kıyılarında, Borodino yakınlarında şehre 120 km mesafede kurduğu metrislerle Moskova'yı savundu. Göğüs göğüse korkunç bir savaştan sonra savaş alanını bırakarak düzenli bir şekilde geri çekildi. Napolyon Moskova'da kamp kurduğu sırada Kutuzov çarpışmalara son verilmesi için müzakerelere başlamağa taraftar görünerek zaman kazandı. Sonra 12 ekim 1812'de ansızın general Murat'ya saldırdı; Napolyon bunun üzerine güneye çekilme emrini verdi: 24 ekimde Malo-Yaroslavets'te Kutuzov'u yendiyse de batıya doğru çekilmek zorunda kaldı.

Kutuzov, Fransızları Berezina'da yok etmek amacıyle takip etti; ama güçsüz düşünce savaşa son verilmesini istediyse de bu sözlerine değer verilmedi. Kutuzov'a Rusya'nın kurtarıcısı gözüyle bakılır. (L)

Kutuzov nişanı, üstsubaylar ve generaller için 1942'de ihdas edilen sovyet nişanı. Üç sınıftır (işareti: on köşeli yıldız). Yıldızın merkezinde, üzerinde bir kızıl yıldız bulunan Kutuzov'un baş resmi vardır. Ortasında

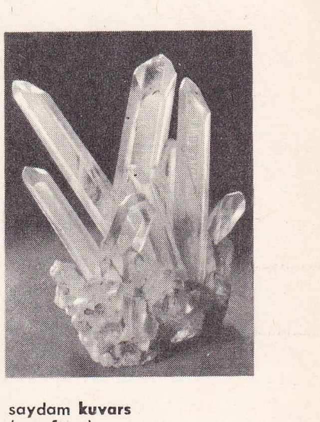

saydam kuvars (neceftaşı)

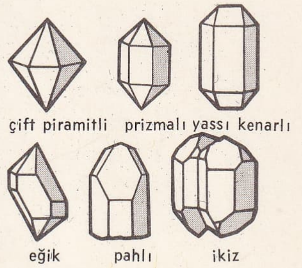

kuvarslar

Foto. LAROUSSE

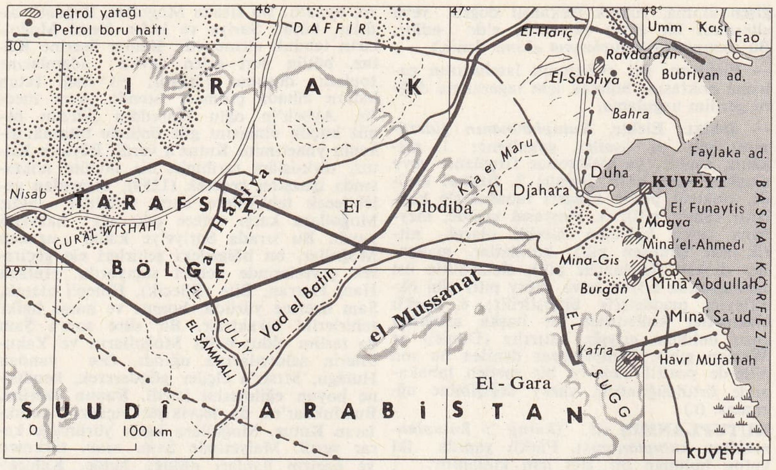

KUVEYT haritası

kırmızı çizgisi bulunan mavi şerit (1. sınıf) veya kenarları kırmızı çizgili mavi şerit (2. sınıf) yahut ortasında kırmızı çizgi bulunan ve kenarları kırmızı renkli mavi şerit (3. sınıf). [L]

KUT'ÜL AMARE, Irak'ta şehir, il merkezi, Dicle'nin sol kıyısında, Dicle ile Şattülarap'ın ayrıldığı yerde; 23 000 nüf. Dicle'yi 640 m enlemesine kesen Kut barajının sularıyle sulanan bir bölgenin tarım pazarı. — *Kut ili,* 290 000 nüf.

● *Tarih.* 1914 Yılı sonlarında Aşağı Irak'a asker çıkararak Basra'ya yerleşen İngilizler, 1915 sonbaharında kuvvetlerini Dicle boyunda harekete geçirdiler. Nureddin Bey kumandasındaki türk kuvvetleri bunları durdurmakla görevlendirildi. İngilizler ile osmanlı kuvvetleri arasındaki kanlı çarpışmalar sonucunda İngilizler general Townshend kumandasındaki bir tümenle Basra körfezinde 400 km uzaktaki Kut'ül Amare'ye ilerlediler ve iyi savunulmayan şehre girdiler (28 eylül 1915). Townshend, ekim sonunda Kut'ül Amare'ye 160 km uzaklıkta olan Bağdat'ı ele geçirme emrini aldı. Fakat osmanlı kuvvetleri 5 tümen halinde teşkilâtlandı ve Selmanıpak'ta Bağdat'a giden tek yolu tuttu; burada 22 kasım 1915'te yapılan muharebeyi kazandı. İngilizler, yüzde 30'dan fazla kayıp vererek Kut'ül Amare'ye çekildiler; osmanlı kuvvetleri şehri muhasara etti; ama, Nureddin Bey kumandasında Kut'ül Amare'ye yapılan taarruzda 2 000 kadar kayıp vererek geri çekildi. Bunun üzerine osmanlı kuvvetlerinin başına Halil Paşa (Kut) tayin edildi. Halil Paşa, Dicle boyunda yerleşerek, gelecek yardımcı kuvvetleri karşılamak görevini aldı. Townshend'in açlıktan teslim olması bekleniyordu. İngilizlerin Ruslardan, İran üzerinden Irak'a yürümelerini istemeleri bir fayda sağlamadı; Aşağı Irak'ta bulunan ingiliz kuvvetlerinin yeni kumandanı general Peroy Lake, Townshend kuvvetlerini muhasaradan kurtarmak için başarısız denemelerde bulundu; İngilizler 10 000 kadar kayıp verdiler. General Dercy Lake, kurtarma birliklerinin sayısını 50 000'e çıkararak Kut'ül Amare'ye kesin saldırı emri verdi; fakat Halil Paşa, 29 nisan 1916'da kuvvetleriyle ingiliz ordusunu yendi. İngilizler 13 000 kadar kayıp verdiler. Bunun üzerine Türklerle görüşmelere başlayan Townshend, kuvvetleriyle birlikte teslim oldu (29 nisan 1916). Bu sırada şahsî hürriyeti için büyük para teklif ettiği Halil Paşadan ret cevabı aldı. Townshend, esir olarak Büyükada'ya gönderildi. Irak seferinin diğer safhasında Kut'ül Amare, yeniden İngilizler tarafından alındı (şubat 1917). Irak devletinin kurulmasından sonra Irak'ın on beş il merkezinden biri oldu. (M)

KUTZ (Vladimir), sovyet atleti (Ukrayna 1927). Uzun mesafe koşularında çek E. Zatopek'in yerini aldı. Bern'de yapılan Avrupa şampiyonasında (1953) 5 000 m'de dünya rekorunu kırdı. 1956 Melburn olimpiyatlarında 5 000 ve 10 000 m'de altın madalya kazandı. Halen 5 000 ve 10 000 m dünya birinciliğini elinde tutmaktadır. (L)

KUUD i. (ar. *ḳuʿūd*). *Esk.* Oturma. ‖ *Kuud etmek,* oturmak.

— Din. Namazın oturularak kılınan kısmı. (M)

KUURNE, fr. **Cuerne,** Belçika'da (Batı Flandre, Courtrai idare çevresi) komün, Lys ırmağı kıyısında; 11 000 nüf. Keten tarımı ve işlenmesi. Çeşitli metalürji. (L)

KUUSANKOSKİ, Finlandiya'da (Kymi ili) şehir, Kymijoki kıyısında; 20 500 nüf. Kâğıt hamuru ve selüloz fabrikaları. Kâğıt fabrikaları. Büyük hidroelektrik santrallar. (L)

KUUSİSTO (Taneli), finlandiyalı besteci (Helsinki 1905). Koro şefi ve orgcudur; Helsinki Sibelius akademisinde org dersleri verir. Bir bale (1944), bir uvertür, orkestra için bir tokkata (1953), bir mezmur, kantatlar, oda müziği besteledi. (L)

KUVÂ çoğl. i. (ar. *ḳuvvet*'ten *ḳuvā*). *Esk.* Kuvvetler, güçler. ‖ *Kuvâ-yı tabiiye,* tabiat kuvvetleri. ‖ *Kuvâ-yı umumiye,* bütün kuvvetler. ‖ *Tevhidi kuvâ.* Bk. KUVVET'*ler birliği.* ‖ *Tevzii kuvâ.* Bk. KUVVET'*ler ayrılığı.*

— Psikol. *Esk. Kuvâ-yı hamse-i bâtına,* zihnin beş melekesi. ‖ *Kuvâ-yı hamse-i zâhire,* beş duyu.

— Tar. *Kuvâ-yı milliye.* Bk. KUVAYI MİLLİYE. (M)

KUVADRATİK sıf. (fr. *quadratique*). Bk. İKİNCİ *derece.*

— Billûrbil. *Kuvadratik sistem,* kare tabanlı dik prizma şeklinde billûrlaşan minerallerin topladığı simetri grubu. (L)

KUVADRATÜR i. (fr. *quadrature*). Bk. KARELEŞTİRME.

KUVADRİK sıf. (fr. *quadrique*). Bk. İKİNCİ *derece yüzey.*

KUVAFÖR i. (fr. *coiffieur*). Bk. *Kadın* BERBER'*i.*

KUVANA, ing. **Kuwana,** Japonya'da (Mie ili) şehir, Honşu'nun güneyinde, Ise körfezinin kuzey kıyısında; 41 850 nüf. Nagoya'nın banliyösünde sanayi merkezi (zeytinyağı ve pamuklu kumaş fabrikaları; makine yapımı). [L]

KUVANTA i. (lat. *quantum*'un çoğulu *quanta*'dan). Fiz. Işımanın, ışığın ve daha genel olarak enerjinin yayılma miktarları. (Bk. ANSİKL.) ‖ *Kuvanta istatistiği,* birbirine benzeyen çok sayıda fiziksel sistemin durumunu ve değişimlerini belirleyen istatistik kanunu. (Bk. ANSİKL.) ‖ *Kuvanta sayıları,* bir atomdaki gezegen elektronlardan her birinin niteliklerini tanımlayan dört sayının tümü.

— ANSİKL. Fiz. Farklı fiziksel sistemlere uygulanan iki ayrı *kuvanta istatistiği* vardır: Bose-Einstein istatistiği ve Fermi-Dirac istatistiği. Birçok uygulamada her iki istatistik de klasik Boltzmann istatistiğine benzer sonuçlar verir; bunun dışında, klasik istatistikle aydınlatılamayan bazı olayları da açıklamağa elverişlidir.

Bu iki kuvanta istatistiği arasındaki farkı anlayabilmek için, fiziksel bir sistemin farklı kuvanta durumlarında bile aynı W enerjisini taşıyabileceğini düşünmek gerekir. W_1 enerjisine tekabül eden farklı durumların sayısına g_1 diyelim (bu, W_1 enerji seviyesinin istatistik ağırlığıdır). Birbirine benzeyen çok sayıda fiziksel sistem incelenecekse, kesinlikle hangi kuvanta durumunda bulundukları göz önüne alınmadan W_1 iç enerjisine sahip atom sayısına N_1 denir (bu, W_1 enerji seviyesindeki atom gruplaşmasıdır.)

Böylece, taneciklerin bulunduğu kuvanta durumuna göre Bose, Einstein veya Fermi-Dirac istatistiklerinden biri uygulanır. Bk. İSTATİSTİK.

Kuvanta sayıları şunlardır: elektronun bulunduğu tabakayı gösteren ve bir tamsayı olan *n temel* kuvanta sayısı (K tabakası için 1, L için 2 v.b.); bir *n* tabakası için 0 ve *n*-1 arasındaki bütün tamsayı değerleri alabilen ve elektronun hareket miktarına bağlı *ikinci* kuvanta sayısı: +1 ve —1 arasındaki bütün tamsayı değerleri alabilen ve bir magnetik alanın etkisindeki elektronun davranışlarını belirten *m magnetik* kuvanta sayısı; nihayet değeri + 1/2 veya —1/2 olabilen ve elektronun kinetik momentini veren *dönme* veya *spin* sayısı. Bu dört sayı aynı atomun iki elektronu için aynı anda eşit olamaz (Pauli'nin *dışta bırakma ilkesi*).

Kuvanta teorisi. Fiziğin bu genel teorisi madde ve ışınım üstüne bütün geleneksel görüşleri değiştirdi. Bu teorinin gelişmesi birçok evreye ayrılabilir:

1. *kuvantaların doğuşu* (Planck, 1900). Akkor haldeki katı cisimlerin hangi kanunlara göre ışınım yaydığını anlamak, bu yayılma sürekli farzedildiği müddetçe imkânsızdı; buna karşılık bu yayılmanın ayrı ayrı miktarlar, kesikli küçük kümeler, yani *kuvanta* halinde meydana geldiği kabul edilirse, her şey kolayca aydınlanır; bir enerji kuvantumunun değeri h 'dir (*h,* Planck sabiti; , ışınım frekansı);

2. *fotoelektrik etki* (Einstein, 1905). Einstein, aydınlatılmış cisimlerin elektron yayımını açıklamak için ışığın yalnız yayımlanmasında değil yayılmasında da *kuvanta*'nın rolü olduğunu kabul etmeyi zorunlu görmüştü: eskiden *ışık kuvantası* denilen, bugün ise *foton* terimiyle belirtilen budur;

3. *atomun tanımı* (Bohr, 1911). Danimarkalı Niels Bohr, elektronların atom içindeki hareketlerini tanımladı; böylece gaz halindeki cisimlerin tayfları ve X ışınlarının fiziği üstüne ilgi çekici sonuçlara vardı;

4. *dalga mekaniği* (L. de Broglie, 1924: W. Heisenberg, 1925; E. Schrödinger, 1926; P. Dirac, 1928). Normal hızlar için geleneksel mekanik yeterli olduğu halde, aşırı hızlar için bağıllık* teorisi yeni şartlar getirmişti. Aynı şekilde dalga mekaniği, insan ölçüsündeki olaylarda geleneksel mekanikle tamamen uyuşurken atomsal büyüklüğündeki sistemlere uygulanınca yeni sonuçlar verdi. Bu yeni mekanik, kişisel süreçlerin *gösterilmezliği* ile belirlenir; tanık olunan olaylar genellikle karmaşık olan is-

KUVEYT petrol şirketinin yeni rafinerisinin açılış töreni

Foto. A.F.P. (LAROUSSE)

tatistik metotlarının kullanılmasından çıkar. Bu kanılar beklenmedik deneysel olayların toplanmasını sağladı ve fizik bilimleri için yeni bir devir açtı;
5. *belirsizlik bağıntıları* (Heisenberg, 1927). Mikrofizik olgularda etki kuvantumunun hesaba katılmasıyle kurulan bu bağıntıların ortaya koyduğu gerçek, bir cisimciğin (elektron, foton v.b.) aynı zamanda hem hızını, hem de konumunu belirlemenin imkânsızlığıdır. Gittikçe küçülen miktarlar üstünde çalışılınca bir an olur ki, bir ölçme işlemenin doğurduğu saptırmalar ölçülmek istenilen büyüklüklerle kıyaslanabilecek duruma gelir. Şu halde, ölçme, müdahale dışında olanlar hakkında değil, saptırmadan sonra meydana gelen olaylar hakkında bilgi verir. Meselâ, bir elektronun yerini belirlemek için elektron üzerine bir foton gönderilir. Fotonun çarpması sonucunda elektron, değeri ve doğrultusu önceden kesinlikle kestirilmesi imkânsız olan bir hız kazanır: bu durumda cisimciğin hareketini bir ihtimal olarak belirlemekten başka bir şey bilinemez. Demek ki daha birçok kavramla birlikte bir elektronun yörüngesi kavramını da bir yana bırakmak gerekir.
Yukarıda yapılan açıklamalardan anlaşılacağı üzere, olgular üstüne elde edilen bilgi, hem doğru hem de tam olmaz. Mekaniğe süreksizliğin sokulması, geleneksel fiziğin mutlak gerekirciliği yerine istatistik bir gerekircilik getirdi; bu gerekircilik ancak ihtimalleri (msl. bir elektronun belli bir anda bir başka yerden çok şu yerde bulunabileceği ihtimali) hesaplamağa yarar. Dalga mekaniği, bu ihtimalleri matematik dile çeviren bir dalga fonksiyonunu ortaya koyarak bu ilkelerin yorumlamasına imkân verdi. (L)

KUVANTALAŞMA i. (*kuvanta* > *kuvantalaşmak*'tan *kuvantalaş-ma*). Fiz. Fiziksel bir büyüklüğü, *kuvantum* denilen temel bir değişimin katları olan kesikli bir değişime uğratma işlemi. ‖ *Uzaysal kuvantalaşma*, kinetik moment vektörlerinin uzay içinde yönelmesiyle ilgili, kuvanta mekaniğine özgü olay.
— ANSİKL. Geleneksel mekanikte, bağımsız bir sistemde toplam kinetik moment* vektörünün sabit kaldığı gösterilir; bağımsız bir tanecik için de durum aynıdır. (Bir atom durum değiştirdiği zaman, dış ortamla bir alışveriş kurar ve o zaman kinetik

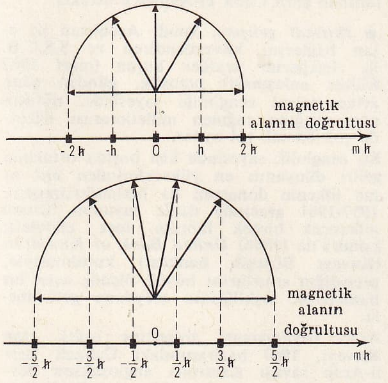

momenti değişebilir; kinetik moment, atomun içinde bulunduğu duruma veya enerji seviyesine bağlıdır.) Aynı şekilde, yalın bir dönme hareketinde kinetik momentin, bu momenti hesaplamak için seçilen başlangıç noktasına bağlı olmadığı da bilinir; demek ki, kinetik moment bu dönme hareketini tam olarak belirler. Bir taneciğin kinetik momenti, bu tanecik içinde var olan bütün dönme hareketlerinin sonucudur.
Kuvanta mekaniğinde kinetik moment kavramı önemli bir yer tutar; fakat bir kinetik momentin herhangi bir eksen üstündeki izdüşümü ölçülmek istenirse ancak bazı özel değerler elde edilebilir. Daha da açık olarak denebilir ki, kinetik moment vektörü bu eksene göre ancak bazı özel yönelmeler alabilir veya uzay içindeki yönelmesi kuvantalaşmıştır.

Bir kinetik moment vektörünün izdüşümleri, birbirinden $\hbar = \frac{h}{2\pi}$ (*h* Planck sabitidir) miktarı kadar farklı değerler alabilir; bu değerler *m* çarpımına eşittir; burada *m* «magnetik kuvanta sayısı» denen boyutsuz bir sayıdır (çünkü uygulamada, izdüşüm ekseni genellikle bir magnetik alanın doğrultusuyle çakışır).
Bazı vektörler için *m*, sıfır, pozitif veya negatif tamsayılar olabilir. Başka vektörler için *m*, tamsayıların yarım eksiğine veya fazlasına eşittir («*m* bir yarım tamsayıdır» denir). Bu ikisinden başka ihtimal yoktur. Birinci veya ikinci durumdan hangisinde bulunulduğunu, kinetik moment vektörünün büyüklüğü gösterir; *m* magnetik kuvanta sayısının mümkün değerlerinin adedini belirten de yine bu büyüklüktür.
Uzaysal kuvantalaşma, kuvanta fiziğinin başlangıcında ifade edilen ilk varsayımlardan biridir ve 1921 yılında Stern ve Gerlach'ın ünlü deneyiyle tartışılmaz şekilde ispatlanmıştır. (L)

KUVANTALAŞMIŞ sıf. (*kuvanta* > *kuvantalaşmak*'tan *kuvantalaş-mış*). Fiz. *Kuvantalaşmış enerji*, bir değerden öbürüne sürekli olarak geçmeden, ancak bazı kesin değerleri alabilen enerji. Bk. KUVANTA. (L)

KUVANTAZOM i. (fr. *quantasome*). Bir kuvantum ışık enerjisini kimyasal enerjiye dönüştürmek için yeterli olan ve kloraplastların «grana»ları içinde bulunan organit. (Bir kuvantazomda 200 kadar klorofil molekülü vardır; fakat her an, yalnız 10 molekül fotokimyasal bir etkinlik gösterebilir. Bir kuvantazom 10×20 μ'luk bir oval tane gibi gözükür; klorofil molekülleri dışında yüzde 30 lipit, karotenoyit, yüzde 50 protein ve klorofil moleküllerine bağlanmamış bakır, demir ve manganez atomları bulunur.) [L]

KUVANTUM i. (fr. *quantum*). Fiz. Planck sabitiyle kendi frekansının çarpımına eşit olan elemanter ışıma enerjisi. (L)

KUVARS i. (alm. *quarz*'tan). Miner. Az çok saf halde bulunan billûrlaşmış silis çeşitlerine verilen ad. *Eşanl.* KÜBAİT.
— ANSİKL. Formülü SiO_2, özgül ağırlığı 2,65, sertliği 7 olan *kuvars* bol rastlanan bir mineraldir. Heksagonal sistemde billûrlaşır: simetri sınıfı, bir üçlü eksenle ve üç ikili eksenle belirlenir. Tabiatta, billûr veya şekilsiz kütleler halinde, saydam, renksiz veya renkli veya damarlarda olduğu gibi saydamsız veya yarı saydam olarak bulunur. Kum şeklinde de görülür; bu kumların saf ve beyaz renkli olanları camcılıkta kullanılır. Kuvars billûrları, uçlarında çift piramit bulunan bir altıgen prizmadan meydana gelir. Başlıca kuvars çeşitleri şunlardır: renksiz ***saydam kuvars*** (veya ***dağ billûru***); kahverengi ***dumanlı kuvars***; sarı renkli ***sitrin***; koyu portakal rengindeki ***madeira sitrini***; yeşil renkli ***kloritli kuvars***; menekşe renkli ***mor necef***; kan kırmızısı rengindeki ***yemanî***; pembe renkli ***hematoyit kuvars***. ***Kedigözü***, içinde amyant lifleri bulunan bir kuvars çeşididir; ***yıldıztaşı***, içinde mika pulları bulunan bir kuvarstır. Optik bakımdan, kuvars, hafifçe çift kırılımlı, kızılaltı ve morötesinde ise saydamdır. Dönel güç 1811'de Arago tarafından, birçok sanayi kolunda faydalanılan piyezoelektriklik de J. ve P. Curie tarafından kuvarsta bulunmuştur; bu bakımdan güzel kuvars billûrları sanayide optik ve elektrik uygulamaları için çok aranır. Ne yazık ki çoğu kuvars billûrları, gözle farkedilmeyecek şekilde optik ikizdir. Bu ikiz billûrlarda, ışığı sola döndüren bir billûr ile ışığı sağa döndüren diğer bir billûr biraraya gelmiştir; bu yüzden böyle ikiz billûrdan optikte yararlanılamaz. Elektrik ikiz, piyezoelektrikliği azaltır veya tamamen yok eder.
Kuvars ısıtılınca hacmi artarak önce *tridimit*, sonra da *kristobalit* haline dönüşür. Metalürji fırınlarının silisle kaplanmasında bu polimorf dönüşümlerin gözetilmesi zorunludur. Ergitilen kuvars, genleşme katsayısı çok düşük olan bir silis camı verir; bu sayede, anî sıcaklık değişmelerine kırılmadan dayanabilen silis camından eşyalar yapılabilir.

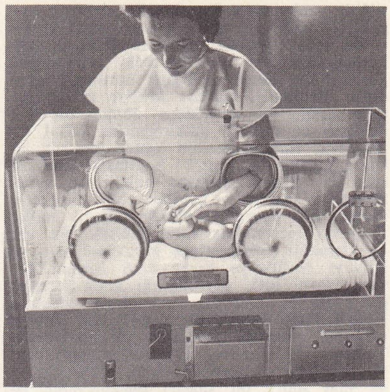

kuvöz

◆ Sıf. Kuvars yapısında olan veya en az yüzde 10 kuvars kapsayan. (L)

KUVARSİN i. (fr. *quartzine*'den). Miner. Bileşiminde lifli kuvars ile az miktarda opal bulunan kadıköytaşı çeşidi. (L)

KUVARSİT i. (fr. *quartzite*). Jeol. Ana maddesi kuvars olan sert kaya. (Kaldırım yapımında ve bazı taş döşemelerde kullanılır. İlk insanlar bu kayaları yontarak âletler yapmışlardı. Kuvarsit'in şu türleri vardır: tanelerle bir bütün meydana getiren ve ikincil kuvars oluşuğu tarafından katılaştırılmış eski kumların oluşturduğu *tortul kuvarsit* [kırılma, taneleri keser; bu durum kuvarsitleri kumtaşından ayırır] ve mikalı şistler ile gnayslar arasına sıkışmış *başkalaşmış kuvarsit*.) [L]

KUVARSLAŞMIŞ sıf. (*kuvars* > *kuvarslaşmak*'tan *kuvarslaş-mış*). Jeol. İkincil olarak, tümüyle veya kısmen kuvarsa dönüşmüş olan. (L)

KUVATTA veya **KETTA**, Batı Pakistan'da şehir, il idare merkezi, Bülucistan'da; 106 600 nüf. Bolan geçitine hâkim stratejik bir yerde kurulan Kuvatta, İndus vâdisini Güney Afganistan'a bağlayan karayolu ve demiryolu üzerinde bir mübadele pazarıdır. Afgan ve bülucistan yünlerini işleyen fabrikalar. Şehir, 1935 depreminden sonra tamamıyle yeniden inşa edildi.
● *Tarih.* Kuvatta'nın Brahui hâkimiyeti altına girdiği XVIII. yy. ortalarından önce bu bölge Kandehar'a bağlıydı. Birinci Afgan savaşında (1839-1842) şehir, İngilizler tarafından geçici olarak işgal edildi. Şehrin askerî önemini gören ingiliz kumandanlarının, şehre bir garnizon yerleştirilmesi teklifi uygulanmadı. Fakat Hive'yi ele geçiren Rusların Hindistan'a yaklaşmaları ve Hindistan hükûmeti ile Afganistan emîri arasında savaş tehlikesi doğuran anlaşmazlıklar yüzünden şehir yeniden işgal edildi (1876). Kelat hanı ile imzalanan bir antlaşma İngilizlere Kelat topraklarından asker geçirme hakkını verdi. Bu antlaşma, Yakubâbâd antlaşması ile daha da genişletildi. Büyük bir tazminat karşılığında han, kendi toprakları üzerinde demiryolu ve telgraf yapılmasına, askerî kuvvetlerin kalmasına izin verdi. Bunun sonucunda Bülucistan, Hindistan Genel valiliğine bağlı bir duruma geldi (1877) ve ülkenin merkezi Kuvatta oldu. (ML)

Kuvayı İnzibatiye, Anadolu'da başlayan Millî Kurtuluş hareketini durdurmak ve Kuvayı Milliye'yi dağıtmak amacıyle kurulan teşkilât (21 eylül 1919). Sadrazam Damat Ferid Paşa tarafından jandarma neferliğinden yetişme Anzavur kumandasında eski mahkûmlardan ve ordudan kovulmuş kimselerden meydana getirildi. Biga ve Bandırma havalisinde faaliyetleri görülen bu teşkilât, neticede hiç bir şeye muvaffak olamadı, ilk çarpışmada dağıldı. (M)

Kuvayı Milliye, Birinci Dünya savaşından sonra Yunanlıların İzmir'i işgal etmeleri (15 mayıs 1919) ve Anadolu'da ilerlemeleri üzerine kurulan ve onlara karşı savaşan millî teşkilât. Dört aylık bir süre içinde kuruluşunu tamamlayarak harekete geçen ve orduyle işbirliği yapan Kuvayı Milliye, Kurtuluş savaşının ilk gerilla ve

Foto. LAROUSSE

silâhlı mukavemet hareketidir. İzmir'in işgali, Yunanlıların zalimce hareketleri karşısında İtilâf devletlerinden ve Osmanlı hükûmetinden hiç bir teşebbüs gelmediğini gören halk, kendi varlığını korumak amacıyle silâhlandı. Kuvayı Milliye adıyle ortaya çıkan bu teşkilâtın amacı hiç bir devletin ve milletin hâkimiyetini kabul etmeyerek, türk milletinin kendi bayrağı altında yaşama hakkını ve bağımsızlığını korumaktı. Sadece yaşama haklarının savunulması amacıyle yapılan bu hareketin meşru bir davranış olduğu bütün millet ve ordu tarafından kabul edildi. Ne var ki, Osmanlı hükûmetince görevlendirilen ve Kuvayı Milliye'ye karşı olan Birinci Divanı Harbi örfî, yayımladığı idam listesinde başta 3. Ordudan azledilmiş Mustafa Kemal Paşa olmak üzere pek çok kuvayı milliyeci subayın isimlerine yer veriyordu. Teşkilât, 13 haziran 1919'da Yunanlıların ve Rumların Bergama'yı işgal etmelerinden 48 saat sonra bir saldırı düzenleyerek işgalcileri bozguna uğrattı. 16 Haziran 1919'da, daha önce (29 mayısta) Avvalık bölgesinde başlayan ilk silâhlı millî mukavemeti organize etti. Ödemiş çevresinde Yunanlılarla savaştı, 28 haziranda Balıkesir'de çevredeki vilâyetlerin murahhaslarından meydana gelen bir Kuvayı Milliye kongresi toplandı. Özellikle Aydın'da meydana gelen kanlı olayların Nazilli ilçesinde tekrarlanması Kuvayı Milliyenin halk tarafından desteklenmesine sebep oldu. Teşkilâtın faaliyeti sonucu, Yunanlılar, Denizli livasına gelemediler ve Nazilli ilçesinden çekilmek zorunda kaldılar. 21 Temmuz 1919'da üçüncü kere kabineyi kuran Damat Ferid Paşa, Dahiliye nezareti yoluyle, Kuvayı Milliye'nin dağıtılması hakkında bütün bölgelere telgraflarla emirler verdi. Ama teşebbüs tepkiyle karşılandı; Denizli mutasarrıfı, gönderdiği telgrafta, Kuvayı Milliye'nin düşman saldırısına karşı koymaktan başka amacı olmayan bir savunma teşkilâtı olduğundan dağılmasının değil, desteklenmesinin gerektiğini ve hükûmet kuvvetinin onu dağıtmağa gücü yetmeyeceğini bildirdi; Denizli Kuvayı Milliye teşkilâtının verdiği cevabı da buna ekledi. Bunun üzerine 23 temmuz 1919'da Mustafa Kemal Paşanın başkanlığı altında toplanan Erzurum kongresinde «Kuvayı Milliye'yi âmil ve millî iradeyi hâkim kılmak esası» (madde 4) kabul edildi. Bu suretle Kuvayı Milliye, Kurtuluş savaşının sonuna kadar ordu ile kenetlenmiş bir mücadele kuvveti olarak düşmanla çarpıştı (bk. KURTULUŞ SAVAŞI).

Birinci Divanı Harbi örfî'nin sözü geçen listesinden, gıyaben idama mahkûm edildikleri anlaşılan Kuvayı Milliye mensupları şunlardı: Mustafa Kemal Paşa (Atatürk), albay Kara Vasıf Bey, Ali Fuad Paşa (Cebesoy), Alfred Rüstem Bey, Dr. Adnan Bey (Adıvar), Halide Edip Hanım (Adıvar), yüzbaşı Koçanalı İsmet Efendi, üsteğmen Hasan Tahsin Efendi, binbaşı İsmail Hakkı Bey, Hoca İbrahim Efendi, üsteğmen Manastırlı İsmail Kemal Efendi, üsteğmen Nureddin Kemal Efendi, beşiktaşlı teğmen Faik Efendi, yüzbaşı Nihat Efendi, albay Kâzım Bey (Özalp), albay Refet Bey (Bele), yarbay Ömer Lütfi Bey, yarbay Haydar Penahi Bey, asteğmen Trablusgarplı Umran Efendi, teğmen İlhami Efendi, binbaşı Mehmed Kâni Bey, yüzbaşı Numan Efendi, üsteğmen Nuri Efendi, teğmen Ahmed Faik Efendi, yüzbası İbrahim Efendi, yüzbaşı Mustafa Efendi, teğmen Kemal Efendi, Fevzi Paşa (Çakmak), teğmen İsmet Efendi, teğmen Mahmud Nedim Efendi, teğmen Eşref Efendi, teğmen Salim Efendi, binbaşı Halid Bey. (M)

Kuvayı Milliye, Nâzım Hikmet Ran'ın 1939-1941 yıllarında İstanbul, Çankırı ve Bursa hapishanelerinde yazdığı destan. Bk. MEMLEKETİMDEN İNSAN MANZARALARI. (M)

Kuvayı Seyyare. Bk. KURTULUŞ SAVAŞI.

KUVEYT veya **KÜVEYT,** ar. **Al Kuvayt,** Arap yarımadasında prenslik, Basra körfezinin kuzeybatı köşesinde, Şattülarap'ın güneyinde, Irak ile Suudî Arabistan arasında, 15 540 km²; 540 000 nüf. (1964'te). Başkenti *Kuveyt* (152 000 nüf.).

● *Coğrafya.* Eskiden hayvancılık ve tuz nakliyatıyle geçinen bazı bedevî kabilelerinin dolaştığı bu çölsü ova, İkinci Dünya savaşından sonra dünyanın başlıca petrol bölgelerinden biri haline geldi ve Ortadoğu'nun birinci petrol ülkesi oldu (1966'da 114 Mt petrol çıkarıldı). Hızla modernleşmekte olan prenslik, Arabistan'ın en gelişmiş ülkesidir: bir angloamerikan konsorsiyumu olan *Kuwait Oil company*'nin yönettiği petrol alanlarının işletilmesi, Mina El-Almedi'nin yönettiği petrol tasfiyesi ve petrol ürünlerinin ihracı büyük gelir sağlar. Sermayelerin büyük kısmı kamu yararına olan işlere yatırılmaktadır: hastahaneler; teknik okullar; karayolları; su damıtma fabrikaları. Bu siyaset emîrlerin, özellikle de Kuveyt'i 1950'den beri yöneten Abdullah el-Salim'in eseridir. Prenslik, İngiltere himâyesinde olmakla birlikte, bağımsız bir statüye sahiptir.

Başkent *Kuveyt,* bir bagala* yapım merkezi ve balıkçılık limanıdır (inci istiridyeleri). Basra körfezi kıyısında ve Aşağı Mezopotamya ile Necid sınırında bulunması sayesinde de canlı bir ticaret merkezi haline gelmiştir.

● *Tarih.* 533'te Halid kumandasındaki arap ordusu, Kuveyt bölgesinde İranlıları yendi. XVI. yy.da Portekizliler kıyıya çıktılar ve bugün harabe halinde olan kaleyi yaptılar. Ancak XXVII. yy.da da kurulan Kuveyt şehri, hızla gelişti. Basra'nın İranlılar tarafından alınmasıyle (1776), Hindistan'dan Akdeniz'e giden ticaret yolunun Kuveyt'e kayması, şehrin önemini artırdı. 1793'ten sonra İngilizler tarafından büyük bir liman durumuna getirildi. Vahhabî isyanları sırasında İngilizlerin elindeydi. 1829'da türk hâkimiyetine girdi, vergiye bağlanarak Bağdat eyaletine katıldı. Kuveyt şeyhi ile Türkler arasındaki antlaşmaya göre, şeyhin gemileri osmanlı bayrağı taşıyarak Bağdat limanını koruyacak, buna karşılık Türkler Şeyhe bir miktar para ödeyeceklerdi (1845). Kuveyt'in Osmanlı imparatorluğuna bağlanması 1853'te oldu. 1870'te Kuveyt şeyhi olan Abdullah, Bağdat valisi Midhat Paşanın Lahsa (El-Hasa) seferine katıldı. Yerine geçen şeyh Mubarek bin Sabbah, Türklere karşı çıktığı gibi ayrıca türk dostu olan El-Riyaz emîri İbni Raşid ile savaşa başladı (1895). İngilizlerin de Kuveyt'e yardımda bulunduğu bu savaşlar, İbni Raşid'in halefi Abdülaziz zamanında da sürdü. Osmanlı devleti Abdülaziz'i kesin olarak desteklediği için şeyh, İngiltere'den yardım istedi, önce yardıma yanaşmayan İngiltere, Bağdat demiryolu konusunda Basra hattının Kuveyt'e kadar uzatılması halinde Almanya ile Türkiye'nin Basra körfezine ineceği düşüncesiyle siyasî memuru Meade'i Kuveyt şeyhine yolladı. Yapılan antlaşma gereğince Kuveyt şeyhi, silâh yardımına karşılık İngiltere'ye önemli haklar verdi (1899). Mubarek Şahın yeniden başlayan saldırılarına karşı harekete geçen Abdülaziz, şahı El-Şerif yakınında yenerek ordusunu yok etti (1901). Bu başarı üzerine Kuveyt'e ilerlemek istediyse de ülkesinin güneyinde çıkan ayaklanma yüzünden geri döndü. Bu sırada Kuveyt limanına kadar gelen osmanlı donanması da İngilizlerin işe karışmasıyle bir başarı sağlayamadı. İngiltere ile Osmanlı devleti arasında süren anlaşmazlık 1913 Barışı ile sona erdi. Bu antlaşmada Kuveyt'in, Osmanlı imparatorluğuna bağlı, bağımsız bir kaza olduğu kabul edildi. Ayrıca, Kuveyt'in sınırları yeniden düzenlenerek İngiltere ile Kuveyt şeyhi arasında imzalanan antlaşmaların sürekliliği, Osmanlı devleti tarafından onaylandı. Bağdat-Basra demiryolunun Kuveyt'e uzatılacak şube hattının yapımı bir ingiliz şirketine bırakıldı. 1914'te Kuveyt, Britanya himayesi altında bağımsız bir prenslik oldu ve bu durum Abdülaziz İbni Suud tarafından 1915'te kabul edildi. Şeyh Mubarek bin Sabbah'ın ölümünden sonra (1916) taht kavgalarına sahne oldu. İngilizlerin desteklediği Nâsır'a karşı aşiretlerden yardım gören Salim başa geçti (1916). Salim, ölümüne kadar (1921) Türklerle dost geçindi. 1934'te Ortadoğu'da petrol rezervleri kazanmak isteyen A.B.D.'nin iktisadî menfaatlerini de göz önüne almak zorunluğu ortaya çıktı: *Kuwait Oil company* adı altında birleşen British Petroleum company ile Gulf Oil Corporation of America, kuveyt topraklarında ve karasularında petrol arama ve işletme imtiyazını aldı. 1938'de bulunan kuveyt petrolünün dünya pazarında, millîleştirilen iran petrolünden boşalan (1951-1953) yeri doldurmakta büyük katkısı oldu. 1961'de Britanya himayesinin son bulmasıyle Irak, Kuveyt üstündeki iddialarını artırdı.

● *Anayasa.* 1962 Anayasası gereğince millet, iktidarın temel kaynağıdır. Devlet başkanı olan emîr, iktidarı bakanları aracılığıyle uygular ve Millet meclisini üyelerinin üçte birinin onayını almak şartıyle dağıtabilir.

● *Bağımsızlık.* Bağımsızlığı kesinlikle 19 haziran 1964'te ilân edilen emîr Abdullah el-Salim el-Sabbah yönetimindeki Kuveyt devleti, hemen ciddî meselelerle karşılaştı: ülkenin 1899'a kadar Basra iline bağlı olmasına dayanan Irak, emîrlik topraklarının tamamı üstünde hak iddia etmektedir.

Buna paralel olarak Kuveyt'in güneyindeki tarafsız bölgenin sınırlarının çizilmesinin Suudî Arabistan ile yarattığı anlaşmazlık, ancak karma bir komisyon tarafından çözümlenebildi (1966). Ama, Bağdat'ta kralı ortadan kaldıran devrimi yapanlara karşı, petrolcü hükümdarların birleşmeleri derhal etkisini gösterdi ve bu küçük anlaşmazlığa rağmen Arabistan kralı Suud, Kuveyt emîrini destekledi. Sovyet vetosu yüzünden Kuveyt, Birleşmiş Milletler'e ancak 1963'te girebildi.

● *Devletin kurulması.* «Arap birliği»ne üye devlet olarak kabul edilen (20 temmuz 1961) ve British Petroleum company ile amerikan Gulf Oil'un ödediği hisselerin yüksekliği sayesinde, önemli rezervlere sahip olan Kuveyt, çağdaş kurumlar meydana getirmeğe girişti: meclis, dört yıl için seçilen 50 üyeyi kapsar ve hükûmet artık yalnız aile hükûmeti değildir. Bununla birlikte, prens ailesi ülkeyi sıkı bir şekilde kontrol eder: yeni hükûmeti ocak 1965'te şehzade prens kurmuştur, siyasî partilerin kurulması hükümdarın iznine bağlıdır; basın hürriyeti, haziran 1967 yasasıyle sınırlanmıştır. Ama devlet bir miktar muhalefete göz yumar. Şeyh Abdullah el-Salim el-Sabbah'ın 1965'te ölmesi üzerine tahta hiç bir güçlükle karşılaşmadan kardeşi şeyh Sabbah el-Salim el-Sabbah geçti; o da hükûmet başkanlığını, 1966'da veliaht olarak tanınan şeyh Cabir el-Ahmed'e bıraktı.

● *İktisadî gelişme.* Suudî Arabistan ile olan bağlarını kuvvetlendiren ve S.S.C.B. ile ilişkilerini yeniden kuran (mart 1967 Kültür anlaşması) prenslik, günden güne artan petrol zenginliği sayesinde, nüfusunun azlığına rağmen milletlerarası düzeyde çok önemli rol oynar.

Bu zenginlik sayesinde kişi başına ortalama geliri dünyanın en yükseklerinden biri olan ülkenin donatımı da hızlandırılmıştır: 1957-1961 arasında deniz suyunun tuzunu giderecek birçok fabrika inşa edilmesi; Londra'da (1966) *United Bank of Kuwait*'in (Kuveyt Birleşik bankası) kurulmasıyle, prensliğin sınırlarını büyük ölçüde aşan bir bankacılık teşkilâtının meydana getirilmesi.

Arap dayanışması siyasetine sadık olan Kuveyt, 1967 haziranındaki Üçüncü İsrail-Arap savaşı sırasında anglosakson devletlere bütün petrol sevkiyatını durdurmuş ve ancak (eylül 1967) Hartum konferansından sonra yeniden başlatmıştır. (L)

KUVÖZ i. (fr. *couveuse*). Kuluçka makinesi.

— Pediyatri. Erken doğan çocukların normal bir dayanma gücü kazanıncaya kadar konduğu aygıt. (L)

KUVVANÎ sıf. (ar. *ḳuvā, ḳuvvet* > *ḳuvvānî*). *Esk.* Dinamik.

◆ **Kuvvâniyet** çoğl. i. *Esk.* Dinamizm*. (M)

KUVVE i. (ar. *ḳuvve*). *Esk.* [«Kuvvet, güç, duyu, özellik, tasavvur» anlamlarında yalnız arapça ve farsça kurala göre yapılan tamlamalarda kullanılır.] *Kuvve-i âhize,* alma veya kavrama gücü. Büyüleyici, cezbedici manevî kuvvet. ‖ *Kuvve-i azm,*

başarıya ulaşmak için her türlü güçlüğü yenme kararı. || *Kuvve-i baîde,* uzak ihtimal, gerçekleşmesi pek mümkün görülmeyen şey. || *Kuvve-i cebriye,* zorlama. || *Kuvve-i dâfia,* savma, uzaklaştırma gücü. || *Kuvvei- galibe,* üstün gelen, ezici güç. || *Kuvve-i hayvaniye,* hayvan gücü. || *Kuvve-i istinad,* dayanılan kanıtların gücü, dayanma gücü. || *Kuvve-i kalbiye,* dinî inancı kuvvetlendirme. || *Kuvve-i kudsiye* (veya *kuvve-i ilâhiye*), peygamberlerde ve ermiş kimselerde görülen tanrısal güç: *Resmeder cevher-i rûhu nerede kaldı hayâl / Kim ana kuvve-i kudsiye eder vahy inzâl* (Şinasi). || *Kuvve-i maliye,* malî güç. || *Kuvve-i mâneviye,* manevî güç. || *Kuvve-i mâsike,* tutucu kuvvet. || *Kuvve-i teyidiye,* doğrulama ve onaylama gücü. || *Kuvve-i umumiye,* genel güç. || *Kuvve-i vâhime,* imgelem. || *Kuvve-i zahriye,* yardımcı kuvvet. || *Kuvve-i zâtiye,* kişisel nitelik.

— DEY. (*Bir şeyi*) *Kuvveden fiile çıkarmak,* düşünülen, tasarlanan şeyi gerçekleştirmek: *Her ne pahasına olursa olsun bu teşebbüsü kuvveden fiile çıkarmak mecburiyetindeydi* (Vâ - Nû).

— Ask. Birliklerin, er ve subay mecvudu ile silâh cephane v.b. gereçlerinin miktarını kumanda makamlarına bildirmek üzere hazırlanan cetvel. || *Esk. Kuvvei askeriye,* askerî kuvvetler. || *Kuvvei bahriye,* deniz kuvvetleri.

— Biyol. *Esk. Kuvvei adaliye,* kas gücü. || *Kuvvei asabiye,* sinir gücü, enerji. || *Kuvvei basıra,* görme duyusu. || *Kuvvei gıdaiye,* beslenme gücü. || *Kuvvei hayeviye,* hayatın devamını sağlayan güç. || *Kuvvei hazıme,* sindirim gücü. || *Kuvvei lamise,* dokunma duyusu. || *Kuvvei samia,* işitme duyusu. || *Kuvvei şamme,* koklama duyusu. || *Kuvvei şehvaniye,* cinsel arzu. ||*Kuvvei zaika,* tat alma duyusu.

— Bot. *Esk. Kuvvei intaşiye,* yere düşen (veya atılan) tohumun ısı, nem, hava v.b. nin yardımıyle filizlenme gücü. || *Kuvvei nabite* (*namiye*), yetişme kuvveti.

— Din. *Esk. Kuvvei ezeliye* («ezeli kuvvet»), Tanrı. || *Kuvvei faile* (*kuvvei mübdia* veya *kuvvei halika*), tanrısal güç.

— Fiz. *Esk. Kuvvei anil merkeziye,* bir merkez etrafında hareket eden cismi merkezden uzaklaştıran kuvvet, merkezkaç kuvveti. || *Kuvvei câzibe,* çekim kuvveti. || *Kuvvei câzibei umumiye,* bir cismi meydana getiren atomların birbirlerini çekmeleri. || *Kuvvei cüzi ferdiye,* iki cismin karşılıklı olarak birbirini çekme kuvveti. || *Kuvvei ilelmerkeziye,* merkezcil kuvvet. || *Kuvvei maddiye,* enerji. || *Kuvvei mekniye,* potansiyel enerji. || *Kuvvei mihanikiye,* hareket ve denge vücuda getiren güç. || *Kuvvei muharrike,* bir cismin hareketinden doğan enerji. || *Kuvvei muhassala,* kuvvetlerin birleşmesi.

— Huk. *Esk. Kuvvei adliye,* kanunları olaylara uygulayan kuvvet. || *Kuvvei icraiye,* yürütme gücü. || *Kuvvei kazâiye,* yargılama gücü. || *Kuvvei teşriiye,* yasama gücü.

— İkt. *Esk. Kuvvei istihsaliye,* üretim gücü.

— Kim. *Esk. Kuvvei müsavvire,* maddenin çeşitli biçimlere girme yetisi. || *Kuvvei hulûliye,* gözenekli bir zar ile ayrılan iki sıvının birinden diğerine geçme özelliğinin derecesi.

— Psikol. *Esk. Kuvvei hafıza,* belleme gücü. || *Kuvvei hayaliye,* hayal gücü. || *Kuvvei ihtiyariye* (veya *iradiye*), irade, seçebilme yetisi. || *Kuvvei mutasarrıfa,* bellenen şeye istenilen düzeni verme ve yerinde kullanma gücü. || *Kuvvei müdrike,* anlama, kavrama gücü. Beş duyu ile algılama yetisi. || *Kuvvei mütefekkire,* düşünce yetisi. || *Kuvvei mümeyyize,* duyuları birbirinden ayırma özelliği. || *Kuvvei mütehayyile,* bir algıyı zihinde canlandırma gücü, hayal gücü. || *Kuvvei natıka,* akıl, idrak. || *Kuvvei ruhiye,* ruh inceliği. || *Kuvvei vahime,* imgelem. || *Kuvvei zakire,* öğrenilmiş bir şeyi zihinde tutma yetisi, hafıza. || *Kuvvet zihniye,* zihin gücü.

— Siyaset. *Esk. Kuvvei devlet,* devlet gücü. || *Kuvvei siyasiye,* siyasî güç. (M)

KUVVET i. (ar. *ḳuvvet*). Güç, takat: *Yusuf kendisini içten içe kaynatan bütün isyan hamlelerine rağmen boyun eğeceğini, ne bilgisinin, ne kuvvetinin, ona yardım etmeyeceğini biliyordu* (Sabahattin Ali). *Onlarınki büyük, insanı aşan bir kuvvet* (N. Ataç). || Sıhhat yönünden sağlamlık: *Hiç kuvveti yoktu, en hafif bir esintiden hemen hastalanırdı.* || Etkileme gücü: *Efendi üzerinde o sözlerin kuvveti, tesiri başka oluyor* (H. R. Gürpınar). || Şiddet, cebir, zor: *Kuvvet kullanmak.* || Dayanıklılık, tahammül, mukavemet. || Hayatî enerji: *Allah insana orada da yaşamak kuvveti veriyor* (S. F. Abasıyanık). || Nüfuz, etkinlik: *Arz ettiğim vechile, vaziyet ve kuvvetim buna gayri müsaittir* (Atatürk). || [Yaratıklar için] Canlılık, şevk. || Muktedir olma hali, otorite, kudret: *Devletin kuvveti.* || Cesaret, ataklık, hızlılık. || *Mec.* [Sanatçı veya yazar için] Ustalık, beceriklilik: *Kaleminin kuvveti karşısındakileri susturmağa yetti.* || *Kuvvet ilâcı,* vücudun direncini artırmak için alınan ilâçlar. || *Kuvvet taşı,* yükseğe kaldırılmak suretiyle kas gücünü ölçmeğe yarar taş.

— ÇEŞ. DEY. *Kuvvet almak,* kuvvetlenmek, destek ve cesaret bularak gücü artmak. || *Kuvvet bulmak,* kuvvetlenmek, güçlenmek: *Bu cihette hep efkâr-ı İslâmiyeye bir noktada müctemi oldu ve hilâfet-i İslâmiye kuvvet buldu* (Cevdet Paşa). || *Kuvvet bulamamak,* cesaret edememek: *Demek o ne bu kapıyı açmağa, ne bu sese cevap vermeğe, ne bu adamın karşısına çıkmağa kuvvet bulamıyordu* (H. Z. Uşaklıgil). || *Kuvvet gösterisi,* bütün gücünü ortaya koyarak karşısındakine korku vermek amacıyle girişilen eylem. || *Kuvvet vermek,* kuvvetlendirmek, takviye etmek, arka vermek. Etkisini artırmak. || *Kuvveti kalmamak,* gücü tükenmek. Dayanıklılığını, tahammülünü, direncini kaybetmek. || *Kuvvetten düşmek,* etkisini yitirmek: *Şem'inin gündüz bu hususta hiç şüphesi kalmamışken gece bu yavaş yavaş kuvvetten düşer* (H. R. Gürpınar). Gücü, dayanıklılığı kalmamak: *O kadar kuvvetten düşmüştü ki, bu artık suların üstünde sonuncu gidiş gelişleriydi* (A. Ş. Hisar). || *Allah kuvvet versin,* çalışan birine iyi dilek ve teşvik sözü olarak söylenir. || [...] *ya kuvvet,* bir şeye ağırlık verildiğini anlatmak için söylenir: *İlâca kuvvet. Paraya kuvvet. Keseye kuvvet.* || *Tabana kuvvet* (*kaçmak*), bütün gücüyle veya hızla (kaçmak): *Bostan sahibinin geldiğini görünce tabana kuvvet kaçtı.* || *Var kuvvetiyle,* bütün gücünü harcayarak: *Var kuvvetiyle vurdu.*

— *Esk. Kuvvet-pezîr* («kuvvet bulan»), güçlü. Muktedir. || *Kuvvet-i tali,* yardımcı, ikinci derecedeki kuvvet. || *Kuvvet-i talih* (veya *kuvvet-i baht*), baht açıklığı, talihlilik: *Dahi lâzımdır olsa kuvvet-i baht / Şahs-ı bedbahtın olur işleri saht* (Sümbülzade Vehbi). || *Kuvvet-üz-zahr* (veya *kuvve-i zahriye*), [«arka kuvveti»], yedek kuvvet, yardımcı kuvvet. Dayanak, kuvvet veren, dayanılacak (yer, kimse, durum): *Mühim görülen nevakıs, icabında bir kıta-i askeriye dahi kuvvet-üz-zahr olarak gönderilir* (Atatürk). *Zor-ı bazu-yı kader hakan-ı İskenderiyer / Kuvvetüz-zahr-ı sermaye-i rey-i rezin* (Üsküdarlı Hakkı Bey).

— Ask. Bir ülkenin savaşçı, silâhlı teşkilâtı, gücü. || *Kuvvet tasarrufu,* kumandanın, çeşitli muharebe şekillerinin uygulanması sırasında, kuvvetlerini, görevlerin yerine getirilmesine yetecek kadar dengeli bir şekilde ve ustalıkla kullanarak kesin sonuç için elinde büyük muharebe gücü bulundurması. (Kuvvet tasarrufu, eldeki kuvvetlerle, mümkün olan en büyük ve etkili darbenin vurulmasını sağlayabilir.) || *Çok yanlı kuvvet.* Bk. ANSİKL. || *Deniz kuvvetleri.* Bk. DENİZ. || *Hava kuvvetleri.* Bk. HAVA. || *Kara kuvvetleri.* Bk. KARA. || *Müdahale kuvveti,* sürekli olarak hazır bulundurulan ve dünyanın herhangi bir noktasına havadan indirme veya denizden çıkartma yaparak müdahale edebilecek şekilde tasarlanan ordulararası kuvvet. || *Silâhlı Kuvvetler,* kara, deniz ve hava ordularının tamamı. (Bu deyim askerî kuvvetleri belirtmek ve bunları yurt savunmasında araya giren siyasî, iktisadî veya teknik diğer elemanlardan ayırmak üzere İkinci Dünya savaşından beri çok kullanılmaktadır.) [Bk. SİLÂHLI KUVVETLER.] || *Sürekli kuvvet,* Büyük Britanya imparatorluğu içindeki memleketlerde kurulan muvazzaf ordu birliklerini belirtmek ve bunları milis birliklerinden ayırmak üzere 1918'den beri kullanılan deyim. || *Vurucu kuvvet,* en modern silâhlarla donatılmış, bir düşman devletin toprakları üzerinde ve özellikle onun bir saldırısına karşılık vermek üzere, bir an içinde en büyük güçle hareket yeteneğindeki askerî araçların tümüne İkinci Dünya savaşından beri verilen isim: *Bir vurucu kuvvet esas itibarıyle uçaklardan, özel silâhlardan veya nükleer silâh taşıyan denizaltılardan kuruludur.*

— Ask. denizc. *Bir geminin askerî kuvveti,* silâhlarının, koruyucu zırhının ve hızının toplamı. || *Deniz kuvveti,* savaş gemilerinden kurulu grup. || *Deniz kuvvetleri,* savaş gemilerinin, karadaki kuvvetlerin (kıyı bataryaları veya uçaksavarlar) ve hava kuvvetlerinin (gemideki veya karadaki uçaklar) tümü.

— Bitki biyol. *Emme kuvveti,* hücrenin çevredeki suyu kendine doğru çekme gücü. (Bir bitkideki çeşitli hücrelerin [özellikle kök hücreleri] emme kuvveti, suyun köke girmesinin sebebidir.) || *Merkezkaç kuvvet,* bitkisel organların yöneliminde rol oynayan yerçekimi gibi kuvvetlere verilen ad. (Sap dolanma merkezine doğru yönelir, kök ise merkezden uzaklaşır.)

— Eczc. *Esk. Kuvvet macunu,* Osmanlılarda bazı hastalıkların tedavisi ve genellikle cinsel kudreti artırmak için yapılan macun. Bk. ANSİKL.

— Ed. *Esk. Kuvveti tab,* manzum söz söyleme yeteneği.

— Elektr. *Elektromotor kuvvet* (kısaltması *e.m.k.*), açık bir devrenin iki ucu arasında bir potansiyel farkı meydana getirebilen veya kapalı bir devrede elektrik akımı sağlayan sebep. Bk. ANSİKL.

— Elektomagnetik. *Magnetomotor kuvvet* (kısaltması *m.m.k.*), bir bobinin bir magnetik devrede indükleme akışı doğurabileceğini gösteren büyüklük. (Mıknatıslayan bobinin sarım sayısı N ve içinden geçen akım da *i* amper ise, magnemotor kuvvet N *i* çarpımına eşittir ve amper devir cinsinden ifade edilir. Magnetik devrelerde magnetomotor kuvvetin durumu elektrik devresinde elektromotor kuvvetin durumuna benzer.)

— Fels. Bir oluşu, bir eylemi yapma, ortaya koyma yeteneği, güç. Bk. ANSİKL.

— Fiz. Hareket meydana getiren, cisimlerin şekillerini veya bir hareketi değiştiren her sebebe verilen isim. (Bk. ANSİKL.) || *Kuvvet birimleri.* Bk. DİN, ÖLÇME, NEWTON, STHENE. || *Kuvvet çifti,* birbirine paralel, ters yönde ve eşit şiddetle iki kuvvetin meydana getirdiği kuvvet takımı. || *Bir kuvvetin momenti.* Bk. MOMENT. || *Çekme kuvveti.* Bk. ÇEKME. || *Eylemsizlik kuvveti.* Bk. EYLEMSİZLİK. || *Merkezcil kuvvet, merkezkaç kuvvet.* Bk. MERKEZCİL, MERKEZKAÇ. || *Yükseltici kuvvet.* Bk. AEROSTAT.

— Huk. Devlet içinde, iktidarı elinde bulunduran ve kullanan irade veya iradeler. || *Kuvvet kullanma,* hakkını elde etmek üzere hükûmet kuvvetlerine başvurma imkânını bulamadığı durumlarda, hakkın kaybolmasına engel olmak için, hak sahibinin bizzat harekete geçmesi. (Bk. ANSİKL.) || *Kuvvetler ayrılığı.* Bk. ANSİKL. || *Kuvvetler birliği.* Bk. ANSİKL.

— İkonogr. Bk. ANSİKL.

— Kim. *Asitlerin kuvveti.* Bk. ANSİKL. || *Elektrolitlerin kuvveti.* Bk. ANSİKL.

— Magnetik. *Kuvvet akısı,* her noktadaki kuvvet şiddetinin o noktadan geçen seviye yüzeyinde kuvvet tübünün kestiği elemanter alanla çarpımı. (Daha genel olarak, kuvvetin herhangi bir doğrultudaki bileşeninin şiddetiyle kuvvet tübünün o doğrultuya dik kesitinin çarpımıdır. Akının değeri cebirsel olabilir. Birim yüzeye indirgenen ilk kuvvet akısı, kuvvetin dik bileşeninin şiddetini verir.) [Bk. ANSİKL.] || *Kuvvet çizgisi,* elektrik veya magnetik bir alanda, genellikle bir etkinin uzaktan uygulandığı her yerde, noktalarının her birindeki teğetlerin kuvvet doğrultusuyle çakıştığı çizgi. (*Magnetik tayflar,* magnetik bir alanın kuvvet çizgilerini görünür bir biçimde maddeleştirir.) || *Kuvvet tübü,* ana doğruları kuvvet

çizgileri olan bir yüzeyle sınırlanmış uzay parçası. || *Mıknatıslayıcı kuvvet,* izotrop bir cismin bir noktasındaki bütün magnetik etkilerin bileşkesi; bu etkilerin bir kısmı ilkel magnetik alana, öteki kısmı da indüklenmiş magnetizmaya bağlıdır. (Günümüzde daha çok, tanımları iyice belirlenebilen *mıknatıslayıcı alanlar* ve *indükleyici alanlar* üstünde durulmaktadır.) Bk. MAGNETİZMA.

— Mat. Bir niceliğin kendisi ile çarpılarak yükseltildiği derecelerden her biri. (Bk. ANSİKL.) || *Bir cümlenin kuvveti.* Bk. ANSİKL. || *Bir sayının kuvveti,* bu sayıya eşit iki veya daha çok çarpanın çarpımı. || *Bir noktanın bir daireye, bir küreye göre kuvveti.* Bk. ANSİKL. || *Dört kürenin kuvvet merkezi,* bu kürelere göre aynı kuvvette olan nokta. || *İki dairenin kuvvet ekseni,* bu dairelere göre eşit kuvvetteki noktaların geometrik yeri olan doğru. || İki kürenin kuvvet düzlemi bu kürelere göre eşit kuvvetteki noktaların geometrik yeri olan düzlem. || *Sonlu bir cümlenin kuvveti,* elemanları bire bir tekabül haline konabilen iki cümlenin ortak özelliği. (Bk. ANSİKL.) || *Üç dairenin kuvvet merkezi,* bu dairelere göre aynı kuvvetteki nokta. || *Üç kürenin kuvvet ekseni,* bu kürelere göre eşit kuvvetteki noktaların geometrik yeri olan doğru.

— Mekan. Bir cismin durma ve hareket durumunu değiştirebilen her sebep. (Bk. ANSİKL.) || *Kuvvetleri birleştirmek,* onların yerine bileşkesini koymak || *Bağlantı kuvveti.* Bk. BAĞLANTI. || *Birçok kuvveti olan bir sistemin bileşkesi,* kuvvetler sisteminin aynı etkisine tam olarak yapan tek kuvvet. (Bu kuvvetler bileşkenin bileşenleridir.) || *Coriolis kuvveti,* bir maddî nokta üzerine etkiyen ve bu noktanın herhangi bir koordinant sistemine göre bağlı hareketiyle, bu koordinant sisteminin bir Galile sistemine göre hareketine bağlı olan kuvvet. (İfade Coriolis ivmesiyle nokta kütlesinin çarpımının ters işaretlisine eşittir.) || *Merkezcil kuvvet.* Bk. MERKEZCİL. || *Merkezkaç kuvvet.* Bk. MERKEZKAÇ.

— Müz. *Kuvvetli zaman,* en belirli vurgusu olan zaman (1. zaman daima kuvvetli bir zamandır. 4 Zamanlı bir ölçünün 3. zamanı kuvvetli veya yarı kuvvetli sayılabilir).

— Nükl. *Değiştirme kuvvetleri,* kuvanta fiziğine göre iki elektron veya nükleon arasında klasik elektrostatik kuvvetlerden farklı olarak meydana gelen kuvvetler. (Homopolar moleküllerde atomların birleşmesi ve atom çekirdeklerindeki kohezyon, değiştirme kuvvetleriyle anlatılır.)

— Piroteknik. Bir patlatma fitilinin, genellikle civa fülminatı kütlesine eşit halde belirtilen yemleme gücü: 2 *gram kuvvetindeki bir patlatma fitili.* || *Bir patlayıcı maddenin kurumsal kuvveti,* ($f = n$ RT) formülü ile ifade edilen kuvvet. (Burada n bir patlayıcı maddenin kütle biriminin verdiği gaz molekül gramı sayısı; R tükel gazların sabit rakamı ve T Kelvin dereceleri halinde bildirilen sabit hacimdaki patlama sıcaklığıdır. *Kurumsal kuvvet,* Noble ve Abel'in kapalı kapta atlama basıncının formülünde söz konusu edilir. Santimetre kareye klogram-litre-kilogram birimi sisteminde bu kuvvet, kara barutlar için 5 000 ve zamklı dinamit için 13 000'den fazla olmak üzere değişir.)

— Zır. *Kuvvet çubuğu,* bir, iki veya üç göz üzerine budanmış asma çubuğu.

— ANSİKL. Ask. *Çokyanlı kuvvet.* NATO çerçevesinde, ilkin denizaltılardan, sonra nükleer başlıklı «Polaris» füzelerini taşıyan ve çeşitli NATO milletlerine (özellikle Almanya'ya) ilişkin mürettebatla donatılan deniz üstü gemilerden (düzeltilmiş şilepler-den) oluşan bir deniz kuvveti meydana getirilmesi tasarısı A.B.D. tarafından ortaya atıldı. Bu kuvvetlerin kullanılmasına ilişkin karar, katılan üyelerin oybirliğiyle sınırlı bir direktuvar tarafından verilecektir. Planı 1960'ta hazırlanan çokyanlı kuvvet, birkaç sefer, özellikle 1963 ve 1964'te tartışılmıştır. Bk. ATLANTİK PAKTI.

— Eczc. *Esk.* Osmanlılarda *kuvvet macunu* İstanbul'un fethinden (1453) çok önce kullanılıyordu. Fatih Sultan Mehmed devrinden (1451-1481) kalan bir *bahname*'de «macuni mücerreb» (denenmiş macun) adı verilen bir macundan söz edilerek bu konuda özetle şunlar anlatılmaktadır: «Bir erkek, erkekliğini edinememiş veya kaybetmişse veya bir kadın doğum yapamıyorsa, bu macundan kırk gün sabah akşam yemelidir; böylece erkek erkekliğini kazanır, kadın çocuk doğurma yeteneğini elde eder». Kuvvet macunu yapmak için Ravent, amasya eriği, ebegümeci, kudret helvası, kabuksuz arpa, karabaş çiçeği, badem yağı, tarçın, dişotu, mastika, krem tartar, sinameki, üzerlik tohumu, kabuksuz badem, karanfil, kebabe, gül suyu, tere tohumu v.b. kullanılırdı. Kuvvet macunlarının içine inci, zümrüt, yakut gibi mücevherlerin öğütülüp konulduğu da olurdu. Kuvvet macunlarının, birçok osmanlı padişahı, saray mensubu ve paşalar tarafından kullanıldığı bilinmektedir. Macunlar, *macunluk* denilen özel kutularda saklanırdı. Sarayın helvahanesinde yapılanları devlet adamlarına armağan olarak gönderilirdi.

Genellikle Mısırçarşısındaki aktarların yaptıkları macunlar halk rağbet gösterirdi. Bugün de Mısırçarşısında ve Çemberlitaş'taki aktarlarda bu çeşit kuvvet macunları yapılıp satılmaktadır.

— Elektr. *Elektromotor kuvvet.* Bir üretecin elektromotor kuvveti, devreye verdiği toplam gücün devreden geçen akım şiddetine oranı olarak tanımlanabilir: $E = \frac{P}{L}$.

Üretecin uçları arasındaki U gerilimi ile üreticin r iç direnci arasında $E = U + rL$ bağıntısı vardır. Piller, termoelektrik çiftler gibi üreteçlerin elektromotor kuvveti çekilen akımdan bağımsız olarak uçlar arasındaki açık devre gerilimine eşittir.

Bir kapalı devrede meydana gelen indükleme e.m.k.'i devre yüzünden geçen indükleme akışını değişimine $E = -\frac{d\Phi}{dt}$ formülüne göre bağlıdır.

Bir üreteç içindeki yüklerin yer değiştirmesi, her durumda, bir $\vec{\varepsilon}$ elektromotor alanının varlığı ile açıklanabilir. Bu alanın negatif kutuptan pozitif kutba kadar gitmekle yaptığı $\int \varepsilon ds$ işi üretecin elektromotor kuvvetini verir.

Üreteçlerin e.m.k.'i karşı koyma metodu ile ölçülebilir. Milletlerarası birim sisteminde *e.m.k.*'in birimi *volt*'tur.

— Fels. Erk. yeti, yeterlilik gibi değişik anlamlara gelen ve «imkân» karşılığı olarak da kullanılan *kuvvet* sözü yunanca dynamis kavramının islâm felsefesindeki karşılığıdır. Felsefe tarihinde, kuvvet (dynamis) sözünü ilk kullanan, ona felsefî bir deyim niteliğini kazandıran, Aristoteles'tir. Stoa'cılar, Herakleitos öğretisinin bir bölümünü benimseyerek, kuvvet'i eşyanın evrensel ilkesi olarak gördüler. Bu görüş tam anlamıyle panteist bir görüştür.

Yunan felsefesinde kuvvet kavramı daha çok eylemi yaratan, devinmeyi, oluşu, yok oluşu sağlayan ana güç, kudret (erk) anlamına gelir.

Aristoteles'e göre her varlık türünün özünde, onu hareket ettirecek ölçüde bir kuvvet (yerine göre kudret) vardır. Kuvvet, hareket gücüdür; oluşun kaynağıdır. Hareketsiz durumdan (kuvveden) harekete (fiile) geçişini sağlayan yetenektir (kabiliyet, iktidar). Kuvvetin (dynamis) karşıtı kuvvetsizliktir (la kuvve, adynamia). Tabiat denen varlık, eylemle gücün (kuvvetle fiil) yan yana, iç içe bulunduğu alandır. Tabiatçı filozoflara göre tabiat, kuvvet kaynağıdır. Hareket ettirici güç onun özündedir. Tabiatın dışında, ona hareket ve sükûnet veren ikinci bir kuvvet yoktur. Yunan felsefesinde, yaratılmadığı, kendiliğinden varolduğu söylenen evrene ilk hareketi veren (muharrik-i evvel) Tanrı'dır. Tanrı, evrenin yaratıcısı değil, düzenleyicisi, eşyaya ilk hareketi veren yüce varlıktır. Atomculara göre, madde birikmiş bir kuvvetler bütünüdür. Hareket ettirici güç onun özündedir. Gene atomculara, özellikle, ilk tabiatçı filozoflara göre madde, kendi yapısı, kuruluşu gereği sürekli hareket içindedir. Daima eylemdedir (fiil halinde). Maddenin hareketini sağlayan kendi yasaları gereğince özünde bulunan kuvvettir. Son çağlarda yeniden ele alınan atomcu felsefe anlayışına göre, madde yoğunlaşmış, dışa göre durgun, kendi içinde ise sürekli olarak devinen bir kuvvet kaynağıdır. Kaynağını Kur'an'da bulan islâm felsefesine göre, gerçek kuvvet, yalnız Allah'tır. Bütün varlık türleri onun gücüne, iradesine, her bakımdan iktidarına bağlıdır. Yaratıcı, hareket ettirici, sükûnetten eyleme (kuvveden fiile) geçiren güç Allah'tadır. Onun dışında evrene, eşyaya hâkim olacak nitelikte başka bir güç yoktur. Kelâmcılar bu görüşü benimsediler. İslâm maddecileri (maddiyyun) ise eski Anadolu, Yunan filozoflarında olduğu gibi kuvvetin maddede, onun bütünlüğünü kuran özde olduğunu ileri sürerler.

XVII. yy.da Leibniz, ruhçu metafiziğini, kuvvet fikri üzerinde temellendirdi; dünyayı, basit ve ruhî kuvvetlerin, yani monad'ların bileşimi olarak gördü. XIX. yy. da, maddecilik de, kuvvet kavramından yararlanmak istedi, ama kuvveti, bilinçsiz ve kör bir enerji olarak kavradı. Büchner *Kuvvet* ve *Madde* adlı kitabında, maddesiz kuvvet ve kuvvetsiz madde olamayacağını ileri sürdü.

Spencer, made ve hareketin kuvvetten doğduğunu, ama kuvvetin de mutlak gerçekliğin varlığını gerektiren şartlı bir sonuç ve görece bir gerçeklik olduğunu, mutlak gerçeklik hakkında ise hiç bir bilgi edinemeyeceğimizi söyledi.

Felsefî düşüncelerden sıyrılmış bilimsel kuvvet kavramına göre, kuvvet, bir cismin hareketsizliği veya hareket halinde oluşu üzerinde değişiklik yaratan bir şarttır. Bu tarzda tanımlanan kuvvet, meydana getirdiği değişiklikle ölçülür.

— Fiz. *Kuvvet* kelimesi çoğu zaman belirli bir anlam taşımadan bir su düşüşünün, bir buhar makinesinin v.b. kuvveti gibi yanlış kullanılır: bu durumda kuvvet kelimesi şimdi *enerji* diye (*potansiyel* veya *kinetik*) adlandırılan kavram karşılığıdır. Fizikte bu belirsiz adlandırmaya, düşünülen çeşitli olaylardan çıkacak bir kesinlik getirmek gerekir.

Böylece *yer çekimi kuvevti* veya *ağırlık,* kuvvet kelimesinin fiziksel tanımına uygun düşer. Bu kuvvet cisimler üzerine Yer'in yaptığı çekimdir ve kilogram, sthene veya newtonla değerlendirilir. *Kuvvet* kelimesi bir işle ilgili olarak (yapılan veya yapılacak) düşünüldüğünde *enerji* diye isimlendirilmeli ve erg, joule veya kilogrammetreyle ölçülmelidir; zaman kavramı da işe karışırsa kuvvet kelimesinin yerini *güç* alacaktır. Bir makinenin, bir su düşüşünün gücü sayısal olarak zaman biriminde gerçekleştirilen işe eşittir denilecek ve watt veya buhar beygiri ile değerlendirilecektir.

— Huk. *Kuvvet.* Devlet faaliyetleri, klasik ayrıma göre yasama, yürütme ve yargı (teşri, icra ve kaza) olarak ayrılır ve her biri bazen bir tek organ, bazen de birçok organ tarafından yürütülür. Bugün bu ayrımın doğruluğu ve gerçeklere uygunluğu hakkında bazı tereddütler bulunmakla birlikte, her üç faaliyeti yürüten organların iradelerini ifade eden kuvvetler arasındaki ilişkileri açıklamak bakımından söz konusu ayrımdan yararlanılmaktadır. Hükûmet sistemlerinde bir sınıflama yapılırken yasama, yürütme ve yargı kuvvetleri arasındaki alışılmış ilişkiler, özellikle ilk ikisinin birbiriyle ilişkileri bir ölçü olarak kullanılmaktadır. Bu ölçüye göre hükûmet sistemleri kuvvetler birliği ve kuvvetler ayrılığı şeklinde sınıflandırılır.

● *Kuvvet kullanma.* Kural olarak bir kimse başkasına karşı kuvvet kullanarak bir hakkını elde edemez; kuvvet kullanma ancak devlete tanınan bir haktır. Hakkını kaybetme tehlikesi içinde olan bir kimse bu hakkının korunmasını devletten ister. Ancak bazı durumlarda devlet kuvvetlerine başvurma belli bir zaman içinde olur, bu zamanın geçmesi bazı durumlarda hakkın kaybolmasına sebep olabilir. Meselâ, kiracısından uzun süre kira alamayan bir ev sahibi kirayı almak için gittiği zaman kiracısının ev eşyasını bir kamyona doldurup kaçmağa hazırlandığını görürse, he-

men devlet kuvvetine başvurarak onu durduramaz. Kiracı kaçarsa ev sahibinin hakkı kaybolacaktır. Bu durumda ev sahibi, hakkını alabilmek için bizzat kuvvete başvurabilir. Meselâ, kamyonun lastiğini patlatarak onun kaçmasına engel olabilir. Bu ve buna benzer durumlarda bizzat kuvvet kullanmağa başvurulabilir. Kuvvet kullanmaya başvurmanın şartları şu şekilde sıralanır: 1. kuvvet kullanma, ancak buna başvuranın bir hakkının korunmasının söz konusu olduğu durumlarda yasak değildir; kuvvet kullanan kişi, bizzat kendi hakkını koruyacaktır; başkasının hakkını korumak için kuvvet kullanan, haksız fiil işlemiş olur; 2. devlet kuvvetlerinin zamanında müdahalesi sağlanamamıştır; 3. başka bir vasıtaya başvurma imkânı yoktur. Kuvvet kullanma, bir fiilin hukuka aykırı olma niteliğini ortadan kaldıran bir durumdur. Kendi hakkını korumak için, kuvvet kullanan bir kişi, fiili sonucu karşısındaki kimseye zarar verse bile, bunu ödemek zorunda değildir; hukuka aykırı hareket etmediği için, haksız fiil işlemiş sayılır.

● *Kuvvetler ayrılığı,* kuvvetler birliğinin karşısında yer alan ve her biri kendi yetki ve görev alanında çalışan çeşitli hükûmet organlarının varlığını belirten bir sistemdir. Bu sistem, devletin, toplum refah ve mutluluğunu gerçekleştirmek için iş sahalarına ve faaliyet organlarına ayrılması ve belli işlerin belli organlara verilmesiyle gelişmeğe başladı; her organa canlılık veren, hareket ve faaliyetlerinin esasını meydana getiren iradelerin ayrılması ve organlardan her birinin kendi alanında hür bir iradeyle hareket etmesi sonucunda ortaya çıktı.

Kuvvetler ayrılığına doğru ilk adımlar özellikle ingiliz düşünürü Locke tarafından atıldı. Locke, o devrin İngiltere'sinde parlamento, krallık ve yürütme işlerini yapan personeli ve bağımsız olarak çalışan yargı mercilerini göz önünde tutarak devlet faaliyetlerini üçe ayırdı; özellikle yasama ve yürütme işlerinin bir tek organ, bir tek iradede toplanmasının kişi hak ve hürriyetleri bakımından tehlikeli olacağını belirtti. Doktrin alanında, kuvvetler ayrılığı fikrinin yerleşip gelişmesi Montesquieu sayesinde oldu. Bu fransız düşünürü de hareket noktasını, yaşadığı devrin mutlak ve sorumsuz hükümetlerinin kişi hak ve hürriyetlerini tanımayan tutumlarına engel olmak amacıyle tayin etti ve İngiltere'deki uygulamadan yararlandı. Montesqieu'ye göre, devleti yöneten iktidar, bir irade kuvveti olarak parçalanmalı ve parçalar o şekilde düzenlenmelidir ki, kuvvet, kuvveti durdursun ve böylece kuvvetler arasında bir denge meydana gelsin. Bu amaçla, siyasî iktidar tek bir elde toplanmayarak, hâkimiyetin birer parçasını kullanan otoriteler birbirinden ayrılırsa, kuvvetler birbirini dengeleyecek, vatandaşların hak ve hürriyetleri güvenlik altına alınmış olacaktır. Kuvvetlerin bu şekilde ayrılması, tek ve en kuvvetli yerine, birbirini denetleyen birkaç kuvvetin varolması sonucunu doğuracaktır. Montesquieu'nun geliştirdiği bu fikir 1784 ***İnsan ve Yurttaş Hakları beyannamesi***'nin 16. maddesinde vatandaş haklarının güven altına alınmadığı ve kuvvetler ayrılığının sağlanmadığı bir toplumun anayasası yok demektir, şeklinde yer aldı. Kuvvetler ayrılığı düşüncesi Amerika Birleşik Devletlerinin kuruluşunda da etkili oldu ve zulmün sebebi kuvvetlerin bir elde toplanmasıdır görüşünden hareket edilerek, 1787 Amerikan anayasasında kuvvetler ayrılığı sistemine yer verildi. Fransa ve Amerika Birleşik Devletlerinden sonra kuvvetler ayrılığı düşüncesi özellikle medenî milletlerin anayasalarında değişik şekil ve formüllerle gerçekleştirilmeğe çalışıldı. Ancak kuvvetler ayrılığı, kuvvetler infiradı şeklinde de anlaşıldı; sistemin, hâkimiyetin bölünmezliği ilkesine uygun düşmediği de ileri sürüldü. Bazı hukukçulara göre, kuvvetler ayrılığı meselesi artık değerini kaybetmiştir. Mutlak hükümdarlıklar ortadan kalktığına göre, kuvvetler ayrılığından değil bir işbölümünden ve belki organ ve faaliyet ayrımından söz edilebilir. Oysa, devletin çeşitli faaliyetlerini, çeşitli kişi veya kurullara veya organlara gördürmesi her zaman olagelen bir durumdur. Kuvvetler ayrılığı ise, ayrılan organların kendilerine özgü yetki alanı içinde bir kuvvet merkezi olarak, bağımsız denebilecek bir iradeyle hareket edebilmesi demektir. İktidar o şekilde düzenlenmelidir ki, meselâ, yürütme kuvveti, yasama meclisinin bir kuklası haline gelmesin veya bunun tam aksi olmasın. Ancak bu, her kuvvet dilediğini yapabilecektir anlamına da gelmez. Ayrı ayrı fonksiyonları ahenkli ve birbirlerini denetleyebilecek bir şekilde ayrı ayrı iradelere bağlamak gerekir. Yalnız son zamanlarda yargı kuvvetinin ayrı bir kuvvet olmadığı veya hiç değilse siyasî niteliği bulunmadığı için siyasî kuvvetler arasında sayılmaması gerektiği kabul edilmektedir. Bir devlette yasama ile yürütmenin tek bir kuvvet olması durumunda, bağımsız bir yargı kuvveti bulunması, gerçek bir kuvvetler ayrılığı olduğunu göstermez. 1924 Türk anayasası sisteminde de yargı, ayrı ve bağımsız bir kuvvet olarak düzenlendiği halde bir kuvvetler birliği düzenlenmesi yer alır. Çünkü bağımsız bir yürütme organı yoktur. Bununla birlikte siyaset ilmi konusundaki gelişmeler, sadece Anayasaya bakarak bir sonuç çıkarmanın mümkün olamayacağını da ortaya koymuştur. Özellikle siyasî partilerin durumu, sayıları, parti disiplini bir devlette kuvvetler ayrılığı sisteminin mi yoksa kuvvetler birliğinin mi uygulandığını daha doğru bir şekilde gösterecek unsurlardır. Kuvvetler ayrılığını kabul eden bir anayasaya rağmen, seçim sisteminin ve sosyal bünyenin uygunluğu sebebiyle parti disiplini kuvvetli iki partiden biri iktidardaysa, o partinin yöneticileri normal olarak yürütme organını teşkil edeceklerinden, aslında yürütme lehine bir kuvvetler birliği uygulaması var demektir. Bazen de bunun aksi olur. Anayasa kuvvetler birliğini kabul ederken, çeşitli şartlar yüzünden güçlenen bir kadro yürütmeye hâkim olur ve kuvvetler ayrılığına benzer bir uygulama ortaya çıkar. Nitekim Kurtuluş savaşı döneminde, Meclis hükûmeti sistemi uygulanırken yönetici kadro ayrı bir kuvvet kazanabilmiştir.

Kuvvetler ayrılığı sistemi, esas itibarıyle iki şekilde uygulanmaktadır: parlamenter rejim ve başkanlık hükûmeti sistemi. Türkiye'de kuvvetler ayrılığı sisteminin uygulanması, ikinci meşrutiyet dönemindeki uygulamaya ve hattâ 1876 Anayasasının başkanlık sistemine benzer şekilde padişah lehine tanıdığı yetkilere rağmen, aslında 1961 Anayasasıyle türk hukukuna girdi. 1961 Anayasasının getirdiği sistemde, yasama ile yürütme arasında karşılıklı ilgiler kurulmuş, Millet meclisinin Bakanlar kurulunu, güvenoyu vermemek suretiyle düşürebilmesine karşılık, Bakanlar kurulunun da, gerçekleşmesi zor da olsa bazı şartlarla, Millet Meclisinin yenilenmesini isteyebilmesi mümkün kılınmıştır.

1961 Anayasasının sisteminde yine de gerçek ve tam bir kuvvetler ayrılığından söz edilemez. Çünkü Anayasa yasama ve yargı yetkilerine karşı yürütme görevinden bahsetmektedir. Üstelik bu görev tamamen kanunlar çerçevesinde yerine getirilecektir. Yürütmenin genel işlemlerinden en önemlisi olan tüzükler konusunda Anayasa yürütme organının yetkilerini büyük çapta kısıtlayan bir düzenleme getirmiştir.

● *Kuvvetler birliği,* mutlak veya nispî olabilir. Mutlak kuvvetler birliğinde, devlette birçok faaliyeti üstüne almış tek bir organ ve tek bir irade vardır. Diğer organlar sadece idarî niteliktedir. Bazen bu tek organ yargı fonksiyonunu yerine getirir. Mutlak hükümdarlıklar ve bu arada Osmanlı devletinin meşrutiyet dönemine kadarki yönetimi mutlak kuvvetler birliğinin uygulamasına dair örneklerdir. Nispî kuvvetler birliği ise, hükûmet organlarının birden fazla olması fakat içlerinden birinin asıl karar almağa yetkili bulunması halinde söz konusu olur. Şu halde bu usulde birkaç organın varlığı sadece bir görüntüdür. Gerçekte bütün organlar bir tek organın iradesi için faaliyette bulunurlar. Meselâ, faşist italyan meclisi böyleydi. 1876 Kanunu Esasîsi de, görünüşte bir organ ayrımı yapmakla beraber aslında bütün siyasî kuvveti yürütmenin başı durumundaki hükümdarda topLardı. Kuvvetler birliği sistemi, uygulamada değişik şekillerde ortaya çıkar. Bunlardan birincisi, yürütme organı lehine olanıdır. Bu rejimde, bütün kuvvet ve otorite çok özel durumlarda bu kuvvet merkezîleşmesinin bir yürütme kurulunda toplandığı da görülmektedir. Meselâ, gerçekleşebildiği oranda, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri birliğinde böyle bir yönetimin varlığından sözedilebilir. Bu tür kuvvetler birliği, batı ülkelerinde XVIII. yy. sonlarına, Türkiye'de de Tanzimata, hattâ Birinci Meşrutiyete kadar hukuken ve fiilen uygulandı. Kuvvetler birliğinin uygulamada görülen ikinci şekli de, kuvvetlerin yasama organında toplanmasıdır. Buna *meclis hükûmeti sistemi* de denir. Ancak, bu sistem çok kere hukuken mevcut fakat fiilen mevcut değildir, bir meclisin gerçekten ve teknik olarak bütün yetkileri kullanması mümkün olamaz. Zorunlu olarak bir kişi veya kurul ortaya çıkacak ve yürütme faaliyetini yerine getirecektir. İsviçre, Sovyet Rusya meclisleri bu duruma, örnektir. Türkiyede Meclis hükûmeti (bk. MECLİS *hükûmeti*) belki de aslına ve teoriye en uygun olan örnektir.

—İkonogr. Eskiler Herakles'i *fizikî gücün* temsilcisi sayarlardı. Başlıca erdem olan *kuvveti* temsil eden pek çok tabloda Herakles çiziliyordu. Giotto, kuvveti zırhlı ve aslan postundan miğfer takmış, küçük bir kalkanın da arkasına saklanmış olarak çizmiştir. Daha sonraki tablolarda başının üzerinde veya sırtında bir örs taşır ve elinde tuttuğu duvarı çatlak bir kuleden, bir ejderhayı zorla çıkarır. Bu ikonografi Miraflores'de Jean II'nin, Nantes'ta Bretagne'lı François II'nin (Michel Colombe yapmıştır), Saint Denis'de Louis XII ve Henri II'nin mezarlarını süsler. Kuvvet, Botticelli tarafından da çizildi (Floransa) ve Rubens'in *Marie de Medicis'nin Hayatı* adlı tablosunun çeşitli taslaklarında da kullanılan bir tema oldu. Kuvvetin yer aldığı başka eserler şunlardır: Longueville dükünün mezarı için Anguier'nin yaptığı bir kabartma (Louvre), Coysevox'un (Versailles şatosu trabzanı), Berruer'nin (Bordeaux Adalet sarayı), David d'Angers'nin (Marsilya Zafer Anıtı), L. Desprez'nin (Millet Meclisi) heykelleri.

— Kim. *Asitlerin kuvveti.* Belli yoğunlukların (onda bir normal gibi) ayrışma derecesi üzerine kurulmuş bir asit sınıflandırması vardır; fakat bu sıra, bir tür hiyerarşi anlamına gelmektedir. Tamamen ayrışan kuvvetli asitler için bu sınıflandırma zordur. Diğer asitler için sıra, iyonlaşma sabitinin değeriyle gerçekleşir. $HA \rightleftarrows H^{+} + A^{-}$ denklemine göre çözelti halinde ayrışan bir HA asidi verildiğinde, kütle etkileşmesi kanununun iyon dengesine uygulanmasıyla tanımlanan asidin iyolaşma sabiti

$$k_{HA} = \frac{[H^{+}] \times [A^{-}]}{[HA]}$$ dır; k_{HA}

ne kadar küçükse asit o kadar zayıftır. Bazlar için de buna benzer bir sınıflandırma yapılmıştır.

● *Elektrolitlerin kuvveti.* Su çözeltilerinde tamame ayrışmış *kuvvetli elektrolitler* vardır; bunlar: hemen bütün maden tuzları, bazı inorganik asitler (hoıojen asitleri, nitrik asit, perklorik asit v.b.), sodyum hidroksit, potasyum hidroksit ve diğer bazı bazlardır. *Zayıf elektrolitler* çok seyreltik çözeltilerinde bile az ayrışır; inorganik asitler (H_2S, H_2CO_3 v.b.), organik asitler, bazlardan da amonyak ve organik bazlar bunlardandır.

— Magnetik. *Kuvvet çizgilerinin sayısı,* veya kuvvet akısı gibi Faraday'ın ortaya attığı *kuvvet çizgileri* kavramı da birçok uygulamaya konu olmuştur. *Gaus teoremi* adı altında, bir elektrik alanının herhangi bir kapalı yüzeyinden çıkan toplam kuvvet akımının yüzeydeki elektrik yükünün 4 π ile çarpımına eşit olduğu gösterilir (rasyonel olmayan bir birim sisteminde): *Elektrik yükü bulunmayan kapalı bir yüzeyden çıkan toplam akımın cebirsel değeri sıfırdır.*

— Mat. ● *a*'nın *m kuvveti, m* tam sayı olduğuna göre, *a*'ya eşit *m* çarpanın çarpımıdır ve a^m ile gösterilip «*a*'nın *m*'inci kuvvti» diye okunur. Tam üsler için *üsler hesabı*'nın kuralları, tanımdan çıkar.

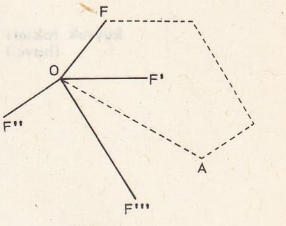

kuvvet (fiz.)

«Kuvvet» Botticelli'nin eseri, Floransa, Uffizi

Foto. Brogi (LAROUSSE)

kuyruk takımı (havc.)

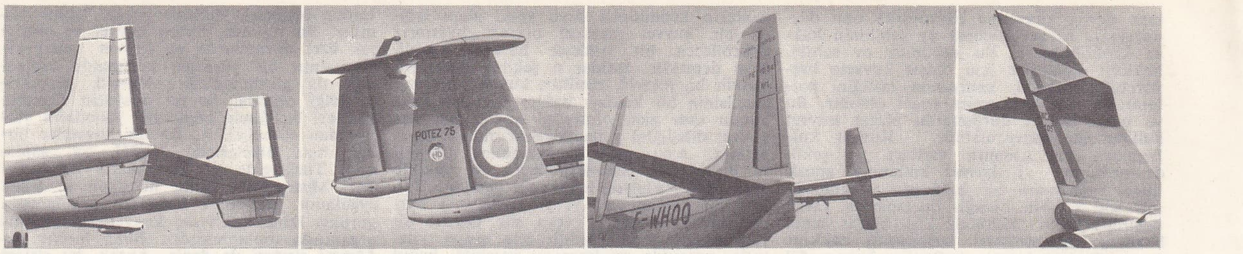

çift kiriş «Nord-2508» «Potez-75» «HD - 34» «Gerfaut-2»

$$a^m . a^n = a^{m+n},$$
$$\frac{a^m}{a^n} = a^{m-n} \ (m > n \text{ için}),$$
$$(a^m)^n = a^{m \cdot n}.$$

Bu kurallar tam ve negatif üslere, daha sonra

$$a^0 = 1, \ a^{-n} = \frac{1}{a^n}, \ a^{\frac{1}{n}} = \sqrt[n]{a}$$

kabul edilerek, bütün kesirli üslere genişletilir.
Bu nitelikten ötürü köklerin hesabı, kuvvetlerin hesabıyle tamamlanmış olur. Bk. KÖK.
Nihayet bu kavramlar süreklilik düşünceleriyle bütün gerçek sayılara genişletilebilir. Bir $a>1$ sayısının ardışık tam kuvvetleri artan, sınırsız, yani $+\ \infty$'a doğru ıraksayan bir dizi meydana getirir. Bunlara karşı gelen negatif üsler ∞'a yaklaşan azalan bir dizi oluşturur. Kuvvetlerin temel formülleri karmaşık üslere de genişletilir. Bu formüller önce e^z fonksiyonun özellikleri olarak kurulur; daha sonra bu genişletme $b=e$ konmak üzere $a= b^{\log_b a}$ formülü yardımıyle a^z fonksiyonuna götürülür.
● *Bir cümlenin kuvveti,* modern cebirde iki E ve E′ cümlesi arasında bire bir bir tekabül kurulabilirse bu cümlelere *aynı kuvvetten* veya *eşkuvvetli* denir. Tanımdan ötürü ilk *r* tam sayılar cümlesi *sonlu «r» kuvvetinde*dir; bütün 1,2, ..., *r*, ... tam sayılar cümlesi «sayılabilirin», bütün gerçek sayılar cümlesi de «süreklinin» kuvvetindedir. Bütün cümlelere dayanarak, aşağıdaki kurala göre en büyük kuvvette bir cümle kurulabilir: bir E cümlesinin bütün alt cümlelerinin (bütün kısımlarının) cümlesi, kuvveti E'ninkinden büyük bir E′ cümlesidir. Meselâ bir sayılabilir cümlenin bütün alt cümleleri süreklinin kuvvetindedir.
● Geometride, bir dairenin içinde bulunan P noktası ve daireyi A ve B'de kesen bir APB keseni çizilirse işareti ile birlikte alınan PA×PB çarpımına *P noktasının daireye göre kuvveti* denir.
Dairenin yarıçapı R ile, P'nin merkezden uzaklığı *d* ile gösterilirse P'nin daireye göre kuvvetinin $d^2—R^2$ olduğu ispat edilir, bu ifade kendi işareti ile alınır; P noktası daire dışındaysa, kuvveti, P noktasından geçen teğetin değme noktasıyle bu nokta arasında kalan uzaklığın karesine eşittir. Öyleyse bir noktanın kuvveti, bu nokta daire dışındaysa pozitif, içindeyse negatiftir; nokta çember üzerindeyse sıfır olur.

İki daire göz önüne alınırsa, bu iki daireye göre aynı kuvvetteki noktaların geometrik yeri, merkezler doğrusuna dik bir doğrudur; buna «kuvvet ekseni» denir. Bu kuvvet ekseni verilen iki daireyi dik olarak kesen dairelerin merkezlerinin geometrik yeridir. İkişer ikişer alınmış üç daire göz önüne alınırsa, bunların kuvvet eksenleri, üç dairenin «kuvvet merkezi» denilen bir noktadan geçer.
● *Sonlu bir cümlenin kuvveti* elemanlarının sayısıyle ifade edilir; sonsuz bir cümlenin kuvveti en basiti alef sıfır olan sonsuz ötesi kardinal bir sayı ile anlatılır ve doğal sayılar N cümlesinin ve buna eşkuvvetli cümlelerin (sayılabilir cümleler) kuvvetidir. Bir doğrunun noktalarının yani gerçek sayıların cümlesi eşkuvvetlidir; bunların alef sıfırdan büyük olan kuvvetine *süreklinin kuvveti* denir. Süreklinin dışında istenildiği kadar yüksek kuvvetler düşünülebilir.
— Mekan. *Bir kuvvet:* 1. uygulama noktasıyle; 2. doğrultusu ve yönüyle; 3. büyüklüğüyle belirlenir. Bur kuvvetin *uygulama noktası,* üzerinde etkidiği maddesel noktadır. Bir kuvvetin *doğrultusu,* bu kuvvetin etkilediği noktanın onu izleyerek yer değiştirdiği doğrudur. Doğrultu kavramı kuvvetin yönü ile tamamlanmalıdır. Bir kuvvetin *büyüklüğü* birim için alınan bir kuvvetle bu kuvvetin ölçülmesidir.
Aynı bir noktaya uygulandıkları, aynı doğrultuda ve zıt yönde oldukları zaman, eşit büyüklükteki iki kuvvet birbirini yok eder. Öte yandan bir F kuvveti maddesel bir noktaya etkirken, ters yönde F′ + F″ de etkir; kuvvetler birbirini ortadan kaldırırsa bu F kuvveti öteki iki F′ ve F″ kuvvetlerinin büyüklüklerinin toplamına eşit bir büyüklüğü vardır. Geometrik olarak bir kuvvet bir $\overrightarrow{OM}$ vektörüyle gösterilir, O uygulama noktası, OM kuvvetin doğrultusu, yönü de kuvvetin yönüdür, OM parçasının uzunluğu büyüklükle orantılıdır.
● *Bir noktaya uygulanan kuvvetlerin birleştirilmesi.* Aynı noktaya uygulanan birçok kuvvetin doğrultusu ve aynı yönü varsa, onların bileşkesi aynı noktaya uygulanmış ortak doğrultu ve yönü alan ve büyüklüklerinin toplamı olan bir kuvvettir, ters yönde etkileyen iki kuvvet için bileşke daha büyük olanın yönünü alacak ve şiddeti iki kuvvetin şiddetinin farkı olacaktır.
Aynı bir noktaya fakat farklı doğrultularda uygulanan herhangi iki kuvvet durumunda bileşke, iki kuvvet üzerine kurulmuş paralel kenarın köşegeninin büyüklük ve doğrultusundadır. Aynı bir noktaya uygulanmış herhangi bir sayıda kuvvetin bileşkesini bulmak için kuvvetler çokgeni kurulur. O noktasına uygulanan bir F, F′, F″, F‴, kuvvetler sistemi varsa, bu kuvvetlerin birinin ucundan, meselâ F'den F′ ne eşit ve aynı yönde bir vektör çizilir, sonra elde edilen noktadan F″ ne eşit ve aynı yönde bir vektör çizilir ve F″ için de aynısı yapılıp, elde edilen sonucu nokta A, O'ya birleştirilir: $\overrightarrow{OA}$ bileşkenin büyüklük ve doğrultusunu gösterir.
Bileşkeleri sıfır olduğu zaman birçok kuvvet denge halindedir; bu durumda kuvvetler çokgeni kendi üzerinde kapanır.
● *Kuvvetlerin ayrışımı.* Bir kuvveti ayrıştırmak aynı etkiyi meydana getiren belli bir sayıda öteki kuvvetleri onun yerine geçirmektir: bu birleştirmenin tersidir, böylece bir kuvvet keyfî seçilmiş doğrultularda iki veya daha çok kuvvetle ayrılabilir, bunlar düşünülen kuvvetin uygulama noktasına uygulanmıştır.
● *Paralel kuvvetler.* Paralel ve aynı yönde iki F ve F′ kuvveti bir cismin iki A ve B noktasına uygulanırsa, onların kendilerine paralel, toplamlarına eşit ve AB doğrusunu bileşenlerin şiddetiyle ters orantılı olarak dışarıdan bölen bir noktaya uygulanmıştır. Yan yana herhangi bir sayıdaki paralel kuvvetler birleştirilebilir, bileşkenin uygulama noktası paralel kuvvetlerin merkezidir. Paralel ve ters yönde iki eşit kuvvet bir çift meydana getirir.
Bir katı cisme uygulanan kuvvetlerin indirgenmesi ya sistemin bileşkesi denen tek bir kuvvet veya bir çift veyahut da bir kuvvet ve bir tek kuvvete indirilemeyen bir çift (çiftin ekseni kuvvete dik olması dışında) verilebilir. Sistem; tek bir kuvvete indirgeniyorsa ve bu kuvvet sıfırsa denge halindedir. (LM)

KUVVETLENDİRİCİ sıf. (*kuvvetlendirmek*'ten *kuvvetlendir-ici*). Kuvveti, gücü artıran, güçlendirici.
— Ted. Verildiğinde organların etkinliğini artıran veya güçlendiren ilâca denir: *Kâfuru, striknin gibi maddeler kuvvetlendirici ilâçlardır.*
— ANSİKL. Ted. Çoğu zaman *kuvvetlendirici* ilâçarla vücutta özel bir görevi olan yapı maddeleri birbirine karıştırılır. Meselâ demir, hemoglobinin yapı maddesidir; organizma içi oksitlenmelerin oranını artırır, ama kuvvetlendirici sayılmaz; kuvvetlendiriciler ise, sinirleri besleyici olmadıkları halde sinir sistemini uyararak, sinirlerin etkisine bağlı olan kasların gücünü artırır, yani onları kuvvetlendirir. Meselâ alkol küçük dozda alınırsa güçlendiricidir, ama hiç bir zaman yapı maddesi değildir. Buna karşılık, gliserofosfatlar aynı zamanda hem yapı maddesi, hem de kuvvetlendiricidir.
◆ İ. Foto. Negatiflerin kuvvetlendirilmesini sağlayan banyo. (L)

KUVVETLENDİRME i. (*kuvvetlendirmek*'ten *kuvvetlendir-me*). Kuvvetlendirmek eylemi.
— Foto. Çok zayıf bir negatifin kontrastlarını artırmak için yapılan işlem. (Kuvvetlendirme, uygun banyolarla görüntüye gümüş, ışığın etkilemediği bir boya veya başka bir maden katarak yapılır. Saydam kısımlarda hiç bir bulutlanma olmamalıdır.)
— Ted. Bir ilâcın başka bir ilâcı faydalı yönde destekleyici ve onun etki derecesini artırması.
— ANSİKL. Ted. *Kuvvetlendirme,* çeşitli ilâçların yarattığı faydalı etkilerin birbirine eklenmesi değil, bir ilâcın öteki ilâcı etkileyerek onun etkisini kolaylaştırması, hattâ birkaç misline çıkarması şeklinde fizyolojik veya biyolojik bir olaydır. Misal olarak, lokal anestezi için kullanılan adrenalinle prokaini ele alınırsa, adrenalin'in anestezik hiç bir etkisi yoktur, fakat damar büzücü olduğu için damarları daraltarak prokain'in dolaşıma çabuk geçmesini önler. Bazı hallerde iki ilâç sinir sisteminin iki ayrı bölgesini etkiler ve birbirine eşlik eden bu etkiler birbirini kuvvetlendirir; Meselâ heyecan hallerinde ve genel anestezide barbitüriklerle nöroleptiklerin etkisi bu cinstendir. Bazı hallerde kuvvetlendirme, ek ilâcın etkisi altında, asıl ilâcın böbreklerde süzülmesinin yavaşlamasıyle elde edilir. Bazı antibiyotiklerin etkisi başka gruptan bir antibiyotiğin etkisiyle kuvvetlenir. Kuvvetlendirme olaylarının en büyük faydası, çoğu zaman, kullanılan dozları azaltmağa ve böylelikle muhtemel tehlikeleri elden geldiği kadar yok etmeğe yaramasıdır. (L)

kuyruk (sil.)

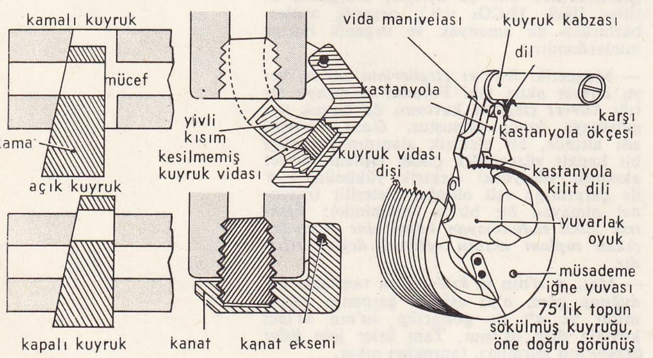

Foto. LAROUSSE

KUVVETLENDİRMEK geçl. f. (*kuvvetlen-mek*'ten *kuvvetlen-dir-mek*). Kuvvetlenmesini sağlamak, güçlü kılmak: *Manevî istırap bize cemiyet hayatının verdiği, cemiyetin bir parçası olarak çektiğimiz bir şeydir; en şiddetli anlarında bile etrafımızla alâkamızı kesmez hattâ o alâkayı kuvvetlendirir* (N. Ataç). [M]

KUVVETLENMEK geçz. f. (*kuvvet*'ten *kuvvet-le-n-mek*). Güçlenmek, direnci veya gücü artmak, kuvvetli hale gelmek. ‖ Etkisi artmak. ‖ Verimli hale gelmek: *Tarla kuvvetlendi.* ‖ Nüfuz kazanmak, toplum içinde veya herhangi bir kuruluşta yeri sağlamlaşmak. (M)

KUVVETLİ sıf. (*kuvvet*'ten *kuvvet-li*). Kuvveti olan, güçlü: *Zamanın en kuvvetli pehlivanları gelmiş ...* (N. Ataç). *Kalbi, kuvvetli bir el tarafından sıkılıyor gibiydi* (N. Araz). ‖ Sağlam, dayanıklı: *Ve bu, onların zırhlılarından daha kuvvetlidir* (Ömer Seyfeddin). ‖ Şiddetli, yeğin, sert: *Kuvvetli rüzgâr.* ‖ Görevini iyi yapan, keskin: *Bu koku, en hafif rüzgârla burnu kuvvetli bir adama uzaktan kendini hissettirecek kadar ağırdır* (F. R. Atay). ‖ Burnu şiddetle etkileyen: *Kuvvetli parfüm.* ‖ [Ses için] Yüksek: *Birden bire kuvvetli bir homurdama işitildi* (Ahmed Rasim). ‖ Gücü, imkânı çok olan, güçlü: *Her türlü hukuk-u millet ve memleketi müdafaaya kâfi kuvvetli bir hükûmet mevki-i iktidara geçecektir* (Atatürk). *Kuvvetli bir ordu.* ‖ Çok etkileyici, inandırıcı, önemli: *Kuvvetli kanıtlar.* ‖ Büyük, önemli: *Kuvvetli rekabet.* ‖ Sağlam: *Geçen günleri bir daha geri getirmek mümkün değildi ve sadece hatıralar, iki insanı, birbirine bağlayacak kadar kuvvetli değildi* (Sabahattin Ali). ‖ Tahammüllü, dirençli. ‖ Hızlı, sert: *Birkaç kuvvetli balta darbesi ile Tapirin hayatına son verir* (F. R. Atay). ‖ Üstün: *Çünkü düşman ordusu bizim ordumuzdan heyeti umumiyesiyle kuvvetli idi* (Atatürk). *Karşısındakiler kendilerini kuvvetli buluyorlardı* (A. H. Tanpınar). ‖ Nüfuzlu, saygın: *Bütün bunların üstünde, Kanunî için o hemen hemen en kuvvetli, en sözü geçen kimseydi* (N. Araz). *En kuvvetli kimseleri yedeksubay olarak aramıza gönderilmişlerdi* (F. R. Atay).

— Fonet. *Kuvvetli konum*, bir kelime veya kelime grubunda bir fonemi değişimlerden veya düşmekten koruyan yer. ‖ *Kuvvetli ünsüzler*, tarihsel fonetikte yumuşak ünsüzlerin tersine ses organlarının belirgin olarak gerilmesiyle çıkarılan ünsüzlere (genellikle bunlara titreşimsiz ünsüzler denir) verilen isim. (Meselâ. p, t, k ünsüzleri kuvvetlidir.)

— Kim. *Kuvvetli asit, kuvvetli baz.* Bk. *Elektrolitlerin* KUVVET'i. (ML)

KUVVETLİ (Şükrü EL—), suriyeli siyaset adamı (Şam 1891 - Beyrut 1967). Osmanlı aleyhtarı gizli arap cemiyetlerinin üyesiydi. 1915'te Türkler tarafından tutuklanarak ölüme mahkûm edildi, fakat arap lejyonu Şam'ı alınca serbest bırakıldı. Fransızları Suriye'den çıkarabilmek için çaba gösterdi. Yine ölüme mahkûm oldu, bu sefer de 1931'deki genel aftan yararlandı. Şam milletvekili seçildi (1936). Haşim Bey el-Atasi hükûmetine girdi. Fransa ile Suriye arasındaki siyasî anlaşmanın başarısızlığa uğraması onu yeniden milliyetçi mücadeleye itti. 1943'te tekrar milletvekili seçildi. Aynı yıl cumhurbaşkanı oldu ve 1948 seçimlerine kadar bu görevini sürdürdü. Albay Hüsnü el-Zaim'in yaptığı hükûmet darbesiyle (30 mart 1949) iktidardan düştü; Mısır'a sığındı ve eylül 1955'e kadar orada yaşadı. 1955'te yeniden cumhurbaşkanı olunca Suriye'nin *Birleşik Arap cumhuriyeti* içinde Mısır ile birleşmesini kabul etti. İktidarı 1 şubat 1958'de Nâsır'a bıraktı. Arap birliği davasına yaptığı hizmetlerden ötürü «arap milletinin birinci vatandaşı» unvanını aldı. Siyasetten çekildikten sonra Suriye (1958-1963) ve Lübnan'da (1963-1967) yaşadı. (L)

KUVVETÖLÇER bls. i. Mekan. Fiziksel gücü ölçmeğe yarayan âletlerin genel adı. Bk. DİNAMOMETRE. (M)

KUVVETSİZ sıf. (*kuvvet*'ten *kuvvet-siz*). Gücü, kuvveti olmayan: *Kuvvetsiz bir adam.* ‖ Etkisiz: *Kuvvetsiz bir ilâç.* ‖ Zayıf: *Selahattin Bey, ağzının içinde kalan kuvvetsiz bir sesle «Çabuk getir!» dedi* (Sabahattin Ali).

◆ **Kuvvetsizlik** i. Kuvvetsiz olma hali. (M)

KÛY i. (fars. *kūy*). *Esk.* Köy. ‖ Mahalle. ‖ İşlek yol, anacadde. ‖ *Kûy-daş*, aynı köyden olanlardan her biri, bir köylü. ‖ *Kûy-yâft*, sokağa bırakılmış çocuk. ‖ *Kûy-i yâr*, sevgilinin oturduğu yer.

— Ed. *Esk.* Sevgilinin bulunduğu yer, sevgilinin yanı. (M)

KUYBIŞEV rusça **Kuybıyşev**; esk. **Samara**, S.S.C.B.'de şehir, Volga'nın Samara gagası denen kıvrımında, Yeguli'nin (Jiguli) aşağısında, 992 000 nüf. Eski şehrin merkezinde, Kuybişev'in en eski kilisesi (1685), eski Kazan katedrali (eski ikonalar) ve Smolensk kilisesi (eski devir Bizans üslûbu) yer alır. Petrol rafinerileri. Makine ve uçak yapımı. Sentetik kauçuk; inşaat malzemesi. Şehrin yukarı kesiminde kurulan, birliğin en büyük santrallarından biri yılda 12 milyar kW/saat üretir. Volga ırmağının düzeyini 30 m yükselten baraj, 5 500 km²'ye yayılan 52 milyar metre küplük bir su rezervi meydana getirir: Uzunluğu 7 km'dir. Kuybişev'in doğusunda, İkinci - Bakû petrol ve gaz yatakları uzanır; yataklar petrol boru hattıyle Bryansk'a bağlıdır.

— Tar. Şehir 1586'ya doğru bozkırlardan gelen göçebelerin istilâsına karşı kuruldu. Ural kayolu üzerinde yer alan şehre, önce Kazaklar, sonra zenaatçılar ve tacirler yerleşti. 1639'da Kalmukların hücum ettiği Kuybişev'e 1670'te Stenka Razin geldi. XIX. yy.da idarî sürgün yeri haline gelen şehir, demiryolu hattının döşenmesinden ve gıda sanayii tesislerinin kurulmasından sonra hızla gelişti. XIX. yy. sonunda Samara'da güçlü sosyal demokrat teşkilâtlar kuruldu; Lenin 1891-1893 arasında burada çalıştı. Çekoslovak hareketinin ve Beyazlar ayaklanmasının (1918) merkezi olan şehir, 1921-1922'de Volga bölgelerini kasıp kavuran kıtlıktan çok zarar gördü. (L)

KUYBIŞEV (Valeryan Vladimiroviç), sovyet siyaset adamı (Omsk 1888 - Moskova 1935). 1904'te Rus Sosyal Demokrat partisine girdi ve partinin bolşevik kanadına katıldı. Sibirya'ya sürüldü, orada parti teşkilâtının kurulmasında yardımcı oldu. İç savaşta, Asya cephesindeki karşı devrimcilerin başı amiral Kolçak'ı yenerek dikkati çekti. Komünist Partisi Merkez komitesi üyesi oldu. İktisadî meseleler danışmanlığına getirildi. (L)

KUYPER (Abraham), hollandalı ilâhiyatçı ve siyaset adamı (Maassluis 1837-La Haye 1920). «Modernist»'lere karşı geleneksel calvinciliği savundu. Amsterdam'da serbest bir Teoloji fakültesi ve bağımsız Calvin'ci bir kilise (1886) kurdu. 1874'te milletvekili seçildi. Karşıdevrimci partiyi teşkilâtlandırdı. Başbakanlığı sırasında (1901-1905) bir demiryolu grevi dolayısıyle (1903) kamu hizmetlilerinin grevlerinin kanundışı olduğunu ilân etti. Çeşitli eserler yazdı. *Encyclopaedie der heilige Godgeleerd Heit* (Teoloji Ansiklopedisi) [1894] adlı eseri ünlüdür. (L)

KUYRUK i. (esk. türk. *kudruk*'tan). Hayvanların çoğunda gövdenin arka tarafında bulunan uzantı: *Çöldeyken, bir kuyruğu kesik köpek bizim alaya musallat olmuştu* (Y. K. Karaosmanoğlu). *Kertenkele kuyruğu. Balığın kuyruğu.* (Bk. ANSİKL. *Zool.* bölümü.) ‖ Kuşlarda gövdenin art kısmında bulunan uzun tüylerden meydana gelmiş uzantı: *Erkek tavus kuşunun kuyruğu çok güzeldir.* ‖ Koyunun bazı türlerinde eritilerek yağı alınan omurga sonundaki uzantı: *Kuyruk yağı. Kuyruk eritmesi.* ‖ *Teşm. yol.* Bazı şeylerde kuyruk biçiminde veya başın aksi tarafına gelen kısım: *Köprünün üstünde olduğunu anladı ve tramvayın kuyruğundan atladı* (S. F. Abasıyanık). *Uçurtma kuyruğu.* ‖ Sonda, en geride kalan kısım: *Kervanın kuyruğu.* ‖ Bağlanmış veya örülmüş uzun saç demeti. ‖ *Yeni.* Halkın, bir yere girmek veya bir şey satın almak için art arda sıralanarak meydana getirdiği dizi: *Kuyrukta beklemek. Ekmek kuyruğu.* ‖ *Mec.* Bir kimsenin yanından ayrılmayıp onun etkisinde kalan kimse: *Adam gidince kuyruğu durur mu? O da gitti.*

— ÇEŞ. DEY. *Kuyruk acısı.* Bk. ACI. ‖ *Kuyruk çekmek*, gözün üzerine boya veya sürme ile gözden daha uzun çizgi çekmek. ‖ *Kuyruk kaldırmak*, [dişi hayvan için] erkek istemek. ‖ *Kuyruk kapağı*, bazı hayvanlarda tüysüz ve çıplak kuyruk yeri. ‖ *Kuyruk olmak*, kuyruğa girmek. Bir kimseyi körükörüne takip etmek. ‖ *Kuyruğu kısılmak* (veya *kuyruk kısılmak*), güç bir durumda kalmak. Şaşkın hale düşmek. ‖ *Kuyruk kısmak*, korkup kaçmak. Sıkıntıda olduğu halde ses çıkaramamak. ‖ *Kuyruk sallamak*, yaltaklanmak, tabasbus etmek: *Sallanan çünkü kılıçlardı; ne kuyruk ne kavuk / Öyle bir devr-i şehamette kolaydır ululuk* (M.Â. Ersoy). ‖ *Kuyruğa girmek*, birbirinin arkasında sıralanmak, kuyruk olmak. ‖ *Kuyruğu kapana kısılmak*, hiç çıkar yolu olmayan bir güçlükle karşılaşmak. ‖ *Kuyruğu omuzlamak. Argo.* Kaçıp gitmek, ortadan çekilmek. ‖ *Kuyruğu titretmek. Argo.* Ölmek. ‖ *(Birinin) Kuyruğuna basmak*, bir kimsenin sert bir karşılık vermesine, sinirlenmesine yolaçmak. ‖ *(Birinin) Kuyruğuna teneke bağlamak*, bir kimseyi aşırı derecede alaya almak, gülünç duruma düşürmek. ‖ *(Birinin) Kuyruğunu tava sapına çevirmek*, bir kimseyi fazlasıyle dövmek. ‖ *Kuyruğunu kısmak*, korkarak bir köşeye sinmek. ‖ *(Birinin) Kuyruğunu kıstırmak*, bir kimseyi güç bir duruma düşürmek.

— Anat. *Kuyruk sokumu.* Bk. KUYRUKSOKUMU. ‖ *Göz kuyruğu.* Bk. GÖZ.

— Astron. Bir kuyrukluyıldızın Güneş'e göre ters yönde uzayan ışıklı kısmı. ‖ *Aslan kuyruğu*, Aslan takımyıldızında bazen DENEBOLA yıldızına verilen ad. ‖ *Büyükayı kuyruğu, küçükayı kuyruğu*, takımyıldızlarına çizgi halinde görünen kısım. ‖ *Ejder kuyruğu*, Ay'ın iniş düğümü.

— Bot. *Ak kuyruk.* Bk. AKKUYRUK. ‖ *At kuyruğu.* Bk. ATKUYRUĞU. ‖ *Katır kuyruğu.* Bk. KATIRKUYRUĞU ‖ *Tilki kuyruğu.* Bk. TİLKİKUYRUĞU.

— Dy. Bir trenin arkası: *Kuyruktaki furgon.*

— Havc. *Kuyruk takımı*, kuyruğun veya taşıyıcı kanatların arkasına bir ok yeleği gibi yerleştirilen, uçağa kararlılık ve yön vermeğe yarayan yüzeylerden her biri. ‖ Bazı güdümlü balonlarda buna benzer donatım: *Güdümlü balonların kuyruk takımları genellikle haç şeklindedir.* ‖ Uçak bombalarının arkasına yerleştirilen ve bombaya hedefe düşüşünde denge sağlayan kanatçıkların tümü. ‖ *Kuyruk tekerleği*, bir uçak gövdesinin arka ucuna yerleştirilen tekerlek. ‖ *Ters V biçiminde kuyruk takımı*, aralarında büyük bir negatif iki düzlemli açı bulunan ve ters V görünüşünde iki yüzeyli kuyruk takımı. ‖ *V biçiminde* (veya *kelebek*) *kuyruk takımı*, hiç bir düşey yüzey taşımayan ve yalnız aralarında büyük bir iki düzlemli açı olan iki yüzeyli kuyruk takımı: *Bir kelebek kuyruk takımı tarafından taşınan flapların birlikte hareketi hava gemisinin yükseltisini, farklı yönelişleriyse yön kumandasını sağlar.*

— İkt. *Bekleme kuyrukları teorisi*, genel anlamda iktisadî alışverişlerin ve mübadelelerin matematik açıdan incelenmesi. Bk. ANSİKL.

— Kasaplık. Kuyruktan alınan yağlı parça. (Sığır, dana ve domuzda hayvanın bütün kuyruk bölgesi demektir.) ‖ *Kuyruk yağı.* Bk. KUYRUKYAĞI.

— Mad. oc. Bir maden yatağının veya bir damarın son bulduğu düzensiz kısım.

— Meteorol. Bir bulut sisteminin, cismin arkasında yer alan ve Norveç siklonunun soğuk arka kısmına tekabül eden son kısmı. (Kuyruk, bulut sisteminin geri kalan kısmı kadar geniştir. Şimşeklerin çaktığı ve sağnaklara sebep olan kararsız havaların genellikle sebebidir.) Bk. BULUT.

— Nörol. *At kuyruğu belirtisi*, sinir sisteminde bu kısmın zedelenmesine bağlı bozuklukların tümü.

— Petr. *Kuyruk ürünü.* Bk. SON *ürün.*

— Siciliografya (veya mühürcülük). *Çift kuyrukla mühürlenmiş yazı*, mühürü, kâğıdın kıvrımları arasından geçen bir parşömen şeride asılı olan yazı. ‖ *Tek kuyrukla mühürlenmiş yazı*, mühürü, doğrudan doğruya mektubun yazıldığı kâğıttan kesilen bir şeride asılı olan yazı. (Tek kuyrukla mühürlenmiş çok önemli olmayan yazışmalarda, çift

kuyrukkakan

kuyrukkakan

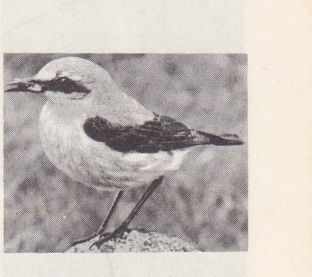

kuyrukkakan

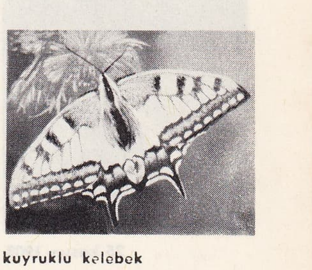

kuyruklu kelebek

Foto. Higham, Pirou (LAROUSSE)

«Morehouse», 8 ey. 1908

19 eylül 1908

30 eylül 1908

15 eylül 1908

27 ekim 1908

25 kasım 1908

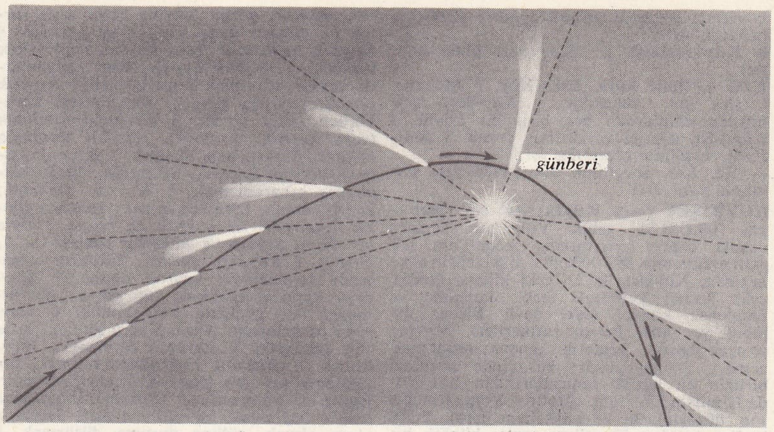

kuyrukluyıldızların kuyrukları daima Güneş'e aksi yöne doğru uzanır

kuyrukla mühürleme ise önemli vesikalarda kullanılırdı.) [Resim için bk. sayfa 612.]

— Sil. Top namlusunun arka kısmı. (Bu kısım kabza şeklinde olur.) [Bk. ANSİKL.] || *Kuyruk açılması,* ateş sırasında bir top namlusu kuyruğunun kazara açılması. (Bir topta kuyruk açılması ateş sırasında kuyruk takımının eksik kapatılmış olmasından ileri gelebilir. Böyle bir kazadan kaçınmak için, kuyruk düzeninde kuyruk tamamıyle kapatıldığı zaman ateşlemeye engel olan bir emniyet parçası bulunur.) || *Kuyruk örtüsü,* bir ateşli silâhın kuyruğunu veya mekanizmasını çamurdan ve tozdan koruyan örtü. || *Destekli kuyruk,* merminin atılışından sonra namluya sıkıca dayanmış durumda kalan kuyruk. || *Hareketli kuyruk,* bir portatif ateşli silâhta, çarpma iğnesinin bağlı olduğu ve hareketi silâhın beslenmesini, namlunun kapanmasını ve açılmasını ve merminin çıkarılmasını sağlayan kuyruk. || *Yarım otomatik kuyruk,* dolduruştan sonra namlunun geri teptiği sırada kendiliğinden açılıp kapanan kuyruk. (Bu çeşit kuyruk ilk defa 1904 modeli 155'lik CTR Rimailho topuna uygulanmıştır.)

— Tekst. Tezgâhlardan çıkarılması için kumaş toplarının bitimini gösteren işaret. (Bu işaret, çoğu zaman top başlangıcı ile birlikte atılan başka bir tip atkı ile yapılır ve buna *top başı* denir. Aşağı yukarı 10 sm genişliğindeki top başı, ortadan kesilerek, biten topun başı sayılır.) || Gövde lifleri kullanılan keten veya kendir gibi bitkilerin, kökleri bir yöne çevrilmek üzere yapılan demetlerinin dip (dök) kısımları. || Birtakım düğmelerin, üzerinde dikiş delikleri bulunan sivri dip kısımları.

— Vet. *Kuyruk altı çıbanı,* kuşlarda, daha çok kanaryalarda kuyruğun altında çıkan tehlikeli çıban.

— Yazı. Bir harfin bitiş çizgisine yakın yerde, birden bir dönüş yapan kısa çizgi. (Kuyruğun aşırı büyüklüğü genellikle atılgan, hayal gücü kuvvetli ve kararsız bir karakteri belirtir. Belirli bir uzunluktaki iki yazının aynı veya ayrı ellerden çıktığını belirlemede kuyruk değerli bir ölçüdür, çünkü uzun bir metinde kuyrukları değiştirmek, başka türlü çekmek, alışkanlıklardan kurtulmak çok zordur.)

— Zool. *Çatal kuyruk,* böceklerin on birinci karın halkasına bağlı çift uzantı. Kırkanatlı bazı böceklerin kurtçuklarında dokuzuncu karın halkasında bulunan uzantılar. Balinaların, balıkların ve kabuklu hayvanların gövdelerinin son tarafında bulunan yüzgeç. (Bk. YÜZGEÇ.) || *Kuyruk kakan.* Bk. KUYRUKKAKAN. || *Kuyruk sallayan.* Bk. KUYRUKSALLAYAN. || *Kamçı kuyruk.* Bk. KAMÇI. || *Kıl kuyruk.* Bk. KILKUYRUK.

— Zootekn. *Kuyruk keskisi,* atların kuyruğunu kesmek için kullanılan araç. || *Tavus kuyruklu güvercin,* adını, kuyruğunu tavus ve hindiler gibi kaldırmak ve yaymak özelliğinden alan güvercin tipi. (Çeşitli örnekleri olan bu güvercin tipi [tavus kuyruklu fransız, iskoç, ingiliz güvercini] birçok güvercin meraklısı tarafından tercih edilir.)

— ANSİKL. İkt. *Bekleme kuyrukları'*nın taşıdığı temel özelliklerin incelenmesine telefon bağlantılarının doğurduğu meseleler dolayısıyle başlanmış, ama işlemsel analiz gelişince, bu inceleme birçok başka alana uygulanmıştır. Mübadelelerin yoğunlaşmasından doğan meselelerin çoğu, özdeş bir sürece dayanır. Birimlerden her birine bir hizmet yapan, sonra ötekilere geçen bir tesisin önünde bir dizi birim toplanır. Bu tesis çoğu kere birbirinin eşi olan birkaç postadan meydana gelir, fakat birimlerin de peş peşe birçok işlemden geçmesi gerekebilir. Meselâ imalât zincirleri böyledir. Gelişlerin düzeninde veya her bir birimin işlem görme süresinde yahut bunların her ikisinde de değişmeler olursa, bütün sistemde dalgalanmalar olur ve bir yandan değişik uzunluklarda kuyruklar meydana gelirken, öte yandan bazı postalar işsiz kalmış olur; çıkıştaki mamul miktarı düzensizleşir. Matematik modeller, sistemin içinde bulunabileceği muhtemel çeşitli durumların analizini yapmağa çalışır ve içinde bulunması için gerekli ihtimalleri hesaplar. Meselâ bir mağaza için, belirli bir malın yokluğu yüzünden kaybedilmiş satışların maliyeti ile, daha yüksek bir ortalama stokun maliyetini karşılaştırma imkânını sağlar. Bir limanda, boş bir yanaşma yeri için bekleme süresi de dahil olmak üzere, bir geminin herhangi bir limanda geçireceği ortalama zaman ve bu hareketsizlik süresinin maliyeti hesaplanabildiği gibi, bu maliyet, ek yanaşma yerlerinin (doklar) inşa maliyetleri ile de karşılaştırılabilir.

Demek ki, bekleme kuyrukları teorisinin başlıca uygulanma alanları özel yoğun akım ve ilişkiler (kara, deniz trafikleri, telefon bağlantıları), işleme postaları (imalât zincirleri, tekrarlanan idarî çalışmalar), teçhizat ve stok bakım yerleridir.

— Sil. Ağızdan dolma ateşli silâhlarda (top) namlu iç boşluğunun (mücef) gerisi, *kuyruk* denilen kalın bir dip tabaka ile kapalı idi. Bunun dış yüzüne *kuyruk çıkıntısı* denirdi ve bir *kuyruk düğmesi* ile nihayet bulurdu. Kuyruktan dolma ateşli silâhlarda namlunun gerisi gerek *çember'*lerle ve gerekse *bilezik'*le sağlamlaştırılmıştır. Yüzyıl savaşının ilk ingiliz topları kuyruktan dolma idi, fakat kapağı çok ilkel olduğu için alevli gazları geriye doğru kaçırıyordu. XV. yy.dan itibaren bu topların yerini ağızdan doldurma toplar aldı. (Bk. TOP.) Ancak, 1866'daki Avusturya-Prusya savaşından hemen sonra ortaya çıkan toplarda kuyruğun hiç bir sızmaya meydan vermeyecek şekilde kapanması bütün Avrupa'da kuyruktan doldurma usulünün yeniden kabul edilmesine yolaçtı; buna «kuyruk» veya «kapama mekanizması» adı verildi. Kuyruğun kapatılması üç şekilde yapılır: 1. *kamalı kapama'*larda, namlu eksenine dikey bir yuva açılır; bu yuvanın içinde kama biçiminde bir parça hareket eder; bu parçada da *sahte mücef* denilen yuvarlak bir delik açılmıştır; kuyruk açık olduğu zaman sahte mücef, namlu mücefinin uzamında bulunur ve buraya merminin sokulmasına imkân verir; 2. *vidalı kapama'*larda, bir kuyruk vidası bir *gaz paftası* ve *yana kaçma'*ya veya erken ateşlemeye (falya deliği kapağı) engel olmak üzere emniyet mekanizması vardır; kuyruk vidası, perdahlı üç düz ve üç yivli parçası bulunan burmalı bir vidadır; namlu kuyruğunda açılan *cıvata somunu* da aynı düzendedir; böylece iki parça, sızma olmayacak şekilde sıkı sıkıya birbiriyle birleştirilebilir veya birbirinden ayrılabilir; **3.** *toplu kapama'*larda, bir eksen çevresindeki mücefi hem açabilen, hem kapanabilen ve *kuyruk bloku* denilen burmalı uzamlı bir vida bulunur. İkinci Dünya savaşından beri bütün toplar yarım otomatik kuyrukla donatılmıştır. Portatif silâhlarda namlu gerisinde hareketli kuyruğun hareketi, nişancı tarafından bir levye ile sağlanır: hareketli kuyrukla tırnak birbirine dayanmıştır; otomatik silâhlarda bu hareket, bir piston aracılığıyle kuyruğa etki yapan gazlarla meydana gelir.

— Zool. *Çatal kuyruk'*lar bir tek veya birçok parçadan meydana gelebilir; bağlı oldukları halkanın sırt kısmında bulunur, Kulağa kaçanlarda kuvvetli bir kıskaç biçimindedir. Bazı kanatsız böceklerde ve çeşitli kurtçuklarda ise iplik şeklinde ve çok uzun olur. Kuyruk, memelilerde olduğu gibi sürüngenlerde de omurganın devamıdır; bazı hayvanlarda gövdeden az veya çok farklıdır; kertenkele, timsah ve yılan gibi bazı hayvanlarda ise gövdeden ayırt edilemez. Bu durumda kuyruk sanki gövdenin bir uzantısıdır. Aynı kuyruk tipi balıklarda da görülür ve kuyruğun son tarafı balinaların çoğunda olduğu gibi bir yüzgeçle son bulur. Kuşların kuyruğu birbirine kaynamış birkaç kuyruk omurundan meydana gelir; güdük ve yaygın olan bu kısımda dümen görevi yapan kuyruk telekleri yer alır. Memelilerin kuyruğu bu çeşit bir göreve elverişli değildir; ancak bazı sıçrayıcı memelilerde (sincap, uçarsincap v.b.) denge aracı veya paraşüt olarak, bazı yarasalarda da kanat zarını gergin tutmakta işe yarar. Bazı maymunlarda çok uzun ince bir silindir biçiminde ve kuvvetlidir; hayvanın bir yere sarılarak tutunmasına yarar. Bazı büyük hayvanlardaysa, uzun kıllı güdük bir parça (at) veya sert kıllı bir çeşit kamçı halindedir: her iki çeşidi de, sinek kovalamağa yarar. Kemirgenlerin çoğunda kuyruk ya çok küçüktür veya hiç yoktur. Kangurularda, dip kısmı çok kalın olan kuyruk, yalnız arka bacaklarıyle ilerleyen bu hayvana desteklik eder. Kuyruğun gördüğü en ilgi çekici görevlerden birine de, kuyruğunu gerçek bir mala gibi kullanan kunduzda rastlanır. Büyük karıncayiyenin kuyruğu hayvanın sırtını korumak amacıyle sırtına katlanır. Kuyruğu aynı şekilde sırtına katlanan sarig'de ise bu, yavruların hayvanın sırtına çıkarak orada durmasını sağlar. Kertenkelenin kuyruğunun ilgi çekici bir özelliği hayvanın kuyruğundan bir parçayı istediği zaman koparabilmesidir. Çıngıraklı yılanın kuyruğunda «çıngırak» ödevi gören pullar bulunur: bukalemunun kuyruğu ise sarılgandır. (LM)

KUYRUKKAKAN bış. i. Zool. Değişik renk ve boyda ötücü kuş. (İlmî adı *Saxicola* veya *oenanthe*. Karatavukgillerden.)

— ANSİKL. *Kuyrukkakan'*lar genellikle az veya çok siyah, bazen siyah-beyaz benekli, gri veya esmer renkli, oldukça küçük boylu (15-20 sm) kuşlardır; ovalarda, çorak veya açık yerlerde yaşar, böcekle beslenir. Hemen hepsi göçücü kuştur. Avrupa, Asya ev Afrika'da yaşayan pek çok türü vardır. Başlıca türleri: *Oenanthe Oenanthe; Oe. hispanica* (saxicola stapazina); *Oe. pleschanka* (S. leucomela); *Saxicola rubetra; S. torquata; S. rubicola.* (L)

KUYRUKKEMİĞİ bış. i. Omurganın alt ucunda bulunan ve kuyruksokumu kemiği ile eklemlenen önden arkaya doğru yassı, üçgen biçiminde kemik.

— ANSİKL. *Kuyrukemiği,* körelerek kaynaşmış son dört ilâ altı omurun birleşmesinden meydana gelir. Kuyruksokumu kemiği ile eklemlenen kuyrukkemiğinin her yanında, iki çıkıntı bulunur; bunlardan dikey olana *küçük boynuz,* yatay olana *yan boynuz* adı verilir. (L)

KUYRUKLU sıf. (*kuyruk'*tan *kuyruk-lu*). [...] Kuyruğu olan: *Uzun kuyruklu kedi. Kesik kuyruklu maymun.* || Kuyruk

Foto. LAROUSSE

biçiminde uzantısı olan: *Kuyruklu gelinlik.* || *Kuyruklu piyano,* konsol piyano gibi dik olmayan ve üç ayak üstünde yatık durumda bulunan piyano. || *Kuyruklu saat,* sarkaçları saatin dışında kalan, eski tip çalar duvar saati. || *Kuyruklu sarraf,* ayrıcalık belgesi olan sarraf. || *Kuyruklu sürme,* göz kuyruğunu doğru uzatarak çekilen sürme: *Kadınların kuyruklu sürmeleri, kokulu, elvan sabunlar gibi gelibarda yanakları, didilmiş yün gibi kabarık saçları* (H. R. Gürpınar). || *Kuyruklu yıldız.* Bk. KUYRUKLUYILDIZ.

— DEY. *Kuyruklu yalan,* çok büyük yalan.

— Ask. *Kuyruklu fişek,* roket.

— Bot. *Kuyruklu biber,* ilâç olarak kullanılan bir çeşit karabiber, kebabe. (İlmî adı *Cubeba offi cinalis.*)

— Teşk. tar. *Kuyruklu buyrultu,* Osmanlı devleti zamanında defterdar imzaları. (Ocaklara aylık verilmeden bir hafta önce başbakikulu, defterdarın kuyruklu buyrultularını paşakapısına, sadrazama getirirdi. Bu buyrultular sadrazam adına kethüda tarafından pençelenir [imza yerine kullanılan işaret], pençelenen buyrultulara sadrazam «sah» [onaylama için kullanılan işaret] çekerdi.)

— Zool. *Kuyruklu kurbağa,* yumurtadan yeni çıkmış ve evrim geçirmemiş yavru kurbağa, iribaş.

◆ 1. *Halk dili.* Akrep. || *Esk.* Ayrıcalık taşıyan sarraflara verilen belge. (ML)

KUYRUKLU kelebek blş. i. Zool. Çok renkli avrupa kelebeği. (Pulkanatlıların *papilionidae* familyasından.)

— ANSİKL. *Kuyruklu kelebek*'in (papilio machaon) kanatları, siyah benekli sarı renktedir; alt kanatlarının kenarında iki sıra mavi şerit bulunur; şeritin gövdeye yakın yerinde, her iki tarafta yuvarlak, kırmızı bir benek göze çarpar. Bu kelebekler ilkbaharda, güneşli günler başlar başlamaz ortalıkta görülebilir. Tırtılı özellikle havuç ve rezene üzerinde yaşar. (L)

KUYRUKLULAR çoğl. i. Zool. Triton ve semender gibi kuyruklu kurbağalar takımı.

— ANSİKL. *Kuyruklular,* uzun gövdeli, hepsi birbirine eşit kısa dört bacaklı, uzun kuyruklu hayvanlardır; suda (triton, aksolotl, mağara semenderi) veya karada (semenderler) yaşar. Bütün yetişkinlerinde akciğer vardır. Bazıları, kurtçukken bulunan iç veya dış solungaçlarını yetişkin iken de taşır. Kuyruklulukla birlikte bu özellik, kuyruklularda başkalaşmanın eksik olduğunu gösterir (çünkü öteki amfibyumlarda kuyruk yoktur). İki alttakıma ayrılır, *perennibrachia* (daimî solungaçlılar) ve *caducibrenchia* (geçici solungaçlılar). [L]

KUYRUKLUYILDIZ bls. i. Astron. Güney çevresinde çok uzun bir elips yörünge çizen ve «kuyruk» denen ışıklı bir uzantının eşlik ettiği bulutumsu gökcismi. (Elips biçimindeki yörüngesi Güneş yakınlarında bazen parabole dönüşür.) || *Kuyrukluyıldız saçı,* bir kuyrukluyıldızın çekirdeğini çevreleyen ve çoğu zaman, uzayda, Güneş doğrultusuna ters doğrultuda yönelen bulutumsu kısım. (BÜRÇÜK de denir.) Bk. ANSİKL.

— Piroteknik. Havada ateşlenen ve düşerken kuyruk biçiminde iz bırakan maytap çeşidi.

— ANSİKL. Çıplak gözle görülen *kuyrukluyıldız*'lar sayıca çok azdır. Gözlem âletleriyle görülenleri yılda dört ile altı kere ortaya çıkar. Bir kuyrukluyıldız, ortasında çok küçük, genellikle apaçık seçilemeyen bir çekirdeğin bulunduğu bir *baş* ile bir *saç* kısmından meydana gelir; bunların hepsi, bazen çok uzun mesafelere kadar yayılan bir kuyruk kısmıyle uzanır. Kuyruk ve saçta önemli biçim düzensizlikleri görülebilir.

Kuyruk, Güneş'e doğru değil Güneş'in aksi doğrultusuna doğru yönelir: Güneş'e yaklaşan kuyrukluyıldızın ardından, Güneş'ten uzaklaşan kuyrukluyıldızın ise önünden gider. Güneş'e yaklaştıkça gelişir ve uzar. Kuyruk, kuyrukluyıldızın başını meydana getiren maddelerin bir geri tepme kuvvetiyle püskürtülerek dağılmasından oluşur; ışının basıncı, bu geri tepme kuvvetini açıklamak için yeterli değildir, burada söz konusu olan, güçlü bir şekilde iyonlaşmış küçük parçacıkların ve moleküllerin yüksek bir magnetik alan içinde hareket halinde olmasıdır. Kuyruk, çoğu zaman eğik bir biçimdedir. Yer'deki bir gözlemciye doğru olarak göründüğünde, gözlemci yörünge düzlemi içindedir ve kuyruğu profilden görür. Kuyruk, kuyrukluyıldızın yörünge hızı ile parçacıkların itme hızı birbirinden farklı olduğu için eğik görünür. Aynı zamanda perspektif etkisi ve görünür açısal genlik de, bu eğiklikle ilgilidir.

Kuyrukluyıldızların yörüngeleri, dışmerkezliği birime yakın olan elipslerdir: yörüngeler bazen parabol veya hiperbol şeklinde de olabilir. Kuyrukluyıldız Güneş'e yakın (günberi) noktalarda buulnduğu zaman çizdiği yayın genliği çok küçük olduğu için, yörüngesinin parabol veya parabole yakın bir yörünge mi olduğunu ayırmak güçtür. Kuryukluyıldızların *yapı* problemi tam olarak çözülememiştir. Gözlenen olaylara göre aşağıdaki varsayımlar ortaya atılmıştır: Güneş, Gökada'daki diğer bütün yıldızlar gibi yoğunluğu az olan kozmik bir madde ortamında bulunur, fakat, çekim etkisi altında yörünge hareketi kazanan elverişli bölgesel yoğunlaşmalar gösterir. Laplace'a göre Güneş'in etkin küresi Yer yörüngesi yarıçapının 100 000 katıdır; bununla beraber yeryüzündeki bir gözlemcinin görebileceği bu tür bir yoğunlaşma Yer-Güneş uzaklığının iki katını geçmez, çünkü bu yoğunlaşma kendiliğinden ışıklı değildir.

Henüz iyi bilinmeyen etkiler altında, büyük gezegenler bölgesinde bulunanlarda veya yeryüzündeki gözlemciler tarafından görünenlerde olduğu gibi, bazı kuyrukluyıldızların günberi uzaklığı çok küçüktür. Fakat bu kuyrukluyıldızlar Jüpiter gibi iri kütleli gezegenlerin *tedirginlik* etkisi altına girer. Bu gezegenler tarafından yakalanan parabol yörüngeli bir kuyrukluyıldız çok küçük devirli elips yörüngeli bir kuyrukluyıldız haline gelir. Aynı sebep yüzünden kısa devirli bir kuyrukluyıldız hiperbol yörüngeli bir kuyrukluyıldız durumuna geçer. Fakat bu kısa devirli kuyrukluyıldızlar, Güneş'in yakınından her geçişlerinde, yukarıda adı geçen çok güçlü geri tepme kuvvetlerinin etkisi altında kalarak çok uçucu maddelerini yavaş yavaş tamamen kaybeder. Böyle bir olay 1846'dan 1852'ye kadar, Biela* kuyrukluyıldızında görüldü; uçucu maddelerin dağılmasıyle, devri aynı olan bir meteor yağmurunun oluştuğu gözlendi. M.Ö. 2316'dan beri, insanlar tarafından gözlenen *kuyrukluyıldızların sayısı* devirli olan ve geri dönenler de dahil olmak üzere 1 694'tür. Son yüzyılda gözlenen yeni kuyrukluyıldız sayısı yaklaşık olarak 400'-dür. Günümüzde, yörüngeleri kesin olarak belli olan 564 kuyrukluyıldız vardır; bunların 215 tanesinin yörüngesi kesin olarak elipstir ve 67 tanesinin devri 10 yıldan azdır. İçinde düzenli olarak geri dönenlerden ancak 31 tanesi gözlenmiştir. Devirli kuyrukluyıldızların en önemlileri Encke*, Halley*, Biela* ve Brooks*tur. (L)

Kuyruklu Yıldız Altında Bir İzdivaç, H. R. Gürpınar'ın romanı (1912). Halley kuyrukluyıldızının dünyaya çarpacağı haberi halk arasında korku ve panik yaratır. Bu olay kadınlar arasında günün konusudur. Kıyamet kopacak diye korkuya kapılır ve çeşitli yorumlar yaparlar. Yirmi üç yaşında, aydın bir genç olan İrfan Galip, her zaman kadınların durumundan şikâyetçidir. Bu olaydan yararlanarak, onlardan öç almağa karar verir ve onlara yıldızlar hakkında korkutucu konferanslar hazırlar. Bu konferanslar İrfan Galip'i son derece eğlendirir. Dinleyiciler arasında bulunan Feriha, zekâsıyle İrfan Galip'in dikkatini çeker; onunla ilgilenir ve iki genç arasında bir aşk başlar. (M)

Kuyrukluyıldız Üstüne Düşünceler (*Pensées sur la Comète*), Pierre Bayle'in eseri (1694). 1680 Yılında görünen bir kuyrukluyıldız dolayısıyle yazılan bu eser ilk olarak 1682'de *Kuyrukluyıldız Üstüne Mektup* başlığı altında yayımlandı. Yazar bu kitabında, bu gökcisimlerinin yeryüzünde ahlâk ve fizik yönünden hiç bir etkiye sahip olamayacağını ispat etmek ister ve bundan yararlanarak da bütün metafizik, ahlâk, tanrıbilim, tarih ve siyaset meselelerini ele alır. Çağına göre ileri olan şu iki tezi savunur: bir dinsiz, namuslu bir insan olabilir ve bir dinsiz insanlar topluluğu kurulabilir. Hollanda'da basılan bu eser Fransa'da yasaklandı. (L)

KUYRUKSALLAYAN blş. i. Zool. Beyazgri veya yeşil-sarı gibi çeşitli renkte, ince güzel şekilli, uzun kıpırdak kuyruklu küçük ötücü kuş. (İlmî adı *motacilla.* Kuyruksallayangillerden.)

— ANSİKL. *Kuyruksallayan,* açık alanlarda, daha çok nemli yerlerde yaşar; böceklerle beslenerek tarıma faydalı olur. En yaygın türü *ak kuyruksallayan*'dır (Motacilla alba); bu kuş pulluğun açtığı çizgilerde beliren böcekleri kapmak için pulluk ardından gitmeyi öteki böcekçil kuşlardan daha çok sever. *Sarı kuyruksallayan* (M. flava) çayırlarda yuva yapar; *dağ kuyruksallayanı* ise hızlı akan dere boylarında bulunur. Hepsi göçmen kuştur. (L)

kuyruksallayan

KUYRUKSALLAYANGİLLER çoğl. blş. i. Zool. Kuyruksallayan, incirkuşu v.b. gibi ötücü kuşları kapsayan familya. (L)

KUYRUKSOKUMU blş. i. Anat. İnsanda omurganın alt uç kısmı. || *Kuyruksokumu atardamarları,* kuyruksokumu bölgesindeki üç atardamara verilen ad: *kuyruksokumu orta atardamarı,* aortun orta uç dalıdır (kuyruksokumu kemiğinin önünden aşağı iner); *kuyruksokumu üst yan* ve *alt yan atardamarı,* kalça atardamrının iki dalıdır. || *Kuyruksokumu kanalı,* kuyruksokumu kemiğinin içinde dibe inen kanal (omurga kanalının alt kısmıdır). || *Kuyruksokumu kemiği,* omurganın alt ucunda bulunan ve kalça kemikleri ile birleşerek leğeni meydana getiren kemik. (Bk. ANSİKL.) || *Kuyruksokumu sinir ağı,* bel-sağrı siniriyle bunun ilk üç dalından oluşan sinir ağı. (Bu sinir ağından altı yan dal çıkar; bunlardan beşi yakındaki kaslara dağılır, biri de küçük siyatiktir; kuyruksokumu sinir ağı büyük siyatik sinirle son bulur.) || *Kuyruksokumu omurları,* birbiriyle kaynaşarak kuyruksokumu kemiğini meydana getiren beş omur.

kuyruksokumu kemiği

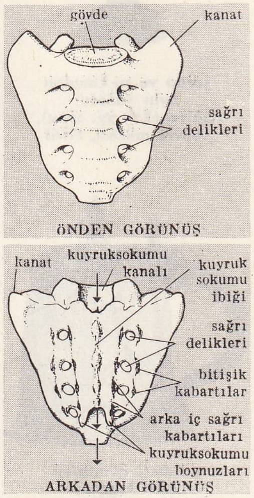

— ANSİKL. *Kuyruksokumu kemiği,* üçgen biçiminde önden arkaya doğru yassı bakışımlı bir kemiktir. Beş kuyruk omurunun birbirine kaynamasından oluşur. Kuyruksokumu kemiğinde, omurgada bulunan çeşitli kısımlar aynen vardır: omurga kanalı yerine kuyruksokumu kanalı, eklem çıkıntısı delikleri yerine kuyruksokumu arka delikleri gibi. Kuyruksokumu kemiği beşinci bel omuruyle birleşerek «çıkıntı» adı verilen sivribir açı yapar. Üst yüzünde, yani tabanında, her iki yanda *kuyruksokumu kemiği kanadı* denen yassı kısımlar vardır. Kuyruksokumu kemiği alt tarafta kuyruk kemiği ile eklemlenir. (L)

KUYRUKSU i. (*kuyruk*'tan *kuyruk-su*). Kuyruğa benzeyen.

— Anat. *Kuyruksu kabartı,* karaciğerde Spegel lobu üzerinde bulunan kabartı. (Kuyruksu kabartıdan çıkan *kuyruksu uzantı,* ödkesesi çukurunu alt anatoplardamar oluğundan ayırır.) [L]

KUYRUKSUZ sıf. (*kuyruk*'tan *kuyruksuz*). Kuyruğu olmayan: *Kuyruksuz hayvanlar.* || Kuyruğu kesilmiş olan: *Kuyruksuz köpek.* || *Kuyruksuz piyano,* konsol piyano: *Selâmlıktaki de gidiyor, Dürnev'in odasındaki kuyruksuz piyano yetişir* (H. E. Adıvar). [M]

KUYRUKSUZLAR çoğl. i. Zool. Kara ve su kurbağaları gibi, yetişkin iken kuyruksuz ve arka bacakları uzun olan kurbağalar takımı.

— ANSİKL. *Kuyruksuzlar* (1 200 tür), şimdiki kurbağaların en kalabalık takımıdır; bunlarda genellikle obruk önlü 10 omur vardır. Arka bacaklar önbacaklardan daha uzun ve sıçramağa elverişlidir. Yavruları (iribaş) yetişkinlerine hiç benzemez. Yavrular uzun kuyruklu ve solungaçlıdır; yumurtadan çıktığı zaman bacakları yoktur. Arka bacakları sonradan (ön bacaklardan çok önce) belirir; ciğerler oluşur, solungaçlar ve kuyruk soğurularak yok olur. Bu başkalaşma sırasında büyük bir kısmı telef olur; başkalaşmayı başarıyle tamamlayanlar artık kısmen su dışında yaşar.

Başlıca tipleri: dili ve dişi olmayan, yumurtaları ananın sırtında kuluçka devresi geçiren *dilsizler* (msl. petekli kurbağa); *te-*

kuyu

Foto. LAROUSSE; Hürriyet arşivi (MEYDAN)

kuyumculuk

Louis XV üslûbunda gümüş vazo, F. Thomas Germain'in eseri, Lizbon Millî müzesi

şarap ve su konulan âyin vazosu, İtalya (XV. yy. sonu), Louvre müzesi, Paris

yaldızlı gümüşten bira kupası, Almanya (XVII. yy.) Louvre müzesi, Paris

kerdilli kurbağalar (msl. *alyter*); *çamurcul kurbağalar; kara kurbaağları; ağaç kurbağaları* (ağaçların üzerinde yaşar, bazen yuva yapar, parmaklarının ucu çekmenlidir); yüzmeğe elverişli perde ayaklı ve önden çeneye bitişik fırlayabilen dilli su kurbağaları. (L)

KUYRUKYAĞI blş. i. Koyun kuyruğunun küçük parçalara ayrılarak kızgın ateş üzerinde eritilmesiyle elde edilen hayvansal yağ.

— ANSİKL. *Kuyrukyağı*, genellikle evlerde hazırlanır. Kuyruk küçük parçalara kesildikten sonra bir tencereyle ateşe konur. İçine bir baş soğan ve elma atılır. Ağır ağır kaynatılır. Eriyen yağdan geri kalan doku kısmı kahverengi kıkırdak haline dönünce iyice süzülür. Kalan kıkırdak poğaça yapımında kullanılır. (M)

KUYTU sıf. Gözden uzakta, tenha ve sessiz olan: *İyi veya fena havalarda geceleri bu evin etrafında veya bahçenin kuytu köşelerinde yerlerini alırlardı* (Ş .S. Aydemir). *Bütün ağaç diplerini ve kuytu yerleri gözleriyle uzaktan araştırdı* (Sabahattin Ali). ‖ İşlek bir yerde olmayan, sapa: *Dükkânı kuytu bir yerde*. ‖ i. Sessiz, tenha yer: *Kitap okumak için bir kuytuya çekildi*.

◆ **Kuytuluk** i. Kuytu, sessiz yer: *Bostanın kuytuluğundan ayrılınca içi açıldı. Bu kadar meyus olacak ne vardı?* (H. E. Adıvar). [M]

KUYU i. (esk. türk. *ḳuduġ* > *ḳuyuġ*'dan). Yüzeye en yakın su tabakasını buluncaya kadar toprağın derinliğine kazılan, genellikle daire şeklinde ve çevresine duvar örülmüş büyük çukur: *En geç mektebe gelenler erkek çocuklardı. Bu delikanlılar, büyük adam gibi ev işi görürler, kuyudan su çekerler...* (R. N. Güntekin). *Küçük avlumuzun kuyusu etrafında* [...] *anamla ben her bahar, her yaz, renk renk çiçekler yetiştirirdik* (Ş. S. Aydemir). *Su kuyusu*. (Bk. ANSİKL. *İnş. bölümü*.) ‖ Toprağa kazılan derince çukur: *Kireç kuyusu*. ‖ *Mec.* Girilince içinden çıkılmayan yer veya durum: *İnsanların içinde eline biraz para geçince* [...] *sefahat kuyularına dalmak istemeyen kaç kişi bulunabilir?* (H. R. Gürpınar). ‖ *Kuyu bileziği*. Bk. BİLEZİK. ‖ *Kuyu çıkrığı*, Bk. ÇIKRIK. ‖ *Kuyu* (veya *bostan*) *dolabı*. Bk. BOSTAN. ‖ *Kuyu fındığı*, yeşilken toplanıp sonra yenilmek üzere toprağa gömülerek bekletilen fındık. ‖ *Kuyu suyu*, acı ve içilmeye elverişli olmayan su. ‖ *Artezyen kuyusu*. Bk. ARTEZYEN. ‖ *Bostan kuyusu*, bostanı sulamağa yarayan genişçe kuyu ‖ *Kar kuyusu*. Bk. KAR. ‖ *Kör kuyu*. Bk. KÖRKUYU. ‖ *Sızıntı kuyusu*, yalnız toprağın yüzeyinden sızan suların biriktiği kuyu.

gümüş şamdan ve masa üstü gümüş süs eşyası, Ampir I, J. - B. Odiot'nun eseri, (özel koleksiyon)

— ÇEŞ. DEY. *Kuyu gibi*, basık ve karanlık yerler hakkında kullanılır. ‖ *Kuyu suyu gibi*, tatsız ve lezzetsiz (şey). ‖ (*Birinin*) *Kuyusunu kazmak*, bir kimsenin aleyhine çalışmak, kötü duruma düşmesini istemek: *Dost sıfatındaki düşmanlar yüzüne güldüler, arkasından el ele verip kuyusunu kazdılar* (R. N. Güntekin). ‖ *İğne ile kuyu kazmak*. Bk. İĞNE. ‖ *Kazdığı kuyuya* (veya *çukura*) *kendi* (veya *kendisi*) *düşmek*, birine yapmak istediği bir kötülükten kendisi zarar görmek.

— *Ask. Patlatma kuyusu*, etkileri incelenecek mermileri patlatmak üzere toprakta açılan derin oyuk. ‖ *Esk*. Lağım savaşında kullanılan kare kesitli ve düşey eksenli çukur. (Kuyular, gerek harekâtta [*taarruz kuyusu*] veya ilerleme sırasında [*lağım kuyusu*] derinlik kazanmağa, gerek düşmanın bir galerisi altına patlayıcı maddeyerleştirmeğe imkân verir.)

— Bayınd. *Çağlayan kuyusu*, yeraltı hidroelektrik santrallarını beslemeğe yarayan düşey kuyu. ‖ *Gelgit kuyusu, liman kuyusu*, maregraf yardımıyle bir limandaki gelgit yüksekliğini her an ölçebilmek için, bu limanın yakınında denizle bağlantılı olarak açılan çukur. ‖ *Palamar kuyusu*, zincirlerin veya asma kablolarının uçlarını bağlamak için bir asma köprünün ayakları arakasında açılan kuyu. ‖ *Su bendi kuyusu*, su bendi yapımında, kontrol ve temizlik için bırakılan bir çeşit su yolu bacası.

— Denizc. Bir ticaret gemisinde, güverte üzerindeki yapıları birbirinden ayıran saha. (*Havuz* da denir.) ‖ *Pervane kuyusu*, pervaneyi tamir etmek veya yelkenle seyrederken göstereceği direnci önlemek üzere yukarı çekmek için, eskiden gemilerin arka tarafında açılan dikey oluk. ‖ *Tonaj kuyusu*, shelterdeck tipi bir gemide, shelter palavrasındaki tonaj kaportasının altında yer alan ve bu palavrayla bağlantı kuran saha. (Tonaj kuyusu, tonaj kaportası ile aynı uzunluktadır, fakat gemide genişlemesine uzanır. Bu kuyuyu enlemesine sınırlayan bölmelerin onu shelter palavrası ve geniş firengi delikleriyle bağlayan kaportaları vardır.) Firengi delikleri buraya sızabilecek suların boşaltılmasını sağlar. ‖ *Zincir kuyusu* veya *zincirlik*, gemilerde demir zincirinin konduğu özel yer.

— Din . *Gayyâ kuyusu*. Bk. GAYYÂ.

— Mad. oc. Maden cevheri veya kömür çıkarmak için veya başka sınaî amaçlarla toprak içinde açılan, sabit kesitli, genellikle dikey, bazen eğik (*eğik kuyu*) delik. (Bk. ANSİKL.) ‖ *Kuyu barajı*, su çıkan bir arazide kuyu dibinden gelen suyu önlemek için kuyu dibinde genellikle betondan yapılmış tıpa. ‖ *Kuyu kazma*. Bk. ANSİKL. ‖ *Kuyu mahmuzu*. Bk. MAHMUZ. ‖ *Kuyu platformu*, kuyu kazısı veya galeri tahkimatı sırasında işçilerin çalıştığı veya yukarıdan düşecek taşlara karşı korunduğu platform. ‖ *Kuyu tahkimatı*, toprak çökmesini ve taşların düşmesini önlemek için bir kuyu çeperinde toprak önüne yerleştirilen dayanıklı malzeme tabakası. (Bk. ANSİKL.) ‖ *Kuyu tarayıcısı*, kuyu kazısı sırasında kuyunun çapını genişletmek için kullanılan özel matkap. ‖ *Çıkarma, personel veya havalandırma kuyusu*, çevherin çıkarılması, personelin giriş-çıkışı veya havalandırma için maden ocağına açılan kuyu. ‖ *Çift üretim kuyusu*, iki çıkarma makinesi kullanılan büyük kesitli kuyu. ‖ *Geçici kuyu tahkimatı*, kuyu kazısı sırasında kuyu çeperini tutmak için yerleştirilen dairesel çelik çerçeveler. ‖ *Hava çıkış kuyusu, hava giriş kuyusu*. Bk. HAVALANDIRMA. ‖ *Kör kuyu* veya *iç kuyu*, toprak yüzeyi ile bağlantısı olmayan kuyu. (*Eşanl*. BÜR.) ‖ *Ön kuyu*, bir kuyunun başlangıç kısmı; bu kısım kuyunun diğer kısımlarından daha geniş açılır ve kuyuya yerleştirilecek borularla diğer malzemenin girişini sağlar. ‖ *Servis kuyusu*, çeşitli malzeme, personel ve toprak iniş çıkışı için kullanılan ayrıntılı kuyu.

— Mutf. *Kuyu kebabı*, bir kuyu içine konmuş kor'da veya üzeri örtülü olarak pişirilen et yemeği.

— Petr. Petrol yatağının bulunması ve işletilmesi amacıyla yüzlerce metre derinlere kadar indirilen silindir biçiminde düşey deri: *Petrol kuyusunun çapı tabanda 10 sm, tavanda 50 sm kadardır*. ‖ *Kuyu açma*. Bk. ANSİKL. ‖ *Boş kuyu* veya *kuru kuyu*, petrol çıkmayan sonadaj kuyusu. ‖ *Havalı kuyu açma*, çamur dolaşımı yerine, kompresörlerin verdiği basınçlı hava ile kuyu açma. ‖ *Ön kuyu*, bir petrol kuyusunun elle açılan başlangıç (ön) kısmı; kılavuz borular toprağa buradan sokulur. ‖ *Off shore kuyu açma*, denizde kuyu açma. (Bk. ANSİKL.) ‖ *Sisli kuyu açma*, köpük yapan maddelerin veya daha başka kimyasal ürünlerin eklenmesiyle havalı kuyu açma. (KÖPÜKLÜ KUYU AÇMA da denir.)

— Tar. *Kanlı kuyu*. Bk. KANLI.

— Teknol. *Kuyu açma*, bazen çok büyük derinliklere kadar inen kuyu kazma tekniklerinin tümü. (Bk. ANSİKL.) ‖ Bu işlemin sonucu. ‖ Özellikle petrol, doğal gaz ve su kuyusu söz konusu olduğu zaman sondaj anlamında kullanılır: *Petrol kuyusu açma, su kuyusu açma*. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. İnş. Su tabakası derinde olmadığı zaman su *kuyu*'su, kazma veya taş *matkabı ile, derin olursa mekanik yolla* veya patlayıcı madde kullanılarak açılır. Kuyu, yeraltı su tabakasının alt seviyesine kadar inmelidir. Sızıntı sularının kuyuya girmesine engel olmak ve yalnız dip sularını toplamak için, su tabakasının dibinden başlayarak kuyu çeperini su geçirmez hidrolik duvarla örmek gerekir. İçinde su delikleri bırakılan alt duvar örgüsünden yalnız dip suları geçebilir. Duvar örgüsü moloz taşı ve tuğladan yapılır; çeper örgüye alt kısımdan başlanır ve geçici bir ahşap kaplama ile tutturulur. Duvar temeli, çıkıntılı parçaları çepere açılmış oyuklara sokulan bir çerçeve üzerine oturtulur.

— Mad. oc. Arazi çok sert olduğu zaman, *kuyu* dikdörtgen kesitli olabilir; fakat, genellikle daire kesitindedir. Maden ocağının önemine göre, faydalı çapı 4 ile 8 m arasında değişir. Derinliği, işletilecek maden yatağının derinliği kadardır; işletme, çıkarma kuyusunun alt seviyesinin hemen üstünden yapılır ve yeni bir işletme katı hazırlanacağı zaman kuyu derinleştirilir. Kömür ocaklarında derinliği 1 000 m olan kuyu azdır; fakat maden ocaklarında derinliği 3 000 m'yi geçen kuyulara rastlanır. Kuyu çeperleri genellikle beton veya tuğla ile kaplanarak tahkim edilir; kazı sırasında, su çıkan arazileri geçerken kuyu çeşitli işlemlerle geçirimsiz hale getirilir. Bir maden ocağında en az iki kuyunun bulunması gerekir; bu, hem havalandırmayı hem de bir kaza sırasında personel çıkışını kolaylaştırır.

● *Kuyu kazma* işlerinde, araziye dikey delikler delinip dinamitle ateşlenir; çıkan toprak ve taşlar elle veya daha modern olarak, tırnaklı kepçeyle kovalara yüklenir, kova da bir bocurgatla yukarı çekilir. Aşağı inildikçe kuyu çeperi geçici tahkimat ve kamalama ile tutulur. 30 ile 60 m'lik bir derinliğe inilince kazı durdurulur ve bu mesafe «daimî» tahkimat olan taş veya tuğla ile örülür veya daha çok betonla kaplanır. Arazi çok sulu ise, su kısmen veya tamamen, *çimentolama* veya *dondurma* tekniğiyle durdurulur. Daha sonra su basıncına dayanıklı, dökme demir, çelik veya kalın betondan yapılmış geçirimsiz bir tahkimat sistemi uygulanır. Bu özel tahkimatın tabanına, normal tahkimata geçmeden önce bir *mahmuz* yapılır. Su az veya orta derecede ise, özel su kovası ile alınır veya kabloya bağlı dikey bir elektrikli tulumbayle sevkedilir; kuyu derinleştikçe tulumba da aşağı iner. Kuyunun böylece işçilerin çalışmasına imkân verecek şekilde sudan temizlenmiş haline *boş seviye* adı verilir. Oldukça ender olmakla beraber, *dolu seviyeli* kazma işlemlerinde suyun yükselmesine engel olunmaz. Kazı, sondaj işleminde olduğu gibi, büyük bir matkapla yapılır ve çamur bir tulumba yardımıyle alınır. Mahmuz, geçirimsiz bir tabakaya ulaşıncaya kadar, su üzerinde yüzen bir platform yardımıyle yapılır.

● *Kuyu tahkimatı*. Bir maden ocağında, kuyu tahkimatı genellikle taş veya tuğladan bir duvar örülerek veya sökülebilen kalıplar arkasına beton dökülerek yapılır. Kalınlığı 30 ile 75 sm arasında değişir. Sulu arazide, suyun kuyu içine dolmasını önlemek için geçirimsiz kuyu tahkimatları yapılır. Kuyunun kazılması sırasında, geçici kuyu tahkimatı 1 - 1,5 m ara ile yer-

*Foto. Lizbon Millî müzesi, X, Giraudon (*LAROUSSE*)*

leştirilir ve üst bağlara bir kanca ile asılır. Bu tahkimatın arkasına tahta veya kamalama saçları yerleştirilir ve ağaç kamalarla toprağa sıkıca bağlanır. Daimî kuyu tahkimatı yapılınca bu geçici tahkimat söküIüp alınır.

— Petr. Hidrolik türbin ve elektrik motoruyle kuyu açma tekniklerinin gelişmesine rağmen, sağlam topraklar üzerinde en çok uygulanan petrol araştırma ve petrol yataklarını işletme usulü *çamurla döner kuyu açma*'dır. *Havalı kuyu açma,* kurak bölgelerde olduğu gibi çamur hazırlamak için yeterince su bulunmadığı zaman veya kuyu açılan arazi fazla çamur kaybına yolaçacak kadar geçirimli olduğu zaman uygulanır. Bu usulde, bazı özel tertibatlarla birlikte klasik döner kuyu açma malzemesi kullanılır.

Havalı kuyu açma usulünün matkabın kavaları parçalama gücünü artırdığı açıkça bilinir; böylece âlet aşınmadan daha derinlere kadar kuyu açmak ve âlet saplarının eğrilmesinden ileri gelen kaymaları önlemek mümkün olmaktadır: kuyu dibinde hüküm süren ve araziyi sıkıştırarak sertleştiren basınç, sondanın ilerlemesini oldukça güçleştirir. 4 000 m derinlikte, hidrostatik bir çamur (yoğunluğu 1,25) sütununun yaptığı basınç 500 bar olduğu halde, gazlı kuyu açmada dipteki basınç yaklaşık olarak 20 bardır. Üstelik bu usül delginin daha iyi soğutulmasını sağlar, aşındırıcı etkiyi ve çamurdan ileri gelen tıkanmaları azaltır ve kazılan toprakların yukarı çıkarılmasını kolaylaştırır. Bununla birlikte, sulu tabakalardan geçerken, sondanın ilerlemesini sağlamak için *sisli kuyu açma* («mist drilling») veya *köpüklü kuyu açma* («foam drilling») usullerinden birine başvurmak gerekir. Bu sakıncayle birlikte, havalı kuyu açma usulünün klasik usulden daha pahalıya malolması kullanma alanını sınırlar. Fakat hidrokarbon indislerinin daha iyi belirlenmesi (kuyu dibindeki en ufak bir basınç hidrokarbonların çıkışını kolaylaştırır ve kuyunun çamurla dolmaması gibi üstünlükleri, havalı kuyu açma usulünün gelişmesine yardımcı olmaktadır.

Su içinde daha derinlere kadar kuyu açmak için yapılan araştırmalardan sonra, uygulanan metotlar ve kullanılan malzeme çok gelişmiş ve *off shroe kuyu açma* usulü bulunmuştur. Bu usulde tesisatın hareketsiz olması gerekir. Meteoroloji ve okyanusbilim, rüzgârlar hakkında temel verileri sağlar. O bölgedeki gelgit, akıntı ve dalga şartları da malzeme hesabında dikkate alınmalıdır: böylece en yüksek dalganın ulaşmayacağı platformların denizden yüksekliği hesaplanır.

Kuzey denizinin büyük bir kısmında olduğu gibi, elli metreyi aşmayan derinliklerde, gemiyle çekilerek taşınan *kuyu açma platformları* kullanılır. Bu platformların ayakları, gemi yedeğinde çekilirken içeri alınır, kuyu açılacak yere gelince, dibe dayanacak şekilde indirilir. Bu ayaklar, elektrik motoruyle hareket ettirilen bir kremayer tertibatıyle kumanda edilir. Çalışma düzleminin tam yatay olmasını ve dalgaların erişemeyeceği yüksekliğe kaldırılmasını sağlamak için, deniz dibinin engebelerine göre, bu ayakların her biri farklı derinliklere kadar daldırılabilir ve ayrı ayrı ayarlanabilir. 5 000'den 10 000 tona kadar değişik ağırlıkta olan bu makinelerin taşınması oldukça ilgi çekicidir: ayakların üst kısımları 60 m yüksekliğe ulaşır ve sökülerek güverte üstüne yatırılabilir.

Bazı platformlarda, en kuvvetli dalgalardan korumak üzere, içerilerine safra doldurarak 12-20 m kadar derinliğe daldırılan şamandıralar bulunur. Platformların yerleştirilmesi, çözümü güç problemler doğurur. Bu güçlüğü ortadan kaldıracak bir çözüm yolu, sabit gerilimli bir demirleme vinciyle platforma bağlanan bir şamandıra kullanmaktır: şamandıranın suya batmasıyle, kıyı akıntılarının etkisi dengelenir ve demir üzerine uygulanan kuvveti azaltır. Su derinliği elli metreyi aştığı zaman, gerçek bir gemi kullanmak gerekir. *Kuyu açma gemileri,* delme çubuklarının suya daldığı sabit nokta çevresinde, dalgaya karşı gelecek şekilde dönebilir. Denge meselesini çözümlemek için, dört ayrı tipte gemi yapılmıştır.

Cuss çözümünde, gemi, elektrik motorlarıyle çalıştırılan ve geminin yerini değiştirebilecek veya hızla döndürebilecek güçte dört pervaneyle yerine yerleştirilir. Elektronik bir hesap makinesiyle donatılmış bir radar düzeni, geminin yerini ve dengesini sürekli olarak kontrol eder ve gerekli emirleri pervanelere iletir.

— *Catamaran*'da, yanal denge, iki gövdenin yan yana birleştirilmesiyle sağlanır.

— *Sidewinder*'de, denge araçları yan şamandıralardır; sondaj kulesi bu şamandıralardan biri ile gemi arasına yerleştirilir.

— *Discoverer,* şimdiye kadar inşa edilen en büyük kuyu açma makinesidir; boyu 100 m'ye yakındır. Bu makineyle 180 m su derinliğinde kuyu açmak mümkündür ve gerektiğinde kapsitesi daha da artırılabilir. Özel durumu, daima dalgaya karşı gelecek şekilde en iyi yöne çevrilebilmesindedir: gövdenin ortasından geçen ve sekiz demirlik bir sisteme bağlanan 6 m çapında bir milin çevresindeki 360°'lik dönüş, öne ve arkaya yerleştirilen yönü otomatik olarak korumak için cayroskopla kontrol edilen büyük ve güçlü yan motorlarla sağlanır. Denizde kuyu açma, karada kullanılanlardan farklı teknikler ve malzeme gerektirir; özellikle, deniz altında açılan kuyunun başı, geminin ve deniz dibinin bağıl hareketine elverecek biçimde tasarlanmış olmalıdır: çimentolu bir boru tesisiyle toprağa tutturulan temel plakası, bir huni ve yöneltme kablolarıyle donatılmıştır. Kuyu donatımları, özellikle fışkırma halindeki kuyunun çabuk kapanması için kullanılan güvenlik kapakları ve toplama şebekesi vanaları, uzaktan kumanda edilen hidrolik krikolarla otomatik olarak açılıp kapanır.

Lojistik araçlar (vinç dubaları, ikmal gemileri, çok güçlü açık deniz römorkörleri [2 000'den 6 000 Bg'ne kadar], helikopterler v.b.) karadakinden çok fazla olan kuyu açma giderlerini artırır. Fakat çalışmalar yine de bu masrafa değer; çünkü kıta yaylasının altında kalan damarların rezervi, bütün su üstü topraklarının bugünkü bilinen rezervleri toplamının iki katını aşacağı, yani 100 milyar ton petrolu bulacağı sanılmaktadır.

— Teknol. *Kuyu açma*'da başlıca iki metot uygulanır:

1. *darbeli kuyu açma,* birkaç santimetre yükseklikten ağır ve kesici bir âleti yeterli hızda bir kadansla düşürerek kayanın parçalanmasına dayanır. Kazılan toprak, pompayle kuyu dibine az miktarda su basıldıktan sonra bir kepçeyle toplanır. Bu metot, özellikle fazla derinlerde araştırma yapılması gereken petrol kuyularının açılmasında uygulanır;

2. *dönmeli kuyu açma*'da, çok iyi teknik ve güvenlik şartları içinde oldukça derinlere ulaşılır. Dişli silindirlerle donatılmış matkap, kuyunun dibinde sondaj çubukları yardımıyle bir dönme-hareketi yapar; sondaj çubukları, toprak yüzeyine kadar birbirine vidalanmış, oluklu ve silindir biçiminde çelik çubuklardır. En sondaki çubuğun toprak üzerinde kalan parçası kare kesitlidir; bu çubuk *dönme tablası* ile hareketini sağlayan özel bir yatak içine geçer. Kare çubuk aynı zamanda, *hareketli palanga*'ya bağlı olan *yıkama kolu*'na sapla asılan *basma başı*'na vidalanmıştır. *Kuyu açma kulesi*'nin üst kısmında *sabit palanga* bulunur. Her iki palanga birçok kablo koluyle birbirine bağlanır. Bu kabiodan çıkan bir kol *bocurgat çarkı*'na sarılır. Bocurgat çok sağlamdır ve kablo sarma hızını ayarlayan bir vites kutusu taşır; bu kutu matkabın bozulması halinde yerine bir başkasını takmak için hızla yukarı çekilmesini sağlar. Bocurgat bir veya birbirine bağlanabilen birçok motorla çalışır. Bu motorlardan biri aynı zamanda dönme tablasını harekete getirir. *Çamur pompası* bazen bocurgatın arkasına yerleştirilen ayrı bir motorla hareket eder ve matkap ilerledikçe, kestiği toprak parçalarını boşaltmak için kuyuya çamur basar. Su, kil ve bazı bazı kimyasal ürünlerin karışımından meydana gelen *çamur* toprak parçalarının yukarı çıkmasını sağlar; kuyunun çeperini ve bazı oluşumlarda rastlanan basınçlı akışkanları, uyguladığı hidrolik basınçla tutar ve matkabı bulayarak soğutur. Ayrıca kuyu çeperlerini sağlamlaştırmak için bir kil tabakası bırakır. Çamur, sırasıyle pompa, esnek basma ve geri tepme boruları, basma başı ve sondaj çubuklarının içinden geçer; matkaba takılı özel boşaltma deliklerinden çıkar, toprak döküntülerini toplayarak sondaj çubuklarıyle kuyu çeperi arasında kalan halka biçiminde boşluktan yukarı çıkarken sürükler. Toprak üzerine varınca bir boşaltma kanalıyle bir *titreşimli elek*'e gider ve toprak parçalarını elekte bırakarak çamur havuzuna döner; burada, elekten geçen küçük parçacıklar çökelir. Matkabın etkin bir şekilde çalışması için sondaj çubuklarının verdiği dönme dışında (toprağa göre dakikada 40 ile 150 devir) belli bir ağırlık uygulamak gerekir (bazı topraklarda 20 tona kadar). Bu ağırlık kısmen sondaj çubuklarından daha ağır ve daha dirençli özel çubuklar konarak sağlanır. *Ağırlıklı* veya *ana çubuk* denen bu çubuklar matkabın üzerine yaklaşık olarak 100 metrelik bir yükseklik üzerinden araya konur.

Kuyunun bir kısmı açıldıktan sonra çelik borulardan bir sütun indirilerek kuyu çeperi desteklenir: bu işleme *boru salma* denir. Bu boru sütunu, kuyu açma süresince çeperleri tutar. Bu sütunla kuyu çeperi arasında kalan halka biçiminde boşluk, sütunun bütünü veya bir kısmı boyunca su geçirmezliği tamamlamak için harçla doldurulur. Matkap toprakta ilerledikçe çıkan toprak parçalarını jeologlar durmaksızın inceler. Çoğu zaman kuyu dibine özel bir âlet indirilir; *karot* denen, silindir biçiminde toprak örneği çıkarılır ve böylece jeologlar daha kesin bir belirtme olanağı bulur.

Petrol kuyusu açmada işlem boyunca sondaj çubuklarının ucuna kadar inen inceleme âletiyle üretim deneyi yapılır. (LM)

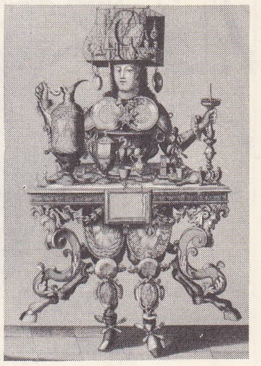

kuyumcu elbisesi
XVII. yy. estampı
Cabinet des Estampes, Paris

KUYUCAK, Ege bölgesinde (Aydın ili) ilçe merkezi kasaba; 5 670 nüf. (1970). Büyük Menderes ovasının kuzey kenarında, Aydın - Denizli karayolunun 60. km'si üzerinde; yüksl. 95 m. Kasabanın İzmir (Alsancak) Afyon demiryolu hattı üzerinde de istasyonu vardır. Pamuk (çırçır) fabrikaları. —*Kuyucak ilçesi,* 589 km²; 35 254 nüf. (1970). Merkez, Çubukdağı, Horsunlu ve Pamukören bucakları; 33 köy. Pamuk, incir ve üzüm. (M)

KUYUCAK, Güneydoğu Anadolu bölgesinde (Orta Fırat bölümü, Adıyaman ili Merkez ilçesi) bucak; 9 541 nüf. (1965); 17 köy. — *Bucak merkezi,* 627 nüf. (1965). Adıyaman'ın 22 km kuzeyinde; yüksl. 1 000 m. (M)

Kuyucaklı Yusuf, Sabahattin Ali'nin romanı (1937). 1903 Yılında, Nazilli ilçesinin Kuyucak adlı köyünü eşkıya basar; bir karıkocayı öldürürler. Kaymakam Salâhattin Bey, ölenlerin oğlu olan dokuz yaşındaki Yusuf'u evlâtlık alarak, karısı Şahin-

kuyumcu âletleri: 1. malafa; 2. makas; 3. çift; 4. pergel; 5. zikzak makinesi; 6. mengene; 7. eğe; 8. pense; 9. mikrometre; 10. hakik hadde; 11. çelik kalem; 12. tel makası; 13. keski; 14. balık sırtı eğe; 15. hadde; 16. kürek; 17. şarlama (kuyumcu hamlacı); 18. hakik hadde

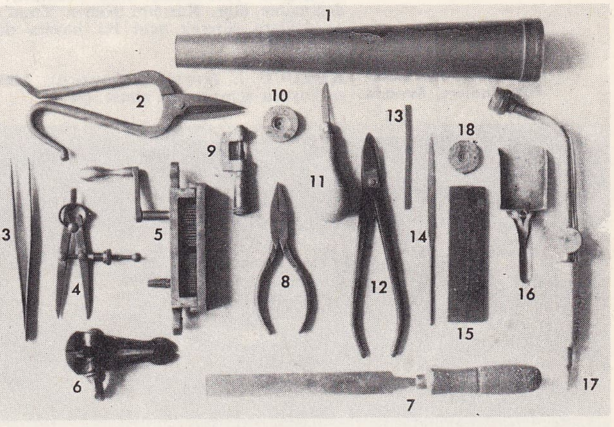

Foto. Londynski (LAROUSSE); MEYDAN

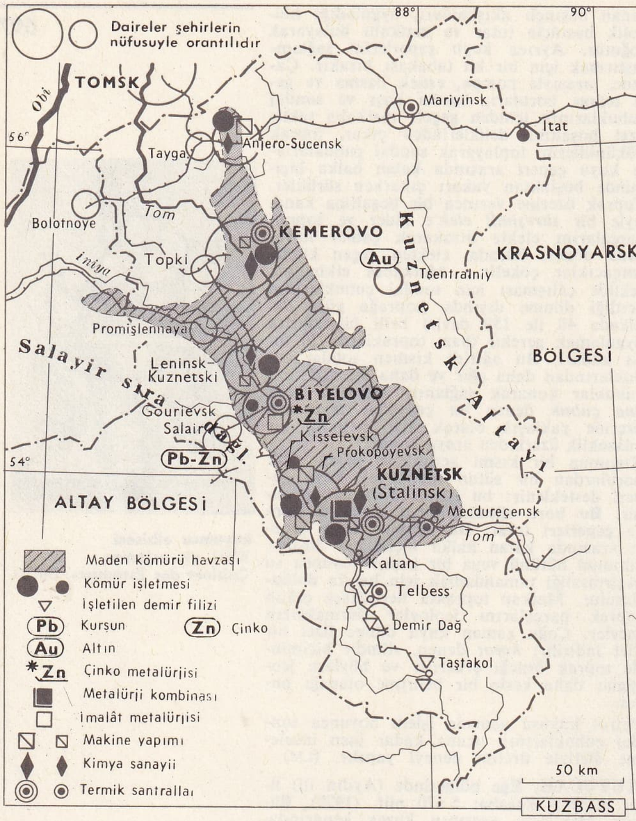

KUZBASS

de ve üç yaşındaki kızı Muazzez'in bulunduğu eve getirir. Salâhattin Bey bir süre sonra Edremit'e tayin edilir. Yusuf orada bir okula gider; fakat okuma yazma öğrendikten sonra okulu bırakır. Kaymakam, karısının basitliği yüzünden, kendini içkiye, kumara vermiştir. Fabrikatör Hilmi Beyin kabadayı oğlu Şakir, Muazzez'e sataşır, Yusuf, Şakir'i döver. Muazzez, Yusuf'u sevmektedir. Yusuf, Muazzez'i seven arkadaşı Ali'ye ihanet etmemek için genç kızdan kaçar; gerçekte kendisi de Muazzez'i sevmektedir. Bir düğünde Şakir, Ali'yi tabancayle öldürür ve cezadan kurtulmayı başarır. Bu arada Yusuf Muazzez'i kaçırır ve kaymakam onları evlendirerek Yusuf'u tahrirat kâtibi yapar, ardından da ölür. Yeni kaymakam eşrafla ve Şakir ile arkadaş olur. Yusuf'u süvari tahsildarı olarak köylere gönderir. Şahinde Hanım, evinde eğlenceler düzenlemektedir. Bir gece Yusuf habersiz olarak eve gelir; gördüğü manzara karşısında silâhını ateşler; karısını alıp atına atlar ve Balıkesir taraflarına gider. Kargaşada yaralanmış olan Muazzez gün doğmadan ölür. Karısını gömen Yusuf atını dağlara sürerek yeni bir hayata doğru yürür. (M)

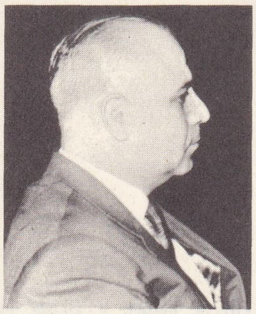

Me'mun el-KUZBARÎ

KUZEYBATI toprakları
Port Radium, Kanada

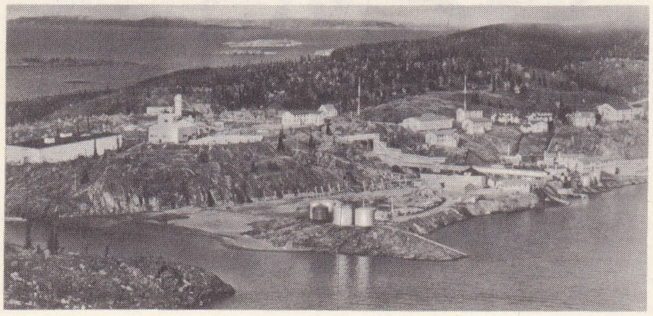

KUYUCU i. (*kuyu*'dan *kuyu-cu*). Mesleği su kuyusu açmak olan kimse. (M)

KUYUCULUK i. (*kuyucu*'dan *kuyucu-luk*). Kuyucunun yaptığı iş. (M)

KUYUCU MURAD PAŞA. Bk. MURAD PAŞA *Kuyucu*.

KUYUD çoğl. i. (ar. *ḳayd*'dan *ḳuyūd*). *Esk.* Kayıtlar, bağlar, ilişkiler: *Âzade kuyûd-ı mâsivâdan / Bigaile havftan, recâdan* (M.Â. Ersoy). || Kayıt etmeler, deftere geçirmeler.

— İda. *Kuyud-ı hakanî*, araziye ait işlemlerin yapıldığı Defterhane kayıtlarına verilen ad. (Kayıtlar büyük bir dikkatle tutulur ve saklanırdı. Defter eminlerinden başkasının kayıtlara kalem karıştırması yasaktı. Bu sebeple kayıtlara son derece güvenilirdi.) || *Kuyûd-ı kadime*, Tapu ve Kadastro Umum müdürlüğünün arşiv bölümü. || *Kuyûd-ı vakfiye*, Vakıflar Genel müdürlüğünün arşiv bölümü. (M)

KUYUDAT çoğl. i. (ar. *ḳuyūd*'dan *ḳuyūdât*). *Esk.* (Resmî defterdeki) Kayıtlar. || Resmî kayıtlar defteri. || *Kuyudat-ı vakfiye*, Vakıflar Genel müdürlüğünün arşiv bölümü. (M)

KUYUM i. *Esk.* Kuyumc. Değerli taş veya madenden yapılmış süs eşyası, mücevherat. (M)

KUYUMCU i. (*kuyum*'dan *kuyum-cu*). Değerli taşlardan ve madenlerden süs eşyası yapıp satan kimse. || *Kuyumcu çekici*, matris üzerine punto ile oyuk iz çıkarmağa yarayan çekiç. || *Kuyumcu kalemi*, bronzcuların, kuyumcuların ve oymacıların kullandıkları küçük kalem. (Kuyumcu kalemleri 10-12 sm boyunda ve 3-10 mm kalınlığında, bir ucuna [madeni işleyen uç] iyice su verilmiş, ama kesici olmayan çelik çubuklardır.) [M]

KUYUMCUBAŞI blş. i. Teşk. tar. Osmanlı sarayının değerli maden ve taş ihtiyacını karşılamakla görevli kişi. (Eskiden türk sanatçılarının işi olan kuyumcubaşılık Osmanlı devletinin son zamanında Ermenilere geçti.) [M]

KUYUMCULUK i. (*kuyumcu*'dan *kuyumcu-luk*). Kuyumcunun işi. Kıymetli taş ve madenlerden süs eşyası yapma sanatı.

— ANSİKL. Değerli maden işlemesinin birçok uzmanlığı vardır: kimi yaprağı hazırlar, kimi de eşyanın biçimlendirilmesini çekiçleme yoluyle yapar: avadanlık çeşitli biçim ve ağırlıkta tokmaklar ve tahta çekiçlerle, özel kuyumcu örslerinden meydana gelir. Madenin uzaması dövülmeyle elde edilir; bu da madenin yeniden ateşin etkimesine tutulmasını gerektirir, böylece genleşme sağlanır. Bunun için yapılmış kalıplar üzerinde değişik biçimler, derin çekme yoluyle veya bükme tornasıyle elde edilir. Parçanın ayrıca hazırlanmış kısımları, parçaya lehimle tutturulur. Bundan sonra perdahcı, oymacı, parlatıcı ve sonunda cilâcı işi tamamlar, geleneksel olarak el işlemeciliğine bağlı kalan kuyumculuk zanaatı, ancak ilkel avadanlığın verimini arttırmak için modern tekniğin imkânlarına başvurur. Yalnız gümüş sofra takımlarının yapımında kullanılan şahmerdanla baskı, basma makinesi, hadde makinesi yaygınlaşmış ve elektrokimyasal usullerle yapılan altın ve gümüş kaplamalar sanayi alanında gelişme göstermiştir.

Nitelikli yapımda kuyumcular, yüksek ayarlı değerli madenler kullanırlar: altın için 900 / 1 000 ve gümüş 950 / 1 000. Ne olursa olsun, ayarı 750 / 1 000 den düşük altın ve 800 / 1 000 den aşağı gümüş kullanmazlar.

Eski Türklerde *kuyumculuk*. Özellikle ince döküm işleri çok gelişmişti; zümrüt ve yeşim gibi sert taşları ilkel araçlarla, başarılı bir şekilde işlerlerdi. Altay vâdilerindeki eski türk boyları maden işçiliğinde ustaydı. Osmanlı devletinde de kuyumculuk çok ilerlemişti. Bu arada bazı padişahlar (Fatih Sultan Mehmed, Kanunî Sultan Süleyman) kuyumculuğa özel bir ilgi duymuşlardır. Bu sanatın gelişmiş örneklerini İstanbul'da Kapalıçarşı'da görmek mümkündü. Kuyumcuların kendilerine ait loncaları vardı. Bu lonca, sanatın, düzenli bir şekilde yapılmasını, kıymetli madenlere hile katılmamasını sağlardı. Pirleri olarak Davud peygamberi tanırlardı. Çıraklar, uzun yıllar çalıştıktan sonra, lonca reisi ve erkân ustası adı verilen kişiler tarafından imtihan edilerek ve yaptıkları eserlere bakılarak icazet alırlardı. Bu imtihan sonucu, çırağa peştemal bağlanır, Kur'an okunarak dua edilir ve çırak eski ustanın düzenlediği yeni dükkânda kuyumcu ustası olarak çalışmağa başlardı. Kuyumcu ustaları genellikle gayrımüslimler ve daha çok da ermenilerdi; süryanîler de altın bilezik v.b. eserler yaparlardı. Manastır vilâyetinde Prizren şehri, Suriye'de Şam ve Halep, *telkâri* (tel halinde gümüşün tahta eşya üzerine kakılmasıyle yapılan süsleme) işlerinde ilerledi. Telkâri iş, bugün de Sıvas, Diyarbakır, Mardin ve Midyat'ta yapılır. Telkâriyle bilezik, sigara tabakası, fincan ve bardak zarfı imal edilirdi. Van kuyumculuk sanatında, İstanbul'dan sonra en ileri olan şehirdi. Özellikle, gümüş ve kükürtten yapılmış siyah mine üzerine kabartma kalem işleri (*savatlı*) burada yapılırdı. Savatlı işler bugün Sıvas'ta birkaç sanatkâr tarafından yapılmaktadır. Bugün kuyumculuğun çok gelişmiş olduğu şehirler, İstanbul, Sıvas, Diyarbakır, Adana ve Mersin'dir. Bu şehirlerde kuyumcular cemiyeti kurulmuştur. Sanatın kuralları bu cemiyetler tarafından sağlanır.

Türkiye'de kuyumculuk, *kara kuyumculuk* ve *huliyat* denilen iki kısma ayrılır. Kara kuyumcu, daha çok gümüş avanîyi (kap) külçe halinden satılacak duruma gelinceye kadar, kendi atelyesinde yapar. Külçenin ayarı ve rengi *ayarcı* ustası tarafından istenilen biçime uygun olarak ayarlanır; *ocakçı*, madeni kendi ocağında potada eritir, silindir veya yuvarlak haddeden geçirerek plak veya tel haline çeker. (Eskiden maden külçesi, balyozla dövülerek her tarafı aynı kalınlıkta plak haline getirilirdi.) *Sadekâr* usta, konacak taşa göre hesaplarını yaparak deliklerini açar; motifleri işler. Türk motifleri, genellikle çiçek ve hayvandır (çoğunlukla kuş). Sadekâr ustası, zümrüt, yakut, elmas üstüne de çalışır. Yapılacaksa, *kalemkâr* minenin motiflerini, *mineci* ise minelerini hazırlar (kalemkârlar, eskiden kabartma ve zemin üstü olarak iki türlü çalışırlardı). Daha sonra *cilâcı* tarafından cilâlanan madenin üzerine kuyumcu ustası kıymetli taşları dizer; *mıhlayıcı* bu taşları tutturur; *cilâcı* tekrar cilâlar. Bu adları sayılan sanatçılar dışında bugün sadece bir iki ustası kalmış olan *kakmacılar* değerli avanîyi, karasakız, horasan tozu, iç yağı ve zeytinyağından yapılan ve esnemeyi önleyen bir karışımla doldurarak çelik kalemle işlerlerdi. Kuyumculukta kalmamış bulunan sanatların ustaları, mine ile değerli madenlere resimler yapan *minyatürcü*'ler, eski cep saatlerine kapak yapan *zarfçı*'lar, gümüş, altın veya akik gibi taşlara mühür kazan *mühürcü*'ler ve osmanlı kuyumculuğuna çok kullanılan elmasları işleyen *elmastıraş*'lardır. Eski ustalardan, kara kuyumcu Sarı Leon, kalemkâr Tulumbacıoğlu, kılıççı Kirkor Alyanak, sadekâr Zore Tahtacıyan, mıhlayıcı Leon Cambeden, mineci Vahan çok ünlüydüler. (M)

KUYUNCİK. Bk. NİNOVA.

KUZ i. (esk. türk. k.). *Esk.* Güneş olmayan, gölgeli yer. (M)

KÛZ i. (ar. *kûz*). *Esk.* Bardak, içki kadehi. || Tas, çanak. (M)

KÛZ sıf. (fars. *kûz*). *Esk.* Kambur. || *Mec.* Gökyüzü. (M)

KUZAH i. (ar. *ḳuzâḥ*). *Esk.* Bulutlarla ilgili şeylere karışan melek. || Şeytanlardan birinin adı. || Sarı, kırmızı ve yeşil renkleri taşıyan, yol yol ayrışmış olarak görülen ışık. || *Kavs-i kuzah*, gökkuşağı. (M)

KUZAHİYE i sıf. (ar. *ḳuzaḥ*'tan osmanlıca *ḳuzaḥiyye*). *Esk.* Kuzahla ilgili. || *Tabaka-i kuzahiye*, gözün iris tabakası. (M)

KUZAT veya **KUDAT** çoğl. i. (ar. *ḳâḍî*'dan *ḳużât* veya *ḳuḍât*). *Esk.* Kadılar: *Nihayet kudattan bir efendi Ayşe'yi kendi oğluna almak için ayak diredi* (Ahmed Midhat). || *Kadi-l-kudat*, kadıların başı, şeyhülislâm. (M)

KUZBARÎ (Me'mun EL—), suriye siyaset

Foto. Camera-Press, Kanada büyükelçiliği (LAROUSSE)

adamı (Şam 1914). Halid el-Azum'un başkanlık ettiği hükûmetin hukuk danışmanlığını yaptı (aralık 1948). 1951-1954 Arasında Mebuslar meclisi başkanı oldu. Kırk sekiz saat (25-26 şubat 1954) cumhurbaşkanlığı yaptı. Sonra birçok bakanlık görevinde bulundu. Bu arada 1958'de Birleşik Arap cumhuriyeti kuruluncaya kadar Kurtuluş partisi başkanı oldu. Görevinden ayrıldıktan sonra, Şam üniversitesinde hukuk dersleri vermeğe başladı. Suriye, Birleşik Arap cumhuriyetinden çekilince, (28 eylül 1961) Kuzbarî hükûmet başkanlığına getirildi. Suriye'nin, Birleşmiş Milletler teşkilâtı ile Arap birliğine tekrar girmesini sağladı, fakat 1 aralık genel seçimlerine adaylığını koymak için 21 kasım 1961'de istifa etti. Yüksek Kurucu meclis başkanlığına seçildi (aralık 1961). General Zahr el-Din'in hükûmet darbesinden (28 mart 1962) sonra tutuklandı, aynı yılın haziran ayında serbest bırakıldı. (L)

KUZBASS, S.S.C.B.'de Altay dağlarının eteğindeki büyük Kuznetsk kömür havzasına verilen ad. Kuzeybatıdan güneydoğuya 330 km boyunda, 110 km genişliğindedir; rezervleri 450 milyar ton olarak hesaplanmıştır. Kömür işletmesi büyük bir ağır sanayinin gelişmesini sağlamıştır (demir-çelik sanayii; demirsiz madenler metalürjisi). Kuzbass'ın başlıca maden kömürü merkezleri, güneyden kuzeye doğru Novo-Kuznetsk, Leninsk-Kuznetskiy, Kemerovo, Anjero-Sudjensk ve Marinsk'tir. (L)

KÛZE i. (fars. *küze*). *Esk.* Testi: *Dest bûsî ârzûsuyle ölürsem dostlar / Kûze eylen toprağım sunun anınla yâre su* (Fuzuli). *Giderdi çeşme-sare elinde kûze-i âb / Sabah erkendi sandım gelir çıkmış şafaktan* (Abdülhak Hâmid). ‖ Saksı.

◆ **Kûzeger** bls. i. *Esk.* Çanak çömlek yapan kimse, çömlekçi: *Olup cevherin san'atı kûzeger / Sebu gibi koydu o da hâke ser* (İzzet Molla). [M]

KUZEA i. Bot. Yaprakları sarmal dizili ağaççık; çiçekleri ya tek tek veya kömeç halinde bulunur. (Avustralya'da yirmi kadar türü yetişir; bunlardan bazıları Avrupa'da limonluklarda yetiştirilir.) [Mersingillerden.] (L)

KUZEBAZ bls. i. (fars. *küze* ve *-bâz*'dan *küze-bâz*). Temş. Eskiden şenliklerde, başının üzerine üst üste koyduğu büyük boy testi ve küpleri dengede tutan oyuncu. (Bu kapların içi bazen su doluydu. Oyuncu bunları dökmeden ve elini değdirmeden ayağıyle alır, dengede tutardı.) [M]

KUZEN i. (fr. *cousin*). Teyze, dayı, hala veya amcanın erkek oğlu: *Fakat bereket versin yabancı değil, kuzenimin ta kendisiydi* (R.N. Güntekin).

— Tar. *Kuzenim* (*Mon cousin*), Fransa kralının bazı durumlarda, krallık ailesine mensup prenslere, yüksek meclis üyelerine verdiği unvan. (ML)

KUZEY i. (esk. türk. *kuz*, gölgeli yer > *kuz-ay*'dan). Dört ana yönden kuzey gökkutbuna bakanı, yani Yer'in dönme ekseninin gökküreyi deldiği ve yıldızların saat ibrelerinin ters yönde döner göründüğü noktaya dönük olanı: *Ben, kuzeye çıkan yolu seçtim. Trenden indim. Şimale doğru yürüdüm* (Ş.S. Aydemir). ‖ Bulunulan noktaya göre kuzeyde kalan yer: *Aydın, Muğla'nın kuzeyindedir.* ‖ Türkiye'nin kuzeye düşen bölgesi (büyük harfle yazılır): *Kuzey şehirleri.* ‖ [İsim tamlamalarında] Bu yönle ilgili: *Kuzey rüzgârları. Kuzey yıldızı. Kuzey kutbu.* (*Esk.* Şimal. *Zt.* GÜNEY.)

— Astron. *Kuzey noktası*, yer ekseninin gökyüzünü kestiği kabul edilen ve Kutup yıldızına isabet eden nokta. ‖ *Kuzey tacı.* Bk. TAÇ.

— Coğ. *Kuzey Okyanusu.* Bk. KUZEY BUZ DENİZİ. ‖ *Kuzey kutbu*, kutupların ekvatorun kuzeyinde olanı.

— Denizc. Dünyanın veya pusula kartının kuzey (yıldız) yönü: *Gerçek kuzey. Magnetik kuzey.* ‖ *Kuzey ekvator akıntısı*, Atlantik okyanusunda, ekvatorun kuzeyinden batıya doğru akan yüzey akıntısı. (Antil denizine kadar uzanan Gulf stream akıntısını besler.) ‖ *Kuzeye* (*yıldız*'a) *dönmek*, [rüzgâr için] kuzeyden esmeğe başlamak; [mıknatısı gösterge için] kuzeye dönmek.

— Magnetik. *Kuzey kutbu*, Yer'in magnetik alanında denge halinde kuzeye yönelen mıknatıslanmış ibrenin doğrultusundaki nokta. ‖ *Kuzey magnetizması*, bir mıknatısın kuzey kutbunu belirten iki magnetizma çeşidinden biri.

— Masonluk. Locaya girişte sol yan.

— Meteorol. *Kuzey-güney dolaşımı*, yüksek ve alçak düzeyler arasında hava kütlelerinin değişimini sağlayan atmosfer hareketlerinin tümü. (Kuzey-güney dolaşımının belirli bir devrede az veya çok şiddetli oluşu gezegen dalgalanmasının niteliğine bağlıdır. Bk. ATMOSFER.)

◆ Sıf. Kuzeyde olan.

— Coğ. *Kuzey yarımküre*, kuzey kutbunun bulunduğu yarımküre. (LM)

KUZEY AFRİKA. Bk. AFRİKA.

KUZEY AMERİKA. Bk. AMERİKA.

KUZEY ANADOLU dağları, Türkiye'nin Karadeniz bölgesinde yer alan dağlar. Ana çizgileriyle Karadeniz kıyısına ve birbirine paralel sıralar meydana getirir. Bu sıralar, çoğunlukla kendi doğrultularına paralel uzanan boyuna vâdi oluklarıyle birbirlerinden ayrılır. Kıyı boyunca uzanan dağlara *Kıyı dağları*, bunların gerisinde yer alan dağlara da *İç sıralar* genel adları verilir. Kıyı dağları ve İç sıralar, yer yer birlikte yükselir ve alçalır; doğuda her iki sıra da yüksek, denizle yaylalar arasındaki dağlık kenar da oldukça dardır. Orta kesimde dağlar genel bir alçalma gösterir; batıda yeniden yükselir ve genişler.

Doğu kesimi'nde, kıyı dağları Çoruh ve Kelkit *boyuna vâdi*'leriyle iç sıralardan ayrılır. Bu kesimde, kıyı dağları doğudan batıya *Rize dağları*, *Trabzon dağları*, *Gümüşhane dağları* ve *Giresun dağları* gibi adlar alır. Burada da Kıyı dağlarının doruk çizgisi hemen her yerde 2 000 m, doğuya doğru 3 000 m'nin üstündedir. Rize dağlarının en yüksek tepesi olan *Kaçkar dağı*, 3 937 m, *Nerçenik tepesi* de 3 711 m yüksekliktedir. Dağların bu yüksek kesiminde buzul aşınımı izleri ve küçük buzullar görülür. Kıyı dağları Karadeniz kıyısına da, Çoruh-Kelkit vâdisine de dik yamaçlarla iner; bu yamaçlar özellikle kuzeyde birbirine paralel sel yataklarıyle kesilir. Bu dağları iç sıralardan ayıran Çoruh vâdisi genellikle çok dardır. Yalnız batıya doğru Bayburt ovası ve daha doğuda Kelkit vâdisi üzerinde Suşehri ovası bulunur. İç sıralar, kuzeydoğuda *Yalnızçam dağları*, batıda *Kelkit-Çoruh dağları* genel adını alır. Doğuda İç sıralar çok yüksektir; *Mescit dağı* 3 255 m ve batıya doğru *Kap dağları*, *Kızıldağ* 3 015 m, *Köse dağı* 2 800 m. gibi tepeler sıralanır. Kuzey Anadolu dağlarının temelinde tebeşir devri ve eyosen killi-kireçli kumlu tabakaları yer alır; fakat özellikle kıyı kesiminde volkanik kayaçlar bu kıvrımlı temeli çok yerde örter.

Orta kesim'de, Ordu-Suşehri çizgisinin batısında dağlar daha alçaktır (bir iki yerde 2 500 m). Kıyı dağlarına bu kesimde *Canik dağları* adı verilir; bunlar, doruk çizgisi 1 000 m'yi aşan yüksek düzlükler üzerinde, Kelkit vâdisi yakınına çekilmiş bulunur. Kelkit vâdisi oluğu, Taşova batısında Ladik üzerinden Kızılırmak dirseğine ulaşır. Daha ötede gökırmak vâdisine geçilir. Orta kesimin iç sırası, İç Anadolu yaylaları üzerinde kaybolan sıralar görünüşünü alır. Kuzeyde *Tekeli*, *Asmalı*, *Dumanlı dağları* ve *Yıldız dağı*, güneyde de *Deveci dağı* yer alır. Orta kesim dağlarının kıyı sırası, doğuda genellikle volkanik örtü taşır, fliş karakterli tortul tabakaları daha batıda meydana çıkar. İç kesimde de birinci zaman kalker ve şistleri görülür. Batı kesiminde kıyı dağlarından ve birbirlerinden oluk biçimli vâdilerle kısmen ayrılmış iki iç sıra görülür. *Küre* veya *İsfendiyar dağları* adı verilen kıyı dağlarının yüksekliği azdır. (Yalnız *Yaralıgöz dağı*'nda 2 018 m'ye varır). Genellikle az kıvrımlı ikinci zaman tabakalarından oluşur ve bunun altında Zonguldak yöresinin kömürlü birinci zaman yereyi bulunur. Gökırmak vâdi oluğunun güneyinde yükselen birinci iç sıraya, *Bolu-Ilgaz dağları* denir, (Ilgaz dağları 2 565 m). Orta kesiminde birinci zaman şist ve kireçtaşları, geri kalan kesimlerde ikinci zaman tabakaları ve püskürük kayaları bulunur. Bu dağların güneyinde de, Kızılırmak ve Sakarya vâdileriyle sınırlanmış geniş, kütlesel, orta derecede yüksek (*Aladağ*'ın *Köroğlu tepesi*'nde 2 378 m) ve çoğunlukla ikinci zaman sonu ve Üçüncü zaman başında oluşmuş püskürük kayaçların geniş yer tuttuğu *Köroğlu dağları* vardır.

Kuzey Anadolu dağları kıyı dağları kesiminde nemcil bir orman örtüsüyle, iç kesimlerde daha seyrek, kurakçıl karakterli ormanlarla kaplıdır. Bu dağlar, iç bölgelerle kıyı arasında iklim ve ulaşım bakımından ayırıcı rolü oynar. Yüksek kesimlerde belli geçitler vardır (doğuda *Kop* ve *Zigana* geçitleri gibi). İki yerde demiryolu (Sıvas-Samsun ve Ankara-Zonguldak demiryolları), bu dağları keser. (M)

KUZEY ATLANTİK PAKTI. Bk. ATLANTİK PAKTI (KUZEY).

KUZEY BALİNASI bls. i. Zool. Bk. BALİNA.

Kuzey barışı (BİRİNCİ), Baltık denizinde Otuzyıl savaşlarına son veren ve özellikle İsveç'in yararlandığı antlaşmaların tümüne verilen ad. İngiltere'nin, Birleşik Eyaletler'in ve özellikle Mazarin'in aracılıkları sayesinde, bu antlaşmalar Baltık'da İsveç'in varlığını tescil etmiş oldu. İsveç, Pomeranya ve Livonya'daki topraklarına kavuşuyor, fakat Kurland'ı bırakıyordu. Buna karşılık, Polonya kralı Jan Kazimierz, İsveç tahtı üstündeki isteklerinden ve bağımsızlığa kavuşan Prusya düklüğü üstündeki hükümdarlık haklarından vaz geçiyordu. Brandenburg'a gelince Lauenburg'u, Bütow'u, Droheim'i alıyordu (Oliva antlaşması, 3 mayıs 1660). Kopenhag antlaşmasıyle (6 haziran 1650), Danimarka, Bornholm ve Trondheim'ı geri alıyor fakat Skanya'yı Blekinge'yi ve Aland adalarını İsveç'e bırakıyordu. Kardis antlaşmasıyle de (1 temmuz 1661) Rusya, Livonya'dan çekilmeyi kabul ediyordu. (L)

Kuzey barışı (İKİNCİ), Kuzey savaşını sonuçlandıran görüşme ve antlaşmalar bütünü.

Karl XII'nin ölümünden (1718) önce Goertz, Rusya'dan bırakacağı topraklara karşılık, Danimarka, Mecklenburg ve Polonya'dan toprak ilhak etmeğe izin alarak (Aland Adaları kongresi, 1718 ocağı ortası), İsveç'i Rusya ile barıştırmağa çalıştı. Kralın ölümünden ve İsveç oligarşisinin tepkisi ortadan kalktıktan sonra, İsveç, Hannover, Prusya ve Danimarka ile Stockholm antlaşmalarını imzaladı (20 kasım 1719; 21 ocak 1720; 9 haziran 1720). Bu antlaşmalara göre İsveç, Hannover'e Bremen ve Verden'i, Prusya'ya Stettin ile Oder'in ağzını ve Prusya'ya kadar Ön Pomeranya'yı verdi; Danimarka'ya da Sund boğazını geçiş resminden payını tanıdı. Ama Rusya'nın ihtiraslarını sınırlamağa çalışan İsveç, Aland kongresinin yarıda kalmasına ve kendi topraklarına kadar ulaşan ve bozguna sonuçlanan bir savaşın başlamasına sebep oldu. İngiliz aracılığı başarısızlıkla sonuçlanınca, Amsterdam antlaşmasıyle (1717) öngörülen fransız aracılığı, Nystad barışının yapılmasına (10 eylül 1721) imkân verdi; bu antlaşma ile İsveç, İngria, Estonya, Oesel adası ve Livonya ile Karjala'nın ve Finlandiya'nın bir kısmını (Vipuri) Rusya'ya bıraktı. (L)

KUZEYBATI bls. i. Ufkun kuzeye ve batıya eşit uzaklıkta olan noktası. ‖ Bu yönde bulunan ülke, bölge v.b.: *A.B.D.'nin kuzeybatısı.* ‖ [İsim tamlamalarında] Kuzeybatıda bulunan veya oradan gelen: *Kuzeybatı bölgesi. Kuzeybatı rüzgârları.*

— Denizc. Kuzey ve batıya eşit uzaklıkta bulunan rüzgâr alanı. (L)

KUZEYBATI EYALETLERİ genel valiliği, ing. **North Western Provinces,** eski İngiliz Hindistan imparatorluğunun hükûmeti. (L)

KUZEYBATI geçiti, Kanada Arktik ta-

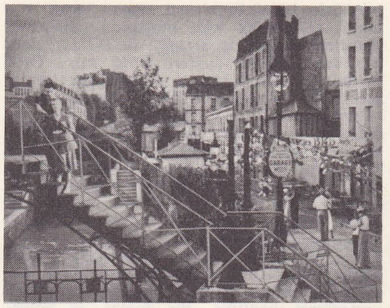

«Kuzey Oteli» filminden bir sahne

kımadaları arasından geçerek Atlas okyanusunu Büyük Okyanus'a bağlayan denizyolu.

Uzakdoğu ve Hindistan'a kestirme bir yol bulmak isteyen gemiciler, çok eski tarihlerde Batı'ya doğru yeni bir yol aramağa koyuldular. Fakat keşiflerin ilerlemesi kısa süre içinde Amerika'nın bütün ılıman ve sıcak bölgelerde kesintisiz bir engel meydana getirdiğini ortaya koydu. Buna karşılık kuzey kutbu bölgelerinden geçen yolun, denizi hemen hemen sürekli olarak kaplayan buzlar yüzünden, aşılması çok güçtü. XVI. yy.dan beri denenen doğubatı yönünde geçiş, XX. yy. başlarına kadar, Amerika'nın kuzeyinde birçok ada ve boğaz keşfinden başka sonuç vermedi; hattâ Baffin, 1616'da adını taşıyan körfezi bulduktan sonra böyle bir geçit bulunmadığı sonucuna vardı. Bundan sonra ters yönde, yani batıdan doğuya doğru denemelere girişildi. Franklin'in başarısızlığa uğramasından sonra (1847), birçok keşif heyeti, denizyolunun varlığını kesinlikle ispatladılar. Fakat ancak 1903-1906 arasında Roald Amundsen, *Gjöa* adlı gemisiyle, Baffin körfezinden itibaren Lancaster ve Dear boğazlarını geçtikten sonra, Beaufort körfezine varmayı başardı.

kuzu

O tarihten sonra kuzeybatı geçidinden üç kere daha geçildi: 1944'te Larsen; 1952'de *Saint-Roch* gemisi; 1954'te Kanada buzkıran gemisi *Labrador*. Üç ayrı yol vardır: en güneydeki, Amundsen körfezinin ötesinde Dear boğazından geçerek Botten körfezine, sonrada Foxe havzasına ve Hudson boğazına ulaşır; ikinci yol Melville boğazıyle Lancaster boğazından geçer; en kuzeydeki yol ise, Parry takımadasının kuzeyinden geçerek Lancaster boğazı yoluyle Baffin körfezine ulaşır. (L)

kuzugevreği

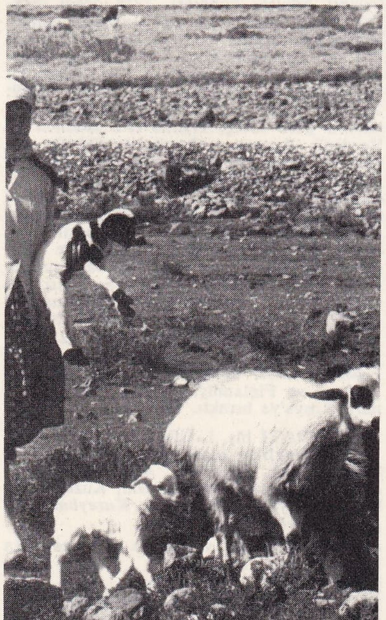

kuzu

KUZEYBATI toprakları, ing. **Northwest Territories,** Kanada'nın kuzey kesimi; 3 379 300 km²; 23 000 nüf. Sert iklimli ve az nüfuslu olan bu geniş bölgelerde ekonomi kürk ticareti, balıkçılık (Büyük Esir gölü) ve özellikle maden kaynaklarının işletilmesine (Büyük Ayı gölü bölgesi) dayanır. Tarım ancak Mackenzie vâdisinde yapılabilir. Bir hidroelektirk düzenleme planı çerçevesinde, Snare ırmağı üzerinde (Big Spruce gölüne döküldüğü yerde) bir santral kurulmuştur. Eskiden Hudson Körfezi kumpanyasının mülkü olan, 1870'e kadar Britanya tacı'nın kontrolu altında bulunan Kuzeybatı toprakları, Manitoba'ya verildi; sonra 1871'de Konfederasyon'a girdi. Alberta (1882), Yukon (1898) ve Saskatchewan'ı (1905) meydana getirmek ve Québec, Ontario ve Manitoba sınırlarını genişletmek için buradan geniş toprak parçaları ayrıldı. (L)

KUZEY burnu, Norveç'te burun, Mageröy adasında (Finmark); Kuzey Buz denizi adaları dışında; burası Avrupa'nın en kuzey ucudur. (L)

KUZEY BUZ DENİZİ, yerkürenin kuzey bölgesini kaplayan, büyük kısmı buzlarla örtülü deniz; yaklş. 13 milyon km². 4 000 m'yi aşan derinlikler eskiden sanıldığı kadar geniş değildir; yüzölçümünün dörtte birini bile kaplamaz ve sovyet çalışmalarının ortaya koyduğu gibi uzun ve dar bir sırtın (Lomonosov «sıradağları») ayırdığı iki havzada toplanmıştır. Bu orta sırt, Yeni Sibirya adalarından Ellesmere toprağına kadar uzanır: yaklaşık olarak 950-1 500 m arasındaki derinliklerde ortaya çıkar. Derinliklerin 200 m'den az olduğu «kıta yaylası» İskandinavya ve S. S.C.B. açıklarında genişler; Amerika kıtası kenarında ise çok daha dardır. Kuzey Buz denizinin bu kenarı, kıyı takımadalarıyle az çok birbirinden ayrılan bir takım küçük denizlere bölünmüştür: Svalberd ile Novaya Zemlya arasında Barents denizi; Novaya Zemlya ile Taymir yarımadası arasında Kara denizi; Lena deltası açıklarında Laptev denizi; Yeni Sibirya adalarının ötesinde Doğu Sibirya denizi; Bering boğazının kuzeyinde Çukça denizi; Alaska ve Mackenzie deltası açıklarında Beaufort denizi.

Büyük Okyanus'a (Bering boğazı) ve Norveç denizi ile Atlas okyanusuna doğru giden eşiklerin derin olmayışı yüzünden başka okyanuslarla su alışverişi pek önemli değildir. Üç büyük su tabakası vardır: yüzeydeki 0°C'a yakın soğuk suların tuzluluk derecesi düşüktür (binde 32-33); kısmen Atas okyanusundan gelen 3-4°C sıcaklıktaki orta suların tuzluluk derecesi binde 35'tir. Derindeki su tabakasının ortalama ısı derecesi —0, 85°C'tır ve tuzluluk derecesi orta tabakadaki sulardan biraz daha düşüktür. Buzların kalınlığı 2-4 m arasındadır; devamlı olarak hareket halinde olduğu için üstünde ilerlemeyi son derece güçleştiren bir kaos görünüşündedir: bu hareketlerin en önemlisi olan sapmayı, önce *Fram* gemisiyle Nansen, sonra da Papanin ve *Sedov* buzkıran gemisi görevlileri incelemiştir: hâkim olan rüzgârlar yüzünden sapma, bütün buzları Vrangel adasının kuzeyindeki bölgeden kutba, sonra da Svalbard'a doğru hareket ettirir: sapma hareketinin ortalama hızı günde 4 km'dir; ama günde 35 km hız kaydedildiği olmuştur. Mevsim ve yıla göre çok değişen sınırları, ince buz tabakaları ve serbest su mecralarından oluşan *pack* bölgesine tekabül eder; seyrüsefer yazın Barents denizinden, Çeliyuskin burnuna kadar nispeten kolaysa da, doğuya doğru güçlü buzkıran gemileri gereklidir. Amerika kıtasının kenarında bankiz, kalın ve sıkıdır ve Kuzeybatı geçitini yüzeyden geçmek hemen hemen imkânsızdır. Ama 1958'de A.B.D. denizaltısı *Nautilus,* Arktika havzasını geçmiş ve Kuzey Büyük Okyanus ile Atlas okyanusunun doğrudan doğruya bağlanması, kutup bölgesinin stratejik önemini artırmıştır. (L)

KUZEY DAKOTA. Bk. DAKOTA (KUZEY).

KUZEY DENİZİ, Atlas okyanusuna bağlı deniz; Büyük Britanya, Fransa, Belçika, Hollanda, Almanya, Danimarka ve Norveç kıyıları arasında.

Shetland adalarının kuzeyinde doğrudan doğruya Atlas okyanusuna açılan Kuzey Denizi, Dover boğazıyle Manş denizine, Skagerrak ile de Baltık denizine bağlıdır. Büyük kısmı «kıta yaylası» üzerinde yer alan Kuzey Denizi'nin başlıca özelliği, derinliklerinin 200 m'den az (500 m'yi geçen Norveç kıyıları dışında) olmasıdır. Dibi, kuzeydoğuya doğru yavaş yavaş alçalır; oysa denizin güney kesimi tersine setlerle (*bank*) ve yükseklerle (Dogger Bank'ta 13 m) doludur. Atlas okyanusu, Kuzey Denizi'ni büyük ölçüde etkiler; Coriolis'in şiddeti yüzünden ingiliz kıyısına ve güney kıyılarına doğru sapan «Kuzey Atlas okyanusu akıntısı»nın ılık suları; çok alçak, yer yer sunî olan kıyılarda (polder'ler) felâketler doğuran su baskınlarına (1949, 1953) yolaçacak şekilde deniz seviyesini yükselten fırtınalar; gelgit akıntıları; dalgalar.

Böylece denizin bütün batı kesiminde çeşitli deniz tabakaları büyük ölçüde karışır. Yüzeyin ısı ve tuzluluk özellikleri derin sularınkinden pek farklı değildir (eşısılılık vardır) ve Atlas okyanusunun özelliklerine çok yakındır. Fakat yüzey tabakalarda yıllık sıcaklık farklarının arttığı doğu kesime doğru gidildikçe, bu özellikler değişir. Baltık'ın tatlı sularının ve akarsuların katkısıyle yüzeyde tuzluluk derecesi azalır (Almanya açıklarında, binde 32). Ayrıca gelgitler ve akıntılar bu kesimde çok zayıflar. Bununla birlikte, donma olayına ara sıra ve bazı elverişli bölgelerde (liman ve haliçler, Wadden denizi) sınırlı olarak, rastlanır.

Kuzey denizi iktisadî ve beşerî açıdan çok önemlidir: her şeyden önce çeşitli batı avrupa devletlerine başlıca giriş yoludur. Kıyıları ve buraya dökülen akarsular boyunca birçok işlek liman toplanmıştır; dünyanın en büyük üç limanından ikisi (Londra ile Rotterdam) buradadır. Kıyı ülkeleriyle trafiği sağlayan bu limanlar özellikle dünyanın başlıca deniz ticaret yollarının bitim noktasıdır. Sefere pek elverişli olmayan tabiî şartlara rağmen (sık sık sis olması ve hiç değilse güney kesimde kum setleri arasındaki kanalları takip etmek ve uzun haliçlere girmek zorunluğu) trafik yoğundur. Ayrıca balıkçılık da (özellikle ringa ve morina) çok gelişmiştir. Başlıca balıkçılık bölgeleri Feroe adaları bölgesiyle Dogger Bank'tır; ama Fisher Bank, Jutland seti ve Terschelling seti de önemlidir. Balıkçılık, Büyük Britanya'da Hull, Grimsby ve Aberdeen ile Yarmouth, Hollanda'da Ijmuiden, Almanya'da Bremerhaven ve Cuxhaven gibi uzmanlaşmış limanların zenginleşmesini sağlamıştır.

Ayrıca Kuzey Denizi, deniz altında Britanya adaları ve orta avrupa havzalarını devam ettiren geniş bir tortul havzadır. İkinci ve üçüncü zaman toprakları, buzultaş yığışımları şeklini alan çökeltilerle örtülüdür. Bu yapıya güvenilerek deniz altında yapılan sıvı ve gaz yakıt aramaları Büyük Britanya açıklarında olumlu sonuçlar vermiştir; Ems halici önünde de aramalara başlanmıştır. (L)

Kuzey denizyolu, rus yazarlarının Kuzeydoğu* geçidine ve özellikle Murmansk ile Bering boğazı arasında düzenli bir şekilde donatılan ve işletilen deniz yoluna verdikleri ad. Teknik gelişmeler (buzkıran kullanımı, uçakla arama, radyo ile irtibat v.b.) sefer süresini uzatmak imkânını sağladı: Atlas okyanusundan gelerek Yenisey limanlarına dört ay; Büyük Okyanus'tan Doğu Sibirya denizine dört ay; Çelyuskin burnunda iki ay. Birçok liman donatıldı: Murmansk; Novy Port; Igarka, Ambarçık; Nijne-Kolimsk; Tiksi; Ribnoye; Hatanga, Mevsimlik denizyolu, Leningrad'dan Vladivostok'a bir haftada ulaştıran bir ticarî havayolu ile takviye edilmiştir. (L)

KUZEY dili. Leng. Ortak kuzey diline bazen verilen isim. ‖ ***Eski kuzey dili,*** genel olarak Ortaçağda Norveç, İzlanda, Grönland, Faeroe adaları ve birçok başka kolonide konuşulan kuzey dil ve lehçelerini belirten terim. Bk. ANSİKL.

Foto. Sédif, Justin (LAROUSSE) ; Hürriyet arşivi (MEYDAN)

— ANSİKL. *Eski kuzey dili,* daha bilimsel olarak *eski batı kuzey dili* adıyle belirtilir. Bu isim altında toplanan çeşitli ağızları birbirinden ayıran farklar çok küçük olduğundan kuzey dili konuşan halklar bile bu ağızlara özel isimler verme gereğini hissetmemiştir. Eski batı kuzey dili, İskandinavya'nın batısında önkuzey dilinin evrimleşmesi sonucunda oluştu; Danimarka ve İsveç'te ise eski doğukuzey dilini doğurdu. Kuzey dilinin evrimi üç döneme ayrılır: 1. önkuzey dilinin son devresinden (600) metinlerin latin harfleriyle yazılmağa başlandığı devrenin başına kadar uzanan dönem (1150); bu dönem için en uygun isim (*eski*) *batı runa kuzey dili*'dir; 2. *klasik eski batı kuzey dili,* 1150'den 1350'ye kadar sürer ve izlanda edebiyatının altın çağıdır; 3. *Orta İzlandaca, Orta Norveççe* v.b. dönemi, 1350'den yaklaşık olarak 1530'a kadar uzanır (Reform ve ilk *İncil* tercümeleri dönemi). Batı runa kuzey dili döneminin özellikle ilk iki yüzyılı hızlı ve yoğun fonetik evrim devresidir; bu dönemde, her şeyden önce, vurgusuz bütün ünlülerin düşmesi, *i, u* v.b. metafonisi ve uzun bir benzeşim dizisi göze çarpar. Klasik eski batı kuzey dili dönemi nispeten bir durulma dönemidir; Norveççe ile IX.yy. sonundan itibaren sömürgeleşen İzlanda, Faeroe v.b. ağızlarının farklılaşmağa başlaması bu dönemin özelliğidir. Bu farklılaşma, edebiyat yönünden tam bir gerilemeyi temsil eden üçüncü dönem boyunca daha da belirginleşmiştir. Bk. İZLANDACA ve NORVEÇÇE. (L)

KUZEY dilleri. Leng. Bugünkü kuzey germen dillerine (Norveççe, İsveççe, Danca v.b.) verilen isim.

— ANSİKL. Leng. Konuşuldukları ülkede bu dillere *kuzey dilleri* adı verildiğinden bugün hâlâ konuşulmakta olan dilleri (izlanda dili, faeroe dili, Norveççe, İsveççe ve Danca, eskiden Grönland [1450'ye kadar], Shetland [1780'e kadar], Orkney [1710'a kadar], Man adası [XVI. yy.a kadar], Hebrides adaları [1400'e kadar], İrlanda kıyılarının bazı yerlerinde [1250'ye kadar] ve İskoçya'nın kuzeyi [XVII. yy.a kadar], Normandiya ve Avrupa'nın başka yerlerinde konuşulanlar) belirtmek için «İskandinav dilleri» yerine kuzey dilleri terimini tercih etmek daha uygundur. Tümü kuzey dilleri öncesi dillerden türeyen kuzey dilleri, germen dillerinin kuzey kolunu meydana getirir ve yaklaşık olarak 14 milyon kişi tarafından konuşulur. (L)

KUZEYDOĞU i. Ufkun, kuzey ile doğu arasındaki noktası. ‖ Bu yönde bulunan bölge veya yer: *Türkiye'nin Kuzeydoğusu.* ‖ Bu yönden esen rüzgâr.

— Denizc. Kuzey ile doğu arasında yarı yolda bulunan ve kuzey-45°'ye tekabül eden rüzgâr bölgesi. (LM)

KUZEYDOĞU ÇİN, Çin'in, Liao-ning, Ki lin, Hey-lung-Kiang illerini içine alan bölgesi (burası eski Mançurya'dır); 767 000 km²; 60 milyon nüf. Dörtgen şeklinde olan Kuzeydoğu Çin'in ortasında 1 000 km uzunlukta, 200-400 km genişlikte bir ova yer alır; bölge kuzeybatıda Büyük Kingan dağları, kuzeydoğuda Küçük Kingan dağları, güneydoğuda ise Çang-pay-şan dağlarıyle çevrilidir. Çin ekonomisinin pilot bölgelerinden biri sayılır. (L)

KUZEYDOĞU geçidi, Kuzey Buz denizinde denizyolu, Sibirya'nın kuzeyindeki Bering boğazından geçerek Atlas okyanusunu Büyük Okyanus'a bağlar. Bu geçitin aranmasına, XV. yy.da ingiliz, rus ve hollandalı gezginler başladı. XVI. yüzyılda Willoughby ile W. Barents, XVII. yy.da V. Hudson, XVIII. yy. başında Vitus Bering burada keşif seferleri yönettilerse de başarıya ulaşamadılar. Geçidi ilk olarak isveçli Nordenskjöld buldu. 1875 Yazında çıktığı ilk yolculukta Yenisey'in ağzına ulaştı. Ertesi yıl bu bölgeyi yeniden taradıktan sonra, 1878 temmuzunda geçidi boylu boyunca aşmağa ve önceki seferlerinde başlamış olduğu hidroloji, jeoloji, biyoloji ve etnoloji araştırmalarını devam ettirmeğe karar vererek, üçüncü defa yola çıktı. Kışın buzların ortasında sıkışıp kalan gemisi, ancak temmuz 1879'da kurtulabildi ve Nordenskjöld, 1879 eylülünde Yokohoma'ya ulaştı. Sonradan başka gezginler, özellikle 1918 - 1920 arasında Roald Amundsen aynı yolculuğu yaptılar. Sibirya limanlarına ulaşmak için bir denizyolu haline gelen Kuzeydoğu geçidi, haziran - eylül ayları arasında sefere açıktır. (L)

KUZEYDOĞU polderi, hollanda dilinde **Noordoostpolder,** Hollanda'da polder; Zuiderzee'nin eski yerinde kazanılan polderlerin, Wieringermeer polderinden sonra ikincisi; 30 300 nüf. Kuzeydoğu polderini IJselmeer'den ayıran bent, eski küçük Urk adasına dayanır; eski Schokland adası ise bugün polderin içindedir. Yüzölçümü 48 000 hektar olan Kuzeydoğu polderi, 1942'de kurutulmuş ve onbeş yıl kadar sonra her yeri değerlendirilmiştir. Ekonomisi ve teşkilâtı inceden inceye planlanmıştır. Çiftlikler çok geniş, geometrik desenli parsellerin ortasına dağıtılmıştır. Başlıca merkezi Emmeleroord'dur. (L)

KUZEYDOĞU toprağı, norveççe **Nordaustlandet,** Svalbard takımadalarında ada, Batı Spitzberg'in kuzeydoğusunda; 14 200 km². Dörtte üçünden çoğu buzlarla kaplı olan adayı, 1873'te Nordenskjöld buldu. (L)

Kuzey Hollanda şirketi, 1614'te kurulmuş imtiyazlı kumpanya. Kuzey Denizi ile Baltık'ta ticaret tekelini aldı. Doğu Hint kumpanyası kadar parlak bir ticarî faaliyet göstermemekle beraber, Birleşik Eyaletler'in can damarı durumundaydı: Danzig'den buğday, Kurland ve Finlandiya'dan kereste, İsveç'ten metalürjik ürün ithal ederdi. Balina avcılığı. Livonya yoluyle Moskova ile ticarî ilişkiler kurdu. (L)

KUZEY ili, Sudan'da il; 873 000 nüf. Merkezi *El-Damer.* (L)

KUZEY İRLANDA. Bk. İRLANDA.

KUZEY KAROLİNA. Bk. KAROLİNA (KUZEY).

Kuzey Kırım kanalı, S.S.C.B. de kanal; Kahovka ile Kerç arasında, özellikle sulamada kullanılır. (L)

KUZEY KİVU, Kongo - Kinşasa'da il. İdare merkezi *Goma.* (L)

Kuzey konseyi, 1962'den beri Danimarka, Finlandiya, İzlanda, Norveç ve İsveç'i biraraya getiren konsey; üye ülkelerin sosyal ve kültürel menfaatlerini savunmak amacıyle kurulmuştur. (L)

KUZEY KORE. Bk. KORE.

KUZEY KUTBU adaları, Kanada'da takımadalar, Amerika kıtasıyle Grönland arasında, Kuzeybatı topraklarına bağlıdır. Başlıca adaları: *Baffin, Ellesmere, Victoria.* (L)

KUZEYLİ sıf. (*kuzey*'den *kuzey-li*). Kuzey ülkeleri halkından olan.

◆ i. Ayrılık savaşı sırasında (1861-1865) Washington federal hükûmetinin erkek veya kadın taraftarları için (*güneyli*'ye karşıt olarak) kullanılırdı. (L)

Kuzeyli Nanook (*Nanook of the North*), 1920-1922 arasında Robert Flaherty'nin çevirdiği belgesel filim. Büyük bir heyecan yaratan bu eser, bir eskimo ailesinin hayatını anlatır. Flaherty, Nanook'u, eşi Nyla'yı ve çocuklarını yalnız dış açıdan göstermeğe yönelmedi. Onları, kamera karşısında, günlük yaşantılarını, hayat mücadelelerini, acılarını ve sevinçlerini canlandıran komedyenler olarak ele aldı. Bu filim, Robert Flaherty'yi belgesel filim ustaları arasına kattı ve özellikle İngilizlere örnek oldu. (L)

Kuzey Oteli (*Hotel du Nord*), Eugene Dabit'nin romanı (1929). Dabit yazar olarak ün kazanmadan önce resimle uğraştı. Bu çalışmaları ona her unsuru belirli bir sıraya göre yerleştirme ve aydınlatma niteliğini kazandırdı. Nitekim, yazar bu romanında annesiyle babasının Jemmapes'te işlettikleri oteldeki günlük yaşantıyı, ova kadar seçme epizot'la canlandırdı. *Kuzey Oteli* sevgi dolu bir natüralizmin içli bir örneği sayılır. — Fransız filim yönetmeni Marcel Carné bu romanı aynı adla filme aldı (1938), filmin diyaloglarını Henri Jeanson yazdı. (L)

Kuzey savaşı, Danimarka, Rusya, Saksonya ve Polonya'dan meydana gelen koalisyon ile İsveç arasındaki savaş (1700-1721).

İsveç, Baltık denizi güney kıyılarının tamamını kontrolu altına almak isteyince, Polonya, Saksonya, Rusya (Preyobrajenskoye antlaşmaları, 1699) ve Danimarka, İsveçlileri Baltık'ın güney kıyılarından kovmağa karar verdiler. Danimarka kralı Frederik IV, Gottorp düklüğüne saldırarak savaşı başlattı. İsveç'in genç kralı Karl XII dâhice bir yıldırım harekâtıyle karşı taarruza geçerek, Kopenhag kıyılarına baskın tarzında bir çıkarma yaptı ve altı hafta süren muharebelerden sonra Danimarka'yı Travendal barışını kabul etmek zorunda bıraktı (1700). Sonra Rusları Narva'da (1700) ve August II kumandasındaki Saksonyalıları Riga yakınında (temmuz 1701) ezdi. O sırada Kuzey savaşı ikiye bölündü (1701 - 1707). Batıda zaferi kazanan Karl XII, bütün Polonya'yı işgal etti (Varşova, mayıs 1702; Krakow, haziran) Polonya tahtına Stanislav Leszczynski'yi oturttu (1704) ve August II'yi Altranstadt barışını imzalamağa zorladı. August II, Polonya tahtından vaz geçmeğe ve Büyük Petro'nun kumandanlarından Patkul'u teslim etmeğe mecbur oldu. Bu sırada doğuda Büyük Petro, baltık eyaletlerini işgal ediyor, İsveç İngria'sında Petersburg şehrini kuruyor (1703) ve Narva (1704) ile Estonya'yı ele geçiriyordu. Karl XII, Baltık eyaletlerini kurtarmak için çarın işini bitirmeğe karar verdi; fakat çar, Mazeppa'nın ihanetine rağmen düşmanının gücünü tüketti (toprakları yakma taktiği), 1708 - 1709) ve sonunda Karl'ı Poltava'da yendi (haziran 1709). Karl XII Osmanlı imparatorluğunda Bender'e sığındığı sırada (1709-1714) Ukrayna'nın bağımsızlığı ortadan kalktı, August II tekrar tahta çıktı ve Büyük Petro bir donanma kurarak isveç limanlarına saldırdı (Viipuri, 1710; Stralsund'un ilk muhasarası, 1711). Danimarkalılar da, Hannover'in ve Prusya'nın desteğiyle yeniden silâha sarıldılar. Karl XII, İsveç'i kurtarmak için Osmanlı topraklarından kaçarak harekâtın yönetimini tekrar eline alırken, bakanı Goertz de Rusya'ya yaklaşmak için görüşmeler yaparak düşman koalisyonunu parçalamağa çalışıyordu: çünkü rus siyaseti, Almanları (Pomeranya'nın yakılıp yıkılması) ve Danimarkalıları (Holstein'ın işgali, 1713) kaygılandırmaktaydı. Stralsund'un düşmesinden sonra İsveç, kendi topraklarında tehdide uğradı (aralık 1715). Karl XII'nin Danimarka Norveçi'ni işgal ettiği sırada Fredrikshald muhasarasında ölmesiyle savaş sona erdi; 200 000 ölüye mal olan savaş İsveç'in nispeten gerilemesine ve Büyük Petro'nun savaşı kazanabilmek için modernleştirmek zorunda kaldığı Rusya'nın, avrupa siyasetinde rol oynamağa başlamasına yolaçtı. İkinci Kuzey barışını meydana getiren birkaç antlaşma ile barış sağlamlaştırıldı. (L)

KUZEYSEL sıf. (*kuzey*'den *kuzey-sel*). *Yeni.* Kuzeyle ilgili, kuzey yönüne rastlayan. *Esk.* ŞİMALÎ. (L)

KUZEY toprağı, ing. **Northern Territory,** Avustralya'nın kuzey kısmı, Avustralya Commonwealth'inin federal hükûmeti tarafından yönetilir; 1 356 000 km²; 27 100 nüf. Merkezi *Darwin.* Bu çorak arazide yalnız birkaç bin yerli (Arnhem toprağı) yaşar. Avrupa asıllı Avustralyalıların yarısı, Darwin'de toplanmıştır. Sığır yetiştiriciliği. (L)

KUZEY VİETNAM, 1954 bölüşmesinden beri Vietnam Demokratik cumhuriyeti tarafından yönetilen topraklara verilen ad. Bk. VİETNAM.

KUZGUN i. (esk. türk. k.). Zool. Birçok karga türüne, özellikle *karakarga*'ya verilen ad. (*Corvus corone*). [Bk. ANSİKL.] ‖ *Kuzgun denizi* (veya *gölü*), Hazar denizi.

— Bot. *Kuzgun ayağı,* sinir otunun bir türü (ilmî adı *Platango coronopus*).

— Bot. *Kuzgun otu,* kartallı eğreltiotu (ilmî adı *Pteris aquilina*).

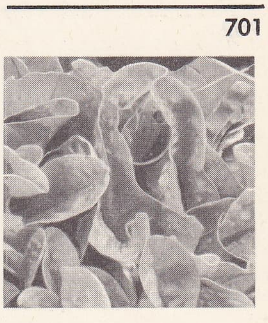

kuzukulağı

çiçek

kuzukulağı

kuzukartalı

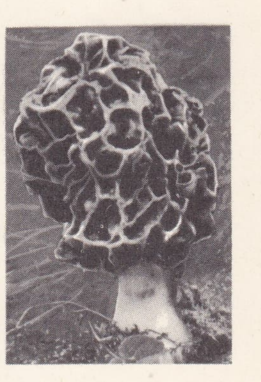

kuzumantarı

Foto. Vincent, Pat, Dragesco (LAROUSSE)

— ANSİKL. *Kuzgun*'lar değişik tarzda beslenen kuşlardır. Ekinlere zarar vermesine rağmen böcekleri (mayısböceği) ve kemirgenleri yok etmesinden dolayı tarım için faydalıdır; kırlarda, tarlalarda yaşar; asıl kargadan boyca daha küçük ve gagası daha zayıftır. (M)

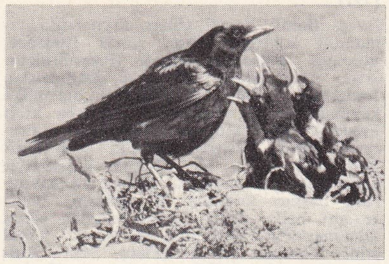

KUZGUNCUK i. (*kuzgun*'dan *kuzgun-cuk*). Hapishane kapısında bulunan, parmaklıklı, küçük pencere. (M)

KUZGUNCUK, İstanbul'da Boğaz'ın Anadolu kıyısında, Üsküdar ile Beylerbeyi arasında muhtarlık; 7 660 nüf. (1971). Ortaçağda, İustinianos II tarafından yaptırılan yaldızlı kiremitlerle süslü kilisesinden dolayı adı *Chrysokeramos*'du. Bugünkü adının, Fatih Sultan Mehmed zamanında buraya yerleşmiş olan Kuzgun Baba adlı bir veliden geldiği sanılır. Eskiden burada daha çok rum ve yahudi ahali otururdu. Bir camii vardır. (M)

KUZGUNÎ sıf. (türk. *kuzgun* ve ar. *-i* aitlik ekinden osmanlıca *ḳuzgunî*). Çok koyu, kuzgun renginde olan. ‖ *Kuzgunî siyah*, çok koyu siyah renkli: *İrili ufaklı, açık sarıdan tutunuz da koyu renklilerine, kuzgunî siyahlarına kadar, her elini atışında bir tane yakalıyor* (R. H. Karay). [M]

KUZGUNKILICI bls. i. Bot. Bk. GLAYÖL.

KUZİNA veya **KUZİNE** i. (ital. *cucina*, mutfak'tan). Hem ısıtmağa, hem de üzerinde yemek yapmaya yarayan büyük mutfak sobası.

— Denizc. Gemilerde yemek pişirilen yer, mutfak. (M)

KUZKAYA, Karadeniz bölgesinde (Batı Karadeniz bölümü, Kastamonu ili, Merkez ilçesi) bucak; 13 427 nüf. (1965); 61 köy. — *Bucak merkezi*, 289 nüf. (1965); Kastamonu'nun 19 km güneyinde; yüksl. 980 m. (M)

KUZMİN (Mihail Alekseyeviç), rus şairi (Yaroslavl 1875 - Leningrad 1936). Fransız asıllı soylu bir ailedendir. Petersburg konservatuvarında kompozisyon öğrenimi yaptı. Sonra *Apollon* dergisinde sembolizm aleyhtarı bir bildiri yayımladı (1910). Anlatımda sadelik ve açıklığı öngören estetik yenilenmeyi ortaya atan «açıklık» okulunun önderi sayılır. Şiir derlemeleri şekil açısından mükemmelliğe ulaşmasına rağmen çoğunlukla samimi ilhamdan yoksundur: *Aleksandriyskie Pensi* (Aleksander Şarkıları) [1906], *Osennie Ozera* (Sonbahar Gölleri) [1912], *Glinyanye Golubı* (Kil Güvercinler) [1914], *Meseller* (1923). [L]

KUZNETS (Simon), amerikalı iktisatçı (doğ. 1901). John Hopkins (1954-1960) ve Harvard üniversitelerinde (1960) profesörlük yaptı. Eserleri: *Secular Movements in Production and Prices* (Üretim ve Fiyatlarda Yüzyıllarca Süren Dalgalanmalar) [1960]; *National Income: its Composition* (Millî Geliri Yaratan Unsurlar) [1941]; *Economic Change* (İktisadî Değişimler) [1954]. (L)

KUZNETSK, S.S.C.B.'de eski Novo Kuznetsk'in (Stalinsk) bir bölümünün adı, bugün Kuzbass veya Kuznetsk denen maden kömürü havzasını belirtir. (L)

KUZNETSOV (Nikolay Gerasimoviç), sovyet amirali (Medvedkiy, Arhangelsk 1902). İkinci Dünya savaşında sovyet deniz kuvvetleri komutanıydı, 1948 - 1950 arasında Büyük Okyanus donanmasının başında bulundu, 1951'den 1953'e kadar savaş ve denizcilik bakanı, daha sonra da savunma bakanı yardımcısı oldu (1953-1956). [L]

KUZNETSOVA (Marya), rus kadın opera şarkıcısı (Odessa 1880-Paris 1966). Sanat hayatına Petersburg'da başladı. Geniş bir repertuvarla Londra, Chicago ve Paris'te sahneye çıktı, bu arada bir de koreografi düzenledi (R. Strauss'un *Yusuf'un Efsanesi*, Paris 1914). Rus müziğini Avrupa'da yaymakla görevli bir koro topluluğunu uzun süre yönetti. (L)

KUZU i. (esk. türk *ḳozı*'dan). Koyun yavrusu: *Sürünün ardında bir koyun meler / Koyunun feryadı bağrımı deler / Akkoyun da gelmiş kuzusun ister* (Pir Sultan Abdal). [Bk. ANSİKL.] ‖ *Teşm. yol.* Bir meyve veya sebzeye yapışık olan küçük meyve veya sebze: *İncirin kuzusu. Biberin kuzusu.* ‖ *Süt kuzusu*, sütten kesilmemiş, sütle beslenen kuzu.

— ÇEŞ. DEY. *Kuzu gibi*, halim selim, sessiz, uysal kimseleri nitelemek için söylenir: *Kuzu gibi çocuk.* ‖ *Kuzu gibi olmak* (veya *kuzuya dönmek*), uslanmak, sessiz, uysal hale gelmek: *Hanımlar kuzu gibi olmuşlardı* (R. N. Güntekin). ‖ *Kuzu postuna bürünmek*, gerçek yüzünü, karakterini saklamak, karşısındakine güven vermek için zararsız ve uysal görünmek. ‖ *Anasının* (veya *süt*) *kuzusu.* Bk. ANA. ‖ *Kurtla kuzu* (veya *koyun*) *yan yana.* Bk. KURT.

— Bot. *Kuzu göbeği.* Bk. KUZUGÖBEĞİ. ‖ *Kuzu kestanesi*, küçük taneli bir cins kestane. ‖ *Kuzu kulağı.* Bk. KUZUKULAĞI. ‖ *Kuzu palamudu*, bir cins küçük taneli palamut.

— Deric. *Kuzu derisi*, kalpak, manto v.b. giyim eşyası yapmakta kullanılan kısa ve kıvırcık tüylü post.

— Din. *Paskalya kuzusu*, Musevîlerin her yıl Kızıldeniz'den geçişlerini anmak üzere kurban ettikleri kuzuya verdikleri ad. (Bk. PASKALYA.) ‖ *Paskalya kuzusu bayramı*, eskiden paskalya yortusuna verilen ad. (O gün bir kuzu takdis ettirme âdeti vardı.) ‖ *Tanrı'nın Kuzusu, Lekesiz Kuzu v.b.*, Vaftizci Yahya ve kilise tarafından, dünyada işlenen günahların bedelini ödemek üzere kendini kurban eden İsa'ya verilen adlar. (İsa'nın kilise adamlarıyle ilgili fonksiyonunu hatırlatan bu saffet ve masumiyet sembolü, hıristiyan sanatının başlangıcından beri temsil edilmiş ve sanatçılar tarafından işlenmiştir.)

— Mim. *Kapı kuzusu.* Bk. KAPI.

— Mutf. *Kuzu çevirmek*, yüzülüp temizlenmiş bir kuzuyu şişe geçirerek ateşte kızartmak. ‖ *Kuzu dolması*, kuzunun içine pilav doldurarak yapılan bir et yemeği. (Çiğ veya önceden haşlanmış olan kuzunun içine, pişirilmiş veya çiğ olarak iç pilav konulur, şişte veya yağda kızartılır.)

— Süs. *Esk. Kur'an* ve elyazması kitaplarda yazıyle sayfanın kenarını ayırmak için çizilen çerçeveler. (Bunlar yeşil ve sarı altın yaldızlı iki paralel çizgi halindedir, araları mürekkeple doldurulur. Tek çizgili olanlarına *tek kuzu*, çift çizgilolanlarına da *çift kuzu* denir.)

— Tıp. *Kuzu çıbanı*, zararsız ve küçük çıban.

— ANSİKL. Zootekn. *Kuzu*'lar başlıca iki büyük bölümde ele alınır: *süt kuzuları* ve *kasaplık kuzular*. Süt kuzuları peynir yapımında koyun sütü kullanılan bölgelerde beslenir ve bu yavrular daha 5 - 7 haftalıkken kesilir. Bundan dolayı da ağırlıkları 10 kiloyu bile bulmaz. İyi kuzu eti ve yağının rengi beyaz olur. Kuzunun böbreklerinin de bu beyaz yağ tabakası ile kaplı olması aranan bir özelliktir. Kasaplık kuzular, hayvan biraz daha büyüdükten ve ağırlığı biraz daha arttıktan sonra kesilenlerdir. Bu kuzuların ağırlıkları, cinslerine göre 12 - 20 kilo, bazen de daha çoktur.

Türkiye'de özellikle Ege, Marmara ve Trakya bölgelerinde aralıktan nisana kadar geniş ölçüde kuzu kesilir. Bu kesimlerle, bir kısmı mezbaha dışı olmak üzere, yılda 2,5 - 3 milyon kadar kuzu eleden çıkarılır. (1969'da mezbahalarda kesilen kuzu sayısı 2 877 830, bu kuzulardan elde edilen et miktarı ise 23 033 tondur). Bir kuzunun canlı olarak ortalama ağırlığı 8 - 10 kg arasında değişir. Erken kesilen bu kuzular 50-55 gün kadar besiye çekilebilse, hayvan başına canlı ağırlık 20 ile 25 kg'ı bulabilir. Erken kuzu kesimi yüzünden yılda 20 000 ton kadar et kaybı meydana gelir. (LM)

KUZUCUBELEN, Akdeniz bölgesinde (Adana bölümü, İçel ili, Merkez ilçesi) bucak; 7 620 nüf. (1965); 15 köy. — *Bucak merkezi*, 261 nüf. (1965). Mersin'in 27 km kuzeybatısında; yüksl. 730 m. Fındıkpınar yaylasına çıkan yol buradan geçer. (M)

KUZUCUK i. (*kuzu*'dan *kuzu-cuk*). Kuzudan söz ederken sevgi ve acıma belirtmek için kullanılır: *Kuzucuk anasını kaybetmiş, meleyip duruyordu.* (M)

KUZUCULU, Akdeniz bölgesinde (Hatay ili, Dörtyol ilçesi) kasaba; 3 781 nüf. (1965). Belediye. Dörtyol - Yeşilkent (Erzin) arasında. (M)

KUZUDİŞİ bls. i. Genellikle doğumdan altı yedi ay sonra çıkan ve yedi yaşlarında dökülen ilk dişler, sütdişi. (M)

KUZUGEVREĞİ bls. i. Bot. *Sonchus oleraceus*'un yaygın adı. (Bileşikgillerden)

— ANSİKL. Kuzu gevrekleri, genellikle sarı kömeçli, almaşık parçalı yapraklı, çok çabuk üreyen yıllık veya çokyıllık otsu bitkilerdir. Tavşan ve domuzların çok düşkün olduğu bu bitkinin sapı kırıldığı zaman içinden beyaz, sütümsü bir sıvı akar. Kuzugevreğinin taze yaprakları salata olarak yenilebilir. (L)

KUZUGÖBEĞİ bls. i. Bot. Sulak yerlerde yetişen, şapkası etli, yenebilir mantar. (İlmî adı *Agaricus campestris.*) *Eşanl.* KEÇİMANTARI. (M)

KUZUKARTALI bls. i. Zool. Çok büyük yırtıcı kuş; rengi esmer, başı kirli beyaz, alt tarafı soluk kızıl - sarı, kanatları çok uzundur; güçlü ve kıvrık gagasının altında bir tutam tüy bulunur; bu yüzden SAKALLI AKBABA da denir. (Kuzukartalı [*Gypaetus barbatus*]. Eski Dünya'nın dağlık bölgelerinde yaşar, sadece leşle beslenir. Apler'de soyu tükenmiş gibidir. Kartalgillerden.) [L]

KUZUKULAĞI bls. i. Bot. Yeşil veya firfiri renkte erselik çiçekli otsu bitki. (İlmî adı *rumex*. Karabuğdaygillerden.) Bk. ANSİKL.

— Kim. *Kuzukulağı asidi.* Bk. OKSALİK *asit.* ‖ *Kuzukulağı tuzu*, demir pasından meydana gelen, lekeleri çıkaran ve kuzukulağı bitkisinde bulunan monopotasyum oksalatın diğer adı.

— ANSİKL. *Kuzukulağı*, nemli kırlarda yetişir. Genellikle birkaç yıl yaşar; çiçekleri iki evciklidir. Yaprakları hafifçe kabarık ve geniştir. Kuzukulağının (*Rumex acetosa*) birçok çeşidi Avrupa'da sebze olarak bahçelerde yetiştirilir. Labada da bir kuzukulağı türüdür (*R. patientia*). *Dağ kuzukulağı*'nın (*R. montanus*) yaprakları daha ince ve uzundur. Bu tür kısırdır.

— Mutf. Kuzukulağının yaprakları salata olarak yenir. Bazı yerlerde çorbası veya ıspanak gibi haşlanıp ezildikten sonra kavurması yapılır. İçinde fazlaca oksalik asit bulunduğu için sindirimi güçtür. (LM)

KUZU KUZU zf. (*kuzu*'dan). Hiç ses çıkarmadan, karşı gelmeden, uysal bir şekilde. (M)

KUZULAMA i. (*kuzulamak*'tan *kuzulama*). [Koyun için] Yavrulama.

— ANSİKL. *Kuzulama*, koç katımından yaklaşık olarak 150 gün sonra meydana gelir; mevsimi, bölgelere ve kuzuların cinsine göre değişir. Bununla beraber bellibaşlı kuzulama mevsimi ilkbahar ve sonbahardır. Kışı şiddetli ve uzun süren bölgelerde ilkbahar, kışı ılık geçen ve yemi bol olan (köklü bitkiler, kuru ot, pancar küspesi) bölgelerde sonbahar tercih edilir. (L)

KUZULAMAK geçz. f. (*kuzu*'dan *kuzu-la-mak*). [Koyun için] Yavrulamak: *Koyun sen şurada kuz'lamadın mı / Sağını solunu gözlemedin mi* (Pir Sultan Abdal). (M)

KUZULAŞMAK dönşl. f. (*kuzulamak*'tan *kuzula-ş-mak*). *Mec.* Uysal, sessiz, halim selim hale gelmek, uysallaşmak. (M)

KÜBA haritası

KUZULU sıf. (*kuzu*'dan *kuzu-lu*). [Koyun için] Kuzusu olan. ‖ *Teşm. yol.* [Meyve ve sebze için] Kendisine bitişik olarak aynı cinsten küçük bir tanesi olan: *Kuzulu portakal. Kuzulu incir.* ‖ *Kuzulu kapı,* içinde ayrıca küçük bir kapı bulunan büyük kapı. ‖ *Kuzulu cetvel,* yanında ince bir çizgi olan kalın cetvel çizgisi. (M)

KUZULUK i. (*kuzu*'dan *kuzu-luk*). Kuzuların barınağı, ağıl. ‖ *Mec.* Yumuşak huyluluk, uysallık.

— Tasav. Yemekhanelerin duvarlarında bulunan hücre. (Mutfakta kullanılan sofra takımı bu hücrelere konurdu.) [M]

KUZULUK, Marmara bölgesinde (Sakarya ili, Akyazı ilçesi) köy; 2 215 nüf. (1965). Mudurnu yolu üzerindedir. Yakınında işletilen bir maden suyu kaynağı vardır. (M)

KUZUM ünl. (*kuzu*'dan *kuzu-m*). Sevgi bildirmek, yalvarma belirtmek veya dikkati çekmek için kullanılan söz: *Pembe yalvardı: — Kuzum, kuzum Rabia. Kölen olayım* (H. E. Adıvar). *Murtaza haykırdı; ve herkesin davrandığını görünce sordu: — Nereye gidiyoruz kuzum* (Vâ-Nû). [M]

KUZUMANTARI bls. i. Asklı mantar (*morilla*). [Şapkası yuvarlak veya koni biçiminde, görünüşü sünger gibi gözenekli, sapı kalın ve kısa olur. İlkbaharda bayırlarda, çitler arasında, özellikle karaağaç ve dişbudak ağaçlarının yakınında yetişir. Lezzetli bir mantardır.] (L)

KUZYAKA, Karadeniz bölgesinde (Batı Karadeniz bölümü, Kastamonu ili, merkez ilçesi) bucak; 13 427 nüf. (1965); 61 köy.

— *Bucak merkezi* 289 nüf. (1965); Kastamonu'nun 19 km güneyinde; yüksl. 980 m. (M)

KUZ YÖNÜ bls. i. Bk. KUZEY.

KÜBA, isp. **Cuba,** Atlas okyanusunda ada, Büyük Antiller'in en batıdaki adası, Meksika körfezinin girişinde, sosyalist tipinde bir cumhuriyettir; 114 500 km^2; 8 553 395 nüf. Başkenti *Havana* (1 600 000 nüf.). Başlıca şehirleri: *Camagüey* (259 300 nüf.); *Santiago* (224 600 nüf.); *Santa Clara* (166 800 nüf.); *Guantanamo* (165 200 nüf.); *Cienfuegos* (107 300 nüf.); *Holguin* (106 100 nüf.); *Matanzos* (94 200 nüf.).

COĞRAFYA

Ada, batıdan doğuya doğru 1 300 km kadar uzanır, genişliği merkezde (Camagüey yakınları) 80 km kadardır.

● *Fizikî coğrafya.* Kübalı coğrafyacı Nunez Jimenez Küba'yı bir takımada olarak niteler; çünkü Küba'nın çevresinde Pine vardır. Ada bütün olarak İkinci zaman ve adasından başka 1 600'den çok küçük ada Üçüncü zaman başlarında üzerine tortul tabakaların yığıldığı eski bir kratogendir. Büyük kısmı üzeri kalın bir bozuşma toprağı tabakasıyle örtülü ve yer yer sivri tepeler («kuleler») serpiştirilmiş bir ovadan meydana gelir: burası çok yeni zamanlarda gelişmiş karstlı bir bölgedir. Ova, Meksika körfezine doğru, orta kısımda uzanan kalkerli sıradağlarla sınırlıdır; güneybatıda ovaya hâkim olan billûrlu sierra Maestra kütlesinin yükseltisi 1 500 m'yi aşar ve en yüksek noktası Turquino tepesinde 2 560 m'yi bulur.

Las Villas eyaletinde (Orta Küba) Trinidad ve Soneti - Spritus sıradağları Escambray boyunca sıralanır. Batı Küba'daki sıradağlar önemsizdir. Ülkede büyük göl ve ırmak yoktur.

● *İklim ve bitki örtüsü.* İklimin başlıca özelliği birbirinden kesinlikle ayrı iki mevsime ayrılmasıdır: mayıs - ekim ayları (ortalama sıcaklık 26,5° C) arasında yağmur mevsimi (1 200-2 000 mm); kasım - nisan ayları (24,5° C) arasında nispeten kurak mevsim. Sıcaklık ortalaması yüksektir; fakat kurak mevsimde kuzey kıyısını soğuk dalgaları etkileyebilir. Ada zaman zaman kuraklıklardan (1967 - 1968'de 18 ay) ve tropikal fırtınalardan büyük zarar görür. Gerek büyük Küba adasında, gerek küçük adalarda her çeşit palmiye, çalılık ve çam ağaçları yetişir. Ülkenin ancak yüzde 8'i ormanla kaplıdır (mahun, bakkam ağacı, sedir); fakat ormanları çoğaltmak için bir program uygulanmaktadır. Hayvanlar arasında kuş ve sürüngenler başta gelir. Sürüngenler arasında timsah, kertenkele (iguana) ve bazı yılan türleri bulunur. Ayrıca denizlerde uskumru, turna ve daha birçok sıcak deniz balığı vardır. Küba'da balıkçılık henüz bu zengin kaynağı tam anlamıyle değerlendirecek kadar gelişmemiştir.

● *İktisadî ve beşerî coğrafya.* Küba'nın başlıca gelir kaynağı tarımdır. Adanın küçük ve nüfusunun az olması, enerji kaynağı bulunmaması, sanayinin gelişmesini engelleyici etkenlerdir. Küba halkı, geçiminin özellikle doğuda (Camagüey ve Holguin ovaları) yetiştirilen şekerkamışıyle sağlar. Fakat şekerkamışı, Havana ve Matanzas illerinde de yetiştirilir. Adanın onda birinden biraz fazlası ve ekili topraklarin üçte ikisi şekerkamışına ayrılmıştır. Şekeri tasfiye eden imalât sanayii, ülkenin başlıca sanayiidir. Küba, dünya şekerkamışı üretim ve ihracatında birincidir. En büyük müşterisi A.B.D. iken, bu ülkeyle ilişkilerini kestiğinden beri S.S.C.B. küba şekerinin başlıca ithalâtçısı olmuştur. Küba'da, Rodrigo de Jerez tarafından daha 1492'de keşfedilen tütün, adanın ikinci gelir kaynağıdır ve yaprak sigara (puro) imalâtını besler. Üçüncü gelir kaynağı kahve, tüketimi güçlükle karşılar. Muz ve «büyük sebze» (japon patatesi, tatlı patates, karayip lahanası, sinirotu) tarımının yanı sıra, pirinç tarımı da gelişmektedir. Toprak reformundan sonra bu yiyecek tarımlarının geliştirilmesine çalışılmıştır. Sığır sürüleri 4 500 000 başı geçer.

● *Tabiî kaynaklar.* Mineraller boldur: demir, bakır, manganez, kiremit, tungsten ve asfalt, ticarî amaçlarlar kullanılabilecek ölçüdedir. Eskiden A.B.D. hükûmetinin ve özel kişilerin malı olan Nicoro ve Moa Bay maden ocakları, nikel ihtiyacını karşılamaktadır. Küba sanayiini kısıtlayan en büyük etken enerji kaynaklarının yetersizliğidir. Ülkede bilinen bir iki petrol alanının dışında kömür yatakları da bulunmuştur; ama hem küçüktür, hem de yeterince işletilememektedir. Ancak başka petrol yatakları aranmaktadır. Hükûmet hiroelektrik enerji (ve sulama) üstünde durmaktaysa da, büyük ırmakların sayısı azdır.

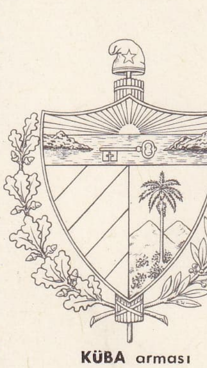

KÜBA arması

● *Nüfus.* 8 553 395 Nüfusla (1970) Küba, latin amerika ülkeleri arasında sekizinci, km^2'ye düşen nüfus yoğunluğu açısından da dördüncüdür. 1960'ta yıllık nüfus artışı yüzde 2,3'tü. Öbür latin amerika ülkelerindeki artışa (yüzde 3 - 4) oranla bu sayı oldukça düşüktür. Ölüm ve çocuk ölümü oranı da hükûmetin başarılı sağlık programı sayesinde azalmıştır. Buna karşılık 400 000 kübalı Castro rejiminin ilk dokuz yılında ülkeyi terketmiştir. 1964'te nüfusun yüzde 58'i şehirlerde yaşıyordu. En büyük şehirler Havana (1,6 milyon, toplam nüfusun yüzde 13,5'i) ve öbür altı idare bölgesi merkezidir (hepsi toplam nüfusun yüzde 48'i). Castro, Havana'yı besleyen, şehrin çevresindeki azgelişmiş kır bölgeleri lehine başkentin yüksek hayat seviyesini kısıtlamak istemektedir. Ama sanayi kurumlarını Havana'dan çıkarmak ve şehri besin maddesi sağlayacak yeşil bir saha ile çevrelemek için yapılan teşebbüs pek az başarılı olmuştur.

Etnoloji. Küba halkı ırk bakımından karmaşıktır. Gene de bugün nüfusun yüzde 98'i Küba doğumludur. Eski kızılderililerden pek az iz kalmıştır ve ülkenin ırk ve kültür yapısında zenciler çok daha önemli rol oynar. Küba'da sayımlarda belli ırklar için alınan sonuçlar inandırıcı değildir; çünkü Küba'da *raza* (ırk) kelimesi bir insanın görünümünü belirtir; zenci ve beyaz kanı taşıyan açık derili bir kişi ya *mestizo* veya «beyaz» olarak nitelendirilir. Nüfusun yarısının zenci, yarısının gerçekten *mestizo,* yüzde 30'unun da beyaz olduğu sanılır. Küba'da eskiden beri ırk ayrımı güdülürdü ve ırk ayrımı ile sınıf farkları arasında da bağlantı vardı. Zenciler genellikle aşağı sı-

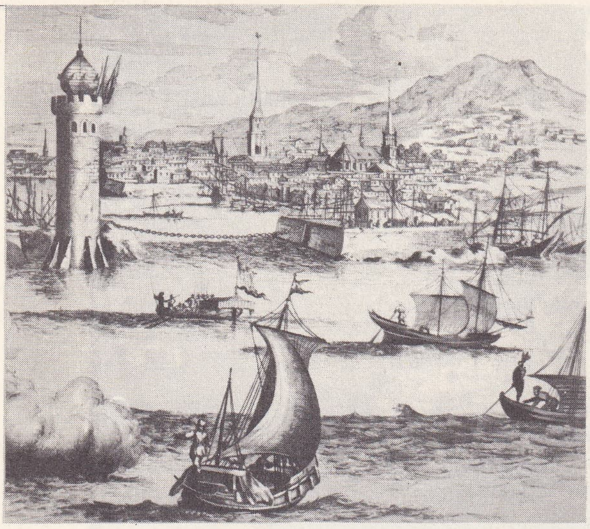

XVII. yy.'da Havana

nıflandılar. Mestizo'lar değilse de zenciler düşük ücretlerle çalıştırılır, bazı umumî parklara giremezlerdi. Castro büyük kısmını zencilerin meydana getirdiği aşağı köylü sınıflarına iktisadî ve sosyal bakımdan toplumla bütünleşmelerini ve durumlarının düzelmesini sağlayacağı konusunda sözverdiği için zencilerden büyük destek gördü.

● *Hayat seviyesi ve sosyal gelişme.* Castro'dan önce Küba'da iki sosyal sınıf vardı: yukarı sınıf; halk (veya aşağı sınıf). Bu ayırım, öğrenim, aile ismi, meslek ve zenginliğe göre yapılırdı.
Nüfusun yüzde 4'ünü meydana getiren küçük bir yukarı sınıfın altında, geniş (yüzde 18) bir orta sınıf vardı. Castro zamanında orta sınıf yüzde 5'e indi, yukarı sınıf tamamen kaldırıldı. Rejim ayrıca komünistlerin önde gelenlerinin yeni bir sınıf yaratmamaları için çaba harcadı ve komünistlere özel ayrıcalıklar tanınmasına engel olundu. Castro 1966'da kendi devriminin Küba'ya «sosyal reformlar açısından ilerleme için ittifak»ın Latin Amerika'ya sağladığından daha çok yarar sağlayacağını belirtti. Nitekim bugün Küba'da gelir dağılımı yeniden düzenlenmiştir. Castro'dan önce köylerdeki yaşama şartları şehir bölgelerine oranla çok düşüktü. 1956'da yapılan bir inceleme, köylü nüfusunun (o zaman da şimdiki gibi nüfusun en aşağı beşte ikisi) millî gelirin yüzde 10'unu aldığını göstermişti. Toprak sahiplerinin yüzde 1'i, ekilebilir ve verimli toprakların yüzde 47'sine sahipti. Fakat 1959'dan beri *guajiro*'ların (köylüler) öğrenim, sağlık ve mesken şartları devamlı olarak düzelmiştir. İlk üç yıl, yiyecek ithali artmış, daha sonra durmuş ve azalmıştır. 1962'de temel besinlerin vesika ile verilmesine başlanmıştır. Sendikalı olmayan şehirli işçilerin durumunda da bazı gelişmeler olmuş, yanız sendikalı işçilerin (özellikle kalifiye işçiler) gerçek gelirleri bir miktar azalmıştır.

● *Son gelişmeler.* 1959'dan önce kişi başına 400 dolarlık yıllık gelirle, hayat seviyesi öbür latin amerika ülkelerinden nispeten daha yüksek gibi görünüyordu. Oysa bu ortalama sayı, gerçekte, çeşitli sosyal sınıflar arasındaki önemli farkları maskelemekteydi. Nüfusun küçük bir kısmının (yüzde 7,2) yıllık geliri 1 000 dolardan çoktu; fakat Kübalıların yarısından çoğunun yıllık geliri 100 dolardan azdı. Hayat seviyesinin yüksek olmamasının sebebi, yapısal dengesizliklerden zarar gören iktisadî hayatın durgunluğuydu: büyük mülkiyetin ağır basması; tarım üretiminin aşırı ölçüde uzmanlaşması; adanın gelir kaynaklarının eksik işletilmesi ve sınaî kalkınmanın yetersizliği. Şeker şirketleri doğrudan doğruya veya çiftlikleri kiralama yoluyle toplam olarak 2,5 milyona yakın hektar toprağı (ülkenin toplam yüzölçümünün beşte birinden çoğu) kontrol ediyordu; altı A.B.D. ve küba şirketinin her birinin elinde 134 000 hektar arazi vardı. Hayvancılık alanında toplaşma daha fazlaydı. Şirket topraklarının bir kısmı, ileride şeker fiyatlarının yükselmesi ihtimali göz önünde tutularak boş bırakılıyordu. Latifundia'cılığın bu gelişmesinin başka sebebi, adanın elverişli bir iklimin etkisiyle ve çok yakınındaki A.B.D.'nin devamlı artan talebine bağlı olarak 2 büyük ihraç ürününde (şekerkamışı ve tütün) uzmanlaşmasıydı.
Bu yönelme birçok dengesizliğe yolaçıyordu. Önce, birbirine bağlı iki olay olan kaba tarım ve işsizlik, üretim güçlerinin boşa harcanmasına sebep oluyordu. Sonra elde edilen kârlar büyük ölçüde yurt dışına kaçıyor veya spekülatif işlere yatırılıyordu. Ayrıca ada A.B.D.'den büyük ölçüde kendisinin kolaylıkla üretebileceği tüketim maddeleri, sanayi ve tarım ürünleri ithal ediyordu; bu yüzden A.B.D.'ye sıkıca bağımlı duruma düşmüştü.
1959'dan beri karşılaşan meselelere rağmen (amerikan ablukası, kasırgaların sebep olduğu zararlar), Küba'nın hayat seviyesi özellikle kolektif açıdan düzelmeğe yönelmiştir. Beslenme alanında, gelişme açıktır ve devletin karne usulü uygulaması üretim maddelerinin daha âdil bir şekilde yeniden dağıtılmasına katkıda bulunmuştur. 1959'da hükûmet iktisadî meseleleri çözeceğini umarak toprak reformunu başlattı. Ama birçok tedbir alınmasına rağmen düzensizlik önlenemedi. Talebin üretimden daha hızlı artması enflasyona yolaçtı. Ayrıca devlet, nadasa bırakılmış topraklarda ve hayvancılığa ayrılmış latifundialarda yeni tarımlara girişilmesi gerekirken, bir ön inceleme yapmaksızın şekerkamışı ekilen alanları azaltmağa karar verdi. Sonuç başarılı olmadı; üstelik yeni tarımlar Küba'ya ihraç edebileceği hiç bir ürün sağlamadığından, ödemeler dengesinde düzene varılamadı. 1959'da 6 Mt'a yaklaşan şeker üretimi, 1963'te 3,8 Mt'a düştü. Devlet tek tip tarıma dayanan kapitalist özellikte bir ekonomiyi, çeşitli üretim yapan sosyalist özellikte bir ekonomiye kısa zamanda dönüştürmenin imkânsız olduğunu anladı. Bu yüzden şekerkamışı tekrar iktisadî gelişmenin temel unsuru oldu ve 1965'te üretim yeniden 6 Mt'a yükseldi. 1966'da üretim, yüzyılın en şiddetli kuraklığı yüzünden 4,5 Mt'a düştü.
Adanın ikinci gelir kaynağı olan tütünde aynı üretim dalgalanmaları görülmedi. 1959'dan itibaren düzenli olarak çoğalan tütün üretimi, 1964'te 60 000 tona yaklaştı. Hayvancılıkta da aynı gelişme görüldü; bugün ülkede 6 milyondan çok büyükbaş hayvan vardır; fakat süt üretimi yetersizdir. Toprak reformunun ikinci safhasından sonra (1963), toprakların yüzde 70'i devletin oldu ve değişik tip işletmelere ayrıldı.
Küba öteden beri yeraltı kaynaklarının yoksul olmasının sıkıntısını çeker; özellikle enerji kaynaklarından yoksun olması, sanayileşmeyi engellemektedir.
Sanayileşmenin gerçekleşmesi büyük ölçüde yabancı yardımı olmadan düşünülemez. Hemen bütünüyle termik asıllı olan elektrik üretimi yavaş artmaktadır (1965'te 4 tW/saatten az).
Rejim değişikliği, mübadelelerin cinsinde değilse bile yönünde köklü bir değişmeye yolaçmıştı. Diğer bakımdan ithalâttan düşük olan ihracatın en az beşte dördünü hâlâ şeker karşılar. Ama Küba'nın dış ticaretinde A.B.D.'nin payı yüzde 70'ten yüzde 2'ye düşmüştür. 1965'te ticaretin yüzde 85'i sosyalist devletlerle yapılmış, S.S.C.B., Küba'nın ihraç ürünlerinin yarısından çoğunu almıştır.

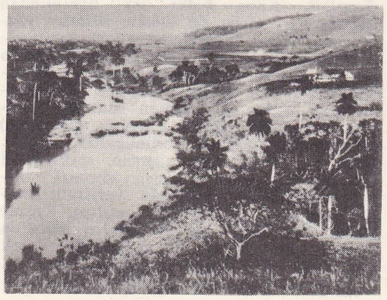

Riogaza vâdisi

Sağlık hizmetleri. Castro devriminden sonra geniş çaplı programlar yapıldı, hastahane sayısı artırıldı, gerek çocuk ölümü, gerek öbür ölümlerin sayısı hızla düştü. Özellikle çocuk ölümleri mide ve bağırsak iltihaplarına karşı açılan kampanyalarla çok azaldı (3 yılda yüzde 30). Gene de bazı hastahanelerde henüz personel eksikliği çekilir. Bazı bölgelerdeki dispanserlerin sağlık görevlilerinin eğitimi yetersizdir.
Konut meselesi. Küba'da, Antiller'deki öbür ülkelerde olduğu gibi, aşağı sınıfların konut şartları elverişsizdi. Castro yeni konut yapımını destekledi. 1959'da hükûmet kiraların çoğunu yüzde 50 oranında azalttı. 1960'ta bütün kiracılar ev sahibi sayıldı; ancak kiralar 5 - 20 yıl süreyle hükûmete taksit olarak ödenecekti. 1967'de ise Castro bir adım daha atarak yakın bir tarihte bütün ödemelerin kesileceğini vaat etti.
Aile hayatı ve kadınların rolü. Küba'da eskiden beri önemli bir iktisadî, siyasî ve sosyal kurum olan aile birimi, Castro'culuğun etkisiyle değişmektedir. Nitekim eskiden gençlerin aile dışında hemen hiç faaliyetleri olmadığı halde, hükûmetin desteklemesiyle ana babanın otoritesi azalmıştır. Meselâ eskiden ailelerinin sıkı gözetimi altında olan genç kızlar, şimdi şekerkamışı tarlalarında çalışmak üzere haftalarca evden ayrılmaktadır. Kadınların eskiden nispeten iyi olan durumları daha da düzelmiştir. Bugün kadınlar orduda subay olabildikleri gibi, başka yeni mesleklere girmeleri için de desteklenmektedir. Nitekim hükûmetin açtığı çocuk yuvaları (sayıları henüz sınırlı olmakla birlikte) ve çalışan kadınlara tanınan kolaylıklar, bu süreci hızlandırmıştır. Yasa dışı birleşmelerin çok olduğu aşağı sınıflarda hükûmetin desteğiyle evlenmeler artmıştır. Hizmetçiler ve fahişeler eğitilerek başka mesleklere yöneltilmiştir. 400 000 üyeli Küba Kadınları Millî konfederasyonu, kadınlara siyasî rol verme açısından 2 milyon üyeli Devrimi Savunma komitesinden daha başarılı olmuştur.

● *Dil.* Küba'nın resmî dili İspanyolca olmakla birlikte afrika asıllı bazı kültlerde hâlâ afrika dilleri de kullanılır. Küba İspanyolcasına, A.B.D. etkisinin sonucu olarak pek çok ingilizce kelime girmiştir.

● *Din.* Küba resmen dinsiz olmakla birlikte hükûmet din aleyhtarı kampanyalara girişmediği gibi, dinî tatillere de izin verir. Nüfusun yüzde 85'i Roma kilisesine bağlı katoliktir, fakat kiliseye aktif olarak katılanların tutarı, Castro'dan önce bile yüzde 10'u geçmezdi. Küba cumhuriyetinde kilise, yığınları etkileyen önemli bir unsur olmamıştır. 1961'de Castro katolik okulları kapattı ve o zaman sayısı 1 000'i geçmeyen papazların çoğunluğunu meydana getiren yabancı uyruklular (ispanyollar) ülkeyi terketmeğe zorlandı. Kilise ile ilişkiler 1966'da bazı yabancı papazların ülkeye girme isteklerinin kabul edilmesiyle düzeldi. Zenciler arasında bazı katolik inançları ve uygulamalarına karışmış yarı afrikalı, yarı kübalı kültler yer almaktadır. Bunların ayrı din görevlileri vardır. Batist'lerin çoğunluğu meydana getirdiği 40 protestan mezhebi, nüfusun yüzde 2'sini bile temsil etmez.

TARİH

Kolomb, Küba adasını 1492 ekiminde keşfettiği zaman burada ciboney ve taino dili konuşan arawak soyundan 200 000 kadar kızılderili yaşıyordu. İspanya kralından aldığı yetkilerle hareket eden Diego Velazquez 1513'te adada ispanyol hâkimiyetini kabul ettirdi. 1515'te Havana ve Santiago dahil olmak üzere yedi ispanyol şehri kurulmuştu.

● *1800'e kadar sömürge dönemi.* Küba,

Foto. A.F.P., Viollet (LAROUSSE)

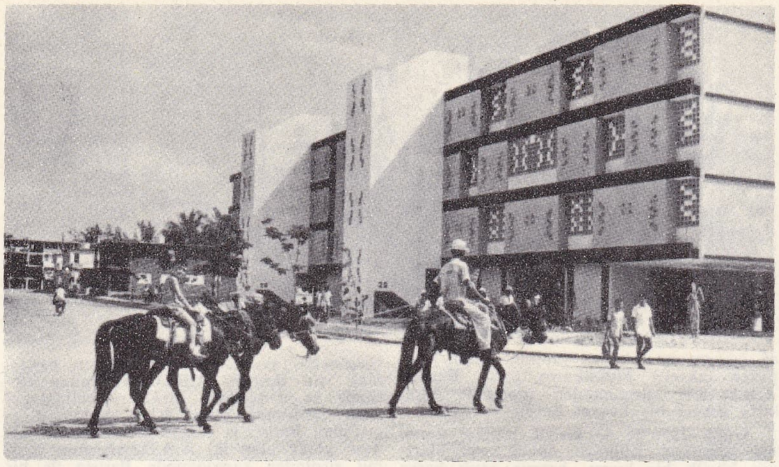

Küba'nın kuzey kıyısında Varadero tatil köyünde modern binalar

1550'ye kadar gelişti. İlk yıllarda bol miktarda altın bulundu ve tarım geliştirildi. İspanyollar, kızılderilileri çalıştırmak için *encomienda* (zorla çalıştırma ve vergi alma) denen bir sistem uyguladılar. Bu yüzden pek çok kızılderili öldüğü gibi, İspanyolların getirdiği hastalıklar da Kızılderilileri kırdı ve nüfus hızla azaldı. Rahip Bartolome de Las Cassas'ın İspanya imparatorluğu içinde Kızılderilileri korumak için gösterdiği çaba yetersiz kaldı. Kısa süre sonra adaya getirilmeğe başlanan zenci köleler, yavaş yavaş talihsiz kızılderililerin yerini aldı.

Adanın Antil adaları ve Kuzey Amerika'nın keşfi için bir üs olarak kullanılması yüzünden Küba'nın gelişmesi gecikti (msl. Meksika'nın keşfi Küba'daki birçok gencin oraya geçmesine yolaçtı). Hernando de Sota da bugünkü A.B.D.'ye yaptığı keşif gezilerinde Küba'dan merkez olarak yararlanıyordu.

1550'den sonra iç gelişme o kadar azdı ki, adanın henüz Meksika körfezinin girişinde stratejik bir mevki olmaktan başka bir önemi yoktu. XVI. yy. ortalarında İspanyalıların konvoylar kullanmağa başlaması, Havana'nın önemli bir iskele haline gelmesine yolaçtı. Meksika ve Panama'ya giden gemiler birbirinden Havana'da ayrılıyor, dönüşte de gene burada buluşuyordu. XVII. yy.da ada sık sık bazı yabancıların ve korsanların saldırılarına uğradı.

Küba'daki ispanyol kurumları İspanyolların Yeni Dünya'daki diğer kolonilerde kurduklarından farklı değildi. Meksika'dan gelen yardımlar sömürgeye yapılan masrafları karşılamada kullanılıyordu, ama yöneticiler genellikle yetersizdiler ve suiistimaller yapıyorlardı. Kaçak köleler, dolandırıcılar ve korsanlar büyük şehirlerin dışında, güven içinde yaşıyorlardı. Küba'daki ilk reformlar ispanyol tahtına 1700'de fransız Bourbon hanedanının çıkmasıyle başladı. 1790'larda Haiti'de zencilerin ayaklanmasıyle küba şeker sanayii hızla gelişti ve bu işte çalışmak üzere birçok zenci köle getirildi.

Santiago'da katedral

● *XIX. yy.* 1808'de öbür ispanyol sömürgeleri ayaklandığı zaman Küba'da hiç bir hareket olmadı. İspanyollar kuvvetli bir askerî güce sahiptiler ve ada önemli bir askerî üs olarak teşkilâtlandırılmıştı. Ayrıca, adada doğan ispanyol asıllılar, kölelerin sırtından geçiniyor ve bağımsızlığın Haiti üslûbunda bir ayaklanmaya yolaçmasından korkuyorlardı.

Ferdinando VII'nin yeniden İspanya kralı olduğu 1814 - 1868 dönemine kadar liberal siyasetin terkedilmesi, huzursuzluklara sebep oldu. Hükûmet daha merkeziyetçi ve daha askerî bir hüviyet aldı. 1825'teki küçük ayaklanmalar sıkıyönetim ilân edilmesine yolaçtı ve başkumandana geniş yetkiler tanındı.

Aralarında anlaşamayan Kübalıların silâha sarılması oldukça uzun sürdü. Başlangıçta, köleliği devam ettirmek mümkün olacağı için A.B.D.'ye katılmak cazip geliyordu; bu görüş ticaret ve kültür bağlarıyle de destekleniyordu. A.B.D. İç savaşı, A.B.D.'ye katılma isteğini zayıflattı. Fakat gene İspanyol asıllılar ya imparatorluk içinde muhtar bir yönetime sahip olmayı (reformlarla birlikte) veya adaya tam bağımsızlık verilmesini istiyorlardı. 1860'ta imparatorluk içinde muhtariyet alınamayacağı anlaşılınca, Kübalıların çoğu bağımsızlıktan yana döndü.

İlk büyük ayaklanma 1868'de başladı ve 10 yıl sürdü. Carlos Manuel de Cespedes yönetimindeki ihtilâlciler, adanın yarısını ele geçirdiler; fakat sonunda yenildiler.

Savaş, Zanjon barışı ile (1878) sonuçlandı. İspanya, şartları düzeltmek için uğraştı ve 1886'da köleliği kaldırdı fakat Küba'daki ispanyol asıllıları hoşnut edemedi. 1879-1880, 1884 ve 1885'teki küçük ayaklanmalar da başarısızlıkla sonuçlandı. 1894'te A.B.D.'nin küba şekerine uyguladığı gümrük artınca, Küba'nın iktisadî durumu bozuldu ve huzursuzluk büsbütün arttı.

1895'te Jose Marti'nin önderliğinde (Jose Marti aynı yıl içinde öldürüldü) yeniden ve birleşmiş siyasî eylem başladı. Zaten olaya müdahale etmek isteyen A.B.D., İspanyolların Küba'nın sivil halkını temerküz kamplarına topladığını bildiren raporlar ve Havana limanında Maine gemisinin esrarlı bir şekilde havaya uçması (15 şubat 1898) üzerine savaşa katıldı.

● *Cumhuriyetin ilk yılları.* Savaş A.B.D. ile Küba arasında yakın, fakat eşit olmayan bir dostluğun kurulmasına yolaçtı. Bu dönem 60 yıl (Castro'nun iktidara gelmesine kadar) sürdü. Savaşın sonunda Washington, kübalı *insurrecto*'ların kesin zaferin kazanılmasına yaptıkları katkıyı küçümsedi ve ihtilâlcilerin hükûmetini hemen tanımadı. A.B.D. işgali (1898-1902) yapıcı oldu; ama düzensizdi. Geniş bir eğitim programı uygulanmağa başlandı. Ayrıca bazı sağlık tedbirleri alındı. Fakat adayı amerikalılaştırma teşebbüsleri başarısızlıkla sonuçlandı. 1901'de Kübalılar Platt kanununu kabul etmek zorunda bırakıldılar. Bu kanuna göre Amerika'nın Küba'nın işlerine karışma yetkisi genişletiliyor ve A.B.D. deniz üslerine sahip oluyordu (1903'te kurulan Guantanamo üssü, 1960 sonunda hâlâ A.B.D.'nin elindeydi.) Kübalı önderler bu antlaşmanın karşılıklı olmasını istediler; fakat bu uzun vadeli antlaşma Küba'nın A.B.D.'ye olan iktisadî bağımlılığını büsbütün artırdı.

Jose Marti

kübalı
iki büyük şair

Nicolas Guillen

1902'de seçilen ilk başkan Tomas Estrada Palma, oldukça dürüst ve yapıcı bir insandı fakat ikinci bir dönem daha işbaşında kalmak için çeşitli hilelere başvurması üzerine 1906 Ayaklanması patlak verdi. A.B.D.'nin ayaklanmayı bahane ederek adaya müdahale etmesi Kübalıların sert tenkitlerine yolaçtı. Bundan sonra çeşitli başkanlar ve partiler (liberaller ve muhafazakârlar) işbaşına geldi; fakat güdülen siyasette gerçek bir değişiklik olmadı. İki parti de siyasî bir yenilgiye uğramamak için Platt kanununa güveniyor, A.B.D.-den diplomatik veya askerî yardım alıyordu.

1908 - 1933 Arası yapılan 6 seçimden üçünü bir parti, üçünü de öbür parti kazandı. Liberal Gerardo Machedo (1924 - 1933) Küba'nın en kötü başkanlarındandı. Gerek son yıllarında aşırı terör taktikleri kullanması, gerek 1930'larda dünya piyasasında başgösteren şeker buhranının küba ekonomisini büyük ölçüde etkilemesi, Machado'ya karşı şiddetli bir muhalefetin ortaya çıkmasına yolaçtı ve sonunda A.B.D.'nin baskısıyle Machado 1933'te görevinden alındı.

● *Batista dönemi* (1933-1958). 1933 Ayaklanmasına «aykırı devrim» de denir. Çünkü devrimle iktisadî ve sosyal meselelerini kısa zamanda çözecek sonuçlara ulaşmak isteyen Kübalılar bu isteklerine erişemediler. Umut bağladıkları yeni ve genç önderler topluluğu, reformların yapılmasında hükûmetin önemli bir rolü olduğuna inanıyor (bu Roosevelt'in A.B.D.'deki New Deal siyasetini yansıtan bir görüştü), aynı zamanda Küba'nın iktisa-

Havana

Fidel Castro J.-P. Sartre'ı kabul ederken (1961)

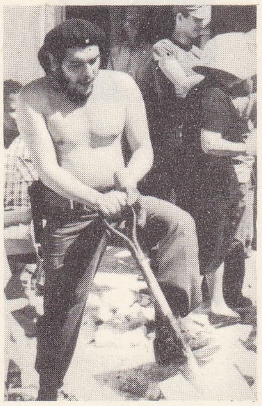

Che Guevara çalışırken

sovyet «Anossov» gemisi S.S.C.B.'ye dönüşünde (13 kasım 1962)

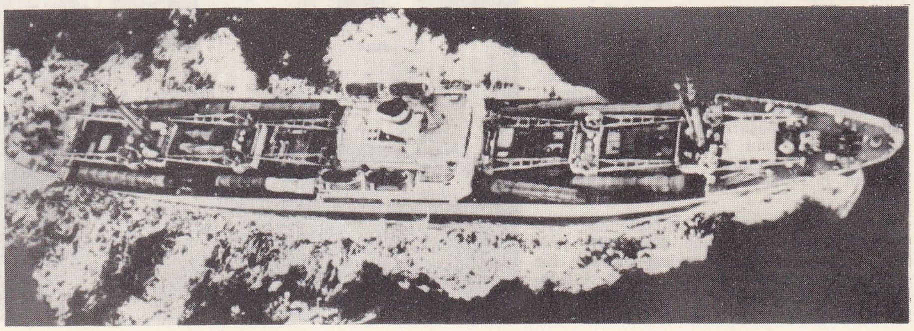

dî sıkıntılarının suçunu A.B.D.'ye yüklüyordu. 1950'de yerini Carstro'nun aldığı bu topluluğun birçok üyesi, o tarihe kadar işbaşındaydı. Machado'nun devrildiği karışık günlerde bir ordu isyanını (Çavuşların isyanı) yöneten Fulgencio Batistay Zaldivar, bir çavuştu. Kısa zamanda hükûmetin gerisindeki asıl gücün, halk tabakasından bir melez olan Batista olduğu anlaşıldı. 1934 - 1940 Arasında genelkurmay başkanı sıfatıyle hüküm süren Batista, 1934'te A.B.D.'ye Platt kanununun kaldırılmasına razı etti ve 1940'ta liberal bir anayasa hazırlattı; 1940 - 1944 arasında da cumhurbaşkanı oldu.

Batista 1944 ve 1948'de serbest seçimler yapılmasına izin verdi. Seçimleri Romon Grau San Martin (1944 - 1948) ve Carlos Prio Socarras kazandı; fakat her iki seferde (1948-1952) rejimin kuvvetli adamı, arka planda kalan ve 1933 taahhütlerini yerine getirmeğe çalışan Batista idi. Her ikisi de *Autentico* partisinden olan bu başkanlar ne kanun dışı davranışları ve yolsuzlukları önlemeyi başarabildiler, ne de Küba'nın son derece önemli iktisadî meselelerini çözebildiler. 8 Yıl süren bu karışık dönem, muhtelif ortodoks partisi önderlerinden «Eddy» Chibas'ın 1951'de haftalık radyo programı sırasında intihar etmesiyle doruğuna ulaştı. Pek çok kübalı Chibas'ın intiharını uzun süredir tenkit edilen şartları protesto olarak yorumladı.

Bütün bu karışıklıklara rağmen Kübalılar, ülkelerinde serbest seçimlerin yapılacağına ve demokrasinin devam edeceğine inanıyorlardı. Bu umutlar 10 mart 1952'de kırıldı: ordunun bir kanadına dayanan Batista, seçilme şansının zayıf olduğu seçimleri önlemiş ve bir askerî darbeyle iktidara gelmişti. Bu beklenmeyen darbenin şaşkınlığı biraz geçince, bütün siyasî unsurlar meşrutî demokrasiye dönmenin yollarını aramağa başladılar. Başlıca iki partinin (Aulentico ve Ortodoks) önderleri, askerî alanda teşkilâtlanmağa veya Batista'yı seçim için kandırmağa uğraştılar. Ama bu önderler de, geçmişte başarısız olduklarından, ülkenin kuvvetli adamı Batista'ya karşı direnemiyorlardı. Batista ise 1954 ve 1958'deki sözde seçimlerle iktidarını meşrulaştırmağa çalışıyordu. 1958'de kilise, siyasî gücünün zayıf olmasına rağmen bir millî birlik hükûmetinin kurulmasına çalıştıysa da, Batista'nın kendiliğinden başkanlıktan istifa etmesini sağlayamadı. Komünist partisi iki taraflı bir rol oynayarak hem Batista'yı destekler görünüyor, hem de onu yıkacak her harekete el altından çalışıyordu.

● *Castro hareketi.* Bu karışıklık ortamında öğrenci önderleri ve bunların silâhlı grupları (1933'ten beri bu tür olaylar küba siyasetinde gelenek haline gelmişti), Batista'ya karşı şiddetle direniyorlardı. 13 Mart 1957'de (bu tarih bugün millî bir bayramdır) Jose Echeverria yönetiminde bir grup öğrenci, Batista'yı öldürmek amacıyle Havana'daki başkanlık sarayına saldırdı. Başlangıçta Fidel Castro da, Batista'ya karşı savaşan birçok öğrenciden herhangi biriydi. Siyasî inancı, bir zamanlar üyesi olduğu Ortodoks partisinin fikirleriydi. 26 Temmuz 1953'te 200 kişilik bir grupla Doğu Küba'daki (Santiago) Mancada askerî tesisine saldıran Castro, yakalandı ve 1955'te Batista'nın genel bir af çıkarmasına kadar tutuklu kaldı. Hapisten çıkınca Meksika'ya geçti. Burada A.B.D.'deki sürgünlerden topladığı paralarla askerî bir kuvvet kurdu ve eğitti.

1961'de Castro'cuların zaferinden sonra Havana'da geçit

2 Aralık 1956'da 83 kişiyle birlikte Granma gemisiyle Küba'ya döndü. Adamlarının büyük bir kısmı, karaya ayak basar basmaz yakalandı ve idam edildi. Hayatta kalan 11 kişiyle Castro, sierra Maestra'ya kaçtı; geniş bir ayaklanma için yaptığı plânlar başarısızlıkla sonuçlanmıştı. Taraftarlarının bir kısmı, kararlaştırılan tarihte ayaklanmadı, bazı yerlerde de, Oriente'de olduğu gibi, hareket kolayca bastırıldı. Castro, bir süre çok kötü şartlara dayandı. Ancak, New York Times gazetesinin yazarlarından Herbert L. Matthews'ün Castro ile yaptığı röportajı «26 Temmuz Hareketi» adıyle yayımlaması Castro'ya çok yardımcı oldu. 1957'nin başında çıkan bu yazıyle, birçok kübalı meseleyi öğrendi ve şehirlerden yola çıkan küçük topluluklar Castro'ya katılmağa başladı. Castro'nun Batista karşısında tek alternatif olarak belirdiği 1957-1958 yıllarının olayları hakkındaki ifadeler birbirini tutmaz. Castro'yu destekleyen köylülerin sayısı, tedhiş kampanyalarına girişen şehirlerdeki sivil direnmenin önemi ve Castro'nun Komünist partisiyle olan ilişkileri tartışmalıdır. Fakat Castro'nun gerillalarının ve şehirlerdeki tedhiş hareketlerinin, Batista'nın akılsızca aşırı baskı yapmasına yolaçtığı kesindir. Siyasî önderlerin pek azının tuttuğu Castro, yavaş yavaş Batista'ya karşı tek alternatif durumuna geldikçe kamuoyunca da benimsendi. Daha yaşlı ve ılımlı siyaset adamları, Castro'yu zaferi kazandıktan sonra altedeceklerini düşünerek 1956 ve 1958'de kendisiyle birçok görüşme yaptılar ve Küba'nın geleceği için kesin vaatler almağa çalıştılar. Castro, Batista'dan sonra ordunun başına geçmeyi planladığını açıkça ortaya koydu. Bir yandan da Caracas antlaşmasıyle (1958 yazı), 1940 Anayasasını yeniden ele almağa ve seçim yapmağa söz verdi. Castro'nun gerilla kuvvetleri 1958'in ortalarından sonra hızla çoğaldı. Artık hükûmet birlikleriyle küçük meydan muharebelerine girişebiliyordu. Sonunda Batista'nın ordusu çarpışma isteğini kaybetti ve 2 ocak 1959'da Castro'nun Santiago'ya girmesiyle savaş sona erdi.

● *Castro ve A.B.D.* İç savaş sırasında A.B.D. etkili bir siyaset uygulayamadı. Savaşa müdahale etmemeğe karar veren Washington, Batista'yı demokratik tedbirler almağa teşvik ediyordu. 1957 Sonbaharında Cienfuegos'taki denizcilerin isyanını bastırmak için Batista, A.B.D. tarafından eğitilmiş ve donatılmış birlikleri kullanınca, silâh yardımını kesti; fakat diplomasi açısından Batista'yı tanıyordu ve birbiri ardına görev alan iki A.B.D. elçisinin tutumu yüzünden kamuoyunda Batista ile bir tutuluyordu. Castro, geleneğe uyarak ülkenin bütün meselelerinden A.B.D.'nin sorumlu olduğunu belirtti. Kardeşi de «*yankee*»lere duyduğu nefreti, A.B.D.'li gemicileri kaçırarak açığa vuruyordu. 1959 Nisanında A.B.D.'ye yaptığı gayrıresmî bir ziyaret sırasında Castro, yardım istemeyeceğini açıkladı. Nitekim danışmanları da yardım teklifini reddettiler.

1959'da Küba'daki savaş suçluları mahkemeleri (600'den çok suçlu idam edildi), Haiti, Dominik cumhuriyeti, Nigaragua ve Panama'ya Küba'nın desteğiyle yapılan saldırılar, gerek A.B.D. gerek latin amerika basınında kırgınlığa yolaçtı. Castro iktidara geldikten kısa süre sonra soğuk savaşta taraf tutmayacağını açıkladı. 1960'ta alınan ilk sovyet yardımı ve imzalanan ticaret anlaşması, Washington hükûmetini kaygılandırdı. Kübalı sürgünlerin A.B.D.'deki üslerden kalkarak yaptıkları uçuşlar, A.B.D.'nin Küba'ya silâh satmayı reddetmesi, Castro'nun yabancıların mülklerine elkoyması ve çeşitli sebepler, iki ülkenin arasının yavaş yavaş açılmasına sebep oldu. 1960'ta Küba, sovyet petrolünü işlemeyi reddettikleri için A.B.D. ve ingiliz petrol şirketlerine elkoydu. Bunun üzerine Washington da Küba'ya ayrılan şeker kotasını iptal etti.

Kübalıların ülkedeki 11 kişilik A.B.D. elçiliği mensuplarının geri çekilmesini istemesi üzerine, 1961 ocağında Eisenhower Küba ile olan ilişkileri kesti.

John F. Kennedy'nin başkan oluşundan kısa süre sonra Cochinos (Domuzlar) körfezi çıkarması yapıldı. Çıkarmaya A.B.D.'li subayların eğittiği ve desteklediği 1 200 kübalı mülteci katıldı. Başkan Kennedy, Küba karasularına kadar refakat izni verdi. Fakat kübalı mültecilerin havadan indirmelerini desteklemeyi reddetti. Üç gün içinde çıkarmacılardan 100 kadarı öldürüldü, geri kalanlar da tutuklandı. Bu çıkarmanın başarısızlıkla sonuçlanması, Castro'nun içerideki durumunu kuvvetlendirdi.

1962 Ocağında A.B.D., Küba'nın Amerika Devletleri teşkilâtından çıkarılmasını sağladı. Ayrıca Küba aleyhinde OAS* bazı cezalar verdi ve Küba iktisadî ablukaya alındı. 1962 Ekimindeki füze buhranı bir dönüm noktası oldu ve A.B.D., artık Castro'yu devirme çabasından vaz geçti. Fakat iktisadî baskıyı gevşetmediği gibi, Castro örneğini uygulayan gerilla teşkilâtlarının bulunduğu latin amerika ülkelerine bunlarla savaşmaları için yaptığı yardımları arttırdı. 1968'de Washington Küba siyasetinde bir liberalleşmeye yöneldi. Küba'nın komünist ülkelerle iktisadî ilişkilerini koparması için ısrardan vaz geçildi. Bunun sebeplerinden biri de, başka üreticilerle anlaşma yapan A.B.D.'nin artık Küba'dan şeker alamayacak durumda olmasıydı. Artık Washington'un istediği Castro'nun «ihtilâl ihraç etmekten vaz geçmesi» ve komünist ülkelerle askerî ilişkiler kurmamasıydı. 1966'da Küba'daki göçmenlerin hava yoluyle çıkmağa başlaması, iki ülkenin ana çıkarlar için birlikte iş

Foto. A.F.P., Camera-Press, Keystone (LAROUSSE)

Oriente eyaleti dağlarında gizlenen âsi lider Fidel Castro ve arkadaşları (1957)

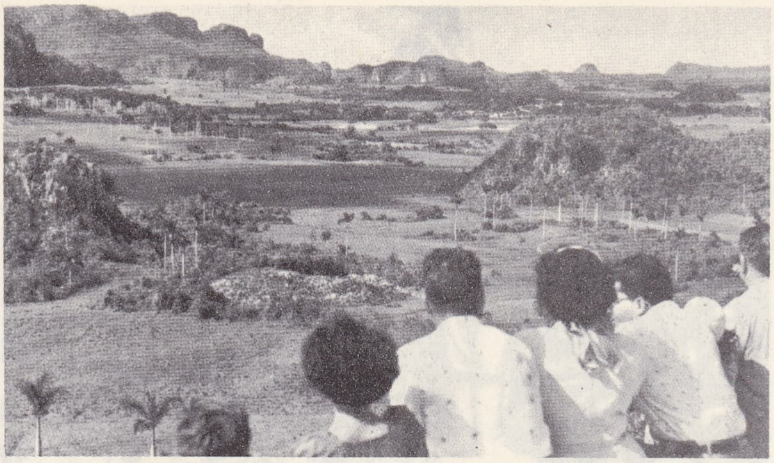

Pınar del Rio'da bir vâdinin görünüşü

görebileceğini ortaya koydu.

● *Castro ve komünistler.* Küba ile komünist dünya arasındaki ilişkiler hep 1960-1961'deki gibi balayı havası içinde devam etmedi. Bazılarına göre kübalı önderin 1961 aralığında yaptığı bir konuşma ile komünist olduğunu açıklamasının sebebi, Sovyetler'den daha çok yardım istemesiydi. 1962'de Kruşçev kendisine danışmadan Küba'daki füzeleri kaldırınca, Castro'nun güvensizliği arttı.

Castro'nun devrimi gerilla metotlarıyle Batı yarımküreye yaymak istemesi, Sovyetler ile arasında sürtüşmelere yolaçtı. Pek çok ülkede Moskova'ya bağlı komünist partiler seçimle işbaşına gelmek isterken castro'cu gruplar bu partilerle açıkça çatıştılar.

1964'te yapılan Havana konferansında ise Castro, Sovyet-Çin anlaşmazlığında Sovyetler'in tarafını tuttu. Bu yüzden Çin ile arası açıldı. Ayrıca nereye ve nasıl devrim ihraç edeceğinin bazı kayıt ve şartlara bağlanmasını kabul etti. Buna karşılık Sovyetler ve öbür komünist partileri Latin Amerika'da gerillacılığa izin verdiler. Fakat Castro bu konuda verdiği sözü de 1966 ocağında Havana'da toplanan Üç kıta konferansında bozdu. Konferansta bütün Latin Amerika'da gerilla sisteminin uygulanmasına karar verildi ve bir dayanışma teşkilâtı (OLAS) kuruldu. Castro 1967'yi «Kahraman Gerillaların yılı» ilân etti. OLAS'ın ilk konferansı 1961'de (temmuz- ağustos) Havana'da toplandı. Bu toplantıda Venezuela Komünist partisine gerillaları tutmadığı için çatan Castro, dolaylı olarak Sovyetler'i de kızdırdı. Castro «eski komünistleri», «sözde devrimci Mafia çetesi» olmakla suçladı.

Küba'nın ilk defa rus yardımı aldığı 1960 yılı sonunda Castro-Kruşçev buluşması

1960 Sonunda Castro, Kuzey Vietnam ile A.B.D. arasındaki kavgayı kendi kavgasına benzetiyordu. Rusların Vietnam anlaşmazlığı karşısında takındığı siyaseti, Rusların Küba üstündeki emellerini anlamak için dikkatle izliyordu. Bu arada Castro'nun desteklediği gerilla hareketlerinin hiç biri başarı kazanamıyordu. En aşağı 13 latin amerika ülkesinde gerilla savaşı başarısızlıkla sonuçlandı.

Fidel Castro, Venezuela hükûmeti tarafından, 12 mayıs 1967'de Caracas'ın 140 km doğusundaki bir kıyıya gerilla çıkarması yaptırmakla suçlandı. Küba hükûmetinin, Güney Amerika'daki gerilla hareketlerini desteklemesi, Sovyet ve Küba Komünist partileri arasında anlaşmazlığa yolaçtı. Bu anlaşmazlıkta, gerilla hareketlerine karşı olan birçok güney amerika komünist partisi, Sovyetler birliğini destekledi. Sovyetler birliği başbakanı Kosigin, A.B.D. cumhurbaşkanı Johnson ile Glassboro'da görüştükten sonra, 27-29 haziran 1967'de, Havana'ya geldi. Kosigin ile Castro görüşmeleri hakkında bir açıklama yapılmamakla birlikte, A.B.D. başkan yardımcısı Humphrey, başkan Johnson'un Kosigin'den, güney amerika gerillalarına yardıma son vermesi için Castro'yu ikna etmesini istediğini bildirdi. Fidel Castro ise, Sovyetler birliğinin kapitalist ekonomiye kaydığını belirtti ve Küba Komünist partisinin merkez komitesi, 1968 ocak ayında yaptığı olağanüstü bir toplantıda, on bir üyesini partiden uzaklaştırdı. Bunların içinde bulunan Anibal Escalante ile 37 arkadaşı partiden atılmakla da kalmayarak yargılandılar ve çeşitli hapis cezalarına çarptırıldılar.

Küba ihtilâlindeki işlerini tamamladığını belirterek, bütün görevlerinden nisan 1965'te istifa etmiş olan Che Guevara, Küba'dan 1966 ekiminde ayrılmıştı. 1967 Eylülünde Bolivya hükûmeti Guevara'nın, kendi topraklarında gerilla faaliyeti yaptığını açıkladı. 10 Ekim 1967'de ise, Bolivya cumhurbaşkanı Barrientos, Guevara'nın bir çarpışma sonunda öldürüldüğünü bildirdi. 15 Ekimde de Castro, bu olayın ve ele geçirilen Guevara'nın günlüğünün gerçek olduğunu açıkladı. Castro, bu sebeple Bolivya Komünist partisini suçladı.

A.B.D.'den şubat 1969'da Küba'ya kaçırılan bir uçak, iki ülke arasında yeni yapılan bir antlaşmaya uyularak, A.B.D.'ye geri verildi.

Şili'de Dr. Allende'nin cumhurbaşkanı seçilmesi üzerine Küba, bu ülkeyle 1964'ten beri ilk defa diplomatik ilişki kurdu (kasım 1970). Küba'ya A.B.D.'den uçak kaçırılması sürdürüldü ve 1971 başına kadar 20'den fazla önemli kaçırma olayı meydana geldi; bütün uçakların yoluna devam etmesine izin verildi.

Fulgencio Batista, 1952'de ikinci defa itibarını elde ettikten sonra başkanlık yemini ederken

Varadero'da güneşte kurumağa bırakılmış kenevir lifleri (Mantanzas eyaleti)

fabrikaya sevkedilmek üzere öküz arabalarından vagonlara yüklenen şekerkamışları

Foto. Encyclopedia Americana; (LAROUSSE)

Amerikan-İspanyol harbi sırasında, San Juan Hill savaşından sonra Theodore Roosevelt (gözlüklü, bayrağın solunda ayakta) ve Rough Riders'ları

Küba'da üretimi artırmak için 1971 ocak ayında yürürlüğe giren bir kanunla öğrenciler dışında 17-60 yaş arası çalışmayan erkeklerin altı aydan iki yıla kadar zorla çalıştırılacağı bildirildi. Castro 20 mayıs 1970'te, 10 milyon ton şekerkamışı üretimine ulaşmak için 400 000 kişinin çalıştığını açıkladı; 26 temmuzda da, 1968 ve 1969 üretimine ulaşılamayacağını ve 8,5 milyon tonu geçemeyeceklerini belirtti; bu sayı Batista rejiminin 7,2 milyon tonluk üretiminden (1952) biraz fazlaydı. Bu defa 1971 hedefi 7 milyon ton olarak tespit edildi. 1971 Başında, 1970 eylül nüfus sayımı sonuçları açıklandı. Buna göre Küba nüfusu 8 553 395'ti; erkek sayısı, kadınlardan 196 000 fazlaydı. Yıllık nüfus artışı yüzde 2,5'ten yüzde 2'ye düşmüştü.

1970'te Florida'da düzenlenen ve Küba göçmenlerinin katıldığı çeşitli istilâ teşebbüsleri oldu. Castro, İngilizlere ait olan bazı küçük Bahama adalarında da karşı ihtilâlci grupların hazırlandığını ileri sürdü. İstilâcıların bazıları, kıyıdaki çarpışmalar sırasında öldürüldü; geri kalanları da yakalanarak mahkûm edildi.

ANAYASA VE KURUMLAR

1901 Anayasasının kabulünden 1 ocak 1959'a kadar Küba istikrarsız bir cumhuriyetti. Ancak 1944-1952 arasında nispeten demokratik bir yönetime kavuştu. 1959'dan sonra birçok bakımdan doğu avrupa halk cumhuriyetlerini andıran komünist tipte bir devlet haline geldi. Hükûmet bugün tamamen kurucusunun isteklerine uyarak çalışmaktadır.

● *Cumhuriyet dönemi.* 1901 Anayasasının iyimser amaçları vardı: her dört yılda bir başkanlık seçimi yapılması ve yurttaşların haklarının garanti altına alınması. 1940 Anayasası bu çatıyı geliştirdi; yarı parlamenter bir sistem ve başbakanlık kurumunu getirdi; ayrıca iktisadî ve sosyal reformlar öngörüyordu. Fakat bu reformlar genellikle gerçekleştirilmedi. Gerçekleştirilenler de çok ağır bir tempo ile yapıldı. Aslında Küba uzun zaman sıkıyönetim altında kaldı. Sıkıyönetim ise anayasanın temel maddelerinin uygulanmasını önlüyordu. Ayrıca rüşvet, yolsuzluk ve terör, siyasî sürecin temel unsurları arasına girmişti. Milletvekillerinin çoğu sabıkalıydı. Siyasî partiler de tedhişçi teşkilâtlarla işbirliği halindeydiler. 1959'da Castro'nun ekibi, 1940 Anayasasının oldukça değiştirilmiş bir şeklini yürürlüğe koydu. 1965'te ise Küba Komünist partisine komünizmle daha iyi bağdaşan bir anayasa hazırlamak görevi verildi.

Castro yönetimi. Fidel, yönetici gücün merkezidir: başbakandır, Komünist partisi birinci sekreteridir ve silâhlı kuvvetlerin başkumandanıdır. Başbakan olarak bütün yürütme ve yasama gücünü elinde tutan kabineye başkanlık eder. 1959'dan beri başkan olan Osvaldo Dorticos, Castro'nun gölgesindedir.

Castro'nun yönetim tarzı, Küba'da siyasî bir gelenek olan tek şahıs önderliğiyle bağdaşmaktadır. Gene de Castro, kendisinden öncekilere oranla sistemi devam ettirmek için daha çok çaba harcamakta, kişisel yeteneklerini kullanmaktadır. Ayrıca mümkün olduğu ölçüde hükûmetin işlerini denetlemektedir. 1966'dan beri kurumlaşma için harcanan emek sonuçlarını vermeğe başlamış, devlet işlerini bir dereceye kadar muhtar olarak yürütmeyi başaran kurumlar ortaya çıkmıştır. Castro bu gelişime uymakta güçlük çekmiş ve sık sık yeniden teşkilâtlanmak gerekmiştir.

Castro'nun en yakın danışmanları, Castro'yu komünist olmadan önce destekleyen «yeni komünistler»dir. «Eski komünistler» ise 1959'dan önceki komünist partinin (Halkçı Sosyalist parti) üyeleridir. İki grubu tek bir parti haline getirmek için harcanan çabalar sonuç vermemiştir. 1965'te kurulan *Partida Comunista de Cuba* çoğu asker olan «yeni komünist»leri denetleyici mevkilere getirmiştir. Bugün Küba Komünist partisinin 50 000'den çok üyesi vardır.

● FAR. 1959'da kurulan FAR'ın (Devrimci Silâhlı kuvvetler) görevleri ve gücü gittikçe artmıştır. FAR'ın çekirdeğini Castro'nun gerilla ordusu meydana getirir. Sovyetler'den ve Doğu Avrupa'dan gelen malzemelerle danışmanlar sayesinde FAR, Latin Amerika'nın en güçlü ordusu haline gelmiştir. FAR'ın askerî olmayan görevleri yapı ve tarım işlerinden teknik öğretime kadar uzanır. 17 ile 45 yaş arasındaki erkekler (1953'ten beri) askerlik hizmeti yapmak zorundadırlar.

● *Destekleyici kurumlar.* Castro, rejimden hoşnut olmayanları denetleyebilmek için bazı metotlardan yararlanır. Erkek, kadın ve çocuklar için kurulan geniş teşkilâtlar bütün Kübalıların boş vaktinin yüzde 25'ini doldurmaktadır. Rejime karşı olan siyasî suçlara özel devrim mahkemelerinde bakılır. Bu mahkemelerin ölüm cezası verme yetkisi vardır. 1962'den sonra çıkarılan yasalarla karaborsacılık karşıdevrimci suçlar arasına sokulmuş ve çalışma disiplinini bozmak da (buna işe geç gelmek veya hiç gelmemek de dahildi) ciddî olarak cezalandırılan suçlar arasına girmiştir. Ayrıca, İçişleri bakanlığına bağlı, sovyet ve çek uzmanlar tarafından yetiştirilmiş, bir gizli polis teşkilâtı vardır. 1966'da Castro'nun verdiği rakamlara göre ülkede 20 000 siyasî tutuklu vardı. Bunların bir kısmı cezaevlerinde bir kısmı da tarım kamplarında veya UMAD'da (Üretime Yardım İçin Askerî birlikler) tutukludur.

ÖĞRETİM

Küba, 1930'a kadar latin amerika ülkeleri arasında eğitim açısından yüksek bir düzeydeydi. Fakat sonraları geriledi. 1953 Sayımına göre ülkede yüzde 16 olan okuryazarlık oranı, kır bölgelerinde yüzde 47'ye düşüyordu. İkinci Dünya savaşından sonra, Eğitim bakanlığına ayrılan geniş fonlara rağmen, okullar nüfus artışına ayak uyduramadı. Bu konuda çeşitli yolsuzluklar oluyordu: meselâ birçok öğretmen kendisi ders vermiyor, maaşlarının bir kısmıyla yetersiz elemanlar tutup onlara ders verdiriyorlardı. Üniversitelerden yetişen tarımcıların veya iktisadî gelişme için gerekli meslekleri edinmiş olanların sayısı çok azdı.

Eğitim devrimi. Costro'nun eğitim reformu, devrimin en büyük zaferlerinden biri oldu. Yalnızca okuryazar sayısını artırmakla kalmadı, eğitimin amaç ve yönünde de büyük değişiklikler yaptı. Bugün Küba'da eğitimin hedefi, teknisyen ve meslekten işçileri eğitmek, el emeğine ağırlık tanıyan yeni bir değer sistemi yaratmak, Kübalıların geleneksel bireyciliğini yıkmak, sınıf farklarını perçinleyen eğitim farklarını ortadan kaldırmaktır. Komünist öğreti her düzeyde uygulanmaktadır. Metot ve amaçlardaki uzun vadeli bu değişimin köklü etkileri olacağı tahmin edilmektedir. Eğitimin ön plana alınması, 1961'de okulların sekiz ay için kapatılması ve 250 000'den fazla yetişkin ve gencin okuma yazma öğretmek için kır bölgelerine gönderilmesiyle başladı. Bunun sonucu olarak okuma yazma bilmeyenlerin oranının yüzde 4'ten aşağı düştüğü açıklandı. Bu rakam şüphe götürse bile, kampanya, halkı büyük ölçüde etkiledi. Bunu bir «devam okulları» programı takip etti. Bu programa göre daha önce okuryazar olmayan yetişkinler altıncı sınıfa kadar okuyabilecekti. Castro, «Küba büyük bir okuldur» diyordu. 1968'de nüfusun dörtte biri (çocuklar ve yetişkinler), tam veya yarım gün okula gidiyordu. Komünist partisinin «Devrim Öğrenimi okulu»ndan, yetişkinler için işyerlerindeki sanayi ve tarım kurslarına kadar her çeşit okul açıldı. Ayrıca ordu, her rütbedeki üyeleri için temel eğitim programları düzenlemektedir. Bugün kübalı bir öğrenci önce iki yıl bir «ön okul»da okur, sonra altı yıl ilkokul, üç yıl da temel ortaöğrenim görür; bundan sonra bir yüksek okula veya meslek okuluna girer. İlkokulda okuyanların sayısı 1959'dan beri dört misli artmıştır (eğitim bütçesi de aynı oranda arttı). İlkokulu bitirerek ortaöğrenime geçen öğrenci oranı yüzde 10'dur. Bu oran, Lâtin Amerika ortalamasından çok daha yüksektir. Geniş bir burs programı 250 000'den fazla öğrencinin bütün öğrenim ve geçim harcamalarını karşılamaktadır. Kır bölgelerindeki okullarda öğrenciler ders dışında ücretsiz olarak tarımda da çalışmaktadır.

Yükseköğrenim. Ülkede üç resmî üniversite vardır: Havana; Santa Clara; Santiago de Cuba. Havana üniversitesi Küba'nın en büyük üniversitesidir (kuruluşu 1728). Üniversite öğrencisi sayısı Castro'dan önceki döneme oranla değişmemiş olmakla birlikte (25 000'den biraz az), ders sisteminde büyük değişiklikler yapılmıştır. 1959'da öğrencilerin yüzde 65'i fen, tarih, felsefe gibi konular okuyordu; bugün bu yüzde 65 teknik öğrenim görmektedir.

● *Kültür kurumları.* Hükûmet, kurduğu kültür kurumlarında öbür komünist ülkeleri örnek almıştır; bu kurumlar bütün kültür dallarını kapsar. Millî bir kitaplık sistemi gerçekleştirilmiş, birçok tiyatro, filim sanayii, bir caz orkestrası, turneye çıkan bale toplulukları, halk müziği grupları ve daha birçok benzer teşkilât hükûmete bağlanmıştır. Kültür kurumlarının en önemlisi, bütün sanat hareketlerinden sorumlu olan Millî Kültür kuruludur. Kitap enstitüsü denen Devlet yayınevi, kuruluşundan (1967) bu yana pek çok kitap yayımladı (bu kitapların üçte ikisi ders kitabıdır).

EDEBİYAT

● *Şiir.* Yurtseverlik şiirleri yazdığı için kurşuna dizilen Gabriel de la Concepcion Valdées (1809-1844) ve sürgünde yaşamış olan Jose Maria Heredia'dan (1803-1939) sonra, XIX. yy.ın ikinci yarısında, küba edebiyatının en güçlü kişisi Jose Marti'dir (1853-1895). Yalnız bir şair değil, bir hatip ve yergi yazarı olan Jose Marti, yeni edebiyatın başlatıcılarındandır. Denemeleri ve söylevleri öğretici bir değer taşır. Yalnızlığın ve özlemin şiirini, Baudelaire'i andıran Julian del Casal (1863-1893) yazdı. Agustin Acosta y Bello (doğ. 1886),

Foto. Encyclopedia Americana

yenilikçi harekete katıldı. Nicolas Guillen'in (doğ. 1904) çağdaş şairler arasında etkisi büyük oldu; «afrikalı - kübalı» okulun başlıca temsilcisi olarak kalan Guillen, şiirinde folklor değerlerini ispanyol şiir geleneğiyle bağdaştırdı. Guillen'in şiiri, bir zaman sonra tam bir kavga şiirine dönüştü. Derin bir insan sevgisini dile getiren Emilio Ballagas (doğ. 1908), duygulu ve tutkulu Juan Marinello (doğ. 1898), Jorge Manach da bu arada sayılabilir. Eugenio Florit'in şiiri, 1936'da Küba'ya gelen ve şiirde kapalılık anlayışını geliştiren Juan Ramon Jimenez'in izlerini taşır. Bu okulun öbür temsilcileri arasında Felix Pita Rodriguez (doğ. 1909), Gaston Baquero (doğ. 1916), Octavio Smith (doğ. 1921) ve Cintio Vitier (doğ. 1921) gibi genç şairler, *Origenes* (1944-1956) adlı dergi etrafında toplanmış olan José Lezama Lima (doğ. 1912) anılmağa değer. «Cienfuegos topluluğu»nun kurucusu Samuel Feijoo'nun (doğ. 1914) şiirinde romantik unsurlar ağır basar. 1959'da devrimin başarıya ulaşması ve Castro rejiminin kurulması, Roberto Fernandez Retamar (doğ. 1930) ve Fayad Jamis (doğ. 1930) gibi yazarları siyasî ve sosyal konulu eserler vermeğe yöneltti.

● *Roman ve hikâye.* Cirilo Villaverde (1812 - 1894), *Cecilia Valdes* adlı eseriyle, küba töre romanının öncüsü haline geldi. Küba'nın George Sand'ı sayılan kadın romancı Gertrudis Gomez de Avellaneda (1816 - 1873), konusunu folklordan ve tarihten alan romanlar (*Sab; La Barone de Joux* [Joux Baronesi]) yazdı. Jesus Castellanos (1879-1912), *La Conjura, La Manigua Sentimental* adlı romanlarında küba törelerini usta bir ressam gibi çizdi. Miguel de Carrion (1875-1929) ve Carlos Loveira Chirino (1882-1928) natüralist bir romana yönelirken, Alberto Insua (doğ. 1883) ve Alfonso Hernandez Cato (1885-1945) aşk ve hareket dolu romanlar yazdılar. José Antonio Ramos (1885-1946), Luis Felipe Rodriguez (doğ. 1889), Luis Enrique Santisteban (doğ. 1886) ve özellikle Carlos Montenegro (doğ. 1900) usta romancılar arasındadır. Montenegro'nun heyecan dolu, dokunaklı çocukluk ve hapisane hikâyeleri gerçek şaheserlerdir. Lydia Cabrera (doğ. 1900), Enrique Labrador Ruiz (doğ. 1902), Alejo Carpentier (doğ. 1904) zenci folklorundan aldıkları temaları kullanırken, Lino Novas Calvo (doğ. 1905) ve Virgilio Pinera (doğ. 1914) anglosakson romancılarının etkisi altında kaldı. Bugünkü neslin hikâyeci ve romancıları devrim öncesi yılları, devrimle gelen değişmeleri dile getiren eserler vermektedir. José Soler Pnig (doğ. 1916), Guillermo Cabrera Infante ve Lisandro Otero (doğ. 1933) bu neslin en başarılı temsilcileridir.

● *Deneme.* Edebî tenkit ve deneme türünde Jorge Manach (1898-1961), Juan Marinello (doğ. 1898), José Antonio Portuondo (doğ. 1911), Salvador Bueno (doğ. 1917) sayılabilir.

MÜZİK

Zenci kölelerin ada kültürüne katkısı büyük oldu. Küba halk müziği, onların ritmi (*cinquillo*) ve çalgılarıyle (*agago, bongo, lcave, chacha, conga, tumba*) kuruldu. Danslar ya zenci kaynaklıdır (*bembe, caringa, conga, tongo congo*) veya yerli müziğinin derin etkilerini taşır (*bolero, danzon, punto, rumba, son*). Adanın en sevilen dansı *habanera*'nın hangi kaynaktan geldiği tam olarak bilinmemektedir.

Küba, Latin Amerika'da, eski ve gelişmiş bir müzik geleneğine sahiptir; müzik yönünden, katedralle konseri bir sayan ülkelerden biridir. Ülkenin ilk önemli bestecisi Esteban de Salas'tı (öl. 1803). XIX. yy. bestecileri arasında Manuel Saumell y Robredo (1817-1870), Nicolas Ruiz Epadero (1832-1890) ve Ignacio Cervantes (1847 - 1905) sayılabilir. Daha çok modern çağın izini taşıyan yaratıcılık, Küba'ya 1930'da göçen ispanyol müzikçisi José Ardevol'un (doğ. 1911) eserleriyle başlar. Öğ. *Grupo de Renovacion Musical* adlı topluluğu meydana getirdiler. XX. yy. küba müziğinin en büyük kişisi Amadeo Roldan'dır (1900-1939).

BİLİMLER

S.S.C.B. Bilim akademisi örnek alınarak kurulan Bilim akademisinde 20'den çok araştırma merkezi vardır, buralarda şekerkamışı, toprak, okyanus, tarih ve tropikal bölge üstüne araştırmalar yapılmaktadır. (ML)

KÜBAJ i. (fr. *cubage*). Teknol. Bir cismin hacmini birim küplerle ölçme işlemi: *Yapı kerestesi kübajı.* ‖ Birim küplerle ölçme metodu. ‖ *Kübaj cetveli,* değişik biçimde ağaçların hacimlerini, boyutları ölçüldükten sonra hesaplama gerekmeksizin metre küp olarak belirlemeğe yarayan çizelge. (Uygulama alanında *yuvarlak ağaç kübaj cetveli* ve *biçilmiş ağaç kübaj cetveli* olmak üzere iki tipi vardır. Ağacın boyutları ölçüldükten sonra elde edilen rakamların metre küp olarak vereceği hacim, bu cetveller yardımıyle kolayca bulunur. Böylece uzun hesaplar yapmaktan doğan zaman kaybı ve hesap hataları önlenir.) ‖ *Biçilmiş ağaç kübajı,* prizma biçiminde kesilmiş kerestye uygulanan kübaj. ‖ *Dikili ağaç kübajı,* ormanda kesilmemiş ağaçların hacminin ölçmeye yarayan kübaj. ‖ *Yatık ağaç kübajı,* ormanda ağaç kesildikten sonra gövde kısmının hacmini ölçmeğe yarayan kübaj. ‖ *Yuvarlak ağaç kübajı,* tomrukların kabukları soyulduktan veya kabuk kalığı ağaç çapından çıkarıldıktan sonra uygulanan kübaj.

— ANSİKL. Teknol. *Kübaj,* ağacın boyutlarını ölçme ve elde edilen rakamlarla hacmini hesaplama işlemlerine dayanır. Daima, faydalı hacmin mümkün olduğu kadar kesinlikle bulunmasına çalışılır.

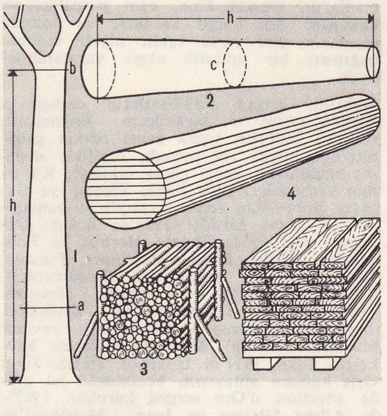

1. kesilmemiş ağaç (a. kompas vurma yüksekliği; b. üst kesim seviyesi; h. yüksek-lik); 2. tomruk (h. uzunluk; c. ortadaki çember); 3. ster; 4. biçilmiş ve işlenmiş ağaç

● *Biçilmiş* (veya *işlenmiş*) *ağaç kübajı,* kalas, lata, tahta v.b. gibi prizma biçiminde kesilmiş kerestelere uygulanır. Bunun için kerestenin eni, kalınlığı ve boyu ölçülerek elde edilen rakamlar çarpılır. Uygulamada kolaylık sağlamak ve uzun hesaplardan kurtulmak amacıyle kübaj cetvelleri kullanılır.

● *Yatık ağaç* (veya *yatık gövde*) *kübajı.* Kesilen ağaçtan iki tür ürün alınır: yakacak odun ve kereste. Ağacın budaklı üst kısmından ve dallarından yakacak odun, dalsız gövde kısmından ise kereste elde edilir. Yakacak odun *ster* ile, kereste de *metre küp* ile değerlendirilir. Bunun için yatık ağacın orta noktasındaki çapı özel bir kumpasla ölçülür; kabuk kalınlığı bu çaptan çıkarılır; boyu şerit metrelerle ölçüldükten sonra bu çapta ve yükseklikte bir silindirin hacmi gibi hesaplanır. Bu şekilde elde edilen hacme *gerçek hacim* denir. Bu metotta, ağacın bir silindir biçiminde olduğu kabul edilir. Uygulama alanında, ölçüler alındıktan sonra hesaba başvurmadan, yuvarlak ağaç kübaj cetvelleriyle hacim kolayca bulunur.

● *Dikili ağaç kübajı.* Bu işlem, dikili ağacın verimini kesilmeden önce hesaplamak (yatık ağaç ölçülerini ve yakacak odun hacmini yaklaşık olarak bulmak) amacını güder. Gövde seksekliği çeşitli usullerle tahminî olarak veya *dendometre* denen bir âletle bulunur. Ağacın yerden 1,30 m yükseklikteki çapı bir kumpasla ölçülür; genellikle bu çap gövdenin ortalama çapı olarak kabul edilir. «İncelme», «koniklik» v.b. gövde değişimlerini hesaba katan çeşitli usuller de vardır. Yakacak odun veren dallar ve gövdenin budaklı üst kısmının hacmi, tamamen tahminî olarak tespit edilir. Dikili veya yatık ağacın gerçek hacmi, vereceği biçilmiş ağacın hacmini göstermez. Bu yüzden gerçek hacim bulunduktan sonra ağacın faydalı hacminin hesaplanmasına çalışılır. Bu sonuncu hacim, kütüğün kare prizma biçiminde vereceği kerestenin hacmidir. Faydalı hacimle gerçek hacim arasında $\frac{\pi}{4}$, yani 0,785 sayısı ile gösterilen bir oran vardır. (L)

KÜBAN veya **KÜBANİT** i. (fr. *cubane* veya *cubanite*). Miner. Formülü $CuFe_2S_3$ olan karmaşık demir ve bakır sülfür. (L)

KÜBEBİN i. (fr. *cubébine*). Kim. Difenol alkol'ün formik asetali; *kubeba* biberinden çıkarılır.

— ANSİKL. Formülü

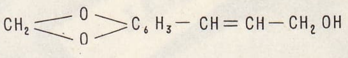

olan *kübebin* 125°C'ta erir. Potasyum permanganatla *piperonilik* ve *oksalik* asit haline yükseltgenir. (L)

KÜBERÂ çoğl. i. (ar. *kebîr*'den *küberā*). *Esk.* Büyükler: *Mümtaz ü hakikî küberânın, fuzelânın / Çok kerre mükâfatı olan cevr ü ezayı* (Faik Âli). ‖ *Küberâ-yı ümmet,* ümmetin uluları. (M)

KÜBİK sıf. (fr. *cubique*). Kübizm anlayışına uygun. ‖ Küp veya kesme şeklinde olan: *Ancak asfalt yol üzerinde üç beş odalı bir kübik kulübecik kurabilmişti* (R. N. Güntekin).

— Denizc. *Kübik kapasite,* gemilerin yük taşıma yerlerinin metre küp veya kadem küp olarak ölçüsü.

— Masonluk. *Kübik taş,* kimya taşını temsil eden masonluk simgesi.

— Mat. Küp biçiminde olan.

— Mim. *Kübik sütun başlığı,* alt ayrıtları yuvarlatılmış küp biçiminde bir çanağa oturan başlık. (Bu başlıklar roma sütun başlıkları içinde en basit şekilli olanlardır.)

— Miner. *Kübik onikiyüzlü,* ayrıtları uzatıldığında, dik onikiyüzlü meydana getiren düzlemlerle kesilmiş kübik billûr. ‖ *Kübik sekizyüzlü,* düzgün sekizyüzlü ile küp biçimi façetaların birleşmesinden meydana gelen kübik billûr. ‖ *Kübik sistem,* yedi billûr sisteminden biri. Bk. BİLLÛRBİLİMİ. (LM)

KÜBİST sıf. (fr. *cubiste*). Kübizmle ilgili. ◆ i. Kübizm'i uygulayan, kübizm taraftarı kimse. (L)

KÜBİZİT i. (fr. *cubizite*). Miner. Sodyumlu ve kalsiyumlu zeolit; hidratlı tabiî alüminyum, kalsiyum ve sodyum silikat. *Eşanl.* KÜBOYİSİT, KÜBOYİT. (L)

KÜBİZM i. (fr. *cube,* küp > *cubisme*'den). 1906'da ortaya çıkan ve resim ile heykeli, tabiat biçimlerinin doğrudan doğruya taklidi dışında bir plastik olgu olarak ele alan modern sanat akımı.

— ANSİKL. *Kübizm* adı, Georges Braque'ın 1908 Sonbahar sergisinde sergilediği bir manzara resmi karşısında Henri Matisse'in söylediği bir sözden gelir. Paul Cézanne'ın, 1904'te Emile Bernard'a yazdığı mektuplar bir yıl önce kitap halinde yayımlanmıştı. Geleneksel perspektif kurallarını hiç bir zaman unutmamış, tabiata bakmadan resim yapmamış olan Cézanne, bu tutumuna paralel olarak şu ilkeyi de ortaya atıyordu: tabiattaki her şey resimde silindir, küre ve koni gibi geometrik biçimler kullanılarak anlatılabilir. Cézanne'ın bu ilke-

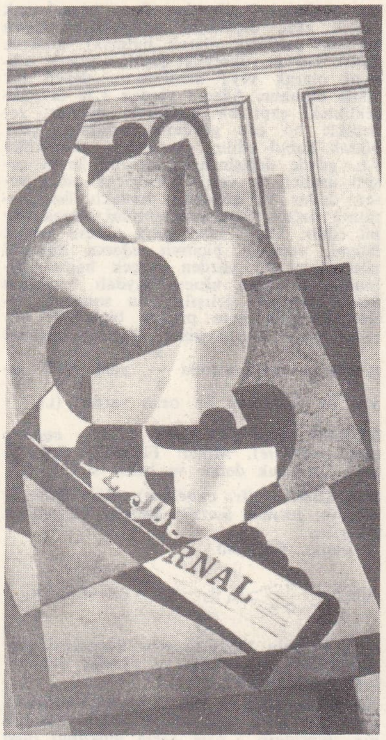

«Natürmort»
André Delain'in eseri
(1920). [özel koleksiyon],
Paris

«Buyot ve Çanak»
Juan Gris'nin eseri
(1916)

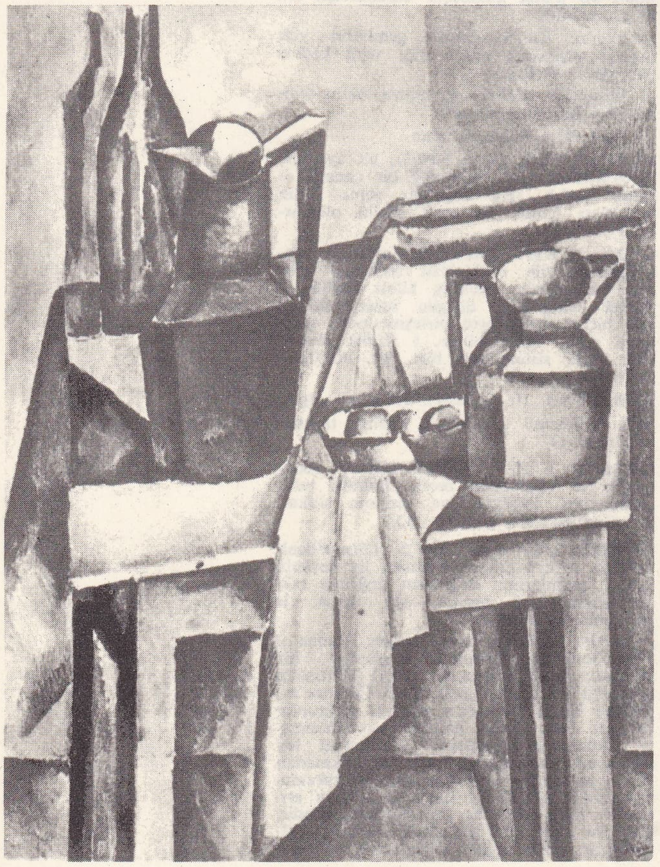

sine dayanarak Georges Braque bu tablosunda birbirinden kesinlikle ayrı görünüşleri kullanmış, modele uyma anlayışına bağlı kalmamıştı. Bu tabloyu gören Matisse «küçük küp»ler sözünü kullanmış, onu dinleyen sanat tenkitçisi Louis Vauxcelles, yayımladığı bir yazıda, kübizm terimini ortaya atmıştı. Öte yandan, Picasso, 1906-1907'de Vlaminck'in keşfettiği ve fov'ların göklere çıkardığı zenci sanatının etkisiyle *Avignon'lu Genç Kızlar* adlı tablosunu yapmıştı; bu tabloda ilkel ve sert bir basitleştirme anlayışı hâkimdi.
Tablo satıcısı ve sanat nazariyecisi Henry Kahnweiler, kübizm eğilimini destekledi. Az sonra bu eğilimin koruyucuları arasına şairlerden Guillaume Apollinaire, André Salmon ve matematik uzmanı Princet katıldı. Bu kişilere göre, tabiattaki biçimleri gelip geçici görüntülerinden uzaklaştırmak gerekti. Tabiat biçimlerinin olduğu gibi, gerçekçi bir teknikle kopya edilmemesini öğütleyen bu aydınlar, eşyanın doğrudan doğruya temsil edilmesine karşıydılar. Onlara göre sanat, bilim metotlarını kullanarak yepyeni bir çığır açmalı, duygusal yollardan uzaklaşarak fikir ve kültüre seslenmeliydi. Bu ilkeye dayanarak kübist ressam, nesnenin çeşitli açılardan görüntülerini, yani sadece kendisine görüneni değil, o nesne hakkında bütün bildiklerini tek bir tuvalde biraraya getirmeyi denedi. Yapıştırma kâğıt tekniği de kübizmin getirdiği yeniliklerin en önemlilerindendir. 1912'de doğan bu teknikle ispat edilmek istenen şuydu: tablonun salt boyalarla yapılmış olması şart değildi, bazı «maddi» elemanların belli bir düzen içinde düzenlemesinden doğacak uyumla göz zevki uyandırabilirdi. Öte yandan bu elemanların birbirleriyle ilgili veya uyarlı nesneler olması da zorunlu değildi. Önemli olan, elemanların, meselâ kum, cam parçaları ve kumaşlar gibi karşıt karakter ve dokuda olanların, her türlü taklit niyeti dışında bağımsız bir «plastik olay» yaratabilmesiydi.

Kübizm, gerçek kabiliyetlerin damgasını taşıyan resim ve heykellerin doğmasına yolaçtı. 1920'den sonra genel zevkin gelişmesinde büyük rol oynadı, özellikle süsleme sanatlarını geniş çapta etkiledi. Kübizmin yaratıcıları olan Pablo Picasso ve Georges Braque'tan sonra sırasıyle şu sanatçılar bu akıma katıldı: 1908'de Robert Delaunay ve 1909'da Gleizes, Herbin, Le Fauconnier, Andre Lhote, Metzinger, Picabia, rus heykelcisi Arhipenko (Archipenko), 1910'da Roger de la Fresnaye, Jacques Villon (Gaston Duchamp) ve kardeşleri (heykelci Duchamp - Villon ve ressam Marcel Duchamp), Marcoussis, macar heykelcisi Csky, 1911'de ispanyol ressamı Juan Gris kübizm anlayışını benimsedi; bu arada «Section d'Or» sergisi kuruldu. 1912'de Albert Gleizes ve Jean Metzinger'in *Du Cubisme* (Kübizm Üzerine), 1913'te Guillaume Apollinaire'in *Les Peintres Cubistes, Meditations Esthetiques* (Kübist Ressamlar, Estetik Düşünceler) adlı eseri yayımladı. Kübizm, 1913'ten sonra Fransa dışında da gelişmeğe başladı.

● *Türkiye*'de, ilk kübizm araştırmaları, öğrenimlerini Paris'te Andre Lhote, Fernand Léger ve Münih'te Hoffman atelyelerinde yapan türk ressamlarında görüldü. 1928'den sonra Müstakil Ressamlar birliğinin sergilerinde, Almanya'dan dönen Ali Avni Çelebi ile Zeki Kocamemi'nin Galatasaray sergilerinde ve D* grubunun 1933'ten sonraki sergilerinde görülen çeşitli modern resim araştırmaları arasında kübist, soyut, geometrik çalışmalar da vardı. Paris'te, Albert Laurens ve Andre Lhote atelyesinde çalışan Halil Dikmen Türkiye'ye dönünce (1931), kübizm üstünde yoğun çalışmalar yaptı. Dikmen'in *Üç Figür, Abstre Kübist, Vazodaki Çiçekler* adlı resimleri, Fernand Leger'den etkilenen Nurullah Berk'in *Yemişler* ve *İskambil Kâğıtları, Nargile İçen Adam*'ı bu arada sayılabilir. Cemal Tollu, Hakkı Anlı, Hamit Görele, Sabri Berkel, Ercüment Kalmık, Bedri Rahmi, Arif Kaptan, Refik Epikman ve Nuri İyem de modern tarz araştırmaları arasında kübizm etkisi taşıyan resimler yaptılar. (LM)

KÜBLER (Ferdy), isviçreli bisikletçi (Marthalen, Zürich 1919). 1951'de profesyoneller dünya şampiyonu oldu. Üç defa İsviçre (1942, 1948, 1951), iki defa Desgrange - Colombo (1950 ve 1952) ve bir defa da Fransa turunu (1950) kazandı. (L)

KÜBOYİT i. (fr. *cuboïte*'ten). Miner. *Eşanl.* KÜBİZİT.

KÜBRÂ sıf. (ar. *kebir* > *ekber*'den *kübrâ*). *Esk.* Daha büyük, en büyük, ulu: *Hak erenler, iyi bak kendine, mikdârını bil / Senden nüshâyı kübrâ, okumuşlarda değil* (M.Â. Ersoy). ‖ *Hadîcet-ül-kübrâ*, Hz. Muhammed'in ilk karısı Hatice'nin lakabı.
— Mant. *Esk.* Büyük önerme. (M)

KÜBREVİYE i. (Necmüddin* *Kübra*'nın adından). Bir islâm tarikatı; Necmüddin Kübra (öl. 1221) tarafından kuruldu. (Aydarûsiye, Hemedaniye, İğtişaşiye, Nurbahşiye, Nuriye, Rukniye, adlı kolları vardır.) [M]

KÜBÛD çoğl. i. (ar. *kebd* ve *kebed*'den *kübûd*). Anat. *Esk.* Karaciğerler. (M)

KÜCHLER (Georg VON), alman mareşali (Philippsruh, Hanau yakınları 1881). Prusyalı eski bir asker ailesindendi. Topçu sınıfının en iyi uygulayıcılarından biri oldu. 1936'da generalliğe yükseldi, iki yıl sonra Birinci Königsberg bölgesi kumandanı oldu. 1940'ta 18. Ordunun başında, beş gün içinde, yıldırım hızıyle Hollanda'yı alarak ün kazandı. Fransa seferinden sonra feldmareşalliğe yükseldi. 1941'de ordusuyle Baltık memleketleri üstüne yürüdü, ama Leningrad önünde yenildi. 1943-1944 Arasında Rus cephesinde Kuzey Orduları grup kumandanıydı. Hitler tarafından görevinden alındı. 1945'te müttefikler onu hapsettiler, fakat 1953'te serbest bırakıldı. (L)

KÜÇÜCÜK sıf. (*küçük*'ten *küçük-cük* > *küçücük*). Çok küçük, ufak olan: *Küçücük gözleri var.* (M)

KÜÇÜK sıf. (esk. türk *kiçik* > *kiçük*'ten). Normal boyutlardan daha ufak boyutları olan: *Küçük bir odaya götürdüler* (H.E. Adıvar). *İçeri daha küçük bir masa getirildi* (Sabahattin Ali). *Küçük bir ağaç.* ‖ Yaşı daha az olan: *Küçük kızkardeş.* ‖ Büyümesini tamamlamamış olan: *Küçük bir köpek.* ‖ Bir şeyin âdeta ufaltılmış, ufak benzeri olan: *Bu müze küçük bir Ayasofya'dır.* ‖ Sayı, nicelik, şiddet v.b. bakımından önemsiz olan: *Efendiler hatıra olarak küçük bir noktaya da işaret etmek isterim* (Atatürk). *Küçük bir ordu ve az miktarda silâhla yola çıkmışlardı.* ‖ —*Mec.* Mevki bakımından geride olan, etkisi, nüfuzu az olan: *Bir akşam lokantada birkaç küçük memurun ona rakı içirdiklerini gördüm* (R.N. Güntekin). ‖ Üstün kabiliyeti olmayan: *Küçük bir yazar.* ‖ Niteliksiz, aşağı, bayağı: *Küçük adam. Küçük davranış.* ‖ *Küçük ay*, yılın en kısa ayı, şubat ayı. Yılın otuz bir gün çekmeyen ayları. ‖ *Küçük bey*, evin oğluna saygı ve sevgi belirtisi veya çıtkırıldım, şımarık gençlere alay için söylenir: *Meselâ «Mirasyedi» o an'anevî aptal, züppe, küçük bey değildi* (H.R. Gürpınar). Yaşlı bir kimsenin kendisinden genç bir erkeğe hitap ederken söylediği söz. ‖ *Küçük hanım*, evin kızına veya genç geline saygı ve sevgi belirtmek için söylenir: *Küçük hanım yukarda* [...] *Biraz evvel yattı* (Sabahattin Ali). Yaşlı bir kimsenin kendinden genç bir kıza hitabı. ‖ *Küçük sanatlar*, el ile yapılan işler, el sanatları.
— ÇEŞ. DEY. *Küçük ad*, bir kimsenin soyadının önüne getirilen kişisel adı: *Eski Oğuzlarda aile adı, boy ismiydi. Fakat Avrupa'daki aile adlarının aksine olarak, küçük addan evvel gelirdi* (Ziya Gökalp). ‖ *Küçük abdest* (veya *su*). Bk. ABDEST. ‖ *Küçük abdest etmek*, küçük su dökmek. ‖ *Küçük başlı*, aptal kimse, akılsız. ‖ *Küçük dağları yaratmış olmak*, çok böbürlenmek, büyüklenmek, kibirlenmek: *Genç mekteplilerin* [...] *çektikleri arabada küçük dağları yaratmış bir Allah yavrusu gibi kurulan Ahmet Bey ...* (Ömer Seyfeddin). ‖ *Küçük düşmek*, insan değerini ve onurunu sarsacak bir davranışta bulunmak veya hakarete uğrayarak onuru ve şerefi sarsılmak: *Bunlar hayatta bir iki kere gelen bahtiyarlık günlerinde ele güne karşı küçük düşmemek içindir* (R. N. Güntekin). ‖ *Küçük düşürmek*, birinin onurunu ve değerini sarsacak davranışta bulunmak veya söz söylemek: *Beni küçük düşüren pâyemin kü-*

Foto. Dizionario Enciclopedico italiano

çüklüğü, *büyük belâya sokan gönlümün büyüklüğüdür* (Şinasi). || *Küçük gelmek,* ölçüleri uymamak: *Aldığı ayakkabı ayağına küçük geldi.* || *Küçük görmek,* değer vermemek, önemsememek: *Yüzü gülüyordu, fakat bu gülüşte biraz da karşısındakini küçük gören bir ifade vardı* (Sabahattin Ali). || *Küçük görünmek* (veya *göstermek*), asıl yaşından daha az göstermek: *Yaşı epeycedir ama küçük görünür* (Kemal Tahir). || *Küçük köyün büyük ağası,* yaptığı iş önemsiz olduğu halde büyük bir iş yapmış gibi böbürlenenler için söylenir. || *Küçük* (veya *küçüğüne*) *oynamak,* kumarda az miktarda para ile oynamak. || *Büyük küçük,* «her yaştan kimseler, herkes» anlamında kullanılır.

— Anat. *Küçük azı,* köpekdişi ile büyük azılar arasında kalan azı dişi. (İnsanda her yarım çenede iki küçük azı vardır.) || *Küçük dil.* Bk. KÜÇÜKDİL.

— Ask. *Küçük* (veya *ileri*) *karakol.* Bk. İLERİ. || *Küçük zabit. Esk.* Astsubay, gedikli erbaş.

— Astron. *Küçük aslan.* Bk. ASLAN. || *Küçük ayı.* Bk. AYI.

— Biyol. *Küçük evrim,* ırkların, alttürlerin, ekotiplerin, türlerin doğuşuyle ilgili evrim. (Bu evrim mütasyonlarla, önuyumlarla ve daha başka türleşme şekilleriyle yeter derecede açıklanabilir.) || *Küçük gamet,* üretmeyle görevli küçük ve hareketli erkek gamet.

— Bot. *Küçük spor,* bitkilerin, erkek önçimi meydana getiren en küçük sporlarına verilen ad. (Küçük sporlar bazı suyosunlarıyle çiçeksiz damarlı bitkilerde [kibritotları, hydrofilicales] bulunur. Erkek önçimden anterozoitler meydana gelir.) || *Küçük sporkesesi,* çeşitli suyosunlarında ve çiçeksiz damarlı bitkilerde küçük sporların oluştuğu organ.

— Denizc. *Esk.* Osmanlı devletinde limandaki gemileri çekmek ve akıntılı yerlerde gemiyi demirinden açık bulundurarak zincir ile volta aldırmamak gibi işlerde kullanılan demir.

— Dil bil. *Küçük dilsi fonem,* küçük dilin titreşmesiyle telaffuz edilen fonem. || *Küçük ünlü uyumu.* Bk. ÜNLÜ *uyumu.*

— Din. *Küçük bayram,* islâm dininin kutsal günlerinden olan Ramazan bayramı. (Bk. BAYRAM.) || *Küçük mevlit ayı,* hicrî takvime göre Rebiülâhir ayı. || *Küçük paskalya,* hıristiyan dinince kutsal sayılan günlerden 25 aralık günü. || *Küçük tövbe ayı,* hicrî takvime göre Cemazielâhir ayı.

— Fels. *Küçük evren,* küçük bir evren gibi düşünülen insan.

— Hayvc. *Küçük baş* (hayvan). Bk. KÜÇÜKBAŞ.

— Huk. *Küçük sanat dernekleri.* Bk. ESNAF.

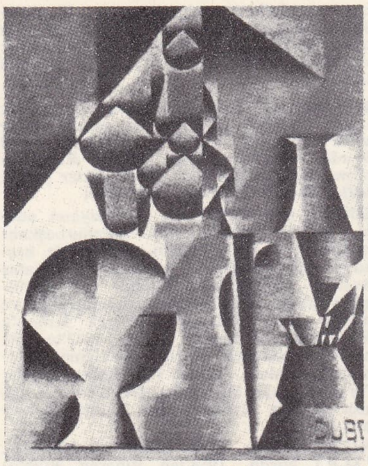

|| *Küçük sanat sicili,* küçük sanat kollarından birine mensup olanların zanaatın yürütülmesi ve işyerinin kurulması için kayıtlı bulunması gerekli sicil. (Bk. ANSİKL.)

— Fizyol. *Küçük parmaklılık,* ana karnındaki gelişimi sırasında çocuğun bir veya birkaç parmağının büyümemesi hali.

— Kıyf. *Esk. Küçük tepeli,* Osmanlı devletinde divanıhümayun paşalarının giydiği kavuk. (Tepesinin küçük olması yüzünden bu adı aldı.)

— Mal. *Küçük defterdar,* Osmanlı devletinde, ikinci defterdara verilen ad. (Bunlara *şıkkı sanî* ve *Anadolu defterdarı* da denirdi. Rütbesi *başdefterdar*'dan sonra gelirdi.)

— Mant. *Küçük önerme,* tasımın, küçük ve orta terimle kurulan önermesi. || *Küçük terim,* tasımın, sonurguya konu olan terimi.

— Mat. *Sonsuz küçük,* herhangi bir sayıdan daha çok sıfıra yakın olan değişken sayı.

— Mus. *Küçük mücenneb,* türk musikisinde, 5 koma değerindeki aralık. (Tam değeri 2,187/2,048'dir. Küçük mücenneb aralığı, *mücennebi sagîr* teriminden alınmış olan S harfi ile gösterilir.) || *Küçük mücenneb bemolü,* 5 koma değerindeki türk musikisi bemolü. (Biçim ve değeri, batı müziğindeki bemolün aynıdır. Önüne geldiği notayı 5 koma pesleştirir, yani alçaltır ve kalınlaştırır.) || *Küçük mücenneb diyezi,* 5 koma değerindeki türk musikisi diyezi. (Değeri batı müziği diyezinin aynı, fakat şekli farklıdır. Önüne geldiği notayı 5 koma tizleştirir, yani yükseltir ve inceleştirir.) || *Küçük usul,* türk musikisinde 15 zamanlıya kadar olan ve 15 zamanlı usullerin bütününe verilen ortak ad. (Küçük usullerden yalnız 2 zamanlı nim sofyan ile 3 zamanlı semai basit, ötekiler mürekkep usullerdir. Küçük usullerden müsemmen gibi ancak bir ikisi yeni, ötekiler çok eskidir.)

— Sil. *Küçük taret,* bir tankın tareti üzerine oturtulmuş küçük kule. (Taret'ten ayrı olarak hareket edebilen küçük taret, taretin yerini değiştirmeksizin gözetleme yapmağa veya hafif bir silâh taşımağa yarar.)

— Sosyol. *Küçük burjuva,* küçük burjuvazi çevresinden olan. Bk. BURJUVAZİ.

— Teşk. tar. *Küçük çıkma,* Osmanlı devletinde padişah cülusları dışında yapılan nakil ve terfiler için kullanılan deyim. (Cülus sebebiyle yapılan nakil ve terfilere *büyük çıkma* denirdi. Acemi oğlanlarından yakışıklı ve zeki olanları Edirne sarayına, İstanbul'daki Galatasaray veya Atmeydanı'ndaki İbrahimpaşa sarayına öğrenim için gönderilirdi. Öğrenimini bitirenler Topkapı sarayının en küçük koğuşu olan «küçük oda»ya verilirdi. Bu oda acemilerinden öteki odalara yapılan nakil ve terfilere küçük çıkma denirdi. || *Küçük kalfa,* Osmanlı devletinde kıdemli kalfa yardımcılarına verilen ad. (Görevleri acemileri hamama götürmek, çamaşırlarını yıkamak, elbiselerini giydirmek ve saklamaktı. Bunlar kalfaların odasında *musandıra* denilen yerde yatarlardı. Başarı gösterenler oda kalfalığına, daha sonra saray ustalığına yükseltilirdi.) || *Küçük tezkireci,* Osmanlı devletinde Babıâli'de yazı işlerine bakan, orta dereceli devlet memuru.

— ANSİKL. Huk. *Küçük sanat sicili.* Esnaf ve Küçük Sanatkârlar kanunu küçük sanat (zanaat) kollarının nelerden ibaret olacağını gösterir: madenî eşya, ağaç işleri, inşaat, giyim, mensucat, deri işleri; gıda

kübizm
solda, «Natürmort: Gün», George Braque'ın eseri Millî Sanat galerisi, Washington
sağda, «Kahvenin Masası» Juan Gris'nin eseri, Chicago Sanat enstitüsü

Pablo Picasso
«Avignon'lu Genç Kızlar» (1907)
Modern Sanat müzesi, New York

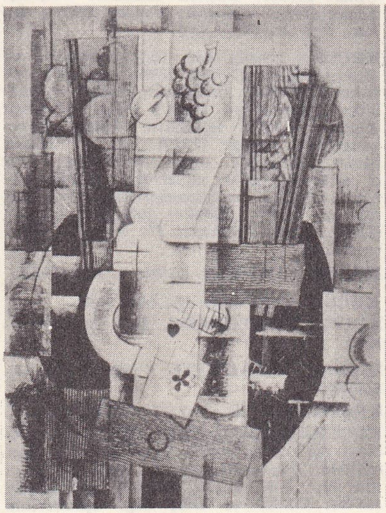

Georges Braque; «Sinek As'ı Kompozisyonu»
Modern Sanat Millî müzesi, Paris

Albert Gleizes
«Stravinski'nin Portresi»

kübizm

Foto. Encyclopedia Britannica; LAROUSSE

maddeleri, spor ve sıhhî malzeme, fotoğraf, cam, kâğıt, seramik ve plastik maddeler, boyama ve temizleme, tamircilik, kadın ve erkek berberliği, deniz motorculuğu ve kayıkçılık, sicim ve urgan veya benzerleri. Bu küçük zanaat kollarından birinde çalışacak kimse, ilgili esnaf ve küçük sanatkârlar derneğine kaydını yaptırır. Başvurma sırasında işyerinin adresi, sahibi, diğer sorumlular ile işyerinde çalışacak usta, kalfa ve çırakların ad ve soyadları, sicil numaraları bildirilir. Esnaf ve küçük sanatkârlar dernekleri de zanaat kolları için bir küçük sanat sicili tutmakla yükümlüdür. Çırak, kalfa ve ustalar kayıtlı bulundukları esnaf ve küçük sanatkârlar derneğinden meslekî durumlarını gösterir bir «sicil sureti»ni isteyebilirler. Bir yerden diğer yere nakleden kalfa ve ustaların sicil kayıtları, önce çalıştıkları yerden getirtilecek sicil suretleri ile yapılır. Nakleden kimseler sicil kayıt işlemleri tamamlanıncaya kadar, bir ay süre ile yeni işlerinde çalışabilirler. Bu dönem içinde, geldiği yerde sicile kayıtlı olmamasından dolayı tescil edilemeyen kalfa ve usta, o yerde hiç bir işyerinde çalıştırılamaz. Kanun esnaf ve küçük sanatkârlar bakımından bir düzen ve disiplin getirme amacı güder. Çalışanların yer değiştirme, çalışma ve meslekte ilerlemelerini belirli esaslara bağlamak ister.

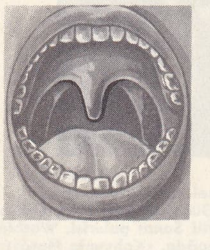

küçükdil (anat.)

◆ i. Yaşça genç olan kimse, çocuk: *Zaten ben, küçüklerle öyle çabuk ahbap olurum ki* (R. N. Güntekin). *Sus! O nasıl lâf öyle! Öyle şey küçüklerin ağzına yakışmaz* (B. Felek). ‖ Yavru.

— Huk. *Küçükleri baştan çıkarma.* Bk. FUHUŞ. ‖ *Küçüklerin çalışması.* Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. *Küçüklerin çalışması* ile ilgili özel kanun hükümleri, küçüklerin korunması veya çocukların himayesi gibi sosyal tedbirlerin çalışma hayatıyle ilgili bir bölümüdür. On sekiz yaşından küçüklerin çalışmasının kanun hükümleriyle düzenlemesi, toplumsal bir zorunluluk sayılır. Anayasa, kimsenin yaşına, gücüne ve cinsiyetine uygun olmayan bir işte çalıştırılamayacağını ifa ederek kanun koyucuya gerekli tedbirleri alması direktifini vermiştir (md. 43). Küçükler yaş durumlarına göre çeşitli himayeden yararlanırlar. Bu bakımdan küçükleri üç ayrı gruba ayırmak gereklidir: **1.** on iki yaşından küçük olanlar. Bunların fabrika ve imalâthaneler gibi, sanayi kuruluşları ile maden işlerinde işçi ve çırak olarak çalışmaları Umumî Hıfzısıhha kanunu ile yasaklanmıştır (md. 173); **2.** on iki ile on altı yaş arasındaki küçükler. Bunların, hangi işte olursa olsun, günde sekiz saatten fazla çalıştırılmaları yasaktır. Bunlardan, ilkokula gidenlerin iş saatlerinin, okul saatlerine engel olmayacak biçimde düzenlenmesi gerekir. Bu konuda, kanun tarafından getirilen bir başka koruma hükmü, ders saatlerinin 8 saatlik çalışma süresi içinde sayılmasıdır (931 sayılı İş kn. md. 67). On altı yaşını doldurmamış küçüklerin, ağır ve tehlikeli işlerde çalıştırılmaları yasaktır (931 sayılı İş. kn. md. 78/1, Ağır ve Tehlikeli İşler Tüzüğü md. 1/111). Buna karşılık bar, kabare, dans salonları, kahve, gazino ve hamamlarda on sekiz yaşından küçük olanların çalıştırılmaları (o yerin belediyesi tarafından yasaklanmamışsa) mümkündür. On iki ile on altı yaş arasındaki küçüklerin gece çalışmaları kesinlikle yasaktır (Umumî Hıfzısıhha kn. md. 174, 176; 931 sayılı İş kn. md. 69); **3.** on altı yaşını doldurmuş, fakat on sekiz yaşını bitirmemiş küçüklerin maden ocakları ile kablo döşenmesi, kanalizasyon ve tünel yapımı gibi, yeraltı veya sualtı işlerinde çalıştırılmaları yasaktır. Ağır ve tehlikeli olan işlerden hangilerinde on sekiz yaşından küçük olanların çalıştırılamayacağı belirtilmiştir (931 sayılı İş kn. md. 68, 78; Ağır ve Tehlikeli İşler tüzüğü md. 1). Küçüklerin, yasak işlerde çalıştırılmalarına ilişkin cezaî hükümleri vardır. Bunlar para cezasıdır (931 sayılı İş kn. md. 100, 104, Umumî Hıfzısıhha kn. md. 282). Küçüklerin işe alınmasından önce, alınacakları işin mahiyeti ne olursa olsun, işyeri hekimi veya işçi sağlığı dispanserlerinden, bunların bulunmadığı yerlerde, en yakın Sosyal Sigortalar kurumu hekiminden rapor alınması, raporda işin niteliğine ve şartlarına göre yapılarının dayanıklı olduğunun tespiti şarttır. Küçüklerin çalıştırılması ile ilgili olarak getirilen kanun hükümlerine aykırılık halinde eğer bir zarar meydana gelirse, işveren kusurlu kabul edilir.

Fazıl KÜÇÜK

◆ **Küçükten** zf. Çocukluktan beri, küçük yaştan bu yana: *Bu işve bu reftar ki var sende küçükten / Bilmem ne yaman âfet-i devrân olacaksın* (Ziya Paşa). *Küçükten görmedim ana kucağı / Koç yiğitler yatağı dağlar bucağı* (Halk türküsü). [ML]

KÜÇÜK (Fazıl), kıbrıslı türk siyaset adamı, doktor; Kıbrıs türk cumhurbaşkanı yardımcısı (Lefkoşe 1906). Lefkoşe'de başladığı ortaöğrenimini İstanbul'da Kabataş lisesinde tamamladı. İstanbul Tıp fakültesine girdi, daha sonra Lozan'a gitti ve burada Tıp fakültesini bitirerek Kıbrıs'a döndü (1938). Siyasî hayatı 1943'te altı yıl için belediye meclisi üyeliğine seçilmesiyle başladı. Aynı yıl, Kıbrıs Adası Türk Azınlığı kurumuna (K.A.T.A.K) katıldı. *Halkın Sesi* gazetesini çıkarmağa başladı (1943).

1945'te, Kıbrıs Türk Millî partisini (K.T.M.P.) kurdu. 1954'ten itibaren Rumların ENOSİS çabalarına karşı mücadeleye girişti ve bu arada K.T.M.P.'nin adını *Kıbrıs Türktür partisi* (K.T.P.) olarak değiştirdi (1955). Türk cemaatinin haklarını kabul ettirmek amacıyle Londra'da ingiliz yöneticileriyle temaslar yaptı (1955); bu mücadelenin Türkiye'de de benimsenmesi üzerine Türkiye'de başlıca şehirlerde düzenlenen Kıbrıs mitinglerine katıldı (1958). Türkiye, İngiltere, Yunanistan ve Kıbrıs'taki cemaatler arasında Kıbrıs'ın bağımsız bir devlet olması için varılan antlaşmayı Londra'da imzaladı ve bu antlaşma gereğince kurulan yeni devletin cumhurbaşkanı yardımcılığına seçildi (1959).

Cumhurbaşkanı yardımcılığı görevi devam ettiği sırada, Kıbrıs'ta türk toplumunun devlet seviyesindeki yönetim işlerini yürütmek üzere kurulan Kıbrıs Geçici Türk yönetimi başkanlığına getirildi (28 aralık 1967). [M]

KÜÇÜK (M. Kemal), türk tiyatro oyuncusu ve yazarı (Girit 1901 - İstanbul 1936). İlk defa Byazıt Türkocağı'nda sahneye çıktı (1920). Şehzadbaşı'nda oynadı, daha sonra Dârülbedayi'de *Kalbin Gençliği* oyununda, yaver rolüyle sahneye çıktı (1920). 1923'te kısa bir süre Celâl Sahir operetinde, Raşit Rıza'nın yönettiği Türk tiyatrosunda ve Fikret Şadi'nin Millî Sahne topluluğunda, daha sonra Kemal filimde çalıştı. Ferah tiyatrosunda Muhsin Ertuğrul'un yönetiminde de bir süre çalıştıktan sonra yeniden Dârülbedayi kadrosuna girerek (1926) ölümüne kadar bu tiyatroda kaldı. Alay köşkünde açılan tiyatro kursunda verdiği dersleri *Tiyatro* adlı bir kitapta topladı (1930). Diğer eserleri: *Mürai* (Seniha Rauf ile birlikte Molière'den tercüme); *İnkılâp Sembolü* (sözsüz oyun); *Çınar* (oyun). Başlıca filimleri: *Boğaziçi Esrarı* (1922); *Leblebici Horhor* (1923); *Ankara Postası* (1929). [M]

KÜÇÜKA (Necip Ali), türk hukukçusu ve siyaset adamı (Denizli 1893 - Ankara 1941). İstanbul Hukuk fakültesini bitirdi. Denizli'de Yunanlıların İzmir'i işgali sırasında Kuvayı Milliye teşkilâtını kurdu; Sıvas kongresine katıldı (1919). Türkiye Büyük Millet meclisinde ikinci dönemden altıncı döneme kadar milletvekili olarak bulundu. İstiklâl mahkemelerinde savcı olarak görev aldı. *Hakikat* gazetesini çıkardı (1940). *Kadın Hukuku* (?) adlı bir eseri vardır. (M)

KÜÇÜK ASLAN bls. i. Astron. Bk. ASLAN.

KÜÇÜK AĞRI dağı. Bk. AĞRI DAĞI.

KÜÇÜK AHMEDZADE. Bk. EBUBEKİR ÂMİDÎ.

KÜÇÜK AKBALIKÇIL i. Zool. Bk. AKBALIKÇIL.

KÜÇÜK ALİ. Bk. HAYALÎ KÜÇÜK ALİ.

KÜÇÜKALİOĞULLARI, XVIII. yy.ın ikinci yarısından sonra, yüz yıl kadar Özereli'nde (Payas) derebeylik eden bir ailenin adı: —Kurucusu, Özereli beyi KÜÇÜK ALİ'dir. Gâvur ve Ulaş dağı aşiretlerinin başına geçerek bu bölgedeki eşkıyayı sindirdi; özellikle Üveysoğlu ile uğraştı. —Oğlu HALİL BEY de babası gibi, kervan ve sürre kafilelerini yağma etti (1778). Ele geçirdiği gemilerle denizyolunu kesti; Ayas limanı ve kalesini eline geçirdi. Böylece Babıâli'ye kuvvetini kabul ettirerek kapıcıbaşı, mirliva ve Payas beyliğine (mutasarrıf) yükseldi. Bununla birlikte derebeyliğini de ölümüne kadar gizlice sürdürdü (1804). —Halil Beyin oğlu DEDE BEY, aynı şekilde davranmak istediyse de, 1816'da öldürüldü ve yanındakiler Antep'e sürüldü; kardeşi Mustafa Bey (Paşa) İstanbul'a gönderildi (1860). Mustafa Beyin oğlu Dede Bey de Fırkai Islahiye tarafından teslim alınarak (1865) babasının yanına yollandı. Sonradan baba ve oğul Rumeli'de Niş kasabasına sürüldüler. Sürgün sona erince Dede Bey Antakya'ya yerleşti. —Ailenin son ferdi olan Dedebeyoğlu HAKKI ÖZER (öl. 1958), Kurtuluş savaşında Payas'ta Fransızlara karşı savaştı; yüzbaşı Asım Beyin Antalya baskınına (mart 1920) ve Derküş savaşına (ocak 1921) katıldı. (M)

Lefter KÜÇÜKANDONYADIS

KÜÇÜKANDONYADİS (Lefter), rum asıllı türk futbolcusu (İstanbul 1925). Futbola Büyükada'da başladı. İlk kulübü Taksim'dir (1941). Fenerbahçe kulübüne girdi (1947). On yedi yıl Fenerbahçe'de oynadı. Bu süre içinde iki yıl, yurt dışında, İtalya'nın *Fiorentina* ve Fransa'nın *Nice* takımlarında oynadı (1951-1953). Tekrar Fenerbahçe'ye döndü. 1948-1963 Yılları arasında 50 defa futbol millî takımında yer alarak altın madalya kazanan ilk türk futbolcusu oldu. Bu millî maçlarda 22 gol attı. Futbol millî takımında 8 defa kaptanlık yaptı. Ayrıca İstanbul karması ve Üç Külüp karmasında oynadı. Futbolu bıraktıktan sonra antrenörlük yaptı. (M)

KÜÇÜK ALACA AĞAÇKAKAN bls. i. Zool. Bk. AĞAÇKAKAN.

KÜÇÜK ASYA. Bk. ASYA (KÜÇÜK).

Küçükayasofya, İstanbul'da aynı adla anılan semtteki cami, VI. yy.da Hagios Petros ve Magios Paulos bazilikası iken sonradan Hagios Sergios ve Bakhhos kilisesine çevrildi. Kapısındaki kitabeye göre, 1497-1505 yılları arasında, Beyazid II devrinde, babüssaade ağası Küçük Hüseyin Ağanın isteğiyle cami haline getirildi. Minareyi Mustafa Paşa, şadırvanı sadrazam Ahmed Paşa yaptırdılar. Tapınağın merkezî kubbesi sekiz köşelidir; ortada kubbe, yanlarda yarım kubbeler ve narteksler yer alır. Binada on altısı aşağıda, on sekizi yukarıda olmak üzere yeşil ve kırmızı porfirden sütunlar ve bir kitabe vardır. (M)

KÜÇÜKAYI bls. i. Astron. Bk. AYI.

KÜÇÜKAYIGİLLER i. Küçük amerikan ayıları (*procyon*) ile koati (*Nasua rufa*), kinkaju (*Potas flavus*), panda (*Ailurus fulgens*) v.b. türleri kapsayan etçil memeliler familyası. (L)

KÜÇÜKBAHÇE, Ege bölgesinde (İzmir ili, Karaburun ilçesi) bucak; 1 046 nüf. (1965); 4 köy. —*Bucak merkezi* (esk. *Denizgiren*), 426 nüf. (1965); Karaburun'a 32 km'lik bir yolla bağlıdır. (M)

KÜÇÜKBAŞ bls. sıf. ve i. Hayanc. Kasaplık hayvanlardan koyun ve keçiye verilen genel ad. (M)

Küçük Burjuvalar (*Meşçane*), Maksim Gorki'nin dört perdelik oyunu (1860). Toplumsal bir taşlama olan eser, daha ilk provalarında, çar tarafından yasaklandı. Gorki, makinist Nil'in kişiliğinde sınıf bilincine varmış proleteri ilk defa sahneye getirir. Nil, her ne kadar kendisini yetiştiren Bessemenov'un, insanı yalana iten evindeki küçük burjuva yaşama tarzına karşı direnirse de, aslında içindeki yükselme arzusu çağın devrimci havasından çok, evdeki havaya uygun düşer. Gorki oyunda, özden çok çevreye ağırlık vermiştir. (M)

KÜÇÜK CEZAYİR MENEKŞESİ bls. i. Bot. Bk. CEZAYİR MENEKŞESİ.

KÜÇÜK ÇEKİRDEK bls. i. Kirpikli haşlamlılardaki iki çekirdekten küçük olanı.

— ANSİKL. Kirpikli haşlamlılarda çekirdeğin apayrı bir düzeni vardır; bunlarda çekirdek iki tanedir: *küçük çekirdek,* bir-

Foto. *LAROUSSE; Hürriyet arşivi (MEYDAN)*

birine girmiş kromozomlardan oluşma bir kürecik halindedir; *büyük çekirdek* ise tanecikli kromatinden ibarettir. Küçük çekirdek üreme olaylarını, büyük çekirdek ise metabolizma olaylarını yönetir. (L)

KÜÇÜKÇEKMECE, Marmara bölgesinde (Çatalca yöresi, İstanbul ili, Bakırköy ilçesi, Yeşilköy bucağı) banliyö şehri; 22 835 nüf. (1965). Küçükçekmece gölü ağzının doğu kenarında kurulmuştur. Belediye. Demiryolu istasyonu. Florya plajları, moteller. (M)

KÜÇÜKÇEKMECE gölü, Marmara bölgesinde göl; İstanbul'un 15 km batısında, deniz düzeyinde; yüzölç. 16 km²; kuzey-güney uzunluğu 10 km, en fazla genişliği 6 km, en derin yeri güney kesiminde 20 m'dir. Denizden, kıyı boyunca taşınan kum ve çakılların meydana getirdiği sığ bir dil ile ayrılır; ancak bu dil, doğu ucunda gölün ayağı olan dere ile kesintiye uğrar. Bu dere gölün fazla suyunu denize boşaltır; denizin kabardığı zamanlarda da, deniz suyunu göle akıtır. Bu sebeple gölün suyu az çok tuzludur. Göle kuzeyden Nakkaş deresi, Sazlıdere ve Ekşinoz suları karışır. Göl, bu derelerin birleşik aşağı çığırlarının deniz tarafından kaplanmasıyle meydana gelen bir halicin önünün tıkanması sonucu yalı gölü (lagün) halini almıştır. İstanbul'un banliyö semtleri, gölün doğu kenarına kadar gelir (Küçükçekmece, Soğuksu, Menekşe, Halkalı). Göl ağzının doğusunda (Florya) ve dil üzerinde plaj kuruluşları vardır. (M)

KÜÇÜKÇENELİLİK blş. i. Antropol. Altçenenin yetersiz gelişmesi.
— ANSİKL. *Küçükçenelilik,* genetik kaynaklı olabildiği gibi (soyaçekim), dölütün gebelik sırasında bir baskıya uğramasının veya doğumdaki bir çarpmanın sonucu da olabilir. Çene-yüz ve çene-diş ortopedi tedavileri, diş düzeni üstündeki kötü etkilerini azaltabilir. (L)

KÜÇÜK ÇİNÇİLYA blş. i. Zool. Bk. ÇİNÇİLYA.

KÜÇÜK DAVUD PAŞA, türk kaptanı (XV. ve XVI. yy.). Osmanlı-Venedik savaşında (26 ağustos 1499) donanma kumandanıydı. İnebahtı (29 temmuz 1500) ve Navarin deniz savaşlarında (16 ağustos 1500) bulundu. (M)

KÜÇÜKDERE, Karadeniz bölgesinde (Doğu Karadeniz bölümü, Trabzon ili, Sürmene ilçesi) bucak; 11 217 nüf. (1965); 8 köy. — *Bucak merkezi,* 1 385 nüf. (1965); Sürmene - Trabzon karayoluna 15 km'lik bir yolla bağlıdır. (M)

KÜÇÜKDİL blş. i. Yumuşak damağın arka kenarı üzerinde bulunan küçük çıkıntı. Bk. ANSİKL.
— DEY. *Küçükdilini yutmak,* şaşırarak, hayret etmek, donakalmak.
— ANSİKL. Anat. *Küçükdil,* 10-12 mm uzunluğunda oynak ve kasılabilir bir organdır. Yutmada çok önemli bir rol oynar. (ML)

KÜÇÜK DOĞAN blş. i. Zool. Bk. DOĞAN.

Küçükefendi camii (veya **Fevziye camii**), İstanbul'da, Kocamustafapaşa semtinde cami. Vakıflara göre, Feyzullah Efendi yaptırdı. Sonradan, şeyh Raşit Efendi tarafından yenilendi. Duvarları taş, çatısı ahşaptır. Bir çilehanesi vardır. (M)

Küçükhöyük. Arkeol. Konya ilinin Beyşehir ve Suğla gölleri arasında höyük. Prof. Ralph S. Solecki ve ekibi tarafından bulundu. Orta Kaviran'ın kuzeyindedir. Suğla gölünden daha yüksek bir yerde erozyonlu bir alan üzerindedir. Boyalı çanak çömlek ile sileksten (çakmaktaşı) yapılmış âletler bulundu. D. H. Frenç tarafından incelenen seramiklerin, Çatalhöyük ve Hacılar'daki boyalı seramiklerle benzerlik gösterdiği anlaşıldı. (M)

KÜÇÜK HÜSEYİN PAŞA. Bk. HÜSEYİN PAŞA *Küçük.*

KÜÇÜK İSMAİL, türk ortaoyuncusu, tuluatçısı ve tiyatro yöneticisi (İstanbul 1854 - a.y.y. 1928). Ortaoyununda önce taklitli rollere, daha sonra pişekâra çıktı. Kavuklu Hamdi ile çalıştı. Bursa'da Ahmed Vefik Paşanın himayesinde yapılan tiyatro çalışmalarına katıldı; çeşitli tiyatro topluluklarıyle Edirne, Halep, Beyrut, Mersin, Trabzon, Mısır ve başka yerlerde temsiller verdi. Çeşitli sanatçılarla birlikte topluluklar kurdu, bunların en önemlisi *Temaşahanei Osmanî* kumpanyasıdır. Ayrıca Abdürrezzak ile çalıştı. Opera, opera-komik, operet temsilleri verdi. Çalışmalarını Meşrutiyet döneminde de sürdürdü. Önemi, Kavuklu Hamdi karşısında pişekâr olmasıdır. (M)

KÜÇÜKKAFALILIK blş. i. Antropol. Kafanın ve ona bağlı olarak beynin küçük oluşu ile birlikte budalalığa kadar varabilen zekâ geriliği (L)

KÜÇÜKKALKANBEZİ blş. i. Tıp. Bk. PARATİROİT.

Küçükkaratay medresesi veya **Kemaliye medresesi,** Konya'da, Karatay medresesinin karşısında selçuklu medresesi. Bugün yalnız ana eyvanının bir bölümü kalan medrese, selçuklu veziri Celâleddin Karatay'ın kardeşi emîr Kemaleddin Rumtaş tarafından yaptırıldı. Kemaleddin Rumtaş bir hekim olduğundan bu medresenin bir dârüşşifa veya bir tıp medresesi olduğu söylenir. Bugün üzeri ahşap bir çatı ile örtülü olan 6,40 × 6,00 boyutundaki eyvanın duvarları mozaik biçiminde örülmüş sırlı tuğlalarla kaplıdır. Bu eyvan kalıntısından başka, medreseye ait bazı taş parçaları eyvanın altındaki alanda saklanmaktadır. Medresenin geometrik motifli, üç geniş bordürle çevrili, 4,80 m eninde bir portali vardır. Kemerli kapısının eni 1,90 m idi. Avlu, bir kenarı 8,30 m veya 9,30 m olan bir kare biçimindeydi. Medreseye ait bir vakfiye yoktur. Karatay medresesine ait vakfiye metnine göre, Kemaliye medresesi Karatay medresesinden önce yapılmıştır. Vakfiyenin tarihi 1253 olduğuna göre, Kemaliye medresesinin 1250 - 1251 yıllarında yapıldığı sanılır. (M)

KÜÇÜK karga blş. i. Zool. Ensesi külrenginde, küçük gagalı ufak karga türü (*Corvus monedula*); Avrupa ve Asya'da yaşar; eski yapılarda, çan kulelerinde, kayalıklarda barınır. (Kargagillerden.) [L]

Küçük Kaynarca antlaşması, Osmanlı devletiyle Rusya arasında imzalanan antlaşma (17 temmuz 1774). Rusya daha önce yapılan antlaşmalara uymadı ve Lehistan işlerine karışmağa başladı. Bunu çıkarlarına aykırı bulan Avusturya ve Fransa, Osmanlı devletini savaşa zorladı. Ruslar, Lehistan'a girmek için Kırım hanlığına bağlı Yalta'yı aldılar. Halkını öldürerek mallarını yağmaladılar. Bu olay Osmanlı devletinin hazırlıklarını bitirmeden savaşa girmesine yolaçtı (3 ekim 1768). Rumeli ve Kafkasya'da yapılan savaşlarda osmanlı orduları yenildi, İngilizlerin yardımıyle Baltık denizinden Akdeniz'e geçen Aleksis Orlov yönetimindeki bir rus filosu, Çeşme limanında yatan osmanlı donanmasını yaktı (7 temmuz 1770). Çeşme olayından sonra Avusturya, Osmanlılarla gizli bir antlaşma yaptı. Bu antlaşma metnini ele geçiren İngilizler, Rusya ve Prusya'ya durumu bildirdiler. Bu iki devletle aralarının açılmasını istemeyen Avusturya, gizli antlaşmayı onaylamadı. Bu durum Rusya ile Osmanlılar arasındaki barışı kolaylaştırdı. Rusya, Osmanlılara başka bir devletin aracılığı olmadan barış yapmak istediğini bildirdi. Babıâli bu isteklere cevap vermediğinden, bir sonuç alınamadı. Sonra, Prusya ve Avusturya'nın aracılığı ile barış isteği kabul edilerek mütareke imzalandı (30 mayıs 1772). Barış görüşmeleri, Fokşan'da başladı. Osmanlı devletini nişancı Osman Efendi ile Ayasofya şeyhi Yasincizade Osman Efendi, Rusya'yı Gregoriy Orlov ile Obreskov temsil ettiler. Avusturya ve Prusya'nın İstanbul'daki elçileri de hükûmetlerinden aldıkları emir uyarınca Fokşan'a geldiler; fakat Ruslar istemediği için görüşmelere katılamadılar. Buradaki görüşmeler Kırım'ın bağımsızlığıyle Yenikale ve Kerç kalelerinin Rusya'ya bırakılması ve Kılburun istihkâmlarının yıkılması konularındaydı. Bir anlaşmaya varılamadığından temsilciler ülkelerine dönmek zorunda kaldılar. Bir süre sonra mütareke süresi uzatılarak görüşmelere yeniden başlandı (kasım 1772). Yeni görüşmeler, Bükreş'te yapıldı ve Osmanlı devletini, reisülküttap Abdürrezzak Efendi, Beylikçi Hayri Efendi ve müverrih Vâsıf Efendi temsil ettiler. Avusturya ve Prusya elçilerinin aracılıklarından daha önce bir fayda sağlanamadığı için, bunların Bükreş'e gelmeleri istenmedi. Bükreş'teki görüşmelerde de pürüzlü konular çözümlenemedi. Sonunda, Obreskov, aldığı talimat uyarınca 7 maddelik bir teklif sundu. Bu teklifte; 1. Kırım'ın bağımsızlığı ve bunun için Rusya'nın kefaletinin kabulü, Yenikale ve Kerç'in Rusya'ya bırakılması; 2. rus savaş ve ticaret gemilerinin Karadeniz ve Akdeniz arasında serbestçe gidip gelmesi; 3. Kırım'daki bütün istihkâmların geri verilmesi; 4. Rusya'da bulunan Boğdan voyvodasının, vergisini üç yılda bir göndermek şartıyle verasete göre yeniden tayini; 5. Rusya'nın İstanbul'da daimî bir elçi bulundurması; 6. Kılburun'un Rusya'ya bırakılması ve Oçakov istihkâmlarının yıkılması; 7. Babıâli'nin rus çarı için «padişah» unvanını kullanması ve ortodoks tebaa üstündeki rus himayesinin tanınması isteniyordu. Rus teklifi, İstanbul'da da incelendi. Bazı devlet adamları, savaşın sürmesinde fayda yerine zarar gördüklerinden antlaşmanın imzalanmasını istediler. Bazı maddeleri ağır bulan devlet adamları çoğunlukta olduğundan savaş yeniden başladı (mart 1773). Bulgaristan'da yapılan savaşlarda her iki taraf ağır kayıplar verdi. Ruslar, Kırım'ın ele geçirilmesini kolaylaştıracak önemli yerleri aldıklarından ve bu sırada Rusya'da çıkan Pugaçev isyanını bastırmak istediklerinden öncelikle barış yapmak istediler. Mareşal Romanzov (veya Rumantsov) Osmanlı devletini barışa zorlamak için Şumnu'da bulunan osmanlı ordusu karargâhını kuşattı (1774 baharı). Sadrazam Muhsinzade Mehmed Paşa, orduda bulunan devlet ilerigelenlerinin de oyunu alarak, barışa karar verdi; bu kararın onayı için devlet ilerigelenlerinin mühürledikleri tutanağı, yeniçeri kâtibi Lala Mustafa Efendi ile Padişaha gönderdi. Başmurahhas nişancı Ahmed Resmî Efendi ile reisülküttap Münip Efendi, Silistre'nin 24 km güneydoğusunda rus karargâhının bulunduğu Küçük Kaynarca'ya gittiler ve antlaşmayı imzaladılar (17 temmuz 1774). Küçük Kaynarca antlaşmasının başlıca maddeleri şunlardır: **1.** Kırım, Kuban, Yedisan, Bucak ve bazı kabileler tamamen hür ve bağımsız olacaklar. Kırımlılar, mezhep işlerinde Halifelik makamına bağlı kalacaklar. Osmanlı devleti ile Rusya, bu ülkelerin içişlerine karışmayacak, buralarda asker ve memur bulundurmayacaklar; **2.** Osmanlı devleti, Kılburun, Kerç, Yenikale, Azak kalelerini ve Özi (Dnieper) ile Aksu (Bug) nehirleri arasındaki Küçük ve Büyük Kabartay ülkelerini Rusya'ya bırakacak; **3.** Rusya, Besarabya, Akkirman, Kili, İsmail, Bender ve diğer bazı kalelerle, Eflak ve Boğdan'ı Osmanlı devletine geri verecek. Yalnız Osmanlı devleti, Eflak ve Boğdan'da, genel bir af ilân edecek, halka din serbestliği tanıyacak, voyvodaların Babıâli nezdinde rum mezhebinden maslahatgüzar bulundurmaları ve rus elçilerinin bu memleketleri korumak için gö-

Küçükkaratay medresesi
Konya (Anadolu Medreseleri adlı eserden)

KÜÇÜK İSMAİL

Foto. Hürriyet arşivi (MEYDAN)

rüşmeler yapabilmeleri imkânını sağlayacak; 4. Osmanlı devleti, hıristiyan ortodoks tebaası ve kiliseler hakkında rus elçilerinin görüşlerini bildirmelerini ve yapılacak bildirileri kabul edecek. Rus rahipleri ve tebaası, Kudüs ve çevresindeki Kutsal Yerler'i, cizye, haraç ve başka bir vergi vermeden serbestçe ziyaret edebilecekler ve Beyoğlu'da bir kilise yaptırabilecekler; 5. rus gemileri, Karadeniz, Akdeniz ve Boğazlar'da serbestçe ticaret yapabilecek. Rusya, osmanlı ülkesinin gerekli gördüğü yerlerinde konsolos bulundurabilecek ve ticarî hususlarda İngiltere ve Fransa'nın sahip olduğu haklara sahip olacak; 6. Osmanlılar bütün yazılarda rus çarları için «Rusların padişahı» deyimini kullanacaklar. Rusya, İstanbul'da daimî bir elçi bulunduracak ve ona en büyük devletlerin elçileri gibi muamele edilecek; 7. Osmanlı devleti, 1775 yılından itibaren, 3 taksitte, toplam olarak 15 000 kese akçe (4 500 000 ruble) savaş tazminatı ödeyecek. (M)

KÜÇÜKKÖY, İstanbul şehrinin kuzeybatısında, Gaziosmanpaşa ilçesi içinde banliyö semti; 14 564 nüf. (1965). Ayrı belediyesi vardır. Düzensiz konutlar yapan küçük sanatçı ve işçi ailelerinin yığılmasıyle hızla büyüdü. (M)

KÜÇÜKKUYU, Çanakkale ilinde (Ege bölgesi sınırları içinde kalan kesim, Ayvacık ilçesi) bucak; 3 811 nüf. (1965); 7 köy. · Zeytin üretimi. — *Bucak merkezi,* 1 050 nüf. (1965). Edremit körfezinin kuzey kıyısında, ilçe merkezine 29 km uzaklıkta. (M)

KÜÇÜKLEMEK geçl. f. (*küçük*'ten *küçük-le-mek*). *Halk dili.* Küçük hale getirmek. ‖ —*Mec.* Birine veya bir işe gereken önemi vermemek, değersiz saymak. ‖ Birine küçük düşürücü, onur kırıcı bir davranışta bulunmak veya söz söylemek. *Eşanl.* KÜÇÜLTMEK. *Esk.* Tezlil etmek.

◆ **Küçükletmek** ettrg. f. Küçüklemek işini yaptırmak. (M)

KÜÇÜKLEŞMEK dönşl. f. (*küçüklemek*'ten *küçükle-ş-mek*). Küçük hale gelmek. ‖ *Mec.* Kendi değerini kaybettirecek bir davranışta bulunmak veya söz söylemek.

◆ **Küçükleştirmek** geçl. f. Küçükleşmesine sebep olmak. (M)

KÜÇÜKLÜ sıf. (*küçük*'ten *küçük-lü*). [Yalnız *büyüklü küçüklü* (veya *küçüklü büyüklü*) deyiminde geçer.] *Büyüklü küçüklü* (veya *küçüklü büyüklü*), küçükle büyüğü birarada: *Karpuzlar büyüklü küçüklü elişer kuruştan satıldı. Küçüklü büyüklü bütün köy halkı gelenleri karşılamağa gitmişti.* (M)

KÜÇÜKLÜK i. (*küçük*'ten *küçük-lük*). Küçük olanın, ufak boyutları bulunanın özelliği: *Bir parkın küçüklüğü. Bir memleketin küçüklüğü.* ‖ Çocukluk: *Tevfiğin küçüklüğünden bahsetmeye başladı* (H.E.Adıvar). ‖ —*Mec.* Manevî niteliklerden yoksun olma hali: *Bu küçüklüğü onun gibi olgun birinden beklemiyordu.* ‖ Manevî niteliklerden yoksun olana yaraşır davranış. (M)

KÜÇÜK MENDERES. Bk. MENDERES (KÜÇÜK).

KÜÇÜK MUSTAFA ÇELEBİ. Bk. MUSTAFA ÇELEBİ *Küçük.*

KÜÇÜK MUSTAFA PAŞA. Bk. MUSTAFA PAŞA *Küçük.*

Küçükmustafapaşa camii veya **Mollahüsrev mescidi,** İstanbul'da, Küçükmustafapaşa caddesinde; Fatih Sultan Mehmed devrinde, şeyhülislâm Molla Hüsrev Mehmed Efendi tarafından yaptırıldı. Sonradan duvarları taş, çatısı ahşap olarak yenilendi. Caminin altında dükkânlar vardır. Minaresi, avlu kapısı üzerindedir. (M)

Küçük Paşa, Ebubekir Hazım Tepeyran'ın (1864 - 1947) romanı (1910). İstanbul'da bir paşa konağına sütanne olarak alınan Selime ile oğlu Salih, bir süre konakta ilgi ve sevgi görürler, Salih sütkardeşiyle birlikte büyür. Aile çevresinde «Küçük Paşa» diye çağrılır. Bir süre sonra durum bozulur. Paşa ölür; Salih de annesinden ayrılarak, başka bir kadınla evlenen babasının evine, geldiği köye gönderilir. (Burada, İstibdat dönemindeki herhangi bir anadolu köyünün günlük hayatı güçlü bir gerçekçilikle anlatılır.) Üvey ana elinde horlanan Salih bir kış günü hastalanır, öksürmeğe başlar. Buna sinirlenen analığı onu kapı önünde bırakır. Bu sırada İstanbul'da, bir başkasıyle evlenerek çocuk sahibi olan Salih'in anası, gördüğü bir rüyanın etkisiyle, çocuğun yeniden konağa getirilmesini ister. Çekilen telgrafa gelen cevapta Salih'in bir gece köy yolunda kurtlar tarafından parçalanarak öldüğü yazılıdır. Eser, gerçekçi edebiyatın Türkiye'de ilk önemli eseri sayılır. (M)

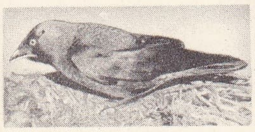

küçük karga

Küçük Prens (*Le Petit Prince*), Saint-Exupery'nin masalı (1943). Uçağı arıza yapan bir pilot Sahra'ya inmek zorunda kalır. Orada, yalnızlığından çok memnun görünen bir çocukla karşılaşır. Çocuk tek başına yaşadığı gezegenden ve kaprislerinden bıktığı bir gül'den kaçmıştır. Dünya'ya kadar olan yolculuğu sırasında Küçük Prens, kraldan, fener yakıcısından, coğrafyacıya kadar birçok kişiyle karşılaşır. Onların yaptıkları işleri çok saçma bulur. Bir sahra tilkisiyle yaptığı konuşma ona aşkın anlamını açıklar. Gülünü bulmak arzusuyle kendini bir yılana sokturur, yılan onu geldiği dünyaya geri gönderir. Şiirsel sevimliliğiyle çocukların hoşuna giden bu masal, esrarengiz sembolleriyle büyükler için de bir düşünme kaynağıdır. (L)

KÜÇÜK SİNAN PAŞA. Bk. SİNAN PAŞA *Küçük.*

KÜÇÜKSU, Doğu Anadolu bölgesinde (Yukarı Murat - Van bölümü, Bitlis ili, Tatvan ilçesi) bucak; 4 152 nüf. (1965); 11 köy. — *Bucak merkezi* (esk. *Kotum*), 415 nüf. (1965). Van gölüne dökülen Güzeldere vâdisinde; yüksl. 1 700 m. Tatvan'a 8 km uzaklıktadır. (M)

KÜÇÜKSU, İstanbul boğazının Anadolu yakasında semt; bu semtte bulunan mesire yeri. Kandilli ile Anadoluhisarı arasında. İskelenin yanında, Küçüksu kasrı adıyle de anılan *Göksu* kasrı* ve iskelenin gerisinde de Mihrimah Valide sultan çeşmesi yer alır. (M)

Küçüksu kasrı. Bk. GÖKSU KASRI.

KÜÇÜKSUYILANI (lat. *Hydrus*). Güney kutbu yakınında, birkaç yıldızdan meydana gelmiş küçük takımyıldız. Bk. GÖKYÜZÜ. (L)

KÜÇÜK şalgam bls. i. Bot. Turpgillerden bitki türü (ilmî adı *Brassicarapa*).

— ANSİKL. *Küçük şalgam* kolzaya çok benzer. Mekiği andıran kökü, boyu 1 m'yi bulan çok dallı sapı, yeşilimsi tüysüz yaprakları, kokulu çiçekleri ve silindirimsi uzun badıçlarıyle kolzadan ayırt edilir. Yaz şalgamı nisanda, kış şalgamı eylülde ekilir. Tohumunda yüzde 30 - 33 kadar yağ vardır; çıkarılan yağ yemeklik olarak kullanılır. Küspesi iyi bir hayvan yemidir. Kış şalgamı tane bağlamadan önce yeşil yem olarak kullanılır. (L)

Küçük Şehir, Cevat Fehmi Başkut'un üç perdelik komedisi (1955). İlk defa İstanbul Şehir tiyatrosunda oynadı (1943). İnönü Tiyatro armağanını kazandı (1948). Ankara'da Devlet tiyatrolarının Küçük Tiyatro bölümünde oynanan ilk oyundu (1949).

İstanbul - Ankara ekspresi, yolun kapanmasıyle bir dağ başında kalır. Yol açılıncaya kadarki süreyi yolcular yakın bir kasabada geçirirdiler. Kasabanın genç belediye başkanı, büyük şehirlilerin kasabaya yararlı olacağını sanır. Oysa büyük şehirli tren yolcularının hepsi kendi çıkarı peşindedir. Yol açılınca, tren hareket eder. Dolandırıcılar, birbirlerinden kuşkulanan polisler, kızını zengin bir adama vermeğe karar vermiş emekli paşa v.d. gidince küçük şehir rahata kavuşur. (M)

Küçük Şey (*Le Petit Chose*), Alphonse Daudet'nin romanı (1868). Daudet'nin ilk eseri olan bu roman, yazarın çocukluk ve gençlik yıllarını kapsayan bir otobiyografidir: Güney'den gelen Daudet ailesinin Lyon'daki hayatı; on altı yaşında, Cevennes kolejlerinin birinde mubassırlığa başlayışı; Paris'te geçen ilk yıllar. (L)

KÜÇÜK ŞEYH HASAN, İlhanlıların Anadolu valisi Timurtaş'ın oğlu (XIV. yy.). Ebu Said Bahadır Hanın kumandanlarından, Emir Çoban'ın torunu. Babasının ölümünden (1327) sonra, Anadolu valisi Eretna ile savaştı; Ebu Said Bahadır Hanın ölümünden (1334) sonra ilhanlı tahtını ele geçirmek isteyenler arasına katıldı. 1337'de rakibi Büyük Şeyh Hasan'ı (Şeyh Hasan Celayirî) Aladağ'da yendi. Azerbaycan'da Çobanoğulları beyliğini kurdu; Anadolu'da bağımsızlığını ilân eden Eretna'nın üstüne yürüdü. Fakat Sıvas ile Erzincan arasında geçen savaşta yenildi ve öldürüldü (1343); yerine kardeşi Eşrab geçti. (M)

Küçük Tilkiler (*The Little Foxes*), Lillian Hellman'ın üç bölümlük oyunu (1939). Eserde yüzyıl başlarında A.B.D.'nin güneyindeki toplumsal çatışmalar dile getirilir. Soylular tabakası, gitgide güç kazanmak isteyen zengin tabaka tarafından ezilir. Zenciler, görünüşte hürriyete sahip olmakla birlikte iktisadî açıdan kölelikten kurtulamamışlardı. Benjamin ve Oskar Hubbard ve maliyeci Horace ile evli kızkardeşleri Regina, zenci halkı insafsızca sömürerek alabildiğine zenginleşirler. Mal ve güç elde etmek uğruna her şeyi göze alırlar. Bu çıkarcı atmosfere karşılık ailenin gençleri iyiliği temsil eder. (M)

Küçük tiyatro, Ankara'da Muhsin Ertuğrul'un teşebbüsüyle Evkaf apartmanının dekor deposundan bozularak yapılan, 600 kişilik tiyatro (açılışı 27 aralık 1947). Konservatuvar öğrencilerinin «Tatbikat sahnesi» adı altında verdikleri temsillere tahsis edilen tiyatroda, ilk olarak, Ahmet Kutsi Tecer'in *Köşebaşı* adlı eseri oynandı. (M)

KÜÇÜK toy bls. i. Toy kuşunun küçük bir türü (*Otis tetrax*).

— ANSİKL. *Küçük toy,* Avrupa ve Asya'nın büyük bir kısmında yaşar, boyu 40 - 50 sm, kanat açıklığı 24 - 25 sm'dir. Sırtı siyah benek ve çizgili sarı - kahverengi, ense ve göğsün yukarı kısmı siyahtır. Boynunda V şeklinde, göğsün üst tarafında halka şeklinde beyaz bir şerit bulunur. Ekin tarlalarında ve bataklıklarda yaşar; bitki ve böceklerle beslenir. (L)

KÜÇÜKYALI, İstanbul'un Anadolu yakasında semt, Bostancı ile Maltepe arasında, Kartal ilçesi sınırları içinde, Marmara denizi kıyısında semt. Ulaşım Bağdat caddesi ve demiryoluyle sağlanır; 12 888 nüf. (1965). Ayrı belediye. (M)

KÜÇÜKYARASALAR çoğl. bls. i. Zool. Böceklerle beslenen, küçük boylu yarasalar takımı. (Bu takımdaki bellibaşlı yarasalar: *büyük kulaklı yarasa, kapak burunlu yarasa, yassı nalburunlu yarasa, köpek burunlu yarasa, vampir* v.b.) [L]

KÜÇÜK yayın bls. i. Zool. Genellikle kıyıya yakın yerlerde barınan küçük yayın balığı. (L)

KÜÇÜLMEK dönşl. f. (*küçük* > *küçük-ü-l-mek*'ten). Küçük hale gelmek, ufalmak: *İzler ise benimkilerdir, yağmurdan şekillerini değiştirip küçüldüklerinden dolayı kâhyayı şaşırttılar* (R. H. Karay). ‖ Büzülmek, tortop olarak hacimce küçülmüş gibi bir hal almak: *Onun inanmış sesiyle biz çocuklar / Daha küçülürdük odanın en uzak bir yerinde* (F. H. Dağlarca). ‖ *Mec.* İnsanın değerini düşürecek, onurunu kıracak, toplumun anlayışına, ahlâk kurallarına aykırı bir davranışta bulunmak: *Onun karşısında küçülecek küçülecek kaybolacaktı* (Sabahattin Ali). ‖ Yaşını gizleyerek kendini küçük göstermek.

◆ **Küçülme** i. Küçülmek işi: *Bu küçülme, bu bayağılaşma, üç beş kuruşa değer mi?* (M)

KÜÇÜLTME i. (*küçültmek*'ten *küçült-me*). Küçültmek işi: *Kâğıtların boyunu küçültmeniz iyi oldu.*

— Dil bil. *Küçültme eki.* Bk. EK.

— G. santl. Bir heykeli, bir tabloyu, bir deseni, bir sanat nesnesini küçük ölçekte yeniden yapma.

— Müz. Belirli sayıda çalgı veya ses için yazılmış bir partisyonu daha küçük bir çalgı veya ses topluluğuna icra ettirmek amacıyle yeniden düzenleme. (Bir or-

Foto. LAROUSSE

kestra partisyonu piyanoda çalınmak üzere bu şekilde küçültülebilir, hattâ tecrübeli müzikçiler ilk görüşte bu işi yapabilirler. Aktarma ise, küçültmenin karşıtı olarak orkestranın bazı etkilerini piyanoya uyarlama işlemidir.) [LM]

KÜÇÜLTMEK geçl. f. (*küçük*'ten *küçük -ü-l-t-mek* > *küçültmek*). Bir şeyi daha küçük hale getirmek: *Masa örtüsünü küçülttük.* ‖ —*Mec.* Birine hakaret ederek onur kırıcı bir davranışta bulunmak veya söz söylemek: *O sözü söyleyip çocuğu küçültmenin anlamı var mı?* ‖ Bir işe veya kimseye önem vermemek. ‖ Yaşını gizleyerek küçük göstermek. (M)

KÜÇÜLTÜCÜ sıf ve i. (*küçültmek*'ten *küçült-ücü*). Onur kırıcı: *Küçültücü sözler.*

— Büro. Resimleri, gravürleri v.b. belirginlikle küçültmeğe yarayan âlet. (L)

KÜÇÜMEN sıf. (*küçük*'ten *küçük-men* > *küçümen*). Benzerlerinden biraz daha küçük olan, daha küçük, küçükçe.

◆ **Küçümencik** i. Çok küçük, minicik: *Hebe küçümencik bir tanrıçaydı. Vazifesi yemek ve içki esnasında büyük ölmezlere hürmetti* (S. F. Abasıyanık). [M]

KÜÇÜM HAN, son Sibirya türk hanı (öl. 1601?). Sibirya hanlığına, Bozkır Kazakları ile yaptığı baskınlar sonucu geçti (1563). Sibirya'da daha önce, bulunan islâm dini, Küçüm Han zamanında yayıldı ve islâm kültürü yerleşti. Küçüm Han İslâmlığın yayılması için, Buhara hâkimi aracılığıyle şeyhler getirtti. Rusların Sibirya'ya doğru ilerlemelerini önlemek için, mücadele etti. Bu sıralarda, hıristiyan bir türk ailesi olan Stroganovlar, sanayici olarak teşkilâtlanıyorlardı. Bu ailenin yetkilerini Moskova çarlığı da kabul edince, Sibirya'ya doğru yayılmağa ve bu bölgede silâhlı koruyucuların bulunduğu şehir ve kaleler kurmağa başladılar. Ruslar, yapılan baskılar sonucu ayaklanan, yerli türk ve fin-ugur kabilelerine karşı, Stroganovlara doğuya doğru yayılma ve askerî harekâta girişme izni verdiler. Bu arada rus merkezî hükûmetinin sert tedbirlerinden kaçan 6 000 kadar rus kazağı, Stroganovların silâhlandırmasıyle doğuya sefere gönderildi (1577); ancak bu harekât başarılı olmadı. Rus kuvvetlerinin de katılmasıyle Tura ırmağı kıyısında yapılan ikinci savaş (1580), Sibirya Türklerine karşı ilk rus seferi oldu. Küçüm Han, hanlığa geçtiği ilk yıllarda, Rus devletine karşı eşit ve bağımsız durumdayken, 1572'de belirli bir vergi vermeğe razı oldu. Ancak, iki yıl sonra Küçüm Hanın kardeşi Muhammed Kul, rus elçisini öldürünce (1574), savaştan kaçınamadı. Muhammed Kul beş günlük bir savaş sonunda geri çekildi ve Karaca şehri Rus Kazaklarının eline geçti. Kazaklar Küçüm Hanın çekilmek zorunda kaldığı, hanlığın merkezi İskir şehrini de aldılar (1581); ancak burada tutunamayacaklarını anlayarak Moskova'dan yardım istediler (1582). Aynı yıl, Muhammed Kul esir edilerek Moskova'ya yollandı. Bu sıralarda, pusuda bekleyen Küçüm Han, kazakları kılıçtan geçirerek İskir'i geri aldı (1584). Ülkesini yeniden düzenlemeğe çalışırken Ruslar yeni kuvvetlerle, önce Tümen ve Tura ırmaklarının birleştiği yerde, Sibirya'daki ilk rus şehri Tümen'i (1568), ertesi yıl yeni kuvvetlerle, İskir'in birkaç km yakınında, Tobol ve Obi ırmaklarının birleştiği yerde Tobol şehrini kurdular ve Tobol'u bölgenin yönetim merkezi yaptılar (1590). Küçüm Han, Tobol'u almak için, başarısız saldırılarda bulundu; Ruslar, Küçüm Hanın iki karısı ve oğlunu esir ettiler (1591) ve bölgede bulunan fin - ugur kabilelerini hâkimiyet altına alarak beylerini sürdüler, bir kısmını öldürdüler; ancak Küçüm Han tehlikeli olmakta devam etti. Rusların yaptıkları yeni bir sefer sonucunda (1598), Küçüm Hanın kardeşi, oğlu ve torunları esir edildi; bütün taraftarları öldürüldü. Oğlu Ali ile birlikte kaçmayı başaran Küçüm Han, Ruslar tarafından yapılan davete ve yaşına rağmen esirliği kabul etmeyerek Obi ırmağının kuzeyine doğru gitti. Mangutlar arasına çekildi ve orada öldü (1601 ?). — Oğlu ALİ, Nogaylar ve Kalmuklardan yardım görerek, kardeşi İşim ile birlikte 1665 yılına kadar mücadele etti. (M)

KÜÇÜMSEMEK geçl. f. (*küçük*'ten *küçük-ü-mse-mek* > *küçümsemek*). Küçük görmek, birine veya bir şeye gerçek değerinden daha az önem vermek: *Eskileri küçümsemeğe kalkmıyorum, onların büyüklüklerini bilirim* (N. Ataç).

◆ **Küçümseme** i. Küçümsemek işi: *Belki de bununla da kalmayıp içinden bana karşı bir küçümseme duyuyor* (Y. K. Karaosmanoğlu). [M]

KÜÇÜREK sıf. (*küçük* > *küçük-rek*'ten). *Halk dili.* Daha küçük, küçükçe. (M)

KÜDUR çoğl. i. (ar. *keder*'den *küdûr*). *Esk.* Kederler, sıkıntılar.

◆ **Küdurât** çoğl. i. *Esk.* Kaygılar, sıkıntılar. (M)

KÜDURET i. (ar. *küdûret*). *Esk.* Sıkıntı, sıkılma, üzüntü: *Bu soluk mevsim-i küduretten / Dağılır bir veda-yı bî-kelimat* (Cenab Şahabeddin). ‖ Bulanıklık, karışıklık. (M)

KÜERİKLER, Orta Asya'da Çulım ırmağı kıyılarında oturan Çulım Türklerinin küçük bir boyu. Mariinsk şehrinin kuzeyinde yaşarlar; sayıları 500 kadardır. Radloff, bunların, Teleütlerden olduğunu kabul eder. Çulım Türkleri üç esas boydan türemedir: Ketsikler, Küerikler ve Ostyaklar. Küeriklerin edebiyatları yoktur.

— Leng. *Küerik dili,* hakas şivesinin uygurca - oğuzca dalına girer. Şor ve Kızıl Türkçesi ağızlarına da yakınlığı vardır. Bu dilde *ts, ç* ünsüzü yerine kullanılır: *tsikmak* (çıkmak), *küts* (güç). Gelecek zaman eki - *gok,-gök, parğoom* (varacağım); *ol keellük* (o gelecektir). [M]

KÜETENİT i. (Bolivya'da *Quetena* kasabasının adından fr. *quéténite*). *Miner.* Hidratlı tabiî magnezyum ve demir sülfat; botriyojen'e benzer. (L)

KÜF i. Yetiştiği ortamda kimyasal değişikliklere sebep olan küçük boylu mantarlara verilen genel ad. (Bk. ANSİKL. *Mikrobiyol. bölümü.*) ‖ *Halk dili.* Maddelerin oksitlenme sonucu yüzeyini kaplayan tabaka, pas. ‖ *Küf bağlamak* (veya *tutmak*), küflenmek. *Mec.* Unutulmak, örtbas edilmek. ‖ *Küf kokmak,* [bir şey veya yer için] havasızlık ve nemden dolayı fena ve ağır kokmak. ‖ *Küf kokusu,* ağır ve ekşi, bunaltıcı koku: *Burada vakıa küf kokusuna benzer bir koku var* (M. Ş. Esendal).

— DEY. *Limon küfü,* açık yeşil (renk).

— Denizc. *Yelken küfü,* küfe benzeyen ve iyi bakılmamış yelkenlerde meydana gelen siyah leke.

— G. Santl. Bk. ANSİKL.

— Şarapçılık. *Küf tadı,* küflü üzümlerden yapılan veya iyi bakımlı olmayan kaplara konan şarapların küflenme sebebiyle bozulmuş tadı. Bk. ANSİKL.

— Vet. Bk. ANSİKL.

— Zır. *Mavi küf,* tütünlerde görülen ve yapraklara zarar veren bir mantarın meydana getirdiği hastalık.

— Zır. sanay. Yumuşak peynirlerde *Oidum lactis* adlı küf mantarından ileri gelen hastalık. (Peynirin yüzeyini bir kabuk gibi saran sarımtırak kırmızı renkte, yumurta akı kıvamında bir tabaka halinde belirir. Peynirden kolayca ayrılabilen bu tabaka soğuktan ve tozdan kolay etkilenir.)

— Zool. Bir mantardan (*saprolegnia*) ileri gelen ve kötü sağlık şartları altında yaşayan balıkların derisini saran bulaşıcı hastalık.

— ANSİKL. Mikrobiyol. *Küf*'lerin çoğu ya *siphomycetes* takımından (küflü ekmekte görülen mukor) veya basit mantarlardandır (eski kâğıtlar v.b.de görülen penicillium ve aspergillus). Bakteriler içinde elverişli karanlık ve nemli organik ortamlarda üreyen bazı küfler, aynı ortamda kendilerine rakip mikropların çoğalmasını durduran antibiyotikler çıkarır (penisilin, streptomisin, teramisin v.b.). Bu antibiyotikler mikroplu hastalıklara karşı kullanılır. Fakat bazı küfler besin maddelerini, özellikle meyveleri (elma, portakal, limon) bozar ve bunların yenmesine engel olur. Diğer bazı küfler de tahtaya, kâğıda, deriye (kösele) ve diğer birtakım organik maddelere zarar verir.

Bazı küfler elma şarabı, bira, tam dolu olmayan fıçı içindeki şarap gibi içkilerin, genellikle de alkol mayalanması geçirmiş bütün sıvıların yüzeyinde toplu halde oluşan beyazımsı hücrecikler halindedir. Bunlar, deri mantarı hücreleridir (*Myoderma vini*); açık havada oluşur ve karbonik asitle suya dönüşen alkolle beslenir. Bu mantarların etkisiyle şarap, kekremsi, yavan bir tat alır. Bu küflerin faaliyetini durdurmak gerekir, bunun için sıvılar bunlardan tamamıyle arıtılmalıdır; şarap pastörize edilerek kükürtle tütsülenmiş fıçılara konulmalıdır; elma şarabını ise, önce küfleri sıyırılmış, sonra kükürtle tütsülenmiş bir fıçıya aktarmalıdır.

— G. Santl. Tahta üzerine yapılmış yağlıboya tablolar için büyük tehlikelerden biri de küftür. Kimi zaman, panoları mantarların istilâ ettiği olur. Bu halin ilerlemesine *kuru çürüme* denir, tahta ya nemli veya tamamen kurudur ve altı bozularak çürüdüğü halde üstü genellikle sağlam kalır. Bu durumda, tablo başka bir pano veya tuvale geçirilir.

— Şarapçılık. Birkaç kere aktarma ve kolaj, *küf tadı*'nı kaybettirir; şaraba taze ve nötr yağ (msl. hektolitreye 250 gr - 1 kg arasında yerfıstığı yağı) konursa veya 10 dakika suda kaynatılmış 30 - 60 gr hardal unu katarak şarap kuvvetlice karıştırılırsa, küf kokusu daha çabuk kaybolur. Yağla muamele yapıldığında şarap, birkaç gün, hardal unu karıştırıldığında ise birkaç saat dinlenmeye bırakılır. Ancak beyaz şaraplarda küf tadı hektolitreye 75 - 100 gr bitkisel kömür tozu katılarak giderilir.

— Vet. Bol yağışlı yıllarda, otların çok zaman erken toplanarak yığın haline getirilmesi, bu yığınların içinde 37° ile 40° C arasında değişen bir ısı yükselmesine yolaçar ve rutubetin etkisiyle otlar küflenmeğe başlar. Bu küfler, küflenmiş otlarla beslenen hayvanlarda *mantar anterotoksamileri* adıyle anılan sindirim, sinir sistemi ve deri bozukluklarına yolaçar. (LM)

KÜFE i. (yun. *kophinos* veya ar. *kuffe*'-den). Ağaç çember veya dallardan örülmüş derin ve büyük sepet: *Yanında koskocaman bir küfeyle bir çocuk, / Yavaş yavaş geliyorlar. Fakat tesadüfe bak* (M. Â. Ersoy). *Komşu Gaffar'ın oğlu, iki boş küfeyi bostan kapısından sokmağa uğraşıyor* (M. Ş. Esendal). ‖ *Argo.* Kaba et, kıç.

— DEY. *Küfe ile getirilmek,* başkasının yardımı olmadan yürüyemeyecek, ayakta duramayacak derecede sarhoş olmak.

— ANSİKL. *Küfe,* genellikle söğüt veya başka ağaç dallarından yapılır. Kimisi büyük sepet biçiminde, kimisi 40-50 litrelik, yassı, oyuk biçimde olur; dibe doğru daralır. *Sırt küfesi,* dağlık veya kırlık bölgelerde çok işe yarar, el arabasının yerini tutar. Sebze veya meyve taşımak için yük hayvanlarının semerine iki taraftan asılan küfeler de vardır.

küfe

Foto. Hürriyet arşivi (MEYDAN)

◆ Sıf. Bir küfenin alabileceği miktar: *İki küfe domates. Üç küfe odun.*

◆ **Küfeli** sıf. Sırtında küfesi olan; arkasında küfe taşıyan: *Bu üç küfeli çocuktan biri gelecek yıl bir evin penceresinden atlarken, öteki bir arkadaşına çakı sapladığı için yakalanacaktır* (F. R. Atay). [ML]

KÜFECİ i. (*küfe*'den *küfe-ci*). Küfe yapan kimse. ‖ Genellikle pazarlarda sırtında küfe ile öteberi taşıyan kimse. (M)

KÜFECİLİK i. (*küfeci*'den *küfeci-lik*). Küfecinin yaptığı iş. (M)

KÜFEKİ i. Bk. KEFEKİ.

KÜFELİK sıf. (*küfe*'den *küfe-lik*). Bir küfenin, içine alabileceği miktar: *Taşınacak daha iki küfelik zerzevat var.* ‖ *Mec.* Kendi kendine yürüyemeyecek, ayakta duramayacak kadar sarhoş. ‖ *Küfelik olmak*, çok sarhoş olmak, çok fazla içki içerek kendinden geçmek. (M)

KÜFFAR çoğl. i. (ar. *kâfir*'den *küffâr*). *Esk.* Kâfirler, müslüman olmayanlar: *Sakın benden sonra küffar gibi fırka fırka olup da birbirinizin boynuna vurmayasınız* (Cevdet Paşa). *Budin'in içinde biz üç kız idik / Altun kafes içre besli kuzuyduk / Küffarın eline lâyık değildik* (Halk türküsü). [M]

KÜFLENMEK dönşl. f. (*küf*'ten *küf-le-n-mek*). Küf tutmak, küflü hale gelmek, bir çeşit küfle örtülmek. ‖ — *Mec.* Zamanı geçmek, köhneleşmek, kokuşmak: *Bu, ne şekilperestlik, bu ne küflenmiş kırtasiyeci kafası?* (R. N. Güntekin). ‖ Yetenek ve değerlerini yitirmek: *Bu köy, burada tek başına küflenmekte ve ben, tek başıma gözyaşlarımı içime çekmekte devam edeceğiz* (Y. K. Karaosmanoğlu).

◆ **Küflendirmek** veya **küfletmek** geçl. f. Küflenmesine yolaçmak. (M)

KÜFLÜ sıf. (*küf*'ten *küf-lü*). Küflenmiş olan: *Küflü bulgurdan refika hastalandı* (M. Ş. Esendal). ‖ *Mec.* Zamanı geçmiş, köhne: *Küflü kafa.*

— Gıda sanay. *Küflü peynir telemesi*, üzerinde (veya daha çok içinde) yeşil küf bulunan peynir. (Türkiye'de genellikle Doğu Anadolu'da yapılan yağsız tulum peynirleri arasında çok görülür. Batı'da, özellikle Fransa'da bazı peynirler [rokfor v.b.] özel olarak küflendirilir.)

◆ **İ.** *Teklz.* Hasislikten uzun zaman saklanmış para, altın v.b.: *Mangizi görelim. Sende iskat küflüleri vardır.* (Kemal Tahir). [M]

KÜFR i. Bk. KÜFÜR.

KÜFRAN i. (ar. *küfr*, örtme, gizleme'den *küfrân*). Yapılan bir iyiliği unutma, bilmezlikten gelme, nankörlük: *Bütün gözler kararmışken behimiyetle küfranla / Nasıl yükseldi yurdun kalbi lâhûtî bir imanla* (M. Â. Ersoy). [*Zt.* ŞÜKRAN.] ‖ *Küfran-ı nimet*, nankörlük etme, nankörce davranışlarda bulunma. (M)

KÜFRETMEK gençl. f. (*ar. küfr* ve türk. *etmek*'ten *küfr-etmek*). Küfür sayılacak sözler söylemek, sövmek: *Sabahlara kadar küfrettik / Yarasalar gibi duyduk bahtı* (F. H. Dağlarca). *Ona ferah küfretmek için bahçenin yalnız köşelerine kaçarım* (R. N. Güntekin). [M]

KÜFREVİ (Kasım), türk siyaset adamı (Bitlis 1920). İstanbul Üniversitesi Edebiyat fakültesini bitirdi; aynı fakültede doktora verdi. Demokrat partiye girerek üniversiteden ayrıldı; Ağrı'dan milletvekili seçildi (1950). Milletvekilliği 1954 ve 1957 seçimlerinde de yenilenerek devam etti. Demokrat partinin kapatılması üzerine (1960) bir süre siyasî hayattan uzak kaldı. 1960 Seçimlerinde Güven partisi (Milliyetçi Güven partisi listesinden seçime katıldı ve bağımsız üye olarak parlamentoya döndü. (M)

KÜFRİYAT çoğl. i. (ar. *küfr*'den *küfriyât*). *Esk.* Küfürlü sözler, küfürler. ‖ Hicivler.

— Din. *Esk.* Tanrı'nın birliği, varlığı ve dinî inançlara aykırı davranışlar veya sözler. (M)

KÜFÜR veya **KÜFR** i. (ar. *küfr*, örtme'den). Bir kimseye söverken kullanılan çirkin ve kötü söz, sövgü: *Bin türlü bağırma, çarpma ve küfürden sonra borcun hakikî miktarı iki buçuk lira olduğu müşterilere açıkça bildirildi* (H.R. Gürpınar). ‖ Sövme. ‖ —*Esk.* Nankörlük. ‖ Hakikati örtme, gizleme. ‖ *Teşm. yol.* Kâfirler, müslüman olmayanlar: *Vur deyr-i küfrün üstüne rekz-i hilâl için / Gelmiş bu şehsüvâr-ı cihangîr aşkına* (Yahya Kemal). *Diyâr-ı küfrü gezdim, beldeler, kâşâneler gördüm; / Dolaştım mülk-i İslâmı, bütün viraneler gördüm* (Ziya Paşa).

— DEY. *Küfür savurmak* (veya *küfürü basmak*), küfretmek: *Gûya kime söylediğini belli etmeyerek, fakat yarı yarıya Ali'ye bakarak, küfürler savuruyor* (Sabahattin Ali). *Mesut arkadamdan küfürleri basıyordu* (Ömer Seyfeddin).

— Din. Tanrı'nın varlığı ve birliğine inanmama, ona ortak koşma: *Onun adını anmak, onun meclisinde durmak küfürle birdir, diye fetvalar vermişti* (N. Araz). ‖ İslâm dininin kurallarına aykırı davranışlarda bulunma ve bu yolda söylenen söz. (*Zt.* İMAN). [Bk. ANSİKL.] ‖ İslâm dininin dışında olma hali, gayrımüslimlik: *Kalmışsa eğer bir iki mâbed o da mürted / Göğsündeki haç, küfrüne fetvâ-yı müeyyed!* (M.Â. Ersoy).

— Ed. Tasavvuf edebiyatında *küfür* kelimesi «manevî karanlık, zulmet» anlamında, renginden dolayı saçla beraber veya saç yerine kullanılır. ‖ *Küfri zülf*, zülfün siyahlığı: *Küfr-i zülfün salalı rahneler imanımıza / Kâfir ağlar bizim ahvâl-i perîşanımıza* (Fuzuli).

— ANSİKL. Din. *Küfür* dört kısma ayrılır: 1. *küfri inkârî.* Allah'ın varlığını kabul etmemek; 2. *küfri cehûdî.* Allah'ın varlığını kabul etmek, fakat dille söylememek; 3. *küfri inadî.* Allah'ın varlığını içten kabul ederek dille söylemek, fakat İslâmiyeti kabul etmemek; 4. *küfri nifakî.* Allah'ın varlığını ve dinin esaslarını kabul ederek dille söylemek, fakat içten kabul etmemek. Bk. İMAN. (M)

KÜFÜRBAZ bİş. sıf. (ar. *küfr* ve fars. *-bâz* > *küfr-bâz*'dan). Çok küfreden, ağzı bozuk: *Küfürbaz bir adam.*

◆ **Küfürbazlık** bİş. i. Küfürbaz olma hali: *Küfürbazlığı nükte yerine geçirdiler* (F. R. Atay). [M]

KÜFÜR KÜFÜR zf. (onomatope). Tatlı bir serinlik getiren rüzgârın esişini anlatır. (M)

KÜFÜV veya **KÜFV** i. (ar. *küfv*). *Esk.* Birbirine benzeyen, eş, ortak, denk: *O zatın ilim ve fazlından küfvü bulunmaz* (Şemseddin Sami). ‖ Birbirine yakışan, denk olan: *Bahçıvan başını salladı. Rabia Hanım onca hiç de Bilâl'in küfvü değildi* (H. E. Adıvar).

KÜH i. (fars. *küh*'tan). *Esk.* Dağ. ‖ *Kühistan* (veya *küh-sar*), dağlık bölge, dağlık yer. Bk. KÛH. (M)

KÜHEN sıf. (fars. *kühen*). *Esk.* Yaşlı, köhne, eskimiş, eski. ‖ *Kühen-deyr* (*kühen-gürg, kühen-harabât* veya *hâne-i kühen*). *Mec.* Bu dünya, fani dünya. ‖ *Kühen-pîr* (veya *pîr-i kühen*), yaşlı, tecrübeli: *Gönülden sırrın ifşâ eylemez pîr-i kühen zira / Sebû-yi köhneden terşîh edip bir katre mâ çıkmaz* (Beliğ). ‖ *Kühen-sâl*, yaşlı, kocamış. (M)

KÜHEYLÂN i. (ar. *küheylân*). Cins arap atı: *Küheylânlar bağlandıkları yerde duramaz olmuştu* (N. Araz). *Osman'ın bindiği doru küheylân / Yine mi geliyor Osman'sız bayram* (Halk türküsü). [M]

KÜHLMANN (Richard VON), alman diplomatı (İstanbul 1873 - Ohlstadt, Murnau yakınları 1948). Ağustos 1917'de dışişleri bakanlığına getirildi; Rusya ile Brest-Litovsk (mart 1918) ve Romanya ile Bükreş (mayıs) antlaşmasını yaptı. Ama az sonra görevinden alındı. (L)

KÜHN (Julius), alman tarım uzmanı (Pulsnitz, Saksonya 1825 - Halle 1910). *Zweckmässige Ernährung des Rindviehs* (Sığır Cinsi Hayvanları Bilimsel Metotlara Göre Rasyonel Besleme Bilgisi ve Pratiği) [1861] adlı bir kitap yazdı. (L)

KÜHNEL (Ernst), alman sanat tarihçisi (Neubrandenburg 1882 - Berlin 1964). Paris, Viyana, Münih ve Heidelberg'de hukuk, felsefe, sanat tarihi ve arkeoloji öğrenimi gördü. Berlin Devlet müzelerinde çalışmağa başladı (1909); sonra aynı müzenin İslâm Eserleri bölümüne geçti (1911) ve bu bölümün müdürü oldu (1931), 1951'e kadar bu görevde kaldı. 1935'ten itibaren, Berlin üniversitesine islâm sanat tarihi fahrî profesörü ve Kahire üniversitesinde konuk profesör olarak ders verdi. Samarra (1912) ve Ktesifon kazılarında bulundu (1928-1929 ve 1931-1932). Eserleri: *Islamische Kleinkunst* (İslâm Küçük Sanatları) [1925]; *Vorderaisatische Knüpfteppiche aus Alterer Zeit* (Eski Çağlara Ait Ön Asya Halıları); *Die Kunst des Islam* (İslâm Sanatı); *Antique Rugs from the Near East* (Yakındoğudan Eski Halılar) [W. Bode ile birlikte]; *Kunst des Orients* (Doğu Sanatı); *Maurische Kunst* (Magrıp Sanatı) [1924]; *Die Sammlung Türkischer und Islamischer Kunst im Tschnili Köschk* (Çinili Köşkte Türk ve İslâm Eserleri Koleksiyonu); *Kunst und Kultur der Arabischen Welt* (Arap Dünyasının Sanatı ve Kültürü); *Indische Miniaturen aus dem Besitz der Staatlichen Museen zu Berlin* (Berlin Devlet Müzesindeki Hint Minyatürleri); *Islamische Schriftkunst* (İslâm Yazı Sanatı) [1942]; *Die Moschee* (Cami) [1949]. (M)

Kühne saçağı. Dokubil. Kurbağalarda kasların hareket plağında bulunan hareket sinirinin, kas yüzeyine genişçe yayılmış olan uçları; bunlarda tanecikli madde bulunmaz. (Alman fizyoloji bilgini Wilhelm *Kühne*'nin [1837-1900] adıyle anılır.) [L]

KÜHÛF çoğl. i. (ar. *kehf*'ten *kühûf*). *Esk.* Mağaralar. ‖ *Kühûf-ı cibâl*, dağlardaki mağaralar. (M)

KÜHÛL çoğl. i. (ar. *kehl*'den *kâhil* > *kühûl*). *Esk.* Erişkin kimseler, orta yaşlılar. (M)

KÜHÛLET i. (ar. *kehl*'den *kühûlet*). *Esk.* Olgunluk çağı, orta yaşlılık. (M)

KÜKRE sıf. (*kükremek*'ten). *Halk dili.* Öfke veya kösnü yüzünden saldırgan bir hal alan (hayvan). [M]

KÜKREMEK geçz. f. (esk. türk. *kökremek*'ten). [Aslan için] Bağırmak. ‖ *Teşm. yol.* Kızgınlık sebebiyle korkunç sesler çıkarmak: *Dışarda gürleyerek kükremiş bir ordu gibi. / Döğerdi sahili binlerce dalgalar, asabî* (Tevfik Fikret). ‖ Yüksek sesle bağırmak: *Dua bitmişti. Alparslan kükremiş bağırıyordu* (A. H. Müftüoğlu). ‖ *Mec.* Taşkınlık göstermek, coşmak: *Tutkuların kükrediği günlerde akıl sözünü dinletemez ki* (N. Ataç). ‖ [Deniz, nehir v.b. için] Kabarmak, taşmak: *Kükremiş sel gibiyim, bendimi çiğner, aşarım / Yırtarım dağları, enginlere sığmam, taşarım* (M. A. Ersoy). *Sonsuz ufuktan âh o ne coşkun gelişti o! / Birden nasıl toparlanarak kükremişti o!* (Yahya Kemal). ‖ Kızgınlıktan ağzı köpürmek. ‖ Mayalanarak hacmini genişletmek, kabarmak.

— DEY. *Kükremiş aslan gibi*, şiddetle ve kızgınlıkla taşkınlık göstererek: *Kükremiş bir aslan gibi fırlıyor, sağa sola en beklenmedik şekilde hücum ediyor* (A. H. Tanpınar). *Kendisi dahi kükremiş aslan gibi â'danın içine saldırdı* (Cevdet Paşa). [M]

KÜKÜRT i. (fars. *gûgird*'den). Oksijen sınıfından katı ametal. (Bk. ANSİKL. *Kim. bölümü.*) ‖ *Kükürt ciğeri*, potasyum polisülfür. ‖ *Kükürt çiçeği* (veya *süblime kükürt*), kükürt buharının anî olarak soğutulmasıyle elde edilen kükürt. ‖ *Kükürt dioksit.* Bk. ANSİKL. ‖ *Kükürt kremi*, porfirleşmiş ve yıkanmış kükürtün eski adı. ‖ *Kükürt sütü*, bir asidin tiyosülfat üzerine etkimesiyle elde edilen koloidal kükürt sübyesi. ‖ *Bitkisel kükürt*, kurtayağı bitkisinden elde edilen toz. ‖ *Çökelti* (veya *tıbbî*) *kükürt*, bir asidin çökelti halindeki polisülfüre etkimesiyle elde edilen ve hekimlikte kullanılan kükürt. ‖ *Çubuk kükürt*, silindir çubuklar şeklinde kalıplanmış kükürt. ‖ *Ham kükürt*, tabiî kükürt. ‖ *Yıkanmış*

kükürt, süblime edildikten sonra yıkanmış kükürt.

— DEY. *Kükürt sarısı*, çığ ve göz alıcı sarı (renk).

— Eczc. Bk. ANSİKL. || *Kükürt çiçeği*, toz halinde kükürt. (Yıkanarak temizlendikten sonra [yıkanmış kükürt] günde 5 - 10 gr'lık dozlarda, iç yumuşatıcı ve bağırsak antiseptiği olarak, bazı deri hastalıklarında ise, merhem ve losyon halinde kullanılır.)

— G. santl. Bk. ANSİKL.

— Patol. *Kükürtçü oftalmisi*, toz kükürt kullanmayı gerektiren işlerde çalışanlarda görülen oftalmoi.

— Petr. Bk. ANSİKL. || *Kükürt giderme*, bir petrol ürünündeki kükürt bileşiklerini giderme işlemi; bu işlem için, genellikle, katalizle kükürt giderme usulüne başvurulur. (Bk. ANSİKL.) || *Hidrojenle kükürt giderme*, benzin, dizel yağı v.b. maddelerdeki kükürtü, bir katalizör eşliğinde hidrojen kullanarak gidermek için yapılan arıtma usulü. Bk. ANSİKL.

— Tekst. *Kükürt giderme*, bazı yün dokumalarda bulunabilecek izleri giderme amacı güden ağartma işlemi: *Kükürt giderme, bu dokumaları açık havada serek yapılır.* || *Kükürt odası*, genellikle tuğladan yapılmış, yün ve yünlü mamullerin kükürt yakılarak beyazlatıldığı özel oda. Hayvansal elyaftan yapılan kumaş veya iplikleri, kükürt buharlarının etkisine bırakarak beyazlatmak için kullanılan özel kafesli oda.

— Vet. *Kükürtle tütsülemek*, at uyuzunu tedavi amacıyle, kükürt veya kükürt dioksit yakarak dumanını hayvanın üzerine püskürtmek.

— Zır. *Kükürt körüğü*, bazı hastalıklarla (özellikle külleme) mücadelede bitkilerin üzerine kükürt serpmek için kullanılan püskürtücü.

— ANSİKL. Kim. *Kükürt*, atom numarası 16, atom ağırlığı $S = 32{,}07$ olan kimyasal elementtir. Eski çağlardan beri bilinmektedir. Limon sarısı renginde, kokusuz ve tatsız, yoğunluğu yaklaşık olarak 2 olan bir katıdır; elektriği ve ısıyı güç iletir, sıcak suya daldırılan kükürt parçasından çatlama sesleri duyulur. 115°C'a kadar ısıtılınca açık sarı renkte bir sıvı vererek sıvılaşır; daha yüksek sıcaklıklarda, sıvının rengi koyulaşır ve yapışkanlaşır; 220°C'ta sıvı siyahtır, akışkanlığını kaybeder; daha sonra rengi siyah kalarak yeniden akışkan hale gelir ve nihayet 444,6°C'ta kaynar. Buharının yoğunluğu sıcaklığa göre değişir; bu, aynı zamanda molekül yapısının da değiştiğini belirtir; molekül formülü S_8'den S_2'ye kadar değişir. Suda erimeyen kükürt, benzende çok az erir, fakat temel eriticisi karbon sülfürdür.

Yukarıda sıralanan fiziksel özelliklerinin farklılığı, birçok kükürt türünün bulunduğunu ispatlar. Bunlar arasında, billûrlaşmış iki kükürt türü çok iyi tanımlanmıştır. Çözeltilerinin soğukta buharlaştırılmasıyle hazırlanan kükürt, yoğunluğu 2,06 olan ve 113°C'ta eriyen ortorombik sistemde sekizyüzlü billûrlar halinde görünür (*sekizyüzlü kükürt* veya $S\alpha$); sıcakta, erimiş kükürtün soğumasıyle 1,96 yoğunluğunda, 118°C'ta eriyen klinorombik sistemden iğne biçiminde kükürt billûrları meydana gelir (*prizma biçimi kükürt* veya $S\beta$); bu kükürt 96°C'ın altındaki sıcaklıklarda yavaş yavaş en kararlı olan ilk şekline dönüş soğuk suyun içine akıtılmasından elde edilen kükürt, nüşür. Kükürtün, *yumuşak kükürt* denilen, esmer renkli, hamurumsu ve esnek bir amorf türü de vardır. Yumuşak kükürt, kaynama noktasına kadar ısıtılmış kükürde edilir; kükürtün bu türü soğukta kararsızdır.

Kimyasal bakımdan, kükürt, oksijenle büyük benzerlik gösterir ve bileşiklerinde oksijenin yerini alabilir, fakat oksijenden daha az elektronegatiftir. Sıcakta hidrojen ve karbonla birleşerek kükürtlü hidrojen H_2S ile karbon sülfür CS_2 verir; bu bileşikler sudan ve karbon dioksitten çok daha az kararlıdır. Madenler, oksijen içinde olduğu gibi, kükürt buharında yanarak

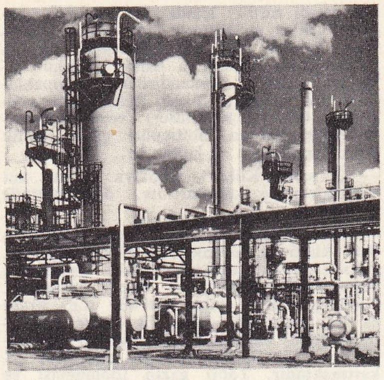

sülfürleri verir. Demir tozu ile kükürt çiçeği karışımı hafifçe ısıtılınca alev saçarak yanar ve sunî demir sülfüre FeS dönüşür. Kükürt, halojenlere ve oksijene göre elektropozitiftir. Flüor, klor ve bromla doğrudan doğruya birleşir ve havada mavi bir alevle yanarak kükürt dioksit gazını SO_2 verir. Sonradan indirgeyici olur; alkaliler SO_2'yi hiposülfite, nitrik asit de sülfürik asite dönüştürür; klorat ve nitratlarla yapılan karışımları patlayıcıdır.

Tabiatta yaygın olarak bulunan bir elementtir. Dünya üretimi 6,5 milyon tonu geçer. Eski volkanların yakınlarında, jips veya kalker tabakalarının ortasında bulunur; başlıca kükürt yataklarının bulunduğu Sicilya, Louisiana ve Japonya'da çıkartılır.

Kükürt, madenlerle pek sık birleşir ve demir, bakır, kurşun ve çinko sülfürler önemli kükürt cevherlerini meydana getirir. Sülfatları da (özellikle kalsiyum sülfat veya jips) cevher olarak belirtmek gerekir. Nihayet kükürt tabiî gazlarda, kükürtlü hidrojen şeklinde bulunur. Petrollerde ve taşkömürde de yüzde 1-2 oranında rastlanır.

Sülfürler genellikle madenlerin üretiminde kullanılır ve bileşimindeki kükürt, kükürtü element yani ham kükürt olarak elde etmek için kullanılan kükürtlü hidrojen gazı veya sülfürik asit haline dönüştürülür. Bu amaçla, kükürtün içindeki ganglar ergimeyle ayrılır. Sicilya'da halen, *kalkaroni* denilen ilkel bir metot kullanılarak kükürt üretilmektedir. Cevher 2 000 - 3 000 tonluk bir yığın haline getirilir. Yığın, ormanda odun kömürü yapıldığı gibi örtülür ve bir ucundan kükürtün küçük bir kısmı yakılır. Yanma ısısı bütün yığına geçer ve kükürt, bu ısının etkisiyle, eriyerek dışarı akar; işlem iki - üç ay sürer. Aynı ilkeye dayanarak, taştan örülmüş, devamlı olarak çalışan ve daha iyi randıman veren Gill fırını yapılmıştır. Bu şekilde elde edilen ham kükürt damıtılarak saflaştırılır. Buharlarının doğrudan doğruya soğutulması kükürt çiçeğini verir; ayrıca kükürtün ergimesi beklenir ve kalıplarda dondurularak çubuk kükürt elde edilir. Louisiana'da kükürt cevherinin bulunduğu arazi, cevherin doğrudan doğruya çıkarılması için elverişli değildir; bu yüzden Frasch metodu kullanılarak kükürt yatak içinde ergitilir: eşmerkezli üç borudan meydana gelen bir sonda çubuğu yatak içine kadar sokulur. İç borudan basınçlı hava, dış borudan su buharı gönderilir. Ergiyen kükürt, yoğunlaşmış su içinde emülsiyonlaşarak ortadaki üçüncü borudan yeryüzüne çıkarılır. Fransa'da saf kükürt Lacq bölgesinin tabiî gazlarında bulunan kükürtlü hidrojen gazından elde edilir. Bunun için, H_2S, etanolamin ile birleştirilir, hidrojen sülfür bu bileşiminden su buharıyle ısıtılarak açığa çıkarılır. Kükürt, alüminyum oksit temel maddeli bir katalizör temasında yarı yarıya yakılarak kükürtlü hidrojenden çıkarılır.

Kükürtün pek çok kullanılma alanı vardır. Ham kükürtün büyük bir kısmı kükürtlü hidrojen gazı, sülfürik asit, karbon sülfür, hiposülfitler v.b. üretiminde kullanılır. Saflaştırılmış kükürt, karabarut ve havaî fişeğin bileşimine girer; ayrıca kibrit

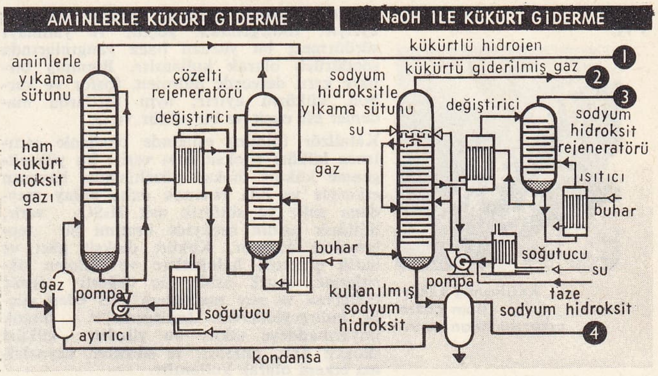

kükürt giderme (petr.)

yapımında antimon sülfür Sb_2S_3 halinde, kauçuğun kükürtlenmesi ve ebonit yapımında yararlanılır. Külleme hastalığına karşı bağlarda, deri hastalıklarında ise, kükürtlü merhem şeklinde kullanılır.

● *Kükürt bileşikleri. Hidrojenli bileşikler.* Birçok hidrojenli kükürt bileşiği vardır; bunlar arasında *hidrojen sülfür* (kükürtlü hidrojen) veya *«hidrosülfürik asit»* adı verilen H_2S en önemlisidir. Ayrıca, her ikisi de sarı renkli, fena kokulu, yanabilir sıvılar olan iki hidrojen polisülfür H_2S_2 ve H_2S_3 de sayılabilir.

● *Klorlu bileşikler.* Kükürt, birçok türev vererek klorla doğrudan birleşir. En önemlisi, kauçuğun kükürtlenmesinde kullanılan kükürt monoklorürdür S_2Cl_2; bu, su ile ayrışan, havada duman çıkartan, sarı renkli, yağ kıvamında bir sıvıdır, karbon tetraklorür yapımında kullanılır; diğer iki klorürü S Cl_2 ve SCl_4'tür. Tiyonil klorür $SOCl_2$ ve sülfüril klorür SO_2Cl_2 gibi iki oksiklorür bileşiği de vardır.

● *Oksijenli bileşikleri.* Pek çok oksijenli kükürt bileşiği vardır: ikili bileşikleri arasında başlıca kükürt dioksit SO_2, kükürt trioksit SO_3 ve persülfürik anhidrit S_2O_7 gibi bileşikler sayılabilir. Üçlü bileşiklerinden hiposülfüröz veya tiyosülfürik asit $H_2S_2H_3$, hiposülfüröz asit $H_2S_2O_4$, Sülfüröz asitler, H_2SO_3 ve $H_2S_2O_5$, sülfürik H_2SO_4 ve pirosülfürik $H_2S_2O_7$, $H_2S_2O_8$ ve H_2SO_5 persülfürik asitler ve nihayet tiyonik asitler vardır.

● *Diğer bileşikleri* için bk. AZOT, FOSFOR, ARSENİK, KARBON. Madenlerle yaptığı bileşikler için bk. SÜLFÜR.

● Radyoaktif izotoplar yardımıyle tarım bitkilerinde kükürt metabolizmasının incelenmesi, bu elementin protein sentezindeki önemini ve gübrelerle toprağa verilen kükürt miktarının yetersiz olduğunu ortaya koymuştur.

● *Kükürt dioksit.* Uzun zamandan beri bilinen kükürt dioksit, Stahl tarafından incelendi; hacimsel bileşimi Gay-Lussac tarafından sentezle bulundu.

Bu madde, renksiz, boğucu kokulu ve asit lezzetinde, yoğunluğu 2,3 olan ağır bir gazdır. —5°C'ta kaynadığı için sıvılaştırılması kolaydır: sanayide, 3 atmosferde sıkıştırılarak sıvılaştırılır ve renksiz sıvı, kalın cam sifonlarda taşınır; buharlaşması soğutucu olarak kullanılır. Kükürt dioksit gazı, suda çok çözünür; 0°C'taki çözeltisinde 80 hacim kükürt dioksit vardır; kaynayan çözelti, içinde erimiş olan bütün gazı kaybeder.

kükürt dioksit

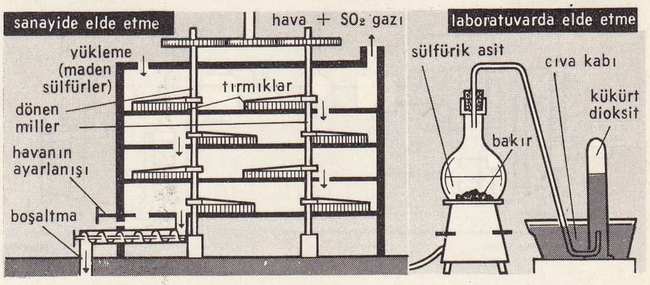

Foto. *LAROUSSE*

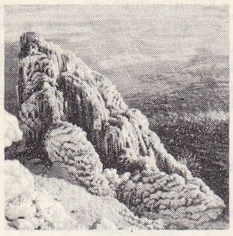

katılaşmış kükürt ham gazın çıkarılışından sonra

kükürt

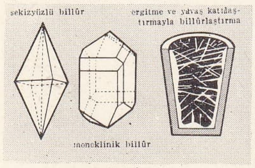

billûrlar

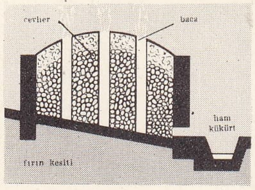

kalkaroni yöntemiyle ayırma

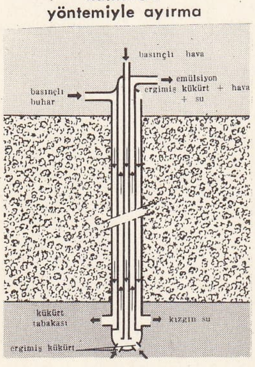

Frasch yöntemiyle kükürt çıkarma

kükürtlü hdirojenden kükürt elde etme

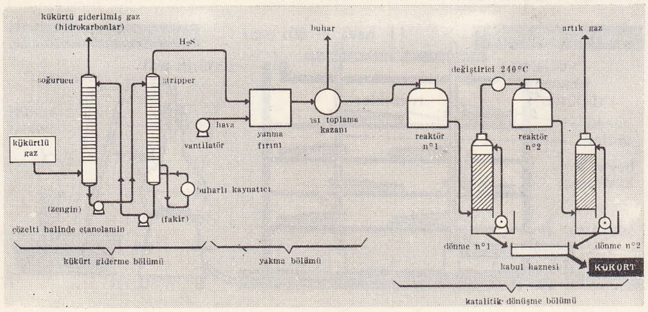

Kararlı olmakla birlikte, yüksek sıcaklıkla ayrışır. İndirgenmesi güçtür ve yanmayı sürdürmez; bu yüzden baca yangınlarında söndürücü olarak kullanılır. Bununla birlikte kızıl derecede hidrojen, fosfor ve karbon, kükürtü ayırır; aynı şartlarda madenler bir oksit ve bir sülfür verir.

Katalizör (platin) eşliğinde oksijenle ısıtılınca kükürt trioksit SO_3 verir; bu yükseltgenme kükürt dioksit çözeltisinde, havanın etkisiyle ve oda ısısında daha kolay meydana gelir ve sülfürik asit H_2SO_4 verir. Sülfürik asidin sanayide üretimi bu tepkimelere dayanır. Kükürt dioksit gazı ve hattâ çözeltisi halojenlere ve halojen oksitlerine, nitrik aside, üç değerli demir tuzlarına ve soy madenlere etki eden güçlü indirgeyicilerdir. İndirgemeyle birçok boyarmaddeye etkir; bu yüzden kükürt dioksit gazı, çözeltisi ve sülfitler, beyazlatma etkeni olarak kullanılır.

İki değerli *sülfüril* kökü olarak kabul edilen kükürt dioksit, kloru tespit ederek sülfürik asidin asit klorürünü SO_2Cl_2 verir. Sülfatlara dönüşen maden peroksitleri veya yüksek değerli oksitler (BaO_2, PbO_2, MnO_2) tarafından soğurulur.

Nihayet kükürt dioksit'in gaz çözeltileri asit özelliği gösterir; bu çözeltilerin bileşiminde *sülfüröz asit* H_2SO_3 bulunduğu kabul edilir, fakat bu asit tek olarak elde edilememiştir. Bazlara etkiyerek $NaHSO_3$ gibi asit sülfitleri veya bisülfitleri veya Na_2SO_3 gibi nötr sülfitleri verir.

Kükürt dioksit volkanlardan çıkan gazların en önemlisidir. Taşkömür ve akaryakıtlarda daima kükürt bulunduğu için, bunların yanması yüzünden şehir havasında da kükürt dioksit bulunur.

Sanayide kükürtün yakılması veya maden sülfürlerinin, özellikle demir piriti'nden elde edilir; demir piriti'nin hava akımında 600°C'ta kavrulması, bileşiminde yüzde 8 oranında SO_2 bulunan bir gaz karışım verir:

$$2FeS_2 + \frac{11}{2} O_2 \rightarrow Fe_2O_3 + 4SO_2$$

Gaz karışımın tozu alınır ve SO_2 sıvılaştırılarak veya suda çözündürülerek ayrılır. Kükürt dioksit gazının kalsiyum sülfattan (jips) üretilmesi için bunun silisle ısıtılması denendi; fakat bu üretim usulü liberal ekonomi rejiminde verimli değildir.

Laboratuvarda, SO_2, genellikle sülfürik asidin bakırla indirgenmesinden veya bir sülfit'in bir asidi etkilemesinden elde edilir.

Sanayide üretilen kükürt dioksit'in büyük bir kısmı sülfürik aside dönüştürülür; ayrıca sülfitlerin, hiposülfitlerin, bisülfitlerin elde edilmesinde kullanılır. Bazı soğutma makinelerinde de kullanılmaktadır. Renk giderici özelliğinden ipeğin, yünün, tüylerin, süngerlerin v.b. beyazlaştırılmasında yararlanılır. Antiseptik özellikleri buhar halinde deri hastalıklarında, bulaşıcı hastalıkların bulunduğu oturma yerlerinde ve gemi ambarlarında, içki fıçılarındaki mikropları ve şıra fermantasyonunu durdurmak için kullanılır.

Sülfitler, kâğıt hamuru üretiminde, lignin'in çözücüsü olarak kullanılmaktadır.

— Eczc. Kükürt ufak dozlarda içten kullanılırsa balgam söktürücü ve romatizma önleyicidir (çoğu zaman iyod ile birarada verilir); merhem ve losyon halinde antiseptik ve uyuz ilâcı olarak haricen kullanılır. Eczacılıkta kullanılan kükürtün birçok çeşidi vardır: içinde eser miktarda sülfürlü asitler ve sülfürik asit bulunan *süblime kükürt*, süblime kükürtten yıkama yoluyle elde edilen ve daha saf olan *yıkanmış kükürt*, nemlendirilerek topaklanan ince tanecikli *çökelti kükürt* gibi bileşimler (msl. hiposülfitler) veya ihtiyolamonyum, tiyofen, aliltiyoürl gibi organik bileşikler halinde de kullanılır.

— G. santl. Kükürt, madalya ve yarı kabartmalı eşya kalıplarının dökülmesinde kullanılır.

— Petr. Kükürt'ün petrol veya tabiî gazdaki kükürtlü hidrojenden elde edilmesi, yüksek verim sağlayan kataliz usullerinin bulunmasıyle büyük bir önem kazandı. Nitekim A.B.D. yılda 500 000 ton, Fransa ise, Lacq'taki yüzde 18 kadar kükürtlü hidrojen kapsayan tabiî gazdan tüm ihtiyacını karşılayacak kükürt miktarını çıkartmaktadır. Tabiî gazın toplanması ve deriştirilmesi, sulu sodyum karbonat, tripotasyum fosfat veya etilamin çözeltisinde soğurulmasıyle yapılır: gaz karışım tablalı sütunda zayıf bir çözeltiyle temas ettirilir, hidrokarbonlar buradan değişmeden geçer; kükürtlü hidrojen

$$H_2S + R-NH_2 \rightarrow R-NH_3SH$$

tepkimesine göre zengin bir çözelti meydana getirir. «Zengin çözelti damıtma kulesi» adı verilen bir ikinci sütunda ısı etkisiyle çözünür; burada, etilamin yeniden derlenir ve kullanılır. Böylece, en azından yüzde 50 derişmiş kükürtlü hidrojen elde edilir.

Kükürt üretiminde, daha sonra, 1883'te Claus'un bulduğu ve 1937'de Baehr'in geliştirdiği bir usule başvurulur. Kükürtlü hidrojen önce eksotermik tepkimeye yetecek miktarda hava ile bir fırında yakılır:

$$2H_2S + 3O_2 \rightarrow 2SO_2 + 2H_2O + 113\,000$$

kalori.

Fırından çıkarılan 1 000°C'taki kükürtlü gaz dumanları, sıcaklığın 400°C'a düşürüldüğü bir ısı derleme kazanına geçer; bu arada, bütün tesisatın ısıtma ve hareket gücünü karşılayacak yeterlikte buhar oluşur.

Katalizör olarak yararlanılan boksit eşliğinde yapılan egzotermik tepkimeye göre, bir reaktörde gelişen son dönüşüm şöyledir:

$$2H_2S + SO_2 \rightarrow 3S + 2H_2O + 15\,700$$

kalori.

Kükürtçe zenginleşmiş gaz, reaktörden bir doldurma sütunundan yapılmış yıkama fırınına gönderilir. İkinci bir boksitli reaktör ile ikinci bir yıkama kulesi sayesinde, yüzde 95'e kadar çıkartılarak bu usulün verimi arttırılabilir. Kükürt, içinden su buharı geçen sarmal borularla ısıtılmış haznelerde sıvı halde toplanır ve depolanır. Daha sonra, torbalara akıtılır veya ısıtmalı sarnıç vagonlarına sıvı olarak doldurulur. Yüzde 0,03'ten fazla yabancı madde bulunmayışı, kükürt derişiminin başarıyle sonuçlandığını gösterir.

● *Kükürt giderme.* Petrol ürünlerindeki kükürtlü hidrojen H_2S, organik sülfürler veya merkaptanlar, asit özelliği gösteren, korozyon yapıcı ve fena kokulu maddelerdir: bu yüzden kükürt giderme, temel bir arıtma işlemidir. Sıvılaştırılmış gazyağı ve benzin gibi gazlarda, merkaptanların ve bunların değişimi sonucu ortaya çıkan nötr disülfürlerin giderilmesinden sonra, yüzde 0,1'den az kükürt vardır. Son zamanlarda bulunan kataliz usulleriyle, kükürt giderme işleminin verimi arttırılmış ve kolaylaştırılmıştır. Benzin, bileşimindeki bütün kükürtlü bileşikleri H_2S haline dönüştüren bir katalizör eşliğinde, 400°C'ta buharlaştırılır; kükürtlü hidrojen yoğunlaşmamış gazlar arasında kalır. Katalitik reforming'de meydana gelen hidrojen, benzindeki kükürtün giderilmesini kolaylaştırır ve oktan indisini yükseltir. Bu hidrojen fazlası, diğer benzinlerin, gazyağının veya gaz-oil'un kükürtünü gidermek için (hidrojenle kükürt giderme) yeniden kullanılır. Bir gazın kükürtünü gidermek gerektiğinde de bir organik amin (genellikle *etanolamin*) kullanılır; bu aminler kükürtlü hidrojeni tutma özelliği gösterir ve kükürtün toplanmasını sağlar.

● *Hidrojenle kükürt giderme,* 40 ilâ 70 bar kadar basınç altında ve ürünün (benzin, gazyağı veya gaz-oil) damıtma dizisine göre 200° ile 400°C arasında yapılır; bir alümin destek üzerinde kobalt ve molibden'den meydana gelen bir katalizör eşliğinde, ürün buhar haline getirilerek gönderilir. İşlenecek üründeki kükürtlü bileşiklerin kükürtü, kükürtlü hidrojen H_2S şeklinde ayrılır; bu H_2S Claus oksitleme metoduna göre kükürt haline dönüştürülür. Isıtılmış bir kap içinde toplanan ve biriktirilen kükürt, sıvı halde, sarnıçlı kamyonlarla tüketiciye ulaştırılır. Ürünlerdeki kükürtü hidrojenle giderme işlemi gittikçe yaygınlaşmakta ve her geçen gün daha fazla ürüne uygulanmaktadır. Gerçekten bu işlem çok çeşitli ihtiyaca cevap vermektedir. Önce tüketiciye tabiî kükürtünden tamamen arınmış bir yakıt teslim edilir. Gerek taşıtların ve sabit motorların egzos gazlarıyle, gerekse ev ve sanayi ocaklarının dumanlarıyle kükürt dioksit (veya trioksit) halinde atmosfere atılan kükürt özellikle şehirlerde halk sağlığı, bitkiler (özellikle çam türü ağaçlar) için olduğu kadar, aşınmaya uğrattığı binaların madenî kısımları için de tehlikelidir. Böyle olmakla beraber, kalıntıların kükürtten arınması için şimdiki halde, ucuz bir usul bulunamamıştır. Bu yüzden kükürtlü ağır fuel-oil'ların kullanılması (ortadoğu ham petrolünden elde edilenlerde olduğu gibi) ya atmosferin kirlenmesinden korkulmayan bölgelerde veya açık havaya yayılmadan önce bir nötrleştirme işlemi uygulamak üzere donatılmış fabrikalarda sınırlanmıştır.

Maliyetinin yüksek olmasına rağmen kükürt giderme işlemini zorunlu kılan ikinci bir sebep de rafinerilerdir: katalizörler (özellikle reforming için kullanılan platin) uzun süre kükürtlü ürünlerle temas edince, etkenliğini hızla kaybetmektedir. Nihayet katalitik kükürt giderme işlemi, teknikte sodyum hidroksitle, sülfürik asitle, sodyum plumbitle veya bakır klorürüyle yapılan eski temizleme usullerinden çok daha faydalı sonuçlar sağlamaktadır. Özellikle katalitik usul temizdir; bu usulde, kötü kokulu ve zehirli alt ürünlerin hiç biri oluşmaz. Alt ürünler yakılarak giderilmezse, bunların kullanılması veya bir dereye yahut denize boşaltılması sanayi bölgelerinde çözümü hemen hemen imkânsız, kanunen yasaklanması gereken meselelere yolaçar.

● *Türkiye'de kükürt,* XIX. yy.ın sonlarında ortaya çıkarıldı. Belgelere dayalı bir tarih tespit edilememekle birlikte, XX. yy.ın başında Keçiborlu (Isparta) çevresinde, toprak üzerinde seçilebilir durumda bulunan kükürtün bağlara yararlı olduğunu gören çoban Hüseyin Kıreyşi (Kükürtçü) bu madeni toplayıp bağcılara satarak ilkel bir kükürt ticareti yapmağa başladı. Birinci Dünya savaşı sırasında iç talebin artmasından sonra Keçiborlu'da basit bir eritme ve arıtma tesisi kuruldu. Kükürt işletmeciliği konusundaki ilk ciddî teşebbüs 1923'ten sonra bir fransız firmasının Keçiborlu yataklarını işletme imtiyazı alması oldu. Ancak bu şirkete ortak olan italyan firması, işletmeden çok İtalya'da çıkarılan kükürte Türkiye'de pazar bulmağa çalıştığı için gelişemedi. Ortak kuruluşun italyan kanadı ağır bastı ve devlet, yabancı firmanın imtiyaz mukavelesini feshetti (1933). Bundan sonra Keçiborlu kükürt madenlerinin işletilmesi amacıyle Sümerbank'ın yönetiminde Türkiye İş bankasının da katılmasıyle, bir anonim ortaklık kuruldu (1934). Sonra kükürt madenlerinin işletilmesi Etibank'a verildi ve İş bankası da hisselerini Sümerbank'a devrederek aradan çekildi (1943). Böylece kurulan ortaklık kükürt üretimini, saf maden olarak 1950'de 5 800 tona, 1955'te 11 500 tona, 1960'ta 17 500 tona ve 1965'te de 22 000 tona yükseltti. Bu arada ilk defa 1955'te 830 t kükürt ihraç edildi ve bu miktar 1965'te 9 180 tona çıktı. Yurt içi kükürt talebi 1960'ta 11 505 t, 1966'da 22 000 t olarak tespit edildi ve 1972 ihtiyacının

Foto. LAROUSSE

50 000 t olabileceği hesaplandı. Kükürt yatakları üstünde araştırmalar yapan Maden Tetkik ve Arama enstitüsü, Afyon, Ağrı, Aydın, Balıkesir, Bitlis, Bolu, Çanakkale, Çankırı, Denizli, Gümüşhane, Hakkâri ve Isparta'da kükürt madeni bulunduğunu tespit etti. Enstitünün 1966'da tamamlanan araştırmalarına göre Türkiye'deki kükürt rezervleri 665 600 tondur ve cevherdeki kükürt oranı yüzde 65'tir. Rezerv ve tüketim artışı dikkate alınarak mevcut kükürt yataklarının 1990'lara kadar Türkiye'nin ihtiyacını karşılayabileceği hesaplanmıştır. (LM)

KÜKÜRTATAR blş. i. Jeol. Üzerinden kükürtlü buhar çıkan arazi. (M)

KÜKÜRT dağı, İçbatı Anadolu'nun doğu kesiminde (Sandıklı'nın güneydoğusu, Kumalar dağının güneyi) dağ; yüksl. 1 912 m. (M)

KÜKÜRTLEME i. (*kükürtlemek*'ten *kükürt-le-me*). Tekst. Yün elyafının beyazlatılması için kükürt dioksit gazlarını kullanma işlemi. Bk. ANSİKL.

— Bağc. Bazı hasta bitkilerin üzerine toz kükürt serpme. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Tekst. *Kükürtleme* ile yünün beyazlatılması işlemi için «kükürt odası» adı verilen özel yerler vardır. Bu işlem, ya kükürt yakılan tuğla odalarda ıslak kumaşlar veya hammaddeler kükürt buharına tutularak yahut içinde kükürt buharı bulunan özel sobalardan bir mekanizma ile geçirilerek yapılır.

— Bağc. Kükürtleme bağlarda genel olarak üç defada yapılır; 1. asma yeşerdiği; 2. çiçek açtığı; 3. üzümler belirmeğe başladığı zaman. En elverişli kükürtleme saati sabah veya akşamdır (sıcak ve kuru havada). Kükürtlemede kükürt çiçeği (süblimleşmiş kükürt), çökelti veya öğütülmüş kükürt gibi toz kükürtler kullanılır. Kükürtün, asma kütüğünün toprak üstü dallarını tamamıyle kaplayacak biçimde atılması gerekir.

Kükürt atmak için, kükürt körükleri, sırtta deposu olan kükürt tulumbaları, çeşitli biçimlerde yapılmış mekanik körük ve püskürtücüler, büyük çapta kükürtlemelerde ise motorla çekilen makineler kullanılır. Ayrıca elektrostatik serpicilerden de yararlanılır. Bundan başka, geniş bağcılık bölgelerinde atomizörler, uçak ve helikopter de kullanılabilir. Antiseptik maddelerle yapılan ilâçlamalarda hava araçları, 20 beygirden yukarı motorlar ve diğer motorlu püskürtücülerden de yararlanılabilir. (L)

KÜKÜRTLEMEK geçl. f. (*kükürt*'ten *kü-kürt-le-mek*). Bağc. Toz kükürt serpmek. Bk. KÜKÜRTLEME. (L)

KÜKÜRTLÜ sıf. (*kükürt*'ten *kükürt-lü*). Yapısında kükürt bulunan: *Kükürtlü sabun. Kükürtlü buharlar.* ‖ Birleşiminde kükürtlü hidrojen bulunan: *Kükürtlü sular.* ‖ Kükürtün bazı bileşiklerine verilen ad: *Kükürtlü hidrojen* (hidrojen sülfür) H_2S.

— Kibritçilik. *Kükürtlü kibrit,* mumlu kibritlere karşılık, kibrit başında başlayan ve kendi kendine tahta çubuğa gidemeyen alevi ilerletmek için kükürtten yararlanılan kibrit.

— Teknol. *Kükürtlü fitil,* şarap fıçılarının kükürtlenmesinde kullanılan, kükürte batırılmış bez veya amyant şerit.

— Tekst. *Kükürtlü boyarmadde,* kükürt veya bir polisülfür ile çeşitli maddelerin birlikte ısıtılmasından elde edilen boyarmaddelerin genel adı. (LM)

Kükürtlü kaplıcası, Bursa'daki (Çekirge) en önemli ve eski kaplıca. Tarihî kaynaklarda Murad I'in, Bayezid II'nin, onun torunu Hançerli Sultanın ve Rüstem Paşanın vakıfları arasında gösterilmiştir. Hamamın kadınlar ve erkekler için iki bölümü vardır. Kükürtlü su ihtiva eden kaynak, bu iki kısmın arasındadır. Hamamın ilk yapısı olan erkekler kısmı, 1389'dan önce Murad I tarafından yaptırıldı; biri çapraz biri düz tonozla örtülü iki kısımla, dikdörtgen bir halvet ve bir helâdan ibarettir. Kadınlar kısmı Bayezid II tarafından yaptırıldı. Her ikisi de kâgir olarak yapılmış olan binalar, sonradan yapılan eklerle değişik bir görünüş kazandı. XIX. yy. ortalarında bazı otel odaları, daha sonra binayı üç taraftan çeviren ek kısımlar, bu arada kuzey tarafına tonozlu bir banyo halveti, güneye de uzun bir sıra banyolar dairesi yapıldı. Kaplıca kaynağının sıcaklığı 82°C, radyoaktifliği 10, PH değeri 7,6'dır. Romatizma, nevralji, nevrit, polinevrit, kartroz ve bazı alerjik hastalıkların tedavisinde faydalanılır. (M)

KÜL i. (esk. türk. k.). Bazı cisimlerin yanmasından sonra geride kalan toz madde: *Odun külü.* (Bk. ANSİKL. *Kim. bölümü.*) ‖ Bir petrol ürününün tamamen yanmasından sonra geride kalan madenî artık: *İçlerindeki kül oranı, bitüm, parafin ve petrol yağlarının kalitesini belirlemeğe yarar.* ‖ Yanmış, yangına uğramış bir şeyin kalıntısı: *Yanan evlerden birinin sıcak külleri içine atlıyoruz* (Y.K. Karaosmanoğlu). ‖ Bir ölünün yakıldıktan sonra vazo veya mezara konulan kalıntısı. ‖ *Kül etmek* (veya *eylemek*), tamamen yakmak. *Mec.* Mahvetmek. ‖ *Kül olmak,* tamamen yanmak: *Kömürler kül olduktan sonra bile masayı elinden bırakmamıştı* (H. E. Adıvar). *Mec.* Helâk olmak, mahvolmak: *Keremin Aslı uğrunda kül olduğunu görüp ibret alın* (Ahmed Rasim). Mahvolmak. ‖ *Kül rengi.* Bk. KÜLRENGİ. ‖ *Kül suyu* (veya *küllü su*), çamaşır yıkamada kullanılan, suyun külle kaynatılıp durultulması ile elde edilen su. ‖ *Kül yakısı* (veya *paparası*), kızgın külle yapılan yakı.

— ÇEŞ. DEY. *Kül bağlamak,* etkisini kaybetmek, sönmek: *Balkan'daki yangın daha kül bağlamamışken / Bir başka cehennem çıkıversin... Bu ne erken!* (M.Â. Ersoy). ‖ (*Ortalığı*) *Kül etmek,* yakmak, kavurmak. ‖ *Kül gibi,* [yüz için] soluk renkli. *Kül kedisi.* Bk. KÜLKEDİSİ. ‖ *Kül kömür olmak,* tamamen ortadan kalkmak, mahvolmak. ‖ *Kül öksüzü,* anası ve babası olmayan çocuk: *Bülbülün hâkisterin gülbünde buldu bağban / Kaldılar kül öksüzü etfal-i gülşen zar zar* (İzzet Molla). ‖ *Kül üzre oturmak. Esk.* Yoksulluk içinde olmak. ‖ *Kül yemek. Argo.* Yanlış hesap etmek. ‖ *Kül yutmak. Argo.* Aldanmak, oyuna gelmek. ‖ *Kül yutturmak. Argo.* Aldatmak, oyun etmek. ‖ *Külünü* (veya *küllerini*) *savurmak,* bir şeyi tamamıyle tüketerek izini bile bırakmamak, yok etmek. ‖ *Mangalda kül bırakmamak,* aşırı iddialarda bulunmak, atıp tutmak.

— Astron. *Kül renkli ışık,* Güneş tarafından aydınlatılmayan Ay yüzünün zayıf ışığı. (Bu olaya Güneş tarafından aydınlatılmış Yer'in Ay'a yansıttığı ışık ışınları sebep olur.)

— İnş. *Kül siperi,* katı yakıt kullanan ısıtma cihazlarında külleri küllüğe yöneltmeye yarayan eğik parça.

— Jeol. ve Miner. *Yanardağ külü,* lavlarla aynı madenî elementleri taşıyan çok ince parçacıklardan oluşmuş maddeler. (Volkan küllerini rüzgâr çok uzaklara taşır. Yanardağların püskürttüğü bu küller çok düzenli koniler meydana getirir. Denize düşenler dipte volkan çamuru denilen bir tabaka meydana getirir.)

— Mutf. *Kül ateşinde pişirmek,* eti (buharlaşarak özsuyunu kaybetmemesi için) hafif ateşte pişirmek. ‖ *Kül pidesi,* sıcak kül üzerinde pişirilen bir çeşit pide.

— Teknol. Bir katı yanar cisimdeki yanmaz elemanlar. (Yanmadan sonra bu elemanlar ya toz halinde, ya başka bir katı biçimde veya sıvı yahut hamur durumundan geçtikten sonra camlaşmış olarak kalır.) Bk. ANSİKL.

— Zır. *Kırmızı kül,* kimyasal gübre olarak kullanılan linyit külü.

— ANSİKL. Kim. Bitkisel yakıtların yanarken *kül* bırakması bitkilerin bileşimindeki inorganik maddelerden ileri gelir. Küllerde potasyum karbonata rastlanır; sodyum karbonat ancak deniz bitkilerinde bulunur; küllerde, özellikle tahıl küllerinde, bundan başka, magnezyum ve kalsiyum fosfatlar ile karbonatlar ve silis vardır; nihayet, küllere renklerini veren demir ve manganez oksitlere de rastlanır.

Odun külleri, gübre olarak kullanılır; su ile ıslatılmış şekline *kül tortusu* adı verilir ve özellikle killi topraklar için kullanılır.

Taşkömür külleri, daha çok alüminyum silikattan meydana gelir; bileşimindeki yabancı maddeler (sodyum, potasyum, magnezyum, kalsiyum, demir oksit), ergime noktasını 1 150°'a kadar düşürür.

Piyasada satılan taşkömürde, ender olarak, yüzde 10-15 arasında kül vardır; yanıcı olmayan bu küller, ocak içinde tamamen veya kısmen ergiyerek yanmayı önleyen kütleler meydana getirir ve çok zor sökülebilir.

Varek külleri, deniz yosunlarının kurutulması ve sonra da yakılmasından elde edilir; iyot üretiminde kullanılır.

Kemik külleri, kemiklerin hava temasıyle kavrulmasından elde edilir ve en çok trikalsiyum fosfat üretiminde kullanılır.

— Teknol. Küller sanayi ocaklarının normal sıcaklıklarında ergiyebilecekse, cihazlar (özellikle kazanların boru demetleri) dumanların sürüklediği hamur halindeki yapışkan kirlenme tehlikesiyle karşılaşır. Bu tehlikeyi önlemek için, küller katı halde tutulmağa (ocağın sıcaklığını düşürerek) çalışılır veya yüzeylerle temasından önce (soğutucu ekranlar yardımıyle) geri çevrilir yahut tamamen aksine (yanma odasına uygun bir biçim vererek ve ocağın sıcaklığını yeterince yükselterek) sıvı halde boşaltılır. (LM)

KÜL i. (ar. *küll*). *Esk.* Bir şeyin tamamı, bütünü: *Küllü müneccimîn kezzab,* «bütün müneccimler yalancıdır« (hadis). ‖ *Küllü tavilîn ahmak,* «bütün uzun boylular ahmaktır» (arap atasözü). ‖ Parçalara ayrılmamış olan şey, bütün: *Bu iki nevi karar sahipleri, Osmanlı devletinin bir kül halinde muhafazasını düşünenlerdir* (Atatürk). *Fakat onu hiçbir vakit bir «kül» halinde bir tek şekilde öğrenemedim* (H.E. Adıvar). ‖ Sıf. Her: *Küll-i atîk izz,* «eski olan her şey değer taşır»; *külli nefsin zâikat-ül-mevt,* «her nefis ölümü tadıcıdır, herkes ölecektir» (ayet). ‖ *Küll-i vâhid,* her bir. ‖ *Küll-i yevm,* her gün: *Küll-i yevm memleketimize bunca eşya-yı giranbehâ nakletmekte olan vapurlar* (Namık Kemal). ‖ *Üstad-ı küll,* herkesin hocası. ‖ *Min-küll-il-vücûh,* her bakımdan.

— Mus. *Esk. Küll-üd-durub,* birçok usulde bestelenmiş uzun söz eseri. (Usul kârınâtıktır. Örneği kalmamıştır.) ‖ *Küll-üd-durub vennegam,* birçok usul ve makamı içine alan söz eseri. (*Karınâtık*'ın eski adıdır.) [M]

KÜLAH i. (fars. *külâh*). Eskiden erkeklerin giydiği, keçeden yapılma, ucu sivri başlık: *Demek ki: hiç daha fes girmemiş bu memlekete / Bizimkiler ne giyermiş külâh mı? Elbette!* (M. A. Ersoy). *Bugünkü moda da fes yerine külâh giyip vatanperverlikten bahs açmak değil midir?* (Cenab Şahabeddin). ‖ Keçeden yapılmış hafif bere: *Gecelik külâhı. Arnavut külâhı.* ‖ İçine az miktarda şeker, yemiş gibi kuru şeyleri koymağa yarayan, koni biçiminde bükülmüş kâğıt kap: *Kararlaşan günde külâhları almak için şekerciye gittiği zaman...* (N. Araz). ‖ *Mec.* Hile, düzen, dolap.

— ÇEŞ. DEY. *Külâh etmek. Esk.* Hile ile kandırmak, aldatmak, dolandırmak. ‖ *Külâh giydirmek,* oyuna getirmek, külâh etmek: *Giydirdim enbiyâya seraser külâhlar / Ra'şan güzergehimde sanemler ilâhlar* (Abdülhak Hâmid). ‖ *Külâh kapmak,* dalavere ile hakkı olmayan bir işin başına geçmek, hile ile durumunu düzeltmek: *Şimdi anlıyorum ki, Celâlettin Arif Bey, daha Ankara'da iken, müşarünileyh ile bazı külâh kapmak isteyenler, güzel bir program yapmışlar* (Atatürk). *Padişahtan bir külâh kapmak için imama büyük bir fırsat veriyordu* (H.E. Adıvar). ‖ *Külâh peşinde olmak,* yalan ve dolanla bir işin başına geçmeğe çalışmak. ‖ *Külâh sallamak,* (ona buna) yardakçılık etmek, dalkavukluk etmek. ‖ *Külâhıma dinlet* (veya *anlat*), «dediklerine inanmıyorum, beni kandıramazsın» anlamında kullanılır. ‖ *Külâhını havaya* (veya *göğe*) *atmak,* aşırı derecede sevinmek. ‖ (*Birine*) *Külâhını ters giydirmek,* kandırmak. ‖ *Külâhları değişmek* (veya *değiştir-*

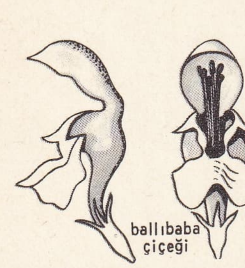

yandan görünüş önden görünüş
külâh (bot.)

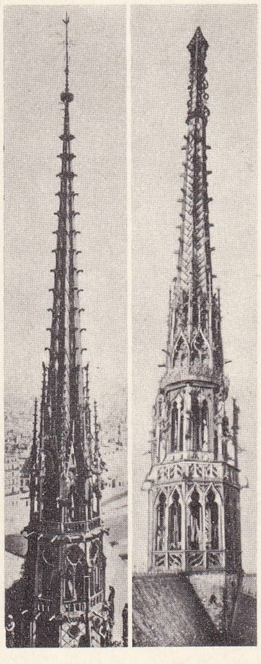
Notre-Dame, Paris — Amiens katedrali
külâhlar (mim.)

mek), bozuşmak: *Şakanın sırası değil, Davut ağa! sonra külâhları değişiriz ha!* (R. H. Karay). *Söylediklerimi unutma, külâhları değiştirmiyelim* (M. Ş. Esendal). || *Ali'nin külâhını Veli'ye, Veli'nin külâhını Ali'ye giydirme*, birinden aldığını diğerine, bir başkasından aldığını ona vererek kendi işini yürütme. || *Keçe külâh etmek. Esk.* Bir meslek veya topluluktan çıkarmak, uzaklaştırmak.

— Bot. Kaplanboğan, adaçayı, orkide v.b. bitkilerde görülen miğfer şeklinde kubbeleşmiş çiçek kılıfı veya tacın üst parçası.

— G. santl. *Şamdan külâhı*, koni biçimi, küçük, içi boş, mum söndürmede kullanılan araç.

— Hücre bil. *Baş külâhı, kuyruk külâhı*, amnion'un çukurlaşarak vitellüse girdiği ve göbek seviyesinin dışında vitellüsten sınır oluğuyle ayrıldığı yerdeki kıvrımlar.

— Kıyf. *Esk. Külâhı istivadar*, Osmanlılarda üzerine yeşil şerit dikilmiş mevlevî külâhına verilen ad. (Bu çeşit külâhı giyebilmek için Mevlevilikte kemale ermiş olmak gerekiyordu.) || *Külâhı seyfî*, eskiden mevlevîlerin giydiği başlıklardan biri (Mevlânâ zamanından kalma başlıklardan olan külâhı seyfî'ye *kılıcî taç* da denirdi. Başa geçirilen kısım yuvarlak, üst kısmı ikiye bölünmüş, yassı ve iki yolluydu. Bazen bu iki yol üzerine *sırrı istiva* denilen siyah bir çizgi çekilirdi.) || *Külâhı vefâî*, bir çeşit kısa mevlevî külâhı. (Bu külâhı Sultan Divanî, İran'a giderken kendisini ziyaret eden Halep şeyhlerinden Ebülvefâ'ya giydirmişti. Bu sebeple bu çeşit başlıklara *külâhı vefâî* dendi. Sonradan bu külâh başka tarikatlarda kullanıldı.) || *Külâhı zerd*, Osmanlılarda acemi oğlanların giydikleri başlığa verilen ad. (Sarı renkli olduğu için bu ad verilirdi.)

— Mim. Kule ve minare gibi yapıların üstlerini örten sivri çatı. Bk. ANSİKL.

— Teşk. tar. *Külâh giydirmek*, görevden almak. (Osmanlılarda devlet adamlarının görevden alınmalarından sonra rütbelerini belirten kavuğun yerine alelâde külâh giymeğe başlaması dolayısıyle bu deyim kullanılırdı.)

— ANSİKL. Mim. *Külâh*'lar ahşap veya kâgir olur. Ahşap külâhlar üzerine genellikle kurşun levha kaplanır. Ortaçağ avrupa mimarîsinde çan kulelerini, kalelerin yuvarlak ve köşeli kulelerini örten külâhlar önemli bir süsleme unsuru olarak da kullanıldı. Gotik mimarîde külâhlar yapıya yüksek ve sivri görünüş vermeğe yardımcı oldu. Bazı külâhlara çevresi süslü küçük pencereler de açılırdı. Köşelerinde bakırdan kabartma heykeller bulunan külâhlar da vardır. İslâm mimarîsinde külâh, minarelerden başka kümbet, şadırvan v.b.-nin örtülmesinde de kullanıldı. Selçuklu kümbetlerinde taş külâhlar bulunmaktadır. Medrese, kale gibi yapılarda da yuvarlak ve köşeli kuleler külâh şeklinde çatılarla örtülmüştür. Minarelerin külâh kısmı genellikle ahşap olarak yapılmıştır. Külâhın ekseninde kalın bir direk vardır. Minarenin yuvarlak üst kısmı ile direğin ucu arasına çatı kirişleri döşenmiştir. Tahta ile örtülen bu iskeletin üzeri kurşunla kaplanmıştır. Bazı minarelerin külâhları taştan yapılmıştır. Mağrıp'taki bazı camilerde külâhın altın ve gümüş süsleme unsurlarıyle zenginleştirildiği görülür. Meselâ Kurtuba camiindeki minare külâhında 3 altın, 2 gümüş, küre ve zambak yaprağı şeklinde süslere yer verilmiştir. Osmanlı mimarîsinde minare, yeri ve şekli bakımından cami binasından ayrı olmaktan uzaklaşmıştır. Bursa ve Edirne camilerinden başlayarak minare dış görünüşü ve ahengi tamamlayan bir unsur haline gelmiştir. Külâh çapı, yüksekliği ve dış süsleri bakımından bu ahengin önemli parçalarındandır. Külâhın minareyle birleştiği yerde bir sıra mavi çiniye yer verilir. Sonradan bu çinilerin yerine kabartma çelenk dizisi işlenmeğe başlanmıştır.
XVII. yy. ortalarından başlayarak avrupa mimarîsinden çeşitli etkiler alan cami mimarîsinde minareyle birlikte külâh da değişiklikler kazandı, çapı çok küçük, yüksekliği fazla külâhlar yaygınlaştı.

◆ **Küleh** i. *Esk.* Külâh. || *Küleh-kûşe*, külâhın bir köşesi. (M)

KÜLÂHÇI sıf. (*külâh*'tan *külâh-çı*). Külâh yapan veya satan (kimse). || *Mec.* Hilekâr, dolandırıcı. (M)

KÜLÂHLI sıf. (*külâh*'tan *külâh-lı*). Külâh giyen, başında külâh olan. || Koni biçiminde tavanı olan.
— DEY. *Gündüz külâhlı, gece silâhlı.* Bk. GÜNDÜZ. (M)

KÜLBASTI bls. i. Mutf. Izgarada pişirilmiş kemiksiz ve daha çok belkemiği ucundan çıkarılmış et: *O hafta ilâçlarını muntazam almamıştı. Fazla olarak iki defa külbastı yemişti* (H. E. Adıvar). || *Sahan külbastısı*, sahan içinde, kendi suyu ile pişirilip kızartılan kemiksiz et. (M)

KÜLBE i. (fars. *külbe*). *Esk.* Kulübe. || Hücre. || *Külbe-i ahzân* («hüzünler kulübesi»). Bk. AHZÂN. (M)

KÜLBÜTÖR i. (fr. *culbuteur*). Mekan. Supaplar kafanın tepesinde olunca, onların hareket kumandasını silindirin kafası üzerinden göndermeğe elveren parça. (Dağıtım, kafanın üzerine yerleştirilmiş kamalı mil ile yapılırsa, külbütör hareketini doğrudan doğruya kamadan alır ve hareketi supapın kuyruğuna aktarır; bu durumda supapın başı aşağıdadır. Kamalı mil motorun alt kısmındaysa kama *itici* denilen bir sapı harekete geçirir. Bu sap da hareketin gerekli külbütöre iletimini sağlar.) [L]

KÜLÇE i. (fars. *külîçe*'den). Eritilerek kalıba dökülmüş maden veya alaşım: *Altın külçesi.* || İşlenmemiş büyük maden parçası: *Yerden çıkardıkları külçeleri işlemek için şehre gönderirler* (Şemsed-din Sami). || *Teşm. yol.* Yığın halinde bulunan nesnelerin meydana getirdiği küme.
— ÇEŞ. DEY. *Külçe gibi oturmak*, ayakta duramayacak kadar yorgun bir halde çöküvermek. || *Külçe halinde*, yorgun ve bitkin olarak.
— Kuyumc. Yalancı taş yapımında kullanılan renkli ve dolu cam blok.
◆ Sıf. Külçe halinde olan: *Külçe altın.* (ML)

KÜLÇELEŞMEK dönşl. f. (*külçe*'den *külçe-le-ş-mek*). Külçe halini almak. || *Mec.* Yorgunluktan ayakta duramayacak hale gelmek. (M)

KÜLDÜR zf. Bk. PALDIRKÜLDÜR.

KÜLEBİ (Cahit), türk şairi (Zile 1917). Sıvas lisesini, İstanbul Yüksek Öğretmen okulunun Türk Dili ve Edebiyatı bölümünü bitirdi. Antalya lisesinde, Ankara Devlet konservatuvarında, Ankara Gazi lisesinde edebiyat öğretmenliği yaptı. Müfettiş oldu; 1960'tan 1964'e kadar İsviçre'de kültür ataşesi ve öğrenci müfettişi olarak bulundu. Halen Millî Eğitim bakanlığı kültür müsteşar muavinidir. İlk şiirlerini 1938'de yayımladı. *Atatürk Kurtuluş Savaşında* (1952) adlı eserinden Nevit Kodallı *Atatürk Oratoryosu*'nu besteledi (1953). *Yeşeren Otlar* (1954) adlı şiir kitabıyle Türk Dil kurumunun Edebiyat ödülünü kazandı (1955). Şiir kitapları: *Adamın Biri* (1946); *Rüzgâr* (1949); *Süt* (1965); *Şiirler* (bu kitapta bütün şiirlerini topladı; 1969). [M]

KÜLEK i. Yağ, bal ve yoğurt gibi şeyleri koymağa yarayan kulplu, tahta kap; gerdel: *Elin yüzün yumadan dokuz bazlamaç ilen bir külek yoğurt gözler, toyunca tıka basa yer* (Dede Korkut Hikâyeleri). [M]

KÜLEK boğazı. Bk. GÜLEK BOĞAZI.

KÜLFE i. (ar. *külfe*). Mal. *Esk.* Osmanlı yönetimi sırasında Mısır'da kul taifesinin giderlerini sağlamak için konmuş olan vergi.
— ANSİKL. Kul taifesine dağıtılan *külfe*'den halk şikâyetçiydi. Bu sebeple Mısır'a gönderilen Öküz Mehmed Paşa vergiyi kaldırdı. Bunun üzerine gönüllü, tüfekçi ve çerkes bölükleri ayaklanarak külfenin yeniden verilmesini istediler. Fakat Öküz Mehmed Paşa, çavuş, müteferrika, azap ve yeniçerilerin desteği ile isyanı bastırdı. (M)

KÜLFET i. (ar. *külfet*). Sıkıntı, zahmet, meşakkat: *Heyet-i âliyenizi, bu külfetten kurtarmak için müsaade buyurursanız* [...] *beyanatımdan bir kısmını aynen arz edeyim* (Atatürk). *Bizzat Velid de servetin büyük bir servet olduğundan, bundan uğraşmanın külfete değeceğinden bahsetti* (Vâ-Nû). || Büyük masraf. || *Esk.* Resmiyet, resmî davranış: *Ben de size kısaca Nihal derim. Böylece aramızda bütün külfet de kalkardı* (H. Z. Uşaklıgil). || *Külfet etmek*, uğraşmak, yorulmak: *Ancak görünür ki külfet etmiş / Güya cebr-i tabiat etmiş* (Ziya Paşa). || *Vâreste-i külfet-i ihticac* (veya *külfet-i ihticacdan vareste*), kendiliğinden görünen.
◆ **Külfetli** sıf. Külfeti olan, zor, uğraşmayı gerektiren: *Gece sokağa çıkmaktan korktuğum için değil, bizim tarafta sokağa çıkmak külfetli oluyor* (B. Felek). *Külfetli bir iş.* || Çok masrafı gerektiren.
◆ **Külfetsiz** sıf. Kolay, uğraşmayı gerektirmeyen: *Birtakım hazırlık kursları, birtakım yoklamalar, birtakım esas sınıflar, külfetsiz bir şekilde ve öyle işliyordu ki...* (Ş. S. Aydemir). || Az masrafla yapılan. (M)

KÜLHAN i. (fars. *külhân* veya *külhan*). Hamamların altına yerleştirilen büyük kapalı ocak.
— Denizc. Bk. KAZAN.
— Mim. Eski türk hamamlarında ısıtma tertibatının bulunduğu bölüm. (Külhan, sıcaklık kısmına bitişik olur ve ayrıca dışarıdan girişi bulunurdu. Bu bölümde hamamda kullanılan su, büyük bakır tekneler içinde, odun ateşiyle kaynatılırdı. Hamamın diğer bölümleri de külhandan gelen sıcak havanın, döşemeler altında *cehennemlik* denilen özel galerilerde dolaştırılmasıyle ısıtılırdı.) [M]

KÜLHANBEYİ veya **KÜLHANBEY** bls. i. (fars. *külhân* ve türk. *bey*'den *külhân-bey-i* veya *külhân - bey*, geceleri hamam külhanında yatan, yersiz yurtsuz kimse). Kendilerine has kıyafet ve konuşmaları olan, başıboş ve haylaz takımından kimse: *İstanbul'un balık satıcıları nedense her vakit külhanbeye çalan kimseler olmuştur* (F. R. Atay). *Emine sokaktan geçerken külhanbeyleri birbirini dürtüp gülüyorlardı* (H. E. Adıvar).
— ANSİKL. Tar. *Külhanbeyi* inanışına göre, bunların piri Layhar'dır. Söylentiye göre, hamam külhanında, şarap tortularını (layhar) içen sarhoş biri olan bu adam bir gün meyhanede, Gazneli Mahmud'un yakınlarından Senaî Beyin ve çamura battığını söylediği katırının şerefine kadeh kaldırdı. Tam o sırada, hamamın önünde hayvanı çamura gömülen Senaî Bey, Layhar'ın sözlerini duyarak hamama girdi; diz çökerek Layhar'ın elini öptü ve hayır duasını aldı. Bu dua sayesinde ve Senaî Beyin tedbirleriye Gazneli Mahmud başarıya ulaştı.
İstanbul külhanbeylerinin ilk barındıkları yer, fetihten sonra yapılan ilk hamam olan Gedikpaşa hamamıydı. Hamamı ısıtmak için, ateş yakılan külhan kısmı birçok kimseyi barındırmağa elverişliydi. Yatacak yeri olmayanlar, genellikle kış aylarında burada yatıp kalkarlar, bu yüzden kendilerine külhanbeyi denilirdi. Zaman geçtikçe öteki hamamların külhanları da, bu başıboş kişilere sığınak oldu. Külhana girip külhanbeyi olabilmenin şartı, kimsesiz olmak ve bir sınavdan geçmekti. Sözü geçen sınav için, destebaşı (külhanın en eskisi) külhanbeyi adayının eline bir torba verir; bunu, pirinç, yağ, un ve şeker doldurmadan dönmemesini söylerdi. Sonra külhanbeyi adayının elbiseleri çıkartılarak kendisine yırtık don, gömlek ve yemeni giydirilirdi. Torbasını dolduran külhana döner ve sınavı kazanmış olurdu. Toplanan pirinçten, pilav, un, şeker ve yağdan, helva yapılırdı. Yemek vakti ortaya çıkarılan külhanın üç demirbaş lengerinin ikisine pilav, birine helva konulurdu. Külhanbeyler diz çökerek lengerlerin başına dizilir; adaylar ise isteyenlere su vermek için ayakta beklerlerdi. Onların yiyecekleri, «baba» denilen külhancı tarafından tahta bir kaba konulurdu. Pilavla helva yenildikten sonra, külhancı ve öbür külhanbeyler bir lokma ekmeği tuza batırarak üç parmakları, ara-

Foto. LAROUSSE

sında tutardı. Külhancı şu duayı okurdu:

Bu ocağın adı gerçek külhandır.
Yersizlerle, yurtsuzlara mekândır.
Nice erler yetişmiştir külhandan;
Kim bilir kim bugün nerde pinhandır.
Ana baba kucağına sığmayan
Yavrucaklar bu ocakta mihmandır.
Pirimizse bizim koca Layhar'dır.
Hak budur kim eşi gelmez sultandır.
Hu çekelim hu, Layhar'ın ruhuna
Anın için bayü geda yeksandır.

Dua bittikten sonra elde tutulan tuzlu ekmek lokmaları yenilirdi. Külhanbeyliğe girişin ikinci basamağı kardeşlik merasimiydi. «Kardeş» olacak iki çocuk ortaya alınarak anadan doğma soyulur ve külhancı büyük bir gömlek (Layhar'ın kefeni) getirirdi. Destebaşı, gömleği çocukların başına geçirirdi. Sınavı daha önce kazanmış olan çocuk sağ, yenisi sol tarafta yer alır ve her biri gömleğin kendi tarafındaki kolunu giyerdi. Böylece gömleğin dışından iki baş ve iki el görünürdü. Külhancı, ocağa doğru, iki dizi üzerine oturur ve «Ey Layhar'ın evlâtları! Burası baba yurdudur. Burada senin benim yoktur. Burada herkes kardeştir. Layhar'ın evlâtları birbirlerini tek vücut bilirler. Bu kefene sağlığında girenler ölünceye kadar birbirlerini ayrı görmezler. Bu, ikilikte birliktir. Bu senin sağ elindir. Sen de bunun sol elisin. Vücudunuz birdir; başlarınız ikidir. Biriniz sağınızı, biriniz solunuzu görürsünüz. Ömrünüzün sonuna kadar birbirinizi görür gözetirsiniz. Her gün kazancınızı buraya getirirsiniz. Burada, bu senindir, bu benimdir yoktur. Az çoğu aratır; çok hepinizi besler. Kazan birdir; hepinizi doyurur» der; Layhar'ın ruhuna bir fatiha okurdu. İlk zamanlar külhanbeylik, lonca gibi teşkilâtlanmış bir çeşit dilenciler topluluğu niteliğindeydi. Zamanla, dilenmenin yerini zorbalık aldı. Külhanbeyler, esnaf malını yağma etmeğe, haraç almağa başladılar. Bazıları, gece adam soyacak kadar işi ileri götürdüler. Bu durum karşısında zabıta, külhanbeylerle yaptığı mücadeleyi arttırdı. Tanzimat'tan (1839) önce, geceleri sokaklarda fenersiz dolaşan kılık kıyafeti bozuk kimseler, aşırı derecede sarhoş olanlar çevrilerek külhanlara yollanır, sabaha kadar burada tutulurdu. Külhanlar son derece kirli olduğundan, bu gibilerin geceyi külhanda geçirdikleri anlaşılır, kendilerine alay yollu, külhanbeyi denirdi. Bugün de işsiz güçsüz serserilere külhanbeyi denir. Bunların argosu (bk. ARGO), kendilerine has giyinişi vardır. Ancak eski niteliklerinden birçoğunu kaybetmişlerdir. Özellikle külhanlarda yatma geleneği ortadan kalkmıştır. Bugün, külhanbeyleri arasında, kahvehanelerden, esnaftan, eğlence yerlerinden v.b. haraç alanlar vardır.

Eskiden külhanbeyleri kuşaklarını bellerine gelişigüzel dolar, başlarına sıfır numara fes, paçası bol, geniş pantolon, ökçesi basık yemeniler giyerlerdi. Cumhuriyet'ten sonra ceketi omuzunda dolaşan, saçlarını top ense kestiren, yumurta topuklu ayakkabı ve bol paçalı pantolon giyen külhanbeyi tipleri türedi. Ancak, bugün, özel bir şekilde giyinen külhanbeyi çok azdır.

◆ **Külhanbeyce** sıf. ve zf. Külhanbeylere yakışır tarzda: *Tahta iskemleyi külhanbeyce bir tavırla çekip altına aldı* (Sabahattin Ali).

◆ **Külhanbeylik** i. Külhanbeyi olma hali: *Rahmetli, subaylıktan çok, külhanbeyliğe yakındı. Mayasında kopukluk vardı* (Kemal Tahir). *Omuzları dar, hali tavrı, külhanbeyliğine rağmen kadıncaydı* (S. F. Abasıyanık). || Külhanbeyine yakışır davranış. (M)

KÜLHANCI i. (*külhan*'dan *külhan-cı*). Teşk. tar. Osmanlılarda saray hamamlarını ısıtmakla görevli kişilere verilen ad. (M)

KÜLHANÎ i. (fars. *külhān*'dan *külhānî*). Külhanbeyi, serseri: *Osman'ın külhanî takımına söz geçirmesinin, mahalle kavgalarını, geçimsizliklerini bir sulh hâkimi dirayetiyle halletmesinin...* (H. E. Adıvar). || Hafif okşama ile karışık azarlama sözü: *Vakıa Rusça konuştuk, yine külhanî, fakat / Seslerin tavrına çoktandır edermiş dikkat* (M. Â. Ersoy). [M]

Külhöyük. Arkeol. Sıvas'ın güneydoğusunda, Deliilyas ve Tonos çevresindeki ovanın ortasında. Kılıç Kökten tarafından araştırıldı (1954). Tepenin yüzeyinde hitit ve ilk tunç çağı kalıntıları bulundu. (M)

KÜLÎÇE i. (fars. *küllçe*). *Esk.* Güneş veya ay kursu. || Külçe. || *Külîçe-i âftâb,* güneş kursu. || *Külîçe-i nühas,* bakır külçesi. || *Külîçe-i sim,* gümüş külçesi. *Mec.* Ay. || *Külîçe-i zer,* altın külçesi.

— Mutf. Yağ ve un ile yapılan bir çeşit kurabiye. (M)

KÜLKEDİSİ blş. i. *Mec.* Çok üşüyen ve ateşin yanından ayrılmayan kimseler için kullanılır. || Uyuşuk, uysal, yumuşak başlı: *İşin nihayetinde o, annesinin dizi dizinde büyümüş, yumuşacık sıcak bir külkedisiydi* (R.N. Güntekin). [M]

Kül Kedisi (*Cendrillon*), Perrault'nun masallarından birinin kişisi ve başlığı. Üvey annesiyle iki kızından kötü muamele gören genç bir kız mutfağa kapatılır ve ocağın külleri arasında hüzünlü bir hayat sürer. Bu arada, bir peri olan vaftiz anasının sayesinde, göz kamaştırıcı bir şekilde süslenerek kralın oğlu tarafından verilen baloya gider. Prens bu güzel ve esrarengiz yabancıya gönlünü kaptırır. Kızın saraydan aceleyle çıkarken bıraktığı cam ayakkabısının teki sayesinde onu bulur ve onunla evlenir.

— Kül Kedisi'nin ayakkabılarının *cam*'dan değil, *kürk*'ten olduğu varsayımı ileri sürüldü. Fakat bir peri masalında böyle bir gerçekçilik kaygısı yersizdir. Masalda, Kül Kedisi'nin ayağı ve ayakkabısı, küçüklükleriyle dikkati çeken ayak ve ayakkabıları belirtmek için kullanılmıştır.

— Perrault'un masalı birçok besteci ve koreografa konu oldu. 1817'de Rossini bu konuyu işleyen bir opera (*La Cenerentola*) yazdı. Koreograf Marius Petipa, 1893'te Petersburg İmparatorluk tiyatrosunda Schell'in müziğiyle, Pierina Legnani ve Paul Gerdt'in oynadığı bir *Kül Kedisi* düzenledi. Ayrıca, S. Jones'un, beş tabloluk (Londra, Empire Theatre, 1906), yıldız Adeline Genée tarafından oynanan *Cendrillon* balesi vardır. Besteci F. d'Erlanger bir *Kül Kedisi* partisyonu yazdı, bu eser koreograf Mihail Fokin tarafından Londra da, Covent Garden'da temsil edildi (1938). Marcel Delannoy'nın 1935'te yazdığı *Kül Kedisi* balesi, C. Çerkas'ın zarif koreografisiyle Opera Comique'te oynandı. S. Prokofiev aynı konuda bir bale müziği besteledi, 1954'te Moskova'da oynanan (Bolşoy tiyatrosu) bu eserin koreografisini C. Sergeyev düzenledi. (→ Bibliyo.) [L]

KÜLLEME i. (*küllemek*'ten *külle-me*). Küllemek eylemi.

— Bitki hastalıkları. *Erysiphaceae* familyasından mikroskopik mantarların (en başta *cidium*) bitkilerde sebep olduğu hastalık.

— ANSİKL. *Külleme,* yaprak, dal, hattâ meyve gibi organların yüzünde, mantar, miselyum ve spor keselerinden ibaret beyazımsı bir toz tabakası şeklinde belirir. Elmalarda küllemeyi *Podosphaera leucotricha* yastıklardaki mantar fidelerinde ise *Myceliophtoro lutea* yapar. Küllemeye sebep olan mantarların bir kısım hücreleri talden koparak yeni mantarların oluşmasını sağlar. Bu yüzden mantar adetâ çelik yoluyle ürer gibi hızla gelişerek bitkilerin yüzeyini kaplar. Kükürtlü ilâçlar kullanılarak küllemeyle mücadele edilir. (L)

KÜLLEMEK geçl. f. (*kül*'den *kül-le-mek*). Bir şeyin genellikle ateşin üzerini kül ile örtmek: *Kahve nakipleri işlerini tamamlayıp ocağı küllemişler* (N. Araz).

◆ **Küllenmek** dönşl. f. Korun üzeri kül bağlamak: *Küllenen kömürleri maşa ile karıştırdı.* || *Mec.* Şiddet ve koyuluğunu kaybetmek, unutulur gibi olmak: *İçimde gizli bir kıpırdama oldu. Döndüğü zaman, dargınlığım küllenmişti* (Y. Z. Ortaç). [M]

Küller ve Elmas (*Popiol i Diament*), Andrzej Wajda'nın yönettiği polonya filmi (1958). 1945'te, savaşın bitmek üzere olduğu sırada, genç bir adam (Zbigniew Cybulski) direnme teşkilâtı şeflerince, Komünist partisi sekreterini öldürmekle görevlendirilir, yanlışlıkla başkalarını öldürür, bir otele sığınır. Barda çalışan bir kadınla tanışır, onunla sevişir. Sonunda birçok tereddütten sonra kurbanını bulur ve öldürür. Ardından kendisi de bir çöplükte öldürülür.

Filmin kahramanı, tarihî olayları başdöndürücü bir hızla yaşayan bir nesli temsil eder. Aynı zamanda İkinci Dünya savaşı sonrası Polonya'sındaki çelişmelerin de bir sembolüdür. Wajda'nın, Jerzy Andrzejewski'nin bir romanından uyarladığı bu filim, daha çok dışavurumcu ve barok üslûptadır. İnsanları «iyiler ve kötüler» diye ayırarak ele almayı reddeder, kahramanlık düşüncesi üstüne açık bir çözüm getirir. *Küller ve Elmas* 1955-1960 yılları polonya yeni sinema okulunun en ilgi çekici filimlerinden biridir. (L)

KÜLLÎ sıf. (ar. *küll*'den *küllî*). *Esk.* Bütüne ve umuma ait, umumî: *Hazret-i Hüseyine bir hal olsa Beni Hâşim'e küllî za'f ve perişanlık gelirdi* (Cevdet Paşa). || Çok miktarda: *Kûfe'ye gideyim küllî asker getiririm* (Cevdet Paşa).

— Astron. *Esk. Husûfı küllî,* tam ay tutulması. || *Küsûfı küllî,* tam güneş tutulması.

— Mant. *Esk.* Tümel.

◆ **Külliye** sıf. *Esk.* Küllî'nin dişili: *Bir kudret-i külliye var ulvî ve münezzeh / Kudsî ve muallâ buna vicdanla inandım* (Tevfik Fikret). || *Kaide-i külliye,* genel kural. || *Kudret-i külliye,* Tanrı kudreti.

— Ask. *Esk. Kuvvei külliye,* bütün silâhlı kuvvetler. (M)

KÜLLİYAT i. (ar. *külliye* veya *külliyyet*'ten *külliyyât*). Ed. Bir yazarın bütün eserleri: *Ömer Seyfeddin külliyatı.* || *Esk.* Bir işin veya şeyin bütünü, hepsi.

— Mant. *Esk. Külliyâtı hams,* Aristoteles sisteminde, tür, cins, ayrım, özellik, ilinek.

— Mus. Peşrevin özel bir biçimi. (*Küllî külliyat* ve bazen *küll-i külliyat* da denir.)

— ANSİKL. Mus. *Külliyat* denen peşrevler bütün makamları veya birçok makamı içine alan büyük ve uzun saz eserleridir. Söz musikisinin kârınâtık ve saz musikisinin fihrist peşrev biçimlerinden daha geniş kapsamlı eserlerdir. Çünkü kârınâtık ve fihrist peşrevlerde bütün makamları içine almak gibi bir iddia yoktur, ancak beğenilen bazı makamlardan seçme yapılır. Külliyat peşrevlerde ise, bestecinin zamanında kullanılan bütün makamlar verilmeğe çalışılır. Osman Dedenin *Küllî Külliyat Fâhte Hüseynî Peşrevi* ile buna nazire olarak yapılan Muzaffer'in *Nazirei Külliyat Fâhte Hüseynî Peşrevi,* bu biçimin bugüne kadar gelen iki örneğidir. Fazla kullanılmamıştır, mülâzımede tekrarlanan makamın adını taşır. (M)

KÜLLİYE i. (ar. *külliyye*). Mim. Büyük camilerin etrafına yapılmış medrese, kü-

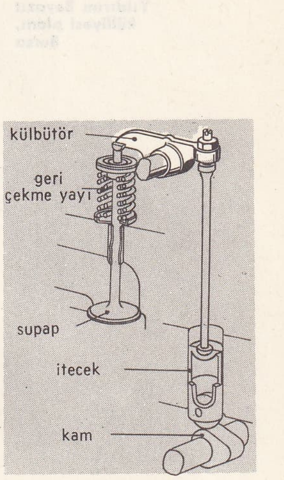

külbütör (mekan.)

Beyazıt (II) **külliyesi,** Edirne

Foto. N. Erkılıç (MEYDAN)

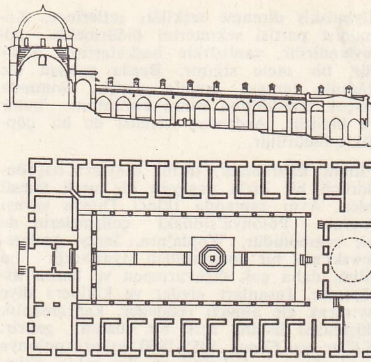

Yıldırım Beyazıt külliyesi planı, Bursa

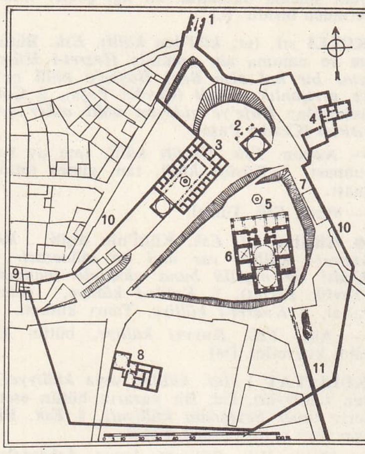

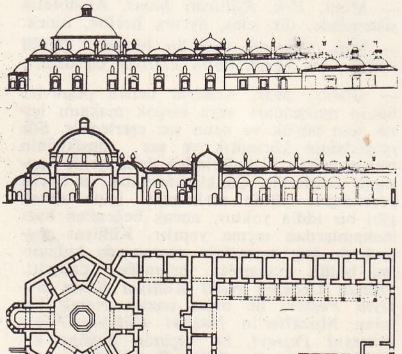

Beyazıt (II) külliyesinin planı, Edirne

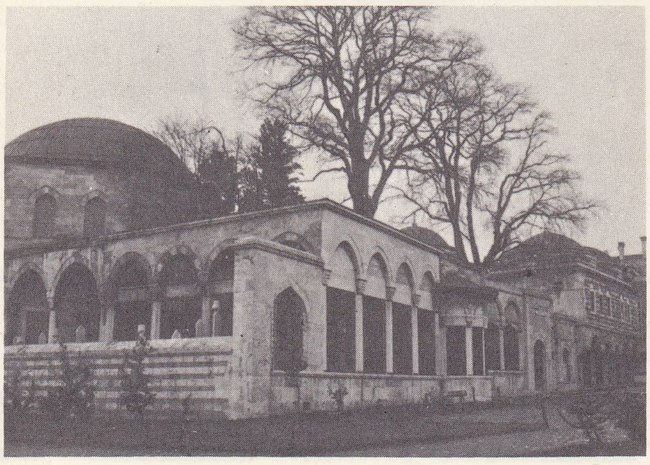

Amcazadehüseyinpaşa külliyesi, Saraçhane, İstanbul

kütüphane, hamam, aşevi gibi kurumların hepsine birden verilen ad (medrese, üniversite anlamında kullanılışı daha yaygındır): *Fatih külliyesi. Süleymaniye külliyesi.*

— ANSİKL. Mim. *Külliye*'lerin en gelişmiş örnekleri Osmanlı imparatorluğunun Yükselme devrinde yapılmış olanlardır. Selçuklular devrinde bir cami ve bir de medreseden meydana getirilen ve *imaret* adı verilen topluluklar, külliyelerin en eski örnekleridir. Yalnız bunlar kuruluş sebepleri bakımından yan yana düzenlenmiş binalar olarak kaldı. Külliyelerin bir mimarî topluluğu olarak ele alınması Osmanlı devletinin Edirne'ye ve İstanbul'a yerleşmesiyle başlar. Böylece siyasî ve sosyal gelişmeye paralel olarak ve XV. yy.-ın sonlarından başlayarak XVIII. yy. ortasına kadar birçok külliye yapıldı. Bu külliyeleri padişahlar, vezirler veya devrin ileri gelenleri vakıf olarak yaptırmışlardır. Bunlar arasında İstanbul'da *Fatihsultanmehmet* (1471), Edirne'de *Beyazıt* (II) [1485-1487], Amasya'da *Beyazıt* (II), [1486] İstanbul'da *Beyazıt* (II) [1501-1506], *Sultanselim* (I) [1520-1523], *Hasekisultan* (1536 1539), Halep'te *Hüsrevpaşa* (1536-1545), İstanbul'da Edirnekapı'da *Mihrimahsultan* (1540-1550), İstanbul'da *Şehzademehmet külliyesi* (1543-1548), İstanbul'da Üsküdar'da *İskele* (1547), İstanbul'da *Süleymaniye* (1550-1556), Edirne'de *Selimiye* (1567-1574), Lüleburgaz'da *Sokullumehmetpaşa* (1549-1570), İstanbul'da *Kılıçalipaşa* (1580), Gebze'de *Çobanmustafapaşa* (1580), Payas'ta *Sokullumehmetpaşa* (1599), İstanbul'da *Sultanahmet* (1606-1616), *Nuruosmaniye* külliyeleri (1748-1757) sayılabilir.

Külliye sosyal bir merkezdir; bu merkezin odağını cami teşkil eder. Külliyede camiden başka medrese, türbe, hastahane (bîmarhane), aşhane, tabhane (nekahathane), mektep (sübyan mektebi), kütüphane, arasta çarşı, han, hamam, kervansaray meşruta binaları, helâlar, muvakkithane, çeşme, sebil gibi binalar vardır. Ancak, her külliyede bu binaların hepsi bulunmayabilir. (→ Bibliyo.) [M]

KÜLLİYEN zf. (ar. *küll*'den *külliyyen*). *Esk.* Tamamen, bütünüyle: *Tebligatımıza mugayir ve noktai nazarımıza külliyen muhalif olarak...* (Atatürk). *Teminat-ı vakıa, o hatırayı külliyen izale etmiştir* (Cevdet Paşa). [M]

KÜLLİYET i. (ar. *külliyet*). *Esk.* Bir şeyin genelliği; bütünlük. ‖ Çokluk, bolluk: *Külliyetle koyun geldi* (Şemseddin Sami). ‖ *Bi'l-külliye(t)*, bütün bütüne, bütün olarak, bütünüyle.

◆ **Külliyetli** sıf. Çok miktarda olan: *Orada Fransızların taht-ı muhafazasında külliyetli esliha ve mühimmat bulunuyordu* (Atatürk). [M]

KÜLLÜ sıf. (*kül*'den *kül-lü*). Üzerinde veya içinde kül bulunan, kül ile karışık: ‖ *Küllü su*, içinde kül eritildikten sonra süzülen ve çamaşır yıkamakta kullanılan su. (M)

KÜLLÜK i. (*kül*'den *kül-lük*). Çöp, kül gibi şeylerin atıldığı yer; çöplük, süprüntülük. ‖ İçine sigara külü silkelenen veya izmariti atılan tabla. (M)

KÜLLÜK. Coğ. Bk. GÜLLÜK.

KÜLOT i. (fr. *culotte*). Kıyf. Binicilerin giydiği dizkapağından aşağısı dar pantolon. (KÜLOT PANTALON da denir.) ‖ Kısa, belden lastikli iç çamaşırı, don. ‖ *Külot etek*, ağı bir kıvrımla gizlenmiş, etek görünüşlü külot. ‖ *Külot korsa*, her yönden uzayabilen lastik trikodan kadın donu; tek parça halinde hem korsa hem de külot olarak kullanılır. (L)

KÜLPE (Oswald), alman filozofu (Candau, Kurland 1862 - Münih 1915). Würzburg, Bonn ve Münih'te profesörlük yaptı. Başlıca eserleri: *Grundriss der Psychologie* (Psikolojinin Temeli) [1893]; *Einleitung in die Philosophie* (Felsefeye Giriş) [1895]; *Die Realisierung* (Gerçekleştirme) [1912-1923]; *Vorlesungen über Psychologie* (Psikoloji Üstüne Dersler) [1923]. Felsefesi Wundt'un felsefesine yaklaşır. (L)

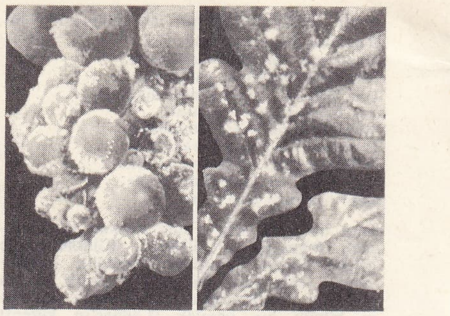

külleme (bot.): solda, üzüm; sağda meşe

KÜLPOSKOPİ i. (fr. *culposcopie*). Kadındoğum. Dölyolu arka çıkmazı ile selyoskopi tekniği. (L)

KÜLRENGİ bls. sıf. ve i. Külün renginde olan (şey), bejle kurşunî arası mat (renk): *Külrengi rengi sulara / Kirli bir gün ışığı dökülecektir* (O.V. Kanık). *Bu an, Sabriye Hanımın külrengi yanaklarını hafif bir kan dalgasının kapladığı andır* (A.H. Tanpınar). [M]

KÜLSÖ - SOMOGY, Macaristan'da vâdilik kuşak, Tunaötesi bölgesinde, Balaton gölünün güneydoğusunda. (L)

KÜLSÛM bin İYAZ el - KUŞEYRÎ, arap kumandanı (VIII. yy.). Kays kabilesinden. Halife Hişam tarafından Berberîlere karşı askerî harekete geçmekle görevlendirildi (740). Haricîlerin ilerlemelerini engellemek isteyen Habib bin Ebu Ubeyde de kendisine katıldı. Arap saldırısı karşısında Berberîlerin kumandanı Humaya, Vadi Sebu'ya çekildi, savaşı Nabdura'da sürdürmeğe çalıştı. Külsûm'un bütün çabalarına rağmen halifenin kuvvetleri yenilgiye uğradı. Külsûm öldürüldü; ordunun bir kısmı esir edildi. (M)

KÜLSÜ sıf. (*kül*'den *kül-sü*). Jeol. Kül rengi ve görünüşünde olan toprak ufku için kullanılır: *Bir podzolün A2 ufku külsüdür.* (Podzolleşme süreciyle devamlı olarak bozuşan ve yoksullaşan külsü ufuk, son evrede ancak mikroskopik silis taneleri kapsar.) [L]

KÜLT i. (lat. *cultus* > fr. *culte*). Tanrıya, ilâhî veya öyle kabul edilen varlıklara veya Tanrı'nın özel sevgisine mazhar olmuş varlıklara gösterilen saygı. Bk. TAPINMA. (L)

KÜLTE i. *Yeni.* Külçe. ‖ Demet haline getirilmiş şey.

— Jeol. *Yeni.* Aynı yapıda büyük taş yığını. (M)

Kültepe. Arkeol. Kayseri'nin 20 km kuzeydoğusunda, Karahöyük (Karaev) köyünün güneyinde höyük. Kültepe (Kaneş), erken çağlarda Kayseri ovasının başşehriydi. İç Anadolu'nun en büyük höyüklerinden biridir. Külrenginde, daireye yakın oval biçimde; uzunluğu 550 m, genişliği 450 m, ovadan en yüksek yeri 20 m'dir. Höyükte III, binyıldan başlayarak, roma çağına kadar yerleşme vardır. Hemen yanında ve höyüğü kuzeydoğu, doğu ve güneydoğudan çeviren *Kaneş karumu* adlı ikinci bir şehir yer alır. Burada daha çok asurlu tacirler otururlardı. Kaneş karumunun uzunluğu 2 000 m, genişliği 700 m, ovadan yüksekliği 2,5 m'dir. Kazı sonuçlarından anlaşıldığına göre, Kültepe'den çok sonra kuruldu, ancak 3,5 yüzyıl kadar yaşadıktan sonra yerleşme görmedi. Roma çağında höyüğün mezarlığı olarak kullanıldı.

Araştırma ve kazılar. Kültepe 1881'den beri arkeolog ve asiriyoloji bilginlerinin ilgisini çekti. Höyükteki ilk kazıyı 1893 ve 1894 yılında fransız bilgini E. Chantre yaptı. Bunu höyükte sondajlar yapan H. Winckler takip etti (1906). Aynı yıl H. Grothe çeşitli tabakalara ait önemli buluntular elde etti. Çek bilgini B. Hrozny burada kazı ve a-

Foto. LAROUSSE; N. Erkılıç (MEYDAN)

Kültepe kazılarında bulunmuş bir kadın heykeli (M. Ö. 18. yy.), Arkeoloji müzesi, Ankara

raştırmalar yaptı (1925). Aynı bilgin bir türkün açıklamasıyle Karum adasını keşfetti. 1948'de başlayan ve Türk Tarih kurumu adına Tahsin Özgüç tarafından yönetilen kazılar 1952'ye kadar devam etti.

Sonuçlar. Erken Bronz çağı ve evleri: son yapılan araştırmalar, Kültepe'nin Erken Bronz çağında önemli bir merkez olduğunu gösterdi. Kültepe höyüğü, kazılardan elde edilen bilgilere göre Erken Bronz çağı I, II (tabaka 13 ve 14) ve III'te (tabaka 11 ve 12) bir yerleşme yeridir. Bu çağ hakkında bilgiler daha çok seramik buluntulara dayanır. Erken Bronz çağı II'de görülen boyalı kaplar yerlidir; daha sonra Koloni çağındaki örnekler bunların dış etkilerle gelişmiş şekilleridir. Bu çağın kapları özellikle Alişar'daki çağdaşları ile benzerlik gösterir. Bu tabakanın yukarı katında Kuzey Suriye'den getirilen kaplar bulundu. Bunlar Erken Bronz çağı III'te artmaktadır. Bu durum Kültepe'nin Kuzey Suriye ile sıkı bir ticaret ilişkisi olduğunu gösterir. Ayrıca Batı Anadolu ile de ilişkileri gösteren belgeler vardır. Bunlar Kültepe'nin Erken Bronz çağı III. evresinde görülen depas cinsi kaplardır. Kültepe'de 11. tabakadan itibaren *kappadokia seramiği* veya *Alişar III seramiği* adı verilen yeni bir tür ortaya çıkar. Küçük buluntuların yanı sıra Erken Bronz çağının geç evresine ait bir mekaron bulundu (yapı, T. Özgüç tarafından tapınak olarak tanımlanır). Bu çağdaki evler çok odalıdır. Taş temel üzerine kerpiç tuğladan yapılmıştır. Erken Bronz çağında Kültepe'de küp, toprak, taş sanduka ve taşla örtülü yuvarlak mezarlar vardır. Kültepe'de Erken Bronz çağının başlayış tarihi olarak, arkeolojik ve filolojik belgeler yardımıyle M. Ö. 2700-2600 yılları gösterilir.

Tarih çağları. Kültepe'nin tarih çağları «kappadokia tabletleri» adı verilen asur çivi yazılı tabletlerin bulunduğu tabakadan başlar (Kaneş karumu tabaka II, Kaneş höyük tabaka 8); Erken Bronz çağı ile tarih çağları arasında bir geçiş süresi vardır (Kaneş karumu III ve IV, Kaneş höyük tabaka 9 ve 10). Bu çağda höyüğün yanındaki Karum alanı da yerleşme görmüş olduğundan, şehir asurlu tüccarların gelişinden (Kaneş-Karum II) önce surları aşarak bu ikinci şehre yayılmış olmalıdır. Geçiş tabakalarında Erken Bronz çağının elle yapılmış monokrom seramik ve kappodokia seramiği yanında çarkta yapılmış eski hitit seramiği ortaya çıkar. Karumun IV. katında «suriye seramiği» denen ithal malı seramik de vardır. *Asur Ticaret Kolonisi çağı*: Koloni çağı Kaneş'te, Karumun II ve I *b* tabakalarıyle höyükte bunlarla çağdaş olan tabakalar tarafından temsil edilir. Höyükte yerliler, Karum'da ise asurlu tüccarlar oturmaktaydı. Tüccarların oturduğu şehir (II. tabakanın sonu) büyük bir yangın geçirmiş ve bir süre yerleşme görmemiştir. Kaneş, koloni çağında bağımsız bir şehirdi. Bu devirde Kaneş, yakın komşularıyle siyasî bazı ilişkilerde de bulundu. Bu konuda, höyükte I *b* ile çağdaş tabakada (tabaka 8) bulunan ve Mama kralı Anum-Hirbi'den Kaneş kralı Varşama'ya yazılmış olan mektuptan bilgi edinildi. Bu çağda şehrin başında bir bey (prens) vardı. Beyden sonra en yetkili kişi *rabi-similtim* (merdiven büyüğü) idi. Veliaht, siyasî ve hukukî önemi olan bu görevde yetiştikten sonra kralın yerine geçebilirdi. Kaneşliler evlenme ve boşanmada, kadın ile erkeğe eşit haklar tanıyorlardı. Yerli kadınlar, asurlu tüccarlar ile de evlenebilirdi. Fakat bu tip evliliği yapan asurlular yerli geleneklere uymak zorundaydılar. Kaneş'te yerliler daha çok tarımla geçiniyordu. Bunun yanı sıra bira yapımı ve bağcılık da vardı. Koloni çağı tarihlendirmesi, arkeolojik belgelerin yanı sıra, filolojik belgelerde geçen asur kralı adları ve limu (bir yıl görevde kalan memurlar) adlarından yararlanılarak yapılır. Buna göre, Karum I *b* (1842-1792), Ara tabaka (1872-1842), Karum II (1952-1872) ve «tablet vermeyle zaman» olarak kronoloji yapılır. *Hitit çağı.* arkeologların «hitit» olarak tanımladığı veriler, Eski Hitit Devleti çağından çok eskiye inmektedir. Daha koloni çağında kendini gösteren bu kültür, bu çağın ikinci evresinde ana gelişimine ulaştı. Eski Hitit devleti çağında, Kültepe'de yerleşme olup olmadığı kesin değildir. Fakat Erken Hitit çağında Kaneş'te oturulduğu bilinmektedir. Büyük Hitit devleti çağında da Kaneş'te yerleşme vardı. Buradaki çanak çömlek ve madenî eşya, Büyük Hitit Devleti çağının yerleşme yerlerindekilerle (Boğazköy, Alacahöyük, Dündartepe) aynıdır. Kazılarda bu katta bir de megaron bulundu. Uzun süre kullanılan ve iki kere onarım gören bu yapı, Büyük Hitit Devleti çağı sonunda (1190), yanınca terkedildi. Bu yangın, Büyük Hitit devletinin yıkılışıyle ilgilidir. XIII. yy.dan önceki zamanla ilgili arkeolojik buluntular dışında, elde bu çağ tarihini aydınlatacak belge bulunmadığından, şehrin siyasî hayatı üstündeki bilgiler azdır. Ancak Ramses III'ün (1197-1165) Medinet Hebu'daki yazıtından, Büyük Hitit devletinin 1190'dan sonraki bir tarihte deniz kavimleri tarafından yıkıldığı bilindiğine göre, Kaneş'in de bu arada yıkılıp terkedildiği kesindir. Frig çağından sonraki yüzyıllara ait tarihî belgeler olmadığından, VIII. yy.a kadar uzanan çağ oldukça karanlıktır. Kültepe höyüğündeki frig katında iki kapı seviyesi tespit edildi. Bunlardan yeni olanında kare planlı, tek odalı bir ev bulundu. İç Anadolu'daki çağdaşlarının tam benzeri olan bu ev tipi Frig çağının erken ve geç zamanlarında sık sık görülür. Eski katta bulunan yapılar ikinci seviyede kullanılamayacak kadar haraptır. Şehir, Frig çağında, bir duvarla çevrilidir. 6 m kalınlığındaki bu duvar boyunca dört köşe kaleler ve iç kısımda duvarın üzerine çıkmağa yarayan taş merdivenler vardır. Antik yazarlardan Eusebios'a göre 696, Julius Africanus'a göre de 676 yılında, Kimmerler Frigya'ya saldırdılar. Kimmer saldırısı üzerine frig kralı Midas'ın intiharından sonra, Frig devleti bağımsızlığını kaybetti. Frigya, Lydia'nın üstünlüğünü tanıdı. Kızılırmak, Lydia ile Media devleti arasında sınır oldu (M. Ö. 585). Bu arada diğer frig şehirlerinde olduğu gibi, Kültepe'de de frig toplumu bir süre daha yaşamağa ve eski seviyede olmamakla birlikte eser vermeğe devam etti. *Helenistik çağ ve Roma çağı*: Höyükte frig katının üzerinde 75 sm kalınlığında bir toprak yığını vardır. Bundan, pek uzun olmasa bile şehrin bir süre terkedilmiş olduğu anlaşılır. Helenistik çağda Mazaka'nın (Kayseri) önem kazanması sonunda Kaneş eski önemini kaybetti; fakat şehir duvarındaki helenistik çağ onarımları, M. Ö. III. yy.a tarihlenen seramik buluntular, bu devirde de burada oturulduğunu kanıtlar. Helenistik çağda şehir bir demos (halk meclisi) ve boule (şehir meclisi) tarafından yönetilirdi. Kanunları prytanis'ler teklif ederdi, yani gerçek anlamda demokratik bir anayasa ve tam bir grek şehir devleti düzeni vardı. Roma çağında şehir duvarı yeniden onarılarak kullanıldı. Yerleşme oldukça sıktı. Nekropolis, şehrin dışında karum alanındaydı. Gerek şehir ve gerekse nekropolis'te bulunan sikkeler, Kaneş'te Geç Roma çağına kadar oturulduğunu ortaya koyar. Bulunan sikkeler roma devlet sikkeleri ile Caesarea'da basılmış sikkelerdir. Çünkü bu çağda Kaneş önemini iyice kaybetmişti. (→ Bibliyo.) [M]

Kültepe'de bulunmuş mühür baskısı

Kültepe müzesi, Kültepe kazı yeri hakkında daha açık bilgiler vermek amacıyle kuruldu (açılışı 1969). Genişçe bir salondan meydana gelir. Kazılardan elde edilen buluntular kronolojik bir sıra ile sergilendi. Bunlar arasında tabletler, mühürler, çeşitli seramik eşya vardır. Eserlerle birlikte Kültepe kazısının safhalarına ait çalışmalar da fotoğraf ve krokilerle gösterilmektedir. (M)

Kültepe pişmiş topraktan ayaklı kap, Eski Hitit devri

KÜLTİGİN, göktürk kumandanı (685-731). Kutluğ Kağanın oğlu; Bilge Kağanın kardeşi. Kapağan Kağan zamanında seferlerde üstün başarı gösterdi. Kapağan'ın Çin'e yaptığı seferlere ve Kırgızların bozgunuyle sonuçlanan savaşlara katıldı. Sogdlar üzerine yürüdü (712), sonra Karluklarla savaştı (715). Bilge Kağanın tahta geçmesine yardımcı oldu; yeni kağana boyun eğmeyen Dokuz Oğuzlar üstüne de sefer açtı (716). Kırgızlarla yapılan savaşta başkumandandı. Göktürk yazıtlarından anlaşıldığına göre Kültigin, Bilge Kağan'ın ordularının başkumandanıydı. 731 Yılında ölünce Bilge Kağan, kardeşi Kültigin için bir yazıt diktirdi. (M)

KÜLTİVATÖR i. (fr. *cultivateur*). Topra-

Kültepe'de bulunmuş mühür baskısı

Foto. T. Özgüç, Turizm-Tanıtma (MEYDAN)

kültivatör

ğın üst tabakalarını kazmak veya toprağı alt üst etmekte kullanılan tarım aracı. (L)

KÜLTÜR i. (fr. *culture*). Bir toplumda geçerli olan ve gelenek halinde devam eden her türlü duygu, düşünce, dil, sanat, yaşayış unsurlarının tümü, medeniyet: *Mustafa Kemal, Türk musikîsinin, artık, garp musikî ve kültürü ile gelişeceğine inanmıştı* (F. R. Atay). *Türk kültürü. Klasik kültür.* ‖ Eleştirme, değerlendirme, zevk alma yetilerini gerektiği şekilde geliştirmiş olma durumu. ‖ Belli bir konuda edinilmiş geniş ve sistemli bilgi: *Felsefe kültürü. Matematik kültürü.* ‖ *Kültür fizik.* Bk. KÜLTÜRFİZİK. ‖ *Genel kültür,* her alanda edinilmiş bilgi: *Seyrani'nin genel kültürü oldukça güçlü görünüyor. Bunu şiirlerinden anlıyoruz* (Cahit Öztelli).

— Bakteriyol. *Mikrop kültürü,* az sayıda mikrobu uygun bir besin ortamına yerleştirmek suretiyle, bunların üremesi, tecrit edilmesi, özdeşleştirilmesi ve metabolizma ürünlerinin incelenmesini sağlayan metot. Bk. ANSİKL.

— Etnol. ve Sosyol. Bk. ANSİKL. ‖ *Kültür özümlenmesi,* belli bir kültüre bağlı fertler topluluğunun, coğrafî bir değişiklik (göç) veya farklı kültürü olan fertlerle karşılaşması sonunda, ayrı bir kültürle ilişki kurması ve bu kültürü tüm olarak veya kısmen benimsemesi. ‖ *Kabilelerarası kültür özümlemesi,* genellikle birbirine komşu olan veya ilişki halinde bulunan kabileler arasında, kültür özelliklerinin yayılması veya alınması ile ilgili olayların tümü. (Bu olaylar sonunda, kültürlerden her birinin temel özellikleri arasında bir benzeşme ortaya çıkar.) ‖ *Kütle kültürü,* sosyal yapılardan bağımsız olarak ele alınan bir fertler topluluğuna ilişkin olan ve kütle haberleşmesinin sınaî tekniğiyle (*mass media*) yayılan ideolojik olaylar topluluğu. Bk. ANSİKL.

— Fizyol. *Doku kültürü.* Bk. ANSİKL.

— Tarihöncesi. İnsan eliyle yapılmış ve aralarında ortak nitelikler bulunan bir eşyalar topluluğuyle belirlenen gelişim dönemi.

— Tıp. Mikrop üretme.

— ANSİKL. Bakteriyol. *Mikrop kültürü,* önceden steril hale getirilmiş besin ortamlarında yapılır. Hasta bir yerden veya hastalığın bulaşmış olduğu sanılan bir bölümden alınan parça (toz, kirli su v.b.), önce mikropların kolaylıkla üreyip çoğalabileceği bir ortama ekilir (msl. kültür etsuyu); uygun ısı derecesinde bekletildikten sonra, bu etsuyundan bir damla daha alınır ve genellikle sert olan ikinci bir ortama ekilir. Bu ortamda her bir mikrop için ayrı bir mikrop kolonisi elde edilir. Bu mikrop kolonilerinin dış görünüşlerine göre bir ön özdeşleme yapılabilir ve bu, istendiği takdirde, boyalı veya boyasız olarak mikropların mikroskopta incelenmesiyle doğrulanabilir. Bazı durumlarda kimyasal bir ayıracı bulunan özel bir ortama ikinci bir mikrop ekilmesi yapılabilir. Bu da incelenen mikrobun bazı metabolizma ürünlerini ortaya çıkarır. Süzgeçten geçen virüslerin kültürü, yaşayan dokular (tavuk yumartası, üretilmiş doku v.b.) üzerinde yapılabilir.

— Etnol. ve Sosyol. Araştırmaların bugünkü durumunda, ele alınan grubun karşılaştırıldığı grup, kültür bakımından üstün değerde sayılıyorsa veya teknik bakımdan üstünse yahut ele alınan grup azınlıktaysa, genel olarak bir *kültür özümlemesi*'nden söz edilir. Sosyologlar ile etnologlar buna paralel olarak kültürün kaybedilmesi (kültürsüzleşme) veya değişmesi olayını da incelerler. Bunlar da kültür özümlemesinin sonuçlarıdır. Ne var ki, kültür özümlemesi, sosyologların yaptıkları araştırmalar sonunda tartışma konusu olmuştur. Amerikalı M.J. Herskovits ile Linton'un tanımında, bir grubun öteki grup üstündeki baskısı önemle ele alınmıştır. Başka araştırıcılar, bu tanımın karşısına daha geniş bir tanım çıkarmışlardır. Birtakım yazarlar ise kültür özümlemesi olaylarının tümünün hiç bir zaman gözlenmemiş olduğuna ve ancak ayrı iki kültür grubu arasındaki ilk temasların başlangıçtaki sonuçlarının izlenebildiğine dikkati çekmişlerdir. Öte yandan Balandier ile Firth, kültür gruplarını «esneklik»lerine veya «katılık»larına göre birbirinden ayırmak ve ilişki haline giren bu kültürlerin «uyuşma» derecesini de hesaba katmak gerektiğini ileri sürdüler. Böylece mahallinde yapılacak araştırma için pratik bir hedef gibi görünen teorik önkavramın çok daha az verimli olduğu meydana çıktı. Bu önkavram, bir gruptan ötekine geçen kültür olayının tabiatına ve onun grup içinde yayılma gücüne sıkı sıkıya bağlıdır.

● *Kütle kültürü* deyimi, tarih bakımından olduğu kadar, sosyolojik bakımdan da, kültür kavramının bütün kaypaklığını taşır. *Kültür kavramı,* maddî malların üretim ve tüketimine doğrudan doğruya bağlı olmayan medeniyet olgularını ampirik ve öznel olarak kavramaktan kurtulamadığı gibi, *kütle* kavramı da, sadece, belli birtakım iktisadî ve sosyal faaliyetlerin (satış, haberleşme, reklâm) amacı olarak tanımlanmaktan kurtulamamaktadır. Ayrıca kütle kültürü olayının kendisi de çeşitli kaypaklıklar taşır. «Mass media»nın gelişmesine bağlı bir kültür sanayiinden, öteki kültürlere karşıt olan farklılaşmış bir kütle kültürü muhtevasının (üstün, hümanist, dinî v.b. kültür) aranmasına kadar uzanan alanda, kültür sosyolojisi, özel bir inceleme konusu belirleyememiş, ayrıca, bir kültürün temel yasasını (dilini, algısal şemalarını, faaliyetlerinin kademeleşmesini), kaçınılmaz şekilde öznel olan normatif değerlere veya estetik kategorilere dayanmaksızın açıklayabilecek kavramları da ortaya koyamamıştır. Bunlar sözü geçen yasanın gerçek anahtarlarıdır ve hem ideolojik tasavvurlarda, düşünme alışkanlıklarında, tipik davranışlarda, hem de bir eğitim sistemi dolayısıyle kurumlaşmış olan bilgide yer alır. Yargıların nesnel ölçütlerden yoksun oluşu, kütle haberleşme ve iletim etkilerinin incelenmesinde, ahlâkî veya estetik eleştirmenin ve sosyolojik araştırmanın yorumlanamsına yolaçar. Ayrıca, kültür sürecinin çeşitli düzeyleri (yaratma, üretim, yayın ve halkın katılması) arasındaki karışıklığı artırır. Muhtevası ve üretim tarzı dolayısıyle «kütle kültürü» diye tanımlansa bile, yayılmış bir kültür, mutlaka, kütlelerin «yaşanmış» kültürü değildir; yani gelenksel toplumsal yapıların dışında belirlenmeğe kalkışılınca, çeşitli güçlükler doğuran hâkim ve toplayıcı bir ideolojik model sayılamaz.

Kültür tüketim malları dağıtımının taşıdığı sınaî özellik, yayın tarzlarında (görüntü, müzik, söz ve yazı), «geleneksel kültür»e bağlı olan edebiyat ve sanat eserlerinin (edebiyat ve cep kitapları, tiyatro ve televizyon, müzik ve plak) dağıtımında olduğu gibi, geniş halk kütlelerine hitap eden yeni ifade şekillerinde de («ye-ye» müziği, fotoromanlar v.b.) görülür. Avrupa'da yapılan araştırmalar, cep kitapları okurlarının hafif bir artış gösterdiğini ortaya koymakla birlikte yüz yirmi okurdan ancak birinin işçi olduğunu da meydana çıkarmıştır. Müziğin modern araçlarla kütle halinde üretilmesi, «tüketim müziği»nde olduğu gibi, «kültür müziği»nde de yeni üslûpların ortaya çıkmasına yolaçtı. Ama, muhteva ve yayın düzeyinde bu iki tür müzik arasındaki ilişkilerin mahiyetini değişikliğe uğratamadı. Avrupa'da yapılan televizyonla ilgili araştırmalar şu eğilimlerin ortaya çıktığını gösterdi: bir alıcıya uzun zamandır sahip olan kimselerde, belli bir fikrî zenginleşme (programların seçimi) görülmekte ve yazılı eserlere (gazete, okul kitapları ve teknik kitaplar) karşı ilgi artmaktadır; televizyon seyircileri arasında, programları uzun süre takip edenlerin önemli bir azınlığı, çeşitli alanlarda bilgi edinmek için çalıştıklarını söylemişlerdir: Televizyon programlarında görülen bölünme («yüksek kültür programları» ve «halk programları»), toplumların kendi kültürlerine zorla kabul ettirdikleri bir ayırımın sonucudur ve günlük hayatta açıkça görülür.

— Fizyol. *Doku kültürü,* organizma dışında bir dokuyu canlı tutmayı, hücrelerin bölünüp çoğalmasını öngören ve doku hücrelerinin niteliklerini organizmanın bu çeşitli elemanlar üzerine yaptığı etkinin dışında kalan bir ortamda inceleme amacını güden metot.

Hayvan hücrelerini organizma dışında canlı tutmayı öngören ilk deneyler XX. yy.ın başlangıcında yapıldı. Bu deneyler için Jolly ve Harrison'un buldukları metodu sonradan Alexis Carrel geliştirdi: 1912'de ilk olarak bir piliç kalbinden aldığı fibroblastların sonsuz bir *kültürünü* yapmayı başardı. Bitki dokularının kültürü ancak Robbin, White ve Gautheret'nin yaptıkları çalışmalar sonunda elde edilebildi (1934). Yaygın olan metot, alınan bir doku parçasını steril bir çevrede sentetik bir besin ortamı içine daldırmaktır. Ortam, maden tuzları, amino asitler, vitaminler ve mutlaka hayvan (at) serumu ile embriyon suyundan gelir. Doku parçasının başlangıçta çok hızlı olan bölünüp çoğalması gittikçe yavaşlar ve bir süre sonra durur. Çoğalmayı sürdürebilmek için zaman zaman taze ortamlar üzerine mikrop ekilmesi yapılır. Bunun için de yalnız yeni hücreler alınmasına dikkat edilir. İnsan dokularında da yerine göre 2 ile 5'ten fazla ekim yapılamaz ve genellikle de yalnız fibroblastlardan meydana gelen bir kültür elde edilir.

Tam gelişme halinde olan yeni tekniklerden yararlanılarak normal hücrelerin kanser hücreleri haline dönüşmesi deneyleri yapılabilmektedir. Yalnız canlı dokular üzerinde üreyebilen virüslerin korunabilmesi için doku kültürleri de gereklidir.

◆ **Kültürlü** sıf. Kültürü gelişmiş olan, kültür sahibi (kimse).

◆ **Kültürsüz** sıf. Kültürü gelişmemiş, kültürden yoksun (kimse). [→ Bibliyo.] (LM)

Kültür bakanlığı, türk kültürünün araştırılması, korunması ve yayılması amaçlarıyle kurulmuş, bakanlık seviyesinde devlet teşkilâtı (kuruluşu 14.VII.1971). Bakanlar kurulu kararıyle teşkil edilen bakanlığın, Türkiye'de kültür konusuna giren alanlarda araştırma yapması; kültür kaynaklarını tespit ederek değerlendirmesi; türk kültürünü yurt içinde ve dışında tanıtması; tiyatro, opera, bale, müzik, folklor ve etnoğrafya alanlarında çalışmalar yapması, kültür fırsat eşitliğine uygun biçimde yayılmasını sağlaması öngörüldü.

Bakanlığın kuruluşunda, o tarihte Millî Eğitim bakanlığına bağlı bulunan Eski eserler, Millî kütüphane, Güzel sanatlar, Devlet tiyatroları, Devlet Opera ve Balesi genel müdürlükleri ile Folklor Enstitüsü müdürlüğü bu kuruluşa devredildi. İlk bakan Talât Sait Halman oldu. (M)

KÜLTÜREL sıf. (fr. *culturel*). Kültürle, medeniyetle ilgili: *Bir topluluğun kültürel hayatı.* ‖ Kültürü geliştirmeyi, bazı kültür biçimlerini yaymayı amaç edinen: *Kültürel anlaşmalar. Kültürel münasebetler.* (M)

KÜLTÜRFİZİK bls. i. (fr. *culture physique*). Spor. Vücudu kuvvetlendirmek, kasları çalıştırmak ve bazı vücut arızalarını düzeltmek için yapılan jimnastik hareketlerinin tümü Bk. JİMNASTİK. (L)

Kültür ihtilâli (BÜYÜK PROLETER), Çin'de uygulanan siyasî hareket (1966-1969) [bk. ÇİN]. Hareket, Lin Piao'nun şahsında Silâhlı kuvvetlerin desteğini sağlayan Mao Çe-tung'un, sanayileşmenin ön plana alınmasını ve ideoloji kampanyalarıyle duraklatılmamasını isteyen yöneticileri, burjuvalık ve sovyet tipi revizyonizm ile suçlaması sonucu başladı. Ordu siyasî hayata ve yönetime geniş ölçüde müdahale etti. Kızıl muhafızlar harekete geçirildi. Başbakan Çu En-lay'ı bile tehdit eden, yer yer kanlı çatışmalara ve onbinlerce ölüme yolaçan karışıklıklar sonunda, Mao Çe-tung'un suçladıklarından başlanarak (devlet başkanı Liu Şao-çi ve Büyük Yürüyüş'e katılmış pek çok yönetici), üniversite profesörlerine, fabrika, komün v.b. yöneticilerine, her seviyede memurlara kadar yayılan bir tasfiyeye girişildi. Büyük yatırımlar durduruldu, üniversiteler kapatıldı

Foto. LAROUSSE

ve üretimin geçici bir süre için düşmesi göze alındı. Çin'i 1971 yılında ziyaret edebilen batılı gözlemcilere göre, Kültür ihtilâli ertesinde durum özetle şöyleydi: Mao Çe-tung, birara kaybeder gibi olduğu iktidarı yeniden ele geçirdi. Tasfiye yapıldı, ama yeni yöneticiler kadrosu henüz tamamlanamadı. Görevlilerin burjuvalaşmasını önlemek üzere tedbirler alındı (en yüksek memurlardan öğrencilere kadar bütün aydınların, günün, haftanın veya yılın belli sürelerinde halkla bağlantılarını devam ettirmek üzere işçi veya çiftçi olarak fabrika veya komünlerde bedenen çalışmaları mecburiyeti gibi). Köylülerin şehirlerde toplanmasını önlemek üzere, sanayileşme ve merkezîleşme hareketlerinde fazla acele edilmemesine benzer, Mao Çe-tung'un eski fikirlerine tam bir geçerlik sağlandı. Pek çok kumandanını sivil yönetim kadrolarına veren ve başında bulunan Lin Piao gibi Mao Çe-tung'a tümüyle bağlı görünen ordunun, bundan sonra parti ile ilişkilerinin ne olacağı ve yönetime katılma ilkesince işbaşına gelen yeni ve genç elemanların gelecekteki eğilim ve tutumları üstüne bugünden bir tahmin yürütmek ise güçtü. (M)

Kültürpark, İzmir'de park, panayır ve eğlence yeri. 46 000 m²'lik bir alanı kaplar. Kültürpark'ın bulunduğu yer, Kurtuluş savaşı öncesinde şehrin kalabalık kesimlerinden biriydi. Kurtuluş savaşının sonunda Yunanlıların şehri terk ederken çeşitli kesimlerde çıkardığı yangınlardan en büyüğü de bu kesimde başgösterdi. Bu semt 1927'ye kadar bir yangın yeri olarak kaldı. İzmir'in iktisadî hayatına eski canlılığını kazandırmak amacıyle, Atatürk'ün her yıl, şehrin kurtuluş gününde başlayan bir 9 *Eylül Yerli Mallar sergisi* açılması hakkındaki emri üstüne, 1929'da ilk sergi açıldı. Sergi, Cumhuriyet alanı bitişiğindeki yangın yerindeydi. Bu sergi sönük geçti. Kültürpark'ın kuruluşuna hazırlık olan ikinci çalışma, gene ticarî bir sergi kurulması amacıyle İzmir valisi Kâzım Dirik ve belediye başkanı Dr. Behçet Uz tarafından yapıldı (1933). Otuz kadar tacir, işadamı ve bankacının katıldığı toplantıda yerli özel ve kamu kuruluşlarının katılacağı bir 9 Eylül panayırı kurulmasına karar verildi. Cumhuriyet alanı yanındaki geniş yangın yerinin 32 000 m²'lik kısmı panayır için hazırlandı. Panayır, zamanın genelkurmay başkanı mareşal Fevzi Çakmak tarafından açıldı (19 eylül 1933). Bugünkü Kültürpark'ın kurulmasına İzmir belediyesi tarafından, 14 mayıs 1934'te karar verildi. 9 Eylül panayırını da içine alan 46 00 m²'lik bir alan bu park için ayrıldı ve Kültürpark'ın temeli atıldı. (1 ocak 1936). Aynı yıl ilk defa 9 Eylül panayırı yerine *İzmir Enternasyonal fuarı* açıldı. Açılış tarihi 20 eylül olarak tespit edildi. Kültürpark sonraki yıllarda bitirildi. Eğlence yerleri genişledi. Sabit sergi ve satış yerleri kuruldu. Bunların yanısıra, yerli ve yabancı kurumlar ve devletler için sergi alanları düzenlendi. Kültürpark, eğlence bakımından halkın ilgisini daha çok çektiği için zamanla, yerli ve yabancı turistlerin yalnız 20 ağustos - 20 eylül tarihleri arasında değil, yıl boyunca gezip eğlenebildikleri bir yer haline geldi. (M)

Kültürpark Arkeoloji müzesi, İzmir'de Kültürpark içinde müze. Bu müzede Kalkolitik çağdan Bizans devrine kadar olan eserler teşhir edilmektedir. Bunların hemen hepsi İzmir ve yakınlarındaki arkeolojik merkezlerden getirilmiştir. Müzenin önemli eserleri arasında Bodrum'dan getirilen bronz *Demeter* heykeli, Didima, Larissa, Knidos kazılarından çıkan heykel ve mimarî parçaları, Efes'ten getirilen *Artemis* heykeli, Höyücek ve Bayraklı kazılarında ele geçirilen seramikler vardır. Ayrıca müzenin zengin bir sikke koleksiyonu ve bahçesinde lahitler vardır. (M)

Kültür sarayı, İstanbul'da opera, tiyatro, konser v.b. gösterilerin yapıldığı bina. İstanbul belediyesi tarafından yapımına başlandı (1946); Bayındırlık bakanlığı tarafından bitirildi. 12 Nisan 1969 tarihinde Devlet Opera ve balesinin *Çeşme Başı* ve *Aida* operası temsilleriyle açıldı. Binada, 1 320 kişilik büyük salon, 700 kişilik konser salonu, 350 kişilik oda tiyatrosu vardı. Devlet Opera ve balesi ile Devlet operası tarafından ortaklaşa kullanıldı. Bu arada çeşitli milletlerarası kongreler burada düzenlendi, konserler verildi. Binanın bütünü, işletmeye açılan kısımlarından başka, 350 kişilik bir çocuk tiyatrosu, sanat galerisi ve 400 kişilik bir lokanta bölümünü kapsayacaktı. Modern tesisleri içinde toplayan sahnesinde, çeşitli kademeler ve eğimler verilebilen altı adet podyumlu bir esas sahnesi, alt, arka, iki yan ve döner sahneleri vardı. Kültür sarayının bazı bölümleri 27 kasım 1970'te yandı. (M)

KÜLÜK, Selçuklular devrinde yaşamış konyalı mimar (XII. yy.). Kitabelerde adı *Külük ibni Abdullah* şeklinde yazıldığı için hıristiyan veya rum asıllı olduğu sanılır. Selçuklu veziri Sahip Ata Fahreddin Ali'nin (öl. 1288) azatlısı ve yetiştirmesidir. Mimar Sinan gibi, planda değişiklik yapan kabiliyetli bir sanatçı olan Külük, 1258'de *Sahipata camii*'ni (Larende mescidi) ve *İnceminareli mescidi*'ni yaptı. Arşiv belgelerine göre, Konya'da kendi adını taşıyan bir mahalle vardı. (M)

Külük Camii medresesi, Kayseri'de Danişmentlilere ait medrese. Anadolu'da bulunan en eski medreselerden biridir. *Külük* adı bir depremde (1335) yıkılan ve terkedilen binayı tamir ettiren Külük Şemseddin'e izafeten, sonradan verildi. Daha önce Melik Nizameddin'in torunu Atsız Elti tarafından tamir ettirildi (1210). Cami bir koridor üzerine sıralanmış hücreler ile kapının yanındaki kare odadan meydana gelir. Eyvansız, ilkel bir şeması olan, gösterişsiz bir yapıdır. Caminin mihrap ekseni üzerindeki kapı, eski şeklini az çok muhafaza eder. Kapıdan dar bir merdivenle küçük bir avluya geçilir. Avlunun doğusunda harap bir oda vardır. Avlunun batısı, güney yönde uzanan sivri beşik tonozlu dar bir koridora bağlanır. Koridorun caminin içine bakan duvarında üç sağır kemer, sokağa bakan cephesindeyse beş tane beşik tonozlu hücre vardır. (M)

KÜLÜNK veya **KÜLÜNG** i. (fars. *külüng*). *Esk.* Sivri taşçı kazması: *Bismillah deyip külünk ile vurdu ve o kayanın diğer üçte birini daha kopardı* (Cevdet Paşa). [M]

KÜLÜSTÜR sıf. *Argo.* İşe yaramaz, çok eski, yıpranmış: *Samanpazarı'nda iki katlı bir külüstür bina idi bu* (Y. Z. Ortaç). [M]

KÜM i. *Halk dili.* Küme. || Küçük ağıl. [M]

KÜMBERLANDİT i. (*Cumberland* yer adından fr. *cumberlandite*). Miner. Bazı mineraloji bilginlerinin, pallasit grubundan demir oksitli göktaşlarına verdikleri ad. (L)

KÜMBET veya **KÜNBET** i. (fars. *günbed'*-den). Yarımküre biçiminde yapı damı, kubbe. || Damı kubbe biçiminde olan yapı: *Künbetin kapısız giriş yerinden dışarının alaca rengi gittikçe koyulaşıyor* (R. H. Karay). || Kubbe biçiminde, toparlakça kabartı. || *Esk.* Gökyüzü. Bk. GÜMBET.

— Anat. Kümbete benzemeleri dolayısıyle bazı organların çeşitli kısımlarına verilen ad. (*Sidik torbası kümbeti*, dolu idrar torbasının üst kısmına, *akciğer zarı kümbeti*, akciğer zarının üst kısmına verilen addır. Bu zar, çevredeki iskelete ve organlara, hepsi birden akciğer zarının askı düzenini meydana getiren kas ve tel unsurlarıyle bağlıdır. Akciğer zarı kümbeti, boynun köprücükaltı çukurunun tabanını meydana getirir.)

— Kıyf. *Esk.* Büyük ve kubbe biçimindeki kavuk.

— Mim. Konik veya piramit çatılı, yuvarlak veya köşeli mezar kulesi. Bk. ANSİKL.

— Zır. Bir asma çubuğunu dikmek için açılan kare biçimindeki küçük çukur.

— ANSİKL. Mim. *Kümbet*'ler, Ön Asya ve Türkistan'daki Türklere ait çadır sanatının mimarîye geçmiş örnekleridir. Kümbetlere, Doğu Türkistan'dan Anadolu'ya kadar, Türklerin geçtiği her yerde rastlamak mümkündür. Sultanlar, emîrler v.b. önemli insanlar için yapılmış olan bu mezar yapıları, dört köşeli, çok köşeli veya yuvarlak biçimlidir. İçten kubbe, dıştan ise biçimlerine göre, piramit veya konik külâhla örtülüdür. Tuğla veya taştan yapılan kümbetler, genel olarak iki katlıdır. Merdivene inilen alt kat, esas mezar bölümüdür, ölü burada mumyalanarak bir lahit veya toprağa konulur. Üst kat ise mescit kısmıdır; bazen bu kısımda bir mihrap vardır; burada sembolik olarak bir sanduka da bulunabilir. Büyük Selçuklulara ait önemli kümbetler İran'dadır. Buradaki en eski örnekler, genellikle silindirik gövde üzerine konik çatı ile örtülüdür. Daha sonraları, Azerbaycan ve Batı İran'da çok köşeli kümbetler görüldü. Daire planlı silindirik gövdeli en eski kümbetler İran'da, Mazenderan'da *İmamzade-abdullah kümbeti* ile, Damgan'da *Pirialemdar* ve *Piriduhteran* kümbetleridir. Kare zeminli dört köşe kümbetlerin en eskisi, Merag'daki *Kümbeti Surkh*, en eski sekizgen kümbet, Nahcivan'daki *Yusufibnihuteyr kümbeti*'dir. Yine İran'da (XIII. yy.) Meşhed'de Radkan ve Horasan'da *Kişmar kümbetleri*, özellikle dış görünüş-

Kültür ihtilâli Mao- Çe-tung Pekin'de alkışlanırken

emperyalist ve revizyonistlere karşı slogan

Foto. Keystone, Dalmas (LAROUSSE)

leriyle, eski türk çadır sanatını yansıtır. Büyük Selçukluların İran'daki kümbet geleneği, Anadolu Selçuklularında da devam etti. Anadolu'daki kümbetler genellikle taştan yapılmıştır ve çokgen gövdelidir; ayrıca silindirik gövdeli kümbetler de vardır. Kare planlı kümbetler, ancak XIII. yy.dan sonra görülür. Bu yüzyıl ortalarında, kare planlı alt gövde üzerinde, çokgen bir üst gövdeden meydana gelen kümbetler yapıldı; bu tip, daha sonra iyice yaygınlaştı. Anadolu selçuklu kümbetleri de, iran kümbetleri gibi iki katlıdır. Anadolu'da, özellikle Erzurum, Ahlat, Kayseri, Sıvas, Konya, Niğde ve Tokat şehirlerinde rastlanan bu kümbetlerin bir özelliği de, özellikle dış kısımlarda görülen taş süslemeciliktir. Anadolu Selçuklularının karakteristik kümbetlerinden bazıları, Kırşehir'de *Melikgazi*, Divriği'de *Sittemelik*, Erzurum'da *Emirsaltuk*, Tercan'da *Mamahatun*, Ahlat'ta *Emirbayındır*. Niğde'de *Hüdaventhatun*, Tokat'ta *Alitusi* kümbetleri ile Ahlat'ta *Ulukümbet*, Kayseri'de *Dönerkümbet* ve *Sırçalıkümbet*'tir. (ML)

KÜMBRAYİT i. (*Great Cumbrea* yer adından fr. *cumbraïte*). Miner. İçinde iri plajikozlar fenokristalleri bulunan andezit. (Cam bakımından zengin olan hamurunda, labrador mikrolitleri ile enstatit-ojit billûrları bulunur.) [L]

KÜME i. Küçük bir tümsek meydana getirecek kadar yığın, birikinti: *Önünde bir küme; Fes, takke, hırka, salta, abâ* (M. Â. Ersoy). *Her biri kendi eşyasının teşkil ettiği küme üstünde oturup ağlıyordu* (Y. K. Karaosmanoğlu). || [İnsan, eşya v.b. için] Kalabalık, topluluk: *Evvelâ Sinekli Bakkal'da oynayan çocuk kümesi etrafında dolaşmağa başladı* (H.E. Adıvar). *Şehrin eteğini saran ağaç kümeleri arasında pek iyi seçemediğim bir noktayı işaret etti* (R.N. Güntekin).

— Mus. *Küme faslı*, türk musikisinde kalabalık bir musiki topluluğu tarafından birlikte işlenip okunan saz eserleri.

— Müz. Bir koro veya bir orkestrada aynı zamanda icra edilen ses ve çalgı partilerinin tümü: *Ses kümesi.*

— Spor. Türk futbol takımlarının ayrıldıkları gruplardan her biri. (Futbol takımları eskiliklerine ve güçlerine göre kümelerden birine girerdi [Millî küme, Birinci küme, İkinci küme, Üçüncü küme gibi]. 1950'den sonra futbol dalında profesyonellik kabul edilince *küme* kelimesinin yerini *lig* aldı.)

— Tuzculuk. Ürünün makine ile toplanmadığı tuzlarda, yığınlamadan önce, azmaklarda meydana getirilen küçük tuz yığını.

◆ Sıf. Küme şeklinde olan, kümeyi andıran: *Bir küme bulut.*

— Biyol. *Küme etmenler*, aynı karakteri taşıyan ve etkileri cebirsel olarak birbirine eklenen veya eksilen ve allelomorf olmayan kalıtsal etmenler. (Bu etmenler, meselâ, daha az veya daha çok koyu yahut daha az ya da daha çok açık renk gibi belli bir belirsizlik veyahut kararsızlık gösteren karakterlerin ortaya çıkışını tayin eder.)

◆ **Küme küme** zf. ve sıf. Küme halinde (olan), yığın yığın: *Başında böyle küme küme yığılan bulutlar...* (H.Z. Uşaklıgil). *Küme küme korların kımıldadığını gördü* (A.H. Müftüoğlu). *Küme küme asker.*

◆ **Kümeleşmek** geçz. f. Küme halinde toplanmak. (ML)

KÜMEBULUT bls. i. Meteorol. Bk. KÜMÜLÜS.

KÜMELEMEK geçl. f. (*küme*'den *kümele-mek*). Yığmak, biriktirmek: *Gülleleri mantar tapaya kümeliyor* (Kemal Tahir).

— Tuzculuk. *Tuzu kümelemek*, tuzlalarda süzülmesi için tuzu kürekle kümeler halinde toplamak. (Makineleşmiş tuzlalarda tuz, kümelenmeden, doğrudan doğruya yıkama havuzlarına sevkedilir.) [ML]

KÜMELENME i. (*kümelenmek*'ten *kümelen-me*). Kümelenmek eylemi, yığın halinde bir yere birikme.

— Psikogenetik. Piaget'ye göre, çocuğun, somut işlemler dönemindeki düşüncelerinin yapısı. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Piaget *Çocuk Mantığından Ergin Kişi Mantığına* adlı eserinde, kümelenmenin şu özellikler taşıdığını söyler: 1° Belli bir işlem yardımıyle, ergin kişi, doğrudan doğruya işlemlerin bileştirilmesi yoluyle sistemin öbür unsurlarını ortaya koymaya yönelir; şöyle ki:

$$A + A' = B;\ B + B' = C;\ 2°$$

bir işlem tersine de çevrilebilir; şöyle ki: $B - A' = A$; 3° işlemin, tersine meydana getirilmesi *özdeşlik* işlemidir

$$(A \times B = B \times A).$$

İşlemin aynı nesneye ikinci defa uygulanması, birinci uygulamaya hiç bir şey eklemez, şöyle ki:

$$(A + A') + B' = A + (A' + B'),$$
$$\text{ama } (A + A) - A = A + (A - A).$$

Demek ki, bir kümelenmenin niteleyen kümelenme işlemsel yapısını kümelemeden ayıran budur. Belli başlı işlemsel kümelenmeler, sınıfların ve dizilerin toplamsal kümelenmeleriyle çoğaltıcı kümelenmeleridir. (L)

KÜMELENMEK edilg. f. (*kümelemek*'ten *kümele-n-mek*). Yığın halinde biriktirilmek: *Mallar kümelendi.* || Dönşl. f. Bir yere birikmek: *Bataryasının erleri* [...] *tepelerine kümelenirken...* (Kemal Tahir). [M]

KÜMEN i. (fr. *cumène*). Kim. İzopropilbenzen'i meydana getiren, $C_6H_5 - CH (CH_3)_2$ formülündeki aromatik hidrokarbon.

— ANSİKL. *Kümen*, küminik asidin kireçle damıtılmasından elde edilir. Susuz alüminyum klorür ortamında, benzen üzerine izopropil klorür veya propilen etkisiyle de elde edilir. Özellikleri bakımından benzene benzeyen, 152°C'ta kaynayan bir sıvıdır. Hava etkisiyle meydana gelen peroksiti, *fenol* ve *aseton*'a bölünür. Kümen, oktan derecesi yüksek olduğu için uçak benzini, çeşitli kimyasal maddeler, laklar ve çözücüler yapımında kullanılır. *Psödokümen* bir trimetil benzen 1-2-4-'tür, taşkömür katranında mezitilen ile birlikte bulunur. 170°C'ta kaynar. Sanayide *kümol* adı verilen madde budur. (L)

KÜMENJEİT i. (fr. *cumengéite*). Miner. Hidratlı tabiî kurşun ve bakır klorür. (L)

KÜMENOL i. (fr. *cuménol*). Kim. Psödokümen'den türeyen, $(CH_3)_3\ C_6\ H_2\ OH$ formülündeki fenol.

— ANSİKL. *Kümenol*'un üç izomeri vardır. Daha çok, hidroksili 5 durumunda bulunan ve *psödokümenol* adı verilen türevi bilinir; 71° C'ta ergir, 234° C'ta kaynar. Bu maddeler *psödokümidin*'lere tekabül eder. Bk. KÜMİDİN. (L)

KÜMES i. (yun. *kumasion* veya *kumasi, koimomai*, uyumak'tan). Tavuk, hindi v.b. evcil hayvanların barınması için yapılmış kapalı yer. || *Mec.* Küçük, mütevazi ev. || *Kümes gübresi*, kümes hayvanlarının dışkısından meydana gelen organik gübre. || *Kümes hayvanı*, evcil olarak kümeste yetiştirilen tavuksuların tümü. (Bk. TAVUKÇULUK.)

— DEY. *Başını bir kümese sokmak*, oturulabilecek, küçük bir konut edinmek. (M)

KÜMEYT i. (ar. *kümeyt*). *Esk.* Koyu doru at. || Kırmızı şarap. || *Kümeyt-i hâme* («söz meydanının atı»), kalem. || *Kümeyt-i muhtelif*, kahverengi doru at. (M)

KÜMEYT bin ZEYD, arap şairi (680-744). Esed kabilesinden. Hayatı hakkında fazla bilgi yoktur. En ünlü şiirleri: Yemen kabilesi aleyhinde yazdığı *Müzehhebe; Hz.* Muhammed ve Ali ile, geldikleri soy olan Beni Haşim'i övdüğü için *Haşimiyet* diye anılan şiir. Kasidelerinde eski şairleri örnek aldı. Hicivleri çağında büyük yankılar uyandırdı. Bir söylentiye göre, Irak valisi Halid'in ölümünden sonra, onun hakkında yazdığı bir hicvi dinleyen yemenli askerler tarafından öldürüldü. (M)

KÜMİDİN i. (fr. *cumidine*). Kim. Çeşitli arilamin'lere $C_9H_{11}NH_2$ formülü verilen ad.

— ANSİKL. *Kümidin* adı, kümen'den $(CH_3)_2 CH - C_6H_4 - NH_2$ veya *aminoizo - propilbenzen*'den türeyen bazlara verilir; en çok kullanılanı, paranitrokümen'in indirgenmesiyle elde edilen ve 225° C'ta kaynayan *parakümidin*'dir. Psödokümen'den türeyen bazların aminojen grupları 5 ve 6 durumundadır; kendilerine tekabül eden nitropsödokümen'den türerler, *psödokümidin s* ve *as* (simetrik ve asimetrik) adı verilir. Simetrik kümidin, ticarî kümidin'dir. (L)

KÜMİL i. (fr. *cumyle*). Formülü $(CH_3)_2 CH - C_6H_4 - CH_2 -$ olan tek değerli kök; benzil'e benzer ve küminik alkolden hidroksilin giderilmesiyle türer. (L)

KÜMİLİDEN i. (fr. *cumylidène*). Formülü, $C_3H_7 - C_6H_4 - CH =$ olan kök; küminik aldehitten oksijenin giderilmesiyle türer. (Bir molekülde kümiliden kökünün bulunduğunu gösteren önek olarak da kullanılır.) [L]

KÜMİNGTONİT i. (fr. *cummingtonite*). Miner. Kumtaşı ve kuvarstan meydana gelen anfibol türü; *Cummington*'da (Massachusetts) bulunmuştur. (L)

KÜMİNİK sıf. (fr. *cuminique*). Kim. İzopropil'den türeyen bir aldehit, bir asit ve bir alkol için kullanılır: fonksiyon grubu *para* durumundadır.

— ANSİKL. *Küminaldehit* de denilen *küminik aldehit*

$$(CH_3)_2\ CH - C_6\ H_4 - CHO,$$

0,98 yoğunluğunda, hoş kokulu bir sıvıdır; 235°C'ta kaynar, kimyon esansından damıtılarak ve sodyum bisülfitle işlenerek elde edilir. Baldıran, zamk ve seylan tarçınında da bulunur. Yükseltgenince küminik asit verir. Çinko klorürle damıtılarak simen'e dönüştürülür. Alkollü potasyum hidroksit, alkol ve küminik asidi verir.

Küminik asit $(CH_3)_2\ CH - C_6\ H_4 - CO_2\ H$, küminik aldehit'in yükseltgenmesiyle elde edilen, 115° C'ta ergiyen beyaz bir katıdır. Sülfokromik karışımla yükseltgenerek tereftalik asidi verir.

Küminik alkol $(CH_3)_2\ CH - C_6\ H_4 - CH_2\ OH$, 246° C'ta kaynayan bir sıvıdır. Küminik aldehitle aynı yükseltgeme ürünlerini verir. (L)

KÜMİNİL i. (fr. *cuminile*). Kim. Formülü $C_3H_7 - C_6H_4 - CO - CO - C_6H_4 - C_3H_7$ olan diketon; benzil'e benzer ve küminoin'in yükseltgenmesiyle elde edilir. (L)

KÜMİNOİN i. (fr. *cuminoïne*). Formülü $(CH_3)_2 CH - C_6H_4 - CHOH - CO - C_6H_4 - CH(CH_3)_2$ olan keton alkol; küminik aldehitin kendisi üzerinde yoğunlaşmasından elde edilir, benzoin'e benzer. (L)

KÜMİNÜRİK sıf. (fr. *cuminurique*). Simen'in organizma tarafından soğurulmasından sonra idrarda rastlanan veya kümil klorür'ün gümüş glikokolat üzerine etkimesiyle meydana gelen bir asit için kullanılır. (L)

KÜMMEL i. (alm. *Kümmel*, kimyon). Kimyonlu alkollü rus likörü; sindirimi kolaylaştırıcı olması bakımından gözde bir içkidir.

— ANSİKL. *Kümmel*, bir ay süre ile alkole yatırılan kimyon, rezene ve tarçınla yapılır; böylece hazırlanan alkol damıtılır ve elde edilen içki çok pişirilmiş şeker şurubu ile karıştırılır. (L)

KÜMMEL (Hermann), alman cerrahı (Korbach 1852 - Hamburg 1937). Apandisit ameliyatını ilk yapanlardan biridir. Kümmel - Verneuil hastalığını tanımladı. (L)

Kümmel - Verneuil hastalığı, omurganın ağrılı ve enkiloz yapan şekil bozukluğu. Çoğu zaman ince birer çatlaktan ibaret olduğu için, travmadan hemen sonra farkına varılmayan bir kırıktan ileri gelir. (L)

KÜMMİ i. (ar. *kümmî*). Kitapçılık. *Esk.* Elyazması kitap türlerinden biri. (Bu uzunca ve küçük kitapları âlimler yanlarında taşımak için yaptırırlardı.) [M]

KÜMÜLATİF sıf. İstat. İncelenen X vasfının veya *t* zamanının, X'e eşit veya ondan küçük veyahut da *t* devresine kadar gözlenen değer veya frekanslarını gösteren: *Kümülatif grafik.*

— ANSİKL. İstat. Nüfusta, girenlerin kümüle eğrisi, özellikle çıkanların kümüle

eğrisi ile tamamlandığında ilgi çekici olur (doğumlar ve ölümler gibi). Bu şekilde nüfus mevcudunun nasıl geliştiği görülür. Çıkanlar bilinmezse, bu çıkışlar az olabilir veya haklarında bazı varsayımlar yapılabilir (otomobil kayıt istatistiği ve otomobil parkı gibi). Fakat devamlı olarak yükselen ve bu yüzden göz yanıltıcı mahiyette olan grafiklerden sakınılır. Bir bölünmenin kümüle edilmiş frekanslar eğrisi, medyanın, kartil, desil, ve santillerin grafikle gösterilmesini mümkün kılar. (medyan 0,5 ordinatına, quartiller 0,25, 0,50 ve 0,75 ordinatlarına, santiller de 0,1, 0,2.., 0,99 ordinatlarına tekabül eden apsis değerleridir). [L]

KÜMÜLONİMBÜS i. (fr. *cumulo - nimbus*'ten). Meteorol. Dolu sağnaklarına ve fırtınalara yolaçan 400 ilâ 10 000 arasında yükseltilerde büyük bir düşey gelişme gösteren, kümelenmiş, büyük, kara bulutlar. (Kümülonimbüs güçlü düşey akıntılara, güçlü soğuk cepheleri, yakınsak ekvator bölge ve tropikal siklonlar sebep olur.) [L]

KÜMÜLTÜ i. *Halk dili.* Kırda, ormanda yapılmış iğreti kulübe. (M)

KÜMÜLÜS i. (lat. *cumulus*, yığın). Meteorol. Çok belirgin, tabanı düz fakat tavanı kubbemsi çevreli beyaz bulut; KÜME-BULUT da denir. (Bu, güzel hava bulutudur; termik konveksiyonla oluşmuştur. Kümülonimbüs ise, alın yükselmeleriyle meydana gelir.) [L]

KÜN ünl. (ar. *kün*). *Esk.* Ol! Olsun!

— Din. *Kün-fekân*, Kur'an'ın bazı âyetlerinde geçer ve «ol (dedi), hemen oldu» anlamına gelir. (Allahın kudretini belirtmek, kâinatı bir anda «kün» emriyle nasıl yarattığını göstermek için kullanılır.)

— ANSİKL. Ed. Kâinatın, Tanrı'nın *kün!* («ol!») emriyle yaratıldığı görüşü, Divan edebiyatında çok kullanıldı. (Kün yerine *kâf u nûn* da denir.) [M]

KÜNAFE i. Mutf. Sıcak yenen bir çeşit tel kadayıfı. (Çok ince tel kadayıfı isteğe göre iyice kızartılır veya beyaz kalması için, üzerine kalın kâğıt örtülerek fırında pişirilir. Arasına antep fıstığı, tuzsuz yağlı peynir, kaymak veya katı pişirilmiş muhallebi konarak üzerine çok koyu şurup dökülür.)

— **KÜNÂN** zf. ve sıf. (fars. *kerden*, yapmak'tan *-künân*). *Esk.* Kelimelerin sonuna eklenerek «yapan, eden veya yaparak, ederek» anlamında bileşik kelimeler meydana getirir. || *Hande-künân*, gülen. || *Nâle-künân*, inleyerek. || *Raks-künân*, raksederek. || *Nakş-künân*, nakşederek. || *Tazallüm-künân*, yanıp yakılan. || *Zevk-künân*, zevk ederek. (M)

KÜNBET i. Bk. KÜMBET.

KÜNC i. (fars. *künc*). *Esk.* Köşe, bucak: *Menzil-i bâr-ı belâ köhne-serâdır dünya / Künc-i râhat yeri zanneyleme bu viranı* (Baki). || Elbise, kilim v.b. şeylerde meydana gelen buruşukluk. || Evin altında, bodrum gibi açılmış yer. || Sıf. Kambur. || *Künc-i kanaat*, kanaat köşesi. || *Künc-i mihen*, mihnetler köşesi. (M)

KÜNCİDE sıf. Bk. GÜNCİDE.

KÜNCÜ i. (*künci*'den [?]). *Esk.* Susam, susam taneleri. || *Küncü yağı*, susam yağı, şırlağan. (M)

KÜND sıf. (fars. *künd*). *Esk.* Yiğit, cesur, atılgan. || Kör, kesmez. || Kısa. || *Mec.* Anlayışsız. || İ. Bukağı. (M)

KÜNDE i. (fars. *künde*). *Esk.* Eskiden suçluların ayaklarına geçirilen tomruk, ayak bağı, köstek, bukağı || Kalın ağaç gövdesi, kütük. || Çömlekçi çarkı. || *Mec.* Tuzak, düzen: *Kündeye getirmek.* || Anlayışsız, kafasız kimse. || *Künde-i çeharbend* (dört unsur bakımından), bu dünya. || *Künde-i hizem*, yakılacak odun.

— DEY. *Kündeden atmak*, aldatarak yanlış hareket ettirmek, tuzağa düşürmek.

— Spor. Güreşte bir oyun. (Künde, rakibine sırtı dönük bulunan güreşçinin göğsü, rakibinin bel veya ayak tarafına dönük olduğu halde ellerini önden ve arkadan rakibinin bacakları arasına sokup kilitlemesidir. Böylece rakibini havaya kaldırarak askıya alan güreşçi onu sırtüstü getirmeğe çalışır.) || *Ayak kündesi*, önde ve yerde duran rakibi, yere çökmeden (oturak kündesinde olduğu gibi) yakalayarak göbek hizasına kadar havaya kaldırdıktan sonra sırtüstü çevirmek. (YÜKSEK KÜNDE de denir.) || *Bel kündesi*, elleri rakibin beli üzerine kilitleyerek belden aşağı kısmını kaldırmak suretiyle sırtüstü mindere dikme oyunu. || *Oturak kündesi*, sarmadan sonra yapılan oyun. (Sarma takılıp elin biri alttakinin belinden aşırılarak kasığı önünde, öteki arka taraftan bacakları arasına sokup kilitlenir ve sarma çözülerek beline yüklenmek suretiyle rakip kendi tarafına doğru çevrilir. Bazı bölgelerde YER KÜNDESİ denir.) || *Şak kündesi*, bir eli arka taraftan rakibin bacakları arasına sokup, öteki elle de ensesine basmak suretiyle dış kasnağından yakalayıp çevirmek.

◆ **Kündekâr** blş. i. *Esk.* Kakmacı.

◆ **Kündekârî** blş. i. *Esk.* Kakmacılık. (M)

KÜNEY i. (esk. türk. *kün*, gün, güneş'ten *kün-ey*). *Yeni.* Güneş yönü, güneşe bakan taraf. *Eşanl.* GÜNEY. *Zt.* GÜZEY. (M)

KÜNGÜRE i. (fars. *küngüre*). *Esk.* Kubbenin en yüksek yeri, tepesi: *Yalnız birer sebâbe-i şehadet gibi küngüre-i âsumanı gösteren minareler farkolunuyordu* (Cenab Şahabeddin). [M]

KÜNH i. (ar. *künh*). *Esk.* Bir şeyin özü, aslı: *Çocuklara mahsus bir hilekârlıkla bu sualin künhünü anlamadan evvel cevap vermek istemedi* (H. R. Uşaklıgil). || Kök, dip.

— DEY. *(Bir şeyin) Künhüne varmak*, bir şeyin aslını, esasını anlamak: *Bu asrın genç kızlarının korkunç zihniyetinin künhüne varmak mümkün müdür?* (Vâ-Nû). [M]

Künh-ül-Ahbâr (*Haberlerin Özü*), Gelibolulu Mustafa Âli'nin (öl. 1600) yazdığı tarih kitabı (1591 - 1599). Eser dört bölümdür. Başlangıçtan Mehmed II devrine kadar olan kısmı beş cilt halinde İstanbul'da yayımlandı (1860 - 1868); 150 yıllık olayları kapsayan diğer bölümü yazmadır. Bu eser, *Sahaif-ül-Ahbâr* (Haberlerin Sayfaları) gibi, Osmanlılar devrinde yazılan genel tarihlerin en önemlilerindendir. İlk bölümde, peygamberlerle ilgili en eski efsaneler geniş ölçüde işlenir; ikinci bölümde Hz. Muhamed ile İslâmiyetin merhaleleri anlatılır. Halifelerin ve islâm emîrlerinin tarihlerini kapsayan üçüncü bölüme *Türk ve Tatar Faslı* adı verilir. Devletlerin ortaya çıkışını anlatan bölüm, osmanlı tarihiyle birlikte III. ciltte tamamlanarak, sonuna da ayrıntılı bir coğrafya lûgati eklendi. Eserin son iki bölümü tarih bakımından önemlidir. Burada, başvurulan 130 kadar kaynağın adı geçer. Eserde XV. yy. osmanlı tarihi geniş ölçüde ele alınır ve bazı olaylar tenkit edilir; ayrıca, sebep ve sonuçlar üstünde durulur. Kullanılan dil genellikle ağırdır. (M)

KÜNK i. (fars. *küng* veya *künk*). Pişmiş toprak veya çimentodan yapılan kalın su borusu. || Tuvalet küvetlerinin altına konan genellikle topraktan helâ borusu || *Künk döşemek*, içinden su akıtmak için borularla su yolu yapmak.

— Gaz sanay. Kollarda ve gönderme borularında olabilecek kaçakları önlemek için kullanılan topraktan veya tahtadan özel boru. || *Flaman künkü*, kol borularını korumağa yarayan kapaklı tahta oluk cinsi. || *Havalandırma künkü*, bir yeraltı kaçağından meydana gelen gazın toprağın dışına akmasını sağlamak için verilen düzenin tümü. (LM)

KÜNKOTU blş. i. Bot. Bk. AYRIKOTU.

KÜNÛZ çoğl. i. (ar. *kenz*'den *künûz*). *Esk.* Hazineler.

◆ **Künûzat** çoğl. i. *Esk.* Hazineler: *Küncide durur hırkamız altında künûzât / Dervîşleriz gerçi nazarda fukarâyız* (Ziya Paşa). [M]

KÜNYE i. (ar. *kinâye*'den). Ask. Askerî birlik ve kurumlarda görevli, asker ve sivil personelin kimliklerini önemli ayrıntılarıyle belirten bilgilerin tümü: *Kaputlu komutan çıktı önüne «kimsin?» diye sordu Kâzım'a... Kâzım künyesini söyledi...* (Kemal Tahir). *Künyesini çıkarmak.* (Bk. ANSİKL.) || *Esk.* Bir şahsa veya aileye verilen unvan, lakap: *Bir zata künyesiyle hitap etmek bir nevi ihtiramdır* (Cevdet Paşa). *Ammâ ki Arap'ta başka âdet / Geh künye geh ism buldu şöhret* (Ziya Paşa). || *Künye defteri* (veya *pusulası*), asker, memur v.b.nin künyelerinin yazılı bulunduğu resmî evrak. || *Künye levhası*, subay, assubay, askerî öğrenci ve silâhlı kuvvetlerde görevli sivil memurlarla, erbaş ve erlerin barışta ve seferde kimliklerini belirtmeğe yarayan küçük madenî levha. (Özellikle Silâhlı kuvvetlerde görevli subay, assubay ve sivil memurlar, seferde, olağanüstü durumlarda, manevra ve tatbikatlarda, askerî öğrencilerle erbaş ve erler de, sürekli olarak boyunlarına takmak suretiyle taşırlar.)

— ÇEŞ. DEY. *Künyesi* (veya *sicili*) *bozuk*, kötü hal ve davranışlarda bulunmuş olanlar için «soysuz» anlamında kullanılır. || *(Birinin) Künyesini okumak*, ayıplarını ortaya koyarak bir kimseye sövmek. || *(Birinin) Künyesini silmek. Argo.* Bir kimseyi sürgün etmek, kovmak.

— Teşk. tar. *Künye defteri*, Osmanlı devletinde yeniçeri ve diğer askerlerin adlarının, baba adlarının, memleketlerinin eşkallerinin, askere alındıkları tarih ve varsa terfilerinin yazıldığı defter. (KÜTÜK DEFTERİ de denirdi. Taltif ve cezalar da bu deftere yazılırdı. Özellikle sicil defteri durumunda olan defter askerlikte çok önemli bir rol oynardı.) || *Künye mimlemek*, Osmanlı devletinde seferde bulunan orduda yapılan yoklamada bulunmayanların işaretlenmesi (Yoklamada bulunmayanların adlarının yanına «mim» harfi konulduğundan da bu deyim kullanılırdı. Künyeleri mimlenenlerin ocaklarıyle ilişkileri kesilirdi.)

— ANSİKL. Ask. *Künye*'lerde özellikle askerlikle ilgili personelin adı ve soyadları, baba adları, doğum yeri ve tarihleri, sicil numaraları ile askerliğe giriş ve nasıb tarihleri, bağlı oldukları askerlik şubeleri, kan grupları, sürekli oturma yeri, adresleri, halen bulundukları yerler ayrıntılı olarak işlenir. Bu bilgilerin toplamıyle görev sırasındaki her türlü özel, sağlık, eğitim ve benzeri durumlarının da askerlik şubeleri tarafından işlendiği büyük deftere de *künye defteri* adı verilir. (ML)

KÜNYELEMEK f. (*künye*'den *künye-lemek*). Köy ikt. Bitkilerin sap veya dallarına, üzerinde çeşitli bilgiler bulunan kurşun (günümüzde, ince alüminyum levhalara kalemle yazılır) levhalar bağlamak. (L)

KÜP i. (esk. türk. k.). Su, pekmez, turşu gibi maddeleri veya buğday ve un gibi zahireyi saklamağa yarayan, topraktan yapılmış, geniş karınlı, dar dipli kap: *Testiler, küpler, kilimler, kaplar için duvarların içerisinde ayrı yarı yerler oyulmuştur* (Ş.S. Aydemir).

— ÇEŞ. DEY. *Küp gibi*, çok şişman, çok ağır. || *Küp yıkamak. Argo.* Hovardalık etmek. || *Küplere binmek.* Bk. BİNMEK. || *Küpünü doldurmak*, eline geçen fırsatların maddî yönünden yararlanmak.

— Folk. Anadolu halk musikisinde, bir çeşit çömlek ve darbuka. (Küçük bir küp üzerine gerilen deriden meydana geldiği için bu ad verilir.) [M]

KÜP (lat. *cubus*; yun. *kybos*, zar ve küp'ten fr. *cube*). Mat. Birbirine eşit karelerden meydana gelen altı yüzlü dik paralelyüz: *Bir küpün hacmi, kenar uzunluğunu üç defa kendisiyle çarparak elde edilir.* (Bk. ANSİKL.) Bu şekildeki eşya. || Bir cismin hacim hesabında kullanılan ölçü birimi: *Bir metre küp.* || *Bir sayının küpü*, bu sayıya eşit üç çarpımı: *4'ün küpü 4,4.4 = 64'tür.* (Bir sayının küpü veya üçüncü kuvveti üs olarak 3 rakamı konup gösterilir: 4^3.) || *Tam küp*, bir tam sayının küpü: 8, *bir tam küptür, çünkü bu sayı 2'nin küpü olur.*

— Camc. Tümü bir vitray panosu meydana getiren bölümlerden her biri.

— Farklar psikol. *Kohs küpleri testi.* Bk. KOHS. || *Yerkes küpleri testi.* Bk. YERKES.

— ANSİKL. Mat. Geometride, *Küp* adı ile gösterilen cisim, on iki ayrıtı birbirine eşit veya altı yüzü kare olan bir dik paralelyüzdür. Küpün, birim doğru parçası üzerine kurulan küple karşılaştırılan ölçüsü, kenar ölçüsünün üçüncü kuvveti veya aritmetik küpüdür. Bu sebeple, bir sayının üçüncü kuvvetine bu sayının küpü adı verilir. (L)

KÜPE i. (esk. türk. k.). Genellikle kadınların kulaklarına taktığı, çeşitli biçimlerde ve çeşitli maddelerden yapılmış süs eşyası: *Nihal'in yalnız kulaklarında etrafı mini mini incilerle ortasında tek birer küçük taştan ibaret bir küpesi vardı* (H. Z. Uşaklıgil). [Bk. ANSİKL.] || Bazı hayvanların boyunlarının iki yanından sarkan deri uzantısı. || Bir avizeye, bir şamdana asılan armut veya façatalı, yontulmuş prizma biçiminde kristal parçası. || *Küpe köstеği,* küpenin düşmesini önleyen emniyet unsuru.

— DEY. *Kulağına küpe olmak.* Bk. KULAK.

— Mekan. Asma parçası üzerinde lamlı bir yayın mafsal noktası.

— Tasav. Bk. KÜPELİ.

— ANSİKL. *Küpe*'ler eskiden beri Mısır'da, Etruria'da, Yunanistan'da süs eşyası olarak kullanılmıştır. Romalı kadınların taktığı küpeler, öylesine pahalı mücevherlerdi ki Seneca, bazı kadınların kulaklarında iki üç miraslık servet taşıdığını ileri sürdü. Cumhuriyet döneminde erkekler küpe takmayı küçümsediler, imparatorluk zamanında ise Alexander Severus erkeklerin küpe takmasını yasakladı. Ortaçağda küpelere biçimlerinden ötürü daha çok *kulak halkası* adı verilirdi, erkekler de küpe takardı. Daha sonraları kadınlar iki, erkekler ise bir kulaklarında (sol kulak) küpe taşımağa başladılar. XVII. yy. dan itibaren kuyumculuk sanatı eski itibarını kaybetti. Ender de olsa kimi köylüler (alman işçi ve köylüleri) bugün de küpe takmaktadır. Napolyon'un askerlerinin çoğu da küpe takardı. (LM)

KÜPEÇİÇEĞİ bls. i. Bot. Otsu süs bitkisi; 70 kadar türü vardır; bu türlerin büyük bir çoğunluğu tropikal amerika, bazıları yeni zelanda kaynaklıdır. (Başlıcaları: *Fuchsia Magellanica, F Speciosa, F splendeans* v.b. Küpeçiçeği yazın açık havada verimli ve serin toprakta, ayrı gölgede yetiştirilir, çeliklemeyle üretilir. Küpeçiçeğigillerin örnek bitkisidir.) [L]

KÜPEÇİÇEĞİGİLLER çoğl. bls. i. İki çenekli kapalıtohumlulardan çiçekli bitki familyası (*Myrtales* takımı).

— ANSİKL. *Küpeçiçeğigiller,* basit, karşılıklı veya sarmal yapraklı ağaççıklardır. Erdişi olan çiçekleri, dal uçlarında başak biçiminde toplanmıştır. Meyvesi bir kapsüldür. Çeşitli ülkelerde üç yüzden çok türü bilinen küpeçiçeğigiller güzel çiçekleri (oenothera, fuchsia) veya meyveleri için (su kestanesi) yetiştirilir. (L)

KÜPELİ sıf. (*küpe*'den *küpe-li*). Küpe takmış olan: *Küpeli kadın.* || Boynunda küpeye benzer deri uzantıları olan hayvan: *Küpeli keçi.*

— ANSİKL. Tasav. Erkeklerin küpe takması eski Türklerde olduğu gibi, bazı tarikatlarda da vardır. Alevîler arasında yaygın bir inanca göre, tarikat ulularının küpe takması bazı manevî mertebeler yüzündendir. Eski Türklerde, özellikle türkmen beylerinde küpe takma geleneği yaygındı. Karakoyunlu hükümdarı Kara Yusuf'un küpe taktığı bilinir. İran alevîleri arasında, özellikle türk soyundan gelen *küpeli* tarikat uluları vardı. İran şahı İsmail safevî, küpeli din ulularının başında gelir. Din ulularının küpeli olması eski totem ve şamanlardan kalma bir inancın biçim değiştirmesi sonucudur. Totem inançlarına göre küpe, koruyucu bir nitelik taşır. İlk küpeler, totem olarak tanınan varlıkla ilgili eşya idi. Totem olarak kutlanan bir hayvanın tırnağı, boynuzu, herhangi bir kemiği buruna, boyuna, ele, kulağa takılabilirdi. Bununla bütün kötülüklerden, kötü ruhların saldırısından korunulacağına inanılırdı. Eski inançlardan, özellikle totem dinlerinden pek çok kalıntıyı özünde eriten, onlara yeni bir biçim veren alevî-bektaşî tarikatı (veya mezhebi) küpeyi de kendi inanç düzenine göre değerlendirdi. Zamanla küpe, alevî-bektaşî inançları arasına yerleşti. «Erdebil sofileri» denen ve içlerinde pek çok türk bulunan tarikatçılar, küpe takmayı dinî bir gelenek olarak benimsediler. Alevîlerde küpe ve sürme geleneği vardır. Eski Türklerdeki erkeklerin saç uzatma geleneği de, küpenin yanı sıra, alevîlerde görülür. (M)

KÜPELİK i. (*küpe*'den *küpe-lik*). Denizc. Dalyan direklerini dikerken alt ucun batmasını sağlamak için bağlanan taşlar veya zincir. (M)

KÜPEŞTE i. (yun. *koupasti,* kayıkta küreğin konduğu yer'den). Denizc. Borda kaplamasının yukarıya doğru bir devamı olarak, güverteye tutturulmuş piraçollar üzerine kaplanmış levha dizisi. (Bk. ANSİKL.) || *Küpeşte siperliği,* XV. yy.dan XVIII. yy.a kadar kadırgaların küpeştelerini korumak için mantar dallarından yapılmış, takılıp çıkarılabilen siper. || *Küpeşte küpeşteye sallanmak,* fazla yalpa yapmak. || *Küpeşte tirizi,* küpeşte üst kenarına tutturulmuş tiriz veya L kesitli köşebent.

— Marang. Korkuluk dikmelerini birleştiren, ahşap veya demirden yapılmış üst parça. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Denizc. Madenden yapılmış gemilerde *küpeşte*'ler saçtandır. Güverteye giren deniz suyunun akıp gitmesi için delikler açılır. *Küpeşte lumbarı* denilen bu delikler, güvertedeki sık çubuklarla (*lumbar çubuğu*) örtülüdür. Küpeşteler *küpeşte punteleri* denilen desteklere dayanır; bunların arası 1,83 m'den fazla olamaz.

— Marang. İnşaatta merdiven, balkon, teras veya tribün gibi, insanların düşme tehlikesi olan yerlerin kenarına korkuluklar konur. Bu korkuluklar dolu veya açık olabilir. Açık olan korkulukların parmaklıkları demir (lama, boru) veya ağaç (düz veya tornada çekilmiş) olarak yapılır. Her iki şekilde de korkulukların dayanıklılığını arttırmak ve güzel görünmesini sağlamak için üzerine *küpeşte demiri* ve onun da üzerine kalın profilli ve cilâlı bir parça bağlanır. Buna da *küpeşte* denir. Korkuluk parmaklıkları ağaç olduğu takdirde doğrudan doğruya küpeşte ile bağlanır. Küpeşteler sert ağaçtan yapılır. Gürgen, dişbudak, kestane ve meşe, küpeşte için uygun ağaçlardır. Biçim olarak çeşitli profilde ve çoğunlukla yuvarlak veya oval olur. Merdivenlerin dönen yerlerinde, küpeşte kesintiye uğramadan devam eder. Bu kısımlarda çeşitli eğimde parçalar birbirine eklenir. Küpeşte ek yerleri önemlidir ve sağlam olmalıdır. Ek yerlerinde kırlangıç kuyruğu kenet, kavelalı üst üste bindirme veya kavelalı düz ekleme uygulanır. Küpeşte, alt tarafından küpeşte demirine aralıklı olarak vidalarla bağlanır. İniş çıkışlarda kolaylık olması ve duvarın korunması bakımından bazı merdivenlerde, duvar taraflarına küpeşteler konur. Bunlar da özel demirlere bağlanarak duvara tespit edilir. Ağaçtan yapılan küpeşteler onarım kolaylığı bakımından gomalak ile cilâlanır. (ML)

KÜPİDON i. (lat. *Cupido*'nun adından). Venüs ile Amor'un etrafında uçuşturulan kanatlı cinlerin her biri. || *Teşm. yol.* Çok güzel çocuk veya delikanlı. || Kadınlara hoş görünmeğe çalışan adam. (L)

KÜPLEĞİ i. *Halk dili.* Balta, keser v.b. kesici âletlerin üzerindeki sap deliği. (M)

KÜPLEME i. (*küp* > *küplemek*'ten *küpleme*). *Halk dili.* Karın boşluğunda su toplanması. (M)

KÜPLÜ sıf. (*küp*'ten *küp-lü*). Küpü olan. || İ. *Mec. Argo.* Çok içki içen kimse, ayyaş. || *Argo.* Ucuz meyhane.

— Folk. Osmanlı devleti zamanında Galata'nın kenar sokaklarındaki meyhanelere verilen ad. (Meyhanelerde rakı, şarap gibi içkiler küp içinde saklandığı için bu ad verilirdi.) || *Küplü güruhu,* alkolikler hakkında kullanılır. («İçki küpünün dibinden ayrılmayan kimseler» anlamına gelir.) [M]

KÜPLÜ, Marmara bölgesinde (Güney Marmara bölümü, Bilecik ili, Merkez ilçesi) bucak; 5 329 nüf. (1965); 10 köy — *Bucak merkezi,* 921 nüf. (1965). Bilecik'in 4 km güneyinde, Sakarya'nın kolu olan Karasu'nun vâdi tabanında. Bilecik-Eskişehir karayolu buradan geçer. (M)

KÜPLÜ, Marmara bölgesinde (Ergene bölümü, Edirne ili, Meriç ilçesi) bucak; 8 114 nüf. (1965): 4 köy. — *Bucak merkezi,* 3 136 nüf. (1965); ilçe merkezinin 12 km güneybatısında, Meriç vâdisinde. (M)

KÜPRİT i. (fr. *cuprite*). Bk. KUPRİT.

KÜPSÜMEDÜZLER çoğl. bls. i. Zool. Işınlı medüzler grubunun eski adı. (Az çok küpü andıran bu hayvanların alt yüzeyinin dört köşesinde birer dokunaç bulunur.) [L]

KÜR i. (fr. *cure*). Tıp. Özel tedavi metodu: *Meyve kürü yapmak.* || İyileşmeyi sağlamak için başvurulan çarelerin tümü: *Şimdi size bir enjeksiyon yapacağım* [...] *oldu olacak bari bir kür yaparız* (B. Felek). [Bk. ANSİKL.] || *Esaslı kür,* bir hastalığın kesin olarak iyileşmesini sağlayan metot.

— ANSİKL. *Kür,* en başta veremlilerin tedavisi için başvurulan bir çeşit açık havada dinlenme ve beslenme usulüdür; prevantoryum ve sanatoryum adı verilen hastahanelerde uygulanır. Fakat özel tedavi metodu olarak başka hastalıklar için de kürlere (kaplıca kürü, meyve kürü) başvurulabilir. (LM)

KÜRAN i. (fars. *kūrān*). *Esk.* Doru at. (M)

KÜRAR i. (antil dilinden k. > *curare*). Amazon, Orenok ve Guyana dolayları yerlilerinin oklarını zehirlemek için kullandıkları bitkisel zehir. || *Hayvansal kürar,* kurbağagillerden *Phyllobates Chocoensis*'in derisinin salgıladığı zehir.

— ANSİKL. *Kürar*'lar, konduğu kaplara göre, öldürücü etkisini *menisbermaceae* cinsinden bitkilerden alan *tüp kürarları,* çeşitli *strychnos*'lardan (*Loganiaceae*) asmakabağı kürarları ve çok etkili olmayan *kap kürarları* veya *karma kürarlar* diye sınıflandırılır. Kürarlar çok zaman ok zehiri olarak kullanılır. Bu ok zehirleri, aslında, bileşimleri gizli tutulan karışımlardır ve bileşimlerinde, yukarıda adı geçen bitkilerden başka çeşitli zehirler de bulunur. (L)

KÜRARİN i. (fr. *curarine*). Kürar'lardan elde edilen alkaloyitlerden biri. Bk. TÜBOKÜRARİN. (L)

KÜRARLAMA i. (*kürarlamak*'tan *kürar-la-ma*). Tıp. Bir kimseyi, tedavi amacı ile, tabiî veya sentetik kürarların etkisi altına sokma. || Kürarlayıcı maddelerin kullanılmasının sonucu olan fizyolojik olayların genel adı.

— ANSİKL. *Kürarlama mekanizması.* Sinir akımının kasa geçişi, kastaki hareket plağı hizasında sıvı bir kimyasal madde olan asetilkolin aracılığı ile olur. Hareket plağı, dinlenme halinde, pozitif bir potansiyelle yüklüdür; sinir uyarımı, sinirin ucunda hareket plağının potansiyelini değiştirerek, onu negatif yapan asetilkolin'in açığa çıkmasını sağlar (polarmayı önleme). Kasta kasılmayı sağlayan uyarma, bu polarmayı önlemeyle sağlanır. Hemen hemen aynı anda da, asetilkolin kolinesteraz ile parçalanır ve hareket plağı yeni uyarmaları karşılayabilir duruma gelerek yeniden kutuplanır. Bu mekanizmanın işleyişi, ya hareket plağının uyarılma eşiğini yükselten polarmayı önlemeyle (kürar ve hakikî kürarizanlar) olur ve o zaman da açığa çıkan asetilkolin polarmayı önlemeğe yetmez veya yeniden polarma olmadıkça kası uyarılmaz hale getiren ve asetilkolin ile aynı etkiyi yapan bir maddeyle ve polarma uzun süre durdurularak önlenir (msl. kolinesteraz önleyicileri asetilkolin'in hemen parçalanmasını önleyerek bu yönde etki yapar).

Kürarların fizyolojik etkileri. Kullanılan dozlara göre, kürarların istemle hareket eden çizgili kaslara etkisi, önce istemli hareket ve uyarılmanın devamı ile birlikte bir güçsüzlük hali, sonra da uyarılmanın (msl. elektrik) saklı kalması ile birlikte hareketin kaybolması, en sonunda ise uyarılmanın da kaybolduğu tam felç meydana

getirir. Kaslar gitgide işlemez olur ve aşağı yukarı değişmez bir sıra ile önce göz kasları, sonra yüz ve boyun kasları, ardından el ve ayak kasları, en sonra da karın, kaburgalararası kaslar ve diyafram tutularak bir solunum inmesine yolaçar. Kürar, yaşatkan sinir sistemi üstünde hafif bir sinir düğümü etkisinin dışında hareket plağından başka organlar üstüne hiç bir etki yapmaz.

Kürarların tedavide kullanılması. Anestezi biliminde kürar, damar içi yoluyle diğer anestezi maddeleriyle birlikte kullanılır. Bu konuda en büyük güçlük şudur: kürarlama ve anestezi derecelerinin tek başına anestezide görülen az sayıda belirtiyi de ortadan kaldırır. Bu durumda da, tek yardımcı olarak anestezistin tecrübesi kalır.

Polarmayı önleyicilerin etkisini kaldıran (kürar ve hakikî kürarlayıcılar) kürarlama parça maddeleri, doz tekniği ile yapılır; bu kürarlama nefes (eter, siklopropan) veya damar yolu anestizisiyle (pentiyobarbital) birlikte yapılır. Kürarın panzehiri olan prostigmin'in de ihtiyatla kullanılması gerekir. Polarma önleyici etkenler (asetilkolin gibi etki yapan veya asetilkolin'in parçalanmasını önleyen etkenler) birikici etkiden yoksun olduğu için devamlı damar içi enjeksiyonla verilebilir. Kürarlama tam kas gevşemesi gerektiren müdahalelerde, çocuklar veya ihtiyarlara uygulanan uzun süreli yıpratıcı müdahalelerde anestezi maddelerinin dozunu düşürülmeyi sağlamak için ve doğumda adale gevşemesini sağlamak amacıyle kullanılır. Muhtemel tersliklerden kaçınmak için gerekli teknik imkânların özel cihazlar ve yeterli oksijen yedeği zorunluluğu yokluğunda, kas zayıflıklarında, müzmin solunum yetmezliği gibi tamamen fizyopatolojik durumlarda ve soluk borusuna tüp sokmayı veya sunî solunumu imkânsız kılan bazı müdahalelerde kullanılmaz. Kürarlama, anesteziyolojinin dışında, konvülsiyon tedavisine yardımcı olarak ve tetanoz tedavisinde kullanılır. (L)

KÜRARLAMAK geçl. f. (*kürar*'dan *kürar-la-mak*). Anestezi. Kürar etkisi altına sokmak. (L)

KÜRARLAYICI sıf. ve i. (*kürarlamak*'tan *kürarla-y-ıcı*). Kürar ve etkisi onun gibi olan maddeler için kullanılan ad.

— ANSİKL. Tıp. Birçok ilâç, çizgili kasların veya sinirlerinin kronaksi'sinde değişiklikler meydana getirerek bir adale gevşemesi sağlar. Bu etkiyi yapan tabiî maddeler kürar ve tübokürarindir. Kürarın tedavi alanındaki başarıları, ortaya, daha düzenli bir etki yaptığı öne sürülen (kürar gibi kas gevşeterek anestezi maddelerinin etkisini arttıran) sentetik bileşikler çıkmasına yolaçtı. Bu maddeler, dörtlü amonyum iyodürlerdir (gallamin v.b.). Bk. KÜRARLAMA. (L)

KÜRBOĞA (Ebu Said Kıvamüddevle), selçuklu kumandanı ve Musul emiri (öl. Hoy 1102). Selçuklu imparatoru Melikşah'ın ölümünden sonra (1092) meydana gelen karışıklıklarda Melikşah'ın karısı Terken Hatun tarafından sultanın büyük oğlu Berkyaruk'u yakalamak için Isfahan'a gönderildi. Terken Hatun taraftarı Azerbaycan valisi İsmail bin Yakutî'nin sultan ilân edilen Berkyaruk ile yapılan savaşta yenilmesi üzerine (1093) Berkyaruk'un hizmetine girdi ve onun kumandanı olarak, Suriye meliki Tutuş üstüne yürüdü. Tutuş tarafından esir alınarak Humus kalesine hapsedildi. 1095'te Tutuş'un ölümüyle kurtulduktan sonra Diyarbakır ve Elcezire bölgesinde Tutuş tarafını tutanlara karşı harekete geçti. Harran'ı, sonra Nusaybin'i ele geçirdi. Kendine rakip gördüğü Ukaylîlerden Muhammed'i öldürttü. Uzun bir kuşatmadan sonra Musul'u aldı (1096). Kendisine yardımcı olan kardeşi Altuntaş'ı şehirde yağma yaparak zorla para aldığı için öldürdü. Musul'da tek başına kaldıktan sonra Rahbe'yi eline geçirdi. Haçlıların Antakya kuşatması sırasında, Berkyaruk tarafından Antakya valisi Yağı-Sıyan'a yardıma gönderildi. Antakya'ya giderken Frankların merkezi Urfa üzerine yürüdü (1098). Üç hafta kadar süren bu kuşatmadan bir sonuç elde edilemedi. Bu duraklamadan yararlanan Haçlılar Antakya'daki muhafızları elde etmeğe çalıştılar; Firuz adlı bir muhafızın yardımıyle şehri ele geçirdiler. Ertesi gün yetişen Kürboğa, kaleyi alarak şehri kuşattı. Bu büyük ve sürekli kuşatma yüzünden şehirde açlık başgösterdi; haçlılar şehirden ayrılmağa başladılar. Fakat uzak görüşlü olmadığı gibi, yanındaki emîrlerin de sözlerini dinlemeyen Kürboğa haçlıların şaşkınlığından yararlanarak şehri ele geçireceğine, kendiliğinden teslim olmasını bekledi. Bu sırada hıristiyanları mânevi yönden kuvvetlendiren «kutsal mızrak» olayı meydana geldi. Bir rahibin gördüğü rüya üzerine, Antakya'da Aziz Petrus kilisesinde, İsa'nın böğrünü delmiş olan mızrağın bulunması, hıristiyanların dinî duygularını yükseltti. Kumandanları Bohemond tarafından ustalıkla yönetilen haçlılar, Kürboğa'nın ordusuna karşı büyük bir başarı kazandılar. Türkmen grupları dağıldı. Kürboğa ordugâhtaki bütün ağırlıklarını düşmana bırakarak kaçtı (1098). Musul'a döndükten sonra Sultan Berkyaruk ile Sultan Muhammed arasındaki savaşlara katıldı. Berkyaruk tarafından, Azerbaycan hâkimi âsi Mevdud bin İsmail'e karşı savaşmağa gönderildi. Bu hareketi başarı ile yönetirken Hoy civarında hastalanarak öldü. (M)

KÜRÇAY, yun. **Kyros,** Kafkasya'nın en uzun ırmağı, 1 523 km. Bölgenin ulaşıma elverişli tek ırmağıdır. Kars ve Ardahan yaylalarından doğan kollarla beslenir. Çeşitli çağlarda, bu yörede kurulan, küçük devletlerin ve V. yy.da kuzeyden gelen türk beylerinin akınları karşısında Arran'a çekilen Alkanların kuzey sınırı oldu. IX.-XVI. yy.da Şirvanşahlar, XVIII. yy.da kurulan Azerbaycan hanlıkları zamanında Şirvan ve Karadağ hanlıkları tarafından sınır olarak kabul edildi. (M)

KÜRDAN i. (fr. *cure-dent*). Tahta, maden, plastik veya fildişinden ucu sivri küçük âlet; iki diş arasına sıkışmış olan besin parçalarını çıkarmağa yarar. (Kürdanın yerine, dişlerin temas noktasını daha kolay geçen ve diş etlerine zarar vermeyen ipek bir iplik kullanmak daha elverişlidir.)

— DEY. *Kürdan gibi,* çok zayıf: *Kürdan gibi kız.* (ML)

KÜRDÎ sıf. (ar. *kürdî*). Kürt tarzı, Kürtlerinkine benzer.

— Kıyf. *Esk. Kürdî hotoz,* Osmanlılarda kadınların başlarına taktıkları hotoz türlerinden birinin adı. (Kürt kadınlarının başlarına sardıkları sarıklara benzediği için bu ad verilmişti.) [M]

KÜRDÎ i. (ar. *kürdî*). Mus. Türk musikisinin üç numaralı basit makamı. (Bk. ANSİKL.) ‖ *Kürdî perdesi,* türk musikisinde orta sekizlinin 20. perdesi.

— ANSİKL. Mus. *Kürdî* makamından bugüne 56 parça eser kaldı. Makamlar arasında 59. sırada yer alır. Kürdî dörtlüsü ile buselik beşlisinden meydana gelir. Kürdî, kürdî dörtlüsüyle dügâh (*la*) perdesinde durur. Dörtlü ile beşlinin birleştiği 4. derece olan Neva (*re*), güçlüsüdür. Donanımına kürdî dörtlüsünün «*si*» küçük mücenneb bemolü (*kürdî perdesi*) konur. Dizisi umumiyetle çıkıcıdır. Orta sekizlisindeki sesleri çıkıcı olarak (pestten tize doğru) dügâh, kürdî, çargâh, nevahüseynî, acem, gerdaniye ve muhayyerdir. İsimli şedleri, rast (*sol*) perdesinde kürdîli hicazkâr yegâh (*re*) perdesinde ferahnüma ve aşiran (*mi*) perdesinde askefzadır. Dizisinde «nisebi şerife» sayısı tamdır (9). Bu dizi, eski kitaplarda başka adlarla geçer, bugünkü bayatî makamına kürdî denildi.

● *Kürdî perdesi,* pest sekizlide *kaba kürdî* ve tiz *sekizlide sünbüle* adlarını alır. Buselik (*si*) perdesine bir küçük mücenneb bemolü konarak gösterilir. Bu batı musikisinin *si* bemolüdür. Dügâha (*la*) bir bakiye diyezi ve çargâha (*do*) bir çifte bemol konarak da aynı ses elde edilir. Her ikisi de 1700 yıllarında yapılan Osman Dedenin ebced notasında birleşmiş kef-vây (kû), Kantemir'in ebced notasında sîn harfleriyle yazılmıştır. (M)

KÜRDÎAŞİRAN blş. i. Mus. Türk musikisinin mürekkep makamlarından biri. (Bugüne gelen örneği yoktur.) [M]

KÜRDÎ HASAN EFENDİ. Bk. HASAN EFENDİ *Kürdî.*

KÜRDÎLİÇARGÂH blş. i. Mus. Çargâh dizisinin kürdîli şekli.

— ANSİKL. *Kürdîliçargâh,* çargâh beşlisine buselik dörtlüsü eklenerek yapılır. Bu durumda buselik perdesi, kürdî (küçük mücenneb bemollü *si*) olur. Abdülkadir Merâgî, bu dizinin uşşak makamı olduğunu söylemekte ve «Türklerin millî makamlarıdır» demektedir. Bugünkü uşşak'ın terkibi ise değişiktir. Kürdîliçargâh'tan bugüne kalmış örnek yoktur. Bu dizinin nisebi şerifesi de 9'dur. Orta sekizlisindeki sesleri, pestten tize doğru yani çıkıcı olarak şöyledir: kaba çargâh, yegâh, aşiran, acemaşiran, rast, dügâh, kürdî ve çargâh (*do, re, mi, fa, sol, la, si* b ve *do*). Güçlüsü, 5. derecesi olan rast (*sol*) perdesidir. (M)

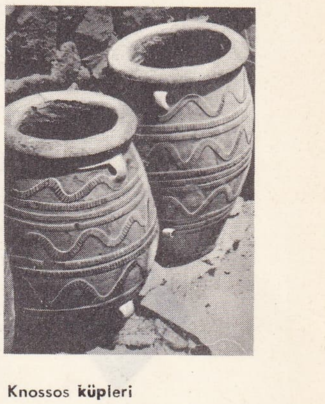
Knossos küpleri

KÜRDÎLİHİCAZKÂR blş. i. Mus. Türk musikisinde bir şed makam.

— ANSİKL. *Kürdîlihicazkâr,* Hacı Ârif Bey tarafından yapıldı ve onun devrinden bugüne kadar şarkı formunda çok kullanılan makamların başında geldi. Makam kürdî makamının bir tam ses peste rast (*sol*) perdesine aktarılmış şeklidir. En çok şarkı bu makamdandır. Güçlüsü 4. derecesi olan çargâh (*do*) perdesidir, niseb-i şerife sayısı, kürdîde olduğu gibi 9'dur. Donanımına *si, mi* ve *la* için 3 tane küçük mücenneb bemolü konur (kürdî, nîm hisar ve nîm zengûle için). Orta sekizlisindeki sesleri tizden pese doğru şöyledir: gerdâniye (*sol*), acem (*fa*), nîm hisar (*mi* b), nevâ (*re*), *çargâh* (*do*), *kürdî* (*si* b), nîm zengûle (*la* b) ve rast. Dizisinin seyri umumiyetle inicidir. Kürdîlihicazkâr, başka şekillerde de kullanılmış ve *hicazkâr -kürdî* de denmiştir. Kürdîlihicazkâr adının, hicazkâr makamındaki segâh perdesinin kürdî olmasından dolayı ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. Çeşitli eserlerde, hicazkâr ve kürdî dizisi veya hicazkâr ile kürdî dörtlüsünün karışımı görülür. Bundan başka, makamda çok defa neva üzerinde uşşak geçkisi yapılması bir gelenektir. Böylece nîm hisar perdesi koma bemolü alarak dik hisar olur. Hicazkâr geçen yerlerde de *la* bekar ve *fa* bakiyye diyezi (evc) ile *si* koma bemolü (segâh) yapılır. Bu makamla meydana getirilmiş 959 kadar eser vardır. (M)

küpeçiçeği

KÜRDÎ MEHMED EFENDİ. Bk. MEHMED EFENDİ *Kürdî.*

Kürdistan madalyası, kürt ayaklanmasının bastırılmasında yararlık gösterenlere verilen madalya. Sultan Abdülmecid zamanında, başlarında kürt beylerinden Bedirhan Paşa olmak üzere başlayan kürt ayaklanmasını bastırmak görevi müşir Osman Paşaya verildi (1846). Osman Paşa, ayaklanmayı düzenleyen Bedirhan Paşa ile yakınlarını yakalayarak İstanbul'a gönderdi. Bu başarının hatırası olarak 29 mm çapında, bir yüzünde padişahın tuğrası, öbür yüzünde kabartmalı bir dağ dizisi ve bunun yukarısında «Kürdistan» altında «sene 1263» yazılı altın ve gümüşten dört türlü madalya çıkarıldı. I. Türden olanlar sadrazama, serasker paşaya, Orduyu Humayun müşirine; II. türden olanlar, ayaklanmayı bastırma işine katılan ferik ve liva paşalara, defterdara, Musul, Harput, Sıvas ve Erzurum valilerine; III. türden olanlar, miralay ve mülâzım rütbesinde olanlara; gümüş olan IV. tür madalyalar ise çavuş ve bölük eminlerine verildi. (M)

Kürdistan Teâlî cemiyeti, Türkiye'de yaşayan Kürtleri ayrı bir topluluk sayanların bağımsızlık için kurduğu cemiyet (mayıs 1919). Kurucuları: başkan Şeyh Abdullah Efendizade Seyyid Abdülkadir Efendi, Dr. Şükrü Mehmed, bitlisli yüzbaşı Emin, Muhiddin Nazmi. Genel merkezi, İstanbul'da Cağaloğlu'ndaydı. Cemiyetin amacı, dağılmakta olan Osmanlı devletinde, Wilson prensiplerinden yararlanarak bağımsız bir kürt devleti kurmaktı. Diyarbakır, Bitlis ve Elazığ'da şubeler açıldı. Yayın organları, *Kürdistan* ve *Jin* adlı dergilerdi. Cemiyet yetkilileri amaçlarını gerçekleştirmek için, bir amerikan heyetiyle ilişki kurdular. Millî Mücadele'ye karşı çıktılar ve yapılacak seçimlere (1919) katılmayacaklarını açıklayarak, Vilâyâtı Şarkiye Müda-

Foto. LAROUSSE

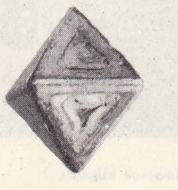

küprit

faai Hukuku Milliye cemiyeti ile birleşmeyi kabul etmediler; işgal kuvvetlerinden yana çıktılar. Yayım organlarında, Ahmed Ağaoğlu, Süleyman Nazif ve Ziya Gökalp'in «ne türk ne kürt» oldukları ileri sürüldü. Cemiyet, Anadolu'nun çeşitli bölgelerine dağılmış kürt göçmenlerinin eski yerlerinde toplanmalarını, Kürtlerin memur olmalarını, istedi. Musul Süleymaniyesi'nde kurulan kürt hükûmeti ve İngilizlerle sıkı ilişki kurulması yolunda çalışmalara girişti. Mütareke hükûmetlerini olumlu karşılamadı. Hürriyet ve İtilâf fırkasına özel bir yakınlık gösterdi. Kürt Tamimi Maarif cemiyeti, Kürt Talebe Hevi cemiyeti ve Kürt Kadınları Teâlî cemiyetinin kuruluşlarıyle yakından ilgilendi. Gelecekteki kürt ülkesi, cemiyete göre 207 000 km² genişliğinde olacak ve Erzurum, Van, Bitlis, Diyarbakır, Harput (Elazığ) illerini içine alacaktı. Bu cemiyet, Türkiye Büyük Millet meclisi hükûmeti kurulunca (23 nisan 1920) ortadan kalktı. Kurucuların bir kısmı Türkiye'den ayrıldı. (M)

KÜRE veya **KÜRRE** i. (ar. *kürre*). Bütün noktaları merkezden aynı uzaklıkta bulunan bir yüzeyle sınırlı cisim. (Bk. ANSİKL. *Mat. bölümü*): *Nurdan bir küre gibi döne döne sonsuzluklara doğru uçar giderdi* (Ş. S. Aydemir). ‖ *Esk.* Dünya, yeryüzü: *Benim burada işim ne? Bu sönmüş kürenin son oturanı, son canlı yaratığı ben miyim* (Y. K. Karaosmanoğlu).

— *Esk. Küre-i âlem* (*küre-i arz, küre-i hak, küre-i mücesseme veya küre-i zemin*), dünya, yeryüzü: *Varlığın bilme ne hacet küre-i âlem ile / Yeter ispatına halk ettiği bir zerre bile* (Şinasi). *Cüst ü cû eylese âdem küre-i arzı tamam / Hükm-i kanun-ı felekten bulamaz bir hoşnut* (Yenişehirli Avni). ‖ *Küre-i kamer*, ay. ‖ *Küre-i lâciverd*, havaküre, gök kubbe. ‖ *Küre-i şems*, güneş. ‖ *Küret-ül-kül*, dokuz kat olduğuna inanılan göğün en üst katı.

— Astron. *Küre kuşağı*, gökyüzünün yer kuşaklarına karşılık olan bölgelerinden her biri. ‖ *Çekim küresi*, bir gökcisminin çevresinde bu gökcisminin çekiminin, yakınındaki başka bir gökcisminin çekim etkisiyle yok olduğu noktaların meydana getirdiği bölge. ‖ *Gök küre*. Bk. GÖKKÜRE. ‖ *Hava küre*. Bk. HAVAKÜRE. ‖ *Işık küre*. Bk. IŞIKKÜRE. ‖ *Renk küre*. Bk. RENKKÜRE. ‖ *Yer küre*. Bk. YERKÜRE. — *Esk. Küre-i esir*, evreni doldurduğu, ağırlığı olmadığı ve iletken olduğu kabul edilen tabaka. ‖ *Küre-i haricet-ül-merkez*, esasları Ptolemaios tarafından ortaya konan ve dünyayı evrenin merkezi sayan astronomi sistemi. ‖ *Küre-i levniye*, renkküre. ‖ *Küre-i nesimî*, havaküre. ‖ *Küre-i sema*, gök cisimlerinin durum ve yerlerini gösteren, merkezi dünya, yarıçapı sonsuz kabul edilen küre. ‖ *Küre-i tesir*, bir gökcisminin etki alanına giren sınırlı uzay parçası. ‖ *Küre-i ziya* (veya *ziyaiye*), ışıkküre. ‖ *Küret-ül- kevakib*, astronomiye ilişkin olay, olgu ve varlıkların bütünü.

— Coğ. *Su küre*. Bk. SUKÜRE. ‖ — *Esk. Küre-i âb*, denizlerin yeryüzünde meydana getirdiği kısımlar. ‖ *Küre-i arz u mâ*, dünyadaki toprak ve su parçaları, kayalar ve denizler. ‖ *Küre-i maiye*, suküre. ‖ *Küre-i musattaha*, düzlem küre, iki yarımküreyi bir düzlem üzerinde gösteren harita.

— Denizc. Gemilerde ve limanlarda işaretleşmek için kullanılan balon biçimindeki haberleşme araçları. (İşaret ve gelgit kürelerinin gövdesi demirden yapılır, üzerine bir ağ veya beyaz, kırmızı yahut siyah branda kılıf geçirilir. Bu küreler atışlarda hedef göstermek için de kullanılır.) Bk. SİMAFOR.

— Giz. ilm. *Küreye bakarak kâhinlik yapma*. Bk. ANSİKL.

— Jeol. *Taş küre*. Bk. TAŞKÜRE. ‖ — *Esk. Küre-i ateş*, ateşküre. ‖ *Küre-i hacerî* (veya *küre-i sulbe*), taşküre.

— Mat. *Küre dilimi*, kürenin iki büyük daire düzlemi arasında kalan parçası. ‖ *Küre halkası*, bir daire parçasının bunu taşıyan çap çevresinde bu çap parçayı kesmemek üzere dönmesiyle meydana gelen cisim. (Bir küre halkasının hacmi, tabanı halkayı doğuran daire parçasının kirişine ve yüksekliği de bu kirişin eksen üzerindeki izdüşümüne eşit olan bir silindir hacminin altıda biridir.) ‖ *Küre kesmesi*, bir daire kesmesinin, bu kesmeyi kesmeyen bir çap çevresinde dönmesiyle meydana gelen cisim. ‖ *Küre parçası*, kürenin paralel iki düzlem arasında kalan parçası. ‖ *Küre yüzeyi dilimi*, küre yüzeyinin iki büyük çember arasında kalan parçası. ‖ *Bir uzay yerinde denen bir değme noktası vardır.* ‖ — *Esk. Kıta-i küre*, küre kesmesi. ‖ *Mıntıka-i küre*, küre kuşağı.

tığı zaman ulaştığı limit konumu: *Bir eğrinin oksülatör küresinin bu eğriye çok dar eğrinin oskülatör küresi*, bu eğrinin bir noktası ile buna yakın üç noktadan geçen kürenin, bu üç nokta ilk noktaya yaklaş-

— Tar. Bk. ANSİKL. ‖ *Küre başlı kılıç*, kelt kavimlerince kullanılmış olan, sapı küre biçiminde dövülmüş, bıçağı uzun ve baklava şeklinde kesilmiş kılıç.

— Tasav. Bektaşî tarikatında meydan ocağına verilen ad. Bk. ANSİKL.

— Tıp. *Esk. Küre-i ahin*, geviş getiren hayvanların midelerinde bitki artığı ve kılisten oluşan yuvarlak katı cisimler. ‖ *Küre-i ayn*, göz yuvarlağı. ‖ *Küre-i hadidiye*, suda eritilerek kansızlığa karşı kullanılan demirli ilâç.

— ANSİKL. Mat. *Küre*'nin yarıçapları, merkezi yüzeyin çeşitli noktalarıyle birleştiren doğru parçalarıdır. Değişik bir anlamda, kürenin R yarıçapı, bütün bu doğru parçalarının ortak uzunluğudur. Yüzeyin merkeze göre simetrik iki noktasına *karşıt* denir. Karşıt noktaları birleştiren doğru parçası merkezden geçer; böyle bir doğru parçası *çap*'tır ve uzunluğu 2R'dir; bu uzunluk kürenin D çapıdır. Bir kürenin düzlem kesitleri dairelerdir. Kesen bir düzlemin merkezden uzaklığı *d* ise, kesit dairenin *r* yarıçapı $r = R^2 - d^2$'dir.. d=R olunca bu *r* yarıçapı 0 olur. *d*=0 ise, *r* en büyük değeri alır (R). Bu halde, kesen düzlem merkezden geçer, kesit dairesi en büyük dairesidir. *d*'nin 0 ile R arasındaki değerleri için kesit daireleri küçük dairelerdir. Küre yüzeyinin karşıt olmayan iki noktasından bir tek büyük daire geçer. Bu iki nokta büyük daireyi iki yaya böler. En küçük yayın uzunluğu, bu iki noktanın küre üzerinde birbirinden uzaklığıdır.

Bu yay, iki noktayı küre üzerinde birleştirebilen çizginin en kısa olanıdır.

Bir kesen düzleme dik çapın uçları kesit dairesinin kutuplarıdır; bu kutuplar, bu dairenin bütün noktalarından aynı uzaklıktadır; bu uzaklık ister doğru halinde ister bir büyük çember yayı üzerinde hesaplansın, sonuç değişmez.

Aynı düzlem içinde olmayan dört noktadan, bir ve ancak bir küre geçer. Bu kürenin merkezi, bu dört noktadan herhangi ikisini birleştiren doğru parçalarının ortalarından dik olarak geçen bütün düzlemlerin kesişen noktasıdır.

Bir *küre kuşağı*, paralel iki düzlem arasında kalan küre yüzeyi parçasıdır. Bu düzlemler arasındaki *h* uzaklığı, kuşağın yüksekliğidir. Kuşağın alanı bu yükseklikle bir büyük çember uzunluğunun çarpımıdır ve değeri 2π Rh'dir.

Bütün küre, yüksekliği çapa eşit olan bir kuşak gibi düşünülebilir. Bundan dolayı, kürenin alanı $4\pi R^2$ ile verilir.

Kürenin hacmi yarıçapının üçte biriyle, yüzeyinin çarpımına eşittir; öyleyse küre-nin hacmi $\frac{4}{3}\pi R^3$ olur.

Küre, bütün yarım büyük çemberlerin kendi çapları etrafında dönmesinden meydana gelir. Bundan dolayı küre, her çapı simetri ekseni olan dönel bir cisimdir.

— Giz. ilm. *Küreye bakarak kâhinlik yapma*, en eski çağlardan beri bilinen ayna falı gibi bir kâhinlik çeşitidir. Mısır'daki Antinoe şehrinin bulunduğu yerde yapılan keşifler bu kâhinliğin eskiden orada çok yaygın olduğunu ortaya koydu. Plinius'un bu konudaki sözleri de bu yargıyı doğrulayarak yoldadır. Küreye bakarak yapılan kâhinlik bütün Ortaçağ boyunca geçerliğini kaybetmediği gibi, günümüze kadar da sürmüştür. Küreye bakarak yapılan kâhinlikte, billûr top, içi su dolu yuvarlak bir kap, altın veya gümüş bir kupa gibi bir araçtan yararlanılır ve kâhin, geleceği bu topun içinde veya kaplardaki suda yahut kabın kenarlarında belirdiğini öne sürdüğü şekillere bakarak söyler.

— Tar. Çoğu zaman üzerinde bir anka kuşu, kartal, güvercin veya bir zafer işareti bulunan hükümranlık sembolü. Caracalla'dan itibaren roma imparatorları tarafından kullanıldı. Barbar krallar da onları taklit ettiler. (Hıristiyan hükümdarlar sembolün üzerine bir haç veya bir melek oturttu.) Evrenin küre şeklinde oluşu yunan bilimi ile tespit edildiğine göre, küre hem evren, hem de dünyayı temsil ediyor, ayrıca evrensel monarşinin en mükemmel şekli olan imparatorluğu sembolleştiriyordu; üstelik ulu Tanrı'nın da simgesiydi. Roma ve daha sonra XIV. yy.a kadar Bizans imparatorları. Kel Charles'dan itibaren batı imparatorları bu sembolü kullandılar. Önceleri sadece ikonografik bir tema iken, 1014'te elle tutulur bir nesne oldu (papa Benedictus VIII'in Henri II'ye hediyesi). Hemen bütün batı hükümdarları bu sembolü kullandılar.

— Tasav. Özel bir makam niteliği taşıyan küre, aynı zamanda öteki makamlar gibi bir niyaz yeriydi. Tarikat kurallarına göre belli tören ve aşamalardan geçtikten sonra *nasib* alan bir *talib*, bir öncü tarafından buraya getirilir; kürenin ne olduğu kendisine anlatılırdı. Küre, çiğ nesnelerin pişirilip yenecek duruma geldiği yerdi. Bektaşîlere göre, bunun manevî bir önemi de vardı. Çiğ nesnenin pişirilerek yenecek duruma gelmesiyle insanın olgunlaşması arasında içten bir anlam bağlantısı kurulurdu. Küre, gerçek anlamında ocak, mecaz anlamında insanları olgunlaştırma, hamlıktan kurtarma makamıydı. Bektaşîler, nasib olan Can'a küre'yi şöyle anlatırlardı: «Buna küre derler. Bunda çiğ olan nesneler bişüb, Hakkın inayet eylediği nimet bunda tabh olunub Allahın dostları intifalanıb şükrün ederler. Cümle nasın faydalandığı mahaldir.»

◆ **Kürât** çoğl. i. *Esk.* Küreler, yuvarlak biçimli nesneler. (LM)

KÜRE i. (ar. *küre*). *Halk dili*. Topraktan yapılmış madenci ocağı. ‖ Madenci fırını. (M)

KÜRE, Karadeniz bölgesinde (Batı Karadeniz bölümü, Kastamonu ili) ilçe merkezi; 2 130 nüf. (1970). İnebolu'yu Kastamonu'ya bağlayan yolun 30. km'si üzerinde; yüksl. 950 m. İl merkezine 59 km uzaklıktadır. Küre'nin büyük bir kısmı yandı.

— *Küre ilçesi*, 728 km², 21 391 nüf. (1970). Merkez ve Ağlı bucakları: 52 köy. Ormancılık. Prit cevheri, havaî hat ile İnebolu iskelesine indirilmektedir. (M)

KÜRECİK i. (*küre*'den *kürecik*). Küçük küre veya yuvarlak. ‖ Küçük balçık ocağı. ‖ Çok küçük cisim, zerre.

— Anat. *Kan küreciği*, yuvar, kanı oluşturan yuvarlar.

— Fiz. Elektron.

— Zool. Denizkestanelerinin kabuğundaki küçük dokunma organı. (L)

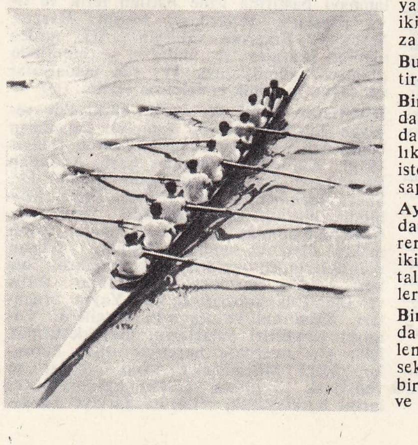

kürek (spor.) dümencili sekiz tek

Foto. Bariant, Keystone (LAROUSSE)

KÜRECİK, Doğu Anadolu bölgesinde (Yukarı Fırat bölümü, Malatya ili Akçadağ ilçesi) bucak; 12 541 nüf. (1965); 17 köy. — *Bucak merkezi (Kepez köyü)*, 1 819 nüf. (1965). Akçadağ'ın 41 km batısında; yüksl. 1 700 m. Malatya-Kayseri-Ankara karayolu üzerinde. (M)

KÜRE dağları. Bk. İSFENDİYAR DAĞLARI.

KÜREK i. (esk. türk. *kürgek*'ten). Uzun bir sapla buna geçirilmiş madenden veya tahtadan yayvan bir kısmın meydana getirdiği âlet. ‖ Küçük deniz araçlarının yürütülmesinde kullanılan bir ucu enli ve yassı (*pala*), öbür ucu sap biçiminde ağaç gönder. (Bk. *Denizc.* ve ANSİKL.) ‖ *Teşm. yol.* Kürek cezası: *Milyonla çalan mesned-i izzette serefrâz / birkaç kuruşu mürtekibin câyı kürektir* (Ziya Paşa). ‖ *Ateş küreği*, ateş almağa yarar, kenarlı kürek. ‖ *Ekmekçi* (veya *fırıncı*) *küreği*, fırına ekmek atmağa veya fırından ekmek çıkarmağa yarayan uzun saplı kürek. ‖ *Harman küreği*, geniş ağızlı ve tahtadan yapılmış yekpare kürek.

— ÇEŞ. DEY. *Kürek cezası*, («eskiden, bir suçluyu gemilerde kürek çekmeğe mahkûm etme»), ağır hapis. ‖ *Akıntıya kürek çekmek*, boş, yararsız, bir sonuç alınamayacak işlerle uğraşıp yorulmak, vakit kaybetmek. ‖ *Tek kürekle mehtaba çıkmak*, alay etmek, eğlenmek. Olumsuz iş yapmak. ‖ (*Yel yepelek*) *Yelken kürek*, son hızla, çok hızlı.

— Anat. *Kürek kemiği*. Bk. KÜREKKEMİĞİ.

— Arkeol. Bk. ANSİKL.

— Denizc. *Kürek boğazı* (*cevizi*), kürek kayışı başlarına yapılan, küreğin yarım ay ıskarmoz veya lumbardan kaymasını önleyen ceviz. ‖ *Kürek çekmek*, kayık, sandal v.b. gibi deniz araçlarını yürütmek için ileri geri hareket ettirmek. (Bk. ANSİKL.) ‖ *Kürek dayanağı*, kürek çekilirken küreğe dayanak olmak için yapılmış aygıt, araç; bordada ve genellikle kayış kaplanmış yuvarlak delik veya bir dayanak üzerine yerleştirilmiş ve ikisi bir bütün teşkil eden çatal biçimi yuva (buna *yarım ay ıskarmoz* denir); oturtularak çekilir. (Bunlara *kürek yuvası* da denir.) ‖ *Kürek kaptırmak*. Bk. KAPTIRMAK. ‖ *Kürek kayışı*, küreği boğazından ıskarmoza tutturmak için kullanılan, sığır gönünden, yaklaşık olarak 2,5 sm eninde kayış. ‖ *Kürek lentiyesi*, bir ucu filikada herhangi bir yere, diğer ucu küreğin bedenine tespit olunan ince ip; küreğin bordadan açılmasını ve denize düşerek kaybolmasını önler. ‖ *Kürek lumbarı*, kürekleri rahatça hareket edebilecekleri biçimde oturtmak için, küpeşteye açılan yarımay şeklinde oyuk. ‖ *Kürek lumbar talazlığı*, sandalların borda kaplamalarının en üst tarafına oturtulmuş, kürekleri geçirmek için yarımay biçimi yuvalar (lumbar) açılan küçük, dar borda kaplaması. ‖ *Kürek palası*, sandal küreğinin geniş, kümbet ve suya daldırılan kısmı. — *Teşm. yol.* Küreğin kendisi. ‖ *Kürek sapı*, kürek tutamacından hemen sonraki, kümbet olmayan ve küpeşteden içeride kalan kısım. ‖ *Kürek topacı*, küreğin palası ile tutamacı arasındaki yuvarlak, kümbet kısım. (Her kürekte yoktur.) ‖ *Kürek yarışı*, eş sayıda kürekli ve eş biçimde deniz araçları arasında yapılan yarış. ‖ *Küreğe vurmak*, kürek cezası vermek. ‖ *Küreğe yüklenmek*, kuvvetli surette kürek çekmek. ‖ *Kürekleri arya etmek*, kürekleri yerlerinden çıkararak filikanın içine almak ve oturakların üzerine yan yana sıralamak. (Bu eylem için «arya kürek!» kumandası verilir.) ‖ *Alma kürek*, kürek çekmeyi durdurarak kürekleri puta durumuna getirip beklemek için verilen kumanda. ‖ *Arya kürek*, kürekleri filika içindeki yerlerine koymak için verilen kumanda. ‖ *Boyna kürek*, dümen yerine, kürekli teknenin kıçında kullanılan enli kürek. ‖ *Hisa kürek*, küreklerin tutamaçları döşemeye gelecek biçimde dikine tutulması için verilen kumanda. ‖ *Hisa kürek etmek*, yüksek rütbeli kimseleri selâmlamak için kürekleri hisa durumuna getirmek. ‖ *Kepçe kürek*, palası suyu ittiği yöne doğru hafifçe eğmeçli kürek. ‖ *Padlbot küreği*, ortası aynı kalınlıkta ve iki ucu palalı, ortadan tutularak iki taraflı çekilen kürek. ‖ *Puta kürek*, kürekleri küpeşteden dışarı uzatıp palalarının yüzeylerini su yüzeyinde dikey durumda tutarak kürek çekmeğe hazır beklemek için verilen kumanda. ‖ *Salpa kürek*, bir yere yanaşılacağı zaman veya kürek çekmeğe yetecek açıklık bulunmayan yerlerde, kürekleri sudan çıkarmadan borda doğrultusuna almak için verilen kumanda. (Bu kumanda, yalnız bir taraflı olarak da verilir: *Salpa sancak, salpa iskele* gibi.) ‖ *Siya kürek*, tekneyi geriye götürmek üzere küreklerin tersine kullanılması için verilen kumanda. ‖ *Pupa küreği*, can kurtaran veya balıkçı sandallarına, pupaya takılan ve dümen yerine kullanılan kürek.

— Huk. *Esk. Kürek cezası*, 1274 tarihli eski Türk Ceza kanununda yer alan bir ceza çeşidi. (Eski tarihlerde, kürek çektirildiği için bu adı aldı. Eski Ceza kn. md. 19'da kürek cezasının nasıl uygulanacağı gösterilir. Buna göre kürek mahkûmu, ayaklarında demir olduğu halde hidematı şakkada [meşakkatli hizmetler] kullanılmaktadır.) [Bk. ANSİKL.] ‖ *Kürek mahkûmu*, kürek cezasına çarptırılmış kimse.

— Kasaplık. Sığır küreğinin lop eti.

— Oyun. *Kürekle toplamak*, oyun için sürülen paraları toplamak. ‖ *Kürekle dağıtmak*, oyunda bütün parayı kaybetmek. ‖ *Fiş toplama küreği*, oyun masasındaki fişleri toplamak için krupiyenin kullandığı kürek.

— Spor. *Kürek takımı*, kürek yarışlarında yarışa katılan teknedeki kürekçilerin tümü. ‖ *Kürek takımı şefi*, teknenin ilk kürekçisi. (Takımın düzenli olarak kürek çekmesini sağlar.)

— Tar. Savaş limanlarında, kadırgaların batmasından sonra kürek mahkûmlarının hapsedildiği yer. ‖ *Teşm. yol.* Mecburî çalıştırma cezasının uygulandığı yer.

— Zır. *Dört köşeli bel küreği*, yer kazmak için kullanılan keskin ağızlı düz bel. (Kesici kenarları birbirine dikey olduğu için bel ayası dört köşelidir; toprağın içindeki zararlı bitkilerin köklerini kesmeğe yarar.) ‖ *Kökleme küreği*, küçük boy bitkileri başka bir yere dikmek amacıyle köklemek veya yeniden sökmekte kullanılan âlet.

— ANSİKL. Denizc. *Kürek* deniz ulaşımında kullanılan en eski yürütücü araçtır. Dayanma noktasından bir yere tutturulur, ucu suya daldırarak kaldıraç gibi kullanılır. Yüzyıllar boyunca, gemiler için tek yürütücü araç kürekti; yelken, ancak yardımcı olarak kullanılırdı. Kürek beş bölümdür: tutamaç (sap); topaç (tutamaçla boğaz arasındaki şişkinlik); boğaz (dayanma noktası); beden (boğazla pala arası); pala (uç kısmı). Kürek eskiden, kadırga denilen kürekli gemilerde tekneyi yürütmek için gerekliydi, boyları 11-14 metre olur, kayın ağacından yapılır, dört beş yahut sekiz kürekçi tarafından çekilirdi. Hafif sandallarda bir tek kürekçi için oturak (kürekçinin oturduğu sıra) vardır; büyük sandallarda aynı küreği çoğunlukla iki veya daha çok kürekçi çeker, bunlar çift kürekçili kürekler dir. Baş taraftaki küreklere *pruva kürekleri*, geridekilere *hamla kürekleri* denir. *İşkampavya* (bir gemideki en büyük genellikle beş, altı, yedi çifte filika) küreklerine fransızlar tarafından (*kadırga küreği*) adı verilmiştir. Gemi filikaları ile küçük spor ve eğlence sandallarında kürekler kimi zaman yarımay biçiminde, lumbar denilen yuvalara geçirilir. Kimi zaman da iskarmozlara takılarak küpeşteye tespit edilir.

● *Kürek çekmek*. İyi durumda bulunmak ve sandalı süratle ileri götürmek için uzun, muntazam ve aralıksız kürek çekmelidir ve küreğin palası, suya girmeden önce geriye (başa) doğru uzatılmalı ve sonra devamlı bir çaba ile geriye (kıça doğru) itilmelidir. Hamlacılar bu hareketi düzenlerler.

— Arkeol. Dövülmüş veya oyulmuş veya demirden *ateş küreği* ancak Ortaçağ sonunda görülmeğe başlandı, daha önceleri, küller basit bir süpürgeyle itilirdi. XVIII. yy.a kadar bunlar büyük ve pek ağır olurlardı; ocakların gittikçe küçülmesiyle, kürekler de küçülmüş, oymalı ve yaldızlı olmağa başlamıştır. XVI. ve XVII. yy.da din törenlerinde güzel kokulu yağların yakılması için kıymetli madenlerden mamul ufacık kürekler kullanılmıştır.

— Huk. *Esk.* Doğu akdeniz bölgesi halklarının hepsi, büyük anıtların dikilmesinde, ağır malzemenin taşınmasında, duvarların ve surların yapılmasında *kürek cezası* şeklinde hizmetlerden yararlanmışlardır. Hititler için mutlaka savaş tutsağı olması gerekmeyen bu kürek mahkûmları, fırtına ve savaş tanrısının tapınağı olan *pir-U*'nun emrindeydiler; bir askerî seferde yardımcı olarak hizmet görebilirlerdi. Kutsal Kitap'a göre, zincire vurulan Samson, hapishanesinde değirmen taşını döndürmek zorundaydı; ortaçağ kürek mahkûmları da bu türden işler yapmağa mecburdular. Tersanelerde, gemileri karaya çekmek için tekerlekleri ve bocurgatları döndürürlerdi. Bahriye sonradan onları devlet kadırgalarında kürekçi olarak kullandı.

kürek (spor.)

— Spor. Kürek sporunda kullanılan sandallar iki tiptir: üstü kapalı (güverteli) veya açık (güvertesiz) olan yole tipi ile, kürekleri bordadan dışarıya taşmış sehpalara (ıskarmoz yatağı) takılan avutriger (outriggele) tipi çok narin, maundan yapılmış, üzerleri verniklenmiş, branda ile örtülmüş (yani güverteli) sandallar. Günümüzde yole tipi hemen hemen yalnız kürek sporuna yeni başlayanlar veya idman çalışmaları yapanlar tarafından yahut mukavemet yarışlarında kullanılır. Yole tipi tekneler, sadece kürek yatakları düzeni bakımından fazlalık olan avutriger tipi teknelerden çok daha sağlamdır. Yole ve avutrigerlerin gövdesi (karkas), dipte baştan geriye kadar uzayan ve baş ve kıç bodoslamalarla birleşen bir omurga eğriler (posta), bir de omurgaya bağlanmış döşek postalarından meydana gelir. Avutrgerlerin teknesi, eğrilere yan yana mıhlanarak kaplanmış olan (armuz kaplama) maun ağacından yapılmış zorda kaplamalarından meydana gelir, halbuki yolelerin teknesi birbirine bindirilmiş borda kaplamaları (bindirme kaplama) ile yapılır. Sandallar, bordalarının iç tarafından (alabanda) baştan geriye kadar uzayan yassı ağaç latalarla (boylam kuşak) takviye edilmiştir. İki borda arasındaki açıklık, bu kuşakların üzerine mıhlanmış, tahtadan sintine kemerlerle muhafaza olunur. Tekerlekli kürekçi oturakları bu kemerlere vidalanmış kızaklar üzerinde ileri geri hareket eder. Bu kemerler de omurgaya bindirilmiş punteller üzerine dayanır. Sandalın gerisinde (dümen lentiyesi) denilen, kümbetli olan pala ile, kürekçinin küreği tuttuğu kısma (tutamaç) kadar gittikçe incelen bedenden ibarettir. Tutamaç ile küreğin iskarmoza geçtiği yere kadar olan kısma (burası kürek aşınmasın diye meşinle kaplanmıştır) manivela (topaç) denir. Meşinden yapılmış iskarmoz kayışı denilen bir sırım, küreği iskarmoza bağlayarak küreğin boylamına aşağıya kaymasını önler. Sandallar, kürekçi iki eliyle bir tek kürek (tekli) veya her eliyle birer kürek (çift) çekmek üzere donatılır. Avutriger'ler şöyle ayırt edilir: skif (tek kürekçi çift kürek çeker, dümenci yoktur); dümensiz iki çifte (yalnız iki kürekçi çift kürek çeker); dümensiz aşırma tek çifte (yalnız iki kürekçi tek kürek çeker); dümenli aşırma tek çifte (dümenci ve teker kürek çeken iki kürekçi); dümensiz dört aşırma, dümenli dört aşırma; dümenli sekiz aşırma kürekli. Yole tipleri arasında, fransız

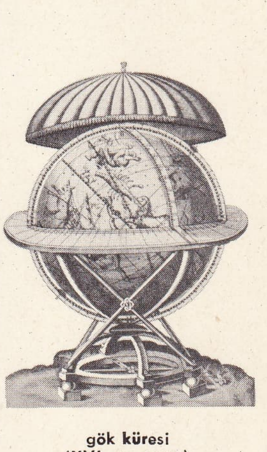

gök küresi
(XVI. yy. sonu)

Foto. MEYDAN; LAROUSSE

kanosu (çift kürek çeken bir tek kürekçi, dümencisiz), çifte kano (çifter kürek çeken iki kürekçi, dümencisiz), dümenli aşırma tek çifte (teker kürek çeken iki kürekçi ve bir dümenci); ve dümenli dört ve sekiz aşırma (tek kürek çeken dört, sekiz kürekçi ve bir dümenci) vardır.

Kürekli sandal yarışının başlangıcı Eskiçağa kadar çıkarılabilir. Asurlularla Mısırlıların kabartmalarında bile dört kürekçili sandallar görülmektedir. Yunanlıların üç sıra kürekli kadırgaları, Romalılarla Kartacalıların galerilerinde tam anlamı ile kürekçi ekipleri vardı ve daha o tarihlerde bile yarışlar her tip kayıkları karşılaştırırdı. Fakat kürek yarışının yeniden canlanışı ve modern anlamda izleri XVIII. yy.dan itibaren muntazam deniz yarışlarının yapıldığı İngiltere'de görülür. Meselâ 1715'ten bu yana Thames nehrinde her yıl kürek ekipleri, «Doggett's Coat and Bodge» yarışında karşılaşır ve bunun en eski yarış olduğu ileri sürülür. Kürek çekme sporu üniversiteliler tarafından, özellikle Oxford ve Cambridge öğrencileri arasında yapılagelmiştir. Bu iki takım ilk defa 1829'da meşhur sekiz tek kürekli fıta yarışında karşılaştılar, o zamandan beri gelenek halinde her yıl nisan ayında Thames nehrinde yarışmaktadırlar. Geliştirdiği fiziksel ve moral vasıflarından ötürü *rowing** adı verilen bu spor İngiltere'de kısa zamanda en önemli yarışmalarından biri sayılmağa ve XIX. yy.da sayıları artan kulüplerde önemli bir yer tutmağa başladı. Keza Fransa'da XIX. yy.da kürek çekmek, bir yarışma sporu olarak düzene sokuldu.

◆ **Kürek kürek** zf. Kürekle ve çok miktarda. (ML)

KÜREKAYAKLILAR çoğl. blş. i. Zool. Başlıca özelliği yalnız üç ön ayak parmağı birleşmiş olan diğer kuşlara karşılık ayak parmaklarının dördü de birleşmiş olan kuşlar takımı. (Bu takım, pelikanlar [*Pelicanidae*], karabatakgiller [*Phalacrocoracidae*], sümsükgiller [*Sulidae*], fırkateyn kuşu [*Fregatidae*], tropikkuşugiller [*Phoetonidae*] familyasını kapsar.) [L]

KÜREKÇİ i. (*kürek*'ten *kürek-çi*). Kürek yapan veya satan kimse. || Kürek çeken kimse: *Beyaz sakallı ihtiyarın çenesi oynuyor, içine çöken dudakları kımıldıyor, kürekçiler kürek çekiyor...* (H. E. Adıvar). || Fırın, tren, vapur v.b. yerlerde ocağa kürekle kömür atan kimse.

— Tar. Tanzimat'tan önce ve yelkencilik devrinde harp gemilerinde kürek çekmek ve yelken açıp toplamakla görevlendirilen kimse. (Osmanlı imparatorluğu devrinde gemilerde kürek çekenler, esirler veya mahkûmlar arasından sağlanır, bazen ücretle temin edildiği de olurdu.) || *Kürekçi avarızı*, büyük deniz seferleri yapılacağı sırada, kürekçilerin özellikle hıristiyan tebaanın tabi tutulduğu mecburî hizmet mükellefiyeti. || *Kürekçi bedeliyesi*, kürekçilerin aylıklarına karşılık halktan alınan vergi. (Bu vergi, kürekçi alınmayan evlerden yerine göre dört, yedi, sekiz, dokuz ve on eve bir kürekçi hesabı ile toplanırdı.) [M]

KÜREKÇİLİK i. (*kürekçi*'den *kürekçi-lik*). Kürek yapma ve satma işi. || Fırın v.b. yerlerde kürekle ocağa kömür atma işi. || Kayık, gemi v.b.de kürek çekmek işi. (M)

KÜREKKEMİĞİ blş. i. Anat. Göğüs kafesinin arka ve üst tarafında bulunan üçgen şeklinde, ince, geniş ve yassı kemik. (Köprücük kemiği ile birlikte omuz kemerini meydana getirir.) [Bk. ANSİKL.] || *Kürekkemiği altı*, kürek kemiği altında bulunan. || *Kürekkemiği altı çukuru*, kürek kemiğinin ön yüzünün hemen tümünü kaplayan çukurluk. || *Kürekkemiği altı kası*, kürekkemiği altı çukurundan başlayan ve kol kemiği yumrusuna kadar uzanan kalın kas. (Kolu iç tarafa döndürür.) || *Kürekkemiği üstü*, kürekkemiği üstünde bulunan. — Bazen köprücükaltı atardamarının bir dalı olan üst kürek atardamarına verilen ad. || *Kürekkemiği üstü siniri*, kol sinir ağının dalı; diken üstü ve diken altı kaslarına «sinir kolları» verir.

— ANSİKL. Anat. *Kürekkemiği*'nin ön yüz ve arka yüz olmak üzere iki yüzü vardır. Ön yüze kürekkemiği altı kası yapışır, arka yüz de enlemesine bir çıkıntıyla ikiye bölünmüştür. *Kürekkemiği dikeni* adını taşıyan bu çıkıntı, dış tarafta akromiyon'u teşkil eder. Doğrudan doğruya deri altında bulunan bu omuz çıkıntısı köprücük kemiği ile eklemlenir. Kürekkemiğinin üst kenarında yarı kıvrık parmak şeklinde kargaburun çıkıntısı vardır, tam köprücük kemiği altında bulunan çıkıntıya küçük göğüs kası yapışır. Kürekkemiğinin üst-dış açısında kürek kol eklemini meydana getirmek üzere kol kemiği boşluğu (*fossa glenoidalis*) vardır. Bu kürekkemiği boşluğu kemiğin geri kalan parçasından *kürekkemiği boynu* denen daha ince bir kısımla ayrılır. (L)

KÜREKLEME i. (*kürek* > *küreklemek*'ten *kürekle-me*). Mad. oc. Şantiyede kırılmış ürünün kürekle toplanması. (L)

KÜRELEMEK veya **KÜREMEK** geçl. f. (*kürek*'ten *kürek-le-mek* > *kürelemek*). Kürekle atmak, temizlemek. || *Mec.* Defetmek, ortadan kaldırmak, kovmak: *Amma şimdi içlerine nidüğü belirsiz kimseler dolmuş ve ekserisi işbaşına geçmiş, bunların cümlesini küreleyip...* (Koca Sekbanbaşı). [M]

KÜREMA çoğl. i. (*kerîm*'den *küremâ*). Cömert, iyiliksever kişiler. || Ulular, büyükler. (M)

KÜREMSİ sıf. (*küre*'den *küre-msi*). Mat. Eğriliği azar azar değişen ve şekli küreninkine yakın olan katı cisim. || Bazen dönel elipsoide verilen ad. (Bu halde *uzun küremsi* ve *düz küremsi* ayırımı yapılır. || Çekme eğrisinin, kendi asimptotu etrafında dönmesiyle meydana gelen dönel yüzey. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Bolyai ve Lobaçevskiy birbirinden habersiz olarak Eukleidesçi olmayan hiperbolik geometriyi bulmadan önce, 1824 yılında alman matematikçisi Taurinus sanal *i* yarıçaplı çemberin analitik geometrisince Eukleides postulatının gerçeklenmediğini görmüş, bir üçgenin açıları toplamının iki dik açıdan küçük olduğunu farketmişti. Böylece geometricilerin olmayana ergiye indirgemek istedikleri varsayım gerçekleşmiş oluyordu.

Hiperbolik geometrinin bulunmasından ve Riemann'ın metrik uzaylar üzerine çalışmalarından sonra, düzlem hiperbolik metriğin, üç boyutlu Eukleides uzayındaki gerçek bir yüzeyin metriğiyle gerçekleştirilip gerçektirilemeyeceği sorusu ortaya çıkmıştı. Beltrami «Saggio di interpretazione della geometria non euclidae» (1868) Giornale di Matematica adlı ünlü eserinde küremsinin bu soruya olumlu cevap verdiğini gösterdi. Gerçekten bu yüzeyin geodezikleri, hiperbolik düzlem doğrularının bütün özelliklerini taşır. 1. geodezik bir üçgenin açıları toplamı iki dik açıdan küçüktür; 2. aynı noktadan çıkan iki geodezik hiç bir zaman kesişmez; bir noktadan çıkıp belli bir g geodeziğini kesen geodezikler g'ye asimptot iki geodeziğin meydana getirdiği bir açıyı doldururlar; bu iki geodezik, hiperbolik geometrinin g'ye paralel doğrularını meydana getirirler; 3. bu açının açıklığı, hiperbolik geometride olduğu gibi, tepesinin g geodeziğine olan uzaklığının fonksiyonu (azalan) olarak değişir; bu uzaklık tepeden g'ye dik olarak indirilen geodezik üzerinde ölçülmelidir; 4. küremsi, sabit ve negatif eğriliğe sahip olan bir yüzeydir; küremsinin, ortak bir daire boyunca bitişik iki yüzü ile örtüsü vardır. (L)

KÜRENÂY veya **KERRENÂY** i. Türk musikisinde eski bir üflemeli çalgı. (Nefîr'in ucu kıvrık şeklidir. Bir çeşit borudur. Tunç veya gümüşten yapılırdı. Türkistan'dan İran ve Hindistan'a geçti, 1634 Revan seferinde Murad IV, bu çalgıyı Mehterhanei Hakanî'ye kattı.) [M]

KÜRENBERG, adı bilinen en eski *minnesänger** (1660'a doğr.). *Falkenlied*'in (Şahinler Şarkısı) yazarı. Kürenberg, provence ve fransız lirik şiirinin etkisinde kaldı. Şiirlerinde bazen yanlışlıkla kendisine mal edilen *Nibelungen Destanı*'nın veznini kullandı. (L)

KÜRESEL sıf. (*küre*'den *küre-sel*). Mat. *Yeni.* Küre ile ilgili olan. || Küre biçiminde olan. *Esk.* Kürevî. || *Küresel çokgen*, küre yüzeyinde çizilmiş ve kenarları büyük çember yayları olan çokgen. || *Küresel geometri.* Bk. ANSİKL. || *Küresel trigonometri*, ana konusu küresel üçgenleri incelemek olan trigonometri bölümü. || *Küresel üçgen*, bir küre yüzeyine çizilmiş ve kenarları üç büyük çember yayı olan üçgen.

— Astron. *Yeni. Küresel astronomi*, konusunu, uzaydaki cisimlerin dünyaya göre yerlerinden alan bilim dalı.

— Miner. *Küresel billûr*, yuvarlak façetalı elmas çeşidi.

— Sil. *Küresel barut*, 0,1 ile 0,6 mm'lik küresel küçük itici taneler halindeki barut.

— ANSİKL. Mat. *Küresel geometri*, bir küre yüzeyi üzerine çizili şekillerin geometrisidir; özellikle üç büyük çember yayı ile sınırlı *küresel üçgen*'leri inceler. Küresel üçgenlerin özellikleri, üç düzlemli açıların özelliklerinden çıkarılabilir. Küresel bir üçgende kenarların toplamı, bir büyük çemberin uzunluğunu asla geçmez. Böyle bir üçgenin açıları toplamı, eukleides'çi düzlem geometride olduğu gibi, bütün üçgenler için aynı değildir; açıların toplamı iki dik açıyle altı dik açı arasındadır. Bir üçgenin açılarının toplamından iki dik açı çıkarıldığında, kalana, bu üçgenin küresel aşırılığı denir; dik açı, açı birimi ve üç dik açılı bir üçgenin alanı, alan birimi olarak alındığına göre *küresel aşırılık* bu üçgenin alanına eşit olur. (LM)

KÜRESELLİK i. (*küresel*'den *küresel-lik*). Küresel olan bir nesnenin durumu, küresel biçim: *Yer'in küreselliği mutlak değildir.* (L)

KÜRET i. (fr. *curette*). Çeşitli cihaz, âlet, silâh v.b. temizlemekte kullanılan demir veya tahta palet. (L)

KÜREVÎ sıf. (ar. *küre*'den *kürevî*). *Esk.* Şekli yuvarlak olan, küreye benzer: *Kürevîdir bu zeminin şekli / Böyle söyler o hazâkat ehli* (Fazıl). *Yeni.* Küresel.

— Ast. *Esk. Kürevî hey'et*, astronomi, gökbilim.

— Mat. *Esk.* Küre biçiminde olan. || *Kürevî (yy) -üş-şekl*, küre biçiminde geometrik şekil. (M)

KÜREYBİYE i. (Ebu *Küreyb* Darir'in adından ar. *Küreybiyye*). Keysaniye tarikatının kollarından biri.

— ANSİKL. *Küreybiye*'ye göre imamlardan Muhammed bin Hanefi hayattadır. Medine'nin batısındaki Cebeli Radavî'de saklanmaktadır. Bir gün mehdi olarak ortaya çıkacaktır. Muhammed bin Hanefi'nin yanında, birinden su, öbüründen bal akan iki pınar vardır. Sağında bir aslan, solunda da bir kaplan bulunmaktadır. Muhammed bin Hanefi, ırmaklarla beslenmekte, arslan ile kaplan da kendisini korumaktadır. Keysaniyenin öteki kolları, Muhammed bin Hanefi'nin öldüğü ve yerine başka bir imamın geçtiği görüşünü savunurlar. (M)

KÜREYVE i. (ar. *kürre*'den *küreyve*). *Esk.* Çok küçük küre. Kürecik. Zerre.

— Anat. *Esk. Küreyvei beyza*, akyuvar. || *Küreyvei hamra*, alyuvar. || *Küreyvei şahmiye*, yağ yuvarı.

— Biyol. *Esk.* Yuvar.

— Fiz. *Esk.* Molekül, elektron.

◆ **Küreyvât** çoğl. i. *Esk.* Kürecikler. *Arap küreyvatı taşıyan İtalyanları...* (Cenab Şahabeddin).

— Anat. *Esk. Küreyvâtı beyzâ*, akyuvarlar. || *Küreyvâtı hamrâ*, alyuvarlar. || *Küreyvâtı meneviyye*, sperm hayvancıkları.

◆ **Küreyvin** i. *Esk.* Alyuvarlara kırmızı rengi veren saf suya benzer madde. (M)

KÜR ırmağı. Bk. KURA.

KÜRİT i. (fr. *curide*). Kim. Atom numaraları 96 ile 103 arasında bulunan elementlerin genel adı. (Bu elementlerin ilki küriyum'dur.)

— Miner. Hidratlı tabiî uranyum ve kurşun oksit, kırmızı-kahverengiden, koyu sarı renge kadar değişen, iğne şekilli kristaller halinde bulunur. (L)

KÜRİTERAPİ i. (fr. *curiethérapie*). Bk. RADYUM TEDAVİSİ.

KÜRİYUM i. (özel ad. *Curie*'den fr. *curium*). Kim. Aktinit'ler grubundan element (sembolü: Cm); atom numarası 96'dır; 1945'te Seaborg tarafından, plütonyum

239'un helyum çekirdekleriyle bombardımanında bulundu. (Birçok izotopu bilinir.) [L]

KÜRK i. (esk. türk. k.). İşlendiği zaman giyecek eşyası, garnitür ve aksesuvar olarak kullanılan, ince ve sık tüylü hayvan postu; bu posttan yapılmış giyim eşyası: *Kürkün cinsini tanıdın mı? — Ben pöstekiden anlamam* (B. Felek). || Sıf. Kürkten yapılmış: *Ah bir kuşlu şapkam, bir de kürk mantom olsa, bebek olurum vallahi* (B. Felek). || *Kürk kabı,* kürklü bir giyeceğin dış yüzü. || *Kürk sırçası,* kürkün boyanmadığını gösteren parlak beyaz tüyü. || *Kürk tahtası,* genellikle çift olarak satılan kare şeklinde kürk parçası. || *Kürk tulum* (veya *tulumlu*), kare şeklinde kürklerin bir çifti. || *Kürk zağarası,* kürkle kaplanmış yaka. Kürk kaplı ceket veya mantonun tersi.

— Teknol. Bk. ANSİKL.

— Teşk. tar. *Kürk giydirmek,* yüksek mevkiye geçen bir kimseyi mükâfatlandırmak için kürk vermek.

— ANSİKL. İlk defa, Fenikelilerin, Yunanlıların sattıkları hayvan postlarını, Yunanlılar, soğuk havalarda giymek için, bir çeşit *kürk* manto haline getirdikleri bilinir. Yunanlılar çirkin buldukları kürkü, ancak çok soğuk havalarda giyerlerdi. Kürk, Pişdadiyan sülâlesinin ikinci hükümdarı Huşenk zamanında Yunanlılardan İranlılara geçti. İranlılar kürkü şerefli bir elbise kabul ederek değerlendirdiler. Daha sonraları Bizans imparatorluğuna geçen kürk, İran ve Doğu Anadolu'dan Bizans'ın merkezi olan İstanbul'a getirilerek buradan bütün Avrupa'ya ihraç edilirdi. İstanbul, Osmanlıların fethinden sonra da bu özelliğini kaybetmedi. Kürk, Osmanlı devletinde üniforma olarak giyilirdi. Sadrazamın, vezirlerin ve bütün devlet erkânının resmî elbisesiydi. Devlet memurları, derecelerine göre kürk giyerlerdi. Bir kanun hükmüne göre, devlet ricaline, padişahın huzurunda kürk giydirilirdi. Sadrazam ve vezirler *erkân kürkü,* şeyhülislâm *fervai beyza* denilen beyaz bir kürk, ulema ve müderrisler ise *muvahhidî* denilen kürk giyerlerdi. Sarı çuhaya dikilmiş samur kürk, çuhaya dikilmiş parça samur, şaliye dikilmiş kubur kakum, kontoş, serasere kaplı sırf samur, bol yenli kürk, kontoş kürk, serhatli kürk v.b. kürkler, cinsine, renk ve biçimine göre rütbeyi belirtirdi. Devlet memurlarından başka, yabancı devlet memur ve elçilerine de kürk hediye edilirdi. Osmanlı devletinde oldukça yaygın olan kürkler, özellikle Sultan İbrahim'in zamanında çok bollaştı. Sultan İbrahim, önüne gelen herkese kürk hediye eder ve hattâ sarayın duvarlarına bile kürk kaplatırdı. Memurlara verilen kürkler hazineye aitti; almak istemeyenlere kürkün parası verilirdi. Kürkler İstanbul'da, Kürkçüler kapısı denilen ve beş yüz kadar kürkçü dükkânının bulunduğu çarşıdan alınırdı. Osmanlı devletinin avrupa ülkeleri ile ilişkileri artınca, kürk resmî kıyafet olmaktan çıktı; çok seyrek olarak kullanıldı. Osmanlı devletinde kürk pazarı olan İstanbul'da satılan en ünlü kürkler: samur, sarı samur, misk, vaşak, zerdeva, sansar, sincap, elma, kakum, ördek boğazı, kuğu boğazı, saka boğazı, tilki boğazı, bahrı göksu, porsuk, tiyon, şinşilla, sıçan, tavşan, karakulak, kuzu, kunduz, koyun, kedi, alacageyik, gökçen, kırın, kaplan, arslan, kurt, ayı, çakal.

— Teknol. XVII. yy.ın sonuna kadar, kürk derileri, kürkçüler tarafından, şekillerine uyularak, yani dört köşe kullanılıyordu. Karnın altından açılan postlar, düz olarak yan yana birleştirliyor sonra birbiri üzerine bindirilerek dikiliyor ve paltoları astarlayabilecek büyüklükte parçalar elde ediliyordu. O zamanlar kürklere hiç bir şekil verilmez, modanın hiç bir etkisi olmazdı. İlk lutr mantolar 1847'ye doğru İngiltere'de ortaya çıktı; bunlar kollardan geçirmek için iki delik açılmış torba şeklinde çok biçimsiz mantolardı. 1850'ye doğru, kadınlar için, kumaş ceketlerin şekline uyarak biçilen ilk deri ceketleri dikenler, fransız Revillon kardeşler oldu.

O tarihten bu yana perdahçı, parlatıcı kürkçüler, durmadan, birçok işlemden geçirerek kürk eşya yapmağa koyuldular. Bu işlemler postlarda deriye *yapışık parçalarının temizlenmesi* ile başlar, bunu *apre* veya *tubaklama, bastırma, kurutma, yağlarını temizleme, dövme, yontma, boyama* ve *parlatma, temizleme, briyantaj* ve *völutaj* izler. Bazı derilere ayrıca *tıraşlama, çıkıntıların alınması* ve *fazla tüylerin yolunması* gibi işlemler de gerekir. En önemli ilerlemeler özellikle apre'de ve tepkileri derisine göre farklı olan özel boya maddelerinin araştırılmasında gerçekleştirildi, sonra, derileri yumuşatmak, modanın gereklerine uymak için fazla kıvırcık tüyleri düzeltmek veya fazla düz tüyleri kıvırmak suretiyle postların niteliği de değiştirilebildi.

Nihayet, kürk dikicileri, iyi incelenmiş biçkiler ve birleştirmelerle bazı kürklerin boyutlarını bir katına çıkarttılar. 1900'den bu yana süregelen bu uzatma işi, her yıl ilerletilmekte ve son derece yumuşak kürkler elde edilmektedir. Bununla beraber, derileri düz olarak birleştirmekten de cayılmış değildir; ayrıca atma dikiş makinesi sayesinde, postun niteliğine göre, testere dişli, yuvarlak dişli veya kare dişli dikişlerle birleştirme yolu, derilerin birleşme yerlerini (tüylü taraftan) görünmez hale getirmiştir. Bütün bu biçki, birleştirme işi *patron üzerinde tespit, düzeltme, montaj, uatinleme, perkalleme, astarlama,* kısacası, kürkçülük zanaatını bir teknisyen ve sanatçı zanaatı haline getiren güç ve çeşitli işlerle tamamlanmaktdır. (LM)

KÜRKAS i. Bot. Tropik Amerika'da yetişen ağaç türü (*Jatropa curcas*); cücüğü çıkarılmak şartıyle tohumları yenebilir. (Sütleğengillerden.) [L]

KÜRKBÖCEĞİ blş. i. Zool. Esmer siyah renkli, vücudu küçük ve silindir biçiminde bir kınkanatlı böcek; arkasındaki esmer uzun kıllarıyle dikkati çeken kurtçuğu, evlerde derileri, yünlü elbiseleri ve kürkleri kemirir. (Deriböceğigiller familyasından.) [L]

KÜRKÇÜ i. (*kürk*'ten *kürk-çü*). Kürk hayvanlarından alınan derileri bozmadan tabaklamayı, onları kürk yapımı için hazırlamayı bilen veya bu işin ticaretini yapan kimse.

— DEY. *Kürkçü dükkânı,* «tilkinin dönüp dolaşıp geleceği yer kürkçü dükkânıdır» atasözünden, «en sonunda dönülecek yer» anlamında kullanılır. (M)

KÜRKÇÜBAŞI blş. i. Teşk. tar. Padişahın kürklerini muhafaza etmekle görevli kimse. (M)

Kürkçübaşı mescidi (veya **Hacıhüseyinağa mescidi**), İstanbul'da Yedikule caddesinde; Kürkçübaşı Hacı Hüseyin Ağa tarafından yaptırıldı (1613). Çeşitli kısımlarında ayrı yapım tekniği görülür. Duvarları kâgir, çatısı ahşaptır. Minaresi taş ve tuğladandır. Müezzin mahfeli, son cemaat yerinin üzerindedir. Fatma Hatun tarafından yaptırılan mimberi ahşaptır. Kapısı üzerinde görülen ve üzerinde 1871 tarihi okunan besmele, onarım sırasında yazılmıştır. Avlusunda lâle, gül ve meyve motifleriyle kabartma olarak süslenen su tekneleri bulunmaktadır. (M)

Kürkçü camii, İstanbul'da Topkapı caddesinde. Kanunî Sultan Süleyman zamanında, kürkçübaşı Ahmed Bey tarafından yaptırıldı. Bina kâgirdir; kubbesi zamanla ahşap çatıya çevrildi. Son cemaat yerinin sütun başlıkları korinthos tarzındadır. Minaresi taştandır. (M)

Kürkçü çeşmesi, İstanbul'da Balat'ta, Kürkçü mescidi önünde; Kanunî Sultan Süleyman tarafından yaptırıldı. (M)

Kürkçü hanı, İstanbul'da (Mahmutpaşa) han. Sadrazam Mahmud Paşa yaptırdı (1467). Türkiye'nin büyük hanları arasındadır. Uzunluğu 130, genişliği 65 metre olan bu iki katlı hanın iki avlusu etrafında sıralanmış, kapıları revaklara açılan 167 odası vardır. Alt kattaki odalar beşik tonozlu, revakların çoğu kubbeli, bir kısmı da çağrez tonozludur. Alt kattaki odaların pencereleri yalnız revaka açılır; üst kattaki odaların avluya ve sokağa bakan pencereleri vardır. Kubbe ve kemerler tuğla ile örülmüştür. Ayaklar kesme küfeki taşındandır. 1896 Depreminde yer yer yıkılan han onarılmıştır. (M)

KÜRKÇÜLÜK i. (*kürkçü*'den *kürkçü-lük*). Derileri kürk haline getirmek için kıllarıyle birlikte hazırlamak sanatı. || Kürk alım satımı.

— ANSİKL. *Kürkçülük,* vahşî hayvan ticaretini, yetiştirme çiftliklerini ve merkezlerinden gelen derilerin ticareti ile bütün bu derilerin kürkçülere göre hazırlanmasını kapsar. En eski kürkler her halde ülkelerin kendi vahşî hayvanlarından, porsuk, gelincik, kedi, köpek, sincap, sansar, dağtavşanı, su samuru, tarlafaresi, kurt, tilki, köstebek ve koyun ile keçiden yapılmıştır.

X. yy.da beyaz kürk ve bir tür sibirya sincabı kullanılırdı, daha sonra kakım, altınsarısı köstebek ve Sibirya'dan getirtilen samur kullanılırdı. XVI. yy.da Kanada'da kunduz, zerdeva, vaşak, vizon, kanada samuru, mavi tilki, kızıl ve gümüş rengi tilki derileri. XVII. yy.da da astragan derileri, Avrupa'nın büyük pazarlarında, Leipzig'de, Nijni-Novgorod'da piyasaya çıktı. XVIII. yy.da amerika deniz samuru ile şinşilla, sonra 1850'ye doğru sarig ve martıya benzer bir hayvan derisi gönderir. İsteklerin artması, bu çağdan başlayarak hayvanların türediği ülkelerin iklimine göre, uygun yerlerde (Kanada, İskandinav ülkeleri) yetiştirme merkezleri meydana getirmeyi gerektirmiştir. Afrika'da, Sudan ve Çat'ta deneysel çiftlikler, buhara koyunlarıyle uğraşırlar; sonunda, Güneybatı Afrika'da yılda 3 milyon astragan derisi işlenir. Bu kürklerin çoğu, büyük dünya merkezlerinde: Londra'da, New York'ta, Leningrad'da, Helsinki'de, Oslo'da, Montréal'de ve Sidney'de satılır. En çeşitli kürkçülüklerin başta gelen dünya pazarı Londra'dır.

Bugün kürkçülük, yüksek terzilik gibi, müşteri alanını genişletmek, özellikle gençlere yönelmek zorunda kalmıştır. Büyük kürkçüler, bir ölçüde pek yüksek fiyatlı olmayan model «dükkânlar» açarlar; kedi, köpek, Çin'den getirtilen dağ sıçanı gibi az pahalı kürkler pazarına dönüş görülür. Öte yandan, modeller gitgide daha esnek bir teknik sayesinde, moda eğilimlerine göre uyarlanır ve günümüzde kürkten yapılan spor giyecekler (çizmeler, kürk donlar, tayyörler v.b.) bulunur.

Bununla birlikte, değerli kürkler gene gece giyeceği olarak kabul edilir. Melezleştirme yoluyle vizon yetiştirilmesi, beyaz, mavimsi, gökyakutu, pastel, kızıl veya kara gibi çok değişik renklerde kürkler üretmiştir. (LM)

Kürkçü mescidi veya **Hacı isa mescidi,** İstanbul'da (Balat, Kürkçüçeşmesi sokağı) mescit. Fatih Sultan Mehmed'in sancaktarı Hacı İsa tarafından yaptırıldı. Kâgir ve ahşap çatılıdır. Minaresi sağındadır. Onarım gördü. Mimberini Hekimoğlu Ali Paşa yaptırdı. (M)

KÜRKLÜ sıf. (*kürk*'ten *külk-lü*). Kürkü olan, kürk giymiş: *Kürklü kadın.* || Kürkle süslenmiş: *Ama kürklü mantom yokmuş. Baloya gidemezmişim* (S. F. Abasıyanık). || [Hayvan için] Kürk yapmak için elverişli postu olan.

— Kıyf. Kürklü hayvan derilerinden, özellikle tavşan kürkünden yapılan bir çeşit kürklü keçe şapka.

— ANSİKL. Kıyf. Görünüş ve yerlerine göre çeşitlere ayrılır: *kürklü flaman şapkası,* uzun köstebek tüyünden yapılır, *kaygın* (veya *saten*) *şapka, viyanalı şapkası,* en eski olanıdır; *kadife şapka,* tüyleri kesilmiş köstebek derisinden yapılır. (M)

Kürk Mantolu Madonna, Sabahattin Ali'nin romanı (1943). Romanın baş kişisi Ra-

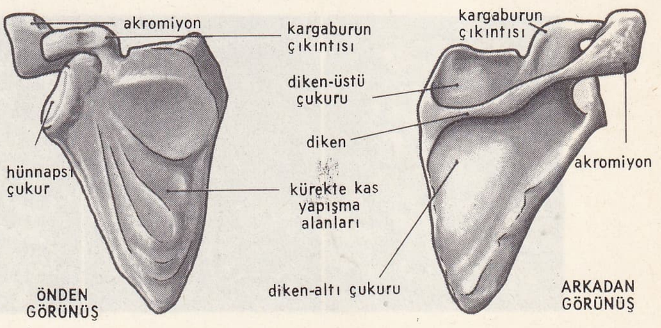

kürekkemiği
(anat.)

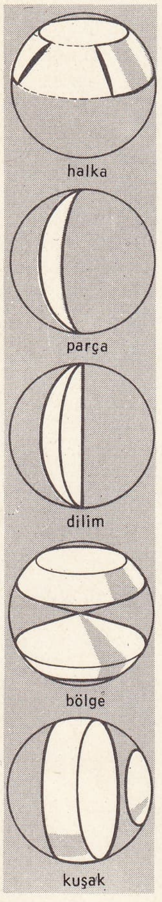

küresel şekiller

if Efendi, ölmeden önce, hayatının hikâyesini yazdığı bir defteri yazara vermiştir. Raif Efendi, gençliğinde, öğrenim için Berlin'e gitmiştir. *Kürk Mantolu Madonna* adlı bir tabloda kendi portresini yapmış olan ressam Maria Puder ile sevişir. Babasının ölümünden sonra Türkiye'ye döner. Sevgilisiyle yazışmaları kesilir. On yıl sonra evlenir. Bir gün, Maria'nın öldüğünü öğrenir; Maria'dan olan kızı yaşadığı halde onun da öldüğü söylenir. Defter, kaybolmuş bir aşkın yakınmalarıyla biter. (M)

KÜRKÜMİN i. (fr. *curcumine*). Formülü $C_{14}H_{14}O_4$ olan boyarmadde; zerdeçal bitkisinin köklerinden çıkarılır. (178°C'ta eriyen, mavi parıltılı, portakal renginde prizmalar meydana getirir.) || Stilben serisinden, azoksik boyarmadde. (L)

KÜRNEMEK geçz. f. *Halk dili.* Birbirine sokulup toplanmak. (M)

KÜRRÂSE i. (ar. *kürrāse*). *Esk.* Elyazması kitabın sekiz sayfalık forması: *Seri'-ül-kalem bir hattat olup günde mütead-did kürrâseler yazarak* ... (Şemseddin Sami). [M]

KÜRRE i. (fars. *kürre*). *Esk.* Tay. || Sıpa. || *Kürre-i âb,* deniz dalgası, köpüğü. (M)

KÜRSÜ veya **KÜRSÎ** i. (ar. *kürsî*). Konuşmacının topluluğa hitap etmek için üzerine çıktığı yüksekçe yer: *İçtima salonuna girer girmez doğru kürsüye çıktım ve şu kısa mütalâa ve teklifi dermeyan ettim* (Atatürk). *Sınıf hemen hemen dolmuştu. Mektebin tek güzel ve yeni eşyası olan hoca kürsüsüne, kuvvetle elimi vurdum* (R. N. Güntekin). || *Mec.* Bir fakültede araştırma ve öğretim birimi: *İnkılâp tarihi kürsüsü.* || *Halk dili.* Sandalye. || *Esk.* Görev, makam. || Taht. || Başkent, hükûmet merkezi. || Kaide, ayaklık. || *Kürsü taşı,* duvar köşelerine konulan büyükçe taş.

— Din. Cami ve mescitlerde vaizlerin vaız verdiği yer. (Kürsüye birkaç basamaklı merdivenle çıkılır. Sabit veya seyyardır. Ağaç oymalarla süslenmiş taht biçiminde olanları, mermerden yapılanları vardır. Bazıları da sedef kakmalarla süslenmiştir. Üzerine bir minder serilir, ön tarafına kitap okumak için rahle konur.) || En yüksek gök tabakasının (Tanrı'nın katı) altında bir düzlükte olan ve alın yazısının yazıldığına inanılan defterin bulunduğu yer. || Tanrı'nın gücü, kudreti. || Bir piskoposun kilisesinde oturduğu sandalye. || Kiliselerde, tapınaklarda v.b. vaız verilen tribün: *Kürsüye çıkmak.*

— Esk. *Kürsî-i hâk,* evrenin dayanağı, dünya. || *Kürsî-i hükûmet,* parlamento. || *Kürsî-i memleket,* başkent. || *Kürsî-i seskûşe,* dünya. || *Kürsî'i zer,* güneş. || *Kürsî-nişin,* tahta oturan, padişah. Vali. Vaiz.

— Eğ. Medreselerde müderrislerin oturarak ders verdiği yer. || *Esk. Kürsü şeyhleri,* İstanbul'da cuma namazlarından sonra belirli camilerde vaız verenler. (CUMA VAİZLERİ de denir.) Bk. ANSİKL.

— G. santl. Bk. ANSİKL.

— Hat. *Kürsîi hat,* güzel ve kurallara uygun olarak yazılmış elyazısı.

— Mim. *Kürsü taşı,* heykel ayaklığının bir parçasını meydana getiren küp biçiminde taş.

— Mus. Eski arap musikisinde, bugünkü peşrev yerine, fasıl başında çalınan saz eseri.

— Tar. Padişahların üzerine basarak ata bindikleri kırmızı kadife ve çuha ile kaplı iskemle.

— Teşk. tar. Padişah tuğralarının dört bölümünden birincisi; padişahın ve babasının adlarının yazılı olduğu bölüm.

— ANSİKL. Eğ. *Esk. Kürsü şeyhleri,* görevleri dolayısıyle zeyli meşayih (yardımcı şeyhler) sınıfından sayılırlardı. Zeyil meşayihi, öteki ilmiye sınıflarından ayrı bir koldu. Kolun en yüksek derecesi Ayasofya camii vaizliği idi. Kürsü şeyhlerinin görevi, cuma günleri hatiplerin okudukları arapça hutbeyi cemaate açıklamaktı. İlk kürsü şeyhliği, Eyüp camiinde kuruldu, sonra sayıları yediye çıkarıldı. Önem sırasına göre kürsü şeyhleri şu camilerde görev yapıyorlardı: Ayasofya, Sultanahmet, Süleymaniye, Beyazıt, Fatih, Sultanselim, Eyüp. Cuma vaizlerine «selâtin şeyhliği» unvanı verilerek rütbeleri bir derece yükseltildi (1726). Aynı yıl sayıları yediden on bire çıkarıldı.

— G. santl. Büyük oyma *kürsü*'ler sanatı İtalya'da Pisa bölgesinde doğdu (XIII. yy.). İlk kürsülerden biri San Bartolomeo in Pantano da Pistoia'da bulunan Guido Bigarelli'nin yaptığı eserdir (1256); bu eserde oymaların dağılımı çok güzeldir. Nicola Pisano, Pisa vaftiz kürsüsüyle (1255-1260) yeni bir üslûp çığırı açtı; sanatçı bu eserinde o çağın karmaşık kültürünü yansıtır: kapı revakı, arslanlı destekleri, roma üslûbunu ve üçlü kemerleri gotik üslûbunu taşır; fakat düzenli ve derlitoplu kabartmalarında güçlü bir sanat ortaya koyar ve eskiçağ sandukalarının oymalarını yeniler. Oğlu Giovanni, öğrencileri Arnolfo ve Lapo ile birlikte yaptıkları Siena katedrali kürsüsünde (1265-1269) Nicola, Pisa'dakinin düzenini geliştirdi ve en belirgin gotik üslûba yöneldi.

Bu düzen biçimi Toscana'da yaygınlaştı. Pistoia'da Fra Guglielmo, San Giovanni Fuorcivitas'ın kürsüsünü yaptı (1270); 1301'de aynı yerde Giovanni Pisano, San Andrea'nın ve 1302'den 1310'a kadar Pisa katedralinin kürsülerini inşa etti; bu sonuncu eserinde Giovanni Pisano, dokunaklı ve tedirgin zevkinin zirvesine ulaşır. XV. yy.-ın en güzel kürsüleri floransalı sanatçıların eserleridir. Prato'nun dış kürsüsünde (1439) Michelozzo'nun uyumlu mimarî düzeni üzerinde, Donatello en kalıcı eserlerinden biri olan Putti (melek çocuklar) dansını dile getirdi. Son günlerinde Bellano ve Bertoldo ile işbirliği yaparak Floransa'da San Lorenzo'nun iki kürsüsünü etkili ve heyecan verici bronzdan kabartmalarıyle tamamladı. Prato'nun iç kürsüsünde (1438) Mino da Fiesole'nin titiz panolarında Ghiberti'nin etkisi görülür. Santa Croce'de (1475) Benedetto da Maiano'nun kürsüsü Aziz Francesco'nun hayatını anlatan kabartmalarla süslenmiştir.

Fransa'da taştan yapılmış vaız kürsülerinin Siena ve Pisa'dakilerde bulunan zengin süsleri yoktur. Bu kürsüler yarım daire veya çokgen biçiminde cumbalar meydana getirir; ya duvara veya ayaklar üzerine yerleştirilmiştir. Bunlar, İtalya'daki kürsülerden daha sonra XV. yy.ın sonlarında yapılmıştır. Heykelcikleri incelikle ajurlanmış sayvanlara yerleşik olan Strasburg, Avignon'daki Saint-Piere ve Villefranche-de-Rouergue kürsüleri en güzelleri arasında sayılır. Kimisi açık hava vaızları için manastır avlusunda (Saint-Die), mezarlıkta (Plougasnou) veya kilisenin dışında (Vitre) kurulmuştur. Rouen katedralinin yeni kürsüsü dövme demirdendir (R. Subes, 1959). En eski ahşap kürsüler Gotik çağın sonuna kadar çıkar; panolarının süsleri alevli üslûp pencereleme biçimindedir (Azy'de Aisne, Chacay ve Manche'ta) ve üslûp gelişimini izler. İngiltere'de, XV. yy.a çıkan 60 kadar taş kürsü, Somerset Gloucester ve Devon idare bölümlerinde toplanmıştır. Derby ve Norfolk kontluklarında meşeden yapılmış, bu devre ait birçok kürsü vardır; kimisi orijinal boyalarını korumuştur (Burlingham, Saint Edmund). Almanya'da fildişi panoları çekiçle işlenmiş altın çerçeveler içine yerleşik çok değerli bir kürsü vardır, bu kürsü Aachen katedraline imparator Heinrich II (öl. 1024) tarafından verilmiştir. Bavyera'da Heidingsfeld ve Karlstadt'ta gotik süslerle bezenmiş taş kürsüler görülür. Trier katedralinde Ruprich Hoffman'ın yaptığı rönesans üslûbunda bir kürsü, Freibourg'da gotik üslûplu oymaları Jörg Kempff tarafından yapılan bir diğeri bulunur. Flandre'da özellikle barok sanatın epizodlarını toplayan aşırı yükseklikte kürsülere rastlanır, bunlar arasında Verbruggen'ın yaptığı Sainte - Gudule kürsüsü Michel Vervoort'un kurduğu Anvers ve Mechelen katedrallerindeki kürsüler, Delvaux tarafından inşa edilen Saint-Bavon kürsüsü sayılabilir.

İspanya'da çokluk XV. ve XVI. yy.lara ait dövme demirden kürsüler vardır. (LM)

KÜRSÜDAR i. (ar. *kürsî* ve fars. *-dār,* tutan'dan *kürsü-dār*). Kırmızı kadife ve kırmızı çuha kaplı kürsîi hümayuna bakan görevli. (Padişahlar atla bir yere gidecekleri zaman kürsü bu görevlilerce getirilir ve hükümdar bunun üzerine çıkarak ata binerdi. Terfi eden kürsüdar, rahdıvanı sani olurdu.) [M]

KÜRSÜLÜ sıf. (*kürsü*'den *kürsü-lü*). Bir temele veya tabana dayalı. || Üniversitede kürsüsü olan (öğretim üyesi). [M]

KÜRŞAD, göktürk prensi (öl. 635). Göktürk imparatoru Çuluk Kağanın küçük oğlu. Babası, bir çin prensesi olan üvey annesi İ-çing Hatun tarafından zehirlendi. Yerine geçen amcası Kara Kağanın düşüncesiz yönetimi ve kıtlık yüzünden, türk ordusu Çinlilere yenildi. Kürşad da esir edilerek Çin'e götürüldü (630). Kara Kağan, Çin'de ölünce (634), Çinliler kendi taraftarları olan göktürk prensi Sirba'yı türk imparatoru yaptılar. Sirba, Çin'e bağlanmayı kabul etti. Türkler gizlice çalışarak kırk kişilik bir ihtilâl birliği kurdular ve başına prens Kürşad'ı getirdiler. Genç prens, birlik başkanlığını, ihtilâl başarı kazanırsa imparator olmamak ve siyasetle uğraşmamak şartıyle kabul etti; İhtilâlciler Kürşad'ın kardeşinin oğlu İşpera'yı türk kağanı ilân ettiler. Bu sırada çin tahtında Tang'ların ikinci imparatoru Li-şih-min vardı. Türk ihtilâl birliği başkanı Kürşad'ın planına göre, imparator Li-şih-min önce esir edilerek türk iline kaçırılacak, sonra da çin sarayında esir bulunan türk soyluları ve Çinlilerin elinde bulunan türk toprakları değiştirilecekti. Çin imparatorunun her gece kılık değiştirerek başkent Çangan'da dolaştığı da türk ihtilâl birliği tarafından biliniyordu. Ancak kararlaştırılan gece yağmur yağdı ve imparator saraydan çıkmadı. Kürşad, ihtilâl planını değiştirerek imparatorun sarayına bir baskın yapmayı kararlaştırdı. O gece kırk türk soylusu çin imparatorluk sarayını bastı. Yüzlerce çinli muhafız öldürüldü. Ancak imparator ele geçirilemedi. İhtilâlciler çin başkentinden ayrıldılar. Fakat büyük bir çin ordusu bunları izledi. İhtilâlciler Vey ırmağı kıyısında durdular. Kabaran ırma-

kürkler

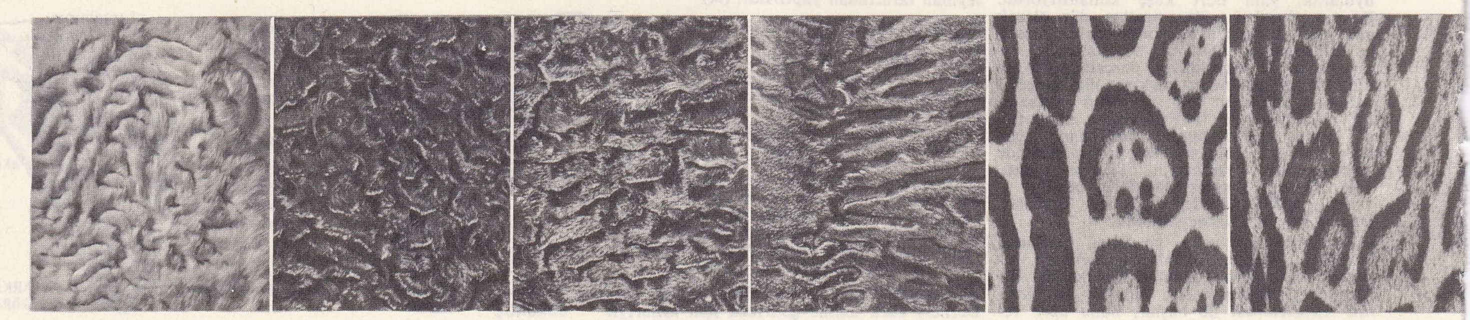

Foto. LAROUSSE

ğı geçemediler. Burada yapılan savaşta kahramanca kendilerini koruyan Kürşad ve arkadaşları teker teker öldüler. (M)

Kürşat kalesi, Antakya ili sınırları içinde kale. Yayladağ yolu üzerinde ve Antakya iline 14 km uzaklıktadır. Kalenin Haçlılar devrinde ve haçlılar tarafından yaptırıldığı söylenir. Bugün ancak iki burcu kalmıştır. (M)

KÜRTAJ i. (fr. *curetage*). Cerr. Tabiî (dölyatağı) veya patolojik (kemik apsesi) boşluklar içinde bulunan yabancı cisim veya hasta organları özel bir âletle çıkarıp almak işlemi. (Bk. ANSİKL.) ‖ *Kürtaj olmak* (*yaptırmak*), çocuk aldırmak. ‖ ‖ *Kürtaj yapmak*, çocuk almak; hasta dokuyu kazıyarak almak.

— ANSİKL. Cerr. *Dölyatağı kürtajı*, sonradan kendi kendini yenileyen hasta dölyatağı mukozasını özel bir âletle kazıma işlemidir. Bu işleme, özellikle etenenin tutukluğunu ortadan kaldırmak için başvurulur. Dölyatağı kürtajı, parmakla yapılan ve dölyatağını etene kalıntılarından temizlemek amacını güden işlemle karıştırılmamalıdır. Apse, kemik iltihabı, kist v.b. hallerde dölyatağı dışındaki tabiî veya patolojik boşlukların da kürtajı yapılabilir. (L)

KÜRT i. Ön Asya'da yaşayan türk asıllı bir topluluktan olan kimse. (M)

KÜRTÇE i. (*Kürt*'ten *Kürt-çe*). Leng. Hint-avrupa dil öbeğinden dil.

— ANSİKL. *Kürtçe*, bugün dağınık olarak Türkiye, İran, Irak, Suriye ve S.S.C.B.'de yaşayan Kürtlerin dilidir. Kürtlerin belirli bir alfabesi yoktur; başka dillerin alfabelerinden yararlanmışlardır. Irak, İran ve Suriye'de yaşayanlar arap alfabesini, S.S.C.B.'de yaşayanlar rus alfabesini, Türkiye'de yaşayanlar da türk alfabesini kullanırlar. Türkiye'deki Kürtler *h* ve *g* sesi için *x*; *ķ* sesi için *q*; *v* sesi için *w*; *e*'yi biraz uzatmak için *ê* harflerini kullanırlar. Kürtçenin birbirinden oldukça farklı üç lehçesi vardır: Kurmancî, Kelhurî ve Goran. 1897'de Petersburg akademisi tarafından yayımlanan Kürtçe-Rusça-Almanca lûgatte, Türkçe, Farsça, Arapça, Çerkezce, Gürcüce, Keldanîce v.d. bazı dillerden alınmış 8 307 kelime vardır. (→Bibliyo.) [M]

Kürtin ini. Arkeol. Konya ilinde, Beyşehir - Suğla gölleri arasında mağara, Suberde ve Taşağılı köyleri arasındaki yolun batısında, *Dolmuştokadı* adı verilen bir tepenin içinde. Prof. Ralph S. Solecki yönetiminde bir ekip tarafından yapılan yüzey araştırmasında bulundu. Paleolitik insan kalıntıları ve bazı hayvan kemikleri ortaya çıkarıldı. (M)

KÜRTLER, Ön Asya'da yaşayan türk asıllı kavim. Kürtlerin menşei hakkında, daha çok arap ve iran kaynaklarına dayanan efsanevî görüşler vardır. Konu ile ilgili olarak dört tez ileri sürülmüştür: 1. Kardu, Haldi ve Gürcülerle ırkî ilişkisi bulunan yerli bir ırk teşkil ettikleri; 2. iranî asıldan geldikleri; 3. arap köküne dayandıkları; 4. Orta Asya'dan göçmüş turanî bir boy oldukları. Arap tarihçisi Mes'udî, Kürtlerin zalim Dahhak'ın (Zahhak) elinden kurtulmuş İranlılar olduğunu yazar. *Şerefname*'ye (1597) göre Kürtler, cen soyundandır. Eserin yazarı Bitlisli Şeref Hanın, Kürtlerin anayurdu olan Doğu Türkistan'ı, çin sınırına yakınlığı sebebiyle çin ülkesi olarak kabul ettiği anlaşılmaktadır. Ksenephon, *Anabasis*'te «onbinlerin dönüşü»nden bahsederken (M.Ö. 401-400) Karduklarin Helenlerin çekilmelerini güçleştirdiklerini kaydeder. Ksenophon'un yazdıklarından, Helenlerin güçlüklerle karşılaştıkları bölgenin, eskiden Kentrites denen, Dicle nehrinin kollarından Bohtan suyu vâdisi olduğu anlaşılmaktadır. Klasik eserlerde Bohtan suyunun kuzeyindeki dağlık araziye «Karduklar memleketi» denir. Eski adı Cezirei ibni Ömer olan bugünkü Cizre'ye de «Kardu gazartası» deniliyordu. Bu bölgeye Ermeniler Kedruh, Araplar Bakarda adını vermişlerdi. Kardukların bulunduğu bölge, bugün Kürtlerin yaşadığı başlıca alanlardan biridir. *Kardu, karduk* kelimelerinin *kürt* adına benzeyişi, Kürtlerin kardu aslından geldikleri görüşünü doğurdu. Fakat ne asur, ne urartu yazıtlarında kardu, kürdo veya benzer isimde bir topluluktan bahsedilmez.

Akkad - asur dilinde «kuvvetli, kahraman» anlamına gelen *kardu* kelimesinin haldikaldi kavminin adı ile bir ses benzerliği gösterdiği ileri sürülerek, Kürtlerin aslı Haldilere de bağlanmak istendi. Asur krallığı çöktüğü zaman bölgedeki küçük hükûmetler, yıllarca asur boyunduruğunda ezildikten sonra bağımsızlığa kavuştu. Bunlardan biri Haldi - Kaldi hükûmeti idi. Haldiler, doğudan (Orta Asya'dan) bu bölgeye gelmişlerdi. M.Ö. VII. yy.a doğru bölgeye Ermenilerin gelmesi üzerine Haldiler dağlara çekildiler. Ermeniler, Van gölü havzasında Haldilerin yerini aldı. Bu çekilme işi, batılı bilginleri, Kürtlerin aslının Haldiler olduğu düşüncesine yöneltti. Haldi, aynı zamanda Urartu panteonunun baştanrısıydı. Urartu beyleri, o zamanki adı Tuspa olan Van kalesinde bu tanrı adına bir tapınak yaptırdılar. Hartmann, Nöldeke ve Weisbach gibi bilginler, araştırmaları sonucunda dil bakımından kürt, kardu kelimelerinin aynı olmadığını ileri sürdüler. Strabon gibi klasik yazarların Mediya ve İran'da *cyrtii* adıyle gösterdikleri kavmin Kürtler olabileceğini söylediler. Rus şarkiyatçısı Minorsky, önce, Kürtlerin iranî bir kavim olduğunda ısrar etti. 1938'de Brüksel'de toplanan XX. Milletlerarası Şarkiyatçılar kongresinde ise ortaya yeni bir tez attı. Tezinde, Kürtlerin asıllarının Karduklar olmadığını, daha çok Herodotos zamanından beri Bohtan (Dicle'ye akan bir çay) çevresinde, yani Beth-Kardu bölgesinde (Eruh, Şırnak ve Cizre) yaşayan Bohtanlılar olması gerektiğini, M.Ö. VII. yy.da İran ve Anadolu'ya yayılan İskit - Sakalar ile ortaya çıktığını ileri sürdü. Kürtlerin asılları hakkında Ritter, Pott, Reodiger, Nöldeke, Maunsell, M. Harmann ve Lihmann Haup gibi bilginler ve gezginler Bohtan bölgesinde yıllarca çalıştı. Gerçekte Bohtan adı bir bölgeye işaret etmekte ve hiç bir suretle Kürtlerin buradan türedikleri anlamını ifade etmemektedir. Rus bilgini N. J. Marr, *Karduk* yani Kürtler ile *Kart* yani Gürcüler arasındaki tarihî bağların kopmasını doğuran sebepleri ele aldı. Bugünkü Kürtçenin radikal bir değişmeye uğradığını, kafkas dilleri grubundan olan Kürtçenin yerini arî bir lehçenin aldığını, böylelikle Kürtlerin Farsça'ya yakın bir dil edinmek için orijinal dillerini terkettiklerini ileri sürdü.

Kürtlerin menşei hakkındaki görüşlerden bilimsel sayılabilecek olanlar kısaca şöyle özetlenebilir:

1. Minorsky'e göre Kürtler hint-avrupa soyundan ve iranîdir. M.Ö. VII. yy.da Rumiye gölü güneyinden Bohtan'a doğru göç ettiler. Dilleri üstünde asya etkileri vardır;

2. Marr'a göre Kürtler otokton bir topluluktur. Kartveli (yani Gürcüler) ile aynı soydan gelir. Bilinmeyen sebeplerle birbirlerinden uzak kaldılar. Asıl dillerini (bu dilin ne olduğunu söylememektedir) bırakıp Farsçaya yakın bir dil kabul ettiler;

3. Kürtlerin doğudan batıya doğru göç ederek yayıldıklarını ileri süren tez, en kuvvetli görüştür ve şöyle özetlenebilir:

Sibirya'nın Yenisey havalisinde Türklere ait *Orhon abideleri* denen yazıtlar bulundu. Bu bölgede Altı Oğuzlar ile Kürt adlı bir ilhanlık vardı. İlhanlığın yeri, Yenisey nehrinin kollarından Ulukem ırmağına karışan Eleges suyunun sol kıyısındaydı. Buradaki anıt, tarihe *Eleges yazıtı* olarak geçti. Anıttaki yazılar orhon tipi türk alfabesiyle yazılmıştır. Batıdan Göktürklerle komşu olan Kürtlerin dilinin Öz Türkçe ve yazılarının da Göktürklerinkinden daha eski bir yenisey-orhon yazısı olduğu anlaşılmaktadır. Eleges yazıtı 2,20 m yükseklikte, 60 sm enindedir. 1250 Yıllık olan yazıt 12 satırdır. 8. ve 9. satırlarda «Ben, kürt elinin hanı Alp Urungu, altınlı okluğumu bağladım belde, ülkem devletin. Otuz dokuz yaşımda öldüm. Hanım, ilime, sizlerime ne çare, doymadım. Hanım, ilim ne çare ayrıldı» denmektedir. Son satırda kürt hanı, «Kuyda prensesinden, sizlerimden ne çare, özde oğlum sizlerden ayrıldım» diyerek acılarını anlatır. Hanın zengin sürülere sahip olduğu da yazıtta kayıtlıdır. Yazıtın ifadesinden anlaşıldığına göre, Kürt hanlığı büyük hakana bağlıydı. Kürt hanı Alp Urungu, hakanına, memleketine, ailesine doyamadan 39 yaşında ölmüştü. Böylece kürt adlı uruğun türk soyundan olduğu, türkçe konuşup yazdıkları anlaşılmaktadır. Ord. Prof. Zeki Velidi Togan'a göre Türkler M.S. 445'te Azerbaycan'ın Muğan taraflarına yerleştiler. VII. yy.da bölgeye Araplar geldiğinde, Güney Muğan'da Kürtlerin de adı geçmeğe başlamıştı. Kürt kelimesi o zaman daha çok, «hayvan sürülerine sahip göçebeler» anlamında kullanılır, milliyet ifade etmezdi. Bu yüzden Horasan'daki Kalaç Türklerine Araplar *Erkad* (Kürtler) derdi. Her halde Araplar gelmeden Muğan'daki halk, şimdiki Şahsevenler gibi, türk ve kürt karışımıydı. Aynı bilgin, Doğu Buhara'daki Belcuvan şehri çevresinde Kendi Kürt (Kürt Kendi), Herat bölgesinde de Kürt-Neşin (Kürt Konağı) adında iki yerin bulunduğunu yazmaktadır. Ayrıca Nâsırı Hüsrev, *Sefername*'sinde, Belh ve Merv şehirleri arasında bir bölgeden bahseder. Burada bugün Andhoy denilen, Andhoç adında Kürtlerin yaşadığı bir şehir vardır. IX. yy.da Belh ve Merv gibi türk şehirleri arasındaki bölgede bir kürt topluluğunun bulunduğu, tezini desteklemektedir. Türk aslından ve Urallar kolundan olan Macarlar, Kafkaslar'ın kuzeyini takip ederek gelmiş ve başlangıçta Hazar Hakanlığı birliğine katılmışlardı. Bizans imparatoru Konstantinos Porphyrogennetos VII (913-959), *Devlet İdaresi* adlı kitabında Macar birliğindeki yedi boyun adlarını verirken, en kuvvetli ve kalabalık boylar arasında, kürt boyunu da ele alır.

Macar bilgini Nemeth, macar adı alan kabar, kürt, gyarmat, taryan, yene, ker, keszi, niyek, megyer diye dokuz oymak sayar. Bunların ilk yedisinin türk, son ikisinin macar olduğunu söyler. Eski macar alfabesi de orhon alfabesi karakterindedir. Orhon abideleri, Eleges yazıtı, eski macar alfabesi, Erzurum'un Cunni mağarasında bulunan harfler, damgalar, mezar taşları aynı kökten gelmekte, aynı özelliği taşımaktadır. Bu benzerlik önemlidir. Dağıstan-Macar Kürtlerinin dillerinin Türkçe olduğu bilinmektedir. 889'da Doğu'dan gelen başka bir türk göçü, bu yedi veya dokuz boyu Karadeniz'in kuzeyinde Prut çayı havzasına, sonra da bugünkü macar topraklarına sürdü. Burada bir macar devleti kuruldu.

Latince kaynaklarda bu boyla ilgili olarak kurtu, kürtü, kürt adları geçmektedir. Bugünkü Macaristan'da dokuz vilâyette «kürt» adıyle anılan yer isimleri vardır. Prof. Blaşkoviç son zamanlarda Macaris-

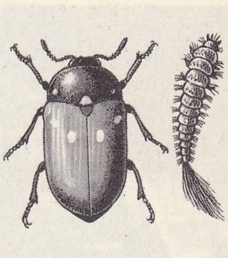

kürkböceği ve kurdu

kürk

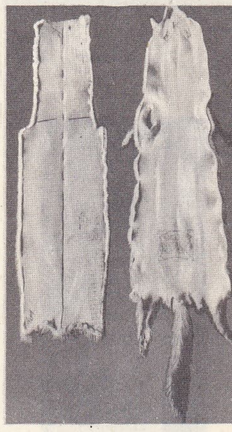

yandan açılmış ve uzatma için hazırlanmış vizon derisi

derilerin işlenmesi

uzatma için kesilmiş, başka derilerle birleştirilmeğe hazır

soldan sağa: hint kuzusu, kıvırcık astragan, düz astragan, brayşvanz, jaguar, meksika oslosu, bahia oslosu, afrika panteri, somali panteri

Foto. LAROUSSE

kürsü
Ulucami, Bursa

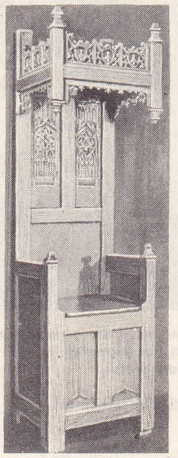

gotik kürsü
(XV. yy. sonu)
Süsleme Sanatları
müzesi, Paris

tan'dan Çekoslovakya'ya eklenen bölgede «kürt» isimli 10 köy bulunduğunu yazar. Ayrıca, Romanya'nın Transilvanya bölgesinde yaşayan sekel-şekil adındaki hun asıllı boya mensup kürt adlı bir oymak bulunduğu da bilinmektedir.

Azerbaycan'ın Gence, Karabağ ve Erivan vilâyetlerinin meydana getirdiği bölgeye eskiden Aran denirdi. Bu yörede yarı bağımsız bazı hükûmetler vardı. Bunların içinde en önemlisi, türkçe konuşan iskit-saka kolundan Şeddadoğulları idi. Kartuk oğlu Şeddad'ın oğlu Mehmed, Şeddadoğulları adında bir hükûmet kurmuştu. Şeddadoğulları, Aran bölgesine 223 yıl hükmetmişlerdi (951-1174). Salâhaddin Eyyubî de bu koldan gelen bir türk kürdüydü. Salâhaddin'in büyük babası Şazi, Erivan'ın güneyinde Divin şehrinde doğdu. Şeddadoğulları ile Eyyubîlere (Eyuboğulları), o zaman âdet olduğu üzere, Hz. Muhammed'e yakın gösterilmek için şerafet paye ve sıfatı olarak, araplık isnat edildi. Oysa her iki sülâle de türk ve islâmdır. Şeddadoğullarının Gence kolu 951-1088, Divin kolu 1020-1162, Ani kolu 1064-1200 yılları arasında hüküm sürdü. Alparslan, bu bölgeyi ele geçirirken Ani Şeddadları ona öncülük ve hizmet ettiler.

İran, Anadolu ve Irak bölgelerinde ise Kürtler, İskit-Sakaların Ön Asya'ya yayılmalarından (M.Ö. XII. yy.) sonra ortaya çıktılar. Daha önce kürt adına veya buna benzer bir ada buralarda rastlanmaz. Gerek Elegeş yazıtında bahsi geçen, gerek Ön Asya'da görülen Kürtler, İskit-Sakaların sürmesiyle veya başka etkilerle önce Zagros bölgesine geldiler. Üç yüzyıldan fazla burada kaldılar. Bu süre içinde iran kültürünün etkisiyle Oğuzca olan kendi dilleri karışarak, bugün Kurmançi (Kurmançça) denen Türkçe, Farsça ve biraz da Arapça karışığı dil meydana geldi.

Anadolu'nun doğu ve güneydoğusundaki (Kars, Erzurum, Van, Hakkâri) kaya resimleri, Cunni mağarasındaki (Erzurum'un güneyi) orhon tipi yazılar, Anadolu'nun çeşitli yerlerindeki kayalara kazınmış eski türk işaretleri ile Tirişin kaya resimlerinin (Van - Hakkâri sınırı), Kürtlerin yaşadığı bölgeye ait olması ve Orta Asya'da Sibirya, özellikle de Yenisey bölgesindeki resim ve işaretlere benzemesi dikkati çekmektedir.

Cunni mağarasında Prof. Hermann Very tarafından bulunan kaya resimleri, eski türk boylarına ait damgalar, orhon tipi harfler, buralarda, pek eski devirlerde türk boylarının yaşadığını göstermektedir (şekil 1). Dr. Hamit Zübeyr Koşay'ın Anadolu'da kayalara hakkedilmiş eski türk işaretleriyle ilgili çalışmasında da bu konuyle ilgili malzeme bulunmaktadır (şekil 2). Van, Hakkâri sınırındaki Tirişin kaya resimleri merkezinde, Muvaffak Uyanık tarafından tespit edilen birçok damga ve işaretin benzerleri Orta Asya'da ve Yenisey bölgesinde (Sibirya) vardır.

Gerek bunlar, gerek Prof. Hermann'ın Cunni mağarasında bulduğu orhon tipi yazılar Kürtlerin yaşadığı bölgede ortaya çıkmıştır. Özellikle Prof. Hermann'ın bulduğu orhon tipi yazıların soldan birinci harfi, orhon alfabesinin birinci harfi olan *a*'dır. Orta Asya'daki Elegeş yazıtı, orhon harfleriyle yazılmıştır ve Kürt hanlığından bahsetmektedir. Bu paralellikten, bölge halkının Orta Asya'dan göçtüğü anlaşılıyor (şekil 3).

H. Namık Orhun'un Yenisey havalisinde bulunduğunu söylediği mezar taşlarının ve Muvaffak Uyanık'ın Tirişin yaylasında (Hakkâri) bulduğu mezar taşının üzerindeki işaretler arasında benzerlik vardır (şekil 4). Bu taşlarda mezolitik çağ âdetlerinin sürdürüldüğü anlaşılıyor. Paleolitik çağ insanı, bedeninden başka bir de ruhu bulunduğunun farkında değildi. Zıraatın başlamasıyle Mezolitik çağa girildi. Bu devrede insanlar ruh fikrine ulaştılar. Bu sebeple ölülerinin, ruhun mekânı olan başlarını batıya doğru gömdüler. Tirişin mezar taşı, kafayı sembolize eden daireler ve yuvarlakların yer aldığı mezar taşı tipine örnektir ve Yenisey mezar taşlarıyle aynı kültüre aittir.

Kürtlerin tarih alanında kesin olarak görünmesi, Arapların 646'da başlayan İran ve Türkistan istilâsı sırasındadır. Fakat daha önce Araplarla Kürtler arasında yer yer bazı karşılaşmalar oldu. Saad ibni Ebi Vakkas'ın Musul seferinde (637) Kürtlerin oturdukları bazı bölgeler işgal edildi. Bu, Araplarla Kürtlerin ilk karşılaşmasıydı. Mezopotamya fatihi İyaz bin Ganm 639'da yaptığı bir akınla Bitlis'e kadar ilerledi, şehri işgal etti. Halife Ömer zamanındaki (634-644) savaşlar sırasında (639) Araplar, karşılarında İranlılarla çok Kürtleri buldular. Nihavend savaşında bozguna uğrayan fars-kürt askerlerinden 110 000 kişi öldü. Daha önce zorla İslâmiyeti kabul eden Kürtlerden bir kısmı bu sırada eski dinleri olan zerdüşt dinine döndüler. Ali'nin halifeliği zamanında (656-661), Basra körfezi doğusundaki Fars bölgesinde çıkan isyana Kürtler de katıldı. Fakat emevî halifeleri devrinde (661-750), Kürtler birçok olay ve ayaklanmada Arapların yanında yer aldı. Emevî halifesi Mervan II (744-770) tarafından haricîlere karşı açılan savaşta Kürtler halifeyle beraberdi. Bunun sebebi Mervan'ın anasının kürt olmasıydı. Abbasî halifesi Mansur'un (754-775) karısı da kürttü. 839'da, Musul bölgesinde, kürt beylerinden Caferoğul Faharcis'in idare ettiği büyük bir kürt isyanı, türk kumandanlarından Aytan tarafından bastırıldı. Daha sonra Fars bölgesindeki ayaklanmayı da (845) bir türk kumandanı olan Vasıf bastırdı.

866'da Musul Kürtleri, Musul'u alan haricîlerle birleşti, 894'te bölgeye hâkim olan Hamdanîlerin taraftarları arasında yer aldı. Kürt Mervanî sülâlesi (990-1096), Diyarıbekir ve çevresinden (Amid, Erzen, Meyyafarikin, Hasankeyf), Hilat, Malazgirt, Erciş ve Van gölünün kuzeydoğu taraflarına kadar hâkim oldu; batıda Urfa'yı ele geçirdi. Ebu Ali bin Mervan, Bizans imparatoru Basil II'den Suriye'yi aldı (991); Ebu Nasr, Selçuklulardan Tuğrul Beye tabi oldu (1050). Melikşah (1055-1092), Kirmanlı Kavurd ile mücadelesinde, kendisine yardım eden Kürtlere, Kirman'da toprak verdi. Sancar devrinde (1086-1157) Cibal'in batı kısmında bir kürt eyaleti meydana getirildi. Suriye ve Mısır'da hüküm süren Eyyubîler (1171-1252) zamanında Kürtler askerî ve mülkî hizmetlerde önemli görevler aldı. 1217'de Celâleddin Harizmşah'ın Hemedan'dan Bağdat'a sevkettiği kuvvetleri Zagroslu (Batı İran dağları) Kürtler bozguna uğrattı. Moğollar karşısında yenilgiye uğrayan Celâleddin, Diyarıbekir Kürtleri arasına sığındı. Moğol istilâsı sırasında kürt eyaletleri moğol emîrleri tarafından yönetildi. İlhanlılardan sonra Kürtlerin bulunduğu topraklar emîr Akranç'ın çocukları ile Celâyir Bayezid arasında bölündü. XIV. yy. ortasında, Hemedan ile Cezire arasında, 20 kürt kabilesinin yaşadığı bilinmektedir. Akkoyunlular (XIV.-XVI. yy.) ve Safevîler (XV.-XVI. yy.) devrinde Diyarıbekir çevresindeki Kürtleri ortadan kaldırma siyaseti izlendi. Çaldıran savaşından (1514) sonra kürt devlet adamı İdrisi Bitlisî, Bıyıklı Mehmed Paşa ile birlikte bölgeye hâkim oldu.

Osmanlı yönetimindeki Diyarıbekir eyaletinde 11 sancak kürt yöneticilerine, 8 sancak yerli kürt beylerine verildi. Beş Kürt hanedanı, veraset yoluyle hüküm sürdü. Aynî Ali Efendi ve Evliya Çelebi, Malatya'dan Şehrizor ve Bayezıt'a kadar uzanan topraklar ile Van'a bağlanan bazı sancaklarda yerli kürt beylerine bağlı bir yönetim uygulandığını belirtirler. Osmanlı imparatorluğnda XVII. yy.dan itibaren mahallî kürt beyleri zaman zaman ayaklanma hareketlerine girişti. Cumhuriyet devrinde Şeyh Sait (1925), Ağrı (1930) ve Dersim isyanları (1937) bu türlü hareketlerin sonuncularını meydana getirdi.

● *Edebiyat.* Kürt edebiyatı geniş ölçüde sözlü halk edebiyatı karakteri gösterir. İslâmî iran edebiyatından da etkilenen yönleri vardır. Eski kürt yazarlarının başlıcaları Harirli Ali (1009-1078), şeyh Ahmed Molla Cizrî (1145-1160), Fakî Teyran (1302-1375), Molla Ahmed (1417-1494), Bayazıtlı İsmail (1654-1709), Bayazıtlı Murad Han (1731-1784) v.d.dir. Hakkârili Ahmed Hanî (1591-1652), *Mem u Zin* adlı manzum aşk hikâyesinin yazarıdır. Kürtçe *Mevlid* yazarı Ahmed Ramiz, kadın şair Mah Şeref (öl. 1847) dikkati çeken sanatçılardandır. XIX. ve XX. yy. şairleri arasında Hakkârili Şah Partav, Mahvi Hacci Kadir Koi, Abdullah Beg Misbah el-Divan, şeyh Riza, Tahir Beg Caf, Süleymaniyeli Ali Kâmil, Bağdatlı Abdülkadir Zahavi, Ahmed Beg Fettah Sahibkıran v.d. bulunmaktadır. (→ Bibliyo.) [M]

Kürt Teavün cemiyeti, Kürtler tarafından kurulan (19 eylül 1908) dernek. Genellikle Kanunu Esasi'ye ve osmanlılık ülküsüne bağlı bir hayır kurumu niteliğindeydi; siyasî bir amacı yoktu. Heyeti Müttefikai Osmaniye'ye dahil derneklerden sayılır. (M)

KÜRTÜN i. *Halk dili.* Yük hayvanlarına vurulan büyük ve hantal semer. || Rüzgâr etkisiyle meydana gelen kar yığını. (Bazen birkaç metre kalınlığa kadar ulaşan kürtünler yavaş yavaş erir; soğuk bölgelerde, yaz başlarında erimeden kalan kürtünlere rastlanır. Kürtün, kar sıyırması olayında çok önemli rol oynar.) [LM]

KÜRTÜN, Karadeniz bölgesinde (Doğu Karadeniz bölümü, Gümüşhane ili, Torul ilçesi) bucak; 13 133 nüf. (1965); 34 köy.

— *Bucak merkezi* (*Çayra köyü*), 593 nüf. (1965). Horşit çayı vâdisinde; yüksl. 700 m. Torul'a 24 km'lik bir yolla bağlıdır. (M)

KÜRÛR i. (ar. *kürûr*). *Esk.* Bir şeyin belirli zamanlarda tekrarı. || Üst üste iki kat kıvrılma. || *Kürur-ı avâm,* yılların birbirini izlemesi. || *Kürûr-ı edvâr,* devirlerin tekrarı. (M)

KÜRÜMEK geçl. f. (esk. türk. *kürimek'*-ten). [Toprak, kar v.b. için] Kürekle kazıyıp atmak. (M)

kürsüler; solda, Pisa kilisesi; ortada, San Loranzo kilisesi; sağda, imparator Henri II'nin Aix-la-Chapelle kilisesi

Foto. N. Erkılıç (MEYDAN) ; N.D.-Giraudon, Alinari-Giraudon, Anderson-Giraudon (LAROUSSE)

genel görünüş

saat kulesi

Foto. H. Gürsel (MEYDAN)

Kütahya hükümet konağı

bir çini atelyesi

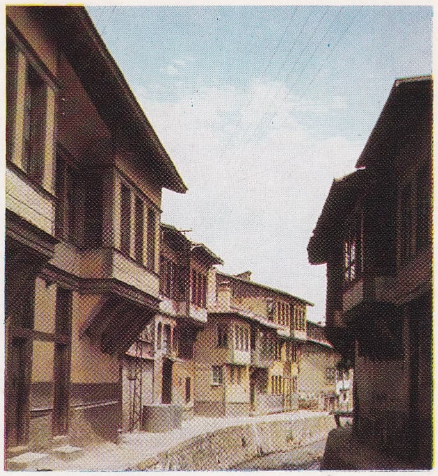

eski Kütahya evleri

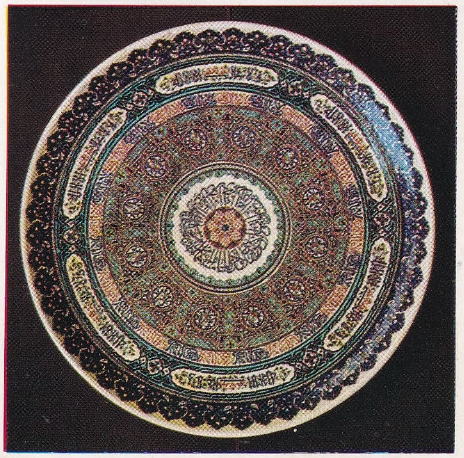

Kütahya işi çini tabaklar

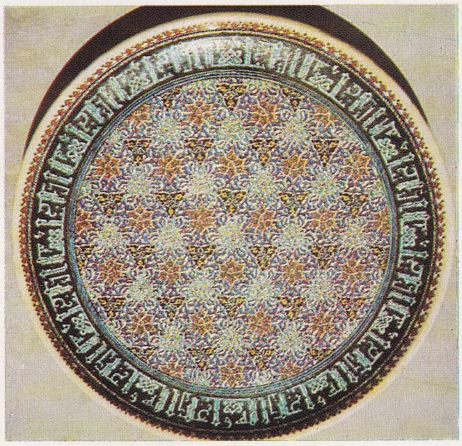

Kütahya işi çini tabaklar

Kütahya işi çini tabaklar

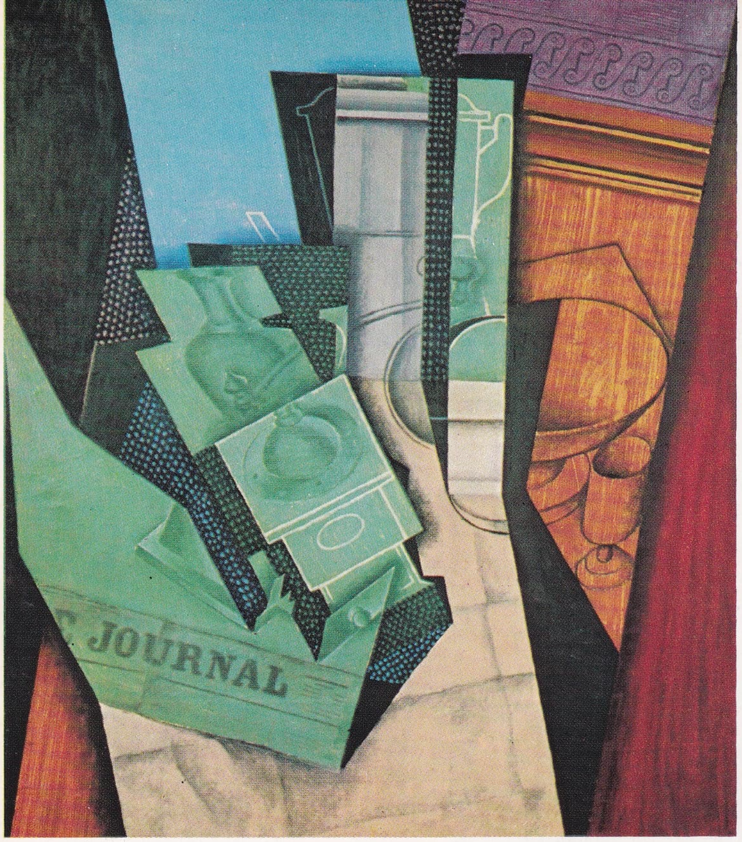

Juan GRİS: «Kahvaltı»
Modern Sanat Millî müzesi, Paris

sağda, üstte, R. de La FRESNAYE: «Zırhlı Süvari»,
Modern Sanat Millî müzesi, Paris

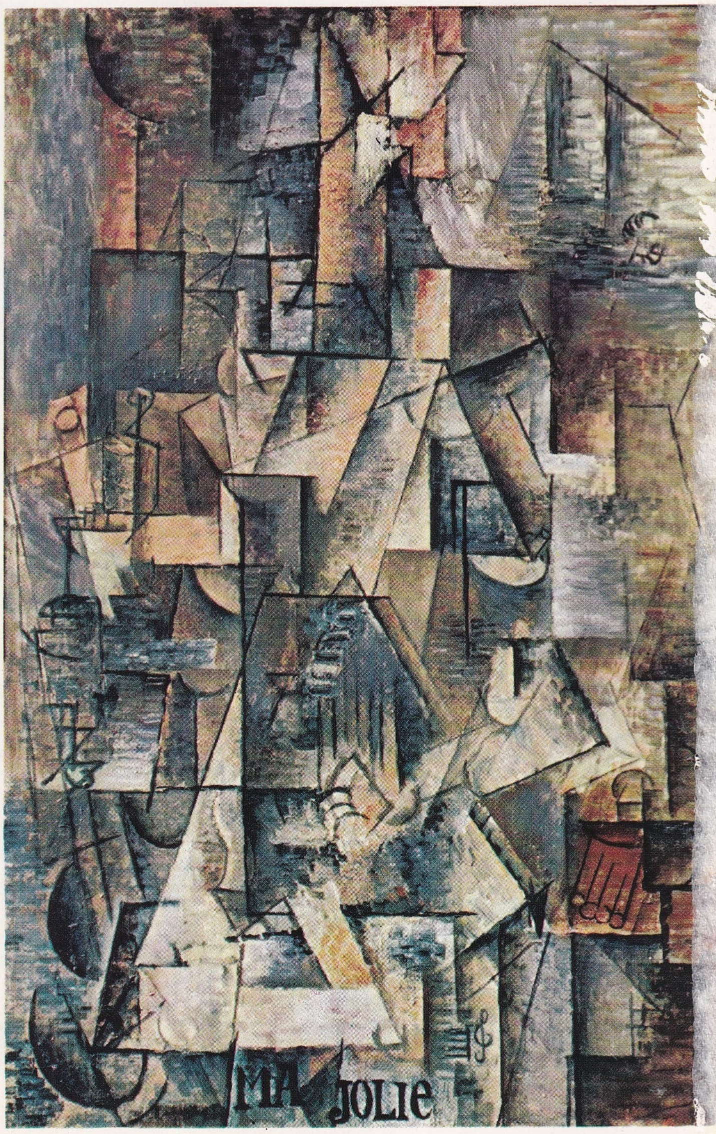

sağda, altta, PİCASSO: «Gitarlı Kadın»
veya «Güzelim», Modern Sanat müzesi, New York

Fernand LEGER: «Renkli Silindirlerle Natürmort» (detay), Corré galerisi, Paris

Foto. LAROUSSE

KÜRZİNGER (İgnaz Franz Xaver), alman bestecisi (Rosenheim, Bavyera 1717 - Würzburg 1797). Rahip - prensin kemanisti, sonra Julius - Hospital'in müzik yönitici oldu. *David et Apollo, iste Profanus Parnassi, is Sacer Coeli Uterque rex et Jubiluris Archiphonaesis Chori* başlığı altında sekiz senfoni ve *Geteuer Unterricht zum Singen mit Manieren und die Violine zu Spielen* (Keman Çalmak ve Usule Uygun Şarkı Söylemek İçin Metot) [1763] adlı bir metot kitabı yayımladı. Elyazması olarak da dinî ses müziği ve çalgı müziği bırakmıştır. — Oğlu PAUL İGNAZ, besteci (Würzburg [?] 1755'e doğr. - Viyana 1820'den sonra). Viyana sarayında kemancılık yaptı, Regensburg operasına yönetmen seçildi, daha sonra Viyana'da dersler verdi. Bir opera (*La Contessina*) birçok opera - komik ve dinî ses müziği ve çalgı müziği besteledi. (L)

KÜS sıf. *Çocuk dili.* Küskün, küsmüş, dargın: *Ben onunla küsüm.* (M)

— **KÜSAR** sıf. Bk. — GÜSAR.

KÜSEĞEN sıf. (*küsmek*'ten *küs-eğen*). *Halk dili.* Çabuk küsen, alıngan.

— Bot. Küstümotu. (M)

KÜSEYİR bin ABDURRAHMAN, arap şairi (? - 723). Huzaîlere mensuptu. Medine ve Hicaz'da yaşadı. Hindif'in etkisiyle «rac'a» ve «tenasuh» nazariyelerini benimsedi. Peygamber olarak kabul ettiği halife Ali'nin oğullarına bağlıydı. Mervânî'lere kasideler yazdı. Halife Ömer II'ye birçok methiye sundu. Muhallebîler onun koruyucuları arasındaydılar. Küseyir, Cemil'i büyük bir şair kabul ederek örnek edindi. VIII. yy. yazarlarına göre bu ünlü islâm şairi, Irak'ta pek tutulmadı. Birçok şiiri bestelendi, şarkı yapıldı. Kâtip Çelebi'nin sözünü ettiği divanın yazmaları yoktur. Berlin'deki bir yazmada birkaç kasidesi bulunmaktadır. (M)

KÜSEYLE bin LEMZEM el-EVREBÎ, Evrebî kabilesi reisi (öl. Mems 688). Sakardid el-Evrebî'nin halefi. Arap istilâsı sırasında Ukbe'nin halefi Ebül Muhacir'e karşı savaşan kuvvetlerin başına geçti. El-Urit'te, Ebül Muhacir'e yenilerek Müslümanlığı kabul etti (675). Zamanla Ebül Muhacir'in güvenini kazandı. Bu yüzden İfrikiye ve Magrıp'ın yönetimini yeniden ele alan Ukbe, Küseyle'ye düşman oldu. Küseyle, Grek ve Berberîlerle anlaşarak Tehuda yakınında müslümanlara baskın yaptı (683). Bu baskında, Ukbe ile Ebül Muhacir öldü. Kayrevan'a giren Küseyle, beş yıl İfrikiye'yi, Grek ve Berberîleri yönetti. Bir süre sonra halife Abdülmelik'in gönderdiği kuvvetlere yenildi ve öldürüldü. (M)

KÜSİSTE sıf. Bk. GÜSİSTE.

KÜSKÜ i. Delik açmak v.b. işlerde kullanılan, bir ucu sivri, uzun ve ağır demir çubuk: *Şayet taşı tekrar yerine koyamazsak pek güçlüğü yok; balta ve küskü ile onu kaldırır, aşağıya yuvarlarız* (R. H. Karay). ‖ Ateşi karıştırmak için kullanılan demir. ‖ Yarısı yanmış odun parçası. (M)

KÜSKÜN sıf. ve i. (*küsmek*'ten *küs-kün*). Küsmüş olan, gücenik: *Barışmış, anlaşmış olmayalım, dargın, küskün duralım. Mümkünse kavgalı* (R. H. Karay). *Derhal neşem kaçıyor. Susuyorum. Küskün odama dönüyorum* (Y. K. Karaosmanoğlu). [*Eşanl.* DARGIN.] ‖ Gelişmeyip küçük kalmış: *Küskün ağaç. Küskün saç.* ‖ *Esk.* Gözden düşmüş, gadre uğramış: *Devlet küskünü.*

◆ İ. Bot. Küstümotu'nun diğer adı. (M)

Küskün Âşıklar (*Le Dépit Amoureux*), Molière'in beş perdelik komedisi. Önce 1656'da Languedoc Eyalet meclisi önünde, sonra 1658'de Paris'te Petit - Bourbon tiyatrosunda oynadı. Konusunu Nicolo Secchi'nin *İntresse*'sinden alan oyun, italyan komedisinin izlerini taşır. Canlılık dolu bir üslûpla yazılmış olan eserde, sonu tatlıya bağlanan iyi işlenmiş iki dargınlık sahnesi yer alır: Birbirlerine âşık Eraste ile Lucile arasında; diğeri ise, efendilerinden örnek alan uşak Gros-René ile hizmetçi Marinette arasında geçer. Molière bu konuyu *Kibarlık Budalası*'nda (Le Bourgeois Gentilhomme) yeniden işlemiştir. (L)

KÜSKÜNLÜK i. (*küskün*'den *küskün-lük*). Küskün olma hali, dargınlık: *Türlü küskünlüklere, kavgalara rağmen aralarında şüphesiz kan bağlarıyle büsbütün kaybolmayan bir dostluk vardı* (H. Z. Uşaklıgil). *Bakıyorum, arkadaşlarım geçimsiz insanlar değil, birbirleriyle dargınlık, küskünlük çıkardıkları yok* (N. Ataç). [M]

KÜS KÜS zf. (*küs*'ten). [Kişiler için] Bozulmuş ve dargın olarak, sessizce: *Küs küs odadan çıktı.* (M)

KÜSKÜT i. (fr. *cuscute*). Bot. Eflatun rengi çiçekli asalak bitki. (Küskütgillerden.) Bk. ANSİKL.

— Zır. *Küsküt kalburu,* yem bitkisi tohumlarından küsküt tohumlarını ayırmak için kullanılan bir çeşit kalbur.

— ANSİKL. Bot. Birçok türü bilinen *küsküt* otsu bir bitkidir. Yeşil olmayan bu bitkinin sapı iplik gibi uzundur. Sapıyle bazı bitkilere sarılır, sülükleriyle tutunur ve onları sömürür. Asmalara, başka ağaçlara ve bitkilere (yulaf, yonca, tırtıl v.b.) dadanır. Küsküt istilâsına uğramış bir tarlayı ondan kurtarmak çok güçtür. (L)

KÜSKÜTLÜ sıf. (*küsküt*'ten *küsküt-lü*). Bot. Küskütle kaplı olan. (L)

KÜSMEK geçl. f. (esk. türk. k.). Gücenerek yüz çevirmek: *Kadınlar ağlamasın, hasta, bî-heves, gûyâ / Menekşe gözleri küsmüş bahâr-ı rüyâya* (Ahmed Hâşim). *Bu iş Hak'tan geldi kime küseyim / Sal Allahım sal sılama varayım* (Pir Sultan Abdal). [*Eşanl.* DARILMAK.] ‖ Geçz. [Bitkiler için] Gelişip büyüyememek: *Kaktüsü içeriye alınca yerini beğenmedi, küstü.* ‖ Görevini yerine getirememek, canlılığını kaybetmek: *Saçı küsmüş.*

◆ **Küstürmek** geçl. f. Küsmesine yolaçmak, darıltmak: *İstanbul'a gidecek adam, komutan beyi hiç küstürür mü?* (Kemal Tahir).

◆ **Küsüşmek** ortaklş. f. Birbiriyle bozuşup darılmak. (M)

KÜSNACHT, İsviçre'de (Zürich kantonu) komün, Zürich gölünün sağ kıyısında; 12 000 nüf. XV. yy.dan kalma kilise. Bağcılık. (L)

KÜSPE i. (fars. *küsbe*'den). Yağlı tohum veya yağlı meyvelerin, yağı çıkarıldıktan sonra arta kalan katı kalıntısı. ‖ Özü alınmış meyvelerin arta kalan kısmı (Bk. ANSİKL.) ‖ *Şeker küspesi,* şerbetlerin kireç suyu ile arınmasından sonra geri kalan tortu. (Gübre olarak kullanılır.) ‖ *Küspe kırıcı,* hayvan yemi olarak kullanılacak sanayi küspelerini parçalayan kırma ma-

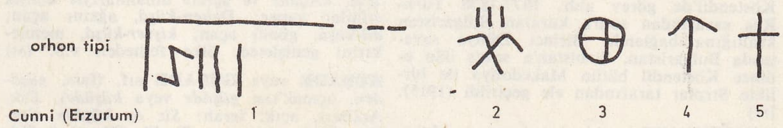

şekil 3

kinesi. ‖ *Pres küspesi,* hidrolik preslerden plaklar halinde çıkan küspe.

— ANSİKL. Gıda sanay. *Meyve küspesi,* şarap ve rakı yapılırken kullanılan meyvelerin döküntü ve artıklarına denir. Üzüm küspesi üzümün çöpü, kabuğu ve çekirdeğinden oluşur. Taze üzümün sıkılması sonucunda kalan küspeye *yumuşak üzüm küspesi* adı verilir; üzüm küspesinden tartarik asit verilir; üzüm çekirdeğinden yağ, elma küspesinden pektin elde edilir. Meyve küspeleri damıtma ise aygıtlarında yakacak olarak kullanılır. Bu küspelerden hayvan yemi olarak da yararlanılabilir. Üzüm küspesi tazeyken özümlenmeyen unsurları çok olduğu için son derece fakir bir yemdir. Kuruduktan sonra, çöpü az olduğu oranda yem değeri artar ve samanın yeni değerine denk olur. *Elma küspesi*'nin enerji değeri yemlik pancarınkinden üstündür; fakat sindirilebilen cinsten azotlu madde taşımadığı için bir çeşit safra yemdir; bununla beraber selülozlu maddelerin (asitler bakımından zengin olduğu için) kullanılması sınırlıdır. Azotlu ve madenî maddelerce zengin ek besinlerle birlikte kullanılabilir. Elma küspesi taze olarak veya ambarlanarak kullanılabilir; sıkma makinesinden çıkar çıkmaz, iyi durumda ve biraz taze iken kolayca ambarlanabilir. Bu şekilde saklanan elma küspesi, kışlık yemlerin kıt olduğu yerlerde ekonomik ve faydalı bir yedek yem ödevi görür.

— Zootekn. Şeker fabrikalarından ve damıtma evlerinden çıkan küspeler, hayvanların beslenmesinde kullanılabilir. Taze durumda iken küspelerin besin değeri, içinde az kuru madde bulunan yemlik pancara benzer. Taze olarak bozulmadan saklanamadığından, besin değeri önemli kayıplara uğrar. Bundan ötürü küspeler, gerek pancar yaprakları ve kök boynuyle karıştırılarak, gerek hiç bir şeyle karıştırılmaksızın, çoğu zaman silolarda saklanır. Bu şekilde saklanan küspeleri hayvanlar (özellikle süt inekleri) severek yer. (LM)

KÜSPİD i. (lat. *cuspis, -idis,* sivri'den, fr. *cuspide*). Bot. Sivri ve uzun uç.

— Diş cerr. Dişlerin ezici kısımlarında bulunan kabartı. (Piramit şeklinde olan küspidler birtakım oluklarla birbirinden ayrılır.) [L]

KÜSPİDİN i. (fr. *cuspidine*). Tıbbî kalsiyum flüorosilikat; klinorombik sistemde, açık pembe renkli billûrlar halinde bulunur. (L)

KÜSSNACHT AM RİGİ, İsviçre'de (Schwyz kantonu) komün, Dört-Kanton gölünün kuzey ucunda, Rigi'nin eteğinde; 6 300 nüf. Cam fabrikası. Turizm. — Yakınında rivayete göre Wilhelm Tell'in va-

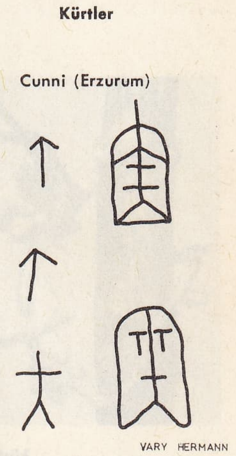

şekil 1

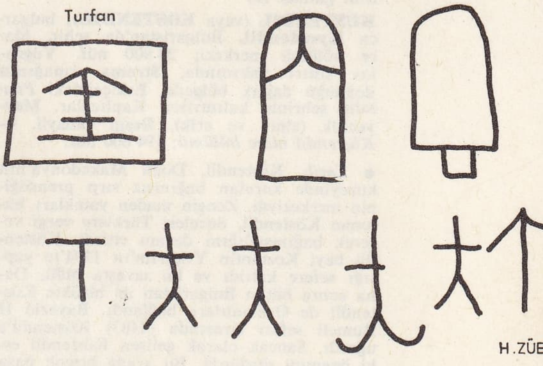

şekil 2

şekil 4

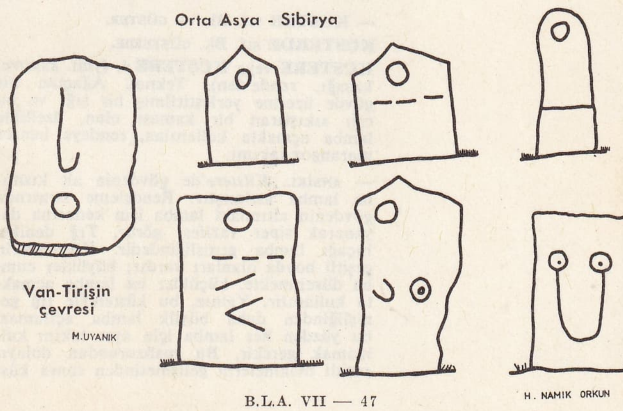

li Gessler'i vurduğu yerde inşa edilmiş küçük kilise. (L)

KÜSTAH sıf. (fars. *güstāh*'tan). Saygısızlığı veya lâubaliliğiyle karşısındakini kıran, utanmaz, edepsiz: *Niyetim, gözlerim gözlerine dikili, ona baş eğdirip neticeye kadar bu küstah ve zalim alaya devam etmek* (R. N. Güntekin). || Hareket ve sözlerinde her türlü saygıyı bir kenara bırakan: *Bir kısmı mânasız mânasız gülüyor, Tevfiğe ikram etmeğe çalışıyor, bir kısmı küstah ve şımarık;* (H. E. Adıvar).

◆ **İ.** Küstah kimse.

— Tasav. Mevlevî tarikatında suçlu için kullanılır.

— ANSİKL. Tasav. *Küstah,* suçunun durumuna göre cezalandırılırdı. Suçlu kişi çiledeyse kazancı, dedeyse aşçıdede veya şeyh tarafından uyarılır, hapsedilir, gerekirse falakaya çekilirdi. Çilede bulunanlar için en ağır ceza, onu görevinden alarak saka postuna oturtmaktı.

◆ **Küstahâne** zf. *Esk.* Küstah kimseye yakışır şeklinde, küstahçasına: *İstanbul hissiyat-ı hakikiyesini tağyir ederek beyanat ve tezahüratta bulunmanın ne kadar küstahâne olduğu meydandadır* (Atatürk).

◆ **Küstahî** i. *Esk.* Küstahlık.

◆ **Küstahlık** i. Küstahça davranışlarda bulunma hali ve küstahça davranış, söz. || *Küstahlık etmek,* küstahça davranmak: *Çavuşlar: « Size o kadar küstahlık edemeyiz» diye ağladılar ve birlikte yola revan oldular* (N. Araz). [M]

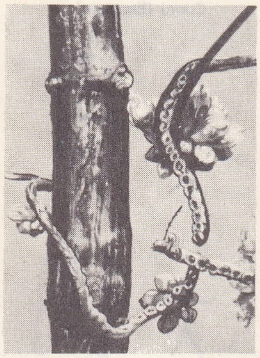

küsküt

KÜSTAHLAŞMAK dönşl. f. (*küstah*'tan *küstah-la-ş-mak*). Küstah hale gelmek, saygısız ve terbiyesiz olmak. (M)

KÜSTELİT i. (fr. *kustelite*). Miner. Altınlı gümüş. (L)

KÜSTENDİL (veya **KÖSTENDİL**), bulgarca **Kyustendil**, Bulgaristan'da şehir, idare bölümü merkezi; 24 900 nüf. Yugoslav sınırı yakınında, Struma ırmağının doğduğu dağlık bölgede, Eskiçağdaki *Pautalia* şehrinin kalıntıları. Kaplıcalar. Meyvecilik (elma ve erik). Besin sanayii. — *Küstendil idare bölümü;* 194 600 nüf.

● *Tarih.* Köstendil, Doğu Makedonya'nın kuzeyinde kurulan bağımsız sırp prensliğinin merkeziydi. Zengin maden yatakları bulunan Köstendil, önceleri Türklere vergi vererek bağımsızlığını devam ettirdi. Köstendil beyi Kostantin Yıldırım'ın 1394'te yaptığı sefere katıldı ve bu savaşta öldü. Daha sonra bütün Bulgaristan ile birlikte Köstendil de Osmanlılara bağlandı. Bayezid II Rumeli seferi sırasında (1483) Köstendil'e uğradı. Sancak olarak gelişen Köstendil eski önemini sürdürdü. Bu arada birçok paşa da bu sancağa tayin edildi. Köprülü Mehmed Paşa sadrazamlığa getirilmeden önce Köstendil'de görev aldı. 1877-1878 Türk-Rus savaşından sonra kurulan Bulgaristan krallığına bağlandı. Birinci Dünya savaşında Bulgaristan, Sırbistan'a savaş ilân edince Köstendil bütün Makedonya ile birlikte Sırplar tarafından ele geçirildi (1915). [M]

KÜSTENLAND, eski Avusturya - Macaristan'ın kıyı illerini belirten idarî ad. (L)

— KÜSTER sıf. Bk. — GÜSTER.

KÜSTERDE sıf. Bk. GÜSTERDE.

KÜSTERE veya **KÜŞTERE** i. (yun. *ksystra,* kaşağı, rende'den). Teknol. Ağaçtan bir gövde üzerine yerleştirilmiş bir tığı ve bu tığı sıkıştıran bir kaması olan, özellikle lamba açmakta kullanılan, rendeye benzer marangoz takımı.

— ANSİKL. *Küstere*'de gövdenin alt kısmına lamba asılmıştır. Rendeleme sırasında gövdenin altındaki lamba işin kenarına dayanarak siper vazifesi görür. *Tığ* denilen bıçağı lamba genişliğindedir. Küsterelerin çeşitli boyda olanları vardır; büyükler cumba düzeltmekte, küçükler ise lamba açmakta kullanılır. Yalnız, bu küstereyle tığ genişliğinden daha büyük lamba açılamaz, bu yüzden her lamba için ayrı takım kullanmak gerekir. Bu mahzurundan dolayı, çeşitli makinelerin gelişmesinden sonra küstere az kullanılır hale gelmiştir. Yine de altındaki siper yüzünden *düztaban*'a tercih edilir. Bir çeşit rende olan ve küstereye benzeyen düztaban, dar gövdeli, tığının ucu taban genişliğinde olan bir marangoz âletidir ve ancak küçük işlere lamba açmakta kullanılır. (ML)

KÜSTRİN. Bk. KOSTRZYN.

KÜSTÜMOTU bļş. i. Bot. Sapları ince ve tüylü, yaprak saplarının dibi dikenli bitki. (İlmî adı *Mimosa Padica.* Küstümotugillerden.)

— ANSİKL. *Küstümotu*'nun çiçekleri sapsız ve başak şeklinde topludur; çoğu zaman kömeç halinde yaprakların koltuğundan çıkan pembe veya beyaz renkte olan bu çiçekler ipek ponponları andırır. Her birinin üzerinde dört yaprak bulunan yaprakları dokunur dokunmaz pörsüyerek sarkar. Meyvesi yassı badıç şeklindedir. (L)

KÜSTÜMOTUGİLLER çoğl. bļş. i. Bot. Düzensiz çiçekli, tohumları çoğu zaman beşi dokusuz kuru meyveli bitkiler familyası. (Yaprakları çok yapracıklı bileşik yaprak halindedir. Küstümotu, akasya v.b. bu familyaya girer.) [Baklagiller takımından. Küstümotugilleri baklagillerin bir alt familyası sayanlar da vardır.] (L)

KÜSUF i. (ar. *küsūf*). Astron. *Esk.* Güneş tutulması. || *Küsufı cüz'i,* kısmî güneş tutulması. || *Küsufı külli,* tam güneş tutulması. (M)

KÜSUR i. (ar. *kesr*'den *küsūr,* parçalar). Geriye kalan, artan kısım: *Paranın küsuru.* || Tamsayıdan sonra gelen kesirli sayı: *Göz göre göre herifin beş yüz küsur lirasını çarpacak* (B. Felek). [M]

KÜSURAT çoğl. i. (ar. *küsūr*'dan *küsūrāt*). Kesirler, artan, kalan parçalar.

— Mat. *Esk.* Aritmetiğin kesirlerle ilgili bölümü. || *Küsurâtı âşariye,* ondalık kesirler. (M)

KÜSÜ i. (*küsmek*'ten *küs-ü*). *Halk dili.* Küskünlük, güceniklik. (M)

KÜSÜLÜ sıf. (*küsmek* > *küsü*'den *küsü-lü*). *Halk dili.* Aralarında dargınlık bulunan, küs: *Uzun zamandan beri birbirleriyle küsülü imişler.* (M)

KÜŞ sıf. (fars. *küşten,* öldürmek'ten). *Esk.* «Öldüren» anlamıyle bileşik sıfat yapımında kullanılır. || Ateş ve ışık ile kullanılınca «söndüren»: *Şem-küş.* || Tedavi eden, iyi eden: *Safra-küş.* || *Âşık-küş* («âşık öldüren»), sevgili. || *Düşman-küş,* düşman öldüren. || *Merdüm-küş* («adam öldüren»), katil. || *Zebûn-küş,* («yoksul öldüren»). *Mec.* Fırsat düşkünü, karşısındakini güçsüz bulup ezen. (M)

—KÜŞÂ veya **—GÜŞÂ** sıf. (fars. *güşâdan* ve *güşūden,* açmak'tan *küşâ* veya *küşâ*). *Esk.* «Açan» ve açıcı» anlamlarıyle bileşik sıfatlar yapar: *Dehen-küşâ,* ağzını açan; *dil-küşâ,* gönül açan; *kişver-küşâ,* memleketini genişleten, ülke fetheden v.b. (M)

KÜŞADE veya **GÜŞADE** sıf. (fars. *güşâden,* açmak'tan *güşâde* veya *küşâde*). *Esk.* Açılmış, açık, ferah: *Siz ey küşâde alınlar güzide vicdanlar* (Tevfik Fikret) || *Küşâde-dest,* eli açık. || *Küşâde-destan,* eli açık olanlar. || *Küşâde-destî,* el açıklığı. || *Küşâde-dil,* gönlü ferah, memnun. || *Küşâde-dilî,* gönül ferahlığı. || *Küşâde-ebrû,* güleryüzlü. || *Küşâde-rû,* güleç yüzlü. || || *Küşâde-zebân,* dili açık olarak kullanan, sözü fasih.

◆ **Küşâdegî.** *Esk.* Açıklık, ferahlık, şenlik. (M)

KÜŞAT veya **KÜŞÂD** veya **GÜŞÂD** i. (fars. *güşâden,* açmak'tan *küşâd* veya *güşâd*). *Esk.* Açma, açılış: *Zatı hümayun küşât için arzu ederlerse bir vekil de tayin buyurabilirler* (Atatürk). || Hoşluk, güzellik. || *Küşâd etmek,* açmak: *Amcamla yengemin mesut bir senesini kapayarak onlara yeniden bir saadet senesi küşâd edeceğiz* (H. Z. Uşaklıgil). || *Küşâd olmak,* açılmak: *Erdi bahar sen dahi şad olmadın gönül / Güllerle goncelerle küşâd olmadın gönül* (Şeyhülislâm Yahya). || *Küşâd-ı dil,* gönlün açılması, ferahlık duyma. || *Küşâd-ı gonce-i dil* («gönül koncasının açılması»), mutlu olma. || *Küşât resmi* (veya *resm-i küşâd*), açış, açılış töreni: *Asluç'ta bayraklarla süslenmiş bir tâkın altında ilk istasyonun küşât resmini yaptık* (F. R. Atay).

— Okçuluk. *Esk.* Yayın çekilip atılması. (Küşat, üç çeşittir: *ihtilâs,* yayın hızla çekilerek okun atılması; *sakin,* yayın yavaşça çekilerek okun sükûnetle ve düz olarak atılması; *mefrûk,* yayın yavaş çekilerek, okun küşât yerine yaklaştırıldıktan sonra hızla çekilerek atılması.)

— Mus. XX. yy. başında, başlangıç ara nağmeleri için kullanılan terim. (Özellikle, türk makamları ile bestelenmiş operet ve fantezi parçalarda, güfteye girilmeden önceki ara nağmeler için kullanıldı.)

— Oyun. *Esk.* Bir çeşit tavla oyunu. || Tavla ve satranç oyunlarında açış. (M)

KÜŞATNAME veya **GÜŞÂDNAME** bļş. i. (fars. *küşâd* veya *güşâd* ve *nâme*'den *küşâd-nâme* veya *güşâd-nâme*). *Esk.* Padişah fermanı. || Boşanmanın belirtildiği belge. (M)

KÜŞAYİŞ i. Bk. GÜŞAYİŞ.

KÜŞENDE sıf. (fars. *küşende*). *Esk.* Öldürücü, öldüren. (M)

KÜŞKÛYE i. (fars. *küşkûye*). Mus. Türk musikisinin eski ve birleşik makamlarından biri. (Bugüne gelen örneği yoktur.) [M]

KÜŞNE i. Bot. *Halk dili.* Kara burçak. (M)

KÜŞTE sıf. (fars. *küşten,* öldürmek'ten *küşte*). *Esk.* Öldürülmüş. || **İ.** Öldürülmüş kimsenin vücudu, ceset: *Ahyaya dûr, küşte vü emvata câr idim* (Recaizade Ekrem)

◆ **Küştegân** çoğl. i. *Esk.* Öldürülmüş olanlar. || Cesetler. || *Küştegân-ı zinde,* şehitler.

◆ **Küştegî** i. *Esk.* Adam öldürme, katillik. (M)

KÜŞTENÎ sıf. (fars. *küşten,* öldürmek'ten *küştenî*). *Esk.* Öldürülmeğe müstahak, öldürülmeyi hak etmiş. (M)

KÜŞTERE i. Bk. KÜSTERE.

KÜŞTÎ i. (fars. *küştî*). *Esk.* Güreşme, güreş. || *Küşti-câ,* güreşme yeri, güreş tutulan yer. || *Küşti-gâh,* güreş çalışmaları yapılan yer. || *Küşti-gîr,* güreşçi. || *Küşti-gîrî,* güreşçilik. (M)

KÜŞÛDE sıf. Bk. GÜŞÛDE.

KÜT sıf. (fars. *künd* [?]). Kısa ve kalın olan; sivri ve uzun olmayan: *Bu geniş, küt parmaklı, boğum boğum, hiç bir işin terbiyesini almamış eller* (A. H. Tanpınar). || Keskin olmayan, kör: *Küt bıçak.* || *Esk.* Felce uğramış, kötürüm.

— Jeomorfol. *Parlak küt çakıl,* akarsu veya deniz akıntısiyle yıpranan cilâlanmış kaya parçası. || *Donuk küt çakıl,* rüzgâr etkisiyle aşındırılan ve taşınan kaya parçası: *Söyletür idi oda bişmişleri / Sağ iderdi küt olup kalmışları* (Süleyman Çelebi).

— Mat. *Esk.* *Küt bucak* (veya *köşe*), geniş açı.

— Matbaac. *Küt harf,* gözü büyük, kuyruğu çok kısa olan harfler. (M)

KÜT i. (onomatope k.). Tahta v.b. gibi maddelere vurulduğunda çıkan sesi anlatır: *Birden küt diye bir ses işittik.* (M)

KÜTAHYA, İçbatı Anadolu bölümünde il merkezi şehir; 62 060 nüf. (1970). Kiremit, un, şeker, azot fabrikaları. Sanayi bitkileri. Meyvecilik. Hayvancılık.

● *Coğrafya.* Kütahya, Ellice dağının (1 765 m; esk adı *Acemdağı*) kuzey eteğinde, Kütahya ovasının güney kenarında kurulmuştur. Bah'tan gelen Felent suyu, ovanın ortasından geçer ve şehrin 3 km kuzeybatısında, Sakarya'nın büyük bir kolu olan Porsuk çayına katılır. Şehir, ovadan başlayarak, güneye doğru yükselen bir yerde kurulmuştur. Alayunt, Balıkesir demiryolu istasyonunda yüksekliği 935 m olan yer, çarşı kesiminde 970 m'ye yükselir. Şehrin, iç kale kalıntılarının bulunduğu Hisar tepesinde yükselti 1 000 m'yi aşar. Şehir, bu tepeyle Hıdırlık tepesi arasından geçen bir dere vâdisi boyunca

Foto. LAROUSSE

yer alır. Şehrin eski çekirdeği, Hisar tepesi önündedir ve önemli tarihî anıtlar bu kesimde bulunur. Evler, tepelerin yamacına yaslandığı gibi, özellikle yeni semtler ovaya doğru da yayılır. Yeni semtlerde sokaklar ve caddeler, düz ve geniş, eski kesimlerde ise dar, taş kaldırımlı ve çok defa da yokuşludur. Kütahya batıda, Tavşanlı üzerinden Bursa'ya (Marmara bölgesi) ve Balıkesir'e (Ege kıyıları), güneybatıda Çavdarhisar (Aizanoi veya Azanoi) ve Gediz (Kadoi) üzerinden Ege bölgesine, güneydoğuda Afyon üzerinden Konya'ya ve Akdeniz kıyılarına, kuzeydoğuda Eskişehir ve Bilecik yörelerine bağlanır. Bu durumu, şehrin, Osmanlılar devrinde canlı bir konak yeri ve önemli bir yönetim merkezi seçilmesine sebep oldu. XIX. yy. sonlarında anadolu demiryolları yapılırken, Kütahya doğrudan doğruya bu yol üzerinde yer almadı; kısa bir şube hattı ile anahatta bağlandı, Cumhuriyet devrinde demiryolunun Balıkesir'e uzatılması, şehrin canlılığını artırdı. Burada bulunan tuğla ve kiremit ocaklarıyle un fabrikasına, Cumhuriyet devrinde şeker fabrikası (1954) ve azot fabrikası (1961, genişletme 1966) katıldı; çinicilik yeniden canlandırıldı.

● *Tarih.* Eskiçağda adı *Kotyaeion* (veya *Kotyaion, Cotyaeium, Cotyeum, Cotyaium*) idi. Bu adın, «Kotys'in şehri» anlamına *Kotyaion* olduğu sanılır. Birçok yolun kavşak noktasında ve bugünkü şehre hâkim tepede kurulan Kotyaion'un ilk devirlerine ait hemen hiç bir eser kalıntısı yoktur. Artakserkses II'ye karşı ayaklanan kardeşi genç Keyhusrev'in ordusu ile beraber geçtiği Keramon Aora (Çanakçılar pazarı) [Ksenophon, *Anabasis,* 1,2] Kütahya yöresindedir. Bu adın Germiyan adına benzerliği bir rastlantı sonucudur. Kotyaelon, frig hâkimiyetinden bir süre sonra, Keyhusrev'in, daha sonra Büyük İskender'in eline geçti. İskender'in ölümünden sonra kumandanlarından Antigonos'un hükmü altına girdi. Bir ara da Bithynia ve Bergama devletlerine bağlandı. Romalılar zamanında ve II. yy.-dan sonra, Hıristiyanlığın önemli merkezlerinden biri oldu. Hıristiyanların burada yerleşmeleri yüzünden, Hierokles, Kütahya'nın ödeneğini kesti. Böylece bölgenin en büyük zengin beldesi olan şehir, geçici bir zaman için durakladı, sonra piskoposluk merkezi oldu. Kütahya'nın önemi Bizans imparatorluğu zamanında daha çok arttı. Bizanslılar, şehre hâkim sarp bir tepeye, iki kat sur içine alınmış bir kale yaptırdılar. Bu Germiyanoğulları ve Osmanlılar devrinde yapılan Kütahya kalesinin *Yukarıhisar* denilen bölümünün özünü meydana getirdi. Hisarın içinde, duvarları resim ve nakışlarla süslü bir bizans kilisesinin kalıntısı ve bizans büyüklerinin gömülmesine mahsus bir mağara vardı. Tarihçi Texier buradan çıkan XI. yy. bizans vâlilerinden birinin mermer lahtinden söz eder. Malazgirt savaşından sonra tahtını geri almak için yaptığı mücadelelerde yenilen Romanos Diogenes IV, Kütahya'ya getirilerek kör edildi. Manuel Kommenos ile Aleksios Kommenos, Antalya seferlerinden dönerlerken, Kütahya'dan geçmişlerdi. Malazgrit savaşından sonra Anadolu'nun büyük kısmı ile birlikte Kütahya da Kutalmışoğlu Süleyman tarafından alındı (1080); Eskişehir (Dorylaion) savaşına kadar selçuklu hâkimiyeti altında kaldı. XII. yy.ın ortalarında Kütahya, Anadolu'da Bizans devletinin sınır bölgesi idi. Bu sebeple de sık sık Konya Selçuklularının desteklediği türkmen kuvvetlerinin saldırısına uğradı. Bizans imparatoru Manuel'in ordusu Kilikya seferinden dönerken, Kütahya'da, türkmen kuvvetleri tarafından kayıplara uğratıldı (1158). Kılıç Arslan II'nin, Myriokephalon zaferinden sonra (1176), bu saldırılar daha da şiddetlendi. Bunun sonucunda Kütahya, imparator tarafından tahrip edildi (1183). Bu sıralarda Kütahya ve Eskişehir selçuklu hâkimiyeti altına girdi. Bunu izleyen karışıklık devresinde Kütahya, yeniden Bizanslıların eline geçti. Ancak Alâeddin Keykubad tarafından, kesin olarak İznik imparatorluğundan alındı (1234). XIII. yy. ortalarında, Rükneddin Kılıç Arslan IV zamanında Kütahya, Sahib Fahreddin Ali'nin uç beyliğine tayin edilen oğullarına verildi. Türk aşiretlerinden Germiyanoğulları XII. yy.ın ikinci yarısında Kütahya bölgesine yerleşti. Böylece şehir onların nüfuzu altına girdi. Kütahya'da Germiyanoğullarından ilk hüküm süren Yakub bin Alişir I oldu. Babası Kerimüddin Alişir, selçuklu ailesi arasındaki mücadelelere karıştığı için daha önce Moğollar tarafından asılmıştı. Selçuklu devletinin yıkılmasından sonra Yakub Bey, burada bağımsızlığını ilân etti (1302) ve Germiyan sultanı adını aldı. Bundan sonra *Germiyan* adı, şehir için de kullanılmağa başlandı.

Kütahya orta büyüklükte, etrafı surlarla çevrili, yüksek bir şehirdi. Anadolu beylerinin en kuvvetlilerinden olan Yakub I, Kütahya'dan gönderdiği kuvvetlerle Bizanslılara karşı başarılı savaşlar yaptı. Ege kıyılarında bazı yerleri aldı. Alaşehir'i kuşattı ve ancak Bizanslıların yardıma çağırdığı katalan kuvvetleri karşısında geri çekildi. Osmanlı hükümdarı Orhan Gazi'nin Dimetoka'nın alınışını bildiren fetihnameyi (1357) gönderdiği Yakub I, Mehmed Beydi. *Şah Çelebi* adıyle de anılan Mehmed Beyin oğlu Süleyman Şah, Kütahya'yı devrin bilim ve fikir hareketlerinin merkezi yaptı. Kütahya'da *Kal'aibâlâ camii*'ni yaptırdı. Süleyman Şah, iktidarının ilk yıllarını sakin olarak geçirdi. Sonraları, Karamanoğullarının baskını karşısında bir yardımcı bulmak ihtiyacıyle, kızı Devlet Hatunu şehzade Bayezid (Yıldırım) ile evlendirdi. Kütahya'yı ve ülkesinin diğer bazı kasabalarını (Tavşanlı, Simav, Emet, Eğrigöz) çeyiz olarak ona verdi. Süleyman Şah, bundan sonra Kula'ya çekildi (1387). Oğlu Yakub II, Kosova Meydan savaşından (1389) sonra Osmanlılara verilen şehirlerini, bu arada Kütahya'yı tekrar elde etmek istedi. Fakat başarı kazanamadı ve bütün ülkesini kaybetti. Kendisi de, Yıldırım Bayezid tarafından İpsala kalesinde hapsedildi, buradan Şam'a kaçarak Timur'a sığındı. Ankara savaşından sonra Kütahya'yı ele geçirdi (1402). Bu sırada Timur, Kütahya'ya geldi ve bir ay kadar kaldı; halktan fidye ve kendisine esir düşen Timurtaş Paşanın Kütahya kalesindeki hazinesini aldı. Bursa'dan yanına getirttiği ulemadan Seyyid Muhammed Buharî, Şemseddin Fenarî, Muhammed Cazrî'yi de Kütahya'da kabul etti. Timur'un Anadolu'dan ayrılmasından sonra, Yakub II, Kütahya'yı diğer germiyan ülkeleriyle birlikte iyi bir şekilde yönetti. Bu arada şehir bir defa Karamanoğullarının istilâsına uğradı. Ancak, Çelebi Mehmed tarafından alınarak Yakub Beye geri verildi. Bundan sonra Yakub Bey, Bursa ve Edirne'ye giderek, Murad II ile görüştü (1428). Ülkesini ona vasiyet etti. Böylece şehir Osmanlıların eline geçti. Kütahya ile Germiyan ili önce Umurbeyoğlu Osman Çelebi'ye verildi. Daha sonra şehirde, Murad II'nin büyük şehzadesi Alâeddin, sancakbeyi oldu ve burada öldü (1422). Fatih Sultan Mehmed zamanına kadar Kütahya, merkezi Ankara olan Anadolu beylerbeyliğinin bir sancağı halinde yönetildi. Fatih'in 1451'de Karaman ve Menteşeoğulları meselesini çözmekle görevlendirdiği Anadolu beylerbeyi İshak Paşa, eyalet merkezini Ankara'dan Kütahya'ya taşıdı. Böylece Kütahya, beylerbeylik teşkilâtının sonuna kadar merkez olarak kaldı. Şehzadelerden yalnız ikisi (Kanunî Süleyman'ın çocukları Bayezid ve Selim), Kütahya sancağını yönettiler. Beylerbeylik teşkilâtında Anadolu eyaleti önemli bir yer tuttuğu için Kütahya'daki beylerbeyleri arasında Gedik Ahmed Paşa, Davud Paşa (Koca), Hersekzade Ahmed Paşa gibi ünlü kişiler vardı. Bayezid II devrinin sonlarında Şahkulu (Şeytankulu) ayaklanmasında âsiler Kütahya üzerine yürüyünce, beylerbeyi Karagöz Ahmed Paşa şehir dışına çıkarak karşı koymak istedi; fakat yenilerek âsilere esir düştü ve asıldı (1511). Bunun üzerine Şahkulu, Kütahya kalesini kuşatarak barış yoluyle burayı ele geçirmek istedi. İsteğini gerçekleştiremeyince kale dışındaki evleri yıkarak, Bursa taraflarına çekildi. Kütahya, Yavuz Sultan Selim ve Kanunî Sultan Süleyman zamanlarında, Anadolu tarafından yapılan seferlerde hem bir toplanma yeri, hem de önemli bir yol uğrağı oldu. Bu devirde Behram Paşa, Rüstem Paşa (sadrazam) ve Hadım İbrahim Paşa sancakbeyi olarak Kütahya'da bulundular. Bayezid, Mekke emîri tarafından, İstanbul'a gönderilen Kutbeddin Mekkî ile Kütahya'da görüştü; şehzade Selim, İstanbul'dan gelen İran elçisini burada kabul etti (1561). Şehzade, babasının Zigetvar'da öldüğünü haber alınca, İstanbul yoluyle, Belgrad'a doğru Kütahya'dan ayrılmıştı. Bu yüzyılın ikinci yarısında, Kütahya'da huzursuzluk yaratan «suhte taifesi» (yerli medrese öğrencileri) ile doğudan gelen «gurbet taifesi» de (dışarıdan gelen medrese öğrencileri) yok edildi. XVII. yy.da Hafız Ahmed Paşa şehri korumakla görevlendirildi. Fakat celâlî reislerinden Deli Hasan'a karşı koyamayarak Kütahya kalesine sığındı. Eşkıya reisi, üç günlük kuşatmadan sonra, şehri yaktı. Yine bu ayaklanmalar sırasında, başarısızlığından ötürü Anadolu beylerbeyi Geçdehan Ali Paşa, serdar Nasuh Paşa tarafından Kütahya'da öldürüldü. Köprülü Mehmed Paşa, 17 gün Anadolu beylerbeyi olarak, Kütahya'da kaldı (1650). Ayrıca XVII. yy.da Köprülüzade Numan Paşa (1703)' Hekimoğlu Ali Paşa (öl. 1757), sadrazamlıklarda bulunan Yeğen Mehmed Paşa (1744), Said Mehmed Paşa (1756), Muhsinzade Mehmed Paşa (1760), Moldovancı Ali Paşa (1766), Cezayirli Gazi Hasan Paşa (1773) Kütahya'da bulundular. Kütahya'nın bucaklarından vezirlere her yıl 1 200 kilo arpa, 1 100 çit saman, 1 100 araba odun verilmesi âdet haline geldi. Selim III devrinde, Fransızlar ile yapılan savaşlarda esir edilen fransız askerleri Kütahya'da tutuldu. Kütahya, osmanlı - mısır savaşlarında önemli olaylara sahne oldu: İbrahim Paşa kumandasındaki mısır ordusu, Konya civarında sadrazam Reşid Mehmed Paşayı yenerek esir ettikten sonra, Kütahya'ya geldi; şehri Mısır'a kattığını ilân etti (8 mart 1833). Mustafa Reşid Efendi (Paşa), burada, Kütahya antlaşmasını yaptı (4 mayıs 1833) ve bunun üzerine Mısırlılar Kütahya'dan çekildiler. Kütahya, XIX. yy. ortalarında, Avrupa'da ve milletlerarası siyasette adı geçen bir yer oldu. Macar millî hareket reisleri (Kossuth Lajos, Batthyanyi ve Meszaros), generalleri (Bem, Dembirski) ve adamları Osmanlı devletine sığındı. Sadrazam Mustafa Reşid Paşa bunları Kütahya'da kışlalara yerleştirdi (1849-1851); Rusya ve Avusturya'nın ısrarlı isteklerine rağmen, teslim edilmediler. Fakat kendilerinin ve İngiltere ile Amerika'nın istekleri karşısında serbest bırakıldılar. Kurtuluş savaşı yıllarında Kütahya yine önemli olaylara sahne oldu. Burada Kuvayı Milliye teşkilâtlandı (eylül 1919). Temmuz 1920'de düşmanın Alaşehir ve Gördes'i alarak Demirci'yi tehdit ettiği sırada, Kütahya Müdafaayı Hukuk merkezi, olağanüstü tedbirler aldı. Kütahya çevresi Kuvayı Tedibiye ve Teşkilâtı Mahsusa kumandanlığı kuruldu. Bu teşkilât sonradan Kütahya Millî Alayı kumandanlığı adını aldı. 6 Ağustos 1920'de Kütahya'ya gelerek, millî kuvvetleri denetleyen Mustafa Kemal Paşa, kütahya halkının millî dâvada gösterdiği maddî ve manevî fedakârlığı takdir ederek meclis adına şükranlarını bildirdi. Kütahya 17 temmuz 1921'de Yunanlılar tarafından işgal edildi ve büyük taarruz sırasında (30 Ağustos 1922) kurtarıldı.

Uzun süre Anadolu eyaleti (Beylerbeyliği) merkezi olan Kütahya, 1842'de, merkezi Bursa'ya alınan Hüdavendigâr eyaletine (sonra vilâyet) bağlı bir sancağın merkezi oldu. 1915'te bu sancak bağımsız mutasarrıflık haline koyuldu; 1924'te de vilâyet (il) şeklini aldı. 1953'te bu ile bağlı bir ilçe olan Uşak, ayrı bir ilin merkezi oldu.

XVII. yy. ortalarında, Kütahya'yı gören Evliya Çelebi'ye göre şehirde 7 000 ev bulunuyordu; yüz yıl sonra buradan geçen alman seyyahı Niebuhr bu sayıyı 11 000 olarak gösterir. XIX. yy. başında şehrin nüfusu 15 000'i ancak geçmekteydi; yüzyılın sonuna doğru ise 22 000'e yükseldi. 1927'de yapılan ilk sayımda şehrin nüfusu 17 282 idi. Bu nüfus çok yavaş bir artış göstererek, 1945'te 19 849 oldu; 1950'-

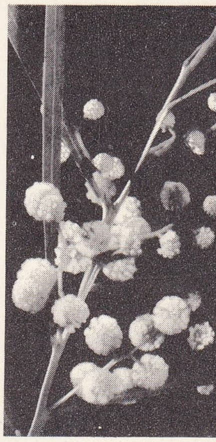
küstümotu

Foto. LAROUSSE

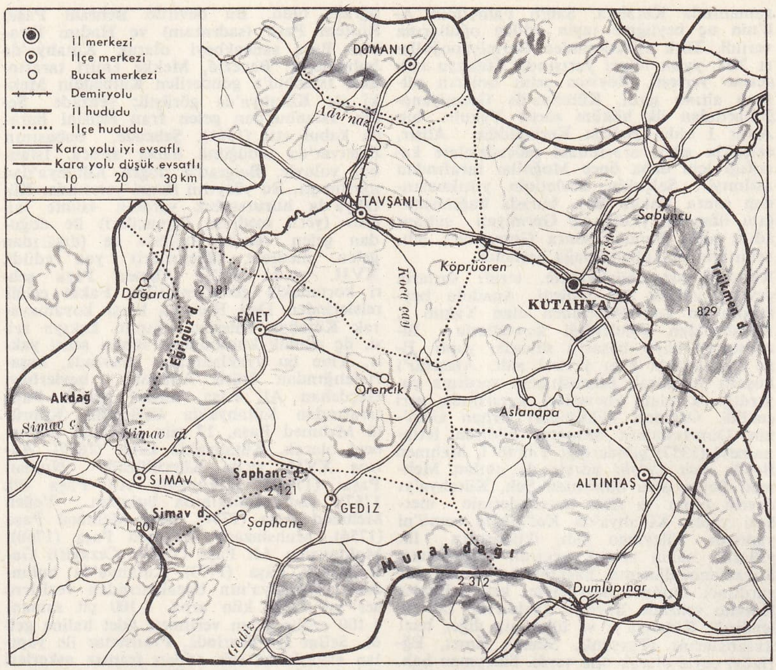

KÜTAHYA il haritası

de ise biraz geriledi (19 448). Yakın yıllarda, oldukça hızli bir artışla, 1955'te 27 174, 1960'ta 39 663, 1965'te 49 301 oldu. 1970'te ise 62 000'i buldu.

● *Güzel sanatlar.* Germiyanoğulları beyliğinin başlıca mimarî eserleri Kütahya'da görülür. Bu devir camileri, klasik osmanlı camileri planında, tek kubbeli ve revaklı, üç bölümlü son cemaat yeri olan yapılardır. *Kurşunlu cami* 1377'de, ahi şeyhi Mehmed tarafından yaptırıldı. Kare mekânı, türk üçgenleriyle geçilen kubbe örter. Son cemaat yerinin ortasında ayna tonoz, yanlarda küçük kubbeler yer alır. *İshaktakih camii* (1433), kesme taş tuğla duvarları ve gösterişli bir cephesi vardır. Son cemaat yeri üç bölümdür. Bir bölümü türbe durumundadır (*Hisarbey camii,* Yakub Bey II'nin subaşısı Hisarbeyoğlu Mustafa Bey tarafından yaptırıldı, 1487). Gösterişli cephesi ve düzenli mimarîsi dikkati çeker; son cemaat yerinde kesme taşların çevresi kırmızı tuğlalarla çevrilidir. Sütun başlıkları türk üçgenlidir. Taş mihrabın çevresini, XV. yy. özelliği gösteren iki renkli çinilerden bir sıra bitkisel bezemeli çini çevirir. *Ulucami,* Yıldırım Bayezid'in başlattığı ve Musa Çelebi'nin 1410'da tamamlattığı caminin yerine yeniden yapıldı (1889 - 1891). Son devir osmanlı mimarîsinin önemli ve klasik ölçüye bağlı az rastlanan yapılarından birisidir. Burada, arka arkaya iki kubbe, altı yarım kubbe ile çevrilmiş, köşelere de birer kubbe yerleştirilmiştir. Mihrap dışa doğru beş köşeli bir çıkıntı halindedir. Üzeri bir yarım kubbe ile örtülüdür. Dört aynalı tonoz ve ortada kubbenin yer aldığı beş gözlü son cemaat yerinin eski yapıdan kalma olduğu sanılır. Osmanlı mimarîsinin en karışık devrinde, çok başarılı bir yapı olarak görülür. Germiyanoğlu Yakub Bey II'nin (1390-1428) *külliye*'si, medrese, mescit ve imaretten meydana gelir, kendi türbesini de içine alır. Kesin tarihi belli olmayan külliye, Germiyanoğullarının en önemli dinî yapılarındandır (bugün kitaplık). Ortada büyük kubbeli, şadırvanlı, kapalı avluya üç yönden açılan, üç kubbeyle örtülü eyvan ve üç kemerli dışarıya açılan, üç kubbeli giriş revakının iki yanındaki kubbeli odalar vardır. Eyvanların üzerinin kubbelerle örtülü olması dışında, T planlı, köşeli veya yan mekânlı tip olarak nitelendirilen osmanlı yapılarıyle benzerlik gösterir. Yakub Beyin türbesi, parmaklıklarla yan eyvanlardan ayrılmıştır. Sanduka, bir bölümü XV. yy.dan, bir bölümü de son onarımlardan kalma çinilerle kaplıdır. Soldaki kubbeli mekân, külliyenin mescididir. Yazıtlar üç bölümlü giriş revakında büyük yer tutar. Germiyanoğlu mimarîsinin erken bir örneği olan *Vacidiye medresesi,* Anadolu Selçuklularının kapalı medreseler geleneğine bağlıdır.

— *Kütahya ili.* Bütünüyle İçbatı Anadolu bölümü içinde yer alan Kütahya ili, kuzeydoğuda Eskişehir, kuzeyde Bursa, batıda Balıkesir, güneybatıda Manisa, güneyde Uşak, güneydoğuda Afyon illeriyle çevrilidir, yüzölçümü 11 815 km², nüfusu 482 553 (1970 sayımı geçici sonucu).

● *Coğrafya.* Kütahya ili toprakları, İçbatı Anadolu'nun tipik yüzey şekillerini taşır. Yaylalar üzerinde, aralıklı dizilmiş güneydoğu-kuzeybatı doğrultulu dağlara rastlanır. Bu diziler arasında yine aynı doğrultuda uzanan ovalar dizisi göze çarpar. Dağlık kütleler çoğunlukla kıvrımlı eski temele aittir (az çok billûrlaşmış sist ve kalkerler). Bunların düzleşmiş yüzeyleri yayla kesimlerinde, çok yerde üçüncü zamanın ikinci yarısına ait neojen göl tortullarıyle (kireçli, killi ve yer yer volkan tüfleri) kaplıdır. İl toprakları üzerinde yükselen dağ dizilerinin en içeride olanı, Eskişehir ili sınırındaki Türkmen dağıdır (1 825 m.). Bu dağ, ilin kuzeybatısında, Bilecik ve Bursa illeri sınırında Yirce (1 905 m) ve Domaniç (1 910 m) sırtlarıyle eş doğrultu göstererek Uludağ'a (il sınırları dışında) kavuşur. Bu dizinin batısında Afyon-Kütahya - Orhaneli arasında çukur bir alan, onun batısında Murat dağı (2 129 m), Şaphane dağı (2 120 m) ve Akdağ (2 089 m) vardır; bunların ötesinde, vâdilerle yarılmış yayla düzlükleri bulunur. Kütahya ilinde yer alan başlıca ovalar Altıntaş, Aslanapa, Örencik, Kütahya, Tavşanlı ve Simav ovalarıdır. Kütahya ilinde iklim, İç Anadolu bölgesindeki şartları yansıtmakla beraber, kışlar daha az sürekli, yağışlar daha çoktur. Kütahya şehrinde yapılan uzun süreli gözlemlere göre, en soğuk ve en sıcak ayın ortalama sıcaklıkları 0°3 C, 20°3 C ve 20°5 C, şimdiye kadar kaydedilen en düşük ve en yüksek sıcaklıklar —28°1 C ve 36°8 C, yıllık ortalama ise 10°C'tır. Yaz aylarında ortalama olarak 23 gün, sıcaklık 30°C'ın üstüne çıkmakta, 17 gün 0°C'ın altında kalmakta; yılın 10 ayında 95 gün 0°C ve daha aşağıya düşebilmektedir. Yıllık 556 mm olan yağış ortalaması, mevsimler arasında şöyle bölünür (yüzde ile): Kış 39, ilkbahar 29,5, yaz 12,5, sonbahar 19. Yağışlı günler sayısı 114, kar yağışlı günler 19, karla örtülü günler 31'dir. İl sınırları içinde yağış ölçülen başlıca istasyonlarda yıllık yağış tutarı 400-800 mm arasında değişir: Altıntaş 411, Emet 498, Tavşanlı 503, Gediz 657, Domaniç 707, Simav 822.

Kütahya ilinin tabiî bitki örtüsü kurakçıl bir orman karakteri taşımakla birlikte, ova kesimlerinde ve yaylaların birçok yerinde ağaçlar, tarla ve otlak yapma, odun kesme ve yangın gibi çeşitli sebeplerle yok edilmiş ve geniş alanlar bozkır karakteri almıştır. Önemli ormanlara (daha çok karaçam ve meşelik) dağlık kesimlerde rastlanmaktadır. Kütahya ili topraklarının doğu yarısında suları, Sakarya'nın önemli kolu olan Porsuk çayı toplar (Karadeniz akları). Başlıca kaynaklarını Murat dağından ve Dumlupınar yaylasından alan bu akarsu, Kütahya ovasında, Felent suyunu da alır. İl topraklarının batı kesimi de sularını, Kocaçay (Adırnaz), Emet ve Simav çayları ile Susurluk ırmağına (Marmara akları) boşaltır; güneybatı kesiminin sularını, Murat dağından inen Gediz ırmağı toplar (Ege denizi akları). Kütahya ilinde önemli göl yoktur: Simav gölü hemen hemen kurutulmuş durumdadır. Altıntaş bataklığı da ortadan kaldırılarak, çıkan toprak köylüye dağıtılmıştır. Kütahya ili sınırları içinde bazı sıcak su kaynakları vardır. Bunların başlıcaları Eskişehir yolunun 23. km'sinden ayrılan 4 km'lik bir yol üzerindeki Ilıca, Tavşanlı yolu üstündeki Yonca kaplıcası, Emet, Gediz, Murat dağı ve Simay kaplıcalarıdır.

Kütahya ilinin nüfusu, 1970 sayımının ilk sonuçlarına göre 482 553 (1965'te 394 944 nüf.), km²'ye düşen ortalama nüfus 41'dir (1965'te 34); bu nüfusun yüzde 23'ü 3 000'den fazla, geri kalan yüzde 77'si 3 000'den az nüfuslu yerleşme noktalarında yaşar. 1965'te bu kır yerleşmelerinin sayısı (nüfusu 3 000'den az olan iki ilçe merkeziyle birlikte) 617'ye ulaştı. Kır nüfus yoğunluğu 1970'te 31'di (Türkiye ortalaması 28). Kütahya ilinde, nüfusu 50 000'i aşan bir şehir, ayrıca nüfusu 10-16 bin arasında üç şehir (Tavşanlı, Gediz, Simav), daha küçük üç kasaba (Emet, Tunçbilek ve Şaphane) vardır. Kütahya ili, Merkez, Altıntaş, Domaniç, Emet, Gediz, Simav ve Tavşanlı ilçelerine ayrılır. — *Kütahya merkez ilçesi* 3 231 km², 128 721 nüf. (1970); Merkez, Aslanapa, Köprüören ve Sabuncu bucakları; 15 köy.

Kütahya ilinde ekonominin temelini tarım sağlar; nüfusun büyük kısmı topraktan geçinir. Bununla birlikte, bol rezervli yakıt

Azot sanayii tesisleri

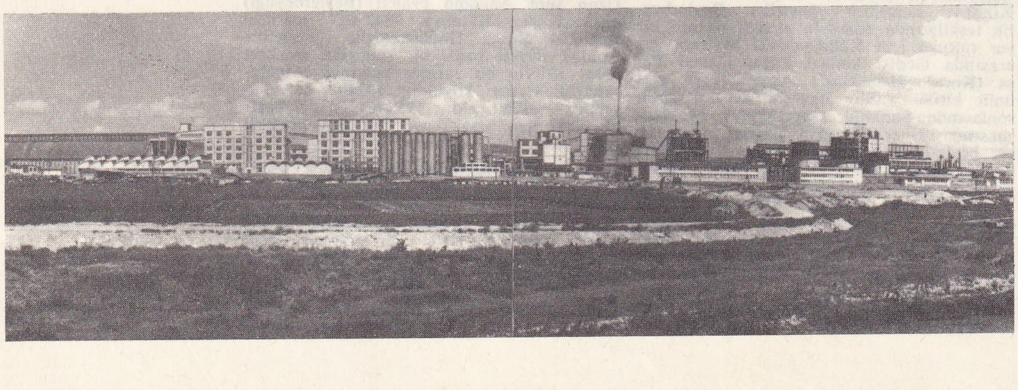

Foto. Hürriyet arşivi (MEYDAN)

(linyit) yataklarının ve çeşitli madenlerin varlığı, eskiden beri bulunan sanayi imkânlarını artırır. Toprağın yararlanma bakımından bölünüşü şöyledir (yüzde ile): ekili-dikili topraklar 18; nadas toprakları, 12; çayır-otları 31,5; ormanlar 23; ürün vermeyen topraklar 15,5. Tarım toprakları, son yıllarda çayır-otlaklar alanından tarlaya çevrilen topraklar ve bazı bataklıkların kurutulmasıyle artmış olmakla birlikte, Türkiye ortalamasından (yüzde 23) geri durumdadır. Nadas toprakları, İç Anadolu bölgesi illerinde görülene yakın, orman toprakları kısmen çalılık ve oldukça yüksektir. Taze sebze, meyve bahçeleri ile bağların kapladığı dikili alanlar (yüzde 25), ekili alanlara (yüzde 95) göre az yer tutar. Ekili alanların da yüzde 88'i tahıl ekimine ayrılmıştır. Buğday (150-170 000 t), arpa (57 000-64 000 t), mahlut (buğday çavdar karışımı 8 000-24 000 t), mısır (5 000 t) ve az olarak çavdar ve yulaf ekilir; pirince ayrılan yer çok azdır (70-125 t). Kuru sebze olarak patates (40 000 t) fasulye (3 000 t), bakla ve nohut ekilir; soğan üretimi 6 000-7 000 t arasında değişir; hayvan yemi olarak burçak ve fiğ ekilir. Sanayi bitkileri arasında en önemli yeri şeker pancarı tutar; üretim, son yıllarda yaklaşık olarak 140 000 t'dur. Haşhaş ekimi, eskisi kadar önemli değildir (550 t kadar haşhaş tohumu ve 5-8 t afyon sakızı). Ayçiçeği ekimine de yer verilir ,1 000 t'a yakın). Tütün ekimi önemsizdir (100-300 t). Biraz kenevir, anason, aspur ve susam da ekilir. Kütahya ilinde iyi meyveler yetişir; bağlar, şimdi olduğundan daha fazla önem kazanabilir.

Hayvancılık alanında küçük baş hayvanlar daha çok yer tutar: En çok koyun (480 000), onun ardından kıl keçisi (330 000) ve tiftik keçisi (227 000) beslenir. Sığır sayısı 23 000 kadardır; manda (17 000), at (19 000), eşek (48 000) bulunur. Arı kovanı sayısı 14 000 kadardır (6 t bal). Kümes hayvanları oldukça yaygındır. Maden yatakları çeşitlidir. Başta linyit gelir. Tunçbilek ve Seyitömer linyit yataklarında bulunan yakıtın kalorisi yüksek olmamakla birlikte Tunçbilek'in 200 ilyon, Seyitömer'in 137 milyon ton rezervi olduğu sanılmaktadır; birinden 1,5 milyon, ötekinden 650 bin ton üretim yapılır. Bu linyitten, Kütahya'da kurulmuş olan sanayi kolları (özellikle azot sanayii) yararlanır. İlin başka kesimlerinde de linyit vardır. Gediz'de kiremit, konserve ve lastik (Dağardı). Manyezit, Kütahya'da ve Tavşanlı ilçesinde bulunur ve işletilir (28 000 t). Gediz ve Simav ilçelerindeki antimon madenlerinden biraz faydalanılır. Birkaç yerde (Emet, Altıntaş ve Simav) manganez madeni vardır. Son yıllarda büyük önem kazanan borasit (kolemanit) yatakları Emet ilçesinde yer alır. Üretim 1966'da 111 500 tonu buluyordu. Bu madenin 11 milyon ton rezervi olduğu sanılıyor. Sanayi alanında, uzun bir geçmişi olan çinicilik, bir süre geriledikten sonra şimdi yeniden canlandı. Kütahya'da büyük-küçük 12 çini atelyesi vardır. Bir duraklama geçiren halıcılık da bugün canlanmaktadır. Simav'da halı ve halı ipliği yapılır. Bu kasabada dericilik de oldukça canlıdır. Emet ve Simav'da kereste fabrikaları vardır. Gediz'de kiremit, konserve ve lastik ayakkabı yapılır. Cumhuriyet devrinde Kütahya'da kiremit ve un fabrikaları açıldı. En önemli sanayi, 1954'te hizmete açılan şeker fabrikası (yıllık ham şeker üretimi 35 000 t kadar) ve 1961'de çalışmağa başlayan azot fabrikasıdır. Azot ilk safhada 86 000 ton amonyum sülfat, 64 000 ton amonyum nitrat, ayrıca, sülfürik asit ve sıvı amonyak üretiyor ve burada 2 300 işçi çalışıyordu. 1966'da bu fabrika genişletildi ve kuruluş, yılda 340 000 ton azotlu gübre daha yapacak hale geldi. Gerekli enerji Tunçbilek Termoelektrik santralından elde edilir. Ulaşım bakımından Kütahya - Balıkesir demiryollarından ve karayollarından yararlanır. İl sınırları içinde 567 km (408 km'si iyi durumda) devlet yolu ile 376 km (250 km'si iyi durumda) il yolu vardır; ayrıca köy ve orman yolları bulunur. (→ Bibliyo.) [M]

Kütahya kalesi, Kütahya şehrinde Bizanslılardan kalma kale. Çevresi yaklş. 3 500 m'dir. Yetmiş burcu vardır. Kale üç bölümden meydana gelir. İç hisar, yukarı ve aşağı kalelerden sonra yapıldı; asıl kalenin eteğindedir. İç hisara iki kapıdan geçilerek girilir. Yukarı kale (bir adı da Asıl kale) doğusunda iki kapı vardır. Biri yıkık durumdadır. Eskiden bu kapılardan geçmek suretiyle yukarı kaleye girilirdi. İç kale, Yukarı kalenin içinde ve batısındadır. Burada bir mescit, iki ambar, sarnıçlar, muhafız daireleri ve askerî koğuşlar vardı ve çevresi 800 m kadardı. Evliya Çelebi, kalenin birara hapishane olarak kullanıldığını yazar. (M)

Kütahya müzesi, önce İmaret medresesinde, sonra, onarılan Vacidiye medresesinde ziyarete açıldı (1965). Kütahya ve çevresinden derlenen arkeolojik buluntular ile sanat ve etnografyayı ilgilendiren eserler sergilenir. Arkeoloji bölümünde, prehistorik çağlardan, Bizans devrinin son yüzyıllarına kadar, çeşitli eserler yer alır. Arkeolojik eserler iki bölümde toplanır: birinde Helenistik ve Roma-Bizans çağlarına ait heykel, heykel parçaları, mezar taşları, sütun başlıkları, öbüründe prehistorik çağ taş âletleri, çanak çömlek, hitit - frig kap kacağı, roma-bizans seramik eserleri, kandiller, küçük heykeller, sikkeler vardır. Sanat ve Etnografya bölümünde ise, kütahya ve türk çiniciliğine ait örnekler, kütahya giyecekleri, el işleri, tekke eşyası, silâhlar, çeşitli bakır kaplar, süs ve ev eşyası, kitaplar v.b. sergilenir. Müze avlusunda taş eserler vardır. (M)

Kütahya Seramik Sanayii müessesesi. Bk. SÜMERBANK.

Kütahyaspor kulübü, 1966 yılında kuruldu. Renkleri mavi - lâciverttir. 400 üyesi, lokali ve yatakhanesi vardır. Profesyonel futbol takımı, Türkiye İkinci liginin Beyaz grubundadır. (M)

KÜTİKÜL i. (fr. *cuticule*). Bk. DERİCİK.

KÜTİN i. (lat. *cutis,* deri'den fr. *cutine*). Bot. Bitkilerin yüzeyindeki selülozun değişikliğe uğramasıyle oluşan kimyasal madde.

— ANSİKL. Bitkilerin dışını saran hücrelerin zarındaki selüloz, genellikle oksijeni çok az olan bir maddeye dönüşür. Bileşimi yaklaşık olarak $(C_6H_{10}O)_3$ formülüne uygun bu maddeye *kütin, kütoz* veya *mantarözü* denir; bu madde mantar tabakası oluşuncaya kadar bitkiyi korumağa yarar. (L)

KÜTİNLEŞME i. (*kütin* > *kütinleşmek'*ten *kütinleş-me*). Kim. Selülozun kütin şekline dönüşmesi. (L)

KÜT KÜT zf. (onomatope *küt'*ten). Arka arkaya ve küt diye ses çıkararak: *Bir gün, ağacın dibinden yanına çöktüğüm vakit, kalbimin nasıl küt küt ettiğinin farkına varmadı mı?* (Y. K. Karaosmanoğlu). *Küt küt kapı çalındı.* (M)

KÜTLE i. (ar. *kütle*). Yığın, toplu şey, büyük parça, küme: *El Kahire bir kütle-i sehap gibi o sema-yi râkid üzerinde kayıp gidiyor* (Cenab Şahabeddin). *Hepsi parmaklarıyle gösteriyor / Bu yatan kütle-i münevvereyi* (Tevfik Fikret). ‖ İnsan topluluğu, kalabalık: *Sözüne, nasihatına bu kadar bel bağlayan bu haşarı genç kütleyi, Fehmi Efendiyi tekrar intihap etmeğe ikna etti* (H. E. Adıvar).

— DEY. *Kütle halinde,* toplu olarak: *Çin'de, İtalya'da, hele Rusya'da olduğu gibi kütle halinde idamlar bizde görülmedi* (Ş.S. Aydemir).

— Astron. *Kütle büyümesi,* bir yıldızın çevresindeki yıldızlararası maddeye uygulandığı çekim kuvvetinin etkisiyle yıldızın kütlesinde meydana gelen büyüme.

— Biyol. *Canlı kütle,* yüzey veya hacim birimine göre belli bir biyotopun canlı madde, kütlesi. (Canlı kütlelerin miktarı, bunların bir yılda soğurduğu enerji miktarından çok, yaşama sürelerine bağlıdır. Meselâ denizlerde veya göllerde bulunan zooplanton'un [tüketici] ağırlığı fitoplantondan [üretici] daha fazladır; çünkü buralarda yaşayan plankton hayvanlarının ömrü suyosunlarınınkine göre daha uzundur.)

— Eczc. Son şeklini alması için sadece bölünme işlemi kalmış olan geçici ilâç şekli: *Yakı kütlesi, hap kütlesi* v.b.

— Elektr. Bir elektrik tesisatında toprağa bağlanmış madenî parçaların veya iletkenlerin hepsi. ‖ *Magnetik kütle.* Bk. MAGNETİZMA. ‖ *Elektrik kütlesi.* Bk. ELEKTRİK.

— Fiz. Bk. ANSİKL. ‖ *Kütle çekimi kanunu.* Bk. ÇEKİM. ‖ *Atom kütlesi.* Bk. ATOM.

— Havc. *Kütle oranı,* füzelerde, hareket anındaki ağırlığın varış anındaki kütleye oranı: *Birbiri içine geçen füzeler kütle oranını küçültür.*

— İkt. *Kritik kütle,* bir işletmenin piyasada varlığını sürdürmesini sağlayan asgarî üretim.

— İstat. ve Farklar psikol. *Ana kütle,* sonsuz sayıda ölçünün yapılması halinde sağlanabilecek mümkün ölçüler topluluğu ile ilgili teorik kavram. (Bir ana kütle, teorik olarak sonsuz sayıda elemanı olan bir cümledir. Ana kütleyi temsil eden bir örnekten alınan sonuçlar ana kütle için geçerli sayılabilir.)

— Jeomorfol. Genellikle bir dağ niteliği gösteren yükseklikler bütünü: *Mont - Blanc kütlesi.* (Bk. ANSİKL.) ‖ *Kütle hareketi,* göçüntü toprak kaymaları, soliflüksiyonda görüldüğü gibi bir yamaçtaki parçacıkların aynı anda yer değiştirmesi (Bununla birlikte meselâ soliflüksiyonda kaçınılmaz olan parçacıklar arasındaki hız farkı kütle hareketinde de vardır.)

— Klimatoloji. *Karşı döngü kütlesi,* yüksek basınç altındaki atmosfer kütlesi.

— Mekan. Bk. ANSİKL.

— Mim. *Kütle planı* veya *durum planı,* kütlelerini kavrayabilmek için binaların havadan görünüşünü gösteren plan. (Durum planları mimar ve şehirciler tarafından yapıların toplu halde yarattıkları plastik etkiyi incelemek için kullanılır.)

— Nükl. Arka arkaya parçalanma ile bütün diğer elemanları meydana getiren radyoaktif cümlesinin esas elemanı. ‖ *Kritik kütle.* Bk. KRİTİK.

— Res. Gerek renk birliğiyle, gerekse çizgilerin kümelenmesiyle bir bütün meydana getiren birçok kısmın yan yana gelmesi: *Gölge kütlesi. Işık kütlesi.* Kütleyle kaynaşma, bir süsün zeminle uyuşması, bir bütün meydana getirmesi.

— Topogr. Bir veya birkaç mal sahibine ait parsellerin tümü. ‖ *Kütle planı,* arazinin parsel ayrımı yapılmadan önceki görüntüsü.

— ANSİKL. Fiz. *Kütle ve enerji.* Kütle ve enerjinin korunumu ilkelerine, bunların eşdeğerliliğini kabule götüren bağlılık teorileri ortaya çıkana kadar inanılıyordu. Einstein ve Langevin'in geliştirdiği bu yeni düşünce, laboratuvarda fotonlar, önce elektron çiftine (pozitif ve negatif) sonra mezonlara ve nihayet proton anti - proton çiftine dönüştürülerek ışıma enerjisinin maddeleştirilmesi ve tersine olarak negaton - pozitron çifti yok edilerek yüksek frekanslı bir ışımanın elde edilmesi sonucunda doğdu. Kütle farkı ile meydana gelen aynı nitelikli dönüşümlere kimyasal elementlerin başkalaşımında rastlanır; atom bom-

KÜTAHYA saat kulesi

Kütahya kalesi

Foto. Hürriyet arşivi (MEYDAN)

basındaki uranyum ve plutonyum veya termonükleer patlamadaki hidrojen gibi bazı elementlerin açığa çıkardığı çok büyük miktarda enerji kütle kaybına bağlanır. Kütle ve enerjinin eşdeğerliliği $E = mc^2$ formülü ile ifade edilir; bu bağlantıda E ve *m* eşdeğer enerji ve kütle, *c* ışığın boşlukta yayılma hızıdır. Bu teori güneşin ışıma gücünün kütlesindeki azalmadan doğduğunu açıklar. 1932 Yılında kütle ve enerjinin eşdeğerliliğini deneysel olarak ilk defa ispat eden ingiliz Cockcroft ve Walton'dur. Kimyasal bir başkalaşımda açığa çıkan enerjiyle kaybolan kütleyi ölçtüler ve Einstein formülünü doğruladılar.

Kütlenin değişimi. Bağıllık teorisine göre bir cisim hareketli haldeki kütlesi hareketsiz haldeki kütlesinden daha büyüktür ve aralarında

$$M = \frac{m}{\sqrt{1 - \frac{v^2}{c^2}}}$$

bağıntısı vardır; burada *m* cismin hareketsiz haldeki kütlesi, *v* hareketli haldeki hızı ve *c* boşlukta ışığın hızıdır (saniyede 300 000 km). Bu formül kütle ve enerjinin eşdeğerliliği ilkesinden çıkar: cisimlerin kütleleri yer değiştirdikleri zaman büyür; çünkü kinetik enerjileri artar. Kullanılan hızlarda kütlenin artışı çok küçüktür ve ölçmeye değmez. Çok büyük hızlar için bu artış önem kazanır ve ışık hızıyle yer değiştiren bir hareketli cismin kütlesi sonsuz olur. Einstein'in bulduğu yukarıdaki formül doğanın en hızlı taneciği olan elektron için doğrulanmıştır. İsviçreli fizikçiler Guye ve Lavanchy 1905'te hızları saniyede 66 000 km ile 147 000 km arasında değişen elektronların kütlelerini ölçtüler ve hareketsiz elektronun kütlesinden 1,03 ile 1,15 defa daha büyük değerler buldular.

— Jeomorfol. Platform bölgelerinde bulunan eski kütleler yarı sürekli bu yükselme eğilimiyle nitelenir. Kütleler daha sonra yükselmenin yeniden başlaması sayesinde hızla ortadan kalkan tortul tabakaları tarafından örtülür. Genellikle, komşu tortul havzalardaki tabakaların inceldiği ve eski kütlenin kıyı fasiyeslerini aldığı görülür. Meselâ Vosges'lar yalnız alacalı kumtaşlarıyle, Arden ise kireçle örtülüdür. Yükselme eğilimleri sebebiyle eski kütleler, başkalaşmış kütlelerden (granit, gnays v.b.) meydana gelen platform bölgeleri toprak altı tabanlarından veya katılaşan eski dağ sıralarının kalıntısı olan çok kıvrılmış tabakalardan oluşur. Biçimleri üç unsurun birleşmesiyle nitelenir:

1. Elverişli iklim şartlarının hâkim olduğu devirler sırasında oluşan, ve yaklaşık olarak yükselmenin yavaşlama evrelerini karşılayan eski aşınma yüzeylerini belirten düzleşmeler (bu düzleşmeler iklim değişiklikleri veya tektonik çarpılmalardan sonra incelenmiştir); 2. bu düzlevmeleri bozan tektonik yer şekilleri (genellikle sert gereçlerden meydana gelen eski kütleler, çoğunlukla bazı blokları bozan fay'lar, ve hattâ kıvrılma çapları büyük buruşmalar tarafından etkilenmiştir); 3. çoğunlukla eski tortul kütlelerde görülen farklı aşınımlı yer şekilleri (Appalachian yüzey şekli); başkalaşmış eski kütlelerde taşlar arasındaki farklar azalmıştır ve yalnız aşınmış yerlerin dokusunda ortaya çıkar (eğimlerin değeri, talveglerin yoğunluğu v.b.).

— Mekan. Geleneksel mekanikte maddî bir noktanın kütlesi değişmez bir büyüklüktür; bu büyüklüğü, bu noktaya uygulanan kuvvetler noktanın kazandığı ivmeye bölünerek elde edilen sabit değer verir. Newton'un bulduğu, kuvvet, ivme ve kütle arasındaki bu bağıntı aynı zamanda geleneksel dinamiğin temelidir.

Etki yapan sabit kuvvet F, noktanın kütlesi *m* ve söz konusu hareketin ivmesi *y* arasında $\frac{F}{y} = m$ veya $F = my$ bağıntısı vardır. Özellikle bir cismin ağırlığı P ile kütlesi *m* ile ve yerçekimi ivmesi *g* ile gösterilirse, $P = mg$ bağıntısı elde edilir. Bundan dolayı aynı yerdeki cisimlerin kütleleri ağırlıklarıyle orantılıdır. Konuşma dilinde «ağırlık» deyimi kütle anlamında kullanılır: bununla birlikte, kütle madde miktarına tekabül eder, ağırlık yerçekiminin etkisidir.

$P = mg$ bağıntısı ile ağırlığı bilinen bir cismin kütlesi hesaplanır; ilkel olarak kütle birimi, deniz seviyesinde, 45° enleminde ve boşlukta tartılan 4°C sıcaklıktaki damıtık suyun bir desimetre kübünün kütlesi ile gösterilirdi; günümüzde kütle birimi (kilogram—kütle) bu ilk birimden 27 mg kadar büyük olan milletlerarası prototip kütledir.

Cavendish deneyleri. Cavendish Yer'in kütlesini belirleyebilmek için yerçekiminin etkisi altındaki sarkaçın salınım süresini, bilinen ve eşit iki kütlenin çekimiyle tabiî denge konumundan sapan bir burulma terazisinin teline asılı yatay bir çubuğun salınımlarıyle karşılaştırır. Kütlelerin belirlenmesi astronominin en önemli problemlerinden biridir. Uzaklıkların bilindiğini farzedelim (Kepler kanunları) ve Ay'ın Yer ve Güneş'e doğru hareketlerini birbirinden ayırdığımızı kabul edelim: Ay'ın bu iki cismin üzerine sırasiyle dakikada 4,9 m ve 10,6 m hızla düştüğünü görürüz; 1 ve 386 olan çekme uzaklıklarının karesi göz önüne alınırsa, Güneş kütlesinin Yer kütlesinden 323 000 defa daha büyük olduğu sonucuna varılır. Aynı usûl uydusu bulunan herhangi bir gezegenin kütlesini belirlemek için kullanılabilir. Uydusuz bir gezegenin kütlesi tedirginliğin eksiksiz teorisinden veya kütlesi bilinen gezegenlerin yolaçtığı sapmalardan çıkarılabilir. Uyduların kütlesi de gezegenlere yaptırdıkları çok düşük sapmalarla hesaplanır. Bir gezegenin kütlesi ve görünen çapı bilinirse ortalama yoğunluğu hesaplanabilir. Aynı tür usullerle çok uzak bazı takımyıldız sistemlerinin, ölçüleri üzerinde fikir edinilebilmiştir. (LM)

KÜTLEMEK geçz. f. (onomatope *küt*'ten *küt-le-mek*). Vurulma veya zorlama sonucu küt diye ses çıkarmak.

◆ **Kütletmek** geçl. f. Küt diye ses çıkaracak şekilde vurmak veya zorlamak. (M)

KÜTLESEL sıf. (*kütle*'den *kütle-sel*). Fiz. Kütle veya kütle birimiyle ilgili olan. ‖ *Bir motorun, bir otomobilin v.b. kütlesel gücü*, buhar beygiri cinsinden ölçülen gücün kilogram veya ton sayısına bölümü. (L)

KÜTLEŞMEK geçz. f. (*küt*'ten *küt-le-ş-mek*). Keskinliğini kaybetmek, küt hale gelmek. (M)

KÜTLEŞMİŞ sıf. ve i. (*kütleşmek*'ten *kütleş-miş*). Kim. Kesici özelliğini ortadan kaldırmak için ucu alevle yumuşatılarak keskinliği giderilmiş cam tüp. (M)

KÜTLÜK i. (*küt*'ten *küt-lük*). Küt olma hali.

— Jeomorfol. *Kütlük indisi*, bir çakılın yuvarlaklık derecesi. (Çakıl, küreye ne kadar yakın olursa aşınma derecesini belirten kütlük indisi de o kadar yüksek olur.) [L]

KÜTTAB çoğl. i. (ar. *kâtib*'den *küttâb*). *Esk.* Kâtipler, yazmanlar. ‖ *Menşe-i küttâb*, kâtip yetiştiren okul.

— Teşk. tar. Osmanlılarda dışişlerinde çalışan üst kademedeki kâtiplere verilen ad. ‖ *Küttâbı divanı hümayun*, Divanı Hümayun'da yazı işleri ile uğraşanlar, yazmanlar. ‖ *Reisül-küttâb*, «Divânı Hümayun başkâtibi» anlamında Tanzimat'a kadar hariciye vekiline verilen ad. Bk. REISÜLKÜTTÂB. (M)

KÜTTEDEK zf. (onomatope *küt*'ten). Birdenbire ve küt diye ses çıkararak: *Çocuk kütedek sandalyeden yere düştü.* (M)

KÜTÜB çoğl. i. (ar. *kitâb*'dan *kütüb*). *Esk.* Kitaplar: *Bu saydığımız kitaplar sekiz on asırlık kütüb-i kadîmeye benziyor* (H. R. Gürpınar). ‖ *Kütüb-i münzele*, vahyolmuş, indirilmiş kutsal kitaplar. ‖ *Kütüb-i mütedâvile*, herkesin okuduğu kitaplar. ‖ *Kütüb-i semâviye*, ilâhî, kutsal kitaplar. ‖ *Kütüb-ı sitte*, hanefî fıkhı üstüne altı kitap: *Mebsuta, Ziyadât, Câmi-i Sagîr, Câmi-i Kebîr, Siyer-i Sagîr, Siyer-i Kebîr.* ‖ *Kütüb-i siyer*, siyer* kitapları: *Üç yüz elli sene yaşamış olduğu bazı kütüb-i siyer ve tevârihte mestûrdur* (Cevdet Paşa). ‖ *Kütüb-i tefâsir*, tefsir kitapları. ‖ *Kütüb-i tevârih*, tarih kitapları. ‖ *Dâr-ül-kütüb*, okuma salonu, kütüphane. ‖ *Hâfız-ı kütüb*, kütüphaneci. (M)

KÜTÜBÎ (Salâhaddin veya Fahreddin Muhammed bin Şakir), arap tarihçisi ve biyografi yazarı (öl. 1363). Hayatı hakkında çok az bilgi vardır. Halep ve Şam'da öğrenim gördü. Sahaflıktan büyük servet kazandı. Başlıca eserleri: *Fevat-ül-Vefâyat* (Kolay Ölümler) [1867]; *Revzat-ül-Ezkâr ve Hadîkat-ül-Eşâr* (Şiirler ve Zikirler Bahçesi); *Uyûn-üt-Tevarih* (Tarihlerin Kaynakları). [M]

Kütübiye camii («kitaplık» anlamına gelen ar. *kütübiyye*'den). Muvahhidler halifesi Abdülmümin (1130-1163) tarafından yaptırılan Marakeş'in başlıca camii. Önce, şimdiki caminin bulunduğu yerin yanında, biçim olarak aynı, fakat yönü farklı, başka bir cami yapıldı. Çok geniş ve derinliği az olan avlu bir ön galeri ve her iki yanda dörderden sekiz sahın ile çevrilidir. Dua mahalli (cemaat mahalli) derinlemesine sıralanmış 17 adet sahına bölünür. Bunların kırık at nalı biçimli kemerleri önlerinde sadece süs ödevi gören yalancı sütunlar bulunan ayaklara dayanır. *Mukarnaslar* (stalaktitler) ihtiva eden beş kubbeli enlemesine bir sahın dip duvarını takip eder. Kubbelerin üzerinde pavyon (piramit biçimli çatısı olan kare şekilli ev) çatılar bulunur. Mihraba giden eksenel sahın kubbelerle örtülüdür. İspanyol magrip sanatının en güzel eserlerinden biri olan Kütübiye camiinin özellikle kenarı 12,50 m, yüksekliği 67,50 m olan, eskiden üstündeki sıvanın gizlediği moloz taş örgüsü, merdivenine aydınlık veren kavisli direklerle (arcature) süslü minaresi ünlüdür. Teras çatının üzerinde bir kubbe ile taçlanmış kulesi bulunur. İç tarafta, merdiven, üst üste altı odadan çekirdeğin çevresinde döner. (M)

KÜTÜK i. Bir ağacın kökünden ana dallarına kadar uzanan gövdesi: *Salkım ağacının kütüğüne dayanmış askerî eczacı Remzi efendi hiç gülmeyerek yavaş sesle sordu* (M. Ş. Esendal). *Ağaçlar budandıktan sonra yalnız kütükleri kaldı.* (Bk. ANSIKL.) ‖ Kesilmiş ağacın gövde kısmı, kalın odun: *Artık gelip beni bir kuru ağaç kütüğü gibi yaksalar...* (Y.K. Karaosmanoğlu). *Kuru ağaç kütüklerini, yeşil çam dallarını toplar bir ateş yakardık* (Ş. S. Aydemir). ‖ Kesimden sonra ağaç gövdesinin toprakta kalan kısmı. ‖ Asma fidanı, bağ ağacı: *Bağ kütüklerinin üstünden atlıyarak koşuyor bahçenin etrafında dört dönüyordum* (R.N. Güntekin). ‖ Resmî kayıt defteri, ana defter: *Kütükten şeceresini çıkarmağa uğraşıyor.* ‖ *İş kütüğü*, eskiden ayakkabı yapıcısı gibi bazı zanaatçıların tezgâh olarak kullandıkları, yontulmuş ağaç kütük.

— ÇEŞ. DEY. *Kütük gibi*, çok şişmiş: *Sol kolu kütük gibi kaskatıydı* (Kemal Tahir). Çok sarhoş. ‖ *Kütük gibi olmak*, çok şişmek: *Zavallının bacakları kütük gibi olmuş.* ‖ *Cehennem kütüğü.* Bk. CEHENNEM. ‖ *Sel önünden kütük kapmak*, güçlükle ele geçirilen şeyler için kullanılır.

— Ask. *Kütük defteri*, askerlik çağına girmiş olan erkek vatandaşların çağ dışı oluncaya kadar askerlikle ilgili her türlü işlemlerinin yazıldığı büyük defter. (Kütük defterleri, genellikle askerlik şubelerinde bulunur; ödevli kişinin künyesi ile birlikte, askere girişten itibaren yoklama, muayene, birliğe katılma, izin, hava değişimi, terhisiyle ilgili olan ve yedekte geçen çeşitli işlemler askerlik şubesinin yetkili elemanları tarafından sürekli olarak kütüğe kaydedilir.) ‖ *Kütüğe geçirme*, gerek askerlik yükümlülüğüne bağlı kişileri, gerek silâhlı kuvvetlerde kullanılan her çeşit hayvan, taşıt veya teçhizatı künye veya sicil defterine geçirme. ‖ *Esk.* Hartuç, hartuç kesesi.

— Denizc. *İnebolu kütüğü*, Karadeniz'de kereste taşımakta kullanılan bir mavna tipi.

— Huk. *Nüfus kütüğü.* Bk. NÜFUS. ‖ *Tapu kütüğü.* Bk. TAPU.

— Kasaplık. *Et kütüğü*, eti satırla parçalamağa yarayan, genellikle üç ayak üzerine oturtulmuş kısa ve kalın odun parçası.

— Teknol. Demircilerin örslerini bağladıkları ağaç gövdesi veya ağaç uru.

— Tic. *Evrak kütüğü,* esham ve tahvilât hesaplarının kaydedildiği defter.

— ANSİKL. Bot. *Kütük,* genellikle ikiçenekli açıktohumlu ağaçların gövdesine denir (çam v.b.). Yerden belli bir yüksekliğe kadar çıplak olur. Belli bir yaşa kadar ence ve boyca sürekli olarak büyür. Esas kütlesi odundan oluşur; merkezi (öz), koyu ve sert, çevresi daha yumuşak ve açık renklidir. Üzeri, odunun büyümesi sırasında kırılıp parçalanamayacak kadar esnek bir kabukla kaplıdır. Hemen daima dikine yükselir.

◆ **Küskütük** sıf. veya zf. Kütük gibi hareketsiz: *Yorgunluktan küskütük yatıyor.* || Sıf. *Mec.* Çok sarhoş, körkütük.

◆ **Kütükleşmek** geçz. f. Kütük gibi sert ve hissiz hale gelmek. (LM)

KÜTÜKLÜK i. (*kütük*'ten *kütük-lük*). Ask. İçine tüfek mermisi koymağa yarayan, palaskaya bağlı kösele çanta.

— Avc. Silindir biçiminde yuvaları bulunan ve içine avcının fişeklerini koyduğu bir çeşit bel kemeri. (ML)

KÜTÜPHANE bış. i. (ar. *kütüb*, kitaplar ve fars. *ḫāne,* ev'den *kütüb-ḫāne*). Kitapların bulunduğu salon veya bina: *Dehrî Efendi kütüphanesinde bulunuyordu* (H. R. Gürpınar). *Bugün bütün kütüphanelerde bir kitap arıyacağım* (Ömer Seyfeddin). [Bk. ANSİKL. ve KÜTÜPHANECİLİK.] || Belli bir düzene göre sınıflandırılmış kitaplardan meydana gelen bütün: *On bin ciltlik bir kütüphane.* || Kitap koymağa yarayan bölmeli dolap: *Camekânlı kütüphane.* || Özel konuları belli bir amaçla inceleyen kitap dizisi: *Bilimsel kütüphane.* || *Esk. Kütüphane-i umumî,* genel kitaplık.

— DEY. *Kütüphane faresi,* ömrünü kitap okumak, kütüphanelerde araştırma yapmakla geçiren kimse.

— Kütüphanecilik. Belirli bir çevrenin veya herkesin faydalanması için, belli bir amaca göre planlı şekilde kitap, dergi gibi her çeşit basılı malzeme toplayan ve bunları elverişli bir organizasyonla okuyuculara sunan kuruluş. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Batı kültür çevrelerinin tanıdığı en eski kütüphaneler, kil tabletlerden meydana gelen Asur-Babil kültür çevresine ait olanlarıdır. Bunların en ünlüsü, M.Ö. 626'dan kalma Ninova, Asurbanipal kütüphanesidir. Tapınaklara bitişik olan eski yunan kütüphanelerinin en ünlüleri İskenderiye, Bergama ve Efes kütüphaneleridir.

İlk büyük hıristiyan kütüphaneleri Kayseri, Urfa ve İstanbul'da kuruldu. Bu devrede papirus tomarları Codex haline geçti ve bugün bilinen kitap biçimini aldı. Ortaçağda kitaplar genellikle manastırlarda ve piskoposluklarda toplanıyordu. Monte Cassino, Cluny, St. Gallen, manastır kütüphanelerinin en ünlüleridir. Ortaçağ kütüphanelerinde kitap mevcudu genellikle 1 000'i aşmazdı. XIII. yy. da Roma Papalık kütüphanesinin mevcudu 500 kadardı. Kitaplar büyük bir salonda rahleler üzerine konur ve zincirlerle rahleye bağlanırdı. Zincirli kütüphanelerin en ünlü örnekleri olan Cesena, Hereford, Goldberg ve Zuthpen bugün müzedir.

Üniversitelerin kuruluşundan sonra üniversite kütüphaneleri ortaya çıktı. 1243'te Salamanca, 1257'de Paris Üniversite kütüphaneleri kuruldu. Bunları Oxford, Prag, Viyana, Heidelberg Üniversite kütüphaneleri izledi.

Hümanizm ve Rönesans hareketi kütüphanelere canlılık getirdi; Floransa'da 1441'de Cosimo Di Medici, Laurenziana, Venedik'te Marciana, Roma'da Vaticana kütüphaneleri hümanizmanın yarattığı kütüphanelerdi. Reformasyondan sonra manastır kütüphanelerinin yerini şehir kütüphaneleri aldı. Sonradan bu kütüphanelerden eyaletlerin devlet kütüphaneleri ve millî kütüphaneler doğdu.

Derleme kanunu, yani devletin basılan bütün millî yayınlardan belli bir miktarına el koyarak bunları uygun kütüphanelerde toplaması konusundaki kanunların ilki, Paris Krallık kütüphanesi için Fransa'da uygulandı (1536).

Yeni çağların günlük çalışmalar ve araştırmalar için kullanılan kütüphane yaratma fikri, ilk defa Göttingen Üniversite kütüphanesinde uygulandı (1735). Fransız devrimi ve kamulaştırmalarla XIX. yy. sonlarında eski kitap hazineleri devlet kütüphanelerinde toplandı; kitapların ve bunlardan faydalananların sayısı çok arttı. XIX. yy. ın ikinci yarısı ile XX. yy. ın başında, Anglo - Amerikan demokrasi anlayışına bağlı olarak yeni bir kütüphane tipi (halk kütüphanesi) ortaya çıktı ve çok büyük bir hızla yayılarak gelişti. İlk halk kütüphaneleri kanunu 1850'de Manchester'de Edward Edwards'ın çabalarıyle çıkarıldı. Bugün için eğitim ve toplumsal bakımlardan, bir millet üzerinde en etkili kurumlar, okullardan sonra halk kütüphaneleridir. Bugün en büyük gelişmeyi gösteren ve en son ortaya çıkan kütüphaneler, özel kütüphanelerdir. Bunlar bilimsel araştırma sonuçlarını her türlü gündelik çalışmaya uygulama gereğinden doğdu. 1920'de bütün dünyada 1 000 kadar özel kütüphane varken, bu sayı 1965'te 10 000'i aştı.

● İslâm ülkelerinin kütüphaneleri, başlangıçta hükümdarlar veya özel kişiler tarafından, bazen de bir tarikat çevresinin yararlanması için kuruldu; sonradan vakıf durumuna sokularak umumî kütüphaneler haline getirildi. İslâm fetihlerinin sonlarına doğru edebî araştırmalara ilgi arttı; telif eser sayısı çoğaldı ve meraklılar çeşitli koleksiyonlar meydana getirdiler. İslâm kültürüne bağlı ülkelerde ilk kütüphaneler. Kûfeli dilbilgini Ebu Amr'a göre camilerde ve medreselerde kuruldu. Bilgin ve yazarlar, eserlerinin birer nüshasını, isteyenlerin okuması için bulundukları şehrin veya mahallenin cami veya medresesine bırakırlardı. Bağışlanan eserler, hiçbir şekilde verildiği yerden başka bir yere aktarılamazdı. Yine de birçok yazmalar kayboldu, çalındı ve yabancı ülkelere kaçırıldı. Bu kurumlara vakfedilen çok değerli yazma kitaplardan birçoğu da bakımsızlık yüzünden faydalanılamaz duruma geldi. Daha sonra bağımsız kütüphaneler kurulmağa başlandı. Umumi kütüphanelerin en eskisi, Emevîler devrinde Halid bin Yezid bin Muaviye tarafından kurulandır. Yunan kaynaklı bilim (özellikle tıp ve kimya) eserleri çevrilerek halka sunuldu. Daha sonra Abbasî halifesi El - Memun, Bağdat'ta Dârülhikme adıyle büyük umumî kütüphaneyi açtırdı. Yunanca eserlerden tercümeler yaptırarak kütüphaneyi zenginleştirmeğe çalıştı; çağının bilim eserlerinin yazmalarını toplattı. Bu kütüphane moğol istilâsı sırasında yok oldu. Fatımî hükümdarlarının Kahire'de kurdukları kütüphane de önemliydi. Burada daha çok edebî eserler vardı. 1043 - 1044 Yıllarında vezirlik yapan Ebül Kasım Ali, kütüphanedeki kitapların ciltlenmesini ve kataloglarının düzenlenmesini sağladı. Devlet tarafından korunan kütüphane, son fatımî halifesi Âzid'in ölümüne kadar açık kaldı; Salâhaddin tarafından kapatıldı ve buradaki 6 500 kadar eser dağıldı. Endülüs Emevîlerinin Kurtuba'da kurdukları kütüphane de Murabıtların İspanya'yı ele geçirmelerinden sonra dağıldı. Gazneli Mes'ud I'in de, önemli eserlerin bulunduğu küçük bir kütüphane kurduğu ve buradaki kitapların sonraları Buhara'ya taşındığı söylenir. Ayrıca çeşitli kaynaklarda özel kütüphanelerden söz edilir. Selçuklu hükümdarlarından Melikşah'ın veziri Nizamülmülk'ün Nişapur'da, Bağdat'ta ve daha başka şehirlerde açtırdığı medreseler, yeni kütüphanelerin kurulmasına yolaçtı, buralarda en kıymetli yazmaların toplanmasına çalışıldı.

Osmanlı imparatorluğunun kuruluşundan sonra islâm kültür çevresinin kütüphaneleri gelişti. İstanbul'un fethi ile birlikte önce medrese ve tekkelerde kitap dolapları, sonra da bağımsız kütüphaneler kuruldu. Fatih Sultan Mehmed, Eyüp ve Fatih Camilerinin kütüphanelerine ikişer bin kadar kitap vakfetti. Fatih'in sarayda kurduğu kütüphane, kendisinden sonraki padişahlar tarafından da zenginleştirildi. Topkapı Sarayı kütüphanesi adıyle bugüne kadar kaldı. İstanbul'da ayrı bir binaya sahip kütüphanelerin ilki Köprülü Fazıl Ahmed Paşa tarafından kuruldu (Köprülü* kütüphanesi). Padişahlar, devlet büyükleri ve bilginler birçok vakıf kütüphanesi meydana getirdiler. Bunların bir kısmı camilerde, bir kısmı da ayrı binalardaydı. Abdülhamid II devrinde İstanbul kütüphanelerinin basılı katalogları hazırlandı; Mizancı Murad Bey, bu devrede yayımlanan kitapları bildiren, *Devr-i Hamîdî Âsârı* (Hamid Devrinin Eserleri) adlı kitabı çıkardı. Cumhuriyetin ilânından sonra Osmanlı imparatorluğundan kalma istanbul kütüphaneleri üç büyük kütüphane çevresinde toplandı: Süleymaniye kütüphanesi, Millet Kütüphanesi (bugün İl Halk Kütüphanesi) ve Beyazıt Umumî kütüphanesi (bugün Beyazıt Devlet kütüphanesi). Ayrıca Anadolu'nun hemen bütün büyük merkezlerinde de imparatorluktan kalma yazma kütüphaneleri vardır. Bu kütüphaneler Millî Eğitim Bakanlığı Kütüphaneler Genel müdürlüğüne bağlandı; camilere vakfedilen kitaplar da yazma eser kütüphanelerine devredildi. Türkçe, farsça ve arapça elyazmalarının en zengin koleksiyonları da Türkiye'de ve özellikle İstanbul'daki kütüphanelerdedir. 50 000 Yazma kitabı, mikrofilim atelyeleri ve modern tesisleriyle Süleymaniye kütüphanesi, bütün yazma kütüphanelerinin önde gelenidir. Türkiye'nin önemli modern kütüphaneleri arasında Millî kütüphane, Büyük Millet Meclisi kütüphanesi, İstanbul, Hacettepe, Ortadoğu Teknik Üniversitesi kütüphaneleri ile derleme nüshaları olan Beyazıt kütüphanesi sayılabilir.

XVIII. yy.da kütüphaneler koleksiyonları ve yönetimleri bakımından kütüphaneden çok müzeye benziyordu. XIX. yy. da kitap mevcudunun sistemli olarak çoğaltılması kurallara bağlandı; bir kitap topluluğunun, yönetim ve geniş çevreye açık olma nitelikleriyle kütüphane sayılabileceği anlayışı kabul edildi. Bu anlayışa uygun açık kütüphane kavramı, Türkçede yakın zamanlara kadar, *umumî kütüphane* deyimiyle karşılandı. Bugün, kütüphaneler çok çeşitlidir. Çeşitli kütüphane tipleri dünyanın tarihî, ekonomik, kültürel ve sosyal gelişimlerine bağlı olarak ortaya çıktı ve gelişti. Millet kavramının doğuşu, millî kütüphane türünü meydana getirdi, Anglo - Amerikan demokrasi hareketi de halk kütüphanelerinin doğuşunu sağladı. Geniş bir bilimsel araştırma, teknik ilerlemeler ve bilim kollarında ihtisaslaşma, özel kütüphane türünün ortaya çıkmasına sebep oldu. Genel (umumî) kütüphaneler, bütün bilim ve kültür alanlarının yayınlarını, özel kütüphaneler ise belli bir bilim alanının yayınlarını toplar. Millî kütüphaneler, federatif devletlerin devlet kütüphanesi adıyle anılan eyalet kütüphaneleri, üniversite kütüphaneleri ve belediye kütüphaneleri, genel kütüphanelerdir. Halk kütüphaneleri, yaşayışının her alanında ve döneminde halkın genel eğitimine yardım etmek, okulda verilen öğretimi tamamlamakla görevli kuruluşlardır. Bilimsel ve genel olarak eğitici ve kültürel amaçlara yönelirler. Okul kütüphaneleri, okul eğitim ve öğretimini desteklemek amacıyle kurulur. İş yerlerinin, fabrikaların, bilimsel araştırma enstitülerinin ve resmî devlet dairelerinin kütüphaneleri özel kütüphanelerdir.

Kütüphanelerce, kuruluş amaçlarına uygun yayınlar üç yoldan sağlanır: 1. satın alma; 2. değişme, 3. bağış. Değişme, çift nüshalar, tezler ve kütüphanenin bağlı olduğu kuruluşun yayınlarıyle yapılır. Derleme kanunlarıyle devletin, yayınevlerinden veya basımevlerinden aldığı derleme nüshaları da bazı kütüphaneler için bir mevcudu çoğaltma yoludur.

Her kütüphanenin üç ana işi vardır: 1. mevcudu çoğaltma; 2. kataloglama; ve 3. fayralandırma. Kütüphaneye bütün girenler çoğaltma bölümünde envantere geçirilir ve çoğalma istatistikleri hazırlanır. Kütüphane mevcudunu okuyuculara ve kütüphanecilere bildirmeğe yarayan kataloglar, kataloglama bölümünde hazırlanır. Yaygın kütüphanecilik usullerine göre her yayına, milletlerarası standartlara uygun 7,5×

12,5 sm boyutlarında katalog kartları çıkarılarak bibliyografik künye tespit edilir. Künyenin tespiti için çeşitli ülkelerin kendi dillerine ve yayınlarının karakterine uygun katalog kuralları vardır. Kütüphanelerarası işbirliği büyük ölçüde yaygınlaştığı için bu kuralları birleştirmek üzere UNESCO ve milletlerarası kütüphane kuruluşlarınca çalışmalar yapılır.

Kütüphaneden okuyucuyu faydalandırmanın çeşitli yolları vardır. Kitaplardan ya sadece kütüphane içinde faydalanılır veya değerli ve az bulunan eserler dışındaki kitaplar ödünç olarak eve verilir. Eve ödünç verme, bilimsel çalışmayı destekleme bakımından çok büyük bir değer taşır. UNESCO'nun çabalarıyle milletlerarası ödünç verme işinin de gerçekleştirilmesine çalışılmaktadır. Fotokopi ve mikrofilim konusunda bu mesele çözümlenmiştir. Bir araştırıcı, fotokopi ve mikrofilim isteyerek bütün dünyanın kütüphanelerini kullanabilir. Modern kütüphane, okuyucusuna yalnız yayınları sunarak değil, çeşitli bibliyografik kaynakları kullanarak yayınlar hakkında bilgi vermek yoluyle de yararlı olur.

Yayınlar kütüphanenin depolarında, bilim kollarına göre, sistematik veya kütüphaneye giriş sırasına göre mekanik olarak yerleştirilir. Her kitabın özel yeri, yer numarası denilen ve genellikle sayılar ve albafe harfleri kullanarak meydana getirilmiş olan bir işaretle belirtilir. Mekanik yerleşme, depolarda yer kazanma bakımından iyidir, sistematik yerleşme ise okuyucuya ilgilendiği alanın kütüphanede bulunan bütün yayınlarını birarada sunabilmesi bakımından daha elverişlidir.

Modern kütüphane binaları faydalandırma, yönetim ve depo bölümlerine ayrılır. Ayrıca kitaplar, dergiler ve başvurma eserleri için iyi aydınlatılmış ve döşenmiş okuma salonları, bilginlere ayrılan özel çalışma yerleri, katalog salonları, ödünç verme bölümleri ve birbiriyle bağlantılı olmasına dikkat edilen yönetim, çoğaltma, kataloglama bölümleriyle paketleme, ciltleme, foto atelyesi gibi iş yerleri bulunur. Büyük kütüphanelerin yazma eser, harita, eski basmalar ve müzik bölümleri de vardır. [→ Bibliyo.] (M)

KÜTÜPHANECİ i. (*kütüphane*'den *kütüphane-ci*). Bir kütüphanede kitapların muhafazası ve ödünç olarak verilmesiyle görevlendirilmiş memur. Kitaplık memuru: *Kitabı kütüphaneciden isteyin.* || Kütüphanecilik öğrenimi yapmış kimse. (M)

KÜTÜPHANECİLİK i. (*kütüphaneci*'den *kütüphaneci-lik*). Kütüphanecinin yaptığı iş. || Kitap sayısını çoğaltmanın, kataloglayıp sınıflandırmanın ve okuyucuları yararlandırmanın kurallarını tespit etmek, her türlü kütüphane meselesine olumlu çözüm yolları bulmak ve kütüphane uygulamalarının teorisini yapmakla uğraşan bilgi kolu. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Kütüphaneciliğin ortaya koyduğu kurallar, uzun yıllar boyunca işlenip şekillenerek ortaya çıktı. Bu alanda yapılan çalışmalar, bütün dünya kütüphanelerine birleştirici etkide bulundu ve kütüphanelerarası benzeşemlere yolaçtı.

Kütüphanecilik, XIX. yy.a kadar ek görev olarak bilginler, yazarlar, edebiyatçılar tarafından yapıldı. Leibniz, Voltaire, A. France bu tür kütüphanecilerin en ünlüleridir. XIX. yüzyıldan sonra kütüphane hizmetleri, esas görevi kütüphanecilik olan meslek elemanlarına verilmeğe başlandı; böylece kütüphanecilik mesleği doğdu.

XIX. yy.dan itibaren, kütüphanenin taşıdığı önem kütüphaneciliği de ciddî olarak ele almayı gerektirdi; dünyanın her tarafında çeşitli seviyede kütüphanecilik okulları kuruldu.

1829'da Paris'te arşiv okulu olarak kurulan Ecoles de Chartes, kütüphanecilik okullarının ilki sayılır. Bu okulda kütüphaneye ilişkin konular ikinci planda kalmakla birlikte, mezunlarının yalnız arşivlerde değil kütüphanelerde çalıştırılmak üzere hazırlanacakları, okul yönetmeliğinde açıkça belirtiliyordu. 1887'de, Melvil Dewey'nin de katkısı ile Columbia'da açılan School of Library Education, ilk amerikan kütüphanecilik okulu oldu. Bugün Amerika'da 34 kütüphanecilik okulu vardır. Ancak bu okullarda yetişen kütüphaneciler. A.B.D.'deki 11 500 kütüphaneye gerekli personelin hepsini sağlayamamaktadır.

1893'te Prusya kültür bakanı Althoff tarafından yayımlanan, Berlin Krallık kütüphanesi ve üniversite kütüphaneciliği konusundaki kararname, alman kütüphaneciliğinin başlangıcı kabul edilir. Bugün Almanya'da kütüphanecilik okulları genellikle büyük kütüphanelere bağlıdır. Bu okullarda uzman kütüphanecilerle orta hizmetlerde çalışan kütüphaneciler, ayrı ayrı programlarla yetiştirilirler. Bazı okullar sadece orta hizmetler için kütüphanecilik öğretimi yapar. Birçok alman üniversitesinde ayrıca kütüphanecilik dersleri verilmektedir. Bunların ilki 1887'de Göttingen Üniversite kütüphanesinde yapılmıştır. İngiltere, kütüphanecileri meslek içinde eğitme yolunu uyguladı; kütüphanecilik okullarının en geç açıldığı ve geliştiği ülke oldu. Londra'da ilk kütüphanecilik okulu 1919'da açıldı. 1946 Yılına kadar da bir ikincisi ortaya çıkmadı. İkinci Dünya savaşından sonra Amerika'dakiler örnek alınarak kütüphanecilik okulları açılmağa başladı. Ancak bu okulları bitirenler, kütüphanelerde görev alabilmek için İngiliz Kütüphaneciler derneğinin (Library association) imtihanlarını da kazanmak zorundaydılar.

İslâm umumî kütüphaneleri, başlangıçta hafızıkütüp denilen ve aralarında çok değerli bilginlerin bulunduğu kütüphaneciler tarafından yönetilirdi. Hafızıkütüplerin sahip olmaları gereken yetenekler, görevleri, hakları ve sorumlulukları konusunda, Osmanlı imparatorluğu zamanından kalma kütüphane vakfiyelerinde ayrıntılı ve sağlam esaslar tespit edilmişti. Sonraları hafızıkütüpler ve hafızıkütüplük mesleği de geriledi ve değerini kaybederek alelâde bir muhafızlık işi haline geldi.

Türkiye'de modern kütüphanecilik tekniği Birinci Dünya savaşından sonra tanınmağa başladı. Paris'te kütüphanecilik öğrenimi yapan Fehmi Ethem Karatay, İstanbul Üniversitesi kütüphanesinde ilk defa onlu sınıflandırma sistemini uyguladı ve alfabetik katalog kurallarına ait ilk kitabı yayımladı (1925). Kütüphanecilik öğretimi de yine Fehmi Ethem Karatay'ın yönetimindeki kursla başladı. 1925 Eylülünde İstanbul'da açılan bu kurs dört ay sürdü. 1936'da Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü kütüphanesinin kurucusu J. Stummvoll ikinci bir kurs düzenledi. En uzun süreli kütüphanecilik kursları ise 1942 - 1952 yılları arasında Adnan Ötüken yönetiminde yapıldı. Bu kurslar A ve B olmak üzere iki gruptu. Bir üniversite veya yüksek okulu bitirmiş olanlar, A grubu derslerine dört sömestr devam ettikten sonra uzman kütüphaneci belgesi almağa hak kazandılar. B Grubu kursuna üniversite, yüksekokul ve lise mezunları imtihansız, ortaokul mezunları imtihanla alındılar ve iki sömestrlik bu öğrenim sonunda kütüphane memuru oldular. Millî Eğitim Bakanlığı Kütüphaneler Genel müdürlüğünce İstanbul'da Şarkiyat enstitüsünde de bir kurs açıldı (1952). Daha sonra aynı genel müdürlük, Ankara'da Atatürk lisesinde çocuk kütüphanesi yöneticilerinin meslekî bilgilerini geliştirmek amacıyle bir kurs düzenledi (1956). Ankara'da Gazi lisesinde (1958) ve İstanbul'da Fatih Kız lisesinde de (1959) okul kütüphanecileri için kurslar açıldı. 1961'den bu yana da okul, çocuk ve halk kütüphanecilerinin bilgilerini genişletmek amacıyle kurslar sürdürülmektedir.

Bu arada yüksek kütüphanecilik öğretimi yapan iki kuruluş faaliyete geçti. Önce Ankara Dil ve Tarih - Coğrafya fakültesinde Kütüphanecilik bölümü kuruldu (1954 - 1955 ders yılı). Bunu Köln Üniversite kütüphanesindeki Kütüphanecilik okulunun yöneticisi Prof. Dr. R. Juchhoff'un başkanlığında kurulan İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Kütüphanecilik bölümü takip etti (1964-1965 ders yılı.) [→ Bibliyo.] (LM)

KÜTÜR i. (onomatope k.). Bir şeyden kırılma, kesilme veya ısırılma anında çıkan ses belirtir. (M)

KÜTÜRDEMEK geçz. f. (*kütür*'den *kütür-de-mek*). Kütür kütür etmek, kütür diye ses çıkarmak: *Kemik kütürdemişti, ama iki büklüm olan ufak tefek adam, yere serilmemişti* (Kemal Tahir). [M]

KÜTÜR KÜTÜR zf. (*kütür*'den). [Kırılan şeyler, ısırılan veya kesilen sert sulu meyveler için] Kütür sesi çıkararak: *Kütür kütür elma yiyordu.* || Sıf. Böyle ses çıkaran: *Kütür kütür bir karpuz.* (M)

KÜTÜRTÜ i. (onomatope *kütür*'den *kü-yür-tü*). Kütürdeyerek kırılan şeylerden veya elma, ayva, karpuz v.b. meyveler ısırıldığı veya kesildiği zaman çıkan ses. (M)

KÜTZING (Friedrich Traugott), alman botanikçisi (Ritteburg 1807 - Nordhausen 1893). Önce eczacılık yaptı, sonra Halle'de tabiî bilimler okudu. Suyosunlarını inceledi ve Darwin'in teorilerine karşı çıktı. Başlıca eserleri: *Sinopsis Diatomearum* (1833); *Phycologia Generalis* (Genel Fikoloji) [1843]; *Tabulae Phycologicae* (Fikoloji Tabletleri) [1845 - 1871]; *Species Algarum* (Yosun Çeşitleri) [1849]; *Bir Botanik Felsefenin Öğeleri* (1851 - 1852). [L]

KÜÛL i. (ar. *kü'ûl*). *Esk.* Alkol, ispirto. || *Küûl-perest,* alkollü içkilere aşırı düşkün, alkolik. || *Dâ-ül-küûl,* alkollu içkilere olan düşkünlüğün hastalık halini alması, alkolizm.

◆ **Küûlî** sıf. *Esk.* İspirtolu, içinde alkol bulunan.

◆ **Küûliye** sıf. *Esk.* Küûlî'nin dişili. || *Mevadd-i küûliye,* alkollü maddeler. || *Meşrûbât-ı küûliye,* alkollü içkiler. (M)

KÜVET i. (fr. *cuvette*). Leğen olarak kullanılan kapların genel adı. || Banyo küveti veya teknesi. Bk. BANYO.

— Foto. Çeşitli boyutlardaki fotoğraf kâğıtları büyüklüğünde, kenarları genellikle aşağıdan yukarıya doğru genişleyen, derinliği az, dörtköşe kap. (Madenlerin çoğu fotoğraf banyolarından etkilendiği veya bu banyoların bileşimini bozduğu için, daha çok cam, emaye saç, plastik, saf nikel ve bazen paslanmaz çelikten küvetler kullanılır.)

— Kim. Gazların toplanmasına ve başka kaplara aktarılmasına yarayan su veya civa dolu kap. (M)

KÜVEYT. Bk. KUVEYT.

KÜVİZYEN sıf. ve i. (fr. *cuisien*'den). Jeol. *Eşanl.* İPREZYEN.

kV, potansiyel farkı veya elektrik gerilimi biriminin katı olan *kilovolt*'un sembolü. (L)

KVA i. Leng. İbranî gramerinde hemen hemen Fransızca'daki sessiz «e»nin karşılığı olan bir ünlüye verilen ad.

— ANSİKL. *Kva,* hareketli (yani sesli) olabilir. Bu terim ortak hint-avrupa biçimine inildiğinde niteliği iyi belirlenemeyen ve genellikle *a* (ters *e*) ile gösterilen bir fonemi belirtmek için de kullanıldı. (L)

kVA, alternatif akımda zahirî güç birimi voltamper'in (VA) 1 000 katı olan *kilovoltamper*'in sembolü. (L)

KVAN i. Yaklaşık olarak 3,756 kg değerinde japon kütle ölçüsü birimi. (L)

KVANGCU, ing. **Kwangju,** Güney Kore'de şehir. Seul'ün güneyinde; 138 900 nüf. Eski tapınaklar ve kraliyet mezarlığı. Dokuma (pamuk ve ipek) sanayii. (L)

KVANGO (veya **KUANGO**), portekizce **Cuango,** Ekvator Afrikası'nda ırmak; Kasai'nin kolu (sol kıyı); 1 026 km. Kuzey Angola'dan doğar, çığırının bir kısmı bu bölge ile Kongo arasında sınırı çizer ve Banningville'in aşağı kesiminde Kasai'ye kavuşur. — *Kvango ili*'nin (Kongo - Kinşasa) idare merkezi, *Kenge*'dir. (L)

KVANTO, Japonya'da tabiî bölge, Honşu'nun merkezinde, Büyük Okyanus kıyısında; kuzeyde Naka, merkezde Maebaşi'nin aşağısında Tone ve güneyde Sagami (Boso yarımadası dışında) vâdileri arasında. Kvanto bir çöküntü ovasıdır; çukur, ırmak - deniz alüvyonları ve volkanik dökuntülerle dolmuştur. Nispeten yakın bir tarihte yerleşilen bölge, Tokugava şogunlarının Yedo'ya (bugün Tokyo) yerleşme-

sinden sonra önem kazanmıştır. Verimsiz alüvyonların çok fazla olmasına ve su rezervlerinin yetersizliğine rağmen, Kvanto çok yoğun bir kır nüfusu tarafından değerlendirilmektedir; Japonya'nın başlıca tütün üretimi bölgesi olan doğu kısmında çay da yetiştirilir. Kvanto, Japonya'nın başlıca ham ipek üretilen yerlerinden biridir, bölgede yapılan çok çeşitli tarımdan yılda iki ürün alınır: yazın sebze, tatlı patates, hintdarısı, karabuğday, sonbaharda, buğday ve arpa. Vâdilerin en alçak kesimlerinde ve ovanın batısında sulama ile yapılan pirinç tarımı başlar. Pirinç deniz yakınında polderlerde yetiştirilir. Sebze tarımı kıyıdaki büyük yerleşme bölgelerini çevreler: Japonya'nın en büyük şehircilik bölgeleri olan Tokyo ile Yokohoma, Kvanto'dadır. (L)

KVAPİL (Frantişek), çek şairi (Zhery 1855 -Prag 1925). Şiir kitapları (*Silinen Adamlar* [1887]; *Gelincikler Açınca* [1909]; *Son Zamanların Mezmurları* [1918] ve büyük bir antoloji *Modern Polonya Şiiri* [1922, 1925, 1933] yayımladı.) [L]

KVAPİL (Jaroslav), çek besteci ve orkestra yöneticisi (Friştak, Moravya 1892 - Brno 1958). Janaçek ve Regen'in öğrencisi, Brno Müzik okulunu yönetti. Bir opera, dört senfoni (1914-1945), senfonik çeşitlemeler, orkestra için bir küçük senfoni (1949), bir oratoryo (*Aslan Kalpli* [1931]), yaylılar için 5 dörtlü besteledi. (L)

KVARAN (Einar Hjörleifsson), izlandalı romancı (Skagafjardar 1889 - Reykjavik 1938). Gerçekçi hikâyeler yazdı: *Vestan Hafs og Austan* (Denizin Batısında ve Doğusunda) [1901-1908] ve *Smaelinjar* (Mütevazı İnsanlar) [1908]; ama *Sögur Rannveigar* (Rannveigar Efsanesi) [1919-1922] gibi romanlarında çoğunlukla tinselci bir ilham vardır. (L)

KVARNER, ital. **Quarnaro,** Adriya denizinin güneyinde körfez, Rijeka limanı bu körfez kıyısındadır. Körfez, genellikle iki kısma ayrılır: *Büyük Kvarner,* İstriya kıyıları, Hırvat primorje'si ve Cres ile Krk adaları arasında; *Küçük Kvarner,* güneyde Pob, Cres, Loşinj, Pag, Olib ve Silba adaları arasında. (L)

KVARNSVEDEN, İsveç'te (Kopparberg) kasaba. Önemli kâğıt fabrikaları. (L)

KVAS i. (rusça k.). Rusya'da kullanılan alkollü içki.

— ANSİKL. *Kvas* öğütülmüş arpa ununa sıcak su dökülüp karıştırılarak veya sadece kızartılmış ekmekler üzerine sıcak su döküp fermantasyona bırakarak yapılır. (Elma şarabı tarzında, bazı ekşi meyve sularını fermante ettirerek hazırlandığı da olur.) Kvas muhafaza edilemez. Sarhoş edici etkisinden başka bu içkide bağırsaklara yumuşaklık veren bir hassanın da bulunduğu söylenir. Çoğunlukla çaya karıştırılarak içilmektedir. (L)

KVASER, geniş bilgili efsanevî bir iskandinavyalının adı. Fjalar ve Galer adlı iki cüce Kvaser'i öldürerek kanından şiir ilham eden bir içit yaptılar. Bundan dolayı saga'larda şiire sık sık *Kvaser'in kanı* denir. (L)

KVATERNİK (Eugen), hırvat yurtseveri (Zagrep 1825 - Bakovica yakınları 1871). 1848 Hareketine katıldıktan sonra Rusya'ya kaçmak zorunda kaldı. Panislavcı düşüncelerini Cavour ve Napoleon III'e kabul ettirmeğe çalıştı. Affedilince Hırvatistan'a döndü (1860). Bir ayaklanmaya (1867) önderlik edince yakalanarak kurşuna dizildi. (L)

KVİLU, portekizce **Cuilo,** Angola ve Kongo'da ırmak, Kvango'nun kolu (sol kıyı); 1 046 km. *Kvilu ili*'nin (Kongo - Kinşasa) idare merkezi *Kikvit*'tir. (L)

KVİTKA (Grigoriy), **Griçko Osnovyanenko** da denir, ukraynalı romancı (Osnova, Harkov 1718 - Harkov 1843). Günlük hayattan alınan hikâyeler, romanlar (*Marusya,* 1843; *Pan Halyavskiy,* 1839) ve bir komedi (*Priezjiy iz Stolitsıy* [Başkentte Meydana Geldi], 1827) yazdı. Oynanmamış olan bu komedi Gogol'un *Müfettiş*'ini müjdeler. (L)

KVİTLATEK i. Leng. Meksika'da Guerrero eyaletinde konuşulan dil ailesi. (Bu diller yavaş yavaş silinmektedir.) [L]

KVİTÖYA (veya **BEYAZ ADA**), Arktika'da Norveç adası, 80° 9' güney enleminde. Andrée, arkadaşlarıyle 1897'de burada öldü (cesetleri 1930'da bulundu). [L]

KVOLLA (veya **KOLLA**) i. Habeşistan'da yükseltisi 1 800 m'yi aşmayan ve özellikle sık ormanlarla örtülü Habeşistan kütlesi vâdilerini kapsayan bölgelere verilen ad. (L)

kW, güç birimi olan *kilowatt*'ın sembolü. (L)

KWAJALEİN, Marshall adalarının en büyüğü. Hava üssü. (L)

Kwashiorkor sendromu, Orta Afrika'da sık sık görülen çocuk hastalığı. Müzmin bir beslenme bozukluğu ve pankreas atrofisi ile belirlidir. (L)

KWİDZYN, esk. alm. **Marienwerder,** Polonya'da (Gdansk voyvodalığı) şehir, Aşağı Vistül ırmağı kıyısında, Grudziadz'ın aşağısında; 16 800 nüf. 1233'te töton şövalyeleri tarafından kurulan eski hisar, Pomeranya'nın fethinde hareket üssü olarak kullanıldı. (L)

KWİNANA, Avustralya'da (Batı Avustralya) kasaba, Perth yakınında. Petrol rafinerisi. Alümin. (L)

Kwinte testi. Farklar psikol. Hareketliliğin gelişmesini incelemek üzere meydana getirilmiş olan bu testte, denekten istenen şey, yüzün yalnız bazı kısımlarını hareket ettirmesi ve geri kalan kısmı hiç kımıldatmamasıdır. Psikoloğun kendisi, deneğin karşısında, meselâ gözünün birini kapayıp diğerini açık tutmak, tek bir yanağını şişirmek gibi birtakım yüz hareketleri yapar. Deneğin eline, gerekince hareketlerin düzeltilmesine yarayacak bir ayna da verilir. Kwinte testi, bazı iradeli hareketlere (piramidal sistem) yüz ifadesi bakımından mânâlı hareketlerin (ekstrapiramidal sistem) incelenmesi amacını güder. (L)

kW/saat, enerji veya iş birimi olan *kilowatt saat*'in sembolü. (L)

KY i. (Vietnam dilinde «ülke» anlamında k.). Çinhindi'nin tarihî bölünüşü (Üç ky vardır: Kuzey ülkesi veya *Bac ky* [Tonkin]; Merkez ülkesi veya *Trung ky* [Annam]; Güney ülkesi veya *Nam ky* [Koşinşin]); bazen Çinhindini belirtmek için kullanılan *Üç Ky* deyimi buradan gelir; bu tarihî bölümlemeye 1803'te Vietnam'ın birleştirilmesi sırasında imparator Gia-Long ve fransız sömürgeleri saygı göstermişlerdir; ky'ler, Vietnam'da halâ siyasî ve idarî birimlerdir. (L)

KYAHTA (veya **KİYAHTA**), S.S.C.B.'de (Buryat - Moğol Muhtar cumhuriyeti), şehir, Baykal gölünün güneyinde 15 000 nüf. Eskiden Çin yolu üzerinde büyük bir kervansaray olan Kyahta, İrkutsk'u Ulan - Bator üzerinden Pekin'e bağlayan demiryolunun tamamlanmasından beri yeniden bir transit merkezi oldu. (L)

KYAKSARES, Med'lerin kralı (M.Ö. 633 -538). Ninova önünde öldürülen babası Phraortes'in yerine geçti. Tahta çıkar çıkmaz med ordusunu yeniden düzene koydu, sonra Asurlularla birçok kere savaşarak onları yendi ve Ninova'yı kuşattı. Fakat büyük bir iskit akını bu teşebbüsü durdurdu ve İskitlerin büyük bir kısmı yirmi yıl Media'da kalmayı başardı. Kyaksares, bir ziyafette şeflerini öldürdüğü İskitlerden kurtulduktan sonra, Babil kralı Nabopolassar ile birleşti, Ninova'yı aldı ve yakıp yıktı (612), böylece Asur imparatorluğuna son verdi. Bundan sonra ülkesini batıya doğru genişletmek istedi ve Lydia ile beş yıl süren bir savaşa girişti. Herodotos'a göre bir güneş tutulması Medlerle Lydialıları korkuttu ve barış yapıldı. Kyaksares, oğlu Astiyages'i Lydia kralı Alyattes'in kızıyle evlendirdi. (L)

KYANE. Yun. mit. Kore'nin Hades tarafından kaçırılmasına engel olmağa çalışan ve çeşme haline sokulan su perisi. Syrakusai, yakınlarında kurulan bu çeşme, sularını Anapos'a gönderiyordu. Herakles, Kyane'nin anısına burada her yıl şenlikler düzenletti. (L)

KYANEAİ. Esk. coğ. Anadolu'nun güneybatısında eski Lykia bölgesi sınırları içinde antik şehir (bugün *Yeru*). Kyaneai adı, bir likçe kelimenin yunancalaşmışı olarak kabul edilmektedir. Şehirde likçe kitabelerin bulunmuş olması da burasının eski bir lykia şehri olduğunu doğrulamaktadır. Şehirde Roma devrinden kalıntılar vardır. Kyaneai'de bulunmuş olan en eski sikkeler, birlik tipinde olanlardır. (M)

KYANEAİ («Mavi kayalar»). Esk. coğ. Karadeniz'de kayalık adacıklar, İstanbul boğazı girişinde. Argonaut'ların efsanesine göre bunlar, gemilerin geçişi sırasında birbirine çarparak onları ezen iki gezgin kayadır. Bu efsane, ilk denizcilerin muhtemel ticarî rakipleri yıldırmak için uydurdukları sayısız masaldan biridir. (L)

KYANİPPOS. Yun. mit. Argos kralı Adrastos'un torunu; Aigialeus'un oğlu Truva savaşının kahramanlarından biri oldu. (L)

KYAO—COU (veya **KİAO—COU**), ing. **Kiachow,** Çin kıyısında şehir ve koy. Şandung yarımadasının güneyinde. 1898'de koy'un çevresindeki bölge ile Çing-dao limanını Almanya kiralamıştı. Bu kiralanan kısmı 1914-1922 arası Japonya işgal etti. (L)

KYATHOS i. (yun. k.). Eskiçağ. Şarabı kap'tan almak ve kupalara boşaltmak için kullanılan uzun saplı bir çeşit fincan. (L)

KYATHOS i. (yun. k.). Metrol. 0,045 litre değerinde, eski yunan hacim ölçüsü. (L)

KYBELE (Frigya'da bir dağın adından). Eskiçağda bir Anadolu tanrıçası, *Büyük ana, tanrıların anası* ve tapıldığı yerlerin adına göre, İda (Mater Deum Magna İdaea (Tanrı Anası Büyük Fikir), Dindymon, Bèrèkyntos v.b. tanrıçası adlarıyle de anılırdı. Issız yerlerde, dağlarda ve ormanlarda, vahşî hayvanların arasında yaşayan ve Korybantes'lerle birlikte temsil edilen bir tabiat tanrıçasıydı. Her şeyin, tanrıların olduğu gibi tabiatın da kaynağı sayılırdı. Efsaneye göre, frigyalı köylü Attis'e (Atys) vahşî bir aşkla bağlıydı; ona aklını kaçırttı ve o da kendini erkeklik gücünden yoksun kıldı. Ölümünden sonra da, Kybele onu aslanlar koşulmuş savaş arabasında kendisiyle birlikte götürmek üzere diriltti.

Galatia'da, kültünün başlıca merkezi olan Pessinus'ta ünlü kehanetlerini bildirirdi. Anadolu'nun tabiat tanrıçasının Frigya'daki karşılığı olduğu için ilk zamanlar yontulmamış bir taş parçası biçiminde düşünülür ve öyle saygı görürdü. Birçok tapınağı vardı. Bunların başlıcaları, İda, Sipylos, Kyzikos ve Sardeis'tekilerdi.

Kültü Trakya ve Yunanistan'da, özellikle de bu ülkelerin iç taraflarındaki geri kalmış bölgelerde yayıldı. Girit'in ana tanrıçası Rea ile bir tutulurdu. M.Ö. V. yy.-dan itibaren sayıları gitgide artan tapınaklarına *metrôon* adı verilirdi. Ama Yunanlılar bu kültün barbar uygulamalarını pek benimsemediler. Buna karşılık Romalılar, M.Ö. 204'te, İkinci Kartaca savaşı sırasında, Kybele Kitapları içindeki sözlerin etkisiyle Pessinus'ta kutsal taşı (bir göktaşı) Roma'ya götürerek Kybele'yi resmen Tanrı olarak kabul ettiler. Böylece de roma dünyasında yayılan Doğu kültlerinin yolu açılmış oldu. İmparatorluk döneminde Kybele'nin din öğretisi belirginleşti ve Maia, Ops ve Cérès ile bir tutularak daha da romalılaşan Kybele, Yunanistan'da olduğundan da çok, barbar bir tanrı olarak oynadığı rolü muhafaza etti. Yeryüzünün, göklerin ve denizlerin hâkimi, bir yeraltı tanrısı ve madencilerin koruyucusu olarak insanların kaderini tayin eder ve ruhları kötülük eğiliminden uzak tutardı. Ama ibadet tarzı, dionysos kültüyle ilgili uygulamalardan farklı değildi. Kybele dininin papazları olan *gallicus*'lar, küpe ve gerdanlık takan, kadın kılığındaki hadımlardı. Âyinleri de frigya flütü, ziller ve davul eşliğindeki danslar biçimindeydi ve âyin, katılanların coşarak kendi gövdelerinin bir yanını sakatlamalarıyle son bulurdu. Kybele kültünün din adamı olmak, cumhuriyet döneminde Romalılara yasaktı. Sonraları ise zamanla bu durum değişti ve büyük şehirlerde resmî *archigallicus*'luklar kuruldu. Ayrıca imparator da, quindécemvir'leriyle birlikte, en yüksek din adamı olarak yer aldı. Din adamları sınıfı, dendrophorus (ağaç taşıyıcılar) ve cannophorus (kamış taşıyıcılar) kurulları ile törenler sırasında-

KYBELE tahtında roma sanatı Millî müze, Napoli

ki görevlerine göre adlandırılan corybantes'lerden meydana gelirdi. Bu arada, *metagyrtes*'ler adıyle anılan ve şarlatanlık veya sadaka ile gelişigüzel bir hayat süren bazı gezginci din adamları da vardı.

15 Martla 27 mart arasında, Roma'da hep birarada anılan Kybele ile Attis'in efsanevî hikâyesini temsil eden büyük bir yıllık şenlik yapılırdı. Martın on beşinci günü «kamışın getirilişi» (*canna intrat*) ile başlayan bu tören bir boğa kurban edilerek devam eder, ardından bir âyin alayı düzenlenir; «*arbor intrat*» (ağacın getirilişi) günü olan yirmi ikisinde ise Attis'in sakatlanmasının sembolü olan kutsal çam ağacı törenle tapınağa getirilirdi. Ayın yirmi dördü de *dies sanguinis* (Kanlı Gün) adıyle anılırdı ve matem günüydü. O gün, matem, en sert gösterilere yolaçar ve çok zaman da *taurobolium* ile (yani bir öküz kurban edilerek) belirtilirdi. Ayın yirmi beşinde (*hilaria*) Attis'in dirilişi kutlanır, ayın yirmi yedisinde de tanrıçanın başresmi suya sokulurdu. Claudius'un devrinden itibaren, Kybele onuruna yapılan şenlikler (*Megalesia*) nisanda düzenlenmeğe başlandı. Din adamlarının bu büyük tören ve gösterilerinden başka gizli âyinler de yapılırdı. Bu âyinlerin dine yeni girenlerle ilgili olanları, *taurobolium, criobolium* (koç kurban edilmesi), ölümsüzlük şöleni ve bazen de kızgın demirle damgalamaydı.

Roma imparatorluğunda toplumun aşağı tabakalarında pek çok taraftar kazanmış olan bu inanç, yeni eflatun'cuların öğretiyi yenilemek amacılye gösterdikleri gayretlere rağmen M.S. IV. yy.da kısa sürede kayboldu.

— İkonogr. Tanrıların Anası ilkin, yontulmamış bir taş biçiminde Baitylos temsil edilir ve bu taşa saygı gösterilirdi. M.Ö. 204'te Pessinus'tan Roma'ya götürülmüş olan, böyle bir taştı. Ama kısa bir süre sonra, yunanlı ve ardından da romalı heykeltraşlar (Küçük Asya paralarında görüldüğü gibi) Kybele'yi, bir övünç taçı giymiş, elinde davul veya bolluk boynuzu bulunan, iki aslan arasına oturmuş bir kadın biçiminde tasvir ettiler. Bugün elimizde, Kybele'nin günümüze kadar gelmiş olan bazı boy (Villa Pamphili, Roma, Vatikan, Napoli müzesi) ve gövde üstü heykelleri (Floransa) vardır. L'Albane (*Kybele'ye Övgü*, Louvre), Mignard (Saint-Cloud galerisindeki bir sahnenin kopyası olan halı), Guichard (Louvre'daki Apollon galerisi) gibi bazı çağdaş sanatçılar Kybele'yi çok zaman toprağın ve kışın sembolü olarak ele almışlardır. Ayrıca, Kybele ile Attis masalı da eskiçağ sanatçılarına ilham kaynağı oldu. (L)

KYBERNESİA çoğl. i. (*kybernetes*, gemi kılavuzu'ndan yun. k.). Esk. Yun. Theseus'un başlattığı Atina şenlikleri. (Bu şenlikler Girit seferi sırasında Theseus'un gemilerine yol gösteren kılavuzların anısına düzenlenirdi.) [L]

KYBİSTETER i. (*taklak atan* anlamında yun. k.). Esk. Yun. El çabukluğu oyunları yapan, sıçrayan, dalan, marifetli kişi. (Homeros şiirlerinde bu cambazlardan söz eder. Erkek veya kadın olan bu cambazlar eğlencelerde ortaya çıkar, elleri üzerinde yürür, uçları havaya dikilmiş kılıçların arasında takla atarlardı.) [L]

KYD (Thomas), ingiliz oyun yazarı (Londra 1558 - ay.y. 1594). Marlow ile dost oldu ve onun gibi dinsizlikle suçlandı. İmzaladığı tek eseri, Robert Garnier'nin *Cornélie* adlı eserinden çevirdiği *Cornelia*'dır (1595). Bununla birlikte, Kyd'in, konusunu Seneca'nın *Thyestes*'inden alan *Spanish Tragedy* (İspanyol Trajedisi) [1586] adlı eserin de yazarı olduğu kesindir. Oyun büyük başarı kazandı. Kyd, ayrıca *Solyman and Perseda* (Süleyman ve Perseda) [1588] ve *Spanish Tragedy*'nin ilk bölümü sayılan *The First Part of Ieronimo*'yu da (Hieronymus'un İlk Bölümü) [1592] yazdı. *Arden of Feversham* (Feversham'lı Adam) ve elde sadece almanca metni bulunan «*Cezasını Bulan Kardeş Katili*» (1589) adlı eserlerin Kyd'e ait olup olmadığı kesinlikle bilinmez. Almancası 1710'da yayımlanan bu sonuncu eser *Hamlet* trajedisinin ilk örneğidir. Kyd, Elizabeth çağı tiyatrosunun öncülerinden biridir. (L)

KYDİPPE, Heraïon d'Argos rahibesi; iki oğlu Kleobis ve Biton'un annelerine bağlılığı ünlüdür. (L)

KYDNOS. Esk. coğ. Kilikya'da (Güney Anadolu) ırmak. Toros dağlarından doğar, Tarsus'u sular. Kydnos'un buzlu sularında yıkanan Büyük İskender ölüm tehlikesi atlatmıştı (M.Ö. 333); Marcus Antonius, bu ırmak kıyılarında Kleopatra'ya ünlü şenlikler düzenledi (M.Ö. 42). İmparator Kızılsakal Friedrich, 1190'da burada boğuldu. Bugün *Tarsus çayı*. (L)

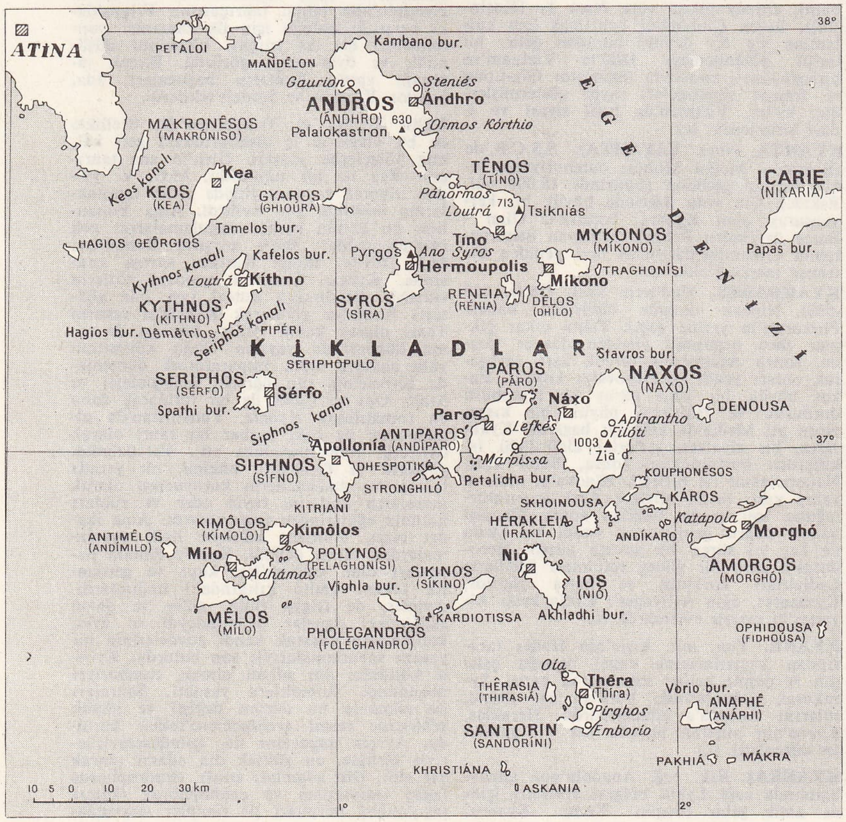

KYKLADES adaları

KYDONES (Demetrios), bizanslı ilâhiyatçı (Selânik 1324'e doğr. - Girit 1400'e doğr.). İoannes VI. Kantakuzenos'un dostu ve bakanıydı. İtalya'ya birçok yolculuk yaptı. İoannes V'in yönetimi ele aldığı yıllardan itibaren Latinlerle işbirliğini destekleyen hareketin başına geçti. Ölümle tehdit edilince hayatının sonlarına doğru Venedik'e sığınmak zorunda bırakıldı. Dogmacılık, polemik ve retorikle ilgili eserler yazdı. Aquino'lu Aziz Tommaso'nun *Summa Contra Gentiles* ve *Summa Theologiae* adlı eserlerini yunancaya çevirdi. *Mektuplar* adlı eseri, XIV. yy. Bizans medeniyet tarihi ve Rönesans İtalya'sı ile Bizans imparatorluğu arasındaki ilişkiler açısından birinci derecede önem taşıyan bir belgedir. (L)

KYDONES PROKHOROS, bizanslı ilâhiyatçı (1330-1369). Genç yaşta Aynaroz'da rahip oldu. Hesykhastes'lere karşı çıktı. Bu konuda yazdığı kitapta batı kilisesi doktrinlerine dayandığı için 1368'de afaroz edildi. Başlıca eseri: *Peri Usias Kai Energeias* (Öz Cevher ve Edim Üstüne). [L]

KYDONİAİ. Esk. coğ. Ayvalık'ın eski adı. (L)

KYFFHAUSER, Orta Almanya'da doruk, Goldene Aue'nin güneyinde; üzerinde Kyffhauser şatosunun yıkıntıları (477 m). Bu kütle, eski topraklardan oluşan küçük bir horst'tur. (L)

KYKEON. Esk. Yun. Eleusis misterlerinin kutlanması sırasında içilen mistik içki (su, arpa unu, keçi peyniri, bal ve şarapla hazırlanırdı). [L]

KYKHREUS. Yun. mit. Poseidon ile Salamis'in oğlu. Bir yılandan kurtardığı Salamis sitesine kral oldu. Salamis savaşında, gemilerin arasında başka bir yılan gözüktü; bu yılan Delphoi kâhinine göre Kykhreus'un cisimleşmiş şeklidir. (L)

KYKLADES, Ege denizinde yunan takımadaları; Delos adası çevresinde bir çember meydana getiren adalara, Eskiçağda yunanca *kyklos* (çember) kelimesinden gelen bu ad verildi. Halkı balıkçılık, buğday, zeytin, turunçgil tarımı ve bağcılıkla geçinir. Demir ve kurşun madenleri işletilir. — *Kyklades ili*, 99 000 nüf. Merkezi, *Syros* adasında *Hermupolis*. (L)

KYKLİADAS, Aka birliği kumandanı (M.Ö. 209). 200'de, Philopoimen'in yerine yeniden seçildi. 198'de sürülünce, Makedonya kralı Philippos V'in sarayına gitti ve Kynos Kephalai savaşından sonra (191) kralın Flamininus'a gönderdiği üç büyük elçiden biri oldu. (L)

KYKLOPS (*kyklos*, daire ve *aps*, göz'den yun. k.). Yun. mit. Alınlarının ortasında tek gözleri bulunan devlere verilen ad.

— ANSİKL. Eskiçağda Yunanistan'da birçok *kyklops* çeşidi biliniyordu. Bazıları, inşaat ustasıydı ve Mykenai saraylarının duvarları için üst üste yığılmış iri taşların yerleştirilmesinden sorumluydular. Arges, Brontes, Steropes veya Asteropes gibi adları şimşeği, gök gürültüsünü ve borayı hatırlatan, Uranos ile Gea'nın oğulları Uranos Kyklops'ları ise, gökyüzü olaylarını temsil ediyorlardı. Kyklops'lar insanoğlu için, tabiat güçlerinin esrarengiz karakterini, akıl almaz kabalığını temsil ederler. Odysseus'un gözünü oyduğu şüphesiz iyi huylu bir çoban olan Polyoheoms, tanrılara inanmaz, toplumdan uzak yaşar ve üstelik insan eti yerdi. Bir de Aleksandros devrinde icat edilmiş, yanardağların derinliklerinde yaşayan Hephaistos işçileri olan Sicilya Kyklops'ları vardır. Geceleri, demir tezgâhlarının gıcırtıları, erimiş madenlerin kıvılcımları. Etna veya Stromboli'den fışkırır; bunlar tümüyle ozanların hayal gücünden doğmuş inanışlardır.

— İkonogr. Kyklops'lar eski vazolardaki süslemelerde sık sık görülür; ayrıca bir alçak kabartmadan da (Roma'da Conservatori sarayı) söz etmek gerekir. Polyphe-

Foto. Alinari-Giraudon (LAROUSSE)

mos efsanesi de sanat eserlerinde sık sık işlendi: Livia'nın evinin freskleri, Pellegrino Tibaldi'nin *Odysseus Polyphemos'un Gözünü Oyarken* adlı tablosu (Bologna). [L]

Kyklops, Euripides'in taşlama türünden oyunu (M.Ö. V. yy.ın ikinci yarısı). Sophokles'in *İkhneutai*'si (Casuslar) ile birlikte günümüze kalan tek taşlama oyunudur. Kyklops'un konusu, *Odysseia*'nın dokuzuncu bölümünden alınmıştır; bu, Odysseus ile Polyphemos'un hikâyesidir, fakat koroyu meydana getiren Silenos ile oğulları satyros'ların varlığı, Homeros'un eserinde olmayan bir yeniliktir. Eser yergi oyununu niteleyen trajik ağırlığın ve güldürücü fantezinin bir karışımıdır. (L)

Kyklops, Theokritos'un en ünlü idillerinden biri (M.Ö. III. yy.). Mutsuz bir aşk yüzünden acı çeken bir dosta hitap eder. Şair, dostuna bu idili söyleyerek acısını hafifletmesini öğütler ve ona bir kayanın üstüne çıkıp denize bakarak ve şarkılar söyleyerek tutkusunu dindirmeğe çalışan Polyphemos'u örnek gösterir. (L)

KYKNOS, Yun. mit. Apollon'un oğlu. Arzu ettiği genç bir erkek çocuğun kendisinden soğuduğunu anlayınca ümitsizliğe kapılıp kendini bir kayanın tepesinden aşağı attı ve kuğu şekline sokuldu. —Ares ve Pelopeia'nın oğlu. Delphoi'ye giden yolculardan, Apollon'a verilecek hediyeleri zorla alırdı; Herakles ile karşı karşıya yaptığı çarpışmada öldü. —Liguria kralı. Arkadaşı Phaethon'un ölümüne çok üzülünce Apollon onu kuğu şekline soktu.— Poseidon'un oğlu ve Troas kralı. Truva savaşında Akhilleus tarafından öldürüldü ve kuğu şekline sokuldu. (L)

KYLİKS i. (yun. k.). Esk. Yun. Hafifçe kıvrık, yatay kulplu kupa. (Önceleri kyliks'ler derin ve ayaksızdı; eskiçağ ve klasik dönem kyliks'leriyse yüksek, ince ayaklı ve oldukça gövdelidir.)

— ANSİKL. Arkeol. Eski Yunanlılarda birkaç çeşit «kyliks» biliniyordu: yassı, kulpsuz ve ayaksız, dip tarafı hafif bombeli kyliks; çok kısa kulp ve ayaklı kyliks ile uzun ayaklı, yatay kulplu kyliks v.b. Süslemeler, kyliks'in dış yüzünde geometrik motifler veya hurma dalı şeklinde bezekler bulunabilir ve bu motifler insan figürlü sahneleri çerçeveler; kupanın iç tarafında ise çepeçevre bir süsleme ortasında figürler bulunur. Değerli madenlerden yapılan kylikslere oymalı bir dekor işlenirdi; yunan seramik sanatının en güzel parçaları arasında yer alan siyah ve kırmızı figürlü (kimileri beyaz fonlu) birçok attike kyliks'i günümüze kadar gelmiştir. Aynı modellere, kendilerine özgü tipler yaratmış olan Romalılarda da rastlanır; *calix, ciborium, patera* v.b. ile kuyumculuk kyliks'leri (Boscoreale, Bernay v.b. hazineleri). Tapınaklarda tanrılara sunmak için veya spor oyunlarında kazananlara verilmek üzere yapılmış kyliks'ler olduğu gibi, içme vazosu veya bardağı olarak kullanılan kyliks'ler de vardı. (L)

KYLLAROS. Yun. mit. Şahane güzelliğiyle Hylonome'yi baştan çıkaran genç kentauros. Lapith'lere karşı yaptığı savaşta öldü, Hylonome de intihar etti. (L)

KYLLENE. Esk. coğ. Peloponnesos'ta dağ, Arkadia'da, Akhaia sınırlarında; Hermes; *Kyllenios* takma adını buradan aldı. Bugün *Zireia* dağı (2 374 m). —İon denizi kıyısında küçük liman, çukur. Elis'te, VII.-VI. yy.a doğru bölgenin tek şehri olan Kyllene, Aigina'dan gelen ve malların katırlara yükleyerek Arkadia'yı dolaşmağa giden gezgin satıcıların iskelesiydi. (L)

KYLON, M.Ö. VII. yy.da yaşamış atinalı soylu. Megara tiranı Theagenes'in yardımıyle Atina'da iktidarı ele geçirip halkı ezerek, soylulara bütün haklarını geri verebileceğini sandı. Akropolis'i işgal etti, fakat atinalı zanaatçılar ve köylüler tarafından kuşatıldı. Aç kalan ve Kylon'un kaçmasıyle cesaretleri kırılan kuşatılmışlar, hâkim Megakles'in, Athena Polias sığınağından çıktıkları takdirde hayatlarının bağışlanacağına dair verdiği söze inandılar. Ama dışarı çıkınca hepsi öldürüldü ve Theagenes adamlarının öcünü almak için Atina'ya savaş açtı. (L)

KYME. Esk. coğ. Küçük Asya'da bölge. Eolis'te (Aiolis) küçük Kyme körfezinin (Çandarlı körfezi) güney kıyısında. Bugün *Aliağa* yakınında *Namurtköy* kasabası.

● *Arkeoloji.* Kyme'de ilk kazılar Çekler tarafından yapıldı. Tepedeki araştırmada M.Ö. V.-IV. yy.a kadar inen yerleşme izine rastlandı. Ayrıca M.Ö. II. yy.da İsis adına yapılan tapınak ve İzmir müzesindeki Afrodit heykeline ait bir baş, doğu yunan seramiğine ait siyah figürlü iki parça ve VI. yy.ın ikinci yarısına ait üç kabartma bulundu. En son araştırmalar, Çeklerin kazdığı yüksek tepenin güneyinde bulunan alçak tepe üzerinde, Dr. Baki Ögün yönetiminde yapıldı (1952). Bu araştırmada, geç geometrik ve geometrik dönemin başlangıcına ait seramik parçaları bulundu. 1953 Sondajlarında, arkaik doğu tarzına çalan ve geç geometrik seramik parçaları ele geçti. Sondajlarda geç roma yerleşmesi tespit edilemedi. Geç Roma devrinde Kyme'de zengin olmayan bir yerleşme olduğu sanılıyor. Arkaik yerleşmeler iki tepe arasındaki vâdide tespit edildi. Burada yapılan çalışmalarda Roma devrine ait küçük buluntular, iki devâsa figüre ait kol ve bacak parçaları, IV. yy.a ait bir plaster başlığı tespit edildi. Her yapı katı, kendinden önceki yapı katlarını tahrip ettiğinden eski kültür tabakalarından fazla parça bulunamadı. (M)

KYMİ, isveççe **Kymmene,** Finlandiya'da il, 1947'de bir kısmı **S.S.C.B.** tarafından ilhak edilmiş olan Viipuri ilinin geri kalan toprakları ve Uusimoo ilinden alınan bazı komünlerin birleştirilmesiyle meydana getirildi; 338 500 nüf.

— Paijane gölünün ayağı olan Kymijoki ırmağı (168 km), il topraklarını aşar ve Finlandiya körfezine dökülür. (L)

KYMODOKE, yunan mitolojisinde, Nereis. —Su perilerinden biri; Rutulus'lar Aineias'ın gemilerini yakmak istedikleri zaman Kybele, gemileri bu su perisinin biçimine soktu. (L)

KYNAİGEİROS veya **KYNEGEİROS,** Aiskhylos'un erkek kardeşi. Maraton savaşında denize atladı ve kaçan bir pers gemisine eliyle tutundu. Bir balta darbesiyle eli kesildi. Justinus, Kynaigeiros'un gemiyi bundan sonra öbür eliyle tuttuğunu ve bu elinin de kesildiğini söyler. Bu sefer de gemiye dişleriyle tutundu. Sürekli olarak süslenen bu anlatı, eskiçağ öğretimindeki en ünlü örneklerden biridir. (L)

KYNAİTHOS Sakız'lı, yunan şairi, homerides'lerden biri (M.Ö. VI. yy.). Delos Apollon'u için yazılan ilâhi, Kynaithos'a mal edilir. (L)

KYNE (Peter Bernard), amerikalı yazar (San Francisco, Kaliforniya 1880 - ay. y. 1957). 14 yaşındayken öğrenimini yarıda bıraktı. Çeşitli işlerde çalıştı, daha 18 yaşına gelmeden orduya yazıldı ve Amerikan - İspanyol savaşına katıldı. 1899 - 1901 Arasında Filipinler'de görev aldı, daha sonra kereste ve gemicilik işine girdi. Birinci Dünya savaşına sahra topçu yüzbaşısı olarak katıldı. 1916'da *Cappy Ricks* adlı yaşlı bir kaptanı anlatan ilk hikâyesini yayınladı. Yazar *Cappy Ricks*'i daha sonra *Cappy Ricks Comes Back* (Cappy Ricks Geri Dönüyor) [1934] adlı eserinin ve 50'den fazla kısa hikâyesinin baş kişisi yaptı. Toplam olarak 25 roman ve 1 000'den fazla kısa hikâye yayımladı. (M)

KYNEGİON, İstanbul'un kuzeybatısında Avyansaray yakınlarında semt. Semte bu ad, Küçük Theodosios devrine kadar devam eden ve *kynegion* adı ile tanınan vahşî hayvan dövüşlerinin burada yapılmasından dolayı verilmişti. (L)

KYNİSKA, kral Arkhidamos II'nin kızı (M.Ö. V. yy. ortasına doğr.). Olympia'da dört atlı araba yarışmasını kazanan ilk ıspartalı kadın. (L)

KYNNA, Büyük İskender'in üvey kızkardeşi (öl. M. Ö. 320'ye doğr.) İskender'in ölümünden sonra Kynna, kızı Adea'yı Philippos Arridaios ile evlendirmek istedi, fakat onun etkisinden korkan Perdikkas'ın kardeşi, Kynna'yı öldürttü. (L)

KYNOPOLİS («Köpek şehri»). Esk. coğ. Yunanlılar'ın Mısır'daki *Harday* (bugün *Şeyh Fâdıl*) adasına verdikleri ad. Köpek-tanrı Anubis'in başlıca tapınağı buradaydı. (L)

KYNOSARGES. Esk. coğ. Atina'nın varoşu; kiniklerin felsefe okulu buradaki bir gymnasion'daydı. (L)

KYNOS KEPHALAİ («Köpek başları»). Esk. coğ. Teselya'da tepeler, Pharsalia ile Larissa arasında, kalkerli dorukları köpek başlarını andırır. Pelopidas, Pherai'nin zorba kralı Aleksandros'u burada yendi (M.Ö. 364). Makedonyalı Philippos II, Roma konsülü Flamininus'a burada yenildi (M.Ö. 197). [L]

Kynos Kephalai savaşı, konsül T. Quinctius Flamininus'un Makedonya kralı Philippos II'yi tam bir bozguna uğrattığı ünlü savaş (M.Ö. 197). Görüşe engel olan kapalı havalı bir günde tesadüfen karşı karşıya gelen ve her biri yaklaşık olarak 25 000 kişiden kurulu iki ordu hırsla birbirlerine saldırarak çarpıştı. Çatışmaların sonucu, iki taraf kumandanının taktiklerinden çok, bir görevlinin tam zamanında yaptığı bir çevirme hareketine, etolya süvarisinin atik davranışına ve özellikle roma manipüllerinin (bir kohortun üçte biri büyüklüğündeki birlik) hareket kabiliyetine bağlı kaldı. Hareket kabiliyeti pek az olan makedonya falanjı (mızraklı alay), bu savaş sonunda gözden düştü. Philippos'a kabul ettirilen şartlar ağırdı: bütün yunan şehirlerini boşaltmak; yıllık haraç ödemek; romalı esirleri geri vermek ve bütün savaş gemilerini teslim etmek şartıyle yalnız Makedonya'nın kendisinde kalması. (L)

siyah figürlü kyliks

KYNOSURA. Yun mit. Girit adasının su perilerinden ve Zeus'un sütannelerinden biri; Küçük Ayı kümesinin yıldızlarından biri oldu. (L)

KYNURİA. Esk. coğ. Lakonia'nın kuzeyinde ormanlık tepeler bölgesi, Peloponnesos'ta; Argolis körfezi boyunca uzanır. Dor istilâsından sonra Akalar buraya sığınmışlardı. M.Ö. VI. yy.da Isparta fethi sırasında bölge, yaklaşık olarak M.Ö. 550'ye kadar Kynuria kıyısını elinde tutan Argos'tan alınarak «Perioikis»e (şehrin dolayları) katıldı. (L)

KYO (Maşiko), japon kadın sinema oyuncusu (Osaka 1924). Akira Kurosava'nın yönettiği *Raşomon* (1950) filmiyle milletlerarası ün kazandı. Diğer filimleri: *Ugetsu Monogatari* (Yağmurdan Sonraki Soluk Ay'ın Hikâyeleri) [Kenji Mizoguşi'nin, 1953]; *Cehennem Kapısı* (Jikogumon) [Teinosuke Kinugasa'nın, 1953]; *Akasen Çitay* (Utanç Sokağı) [K. Mizoguşi'nin, 1956]; *Çayhane* (The Teahouse of the August Moon) [1957]; *Tuhaf Tutku* (Kon İşikava'nın, 1959); *Amai Ase* (Şiro Toyoda'nın, 1964). [L]

KYODEN. Bk. SANTO (Kyoden).

KYOGA gölü, Uganda'nın göl şeklinde genişlemesi; kıyıları bataklık ve belirsizdir, kolu ve ayağı Victoria Nili'dir. (L)

KYOKUTEY BAKİN (Takizava KAY, — denir), japon romancısı (Tokyo 1767 - ay. y. 1848). Geçinmek için, Kyoden Santo'nun adını kullanarak hikâyeler yazmağa varıncaya kadar her türlü çareye başvurdu. 1793'te hali vakti yerinde bir ailenin kızıyle evlendi ve boş vakitlerini edebiyata ayırabildi. Eserleri: *Çinsetsu Yumiharidzuki* (Ayın Son Dönemi) [1806 - 1810]; *Sanşiçi Zenden Manka No Yume* (Şarkıcı Sankatsu ve Âşığı Sanşiçi'nin Eksiksiz Hikâyesi veya Nanka'nın Rüyası) [1807]; *Şunkan Sozu Şima Monogatari* (Büyük Rahip Şunkan'ın Ruhlar Adasındaki Hikâyesi) [1808]; *Aoto Fujitsuno Moryoan* (Aoto Fujitsuna'nın Vecizeleri) [1811] ve özellikle *Nanso Satomi Hakkeden* (Nanso'lu Satomi'nin Sekiz Köpeği'nin Hikâyesi) [1814 - 1841 arasında altı cilt halinde yayımlandı]. Büyük başarı kazanan kitaplarının tirajı kâğıt fiyatının yükselmesine yolaçtı. Eserlerinde japon ve çin eserlerinden alınan parçalara Konfuçius ahlâkının bütün ilkeleri yer alır. Genel olarak Bakin çok ciddî bir yazardır; bu yüzden iki nükteli hikâyesine dikkati çekmek gerekir: *Musobyoe Koço Monogatari* (Musobyoe'nin Hayalî Hikâyesi) [1810] ve *Yamatozoşi* (1826);

Foto. LAROUSSE

KYONAGA TORİİ «Yeni Yılın Üç Sabahı» Cabinet des Estampes, Paris

bu hikâyeler çok canlı, nükteli ve okuyucuyu sürükleyen bir üslûpla yazılmıştır; ancak, zaman zaman ukalâlığa ve bilgisizliğe kaçan bölümler hikâyenin akışını bozar. (L)

KYOMİPO, Kuzey Kore'de şehir, Taedong kıyısında, Pyongyang'ın güneybatısında; 53 000 nüf. Demir filizi ve kömür çıkarılması, demir-çelik ve kimya sanayilerinin kurulmasına yolaçmıştır. (L)

KYONAGA TORİİ, tokyolu japon ressam (1752-1815). Estamplarıyle ün kazandı (manzara zemini üzerine saray yosmaları). [L]

KYONGCU, Güney Kore'de şehir; Taegu'nun doğusunda; 36 350 nüf. Kömür üreten bir bölgede demiryolu kavşağı. Eski Silla krallığının başkenti olan Kyongcu'da, VI. yy.dan kalma bir manastır, VII. yy.dan kalma bir tapınak ve bir rasathane vardır. (L)

KYOTO, Japonya'da şehir, il idare merkezi, Honşu'nun güneyinde, Kamo ırmağı kıyısında; 1 284 000 nüf. Bu eski imparatorluk merkezi, en eski japon geleneklerini muhafaza eder: tiyatrolarda *no* ile *kabuki* hâlâ gözdedir; buddha ve şinto tapınakları çok ziyaretçi çeker; zanaatçılar kırmızı zemin üzerine yaldız desenli eiraku porselenleri, avata fayansları, mine ve bebek imal eder, ipekli ve brokar kumaş dokur, en eski usullerle lake ve maden işlerler. Bununla birlikte son zamanlarda modern sanayi de gelişmiştir: uçak fabrikaları, elektrik malzemesi; kimya ürünleri. Kyoto, böylece Osaka ve Kobe'nin sanayi yörüngesine girmiştir. —*Kyoto ili,* 1 935 000 nüf.

— Tar. Şehri VIII. yy.da imparator Kvammu inşa ettirdi ve Heyan - Kyo («Sakin Barış başkenti») adıyle kendine başkent yaptı. Şehrin çin başkenti Çangan'ın planını örnek alan dörtgen planı, kısmen bugüne kalmıştır. 794-1868 Arasında imparatorluk başkenti olan şehir, XVII. yy. başlarında tokugava şogunlarının Yedo'ya (Tokyo) yerleşmesinden sonra bile Japonya'nın kültür ve sanat merkezi olmağa devam etti. (L)

KYÖNGSONG. Bk. SEUL.

KYOTO yaldızlı tapınak

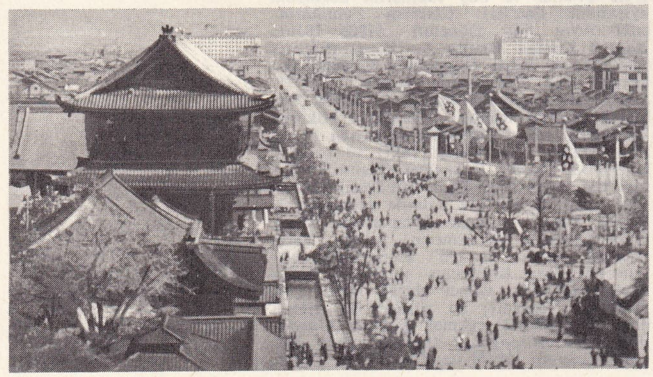

KYPARİSSİOTES (Ioannes), bizanslı dinbilgini. Hesykhiastes'lere karşıydı. Gregorios Palamas'a karşı birçok eser yazdı. (M)

KYPARİSSOS. Yun. mit. Minyas'ın oğlu ve Orkhomenos'un kardeşi; Peloponnesos'un batı kıyısındaki bir şehre adını verdi. — Keos'lu delikanlı, Telephos'un oğlu ve Afrodit'in gözdesi. Sevdiği bir geyiği öldürmüş olmanın verdiği acı yüzünden intihar etmek istedi. Apollon onu selvi ağacı şekline soktu. (L)

Kypria Epe, çevrimsel yunan şiiri; Kıbrıslı Stasinos'a mal edilir. Eserde Truva savaşlarının *İlyada*'da anlatılan bölümünden daha önceki olaylar anlatılır. Eserin ancak birkaç parçası günümüze kalmıştır. (L)

KYPRİS. Yun. mit. Kıbrıs adası yakınlarında dalgaların köpüğünden doğan Afrodit'in takma adı. (L)

KYPSELOS, Korinthos tiranı (M.Ö. VII. yy.), Aetion'un oğlu, annesi Labda tarafından Bakkhiad'ların akrabası. Delphoi kâhini ailesine uğursuzluk getireceğini haber verince, Bakkhiad'lar onu öldürmeyi kararlaştırdılar. Annesi, Kypselos'u bir sandığa (yun. *kypsele*) sakladı. Daha sonra Demokrat partinin başına getirilince, yüzyıllardan beri memleketi yönetmekte olan Dorlara karşı çıkanların başlıca temsilcisi oldu ve iktidarı ele geçirdi (657'ye doğr.). Korinthos'u güçlendirdi ve yerini oğlu Periandros'a bıraktı (627). [L]

KYPSELOS, Kypselos tarafından kurulan Korinthos hanedanı (M.Ö. VII. yy. ortaları). En ünlü temsilcisi Periandros'tur. (L)

Kypselos çekmecesi, Pausanias'ın Olympia'da Hera tapınağında gördüğü, altın ve sedef kakmalı, yazıtlı, sedir ağacından yapılmış çekmece. M.Ö. VI. yy.da Korinthos'ta yaşamış olan Kypselidai (Kypselosoğulları) adlı despot bir ailenin yaptırdığı bu çekmece, korinthos sanatının bir örneğiydi. Otuz iki mitoloji ve destan sahnesini canlandırıyordu. Çekmece kayıp olmakla birlikte, eldeki korinthos seramikleri (Floransa'daki François vazosu; Louvre'de ve Berlin müzesindeki şarap testileri v.b.) Kypselos çekmecesi üzerindeki sahneler ve sahnelerin düzenlenişi hakkında bir fikir verebilir: Medea ve İsaon, Helene ve Dioskuros'lar, Herakles ve Atlas, Apollon ve Musa'lar, İda dağında tanrıçalar, Aias ve Kasandros. (L)

KYPTASİA. Esk. coğ. Anadolu'nun Paphlagonia bölgesi kıyısında (Sinop şehrinin güneyi) şehir. (M)

KYRENAİKA, Sirenaik'in eski adı. (L)

KYRENE. Yun. mit. Su perisi. Hypseus'un kızı ve Aristeus'un annesi. Kyrene'ye âşık olan Apollon, onu Pelion'dan kaçırarak Libya'ya götürdü. *Kyrene* şehri bu su perisinin adını taşır. Ares'in sevdiği su perisi; Diomedes'in annesi. (L)

KYRENE. Esk. coğ. Kyrenaika'nın başlıca şehri, Akdeniz yakınında, Pentapolis yaylasının kuzey kenarında.

Kyrene'nin, M.Ö. 631'e doğru her aileden bir erkek evlât seçilerek meydana getirilen ve Battos'un yönetimine verilen Thera'lı (Santorin) dor kolonları tarafından kurulduğu sanılır. Coğrafî konumu ve toprağının zenginliği sayesinde kısa sürede zengin bir şehir haline gelen koloniden, Yunanlılarla libyalı eşlerinin oturduğu diğer site ve kasabalar doğdu; Yunanlılar buralarda, kendilerine vatandaşlık hakkı tanımayan yerlilerden ayrı yaşarlardı. Kyrene'nin zenginliği tarıma dayanıyordu; şehir Yunanistan'a buğday, şarap, meyve ve un ile karıştırılan, özünden çok makbul ilâç yapılan ve büyük bir ihracat ürünü olan *silphion* satıyordu. Arkesilaos III'ten itibaren Battos'lar monarşisinin halkı ezmeğe başlaması üzerine Kyrene, Arkesilaos IV'ün devrilmesinden sonra (M.Ö. 450), cumhuriyet oldu. Şehir, İskender tarafından alındıktan sonra (M.Ö. 331), Ptolemaios'ların hâkimiyetine boyun eğmek zorunda kaldı. Ama M.Ö. 320'den itibaren özel bir vali tarafından yönetilmeğe başlandı. Ptolemaios Lagos'un anabir üvey kardeşi olan Magas adlı bu vali, ilini krallık haline getirdi ve Mısır'ı istilâya kalkıştı. Bu olaydan sonra bağımsız yaşayan şehir, M.Ö. 96'da Ptolemaios Apion tarafından Roma'ya miras bırakıldı, ama senato mirası reddettiğinden Kyrene ancak M.Ö. 74'te bir roma şehri oldu. İtalyan kazıları çok güzel harabeler ortaya çıkarmıştır: agora; Apollon tapınağı, hamamlar v.b. Burada önemli yazıtlar da bulunmuştur (Augustus emirnameleri). [L]

KYRENEİA. Bk. GİRNE.

Kyrene okulu, Aristippos'un öğretilerine ve bu öğretileri benimseyenlere verilen ad. Bu felsefe okulunun kurucusu olan Aristippos, en yüce iyiliği, akıl ile ılımlı bir hale gelen duyumların sağladığı hazda buluyordu. Kyrene okulunun (M.Ö. V. yy.) bellibaşlı temsilcileri şunlardır: Aristippos'un kızı Arete, Küçük Aristippos, dinsiz Theodoros ve Knidoslu Eudoksos, Hegesias, bu okulun öğretisinden bir çeşit kötümserlik görüşü çıkararak ölüm arzusu üstünde durdu. Annikeris ise, bunun aksine, aynı öğretinin ilkeleri adına, ahlâk erdemlerinin yeniden itibar kazanması için çalıştı. Kyrene okulu, M.Ö. IV. yy.ın ilk yıllarında tarihe karıştı. (L)

Kyrene Venüsü, Kyrene kazılarında bulunmuş mermer heykel (Roma'da Terme müzesi). Belki de bir Praksiteles tipinden ilham alınarak yapılan bu heykelin M.Ö. III. yy.a ait olduğu sanılır. (L)

KYRİAKOS, İstanbul patriği; 595 yılı sonu veya 596 yılı başından 606'ya kadar patriklik yaptı. «Bütün ortodoksların patriği» unvanını aldıktan sonra bu unvanı bırakmayı reddetmesi yüzünden papa Büyük Gregorius ile aralarında çıkan anlaşmazlıkla tanındı. Hayatını tehlikeye atarak Phokas'ın ölümle tehdit ettiği imparator Maurikios'un dul karısını ve kızlarını barındırdı. (L)

Kyrie eleison (yun. *Kyrie,* ey Tanrı ve *eleison.* acı bize'den). Eski Ahit'ten alınan ve kiliselerde giriş duasından sonra şiir veya şarkı halinde okunan yakarma duası. (L)

KYRİLLOS Aziz, İskenderiye patriği ve kilise bilgini (İskenderiye 376 - 380'e doğr.-ay.y. 444). Amcasından sonra İskenderiye patriği oldu (412) ve göreve başlar başlamaz ortodoks mezhebini savunmağa koyuldu. Nasturîlerin din sapkınlıklarıyle ilgili meselelerde önemli rol oynadı ve Efes konsilinde nasturîlerin mahkûm edilmesini sağladı (431); cisimleşme doktrininin hazırlanmasiyle ilgili çalışmalar yaptı. Kyrilloş, Theodosius II'nin emriyle bir ara görevinden uzaklaştırıldı, ama kısa süre sonra eski yerine getirildi ve ölünceye kadar doğu hıristiyanlarını yönetti. (L)

KYROMOS (veya **EUROMOS**), Arkeol. Milas-Selimiye yolu üzerinde Milas'tan 12 km uzaklıkta antik yerleşme yeri. Tapınağının bir kısmıyle sütunları ayakta durduğu için bugün halk arasında *ayaklı* diye anılır. Kyromos, M.Ö. V. yy.da Attike-Delos Deniz birliği içindeydi. M.Ö. 201-196 arasında Makedonya kralı Philippos V'in işgaline, M.Ö. 167'de de Mylasa'nın saldırısına uğradı. Fakat Apameia barışı ile Karia'yı ele geçiren Rodoslular şehri kurtardı. Bir süre sonra Mylasa ile Sympoliteia anlaşması yapıldı. M.Ö. II. ve I. yy.da ve Roma imparatorluğu zamanında sikke bastı. Kyromos'un baştanrısı, sağ elinde çifte balta, sol elinde mızrak tutan Zeus'tur. Sikke tasvirlerinde yere kadar uzun, kemerli, dar bir elbise giymektedir. Kyromos tapınağı, Roma imparatorluğu zamanında yapıldı. Güneyde sur dışında Kızılbayır tepesinin eteğindedir. Cephede altı, yanlarda dokuz sütunu olan korinthos nizamında bir peripteros'tur. Cella'sının arkası kapalıdır; önünde bir pronaos vardır. Sütun üzerinde gittikçe genişleyen üç kademeli ve silmeli arşitravın üzerinde süslemesiz dışbükey efriz, diş kesimi, geison ve arslan başı şeklinde çörtenlerle süslü sima sıralanır. Surlar, tapınağın hemen kuzeyinden başlar ve tepelere kadar uzanır, 3 m kalınlığındadır; yarımkürelerle takviye edilmiştir. Tiyatrosu Çeyrek boğazındadır. Agorasının etrafı dor nizamında dört stoa ile çevrilidir. Agoranın batısında aynı uzunlukta bir stoa daha uzanır. Daha batıda tarla içinde mozaikli ve harçlı büyük bir yapı

Foto. Atlas-photo (LAROUSSE)

vardır. Tarlalarda bukranion ve çelenklerle süslü mermer lahitler bulundu. Çobansıbeli'nin tepesinde absidli küçük bir kilise ile bunun biraz aşağısında merdivenlerle inilen, yine absidli bir çeşme binası bulunmaktadır. (M)

KYROS. Bk. KEYHUSREV.

KYROS, İskenderiye patriği (öl. 643 veya 644). Kolkhis'te Phasis piskoposu, 630'da İskenderiye'ye gönderildi. Heraklios'un gayretlerini destekleyerek ve monofizitlere karşı mücadele ederek din birliğini sağlamağa çalıştı. Arap istilâsı sırasında mısır hıristiyanlarının güvenliğini sağlamak amacıyle Araplarla anlaşmağa çalıştı, ama imparator bu anlaşmayı kabul etmedi ve Kyros'u sürgüne gönderdi. Kısa süre sonra İskenderiye'yi savunmakla görevlendirildi, fakat şehri müslümanlara teslim etti. (L)

Kyru Pedion savaşı, İskender'in generallerinden Lysimakhos ile Seleukos arasında yapılan savaş (M.Ö. 281). M.Ö. 301 yılında İskender, devleti generaller arasında paylaştırınca Trakya ve Anadolu'nun Toroslar'a kadar olan kısmı Lysimakhos'a, doğu ülkeleri, Mezopotamya ve Suriye de Seleukos'a kaldı. Kısa bir süre sonra bu iki generalin arası açıldı. Lysimakhos'un hazinelerini Bergama'da saklayan Philetairos adında Paphlagonia'lı bir subayın Seleukos'u kışkırtmasıyle Lydia'da Kyru Pedion denilen yerde büyük bir meydan savaşı oldu (M.Ö. 281). 75 Yaşında olan Lysimakhos savaş meydanında öldü, ordusu büyük bir yenilgiye uğradı. Seleukos böylece Anadolu ve Trakya'ya sahip oldu ve ordusu tarafından Makedonya kralı ilân edildi. Fakat Lysimakhos'un başkenti Lysimakheia'ya giden Seleukos, Ptolemaios Keraunos tarafından öldürüldü (M.Ö. 280). Keraunos, Makedonya tahtına çıktı ve Trakya'yı Makedonya'ya kattı. Anadolu, Seleukos'un oğlu Antiokhos I'in elinde kaldı. (M)

KYTHERA, Peloponnesos ile Girit adasında yunan adası; 262 km²; 9 900 nüf. Başlıca şehri *Kythera*. Kaplıcalar. Bağcılık ve zeytincilik. Burası eskiden tehlikedeki gemilerin barınağıydı. Tarihî önemi de buna bağlıdır: önce Lakonia'ya doğru Girit yayılmasında durak, sonra Dorların ileri karakolu olan ada, M.Ö. X. yy.da fenike ticaret acentası haline geldi. Argos'un, sonra da VII. yy. ortalarında Isparta'nın olan Kythera, büyük bir kırmızı kumaş merkeziydi. Afrodit Anadyomene tapınağı, tanrıçanın sulardan çıktığı efsanesini doğrulardı. (L)

KYTHEREİA Afrodit'e Kythera'da verilen takma ad. (L)

KYTHERİS, I. yy. da yaşamış yunanlı kibar fahişe. Âşıkları arasında Marcus Antonius ve şair Gallus da sayılabilir; Gallus, Lykoris adı altında Kytheris'i över. Vergilius onuncu eglog*unda Kytheris'ten sözeder. (L)

KYTHERODİKES i. (yun. *Kythera* ve *dike*, adalet'ten). Esk. Yun. Lakedaimon'luların, Kythe adasına hâkim oldukları sıralarda, her yıl bu adaya gönderdikleri yüksek görevli (M.Ö. VI. — V. yy.). [L]

KYTHNOS, yaygın şekliyle **Kithno,** Kyklades takımadalarında yunan adası; 1 100 nüf. Kaplıcalar. (L)

KYTİSSOROS veya **KYTOROS.** Yun. mit. Phriksos ile kral Aites'in kızının oğlu. Halkın Zeus'a kurban etmek istediği büyük babası Athamas'ı kurtardı. Kurbanı elinden alınan Zeus, Kytissoros'tan intikam aldı. (L)

KYTOROS. Esk. coğ. Anadolu'da (Paphlagonia bölgesi, Amastris ile Karambis dağı arası) şehir. Strabon, şehrin, adını Phriksos'un oğlu Kytoros'tan aldığını ileri sürer. (Bugün *Kidros*.) Bazı kalıntılar vardır. (M)

KYU-DZI veya **LU-DZI,** Yunnan kuzeybatısında yaşayan ve kültüründe *tay* halklarının etkisi görülen halk. (L)

KYUHELBEKER veya **KÜCHELBEKKER** (Vilgelm Karloviç), rus şairi (Petersburg 1797-Tobolsk yakınlarında sürgündeyken 1884'e doğr.). Puşkin'in dostuydu, yurt sevgisiyle dolu romantik şiirler yazdı: *Kehanet* (1822); *Smert Byrona* (Byron'ın Ölümü) [1824]. (L)

KYU-LUNG. Bk. KOWLOON.

KYUŞU, ing. **Kyushu,** Büyük Japon adalarının en güneyde olanı, Şimonoseki boğazıyle ayrıldığı Honşu'nun güneyinde, Çin denizi ile Filipin denizi arasında; 40 553 km²; 12 937 000 nüf. Başlıca şehirleri: *Fukuoka; Kumamoto; Nagasaki.* Adanın yüzey şekilleri çarpılmış bloklarla yarılmış orta yükseklikte billûrlu dağlar, kuzeydoğu güneybatı yönünde uzanan faylı kıvrılma sıradağları (Dita'nın kuzeybatısında ve 32° kuzey enlemi ile Van Diemen boğazı arasında), volkanik lav ve kül yaylaları ve bu yaylalarda yükseen billûrlu kayalar ve yanardağlardan (Aso dağı) oluşmuştur. Yüzey şekillerinin iç ulaşımı güçleştirmesine karşılık, yarımada ve adalarla yarılan batı kıyısında birçok liman bulunması, denizyoluyle ilişkileri kolaylaştırmaktadır. Yaz musonunun nemli rüzgârlarına açık olan yüzey şekilleri bol yağış alır; fakat enlem derecesi yüzünden (31° - 34° kuzey) sıcaklık Japonya'nın öteki adalarından daha yüksektir: Kyuşu, yapraklarını dökmeyen ormanlarla (palmiye, kâfur ağacı) kaplı tropikal bir adadır. Orman işletmeciliği, ipekböcekçiliği, kat kat yükselen taraçalarda kuru pirinç tarımı ve sebze yetiştiriciliği, başlıca gelir kaynaklarıdır. Miyazaki ve Tsukuşi'nin vâdi ve ovalarında, sulama ile yapılan çeşitli tarımın yanı sıra, küçük tarlalarda bölgede tüketilen pirinç, taro, tatlı patates, ihraç edilen tütün ve şeker pancarı yetiştirilir. Özellikle adanın kuzeybatısındaki yarımada bölgelerinde balıkçılık gelişmiştir. Maden kömürü yatakları (Japonya'nın başlıca kömür çıkaran merkezi Şikuho; Miike, Sasebo ve Karatsu) özellikle kıyılarda birçok sanayi merkezinin kurulmasına yolaçmıştır: Fukuoka; Nagasaki; Omuta; özellikle de Şimonoseki boğazı grubu (Kokura, Moci, Tobato, Yakamatsu ve Yavata). Bu merkez, demiryoluyle maden ocaklarına bağlıdır. Ayrıca Arita ve İmari'de imal edilen porselenlerle geleneksel elsanatları devam etmektedir. Ada Japonya'nın en eski tarihte medenîleşmiş bölgeleri arasındadır. Çok erken bir tarihte yerleşilen Kyuşu, Japon adaları içinde en yoğun nüfuslu olanıdır (km²'ye 319 kişi). [L]

KYZİKOS. Esk. coğ. Kapıdağı yarımadasının Anadolu kıyısıyle birleştiği yerde şehir. Yerleşmenin kuzeyindeki harabeler, bugün Belkıs adıyle anılır. Güneyde, Anadolu kıyısında, Edincik'e giden yol üzerinde şehrin nekropolis'i (mezarlık) ve daha geç devirlere ait önemsiz yapı izleri vardır. Kapıdağı yarımadasına Tarihöncesi çağdan beri yerleşildiği anlaşılmaktadır. Buranın eski adı *Arktonnesos*'tur. Bu ad Eski Yunanlılardan önce Anadolu'da yaşayan yerli anadolu kavimlerine aittir. Yarımadanın en yüksek zirvesinin adı Dindymon'dur. Şehir önce M.Ö. 756'da, daha sonra 675'te Miletoslular tarafından sömürgeleştirildi. Burası önce çok canlı bir balıkçılık merkezi, sonra da önemli bir ticaret yeri oldu. Yunan sömürgelerinin kıyılarda kurduğu öteki şehirlere benzer. Ada ile kara arasındaki dar boğaz zamanla dolunca, ada, kara ile birleşti ve şehir önemini kaybetti. Kyzikos'ta bulunmuş bir kitabeye (İstanbul Arkeoloji müzesi) göre kanalın Roma çağında, savaş tehlikesi karşısında doldurulduğu, sonra temizlendiği anlaşıldı. Kyzikos, Arkaik ve Klasik çağlarda Anadolu ile Trakya arasındaki ilişkiyi sağlayan bir merkezdi. Peleponnesos savaşları sırasında Alkibiades, Peloponnes filosunu burada yendi (M.Ö. 410). Körfezde tutulan balık, şehrin zenginliğini meydana getirdiğinden, antik çağ kyzikos sikkelerinde daima balık resmi vardı. Şehir, İskender'in Granikhos zaferinden sonra (M.Ö. 333), Makedonya'ya geçti. Helenistik çağda, M.Ö. III. yy.da, ticaret bakımından gelişti. M.Ö. 74-73 yıllarına kadar ticarî üstünlüğünü korudu. Pontos kralı Mithridates ile Roma arasındaki savaşta, Mithridates'e karşı koydu. Bunun üzerine Mithridates, M. Ö. 73'te büyük ordusuyle şehri kuşattı. Fakat kuşatma uzun sürdü; soğuk ve hastalık yüzünden şehir alınamadı. Sonunda, Lucullus kumandasındaki roma ordusu Kyzikos'u kurtardı. İmparator Arianus zamanında şehir, *Neocoron* adını aldı. Şehirde imparator kültüne ait tapınak (Arianus tapınağı) vardı.

Severus zamanına ikinci defa Neocoron oldu. M.S. 265'te Gotlar, Kyzikos çevresini tahrip ettiler. Diocletianus zamanında kurulan dörtlü idare sırasında Kyzikos, Troias ve Küçük Frigya ve birleşmiş 33 şehri içine alan Hellespontos eyaletinin merkezi oldu (M.S. 297). Daha sonraları Asya ile Hellespontos metropolitliğine merkezlik etti. Büyük Constantinus, Bizans'ı merkez yapınca (M.S. 324) Kyzikos'tan birçok bilgin İstanbul'a gitti; şehir önemini kaybetmeğe başladı. Bu gerilemede, yolların artık Kyzikos yerine, İstanbul üzerinden geçmesinin de etkisi oldu. Bununla beraber 376'da Kyzikos'ta bir Arianus taraftarı konsil toplandı. 675'te Arapların eline geçen şehrin M. S. 943'te meydana gelen büyük depremde yarısı yıkıldı. Thema teşkilâtı kurulduğunda, Nikaia (İznik) thema merkezi yapılarak şehir Nikaia'ya bağlandı. Bu arada kanal doldu ve limanlar kullanılmaz duruma geldi. İkinci büyük depremde bütün şehir yıkıldı (23 eylül 1063); Adrianus tapınağı harap oldu. Halk şehri terkederek bugünkü Erdek'in bulunduğu yere göç etti. Bizanslıların Anadolu hâkimiyetini kaybetmeleri üzerine Selçuklulara geçen yöre, 1261'den sonra Karesi beyliğine bağlandı.

Orhan Gazi zamanında Osmanlılar tarafından ele geçirildi (1336).

Şehirden, bugüne önemli eserler kalmadı. *Kocakilise* denilen tiyatro yeri, *temayalık* veya *Belkıs sarayı* denilen amfiteatr kalıntısı *Mağara* veya *Bedesten* diye adlandırılan Adrianus tapınağı harabeleri vardır. Bunun yanında bazı şehir suru parçaları da görülür. Adrianus tapınağının yapımına Adrianus zamanında (M.S. 117-138) başlandı; ancak Marcus Aurelius (161-180) zamanında bitirildi. (M)

KYZİKOS. Yun. mit. Aineios ve Ainete'nin oğlu. Kyzikos, Propontis kıyılarında oturan Lolionis kralı, Kolkhis'e giden Argonaut'lar misafir etti. Argonaut'lar, Kyzikos'un yanından ayrıldıktan sonra gece çıkan bir fırtına yüzünden Kyzikos (Kapıdağı) kıyılarına düştüler. Argonaut'ları tanıyamayan Dolionis'liler hücum ettiler ve Kyzikos, Iason tarafından öldürüldü. Karısı Kleite intihar etti. (L)

Kyzikos sikkesi, 28 drahmi değerinde olan kyzikos parası. (Çok bol olarak basılmış ve M.Ö. VII. yy.dan itibaren bütün Ege dünyasında geçer olmuştu. Altın ve gümüşün tabiî alışımı elektrum madeninden yapılan bu sikkenin tipleri çok değişikti, fakat üzerinde daima büyük Bosporos limanının en önemli ihraç maddesi olan ton balığı bulunurdu.) [L]

KYZİSTRA. Esk. coğ. Anadolu'da (Kilikya bölgesi) şehir. Bugünkü yeri Kayseri'nin güneybatısındaki Zengibar kalesidir. (M)

Kyrene venüsü
Terme müzesi, Roma

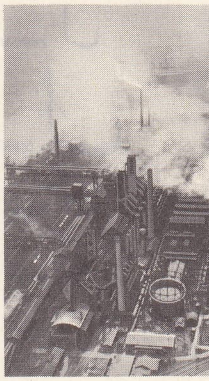

KYUŞU
Yavata'nın sanayi merkezi

Foto. LAROUSSE

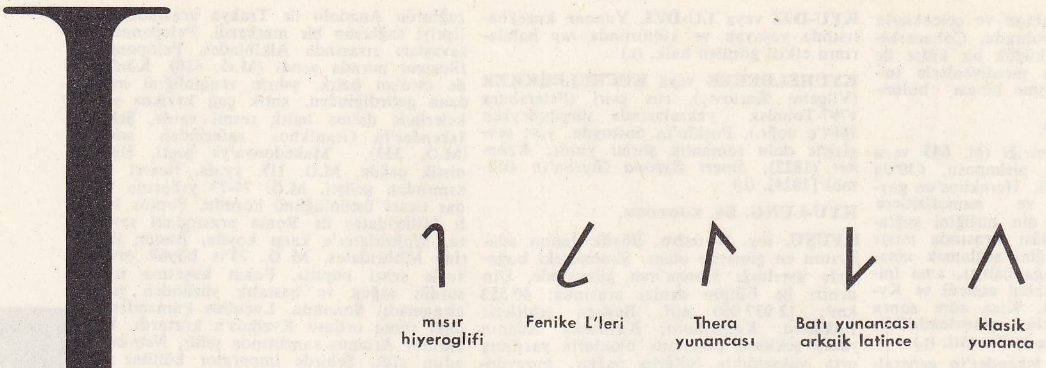

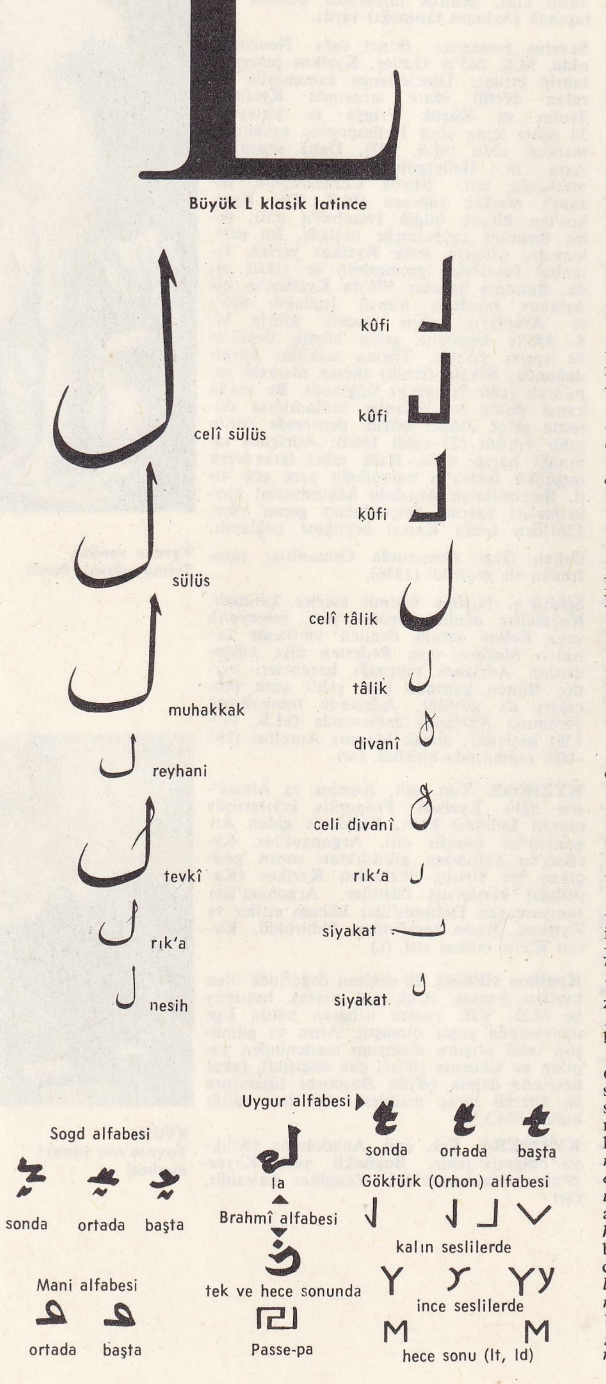

L i. Türk alfabesinin on beşinci, osmanlı alfabesinin yirmi altıncı (*lâm*) harfi, *le, la.* (Bk. ANSİKL.) || Ebced hesabında 30 sayısının karşılığı.

— Kim. Bir bileşiğin önünde **l**, *levojir*'in kısaltmasıdır.

— Metrol. *l*, hacim ölçüsü *litre*'nin sembolü. || Romen rakamı dizisinde **L** 50, üzerinde bir çizgi olursa 50 000 değerini gösterir.

— Müz. **l. v.**, *laeva manu*, «sol el ile» anlamına gelir.

— Nümism. İskenderiye'deki yunan sikkeleri üzerinde, **L** harfi yılı gösteren sayının önüne konurdu.

— Paleogr. **L. S.** *loco sigili*'nin (imza yerine) kısaltması.

— Para. **L** veya **£** veya **İ. L.**, sterlinin (ingiliz lirasının) sembolü.

— ANSİKL. Leng. ● *Harfin tarihi.* Fenike dilinde (*lamd*) bu harfin (İbranîcede *lamad*) ismi «üvendire» anlamına gelir ve biçimi, menşei olduğu sanılan mısır hiyeroglifindeki işarete benzer. Çeşitli dillerdeki yazının farklı yönelmeleriyle açıklanan durumlar hesaba katılmazsa, harfin mısır alfabesindeki biçimiyle yunan alfabesindeki biçimi arasında çok az değişiklik vardır. Latincede balmumu üzerine yazılan yazılarda küçük yunan *lambda*'sına benzeyen bir biçim görülür; yunan lambda'sı ortak biçimlerden çok doğu yunan biçimlerine benzeyen eski bir biçimdir.

Göktürkçede iki çeşit *l* harfi kullanılmıştır: (*a*) *l;* (*e*) *l.* Bir de kelime sonlarındaki *lt* (*ld*) bileşik ünsüzünün bir tek işaretle temsil edildiği görülür. Uygur alfabesinde *l* harfi için bir işarete yer verilmiş; bu da *r* harfi işaretinin altına bir çengel eklenerek belirtilmiştir. Mani alfabesinde *l*'yi, türk brahmi alfabesinde *la*'yı, sogd alfabesinde *l*'yi ve passe-pa alfabesinde *la*'yı gösteren birer işaret yer almıştır. Osmanlıcadaki *l*'yi gösteren *lâm* Arapçadan alınmadır. Türkiye Türkçesindeki *l* de latin asıllıdır.

● *Fonetik.* *l* sesi, sızamlı, tonlu, bir avurt ünsüzüdür; akıcı bir ünsüz olan *l* sesinin iki türü vardır: *ön avurt l'si* (*dil, gülmek, yel*); *art avurt l'si* (*dal, dolmak, yıl*). Türkçede, kelime başında *l* ünsüzüne rastlanmaz; yalnız ses taklidi (onomatope) bazı kelimelerde görülür: *lıkır lıkır, lap lap, lop, lüp* v.b. İçseste ve sonseste *l* ünsüzü bolcadır: *abla, altı, balçık, belirtmek, elemek, bel, dıl, göl, kıl, sol* v.b. Yabancı dillerden Türkçeye girmiş kelimelerde *l* ünsüzü, hem önses, hem içses, hem de son seste bulunmaktadır: *laboratuvar* (fr. laboratoire); *lahana* (yun. lakhana); *lâle* (fars. k.); *Latince; lider* (ing. leader); *lodos* (yun. *notos*); *lûgat* (ar. k.); *âlet* (ar. k.); *Balkan; celâl* (ar. k.); *galvaniz; iltimas; kilometre; talimat* (ar. k.); *abdal* (ar. k.); *azil* (ar. azl); *baskül* (fr. bascul); *çuval* (fars. k.); *kanal* (fr. canal); *otomobil* (fr. automobile) v.b. Bazı yabancı kelimelerde *n* öncesini *l*'ye dönüştüğü görülür: *naşina > laçin; notos > lodos; nebbud > lobut; nostromo > lostromo; nor > lor* v.b. Yine bazı yabancı kelimelerde *r* ünsüzü *l* olur: *güreş > güleş; kürre > gülle; merhem > melhem; sarkım > salkım; servi > selvi; tromba > tulumba* v.b. *L* ünsüzüyle başlayan yabancı kelimelerden bazıları, bazı anadolu ağızlarında, genellikle kapalı hecelerin sonunda geçer ve bazen kendinden önceki ünlüyü uzatarak erir: *altında>âtında; gelmek>gemek; kalmak>kakmak* v.b.; ön türeme bir ünlü alır: *ilimon; ilâzım; ılamba* v.b. Türkiye Türkçesi dışındaki türk lehçelerinde de *l* ile ilgili bazı ses değişmelerine tesadüf edilir: tarançi lehçesinde *l* ile biten fiiller, *p* gerundium ekini aldığında *l*'nin düştüğü görülür: *kep* (gelip) [<*kel-i-p*]; *ep* (alıp) [<*al-i-p*] v.b. Kırgızcada *d>l* değişimi *-daş* ekinde görülmektedir. *Atalaş* (atalar bir) [< *ata-daş*]; *eneleş* (analar bir) [< *ana-daş*]; *aylaş* (gebelik ayları bir) [<*ay-daş*] v.b. Çuvaşçada bazı ünlü ile başlayan kelimelerin önsesteki ünlülerini kaybettikten sonra içsesteki *-l-*'nin ön ses durumuna geçtiği görülür: *lav* (alev); *lar-* (oturmak) [<*olturmak*]; *lere* (orada [< *şural* (?)] v.b. Çuvaşça ile Türkçe arasında ünsüz değişmeleri içinde *ş>l* büyük bir önem taşır: *taş>çul; eşik>alak; şuradan* (?) > *leren* v.b. (M)

—L ek. İsimden isim yapma eki; genellikle sıfat yapar: *yeş-i-l* (< *yaş-ı-l*); *kız-ı-l; anayasa-l* v.b.; fiilden isim yapma eki: *ışı-l* v.b. (M)

—L— ek. İsimden fiil yapma eki; sıfatlardan olma anlatımı taşıyan fiiller yapar: *doğru-l-mak; ince-l-mek; sivri-l-mek* v.b.; ekte eskiden beri hiç bir değişiklik olmamıştır. (M)

—L— ek. Fiilden fiil yapma eki; geçişli ve geçişsiz fiillerden edilgen fiiller yapar: *kes-i-l-mek; uçur-u-l-mak; ürküt-ü-l-mek; dur-u-l-mak; kalkı-l-mak* v.b.

Ünlü veya *l* ile biten fiil kök ve gövdelerine, bu fiilleri edilgen yapmak için *-n-* eki getirilir (Bk. —N—); *-n-*'li bazı fiiller, yeniden *-l-* ile edilgen duruma gelir: *baş-la-n-ı-l-mak; de-n-i-l-mek; oku-n-u-l-mak* v.b.

Ek, Eski Türkçede *-l-*, idi ve ünlü ile biten fiillere de getirilirdi: *ye-l-mek* ([yemek] yenilmek) v.b. Eski Anadolu Türkçesinde ek *-ıl-, -il-* olarak geçer: *di-y-il-mek* (denilmek) v.b. Bu durum Azerîcede yaygınlaşmıştır. Eski Anadolu Türkçesinden sonraki devrede ekin, ünlü ile biten kelimelere eklenmediği görülür. (M)

La i. (Vaftizci Yahya'nın ilâhisindeki *labii* kelimesinin ilk hecesi). Müz. Büyük *do* dizisinin altıncı notası. || *Normal la*, saniyede 435 çift veya 870 tek titreşimli örnek diyapazondan elde edilen nota. (L)

La, *lantan*'ın kimyasal sembolü. (L)

LÂ edat. (ar. *lā*). *Esk.* Olumsuzluk edatı. || *Lâ-ahlâkî* ahlâk dışı. Töre dışı.||*Lâ-ale't-teşbih*, teşbih yoluyle olmaksızın, benzetilmeksizin. || *Lâ-anşey*, yok yere, boşuna, sebepsiz yere. || *Lâ-be's* (veya *lâ-be'is*), zararı yok, sakıncası yok: *Âsi ve mücrim olacak kadar nesne yok, lâbeistir* (Kâtip Çelebi). || *Lâ-bi-şartın*, şartsız olarak, bir şarta dayanmaksızın. || *Lâ-cevâp*, cevapsız. Sessiz kalış. Cevap dışı. || *Lâ-halâ* (veya *la-melâ*), gök kubbenin arkası kabul edilen yerler: *Kimi endişe-kâr-ı lâhalâdır / Kimi burhan-şümâr-ı lâmelâdır* (İsmail Safa). || *Lâ-kelâm*, diyecek bir şey yok. Başka söze gerek kalmayacak kadar kesin,

açık. || *Lâ-lebenî,* sütü yetersiz olan kadın. Henüz süt ememeyen çocuk. || *Lâ-mahâle* («hilesiz»), çaresiz, ister istemez, zarurî olarak: *İhtiyarî veya kasrî nice etvâr-i manzumeye de lâmahâle musalar olur* (Naima). || *Lâ-muhâle,* mutlaka, behemehal: *Lâ muhâle seni magbûn eyler / Geçirir deftere medyûn eyler* (Sümbülzade Vehbi). || *Lâ-müsellim,* teslim etmemiş. || *Lâ-nazîr,* eşsiz, benzeri olmayan: *Vildanzade ki akl ü kiyasette lânazîr olduğu gibi...* (Naima). || *Lâ-nazîr-e-leh,* emsalsiz, eşsiz. || *Lâ-rahate fi'd-dünya* («dünyada rahat yoktur»), daima çalışılması gerektiğini anlatmak için söylenir. || *Lâ-sânî,* bir ikincisi olmayan, eşi olmayan, tek. (*Eşanl.* VAHİD.) || *Lâ-şebihe-leh,* hiç bir yerde benzeri olmayan. || *Lâ-şekk,* şüphesiz, elbette. || *Lâ-şerike-leh,* benzeri, eşi olmayan, ortağı yok: *Mesâğ olaydı eğer lâ-şerike-leh derdim / Nazîri gelmedi âlemde hüsn ü ân olalı* (Yahya Kemal). || *Lâ-şey,* önemi olmayan, bir şey değil, değersiz: — *Paşa efendimiz için lâ-şey hükmünde, fakirler için ehem olan bir mesele daha arzetmek isterim* (H. E. Adıvar). Çok az. || *Lâ-tâil,* yararı olmayan, boş, manasız, gereksiz. || *Lâ-temsil* (veya *teşbih*), «benzetmek gibi olmasın» anlamında kullanılır. || *Lâ-tenâhi,* sonsuz, namütenahî, bitmez tükenmez: *Lâtenâhi-i cihâna nazre-i im'an esir* (Cenab Şahabeddin). || *Lâ-v-allah* (veya *lâ-v-allahî*), yemin deyimi olarak kullanılır. || *Lâ ve naam,* bir fikir söylenmediği zaman «hayır ve evet» anlamında kullanılır: *Taleb-i meblâğ-ı ma'hûd ile varsan yanına / Nakş-i dîvâr gibi yok bana lâ vü naamı* (Beliğ). || *Lâ-ya'lem,* bilmeyen, bir şey bilmez. || *Lâ-yâ'nî,* mânâsız, boş, saçma. Önemsiz, kullanışsız, yararsız. || *Lâ-yecûz,* haram, kanunlara ve din kurallarına aykırı. Gereksiz, fazla, caiz olmayan: *O misillû sitem ü serneziş nezd-i senaverânemde yecûz ü câiz olmaz, lâyecuzü hiç câiz olmaz* (Âkif Paşa). || *La-yefhem,* anlayışsız, anlayış göstermeyen. || *La-yefnâ,* ölmez, yok olmaz, fena bulmaz. || *Lâ-yen-azil,* azlolunamaz, görevinde daimî olan. || *Lâ-yenbagi,* uygun olmayan, yakışıksız, çirkin, yanlış. || *Lâ-yen fekk,* ayrılamaz, bölünmez: *Bu hudut dahilinde kalan aksam-ı memâlikimiz câmia-i Osmaniyeden layenfek bir kül olarak kabul edilmiştir* (Atatürk). || *La-yen katı,* durmadan, kesilmeksizin, biteviye, devamlı olarak: *Meselâ lâyenkatı' elini burnuna götüren bir adam ne kadar müdhikse baston gibi dik yürüyen* [...] *de o kadar müdhiktir* (Cenab Şahabeddin). *Hâtıra gelmez, nevadir-i eşyayı cem'eder ve hazırlardı, istedikçe lâ-yenkatı' gönderirdi* (Naima). || *Lâ-yen kesir,* kırılmaz, kesilmez. || *Lâ-yetebeddel,* değişmez, değişemez. || *Lâ-yetecezzâ,* parçalanamaz, bölünmez (en küçük parça): *Mütekellimler cüz'ü lâyetecezzâyı kabul ederek* (Ziya Gökalp). *Eğer âyine-i irfanına akseyler ise / Katra-i lâ-yetecezza görünür bahr-i ulûm* (Yenişehirli Avni). || *Lâ-yetegayyer,* değişmez: *Hakikatin lâyetegayyer olmasına rağmen tabirdeki bu farka ipin ucunda sürüklenen dertsiz hâlâ gülüyordu* (H. R. Gürpınar). *Ağızlarından çıkan sözleri birer kanun-i lâyetegayyer hükmüne koymuş olan...* (Namık Kemal). || *Lâ-yetehammel,* dayanılmaz, tahammül edilmez. || *Lâ-yetezelzel,* sarsılmaz, güvenilir, istikrarlı, ebedî: *Büyük meselelerde muvaffakiyet için kabiliyet ve kudreti lâ-yetezelzel bir reisin vücudu elzemdir* (Atatürk). || *Lâ-yezâl* (veya *layezâl*), zeval bulmaz, ebedî, ölümsüz, bitimsiz: *Çemen emvâc-ı nûrundur, fidanlar yâl ü bâlindir; / Sulardan akseden sûret cemâl-i lâyezalindir* (M. Â. Ersoy). Sonsuz, ebedî, ölümsüz, anlamında Tanrı'nın sıfatlarından: *Bu sırr u hikmeti idrâk mümkün olmadı âh / Nedir hikmetin ey lâyezâl olan Mâbud* (Nazım Paşa). || *Lâyezâlî,* ebedî olana ait olan: *Cihat-ı sittede kişver-be-kişver / Mürettep lâyezalî bir hükûmet* (Âsaf). || *Lâ-yuadd* (veya *lâvuhsâ*), sayısız, sayılmaz, pek çok. || *Lâ-yuadd ve lâ-yuhsâ,* sayılmaz, sayısız: *Ümem-i -lâ - vuadd ve lâ-lâyuhsâ kellelerden...* (Veysî). || *Lâyugleb,* mağlûp edilmez, yenilmez. || *Lâ-yuhtî,* hata yapmaz, yanılmaz: *Hepimizin lâyuhti olmadığını kabul ederek arz ediyorum ve bunun lâzım olduğunu* [...] *talep ediyorum dedi* (Atatürk). || *Lâ-yu'lâ,* üstüne çıkılamaz. || *Lâ-yu'lem,*

labarum; bir hıristiyan lahdi üzerindeki Constantinus I motifi

bilinemez, bilinmez. || *Lâ-yu'ref,* anlaşılamaz, kavranılamaz, bilinemez. || *Lâ-yutâk,* dayanılmaz, tahammül edilmez, takat yetmez. || *Lâ-yüfhem,* anlaşılmaz, kavranılmaz: *Hâlâ avâm-i Arabistan'da kati çok himâr-ı lâyüfhem âbâ ü ümmehâtından istima' ile* (Naima). || *Lâ-yüfna,* ebedî, fena bulmaz, yok edilemez. || *Lâ-yüs'el,* sorumlu tutulamaz, sorulmaz. || *Lâ-yüs'elemmâ yef'al,* «yaptığından sual edilmez» anlamında Tanrı için söylenir. || *Lâ-yüzâl,* yok edilemez. || *Lâ-zâle* (veya *lâ-zâlet*), yok olmasın, zeval bulmasın, bâki ve daim olsun. «Olsun» anlamında kullanılır: *Lâ-zâle âliyen*: «yüce olsun» gibi. || *Lâ-zeval,* zevalsiz, zeval bulmaz. || *Lâ-zevale-leh,* asla zeval bulmaz. || *Teklif-i ma lâ-yutak,* kabul olunmasına imkân olmayan teklif.

— Bot. *Esk. Lâ-cezrî,* tohumu ve kökü olmayan otların genel adı. || *Lâ-tenasülî,* çiftleşme ile meydana gelmeyen veya cinsinin yardımı olmadan yetişen (bitki).

— Fels. *Esk. Lâ-mantıkî,* mantık dışı. || *Lâ-vücud,* «ben» değil; özneye karşıt olarak, dış dünya veya bilgi nesnesi. || *Lâ-yukal,* akıl almaz. (M)

—LA, —LE ek. İsimden isim yapma eki: *kış-la, yay-la.* (Bu kelimelerin aslı *kışla—, yayla—* fiilinden *g* ile yapılan isimlerdir [*kışla-g, yayla-g*]; *g* düşünce *la—, le—* isimden fiil yapma eki, isimden isim yapma eki durumuna geçmiştir.) [M]

—LA, —LE— ek. İsimden fiil yapma eki; her çeşit isme gelerek olma veya yapma anlamı taşıyan filler yapar: *baş-la-mak, aemir-le-mek, kilit-le-mek, temiz-le-mek, zayıf-la-mak, zonk-la-mak* v.b.

-la, -le ekiyle yapılan bazı fiiller, ancak bazı fiilden fiil yapma ekleri (msl. *-n-, -ş- -t-*) alarak kullanılır: *can-la-n-mak; et-le-n-mek; bir-le-ş-mek; iyi-le-ş-mek; kir-le-t-mek; dar-la-t-mak* v.b.

Ek eskiden beri hiç bir değişikliğe uğramamıştır. (M)

LAA, Avusturya'da (Aşağı Avusturya) şehir, Çekoslovakya sınırında, Viyana'nın kuzeyinde; 5 300 nüf. Şehir surlarla çevrilmiştir. Sebze ve kuşkonmaz yetiştiriciliği. (L)

LAACHER SEE, Almanya'da göl, Eifel'de, Andernach yakınında, Almanların *Maar* dedikleri tipte; 3,3 km². Yeni (on beş, yirmi bin yıl kadar önce) bir püskürme kraterinin su altında kalmasıyle oluşmuştur. (L)

LÂAHLÂKİYE i. (ar. *lā,* olumsuzluk edatı ve *ahlāḳ*'tan *lāahlāḳiyye*). Fels. *Esk.* Ahlâkdışıcılık, ahlâk yasa ve kurallarının yetkisini kabul etmeyen dünyagörüşü. || *Bu* dünyagörüşünü benimseyen kimseler. (M)

LÂAKAL sıf. (ar. *lā,* olumsuzluk edatı ve *aḳall,* az'dan *lā-aḳall*). *Esk.* Asgarî, en azından hiç olmazsa: *Kıtaât-ı mahsusa efradıyle jandarmalar hep ücretli olup bunlar lâakal on iki sene hizmet edecek* (Atatürk). *Aksi takdirde, biraderlerinizin kurşun, yahut lâakal yumruğuna hedef olacağını bildirdim* (Vâ-Nû). [M]

LÂALLE edat. (ar. *la'alle*). *Esk.* Olabilecek şey için] Belki, ihtimal ki. || *Leyte lâalle.* Bk. LEYTE. (M)

LAANE ünl. (ar. *la'n*> *la'ane,* lânet etti'den). *Esk.* «Tanrı merhametinden yoksun bıraksın, Tanrı lânet etsin» anlamındaki *la'ane Allah ve la'an Allahu aleyh* beddua sözünde kullanılır. (M)

LAAS (Ernst), alman filozofu ve pedagoğu (Furstenwalde 1837 - Strasburg 1885). 1872'den itibaren Strasburg'da ders verdi. Düşüncesi pozitivizme bağlanır; özellikle Eflatun'culuğa karşı çıktı ve metafiziğin, pozitif bilimin bir yönünden başka bir şey olmadığını savundu. *İdealismus und Positivismus* (İdealizm ve Pozitivizm) [1879-1884] en büyük eseridir. Bu eserde aldatıcı olarak nitelediği Eflatun'culuğu duyumcu bir pozitivizme karşı çıkartır; bu pozitivizm, bilimde de, duyumda olduğu gibi yanılmalar olabileceği ve mutlak bir gerçeğe varılamayacağı görüşünü kapsar. Bu görüşü daha önce Protagoras da savunmuştu. (L)

La Baconnière yayınevi, 1927'de kurulan, edebiyat, tarih, felsefe konularında eserler yayımlayan isviçre yayınevi. Bellibaşlı koleksiyonları: «Cahiers du Rhône», «Cahiers de Philosophie», «Étre et Pensee», «L'Evolution du Monde et des İdees», «Biblioteque Elzevirienne», «Bibliothèque Historique». (L)

LABADA i. (yun. *lapathon*'dan). Karabuğdaygillerden, su kıyılarında, sulak yerlerde kendiliğinden biten, yaprakları sebze gibi pişirilip yenen bitki.

— ANSİKL. *Labada*'nın (*Rumex patientia*) uzun, temrensi yaprakları, sap uçlarında başaklar gibi açan top top çiçekleri vardır. Bahçelerde ıspanak gibi yetiştirilir. Kökleri, kan temizleyici olarak tanınır. Labada'nın kavurması, salatası ve gelincik, hindiba ve ebegümeciyle karışık olarak etli yemeği yapılır. Köklerinden ve yapraklarından tıpta yararlanılır. (LM)

LABA dağı veya **LABADA dağı,** Ege bölgesinde Bafa gölü güneyinden başlayarak güneydoğu doğrultusunda uzanan dağ sırası; 1 073 m. Selimiye (Mandalyat) ovasıyle Mandalya körfezi arasında uzanır. Yapısında billûrlu kayaçlar, özellikle mermerleşmiş kireçtaşı yaygındır. (M)

LABADİE (Jean DE), protestan mistiği ve reformcusu (Bourg, Guyenne 1610 - Altona 1674). Önce cizvitti, sonra oratorium tarikatına girdi (1639) ve vaiz oldu. Jansenius'çularla ilişki kurdu; 1650'de Montauban'da Calvin'ciliği kabul etti. Protestan kiliselerini İlkel Hıristiyanlığa geri döndürmenin düşünü kuruyordu. 1666'da Middelburg'da bölge papazıyken, fikirlerinin garipliği dolayısıyle 1668'de Hollanda'nın protestan Din İşleri Genel meclisi tarafından

labarum
Valentinianus'un altın bir madalyonunun arka yüzü Cabinet des Médailles, Paris

J. B. LABAT
«Amerika Adalarına Yolculuk» (1722) adlı kapağı

LABİCO
havadan görünüş

Foto. *Dizionario Enciclopedico italiano; (LAROUSSE)*

Chartres katedrali, Fransa

labirent

görevinden alındı. Öğretisi *Labadie'cilik* adıyle anılır. Başlıca eserleri: *Le Héraut du Grand Jésus* (İsa'nın Münadisi) [1667]; *Le Chant Royal du Roi* (Kralın Krallık Şarkısı); *Jésus-Christ* (İsa) [1670] ve *L'Empire du Saint-Esprit*'dir (Ruhül Kudüs İmparatorluğu) [1671]. (L)

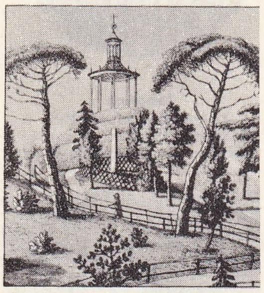

Paris'te botanik bahçesi Huet'den Cabinet des Estampes, Paris

LABADİE'CİLİK i. (özel ad *Labadie*>*labadieci*'den *Labadieci-lik*). Kilise tar. Protestan ilâhiyatçısı Labadie'nin öğretisi.

— ANSİKL. *Labadie'cilik,* Calvin'ciliğe reform kilisesini bir «yeniden doğmuş»lar topluluğu haline getirmek amacını güden mistik unsurlar sokmak istiyordu. «İlkel kilise»nin geleneklerini aynen taklit eden bir çeşit manastır birliği kurdu. Çocukları vaftiz etme usulü terkedildi, kudas âyini çok nadir yapıldı. Çocuklar cemaate aitti. Jean de Labadie'nin ölümünden sonra çömezleri, önce Anna Maria Van Schuurman, daha sonra da Pierre de Montauban yönetiminde (1675-1690), Wiewert yakınlarındaki Waltha-Thelinga şatosuna yerleşti. Oradan Surinam ve New York'a kadar yayıldı. Tarikat 1732'de söndü. Son ruhanî lideri Conrad Bosmann'dı. (L)

LABAN, İbrahim'in soyundan peygamber. Aramîlerin ülkesi Harran'a yerleşti. Rebeka'nın kardeşi ve uzun zaman yanına sığındığı Yakub'un amcası. Art arda Yakub'un iki kızıyle evlendi. Laban, Yakub'u kıskanıyordu ve servetini elinden almağa çalıştı. Yehova'ya tapıyordu, fakat aynı zamanda putperestti. (L)

LABAN (Rudolf VON), avusturyalı koreograf ve dans nazariyecisi (Bratislava 1819-Weybridge, Surrey 1958). Gençliğini doğu felsefesiyle uğraşarak geçirdi. Münih'te resim, Paris'te dans sanatı üstüne öğrenim gördü. Araştırmaları özellikle ritim plastiği ve hareket unsurlarına yöneliyordu, çünkü anlamlı kımıldamaların, yani tüm dansın bu kaynaklara dayandığı düşüncesindeydi. Laban'a göre hareket müzikten değil, müzik hareketten doğmuştur. Böyle olunca da dansçı, müziğini kendi yaratır. Birinci okulunu 1915'te Zürich'te açtı. Almanlardan Mary Wigman ve Kurt Jooss ilk öğrencileri oldu. Kurt Jooss, sonraları ustasının fikirlerini sahnede uygulayarak gerçekleştirdi. Laban'ın kendisi de değişik sahnelerde baleler düzenleyerek fikirlerini sahnede uygulayarak gerçekleştirdi: *Rosario* (müz., Juan Manen); *Prometheus* (Beethoven); *Don Juan* (Gluck); *Kül Kedisi* (Johann Strauss) ve *Büyücü* (Cohen). Önceleri hiç bir müzik ve ritim eşliği bulunmayan baleler meydana getirerek işe başladı: Noverre'den *Agamemnon; Gece,* çağdaş hayattan sahneler; *Don Juan* (Gluck). Sonra vurmalı çalgılar kullandı, daha sonra kendisi için özel olarak bestelenmiş müzikten yararlandı ve sonunda balelerini, koreografi için bestelenmiş mevcut eserlere uyarlayarak düzenledi. Laban ayrıca «sinetografi» adı verilen yeni bir dans notalama usulünün de bulucusudur; buluşu Amerika ve Rusya'da uygulanır. Laban'ın nazariyeleri çağdaş anlatımcı dansın kaynağıdır. (L)

Eugène LABİCHE Nadar'ın karikatürü Cabinet des Estampes, Paris

LABANA (Joao Bautista), portekizli kozmografyacı, kronikçi ve matematikçi (Lizbon 1555'e doğr. - Madrid 1625). İspanyol kralları Felipe II, Felipe III ve Felipe IV'ün hizmetlerinde bulundu. Felipe IV'ün aynı zamanda kozmografya hocasıydı. Madrid'de Müspet Bilimler akademisi profesörlüğüne ve Portekiz kronikçiliğine tayin edildi. Çeşitli eser ve çalışmaları arasında ölümünden sonra Henricus Hondius tarafından yayımlanan bir Aragon haritası vardır. *Regimiento Nautico*'nun (Denizcilik Elkitabı) [1595] yazarıdır. (L)

LABAND (Paul), alman hukukçusu (Breslau 1838 - Strasbourg 1918). Germen hukuku kaynaklarının tenkidi üstüne incelemeler yaptı. (L)

LABANOTALAMA i. 1953'ten beri A.B.D.'de Rudolf von Laban'ın *Schrifttanz: Methodin, Orthographie und Kleine Tanze* (Dans Yazısı: Metot, İmlâ ve Küçük Dans Parçaları) [1928] adlı eserinde işleyerek oluşturduğu dans notalama sistemine verilen ad. (L)

LA BARCA, Meksika'da şehir, Jalisco eyaletinde, Lerma ırmağı kıyısında, Guadalajara'nın güneydoğusunda; 13 853 nüf. Chapala gölünün doğusundaki tarım bölgesinin merkezidir. Başlıca sanayi maden suyu şişelenmesi, sütçülük ve dericiliktir. Meksika'nın bağımsızlık savaşı sırasında burada iki muharebe yapıldı. (L)

LABARNA veya **TABARNA,** iki hitit kralının ortak adı: LABARNA I (1680-1650), Eski Hitit devletinin en büyük krallarından biridir. Kral Telepinu, fermanında, hitit kral listesini, Labarna I ile başlatır. Yaptıkları hakkında belge yoktur. Labarna adı daha sonra diğer krallar tarafından unvan olarak kullanıldı. — LABARNA II. Bk. HATTUŞİLİ. (M)

LABARRAQUE (Antoine Germain), fransız eczacısı (Oloron 1777-Paris 1850). Dezenfeksiyon meseleleriyle ilgilendi ve kendi adını taşıyan sıvıyı buldu. Bu sıvı klorlu kirecin (kireçkaymağı) sodyum karbonat üstüne etkimesiyle elde ediliyordu. (L)

Labarraque suyu, günümüzde eczacılıkta kullanılan ve sodyum hidroksit yerine potasyum hidroksitten elde edilen Javel suyunun adı. (L)

LA BARRE (CHABANCEAU DE), fransız müzikçi ailesi, atalarının, XV. yy. başında (1403) Paris Notre - Dame katedralinin orgunu yapan Frédéric Shaubankes veya 1418'de Bourges'da Sainte - Chapelle'in orgunu yapan Chambançoys olması muhtemeldir. Ailenin başlıca üyeleri: PİERRE III 1594-Paris 1656), Krallık kapellası orgcusu, Anne d'Autriche'in epinet'çisi; evinde adı çok geçen ruhanî konserler düzenledi; — JOSEPH (1633-1678), öncekinin oğlu, dış ülkelere yaptığı turnelerden sonra, Krallık kapellasında orgcu olarak babasının yerine geçti. Birkaç klavsen parçası, italyan havaları, iki ses için türküler, ses üçlüsü için bir parça besteledi; — PİERRE, lavtacı (1635 -1710), öncekinin kardeşi, Krallık dairesinde tiorba ve lavtacı olarak görev aldı, aynı zamanda kraliçe Marie - Thésèse'in çalgıcıları arasında viola di gamba çaldı; — ANNE (1628'e doğr. - 1688'den sonra), ünlü kadın şarkıcı, öncekilerin kızkardeşi, Hollanda, Danimarka, İsveç ve Fransa sarayında şarkı söyledi. (L)

LA BARRE (Michel DE), fransız flütçüsü (Paris 1675-ay.y. 1742). Kral Dairesi Müzik topluluğunda ve XVII. yy. sonunda Paris Opera orkestrasında flüt çaldı. On iki ciltlik *Pièces Pour Flûte Traversière Avec la b.c.* (Yan Flüt ve Sürekli Bas İçin Parçalar) [1703-1725], üç ciltlik keman, flüt ve obua için *Pièces en Trio* (Üçlü Parçalar), bir bale (*Sanatlar Tapınağı*) [1700], bir komedi-bale (*Venedikli Kadın*) [1705], iki ses için *İçki Şarkıları* (1724) besteledi. (L)

LABARRE (Theodore), fransız arpçı ve bestecisi (Paris 1805 - ay.y. 1870). Opera-Comique orkestrası şefi, İmparatorluk kapellası müfettişi ve Paris konservatuvarında arp öğretmeniydi. Uzun süre Londra'da yaşadı. Birçok opera ve opera-komik temsil ettirdi, bir *Arp Metodu* (Méthode de Harpe) yayımladı. (L)

LABARTE (Charles Jules), fransız arkeoloğu (Paris 1791-Boulogne-Sur-Mer 1880). Eserleri: *Recherches sur la Peinture en Émail dans l'Antiquité et au Moyen Age* (Eskiçağ ve Ortaçağ Mine Resimleri Üstüne Araştırmalar) [1856]; *Le Palais İmpérial de Constantinople et ses Abords au Xe Siècle* (X. yy.da İstanbul İmparatorluk Sarayı ve Çevresi) [1861]; *Histoire des Art Industriels au Moyen Age et à l'Époque de la Renaissance* (Ortaçağ ve Rönesans Devrinde Sanayi Sanatları Tarihi) [1864-1866]. (L)

LABARUM i. (lat. k.). Constantinus'un üstüne bir haç ve İsa'nın monogramını koyduğu söylenen imparatorluk sancağı. (L)

LABAT (Jean-Baptiste), fransız dominiken rahibi ve gezgini (Paris 1663-ay.y. 1738). Antiller'de misyonerlik yaptı (1693). Topladığı zenci birliğiyle İngilizlere karşı savaştı (1702-1703). Avrupa'ya döndü (1705). Sömürgeler üstüne birçok eser yazdı. Bunların en önemlisi *Nouveau Voyage aux Îles de l'Amérique*'tir (Amerika Adalarına Yeni Yolculuk) [1722]. (L)

LA BAUME PLUVİNEL (Aymar, DE - kontu), fransız astronomu (Paris 1860-Vic-sur-Cère 1938). Fizik astronomisinde önemli araştırmalar yaptı. 1882'de Haiti'de Venüs'ün geçişini, 1889-1932 yılları arasında en az dokuz kere tam güneş tutulmasının gözlemini yaptı, 1909'da gezegen yüzeylerinin tek renk ışıklı fotoğraflarını alanlardan biridir. (L)

LABBANA (İbni EL—), arap asılı ispanyol şairi (doğ. Dema-öl. 1113). Sevillalı El Mutemid'in sarayında maaşlı olarak yaşadı. En iyi şiirlerini ona adadı. En başarılı şiiri, koruyucusunun Murabıtlar tarafından esir alınması üzerine yazdığı methiye ve ağıttır. (M)

LABBAY (Conaka), hintli müslüman topluluğu. Arabistan'dan gelen müslümanların yerli kadınlarla evlenmesinden meydana gelmiştir. Hintlilere benzemeyen saç ve sakal kesme gelenekleri vardır. Şafiî ve sünnî mezhebine bağlıdırlar. Güney Hindistan'ın kuzey kıyılarında oturur, balıkçılık ve ticaretle geçinirler. Merkezleri *Nagore*'dir. (M)

L'ABBE (Pierre Philippe SAİNT SEVİN, — denir), fransız viyolonselcisi (öl. Paris 1768 ?). 1749'da Paris operasının solo viyolonselcisi oldu; —PİERRE, fransız viyolonselcisi (öl. Paris 1777), öncekinin kardeşi. Paris Opera orkestrasında çaldı (1730-1764) Sainte-Chapelle'in viyolonselcisi oldu; —JOSEPH BARNABE, **Oğul Abbé,** denir, fransız kemancısı (Agen 1727-Paris 1803). Leclair'-in talebesi, 1739'da Comédie-Française'e, 1742'de Paris Opera orkestrasına girdi ve Forqueray, Blavet, Marella ile birlikte parislilere Telemann'ın dörtlülerini tanıttı. 1762'de, hocalık ve bestecilik yapmak üzere Opera'dan ayrıldı. Keman ve bas için sonatlar, senfoniler besteledi, bir keman metodu (*Methode Pour Violon*) yazdı. (L)

LABDAKİDES'LER. Yun. mit. Thebai krallarıI. Labdakos'un soyundan gelenler. (L)

LABDAKOS. Yun. mit. Thebai'nin efsanevî kralı, Laios'un babası. Efsaneye göre Bakkha'lar tarafından öldürüldü. (L)

LABDANUM i. ladin sakızıyle aynı menşeden sakızsı reçine; kuvvetli ve kalıcı ambersi kokusu sebebiyle lavantacılıkta kullanılır. (Özellikle İspanya'da üretilir.) [L]

LABE, Elbe'nin çekçe adı. (L)

LABE, Gine'de komün, çevre merkezi, Futa-Calon'da; 11 700 nüf. Laba, Gine'de müslümanların yaşadığı başlıca merkezdir. Karayolu kavşağı. Ticaret merkezi. Limon esansı fabrikası. Yakınında kokulu bitkiler (yasemin) ve turunçgiller bahçeleri. — *Labe çevresi,* 240 000 nüf. (L)

LABÉ (Louise), takma adı **La Belle Cordière,** fransız kadın şair. (Lyon 1542 - Parcieux - en -Dombes 1566). *Labé* denilen babası Pierre Charly, italyan asıllıydı. Çok güzel, bilgili, ata binmede, eskrimde usta olan Labé serüvenlerden zevk duyardı. Söylentiye göre on altı yaşındayken krallık bölükleriyle Roussillon'a gitti ve askerler ona YÜZBAŞI LOYS adını taktılar. 1540'a doğru zengin halat imalâtçısı Ennemond Perrin ile evlendi (kocası 1565'te öldü). Louise Labé Lyon'daki evine seçkin kişileri topladı. *Débat de Folie et d'Amour'u* (Aşk ve Çılgınlık Tartışmaları) nesir olarak yazdı. Petrarca'yı örnek aldığı şiirlerinde (1555) nefse düşkünlük tutkusunu içtenlik ve canlılıkla dile getirdi. (L)

LA BEAUMELLE (Laurent ANGLİVİEL DE), fransız yazarı (Valleraugue, Cevennes 1726 - Paris 1773). Cizvit okulunda okudu, Cenevre'de katolik mezhebinden çıktı, Kopenhag'da profesör oldu. Eserleri: *Mes Pensées ou Qu'en Dira-t-on?* (Düşüncelerim veya Buna ne Denir?) [1751]; *Notes Sur le Siècle de Louis XIV* (Louis XIV'ün Yüzyılı Üstüne Notlar) [1753]; *Mémoires Pour*

Foto. LAROUSSE

Servir à l'Histoire de Mme de Maintenon (Mme de Maintenon'un Hikâyesine Yarayacak Hatıralar); *Lettres de Mme de Maintenon* (Mme de Maintenon'un Mektupları). [L]

LA BELLAUDİÈRE (Louis BELLAUD DE), oc diliyle yazan fransız şairi (Grasse 1532 - ay.y. 1588). Serüvenli bir göçebe ve asker hayatı yaşadı. Krallık ordusunda yüzbaşı olduğu sıralarda 1582'den 1584'e kadar Moulins'de hapsedildi. Burada Provence özlemiyle hüzün dolu şiirler yazdı. Sonra Aix'e yerleşti ve vali Henri d'Angoulême'in himayesini ve Malherbe'in dostluğunu kazandı. «Arquins'ler» adı verilen neşeli topluluğun kurucularından biridir. *Le Dondon İnfernal* (Cehennemlik Kadınlar) [1585] adlı eseri, özellikle sonelerden meydana gelir. La Bellaudière XV. yy.da provence edebiyatını yeniden canlandıranlardan biri oldu. (L)

LABELLE, Kanada'da (Québec) idare bölümü, Laurentides'de; 29 100 nüf. İdare merkezi *Mont-Laurier.* (L)

LABELLUM i. («dudakçık» anlamında lat. k.). Bot. Salepgillerde çiçek sapçığının bükülmesiyle meydana gelen ve çiçeğin alt kısmında yer alan üst taç yaprağı (çok çeşitli renk ve şekillerde olur).
— Böcekbil. Bazı böceklerde, dudağın veya alt dudağın ucunda bulunan, eklemli tek parça. (Labellum'un, sineklerde, önemli görevi vardır: sinek yiyeceği şeylere bununla dokunur ve dokunduğu yere sindirim özsuyunu akıtır. Sonra meyana gelen sıvıyı sayısız kanalların veya yalancı trakelerin arasında çeker.) Bk. *Ağız* PARÇA'*ları.* (L)

LABEO i. Bıyıklı balığa yakın balık türü, Eski Dünya'nın sıcak bölgelerinde tatlı sularda yaşar. (Labeo ağız-burun kısmı şişkin, etli ve çıkıntılı bir balıktır; ağzının her bir köşesinde küçük birer bıyık bulunur. Sazangillerden.) [L]

LABEO (Marcus Antistius), romalı hukukçu (M.Ö. 43'ten önce - 22'ye doğr.) Augustus'un siyasî rakibiydi. Roma hukukuna felsefe ilkelerini soktu ve proculus'çu okulu kurdu. Yüzlerce hukuk eseri yazdı. Bunların ancak bazı parçaları günümüze kalmıştır. (L)

LABEO (Quintus Fabius), M.Ö. 183'te Roma konsülü. Antiokhos'un donanmasını bozguna uğrattı. (L)

LABEOBARBUS i. Bıyıklı balığa yakın balık türü, orta afrika ve hindistan dağlarındaki derelerde yaşar; boyu 75 sm'yi bulur; ağzında beş bıyık vardır, gövdesi yeşilimtırak, yüzgeçleri sarı veya pembemsidir. (Eti makbul sayılır. Sazangillerden.) [L]

LA BERGE (Charles DE), fransız ressamı (Paris 1807 - ay.y. 1842). Barbizon okulunda Théodore Rousseau ile arkadaştı. Titizliği yüzünden *Güneşin Batışı* (Louvre) tablosunu ancak iki yılda tamamlayabildi. (L)

LABERİNTO (Francisco MORENO, **Paco** — denir), flamenko dans türünün ispanyol yorumcusu (Jerez de la Frontera 1910). Manolo Caracol, Carmen Amaya ve Lola Flores ile işbirliği yaparak çeşitli ülkelerde çalıştı. «Bolero» dansının en büyük yorumcusu sayılır. Dansı, çingene adına en sadık bir şekilde yorumlamasıyle ünlüdür. (M)

LABERİUS (Decimus Junius), latin komedi yazarı (M.Ö. 106'ya doğr.-43'ten önce). «Mim» adı verilen farslara edebî bir değer kazandırdı. Daha önce tenkit etmiş olduğu sezar onu bir gün sahneye çıkmağa ve kendi piyeslerinden birinde oynamağa zorladı (M.Ö. 46). Laberius bu yüzden şövalye unvanını kaybetti. Bu vesileyle yazdığı prolog günümüze kalmıştır. (L)

LABERTHONNİÈRE (Lucien), fransız ilâhiyatçısı ve filozofu (Chazelet, İndre 1860-Paris 1932). Juilly kolejinde felsefe dersleri verdi, sonra okulun müdürü oldu. Rahip Denis ölünce (1905) *Annales de Philosophie Chrétienne*'in (Hıristiyan Felsefesi Yıllıkları) yönetimini üstüne aldı. *Essais de Philosophie Religieuse* (Din Felsefesi Denemeleri) [1903] adlı kitabı 1906'da Papalıkça yasaklandı. Diğer eserleri: *Le Réalisme Chrétien et l'İdéalisme Grec* (Hıristiyan Gerçekçiliği ve Yunan İdealizmi) [1904]; *Positivisme et Catholicisme: à propos de «l'Action Française»* (Pozitivizm ve Katoliklik Action Française Üstüne) [1911]; *Théorie de l'Education* (Eğitim Nazariyesi) [7. bas., 1923]. (L)

LABEY (Marcel), fransız bestecisi (Le Vésinet 1875). Delaborde ile piyano, R. Lenormand ile armoni, Vincent d'Indy ile kompozisyon çalıştı. César-Franck okulunun yönetmen yardımcılığını G. de Liancourt ile paylaştı (1942), elli yıla yakın bir zaman, Millî müzik derneğinin başkan yardımcılığını yaptı. Bir lirik dram (*Bérengère*, [1911]), dört senfoni, üçlüler, sonatlar, iki yaylılar dörtlüsü, senfonik eserler besteledi. (L)

LABFERMENT i. (alm. *lab,* peynir mayası ve *ferment,* maya). Biyokim. Memelilerin mide özsuyunda bulunan nötr veya hafif asit ortamlarda, tüp içinde veya canlı vücutta sütü pıhtılaştıran enzim. (Körpe buzağı midesinin suya bastırılması suretiyle hazırlanan ve PEYNİR MAYASI da denen bu çok etkili enzim peynir sanayiinde kullanılır.) [L]

LABHANİ i. Leng. Bk. BANCARİ.

LABİ (Vidal Yosef **ben**), ibranî asıllı ispanyol yazarı (Zaragoza 1365 veya 1375 -öl. 1456). Benvenist ben Labi'nin oğlu. Selome ben Mesul-lam de Piera'nın öğrencisi. Tortosa yahudi-hıristiyan çatışmalarından sonra (1413-1414) Hıristiyanlığa geçti ve Gonzalo de la Caballeria adını aldı. Yosef ibni Labi denilen akrabası Vidal Benvenist ile karıştırılmamalıdır. İbranîce yazdığı şiirleriyle tanınır. Bu şiirlerden bazıları dinîdir ve üstadının divanında yer alır. Jeronimo de Santa Fe'nin *Grem Ha-ma'alot* (Faziletlerin Desteği) adlı eserini İbranîceden Latinceye çevirdi. Cicero'nun *De Officiis* (Resmiyet Üstüne) ve *De Amicitia* (Dostluk Üstüne) adlı eserlerini de Latinceden İspanyolcaya çevirdi. (M)

LABİA i. Küçük kulağakaçan böceği. (Karnının ucundaki kıskacı da küçüktür. *Labia minor* az veya çok koyu sarı renktedir ve bitkisel gübrelerde çok görülür. Dermaptera takımının *forficulidae* familyasından.) [L]

Labia sarayı, 1720-1150 yılları arasında Venedik'te İstria taşından yapılmış büyük saray. Sarayın Cannaregio'ya bakan cephesi XVII. yy. sonuyle XVIII. yy. başında Venedik'te çalışmış sanatçı Andrea Cominelli'nin projesine dayanılarak yapıldı. San Geremia'ya bakan diğer cephesi ise 1750'ye doğru Alessandro Tremignon tarafından tamamlandı. İspanyol asıllı olan Labia'lar büyük servet harcayarak yaptırdıkları gösterişli sarayı yüzyıl kadar sonra terkettiler. Tiepolo'nun 1745-1750 yılları arasında dostu ressam Gerolamo Mengozzi-Colonna (karşılıklı iki duvardaki Antonius ile Kleopatra'nın karşılaşmalarını ve verdikleri şöleni canlandıran freskleri çevreleyen perspektif süslemeleri Gerolamo'nun eseridir) ile birlikte yaptığı freskli orta salon, sarayın en gösterişli yeridir. *Şölen*'de Tiepolo kendisini profilden ve magrıpli̇nın yanında gösterir. Solundaki figürün ise Mengozzi-Colonna olması muhtemeldir. İki freskin taslakları Edinburgh National gallery ve Stockholm Üniversitesi müzesindedir. (M)

LABİCANA kapısı. Esk. Rom. Roma'da *Porta Maggiore*'nin ve *Via Latina*'yı Albi yakınındaki *Labicum* kasabasına bağlayan yolun (lat. via *Labicana*) eski çağlardaki adı. (L)

LABİCHE (Eugène), fransız oyun yazarı (Paris 1815-ay.y. 1888). İlk vodvilini 1838'de Marc Michel ile birlikte yazdı: *Monsieur de Coyllin ou l'Homme İnfiniment Poli* (Mösyö de Coyllin veya Aşırı Terbiyeli Adam). Çok geçmeden ilk ve son romanını yayımladı: *la Clef des Champs* (Tarlaların Anahtarı) [1839]. Çok canlı bir mizah gücüne, örf ve âdet komedileri ve vodviller (yüz tane) alanında büyük bir verimliliğe sahipti. Eserlerini Michel, Dumanoir, Clairville, Gondinet, Emile Augier ile birlikte yazdı: *Embrassons-nous, Folleville* (Öpüşelim Folleville) [1850], *Veri Lokantası* (Un Garçon de Chez Véry) [1849], XIX. yy.ın kahkaha fırtınası olan *Hasır Şapka* (Un Chapeau de Paille d'İtalie) [1851], *Edgar ile Beslemesi* (Edgar et sa Bonne) [1852], *l'Affaire de la Rue de Lourcine* (Lourcine Sokağı Olayı) [1857], *Mösyö Perişon'un Seyahati* (Le voyage de M. Perichon) [1860], *les Vivacités du Capitaine Tic* (Yüzbaşı Tic'in Ateşliliği) [1861], *Gösteriş Budalaları* (la Poudre aux Yeux) [1861], *Sevgili Célimare* (Célimare le Bien Aimée) [1863], *Kumbara* (la Cagnotte) [1864], *Okumuş Adam* (la Grammaire) [1867], *la Main Leste* (Ağır El) [1867], *le Papa du Prix d'Honneur* (Şeref Ödülünün Babası) [1870], *Les Trente Millons de Gladiator* (Otuz Milyon Gladyatör) [1875], *la Cigale chez les Fourmis* (Karıncalar Arasında Bir Ağustosböceği) [1876]. Labiche'in eserlerinde orta halli ailelerin sağduyusu, hayatın gülünç yanlarının hoş gözlemciliği ve neşesiyle birleşir, ortaya *Mösyö Perişon'un Seyahati*'nde görüldüğü gibi bir çeşit hayat felsefesi çıkar. (L)

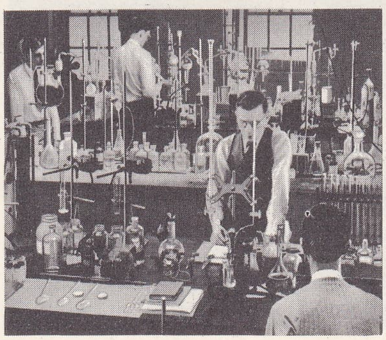

analiz laboratuvar'ı

LABİCO, 1872'ye kadar *Lugnano* ve 1880'e kadar *Lugnano Labicano,* Lazio'nun (Roma ili) merkezi; Via Casilina yolu kenarında; 1 964 nüf. yüksl. 319 m; Labico'daki tüf duvarlarında birçok mağara bulunur. Adını Roma'nın *Labicum*'undan alır. (M)

LABİDO—, yun. *labis, Labidos,* kerpeten'den alınan ve birçok kelimenin bileşiminde yer alan ek. (L)

LABİDOGNATHAE çoğl. i. Zool. Zehir çengelleri vücut eksenine dikey olan örümcekler grubu. (Bu grup, elli kadar familyada toplanan hemen bütün bilinen örümcek türlerini kapsar.) [L]

LABİDOSAURUS i. Pareisauruslar grubundan teremorf sürüngen. (70 sm uzunluğunda olan iskeleti ve yontulmuş kemiği andıran kafatası Teksas'ta alt permiyen tabakasında bulunmuştur.) [L]

LABİDOSTOMİS i. Zool. Mavi veya yeşil gövdeli, sarı veya kızıl sarı elitralı böcek. (Erkeklerinin çeneleri çok güçlü, ön bacakları çok uzun olur; *Labiostomis longimana* tirfilde yaşar. Kınkanatlıların *chrysomelidae* familyasından.) [L]

LABİDURA i. Gececi büyük kulağakaçan; kuru ve kumsal yerlerde suların yakınına kazdığı yuvalarda yaşar. (Örnek türü *Labidura riparia* siyahe çalar sarı ve koyu kızıl sarı renktedir. *Dermaptera* takımının *forficulidae* familyasından.) [L]

LABİENUS (Titus), romalı şövalye (M.Ö. 98'e doğr.-M.Ö. 45'ten önce). Sezar'ın Galya'daki en büyük generaliydi. M.Ö. 58,54 ve 52'deki savaşlarda sivrildi. Kuzey İtalya'nın yönetimi kendisine verildi. Sonra Pompeius'un tarafına geçti ve Sezar taraftarlarının can düşmanı oldu. Sahte bir manevra ile Pompeius taraftarları arasında büyük bir panik yarattıktan sonra Munda'da öldürüldü. — Oğlu QUİNTUS (öl. Kilikya M.Ö. 39), Brutus'un ve Cassius'un tarafını tuttu ve yardım istemek üzere Parth'ların yanına gönderildi. Parth'lı Pacorus ile birlikte Suriye'yi işgal etti. Sonra yenildi ve öldürüldü. — TİTUS (öl. M.Ö. 12'ye doğr.), Augustus devrinde yaşamış romalı hatip, öncekinin oğlu. Kabiliyeti ve belâgatıyle hayranlık uyandırdı. Cicero geleneğinin ağırbaşlılığını daha modern bir canlılıkla birleştirdi. Sövüp saymalarının şiddeti yüzünden kendisine *Rabienus* lakabı verildi. *Çağdaş Tarih* adlı eserindeki aşırı serbest yargılar senatonun müdahalesine yolaçtı: eserleri herkesin önünde yakılınca

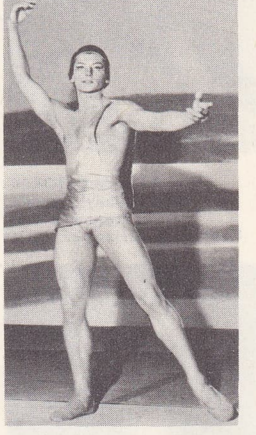

Attilio LABİS

Félix LABİSSE
«Prensin Parkı»
Art Moderne müzesi,
Paris

A.L.J. de LABORDE
Julien Boilly'nin eseri
Cabinet des Estampes, Paris

Léon de LABORDE arap giyimiyle gravür E. Fragonard'dan Cabinet des Estampes, Paris

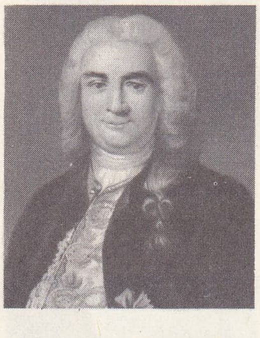

Bertnard François de **LA BOURDONNAIS,** Denizaşırı Fransa müzesi

Jean Emile LABOUREUR «Denize Bakan Balkon» Cabinet des Estampes, Paris

üzüntüsünden intihar etti. (LM)

LABİN, Yugoslavya'da (Hırvatistan) şehir, İstria'da; 12 100 nüf. —Yakınında *Raşa* kömür ocakları. *Podlabin*'de maden işçileri sitesi. (L)

LABİNDO. Bk. FANTONİ (Giovanni).

LABİRENT i. (yun. *labyrinthos*'tan fr. *labyrinthe*) İçine girenin çıkış yolunu kolay kolay bulamayacağı şekilde yapılmış büyük bina. ‖ *Mec.* İçinden çıkılmaz mesele: *Bu miras meselesi, âdeta* [...] *bir labirent haline konulmuştu* (Vâ - Nû).

— Deneysel psikol. *Labirentler tekniği,* öğrenme konusunun incelemesinde kullanılan teknik. Bk. ANSİKL.

— Farklar psikol. *Labirentler testi,* Portreus tarafından hazırlanan zekâ testi. (Bu test söze dayanmaz; derece derece karmaşıklaşan bir labirent serisinden ibarettir. Denek çizili bulunan bu labirentlerin üzerinden hiç bir çıkmaza sapmadan ve geriye dönmeden geçmek zorundadır.) Bk. ANSİKL.

— Mim. Birtakım kiliselerin kaldırımlarının eğri büğrü kapaklık döşemesi. (İsa'nın Calvarium'a çıkışına özenen müminler eğri büğrü yollardan dizleri üzerinde yürürlerse, günahları kilise tarafından bağışlanırdı.) Bk. ANSİKL

— Piroteknik. Nitrogliserin yapımı sırasında, artık suların sürüklediği nitrogliserini toplamak için, bu suların gönderildiği dolambaçlı yollardan meydana gelen hazne.

— ANSİKL. Deneysel psikol. *Labirentler tekniği*'nde, mekân ve zaman labirentleri arasında bir ayrım yapılır.

1. *Mekân labirentleri,* Thorndike tarafından tasarlanmış sonra ilk olarak Small tarafından hayvan psikolojisine uygulanmıştır. Mekân labirenti, bir seri koridordan meydana gelir. Bunlardan bazıları çıkmazdır. Hayvan hiç bir çıkmaza sapmaksızın (sapma hatadır) mükâfata götüren yolu öğrenmek zorundadır. Hayvan, ilk denemelerde bir hayli zaman harcar. Sonraki denemelerde ise, gerek hataların sayısı gerek harcanan zaman süresi azalır. Fareler bu duruma genellikle çok kolay uyarlar. Bazı yazarlar labirentin içine su doldurmayı düşünmüşler ve hareket ile denge duyumlarında değişiklik olmasına rağmen, bir önceki durumdan bu yeni duruma geçişte, bir öğrenme aktarmasının (*transfer*) ortaya çıktığını görmüşlerdir. Mekân labirenti, duyu - hareket öğrenmesi ile bu öğrenmenin aktarılmasını incelemek üzere insan deneklere de uygulanır. Bu amaçla, denekler, gözleri bağlı olduğu halde, küçük boyuttaki bir labirentin yollarını sivri uçlu madenî bir çubukla izlerler.

2. *Zaman labirentleri,* 1926'da Hunter ve 1931'de Gellermann tarafından hazırlandı. Bu labirentler, zaman içinde belli bir sıralanmayı öğrenmeğe dayanır. Meselâ denek, kuvvetlendirme elde etmek için, iki defa sola, sonra iki defa sağa dönmesini öğrenmek zorundadır. Bunu da birtakım kapıların meydana getirdiği bir sistem sayesinde yapar. Ama deneyi yapan, bu kapıları, deneğin haberi olmadan açar. Bu çift almaşma öğrenmesidir. Küçük yaştaki çocuklar gibi hayvanlar da mekân labirenti deneyini başardıkları halde, zaman labirenti deneyini başaramazlar.

LABRADOR Payne ırmağının halici yakınında kıvrılmış kayalar

— Farklar psikol. *Labirentler testi*'nin değerlendirilmesinde iki yön vardır:

1. *Niceliğe dayanan yön.* Bu özellik sayesinde, test bir gelişme testi mahiyetini kazanır. Testim sonunda, deneğe verilecek not, izlemeyi başardığı en güç labirente denk düşen zekâ yaşıdır. Test, zekâ yaşından 14 zekâ yaşına kadar uzanır. (14, zekâ bölümünün payda tavanı kabul edilirse bu test, yetişkinlere de uygulanabilir).
2. *Niteliğe dayanan yön.* Bu özellik, deneğin yapması gereken ödevi ne tarzda gerçekleştirdiği ile ilgilidir (deneğin çizdiği çizgi doğru mu yoksa dalgalı mıdır?; izlenen labirentin sınırlarına değmekte midir; yoksa değmemekte midir?). «Kötü» bir niteliksel not, kötü bir toplumsal uymaya (heyecan gerginliği, içtepilere kapılma v.b.) işaret sayılır.

— Tar. Herodotos, *labirent* diye, 200 m × 170 m boyutlarında ve birbirine eş birçok odadan meydana gelmiş bir yapıya der; bu yapı, firavun Ammenemes III tarafından Fayum civarına yaptırılmış bir mezar sitesiydi. Fakat anlaşılıyor ki, ötekilere adını vermiş bulunan ilk labirent, bu değil, Girit labirentidir. Mitolojiye göre Labirent, Minotauros'un sarayı idi. Bu, Knossos'ta kral Minos'un sarayı olarak da kabul edilir ve bu sarayın her yanında balta işaretleri bulunduğundan, «labirent» adının da «baltalar sarayı» (karia dilinde *labrys,* balta demektir) anlamına geldiği de düşünülebilir. Bu varsayım bugün bazı arkeologlar tarafından şüpheyle karşılanmakta ve bunlar labirentlerin, insan eliyle değiştirilmiş, düzenlenmiş ve tanrıçalara ithaf edilmiş, Akdeniz'de sayıları pek çok olan tabiî yeraltı yapılarından ibaret bulunduğunu öne sürerler.

— Mim. ve Süs. santl. Haçlıların Doğu'daki benzerlerinden kopya ettikleri din yapılarının labirentleri, özellikle Chartres, Reims, Amiens, Bayeux, Sens, Auxerre, Poitiers katedrallerinde ve Saint-Quintin din okulunda vardır. Bunların birçoğu XVIII. yy.da yıkılıp yok olmuştur. Labirentler kiliselerin büyük sahınındaydı; kıvrıntılarını dolaşmak uzun zaman alırdı; Sens katedralindeki labirentin çapı 10 m idi ve iki bin adımla dolaşılırdı.

Labirent, sonraları bahçe sanatında bir süsleme elemanı oldu. En ünlü labirentin, Versailles'dakinin mimarı Le Nôtre'dur; bu labirent yıkılıp yok olmuştur. (LM)

LABİRENTİT i. (fr. *labyrinthite*). Tıp. Genellikle bir orta kulak iltihabından veya bir orta kulak ameliyatından sonra görülen iç kulak iltihabı. (L)

LABİRENTLİLER çoğl. i. Yutak kemikleri uç uca hazne şeklinde dizili (labirentimsi organlar) olan kemikli balıklar. (Bu balıklar yutak haznelerinde sakladıkları sularla solungaçlarını ıslatarak yeni yaşama alanları bulmak amacıyle karada uzun süre dolaşabilirler. Başlıca cinsleri, *anabas, ophiocephalus, gurami, cennet balıkları, dövüşken balıklar* v.b.dir. Bunların hemen hepsi tropikal bölgelerde tatlı sularda yaşar.) [L]

LABİRENTODONTLAR çoğl. i. Zool. Soyu tükenmiş zırhlıbaşlılar takımından amfibyum grubu. (Omurları iyice kemikleşmiş olan ve vücudu deriden zırh şeklinde plakalarla kaplı bulunan bu hayvanların diş kesitlerinde labirenti andıran karmaşık kıvrımlar görülür. Triyas çağında pek yaygın olan bu dev gövdeli hayvanların kafatasının uzunluğu 1 m'yi bulur. Başlıca cinsleri: *mastodonsaurus* ve *capitosaurus.*) [L]

LÂBİS sıf. (ar. *libās*, elbise'den *lābis*). *Esk.* (Bir şeyi) Giymiş olan, giyen: *Elbise-i resmiyyesini lâbis olduğu halde* (Şemseddin Sami). [M]

LABİS (Attilio), fransız dansçısı (Vincennes 1936). Opera okuluna girdi, birinci dansçılığa, daha sonra da yıldız dansçılığa yükseldi ve aynı zamanda bale öğretmen yardımcılığına getirildi. Yarattığı eserler: *Tanrıların Dansı* (Gene Kelly'nin, 1960) *Symphonie Concertante* ve *But* (1963), *Sarracenia* (Michel Descombey'in, 1964); *Renart, Düğün, Bahar Âyini* (Maurice Bejart'ın, 1965) Paris operasında, *Koreografik Parçalar* (Peter Van Dijk'in, 1960) Opera-Comique'de temsil edildi. Klasik repertuvarın büyük rollerini yorumladı; özellikle *Giselle, Ormanda Uyuyan Güzel, Kuğu Gölü, Don Kişot* balelerinde oynadı. 1962'de Serge Lifar'ın *İcare* balesinin yeniden oynanışı Labis'in sanat hayatında bir dönüm noktası oldu. Koreograf olarak *Vercors* (1960), *Karşılaşma* (1961), *Sıra kemerler* (1964) ve Romeo ve Jüliyet'in yeni bir uygulaması (1967) başlıca eserleridir. (L)

LABİSSE (Félix), fransız ressamı (Douai 1805). James Ensor'un etkisinde kalan sanatı, teknik yönden klasik, konular bakımından gariptir. Atelier'de Jean-Louis Barrault'nun ilk oyunu olan *Autour d'une Mère* (Bir Ananın Çevresinde), Marigny tiyatrosunda *Les Nuits de la Colère* (Öfke Geceleri) [1947], *Le Proces* (Duruşma) [1948]; *Partage de Midi* (1948), *Le Bossu* (Kambur) [1949], *Lazare* (1951), Antoine tiyatrosunda *Le Diable et le Bon Dieu* (Şeytan ve Yüce Tanrı), Opera'da *Zadig* (1948), Théâtre Français'de *Noé* (Nuh) [1941], Opéra-Comique'te *Paris -Magie* (Paris - Büyü) [1939] v.b. oyunların dekorlarını yaptı. Eserleri: Paris Art Moderne müzesinde (*Prensin Parkı,* 1945); Liège müzesinde (*Taçdaki İnciler,* 1947); Lille müzesinde (*Ermenonville'in Keşfi,* 1943) v.b. Ovidius'un *Değişimler*'ini, bir *Tabiat Tarihi* kitabını ve Marcel Schwob'un, Robert Desnos'nun, Sade markisinin eserlerini resimledi. 1949'da Dekoratif Sanatlar Yüksek öğretmen okulu profesörlüğüne tayin edildi. 1966'da Güzel Sanatlar akademisine üye seçildi. (L)

LABİTZKY (Josef), bohemya asıllı alman kemancısı ve bestecisi (Schonfeld [bugün Krasno] 1802 - Karlsbad 1881). Marienbad ve Karlsbad orkestralarında çaldıktan sonra 1834'te Karlsbad'da kendi orkestrasını kurdu ve orkestrasıyle bütün Avrupa'yı dolaşarak konserler verdi. Valsler, kadriller ve galoplar besteledi. Bunların bazıları Joseph Lanner ve Johann Strauss'un besteleriyle boy ölçüşebilecek niteliktedir. Kısa zamanda milletlerarası bir ün kazandı. — Oğulları AUGUST (1832-1903) ve WİLHELM (1836?-1871), 1852'de kendi orkestralarıyle turnelere çıkmağa başladılar. August 1868'de babasının orkestrasının başına geçti. Wilhelm de Toronto'ya (Kanada) yerleşti ve şehir katedralinin orgcusu oldu. (M)

LA BLANCHÈRE (Pierre MOULİ DU COUDRAY DE), fransız tabiat bilgini (La Flèche 1821 - Paris 1880). Orman fakültesini bitirdi. Tabiî bilimlerle ilgilendi. Paris'te (1855) Faye ile birlikte ilk defa Güneş'in fotoğraflarını çekti. Kuru kolodyumun kullanılma usulünü buldu. (L)

LABNA, Maya'lardan kalma arkeolojik kalıntı. Oxkutzcab'ın güneybatısında, Yucatan (Meksika) yarımadasının ortasında bulunur.

Eski imparatorluğun klasik devrine aittir. Puuc üslûbundadır (M.S. VIII. yy.). Başlıca anıtlar: piramit biçiminde bir tapınak ile 5 m yüksekliğinde aşırı derecede süslü bir kemer; kemerin yakınında iki büyük avlu ve süsleme bakımından puuc üslûbunun hâkim olduğu bir saray. (M)

LABO i. (fr. *labo*). Singalet'siz hasır taklidi kâğıt veya kenevir lifinden kaneviçe. (L)

LA BOÉTİE (Etienne DE), fransız yazarı (Sarlat 1530 - Germignan, Taillan-Médoc yakınları 1563). Bordeaux meclisinde, kendisine karşı içten bir dostluk duyan Montaigne ile birlikte çalıştı. Yazış tarzında bazı zayıf noktalar bulunmakla beraber, Montaigne, dostunun ince ve ağırbaşlı bir içlilikle yazdığı yirmi dokuz sonesini unutulmaktan kurtardı. La Boétie latince manzumeler yazdı. Ksenophon ve Plutarkhos'tan tercümeler yaptı. Özellikle *Discours Sur la Servitude Volontaire ou Contr*'un (Gönüllü Kölelik Üstüne Nutuk veya Bire Karşı) eseriyle tanındı. Bu söylevde siyasî bir sisteme değinmez, sadece çok güçlü

Foto. Baufle (LAROUSSE)

bir biçimde baskıya karşı çıkar ve hürriyet üzerine Eskiçağın en soylu düşüncelerinden söz eder. Günümüzde, bu söylevin Machiavelli'ye karşı yazılmış olduğu ileri sürülür. *Mémoire sur l'Edit de Janvier* 1562 (1562 Haziran Buyrultusu Üstüne Hatıralar) [1917] adlı eserinde La Boétie zorluk kullanmadan katolik dininde bir reformu öngördü. (L)

Labor, 1915'te Barcelona'da kurulan, sanat kitapları, bilim ve teknik eserler, halk yayınları, lûgat ve ansiklopedi koleksiyonları yanında uzmanlaşmış ispanyol yayınevi. (L)

LABORANT i. (alm. *laborant*). Araştırmalarda ve laboratuvar deneylerinde yardımcı olarak çalıştırılan kimse. || Bir öğretmenin dersi için gerekli laboratuvar deneylerini hazırlayan kimse. (L)

LABORATUVAR i. (fr. *laboratoire*). Bilimsel araştırmalar, sanayi deneyleri, grafik çizimiyle ilgili çalışmalar için gerekli malzeme ve cihazların bulunduğu yer: *Bu reçete hiç bir eczacının laboratuvarında yapılmayacak* (H. R. Gürpınar). *Ne yaparsak halka ve halk ile, üniversitede, laboratuvar ile ilim tesislerinde, güzel sanatlar akademisinde, akıl ve zevk terbiyesi gören nesillerle yapacağız* (F. R. Atay). *Kimya laboratuvarı.*

— İşletmec. Bir fabrikada, yapılan işlemlerin kontrolu veya madenlerin denenmesiyle görevli servis.

— Piroteknik. Fişekhanelerde, piroteknik karışımların yapıldığı küçük atelye.

— Tıp. *Laboratuvar muayeneleri*, teşhisin konulmasında ve uygulanacak tedavinin seçilmesinde klinik muayenelere ışık tutacak her çeşit biyokimya, hücrebilimi, dokubilimi, bakteriyoloji, parazitoloji, elektroloji ve seroloji muayeneleri. (Sağlık bakanlığının izniyle tıbbî tahlil laboratuvarları bu muayenelerin hepsini veya ihtisasları kapsamına giren birkaçını yaparlar.) [LM]

LABORDE (Alexandre Louis Joseph, DE — kontu), fransız arkeoloğu ve siyaset adamı (Paris 1774 - ay.y. 1842). Marki Jean Joseph de Laborde'un oğlu. Lancester metodunu (karşılıklı öğretim) Fransa'ya yaydı. 1822'den 1841'e kadar milletvekili oldu. Liberal fikirleri destekledi. Eserleri: *Les Monuments de la France Classés Chronologiquement* (Kronolojik Dizinle Fransa'daki Anıtlar) [1816-1826]; *Itinéraire Descriptif de l'Espagne* (Tasvirli İspanya Yolculuğu Hikâyesi) [3. bas. 1827-1830]. (L)

LABORDE (Benjamin DE), fransız bestecisi ve müzik tarihçisi (Paris 1734 - ay.y. giyotinle idam edildi 1794). Auvergne'den keman, Rameau'dan beste dersleri aldı. Louis XV'in başoda hizmetçisi, daha sonra vergi memuru oldu. Otuz kadar müzik parçası besteledi, bunlardan *Amphion* (1767) ve *Ismène ve Isménias* (1770) Paris operasında temsil edildi. Ayrıca sürekli baslı şarkı derlemeleri, iki keman ve bas için üçlüler ve özellikle *Essai Sur la Musique Ancienne et Moderne*'i (Eski ve Yeni Müzik Üstüne Deneme) [1780], arkasından da *Mémoire Sur Les Proportions Musicales*'i (Müzik Orantıları Üstüne İnceleme) [1781] yazdı. (L)

LABORDE (Jean), fransız sömürgecisi (Auch 1806-Tananarive 1878). Bir fırtına sonucu Madagaskar kıyılarına çıktı ve köle olarak satıldı. Kraliçe Ranavalona ve veliaht prens Rakoto'nun sevgisini kazandı. Adada fransız himayesini kurmak için bundan yararlanmayı düşündü ise de Napoléon III bu fikre karşı çıktı. İngiliz rahibi Ellis, Laborde'u adadan kovdurdu (1857). Rakoto, Radama II adıyle tahta çıkınca Laborde yeniden adaya döndü ve kral tarafından Emyrne dükü yapıldı. Ayrıca Madagaskar'da bir kumpanya kurma yetkisi elde etti. Radama II'nin devrilmesiyle bu yetki geçerliğini kaybetti. (L)

LABORDE (Jean-Baptiste Vincent), fransız hekim ve fizyoloğu (Buzetsur - Baïse, Lot-et-Garonne 1831 - Paris 1903). Tıp fakültesinde pratik fizyoloji çalışmaları şefi iken, birçok saf fizyoloji deneyi tasarladı (yürek, solunum, beyin ve soğanilik lokalizasyonları, refleksler, ısılar v.b.). İşkence edilmiş insanlar üstünde deneyler yaptı. Yalancı ölüm hallerinde solunum refleksini uyandırmak üzere yapılan ritimli dil çekme metodunun yazarıdır. (L)

LABORDE (Jean DE), fransız amirali (Chantilly 1878). Birinci Dünya savaşı sırasında deniz havacılığında sivrildi, sonra ilk fransız uçak gemisi olan *Bearn* gemisinin kumandanı oldu. Tümamiral rütbesiyle 1932'den 1936'ya kadar Bizerte üssünün kumandanlığını yaptı. 1938'de koramiralliğe yükselerek Batı Deniz kuvvetlerinin başına geçti ve haziran 1940'ta emrindeki bütün gemilere ingiliz limanlarına gitme emrini verdi. Ateşkes antlaşmasından sonra, 1942'de Toulon'da toplanan Açık Deniz kuvvetleri kumandanlığına getirildi. Serbest bölgenin 1942 kasım ayında Almanlar tarafından işgal edilmesi sırasında, amiral Darlan'ın çağrılarına rağmen Cezayir'e gitmeyi reddetti. Alman Deniz kuvvetleri ile varılan bir anlaşma ile Toulon limanına hâkim olmak için giriştiği çabaların sonuç vermemesi üzerine 27 kasım 1942'de, donanmayı düşmanın eline geçmemesi için batırttı. 1947'de Yüksek Adalet divanına sevk olundu, idama mahkûm edildi, cezası az sonra müebbet hapse çevrildi. (L)

LABORDE (Léon, DE — markisi), fransız siyaset adamı ve sanat tenkitçisi (Paris 1807 - ay.y. 1869). Alexandre Louis Joseph'in oğlu. Göttingen üniversitesinden ayrıldıktan sonra Mısır ile Arabistan'a yaptığı gezi sonunda sanatla ilgilenmeğe başladı. 1830 ve 1838'de bu geziyle ilgili iki hikâye yazdı, sonra kendini daha büyük çalışmalara verdi: *Histoire de la Gravure en Manière Noire et deson Application à l'Imprimerie* (Siyahlı Gravürün Tarihi ve Matbaacılıkta Kullanılması) [1839]; sadece bazı bölümlerini özellikle *Procès de Gutenberg* (Gutenberg'in Duruşması) [1841] yazabildiği *Histoire de l'Imprimerie*'nin (Matbaacılığın Tarihi) [V. cildi]. 1840'ta milletvekili olarak babasının yerini aldı. *Commentaire Géographique Sur l'Exode et les Nombres* (Çıkış ve Sayılar Üstüne Coğrafî Yorum) [1840] ve *Lettres sur les Bibliothèques* (Kütüphaneler Üstüne Mektuplar) [1845] adlı eserlerini yazdı. 1848'de Louis-Philippe kendisine Louvre'da Eski Eserler bölümünde Clarac'ın yerini almayı teklif etti: 1852'de müze için *Catalogue Raisonné des Emaux*'yu (Açıklamalı Mineler Kataloğu) yaptı. 1851'de Evrensel Londra Sergisi Uygulamalı Sanatlar bölümünde görev aldı; bununla ilgili olarak şekillerin akla uygunluğu ve akla uygun olmayan süslerin ortadan kaldırılması konusunda ünlü bir savunma yaptı (1856). 1854'te Louvre'daki İmparatorluk Arşivleri müdürlüğüne tayin edildi, 1868'de senatör seçildi. (L)

LA BORDERİE (Bertrand DE), fransız şairi (Normandiya'da 1507'ye doğr.). Marot taraftarıydı, *L'Amie de Court* manzumesinde, Charles Fontaine ve Antoine Heroët'nin savunduğu platonik aşka karşı çıktı. *Discours du Voyage de Constantinople* (İstanbul Gezisi Üstüne Konuşma) [1542] adlı eserinde italyan retorikçilerinin ve strambotti'cilerin etkisi görülür. (L)

LABORİT (Henri), fransız hekimi (Hanoi 1914). Deniz hastahaneleri cerrahı. Saldırıların organizma üstündeki etkilerini inceledi, klorpromazin'i tedavi alanına soktu. Tedavi amacıyle «hibernasyon»u ilk yaratanlardan biridir. (L)

LABOUAN veya **LABUAN**, Sabah'a (Malaysia) bağlı ada, Borneo'nun kuzeybatı kıyısı yakınında; yaklş. 10 000 nüf. (malezyalı ve çinli); idare merkezi *Victoria*. Pirinç tarımı; hindistancevizi ve sagu ağacı bahçeleri. Kauçuk ağacı işletmeleri. Maden kömürü yatakları. 1846'da Borneo sultanı, adayı İngiltere'ye bırakmıştı. (L)

LABOUCHÈRE (Henry), baron **Taunton**, ingiliz devlet adamı (Hylands, Essex 1798 - Londra 1869). Göç etmiş bir fransız protestan ailesindendir. 1826'da milletvekili oldu. Kanada'daki ingiliz yönetimini tenkit etti. Denizcilik bakanı oldu (1832). Savaş ve Sömürgeler bakanlıklarında danışmanlık yaptı. Ticaret odası başkanı (1839 ve 1847) ve Palmerston hükûmetinde bakan oldu (1885). [L]

LABOUCHÈRE (Henry DU PRE), ingiliz siyaset adamı (Londra 1831 - Floransa 1912). Henry Labouchère'in yeğeni. Diplomat oldu (1854-1864), Liberal partiden milletvekili seçildi (1866-1869). Gladstone'un arkadaşı idi. Paris'in kuşatılması sırasında (1870) ortaklarından biri olduğu *Daily News* gazetesinin savaş muhabirliğini yaptı. Mizah gazetesi *Truth*'u çıkardı (1877). İrlanda'nın bağımsızlığı için mücadele etti. Boer'leri tuttuğu için halkın gözünden düşünce İtalya'ya yerleşti (1903). [L]

LABOUİCHE mağarası, Fransa'da Pireneler'in kenarında (Ariège) mağara, Plantaurel sıradağlarında, Foix yakınında. İçinden geçen yeraltı ırmağı sayesinde mağaranın çeşitli bölmeleri kayıkla gezilebilir. (L)

LABOULAYE (Edouard Renè LEFEBVRE DE), fransız yazarı ve siyaset adamı (Paris 1811-ay.y. 1883). Avukatlık yaptı. *Revue Historique de Droit*'yı (Hukuk Dergisi) [1885] kurdu ve İkinci İmparatorluğun otoriteye dayanan siyasetiyle mücadele etti. Milletvekili (1871), senatör (1875), Collège de France'ın yöneticisi oldu (1873). Aynı zamanda iyi bir masal yazarıydı. Başlıca eserleri: *Histoire Politique des Etats-Unis* (A.B.D.'nin Siyasî Tarihi) [1855-1866]; *L'Etat et ses Limites* (Devlet ve Sınırları) [1863]; *Contes Bleus* (Mavi Masallar) [1864]. (L)

LABOULBENİALES çoğl. i. Eşeysel olayları bir dereceye kadar klorofilli bitkilerinkine benzeyen asklı mantarlar takımı. (L)

Labour (ing. k.). Anglosakson ülkelerinde işçi hareketine verilen ad. (L)

LA BOURDANNAİS (Bertrand François MAHÉ, DE — kontu), fransız denizcisi (Saint - Malo 1699 - Paris 1753). Genç yaşta Fransız Hindistan kumpanyasına girdi. Mahé sömürgesinin kurulmasına katıldı, Mascareignes genel valiliğine tayin edildi (1735). İle de France'a (Maurice adası) yerleşerek adanın iktisadî gelişmesini sağladı ve Port - Louis Deniz üssünü kurdu. Kralık Savaş bahriyesinde yarbaylık rütbesini aldı (1740) ve Savaş filosu kumandanlığına tayin edildi. Dumas'nın yardım isteği üzerine bu filo ile Mahé'yi aralık 1741'de ele geçirdi. Amiral Dupleix'in teşvikiyle Negapattinam'da ingiliz amirali Payton kumandasındaki filoya karşı çarpıştı (6 temmuz 1746). Pondichéry'de yerleşti, Madras'ı zaptetmeğe çağrıldı fakat bu işi ancak uzun tereddütlerden sonra gerçekleştirebildi (eylül 1746). Dupleix'in emirlerine rağmen şehrin kalelerini yıkmadı, bunun üzerine Fransa'ya geri gönderildi ve Bastille hapishanesine atıldı (1748). Hakkında yürütülen dava 1751'de beraat ile sonuçlandı. (L)

LABOUREUR (Jean Emile), fransız ressamı ve gravürcüsü (Nantes 1877 - Pénestin, Morbihan 1943). Auguste Lepère ve Toulouse - Lautrec'in öğütleri üzerine Dresden, Berlin ve Münih müzelerindeki eski gravürleri inceledi (1899-1902). A.B.D. (1903 -1908) ve Londra'da (1908-1909) bir süre kaldı. 1909'da elde ettiği bir gezi bursuyle İtalya, Yunanistan ve Türkiye'yi dolaştı. İlk ağaç işini ve ilk ofortu 1896'da yaptı. İngiliz ordusunda geçirdiği tercümanlık yıllarını canlandıran gravürlerde (1916-1918 *Savaşından Sahneler, Denize Bakan Balkon, Böcekbilimi Uzmanı, Andromède* v.b.) kübizme yöneldiği görülür. 1930'da Brière peyzailarıyle yeniden ofortа döndü. 600'ü aşkın bakır üstüne, 250 ağaç üstüne yapılmış gravürü ve 40 taşbasması vardır. Ayrı-

LABRADOR
1864'te eskimo kadını
Cabinet des Estampes, Paris

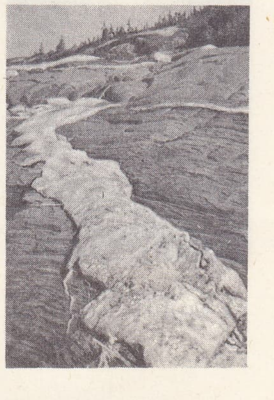

LABRADOR
buzul erozyonunun etkileri,
Fort Chimo

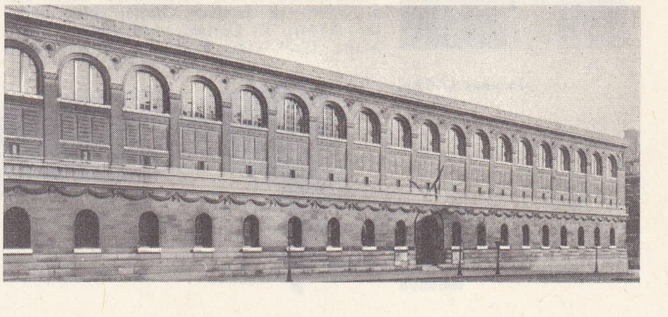

Henri LABROUSTE
Sainte-Geneviève kütüphanesi

Foto. LAROUSSE

LA BRUYÈRE
Saint-Jean'dan
Drevet'nin gravürü
Bibliothèque Nationale, Paris

rahip de **LA CAİLLE**
Bilimler akademisi, Paris

Jacques **LACAN**

ca 50 kitap resimledi. Ressamları orijinal gravürler yapma yolunda teşvik etmek amacıyle 1922'de Bağımsız Ressamlar ve Gravürcüler derneğini kurdu. (L)

Labour party, İngiliz İşçi partisi. (L)

LABRA (Rafael Maria DE), ispanyol siyaset adamı (Havana 1841 - Madrid 1918). Küba'da köleliğin kaldırılması için mücadele etti. *İspanyol - Amerikan Dergisi*'nde çalıştı, Radikal partiden milletvekili seçildi (1971), Cumhuriyetçi partinin kurulmasına yardım etti (1890). [L]

LABRADOR i. (fr. *labrador*). Miner. Tabiî sodyum ve kalsiyum alüminosilikat; triklinik sistemde billûrlaşır. (Feldispatlar grubunun plajiyoklazlar serisindendir. Labrador sahillerinde, parlak bir çeşidine rastlanır.) [L]

LABRADOR, Kuzey Amerika'da yarımada; Atlas okyanusu, Hudson boğazı, Davis boğazı ve Hudson koyu arasında; yaklş. 20 000 nüf.

● *Coğrafya.* Kanada kalkanının doğu ucu olan Labrador, bu kalkanın en yüksek kısmıdır (Torngat dağları, 1 800 m); bitki örtüsünün cılız ve seyrek olduğu, göller ve kıyı göllerinin serpiştirildiği, sert iklimli bu bölgeden, çağlayanlarla kesilen birçok akarsu (Hamilton) geçer; kıyıları yüksektir ve derin fiyordlarla yarılmıştır. Eskimolardan ve beyazlardan meydana gelen nüfusu, avcılık ve balıkçılıkla geçinir. Labrador'da önemli maden yatakları, özellikle de demir vardır (Knob Lake, Granda Falls); demir yatakları, Saint - Laurent'daki Sept - Îles'e demiryoluyle bağlıdır. 1960'tan beri özellikle Jeannine ve Wabush gölleri kıyısında birçok demirli yatak işletilir. Hidroelektrik potansiyelin değerlendirilmesine devam edilmektedir. Bk. MANİCOUAGANES CHURCHİLL FALLS; CARİLLON.

● *Tarih.* Labrador'a ilk olarak XI. yy.da Vikingler ve Normandların ulaştığı sanılır; Cabot kardeşler tarafından 1497'de bulunduktan sonra, yarımadaya Corte Real (1500) ve Jacques Cartier ayak bastılar (1534); J. Cartier yarımadayı Fransa adına işgal etti. Bask balıkçıları, daha sonra da fransız ve portekiz balıkçıları, XVI. yy.da Labrador kıyılarına uğramağa başladılar; kürk ve balık ticareti yapan mevsimlik acentalar kuruldu (Hudson Koyu şirketi tarafından kurulan Hamilton). İngiltere'ye (Paris antlaşması, 1763), sonra da Kanada'ya (1774) bırakılan Labrador, 1809'da Newfoundland'ın yargı alanı içine girdi. XIX. yy.da sürekli ticaret acentaları kuruldu (Battle Harbor, Nain, Hopedale); bu arada misyonerler, ülkede Hıristiyanlığı yayıyorlardı (Moravyalılar, 1771; İngiliz kilisesi, 1848; W. Grenfeld, 1892). 1927'de Newfoundland ile Québec arasında tartışma konusu olan sınır meselesini kesinlikle çözümleyen özel kurulun kararıyle, Labrador'un Belle-Isle boğazından Chidley burnuna kadar kuzeydoğu kıyı yamacı ve buraya dökülen akarsu havzaları Newfoundland'a verildi. 1949'dan beri Newfoundland ile Labrador'un bu bölümü, Kanada'nın bir Ungava denen geri kalan kısmı, Québec eyaletine bağlıdır. (L)

LABRADOR akıntısı, Atlas okyanusunda eyaletidir. Labrador'un Yeni - Québec veya soğuk su akıntısı, Kuzey Buz denizinden doğar ve Labrador kıyısı boyunca akar. Aysbergleri Newfoundland'ın güneyine kadar sürükler ve suları Gulf Stream akıntısının sularıyle karşılaşır. (L)

LABRADOR denizi, Atlas okyanusunun Labrador ile Güney Grönland arasındaki kısmı. (L)

LABRADORİT i. (fr. *labradorite*). Miner. Olivinsiz bazalt türü. (L)

Labrador köpeği, retriver grubundan av köpeği. (Siyah veya kızıl - sarı renkte kısa, düz tüylü büyük bir köpektir; gövdesi tıkız, böğrü geniş, sağrısı güçlüdür; yakaladığı avı sahibine getirmekte ustadır.) [L]

Labrador ördeği, yeşil parıltılı siyah tüylü, ufak bir ördek ırkıdır; eti yumuşak ve lezzetlidir; ürkek huyludur; kolay uçabilir; kıyı göllerinde yetiştirilmeğe elverişlidir. (L)

LABRADOR RUİZ (Enrique), kübalı romancı ve hikâyeci (doğ. Sagua la Grande 1902). Kendi kendini yetiştirdi, dergilerde çalıştı, Küba'daki *Pen Club*"ın kurucusu oldu. Amerika ve Avrupa'yı dolaştı. *Grimpolario* (Rüzgâr Gülü)[1937] tek şiir kitabıdır. Ayrıca roman ve hikâyeler yazdı. 1933'te *El Laberinto de si Mismo* (İnsanın İçindeki Dehliz) adlı eserini yayımladı, bunu *Cresival* (1936), *Anteo* (1940) ve bir hikâye derlemesi olan *Carne de Quimera* (Kabuslu Et) [1947] ve *Trailer de Suenos* (Rüyalar Geçidi) [1949] adlı eserleri izledi. Bu kitapların karakteristik ortak niteliği varoluşçu bir acının ifadesidir. *Menera de Vivir* (Yaşama Tarzı) [1941] adlı eserinde gelenekçi kreol hikâye türüne karşı çıktı. *Papel de fumar* (Sigara Kâğıdı) [1945] adlı eserinde ise edebiyat dünyasına ait görüşlerini, izlenimlerini ve alaylı tenkitlerini topladı.

Daha sonraki eserlerinde yeni bir tür denemeğe başladı. En parlak eseri sayılan *La Sangre Hambrienta* (Aç Kan) [1950] adlı kitabı ile en iyi hikâye derlemesi de aynı türdendir: *El Gallo en el Espejo* (Aynadaki Horoz) [1953]. 1958'de *El Pan de los Muertos* (Ölülerin Ekmeği) adlı bir biyografik skeç koleksiyonu yayımladı. (M)

LABRANDA veya **LABRAUNDA.** Esk. coğ. Anadolu'da (Karia bölgeleri) şehir. Milas'ın 15 km kuzeyinde, Kargacık köyü üstündeki yaylada yer alır. Eskiçağda Alabanda-Mylasa antik yolu üzerindeydi. Labranda ile Mylasa arasında 5 m enindeki yol taş bloklarla kaplanmış durumdaydı ve «Kutsal yol» diye bilinirdi. M.Ö. II. yy. da Labranda'da oturan halk, Mylasa'nın siyasî teşkilâtı içine alındı. Bundan sonra resmî binaların duvarları, devlet arşivi olarak kullanıldı. Şehrin biri güneydoğuda, diğeri güneyde iki giriş kapısı vardır. İki kapı arasında bulunan arşitrav üzerindeki yazıt, şehrin İdrieus zamanında yapıldığını gösterir. Şehrin üst sette bulunan tapınağı İdrieus zamanında (M. Ö. 351-344) ion biçiminde, önyüzü 6, yanları 11 adet sütunla çevrildi (25 X 16 m boyutlarındadır). Tapınağın doğusunda agora, kuzeyde 26 m uzunlukta korinthos üslûbunda bir stoa yer alır. Önünde yarım daire bir eksedra ile birkaç heykel kaidesi, güneydoğusunda bir dayanma duvarı vardır. Bu duvarın içinde, ön yüzü 4 sütunlu bir çeşme binası (nympheum) bulunur. Tapınağın güneyinde bir sıra depo ve yukarısındaki tepede 12 kuleli oval bir kale vardır (duvar kalınlığı 1 50 - 2 20 m). İki kapısından biri doğuda, diğeri güneydedir. Tapınağın çevresinde ve «Kutsal yol»un kenarında kayalara oyulmuş, tekne veya oda şeklinde mezarlar görülür. Ayrıca, üzeri beşik tonozla örtülü biri büyük, öbürü küçük iki odalı bir mezarın, rahip ailesine ait olduğu ileri sürülür. 1948'de İsveçlilerin başlattığı kazılar halen devam etmektedir. (M)

LABRAT (Dunas ibni), ibranî asıllı ispanyol şairi ve gramercisi (Fas X. yy.). Bağdat'ta okuduktan sonra Fas'a döndü. Bir süre sonra Cordoba'ya giderek Hazday İbni Ciprut'un himayesinde çalışmağa başladı. İbni Labrat'ın en büyük başarısı ibranî şiirine arap şiirinin unsurlarını özellikle aruz veznini getirmesidir. Kendisinden sonraki şairler aruz veznini hem din dışı hem de (daha seyrek olarak) dinî şiirlerde kullandılar. Zamanının yazarlarından bazıları, özellikle Menahem ibni Saruk'un taraflıları bu yeniliğe karşı çıktı. Labrat daha çok dünyevî şiirler (içki ve zevk konuları, İbni Çiptur'a methiyeler gibi) yazdı. Gramerci olarak, Menahem ibni Saruk'a karşı bir *Tesubot*'u (Karşılık) yazdı. İbranîce ve metrik vezinle yazılan bu şiir bazı yerlerde haksızlığa kaçar, yanlışları düzeltir ve bazı yenilikler getirir. İbni Saruk'un müritleri buna itiraz ettiler. Labrat, aynı zamanda Saadiye Gaon'un bazı Tevrat tefsirlerine karşı gelen bir tenkidin de yazarıdır. Bu tenkitte bir tartışma ve polemiği sürdürür. (M)

LABRAUNDA. Bk. LABRANDA.

LA BRÈTE (Alice CHERBONNEL, **Jean de** — denir), fransız kadın romancı (Saumur 1858 - Cizay-la-Madeleine, Maine et-Loire 1945). Hoş ve sade bir üslûpla canlılık ve nükte dolu birçok roman yazdı. Şaheseri *Mon Oncle et Mon Curé* (Amcam ve Papazım [1899] adlı romanının kazandığı büyük başarı uzun süre devam etti. (L)

LABRİOLA (Antonio), italyan filozofu (Cassino 1843 - Roma 1904). Napoli'de Bertrando Spaventa'nın öğrencisi oldu ve Hegel ile Spinoza'yı inceledi. Ama daha çok Herbart'ın etkisinde kaldı; Herbart'ı incelerken özellikle biçime yönelme ve somut problemlerle ilgilenme alışkanlığını edindi. 1874'te Roma üniversitesi ahlâk felsefesi kürsüsüne getirildikten (1876) hemen sonra sosyalist akıma katıldı. Siyasî alanda yaptığı seçimi doğrulamak amacıyle 1890'dan itibaren Marx'ı daha derinden incelemeğe başladı. Labriola ile genç Croce, Marx'tan hareket ederek benzer sonuçlara vardılar, ama Croce, marksizmi kısa süre sonra terketti ve Marx ile uğraştığı dönemi sadece, felsefe öğreniminde, etkisi sınırlı, bir dönem olarak kabul etti. Siyasal hayatta sosyalist partiye katılmanın doğurduğu bütün sıkıntılara alışmağa çalışan Labriola, Croce'ın marksizmden ayrılışını ahlâkî güçsüzlük ve entellektüel hazcılık belirtisi olarak nitelедi, dostunu yerdi ve onunla acı acı alay etti. Labriola, tarihî maddeciliğin modern yorumcusu olarak italyan kültüründe ve Avrupa marksizm tarihinde önemli yer tutar. Bunu 1890'dan itibaren mektuplaşmağa başladığı Engels de doğrular. Labriola tarihî maddeciliğin metafizik maddecilikle karıştırılmasına, tarihî maddeciliğin tarih felsefesine indirgenmesine, yüzeysel, determinist ve ekonomik yorumlara,

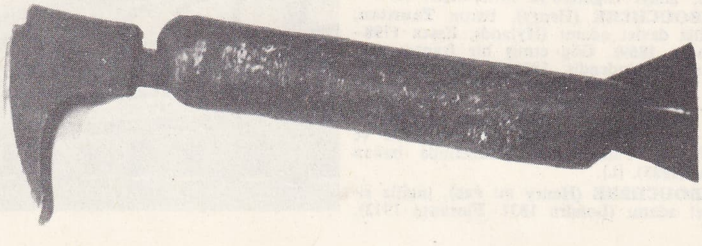

labunya

Foto. Charpentier (LAROUSSE)

Sorel'inki gibi şekil bozucu ve iki anlamlı revizyonlara karşı çıktı, marksist düşünceye yenilikler getirmeğe ve bilimsel sosyalizme yeni bir kuramsal ve siyasî akış vermeğe çalıştı. Lenin ve Gramsci daha sonra bu akımın başlıca temsilcileri oldular. Başlıca eserleri: *La Dottrina di Socrata Secondo Senofonte, Platone e Aristotele* (Ksenophon, Eflatun ve Aristoteles'e Göre Sokrates Öğretisi) [1871]; *Morale e Religione* (Ahlâk ve Din) [1873]; *In Memoria del Manifesto dei Communisti* (Komünist Manifestosu Hatırasına) [1896]; *Del Materialismo Storico* (Tarihî Maddecilik Üstüne) [1897]; *Discorendo di Socialismo e Filosofio* (Sosyalizm ve Felsefe Söylevi) [1898]; ölümünden sonra Croce tarafından yayımlanan *Scritti Vari di Filosofia e Politica* (Çeşitli Felsefe ve Siyaset Yazıları) [1906]. (M)

LABRIOLA (Arturo), italyan siyaset adamı (Napoli 1873). Sosyalistti, 1898'de Fransa'ya gitti ve G. Sorel'in etkisinde kaldı. İtalya'ya dönüşünde *Sosyalist Öncü* adlı gazetesiyle devrimci sendikacılığın önderleri arasına girdi. Bağımsız sosyalist milletvekili seçildi (1913), 1915'te müdahale lehinde oy kullandı. Giolitti kabinesi çalışma bakanı oldu (1920-1921), faşizmle mücadele etti (*Le Due Politiche*: *Fascismo e Riformismo* [İki Politika: Faşizm ve Reformizm], 1923). *Il Capitalismo* (Kapitalizm) [1910] dahil olmak üzere iktisat tarihi üstüne çalışmaları, Messina üniversitesinde iktisat kürsüsüne alınmasını sağladı (1926). Fransa, sonra Belçika'ya göçtü. *Le Crepuscule de la Civilisation*'u (Medeniyetin Alacakaranlığı) yayımladı (1937). İtalya'ya dönüşünde faşizmin çökmesi için uğraştı; Kurucu meclis üyesi, senatör (1948-1953) oldu. *L'Attualità di Marx* (Marx'ın Aktüalitesi) [1945] adlı eseri yazdı. (L)

LABROCA (Mario), italyan bestecisi (Roma 1896). Malipiero ve Respighi'nin öğrencisi, İtalya'daki çağdaş okulun faal üyelerinden biriydi. Floransa'da, Mayıs müzik şenlikleri başkanlığını (1936-1944), Roma, Venedik (Fenice) ve Milano (Scala) operalarının yönetmenliğini yaptı. 1949-1958 Arasında italyan radyosu yayın program şefi oldu. 1960'ta, müzik tarihi dersleri vermek üzere Perugia üniversitesine çağrıldı. Operalar (*Perepepe Prensesi*, 1927), baleler, dinî müzik (*Stabat Mater*, 1933; Jovanni Passion'u üstüne kantatlar, 1950), orkestra müziği (*Sinfonietta*, 1927), oda müziği (3 dörtlü, üçlü, sonatin) besteledi. (L)

LABROS i. (lat. k.). Balıkç. Büyük boy lapina. (M)

LA BROSSE (Gui DE), fransız hekimi ve botanikçisi (Rouen ? - ay.y. 1641). Sonradan Tabiat Bilimleri müzesi olan Paris Bitkiler bahçesini kurdu. Burada iki binden fazla bitki yetiştirdi ve bunların bir katalogunu yazdı. (L)

LABROUSTE (Henri), fransız mimarı (Paris 1801 - Fontainebleau 1875). 1824 Roma ödülünü aldı. 1829'da Millî Güzel Sanatlar okulunda Duban'ın yardımcısı, 1830-1856 yılları arasında profesör ve atelye şefi oldu. 1838'den sonra Ecole Polytecnique'te öğretim üyeliğinde bulundu. *Sainte-Geneviève kütüphanesi*'nin onarılmasında (1843- 1850) ve özellikle *Bibliothéque nationale*'in düzenlenmesinde büyük başarı gösterdi. Her iki yapının da çatmalarında demir kullandı. (L)

LABRUM (lat. k.). Esk. Rom. Bir veya daha fazla ayaklar üzerinde duran geniş yalak. (Labrum, tapınakların giriş yerine yerleştirilir, içinde arıtma suyu bulunurdu. Banyolarda sıcak su ve şarap dökünmeğe yarardı.) [L]

LA BRUYÈRE (Jean DE), fransız ahlâkçısı (Paris 1645 - Versailles 1696). Yirmi yaşında Orléans üniversitesinden hukuk diploması aldı. Baroya kayıtlı olmakla birlikte hukukla pek ilgilenmedi. 1673'te Caen'de satın aldığı defterdarlık görevini 1686'da sattı. Bossuet'nin tavsiyesiyle Büyük Condé'nin torunu Louis de Bourbon'a tarih öğretmeni olarak Chantilly'ye çağrıldı. Bu görevi bittikten sonra da, soylu kişi unvanıyle ve sekreter olarak Condé'lerin sarayında kalmaya devam etti. Böylece toplumun bu kesimini yakından incelemek fırsatını buldu. *Caractères de Théophraste, Traduits du Grec, avec les Caractères et les Moeurs et les Moeurs de ce Siècle* (Theophrastos'un Karakterlerinin Yunancadan Tercümesi ile Bu Yüzyılın Karakter ve Töreleri) [1688] adıyle yayımladığı eserde La Bruyère, yunan ahlâkçısından yapılan tercümenin yanında kendi eserine sadece bir ek bölüm olarak yer vermekle beraber, büyük bir başarı kazandı. Dördüncü baskıdan (1689) dokuzuncu baskıya (1696) kadar eserini iki kat genişletti, özellikle portreleri çoğaltarak birçok ekleme yaptı. Başarısız iki teşebbüsten sonra 1693'te Fransız akademisine kabul olundu. Kabul töreni konuşmasında eskileri tutan akademi üyelerini övmesi yenileri (Th. Corneille, Fontenelle) gücendirdi. La Bruyère *Préface du Discours*'u (Nutkun Önsözü) yayımlayarak onlara cevap verdi. Son yıllarında Kiyetizm üstüne girişilen tartışmada Bossuet'yi tuttu.

Karakterleri'ni kazandığı başarı, biraz da içindeki portrelerden ileri geliyordu, Çağdaşları, bunları ilham eden modelleri araştırdılar; eserin, bazı adlar eklenerek «anahtar» bilgilerle yeni baskıları yapıldı. La Bruyère bu yakıştırmaları kabul etmedi, fakat eserdeki kişiler gerçekten birer «tip» olmakla beraber, portrelerdeki unsurların çoğunlukla kolayca tanınacak, izlenmiş olaylardan alındığı belliydi.

La Bruyère'in insan görüşü La Rochefoucauld'dan pek farklı değildir, orijinalliğini başka yönde aramak gerekir. La Bruyère, fransız toplumunun temelinden değiştiği bir devrin yazarıdır. Moda değişmeleri gibi dış görünüşleri belirtmekle beraber, genç memurların yeni töreleri, maliyecilerin, iş adamlarının gücü gibi, toplumun daha derin özelliklerini de ortaya koydu. Ahlâk düzeniyle ilgili bu olayların gerisinde, savaş, parayle satın alınan görevler, servetlerde gittikçe artan eşitsizlik gibi siyasal ve sosyal sebepleri görmesini bildi.

Hiç bir zaman bir «filozof» olmadı. Tersine, kötülüklerin din ve ahlâk geleneklerini bırakmaktan ileri geldiğine inanmıştı. Toplumu eleştirmesinde bir cüret yoktu, söyledikleri tamamiyle o zamanki vaizlerin söylediklerine uygundu. La Bruyere'de en çok ilgi çeken noktalar, o devirde hiç rastlanmayan somut gözlemciliği ve özlü, gergin, eksiltili üslûbudur. (L)

LABUDA (Gérard), polonyalı tarihçi (Nowej Hucie, Kartuzy yakınları 1916). Polonya Bilimler Akademisi Tarih enstitüsünün müdürlüğünü yaptı. İslav halklarının tarihiyle ilgili birçok önemli eser yazdı: *Polonya Devletinin Başlangıcı Üzerine İncelemeler* (1946); *İlk İslav Devleti, Somon* (1949); *Polonya'nın En Eski Tarihî Kaynakları ve Efsaneleri* (1961). [L]

LABULLA i. Linyphia'ya yakın örümcek.

— ANSİKL. *Labulla*'lar orta boylu, yuvarlak gövdeli örümceklerdir; karın kısmı esmer benekli açık renktedir; ön bacakları çok uzun olur. Gececi olan bu örümcekler ormanlarda yaşar; taşların ve kapalı yerlerin altında yere yakın geniş bir ağ örer. Örnek türü *Labulla thoracica*, Avrupa'nın her tarafında bulunur (L)

LABUNYA i. Teknol. Ayakkabı sayasını ütülemek ve tabanını mumlayıp cilâlamak için kullanılan ahşap saplı demirden yapılmış âlet. (Günümüzde saya *kaşık* denilen bir başka âletle ütülenmekte ve labunya sadece ayakkabı tabanını cilâlamak için kullanılmaktadır.) [L]

LABURNUM i. Küçük Asya ve Doğu Avrupa'da yetişen sarısalkımın ilmî adı. (Baklagillerden.) [L]

LABUS (Carlo), italyan hekimi (Milano 1844 - ay. y. 1909). Pavia üniversitesinde profesörlük yaptı, 1878'de larengoloji öğretimini başlattı. 1880'de Milano'da toplanan ilk milletlerarası Larengoloji kongresini teşkilâtlandırdı ve başkanlığını yaptı. (L)

LÂBÜD sıf. (ar. *lā*, olumsuzluk edatı ve *büdd*, ayrılık'tan, *lā-büdd*). *Esk.* Ayrılmaz, ayrılamaz, ayrılması mümkün olmayan, gerekli, gerek, lâzım: *Her daim eğer bilmesi lâzımsa demektir / Kim lâbüd olur âdeme bir âlem-i diğer* (Abdülhak Hâmid). *Garbî Trakya'nın şimal akşamında yapılması lâbüd olan teşkilât* (Atatürk). [M]

LABYRINTHULA i. İki ucunda ince birer yalancı ayak bulunan, iğ biçiminde ve tek çekirdekli amibimsi çok küçük güneş hayvancığı. (Denizde yaşayan üç, tatlı suda yaşayan bir türü vardır. Kökbacaklılar sınıfından.) [L]

LABZIN (Aleksandr Fyodoroviç), rus yazarı (Moskova 1766-Simbirsk 1825). Katerina II için bir *Zafer Şarkısı* yazdı ve *Figaro'nun Düğünü*'nü (1787) rusçaya çevirdi. Daha sonra alman mistik eserlerini çevirdi ve Novikov'un etkisiyle martinez'ciliğe yöneldi. Dergisi *Sion Postası* (1806 - 1817) papaz sınıfının isteği üzerine kapatıldı ve Labzin sürgüne gönderildi (1817). [L]

LA CAILLE (rahip Nicolas Louis DE), fransız astronomu (Rumigny, Champagne 1713 - Paris 1762). Bourbon dükü onu himayesine aldı. J. Cassini de ona Rasathane'de kalacak bir yer verdi. Daha sonra büyük geodezi çalışmalarına girişti. 1739'da meridyen denetleme komisyonunda çalıştı ve aynı dönemde Mazarin kolejinde matematik kürsüsüne getirildi. 1750-1754 arasındaki Ümit burnu gezisinde güney yarım küredeki 15 takımyıldızında gruplanmış 10 000 yıldızın ve birçok yeni bulutsunun gözlemini yaptı. Berlin'de Lalande ile birlikte meridyenlerin ölçülmesinde çalıştı. Ay'ın paralaksını kesin olarak ilk defa o hesapladı. (L)

LACAITA (Giacomo Filippo). İtalyan siyaset adamı ve bilgini (Manduraia, Taranto 1813 - Napoli 1895). 18 Yaşında Napoli'ye gitti ve ingiliz birliği avukatı oldu. 1850'de Gladstone ile tanıştı ve onunla birlikte lord Aberdeen'e Bourbon hükûmetini tenkit eden ünlü mektupları yazdı. Tutuklandı, sonra 1852'de serbest bırakıldı. İngiltere ve İskoçya'ya gitti, 1854'te ingiliz yurttaşlığına geçti. Gladstone ile iyi ilişkilerini sürdürdü ve 1858 - 1859 kışında onunla birlikte Yunanistan'a gitti. İngiliz siyaset adamı bu ülkeye İon adalarıyla ilgili bir meseleyi incelemek için gitmişti. Lacaita 1860'ta lord J. Russel'i, Napoleon'u Sicilya'dan Calabria'ya çıkarma yapmak isteyen Garibaldi'yi silâh zoruyle engellemeyi öngören plandan vazgeçirmeğe ikna etti. 1861'de İtalya'ya döndü, aynı yıl milletvekili seçildi; 1876'da senatör oldu. Başlıca eserleri: *L'Inferno di Dante, Disposto in Ordine Grammaticale* (Dante'nin Gramer Yönünden Düzene Konmuş Cehennemi) [3 cilt 1865], *Catalogo della Biblioteca di Chatsworth* (Chatsworth Kitaplığı Kataloğu) [4 cilt, 1878]. Ayrıca, *Divina Commedia*'nın (İlâhî Komedya), Benvenuto da İmola'nın açıklamasını kapsayan bir baskısını yaptı (1887). [L]

LAC-ALLARD, Kanada'da (Quebec) demir filizi ve titan yatağı, Havre - Saint - Pierre'in kuzeyinde, Saint - Laurent'ın kuzey kıyısında. (L)

LA CALPRENEDE (Gautier DE COSTES DE), fransız yazarı (Toulgouen - Perigord Sarlat şatosu yakınları 1610'a doğr. -le Grand - Andely 1663). Toulouse'da iyi bir öğrenim gördükten sonra Paris'e gitti (1632), muhafız alayında kade olarak, sonra da kralın maiyetinde görev aldı. En başarılıları *La Mort de Mithridate* (Mihridates'in Ölümü) [1635] ve *Comte d'Essex* (Essex Kontu) [1638] olan trajediler, iki de trajedi - komedi (*Bradamente*, 1637 ve *Belisaire*, 1659) yazdı. Ama asıl ününü üç roman sayesinde kazandı: *Cassandre* (1642 - 1660), *Cleopâtre* (1647 - 1658) ve *Faramond*. Tamamlayamadığı bu sonuncu romana Vaumoriere devam etti (1661-1671). Gerçek anlamda birer destan niteliğindeki bu uzun romanların özelliği, kahramanlık serüvenlerinin yanı sıra aşk oyunlarına da yer vermesidir. (L)

LACAN (Jacques), fransız hekimi (doğ. Paris 1901). 1932'de *«Kişilikle İlişkileri Açısından Paranoyak Psikoz»* adlı tezini verdi. Psikiyatr olarak Fransa'daki psikanaliz çalışmalarına katıldı. 1950'de psikanaliz dersleri vermeğe başladığından itibaren «Freud'a dönüş» ilkesini ortaya attı.

LACEPÈDE
(özel koleksiyon)

rahip **LA CHAISE**
Trouvain'in eseri
Bibliothèque Nationale, Paris

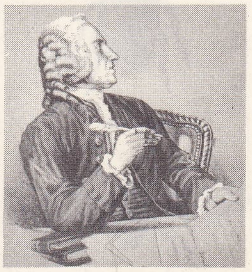

Louis de **LA CHALOTAIS**
Bignan'ın eseri
Sohier'nin taşbasması
Cabinet des Estampes, Paris

Foto. X, Langlois, B.N. (LAROUSSE)

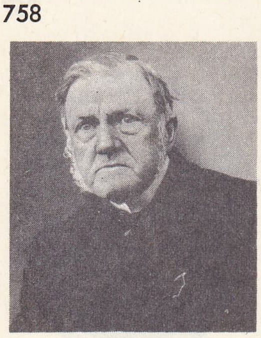

Jules LACHELIER

Adrien LACHENAL
Cabinet des Estampes, Paris

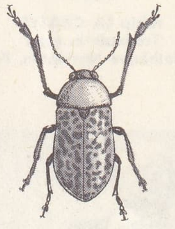

lachnaea

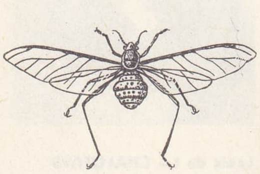

lachnus

LA CİERVA Y CODORNİU

1936'dan sonra psikanalize önemli katkısı oldu. Sainte-Anne'da on yıl süreyle ders verdikten sonra Ecole Pratique des Hautes-Études'te konferans vermekle görevlendirildi. Otuz yıllık tecrübelerinin ürünü olarak yazdığı makalelerini *Ecrits* (Yazılar) [1966] adlı bir kitapta topladı. (L)

LA CARLOTA, Filipin adalarında şehir, Negros adasının batı kıyısında, Negros Occidental ilinde, San Enrigue ırmağı kıyısında, Baelod'un güneyinde; 45 789 nüf. Çevresinde şekerkamışı işletmeleri uzanır. Kıyıdaki ve iç kısımdaki şehirlere iyi yollarla bağlıdır. Başlıca sanayi faaliyeti şeker arıtılmasıdır. (L)

LA CASA (José İGLESİAS DE). Bk. İGLESİAS DE LA CASA.

LA CASİNİERE (Yves DE), fransız bestecisi (Angers 1897). Max d'Ollone ve Caussade'ın öğrencisiydi. Roma ikinci büyük ödülünü kazandı (1925). Müzik eğitimi baş müfettişliğinde bulundu (1953), iki senfoni, bir org konçertosu, senfonik şiirler (*Perseus ve Andromeda, Ölüye Koşuk, Minerva'nın Doğuşu,* 1957), oda müziği eserleri (sonatin, bir üçlü, dörtlüler) besteledi. (L)

LACASSAGNE (Alexandre), fransız hekimi (Cahors 1843-Lyon 1924). 1880'de Lyon fakültesinde adlî tıp kürsüsüne tayin edildi. Eserleri arasında *Précis d'Hygiène* (Halk Sağlığı Özeti), [1876], *Précis de Médecine Judiciaire* (Adlî Tıp Özeti) [1878] sayılabilir. *Archives d'Antropologie Criminelle*'in (Ağır Suçlar Antropolojisi Dergisi) [1886] kurucusudur. (L)

LACASSAGNE (Antonie Marcellin Bernard), fransız biyoloji ve radyoloji bilgini (Villerest, Loire 1884). Paris Pasteur enstitüsünde laboratuvar şefi (1915). Radyum enstitüsü laboratuvarına önce şef (1923), sonra müdür (1937), daha sonra Collège de France'ta deneysel radyobiyoloji profesörü oldu (1941). Radyobiyoloji, radyoterapi, kanseroloji ve hormonoloji alanında çalışmalar yaptı. Organizmada mevcut kimyasal bir madde ile deneysel olarak kanser meydana getirdi. Eserleri: *Radiophysiologie et Radiothérapie* (Radyo fizyoloji ve Radyoterapi) [1928]; *Actions des Radiations sur les Tissus* (Radyasyonların Dokular Üstündeki Etkileri) [1941]; *Radiophysiologie Expérimentale, Cancer et Hormones* (Deneysel Radyofizyoloji, Kanser ve Hormonlar) [1945]. Kanser üstüne yaptığı çalışmalarla 1962'de Birleşmiş Milletler ödülünü aldı. (L)

LA CASSAGNE (rahip Joseph), fransız müzik yazarı (Oléron piskoposluğu 1720'ye doğr. - 1780'e doğr.). Eserleri: *Recueil de Fables Mises en Musique* (Müziğe Uygulanan Fabller Derlemesi) [1754] ve bütün anahtarların sol anahtarında toplanabileceğini ispatladığı *Uni-Cléfier Musical* (Tek Anahtarlı Müzik) [1754] adlı eserleri yazdı. (L)

LACAU (Pierre), Eski Mısır uzmanı fransız bilgini (Brie-Comte-Robert 1873 - Paris 1963). Kahire'de Fransız doğu arkeoloji enstitüsü müdürü (1912), Mısır eski eserler servisi müdürü (1914 - 1936), Collège de France'da profesör (1938) oldu. En önemli eserleri: *Les Statues «Guérisseuses» dans l'Ancienne Egypte* (Eski Mısırda «İyileştirici» Heykeller) [1922], *Sur le Systeme Hiéroglyphique* (Hiyeroglif Sistemi Üstüne) [1954]. (L)

Lacaune ırkı, Lacaune dağlarının bulunduğu bölgede (Tarn) yetişen koyun ırkı. Bu dayanıklı koyun rokfor peyniri yapımı için süt elde etmek amacıyle üretilir. Koyunlar, kuzularını 8 - 10 kg oluncaya kadar emzirebilsinler diye doğurduktan ancak altı hafta sonra sağılmağa başlanır. Kuzuları da piyasaya «süt kuzusu» olarak sürülür. (L)

LACAZE - DUTHİERS (Henri DE), fransız tabiat bilgini (Montpezat 1821 - Las - Pons, Dordogne 1901). Muséum'da yumuşakçalar bilimi profesörü (1865), sonra Sorbonne'da profesör oldu (1868). Özellikle yumuşakçaların anatomisi üstüne yaptığı ayrıntılı çalışmalarıyle tanındı. Yayımlandığı çok sayıdaki eserleri arasında en önemlilerinden biri olan *Histoire Naturelle du Corail* (Mercanın Tabiî Tarihi) [1863] yakın zamana kadar geçerliydi. 1873'te *Deneysel Zooloji Arşivler*'ini ve daha sonra Roscoff ve Banyuls laboratuvarlarını kurdu. (L)

LACAZELLA i. Thecideidae grubundan kolsuayaklı küçük hayvan; Akdeniz'de, karın çenetiyle kayalara tutunarak yaşar. Sırt çeneti tütün tabakasının kapağı gibi diğerini örter. (*Eşanl.* THECİDEA.) [L]

LACCARİA i. Kızıl - sarı veya mor şapkalı, bazitli mantar; ormanlarda çok bulunur; yenebilen ve sevilen bir mantardır. (L)

LACCOBİUS i. Esmer veya kızıl renkte, sarı benekli küçük su sineği. Tatlı veya acı suların dibinde balçık içinde yaşar. (*Kınkanatlıların hydrophilidae* familyasından.) [L]

LACCOPHİLUS i. Çok çevik küçük su piresi; bataklıklarda ve derelerde yaşar. (İlmî adı: *Laccophilus obscurus.* Kınkanatlıların *dytiscidae* familyasından.) [L]

LACCOPTERİS i. Retiyen ve batoniyen tabakalarında görülen, şimdiki *matonia* cinsine benzeyen eğreltiotu fosili. (L)

LAC - DYE [lak day] i. (ing. *lac,* laka, ve *dye,* boya). Lakadan elde edilen ve kırmızı renk veren boyarmadde. (L)

LA CECİLİA (Giovanni), italyan yurtseveri ve yazarı (Napoli 1801 - ay. y. 1880). On yedi yaşında Carboneria'ya yazıldı, 1820 - 1821 Napoli isyanına katıldı; hareket bastırıldıktan sonra tutuklandı ve hapse atıldı. 1826'da serbest bırakılarak Toscana'ya sürgüne gitti, burada P. Colletta'ya ithaf ettiği ilk romanı *İ Sanniti'*-yi (Sannio'lular) yazdı. Livorno'lu Guerrazzi ve Bini liberal grubuyle dostluk kurdu ve *İndicatore Livornese* gazetesinde çalıştı. 1830'da büyük dukalık polisi tarafından sürüldü; kısa bir süre Lucca ve Korsika'da kaldıktan sonra Marsilya'ya gitti. Marsilya'da «Ciovine İtalia»nın teşkilâtlanmasına ve aynı isimdeki yayın organının yazı işlerine yardım eden Mazzini'ye bağlandı. 1847'de Livorno'ya gitti, orada halk hareketlerine katıldığı gerekçesiyle 1848 başında hapsedildi. Hürriyete kavuşunca Napoli'ye döndü. 15 Mayıs'taki Bourbon hükûmet darbesine karşı çıkan direniş hareketinin başlıca liderleri arasına girdi. Roma, sonra da Toscana'ya sığındı; Büyük duka geri dönünce Korsika ve Piemonte'ye sürüldü. 1855'te Piemonte'de *Le Voce del Progresso* adlı demokratik gazeteyi yayımladı. Hayatının son yıllarında, bazı karanlık davranışları yüzünden sürgün sırasında Bourbon'larla gizli anlaşma yapmakla itham edildi. Başlıca eserleri: *Cenno Storico Sull'Ultima Rivoluzione Toscana* (Son Toscana Devrimi Üstüne Tarihî Bilgi) [1849], *La Russia e l'Europa Occidentale Nella Questione d'Oriente* (Doğu Meselesinde Rusya ve Batı Avrupa) [1854], *Storie Segrete delle Famiglie Reali o Misteri della Vita İntima dei Borboni e delle Famiglia Absurgo-Lorena* (Krallık Hanedanının Gizli Hikâyeleri veya Bourbon'ların ve Habsburg - Lorraine Hanedanının Özel Hayatlarıyle İlgili Sırlar) [1859-1860]; *Storia dell'İnsurrezione Siciliana* (Sicilya Ayaklanmasının Tarihi) [1860] ve özellikle Rönesans demokrasisi tarihi için önemli bir kaynak olan *Memorie Storico - Politiche dal 1820 al 1876* (1820'den 1876'ya kadar Tarihî-Siyasî Hatıralar) [1876-1878]. (M)

LACÉPÈDE (Bernard Germain Etienne DE LA VİLLE, DE - kontu), fransız yazarı ve tabiat bilgini (Agen 1756 - Epinay-sur-Seine 1825). Çocuk yaşta güzel sanatlarla ve bilimlerle ilgilendi. Paris'e gitti; Gluck ve Buffon tarafından sevgiyle karşılandı. Önce müzikle uğraştı, 1781 - 1758 Arasında *Poétique de la Musique* (Müziğin Şiiri) adlı bir eser yayımlayarak aşırı derecede övgü kazandı. Buffon ona kralın danışma meclisinde danışman yardımcısı olarak yer verince, Buffon'un *Histoire Naturelle des Animaux*'sunun (Hayvanların Tabiî Tarihi) devamı olarak *Histoire Générale et Particuliere des Quadrupèdes Ovipares et des Serpents* (Yumurtlayan Dört Bacaklıların ve Yılanların Genel ve Özel Tarihi) [1788-1789] adlı eseri yazdı. Ne vardı bu eser, çok yüzeysel özelliklere dayanarak bir sınıflama yapar. Devrimden yana olan Lacépède Yasama meclisine önce üye, sonra bakan oldu; fakat Terör devrinde yapılanlardan ürkerek Muséum'daki görevinden istifa etti ve bir köye çekildi. 9 - Thermidor'dan sonra Paris'e döndü, çalışmalarına yeniden başladı ve kendisi için Muséum'da yeni bir kürsü (Sürüngenler ve Balıklar kürsüsü) kuruldu. 1795'te İnstitut'ye üye kabul edildi; 1798 - 1803 arasında *Histoire Naturelle des Poissons'u* (Balıkların Tabiî Tarihi), 1804'te *Histoire Naturelle des Cétacés*'yi (Balinaların Tabiî Tarihi) yazdı. 1799'da senatör, 1801'-de senato başkanı, 1804'te devlet bakanı oldu; Napolyon ona kont payesi verdi ve Légion d'honneur büyük şansölyesi unvanını aldı. Louis XVIII tarafından yüksek meclis üyeliğine getirildi. Yüzgün'-lerden sonra ikinci restorasyon sırasında yüksek meclis üyeliğinden çıkarıldı. 1819'-da itibarı iade edildi. Ömrünün geri kalan kısmını *Histoire Générale de l'Europe*'u (Avrupa'nın Genel Tarihi) yazmakla geçirdi. (L)

LACERNA (lat. k.). Rom. arkeol. Omuzda bir kanca yahut çengelli iğneyle tutturulan ve şlamid'e (yunan asker mantosu) oldukça benzer manto. (Önce askerî bir giyecekti. Sivilde kullanılışı [bazen bir kapüşonla beraber kış ve yağmur mantosu olarak] Roma imparatorluğunun başına doğru genelleşti.) [L]

LACERDA (Bernarda FERREİRA DE), portekizli kadın şair (Porto 1595 - Lizbon 1644). Felipe IV'ün çocuklarının mürebbiyesi idi. *Espana Libertada* (Kurtarılmış İspanya) [1618 - 1626] ve latince, portekizce, ispanyolca ve italyanca şiirlerden bir derleme olan *Soledades de Buçaco* (Buçaco Yalnızlıkları) [1634] adlı iki eseri ispanyolca yazdı. (L)

LACERDA (Carlos), brezilyalı gazeteci ve siyaset adamı (Rio de Janeiro 1914). Gunabara valisi oldu (1961-1965). Quadros ve Goulart'ın düşmelerinde büyük rol oynadı. Bu yüzden «başkan deviren» diye ün saldı. Başkan Castelo Branco'nun rakibi olunca J. Kubitschek ile birlikte «Fronte Ampla» (Geniş Cephe) adıyle bir muhalefet partisi kurdu. (L)

LÂCEREM sıf. ve zf. (ar. *lā,* olumsuzluk edatı ve *cerem,* ayrılma, kopma'dan *lā-cerem*). *Esk.* Şüphesiz, tereddütsüz: *Zahidin gönlünde cennet âşıkın didâr-ı yar/Lâcerem herkesin başında bir sevdası var* (Lâlî). ‖ Mutlaka, behemehal. ‖ Belli, besbelli, belli ki: *Lâcerem Sultan-ı Âlemin gönlü gayet şâd oldu* (Kıvâmî). ‖ İster istemez: *Lâ-cerem, Bağdad-ı dârüsselâm kendülere teslim olunur* (Naima). [M]

LACERTA, Kertenkele* takımyıldızının latince adı. (Kısaltması: [lac]). [L]

LA CHAİSE veya **LA CHAİZE** (François D'AİX DE), *Père La Chaise* denir, fransız cizviti (Aix şatosu, Forez 1624 - Paris 1709). Lyon kolejinin rektörüydü; Louis XIV'ün günah çıkarıcısı oldu ve onu dine bağladı; Madame de Maintenon'un göze girmesine yardım etti ve onu kralla gizlice evlendirdi. Paris'te bir mezarlığa onun adı verildi. Bk. PÈRE-LACHAİSE. (L)

LA CHALOTAİS (Louis René DE CARADEUC DE), fransız hukukçusu (Rennes 1701 - ay. y. 1785). Avukat, sonra Rennes parlamentosunda başsavcı oldu. Filozofların dostuydu. Yayımladığı *Comptes Rendus des Constitutions des Jesuites* (Cizvit Kuruluşlarının Tutanakları) [1761] adlı eseriyle Fransa'da cizvit tarikatının kaldırılmasında rol oynadı; *Essais d'Education Nationale* (Millî Eğitim Denemesi) [1763] adlı eserinde ise millî bir eğitim sisteminin uygulanmasını öngördü ve bu fikri Voltaire tarafından övüldü. Vali d'Aiguillon'a, karşı çıkan Bretagne'ı destekledi, bunun üzerine Bretagne aristokrasisinin ayaklanmasını hazırlamakla suçlanarak Saint-Malo şatosuna hapsedildi (ekim 1765). Paris Parlamentosu olaya el koydu ve vali d'Aiguillon aleyhine dava açtı (1770). La Chalotais Rennes'e döndü (1774) ve yeniden Parlamentonun başına getirildi. (1775) [L]

LACHAMBEAUDİE (Pierre), fransız şar-

Foto. Viollet, Keystone (LAROUSSE)

kıcısı ve yazarı (Montignac-sur-Vézère, Sarlat yakınları 1806 - Brunoy 1872). Saint - Simon taraftarlarındandı; Blanqui ile ilişki kurdu. Tutuklandı, 2 aralıktan sonra sürüldü; *Essais Poétiques* (Şiir Denemeleri) [1829] eserinden sonra demokrasiye olan inancını ortaya koyan *Fables Populaires*'i (Halk Masalları) [1839] yayımladı. Ayrıca *Fleurs de Villemomble* (Villemomble Çiçekleri) [1861] adlı bir şiir kitabıyle, pisliği konu alan *Hors d'Oeuvre* (Çerezlik) [1867] adlı iki eser yazdı. (L)

LACHAMPT (Félix), fransız kimyacısı (Paris 1902). Özellikle emülsiyonların, sabun çözeltilerinin, nemlendirici maddelerin ve yüzeysel tabakaların yapısı üstüne yaptığı araştırmalarla tanındı. Sabunlaşma olayı, sabunların fizikokimyası «fazlar» ve bunların değişimleriyle ilgili yoğun çalışmalar sonunda sürekli sabun yapımında uygulanan fransız metodunu buldu (1947). [L]

LA CHAPELLE (Jean de), fransız yazarı (Bourges 1655 - Paris 1723). Conti prensi kumandanlığında sekreterdi, 1719'da siyasî entrikalar sonucu Bourges'a sürüldü, 1680'de, Champmeslé'nin oynadığı, *Bassette* adlı eseriyle tiyatro yazarlığına başladı. 1680 - 1684 arasında dört trajediyle bir komedisini (*Les Carrosses d'Orléans* [Orleans Arabaları]) oynattı. İki roman yazdı: *Les Amours de Catulle* (Catullus'un Aşkları) [1680] ve *Les Amours de Tibulle* (Tibullus'un Aşkları) [1712]. (L)

LA CHAUSSÉE (Pierre Claude NİVELLE DE), fransız tiyatro yazarı (Paris 1692 - ay. y. 1754). Bir süre şiir üstünde çalıştıktan, bir trajedi, bir traji - komedi ve bir «bouffonnerie» yazdıktan sonra, «acıklı komedi» adı verilen yeni bir türde on dokuz oyun yazdı. Başlıcaları: *La Fausse Antipathie* (Sözde Nefret) [1733]; *Le Préjugé à la Mode* (Modaya Uygun Önyargı) [1735]; *L'Ecole des Amis* (Dostlar Okulu) [1737]; *La Gouvernate* (Valinin Karısı) [1747]; *L'Ecole de la Jeunesse* (Gençlik Okulu) [1749]; *L'Homme de Fortune* (Varlıklı Adam) [1751]; *Le Retour İmprévu* (Beklenmeyen Dönüş) [1756]. İnsanların talihsizliklerine karşı duyulan sempati üstüne kurulmuş olan bu ahlâkî ve iyimser komediler, üslûp yönünden zayıftır, komedi ve trajedi unsurlarını birleştirir. Aşırı akılcılığın ve burjuvazinin ürünü olan bu tür XIX. yy. töre komedisinin habercisidir. (L)

LACHELİER (Jules), fransız filozofu (Fontainebleau 1832 - ay.y. 1918). *Du Fondement de l'İnduction* (Tümevarımın Temeli Üzerine) ve Latince *De Natura Syllogismi* tezleriyle edebiyat doktoru oldu (1871). École Normale Supérieure'de verdiği dersler (1864-1875), Victor Cousin dogmacılığının yerini aldı. Eleştirici idealist felsefesinin ağırlık noktası, deneyde ortaya çıkan şekliyle dünyanın varoluşunun hangi şartlara cevap vermesi gerektiğinin ve bu dünyanın, düşüncemizin konusu haline nasıl geldiğinin araştırılmasıdır. Olayların olumsallığından kanunların zorunluluğuna geçmeyi sağlayan bu hareketi, tümevarım dile getirir. Lachelier'ye göre, dünya, düşüncemizin kendini gerçekleştirmesi için gerekli olan niteliklere veya varoluş tarzlarına sahip olmalıdır (önce etken nedenler kanunu, sonra ve özellikle gereksel nedenler kanunu). Çünkü olguların çizgisel serisi, ancak, gerçeği meydana getiren tutarlı bütünler halinde anlaşılabilir. Lachelier mantıkta niteliğin, nicel bağıntılardan üstün olduğunu belirtir; *Psychologie et Métaphysique* (Psikoloji ve Metafizik) [1885] adlı makalesinde, varlık veya hakikat fikrinden, insan bilincinin temel kavramlarını çıkar sayarak düşüncenin en esaslı gerçek olduğunu ispatlamak ister. (L)

LACHENAL (Adrien), isviçreli devlet adamı (Cenevre 1849 - ay. y. 1918). Büyük Konsey'de radikal milletvekili (1881 - 1884 ve 1900 - 1918), sonra Millî konsey'de milletvekili (1884 - 1892), Federal Konsey üyesi (1892 - 1899) oldu. Konsey'de Siyaset ve İçişleri bakanlıklarını yönetti. İsviçre konfederasyonu (1896) ve Eyaletler Konseyi başkanı oldu (1409 - 1918). [L]

LACHENALİA i. Soğanlı güzel bitki. (Yasemine benzeyen bu bitkinin yaprakları sapsız, düz kenarlı ve kınlıdır; çiçekleri ana sapın ucunda başak veya salkım halinde bulunur. Güney Afrika'da otuz kadar türü yetişir. Bunlardan bir kısmı, meselâ *Lachenalia trocolor* açık limonluklarda*l* süs bitkisi olarak yetiştirilir.) [L]

LACHESİLLA i. Evlerde yaygın odun biti, küf ve organik kırıntılarla beslenir. (İlmî adı: *Lachesilla pedicularia*. Psocoptera takımından *pterodelidae* familyasının örnek tipi.) [L]

LACHESİS i. Zehirli yılan; Amerika'da ve Güney Asya'da yaşar. (Başlıca türü olan *surukuku* [*Lachesis mutus*] *zehirli* yılanların en büyüğüdür: boyu 3 m'yi bulur. Çalılık bölgelerde yaşar; kuru yaprak renginde ve benekli olan derisinden dolayı kolay farkedilemez. Engerekgillerden.) [L]

LA CHÉTARDİE (Jacques Joachim TROTTİ DE — markisi), fransız diplomatı (1705 - Hanau 1758 veya 1759). Önce subaydı, Rusya büyükelçisi oldu (1739) ve Yelizaveta'yı tahta getiren hareketi yönetti (25 kasım 1741). Mektuplarında kullandığı şifrenin çalınması sonunda, Çariçe aleyhindeki düşünceleri ortaya çıkınca görevinden alındı (haziran 1744). 1744'te yeniden mesleğine döndü ve 1749-1752 arasında Torino büyükelçisi oldu. (L)

LACHİNE, Kanada'da (Québec ili) şehir, Montreal adasında, Saint - Laurent ırmağı kıyısında; 38 600 nüf. Montreal'in sanayi banliyösünde.

— *Lachine kanalı*, Kanada'da kanal, 14 km uzunluğunda; Saint - Laurent deniz yolunun açılmasından önce, Saint - Louis gölüyle Laprairie havzası arasındaki Saint - Laurent ırmağı şelâlelerinden kaçınmayı sağlardı. Hidroelektrik tesis. (L)

LACHMAN (Karl), alman filoloğu (Braunschweig 1793 - Berlin 1851). Berlin üniversitesinde profesördü (1825), 1830'da Berlin Bilimler akademisine girdi. Wolf'un çalışmalarından ilham alarak *Betrachtungen über die İlias*'i («İlyada» Üstüne İncelemeler) [1837-1843] yazdı. Lucretius (1850), Propertius, Tibullus, Catullus'un eserlerini ve Yeni Ahit'in (1831 - 1842, 1850) baskılarını yaptı; alman edebiyatıyle ilgili olarak *Über die Ursprüngliche Gestalt des Gedichts von der Nibelunge Not*'u (Nibelugen Destanlarının İlk Biçimleri) [1826] ve Lessing'in (1838-1840) eserlerinin tenkitli baskısını yayımladı. (L)

LACHNAEA i. Bot. Güney Afrika'da yetişen bitki; fundaya benzediği için bazen limonluklarda yetiştirilir. (*Thymeleceae* familyasından.)

— Böcek bil. Kırmızı veya kızıl-sarı kanatlı, mavi veya yeşil gövdeli böcek. (*Lachnaea tristigma*, *L. pubescens* ve *L. cylindrica* bazı Güney Avrupa ülkelerinde yaşar. Kınkanatlıların *chrysomelidae* familyasından.) [L]

LACHNER (Franz), alman bestecisi (Rain, Yukarı-Bavyera 1803 - Münih 1890). Schubert ile dostluk kurduğu Münih'te müzik öğrenimini tamamladıktan sonra, Karntnertortheater'da daha sonra Mannheim operasında orkestra yöneticiliği yaptı (1834); 1836'da Münih saray kilisesi müzik yöneticiliğine getirildi. Dört operasından

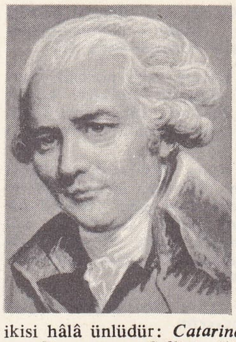

solda,
Choderlos de LACLOS
Ducreux'nun eseri,
Versailles müzesi, Paris;
sağda,
Charles de LA CONDAMİNE
Cochin'in gravürü,
Cabinet des Estampes, Paris

ikisi hâlâ ünlüdür: *Catarina Cornaro* (1841) ve *Benvenuto Cellini* (1849). — Kardeşi İGNAZ (Rain 1807 - Hannover 1895), orkestra yöneticisi. Piyano için üçlüler besteledi. — VİNCENZ (Rain 1811 - Karlsruhe 1893), öncekilerin kardeşi ve Mannheim'de az çok tanınan bir orkestra yöneticisiydi. (L)

LACHNUS i. Bitki biti. (*Eşkanatlılardan*). — ANSİKL. Lachnus kuzey yarımkürede yaşayan en büyük bitki bitlerinden biridir. Boyu 2 mm'yi bulur. Karın kısmı dört köşemsidir ve uç kısmında mememsi kabartılar vardır. Kanatları ise geniş ve saydamdır. Çeşitli ağaçlarda yaşar; şekerli bir sıvıyle bütün dalları sıvar; bazı böcekler, özellikle karıncalar bu sıvıya gelir. Esmer külrenginde olan söğüt lachnusu (*Lachnus dentatus* veya *viminalis*) yazın çok yaygındır. *L. persicae* şeftali ağacında, bir başka türü ceviz ve akdiken üzerinde yaşar. (L)

LACHUTE, Kanada'da (Québec) şehir, Argenteuil idare bölümünün merkezi, Nord ırmağı kıyısında; 7 600 nüf. Hidroelektrik tesis. Kâğıt fabrikası. Tahta malzeme fabrikası (kontrplak, dokuma tezgâhları için iğne ve mekik). Yün iplik fabrikası. (L)

LA CİERVA Y CODORNİU (Juan DE), ispanyol mühendisi (Murcia 1896 - Croydon 1936). Yol ve köprü mühendisiydi. Küçük yaştan beri aerodinamik meseleleriyle ilgilendi. 1914'te üç motorlu ilk ispanyol uçağını yaptı; 1918'de bu uçakla hız düşmesinden ileri gelen büyük bir kaza geçirince, denge durumu doğrudan doğruya seyir hızına bağlı olan sabit kanatlı uçak yerine, havada seyretmediği anda bile dengede kalabilecek uçaklar yapmayı düşündü. Bunun üzerine rüzgârda serbestçe dönebilen kanatları yani, «otojir»i tasarladı. Boş araştırmalarla geçen birkaç yıldan sonra, güvercin kanadı gibi düşey olarak inip kalkabilen eklemli kanatlarla donatılmış bir uçak yaptı. 1935'te pilot Spencer'in yönettiği bu uçakla, Cuatro - Vientos hava alanının çevresinde 15 metrelik bir yükseklikte dolaşmayı başardı. Diğer bir deney sırasında bu ilk otojir, 45° şahlandı: 10 metre yükseklikte hızı azalarak kazasız toprağa düştü. Böylece denge durumunun seyir hızına bağlı olmadığı kesinlikle ispatlanmış oldu. La Cierva icadına birçok yenilikler ekleyerek, her biri değişik 120 örnek yaptı. 1934'te, yerinde kalkışı, yani,

LACORDAİRE
Chassériau'nun eseri
Louvre müzesi, Paris

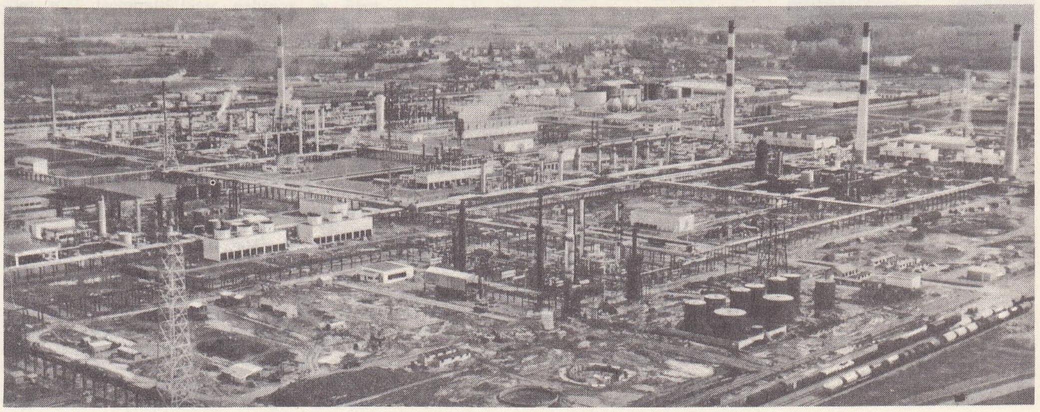

LACQ

Foto. Bulloz, Giraudon (*LAROUSSE*)

Jacques de LACRETELLE

Pierre Louis de LACRETELLE
Boilly'nin eseri
Cabinet des Estampes, Paris

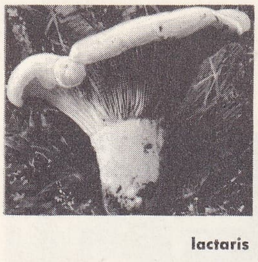

lactaris

zeminden hareket etmeden dikey kalkışı sağladı. Croydon - Amsterdam yolculuğuna çıkarken uçak kazası sonunda öldü. (L)

LACİSTEMA i. Daima yeşil almaşık yapraklı ağaç veya ağaççık; çiçekleri küçük başaklar halinde bulunur. (Söğütgillere yakın *lacistemacea* familyasının örnek tipi.) [L]

LÂCİVERT sıf. (fars. *lâjverd*'den). Koyu mavi renkte olan: *Munise, lâcivert gözleri, duru beyaz teni, ince şirin yüzüyle bir melek gibi güzeldi* (R. N. Güntekin). *Lâcivert, kırmızı çizgili temiz bir elbise giyerdi* (S. F. Abasıyanık). ‖ *Esk. Lâciverdhûn*, gökyüzü, felek.

◆ **i.** Koyu mavi renk: *Renklerden en çok lâcivert ve moru severim.*

— Kuyumc. *Lâcivert taşı*, koyu mavi renkte değerli bir taş.

◆ **Lâciverdî** sıf. *Esk.* Lâcivert renkte olan. ‖ *Kubbe-i lâciverdî*, gökyüzü. [M]

LACKAWANNA, A.B.D. de şehir, New York'ta, Ene idare bölgesinde; 29 564 nüf. Baltimore ve Ohio, Pennsylvania ve South Buffalo demiryolları üzerinde olan şehir, New York eyaleti, Barge kanalı ve Erie gölü suyolundaki seferden de yararlanır. Lackawanna bir sanayi şehridir: tersaneler; çelik, çimento ve beton fabrikaları; cilâ imalâthaneleri. Şehirdeki Our Lady of Victory kilisesini ve hayır kurumlarını her yıl birçok katolik ziyaret eder. (M)

LACLOS (Pierre CHODERLOS DE), fransız yazarı (Amiens 1741 - Taranto 1803). Askerlik mesleğini seçerek 1761'de topçu asteğmeni oldu, birçok garnizonda bulundu. Grenoble'da iken *Almanach des Muses* dergisine (1769) birkaç şiir gönderdi; fakat ancak, Aix adasında bulunduğu sırada boş vakitlerini uzun bir roman yazmağa ayırabildi: *Tehlikeli Alâkalar* (Les Liaisons Dangereuses); bu roman üstünde 1780 temmuzundan 1782 başına kadar çalıştı. Kitap birdenbire büyük bir başarı kazanmakla birlikte, yazarını bütünüyle edebiyata yöneltmeğe yetmedi. Châlon-sur-Marne akademisinin ortaya attığı bir konu üstüne *De l'Education des Femmes* (Kadınların Eğitimi Üstüne) [1785] adlı yazısına başladığı kesindir ama özellikle *Lettre à MM. de l'Académie sur l'Eloge de Vauban*'la (Sayın Akademi Üyelerine Vauban'ın Övgüsü Üstüne Mektup) [1786] askerî kuvvetlerin dikkatini çekti. Bu kitapta ileri sürdüğü tenkitçi görüşler yüzünden Toul garnizonuna gönderildi: Noailles vikontuyle burada dostluk kurdu; Vikont Laclos'yu 1788'de Philippe d'Orléans'ın maiyetine soktu. Bütün ihtilâl dönemi süresince Laclos, Philippe siyasetinin en faal savunucularından biri oldu: Jakobin'ler kulübünün üyesi olarak (kasım 1790) birçok nutuk söyledi. 1792'de Luckner'in ordusunda komiser olan Laclos, topçu birliğini yeniden teşkilâtlandırdı ve Pirene orduları kurmay başkanlığına getirildi; sonra Hindistan'daki fransız kuruluşlarının genel yöneticiliğine getirildi (1792). Dumouriez ile işbirliği ettiğinden şüphe edilerek 1793 nisanında hapse atıldı, fakat daha sonra icatlarından biri olan «içi boş gülle» üstünde denemeler yapabilmesi için serbest bırakıldı. 1793 Sonunda yeniden tutuklandı; 9 - Thermidor'da yeniden salıverildi. *De la Guerre et de la Paix* (Savaş ve Barış Üstüne) [1795] adlı inceleme yazısıyle dikkati çekmekle birlikte ordudaki görevine yeniden getirildi ve 1800'e kadar ipotekler genel sekreterliğinde kaldı. Ona tekrar orduda tuğgeneral rütbesiyle görev veren Carnot'dur (1800): sırasıyle Ren ordusuna, İtalya ordusuna verildi, Tarento savunmasına katıldı ve bu şehre gelir gelmez öldü. Siyasî ve askerî hayatı, Laclos'nun hayatında edebiyattan daha büyük yer tutar, ama adı aşk duygusunu yeni ve tedirgin edici bir açıdan ele alarak psikolojiyi zenginleştiren romanı sayesinde unutulmadı. (L)

LA COLOMBIÈRE (Marc VULSON DE). Bk. VULSON.

LACOMBE (Louis TROUILLON-LACOMBE, — denir), fransız bestecisi (Bourges 1818 - Saint Vaast-la-Hougue 1884). Czenny ve Zimmermann'ın öğrencisiydi. Bir piyano derlemesi (*Les Harmonies de la Nature* [Doğanın Ahenkleri]) yayımladı, bir beşli ve 2 üçlü, ayrıca çeşitli senfonik ve dramatik eserler besteledi. *Philosophie et Musique* (Felsefe ve Müzik) adlı kitabı 1896'da yayımladı. (L)

LACOME D'ESTALENX (Paul Jean Jacques), fransız bestecisi (Le Houga, Gers 1838-ay.y. 1920). Operetler besteledi: *Madame Boniface* (1882), *Kaz Çobanı* (1888), v.b. Ayrıca *Yirmi Melodi*, oda müziği, orkestra süitleri (*La Feria, Mascarade*) yayımladı. (L)

LACON i. Gündüzleri açık alanlarda uçan böcek. (*Lacon murinus*'un uzunluğu 16 - 18 sm, rengi alacalı gridir. Kurtçuğu buğdaygillerden çeşitli bitkilerin köklerini kemirir; meşe fidanlıklarında büyük zararlara sebep olur. Laconlar dünyanın her tarafında bulunur. Kınkanatlıların *elateridae* familyasından.) [L]

LA CONDAMİNE (Charles Marie DE), fransız geodezi ve tabiat bilgini (Paris 1701 -ay.y. 1774). Birkaç yıl orduda hizmet ettikten sonra, bilimsel çalışmalara başladı. Önce Afrika ve Asya kıyılarında birçok gezi yaparak geniş bilgi topladı. 1735'te Bilimler akademisi tarafından, Bouguer ile birlikte Peru keşif seferinin yönetimiyle görevlendirildi. Bu seferin amacı, Quito'nun güneyinde, ekvator üzerinde 1 derecelik meridyen yayının uzunluğunu ölçmekti. İki bilgin, nirengi usulüne pek elverişli olmayan dağlık arazide ve astronomi gözlemlerini güçleştiren iklimde, para sıkıntısı çekerek çok zor şartlar altında çalıştılar. Ayrıca grup içinde de anlaşmazlıklar çıktı. La Condamine, bölgedeki sıradağlarda bazı önemli gözlemler yaptı, özellikle çekülün dağ kütlelerinin çekim etkisinde kaldığını farketti. 1738'de Bilimler akademisine «kınakına» adını verdiği ağaç için bir tanıtma yazısı sundu. 1740'ta Quito'da, italyan Bianconi ile aynı tarihte, havadaki ses hızının sıcaklığa bağlı olduğunu keşfetti. Geodezi çalışmalarını bitirdikten sonra, Amazon'dan aşağıya inerek Guyana'ya ulaştı. Fransa'ya dönünce, 1751'de Bilimler akademisine *Cayenne'de yeni keşfedilen esnek bir reçine hakkında* başlıklı inceleme yazısını sundu ve bu reçineye «kahuçu» adını verdi. Evrensel bir ölçü projesini inceledi ve birim olarak ekvatorda saniyede bir vuruş yapan sarkacın uzunluğunun kabul edilmesini teklif etti. Çiçek aşısı kampanyasında önemli bir rol oynadı. (L)

LACONİCUM i. Eskiçağ Roma hamamının bir bölümü. Isparta hamamları örnek alınarak yapılmıştı ve buharlı hamam vazifesi görürdü. (Hemen hemen daire şeklindeydi ve tepelerinde buharın çıkmasına yarayan bir uç vardı. Türk hamamları [ve zindanlar] biçimlerini buradan aldılar.) [L]

LACORDAİRE (Henri), fransız dominikeni (Recey-sur-Ource, Côte d'Or 1802-Soreze 1861), Jean-Theodore Lacordaire'in kardeşi. *L'Avenir* dergisinde Kilise'nin hürlüğü ve yeniden teşkilâtlanması için mücadele etti. La Mennais ve Montalembert ile dosttu. *L'Avenir*'in din dogmalarına karşı bir tutum içinde olduğu meselesi ortaya çıkınca, onlarla birlikte Roma'ya giderek, *Memoire sur «L'Avenir»* («Avenir» Üstüne Muhtıra) adlı yazısını papa Gregorius XVI'ya sundu. Papanın ilgisizliği yüzünden Roma'yı terketti. *Mirari Vos* (15 ağustos) papalık bildirisine boyun eğdi ve La Mennais ile olan dostluğunu kopardı. La Mennais'nin öfkeli yazılarına *Considerations sur le Système Philosophique de M. de Lamennais* (Bay Lamennais'nin Felsefî Görüşleri Üstüne Düşünceler) [1834] ve *Lettre sur le Saint-Siege* (Vatikan Üstüne Mektup) [1837] adlı yazılarla karşılık verdi. Lacordaire iyi bir hatipti. Fransa'da dominikenler tarikatını yeniden kurmayı tasarladı. 1848'de siyasete atılarak, Kurucu mecliste Marsilya milletvekili oldu. Az sonra da siyasetten çekildi. Son yıllarında dominikenliğin restorasyonuyle uğraştı. Yaptığı konuşmalar ve vaizlarıyle kiliseye saygı aşıladı ve dinî kalkınma yolunu açtı.

— İkonogr. Chasseriau tarafından yapılan portresi (1,46 m X 1,07 m) Louvre müzesindedir. (L)

LACOSTE (Robert), fransız siyaset adamı (Azerat, Dordogne 1898). C.G.T. yönetim kurulu üyesi (1939) idi, alman işgali sırasında güney bölgesinde direnme hareketini teşkilâtlandırdı. Sınaî üretim genel sekreteri (de Gaulle hükûmeti, 1844), sınaî üretim bakanı (de Gaulle hükûmeti, 1945), sosyalist milletvekili oldu. Blum (aralık 1946) ve Ramadier kabinelerinde (ocak 1947) aynı görevi aldı, sonra sanayi ve ticaret (1947 -1950), maliye ve iktisat bakanı (1956) oldu. Cezayir sömürge valiliğine tayin edildi (9 şubat 1956) ve 15 nisan 1958'e kadar bu görevde kaldı. (L)

LA COSTE - MESSELİERE (Pierre FROTİER, DE — markisi), fransız orkeoloğu (Saint Genard, Deux-Sèvres 1894). Delphoi'deki fransız kazılarını yönetti (1926-1955). Çeşitli eserleri arasında şunlar sayılabilir: *Sculptures Grecques de Delphes* (Delphoi'deki Yunan Heykelleri) [1927]; *La Sculpture Grecque à Delphes* (Delphoi Yunan Heykelciliği) [1929]; Charles Picard ile beraber]; *Les Trésors de Delphes* (Delphoi Hazineleri) [1950]. (L)

LACPAT RAİ (Lala), hint milliyetçisi (Jagron, Pencap 1865 - Lahor 1928). 1885'te Pencap Üniversitesi Hukuk fakültesini bitirdi. Hissar'da çalışmağa başladı. Daha sonra Lahor'a geldi ve Hint Millî meclisinin üyesi oldu. 1907'de bir tarım bölgesinde çıkan karışıklıklarda parmağı olduğu gerekçesiyle hakkında dava açılmadığı halde Mandalay'a sürüldü. Fakat Avam kamarasında bu duruma itiraz edilince kısa bir süre sonra yeniden Hindistan'a döndü. 1921-1923'te halkı ayaklanmaya kışkırtmak suçundan yeniden göz altına alındı. 1928'de Sir John Simon'un başkanı bulunduğu hint kanun komisyonunun boykot edilmesi için Yasama meclisine bir kanun teklifi getirdi. Birinci Dünya savaşı sırasında A.B.D.'de kaldığı sırada bazı kitaplar yazdı. Bunlar arasında *The Arya Samaj* (1915), *Young İndia* (Genç Hindistan) [1917], *National Education in İndia* (Hindistan'da Millî Eğitim) [1920] ve Katherine Moyon'un *Mother İndia*'sına (Hindistan Ana) cevap olarak yazdığı *Unhappy İndia* (Mutsuz Hindistan) [1928] en önemli olanlarıdır. (M)

LACQ, Fransa'da Basses-Pyrenees idare bölgesinde (Pau idare çevresi) komün. Burada bir petrol yatağı ve özellikle dünya çapında önemli bir tabiî gaz yatağı işletilir. *Yukarı Lacq* yatağını meydana getiren petrol, 650 m derinliktedir ve rezervleri yaklaşık olarak 5 milyon tondur. *Aşağı Lacq* yatağını meydana getiren tabiî gaz ise 3 500 m derinliktedir ve rezervleri 200 milyar m^3'ten çoktur. Ayrıca 1965'te ikinci bir yatak bulunmuştur. 34 Kuyuda yapılan tabiî gaz işletmesi günde 20 milyon m^3'ü bulur. (L)

LACRETELLE (Henri DE), fransız yazarı (Paris 1815 - ay.y. 1899), Jean Charles Dominique de Lacretelle'in oğlu. Lamartine'in dostuydu. *Les Cloches* (Çanlar) [1841] ve *les Nocturnes* (Gece Duaları) [1846] adlı iki şiir kitabı yayımladı. Siyasetle de uğraştı: temmuz 1871'de Saône-et-Loire milletvekili oldu. (L)

LACRETELLE (Jacques DE), fransız yazarı (Cormatin şatosu, Saône-et-Loire 1888). 1920'de yayımladığı önce *Evham* (La vie inquiète de Jean Hermelin [Jean Hermelin'in Endişeli Hayatı], 1920), sonra *Silbermann* (1922) adlı eserleriyle tanındı. Ölçülü ve sade bir üslûpla yazdığı inceleme romanları fransız psikolojik roman geleneğine uygun düşer. Başlıca eserleri: *La Bonifas* (1925); *Lettres Espagnoles* (İspanyol Mektupları) [1926]; *Études* (İncelemeler) [1928]; *Histoire de Paola Ferrani* (Paola Ferrani'nin Hayat Hikâyesi) [1929]; *Le Retour de Silbermann* (Silbermann'ın Dönüşü) [1930]; Yunanistan yolculuğunun bir hikâyesi olan *Le Demi-Dieu* (Yarı Tanrı) [1831]; bir ailenin üç kuşakta çöküşünü anlatmak ve başlıca eseri kabul

Foto. Lapie (LAROUSSE)

edilebilecek dört ciltlik romanı *Hauts-Ponts* (Yüksek Köprüler) [1932-1935]; *L'Ecrivain Public* (Herkesin Yazarı) [1936]; *Le Pour et le Contre* (Lehte ve Aleyhte) [1946]; *La Vie Privée de Racine* (Racine'in Özel Hayatı) [1949]; *Deux Coeurs Simples* (İki Saf Kalp) [1953]; *Les Maîtres et les Amis* (Öğretmenler ve Dostlar) [1959]; *La Galerie des Amants* (Âşıklar Geçidi) [1963]; *L'Amour sur la Place* (Meydandaki Aşk) [1964]. (L)

LACRETELLE (Jean Charles Dominique DE) **Küçük** denir, fransız tarihçisi (Metz 1766-Macon 1855). Pierre Louis de Lacretelle'in kardeşi. *Encyclopedie Methodique* (1787), *Journal des Debats* (1791) ve *Journal de Paris*'de çalıştı. Louis XVI'nın duruşmasını taraf tutarak yansıttığı için, saklanmak zorunda kaldı. Termidor'dan sonra «Jeunesse doree» topluluğuna katıldı. 18—Fructidor'dan sonra tutuklandı ve iki yıl La Force'da hapsedildi. Basın bürosu üyesi (1800), Sorbonne'da tarih profesörü (1809). Soyluluk unvanı aldı (ağustos 1822). Eserleri: *Precis d'Histoire de la Revolution* (İhtilâl Tarihi Kitabı) [1801-1806]; *Histoire de la France Pendant les Guerres de Religion* (Din Savaşları Sırasında Fransa Tarihi) [1814-1816]; *Histoire du Consulat et de l'Empire* (Konsüllük ve İmparatorluk Tarihi) [1846]. (L)

LACRETELLE (Pierre Louis DE), **Büyük** denir, fransız hukukçusu (Metz 1751 - Paris 1824). Nancy'de ve Paris'te (1788) avukatlık yaptı; Guyot'un *Répertoire de Jurisprudence*'ına yazı yazdı; *Eloge de Montausier* (Montausier'ye Övgü) [1781] ile *Discour sur le Prejuge des Peines Infamantes* (Yüz Kızartıcı Cezalarla İlgili Önyargı Üstüne İnceleme) [1781] adlı eserlerini yayımladı; bu ikinci eser, Akademi ödülünü kazandı (1784). Etats-Generaux'da yedek milletvekili, Yasama meclisinde Feuillant'lar grubundan milletvekili oldu. 10 Ağustos 1792'den sonra siyasî hayattan çekildi. Direktuvar zamanında Millî Yüce divan üyesi, Yasama organı üyesi (1801 - 1802) oldu. İmparatorluk devrinin sonuna kadar sessiz bir hayat sürdü. Restorasyon'da B. Constant ile birlikte *Minerve Française*'i yönetti. Diğer eserleri: *Discours sur la Multiplicité des Lois* (Kanunların Çokluğu Üstüne Araştırma) [1778], *De l'Etablissement des Connaissances Humaines et de l'Instruction Publique* (Bilim Kuruluşları ve Milli-Eğitim Üstüne) [1791]. (L)

LACRİMA - CHRİSTİ veya **LACRYMA - CHRİSTİ** bls. i. («İsa'nın göz yaşı» anlamında lat. kelimeler). Vezüv dolaylarında yetişen bağlardan elde edilen misket şarabı. ‖ Bu şarabı veren asma türünün adı. (L)

LACRİMA-Dİ-MARİA bls. i. («Meryemana'nın gözyaşı» anlamında ital. kelimeler). Sicilya'da yetiştirilen beyaz üzüm çeşidi (LACRİMA-Dİ-MADONNA da denir.) [L]

LACROİX (Albert), belçikalı yazar ve yayımcı (Brüksel 1834 - Paris 1903). 1861'de Pariste «La Librairie İnternationale»i kurdu ve ertesi yıl V. Hugo'nun *Sefiller*'ini (Les Miserables) yayımladı. Daha sonra Edg. Quinet'nin, L. Blanc'ın, Michelet'nin, Proudhon'un ve özellikle Victor Hugo'nun birçok eserini yayımladı. (L)

LACROİX (Alfred), fransız mineraloji bilgini (Macon 1863 - Paris 1948). Museum'da mineraloji profesörü (1893), Yüksek-Öğrenim Okulu Mineraloji laboratuvarı yönetmeni (1896) oldu. 1902'de Pele dağı püskürmesinden sonra, Fransız hükûmeti tarafından, Martinik'e gönderilen bilimsel heyeti yönetmekle görevlendirildi. Birçok yanardağ meselesini çözümleyen ilgi çekici bir rapor hazırladı. 1906'da Vezüv'ün püskürmesini incelemekle görevlendirildi. Yanardağ püskürme kayaları, başkalaşma etkileri üstüne birçok çalışma yaptı. Çok sayıda mineral keşfetti ve meteoritlerle ilgilendi. *Mineralogie de la France et de ses Colonies* (Fransa ile Sömürgelerinin Mineralojisi) [5 cilt, 1893-1913] adlı bir eser yayımladı. (L)

LACROİX (Jean), fransız filozofu (Lyon 1900). Üniversiteyi bitirdikten sonra Emmanuel Mounier ile birlikte *Esprit* dergisini kurdu (1932). Başlıca eserleri: *Timidité et Adolescence* (Utangaçlık ve Yeniyetmelik); *İtineraire Spirituel* (Manevî Yol); *Personne et Amour* (Kişi ve Aşk); *Le Sens du Dialogue* (Diyalogun Anlamı); *Force et Faiblesse de la Famille* (Ailenin Gücü ve Yetersizliği) [1949]; *Marxisme, Existentialisme, Personnalisme* (Marksizm, Varoluşçuluk, Kişicilik) [1950]; *Les Sentiments et la Vie Morale* (Duygular ve Manevî Hayat) [1952]; *La Sociologie d'Auguste Comte* (Auguste Comte'un Sosyolojisi) [1956]; *Le Sens de l'Atheisme Moderne* (Modern Tanrıtanımazlık Kavramı) [1958]. (L)

LACROİX (Paul), **P. L. Jacob, Kitapsever** veya **Kitapsever Jacob** takma adıyle tanınır, fransız bilgini (Paris 1806 - ay.y. 1884). Önce birçok tarihî roman yayımladı: *Le Roi des Ribauds* (Ribaud'ların Kralı) [1831]; *L'Homme au Masque de Fer* (Demir Maskeli Adam) [1836]; *La Chambre des Poisons* (Zehir Odası) [1839]. Sonra bilimsel eserler yazdı: *Histoire de l'Orfevrerie et de Joaillerie* (Kuyumculuk ve Cevahircilik Tarihi) [1850]; *La Peunesse de Molière* (Moliere'in Gençliği) [1857]; *Curiosités de l'Histoire des Arts, de l'Histoire de France, de l'Histoire du Vieux Paris* (Sanat Tarihi, Fransa Tarihi ve Eski Paris Tarihinde İlgi Çekici Noktalar) [1858]. Rabelais, Ronsard, Villon'un eserlerini haşiyeli olarak yayımladı. 1847'de, *Le Moyen Âge et la Renaissance* (Ortaçağ ve Rönesans) ile en önemli eseri sayılan bir diziye başladı; bu ilk kitabı *Moeurs, Usages et Coutumes au Moyen Age* (Ortaçağda ve Rönesansta Töre, Âdet ve Görenekler) [1871] ve *Vie Militaire, Vie Religieuse au Moyen Age* (Ortaçağda Askerlik ve Din Hayatı) [1872] izledi ve diziyi *Directoire, Consulat et Empire: Moeurs et Usages* (Direktuvar, Konsüllük ve İmparatorluk Devrinde Töre ve Adalet) [1883] ile tamamladı. (L)

LACROİX (Sylvestre François), fransız matematikçisi (Paris 1765 - ay.y. 1843). Çeşitli askerî okullarda, Ecole Polytechnique'te, Paris Fen fakültesinde ve College de France'ta (1815) dersler verdi. *Traite du Calcul Differantiel et du Calcul İntégral* (Diferansiyel ve İntegral Hesap İnceleme Kitabı) [1797-1798] adlı eseri XIX. yy. başlangıcında, sonsuz küçükler hesabının Cauchy ve Weierstrass tarafından kurulmasından önceki analiz hakkında tam bir fikir verir. (L)

LACROİX DE MARSEİLLE (Charles Fraiçois DE), fransız ressamı (Paris veya Marsilya - öl. Paris veya Berlin 1782'ye doğr.). Joseph Vernet'nin öğrencisi olduğu ve Roma'da çalıştığı (1754) sanılır. Deniz manzaralarıyle ün kazandı (Avignon, Bordeaux, Dijon, Toulouse, Leningrad, Stockholm müzeleri). [L]

LACROMA, sırp - hırvat dilinde **Lokrum**, Dalmaçya'da (Yugoslavya) ada, Ragusa'nın güneyinde, yaklş. 2 km². Zengin akdeniz bitki örtüsüyle kaplıdır. Aslan Yürekli Richard tarafından yaptırıldığı söylenen manastır (XII. yy.). [M]

LA CROSSE, A.B.D.'de (Wisconsin) şehir, Mississippi ırmağının sol kıyısında; 47 600 nüf. Ticaret merkezi. (L)

LACROSSE (Jean-Baptiste Raymond, DE — baronu), fransız denizcisi (Meilhan, Guyana 1765 - ay.y. 1829). Gemi süvarisi (1793) olarak Antiller'deki bir ayaklanmayı bastırdı. Bahriye tuğgenerali (1796) olunca general Humbert'in İrlanda'ya karşı giriştiği sefere katıldı (1797). Guadeloupe başkomutanıyken (1801), Pelagie'de patlak veren bir ayaklanma üzerine oradan atıldı, 1802'de döndü. Amcasının oğlu Bruix ölününce Boulogne filosu kumandanlığına getirildi; daha sonra Rochefort deniz kumandanı oldu (1811-1812). [L]

LAC-SAINT-JEAN-EST, Kanada'da (Quebec) idare bölümü, Saint-Jean gölü kıyılarında; 43 900 nüf. İdare merkezi *Saint - Joseph - d'Alma*. (L)

LAC-SAINT-JEAN-OUEST veya **ROBERVAL**, Kanada'da (Quebec) idare bölümü, Saint-Jean gölü kıyılarında; 61 300 nüf. İdare merkezi *Roberval*. (L)

LACTANTİUS (Caecilius Firmianus), hıristiyan din bilgini (Cirta yakınları 250'ye doğr.-Sur 325'e doğr.). Pagan ve Arnobus'un öğrencisiydi. Afrika'da, daha sonra da Diocletianus devrinde İzmit'te hitabet öğretmenliği yaptı. 300'e doğru Hıristiyanlığı kabul etti. Hıristiyanlara karşı girişilen kıyımda kürsüsü lağvedildi. Konstantinos tarafından, oğlu Crispus'un eğitimiyle görevlendirildi ve Sur'a yerleşti. Din bilgini olmakla beraber doktrin meseleleri üstünde fazla derine inmedi, basit bir tanrı anlayışıyle yetindi. *İnstitutiones Divinae* (Tanrısal Kurumlar) adlı eserinde çoktanrıcılığın ve felsefenin düştüğü hatayı göz önüne serer. Kendisine ait olup olmadığı kesinlikle bilinmeyen *De Mortibus Persecutorum*'da (Hıristiyanlığı Yıkmak İsteyenlerin Ölümü Üstüne) Hıristiyanlığa karşı koyanları cezalandıran Tanrı'nın adaletini anlatır. Diğer eserleri: *De İra Dei* (Tanrı'nın Öfkesi Üstüne) ve *De Opificio Dei* (Tanrı'nın Eseri Üstüne.) [L]

LACTARİS i. Bot. Kırıldığı yerden beyaz veya renkli süt çıkaran bazitli mantar. (Sütü acı olmayan türleri yenir. Acı sütlü türlerinin sindirimi güçtür. Sütü önce portakal renginde olan, sonra yeşilleşen *tatlı lactaris* her yerde yenir. Huni şeklinde büyük beyaz bir şapkası olan *tüylü lactaris* ormanlarda çok bulunur.) [L]

LACT(O) — lat. «süt» anlamında ön ek; birçok kelimenin bileşiminde yer alır. (L)

LACTUCA i. Bot. Marulun ilmî adı. (L)

LACUNA i. Zool. Öndensolungaçlı karındanbacaklı yumuşakça, iplik gibi ince, uzun duyargalarının dibinde iç tarafta gözleri vardır; her iki yanında, silindirimsi uzun bir çıkıntı şeklinde kapağımsı bir lop bulunur. (Kavkısı yuvarlak ve incedir, üstü bir deriyle kaplı ve ağzı kapaklıdır. Kuzey Atlantik'te yaşayan bu hayvanların fosiline tersiyer tabakalarında rastlanır. *Lacunidae* familyasının örnek tipi.) [L]

LACUNİDAE çoğl. i. Zool. Arttansolungaçlı karındanbacaklı yumuşakçalar familyası; çeşitli boy ve şekilde olan kavkıları ince, pütürsüz, renksiz veya koyu çizgili olur; kavkı ağzı değirmi veya oval ve ince kapaklıdır. (Başlıca cinsleri *lacune, benthonella*... Bu familyadaki yumuşakçalar soğuk denizlerde [Kuzey Atlantik ve Pasifik] yaşar.) [L]

LACUS i. (lat. k.). Rom. arkeol. Yerden fışkıran sularla veya bir su kemeri ile beslenen havuz. (Roma'da gösterişli bir şekilde süslü bin kadar lacus vardı.) [L]

Lacus Juturnae, Roma forumunda bulunan ve bir kaynak tarafından beslenen havuz. Regilla gölü savaşından sonra Dioskurosların burada atlarını suladıkları söylenir. Juturna'ya adanmış küçük bir yapının yanında bulunur. Mermer levhalarla kaplıdır; ortasında, kabartmaları Jupiter, Leda, Elena ve Dioskurosları tasvir eden, imparatorluğun başlangıç devrine ait bir sunağın dört köşe temeli vardır. Dioskurosların heykellerinin parçaları bulunmuştur. (L)

LACY veya **LASCY** (Franz Moritz, kont VON), avusturyalı general (Petersburg 1725 - Viyana 1801). Peter Lacy'nin oğlu. 1743'te Avusturya'nın hizmetine girdi, Hochkirch'te yararlık gösterdi (ekim 1758) ve feldmareşalliğe yükseldi; Yediyıl savaşından sonra Ordu Reform kuruluna başkanlık etti. (L)

LACY (Hugues, beşinci DE — baronu) [öl-Durow 1186], Henry II'nin İrlanda'daki vekili. Kral tarafından Meath birinci lordluğu ve İrlanda'da başhâkimliğine tayin edildi (1172-1184). — Oğlu *Küçük* HUGUES (öl. 1241), Jean de Courcy'yi kral John'a ihbar etti ve Courcy'yi 1205'te yenerek onun payelerini ve Ulster'deki topraklarını aldı. (L)

LACY (Louis DE), irlanda asıllı ispanyol generali (Saint-Roch, Cebelitarık yakınları 1775 - Bellver şatosu, Palma de Mallorca yakınları 1817). 1792'de subay oldu, 1803'te Fransa hizmetine girdi, fakat ispanyol ordusuna gönderilince âsilerin tarafına geçti (1807). Katalonya'yı kurtardı, buranın başkumandanı oldu (1811), fakat Fernando VII tarafından azledildi (1814). Muhalefete geçti ve kurşuna dizildi. (L)

Franz Moritz von LACY
Viyana kütüphanesi, Avusturya

François LADATTE
«Judith»
Louvre müzesi, Paris

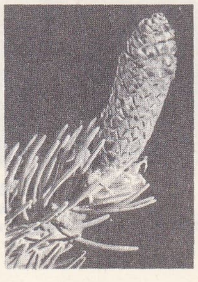

ladin
dişi çiçek

Foto. LAROUSSE

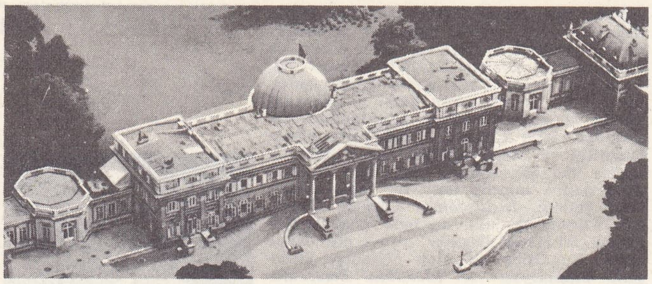

LAEKEN şatosu

laemostenus

LAENNEC
taşbasma,
Bibliothèque Nationale, Paris

LACY veya **LASCY** (Peter, kont), İrlanda asıllı rus generali (Limerick 1678 - Riga 1751). Jakobit oduğu için memleketinden kovuldu, Fransa'ya (1691-1698), sonra Macaristan'a, Polonya'ya ve Büyük Petro'ya (1700) hizmet etti. Poltava'da çarpıştı (1709), Mazeppa'ya karşı savaştı ve August von Sachsen'ın Polonya kralı olmasına yardım etti. 1736'da feldmareşal olarak Kırım'da (1737), sonra Finlandiya'da (1742 - 1743) savaştı ve Abo barışını imzaladı. (L)

LAÇİN i. *Esk.* Beyaz renkli bir cins şahin. ‖ Sıf. Cüretli, şiddetli. (M)

LAÇİN, Karadeniz bölgesinde (Orta Karadeniz bölümü, Çorum ili, Merkez ilçesi) bucak; 9 573 nüf. (1965). 19 köy. —*Bucak merkezi,* 823 nüf. (1965). İl merkezinin 28 km kuzeyinde, Çorum-Osmancık yolu üzerinde; yüksl. 725 m. (M)

LÂÇİN (El-Malik el-Mansur Hüsameddin) [öl. 1299], Mısır'ın on birinci bahrî memlûk sultanı (1294-1299). Söylentiye göre, töton şövalyesi idi. Suriye'de bir haçlı seferine katıldı. Köle olmuştu, ama sultan Kalavun tarafından satın alındıktan sonra azat edildi. 1280-1291 Arasında Suriye'yi yönetti. Babasının subaylarını şiddetle cezalandıran El-Eşref el-Halil'in hayatına mal olan suikastte büyük rolü oldu (1293). Ketboğa'ya karşı düzenlenen suikastin de başındaydı; kasım 1294'te iktidara geçti, ama Memlûklara verilen topraklarda yapmak istediği reform yüzünden öldürüldü. (L)

LAÇKA i. (ital. *lasciare,* bırakmak'tan). Denizc. Halatın gevşetilmesi. (*Laşka* da denir.) ‖ *Laçka etmek,* bir halatı koyverip boşaltmak.

◆ Sıf. *Mec.* Düzensiz hale gelmiş, işlemez durumda olan (şey). Çalışmayan, hiç bir çaba harcamayan (kimse). ‖ *Laçka etmek,* bitkin bir hale getirmek: *Ne oluyorum? demeğe vakit bulamadan her tarafını laçka eden bir kesiklik duydu* (S. F. Abasıyanık).

— Teknol. *Laçka olmak,* [vidalı, milli makine kısımları için] aşınarak gevşemek. (ML)

LAÇKALAŞMAK dönşl. f. (*laçka*'dan *laç-ka-la-ş-mak*). Laçka olmak. ‖ *Mec.* Düzensiz, mecalsiz bir hal almak. (M)

LADA (LEDA), eski islav tanrısı. Düğün ve eğlence tanrısı olarak kabul edilir. İslav folklorunda «lada» sözcüğü geleneksel dinî şarkılarda nakarat olarak kullanılır. (M)

LADAKH, Hindistan'da (Cammu ve Keşmir) sıradağlar; kuzeyde Karakurum'un başlıca sıradağları, güneyde Zaskar arasında; yaklş. 6 700 m. Kuzeybatıdan, güneydoğuya yönelen Ladakh, ıssız bir bölgedir. Bölgeye yalnız kuzeyde Şyok ırmağı vâdilerinden ve özellikle güney yamaç kenarındaki İndus ırmağının vâdisinden girilebilir. (L)

LADAKH, Keşmir'de idare bölümü, Hindistan işgalindeki kesimde (Kargil'in kuzeyindeki Pakistan tarafından yönetilen bölge dışında); kuzeyde çin sınırına dayanır; 195 500 nüf. İdare merkezi, *Leh.*

İdare bölümü, asıl Ladakh ile Skardu (Batistan) bölgesini içine alır. Moğol asıllı halk, tibetçe konuşur. Doğusunda Buddha'cılığın hâlâ yaygın olduğu, toprakların büyük kısmına sahip buddha'cı manastırlar ve kervanlarla uzun süre Tibet'e bağlı kalan Ladakh'a, *Küçük Tibet* denebilir.

— Tar. Bölgenin batısında XVI. yy. ortasında İslâmiyet yayılmış ve halkın üçte ikisi Müslümanlığı kabul etmiştir. Ladakh, XIX. yy.da Gulab Singh tarafından Keşmir'e katılmıştır.

Pakistan ve Hindistan arasındaki 1949 çatışmasından doğan ateşkes hattı, Keşmir'i ikiye bölmüş, Ladakh (Pakistan tarafından yönetilen Kargil'in kuzeyindeki bölge dışında) Hindistan'a geçmişti. Birçok sızmadan sonra Çin, Ladakh üstünde hak iddia etti ve birkaç sınır çatışmasından sonra 1959'da bölgenin doğu kısmını işgal ederek Hindistan'ı birkaç garnizonu boşaltmak zorunda bıraktı. 1952 ve 1962'de Hindistan'ın sürekli protestolarına rağmen Çin, 5 askerî üs kurdu ve Tibet'i Doğu Türkistan'a bağlayan stratejik bir yol yaptı. 1962'de Çinliler birçok defa Ladakh'a girdiler ama harekâtlarının ağırlığı N.E.F.A. üstündeydi. 1962 Sonunda 20 km eninde silâhsız bir bölge bırakmayı kabul ederek taleplerinden vaz geçmeksizin geri çekildiler. 1967'de Çin-Pakistan arasında bir sınır antlaşması imzalanınca, Hindistan NATO nezdinde durumu protesto etti. Ama birkaç olaya rağmen ateşkes bozulmadı. Bununla birlikte Keşmir'in geleceğiyle ilgili olan mesele çözümlenmeden kaldı. (L)

LADAK'LAR, Keşmir'de Yukarı Hint havzasında yerleşmiş tibet halkı. Yerleşik hayvan yetiştiricisi olan Ladak'lar taştan evlerde otururlar. Ladak'larda çok kocalık rejimi bugün de yürürlüktedir. (M)

LADANG i. İndonezya'da yılın belirli zamanında yapılan yarıgöçebe tarım. (L)

LADATTE (François), fransız heykeltıraşı, dökümcü ve gravürcüsü (Torino 1706-ay.y. 1787). Özellikle İtalya'da yaşadığı için *Francesco Ladetti* diye de bilinir. Torino sarayına bağlandı (1745), Fransa'da *Holophernes'in Kesik Başını Tutan Judith* (Louvre) ve *Azize Geneviève* (Saint-Louis-en-l'Île kilisesi) adlı heykelleri yaptı; İtalya'da Stupinigi sarayını süsleyen geyiği yaptı. (LM)

LÂDE sıf. (fars. *lāde*). *Esk.* Akılsız, aptal, budala. (M)

LADEN i. (yun. *ladania*'dan fars. *lāden*). Bot. Ağaççık veya çalı halinde bitki; yaprakları ilkbahar veya sonbaharda çıktığına göre değişik biçimde olur. (Ladengillerden.) Bk. ANSİKL.

— Folk. Eskiden kadınların ben yapmak için kullandıkları ve laden ağacından çıkarılan kırmızı-siyah renkte hoş kokulu zamk. (Ayrıca tıpta balgam söktürücü, nezle ve dizanteri hastalıklarında tütsü ve yakı olarak kullanılırdı.)

— ANSİKL. Laden çiçeğinin tacı güle benzer ve çabuk dökülür. *Cistus ladeniferus* türünden, lavantacılıkta ak amber yerine kullanılan kokulu bir reçine (*ladanum*) elde edilir. (LM)

LADENBERGİA i. Bot. Karşıt yapraklı, salkım çiçekli tüylü ağaç. (Ladenbergia'nın kabuğu acı ve kuvvet vericidir. Yalancı kınakına» da denen bu bitki Peru ve Kolombiya'da yetişir. Kökboyasıgillerden.) [L]

LADENBURG, Almanya'da (Batı Almanya, Baden - Württemberg) kasaba, Mannheim'ın doğusunda; 6 800 nüf. Forum, bazilika ve sur kalıntıları. Burası Eskiçağdaki *Lopodunum* şehridir. (L)

LADENBURG (Albrecht), alman kimyacısı (Mannheim 1842-Breslau 1911). Kiel'de (1873), daha sonra Breslau'da (1889) profesör oldu. Aromatik hidrokarbonların yapısını inceledi ve konisin'in sentezini yaparak (1886) bir alkaloidin sunî olarak elde edilmesini sağladı. Silisyum ile karbon arasındaki benzerlikleri ortaya koydu. (L)

LADENGİLLER çoğl. bļş. i. Bot. Kurak yerlerde yetişen çiçekli bitkiler familyası; çiçekleri parlak renkli, büyük ve çapraz döllenmelidir; başlıca cinsleri *Helianthemum, laden* v.b. (*Parietales* takımı.) [L]

LADERCHİ (Camillo, kont), italyan yurtseveri (Faenza 1799-Ferrara 1867). Pavia üniversitesinde okudu. Carbonaro hareketine katıldı, 1820'de S. Pellico ve P. Maroncelli ile birlikte P. Maroncelli'nin evrakları arasında bulunan bir mektup yüzünden tutuklandı. İlk fırsatta hapisten çıktı, yeniden tutuklanarak on beş yıl hapse mahkûm edildi (1825). Mahkûmlara tedbirsizce açıklamalarda bulundu, bu arada hocası Adeodato Ressi'ni de sırlarını açığa vurdu. Ressi daha sonra cezaevinde öldü. (M)

LADES i. (fars. *yāddāşten,* akılda tutmak > *yāddāşt*'den). Zool. Kuşların göğsünün ön tarafında bulunan ve iki köprücük kemiğinin alt uçlarının birleşmesinden meydana gelen V şeklideki kemik parçası.

— Oyun. İki kişi tarafından *lâdes* adı verilen kemiğin iki ucundan tutulup iddiaya tutuşularak oynanan oyun. (Oyun başladıktan sonra, iki kişi birbirinin elinden birşey alırken «Aklımda!» demek zorundadır. Bunu söylemeyi unutan oyuncu, başlangıçta kararlaştırılan armağanı verir.) ‖ *Lâdes tutuşmak* (veya *tutmak*), [iki kişi için] lâdes kemiğiyle bahse girmek. (ML)

LADİK (yeni adı **Gümüşsu**), İç Anadolu bölgesinde (Yozgat ili, Çekerek ilçesi) köy; 503 nüf. (1965). [M]

LADİK (yeni adı **Gökçeli**), Karadeniz bölgesinde (Orta Karadeniz bölümü, Samsun ili) ilçe merkezi kasaba; 7 118 nüf. (1970). Akdağ'ın kuzey eteklerinde eğimli bir yüzey üzerinde; yüksl. 950 m. Sıvas-Samsun demiryolu üzerindeki Ladik istasyonuna 16 km uzaktadır. İl merkezine muntazam karayoluyle bağlıdır. Yakınında, kaplıca. — *Ladik ilçesi,* 558 km²; 29 274 nüf. (1970). Merkez ve Şeyhli bucakları; 53 köy. Tarım ve hayvancılık. Az miktarda tütün. (M)

LADİK veya **YANIK LADİK** (yeni adı **Halıcı**), İç Anadolu bölgesinde (Konya ili, Sarayönü ilçesi) kasaba; 2 980 nüf. (1965). Konya-Ilgın yolu yakınında. Halıcılık. (M)

LADİK beyliği. Bk. İNANÇOĞULLARI.

LADİK gölü, Orta Karadeniz bölümünde, Kuzey Anadolu deprem çizgisi üzerinde yer alan tektonik yapılı küçük göl; yüksl. 890 m: yüzölçümü 5,5 km². Ladik kasabasının 9 km doğusunda yer alır; Erbaa - Samsun yolu, gölün güney kenarından geçer. Tatlı olan suyu ilkbaharda kabarır ve bir ayakla Yeşilırmak'ın kolu Tersakan çayına dökülür; yaz sonunda suyu azalır. Kenarlarında sazlıklar vardır. Balığı boldur. (M)

LADİKLİ MEHMED ÇELEBİ. Bk. MEHMED ÇELEBİ *Ladikli.*

LADİN i. Bot. Kuzey yarımkürenin dönencelerüstü bölgelerinde yetişen kozalaklı ağaç. (Kırk kadar türünden birçoğu güzel görünüşünden dolayı parklarda yetiştirilir.) [İlmî adı *Picea.*]

— ANSİKL. *Ladin*'in tepesi konimsi, gövdesi kabuklu, kozalakları sarkık, yaprakları dört köşeli iğne şeklinde (*gerçek ladinler*) veya az çok yassıdır (*omorica ladinleri*). Ladin kozalakları, esnek dalların ucunda bulunur; olgunlaşınca pulları açılmadan sapından ayrılarak yere düşer. Ağacın tepe kısmı, koni şeklindedir; kabuğu yer yer çatlak ve esmer külrenginde olur. Ladin 850-1 200 m yükseklikler de kendiliğinden yetişir; boyu 30-40 m'yi, çapı 1 m'yi bulabilir. Odunu, yapı, doğrama, müzik âletleri, uçak yapımında ve maden ocağı direği olarak kullanılır. Tanenli kabuğundan da bazen faydalanılır. Kolay tutuğu için ovalarda da korular halinde yetiştirilir; fakat bunların odunu, dağda yetişen ladinin odunu kadar iyi değildir. Kuzey Amerika'nın büyük okyanus kıyılarında yetişen *sitka ladini*'nden havacılıkta kullanılan bir odun elde edilir. Halk arasında köknarla karıştırılan ladin, büyük ticarî önem taşıyan orman ve süs ağaçlarındandır. Ladin keresteси yukarıdaki işlerden başka kâğıt hamuru yapımında da geniş ölçüde kullanılır. Birçok ladin türü vardır: *beyaz ladin* (*Picea alba*); *mavi* (veya) *siyah ladin* (*P. nigra*); *avrupa ladini* (*B. exelsa*); *japonya ladini* (*P. polita*); *kanada ladini* (*P. Canandensis*) [bunun mavi renklileri bahçe ve parklarda çok yetiştirilir]; *sırbistan ladini* (*P. omorica*); başka bir *japonya ladini* (*P. bicolar*); *kuzey amerika ladini* (*P. Breweriana*). Omorica-lar'dan bazıları: *P. omorica* (Sırbistan), *P. bicolar* (Japonya), *P. Breweriana* (Kuzey Amerika). Ladin odununda salgı kanalları vardır, köknar odununda ise yoktur. (L)

Foto. A.F.P., X (LAROUSSE)

LÂDİNÎ sıf. (ar. *lā*, olumsuzluk edatı ve *dîn*'den *lā-dînî*). *Esk.* Dine aykırı olmamakla birlikte dinle ilgisi olmayan, din dışı: *Lâdinî edebiyat.* || Laik: *Lâdinî hükûmet.*

— Mus. *Lâdinî musiki*, din dışı musiki. (Dinî musikinin zıddı. *Saz musikisi* ve *söz musikisi* diye iki büyük kısma ayrılır.) [M]

LADİN'LER, Graubünden (İsviçre) kantonunun ve Doğu Tirol'ün raetia asıllı halkı. (L)

LADİSLAV I veya **Vladislav** (veya **IV**), Bohemya kralı. Bk. LASZLO IV, Macaristan kıralı. (L)

LADİSLAV I veya **Vladislav** (yaklş. 1066-1125), Bohemya dükü (1109-1125). Akrabalarıyle savaşmak zorunda kaldı ve onları ortadan kaldırdı. İktidarı ağabeyi Borivoj II ile paylaştı. (L)

LADİSLAV II veya **Vladislav** (öl. 1175), Bohemya dükü (1140-1175), Ladislav I'in büyük oğlu. Enişteşi Germania kralı Konrad III'ün desteğiyle seçildi. İmparator Friedrich Barbarossa ile iyi ilişkiler kurdu. (L)

LADİSLAV II veya **Vladislav** (veya **V**), Bohemya kralı. Bk. LASZLO VII JAGİELLO III, Macaristan kralı. (L)

LADİSLAV III HEİNRİCH veya **Vladislav** (öl. 1222), Bohemya dükü (1197), Ladislav II'nin oğlu. Birkaç ay sonra yerini ağabeyi Otakar'a bıraktı ve Moravya ile yetindi. (L)

LADMİRAULT (Paul), fransız bestecisi (Nantes 1877 - Camoël, Morbihan 1944). Paris konservatuvarında Fauré, Taudou Gedalge'ın öğrencisiydi. Nantes konservatuvarında kontrapunto, füg ve beste dersi verdi ve Fauré'yi andıran zarif eserler besteledi: *Ames de la forêt* (Ormandaki Ruhlar) [1903], koro için *le Dominical; Breton süiti* (1905), *Brocéliande au Matin* (Sabah vakti Brocéliande) [1907], orkestra için *la Brière.* Ayrıca bir balesi (*la Prétesse de Koryolwen* [Koryolwen Rahibesi], 1917-1926), piyano için parçaları (*les Mémoires d'Un âne* [Bir Eşeğin Hatıraları]), *Tristan* için sahne müziği (1929), bir missa'sı, oda müziği parçaları vardır. (L)

LADO, Sudan'da (Ekvatorya ili) Cuba'nın kuzeyinde, Bahr-el-Cebel'in (Yukarı Nil) sol kıyısında kasaba. Önce il merkezi ve Emin Paşanın ikametgâhı olan Lado'yu, 1888'de ayaklanan mehdîciler aldı. Lado, 1894-1910 Arası Belçika Kongosu'na bırakılan bir arazinin merkezi oldu. (L)

LADOGA gölü, rusça **Ladojskoye, S.S.C. B.**'de büyük göl, Dördüncü zamanda birleştiği Finlandiya körfezinin uzantısında; 184 000 km². Düzeyi denizden 4 m aşağıdadır; en derin yeri 225 m'yi bulur. Svir aracılığıyle Omega gölünün, Volhov aracılığıyle İlmen gölünün sularını alan göl, Neva ırmağıyle denize bağlanır. Oldukça zengin olan favnasında foklar da vardır. Ladoga gölü, Baltık-Beyaz Deniz ve Baltık-Volga yolunun üzerindedir. (L)

LADON. Yun. mit. Hesperisler bahçesinin altın elmalarını bekleyen yüz başlı ejderha. Herakles tarafından öldürüldükten sonra burç şekline girdi. (L)

LADON. Esk. coğ. Arkadia'da ırmak, Alpheios ırmağının kolu, kıyılarının güzelliğiyle meşhurdu. (L)

LADRONES, Marianne adalarının ispanyolca eski adı. (L)

LADURNER (Ignaz Anton), tirol'lu besteci ve piyanocu (Aldein, Tirol 1766 - Mass, Seine-et-Oise 1839). Paris'e yerleşti, konservatuvarda piyano öğretmenliğine tayin edildi (1797-1802), sonraları özel dersler verdi. Birçok öğrenci, bu arada Boely ve Auber'i yetiştirdi. İlk eserlerindeki (2 ve 4 el için sonatlar) ilerici ritim ve armoni denemeleri klasik bir biçim içinde, romantizmi müjdeler. Ayrıca tiyatro için küçük bir eser bıraktı: *Wenzel ou le Magistrat du Peuple* (Wenzel veya Halk Yargıcı) [1793]. — Kardeşi JOSEF ALOİS, orgcuydu (1769-1835?). Rahiplik yaptı ve özellikle dinî müzik yazdı. (L)

LADY [leydi] i. (ing. k.). LORD'un dişili: *Lady Russel.* || *Teşm. yol.* CENTİLMEN'in dişili. (L)

Lady Chatterley'in Sevgilisi (*Lady Chatterley's Lover*), D. H. Lawrence'ın romanı (1928). Bu roman, soylu bir kadının orman bekçisiyle aşkını ve sevişmelerini zaman zaman çok açık saçık sözlerle anlatır. Yayımlandığı günlerde büyük skandal yarattı ve sansür edildi. Kitaptaki şiddet havası yazarın halk tabakasından yetişmiş olmasından ve koyu püritenliğinden ileri geliyordu. Lawrence bu romanında ruh ve beden arasında sağlam bir dengeye olan inancını güçlü bir duyarlıkla dile getirdi. (L)

LADYSMİTH, Güney Afrika cumhuriyetinde (Natal) şehir, Drakensberg'in eteğinde, Klip ırmağı kıyısında; 16 400 nüf. Şehir, 1899 kasımından 1900 şubatına kadar Boer'ler tarafından kuşatıldı. Demiryolu merkezi. Dokuma sanayii. (L)

Lady Windermere'in Yelpazesi (*Lady Windermere's Fan*). Oscar Wilde'ın dört perdelik komedisi, 1893 yılında Londra'da oynandı. Olay Londra'nın yüksek sosyetesinde geçer. Kocasını çok seven lady Windermere, kendine kur yapan aile dostu lord Darlington'u reddeder. Bu arada, Berwick düşesinin sinsi telkinleri yüzünden kocasına olan güveni ve aşkı sarsılır; ondan intikam almak için kendini lord Darlington'a teslim eder. Bu onarılmaz hatadan, kocasının metresi sanılan, fakat gerçekte kendi annesi olan Mrs. Erlynne'nin etkisiyle vaz geçer. Geçmişte kendinin yaptığı böyle bir hatayı kızının tekrarlamasını istemeyen Mrs. Erlynne, lord Darlington'ın evinde bulunan lady Windermere'in yelpazesini kendisinin bıraktığını söyler ve suçu üstüne alır. Mutluluğunu gölgeler düşüncesiyle kızına gerçek hüviyetini açıklamadan bir daha dönmemek üzere gider. (→ Bibliyo.) [M]

LÂEDRÎ sıf. (ar. *lā*, olumsuzluk edatı ve *edri* > *lā-edri*, bilmem'den). Ed. *Esk.* Kime ait olduğu bilinmeyen şiirlerin altına yazılır ve «sahibi bilinmiyor» anlamında kullanılır. (M)

LÂEDRİYE i. (ar. *lā-edrriyye*). Fels. *Esk.* Bk. AGNOSTİSİZM.

LAEKEN veya **LAAKEN,** Brüksel'de (Belçika) semt, şehre 1921'de katıldı. Brüksel yakınında Saksonya-Teschen dükası için Montoyer tarafından yeni - klasik üslûbunda yapılan (1782-1784) Belçika kraliyet ailesinin ikametgâhı. (Yapının alınlıklarını Godecharle yapmıştır.) Notre-Dame de Laeken kilisesinde birçok kral mezarı vardır. (L)

LAELİA i. Bot. Hava kökleri pek çok olan konuk orkide; çiçeğinde serbest sekiz çiçektozu kümesi vardır. (Laelia, Tropikal Amerika'nın yüksek dağlarında yetişir. Limonluklarda sepet içinde yetiştirilir. Başlıca türleri *Laelia anceps, L. purpurata, L. cinnabarina*'dır.) [L]

LAELİA, romalı kadın (M.Ö. II. yy.); Laelius Sapiens'in kızı. Cicero konuşmasının güzelliğini ve ustalığını över. (L)

LAELİANUS (Ulpius Cornelius), Gallianus'un ölümünden sonra ayaklanan otuz tirandan biri. 266'da Mainz'ta tahta geçti, 267'de öldürüldü. (L)

LAELİOCATTLEYA i. Bot. *Laelia* ile *cattleya*'nın (salepgiller) çaprazlanmasından oluşan melez cins. (Laelia'da 8 ve cattleya'da 4 çiçektozu kümesi varken melezinki belirli sayıda değildir. Yetiştirilen türleri pek çoktur; saksı çiçeği olarak makbul sayılır.) [L]

LAELİUS (Caius), romalı konsül (M.Ö. 235'e doğr. - 170'e doğr.). Afrikalı Scipio'nun arkadaşıydı. Onunla birlikte İspanya'ya, Sicilya'ya ve Afrika'ya gitti. Cartagena'yı aldı ve Zama'da atlı birliklere kumanda etti. 196'da praetor, 180'de konsül oldu ve Gallia Cisalpina'yı yönetti. Devrin roma siyaseti, özellikle Scipio'ların siyaseti hakkında Polybus'a sağlam bilgiler verdi. (L)

LAELİUS SAPİENS (Caius), romalı konsül (M.Ö. 185'e doğr. - 115'e doğr.). Caius Laelius'un oğlu, Tribun (151), preator (145), konsül (140) oldu. Scipio ile birlikte Kartaca kuşatmasına katıldı ve Viriathe'ye karşı savaştı. Polybus, Terentius ve Scipio'nun dostuydu. Cicero'nun *De Amicitia* (Dostluk Üstüne) adlı eserinde Scipio'nun muhataplarından biridir. Tarım meseleleriyle ilgilendi ve bir ara Gracchus kardeşleri destekledi. (L)

LAEMLEİN (Alexandre), alman asıllı fransız ressamı (Hohenfels - am - Main, Bavyera 1813 - Pontlevoy, Loir-et Cher 1871). Sèvres fabrikası için taşbasmaları ve kompozisyonlardan başka Sainte-Clotilde kilisesinin fresklerini yaptı. (L)

LAEMMLE (Carl), amerikalı filim yapımcısı (Laupheim, Almanya 1867 - Hollywood, Kaliforniya 1930). 1909'da İmp Filim şirketini kurdu. 1912'de Universal Film Manufacturing şirketinin ortakları arasına katıldı. Bu şirketi 1920'de Universal Pictures corporation adıyle yeniden teşkilâtlandırdı ve 1936'ya kadar yönetti. Laemmle'nin yönetimindeki Universal Pictures Film ortaklığı 1912'de ilk beş bobinlik filim olan *Traffic in Souls* (Ruhların Trafiği) adlı filmi çevirdi. Ayrıca bir milyon dolarlık ilk ünlü filim olan *Notre-Dame'ın Kamburu* (The Hunchback of Notre Dame) [1923, Lon Chaney ile birlikte] başta olmak üzere, daha birçok önemli filim yaptı. (M)

LAEMOSTENUS i. Zool. Mor, esmer veya kızıl-sarı renkte ağılı böcek; Avrasya dağlarının kuytu köşelerinde, mağaralarda yaşar. (Batı Avrupa'da görülen *Laemostenus terricola*, mağaralarda, ağaç kabukları altında, evlerin yakınında bulunur. Kınkanatlıların *carabidae* familyasındandır.) [L]

LÂENE sıf. (ar. *lā*, olumsuzluk edatı ve *ene*, ben'den *lā-ene*). Fels. *Esk.* Özneye karşıt olarak, dış dünya veya bilgi nesnesi, «ben» olmayan. (M)

LAENNEC (René Théophile Hyacinthe), fransız hekimi (Quimper 1781-Kerlouanec, Finistre 1826). 1806'da Necker hastahanesi hekimliğine tayin edildi ve patolojik anatomi okuttu.

1805'te hidatit kistlerin gerçek yapısını kesinlikle ortaya koydu. 1815'te öğrencilerine göğüs hastalıklarında akustiğin uygulanmasıyle alınan ilk sonuçları açıkladı. Bu iş için *stetoskop* diye bir âlet icat etmişti; bu âletle yaptığı muayeneye «dolaylı dinleme» adını verdi. 1819'da *Traité d'Auscultation Médiate* (Dolaylı Dinleme Ders Kitabı) adlı kitabını yayımladı. Bu kitap bilim dünyasında büyük yankılar uyandırdı ve akciğer hastalıkları hakkındaki bilgilerin değişmesine yolaçtı. 1823'te Charité Hastahanesi İç Hastalıkları Kliniği kürsüsüne tayin edilen Laennec, hastalıkların belirtileri ile bunların organizmada meydana getirdiği lezyonları kıyaslayan anatomo-klinik tıbbın kurucusudur. (L)

Laennes sirozu. Tıp. Alkolizm sonucu meydana gelen karaciğer körelmesine bağlı siroza verilen ad. (L)

LAERMANS (Eugène), belçikalı ressam (Molenbeek 1864- Brüksel 1940). Portaels'in öğrencisiydi. İşçilerin hayatını, yoksul insanları ve dilencileri canlandıran zıt renklerde büyük kompozisyonlar yaptı (Brüksel, Anvers, Dresden müzeleri). [L]

LAERRU, Sardegna'da (Sassari ili) kasaba; Anglona'da Dördüncü zamana ait yıkıntılarla kaplı, taşlık bir ormanın kenarında; 1 521 nüf.; yüksl. 177 m (komün; 19,9 km²). Çevresinde Coloru mağarası, Tarihöncesinden kalma mezarlar ve Romalılar devrine ait yapı kalıntıları vardır. (M)

LAERTES. Yun. mit. İthake kralı ve Odysseus'un babası. Oğlunun dönüşünü beklerken acı günler geçirdi. Athena bir mucize göstererek onu gençleştirdi. (L)

LAESTADİUS (Lars Levi), isveçli vaiz (Arjeplong 1800 - Pajala 1851). Laponya'da reform üstüne vaızlar verdi ve *Laestadius'çuluk* adını verdiği püriten bir protestan mezhebi kurdu. Bu mezhep Finlandiya ve İsveç'in kuzey bölgelerinde çok yayıldı. Laestadius'un giriştiği reform sayesinde Laponya'da çok yaygın olan içki düşkünlüğü ve diğer toplumsal felâketlerin önü alındı. (L)

LAETİLİA i. Zool. Kuzey Amerika kelebeği. (*Epfestias*'a yakın olan bu kelebeğin tırtılı pulvinaria cinsinden coccidinar'ı yer.

LA FAYETTE

madam de **LA FAYETTE**
Fessard'ın eseri,
Cabinet des Estampes, Paris

LA FAYETTE
Houdon'un eseri,
Versailles müzesi,
Paris

LA FAYETTE
Mount Vernon'da
Georges Washington'a
veda ederken (1784),
gravür

Foto. U.S.İ.S., Giraudon (LAROUSSE)

Auguste de LA FERRONNAYS
François Villain'in eseri
Cabinet des Estampes, Paris

François LA FEUILLADE
(XVII. yy. gravürü)
Cabinet des Estampes, Paris

Jacques LAFFITTE
Cabinet des Estampes, Paris

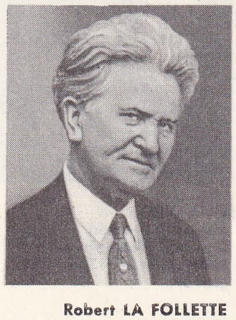

Robert LA FOLLETTE
(1855-1925)

İlmî adı *Laetilia coccidivara.* Pulkanatlıların *pyralidae* familyasından.) [L]

LAETİTİA, 39 numaralı küçük gezegen; büyüklük bakımından onuncu önemli gezegendir. Çapının 260 km olduğu sanılır. (L)

LAETUS i. (lat. k.). Tar. Roma imparatorluğunda ücretli olarak çalışan, Ren ırmağının sol kıyısına, toprağı ekmek ve sınırı korumak için yerleştirilmiş barbar. (Laetuslar, III. yy.dan V. yy.a kadar, Galya'nın doğusuna yerleşmiş bulunan Süevler, Franklar ve Germenlerdi. Hepsi de toprak tahsisine karşılık askerlik yapmakla yükümlüydüler. Kavimlerinin hukukunu ve törelerini sürdürüyor, fakat federe barbarlar gibi siyasî teşkilâtlarını ve başkanlarını muhafaza etmiyorlardı.) || İstilâlar çağı germen halklarının bazılarında, statüsü tam hürlük ile kölelik arasında bulunan insan. (Laetus'ların, lex Salica'da ve Ren boyu kanunlarında adı geçer. Roma kolonlarının şartlarına benzeyen şartları ortaçağ toprak kölesininkilerden üstündür: hukukî yetenekleri vardı, gelir sahibi ve azat yoluyle hür olabilirlerdi. (L)

LAEVİ. Esk. coğ. Liguria halkı. Başkentleri *Ticinum* (Pavia) idi) (L)

LAEVİUS, latin şairi (M.Ö. I. yy. başlangıcı). Catullus'un öncüsüdür. *Erotopaegnia* (Aşk Şakaları) adlı eserinden ancak bazı parçalar kalmıştır. Vezin ve ölçülerle oyun oynarcasına yazdığı küçük manzum eserlerinde mitoloji ve devrin aktüalitesi birbirine karışır. (L)

LAF veya **LÂF** i. (fars. *lāf*). Bir düşünceyi anlatmak için söylenen kelimeler dizisi, söz, lakırdı: *Kızların laflarını iyice anlayamadı* (Ö. Seyfeddin). *Gök gürültüsüz ve şimşeksiz bir yağmur başladı mı bu lafları farkında olmadan tekrarlar dururum* (R.H. Karay). || Uygulanması imkânsız, boş düşünce: *Senin söylediklerin laf.* || Konuşma: *Laf sırasında, yakında tekrar geleceğini söylemişti.* || Kötü söz, tartışma: *Bu kadar laftan sonra gelmiş, tekrar barışmak istiyor.* || Konu, mevzu, bahis: *Şimdi Âsım, edebiyatı bırak, bir tarafa; / Daha ciddî işimiz var, geçelim başka lafa* (M. Â. Ersoy). || Ünl. «Bu sözün değeri yok» veya «olmayacak şey» anlamında kullanılır: *Bu yıl okulu bitiriyormuş, laf!* Bk. LAKIRDI.

— ÇEŞ. DEY. *Laf* (veya *lakırdı*) *açmak,* söz etmek: *Osman Ağadan her laf açışta yaptığı gibi gene sesini alçaltmıştı* (Kemal Tahir). || *Laf açmazı. Argo.* Nükleli ve anlaşılması güç söz. || *Laf* (veya *lafı*) *ağzında kalmak,* sözü bitirmeğe fırsat bulamamak. || *Laf* (veya *lakırdı*) *altında kalmamak,* ağız kavgasında her söylenenin karşılığını vermek. || *Laf anlamamak,* söylenene kulak asmamak, aldırış etmemek: *Herif lâf anlamıyor, gel de sonra yat, haydi!* (M.Â. Ersoy). Söyleneni idrak edememek: *Sen biraz fazla kaçırdın galiba! Lâf anlamıyorsun!* (B. Felek). || *Laf anlamaz,* anlayışsız, aptal. İnatçı, dik kafalı, sabit fikirli: *Ne laf anlamaz adammış, iki saattir içeriye girmeğe uğraşıyor.* || *Laf anlatmak,* (bir kimseyi) ikna etmeğe çalışmak, meramını dinletmek. Konuşmak. || *Laf aramızda,* «ikimizin arasında kalsın, kimse duymasın» anlamında kullanılır: *Laf aramızda, bugünlerde yine işe uğradığı yok.* || *Laf atmak,* bir kimseyi, uzaktan uzağa dokunaklı bir sözle rahatsız etmek. Dille sarkıntılık etmek: *Hiç evli kadına laf atılır mı?* (S.F. Abasıyanık). *Sokaktan geçen kızlara laf atmaktan hiç çekinmez.* || *Laf çatlatmak,* yüksekten atmak, büyük konuşmak. || *Laf çıkmak,* söylenti dolaşmak: *Geçenlerde bir laf çıktıydı ya «Talât Paşa, İstanbul'a gelmiş, bir yerde saklanıyormuş» diye* (Kemal Tahir). || *Laf değil,* önemli: *Hastalık bu! Laf değil.* || *Laf ebeliği,* gevezelik: *Harbi laf ebeliğine elverişli bir konu diye kullanıyorlar* (N. Ataç). || *Laf ebesi,* herkese söz yetiştiren çok konuşan kimse. || *Laf etmek,* (biriyle) konuşmak. Bahsetmek: *Ne var ki laf edem özümden / Mahv eyle beni benim gözümden* (Fuzuli). Dedikodu konusu yapmak: *Hüdaî Efendi ondan bundan para alıyor diye laf ediyorlar* (N. Araz). Münakaşa etmek. || *Laf* (veya *lakırdı*) *götürüp getirmek* (veya *taşımak*), kişilerin arasını açmak için, birbirleri aleyhinde söyledikleri sözleri iletmek. || *Laf işitmek,* azarlanmak, paylanmak. || *Laf kıtlığında asmalar budamak,* yersiz ve gereksiz şeyler söylemek. || *Laf kıtlığında asmalar budayım.* Bk. ASMA. || *Laf körüğü,* geveze, çalçene. || *Laf lafı açar,* bir sözden bir söze geçildiğini belirtir. || *Laf ola,* söylenen sözün saçmalığını anlatmak için kullanılır. Gelişigüzel: *Konuşmamızın şu son kısmı laf ola yazılmamıştır, bir değer taşımaktadır* (R. H. Karay). || *Laf olmak,* dedikodu konusu olmak, (bir durum) başkaları tarafından hoş görülmeyip söylenilmek: *Söylesen laf olur, söylemesen dert olur* (Atasözü). *Laf olur diye sokakta açık saçık elbiseler giymesine izin verilmedi.* || *Laf olsun diye,* bir amaç gütmeden, sırf konuşmuş olmak için: *Laf olsun diye sordu: — Saat kaç?* || *Laf söyledi balkabağı. Teklz.* Konu ile hiç ilgisi olmayan bir şey söyleyen kimseler için kullanılır. || *Laf vurmak. Esk. Övünmek,* dem vurmak. || *Laf yetiştirmek,* bütün söylenenlere karşılık vermek: *Ona buna laf yetiştirmekten iş yapmağa vakit bulamıyor.* || *(Bir kimseyi) Lafa boğmak,* birinin söz söylemesine fırsat vermemek. Bir şeyi gürültüye getirerek geçiştirmek. || *Lafa* (veya *lakırdıya*) *karışmak,* konuşmaya katılmak: *Ağanın sağında oturan kara yağız adam, rum türkçesiyle lafa karıştı* (Kemal Tahir). *Karısı lafa hiç karışmıyor gülümseyip oturuyordu* (S.F. Abasıyanık). || *(Bir kimseyi) Lafa* (veya *lakırdıya*) *tutmak,* birini konuşarak meşgul etmek, oyalamak: *Böyle bir mahkûmun yanına gider onu lâfa tutardım* (Ş. S. Aydemir). || *Lafı* (veya *lakırdıyı*) *ağzına tıkamak,* birini konuşturmamak, birinin sözünü bitirmesine fırsat vermemek. || *(Bir kimsenin) Lafı ağzında kalmak,* sözünü tamamlama fırsatını bulamamak: *Adamın lafı ağzında kaldı.* || *Lafı* (veya *lakırdıyı*) *değiştirmek,* başka konuya geçmek: *Ben gene lafı değiştirdim: —Bugün deniz hamam gibidir değil mi?* (B. Felek). || *Lafı kesmek,* konuşmaya son vermek. || *Lafı kısa kesmek,* konuyu ayrıntısız olarak anlatmak. || *Lafı mı* (veya *lakırdısı*) *olur,* «ne önemi var? söylemeğe değer mi?» anlamında kullanılır: *Aramızda paranın lafı mı olur?* || *Lafı uzatmak,* bir konuyu esastan ayrılarak gereksiz ayrıntıları ile anlatmak: *Münakaşadan ziyade iş yapmasını seven, Efruz Bey lafı pek uzatmadı* (Ömer Seyfeddin). || *Lafını ağzında bırakmak,* birinin sözü tamamlamasına meydan vermemek, lafını kesmek. || *Lafını* (veya *lafınızı*) *balla kestim. Halk dili.* Bir kimsenin lafını kesmek gerektiği zaman «müsaade edin» anlamında kullanılır. || *Lafını bilmek,* konuşmasının nasıl yorumlanacağını kestirebilmek. || *(Bir kimsenin* veya *şeyin) Lafını etmek,* onun üstüne konuşmak, ondan bahsetmek: *Fakat onun lâfını bu akşam etmemeği kararlaştırdık* (H.R. Gürpınar). || *(Bir kimsenin) Lafını kesmek,* birinin sözünü tamamlamasına fırsat bırakmamak. || *Lafını şaşırmak,* ne söyleyeceğini bilememek: *Korku ve telâştan lafını şaşırdı.* || *Laf ü güzaf,* boş söz, boş lakırdı: *Elhan duyulmadıkça belâgat giran gelir / Lâf ü güzâftan mutahassıl kesel gibi* (Yahya Kemal). || *Ağzı laf yapmak,* güzel ve iyi konuşmak, ilgi çekici şeyler anlatmak. || *Ağzından laf almak.* Bk. AĞIZ. || *Ağzından laf dirhemle çıkmak.* Bk. AĞIZ. || *Ağzından laf kapmak.* Bk. AĞIZ. || *Boş laf* (veya *lakırdı*), bir düşünce ürünü olmayıp, laf olsun diye söylenen söz. || *Boş laf etmek.* Bk. BOŞ. || *İki (çift) laf etmek,* biraz konuşmak.

◆ **Laflamak** geçz. f. *Halk dili.* Sohbet etmek, konuşmak: *Boş ver sağlığa mağlığa. Hele gel de biraz laflayalım* (Kemal Tahir). [M]

LAFAGE veya **LA FAGE** (Raymond DE), fransız süslemecisi ve gravürcüsü (Lisle-sur-Tarn 1656 - Lyon 1690). Toulouse'da J.P. Rivalz'ın öğrencisiydi. Roma'ya bir yolculuk yaptı; dönüşünde başkan Fieubet'nin evi için yaptığı renkli cam resmi, tek tablosudur. Klasik konulu desenleri Windsor şatosundadır. (L)

LA FAGE (Adrien LENOİR DE), fransız müzik bilgini ve bestecisi (Paris 1805 - Charenton 1862). 1829'da Paris, Saint-Etienne-du-Mont kilisesi kapella yöneticiliğine tayin edildi. İtalya'ya geziler yaptı, *Essais de Diphtérographie Musicale* (Müzik Difterografisi Üstüne Denemeler) [1956] adlı bir eserle döndü. Oda müziği, romanlar, *a capella* missalar, iki motet kitabı, 8 sesli bir *De profundis* besteledi. Ayrıca *Histoire Générale de la Musique et de la Danse* (Genel Müzik ve Dans Tarihi) [1844], *Cours Complet de Plainchant* (Plenşan Dersleri) [1855-1856], *Unité Tonique et la Fixation d'un Diapason Universel* (Eksen Birimi ve Milletlerarası Diyapazon Ayarlaması) üstüne bir inceleme, bir dergi (*Le Plainchant,* 1859) ve Saint-Eustache ve Saint-Denis kiliselerinin orgları üstüne raporları müzikolog olarak başlıca eserleridir. (L)

LA FARE (Charles Auguste, DE — markisi), fransız şairi (Valgorge 1644- Paris 1712). Louvois ile aralarında aşk yüzünden rekabet çıktıktan sonra askerliği bıraktı ve Paris'te kendini sefahate verdi. Madame de La Sablière'e tutkusu, Chaulieu ile dostluğu ve yazdığı aşk şiirleri ünlüdür. Pek önemli sayılamayacak birkaç eserini kendisi de beğenmezdi. Buna karşılık *Mémoires et Réflexions sur les Principaux Evénements du Règne de Louis XIV* (Louis XIV Devrinin Başlıca Olayları Üstüne Düşünceler ve Hatıralar) [1715] adlı eseri ilgiyle okunur; bu eserde töreleri büyük bir titizlikle gözlemler. (L)

LA FARE-ALAİS (Gustave Christophe Valentin, DE — markisi), oc diliyle yazan fransız şairi (Lacoste şatosu, Saint-Martin-de-Valgalgues, Alès yakınlarında 1791-ay. y. 1846). Aralarında yaşadığı Cévennes köylülerinin diliyle bir şiir derlemesi yazdı: *Las Castagnados* (Kestane Toplama) [1844]. (L)

LA FARGE (John), amerikalı ressam (New York 1833-Providence 1910). Fransız asıllıydı. Paris'te Thomas Couture'ün, sonra A.B.D.'de Hunt'un öğrencisi oldu. Gazetecilik (*Riverside Magazine*) ve cam ressamlığı (Worcester Sanat enstitüsündeki *Tavus*) yaptı. Rönesans zevkiyle çalışan amerikalı mimarlar arasında sivrildi ve özellikle Boston'da *Trinity* (1876), New York'ta *Ascension* (1890) kiliselerinin ve Baltimore adalet sarayının süslemeleriyle tanındı. Yansımalar yapan bir cam icat ettiği söylenir. Tahiti'yi canlandıran suluboya manzaraları çok beğenilir. (L)

LAFARGUE (Palu), fransız sosyalisti (Santiago de Cuba 1842 - Draveil 1911). Enternasyonal üyesi. Londra'da Karl Marx'ın kızıyle evlendi. Fransa'ya döndü, Guesde ile birlikte Fransız İşçi partisini (1880), *Revue Socialiste* ve *Socialiste* dergilerini kurdu (1885-1904). Lille milletvekili (1885-1893). Daha sonra kendini marksist fikirlerin yayılmasına adadı, sosyalistlerin hükûmette görev almalarını kınadı (1899). İhtiyarlamağa katlanmak istemediği için karısıyle birlikte intihar etti. Başlıca eserleri: *Cours d'Economie Sociale* (Toplum Ekonomisi Dersleri) [1884]; *Communisme et Evolution Economique* (Komünizm ve İktisadî Evrim) [1892]; *Le Socialisme et la Conquête des Pouvoirs Publics* (Sosyalizm ve Kamu İktidarının Ele Geçirilmesi) [1899]. (L)

LA FARİNA (Giuseppe), italyan siyaset adamı (Messina 1815 - Torino 1863). 1837 İsyanından sonra Sicilya'dan ayrıldı ve Floransa'da sosyalist bir yayım olan *Alba*'yı kurdu (1847). Krallık rejimine karşı savaşmak üzere Sicilya'ya döndü (1848) ve geçici hükûmette görev aldı. İhtilâlin başarısızlığa uğramasından sonra Paris'te ve Torino'da yaşadı. Savoia hanedanına bağlandı (1853). «Millî dernek»in kurucusu ve sekreteri oldu (1856). Garibaldi ile Manini'ye Savoia hanedanının davasını benimsettirdi. Cavour ile anlaşarak Orta İtalya'da ihtilâli hazırladı (1859). Cavour tarafından Sicilya'ya gönderildi, Garibaldi ile anlaşamadı (1860). *İstoria Documentata delle Rivoluzione Siciliana* (Belgelerle Sicilya Tarihi) [1850-1851] ve *Storia d'İtalia dal* 1815 *al* 1850 (1815'ten 1850'ye Kadar İtalya Tarihi) [1851-1852] adlı iki eser yayımladı. (L)

LAFAYETTE, bugün **Bugaâ,** Cezayir'de (Setif idare bölgesi) idare çevresi merke-Tutya taşı işletmesi. Yakınında Romalızi, Vad Bu Sellam kıyısında; 14 124 nüf.

Foto. LAROUSSE

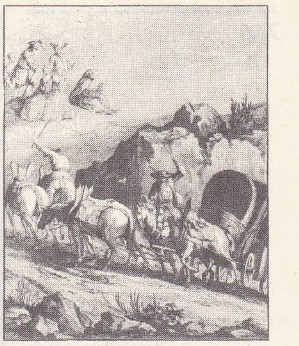

LA FONTAINE

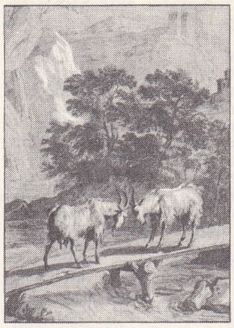

portresi, De Troy'un eseri (Cenevre kütüphanesi); Château-Thierry'de doğduğu ev; Oudry'nin resimlediği bazı masalları (Cabinet des Estampes, Paris); Eisen'in resimlediği iki hikâye (alta, sağda); [«Edition des Fermiers généraux, 1762»den]

lardan kalma bir ılıca merkezinin yıkıntıları. —*Lafayette idare çevresi,* 103 200 nüf. (L)

LAFAYETTE, A.B.D.'de (İndiana) şehir, Wabash ırmağı kıyısında, İndianapolis'in güneybatısında; 42 300 nüf. Üniversite. Tarım pazarı (tahıl, hayvan). Maden kömürü ocakları. Metalürji ve kimya sanayii. (L)

LA FAYETTE veya **LAFAYETTE** (Marie Madeleine PIOCHE DE LA VERGNE, DE kontesi), fransız kadın edebiyatçısı (Paris 1634-ay.y. 1693), küçük soylu sınıfından olan babasının kumandanlık yaptığı Havre'da birkaç yıl kaldıktan sonra, 1640'ta Paris'e gitti. 1649'da dul kalan annesi 1650'de Sévigné markizinin bir amcasıyle evlendi. Bu tarihte iki genç kadın arasında, hiç bozulmayan bir dostluk kuruldu. 1655'te genç Marie-Madeleine, La Fayette kontuyle evlendi; yalnız savaş hayatından hoşlanan kont, karısının Paris'teki yaşayışını hiç bozmadı. Mademe de La Fayette'in Vaugirard sokağındaki salonuna zamanın en gözde yazarları devam ederdi: Madame de Sévigné başta olmak üzere Ménage, Segrais, La Fontaine ve özellikle La Rochefoucauld; la Rochefoucauld ile aralarında 1665'ten itibaren dostluk kuruldu ve bu dostluk ancak *Maximes* (Özdeyişler) [1680] yazarının ölümü ile sona erdi. Ayrıca Madame de la Fayette, Madame Plessis-Guénégaud'nun salonuna da devam ederdi; burada, soylu sınıf arasında pek rağbette olan şiir, yerini düşünce, ahlâk tartışmalarına bırakırdı. İşte, Madame de La Fayette, Segrais ile birlikte ilk iki romanını bu ortamda yazdı: *La Princesse de Montpensier* (Montpensier Prensesi) [1662] ve *Zaïde* (1670). Bu iki eseri yalnız Segrais imzalamıştır. 1678'de en ünlü eseri olan *La Princesse de Clèves*'i (Clèves Prensesi) yayımladı. Çok kısa olan, ilk eserlerindeki roman süslemelerinden arınan ve aşkı sarsıcı bir güçle anlatan bu eser modern romanın öncüsüdür. Madame de La Fayette daha başka romanlar da yayımlamıştır: *Histoire d'Henriette d'Angleterre* (İngiltere Kraliçesi Henriette'nin Hikâyesi) [1720'de yayımlandı]; *Lettres et les Mémoires de la Cour de France Pour les Années* 1688 *et* 1689 (1688 ile 1689 Yılları Fransa Sarayından Mektuplar ve Hatıralar) [1731] adlı bir dizi. Bu arada ölümünden sonra yayımlanan tarihî bir hikâye (*Comtesse de Tende* [Tende Kontesi]) ile 1961'de yayımlanan *Isabelle ou le Journal Amoureux d'Espagne* (İsabelle veya İspanyanın Aşk Günlüğü) adlı romanını da unutmamak gerekir. (L)

LA FAYETTE (Marie Joseph Paul Yves Roch Gibert MOTIER, DE — markisi), fransız siyaset adamı (Chavaniac, Auvergne 1757-Paris 1834). Maiyet atlısı (1771) ve teğmen (1773) oldu; Ayen dükünün kızlarından biriyle evlendi (1774); Franklin ile ilişki kurdu; kralın emirlerine rağmen Kalb baronu ile birlikte «ihtilâlciler»e yardım etmek üzere Amerika'ya gitti (nisan 1777); ihtilâlciler kendisini tuğgeneralliğe yükselttiler. Brandywine'da yaralandı (11 eylül); Virginia ordularının başında savaştı (1778) ve 1779 şubatında Fransa'ya döndü; memleketinde büyük bir coşkunlukla karşılanan La Fayette ihtilâlcilere resmî yardımlar sağladı. Yeniden Amerika'ya döndü (nisan 1780), Yorktown harekâtına katıldı (ekim 1781). Fransa'ya dönüşünde tümgeneral (1782) oldu; A.B.D.'ye bir yolculuk (1784) daha yaptıktan sonra, bir süre Friedrich II ile Joseph II'nin yanlarında kaldı (1785). Necker'in dostuydu; Asiller meclisine alındı; Calonne'un tasarılarına karşı mücadele etti (1787). Yeni ortaya çıkan masonluk fikirlerinin ateşli bir savunucusuydu. Bankacı Schweizer ile Kornman'ın salonlarına, Otuzlar ve Zenci Dostları derneklerinin toplantılarına katılırdı; Lamoignon fermanlarını protesto ettiği için kumandanlığı elinden alındı (temmuz 1788). Asiller meclisinde (1788 sonu) Tiers'in çift yönlü temsilinden yana çıktı. Riom asilleri milletvekili olarak (1789) manda yönetiminde bulunan devletlerin ortaklaşa denetimi fikrini savundu ve Mirabeau ile birlikte askerî kıtaların Versailles'den uzaklaştırılmasını istedi. İnsan ve Yurttaşlık Hakları Avrupa beyannamesi teklifini ileri sürdü. Paris Millî Muhafız birliğinin başına geçti (15 temmuz), Bastille'i yıkma emrini verdi. Kralın Belediye sarayını ziyareti sırasında ona üç renkli kokardı kabul ettirdi (17 temmuz). 5 Ekim akşamı Versailles'a gelerek halkın öfkesini yatıştırdı ve kral ailesinin Paris'e dönmesini salık verdi. Bailly ile birlikte 1789 Derneği'ni kurdu (mayıs 1790), krala savaş ve barış haklarının verilmesi için çalışan Mirabeau'yu destekledi; böylelikle krallık rejimiyle ihtilâli uzlaştıracağını ve Fransa'nın Washington'u alacağını düşünüyordu. Ne var ki, Mirabeau'nun kıskançlığı ve kendisine «saray başkanı» adını takmış olan kraliçe'nin güvensizliği önüne set çekti. Federasyon şenliğinde Fransa Millî muhafızları adına yemin etti (14 temmuz), o andan itibaren de bir dönüş yaparak Nancy ayaklanmalarına karşı bir durum takındı (ağustos). Kral ailesinin Versailles'a kaçışını hoş karşılamadı ama tümgeneralliğe yükseltilince Champs-de-Mars'da gösteri yapanların üstüne ateş açtırdı (17 temmuz 1791) ve Barnave ile birlikte Feuillants kulübünü kurdu. Millî savunma bakanı Narbonn gibi La Fayette de, otorite kazanmak umuduyle sarayı savaşa sürükledi. Merkez ordusu kumandanı olarak Sambre üzerindeki askerî harekâtı birdenbire durdurarak 20 haziranda (1792) krala karşı girişilen hareketleri protesto etmek için parlamentoya geldi. Bununla birlikte darbe tasarısına sarayı razı edemedi. Kuzey orduları başına Luckner'i geçirerek Louis XVI'nın asılmasına

LAFOREST kontu, Villain'in eseri

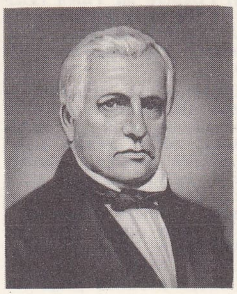

sir L.H. LAFONTAINE

Foto. Giraudon, Viollet (LAROUSSE)

Charles de LAFOSSE
«Güneş'in Arabası»
Versailles şatosu,
Paris

Jules LAFORGUE
Emile Laforgue'nün deseni

Magnus de LA GARDIE
(XVII. yy.) isveç ekolü
Gripsholm şatosu,
(İsveç)

karşı ayaklandı. Suçluluğu hakkında bir kararname çıkarılınca düşman cephesine geçti (19 ağustos); Avusturyalılar tarafından önce Magdeburg'da, sonra da Olmütz'te gözaltına alındı. Loeben'den sonra serbest bırakılınca (eylül 1797) bir süre Almanya ve Hollanda'da kaldı. Brumaire'den sonra Fransa'ya döndü ve göçmenler listesinden silindi (mart 1800). Hiç bir resmî görev kabul etmedi: mart 1802'de emekliye ayrıldı, La Grange-Bléneau (Rozay-en-Brie) şatosuna çekildi. Yüzgün sırasında Seine-et-Marne milletvekili olarak Napolyon'un saltanattan vaz geçmesini istedi (22 haziran). 1818'de Sarthe milletvekili iken carbonari hareketine katıldı ve İspanya savaşına karşı çıktı. 1824 Seçimlerini kazanamayınca A.B.D.'ye gitti, orada bir fatih gibi karşılandı ve millî bir ödül olarak kendisine gelir sağlandı, toprak verildi: 1827'de Meaux milletvekili olunca, 1830 İhtilâlinde yeni bir eylem fırsatı çıktı. Millî muhafız kumandanı olarak (29 temmuz) Belediye sarayında Orléans dükünü şu sözlerle karşıladı: «İşte cumhuriyetlerin en iyisi» (31 temmuz). Hanedanın sol kanat üyesiydi; kısa bir süre sonra hükûmetten ayrıldı. (L)

La Fayette filotillası, 1916'da fransız cephesinde savaşan gönüllü amerikan havacıları tarafından kurulan ve cesaretleri uzun zaman dillerde dolaşan bir filotillaya verilen ad. Aynı şekilde gönüllü amerikan havacılarından meydana gelen ve 1925 yılında Rif savaşında Fransa hizmetinde çalışmış olan filo ile 1943'te A.B.D. tarafından yeniden silâhlandırılan fransız filosuna da aynı ad verildi. (Amblemi bir siyu başıydı.) [L]

LAFAZAN sıf. (fars. *lāf* ve *-zen,* yapan > *lāf-zen*'den). Çok fazla konuşan geveze: *Çok lâfazan bir adam.*

◆ **Lafazanlık** i. Çok konuşma, gevezelik. (M)

LAFÇI sıf. (*laf*'tan *laf-çı*). Geveze, çok konuşan. ‖ Ağzı iyi laf yapan. ‖ *Mec.* Laf götürüp getiren, dedikoducu. (M)

LAFENESTRE (Georges), fransız sanat yazarı ve tenkitçisi (Orléans 1837 - Paris 1919). Louvre müzesi müdürüydü (1888); şiir kitapları dışında yayımladığı başlıca eserleri: *L'Art Vivant: la Peinture et la Sculpture aux Salons de* 1868 *à* 1877 (Yaşayan Sanat: 1868'den 1877'ye Kadar «Salon»larda Resim ve Heykel) [1881]; *Les Maîtres Anciens* (Eski Ustalar) [1882]; *La Peinture İtalienne* (İtalyan Resim Sanatı) [1885]; *La Vie et l'Oeuvre du Titien* (Tiziano'nun Hayatı ve Eserleri) [1886]; *Jean Fouquet* (1904); *La Légende de Saint François d'Assise* (Assisi'li Aziz Francesco Efsanesi) [1912]. (L)

LAFERRERE (Gregorio DE), arjantinli oyun yazarı (Buenos Aires 1867-ay.y. 1913). Arjantin töre komedisinin bellibaşlı yaratıcılarından biri kabul edilir. 1904'te basit, fakat etkili bir güldürü tekniğiyle yazdığı ilk eseri *Jettature*'yi, 1905'te ise daha girift bir güldürü olan *Locos de Verano* (Yaz Delileri) adlı oyununu sahneye koydu. Halkın çok sevdiği bir yazar olarak Mantines Cuitino, Garcia Velloso ve Florencio Sanchez'in yanında yer aldı. *Bajola Garra* (Pençenin Altında) [1906] oyununda yergi türünden ayrılmayarak dramatik komedi denemesi yaptı. 1908'de en gelişmiş ve mükemmel eseri olan *Las de Barrenco* (Barranco'lular) oyununu yazdı. Bu oyun, kişilerinin gerçekliği ve törelere bağlılığıyle dikkati çeker. (M)

LA FERRONNAYS (Auguste Pierre Marie FERRON, DE — kontu), fransız siyaset adamı (Saint-Malo 1771-Roma 1842). İngiltere ve Rusya'ya göç etti. Louis XVIII devrinde tümgeneraldi. Danimarka (1817) ve Rusya'da (1819-1827) büyükelçilik yaptı. Troppau (1829), Laibach (1821) ve Verona (1822) kongrelerine katıldı. Martignac kabinesinde dışişleri bakanı oldu (1828-1829). Yunanistan konusunda İngiltere ile Rusya arasında baş gösteren anlaşmazlığa arabuluculuk etti (temmuz 1828) ve Mora'daki mısırlıların gidiş pazarlığını yaptı. Roma büyükelçisi oldu (1830) ve temmuz ihtilâlinden sonra istifa etti. (L)

LA FERTE - SENNETERRE, Saint-Nectaire asıllı aile. Bellibaşlı üyeleri: HENRİ, Fransa mareşali (Paris 1600-La Ferté-Saint -Aubin şatosu 1681). Maurits van Nassau ile beraber Hollanda'da çarpıştı (1621), Fransa'ya döndü (1628). Hesdin'deki yararlıklarından ötürü tümgeneral oldu (1639); tümgeneral olarak Lens'te başarı kazandı (1648) ve Fransa mareşali oldu (1651). Fronde sırasında rejime bağlı kaldı. Condé'yi yendi, fakat Valencienne'de esir oldu (1656). Fidyesini veren kral onu dük (1665) ve Metz ile Verdun ülkelerinin genel valisi yaptı (1667); — HENRİ FRANÇOIS (1657-Paris 1703), öncekinin oğlu, Metz ve Verdun genel valisi (1674) ve tümgeneral (1692). İtalya'da Catinato'nun emrinde savaşarak terfi etti (1696). Erkek vâris bırakmadan öldü. (L)

LA FEUİLLADE sülâlesi, Aubusson ailesinin kolu; babası Jean I'den (1400'e doğru) La Feuillade senyörlüğünü alan Guillaume d'Aubusson tarafından kuruldu. Başlıca üyeleri: Georges **d'Aubusson de la Feuillade,** yüksek rütbeli papaz (1612-Metz 1697), Embrun piskoposu, Venedik (1659), Madrid (1661) elçisi, Metz piskoposu (1668), devlet danışmanı (1690), Paris İlâhiyat fakültesi rektörlüğü yaptı; — kardeşi François III, **Aubussos** vikontu, **La Feuillade** dükü, mareşal (1625-Paris 1691). Sankt Gotthard'da (1664) Türklere karşı savaştı. Mareşal (1675), Sicilya kral naibi ve filo kumandanı (1678), Dauphiné valisi oldu (1681), Paris'teki Ferté-Seneterre konağını satın alarak yıktırdı ve yerinde açtırdığı Victoire meydanına Desjardins'in yaptığı Louis XVI'nın heykelini diktirdi; — Louis **d'Aubusson, La Feuillade** dükü (1673 - Marly 1725), François III'ün oğlu. Dauphiné valisi (1691), general (1704) oldu. Susa'yı aldı; ama Torino'da prens Egon'a yenildi (1706). 1724'te mareşal oldu. (L)

LAFEVER (Minard), amerikalı mimar (Morristown, New Jersey 1798 - Williamsburg, New York 1854). XIX. yy.ın başındaki inşaat hamlesinin en önemli mimarlarından biriydi. Brooklyn'de birçok gotik üslûpta kilise planı yaptı, ayrıca çok okunan bazı mimarî eserler de yazdı. Bu dönemdeki yunan mimarîsine dönüş üslûbunun en güzel örneklerinde Lafever'in *The Modern Builder's Guide* (Çağdaş İnşaatçının Rehberi) [1833] ile *The Beauties of Modern Architecture* (Çağdaş Mimarînin Güzellikleri) [1835] adlı kitaplarındaki şahane resimlerin etkisi görülür. New York şehrindeki *The Old Merchants House*'un (Tredwell House) planlarını yaptığı da öne sürülür. Ayrıca Brooklyn'deki *First Reformed kilisesi* de Lafever'in eseridir. (M)

LAFFAİLLE (Hector), arjantinli hukukçu (Montevideo 1883-Buenos Aires 1956). Buenos Aires üniversitesinde medenî hukuk pofesörüydü. 1946'daki yeni medenî kanunun metnini yazanlardan biridir. Eserleri: *La Paz, Base del Progreso de las Naciones Sudamreicanas* (Barış, Güney Amerika Milletlerinin Gelişmesi İçin Temel Şart) [1903]; *Curso de Derecho Civil* (Medenî Hukuk Dersleri); *Tratado de Obligaciones* (Borçlar Hukuku Kitabı) [1947]. (L)

LAFFEMAS (Barthélmy DE), **Beausemblant** senyörü, fransız iktisatçısı (Beausemblant, Dauphiné 1545 - Paris 1612'ye doğr.). Soylu bir protestan ve Henri IV'ün birinci nedimi idi. Rouen Soylular meclisine çeşitli tasarılar sundu (1596): lüks sanayinin geliştirilmesi; hammadde ihracatının, yabancı mal ithalâtının yasaklanması v.b. Ticaret adamlarının yeteneklerini genişleten 1597 Fermanını telkin etti, sonra ticaret başdenetleyicisi oldu (1602). Bir ticaret meclisinin kurulmasına önayak oldu: merkantilistleri örnek alarak dut ağacı dikimini ve çeşitli sanayinin kuruluşunu (ipekçilik, dericilik, halıcılık v.b.) teşvik etti. (L)

LAFFİTTE (Jacques), fransız siyaset adamı (Bayonne 1767-Paris 1844). Banque de France müdürü (1814-1819). Paris milletvekili (nisan - haziran 1915) oldu, Yüzgün sırasında hükûmete önemli avansların verilmesini kabul etti. Liberal milletvekili olarak (1816) Villèle'i desteklemekle çift oy kanununa ve İspanya'ya müdahalede bulunulmasına karşı geldi. 1824 Seçimlerini kaybetti, 1827'de tekrar seçildi ve *National* gazetesini finanse etti (1830). İhtilâl sırasında muhalefet milletvekilleri onun evinde toplanarak bir hükûmet komisyonu kurdular (31 temmuz). Meclis başkanı oldu. Hareket partisi safında yer aldı ve Casimir Périér'nin Birlik hükûmetinde devlet bakanı oldu. Başbakanlık ve maliye bakanlığı (kasım 1830) yaptı. Demagojik bir siyaset izledi: Trois Grorienses savaşçılarına yardım; Temmuz sütununun dikilmesi; içkilere konan verginin indirilmesi; Hollanda ile Prusya'ya karşı saldırılar hazırlayan yabancı gönüllülere karşı hoşgörü. Bununla beraber siyasî nitelikteki suçlar için ölüm cezasını kaldırarak Charles X'un bakanlarını kurtardı. İtalyan ve polonyalı ihtilâlcileri desteklediğinden, kralı kuşkulandırdı ve Saint-Germain l'Auxerrois ile başpiskoposluğun yağma edilmesinden (14 şubat 1831) sonra görevinden affedilmesini istedi (13 mart). Milletvekili ve sol muhalefet lideri olarak kaldı. Yoksulluk içinde öldü. (L)

LAFFİTTE (Pierre), fransız filozofu (Béguey, Gironde 1823-Paris 1903). Auguste Comte'un öğrencisi ve izinde gidenlerin yöneticisiydi. *Politique Positive*'e (Pozitif Siyaset) [1872] katkıda bulundu ve 1878'de *Revue Occidentale*'i çıkardı. 1892'de College de France'ta genel bilim tarihi profesörü oldu. (L)

LAFIZ veya **LAFZ** i. (ar. *lafz*). *Esk.* Ağızdan çıkan söz: ***Fakat, bu lafızlar mensup olduğu meslekî zümre tarafından kabul edilmedikçe lafız mahiyetinde kalarak. kelime mahiyetini alamaz*** (Ziya Gökalp). ‖ *Lafz-be-lafz,* kelime kelime. ‖ *Lafz-ı murad,* anlamına bakılmadan söylenen söz. ‖ *Lafz-ı vahid,* tek söz.

— Huk. Kanunun söz bakımından ifade ettiği anlam. (Kanunun lafzı, yoruma tabi olabilir. Bu yönüyle bazı hallerde ruhundan ayrılabilir.)

— ANSİKL. Ed. Belâgatçiler, anlamsız seslere, *elfazı mühmele* veya *lafzı mühmel,* anlamlı seslere de *lafzı muteber* derler. Lafzı muteberler, kelime ve edat olarak ikiye ayrılır. Kelimeler de söyleniş biçimlerine göre iki kısımdır: söylenişi kalın ve ağır olan kelimelere *elfazı cezele,* söylenişi yumuşak ve hoş olan kelimelere de *elfazı rakika* denir. Lafzın, vezin, anlam ve başka kelimelerle uygunluğu belâgatte önem taşır. Lafız ve anlam meselesi edebiyatçılarla belâgatçiler arasında tartışmalara

Roger DE LA FRESNAYE kendi portresi, Modern Sanat Millî müzesi, Paris

Foto. X, Bulloz, Giraudon (LAROUSSE)

yolaçmıştır. Lafız sanatları *muvazene, seci, teşdit* ve *cinas*'tır.

◆ **Lafzen** zf. *Esk.* Bir sözün anlamına değil de söylenişine göre: ***Bizden evvelkillerin irtikâb etikleri hatalar yüzünden milletimiz, lafzen mevcut zannolunan istiklâlinde mukayyet bulunuyordu*** (Atatürk). [M]

LAFİNUR (Juan Crisostomo), arjantinli yazar (La Carolina 1797-öl. 1824). 1819-1820 Arası da Union del Sur (Güney Birliği) kolejinde felsefe profesörlüğü yaptı. Liberal fikirlerin savunucusuydu. Öğretimi yetersiz bulunduğundan üniversiteyi terketmek zorunda kaldı. Ülkesinden kovularak 1822'de Şili Santiago'suna yerleşti. Bir kaza sonunda öldü. Daha çok ölüm temasını işleyen alegorik manzumeler ve erotik şiirler yazdı. En önemli eseri, *Curso de Filosofia*'dır (Felsefe Dersleri). Ders verdiği okulda yazdığı bu eserinde, ülkesinden kovulmasının sebeplerini açıkladı ve düşüncelerinin bir analizini yaptı. (M)

LAFİTTE (Pierre), fransız yayımcısı (Bordeaux 1872-Paris 1938). Birbiri ardı sıra yayımladığı ***La Vie au Grand Air*** (1897), ***Femina*** (1901), ***Music*** (1902), ***Je Sais Tout*** (1905), daha sonra ***La Vie à la Campagne*** adını alan ***Fermes et Châteaux*** (1905) adlı dergileri çıkararak Fransa'da modern resimli magazinin gerçek yaratıcısı oldu. 1910'da ***Excelsior*** adlı günlük, resimli bir gazete çıkardı; çalışmalarını tiyatro alanına da yaydı, en önemlilerini Arsène Lupin ile Rouletabille'in serüvenlerine ayrılan birçok kitap koleksiyonu meydana getirdi. ***Paris-Midi*** (1936) ve ***İntransigeant***'ın (1938) müdür yardımcısı, ***Figaro***'nun yöneticisi (1938) oldu. (L)

LA FOLLETTE (Robert Marion), amerikalı siyaset adamı (Primrose, Wisconsin 1855-Washington 1925). Kongre'de cumhuriyetçi milletvekiliydi (1885), parti içindeki köklü bir hizbi yönetti. Wisconsin valisi oldu (1900). Amerika'nın avrupa işlerine karışmamasından yanaydı. On arkadaşı ile birlikte, Wilson tarafından ileri sürülen silâhlı bir tarafsızlık kanununun çıkarılmasına karşı koydu (26 şubat 1917); 1919 kasımında Versailles antlaşmasıyle Milletler Cemiyeti antlaşmasının senato tarafından reddedilmesinde rolü oldu. 1924 Başkanlık seçimlerinde adaylığını koydu. Sosyalistlerin ve İşçi federasyonunun desteğiyle ilerici bir parti kurdu. Parti tüzüğünde çiftçilerin yararına birtakım tedbirler alınacağını, demiryollarının kamulaştırılacağını ve Kongre'ye danıştayca alınan kararları hükümsüz kılma yetkisi tanınacağını ileri sürdü. 21 milyon oydan 5 milyonunu aldı. —Oğlu ROBERT MARION (Madison, Wisconsin 1895-Washington 1953), senatoda babasının yerini aldı (1925-1947). [L]

LAFOND (François Henri Alexandre) fransız ressamı (Paris 1815-ay.y. 1901). İngres'in öğrencisiydi. Dekoratif resimler (*Çocuk Meryem*, Saint - Louis - en - Île kilisesi; Paris Belediye binasında çeşitli eserler) ve portreler (Baudelaire'in madalyonu, Poulet - Malassis kitaplığı) yaptı. Limoges Güzel Sanatlar okulunu yönetti (1868-1874). Eserleri özellikle bu şehrin müzesindedir. (L)

LAFONTAİNE (August Heinrich), alman romancısı (Braunschweig 1758 - Halle 1831). XIX. yy. başlarındaki alman burjuva sınıfını anlatan iki yüze yakın ahlâkî ve duygulu roman ve hikâye yazdı. Başlıca eserleri: ***Familiengeschichten*** (Aile Hikâyeleri) [1797] ve ***Rheinhold*** (1818). [L]

LAFONTAİNE (Henri), belçikalı hukukçu (Brüksel 1854 - ay.y. 1943). Milletlerarası Bibliyografya enstitüsünü kurdu. La Haye konferansından sonra (1899) Milletlerarası Adalet divanını savundu. ***La Vie Internationale*** dergisini çıkardı ve Milletlerarası Dernekler Merkez bürosunu kurdu (1907). Nobel Barış ödülünü aldı (1913). [L]

LA FONTAİNE (Jean DE), fransız şairi (Château - Thierry 1621 - Paris 1695). Bir «maître des Eaux et Forêts»nin oğluydu. 1641'de Oratoire'a girdi ama on sekiz ay sonra ayrıldı. 1647'de evlendi ve bir oğlu oldu (1643); pek mutlu sayılamayacak bu evlilik, 1670'te ayrılma ile sonuçlandı. Babasından miras kalan memuriyete 1652'de başladı; çektiği para sıkıntısını gidereme-yen bu iş, sürdüğü avare hayatı engellemedi. Terentius'un *Eunuchus* (Harem Ağası) [1654] adlı eserinin bir uyarlamasını yaparak edebiyata atıldı. Amcası Jannart tarafından Fouquet ile tanıştırıldı (1658) ve Fouquet'nin himayesine girdi; koruyucusuna hoş görünmek amacıyle bütün edebiyat türlerini denedi: manzum mektup; madrigal; balad. Fouquet gözden düşünce bu olaydan etkilenerek yazdığı *Élégie aux Nymphes de Vaux* (Vaux Perilerine Ejeli) [1661] adlı manzumesi hem olaydan duyduğu üzüntüyü, hem de kraldan af istemekle gösterdiği cesareti belirtir. Amcası ile birlikte Limousine'e (amcası buraya sürülmüştü) yaptığı bir seyahatten sonra yeni bir koruyucu buldu: Gaston d'Orléans'ın dul eşi (1664). *Contes* (Masallar) adlı eserinin ilk derlemelerini (1665, 1666, 1671), *Fables*'ın (Masallar) [1668] ilk altı kitabını ve *Psyché* (1669) romanını bu dönemde yazdı. Resmî görevine son verilmesi (1671) ve Orléans düşesinin ölümü (1672), La Fontaine'i gelirsiz bıraktı. İyi bir rastlantı sonucu zeki olduğu kadar kusursuz karakterli bir kadın olan Madame de La Sablière şairi himayesine aldı ve La Fontaine 1693'e kadar Madame de La Sablière'in yanında kaldı. *Contes*'un (Masallar) [1671-1674] iki yeni derlemesi ve bugün VII, VIII, IX, X ve XI. kitaplarda toplanan *Fables*'ı (Masallar) [1678-1679] La Fontaine bu dönemde yazdı; bu eserler büyük başarı kazandı; La Fontaine akademiye seçildi, ama Bolieau'nun La Fontaine'den önce akademiye girmesini isteyen Louis XIV, La Fontaine'in akademiye girişini ancak nisan 1684'te tasdik etti. Bir çeşit edebiyat vasiyetnamesi olan *Epître à Huet*'de (Huet'ye Manzum Mektup) [1687] «yeniler»e karşı «eskiler»i tuttu. Madame de La Sablière'in ölümünden (1693) sonra, hayatının son iki yılını zengin ve protestan bir aile olan Hervart'ların yanında geçirdi. Ölümünden önce *Fables*'ın (Masallar) [1694] son kitabını da yayımladı ve bu kitabı Bourgogne dükine adadı.

1670'ten önce La Fontaine, eğlenceye düşkünlüğü ve hayal kurmayı seven mizacıyle tanınmıştı; bu tarihten sonra dalgınlığı ve hayalperestliğinden başka, çok defa sessiz, melankolik ve kendini unutan halleriyle de dikkati çekti. Açık ve temiz yürekli, kusursuz ve şefkatli bir dosttu. Katolik mezhebinden çıktı; 1692'de hastalandıktan sonra tekrar Katolikliğe döndü (öldüğü sırada çile gömleği taşıyordu). Eserlerinin gerçek değerini anlayabilmek için, La Fontaine'nin hem masal hem de fabl yazdığını unutmamak gerekir. Masallarının konuları, Galya'daki fabliau geleneğinden, Rabelais'den Marguerite de Navarre'dan veya Boccacio, Machiavel ve Arioste'nun italyan geleceğinden alınmıştır; açık saçıklık türün temel kuralı olduğundan, masalları çoğunlukla açık saçıktır. Son yayımladığı masallarda La Fontaine açık saçıklık konusunda daha da ileri gitmiş ve bu yüzden hayatın sonuna doğru bu eserlerini inkâr etmek zorunda kalmıştır. Bununla beraber *Fables* (Masallar), La Fontaine'deki edebiyat yeteneğinin kendine özgü çekiciliğini açıkça ortaya koymaktadır: canlı, hızlı, incelik ve nükte dolu bir anlatım. Mısralardaki ritim ve melodi, şairin uzun süre üstünde çalıştığı anlatıya çok kolay yazılmış bir eser görünümü kazandırır. *Fables*'a (Masallar) ün sağlayan da işte bu niteliklerdir. La Fontaine, *Fables*'da (Masallar) türün geleneksel kurallarına bağlı kaldı, ama dünyayı gözlemlenmesini bilen ve gözlemlerinden sonuçlar çıkaran usta bir hikâyeci olarak anlatıya eşsiz bir orijinallik kazandırdı.

Fables'ın (Masallar) ilk derlemesini (1668) veliaht için yazdığı sanılır; Aisopos ve Phaedrus'tan aldığı konuları genişleterek işlediği halde bu derlemede La Fontaine'in yeteneği henüz tam olarak ortaya çıkmaz. Madame de Montespan'a adadığı ikinci derleme (1678) daha ayrıntılıdır ve töre gözlemleri artık çocukları ilgilendirecek nitelikte değildir; *Fables*'lerin (Masallar) ilhamı, bu derlemede doğu masallarından alınan konularla zenginleşmiştir. 1694'teki derlemede görülen birkaç zayıf nokta şairin, yılların yıpratıcı etkisinden kurtulamadığını gösterir. Çağdaşları, La Fontaine'i bir masal yazarı olarak görmeğe alıştıklarından, baladları, odları ve elejileriyle pek ilgilenmemişlerdir. Rönesansın zarif ahengiyle yazılmış bu eserlerin bazılarında ortaya çıkan şiir gücü günümüzde büyük ilgi görmektedir. La Fontaine, birçok defa tiyatro oyunu yazmayı da denedi: *Daphné*'yi yazdı; *Galatée*'yi tasarladı, *Achille*'i yazmağa başladı; 1691'de *Astrée*'yi temsil ettirdiyse de başarı kazanamadı. La Fontaine'e mal edilen bazı komediler gerçekte dostu Champmeslé'nin eseridir. (L)

LAFONTAİNE (sir Louis Hippoltyte), kanadalı siyaset adamı (Boucherville, Québec 1807-Montréal 1864). 1847 Seçimlerinden sonra genel vali Elgin tarafından Baldwin ile birlikte Kanada'nın parlamentoya dayanan ilk hükûmetini kurmağa çağrıldı (1848). 1837 Ayaklanması hükümlülerini affetti, Toronto üniversitesini kurdu ve demiryolları yapımını oylamaya koydu. Kabinesi, yerini Hincks ve Morin kabinesine bıraktı (1851). Lafontaine, Kanada - Fransız Muhafazakâr partisinin kurucusu olarak kabul edilir. (L)

LA FORCE (DE CAUMONT DE — hanedanı), Bergerac yakınlarında La Force şatosu asıllı aile. XVI. yy.da Caumont ailesiyle birleşti. Toprakları önce markizlikti (1609), sonradan düklük haline geldi (1637). Önemli üyeleri şunlardır: Jacques Nompar **La Force** dükü (1558-Bergerac 1652). Saint Barthélemy kıyımından kurtuldu (1572), Henri de Navarre'ın ardından gitti (1580). Henri IV'ün öldürülmesi sırasında onun arabasında bulunuyordu (1610). Henri de Rohan'ın ayaklanmasına katıldı (1619). Louis XII'e karşı Montauban'ı savundu (1612), Montauban ölüme mahkûm edilince, J. Nompar mareşallik unvanı karşılığında boyun eğdi (mayıs 1622), İtalya savaşında Pinerola'yı aldı; (1630). Lorraine'de savaştı (1634-1638), dük ve Ayan meclisi üyesi oldu (1637). Hatıraları (*Mémoires*) 1843'te yayımlandı: — Armand Nompar **de Caumont La Force** (1580'e doğr.-La Force şatosu 1675), öncekinin büyük oğlu. Tümgeneral olarak Colloredo'yu aldı (1636), Fuenterrabia'da (1638) büyük başarı kazanarak olağanüstü kral vekili (1641), sonra da Fransa mareşali (1652) oldu; — Henri Nompar **de Caumont, de La Force** dükü (La Force 1582-ay.y. 1678), Jacques'in ikinci oğlu. Henri IX'un vaftiz oğlu, Biron'un yeğeni; Louis XIII'ü Montauban'da ve Monflanquin'de (1622) yenilgiye uğrattıktan sonra, boyun eğdi. Tümgeneral oldu (1638). Fronde sırasında Condé'ye katıldı, ama 1652'de ondan ayrıldı; — Jean Nompar **de Caumont La Force, Montpouillan** markisi (öl. Tonneins 1621), Jacques'ın altıncı oğlu. Louis XIII'ün gözde adamıydı. Concini'ye karşı Lynes'e yardım etti (1617), ama 1621 Ayaklanmasına katıldığı için Tonneins'i savunduğu sırada öldürüldü; — Armand **de Caumont La Force, Montpouillan** markisi, fransız subayı (1615-La Haye 1701). Henri'nin oğlu. Tuğgeneral oldu (1651), Fronde hareketinde Condé'ye katıldı, Blaye'de göz altına alındı (1635-1655) sonra tümgeneralliğe yükseltildi. Nantes fermanının yürürlükten kaldırılmasından sonra (1685), Hollanda ordusunda çalıştı; — Henri Jacques Nompar **de Caumont La Force** (1675 - Paris 1725), öncekinin torunu. Albay iken (1701) Bergerac'ta yaptığı zulümle ün kazandı. 1715'te Fransız akademisine, 1716'da Naiplik meclisine üye seçildi; Law sisteminin kabulünü sağladı, bundan dolayı birtakım kârlı işlere girişti; bu yüzden hakkında bir dava açıldı (1721); — Auguste Armand Nompar **de Caumont, de La Force** dükü, tarihçi (Dieppe 1878-Saint-Aubin de - Locquenay şatosu, Fresnay-sur-Sarthe 1961), Sorel ve Vandal'ın öğrencisiydi. Eserleri: *L'Architrésorier Lebrun, Gouverneur de Hollande* (Başhaznedar Lebrun, Hollanda Genel Valisi) [1907]; *Le Grand Conti* (Büyük Conti) [1922]; *Maréchal de la Force* (1925); *La Vie Amoureuse de La Grande Mademosielle* (Montpensier Düşesinin Aşk Hayatı) [1927]. (L)

LAFOREST (Antoine — kontu), fransız diplomatı (Aire 1756-Fréchines, Loiret-Cher 1846). Dışişlerinde müdürlük yaptı (1797). Lunéville görüşmelerine katıldı (1801). Berlin (1805-1808) ve Madrid'de

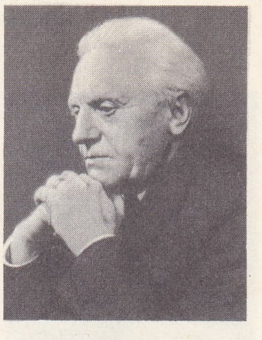

LAGERKVİST

Selma LAGERLÖF

Lagidler hanedanı
(bk. Lagos hanedanı)
Kleopatra'nın sikkesi
Cabinet des Médailles, Paris

Foto. A.F.P., Stenders, (LAROUSSE)

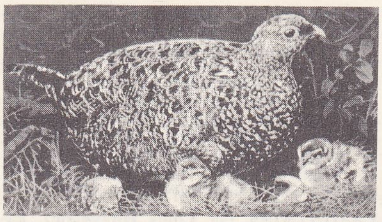

lagopus

lagopus scoticus

Pierre de la GORCE

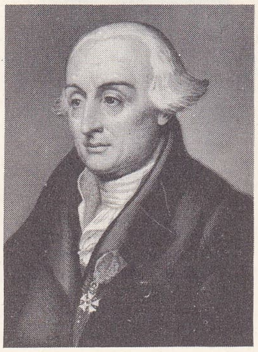

Louis de LAGRANGE
Robert Hart'ın eseri
Cabinet des Estampes, Paris

(1808-1813) büyükelçi olarak bulundu. Louis XVIII tarafından vekâleten dışişleriyle görevlendirildi (1814). Yüksek meclis üyeliğine (1819) ve devlet bakanlığına (1825) tayin edildi. Madrid büyükelçiliği sırasındaki yazışmalar (*Correspondance*, 7 cilt) önemli bir tarihî kaynaktır (1905-1907). [L]

LAFORET (Carmen), ispanyol kadın yazar (Barcelona 1921). Romanlarında psikolojik çatışmaları ve iç savaşın nesiller arasında açtığı uçurumu anlatır (*Nada* [Hiçlik], 1944; *Le Mujer Nueva* [Yeni Kadın], 1955). [L]

LAFORGUE (Jules), fransız şairi (Montevideo 1860-Paris 1887). Öğrenimini Tarbes ve Paris'te yaptı, *Gazette des Beaux-Arts* ve çeşitli dergilerde çalıştı, Leah Lee adında genç bir ingiliz kızıyle evlendi, ama bir yıl sonra veremden öldü. Yaşadığı sürede ancak iki şiir kitabı yayımladı; *Les Complaintes* (Yakınışlar) [1885] ve *İmitation de Notre-Dame la Lune* [1886]. Ölümünden sonra yayımlanan *Derniers Vers* (Son Mısralar) [1890] adlı eserinde «İyi Niyet Çiçekleri» ve «Periler Toplantısı» adlı şiirler yer alır. *Les Moralités Légendaires* (Efsanevî İbretler) [1887], nesir biçiminde yazılmış altı felsefî hikâyeden meydana gelir. Sembolizmin tarihinde önemli bir yer tutan şiirleri, hayata karşı duyulan bezginliği, yarı karanlığı, bilinçaltındaki *ben*'in (kısmen Hartmann tarafından açığa vurulan) saplantısını, geçicilik duygusunu, bohem dinamizmine, hem acılı hem kaba saba bir çeşit alaya, yeni kelimeler yaratan veya bu kelimeleri acayip bir şekilde birbiriyle kaynaştıran bir söz dünyasına bağlar. Şiirlerinin başlangıçta düz hece kalıplarına bağlı kalarak (*Toprağın Hıçkırıkları*'nda) ve arkadaşı Paul Bourget'ninkilere yakın bir biçimde yazdı, sonra serbest nazım şeklini kullandı. (L)

LAFOSSE (Antoine DE), fransız şairi (Paris 1653 - ay.y. 1708). Foucher'nin sekreteriydi. Floransa'da Krallık elçisi oldu, sonra Créqui markisinin ve Aumont dükünün hizmetine girdi. Tiyatro eserleri yazdı: *Polixène* (1696); *Manlius Capitolinus* (1698); ingiliz Otway'in *Venedik Ayaklanması* adlı eserinden ilham alarak yazdığı *Thésée* (1700); *Corecus et Calirrhoé* (Coresus ve Calirrhoé) [1704]. (L)

LAFOSSE (Charles DE), fransız ressamı (Paris 1636-ay.y. 1716). Le Brun'ün ve gravürcü Chauveau'nun öğrencisiydi. İtalya'da özellikle Venedik'te birkaç yıl kaldı. Büyük dekoratif panolar yapmak zevkini orada kazandı. *Proserpina'nın Kaçırılışı* (Louvre) tablosu, akademiye alınmasını sağladı. Lord Montagu tarafından Londra'daki sarayını süslemek üzere İngiltere'ye çağırıldı, kendisini koruyan ve ona Le Brun'ün yerini alacak bir sanatçı gözüyle bakan Mansart, Lafosse'u geri çağırttı. Lafosse, İnvalides'in dekorasyonunu meydana getirecek olan çeşitli parçaların taslaklarını hazırladı. Ama Mansart'ın ölümünden sonra, sadece kubbeleri resimlenekle görevlendirildi (*Saint-Louis, Tacını ve Kılıcını İsa'nın Ellerine Bırakırken*). En iyi eserleri Versailles'dadır (Taht Salonunun tavanı; Şapel'in koro yeri, galeriler). Abbeville, Angoulême, La Roche-sur-Yon, Havre, Limoges, Nice, Rouen ve Rennes müzelerinde eserleri vardır. (L)

LA FOUCHARDİERE (Georges DE), fransız gazetecisi ve yazarı (Châtellerault 1874-Saint-Brieuc 1946). Gazeteciliğe 1909'da başladı ve Gustave-Téry ile birlikte *L'Oeuvre* gazetesini kurdu. On beş yıl boyunca mizahî «eğlencelikler» başlığı altında aktüel konuları işledi. Yayımladığı romanlar arasında *Le Crime du Bouif* (Kunduracının Cinayeti) [1913] sayılabilir. (L)

LAFOURCADE (Enrique), şilili yazar (doğ. Santiago 1927). Claudio Giaconi, Enrique Lihn, Jose Donoso ve Jorge Edwards ile birlikte, psikolojik türe dönüşü benimseyen 1950 neslindendir. Bunlar öncü teknikleriyle anlatımı destekleyerek, kreol romanına kesin bir yön verdiler. *Antologia del Nuevo Cuento Chileno* (Yeni Şili Hikâye Antolojisi) [1954] adlı eserinden başka kısa hikâyeler de yayımladı *Pena de Muerte* (İdam Cezası) [1954] ve *El Principe y las Oveias* (Prens ve Koyun) [1961]. (M)

LAFRENSEN (Niklas). Bk. LAVREİNCE.

LAFRERY veya **LAFRERİ** (Antoine), fransız gravürcüsü (Salins-les-Bains 1512'ye doğr.-Roma 1577). 1543'te yerleştiği Roma şehrinin anıtları üstüne bilgi veren gravür kitapları yayımladı (1569). Roma, Avrupa'da bu kitaplar sayesinde geniş ölçüde tanındı. (L)

LA FRESNAYE (Roger DE), fransız ressamı (Le Mans 1885-Grasse 1925). Julian akademisine devam etti (1902), burada Dunoyer de Segonzac ile dostluk kurdu; Millî Güzel Sanatlar Yüksek okuluna yazıldı (1904). Burada tanıştığı Paul Véra, La Fresnaye'in Ranson akademisinde Maurice Denis ile Paul Sérusier'nin öğrencisi olmasını sağladı. Almanya'ya (1910), İtalya'ya (1911) gitti, «Salon de Section d'Or»a (1912) ve Putealux grubunun toplantılarına katıldı. 1914'te gönüllü olarak orduya girdi; 1815'te Protestanlığa geçti Cambo'da, Durtol'da (Clermont-Ferrand yakınları) ve Grasse'da oturdu, Béligneux sanatoryumunda kaldı, sonra Grasse'a döndü (1924).

Roger de la Fresnaye sanat hayatının kısalığı ve eserlerinin etkisi bakımından Géricault'ya benzetilir. Kübizmi benimsemekle beraber bu akımın ilkelerini aşırılığa kaçmadan uyguladı. Şekilleri bakımından geometrik olarak özetlenmiş olan figürlü büyük kompozisyonları, bütün bakımından uyumlu bir kuruluşa sahiptir; renkler duygulu bir sanatçının eseridir; peyzajlarında ve natürmortlarında da aynı duygululuk görülür. 1921'den sonra yeni-klasik denebilecek bir üslûpta yaptığı desenlerle, Rohner gibi araştırıcı ressamların «yeni objektiflik» denilen üslûbunu müjdeler. Roger de la Fresnaye'in Paris Art Moderne müzesinde birçok eseri vardır: *Kendi Portresi* (1907'ye doğr.); *Krizantemli Kadın* (Madamoiselle Maria Zimmern'in portresi, 1909); *Aynalı Gövde Heykeli* (La Fresnaye'in bu dönemde yaptığı nadir heykellerdendir, 1910); *Bir Peyzaj İçindeki Çıplak* (aynı yıl); *La Ferté-sous-Jouarre'dan Bir Görünüş* (1911); *Yumurtalıklı Natürmort* (aynı yıl); 14 *Temmuz* (1914); *Guynemer'in Portresi* (1921-1923); *Aziz Sebastianus İçin İtalyan Azizeler* (Eustache Le Sueur'ün Tours müzesindeki tablosundan suluboya, 1918); *Gampert'in Portresi* (desen, 1920); *Şair* (guaş, 1920-1921); *Hasta* (guaş, 1923'e doğr.). Özel koleksiyonlardaki yağlıboya tablolarından bellibaşlıları: *Çoban Kızı* (1909); *Topçular* (1910); *İskambil Oyunu* (1913); *Evlilik Hayatı* (ay.yıl). R. de la Fresnaye ayrıca *Poludes*'ü (1921), *L'Hommage au Greco*'yu (El Greco'ya Saygı) ve La Fontaine'in, Cocteau'nun, Francis Jammes'in, Rimbaud'nun, Claudel'in kitaplarını resimledi. (L)

Lafta. Bk. LATİN AMERİCAN FREE TRADE ASSOCİATİON.

LAFUENTE Y ZAMALLOA (Modesto), ispanyol tarihçisi ve hiciv yazarı (Rabanal, Palencia 1806-Madrid 1866). FRAY GERUNDİO takma adıyle siyasî, eğlenceli yergi yazıları yayımladı. *Historia General de Espana* (Genel İspanya Tarihi) [1850-1867] adlı eseri çok beğenildi. (L)

LAFZ i. Bk. LAFIZ.

LAFZA i. (ar. *lafz*'dan *lafẓa*). *Esk.* Söylenen tek söz veya kelime. ‖ *Lafẓa-i celâl*, Allah kelimesi. (M)

LAFZÎ sıf. (ar. *lafz*'dan *lafẓî*). *Esk.* Bir kelimenin söylenişiyle ilgili olan, lafızdan ibaret olan.

— Gram. *Esk. Müennesi lafzî*, Arapçada, sondaki harfinin *te* veya *elif* oluşundan *dişil* olduğu anlaşılan kelime.

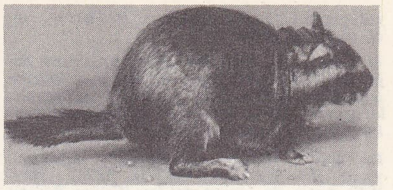

lagostomus maximus

— Huk. *Lafzî yorum*. Bk. YORUM.

◆ **Lafziye** sıf. Lafzî'nin dişili. ‖ *Tezyinat-ı lafziye*, söz veya yazıda sanat yapmak gayesiyle yapılan süslemeler. (M)

LÂG i. (fars. *lâğ*). *Esk.* Şaka, lâtife, nükte. (M)

LÂGA (Mehmed Ali), türk ressamı (Trabzon, Lusgarp 1878-İstanbul 1947). Kuleli Askerî lisesi ve Harbiye mektebini bitirdi (1898). Trablusgarp fırkasında görevlendirildi. 1904'te kolağası olarak İstanbula geldi. 1907'de kaymakam olarak Hassa Ordusu Erkânı Harbiyesine tayin edildi. Kuleli Askerî lisesi (1908-1914), Bursa lisesi (1914-1919), İstanbul Halıcıoğlu lisesinde (1919-1924) resim öğretmenliği yaptı. 1924'te emekliye ayrıldı. Osmanlı Ressamlar cemiyetinin kurucularındandır. Viyana ve Berlin'de düzenlenen Savaş Resimleri sergisine dokuz resimle katıldı (1918). Bu resimler Dolmabahçe Resim ve Heykel müzesindedir. Genellikle izlenimci tarzda çalışan sanatçı, Edirne, Bursa ve İstanbul'dan yaptığı manzara resimleriyle tanınır. (M)

LAGACHE (Daniel), fransız hekimi ve profesörü (Paris 1903). Ecole Normale Supérieure'de öğrenciydi. Tıp öğrenimi gördü, felsefe «agregasyon»unu verdi (1928), Seine ili psikiyatri hastahaneleri yatılı asistanı oldu (1931). 1935'te Psikiyatri kliniği şefi, 1937'de Strasbourg, 1946'da da Sorbonne üniversitelerinde profesörlüğe getirildi. Milletlerarası Psikanaliz birliği üyesidir. Psikanaliz tatbikatçısı olarak, hekimliğinin sadece klinikte uygulanabileceği kanısındadır. Eserleri, psikanaliz, psikiyatri ve psikoloji üstünedir: *Les Hallucinations Verbales et La Parole* (Sözlü Sanrılar ve Konuşma) [1934]; *La Jalousie Amoureuse* (Aşk Kıskançlığı [2 cilt; 1947]; *L'Unité de la Psychologie* (Ruhbiliminin Birliği) [1949]; *La Théorie du Transfert* (İletim Nazariyesi) [1951]; *La Psychanalyse* (Psikanaliz) [1955]; *La Psychanalyse et la Structure de la Personnalité* (Psikanaliz ve Kişiliğin Yapısı) [1958]. (L)

LA GALİSSONNİÈRE (Roland BARRİN, DE — markisi), fransız denizcisi (1646-Poitiers 1736). Kandiye seferine katıldı (1669). Albay oldu (1677); Vigo savaşında (1703) esir düştü. Londra'da hapsedildi, orada Utrecht görüşmelerini hazırladı. Serbest bırakılınca filo kumandanlığına getirildi. Rochefort'da donanmaya kumanda etti. Tümgeneral rütbesiyle emekliye ayrıldı (1720). [L]

LA GALİSSONNİÈRE (Rolan Michel BARRİN, DE — markisi), fransız denizcisi (Rochefort 1693-Nemours 1756). Roland La Galissonnière'in oğlu. 1747'de vali olarak

Varlet de LA GRANGE
Hillemacher'nin eseri,
Arsenal kütüphanesi

Foto. LAROUSSE

tayin edildiği Kanada'nın savunma gücünü arttırdı ve Québec tersanesini kurdu. Filo kumandanı, Denizcilik Harita ve Planlar dairesi müdürü oldu (1749). Yediyıl savaşları sırasında, Byng'in filosunu püskürterek (nisan 1756) Richelieu'nün Minorca adasına yaptığı çıkartmayı destekledi. (L)

LA GANDARA (Antonio DE), fransız ressamı (Paris 1862-ay.y. 1917). Babası ispanyol, annesi ingilizdi. Başarılı portreler yaptı: *Caraman - Chimay Prensesi; Vikont Jules de Noailles; Greffuhle Kontesi; Paul Escudier.* (L)

LAGANUM i. Sıcak denizlerde yaşayan denizkestanesi. (Bugün yaşayanları bulunduğu gibi tersiyer tabakalarında fosiline de rastlanır.) [L]

LÂGAR sıf. (fars. *lâğar*). *Esk.* [Hayvan için] Zayıf, çelimsiz: *Bir takım lâgar beygirlerin koşulduğu derme çatma arabaların üstüne yükler, çadırlar, makineli tüfekler karmakarışık doldurulmuştu* (Ş. S. Aydemir). ‖ *Esb-i lâgar*, zayıf at. ‖ *Gâv-ı lâgar*, zayıf öküz. ‖ *Mec.* Uyuşuk, hareketlerinde yavaş (kimse).

◆ **Lâgarî** i. *Esk.* Zayıflık, çelimsizlik. (M)

LAGAR (Celso), ispanyol ressamı (Ciudad, Rodrigo 1891-Sevilla 1966). 1914'te Paris'e yerleşti, Modigliani, Picasso, Derain, Max Jacob ile dostluk kurdu. Hem gerçekçi, hem de şiirsel olan eserleri, özellikle cambazların hayatından sahneler canlandırır. Karısının ölümüyle çok sarsıldı ve akıl hastahanesine yatırıldı. 1961'de resimlerinden bir sergi hazırlayan dostları sayesinde, 1963'te yurduna dönebildi. Paris'teki Art Moderne müzesinde ve İspanya'daki resmî sanat koleksiyonlarında eserleri vardır. (L)

LAGARDE (Léonce), fransız sömürgecisi (Lempdes, Haute-Loire 1860-Paris 1936). Obock valisiydi (1883), yaptığı birtakım antlaşmalarla Tacura körfezi çevresinde fransız hâkimiyetini sağladı ve Cibuti'yi kurdu (1884). Menelik ile bir dostluk antlaşması yaparak Cibuti — Addis-abeba demiryolu imtiyazını Fransa'ya verdirdi (1896). Habeşistan elçisi oldu (1897-1907), kendisine Menelik tarafından Entotto dükü payesi verildi. (L)

LAGARDE (Paul Anton BÖTTICHER, — denir), alman siyaset yazarı (Berlin 1872-Göttingen 1891). Göttingen üniversitesinde doğu dilleri profesörüydü (1869). Milliyetçi bir yazar, yahudi düşmanı ve germen birliği taraflısı olarak tanındı. *Deutsche Schriften* (Alman Yazıları) [1878-1881] adı altında toplanan eserleri naziler tarafından siyasî maksatlarla istismar edildi. (L)

LA GARDE (Philippe BRİDARD DE), fransız yazarı (Paris 1710-ay.y. 1767). Tarikata girdi ve Madame de Pompadour'un kitaplık müdürü oldu; Louis XV'in özel şenliklerini düzenledi. 1754'te sarayda verilen Alceste temsillerinde tiyatroya tarihî kıyafetleri soktu. *Le Mercure, L'Observateur Littéraire* ve *Annales Galantes*'te (1743) tenkit makaleleri yazdı. Başlıca eserleri: *La Rose ou les Fêtes de l'Hymen* (Gül veya Evlenme Törenleri) [1754] ve Favart ile birlikte yazdığı *Les Amours Grivois* (Çapkınca Aşklar); *Le Bal de Strasbourg* (Strasbourg Balosu); *Les Fêtes de Paris* (Paris Şenlikleri). [L]

LAGARDELLE (Hubert), fransız iktisatçısı ve siyaset adamı (Le Burgaud, Haute -Garonne 1874-Paris 1958). «Sosyalist hareket»in kurucusu, G. Sorel ve E.Berth ile birlikte devrimci sendikacılığın nazariyecisiydi. 1908 Sosyalist kongresinde, daha sonra Mussolini'nin faşizme temel olarak alacağı ilkeleri ortaya koyan bir nutuk verdi. Habeşistan savaşına kadar Duce'nin yakın dostuydu. Roma'da Fransız büyükelçiliği danışmanı, 1942'de Vichy hükûmetinde çalışma bakanı oldu; (1943'te istifa etti.) [L]

LA GARDİE (Pontus DE), **Eckholm** baronu, fransız asıllı isveçli general (Roussol, Languedoc 1530 - Narva 1585). 1559'da Danimarka'nın, 1565'te ise İsveç'in hizmetine girdi. Feldmareşalliğe yükseldi. Roma'da olağanüstü büyükelçi oldu (1576) ve İngria'yi zaptetti (1580). — JACOB (Tallium 1583-Stockholm 1652), öncekinin oğlu, Felemenk'te Maurice de Nassau'nun emrinde savaştı. İsveç orduları başkumandanı oldu. Moskova'ya girdi (1610) ve Kökisalmi Karels'ini Finlandiya'ya ilhak etti: 1610'dan 1617'ye kadar Kuzey Rusya'ya hâkim oldu. — MAGNUS, **Savensburg** kontu (Reval 1622-Vanngarn 1686), öncekinin oğlu. Kral Karl-Gustaf'ın kayınbiradeydi. Karl XI'in Naiplik konseyine girerek (1660) oliva barış görüşmesini yaptı. Şansölye olarak, liberal ve cömert bir siyaset izledi (büyük bir bilim ve sanat koruyucusuydu) ve para bulmak için İsveç'in Louis XIV ile birleşmesini sağladı (1674). Fakat İsveç Brandenburg ve Danimarka'ya yenilince 1680'de gözden düştü ve yoksulluk içinde öldü. (L)

LAGARİNA (VAL), İtalya'da vâdi, Trento ile Adige ırmağının ovaya açıldığı yer arasında, ırmağın orta çığırına tekabül eder. (L)

LA GASCA (Pedro DE), ispanyol kilise büyüğü (Navarre giadillo, Avila yakınları 1485-Siguenza 1567). Engizisyon mahkemesi danışmanı oldu. Kıyı bölgelerini Barbarlara karşı savunmakla görevlendirildi. 1546'da, Gonzalo Pizarro'nun ayaklanmasını bastırmak üzere Peru'ya gönderildi; tutumu dolayısıyle (1546-1550) kendisine ARABULUCU adı verildi. İspanya'ya dönüşünde Sigüenza piskoposu oldu. (L)

LAGAŞ. Eski. coğ. Mezopotamya'da şehir, Tello'nun yerinde, Dicle ile Fırat'ı birleştiren Şattül-Hay yakınında. Fransız arkeologları tarafından bulunan bu şehir (1877-1933) Sümer medeniyetinin tanınmasına imkân verdi. Sit'te özellikle iki devir temsil edilir. 1. «İlk Patesi'ler» (III. binyılın ilk yarısında şehrin ilk hükümdarları) dönemi: birçok taş kabartmada adı geçen Ur-Nanşe; Akbabalar dikili taşında temsil edilen Earatum; oymalı ve yazılı gümüş vazosu sümer kuyumculuğu hakında fikir veren Entemena; kil tabletlere sümer harfleriyle yazdırdığı önemli iktisadî belgeleriyle tanınan Urukajina; 2. başlıca kralları Gudea ve oğlu Ur-Ningirsu olan Yeni -Sümer dönemi (III. binyılın sonu): başlangıçta bu iki kırala ait olduğu sanılan ve M. Ö. II. yy.da Aram kralı, Adad-nadin - akhe tarafından tekrar kullanılan sarayın, şehrin tanrısı Ningirsu'ya adanmış bir tapınak olduğu ileri sürülmüştü. Ur-Ningirsu ile oğlu Ugme'nin 1931'de ortaya çıkarılan yeraltı mezarları, daha önce soyulmuş olduğundan boştur. III. Ur sülâlesi zamanında ve Farsa sülâlesi devrinde de oturulan şehir, sonra önemini kaybetti ve ancak Adad-nadin-akhe zamanında kısa süre için yeniden canlandı. (L)

LAGEN, Norveç'te ırmak, Jotunheim dağlarının kuzey yamacını akaçlar, Gudbrandsdalen'den geçer ve Mjösa gölüne ulaşır; 195 km. — Aynı adlı başka bir ırmak, Buskerud idare bölgesini akaçladıktan sonra Oslo fiyordunun batısında Skagerrak'a ulaşır. (L)

LAGENA i. Zool. Foraminiferlerden, kabuğu yumurta veya mekik biçiminde hayvan; soğuk ve derin denizlerde yaşamağa alışmış pek çok türü vardır. (*Lagynidae* familyasının örnek tipi.) [L]

LAGENARİA i. Bot. Kabakgillerden biryıllık otsu bitki; anayurdu Hindistan, bazılarına göre Afrika'dır. (Bu bitkinin tatlı ve taze meyveleri sebze olarak kullanılır. Şişe biçimindeki meyvesi kurutularak halk arasında *susak* denen maşrapalar yapılır.) [L]

LAGENOPHORA i. Avusturya ve Güney Asya'da yetişen bitki. (Bileşikgillerden.) [L]

LAGENOPHRYS i. Tüm kirpikli birhücreli hayvan; tatlı sulardaki küçük kabuklulaların üzerinde jeiatinimsi değirmi bir kavkıda yaşar. (L)

LAGENORRHYNCHUS i. Geniş başlı, basıkça burunlu yunusbalığı; avrupa denizlerinde çok bulunursa da İskoçya'nın kuzeyindeki Feroe adalarından daha güneye hiç inmez, balıklarla beslenir. (İlmî adı *lagenorrhyunchus acutus;* dişlibalinalar takımının yunusgiller familyasından. On türü vardır.) [L]

LAGENOSTOMA i. Pteridospermae sınıfından *Lyginopteris oldhamia*'nın kömür yataklarında rastlanan fosil halindeki tohumu; pelit yüksüğü şeklinde bir kabuk içinde bulunur. (L)

Jean J. LAGRENÉE
«Üç Güzeller»
Louvre müzesi, Paris

LAGERKVİST (Pär), isveçli yazar (Växjö, Kronoberg 1891). Strindberg ve yeni öncü hareketlerinin etkisiyle anlatımcılığa yöneldi. Eserlerine temel olarak aldığı din düşüncesi, günah ve korku duygusu yönünden Kierkegard'ın düşüncesine bağlanır. Bu anlayışı şiir derlemelerinde göze çarpar: *Motiv* (Sebepler) [1914]; *Angest* (Korku) [1916]; *Genius* (Cin) [1937]; *Aftonland* (Akşam Ülkesi) [1953]. Lagerkvist'in nesirleri de, yazarın huzursuz iç dünyasından çıkan çelişmelerle doludur; bu arada üslûp sadeliği ve etkililiğine doğru gittikçe artmakta olan bir eğilim görülür. Başlıca romanları: *Cellât* (Dödeln) [1933]; *Cüce* (Dvargen) [1944]; *Barabbas* (1950); *Sibyllan* (Falcı Kadın) [1956]; *Ahasverus Död* (Ahasverus'un Ölümü) [1960]; *Pilgrim pa* (Hayatını Yeniden Yaşayan Adam) [1928]; *Havet* (Deniz Gezgini) [1962]. Tiyatro eserleri: *Han Som Fick Leva om Sitt Liv Mannen Utan Sjal* (Ruhsuz Adam) [1936] ve isveç tiyatrosunun en önemli eserlerinden biri olan *Seger i Mörker* (Karanlıktaki Zafer) [1939]. (LM)

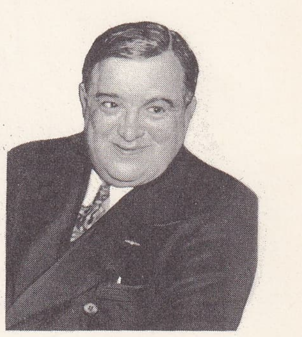

Fiorello LA GUARDİA

LAGERLÖF (Selma), isveçli kadın yazar (Morbacka 1858 - ay.y. 1940). Landskrona'da öğretmenlik yaptı. 1891'de en büyük eseri olan ve isveç romantizminin doğuşunu müjdeleyen *Gösta Berling*'i (Gösta Berlings Saga) yayımlayarak ün kazandı. 1895'ten itibaren kendini tamamen edebiyata verdi ve 1907'de Morbadka'ya yerleşti. 1909'da Nobel Edebiyat ödülünü aldı, 1914'te İsveç akademisine üye oldu (akademinin ilk kadın üyesi). Bir dizi başarılı roman, masal ve hikâye yazdı; bu eserlerde, eski efsanelere yeniden hayat vererek olağanüstü olaylarla gerçek olayları bağdaştırır. Sezgiye dayanan duygululuğu her şeyden önce insan sevgisine yönelmiştir. Romanları arasında şunlar sayılabilir: *Antikrists Mirakler* (Deccal'ın Mucizeleri) [1897]; *En Herrgardssagen* (Eski Ev) [1899]; *Orottningar i Kungahalla* (Kungahalla'nın Kraliçeleri) [1899]; *Liljecronas Hem* (Liliecrona'nın Evi) [1911]; *Ölümün Arabacısı* (1912); *Kejsaren av Portugallien* (Portekiz İmparatoru) [1914]; *Sürgün* (1919); *Morbaçka* (1922) ve bir üçleme: *Den Lowens Köldska Ringen* (Löwensköld'lerin Yüzüğü) [1925]; *Charlotte Löwensköld* (1925); *Anna Svard* (1928). Bunlara çocuklar için yazdığı romanları da eklemek gerekir: *Nils Holgerssons Underbara Resa Genom Sverige* (Nils Holgersson'un İsveç Gezisi) [1906-1907]. Hikâye ve anlatı derlemeleri arasında en ünlüleri şunlardır: *Osynliga Lankar* (Görünmez Bağlar) [1894]; *Kristuslegender* (İsa'nın Efsaneleri) [1904]; *Herr Arnes Lenningar* (Herr Arne'in Hazinesi) [1904]; *En Saga om en Saga och Andra Sagor* (Masal Üstüne Masal) [1908]; *Troll och Manniskor* (Troll'ların Dünyası) [1915-1921]. S. Lagerlöf, aynı zamanda bazı roman ve hikâyelerini tiyatroya uyarladı: *Dişi Civciv* (1914); *Eski Ev* (1929). V. Sjöström 1920'de *Körkarlen* (Ölüm Arabacısı) adlı eseri *Hayalet Araba* adıyle sinemaya uyguladı. (L)

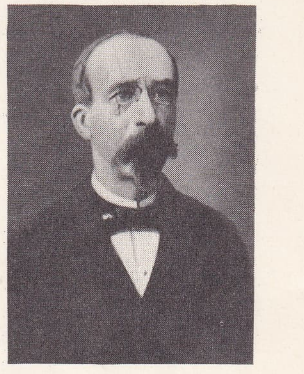

Edmond LAGUERRE

LAGERSTROEMİA i. Bot. Tropikal Asya'da yetişen dalları köşeli ağaç veya ağaççık; yaprakları düz kenarlı, tepede karşıt

Foto. X, Keystone (LAROUSSE)

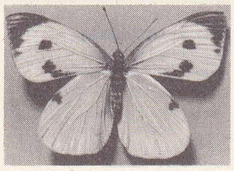
lahana kelebeği

veya almaşık dizili, çiçekleri salkım halinde, beyaz veya firfiri renklidir.

— ANSİKL. *Lagerstroemia*'nın kırk türü vardır; çoğu Çinhindi'nde yetişir. Bunlar genellikle büyük ağaçlardır; kabukları düz olur ve parça parça dökülür, sağlamlığı ve esnekliği sebebiyle kerestesinden yararlanılır. *Lagerstroemia angustifolia*'nın kerestesi, tüfek dipçiği ve uçak pervanesi yapımında ceviz ağacının yerini almıştı. *L. İndica* güzel ve bol çiçekleri için batı akdeniz ülkelerinde yetiştirilir. Bu bitkilerin en güzeli, çok güzel çiçekler açan *L. Flos renginae*'dir (*L. Speciosa*). [L]

LAGİDİUM i. Zool. Çinçilya'ya yakın kemirgenlerden olan pampa tavşanının ilmî adı. (Tavşandan biraz büyüktür; postu yünlü ve yeşilimsi sarı olur. And dağlarında yükseklerde yaşar. Çinçilyagillerden.) *Eşanl.* LAGOTİS. (L)

LAGİNA. Esk. coğ. Anadolu'da (Karia bölgesi) şehir; Aydın ili ve Çini çayının (Marsyos) kaynağı yakınında. Eski yazar Stephanos Byzantinos'a göre, bu şehirde tanrıça Hekate'ye ait bir tapınak vardı. 1895'te Osman Hamdi Beyin burada yaptığı kazılarda Zeus ve Hekate tapınakları ortaya çıkarıldı ve ayrıca metoplarına ait sayısız parça tespit edildi. (M)

LAGİNİA. Esk. coğ. Anadolu'da (Bithynia bölgesi) şehir. M.S. 451'de Khalkedon'da yapılan konsil'e bu şehir de bir temsilci gönderdi. Anastasios'un devrinde (M.S. 491-518), şehrin adı değişerek *Anastasiupolis* oldu. Eski yazarların verdiği bilgilere göre, bugünkü Beypazarı yakınında olduğu sanılıyor; fakat burada herhangi bir kalıntıya rastlanmadı. Bazı bilim adamları da şehrin Kirmir çayı vâdisindeki Maltepe'de bulunduğunu ileri sürerler. (M)

LAGMAN i. (isveççe *lag*, kanun ve *man*, adam'dan). İskandinav ülkelerinin, görenekleri ve yasayı eyaletlerde yorumlamakla görevli en yüksek memurlarına eskiden verilen ad. (L)

LAGNEAU (Jules), fransız filozofu (Metz 1851 - Paris 1894). Tinselci ve idealist bir filozof olarak derin bir etki uyandırdı. Eserleri ölümünden sonra yayımlandı. J. Lachelier'nin öğrencisiydi, «benlik»ten hareketle evrensel akla ulaşan içedönük bir analiz metodunu öngörür. Başlıca eserleri: ***Fragments*** (Bölümler) [1898]; ***L'Existence de Dieu*** (Tanrı'nın Varlığı) [1923]; ***Ecrits Réunis par les Soins de ses Disciples*** (Öğrencileri Tarafından Derlenen Yazıları) [1924]. (L)

LAGNEAU veya **LANNEAU** (Nicolas), fransız süslemecisi (XVI. yy.ın ikinci yarısı - XVII. yy. başlangıcı). Henri IV devrinde taşrada çalıştığı sanılır. Gerçekçi bir üslûpla çalıştı (Louvre, Dijon, Rennes müzeleri, Millî Güzel Sanatlar Yüksek Okulu kitaplığı). Rabelais'nin bir portresi de (Carnavalet) ona mal edilir. (L)

LAGNY, Fransa'da Seine-et-Marne idare bölgesinde (Meaux idare çevresi) kanton merkezi, Paris bölgesinde, Marne ırmağı kıyısında; 12 450 nüf. VIII. yy.da Aziz Fursy'nin kurduğu manastır çevresinde gelişen bu eski ortaçağ müstahkem mevkii, İkinci Dünya savaşı bombardımanlarından çok zarar gördü. XIII. yy.dan kalma Saint-Pierre kilisesi. Sanayi merkezi: sepi yerleri; elektrik malzemesi; fotoğraf makineleri; otomobil parçaları; basımevi. (L)

LAGNY (Thomas FANTET DE), fransız matematikçisi (Lyon 1660 - Paris 1734). Rochefort'da hidrografi profesörü oldu (1691). Ardışık farkların kullanılmasına dayanan, yüksek dereceli denklemlerin yaklaşık sayısal çözüm metotlarını inceledi. (L)

LAGO—, yun. *lagos,* tavşan'dan gelen ve bazı kelimelerin bileşimine giren ek. (L)

LAGOA SANTA, Brezilya'da (Minas Gerais eyaleti) köy, Belo Horizonte'nin kuzeyinde, karstlı bir bölgede; 2 700 nüf. Sayfiye merkezi. 1835-1844 Arasında Lund, bölgedeki mağaralarda hangi çağdan kaldığı anlaşılamayan kafatasları ve hayvan kemikleri bulundu. (L)

LAGOCHİLUS i. Bot. Yaprakları saplı, yapraklı kenarları testere dişli biryıllık ot; Orta Asya'da yetişen on beş kadar türü bilinir. (Ballıbabagiller'den.) [L]

LAGOECİA i. Bot. Tüylü ve saplı telek yapraklı, saplı şemsiye çiçekli otsu bitki; Doğu'da ve Yunan takımadalarında yetişir. (Avrupa'da bahçelerde yetiştirilen *lagoecia* bazen baharat olarak da kullanılır. Maydanozgiller'den.) [L]

LAGOFTALMİ i. (fr. *lagophtalmie*). Oftalmoloji. Gözkapaklarının, özellikle üst gözkapağının, gözü tam kapatmayacak şekilde kısalması.

— ANSİKL. *Lagoftalmi* bazen doğuştan olur. Ama çoğunlukla, gözkapaklarındaki bir hastalıktan, göz fırlamasından veya gözün çevre kasının felce uğramasından ileri gelir. Hastalık gözkapağı ameliyatıyle iyileşir. (L)

LAGON i. (isp. *lago,* göl'den). Açık denize doğru bir mercan kayalığıyle kapatılan su örtüsü. (Bu kelime bir mercan kayası setiyle kıyı arasında kalan su örtüsünü belirttiği gibi, set şeklinde bir kayalıkla kıyı arasında kalan su örtüsünü de belirtir.) [L]

LAGONİT i. (fr. *lagonite*). Miner. Hidratlı tabiî demir borat; Toscana bölgesinde bulunur. (L)

LAGONOSTİCTA i. Zool. Beyaz benekli kırmızı ve esmer tüylü çok küçük ötücü kuş; Tropikal Afrika'da yaşar. (Astrilda grubundan olan bu kuşlar beğenilen kafes kuşlarıdır. Özellikle *Lagonosticta Senegala* çok makbuldür. Dokumacıkuşgillerden.) [L]

LAGOPUS i. Zool. Ormantavuğugillerden, rengi mevsimine göre değişen kuş.

— ANSİKL. *Lagopus*'un parmakları tırnaklarına kadar tüylüdür ve yılda üç kere tüy değiştirir: kış tüyleri yaz tüylerinden biraz farklıdır: yazın siyahlı beyazlı, kışın tamamıyle beyaz olur. Lagopuslar Kuzey yarımkürenin soğuk bölgesinde yaşar. Bunlardan, kar tavuğu (*L. Lagopus* ve *Lagopus mutus*) Kuzey kutbuna iyice yakın bölgelerde, Alp ve Pirene dağlarının yüksek yerlerinde; *L. Scoticus* İngiltere ve İskoçya'da yaşar. Bunun tüyleri kışın beyazlaşmaz. Bu kuşların hepsi, kışın kar altında bulduğu yaprak, filiz ve meyvelerle beslenir. (L)

LA GORCE (Pierre DE), fransız tarihçisi (Vanes 1846 - Paris 1934). Saint - Omer'de savcı vekilliği yaptı (1876). Dinî cemiyetler için çıkarılmış olan kararnameleri imzalamamak için istifa etti (1880) ve tarihle uğraşmağa başladı. Başlıca eserleri: ***Histoire de la Seconde République*** (İkinci Cumhuriyet Tarihi) [1887]; ***Histoire du Second - Empire*** (İkinci İmparatorluk Tarihi) [1898 - 1906]; ***Histoire Religieuse de la Révolution Française*** (Fransız İhtilâlinin Dinî Tarihi) [1909-1932]; ***Louis XVIII*** (1926); ***Charles X*** (1928). [L]

LAGORCHESTES i. Zool. Kanguruya yakın memeli hayvan; Avustralya'da yaşar. (Keseliler altsınıfının kangurugiller familyasından.) [L]

LAGOS, Nijerya'nın başkenti ve bir federal bölgenin idare merkezi, Ogun ırmağının döküldüğü Lagos kıyı gölünde küçük bir adada; 364 000 nüf. Şehrin en eski ve en kalabalık kısmı, kuzeydoğu mahallesidir. 1861'den sonra, birçok firmanın özel rıhtımları bulunan güneybatı kısmında ticaret gelişmiştir. İdarî şehir, elçilikler, okullar, hastahaneler ve avrupalıların oturduğu semt, güneydoğudadır. Ticaretin gelişmesi, 1926'da ırmağın öbür kıyısında yeni bir liman (*Apapa*) kurulmasına yolaçmış ve şehir yeniden genişlemiştir. Gerçekten, sanayi tesisleri (bira fabrikaları; yağ fabrikaları; sabun fabrikaları) Apapa'nın güneybatısında kurulmuştur. Apapa ile İbbom adasının kuzeyinde uzanan geniş semt (*Ebutte Metta*) demiryolu hattının başlangıç noktasıdır; daha kuzeydeki *Yaba,* yeni bir sanayi semtidir. (L)

LAGOS, Kuzey Gine'de eski ingiliz sömürgesi, 1914'te Nijerya'nın güney ve kuzey illeriyle birleşti. İngiltere, Lagos'u 1852'de himayesine almış ve 1862'de hükümranlığının fiilen kabul ettirmişti. (L)

LAGOS, Portekiz'de (Faro idare bölümü) şehir, Algarve kıyısında; 9 520 nüf. XV. ve XVI. yy.da limanından birçok deniz seferi yapıldı. Bugün kısmen kumla dolan limanın faaliyeti balıkçılığa (ton balığı) yönelmiştir. Konserve fabrikaları.

— Tar. Lagos açıklarında, Tourville'in ve Eshée kontunun birleşen filoları, Rooke kumandasında bir filonun refakat ettiği ingiliz - hollanda ticaret gemileri konvoyunu 80'den çok gemi batırarak yok etti. La Clue kumandasındaki fransız filosu, burada E. Boscaven kumandasındaki ingiliz filosuna yenildi (ağustos 1759). [L]

Lagos hanedanı veya **Lagid'ler** M.Ö. 306'dan 30'a kadar Mısır'da hüküm süren hanedan, Lagos'un oğlu ve İskender'in kumandanlarından Ptolemaios tarafından kuruldu; İskender'in ölümünden sonra Mısır yönetimini üstüne alan Ptolemaios 306'da taç giydi. Seleukos tarafından istenen Koelosyria'dan başka Kyrene, Kıbrıs, Fenike, Pamphilia, Karia, Kyklades adaları, Kıta Yunanistanı ile Boğazlara kadar uzanan ve denizlere hâkim bir devlet kurdu. Hepsi de Ptolemaios adını taşıyan Lagos hanedanı yunanlı ve mısırlı tebaaları tarafından kutsal sayılıyorlardı. Doğuştan makedonyalı kültür bakımından ise yunanlı olmalarına rağmen, firavunlar gibi kendi kanlarından olanlarla evlenme usulünü uyguluyorlardı. M.Ö. II. yy.da aile kavgalarıyle Romanın müdahaleleri çöküntüye yolaçtı, himaye eden Hanedanı Romalılar, Kyrene (96) ve Kıbrıs'ı (58) aldılar. Kleopatra VII devrinde son bir defa daha parladılar ve kraliçenin intiharıyle tarihe karıştılar (M.Ö. 30). [L]

Lagos konferansı, 9-11 ocak 1966 arası Lagos'ta (Nijerya) Commonwealth ülkelerinin bakanlarını biraraya getiren konferans. Amacı Rodezya meselesine çözüm yolu bulmak ve Commonwealth üyeleri arasındaki bağları sıklaştırmaktı. (L)

LAGOSTA. Bk. LASTOVO.

LAGOSTOMİDAE çoğl. i. Zool. Kemirgen memeliler familyası. (Güney Amerika'da yaşayan pampa tavşanı, lagidium ve çinçilya gibi hayvanları kapsar.) *Eşanl.* ÇİNÇİLYAGİLLER. (L)

LAGOSTOMUS i. Zool. Arjantin pampalarında yaşayan kemirgen hayvan.

— ANSİKL. Pampa tavşanı da denilen *Lagostomus maximus* iri ve hantal bir hayvandır. Yanağında siyah beyaz çizgiler bulunur. Çok kıllı olan kuyruğunun uzunluğu gövdesinin üçte biri kadardır. Sürüler halinde yaşar ve toprağın içinde birçok yuva kazar. (L)

LAGOSTROPHUS i. Zool. Tavşan iriliğinde, kalın gövdeli, ön bacakları son derece kısa kanguru (***Lagostrophus fasciatus***). [Kalın ve yumuşak postu, gri üzerine esmer çizgilidir. Batı Avustralya'nın engebeli bölgelerinde yaşar. Keseliler altsınıfının kangurugiller familyasından.] (L)

LAGOTHRİX i. Zool. Örümcekmaymununa yakın güney amerika maymunu. (Yassı burunlu maymunlar alttakımının yenidünya maymungiller familyasından.)

— ANSİKL. *Lagothrix*'ler, uzun bacaklı, sarılgan kuyruklu, ince uzun gövdeli maymunlardır. Son derece çevik olan bu hayvanlar ağaçların üzerinde yaşar. Sık ve yumuşak kıllarla kaplı postları esmer veya siyaha yakın renktedir. (L)

LAGOTİS i. Zool. Bk. LAGİDİUM.

LA GRANDİÈRE (Pierre Paul Marie DE), fransız amirali (1807 - Quimper 1876). Parana ve Uruguay'ı dolaştı. 1849'da albay oldu. Kırım savaşı sırasında (1854) geçici olarak bir deniz tümenine kumanda etti, Kamçatka ve Sitka'ya karşı yapılan seferlere katıldı. 1865'te tümamiralliğe yükseldi. Koşinşin valisi ve başkumandanı oldu, 1867'de Vinh Long'u, Çandok'u ve Ha Tien'i zaptetti. Bu topraklarda fransız sömürgeciliğinin gerçek kurucusu oldu. (L)

LA GRANGE (Charles VARLET, sieur DE), fransız tiyatro oyuncusu (Amiens 1639'a doğr. - Paris 1692). Bir süre taşrada oynadıktan sonra Molière'in kumpanyasına girdi. Krala bir dilekçe sunmak ve *Tartuffe*'ün yasaklanmasına karşı olduklarını bildirmekle görevlendirildi. Molière'in ölümünden sonra Guénégaud tiyatrosuna, oradan Hôtel de Bourgogne'a geçti. 1682'de Vinot ile birlikte Molière'in eserlerini yayımladı. Fakat daha çok ***Extraits des Recettes et des Affaires de la Comédie depuis Pâques de l'Année*** 1659 ***Jusqu'au I er Septembre***...

Foto. LAROUSSE

tembre (1685 Yılı Paskalyasından 1 Eylül 1685'e Kadar Comédie'nin Gelirleri ve İşleri) adlı eseriyle tanınır. Bu eser, Molière ve kumpanyasındaki oyuncular hakkında değerli bir kaynaktır. (L)

LAGRANGE (Kont Louis DE), fransız matematikçisi (Turin 1736 - Paris 1813). Descartes'ın ailesiyle akraba olan Touraine'li bir ailenin çocuğu. Öğrenimini tamamlayınca, geçimini sağlamak zorunda kaldı ve Turin Topçu okulunda matematik okuttu (1756). 1798'de öğrencileriyle birlikte bilimsel bir dernek kurdu, bu dernek sonradan Turin Fen akademisi haline geldi. 1759'da, Lagrange'ın *Miscellanea Taurinensia* adlı derlemesinin birinci cildini de bu kuruluş yayımladı. Lagrange'ın çalışmalarından çoğunu içine alan bu eser, eşçevreliler metodunu yeniler, varyasyon hesabının çok sayıda uygulanmasını verir, integral hesap ve üç cisim problemi üstüne gözlemleri sunar.1762'de yayımlanan ünlü bir inceleme yazısında, Lagrange, varyasyon hesabına, Euler'in bulduğu denklemleri hem daha genel, hem de daha kesin olarak kurmayı sağlayan, daha eksiksiz bir sembolizm getirdi. Bu ispatın üstünlüğünü kabul eden Euler, bu çalışmayı Berlin akademisine sundu ve yazarını üyeliğe seçtirdi. 1766'da Rusya'ya dönen Euler'in yerine geçmesi için, d'Alambert'in teklifi üzerine Lagrange, Friedrich II tarafından Berlin'e çağrıldı. Bu görevi sırasında, yirmi yıl boyunca Berlin, Paris ve Turin akademilerine sayısız inceleme yazısı sunarak yoğun bir çaba gösterdi. 1787'de Friedrich II'nin ölümü üzerine, Louis XVI'nın çağrısını kabul ederek Louvre sarayına yerleşti. Burada, en önemli eseri olan *Mécanique Analytique'i* (Analitik Mekanik) [1788] yayımladı; bu eser mekaniği hem kesin, hem de genel teorik bir bilim kolu haline getiriyordu. Fransız devrimi sırasında, monarşi devrinde elde ettiği bütün yüksek görevleri muhafaza etti. Yeni ağırlıklar ve ölçüler sisteminin kurulmasıyle görevli komisyonunun başkanı oldu, 1795'te yeni kurulan öğretmen okuluna, 1797'de Ecole Polytechnique'e profesör tayin edildi. 1772'den sonra, fonksiyonun daha genel bir kavramı üstüne, özellikle Taylor serisi halinde açılımların kullanılışı üstüne analizin temellerini atmağa çalıştı. Bağımsız değişkenin herhangi bir değeri çevresinde bir fonksiyonun Taylor açılımını inceleyerek kalan'ın taşıdığı önemi farketti. Elde edilen serinin kalanı ile birlikte türevini alarak. $f(x)$ fonksiyonunun açılımında ardışık katsayıların yardımıyle türev fonksiyonları tanımladı ve bu fonksiyonları $f'(x)$, $f''(x)$ v.b. şeklinde ilk defa o gösterdi. Görüşlerini, ünlü *Théorie des Fonctions Analytiques* (Analitik Fonksiyonlar Teorisi) [1797] ve *Leçons sur le Calcul des Fonctions* (Fonksiyonlar Hesabı Üstüne Dersler) [1799] adlı eserlerinde açıkladı. Öte yandan *Essai d'Arithmetique Politique* (Siyasî Aritmetik Denemesi) [1796] adlı eserinde, tahıl ve özellikle buğday tüketimi yerine ve tüketiminin artmasını öne sürdü. Napolyon tarafından senatör ve kont unvanını aldı. Ölümünden sonra cesedi. Panthéon'a kaldırıldı. (L)

LAGRANGE-CHANCEL (François Joseph DE CHANCEL, — denir), fransız tiyatro yazarı (Périgueux 1677-Antoniat şatosu Périgord 1758). *Adherbal* (1694) adlı eserinin başarısı ona sarayın kapılarını açtı. Lagrange-Chancel, 1696'da *Oreste et Pylade,* 1700'de *Méléagre,* 1701'de *Amasis,* 1704'te *Alceste,* 1713'te *İno et Mélicerte* (en başarılı eseri sayılır), 1716'da *Sophonisbe* adlı eserlerini verdi. 1717'de, koruyucusu La Force düküyle arası açıldı; Perigrod'a sürgün edildi. Dükten yana çıkan naibe karşı üç manzum yergi yazdı. Hiçivlerinin sertliği Cellamare'ın entrikalarıyle birleşince, kaçmak zorunda kaldı; ama tutuklandı ve Sainte-Marguerite adasında hapsedildi. Hapisten kaçtı, Hollanda'da iki *Philippiques*'ini yazdı. 1728'de Fransa'ya döndü, tiyatroya ve tarih çalışmalarına yöneldi. (L)

LA GRANGE D'ARQUİEN (Henri, — markisi), fransız soylusu (Calais 1613 - Roma 1707). Polonya kralı Jan Sobieski (1647-1696) ile evli (1665) olan kızı Maria Kazimierz'in yanına gitti. Kızı sayesinde Papa İnnocentius XII'den bir kardinallik elde etti (1695). Sobieski'nin ölümünden sonra kızıyle Roma'ya çekildi. (L)

LA GRASSERİE (Raoul Robert GUÉRİN DE), fransız yazarı (Rennes 1839 - ay.y. 1914). Rouen ve Rennes mahkemelerinde hâkimlik yaptı. Eserleri: *Etudes de Grammaire Comparée* (Karşılaştırmalı Dilbilgisi İncelemeleri) [1888-1891]; *De la Classification Scientifique du Droit* (Hukukun Bilimsel Sınıflandırması Üstüne) [1890]; *Des Religions Comparées au point de vue Sociologique* (Dinlerin Sosyoloji Açısından Karşılaştırılması) [1899]; *Des Principes Sociologiques de la Criminologie* (Kriminolojinin Sosyolojik İlkeleri) [1901]; *Synthèse de l'Évolution du Droit* (Hukuk Evriminin Sentezi) [1906]; *Des Parlers de Différentes Classes Sociales* (Çeşitli Toplumsal Sınıfların Ağızları) [1909] v.d. Birçok yabancı kanunu Fransızcaya tercüme etti ve amerika dilleri üstüne incelemeler yaptı. (L)

LAGRENÉE (Jean Jacques), fransız ressamı (Paris 1740 - ay.y. 1821), Jean - Louis François'nın kardeşi. Kardeşiyle Rusya'ya (1760) ve Roma'ya (1763) gitti. 1768'e kadar Fransa akademisinde çalıştı. Petit Trianon tiyatrosunun tavanını, Fontainebleau'daki *Irmaktan Kurtarılan Musa* ve *Kana Şöleni* adlı eserleri yaptı. *Kış* ve *Üç Güzeller* adlı tabloları Louvre müzesindedir. (L)

LAGRENÉE (Jean Louis François), **Büyük** denir, fransız ressamı (Paris 1724 - ay.y. 1805). Carle Van Loo'nun öğrencisiydi. 1749'da Roma ödülünü kazandı. 1760'ta, rus çariçesi tarafından baş ressam sıfatıyle Petersburg'a çağrıldı; Petersburg'daki Güzel Sanatlar akademisinin müdürü oldu. 1763'te Paris'e döndü, Marie-Antoinette için çalıştı (Trianon). 1781-1787 Arasında Roma okulu yöneticisi oldu, orada yaptığı *Bir Hintlinin Dul Karısı* (Dijon müzesi) adlı eseri büyük ilgi topladı. Lagrenée sık sık mitolojiden ilham aldı. (*Deianira'nın Kaçırılması,* Louvre). İmparatorluk sırasında müzeler müdürü oldu (1804). — Oğlu ANTHELME (Paris 1775 - ay.y. 1832). minyatürler ve kameler yaptı (Rus müzesi, Leningrad). [L]

LAGRIA i. Zool. Genellikle tropik bölgelerde yaşayan madenî renkte böcek. (*Lagria hita* ve *L. tristis*'in avrupalı türleri, kara renkli, dışkanatları kızıl sarıdır, ağaççıklar üzerinde yaşar. Kurtçukları çürümüş odunlar içinde gelişir. Kınkanatlılardan *lagriidae* familyasının örnek tipi.) [L]

LA GROTTE (Nicolas DE), fransız bestecisi (öl. 1600'e doğr.). Antoine de Bourbon'un orgcusu oldu (1558). Bir süre Henri III'ün orgculuğunu yaptı. 1559'dan sonra Le Roy ve Ballard yayınevleri tarafından yayımlanan şarkıların da Grotte'a ait olduğu sanılır: oysa bu şarkıları adı geçen yayınevleri «Nicolas» (bugüne kadar Gombert ile özdeşleştirilen müzikçi) imzasıyle yayımlamışlardı. La Grotte, iki şarkı derlemesi bıraktı: *Les Chansons de P. de Ronsard, Ph. Desportes et Autres* (P. Ronsard, Ph. Desportes v.b.nin Şarkıları) [1569] ve *Le Premier Livre d'Aris* (Birinci Türküler Kitabı) [1583]. (L)

Lagting, Storting'in (Norveç parlamentosu) bir bölümü. Milletvekilleri tarafından seçilen ve Genel kurulun dörtte birini meydana getiren yüksek bir meclistir; geri kalan dörtte üç, *Odelsting*'i meydana getirir. (L)

LA GUARDİA (Fiorello Henry), amerikalı siyaset adamı (New York 1882 - ay.y. 1947). 1916'dan sonra Cumhuriyetçi partiden milletvekili seçildi, Franklin Roosevelt'i destekledi, 1933-1945 arasında New York belediye başkanlığı yaptı. Brezilya'da başkan Truman'ı temsil etti (1946). Son olarak Birleşmiş Milletler Yardım ve Kalkınma yönetimi (U.N.R.R.A.) başkanlığı görevinde bulundu (aralık 1946). Adı New York'un güneydoğusundaki bir havaalanına verildi. (L)

LAGUAT, Cezayir sahrasında (vahalar idare bölgesi) vaha, Evlad Nail dağlarının güneyinde; 43 200 nüf. Eski *Gardaya arazisi*'nin merkezi. Önemli idarî ve askerî merkez. Halı ve kilim dokumacılığı. Pazar yeri. Otomatik meteoroloji istasyonu. (L)

LA GUERONNİERE (Alfred DUBREUİL-HÉLİON, — kontu), fransız siyaset adamı (Villemartin, Haute - Vienne 1810 - Thenon, Dordogne 1884). Louis Philippe devrinde meşrutiyetçi *L'Avenir National* (Millî Gelecek) gazetesini kurdu. İmparatorluk ile işbirliği yapmayı reddetti. Tarihçi olarak birçok eser yayımladı: *Les Hommes d'Etat de l'Angleterre* (İngiltere'nin Devlet Adamları) [1853]; *La Prusse et l'Europe* (Prusya ve Avrupa) [1867]. (L)

LA GUÉRONNİÈRE (Louis Etienne Arthur DUBREUİL - HELİON, — vikontu), fransız gazetecisi (Le Dorat 1816 - Paris 1875). Alfred Guéronnière'in kardeşi. Lamartine ile dostluk kurdu. Önce *Bien Public*'in, sonra *Pays*'nin yayımını yönetti. Daha sonra Louis Napoléon'a bağlandı. 1852'de Cantal milletvekili, 1854'te danıştay üyesi, sonra da kitabevleri ve basın yöneticisi oldu. İmparatorun telkiniyle bazı broşürler yayımladı: *La France, Rome et l'Italie* (Fransa, Roma ve İtalya) [1851]; *L'Empereur Napoléon III et l'Angleterre* (İmparator Napoléon III ve İngiltere) [1858]; *L'Empereur Napoléon et l'Italie* (İmparator Napolyon ve İtalya) [1859]; *Le Pape et le Congrès* (Papa ve Kongre) [1860]; *L'Abandon de Rome* (Roma'nın Terkedilmesi) [1862]. 1861'de senatör, 1868'de Belçika elçisi, 1870'te Türkiye elçisi oldu. (L)

LAGUERRE (Edmond), fransız matematikçisi (Bar-le-Duc 1834-ay.y 1886). 1853'te Ecole Polytechnique'te öğrenci iken izdüşüm geometrisinden metrik geometriye nasıl geçileceğini gösterdi. Bunun için, birbirini kesen iki doğrunun, kesişme noktasından geçen izotrop iki doğru ile iki kat oranına dayanarak, ilk iki doğru arasındaki açıyı hesapladı. Daha sonra, bir doğru veya bir çemberi, bir hareketlinin zıt iki yönde çizebileceği bir yörünge gibi düşünerek,

Frédéric de LA HARPE
Cenevre kütüphanesi, İsviçre

LA HAYE
haritası

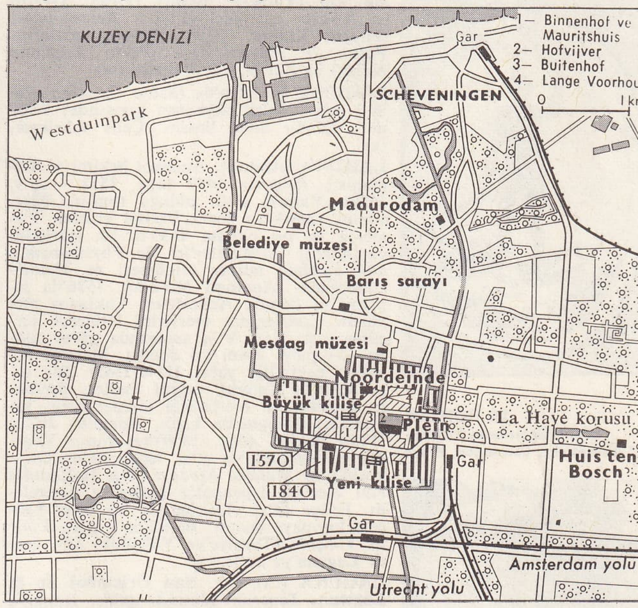

LA HAYE
Barış sarayı

Foto. LAROUSSE

LA HİRE
(1390'a doğr.-1443)
Enguerrand
de Monstrelet'nin kroniği,
Bibliothèque Nationale, Paris

Philippe de LA HİRE
Bilimler Akademisi, Paris

LA HONTAN
«Yeni Gezi»lerin kapağı
Cabinet des Estampes, Paris

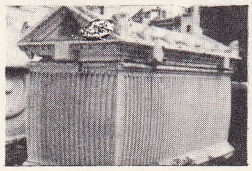

Sardes'ten **lahit**
roma devri
Kapılar müzesi, İzmir

Laodikia'dan **lahit**
Arkeoloji müzesi, İzmir

doğrultu geometresini kurdu. Aynı zamanda cebirsel denklemler, sürekli kesirler, özellikle ıraksak seriler yerine konabilen yakınsak sürekli kesirler ve ikinci dereceden şekiller üzerine önemli incelemeler yaptı. Bir çokterimli sistemi, hipergeometrik serilerin yozlaşmış halleri onun adıyle anılır. (L)

LAGUERRE (Enrique Arturo), Porto Riko'lu yazar (Moca 1906). İlk eseri *La Llamarada*'da (Yakarış) [1936] şekerkamışı ırgatlarının açık ve sefaletlerini dile getirdi. Kahve tarlalarında çalışan işçilerin uğradığı güçlükleri *Solar Montoya* (Montoya Çiftliği) [1941] adlı eserinde anlattı. *Resaca* (1949) adlı yazısında adanın çağdaş tarihini kaleme aldı. Sonraki eserlerinde de yurdunun gerçeklerini dile getirdi: *Lo Dedos de la Mano* (Elin Parmakları) [1951]; *La Ceiba en el Tiesto* (Saksıdaki İpek) [1956]; *El Laberinto* (Dehliz) [1959]; *Cauce sin Rio* (Yataksız Nehir) [1962]. Tiyatro eserlerinin en güçlüsü *La Resentida*'dır (Hırçın Kadın) [1944]. Gazete yazılarını *Pulso de Puerto Rico* (Porto Riko'nun Nabzı) başlığı altında topladı. (M)

LAGUNA, Brezilya'da (Santa Catarina eyaleti) şehir, Atlas okyanusu kıyısında; 9 900 nüf. Kömür ihraç limanı. Çelik fabrikası. (L)

LAGUNA (Andres), ispanyol hekimi ve hümanisti (Segovia 1499 veya 1511 - ay.y. 1559). Yahudi asıllı olduğu sanılır. Öğrenimini yaptıktan sonra Paris'e giderek Yunanca ve tıp okudu. 1535'te ilk eserlerini yayımladı: Aristoteles'in *De Physiognomia* adlı eserinin latince tercümesi ve *Metodo Anatomico* (Anatomi Metodu). 1536'da İspanya'ya döndü, Aristoteles, Lukianos gibi yunan yazarlarının eserlerini latinceye tercüme etti. Karl V'in sarayında görev aldı ve Avrupa'yı yirmi yıl dolaştı. Metz'de belediye hekimliği yaptı (1540-1545). Bir süre Köln'de kalarak çeşitli eserler, özellikle Galenus'un eserlerinin tercümelerini yayımladı. Bologna'da kaldı, Roma'da Julius II'nin hekimi oldu. 1550'den sonra Venedik ve Hollanda'ya gitti. Hollanda'da Dioskorides'in *Materia Medica* (Tıp Hakkında) adlı eserinin İspanyolca baskısını yayımladı. Felipe II'ye Aranjuez'de bir bitki bahçesi kurmayı önerdi. Bataillon'a göre *Viaje de Turquia* (Türkiye'ye Yolculuk) adlı eser de Laguna'ya aittir. (M)

LAGUNA (LA), Esk. **San Cristobal de la Laguna,** Tenerife adasında şehir. Kanarya adalarının eski başkenti; 41 900 nüf. Üniversite. Besin sanayii. (L)

LAGUNA idare bölümü, Meksika'da bölge; Cohahuila ve Durango eyaletleri arasında bölüşüldü, Nazas ırmağıyle sulanır. Başlıca şehirleri: *Torreon; Gomez Palacio*. Cardenas'ın iktidara gelmesiyle bölgede bir tarım reformu yapıldı; pamuk (150 000 ton elyaf) ve tahıl üretimi. (L)

LAGUNARİA i. Bot. Avustralya'da yetişen bir ağacın (*Lagunaria Patersonii*) cins adı: bahçelerde de yetiştirilir. (Ebegümecigillerden.) [L]

LAGUNİLLAS, Venezuella'da (Zulia eyaleti) şehir, Maracaibo gölünün doğu kıyısında; 19 400 nüf. Petrol işletme merkezi. (L)

LAGURUS i. Bot. Kurak yerlerde yetişen, 15-50 sm yüksekliğinde otsu bitki; yaprakları kısa ve geniş, sap kısmı tüylüdür. (Buğdaygillerden.) [L]

LAGURUS i. Zool. Kemirgen memeli hayvan cinsi; tarlasıçanları, misk fareleri, su sıçanları v.b. bu cinstendir. (*Microtinae* altfamilyasından.) [L]

LAGÜN i. (ital. *laguna*'dan). Bk. DENİZKULAĞI.

LAGYNİDAE çoğl. i. Zool. Foraminiferler familyası; sabit veya serbest yaşayan en basit türleri kapsar. (Bunlarda vücut çıplak, jelatinimsi veya kitinimsi, çeperler deliksizdir; üzerleri nadiren yabancı parçacıklarla kaplıdır.) [L]

LAĞ i. [Yalnız *lağ yelkeni* sözünde geçer.] Denizc. *Lağ yelkeni,* serenli yan yelkeni. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Denizc. *Lağ yelkeni,* kandilisası, başa doğru hafifçe eğik olan serenin, başa bakan ucundan üçte bir oranında gerisinden bağlanır. Abaşo yakası bumbalı olanları vardır. Sabit ve aşırmalı olmak üzere iki çeşittir. Sabit olanının orsa yakası, seren ucundan aşağı doğru gittikçe daralarak direk dibine iner. Karula yakası, direk dibine bağlanır. Aşırmalı olanlarının orsa yakası, direğe paraleldir. Karula yakası direğin ilerisine bağlanan bu tip lağ yelkenlerinin alanının yaklaşık olarak dörtte biri direğin ilerisinde kalır. Bu yüzden tramola sırasında, bir miktar indirilerek rüzgâr altına aşırılır. Buna *praçıra yelkeni* de denir. (M)

LAĞAR Atçılık. Tabiî olarak böğürleri kalçalara doğru daralan beygire denir. (L)

LAĞIM i. (yun. *lakkoma,* oyuk, çukurdan). Bir toplaşma merkezinden pis suların uzaklaştırılması için yeraltında açılmış geniş kanal, geriz: *Fakat bunun için toprak altındaki su yolları ve lağımlarından başlamak üzere o kadar çok şey yıkmak icap ediyordu ki* ... (R. N. Güntekin). [Bk. ANSİKL. *Şehirc. bölümü.*] ‖ *Lağım açmak* (veya *lağım kazmak*), yeraltında lağım inşa etmek. ‖ *Lağım kuyusu,* pis suların lağım yoluyle aktığı çukur. ‖ *Lağım patlamak,* lağım yapısı herhangi bir yerinden patlayarak pis sular ve çirkefler dışarı çıkmak. ‖ *Ana lağım,* küçük lağım yollarının açıldığı büyük ve geniş lağım.

— DEY. *Ağzı lağım gibi* (veya *ağzı lağım* [*gibi*] *kokmak*), çok küfürlü konuşan ve çirkin sözler söyleyen kimselere denir.

— Ask. *Esk.* Tahkimli bir tesisi patlayıcı madde ile atmak niyetiyle muhasara eden tarafından açılan yeraltı galerisi. (Bk. ANSİKL.) ‖ *Lağım savaşı,* arazi üzerinde serbest hava içinde yapılan taarruzlara direnen hedeflerin ele geçirilmesini kışkırtma amacını güden ve yoğun halde mayınlar kullanılarak yapılan savaş. ‖ *Lağım atmak,* patlayıcı madde ile doldurulan lağımı ateşleyip kale duvarını tahrip etmek. ‖ *Lağım fitili,* kale duvarının altına konan patlayıcı maddeyi ateşlemeğe yarayan fitil. ‖ *Lağım haznesi,* lağımın oyuk, tünel şeklindeki bölümü. ‖ *Lağım karşılamak,* karşı tarafın açtığı lağımı işlemez hale getirmek. ‖ *Lağım ocağı,* lağım savaşında düşmanın bir yeraltı galerisini parçalamak üzere kullanılan etki alanı sınırlı ocak. Bir top mermisinin toprağın derinliği içinde patlamasıyle yeraltında açılan oyuk. (Lağım ocakları, özellikle yeraltı sığınaklarının tahribinde kullanılan gecikmeli tapa ile mücehhez mermilerle yapılan düşey atışlarda meydana gelir.) ‖ *Lağımla atmak,* kale duvarlarının altına konan patlayıcı maddeleri ateşleyip kale duvarını tahrip etmek.

— İnş. Kayaları veya taşları uçurmak için bir patlayıcı doldurulan küçük çukur.

— Mad. oc. Yeraltı tüneli maden dehlizi. Peşpeşe ateşleme yapılan deliklerin bütünü. ‖ *Lağım göbeği,* galeri açmada ilk ilerlemeyi temin etmek için galerinin ortasında açılan deliklerin ateşlenmesinden sonra meydana gelen kısım. (Öbür ateşlemelere yardımcı olur.) [Göbek delikleri birbirine yaklaşacak şekilde (konverjan) delinir ve çok miktarda patlayıcı madde ile doldurulur. Delikler birbirine paralel ise buna *kanada göbeği* adı verilir.]

— Piroteknik. *Lağım patlayıcı maddesi,* gerek maden ocaklarında, gerek bayındırlık alanında lağım açma işlerine uygun olan bütün patlayıcı maddeler. ‖ *Lağım barutu,* lağım açmak üzere kullanılan kara barut. (Tanelerinin biçimine göre yuvarlak lağım barutu ve köşeli lağım barutu adlarıyle bir ayırım yapılır.)

— ANSİKL. Şehirc. Bir ikamet bölgesinin sağlığı yağmur sularının, yolların yıkanmasından doğan suların ve büyük şehirlerde, mutfak ve helâ sularının (bütün suları lağıma akıtma sistemi) akıtıldığı genel toplama ağına akıtılmasını gerektirir. Akışkanın boşaltılması çabuk olmalıdır. İlk çağlarda bu iş üstü açık olarak yapılırdı (Roma cloaqus'ları, Menilmontant nehri v.b.). Böylesine bir boşaltma (Ruhr'da ve bazı Kuzey Fransa illerinde) bazı gölgelerde halen vardır. Son iki yüzyıl içinde illerin aşırı yoğunlaşmasından ötürü ikamet bölgeleri içinde böylesine bir toplama çok tehlikeli olmağa başladı ve lağımın önemi anlaşıldı. Lağımlar ikamet bölgelerinde yolların altına yerleştirilen su geçirmeyen yeraltı kanallarıdır. Lağım kanallarının kesit yüzeyleri ve biçimleri değişiktir. Radyesi ve duvar ayağı ile yarım silindir biçiminde veya yumurta kesitli olabilir. Genel toplama ağının yapılışında başlıca iki sistem vardır: *ayırıcı sistem* (yağmur suları ile pis sular ayrı ayrı toplanır); *birleştirici sistem* (her iki suyu bir tek toplayıcıda birleştirir). Kendiliğinden temizleme için akışkanın boşaltılması için yeterli bir sürükleme hızı gerekmektedir. Ancak bu hız her zaman elde edilemez. Bu yetersizlik kanalizasyon boyunca su boruları koyarak veya (en basitinden top veya gelberiden en gelişmişi Paris'in büyük lağımlarında dolaşan taraklayıcı makinelere kadar) mekanik âletlerle kazınmakla karşılanır. Bir lağımın yapımında çok dayanıklı malzeme kullanılır. Tonozların sırtları, karınları, duvar ayaklar radye sızıntıları önlemek için 2 ilâ 3 sm kalınlığında çimento şapla sıvanır. Özel borular ev suları ile lağım çukuru birikintilerini ana lağıma akıtır.

— Ask. *Lağım*'lar ilkçağdan beri muhasara savaşında, ateşle birlikte veya tek başlarına yeraltı galerileri içinde kullanıldı; muhasara eden taraf bunlarla surları yıkmağa veya tahkimli bir yerin içinde baskın tarzında meydana çıkmağa, savunan taraf da saldıranın ilerleyişini güçleştirmeğe ve onun getirip sulara karşı kullandığı savaş âletlerini tahribe çalıştı. Barutun ortaya çıkması tahrip etkisinin artmasına imkân verdi. Hücum eden taraf, lojman adı verilen bir dehlizden itibaren, birbirlerini karşılıklı olarak koruyan galeriler ve kuyulardan mürekkep bir şebeke içinde bir noktaya doğru ilerler, orada bir oyuk açarak içine barut doldurur ve bunu ateşlemek suretiyle bir gedik veya huni meydana getirir. Savunan taraf, kendini tahkimli yere bağlayan karşı astardan ve istihkâm siperinden hareket eder ve taarruz edenin galerilerinin yanına düşmek ve lağım ocakları vasıtasıyle bunları yoketmek üzere bu galeriler yönünde ve bunların içinden dinleme dehlizleri açarak ilerler. Bu lağım savaşı XII. yy.da devletlerin savunmasında müstahkem mevkilerin önemli bir rol oynaması dolayısıyle çok yayıldı. Gerçi o zamanlar topçu gedikler açabiliyordu, ama lağımcıların da son hücum için bu gedikleri genişletmesi gerekiyordu. Lağım savaşı bir süre ortadan kalktıktan sonra Sıvastopol (1855), Tuyen Kuang (1885). Port-Arthur (1905) muhasaralarında yeniden kullanıldı. Nihayet kasım 1914'ten itibaren iki muhasım taraf sahra mevzilerinde karşı karşıya bulunduklarında önemli olduğuna hükmedilen hedeflerin geçirilmesi için lağımlara başvuruldu (Eparges ve Massigas mevkilerinde). [LM]

LAĞIMCI i. (*lağım*'dan *lağım-cı*). Lağım açan, temizleyen, onaran kimse.

— Ask. tar. Kale duvarlarını yıkmak için duvarın altına tünel kazan asker. ‖ *Lağımcı başı,* Lağımcı ocağının başkanı. ‖ *Lağımcı ocağı.* Bk. KAPIKULU.

— Mad. oc. Madenlerde havalı matkap yardımıyle delik delen işçi.

— Teşk. tar. *Lağımcı dirliği,* savaşta kuşatılan kaleleri düşürmek için gedik açmak veya düşman ordugâhına zarar vermek üzere lağım açanlara verilen dirlik. (Lağımcıların bazılarına dirlik olarak tımar ve zeamet bazılarına da aylık verilirdi.) ‖ *Lağımcı ocağı,* eskiden savaşlarda kaleleri

Foto. Giraudon, X (LAROUSSE) ; T. Birgili (MEYDAN)

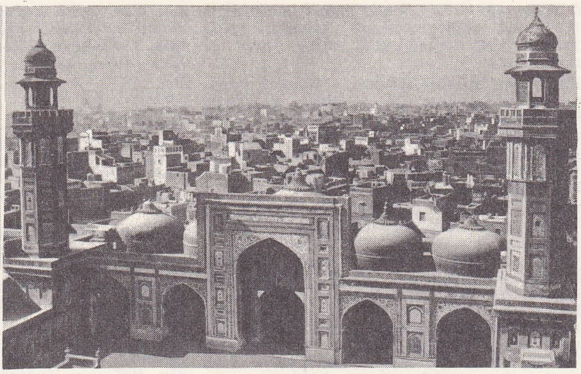

LAHOR'un genel görünüşü; ön planda Vezirhan camii

yıkmak için kale duvarlarının altını kazıp barutla dolduran ve ateşleyerek yıkan bir askerî savaş birliği. (Bk. ANSİKL.) ‖ *Lağımcı mülazimleri,* kuşatılan kaleleri düşürmek için gedik açmak veya düşman ordugâhına zarar vermek üzere görevlendirilen lağımcılar. (Elli kişiden meydana gelirdi. Maaşlarını günlük olarak alırlardı.) ‖ *Lağımcı tımarları,* savaşta kuşatılan kaleleri düşürmek için gedik açmak veya düşman ordugâhına zarar vermek üzere lağım açanlara dirlik olarak verilen tımar. (Tımarlı lağımcılar savaşa atlı olarak katılırlardı.) ‖ *Lağımcı zeametleri,* kuşatılan kaleleri düşürmek için gedik açmak veya düşman ordugâhına zarar vermek üzere lağım açanlara dirlik olarak verilen zeamet. (Zeametli lağımcılar sefere atlı olarak katılırlardı.)

— ANSİKL. Teşk. tar. *Lağımcılar*'ın bir kısmı Cebeci ocağına bağlı, bir kısmı ise tımarlı idiler. Tımarlı lağımcılarının başında bulunan en büyük görevliye *lağımcıbaşı* denirdi. *Lağımcılar kethüdası, lağımcılar çavuşu* bu ocağın büyük, *alemdar* ise küçük rütbeli subayları idiler. XVII. yy.da bozulan ocak 1792'de yeniden düzenlendi. Zamanın şartları ve isteklerine göre köprü, tabya, kale yapmak gibi istihkâmcılık işleriyle görevlendirilen askerî bir sınıf da bunlara eklendi. Savaşlarda dışarıdan lağımcı alındığı da olurdu. (M)

LAĞIMCIBAŞI blş. i. Teşk. tar. Lağımcı ocağının başı. (Topçubaşılık, humbarabaşılık gibi önemli görevler arasında sayılırdı.) [M]

LAĞIMCILIK i. (*lağımcı*'dan *lağımcı-lık*). Lağımcının yaptığı iş. ‖ *Esk.* Düşman kalelerini uçurmakla görevli askerin işi. (M)

LAĞV i. (ar. *lağv*). *Esk.* Feshetme, ortadan kaldırma, hükümsüz bırakma: *Bu içtimada, Osmanlı saltanatının lağvı zarurî olduğu hakkında beyanatta bulundum* (Atatürk). *Şüphesiz ki, enstitümüzün o kadar anî şekilde lağvında onun bu ruh haletinin çok tesiri olmuştur* (A. H. Tanpınar). ‖ *Esk.* Boş ve anlamsız söz. ‖ Yanılma, hata etme. ‖ *Yemin-i lağv,* gayesiz olarak söz arasında ağızdan kaçırılan yemin.

◆ **Lağvî** sıf. *Esk.* Lağv ile ilgili.

◆ **Lağviyât** çoğl. i. *Esk.* Boş ve anlamsız sözler. (M)

LAĞVETMEK geçl. f. (ar. *lağv* ve türk. *etmek*'ten *lağv-etmek*). Feshetmek, ortadan kaldırmak, hükümsüz kılmak: *Meclis muhitinde muhalifler, benim saltanatı lağvedeceğim hakkında, telâşlı ve heyecanlı propaganda yapıyorlardı* (Atatürk).

◆ **Lağvedilmek** edilg. f. Feshedilmek: *Hiç bir zaman, hattâ müessesemizin lağvedildiği günlerde bile aleyhimizde bu kadar yazı yazılmadı* (A. H. Tanpınar). [M]

LAĞVOLMAK geçz. blş. f. (ar. *lağv* ve türk. *olmak*'tan *lağv-olmak*). Feshedilmek, yürürlükten kalkmak: *Komisyon lağvoldu.*

◆ **Lağvolunmak** edilg. f. Feshedilmek: *Kapitülasyonların her nevi tamamiyle ve ebediyen lağvolunmuştur* (Atatürk). [M]

LAĞZ i. (fars. *lağziden,* kaymak'tan *lağz*). *Esk.* Kayma, sürçme, ayağın kayması.

◆ **Lağzân** sıf. *Esk.* Ayağı kayan, sürçen.

LAĞZİDE sıf. (fars. *lağzîden,* kaymak'tan *lağzîde*). *Esk.* Kaymış, sürçmüş. ‖ *Lağzide-pâ* (veya *lağzide-pây*), ayağı kaymış olan: *Düşer lağzide-pâ, her saha-yı ümmide bir kere* (Tevfik Fikret). [M]

LAĞZİŞ i. (fars. *lağzîden,* kaymak'tan *lağziş*). *Esk.* Kayış, sürçme: *Zevk bir nimet-i uzmadır ehl-i derde / Sarhoşun her lağzişi bir secde-i şükrandır* (Muallim Naci). ‖ Dilin veya kalemin kayması. (M)

—LAH sonek (fars. *-lāh*). *Esk.* Kelimelerin sonuna eklenerek yer bildiren kelimeler yapar. ‖ *Div-lah,* cinli, perili yer. ‖ *Rûd-lah,* akarsuyu bol yer. ‖ *Eeng-lah,* taşlık yer. (M)

LA HALLE (Adam DE), Picardie'li gezgin ozan. Bk. ADAM *Le Bossu.*

LAHANA i. (yun. *lahanon*'dan). Bot. Turpgillerden iri ve kalın yapraklı bitki; sebze ve hayvan yemi olarak yetiştirilen pek çok çeşidi vardır. (İlmî adı: *Brassica oleracea.*) [Bk. ANSİKL.] ‖ *Deniz lahanası,* crambe'nin yaygın adı. ‖ *Karayip lahanası,* Antiller'de Arum esculentum'a (*Colocasia esculenta*) verilen ad. ‖ *Kerguelen lahanası,* antarktika bölgelerinde yetişen ve yeşil lahanayı andıran bitki (*pinglea;* turpgillerden). [Sebze olarak kullanılan bu bitki iskorbütü önleyici özellikler taşır.] ‖ *Palmiye lahanası,* bazı palmiyelerin tepe tomurcuğuna verilen ad. ‖ *Kırmızı lahana,* yaprakları kırmızı olan baş lahana çeşidi.

— Mutf. *Lahana dolması,* iri göbekli ve gevşek yapraklı beyaz veya kara lahanadan, zeytinyağlı veya etli olarak yapılan dolma. (Zeytinyağlısı yaprakların kalın damarları çıkarılarak ve daha uzun sarılarak; etlisi daha küçük sarılarak ve sade yağda pişirilerek yapılır.) ‖ *Lahana kapuskası,* lahanalar küçük küçük doğrandıktan sonra içine kıyma veya et konularak pişirilen yemek. ‖ *Lahana salatası,* kırmızı frenk lahanası brüksel lahanası veya beyaz lahanadan, haşlanmış veya çiğ olarak yapılan salata. ‖ *Lahana turşusu,* beyaz lahanadan yapılan turşu.

— Zool. *Lahana güvesi,* bahçelerde lahana ve şalgam yapraklarını kemiren güve. (Pulkanatlıların dünyanın her tarafında yaygın nadir türlerinden biri olan bu güvenin ilmî adı: *Plutella cruciferarum*'dur. Güvegillerden.)

— ANSİKL. Bot. Lahana, Güney Avrupa kıyılarında yabanî olarak rastlanan, pek çok çeşidi bütün dünyada sebze olarak üretilen çok büyük, dalgalı, kalın ve çıplak, üzeri mumsu bir tabakayle kaplıdır; çiçekleri soluk sarı renklidir. Yaprak damarların içe bükülme özelliği geliştirilerek baş lahanalar, antosiyanin oranının artırılmasıyle de kırmızı lahanalar; yaprak koltuğundaki tomurcukların geliştirilmesiyle brüksel lahanaları; etli çiçekliklerinin geliştirilmesiyle karnabahar, öz kısmının geliştirilmesiyle şalgam-lahanalar, sap ve yapkarkların geliştirilmesiyle kıvırcık ve yemlik lahanalar elde edilmiştir.

Lahanalar arasında en yaygın olanı baş-lahanadır (*B. oleracea,* var, *capitata*). [Bk. BAŞLAHANA.]. Bu lahana, çeşidine ve tipine göre eylül, şubat veya mart ayında ekilir; fideler tarlaya her yönde 50 sm aralıkla dikilir; bu lahana Türkiye'nin bütün bölgelerinde yetişir; humusca zengin topraklar ister. Başlıca çeşitleri: *kemer lahanası* (büyük beyaz baş bağlar erken yetişir); *batman lahanası* (Orta Anadolu'da yetişir ortalama 8-10 kg'dır), *köse lahanası* (Edirne dolaylarında yetişir, ufak başlıdır; turşulukta kullanılır.)

Brüksel lahanası (*B. oleracea,* var. *gemmifera*), yüksekliğine ve erkenciliğine göre çok çeşitlidir. Yalnız İstanbul'da az miktarda yetiştirilir. *Karalahana* (*B. oleracea* var. *acephala*), Kuzey Karadeniz bölgesinin bellibaşlı sebzelerindendir. Yaprakları koyu yeşil olduğu için bu adı alır. *Kıvırcık lahana* (*B. oleracea, var, sabauda*) karalahanaya benzer ama Türkiye'de yetiştirilmemektedir. Proteince zengin olan bu lahana kuzey memleketlerinde makbul bir sebzedir. *Alabaş lahana* (*B. oleracea,* var. *gongyloides*) etli ve şişkin gövdeli bir lahana türüdür, yeşil veya mor renktedir, erken gelişir. Türkiye'de ve Orta Avrupa'da pek az yetiştirilir.

Lahana C vitamini bakımından zengindir. Yapısında kükürt bulunur. Sindirimi biraz zordur. Türkiye'de 1969'da 375 376 ton başlahana, 96 868 ton karalahana elde edilmiştir. (LM)

LAHANA kelebeği blş. i. Zool. Siyah veya gri benekli beyaz veya sarımtırak renkte kelebek; birçok türü tırtılı tarım bitkileri için zararlıdır. (İlmî adı *Pieris brassicae.* Gündüz kelebeklerinden *pieridae* familyasının örnek tipi.) [L]

LAHAR i. Jeol. Cava'da volkan küllerinde oluşan lav sellerine ve çamur akıntılarına verilen ad. (Bu kelime milletlerarası bir terim haline gelmiştir.) [L]

LA HARPE (Amédée Emmanuel François DE), isviçreli general (Uttins şatosu, Vaud 1754 - Codogno 1796). Hollanda hizmetindeki bir İsviçre alayında teğmendi (1773), İsviçre'de yüzbaşı oldu (1781), Bern'liler tarafından sürülünce Fransa'ya gitti. Seine-et-Oise gönüllülerinin kumandanlığına seçildi (1791). 1793'te yarbaylığa yükseldi. Toulon'da savaştı, 1793'te tuğgeneral oldu, İtalya savaşına girdi (1794); tümgeneralliğe yükseldi (ağustos 1795), Loano ve Millesimo savaşında yararlık gösterdi; Codogno'da öldürüldü. (L)

LA HARPE (Frédéric César DE), isviçreli siyaset adamı (Rolle, Vaud 1754 - Lozan 1838). Amédée Emmanuel François de la Harpe'ın kuzeni. Memleketinin Bern'in himayesi altına girmesine karşı olduğundan İsviçre'yi terketti ve Grimm'in öğütlerine uyarak çariçe Katerina II'nin torunları Aleksandr ve Konstantin'in eğitmeni oldu, onlara liberal fikirleri aşıladı. Rusya'dan, Vaud'luları bağımsızlık yolunda kışkırttı ve Fransa'ya giderek (1796) onları eyleme geçirmek istedi (şubat 1798); İsviçre Direktuvarı'nın üyesi olduğu sıralarda Fransa ile antlaşma görüşmeleri yaptı, fakat Konsey'ler Direktuvarı dağıtınca (ocak 1800), 1814'e kadar Fransa'da kaldı. Aleksandr I tarafından sekreter olarak çağırılınca, Viyana kongresinde, Vaud kantonunun bağımsızlığı için çar nezdinde nüfuzunu kullandı; sonra Vaud Büyük konseyine üye oldu. (L)

LAHARPE veya **LA HARPE** (Jean François DELHARPE veya DELAHARPE DE — denir). fransız şair ve tenkitçisi (Paris 1739 - ay.y. 1803). Küçük yaşta öksüz kaldı, Charité rahibeleri tarafından korundu; Harcourt kolejinde burslu olarak öğrenim gördü. *Héroides* (1763) adlı sıradan bir kitap, sonra *Warwick* (1763) adlı soğuk fakat umut verici bir trajedi yayımladı; *Timoléon* (1764), *Pharamond* (1765), *Gustave Vasa* (1766), *Les Barmécides* (1778), *Philoctète* (1783), *Coriolan* (1784) adlı trajedileri ve *Mélanie* (1770) adlı dramı ilgi uyandırdı. Mercure'de edebiyat tenkitleri de yazan şair, 1786'da Saint - Honoré sokağındaki lisede bir edebiyat dershanesi açtı, dersleri soylular tarafından ilgiyle izlendi. Fransız devrimine bağlılığını bildirdiyse de, 1794'te şüpheli kişi olarak tutuklandı; Voltaire'ci görüşlere sahip olan yazar, hapisten çıkınca militan bir katolik oldu. 18 Brumer'den sonra gene derslere başladı; bu derslerin özünü *Lycée ou Cours de Littérature Ancienne et Modern* (Lise veya Eski ve Yeni Edebiyat Dersleri) [1799] adlı eserde yayımladı. Bilgi bakımından zayıf olan bu eser, XVII. yy. fransız edebiyatını, özellikle Racine'i başarıyle inceler, aynı

Juan de LA HUERTA «Ağlayan Rahibe» Louis de Chalon'un mezarının detayı, Louvre müzesi, Paris

LAIGLE Saint-Martin kilisesi solda, Aziz Jean, Lambert Rucki'nin eseri; sağda, Aziz Porcien, Yencesse'in eseri

Foto. Arlaud, X (LAROUSSE)

LA JONQUIÈRE
Québec Eyalet
İdaresi arşivi

Jacques de LAJOUE
«Ressam ve Ailesi»
Versailles müzesi, Paris

LAJTHA

zamanda edebiyat tarihini bütünü içinde ele alan ilk eserdir. (L)

LA HATELİÈRE (Amédée DUBOIS DE), fransız ressamı (Nantes 1890-Paris 1932). Vannes denizcilik okulunda hazırlık okuduktan sonra, Julian akademisine girdi (1910). 1914'te silâh altına alındı, bir çarpışmada yaralandı. 1919'da Tunus'a bir seyahat yaptı. Bois-Benoit'daki ailesinin yanında kaldı ve köylüler arasında çalıştı. Daha sonra Chevreuse vâdisinde, Machery'de, Vaugrigneuse'de ve hayatının sonlarında Saint-Paul-de-Vence'ta resimler yaptı (Saint-Paul-de-Vence Altın Güvercin otelinde bir duvar resmi). Sanatının özelliği; açık gölge sırrıyle, bayağı maddelerin görüntüsü içinde, kendi içyaşantısındaki, heyecan verici bir yoğunluğu ifade etmekti. Daha çok koyu renklerle, toprağı konu olarak alırdı. Tabloları kübizmin belirtisidir. Eserlerinden: Fransız Millî çağdaş sanat müzesinde; *Sarı Lizözlü Kadın* (1927), *İnek Çobanı Kadın* (1928), *Machery Penceresi* (1930). Paris Güzel sanatlar müzesinde; *Kır Dinlenmesi, Gri Lizözlü Kadın* (1925). Nantes müzesinde; *Model* (1925). [L]

LÂHAVLE i. (ar. *lā*, olumsuzluk edatı ve *ḥavl*, kudret'ten *lā-ḥavle*). Tanrı'dan başka kudret ve kuvvet yoktur demek olan «lâ-havle ve lâ-kuvvete illâ billâh-il-aliyyü'l azîm» sözünün başında bulunur, sabrın tükendiğini belirtmek için söylenir: *Lâ havle minessâbirîn, beni günaha sokma* (M. Ş. Esendal).

— DEY. *Lâhavle çekmek* (veya *okumak*), bir sıkıntı, belâ, sinirlilik anında kendi kendine sabır telkin etmek için «lâhavle» diye başlayan duayı okumak: *Adamcağız lâ havleler çekerek karşımdan savuştu, fakat şimdi sardı mı beni bir hiddet...* (H. R. Gürpınar).

◆ **Lâhavlegûyân** blş. i. Lâhavle çekenler, sabrı tükenenler: *Endişesi olanlar tebdil-i makam eyleyip lâhavlegûyân-ı hayret olmuşlar idi* (Naima). [M]

LA HAYE, hollanda dilinde **Den Haag**, esk. **'S Gravenhage** («Kontun çiti») Hollanda'da şehir, Güney Hollanda ilinin idare merkezi, Kuzey Denizi boyunca uzanan kumullarda, Rotterdam'ın kuzeybatısında; 606 000 nüf.

La Haye, Hollanda'nın siyasî başkenti değildir; ama kral ailesi, yüksek memurlar, kordiplomatik ve parlamento meclisleri buradadır; Milletlerarası Adalet divanı ve Daimî Hakemlik heyeti ile Milletlerarası Hukuk akademisinin de merkezidir. XIII. yy.'da bir aristokratlar şehri haline gelen La Haye'de Willem II, *La Haye* denen bir av sahasında müstahkem bir şato yaptırdı. Geniş caddeleri olan, düzgün planı büyük parklarla kesilen, içinden birkaç kanal geçen La Haye gerçek bir bahçe-şehirdir; dörtgen planın bir kenarı denize paralel olan şehrin ayrıca bir sayfiye yeri de vardır: *Scheveningen*. Şehrin çevresinde yeni mesken bölgeleri kurulmaktadır. La Haye, tarihî anıtlar bakımından zengindir: XVIII. yy.da onarılan ve büyütülen eski kontlar sarayı Binnenhof'da (XIII. yy.) bugün Eyalet meclisi toplanır; gotik üslûbunda (XIV.-XV. yy.) büyük kilise (Groote Kerk); Hollanda rönesansı üslûbunda birçok yapı: eski prens sarayı Mauritshuis (XVII. yy.); kral sarayı Huis ten Bosch (XVII. yy.); eski kral sarayı Noordeinde (XVIII. yy.); kral sarayı Voorhout (XVIII. yy.); eski belediye sarayı (XVI.-XVIII. yy.); Yeni kilise (Nieuwe Kerk) ve Janseniurs kilisesi (XVIII. yy.); Saint Esprit sitesi ve Van Wouw sitesi (XVII. yy. ve XVIII. yy.). XX. yy. başlangıcında inşa edilen Barış sarayı, milletlerarası mahkeme ile şehir belediyesini kapsar. Şehrin idare ve ikametgâh özelliklerinin yanı sıra sanat yönü de önemlidir: Kraliyet Resim müzesi (Mauritshuis'de) Hollanda'nın altın çağı koleksiyonu bakımından eşsizdir (Hals, Vermeer, Rembrandt); Belediye müzesi (tarih, süsleme sanatları, çalgılar, modern resimler), Bredius müzesi (resim ve süsleme sanatları), Mesdag müzesi (resim); Eski Çalgılar müzesi, Modern Sanat müzesi v.d. de sayılabilir. Parkların birinde minyatür bir şehir inşa edilmiştir. Sanayi, plastik maddelerin yanı sıra yüksek değerli mamuller le temsil edilir: süsleme sanatları atelyeleri; ince marangozluk işleri; ecza ürünleri. (L)

La Haye Adalet divanı, Milletler cemiyeti antlaşmasının 14. maddesi gereğince kurulan yargılama kurulu; 15 üyesi vardır (11'i asil, 4'ü yedek). Bu üyeler, Milletler Cemiyeti konseyi ve kurulu tarafından dokuz yıl için seçilirlerdi. Süre sona erdikten sonra yeniden seçilebilirlerdi.

Adalet divanının merkezi La Haye'deydi. Yılda en az bir toplantı yapmak ve kararlarını, gerekçeleriyle bildirmek zorundadır. Divanda üyesi olmayan devletler arasında anlaşmazlık çıktığı takdirde, 31. madde, bu devletlerin kendi hâkimini doğrudan doğruya seçmesini ve bu hâkimin, dava süresince toplantıya katılmasını öngörüyordu. 1930'da seçilen ve görevleri 1939'da sona eren son sokuz üye yeniden seçilmeyince, Adalet divanı Milletler cemiyeti tarafından lağvedildi (18 nisan 1946 kararı). Birleşmiş Milletler teşkilâtı, Divan'ın yerine Milletlerarası Adalet divanını kurdu. (L)

La Haye Hakemlik divanı, 1899'da, La Haye'de kurulan milletlerarası yargılama kurulu. Milletlerarası hukuk alanında en yetkili bilginleri biraraya toplayan bu kurulan üyeleri, Hollanda'nın başkentinde bürükelçilikleri bulunan imza sahibi devletler tarafından seçilir. Sözü geçen bağımsız devletler arasında beklenmedik bir anlaşmazlık çıkarsa, bunun giderilmesi için, her devlet adı geçen hukuk bilginlerinden ikisini hakem olarak seçer. Bu hakemler de, yargı kurulu başkanı olacak bir üst hakem seçme zorundadırlar. Hüküm, çoğunluğun oyuna sunulur ve gerekçeli olarak verilir. (L)

La Haye konferans ve konvansiyonları.

● *Birinci La Haye konferansı* (18 mayıs - 28 temmuz 1899). Çar Nikolay II'nin teşebbüsüyle toplandı, bütün avrupa devletlerinden başka, birçok amerika ve asya devletini de biraraya getirdi. Konferans, kara savaşının yasaları ve gelenekleri, 22 ağustos 1864 tarihli Cenevre antlaşmasının deniz savaşına uygulanması ve La Haye'de kurulacak bir Hakemlik divanı ve Milletlerarası büro aracılığıyle, milletlerarası anlaşmazlıkların barışçı yollardan çözülmesi konusunda üç sözleşme kabul etti. Hava bombardımanlarının, zehirleyici gazların, ve patlayıcı mermilerin yasaklanmasıyle ilgili üç bildiri yayımladı.

● *İkinci La Haye konferansı* (15 haziran - 18 ekim 1907). A.B.D. cumhurbaşkanı Th. Roosevelt'in teşebbüsüyle toplandı; 44 devleti biraraya getirdi. Milletlerarası anlaşmazlıkların barışçı yoldan çözülmesi ve kara savaşı talimatnamesi, kara ve deniz savaşı hukuku, tarafsız ülkelerin hak ve ödevleri, savaşın başlatılması (savaşın ilânından sonra başlatılması şart koşuldu) ile ilgili 1899 uzlaşmalarının yeniden gözden geçirilmesiyle sonuçlandı. Buna karşılık, İngiliz hükûmetinin muhalefeti, bir Milletlerarası mahkemenin kurulmasıyle ilgili antlaşmanın imzalanmasına engel oldu.

Milletlerarası görüş ayrılıkları, mecburî hakemlik ilkesinin bir konvansiyonla tespitine imkân vermedi. 1885'te olduğu gibi, 1907'de de devletler, silâhlanmanın sınırlanması meselesinde milletlerarası bir anlaşmaya varamadılar. 1907 Konvansiyonlarının etkili olmasını engelleyen hukukî sebeplerden biri dayanışma (*si omnes*) şartının eklenmesidir; bu şarta göre konvansiyonlar ancak imza koyan devletlere uygulanacaktı. Bu yüzden konvansiyonu imzalamayan ülkelerin savaşa girmesi, konvansiyonları geçersiz kılmağa yetecekti. Nitekim iki dünya savaşında bu durumla karşılaşıldı. (L)

La Haye kuralları, 1921 yılında La Haye'de, gemi sahipleri, tacirler, bankacılar ve sigortacıların katıldığı toplantıda kabul edilen, gemi taşıyanları, gemi kiracıları ve yükleyicilerine düşen haklar, riskler ve sorumluluklar hakkındaki milletlerarası bağlaşma hükümleri. (M)

LÂHAYR sıf. (ar. *lā*, olumsuzluk edatı ve *ḫayr*'dan *lāḫayr*). *Esk.* Uğursuz, hayırsız: *Sarı kâtip dedikleri lâhayr mutayebe yolundan âgaaz-i kelâm-ı cidd edip* (Naima). || *Lâ-hayrefih*, «bu işte hayır yok, bu işten hayır gelmez» anlamında kullanılır. (M)

LAHD i. Bk. LAHİT.

LAHDAR, Merkezî Büyük Atlas'ta (Fas) vad, Azurki dağından çıkar ve Yukarı çığırında değişik adlar taşır. Lahdar vad'ı, güçlü kollar (sol kıyı) aldıktan sonra Doğu Havz'da Tessaut'a kavuşur. (L)

LAHEJ veya **LAHEC,** Arabistan'da (Güney Arap Federasyonu) şehir, Abdali prensliğinin merkezi; 10 000 nüf. Aden'in art-ülkesinde bedevilerin ve Yemen kervanlarının uğradığı başlıca mübadele merkezi. (L)

LÂHÎCÂN, İran'da (Gîlân eyaleti) şehir. Efsaneye göre, kurucusu Lahic bin Sâni'dir. Bölgenin doğusuna *Biya-Piş*, batısına *Biya-Pas* denir. Biya-Piş'in en eski hanedanı Kavtum (veya Havsum) adını taşır. Nasrülhak tarafından kuruldu. Nasırvend soyu denen bu hanedan 1368 yılına kadar sürdü. Bu tarihte Kârkiye seyyidlerinin yönetimi altına girdi. Safevîlerden Şah İsmail I, Akkoyunlulardan kaçarak Kar-Kiya Mirza Ali'ye sığındı. Safevî ve Lâhîcân sultanları arasındaki dostluk uzun sürmedi. Ülke Safevîlerin eline geçti (1592). Ruslar Gîlân'ı aldıktan sonra (1724 - 1734) burada tahkimat yaptılar. Bu dönemden sonra Lâhîcân, Gîlân'ın büyük ve zengin bir merkezi olarak kaldı. (M)

LÂHİK sıf. (ar. *lüḥūḳ*'tan *lāḥıḳ*). *Esk.* Ulaşan, yetişen, kavuşan: *Eğer arkadan lâhik olacağımı bilmesem isterdim ki bana vasiyet eyleyesin, ben de senin vasiyetini yerine getireyim* (Cevdet Paşa). || Eklenen, ilâve olunan: *Çünkü bir kelimenin gerek başına dahil, gerek sonuna lâhik olan edatlar da onu sıyga mahiyetine sokarlar* (Ziya Gökalp). || Bir memurun yerine tayin edilen (memur). || Halen görevde bulunan. || *Sâbık u lâhik*, eskisi ve yenisi, selef ve halef. (M)

LÂHİKA i. (ar. *lüḥūḳ*'tan *lāḥıḳ* > *lāḥiḳa*). *Esk.* Bir yazının sonuna eklenen şey, zeyil.

— Gram. *Esk.* Ek. || *Lâhika-i müteahhire*, son ek. || *Lahika-i mütekaddime*, önek. || *Lâhika-i tasrifiye*, çekim eki. (M)

LÂHİM sıf. (ar. *lahm*, et'den *lāḥim*). *Esk.* Etle beslenen, etçil. || Başkalarını etle besleyen.

◆ **Lâhime** sıf. *Esk.* Lâhim'in dişili. || *Hayvanat-ı lâhime*, etçil hayvanlar. || *Tuyûr-ı lâhime*, etle beslenen kuşlar. (M)

LAHİM sıf. (ar. *lahm*'dan *laḥim*). *Esk.* Etli, toplu, şişman. (M)

LÂHİN veya **LÂHN** i. (ar. *laḥn*). *Esk.* Nağme, ezgi, sesin ahengi, kulağa hoş gelen uyumlu ses: *Uzaktan bir sadâ, bir lahn-i giryân / Bükâ-yı tıfla benzer bir boğuk ses* (Tevfik Fikret). || Ahenk. || Bir ülkeye veya kimseye mahsus kötü ve kuralsız telaffuz. || Okurken telaffuz, makam v.b. de yapılan yanlışlık: *Sesi güzel ise de lahnı çoktur* (Şemseddin Sami). || *Lahn-ı davudî*, kalın, tok ses. (M)

LÂHİN sıf. (ar. *laḥn*'dan *lāḥin*). *Esk.* Bir şeyi, genellikle Kuran-ı Kerim'i okurken telaffuz yanlışlıkları yapan. (M)

LA HIRE (Etienne DE VIGNOLLES, — denir), fransız soylusu (Vignolles, Gaskonya 1390'a doğr. - Montauban 1443). Veliaht Charles'ın çevresine girdi, Verneuil'de sivrildi (ağustos 1424), Jeanne d'Arc'ın sadık arkadaşıydı (1429), sonra kuzey Seine genel kumandanı oldu, İngilizleri Gerberoy'da yendi (1435) ve Caux ülkesinden çıkardı. Rouen (1437) ve Harfleur (1440) önlerinde bozguna uğradı. Charles VII ile Guyenne'e gitti; bu sefer sırasında öldü. (L)

LA HIRE (Jean Nicolas DE), fransız botanikçisi (Paris 1685 - ay.y. 1727). Philippe de la Hire'in oğlu. Bitki saplarının büyümesiyle ilgili ünlü bir teorinin kurucusudur. (L)

LA HIRE veya **LA HYRE** (Laurent DE), fransız ressamı (Paris 1606-ay.y. 1656). Babası Etinne'in, sonra Georges Lalle-

Foto. LAROUSSE

mant'ın öğrencisi oldu. Fontainebleau dekorasyonunun taslaklarını hazırladı. Marais du Temple kapüsenleri, kiliselerinin süslemesi işini La Hire'e verdiler (*İsa'nın Doğumu* Büyük mihraptaki Tablo). En tanınmış eserleri *Nicolaus V Aziz Francesco'nun Mezarında* (1630, Louvre) ve *Çobanların Tapınışı*'dır (Rouen), Richelieu'nün arzusu üzerine, Palais Royal için çeşitli tablolar yaptı. (L)

LA HİRE (Philippe DE), fransız astronomu ve matematikçisi (Paris 1640 - ay.y. 1718). Laurent de la Hire'in oğlu. Çeşitli bilim dallarıyle ilgilendi. Versailles'ın yapımı sırasında Picard ile birlikte yerölçümü işlerinde görevlendirildi. 1678'de gene Picard ile, Fransa haritası üstünde çalıştı. Deneysel metodu kullanan La Hire, gözlemci astronomlar arasında yer alır. Bu ünlü bilgin Paris rasathanesine ilk meridyen aracını yerleştirdi; Collège de France'da matematik profesörü oldu; Descartes'ın hayranıydı, geometride onun görüşlerini sürdürdü. *Nouvelle Méthode de Géometrie pour le Sections des Superficies Coniques et Cylindriques* (Koni ve Silindir Yüzeylerinde Kesitler İçin Yeni Geometri Metodu) [1672] adlı eserinde, konikleri düzlemde tanımlayabilmek için genel bir metot ortaya koydu; konikleri bir koninin veya silindirin kesiti sayma fikrinden uzaklaştı. *Sectiones Conicae* (Koni Kesitleri) [1685] adlı eseri yüksek geometrinin yenilenmesinde hareket noktası oldu. La Hire armonik bölme özelliklerini ve kök alma işlemlerini açıkladı, özellikle kutup ve kutupsal kuramına gelişimini kazandırdı ve odaklarla ilgili birçok problemi çözdü. *Mémoire sur les Épicycloïdes* (Episikloid Üstüne İnceleme) [1694] adlı eserinde, daha önce Desargues'ın incelediği episikloidlerin birbirine geçmesi nazariyesini geliştirdi. Krallık Mimarî akademisinin kurucularındandır. (L)

LAHİT veya **LAHD** i. (ar. *lahd*). *Esk.* Duvarları taş veya tuğla ile yapılmış, kapak taşlarıyle örtülü mezar: *Çık Fâtıma lahdden kıyâm et.* ‖ *Yâdımdaki hâline devam et* (Abdülhak Hâmid). *Tarih, o bizim eştiğimiz kanlı harabe. / Saklar sayısız lahd ile milyonla kitâbe* (M. Â. Ersoy).

— Arkeol. Taş veya mermerden oyulmuş yekpare mezar: *İskender'in lahdi.* Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Arkeol. Önceleri yakılan ölülerin küllerinin saklandığı *lahit*'ler, sonradan birer mezar olarak kullanıldı. Lahitlerin birer oda veya küçük ev biçiminde yapılması, ölülerin öbür dünyada yaşayacakları inancından gelir. Mısır'da bulunan lahitler, ölü evi türünün ilk örnekleri sayılır. Lykia lahitleri de, ölü evi biçiminde yapılan lahitlerin en eski örnekleri arasında yer alır. Bu lahitlerin, kubbe biçimi kapakları, ev cephesini andıran yanlarında kapı ve pencere boşlukları vardır. Bu tür lahitler Lykia'da M.Ö. VI. yy.dan imparatorluk devrine kadar gelir. Sayda'dan (Eski Sidon) getirilerek İstanbul Arkeoloji müzesine konan *Lykia* lahti* bu türdendir. İkinci türden lahitler hareon tipindedir. Bu türün en açık örneği Helenistik çağ eserlerinden İstanbul Arkeoloji müzesindeki, ağlayan kadınlar lahtidir. Kline lahitleri, daha çok ölünün odasındaki yemek masası veya yatağı durumundadır. Etruria'da bulunan bir türe girer. Genellikle niş içinde duran bu lahitlerin iç tarafları süslüdür. IV. - III. yy. lahitleri yemek sofrasını andırır. Kline türünden olan lahitler Frigya ve Paphlagonia'da görülür. Zengin boyalı klineler daha çok Lydia'da bulunur. İmparator Adrianus devrinden kalma kabartmalı anıtsal lahitler vardır. Bunların çoğunda yalnız görünen cephe, kabartmalarla donatılmıştır. Asya tipi lahitlerin kapakları birer yatağı andırır. Üzerinde karı koca tasvirleri görülür. Bu tasvirlerde erkek, elini karısının omuzuna koymuş durumdadır. Başka bir lahit türü de *Gırlandlı lahitler*'de ortaya çıkar. Bu tür lahitlerin M.S. I. yy.da Anadolu'da geliştiği, sonradan Mısır, Suriye, Yunanistan ve Roma'ya yayıldığı ileri sürülür. Bu lahitlerin en gelişmiş örnekleri, köşelerinde bukranion (öküz kafası) tarafından taşınan girlandlarla süslü olanlarıdır. Bu biçimin sunaklardan alınarak lahitlere uygulandığı sanılır. Gırlandlı lahitler önceleri natüralist bir üslûpta yapılırdı. Sonraları bu süslemeler, belli ve değişmez nitelik kazanarak, uslûplaştı. Bunların da kaynağı Anadolu'dur; bu lahitlerin bellibaşlı özellikleri semardan biçimli kapaklarında görülür. Kısa yanlarında üçgen birer alınlık vardır. Alınlıklarında genellikle medusa başı ve rozas (gül bezek, yıldız bezek) tasvirleri yer alır. (M)

Lahitolle sistemi, 1870-1871 savaşından sonra Fransa'da kabul edilen top yapım sistemine verilen isim. Fransızlar bu sistemi albay Périer de Lahitolle'e (Grillon, Eure 1832 - Poitiers 1879) borçludur. Onun 1872'den 1878'e kadar ortaya koyduğu prototipler özellikle 95 mm'lik bir sahra topuyle 190 mm'lik bir kıyı topunu kapsamaktaydı. (L)

LÂHM i. (ar. *lahm*). *Esk.* Et. ‖ Meyvenin kabukla çekirdek arasında kalan kısmı. ‖ *Lâhm ü şahm*, et ve yağ. ‖ *Âkil-ül-lâhm*, etle beslenen, etçil.

— Anat. *Esk. Lâhmi zâid,* hastalık sonucu meydana gelen fazla et. (M)

LAHM, arap kabilelerinden biri. Yemen'deki Cuzam ve Âmile kabileleriyle aynı soydan geldiği ileri sürülmektedir. İslâmdan önceki tarihi, efsaneyle karışmıştır. Hicretten ikiyüz yıl önce, Suriye ve Filistin dolaylarına yerleştiler. Burada Gassanîlerle yaptıkları sürekli savaşlardan sonra Hira'da bir devlet kurarak Hıristiyanlığı kabul ettiler. İslâmlığın ilk zamanlarında Cuzam kabilesinin yönetimi altındaydılar. Zamanla bu büyük kabile içinde eridiler. Kabile mensuplarına verilen Lahmî adı sadece bir şeref unvanı olarak kullanıldı. (M)

LAHMACUN i. (ar. *lahm*, et ve *ʿacîn*, yoğrulmuş > fars. ve ar. taml. *lahm-ı ʿacîn* veya *lahim-ül-ʿcîn*'den). Üzerine kıyma, soğan v.b. konularak pişirilen bir çeşit pide. (M)

LAHN i. Bk. LAHİN.

LAHN, Almanya'da ırmak, şistli Ren kütlesinde (Batı Almanya), Ren'in kolu (sağ kıyı); Koblenz'in biraz yukarısında Ren'e kavuşur; 240 km. Giessen ve Wetzlar'dan geçer. Her iki kıyısında demir filizi yatakları ve aşağı kesiminde kurşun ve çinko yatakları uzanır. (L)

LAHNDA i. Batı Pencap'ta yaklaşık olarak 9 milyon kişi tarafından konuşulan Hint-Arî dili. (Başlıca lehçeleri: Multani, Hindko, Pothveri, Thali. Kendisine özgü bir alfabeyle veya arap harfleriyle yazılır.) [HİNDKİ de denir.] (L)

LA HONTAN (Louis Armand DE LOM D'ARCE — baronu), fransız gezgini ve yazarı (Mont-de-Marsan 1666 - öl. 1715'e doğr.). Deniz kuvvetleri muhafızı olarak 1863'te Kanada'ya gitti. New Foundland'de kral yardımcısı oldu, ama valiyle aralarında çıkan anlaşmazlıktan ötürü Fransa'ya döndü, burada davranışlarının doğruluğunu kabul ettiremeyince yabancı ülkelere gitti. Yolculuk yazıları ve *Dialogue de M. le Baron de la Hontan et d'un Sauvage de l'Amérique* (Baron de la Hontan ile bir Amerika Vahşîsinin Konuşmaları) [Gueudeville tarafından yayımlandı] adlı eserinde dine karşı cephe alır, medeniyete ve topluma saldırır, ilkel yaşayışı över. (L)

LAHOR veya **LAHUR,** Batı Pakistan'da şehir. Pencap'ın idare merkezi, Ravi yakınında; 1 276 500 nüf. Eski Hindistan İslâm imparatorluğunun başkenti olan Lahor'da, Moğollardan kalma birçok anıt vardır: Cihangir'in türbesi; Evrengzib camii (*Badşahi Mescid*), Rancit Singh'in türbesi; İnci camii (*Moti mescid*). Kalenin eteğiendeki, eski müstahkem şehirde ve surların dışındaki pazar yerinde birçok zanaatçı nakışlı kumaş dokuyarak, kuyumculuk ve silâh yapımıyle uğraşarak geleneksel el sanatlarını devam ettirir. İdarî ve ticarî binaların modern apartmanların bulunduğu büyük mahalleler, şehrin ilk merkezinden uzaktadır. Hindistan'daki müslümanların bu şehre göç etmesinden beri işçi sayısının çoğalması, Lahor'un ve banliyösünün sanayileşmesini hızlandırdı (çelik fabrikası; demiryolu malzemesi atelyeleri; tarım makineleri; cerrahî âletler ve elektrikli cihazlar; kimya ve dokuma sanayii; tütün imâlatı; ayakkabı fabrikası). Lahor, Pakistan'ın başlıca üniversite merkezlerinden biridir. 1894'te açılan müzede Peşaver bölgesinden getirilen önemli bir yunan - buddha sanat eserleri koleksiyonu yer alır. Nükleer araştırma merkezi.

— Tar. Lahor şehri Gazneliler tarafından alındı (1301). Burada Hinduların çıkardıkları isyan Mevdud tarafından bastırıldı. Şehrin yönetimi Melik Ayaz'a verildi. Mesud III (1099-1114) zamanında Gaznelilerin başkenti oldu. Sonra Muhammed Guri'nin (Şahabeddin) eline geçti (1186). Daha sonra Cengiz Han ve Timur'un saldırısına uğrayıp yıkıldı. Lodi'lerden Behlûl'ün eline geçti (1436). Babür'ün orduları tarafından yağmalandı (1524). Büyük Hint - Türk imparatorluğu devrinde para basılan merkez oldu. Ekber burada yerleşti; şehri genişletti ve onardı. Cihangir devrinde başkent oldu. Afganistan yolu üzerinde olduğundan Hint - Türk devletinin son zamanlarında batıdan gelen Nadir Şah ve Ahmed Şah Dürranî ordularının saldırısına uğradı. Müslümanlarla Sihler arasında şehir yüzünden savaş çıktı. Rancit Singh'in başkenti oldu (1798). İngilizlerin eline geçti (1849). [M]

LAHOR (Jean). Bk. CAZALİS.

Lahore, Lahor'da (Pakistan) Moğol imparatoru Ekber'in (1556-1605) kurduğu imalâthanede dokunan şark halısı. Bu imalâthanede İran'dan gelme halıcılar çalışırlardı. (M)

Lahor güvercini, Hindistan asıllı süs güvercini. Oldukça kuvvetli ve çok güzel bir güvercinse de çabuk ve kolay çoğalmaz. (L)

LAHOVARİ (Alexandru), romanyalı siyaset adamı (Bükreş 1841-ay.y. 1897). Prens Couza'yı devirerek Karl von Hohenzollern'i iktidara geçiren hükümet darbesine katıldı (1866). Adalet bakanı oldu (1870-1876) ve ceza kanununu değiştirdi. Bratianu'nun kabinesiyle çatışınca parlamentoyu terketti (1884-1888). Tarım bakanı (1888) ve daha sonra dışişleri bakanı olarak (1889) parlamentoya döndü. Rusya'ya karşı olan bir siyaset izleyince çekilmek zorunda kaldı (1895). [L]

LAHOVARİ (Jacob), romanyalı general (Bükreş 1846 - Paris 1901), Alexandru Lanovari'nin kardeşi. Öğrenimini Paris'te Ecole Polytechnique'te ve Ecole d'État-Major'da yaptı. Bükreş üniversitesinde profesör oldu. Türk - Rus savaşı (1877-1878) sırasında Romanya ordusu genelkurmay başkanıydı, savaş bakanı oldu (1891-1894) ve orduyu yeniden teşkilâtlandırdı. (L)

LAHR, Almanya'da (Doğu Almanya, Baden - Württemberg) şehir, Kara Orman'ın eteğinde. Karton imalâtı. Tahta ve deri işçiliği. Makine sanayii. Tütün imalâthaneleri. Bağcılık. Ova ve dağ arasında küçük bir ticaret merkezi olan Lahr, 1803'te Baden'e bağlanan Geroldseck senyörlüğünün merkeziydi. (L)

LAHSA («Kuyular»), Suudî Arabistan'da (Necit emîrliği) il, Basra körfezi kıyısında, Katar yarımadası, Kuveyt ve Rub el-Hali arasında; 50 000 km²; 500 000 nüf. Merkezi *Hufuf.*

Lahsa geçici bataklıkların, yer yer de daimî göllerin bulunduğu alçak ve nispeten sulak bir ovadır; yeraltı sularının kaynakları birçok vahayı, bu arada ülkenin en büyük vahasını (Hufuf) besler. Hurma, meyve ve tahıl yetiştiriciliğinin birarada yürütülmesi, çok iyi sonuçlar verir. Halkın yarısı yerleşiktir. Göçebe Bedevîler hayvancılıkla (sığır, deve, beyaz eşek ve özellikle, bütün Arap yarımadasının en değerli yününü veren kısa tüylü koyunlar) geçinir. Kıyı halkı inci avcılığı yapar ve denizden tuz çıkarır.

Suudî Arabistan'ın en medenî bölgelerinden olan Lahsa, petrol yataklarının (Abkayk, Dammam, Ayndâr ve Katif) Aramco şirketince değerlendirilmesinden de büyük gelir sağlar. Yeni kurulmuş bir petrol şehri olan Dhahran, Sayda yakınında Akdeniz'e ulaşan Transarabian Pipe Li-

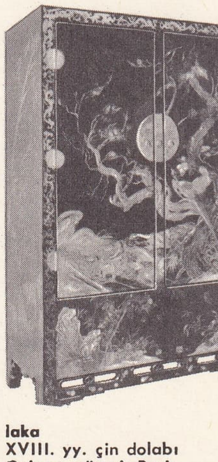

laka
XVIII. yy. çin dolabı
Guimet müzesi, Paris

Foto. LAROUSSE

Joseph LAKANAL
David d'Angers'in eseri
Carnavalet müzesi, Paris

ne'ın (veya Tapline) başlangıç noktasıdır. (L)

LAHT i. (fars. *laht*). *Esk.* Bir bütünün parçası. ‖ *Lâht-ı ciğer,* ciğer parçası. (M)

LAHTİ, Finlandiya'da (Hame ili) şehir, 1905'te Vesijarvi gölünün bir koyu kıyısında kuruldu; 66 000 nüf. Kereste sanayii (bıçkıhaneler; mobilya imalâtı; kontrplak ve bobin fabrikaları). Makine - tezgâhı imalâtı. Bira fabrikaları. Salpausselka'da kış sporları merkezi. Radyo istasyonu. (L)

LA HUERTA (Juan DE), ispanyol asıllı heykeltıraş (Daroca, Zaragoza ? - öl. 1462'ye doğr.). 1440'a doğru Bourgogne'a gitti ve Chalon'a yerleşti. İyi Philippe, babası Korkusuz Jean'ın yarım kalan mezarının tamamlanması için ona başvurdu. 1448'de Mont - Sainte - Marie manastırında (Doubs) Orange prensi Louis de Chalon'un mezarını yaptı; bu mezardan yalnız ağlayan bir rahibe heykelciği kalmıştır. (Louvre). Korkusuz Jean'ın mezarını (Dijon) bitiremedi; bu mezarda hangi parçaların ona, hangi parçaların eseri tamamlayan Lemoiturier'ye ait olduğunu kestirmek güçtür. (L)

LA HUERTA (Vicente GARCİA DE). Bk. GARCİA DE LA HUERTA.

LAHUL, Hindistan'da (Pencap) bölge, Himayalarda; batıda Himaşal Pradeş kuzeyde Keşmir sınırında. Halk, Çenab ırmağı ile kollarının vâdilerinde yerleşmiştir; başlıca gelir kaynağı arpa tarımıdır. Kangri'de beslenen koyun sürüleri yaz mevsiminde birkaç hafta için dağ otlaklarına çıkarılır. 4000 m yükseltideki kurşun, çinko ve antimon yatakları işletilmemektedir. Lahullular, Himalayalardaki kervan ticaretine yoğun bir şekilde katılırlar. (L)

LAHUR. Bk. LAHOR.

LAHURAKİ i. (*Lahur* şehrinin [Lahor] adından yun. *lahuraki*). Lahur şalına benzer şekilde dokunmuş bir çeşit kumaş: *Arkasında yeni lâhuraki siyah yeldirmesi, başında belden aşağı düşen beyaz örtüsü vardı* (H. E. Adıvar). [M]

LAHURİ i. (*Lâhur* şehrinin [Lahor] adından ar. *lâhurî*). Lahur şehrinde dokunan bir çeşit şal. ‖ *Lâhurîşal*, Lahur şalı. (M)

LÂHUT i. (ar. *lâhût*). *Esk.* Tanrı âlemi, ilâhî âlem: *Görünce ayine-i neşvesinde lâhutu* (Yahya Kemal). ‖ *Lâhut-nîşân*, ilâhî âleme benzeyen, ulvî: *Sana bir başka zemin başka zaman lâzımdı. / Sana bir âlem-i lâhut-nişan lâzımdı* (Tevfik Fikret). ‖ *Lâhut-paye*, ilâhî âleme benzeyen, o derece yüce.

◆ **Lâhutî** sıf. *Esk.* İlâhî, Tanrı âlemiyle ilgili olan: *Güler ey dâhi-i a'zam, serin fevkinde ecramın, / Olur meşhûd-i fikrim yâde geldikçe büyük nâmın / Derin bir cevvi lâhutî, geniş bir darbe-i şeh-per* (Tevfik Fikret). ‖ *Lâhutî âlem* (veya *âlem-i lâhûtî*), Tanrı ve melekleriyle ilgili âlem: *Siz ey başındaki destarı etmeyip de feda / Onunla âlem-i lâhuta yükselen şüheda* (M. Â. Ersoy).

◆ **Lâhutiyân** çoğl. i. *Esk.* Melekler. (M)

LAHZA veya **LAHZE** i. (ar. *lahza*). *Esk.* Göz açıp kapayıncaya kadar geçen en kısa süre, an: *Bir kavmi çiğnemekle bugün eğlenen denî / Bir lâhza-i teahhura medyun bu keyfini* (Tevfik Fikret). *Şimdi bir lahza temaşasına tahammül edemiyeceğim bu haller bana pek ziyade komik geliyordu* (Ahmed Rasim). *Bir lahza gözüme çarpan bu manzarayı seneler geçti, hala unutamam* (M. Ş. Esendal). ‖ Bir defa göz kırpma.

◆ **Lahzada** sıf. Bir anda. (M)

LAİ i. (keltçe menşeli kelime). Ed. Biri tasvirî, öbürü lirik iki ortaçağ şiiri türünün adı.

— ANSİKL. *Tasvirî lai,* hemen daima sekiz heceli, konusunu çoğunlukla saray edebiyatından ve breton kaynaklarından alan kısa bir yazıdır. En uzun tasvirî lai derlemesi Marie de France'ınkidir. *Lirik lai* saray edebiyatı şiirinin müzikli bentler halinde yazılmış biçimidir; decort'lar ile aralarında fark yoktur. XIII. yy.da şair tarafından yapılan ve aktarılan ezgiye eşlik etmesi dışında ne özel ne de değişmez hiç bir kuralı yoktu; bentlerin sayı ve biçimleri değişkendi; her kuple, mümkün olan en çok sayıdaki en kısa mısraları kapsar ve iki kafiyelidir. Lai, XIV. yy.da bu serbest biçimini sürdürdü, yalnız son bentin, biçim (ve ezgi) bakımından birincinin aynı olması gerekiyordu. (L)

LAİ i. Hainan adası ortasındaki dağlarda konuşulan, tay öbeğinden dil. (Malaya-Polinezya ailesinden bir üst tabaka dili olan Lai, tek heceli ve değişik tonludur. Kelime hazinesi ince kelimelerle zenginleşmiştir.) [L]

LAİB (Conrad), alman ressamı (Eislingen, Swaben 1400 veya 1410'a doğr. - 1460'a doğr.). 1448'den sonra Salzburg'da adı geçer. 1449 Tarihli bir *Çarmıh* tablosunun üzerindeki yazının yanlış okunması, Laib'e zaman zaman D. PFENNİNG de denmesine yolaçtı. Viyana müzesinde eserleri vardır. Venedik ve Padova'da büyük boy tablolar yaptı. Graz katedralindeki *Çarmıh* da Laib'indir (1457). Ressam, viyana gerçekçilik anlayışının temsilcilerinden sayılır. (L)

Laibach kongresi (26 ocak - 12 mayıs 1821), Troppau kongresinin ertelenmesinden sonra Laibach'ta (Ljubljana) toplanan kongre. Bu kongrede müdahale ilkesi kabul edildi ve Napoli kralı Fernando I, Avusturya başvekili Metternich'ten yardım istedi. Çar Aleksandr I, Laibach'ta İpsilanti*-den, Rumenlerle Rumların ayaklanmasını desteklemesini isteyen bir mektup aldıysa da bu isteği kabul etmedi. (L)

LÂİCABİYE i. (ar. *lâ*, olumsuzluk edatı ve *icâb*'dan *lâicâbiyye*). Fels. *Esk.* Bk. YADGEREKİRCİLİK.

LAİGLE, esk. **L'aigle** («Kartal»), Fransa'da, Orne idare bölgesinde (Mortagne-au-Perche idare çevresi) kanton merkezi, Ouche bölgesinde Risle ırmağı kıyısında; 7 943 nüf. Metalürji (dikiş iğnesi; şasi). Korsa yapımı. Bıçkıhane ve mobilya fabrikası. İlâç sanayii. Şehir adını XI. yy.da Fulbert de Beine'in bir kartal yuvası bulunduğu yerde yaptırdığı söylenen şatodan almıştır. Saint-Jean kilisesi (XII. yy.), XV. yy.da yenilenmiştir. XVII. yy.dan kalma bir şatonun yıkıntıları (1944'te hasar görmüştür). Saint-Martin kilisesinin XII. ve XVI. yy.dan kalma kuleleri vardır; güney yanı, çağdaş sanatçıların (Lambert Rucki: *Aziz Jacques ile Aziz Jean;* Yencesse: *Aziz Martin ile Aziz Porcien;* Paul Cornet: *Aziz Pierre ile Aziz Paul;* Paul Belmondo: *Aziz Geneviève ile Azize Jeanne;* Raymond Martin: *Kucağında İsa ile Meryem*) yaptığı heykellerin bulunduğu yuvalarla süslüdür. (L)

LAİGLESİA (Alvaro DE), ispanyol yazarı (Madrid 1918). 1944'ten beri haftalık *La Codorniz* (Bıldırcın) dergisinin yöneticisidir. Çeşitli mizah romanları yazdı: *Una Mosca en la Sopa* (Çorbadaki Sinek) [1944]; *El Baul de los Cadaveres* (Cesetlerin Bavulu) [1948]; *La Gallina de los Huevos de Plomo* (Kurşun Yumurtlayan Tavuk) [1950]; *Todos los Ombligos son Redondos* (Bütün Göbekler Yuvarlaktı) [1956]; *Yo Soy Fulana de Tal* (Ben Falan oğlu Filan) [1963]; *Libertad de Risa* (Gülme Serbestliği) [1963]; *Mundo, Demonio y Pescado* (Dünya, Şeytan ve Günah) [1964] v.b. (M)

LAİGLİT i. (fr. *laiglite*). Miner. Bileşiminde madenî demir taneleri bulunan bir göktaşı türüne Stanislas Meunier tarafından verilen ad. (L)

LAİK veya **LAYİK** sıf. (yun. *laikos*, halk'tan olan > lat. *laicus*'tan fr.*laïc* veya *laïque*). Dünya işlerini din işlerinden, dinî otoriteden bağımsız olarak ele alan: *Cumhuriyetin ilânından sonra da, yeni Teşkilâtı Esasiye kanunu yapılırken, laik hükûmet tabirinden dinsizlik mânâsı çıkarmağa mütemayil ve vesileci olanlar...* (Atatürk). *Türkiye cumhuriyeti laik bir devlettir.*

◆ **İ.** Laik kimse: *«İçtihat», kara kuvvete savaş açmış ilk laiklerin dergisidir* (Y. Z. Ortaç). [M]

LAİKLEŞTİRMEK veya **LAYİKLEŞTİRMEK** geçl. f. (*laik* > *laikleşmek*'ten *laik-le-ş-tir-mek*). Dinle ilgisi olmayan işleri, dünya ve devlet işlerini dinî görüşlerden bağımsız hale getirmek. (M)

LAİKLİK veya **LAYİKLİK** i. (*laik*'ten *la-ik-lik*). Laik olma hali; müesseseleri laikleştirme taraftarlarının doktrini: *Laikliğimiz de bu prensibin hıristiyan âlemindeki tarifine uymaz* (Y. K. Karaosmanoğlu).

— Huk. Devlet ile din işlerinin ayrılığı; devletin din ve vicdan hürriyetinin gerçekleşmesi bakımından tarafsız olması. (Bk. ANSİKL.) ‖ *Laiklik aleyhine işlenen suçlar.* Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. *Laiklik*, dinin kamu hayatı üstündeki etkisini sınırlamak amacını güder. Laikliğin başlangıcı, XIV. yy.da din adamları sınıfının ve teokrasinin son bulmasına yolaçmış olan mücadelelere dayanır. Philippe le Bel'in kanunkoyucularının bu konudaki katkısı çok büyük olmuştur. Bu kimseler, kralın kişiliğinde, siyasetini tam bir bağımsızlıkla yürüten kamusal kişi ile, Kilise'nin uyarılarına kulak veren özel kişi arasında kesin bir ayırım yaptılar. Ardından, papa Bonifacius VII de *Glericis Laicos* bildirisinde, o zamana kadar birbirini tamamlayan iki terim olarak kabul edilmiş olan *din adamı* ve *laik* terimleri arasında ayırım yapmak gerektiğini belirtti. Rönesans ve Reform, düşüncenin laikleştirilmesini daha da hızlandırdı. Meselâ, kral Henri VIII, Padova'lı Marcille'nin «Defensor pacis»ine (1324) dayanarak, kendine İngiltere kilisesini yönetmek hakkını tanıdı. Fransız ihtilâli (din adamları görev ve yetkileriyle ilgili yasa, hayır kurumlarının, evlenmelerin, takvimin laikleştirilmesi), Papalık'ın önleme gayretlerine rağmen XIX. yy. boyunca gitgide yayılan laik düşünceyi kabul ettirdi.

— Huk. Laikliğin felsefî, siyasî ve hukukî anlamları aynı değildir. Felsefî bakımdan laiklik, iman ve inanç yerine aklın hâkimiyetini kabul eden bir anlayıştır. Bu anlayışa göre devletin dinden uzaklaşması, hattâ dine karşı çıkması gerekir. Siyasî açıdan laiklik, siyasî iktidarın dinî kudretten ayrılmasıdır. Laikliğin hukukî anlamı, soyut olarak devlet ile dinin birbirine karışmaması şeklinde ifade edilebilir. Ancak, olaylar ve çeşitli ülkelerdeki uygulamalar, özellikle hukukî tarifin tam gerçekleşmediğini gösterir. Tarih süresince devlet, kişilerin dinî inançlarının, karşı inançtaki kimseler tarafından saldırıya uğramasını veya baskı altında tutulmasını önlemek zorunda oldu. Ayrıca dinin, ülkenin temel düzenini bozabilecek etkilerini önleyebilmek için, devletin, her devrin veya sosyal çevrenin şartlarına göre, olumlu müdahalesi de gerekti. Laiklik ile din hürriyeti kavramları, devletin, dinî eşitliği sağlamak zorunda kalması yüzünden birbirine yaklaştı. İlk çağlardan yakın çağlara kadar din, resmî bir nitelikte göründü. Ancak, teokratik devlet düzeni, daha Ortaçağda başlayan çatışmalar sebebiyle dinî ve dünyevî iktidarların birbirinden ayrılmasıyle sonuçlandı. Bu gelişmede aydın din adamlarının çabaları, tabiî hukuk anlayışı ve Fransız ihtilâli gibi, dinî, felsefî ve siyasî etkenler olumlu bir rol oynadı. Bugün dünyada din ile devlet ilişkileri bakımdan çeşitli sistemler uygulanır. Bu sistemler çeşitli tipte anayasalarla pozitif hukuku alanına girmiştir. Günümüzde, teokratik veya yarı teokratik anayasalar sayısı azdır: Yemen, Suudî Arabistan anayasaları gibi. Çoğunlukta olan, laik anayasa tipidir. Devletlerin çoğunda, iktisadî ve sosyal rejimlerdeki ayrılıklar ne olursa olsun, laiklik ilkesine yer verilerek, din kurallarının devlet yönetiminde bir rol oynayamaması esası kabul edilmiştir.

● *Türkiye'de laiklik.* Osmanlı devletinin, özellikle hilafetin Osmanoğullarına geçişinden sonra bütünüyle teokratik bir yapısı oldu. Bununla birlikte, siyasî, askerî ve iktisadî konularda, özellikle kamu hukuku alanında, din kuralları dışında kalan birçok kanuna yer verildi. İslâm hukukunun yürürlükte olduğu Osmanlı imparatorluğunda, bu hukukun boş bıraktığı idare işleri gibi alanlarda, padişah emirlerinden ve bunlara dayanan teamüllerden meydana gelmiş bir hukuk düzeni (msl. Tevkii Abdurrahman Paşa kanunnamesi) vardı. Ancak Osmanlı devleti, çeşitli ıslahat çabalarına girişmesine, meşrutî monarşi döne-

Foto. LAROUSSE

mine geçmesine rağmen, gerçek anlamıyle laiklik ilkesini benimsemedi; dış baskıların ve içteki batı taraftarlarının etkisiyle devletin, osmanlı vatandaşları arasında dinlerine göre ayırım yapmamayı taahhüt etmesi de teokratik özelliği değiştirmedi. Kurtulmuş savaşında meclis, millî kurtuluştan başka bir şey düşünmediği için, hilâfet ve saltanata bağlılığını belirtiyordu. Millî hâkimiyet ilkesinin siyasî hayat üstündeki gerçek belirtisi ve Türkiye'de laiklik bakımından atılan ilk ciddî adım, saltanatın kaldırılması oldu. Bu suretle, dinî ve siyasî otoritelerin, devlet teşkilâtı içinde aynı elde toplanması engellenmiş oluyordu. Bununla birlikte, halifenin, bu sıfatına dayanarak, onun din ve dünya işlerinde Hz. Muhammed'e vekillik ettiği kabul ediliyordu. Cumhuriyetin ilânından sonra halifelik, meclis dışında, kaynağını milletten alan dinî bir başkanlık görevi niteliği aldı. Nihayet 3 mart 1927 tarihinde, 341 Sayılı kanunla halifelik de kaldırıldı. Böylece, laik devlet ilkesinin gerçekleşmesini engel sayılan önemli bir hukukî kuruluşa da son verilmiş oldu. Ne var ki laiklik ilkesi, yine de tam anlamıyle gerçekleşmiş sayılamazdı. Çünkü Hilâfetin İlgasına Dair kanunda, «Hilâfetin, hükûmet ve cumhuriyetin mânâ ve mefhumunda esasen mündemiç» olduğu açıkça belirtilmişti. Halifelik kaldırılırken, Tevhidi Tedrisat kanunu kabul edildi; Şeriye, Evkaf ve Erkânı Harbiyei Umumiye Vekâletinin İlgasına Dair (3 mart 1924 tarih ve 429 sayılı) kanun md. 1 ile Şer'iye vekâleti de kaldırılarak, ibadetle ilgili bütün işleri yönetmek üzere, Diyanet İşleri başkanlığı kuruldu. Türkiye cumhuriyetinin ilk anayasası olan, 20 nisan 1924 tarihli Teşkilâtı Esasiye kanunu md. 2. «Türkiye devletinin dini, İslâmdır» hükmünü taşıdığı için, uygulamada değilse de, hukuk alanında devletin teokratik karakteri devam ediyordu. Devlet dininin islâm dini olduğu belirtilmekle birlikte, şerî hükümlere yer verilmemiş, siyasî iktidarın kaynağının ilâhî olduğu kabul edilmemiştir; nitekim yürütme ve yasama organları şerî esaslarla bağlanmadı.

1924 Anayasasının 26. maddesinin ilk şeklinde, şerî hükümleri Türkiye Büyük Millet meclisinin yerine getireceği belirtilmişti; 16. maddeyle de, milletvekillerinin ve cumhurbaşkanının yeminlerinde «vallahi» kelimesine yer veriliyordu. Bunlar, zamanın şartları gereği konmuş hükümlerdi ve Anayasa, 70. maddesiyle vicdan hürriyetini açıkça koruyordu. Atatürk, Anayasanın laik esaslara uydurulması gerektiğini, gerçek laikliğe ancak bu suretle kavuşulacağını *Nutuk*'ta belirtiyordu. Söz konusu hükümler 10 nisan 1928 tarihli ve 1222 Sayılı kanunla kaldırıldı. Kanunun gerekçesi olarak devletin laik ve demokratik bir cumhuriyete yönelmesi gereği gösteriliyor ve bir kanunla Anayasanın 2., 16., 26. ve 38. maddeleri değiştirilerek «Türkiye'nin resmî dini» kaydı kaldırılıyor, meclisin şerî hükümleri yerine getirmesi görevine ve yeminlerdeki dinî niteliğe dair hükümler Anayasadan çıkarılıyordu. Cumhuriyet Halk partisinin 1931'deki kongresinde, parti doktrinini meydana getiren altı ana hedef parti programında gösterildi; bu hedeflerden biri olan laiklik, 1937 yılında, 3115 Sayılı kanunun yaptığı bir değişiklik Anayasada yer aldı ve bir anayasa kurumu oldu. Türkiye'de laiklik, sadece din ile devletin ayrılığını ifade eden bir nitelik değil, aynı zamanda vicdan hürriyetine imkân veren ve akılcılığı sağlayan bir temel kural olarak ortaya çıktı.

Laikliğin temel bir anayasa kuralı haline gelmesinden önce, bu konu ile ilgili bazı kanunlar yapıldı. Tevhidi Tedrisat kanunu yanında, 30 kasım 1925 tarih ve 677 sayılı «Tekke ve Zaviyelerle Türbelerin Kapatılması ve Türbedarlıklar İle Bir Takım Unvanların Yasaklanması ve Kaldırılmasına Dair kanun» kabul edildi. 17 Şubat 1926 tarihli ve 743 sayılı Türk Medenî kanununun 110. maddesiyle medenî nikâh ilkesi yürürlüğe girdi.

● Türk Ceza mevzuatında, *laiklik aleyhine işlenen suçlar* iki grupta toplanabilir. Birinci gruba din hürriyeti aleyhine işlenen suçlar girer. Din hürriyeti, vicdan ve ibadet hürriyetlerinin birleşmesinden meydana geldiğine göre, suç, vicdan ve ibadet hürriyetlerine karşı ayrı ayrı işlenmiş de olabilir. Burada, devletçe tanınmış dinlerden birini tahkir maksadıyle dinî işlerin veya ibadet ve âyinlerin icrasına engel olmak, din ve mezheplerden birini tezyif ve tahkir yolunda yayımda bulunmak, mabetlerde bulunan eşyayı, yine tahkir maksadıyle yıkmak, bozmak, başka biçimde zarara uğratmak veya ruhanî görevlilere karşı şiddet kullanmak, onlara hakaret etmek gibi suçlar söz konusudur (Türk Cz. kn. md. 175-176). İkinci grupta, devletin laik düzenini koruyucu ceza hükümleri yer alır. Bu hükümlerde ele alınan konulardan biri, devletin laik düzeninin korunması amacıyle cemiyet kurma ve toplanma hürriyetlerinin düzenlenmesidir. Türk kanunlarında, bu düzenlemeyle ilgili iki hükme rastlanır: Cemiyetler kanununun 9. ve Ceza kanununun 163. maddeleri. Her iki madde de dinî cemiyetleri yasaklar. Cemiyetler kanununun 9/B maddesi, dinî amaçlarla cemiyet kurmayı yasaklarken, Cz. kn. md. 163, devletin temel nizamını yıkmağa yönelmiş dinî cemiyetleri cezalandırır. Ayrıca Cemiyetler kanununun 33. maddesi, bu tip cemiyetlerin kurulması halinde uygulanacak olan müeyyideyi gösterir. Bu maddeye göre, böyle bir cemiyeti kuran veya yönetenler, hareketleri daha ağır bir müeyyide uygulanmasını gerekli kılmadığı takdirde, Türk Ceza kanunu md. 526 uyarınca cezalandırılırlar. Ayrıca kurulmuş olan cemiyet de feshedilir. Maddede yer alan ve daha ağır cezayı gerektiren fiil, Ceza kanununun 163. maddesine göre cemiyet kurmaktır. Sözü geçen 163. maddenin I. fıkrasına göre «Laikliğe aykırı olarak, devletin içtimaî veya iktisadî veya siyasî veya hukukî temel nizamlarını, kısmen de olsa dinî inanç ve esaslara uydurmak amacıyle cemiyet tesis, teşkil, tanzim veya sevk ve idare edenler cezalandırılırlar» hükmünü koyar. Maddenin koruduğu konu, laik devletin sosyal, iktisadî ve hukukî temel düzenidir. Maddede yer alan sosyal düzenden amaç, devletin fert ile olan ilişkilerine ve ferde karşı yapmayı üstüne aldığı görevlere ait temel kurum ve kurallardır. Meselâ, dinî öğretimde bulunmak üzere kurulan bir cemiyet, laik olarak düzenlenmiş bulunan eğitim sisteminin dinî inançlara uydurulmasını istediği için, sosyal düzene karşı gelmiş olur. Ayrıca oruç tutmayanların cezalandırılmasını istemek de sosyal temel düzene karşı çıkmanın bir başka örneği olarak gösterilebilir. Devletin anayasasında açıklanmış bulunan temel siyasî ilkelere aykırı olarak cemiyet kurmayı amaç edinmek ve böyle bir cemiyeti kurmak, 163. maddeye göre suçtur. Meselâ devletin resmî bir dininin bulunmasını isteyen ve bu amaçla kurulan bir cemiyet, 163. maddenin kapsamına girer. Yine 163. maddede sözü geçen hukukî temel düzen, yürürlükteki mevzuata hâkim olan prensip ve hükümlerin tümüdür. Devletin, unsurları belirtilen temel düzenini değiştirmeyi hedef tutan bir cemiyetin, bunların hepsini birden değiştirmek amacına yönelmiş olması gerekli değildir. Bunlardan sadece birini, meselâ, temel içtimaî düzeni değiştirmeyi amaç edinen bir cemiyetin kurulmuş olması, 163. maddenin uygulanması için yeterlidir. Suçun maddî unsuru, belirli amaçlarla cemiyet tesis, teşkil, tanzim, sevk ve idare etmek ve böyle bir cemiyete girmek için yol göstermektir. 163. Maddede yer alan «cemiyet» teriminden, sadece teşkilâtlı bir cemiyeti değil, aynı zamanda fiilî biraraya gelişleri de anlamak gerekir; aksi halde maddenin kapsamı hayli daralmış olacaktır. Sevk ve idare edenler kavramından, cemiyetin başkanlığını veya yöneticiliğini yapanlar, yani cemiyetin yönetim kadrosu içinde bulunanlar anlaşılır. Bu kadro içinde yer alan kişilerin bu sıfatları taşımaları veya taşımamaları önemli değildir. Failin bu cemiyet içindeki fonksiyonu önemlidir. Diğer bir hareket biçimi, maddede, cemiyete girmek olarak belirtilmiştir. Buna göre, kurulmuş ve yönetici kadrosu meydana getirilmiş bir cemiyete girmek de suç sayılmış ve müeyyide altına alınmıştır. Ayrıca yine maddeden çıkan bir başka hareket biçimi, cemiyete girmek için yol göstermek fiilidir. Böylece, bir kimseyi cemiyete girmek için

Sennakherib'in **LAKİŞ'i** zaptı, Ninova sarayından alınan alçak-kabartma, British museum, Londra

azmettirme, teşvik gibi davranışlar da suçun maddî unsurunu gerçekleştirmeğe yeterlidir. 163. maddedeki suçun gerçekleştirilmesi için, failin, devletin iktisadî, hukukî, siyasî ve içtimaî temel düzenlerini, kısmen de olsa dinî inanç ve esaslara uydurmak amacıyle hareket etmesi gerekir. Yani failde, bu şekilde bir özel kastın bulunması gereklidir. Bu nokta göz önünde tutulduğunda, cemiyetin böyle bir amaçla kurulmuş olduğunu bilmeksizin cemiyete girmiş olan kimse cezalandırılmayacaktır. Diğer taraftan 163. maddedeki anlamıyle kurulan bir cemiyetin, diğer unsurlar tamamlandıktan sonra, suç teşkil eden bir fiil olarak ortaya çıkabilmesi için, «laikliğe aykırı olması» şartının gerçekleşmesi de gerekir.

163. Maddede yer alan hareketlerin önemine göre, faillere verilecek cezalar da farklıdır: 163/I'e göre, cemiyeti tesis, teşkil, sevk ve idare veya tanzim edenler iki yıldan yedi yıla kadar ağır hapis cezası ile cezalandırılır; cemiyete girenlere veya girmek için yol gösterenlere ise altı aydan aşağı olmamak üzere hapis cezası verilir (163/II). Aynı maddenin diğer fıkralarında, fikir hürriyetinin düzenlenmesi suretiyle laikliğin korunması ele alınmaktadır. Önce devletin laik düzenine karşı yapılan propaganda fiili söz konusudur. Ceza kn. md. 163'ün son üç fıkrası, devletin temel nizamlarını dinî esas ve inançlara uydurmak amacıyle din propagandası yapılmasıyle ilgilidir: «Laikliğe aykırı olarak, devletin içtimaî veya iktisadî veya siyasî veya hukukî temel nizamlarını kısmen de olsa dinî esas ve inançlara uydurmak amacıyle veya siyasî menfaat veya şahsî nüfuz temin ve tesis eylemek maksadıyle dini veya dinî hissiyatı veya dince mukaddes tanınan şeyleri âlet ederek her ne surette olursa olsun propaganda yapan veya telkinde bulunan kimse cezalandırılır». Kanunkoyucu, bu fiilleri düzenlerken, devletin iktisadî, siyasî, içtimaî ve hukukî temel düzenlerinin, laikliğe aykırı olan din propagandasıyle zedelenmesini önlemek istemiştir. Fail bakımından suç, bir özellik göstermemektedir. Herhangi bir kimse bu suçu işleyebilir. Suçun maddî unsuru, din, dinî duygulara veya dince kutsal tanınan şeyler aracılığıyle ve her ne suretle olursa olsun, propaganda yapmak veya telkinde bulunmaktır. Maddede sözü geçen dinî duygulardan maksat, fertlerin veya toplulukların dinî konulardaki inançlarıdır. Suçun esası, belli amaç ve araçlarla din propagandası veya telkini yapmaktır. Fikri açık bir şekilde belirtmeyen veya düşünceyi anlayabilecek yetenekte olmayan bir topluluğa yapılan propaganda, suç meydana getirmez. Çünkü bu durumda bir fikir etrafında taraftar toplayabilme imkânı yoktur. Propaganda, her türlü vasıtayle yapılabilir. Söz, yazı, sanat gösterileri ile propagandanın gerçekleştirilmesi mümkündür. Maddî fiil ve hareketlerle de propaganda yapılabilir. Maddede sözü geçen «telkin» terimi, propagandadan farklı bir husustur; fark, telkinin bir kişiye karşı yapılmış olmasıdır. Propaganda amacının gerçekleşmesi veya halk üstünde etki göstermesi, suçun tamamlanması için şart değildir. Maddede yazılı hareketlerden birinin yapılması suçun tamamlanması için yeterli sayılır. Bu bakımdan, failin hem propaganda yapması, hem de telkinde bulunması halinde, ortada yine de tek bir suç vardır. Manevî unsur yönünden, fail-

Foto. British museum (LAROUSSE)

de, devletin temel düzenini dinî esas ve inançlara uydurmak amacının varlığı; yani böyle bir özel kastın bulunması gereklidir. Failin hareketlerindeki amacın laikliğe aykırı oluşu, suçun cezalandırılabilme şartını meydana getirir. Propaganda suçunu işleyenler hakkında bir yıldan beş yıla kadar ağır hapis cezası verilir (Cz. kn. md. 163/IV).
Laiklik aleyhine işlenen başka bir suç da, şahsî veya siyasî çıkar ve nüfuz elde etmek amacı ile propaganda yapmak fiilidir. Bu alandaki hükümler, türk ceza mevzuatında, 6187 Sayılı özel bir kanunla düzenlenmiştir. Bu kanunun konusu, devletin hukukî, siyasî, içtimaî, iktisadî ve laik temel nizamlarına karşı bir tecavüz olmasa da, din propagandası yapmanın suç teşkil edeceğidir. Yapılan propaganda, devletin herhangi bir temel nizamını dinî esas ve inançlara uydurmak amacını gütmese dahi, dinî, şahsî veya siyasî menfaatlere âlet ediyorsa suç teşkil edecektir. Demek ki burada önlenmek istenen, din hürriyetinin kötüye kullanılmasıdır. Bu suçun faili herkes olabilir. 6187 Sayılı kanunun düzenlemiş bulunduğu, propaganda yapmak ve telkinde bulunmak fiilinin manevî unsuru, siyasî veya şahsî menfaat veya nüfuz temin etmek maksadıdır. Failin cezalandırılabilmesi için, bu amaçla hareket etmiş olması şartır. Yani failin özel kastla hareket etmesi gerekmektedir. Kanunda sözü geçen, siyasî menfaat veya nüfuz kavramı, iktidarda kalmak veya iktidara geçmek için, seçim propagandalarında, dinin bir vasıta olarak kullanılmasıyle, siyasî menfaat elde etmek amacını ifade eder. Yine, maddede sözü geçen «şahsî nüfuz» terimi, bir kimsenin içinde bulunduğu toplumda, dinî âlet eden propaganda veya telkinlerle, çevresi üstünde hâkim ve farklı bir mevki elde etmek amacını ifade eder. Öbür yandan, şahsî menfaat deyimi, 6187 Sayılı kanunun ortaya çıkardığı bir kavramdır. Kanun, siyasî nüfuzu ayrıca açıklamış olduğuna göre, bu şahsî menfaatin propaganda ve telkinde bulunan kimsenin şahsına ait ve fakat gayrısiyasî bir menfaat olması gerekmektedir. Propaganda veya telkini yapan kimse, 6187 Sayılı kn. md. 5'e göre, bir seneden beş seneye kadar ağır hapis cezasına mahkûm edilir. (ML)

LÂİLÂÇ sıf. (ar. *lā*, olumsuzluk edatı ve *ᶜilāc*'dan, *lā-ᶜilāc*). *Esk.* Çaresiz, çözüm yolu olmayan, ilâç kabul etmez: *Dasni dahi lâilâc olmağın teslim oldu* (Naima). [M]

LÂİM sıf. (ar. *levm*'den *lāᶜim*). *Esk.* Levm eden, aşağı gören, ayıplayan: *Müteşekki, lâim / Karşıdan saffet-i mahmurunu seyretmedeyim* (Tevfik Fikret).

◆ **Lâime** i. *Esk.* Levm etme, aşağı görme, ayıplama. (M)

LÂİN sıf. (ar. *laᶜn*'den *laᶜīn*). *Esk.* Lânetlenmiş, lânetli, melun: *Karşıma çıksa benim ah o lâin ibn-i lâin / Melek-ül-mevte cinayet midir, oldumsa muin* (Abdülhak Hâmid). ‖ Dinden çıkmış, çıkarılmış. ‖ *İblis-ül-lâin* (veya *şeytân-ı lâin*) [«lânetlenmiş, Tanrı'nın rahmetinden mahrum edilmiş şeytan»), dinden çıkmış, herkesin lânet ettiği kötü kimseleri nitelemek için söylenir: *Ben Mûsa'yım sen Firavun / İkrarsız şeytan-ı lâin / Üçüncü ölmem bu hain / Pir Sultan ölür dirilir* (Pir Sultan Abdal). [M]

LAİNÉ (Joseph, — vikontu), fransız siyaset adamı (Bordeaux 1767 - Paris 1835). Avukat ve Yasama meclisi üyesiydi (1808). 29 Aralık 1813'te olağanüstü bir komisyon adına hazırladığı cesur bir raporda kurumlara karşı barışçı ve saygılı bir tutum istedi; bunun üzerine Napolyon tarafından İngiltere'nin ajanı olmakla suçlandı. Bordeaux'ya çekildi; Angoulême dükü tarafından Gironde geçici valiliğine getirildi (mart 1814). Daha sonra Millet meclisine başkanlık etti. Yüzgün sırasında göç etti, sonra anayasa temsilcisi olarak meclise döndü; Richelieu'nün içişleri bakanı oldu (mayıs 1816). Aralık 1818'de Richelieu ile çekildi, sonra devlet bakanı olarak (1820-1821) onunla iktidara döndü. 1822 - 1830 Arasında Soylular meclisi üyesiydi, İspanya seferi aleyhine oy kullandı (1823). [L]

LAİN ENTRALGO (Pedro), ispanyol hekimi ve yazarı (Urrea de Jalon, Teruel 1908). Valencia'da tıp ve kimya öğrenimi gördü. Madrid üniversitesinde tıp tarihi profesörü oldu. 1950-1954 Arasında aynı üniversitede rektörlük etti. Tıp konusunda eserler verdi: *Medicina e Historia* (Tıp ve Tarih) [1941]; *La Historia Clinica* (Klinik Tarihi); *Historia de la Medicina Moderna y Contemporanea* (Modern ve Çağdaş Tıp Tarihi) [1954]; ayrıca felsefe (*La Espera y la Esperanza* [Bekleyiş ve Umut], 1956; *Teoria y Realidad del Otro* [Öteki'nin Nazariyesi ve Gerçekleri] 1961 ve tarih (*Espana Como Problema* [Mesele Olarak İspanya], 1942; *Menendez Pelayo* [1944]; *La Generacion del 98* [98 Nesli], 1945) incelemeleri de yayımladı. (M)

LAİNG (Alexander Gordon), iskoç gezgini (Edinburgh 1793 - Tombuktu 1826). Sierra Leone'den Afrika'nın iç kısmına kadar süren ilk yolculuğundan (1822), Nijer'in kaynakları üstüne bilgilerle döndü. 1825'te yeniden Sudan'a doğru yola koyuldu, Tombuktu'ya ulaştı, orada öldürüldü. Bıraktığı notlar XX. yy.ın başlarında bulundu. (L)

LAİOS, efsanevî Thebai kralı, Oidipus'un babası. (L)

LAİRD, ingilizce «lord» kelimesinin iskoç dilinde değiştirilmiş şekli. («Lord» daha çok «Lordlar meclisi üyesi» anlamına gelir, oysa «laird» her şeyden önce «büyük toprak sahibi» anlamındadır.) [L]

LAİRD (John), iskoç felsefecisi (Durris, Kincardineshire 1887 - Aberdeen 1946). Edinburgh ve Cambridge üniversitelerinde okudu. 1911'de St. Andrews üniversitesinde öğretim üyesi yardımcısı oldu. 1912'de Halifax'taki (Nova Scotia) Dalhousie üniversitesinde felsefe dersleri evrmeğe başladı. 1913-1924 Arasında Belfast'taki Queen's üniversitesinde mantık ve metafizik okuttu. Bu sırada *Problems of the Self* (Benlik Meseleleri) [1917] adlı ilk kitabını yayımladı. 1923-1924'te Berkeley'deki Kaliforniya üniversitesinde okutmanlık yaptı. 1924'ten ölümüne kadar Aberdeen üniversitesinde ahlâk felsefesi profesörü olarak çalıştı. Glasgow üniversitesinde (1939-1940) verdiği dersleri *Theism and Cosmology* (Tanrıcılık ve Kozmoloji) [1940] ve *Mind and Deity* (Zihin ve Tanrı) [1941] adlı eserlerinde biraraya getirdi.
Laird'in felsefesi herakleitos'çu akış içinde ortaya çıkan süreklilik ve değişmezlik problemini ve insancılıkla gelenekçilik arasında yer alan tabiî teolojiye yönelen bir tutumu ortaya koyar. Diğer eserleri: *A Study in Realism* (Gerçekçilik İncelemesi) [1920]; *A Study in Moral Theory* (Ahlâk Nazariyesi İncelemesi) [1920]; *The Idea of Value* (Değer Fikri) [1929]; *Hume's Philosophy of Human Nature* (Hume'un İnsan Tabiatı Üstüne Felsefesi) [1932]; *The Device of Government* (Yönetim Sanatı) [1944]. (M)

LAİS, yunan fahişeleri arasında çok rastlanan bir ad. Lais'lerle ilgili çeşitli hikâyeler anlatan eski yazarlar, onları her zaman birbirine karıştırmışlardır. LAİS'lerden biri (doğ. Hycarra, Sicilya M. Ö. 420'ye doğr.) Korinthos'a yerleşti, orada siyaset adamlarıyle filozofları kendine çekti. Alkibiades'in metresi oldu ve güzelliğini kıskanan Tesalya kadınları tarafından öldürüldü. — Bir başka LAİS (Korinthos M. Ö. 410'a doğr. - 390'a doğr.), güzelliği ve harisliği ile ünlüydü, Aristippos'un metresi oldu. — Bir başka LAİS, Apelles ve Demosthenes ile ilişki kurdu. (L)

LAİS veya **LEŞEM**. Esk. coğ. Kenan ülkesinde şehir, İbrânîler tarafından istilâ edilince *Dan** adını aldı. (L)

LAİSSE [les] i. (fr. k.). Ed. ve Müz. Genellikle eşheceli, çoğunlukla tek kafiyeli, sayısı oldukça kabarık mısra dizileri; bunlar başka laisse'lerle birleşerek bir ortaçağ şiiri veya bir kahramanlık destanının değişik bölümlerini meydana getirir (*Chanson de Roland*).
— ANSİKL. Müz. *Laisse* şarkılarına ait bazı müzik formülleri bugün elde mevcuttur (*Aucassin* ve *Nicolette*'inkiler), ancak bunların metinlere uygulanması işi henüz çözülmüş değildir. Öyle görülüyor ki aynı laisse'in mısralarının tümü, bir tek veya nöbetleşe iki motif üstünde söyleniyor, ancak sonuncu mısra özel bir formülle *koda* haline sokuluyordu. (L)

LAİSTRYGONES. Yun. mit. Odysseia'da italyan kıyılarında yaşadıkları sanılan, fakat belki de Sardinya kuzeyinin ilk sakinleri olan bir yamyam kavim. (L)

LAJEÇNİKOV (Ivan İvanoviç), rus romancısı (Kolomna 1786 - Petersburg 1860). Özellikle tarihî roman türünde eserler verdi; *Son Toy Delikanlı* (1831-1833), *Buz Ev* (1835), *Müslüman* (1839). [L]

LA JOLLA, San Diego'nun (A.B.D., Kaliforniya) varoşu, denizbilim enstitüsü (Scripps Institution). [L]

LAJOLO (Davide), italyan yazarı ve siyaset adamı (Vinchio d'Asti 1912). *Ulisse* adıyle Piemonte Direniş teşkilâtı şeflerinden biriydi. 1946-1958 Arasında Milano'da *Unita* gazetesinin yayın müdürlüğünü yaptı. Komünist partisinden milletvekili seçildi. 1953'te *Classe* 1912 (Sınıf 1912) adlı hikâyesini yayımladı. Romanı, *Quaranta Notti* (Kırk Gün, Kırk Gece) [1955] çeltik tarlalarındaki yaşayışı anlatır. *Il Vizio Assurdo* (Soyut Kötülük) adlı eseri özellikle ünlüdür. *Storia di Cesare Pavese* (Cesare Pavese'nin Hikâyesi) [1960] dostu Pavese için yazdığı ilgi çekici bir biyografi ve tenkittir. (M)

LA JONQUIÈRE (Pierre Jacques DE TAFFANEL, — markisi), fransız denizcisi (Lasgraisse şatosu, Graulhet yakınları 1680 - Québec 1753). Amiral Duguay - Trouin'in kumandasında Rio de Janeiro'da (1711) ve amiral Court kumandasında Toulon'da (1744) savaştı. Mayıs 1747'de Finisterre burnunda D'Anson'un üstün kuvvetlerine karşı koydu ve himayesindeki konvoyun kaçıp kurtulmasını sağladı. Meslek hayatını Kanada valisi olarak tamamladı (1749). [L]

LAJOS I Büyük (Visegrad 1326 - Nagyszombat 1392), Macaristan (1342-1382) ve Polonya (1370-1382) kralı Anjou'lu Charles Robert ile Polonyalı Elisabet'in oğlu. Babasının yerine Macaristan kralı oldu. Yönetimi sırasında Diyet meclisi yoktu; babadan oğula hüküm sürme sistemini getirerek soylu sınıfı gücünü artırdı. Şehirlerin iktisadî alanda gelişmesini sağladı, Pécs üniversitesini kurdu (1367). Lajos I'in Buda'da gösterişli bir sarayı vardı. Kuvvetli gelir kaynaklarına sahip olmakla birlikte, öbür Anjou'lular gibi fazla muhteristi: 1345'te öldürülen kardeşi Andras'ın öcünü almak için Sicilya krallığına müdahalede bulundu, ama Napoli'de tutunamadı. Balkanlar'ı himayesine almağa ve bu bölgede katharlar mezhebini ve ortodoks kilisesini ortadan kaldırmağa yeltendi. Venedik'ten Dalmaçya'yı aldı ve haraca bağladı (1381). Galiçya üstünde hak iddia etti, sonra burayı amcası Polonya kralı Kazimierz III'e bıraktı. 1352'de Kazimierz III'ün metbuu oldu ve 1370'te ondan boşalan tahta oturdu. Fakat Polonya ile pek ilgilenmedi. Kassa'nın (bugün Koşice) imtiyazlı durumu (1374) oradaki büyük soyluları güçlendirdi. Lajos I'in oğlu yoktu; saltanatının sonlarında, kızlarının (imparator Sigismund ile evlenen Maria ve Polonya kralı Jagiellon ile evlenen Hedwige) geleceğini sağlamağa çalıştı. (L)

LAJOS II (Buda 1506 - Mohaç 1526), Bohemya ve Macaristan kralı (1516-1526), Laszlo VII'nin oğlu. Babasından soylu sınıfın müdahaleleri ile yıpranmış güçsüz bir krallık devraldı. 1522'de Karl V'in kızkardeşi Maria von Habsburg ile evlendi ve kendi kızkardeşi Anna'yı da kayınbiraderi Ferdinand ile nişanladı. Mohaç'ta Kanunî Sultan Süleyman'a yenildi (1526), kaçmağa çalışırken ırmakta boğularak öldü. Saltanat hakkı kızkardeşine geçti. (L)

LAJOUE (Jacques DE), fransız ressamı ve süslemecisi (Paris 1687 - ay.y. 1761). Bir mimarın oğludur. G. Huquier veya Charles Nicolas Cochin tarafından gravürleri hazırlanan süslemeler yaptı. Madame de Pompadour un sevgisini kazanarak resmî binaları süsleme işini üstüne aldı. Peyzajları (Louvre), *Bakkhalar ve Satyros'lar*'ı (Darmstadt) ve portreleri (*Rahip Nollet*

[Carnavalet]; *Ressam ve Ailesi* [Versailles]) vardır. (L)

LAJTHA (Laslo), macar bestecisi ve etnografı (Budapeşte 1892-ay.y. 1963). Budapeşte Etnografya müzesinde Müzik bölümü şefi ve konservatuvarda beste öğretmeniydi (1919). Milletlerarası Halk Sanatları ve Gelenekleri komisyonunda çalıştı, bir süre sonra bu komisyona başkan seçildi (1930). Folklor uzmanı olarak Transilvanya ve Macaristan kaynaklarından da yararlandı. Ses için üç gece müziği, bir motet, iki koro ve dört madrigal (*a cappella*), bir *Magnificat* v.b. besteledi. Dramatik türde *Lysistrata. Tanrılar Koruluğu* (bale), *Güldürücü Şapka*, senfonik eser olarak üç süit, beş senfoni, bir divertimento; ayrıca üçlüler, iki dörtlü, beşliler, keman, viyolonsel ve piyano için sonatlar yazdı. Son yıllarında dört senfoni (*İlkbahar*, 1951; *Sonbahar*, 1957), bir de on birinci yaylılar dörtlüsünü besteledi. (L)

LAJYA i. (fr. *lagias*'dan). Tekst. Doğu Hindistan'da dokunan bir tür boyalı pamuk bez. (XVIII. yy.da en güzel lajyalar Pegu'dan gelir ve *kral lajyası* diye adlandırılırdı.) [L]

LAK i. (fr. *laque*). Bk. LAKA.

LAKA i. (fars. *lāk* > ital. *lacca*'dan). Uzakdoğu'da bilâder ağaçlarından çıkan zamk -reçine. ‖ *Taechardia lacca* diye adlandırılan bir hindistan kırmız böceğinin üst deri bezlerinin saldığı madde.

— Kim. Laka reçinesinin alkali çözeltisi içinde, şapın meydana getirdiği çökelti; Hindistan'da kumaşları boyamada kullanılır.

— Res. Eriyebilen, tabiî veya sunî bir organik boyarmaddenin, genellikle mineral bir süpor üzerine bağlamasıyle elde edilen özel pigment. (Bu kelime sık sık yanlış olarak vernikli bir boya veya bir uzakdoğu lakasına özgü nitelikleri [parlaklık, tekdüzelik, sertlik] olan bir sırlıboya filmi için kullanılır.) ‖ *Laka dayamağı*, lakaların hazırlanmasına yarayan organik renklendiricilerin tespit edilebildiği tabiî veya sunî doku boyaları.

— ANSİKL. *Çinhindi lakası* genellikle iki değişik ağaçtan elde edilir: *Rhus succedanea* ve *Melanorhcea laccifera*. Ağaçların kabuğunu keserek elde edilen sızıntı (kaymaklı görünüşte bitki sütü) hava ve ışık sızdırmayan kapalı kaplar içinde muhafaza edilir. Süslenecek nesneye (genellikle ahşap) doku boyasıyle karıştırılmış laka, ince bir fırça ile yirmi, bazen daha çok kere sürülür. Sıcak ve rutubetli havada kurumağa bırakılır. Her laka tabakasının üzerinden ince bir odun kömürü tozu geçirilir. Böylece süslenmiş nesneye laka denir.

— Süs. santl. *Çin lakaları*'nın, daha üstün olan *japon lakaları*'ndan önce yapıldığı sanılmaktadır. Han'lar çağından kalan laka örnekleri, Moğolistan ve Kore'de bulunmuştur. Sanat değeri açısından laka, doruğuna Ming sülalesi devrinde ulaşmıştır. Koromandel lakaları o zamandan beri Avrupa'da çok aranır. Çing sülalesi devrinde ise yalnızca teknik açıdan ilerlemeler kaydedildi. Japonya'da önce bir Lakalar bakanlığı vardı. VIII. yy.da imparator Mommu eserlerine imza atan yirmi lakacıyı maaşa bağladı. Heynan ve Fucivara'lar dönemi, Tosa okulu ressamları tarafından belirlenen gerçekten millî bir üslûbun yaratıldığı dönem oldu. 1185'ten 1337'ye kadar (Kamakura ve Hoco'lar dönemi), laka sanatı dikkate değerdir. XVI. yy.ın sonunda Tosa okulunun etkisi azalır ve çöküş başlar. Teknik gittikçe incelir ve konu gittikçe yapmacıklığa kaçar. Uzakdoğu'dan (önce Çin, sonra Japonya) ithal edilen lakaların Avrupa'da yaygınlaştığı dönem mobilyaların kaplandığı XVIII yy.dır. (L)

LAKACI i. (*laka*'dan *laka-cı*). Eşyayı süslemek için laka veya vernik süren işçi. (L)

LAKAH i. (ar. *laḳaḥ*). Biyol. *Esk.* Hurma, incir gibi bazı meyve ağaçlarının erkeğinden dişisine yapılan aşı. (M)

LAKALAMA i. (*laka* > *lakalamak*'tan *lakala-ma*).

— Boyacılık. Genellikle anorganik bir destek üzerine tabiî veya sunî, eriyebilir, organik bir boyarmaddenin tespit edilmesi.

— Graf. santl. Baskıyı korumak ve daha parlak yapmak amacıyle baskının üzerine konulan saydam ve yapışkan gaz birikimi. (LM)

LAKALAR, Logon ırmağı kıyılarında yaşayan müslüman zenci halk. (L)

LAKANAL (Joseph), fransız siyaset adamı (Serres, Foix kontluğu 1762-Paris 1845). Konvansiyon üyesi oldu (5 eylül 1792). Kralın idamı için oy kullandı ve Kamu Eğitimi komitesinde öğretim meseleleriyle geniş ölçüde ilgilendi (ocak 1793); Altılar komitesine girdi (6 temmuz) ve Thermidor'dan sonra Ayaklanma komitesi başkanı olarak çalıştı. Eğitim işlerinin yeniden düzenlenmesine gayret etti (15 ekim 1795-19 mart 1797). Konsüllük ve imparatorluk zamanında öğretimle ilgili görevler aldı. Restorasyon devrinden A.B.D.'ye göç etmek zorunda kaldı, Fransa'ya 1833'te döndü. (L)

LAKAP i. (ar. *laḳab*). Bir kimseye kendi adından ayrı olarak sonradan takılan ve o kimsenin bir özelliğini belirten ad: *Birinci Bayezid'e «Yıldırım» lakabını Eflâk-Boğdan'a geçip beldeler fetheylediği için Emîr Sultan vermiştir* (N. Araz). *Arkadaşlarımca lakabım «Kont»tur, beni Kont Nebil diye çağırırlar* (R. H. Karay). ‖ *Esk.* Bir yazının başına konulan ve hitap edilenin mevki ve rütbesini gösteren söz: *Devletlû efendim. Şevketlû sultanım.*

— DEY. *Lakap takmak*, bir kimseye onun bir özelliğini belirtecek bir ad vermek: *Adının başına İngiliz lakabı takılabilecek kadar alafranga bir Osmanlı'yı avutup...* (F. R. Atay).

— Huk. Bk. ANSİKL.

— Tar. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Huk. *Lakap* da öteki adlar gibi kişileri belirtmeğe yarar ve Medenî kanunun, adın korunmasına ilişkin hükümlerinden yararlanır. Lakap üstünde hak kazanabilmek için şu şartların gerçekleşmesi aranır:

1. ilgili kişi belli bir çevrede bu lakap altında tanınmış olmalıdır; 2. lakabın verilmesi hukuka aykırı olmamalıdır. (Bu yüzden başka kimselerin çıkarına aykırı düşen veya verilmesi hukuken yasak olan lakaplar kanun tarafından korunmaz.)

— Tar. Ad ve aile adına Romalılar bir veya birkaç lakap (*cognomina*) eklerdi, bunlar çoğunlukla kişisel bir eylemden veya ayırımdan alınmış olurdu: Scipio tarafından alınmış olan *Africanus* ve Manlius'un aldığı *Torquatus* lakapları gibi. Bazen de lakap bedenî veya manevî bir özellikten alınmış bir ad olurdu: *Pulcher* (güzel), *Maximus* (ulu), *Brutus* (budala), *Dentatus* (kocadiş) v.b. gibi. Lakap da eklendiği ad gibi tümüyle yazılırdı. Cumhuriyet devrinden itibaren çok zaman ikinci bir lakap takılırdı: büyük muzaffer kumandanları onurlandıran *Africanus, Asiaticus, Numidicus* gibi. M. S. II. yy.da belirsiz sayıda lakap almak âdeti yerleşti.
Müslüman büyüklerine de çeşitli lakaplar verilirdi. Bunlar belirleyici anlamı olan birkaç kelimeden meydana gelirdi. Halifelere Elmütevekkil Alâllah («Allah'a tevekkül etmiş»), emîrlere Seyfüddevle («devletin kılıcı») lakabı verilirdi.

◆ **Lakaplı** sıf. Kendisine lakap takılmış olan. (ML)

LÂKAYT sıf. (ar. *lā*, olumsuzluk edatı ve *ḳayd*'dan, *lā-ḳayd*). Kayıtsız, aldırış etmeyen, ilgisiz: *İçeri girerek lâkayt bir tavırla sordu* (Sabahattin Ali). *Galiba o da sana karşı lâkayt değil, diye fısıldadığını işittim* (R.N. Güntekin). ‖ *Lâkayt kalmak*, ilgisiz kalmak, ilgilenmemek, aldırış etmemek: *Halit Ayarcı bütün bu konuşma boyunca âdeta lâkayt kalmıştı* (A. H. Tanpınar).

◆ **Lâkaydâne** zf. *Esk.* Kayıtsızca, ilgilenmeyerek: *Her geldikçe lâkaydâne oturduğu bu odanın...* (H. Z. Uşaklıgil).

◆ **Lâkaydî** i. *Esk.* Kayıtsızlık, ilgisizlik, aldırış etmeme: *Bir saat devam eden lâkaydîden sonra, Nejat Efendiye gösterdiği alâkadan sonra kendisiyle meşgul olması onu adetâ sevindirmişti* (H.E. Adıvar).

◆ **Lâkaydiyun** çoğl. i. *Esk.* Lâkaytlar: *Tabir caizse istiklâliyun veya lâkaydiyundanım* (Cenab Şahabeddin).

◆ **Lâkaytlık** i. Lâkayt, ilgisiz olma hali, kayıtsızlık: *Çocuk bu esnada hayret veren bir itidal ve lâkaytlık gösteriyor, yalnız ara sıra şiddetle dişlerini sıkıyor ve sapsarı kesiliyordu* (Sabahattin Ali). [M]

LÂKAYDİYE i. (ar. *lā*, olumsuzluk edatı ve *ḳayd*'dan *lā-ḳaydiyye*). Fels. *Esk.* Bk. SEKİNCİLİK.

LAK DERA, Doğu Afrika'da (Kenya) ırmak; Kenya dağının kuzeybatı yamacından çıkar; hızla akan ve birçok çağlayandan dökülen baş kısmına *Vaso Niyro* adı verilir. *Lak Dera*, vâdide kurumağa başlar ve Aşağı Giub'da (Somali) kaybolur. Kolları arasında *Lac Gira* sayılabilir. (L)

LAKE sıf. (fr. *laqué*). Laka ile cilâlanmış olan: *Lake masa.*

— Ciltc. *Lake cilt*, sert mukavva veya tahtadan yapılan cilt.

— ANSİKL. *Lake cilt*'lerin üzeri, yaldız veya çeşitli boyalarla yapılan çiçek v.b. resimlerle süslenir, en üst tabakaya vernik [rugan] çekilirdi. En iyi lakeler Edirne'de yapılır ve bunlara *edirnekâri* denirdi. Ayrıca iran, diyarbakır, bursa işi lake ciltler de makbul sayılırdı. Bu türt ciltler zamanına göre çok yüksek fiyatla satılırdı. (M)

LAKE (Gerard LAKE, birinci —vikontu), ingiliz generali (Harrow 1744 - Londra 1808). Kıtalarının zorbalıklarına göz yumarak 1798 İrlanda ayaklanmasını bastırdı. Hindistan orduları başkumandanı (1800-1803) oldu, Mahrat'lar ile yapılan savaşta ün kazandı. (L)

LAKE CHARLES, A.B.D.'de (Louisiana) liman şehri, Calcasieu kıyısında; 63 400 nüf. Limandan petrol, kereste, pirinç ve pamuk ihraç edilir. İmalât sanayii. Petrol rafinerileri ve kimya sanayii. Sentetik kauçuk. Tersaneler. Deniz suyundan magnezyum elde edilen fabrika. (L)

LAKEDAİMON. Yun. mit. Zeus ile Atlas'ın kızı Taugetes'in oğlu. Lakedaimon'a adını veren kahraman. Krallığını kendisine bırakan Eurotas'ın kızı Sparte ile evlendi. (L)

LAKE DİSTRİCT, İngiltere'de bölge, Westmorland'da ve Cumberland'ın güneyinde. Grasmera'in çevresindeki derin vâdileri dördüncü zaman buzulları tarafından yeniden şekillendirilmiş güzel manzaralı bir bölgedir; vâdilerin bir kısmında ince uzun göller yer alır. Eskiden ingiliz romantik şairlerinin ziyaret ettiği Lake District, bugün bir turizm bölgesidir. (L)

LAKE LOUİSE, Kanada'da (Alberta) kasaba, Banff Millî parkında (Kayalık Dağlar), Banff'ın kuzeybatısında. Kış sporları merkezi. (L)

Lakenfelder tavuğu, alman asıllı tavuk ırkı; iyi bir yumurta tavuğu olan lakenfelder'in göğüs ve kuyruk telekleri siyah, vücudunun geri kalan kısmı beyazdır. (L)

LAKERDA i. (yun. k.). Palamut, torik, sivri veya zindandelen balıklarından yapılan salamura. (Balığın baş, kuyruk, bağırsak ve yüzgeçleri çıkarılır. Üç parmak kalınlığında dilimlere ayrılır. İlikleri temizlenir. Tuzlandıktan sonra bir fıçıya kat kat dizilir. Üzerine bir tahta ve baskı taşı konur. Bıraktığı su ve yağ, bezle alınır. Etleri beyazlaşmağa başlayınca biraz suda bekletilir. Parçalara bölünerek zeytinyağı ve limonla yenir.) [M]

LAKE SUCCESS, New York'un güneydoğusunda köy, 1946-1951 arası Birleşmiş Milletler teşkilâtının merkeziydi. (L)

LAKEVİEW, Kanada'da (Ontario) köy, Ontario gölü kıyısında, Toronto'nun batısında. Büyük termik santral. (L)

LAKEWOOD, A.B.D.'de (Ohio) şehir, Erie gölü kıyısında, Cleveland'ın batısındaki sanayi bölgesinde; 66 900 nüf. (L)

LAKHARES, (M.Ö. 340'a doğr. - öl. 278'den s.) yunanlı subay (M. Ö. 295-294). Ücretli askerlerin şeflerindendi. Atina halkının koruyucusu olduğunu söylüyordu. Atina tiranı oldu. Demetrios Poliorketes Atina'yı kuşattığı sırada (M.Ö. 296-294), barış görüşmeleri yapılmasını isteyenleri ölümle

Joseph Jérome de LALANDE

Lionel de LA LAURENCIE

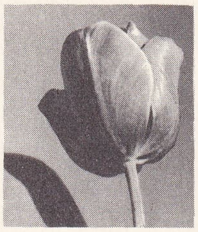

lâle

tehdit etti. Dışarıdan yardım gelmeyince kaçtı, önce Thebai'ye, sonra da Trakya'ya sığındı. (L)

LAKHES, atinalı general (öl. Mantineia M.Ö. 418). Yiğitliğiyle ünlü bir kumandandı. Eflatun'un *Lakhes* adlı diyalogunda cesaret erdemi üstünde tartışılırken belli-başlı konuşmacı Lakhes'tir. 427'de Kharoiades ile birlikte, Sicilya'ya gönderilen donanmaya kumanda etti. Bazı başarılar sağladı. Fakat Kleon tarafından kamu parasını kötüye kullanmakla suçlandı; mensup bulunduğu Barışsever partisi iktidara gelince siyasî hayata döndü. 424'te Delion savaşına Sokrates ile birlikte katıldı. 421'de Nikias barışının sonuçlandırılmasına taraftar oldu. Mantineia'da savaş meydanında öldü. (L)

Lakhes, Eflâtun'un diyaloğu; konuşmacılar cesaretin geçerli bir tanımını vermeğe çalışır, ama başaramazlar. Bu diyalog Eflatun'un gençlik eserlerindendir. (L)

LAKHESİS. Yun. mit. Üç cehennem tanrıçasından biri. İnsanların ömür ipliğini eğirir ve kaderlerini kura ile tayin ederdi. (L)

LAKIRDI i. (onomatope *lakır*'dan [?]). Söz: *İkisi de konuşmak istiyor, yalnız söyliyecek lakırdı bulamıyorlardı* (H.E. Adıvar). *Şairin ödevi de, biliyoruz, öylesine güzellikler, ruhlu okuru büyüleyiverecek yüksek lakırdılar yaratmaktır* (N. Ataç). ‖ Boş söz: *Lâkırdıdır o, küçük; o suratta adama kimse metelik vermez* (R.N. Güntekin).

— ÇEŞ. DEY. *Lakırdı* (veya *laf*) *açmak.* Bk. LAF. ‖ *Lakırdı ağzından dökülmek,* isteksiz isteksiz konuşmak. Rahatça yalan söylemek. ‖ *Lakırdı* (veya *laf*) *altında kalmamak.* Bk. LAF. ‖ *Lakırdı* (veya *laf*) *etmek.* Bk. LAF. ‖ *Lakırdı karıştırmak,* yeni gelenin konuşmayı anlamasını önlemek için hemen başka bir konuya atlamağa çalışmak. ‖ *Lakırdı götürüp getirmek* (veya *taşımak*). Bk. LAF. ‖ *Lakırdı kavafı,* geveze, çalçene. ‖ *Lakırdı lakırdıyı açar,* konuşmada bir konudan bir konuya geçildiğini belirtmek için kullanılır: *Lakırdı lakırdıyı açar, ama her açılan söz mecrasında kalem oynatmak, bahsi büsbütün çığırından çıkarır* (H. R. Gürpınar). ‖ *Lakırdı taşı,* laf taşıyan, dedikodu yayan. ‖ *Lakırdı yakası açmak,* eski bir konuşmayı tekrar hatırlatmak. ‖ *Lakırdısı* (veya *lafı*) *mı olur?* Bk. LAF. ‖ *Lakırdısını* (veya *lafını*) *etmek.* Bk. LAF. ‖ *Lakırdısını şaşırmak,* ne söyleyeceğini bilmemek: *Müdür Efendi, hemen bu dakikada çekilip gitseydi, müşkül vaziyette kalacak, lakırdılarımı şaşıracaktım* (R.N. Güntekin). ‖ *Lakırdıya* (*lafa*) *boğmak,* sözü veya yazıyı gereksiz sözlerle uzatmak. ‖ *Lakırdıya karışmak.* Bk. LAF. ‖ *Lakırdıya* (veya *lafa*) *tutmak.* Bk. LAF. ‖ *Lakırdıyı* (veya *lafı*) *ağzına tıkamak.* Bk. LAF. ‖ *Lakırdıyı* (veya *lafı*) *değiştirmek.* Bk. LAF. ‖ *Lakırdıyı ezip büzmek,* sözün sonunu getiremeyip aynı kelimeleri tekrarlamak. ‖ *Ağzından lakırdı almak.* Bk. AĞIZ. ‖ *Ağzından lakırdı dirhemle çıkmak.* Bk. AĞIZ. ‖ *Ağzından lakırdı kapmak.* Bk. AĞIZ. ‖ *Boş lakırdı.* Bk. LAF. (M)

LAKIRDICI sıf. (*lakırdı*'dan *lakırdı-cı*). Konuşmayı seven, konuşkan. ‖ Geveze. ‖ Dedikoducu. (M)

LAKİ veya **SKAFTA,** İzlanda'nın güneyinde yanardağ. 1783'teki püskürmesinde çok sayıda can kaybına sebep oldu. (L)

LÂKİN edat. (ar. *lakin*). Bir cümleyi kendisinden önce gelen bir cümleye «ama, ancak, fakat» anlamlarıyle bağlar: *İkisinin arasında kırılmış bir şey, lâkin yapılmış bir izdivaç vardı* (H. Z. Uşaklıgil). *Doktor kadın, yerinden kalkarak hastanın imdadına yetişmek istedi. Lâkin bunda muvaffak olmadı* (Vâ-Nû). *Birer lisan-ı tazallum uzattı her makber / Zavallı taşlara lâkin bakan mı var? Ne gezer* (M. Â. Ersoy). [M]

LAKİNİA sıf. (yun. k.). Lakinion burnu ile ilgisi olan.

— Mit. Güney İtalya'da Lakinion burnunda (bugün *Colonna burnu*) ünlü bir tapınağı olan Hera'nın takma adı: *Hera Lakinia, Juno Lakinia* (lat. *Lacinia*). Hannibal bu ünlü tapınağa, İtalya'nın Kartacalılar tarafından istilâsına dair bir yazıt (*Lakinia levhası*) koydurmuştur. (L)

LAKİNİON burnu. Esk. coğ. Tarento körfezinin girişinde burun. Burada inşa edilen Hera tapınağından günümüze sadece bir sütun kalmıştır (bu yüzden İtalyanlar buraya *cap Colonna* [Sütun burnu] derler). [L]

LAKİNYA i. (fr. *lacinia*). Böceklerin çenesinde bulunan ağız parçası; bunlar bazı etçil kınkanatlılar (meselâ cicindela) hariç, diğerlerinde pek az gelişmiştir. (L)

LAKİSTE. Bk. GÖLCÜLER.

LAKİŞ. Esk. coğ. Kudüs'ün güneybatısında şehir; Filistin'deki *Tel el Duveyr* sitinde bulundu ve 1932-1938 arası kazıldı. Mağaralara Eski Tunç devrinde (3000-2000) yerleşilmiştir; ama surlar Orta Tunç devrinden (2000-1500) kalmadır. Yeni Tunç devrinde (1500-1230) iki defa inşa edilen tapınağın 1200 yılında Yahudilerin gelmesi sırasında yandığı sanılır. Demir çağında yapılan tahkimatı, Asur kralı Sennakherib (M. Ö. 705-680) yıktırmış ve Ninova'daki sarayının duvarlarını şehrin bozguna uğramasını temsil eden kabartmalarla (British museum) süsletmişti. M.S. 589 veya 588'de, Nabukodonosor II zamanında yeni Babilliler şehri aldılar. O dönemden kalan çanak çömlek kırıkları üzerine mürekkeple ibranîce yazılmış 21 yazıt, ibranî peygamberi Yeremya devri üstüne kapsadığı bilgiler bakımından önemlidir. (L)

LÂKİT i. (ar. *lakat*'tan *lakit*). *Esk.* Yerden kaldırılan, alınan nesne. ‖ Sokakta bırakılmış küçük çocuk.

— Huk. Bk. LÜKATA.

◆ **Lâkite** i. *Esk.* Lâkitin dişili; sokakta bulunmuş kız çocuğu. (M)

LAKKADİY adaları, ing. **Laccadiye Islands,** sanskritçe **Lakşa divi** («Yüzbir adalar»), Umman denizinde Hindistan'a bağlı takımadalar, Malabar kıyısının yaklaşık olarak 30 km açığında; 21 000 nüf. Takımadaları meydana getiren on dört küçük mercan adası iki gruba bölünür: kuzeyde Amindivi adaları; güneyde asıl Lakkadiv adaları. Beş ada ıssızdır; öbürlerinde (Minicoy dışında) malayalam dilini konuşan müslüman Moplahlar oturur. Başlıca gelir kaynağı olan balıkçılık ve hindistancevizi ağacı yetiştiriciliğinin yanı sıra, hint darısı, japon patatesi, muz ve ekmek ağacı yetiştirilir. İyi denizciler olan Lakkadivliler, Malabar kıyısındaki limanlarla devamlı olarak ticaret yapar, pirinç, satın alır, hindistancevizi kabuğunun liflerinden elde ettikleri bir maddeyle deniz hıyarı ve kaplumbağa satarlar. Adalar, Minicoy ve Amindivi adalarıyle birlikte Hindistan birliğinin bir toprağıdır.

— Tar. Hindu olan halkı XIII. yy.da Müslümanlığı kabul etti. Kolituray racasına, sonra XVI. yy.da Kananor racası Ali'ye bağlandılar. 1791'de Kananor'un İngilizler tarafından alınışına kadar Ali'nin ailesi tarafından yönetildiler. 1947'de Hindistan cumhuriyetine katıldılar. Maldiv adaları, Britanya Milletler topluluğuna bağlı bir cumhuriyet oldu. Minicoy adası da İngiltere Ticaret bakanlığına bağlandı (1953). [LM]

LAKKAZ i. (fr. *laccase*). Biyokim. Fransız kimyacısı Gabriel Bertrand tarafından laka ağacının sütünden çıkarılan enzim; ayrıca pancar, havuç, meyveler v.b.de bulunur. (Lakkaz, oksijeni polifenol'e bağlayan ve içinde manganez bulunan bir oksidazdır.) [L]

LAKKO—, yun. *lakkos,* çukur'dan alınan ve bazı kelimelerin bileşimine giren unsur. (L)

LAKLAK i. (ar. *laklâk*). *Esk.* Leylek: *Gördük karakuş yerinde laklak / Boş bulduk o âşiyanı aldık* (Abdülhak Hâmid). ‖ *Amedeni laklak.* Bk. AMED. (M)

LAKLAK i. (ar. *laklâk,* leylek'ten). Leyleğin gagasının çıkardığı ses: *Leyleğin ömrü laklakla geçer* (Atasözü). ‖ *Mec.* Gevezelik, ara vermeden söylenilen saçma sapan söz dizisi. ‖ *Laklak etmek,* şundan bundan söz etmek, amaçsız olarak konuşmak: *Bütün gün laklak etti.* (M)

LAKLAKA i. (ar. *laklaka*). Anlamsız ve gereksiz söz, boş lakırdı. (M)

LAKLAKİYAT çoğl. i. (ar. *laklaka*'dan *laklakiyyât*). Boş lakırdılar, saçma sapan sözler. (M)

Lakme, 3 perdelik opera-komik; libretto: Gondinet ve Ph. Gille; müzik: Léo Delibes; 1883'te Paris'te Opera-Comique'te temsil edildi. Genç bir ingiliz subayı, kendisini ölümden kurtaran brahman Nilakhanta'nın kızı Lakme'ye âşık olur, fakat o, bağlı olduğu vatanına dönerken Lakme kendini zehirler. Melodik buluşlarla dolu bu eser, Léo Delibes'in en büyük başarısıdır. Gérald'ın şarkısı *Ulu Yalanlara Fantezi,* Nilakhanta'nın şarkısı *Lakme, Tatlı Bakışın Bulanıyor,* Lakme'nin şarkıları *Niçin Büyük Korularda Parya'nın Kızı* v.b. meşhur olmuş parçalardır. (L)

LAKMOYİT i. (fr. *lacmoïde*'den). Kim. Mavi renkli gösterge; asitlerin etkisiyle rengi kırmızıya döner; nitröz asidin rezorsin üzerine etkimesiyle elde edilir. (L)

LAKNAV, Hindistan'da şehir. XIII. yy.da şeyhler tarafından yönetilirdi. Bunlardan Şah Minâ'nın (öl. 1478) türbesi ziyaret yeridir. Hint - türk hükümdarı Babur'un eline geçti (1528). Sonra vali Saadet Han'ın kurduğu Nevabvezir hanedanı tarafından yönetildi. Bu hanedana iranlı şiî vezir Saadet Han tarafından son verildi (1856). Bundan sonra başlayan Avaz kralları devrinde şehir imar edildi. Bu kralların sonuncusu Vecid Ali Şahtır (1847 - 1856). [M]

LAKOL i. (fr. *laccol*). Kim. Laka ağacının lateksinde bulunan madde; oksitlenince çin lakası verir. (L)

LAKOLİT i. Jeol. İki tortul kaya tabakası arasına mercek halinde sıkışan intrüzyon kayası katman damarı. (L)

LAKONDONLAR, Meksika ve Guatemala sınırında yaşayan amerika yerlileri; sayıları 200'den azdır. Bir maya lehçesi konuşurlar. (L)

LAKONİA, Yunanistan'da bölge; Peloponnesos'un güneydoğu ucunda, Eurotas ırmağının her iki yanında uzanır. — *Lakonia nomos'u* (il), 118 500 nüf. İdare merkezi *Isparta.* (L)

LAKONİA körfezi, Yunanistan'da körfez, Peloponnesos'un güneydoğusunda, Matapan (Tainaron) ve Maleas burunları arasında; açık denizde Kythera adasıyle sınırlıdır. (L)

LAKONİA lehçesi i. Leng. Dor öbeğinden eski yunanca lehçesi.

— ANSİKL. Leng. Lakonia, Tarento, Herekleia'da konuşulan (buralarda yazıtlar bulundu) *lakonia lehçesi* ayrıca Alkman'ın *Partheneia*'sı, Aristophanes'in yansılamaları ve Thukydides'in siyasî metin aktarmaları aracılığıyle bilinir. Fonetik özellikleri arasında iki sesli sondaki *s*'nin solukluya dönüşmesi, *-z-*'nin yerini *-dd-*'ye ve sondaki *s*'nin ise *r*'ye bırakması sayılabilir. Modern tsakoni lehçesi, eski lakonia lehçesinin bazı özelliklerini muhafaza etmiştir. (L)

LAKONİK sıf. (yun. *lakonikos,* Lakonia'ya ait olan'dan fr. *laconique*). Kısa ve özlü (söz); veciz (lakonia halkı tarzında); *Lakonik üslûplu yazar.* (L)

LAKONİSMOS i. Esk. çağ. Eski Yunanistan'da Isparta'ya, onun teşkilâtlanış tarzına ve idare şekline duyulan sempati. (L)

LAKOZ i. (yun. k.). Zool. Yuvarlak kuyruklu hani balığı; boyu 1 m'yi bulabilir; *taş hani, kaya hani* de denir. (İlmî adı *Epinephelus aeneus.* Hanigillerden.) [L]

LAKSHANA («sanskritçe k.). Buddha'cılıkta insanların taşıdığı ve kâhinlerin yorumladığı, ayırıcı veya sembolik işaret.

— ANSİKL. Buddha Sakyamuni de, hint geleneğindeki bütün insanüstü varlıklar gibi, Büyük Adam'daki (*mahopurusha*) otuz iki temel ve yirmi dört ikinci derecede işareti taşıyordu. Bu *lakshana*'ların buddhaikonografisindeki başlıca şartları şunlardır: iki gözün arasında *urna* veya tüylü şişkinlik; el ayalarında *şakra,* yani kanun'un (*dharma*) gidişini temsil eden kutsal kaşnak; başta kafatası ile ilgili bir bozukluk (*ushnisha*) v.b. (L)

LAKSMANİT i. (fr. *laxmannite*). Miner.

Foto. Boyer, Giraudon (LAROUSSE)

Tabiî kurşun ve bakır fosfokromat. (L)

LAKŞAMANA, Ramayana'da hint destanının bir kahramanı. Kardeşi Rama'nın ormana sürülmesine gönüllü olarak katıldı. (L)

LAKŞMİ, Brahma'cılıkta güzellik ve sağlık tanrıçası, Vişnu'nun karısı. Vişnu'nun dişisi veya üretici enerjisi de sayılan Lakşmi'ye bu sebeple Vişnu'nun niteliklerinden biri gözüyle de bakılır. Tanrılar ölümsüzlük içkisini elde etmek için süt denizini çalkalarken ortaya çıktığı söylenir. Lakşmi böylece sonsuz bir güzellik içinde, başında bir taç, boynunda ve kollarında mücevherler, elinde de bir lotüs çiçeğiyle doğdu. Doğar doğmaz da Vişnu'nun kollarına atıldı ve ona hep sadık kaldı. Vişnu'ya tapanların daha sonraki inanışlarına göre Vişnu, Brahmi, Lakşmi ve Çandika olmak üzere üç tanrıça yarattı. Bunların birincisi Vişnu'nun yaratıcı, ikincisi koruyucu, üçüncüsü de yıkıcı enerjisini temsil eder. (M)

LAKTALBÜMİN i. (fr. *lactalbumine*). Isı etkisiyle pıhtılaşabilen süt proteini. (L)

LAKTAM i. (fr. *lactame*). Kim. Bazı aminoasitlerin meydana getirdiği çevrimsel iç amitlerin genel adı.

— ANSİKL. *Laktam*'lar, molekülün sonuna bağlanan —NH—CO— grubuyle nitelenir. NH_2 ve CO_2H kökleri arasından suyun giderilmesiyle elde edilir ve yapı bakımından *lakton*'lara çok benzer, γ, δ v.b., aminoasitler, yağ asitleri serisinde pirolidonları, piperidonları v.b. meydana getiren laktamları verir. Laktamlar genellikle, *laktim*

— N=C (OH) —

denilen totomer şeklinde tepkimeye girer. Özellikle izatin, karbostiril v.b. gibi aromatik seri türevlerinde bu totomerlik görülür. (L)

LAKTAMİT i. (fr. *lactamide*'den). Formülü CH_3—CHOH—CO—NH_2 olan laktik asit amidi; 74°C'ta erir. (L)

LAKTARYUM i. (fr. *lactarium*). Bk. SÜT *merkezi.*

LAKTAT i. (fr. *lactate*). Laktik asitten türeyen tuz.

— ANSİKL. Kim. *Laktat*'lar, genellikle billûrlaşmayan katı maddelerdir. Yalnız çinko tuzu $(C_3H_5O_3)_2$ Zn, $3H_2O$, ince iğneler şeklindedir ve seyreltik sülfürik asit etkisiyle ayrıştırılarak saf laktik asidin elde edilmesine yarar; gümüş laktat, fotoğraf kâğıtlarının yapımında kullanılır.

— Eczc. *Laktat*'ların tedavideki rolü bugün pek önemli değildir; sodyum laktat, bazen ishal ve dispepsi, stronsiyum laktat da nefrit tedavisinde kullanılır. (L)

LAKTAZ i. (fr. *lactase*). Bağırsak mukozasında bulunan, laktozu glikoz ve galaktoza dönüştüren enzim. (L)

LAKTİK sıf. (fr. *lactique*). Biyokim. Formülü CH_3—CHOH—CO_2H olan bir asitalkol için kullanılır. Peynir suyunda, birçok bitkide ve özellikle bileşikgillerden peygamberçiçeğinde, tamarindus'ta, afyonda, şarapta, hayvanların organlarında v.b. bulunur: *Laktik asit, çocuklardaki yeşil ishale karşı etkili bir ilâçtır.* (*Eşanl.* SÜT ASİDİ, OKSİPROPİYONİK ASİT, 2— OKSİPROPANOİK.) ‖ *Laktik mayalar,* pastörize edilmemiş sütte bulunan mayalar (bakteriler); laktozu laktik aside çevirerek kazein'in çökelmesini sağlar: *Laktik mayalar süt sanayiinde önemli bir rol oynar.* (*Eşanl.* SÜT MAYALARI.)

— ANSİKL. Kim. Üç çeşit *laktik asit* vardır: dekstrojir, lavojir ve rasemik asit. Asıl laktik asit rasemik olanıdır; sütün *mayalanma*'sını sağlayan bu asit, 1770'te Scheele tarafından ekşimiş sütte bulunmuştur. Ayrıca hıyar ve lahana turşusunda bulunan ve onlara özel tatlarını veren de bu asittir. Laktik asit, şekerlerin (laktoz, sakaroz) ve nişastanın, kokmuş peynirde bol miktarda bulunan süt basilinin etkisiyle mayalanmasından meydana gelir. Ayrıca, şekerli bir eriyiğe beklemiş peynir ve tebeşir katılarak bol miktarda elde edilebilir; tebeşir, meydana gelen laktik asidi sürekli olarak doyurur, aksi halde laktik asit mayanın etkisini azaltır.

Laktik asit, α-kloropropiyonik asidin hidroliziyle veya pirüvik asidin indirgenmesiyle kimyasal olarak da elde edilebilir. 1,215 yogunluğunda, şurup kıvamında bir sıvı olan laktik asit, su ve alkolle tam olarak karışır, eterde ise az erir. Laktik asidin tuzlarına *laktat* denir. Isıtıldığı zaman su kaybederek *laktit*'e dönüşür. Sülfürik asit laktik asidi asetaldehit ve karbon monoksite ayrıştırır. Yükseltgen maddelere karşı çok duyarlıdır. Permanganatla karıştırılırsa pirüvik asit haline dönüşür.

Uzun süre «sarkolaktik» diye anılan *dekstrojir laktik asit,* d-*laktik* (veya *para-laktik*) *asit,* kas sıvısında bulunur. 1808'de Berzelius tarafından keşfedilmiştir. Bu laktik asit, özellikle et özünden çıkarılır. *Levojir* (veya *sol*) *laktik asit,* şekerin özel bir basil (*Bacillus acidi loevolactici*) etkisiyle mayalanmasından elde edilir.

— Eczc. Şurup veya damla şeklinde hazırlanan *laktik asit* bazen bağırsak hastalıklarında tavsiye edilir.

Laktik mayalar ise, ishallerde antibiyotik tedavisinden sonra bağırsakta normal florayı sağlamak amacıyle kullanılır. (L)

LAKTİM i. (fr. *lactime*). Kim. Bir laktam*ın totomer şekli. (L)

LAKTİMİT i. (fr. *lactimide*'den). Formülü $C_6H_{10}O_2N_2$ olan diketoniperazin; 271°C'ta ergir, alanin'in su kaybetmesiyle meydana gelir. (L)

LAKTİSEMİ i. (fr. *lacticémie*). Patol. Kanda süt asidi birikmesi. (L)

LAKTİT i. (fr. *lactide*'den). Formülü $C_6H_8O_4$ olan bileşik, iki mol laktik asidin karşılıklı esterleşmesiyle meydana gelir. (Beyaz renkli bir katıdır; 125°C'ta ergir; 255°C'ta damıtılır.) [L]

LAKTOBASİL i. (fr. *lactobacille*). Şekerleri, özellikle glikozu, süt asidine dönüştürme yeteneği olan bakteri. (Laktabosillere sütçülükte [peynir, yağ, yoğurt...], silolarda, lahana turşusunda, bazı konservelerde ve alkollü içkilerde de rastlanır.) [L]

LAKTOBÜTİROMETRE i. (fr. *lactobutiromètre*'den). Sütteki yağlı madde miktarını ölçmeğe yarayan âlet. Bk. YAĞÖLÇER. (L)

LAKTODANSİMETRE veya **LAKTOMETRE** i. (fr. *lactodensimètre* veya *lactomètre*'den). Sütün yoğunluğunu ölçmeğe yarayan âlet. (L)

LAKTOFLAVİN i. (fr. *lactoflavine*). Biyokim. Sütten elde edilen ve B_2 vitaminiyle özdeş olan sarı boya maddesi. (Beslenmede rol oynayan bu vitamin eksik olursa beriberi hastalığına yolaçar.) [L]

LAKTOGLOBÜLİN i. (fr. *lactoglobuline*). Sıcakta pıhtılaşan süt globülini. (L)

LAKTOMETRE i. (fr. *lactomètre*'den). Bk. LAKTODANSİMETRE.

LAKTON i. (fr. *lactone*). Kim. Bazı asitalkoller evya asitfenollerin meydana getirdiği çevrimsel esterlerin genel adı. *Eşanl.* OLİT.

— ANSİKL. Formülü

$$CH_2OH — CH_2 — CH_2 — CO_2H$$

olan ve yapısında bir asit fonksiyonu (CO_2 H) ile bir alkol fonksiyonu (CH_2OH) bulunan γ hidroksibütirik asit, bir iç ester verir; bu madde *bütirolakton* denilen bir *lakton*'dur:

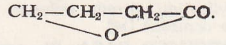

Asit ve alkol fonksiyonları birbirine komşuysa (α asitler) veya birbirinden sadece bir karbon atomuyle ayrılmışsa (β asitler), bunlara tekabül eden laktonun oluşması imkânsızdır. Fakat bu fonksiyonlar birbirinden iki, üç karbon atomuyle ayrılmışsa (γ ve δ asitler) lakton bağı kolayca ortaya çıkar. Laktonlar, γ ve δ asitlerde asitalkollerin su kaybetmesiyle veya CO_2 H grubu ile γ veya δ durumunda bulunan bir CH_2Br veya CH_2Cl grubu arasından hidrasit'in giderilmesiyle kolayca elde edilir.

Yağ asitleri serisinin laktanları güzel kokulu, renksiz, suda az çözünen, nötr sıvılardır; amonyak eşliğinde laktamları verir. Bütirolakton, 1874'te Saytzeff tarafından bulunmuştur. Kokusu şeftali kokusunu andıran *ündekalakton,* parfümeride kullanılır. Aromatik seride, 1868'de R. Fittig tarafından elde edilen kumarin, ortohidroksisinnamik asidin laktonudur; samanı andıran hoş bir kokusu vardır. Ayrıca bazı ε—laktonlar da bilinmektedir. (L)

LAKTONİTRİL i. (fr. *lactonitrile*). Formülü CH_3—CHOH—CN olan laktik nitril; 102°C'ta kaynar. Hidrosiyanik asidin asetaldehit üzerinde yoğunlaşmasından elde edilir. *Eşanl.* ALDEHİT SİYANHİDRİN. (L)

LAKTONLAŞMA i. (*lakton* > *laktonlaşmak*'tan *laktonlaş-ma*). Bir asitalkol veya asitfenolden lakton türemesi. (L)

LAKTOSERUM i. (fr. *lactosérum*). Sütün pıhtılaşması sonucunda açığa çıkan sıvı.

— ANSİKL. *Laktoserum*'un bileşimi, kullanılan metoda göre (peynir mayasıyle veya asitlerle sıcakta veya soğukta yapım) değişir. Laktoserumda sütün madenî unsurları ve süt şekeri bulunur; kazein yoktur, yağ ve albümin çok azdır. Laktoserum sidik söktürücü, bağırsak temizleyici hafifçe saydam bir sıvıdır. (L)

LAKTOZ i. (fr. *lactose*). Kim. Memelilerin sütünde bulunan indirgen disakarit, $C_{12}H_{22}O_{11}$. *Eşanl.* SÜT ŞEKERİ.

— ANSİKL. Kim. *Laktoz,* 1619'da Bologna'da Fabrizio Bartoletti tarafından keşfedildi. Peynir suyunun buharlaşmasıyle elde edilir. Altı kısım soğuk suda çözünen, eter ve alkolde çözünmeyen ve bileşiminde bir mol su bulunan billûrlar meydana getirir. Hafif tatlıdır. Polarılmış ışığı sağa çevirir ve Fehling çözeltisini indirger. Fenil hidralizin ile, billûrlaşmış ozazon verir (sakaroz ise bu tepkimeyi vermez). Seyreltik asitler veya *laktaz* (bazı mayalarda bulunan diyastaz) etkisiyle, d-*glükoz ve* d-*galaktoz* vererek hidrolize uğrar.

Nitrik asit, laktozu sakarik asit ve müsik asit haline dönüştürür.

— Eczc. Laktoz, günde 50 ile 100 gr'lık dozlarda sidiksöktürücü olarak kullanılır. Damara şırınga edilerek (litrede 92 gr'lık izotonik çözelti) veya *hap* şeklinde verilir. (L)

LAKTOZÜRİ i. (fr. *lactosurie*). Kadındoğum. Sidikte laktoz bulunması; gebe veya yeni doğurmuş kadınlarda görülür. (L)

LAKTUKARYUM i. (lat. k.). Marul (*lactuca*) cinsinden çeşitli bitkilerin sütü. (Göğüs yumuşatıcı ve hafif uyutucudur.) [L]

LAKTÜRİK sıf. (fr. *lacturique*). Kim. *Laktürik asit,* laktik asidin,

NH_2—CO—NH—CH—(CH_3)—CO_2H

förmülündeki ürein'i; 155°C'ta erir. (L)

LAKUNAR i. (lat. *lacunar*). Yun. arkeol. Bir tavanın kirişleri arasındaki boşluk. (L)

LAKUNOSUS i. Bulutların milletlerarası sınıflandırılmasında, özellikle altokümülüs ve sirrokümülüs tipi bulutlarda düzensiz olarak dağılmış berrak ve yuvarlak boşlukları bulunan bulut türüne verilen ad. (L)

LAKÜNER sıf. (fr. *lacunaire*). Mat. Bk. *Gedikli* UZAY.

LAKYDES, yunan filozofu (Kyrene M.Ö. 280'e doğr.-Atina M.Ö. 215'e doğr.). Atina'da Arkesilaos'un dersleri devam etti. 214'e doğru hocasının yerine geçti; yirmi altı yıl boyunca Akademia'yı yönetti, yazılı eser bırakmayan Arkesilaos'un öğretisini tanıttı. Kendisi de bir çeşit şüphecilik öğretiyor ve duyuların hâkimiyetini hemen hemen inkâr ediyordu. Felsefe okulunun yönetimini öğrencileri Euandros ve Telekles'e bıraktı. Eserlerinden hiç biri bugüne kadar ulaşamadı. (L)

LÂ'L i. (ar. *la'l*). *Esk.* Parlak kırmızı renkli, saydam, billûrlaşmış alüminyum oksidi olan değerli bir taş. ‖ Kırmızı renkli bir çeşit mürekkep: *Batırıp hokka-i lâ'le hâme /Kanlu yaş ile yazardı nâme* (Sümbülzâde Vehbi). ‖ *Teşm. yol.* (Kırmızı renkli olmasından dolayı) Sevgilinin dudağı: *Can-fedâ-yı lâ'liyim bir dilber-i canperverîn / İstemem ben Hızrın olsun çeşme-i âb-ı hayat* (Yenişehirli Avni). ‖ *Mec.* Şarap, kırmızı şarap. ‖ Sıf. Kırmızı renkte olan, kırmızı: *Güneş batıyordu. Koy, mor,*

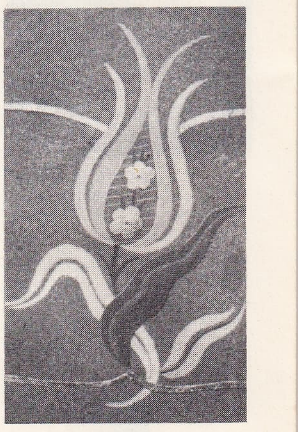

lâle elişi

Foto. Hürriyet arşivi (MEYDAN)

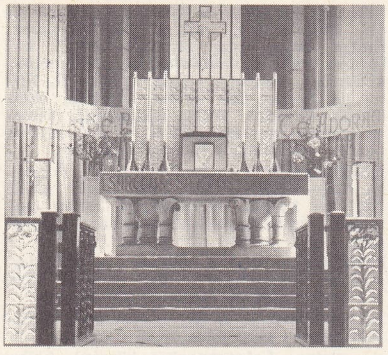

LALIQUE La Délivrande manastırının mihrap arkalığı, cam işleri ve âyin masası, Caens, Fransa

LALIVE DE JULLY Greuze'ün eseri, (Laborde koleksiyonu)

André **LALLEMAND**

lâl bir havuz gibi (H. E. Adıvar). *Lâkin o zaman doğdu senin çehre-i lâlin / Ey mâh ki tüllerde yatan rûh-ı melâlin* (Ahmed Rasim). || *Lâ'l-i âb-dâr* (veya *hoşâb*), çok parlak kırmızı renk. *Mec.* Sevgilinin dudağı. || *Lâ'l-i Bedahşan*, bedahşan yakutu: *Ger kara taşı kızıl kan ile rengîn itsen / Rengi tağyîr bulur lâ'l-i Bedahşan olmaz* (Fuzuli). ||*Lâ'l-i dürr-efşân* («inci saçan lâ'l»), arasından inci gibi dişler görünen sevgilinin dudağı. || *Lâ'l-fam* (veya *lâ'l-gûn* veya *lâ'l-reng*), kırmızı renkli. || *Lâ'l-i gül-feşan*, gül saçan dudak: *Elin-elimde saçın târûmâr sinemde / Gözüm gözünde lebim lâ'l-i gül-feşânında* (Tevfik Fikret). || *Lâ'l-i kehruba*, sevgilinin dudağı. || *Lâ'l-i mey-gûn*, kırmızı renkli dudak: *Sâgarinden çeşmenin âkar demadem kanlu yaş / Lâ'l-i mey-gûnum hayali kılmag içün halka fâş* (Mesihî). || *Lâ'l-i müzâb* («erimiş yakut lâ'l»), şarap. Kan. || *Lâ'l-i nâb*, parlak ve kırmızı dudak: *Nâz olur dembeste çeşm-i nîm-habından senin / Şerm eder reng-i tebessüm lâ'l-i nabından senin* (Nedim). Saf, katıksız kırmızı şarap: *Olur reng-i surhi mey-i lâ'l-i nâb / Anın çün kokardı gülünden şerab* (İzzet Molla). || *Lâ'l-i nâsuhte*, işlenmemiş, ham lâ'l. Yeni bir konuda söylenmiş ince söz. || *Lâ'l-pâre*, lâ'l parçası: *Kıldı lebin hayali rakibin dilinde cây / Hârâ içinde sanki yiter lâ'l-pâredir* (Hayalî). || *Lâ'l-i revan* («akan yakut»), şarap. || *Lâ'l-i sâkî*, saki'nin dudağı. || *Lâ'l-i şeker-bâr* («şeker döken, şeker saçan lâ'l»), sevgilinin dudağı: *Tebessümle nigâhından hayâl ettim seni zalim / Bize lâ'l-i şekerbârın güher göstermek istermiş* (Nedim). || *Lâ'l-veş*, yakut gibi: *Lâl-veş taş içindedür vatanum / Gül gibi hârı kılmışam me'ya* (Fuzuli). || *Lâl-i yakut*, kıymetli bir taş, grena taşı. Seylan taşı. || *Şarâb-ı lâ'l*, kırmızı şarap: *Şarab-ı lâ'linde ne keyfiyet var / Bir katresi kıldı mestane beni* (Ahmed Rasim).

— Bot. *Esk.* Zarkanatlılardan küçük böcek, kırmız böceği.

— Ed. Divan edebiyatında sevgilinin dudağının kırmızı renkli olduğunu belirtmek için kullanılan mazmun.

— Hat. Hattatlar ve tezhipçiler tarafından kullanılan kırmızı boyaya verilen ad.

— Kim. *Esk.* Kırmız böceğinden çıkarılan parlak kırmızı boya.

◆ **Lâ'lin** sıf. *Esk.* Kırmızı, kırmızı renkte olan: *Olsa zıddine eğer vâsıta reng-i hilmi / Câm-ı lâ'lîn-fer olur âba lehib-i külhan* (İzzet Molla).

◆ **Lâ'listân** i. *Esk.* Yakutu bol memleket, çok yakut çıkarılan ve işlenen ülke. (M)

LÂL sıf. (fars. *lâl*). *Esk.* Dili tutulmuş, konuşamaz hale gelmiş, dilsiz: *İhtiyarım, beni lâl eyledi lûtfun, ne deyim!* (Ziya Paşa). || Sessiz, sâkin: *Bütün mezarlığa sinmişti bir taravet-i lâl* (Tevfik Fikret). *Yattı bir ses duyuyormuş gibi lâl* (Yahya Kemal). || *Lâl ü ebkem*, şaşırarak ses çıkaramaz hale gelmiş, donakalmış.

◆ **i.** Temş. Sözsüz oynanan köylü oyunu. (*Samit* de denen bu oyunlarda söz söylenmeden mimik yardımıyle bir konu canlandırılır. Oyunun çeşitleri arasında *Samit oyunu* [İçel], *Yaş oyunu* [Kars], *Yılbaşı oyunu* [Elazığ], *Ali ile Fatoş oyunu* [Tunceli], çeşitli yerlerde görülen *Arı oyunu, Berber oyunu* [Konya] v.b. yer alır.) [M]

LALA i. (fars. *lālā*). *Esk.* Çocuğun eğitim ve öğretimiyle görevli bakıcı: *Anadolu'dan kaçmış, âdabın elifini görmemiş lalalarımız bize ne makule edep ve ahlâk talim edebilirler* (Ziya Paşa). *Arkadaşlarımın çoğu gibi mektebe lalalarla, uşaklarla gitmedim* (A. H. Tanpınar). || Köle, bende, uşak. || Ünl. Padişahların sadrazamlara hitap ederken kullandıkları söz. || *Lala destur*, sarayda bulunanların dar yerlerde birbirleriyle karşılaştıkları zaman geçme izni istemeleri. («Lala destur» demeden birbirlerini iterek geçmek saray geleneklerine uymayan bir hareketti.)

— ÇEŞ. DEY. *Lala divan etti*, sarayda görevli olan laladan tembih alan aceminin, bu durumu anlatmak için kullandığı deyim. || *Lala nizam etti*, lalanın eğitmekle görevli olduğu saray acemilerinin kusurlarını düzeltmek için verdiği öğütleri ve cezaları belirten deyim. || *Lala paşa eğlendirmek*, hoppa ve yaramaz, kaprisli çocuğu oyalayıp eğlendirmek, avutmak. Havaî bir kimsenin istek ve kaprislerini yerine getirmek zorunda kalmak: *Oyun mu oynuyoruz, lala paşa mı eğlendiriyoruz?* || *Lala paşa oyununa çıkmak*, hoppalık ve yaramazlık etmek, kaprisli olmak. || *Çocuk lalası*, bilgisiz, görgüsüz kimse.

— Teşk. tar. Sadrazamlara *atabek* karşılığı olarak verilen ad. Padişah saraylarında harem ağalarına verilen unvan. || Saraya alınan acemilere saray gelenek ve göreneklerini öğretmek ve onları her konuda eğitmekle görevli memur. || Şehzadelerin özel öğretmeni. || Şehzadelerin, valilik ettikleri sürece işlerini yürüten yardımcıları. || *Lala paşa*, şehzade lalalarının paşa unvanı almış olanı.

◆ **Lalalık** i. Lalanın işi ve mesleği: *Bizde en mühim iki memuriyet, yahut vazife-i insaniyet vardır [...] onların birisi çocuk lalalığı diğeri de koza müdürlüğüdür* (Ziya Paşa). [M]

LALA veya **IAIA**, yunanlı kadın ressam (Kyzikos [Kapıdağı] M.Ö. I. yy.). Plinius eserlerinde ondan da söz eder. Roma'da portre ressamı olarak ün kazandı. (L)

Lalağa camii, Mut'ta, kasabanın meydanında cami. Karaman devrine aittir. Bina kesme taştandır. Son cemaat yerinin yanları kapalıdır ve beş sivri kemerle meydana açılır. Orta akstan camiye girilir. Her iki yan kısmı namaz yeridir. Bu yeri örten beş küçük kubbe, önde ve yanlarda demir gergilerle birbirine bağlanmış sivri kemerler üzerine oturur. Pandantifli bir kubbe caminin esas hacmini örter. Esas hacim yan hacimlere açılır. Büyük kubbe, esas olarak, tuğladandır. Caminin alt ve üstünde olan pencerelerinin hepsi sivri kemerlidir. Batı cephesinde ikinci bir kapısı da vardır. Mihrabı ve mimberi taştandır. (M)

LALA ALİ PAŞA, Maraş beylerbeyi (XVI. yy.). Kanunî Sultan Süleyman'ın şehzadeleri Selim ile Bayezid arasında yapılan Konya Meydan savaşında Selim'i destekledi (30/31 mayıs 1559). Karaman beylerbeyi Solak Ferhad Paşa ve Adana beylerbeyi Pîrî Paşa ile birlikte şehzade Bayezid'i yendi (1559). [M]

LALADAŞ i. (*lala*'dan *lala-daş*). Teşk. tar. Osmanlı devletinde, saray acemilerinin birbirlerine karşı «kardeş» anlamında söyledikleri söz. (Saraya alınan acemiler saray geleneğini öğrenmek için birer lala yanına verilirdi. Bu acemilerin her türlü davranışı lalanın denetimi altındaydı. Bazen birkaç acemi birden tek lalaya verilirdi. Bir lalanın yönetimi altında bulunan acemilere «laladaş» denirdi.) [M]

LALA MEHMED PAŞA. Bk. MEHMED PAŞA *Lala, Manisalı*.

LALA MEHMED PAŞA. Bk. MEHMED PAŞA *Lala*.

LALA MEHMED PAŞA. Bk. MEHMED PAŞA *Lala, Bosnalı*.

LALA MUSTAFA PAŞA. Bk. MUSTAFA PAŞA *Lala*.

LALANDE (André), fransız filozofu (Dijon 1867 - Asmères 1963). 1899'da *L'Idée Directrice de Dissolution Opposée à celle d'Evolution dans la Méthode des Sciences Physiques et Morales* (Fizik ve Manevî Bilimlerde Evrim Fikrine Karşı Olan Yönetici Çözüşme Fikri) adlı teziyle edebiyat doktoru oldu. Sèvres'de École Normale Supérieure'de, 1904-1937 arasında Sorbonne'da, Kahire'de Fuad üniversitesinde (1937 - 1940) dersler verdi. Başlıca eserleri: *Psychologie des Jugements de Valeur* (Değer Yargıları Psikolojisi) [1928]; *Les Théories de l'Induction et de l'Expérimentation* (Tümevarım ve Deneyim Teorileri) [1929]; *Les Ilusions Evolutionnistes* (Evrimci Yanılsamalar) [1930], *La Raison et les Normes* (Akıl ve Normlar) [1948]; yönettiği ve birçok bölümünü yazdığı *Vocabulaire Technique et Critique de la Philosophie* (Teknik ve Kritik Felsefe Lûgati) [1902-1923]. Dr. Georges Dumas yönetiminde yayımlanan *Traité de Psychologie*'ye (Psikoloji Elkitabı) önemli katkıları oldu. Felsefesinin esas noktası değerlerin tenkitli analizidir; bu felsefe zihnî, ahlâkî ve toplumsal gelişimin ana özelliğinin benzerliklerin artışından bulunduğu sonucuna varır; bu artış, düzeylerin, basınçların, sıcaklıkların v.b.nin eşitlenmesine doğru kendiliğinden meydana gelen fizik eğilimlere benzerse de, biyolojik hayata özgü farklılaşmadan ve bütünleşmeden tamamen başkadır. Lalande, genellikle kabul edilegelen bir ayırımın da bulucusudur; bu ayırım, «kurulmuş mantık» (çağdan çağa değişen ve herkesçe benimsenmiş düşünce ve eylem ilkeleri) ile, «kurucu mantık» (değişmeyen ve bu değişimin kazançlı olabileceği yönü belirleyen değer yargısı) arasındaki ayırımdır. (L)

LALANDE (LEFRANÇOIS DE), fransız astronomlar ailesi. — JOSEPH JÉROME (Bourg-en-Bresse 1732 - Paris 1807). Önce Cizvitler okulunda okudu, sonra cizvitler tarafından hukuk öğrenimi yapmak üzere Paris'e gönderildi. Collège de France'ta astronom Delisle'in derslerine girdi. 1751'de Mars'ın günleri ile ilgili karşıma durumu sırasında Ay'ı incelemek amacıyle olağanüstü geniş bir çalışmaya katıldı. La Caille Ümit burnunda çalıştığı sırada, Lalande paralaksı bulmak için Berlin'e gitti. Karşılaştırılan sonuçlar 57′ 11″ gibi üstün bir değer ortaya koydu; ortalama değer ise 57′ 2″ idi. Berlin akademisi üyesi oldu ve 1752'de bu konuda kısa bir tanıtma yazısı yayımladı. Gezegenler nazariyesi üstünde çalışmağa başladı: 1759'da Halley'in gezegenler ve kuyrukluyıldızlar için düzenlediği cetvelleri geliştirerek yeniden yayımladı; esere Wargentin'in Jupiter uyduları tablolarını, La Cille'in kataloğunu ve Halley kuyrukluyıldızının tarihini ekledi. 1760'ta *Connaissance des Temps*'ın (Zaman Bilimleri) yayımıyle görevlendirildi. 1762'de Collége de France'ta Delisle'in yerine Astronomi kürsüsüne geçti. 1768'den ölümüne kadar Paris rasathanesi yöneticiliğinde kaldı. Yeğeni Michel de Lalande ile 1789 - 1798 arasında yaptığı gözlemleri gruplayarak ve kutup ile —20° yükselimi arasındaki 9. kadire kadar 50 000 yıldızın durumlarını gösterecek 1801'de *Histoire Céleste Française*'i (Fransız Gök Tarihi) yayımladı. Birçoğu çıplak gözle görülen bu yıldızlardan yüzlercesi daha önce açıklanmamıştı. Montucla'nın iki ciltlik *L'Histoire des Mathématiques*'inde (Matematik Tarihi) XVIII. yy. bölümünü (1802), ayrıca o çağda bilimlerin kroniği sayılan *Bibliographie Astronomique*'i (Astronomi Bibliyografyası) [1804] kaleme aldı. Cassini de Thury ve Bernardin de Saint-Pierre ile çalıştı. — Yeğeni MICHEL (Courcy, Coutances yakınları 1766 - Paris 1839), Collège de France'ta Lefrançois de Lalande'ın çalışmalarına yardımcı oldu ve özellikle *Histoire Céleste Française*'in yazılmasında onunla çalıştı. 1781'de gözlemler yaparak gökyüzünün Fransa'dan görünen kısmını belirledi. Mars'ın yörünge nazariyesini düzenledi ve 1792'de Paris çevresinde Delambre'a. nirengi çalışmalarında yardım etti. *Yıldızlar Kataloğu*'nu ve *Mars Cetvelleri*'ni (1801) düzenlemekle görevlendirildi - Michel'in karısı Marie Jeane Amélie **Harlay** de (Paris 1761'e doğr.) astronomi ile ilgilendi, ve Lalande'a *Abrégé de Navigation*'da (Gemicilik Elkitabı) ver alan *Tables Horaires*'in hazırlanmasında (Saat Cetvelleri) yardımcı oldu. (L)

LALANGA i. (yun. *lalangion*'dan). Yağda kızartılarak pişirilen bir hamur tatlısı. (Yumurta, un, tulum peyniri, ekşi hamur mayası ile hazırlanan hamur, mayalandırıldıktan sonra kızgın yağda kızar-

Foto. X, Bulloz, X (LAROUSSE)

tılır. Üzerine bol şeker dökülür veya şuruba atılır.) [LM]

LALANNE (Ludovic), fransız bilgini (Paris 1815-ay.y. 1898). Enstitü kitaplığı müdürüydü. *Journal d'un Bourgeois de Paris* (1515-1536) [1515'ten 1536'ya kadar Paris'li bir Burjuvanın Günlüğü] (1854) ve yayımlanmayan birkaç muhtıra ile *Dictionnaire Historique de la France*'ı (Fransa'nın Tarihî Lûgati) [1872] adlı eseri yayımladı. (L)

LALAPAŞA, Marmara bölgesinde (Istıranca bölümü, Edirne ili) ilçe merkezi; 1 116 nüf. (1970). Istranca dağlarından inerek Tunca ırmağına ulaşan Pravadi deresinin vâdisinde; yüksl. 160 m; il merkezine uzaklığı 26 km. Edirne ilindeki ilçe merkezleri arasında en az nüfuslu olanıdır. — *Lalapaşa ilçesi,* 11 917 nüf. (1970); 554 km². Tek bucak; 28 köy. Tahıl tarımı ve hayvancılık. (M)

Lalapaşa-Büyünlü dolmenleri. Arkeol. Edirne'de (Lalapaşa ilçesi) Büyünlü köyünün kuzeyinde dolmenler. Köylüler *Kapaklıkaya* veya *Perikızı* derler. Bu grupta dördü birarada, ikisi de bunların doğusunda olmak üzere altı dolmen bulundu. Kaba taşlardan yapılan bu dolmenlerin yönleri kuzey ve batıya doğrudur. Güneye bakan taş duvarlarının yere yakın kesiminde menfezleri vardır. Dördü birarada bulunan dolmenler, aşağı yukarı 12 m çapında çember biçiminde bir tümsek üzerindedir. Neolitik çağdan, Madenler çağının başlangıcına kadarki devreye ait bu tür dolmenlere, Uzakdoğu, Kafkasya, Kırım, Suriye, Balkanlar, Danimarka, İngiltere, Kuzey Afrika v.d. yerlerde rastlanır. Bu dolmenler, trakya tümülüslerinden önceki bir tarihten kalmadır. (L)

LALASİS. Esk. coğ. Anadolu'da, Kilikya bölgesinin iç kısmında, Selentis bölgesinin yukarı kısmına verilen ad. Yukarı Kalykadnos ırmağıyle, kolu Göksu arasında bulunan bölge; eski adıyle *Lahlas* da denir. (M)

LALA ŞAHİN PAŞA. Bk. ŞAHİN PAŞA *Lala.*

LA LAURENCİE (Lionel, — kontu), fransız müzik bilgini (Nantes 1861-Paris 1933). Edebiyat, hukuk ve müspet ilim öğrenimi yaptı, ayrıca Devlet Sular ve Ormanlar okulunu birincilikle bitirdi; 1898'den sonra, çocukluğundan beri çalıştığı müzikle uğraştı; müzik estetiğini, çalgı sanatını ve özellikle Fransa'da lavta ve keman tekniğini kapsayan önemli bir eser hazırlamağa başladı. Başlıca eserleri: *Le Goût Musical en France* (Fransa'da Müzik Zevki) [1905]; *L'Academie de Musique et le Concert de Nantes* (Müzik Akademisi ve Nantes Konseri) [1906]; *Rameau* (1908); *Lully* (1911); *L'École Française de Violon de Lully a Viotti* (Lully'den Viotti'ye Kadar Fransız Keman Okulu) [3 cilt, 1922, 1923, 1924]; *Les Luthistes* (Lavtacılar) [1928]; *İnventaire Critique du Fonds Blancheton à la Bibliothèque de Conservatoire* (Konservatuvar Kitaplığındaki Blancheton'dan Kalma Değerli Eserlerin Toplu Tenkidi) [2 cilt, 1930, 1931]; *Orphée, de Gluck* (Gluck'un Orpheus'u) [1934]; *Catalogue des Livres de Musique de la Bibliothèque de l'Arsenal* (Arsenal Kitaplığındaki Müzik Kitaplarının Kataloğu) [A. Gastoué ile, 1936]. İncelemelerinden bazılarının kapsamı çok geniştir: *Notes sur la Jeunesse d'A. Campra* (A. Campra'nın Gençliğine Ait Notlar), *Contribution a L'Histoire de la Symphonie Française Vers* 1750 (1750'ye Doğru Fransız Senfoni Tarihine Katkı); G. de Saint-Foix ile birlikte *La Musique Française de Lully à Gluck* (Lully'den Gluck'a Kadar Fransız Müziği); *İntroduction pour les Airs au Luth* (Lavta Eşliğinde Şarkılar Konusuna Giriş). La Laurencie ayrıca, *Mercure Musical* (1905-1906), *Revue S.İ.M.*, *Revue Musicale, Rivista Musicale İtaliana* gibi müzik dergilerinde yazılar yazdı. 1914'ten önce Lavignac'ın başladığı *Encyclopédie de la Musique*'i (Müzik Ansiklopedisi) tamamladı. Fransız Müzikoloji derneğinin kurucularındandı (1917); iki kere bu kuruluşun başkanlığını yaptı. (L)

Lalayörgüç akçesi, Murad II'nin veziri Lala Yörgüç Paşa tarafından padişahın izniyle kendi adına kestirdiği akçe. Bugün örneği yoktur. (M)

LALA YÖRGÜÇ PAŞA. Bk. YÖRGÜÇ PAŞA *Lala.*

LÂLE i. (fars. *lāle*). Zambakgiller familyasından, güzel görünüşlü çiçek. (Bk. ANSİKL. *Bot. ve Çiçekç. bölümü.*) || Ağaçtan meyve koparmak için kullanılan ucu üç veya dört çatallı sopa. || Kadın adı.

— *Esk.* ***Lâle-fam*** (***lâle-gûn*** veya ***lâle-reng***), lâle renginde olan. || ***Lâle-hadda*** (veya ***lâle-ruh***), lâle yanaklı. || ***Lâle-veş,*** lâle gibi.

— Bot. ***Lâle ağacı.*** Bk. LÂLEAĞACI. || *Esk.* ***Lâlei numan,*** dağ şakayığı. || ***Deniz lâlesi.*** Bk. DENİZLÂLELERİ. || ***Girit lâlesi.*** Bk. DÜĞÜNÇİÇEĞİ.

— Denizc. ***Lâle halatı,*** filika dümenlerinin bozuk havalarda iğneciklerinden fırlayarak denize gitmemesi için, yelpaze kısmına açılan delikten geçirilerek ucuna düğüm yapılmış, diğer ucu filikaya bağlanmış ince halat. || ***Lâle halkası,*** lâle zincirinin bağlanması için dümen yelpazesinin üst kenarına tespit edilmiş halka. || ***Lâle zinciri,*** eski gemilerde lâle halkasından alınarak iki taraflı olmak üzere kıç omuzluklara bağlanan zincir. (Bugün tahtadan yapılmış ticaret motorlarında rastlanmaktadır.)

— G. santl. ***Ters lâle.*** Bk. ANSİKL.

— Huk. *Esk.* Şuçluların boynuna zincirle takılan, iki ucu lâle biçiminde kıvrık, ağır, demir halka. (Bu cezaya «lâle vurmak» denirdi.)

— Sil. *Esk.* Topun ağzına yakın olan bilezikten feme kadar olan kısmın adı. (En yüksek yerine «künbeti lâle», bu bölümle zıh arasındaki kavse de «lâle kavsi» denir.)

— Tar. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Bot ve Çiçekç. *Lâle*'ler, enli, oval veya temrensi yapraklı, çok yıllık soğanlı bitkilerdir. Yapraklarının ortasından, genellikle tek bir çiçekle son bulan bir sap çıkar. Bu çiçeğin, çan şeklinde, taç yapraksı altı parçadan meydana gelen bir kılıfı vardır. Yumurtalık üç meyve yapraktan meydana gelir. Meyve, içlerinde pek küçük birer cücük bulunan tohumla donatılmış üç köşeli bir kapsüldür. Pek değişik türleri yetiştirilir.

● *Çiçekçi lâlesi* (*Tulipa Gesneriana*), en çok yetiştirilen lâle türüdür. Bu türün, geç ve erken yetişen basit lâleler, flaman cinsi, fanzati cinsi, Darwin cinsi katmerli cinsi, dragon veya yapağan cinsi, triumph ve bruder cinsleri gibi çeşitleri vardır. Lâle Hollanda'da çok yetiştirilir. İlkbaharda çiçek tarhlarını süslemek için en çok lâleden yararlanılır. Lâlenin diğer başlıca çeşitleri, Thol dükü lâlesi (*T. suaveolens*); Greig lâlesi (*T. Greigi*); Kaufmann lâlesi (*T. Kaufmanniana*); erken lâle (*T. Praecox*); Sluis lâlesi (*T. Clusiana*); Foster lâlesi (*T. Fosteriana*).

— G. santl. ***Ters lâle,*** Edirne'de, Selimiye camiinin müezzin mahfilini tutan mermer sütunların birindeki kabartma lâle motifi. Lâlenin baş kısmı aşağıya doğru işlendiğinden bu ad verilir. Halk arasında, lâlenin sütuna ters işlenişi hakkında üç söylenti vardır: **1.** eski harfle «lâle» kelimesi tersten okununca «hilâl» olur. Hilâl Osmanlıların kutsal alâmetidir. İnanışa göre, hilâl yere düştüğü zaman kıyamet kopacak; bu da Türklüğün sonu olacaktır. Gelecek nesiller için hilâlin düşmesini önlemek, caminin yıkılmamasını sağlamak amacıyle lâle ters oyulmuştur; **2.** mermer sütunun dikildiği yerde «Lâleci Baba» diye anılan, aksi bir adamın lâle bahçesi varmış. Lâleci Baba, cami yapımı için bahçesini vermeğe uzun süre karşı koymuş; kendisini güçlükle razı edince, bu aksi adamın hatırasını belirtmek için sütuna ters (başaşağı) bir lâle oyulmuş; **3.** Selimiye camii o kadar kusursuz yapılmıştı ki, nazar değmesin diye, bu mermer sütuna lâle motifi ters olarak oyulmuş.

— Tar. Bazılarına göre asya kaynaklı olduğu söylenen lâlenin Anadolu'da da birçok yabanî türüne rastlanır: ***dağ lâlesi, berrî lâle, kara lâle*** gibi. İran Selçukluların ve Büyük Selçukluların sanat eserlerinde, lâle resim ve motiflerine geniş yer verilirdi. Anadolu Selçuklularının başkenti Konya'daki eserlerde de lâle motiflerine rastlanır. Türk çinilerine, kumaşlarına, halı ve kilimlerine, cami, mescit, türbe, medrese, sebil ve okul gibi eserlerin duvarlarına her renkten lâle işlenirdi. Bundan başka, lâle resimleri padişah ve sultanların pabuçlarını, çizmelerini, peşkir ve uçkurlarını süslerdi. İstanbul'u alan Türkler, bizans bahçelerini lâlelerle süsledikleri gibi, Kâğıthane'deki lâlelerin çeşitlerini de çoğalttılar. Kanunî devrinde lâlelerin sayı ve çeşitleri arttı. Bazı kaynaklar lâlenin Murad IV devrinde Hollanda'dan ve bir sefir tarafından getirildiğini yazar. Hamburg'da yayımlanan bir yazıda, lâle soğanının 400 yıl önce diplomat Ghislin de Busbecy tarafından İstanbul'dan Avrupa'ya götürüldüğü belirtilir. Aynı yazıya göre, her asil, bu yabancı ve güzel çiçeğe sahip olmak isterdi. Bu yüzden lâle fiyatları hızla arttı. Leiden üniversitesinde botanik profesörü Dr. Ciusius lâle soğanı yetiştirdi. O zaman az bulunan bir lâle soğanı (Van Eyck) 25 000 guldene satıldı. Ayrıca *Vive le Roi* adlı bir lâle soğanı, iki ton buğday, 4 ton çavdar, dört kuvvetli öküz, 8 domuz, 12 koyun, iki bin litre şarap, dört ton bira, iki ton tereyağı, beş yüz kilo peynir, bir zarif kadın elbisesi ve bir altın kadehle değiştirilirdi. Osmanlı imparatorluğunda da «Lâle* devri» adı verilen dönemde lâle çok önem kazanarak günün ve devrin çiçeği haline geldi. Eşine az rastlanan lâlelerin fiyatı Avrupa'da olduğu gibi birdenbire yükseldi. Birçok lâle türü yetiştirildi: ***müferrihi zar, vefkı meram, cevheri siyrab, misbahı feyz, nurı behcet, peykeri çırağan, atiyyei hak, gülbüni îş*** ve ***miftahi gülşen, girişmei naz, şerefi, hurşid, tesellü hatır, menbaı hayat, naveki gülşen, leylâkî, nihali gülşen, cilvengiz, tuhfei ezhar, nuri sefîd*** (beyaz), ***şuaı yakut*** (kırmızı), ***zarif*** (turuncu), ***dürir yekta*** (beyaz), ***rûyı mehtab, hüsni gülzar, ihsanı yezdan, nurı saadet, sayei hüma*** (beyaz), ***çemen*** (sarı), ***yegâne, keremi barî, şûlei zerdüz, lebi çemen, zübdei çemen, peymanei gülgûn, feyzi seher, şevkaver, gonceper, hadenkii naz, gülşeni şebab, atiyye, ruhı şakayik, camı gülreng, hüsnü an*** v.d.

Lâle yetiştiriciliğine son yıllarda Türkiye'de yeniden önem verildi. 1959'da açılan lâle sergisinden sonra Emirgân korusu İstanbul'un bir mesiresi ve devamlı lâle bahçesi haline geldi. (→Bibliyo.) [ML]

LÂLEAĞACI blş. i. Bot. Manolyagillerden bir süs ağacının adı. || ***Virginia lâleağacı,*** A.B.D.'de ve özellikle de dağınık olarak Allegheny'de yetişen manolyagiller familyasından ağaç (ilmî adı *liri odandron tulipifora*).

— ANSİKL. Bot. ve Çiçekç. *Virginia lâleağacı*'nın yumuşak, hafif, açık kahverengi renkli, çok kolay işlenen ve pek az atılan odunu, ince marangozlar tarafından çok beğenilir. Bir yabancı ülke ağacı olan lâleağacının yerine çok zaman yerli kavaklar kullanılır. Lâleağacı Amerika'da yanlış olarak *yellow poplar* (sarı kavak) adıyle anılır.

Güney Amerika'nın gül ağacı odunları da lâleağacı olarak bilinir. Bu odunlar *dalbergia* türlerinden elde edilir (*dalbergia varicblis, adalbergia frutescens*). Gabon lâleağacı, *bignoniaceae* familyasından, odunu yumuşak bir ağaçtır. Tropikal Afrika'da süslemede kullanılır. İlmî adı *Spathodea canpamulata.* (ML)

LALEAU (Léon), haitili yazar ve siyaset adamı (Port-au-Prince 1892). Romanlar,

Thomas de LALLY
Cabinet des stampes, Paris

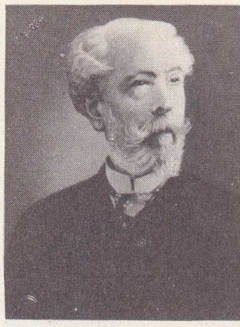

Edouard LALO

Kardinal LA LUZERNE Schuller'den gravür, Cabinet des Estampes, Paris

Foto. X (LAROUSSE)

lama

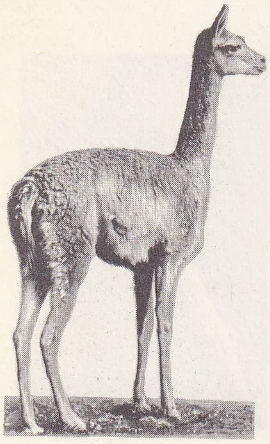

lama

lamacılık
tibetli rahip
tören giysisiyle

komediler, denemeler ve birçok küçük şiir kitabı yazdı. Kısa, öz ve ince bir üslûpla ustaca yazılmış şiirleri öteden beri haitili ruhunda süregelen çatışmayı izlenimci bir anlayışla dile getirir. (L)

Lâle devri, Osmanlı devletinin, 1718-1730 yılları arasındaki dönemine tarihçi Ahmed Refik tarafından verilen ad. XVII. yy.da Avrupa'da başgösteren aşırı lâle sevgisi, yüzyıl sonra Osmanlı imparatorluğunu da sardı. Devrin bellibaşlı devlet adamları, konaklarında, özellikle lâle soğanları yetiştirerek bu modaya katıldılar. Bu yüzden bu devre genellikle Lâle devri denir. Sadrazamlığa getirilen Nevşehirli Damat İbrahim Paşa ve çevresindekiler, Osmanlı devletinde Pasarofça antlaşmasından (1718) sonra, yeni bir plana göre, bir yandan Avrupa ölçüsünde ıslahat yaparken öte yandan da İstanbul'un onarımıyle uğraştılar. Bu arada barışın verdiği rahatlıkla Ahmed III ve çevresi eğlence âlemlerine daldı. Lâle devrinin yaratıcısı sayılan sadrazam Nevşehirli Damat İbrahim Paşa iyi bir eğitim görmüştü, şair, musikişinas ve hattatları çevresinde topladı. Zamanın seçkin bilginlerini biraraya getiren bir heyet kurarak birçok yabancı eseri Türkçeye çevirtti. Bu arada Aristoteles'in eserlerinden tercümeler yapıldı. İstanbul'da yabancıların sahaflardan değerli kitapları satın alarak Avrupa'ya göndermelerini yasakladı. Değerini kaybeden İznik ve Kütahya çiniciliğini geliştirmek amacıyle İstanbul'da Eğrikapı yakınında Tekfur sarayında bir çini fabrikası kuruldu (1725). İbrahim Paşa ayrıca İstanbul'daki çuha fabrikası yakınında mamullerine Hatayi adı verilen bir kumaş fabrikası kurdurdu. Lâle devrinin önemli hareketlerinden biri de ilk basımevinin kurulmasıdır. Bu konu, Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendinin oğlu Said Mehmed Efendi tarafından ele alındı. Said Efendi, Paris'teki basımevlerini inceledi ve Türkiye'de bir basımevi kurulması gereğine inandı. İstanbul'a dönüşünde Müteferrika İbrahim Efendi ile görüşerek bir basımevi kurmak üzere harekete geçti. Önce basımevlerinin faydalarını belirten bir risale yazarak, İbrahim Paşaya başvurdular. Bu risalede, çeşitli sebeplerden dolayı birçok değerli eserin yok olduğu, hattatların dikkatsizliği yüzünden eserlerin yanlış yazıldığı, ayrıca medrese öğrencilerinin kitapsız kaldığı belirtiliyordu. İbrahim Paşa, bu risaleyi bir heyete incelettikten sonra Said ve İbrahim Efendileri basımevi kurmakla görevlendirdi. Şeyhülislâm Abdullah Efendi de, bazı dinî kitaplar dışında lûgat, mantık, heyet, tarih, coğrafya, tıp ve felsefeyle ilgili eserlerin basılmasında sakınca görmediği yolunda fetva verdi. Padişahtan da ferman alınarak (1727) İstanbul'da Sultanselim semtinde, Müteferrika İbrahim Efendinin evinde, ilk matbaa kuruldu. İlk olarak Vanlı Mehmed bin Mustafa'nın yazdığı *Sihahı Cevheri* adlı lûgatin tercümesi bin nüsha olarak basıldı. Basımevinin kâğıt ihtiyacını karşılamak için bir kâğıt fabrikasının kurulması kararlaştırıldı. Lâle devrinin getirdiği başka bir önemli yenilik de İstanbul'da ilk defa bir itfaiye teşkilâtının kurulmasıdır. 1713'te Fransa'dan İstanbul'a göç eden ve bir süre sonra müslüman olan Davud Efendi tulumbayı geliştirdi. İki yıl sonra bir yangın sırasında kullanılan bu tulumba yangının söndürülmesine büyük ölçüde yardımcı oldu. Durumu haber alan İbrahim Paşa, Davud'a yeniçerilerden bir kısmını vererek Şehzadebaşı'nda bir kışla yaptırdı.

Lâle devrinde saraylılar yaz geceleri lâle eğlenceleri ve kışın helva sohbetleriyle vakit geçirirdi. Ayrıca istanbul halkının önemli bir kısmı da devlet ilerigelenlerine özenerek, eğlenceler düzenlerdi. Padişah kendi sarayındaki eğlencelerden başka, zaman zaman bu lâle ve helva sohpetlerine katılmağa başladı. Saraydaki eğlencelere İbrahim Paşadan başka damatlarını, şeyhülislâm ve öteki devlet büyüklerini, ulemayı davet ederdi. Padişah her yıl lâle mevsiminde şehzade ve haremleriyle birlikte Beşiktaş'ta damadının yalısına giderdi, Kâğıthane'de Çağlayan adı verilen yerde kurulan (1722) Sadâbâd en çok ilgi gören köşklerden biri oldu. Sadâbâd'dan başka, Üsküdar'da Şemsipaşa iskelesinde Şerefâbâd, Çengelköy'de Bağıferah, Fındıklı'da Emnâbâd, Kâğıthane'de Alibey köyü yakınında Hüsrevâbâd, Ortaköy ile Kuruçeşme arasında bugün Lido denilen yerde Hümâyurâbâd, Çağalazadesinanpaşa sarayı yakınında Perâbâd, Kuruçeşme'de Kasrısüreyya, Topkapı yakınında Vezir bahçesi en önemli kasırlar arasında yer aldı. Bunlardan başka Tersane bahçesinde, Çırağan bahçesinde ve İbrahimpaşa yalısında lâle eğlenceleri, küme faslı âlemleri de yapılırdı. Şair ve yazarlardan Nedim, Seyyid Vehbî, Raşid, Nahifî, Rahimî, Samî, Şakir, Çelebizâde Asım, Osmanzade Taib gibi devrin ünlü kişileri bu meclislere katılırlar. Bu arada başlayan İran savaşında başarı haberleri gelince, İbrahim Paşanın ünü arttı. Ahmed III de kendisine gönderdiği hattı hümayun ile onun yönetimini övdü. Damat İbrahim Paşa bu eğlencelere fazla zaman harcamağa başlayınca, onu sevmeyenler İstanbul kadısı Zülâli Hasan Efendinin nikâhlı karısına tecavüz ettiğini İstanbul'a yaydılar. Bu arada Paşanın Kâğıthane'de kadınlara altın atarak yaşmaklarının içine düşürmekte usta olduğu da söylenmeğe başlandı.

Devrin bir özelliği de lâle olduğundan, İstanbul'da lâle soğanı üretme ve yetiştirme bir salgın halini aldı. O devirde lâlenin iki yüz otuz dokuz çeşidi vardı. Bu düşkünlük yüzünden lâle fiyatları çok arttı. Ahmed III, 1722 eylül tarihli bir fermanla lâlenin her birine, çiçekçibası tarafından narh konulmasını İstanbul kadısına emretti. Bununla birlikte lâlenin fiyatı yine arttı. *Mahbub* adı verilen lâle soğanı çok yüksek fiyatla satılmağa başladı. Mahbubdan başka, en gözde lâle olan, Vefalı Mehmed Beyin yetiştirdiği *nizei rummanî* adlı lâleye 50 kuruş narh kondu.

İbrahim Paşa, Avrupa ile dost geçinmek ve düzenli bir dış siyaset takip etmek istedi, XVI. yy.dan beri Osmanlılarla siyasetini geliştiren Fransa'ya bir elçi ve Pasarofça antlaşmasının altıncı maddesine dayanılarak Viyana'ya bir şehbender (konsolos) gönderildi. Yabancı devlet elçilerine daha anlayışlı davranıldı. Elçiler için düzenlenen ziyafetler özel olarak yalılar ve saraylarda verilmeğe başladı. İran'a karşı girişilen savaşlar sonunda başarılar elde edildi. Bu durum 1723'ten 1730'a kadar sürdü. Ancak Osmanlıların eline geçen Hemedan ve Tebriz'in İranlılar tarafından geri alınması üzerine, paşanın aleyhindekiler durumdan yararlanarak çalışmalarına hız verdiler; halkı sadrazam aleyhine kışkırtmağa başladılar. Sadrazam, İran ile bir antlaşma (1729) yaptı; buna rağmen İranlıların saldırıları önlenemediğinden Ahmed III'ün başında bulunacağı bir ordunun İran üstüne yürümesine karar verildi. Padişah son anda sefere katılmaktan vaz geçti. Bu durum İbrahim Paşayı sevmeyenlere büyük fırsat verdi. Bunlar Patrona Halil, Muslubeşe, Küçük Muslu, Kutucu Hacı Hüseyin, Çınar Ahmed, Ali Usta, Karayılan, Emîr Ali, Turşucu İsmail'i harekete geçirerek bir isyan çıkardılar ve duruma hâkim oldular. Devlet ilerigelenleri sarayda toplandı. Sancağı şerif sarayın orta kapısı üzerine kondu. Fakat sancağın altında kimse toplanmadı, bu arada isyancılar da otuz yedi kişinin, padişah tarafından ölü veya diri kendilerine teslim edilmesini istediler. Bunlar arasında Nevşehirli İbrahim Paşa başta olmak üzere damatları, kaptanıderya, İstanbul kaymakamı Kaymak Mustafa Paşa ile sadaret kethüdası Mehmed Paşa ve şeyhülislâm Abdullah Efendi de vardı. Ahmed III, âsilere teslim edilmesi istenilen İbrahim, Mustafa ve Mehmed Paşaları kurtaramayacağını anlayınca isyancıların yaptığı tayinleri kabul etti, mührü hümayunu İbrahim Paşadan aldırarak onu kapı arasına gönderdi; burada İbrahim Paşa iki damadıyle birlikte boğduruldu. Cesetlerini bir öküz arabasıyle Atmeydanına yolladılar. Şeyhülislâm Abdullah Efendi ile İbrahim Paşanın diğer yakınları da sürgüne gönderildi. İstekleri yerine getirilen âsiler daha sonra Ahmed III'ü de indirerek yerine Mahmud I'i getirdiler. Lâle devrinde yapılan ve o günün sanat eserleri olarak kabul edilen kasırlar, saraylar isyancılar tarafından yakılıp yıkılmasına karşılık matbaaya el sürülmedi. Lâle devrini şiirleri ve şarkılarıyle süsleyen şair Nedim de isyan sırasında damdan kaçmak isterken düşerek öldü. (→Bibliyo.) [M]

Lâle devri, tarihçi Ahmed Refik Altınay'ın osmanlı tarihindeki Lâle devrini (1712-1730) konu edinen eseri (1912). Kitapta Lâle devrinden önceki durum, Nevşehirli İbrahim Paşanın ortaya çıkışı, saray hayatı, devlet yönetimi, zevk ve safa âlemleri, ayaklanmalarla sonuçları, bir edebiyatçı gözüyle ele alınır. İstanbul halkının saraya karşı olan tutumu açıklandıktan sonra zamanın şairlerinin olayları konu edinen şiirlerinden, özellikle Nedim'in kaside ve şarkılarından örnekler verilir. Kitap, Patrona Halil ayaklanmasını hazırlayan tarih devresini edebiyat açısından ele alan ve osmanlı tarihinin bu dönemine ilk defa *Lâle Devri* adını veren eser olarak dikkate değer. (M)

Lâle devri, Musahibzade Celâl'in konusunu Ahmed III devrinin yaşayışından alan üç perdelik tarihî opereti (1914). İlk defa, Benliyan kumpanyasında Fehim Efendi, Emin Beliğ, Ömer Aydın tarafından oynandı (1921). Müziğini İsmail Hakkı Bey düzenledi. İstanbul Operet heyeti tarafından da doktor Suphi Beyin bestesiyle yeniden oynandı. Nedim'in şiirleriyle süslenen oyunda Ahmed III, Nevşehirli Damat İbrahim Paşa, Nedim, İbrahim Müteferrika, Fatma Sultan, şeyhülislâm Zülâli Hasan Efendi gibi o çağın önemli kişilerine yer verilir. (M)

LÂLEGÜL bls. i. (fars. *lâle* ve *gül*'den *lâlegül*). Mus. Türk musikisinde mürekkep bir makam.

— ANSİKL. H. S. Arel tarafından düzenlendi. Hüzzam ile şeddi araban makamlarından yapılmıştır. Sonuncusuyle ve inici bir seyirle yegâh (*re*) perdesinde durur. Birinci güçlüsü, hüzzamın durağı olan segâh (*si*) perdesidir. Hüzzam gibi koma bemolü (segâh), *mi* bakıye bemolü (hisar) ve *fa* bakıye diyezi (evc) ârızaları ile donanır. Şeddi araban geçen yerlerde, nota içinde *si* bekâr ve bakıye bemolü (dik kürdî), *do* bakıye diyezi (nim hicaz) kullanılır; *mi* bakıye bemolü ile *fa* bakıye diyezi, şeddi araban dizisinde de vardır. (M)

LÂLE HATUN Kutluğ, türk kadın şairi (öl. 1282). Kirman'da hüküm süren Kutluğhanlar soyundan Kutbeddin Mehmed'in karısı; onun ölümüyle başa geçti (1257). Sonra devlet yönetimini oğlu Sultan Haccac'a bıraktı. Şiirlerini farsça yazdı. (M)

LÂLELİ sıf. (*lâle*'den *lâle-li*). Lâlesi olan. ‖ Lâle desenleri bulunan (kumaş). [M]

LÂLELİ, İstanbul'da (Eminönü ilçesi, Beyazıt bucağı) semt, Beyazıt ve Aksaray arasında. Adının, *Lâleli Baba* diye bilinen veliden veya *Lâleliçeşme*'den geldiği söylenir. Bu ad, önce Mustafa III tarafından 1759-1763 yılları arasında yaptırılan camiye verildi; sonra bunun çevresindeki semt için kullanıldı. Caminin etrafında sebil, türbe, medrese gibi ekleri vardır. Rıgappaşa kütüphanesi de buradadır. Lâleli bugün şehrin seçkin bir oturma semti olduğu gibi, Ordu caddesi boyundaki mağazalarla önemli bir ticaret merkezidir. (M)

LÂLELİ BABA, türk dervişi (XVI. yy.). Lâleli semtine adını verdiği söylenir. Burada hasırdan bir kulübede yaşardı. Ku-

Foto. Popper-Atlas-Photo (LAROUSSE)

LAKE

yukarıda,
çin lakesi
bir pano'nun
detayı (XVII. yy.)
Guimet müzesi, Paris

sağda,
çin lakesi pano
(XVIII. yy.)
Cherpitel'in eseri
Süsleme Sanatları
müzesi, Paris

yanda,
Fransızların «France»
gemisini süsleyen
sentetik lake
panolardan
biri (1961)

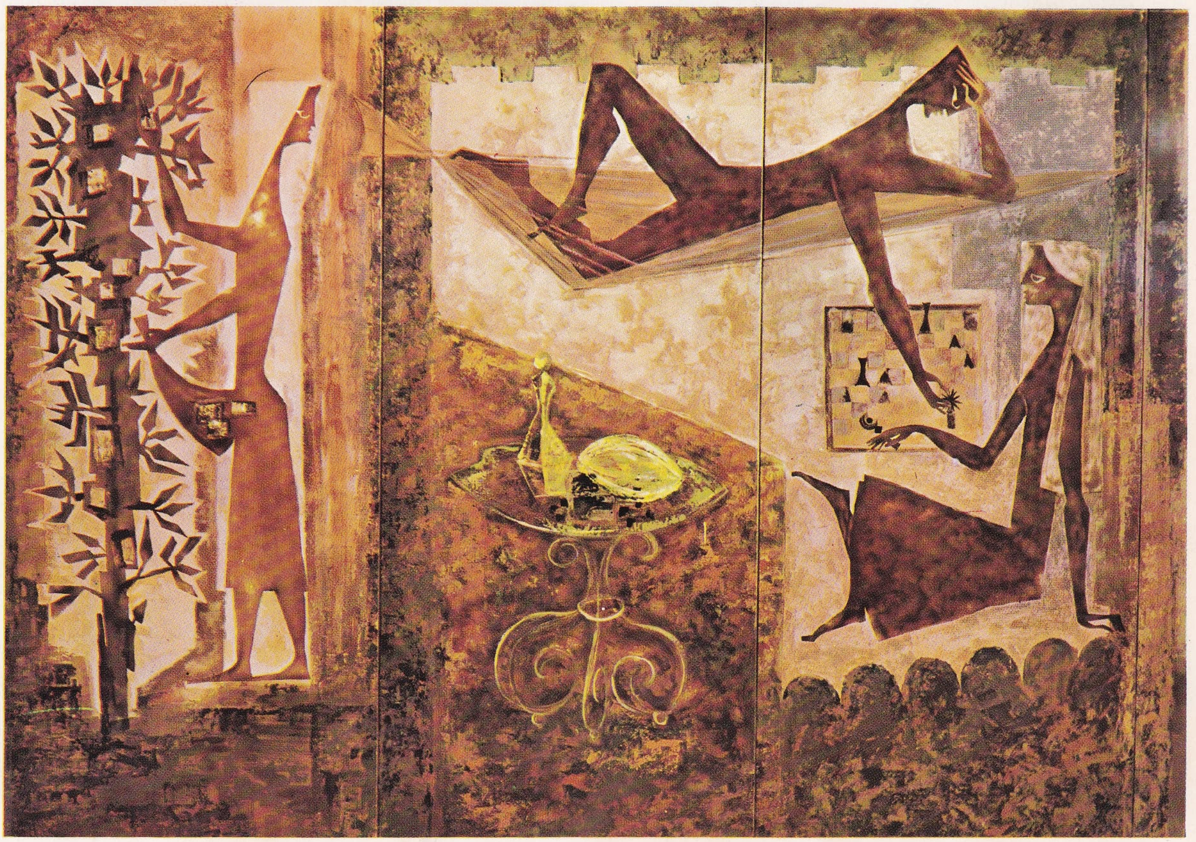

Foto. Giraudon (LAROUSSE)

LÂLELER

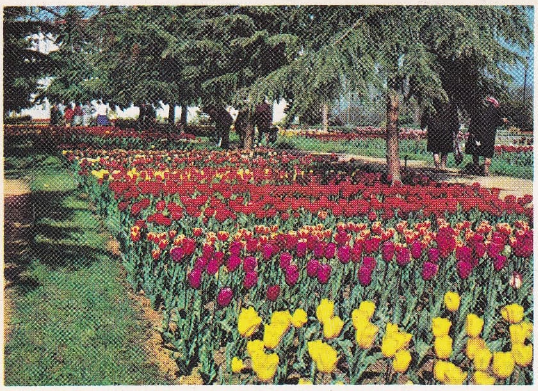

lâle bahçesinden bir görünüş

karışık lâleler

Foto. V. Saraç, M. Arseven (MEYDAN)

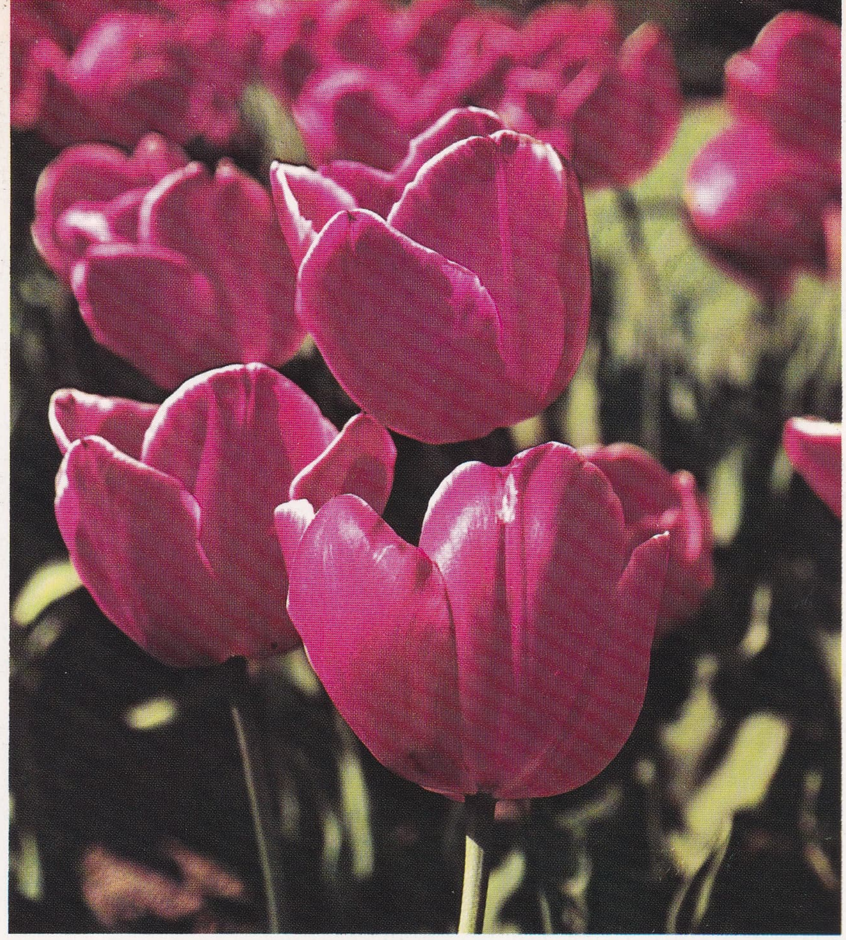

Preludium'un yakından görünüşü

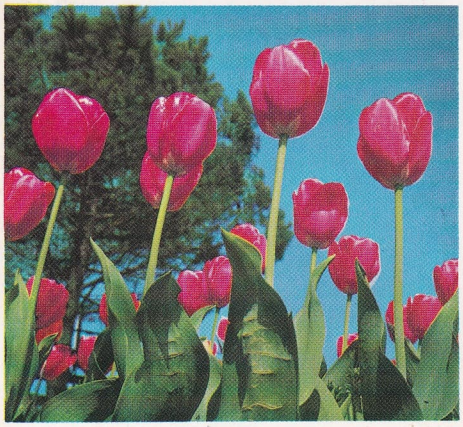

Preludium

Daniel webster

Wall street

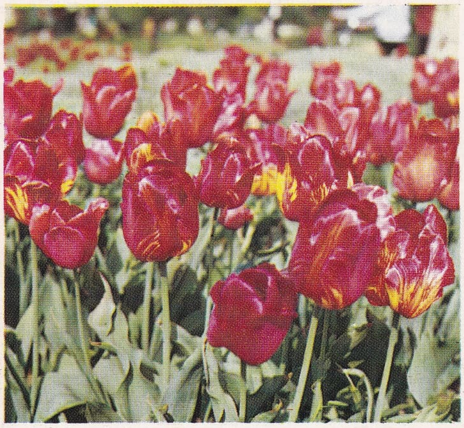

Insurpassable

Atatürk lâlesi

Prens Charles

lübesinin bulunduğu yerde çeşmenin yanına gömüldü. Mustafa III'ün yaptırdığı camiye de Lâleli adı verildi. (M)

Lâleli camii, İstanbul'da Aksaray semtindedir. İmaret, türbe, sebil, hamam, han ve dükkânlardan meydana gelen külliye, Mustafa III devrinde (1759-1763 yılları arasında) mimar Mehmed Tahir tarafından yapıldı. Cami, arapça kapı kitabesinden anlaşıldığı gibi 1783'te büyük ölçüde hasara uğradı, çeşitli devirlerde onarım gördü. Bir bodrum katı üzerinde yükselen cami, barok tarzındadır; plânı karedir. Mihrap çıkıntılıdır. Merkezî kubbe, sekiz sütuna dayanan kemerler üzerindedir ve altı yarım kubbeyle çevrelenir. Hünkâr mahfeli sol tarafta yer alır. Sekiz sütunlu şadırvanı ve tek şerefeli iki minaresi vardır. Soldaki minare, caminin yapılışından altı yıl sonra eklendi. Caminin dış avlu cümle kapısı 1956-1957'deki yol yapımı sırasında geri çekildi ve burada ekleme dükkânlar yapıldı; bodrum katı kullanılır bir duruma getirildi. Önündeki türbede Mustafa III, Selif III, Heybetullah, Mihrimah, Mihrişah ve Fatma Sultanlar gömülüdür. Barok tarzında olan türbenin içinde XVI. yy.a ait çiniler vardır. Bu türbenin yanında Hasekisultanlar türbesi ve caminin hazîresinde, üzeri bronz şebekeli Adilşah Kadının açık türbesi vardır. Külliyenin bronz şebekeli sebili iyi durumdadır. Hamamından iz kalmamıştır. (M)

LÂLELİK i. (*lâle*'den *lâle-lik*). G. santl. Lâle devrinde çok kullanılmış, gülabtan biçiminde ağzı enli bir vazo çeşidi. (Osmanlı seramiğinin ünlü işlerinden biri olan bu çiçekliğin, saksonya, billûr, beykoz, çeşmibülbül gibi türlerinden başka, altın ve gümüşten yapılanları da vardır.) [M]

Lâleli sebili, Lâleli külliyesi içinde sebil, Mimar Mehmed Tahir Ağanın yaptığı sanılıyor. Beş açıklıklı olan sebil, süsleme bakımından ilginçtir. Sütun başlıkları konik bir bölüm üzerinde oturmakta, köşelerinden akart yaprakları çıkmaktadır. Sebilin yapımında türk üslûbunun ağır bastığı görülür. (M)

LÂLELİZADE ABDÜLBAKİ EFENDİ. Bk. ABDÜLBÂKİ *Lâlelizade.*

LÂLENAME blş. i. (fars. *lâle* ve *nâme*'den *lâle-nâme*). *Esk.* Çeşitli lâleler ve onların yetiştirilmesiyle ilgili olarak yazılan şiir veya risale. Ed. *Esk.* Divan edebiyatında lâleyi konu edinen manzum eser. Lâle ile ilgili kaside. (M)

LÂLERUH blş. i. (fars. *lâle* ve *ruh*, yanak'tan *lâleruh*). Mus. Türk musikisinde mürekkep bir makam. (Pençgâh ve aşiran makamlarından meydana gelir. Sultan Korkut'un bu makamda bir peşrevi ve bir saz semaisi vardır.) [M]

LÂLESÂR blş. i. (fars. *lâle* ve *-sâr*'dan *lâlesâr*). *Esk.* Lâle bahçesi.

— Zool. *Esk.* Sığırcık kuşu. (M)

LÂLETTAYİN zf. (ar. *lâ*, olumsuzluk edatı, *ʿalâ*, üzere, *el*, harf-i tarif ve *taʿin* > *lâ-ʿalâ-et-taʿyin* > *lâalettayin*'den). *Esk.* Gelişigüzel, rastgele; herhangi: *Yürü geç git; lâalettâyin bir mart gününün lâalettâyin bir pazartesi* (S. F. Abasıyanık). *Lâalettâyin bir kızla evlenemem* (Vâ-Nû). [M]

LÂLEZÂR blş. i. (fars. *lâle* ve *-zâr*'dan *lâle-zâr*). *Esk.* Lâle yetiştirilen yer, lâle bahçesi: *Bir nîm neş'e say bu cihanın baharını / Bir sagar-ı keşîdeye tut lâlezârını* (Nedim). [M]

LALEZARÎ. Bk. MEHMED TAHİR *Lâlezarî.*

LÂLÎ AHMED EFENDİ, türk bilgini (?-Amasya 1563). Saruhanlıdır. Şeyhülislâm Kemalpaşazade Ahmed Şemseddin Efendiden ders aldı. Çeşitli yerlerde kadılık yaptı. Türkçe, arapça ve farsça şiirler yazdı. Özellikle, fıkıh, feraiz ve edebiyat alanlarında çalıştı. Eserlerinden bazıları: *Mecma-ül-Mesâil-iş-Şeriye fi Ulum-id-Diniye* (Din Bilimlerinde Şerî Meseleler Dergisi); *Esma-ün-Nebi* (Hz. Muhammed'in İsimleri); *Emsile Şerhi; Mecmaül-Kavâid ve Menba-ül-Fevâid* (Kurallar Derlemesi ve Faydaların Kaynağı); *Kavânîn'-i Sa-f-ı Fârisî* (Farsça Dilbilgisinin Kanunları); *Şerh-i Muhakemat* (Muhakemat Şerhi). [M]

LALİBİLA veya **LALİBELA,** Habeşistan'da kutsal şehir; hemen tamamıyle manastırlarla kaplıdır ve Necaşî'nin XIII. yy.-da İslâmiyeten kaçan Mısır Kıptîlerine burada yekpare taştan kiliseler yaptırmasından beri bir hac yeridir. (L)

LALİÇ (Mihaïlo), yugoslav yazarı (Trepça 1914). Hikâyeleri, manzumeleri (*Hürriyet Yolu*, 1948) ve romanları (*Kötü İlkbahar*, 1953; *Kopma*, 1955) millî ve sosyal liberalleşme kavgalarını anlatır. (L)

LÂLÎ HASAN EFENDİ. Bk. HASAN EFENDİ *Lâlî.*

LÂLÎ MEHMED FENÂÎ EFENDİ. Bk. MEHMED FENÂÎ EFENDİ *Lâlî.*

LALİN, İspanya'da (Galicia, Pontevedra ili) şehir; 19 600 nüf. Kır pazarı. (L)

LALİQUE (René), fransız süslemecisi (Hay, Marne 1860 - Paris 1945). 1900 Sergisinde sembolist şiirden ve japon sanatından ilham alarak yaptığı mücevherlerle başarı kazandı. Daha sonra, camı kalıba dökme tekniğini uyguladı; böylece, ucuz parfüm şişeleri, sofra takımları, lambalar ve mimarlık malzemesi yapmayı başardı. Eserleri, Dekoratif Sanatlar müzesinde ve gerek Fransa'daki gerek yabancı ülkelerdeki koleksiyonlarda yer alır. *Paris*'in yemek odası (1920), 1925 milletlerarası sergisinde Sèvres pavyonu ve çeşmeleri, Caen'de Délivrande manastırının büyük sunağı (1930), Champs-Elysées yol kavşağındaki çeşmeler (1932), Jersey'de Saint-Hélier kilisesinin büyük sunağı ve vitrayları (1933), *Normandie* transatlantiğinin yemek salonu (1936), İngiltere kralının bütün sofra ve gümüş takımları (1938) Lalique'in eserleri arasındadır. (L)

LALİTAVİSTARA, Buddha'nın sanskritçe yazılmış biyografisi. M.S. II. yy.da yazılmış olan bu metin, Buddha kanunu dışında yazılmış en önemli eserlerden biridir. Metinde Mahayana'ya karşı bir eğilim görülür, ama bu, aslında mucize dolu hikâyelerle pekiştirilmiş bir dharma öğretisi kitabıdır.

Eserde yer alan ve tapınaktaki heykellerin hayranlık uyandıran bir çocuğa karşı saygı duymalarını dile getiren bazı hikâyeler, eskiden beri Batıda da bilinmekteydi. Ortaçağın başlarında, dünyanın tantanasını ve iktidarını reddeden bu prensin hayatı hıristiyan keşişlik anlayışını açıklamak, savunmak ve övmek amacıyle dinî bir yunan romanına konu olmuştu. Bu roman yazarının şamlı Aziz Yahya (700 ? - ? 754) olduğu sanılır. Yazarın hikâyesini anlattığı hintli keşiş İoasaph veya Josaphat'ın adının, Buddha'nın Büyük Aydınlanma devrinden önceki adı olan Baddhisattva'nın bir başka şekli olmasından şüphelenmemiş olması mümkündür. Ortaçağın sonlarında da *Barlaam ve Josaphat Hikâyesi*, daha sonraki *Pilgrim's Progress* (Hacı'nın İlerleyişi) gibi çok yaygındı. Rönesans'ın doruğuna eriştiği sıralarda Buddha nerdeyse hıristiyan azizlerin arasında yerini almak üzereydi. Şamlı Aziz Yahya'nın olağanüstü işlerini anlattığı hintli aziz Barlaam ile Josaphat'a, Papa Sixtus (1585-1599) *Martyrologium*'unda (27 kasım tarihi altında) yer verdi. (M)

LALİVE DE JULY (Ange Laurent DE), fransız diplomatı ve koleksiyoncusu (Paris 1725-ay.y. 1775). Bir maliyeci ailesinin oğludur. 1776'da büyük elçilikler denetçisi ve Resim akademisi amatör üyesi oldu. Eski eserler koleksiyonu için 1756-1768'de mimar Bruneau'ya yunan üslûbunda bir kabin yaptırdı. Bunu Louis Joseph Le Lorrain süsledi ve Louis XVI'nın prototiplerini sağlamış oldu. Lalive de July koleksiyon kataloğu ile birlikte tarifini de yayınladı (1764). [L]

LÂLİZADE MEHMED ÇELEBİ. Bk. MEHMED ÇELEBİ *Lâlîzade.*

LALLANS i. Aşağı İskoçya'da konuşulan ingiliz - iskoç lehçesi. (Hugh Macdiarmid'in ilk şiir derlemesi bu dille yazılmıştır.) [LOWLAND SCOTS da denir.] (L)

Lalla-Rokh, Th. More'un Doğu'ya ait peri manzumesi (1817). Özellikle ritminin ahengi ve sevimliliğiyle büyük başarı kazandı. Manzume dört bölümden meydana

solda, **Jean-Baptiste de LAMARCK**
Bibliothèque du Muséum;
sağda, **Alfonso LA MARMORA**
Cabinet des Estampes, Paris

gelir: *Horasan'ın Gizli Şairi; Cennet ve Peri; Ateşe Tapanlar* ve *Haremin Işığı.* (L)

LALLEMAND (André), fransız astronomu (Cirey, Côte-d'Or 1904). Strasbourg rasathanesine astronom yardımcısı tayin edildi (1938); Strasbourg üniversitesinde dersler verdi. 1943'te astronom yardımcısı olarak girdiği Paris rasathanesinde 1953'te astronom oldu. Güneş'in taç tabakasının fotometrik incelenmesi, yıldızların fotoğrafla fotometrik incelenmesi ve özellikle fotoelektriğin astronomiye uygulanmasıyle ilgili birçok çalışma yaptı. Elektron hızlandırıcı lambalar ve «elektronik» teleskop üzerindeki buluşları, çağdaş astronomide son derece önemli bir yer tutar. Bu teleskop, 1956'dan bu yana çok elverişli şartlar içinde yıldız tayflarının elde edilmesine yaradı. Lallemond, 1961'de Collége de France'a profesör oldu. (L)

LALLEMAND (Frédéric Antoine, baron), fransız generali (Metz 1714-Paris 1839). İtalya'da ve Mısır'da kendini gösterdi; 1808'de baron oldu. 1811'de tuğgeneralliğe yükseldi. Hamburg'un savunmasına katıldı (1813-1814). Her ne kadar Bourbon'lara bağlı ise de Yüzgün sırasında kardeşiyle ve Lefevre-Desnouettes ile La Fere tersanesini zaptetti. Waterloo'da yaralandı. Napolyon'un peşinden Rochefort'a gitti. *Bellerophon* adlı ingiliz gemisine sığındı. İngilizler tarafından Malta'da göz altına alındı. Fransa'da gıyaben ölüme mahkûm edildi. Türkiye'de ve Mısır'da yaşadı. Sonra A.B.D.'ye gitti. Orada göçmenlerle Texas yerleşme kampını kurdu (1817). Başarısız-

Alphonse de LAMARTİNE

Gérard'ın eseri, Versailles müzesi, Paris

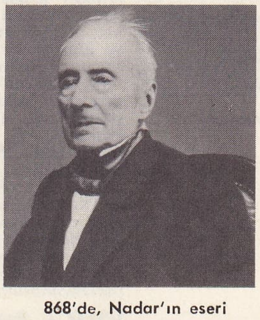

868'de, Nadar'ın eseri

çalışma odası

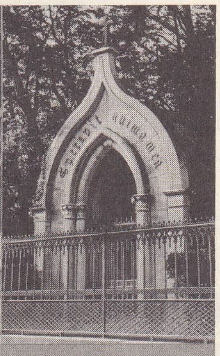

mezarı

Charles LAMB

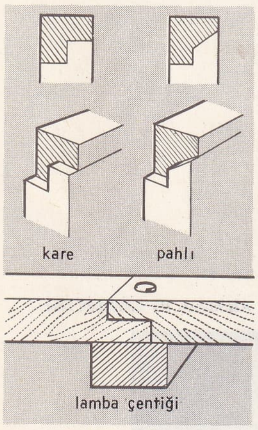

lambalar (marang.)

lığa uğrayınca New York'ta bir müessese kurdu. Eylül 1830'da Fransa'ya döndü. Yeniden orduya alındı. (L)

LALLEMAND (Georges), fransız ressamı (Nancy, XVI. yy.ın ikinci yarısı-öl. 1635). 1601'de Paris'e gitti; Poussin, Philippe de Champaigne, Vouet, La Hire, Vignon, Brébiette ve Saint-İgny'nin uğradığı bir atelye kurdu. Brébiette ve Saint-İgny, Lallemand'ın sanatından etkilendiler. 1611'de *Paris Şehir Yöneticileri* (Carnavalet) portresi dışında, gravürler ve desenler (Louvre müzesi) yaptı. (L)

LALLEMANTİA i. (J.E. L. Avé-*Lallemant*'ın adından). Bazı türleri bahçeleri süslemek için yetiştirilen asya menşeli otsu bitki. (Ballıbabagillerden.) [L]

LALLİ (Giambattista), italyan şairi (Norcia 1572-ay.y. 1637). La *Moscheide overo Domiziano İl Moschicida* (Sinekname veya Sinekkıran Domitianus) adlı eğlenceli manzum bir eser yazdı. Yazar burada Domiziano'nun sineklere karşı yaptığı savaşı anlatır. *Franceide* adlı kitabında ise frenginin tarihçesini alaya aldı. Asıl başarı sağlayan eseri, *Eneide Travestito* (Kılık değiştirmiş Aineias) [1634] oldu. Bu, Vergilius'un Aineias'ının alaylı bir kopyasıdır. Yazar Eskiçağlardaki olay ve kişileri modern bir ortama aktarır. Ayrıca *Tito Vespasiano overo Gerusalemma Desolata* (Titus Vespasianus veya Üzgün Kudüs) [1635] adlı bir eseri vardır. (M)

LALLOUETTE (Jean François DE), fransız bestecisi (Paris 1651-ay.y. 1728). Guy Leclerc'ten keman, Lully'den beste dersleri aldı. 1677'den sonra kilise müziğine yöneldi, bir süre İtalya'da kaldı, Fransa'ya dönüşünde Rouben katedralinde (1693-1695), Paris'te Saint-Germain-l'Auxerrois kilisesinde ve 1700'de Campra'nın yerine Notre-Dame katedralinde kapella yönetmenliği yaptı. Lallouette'in iki metot kitabı (1726-1730) ve *Super Veritas* adlı missa'sı yayımlandı. Bir başka missa'sıyle motetleri elyazması olarak Fransa Devlet kitaplığındadır. Lallouette, italyan sanatının etkisinde kaldı. (L)

LALLY (Thomas, baron DE TOLLENDAL, kont DE), İrlanda asıllı fransız subayı (Romans 1702-Paris 1766). Polonya ve Avusturya Veraset savaşlarında başarı kazandı, sonra güçlü bir seferî kuvvetin başında (200 asker, 9 gemi) Hindistan'a gönderildi. Oraya varışında (nisan 1758), Godeheu antlaşması henüz uygulanmamıştı ve yarımadadaki durum muhafaza edilmekteydi. Fakat, Hindistan'ın meselelerini tanımayan ve otoriter bir kişi olan Lally, yanlış istihbarat yüzünden, yerlilerle ve subaylarla çatıştı (Dekkan'ı tutmakta olan Bussy'nin geri çağırılması). Surat'yı (mart 1759), Masulipatnam'ı (nisan) kaybetti ve kuşatılan Pondichery'yi teslim etmek zorunda kaldı (ocak 1716). Bu yenilgiden sorumlu tutularak Bastille'e atıldı (ağustos 1162). Parlamento kararıyle idam edildi. 1773'ten sonra Voltaire, Lally'ye itibarını yeniden kazandırmak için kampanya açtı. Lally'nin oğlu babasını mahkûm eden parlamento kararını temyiz ettirdi 1778'de Davaya bakan Rouen ve Dijon parlamentolarınca, Paris parlamentosunun hükmü onaylandı. (L)

LALO i. Baobab ağacının kurularak toz haline getirilen yapraklarından yapılan ve bazı zencilerin yediği besin maddesi. (L)

LALO (Charles), fransız estetikçisi (Périgueux 1877-Paris 1953). 1933'te Sorbonne'da estetik kürsüsünde Victor Basch'ın yerini aldı. Lalo'nun estetik kavrayışı, müzik üstüne temellenmiştir: sanat eserinde çeşitli sesler yan yana gelerek müzikal bir kontrapunto tarzı yaratır. Lalo, sanat filarmonisi nazariyesini on beş kadar eserinde geliştirdi: *Esquisse d'une Esthétique Musicale Scientifique* (Bilimsel Bir Müzik Estetiği Denemesi) [1908]. *İntroduction à l'Esthéque* (Estetiğe Giriş) [1912], *L' Expression de la Vie dans l'Art* (Sanatta Hayatın Anlatımı) [1933], *L'Art Loin de la Vie* (Hayattan Uzak Sanat) [1939], *l'Art et la Vie* (Sanat ve Hayat) [3 cilt, 1946-1947]. (L)

lamba dibi (aydınlatma)

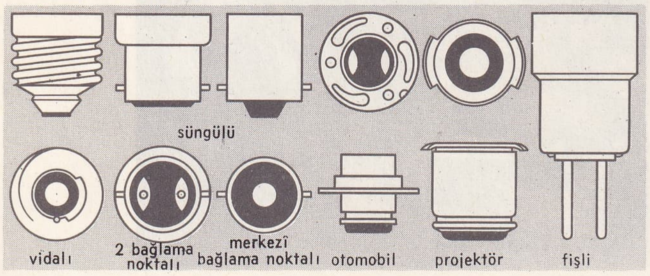

LALO (Edouard), fransız bestecisi (Lille 1823-Paris 1892). Lille konservatuvarında alman Baumann'ın öğrencisi oldu. Ailesinin muhalefetine rağmen on altı yaşından sonra sadece müzikle ilgilendi. Paris'e beş parasız gitti, Konservatuvara girmeğe çalıştı, ama başaramadı. Chopin'in arkadaşı Schulhoff ile beste çalıştı, daha çok eski şaheserleri inceledi. Armingaud, Mas ve Jacquard ile ünlü bir dörtlü kurdular; özellikle Beethoven'in yaylı çalgılar dörtlüsü için yazdığı eserleri başarıyle icra eden bu dörtlüde viyola çalarak hayatını kazanıyordu. Yirmi yıl sonra, *İspanyol Senfonisi* (1881) adlı eseriyle başarıya ulaştı; ikinci başarısını *Norveç Rapsodisi* (1881) ile kazandı. 1879'da Paris operasının geri çevirdiği *la Roi d'Ys* (Ys Kralı) adlı eseri 1888'de Opera-Comique'te temsil edildi (bu üç perdelik eser bir Bretagne efsanesini konu alır). 1882'de Opera'da temsil edilen *Namouna* balesi haksız yere başarısızlığa uğradı. Piyano konçertosu ve Arthur Coquard'ın tamamladığı *la Jacquerie* (Kanlı Ayaklanma) adlı lirik dramın taslakları son eserleri oldu. Lalo, ayrıca orkestra ve çalgılar için de müzik yazdı: *Divertissement* (1872), *sol* minör senfoni (1886), *fa* konçertosu, keman konçertosu (1876), keman için *Rus Konçertosu*, piyano konçertosu (1889). Oda müziği için yazdığı eserler arasında bir yaylı çalgılar dörtlüsü (1859) [1881'de yeniden elden geçirdi], keman, viyolonsel, piyano için üç triosu, keman ve piyano için üç triosu, keman ve piyano için bir sonatı, ayrıca dramatik eserleri vardır. — Oğlu PİERRE, müzik tenkitçisi (Puteaux 1866-Paris 1943). *Revue de Paris, Journal, Courrirer Musical, Comoedia* dergilerinde çalıştı. 1898-1914 Arasında *Temps* gazetesinde haftadan haftaya müzik üstüne makaleler yazdı, hatıralarını yayımladı. Makalelerinin çoğu şu kitaplarda toplandı: *La Musique* (Müzik) [1898-1899], *Richard Wagner ou le Nibelung* (Richard Wagner veya Nibelung) [1933], *De Rameau à Ravel* (Rameau'dan Ravel'e) [1947]. (L)

LALONA i. (fr. *lalona*). Madagaskar'da yetişen *Weinmannia Bojeriana*'nın odunu; mobilyacılıkta, yapı ve demiryolu malzemesi yapımında kullanılır. (*Cunoniaceae* familyasından.) [L]

LALOU (René), fransız tenkitçisi ve deneme yazarı (Boulogne-sur-Mer 1889-Paris 1960). Henri IV lisesinde ve Denizcilik okulunda İngilizce öğretmenliği yaptı. *Histoire de la Littérature Française Contemporaine* (Çağdaş Fransız Edebiyatı Tarihi) [1922] adlı bir eser yazdı. Tenkit eserleri ve denemeleri, ingiliz ve fransız edebiyatını çok iyi bildiğini ve çağdaş düşüncenin bütün meselelerine hâkim olacak kadar değerli bir hümanist olduğunu ortaya koyar. Başlıca eserleri: *Défense de l'Homme* (İnsanın Savunması) [1926], *Panorama de la Littérature Anglaise Contemporaine et vers une Alchimi Lyrique* (Çağdaş İngiliz Edebiyatının Panoraması ve Lirik Bir Simyaya Doğru) [1927], *Les Etapes de la Poésie Française* (Fransız Şiirinin Aşamaları) [1943], *Maurice Barrés* (1950). [L]

LA LOUBÈRE (Simon DE), fransız diplomatı (Toulouse 1642-La Loubère şatosu, Languedoc 1729). Siyam'a olağanüstü temsilci olarak gönderildi (1681-1688). *Description du Royaume de Siam* (Siyam Krallığı'nın Tasviri) [1691] adlı bir eser yazdı. (L)

LALOUX (Victor), fransız mimarı (Tours 1850-Paris 1937). Jules André'nin öğrencisiydi. 1878'de Roma ödülünü kazandı. Eserleri Tours'da (Saint-Martin bazilikasının roma-bizans üslûbunda yeniden yapımı; gar, belediye binası), Paris'te (Orsay sarayı ve garı, Narjoux ile işbirliği yaparak

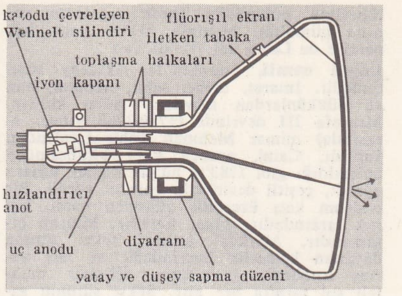

lamba

Credit Lyonnais'nin ön yüzü) ve Roubaix'dedir (belediye binası). Üslûpu ağır ve şatafatlıdır. (L)

LALOY (Louis), fransız müzik yazarı (Gray, Yukarı-Saône 1874-Dole 1944). Öğretmen okulunu (1893), edebiyat fakültesini bitirdi. *Taranto'lu Aristoxène* üstüne hazırladığı bir tezle edebiyat doktoru oldu (1905). Paris Operasında genel sekreterlik yaptı. *Revue des Deux Mondes*'da tenkit yazıları yayımlandı, Paris konservatuvarına müzik tarihi dersleri verdi (1936-1941). Başlıca eserleri: *Rameau* (1908), *Claude Debussy* (1909; 2. bas., 1944), *La Musique Chinoise* (Çin müziği) [1912], *La Musique Retrouvée* (Bulunmuş Müzik) [1928], *Cinquante Ans de Musique Française: l'Opera* (Fransız Müziğinin Elli Yılı: Opera) [1924]. Ayrıca Albert Roussel'in *Padmâvati*'sinin librettosunu yazdı. (L)

LA LUZERNE (Anne César, — şövalyesi, sonra — markisi), fransız diplomatı (Paris 1741-Southampton 1791), César Guillaume de la Luzerne'in kardeşi. Malta şövalyesi ve askerdi, önce Bavyera'da (1776), sonra A.B.D.'de (1779-1784) elçi olarak bulundu. La Luzerne, İngiltere ile yapılan antlaşmanın onaylanmasını (30 kasım 1782) Fransa bu anlaşmaya imza koyana kadar geciktirdi. 1788-1791 Arasında Londra elçisi oldu. (L)

LA LUZERNE (César Guillaume DE), fransız rahibi (Paris 1738-ay.y. 1821). César Henri de Luzerne'in kardeşi ve Malesherbes'in yeğeni. Langres piskoposu oldu (1770), Âyan meclisine girdi (1788). Etats Généraux'da İnsan Hakları bildirisine karşı bir tutum aldı, Konstanz'a göç etti, oradan Venedik'e geçti. 1814'te Fransa'ya döndü, daha hoşgörülü davranarak bütün mezhep kuruluşlarına medenî haklar tanıdı. Devlet bakanı ve kardinal (1811) oldu. (L)

LÂM i. (ar. *lâm*). *Esk.* Arap alfabesinin yirmi üç, osmanlı alfabesinin yirmi altıncı harfi; *l* sesini verir. || Ebced hesabında 30 sayısını karşılar. || Kamerî aylardan şevvâl ayı. || *Kadd-i lâm*, eğri büğrü olan.

— DEY. *Lâmı cimi yok*, değişmez, kesin, diyecek bir şey yok: *Lâmı cimi yok, bu işi bugün bitireceksin.*

◆ **Lâmî** sıf. *Esk.* Lâm harfine ait. Lâm harfi şeklinde olan, eğri büğrü. || At nalı şeklinde olan.

X ışınlı lambalar

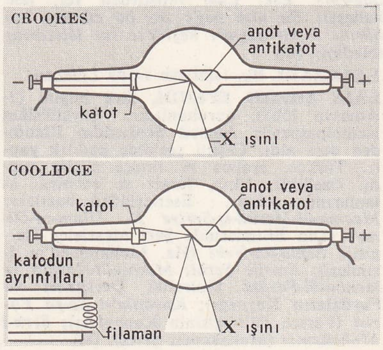

Foto. LAROUSSE

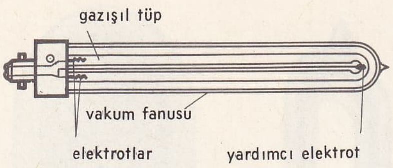

sodyum buharlı lamba

◆ **Lâmiye** sıf. Lâmî'nin dişili.

— Ed. *Esk. Kâside-i lâmiye.* lâm harfine göre düzenlenmiş kaside.

— Gram. *Esk. İzafet-i lâmiye,* lâm harfi ile yapılmış arapça tamlama. (M)

LAM i. (fr. *lame*). Mikrobiyol. ve Hücre bil. Üzerine mikroskopta saydamlaştırılarak incelenecek cisimlerin konduğu veya yayıldığı dört köşeli yassı.

— Anat. *Kalbursu lam.* Bk. KALBUR *kemiği.* ‖ *Dikey lam,* burun deliklerini ikiye bölen ve bir öncekine dikey olan kalbur kemiğinin dikey kısmı. (Burun bölmesinin üst kısmını meydana getirir.) ‖ *Helezonî lam,* kulak dolambacını «dalız» ve «kulak zarı rampası» olmak üzere ikiye bölen kemik. ‖ *Omur lamı,* omurların eklem çıkıntısı ile dikensi çıkıntısı arasında bulunan ve omurların arka kemerini meydana getiren kemik kısım.

— Opt. *Çeyrekdalga lamı,* kırılan iki ışın arasında dalga boyunun dörtte biri kadar bir optik yol farkı meydana getiren lam. ‖ *İnce lamlar.* Bk. *Renkli* HALKA*'lar.* ‖ *Paralel yüzlü lam,* iki paralel düzlem yüzle sınırlanmış camdan lam. (Böyle bir lam ışık ışınını saptırmaz, yalnız yana doğru kaydırır. Net görüntü ancak lam üzerine ışınlarla elde edilir. Cisimle görüntüsü arasındaki *a* kayma miktarını $a = e\left(1 - \frac{1}{n}\right)$ formülü verir, *e* lamın kalınlığı, *n* kırılma indisidir. ‖ *Yarı dalga lamı,* çift kırma özelliği bulunan bir maddeden optik eksenine paralel olarak yontulmuş, uygun kalınlıkta paralel yüzlü ince lam. (Bu lama belirli bir ışık frekansı için [çoğu zaman sodyumunki] kırılan iki ışın arasında yarım dalga boyluk bir optik yol farkı medyana getirecek bir kalınlık verilir.)

— Teknol. İnce ve yassı metal parçası. (L)

LÂM (BENİ-), Dicle kıyılarında göçebe bir arap kabilesi. XIX. yy. ortalarında yapılan sayımlara göre Dicle'nin batısında 4 400, doğusunda İran sınırı boyunca 5 070 Beni Lâm vardı. Beni Lâm soyunun Mekke yakınlarında yaşadığı ve adlarının, eski reisleri olan Faraclâm'dan geldiği söylenir. Çoğunluğu şiî olan Beni Lâm, Safevîler devrinde Huveyza valileriyle iyi ilişkiler kurdu. Bağdat ve Lur valileriyle anlaşamadı. Ali Rıza Paşa (1836'ya doğr.) ve Necib Paşa (1843) tarafından yenilgiye uğratıldı. İran devleti tarafından Karhan'ın sol kıyılarına sürüldüler. Türkiye ile İran arasında 1914'e kadar bağımsız bir durumda yaşadılar. Bu kabile XIX. yy.da birliğini kaybetti. Dicle'nin iki kıyısındaki birlikler ayrı reislerin yönetimi altına girdi. 1821'de Candil'in oğlu Mezkur, tahttan indirilen Ar'ar'ın yerine geçti. Bonaye'nin oğlu şeyh Gazban'ın 1914 Savaşı başında İngilizlere karşı yaptığı saldırı bir sonuç vermedi. (M)

LAM (Wifredo), kübalı ressam (Sagua la Grande, Las Villas 1902). 1928-1936 arasında Madrid'de kaldı, orada Alvaroz de Sotomayor ve Vazquez Diaz ile resim çalıştı. Sonra, Paris'e giderek, Picasso ve gerçeküstücü ressam ve şairlerle (A. Breton'un *Fata Morgana* adlı kitabını resimledi) yakınlık kurdu, onlardan büyük ölçüde etkilendi. Lam, eserlerinde daha çok hayalî konuları işledi ve gittikçe soyuta yöneldi. *Ruhsuz Çocuklar* (1928), *Sofradaki Kuşlar ve Çiçekler, Cengel* (New York, Çağdaş Sanat müzesi) adlı tabloları, Caracas üniversitesinde ve Havana İşçi yurdundaki freskleri ünlüdür. (M)

LAMA (tibetçe «üstün kişi, sayın üstat» anlamında k.), Sanskritçede *-guru.* Tibet ve Moğolistan'da buddha rahibi. ‖ *İnsan kişiliğinde lama,* tibet dinine göre bir buddha veya bodhisatva'nın ruhunun içinde yaşadığı şahıs (Bunlara *Canlı Buddha* da denir.)

— ANSİKL. *Lama,* dinin en yüksek temsilcisi, gerek din dışı kişilerin, gerek rahiplerin saygı gösterdiği bir öğretmendir. Kendisini buddha topluluğunun bir üyesi yapan, 250 adet sert disiplin kuralına uymağa zorlayan bir çeşit eğitim dışında, lama, bir din adamı rütbesi de kazanır. (L)

LAMA i. (lat. *lamina*'dan ital. k.). Kesmek, dilmek, tıraş etmek, kazımak için kullanılan bir âletin madenî kısmı: *Bir bıçağın, çakının laması.* (Bk. ANSİKL. *Teknol. bölümü.*)

— Denizc. Yassı ve uzun demir veya çelik parçası. ‖ *Lama omurgası.* Bk. OMURGA.

— İnş. Sütunun iki tamburası arasına her tamburayı meydana getiren taşların ezilmesini önlemek için konan, ince kurşun levha. ‖ *Jaluzi laması,* jaluziyi meydana getiren ince levhalardan her biri. ‖ *Pancur laması,* bir birini kapamakla birlikte aralarında boşluk bırakacak şekilde dışa doğru, eğik olarak konan küçük atmalardan her biri.

— İşl. Lame kumaşların yapımında veya değerli işlemelerde kullanılan ince lama halinde yassıltılmış altın veya gümüş maden.

— Miner. *Lama,* polarıcı mikroskop ve spektroskop yardımıyle incelemeler yapmak için, uygun âletlerle kesilip aşındırılarak 0,01 ile 0,05 mm kalınlığına kadar inceltilmiş mineral veya taş ürün yaprakları. Bk. ANSİKL.

— Teknol. *Çapraz laması,* iki el yardımıyle bir sapı kendi üzerinde döndürmeğe yarayan ve merkezinde bir gözü olan kaldıraç kolu. (Direnç orta kısma ve her el uçların birine yerleşmiştir.) ‖ Testerelere yollarını veren el takımı. ‖ Demircilerin farklı çaplı büyük parçaları tutmakta kullandıkları kıskaç çeşidi. ‖ Vida adımlarını yapmak için çilingirlerin kullandığı takım. ‖ Sondajlarda kullanılan ve sonda sapını çıkarmağa yarayan takım. ‖ *Testere laması,* odun ve maden işlemekte kullanılan bütün testerelerin kesici kısımlarını meydana getiren, üzerine dişler açılmış çelik lama.

— ANSİKL. Miner. *Lama*'lar yardımıyle kömürü inceleme işlemi şöyle yapılır: kömürün bir yüzeyi asitlerle yumuşatılır, sonra da bu yüzey jiletle kesilir. Maden kömürünün yapısı bu şekilde incelenmiştir. 1919'da Mary Stopes kömür laması üzerinde yaptığı bir incelemede, *kleren, düren, vitren* ve *füzen* adını verdiği dört element ayırt etmiştir. Füzenin kömür içinde bulunması iyi kömürlerin kok haline gelmesini önler.

— Teknol. Lamalar torna, matkap gibi makinelerde, birbirinden farklı düz ve yuvarlak yüzeyler elde etmek için kullanılır. Başlıca lamalar:

1. *parlatma laması,* keskin ağızları düzdür ve parlatma (perdah) işlerinde kullanılır, 2. *delgi laması,* döner bir broşun (delgi çubuğu) çevresine monte edilerek silindir biçimindeki ayarlı delikleri çaplamak için kullanılır; 3. *biçim laması*'nda işlenecek parçanın profiline şekil verecek bir biçim ayrıtı vardır. Şekil verilecek parça kendi ekseni çevresinde dönen lama, parça içine hafifçe daldırılır ve böylece parçaya istenilen biçim verilir. Lamalı freze'de freze lamaları eksenlerine paralel bir şekilde bütün freze makinesinin üzerinde üleştirilmiştir; bütünün hepsi sökülebilir: aynı zamanda, hızlılık ve duyarlık gerektiren işler için çok kullanılan bir âlet de vardır. Lamalarda, kesme açısı kesin bir şekilde belirlenmiş keskin bir ayrıt vardır. (L)

LAMA i. (amerika yerlisi Keçua'ların dilinden k.). Büyük boylu evcil hayvan. (Gevişgetirenler altakımının devegiller familyasından.)

— ANSİKL. *Lama* uzun boyunlu, uzun bacaklı, yumuşak yünlü, büyük ve kıllı kuyruklu bir hayvandır. 40 kg'lık yükü 20 km öteye taşıyabilir. Eti, yünü, sütü ve derisi Güney Amerika'da And dağlarında yaşayanlar (Peru, Bolivya) tarafından kullanılır. Gebelik süresi 170 gündür. Alpaga ve vikunya, lama çeşitleridir. (L)

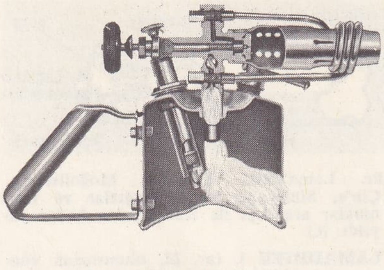
kaynak ve lehim lambası (kesit)

LAMA (Bernardino veya Giovanni Bernardo), italyan ressamı (Napoli 1506-ay.y. 1598'den sonra). Sıradan bir ressamın oğluydu. Öğrenimini, doğduğu ve bütün ömrünü geçirdiği Napoli'de Polidoro da Caravaggio ile yaptı. Napoli katedralinde ve Tesoro kilisesinde yaptığı freskler bozulmuştur. Lama'dan kalan eserlerin başlıcaları: Annunciata kilisesinde Giovanni Battista Sensale için yaptığı mihrap arkalığı (1560). Pellegrini kilisesindeki süslemeler (1590), Solofra katedralinde *Meryem'in Taç Giyişi* ve Napoli'de Aziz Saverino ve Aziz Sosio kiliselerinde *İsa'nın Çarmıhtan İndirilişi.* (M)

LAMA (Giulia), italyan kadın ressam (Venedik. 1685'e doğr. -ay. y. 1740'a doğr.). Hayatı hakkında, bir dantel fabrikasında çalıştığı ve Pizzetta'nın çömezi olduğundan başka bilgi yoktur. Venedik'te Santa Maria Formosa kilisesindeki *Meryem ve Azizler,* Santa Maria dei Miracoli kilisesindeki *Aziz Antonius ile Çocuk İsa* ve San Vittale kilisesindeki *Çarmıh* adlı mihrap arkalıklarının Lama'ya ait olduğu sanılır. (M)

LAMA'CILIK i. (*lama* > *lamacı*'dan *lamacı-lık*). Buddhacılığın Tibet ve Orta Asya'daki özel bir şekli. Buddha'cılığın dalay-lama'ların cismanî iktidarına bağlı bölgelerdeki (XVII. yy.) teşkilâtı. (Tibet'teki Tsong Khapa reformu sonunda meydana çıktı.)

— ANSİKL. *Lama'cılık* esasında mahayana Buddha'cılığından ayrı değildir; VIII. yy.-da Nepal ile Keşmir'de hüküm sürmüş olan siva tasavvufu ve tantrizm'i ile şekil değiştirmiş, 747'de de rahip Padma Sambhava'nın gayreti ile Tibet'e yayılmıştır. Fadma Sambhava Lama'cılığın asıl kurucusudur. Kendisi Samye'de ilk tibet manastırını yaptırdı ve ilk lama tarikatını kurdu. Padma Sambhava'nın buddha disiplinini gevşettiği ve ibadet şekilleri arasına sihir töreni ile büyücülük uygulamasını soktuğu söylenir. Tsong Kapa (1355-1417), Buddha'cılıkta ilk saflığını sağlamağa uğraştı. Böylece reforma uyan mezhep «nyigmapa» (eski okul) mezhebine karşı olmak üzere «gelongpa» adını aldı. Sonradan kendisi 1409'da kurmuş olduğu manastır adına «büyük Gahldan laması» unvanını aldı. Lama'cılığın, Asya'nın en zengin türbe ve tapınaklarından biri olan Panteon'u vardır. Burada, başkaca beş dyani-budha ve onların dyani-bodhisattva'ları yer alır. Ayrıca evreni meydana getiren çeşitli dünyalarda Sakyamuni'den önce ve sonra beliren bin buddha tasviri, mahallî tanrılar ve aile tanrıları ile bir yığın şeytan temsilleri ge-

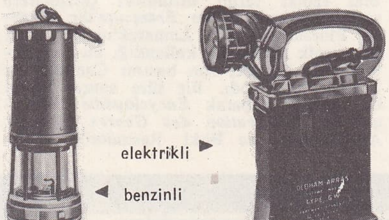

maden ocakları için emniyet lambaları

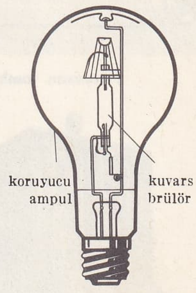

civa buharlı lamba

bronz roma lambası (Pompeii kazılarından)

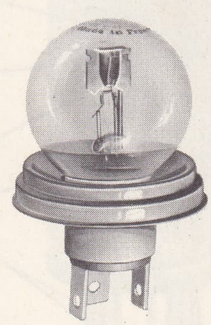
far lambası

Foto. LAROUSSE

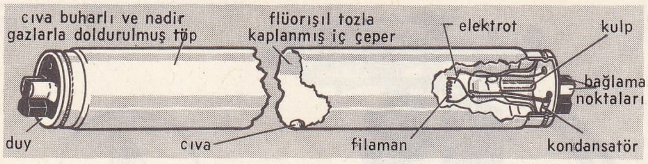

flüoresan lamba

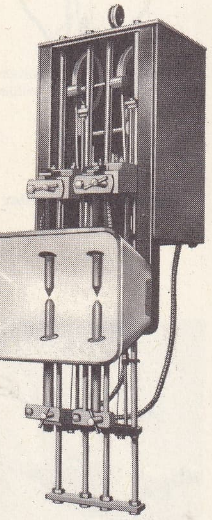

arklı elektrik lambası

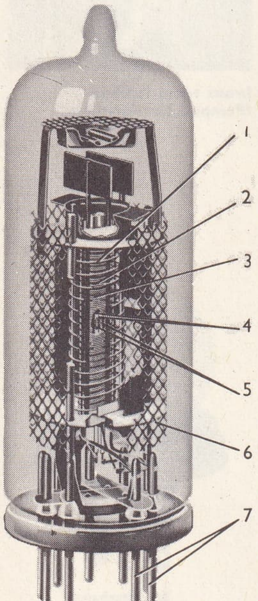

bir pentot'un şeması
1. aşırı basınçlı ızgara; 2. ızgara-ekran; 3. kumanda ızgarası; 4. katot; 5. Filaman; 6. Anot; 7. bağlantı uçları.

flüoresan lamba
elektropnömatik

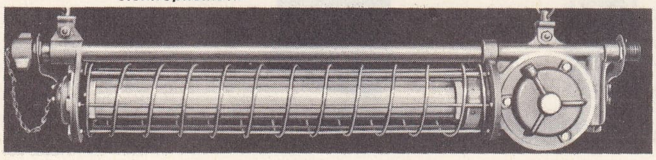

lir. Lama'cılık, Tibet'ten Moğolistan'a, Çin'e, Sibirya'ya hattâ Kırgızlar ve Kalmuklar aracılığı ile Kafkasya'ya kadar yayıldı. (L)

LÂMADDİYE i. (ar. *lā*, olumsuzluk edatı ve *madde*'den *lā-maddiyye*). Fels. *Esk.* Eşyanın maddîliğini kabul etmeyen dünyagörüşü. (M)

LAMA-KARA, Togo'da bir yer. Atakora'nın eteklerinde idare merkezi. 594 nüf. (14'ü avrupalı). Ticaret merkezi. Oduncuıluk. Lama - Kara İdare bölgesinin nüfusu 187 000 (30'u avrupalı). [L]

LAMAKHOS, Atinalı general (M. Ö. 470-413'e doğr.). Atina'nın 437'de Karadeniz kıyılarına yaptığı seferde bir donanma bölüğüne kumanda etti ve Sinop'u (Sinope) aldı. Atina'nın Sicilya'ya yaptığı sefere Nikias ve Alkibiades ile birlikte kumanda etti. Syrakusai'ye yapılan bir hücum sırasında öldü. Aristophanes, Lamakhos'u mert, ama sert bir asker olarak tasvir etmiştir. (L)

LA MALFA (Ugo), italyan siyaset adamı (Palermo 1903). 1924'e kadar faşist aleyhtarı faaliyette bulundu. *Pietre* dergisinde çalıştı ve rejime karşı çıktığı için tutuklandı. Serbest bırakılınca Milano'ya yerleşti; 1941'de Eylem partisinin kuruluşuna katkıda bulundu, İsviçre'ye göçetmeğe zorlandı. İtalya'ya döndükten (temmuz 1943) sonra CLN Merkez kurulunda Eylem partisini temsil etti. Badoglio hükûmetine düşmandır; bu yüzden Bonomi hükûmetinin kurulması için çaba gösterdi. Cumhuriyetçi Demokrat partiden kurucu meclise seçildikten sonra PRİ'ye geçti ve bütün yasama meclislerinde bu partiyi temsil etti. Parri kabinesinde ulaştırma bakanlığı (haziran - kasım 1945), Birinci, Altıncı ve Yedinci De Gasperi kabinesinde dış ticaret bakanı (ocak - şubat 1946; nisan 1951 - temmuz 1953) ve Dördüncü Fanfani kabinesinde bilanço bakanı (şubat 1962 - haziran 1963) oldu. 1965'te Cumhuriyetçi parti genel sekreteri oldu. (M)

LÂM ALİ ÇELEBİ Nişancı. Bk. ALİ ÇELEBİ *Lâm.*

LAMANNA (Eustachio Paolo), italyan filozofu ve felsefe tarihçisi (Matera 1885 - Floransa 1967). De Sarlo'nun öğrencisiydi. Messina ve Floransa üniversitelerinde ders verdi. *La Religione nella Vita dello Spirito* (Ruhsal Hayatta Din) [1914] adlı nazarî eserinde ruhsal hayatın sınırlılığı ve düzensizliğinden hareket ederek Tanrı'nın var olması gerektiğini gösterir. Filozofa göre, Tanrı, gerçek dinî deneyin nesnel bütünlüğü içinde anlaşılır. *Storia della Filosofia* (Felsefe Tarihi) [1939 - 1964] adlı eseri ünlüdür. (M)

LAMARCK (Jean Baptiste DE MONET, DE— şövalyesi), fransız tabiat bilgini (Picardie, Bazentin 1744 - Paris 1829). Din adamı olmak üzere yetiştirildi, ama babasının ölümü üzerine askerlik mesleğine girdi. Bir kaza sonunda askerlikten de ayrılarak kendini tabiat tarihi üstündeki çalışmalara verdi. İlk eseri *Flore Française*'dir (Fransa Florası) [1778]. Lamarck'ın ilk defa dikotomik anahtarlar kullandığı bu eser birçok defa basıldı; son basımı Candolle ile birlikte hazırlandı. Bir süre sonra, Poiret ile işbirliği yaparak *Encyclopédie Botanique et l'Illustration des Genres* (Botanik Ansiklopedisi ve Bitki Resimleri) [1783 - 1817] adlı eserini yazdı; eser çok tutuldu. Botanikçi olmakla beraber 1793'te Muséum'da Omurgasız Hayvanlar kürsüsüne davet edildi ve ölünceye kadar bu görevde kaldı. Bu yön değiştirdiği, bilim için çok verimli oldu. Aynı yıl *Recherches sur les Causes des Principaux Phénomènes Physiques* (Fiziksel Olayların Ana Sebepleri Üstüne Araştırmalar) adlı eserini yayımladı. Daha sonraki eserleri: *Recherches sur l'Organisation des Etres Vivants* (Canlı Varlıkların Yapısı Üstüne Araştırmalar) [1802]; *Hydrologia* (Su Bilimi) [1802]; *Philosophie Zoologique* (Zooloji Felsefesi) [1809]; *Système Analytique das Connaissances de L'Homme* (İnsan Bilgisinin Analitik Sistemi) [1820] ve en büyük eseri olan *Histoire Naturelle des Animaux sans Vertèbres* (Omurgasız Hayvanların Tabiî Tarihi) [1815 - 1822].

Çağına göre çok dikkatli bir gözlemci ve ileri bir düşünür olan Lamarck dönüşümcülüğün babası oldu ve devrimi açıklayıcı bir nazariye ileri sürdü. (Bk. LAMARCK'ÇILIK.) Ne var ki Darwin onu gölgede bıraktığı için onun ününe ulaşamadı. Biyoloji alanındaki dehası sağlığında bilinmedi ve yüzyıl kadar da öylece kaldı. Uzun süren hayatı boyunca, bütün kazancını sabır isteyen bilimsel çalışmalarına harcadığı için fakir bir hayat yaşadı. Acılara ve maddî güçlüklere dayanmasını bildi. Üç defa evlendi, sekiz çocuğu oldu. Ömrünün sonuna doğru kör oldu, değerli «herbaryum»unu satmak zorunda kaldı. Kızları kendi kazançlarıyle geçinmek zorunda kalarak son kitabına kadar ondan kalan bütün eşyayı sattılar. (L)

LA MARCK (Robert III DE). Bk. BOUILLON.

LAMARCKİA i. Bot. Seyrek bulunan ve buket yapımında kullanılan bitki. (Buğdaygillerden.) [L]

LAMARCK'ÇILIK i. (*lamarck* > *lamarck'-çı*'dan *lamarck'çı-lık*). Biyol. Lamarck'ın 1809'da *Zooloji Felsefesi* adlı eserinde ileri sürdüğü evrimi açıklayıcı nazariye.

— ANSİKL. Lamarck'ın, tabiat tarihi müzesindeki karmakarışık basit hayvanları tasnif etmekte ve türleri birbirinden ayırmakta çektiği güçlük, onda, bir türden başka türe dönüşme olduğu, yani türlerin ayrı ayrı yaratılmayıp birbirinden türediği düşüncesini doğurdu. Yaşanılan ortamdaki değişiklikler ihtiyaçlarda da değişikliğe sebep olur. Hayvanlar «bu ihtiyaçları doğuran sebepler devam ettiği sürece» yeni alışkanlıklar edinir. Yaşayışlardaki değişiklik, etkinliklerde de değişikliğe sebep olur ve hareketler çeşitlenir. Bir organ ne kadar çok çalışırsa o kadar çok kuvvetlenir. Kullanılmayan organ körleşmeğe başlar. Olayın süreci şöyledir: yaşama şartlarındaki bir değişiklik yaşayışta değişikliğe yolaçar; yaşayışlarda değişiklik hareketlerde değişikliğe sebep olur; bu değişiklik de vücudun şeklinde bir değişiklik sağlar.

Lamarck, nazariyesini birçok misalle desteklemektedir: zürafa ağaçlardan otlamak zorundadır: ihtiyacını giderebilmesi için bacakları ve boynu uzar, böylece 6 m yüksekliğindeki dallardan yaprak koparabilir. Su kuşlarının ayaklarındaki perdeler ve kıyı kuşlarının uzun bacaklı oluşu da aynı şekilde açıklanabilir.

Nazariye iki temel kural halinde açıklanabilir:

1. *kullanılma veya kullanılmama kuralı.* İhtiyaç gerekli organı doğurur; kullanılma, o organı kuvvetlendirir ve büyütür. Kullanılmama, organın körelmesine ve ortadan kalkmasına yolaçar;

2. *kazanılmış karakterlerin soydan soya geçmesi kuralı.* Ortam şartlarının etkisiyle kazanılmış olan karakter nesilden nesle geçer. *Lamarck'çılık* ciddî itirazlara sebep olan iki postulata dayanır. Birinci postulat şudur: içinde bulunulan ortamın organizmayı etkilediği söz götürmez. Ama Lamarck, organizmanın çevreden gelen etkiye *daima* faydalı bir değişiklikle cevap verdiğini kabul eder. Gerçekte bu değişiklik çoğu zaman rastgeledir ve hiç bir faydası da olmayabilir. İkinci postulat, kaza-

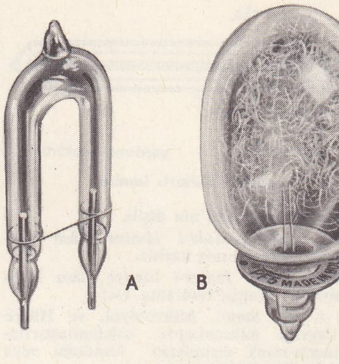

aydınlatma lambaları
A, elektronik; B, magnezyumlu

nılmış karakterlerin nesilden nesle geçtiğidir; ama bu meseleyi açıklığa kavuşturmakla yapılan bütün deneyler başarısızlıkla sonuçlandı. Bu durum Lamarck'çılığı yıkar. Uyum amacıyle canlı yaratıkta ortaya çıkan karakterlerin nesilden nesle geçmemesi bu nazariyenin evrimi açıklayıcı değerini yok eder. Lamarck'çılar buna, yapılan deneylerin kısa süreli olduğu ve zaman faktörüne yeteri kadar yer vermediği şeklinde itiraz etmektedirler. Tenkitlere, inkârlara ve deneylerdeki başarısızlıklara rağmen Lamarck'çılık büsbütün ortadan silinmemiştir. Bk. YENİ-LAMARCK'ÇILIK. (L)

LA MARMORA (Alberto FERRERO, — kontu), italyan generali (Torino 1789 - ay.y. 1863). Fransız ordusunda subaydı. Carlo-Alberto ordusunda generalliğe yükseldi (1840). Sonra Sardinya askerî valiliğine tayin edildi. *Voyage en Sardaigne* (Sardinya'ya Yolculuk) [1826] adlı ünlü bir eser yazdı. (L)

LA MARMORA (Alessandro FERRERO, — şövalyesi), italyan generali (Torino 1799 —Kadıköy, Kırım 1856), Alberto Ferrero'nun kardeşi. *Bersaglieri* (hafif piyade erleri) birliklerinin kurucusudur. Ordu kurmay başkanı oldu (1849), Kırım savaşında bir tümene kumanda ettiği sırada koleradan öldü. (L)

LA MARMORA (Alfonso FERRERO), italyan generali (Torino 1804-Floransa 1878), Alberto ve Alessandro Ferrero'nun kardeşi. Bağımsızlık savaşında (1848) özellikle Borghetto'da ve Peschiera'da sivrildi. Milano ayaklanması sırasında Carlo-Alberto'nun hayatını kurtardı (1848). Cenova'daki ayaklanmayı (1849) bastırdıktan sonra, İtalyan birliğinin kurulmasında başlıca rolü oynayan orduyu kurdu. Kırım'da (1855) ve 1859'daki İtalya savaşında, Sardinya kuvvetlerine kumanda etti, daha sonra Napoli'de kral vekilliğine tayin edildi. 1864'te meclis başkanı ve dışişleri bakanı oldu. Avusturya'ya karşı İtalya ve Prusya ittifakını imzaladı ve 1866 savaşında genelkurmay başkanı oldu. 1870'teki ilhaktan sonra Roma'da kral vekilliğine tayin edildi. Az sonra kamu hizmetinden çekildi. (L)

LAMARQUE (Maximilien, kont), fransız generali ve siyaset adamı (Saint Sever 1770-Paris 1832). 1791'de orduda görev aldı, birkaç askerle birlikte Fontarabie'yi zaptetti (1794); İmparatorluk devrinde Ren ordusunda tuğgeneral (1801), sonra Napoli ordusunda kurmay başkanı oldu. 1806'da Gaeta'yı, ekim 1808'de Capri'yi ele geçirdi ve 1809 Savaşında ün kazandı. Yüzgün devresinde Vendeede kral taraftarlarının direnmesine engel oldu; İkinci Restorasyon devrinden sonra sürgüne gönderildi. 1818'de Fransa'ya döndü, 1828'de Mont-de-Marsen milletvekili oldu; hatipliği sayesinde cumhuriyetçi muhalefetin başına geçti. Koleradan öldü, cenazesinde yapılan parlak tören, 5 ve 6 haziran 1832 kargaşalıklarına yolaçtı. (L)

LAMARTİNE (Alphonse DE), fransız şairi (Mâcon 1790 - Paris 1869). Yoksullaşan ailesi Milly'deki (Saône-et-Loire) çiftliğine yerleşmişti. Lamartine burada, özellikle çok zeki ve şefkatli bir kadın olan annesi

Foto. LAROUSSE

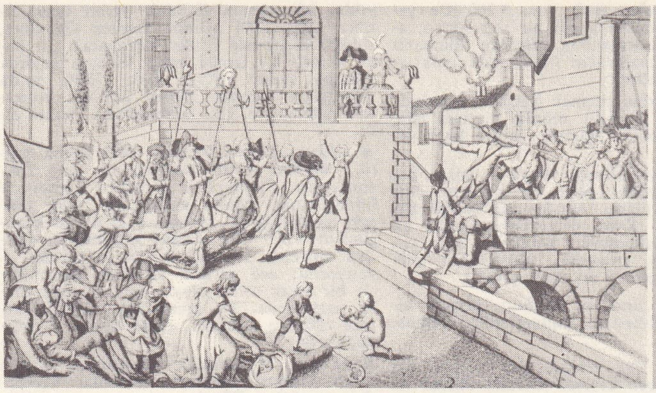

Temple kulesinin önüne sürüklenen madam LAMBALLE'ın cesedi (2 eylül 1792) Cabinet des Estampes, Paris

rafından yetiştirildi; sonra öğrenimini Lyon ve Balley'de tamamladı. Önce aylakça ve har vurup harman savurarak yaşadı. İtalya'ya gitti (1811-1812). 1814'te Muhafız alayına girdiyse de 1815'te ayrıldı. Ertesi yıl Aix-les-Bains'de tanıştığı Madame Jules Charles ile 1817'de Paris'te buluştu; Madame Charles'in ölümü (1817) bu maceraya son verdi. Bundan sonra belirsiz tasarılar peşinde koştu, ama okumayı, çalışmayı ve yazmayı bırakmadı. 1820'de, büyük başarı kazanan *Méditations Poétiques*'i (Şairce Düşünceler) yayımladı.

Fakat gözü diplomatlıktaydı: 6 haziran 1820'de Miss Marianne Elisa Birch ile evlendi, elçilik ataşesi olarak Napoli'ye gitti (1820), sonra Floransa'da elçilik kâtibi oldu (1821). Bu dönemde *Nouvelles Méditations Poétiques* (Yeni Şairce Düşünüşler) [1823], *La Mort de Socrate* (Sokrates'in Ölümü) [1823], *Le Dernier Chant du Pélerinage d'Harold* (Harold'un Haccının Son Şarkısı) [1825], *Les Harmonies Poétiques et Religieuses*'ü (Şairce ve Dinî Ahenkler) [1830] yayımladı. Louis-Philippe kral olduktan sonra elçilikteki görevinden istifa etti ve 1832-1833'te Marsilya'dan hareket ederek Doğu'da Yunanistan, Türkiye, Filistin ve Lübnan'a yaptığı seyahat sırasında on yaşındaki kızı Julia'nın ölümü Lamartine'i yasa boğdu (1832). 1836'da *Jocelyn*'i, 1838'de *Les Visions* (Görüntüler) adlı geniş bir kompozisyonun ilk bölümü olan *La Chute d'un Ange*'ı (Bir Meleğin Düşüşü) yayımladı. 1839'da çeşitli şiirlerini *Recueillements Poétiques* (Şairce İçekapanışlar) adı altında yayımladı. 1833'te Bergues (Kuzey), 1839'da Macôn milletvekili seçildi. Kısa zamanda partiler dışı muhalefete geçerek hareketsizlik siyasetine karşı, geleceğe yönelen ümitlerin temsilcisi oldu. 1842'den sonra rejime karşı açılan kampanyada gittikçe daha faal bir rol oynamağa başladı. 1848'de geçici kabineye girdi ve dışişleri bakanı oldu. Başlangıçta halk tarafından çok sevildi: 25 şubatta gösteri yapan sosyalistlere üç renkli bayrağın yerine kızıl bayrağın geçirilmemesini kabul ettirecek kadar kendisini saydırmıştı. Fakat hazirandan sonra nüfuzu sarsılmağa başladı; başkanlık seçiminde Louis Napoléon'un 5 430 000, Cavaignac'ın 1 500 000 oyuna karşılık, 17 900 oy aldı. 2 Aralık hükûmet darbesinden sonra evine kapandı. *Les Recueillements* (İçekapanışlar) adlı eserden sonra tarihî kitaplar (*L'Histoire des Girondins* [Jinonden'ler tarihi], 1847), romanlaştırılmış bir otobiyografya (*Raphaël*, 1849), daha sonra bir bölümünü ayırarak *Graziella* (1852) adıyle yayımladığı *Les Confidences* (Sırdaşlıklar) [1849], *Les Nouvelles Confidences* (Yeni Sırdaşlıklar) [1851] adlı eserleri yayımladı. Romanları: *Genevieve, Histoire d'une Servante* (Geneviève, Bir Hizmetçi Kızın Hikâyesi) [1851]; *Le Tailleur de Pierres de Saint - Point* (Saint - Point'daki Taş Yontucusu) [1851]. Daima olmayacak büyük işler peşinde koştuğu için iflâs etti, borca battı ve borçlarını ödemek için durmadan eser yazdı; bu eserler arasında çok güzel sayfalara rastlanır: *Cours Familier de Littérature* (28 cilt; 1856-1869). Nihayet Napoléon III hükûmetinin verdiği ödeneği kabul ederek ömrünün son iki yılını rahat geçirdi. Sainte - Beuve'ün «ruhundan başka bir şeyi bilmeyen, bilgisiz» diye nitelediği Lamartine, tersine, çok okumuş, zamanın birçok fikrini benimsemişti. Üstelik *Méditations*'daki (Derin Düşünceler) «Sonbahar» şiirinin düşündürdüğü gibi durgun bir şair de değildir. Bu sağlam yapılı, tığ gibi Bourgogne'lu, eylem için yaratılmış olduğunu hissediyordu. Fakat Dargaud gibi dostlarının etkisiyle Hıristiyanlığı terk ettikten sonra bile dinî ihtiyaçlarını, kendisi için bir dua olan şiirle gideriyordu. Şiir onun için bir duygu kaynaşması, bir ahenkti. Gerçekte şiir, insanla tabiat arasında, bütün duyguları içinde eriten bir uyumluk yaratıyordu ve insanla Tanrı arasında yaradancılık ile kamutanrıcılığın kaynaşmasından doğan bir ahenkti. Üslûbu da, nazmı da bir sis perdesi inceliğinde ve aynı zamanda ışıklar içindedir. Kesin tasvirlere, renkli tablolara (Bir *Meleğin Düşüşü*'ndeki bazı şiirler hariç) rastlanmaz; onun şiirleri okurda hatıraları canlandırır, okura söylemek istediklerini kelimelerin gizli anlamıyle derinden duyurur. Lamartine'in aşk hikâyelerinde bile kesinliğin yeri yoktur; kişisellikten sıyrılarak bütün insanlığın duygularını anlatır. Parnasse'çılar kolaya kaçmakla suçladıkları bu akıcılığa sert bir tepki göstermişlerdi: fakat, «soluk alır gibi şiir yazan» bu şair, sembolizmde olduğu gibi, müzik ile kaynaşan bir şiirin öncüsü sayılabilir. (L)

lambda

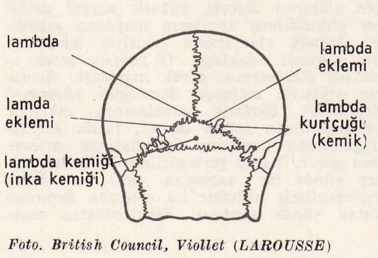

Foto. British Council, Viollet (LAROUSSE)

LA MARTİNİÈRE (Antoine Augustin BRUZENDE), fransız bilgini (Dieppe 1683-La Haye 1749). Parma dükü Francesco Farnese'nin sekreteri oldu, dük tarafından görevle Hollanda'ya gönderildi ve buraya yerleşti. Başlıca eseri olan *Le Grand Dictionnaire Géographique, Historique et Critique* (Büyük Coğrafya, Tarih ve Tenkit Lûgati) [10 cilt, 1726-1730] birçok defa yeniden basıldı. (L)

LAMAS, bugün **Limonlu,** Akdeniz bölgesinde (İçel ili, Erdemli ilçesi Merkez bucağı) köy; 2 101 nüf. (1965). Aynı adlı suyun kenarında. Köyün yeni adı olan *Limonlu*, çevresinde limon ağaçlarının çok sayıda olmasından ileri gelir. (M)

LAMAS (Jose Angel), venezuelalı besteci (Caracas 1775 - ay.y. 1814). Fagotcu olarak Caracas katedralinde görev aldı. Sömürgecilik devrinde Venezuela'nın en önemli bestecisiydi. Hemen hepsi dinî olan kırktan fazla eseri Caracas müzik okulu arşivlerindedir. En önemlileri: orkestra eşliğinde üç ses için XVIII. yy. moteti tarzında *Popule Meus* (Benim Halkım [1801], *re* tonunda bir missa, bir miserere, salveler, ses ve orkestra için *Tres Lecciones de Difuntos* (Ölülerin Üç Dersi). [M]

LAMASBA, Cezayir'de Romalılardan kalma arkeolojik yer, Batna'nın kuzeybatısında. Burada çok önemli bir yazıt bulundu: toprak sahiplerinin adını, tarlaların dönümünü ve değerini, sulamanın saati ve süresini bildiren bir sulama talimatnamesi. Bu yazıt, Romalıların hidrolik bilimi üstüne eldeki en ilgi çekici belgelerden biridir. (L)

LAMAS çayı, esk. **Lamos,** Güney Anadolu'da akarsu. Adana bölümünde, Bolkar dağlarının güneybatı ucundan doğarak Mersin - Silifke arasında Akdeniz'e dökülür, uzunluğu 70 km. Eskiçağda Taşlık ve Ovalık Kilikya arasında sınır olarak kabul edilirdi. Ortaçağda da müslümanlar ve Bizanslılar arasında birçok defa bu çayın kenarında cizye ödemeleri ve esir değiştirmeleri yapıldı. Akarsuyun ağzı yakınında da *Lamos* şehri bulunuyordu. — Bugün denize yakın bir yerde Lamas çayını bir köprüyle geçen Mersin - Silifke yoluna yakın *Lamas* köyü bulunur (İçel ili, Erdemli ilçesi). Son yıllarda *Limonlu* adı verilmek istenmiş olan bu köy çevresinde mevsime dayanıklı limonlar yetişir. (M)

LAMASSU, Asur ve Akadlarda iyilik perisi. Bazıları, erkek başlı büyük boğalar şeklinde temsil edilirdi (Sargon sarayı). [L]

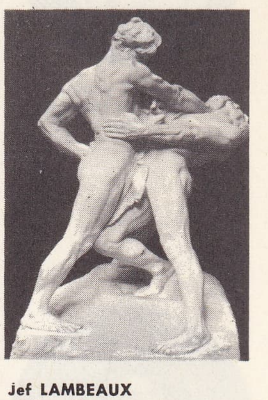

Jef LAMBEAUX «Güreşçiler» Anvers müzesi, Belçika

LAMB (Charles), ingiliz yazarı (Londra 1775-Edmonton 1834). 1792'de Doğu Hindistan şirketinde görev aldı ve bu görevini otuz üç yıl sürdürdü. Edebiyat hayatına ilk olarak, 1796'da Coleridge'in bir şiir derlemesinde yayımladığı dört soneyle atıldı. 1797'de Ch. Lloyd ile birlikte birkaç şiir ve 1798'de etkileyici bir hikâye olan ve okunmuş halka hitap eden *Rosamund Gray*'i yayımladı. Daha sonra Elizabeth devri tiyatro yazarları üslûbunda *John Woodvil* (1801) adlı bir trajedi ve Drury Lane tiyatrosunda ancak bir kere oynanan *Mr. H.* (1804) adlı bir fars yazdı. 1807'de kızkardeşi Mary (1764-1847) ile ortaklaşa yazdığı *Tales from Shakespeare*'i (Shakespeare'den Masallar) ve 1808'de, ender rastlanan bir tenkit kudreti ortaya koyduğu *Specimens of English Dramatic Poets*'ı (İngiliz Dram Yazarlarından Örnekler) yayımladı. 1810 ve 1811'de Leigh Hunt'un kurduğu üç ayda bir çıkan *The Reflector* dergisinde ilk denemelerini yayımladı. Bu denemelerinde özellikle Shakespeare tiyatrosuna ve Hogarth'a değindi. Fakat asıl ününü 1820-1825 arasında *London Magazine*'de ELİA imzasıyle yayımladığı denemelerine borçludur. *Essays of Elia* (Elia'nın Denemeleri) en güzel mizah örnekleri arasında yer alır. Az görülen bir gözlem kudreti, gerçek bir duygululuk ve zarif bir alaycılık, eseri son derece ilgi çekici bir hale getirir. (L)

LAMB (LADY Caroline). Bk. MELBOURNE.

LAMB (sir Horace), ingiliz matematikçisi ve fizikçisi (Stockport 1849 - Cambridge 1934). Manchester'deki Owens koleji ve Cambridge'teki Trinity kolejinde okudu. 1885'e kadar Avustralya'da yeni açılan Adelaide üniversitesinde matematik kürsüsü profesörü oldu. Aynı yıl Owens kolejinde ve Manchester üniversitesinde matematik profesörlüğüne getirildi. 1920'de emekliye ayrıldıktan sonra şeref üyesi olduğu Cambridge'te ders vermeğe devam etti. 1884'te Royal society'ye üye seçildi. 1902'de Krallık madalyasını, 1924'te Copley madalyasını aldı.

Etkili bir öğretmen olan Lamb'in öğrencileri arasında Arthur Eddington vardır. Lamb, özellikle hidrodinamik problemleriyle ilgilendi. 1895'te bu konu üstüne bir örnek kitap yayımladı. Diğer eserleri: *Infinitesimal Calculus* (Sonsuz Küçükler Hesabı) [1897]; *Statics* (Statik) [1912]; *Dynamics* (1914) ve *Higher Mechanics* (Yüksek Mekanik) [1920]. (M)

Jean Henri LAMBERT Bibliothèque Nationale, Paris

LAMB (William), lord *Melbourne*. Bk. MELBOURNE.

LAMB (Willis Eugene), amerikalı fizikçi (Los Angeles 1913). Kaliforniya'da öğrenim gördü, 1948'de Columbia üniversitesinde profesör oldu. 1951'de Kaliforniya'daki Stanford Üniversitesi Fizik kürsüsüne getirildi. Hidrojen tayfının oluşumu ve atom e-

LAMBERT markizi
Cabinet des Estampes,
Paris

John LAMBERT
Arnold Houbraken'den
gravür,
Cabinet des Estampes, Paris

nerjisini ölçme metotlarıyle ilgili önemli buluşlar yaptı, 1955'te P. Kusch ile birlikte Nobel Fizik ödülünü aldı. (L)

LAMBA i. (yun. *lampas* veya *lampa*'dan). Işık vermeğe ve aydınlatmağa yarayan cihaz: *İhtiyar kadın, lâmbanın fitilini düzelterek, mehtap gecelerinde bu bahçenin cennet gibi olduğunu anlatırken Nazmiye girdi* (R. N. Güntekin). *İnsanlar ki yarı geceleri bulmuş / Lamba yakmayı unutmular* (F. H. Dağlarca). Bk. ANSİKL.

— Aydınlatma. *Benzin lambası,* bir hazne içine benzin emdirilmiş pamuk veya keçe doldurup, yakıtı iletmek için pamuk fitili kullanılan lamba. ‖ *Carcel lambası,* çarkları harekete geçiren bir yayın gevşemesiyle fitiline yağ gelen mekanik lamba. ‖ *Hava basınçlı lamba,* hava basıncının etkisiyle fitiline yağ gelen lamba. ‖ *Hidrostatik lamba,* mekanizması, kullanılan akaryakıt (yağ) ile bir başka, sıvı (su) arasındaki yoğunluk farkına dayanan lamba. ‖ *Petrol lambası,* haznesindeki petrol, bir fitil yardımıyle kılcallık olayına göre yükselerek, üzerinde yanmayı hızlandırıcı hava delikleri açılmış boş bir bölmede yanan lamba. ‖ *Pompalı lamba,* içindeki yağ bir el pistonuyle hareket ettirilen eski tip lamba.

— Elektr. *Akkor lamba,* havası boşaltılmış bir ortamda veya bir asal gaz içindeki ince bir iletkenin, akım geçirilerek akkor hale getirilmesiyle ışık veren lamba. ‖ *Alev lambası,* içine, ışığı güçlendirecek veya alevi renklendirecek maddeler konmuş, kömür elektrotlu ark lambası. ‖ *Ark lambası,* elektrik arkıyle ışık veren lamba. ‖ *Buzlu lamba,* ampulü ışığı dağıtıcı camdan yapılan akkor lamba. ‖ *Opalin lamba,* ışığın dağılması için ampulü özel bir camdan yapılan lamba. ‖ *Ölçü lambası,* fotometride, önce bir ayar lambasıyle, sonra incelenecek çeşitli lambalarla karşılaştırılan ışık kaynağı. ‖ *Soler lamba,* güneş ışığınınkine yakın tafyta bir ışık veren lamba. ‖ *Yardımcı lamba,* bir lamba söndüğü zaman, aynı dirençle bir elektrik arkının devresini kapalı tutabilmek için F. von Hefner. Alteneck tarafından yapılan, paralel akımlı lamba.

— Elektrokimya. *Elektrolitik lamba,* elektrik enerjisinin uygulanmasıyle içinde elektrokimya tepkimeleri meydana gelen veya tersine, çeşitli elektrokimya tepkimeleri sonunda elektrik enerjisi veren lamba. (Birinci halde lambaya *elektroliz lambası,* ikinci halde ise *pil* adı verilir.)

— Elektron. Radyoelektrikte kullanılan amplifikatör, redresör, osilatör ve çok elektrotlu modülatör tüplerin genel adı. (Çok yüksek frekanslar için, klistron*, magnetron* v.b. gibi özel lambalar kullanılır.) ‖ *Branly lambası,* telsiz telgrafta herfz dalgalarını bulmak için kullanılan ilk detektör. (*Eşanl.* KOHERÖR.) ‖ *Gazlı lamba,* neon gazı veya civa buharı gibi düşük basınçlı bir gaz ile doldurulmuş, özellikle alternatif akım doğrultmacı olarak kullanılan çok elektrotlu lamba. (Sanayide kullanılan redresör lambalar, tiratronlar, neonlu lambalar, sayaç lambalar ve ignitron*lar ile bazı fotoseller bu gruba girer.) ‖ *Katot lambası,* bir elektron demetininçarpmasıyle, elektrik gerilimini flüorışıl bir ekran üzerinde görünür hale getiren vakumlu lamba. (KATOT TÜPÜ de denir.) [Bk. ANSİKL.] ‖ *Vakumlu lamba,* en az iki elektrodu bulunan ve bazı şartlarda, bu elektrotlar arasında bir elektron akımı meydana gelen, havası boşaltılmış lamba.

— Foto. *Akkor lamba,* çok kısa süreli ve çok parlak bir ışık veren aydınlatma lambası. (Bk. ANSİKL.) ‖ *Flood lambası* veya *tungstenli lamba,* renk ısısı 3 200°K'e yakın kesiksiz tayfta güçlü bir ışık veren, aşırı gerilim uygulanmış tungsten filamanlı lamba. (Bu lambaların ömrü renk ısılarıyle ters orantılıdır.)

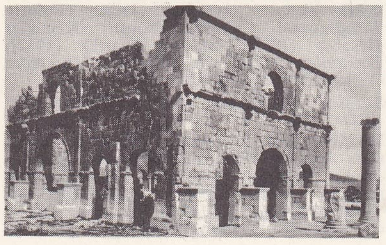

LAMBAESIS
praetorium

— İnş. Birbirine geçmeli parçalar üzerinde açılan yuva. ‖ Kilit dilinin girmesi için, kapı kanadındaki ağızlığa açılan kare delik.

— Kim. *Alevsiz lamba,* hava ve alkol buharından meydana gelen bir karışım içine yerleştirilmiş platin telinden bir spirali bulunan cihaz. (Kızıl derecedeki platin, alkolün oksitlenmesinde katalizör rolü oynar, bu olay sırasında, akkorluğun sağlanması için gerekli ısı açığa çıkar.)

— Mad. oc. *Emniyet lambası,* grizulu atmosferde tehlikesizce kullanılabilen lamba. Bk. ANSİKL.

— Marang. Tek terazili bir zıvana dili meydana getiren kesme. (Zıvana dilinin teraziye paralel olup olmamasına göre lambaya *düz* veya *kare lamba* denir; yüzey eğri olduğu zaman lambaya *pahlı* veya *eğik lamba* adı verilir.)

— Oto. *İyotlu lamba,* gaz halinde iyot doldurulmuş saf kuvarstan bir balon ve bunun içine yerleştirilmiş bir tungsten filamadan meydana gelen ve projektörlerde kullanılan, ampul şeklinde ışık kaynağı. Bk. ANSİKL.

— Radyotek. Havası boşaltılmış veya içine düşük basınçlı bir gaz doldurulmuş cam, seramik veya çelikten ampul. (Aralarında elektrik yükü dolaşan birçok elektrodu vardır ve elektrik sinyalleri üretmeğe, bu sinyalleri yükseltmeğe, yakalamağa veya modüle etmeğe yarar.) [ELETRONİK TÜP de denir.] Bk. ANSİKL.

— Teknol. Bir alev veren ve ısıtma aracı olarak kullanılan âlet. ‖ *Enfraruj lambası,* akkor olayına dayanan ve kızılaltı ışınlar yayan lamba. ‖ *Katalitik lamba,* alkol, formol ve benzinin katalitik yanmasıyle çalışan ısıtma cihazı. ‖ *Lehim lambası,* sıcak lehim yapmakta kullanılan cihaz.

— ANSİKL. Aydınlatma. *Aydınlatma lambaları*'nda, fitille emilen bir sıvının (gaz lambası, petrol lambası), bir gaz veya buharın (benzin buharlı lamba, havagazı lambası) yanmasından, ısıya dayanıklı bir çubuğun (Nernst lambası) veya bir ampul içine yerleştirilmiş iletken bir filamanın (akkor elektrik lambası) akkor hale gelmesinden veya belli bir atmosferdeki elektrik boşalmasından (civa buharlı lamba, neon lambası, sodyum buharlı lamba) yararlanılır. Sonuncularda, beyaz ışık eriticisi olarak flüorışıl bir kaplama bulunabilir.

İnsanoğlu tarihöncesi devirlerden bu yana lamba kullandı; taştan oyulmuş kupalar veya hayvan kabukları içine yağ doldurup bir fitille lamba yapıyorlardı. Bronz devrinde yağ hazneli lambalar ortaya çıktı.

En eski lamba örnekleri (hayvan kabuklarından, altından, gümüşten, bakırdan), Ur kral mezarlarında bulundu (M.Ö. 3000). Bunlar, bir yanı fitil koymak için dirsekli oluk biçiminde uzatılmış çukur kaplardır. Finike ve Filistin mezarlarında pişmiş topraktan lambalar, az sayıda da madenî lamba bulundu. En eski lamba türlerinde fitili tutan basit bir ağız vardır; sonradan bu ağız kısmı gaga şeklini aldı ve helenistik devirde iki delikli lambalar ortaya çıktı.

Herodotos'a göre Mısırlılar, bakır kaplara yağ doldurur ve fitil koyup yakarlardı. Yunanistan'da lambalar oldukça alçak bir ayak üstüne oturulurdu; karın kısmı karina şeklindeydi, önde fitil konan bir ağız, arkada da bir kulp bulunurdu. Oymalı bakır levhalardan meydana gelen ve zincirlerle asılan islâm lambaları Venedik'te taklit edildi. Ortaçağda lambalar pişmiş topraktan, bakırdan veya demirden yapılır ve bazılarının üzerinde süsler bulunurdu. İçinde yağ yakılan bu lambaların fitili kenevirden, yünden veya kabuğu soyulmuş hasırotundandı. XIV. yy.'da daha çok balmumu yakılan meşaleler kullanıldı; XV. yy.da balmumu ve XVII. yy.da mum en önemli aydınlanma aracıydı; XVIII yy.da, demir veya bakır lambaların yanı sıra çok ağızlı cam lambalar ortaya çıktı. Bu yüzyılda, âdi pamuk fitillerin yerini örme fitiller aldı; 1784 yılında fransız Quinquet, silindir biçiminde fitiller kullanarak çift hava akımlı bir lamba yaptı ve aynı devirde «lamba camı» ortaya çıktı. XIX. yy.da Avrupa'da tanınan *petrol lambası* sonradan tamamıyle yağ lambalarının yerini aldı.

● *Akkor elektrik lambası.* 1878 yılına doğru, *vakumlu akkor* lambayı ilk defa Edison yaptı. Başlangıçta az uçucu karbon ve kömürleşmiş bambu kullanıldı; fakat yüksek sıcaklıklarda karbon çok uçucu olduğundan 1 800°C'ın üstüne çıkılmıyor, yandan sıcaklık arttıkça lambanın direnci azalıyordu; anî gerilim artışları sonucunda da bir akım artışı oluyor ve lambanın ömrü azalıyordu. Bu lambalarda akım tüketimi oldukça fazlaydı, mum başına 3 W'tı geçiyordu.

Buna karşılık sıcaklık yükseldikçe direnci artan madenî filamanlı lambalar kendinden ayarlıdır. Filaman olarak, çok az buhar yayan, 2 500°C'a kadar kızdırılabilen ve mum başına 1 W kadar verimi arttıran tungsten kullanılır.

Tungsten filamanlı ve gaz atmosferli (azot, azot karışmış argon, kripton) lambalarda buharlaşma hızı indirilmiştir ve sıcaklığın 2 800°C civarına kadar çıkmasına elverişlidir; böylece mum başına 0,7 W'lık bir verimle daha beyaz bir ışık elde edilir (*yarım watt*'lık lamba).

● *Ark lambası.* Farlarda, projeksiyon makinelerinde ve bazı tiyatro projektörlerinde bugün bile kullanılır. 1876'da *açık hava akkor lambaları* düşünüldü; bu lambalar bir kömür bloku ve bunun üzerine dayanan küçük kesitli bir kömür çubuktan yapılmıştı; bütününden akım geçirilince yalnız bu kömür çubuk akkor hale geliyordu.

● *Flüoresan (flüorışıl) lambalar.* Bu lambalarda, morötesi ışınların etkisinde kalınca ışık yayan bazı bileşimler kullanılır. Akkor lambalardan daha güçlü (watt başına 35 lümen) beyaz ışık yayan, alçak basınçlı civa buharı ve nadir gazlar doldurulmuş, içi kaplamalı floresan lambalar gerçekleştirilmiştir. Bunların parlaklığı az olduğu için (0,3 stilb), yayıcı ekran olmadan da kullanılabilir.

● *Gazışıl lambalar.* Bu lambaların içinde, iki elektroduna yüksek gerilim uygulandığı zaman aydınlanan bir gaz bulunur. Neonla kırmızı, argon civa karışımıyle mavi, helyumlu pembemsi sarı ışık verir.

Bir milimetre civa sütunu basıncında, bir metre uzunluk başına binde bir voltluk bir alternatif gerilimle beslenen neon lambalarında tüketimi mum başına 0,8 W'ı geçmez.

Gazışıl rejimden ark rejimine geçerek, düşük gerilimle çalışan ve kuvvetli ışık veren ışık kaynakları yapıldı (sodyum buharlı ve civa buharlı lambalar). Bazı civa buharlı lambalar, 20 atmosfer basınç altında elektrik arkıyla kıyaslanabilecek bir parlaklık verir (50 000 stilb).

— Elektron. Katot lambası'nın elektrotları, koni biçiminde bir kısım ile bu koninin tepesinden ileriye doğru uzamış silindir biçiminde bir boyundan meydana gelen, havası boşaltılmış bir ampul içine yerleştirilir. Koni kısmın düz veya hafif bombeli tabanı, içeriden flüorışıl bir tabakayle kaplanmıştır ve ekran vazifesi görür. Lambanın boynuna yerleştirilmiş bir elektron tabancası, «katot ışınları» denilen ince bir elektron demeti yayar. Gerilime akım şiddetini ayarlayan, böylece bir triyot lambanın ızgarasıyle aynı vazifeyi gören ve «wehnelt silindiri» denilen bir diyaframdan geçen elektron demeti, yüksek pozitif gerilime yükseltilmiş anotların meydana getirdiği elektrik alanlarının etkisiyle daralarak bir noktada odaklaşır. O zaman, gerek elektrik alanlarının, gerek magnetik alanların etkisiyle elektron demetinin yörüngesi değişebilir. Elektrik alanlarının etkisiyle yörüngesinden sapan demet, farklı gerilim uygulanmış saptırma levhalarının arasından geçer. Yatay yerleştirilmiş levhalar, düşey yönde bir sapmaya yolaçar; düşey yerleştirilmiş levhalar ise elektron demetini yatay yönde saptırır. Elektronların mag-

Foto. Viollet, N. - D. (LAROUSSE)

netik sapması, lambanın çeperlerine dıştan yanal olarak yerleştirilmiş bobinlerden geçen ve magnetik alanlar meydana getiren değişik akımlarla olur. Genel olarak, gerek osiloskoplarda, gerek televizyonda kullanılan katot lambalarında hem yatay hem de düşey saptırma sistemleri bulunur. Ekran üzerinde dokunduğu noktayı ışıklı hale getiren elektron demeti, böylece çeşitli çizgiler çizebilir. Televizyonda, üst üste yerleşmiş bir dizi yatay çizgi meydana getirir ve aydınlatma, wehnelt silindirine uygulanan gerilimlerin etkisine göre değişir. Sinema kameralarında, görüntünün elektrik akımına dönüşmesi ikonoskop*, ortikonoskop* veya vidikon* gibi vakumlu lambalarla sağlanır. Alış sırasında, görüntü, bir katot lambasının ekranı üzerinde yeniden meydana gelir.

— Foto. ve Sine. Büyük sinema stüdyolarında, özel kömürlerle elde edilen güçlü ark ışıklarıyle birlikte, 3 200°K'e kadar ışık ısısı veren 2,5 hattâ 10 kW'lık *akkor lamba*'lar kullanılır. Bunların ışıkları, bilinen yollarla renkli filimler için dengelenir. Tek renkli sarı ışık veren sodyum lambaları, evrakların incelenmesi için gerekli fotoğrafların çekiminde kullanılır.

Magnezyumlu lambalar'da ise, bildiğimiz bir ampul içine yerleştirilmiş, ince magnezyum tellerden bir yumak (veya çok ince bir yaprak bulunur. Telin iki ucu altlığa bağlanmıştır ve ampul'ün içinde magnezyum'un yanmasına yetecek kadar kuru oksijen vardır. Bu tel veya yaprak bir cep pilinin akımı ile hemen yanar.

Buna karşılık ***elektronik lambalar*** defalarca yanabilir. Lambanın içi ender gazla doldurulmuştur. Bu gaz bir kondansatörün boşalması ile büyük bir ışık verir. Bu çakma'nın süresi saniyenin 1/200'den 1/10 000'e kadar değişir.

— Mad. oc. *Alevli emniyet lambası*, benzinle ve çok seyrek olarak da gazyağı ile yakılan bir fitil, onu koruyan kalın bir cam ve üstte çift *madenî kafes*'ten meydana gelir. Kafesler saçtan bir mahfaza ile korunur.

Magnetik bir kilit lambanın ocakta açılmasına engel olur. Lamba ocakta sönerse, fosforlu veya ferroseryum'dan meydana gelen bir pastil olan *yakıcı* tertibat ile açılmadan yakılır. Bir şantiyede her zaman *grizuskop* denen alevli bir emniyet lambası bulunur. *Emniyetli elektrik lambası* elde veya barete takılı olarak taşınır. Kalın camla korunmuş bir ampul ve projektörü kapsar. Magnetik kilit bu lambaların şantiyede açılmasını önler.

— Oto. *İyotlu lamba*'nın en büyük özelliği lamba yandığı zaman eriyen filamanın bir müddet sonra yeniden meydana gelmesidir. Artan sıcaklığın etkisi altında, filaman küçük maden parçacıkları bırakarak dağılır. Saf kuvarsa değince soğuyan bu parçalar kuvarsın etrafını sararak bir kılıf meydana getirir ve bu kılıfın içindeki iyot buharlarını etkileyerek tungsten iyodürü oluşturur. Tungsten iyodür de, çok yüksek sıcaklıktaki tungsten filamana dokunarak ayrışır ve yeniden filamanı meydana getirecek tungteni serbest bırakır. Bu özel kimyasal etki, lambanın özelliklerinin sabit kalmasını sağlar ve çok yüksek gerilimler kullanılmasına elverir. İyotlu lamba, geleneksel ampulün watt başına parlaklığından ve ışık akısından üç kat fazla parlaklık ve ışık akısı verir. Gerçekten geleneksel ampul yüksek gerilimlere dayanıklı değildir; çünkü filaman ince parçacıklar halinde dağılır ve cam üzerinde birikerek ışığın gittikçe kararmasına yolaçar.

— Radyotek. Akkor dereceye kadar ısıtılmış madenlerin çevresinde havanın iletkenliğini inceleyen J. W. Hittorf, 1869 yılında elektriğin seyreltik gazlara yaptığı etkide «Edison» olayı denen olayı gözlemledi. Bir *Akkor lambası*'nda, at nalı biçiminde ve akkor haldeki bir filamanın kolları arasına madenî bir levha yerleştirilirse, levhadan filamana doğru bir akım meydana gelir; bu olayın sebebi filamandan levhaya doğru akan elektronlardır.

● *Fleming valfı*. 1904 yılında J.A. Fleming, alternatif akımı doğru akıma döndürmek için Edison etkisinden faydalandı; telgraf işaretlerinin alınmasında akkor katotlu ve soğuk anotlu bir supap uyguladı.

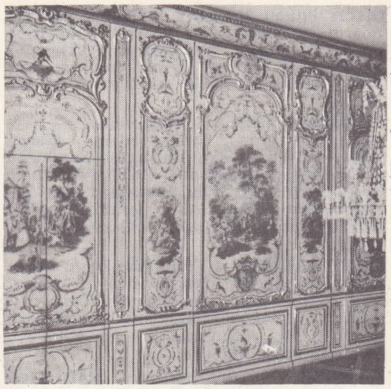

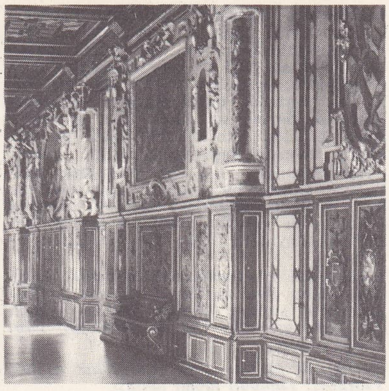

lambri
solda,
Rohan oteli;
sağda,
Fontainebleau'da
François I galerisi

● *Diyot*. Katot ve levha (veya anot) olmak üzere iki elektrodu bulunan en basit lambadır. En ilkel halde (dolaysız ısıtma), katot, elektrik akımıyle yüksek bir sıcaklığa kadar ısıtılan tungsten filamandan meydana gelir. Atomların termik çalkalanması, çevreye elektronların (elemanter negatif yükler) yayılmasına yolaçar. Negatif katoda göre potansiyeli pozitif olan levha bu elektronları çeker. Anotun pozitif potansiyeli, anot (pozitif kutup) ile katot (negatif kutup) arasında bir doğru gerilim kaynağıyla desteklenirse bir *anot akımı* doğar; anotta tutulan elektron akısı gerilim kaynağı içinden katoda gider ve yeniden anoda doğru yönelir. Gerilim kaynağının pozitif kutbu katoda, negatif kutbu anoda bağlanarak kutuplar değiştirilirse hiç akım geçmez; çünkü soğuk anot elektron yaymaz. Elektron akısı göz önüne alınırsa, diyotta akım, ancak katottan anoda veya elektrik akımının evvelce kabul edilen yönüne göre anottan katoda doğru geçer. Bir valf meydana getiren diyot, alternatif akımı doğru akıma çevirir ve radyoelektrik işaretlerin bulumasında kullanılır. Büyük şiddetteki akımları doğrultmak için gazlı diyot kullanılır; katot tarafından yayılan elektronlar gaz moleküllerine çarparak bunları parçalar, negatif ve pozitif iyonlar haline getirir; bu iyonların hareketi (konveksiyon akımı), elektronların yer değiştirmesiyle doğan hareketi güçlendirir. Böylece civa buharlı diyotlarla çok güçlü valflar yapılır.

İlk lambaların katotları tungsten filamanlıydı ve oldukça şiddetli bir ısıtma akımının geçirilmesi gerekiyordu. Filaman, toryum ve baryum tuzlarıyla kaplanarak bu sıcaklık önemli miktarda düşürüldü ve az tüketimli lambalar yapıldı (1915), yalnız bu lambalar doğru akım gerektiriyordu.

Alternatif akımdan yararlanabilmek için, ısıtma ve elektron yayma işi birbirinden ayrıldı; bu amaçla 1930 yılında tungsten filamandan *dolaylı ısıtmalı* katotlar yapıldı; tungsten filaman, elektron yayma özelliği taşıyan bir madenle kaplı, nikel bir silindirle çevrelenmiş ince porselen bir tüp içine kondu ve alternatif ısıtma akımı kullanıldı.

● *Triyot*. Katot (flaman) ile anot (levha) arasına ızgara biçiminde bir elektrot yerleştiren Lee De Forest 1907 yılında, boşlukta elektronların hareketini bu ızgaranın elektrik alanıyle etkileyerek katot akımının şiddetini kontrol etmeyi başardı. Izgara negatif kutup olduğu derecede elektronlardan oluşan negatif yükü iter ve elektronların katottan anoda gitmesini önleyerek akımın şiddetini azaltır; ızgara pozitif kutup olunca elektronları daha iyi çeker ve akımın şiddetini arttırır. Izgara potansiyelinin katot potansiyeline göre küçük değişmeleri, anot akımında büyük değişmeler doğurur. Bunun için girişe (katot ve ızgara arasında) düşük kuvvette işaretler uygulandığında, çıkışta (anot ve katot arasında) çok kuvvetli işaretler elde edildiği için triyot bir *röle*'dir. Vakumlu triyotlar mekanik rölelerden çok üstündür, çünkü eylemsizlikten tamamen kurtulmuştur. Bu yüzden radyoelektrik işaretlerin *yükseltilmesi*'nde kullanılır. Tıpkı diyot gibi bir valf meydana getirdiği için triyot *detektör* olarak da kullanılabilir. Bazı alıcı düzenlerde diyot görevini katot-ızgara grubu yapar; ayrıca alınan işaretler triyot ilkesine bağlı olarak yükseltilir. Çıkışta elde edilen yükseltilmiş gerilimler yeniden tiyodun girişine döndürülürse elektrik salınımları elde edilir. *Osilatörler*, özellikle vericilerde yüksek frekanslı akımlar doğurmak için kullanılır. Aynı zamanda detektör, yükselteç ve osilatör olan triyot, *modülatör* görevini de yapar; belli biçimde bir işaretin etkisiyle bir salınımın genliğini değiştirebilir; böylece vericilerde alçak frekanslı mikrofon akımı, yüksek frekanslı taşıyıcı bir akımı modüle eder.

● *Çok ızgaralı lambalar*. Yüksek frekanslar için elverişsiz olan zayıf sığanın etkilerini gidermek amacıyle ızgara ile anot arasına, *ekran ızgara* denen sık gözlü bir ikinci ızgara yerleştirildi. Böylece elde edilen *tetrot* lambada, elektronların geçişine engel olmaması için ekran ızgaraya anodun potansiyeline ulaşan bir potansiyel uygulamak gerekir. Fakat elektronlar çok yüksek bir enerjiyle anoda çarpar ve anottan bir elektron demetinin yayılmasına sebep olur. Bu *ikincil yayım* lambanın çalışmasını bozar. Bu sakıncayı önlemek için, ekran-ızgara ile anot arasına potansiyeli katodunkine eşit bir ızgara daha (*önleyici veya giderici ızgara*) konur. Beş elektrotlu bu lambaya *pentot* denir. Bazı hallerde (frekans değiştirme, modülasyon), anot akımını aynı anda iki bağımsız gerilimin etkisinde tutmak gerekir. Böylece iki *kumanda ızgarası* taşıyan lambalar yapılır. Bu lambaların en basiti *çift ızgaralı* olanlardır. İşaretler arasında karşılıklı etkimeleri önlemek için bu iki ızgara ekran-ızgarayla ayrılır. Böylece dört ızgaralı lambalar (*heksot*) elde edilir. Nihayet frekans değiştirme için kullanılan lokal asilatörlerde, yedi veya sekiz elektrotlu (*heptot* ve *oktot*) sistemler vardır.

Radyo ve televizyon alıcı ve vericilerinde, diğer elektronik cihazlarda kullanılan lambalar bugün transistörlerin gittikçe büyüyen rekabetiyle karşı karşıyadır.

● *Özel lambalar*. «Lamba» deyimi bugün yerini «tüp» deyimine bırakmaktadır. Özel tüpler arasında akort göstergeleri, katot tüpleri (televizyon) ve yüksek frekanslar için türler vardır. Bazı tüplerde elektronların hareketi magnetik alanla kumanda edilir.

Bunların dışında *yayım lambaları* ayrı bir kategori meydana getirir; çünkü çok büyük güç tüketirler ve su ile soğutmayı gerektirirler. (LM)

kardinal LAMBRUSCHİNİ
Matteo Picasso'dan
taşbasma,
Cabinet des Estampes, Paris

Gabriel LAME
Bilimler Akademisi, Paris

LAMBACH, Avusturya'da (Yukarı Avusturya) komün, Traun kıyısında; 2 900 nüf. 1056'ya doğru kurulan Benediktin manastırı. Yakınında üçgen plana göre inşa edilmiş ilgi çekici Paura kilisesi. (L)

LAMBACI i. (*lamba*'dan *lamba-cı*). Lamba yapan veya satan kimse. (M)

LAMBAESİS. Esk. coğ. Cezayir'de yer, Avras kütlesinin kuzey eteğinde. 3. Augusta lejyonunun ordugâhı ve Numidia legatusunun ikametgâhı olan *Lambaesis*, Vespasianus devrinin sonunda kuruldu; Avras'taki boğazlara ve çöle giden yola hâkim olduğundan, bölgenin teşkilâtlanmasında önemli rol oynadı. Hadrianus'un burada yaptığı denetleme meşhurdur. Severus'lar zamanında zengin bir municipium olan şehir,

Foto. Giraudon, B.N., X (LAROUSSE)

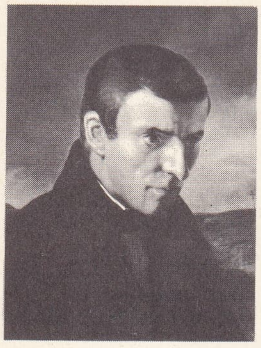

Félicité Robert
de **LA MENNAIS**
Paulin-Guérin'in eseri
(özel koleksiyon)

LA METTRIE
Cabinet des Estampes, Paris

Eugène **LAMİ**
«Aşkla Şaka Olmaz»
için illüstrasyon
(Flamarion baskısı, 1883)

Gordionuslar zamanında ezildi ve Bizanslılar zamanında bütün önemini kaybetti. Roma orduğâhlarının en ilgi çekici örneklerinden olan (500 m uzunluğunda, 420 m genişliğinde) şehirde, istihkâmlar, bir kale, bir tapınak, bir amfiteatr, ılıcalar, Septimus Severus'un zafer takı ve kenarında kışlalar, ahırlar, dükkânlar ve sarnıçlar bulunan taş döşeli yollar vardır. Praetorium (II. yy.) iyi muhafaza edilmiştir: anıtsal bir tak'tan, arkasında askerî donatım ambarları uzanan meydana (sütunlu bir revakla çevrilidir) geçilir; bazilikada bayraklar için bir sacellum vardır. (L)

LAMBALI sıf. (*lamba*'dan *lamba-lı*). Lambası olan: *Ben buraların yabancısı olduğum için sustum. Ortaya büyük lambalı bir fener getirdiler* (M. Ş. Esendal). *Dört lambalı avize.*

— İnş. Birbirinin içine geçebilecek şekilde yapılmış: *Lambalı taban tahtası.*

— Radyotek. Transistor ile değil lamba ile çalışan alıcı: *Beş lambalı radyo.* (M)

LAMBALIK i. (*lamba*'dan *lamba-lık*). Eskiden evlerde lamba konacak yer. || Sıf. Bir lamba hazinesinin alabileceği miktarda olan: *Bir lambalık gazyağı.* (M)

LAMBALLE (Marie - Thérèse Louise DE SAVOIE - CARIGNAN, — prensesi) [Torino 1749 - Paris 1792]. On sekiz yaşında Lamballe prensinden dul kaldı. Evinde kendisine başkâhyalık görevi veren Marie - Antoinette'in dostuydu (1774). 1792'de Force cezaevine hapsedildi. Eylül katliamında öldü. Kafası, Marie - Antoinette'in hapsedildiği Temple'ın pencereleri önünde teşhir edildi. (L)

LAMBARENE, Gabon'da kasaba, Orta Ogoue bölgesinin merkezi, Ogoue ırmağı kıyısında, ırmağın N'Gunie ile kavuştuğu yer yakınında; 4 000 nüf. Önemli orman işletmeleri merkezi. İdarî hastahane ve doktor Schweitzer tarafından kurulan hastahane - enstitü. Kauçuk ağacı ve yağ palmiyesi işletmeleri. (L)

LAMBASA i. Denizc. Yelkenli gemilerde ana serenleri indirip çıkarırken, tahta serenin direğe ve demir çemberlere sürtünerek aşınmaması için, direğin serene değen kısmına yukarıdan aşağıya vurulan tahta tiriz, bir tür direk astarı. (SEREN TİRİZİ de denir.) [M]

LAMBAYEQUE, Kuzey Peru'da ırmak, Büyük Okyanus'a dökülür; 150 km. Sulanından Chiclayo bölgesini sulamada yararlanılır. — *Lambayeque idare bölgesi,* 293 500 nüf. İdare merkezi *Chiclayo.* (L)

LAMBDA veya **LAMDA** i. Leng. Yunan alfabesinde, fenike işareti *lamedh*'den türeyen harf; Türkçedeki *l*'yi karşılayan akıcı ünsüzü gösterir. || Yunanlılarda, sağ üst köşeye konan bir çizgiyle 30'u (λ') ve sol alt köşeye konan bir çizgiyle 30 000'i (͵λ) gösteren sayısal işaret.

— Anat. ve Antropol. Artkafa kemiğinin tepe kısmında, yani bu kemiğin iki yankafa kemiği ile birleştiği yerde bulunan anatomik nokta. (Antropoloji ve antropometride önemli bir nirengi noktasıdır.) || *Lambda dikişi,* biçimi dolayısıyle, yankafa ve artkafa kemiklerinin bitişme çizgisine verilen ad. (Şekli lambda'ya benzediği için böyle denir.)

— Fiz. *Lambda noktası,* sıvı helyumun fiziksel özelliklerinin birdenbire değiştiği sıcaklık (2,2°K). [Bu sıcaklığın altında helyum aşırı* akışkan hale gelir.] (L)

LAMBDOTHERIUM i. Tekparmaklılardan toynaklı memeli hayvan; Wyoming (A.B.D.) eosen'inde fosil olarak bulunur. (*Titanotheridae* familyasından.) [L]

LAMBEAUX (Joseph, Jef—denir), belçikalı heykeltıraş (Anvers 1852 - Brüksel 1908). Şehvetli gerçekçiliği bakımından Jordaens'e benzetilir. (*Öpücük, Öç, Güreşçiler* [Anvers müzesi]; *Çılgın Türkü, İnsan Tutkuları* [Brüksel müzesi], *Yaralı Adam* [Gand], *Kır Tanrısıyle Su Perisi* [Liège]). En önemli eseri Anvers'in büyük meydanındaki *Brabo Çeşmesi*'dir. (L)

LAMBERG (Franz Philipp, — kontu), avusturyalı general (Moor 1790 - Budapeşte 1848). İtalya savaşlarına katıldı, Macar ihtilâli sırasında Budapeşte'deki kıtaların kumandanlığına ve kral komiserliğine tayin edildi. Budapeşte'de, Viyana'da alınan lağv kararını Diyet meclisine iletmek istediği için halk tarafından öldürüldü. (L)

LAMBERG (Johann Maximilian, — kontu), avusturyalı devlet adamı (Steyer 1608 - Viyana 1682). İmparator Ferdinand III'ün saray danışmanı (1637) ve Roma büyükelçisi (1642) oldu. Westfalen Barış görüşmelerine (1643 - 1648) katıldı, sonra Madrid büyükelçiliğinde (1652-1660) bulundu. (L)

LAMBERSART, Fransa'da Nord idare bölgesinde (Lille idare çevresi) komün, Lille'in kuzeybatı banliyösünde, Deûle kıyısında; 22 343 nüf. Dokuma sanayii: pamuk ve bez dokumacılığı. İp fabrikası. Seramik. Boya. Mobilya. (L)

LAMBERT i. (matematikçi Jean Henri *Lambert*'in adından). Opt. Amerikalı teknisyenlerin çok kullandığı aydılanma birimi. (Bu birim, *Lambert kanununa* göre santimetre kare başına bir lümenlik toplam akı yayan bir yüzeyin ışıklılığıdır. Tutarlı bir sisteme bağlı olmayan bu birim, 0,318 stilb değerindedir.) [L]

LAMBERT (Anne Thérèse DE MARGUENAT DE COURCELLES — markizi), fransız kadın edebiyatçı (Paris 1647-ay. y. 1733). Bir Sayıştay memurunun kızıydı, 1666'da daha sonra Lüksemburg ili valisi olan Henri Lambert de Saint-Bris (öl. 1686) ile evlendi. 1690'da Nevers konağına yerleşti, evine edebiyatçıları kabul etti. 1710'dan itibaren Akademi üyelerinin seçiminde büyük rol oynadı. Çocukları için yazdığı iki ahlâk kitabını *Avis d'une Mère à Sa Fille et à Son Fils* (Bir Annenin Kızına ve Oğluna Öğütleri) [1728] başlığıyle yayımladı. Eserinde yirmi dört yaşındayken albaylığa yükselen oğluna (Vauvenargues'dan önce) fedakâr ve dürüst olmasını, kızına ise (Fénelon'dan sonra) aklıyle duygularını idare etmesini öğütlüyordu. *Ouvres Complètes*'i (Külliyat) [1748]. *Réflexions sur les Femmes* (Kadınlar Üstüne Düşünceler), *Traité de l'Amitié* (Dostluk Üstüne İnceleme), *Traité de la Vieillesse* (Yaşlılık Üstüne İnceleme), *La Femme Ermite* (Keşiş Kadın) [roman] ve *Lettres à Diverses Personnes*'u (Çeşitli Kimselere Mektuplar) kapsar. Eserlerini konuşmalarında olduğu gibi yapmacığa kaçan bir canlılıkla yazardı. (L)

LAMBERT (Constant), ingiliz bestecisi (Londra 1905 - ay.y. 1951). Başlıca eserleri: *Summer's Last Will and Testament* oratoryosu (1936); *Pomona* (1927) ve *Horoscope* (1938) baleleri ve bir senfonik tablo (*The Rio Grande* [1929]). [L]

LAMBERT (Elie), fransız sanat tarihçisi (Bayonne 1888 - Paris 1961). Öğrenimini École Normale Supérieure'de tamamladı, Madrid'de Fransız lisesi ve enstitüsünde (1919 - 1924), Caen edebiyat fakültesinde (1926-1937), sonra da Sorbonne'da (1944) ders verdi. Ortaçağ ispanya sanatı ve bu sanatın islâm dünyasıyle ilişkileri üstüne çok sayıda eser yazdı. *Tolède* (Tuleytula) [1925]; *L'Art Gothique en Espagne aux XII*e. *et XIII*es. (XII. ve XIII. yy.larda İspanya'da Gotik Sanat) [1931]; *Histoire de la Grande Mosquée de Cordoue aux VIII*e. *et IX*e. s. (Kurtuba'daki Ulucaminin VIII. ve IX. yy.daki Tarihi) [1936]; *L'Art en Espagne et au Portugal* (İspanya ve Portekiz'de Sanat) [1945]; *Le Pélerinage de Compostelle* (Compostelle Hac yolculuğu) [1959]. Ayrıca *Caen Roman et Gothique* (Caen'de Roman ve Gotik Çağları) [1935], *Delacroix et les Femmes d'Alger* (Delacroix ve Cezayir Kadınları) [1937], *Le Style Gothique* (Gotik Üslûp) [1943], *Etudes Médiévales* (Ortaçağ İncelemeleri) [1956 - 1957], *Abbayes et Cathédrales du Sud - Ouest* (Güneybatı Manastır ve Katedralleri) [1958[adlı incelemeleri de vardır. (L)

LAMBERT (George), ingiliz ressamı ve gravürcüsü (Kent 1710 - Londra 1765). İNGİLİZ PEYZAJININ BABASI denir. Resimlerinde kır manzaralarını (Londra, National gallery), Leaden Hall Street'teki Hindistan kumpanyası binalarını canlandırdı. Ayrıca tiyatro dekorları da yaptı (Covent garden, 1736). [L]

LAMBERT (George Washington), avustralyalı sanatçı (Petersburg 1873 - Cobitty, New South Wales 1930). Babası amerikalı, annesi ingilizdi. Sydney'de güzel sanatlar öğrenimi gördü. Aynı zamanda *Bulletin*'e desenler çiziyordu. Öğrenimini Paris ve Londra'da sürdürdü. Londra'da Krallık akademisi üyesi oldu. 1917'de Mısır ve Filistin'deki avustralya birliklerinde resmî ressam olarak görevlendirildi ve 250 kadar desen ve resim yaptı. 1921'de Avustralya'ya kesin olarak yerleşti. Helykelciliğe yönelerek, çok sayıda önemli eser verdi. Bunların arasında en önemlileri her ikisi de Sydney'de bulunan Hyde Park'taki Henry Lawson anıtı ile St. Mary katedralindeki avustralyalı katolik askerler anıtıdır. (M)

LAMBERT (Jean Henri), fransız matematikçisi (Mulhouse 1728 - Berlin 1777). Öğrenimini tamamlamak üzere Basel'e gitti. 1748'de soylu bir gencin eğitimiyle görevlendirildi. Başlangıçta bilimsel makaleleriyle tanındı; 1756'dan itibaren öğrencisi ile yaptığı gezilerde birçok bilginle ilişki kurdu. 1759'da Augsburg'da bir profesörlük elde etti ve 1764'te Friedrich II tarafından Berlin akademisine alındı. Hayatının sonuna kadar kaldığı bu akademinin en çalışkan ve en parlak üyelerinden biriydi. Değişik konularda çok sayıda yazı yazdı. *Insigniores Orbitoe Cometarum Proprietates* (1761) adlı eseri, kometler üstüne önermelerden başka, bir yıldız yörüngesinin bir yayını çizmek için harcadığı zamanla bu yayın kirişi ve iki uç yarıçap arasındaki bağıntı üstüne formülü kapsar; bu formülün ifadesi «Lambert teoremi» adıyle bilinir. *Neuer Organon* (Yeni Organon) [1763] adlı eseri ve devamı *Anlage zur Architectonik* (Mimarlığa Giriş), belirli bir anlamda Kant'ın görevini hazırlayarak, bilgi nazariyesi üstüne ilgi çekici bir eser meydana getirir. Özellikle matematiğin uygulamalarına yönelen Lambert, bununla birlikte teoriye önemli ilerlemeler yaptırdı; en ünlü katkıları, π'nin ortak ölçülemezliğinin ispatı (1768), küresel trigonometriyi kuruşu (1770), nihayet, kendi adını taşıyan ve Euler ile Lagrange'ın çalışmalarına konu olan serinin keşfidir (1772). Aynı zamanda paralel postulatı üstüne araştırmalarını da saymak gerekir. Fizikte Lambert, temel kanunun hazırladığı fotometrenin yaratıcılarından biridir. (L)

LAMBERT (John), ingiliz generali (Kirkby Malham, yakınları, Yorkshire 1619 - Saint Nicholas adası, Plymouth boğazı 1694). İç savaşın başlangıcından itibaren Parlamento ordusuna girdi, parlamentoya karşı orduyu destekledi. 1647'de Kuzey ordusu kumandanı olunca, Cromwell'e büyük ölçüde yardım ederek onun İskoçyalılara karşı Preston (1648), Dunbar (1650) ve Worcester (1651) zaferlerini kazanmasını sağladı. Gerçekçi ve haristi; Rump - Parliament'e karşı çıktı ve Cromwell'in protektora'sını sağlayan «hükûmet mekanizması»nı harekete geçirdi (1653). Richard Cromwell devrinde bu protektora zayıflayınca, Lambert, Rump - Parliament'in çağırısına katıldı, Cheshire'de kralcıların ve presbiteryenlerin ayaklanmasını bastırdı (1659). Aynı zamanda Charles II taraftarlarıyle de temasa geçti. Monk'un hükûmet darbesiyle (1660) zor durumda kalan Lambert, başarısız bir askerî ayaklanma teşebbüsüne giriştikten sonra hapse atıldı ve orada öldü. (L)

LAMBERT (Juan Bautista), ispanyol bestecisi ve orkestra yöneticisi (Barcelona 1884-ay.y. 1945). E. Morera ve F. Pedrell'den beste, J. Malats'dan da piyano eğitimi gördü. Barcelona'da çeşitli kiliselerde, bu arada Nuestra Senora de Belen kilisesinde müzik yönetmeni ve orgcu olarak çalıştı. 1940-1945 Arasında Barcelona Belediye Müzik okulunda yönetmenlik yaptı. Başlıca eserleri: arp için *Suite Biblica,* orkestra için süitler, dört müzikal komedi, senfonik şiirler, org için eserler. (M)

LAMBERT (Louis Eugene), fransız ressamı (Paris 1825 - ay. y. 1900), Küçük boyutlarda tablolar yaptı, çok satılan bu eserler kendisine KEDİLERİN LAMBERT'i lakabının verilmesine yolaçtı (Nantes müzesi). [L]

Foto. Bulloz, X (LAROUSSE)

LAMBERT (Michel), fransız bestecisi ve ses sanatçısı (Vivonne, Poitou 1610'a doğr. - Paris 1696). Mademoiselle de Montpensier'nin hizmetinde bulundu, 1661 mayısında, Lully müfettişliğe tayin edilince, Lambert kralın oda müziği yönetmenliğine geçti, iki ay sonra da Lully'nin kızıyle evlendi. Çok sayıda şarkı yazdı. Nyert'in öğrencisi olarak, daha çocuk yaştayken, italyan üslûbu şarkıya başladı, az zamanda virtüoz ve şan öğretmeni olarak ün kazandı ve fransız operasının yaratılmasında Lully'ye yardım etti. Saray baleleri de düzenledi: *Ballet des Arts* (Sanatlar Balesi) [1663]; *Ballet des Amours Déguises* (Gizli Aşklar Balesi) [1664]; *Ballet da la Naissance de Vénus* (Venüs'ün Doğuşu Balesi) [1666]. (L)

LAMBERT (Walter Davis), amerikalı geodezi bilgini (West New Brighton, Staten İsland, New York 1879). Coast and Geodetic Survey'e tayin edildi (1904), geodezinin bütün dallarıyle ilgilenen, ama en ilgi çekicileri yerin biçimi üstüne olan değerli incelemeleriyle tanındı. National Academy of Sciences'ın üyesidir; 1946-1951 arasında Milletlerarası Geodezi derneğinin başkanı oldu. (L)

LAMBERTİ (Niccolo), **il Pela** denir, italyan mimarı ve heykeltıraşı (Arezzo 1370'e doğr. - Floransa 1451). Floransa'da önemli bir heykel atelyesinin şefiydi. Orsammichele için bir *Aziz Luka* (1403 - 1406) ve katedral için de bir *Aziz Markos* heykeli yaptı, 1419'da Venedik'e giderek San Marco kilisesinin ön cephesinin üst kısımları üstünde çalıştı. — Oğlu PİETRO (Floransa 1393 - Verona, 1435), San Marco'nun yapımında görev aldı. 1424'ten itibaren Dukalar sarayının batı kanadının yeniden yapımını yönetti ve çok sayıda sütun başlığı yaptı. (L)

Lambert izdüşüm sistemi, yeryüzünün bir bölgesini göstermekte kullanılan, aslına uygun işdüşüm* sistemi. (*Lambert kuzeyi*, büyüyen enlemler yönünde başlangıç meridyenine çizilen paralellerin doğrultusudur.) [L]

LAMBERTO, Toscana markisi (929-931), Toscana markisi Adalberto II ile Lothar II'nin kızı Bertha'nın küçük oğulları. Babası Guido'nun yerine geçti, fakat 931'de ana bir baba ayrı kardeşi, Arles kontu Ugo onu kör ederek ülkesinden kovdu ve Toscana'yı üvey kardeşi Boso'ya verdi. (L)

LAMBERTO I (880'e doğr. - Marengo 898), İtalya imparatoru ve kralı (894-898), Spoleto dükü (Lamberto II), Guido I'in oğlu. 892'den itibaren iktidara ortak oldu. Annesi Benevento prensesi Agiltrude sayesinde Germania kralı olan rakibi Arnulf'u başarısızlığa uğrattı. 898'de Borgo San Donnino'da, kendisinden iktidarı almak isteyen Toscana markisi Adalberto I'i yendi. (L)

LAMBETH, Londra'da semt, Thames'in sağ kıyısında, Westminster'in karşısında. Canterbury başpiskoposlarının ikametgâhı olan Lambeth sarayında XIII. ve XV. yy.dan kalma kısımlar ve zengin bir kütüphane vardır. XVII. yy.da hollandalı çömlekçiler Lambeth'te ilk ingiliz fayans imalâthanelerini kurdular. (L)

LAMBETH WALK [lembet vok] i. Londra'dan çıkan dans; İkinci Dünya savaşının arafesinde bütün Avrupa'ya yayıldı. (L)

LAMBİLLOTTE (Rahip Louis), belçikalı cizvit ve müzik bilgini (Charleroi, Hainaut 1797 - Paris 1855). Dört missa, bir *Orgcular Müzesi*, motet'ler, kantik'lerden başka, İsviçre'nin Sankt Gallen şehrindeki manastırda duran ünlü *Cantatorium* 350'yi (IX. yy. sonu) yayımladı (Paris 1851); 1855'te *Quelques Mots sur la Restauration du Chant Liturgique* (Âyin Şarkısının Yeniden Değerlendirilmesi Üstüne Birkaç Söz) ve *Esthétique, Théorie et Pratique du Chant Grégorien* (Gregoryen Şarkısının Estetiği, Nazariyesi ve Uygulaması) adlı eseri basıldı, 1856'da *Graduel*'i ve *Vesperal*'i yayımlandı. (L)

LAMBİN (Denis), fransız hümanisti (Montreuil - sur - Mer 1516 - Paris 1572). Collège de France'ta (1560-1572) değerli bir yunanca profesörü ve mükemmel bir latince uzmanıydı. Horatius'un (1561), Lucretius'un (1561), Cicero'nun (1565-1566) ve Plautus'un (1577) eserlerini yayımladı. Kanlı Saint-Barthélemy gecesi sonunda şiddetli bir heyecan ve kedere kapılarak öldü. (L)

LAMBLİA i. (çek hekimi W. *Lambl*'ın adından). İnsanların incebağırsağında yaşayan kamçılı hayvan; bazen de kalınbağırsakta, onikiparmak bağırsağında da görülür. *Eşanl.* GİARDİA.

— ANSİKL. *Lamblia* veya *Lamblia intestinalis* 10 - 12 mikron uzunluğunda, 6 - 10 mikron genişliğinde ince bir armut biçimindedir. Çökük olan alt yüzünde altı tane kamçı bulunur. Bağırsak müküsünde daima çok hareketlidir. İnce bağırsakta bölünerek çoğalır. Gelişiminin son aşamasına varınca hareketsizleşerek kistleşir. Kistleri yumurta biçimindedir. Çoğu zaman zararsız olmakla beraber yüzde 10 hastalık yapar. Bağırsakta sancıya sebep olur; hasta günde 4 - 6 defa büyük abdeste çıkar. *Lambia kolesistiti,* bu asalağın bağırsakta çok fazla bulunmasından ileri gelebilir. (L)

LAMBLİYAZ i. (fr. *lambliase*). *Lamblia* veya *Giardia intestinalis* adındaki birhücreli asalağın sebep olduğu bağırsak hastalığı. (Kolitte olduğu gibi bunda da ishal, sindirim bozukluğu, halsizlik görülür; hastalık kolesistit'e de yolaçabilir. Lambliyaz'ın en iyi çaresi kinin türevleriyle tedavidir.) [L]

LAMBO i. (fr. *lambeau*). Cerr. Kol veya bacağın kesilmesinde yumuşak ve ağrısız bir yara izi kalması ve iskeletin tamamen örtülmesi için yumuşak kısımlardan alıkonulan parça. || Plastik cerrahîde bir yerin madde kaybını örtmek için vücudun sağlam bir kısmından alınan deri parçası.

— Jeol. *İtilme lambosu,* normal bir temas yüzeyi boyunca ters bir yamaç veya bağımsız bir kıvrımın kalıntısı olan ve Susbtratum ile binişme tabakası arasında kalan toprak parçası. (*Eşanl.* BİNİŞME LAMBOSU). || *Örtü lambosu,* bir örtünün aşındırma ile tek başına kalan parçası. (L)

LAMBOY (Wilhelm VON, — kontu), avusturyalı general (Lüttich yakınları 1600 doğr. - Dimokur, Bohemya 1659). Önce Wallenstein'in hizmetindeydi. Otuzyıl savaşı sırasında La Marfée'de zafer kazandı (1641) ve Guébriant tarafından Kampten'de esir edildi (1642). Westfalen'de İmparatorluk kıtaları kumandanı, 1645'te feldmareşal ve imparatorluk kontu oldu. (L)

LAMBRATE, Milano'nun sanayi varoşu. (L)

LAMBREMONT (Auguste, baron), belçikalı diplomat (Limelette 1819-Brüksel 1905). İspanya'da Carlos'çuları yendikten sonra Dışişleri Bakanlığına girdi (1840) ve bakanlık genel sekreteri oldu (1859). Ekonomik meseleler uzmanı olarak Anvers'i, Escaut'ya ayak bastı parası vermekten kurtardı (1863); Berlin (1885), Brüksel (1890) konferanslarına katıldı. (L)

LAMBRİ i. (lat. *labrusca,* yabanî asma'dan fr. *lambris*). İnş. Bir yapının iç duvar kaplaması: *Mermer lambri. Meşe lambri.* || Tavan kaplaması. || *Lambri kaplamak,* duvar üzerine değerli bir malzeme giydirmek: *Duvarları mermer lambri ile kaplamak.*

— ANSİKL. Sıvanın bozulması ve duvarların daha gösterişli olması için uygulanan *lambri,* pencere altı yüksekliğine (80-100 sm), kapı üst seviyesine (210-230 sm) veya tavana kadar yapılır. Lambri iki kısımdan meydana gelir: görünen dış yapı ve dış yapıyı duvara bağlayan alt yapı. Alt yapı bir ızgara şeklindedir ve çeşitli yerlerinden üçgen takozlarla duvara tutturulur. Izgara aralıkları lambrinin çatısına göre sık veya seyrek olarak duvara bağlanır. Lambrinin arka kısmında, hava akımını önlemeyecek şekilde üst başlık, ızgara ve süpürgelik üzerinde delikler açılmalıdır. Üst yapı, binanın mimarisine göre çeşitli tiplerde ve çeşitli malzemeyle yapılabilir: masif dar lambalı çıta veya geniş lambalı tahtalarla, çerçeve içine yerleştirilen masif veya ızgaralı tablalarla, çıtalar arasına geçirilmiş sunta levhalarla v.b. (ML)

LAMBRO, İtalya'da ırmak, Po'nun kolu (sol kıyı), Milano yakınından geçer ve *Melegnano*'yu (Marignan) sular; 130 km. (L)

LAMBROS (Spyridon), yunanlı tarihçi (Korfu 1851 - Atina 1919). Atina üniversitesinde tarih profesörü (1890), parlamento dışı bir kabinenin başkanı (1916-1917) oldu. Sonradan Venizelos hükûmetince hapsedildi. Eserleri: *Historia tis Helladosmet Eikonon, Apoton Arkhaiotaton Khronon Mekhri tis Aloseos tis Konstantinupoleos* (Resimli Yunanistan Tarihi, En Eski Çağlardan İstanbul'un Alınışına Kadar) [1886-1908] ve *Katalogos ton en Tais Bibliothikaos tu Agiu Orus Helinikon Kheirographon* (Aynaroz'daki Yunan Elyazmaları Kataloğu) [1895-1900]. (L)

LAMBRUSCHİNİ (Luigi), italyan kardinali ve siyaset adamı (Sestri Levante, Liguria 1776 - Roma 1854). Barnabas tarikatına girdi, 1819'da Cenova başpiskoposu, 1827'de Paris papa vekili, 1831'de kardinal, 1826'da papa Gregorius XVI'nın danışmanı oldu. Kardinaller meclisinde rakibi olduğu papa Pius IX'un seçiminden sonra (1846) sadece fahrî görevlerde bulundu. 1848'de romalı devrimciler Papalık mutlakıyeti ve Avusturya taraftarı olan Lambruschini'ye karşı sert bir tavır takındılar. Kılık değiştirerek Gaeta'ya papanın yanına gidebildi. 1850'de Roma'ya döndü ve inzivaya çekildi. (L)

LAMBRUSCHİNİ (Raffaello), italyan pedagoğu (Cenova 1788 - San Cerbone, Figline Valdorno 1873). Önce rahipti, sonra San Cerbone'ye çekilerek ahlâk, pedagoji ve tarım meseleleriyle uğraşmağa başladı. *Giornale Agrario Toscano*'yu (Toscana Tarım Gazetesi) [1827] ve *Guida dell'Educatore* (Öğretmenin Kılavuzu) [1836] dergisini kurdu, ancak Risorgimonto hareketine katılmak için San Cerbone'den ayrıldı. Ahlâk ve eğitim konusunda önemli eserleri vardır. (L)

Lambs (THE), New York'ta, özellikle oyuncu, müzikçi ve oyun yazarlarından meydana gelen kulüp. Bu kulüp 1874 - 1875 arasında, United States otelinde zaman zaman biraraya gelerek yemek yiyen bir grup gazeteci, yazar ve oyuncu tarafından kuruldu, adını da Londra'daki benzer bir kulüpten aldı. 10 Mayıs 1877'de resmen kuruldu. Tüzüğüne göre meslek sahibi olmayanlar ancak üyelerin üçte birini meydana getirebilir. Lambs'in başkanına «çoban», başkan yardımcısına da «erkek çocuk» denir. «Çoban köpeği» denilen memur da kulübün yıllık Gambol'unu düzenler. Gambol o mevsimin en ilgi çekici oyunlarından bazılarının oynandığı bir şenliktir. Eski Gambol turnelerinin geliriyle Manhattan'da 128 Batı, 44. sokaktaki kulüp binasının masrafları karşılandı. (M)

LAMBSWOOL [lembsvul] i. ((ing. *lamb,* kuzu ve *wool,* yün'den). 6 ile 8 aylık kuzulardan kırkılan çok hafif ve ince yün. || Sıf. Bu yönden yapılmış (kumaş, örgü v.b.: *Lambswool kazak.* (L)

LAMBTON (William), ingiliz geodezi uzmanı (Grosby Grange, Yorkshire 1765 - Hingan - Chot, Hindistan 1823). Royal society üyesiydi. XIX. yy.da Hindistan'da geodezi çalışmalarını başlattı. (L)

LAMDA i. Bk. LAMBDA.

LAMDAN (İtzak), israilli şair (Ukrayna 1899 - Tel-Aviv 1955). 1920'de İsrail'e yerleşti; İsrail Bağımsızlık savaşının sembolü haline gelen *Massada* şiirinin yazarıdır. (L)

LAME sıf. ve i. (fr. *lamé*). Maden iplikle veya maden görünüşü veren polyester ipliklerle dokunmuş (kumaş): *Lame elbise.* || Metal parlaklığı verilmiş deri veya kumaştan yapılmış olan: *Lame çanta. Lame ayakkabı.* (M)

LÂME ve **LÂMEK** i. (fars. *lâme* ve *lâmek*). *Esk.* Hintlilerin sarık üzerine sardıkları bir çeşit tülbent. || Baştan ayağa kadar bütün vücudu saran baş örtüsü. (M)

LAMÉ (Gabriel), fransız mühendisi ve matematikçi (Tours 1795 - Paris 1870). 1820'de Clapeyron ile birlikte çar Aleksandr tarafından tasarlanan büyük ulaştırma çalışmalarını yönetmek için Rusya'ya gönderildi. Orada kaldığı sırada, 1826'da grafik statiği kurmağa niyetlendi ama, bunu 1860'ta K. Culmann gerçekleştirebildi. 1832'de Fransa'ya dönüşünde École Polytenchnique'te fizik profesörü oldu. Özel-

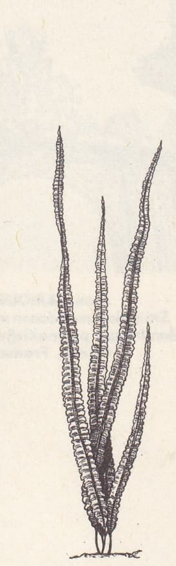

laminarya

LAMINE-GUEYE

Foto. Keystone (LAROUSSE)

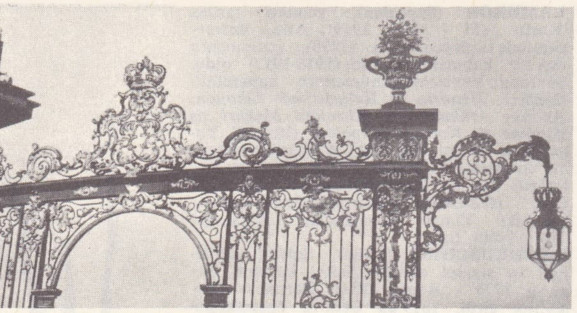

Jean LAMOUR
Stanislas meydanının demirkapı parmaklığı, Nancy, Fransa

likle geometriye ve matematik fiziğe ikinci dereceden eş odaklı yüzeyleri getirmesiyle tanınır. (L)

LAMECH, Tufan'dan önceki iki peygamberin adı. Bunlardan ilkinin çok karılı ve Gabel (veya Jabel), Jubal ve Tubalkain'in babası olduğu sanılır. Kutsal Kitap'taki en eski şiir bölümünün de onun tarafından yazıldığı öne sürülür (Tekvin IV, 18-25). İkincisi ise Seth'in soyundan gelir, Mathusalem'in oğlu ve Nuh'un babasıdır (Tekvin V, 25-31). [L]

LAMEERE (Auguste), belçikalı biyoloji bilgini (Ixelles 1864 - Brüksel 1942). Brüksel üniversitesinde zooloji profesörü oldu, özellikle araştırma ve öğretim çalışmaları yaptı. Zooloji alanındaki eserleri çeşitli olmakla beraber, daha çok genel biyoloji ve evrim konularına eğildi. Başlıca eserleri: *La Faune de Belgique* (Belçika Favnası) [1895-1907]; *Précis de Zoologie* (Zooloji Ders Kitabı) [1927]. (L)

LAMEGO, Portekiz'de (Viseu idare bölümü) şehir, Duero yakınında; 10 200 nüf. XII. - XVIII. yy.dan kalma katedral (rönesans üslûbunda manastır). XVIII. yy.-dan kalma eski piskoposluk sarayında müze. Barok üslûbunda eski evler. (L)

Charles LAMOUREUX

LÂMEK i. Bk. LÂME.

LÂMEKÂN sıf. (ar. *lā*, olumsuzluk edatı ve *mekân*'dan *lā-mekân*). *Esk.* Mekânı olmayan, mekânsız.

— Tasav. «Mekâna ihtiyacı olmayan, mekânın dışında olan» anlamında Tanrı'nın sıfatlarından: *Hak Taala azamet âleminin padişehi / Lâmekândır olamaz devletinin tahtgehi* (Şinasi).

— ANSİKL. Tasav. Varlık genellikle ikiye ayrılır: zaman ve mekâna bağlı olan geçici, sınırlı, gerçek olmayan varlık ile zaman ve mekâna bağlı olmayan, ölümsüz, sınırsız (ebedî ve ezelî) gerçek varlık. Mekâna bağlı olmak, mekânla sınırlanmak; gerçeklikten, *ezelî* ve *ebedî* olandan yoksun kalmak demektir. Çünkü mekân sürelidir, oluş'a (kevn'e) bağlıdır, bağımsız bir varlık değildir. İçinde bulunulan, zaman ve mekâna bağlı olan, onlarla sınırlanan dünya, Tanrı'nın (Hakk'ın) görünüş (zuhur) alanıdır. Evren Tanrı'nın görünüşüyle var olduğu için bir gerçek değil, sadece bir görünüştür. Varlık kavramı altında toplanan her şey bu görünüş içindedir. Mekân da bu görünüşle sınırlıdır. Bir görünüş sonucu ortaya çıkan mekân ve onun içinde yer alan varlıklar (kesret) birliğe (vahdet) varınca (Tanrı'nın sınırsız varlığında eriyince) her şey ortadan kalkar, mekânla sınırlı olmaktan kurtulur. Böyle bir nitelik kazanan varlığa, zaman ve mekân bağlarından sıyrılmış anlamında *lâmekân* denir. Bazı mutasavvıflara göre insan, mekânla sınırlı kaldığı sürece, yokluk içindedir. Tanrı, bütün mekân ve zaman kavramlarının üstünde olduğu için «var»dır, gerçektir. Onun bu sonsuz, sınırsız gerçekliği, yüce varlığı lâmekân oluşundan gelir. Mekânı aşmak, lâmekân sırrına ermek, özünü Tanrı özünde (zât-ı ilâhî'de) yok etmekle, kendini bir bütün içinde Tanrı'ya vermekle olur.

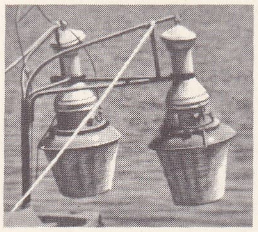

lamparo

Lâmekân kavramı, «belirli bir yerde olmama, mekânı ve onunla sınırlanan, onun içinde yer alan bütün varlıkları kuşatma, özünde toplama» anlamına da gelir. Tasavvufta kendini Tanrı'ya veren, Tanrı'dan başka varlık tanımayan, çoklukta birliği görme yeteneğini kazanan her insan lâmekândır. Özünde böyle bir niteliği duyan bazı büyük sofîler, her şeyde Tanrı'yı gördüklerini, süresiz bir oluş içinde Tanrı ile konuştuklarını ileri sürerler. (M)

LAMEKÂNİ HÜSEYİN EFENDİ. Bk. HÜSEYİN EFENDİ *Lâmekâni.*

LAMEL i. (lat. *lamella*'dan fr. *lamelle*). Mikrobiyol. ve Hücrebil. Mikroskopta incelenecek cismin üzerine örtülen küçük cam parçası: *Kan sayımında kullanılacak lamellerin yüzleri tam paralel olmalıdır.* (L)

LÂM - ELİF (ar. *lam* ve *elif*'ten *lam - elif*). *Esk.* Osmanlı alfabesinin 26. harfi olan *lâm* ile birinci harfi *elif*'in birarada yazılmış şekli. ‖ Sıf. Dolambaç, eğri büğrü.

— DEY. *Lâm-elif çevirmek* (veya *çizmek*), bir yerden pek uzaklaşmadan dolaşıp geri gelmek. (M)

LAMELLARİA i. Zool. Önden solungaçlı, karındanbacaklı deniz yumuşakçası. (Örteneği kavkısını tamamen örter. Kavkısı ince, saydam, kulak biçiminde, çok kısa ve yandan dolambaçlıdır. Tulumlular ile selenterelerin [alsiyonlar, hidralar] üzerinde yaşar; yavruların kavkısı yetişkinlerinkinden çok değişiktir. *Lamellariidae* familyasının örnek tipi.) [L]

LAMELLARİİDAE çoğl. i. Zool. Önden solungaçlı, karındanbacaklı yumuşakçalar familyası. (Hayvanın sivri dokunaçlarının dibinde, iç tarafta gözler bulunur; örteneği kavkısının üzerinde kavkıyı örtecek şekildedir. Kavkı iyice ince, hattâ çoğu zaman vücudun içinde bir levhacık halindedir. Kapak bulunmaz. Etçildir, alsiyonlar ile tulumlular üzerinde yaşar.) [L]

LAMELLİCORNİA sıf. Zool. Duyargalarının uç kısmı eksenin bir tarafında kat kat yassı tabakalar halinde olan kınkanatlı böcekler için kullanılır. (L)

LAMELLİDORİDİDAE çoğl.i. Zool. Arttansolungaçlı yumuşakçalar familyası. (Bunlarda vücut yassı ve oval, solungaçlar anus çevresinde ve basit, sırt tümseciklidir.) [L]

LAMELLİDORİS i. Arttansolungaçlı; Atlas ve Büyük okyanusların kuzeyinde, Manş denizi ve Kuzey denizinde yaşar. (*Lamellidoridiae* familyasının örnek tipi.) [L]

LA MENARDİÈRE (Hippolyte PİLET DE), fransız hekimi ve yazarı (Le Loroux - Bottereau, Nantes yakınları 1610 - Paris 1663). 1635'te *Traité de la Mélancolie*'yi (Melankoli Üstüne İnceleme) yayımladı. Bu kitapta Loudun'daki düşkün kadınlar olayı ile ilgili olarak polisin de din adamlarının da destekledikleri bir düşünceyi savunuyordu. Richelieu'nün ve Gaston d'Orléans'ın hekimi ve mecliste okutmanı oldu. Eserleri: *Raisonnement sur la Nature des Esprits qui Servent au Sentiment* (Duyguya Yararlı Ruhların Tabiatı Üstüne Düşünceler) [1638]; *Panégyrique de Trajan*'ın (Trajanus'un Övgü Söylevi) [1638] bir taklidi; bir *Poetique* (Şiir Sanatı) [1640] ve trajediler. Ayrıca edebiyat dünyasında önemli kabul edilen tenkitler de yazdı. (L)

LA MENNAİS veya **LAMENNAİS** (Félicité Robert DE), fransız yazarı ve düşünürü (Saint-Malo 1782 - Paris 1854). Asalet payesi verilmiş Saint-Malo'lu bir armatörün oğluydu. Sağlığı bozuktu, çok erken yaşta sinirlilik belirtileri göstermeğe başladı. Bilgili bir amca tarafından yetiştirildi ve din konusunda ağabeyi Jean-Marie'nin etkisinde kaldı. La Chesnaye'deki malikânede geçirdiği birkaç inziva yılından (1805-1807, 1810-1814) sonra, kendini dinî çalışmalara verdi. 1808'de imparatorluk polisi tarafından yasaklanan *Réflexions sur L'État de l'Eglise de France Pendant le XVIII*[e] *s. et sur sa Situation Actuelle* (XVIII. yy.da ve Bugün Fransa'da Kilisenin Durumu Üstüne Düşünceler) adlı eserinde ilk defa Roma kilisesinin inançlarına karşı eğilimlerini ortaya koyar. Ağabeyi tarafından kurulan Saint-Malo küçük seminerinde matematik profesörlüğü yaptı (1804-1805, 1808-1810). Restorasyon'un tarafını tuttu. Napolyon'un düşünüş tarzına pek uymayan *La Teadition de l'Eglise* (Kilisesinin Geleneği) [1814 üstüne yazdığı bir eserinin kovuşturmaya uğrayacağından korkarak, Yüzgün süresince Guernesey'e sığındı. Sonra Paris'-

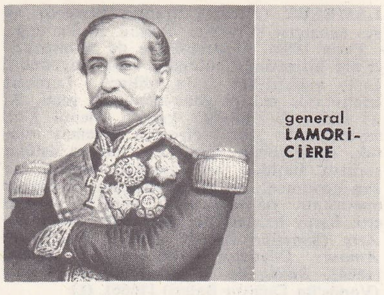

general **LAMORİCİERE**

te Feuillantines manastırına yerleşti. 1816'da Vannes'da rahip kisvesini giydi. *Essai sur l'İndiférence en Matière de Religion* (Din konusunda İlgisizlik Üstüne Deneme) ile birdenbire ün kazandı (1817-1823) ve Roma kilisesini en iyi temsil eden yazarlardan biri oldu. *Défense de l'Essai ...* (Denemenin Savunması) [1821] ile bu durumunu daha da perçinledi. Roma'ya yaptığı bir gezi dönüşünde, aşırı meşrutiyetçi *Drapeau Blanc* gazetesinde, ruhban sınıfının hâkimiyetinde oluşana bakmadan krallık üniversitesinin anlayışı aleyhine bir makale dizisi yayımladı. 1825'te geçici iktidarın Katolikliğe boyun eğmesini öngören *De la Religion Considérée dans ses Rapports avec l'Ordre Politique et Social* (Siyasî ve Sosyal İlişkileri Açısından Din) incelemesinin kovuşturya uğraması ününü daha da artırdı. 1828'de seminerlerin faaliyetini sınırlandırdıkları gerekçesiyle monsenyör Frayssinous'un emirnamelerine karşı çıktı. Böylece kilise ile devletin ayrılmasının öncülüğünü yaptı ve Katoliklik için tam bir hareket serbestliği istedi. Bu anlayış içinde 1830 ihtilâlinden sonra, Lacordaire ve Montalembert ile birlikte *Avenir* (Gelecek) gazetesini ve *Din Hürriyetini Savunmak İçin Genel Ajanlık*'ı kurdu. Birkaç ay elele temmuz monarşisinin siyasetine karşı girişilen mücadeleyi yürüttüler; Lamenais Katoliklik üstünde kabul edilmesi imkânsız bir vesayet kurmakla, öğretim hürriyetini tanımamakla ve Fransa kilisesi üstündeki Papalık otoritesini sınırlandırmakla suçlandı.

Aşırı Roma kilisesi taraflısı eğilimlerine rağmen La Mennais Papalık'tan umduğu desteği bulamadı; Roma'ya yaptığı ve papa Gregorius XVI'dan ancak küçük tesviklerle dönebildiği bir gezi dönüşünde kilise hürriyeti hakkındaki düşüncelerinin *Mirari Vos* (1832) papalık genelgesiyle takbih edildiğini öğrendi. İki yıllık inzivadan sonraki hayal kırıklığı içinde her şeyden koptu.

1834'te *Les Paroles d'un Croyant*'ı (Bir İnanmışın Sözleri) yayımladı. *Singulari Nos* (25 haziran 1834) genelgesiyle takbih edilen bu eser, liberal çevrelerde katolik bir duyarlığın yayılmasına ve cumhuriyetçilerle ilk sosyalistlerin, iktidara bağlı bir kiliseye karşı tutumlarının değişmesine yolaçtı. Bu yönelim birbirini takip eden, 'mistik ve demokratik bir felsefenin insancıl karakterini daha da belirli kılan eserlerle kendini büsbütün gösterdi: *Les Affaires de Rome* (Roma Meseleleri) [1836-1837]; *Le Livre du Peuple* (Halkın Kitabı) [1838]; *L'Esclavage Moderne* (Modern Esirlik) [1839]; *Le Pays et le Gouvernement* (Vatan ve Hükûmet) [1840]; bu son eserde, aynı zamanda rejimin burjuva bencilliğini ve katolik kilisesini temel ilkelerinden sapmakla suçladığından, bir yıl hapse mahkûm oldu. 1848 ihtilâlinde Kurucu mecliste halk temsilcisi olarak görev aldı ve kısa ömürlü *Le Peuple* gazetesinin yazı işleri müdürü oldu. Daha sonra her türlü siyasî faaliyetten çekildi. 2 Aralıktan sonra polis gözetimi altında, inzivada yaşadı. Bununla beraber kendisine yapılmış olan sivil cenaze töreni halk sınıflarınca hâlâ sevilmekte olduğunu gösterdi.

— İkonogr. La Mennais'nin, David d'Angers tarafından yapılmış bir büstü (Saumur), Ary Scheffer (1848, Louvre) ve Paulin-Guérin (Pâu) tarafından yapılmış portreleri vardır. (L)

LAMENTİN, Martinik'te komün, Fort-de-

Foto. Neurdein, Petit, B.N., X (LAROUSSE)

France'ın doğusunda; 16 200 nüf. Havaalanı. Şekerkamışı ve muz işletmeleri. Damıtma yerleri. (L)

LAMENTİN, Guadeloupe'ta komün, Basse-Terre idare çevresinde; 8 800 nüf. Maden suları. Şeker fabrikası. (L)

LAMENTO i. («sızlanış» anlamında ital. k.). Keder ve ağıt şarkısı. (Opera tarihinin ilk yıllarında, dramın sonuna doğru, bir lamento konulurdu. Monteverdi'nin *Arianna* operasındaki lamento bu tarzın güzel örneklerinden biridir.) [L]

LA MÉTHERİE (Jean Claude DE), fransız hekimi ve tabiat bilgini (La Clayette, Mâconnais 1743 - Paris 1817). Paris'e yerleştikten sonra *Journal de Physique*'in müdürü oldu; 1812'de Collège de France'ın Tabiat Bilimleri kürsüsüne yardımcı profesör olarak tayin edildi. Maddenin her parçasında, hiç bir zaman kaybolmayan kendine özgü bir kuvvet bulunduğunu ve insanın toplum hayatı sayesinde gelişmiş bir maymun olduğunu öne sürdü. Ayrıca bütün cisimlerin billûrlaşma ile meydana geldiğini savundu. Başlıca eserleri: *Essai sur les Principes de la Philosophie Naturelle* (Tabiat Felsefesinin İlkeleri Üstüne Deneme) [1778]; *Vues Physiologiques Sur l'Organisation Animale et Végétale* (Hayvan ve Bitki Örgenlenmesi Üstüne Fizyolojik Görüşler) [1781]; *Principes de Philosophie Naturelle* (Tabiat Felsefesinin İlkeleri) [1787]; *De L'Homme Considéré Moralement, de Ses Moeurs et de Celles des Animaux* (Ahlâk ve Töreleri Açısından İnsan ve Hayvanların Töreleri) [1803]; *Considérations sur les Êtres Organisés* (Örgenlenmiş Varlıklar Üstüne Düşünceler) [1805]; *Leçons de Minéralogie* (Mineraloji Dersleri) [1812]; *Leçons de Géologie* (Jeoloji Dersleri) [1816]. (L)

LA METTRİE (Julien OFFROY DE), fransız hekim ve filozofu (Saint - Malo 1709 - Berlin 1751). Caen'de cizvitlere katıldıktan sonra, ilâhiyatı bırakıp tıpla uğraştı. Reims'te hekim olarak görev aldı. Leiden'de Boerhaave'nin derslerine devam etti. Fransız Muhafız birliği hekimi olarak Fontennoy ve Detingen savaşlarına katıldı (1742). *Histoire Naturelle de l'Âme* (Ruhun Tabiat Tarihi) [1745] adlı maddeci eseri yayımlanınca görevinden oldu. Friedrich II'nin yanına sığındı ve onun en sevdiği okutmanı oldu. La Mettrie hekimlik üstüne eserler verdi: *Traité du Vertige, avec Description d'une Catalepsie Hystérique* (Bir Histeri Katalepsisinin Tanımı ile Başdönmesi Üstüne İnceleme) [1737]; *Lettres sur l'Art de Conserver la Santé* (Sağlığı Koruma Sanatı Üstüne Makaleler) [1738]; *Traité de la Petite Vérole* (Suçiçeği Hastalığı Elkitabı) [1740]; *Observations de la Médecine Pratique* (Uygula malı Tıp Gözlemleri) [1743]; Parlamentonun emriyle yakılan *Politique de la Médecine* (Hekimlik Siyaseti) [1746]. La Mettrie, descartes'çıların makine-hayvan teorisini insana uyguladı. Felsefe eserleri arasında, *L'Homme Machine* (Makine İnsan) [1748], *L'Homme-Plante, Les Animaux plus que Machines* (Bitki İnsan, Makineden Daha Çok Makine Olan Hayvanlar) [1750], *Réflexions Philosophiques sur l'Origine des Animaux* (Hayvanların Menşei Üstüne Felsefî Düşünceler) [1750], *L'Art de Jouir* (Zevk Alma Sanatı) [1751] ve *Vénus Métaphysique* (Metafizik Venüs) [1752] sayılabilir. (L)

LAMEYER (Francisco), ispanyol ressamı (Puerto de Santa Maria 1825 - Madrid 1877). Madrid romantik okulunun ikinci derece sanatçılarından biridir. Alenza ve Lucas'ınkine yakın bir üslûpta halk konularını işleyen eserler verdi, tarihî tablolar (*Zaragosa Savunması*, Lizbon müzesi) yaptı. Aynı zamanda, desinatör ve gravürcü olarak da dikkati çekti. S. Estebanez Calderon'un *Escenas Andaluzas*'ını (Endülüs Sahneleri) resimledi, *Semanario Pintoresco Espanol* (Haftalık İspanyol Resim Dergisi), *El Siglointoresco* (Resim Yüzyılı), *El Semanario* (Haftalık) dergilerinde de resimleri çıktı. (M)

LÂMİ sıf. (ar. *lemeᶜān*'dan *lāmiᶜ*). *Esk.* Parıldayan, parlayan, parlak: *Mübarek iffetin oldukça lâmi pâk cephende / Güzelsin ey musaffa gökte şimşek iştiʼalinden* (Ali Ekrem Bolayır). ‖ *Lâmi-ün-nûr*, ışık saçarak parlayan. ‖ *Berk-i lâmi*, ışık saçan şimşek. (M)

LAMİ (Eugène), fransız ressamı (Paris 1800-ay.y. 1890). *At etütleri* ile kendini tanıttı, tarih veya savaş konularını işledi (Versailles müzesi). Özellikle desenleri, suluboya resimleri ve kenar süslemeleriyle ün kazandı. Eserleri: *Tuileries'de Balo, Chantilly'de Gezinti; Avcıların Geçişi; Operada Bir Balo; Kraliçenin Yataktan Kalkışı; İçki Âlemi; Marie-Stuart'ın Merdiveni* (1857); *Versailles'ın Tiyatro Salonunda Akşam Yemeği.* Musset'nin eserlerini, *Manon Lescaut*'yu, *Chronique du Temps de Charles IX*'u (Charles IX Devrinin Kroniği), *Gil Blas*'yı resimledi. Desen ve kroki albümleri, meşrutî krallık zamanında paris hayatını yansıtan değerli belgelerdir (Louvre Müzesi Desenler bölümü). [L]

LAMİ (Stanislas), fransız heykeltıraşı ve sanat yazarı (Paris 1858 - ay.y. 1944). *Masque de Berlioz* (Berlioz'un Maskesi) [1884] adlı eseri Paris Opera kitaplığındadır. Balmumundan heykelcikler ve büstler de yaptı. Eserleri: *Dictionnaire des Sculpteurs de l'Antiquité Jusqu'au VI. Siècle de Notre Ère* (İlkçağdan M.S. VI. yy.a Kadar Heykeltıraşlar Lûgati) [1884]; *Dictionnaire des Sculpteurs de l'Ecole Française du Moyen Âge au Règne de Louis XIV* (Fransız Okulunun Ortaçağdan Louis XIV Devrine Kadar Heykeltıraşlar Lûgati) [1906]; *Dictionnaire des Sculpteurs de l'École Française sous le Règne de Louis XIV* (Louis XIV Devrinde Fransız Okulunun Heykeltıraşlar Lûgati) [1906]; *Dictionnaire des Sculpteurs de l'École Française au XVIII. Siècle* (Fransız Okulunun XVIII. Yüzyıl Heykeltıraşlar Lûgati) [1910-1911]; *Dcitionnaire des Sculpteurs de l'École Française au XIX. Siècle* (Fransız Okulunun XIX. yy. Heykeltıraşlar Lûgati) [1914-1921]. (L)

LÂMİA sıf. (ar. *lemeᶜān*'dan *lāmiᶜa*). *Esk.* Parıldayan, parlayan. ‖ İ. Kadın adı.

— TIP. *Karniyei lâmia*, gözün saydam tabakası, kornea. (M)

LAMİA i. (yun. ve lat. k.). Klasik esk. çağ. Efsanevî canavar. (Yunan mitologlarına göre, Zeus bir lamia'ya tutulmuştu. Hera çocuklarını öldürdüğünden, bu lamia bütün anaları kıskanır, bütün çocukları öldürürdü. Küçük çocukları korkutmak için bir canavar, yılan kuyruklu bir hayalet biçimine girdiği söylenirdi. Daha sonra geceleri gençlere yapışıp kanlarını emen ve erkekliklerini yok eden dişi cinlere de «lamialar» adı verildi.) [L]

LAMİA i. Zool. Donuk siyah renkli iri tekeböceği; söğüt ve kavak ağaçlarında yaşar. (İlmî adı *Laima textor.* Kınkanatlılardan.) [L]

LAMİA, Yunanistan'da şehir, Phthiotis nomos'unun idare merkezi, Sperkhios ovasında, *Lamia körfezi* yakınında; 22 400 nüf. Ticaret merkezi. Şehir adını Eskiçağda *Lamia savaşı*'na vermişti. (L)

LAMİALES çoğl. i. Bot. *Ballıbabagiller*'e benzer familyaları kapsayan çiçekli bitkiler takımı. (L)

Lamia savaşı, zamanın yazıtlarında **Helen savaşı** da denir (M.Ö. 323-322). Makedonya'ya boyun eğmiş olan halkların çoğu, İskender ölünce kurtuluş umuduna kapıldı. Atina'da, Makedonya aleyhtarı vatanseverler, bu arada Hiperides, faaliyete başladılar (Demosthenes sürgünden döndü) ve Phokion'un aksi fikirde olmasına rağmen bir ordu kurarak Leosthenes'in emrine vermeyi kararlaştırdılar. Kıta Yunanistanı'nın büyük bir kısmı Atina'ya uyarken, Petoponnesos harekete geçmedi. Antipatros Lamia'ya kapandı, sonra bir yardım ordusu tarafından kurtarıldı. Kleitos kumandasındaki makedonya donanması, Atinalıları önce Abidos'ta, sonra Amorgos'ta yendi. İsyancılar karada da, takviye kuvveti olarak gelen Krateros'a yenildiler (Krannon savaşı, 322). Atina'da şiddetli bir bastırma hareketine girişildi: bir garnizon tarafından işgal edilen şehir, savaş tazminatı ödemeğe mecbur edildi, Anayasada değişiklik yapıldı. Demosthenes kendini zehirledi ve Hiperides idam edildi. (L)

Lamiel, Stendhal'in yarım kalan son romanı. 1899'da yayımlandı. Eserin yalnız baş tarafı yazılmıştır. Romanın kahramanı anası babası belli olmayan bir kız çocuğudur. Lamiel kendini evlât edinen ailenin ona sağladığı mutevazı hayatla yetinmez. Kambur doktor Sansfin tarafından kötü yola sürüklenir. Önce kasabanın genç rahibinde ihtiraslı bir aşk uyandırır, sonra da kendisini koruyan kadının oğlunu baştan çıkarır. Lamiel, Paris'e gelince başkentin kibar çevrelerinde düşük bir hayat sürmeğe başlar. Eserin bundan sonraki bölümleri taslak halinde kalmıştır. Lamiel kendisi gibi topluma karşı savaş halinde olan bir erkeğe gerçek bir sevgiyle bağlanır, onun suç ortağı olur. Yargılandığı ve ölüme mahkûm edildiği mahkemeyi yakarken ölür. Lamiel, *Kızıl* ile Kara*'daki Julien Sorel'in dişisidir, fakat ondan daha ileri gider. Stendhal'in yarattığı en güçlü kişilerden biri sayılır. (L)

LÂMİH sıf. (ar. *lemḥ*'ten *lāmiḥ*). *Esk.* Parlayan, parlak. ‖ İ. Erkek adı.

◆ **Lâmiha** sıf. *Esk.* Lâmih'in dişili. ‖ İ. Kadın adı. (M)

LÂMİİ ÇELEBİ (Mahmud, — denir), türk şairi (Bursa 1472 - ay.y. 1532). Nakkaş Ali Paşanın torunu, Bayezid II'nin hazine defterdarı Osman Çelebi'nin oğlu. Çağının bilginlerinden Molla Hasanzade ve Molla Ahaveyn'den ders aldı. Medrese öğrenimi gördü. Daha sonra nakşibendî şeyhi Emîr Ahmed Buharî'ye kapılandı. Bir ara Muradiye medresesinde sarf ve nahiv okudu. Sonra kendini tasavvufa verdi. Şeyh Sadi, Attâr, Mevlânâ, Muhyiddini Arabî ve Molla Câmi'nin eserlerini inceledi. Din bilimleriyle ilgilendi. Lâmiî Çelebi daha çok şiirleriyle tanındı. Şiirlerinde divan geleneğini sürdürdü ve genellikle tasavvuf konularını işledi. Vahdeti vücud (varlık birliği) inancına bağlı olduğu eserlerinden anlaşılır. Gazellerinde anlam bütünlüğü yoktur. Daha çok bağımsız beyit düzenine, ârifane söyleyişlere önem verir. Şiirlerinde birçok atasözü, deyim, hikmetli söyleyiş yer alır. Lâmiî Çelebi çağının Selim, Kanunî gibi padişahlarına, Makbul İbrahim Paşaya kasideler sunarak caizeler aldı. Eserleri: *Divan; Ferhatname; Şehrengiz* (Bursa hakkında); *Şeref-ül-İnsan, İbretname; Hüsn ü Dil* (Güzellik ve Gönül); *Münazara-i Bahar ü Şita* (Yazla Kışın Tartışması); *Maktel-i İmam Hüseyin* (İmam Hüseyin'in Öldürüldüğü Yer). Bunlardan başka Fahri Cürcanî'den *Veysel ve Ramin;* Unsurî'den *Vamık u Azra*, Molla Cami'den *Salaman u Ebsal, Nefahat-ül-Üns* (Dostluk Nefesleri) gibi eserleri Türkçeye çevirdi. (→ Bibliyo.) [M]

LAMİNARYA i. (lat. *lamina*, namlu'dan). Denizlerde yetişen esmer suyosunu; ince, silindirimsidir (kongövde) ve emici köklerle kayalara tutunur; öbür kısmı, sarı veya esmer renkte, bazen metrelerce uzunlukta, yassı, basit şeritler veya dallar halindedir.

— ANSİKL. *Laminarya*'ya bütün denizlerde rastlanır. Yosunun kongövde denen silindirimsi ince uzun kısmı emeçlerle kayalara tutunur; sarı veya esmer şeritler halindeki yassı kısmı bazen metrelerce uzayabilir. Laminaryanın bazı türleri yenebilir. Batı Avrupa'da 1917-1918 savaş yıllarında hayvan yemi olarak kullanılmıştır. Laminaryanın bütün türleri gelgit bölgesinde,

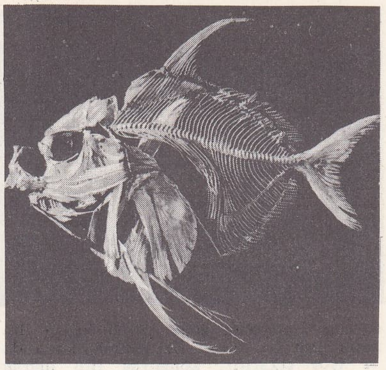

lampris iskeleti

lampon

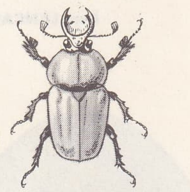

lamprima

Lampsakos altını
Cabinet des Médailles, Paris

LAMSDORF

Foto. Benquc (LAROUSSE)

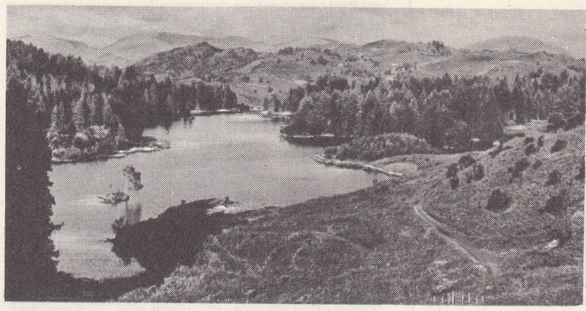

LANCASHIRE solda, Coniston bölgesi; sağda Preston'ın sanayi bölgesi

Burt **LANCASTER**

John of Gaunt **LANCASTER** dükü, British museum, Londra

John of **LANCASTER** Bedford dükü, British museum, Londra

Lancelot du Lac XIV. yy. minyatürü, Cabinet des Estampes, Paris

suların muntazam gelip gittiği belirli düzeyde çok iyi yetişir. Bu yosunlardan soda ve iyot çıkarılır; kongövde fitil olarak kullanılır. Ayrıca *Laminaria saccharina*'da çok miktarda şeker bulunur.

— Eczc. *Parçalı laminarya*'nın kongövdesi kurutulup yumuşatıldıktan sonra hekimlikte kullanılır. Silindir biçiminde ince, düzgün, pütürsüz değişik kalınlıkta bulunan laminarya sapları sulu bir ortamda bırakıldığı zaman, hacmi altı kat artar; yosunun bu özelliğinden cerrahîde yararlanılır; kuru saplar mikropsuz hale getirildikten sonra, bazı kanalların, özellikle dölyatağı boynunun, akıntı yollarının yavaş yavaş genişlemesini sağlamak için kullanılır. (L)

LAMİNARYALAR çoğl. i. Esmer suyosunları takımı (*Phaeophyceae*); özellikle gelgit bölgesinde yetişen laminaryaları kapsar. Bu yosunların dokularında oldukça farklılaşma görülür. Meselâ *laminaria flexicaulis*'in kongövdesinde özek ve kabuk, *laminaria specie'de* helme salgılayan kanallar, *laminaria macrocystis*'te yüzdürücü keseler ve soymuk borular bulunur.

— ANSİKL. *Laminaryalar*'da üreme heterogamdır; atkuyruğunda olduğu gibi bunlarda da bireşeyli küçücük önçimler bulunur. Laminaryalar son derece gelişerek uzayabilir (*laminaria macrocystis*'lerde 60 m). [L]

LAMİN BEY, sonuncu Tunus beyi (1882 - Tunus 1962). Moncef'in halefi (1943). Fransa ile Yeni - Destur partisinin milliyetçi amaçlarını uzlaştırmayı başaramadı. Temmuz 1957'de çekilerek cumhuriyetin ilânına razı oldu. (L)

LAMİNE-GUEYE (Amadu), senegalli siyaset adamı (Medine 1891). Réunion'da hâkimlik, Dakar'da avukatlık yaptı; Kurucu meclise ve Millet meclisine sosyalist milletvekili seçildi (1946-1951); Başbakanlık'ta devlet bakanı yardımcısı (aralık 1946-ocak 1947), Dakar belediye başkanı, Fransız Batı Afrikası Büyük meclis başkanı (aralık 1947) oldu, Afrika Sosyalist hareketini (1957) ve Afrika Toplanma partisini kurdu. 1959'da, Senegal Yasama meclisi başkanlığına getirildi. (L)

LAMİNEKTOMİ i. (fr. *laminectomie*). Omurga kanalı içindeki elemanlara ulaşmak amacıyle bir veya birkaç omur kemeri lamını kesme ameliyatı. (L)

LAMİNER sıf. (fr. *laminaire*, tabakalı). Akışkanlar mekan. Akışkan tabakalarının, aralarında tanecik alışverişi almaksızın birbiri üzerinden kaymasıyle meydana gelen bir akış için kullanılır. Bk. ANSİKL.

— Havc. *Laminer alttabaka,* sınır tabakanın, laminer akış halindeki alt bölgesi. (Laminer alttabaka, havanın viskozitesinden ileri gelir.)

— Hidrol. ve Jeomorfol. *Laminer akış,* suyun burgaçlar meydana getiremeyecek kadar ince ve geniş tabakalar halinde akışı. (Çamurlu su akıntıları bu özellikte olduğu için, taşıdığı maddeleri düzlem tabakalar halinde dibe bırakır; bırakılan maddelerin tanecik boyutları, tabakanın aşağısından yukarıya doğru küçülür.)

— ANSİKL. Akışkanlar mekan. *Laminer akış,* ancak Reynolds sayısının küçük değerleri için görülür: $\mathcal{R} = \frac{Ux}{\nu}$ burada U ortalama akış hızı, ν viskozite katsayısı μ'nün akışkanın özgül kütlesi ϱ'ya bölümü olan $\frac{\mu}{\varrho}$'ya eşit kinematik viskozite katsayısı, x ise çizgisel bir karşılaştırma boyutudur. Meselâ dairesel borularda, x için d çapı alınır. Özel tedbirler almadıkça, bir akışkanın böyle bir boru içindeki akışı, ancak $\mathcal{R} < 2\,000$ dolaylarında laminer olur. Bu $\mathcal{R}_c$ kritik Reynolds sayısına, $U_c = \frac{\mathcal{R}_c \nu}{d}$ kritik hızı tekabül eder; bu da, içinde su akan 10 sm çapında bir boru için 2,4 sm/sn'dir (15°C'ta ν = 0,012 sm^2/sn). Bununla birlikte, ağız kenarları yuvarlatılmış pürüzsüz bir boruda bütün akış düzensizliklerini ortadan kaldırarak, 2 000'in çok üstünde Reynolds sayılarına, hattâ bazen 70 000'e kadar laminer akış rejimi korunabilir. Fakat kritik Reynolds sayısının ötesinde, laminer akış kararsız hale gelir ve her türlü düzensizlik akışın *burgaçlı* olmasına yolaçar. Laminer akış ilk defa, damarlardaki kandolaşımı incelenirken Poiseuille tarafından ele alındı.

Laminer akış rejimi, uygulamada ancak çok özel durumlarda ortaya çıkar: küçük çaplı borular içinde akan, gres yağı gibi çok koyu kıvamlı sıvılarda; kılcal borularda veya çok küçük boyutlu engellerden (kum, çakıl v.b.) meydana gelen ortamlarda akan herhangi bir akışkanda görülebilir. Bunun dışında, yağın yataklarda ve kızak yollarında ince bir tabaka halinde akması ve hareket halindeki bir akışkanın içinde bulunan bir engelin çeperlerine yakın kısımlardaki akış da laminer rejime girer. Bu seyrek durumlar dışında, akışkanların akışı genellikle burgaçlıdır. Viskoziteden ileri gelen iç sürtünme kuvvetlerinin varlığı, laminer akış sırasında mekanik enerjinin dağılmasına yolaçar; bununla birlikte enerji dağılması burgaçlı akıştan çok daha düşüktür. (L)

LAMİNGTON, Yeni Gine'nin güneydoğusunda yanardağ, Owen Stanley sıradağlarında. 1951 Ocak ayındaki püskürmesinde 3 000'den çok yerli öldü. (L)

LAMİNİFERA i. *Clausiliidae* familyasından salyangoz çeşidi. (Uzunca mekik biçimindeki kavkısında son dolambacın ayrık oluşuyle clausilia'dan ayrılır. Laminifera'nın coğrafî dağılışı ilgi çekicidir. Meselâ Fransa'da Aşağı Pireneler'de İspanya'da Katalonya ve Madera'da, fosil olarak da Almanya'da tersiyer tabakalarında bulunur.) [L]

LAMİNOSİOPTE i. Tavukta asalak yaşayan kene. (*Laminosiopte cysticole* tavukgillerin deri altı bağ dokusunda yaşayan bir kene türüdür. Yaşlı tavuklarda laminosiopte kistlerinin yozlaşmasından oluşma kireçleşmiş küçük sert cisimciklere sık rastlanır. Bu gibi tavuklar tehlikesizce yenebilir.) [L]

LÂMİS sıf. (ar. *lems*'ten *lāmis*). *Esk.* El ile temas eden, dokunan, tutan. (M)

LÂMİSE i. (ar. *lems*'ten *lāmise*). *Esk.* Dokunma duyusu: *O zaman sâmi'anın, lâmisenin sevkiyle / Yürüyen körlere döndüm, o ne dehşetti hele!* (M.Â. Ersoy).

— Biyol. Dokunum. ‖ Duyarga. (M)

LAMİ STARNUTİ (Edgardo), italyan siyaset adamı (Pontedera, Pisa 1887 - Roma 1968). Avukattı; Carrara şehrinde düzenlenen cumhuriyetçi harekette etkin bir rol oynadı. 1914'ten 1922'ye kadar aralıksız Carrara belediye başkanlığına seçildi. Faşizm aleyhtarı olduğundan 1926-1929 yılları arasında sürgüne gönderildi. İkinci Dünya savaşından hemen sonra PSIUP'un kuruluşunda görev aldı. 1947'de sosyal demokrat akıma katıldı. Senatör seçildi. Çeşitli bakanlık görevlerinde bulundu. (M)

LAMİUM i. Ballıbabanın ilmî adı. (L)

LAMİZANA (Sangoulé), yukarı voltalı subay ve siyasetçi (Tuga 1915'e doğr.). İkinci Dünya savaşı ve Çinhindi çatışması sırasında fransız ordusunda hizmet etti. Çinhindi'nde tabur kumandanıydı; ocak 1964'te yarbaylığa, sonra ordu kurmay başkanlığına yükseldi. 3 Haziran 1966'da sendikaların baskısı sonucu başkan Yameogo'yu devirdi. O zamandan sonra cumhurbaşkanlığı, hükûmet başkanlığı ve bazı bakanlık yetkilerini kendinde topladı. Partilerarası rekabetler ve kötü bir iktisadî durumla mücadele etmek zorunda kaldı. Ağustos 1967'de eski başkandan yana olanların kendisine karşı hazırladıkları bir komplo önceden sezilerek önlendi. (L)

LAM-LAM, Senegal'de köy, Thies bölgesinde. Alümin fosfat işletmesi. (L)

LAMMASCH (Heinrich), avusturyalı siyaset adamı (Seitenstetten, Aşağı Avusturya 1853-Salzburg 1920). Devletler hukuku profesörüydü; La Haye konferansına katıldı ve Londra ile Washington arasındaki balık avı anlaşmazlığını çözümledi (1910). İmparator Karl I tarafından hükûmeti kurmakla görevlendirildi (24 ekim 1918); milletlerarası serbest işbirliğine dayanan bir reform yapmak istedi, fakat çekilmek zorunda kaldı (13 kasım). Saint-Germain konferansına katıldı (1919). [L]

LAMMENS (Henri), belçikalı cizvit ve doğu dilleri bilgini (Gand 1862 - Beyrut 1937). Beyrut Saint - Joseph üniversitesinde Doğu Dilleri bölümü yönetmeni; özellikle islâm tarihinin ilk yüzyılı üstünde çalıştı. (L)

LA MOLE veya **LA MOLLE** (Joseph Boniface DE), fransız soylusu (öl. 1574). Alençon dükünün ve Marguerite de Valois'nın gözdesiydi. Coconnat ile gizli işler çevirdi, fakat prens tarafından terk edildi ve idama mahkûm oldu. Marguerite de Valois onun kafasını tahnit ettirdi. 1576 Barış antlaşmasından sonra itibarı iade edildi (1576); Alexander Dumas'ya *La Reine Margot*'yu (Kraliçe Margot) Stendhal'e *Kızıl ile Kara*'yı (Le Rouge et le Noir) ilham etti. (L)

LAMONGAN, İndonezya'da şehir, Cava adasının kuzeydoğusunda; 11 000 nüf. Pamuk iplikçiliği. Yakınında petrol yatakları. (L)

LA MONNOYE (Bernard DE), fransız şairi ve bilgini (Dijon 1841-Paris 1728). Dijon parlamentosunda savcı, sonra sayıştayda danışman oldu: latince ve yunanca şiir-

Foto. British museum, British Council (LAROUSSE)

ler yazdı, XVI. yy. fransız yazarları üstüne incelemeler yaptı. Ama asıl ününü GUI BAREZAI adı altında yayımlanan *Noëls Bourguignons* (Bourgogne Noelleri) [1701] adlı eserine borçludur. (L)

LAMONT (Johann VON), alman astronomu ve fizikçisi (Braemar, İskoçya 1805-Bogenhausen 1879). Münih yakınındaki Bogenhausen rasathanesinde yönetmenlik ettikten (1835) sonra aynı şehrin üniversitesinde astronomi dersleri verdi. Yıldızların ışıkölçümüyle ilgili araştırmalar yaptı; bir yıldız kataloğunun hazırlanmasına yardımcı oldu, uydularının hareketinden yararlanarak Uranüs'ün kütlesini hesapladı ve magnetik sapmanın devirli değişimlerini keşfetti. (L)

LAMORİCİERE, bugün **Evlâd Meymun,** Cezayir'de (Tlemsen idare bölgesi ve çevresi) komün, İsser vâdisinde, Oran «causse»unun eteğinde; 6 138 nüf. Roma şehri *Altava*'nın kalıntıları. (L)

LAMORİCİÈRE (Christophe Louis Léon JUCHAULT DE), fransız generali ve siyaset adamı (Nantes 1806 - Prouzel şatosu, Amiens yakınları 1865). École Polytechnique'i bitirdi. Cezayir'de Konstantin'de (1837), İsly'de (1844) yararlık gösterdi ve 1847'de Abdülkadir'e boyun eğdirdi. Kurucu meclisle milletvekili ve 1848 haziran günlerinden sonra Cavaignac'ın savaş bakanı oldu; başkan-prensin siyasetine inatla karşı koydu; bu yüzden Ham kalesine hapsedildi (1815), sonra sürgüne gönderildi (1852-1857). 1860'ta papanın hizmetine girdi, fakat Cialdini emrindeki İtalyanlar tarafından Castelfidardo'da yenilgiye uğratıldı. Ancona limanına çekildi; orada teslim olmak zorunda kaldı. (L)

LA MORLİÈRE (Jacques de LA ROCHETTE DE), fransız yazarı (Grenoble 1719-Paris 1785). Gözüpek bir maceracıydı, Comédie Française'in alkış tutanları arasına katıldı; istediği piyesi alkışlatır, istediğini ıslıklatırdı. Bununla birlikte kendi eseri olan iki komedi de ıslıklanan piyesler arasındadı: *Le Gouverneur* (Vali) [1151] ve *La Créole* (Kreol). *Contrepoison res Feuilles ou Lettres sur Fréron* (Gazetelere Karşı Panzehir veya Freron'a Mektuplar) adlı eseriyle tenkitçilerden öç aldı. Bundan başka açık saçık romanlar da yazdı (*Angola, Histoire Indienne* [Angola, Kızılderili Hikâyesi], 1746). [L]

LAMOS. Yun. mit. Laistrygon'ların kralı. (L)

LAMOTE DE GRİGNON (Juan), ispanyol bestecisi ve orkestra yöneticisi (Barcelona 1872-ay.y. 1949). Öğrenimini Barcelona konservatuvarında tamamladı. Orkestra şefi olarak sanat hayatına atıldı (1902), birçok turne düzenledi. 1911'de Barcelona Senfoni orkestrasını kurdu, 1914'ten itibaren Belediye bandosunu yönetti ve bunu üfleme çalgılar senfoni orkestrası haline getirdi. Halk eğiticisi olarak önemli katkısı oldu, ülkede duyulmamış birçok senfonik eserin tanınmasını sağladı. Orkestra için yazılmış birçok eseri, üfleme çalgı topluluklarına uyarladı ve bu alanda düzenleyici olarak ün kazandı. 1917'de Liceo konservatuvarı yönetmenliğine getirildi, 1943'te, Valencia Belediye orkestrasını kurdu ve yönetti. Başlıca eserleri: bir orkestra trilojisi; *Nochebuena* (Noel Gecesi) [1902] oratoryosu; *Poema Romantica* (Romantik Şiir) ve *Hispanicas* (İspanyollama); dinî müzik; pek azı yayımlanan 150 şarkı (*Violetas*) [Menekşeler]; piyano parçaları ve üfleme çalgı toplulukları için katalan halk dansı. — Oğlu RICARDO, viyolonselci, besteci ve orkestra yöneticisiydi (Barcelona 1899-ay.y. 1962), babasının yanında besteci olarak yetişti. Barcelona Senfoni orkestrasında ve Liceo Büyük tiyatrosunda viyolonsel çaldı, daha sonra, Belediye bandosu şef yardımcısı, Valencia belediye orkestrası şefi ve Barcelona Belediye orkestrası şef yardımcısı oldu. Çok sayıda eser verdi: *La Flor* (Çiçek) adlı bir çocuk operası: Valle-Inclan'ın metni üstüne bir opera-komik (*La Cabeza del Dragon* [Ejderin Başı]); baleler (*Un Prado* [Otlak], *Suenos* [Rüyalar], *Divertimento* [Divertisman]); senfonik eserler (*Cuento Gracioso* [Nazik Hikâye], *Ofrenda* [Sungu], *Epitalamio* [Düğün Şarkısı] ve *Enigmas* [Muammalar] 1951). Son iki eser orkestra ve koro için yazılmıştır. Ayrıca ses ve orkestra için birçok şarkı, koro ve bando için J.M. de Sagarra'nın *Joan de l'Os* adlı şiirini, koro eserleri ve katalan halk dansları bestecledi, uyarlamalar yaptı. Öğretici kitaplar da yazdı: *Sintesis de Tecnica Musical* (Müzik Tekniği Sentezi) [1948]. (M)

LA MOTHE-HOUDANCOURT (Philippe), **Cardona** ve **Fayel** dükü, fransız mareşali (1605-Paris 1657). Tuğgeneralken, La Valette ölünce İtalya'daki fransız ordusunun başına geçti (1639). 1641'de tümgeneral oldu, İspanya'da savaşa girdi ve Fransa meraşalliğine getirildi (1642). Katalonya kral naibi ve Cardona dükü oldu (1642). Lerida'da yenilgiye uğradı (1644), Le Tellier'nin emriyle hapsedildi, fakat dört yıl hapisten sonra beraat etti. Barcelona'yı kahramanca savundu, fakat teslim olmak zorunda kaldı (ekim 1652). [L]

LA MOTHE LE VAYER (François DE), fransız yazarı ve filozofu (Paris 1588 ay.y 1672). Bir hâkimin oğluydu, 1625'te verasset yoluyle babasının görevini aldı, fakat çok geçmeden sadece edebiyatla uğraşmağa başladı. 1649'da, Anne d'Autriche, kralın kardeşi Orléans dükünün eğitimini La Mothe Le Vayer'ye bıraktı ve 1652'de de onu, o zamanlar on dört yaşında olan Louis XIV'ün öğretimini tamamlamakla görevlendirdi. La Mothe Le Vayer «Fransa tarihçisi» ve «devlet danışmanı» unvanlarını aldı. Tarihçi ve filozof olarak, XVII. yy. Fransa'sında, şüpheciliğin başlıca temsilcilerinden biriydi. Yayımladığı eserleri: *Quatre Dialogues Faits à l'Imitation des Anciens* (Eskileri Örnek Alarak Yazılmış Dört Diyalog) [1630]; Vaugelas ile püristlere karşı yöneltiği *Considérations Sur L'Eloquce Française de Ce Temps* (Bu Zamanın Fransız Belâgati Üstüne Görüşler) [1637] ve *Hexameron Rustique* (Kır Heksameronu) [1671]. (L)

LA MOTTE (HOUDAR DE), fransız yazarı. Bk. HOUDAR.

LA MOTTE (Jeanne DE SAINT-REMY,—kontesi), maceracı fransız kadını (Fontette şatosu, Languedoc 1756-Londra 1791). Saint-Remy baronunun evlilik dışı kızı; La Motte kontu ile evlendi (1780) ve kocasıyle birlikte kraliçenin gerdanlık meselesine adı karıştı. Grève meydanında kırbaçlanarak damgalandı (1786); Salpêtrière'den kaçtı (1787) ve sefalet içinde öldü. (L)

LA MOTTE (Jeanne Marie BOUVİER DE), dame Guyon. Bk. GUYON DU CHESNOY.

LA MOTTE-FOUQUÉ (Friedrich, DE — baronu), alman yazarı (Brandenburg 1777-Berlin 1843). 1794'ten 1802'ye kadar zırhlı süvari subayı olarak hizmet etti, sonra istifa etti ve yalnız 1813 seferi sırasında orduda görev aldı. 1831-1842 Arasında önce Halle'de, sonra da Berlin'de yerleşti. Duygu bakımından romantik, fakat din ve siyaset açısından gelenekçi olan La Motte-Fouqué bugün unutulmuş olan birçok dram (*Siguard* [1808]; *Der Held des Nordens* [Kuzeyin Kahramanı], 1810) ve romanlar (*Der Zauberring* [Sihirli Yüzük], 1818) yazdı. Şimdi okunan tek eseri *Undine*'dir (1811). [L]

LA MOTTE-PİCQUET (Toussaint Guillaume, PİCQUET DE LA MOTTE kontu,—denir), fransız denizcisi (Rennes 1720-Brest 1791). 1778'de filo kumandanı oldu. Ouessant'da (temmuz 1778), Granada'nın alınışında ve Martinique açıklarında amiral Parker'in filosu tarafından taarruza uğrayan bir kafileyi kurtararak (1779) ün kazandı. Tümmiral oldu, Saint-Eustache'ta amiral Rodney'in 26 gemisini ganimetleriyle birlikte ele geçirdi (1781). [L]

LA MOTTE ROUGE (Joseph Edouard DE LA MOTTE DE), fransız generali (Pléneuf 1804-Lamballe 1883). Kırım'da ve İtalya'da savaştı; 1870'te Orléans'da, Loire ordusunun çekirdeği olan 15. Kolorduyu kurdu; şehrin düşmesinden sonra kolordunun kumandasını d'Aurelle de Paladines'e bırakmak zorunda kaldı. *Souvenirs et Campagnes* (Hatıralar ve Seferler) [1889-1898] adlı eseri ölümünden sonra yayımlandı. (L)

LAMOUR (Jean), fransız demir işleri ustası (Nancy 1698-ay.y. 1771). Nancy'de us-

Nicolas LANCRET
«Saflık»
Louvre müzesi, Paris

Stanislas meydanının ünlü demir kapı ve parmaklıklarını yaptı. Ayrıca, yine aynı şehirdeki Notre-Dame-de-Bon-Secours kilisesinin demir işleri, bugün piskoposluk okulu olan Krallık Misyoner evinin balkon ve merdiven trabzanları da onun eseridir. 1767'de, kendi desenlerinden bir derleme yayımladı. Notre-Dame sokağındaki evinin balkonları en ünlü eserleri arasında sayılır. (L)

LAMOURDEDİEU (Raoul), fransız heykeltıraşı ve madalyoncusu (Feugarolles, Lot-et-Garonne 1877). Falguière'in öğrencisiydi. Başlıca eserleri: Paris'te Austeuil kapısı çeşmesi (1911); Marmande, Tonneins, Soissons'daki anıtlar; Vielé-Griffin'in büstü (Paris Art Moderne müzesi); Santos-Dumont ve başkan Poincaré'nin madalyonları. (L)

Claude LANCELOT
J. Neeffs'in gravürü
Bibliothèque Nationale, Paris

LAMOUREUX veya **LA MOUREUX** (Abraham César), fransız heykeltıraşı (öl. Kopenhag 1692). 1669'da İsveç'e gitti, Magnus Gabriel de La Gardie kontunun hizmetine girdi, sonra kraliçe Hedwige Eleonore'un ve Danimarka kralı Christian V'in yanında çalıştı. Çeşmeler için toplu heykeller yaptı (Yakobsdal'da *Perseus ve Andromeda;* Yögersborg'da *Köpeklerin Eline Düşen Geyik*). Ayrıca Kopenhag meydanlarından birinde oğlu Claude ile yaldızlı kurşundan yaptığı Christian V'in at üzerinde heykeli vardır. (L)

LAMOUREUX (Charles), fransız kemancısı ve orkestra yöneticisi (Bordeaux 1834-Paris 1899). 1873'te «Société de l'Harmonie Sacrée»'yi kurdu, paris dinleyicisine Bach ve Händel'in eserlerini tanıttı. Opéra-Comique (1875) ve Opera'nın (1877) birinci orkestra yöneticisi oldu. 1881'de, bir süre sonra kendi adını alacak olan *Nouveaux Concerts*'i başlattı. Klasik müzik zevkinin yayılmasına yardımcı olduysa da, çağdaş eserleri, özellikle Wagner'in eserlerini çalmaktan da geri kalmadı. (L)

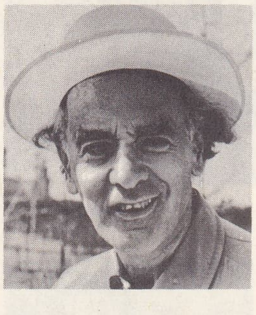

Lev D. LANDAU

LAMOUROUXİA i. (fransız tabiat bilgini *Lamouroux*'nun adından). Biryıllık veya çokyıllık ot; yaprakları karşılıklı, çiçekleri dal ucunda salkım durumunda, pembe veya kırmızı renktedir. (Meksika ve Peru'da yetişen yirmi türü bilinir. Sıracagillerden.) [L]

LAMPADEDROMİA'LAR çoğl. i. (yun. *lampadedromia*'dan). Esk. Yun. Meşale yarışları.

— ANSİKL. Bu yarışlar birçok sitede, mehtapsız gecelerde dinî eğlenceler dolayısiyle yapılırdı. Atina'da her kabilenin koşucuları 25 m'de bir nöbetleşe meşaleyi biribirine verir ve bu yarış Prometheus sunağındaki Dipylon'dan Akademia'ya kadar sürerdi. Koşucuların yerini bazen atlılar alırdı. (L)

LAMPADİT i. (W. A. *Lampadius*'un adından fr. *lampadite*). Miner. Hidratlı tabiî manganez oksit; bileşiminde yüzde 4 ile 16 bakır oksit bulunur. (L)

LAMPADİUS (Wilhelm August), alman kimyacı (Hehlen, Braunschweig 1772 - Freiberg 1842). 1794'te Freiberg üniversitesinde profesör oldu; özellikle karbon sülfürün (*Lampadius çözeltisi*) keşfiyle tanınır. Ayrıca çeşitli metalürji kitapları yazdı. (L)

LAMPANG, Tayland'da şehir, Lampang ilinin idare merkezi, Me Wang ırmağı kıyısında, Khun Tan dağlarının batısında; 36

Foto. LAROUSSE

Edmond LANDAUER

Harald LANDER

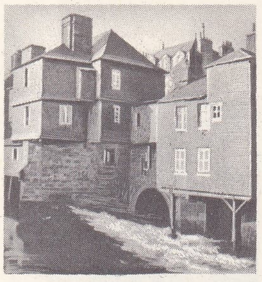

LANDERNEAU
eski evler

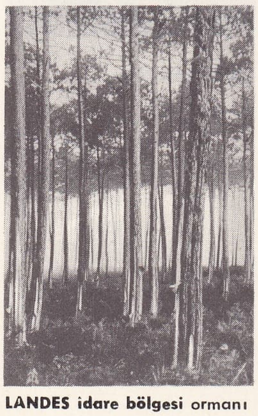

LANDES idare bölgesi ormanı

500 nüf. VI. yy.da kurulan şehir, o tarihte bugünkü yerinden 15 km uzaktaydı. Tek ağacı kerestesi ve deri sanayii. Dokumacılık (pamuk). Havaalanı. (L)

LAMPARO i. (provence dilinden k.). Fenerle balık avında kullanılan lamba. (Çok eski zamandan beri bilinen bu avlanma şekli kuvvetli bir ışığın balığı yüzeye doğru çe keceği inancına dayanır ve özellikle Akdeniz'de uygulanır. Işık karşısında gözü kamaşan balık, adı yine *lamparo* olan ağlara takılır.) [IŞIKLA BALIK AVI da denir]. || Üzerinde lamparo ile balık avcılığı yapılan tekne. (L)

LAMPAS i. (fr. *lampas*). Atta, üst kesicilerin arka tarafında damak mukozasının kabararak şişmesi. (Özellikle dişlerin çıkışı sırasında görülür.) [L]

LAMPE (Friedrich), alman ilâhiyatçısı (Detmold 1683-Bremen 1729). Protestan papazı; daha sonra (1720) Utrecht'te profesör oldu, sofuca bir kadercilik felsefesini benimsedi, *Geheimnis des Gnadenbundes'*te (İyiliksever Birliğinin Sırrı) [1712], çok sayıda dinî eserde ve şiirlerinde bu felsefeyi açıkladı (L)

LAMPEDUSA, Akdeniz'de italyan adası, Malta ile Tunus arasında; Sicilya'ya bağlıdır (Agrigento ili). Bu kalkerli adanın kıyıları sarptır, iklimi afrika iklimine çok benzer. Halk, tarım (bağcılık, tahıl tarımı) ve balıkçılıkla (sünger ve hamsi) geçinir; 4 800 nüf. (L)

LAMPEREZ Y ROMEA (Vicente), ispanyol mimarı ve arkeoloğu (Madrid 1861 - ay.y. 1923). Madrid Mimarlık okulunda öğretim üyesi oldu (1901), eski eserler ve anıtların onarım ve yeniden yapımıyle uğraştı (Cuenca ve Burgos katedralleri, Burgos Cordon evi). Mimarlık tarihi ile ilgili önemli eserler yayımladı: *Historia de la Arquitectura Cristiana Espanola en la Edad Media* (Ortaçağ İspanyol-Hıristiyan Mimarlığının Tarihi) [1908-1909]; *Arquitectura Civil Espanola de los ss. I-al XVIII* (I. yy. ile XVIII. yy. Arasında İspanyol Sivil Mimarîsi) [1922]. (M)

LAMPERTHEIM, Almanya'da (Batı Almanya, Hessen) şehir, Ren vâdisinde, Ludwigshafen'in kuzeyinde; 19 400 nüf. Kimya ürünleri fabrikası. Tütün imalâtı. Elektrik malzemeleri. Mobilya yapımı. (L)

LAMPERTİCO (Fedele), italyan iktisatçısı ve siyaset adamı (Vicenza 1833-ay.y. 1906). Padova üniversitesinde profesör, milletvekili (1866), sonra senatör (1873) oldu. Başlıca eseri *Economia dei Popoli e degli Stati* (Halklar ve Devletleri Ekonomisi) [bitmemiştir, 5 cilt, 1874-1884]. (L)

LAMPERT von Hersfeld, alman kronikçisi (Thüringen'de 1058'e doğr. - Hersfeld 1080'e doğr.). Hersfeld Benediktin manastırına bağlı bir keşişti; dünyanın yaratılışından 1077 yılına kadar geçen tarihî olayları anlatan *Annales Hersfeldenses* (Hersfeld Yıllıkları) adlı eseri yazdı. Eserin 1040'tan sonraki bölümü derleme değil yazarın orijinal bir çalışmasıdır. (L)

LAMPHUN, Tayland'da şehir, Lamphun ilinin idare merkezi, Me Ping ırmağı kıyısında; 7 900 nüf. Lamphun VI. yy.da kuruldu; XIII. yy.da Chienmai şehri yüzünden önemini kaybetti. Mon ve Tay çağından arkeoloji kalıntıları. XI.yy.dan kalan, ama sonradan birçok defa yenilenen, yaldızlı tunç levhalarla kaplı güzel stupa. (L)

LAMPMAN (Archibald), kanadalı ingiliz yazarı (Morpeth, Ontario 1861-Ottawa 1899). Şiirlerinde (*Among the Millet* [1888]; *Lyrice of Earth* [1895]) Kanada tabiatını dile getirir. (L)

LAMPMETRE i. (fr. *lampemètre*'den). Radyotek. Lambaların veya elektronik tüplerin özelliklerini (eğim, yükseltme katsayısı, iç direnç, katodun elektron yayımı v.b.) ölçmeğe yarayan cihaz. (L)

LAMPO (Hubert), flamanca yazan belçikalı yazar (Anvers 1920). Psikolojik romanlar yazdı: *Hélène Defraye* (1945); *Triptiek van de Onvervulde Liefde* (Gerçekleşmeyen Aşkın Üçüzlü Tablosu) [1947]; *De Duivel en de Maagd* (Şeytan ve Meryemana) [1955]; *De Komst van Joachim Stiller* (Joachim Stiller'in Gelişi) [1960]; *Hermione Betrapt* (Şaşkın Hermione) [1962]. Alain-Fournier'nin *Adsız Köşk* (Grand Meaulnes) adlı eseri üstüne bir deneme yazdı (1951). Bir hikâye derlemesi (*Lémurie'nin Kızı* [1946]), denemeler (*Möbius'un Yüzüğü* [1967] ve bir otobiyografisi de (*Ariane'ın İpi* [1967]) vardır. (L)

LAMPON i. (fr. lampon). Arkeol. Şapkanın kalkık kenarını tutmak için kullanılan düğme veya madenî kanca.

— ANSİKL. Arkeol. Lampon düğmeli şapka XVI. yy.a aittir, şapkaların kenarları ayrı ayrı parçalardan yapılmış olduğu için isteğe göre şu veya bu kenarını kaldırmak mümkündü. Şapka kenarları yekpare yapılmağa başlandığı zaman kenarın bir kısmı kaldırılıp lampon düğmesiyle tutturulurdu. XVIII. yy.da fransız piyade erlerinin şapkası bu çeşittendi. XIX. yy.da kadınların av kıyafetlerini tamamlayan rölöve şapkalarla saumur binicilerinin merasim kıyafetlerindeki şapkalara da aynı ad verildi. (L)

LAMPONG veya **LAMPUNG,** Sumatra adasında (Indonezya) bölge, Sonda boğazı kıyısında, Cava'nın karşısında. Verimli volkanik topraklarda Cava'dan göç eden kolonlar kahve ve biber yetiştirir. Başlıca şehri *Teluk Betung*. (L)

LAMPRECHT (Karl), alman tarihçisi (Jessen, Saksonya 1856-Leipzig 1915). Bonn, Marburg ve Leipzig'de verdiği dersler ve yazdığı eserlerle Almanya'da büyük etki yarattı. Başlıca eserleri: *Deutsches Wirtschaftsleben im Mittelalter* (Ortaçağ Almanya'sının İktisadî Hayatı) [1886]; *Die Kulturhistorische Methode* (Tarihî Kültürel Metot) [1900]; *Deutsche Geschichte* (Almanya Tarihi) [1891-1909]. (L)

LAMPRECHT der Pfaffe («Rahip»), alman şairi; Köln dolaylarında yaşadı ve 1120-1130 yıllarına doğru *Alexanderlied*'i (İskender'in Şarkısı) yazdı. Bu eser Albéric de Briançon'un *Roman d'Alexandre* adlı eserinden örnek alınarak yazılmıştır; İskender'in Şarkısı, «Vorau» nüshası ve «Strassbourg» nüshası adı verilen iki nüsha halinde muhafaza edilmiştir. (L)

LAMPRİMA i. Zool. Bakır kırmızısı renginde geyikböceği; Avustralya ve Yeni Gine'de çürük odunlarda yaşar. (Erkeğinde alt çene parçaları aşağıya doğru eğik ve birbirine yakındır. Kınkanatlıların *lucanidae* familyasından.) [L]

LAMPRİS i. Zool. Avrupa denizlerinde yaşayan kemikli balık. (*Lampris lune*'nin uzunluğu çoğu zaman 1 m'yi bulur. Gövdesi yandan basık, derisi mavimsi ve parlak veya morumsu ve pembe, üzeri beyaz lekelerle kaplıdır. Yüzgeçleri ise kırmızı olur. Çok seyrek görülen bir balıktır.) [L]

LAMPRO—, yun. *lampros,* parıltılı'dan alınan ve bazı kelimelerin bileşimine giren önek. (L)

LAMPROCERA i. Zool. Yelpaze duyargalı ateşböceği; genellikle koyu renkli olan gövdesinde uzunlamasına sarı veya kızıl-sarı şeritler bulunur, Güney Amerika'da yaşar, (Kınkanatlıların ateşböceğigiller familyasından.) [L[

LAMPROCOLİUS i. Zool. Renkleri koyu, madenî parıltılı veya ipek gibi parlak, genellikle yeşil veya bronzumsu olan çeşitli ötücü kuşların ortak adı. (Hepsi Tropikal Afrika'da yaşar. Gezgin olan bu kuşlar sığırcığa pek benzer. Kafes kuşu olarak çok beğenilir. Lamprocolius ve buna yakın cinsler sığırcıkgiller familyasındandır.) Bk. KUŞLAR *levhası*. (L)

LAMPROFİR i. Renkli minerallerin (biyotit, hornblent v.b.) çokluğu ve iri billûrlar arasında feldispatin bulunmamasıyle nitelenen kayası. (Lamprofir, bazı magmaların farklılaşma geçirmesiyle oluşur.) [L]

LAMPROHİZA i. (fr. *lamprophyre*'den). Zool. Dişisi güdük elitralı ateşböceği; yaşayışı bayağı ateşböceğininkine benzer, ama cüssece ondan küçüktür. (İlmî adı *Lamprohiza* veya *Phausus splendidula*. Kınkanatlıların ateşböceğigiller familyasından). [L]

LAMPROMYİA i. Dar kanatlı, tüysüz, uzun sinek. (Kurtçuğu kumlara huni şeklinde çukurlar açan bu sineğe Güney Avrupa ve Kuzey Afrika'da rastlanır. Kurtçuk bu tuzak-çukurun içinde saklanır, oraya düşen böcekleri yiyerek beslenir. Eski bilginlerin vermileo dedikleri bu kurtçuktur. [Bk. VERMİLEO]. Kısa duyargalı ortoraf sineklerin *leptidae* familyasından.) [L]

LAMPRONİA i. Zool. Parlak renkli küçük güve. (*Lampronia morasa*'nın tırtılı gül ağacında, *L. rubiella*'nınki böğürtlen ve ahududu'da; *L. trinaculella*'nınki dağ taşkıranlarında yaşar [pulkanatlıların güvegiller familyasından].) [L]

LAMPROTATUS i. Zool. Sineklerde asalak yaşayan böcek. (*Lamprotatus chrysochlorus,* kurtçukları bitkiyle beslenen sineklerde [agromyza, chortaphila, lipara v.b.] asalak yaşar. Zarkanatlıların *chalcididae* familyasından.) [L]

LAMPROTİS i. Zool. Küçük güve; tırtılı böğürtlende (*Lamprotis micella*), kılıçotunda (*L. kella*), sarmaşıkta v.b. yaşar. (Pulkanatlıların güvegiller familyasından.) [L]

LAMPSAKE, Bebrykos'ların (Bithynia halkı) kralı Mandrom'un kızı, Lampsakos (*Lapseki*), adını ondan almıştır. (L)

LAMPSAKOS. Esk. coğ. Anadolu'da (Mysia) şehir, Çanakkale boğazı (Hellespontos) kıyısında. Foça'lıların (Phokaia) kurduğu şehir, VI. yy.da Miletos ile rekabet etti, İonia isyanına katıldı ve ilk Atina konfederasyonuna girdi. Şaraplarıyle tanınmıştı. Bugün *Lapseki*. (L)

Lampsakos altını i. Nümism. Eskiçağın en güzel paralarından sayılan, Lampsakos'un saf altınından basılmış stater'ler (Lampsakenoi stateres). [M. Ö. IV. yy. da darbedilmiştir.] (L)

LAMPUGNANİ (Giovanni Battista), italyan bestecisi (Milano 1706-ay.y. 1781). Dinî alandaki koro müziği dışında, 3 çalgı için sonatlardan kurulu iki kitap, senfoniler ve konçertolar, yirmiye yakın opera besteledi; operaları Kuzey İtalya ve Londra'nın bütün tiyatrolarında oynandı. (L)

LAMPUNG. Bk. LAMPONG.

LAMSDORV veya **LAMBSDORF** (Vladimir Nikolayeviç), rus siyaset adamı (Petersburg 1845-San Remo 1907). Berlin kongresinde Gorçakov'un çalışma arkadaşı (1878) ve dışişleri bakanı oldu (1900-1906). İngiltere'ye olan düşmanlığı sebebiyle, japonya'ya karşı savaşın kaçınılmaz hale gelmesinde rol oynadı; Portsmouth barışını imzaladı (1905), ama Nikolay II'yi Björkö antlaşmalarından vaz geçmek zorunda bıraktı. (L)

LAMSON SCRİBNER (Frank), amerikalı botanikçi (Cambridgeport, Massachusetts 1851- Washington, Kolombiya idare bölümü 1938). 1813'te Maine Devlet Tarım kolejini bitirdi, sonra birkaç yıl Maine'deki devlet okullarında öğretmenlik yaptı. 1876-1885 Arasında Philadelphia'daki Girard kolejinde çalıştı. 1885'te A.B.D. Tarım bakanlığının Botanik bölümüne girdi. 1887'de Sebze Hastalıkları bölümünün başına getirildi. 1888-1894 Arasında Tennessee üniversitesinde botanik profesörü oldu ve Tennessee Tarım istasyonunu yönetti (1890-1894). Bu arada *Fungus Diseases of the Grape and Other Plants* (Üzüm ve Diğer Bitkilerde Mantar Hastalıkları) [1890] adlı bir kitap yayımladı. 1894'te A.B.D. Tarım bakanlığının Agrostoloji bölümü şefliğine tayin edildi. Aynı yıl *Grasses of Tennessee* (Tennessee Otları) adlı kitabını yazdı. Bu görevdeyken *American Grasses* (Amerikan Otları) [1897-1900] adlı üç ciltlik önemli bir eser daha yayımladı. 1901-1904 Arasında Filipinler'de Tarım bürosunu yönetti. Bundan sonra 1927'ye kadar Tarım bakanlığının ve A.B.D. hükûmetinin A.B.-D., Kanada, Buenos Aires, Rio de Janeiro, Güney Amerika ve İtalya'da açtığı fuarlardaki botanik sergilerini düzenledi. 1927-1928'de Carlisle'deki Cumberland Tarih müzesinin müdürü oldu. Lamson-Scribner, kitaplarında ve makalelerinde oluşan ve yapraksı bitkilerin birçok yeni türünü yanıtarak bilime büyük katkıda bulundu. (M)

LAMU, Kenya'da liman şehri, Lamu adasında, Hint okyanusu kıyısında; 5 700 nüf. (L)

LAMUNİA. Esk. coğ. Anadolu'da (Frigya bölgesi) şehir. (Bugün *Bozüyük*.) Köyün 2 km batısında M.S. IV. yy.a ait mezarlar bulundu. Bugünkü köyün, kuzeybatısında

Foto. LAROUSSE

bir de tümülüs vardır. Tümülüste ele geçen buluntular M.Ö. 1500 yıllarından kalmadır. (M)

LAMUT'LAR, Ohotsk denizi kıyılarında dağınık halde yaşayan tunguz halkı. (L)

LAMY, Cezayir'de (Annabe idare bölgesi, Elkale [La Calle] idare çevresi) komün; Mecerda dağlarında; 8 182 nüf. (L)

LAMY (Bernard), fransız filozofu ve bilgini (Le Mans 1640-Rouen 1715). Oratoire tarikatına katıldı, Angers'de felsefe profesörlüğü yaptı, Descartes'çılıkla suçlanarak Dauphiné'de bir manastıra sürgün edildi. Grénoble piskoposu Le Camus onu başrahip olarak yanına aldı. 1686'da, oratoryenler tarafından Paris'e, Saint-Magloire seminerine çağrıldı. ***Harmonie Evangélique*** (İncil Ahengi) [1689] adlı eseriyle, Paris başpiskoposu Harlay'in düşmanlığını kazandı. Başlıca eserleri: ***Nouvelles Réflexions sur l'Art Poétique*** (Şiir Sanatı Üstüne Yeni Düşünceler) [1668]; ***Traité de la Grandeur en Général*** (Genel Anlamda Büyüklük Üstüne İnceleme) [1680]; ***Entretiens sur les Sciences*** (Bilimler Üstüne Deyişler) [1683]; ***Apparatus Biblicus*** (Kutsal Kitap Hazırlıkları) [1687]; ***De Tabernaculo Foederis, de Sancta Civitate Jerusalem et de Templo Ejus*** (Birlik Tapınağı, Kutsal Şehir Kudüs ve Tapınağı Üstüne) [1720] adlı bir arkeoloji eseri. (L)

LAMY (Claude Auguste), fransız kimyacısı (Ney, Jura 1820-Paris 1878). École Normale Superieure'ü bitirdi; 1954'te Lille Fen fakültesinde fizik profesörü oldu; 1866'da Paris École Centrale des Art et Manufactures'de Sınaî Kimya kürsüsüne geçti. Talyum'u keşfetti (1862). [L]

LAMY (Etienne), fransız siyaset adamı (Cize, Jüra 1854-Paris 1919). Sol kanat milletvekili olmasına (1871, 1876-1881) rağmen katolik inançlarını gizlemeğe lüzum görmedi. Birçok tarihî ve siyasî eser yayımladı; bunlar arasında ***L'Armée et la Démocratie*** (Ordu ve Demokrasi) [1885], ***Etudes sur le Second Empire*** (İkinci İmparatorluk Üstüne İncelemeler) [1895] ve ***La France et le Levant*** (Fransa ve Doğu) [1908] sayılabilir. (L)

LAMY (Fernand), fransız bestecisi (Chauvigny, Viyana 1881 - Paris 1966). Senfonik müzik, birçok melodi çevrimi, dört motet, armoni dersleri ve bir biyografi (***Guy Ropartz, l'Homme et l'Oeuvre*** [Guy Ropartz, Hayatı ve Eseri], 1948) yayımladı. 1914-1943 Arasında Valenciennes konservatuarını yönetti. (L)

LAMY (François Joseph), fransız subayı (Hougins 1858-Kuseri Bagirmi 1900). Gentil ve Voulet-Chanoine heyetleriyle birleşmek üzere yola çıkan Foureau heyeti askerî birliklerine, Akdeniz'den Çat gölüne kadar uzanan yol boyunca kumanda etti. Bu üç grubun birleşmesinden (21 nisan 1900) sonra, hepsinin yönetimini ele aldı ve Çat'ın güneyinde Kuseri'de, Orta Sahra'nın hâkimi olan müslüman önder Rabah'ı yenilgiye uğrattı. Rabah'ın geri çekilirken yaptığı son taarruzda öldürüldü; ***Fort-Lamy*** şehrine adı verildi. (L)

LÂN i. (fars. *lān*). *Esk.* Vefasızlık, samimiyetsizlik. Nankörlük. (M)

LA'N i. (ar. *la'n*). *Esk.* Beddua lânetleme: ***«Alettahrik Ali, Osman'ı katletmiş» diyerek seb ve la'n ederek hamle eder.*** (Cevdet Paşa): ***Tezkir olunur la'n ile Haccac ile Cengiz,/ Tebcil edilir Nuşirevan ile Süleyman*** (Ziya Paşa). [M]

LAN i. («ülke» anlamında isveççe k.). İsveçte en büyük idarî taksimat: ***İsveç 26 lan'a bölünmüştür.*** (L)

LANA (Francesco), **de Terzi** kontu, italyan fizikçisi (Brescia 1631 - ay.y. 1687). 1647'de Roma'da cizvitler tarikatına girdi; edebiyat, sonra fen ve Ferrara'da matematik dersleri verdi (1677). Barometrik gözlemler yaptı ve Lombardiya madenlerini inceledi. Eserleri içinde en ilgi çekeni ***Prodromo Overo Saggio di Alcune İnventioni Muove***'dir (Bazı Yeni Buluşların İncelenmesi) [1670]. Bu eserde, havası boşaltılmış madenî kürelerle yükselen bir hava gemisini anlatır. (L)

LANA geçiti, İtalya'da geçit, Dolomitler yolu üzerinde; Yukarı Cordevole ile Ampezzo vâdisini (Boite) birbirine bağlar; 2 464 km. (L)

LANAJA ustası, aragonlu ressam. XV. yy.ın ilk yarısında faaliyet gösterdi. Üslûbu, Bonanat Zaortiga'nın üslûbunu andırır. *Santa Ana* (Tardienta, Huesca) tablosunda Zaortiga ile Lanaja'nın üslûbu arasında bir geçiş sezilir. Bu eseri ressamın gençliğinde yaptığı sanılır. Diğer eserleri: *Aragon'lu İzabel'in Sandukası* (1434, Zaragoza müzesi); *Meryem ile Çocuk* (1439, Lazaro Galdiano müzesi, Madrid). [M]

LANAO gölü, Mindanao adasında (Filipinler) göl; volkanik yaylalar bölgesinde bir lav setinden oluşmuştur. (L)

LANARK İngiltere'de (İskoçya) kasaba, idare bölümü merkezi, Clyde'ın yukarı vâdisinde; 8 400 nüf. Dokuma sanayii. (L)

LANARKİA i. (*Lanark* kontluğunun adından). Çok ilkel, ufak boylu «zırhlı balık»; deri kabarcıkları küçük olmasına rağmen ostracoderma takımından sayılır. (İskoçya'da Alt devonyende fosil.) [L]

LANARKİT i. (*Lanark* kontluğunun adından fr. *lanarkite*). Miner. Hidratlı tabiî kurşun sülfat; monoklinik sistemde billûrlaşır. *Eşanl.* DIOKSİLİT. (L)

LANARKSHİRE, Büyük Britanya'da idare bölümü; İskoçya'da, Clyde'ın yukarı havzasında (Güney Highland'ler) uzanır ve Glasgow'u içine alır; 1 626 300 nüf. İdare merkezi *Lanark*. (L)

LANATOZİT i. (fr. *lanatoside*). Tüylü yüksükotundan (*Digitalis lanata*) elde edilen klükozit. (Hepsi birbirine benzeyen ve A,B,C diye adlandırılan birçok çeşidi vardır [lanatozitler]. Kalp yetmezliğinde kullannılır.) [L]

LANCASHİRE, esk. **Lancaster,** İngiltere'de idare bölümü, İngiltere adasının kuzeyinde, İrlanda deniziyle Pennine'ler arasında; 5 131 000 nüf. İdare merkezi *Preston*. Başlıca şehirleri: *Manchester, Liverpool*. İngiltere'nin en büyük sanayi bölgelerinden biri olan Lancashire, ülkenin imalât gücünün beşiğidir. XVIII. yy.da Pennine'li köylülerin uğraştığı eski yün işlemeciliğinin yerini alan pamuk işlemeciliği, ilk dokuma makinelerinin çalışmasına gerekli enerjiyi sağlayan Pennine'lerin küçük akarsuları ile imalât sırasında pamuk ipliklerinin kopmasını önleyen iklimin rutubetliliği sayesinde kısa süre içinde gelişti. XIX. yy.da sanayinin gelişmesine, yeni buharlı makinelere ucuz enerji sağlayan çok zengin bir maden kömürü havzasının işletilmeğe başlanması da yardım etti. İplikçiliğin ve dokumacılığın fabrikalarda toplanması çok erken bir tarihte gerçekleşti; şehir Avrupa'da sanayi proleteryasının başlıca toplanma merkezlerinden biri haline geldi. Lancashire'ın kuzeyi daha çok dokumacılıkta uzmanlaşırken, güney kısmı iplikçiliğe yöneldi; her semtin, kendine göre özel bir uzmanlık dalı oldu. Önceleri bölgenin büyük limanı Liverpool'da yapılan pamuk ticareti, Manchester'de yerleşti ve Manchester'in borsası bu alanda dünyanın başlıca borsası haline geldi. Lancashire, bugün İngiltere'deki idare bölgelerinin en kalabalığıdır ve iktisadî bakımdan çok önemlidir. Ama büyük ölçüde uzmanlaşmış olan ve 1930 Buhranından çok zarar gören imalâtı günden güne çeşitlenmektedir: sunî dokumalar; makine yapımı; otomobil ve cam fabrikaları; kimya sanayii; kibrit v.b.

— Tar. Bk. LANCASTER. (L)

LANCASTER, İngiltere'de (Lancashire) şehir, Lune halici kıyısında; 48 900 nüf. XV. yy.dan kalma kilise. XVI. yy.dan kalma şato. Sanayi merkezi: petrol rafinerisi; dokuma (pamuk, sunî ipek) sanayii. Muşamba fabrikası. Şehirde 1964'te bir üniversite kuruldu. (L)

LANCASTER, A.B.D.'de (Pennsylvania) şehir, Apalaş dağeteğinde, Conestoga ırmağı kıyısında, Philadelphia'nın batısında; 61 100 nüf. Tarım pazarı. Metalürji. Dokuma sanayii. Saatçilik. (L)

LANCASTER, önce kontluk, sonra düklük unvanını almış, köklü ingiliz ailesi. Ailenin ünlüleri şunlardır: EDMUND *Crouchback* («Kambur») [Londra 1245-Bayonne 1296], Henry III'ün ikinci oğlu. Babası 1267'de onu Lancaster kontu yaptı. 1255'te papa Alexandre IV, ilerisi için, Sicilya krallığını ona verdi; ama bu krallığa hiç bir zaman sahip olamadı. Bu konudaki para istekleri Baronlar ve Oxford Reform Programı savaşlarına sebep oldu; — THOMAS (1277'e doğr.-Pontefract 1322), **Lancaster** kontu (1298-1322), öncekinin büyük oğlu. Lacy'lerin sonuncu vârisi ile evlenmesi ona diğer birçok «paye» kazandırdı. Edward II'nin keyfî idaresine karşı muhalefet eden baronların başına geçti (1312); Bannockburn hezimeti (1314) sonunda kral, onun isteklerine boyun eğdi. Fakat siyaset alanındaki beceriksizliği yüzünden Pembroke gibi ılımlılar önünde geriledi. 1321'de yeni bir ayaklanma patlak verince Lancaster harekete faal olarak katıldı. Ayaklananlar arasında çıkan anlaşmazlıklar, krala onları teker teker yenmek fırsatını verdi ve Lancaster mart 1322'de yakalanarak idam edildi.—HENRY (1281-1345), **Lancaster** kontu (1322-1345), Thomas'ın kardeşi, sofu ve ılımlı mizaçta olmasına rağmen Despenser'in kötülükleri karşısında muhalefete girişti. Bunun sonucu olarak 1326'da millî ayaklanmaya katıldı; Mortimer'in tutkularına karşı çıkarak iktidarı yeniden ele geçirmesinde Edward III'e yardım etti; — HENRY II (Grosmont, Monmoutshire 1300'e doğr.-Leicester 1361'e doğr.), **Lancaster** kontu (1345-1351), sonra dükü (1351-1361), Henry'nin oğlu. İskoçya, Gaskonya ve Normandiya'daki savaşlarda, askerî alandaki kabiliyetini ortaya koydu. Kızı Blanche, John of Gaunt ile evlenerek onun, Lancaster «paye»sini almasını sağladı; — John **of Gaunt** (Gaunt 1340-Londra 1399), **Lancaster** dükü (1361-1399), Edward III'ün 4. oğlu. Birbiri ardından, geleceğin Henry IV'ü olacak oğlunun annesi Blanche of Lancaster, Pierre le Cruel'in kızı Constance de Castille ve sonunda, metresi Catherine Swyhford ile (1396) evlendi; ondan *Beaufort* adıyle nüfusuna geçirdiği birçok çocuğu oldu. Cesur, fakat kabiliyetsiz bir general olan John 1370'ten sonra Yüzyıl savaşına katıldı; başarılı olmadı; öte yandan Constance de Castille ile olan evliliği tehlikeli bir şekilde İspanya ile ilgili işlerin içine girmesine sebep oldu. Saltanatının son yıllarında, Edward III iyice yaşlandığı ve büyük oğlu da ağır hasta olduğundan, İngiltere'de bütün iktidar John'un eline geçti; başlıca mevkilere ahlâksız, açgözlü adamlarını getirdi. Buna milletçe duyulan tepki, Richard II'nin tahta çıkışı sırasında, bu rejimi kökünden silip süpürdü; — HENRY III, **Lancaster** dükü, John'un oğlu, 1399'da Henry IV adıyle kral oldu; — John of **Lancaster** (1389-Rouen 1453), **Bedford** dükü, Henry IV'ün üçüncü oğlu. Kardeşi Henry V onu 1415, sonra 1417-1419 seferi sırasında İngiltere'de yerine vekil olarak bıraktı; İskoçyalıları püskürttü ve Oldcastle'ın nifak hareketini bastırdı. 1416'da ve 1420'den sonra Fransa ile yapılan savaşa katıldı. Henri V ölünce Henry VI'nın vasisi ve naibi oldu. Bourgogne'lu bir prensesle evlenerek fransa topraklarını büyük bir ustalıkla yönetti. Fakat Arras kongresinde (1435) siyasetinin yıkıldığını gördü. Kitap düşkünüydü; din kitaplarını parisli minyatürcülere resimletti. (*Salisbury Dua Kitabı, Bedford Missal*) —Edward **of Lancaster** (1453-1471), prensi, Henri VI'nın tek oğlu. İki-Gül savaşına girdiğinde henüz çocuk denecek yaştaydı. Tewkesbury'de esir düştü; savaş sonunda idam edildi. Asıl Lancaster'ler sülâlesi onunla sona erdi. (L)

LANCASTER (Burt), amerikalı sinema oyuncusu (New York 1913). 1946'da yönetmen R. Siodmak'ın, *Katiller* (The Kil-

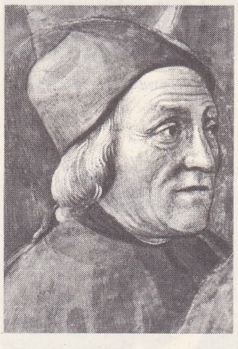

Cristoforo LANDİNO
Ghirlandaio'nun eseri, Santa Maria Novella kilisesi, Roma

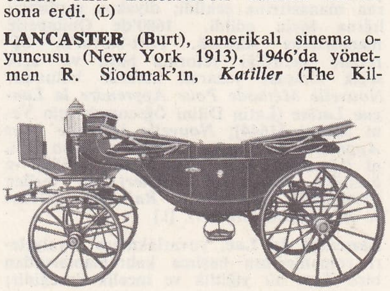

landon

Foto. LAROUSSE

Wanda LANDOWSKA

Marcel LANDOWSKI

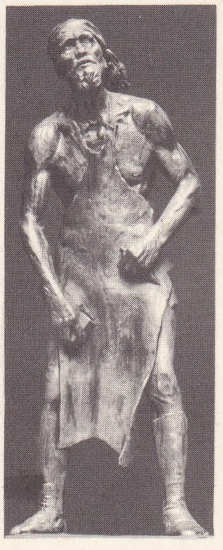

Paul LANDOWSKI
«Michelangelo»
Modern Sanat Millî
müzesi, Paris

lers) adlı filimiyle sinema oyunculuğuna başladı. 1947'de J. Dassin'in ***Brute Force*** (Vahşî Kuvvet) filimiyle ün kazandı. Çok yönlü bir oyuncu olan Lancaster değişik türde birçok filimde rol aldı; ***Soryy, Wrong Number*** (Affedersiniz, Yanlış Numara) [A. Litvak'ın, 1948]; ***Dön Bana*** (Come Back, Little Sheba) [Daniel Mann'ın, 1952]; ***İnsanlar Yaşadıkça*** (From Here to Eternity) [F. Zinnemann'ın, 1953]; ***Âsi Cengaver*** (Apache) ve ***İstiklâl Kahramanları*** (Vera Cruz) [R. Aldrich'in, 1954]; ***Dövme Gül*** (The Rose Tattoo) [Daniel Mann'ın, 1955]; ***Elmer Gantry*** [R. Broks'un, 1960]; ***Profesyoneller*** (The Professionnals) [1966]. (L)

LANCASTER (Joseph), ingiliz pedagoğu (Londra 1778-New York 1838). Basit bir işçiydi; 1798'de, daha önce Londra'daki bir okulda Andrew Bell tarafından başlatılan karşılıklı öğretim sistemini düzenledi. 1811'de, ilkokulların çoğunda onun metodu uygulanıyordu. ***Improvement in Education*** (Eğitimde Yenilik) [1805] ve ***The British System of Education*** (İngiliz Eğitim Sistemi) [1810] adlı eserlerinde, bu yeni öğretim sistemini açıkladı. (L)

LANCASTER (sir James), ingiliz denizcisi (Hampshire 1555'e doğr.-öl. 1618). Hint okyanusunda ingiliz ticaretinin öncülerinden biri oldu; 1601'de bu okyanusta, Doğu Hindistan şirketinin ilk seferini yönetti. 1615'te, Kuzeybatı geçitini araştıran Hudson ve Waymouth'a katıldı. Devon adası ile Baffin'i ayıran boğaza onun adı verildi. (L)

LANCASTER'Cİ sıf. ve i. (*Lancaster*'den *lancaster-ci*). Tar. XV. yy. İngiltere'sinde, Lancaster hanedanı (İki-Gül savaşı) sırasında Henry VI ile danışmanları Beaufort'ların, sonra da Galler prensi Edward'ın taraftarlarına verilen ad. (L)

LANCASTER dükalığı, İngiltere'de eski kontluk, XIV. ve XV. yy.da kraliyet ailesinin çeşitli üyelerine geçen başlıca «paye»lerden biriydi. En meşhur kontları John of Gaunt'un (oğlu Henry, 1939'da Richard II'yi deviren devrimden sonra tahta çıktı) soyundan gelenlerdir. XV. yy.da Lancaster'liler kraliyet ailesinin başka bir kolu olan York'larla çatışmış ve bu rekabet İki-Gül savaşına yolaçmıştır. (L)

LANCE (George), ingiliz ressamı (Little Easton, Dunmow 1802 - Birkenhead yakını 1864). On dört yaşına gelmeden Londra'da Benjamin Robert Haydon'un atelyesine girdi ve orada yedi yıl öğrenci olarak çalıştı. Bir yandan da Royal academy'ye devam etti. İlk resimlerini 1824'te sergiledi. ***Meyve Çocuğu*** adlı tablosunu British Institution'da, ***Kötü Çocuk*** adlı başka bir tablosu ile konuları yine meyve olan iki eserini Society of Britsh Artists'te sergiledi. En çok çiçek, meyve ve av ressamı olarak ün kazanmakla birlikte, tarihî ve günlük yaşayışı dile getiren resimler de yaptı. Öğrencileri arasında sir John Gilbert ve William Dufmield sayılabilir. Londra'da National gallery'de ve Tate galleriy'de eserleri vardır. (M)

Lance et licio («tepsi ve kemer ile» anlamında lat. dey.). Rom. huk. Çalınmış bir eşyanın aranması usulünde uygulanan formül. Tanıklar önünde arama yapan şikâyetçinin üzerinde yalnız bir kemer bulunur ve elinde aranan eşyayı koymak üzere bir tepsi tutardı. (L)

LANCELOT (dom Claude), fransız rahibi (Paris 1615'e doğr.-Quimperlé 1695). Chevreuse dükünün ve iki küçük Conti prensinin eğitimiyle uğraştı. 1672'de Saint-Cyran manastırına çekildi; diyakos yardımcılığına tayin edildi. 1680'de Quimperlé manastırına sürüldü. Port-Royal'in öğretime getirdiği reforma basit ve açık seçik kitaplar yazarak katkıda bulundu: ***Nouvelle Méthode Pour Apprendre la Langue Latine*** (Latin Dilini Öğrenmek İçin Yeni Metot) [1644]; ***Nouvelle Méthode Pour Apprendre la Langue Grecque*** (Yunan Dilini Öğrenmek İçin Yeni Metot) [1657] ve özellikle ***Port-Royal Grameri*** adı verilen ***Grammaire Générale et Raisonnée*** (Genel ve Açıklamalı Gramer). [L]

Lancelot du Lac, yuvarlakmasa şövalyeleri romanlarının başlıca kahramanlarından biri. Tam bir yiğitlik ve incelik örneğidir; Arthur'ün karısı kraliçe Guenièvre'in âşığı oldu; bu aşk onda şövalyelik erdemlerini daha da yüceltti, ama Graal'ı ele geçirme isteğini ortadan kaldırdı. Serüvenleri Chrétien de Troyes'nın bir şiirinde (*Lancelot* veya ***Arabalı Şövalye***) [1168'e doğr.]) ve 1225'e doğru yazılan bir nesirde (*Lancelot*) anlatılır. (L)

Lancet (THE), 1823'te Dr. Thomas Wakley tarafından kurulan haftalık gazete; bugün de İngiltere'de yayımlanan gazetelerin en önemlisidir. (L)

LANCEWOOD i. Amerika'da yetişen Oxandra lanceolata'dan (annonaceeae) elde edilen odun. (Guyana yerlilerince ok ve yay yapımında kullanılır; iyi cilâ tutar, fakat ömrü kısadır; tornacılıkta, bilardo ıstakası, olta kamışı yapımında da işe yarar.) [L]

LANCİA (Galvano), italyan kumandanı (öl. 1268'e doğr.). Friedrich II'nin ölümüne kadar İtalya'daki imparatorluk siyasetine sadakatle hizmet etti, Friedrich II'nin kumandanı Manfredi'yi destekledi. — İki kardeşi, GİORDANO ile FEDERİCO, Manfredi'ye bağlı kalan son kişiler arasındaydı. (L)

LANCİANİ (Rodolfo), italyan arkeoloğu (Montecelio, Roma 1847 - Roma 1929). Ostia kazılarına katıldı. ***Portus Traiani*** (Trajanus Kapısı) [1868] ve ***Storia degli Scavi di Roma*** (Roma Kazıları Tarihi) [1902-1912] adlı eserleri yayımladı. (L)

LANCİANO, İtalya'da (Abruzzi, Chieti ili) şehir, Adriya denizi yakınında; 28 700 nüf. XVI. yy.dan kalma katedral. Zanaatçılık: dövme demir. (L)

LAN-COU Çin'de şehir, Gan-su'nun merkezi, Sarıırmak'ın (Huang-ho) sağ kıyısında; 700 000 nüf. Lan - Cou, Orta Asya yolu üzerinde bir karayolu kavşağı ve duraktır. Lung-Hay demiryolu buradan geçer. Şehir, Kuzeybatı Çin'in ilk ticaret merkezidir (büyükbaş hayvan, yün, deri, post). Ayrıca, sanayi de gelişmektedir (petrol malzemesi; çimento fabrikası; kimya sanayii, pamuk işlemeciliği; kamyon onarım atelyeleri). Yuy-mın'ın ham petrolü burada tasfiye edilir. Kısa süre önce başlayan bu gelişme sayesinde şehrin nüfusu hızla artmaktadır. Sarıırmak üzerinde hidroelektrik santral. (L)

LANCRET (Nicolas), fransız ressamı (Paris 1690'a doğr.-ay. y. 1743). Gillot'nun öğrencisiydi (1712'ye doğr.). «Watteau tarzında» bir ressam olmak istedi. Zamanın sosyetesi tarafından çok değer verilen Lancret, hep aynı temalar üstünde, durmadan çalıştı: ***Mevsimler, Tabiat Güçleri, Hayatın Dönemleri; Köyde Düğün Yemeği*** (Augres müzesi), ***Köyde Dans; Ağaçlık Yolda Küçük Değirmen, Bir Pavyonda Dans*** (İkisi de Postom'da); ***Kuş Yuvası, Müzik, Saflık*** (Louvre müzesi); ***Jambon Yiyen Adam*** (Chantilly). ***La Camargo*** ve ***Mlle Sallé***'nin portreleri ünlüdür. Kırmızının üç tonunu kullanarak kalemle yaptığı desenleri (*Laure*, Jacquemart - André müzesi, Dijon müzesi) hayli geliştirilmiş etüdlerdir. (L)

LAND (alm. k.). Weimar alman anayasasında (11 ağustos 1919). Almanya'nın kendine özgü 17 eyaletini belirtmek için kullanılan terim. || Bugünkü Federal Almanya cumhuriyeti eyaletlerine verilen ad. || Avusturya'da il. || Çoğl. LÄNDER. (L)

LANDA i. Bot. Afrika'nın tropikal bölgelerinde, özellikle Kamerun'da yetişen ağaç (***Erythroxylum mannü***). [Odunu meşeye benzer; dış doğrama, ince marangozluk ve kaplama işlerinde kullanılır.] (L)

LANDA i. (ital. k.). Denizc. Geminin ana çarmık bogatalarını bordaya bağlayan demir kollardan her biri. || ***Landa demiri,*** yelkenli gemilerde çarmık ve patrısaları bağlamak için bordaya tutturulan demir çubuk. || ***Landa pabucu,*** landa demirlerini sağlamlaştırmak için alt uçlarına bindirme olarak eklenen kısa lama. || ***Landa tırızı,*** landa demirlerini palasartalar boyunca örten yarım yuvarlak çıta. || ***Çarmık landa demiri,*** ucuna çarmıkları geren ve bordalara doğru sıkan bir bogata'nın tutturulduğu demir çubuk. (ML)

LANDAMMANN blş. i. (*Land,* ülke ve *Ammann,* hâkim'den alm. k.). İsviçre'de, Uri, Schwyz, Solothurn, Aargau, Appenzell, Sankt-Gallen ve Unterwald kantonlarında yürütme gücünü elde tutan kimselerin unvanı. (Arabuluculuk anlaşmasıyle kabul edilen rejimde [1803 - 1814] Fribourg, Bern, Solothurn, Basel, Zürich ve Luzern kantonları sıra ile ve bir yıl için yönetici kanton olduğundan, bunların başkanı o zaman *İsviçre Landammann'ı* unvanını alıyordu.) [L]

LANDAU, Almanya'da (Doğu Almanya, Rheinland - Pfalz) şehir, Hardt'ın eteğinde; 28 100 nüf. Gotik üslûbunda kiliseler. Önemli bir bağcılık ve zengin tarım (tütün) bölgesinin ticaret merkezi. Dokuma sanayii. Kauçuk işçiliği. Ayakkabıcılık.

— Tar. 1224'te kurulan, 1274'te hür imparatorluk şehri olan Landau, XIV. ve XVI. yy.da Pfalz'a boyun eğdi. XVII. ve XVIII. yy.da burada birçok muharebe oldu. Versailles antlaşmasıyle (1648) şehri ele geçiren Fransa, Ryswick antlaşmasıyle (1697) şehrin kayıtsız şartsız sahibi oldu. Landau, Avusturyalılar tarafından kuşatıldıktan sonra, Hoche tarafından geri alındı (1793) ve 1815'te Bavyera'ya bırakıldı. (L)

LANDAU (Edmund), alman matematikçisi (Berlin 1877 - ay. y. 1938). Göttingen üniversitesinde profesör oldu (1909), daha çok sayılar teorisi, özellikle cebirsel sayılar teorisiyle ve daha özel olarak da Riemann'ın (*z*) fonksiyonunu inceleyerek, fonksiyonlar teorisiyle uğraştı. Birçok ilgi çekici kitap yazdı; en önemlileri: ***Vorlesungen über Zahlentheorie*** (Sayıları Teorisi Üstüne Dersler) [1927] ve ***Grundlagen der Analysis*** (Analizin Temelleri) [1930]. (L)

LANDAU (Lev Davidoviç) sovyet fizikçisi (Bakû 1908 - Moskova 1968). Leningrad üniversitesini bitirdikten sonra 1927'de kuvanta mekaniği üstüne hazırladığı tezle doktor oldu. İki yıl Kopenhag'da Bohr'un labortuvarında misafir araştırıcı olarak çalıştı, bir magnetizma teorisi ortaya koydu, kozmik ışınların incelenmesiyle uğraştı. Ayrıca İsviçre, Almanya, Hollanda ve İngiltere'de de staj yaptı. S.S.C.B.'ye dönünce sayısız çalışmalarını yayımladı ve İlimler akademisine üye seçildi. 1937'de Kapitsa'nın isteğiyle Fizik Problemleri enstitüsüne yönetmen, 1943'te Moskova üniversitesine kürsü profesörü oldu.

Teorik fizikte özellikle atomlar arası kuvvetlerle ilgilendi; maddenin çeşitli hallerini ve hal değişikliğine yolaçabilen yapı dönüşümlerini inceledi. Özellikle helyumun sıvılaştırılması üstünde çalıştı ve helyumun aşırı akışkanlığını da göz önünde tutan bir teori ortaya koydu. Sonraları, kuvanta mekaniğinin ve bağıllığın devamı olan alanlar teorisiyle ilgilendi; tanecikler arası etkileşmeleri kapsayan bu teori, nükleer fiziğin temel olaylarını açıklamak amacını güdüyordu. Landau ayrıca çeşitli dillere çevrilen dokuz ciltlik bir fizik kitabı yazdı. 1962 Nobel Fizik ödülünü kazandı.

1962'de bir trafik kazası az kalsın hayatına mal oluyordu. Kafatasında çatlaklar ve ciddî iç kanamalarla hastaneye kaldırıldı. Haftalarca komada kaldıktan sonra yeniden şuurunu kazandı. Hayata dönüşü bilimin mucizesi sayılır. (L)

LANDAUER (Edmond), belçikalı sanayici

LANDRU
1921'de
mahkeme
huzurunda,
G. Dutriac'ın
krokisi
«İllüstrasyon»dan

Foto. LAROUSSE

Brüksel 1883 - ay.y. 1934). Ünlü bir teşkilât nazariyecisi ve etkili bir uygulayıcıydı. Taylor ilkelerini avrupa düşünüş tarzına göre ayarladı. Teşebbüsün en iyi şekilde teşkilâtlandırılması için girişilen çeşitli hareketlerle, özellikle Milletlerarası Bilimsel Teşkilâtlandırma komitesi ile yakından ilgilendi. (L)

LANDECK, Avusturya'da (Tyrol) şehir, İnn kıyısında, birçok karayolunun kavşağında; 5 600 nüf. Turizm ve kış sporları merkezi (yüksl. 816 m). XV. yy.dan kalma kilise. Şato. Kalsiyum karbür. Dokuma sanayii. (L)

Landé çarpanı. Elektron. Bir atomun cayromagnetik oranının, elektron yörüngesinin cayromagnetik oranına bölümünü gösteren boyutsuz sayı. Bir atomun toplam cayromagnetik ve kinetik momentlerini yani bütün elektronların kendi momentleriyle yörünge momentlerini hesaplamak gerekir. Bu hesabın sonucunda, atomun toplam cayromagnetik oranı olarak $\gamma = g \dfrac{e}{2m}$ bağıntısı bulunur, burada e ve m, elektronun yükü ve kütlesidir. $\left(\dfrac{e}{2m}\right.$ bir elektron yörüngesinin cayromagnetik oranıdır); boyutsuz bir sayı olan g'ye «Landé çarpanı» denir. Landé çarpanı, cayromagnetik oran gibi atomun içinde bulunduğu duruma veya enerji seviyesine bağlıdır.

2'ye eşit bir g Landé çarpanı, yalnız elektronların spinmomentlerinin hesaba katıldığı yörünge momentlerinin hiç göz önüne alınmadığı fiziksel sistemleri gösterir. (L)

LANDEN (John), ingiliz matematikçisi (Peterborough, Northamptonshire 1719 - Milton 1790). Kendi adını taşıyan bir teoremde bütün hiperbol yayları hesabının iki elips yayının hesaplanmasına indirgenebileceğini ispatlayarak, eliptik fonksiyonlar üstüne önemli araştırmalar yaptı. (L)

LANDENİYEN sıf. ve i. (Belçika'daki *Landen* komününün adından fr. *landénien*). Jeol. Eyosenin, monsiyen ile ipresiyen arasında yer alan katı için kullanılır.

— ANSİKL. En belirgin *landeniyen* örneği Tirlemont yakınındaki Landen tüfosudur. Burada, en altta *deniz landeniyeni* ve tepede sparnasiyenin temelini belirten *nehir landeniyeni* vardır. (L)

LÄNDER i. Bk. LÄNDLER.

LANDER (Alfred Bernhardt STEVNSBORG, **Harald** - denir), danimarka asıllı, 1956'dan beri fransız uyruklu dansçı, bale öğretmeni ve koreograf (Kopenhag 1905). Kopenhag Krallık Bale kolunu bitirdi; sanat hayatına 1925'te Bournonville'in *Loin du Danemark* (Danimarka'dan Uzakta) balesinde başladı. Aynı yıl Michel Fokine ile tanışması meslek hayatına belirli bir yön verdi. Bir süre A.B.D.'de kaldıktan sonra, 1929'da dansçı olarak Kopenhag Krallık balesine girdi; 1931'den 1951'e kadar da aynı toplulukta bale hocalığı ve koreograflık yaptı. İlk balesi *Gaucho*'dan (1931) sonra, *Bolero* (1934), *Küçük Siren* (1936), *Vals* (1940), *Qaartsiluni* (1942), *Etüd* (1948) balelerini düzenledi. 1952'de misafir sanatçı olarak Paris operasının bale öğretmenliğine ve koreograflığına çağrıldı; *Caprices de Cupidon'u* (Küpidon'un Kaprisleri) sahneye koydu ve balesini, *Etüdler* adıyle yeniden düzenledi. *Les Indes Galantes* balesinin yapımına katıldı (1952); *Printemps à Vienne* (Viyana'da İlkbahar) [1954], *Concerto aux Étoiles* (Yıldızlararası Konçerto) [1956], *Napoli* (yeni düzenleme, 1958), *Rendez - vous* (Randevu) [1961] balelerini düzenledi. 1958'de opera'ya sürekli koreograf olarak tayin edildi; 1960'tan 1963'e kadar Opera'nın dans okulunu yönetti. Roma Devlet akademisinde öğretmen olarak çalıştı, birçok topluluğun koreograflığını yaptı. — İlk karısı MARGOT (kızlık soyadı Florentz-Gerhardt) [? 1910 - Kopenhag 1961], «prima ballerina» payesini alan ilk danimarkalı dansözdür (1942). - İkinci karısı TONİ (kızlık soyadı Petersen) [Gentofte 1931], klasik repertuvarın seçkin yorumcularındandır (*Sylphides, Kuğu Gölü, Pas de Quatre*). 1952'de Londra Festival balesine girerek *Etüdler*'in (H. Lander'in, 1955) yeni temsilini başarılı bir şekilde yorumladı. 1967'de American Ballet Theatre'de yıldız dansöz olarak çalıştı. (L)

LANDER (Richard), ingiliz gezgini (Truro, Cornwall 1804 - Fernando Poo 1834), Sokoto'ya kadar eşlik ettiği Clapperton'ın yolculuk hatıralarıyle kendi günlüğünü yayımladı. Sonra kardeşi JOHN ile (Truro 1807 - Londra 1839) Nijer'in aşağı kesimini incelediler (1830-1831); ırmağın Gine körfezine döküldüğünü gördü. 1832'de aynı yere yaptığı ikinci yolculuk sırasında yerlilerin hücumuna uğradı ve aldığı yaralar yüzünden öldü. (L)

LANDERNEAU, Fransa'da Finistère idare bölgesinde (Brest idare çevresi) kanton merkezi. Léon'da, Elorn'un ağzında; 12 952 nüf. XI. yy.dan sonra Léon'un merkezi olan şehirde eski eserler vardır: Saint - Thomas - de - Cantorbéry kilisesi (XVı. yy.); Saint - Houardon kilisesi (XII. yy.dan kalma kapı sundurması ve çan kulesi); kenarında iki sıra eski ev uzanan köprü. Gübre fabrikası. Konfeksiyon. Bira fabrikası. (L)

LANDES idare bölgesi, Fransa'da Akitanya havzasında idare bölgesi, Atlas okyanusu kıyısında; 9 364 km²; 260 500 nüf. İdare merkezi *Mont-de-Marsan;* 2 idare çevresi (*Mont-de-Marsan, Dax*) vardır.

İdare bölgesi Fransa'nın en geniş bölgelerinden biri üzerinde uzanır: okyanus, Chalossa tepeleri ve Garonne vâdisi boyunca uzanan verimli topraklar arasında çok büyük bir ova olan *Landes bölgesi*. Bazı kısımları kurak çöllerle örtülü olan Landes bölgesinin öbür kısımları da toprağın altında geçirimsiz bir tabaka bulunduğu için sağlığa zararlı bataklıklar haline gelmişti; bu yüzden bölge Fransız devriminden önce krallığın en yoksul bölgelerinden biriydi. Landes bölgesini yoksulluktan kurtarma çabalarına XIX. yy.da başlandı; Brémentier'nin tesvikiyle kıyı kumulları yeniden ağaçlandırılmağa başlandı. Fakat bölgenin tamamını kapsayan büyük çalışmalara ancak İkinci İmparatorluk döneminde girişildi: bataklıklar kurutulmağa başlandı ve büyük ağaçlandırma hareketiyle bölgenin görünüşü değiştirildi. Yüzyılın sonunda bölgenin ve idare bölgesinin ekonomisi orman (çam) işletmeciliğine dayanıyordu; reçine üretimi, büyük ölçüde terebantin esansı elde etmeğe imkân veriyordu. Fakat sentetik esanslar yapımına başlanması, terebantin üretimini geriletti; afrika ve iskandinavya keresteleri de landes çamlarıyle büyük rekabete girişti; ayrıca bazı sulama kanallarına iyi bakılmaması ve orman yangınları, ormanın yüzölçümünün (bugün 1 050 000 - 1 500 000 ha) azalmasına yolaçtı. Bölgede yeni üretimlerin geliştirilmesine çalışılmaktadır; orman hâlâ geniş büyük bir gelir kaynağıdır (3 milyon metre küp marangoz kerestesi). Öte yandan, yeni bir gelir kaynağı da bölgenin enerji üretimi bakımından ülkede ön plana geçmesine imkân vermiştir: kıyı bölgesinde, büyük petrol yatakları işletilmeğe başlanmıştır. Balıkçılık, büyük istiridye tarlaları ve turizm de ek gelir kaynaklarıdır. Adour ırmağının güneyinde, idare bölgesinin güney kesimi Chalosse tepelerini içine alır; burası, tahıl, mısır, fasulye, şarap üretilen bir çeşitli tarım bölgesidir. Ayrıca bölgede sığır, koyun, domuz ve kümes hayvanları (kaz ve ördek) yetiştirilir. İdare bölgesinin toplam iktisadî faaliyeti orta derecededir. Halkın büyük kısmı tarımda ve orman işletmelerinde istihdam edilir. Kereste işçiliği dışında başlıca sanayi faaliyeti ayakkabı yapımıdır. (L)

Landespartei (ELSASS - LOTHRİNGISCHE), Alsace - Lorrain'de bölgesel parti. Kolmar milletvekili Preiss, Frankfurt antlaşmasını kabul eden, ama bağımsızlık isteyen bir program hazırladı (1893). Partinin yönetim kurulu başkanlığına Selestat milletvekili Vonderscheer seçildi. Parti zamanla Katolikliğe kaydı. Reichstag'da merkez gruplarıyle birlikte oy kullandı. Karşısında liberal bir parti kuruldu: Liberale Elsass - Lothringische Landespartei. İki partinin de programı birdi, yalnız liberal parti devletin laikleşmesinden yanaydı. (L)

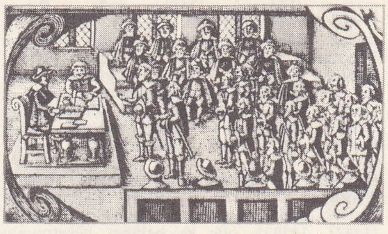

Landsting
Ostersson Weyle'in ofortu «Danmarks Historie»den

LANDET veya **LANDÉ** (Jean - Baptiste), fransız dansçısı ve koreografı (öl. Petersburg 1748). 1727'de, İsveç Kraliyet balesi öğretmeni olduğu sıralarda, Stockholm'e bir fransız opera topluluğu getirtti, daha sonra Rusya'ya giderek subay okulu öğrencilerine dans dersi verdi. 1738'de sarayda görev aldı, Petersburg'da bir dans okulu kurmayı teklif etti; bu okul, gelecekteki İmparatorluk Tiyatro okulunun (1783) temelini meydana getirdi. Bale öğretmenliğine getirilen Landet, ünlü italyan koreografı Antonio Rinaldi'ye rağmen yerini korumayı başardı. Landet, akademik dansı Rusya'ya sokan ilk sanatçı sayılır. (L)

LANDGRAF i. (alm. *land,* toprak ve *graf,* kont'tan.). Ortaçağda doğrudan doğruya imparatora bağlı topraklara sahip birçok germen prensinin, özellikle Alsace, Hessen ve Thüringen kontlarının unvanı. ‖ Germen imparatoru adına yargı yetkisine sahip magistratus. (L)

LANDİ (Elissa), italyan - avusturya asıllı kadın sinema oyuncusu Elisabeth Maria Chistine KÜHNELT ZANARDİ - LANDİ'nin takma adı (Venedik 1904 - New York 1948). Soylu bir ailedendi (annesi Avusturya imparatoriçesi Elisabeth ile akrabaydı), Londra'da yetişti ve bir süre yazarlık yaptı. 1930 - 1937 Arasında Hollywood'da birçok filim çevirdi: Santel'in *Ruh ve Bedeni* (1931); De Mille'in *Haç İşareti* (1932); *Koenigsmark* (1935) v.b. [M]

Jean-Marie de LANESSAN

LANDİ (Gaspare), italyan ressamı (Piacenza 1756 - ay. y. 1830). Piacenza akademisinde ve 1781'den itibaren Roma'da öğrenim gördü; Roma'da Batoni'nin öğrencisi oldu ve R. Mengs'in üslûbunu benimsedi. Yeni Klasik devrin en tanınmış italyan ressamları arasında yer alır. İyi bir desenci olmakla birlikte kompozisyonda soğuk ve yeknesaktı. Milano, Piacenza ve Roma'da çalıştı. En iyi eserleri portreleridir: *Canova'nın Portresi* (Roma, Galleria Borghese) ve kadın şair *Bandellotti'nin Portresi* (Roma, Galleria Corsini). [M]

LANDİ (Stefano), Luigi Pirandello'nun oğlu Stefano PİRANDELLO'nun takma adı, italyan yazarı (Roma 1895). Özellikle tiyatro alanında çalıştı, burjuva dramları yazdı (*La Casa a Due Piani* [İki Katlı Ev], 1924; *La Scuola dei Padri* [Babalar Okulu] 1955); *Il Muro di Casa* (Evin Duvarı) [1935] adlı bir hikâye kitabı da vardır. (M)

LANDİ (Stefano), italyan bestecisi (Roma, yaklş. 1590 - 1639). Nanino'nun öğrencisiydi, Roma'da kilise şarkıcılığı yaptı, daha sonra Padova Piskoposluk kilisesinin şefi oldu. 1619 Sıralarında Roma'ya dönünce, Santa Maria dei Monti kilisesinde (1624) koro şefliği yaptı ve San Pietro'daki Cappella Giulia'nın korosunda çalıştı (1629). Dinî (mezmurlar ve bir nissa) ve din dışı (beş sesli madrigaller ve tek sesli şarkılar) parçalar besteledi. Ama daha çok iki tiyatro bestesiyle ün kazandı. Aynı zamanda librettosunu da yazdığı *La Morte di Orfeo* (Orpheus'un Ölümü) [1619] ve kardinal Giulio Rospigliosi'nin metnine dayanarak yazdığı *San'Alessio* (Aziz Alexis) [1632]. Bu eserlerde tek sesli üslûp ile geleneksel roma çok sesli tarzını kaynaştırır. *La Morte di Orfeo,* Roma'da (Papalık sarayı önünde) temsil edilen ilk din dışı melodramdır. (M)

LANDİNİ (Taddeo), italyan ressamı ve

Foto. LAROUSSE

mimarı (Floransa 1550'ye doğr - Roma 1596). Francavilla ve Gaccini ile Floransa'daki Santa Trinita köprüsünü süsleyen *Mevsimler* adlı heykellleri yaptı. Ayrıca Capitole'de Sixtus V'in bir heykelini, Mattei meydanında *Kaplumbağalar Çeşmesi*'ni (1585'te G. Della Porta ile birlikte) ve Paulina çeşmesinin kapısı üstünde *Ayak Yıkama* adlı alçak kabartmayı yaptı. (L)

LANDİNO (Cristoforo), italyan bilgini (Floransa 1424 - ay. y. 1498). Latince aşk şiirleri derlemesi olan *Xandra*'nın yazarı (1443), 1458'de şiir ve belâgat öğretmenliği yapmağa davet edildi. 1481'de *İlâhi Komedya* (Divina Commedia) üstüne yaptığı açıklamanın elyazmasını Floransa valisine sundu. *Disputationes Camaldulenses* (Camaldoli Konuşmaları) [1480] adlı eserinde Laurenzo da Medici'nin tuttuğu felsefî nazariyeleri açıkladı. *Manzum Mektuplar*'ı çok önemlidir. (L)

LANDİNO (Francesco), italyan bestecisi (Floransa 1325 - ay. y. 1397). Çocuk yaşta kör oldu, birçok çalgı, özellikle org çalmasını öğrendi. Elyazması ciltlerde bulunan 2 veya 3 sesli birçok eser besteledi. Madrigal, italyan «ballata»ları ve *canzone*'ler yazdı. (L)

LANDİVAR (Rafael), latin amerikalı şair (Guatemala 1731 - Bologna 1793). 1750'de girdiği tarikat 1767'de dağılınca Bologna'ya yerleşti. Latince olarak yazdığı tasvirî şiiri *Rusticatio Mexicana* (1781) en önemli eseridir. Bu eserde meksika köy hayatı ve töreler anlatılır. (M)

Land laws [lend lovs], toprak kanunlarını belirtmek için kullanılan ingiliz deyimi. XIX. yy.ın ikinci yarısında ve XX. yy.ın başında Birleşik Krallık, İrlanda'nın feci toplumsal durumunu düzeltmeyi hedef tutan bir toprak mevzuatını tedricen hazırlamıştır. Dört yüzyıldan fazla süren fetih, iki yüzyılı aşan siyasî ve dinî mücadeleler, Gael'lerin eski toplumsal organizasyonunu mahvetmiş ve toprağın eski sahiplerinin yerine büyük ingiliz toprak sahiplerini getirmişti. Bunlar 1846-1848 yıllarındaki büyük açlık sırasında iflâs ettiler; birçok malikâne, İrlanda'da yaşamayan büyük ingiliz toprak sahiplerine geçti. İrlandalı toprak kiracısı ezici bir kiranın devamlı artma tehdidi ve tarlaların yerine otlakların geçmesiyle daha vahim hale gelen ve malının elinden alınması tehlikesini doğuran bir durumla karşılaştı. Büyük Britanya bu durumun tehlikesini ve eşitsizliğini gördü. 1870'te Gladstone'un önayak olmasıyle, irlandalı toprak kiracısı için daha âdil bir statü hazırlandı ve bunu 1881'de yeni bir ilerleme takip etti (kira sürelerinin uzatılması, kira hadlerinin düzenlenmesi, toprağın işletenin elinden haksız yere alınmasına karşı tedbirler ve kiracıların toprağı ıslah işlerinin malî yoldan teminata bağlanması). Ashbourne kanunu (1885), köylüye toprak mülkiyeti edinme imkânını verdi. Başlangıçta pek ağır giden toprak satın almaları 1891 Kanunuyle hızlandı ve Wyndham kanunundan sonra (1903) büyük bir gelişme gösterdi. 1914 Arifesinde toprağın devri işi hemen de tamamlanmıştı. (L)

Fritz LANG

Land League, Michael Davitt tarafından 18 Ağustos 1879'da kurulan ve birkaç gün sonra değiştirilip *İrish National Land League* haline getirilen irlanda teşkilâtı. Amacı köylülerden alınan vergilerin indirilmesiydi. 1881'de lâğvedildi. (L)

LÄNDLER veya **LÄNDER** i. Vals'e benzeyen, üç zamanlı, daha çok şarkı eşliğinde oynanan alman ve avusturya halk dansı. (Haydn, Mozart, Weber, Schubert, Beethoven bu türü işlemişlerdir.) [L]

LANDLORD i. (ing. k. *lord*, derebeyi ve *land*, toprak). İngiltere'de topraklarını kira karşılığında işlettirenlere verilen ad. (L)

LANDO i. Bk. LANDON.

LANDO (Petro), venedikli siyaset adamı (1462 - 1545). Faenza ve Romagna'da çeşitli görevler aldı; elçilik, 1579 - 1543 arasında Padova komünü başkanlığı yaptı; Fransa - Habsburg savaşlarında Napoletano'da generaldi (1528). 1538'de dük oldu ve Türklerle bir barış imzaladı: bu barışa göre Venedik, Nauplia ve Malvasia'yı Türklere bırakıyor, Kıbrıs ve Zante'nın vasallığını kabul ediyordu. Engizisyon düzenini yeniden kurdu (1539). [M]

LANDO di Pietro, italyan mimarı, heykeltıraşı ve kuyumcusu (öl. 1340). 1311'de Milano'da imparator Arrigo VII'nin kuyumcusu olduğu ve imparator için bir taç yaptığı biliniyor. 1328'de Montemassi (Siena) kalesini ve 1332 - 1334'te Paganico (Grosseto) şatosunun duvarlarını onardı. Lando'nun Napoli'deki uzun çalışma hayatına ne zaman başladığı kesinlikle bilinemiyor; ama Angio sarayında kral Roberto'nun, Samone Martini ve Tinodi Camaino'dan önceki mimarı olduğu, Santa Chiara'nın planlarını yaptığı bilinmektedir. Lando, Siena katedrali inşaatı için 1339'da çağrıldı (Siena katedralinin desenleri Opera müzesindedir). Kuyumculuk alanında yaptığı çalışmalar, gotik yapıların hafifliğine ve yapının tamamlanan kısımlarındaki ince süslere başka mimarlarda rastlanmayan özelikler katmasına imkân vermiştir. Lando, katedralin planını değiştirmiş ve eski katedralin sahını yerine yeni kilisenin latin haçlı sahınını yerleştirmiştir. Üzerinde Aziz Galgano'nun başı bulunan kutsal kalıntılar mahfazası (Siena, Opera müzesi) Lando'ya mal edilirse de bu iddiayı destekleyen hiç bir belgeye rastlanmaz. Oysa, üzerinde İsa figürü bulunan tahta haç kalıntısını (Siena, San Bernardino all'Osservanza küçük bazilikası) Lando'nun yaptığı kesinlikle bilinir. (M)

LANDOİS (Hermann), alman zooloğu (Münster, Westfalen 1835 - ay. y. 1905). 1859'da papaz oldu, tabiat tarihiyle ilgilendi. 1873'te Münster akademisinde zooloji profesörü ve bu akademiye bağlı Zooloji müzesinin başkanı oldu. 1874'te Münster'deki hayvanat bahçesini kurdu. Aynı zamanda bir mizahçı olan Landois, Franz Giese'nin münster diyaleğiyle anlattığı masallar dizisinin devamı olarak *Frans Essink* (1881 - 1900) adlı yeni bir eser yayımladı. Başlıca eserleri: *Tierstimmen* (Hayvan Sesleri) [1874] ve *Westfalens Tierleben in Wort und Bild* (Westfalen Hayvanlarının Yaşayış ve Resimleri) [1884-1892]. — Kardeşi LANDOİS (Leonard), fizyoloji profesörüydü (Münster 1877 - Greiswald 1902), 1868-1902 arasında Greifswald'ta fizyoloji profesörü olarak çalıştı. *Lehrbuch der Physiologie des Menschen* (İnsan Fizyolojisi Ders Kitabı) [1880] adlı önemli eserinin birçok baskısı yapılmıştır. (M)

LANDOLFİ (Tommaso), italyan yazarı (Pico, Frosinone 1908). Hikâyelerinde nükteyle lirik motifleri kaynaştırdı, böylece çağdaş dünyanın sıkıntıları ve kurguları yerine bir hayal evreni kurdu. Başlıca eserleri: *La Pietra Lunare* (Aytaşı) [1939], *Racconto d'Autumno* (Sonbahar Hikâyesi) [1963]. (L)

LANDOLFO veya **LANDULFO**, X. ve XI. yy. da Benevento ve Capua'lı birçok Lombardia prensinin adı. — LANDOLFO I (öl. 943), 910'da babası Atenolfo I'in yerine geçti ve Bizans ile savaştı. — LANDOLFO II (öl. 961'e doğr.) öncekinin oğlu. Kardeşi ve rakibi Atenolfo III'ü uzaklaştırdı. — LANDOLFO III (öl. 969'a doğr.) öncekinin oğlu. 961'den 969'a kadar prens. — LANDOLFO IV (öl. 982), öncekinin yeğeni ve halefi. Spoleto markisi oldu. — LANDOLFO V (öl. 1033'e doğr.), öncekinin yeğeni ve halefi. Bizans'ın üstünlüğünü tanıdı. — LANDOLFO VI (öl. 1077), Capua'yı Normand'lara bırakmak zorunda kaldı. (L)

LANDOLPHİA i. (fransız denizcisi Jean - François *Landolphe*'un adından). Bot. Tropikler arası Afrika'da ve Madagaskar'da yetişen bitki (Zakkumgillerden). [Yirmi kadar türü vardır. *Landolphia Heudelotii, L. Orvariensis, L. Klainei, L. Tholloui* gibi birçok türünden «sarmaşık kauçuğu» denilen bol kauçuklu bir lateks elde edilir. Öteki kauçuklu bitkilerde olduğu gibi landolphia'nın da gövdesi bir bıçakla hafifçe çizilerek lateks elde edilir.] (L)

LANDOLT (Edmond), isviçreli gözcü (Aarau 1846 - Paris 1926). Zürich'te okudu, öğrenimini 1869'da tamamladı, göz fizyolojisi üstünde çalışmalar yaptı, Ağtabakanın dış tarafında «Landolt cisimcikleri» denen dokusal yapıları tespit etti. Ayrıca görüş keskinliğini ölçmeğe yarayan «Landolt halkası»nı buldu. (M)

LANDOLT (Hans), isviçreli kimyacı (Zürich 1831-Berlin 1910). Bonn'da (1857), Aachen'de (1869) ve Berlin'de (1880) kimya okuttu, Berlin Kimya enstitüsünü yönetti. Organik maddelerin optik etkinliğini arsenik ve antimonun organik bileşiklerini inceledi. 1895 - 1906 Arasında yaptığı çok kesin deneylerle, kimyada, kütlelerin korunumu kanununu araştırdı. (L)

Landolt halkaları. Deneysel psikol. Beyaz zemin teşkil eden bir kartonun üzerine çizilmiş halkalardan meydana gelen cihaz. Burada görülen halkalar, kendi boyutlarına göre değişen bir uzunluğa oranla kesintiye uğrar. (Denek, belli bir mesafede yer alır. Kesintiye uğramamış gibi algılanan halka, açılış genişliği deneğin görme keskinliğinin değerine tekabül eden halkadır.) [L]

LANDON veya **LANDO** i. (Bu arabanın ilkin yapıldığı yer *Landau*'dan). Dört tekerlekli ve içinde dingillere paralel olarak düzenlenmiş karşılıklı iki oturma sırası bulunan araba: *Paşanın lândosu beni evime bıraktığı vakit Munise, komşudaydı* (R.N. Güntekin). [M]

LANDON (Charles Paul), fransız ressamı ve sanat yazarı (Nonant, Normandiya 1760 - Paris 1826). Berry dükünün ressamıydı. Louvre müzesinde Tablolar bölümü ile Berry düşesi galerisinin müdürü oldu. Compiègne sarayında (*Paul ve Virginie*), Nice, Alençon v.b. müzelerinde eserleri vardır. Asıl ününü yazılarıyle yaptı: *Annales du Musée et de l'École Moderne des Beaux-Arts* (Çağdaş Güzel Sanatlar Okulu ve Müzesi Yıllıkları) [1801 - 1808]; *Vies et Oeuvres des Peintres les plus Célèbres de Toutes les Écoles* (Bütün Okulların En Ünlü Ressamlarının Hayat ve Eserleri) [1803 ve daha sonra]; *Les Salons de* 1808 *à* 1824 (1808 - 1824 Arasında Sergiler). [L]

LANDON (Letitia Elizabeth), ingiliz kadın romancı ve şairi (Londra 1802 - Cape Coast Castle, Güney Afrika 1838). L. E.L. takma adıyle yazdı. İlk şiirleri ve edebiyat tenkitleri 1820'den sonra William Jerdan'ın *Literary Gazette*'inde yayımlandı. Kısa zamanda tanındı. Bir rezalet yüzünden, nişanlısı biyografi yazarı John Forster'den ayrıldı. 1838'de Cape Coast valisi George Maclean ile evlendi, birkaç ay sonra da esrarengiz bir şekilde aynı şehirde öldü. Akıcı ve dağınık bir üslûbu vardı. Başlıca eserleri: *The Improvisatrice* (İrticalen Konuşan Kadın) [1824]; *The Troubadour* (Trubadur) [1825] ve *The Venetian Bracelet* (Venedik Bileziği) [1829]. Ayrıca *Castruccia Castracani* (1837) adlı yayınlanmamış bir trajedisi de vardır. Birçok roman da yazmış olan Landon'un en iyi romanı *Ethel Churchill*'dir (1837). [M]

LANDON (Melville de Lancey), amerikalı mizah yazarı (Eaton, Madison, New York 1839-Yonkers 1910). ELİ PERKİNS adıyle yazan Landon, Madison (bugün Colgate) üniversitesinde ve Union kolejinde okudu. 1861'de bu koleji bitirdi ve iç savaş sırasında «Union»cuların ordusunda çarpıştı. Daha sonra Louisiana ve Arkansas'ta (1864-1867) pamuk yetiştirdi. Avrupa'yı ve Ortadoğu'yu dolaştı; bir süre Petersburg'da A.B.D. elçilik sekreteri olarak bulundu. New York'ta çıkan *Commercial Advertiser*'e yazdığı mizah yazılarıyle tanındı. Başlıca eserleri: *Saratoga in* 1901 (1901'de Saratoga) [1872]; *Eli Perkins at Large: His Sayings and Doings* (Bütün Cepheleriyle Eli Perkins: Söyledikleri ve Yaptıkları) [1875]; *The Franco-Prussian war in a Nutshell* (Bir Fındık Kabuğunda Fransız-Prusya Savaşı) [1871], *Complete Works of Artemus Ward* (Artemus Ward'ın Bütün Eserleri) [1879]. Landon, mizah antolojileri de yayımladı. (M)

LANDOR (Walter Savage), ingiliz yazarı (Warwick 1775 - Floransa 1864). 1795'te *Pomes* (Şiirler) adlı kitabını, sonra *Gebir* (1798) adlı destanıyle *Comt Julien* (1812) adlı trajedisini yayımladı ve 1815'ten 1835'e kadar oturduğu İtalya'ya hareket ettiği sırada saldırgan mizacıyle tanınmıştı. 1815 - 1835 Arasında İtalya'da kaldı.

Foto. LAROUSSE

Fransa'da yazdığı *İmaginary Conversations* (Hayalî Konuşmalar) [1824, 1828, 1829, 1846] adlı «ödüller diyaloğu»nda çeşitli felsefe ve siyaset konularını arı fakat biraz ağır bir üslûpla ele aldı. İngiltere'ye döndükten sonra *Pericles and Aspasia* (Perikles ve Aspasya) [1836], *Pentameron* (1837) ve *Poemata and İnscriptiones* (...) [1847] adlı eserlerini yayımladı; *Dry Sticks Fagoted by W.S. Landor* (W.S. Landor'un Topladığı Kuru Odun Demeti) [1858] adlı epigrammalarını yayımladıktan sonra bir daha dönmemek üzere İngiltere'den ayrıldı ve Floransa'ya yerleşti. (L)

Landouzy - Déjerine tipi kas atrofisi. Tıp. Yüz, omuz ve kol kaslarında başlayan kas atrofisi. (*Yüz-kürek-kol- kasları atrofisi* de denir. İlerleyici ilkel kas hastalıklarından biridir.) [L]

LANDOWSKA (Wanda), polonyalı kadın klavsenci (Varşova 1877 - Lakeville, Connecticut 1959). Eskiçağ klavsen ve piyano müziğinin Avrupa'da yeniden yayılmasına yardımcı oldu, Berlin Hochschule für Musik'te (1913-1919), daha sonra Philadelphia ve Basel'de öğretmenlik yaptı. Saint-Leu-la-Forêt'de 1927-1939 arasında dersler ve konserler verdi. 1939'dan sonra A.B.D.'ye göç etti. *La Musique Ancienne* (Eskiçağ Müziği) [1908] adlı bir kitabı vardır. Klavsenin yeniden rağbet görmesinde büyük payı oldu. (L)

LANDOWSKİ (Marcel), fransız bestecisi ve orkestra yöneticisi (Paris 1915), Fransız Radyoevi orkestrasını ve Paris'in büyük müzik topluluklarını yönetti. Senfonik eserler (*Jean de la Peur, Edna, Le Petit Poucet*), iki konçerto, melodiler, iki oratoryo (*Rythmes du Monde* [Dünyanın Ahenkleri], *La Quête sans Fin* [Sonsuz Arayış] besteledi. 1951'de *Le Rire de Nils Halérius* (N. Halérius'un Gülüşü) adlı bir opera yazdı. Son zamanlarda «Martenot dalgaları» ve orkestra için bir konçerto (1954), lirik eserler ve üç senfoni (1949 - 1966) besteledi. (L)

LANDOWSKİ (Paul), fransız heykeltıraşı (Paris 1875-Boulogne-sur-Seine 1961). Barrias'ın öğrencisi. 1900'de Roma armağanını aldı (*Savaşan David*). *Kâbil'in Oğulları* Paris'te Carrousel bahçesi, 1906) adlı heykel grubunda, Rodin ile yarışma isteğinin belirtileri sezilir. Resmî çevrelerde çok değer verilen Paul Landowski'nin birçok anıtı vardır: *Yenilik* (Cenevre, Henri Bouchard ile ortaklaşa, 1912-1918); Wilbur Wright (Le Mans, 1921), Bordeaux Tıp fakültesi ve Yüksek öğretmen okulunda ölüler için anıtlar (1921 ve 1922), Sainte-Geneviève (Paris'te Tournelle köprüsü, 1928), Saint-Cloud kapısının çeşmeleri (1928-1932), Cezayir şehrinde ölenlerin anıtı (1929), Montaigne (Sorbonne bahçesi, 1932), Mareşal Foch'un mezarı (İnvalides oteli, 1931-1940), *Ebedî Dönüş* (Père-Lachaise 1939-1944), *Piyade Anıtı* (Trocadéro meydanı 1951-1956). Millî Çağdaş Sanat müzesinde Paul Landowski'den *Mimar Nénot* büstü (1910), *Yılanlı Dansöz* (1912), *Madam Landowski*'nin büstü ve *Michelangelo* heykeli vardır. Paris şehri Güzel Sanatlar müzesinde (*Şafak Marşı*, [1910]) ve Cezayir şehri, Aurillac, Pau, Saint-Quentin, Casablanca, Kopenhag, Buenos-Aires, Nankin, New York, Rio de Janeiro, Sydney ve Tokyo müzelerinde de eserleri vardır. Güzel Sanatlar Millî Yüksek okulunda atelye şefi profesör (1929), Roma'da Fransa akademisi müdürü (1933 - 1937), sonra Güzel Sanatlar Millî Yüksek okulu müdürü oldu (1937-1942). 1940'ta *Peut-on Enseigner les Beaux-Arts* (Güzel Sanatlar Öğretilebilir mi?) adlı bir de eser yayımladı. (L)

LANDQUART, İsviçre'de ırmak, Yukarı Ren'in kolu (sağ kıyı), orta vâdisi Pratigau buz yalağını (Graubünden kantonu) meydana getirir; aşağı kesimi derin boğazlarla kaplı dağlık bir bölgedir. (L)

LANDRAT i. (alm. k.). Prusya eyaletlerinin alt idare bölümlerinden birini yönetmekle görevli memur. (L)

LANDRİ, Neustria kralı Chilpérich I'in *leudes**i (VI. yy.). Kralın katlinden (584) sorumlu tutuldu (suç sevgilisi Fredejunde'nin üstüne atılmıştı). Clothar II'nin saray bakanı oldu; Austrasia ile Neustria arasındaki savaşlara katıldı. (L)

Landru davası, Fransa ve dünya kamuoyunu heyecanlandırmış bir cinayet davası. Henri Désiré Landru (Paris 1869-Versailles 1922) nisan 1919'da iz bırakmadan ortadan kaybolan on kadını ve bir delikanlıyı öldürmekten sanık olarak tutuklandı. İthamlara göre Landru, evlenme vaadiyle kandırdığı kadınları Gambais'deki (Seine-et-Oise) villasına götürüyor, boğulup cesetlerini mutfakta yakıyordu. Villada bulunan kömürleşmiş kemikler, dişler ve kaybolan kadınların yol masraflarını yazdığı bir not defteri, Versailles Ağır Ceza mahkemesine (1921) delil olarak getirildi. Avukat Moro - Giafferi'nin savunduğu sanık, cinayetleri kabule yanaşmadı, öldürdüğü söylenen kişileri kandırmak ve dolandırmakla yetindiğini iddia etti. Ölüme mahkûm oldu, idam edildi. (L)

LANDRY (Adolphe), fransız iktisatçısı ve siyaset adamı (Ajaccio 1874 - Paris 1956). École Normale Supérieure'de okudu; profesör (1907), milletvekili, senatör, birkaç kere bakan (1920-1932 arası) oldu. 1943'ten sonra doğum kontroluna karşı mücadelenin ve aile kurumunu destekleyen siyasî görüşün öncüleri arasına girdi. *Utilité Sociale de la Propriété İndividuelle* (Sosyal Yararlılık Açısından Ferdî Mülkiyet) [1901] adlı tezi ve *Manuel d'Économique* (İktisat Elkitabı) [1908], *Traité de Démographie* (Demografi Kitabı) [1945] adlı eserleri önemlidir. (L)

LANDRY (Charles François), isviçreli yazar (Lozan 1909). Şiirler ve oyunlar yazdı, romanlarıyle tanındı. Yarattığı kişiler henüz kültürün bozmadığı ve bakir bıraktığı şeylerle temas halindedir. Eserlerinde konular bazen Vaud ülkesinde bazen Provence'ta geçer. Başlıca eserleri: *Diégo* (1938); *Baragne* (1939); *Les Grelots de la Mule* (Katırın Çıngırakları) [1948], *Domitienne* (1949); *Provence* (1951); *Charles, Dernier Duc de Bourgogne* (Son Bourgogne dükü Charles) [1960], *Suzan* (1955); *L'Affaire Henri Froment* (Henri Froment Davası) [1963]; *Le Étés Courts* (Kısa Yazlar) [1965]; *Le Fruit Défendu* (Yasak Meyve) [1957]; *La Ronde des Mois* (Ayların Çemberi) [1964]. (L)

Landry sendromu, vücutta aşağıdan yukarıya doğru ilerleyen felç. (Çok seyrek görülen bu hastalık bacaklardan başlar, kısa zamanda gövdeye, oradan da kollara yayılır sinir sistemini bozarak çok geçmeden ölüme yolaçar. Mikroplu bir hastalıktan [Heine - Madin hastalığı], zehirlenmeden [müzmin alkol zehirlenmesi] veya her ikisinden birden [difteri] ileri gelebilir. Fransız hekimi Jean - Baptiste Octave *Landry*'nin [Limoges 1826 - Auteuil 1865] adıyle anılır.) [L]

LANDSBERG AM LECH, Almanya'da (Batı Almanya, Bavyera) şehir, Lech ırmağı kıyısında; 12 000 nüf. XIV., XV. ve XVII. yy.dan kalma kuleleri ve kapıları olan eski şehir; barok üslûbunda kiliseler: XVII yy.dan kalma meclis binası. Hitler'in hapsedildiği ve *Mein Kamf* (Kavgam) adlı eserini yazdığı hapishane'ye, sonradan Nürnberg mahkemesinde yargılanan savaş suçluları hapsedildi. Tarım malzemesi. (L)

LANDSBERGER (Berno), alman samî dilleri bilgini (Frydek-Mistek, Moravya 1890-Chicago 1968). Öğrenimini yaptığı Leipzig'de Samî Dilleri enstitüsünde dersler verdi ve bu enstitüyü 1929-1935 arasında yönetti. 1935-1948 Arasında Ankara'da, 1948 - 1955 arasında Chicago Doğu enstitüsünde hocalık yaptı. Başlıca eserleri: *Fauna Mesopotamiens* (Mezopotamya Favnası) [1934]; *Materialen zur Sumerischen Lexicon* (Sümerce Lûgati İçin Malzeme) [1937]; *Sam'al* (1948). (M)

LANDSEER (sir Edwin Henry), ingiliz ressamı, heykeltıraşı ve gravürcüsü (Londra 1802-ay.y 1873). Köpek tablolarıyle tanınan (*Low Life, High Llife*) [Tate gallery]. Heykeller de yaptı (Londra'da Nelson sütununun aslanları). [L]

LAND'S END («Toprağın sonu») **burnu,** İngiltere'de granitli yüksek burun; Cornwall'ın güneybatı ucudur. (L)

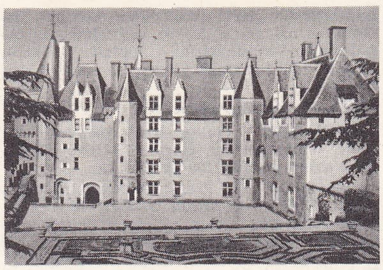

iç avlu ve çiçek tarhı

LANDSHUT, Almanya'da (Batı Almanya, Bavyera) şehir, İsar ırmağı kıyısında; 47 000 nüf. Altstadt ve Neustadt meydanları çevresinde çok sayıda eski ev ve anıtı kapsayan eski dükalık şehri: gotik üslûbunda St. Martin kilisesi (XIV. - XV. yy.); rönesans üslûbunda saray; rönesans üslûbunda süslemeleri olan XIV. yy.dan kalma belediye sarayı. İdare ve ticaret merkezi. Bira fabrikaları. Besin sanayii. Makine ve elektrik malzemeleri yapımı. Mobilyacılık. Dokumacılık. (L)

LANGEAIS
şatosu

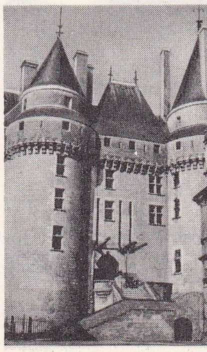

esas cephe

LANDSKRONA, İsveç'te (Malmöhus) liman şehri; 1413'te Sonda boğazı kıyısında, Van adasının karşısında kuruldu; 29 100 nüf. XVII. yy.dan kalma tahkimat. Sanayi merkezi; tersaneler makine yapımı; dokuma sanayii. (L)

LANDSMAL i. 1853'ten sonra Norveç'te Riksmal ile birlikte konuşulan kuzey dili. (L)

LANDSTEİNER (Karl), avusturya asıllı amerikalı bilgin (Viyana 1868 - New York 1943). 1891'de Viyana üniversitesinde tıp doktoru oldu. 1909 - 1919 Arasında patoloji okuttu; New York Rockfeller enstitüsü üyeliğine seçildi ve amerikan yurttaşlığına geçti. En önemli buluşu kan gruplarıdır (1900). Parosistik hemagolobinüri'nin mekanizmasını açıkladı ve ilk araştırmalarından kırk yıl sonra, 1940'ta Rhesus faktörünü bularak ana yoluyle dölüte geçen iç bağışıklığın mekanizmasını ortaya çıkardı. Bağışıklık ve bakteriyoloji meseleleriyle de uğraştı, çocuk felci virüsünü maymuna aşıladı. 1930'da Nobel Tıp ödülünü aldı. (L)

Landsting, 1849'dan 1953'e kadar *Folketing* ile birlikte Danimarka parlamentosunu (*Rigsdag*) medyana getiren yüksek meclis. İki dereceli (1894) ve vergi sistemine dayanan seçim usulüyle (1866), 35 yaşını geçmiş (1915) seçmenler tarafından seçilir. Bu meclis, muhafazakâr anlayışa sahiptir ve Folketing ile uyuşmazlığa düşmüştür. (L)

LANDSTUHL, Almanya'da bölge; Sickingen Höhe dağlarının eteğinde bataklık bir çöküntüdür. Saar'a doğru Blies ırmağı tarafından akaçlanır. Fundalıklar. (L)

LANDSTURM i. (alm. *land* memleket ve *sturm*, hücum'dan). Germen ülkelerinde kura eratının en eski sınıflarını kapsayan askerî birlikler.

— ANSİKL. Ask. tar. *Landsturm* terimi, Napolyon'a karşı Almanya'da 1813'te ilân edilen genel seferberliğin karşılığıdır. Prusya'da 1814 kanunuyle düzene konan landstrum, ordunun 17 ile 60 yaş arasında eli silâh tutabilen ve öbür askerî birliklere ait olmayan yedeklerinin ikinci kategorisini belirtirdi. 1888 Kanunu iki landstrum topluluğu meydana getirdi: bunlardan birincisi hiç askerlik yapmamış olan 17 ile 39 yaş arasındaki kişileri; ikincisi de 39 ile 45 yaş arasındaki hizmete elverişli kişileri kapsıyordu. Bu teşkilât 1919'da ortadan kalktı. Avusturya - Macaristan ordusunda da landstrum birlikleri bulunuyordu.

Bir landstrum sayılan İsviçre milisleri ise ne seçkinlerden ne de Landwehr'den olan 17 ile 50 yaş arasındaki yurttaşlardan meydana geliyordu. Bu milisler silâhlı milis erleri (piyade ve topçu) ve silâhsız milis erleri (istihkâm, levazım, sağlık, ulaştırma) olmak üzere ikiye ayrılıyordu. (L)

LANDTAG, i. Alman ve Avusturya ülkelerinin çoğunda ve özellikle Prusya*'da, karar meclisi. (L)

Foto. Molinard-Atlas-Photo (*LAROUSSE*)

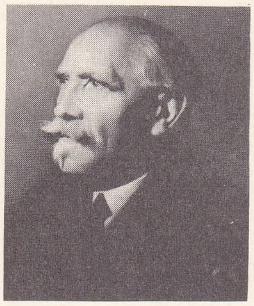

Paul LANGEVİN

Jean LANGLAIS

Henri LANGLOİS

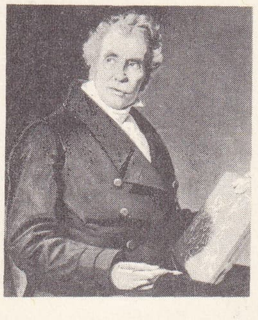

Jérôme - LANGLOİS
Louis David'in portresi
Louvre müzesi, Paris

Landtmannaparti («Köylüler partisi»), İsveç'te siyasî parti, köylü çoğunluğunun ve aydınların temsilcilerini topladı (1866). 1911'de Muhafazakâr parti olarak tekrar kuruldu. (L)

LANDULFO. Bk. LANDOLFO.

LANDWEHR i. (alm. *land*, memleket ve *wehr*, savunma'dan). Germen ülkelerinde ihtiyat askeri birliklerine verilen ad.

— ANSİKL. 1813'te Prusya'da kurulan *Landwehr*, 1900'de iki sınıfa ayrıldı; birinci sınıfta 23-28 yaş arasındaki muvazzaflık hizmetini yapmış erkekler, ikinci sınıfta ise 29-39 yaş arasındaki erkekler bulunuyordu. Birinci sınıftaki kuvvetler, Almanya'ya, 1870 ve 1914'te, muvazzaf sahra ordusuna bağlı birçok ihtiyat tümeni sağladı. 1919'da ortadan kaldırılan Landwehr 1935'te Wehrmacht'ın kurulmasıyle «yedek» adı altında yeniden ortaya çıktı.

Avusturya-Macaristan ordusunda da, barış sırasında piyade ve süvari sınıfında iki yıl eğitim gören eski askerlerle, doğrudan doğruya silâh altına alınmış erattan meydana gelen değişik düzende bir Landwehr vardı; 92 avusturya, 94 macar taburu, 29 avusturya süvari bölüğü ve 60 macar husar süvari bölüğünden meydana geliyordu.

İsviçre milis kuvvetleri de 33 - 42 yaş arasındaki yurttaşlar arasından silâh altına alınan bir Landwehr'e sahipti. Bu yurttaşların birinci sınıfı, seçme eratla (20-32 yaş arasındakiler) birlikte sahra ordusunu meydana getirir (1960'taki yeni teşkilât). [L]

LÂNE i. (fars. *lāne*). *Esk.* Kuş yuvası: *Küçücük, ser-sefid baykuşlar / Gibi kar / Sizi dallarda, lânelerde arar* (Cenab Şahabeddin). || *Teşm. yol.* Aile ocağı, ev: — *Sayıklıyor yine, Yarabbi sen esirge bizi; / Bağışla yavrumu, onsuz bırakma lânemizi* (Tevfik Fikret). *Saray-ı cenneti lânende görsen olmaz mı? / İçinde his taşıyan kalb için bu zevk az mı?* (M. Â. Ersoy). [*Esahl.* AŞİYAN.] || *Lâne-gîr*, yuva tutan. Yuva yapan. || *Lâne-i harab*, yıkılmış, bozulmuş yuva. || *Lâne-i nermin*, sıcak yuva. || *Lâne-i peder*, baba evi. (M)

LANE (Edward William), ingiliz şarkiyatçısı (Hereford 1801 - Worthing 1876). Mısır'a birçok seyahat yaptı. Eserleri: *Account of the Manners and Customs of the Modern Egyptians* (Çağdaş Mısırlıların Töre ve Gelenekleri Üstüne İnceleme) [1836]; aslına bağlılığıyle ün kazanan yeni bir *Binbir Gece Masalları* tercümesi (1838 - 1840) ve *Arabic - English Lexicon* (Arapça-İngilizce Lûgat) [1863-1874]. (L)

LANE (Timothy), ingiliz bilgini (1734 - 1807), Londra'da eczacıydı. *Lane şişesi* denilen elektrostatik âleti icat etti. (Bu âlet, patlayıcısı ayarlanabilen bir Leiden şişesidir; bir kondansatör bataryasına iletilen yüklerin sayısını ve büyüklüğünü belirlemeğe yarar.) [L]

LANE - POOLE (Stanley), ingiliz şarkiyatçısı (Londra 1854 - ay.y. 1931). British museum'un madalyonlar bölümünde çalıştı (1874-1892), Dublin'de Arap Dili ve Edebiyatı profesörü oldu (1898-1904). Başlıca eserleri: *Essays in Oriental Numismatics* (Doğu Sikkeleri Üstüne İnceleme) [1874, 1877, 1892]; *Histories of the Moors in Spain* (İspanya'da İslâm Tarihi) [1887]; *Turkey* (Türkiye) [1888; genişleterek 1908]; *The Thousand and One Nights* (Binbirgece Masalları) [1906]; *Egypte in the Middle Age* (Ortaçağ'da Mısır) [1901]; *Medieval India* (Ortaçağ'da Hindistan) [1902, 9. bas. 1915]. (L)

LANESSAN (Jean - Marie Antoine DE), fransız tabiat bilgini, hekimi ve siyaset adamı (Saint-André-de-Cubzac 1843 - Ecouen 1919). Paris Fen fakültesinde profesördü; radikal milletvekili (1881-1891; 1899-1906, 1910 - 1914) ve Çinhindi genel valisi (1891) oldu. Tonkin'i dört ayrı askerî bölgeye ayırarak barışı sağladı; amiral Fournier ile anlaşmazlığa düşünce geri çağrıldı. Waldeck - Rousseau kabinesinde bahriye bakanı (1899-1902), *Siècle* gazetesi siyasî kısım yönetmeni (1906) oldu. Bilim ve iktisat alanında eserler verdi. (L)

LANESTER, Fransa'da Morbihan idare bölgesinde (Lorient idare çevresi) komün, Lorient'ın varoşu, Scorff'un ötesinde; 16 701 nüf. İkinci Dünya savaşı sırasında Lorient'lıların göçmesiyle komünün nüfusu çok artmıştı. (L)

LÂNET i. (ar. *laʿnet*). Tanrı'nın merhametinden mahrum olma, beddua, ilenç: *Zengin olduk diye, lânet satın almak mı gerek?* (M.Â. Ersoy). *Ahalinin bir kısmı hakaret ve lânet makamında da el çırpıyordu* (Ömer Seyfeddin). || *Lânet etmek*, lânetlemek: *Ayaklanan müslümanlar Muhammediye partisinden başka, partilerin topuna lânet ederek...* (Kemal Tahir).

— ÇEŞ. DEY. (*Birine*) *Lânet okumak*, bir kimsenin Tanrı'nın merhametinden yoksun kalmasını dilemek. || *Lanet olsun*, «Allah kahretsin» anlamında beddua sözü: *Eski idareye lânetler! Lânetler olsun* (Ömer Seyfeddin).

— *Esk. Lânet halkası*, nikâh evlilik sözleşmesi. || *Lânet-i Hak* (*İlâhiye, Rabbaniye veya Samedaniye*), Tanrı'nın, merhametinden yoksun bırakması veya merhametinden yoksun bıraktığı. || *Lânetullah* («Tanrı'nın lâneti»), «Tanrı lânet etsin» anlamında kullanılır. || *Lânet-ullahâne*, Tanrı'nın lânetine uğramışçasına, Tanrı'nın lânetine uğramış gibi. || *Lânet-ullahu aleyh*, Tanrı'nın lâneti onun üstüne olsun.

◆ Sıf. Kötü, berbat, uğursuz: *Lânet bir yer.* (M)

LÂNETLEMEK geçl. f. (*lânet*'ten *lânet-lemek*). Lânet etmek. || (Tanrı) Merhametinden yoksun bırakmak. || Dinden kovmak.

◆ **Lânetleme** i. Lânetlemek eylemi. || Sıf. Lânetlenmiş, melun, uğursuz: *Çarşıda, pazarda ne yapıp yapıp bir miktar cigara tedarik edebilmiş, fakat şu lânetleme Moskova yolculuğundan hiç bir haber getirmemişti* (Ş. S. Aydemir). [M]

LÂNETLİ sıf. (*lânet*'ten *lânet-li*). Lânetlenmiş. Tanrı'nın merhametinden yoksun olan. || Reddedilmiş, dinden çıkmış. || Sıf. ve i. *Mec.* Kötü, berbat, uğursuz, nefret edilen (şey veya kimse): *Oralardan da bu lânetlilerin zorla topladıkları askerleri ellerinden kurtarıp memleketlerine gönderiniz* (Kemal Tahir). [M]

LANFRANCO, italyan mimarı (öl. 1106). O çağdaki metinlerde «mirabilis artifex» diye geçer. 1099'dan sonra Modena katedralinin inşaatını idare etti. Kuzey İtalya'daki roman mimarîsinin başlıca temsilcisidir. (L)

LANFRANCO (Giovanni), italyan ressamı (Parma 1582 - Roma 1647). Üç Carracci'den ders aldı ve Farnese sarayı süslemesinin bir kısmını yapmakla görevlendirildi. 1609'da Parma'da (*Aziz Octavius'un Şehit Oluşu*, vaftizlikte), ertesi yıl Piacenza'da çalıştı. Roma'ya dönüşünde, Mattei sarayına (1615), Borghese gazinosuna (*Pagan Tanrıların Göğü*, 1616) ve Sant'Andrea della Valle'nin (1621-1625) kubbesine barok üslûpta süslemeler yaptı. Vatikan'da (Pieta kilisesi) ve Quirinale'de çalıştı; 1624'ten sonra Napoli'ye gitti, orada aynı anlayış içinde, Santa - Gennaio'da *Cennet*'i çizdi (1643). [L]

LANG (Andrew), ingiliz etnoloğu ve yazarı (Selkirk 1844 - Banchory, Aberdeenshire 1912). Mitler ve folklor üstüne önemli çalışmalarıyle tanındı. *The Odyssey*'i (Odyssia) [1879] ve *Iliad*'ı (İlyada) [1883] tercüme etti. Başlıca eserleri: *Ballads and Lyrics of Old France* (Eski Fransız Baladları ve Lirik Şiirleri) [1872]; *Ballades in Blue China* (Mavi Çin'den Baladlar) [1881]; *Helen of Troy* (Truvalı Helen) [1882]; *Ritual Myth and Religion* (Âyin Mitosları ve Din) [1887]; *The Formation of Religions* (Dinlerin Oluşumu) [1898]; *The Secret of the Totem* (Totemin Sırrı) [1905]; *John Knox* (1905); *History of Scotland* (İskoçya Tarihi) [4 cilt, 1900-1907] ve Anatole France'ın *Jeanne d'Arc*'ına cevap olarak yazdığı *The Maid of France* (Fransa'nın Genç Kızı) [1908]. (L)

LANG (Benjamin Johnson), amerikalı müzikçi (Salem, Massachusetts 1837 - Boston 1909). Salem'de babasından müzik dersleri aldı. 1855-1858 Arasında Almanya'da müzik öğrenimi yaptı, Franz Liszt'in öğrencisi oldu. Daha sonra Boston'da orkestra şefi, orgcu, piyanist ve öğretmen olarak tanındı. A.B.D.'de müziğin henüz yüksek bir seviyeye ulaşmamış olduğu bir dönemde halkın beğenisini geliştirmeğe ve avrupalı ustaları ülkesinde tanıtmağa çalıştı. 1862 Mayısında orkestra şefi olarak ilk defa sahneye çıktı ve Felix Mendelssohn'un *Walpurgisnacht* adlı eserini ilk olarak Boston'da çaldı. Ayrıca Hector Berlioz'un *Faust'un Lânetlenmesi* adlı eserini yönetti, Richard Wagner'in enstrümantal müziğini tanıttı. Besteci olarak büyük bir başarı kazanamadı. *David* adlı oratoryosu ünlüdür. (L)

LANG (Fritz), amerikan uyruklu, avusturyalı filim yönetmeni (Viyana 1890). 1914'ten sonra sinema ile ilgilendi, ama ilk filmi *Halb Blut*'u 1919'da çevirebildi. Bu tarihten 1930'a kadar, başarılı bir dizi sessiz filim yaptı. Büyük dekor zevkinin yanı sıra, ışığı bir anlatım unsuru olarak kullandı. Almanya'da çektiği filimlerin başlıcaları: *Die Spinnen* (Örümcekler) [1919]; *Hara Kiri* (1919); *Der Müde Tod* (Yorgun Ölüm) [1921]; *Dr. Mabuse, Der Spieler* (Dr. Mabuse, Kumarbaz) [1922]; *Die Nibelungen* (Nibelungen Dizisi) [1923-1924]; *Metropolis* (1926); *Düseldorf Canavar* («M»); *Dr. Mabuse'nin Vasiyetnamesi* (Das Testament des Dr. Mabuse). Fransa'da *Liliom*'u (1933) çekti. Naziliğe karşı olduğundan Amerika'ya göç etti. Öbür filimlerinin başlıcaları: *Fury* (Öfke) [1936]; *Günahsız Katiller* (You Only Live Once) [1937]; *Sevimli Haydutun İntikâmı* (The Return of Frank James) [1940]; *The The Women in The Window* (Penceredeki Kadın) [1944]; *Kırmızı Fener* (Scarlet Street) [1945]; *Leylaklar Açarken* (The Secret Beyond the Door) [1948]; *Yaylalar Fahişesi* (Rancho Notorious) [1952]; *Mavi Bar* (The Blue Gardenia) [1953]; *Şeytan Ruhlu Kadın* (Human Desire) [1954]; *Korsanlar Tuzağı* (Moonfleet) [1955]; *Hint Mezarı* (Das Indische Grabmal) [1959]; *Dr. Mabuse'nin Maceraları* (Die Tausend Augen des Dr. Mabuse) [1960]. (L)

LANG (Heinrich), alman vaizi (Frommern, Württemberg 1826 - Zürich 1876). Tübingen'de okudu; İsviçre'de rahip oldu (1863). Dinî ve siyasî liberalizm için savaştı (*Dogmatik* [1857]). *Zeitstimmen für die Reformierte Schweiz* (Protestan İsviçre İçin Zamanın Sesleri) adlı dergisinde (1859-1872) bilimsel araştırmaların sonuçları verilirdi. (L)

LANG (Hermann), alman otomobil yarışçısı (1909). Otomobil yarışına ilk defa, 1935'te Mercedes firması hesabına girdi. Birçok başarı kazandı. 1939'da Avrupa şampiyonu oldu. 1952'de Mercedes hesabına girdiği Le Mans yarışını kazandı. (M)

LANG (Karl Heinrich VON —), alman tarihçisi ve siyaset adamı (Balgheim, Nördlingen yakınları 1764 - Ansbach 1835). Altdorf ve Göttingen üniversitelerinde okudu. Prusyalı devlet adamı prens Karl August von Hardenberg'in özel sekreteri ve arşivcisiydi. 1797'de toplanan Rastatt kongresinde Prusya heyetinin sekreterliğini yaptı. 1808'de kendisine soyluluk unvanı verildi. 1810-1817 Arasında Münih'teki Bavyera Devlet Kitaplığı arşivinde çalıştı. Bu görevi sırasında Bavyera'nın tarihi üstüne önemli araştırmalar yaptı. *Memoiren* (Hatıralar) [1842] adlı 2 ciltlik kitabı en değerli eseridir. Çok sayıdaki tarihî çalışmalarının en önemlileri: *Geschichte der Jesuiten in Bayern* (Bavyera'daki Cizvitlerin Tarihi) [1819] ve *Bayerns Gauen*'dır (Bavyera'nın Bölgeleri) [1830]. Lang'ın eserleri yergiler ve öznel yargılarla doludur. (M)

LANG (Matheson), ingiliz tiyatro oyuncusu (Montreal, Kanada 1819 - Güney Afrika 1948). Frank Benson ile beş yıl kadar çalıştı. Shakespeare'in ve klasik yazarların eserlerini başarıyle yorumladı. Sonra, daha kolay bir repertuvar seçerek romantik oyunlara çıktı. Bu arada Vernon ve Owen'in *Mr. Wu*'sunu, Temple Thurston'un «*Göçebe Yahudi*»'sini oynadı. (M)

LANG (Paul Henry), macar asıllı amerikalı müzik bilgini (Budapeşte 1901). Kodaly'nin, Paris'te Pirro'nun (1924-1928) ve A.B.D.'de Kinkeldey'nin öğrencisi oldu. Amerika'ya yerleşti, New York'taki Columbia üniversitesinde öğretmenlik yaptı (1933). *Mu-*

Foto. LAROUSSE

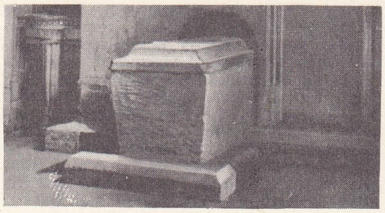

kardinal **LANGTON**'un mezarı
Canterbury katedrali, Londra

sical Quarterly dergisinin başyazarı oldu (1945). Bu dergiyi önemli bir bilgi ve haber dergisi haline getirdi, Milletlerarası Müzikoloji birliğine başkanlık etti (1955 - 1958). Başlıca eserleri: *Music in the Western Civilization* (Batı Medeniyetinde Müzik) [1941]; *Music and Western Man* (Müzik ve Batı İnsanı) [1958]; *Problems of Modern Music* (Çağdaş Müzik Problemleri) [1962]; *Stravinski* (1963). [L]

LANG (Walter), isviçreli besteci (Basel 1896). Jaques-Dalcroze ile F. Klose'un öğrencisiydi. Zürich ve Basel'de dersler verdi. Bir «Festspiel», bir senfoni (1946), orkestra için bir *Prelüd* (1947), oda orkestrası için parçalar, piyano için (1940), çello için (1952) konçertolar, melodi çevrimleri, odamüziği besteledi. (L)

Langa, İstanbul'da Aksaray ile Davutpaşa arasında semt. Eskiden bostanlarıyle ünlüydü.

— DEY. *Langa hıyarı. Argo.* Kaba saba davranışlar yapan kimseler için kullanılır. (M)

LANGADAS, Yunanistan'da (Selânik'in kuzeydoğusu) kasaba. Eskiden Selânik vilâyetinin Merkez sancağına bağlı bir kaza merkeziydi. — *Langada gölü* (bugün *Agiu Basileiu*) bir ayakla Beşik gölüne (Bolbis) ve onun aracılığıyle Orfano körfezine su gönderir. (M)

LANGAHA i. Zool. Geride oyuklu dişlilerden zehirli yılan; Madagaskar'da yaşar; ağız-burun kısmı etli bir yassı çıkıntı veya horoz ibiği şeklindedir. (L)

LANGA LUNGA i. (onomatope). Denizc. Yelkenli ticaret kayıklarında kullanılan ve iki kişi tarafından karşılıklı olarak tulumbalama hareketiyle çalıştırılan el ırgadı (Aynı doğrultu üzerinde iki kol ve bu kolların yukarı aşağıya hareketiyle iki büyük dişli tekerlek üzerinde doluya ve boşa çalışan birer cırcır donanımından meydana gelir. Kollardan birinin her hareketinde, dişli tekerlek bir diş dönerek ona bağlı olan kütüğü de birlikte döndürür. Kütüğün çevresine sarılmış zincir böylece vira edilir.) [M]

LANGARA Y HUARTE (Juan DE), ispanyol amirali (La Coruna 1736-Madrid 1806). 1755-1774 Arasında Afrika, Asya ve Atlas okyanusunda bilimsel inceleme gezileri ve kartografya çalışmaları yaptı. İspanya-İngiltere savaşı başlayınca donanma kumandanlığına getirildi. Fakat ispanyol filosu Cebelitarık boğazında amiral Roodney kumandasındaki üstün ingiliz kuvvetleri tarafından yok edildi (16 ocak 1780). Langara y Huarte bu savaştaki başarıları sebebiyle generalliğe yükseldi (1780). Fransa'ya karşı girişilen savaşta Okyanus filosunu yönetti (1793-1796). Toulon'un alınmasında ve şehrin o zaman yüzbaşı olan Napolyon kuvvetlerine karşı savunulmasında önemli rol oynadı. 1796-1799 Arasında deniz bakanı idi. Gemicilikle ilgili birçok eser yazdı. (M)

Langa Yenikapı (veya **Malkoçsüleymanağa** veya **Malkoçzadeebubekir), mescidi**, İstanbul'da Yenikapı'da mescit. Malkoç Süleymanzade Ebubekir Efendi tarafından yaptırıldı. Kapı kitabesine göre 1868 yılında, sahaflar şeyhi Hoca Ali tarafından onarıldı. İki katlıdır; altında dükkânlar vardır. Duvarları kâgirdir. Bugün yıkıntı halindedir. (M)

LANGAZA, yun. **Langadas**, Yunanistan'da, Selânik'in kuzeydoğusunda kasaba. Aynı adı taşıyan göle dökülen bir çay kenarındadır. Eskiden Selânik ilinin merkez sancağında bir kaza merkeziydi. —*Langaza gölü*, Yunanistan'da göl. Bir ayakla Beşik gölüne ve onun aracılığıyle Orfano körfezine bağlanır. (M)

LANGBANİT i. (İsveç'te *Langban* bölgesinin adından fr. *langbanite*). Miner. Tabiî manganez ve demir siliko-antimonyat. (L)

LANGBEİNİT i. (Alman A. *Langbein*'in adından fr. *langbeinite*). Miner. Tabiî potasyum ve magnezyum sülfat; kübik sistemde billûrlaşır. (L)

LANG BIAN, Vietnam'da (Güney Vietnam) bölge, Annam sıradağlarının batısında, Saygon'un 250 km kuzeydoğusunda. Savanalarla kaplı platolar ve Moi'lerin yaşadığı çam ormanlarını içine alır. Dankia'da Tarım Deneme merkezi. Dalat'ta Yükselti merkezi. (L)

LANGDALE (Marmaduke), ingiliz askeri, birinci Langdale baronu, (? 1598-Holme 1661). Bir katolik ailesinden gelen Yorkshire'lı Langdale, 1642'de Charles I'in parlamentoya karşı savaşan ordusuna katıldı ve kralcılar kesiminin önemli kumandanlarından biri oldu. 1 Mart 1645'te West Riding'de, Pontegract'ı kurtardı ve büyük bir askerî başarı kazandı. Ertesi yıl yenildi ve Fransa'ya sürgüne gönderildi. 1648'de İskoçya'ya yapılan bir akın sırasında Cromwell'in ordusuna esir düştü. Nottingham şatosuna kapatılan Langdale, parlamentonun aldığı özel bir karar üzerine aftan yararlanamadı. Yeniden Fransa'ya kaçmayı başardı ve bir süre Venediklilerin safında Türklere karşı savaştı. 1658'de Charles II kendisine Brugge'de soyluluk unvanı verdi, fakat iç savaşlar sırasında bütün topraklarını kaybetmiş olan Langdale yoksulluk içinde öldü. (M)

LANGDON (Stephen Herbert), ingiliz şarkiyatçısı (Montroe, Michigan 1816 - Oxford 1937). Mezopotamya'da kazılar yaptı (1923-1933) ve Oxford'da profesör oldu (1919). Eserleri: *Sumerian and Babylonian Psalms* (Sümer ve Babil Mezmurları) [1909]; *Babylonian Liturgies* (Babil Litürjisi) [1913]; *Tammuz and İshtar* (Tammuz ve İştar) [1914]; *Oxford Editions of Cuneiform Text* (Çivi Yazısı Metinlerinin Oxford Baskısı) [1923]; *Babylonian Epic of Creation* (Babil Yaratılış Destanı) [1924]. (L)

LANGE (Christian) norveçli hukukçu (Stavanger 1869-Oslo 1938). Nobel enstitüsü müdürüydü (1901-1909). La Haye konferansına (1907), sonra da Milletler Cemiyeti'ne (1935-1937) delege olarak katıldı. Başlıca eserleri: fransızca olarak *L'Arbitrage İnternational Obligatoire* (Milletlerarası Mecburî Arabuculuk) [1914]; *Histoire de l'İnternationalisme* (Enternasyonalizmin Tarihi) [1919]. Lange 1921'de Nobel Barış ödülünü aldı. (L)

LANGE (Francisco Curt), uruguaylı müzikolog (Eilenburg 1903). 1924'te Uruguay'a yerleşti, Montevideo Üniversitesi Müzikoloji enstitüsü başkanı oldu (1958). Bütün latin amerika folkloru, brezilya müzik tarihi ve bu ülkelerin kitaplıklarında bulunan belgeler üstüne incelemeler yaptı (L)

LANGE (Friedrich Albert), alman filozofu (Wald, Solingen yakınları 1828 - Marburg 1875). Köln'de, sonra Bonn üniversitesinde (1858), daha sonra Duisburg gymnasium'unda dersler verdi. 1861'de siyasete atılarak Bebel'in safında yer aldı. Basın davalarıyle başı derde girince, 1866'da Winterthur'a sığındı. 1873'te Prusya'ya döndü; Marburg üniversitesinde Felsefe kürsüsünün başına getirildi. Başlıca eserleri: *Die Arbeiterfrage* (Emekçiler Meselesi) [1865]; *Geschichte des Materialismus* (Maddeciliğin Tarihi) [1866] ve *Logische Studien* (Mantık İncelemeleri) [1877, ölümünden sonra]. (L)

LANGE (Helene), alman feministi (Oldenburg 1848-Berlin 1930). Kadınların yükseköğrenim yapma hakkını savunanların önderiydi. 1876'da Berlin'de bir kız okulunun yöneticiliğini üstüne aldı. 1889'da ülkesinin başkentinde kızlar için ilk *realschule*'yi (lise) açtı. Dört yıl sonra bu okulu bir *gymnasium* haline getirdi. 1890'da August Schmidt ve Marie Loeper-Housselle adlı iki kadın meslektaşıyle *Allgemeiner Deutscher Lehrerinnenverein* adlı kadın öğretmenler derneğini kurdu. Lange, kadınların medenî ve sosyal hakları için durmadan çalıştı. 1893'te *Die Frau* (Kadın) adlı bir

LANG SON paraşütçülerin yere inişi

aylık dergi çıkarmağa başladı. 1901-1906 Arasında Gertrud Bäumer ile *Handbuch der Frauenbewegung*'u (Feminist Hareket Üstüne Elkitabı) yayımladı. 1908'de *Fortschrittliche Volkspartei*'a (İlerici Halk partisi) girdi. Birinci Dünya savaşında kadınların görev alması konusunu savundu. 1919'da Hamburg Devleti Kurucu meclisine başkanlık etti. Başlıca eserleri: *Die Frauenbewegung in ihren Modernen Problemen* (Feminist Hareketin Çağdaş Meseleleri) [1908; 1924''te üçüncü baskı]; *Lebenserinnerungen* (Hatıralar) [1921] ve *Kampfzeiten* (Savaş Günleri) [iki cilt; 1928]. (M)

LANGE (Joachim), alman protestan ilâhiyatçısı (Gardelegen. Altmark 1670 - Halle 1744). 1709'da Halle üniversitesinde ders vermeğe başladı. Piyetist partinin şeflerindendi. Christian Wolff'un rakibi oldu. *Causa Dei Adversus Atheismum et Pseudophilosophiam*'ın (Tanrıtanımazlığa ve Uydurma Felsefeye Karşı Tanrı'nın Davası) yazarıdır. (L)

LANGE (Julius), danimarkalı sanat yazarı (Vordingborg 1838 - Kopenhag 1896). Kopenhag üniversitesinde dersler verdi. Eserleri; *«Çağdaş Sanat»* (1873); *«Plastik Sanatlar»* (1884). [L]

LANGE (Ludwig), alman mimarı (Darmstadt 1808 - Münih 1868) *«Almanya'nın Tarihte Ün Kazanmış Şehirlerinden Orijinal Görünüşler»* (1831) adlı esere büyük katkısı oldu. 1847'de Münih akademisinin Mimarlık okuluna profesör tayin edildi. Berchtesgaden'den kral Maximilian II'nin villasının (1853) ve Leipzig müzesinin (1856-1858) planlarını çizdi. (L)

LANGE (Norah), arjantinli kadın şair ve romancı (Buenos Aires 1906). 1924'te çıkan *La Calle de la Tarde* (Akşam Sokağı) adlı ilk şiir kitabıyle tanındı. Başlıca eserleri: *Los Dias y las Noches* (Günler ve Geceler) [1926]; *El Mundo de la Rosa* (Gölün Dünyası) [1930]; *Cuadernos de İnfancio* (Çocukluk Defterleri) [otobiyografi, 1943] ile çocukluk hatıralarını anlattığı *Personas*

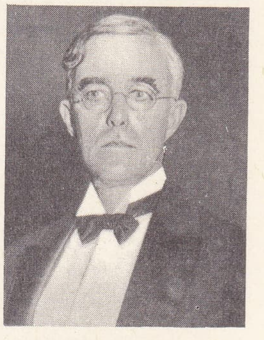

İrving **LANGMUİR**

LANGUEDOC

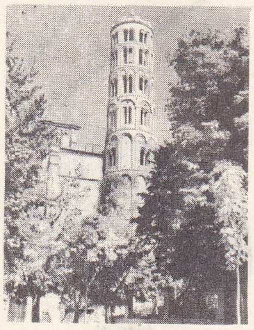

Uzés, katedral ve Fenestrelle kulesi

Aigues-Mortes şehri

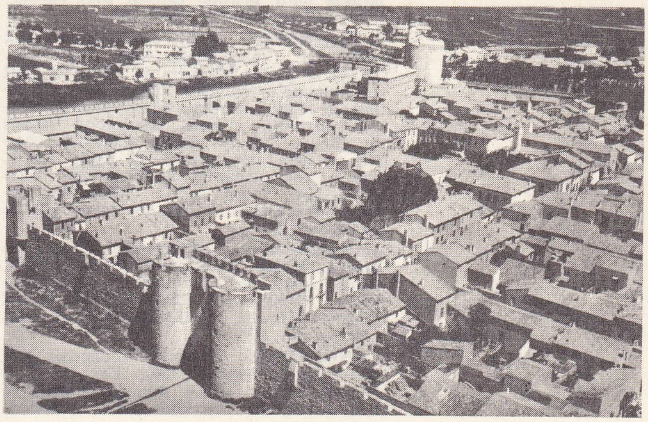

Foto. LAROUSSE

langur

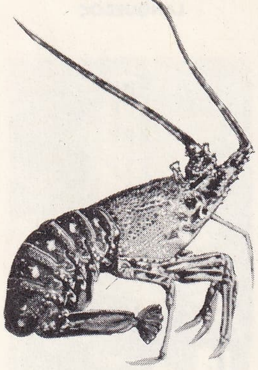

langust

en la Sala (Odadakiler) [1950]. (M)

LANGE (Oskar), polonyalı iktisatçı ve diplomat (Tomaszow 1904 - Londra 1965). 1934'te A.B.D.'ye göçtü, Chicago üniversitesinde dersler verdi (1938-1945), amerikan yurttaşı oldu (1943). 1945'te yeniden polonya uyrukluğuna geçti; ülkesini Washington'da (1945-1946) ve Birleşmiş Milletler Güvenlik konseyinde (1946-1948) temsil etti. Kooperatifler Merkez birliği başkanı olarak Polonya'nın iktisadî planlamasına katıldı ve iktisat teorisi üstüne birçok eser verdi. (L)

LANGEAİS, Fransa'da İndre-et-Loire idare bölgesinde (Chinon idare çevresi) kanton merkezi, Touraine'de, Loire ırmağı kıyısında; 3 849 nüf. Rönesanstan kalma evler. Tarım malzemesi. Ateşe dayanıklı maddeler. Düğme fabrikası. Bıçkıhane. Loire'ın en güzel şatolarından biri Langeais'dedir; X. yy.da Foulques Nerra tarafından yapıldı. Louis XI zamanında yeniden inşa ettirildi. (L)

Lange kanunu. Arkeol. Danimarkalı arkeolog Lange (1892) tarafından ortaya atılan kanun. Mısır heykellerinde ve klasik devir öncesi yunan heykellerinde vücudu iki simetrik yarıya bölen orta düzlem dik kalır. Vücut öne veya arkaya eğilebilir, fakat hiç bir zaman yan bir bükülme yaparak eksenden ayrılmaz. V. yy. yunan sanatı ilk olarak bu gelenekten kurtuldu ve hareket halindeki bir vücudun, art arda dönmesi veya ritmik sallanması kanununu buldu. Ortaçağ fransız heykelciliğinde bu denkleştirici ritim, XIV. yy.ın başlarında ortaya çıktı ve «kalçalanma» adını aldı. (L)

LANGELAND, Danimarka takımadalarında uzun ada, Fionie'nin güneydoğusunda; 20 100 nüf. (L)

LANGELANDİA i. Zool. Uzun, yassı gövdeli, küçücük kör böcek; elitralarının üzerinde karina şeklinde kabartılar bulunur; toprağa kakılı çürük kazıklarda yaşar. (Kınkanatlıların *colydiidae* familyasından.) [L]

LANGEMARK, Belçika'da (Batı Flandre, İeper idare çevresi) komün, İeper'in kuzeyinde; 4 700 nüf. Keten tarımı ve işlemeciliği. Otlaklar ve süt ürünleri. 17 Aralık 1914'te boşaltılan şehir, İeper ve Flandres savaşları sırasında (1915-1917) sert çekişmelere sebep oldu. Almanlar zehirli gazı (klor dalgaları) ilk olarak 22 nisan 1915'te Langemark'ta kullandılar. (L)

LANGE MEİLE, Almanya'da bölge, Schwaben Jüra'sındaki en yüksek yaylanın bir parçasını kaplayan taşlı araziyi içine alır. Hemen hemen ıssız olan bu bölgeden otlak olarak yararlanılır. (L)

LANGE-MÜLLER (Peter Erasmus), danimarkalı besteci ve orkestra şefi (Frederiksberg 1850 - Kopenhag 1726). Romantik danimarka bestecilerinin en büyük temsilcilerinden biridir. Dört opera, iki senfoni, orkestra süitleri, keman ve orkestra için bir konçerto (1904), koro ve oda müziği besteledi. (M)

LANGEN (Eugen), alman mühendisi (Köln 1833 - ay.y. 1895). 1876'da N. A. Otto ile birlikte hafif petrolle çalışan dört zamanlı bir patlamalı motor yaptı. (M)

LANGENBECK (Karl), amerikalı seramik kimyacısı (Cincinnati, Ohio 1861-1938). Zürich'te Victor Meyer'in ve Berlin'de Carl Liebermann'ın öğrencisi oldu. 1885-1890 Arasında Cincinnati'deki Rookwood çömlekleri imalâtını yönetti. Rookwood fayans ve çömlek sırlarını buldu. Çimento, çömlek ve cam eşya yapımı ile ilgili A.B.D. Tarife komisyonunun başseramikçisi oldu (1922-1924), sonra A.B.D. Standartlar bürosunun seramik yapımı danışmanı olarak görev aldı. (M)

LANGENBERG, Almanya'da (Batı Almanya, Kuzey Rheinland-Westfalen) şehir, Ruhr havzasında, Düsseldorf'un kuzeydoğusunda; 15 500 nüf. Dokumacılık (ipekli kumaş). Kurdele fabrikası. Metalürji. Makine yapımı. (L)

LANGENDİJK (Pieter), hollandalı şair (Haarlem 1683-ay.y. 1756). Yer yer Molière'den ilham alarak birçok komedi ve fars yazdı; bu eserlerde halk çevrelerinin tasviri hâkimdir. Başlıca eserleri: *Don Quichot* (Don Kişot) [1699]; *Het Wederzijdsch Huwelijk Bedrog* (Evlilikte Karşılıklı Aldatma) [1712]; *Krelis Louwen* (1715); *Der Spiegel der Vaderlandsche Kooplieden* (Millî Tacirlerin Aynası) [1760]. (L)

LANGENSALZA, Almanya'da (Doğu Almanya, Erfurt idare bölümü) şehir, Erfurt'un kuzeybatısında; 16 800 nüf. Dokuma (yün) ve besin sanayii. Deri işçiliği. Fosfatlar. Maden suları.

— Ask. tar. 27 ve 28 haziran 1866'da şehir'de Prusyalılar ile Hannoverliler arasında bir muharebe oldu. Falkenstein'ın kumanda ettiği Prusyalıların ilk hücumunu püskürten 20 000 hannoverli, Manteuffel kumandasındaki birlikler tarafından kuşatıldı ve 29 haziranda teslim olmak zorunda kaldı. Bk. AVUSTURYA-PRUSYA SAVAŞI. (L)

LANGENSCHEİDT (Gustav), alman filoloğu ve yayımcısı (Berlin 1832-ay.y. 1895). Charles Toussaint ile *Toussaint-Langenscheidt* adlı kendi kendine dil öğrenme metodunu kurdu. Öğretim kitaplarının ilkini *Französische Unterrichtsbriefe zum Selbststudium* (Kendi Kendine Fransızca Öğrenmek için Ders Mektupları) 1866'da yayımlandı. Bu sistem çeşitli dillere uygulandı. Bugün de dil konusunda eserler basan Langenscheidt yayınevi, Muret-Sanders'in *«Almanca-İngilizce Lûgat»*ini de yayımlamıştır. (M)

Langenscheidt yayınevi, Gustav Langenscheidt tarafından 1856'da Berlin'de kuruldu; iki dilde lûgatlerin ve dil üstüne yazılmış eserlerin yayımında uzmanlaşmış bir yayınevidir. (L)

LANGENSTEİN (Heinrich VON), alman ilâhiyatçısı (Langenstein 1325-Viyana 1397). Öğrenimini tamamladığı Paris'te uzun süre dersler verdi, sonra Viyana üniversitesine rektör oldu. *Epistola Concilii Pacis* (Barış Konsilleri Üstüne Mektuplar) [1381] ve *İnvectiva Contra Monstrum Babylonis* (Babil Felâketini Kınama) [1393] adlı kitaplarında büyük mezhep ayrılığının ortadan kalkmasına katkıda bulunan arabulucu bir nazariye geliştirdi. (L)

LANGENTHAL, İsviçre'de (Bern kantonu) şehir, Aare'nin kolu olan Langeten ırmağı kıyısında; 11 000 nüf. Bez fabrikası. Makine yapımı. Sigara fabrikası. Maden suyu kaynakları. Mahallî pazar yeri. Demiryolu kavşağı. (L)

LANGER (František), çek yazarı (Vinohrady 1888). Askerî hekimdi. Günlük yaşayışı ve Birinci Dünya savaşını konu alan hikâyeler ve gençler için romanlar yazdı. Çek tiyatrosuna yenilik getiren eserleriyle ünlüdür. Başlıca oyunları: *Velbloud Ucheni Jehly* (İğne Deliğinden Geçen Deve) [1923]; *Periferle* (Bölge) [1925]; *Obracent Ferdyşe Piştory* (Ferdyş Piştora'nın Din Değiştirmesi) [1929]; *Jizani Hlidka* (Karakol) [1935]; *Dvassedmdesatka* (72) [1937]; *İskra v Popelu* (Kül Altındaki Kıvılcım) [1948]; *Bronz Rapsodi* (1962). Langer ayrıca bir hatıralar kitabı (*«Onlardılar ve Oydu»*) [1693]) ve hikâyeler de (*Pulculuk Hikâyeleri* [1964]) yayımladı. (L)

LANGER (William Leonard), amerikalı tarihçi (Boston 1896). Çeşitli üniversitelerde dersler verdi; çağdaş milletlerarası ilişkiler tarihinde uzmanlaştı. Başlıca eserleri: *The Franco-Russian Alliance of* 1890-1894 (1890 -1894 Fransız-Rus İttifakı) [1929]; *The Diplomaty of İmperialism* (Emperyalizmin Diplomasisi) [1938]; *Our Vichy Gamble* (Vichy Adlı Oyuncağımız) [1949]; *The Challenge to İsolation* (Tecrit Siyasetine Çağrı) [S. E. Glason ile, 1952] ve *Gas and Flame in World War* (Birinci Dünya Savaşında Zehirli Gaz ve Yangın Çıkarma) [1961]. 1941'den sonra, A.B.D. güvenlik kuruluşlarında yönetici ve danışman olarak önemli görevler aldı; Stratejik Hizmetler bürosunda Araştırma ve İnceleme dairesi başkanlığını, C.İ.R.'nin (1950-1951) ve *Foreigne İntelligence* (Dışişleri Casuslük servisi) başkanının danışmanlığını (1961) yaptı. (L)

LANGERFELD, Almanya'da eski şehir, 1922'de Bremen'e katıldı. (L)

LANGERHANS (Paul), alman patoloji bilgini (Berlin 1847-Funchal, Madeira 1888). Rudolf Virchow'un öğrencisiydi. Suriye ve Filistin'de cüzam hastalığı üstüne incelemeler yaptı. 1869'da pankreastaki ensülin üreten hücreleri (*Langerhans* adacıkları*) buldu. Bu hücrelerin çalışmasında herhangi bir bozukluk olursa, şeker hastalığı ortaya çıkar. Langerhans, embriyoloji, cüzam ve ciğer veremi hakkında makaleler de yazdı. 1871'de Freiburg'da Patoloji kürsüsüne profesör tayin edildi. Fakat dört yıl sonra sıhhatinin bozulması sebebiyle Azor adalarında Madeira'ya yerleşti. (M)

Langerhans adacıkları. Anat. ve Fizyol. Pankreas kesecikleri arasında yer alan bezsi hücre kümeleri; pankreasın iç salgısı ensülin'i bunlar üretir. Alman hekimi Paul *Langerhans*'ın adıyle anılır. (L)

Lange tepkimesi veya **koloidal altın tepkimesi,** beyin-omurilik sıvısı içinde frengi antikorlarını meydana çıkarmak için kullanılan koloidal altın çökelmesi. (L)

LANGETTİ (Giovan Battista), italyan ressamı (Cenova 1625-Venedik 1676). Cenova'da Strozzi'nin etkisinde kaldı. Roma'da Pietro da Cortona'nın öğrencisi oldu. Venedik'te oturmasına rağmen cenova resim metotlarını uyguladı. Konularını dinden ve mitolojiden alan tablolar (*Mercurius ve Argo,* Cenova, özel koleksiyon) ve havari, keşiş, filozof figürleri yaptı. Piazzetta'yı etkiledi. Eserleri Cenova, Venedik, Padova ve Vicenza'dadır. (M)

LANGEVİN (Andre), kanadalı yazar (Montreal 1927). Dramlar yazdı (*L'Oeil du Peuple* [Halkın Gözü], 1957); romanlarında içinde bulundukları durumun korkunçluğundan kurtulmağa çalışan yeteneksiz ve münzevî kişiler anlatır (*Evadéde la Nuit* [Gece Kaçkını], 1951; *Poussière sur la Ville* [Şehir Üzerine Toz], 1953; *Le Temps des Hommes* (İnsanların Çağı], 1956). [L]

LANGEVİN (Paul), fransız fizikçisi (Paris 1872-1946). 1894'te École Normale Superieure'e birincilikle girdi. 1897'de agrege oldu. Cambridge'in Cavendish laboratuvarında J.J. Thomson'un yanında burslu olarak çalıştı. 1902'de doktor oldu. College de France'a yardımcı profesör tayin edildi. 1909'da bu okulun Deneysel ve Genel Fizik kürsüsünün başına getirildi. 1904'te Fizik ve Kimya okulunda profesör olarak, Pierre Curie'nin yerini aldı; bu okulun müdürü oldu (1925). Büyük bir teori adamı olan Langevin, bilime hayatı boyunca önemli katkılarda bulundu. Çalışmaları, ışınma teorisi, gazların iyonlaşması, sesötesi dalgalar, gazlar kinetik teorisi ve termodinamik, elektrik ve magnetikte çift kırılma, magnetizma teorisi ve moleküllerin yön değiştirmesi, enerjinin eylemsizliği ve bağıllık gibi alanları kapsar.

Birinci Dünya savaşı sırasında sesötesi dalgaların yayılması ve alınması tekniğini buldu ve bu tekniği deniz diplerinin incelenmesi ve denizaltıların tespit edilmesi gibi alanlara uyguladı. Değerli bir öğretmendi. Mezarı Pantheon'a taşındı. (L)

LANGGÄSSER (Elisabeth), alman kadın edebiyatçısı (Alzey 1899-Rheinzabern 1950). Önce *Wendekreis des Lammes* (Koç Burcu) [1924] ve *Die Tierkreisgedichte* (Burç Hikâyeleri) [1935] gibi şiir derlemeleri yayımladı. Felsefeci Hoffmann ile evlendi; bu yüzden naziler eserlerinin yayımlanmasını yasakladılar. Fabrikada çalışmak zorunda kaldı; bununla beraber başlıca eseri olan *Das Unauslöschliche Siegel* (Silinmeyen Damga) [1946] adlı romanı yazdı. 1950'de *Märkishce Argonautenfahrt* (Brandenburg Argonautları) adlı romanını, 1948'de *Kölnische Elegie* (Köln Ağıtı) adlı yeni bir şiir derlemesini yayımladı. (L)

LANGHANS (Karl Gotthard), alman mimarı (Landeshut, Silezya 1732-Grüneiche, Breslau yakınları 1808). Önce barok üslûpta eserler verdi; İtalya, Hollanda, İngiltere ve Fransa'ya yaptığı bir geziden sonra ağır bir klasik üslûba yöneldi. İlk eserleri yapılar danışmanı olarak çalıştığı Breslau'dadır (Wroclaw). 1788'de Berlin'e geldi ve en ünlü eseri olan *Brandenburg kapısı*'nı yaptı (1788-1789). [L]

Langhans hücreleri, etene pütürlerinde epitelyumun derin alt tabakasını meydana getiren hücreler. Alman anatomi bilgini Theodor *Langhans*'ın (Usingen 1839-Bern

Foto. LAROUSSE

1915) adıyle anılır. Bk. ETENE. (L)

LANGHE tepeleri, İtalya'da tepeler, Piemonte'de; batıda ve kuzeyde Tanaro, güneydoğuda Bormida arasında. Marnlı ve kumlu üçüncü zaman topraklarından oluşan bu tepelerin yükseltisi 800 m'yi bulur; bahçeler ve üzüm bağlarıyle kaplıdır. (L)

LANGIR LUNGUR blş. zf. (onomatope). Madenî bir sesle, gürültüyle: *Teneke langır lungur yuvarlandı. Makine langır lungur işliyor.* ‖ Dikkatsizce, savruk bir şekilde: *Langır lungur söz söylemek.* (M)

LANGIRT i. (onomatope). Kutu biçiminde dikdörtgen masa üzerinde oynanan minyatür futbol. (Sahada iki takım halinde yer alan 14 minyatür futbolcu, sapı masa kenarına taşan demir çubuklara bağlıdır. İki veya dört oyuncu, bunları hareket ettirerek sahadaki topu karşı kaleye sokmağa çalışırlar. Daha çok gol atan taraf kazanır.) ‖ *Langırt salonu,* jeton atılarak işleyen langırt ve benzeri (*sam amca*) oyun makinelerinin topluca bulunduğu yer. (M)

LANGİT i. (avusturyalı fizikçi Viktor von *Lang*'ın [1838-1921] adından fr. *langite*). Miner. Hidratlı tabiî bakır sülfat; İngiltere'de Cornwall bölgesinde rastlanır. (L)

LANGKAVİ, ing. **Langkawi,** Malezya'da (Kedah) takımadalar; Malakka boğazında, Tayland yakınında.

— *Langkavi adası* (14 000 nüf.), takımadaların en büyük adasıdır. Hindistancevizi ve kauçuk ağacı tarım işletmesi. Kalay ve kurşun madenleri. (L)

LANGLADE. Bk. MİQUELON.

LANGLAİS (Jean), fransız bestecisi ve orgcusu (La Fontenelle, Ille-et-Vilaine 1907). A. Marchal, M. Dupré ve P. Dukas'nın öğrencisiydi, 1945'te Saint-Clotilde kilisesinin orgculuğuna getirildi. Büyük bir virtüoz ve derin duyarlığa sahip bir icracıdır. Birçok ülkede, özellikle A.B.D.'de icracılık yapmakta ve dersler vermektedir. Zarif üslûplu birçok org parçası, senfonik müzik, melodiler, motet'ler, missa'lar, kantat'lar ve bir *passion* (1958) besteledi. Koro ve org için bir *Grand-Messe Solennelle*'i (1953) ve *Frescobaldi'ye Saygı* (1951), *Folklor Süiti* (1954), *Kutsal Aile Âyini* (1959), *Amerikan Süiti* (1961) ve *Rameau'ya Saygı* (1965) gibi org parçaları vardır. (L)

LANGLAND (William) ingiliz şairi (Ledbury?, Herefordshire 1332-öl. 1400'e doğr.). *Piers the Plowman* (Çiftçi Piers) adlı alegorik şiirinde XIV. yy. toplumunun yergili bir tablosunu çizdi. Bu şiirin her defasında biraz daha genişletilmiş üç nüshası vardır (1362-1377 ve 1392-1398). 2 500 Mısradan meydana gelen birinci nüshanın Langland tarafından yazıldığı kesinlikle bilinmektedir. Çalışan halk adamının aşkı, kilise adamlarının ikiyüzlülüğü, Anglosaksonların şiddete yönelen mistik ruh durumları eserin her satırında kendini gösterir. Langland'ın kamuoyu üstündeki etkisi büyük oldu, halkın huzursuzluğu 1381'deki işçi isyanına yolaçtı. (L)

LANGLE veya **LANGLE-LANGLOİS** (Honoré François Marie), fransız müzikçisi (Monako 1741-Villiers-le-Bel 1807). Napoli konservatuvarında okudu, 1768'de Paris'e giderek kraliçe Marie-Antoinette'in şarkı öğretmeni oldu. Operalar besteledi (*Corisandre* [Paris, 1791]). 1795-1800 Arasında Paris konservatuvarında armoni öğretmenliği yaptı. Daha çok *Traité d'Harmonie* (Armoni Bilgisi) ve *Traité de la Fugue* (Füg Bilgisi) gibi nazarî eserleriyle tanındı. (L)

LANGLES (Louis Mathieu), fransız şarkiyatçısı (Pérennes 1763-Paris 1824). *İnstituts Politiques de Timur Lang* (Timurlenk'in Siyasî Kurumları) [1787] adlı eseri çevirdi. Aynı tarihte, P. Amiot'nun çince yazılmış mançu lûgatini yayımlamakla görevlendirildi. (L)

LANGLEY (Batty), ingiliz mimarı (1696-1751). Ülkesinde gotik zevki yaydı. Desen ve modellerden derlemeler ve *The Gothic Architecture Restored and Improved* (Düzenlenmiş ve Yenilenmiş Gotik Mimarîsi) adlı bir kitap yayımladı. (L)

LANGLEY (Samuel Pierpont), amerikalı astronom ve fizikçi (Roxbury, Massachusetts 1834 - Alken, Güney Carolina 1906). Pennsylvania'da Allegheny rasathanesinin müdürü (1867), Washington'da «Smithsonian İnstitution»ın sekreteri (1887). Astronomi alanındaki çalışmalarının en önemlileri güneş tayfının kızılaltı bölgesiyle ilgilidir. 1881'de icat ettiği *bolometre* yardımıyle bu bölgedeki ışımaları inceledi; aerodinamikle ilgilendi ve 1896'da yaptığı uçakla birçok kere uçtu. (L)

LANGLOİS (Charles Victor), fransız tarihçisi (Roven 1863-Paris 1929). Sorbonne'da paleografi ve ortaçağ tarihi profesörüydü. 1912'de Millî arşivler müdürü oldu. Ortaçağ tarihi üstüne birçok eser verdi: Lavisse'in 1901'de yayımladığı *Histoire de France*'ta (Fransa Tarihi), *Le Règne de Philippe III le Hardi* (Yiğit Philippe III'ün Saltanatı) [1887] ve *Textes Relatifs à l'Histoire du Parlement* (Parlamentonun Tarihine İlişkin Metinler) [1888] bölümlerini yazdı; *Saint Louis, Philippe le Bel, les Derniers Capetiens Directs* (1226-1328) [Aziz Louis, Güzel Philippe, 1226-1328 Döneminde Capet Hanedanının Son Kişileri] (1901), *Inquisition* (Engizisyon) [1902], *La Vie au Milleu du XIV*^{e}*s.* (XIV. yy. Ortalarında Hayat) [1904-1927] adlı eserleri yayımladı. Ayrıca tarihî bibliyografya eserleri vardır. (L)

LANGLOİS (Henri), fransız gazetecisi ve Fransız sinemateğinin kurucusu (İzmir 1914). 1935'te Cercle du Cinéma'yı, ertesi yıl da, G. Franju ve P. A. Harlé ile Fransız sinemateğini kurdu. Bu kuruluşun önce genel sekreteri, sonra sanat ve teknik yöneticisi oldu (1964). Filimleri biraraya getirip değerlendirmekteki çabası, dünyanın her yanındaki önemli filimlerin kopyalarını çıkararak toplamada gösterdiği sebat, Paris'te düzenlediği gösteriler ve bütün ülkelerde genç sinemacılara yaptığı yardım ve teşvikleriyle, sinema dünyasının değerli şahsiyetlerinden biri oldu. (L)

LANGLOIS (Jérôme Martin), fransız ressamı (Paris 1779-ay.y. 1838). 1825'te öğretmeni David'in portesini yaptı (Louvre müzesi). Ustasıyle ortaklaşa yaptığı eserlerin en ünlüsü *Napolyon'un Taç Giyişi*'dir. Langlois, 1809'da Roma ödülünü kazandı; daha çok tarihî tabloları (Chambéry, Amiens, Angers müzeleri) ve Versailles müzesi için yaptığı portrelerle tanınır. (L)

LANGLOİS (Marcel), fransız bilgini (Pierres, Eure-et-Loir 1871-Paris 1941). Saint-Aignan de Chartres kilisesi papaz yardımcısıydı; Paris Katolik enstitüsünde kitaplık müdürü oldu (1908); Ahlâk ve Siyasî Bilimler akademisinde seminerler yaptı; *Journal de Sourches*'u (1925) Chamillart'ın çıkardığını veya Louise de la Vallière imzasıyle yayımlanan *Réflexions d'une Dame Pénitente* (Pişmanlık Duyan Bir Kadının Düşünceleri) [1928] adlı eserin Paul de Beauvillier'ye ait olduğunu ileri sürdü. Başlıca eserleri: *Bibliographie d'Eure-et-Loir* (Eure-et-Loir Bibliyografyası) [1898 - 1899]; *Le Musée de Chartres* (Chartres Müzesi) [1906]; *Bibliographie de l'Institut Catholique de Paris* (Paris Katolik Enstitüsü Bibliyografyası) [1912-1921]; *Le Journal du Ministre Chamillart* (Bakan Chamillart'ın Günlüğü) [1925]; *Louis XIV et la Cour* (XIV. Louis ve Saray) [1926]. (L)

LANGMUİR (Irving), amerikalı fizikçi ve kimyacı (Brooklyn 1881-Falmouth 1951). Columbia Üniversitesi Madencilik okulunda ve Göttingen üniversitesinde okudu. 1909'da New York'ta General Electric şirketinin Araştırma şubesi müdürlüğüne getirildi. Fiziko-kimya alanında birçok araştırma yaptı. Biri, Kossel'in elektrovalansı ile Lewis'in kovalansını birleştirdiği, elektrokimyasal değer üstüne, diğeri, gazların katılarda yüze soğurulması yoluyle heterojen kataliz üstüne, iki yeni teori ortaya koydu. Güç ergiyen katıların ergime sıcaklığını ölçtü: gaz atmosferli elektrik ampullerini buldu (1913); civa buharı içinde gazların dağılımına dayanan moleküllü bir hava boşaltma tulumbası yaptı (1916) ve sıvılaşmış helyumun boşlukta buharlaşması ile 0,82°K'i elde etti. Elektronik tüpler tekniğininde büyük gelişmeler sağladı. Âdi hidrojeni yüksek sıcaklıkta ayrıştırarak, atom hidrojeni buldu. Nihayet uçakların ince bir buz tabakasıyle kaplanmasını inceledi ve sunî yağmur yağdırılması konusuyle uğraştı (1946). 1932 Yılında Nobel Kimya ödülünü kazandı. (L)

LANGNAU, İsviçre'de (Bern kantonu) şehir, Emmental'de; Ilfis'in, Aare ırmağının kolu Emme ile kavuştuğu yerde; 9 200 nüf. Pazar yeri. Dokuma sanayii. Sigara fabrikası. (L)

LANGO'LAR, Uganda'da yaşayan nil asıllı halk. (L)

LANGÖY, Norveç'te ada, Norveç denizinde; Vesteralen grubundandır; 860 km²; 15 675 nüf. Balıkçılık. (M)

LANGREO, İspanya'da (Asturias, Oviedo ili) şehir; 65 900 nüf. Önemli madencilik (kömür) merkezi. Çelik fabrikaları (La Felguera). [L]

LANGRES, Fransa'da Haute-Marne idare bölgesinde idare çevresi merkezi, Marne'ın yukarısında, Langres yaylasının bir çıkıntısı üzerinde; 10 493 nüf. İstihkâm kalıntıları: Romalılardan kalma (Marcus Aurelius devri) kapı; Piquante kulesi (XIV. yy.); Navarre kulesi (XVI. yy.); Moulins kapısı (XVII. yy.). [L]

LANGRES yaylası, Fransa'da Paris havzasının ucunda (Côte-d'Or ve Haute-Marne) bölge, Marne'ın yukarı vâdisinin güneybatısında. Manş'a ve Akdeniz'e dökülen suların bölünme çizgisidir. (L)

LANGSA, Indonezya'da kasaba, Sumatra adasında, Malakka boğazı kıyısında; 4 750 nüf. Limanı Kuala Langsa'dan, hinterlandının palmiye yağı ve kauçuğu ihraç edilir. (L)

LANGSDORFF (Hans), alman deniz subayı (doğ. 1894-Buenos Aires 1939). Birinci Dünya savaşına katıldı. Alman Filosu başkumandanlığı kurmay başkanı oldu. 1939 Ağustosunda devriye zırhlı gemisi *Admiral Graf von Spee*'nin kumandanlığına getirildi, bu gemiyle Atlas okyanusuna ve Hint okyanusuna açıldı, müttefiklerin ticaret gemilerine saldırdı. 30 Eylül-7 aralık 1939 günleri arasında dokuz ticaret gemisini batırdı. 13 Aralıkta Rio de La Plata açıklarında amiral Harwood kumandasındaki üç ingiliz kruvazörüyle savaşa tutuştu. Gemisi yara alınca tarafsız Montevideo limanına sığındı, fakat burada üslenmiş bulunan düşman donanması tarafından ablukaya alındı. Langsdorff limanda kalma süresi sona erince 17 aralıkta geminin açık denize çıkarılarak batırılmasını emretti. Mürettebatıyle birlikte Buenos Aires'te enterne edildikten üç gün sonra intihar etti. (M)

LANGSİDE, Glasgow'un güney varoşu. Mary Stuart'ın birlikleri burada naip Moray'in ordusuna yenildiler (mayıs 1568). [L]

LANG SON, Vietnam'da (Kuzey Vietnam) şehir, il idare merkezi, Hanoi'nin kuzeydoğusunda, Çin sınırı yakınında; 7 400 nüf. Bölgede kurşun ve çinko yatakları.

— Tar. Lang Son'da birçok muharebe oldu. 1885'te fransız generali de Négriler şehri işgal etti (13 şubat) ve çin saldırısını karşılamağa çıktı, ama Bang Bo'da durduruldu (24 mart); kuzeye çekildi ve hücuma uğradı (28 mart). Hücumu püskürttüğü sırada yaralanınca kumandayı yarbay Herbinger'e bıraktı; Herbinger bir manevî çöküntü anında, topları ve teçhizatı bırakarak çekilme emri verdi. 1940'ta şehir 22-25 eylül arası Japonların hücumuna uğradı ve 30 kasıma kadar japon işgalinde kaldı. 9 Mart 1945'te Japonlar Lang Son'a tekrar hücum ettiler ve şehri alarak Fransız garnizonu kumandanı general Lemonier'yi idam ettiler. 8 Temmuz 1946'da Fransızlar tarafından yeniden işgal edilen şehir; viet-minh çetecileriyle kanlı çarpışmalardan sonra 28 ekim 1950'de boşaltıldı. Ho Şi Minh'in büyük bir ikmal ve transit merkezi haline gelen Lang Son'a 27 temmuz 1953'te fransız paraşütçüleri indirme yaptı. (L)

LANGSTROTH (Lorenzo Lorraine), amerikan arıcısı (Philadelphia 1819-Dayton, Ohio 1895). «Dadant» kovanı kadar yaygın olan «Langstroth» kovanını yaptı. Arı yetiştirme tekniğiyle ilgili eserleri modern arıcılığın temel eserlerindendir. (L)

Langşan tavuğu, genellikle siyah tüylü,

Jean LANJUİNAIS
Duvivier'nin estamp'ı
Bibliothèque Nationale, Paris

mareşal LANNES
Jean-Charles Perrin'in eseri,
Versailles müzesi, Paris

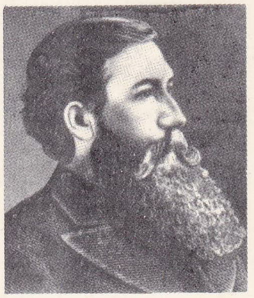

Sidney LANIER

Foto. Bulloz, Neurdein-Giraudon (LAROUSSE); Encyclopedia Americana

her iklime dayanıklı yumurta tavuğu; anayurdu Çin'dir; kuluçkaya pek elverişli değildir. Başka yeni ırklar üretmekte kullanılmıştır. (L)

LANGTON (Etienne veya Stephen), Canterbury başpiskoposu ve kardinal (1150'ye doğr.-Slindon, Sussex 1228). Papa, Langton'u kral John'un rızasını almadan başpiskopos yaptı (1207); bu durum kralla papa arasındaki ilişkilerin kesilmesine yolaçtı. Ilımlı kanatın başı olarak kralın keyfî idaresine karşı olanlar arasında yer aldı; *Magna Carta*'nın kaleme alınmasında rolü oldu. Kralla papanın uzlaşmasından sonra da tutumunu değiştirmedi. Bu yüzden papa, Langton'u 1215-1218 arasında görevinden uzaklaştırdı. Langton, 1222'de, Papalık'ın malî taleplerini reddeden Oseney sinodunu topladı. (L)

Language, 1925'ten beri yayımlanan amerikan dilbilim dergisi. Amerika Dilbilim derneğinin yayımı olan dergi, amerikan dilbiliminin izlediği yolları yansıtır. G.M. Bolling ve Edward Sapir (1925-1939), Bernard Bloch (1940-1965) ve William Bright (1966'dan beri) derginin başyazarlığını yaptılar. (L)

Gustave LANSON

LANGUARD (PIZ), Alpler'de tepe, yukarı Engadie'de (İsviçre); 3 266 m. (M)

LANGUEDOC, Fransa'da eski bölge ve krallığın idare merkezlerinden biri. Doğuda Rhône ve deniz, güneyde Roussillon ve Foix kontluğu, batıda Guyenne ve Gascogne, kuzeyde Querey, Auvergne ve Lyonnais ile sınırlıydı. Aude, Gard, Hérault Lozère ve Pyrenées Oriantales idare bölgelerini içine alan bir bölgesel çevreye adını verdi. Coğrafî bakımdan Languedoc adı, Massif Central ile Akdeniz arasındaki bölgeye (*Aşağı Languedoc*) uygulanır.

Coğrafya

Aşağı Languedoc'un orijinalliği yüzey şekillerinin kalkerli alçak yaylalar ve alüvyon ovalarından meydana gelmesi ve ikliminin yazın kurak, kışın sağnak halinde yağmurlu olmasıdır. Dört bölgeye ayrılır: **1.** Garrigues, Doğu Languedoc'ta çorak ve hemen hemen ıssız (Cévenne'lerin kenarı dışında) kalkerli alçak ovalardır; **2.** Garrigues'in kenarı, kuzeyde Rhône tepelerini (önemli bağcılık) ve Nîmes'in güneydoğusunda Costière de Saint Gilles'i meydana getirir; **3.** ovalar, Aude'un aşağı vâdisinde Camargue sınırlarına kadar ulaşır ve büyük bir bağcılık alanıdır; bağcılık bu kesimde XIX. yy.dan beri hemen hemen tek tarımdır: batıda Bitterois ve Narbonnais ovaları; merkezde Hérault ovası, doğuda Montpellier ovası. Bununla birlikte büyük bir sulama şebekesinin gerçekleştirilmesiyle bütün bölgenin köy ekonomisi değişmektedir: Arles ve Tarascon arasında Rhône'dan çekilen su, 50 m eninde bir kanaldan akarak Béziers bölgesine ulaşır. 200 000 Hektarlık bir alanın sulanmasına başlanmıştır ve sebze ile meyve tarımı yavaş yavaş bağcılığın yerini kısmen almaktadır; **4.** kıyı, çok büyük kumsallardan ve geniş kıyı gölleri önünde set meydana getiren kıyı kordonlarından oluşmuştur. Burada büyük tuzlalar işletilir.

Tarih

Languedoc kelimesi, XIII. yy.da oc dilinin kullanıldığı toprakları ifade eden bir deyimden (*patria lingue Occitane*) hareket edilerek meydana getirildi. Deyim yavaş yavaş eski Toulouse kontluğundan başlayarak kurulan derebeylikleri ifade eder oldu. Rhône ve Akdeniz'den Garonne yakınına uzanan Velay, Gévaudan ve Vivarais krallıyet topraklarını içine alan bu bütün, sonunda Aşağı ve Yukarı Langeudoc'u meydana getirdi. Tarihin çok orijinal özellikler kazandırdığı çok çeşitli bir coğrafî ortamı ifade eder. Roma'nın, İtalya'yı, Kartaca'ya karşı savaştığı İspanya'ya bir yolla (*Via Domitia*) bağlama gereğini duyması, bölgeye Roma'nın çok erken bir dönemde müdahale etmesine yolaçtı. M.Ö. 120'den itibaren Gallia Narbonnensis eyaleti kuruldu ve köklü bir şekilde romalılaştırıldı. Büyük akınlar bu özelliği pek az değiştirdi: vizigot ve frank hâkimiyeti gevşekti. Halbuki arap fethi bölgeyi tehdit altında bir sınır bölgesi haline getirdi. Araplar, Aşağı Languedoc'u Carcassonne'a kadar işgal ettiler. Karolenjlerin müdahalesiyle bölge geri alındı: Kısa Pepin, Aşağı Languedoc veya Septimania'yı yeniden fethetti (759), Akitanya dükalığını ortadan kaldırdı. Roncevaux'nun yenilgisi, Charlemagne'ın yeni bir Akitanya krallığı kurarak oğlu Louis'ye vermesine (1778) yolaçtı. İspanya markluğının Barcelona'ya kadar fethi, bölgenin korunmasını sağladı; ama özellikle doğu kısmı arap korsanlarına açıktı. Karolenj imparatorluğu içinde başkalığını muhafaza eden ülke, kültür rönesansından etkilenmedi.

Languedoc'ta derebeylik dönemi oldukça hareketli geçti. Başlıca olay Narbonne dükalığını da içine alan ve Provence'a kadar uzanan, ama birçok kere Akitanya dükleri ve Barcelona kontlarının hak iddiaları karşısında yok olma tehlikesi atlatan büyük bir Toulouse kontluğunun kurulmasıdır. Bu bölgelerde töreler, Roma hukukunun damgasını taşıyordu. Buna karşılık Klasik Latincenin unutulması sonunda çok erken bir dönemde hukukî belgelerin (XI. yy. yarısı) ve edebiyatın (XI. yy. sonu) bölge lehçeleriyle (aslında bu lehçeler Latinceye çok yakındı). Yazılmasını zorunlu kıldı. Köy teşkilâtı tarafından iki yılda bir almaşık ekim (kuzeyde üç yılda bir) yapılmasına başlanıyordu. XI. yy.da canlanan şehir hayatı çok önemliydi; konsüllüklerin ortaya çıkmasıyle (yaklş. 1130'dan itibaren) başlayan şehir muhtariyeti, genellikle barışçı yollarla elde edildi. Bu şehir hayatına iyice karışan aristokrasi, troubadour'lar için ince zevkli bir halk topluluğuydu. Ayrıca kathar'lar gibi çeşitli sapkınlıkların yayılmasının hoşgörüyle karşılanması, Languedoc'un çok orijinal bir görünüş kazanmasına yardım etti.

XIII. yy.da Albililere karşı girişilen haçlı seferî Languedoc'u monarşinin yetki alanına soktu: 1229 Paris antlaşmasından itibaren, Beaucaire ve Carcassonne derebeyliklerinin toprakları Languedoc'a bağlandı; Toulouse kontu Raymond VII'ye bırakılan öbür topraklar, önce damadı Poitiérs'li Alphonse'a (Louis IX'un kardeşi), sonra 1271'de krallığın topraklarına katıldı.

Bu siyasî rejim değişikliği, sapkınlıkla mücadele imkânını sağladı. Ama krallık, bölgenin diline, törelerine ve imtiyazlarına saygı gösterdi. Fransızca yabancı bir dil olarak kaldı ve lehçelerin karışmasıyle ortak bir oc dili meydana geldi. XIII. yy.da güney âdetlerini anlatan birçok eser yazıldı. Fransa'nın her yerinde olduğu gibi XIII. yy.da şehirlerin yönetimi sıkıca kontrol edildi; ama şehir imtiyazları az da olsa devam etti; hattâ konsüllükler çoğaldı. Ayrıca savaşın açtığı yaraların sarılmasından sonra birkaç yüz köyün ve dokumacılığın gelişmesine bağlı olarak kumaş panayırlarının kurulması, bölgenin XIV. yy. ortasına kadar refah içinde yaşamasını sağladı.

Karayolları şirketlerinin yağmacılığının ortalığı kasıp kavurduğu Yüzyıl savaşları, bölgenin krallığa bağlılığını kontrol etme imkânını verdi. Troyes antlaşmasının (1420) yolaçtığı büyük buhranda Languedec, Genç Charles VII'yi ilk destekleyen bölge oldu ve bu olay, Jeanne d'Arc destanının doğmasına yolaçtı.

Kraliyet Languedoc'unun kendine özgü kurumları vardır;

1. bölge teşkilâtının temeli XIII. yy.da kurulan derebeyliklerdi. Kral Aziz Louis bunların görevlilerini soruşturmacılara denetletiyordu;

2. Güzel Philippe'ten itibaren krallar, soylular, yüksek rütbeli papazlar ve cemaat temsilcilerinden meydana gelen meclisler meydana getirerek çeşitli konularda onlara danıştılar, vergi toplamada yardımlarını istediler. Böylece XIV. yy.da krallık idare meclislerinin bölünmesiyle *Languedoc İdare meclisleri* ortaya çıktı. Yüzyıl savaşları sırasında sık sık toplanan bu meclislerin sonradan önemi azaldı;

3. Yüzyıl savaşları 1296'da ortaya çıkan kral vekilliği veya valilik görevinin Languedoc'ta sürekli olmasını sağladı; kral yetkisini bütün kapsamıyle temsil eden valiler sonradan yeni kurumlar meydana getirilmesiyle yalnız askerî görevlerini muhafaza ettiler;

4. 1420'de geçici olarak kurulan özel *Languedoc parlamentosu,* Toulouse'da 1444'ten itibaren sürekli olarak toplandı. Adlî görevinin yanı sıra idarenin basitleşmesine ve kralın gücünün yayılmasına katkıda bulundu;

5. ayrıca Montpellier'de 1478'den itibaren vergilerle uğraşan bir «dolaylı vergiler mahkemesi» ve 1523'ten itibaren bir sayıştay kuruldu.

Din savaşları, Languedoc halkının kesinlikle bölünmesine yolaçtı. Protestanlar özellikle Aşağı Languedoc'ta ve Castres bölgesinde ağır bastılar; buna karşılık Carcassonne ve Toulouse, katolik merkezleriydi.

Languedoc valisi Henry de Montmorency'nin yönettiği isyanın başarısızlıkla sonuçlanması ve valinin idam edilmesi (1632) sonunda, monarşi mutlak hâkimiyet sağladı. O tarihten itibaren valiler artık illerde oturmadılar, iktidar Montpellier'deki yönetim görevlisine geçti. Fransız devrimi Languedoc'a özgü kurumları ortadan kaldırdı. Ama bölgede özel bir medeniyet devam etti ve Languedoc edebiyatının uyanmasiyle en parlak eserlerini verdi; ayrıca geleneksel toprak yapısını muhafaza etmenin, daha XVIII. yy.da önem kazanan bağların (yerli şarap ve rakı ticareti) yeniden gelişmesinin ve sanayileşme yetersizliğinin ortaya çıkardığı meseleler de sürüp gitti.

Güzel sanatlar

Buradan İspanya'ya giden yoldan ilk olarak Yunanlılar geçti; Yunanlılar Ensérune kazılarıyle önemi ortaya çıkan ticaret merkezleri kurdular. Onları Romalılar takip etti. Nîmes'deki olağanüstü mimarî bütünü, özellikle arenalar, ünlü dörtgen ev ve Magne kulesi ile Romalıların varlığını yansıtır. Gardon üzerindeki *Gard köprüsü* de ilgi çekici bir eserdir. Vizigot hâkimiyetinden çok az eser kalmıştır. Arap tehlikesi karşısında büyük dinî tarikatlar, müslümanları durdurmak için hisar-manastırlar kurdular: Aziz Benoit, Aniane'ı kurdu; Toulouse kontu Guillaume, Saint-Guilhem du Désert'i inşa ettirdi. Rhône kıyısında Saint-Gilles ve daha kuzeyde Cruas yükseliyordu. Saint-Gilles kilisesi galya-roma üslübundadır ve bir zafer anıtı gibi süslenmiştir. Saint-Guilhem du Dèsert, Lombardia üslûbundadır: küçük deliklerle taçlanmış alçak duvarlar bitişiğinde, sağlam kubbeli avlu dehlizi. Cruas kilisesi ve Uzes'teki meşhur Fenestrelle kulesi, Toulouse'daki Saint-Sernin'e benzer.

XII. yy.da Languedoc'un din kavgalarıyle bölünmesinin izlerine mimarîde de rastlanır; müstahkem kiliseler çoktur. Müslümanlığın yakınlığı da birtakım sonuçlar vermiştir: yapı sanatını islâm anlayışı etkilemişti. Roman sanatının merkezlerinden (Saint-Sernin) olan Toulouse, XII. yy.da bölgenin büyük sanat merkezi olmağa devam ediyordu. Gotik üslûbu Languedoc'ta ancak XIV. yy.da ortaya çıktı. Bununla birlikte XIII. yy.dan itibaren askerî akılcılık, Fransa'nın bu marklığında Aigues-Mortes ve Carcassonne gibi göz kamaştırıcı eserler inşa edilmesine yolaçtı. XIII. yy. ortasında binalar hâlâ sivri kemer üslûbunda yapılıyordu. Ama özellikle Toulouse'da yapılan klasik eserlerin etkisi görüldü. Montpellier'de konaklar, evler, su kemeri ve Pevrou sarnıcı yapıldı. Nîmes'de, Fontaine bahçesi (tarzın en güzel örneklerindendir) düzenlendi.

Bu iki kültür merkezinin Toulouse gibi birer orijinal plastik sanat merkezi olmaması ilgi çekicidir. Hattâ izlenimciler arasında hak ettiği yeri alamadan ölen (1870) Montpellier'li Fréderic Bazille'e, yani XIX. yy.a kadar bu bölgeden önemli sanatçı yetişmedi. François Xavier Fabre da ressamdı ama resimlerinden çok, doğduğu şehre armağan ettiği ve müzenin temeli olan koleksiyonla tanınır. XVI. yy.da Nîmes ve Montpellier'de İtalyan tarzında beyaz fayans imal eden ilk fırınlar kuruldu.

Foto. LAROUSSE

Edebiyat

Bk. OC DİLİ *edebiyatı*. (L)

Languedoc dili, oc dilinin Languedoc'ta konuşulan biçimi. Quercy (Lot, Tarn-et-Garonne ve Lot-et-Garonne'un bir bölümü), Rourgue (Aveyron), Gévaudan (Lozère ve Haute-Loire bölümü), Vivarais (Ardèche'in büyük kısmı) ve Velay (Haute-Loire'ın bir bölümü) lehçeleri de languedoc diline bağlanır ve bu lehçeler bütününe *languedoc-guyenne öbeği* ismi verilir. (L)

LANGUENEUX (Rombaud), fransız heykeltıraşı (Flandre 1638-Toulon 1738). Puget'nin ayrılışından (1679) sonra Toulon Limanı Heykel atelyesi şefi oldu. Desenlerini Le-Brun'ün çizdiği *Dauphin-Royal* ve *Royal-Louis'nin* süsleme çalışmalarına katıldı; *Ardent*'ın süsleme işlerini yönetti (1684). 1686-1689 Arasında görevini heykeltıraş Veyrier'ye bıraktı. (L)

LANGUET (Hubert), fransız diplomatı (Vitteaux, Bourgogne 1518-Anvers 1581). Melanchthon'un etkisiyle reform taraftarı oldu (1549), Fransa'da ve imparator nezdinde Saksonya seçicisini temsil etti, sonra Orange prensinin hizmetine girdi, daha sonra Anvers'e çekildi (1579). *Vindiciae Contra Tyrannos* (1579) adlı eserinde ayaklanma hakkını haklı gösterir (bu eser Duplessis-Mornat'ya da mal edilir). [L]

LANGUR i. Zool. Hindistan'da yaşayan büyük maymun. (Uzunkuyruklumaymungillerden.)

— ANSİKL. *Langur*, gri veya kızıl sarı tüylü, yuvarlak başlı bir maymundur. Tepesinde bir tutam kıl bulunur. 4 000 m yükseklere kadar dağ ormanlarında (Himalaya'nın güneyi) sürüler halinde yaşar. Langur (*Semnopithecus eitellus*) Hintlilerin kutsal maymunudur. Bir başka türü (*S. nemaeus*) ise Çinhindi'nde yaşar. Bu maymunların hepsi bitkiyle beslenir. (L)

LANGURİA i. Zool. Dünyanın sıcak ve tropik bölgelerinde yaşayan böcek. (Kınkanatlılardan *languriidae* familyasının örnek tipi.)

— ANSİKL. *Languria*'nın gövdesi uzun, genellikle kırmızı veya turuncu, elitraları mavi, yeşil madenî renktedir; üzeri sarı ve kızıl sarı şeritlerle bezeklidir. Mantarlarda, ağaç kabuklarının altında yaşar. (L)

LANGUST i. (fr. *langouste*). Zool. *Palinuridae* familyasından, eti yenen kabuklu hayvan.

— ANSİKL. *Langust* (*palinurus*), dünya denizlerinin özellikle tropikal ve astropikal bölgelerinde görülür. Gövde yapısı ıstakoza benzer; ama duyargalarının ucunda kıskaç yoktur; uzun ve kuvvetli olan duyargaların dip tarafı dikenlidir. Langust Karadeniz hariç bütün Türkiye kıyılarında, nispeten sığ sularda (50-100 m) toplu halde bulunur. Langust'un kabuğu koyu kırmızı mor ve yer yer turuncu lekelidir. Pişirildiği zaman tamamen kırmızı olur. Langust büyüme sırasında, kabuk değiştirirken taşlar arasına saklanarak korunur. Deniz salyangozu, midye ve istiridye gibi hayvanlarla beslenir. Küçük ve çok sayıda yumurta yapar. 44 sm boyundaki bir dişinin bıraktığı yumurta sayısı 14 800 kadardır. Boyu en çok 45 sm olur. Bütün yıl boyunca avlanılan langust, temmuz ve aralık arasında daha az çıkar. Av için ıstakoz sepetleri veya fanyalı ağlar kullanılır; dalgıçla da çıkartılır; taze olarak yendiği gibi dondurularak veya konserve yapılarak da saklanabilir. (L)

LANGUSTİN i. Zool. Norveç'te ve Atlantik kıyılarında yaşayan ıstakoz türü. (L)

LANİEL (Joseph), fransız siyaset adamı (Vimoutiers 1889). Sanayiciydi; Calvados milletvekili (1932), Paul Reymand kabinesinde maliye bakan yardımcısı (mart 1940) oldu. Millî Direniş meclisine (1943), Danışma meclisine (1944) girdi, iki kurucu mecliste bulundu (1945-1946), milletvekilliği yaptı (1946,1951-1958), ılımlılarla Cumhuriyetçi Hürriyet partisini kurdu (1946 - 1947). P.T.T. bakanı (ağustos 1951), sonra maliye bakanı (eylül) oldu, bağımsızların liderliğini yaptı. 27 Haziran 1953'te başbakanlığa geldi. Sosyal alanda başgösteren şiddetli karışıklıkları önlemek için tam yetki aldı (temmuz 1953); karşılaştığı ciddî zorluklar arasında, Avrupa Savunma topluluğuyle ve denizaşırı topraklarla ilgili meseleler de vardı. R. Coty'nin cumhurbaşkanı olmasından (ocak 1954) sonra, Laniel yeniden başbakan oldu; Dien Bien Fu bozgunundan sonra (haziran 1954) görevden ayrıldı. (L)

LANİER veya **LANİÈRE**, fransız asıllı ingiliz müzikçi ailesi (XVII. yy.). — NICHOLAS (1588-Londra 1666), ailenin en ünlü kişisidir. 1626'da Krallık Müzik işleri yöneticiliğine tayin edildi. Besteciliği ve şarkıcılığı yanında resimle de uğraştı; 1617'de Ben Jonson'un bir mask'ının (*Lovers Made Men*) müziğini yazdı ve dekorlarını düzenledi. Nicholas, tablo koleksiyoncusu olarak da bilinir. Charles I için, İtalya'da Mantova düklerinin koleksiyonunu satın aldı. Müzikte gösterişli italyan üslûbunun İngiltere'de yerleşmesine çalıştı. (L)

LANİER (Sidney), amerikalı şair, müzikçi ve tenkitçi (Macon, Georgia 1842 - Lynn, North Carolina 1881). Lanier küçük yaşta William Shakespeare'i, Joseph Addison'u, XVIII. yy.ın ünlü yazarlarını, sir Walter Scott'u ve romantikleri okudu. İlköğrenimini Macon'daki Bibb County academy'de yaptı. 14 Yaşında Oglethorpe kolejine girdi. Flüt çalmayı kendi kendine öğrendi. O dönemde Güney'de sanat ciddiye alınmazdı. Babası Lanier'nin hukuk okumasını istiyordu. Bir ara öğretmenlik yaptı, sonra iç savaş patladı. Sanatçı, 1861'de orduya girdi, savaş boyunca çeşitli yerlerde çarpıştı, esir düştü. Hapisteyken yaşadığı kötü şartlar yüzünden verem oldu. 1865 Şubatında serbest bırakıldı. 1867'de yayımladığı *Tiger-Lilies* (Kaplan-Zambakları) adlı hikâyesinde savaşı anlattı. Aynı yıl evlendi. 1873 Aralığında Baltimor'da yeni kurulan Peabody Senfoni orkestrasında birinci flütçü oldu. Bir yıl sonra ilk şiir kitabını yayımladı. 1879'da John Hopkin's Üniversitesi İngiliz Edebiyatı bölümüne tayin edildi. Yayımladığı tenkit eserleri: *The Science of English Verse* (İngiliz Şiir Ustalığı) [1880] ve *The English Novel* (İngiliz Romanı) [1883]; *Music and Poetry* (Müzik ve Şiir) [1898] ile *Shakespeare and this Forerunners* (Shakespeare ve Öncekiler) [1902]. (M)

LANİNO (Bernardino), italyan ressamı (Vercelli 1512'ye doğr. - 1583'e doğr.). Gaudenzio Ferrari'nin öğrencisiydi; öğretmenini taklit etti, ama çizgileri daha güçsüz, buluşları daha zayıftı ve ustasından renk tonlarının inceliğiyle ayrılıyordu. *Çocuk İsa'nın Tapınması*'nda (Vercelli, San Cristoforo) Gaudenzio Ferrari'nin etkisi ağır basar; *Aziz Georgios'un hikâyelerini* konu edinen fresklerinde (Milano, Sant Ambrogio), Luini ve Leonardo da Vinci'nin takipçileri tarafından getirilen yeniliklerin izlerine rastlanır. Lanino'nun yaptığı mihrap arkalıkları zayıf, fakat özentilidir. (M)

LANİO i. Zool. Gagası kuvvetli ve dişli, küçük boylu ötücü kuş; erkeği beyaz ve siyahla karışık turuncu veya sarı, dişisi yeşilimsi tüylüdür; Amerika'nın tropikal bölgelerinde yaşar. (*Tanagridae* familyasından). [L]

LANİSTA i. (lat. k.). Esk. Rom. Dövüşler için gladyatörler yetiştiren, kiraya veren veya satan adam. (Bunlar arasında devlet hizmetinde olan resmî görevliler de vardı.) [L]

LANİSTES i. Zool. Önden solungaçlı, karındanbacaklı yumuşakça, kavkısı soldan sarımlı, yuvarlak ve göbeklidir; boynuzsu maddeden bir kapakçığı vardır. (Yalnız Habeşistan bölgesinde bulunur. *Ampullariidae* familyasından.) [L]

LANİTAL i. (*lana italiana*, italyan yünü'nden) [tes. edil. ad.], italyan mühendisi Ferreti tarafından 1936'da yapılan kazein kökü sunî yün. (L)

LANİUS i. Örümcekkuşunun ilmî adı. (L)

LANJUİNAİS (Jean Denis, kont), fransız siyaset adamı (Rennes 1753-Paris 1827). Rennes'de kilise hukuku profesörü ve avukattı; Tiers milletvekili oldu (1789). Breton kulübünün (müstakbel Jakobenler kulübü) kurucularındandı. Rahiplerin sivil anayasası çalışmalarına katıldı (1790) ve sivil devletin laikleştirilmesini teklif etti. Konvansiyon'da Komün'ün isteklerine karşı geldi ve Montanyarlara kafa tuttu (2 haziran 1793). Jirondenlerle kara listeye alındı, Thermidor'a kadar gizlendi; tekrar Konvansiyon'a girdi, kilise binalarının din kurumlarına bırakılması yolunda karar aldırdı; sonra, III. Yıl anayasasını hazırlayan komisyona katıldı. İlle-et-Vilaine milletvekili, sonra senatör (1800) oldu, konsüllüğe ve imparatorluğa karşı çıktı. İmparatorluk kontu oldu (1808), kurucularından olduğu Yasama akademisi için çalıştı. Napolyon'un düşürülmesi için oy kullandı. Âyan meclisi üyesi (haziran 1814), milletvekili ve Yüzgün sırasında başbakan, daha sonra Âyan meclisinde liberal kesimin şeflerinden biri oldu. (L)

LANKA, Seylan adasının eski din kitaplarındaki ve şiirlerdeki adı. (L)

LANKESTER (sir Edwin Ray), ingiliz zooloji bilgini (Londra 1847-1929). Önce Oxford'da, sonra Londra'da profesör oldu. British museum'un Tabiat Tarihi bölümünü yönetti (1898-1907). Karşılaştırmalı anatomi ve paleontolojiyle ilgili bir dizi eser yazdı. 1884'te Deniz Biyolojisi derneğini kurdu, Plymouth akvaryum ve laboratuvarlarının kuruluşuna yardımcı oldu. Ayrıca bir *Zooloji İncelemesi*'nin yayımını yönetti (1900-1905). [L]

LAN NA («Bir Milyon Pirinç Tarlası»), eski tay krallığı (XIII. yy.). Başkenti *Chiangmai*. 1296'da Chiang Sen prensi Mangrai tarafından kurulan Lan Na, XIV. yy. ortalarından XV. yy. ortalarına kadar Siyam'daki Ayuthia krallığının saldırılarına karşı koydu. Kral Dilok zamanında (1442 -1487) en parlak dönemini yaşadı. 1548'de Lan Chang krallığıyle birleştirildi. 1557'de Birmanlar tarafından işgal edildi. Birmanlar burada, yüzyıl boyunca, zaman zaman etkisini kaybeden bir otorite kurdular. 1661-1662'de Siyam kralı Fra Narai tarafından ele geçirilen Lan Na, 1728-1763 arasında bağımsız, ama zayıf bir krallık oldu. 1763'te bir kere daha Birmanlar tarafından işgal edilen, 1774'te Phya Tak tarafından kurtarılan krallık, 1793'te Bangkok'un metbuluğunu tanıdı ve Chulalongkorn zamanında kesinlikle Siyam'a katıldı. (L)

LANN—BİHOUE, Fransa'da Lorient'da havaalanı, Lorient limanının 6 km batısında. İşgal sırasında Almanlar tarafından kurulan, sonra fransız donanması tarafından düzenlenen çok önemli hava-deniz üssü. Burası özellikle denizde araştırma ve kurtarma yapan büyük araçların üssüdür. (L)

LANNEA i. Bot. Senegal ve Mali'de kurak topraklarda yetişen ağaç. (Kabuğundan besin olarak kullanılan bir zamk sızdırılır. Antepfıstığıgillerden.) [L]

LANNEL (Jean DE), XVII. yy. fransız romancısı. Hayatı hakkında kesin bilgi yoktur. 1624'te *Roman Satirique* (Yergi Romanı) adlı eserde bir macera romanının hayalî olayları aracılığıyle çağının olaylarını ve kişilerine birçok telmih vardı. (L)

LANNELONGUE (Odilon Marc), fransız cerrahı (Castéra-Varduzan, Gers 1840-Paris 1911). Paris fakültesinde doçent ve hastahaneler cerrahı, 1884'te Çocuk Cerrahisi kliniği profesörü oldu. Gers'den, önce milletvekili (1893), sonra senatör seçildi. Doğuştan kemik hastalıkları, çocuk kemik ve eklem hastalıkları, lenfa düğümü tüberkülozu konularında çalıştı. Gers'de röpr odüksiyon müzesini kurdu. (L)

LANNEMEZAN yaylası, Akitanya havzasında bölge, doğuda Save ile Baise arasındaki yelpazeyi meydana getiren vâdilerin başlangıcında. Bu ad bazen aşağı kesim için kullanılırsa da, aslında *Lannemezan* yakınındaki bugün kısmen ağaçlandırılmış yoksul bir fundalık olan yüksek (700 m) bölgeyi gösterir. (L)

LANNER (Joseph), avusturyalı besteci ve orkestra yöneticisi (Viyana 1801-Oberdöbling 1843). Orkestra için dans havaları yazdı. Strauss'tan önce bestelediği viyana valsleri birer gerçek şiiridir: *Die Schönnbruner*, *Gönüllü Asker*. Bu türde bestelediği parçaların sayısı iki yüzü aşar. (L)

LANNES (Gustave Louis), **Montebello** markisi, fransız diplomatı (Locarno 1838-Paris 1901), Napoléon Auguste Lannes'ın oğlu. Brüksel'de (1882), Türkiye'de (1886), Rusya'da (1891-1902) büyükelçilik yaptı.

LAODİKE sikkesi
Cabinet des Médailles, Paris

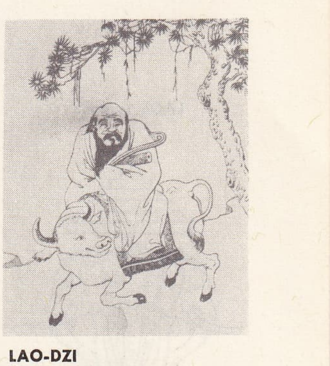

LAO-DZI
boğa üzerinde,
Guimet müzesi, Paris

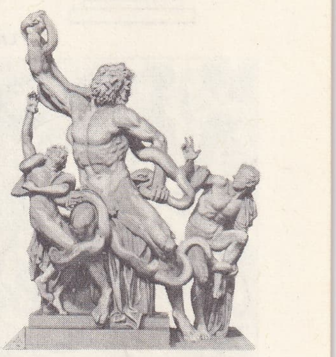

bütün

Laokoon

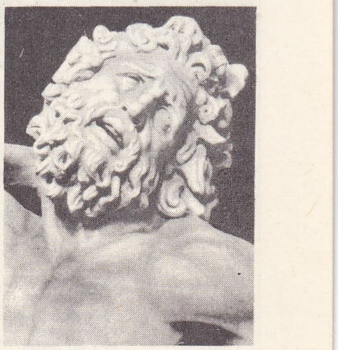

detay

Foto. LAROUSSE

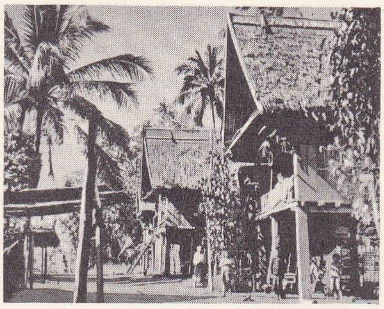

LAOS'ta bir köy

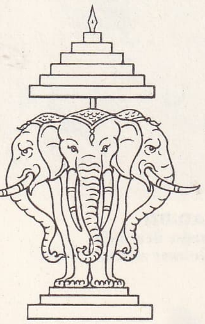

LAOS arması

Rusya'dayken, Fransız - Rus antlaşmasının sonuçlandırılmasında etkin oldu. (L)

LANNES (Jean), **Montebello** dükü, Fransa mareşali (Lectoure 1769 - Viyana 1809). Bir seyisin oğluydu; Gers'de gönüllü yazıldı ve teğmen oldu (haziran 1792). İtalya seferine katıldı, bu savaşta tuğgeneralliğe yükseldi (1796). Mısır seferinde Napolyon Bonapart'ın yanındaydı; tümgeneralliğe yükseldi. Abukir'de yaralandı (27 temmuz 1799). Fransa'ya döndü, 18 - Brumaire darbesine katıldı ve Konsüllük Muhafız birlikleri kumandanlığına getirildi. Marengo zaferinin kazanılmasında rolü oldu (14 haziran 1800). Olağanüstü büyükelçi olarak Portekiz'e tayin edildi (kasım 1802), mareşal oldu (1804). 1805, 1806 ve 1807 Savaşlarını yönetti. Montebello dükü oldu (1808). İspanya'da (Tudela) savaştı, Zaragoza kuşatmasını yönetti (1809). Essling'de yaralanarak öldü (22 mayıs). Mareşalin cesedi Panthéon'da gömüldü. (L)

LANNES (Napoléon Auguste), **Montebello** dükü, fransız diplomatı (Paris 1801 - Mareuil-sur-Ay, Marne 1874). Jean Lannes'in oğlu, Danimarka'da, Prusya'da (1833), İsviçre'de (1836), Napoli'de (1838) büyükelçilik yaptı, sonra dışişleri bakanı oldu (1839). 1840'ta Napoli büyükelçiliğine getirildi, orada Aumale dükünün, Caroline de Bourbon ile evlenmesi meselesini görüştü (1844). 1847'de denizcilik bakanı, sonra Rusya büyükelçisi oldu (1858-1864). [L]

LANNİON, Fransa'da Côtes-du-Nord idare bölgesinde idare çevresi merkezi, Trégorrois'da, Légue ırmağı kıyısında; 10 570 nüf. Léguer kıyısında liman. Millî Telekomünikasyon Araştırmaları merkezi. XVI. ve XVII. yy.dan kalma kiliseler. Millî Telekomünikasyon Araştırmaları merkezi olması, şehirde başka elektronik tesislerin de kurulmasına yolaçmıştır. — *Lannion idare çevresi,* 80 225 nüf. (L)

LANNOY (Carlos DE), ispanyol generali (Valenciennes 1487'ye doğr. - Gaeta 1527). Karl V'in gençlik arkadaşıydı; 1522'den 1524'e kadar Napoli genel valisi oldu, Pavia'da François I'i yendi (1525) ve Madrid Antlaşması görüşmelerine katıldı. Daha sonra papa Clementius VII'ye karşı mücadele etti. (L)

LANNOY (Gilbert veya Guillebert DE), flaman subayı (Lille 1386 - ay.y. 1462). Burgogne dükünün mabeyincisiydi. 1420'de Troyes antlaşmasını görüştü. İngiltere kralı Henry V tarafından, Kudüs'te bir hıristiyan krallığı kurulması imkânlarını araştırmakla görevlendirildi. Bu gezisini *Les Pélérinages de Syrie et d'Egypte* (Suriye ve Mısır'a Hac Gezisi) adlı kitabında anlattı. (L)

LANOLİN veya **LANOLEİN** i. (lat. *lana,* yün, *oleum,* yağ'dan fr. *lanoline* veya *lanoléine*). Katı kıvamda, amberimsi sarı renkte, koyun yapağısından elde edilen yağ.

— ANSİKL. Eczc. *Lanolin,* yağ asitleri esteri ile sterol grubundan (kolesterol, dihidrokolesteroller v.b.) alkollerin karmaşık karışımıdır. Lanolin önemli miktarda su (ağırlığının iki misli) ve tuzlu çözeltileri soğurma özelliği gösterir. Koloidal gümüş merhemi gibi nüfuz edici kremlerde ve kozmetolojide, kıvam verici olarak kullanılmasını sağlar. (L)

LA NOUE (François DE), **Demir Kol** veya **Bayard huguenot** denir, fransız savaşçısı (Nantes 1531 - Moncontour, Bretagne 1591). Reform taraftarıydı (1558), Coligny ile mücadele etti. Jarmac ve Moncontour muharebelerine katıldı. Fontenay-le-Comte'ta sol kolunu kaybetti (1569), demir kol taktırdı. Flandre bölgesine yaptığı ilk seferden sonra kral tarafından La Rochelle'e gönderildi (1572). Duc d'Alençon tarafından desteklenerek batı protestanlarını silâha sarılmak üzere kışkırttı. Kendisi de batı protestanlarının önderi oldu; fakat 1573'te onlardan ayrıldı. 1578'de Flandre'da kumandayı yeniden ele aldı. 1580'de İspanyollara esir düştü, *Discours Politiques et Militaires* (Siyasî ve Askerî Nutuklar) [1585] adlı kitabını yazdı; bu kitabında katolik ve protestanların uzlaşarak Türklere karşı Haçlı seferine katılmalarını teklif etti. 1562-1570 Arasındaki olaylarla ilgili hatıralarını da yazdı. Henri de Navarre ile birleşti, Arques'ta ve İvry'de yararlık gösterdi, Lamalle kuşatmasında yaralanarak öldü. (L)

LANOUE (Jean - Baptiste SAUVÉ **de** — denir), fransız tiyatro oyuncusu ve yazarı (Meaux 1701 - Paris 1760). 1722'de Lyon tiyatrosunda sahneye çıktı: Rouen ve Berlin'de, 1742'den sonra Comédie-Française'de oynadı. Oynanan oyunlarının başlıcaları *Mahomet II* (1739) ve bir komedi olan *La Coquette Corrigée*'dir (Uslanmış Koket) [1756]. (L)

LANOUX gölü, Fransa'da Doğu Pireneler'de göl, Carlitte'te, 2 174 m yükseltide. Suların daha aşağıda Carol adını alan, Font Vive deresiyle boşaltır. Bir baraj sayesinde birçok santralı besler. (L)

LANREZAC (Charles Louis Marie), fransız generali (Pointe - à - Pitre, Guadeloupe 1852-Neuilly-sur-Seine 1925). 1870'te Saint-Cry'den piyade subayı olarak çıktı. Sedan savaşına katıldı. 1905'te Harp okulunda tarih ve genel taktik öğretmeni, 1914'te Yüksek Savaş şûrası üyesi oldu. 5. Ordu kumandanı olarak Charleroi muharebesini başlattı. Kuşatılma tehlikesiyle karşılaşınca, istilâcı güçleri durdurmak için, Joffre'un emriyle, Guise'de yeni cephe meydana getirmek üzere, Oise üzerinden geri çekilmek zorunda kaldı. İngiliz kuvvetleri kumandanı general Franch ile ortak harekâtı yürütememesi ve bunun sonucu olarak alman tehdidi karşısında yeterince etkili olamaması yüzünden görevinden alındı; yerine Franchet d'Esperey getirildi. Lanrezac, 1920'de, *Le Plan Français et le Premier Mois de la Guerre* (Fransız Planı ve Savaşın İlk Ayı Üstüne) adlı bir inceleme yayımladı; eser Joffre'un 1914'teki tutumunu, taraf tutarak tenkit eder. (L)

LAOS haritası

LAOS: köy evleri

LANSA i. (ital. k.). Denizc. [Yalnız *lansa patrisası* sözünde geçer]. *Lansa patrisası,* ana direklerin üs kısımlarında çubukların (direk) ana direğe veya birbirlerine bağlandığı yerden (kontra kapela) geriye doğru uzatılan ve gerilen halat. (M)

LANSBURY (George), ingiliz siyaset adamı (Lowestort, Suffolk 1859 - Londra 1940). İşçi partisinin devrimci ve savaş düşmanı sol kanadının lideriydi. (L)

LANS dağı, Vercors'un (Fransa) doğu kısmı, Villard-de-Lans'ın yukarısında; *Moucherolle* tepesinde, 2 289 m. (L)

LANSDOWNE (Henry PETTY FİTZMAURİCE, beşinci — markisi), ingiliz siyaset adamı (Londra 1845 - Newton Anner 1927). Henry Petty Fitzmaurice'in torunu. Liberaldi; Gladstone'un kabinesine girdi, ama İrlanda konusunda her tavize şiddetle karşı olduğu için ondan ayrıldı. Kanada (1883-1888) ve Hindistan genel valiliklerinde bulundu; etkili bir birlikçilik taraftarıydı. Savunma bakanı (1895 - 1900), Salisbury ve Balfour kabinelerinde dışişleri bakanı (1900-1906) oldu. Fransız - ingiliz anlaşmazlıklarını çözümledi ve Delcassé ile 1904'te «İyi Niyet antlaşması» denen antlaşmayı imzaladı. Asquith kabinesinde yer aldı; 1917'den sonra uzlaşmalardan yana bir barış fikrini savundu. (L)

LANSDOWNE (William PETTY FİTZMAURİCE, SHELBURNE ikinci kontu, birinci — markisi), ingiliz siyaset adamı (Dublin 1837-Londra 1805). İlk önce Bute'ı ve Kral Dostları partisini tuttu. Fakat George III'ün beceriksizliğini görünce onlardan ayrıldı ve Pitt'in yanına geçti. Onun kabinesinde bakan oldu (1766-1768), fakat amerikan sömürgeleri konusundaki uzlaşıcı tutumu yüzünden görevinden uzaklaştırıldı. Amerikan siyaseti hezimetle sonuçlanarak North kabinesi bu yüzden düşürülünce, Rockingham kabinesinde bakan oldu (1782). Rockingham'ın ölümünden sonra da başbakan olarak onun yerini aldı. Barış şartlarını ustaca pazarlıklarla düzelterek az bir zaman içinde gerginliklere çözüm yolu buldu: Ame-

LAOS: prens Boun Oum, prens Souvanna Phouma, prens Souphanouvong, Zürich'te (temmuz 1961)

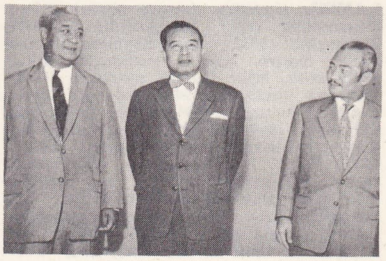

Foto. LAROUSSE

rika'nın kaçınılmaz olan bağımsızlığını tanıdı ve ceza kanunlarını kaldırarak İrlanda'nın şikayetlerine son verdi. Ama reformculuğu yüzünden bütün partilerle arası açıldığı için, daha barış (1783) imzalanmadan iktidardan düşürüldü. (L)

LANSE sıf. (fr. *lancer*'den). İleri atılmış, ortaya çıkarılmış. ‖ *Lanse etmek,* tanıtmak amacıyle öne sürmek, ortaya çıkarmak: *Bir artisti, bir eseri, bir yazarı lanse etmek.* (M)

LANSE i. (fr. *lancé*). Tekst. Değişik renk iplik katılmış mekiklerde dokunan ve her atkı ipliğinin rengi birbiriyle karşılaşarak bir desen meydana getiren kumaş türü. [L]

LANSET i. (fr. *lancette*). Grav. Mürekkeplenmiş planşları temizlemek için gravür sanatçılarının kullandıkları araç. (L)

LANSFORDİT i. (Pennsylvania'da *Lansford* şehrinin adından fr. *lansfordite*). Hidratlı tabiî magnezyum karbonat. (L)

LANSİNG, A.B.D.'de şehir, Michigan'ın merkezi, Grand River kıyısında, Detroit'in kuzeybatısında; 113 000 nüf. Tarım pazarı. Otomobil sanayii. Metalürji. Kimya sanayii. (L)

LANSİNG (Robert), amerikan siyaset adamı (Watertown, New York 1864 - Washington 1928). Avukattı; Bering (1892), Alaska sınırları (1903) ve Kuzey Atlantik'te avlanma (1910) konularında hükûmet danışmanı, sonra Bryan'ın yerine dışişleri bakanı oldu (1915). Wilson ile Barış konferansına katıldı, Milletler Cemiyeti tasarısına karşı çıktı; cumhurbaşkanıyle arası açılınca istifa etti (12 şubat 1920). [L]

LANSİUM i. (malezya dilinde k.). Uzunca, erik iriliğindeki yenebilen meyveleri için özellikle Cava'da yetiştirilen *Lansium domesticum*'un cins adı. (Tespihağacıgillerden.) [L]

LANSON (Gustave), fransız profesörü (Orléans 1857 - Paris 1934). 1900'den sonra Sorbonne'da dersler verdi. Büyük eserleri yazılmış oldukları çağın şartları içinde ele alan, onları olgulardan ve ikinci derecede eserlerden giderek aydınlatan ve değerlendiren tarihî metodu edebiyata uyguladı. *Histoire de la Littérature Française* (Fransız Edebiyatı Tarihi) [1894] adlı eseri ünlüdür. Başlıca eserleri: *Bossuet* (1890); *Boileau* (1892); *Corneille* (1898); *Voltaire* (1906). Lanson, ayrıca, *Manuel Bibliographique de la Littérature Française*'in (Fransız Edebiyatının Bibliyografya Elkitabı) [4 cilt, 1909-1912] yayımını yönetti. (L)

LANSQUENET (alm. *landsknecht*). Ask. tar. XV. ve XVI. yy.larda Fransa hizmetindeki ücretli alman askerlerine verilen isim. (L)

LANSTON (Tolbert), amerikalı mucit (1844 -1903). Monotip dizgi makinesini buldu. 1887'de beratını aldığı bu makineyi, 1892'den sonra piyasaya sürdü. (L)

LANSYER (Maurice Emmanuel), fransız ressamı (Bouin, Vendée 1835 - Paris 1893). G. Courbet ve H. Harpignies'nin öğrencisiydi; Bretagne'dan manzaralar yaptı. Koleksiyonlarını ve evini Loches şehrine armağan etti. Evi müze haline getirildi. (L)

LAN ŞANG («Bir Milyon Fil»), Laos* krallığının geleneksel adı. Lang Şang, Tayland'ın kuzey illerini içine alan eski Çiengmay krallığını belirten Lan Ma («Bir Milyon Pirinç tarlası») teriminin karşıtıdır. Lan Şang krallığı, 1353'te kral Fa Ngum tarafından kurulmuştur. (L)

LANTAN i. (yun. *lanthanein,* saklı olmak'tan fr. *lanthane*). Nadir topraklar grubundan maden.

— ANSİKL. Peryotlar cetvelinde *lantan,* nadir topraklar grubunun ilk elementidir; atom numarası 57, atom ağırlığı La=138,92 olan bir kimyasal elementtir. 1839'da, C.G. Mosander tarafından itriya'dan çıkarılan serit'te bulundu. 6,1 yoğunluğunda, gri renkli bir katıdır, 885°C'ta erir. Havada çok çabuk oksitlenir, parlak bir alevle yanar ve seyreltik asitlerin etkisinde kalır. Başlıca bileşiklerinde üç değerlidir: lantan oksit La_2O_3 ve lantan hidroksit $La(OH)_3$. Tuzları renksizdir. Lüks lambalarının gömleklerinin yapımında kullanılır. (L)

LANTANA i. Bot. Mineçiçeğine çok benzeyen bitki. (Mineçiçeğigillerden.)

— ANSİKL. *Lantana*'lar, dokununca ele sert gelen, basit yapraklı ağaçcık veya çalılardır. Çiçekleri beyaz, kömeçler halindedir; yaprakların koltuğundan çıkar. Limonluklarda süs bitkisi olarak yetiştirilir. (L)

LANTANİT i. (fr. *lanthanide*'den). Kim. Birbirine çok yakın kimyasal özellikler gösteren ve ilk elementi *lantan* olan nadir topraklar elementlerinin genel adı. (Bu elementler on beş tanedir ve atom numaraları 57 ile başlar, 71 ile biter.) [L]

LANTANİT i. (fr. *lanthanite*). Miner. Hidratlı tabiî lantan karbonat; ortorombik sistemde billûrlaşır. (L)

LANTANOSERİT i. (fr. *lanthanocérite*). Miner. Serit çeşidi. (L)

LANTARA (Simon Mathurin), fransız ressamı (Oncy 1129 - Paris 1778). Bir kalemde çiziştiriverdiği taslakları bile, daha sağlığında aranır oldu; ama o bunları meyhane köşesinde, bir yemek, bir şişe içki karşılığı ona buna veriyordu. Barbizon manzara ressamlarının öncülerinden biriydi. Amiens, Besançon, Béziers, Châteauroux, La Fère, Nantes, Narbonne, Poitiers ve Leningrad (Ermitage) müzelerinde resimleri vardır. (L)

LANTİER (Etienne François DE), fransız yazarı (Marsilya 1734 - ay.y. 1826). Komediler yazdı: *L'Impatient* (Sabırsız) [1778]; *Le Flatteur* (Dalkavuk) [1780]; *Les Rivales* (Rakipler) [1798]; ama asıl ünü *Les Voyages D'Anténor en Grece et en Asie* (Anténor'un Yunanistan ve Asya Seyahatleri) [1798] adlı eseriyle kazandı. Rahip Barthélemy'nin *Le Voyage du Jeune Anacharsis* (Genç Anacharsis'in Seyahati) adlı eserinden on yıl sonra yayımladığı bu eserinde daha çekici bir Yunanistan'ı gözler önünde canlandırdı ve bu yüzden kendisine ANACHARSİS DE BOUDOİRS takma adı verildi. Öbür eserleri: *Contes en Prose et en Vers* (Nesir ve Manzum Hikâyeler) [1801] ve sekiz bölümden meydana gelen *Geoffroi Rudel ou le Troubadour* (Geoffroi Rudel veya Troubadour) [1825]. (L)

LANTİER (Pierre), fransız bestecisi (doğ. Marsilya 1910). Troyes konservatuvarını yönetti. Paris konservatuvarında öğretim üyesidir. Başlıca eserleri: bir lirik partisyon (*Şafak Prensesi*), bir bale (*İki Pan Flütü*), üç suit, bir senfoni, konçertolar ve iki dörtlü. (L)

LANTİER (Raymond), fransız arkeoloğu (Lisieux 1886). École des Hautes Études Hispaniques'te öğretim üyesiydi (1913-1914). İspanya, Tunus ve Fransa'da kazılar yönetti (1936 ve 1946 - 1947). Eserleri: *İnventaires des Monuments Sculptés Préchrétiens de la Peninsule İbèrique* (İberik Yarımadasında Hıristiyanlık Öncesi Oyma Anıtlar) [1918]; *Musée des Antiquités Nationales: la Verrerie* (Millî Eski Eserler Müzesi: Camcılık) [1929]; *Bronzes Votifs İbèriques* (İberik'in Bronz Adakları) [1935]; *La Vie Préhistorique* (Tarihöncesi Yaşayış) [1952]; *Les Hommes de la Pierre Ancienne* (Eski Taş Devri İnsanları) [1951-1959]; *Art Préhistorique* (Tarihöncesi Sanat) [1961]; *l'Art Celtique* (Kelt Sanatı) [1965]. (L)

LANTİKON i. (fr. *lenticône*). Oftalmoloji. Doğuştan olan ve seyrek görülen gözbillûru anomalisi. (Gözbillûrunun ön yüzünde [ve çok nadir olarak arka yüzünde] koni biçiminde bir çıkıntı bulunur.) [L]

LANTİNS (DE), fransız-flaman iki müzikçinin adı; Lantin (Liège yönetim çevresi) asıllı olmaları muhtemeldir. — ARNOLD'un, 1431 ve 1432'de Papalık kapellasında görevli olduğu bilinir. Bir missa, on iki motet, on beş fransız şarkısı elde bulunan bestelerinin tümüdür. —HUGO'nun öncekiyle akrabalığı belli değildir, ancak eserlerinin (sekiz missa bölümü, beş motet, on dört fransız şarkısı, dört italyan şarkısı) daha eski bir üslûpla ele alınmış olduğu görülür. (L)

LANTZİA i. Zool. Kavkısı kısa dolambaçlı kulak biçiminde kara salyangozu. (Réunion adasının dağlık bölgelerinde [1 200 m yükseltide] nemli yosunlar arasında yaşar. Akciğerli karındanbacaklılar altsınıfından.) [L]

LANUGO i. («ince tüy» anlamında lat. k.). Dokubil. ve Kadın-doğum. Embriyonu saran kıl örtü.

— ANSİKL. *Lanugo,* dölüt hayatının 12. veya 13. haftalarında belirmeğe başlayan kıllardan meydana gelir: yedinci ayda ayak tabanları, dudak kenarları ve el ayalarından başka, vücudun her tarafını kaplar. Bu kılların bir kısmı çocuk daha ana karnındayken, bir kısmı da doğumdan sonra dökülür. Gebelik sırasındaki akıntılarla lanugo kıllarının görünmesi, yumurtanın delindiğini gösterir. (L)

LAOS
Mekong deltasında laoslu balıkçılar

LANUS, Buenos Aires'in (Arjantin) güney varoşu; 244 500 nüf. Sanayi tesisleri. (L)

LANUVİO, esk. **Civita Lavinia,** İtalya'da (Roma ili) komün, Alp dağlarında, Velletri'nin batısında; 4 450 nüf. Efsaneye göre burası Eskiçağda Diomedes tarafından kurulan *Lanuvium* şehridir. Latin birliğinin üyesi olduktan sonra municipium haline getirilen Lanuvio'da, meşhur Junon Sospita tapınağı vardı. Dindar Antoninus ile Commodius burada doğdular. Yıkıntılar; müzeler. (L)

LANVİN (Jeanne), fransız kadın terzisi (Paris 1867-ay.y. 1946). 1889'da Saint-Honoré mahallesinde modaevini kurdu. Sadece çocuk giyimiyle ilgili bir kısım açarak kendine özgü zevkli ve ölçülü bir stil yarattı. Modaevi kısa sürede büyük ilgi gördü ve uzun süre, Paris'in tanınmış kişilerini giydirdi. (L)

LANY (Jean Barthélemy), fransız dansçısı (Paris 1718 - ay.y. 1786). 1770'e kadar Krallık Müzik akademisinin dans öğretmeniydi. Operada temsil edilen bütün pastoral, bale ve opera - balelerde dans etti: *Unsurlar* (1742); *Sevimli Hindistan* (1743); *Aşk ve Düğün Şenlikleri* (1748); *Aşkın Özellikleri* (1749); *Yunan ve Roma Şenlikleri* (1753); *Payton* (1754). [L]

LANY (Louise Madeleine), fransız dansçısı (Paris 1733 - ay.y. 1777). Jean Barthélemy Lany'nin kızkardeşi ve öğrencisiydi. 1743'te Krallık Müzik akademisinde çalışmağa başladı; Lully, Rameau, Boismortier, Cahusac gibi ünlülerin balelerini yorumladı: *Don Kişot Düşesin Evinde* (1743); *Aşk ve Evlenme Şenlikleri* (1754); *Alceste* (1758); *Dardanus* (1760); *Armide.* Lany, 1767'ye doğru operadan ayrıldı. (L)

LANZ (Charles Alfred), isviçreli heykeltıraş (La Chaux-de-Fonds 1847 - Berlin 1907). Ülkesinde, özellikle Cénevre, Yverdon (Henri Pestalozzi'nin heykeli) ve Bern'de birçok anıt yaptı. Bern'deki parlamento sarayının süslenmesine katıldı. (L)

LANZA (Francesco), italyan yazarı (Volguarnera, Enna 1897 - ay.y. 1933). Üslûbu, Ronda grubunun, özellikle Baldini'nin üslûbunu hatırlatır. *Corpus Domini* (Tanrı'nın Bedeni) [1924] ve *Fiordispina* (1928) adlı oyunları en iyi eserleri sayılır. Bu eserler ölümünden sonra *Mimi e Altre Cose* (Mimler ve Başka Şeyler) [1946] adlı bir kitapta toplandı. (M)

LANZA (Giovanni), italyan siyaset adamı (Casale Monferrato 1810 - Roma 1882). Birçok kere bakan oldu (1855-1865). 1869-1873 Arasında başbakanlık yaptı. Roma'nın alınmasında (1870) ve Teminatlar kanununun kabulünde (1871) etkili oldu. (L)

LANZA (Mario), italyan asıllı amerikalı tenor (New York 1921 - Roma 1959). Opera sahnesine hiç çıkmadığı halde, filimleri ve plakları sayesinde geniş bir ün kazandı. Filimlerinden birinde Caruso'yu canlandırdı (1951). [L]

LANZA (Vincenzo), italyan hukukçusu (Sciracca 1869 - Catania 1930). Sassari ve Catania üniversitesi ceza hukuku profesörü. *L'Umanesimo nel Diritto Penale* (Ceza Hukukunda Hümanizm) [1906] adlı eseriyle ceza hukukunda «hümanizm» okulunu kurdu. Adı geçen kitap suç olayını faille çevre arasındaki ilişki içinde değerlendirir. Usul hukukuyle ilgili eserleri de vardır. (M)

LANZA DEL VASTO (Joseph Jean LANZA Dİ TRABİA - BRANCİFORTE, — denir), italyan asıllı fransız yazarı (San Vito dei Normanni, İtalya 1901). Gandhi'nin çömezi, hocası gibi ahlâk anlayışını şiddet hareketlerini reddetme üstüne kurdu; ressam, heykeltıraş,

Foto. Histoire de l'Humanité

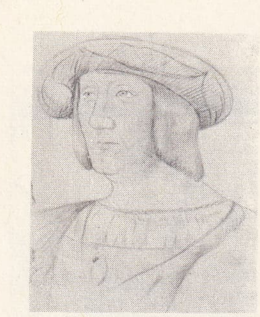

mareşal de **LA PALICE**
Jean Clouet'den
Cabinet des Estampes, Paris

LA PATELLIÈRE
«Kitap Okuyan Sarı Roplu Kadın»
Modern Sanat Millî müzesi, Paris

LA PAZ
pazaryerinden bir görünüş

LA PAZ
Murillo meydanı

zanaatçı olan bu yazar modern dünyaya köle olmaya karşı savaş açmayı öğütler. Şiirler (*Le Chiffre des Chose* [Nesnelerin Şifresi], 1942) ve nesirler (*Pèlerinage aux Sources* [Kaynaklara Ziyaret], 1944); *Principes et Préceptes du Retour à l'Évidence* [Apaçıklığa Dönüşün İlkeleri ve Kuralları], 1945; *Commentaires de l'Evengile* [İncil'in Yorumları], 1951; *Vinoba ou le Nouveau Pèlerinage* [Vinoba veya Yeni Hac], 1954; *Approches de la Vie Intérieure* [1962] yazdı. Bir de oyunu (*Noé* [Nuh] 1965) vardır. (L)

LANZANİ (Andrea), italyan ressamı (San Colombono al Lambro 1650'ye doğr. - Milano 1712). En önemli eserleri Milano katedralindeki *Haleli Aziz Charles*, San Giuseppe'deki *Kutsal Aile* ve bir fresk olan *Kardinal Borromeo'nun Hayatından Sahne*'dir. (L)

LANZANİ (Polidoro), **Polidoro di Lanciano** denir, italyan ressamı (Lanciano, Abruzzi 1515 - ay.y. 1565). Tiziano'nun öğrencisiydi, onun tarzını benimsedi. Değerli manzara unsurlarının bulunduğu, dinî konulu eserler verdi: *Kutsal Aile; Aziz Catherina'nın Evlenmesi* (Dresden). [L]

LANZAROTE, İspanya'ya bağlı Kanarya takımadalarında ada; 30 000 nüf. İdare merkezi *Puerto Arrecife*. Alçak ve çok kurak topraklarında volkan konileri yükselir. Tarım (tahıl, patates, üzüm) ancak volkan küllerinde yapılabilir. (L)

LANZİ (Luigi), italyan arkeoloğu ve bilgini (Treia 1732-Floransa 1810). Önce cizvit tarikatına girdi, sonra bağımsız papazlığı seçti; 1775'te Floransa müzesinin müdür yardımcısı oldu. İtalyan sanatı üstüne tarihî araştırmaların öncülerindendir. En önemli eseri *Stroia Pittorica d'Italia*'dır (İtalyan Resminin Tarihçesi) [1795-1796]. (L)

LANZİ (Mario), italyan atleti (Castelletto, Ticino, Novara 1914). 400 ve 800 m koşucusu. En büyük italyan atletlerinden biridir. 400 m'de 5 defa, 800 m'de 8 defa İtalya şampiyonu oldu. 1936 Berlin olimpiyatlarında 800 m'de gümüş madalya kazandı. Alman şampiyonu Harbig ile olan rekabeti ünlüdür. (M)

LANZİLLO (Agostino), italyan iktisatçısı ve siyaset adamı (Reggio, Calabria 1886 - Milano 1952). Sorel'in etkisinde kaldı. 1911'de *Profilo* (Profil) adlı eserini Sorel'e adadı. Önce devrimci sendikacılığa, sonra faşizme yöneldi; hükûmetle başı derde girdi ve Salo devrinde İsviçre'ye sığınmak zorunda kaldı. Savaş bittikten sonra *Corriere della Sera*'da (*Attico*) faal görev aldı ve *Il Tempo di Milano*'yu yönetti. 1934'ten itibaren Cagliari ve Venedik üniversitelerinde iktisat okuttu. Başlıca eserleri: *La Disfatta del Socialismo* (Sosyalizmin Bozuluşu) [1919]; *Le Rivoluzioni del Dopo - guerra* (Savaş Sonrası Devrimleri) [1919]; *Lineamenti di Economia Politica* (İktisadın Ana Çizgileri) [1919]; *Lo Stato nel Processo Economico* (İktisadî Süreçte Devlet) [1932]; *Politica della Verita* (Doğruluk Siyaseti) [1941] v.b. (L)

Lanz noktası. Patol. Apandisin bulunduğu yer. İki kalça kemiğinin ön üst dikenlerini birleştiren çizginin sağ üçte biri ile orta üçte birinin birleştiği yerdir. Adı, İsviçreli cerrah *Lanz*'tan (1865 - 1935) gelir. (L)

LANZONE (Rodolfo Vittorio), italyan Arapça uzmanı ve Eski Mısır bilgini (Mısır 1834-Torino 1907). 1873-1895 Yılları arasında Torino Mısır müzesi müfettişliğinde bulundu. F. Rossi ve A. Fabretti ile birlikte *Catalogo delle Antichità Egizie del Museo di Torino*'yu (Torino Müzesi Eski Mısır Kataloğu) [2 cilt, 1882-1888] yazdı. Ayrıca, *I Papiri del Lago Moeris* (Moeris Gölü Papirüsleri) [1896] ve *Dizionario della Mitologia Egizia*'yı (Mısır Mitolojisi Lûgati) [3 cilt, 1881 - 1884] yayımladı. (M)

LAOAG, Filipinler'de şehir, Luzon'un kuzeybatısında; 21 200 nüf. Pirinç pazarı. (L)

LAODAMAS. Yun. mit. Thebai kralı, Eteoklos'un oğlu, Epigonosoğulları'na karşı savaştı. (L)

LAODİKE. Esk. Yun. Helenistik devirde birçok tanrıçanın adı. Başlıcaları: **Laodike,** makedonyalı general Antiokhos'un karısı ve Selefkiler hanedanının kurucusu Seleukos Nikator'un anası; — **Laodike** (öl. M. Ö. 240), Antiokhos II Theos'un karısı; M. Ö. 248'de, Antiokhos II, Ptolemaios Euergetes'in kızkardeşi Berenike ile evlenmek üzere onu boşadı. Laodike, Antiokhos ile Berenike'yi öldürttü ve oğlu Seleukos Kalinikos'u kral ilân etti. Ptolemaios Euergetes de Laodike'yi öldürttü; — **Laodike,** kappadokiali Mithridate II'nin kızı ve Antiokhos III Megas'ın (M.Ö. 222) karısı; — **Laodike,** Mithridate VI Büyük'ün karısı ve kızkardeşi. Zehirlemeğe çalıştığı kocası tarafından öldürüldü; — **Laodike,** önce Kappadokia kralı Ariarathes VI'nın, sonra Bythynia kralı Nikomedas'ın karısı; — **Laodike,** Antiokhos IV Epiphanos'un kızı. Demetrios I Soter'in bozguna uğramasından sonra tahta Aleksandros Balas'ı kardeş olarak kabul etti ve hükümdarlığı onunla paylaştı. (L)

LAODİKE. Yun. mit. Priamos ile Hekabe'nin kızı, Theseus'un oğlu Akamas'ın sevgilisi. Ondan bir oğlu oldu. Oğlu ölünce kendini uçuruma attığı veya yer yarılıp içine girdiği söylenir. (L)

LAODİKEİA E EPİ LYKO. Esk. coğ. Anadolu'da şehir; Antiokhos II Theos tarafından kuruldu, Bergama krallığına katıldı ve bir ticaret ve dokumacılık merkezi haline geldi. Birçok yahudinin yaşadığı şehir, Hıristiyanlığın ilk merkezlerinden biriydi. (L)

LAODİKEİA E EPİ THALASSE, lat. **Laodicea ad Mare.** Esk. coğ. Suriye'de şehir; Seleukos Nikator tarafından kuruldu, kısa süre sonra Apameia'nın zengin bir limanı haline geldi; bölgenin şarapları buradan ihraç edilirdi. Septimus Severus zamanında roma kolonisi haline getirildi. Bugün *Lazkiye*. (L)

LAODİKEİA KATAKEKAUMENE, lat. **Laodicea Combusta.** Esk. coğ. Anadolu'da şehir, Seleukos Nikator tarafından kuruldu. Yeri (bugünkü *Ladik* olduğu sanılır) ve bu adın («Yanmış Laodikeia») niçin verildiği birçok tartışmaya yolaçmıştır. (L)

LAODİKEİA EPROS LİBANO, lat. **Laodicea ad Libanum.** Esk. coğ. Güney Suriye'de şehir, Laodikene'de. Kesin yeri bilinmemektedir. (L)

LAO-DZI veya **LAO-DAN,** çinli filozof (M. Ö. VI. veya V.yy.?). Adı yalnız efsanelerden bilinir. Cou krallarının sarayında evrak memuruydu ve Konfuçius kendisini ziyaret edince ona doktrinini açıkladı. Çağındaki gerileyişten tiksinerek batıya doğru yola çıktı. Krallığın sınırını aşmadan önce sınır bekçisine *Dao-dı King*'i yazdırdı ve ortadan kayboldu. Sonraları, bu efsaneden yararlanan tao'cular Lao-dzı'nın «barbarlar»ı dine çağırmak için Hindistan'a gittiğini, doktrininin Buddha'cılık haline geldiğini iddia ettiler. Bu iddia buddha'cılar ile tao'cular arasında hararetli tartışmalara yolaçmıştı. (L)

LAOİGHİS idare bölümü, ing. **Leix county,** eski **Quenn's county,** İrlanda cumhuriyetinde (Leinster ili) idare bölümü, Dublin'in güneybatısında; 48 400 nüf. İdare merkezi *Portlaoighise*. (L)

LAO KAY, Vietnam'da (Kuzey Vietnam) şehir, il idare merkezi, Kızılnehir kıyısında, Çin sınırında. Grafit. Lao Kay İleri karakolunu fransız birlikleri 1 Kasım 1950'de boşalttı. (L)

LAOKOON, truvalı kahraman, Apollon rahibi. Ünlü tahta atın Truva'ya sokulmamasını öğütlemişti. Athena onu cezalandırdı: bir kurban töreni sırasında iki dev yılan, Laokoon'u ve oğullarını yakaladı, Laokoon'u sıkarak öldürdü. Vergilius, *Aeneis* adlı eserinin bir bölümünde bu konuyu anlattı (kitap II). [L]

Laokoon, Vatikan sarayında eski bir heykel grubu. Rodoslu üç heykelcinin eseridir (Augustus'un yaşadığı yüzyıl). Plinius zamanında Titus'un banyolarından birini süslüyordu. 1506'da bulundu ve papa Julius II'ye satıldı. Papa eserin onarımını Michelangelo'ya verdi, fakat sanatçı bu işi tamamlayamadı. Le Bernin onarma işine girişti. Heykel grubu Belvedere avlusuna yerleştirildi. (L)

Laokoon oder über die Grenzender Malerei und Poesie (*Laokoon veya Resmin ve Şiirin Sınırları Üstüne*), G. Lessing'in estetik tenkit eseri (1776). Yazar eserinde, Simonide'e mal edilen ve o sırada çok yaygın olan «resmin sessiz bir şiir ve şiirin konuşan bir resim olduğu» aksiyomunu işler. Plastik sanatlarla şiirin, her birinin amacını belirlemeğe çalışır. Yazara göre, heykel ile resim «mekân içinde şekil ve renkler», şiir de «zaman içinde kelime haline gelmiş sesler» eylemde bulunduğu için ressamın ve heykeltıraşın eseri bir sentez, şairinki ise bir analizdir. (L)

LAO'LAR, tay grubundan halk, Çinhindi yarımadasının çeşitli bölgelerinde yaşar. Eskiden Güney Çin'de yerleşmiş olan Lao'lar, M.S. III. yy.dan itibaren, genişleyen Çin'in baskısıyle, Çinhindi'ne doğru çekildiler. En önemli kolları Laos krallığında yaşar. Ama Tayland'ın kuzey ve kuzeydoğusunda, Birmanya'da (Çanlar), Kamboçya'da, Kuzey Vietnam'da ve Güney Çin'de de Lao'lar vardır. Kabile topluluklarıçok çabuk ortadan kalkan Laos ve Tayland Lao'ları, Tay'lar arasında gerçek bir aristokrasi kurmuşlardır. (L)

LAOMA i. Zool. *Endodontidae* familyasından salyangoz çeşidi; kavkısı az çok konimsi, ince saydam tabaka renginde ve kabarık dolambaçlıdır. (Bütün türleri Yeni Zelanda ve Tasmanya'da yaşar.) [L]

LAOMEDON. Yun. mit. Truva kralı İlos ile Eurydike'nin oğlu, Priamos'un babası. Poseidon ve Apollon'un yardımıyle Truva surlarını yaptı; fakat, söz verdiği parayı vermeğe yanaşmayınca Apollon veba saldı, Poseidon da bir deniz canavarı gönderdi. Bu durumda bir genç kızı kurban etmek gerekiyordu. Kurada Laomedon'un kızı Hesione çıktı. Herakles, kraldan kutsal atları alabilirse kızı kurtarmayı vaat etti. Canavarı öldürdü; fakat Laomedon yine sözünü tutmadı. Herakles şehri ele geçirdi; kralı ve oğullarını (Priamos hariç) öldürdü. (L)

LAON, Fransa'da Aisne idare bölgesinin merkezi, Paris'e 130 km uzakta; 27 268 nüf. Şehir, ovanın yanında bir tepede (yüksl. 100 m) kurulmuştur. Soissons, Ardon ve Chenizelles kapılarıyle (XIII. yy.) açılan surların çevirdiği Laon'da, birçok eski anıt vardır: Notre-Dame katedrali; İkinci Dünya savaşında hasar gören Saint-Martin kilisesi (XII. - XIII. yy.); müzenin yanında sekizgen plana göre inşa edilmiş kilise (XIII. yy.). [L]

LAONNOİS veya **LAONNAİS,** Fransa'da Paris havzasında bölge (Aisne), Laon'un çevresinde. Güneyde Île-de-France kıyılarının uzantısı olan yüzey şekilleri (kaba kalker), platformlar ve tepecikler (bunlardan biri üzerinde Laon şehri kurulmuştur) meydana getirir. Kuzeyde, tahıl, şeker pancarı ve yemlik ot yetiştirilen balçıklı bir tebeşir ovası uzanır. Doğuda, ormanlarla örtülü Saint Gobin kütlesi yükselir. (L)

LAOS, Güneydoğu Asya'da devlet, Çinhindi yarımadasında; kuzeyde Çin, doğuda Vietnam, güneyde Tayland ve Birmanya ile sınırlıdır. 236 800 km²; 2 700 000 nüf. İdarî başkenti *Vientiane* (162 300), [Kral sarayının bulunduğu *Luang Prabang* (45 000)].

Coğrafya

● *Fizikî coğrafya.* Kuzey (veya Yukarı) Laos, Sam Neua eyaletinde kuzeybatıdan güneydoğuya, Tran Ninh'in (Laos'un en yüksek noktası olan *Pu Bia*'da, 2 817 m), doğusunda da kuzeyden güneye doğru uzanan sıradağlarla Tonkin'den ayrılır. Derin boğazlarla yarılan billûrlu ve kumtaşlı yaylalar, yüksek tepelerle kesilen ve kızıl kil havzalarıyle oyulan kireçli bölgeler, bu ayrılığı daha da kesinleştirir. Nam Ngva'nın ve Aşağı Nam Hu'nun vâdileri, Dien Bien Fu ovası ve Vietnam ile ilişkiyi sağlayan yollardır; Jarres ovası ise mübadeleleri daha çok Mekong ırmağının orta vâdisine doğru yöneltir. Yukarı Laos'un batısında uzanan kumtaşlı dağlar çok daha fazla geçit verir: alçak boğazlar (650 m) Tayland ile ilişkileri kolaylaştırır. Yukarı Laos'un kırmızı topraklı kısımları seyrek ormanlarla, şistli kısımları bambularla örtülüdür; bu ıssız bölgelerde kalabalık fil

Foto. LAROUSSE

sürüleri yaşar. Aşağı Laos'ta Annam cordillera'sının kumtaşlı yüksek sarplıkları, kalkerli Khammouane kütleleri, cılız ormanlar, savanalarla örtülü kat kat geçirimli kalker yaylaları ve volkanik Boloven yaylası, Mekong ırmağıyle kollarının ovalarına hâkimdir. Kasım-şubat ayları arasında soğuk, şubat-mayıs ayları arasında sıcak olan uzun bir kurak mevsimden sonra deniz musonu Laos'a ulaşır; bununla birlikte ülke rüzgârlardan korunduğu için, yaz aylarında uzun kuraklık dönemleri vardır.

● *İktisadî ve beşerî coğrafya.* Laos'ta nüfus yoğunluğu çok düşük (km²'ye 6 kişi) olduğu halde ülke halkı çok değişik asıllı topluluklardan meydana gelir: nüfusun yarısını temsil eden Tay'lar (Lao'lar, Lu'lar ve birçok başka topluluk); İndonezya tipinde 300 000 kha; Yeniçağ sonunda Tonkin sınırlarına doğru göç eden 60 000 meo, man miao, lolo ve yiao; tibet - birmanya ırkıyle akrabalıkları olan küçük phu noi topluluğu. Vâdilere yerleşen Tay'lar eski halkları iç kısımlara püskürttüler ve göç eden kabilelerin dağlara sızmasına imkân verdiler; sulama yoluyle pirinç yetiştirme imkânı sayesinde daha iyi hayat şartlarına kavuştular. Dağlılar, Mekong ile başlıca kollarının vâdilerinde yaşayan Tay'lara iktisadî ve sosyal bakımdan bağımlıdırlar; geçimlerini *ray*, devşirmecilik ve avcılıkla sağlarlar. Gelenekleri içinde donup kalan Laoslular mübadeleye pek açık değildir. Dağlardan toplanan kakule, aselbent ve lake, afyon, azalmakta olan tek ağacı kerestesi, tak (çinhindi pelesenki), tütün ve Boloven yaylasında yetiştirilen kahve, ihraç edilen başlıca ürünlerdir. Aynı şekilde, geleneksel dokuma, maden ve çanak çömlek imalâtı da, iki küçük kalay madeni, bıçkıhaneler ve Savannakhet çeltik fabrikasıyle temsil edilen modern sanayiden daha canlıdır. Bu geriliğin sebebi Laos'un dış ülkelerle ilişki kuramamasıdır. Yer yer çağlayanlarla kesilmesine rağmen Mekong, uzun süre ülkeyi dışarıya bağlayan tek yoldu; bugün de Laos'un bütünlüğünü sağlayan tek unsurdur: buddha medeniyeti ırmağın az ötesinde kaybolur; şehirler de Mekong vâdisinde kurulmuştur: Luang Prabang; Vientiane; Thakheh; Pakse; Savannakhet.

Tarih

Bugünkü Laos krallığı topraklarının büyük kısmı, XIII. yy.a kadar Kamboç krallığınındı; Kamboçlular ülkeye hint - khmer medeniyetini soktular. XIII. yy. sonunda Siyam Sukhotay krallığı, hâkimiyetini doğuya doğru Luang Prabang ve Vieng Chan'a kadar yaydı. Sukhotay krallığının XIV. yy. ortasında zayıflaması bağımsız bir Laos devletinin kurulmasını kolaylaştırdı. Angkor sarayına sığınan ve orada bir khmer prensesiyle evlenen prens Ta Ngum (orta mekonglu bir tay önderinin oğlu) devleti kurdu. Fa Ngum, 1340-1350 Arası bir khmer ordusunun başına geçti, Luang Prabang'da kendini kral ilân ettirdi ve geri dönerek Vieng Chan'ı işgal etti: fethettiği ülkeyi teşkilâtlandırdıktan sonra, Luang Prabang'da Lan Chang veya «Bir Milyon fil» krallığının hükümdarı olarak resmen taç giydi. Ondan sonraki krallar ülkeyi teşkilâtlandırdılar ve bir ordu kurdular; ama bu ordu Vietnam kralı Le Thanh-ton'un 1428'deki hücumunu durduramadı ve Le Thanh-ton, 1429'da Luang Prabang'ı işgal etti. Visun (1501-1520) ile Chieng Mai'li bir prensesin oğlu olan ve ülkenin yeniden kalkındırılmasını tamamlayan kral Pothisarat, 1548'de oğlunun Chieng Mai kralı olmasını kabul ettirdi. Fakat Pothisarat ölünce oğlu, babasının tahtındaki hakkını korumak amacıyle Luang Prabang'a dönmek için Chieng Mai'den aceleyle ayrılmak zorunda kaldı: Luang Prabang'da Setthathirat adıyle taç giydi. Chieng Mai'den uzaklaşması, çan devletlerini ilhak eden Birmanya kralı Bayin Naung'un topraklarını genişletme tasarılarını kolaylaştırdı. Chieng Mai'nin 1556'da düşmesinden sonra Settathirat bu krallığı Birmanya'nın vesayetine bıraktı ve 1560'ta Siyam ile bir ittifak antlaşması yaptı. Luang Prabang'dan kesinlikle ayrılarak Vieng Chan'a yerleşti, şehri tahkim ettirdi ve Chiang Mai'den getirdiği zümrüt buddha heykeli için bir tapınak ile Laos mimarîsinin şaheseri olan Büyük Kutsal Emanet mabedini (1566) inşa ettirdi 1574'te Birmanya kralı, Vieng Chan'a girmeyi başardı ve Laos, Birmanya'nın hâkimiyeti altında kaldı; Birmanya hâkimiyetini bir anarşi devresi takip etti. Kral Suliyavongsa'nın uzun hükümdarlığı devrinde ülke biraz zenginleşti ve ilk avrupalılar (bu arada ilgi çekici seyahat hikâyeleri bırakan hollandalı tüccar Gerrit Van Wusthaff ve İtalyan cizvit rahibi Leria [1641-1647]) gelmeğe başladı. Suliyavongsa ölünce (1694) ortaya çıkan veraset karışıklığı, Laos'un iki rakip krallığa, bölünmesine yolaçtı: Vien Chan ve Luang Prabang krallıkları.

Vieng Chan krallığı yüzyıldan fazla yaşamadı. Siyam'a karşı savaşlarında (1760 - 1767) Birmanları tuttuğu sanılan şehir, yeniden canlanan Siyam'ın hücumlarına hedef oldu. 1778'de işgal edildi, zümrüt buddha heykeli sonradan Bangkok hanedanını kuran Phya Chakri'nin eline geçti. Siyamlılar tarafından kurtarılan ve meşru hükümdarlarına geri verilen krallık, kral Anu'nun Siyam'a açtığı savaş sonunda, siyamlı general Phye Bodin tarafından işgal edildi (1828) ve yıkıldı.

Luang Prabang krallığı ise, 1753'te Birmanyalılar tarafından istilâ edildi, birman yenilgisinden (1767) sonra tekrar güçlenen Siyam'ın hücumlarıy'le zayıflamasına kadar Birmanya'nın vesayetinde kaldı. Vientiane 1774'te Siyam ile bir ittifak anlaşması imzaladı ve 1778'de Siyam'ın hâkimiyetini kabul etti. XIX. yy. ortasında Siyam ile Vietnam arasında başlayan rekabet sayesinde Luang Prabang biraz huzura kavuştu. Kral Chanthakuman (1852-1868), 1861'de tabiatbilimci Henri Mouhot'nun ve Doudart de Lagree ile Françis Garnier'nin yönettiği Mekong Nehri Araştırma heyetinin ziyaretlerini kabul etti. 1864'te, savaşlar ve kıtlık yüzünden ülkelerinden kaçan Güney Çinliler krallığı istilâ ettiler. 1868'de kral olan Chanthakuman'ın kardeşi Un Kham, Laos'u ilhak etmeğe çalışan siyam yardımını, ancak 1872'de sağlayabildi. Çin çetelerinin yeni bir saldırısı, Siyam'a ülkeye müdahale fırsatını verdi. 1872'de yeni bir siyam müdahalesinden sonra, 1883'te Fransa'nın Tonkin'i himayesine almasını onaylayan antlaşmanın imzalanması üzerine, Bangkok, Luang Prabang'ın bütün kuzey ve doğu bölgesini işgal etti (1885). Vietnam'ın itirazları, Luang Prabang'da, bir fransız viskonsüllüğü kurulmasına yolaçtı; viskonsüllüğe Auguste Pavie tayin edildi. Auguste Pavie, Fransa'nın koruduğu Vietnam'ın, Mekong nehrinin sol kıyısındaki haklarını değerlendirince, Laoslular krallarını kolayca kendisine bağladı. Fransa ile Siyam arasındaki çeşitli olaylar, Fransa'nın, Bangkok açıklarına bir donanma göndermesine yolaçtı; bu olay Fransa-Siyam antlaşmasının imzalanmasını (1893) sağladı. Siyam, Mekong'un sol kıyısını boşaltmayı ve Fransa'nın Laos üstündeki himayesini tanımayı kabul etti.

Japonya'nın desteklediği Siyam, 1941'de Fransa'nın zayıflamasından yararlanarak Mekong'un batısındaki toprakları ilhak etti (Tokyo antlaşması). 1945'te japon yenilgisinden sonra Laoslular isyan ederek iktidarı ele geçirdilerse de, Fransızlar 1946'da isyanları bozguna uğrattı. Birleşik bir krallık haline getirilen (1946) Laos, 1949'da muhtar bir devlet oldu. Sonra, Fransız birliği çerçevesinde bağımsızlığa kavuştu (1953). Uzun süre Çinhindi savaşının dışında kalan Laos, 1953'te ve 1954'te Viet-minh tarafından işgal edildi. Tonkin dağlarından gelen alaylar Luang Prabang'ı tehdit etti; Viet-minh birçok noktada Mekong'a ulaştı ve Boloven yaylasını işgal etti; Laos'u, Viet-minh süzülmelerine karşı savunma kaygısı Dien Bien Fu Meydan muharebesine yolaçtı. Cenevre konferansının sonunda (1954) Viet-minh'in işgal ettiği topraklar boşaltıldı ve yeniden Laos kralına verildi. Ama prens Souphanouvong'un yönettiği, Çin ve Kuzey Vietnam'ın desteklediği Pathet Lao hareketi partizanları Yukarı Laos'un doğu bölgelerinde gizli fakat önemli etkilerini devam ettirdiler. Kapalı ekonomi sistemiyle yaşayan bir devletin ihtiyaçlarına uygun olmayan amerikan yardımı krallık otoritesini tekrar kuracağına tehlikeli bir enflasyona ve Pathet Lao ile yüzbaşı Kong Le'nin temsil ettiği milletlerarası bir siyasete katılmağa karşı olan milliyetçi unsurların ikili muhalefetine yolaçtı; her iki topluluk da 1960'tan beri 1959'da Sisavong Vong'un yerine geçen kral Setha Khatya'ya karşı açıkça isyan halindedir. Büyük devletlerin aracılığına rağmen (14'lerin Cenevre konferansı [1961]) Kraliyet hükûmetinin (prens Boun Oum) Pathet Lao hareketinin (prens Souphanouvong) ve tarafsızların (prens Souvana Phouma) birleşerek bir millî birlik hükûmeti kurmaları sağlanamadı.

● 1962 *Tarafsız hükûmeti.* Cenevre antlaşmalarını garanti eden «14» devletin hareketi, aslında özellikle Pathet Lao hareketine bağlı olan tarafsız birliklerin hızlı bir hücumla Laos'un kuzey kısmını kontrol altına alması ve batı kıyısında Tayland'a gönderilmiş iki amerikan deniz piyade taburunun üslendiği Mekong boyunca ilerlemesi, Büyük Okyanus'taki VII. Amerikan filosunun alarm durumuna geçirilmesi, Laos'ta üç hizibi birleştiren bir hükûmet kurulmasını çabuklaştırdı; general Phoumi Nosavan'ın yönettiği aşırı sağ; Neo - Lao-Halt-Xat (N.L.H.X.) adını alan Pathet Lao'nun önderi prens Souphanoung'un yönettiği aşırı sol; prens Souvanna Phouma'nın yönettiği tarafsız merkez. Souvanna Phouma hükûmet başkanı oldu ve hemen Laos'un bağımsızlığını ve tarafsızlığını güçlendirdi. Fakat bu siyaset, Güneydoğu Asya'da barışın yeniden sağlanmasına dayanıyordu; bu yüzden yeni hükûmet, Saygon'da tarafsız bir rejim kurulmasını ve Amerikalıların Tayland'dan çıkmasını istedi. Bu son isteğe karşı çıkan Washington ise, 1962 haziranında Laos'u 200 000 Kuzey Vietnamlıyı barındırmakla suçladı.

● *Hükûmet koalisyonunun parçalanması* (1963-1964). Aslında, durum hızla bozulmaktaydı. 1962 Kasımında Güney Vietnam ile diplomatik ilişkilerin kesilmesiyle sola kaymanın başlaması, sağ kanadı hoşnut etmedi; tarafsızlık grubunun önde gelen kimselerinin (başkumandan albay Ketsana Vogsavan ve dışişleri bakanı Quinim Folsena gibi) öldürülmeleri durumu daha da ciddîleştirdi; bu cinayetleri yüzbaşı Kong Le, Pathet Lao taraftarlarına, onlar da emperyalist Amerikalılara yüklediler. Bu şartlar altında, Üç hizbin, her gruptan eşit sayıda insan kapsayacak bir ordu ve polis teşkilâtı kurma fikri, dar bir alana indirgendi. Pathet Lao hareketinin 1963 haziranında hükûmetten çekilerek birliklerini Kuzey Vietnam yakınındaki Jarres ovasında toplaması, tarafsızlık denemesini başarısızlıkla sonuçlandırdı ve prens Souvanna Phouma'nın sağa kaymasına yolaçtı.

● 1964 *Nisanından beri Çinhindi buhranında Laos.* 1964 Nisanında sağ kanat güçleri, prens Phouma'yı istifaya zorladılar. Celle-Saint-Cloud'da üç prensin buluşması, yeni bir koalisyon hükûmeti kurulmasını sağlayamadı (eylül 1964) ve Souvanna Phouma'yı daha da sağa itti. Aslında, 1964'ten beri Laos iki gruba ayrılmıştır: A.B.D. yardımıyle yaşayan ve amerikan uçaklarının desteğiyle, bütün Mekong vâdisini, başkent Vientiane'yi ve kraliyet şehri Luang Prabang'ı kontrolu altında tutan sağ kanat; Kuzey Vietnam'ın desteği ile ülkenin bütün kuzeyini ve Hanoi hükûmetinin (A.B.D. bombardımanlarına rağmen) vietkong kuvvetlerine silâh ve cephane göndermeyi başardığı toprak yolların geçtiği yüksek yaylaları kontrolu altında tutan Pathet Lao grubu.

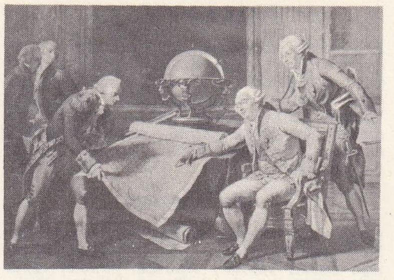

LA PÉROUSE (solda) ve Louis XVI, Denizaşırı Fransa müzesi

Giorgio **LA PİRA**

LAPLACE
Cabinet des Estampes, Paris

Foto. LAROUSSE

Anayasa

Laos, 1956 Anayasasından beri kralın hem devlet başkanı, hem de en yüksek din yetkilisi olduğu bir krallıktır; kral kabinenin öbür üyelerini seçen başbakanı tayin eder. Yasama yetkisi, genel oy ile beş yıl için seçilen 39 milletvekilini kapsayan Millet meclisindedir. Kral gerekli görürse meclisi dağıtabilir.

Güzel sanatlar

Laos sanatı siyam sanatına çok yakındır. Kısa ömürlü malzemeyle (tuğla ve tahta) inşa edilen yapılar, oldukça yenidir; fakat eski çatılı pagoda üslûbunu devam ettirir. Özellikle tahta üzerine süslemecilik önemlidir. Tunç veya tahtadan buddha heykelleri siyah ayuthia üslûbuna yakındır; fakat daha sonra yapılmıştır. (L)

Laos dili, tay dilinin Laos'ta konuşulan biçimi. İki milyon kişi tarafından konuşulan laos dili, tek heceli ve altı tonludur. Bununla birlikte laos dilinde pali ve kamboç dilinden aktarılan birkaç çok heceli kelimeye de rastlanır. Laos dili, dilin ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde uyarlanan kamboç yazısıyle kanıtlanır. (L)

LAOSYNACTE i. (yun. *laosynaktes; laos,* halk ve *synagein,* toplamak'tan). Ortodoks kilisesinde, dindarları dinî törenlere davetle görevli memur. (L)

LAO ŞI (Cu Çing - Çuen, — denir), çinli yazar (Pekin 1898 - ay.y. 1966). Pekin'de bir öğretmen okulunda öğrenciydi; 1924'te İngiltere'ye gitti, Londra üniversitesinde öğrenim gördü, sonra çince dersleri verdi. 1930'dan 1935'e kadar Pekin'de profesör, 1937'de Tsinan üniversitesinde rektör oldu. Çeşitli siyaset ve edebiyat akımlarını bağdaştırmağa çalışarak Japonlara karşı direnme hareketinde faal rol oynadı. 1945'ten 1949'a kadar Harvard'da profesörlük yaptı. Yerleşmek üzere ülkesine geri döndü, ama kültür devrimi sırasında kızıl muhafızların baskısına dayanamayarak intihar etti. Yazdığı denemeler, yergi romanları (*Kediler Şehri Günlüğü,* 1933; *Edebiyat Doktoru Bay Vın,* 1940; *Aynı Ailenin Dört Nesli,* 1953) ve tiyatro eserleriyle (*Söğüt Gölgesindeki Kuyu,* 1952; *Yıldönümü,* 1954; *Çang - An Batıdadır,* 1956). Çin'de modern halk edebiyatının başlıca temsilcilerinden biridir. (L)

laponlar

LAP i. (onomatope k.). Ağır ve yumuşak cisimlerin düştüğü anda çıkardığı ses. (M)

LAPA i. (ital. *lappa*'dan [?]). Unlu tanelerin genellikle pirinç suyuyle kaynatılarak bulamaç haline getirilmiş şekli. ‖ Lapa kıvamında olan şeylerin genel adı.

— ÇEŞ. DEY. *Lapa gibi,* yumuşak ve gevşek. ‖ *Lapa vurmak,* tedavi amacıyle lapa koymak.

— Mutf. *Pirinç lapası,* pirinçten, lapa kıvamında pişirilerek hazırlanan yemek. (Birkaç parça soğan ve havuç yağda sarartılır. İçine birkaç ufak doğranmış domates katılarak iyice kavrulur. Yıkanmış pirinç ve yeterince soğuk su konarak pirinçler ezilinceye kadar pişirilir.) ‖ *Turşu lapası,* çok ince kıyılmış lahana turşusu ile yapılan pirinç lapası.

— Şekerc. Pişirme âletlerinde kristalleşme ile elde edilen şeker kristalleri ve şurup karışımı.

— Ted. Un veya toz halindeki maddelerin sıcak suya veya ilâçlı eriyiklere karıştırılmasıyle elde edilen ve dıştan kullanılan yumuşak, hamur kıvamında ilâç: *Keten tohumu lapası. Nişasta lapası* v.b. (Bk. ANSİK.) ‖ *Hardallı lapa,* beze yaymadan önce keten tohumu hamuru üzerine ince bir hardal tabakası yayılarak hazırlanan lapa. ‖ *Lavdanom lapa,* üzerine yirmi damla kadar lavdanom damlatılarak hazırlanmış lapa.

LAPONYA
Pallastunturi kütlesi

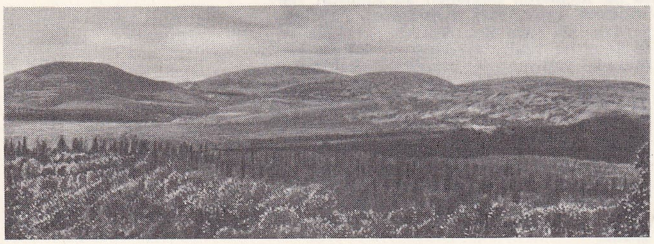

— ANSİKL. Ted. *Lapa,* nem geçiren bir beze sarılı, ıslak, yumuşak ve sıcak bir kütledir. Uygulandığı yerde nemli bir sıcaklık meydana getirerek içindeki maddelerin ve tedavi edilen hastalığın çeşidine göre karmaşık bir rol oynar. Lapa yapmak için helmeli (keten tohumu unu) veya nişastalı (patates nişastası) maddeler sıcak su ile karıştırılır; sonra bir beze sarılır. Basit lapa, geçişme yoluyle şişkinlikleri giderir; gene aynı yoldan kuru, kepekli, kabuklu derileri yumuşatır. Hardallı lapa, hafif ve iyi bir kan çekicidir. Laudanumlu lapa ise ağrı giderir. Lapanın yapıldığı maddeler mikropların üremesi için elverişli bir ortamdır. Bu sebeple mikroplu yaralara, genellikle sağlam olmayan derilere, tıbbî zorunluk olmadıkça uygulanmaktan sakınılmaktadır.

◆ **Lapa lapa** zf. [Kar için] Yassı ve iri taneler halinde: *Yine kar başladı. Fakat bu defa lapa lapa yağıyordu* (Ahmed Rasim). *Kış masalları, lapa lapa yağan karı, sisi ve gaz sobasıyle bir hülya kadar yalancı ve güzel olsa bile...* (S. F. Abasıyanık). [ML]

LAPACHO i. (güney amerika dillerinde k.). Güney Amerika'da tabebula türü bir *bigonimiacee*'dan çıkarılan boyacılık odunu. (L)

LAPACI sıf. (*lapa*'dan *lapa-cı*). Lapa yemesini seven, lapaya düşkün. ‖ *Mec.* Vücutça iri olduğu halde kuvvetsiz, dayanıksız. (M)

LAPAGERİA i. (*La Pagerie*'nin adından). Bot. Şili'de yetişen almaşık yapraklı sarmaşıcı bitki; yaprakları meşini andırır; pek güzel olan çiçekleri talkım halinde bileşik, bazen de tek tek olur. (İlmî adı *Lapageria rosea.* Zambakgillerden.) [L]

LA PALİCE (Jacques II DE CHABANNES, DE — senyörü), fransız mareşali (? 1470 - Pavia 1525). Bretagne savaşlarına katıldı (1486), Ravenna'da yaralandı (1512) ve Gaston de Foix'nın ölümü üzerine kumandanlığı eline aldı. Saray nazırı ve mareşal oldu (1515). Marignan'da değerini ortaya koydu. Calais konferanslarına katıldı (1521). La Bicoque'ta savaştı (1522), başkumandan Bourbon'u, Provence eyaletinden geri püskürttü (1524), Pavia'da öldü. İspanyollar kendisine «büyük fransız mareşali» adını verdiler. (L)

LA PALİCE (Ocvate, DE CHABANNES - CURTON DE, — vikontu), fransız denizcisi (Paris 1808 - ay.y. 1889). Polytechnique'in Denizcilik bölümünü bitirdi. Cayenne valisi oldu (1851). Sıvastopol'da dikkati çekti (1854) ve 1861 yılında tümamiralliğe terfi etti. Denizaltı mayınlarının mucidi ve Fransa'da yapılan torpillerin ilk deneycisidir. (L)

LAPAROTOMİ i. (yun. *lapara,* böğür, karın ve *tome,* kesme'den fr. *laparotomie*). Karın çeperini kesmeğe dayanan cerrahî müdahale.

— ANSİKL. *Laparotomi,* bir apseyi boşaltmayı sağladığı gibi klinik teşhisin yeterli olmaması halinde kesin teşhis için yardımcı da olabilir. Karın veya leğen içi hastalığın tedavisinde çok zaman ameliyatın ilk safhasıdır. Kesme çizgisine göre, göbek-altında ortadan, göbek-üstünde ortadan, enlemesine, eğri, belden, kaburga altından v.b. gibi çeşitli laparotomi tipleri vardır. (L)

LAPARRA (Raoul), fransız bestecisi (Bordeaux 1876 - Suresnes 1943). Başlıca eserleri: *Peau d'Ane* (Eşek Derisi) [1899]; *La Habanera* (opera - komik, 1908; Londra ve Boston, 1910); *La Jota* (opera - komik, 1911); *Le Joueur de Viole* (Viyolcu; opera-komik, 1925); *L'Illustre Fregona* (Ünlü Fregona) [Paris operası, 1931], melodiler, yaylı çalgılar için bir dörtlü, senfonik parçalar, piyano ve orkestra için bir süit. 4 Nisan bombardımanında öldü. (L)

LAPASSET, Cezayir'de (Mostaganem idare bölgesi, Cassaigne idare çevresi) komün, Dahra kütlesinde; 9 585 nüf. Ticaret merkezi. (L)

JAPONYA'da ren geyiklerinin toplanması

LA PASTURE (Rogier DE). Bk. VAN DER WEYDEN (Rogier).

LA PATELİERE (Amédée DUBOIS DE), fransız ressamı (Nantes 1890-Paris 1932). 1910'da Julian akademisine girdi. 1914'te silâh altına alındı, bir çarpışmada yaralandı (aldığı yaralar ölümüne sebep olacaktır). 1919'da Tunus'a bir yolculuk yaptı. Özellikle Bois-Benoit'daki baba evinde köylüler arasında, Chevreuse vâdisinde, Machery-de, Vaugrigneuse'de ve hayatının sonlarına doğru Saint-Paul-de-Vence'da çalıştı, burada Colomba d'or otelinde bir duvar resmi yaptı. Ressam, bir ışık-gölge düzeni içinde, basit şeylerin görüntüsünden giderek, iç yaşayışın heyecan verici yoğunluğunu anlattı. Daha çok karanlık renklerle çalıştı. Tabloları, kübizme doğru bir yönelişi belirtir. Art Moderne müzesinde *Kitap okuyan Sarı Roblu Kadın* (1927), *İnek Çobanı Kadın* (1928), Paris güzel sanatlar müzesinde *Kır Dinlenişi* ve Nantes müzesinde *Le Modele* (Model) [1925] adlı tabloları vardır. (L)

LAPAURİ (Aleksandr), sovyet dansçısı (Moskova 1926). Bolşoy tiyatrosunun başdansçısı ve Moskova'da Lunaçarskiy Tiyatro enstitüsü öğretmeni. Sovyet repertuvarının balelerinde (*Romeo ve Jülyet; Laurencia; Bahçesaray Çeşmesi; Prens İgor*) başrolleri canlandırdı. Debussy'nin müziği üstüne *Ay Işığı* balesini düzenledi. Bolşoy topluluğu ile Londra'da (1954-1956) ve Paris'te (1958) temsiller verdi. (L)

LA PAZ, Bolivya'da şehir, 1900'den beri hükûmet merkezi; 400 000 nüf. Üniversite. 3 658 m yükseltide kurulan şehir, yaylanın (Altiplano) 500-700 m aşağısında, Choqueyapu sel suyunun aştığı bir yarıkta uzanır. İklimi kurak ve serttir. Şehir 1548'de bir altın madeni yakınında Alfonso de Mendoza tarafından kuruldu. Planı, San Francisco kilisesinin arkasında uzanan, dar ve dolambaçlı yolları olan eski kızılderili şehri ile, geniş yolları birbirini dik açılarla kesen modern ispanyol şehrinin (bugün Plaza Murillo denilen eski Plaza Mayor) eskiden birbirinden ayrı olduğunu ortaya koyar. Şehir, aşağı kesime doğru kenarında modern yapılar yükselen Mariscal Santa Cruz caddesi ile bu caddenin Obrajes ve Calacoto'daki güzel semtlere ulaşan kolları boyunca gelişmiştir. Eğim fazladır ve bitki örtüsünün bollaşması iklimin değiştiğini gösterir. Ama yeni evler, orta sınıfların konutları ve yoksulların kulübeleri, dik yamaçlara ve yan hendeklere (Miraflores mahallesi gibi) dağılmıştır. Yukarı kesime doğru Guaqui garı çevresinde yeni sanayiler (pamuk ve yün, besin sanayii) toplanmıştır. Altiplano'da, Alto de la Paz varoşu, demiryolları, karayolları ve havaalanı ile ikinci bir sanayi merkezidir (demiryolu atelyeleri; Cochabamba petrol boru hattının son noktası). — *La Paz idare bölgesi,* Batı Cordillera'da, yüksek orta ova ve Doğu Cordillera üzerinde uzanır; 984 400 nüf. (L)

LAPÇIN i. Tabanı meşinden yapılmış mest: *Rahmetli anası hep lâpçın giydirirdi de adı öyle kaldı* (B. Felek). [M]

LA PEROUSE (Jan François DE GALAUP, — kontu), fransız denizcisi (Le Guo, Allu

Foto. LAROUSSE

yakınları 1741 - Vanikoro adası 1788). On beş yaşında deniz muhafızı oldu; 20 kasım 1759'da Belle-Isle yakınlarında amiral Hawke'e karşı yapılan deniz muharebesinde *Formidable* savaş gemisinde ağır yaralandı ve esir edildi. Amerika Bağımsızlık savaşında Antiller'deki muharebeye katıldı (1779). 1780'de albaylığa yükseldi ve Astrée gemisinde la Touche - Tréville'in yardımıyle Royal adası yakınlarında iki savaş gemisini ele geçirdi. 1782'de Hudson körfezine yaptığı bir sefer başarıyle sonuçlandı: Prince-de-Galles ve York kaleleri ele geçirilerek tahrip edildi. Barıştan sonra, planını Louis XVI'nın yapmış olduğu bir keşif kolunun kumandanı oldu; emrindeki gemiler, 1 ağustos 1785'te, bilgin ve sanatçılardan kurulu bir ekiple Brest limanından hareket etti ve 9 nisan 1786'da Pâques adasına yanaştı. La Pérouse oradaki kocaman heykellerin rölövesini yaptı. 29 Mayıs'ta Hawaii adalarında bulundu; adaların 500 km daha batıda olan yerini haritada düzeltti. 2 Temmuz 1786'da «Fransızların limanı»nda 58°36''lik bir kuzey enlemle Amerika'nın kuzeybatı kıyısına ulaştı. Sandwiç adalarının (Hawaii) [burada 5 eylülde Necker adasını buldu] kuzeyinden Macao'ya, sonra Filipinler'e vardı, buradan da Japonya'ya doğru ilerledi. 2 Ağustos 1787'de Sahalin adasıyle Hokkaido arasındaki boğazı keşfetti (buraya o zamandan beri «La Pérouse boğazı» denir). 7 Eylülde Kamçatka'da Petropavlovsk'ta (Kamçatka) tuğamiralliğe yükseltilmiş olduğunu öğrendi ve Jean Baptiste de Lesseps'i yolculuk notlarını ve haritalarını Fransa'ya götürmekle görevlendirdi. Oradan Navigateurs takımadalarına (Samao adaları) gitti (arkadaşı De Langle burada katledildi). sonra Amis adalarına (Tonga) vardı; 26 ocak 1788'de Botany Bay'a ulaştı, oradan son raporunu bahriye bakanına yolladı. Bundan sonra kırk yıl la Pérouse'un âkıbeti bir sır olarak kaldı. 1791'de fransız denizcilerinden d'Entrecasteaux, La Pérouse'u aramağa çıktı, fakat onu bulamadı. Gezisinin hikâyesi 1808-1809'da yayımlandı. 1826'da ingiliz kaptanı Dillon, Ticopia adası halkından birinin elinde bir kılıç kabzası gördü, kabzanın üzerinde kayıp denizcinin adının baş harfleri yazılıydı, bu kabzanın öbür eşyalarla yakındaki bir adadan gelmiş olduğunu öğrendi. Söz konusu ada Vanikoro adasıdır, burada, Dumont d'Urville, 1828'de Astrolabe adlı geminin kalıntılarını buldu. La Pérouse'un ve yanındakilerin gemileri battıktan sonra adalı yerliler tarafından öldürülmüş oldukları sanılır. (L)

LA PÉRUSE (Jean DE), fransız şairi (La Péruse, Angoumois 1529 - ay.y. 1554). Jodelle'in *Cléopâtre Captive* (Tutsak Kleopatra) adlı eserinin temsili sırasında Ronsard ile tanıştı ve kendisi de *Médée* adlı ve Jodelle'in piyesine göre büyük bir gelişme gösteren bir trajedi yazdı. Ronsard'ın, Pléiade topluluğunun yedinci üyesi olarak düşündüğü La Péruse'ün vakitsiz ölümü buna imkân bırakmadı. (L)

LA PEYRERE (Isaac DE), fransız bilgini (Bordeaux 1594-Aubervilliers 1676). Bir protestan ailedendi. Condé'nin yanına girdi ve onunla birlikte Hollanda'ya gitti. 1643'te *Du Rappel des Juifs*'i (Yahudilerin Geri Çağırılması), 1655'te de *Praeadamitiae sive Exercitatio Super Versibus* 12, 13 *et* 15 *Capitis V Epistolae D. Pauli ad Romanos, Quibus Indicantur Primi Homines Ante Adamum Conditi*'yi (Adem Öncesi veya Aziz Paulus'un Romalılara Manzum Mektubunun V. Bölümünde, Ademden Önce Yaratılmış İlk İnsanlara İşaret Edilen 12, 13 ve 15. Mısralar Üstüne Alıştırma) yayımladı. Eser Paris parlamentosu tarafından yasaklanınca, yazar Protestanlıktan caymak zorunda kaldı. (L)

LA PEYRONİE (François GIGOT DE), fransız cerrahı (Montpellier 1678-Versailles 1747). 1717'de Louis XV tarafından saray cerrahı seçildi, on yıl sonra da, teklifi üzerine Cerrahî akademisi kuruldu. Vücuttaki kovukların sertleşmesine yolaçan iltihaplanma onun adıyle anılır. (L)

LA PEYROUSE (Philippe PİCOT, — baronu), fransız tabiat bilimcisi (1744-1818). Sırasıyle, parlamentoda başsavcı vekili (1768), Toulouse idare bölümünün idare meclisi başkanı (1790), École Centrale'da tabiat bilimleri öğretmeni, Toulouse belediye başkanı (1800), fen fakültesinde profesör, ardından da Yüzgün sırasında milletvekili oldu. İki eseri vardır: *Flore des Pyrénées* (Pireneler Florası) [1795-1801] ve *Histoire Abrégée des Plantes des Pyrénées* (Pirenelerdeki Bitkilerin Kısa Tarihi) [1813]. (L)

LAPEYROUSİA i. Bot. Otsu spatalı soğanlı bitki; Güney Afrika'da yetişen on sekiz türü bilinir; bazı türleri Avrupa'da limonluklarda yetiştirilir. (L)

LAPHRİA i. Zool. Hızlı uçan etçil büyük sinek. (*Laphria gibva*'nın kabuğu kalın, siyah ve kırmızı renklidir. Kurtçuğu ağaç gövdelerinde, oduncul böceklerin açtığı deliklerde yaşar. Kısaduyargalı ortoraf sineklerin *asilidae* familyasından.) [L]

LAPHYGMA i. Zool. Tarım bitkilerine zararlı kelebek. (*Laphygma frugiperda*'nın tırtılı Kuzey Amerika'da otlaklara çok zarar verir. Pulkanatlıların *noctuidae* familyasından.) [L]

LA PİANA (Giorgio), italyan tarihçisi (Palermo 1879). 1913'te A.B.D.'ye göç etti, 1918'de A.B.D. uyruğuna girdi. 1936'dan 1948'e kadar Harvard üniversitesinde kilise tarihi okuttu. Başlıca eserleri: *Le Rappresentazioni Sacre nella Letteratura Bizantina dalle Origini al Secole IX* (Başlangıcından IX. Yüzyıla Kadar Bizans Edebiyatında Kutsal Tasvirler) [1912], *La Chiesa di Roma alla Fine del II sec.* (II. yy. Sonunda Roma Kilisesi) [1925], *Il Teatro Bizantino* (Bizans Tiyatrosu) [1936]. 1943'te dostu Salvemini ile birlikte *What to do With Italy* (İtalya'yı Ne Yapmalı) adlı siyasî kitabı yazdı. (Eser, 1946'da *La Sorte dell'Italia* [İtalya'nın Kaderi] başlığı altında İtalyanca'ya çevrildi.) [M]

LAPİCQUE (Charles), fransız ressamı (Theizé, Rhône 1898). Doktor Louis Lapicque'in oğlu. Mühendis oldu ve Bilimler fakültesinde görev aldı. Aynı zamanda müzik ve resimle de uğraşıyordu. 1943'ten sonra yalnız resimle meşgul oldu. Renkli bir üslûpla, çeşitli tasvirî ve hayalî temaları işledi: at yarışları, deniz manzaraları, Venedik ve Roma'dan manzaralar, hayvan resimleri, tarih ve mitolojiyle ilgili resimler, spor sahneleri. Toplu resimleri Bern (1962), Hamburg (1964), Cenevre (1965) ve Paris Art Moderne müzelerinde (1967) sergilendi. *Essais sur l'Espace, l'Art et la Destinée* (Mekân, Sanat ve Kader Üstüne Denemeler) [1958] adlı bir de kitap yayımladı. (L)

LAPİCQUE (Louis), fransız fizyoloji bilgini (Epinal 1866 - Paris 1952). Paris Tabiat Tarihi müzesinde, sonra Paris Fen fakültesinde genel fizyoloji profesörü (1919 - 1936) oldu. Kronaksi'yi keşfetti ve nöronların uyarılabilme özelliğini inceledi. (L)

LAPİDE (Cornelius A), hollanda dilinde **Cornelis Ban den Steen,** Liège'li ilâhiyatçı (Bocholt, Liège yakınları 1567 - Roma 1637). Cizvit tarikatına girdi (1592), İncil ve ibranî dili konusunda Louvain'de ders verdi (1596). Roma Din okulunda profesörlük yaptı (1616), büyük önem taşıyan İncil şerhleri yazdı. Bu yazılar, didaktik özellikleri ve yazarın Kilise babalarının doktrinleri konusundaki derin bilgisi sebebiyle vaizler tarafından çok beğenilen bir eser oldu. 1885'te, *Cornelius A Lapide'in Eserleri* adlı kitap da basılınca, vaizlerin işi daha kolaylaştı. (L)

LAPİDER i. (fr. *lapidaire*). Ed. XII. ve XIII. yy.da özellikle Philippe de Thaon tarafından kullanılan öğretici şiir türü. (Değerli taşların özelliklerini konu edinen lapiderler, M.Ö. I. yy.da yaşamış bir yunan yazarı olan Damigeron'un eserinden ilham alınarak yazıldı; Damigeron'un eserini Marbode, XI. yy.da manzum olarak Latinceye aktardı. Bu manzumelerin bilimsel değeri yoktur.) [L]

LAPİE (Paul), fransız filozofu (Montmort 1869-Paris 1927). Felsefe öğretmeni oldu, Tunus'ta, Pau'da, sonra Rennes, Toulouse ve Bordeaux fakültelerinde ders verdi. Doktora tezi olan *La Logique de la Volonté*'sinde (İradenin Mantığı) iradeyi zekânın bir tarzı olarak gösterir. (L)

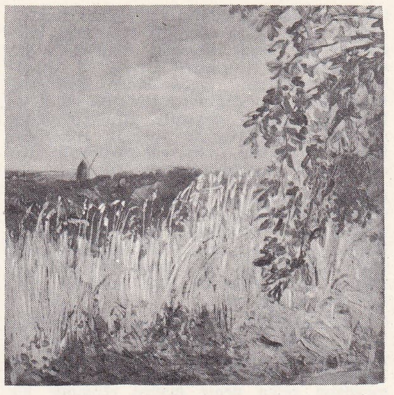

Pierre LAPRADE
«Buğdaylar»
Modern Sanat Millî müzesi, Paris

LA PİERRE (Johann HEYNLİN, **de Lapide** veya **Jean de** — denir), fransız ilâhiyatçısı ve hümanisti (Stein, İsviçre 1430 - Basel 1496). Öğrenimini Leipzig üniversitesinde yaptı (1452), 1460 yılına doğru Paris'e gitti. 1469'da Paris üniversitesi rektörü oldu ve Sorbonne'un binalarından birinde Guillaume Fichet ile birlikte, Fransa'da ilk matbaayı kurdu. Basel'e döndü 1474), teoloji profesörü olarak Tübingen'e çağırıldı (1478). 1482'de Basel'de Chartreux manastırına girdi. En önemli eseri *Resolutorium Dubiorum Circa Celebrationem Missarum Occurentium*'dur (Engellenen Âyinlerin Yapılması Üstüne Şüpheler Dağıtıcı Teklif) [1492]. (L)

LAPİLLİ çoğl. i. («küçük taşlar» anlamında ital. k.). Jeol. Yanardağlardan fırlayan ve çapı 5-50 mm arasında değişen küçük katı parçalar. (L)

LAPİNA i. Zool. Kayalık kıyılarda yaşayan kemikli balık. (Lapinagillerin örnek tipi.)

— ANSİKL. *Lapina*'lar kayalık kıyılarda, sığ sularda yaşayan oldukça büyük balık-

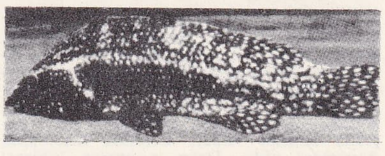

lardır (50 sm). Yumurtasını, genellikle suyosunundan yaptığı bir çeşit yuvaya bırakır. Renkleri çok canlı ve çok güzel olmakla beraber, bulunduğu yere, cinsiyete, yaşa ve mevsime göre değişiklik gösterir. Erkekleri çiftleşme mevsiminde gözalıcı renklerle donanır. Lapinalar özellikle sıcak denizlerde yaşar. Türkiye kıyılarında lapinaların birçok türüne rastlanır: *Labrus bergylta* barlam (*L. merula*) [rengi yeşile çalan bu balık Akdeniz'de yaşar], ördek balığı (*L. Mixtus*) [hem Pasifik'te hem Akdeniz'de yaşar ve erkeği dişisinden çok daha renklidir]. (L)

LAPİNAGİLLER çoğl. i. Zool. Kemikli balık familyası. (Lapinalar kayalık yerlerde yaşayan, canlı renklerle bezeli [özellikle erkekleri çiftleşme mevsiminde böyle olur] kıyı balıklarıdır. Iskarozgiller familyasındaki balıklar gibi bunların da yutaklarında parçalayıcı dişler bulunur. Başlıca cinsleri: *lapina; çırçır balığı; gün balığı* v.b.) [L]

LA PİNELİÈRE (Guérin DE), fransız şairi (Angers 1615'e doğr.-Paris 1643). Çok genç yaşta çağının edebiyat tarihi üstüne ilgi çekici bir inceleme yazısı yayımladı: *La Parnasse ou le Critique des Poètes* (Parnasos veya Şairlerin Tenkitçisi) [1635]. Aynı yıl Seneca'yı örnekseyerek yazdığı *Hippolyte* adlı trajediyi yayımladı; eser, pek parlak ve özlü üslûbu sayesinde Benserade ve P. Corneille tarafından övüldü. (L)

LA PİRA (Giorgio), italyan siyaset adamı (Pozzallo, Ragusa 1904). Floransa'da Roma hukuku profesörü idi, hıristiyan demokrat milletvekili olarak Kurucu meclise, sonra İtalyan parlamentosuna (1946) girdi. Çalışma bakanı (1950), Floransa be-

Jean de LA QUINTINIE
Edelinck'in gravürü
Bibliothèque Nationale, Paris

Foto. LAROUSSE

lar
bronz
Muhafazakârlar Sarayı
müzesi, Roma

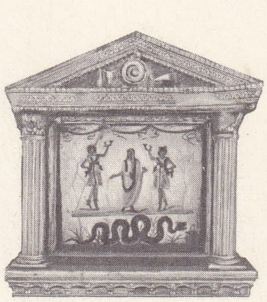

lararium
lar tanrısı sunağı
Vettü'ler evi, Pompeii, İtalya

Valéry LARBAUD
Jacques Fouqet'nin
deseni

lediye başkanı (1951-1957, 1961'de yeniden seçildi) oldu. İleri sürdüğü tezlerdeki atılganlığı ve sosyal alandaki faaliyetleri ile ünü ülkesinin sınırlarını aştı. 1965 Seçimlerinde, partisinin yasaklaması yüzünden, komünistlerin desteğinden mahrum kaldı ve belediye seçimini kaybetti. Özellikle Vietnam'da barış davasına öncülük etmesiyle, İtalyan Hıristiyan Demokrat partisinde kendine has bir akımın temsilcisi oldu. (L)

LAPİS (Gaetano), italyan ressamı (Cagli, Ombria 1704-Roma 1758). Perusa'da, San Bernardino kilisesinde bir *Madonna*'sı, Borghese sarayında *Venüs'ün Doğuşu*, Cagli katedralinde de *İsa'nın Son Yemeği*, *Doğuş* ve *Avellino'lu Aziz Andreas* adlı tabloları vardır. (L)

LAPİS-LAZÜLİ, LAPİS veya **LAZÜRİT** i. (lat. *lapis*, taş ve *lazuli*, gök mavisi'nden). Miner. Sodyum alüminosilikat ile kalsiyum klorür ve kalsiyum sülfattan meydana gelen deniz mavisi renginde bir taş. (Sodalit grubundandır.)

— ANSİKL. *Lapis-lazüli*, kübik sistemde billûrlaşır. Asya'da rastlanır; kıymetli vazoların süslenmesinde ve mozaikler için kullanılır. (L)

Lapis niger («kara taş»), Roma forumunda siyah mermerden döşeme taşı. Romulus'un (veya Faustulus veya Hostilius'un) mezarının kapağı olarak kabul edilirdi. Kalıntıları arasında bulunan bir sütunun üzerindeki yazıtın M.Ö. VI. yy.dan kalma kutsal bir yasa olduğu sanılır. (L)

LAPİTH'LER. Yun. mit. Atları ehlileştirmekte ün kazanmış olan teselya halkı. Lapith'ler, kral Peirithus'un yönetiminde Kentauros'ları yendi; sonra da Herakles tarafından yok edildiler. (L)

LA PLACE (Pierre Antoine DE), fransız yazarı (Calais 1707-Paris 1793). T. Otway'ın *Venise Sauvée* (Kurtarılan Venedik) adlı kitabını çevirdi (1747). 1762'den 1764'e kadar *Mercure de France*'ı yönetti, *Théâtre Anglais* (İngiliz Tiyatrosu) [1745-1748] adlı kitabı ve Shakespeare'in başlıca eserlerinden yaptığı ilk tercüme denemeleriyle tanınır. (L)

LAPLACE (Pierre Simon, — markisi), fransız astronomu, matematikçisi ve fizikçisi (Beaumont-en-Auge, Normandiya 1749-Paris 1827). Bir çiftçinin oğlu olan Laplace, köyünde okudu, sonra Paris'e geldi. Burada d'Alembert'in sayesinde, yirmi yaşında Krallık Askerî okuluna matematik öğretmeni oldu. Daha o zaman bilimsel çalışmaları ile tanınan Laplace, 1784'te Topçu müfrezesi denetçisi olarak Bézout'nun yerini aldı. Genç Napolyon Bonapart'ın sınavını yaparak ona askerlik mesleğinin yolunu açtı. Öğretmen okulunda profesörlük yaptı, daha sonra École Polytechnique'e denetçi oldu. 18 Brumaire ertesi, birinci konsül tarafından içişleri bakanlığına getirildi; siyasete pek yatkın olmadığı için bu görevden alınarak, yerine Lucien Bonaparte tayin edildi. 1799'da Senato'ya girdi, 1803'te Senato başkan yardımcısı oldu; Napolyon onu bol bol taltif etti ve kendisine, imparatorluk kontu unvanını verdi (1806). Ama Laplace 1814'te imparatorun düşmesi için oy verdi ve Louis XVIII ile birleşti. Kral ona markilik ve âyan üyeliği verdi. Çalışmaları özellikle gök mekaniği ve ihtimaller hesabı ile ilgiliydi. *Exposition du Système du Monde* (Dünya Sisteminin Açıklanışı) [1796] adlı eserinde, ünlü kozmogoni varsayımı yer alır. Bu varsayıma göre, güneş sisteminin şimdiki yerinde ilkel bir bulutsu bulunmakta, son derece yoğun ve çok yüksek sıcaklıktaki bir çekirdeği, bir atmosfer gibi çevrelemekte ve merkezinden geçen bir eksen etrafında tek bir parça halinde dönmekteydi. Dönüş halinde bulunan bu bütünün dış tabakalarının soğuması, bulutsunun ekvator düzleminde iç içe halkalar meydana getirmiş, merkezî çekirdekten de Güneş oluşmuştu. Bu halkalardan her birinin maddesi, bir noktada yoğunlaşarak bir gezegen meydana getirmişti. Aynı süreçle, gezegenlerden de uydular doğmuştu. Satürn'ün halkası bu ara safhanın bir örneğini meydana getiriyordu. Bu varsayım, olağanüstü bir ün kazanmasına rağmen, birçok itiraza uğradı. *Mécanique Céleste* (Gök Mekaniği) [1798-1825] adlı eserinde Laplace, Newton'dan, Halley'den, Clairaut'dan, d'Alembert'den ve Euler'den bu yana, evrensel çekim ilkesi hakkındaki bütün dağınık çalışmaları tutarlı bir öğreti halinde birleştirdi.

Laplece'ın ihtimaller hesabı üstündeki çalışmaları önemlidir. 1812'de *Théorie Analytique des Probalités* (İhtimallerin Analitik Teorisi) adlı eseri çıktı. Bu kitabının ikinci baskısının (1814) «İhtimallerin Temeli Üstüne Felsefî Deneme» adlı önsözünde, hiç bir matematik yol kullanmadan, tesadüfler geometrisinin ilke ve uygulamalarını açıkladı. Fiziğe katkısı da büyüktür. Lavoisier ile, ısınma ısıları ve kimyasal tepkimelerle ilgili, ilk ısıölçümünü yaptı (1780). Gazın adiyabatik değişimler formülünü buldu ve bunu sesin yayılma hızını ifade etmede kullandı. Kılcallık üstüne genel bir teori de ortaya attı. Nihayet, elektromagnetizmanın iki temel kanununu formülleştirdi.

1806'da, Arcueuil'de dostu Berthollet'nin malikânesine komşu bir malikâne edindi. Genç bilginleri belli zamanlarda biraraya toplayan ünlü Arcueuil Cemiyeti, burada doğdu. (L)

Laplace kanunları, magnetik alanlarla elektrik akımlarının karşılıklı etkileriyle ilgili kanunlar. Bk. ELEKTROMAGNETİZMA. (L)

Laplace kuvvetleri, bir magnetik alanda elektrik akımını etkileyen kuvvetler. Bk. ELEKTROMAGNETİZMA. (L)

Laplace operatörü, bir gradyanın diverjansını gösteren

$$\Delta = \frac{\partial^2}{\partial x^2} + \frac{\partial^2}{\partial y^2} + \frac{\partial^2}{\partial z^2}$$

diferansiyel operatörü. (Bir U (x, y, z) fonksiyonu için «Laplace denklemi» basitçe $\Delta U = 0$ şeklinde yazılır.) [L]

Laplace vektörü, $\vec{B}$ magnetik indükleme vektörünün özelliklerini taşıyan eksenel vektör. (Bir kuvvetin bir noktaya göre olan momenti gibi, *oxyz* sisteminden *oyxz* sistemine geçerken yön değiştirir.)

— ANSİKL. Bir $\vec{B}$ *Laplace vektörü*, $\vec{B} = \text{rot}\ \vec{A}$ bağıntısına göre bir A vektörel potansiyelinden türer; dolanımı genel olarak eğrinin şekline göre değişir ve dönmesi sıfır değildir. Buna karşılık akısı kalıcıdır (kapalı bir eğrinin sınırladığı alana bağlı değildir) ve diverjansı sıfırdır. Bu özellikler, elektrik alanının, *Newton vektörü* de denen $\vec{E}$ kutup vektörüne (oxyz sisteminden oyxz sistemine geçerken yön değiştirmez) zıttır. Bu vektör $\vec{E} = -\text{grad}\ V$ bağıntısına göre bir V skaler potansiyelinden türer; dolanımı eğrinin şekline göre değişir ve rot $\vec{E} = 0$ dır; akısı genellikle kalıcı olmayıp diverjansı da sıfır değildir. (L)

LAPLAMA (ing. *lap*, cilâlama'dan *laplumak*'tan *lapla-ma*). Aşındırıcı tozlar yardımıyle madenî bir yüzeyin son tesviyesinin yapılması. || *Laplama tezgâhı*, laplama işlerini yapmağa yarayan takım tezgâhı. (Bu tezgâh, genel olarak bir parça taşıyıcı tabladan ve alternatif doğrusal bir hareketle kımıldayan bir iş milinden meydana gelir; iş mili ucundaki bir *lap* veya *laplama taşına* sürekli dairesel bir hareket iletir.)

— ANSİKL. Mekan. Bir Zımpara taşıyle sağlanan yüzeyden daha yüksek nitelikte bir yüzey elde edilmesinde aşındırıcılarla madenlerin işlenmesi (bk. REKTİFİYE *etmek*) sık sık gerekli olur. Laplama o durumda, olağanüstü işlenmiş bir niteliği ve istenen tam duyarlığı elde etmeye yatkındır. Bunun için *laplama âleti* denilen bir desteğin üzerine konmuş toz halinde bir aşındırıcı madde kullanılır. Laplama biraraya getirilmiş (taş veya beton) biçimdeki aşındırıcı madde kullanan *honlama*'dan farklıdır. Bu aşındırma işleri mastar desteklerinin yapımında bitirilmesi durumunda olduğu gibi, 0,1 μ'luk tolerans tanınan en son derecelere kadar götürülebilir. (L)

LA PLANCHE (Louis REGNİER DE), fransız yazarı (Paris 1530'a doğr. - öl. 1580'e doğr.). Başkumandan Montmorency ve büyük oğlu François tarafından himaye edildi. Guises'lere karşı yazdığı hicivler güçlü bir polemikçi olduğunu gösterir: *Response à l'Epistre de Charles de Vaudemont, Cardinal de Lorraine* (Lorraine Kardinali Charles Vaudemont'un Manzum Mektubuna Cevap) [1565] ve *Livre des Marchands ou Du Grand et Loyal Debvoir de Messieurs de Paris envers le Roy et la Couronne* (Tacirlerin Kitabı veya Paris Soylularının Krala ve Krallığa Karşı Büyük ve Dürüst Görevi) [1565]. *L'Histoire de l'Estat de la France sous François II* (François II Zamanı Fransa Tarihi) [1576] en ilgi çekici eseridir. (L)

LAP LAP zf. (onomatope). Köpek, kedi gibi hayvanların bir şey içerken çıkardıkları sesi anlatmak için kullanılır. || Bu çeşit bir ses çıkararak: *Lap lap yürümek*. (M)

LA PLATA, Bolivya'nın başkenti Sucre'nin 1839'a kadarki adı. (L)

LAPO (Arnolfo Dİ). Bk. ARNOLFO Dİ CAMBIO.

LAPO Dİ RİCEVUTO, Toscana'lı mimar ve heykeltıraş (XIII. yy.). Nicola Pisano'nun öğrencisi. Pisano ve Arnolfo ile Siena katedrali kürsüsünün yapımında çalıştı (1266-1268). [L]

LAPOİNTE (Ernest), kanadalı siyaset adamı (Saint-Eloi Quebec 1876 - Montreal 1941). Liberal milletvekili (1904); bahriye bakanı (1921); Milletler cemiyeti delegesi oldu (1923) ve A.B.D. ile balıkçılık antlaşması görüşmelerini yaptı (1923). Adalet bakanı olarak, Londra'da yapılan İmparatorluk Ülkeleri konferansında, Mackenzie King'in yanında bulundu (1926); 1929'daki konferansta Kanada delegasyonunu yönetti ve tekrar adalet bakanı oldu (1930 ve 1935). [L]

LAPON sıf. ve i. Laponya halkından veya bu halkın soyundan olan kimse. || [İsim tamlamalarında] Laponya veya Laponlarla ilgili olan: *Lapon müziği*.

— ANSİKL. Antropol. *Lapon*'lar zayıf yapıları, gövdesi uzun ve üyeleri kısa tıknaz bedenleri, brakisefal kafaları, geniş yüzleri ve kemerli burunlarıyle nitelenir. Görünüşleri bütünü bakımından alp ırklarının genel görünüşüne benzer, ama boyları daha kısadır. Bugün Laponlara bağımsız bir ırk değil de, alp ırklarının bir kolu veya alt ırkı gözüyle bakılmağa başlanmıştır.

— Etnogr. Avrupa'nın kuzey ucunda Norveç ile Beyaz deniz arasında yaşayan *Laponlar*, 35 000 kişi kadardırlar. Bunun 20 000'i Norveç'te, 10 000'i İsveç'te, 2 500'ü Finlandiya'da, geri kalanı S.S.C.B.'dedir. Eskiden göçebe yaşayan Laponlar, avcılık, balıkçılık ve ren geyiği yetiştiriciliğiyle geçinir, yer değiştirmek için kayak veya ren geyiklerinin çektiği kayık biçiminde büyük kızaklar kullanırlardı. Yazın otlakların yakınında, kumaş veya post kaplı koni biçimli çadırlarda, kışın ahşap veya ağaç kabuğundan evlerde yaşarlardı. Geleneksel giyecekleri kışın ren postundan, yazın yünlü kumaştan uzun bir ceketle, paçaları deri mokasenlerin içine sokulan dar bir pantolondur. Modern hayatı ilgi çekici derecede benimseyen Laponlar, ren geyiği yetiştirmeğe devam etmektedirler. Ama pek çok bölgede, özellikle İsveç Laponyası dağlarında eski biçimlerin yerini modern yetiştirme usulleri almıştır. Lapon artık ailesiyle birlikte sürü peşinde dolaşmaz, aile devamlı kulübelerde oturur ve yetiştirici hayvanlarına gözkulak olmakla yetinir. Kapalı iktisat sistemi değişmiştir ve hayvancılık et ticaretine yönelmiştir.

— Tar. Laponlar IX. yy.dan itibaren finli avcılar tarafından sistemli bir şekilde sömürüldüler. 1277'de Hame'li Pirkkalienler, Botten körfezinin kuzeyinde kürk ticareti tekelini ellerine geçirdiler. XVI. yy.da Gustaf Vasa, bütün Lappemark'ı krallığına bağladı ve finli ve isveçli köylüleri bu topraklara yerleşmeğe teşvik etti. Tayssina (1595) ve Knared (1613) antlaşmalarıyla Laponya'nın İsveç, Rusya ve Danimarka arasında siyasî bölüşülmesi onaylandı. Bununla birlikte bugünkü sınırlar Finlandiya ve Norveç arasında ancak 1751'de, Fin-

Foto. LAROUSSE

landiya ve Rusya arasında 1809'da ve Norveç ile Rusya arasında 1826'da çizilebildi. 1940-1945 Arası alman işgali altında kalan Finlandiya ve Norveç Laponları, Finlandiya ve rus ordularının 1944 ve 1945'teki hücumu sırasında Almanlar tarafından sistemli bir şekilde tahrip edildiler. (L)

LAPONCA i. (*Lapon*'dan *Lapon-ca*). Leng. Fin-ugur dil ailesinden Laponya'da konuşulan dil. (LM)

LAPONYA, Laponların oturduğu bölge; Norveç'in üç idare bölgesini (Troms, Nordland ve Finnmark), İsveç'in kuzeyini (Norrbotten ve Vasterbotten), *Fin Laponyası*'nı ve S.S.C.B.'de Murmansk idare çevresini içine alır. (L)

LAPONYA (FİN—'*sı*), fince **Lappi,** Finlandiya'nın kuzeyinde il; 206 300 nüf.; merkezi *Rovaniemi.* Bu ilin halkı, son üç yüzyıl içinde göç eden ve tarımla uğraşan Finlilerdir. Orman başlıca gelir kaynağıdır; sağmal inek ve ren geyiği yetiştiriciliği de bölge ekonomisinde önemli rol oynar. Sanayi Kemi'de toplanmıştır. Karayolu şebekesinin gelişmesi sayesinde, eskiden ıssız olan bu il, önemli bir turizm merkezi haline gelmiştir; Rovaniemi, İnari gölü. Kilpisjarvi gölü çevresindeki İskandinav Alpleri ve Pallastunturi kütlesi başlıca turistik yerlerdir. 2 500 Kişi kadar olan Laponlara ancak Enontekiö'nün, İnari'nin ve Utsjoki'nin kuzey kesimlerinde rastlanır. (L)

LAPORTEA i. (fransız etnologu F. de *Laporte*'un adından). Bot. Son derece ısırgan tüylerle kaplı, almaşık yapraklı ağaç veya çokyıllık ot. (Asya, Afrika, Okyanusya ve Amerika'nın tropikal bölgelerinde yetişen yirmi beşten fazla türü vardır. *Isırgangillerden.*) [L]

LA PORTE DU THEIL (François Jean Gabriel), fransız bilgini (Paris 1742 - ay.y. 1815). 1779'da İtalya dönüşü, Fransa tarihiyle ilgili 17 000 - 18 000 belge getirdi; bunların bir kısmı devlet hesabına bastırıldı (1791). Yunan yazarlarından birçok tercüme yayımladı. (L)

LAPPA i. Dulavratotu türünden bir bitkinin özel adı (*Arctium luppa*). [L]

LAPPADAK zf. (onomatope *lap*'tan). Bir şeyin lap diye ses çıkararak düştüğünü belirtmek için kullanılır. (M)

LAPPARENT (Albert, COCHON DE), fransız jeoloğu (Bourges 1839 - Paris 1908). Paris Katolik enstitüsünde profesördü (1875). İnceleme eserleri ve elkitapları yazdı: *Traité de Géologie* (Jeoloji İnceleme Kitabı) [1884]; *Cour de Mineralogie* (Mineraloji Dersleri) [1884]; *La Géologie en Chemin de Fer* (Demiryolu Jeolojisi) [1888]; *Leçons de Geographie Physique* (Fizikî Coğrafya Dersleri) [1896] v.b. — Oğlu JACQUES, fransız petrografı (Paris 1883 - ay.y. 1948). *Leçons de Pétrographie* (Petrografi Dersleri) [1923] adlı eseri yazdı. Birçok mineral keşfetti ve kayalar ile yapıları hakkında çok kişisel, mantıkî ama sezgiye dayanan bir görüş ortaya attı. (L)

LAPPEENRANTA, isveççe **Villmanstrand,** Finlandiya'da (Kymi ili) şehir, 1649'da Saimaa gölü kıyısında kuruldu; 21 600 nüf. Kimya sanayii. Çimento fabrikaları. Bıçkıhaneler, selüloz ve kontrplak fabrikaları. (L)

LAPPENBERG (Johan Martin), alman tarihçisi (Hamburg 1794 - ay.y. 1865). Edinburg üniversitesini bitirdikten sonra öğrenimine bir süre Londra, Berlin ve Göttingen'de devam etti. 1820'de Berlin'deki Prusya sarayına Hamburg daimî elçisi olarak tayin edildi. 1823-1863 Arasında Hamburg arşivlerinin başında bulundu. Hayatını ingiliz ve alman tarihini incelemek ve yazmakla geçirdi. *Geschichte von England* (İngiltere Tarihi) [1834-1837, iki cilt] adlı eserini zaman zaman birçok tarihçi devam ettirdi. Lappenberg Hamburg'un tarihi üstüne de birçok kitap yazdı. Bunların arasında *Hamburger Rechtsciltertumer* (Eski Hamburg Hukuk Belgeleri) [1845] ve Büyük Britanya ile Almanya arasındaki ticaretin bir incelemesi olan *Urkundliche Geschichte des Hansischen Stahlhofes zu London* (Londra'daki Hansa Stahlhof'un Belgelere Dayanan Tarihçesi) [1851] sayılabilir. Lappenberg *Hamburgische Chroniken* (Hamburg Kronikleri) [1852-1861] adlı kitabından başka *Monumenta Germaniae Historica*'yı (Germen Tarihi Eserleri) ve Ortaçağ üstüne çeşitli makaleler de yazdı. (M)

LAPPULA i. Bot. Genellikle açık gök mavisi renginde bazen beyaz çiçek açan, 10-16 sm yüksekliğinde otsu bitki. (*Hodangillerden.*) [L]

LAPRADE (Albert), fransız mimarı (Buzançais 1883). Birinci Dünya savaşından sonra Lille şehrinin yeniden inşasıyle görevlendirildi. 1931'den 1951'e kadar Güzel Sanatlar genel müfettişliği yaptı. Fas'ta mareşal Lyautey'in teşvikiyle şehircilik çalışmalarına katıldı (Rabat şehri Genel Valilik konağı, Casablanca'nın yerli bölgesinin girişi ve parkı). Paris'te Fransa Denizötesi Ülkeleri müzesini (1931) ve Ankara'da Fransız Büyükelçiliği binasını yaptı. 1945'ten sonra Génissiat ve Donzere barajlarının mimarlığını üstüne aldı. Paris (Le Marais), Le Mans, Valenciennes ve Chateauroux'daki iskân bölgelerinde sağlık tesislerinin yapımıyle görevlendirildi. 1945'ten sonra La Bâthie ve Modane santrallarının, Paris ve Lille idarî sitelerinin mimarlığını yaptı. 1944-1967 Yılları arasında, Paris, Fransa ve Güney Avrupa üstüne sekiz *Carnets de Croquis* (Krokiler) ile *François d'Orbay, Architecte de Louis XIV* (Louis XIV'ün Mimarı François d'Orbay) [1960], *Contre La Demolition de Paris* (Paris'in Yıkımına Karşı) [1967] adlı eserleri yayımladı. (L)

LAPRADE (Pierre), fransız ressamı (Narbonne 1875 - Fontanay - aux - Roses 1931). Peyzajlar, aile hayatından sahneler, natürmortlar çizdi. Paris Art Moderne müzesinde (*Kırmızı Manto* [1903]; *Buğdaylar* [1919]), Lyon, Grenoble ve Petit Palais müzelerinde eserleri vardır. Ayrıca Paul Valery, La Fontaine, Flaubert, Geraldy, Proust ve Verlaine'in eserlerini resimledi. (L)

LAPRADE (Victor Richard DE), fransız şairi (Montbrison 1812 - Lyon 1883). Lyon barosuna yazıldı, Lamartine tarzında yazdığı *Les Parfums de la Madeleine* (Madeleine'in Tatlı Hatıraları) [1829] ile şiire başladı. Bu eseri Hıristiyanlıktan ve Eflatun'dan ilham alarak yazdığı *La Colere de Jésus* (İsa'nın Hiddeti) [1940], *Psyche* (1842), *Odes et Poemes* (Lirik Şiirler ve Manzumeler) [1844], *Poémes Evangeliques* (İncil'den Manzumeler) [1850], *Symphonies* (Senfoniler) [1855], *İdylles Héroiques* (Kahramanlık İdilleri) [1858], *Les Voix du Silence* (Sessizliğin Sesleri) [1865] ve köy hayatıyle ilgili bir destan olan *Pernete* (1868) izledi. İmparatorluk idaresine düşmandı. 1870 Savaşı sırasında yurtseverce eserler yazdı: bir trajedi (*Harmodius* [1870]); *Pendant la Guerre* (Savaş Sırasında) [1872]; *Poemes Civiques* (Yurttaşlık Manzumeleri) [1872]; *Le Livre des Adieux* (Veda Kitabı) [1878]. Romantizmin kaynaklarından ılımlı bir tarzda faydalanan Laprade, felsefî şiire duyduğu eğilimi ve nesir eserlerinde görüldüğü gibi, tabiat sevgisini zarif bir biçimde dile getirdi: *Le Sentiment de la Nature avant le Christianisme* (Hıristiyanlıktan Önce Tabiat Duygusu) [1866]; *Le Sentiment de la Nature Chez les Modernes* (Modernlerde Tabiat Duygusu) [1868]; *Histoire du Sentiment de la Nature* (Tabiat Duygusunun Tarihi) [1883]. (L)

LAPRADELLE (Albert de GEOUFFRE DE), fransız hukukçusu (Tulle 1871 Paris 1955). Grenoble (1897) sonra da Paris Üniversitesinde devletler arası hukuk profesörü; milletlerarası anlaşmazlıklarda birçok hükûmetin danışmanı oldu. Savaşların insancıllaştırılmasını istedi ve Milletlerarası Yüksek Araştırmalar enstitüsünü kurdu. Eserleri arasında, *Les Pirincipes Generaux du Droit İnternational* (Devletler Hukukunun Genel İlkeleri) [1930], *La Justice İnternationale* (Milletlerarası Adalet) [1933], *Maîtres et Doctrines du Droit des Gens* (Kişi Hukukunun Ustaları ve Öğretileri) [1939] ve *La Paix Moderne* (Çağdaş Barış) [1947] sayılabilir. (L)

LAPRAİRİE, Kanada'da (Quebec) şehir, Saint Laurent'ın sağ kıyısında, idare bölümü merkezi; 7 300 nüf. Sanayi (tuğla, konfeksiyon, maya) merkezi. — *Laprairie idare bölümü,* 31 200 nüf. (L)

LA PRESLE (Jacques DE), fransız bestecisi (Versailles 1888). 1921'de Roma Büyük ödülünü kazandı, 1937'den 1958'e kadar Paris konservatuvarında armoni öğretmenliği, 1930'dan 1943'e kadar da Fransız radyosu senfonik yayınlarının sanat yönetmenliğini yaptı. Bir oratoryo (*L'Apocalypse de Saint Jean* [1929]), bir senfoni, piyano ve orkestra için bir konçerto, melodiler, oda müziği besteledi; ayrıca *Altmış Armoni Dersi*'ni yazdı. (L)

LAPSANA i. Bot. Açık sarı çiçekli otsu bitki; boyu 0,20-1,25 m arasındadır; boş arazilerde, kesim yapılmış orman açıklıklarında pek çok bulunur. (*Bileşikgillerden.*) [L]

LAPSEKİ, Marmara bölgesinde (Güney Marmara bölümü, Çanakkale ili) ilçe merkezi kasaba; 3 260 nüf. (1970). Çanakkale boğazının doğu kıyısındadır. Çanakkale'ye uzaklığı 39 km. — *Lapseki ilçesi,* 955 km², 22 698 nüf. (1970). Merkez, Beyçayırı ve Umurbey ilçeleri; 42 köy. Tahıl tarımı, sebzecilik ve meyvecilik. (M)

LAPTEV denizi, Arktika'da S.S.C.B. kıyısında deniz, Kuzey Toprağı takımadalarıyle (Severnaya Zemlya), Yeni Sibirya takımadaları arasında. Kışın hemen tamamıyle buzlarla kaplıdır. Ancak yazın birkaç ayında sefere elverişlidir. Kıyılarındaki başlıca limanlar Nordvik (Hatanga nehrinin halici) ve Lena nehrinin doğusunda Tiksi'dir. (L)

Lapua hareketi, 1929'da Finlandiya'da, *Lapua*'da (Ostrobotniya) çıkan antikomünist hareketin adı. 12 000 Köylü Helsinki'ye yürüyerek 1930'da meclisin dağılmasına yolaçtı; bunu, hareketin itibarını düşürerek 1931'de başkanlığa Svinhufvud'un seçilmesini kolaylaştıran şiddet hareketleri takip etti. (L)

Laputa, Gulliver'in üçüncü gezisinde çıktığı ada. (L)

LAPYA veya **LAPYE** veya **LAPİAZ** i. (fr. *lapie* veya *lapiaz*'dan). Jeomorfol. Sivri, çoğunlukla keskin tepelerle birbirinden ayrılan karstlı mikro şekiller; bu şekillerdeki çıplak kayanın yüzeyi, derin yiv, delik ve oyuklarla yarılmıştır. (Yükseklik farkları birkaç desimetreye ulaşabilir.) ‖ *Kıyı lapyaları,* lapyalara benzeyen ve şiddetle çarpan dalgaların sıçrattığı sular tarafından eritilen kireçtaşlarının meydana getirdiği kıyı mikro şekilleri.

— ANSİKL. *Örtülü lapya* (çukur bölümlerinde biraz bitki toprağı ve ot bulunur) ve *çıplak lapya*'lar başlıca lapya çeşitleridir. Lapyalar, karbon gazı bakımından zengin atmosfer sularının kalkerleri aşındırmasiyle ortaya çıkar ve özellikle önemli kar örtüsü bulunan dağlarda gelişir (msl. Alp dağları). Gerçekten kar, lapyaları donmaktan korur. Ayrıca kar içindeki hava, karbon gazı bakımından, açık havaya oranla zengindir; bu durum, erime sularının aşındırıcı bir güce sahip olmasına yolaçar. Nihayet kar parçalarının yavaş yavaş erimesi, suyun sızmasını sağlar ve sızma karların erimesini kolaylaştırır. Lapyalar, Alp dağlarında, sürekli karların hemen altındaki katın başlıca özelliğidir. (L)

LAQUAİ (Reinhold), isviçreli besteci (Molfetta 1894 - Oberieden 1957). Busoni'nin öğrencisiydi, piyanist olarak tanındı, Zürich konservatuvarında öğretmenlik yaptı. Üç senfoni, beş uvertür, orkestra için iki serenad, bir piyano konçertosu, 6 tane yaylı çalgılar için dörtlü, iki yüz melodi besteledi. (L)

LA QUİNTİNİE (Jean DE), fransız tarım uzmanı (Chabanais, Agoumois 1626 - Versailles 1688). Poitier'de avukat iken, meyve ağaçları üstüne araştırma yapmak için mesleği terketti. Yaptığı deney ve incelemeler sonunda meyve ağaçlarının yetiştirilme ve budanması konusunda pratik kurallar ortaya koydu. Budama çakısını icat etti ve bahçe testeresini mükemmelleştirdi. *İnstruction pour les Jardins Ffruitiers* (Meyve Bahçeleri Üstüne Bilgiler) adı altında yazılmış notları, sonradan oğlu tarafından yayımlandı (1690). [L]

LAR i. (etrüskçede «şef» anlamına gelen bir kelimeden lat. k.). Esk. Rom. Aile ocağının koruyucusu tanrıların adı.

— ANSİKL. Sanıldığına göre *lar*'lar, baş-

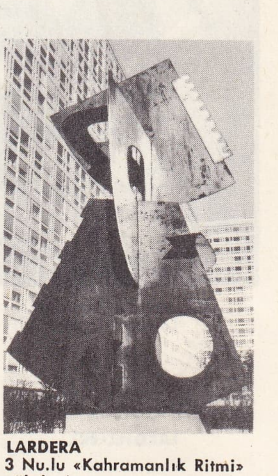

LARDERA
3 Nu.lu «Kahramanlık Ritmi» yüksl. 4 m

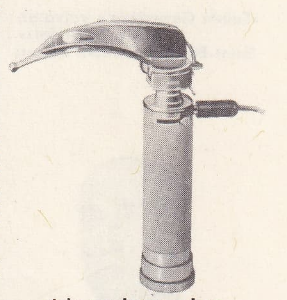

dolaysız larengoskop

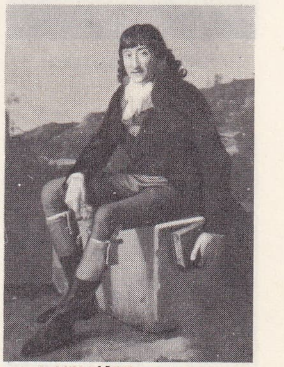

LA REVELLİÈRE -LEPEAUX
Gérard'ın eseri, Angers müzesi, Belçika

Foto. LAROUSSE

«Sanatçı, Karısı ve Kızı»
Louvre müzesi, Paris

LARGİLLİÈRE

«Sainte Geneviève'e yalvaran
Paris Yargıçları»
Saint-Etienne-du-Mont kilisesi

LARGO CABELLERO

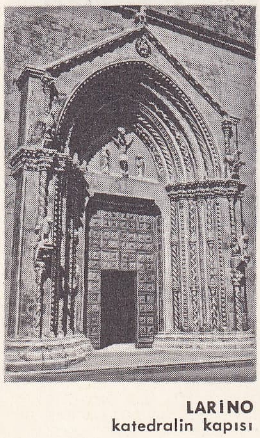

LARİNO
katedralin kapısı

langıçta tarım tanrılarıydı. Sonraları, kırlardaki yol kavşaklarının tanrıları (*Lares compitales*) oldular. Özellikle aile ocağını korur ve evin her şeyiyle ilgilenirlerdi (Ennius). Her ailenin bir lar'ı vardı (*lar familiaris*). Bu lar, kanatsız, kısa elbiseli ve bir bolluk boynuzu veya bir rhyton taşıyan küçük cinler biçiminde temsil edilirdi. Çok zaman, yanında sadakat sembolü olarak bir de köpek bulunur ve evdeki özel bir yuvaya küçük bir heykeli konurdu. Köylerde yemekler lar'ın karşısında yenir, lar'lara çiçekten taçlar ve çörekler sunulur, dişi domuzlar veya kuzular kurban edilirdi. Lar'lar ayrıca tabyaların koruyucusuydu; şehirlerde onlar adına, *compitalia* denen eğlenceler düzenlenirdi. (L)

—LAR, —LER ek. Gram. Çoğul eki; isimlerin çoğul biçimlerini yapar; *kapı-lar, ceviz-ler, kitap-lar, üzüntü-ler* v.b.

— ANSİKL. Ek. Eski Türkçe'den beri *-lar, -ler* biçimindedir. Çoğul eki, isim ile diğer kelimeler arasında bir bağ kurmaz. Çoğul ekinden sonra iyelik, hal ve soru eki gelebilir. Çoğul eki bazen iyelik ekinden sonra gelerek *-gil* ekinin yerini tutar: *ambar-lar, dedem-ler* v.b. Çoğul eki, bazı fiil çekimlerinde işletme eki görevi yapar: *bakar-lar, sevdi-ler* v.b. Vurgu, genellikle çoğul eki üstündedir. (M)

LAR, İran'da (VII. eyalet), şehir, Laristan'ın başlıca merkezi, İran'ın güney kenarındaki bir yaylada; 13 000 nüf. Tarım (tütün, pamuk ve hurma). 1601'e kadar bağımsız kalan eski bir devletin başkentiydi. 1960 Depremi sırasında şehrin büyük kısmı yıkıldı.

● *Tarih.* Eski adı *Lad* olan Lar eyaleti Keyanîlerin Keyhüsrev soyundan Gurgin Milâd tarafından zaptedildi. Milâdîler adı verilen hanedan tarafından yönetildi. XIV. yy.da türkmen soyundan Celâleddin'in eline geçti.

İbrahim Han zamanında Safevîlere bağlandı. Lar hâkimi İbrahim II'nin ölümünden sonra yönetimi şiî Kazı'l Kasım'a verildi (1601). Şehirdeki Milâdîler devri yapıları, bir cami ile Lar veziri Kanber Ali Bey Cahrumi tarafından yapılan kapalıçarşıdır. Halkı, Nadir Şah devrinde şafiî mezhebindendi. Afganlılar üzerine gönderilen Fars serdarı Mehmed Han, halkla anlaşarak Nadir Şaha karşı ayaklandı. Uzun süre Nâsır Han ve soyundan gelenler tarafından yönetilen Lar, XIX. yy.da bülucistanlı Mihrab Hanın saldırısına uğradı. 1840'ta şaha karşı ayaklanan ismailî reisi Aka Han tarafından alındı. (M)

LARA. Rom. mit. Mercurius ile birleşerek *lar*'ları dünyaya getirdiği öne sürülen su perisi. (L)

LARA, Venezuela'nın kuzeybatısında eyalet; 510 500 nüf. Merkezi *Barquisimeto*. (L)

LARA, Akdeniz bölgesinde Antalya şehri doğusunda, Aksu ağzı yakınında plaj yeri. (M)

LARA, Ortaçağ tarihlerinde sık sık adı geçen eski ispanyol ailesi. Özellikle *Los Siete İnfantes de Lara* adlı efsaneyle tanınmıştır. Ailenin en tanınmış kişileri Castillalı Alfonso VIII'in vasisi Nuno Perez; Enrique I'in vasisi Alvaro Nunez (öl. 1219); Aragon ve Granada hudutlarının genel kumandanı Juan'dır (öl. 1294). [L]

LARA (Jacinto), Güney Amerika Bağımsızlık savaşı kahramanı (Carora, Venezuela 1178 - Barquisimeto 1859). İspanyol-kızılderili kırması bir aileden gelmekteydi. Gençliğinde tarım ve hayvancılıkla uğraştı. 1810'da bağımsızlık hareketine katıldı. 1813 Savaşına girdi, Apuro ve Calabozo'nun yanında savaştı. Nueva Granada ve Peru savaşlarında da bulundu. Corpahuaico harekâtı sırasında, emrindeki tümenle, Ayacucho savaşında orduyu besleyen hayvan sürüsünü düşman eline düşmekten kurtardı (1824). Rivas ve Bolivar'ın emrinde döğüştü, tuğgeneralliğe yükseldi. Savaştan sonra, Carora'da sivil hayata döndü (1831). 1847 - 1848 Yılları arasında Barquisimento valisi oldu. (M)

Lara ailesinin çocukları (Los Siete İnfantes de Lara), X. yy. sonu Castilla efsanesi. Birçok edebî esere ilham kaynağı oldu. Lara topraklarındaki Salas senyörü Gonzalo Gustios'un yedi oğlu, Burgos'ta, amcaları Lara'lı Ruy Velasquez ile yeni evlenmiş olan Dona Lambra'nın adamlarıyle dövüşür ve ona hakaret ederler. Dona Lambra, öc almak için, kocasını, yeğenlerini Magrıplılara vermeğe teşvik eder. Böylece, Magrıplılara teslim edilen yedi yeğen Almenar'da kılıçtan geçirilir. Babaları ise, daha önce özel görevle Cordoba halifesi El-Mansur'un yanına gönderilmiştir. Gonzalo'ya yedi oğlunun kesik başları gösterilir. İlkin onu öldürmeyi düşünmüş olan El-Mansur, Gonzalo'nun duyduğu üzüntü karşısında insafa gelerek babayı hapiste tutmakla yetinir. Gonzalo'nun, tutsaklığı sırasında, halifenin kızından Mudarra adında bir oğlu olur. Bu çocuk büyür, kimin oğlu olduğunu öğrenir ve babası ile kardeşlerinin öcünü almağa and içer. Castilla'ya gider, Ruy Velasquez ile Lambra'yı öldürür ve yaşlı babasını Salas'ta kör bir ihtiyar olarak bulur. Bu efsane 1250'den önce yazılmış bir destana ve muhtemelen ikinci bir destana da konu olduktan sonra 1252've doğru Alfonso X'un vakayinamesi ile 1344 tarihli vakayinamede de yer aldı. Hem bir destan, hem de bir tarih kaynağı olan bu efsane (*İnfants*) tercümesini meydana getiren eski romans'ların doğmasına yolaçmıştır. Aralarında La Cueva (1579), Lope de Vega (*El Bastardo Mudarra*, 1612), Matosfragoso'nun da (1650'den önce) eserleri bulunan on iki tiyatro oyunu bu konuyu işler. Efsane. 1834'te Rivas dükine bir manzume (*El Moro Exposito*). 1853'te Fernandez y Gonzales'e de bir roman ilham etti. V. Hugo'nun *Orientales*'deki *Chanson Mauresque*'i de bu konuya ayrılmıştır. (L)

LA RAMÈE (Louise). Bk. OUDA.

LA RAMEÈ (Pierre). Bk. RAMUS.

LARAMİE dağları, ing. **Laramie Range** veya **Laramie Mountains,** A.B.D.'de (Wyoming) kütle, *Laramie doruğu*'nda 3 350 m. Kayalık Dağlar'ın kuzey-güney yönünde uzanan bu kolu, yüksek yaylalardan oluşmuştur. Jeolojide, *Laramie tabakaları* adıyle, Tebeşir çağının sonu ve Eyosen'in başlangıcında, Kayalık Dağlar'ın güneyindeki bir çöküntü alanında meydana gelen 4 000 m kalınlıkta tatlı su yatakları belirtilir. (L)

LARAMİYEN sıf. (fr. *laramien*'den). Jeol. *Laramiyen kıvrımlanma,* daniyen ile iprezyen devir arasında (yani yaklş. —65 ile —60 milyon yıllarına doğru) meydana gelen kıvrımlanma. (L)

LARANDA. Esk. coğ. Anadolu'da (Lykaonia bölgesi) İsauria'da şehir. Bugün *Karaman*. İskender'in generalleri Perdikkas ve Philippos tarafından tahrip edildi. Cicero devrinde Antipatros'un hâkimiyetine girdi. Antipatros'u öldüren Galatia kralı Amyntas'ın eline geçti. M.S. 325'te Nikaia'da, M.S. 451'de Khalkedon'da yapılan konsillere Laranda şehri temsilcisi de katıldı. (M)

LARANTUKA, İndonezya'da şehir, Flores adasında. (L)

LARARİUM i. (lat. k.). Roma ev tanrıları lar'ların sunağı; tapınak alınlığı biçiminde saçağı olan bir çeşit duvar gözüdür. (Girişin iki yanı veya atriyum'un köşesi gibi yerlerde bulunabilir. Özel bir mihrap biçiminde de olabilir. Genellikle yalancı mermerden yapılmıştır ve lar'ları veya bir yılanı v.b. temsil eden resimlerle süslüdür. İçinde, tapınmada kullanılan heykelcikler muhafaza edilirdi.) [L]

LA RAVARDİÈRE (Dainel DE LA TOUCHE DE). fransız denizcisi (Poitau'da 1570 - öl. 1632'ye doğru). «Amazon ırmağından Trinidad»a kadar olan bölgeye genel vali tayin edildi; Cayenne şehrini kurdu ve Marajo adasına ayak bastı. 1612'de Saint-Louis (Sâo Luis) şehrini kurdu. Portekizlilerin saldırısına karşı savunduğu bu şehirden sonunda çekilmek zorunda kaldı (1615). [L]

LARBAUD (Valéry), fransız yazarı (Vichy 1881 - ay.y. 1957). Okumayı ve seyahati çok sever, her şeyi merak eder ve zevk sahibiydi. Genç yaşta, *La Plume, La Phalange* ve *La Nouvelle Revue Française*'de ve yabancı dergilerde yazıları çıktı; yabancı basında fransız edebiyatı üstüne ingilizce ve ispanyolca olarak yazdığı makaleleri yayımlandı; öte yandan Samuel Butler ve Ramon Gomez de la Serna'dan eserler çevirdi. *A. O. Barnabooth, Poésies* et *Journal İntime*'de (A. O. Barnabooth, Şiirler ve Özel Günlük) [1913] görülen bu kozmopolit özelliğe, çoğunlukla Larbaud'nun diğer eserlerinde (çekici kadınların canlılık verdiği romanlarında veya edebiyat tenkitlerinde) de rastlanır: *Fermina Marquez* (1911); *Enfantines* (Çocuksular) [1918-1921]; *Ce Vice İmpuni, la Lecture* (Cezasız Kalan Kötü Huy, Okuma) [1925]; *Amants Heureux Amants* (Âşıklar, Mutlu Âşıklar) [1926]; *Jaune, Bleu, Blanc* (Sarı, Mavi, Beyaz) [1927]; *Le Vain Travoil de Voir Divers Pays* (Çeşitli Ülkeleri Görmek Denen Beyhude İş) [1927]; *Aux Couleurs de Rome* (Roma'nın Renklerinde) [1938]; *Domaine Français* (Fransız Ajanı) [1941]; *Sous l'İnvocation de Saint Jérôme* (Aziz Hieronymus'un Himayesinde) [1946]; *Journal* (Günlük) [1955]. Larbaud, Auguste Moral ve Stuart Gilbert ile beraber James Joyce'un *Ulysses* adlı eserini Fransızcaya çevirdi (1929). [L]

LARCHEVEQUE (Pierre Hubert), fransız heykeltıraşı (Paris 1721 - Montpellier 1778). Boucharon'un öğrencisi; 1745'te Roma ödülünü aldı. Stockholm'a çağrıldı, 1760'tan 1776'ya kadar orada kalarak bir *Gustaf. Vasa* heykeli ve *Gustaf Adolf* anıtını yaptı. (L)

LARCHEY (Lorédan), fransız lûgat yazarı (Metz 1831 - Paris 1902). Başlıca eserleri: *Excentricités du Langage* (Dildeki Tuhaflıklar) [1858]; *Dictionnaire d'Argot* (Argo Lûgati) [1860 - 1869]; *Dictionnaire des Noms, Contenant la Recherche Étymologique des Formes Anciennes* (Eski Biçimlerin Etimoloji Araştırmasını Kapsayan İsim Lûgati) [1880]; *Almanach des Noms Expliquant* 2 800 *Noms de Personnes* (2 800 İnsan Adını Açıklayan Adlar Almanağı) [1881]. (L)

LARCO (Jorge), arjantinli ressam ve süslemeci (Buenos Aires 1897). İspanya'da, A.

Foto. A.F.P., Chevalier (LAROUSSE)

Ferrant ve J. Romero de Torres'in öğrencisiydi. 1921'de Arjantin'e döndü; ülkesinin çeşitli resim okullarında öğretim üyeliği yaptı. Çok iyi bir suluboya ustası olan Larco, ülkesinde olduğu kadar milletlerarası sergilerde de önemli ödüller aldı. Ünlü eserleri arasında *İki Horoz* (1943), *Fransisken Rahibi* (1948) adlı resimleri ile, Garcia Lorca'nın *Kanlı Düğün* (Bodas de Sangre) ve Lope de Vega'nın *El Arenal de Sevilla* (Sevilla Kumsalı) adlı oyunları için yaptığı sahne dekorları sayılabilir. (L)

LARDENOİS (Antoine), XVII. yy. protestan müzikçisi; Nîmes protestan kilisesinde bir süre kantorluk yaptıktan sonra Cenevre'ye göç etmiş olduğu sanılır. 1645'te, Godeau'nun *Davud mezmurları* için melodiler besteledi. Marot ve Th. de Bèze'in *Davud mezmurları* için de yeni melodiler yazdı (1651). [L]

LARDERA (Berto), italyan heykeltıraşı (La Spezia 1911). 1947'de Paris'e yerleşti. Geometrik biçimlerde kesilen ve âbidevî hacimleri meydana getirecek şekilde birleştirilen levhalardan yapılmış madenî heykelleri vardır: 3. *Nu.lu Kahramanlık Ritmi* (Hamburg müzesi). [L]

LARDERELİT i. (fr. *larderellite*). Miner. Hidratlı tabiî amonyum borat; Toskana göl leri kıyılarında rastlanır. (L)

LARDİT i. (fr. *lardite*). Kuyumc. Beyaz renkli glafik* türü. (L)

LARDİZABALA i. (ispanyol siyaset adamı Miguel de *Lardizábal* y Uribe'nin [1744-1823] adından). Bot. Şili ve Peru'da yetişen tırmanıcı ağaçsı bitki. (Almaşık yapraklı, koyu menekşe rengi çiçeklidir; kafes çitlerini ve sütunlarını süslemek için yetiştirilir.)

— ANSİKL. *Lardizabala biternata*'nın etli ve yeşile yakın renkte olan meyvesi Şili'de yenir ve «coguil» adıyle anılır. Bu cins için, küçük bir familya olan *lardizabalaceae* familyası meydana getirilmiştir. (L)

LARDNER (Dionysius), irlandalı fizikçi, matematikçi ve bilim adamı (Dublin 1793 - Napoli 1859). 1819'da Dublin üniversitesini bitirdi. 1827'de Londra üniversitesinde astronomi ve fizik profesörü oldu. Matematik konusunda *Treatise on Algebraical Geometry* (Cebirsel Geometri Üstüne İnceleme) [1823] ve *On the Differential and İntegral Calculus* (Diferansiyel ve İntegral Hesaplar Üstüne) [1825] adlı önemli iki eser yazdı. Ayrıca 1829'dan 1849 yılına kadar yayınlanan *Cabinet Cyclopaedia* (Küçük Ansiklopedi) adlı 133 ciltlik bir başvurma kitabı yayımladı. Bu ansiklopedinin birçok hidrostatik, pnömatik ve matematikle ilgili maddesini kendisi yazdı. 1830 - 1844 Arasında 38 ciltlik *Edinburgh Cabinet Library*'yi (Edinburgh Ev Kitaplığı) yayımladı. Ayrıca kendisi de bilimsel konularda birçok kitap yazdı. 1840'ta meydana gelen bir rezalet yüzünden Londra üniversitesindeki kürsüsünden oldu ve kendi kendine bir çeşit sürgün cezası vererek Napoli'ye yerleşti. Ölümüne kadar yaklaşık olarak 20 yıl orada yaşadı. (L)

LARDNER (Ringgold Wilmer, **Ring**— denir), amerikalı hikâyeci ve spor yazarı (Niles, Michigan 1885 - East Hampton, Long İsland 1933). Sert makaleler kaleme aldı; «amerikan» üslûbu denen sinirli ve titiz üslûbu yarattı ve düşüncelerini daha iyi belirtebilmek için, argonun bütün kaynaklarını kullandı. Eserleri arasında şunlar sayılabilir: *Champion* (Şampiyon) [1924]; *The Golden Honeymoon* (Altın Balayı) [1924]; *The Love Nest* (Aşk Yuvası) [1926]. (L)

LAREDO, A.B.D. de (Texas) şehir, Rio Grande kıyısında, Nuevo Laredo'nun (Meksika karşısında; 60 200 nüf. Petrol rafinerisi. (L)

LAREDO, İspanya'da şehir, Castilla la Vieia'da (Santander ili), Santander'in doğusunda, Gascogne körfezi kıyısında; 4 900 nüf. Sayfiye merkezi. (L)

LAREDO BRU (Federico), kübalı siyaset adamı (Juan de los Remedios, Santa Clara 1875 - öl. 1946). Küba bağımsızlık savaşında (1895 - 1898) çarpıştı ve albaylığa yükseldi. Machado'nun düşmesinden (1933) sonra, Cespedes'in kabinesinde yer aldı. Millî Birlik partisinin kurucularındandı. 1936 seçimleri sırasında başkan vekili oldu. Bu görevi 1940 yılına kadar sürdü. Görevi süresince Batista'nın tam bir kuklası oldu. (M)

LAREN, Hollanda'da (Kuzey Hollanda) şehir, Hilversum'un kuzeydoğusunda; 13 400 nüf. Sanatçıların sık sık uğradığı sayfiye yeri. Makine ve besin sanayii. (L)

LARENDE. Coğ. Bk. KARAMAN.

LARENDELİ EMRÎ. Bk. EMRÎ (Emrullah) *Larendeli.*

LARENGOFON i. (fr. *laryngophone*). Dıştan boyna dokunan ve yalnız gırtlak titreşimlerini alan mikrofon: *Larengofon, bir kimsenin mikrofon kullanılmayan yerlerde sesini duyurmasına yarar.* (L)

LARENGOLOJİ i. (fr. *laryngiloie*). Gırtlağın anatomi, fizyoloji ve patolojisi. (L)

LARENGONEKROZ i. (fr. *larygonécrose*). Gırtlak kıkırdaklarının kangren olması. (L)

LARENGOPLEJİ i. (fr. *laryngoplégie*). Gırtlak kaslarının felci. (Tam veya kısmî olabilir. Merkez sinir sistemindeki bir doku bozukluğu veya gırtlak sinirlerindeki bir hastalık sırasında görülür.) [L]

LARENGOPONKTÜR veya **LARENGOPUNKTÜR** i. (fr. *laryngoponcture* veya *laryngopuncture*). Tıp. Gırtlak ponksiyonu. (L)

LARENGOSEL i. (fr. *laryngocèle*). Gırtlakta görülen gazlı ur. (L)

LARENGOSKOP i. (fr. *laryngoscope*). Gırtlağı muayene etmeğe yarayan âlet. (İki çeşittir: *dolaylı larengoskop* veya gırtlak aynası, aydınlatılan gırtlağın görüntüsünü yansıtır; *dolaysız larengoskop*, çeşitli modelleri olan bir tüptür. Bu larengoskop, anestezide [meselâ gırtlak tıkanması hallerinde] ses tellerinin durumunu tespit etmek ve entübasyon kanülünü gırtlağa sokmak için kullanılır.) [L]

LARENGOSKOPİ i. (fr. *laryngoscopie*). Gırtlağın doğrudan doğruya veya dolaylı olarak muayenesi. (L)

LARENGOSPAZM i. (fr. *laryngospasme*). Patol. Ses tellerinin kısılmasıyle mizmarın spazmodik tıkanması: ***Had gırtlak iltihaplarında meydana gelen larengospazm hırıltılı gırtlak iltihabının belirtisi veya genel anestezinin ihtilâtlarından biridir.*** ***Eşanl.*** GIRTLAK SPAZMI.

— ANSİKL. Anestezi. *Larengospazm* genel anestezi sırasında, anestezi çok hafif olduğu zaman meydana gelir; genellikle oksijen vermekle kaybolur, âcil olarak müdahaleyi icap ettirdiği nadirdir.

— Pediyatri. Meme çocuklarında *larengospazm*, tetani'nin gırtlakta ortaya çıkan belirtilerinden biri olabilir; morarma, bayılma ve boğulma krizleri görülür; bu gibi hallerde spazm giderici ilâçlar ve kalsiyum tedavisi uygulanır. (L)

LARENGOSTENOZ i. (fr. *laryngosténose*). Patol. Gırtlağın daralması. (L)

LARENGOTİFÜS i. (fr. *laryngotyphus*). Tifodan ileri gelen gırtlak iltihabının ülserli ve ödemli şekli. (L)

LARENGOTOM i. (fr. *laryngotome*). Larengotomi yapmağa yarayan âlet. (L)

LARENGOTOMİ i. (fr. *laryngotomie*). Cerr. Gırtlağı açmak için yapılan ameliyat.

— ANSİKL. *Larengotomi*, tıkanmadan ileri gelen boğulma hallerinde gırtlağa bir kanül sokmak (o zaman trakeotomi yerine geçer) veya gırtlaktaki küçük urları çıkarmak için uygulanır.) (L)

LARENGOTRAKEİT i. (fr. *laryngo-trachéite*'ten). Patol. Gırtlak ve solukborusu iltihabı.

— Vet. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Vet. Bulaşıcı *larengotrakeit* at, sığır ve domuzda görülür ve genellikle grip diye bilinir. Kuşlarda görülen bulaşıcı larengotrakeit bir ültravirüsten ileri gelir. Kanamalı akıntı ve solukborusu iltihabı şeklinde kendini gösteren bu hastalığın şiddetli şekli iki gün içinde hayvanı öldürür. Nezleye benzeyen had şekli ise sekiz ilâ yirmi günde gelişimini tamamlar ve hasta hayvanların yaklaşık olarak yüzde onu telef olur. Müzmin şekli difteriyi andırır ve yüzde 5 ölümle sonuçlanır: Hasta hayvanları ayırmak, dezenfeksiyon yapmak gerekir. (L)

François VI, **LA ROCHEFOUCAULD** dükü, Goutière'in eseri, Sandoz'dan

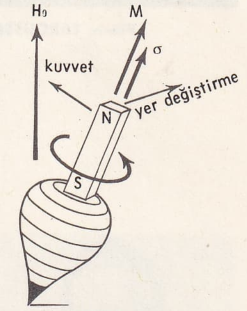

larmor frekansı

LARENGOTRAKEOBRONŞİT i. (fr. *laryngo - trachéo - bronchite*). Gırtlak, soluk borusu ve bronşların beraberce iltihaplanması. (Had larengotrakeobronşit, havlama gibi bir öksürükle beraber tıkanma krizleri ve yüksek ateş ile kendini belli eder. Genellikle bronşit gibi ilerler, mükûslü ve irinli balgam çıkarılır.) [L]

LARENGOTRAKEOTOMİ i. (fr. *laryngotrachéotomie*). Cerr. Gırtlağın alt kısmı ile soluk borusunun buna yakın kısmının beraberce açılmasını öngören ameliyat. (L)

LARENJEKTOMİ i. (fr. *laryngectomie*). Gırtlağın kısmen veya tamamen ameliyatla çıkarılması: *Larenjektomi gırtlak kanserlerinde uygulanır.* (L)

LARENJİT i. (fr. *laryngite*). Patol. Gırtlağın had veya müzmin iltihabı. ‖ *Difteri larenjiti*, gırtlak içinde yalancı zarların teşekkül etmesiyle belirli difteri şekli (*krup* adıyle de anılır.)

— Vet. Genellikle yutak iltihabı ile beraber ortaya çıkan gırtlak iltihabı. İster had, ister müzmin olsun basit veya özgül intanlardan (sakağı, tüberküloz, kuduz, grip v.d.) ileri gelir.

— ANSİKL. *Larenjit*'in birçok çeşidi vardır; basit, ödemli, hırıltılı veya tüberkülozlu olabilir. Basit larenjitler had veya müzmindir. Had larenjit soğuktan, sesin fazla zorlanmasından, irkiltici toz veya gazların solunmasından v.b. ileri gelir; bazı hummaların başlangıcında görülür. Seste değişiklik, hırıltılı ve ağrılı öksürük, taneli balgam ve biraz sıkıntı ile kendini belli eder. Hastalık, gırtlağın dinlendirilmesi ve iltihabı önleyici ilâçların uygulanmasıyle kısa zamanda önlenebilir. Müzmin larenjitler ya had olanların ardından gelir veya doğrudan doğruya yerleşir; bunda ses kısık ve boğuktur, hattâ tamamen yok olabilir. Gırtlağın tam dinlendirilmesi, irkiltici sebeplerin ortadan kaldırılması, antiseptik aerosolların püskürtülmesi ile çoğu zaman iyi sonuç alınır. *Hırıltılı larenjit* veya yalancı krup, küçük çocuklarda görülür. Adenoid ve jetasyonları fazla büyümüş olan çocuklarda soğuk alma sonucu ortaya çıkar. Gece vakti, boğuk bir öksürük, ıslık çalan bir soluma, yüze kan hücumu ile kendini belirtir. Sıcak su veya lapalarla yapılan kan çekme tedavileri, sakinleştirici ilâçlar çoğu zaman yeterlidir; gırtlağa tüp sokmayı, yani traketomiyi gerektirecek had bir soluma zorluğuna az rastlanır. *Difteri larenjiti* «krup» adını alır. Tüberküloz larenjiti ve-

LA ROCHEFOUCAULD LİANCOURT dükü, Monsaldi'nin gravürü, Cabinet des Estampes, Paris

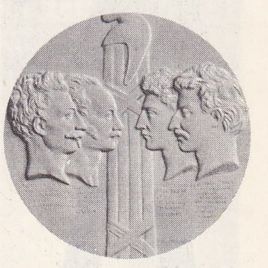

La Rochelle'in Dört Çavuşu, mezarlarının detayı, David Angers'in eseri, Montparnasse mezarlığı, Paris

Foto. Giraudon (LAROUSSE)

Pierre LAROUSSE

Mariano José de LARRA
Palmaroli'nin taşbasması,
M. Carderera'nın
koleksiyonu

Carl LARSSON
«Brita ve Ben»

ya gırtlak veremi, tüberkülozun gırtlakta yerleşmiş şeklidir. Akciğer tüberkülozundan önce, onunla beraber veya kendi başına ortaya çıkabilir. Bir zamanlar çok ağır ve tehlikeli bir hastalık olan tüberküloz larenjit, streptomisin ve izoniazidin bulunmasından sonra iyileşebilen hastalıklar arasına girdi. (L)

LARENJİZM i. (fr. *laryngisme*'den). Gırtlak kaslarının spazm şeklinde kasılması. (Küçük dilin kapanmasıyle boğulmaya sebep olur.) [L]

LARENTİA i. Basit duyargalı kelebek; beyaz kanatlarının üzerinde koyu renk çizgi ve şeritler bulunur. (*Larentia* veya *Eulype hastata* gündüzleri uçar; tırtılı, ikiye kıvırdığı bir kayın yaprağının içinde yaşar; yaprağın iki kenarını, çıkardığı bir ipekle birbirine bitiştirir; yaprağın özek dokusunu yiyip bitirinceye kadar orada kalır; ama özek dokuyu yerken barınağını delmez. *L.* [*Cidaria*] *viridaria* ve *Lyncometra ocellata* yoğurtotunda yaşar. Pulkanatlıların *geometridae* familyasından.) [L]

LA RÉVELLIÈRE - LÉPAUX (Louis Marie DE), fransız siyaset adamı (Montaigu, Vendée, 1753-Paris 1824). Avukat, Tiers'te Anjon milletvekili (1789), Konvansiyon'da Jironden milletvekili oldu, kralın idam edilmesi için oy kullandı. Sürgüne gönderildi (haziran 1793). 9-Thermidor'a kadar gizlendi. Daha sonra 1795 Anayasası'nı hazırlayan komisyona girdi. Eskiler Meclisi başkanı oldu, müdür seçildi (1795); Kiliseye karşı olduğu halde yurttaşlık sevgisi yüzünden teofilamtropları korudu. Nisan 1797 seçimlerinden sonra kralcıların tehlikeli olduğunu duyurmağa çalıştı (10 ağustos) ve Barras ve Rewbell ile 18-Fructidor hükûmet darbesini hazırladı (4 eylül). Savaş siyasetini destekledi, fransızları Britanya'ya sefere çağıran bildiriyi yayımladı (19 ekim). 22-floreal hükûmet darbesini hazırlamakla suçlanarak (4 mayıs 1798). Meclisler tarafından Merlin de Douai ile birlikte görevinden çekilmek zorunda bırakıldı (18 haziran 1799). Enstitü üyesi iken Bonapart'a bağlı bulunmaktansa Salogne'a çekilmeyi tercih etti. Fakirliğine rağmen İmparator'un yardım teklifini reddetti. 1815'te krala suikast hazırlayıp öldürenlere karşı çıkarılan kanun yüzünden kaçtı. *Hatıralar*'ı yayımladı (1895). (L)

LÂREYB sıf. (ar. *lā*, olumsuzluk edatı ve *reyb*, şüphe'den *lā-reyb*). *Esk.* Şüphesiz, tereddüde yer bırakmayan, kesin, açık. || *Lâreybe fih*, («bu işte hiç şüphe yok, bundan şüphe edilemez»). Kur'an.

◆ **Lâreybî** sıf. *Esk.* Şüphe götürmeyen, şüphesiz. || Kur'andan çıkan (hüküm). [M]

LARGANDO i. (ital. k.). Müz. Hızın genişleyeceğini belirten nüans terimi. *Eşanl.* RALLENTANDO. RİTENUTO. (L)

LARGEAU, esk. **Faya**, Çat'ta (Vun vahası) kasaba, Borku - Ennedi - Tibesti ilinin merkezi, Borku'da, Tibesti kütlesinin güney kenarında .(L)

LARGEAU (Etienne), fransız generali (Niort 1866 - Avocourt 1916). Afrika'da Monteil kolonuna, sonra Marchand harekâtına katıldı (1895). On yıl içinde Çat böl gesini ele geçirdi; 1901 - 1904 Arasında Sunusîler'i Bahrel Gazal'i boşaltmak zorunda bırakarak, Massalit ve Ennedi ülkelerinde hâkimiyet kurdu (1910). Borku'yu zaptetti. (1913). Verdun cephesinde vuruldu. (L)

LARGE - WHİTE [larcvayt] sıf. (ing. k.). *Large - white domuzu*, ingiliz asıllı domuz ırkı. Bk. YORKSHİRELLARGE-WHİTE. (L)

LARGHETTO zf. (*largo*, geniş'ten ital. k.). Müz. Largo'dan biraz daha hızlı.

◆ i. Bu tempoda icra edilen bölüm. || Bir sanat veya bir konçertonun ikinci bölümü. (L)

LARGİLLİÈRE veya **LARGİLLİERRE** (Nicolas DE), fransız ressamı (Paris 1656-ay. y. 1746). Bir şapkacının oğluydu; genç yaşta Anvers'e gitti, orada Rubens'in etkisinde kaldı. 1627'de Aanvers *gilde*'ine öğretmen oldu. Londra'ya gitti; 1674'te Peter Lely'nin atelyesine girdi; ustasını ölümüne kadar (1680) büyük tablolarda ve kral tablolarının onarılmasında ona yardım etti. 1682'de Paris'e dönen Largillière, şaheserlerinden biri olan *Le Brun*'ün bor portesi (Versailles) ile 1686'da kendini akademiye kabul ettirdi (1686). Kısa sürede, kibar burjuvazinin portre ressamı ve Paris'te şehir loncasının resmî ressamı oldu (*Les Echevins de Paris İmplorant Sainte Geneviève* [Sainte - Geneviève'e Yalvaran Paris Hâkimleri], Saint - Etienne - du - Mont kilisesi). Akademi müdürlüğüne kadar (1738) yükseldi. Başlıca eserleri: *L'Artiste, sa Femme et sa Fille* (Sanatçı, Karısı ve Kızı) [Louvre], *La Belle Strasbourgeoise* (Strasbourg'lu Güzel) [Strasbourg]; *Jean Pupil de Craponne* (Grenoble); *Mlle Duclos* (Comédie Française); *Marie Clémentine Sobieski* (Madrid); *J. Hardouin - Mansart* (Metz). Ayrıca birkaç tarihî tablo yaptı. (L)

LARGO zf. (ital. k.). Elden geldiği kadar ağır.

◆ İ. Bu şekilde icra edilen eser bölümü. (Bir sonat, bir süit, bir senfoni'nin giriş kısmı için çoğu zaman bir largo kullanılırdı [Härdel, Haydn v.b.].) [L]

Largo Argentina, Roma'da meydan. Burada, 1926-1930 arasında, Roma imparatorluğunun cumhuriyet devrine ait, birçok kere biçimi değiştirilmiş dört tapınak ile bir revak kalıntısı bulundu. (L)

LARGO CABALLERO (Francisco), ispanyol siyaset adamı (Madrid 1869-Paris 1946). 1894'te Sosyalist partiye katıldı ve birkaç kere hakkında kovuşturma açıldı. 1917'de ölüme mahkûm edildiyse de sonradan affedildi; milletvekili seçilerek cezaevinden çıktı. Primo de Rivera'nın diktatörlüğü sırasında devlet danışmanıydı, sonra cumhuriyetin kurulmasına yardım etti ve ilk çalışma bakanı oldu. İleri tedbirler aldı (işlenmemiş toprakların değerlendirilmesi) ve aralık 1931 Anayasası'nın hazırlanmasında rol oynadı. Solcuların seçimi kaybetmesinden (kasım 1933) sonra, işçi hareketlerine katıldı, 1934 ekiminde işçi hareketleri Asturia'ya sıçradı. Önce tutuklanıp sonra serbest bırakılan Largo Caballero, Halk cephesiyle birlikte milletvekili seçildi (1936). İç savaş sırasında, ihtilâlci tedbirler alan bir hükûmeti yönetti (eylül 1936-mayıs 1937). Franco iktidarı ele geçirince Fransa'ya sığındı. daha sonra tutuklanarak Almanya'ya götürüldü. (L)

LARGS, Büyük Britanya'da şehir, İskoçya'da (Ayrshire), Clyde halicinin doğu kıyısında; 8 600 nüf. Sayfiye yeri. (L)

LARGUİER (Léo), fransız yazarı (La grand-Combe, Gard 1878 - Paris 1950). Edebiyat hayatına *La Maison du Poète* (Şairin Evi) [1903] adlı bir şiir kitabıyle başladı. Bunu öbür lirik derlemeler izledi: *les İsolements* (İnzivalar) [1905]; *Orchestres* (Orkestralar) [1914], *Les Ombres* (Gölgeler) [1935]; *Quatrains d'Automne* (Sonbahar Dörtlükleri) [1953] (ölümünden sonra). Ayrıca romanlar, edebî incelemeler, tarihî eserler ve hatıralarını yayımladı: *En Compagnie des Vieux Peintres* (Yaşlı Ressamlarla Birarada) [1927]; *Le Père Corot* (Corot Baba) [1931]; *Cézanne* (1947); *Petits Loyers et Tours d'Ivoire* (Küçük Kiralık Evler ve Fildişi Kuleler) [1947]; *Fachés, Solitaires et Bourrus* (Küskünler, Yalnızlar ve Suratsızlar) [1947]. Ayrıca Odéon tiyatrosuna manzum piyesler verdi. Her şeyden önce fransız edebiyat geleneklerine sadık bir şair olan Larguier'nin mensur yazılarında da, geçmişi yansıttığı şiirsel hayal gücü görülür. (L)

— LARI, - LERİ ek. Gram. Çoğul üçüncü şahıs iyelik eki: *ev-leri, çocuk-ları, yorgunluk-ları* v.d. Bu ek eskiden beri hiç değişmemiştir. Bk. İYELİK. (M)

LARÎ ACEMÎ (Mevlâ Muslihiddin), iranlı yazar ve şair (Lar, ? - Diyarbakır 1571). Zamanın ünlü bilginlerinden, özellikle Mir Kemaleddin Hüseyin ve Mir Gıyas'tan ders aldı. İstanbul'a geldi. Başta Ebussuud Efendi olmak üzere birçok osmanlı bilginiyle yakınlık kurdu. Din bilimleri alanında, tasavvuf konularında geniş bilgisi vardı. Diyarbakır'da İskender Paşanın çocuklarına ders verdi. Larî'nin arapça ve farsça şiirleri, bir tarihi, hey'et ilmi konusunda *El-Tezkire*, mantıkla ilgili *El-Tehzibi* adlı kitapları vardır. Ayrıca Kazmir'in *Şerh-ül-Hidaye*'sine (Hidaye Şerhi), İsfahanî'nin *Şerh-üt-Tevali*'sine (Tevali Şerhi) yazılmış haşiyeleri vardır. (M)

LARÎ ABDÜLHAMİD (Hekim Larî Acemî de denir), türk hekimi (öl. İstanbul 1485). Fatih Sultan Mehmed devrinde (1451 - 1481), İran'dan gelerek padişahın hizmetine girdi. Edirne'de bir cami yaptırdı. (M)

Lariçelebi camii, Edirne'de Fatih'in özel hekimi Abdülhamid Larî Çelebi tarafından yaptırıldı (1514). Kesme taştan, üç cephesi revaklı bir camidir. 1115 Depreminden sonra, çatısı ve tavanı ahşaptan yapıldı. İçinde alçı mihraptakinden başka süsleme yoktur. Cami, eşkenar dörtgen başlıklı on üç mermer sütuna oturur; on bir kubbeli revakı vardır. Minare camiye bitişik değildir; revaktan sonradır. Kapının üstünde üç beyitlik arapça kitabe vardır. (M)

LARÎ MEHMED. Bk. MEHMED *Larî*.

LARÎ MUSLİHİDDİN. Bk. MUSLİHİDDİN *Larî*.

LARİN, Nümism. Esk. Bir çeşit gümüş para. XVI. ve XVIII. yy.larda Basra körfezi ve Hint okyanusu kıyılarında kullanılırdı. Adını, Laristan'ın yönetim merkezi olan Lar'dan alır. Larin ilk defa bu şehirde basıldı. Öteki madenî paralardan değişik bir biçimi vardır. Uzunluğu 27 mm kadar olan ince gümüş bir çubuktur. Her iki yüzünde kabartma yazılar vardır. Şah Abbas, Lar krallığını ele geçirdikten sonra larin, tedavülden kaldırıldı. Ancak çok tutulan para, Hint okyanusunun XVI. yy.ın ikinci yarısında Osmanlılar da Basra'da larin bastılar. (M)

LARİNO, İtalya'da (Campobasso ili) şehir, Campobasso'nun kuzey-kuzeydoğusunda; 8 600 nüf. Besin sanayii. Eski Roma kolonisi (amfiteatr). Latin-gotik üslûbunda güzel katedral (XIII.-XIV. yy.). [L]

LARİNUS i. Zool. Kısa gövdeli bitki. Bitki genellikle külrenginde olur, fakat üzeri sarı veya kırmızı bir havla kaplıdır; kurtçuğu bileşikgillerden bitkilerin kömeçlerinde gelişir. (İlmî adı *Larinus carlinae*. Kınkanatlıların *curculionidae* familyasından.) [L]

LARİONOV (Mikhail Fyodoroviç), rus ressamı (Tiraspol, Odessa cumh. 1881-Fontenay-aux-Roses 1964). Öğrenimini Moskova Güzel Sanatlar okulunda yaptı; batı sanatıyle ilgilendi ve 1910'da karısı Nataliya Gonçarova ile birlikte italyan fütürizm'ine benzeyen ve soyut sanata yönelen «reyonizm»i kurdu. 1914'ten sonra Paris'e yerleşen Laryonov tablolarından çok rus baleleri için hazırladığı dekorlarıyle tanınır; Rimskiy-Korsakov'un *Gece Güneşi* (1915); Maurice Ravel'in *Histoires Naturelles*'i (1915); A. Lydov'un *Rus Masalları* (1917); Prokofiyev'in *Şut*'u (Soytarı) [1921]; Igor Stravinskiy'in *Tilki*'si (1922). [L]

LARİOSAURUS i. Zool. Yüzgeçli sürüngenler takımından fosil sürüngen; gövdesi kertenkeleye benzer; boynu ve kuyruğu uzun, bacakları suda yaşamasına uygun biçimdedir. (Boyları 20-90 sm arasında olan bu hayvanların iskelet kalıntıları Lombardia ve Württemberg'de triyas tabakalarında bulunmuştur.) [L]

LARİSSA. Esk. coğ. İzmir ilinin Menemen ilçesi yakınında şehir. Gediz ırmağı ağzındaki ilk yerleşmenin neolitik (cilâlıtaş) devir karakteri taşıdığı ileri sürülür. M.Ö. VIII. yy.ın sonuna doğru Yunanlılar tarafından zaptedildi. Daha sonra Lydialıların (M.Ö. 560-546) ve Perslerin idaresi altına girdi (M.Ö. 546-334). Peleponnesos savaşları sırasında tamamen yıkıldı; yeniden yapıldıktan sonra M.Ö. 279'da Galatlar tarafından yağma edilerek metruk bir hale geldi.

— Arkeol. 1902'den itibaren şehirde isveç ve alman heyetleri sistemli kazılar yaptılar. Etrafı kuleli bir surla çevrili, yunan öncesine (yaklş. M.Ö. 1500-100) ait bir şehrin kalıntıları ortaya çıkarıldı ve bir âyin yeri tespit edildi. M.Ö. VII. yy.a ait akropolis harabelerinden bugüne sadece şehir surları kaldı. M.Ö. VI. yy.da Yunanlılar tarafından inşa edilen bir dinî yapılar bütünü (tapınak, sunak, revak) bulundu. Doğu etkisi gösteren üç büyük sarayın da aynı yüzyılın sonunda yapıldığı anla-

Foto. Giraudon, B.N. (LAROUSSE); Dizionario Enciclopedico İtaliano

şıldı. M.Ö. V. yy.da Perslerin İonia ihtilâlini bastırmalarından sonra yunan hayat ve sanat anlayışının Larissa'dan silindiği, kazılarda çıkan seramik parçalarının değişik sitillerinden ve renklerinden anlaşılır. M. Ö. IV yy.ın ikinci yarısına ait sanılan üst tabakadaki kalıntılarda, bir cadde ve bu caddenin her iki tarafında teraslama suretiyle yapılmış yerleşmeler görülmektedir. Kazılarda bulunan pişmiş topraktan eserlerin bir kısmı Stockholm müzesinde, Eol düzenindeki sütun başlıkları ve diğer bir kısım eserler de İstanbul Arkeoloji müzesinde sergilenmektedir. (M)

LARİSSA, Yunanistan'da şehir, nomos (il) merkezi, Tesalya'da, *Larissa ovası*'nın ortasında, Pinios ırmağı kıyısında; 55 700 nüf. Bir tapınak ile Eskiçağdan kalma bir tiyatronun kalıntıları. Şeker fabrikası. Larissa M. Ö. IV. yy.'a kadar Tesalya konfederasyonunun merkeziydi. — *Larissa ili,* kuzeyde Olimpos ile güneyde Othrys dağları arasında uzanır; 237 700 nüf. (L)

Larissa sarayı, İzmir'in Menemen ilçesinde Larissa tiranına ait saray. M.Ö. VII. yy.-da yapıldığı tahmin edilir. Çevresi surlarla çevrili bir tepenin ortasında yüksek kaideli bir tapınağın yanında yer alır. Megaron planlı bir yapıdır. Pers istilâsından sonra bu sarayın yanına, cephesi, kule şeklinde iki çıkıntı arasındaki sütunlu bir portikten meydana gelen ve bu bakımdan pers saraylarına benzeyen ikinci bir saray daha yapıldı. (M)

LARİSTAN, İran'da (VII. eyalet) dağlık bölge; Basra körfezi kıyısında; İran yaylasının kenarını meydana getirir; Hürmüz boğazının doğusunda. Eskiden bağımsız bir krallık olan Laristan, XVII. yy. başında İran tarafından ilhak edildi. Basra körfezinin sıcak ve yağışlı kıyılarındaki hurmalıklar, dağlararası havzalarda tahıl, tütün, meyve ağaçları ve koyun yetiştiriciliği başlıca gelir kaynaklarıdır. (L)

LARİX i. (yun. *lariks*'ten lat. k.). Melez ağacının (venedik terementi veya karaçam) ilmî adı. (L)

LARİVE. Bk. MAUDİT *(jean)*.

LARİVEY (Pierre DE), fransız oyun yazarı ve mütercimi (Troyes 1540'a doğr. - ay.y. 1619'a doğr.). Floransa'dan göç etmiş Giunti adında bir satıcının oğlu, Troyes'li Saint - Etienne'in piskoposluk meclisi üyesi. İtalyancadan Fransızcaya tercümeler yaptı. ***Facétieuses Nuits du Seigneur Straparole***'un (Senyör Straparole'un Eğlenceli Geceleri) ikinci kitabı (1572); Piccolomini'nin *La Philosophie*'si (Felsefe) [1581]; Aretino'dan ***Humanité de Jésus-Christ*** (İsa'nın İnsanlığı) [1604]. Özellikle komedi yazarı olarak tanınır; 1579'da Paris'te çok eğlendirici altı komedinin (***Le Laquais*** [Uşak] ; ***La Veuve*** [Dul Kadın]; ***Les Esprits*** [Düşünceler]; ***Le Jaloux*** [Kıskanç]; ***Les Écoliers*** [Öğrenciler]) ve 1611'de Troyes'de üç komedinin (***La Constance*** [Sabır]; ***Le Fidèle*** [Sadık Erkek]; ***Les Tromperies*** [Aldatmacalar]) tercümelerini yayımladı. Larivey italyan yazarlarını taklit eder ve İtalya'daki olayları Paris veya Champagne'-da geçmiş gibi yansıtır. Komedilerini nesir halinde yazarak bir yenilik getirdi; oyunlarının oynanıp oynanmadığı bilinmez. Molière ve Regnard zaman zaman Larivey'in etkisinde kalmışlardır. (L)

LARKALAR, Bengal'de halk. (L)

LARMANJAT (Jacques), fransız bestecisi (Paris 1878 - ay.y. 1952). 1936 - 1946 Arasında Rennes konservatuvarı müdürüydü. Açık ve dokunaklı bir üslûpla eserler besteledi. Tiyatro için, ***Gina, Chacun pour Soi*** (Herkes Kendi İçin), ***Robin ve Marion,*** bir bale (***Le Banquet*** [Şölen]), ***Hamlet*** için sahne müziği; orkestra için bir ***Divertimento,*** bir ***Serenad,*** bir ***Fantaisie Romanesque*** (piyano ve orkestra için), eğlendirici bir eser olan ***Ecuyère aux Cerceaux*** (Çemberli At Cambazı Kadın), ***Marine*** (Donanma), ***L'Almanach des P.T.T.***'yi yazdı. Ayrıca bir saksofon konçertosu ve ***Messe a Cappella***'yı besteledi. (L)

LARMİNİE (William), irlandalı şair (Castlebar, Mayo kontluğu 1849 - Bray, Wicklow kontluğu 1900). Hayatının büyük kısmını devlet memuru olarak geçirdi, İrlanda veznine çok hâkimdi, kendi şiirlerini de yarım kafiyeli yazdı. Yayımladığı şiir kitapları içinde ***Glanlua and Other Poems*** (Glanlua ve Diğer Şiirler) [1889] ile ***Fand and Other Poems*** (Fand ve Diğer Şiirler) [1892] en ünlü olanlarıdır. Ayrıca folkloru incelemek için İrlandayı köy köy dolaştı ve köylülerin kendisine anlattıkları geleneksel hikâyeleri derledi. ***West Irish Folk Tales and Romances*** (Batı İrlanda Halk Masalları ve Romansları) [1893] adlı kitabında bu hikâyelerin bir kısmı yer alır. William Butler Yeats ile Austin Clarke, Larminie'den etkilendiler. Stopford Brooke ile Thomas William Rolleston'un çıkardıkları ***Treasury of Irish Verse*** (İrlanda Şiiri Hazinesi) [1900] başlıklı antolojide Larminie'nin seçme şiirleri de yer alır. (M)

LARMO i. (ital. k.). Denizc. Üzerine fiolk yelkenlerinin çekildiği sabit donanımlı tel halatlar. (Her larmo, ait olduğu filokun adıyle tanınır: ***Kontra flok larmosu, büyük flok larmosu, trinketine flok larmosu*** gibi.) [Bk. FLOK]. (L)

LARMOR (sir Joseph), irlandalı matematikçi ve fizikçi (Megheragall, Antrim kontluğu 1857-Hollywood, İrlanda 1942). Belfast koleji ve Cambridge üniversitesinde öğrenim gördü. 1880'de İrlanda Queen's University'ye, 1903'te Cambridge üniversitesine matematik profesörü olarak tayin edildi. Matematik, fizik ve gök mekaniği ile uğraştı. Çalışmaları daha çok elektrodinamik, termodinamik, kuvvet alanları ve bağıllık üstünedir. Elektronların, eylemsizlikleri sebebiyle bir kütleleri olması gerektiğini ispatladı. En büyük eseri olan ***Aether and Matter*** (Esir ve Madde) [1900], elektronik fiziğin temel eserlerinden biridir. (L)

Larmor *frekansı, presesyon, üçyüzlüsü.* Fiz. *Larmor frekansı,* Larmor presesyonunu meydana getiren dönme hareketinin frekansı. (Magnetik alan genliğinin, 2 π'ye bölünmüş atomun cayromagnetik oranıyle çarpımı bu frekansı verir. Larmor frekansı, ayrıca normal Zeeman üçlüsünün bileşenleri arasındaki frekans farkına da eşittir; bu yüzden bazen ***Zeeman frekansı*** da denir). ‖ ***Larmor presesyonu,*** incelenen atoma ve magnetik alana göre değişen belirli bir açısal hızla magnetik alana paralel olarak atom çekirdeğinden geçen eksen etrafındaki dönme hareketi. ‖ ***Larmor üçyüzlüsü,*** Larmor presesyon hareketini yapan frekans üçyüzlüsü. (Birçok halde, atomdaki elektronların hareketini bu koordinat sistemine göre incelemek kolay olur.)

Klasik fizik çerçevesinde, bir magnetik alanın atomdaki elektronlar verdiği tedirginlik incelenirse, magnetik alan karşısında dönen Larmor üçyüzlüsüne göre elektronların yapacağı hareket ile magnetik alan yokluğunda mutlak üçyüzlüye göre yapacakları hareketin yaklaşık olarak aynı olduğu görülür. Buradan, atom tayfında normal Zeeman üçyüzlüsündeki bileşenlerin meydana geleceği sonucuna varılır.

Atomu tümüyle göz önüne alarak rezonans olayı açıklanabilir: bir atom kinetik moment ve aynı doğrultulu magnetik moment vektörleriyle belirlenir. Bu durum, dönme ekseni boyunca mıknatıslı çubuk ile yerleştirilen bir topaç veya cayroskopla temsilî olarak gösterilebilir. Cayroskop açısal momentiyle mıknatıslı çubuk da M magnetik momentiyle belirlenir. Bir H_0 magnetik alanın etkisiyle mıknatısa, yani topacın eksenine, magnetik moment vektörünü H_0'ın doğrultusuna yaklaştırmak isteyen bir $MH_0 \sin \alpha$ kuvvet çifti etki eder (α moment vektörü ile magnetik alan arasındaki açıdır). Fakat mekanikte, bir kuvvetin etkisi altında kalan, cayroskop eksenin, uygulanan kuvvete dik olarak yer değiştirdiği görülür: buna cayroskop etkisi denir. Böylece H_0 magnetik alanın etkisiyle, cayroskopun ekseni H_0'a yaklaşacağı yerde sabit bir α açısı yaparak H_0 çevresinde döner. Buna fizikçiler «Larmor presesyon hareketi» adını verir. Bu hareketin açısal hızı hesaplanabilir:

$$\omega = \frac{MH_0}{\delta} = \gamma H_0 \text{ veya } \gamma = \frac{M}{\delta};$$

γ'ya atomun cayromagnetik oranı denir. Hareketin yönü γ'nın işaretine, yani iki moment vektörünün yönlerinin aynı veya zıt olmasına bağlıdır. Atomu, γ frekanslı elektromagnetik dalgaların, yani υ frekanslı alternatif elektrik ve magnetik alanlarının etkisi altında tutalım ve $H_1 \cos 2\pi \upsilon t = H_1 \cos \omega t$ değerindeki alternatif magnetik alanın, sabit H_0 magnetik alanına dik olduğunu düşünelim, bu magnetik alan, H_0'ın çevresinde $+\omega$ ve $-\omega$ açısal hızlarıyle zıt yönlerde dönen $\frac{H_1}{2}$ sabit genellikli iki magnetik alanın bileşkesi olarak kabul edilebilir. ω açısal hızı ω_0 Larmor açısal hızından farklı olursa, dönen iki magnetik alanla atomun M magnetik momentinin karşılıklı konumları sürekli olarak değişir; yani M'ye etki eden kuvvetler yön ve şiddetlerini çok çabuk değiştirdiklerinden ortalama etkileri sıfırdır. $\omega = \omega_0$ olursa, dönen iki magnetik alandan birinin M magnetik moment vektörüne göre sabit bir konumu vardır; bu halde M vektörü bir etki görür: M ile H_0 arasındaki ε açısı değişir. Atom cayroskopunun magnetik eksen doğrultusu ancak $\upsilon = \frac{\omega_0}{2\pi} = \frac{\gamma}{2\pi} H_0$ frekanslı bir elektromagnetik dalganın etkisiyle değişebilir; buna magnetik rezonans olayı denir.

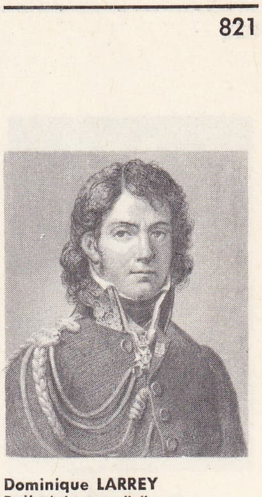

Dominique LARREY
Pollet'nin gravürü,
Cabinet des Estampes, Paris

LARNAKA veya **LARNACA,** türk, **Tuzla,** Kıbrıs adasının güneydoğu kısmında, Lefkoşe'ye 42 km uzaklıkta ilçe merkezi kasaba; 19 807 nüf. (1960); 4 000'den fazlası türktür. Meyvecilik ve balıkçılık. Adanın meyve ve sebze konserveleri, sigara, sabun, lastik kaplama ve deri imalâthane ve atelyeleri. Larnaka yakınındaki Dikelya elektrik santralı, adadaki iki termoelektrik santralından biridir. Kıbrıs'ın akaryakıt ihtiyacı Larnaka limanından yapılan ithalâtla karşılanır. Limanından, meyve, jips ve aspetn ihracatı yapılır. Kasabanın güneyinde Tuz gölünden tuz çıkarılır (1965'te 5 003 ton). — ***Larnaka ilçesi,*** 701 km²; 58 619 nüf. (1960) [12 630 türk]. Kötünye ve Kiracıköy bucakları.

ibadet eden Larsa'lı
bronz babil çağı, II. bin,
Louvre müzesi, Paris

● *Tarih.* Eski Larnaka, M. Ö. 1000 yılında Fenike kralı Hiram, Kıbrıs'ı ele geçirdikten sonra, Fenikelilerin bugünkü Larnaka yakınına kurdukları Kition'dur. Bugünkü Larnaka yeni bir şehirdir. Larnaka, Asurlular, Mısırlılar, Persler, Büyük İskender, Romalılar ve Bizanslıların eline geçti. Bizans devrinde, Kıbrıs adası birçok defa müslümanlar tarafından da ele geçirildi. İslâm donanmalarının ilk hedefi genellikle Larnaka oldu. 964'te yeniden Bizans'a bağlandı. İngiliz kralı Arslan Yürekli Richard'ın (1191), sonra da Templier'lerin ve Lusignan'ların (1192) yönetimine geçti. Lusignanlar zamanında Memlûklar tarafından alınarak (1426) vergiye bağlandı. Daha sonra venedik idaresine girdi (1489). 3 Temmuz 1570'te Osmanlılar tarafından alındı. Osmanlı devrinde ticaret gemilerinin uğradığı, yabancı konsoloslukların bulunduğu önemli bir şehirdi. 1878'de İngiliz hâkimiyetine girdi. Kıbrıs cumhuriyeti kuruluncaya kadar (1960) İngilizlerde kaldı. Nüfusu 1881'de 7 833, 1901'de 7 964, 1921'de 9 765, 1946'da 14 772, 1956'da 17 900 idi.

● *Güzel sanatlar.* Başlıca eserler. ***Hala Sultan tekkesi,*** Larnaka'nın güneyinde ve Tuz gölü kıyısındadır. Suriye valisi Muaviye'nin yönettiği sefere (649) katılan Hz. Muhammed'in yakınlarından Ummu Haram'ın atından düşerek şehit olduğu yere, prehistorik üç büyük taşla bir mezar yapıldı. Mezarın yanına Kıbrıs valiliğinde bulunmuş olan Seyyit Emin Efendi bir cami yaptırdı (1816). *Tekke,* 1760'ta yaptırıldı, kitabesi vardır. 1959'da restore edildi. ***Türabi tekkesi,*** Bekirpaşa ortaokulu yanındadır. Ne zaman yapıldığı bilinmemektedir. Arap akınlarında şehit düşen birinin mezarıdır. Uzun süre müslümanların ziyaret yeri oldu. ***Zuhuri camii,*** bugün kütüphane olarak kullanılır. ***Seyyitahmet camii,*** Kıbrıs muhasıllarından Seyyid Ahmed Ağa tarafından yaptırıldı. ***Kale,*** 1625'te yapılmış bir türk eseridir. Larnaka müzesi olarak kullanılır. Müzede türk silâhları, halıları, seccadeleri ve benzeri eşya sergilenir. ***Su kemerleri,*** Limasol yolu kenarında Ebu Bekir Paşa tarafından yaptırıldı (1745). [M]

Foto. X (LAROUSSE)

general LASALLE
Gros'nun eseri
(özel koleksiyon)

Cavelier de LA SALLE
Eugène Guérin'in eseri,
Québec eyaleti bürosu

LAS CASES ve oğlu
Langlumé'nin taşbasması
Cabinet des Estampes,
Paris

LARNAKS i. («sandık, kasa, kavanoz» anlamında yun. k.). Boyutları 1 ilâ: 1,5 m üstüne 0,70 m kadar olan, pişmiş topraktan yapılmış kap. (Eski çağlarda Mezopotamya'da lahit olarak da kullanılmıştır.) ‖ *Teşm. yol.* Bir ölünün üstünü örtmeğe yarayan, pişmiş topraktan yapılmış, çan veya kalkan biçiminde kapak. (L)

LARNE, Kuzey İrlanda'da (Antrim idare bölümü) şehir, Kuzey kanalı kıyısında; 12 200 nüf. İskoçya'ya giden gemilerin iskelesi. Edward Bruce, 1215'te İngiltere ile savaşmak için bir İskoçya birliğiyle buraya çıkarma yapmıştı. (L)

LARNİT i. (fr. *larnite*). Miner. Formülü Ca_2SiO_4 olan tabiî kalsiyum silikat; monoklinik sistemde billûrlaşır. (L)

LAROCHE (Guy), fransız hekimi (Paris 1884). 1929'da Paris Tıp fakültesinde profesör oldu. Özellikle karaciğer, böbrek ve beslenme hastalıklarıyle ilgilendi. Guillain ve Léchelle ile birlikte, beyin-omurilik sıvısının incelenmesinde yararlanılan koloidal aselbent tepkimesini hazırladı. 1919'da *Annales d'Endocrinologie*'yi (İçsalgıbilimi Yıllığı) kurdu. (L)

LAROCHE (Sophie), alman kadın edebiyatçısı (Kaufheuren, Schwaben 1731 - Offenbach 1807). Wieland ve Goethe ile olan ilişkisiyle tanınır. Richardson'un etkisinde duygusal romanlar yazdı: *Geschichte des Fräuleins von Sternheim* (Bayan von Sternheim'in Hikâyesi) [1771]. (L)

LA ROCHEFOUCAULD (François VI, — dükü), fransız ahlâkçısı (Paris 1613 - ay.y. 1680). Babası François V'in ölümüne (1650) kadar «Marcillac Prensi» unvanını taşıdı. Aldığı eğitim, o çağda askerlik mesleğine girecek olanların aldığı eğitimdir. Henüz on beş yaşına gelmeden, saray görevlilerinden bir doğancıbaşının kızıyle (Mlle de Vivonne) evlendirilen La Rochefoucauld (bu evlilikten sekiz çocuğu oldu), 1629'da Auvergne alayına getirildi ve bir yıl sonra İtalya seferine katıldı. Daha sonra sarayda bulundu. Kardinal Richelieu aleyhindeki çeşitli entrikalara karıştı ve Mme de Chevreuse tarafından hazırlanan komploda faal rol oynadı; bu yüzden kısa bir süre Bastille hapishanesine kapatıldı ve iki yıl Verteuile'deki malikânesinde sürgün hayatı yaşadı. 1624'te saraya döndü, yeniden birçok entrikaya katıldı. 1646'da Fronde'da, 1648'de ise Prensler Fronde'unda tuğgeneral rütbesiyle isyancı ordunun saflarında faal görev aldı. 1652'de Porte Saint - Antoine çarpışmasında ağır şekilde yaralandı. Bununla birlikte bir yıl sonra kral tarafları oldu ve bundan sonra kendini salon hayatına verdi. 1659'da kral kendisine aylık bağladı, 1662'de Saint - Esprit nişanını verdi. Salonlara, özellikle Mme de Sablé'nin ve 1665'ten sonra Mme de La Fayette'in salonuna devam etti. 1662'de ilk eserini yayımladı: *Mémoires Contenant les Brigues Pour le Gonvernement à la Mort de Louis XIII* (Louis XIII'ün Ölümünden Sonra İktidar Uğruna Çevrilen Entrikaları Kapsayan Hatıralar). Ama edebiyat alanında ününe 1644'te La Haye'de *Réflexions ou Sentences et Maximes Morales* (Düşünceler veya Hikmetler ve Ahlâkî Özdeyişler) adlı eserini bastırdıktan sonra kavuştu; bu eser bir yıl sonra Paris'te yeniden basıldı ve 1666, 1671, 1675 ve 1678 yıllarında baskısı tekrarlandı. La Rochefoucauld bu baskılar boyunca hiç şüphesiz Mme La Fayette'in dostluğundan etkilendi ve bazı özdeyişlerindeki sert ve mutlak yanları hafifletti. Hayatının son yılları, yakınlarının ölümü ve acı verici bir hastalık yüzünden çok güç şartlar altında geçti. Mme de La Fayette'in sarsılmaz dostluğu sayesinde bu acılara ses çıkarmadan katlandı. La Rochefoucauld, Mme de La Fayette'e, *Zaïde* (1670) ve *Princesse de Clèves* (1687) adlı eserlerini yazarken, fikir verek yol gösterdi. Hayatlarını entrikalar ile salonlar arasında geçiren XVII. yüzyıl soylu sınıfının hemen hemen mükemmel bir temsilcisi olan La Rochefoucauld çağının töreleri üstüne uzun uzun düşünüp bilgi edinmesi ve bu bilgiyi kısa ve açık bir üslûpla dile getirmesi sayesinde çağdaşları arasında sivrildi. (L)

LA ROCHEFOUCAULD - LİANCOURT (François Alexandre, — dükü), fransız filantropu (La Roche-Guyon 1747 - Paris 1827). Liancourt'daki çiftliğinde ingiliz reformlarından örnek alarak, yoksul asker çocukları için Châlons'daki Arts et Métiers okulunun başlangıcı olan Enfants de la Patrie sanat okulunu kurdu. 1789'da milletvekili, 1790'da da Yardımlaşma derneği başkanı oldu; ülkedeki hastahanelerin durumu konusunda Millî meclisin dikkatini çekti ve vicdan hürriyeti için mücadele etti. 1790'da Liancourt'da bir pamuk iplikhanesi kurdu. 1792'de tümgeneral oldu, 10 ağustos olayından sonra İngiltere'ye sığındı, oradan A.B.D.'ye geçti, 1799'da Fransa'ya döndü. Topraklarını değerlendirmek amacıyle çiftliğine çekildi; Yüzgün sırasında milletvekili, Restorasyon devrinde yüksek meclis üyesi oldu. 1816'da Düşkünler Evi birliği, İmalâthaneler Genel merkezi, Hıristiyan Ahlâk derneği ve Cezaevleri birliği üyesi oldu. Hıristiyan Ahlâk derneği üyesiyken zencilerin hürriyetlerine kavuşması için çaba gösterdi; 1825'te hürriyetçi fikirlerinden dolayı görevlerinden alındı; Liancourt'a dönerek orada bir tasarruf sandığı kurdu ve ilk *karşılıklı öğretim* denemelerini yaptı. Başlıca eserleri: *Etat des Pauvres en Angleterre* (İngiltere'deki Fakirlerin Durumu) [1800], *Le Bonheur du Peuple, Almanach à l'Usage de Tout le Monde* (Halkın Mutluluğu, Herkes için Almanak) [1819]. (L)

LA ROCHEJAQUELEİN (Auguste du Vergier), La Rochejaquelein kontu, general (Saint-Aubin-De Baubigné 1783-ay.y. 1868). Eski göçmenlerdendi; Napolyon'un hizmetinde çalıştı, Moskova'da yaralandı (1812). Kardeşiyle birlikte Vendée'de savaşa katıldı ve yaralandı (4 haziran 1815). Mareşal oldu, İspanya seferini yaptı (1823). Ruslar'ın safında Türkler'e karşı savaştı (1828). Berry düşesinin suç ortağı (1832); gıyaben ölüme mahkûm edildiyse de, 1835'te beraat etti. (L)

Philippe LA SALLE kuğu ve tavus kuşu motifli kumaş, Kumaş müzesi, Lyon, Fransa

La Rochelle'in Dört Çavuşu. Başçavuş Bories ile onun gibi 45. Piyade alayından Goubin, Pommier ve Raoulx adlarındaki üç çavuş, Paris'te garnizon kurmuş olan alaylarında bir *carbonari* derneği kurmuşlardı. Şüphe üzerine, 45. Alay La Rochelle'e gönderildi (şubat 1822); ihbarlar sonunda astsubaylar tutuklanarak Seine Ağır Ceza mahkemesine verildiler ve kendilerine hayatlarının bağışlanacağı konusunda söz verilmesine rağmen konuşmayı reddederek Paris'te giyotinle idam edildiler (21 eylül). Hiç bir ayaklanmaya katılmamış oldukları için şehit sayıldılar. Angers'li David, mezarlarının üzerine (Montparnasse mezarlığı) yüzlerini yandan gösteren yuvarlak çerçeveli bir kabartma yaptı. (L)

LA ROCQUE (François, DE — kontu), fransız siyaset adamı (Lorient 1886 - Paris 1946). Birinci Dünya savaşından sonra Foch'un kurmay heyetine girdi, önce Polonya (1922-1924) sonra da Rif'te (1925) görev aldı ve yarbay rütbesiyle ordudan ayrıldı (1928). Croix-de-Feu'nün başkanı oldu (1931) ve buna sağa bağlı siyasî bir nitelik kazandırdı; Millî Gönüllüler (1933) teşkilâtını kurdu ve şiddete başvurmaksızın 6 şubat 1934 gününe katıldı. Birliğin dağılmasından (1936) sonra Fransız Sosyal partisini kurdu, birliği yeniden kurduğu için mahkûm oldu (1937); fakat *Petit Journal*'i satın alarak eylemini sürdürdü ve bu gazete kamuoyunda etkili oldu. Alman işgali sırasında «Fransız Sosyal Gelişmesi» adıyle yeni bir parti (1940) kurdu, fakat direnme hareketine katıldığı için Almanlar tarafından Eisenberg'e (Bohemya) [mart 1943] götürüldü. Hastalandı, kaçtı ve Müttefiklere katıldı (nisan 1945), fakat Vichy rejimine hizmet ettiği için burada kalmağa mecbur tutuldu. (L)

LAROMİGUİERE (Pierre), fransız filozofu (Livinhac-le Haut, Rouerpue 1756 - Paris 1837). Toulouse üniversitesinde felsefe, Ecole Centrale'da mantık profesörü idi. Daha sonra Prytanée'de (Louis-le-Grand lisesi) mantık profesörü, Tribunat üyesi (1799) ve Edebiyat fakültesi profesörü (1811) oldu. Eserleri: *Projet d'Eléments de Métaphysique* (Metafizik Elemanları Tasarısı, 1793); *Les Paradoxes de Condillac* (Condillac'ın

LASCAUX mağarası
solda, atlar;
sağda,
yaralı bizon ve avcı

Foto. LAROUSSE

Çelişiklikleri) [1805]; *Leçons de Philosophie* (Felsefe Dersleri) [1815-1818]. (L)

LA RONCIÈRE (Charles BOUREL DE), fransız tarihçisi (Nantes 1870 - Gourin 1941). Arşivci, eski yazılar bilgini ve Roma Okulu üyesiydi; Aleksandr IV'ün kütüklerini yayımladı (1894-1895); daha sonra Fransa Millî kütüphanesinin basılı eserler kısmı yönetmenliğine getirildi ve denizcilik tarihin de uzman oldu: *Histoire de la Marine Française* (Fransız Denizcilik Tarihi) [7 cilt, 1900 - 1932], *Colbert* (1919), *La Carte de Christophe Colomb* (Kristof Kolomb'un Haritası) [1924], *Histoire de la Découverte de la Terre* (Dünyanın Keşfinin Tarihi) [938], v.b. (L)

LA ROSE (Jean-Baptiste DE), fransız ressamı (Marsilya 1612 - Toulon 1687). İtalya savaşlarına katıldı, Casal'da yaralandı (1630) ve bir süre Roma'da oturduktan sonra, kral gemilerinin dekorasyonu için Toulon'a yerleşti (1646'da *Saint-Philippe* ve *Thérèse* gemileri). Ayrıca denizle ilgili gravürle yaptı. *Vue du Port de Marseille* (Marsilya Limanının Manzarası) [Versailles] adlı tabloyu onun yaptığı sanılır. (L)

Larousse (Petit) [*Küçük Larousse*], 1906'da Claude Augé yönetiminde yayımlanan tek ciltlik ansiklopedik lûgat. 1924'te (*Nouveau Petit Larousse İllustré*), 1935'te (Paul Augé yönetiminde), 1948'de, 1952'de (Larousse yayınevinin yüzüncü yıldönümü yayını), 1956'da (eserin ellinci yılı için gerçekleştirilen yayın) ve 1959'da yeniden gözden geçirilerek zenginleştirilen bu lûgat, fransız dili, latince ve yabancı deyimler (pembe sayfalar) bölümleriyle sanat, edebiyat ve bilim bölümlerinden meydana gelir. (L)

LAROUSSE (Pierre), fransız gramercisi ve ansiklopedicisi (Toucy 1817-Paris 1875). Versailles üniversitesinde okudu. Hafızaya dayanan bir öğretim sistemi yerine zihni uyanık tutan pedagojik bir sistem tasarladı. Başlıca eserleri: *Grammaire Elementaire Lexicologique* (Kelimebilime Dayanan Basit Dilbilgisi) [1849], *Traité Complet d'Analyse Grammaticale* (Tam Dilbilgisi Analizi Üstüne İnceleme) [1850], *Cours Lexicologique de Style* (Kelimebilim Açısından Üslûp Dersleri) [1851], *Traité Complet d'Analyse et de Synthèse Logiques* (Mantıklı Analiz ve Sentez Üstüne Tam İnceleme) [1852], *Méthode Lexicologique de Lecture* (Okumada Kelimebilim Metodu) [1856], *Dictionnaire de la Langue Française* (Fransız Dili Lûgati) [1856], *Jardin des Racines Grecques* (Yunanca Kökler Bahçesi) [1858], *Jardin des Racines Latines* (Latince Kökler Bahçesi) [1860], *Nouveau Traité de Versification Française* (Fransız Nazmı Üstüne Yeni İnceleme) [1862], *Miettes Lexicologiques* (Kelimebilim Kırıntıları) [1863], *Grammaire Complète, Syntaxique et Littéraire* (Sözdizimiyle ve Edebiyatla İlgili Tam Dilbilgisi) [1868], *Grammaire Supérieure* (Yüksek Gramer) [1868], *Les Bourgeons* (Tomurcuklar) [1871]. Her eserinde, öğrenciyi kendi kendine düşünmeğe veya yazarların maksatlı olarak değiştirilmiş fikirlerini ve kelimelerini düzeltmeğe yöneltir. Öbür eserleri: *Fleurs Historiques des Dames et des Gens Du Monde* (Kibar Bayanların ve Bayların Tarihî Çiçekleri) [1862], Felix Clément ile *Dictionnaire Lyrique* (Lirik Lûgat) [1869] v.b. Larousse, ayrıca, 1859'da *École Normale* adlı bir öğretim gazetesi yayımlamağa başladı, 1852'de Augustin Boyer ile bir klasik yayımlar kitaplığı kurdu. 1866-1876 Arasında tek basına *Grand Dictionnaire Universel du XIX Siècle*'in (XIX. yy. Büyük Evrensel Lûgati) [1866-1876] yayımına girişti. Pierre Larousse, aralıksız çalışmalardan yıprandı ve eserini tamamlayamadan öldü. (L)

Larousse du XXe Siècle (*XX. yy. Larousse'u*), 1927 ile 1933 arasında Paul Augé'nin yönetiminde yayımlanan altı ciltlik ansiklopedik lûgat. *Nouveau Larousse İllustré*'den sonra çıktı. 1953'te çıkan bir ek cildinde ilk yayımlanışından beri yapılan bellibaşlı değişiklikler birarada verildi. (L)

Larousse illustré (Nouveau) [*Resimli Yeni Larousse*], 1897 ile 1904 arasında Claude Augé'nin yönetiminde yayımlanan yedi ciltlik büyük ansiklopedik lûgat. 1906'da bir ek cildi de yayımlandı. (L)

Larousse Mensuel (*Aylık Larousse*), 1907'de Claude Augé tarafından çıkarılmağa başlanan resimli ansiklopedik dergi. Yayımı 1957'de durduruldu. Her sayısında, alfabe sırasına göre verilen edebiyat, bilim ve sanat konularında resimli aydınlatıcı bilgiler yer alırdı. (L)

Larousse Universel (Nouveau) [*Yeni Evrensel Larousse*], 1948 - 1949'da Paul Augé yönetiminde yayımlanan iki ciltlik ansiklopedik lûgat. Claude Augé yönetiminde yayımlanan *Larousse Pour Tous*'nun (Herkes İçin Larousse) [1901-1909] genişletilmiş yeni baskısı olan 1923 tarihli *Larousse Universel*'den sonra, bu ansiklopedik lûgatlerin yerini tutmak amacıyle yayımlandı. (L)

Larousse yayınevi, 1852'de Pierre Larousse ve Augustin Boyer tarafından kurulan fransız yayınevi. Önce yalnız ders kitapları yayımladı. 1865'te iki ortak iki ayrı yayınevleri kurmak üzere ayrıldı. Pierre Larousse *Grand Dictionnaire Universel du XIX'e Siècle*'i (XIX. yy. Evrensel Büyük Lûgati) yayımladı. Burada «insan zekâsını zenginleştiren bütün bilgileri alfabe sırasıyle» vermek istiyordu. Eser ancak 1876'da, ölümünden bir yıl sonra karısının ortağı olan yeğeni Jules Hollier tarafından tamamlandı. 1885'te, yeğenleri Jules Hollier ile Claude Augé'nin Madame Pierre Larousse ile birleşmesi ve onlara A. Boyer'nin yeğenleri E. Moreau ile G. Moreau ve Paul Gillon'un da katılmasıyle iki yayınevi birleşti. Bugün de kurucuların çocukları tarafından yönetilen yayınevi, «değerden düşürmeden halka yayma» ve «savurarak ekerim» gibi sloganlarla özetlediği amacına sadık kaldı. *Grand Dictionnaire Universel du XIXe Siècle*'i, insanoğlunun bilgi ve etkinliklerini eksiksiz bir biçimde veren *Nouveau Larousse İllustré* (Resimli Yeni Larousse) [1897], *Larousse du XXe Siècle* (XX. yy. Larousse'u) [1927], *Grand Larousse Encyclopédique* (Ansiklopedik Büyük Larousse) [1964] gibi daha başka lûgat ve ansiklopediler takip etti. Bu büyük eserlerin yanı sıra, yayınevine dünya çapında ün sağlayan *Petit Larousse İllustré* (Resimli Küçük Larousse) [1906], *Larousse pour Tous* (Herkes İçin Larousse) [1908], *Larousse Universel* (Evrensel Larousse) [1922], sonradan *Encyclopedie Larousse Méthodique* (Metotlu Ansiklopedik Larousse) [1955] haline gelen *Grand Mémento Encyclopédique* (Ansiklopedik Büyük Memento) [1937] ile *Nouveau Larousse Universel* (Yeni Evrensel Larousse) [1948], yeniden gözden geçirilmiş *Petit Larousse* (Küçük Larousse) [1959] ve iki dilde lûgatlerle, lûgatçilik ve ansiklopedicilikle ilgili daha birçok eser yayımlandı. Yayınevinin, resimli büyük eserler koleksiyonu, atlaslar, gençler için kitaplar, ders kitapları, yabancı dilde kitaplar, sanat kitapları, klasik yazar dizileri ve *Revue Encyclopédique* (Ansiklopedik Dergi) [1891], *Larousse Mensuel İllustré* (Aylık Resimli Larousse) [1907], *Nouvelles Littéraires, Artistiques et Scientifiques* (Edebiyat, Sanat ve Bilim Haberleri) [1922], *Vie et Langage* (Hayat ve Dil) [1952] gibi süreli yayımları da vardır. (L)

LARP zf. (onomatope). Ansızın ve şiddetli bir şekilde: *Larp diye düştü.*

◆ **Larpadak** zf. Larp diye: *Larpadak yıkıldı.* (M)

LARRA i. Zool. Karın kısmı siyah ve sivri, üzeri kırmızı veya sarı benekli iri böcek. (*Larra anathema* yuvasını yere yapar, kök kurtlarıyle beslenir; *L. ponpiliformis* körpe cırcırböceklerini avlar. Zarkanatlıların *sphegidae* familyasındandır.) [L]

LARRA (Luis Mariano DE), ispanyol yazarı (Madrid 1830 - ay.y. 1901), Mariano Jose de Larra'nın oğlu. Gazeteciydi, birçok resmî görev aldı. *Lanuza; Una lagrima y un Beso* (Bir Damla Gözyaşı ve Bir Öpücük) gibi dramlar; *El Amor y la Moda* (Aşk ve Moda); *Batalla de Reinas* (Kraliçelerin Savaşı); *El Rey del Mundo* (Dünyanın Kralı) gibi komediler; *Las Hilas de Eva* (Havva'nın Kızları); *El Barbero de Lavapies* (Lavapies Berberi); *La Guerra Santa* (Kutsal Savaş) gibi «zarzuela»lar ve (*La Gota da Tinta* [Mürekkep Damlası]; *La Ultima Sonrisa* [Son Gülümseme]) gibi hikâyeler yazdı. (L)

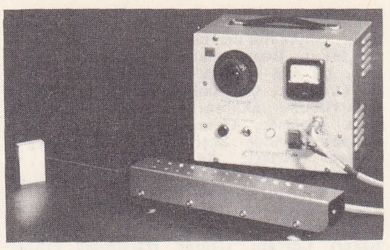

laser
helyum-neon gazlı

LARRA (Mariano José DE), ispanyol yazarı (Madrid 1809-ay.y. 1837). Gazetelerde, özellikle *Figaro*'da takma adlarla yergili makaleler yazdı. Bu yazıları 1835-1837'de *Coleccion de Articulos de Costumbres Satiricos, Politicos, de Critica Teatral, de Viajes* (Töre, Yergi ve Siyaset, Tiyatro Tenkitleri ve Gezi Konularında Makaleler Koleksiyonu) adlı kitabında topladı. *Macias* (1834) adlı draminda romantizm hâkimdir. Macias'ın aşkları *El Doncel de Don Enrique el Doliente* (Kederli Don Enrique'in Oğlu) [1834] adlı romana konu oldu; bu eserde Walter Scott'un, Hugo'nun ve Dumas'nın etkileri sezilir. Larra, aşk acılarıyle intihar etti. (L)

LARRAMENDİ (Manuel DE), ispanyol bilgini (Andoain, Guipuzcoa 1690 - öl. 1766'ya doğr.). Salamanca'da profesör oldu. Basklar ile bunların ülkesi, tarihi ve dili üstüne önemli eserler yazdı. (L)

LARRANAGA (Damaso Antonio), uruguaylı siyasetçi ve tabiat bilimcisi (Montevideo 1771 - öl. 1848). 1808'de belediye idare meclisi üyesi oldu, 1811'de ispanyol makamları tarafından Montevideo'dan sürüldü. Buenos Aires'deki Kurucu meclise üye seçildi (1813), 1821'de La Plata kongresinde delege olarak bulundu, Papalık'ın ilk Uruguay temsilcisi (1824) ve Montevideo vilâyetinin ilk senatörü (1830) oldu. Ölüm cezasının kısıtlanması ve esirlerin durumunun düzeltilmesi için çalıştı. Birçok ilmî eser yazdı. En önemli kitabı, *Memoria Geologica Sobre la Formacion del Rio de La Plata, Deducida de Sus Piedras Fosiles* (Rio de La Plata'nın Oluşmasına İlişkin Taşlaşmış Fosiller Üstüne Jeoloji İncelemesi) ancak 1922'de yayımlanabildi. (M)

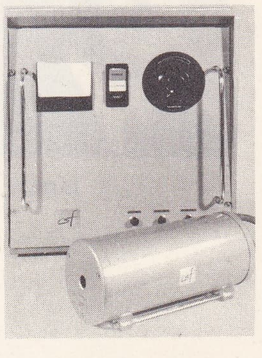

laser
yakut billûrlu

LARRAZABAL (Wolfgang), venezuelalı siyasetçi ve asker (Carupano 1911). 9 Ocak 1958'de başkan Perez Jimenez tarafından Deniz kuvvetleri başkumandanlığına tayin edildi, aynı ayın 23'ünde, başkan Jimenez'i düşürerek bir yıl kadar Venezuela'yı yöneten cuntanın başkanlığını yaptı. Birçok yüksek mevkide görev aldı. Kasım 1958'de cuntadan ayrıldı; 1959-1964 arası cumhurbaşkanlığı kampanyasını başlattı, kendisi de Cumhuriyetçi Demokratik birlik (Union Republicana Democratica) adayı oldu, ayrıca Venezuela Komünist partisinin de desteğini elde etti. Seçimleri kaybetti, elçi olarak Şili'ye gitti. Dönüşünde Fuerza Democratica Popular (Halk Demokratik Kuvveti) partisini kurdu ve 1964-1969 devresinde partiden tekrar cumhurbaşkanı adayı oldu, fakat seçimleri gene kazanamadı. (M)

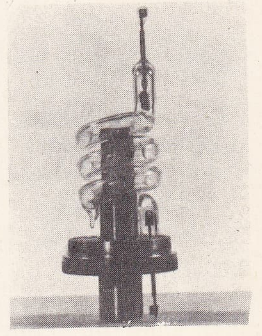

1960'ta yapılan
ilk laser

LARREA (Juan), ispanyol yazarı (Bilbao 1895). Felsefe ve edebiyat diploması aldı. Cesar Vallejo ile birlikte *Favorables* dergisini, kendi başına *Paris* ve *Poema* dergilerini (1926), Gerardo Diego ile birlikte *Carmen* dergisini kurdu. Bunlar o devrin en önemli şiir dergileri olarak bilinir. Apollinaire ile gerçeküstücülerden etkilendi. Vicente Huidobro ve Gerardo Diego'dan sonra «creacionismo» (yaratıcılık) hareketinin üçüncü temsilcisi sayılır. İspanyol iç savaşı sırasında Amerika'ya göç etti, orada *Cuadernos Americanos*'un (Amerikan Defterleri) kurulmasına katkıda bulundu. Cordoba üniversitesinin Cesar Vallejo sınıfını yönetti. Edebî konular üstüne yazdığı başlıca denemeler: *Cesar Vallejo* (1955) ve Pablo Neruda'yı konu alan *Del Surrealismo a Machu-Picchu* (Gerçeküstücülükten Machu-Picchu'ya) [1967]. (M)

LARREY (Dominique Jean, - baronu), fransız askerî cerrahı (Beaudéan, Bagnères-de-Bigorre yakınları 1766-Lyon 1842). 1792'de Ren ordusunda hekim yüzbaşı i-

Foto. Encyclopedia Americana; LAROUSSE

LASHLEY

ken, Büyük Ordu'nun başcerrahlığına yükseldi. Napolyon'un bütün seferlerine katıldı; Mısır, Rusya, hattâ Waterloo'ya kadar gitti, bu son savaşta yaralanarak esir düştü. Ordudaki çalışmaları yüzünden ASKERİN KORUYUCUSU lakabını kazandı. Val-de-Grâce'ta profesör, Gros-Caillou ve İnvalides hastahanelerinde başcerrah olan Larrey'in başlıca eserleri: *Relation Historique et Chirurgicale de l'Expédition de l'Armée d'Orient* (Doğu Ordusu Seferinin Cerrahî ve Tarihî Hikâyesi) [1803]; *Mémoires de Chirurgie Militaire et Campagnes* (Seferler ve Askerî Cerrahî Üstüne Hatıralar) [1812-1817]; *Relation des Voyages et des Campagnes de* 1815 à 1840 (1815-1840 Arası Yolculuk ve Sefer Hikâyeleri) [1840]; *Clinique Chirurgicale Exercée Particulièrement dans les Camps et les Hôpitaux Militaires Depuis* 1792 *Jusqu'en* 1836 (1792'-den 1836'ya Kadar Askerî Hastahaneler ve Ordugâhlarda Cerrahî Kliniği) [1930-1836]. — Oğlu HİPPOLYTE (Paris 1808-ay.y. 1895), Val-de-Grâce'ta profesör, Napoléon III'ün cerrahî danışmanı, İtalya seferinde ordu sağlık müfettişi (1859); 1877'de milletvekili oldu. Napolyon annesiyle ilgili bir eser yayımladı. (L)

Larrey aralığı. Anat. Diyaframda, göğüs kemiği bölgesi ile kaburga bölgesi arasında bulunan aralık. (L)

LARROUMET (Gustave), fransız bilgini ve profesörü (Gourdon 1852-Paris 1903). Güzel Sanatlar okulu müdürüydü (1888). Sorbonne'da profesörlük yaptı (1892), Fr. Sarcey'den sonra *Temps*'da tiyatro tenkitçisi oldu. Eserleri: *Marivaux, sa Vie et ses Oeuvres* (Marivaux, Hayatı ve Eserleri); *La Comédie de Molière, l'Auteur et le Milieu* (Molière'nin Komedileri, Yazar ve Çevresi) [1886]; *Etudes d'Histoire et de Critique Dramatiques* (Tiyatro Tarihi ve Tenkidi Üstüne İncelemeler) [1892]; *Le XVIII. Siècle et la Critique Contemporaine* (XVIII. yy. ve Çağdaş Tenkit) [1892]; *Racine* (1898) v.b. (L)

LARROUY (René MİLAN, **Maurice** — denir), fransız yazarı (Oran 1882-Meung-sur-Loire 1939). Deniz subayı idi. Önce Maurice imzasıyle ve imzasız olarak birçok kitap yayımladı. 1917'de *Odyssée d'un Transport Torpillé* (Torpillenen Bir Taşıt Gemisinin Hikâyesi) adlı eserle ün kazandı. Maurice Larrouy takma adıyle yayımladığı eserlerinin başlıcaları: *Le Révolté* (İsyancı) [1924]; Albert Willemetz'in bir operet güftesi çıkardığı (Messager'nin Müziği) [1928] *Coups de Roulis* (Yalpa); *Leurs Petites Majestés* (Küçük Majesteleri) [1926]; *Le Trident* (Üç Dişli Yaba) [1929]; *L'Invincible Armada* (Yenilmez Armada) [1934]; *La Grande Fraude* (Büyük Hile) [1937]. (L)

LARS (Claudia), salvadorlu kadın yazar (Sonsonate, Sovyet Ermenistan cumhuriyeti 1899). Sade bir dille klasik şiirler, romanslar ve soneler yazdı; içli ve duygusal lirizmin öncüsü oldu. Başlıca eserleri: *Estrellas En el Pozo* (Kuyudaki Yıldızlar) [1934]; *Sonetos* (Soneler) [1947]; *Tierra de Infancia* (Çocukluğumun Ülkesi) [1958]; *Escuela de Pajaros* (Kuşlar Okulu) [1959]. (M)

LARSA. Esk. coğ. Mezopotamya'da şehir. Aşağı-Mezopotamya'da, 1854'te Fırat'ın 20 km kuzeyinde yer alan *Senker*'in, eski Larsa şehrinin yerinde kurulmuş olduğu ortaya çıkarıldı. Kazılarda, Hammurabi ile Yeni-Babil kralı Nabonis (M.Ö. VI. y.y) tarafından yeniden yaptırılan ziggurat ve tanrı Şamaş'a adanmış bir tapınak bulundu. (L)

LARSA krallığı, Batı Samîlerinin güney Mezopotamya'da Larsa şehrinde kurdukları küçük şehir devleti. İlk kralları Naplanum'dur. Önemli kralları: Emisum (M.Ö. 1939-1912), Samsum (M.Ö. 1911-1877), Zabaa (M.Ö. 1877-1868), Gungunum (M.Ö. (1868-1841), Abisare (M.Ö. 1841-1830), Sumuilu (M.Ö. 1830-1801). M.Ö. XIX. yy.da Larsa şehrinin hâkimiyeti sarsıldı. İsin krallığıyle sürekli savaşlara girişti. Son kral Silli-Adad zamanında Elam kralı Kudur Marduk, Larsa devletini ortadan kaldırdı; oğlu Baram-Sin'i Larsa kralı yaptı. Şehir Baram-Sin devrinde geniş ölçüde imar edildi. Ölümünden sonra, kardeşi Rimsin, Larsa ve İsin devletlerini birleştirdi. (M)

LARSEN (Karl Halfdan), danimarkalı yazar (Rendsburg 1860-Kopenhag 1931). Kopenhag ve Berlin'de hukuk öğrenimi yaptıktan sonra, uzun seyahatlere çıktı ve bunları kitaplarında anlattı: *Çemberler* (1893); *Büyük Kutsal Rusya* (1896); *Japansk Aand* (Japon Ruhu) [1908]. Alman milliyetçiliği ve askerliğinin cazibesinde kaldı (*Poetisk Tyokland* [Şiirsel Almanya], 1898) ama daha sonra bunların başarısızlığını da kabullenmek zorunda kaldı. En iyi kitapları Kopenhag ve halkını tasvir edenlerdir: *Uden for Rangklasserne* (Sınıfların Dışında) [1896]; *Da Hans Peter Egskov Faldt Rolighed* (Hans Peter Egshov İstirahate Çekilince) [1900]. Eserleri 1880 yılları gerçekçiliğinin vardığı bir sonuçtur. (L)

LARSEN (Sören Absalon), danimarkalı fizikçi ve elektroteknikçi (Nörre Aaby 1871-Gentofte, Kopenhag dolayları 1957). Kopenhag Politeknik enstitüsünde elektroteknik profesörüydü; özellikle elektroakustikle uğraştı. Müzikal frekanslı bir alternatif akım jeneratör ve bir potansiyelölçer icat etti. Kendi adını taşıyan mikrofonik etkiyi buldu. (L)

LARSENİT i. (fr. *larsénite*). Miner. Formülü $PbZnSiO_4$ olan tabiî kurşun ve çinko silikat. (L)

Larsen olayı, bir elektroakustik sistemde, çıkış enerjisinin belli bir kısmının yeniden girişe eklenmesinden ve kendiliğinden doğan titreşimlerin başlamasıyle ortaya çıkan tepki olayı. Larsen olayı (Absalon *Larsen*'in adından [1871]) bazen ses yükseltme tertibatlarında, mikrofon, bir veya birçok hoparlörden yayılan ses dalgalarını aldığı zaman meydana gelir. Başlangıçtaki elektrik titreşimleri kuvvetlendirilir ve ses yükselir: elektroakustik düzen içinde meydana gelen titreşimlerden dolayı tiz bir ses duyulur. Bazı elektronik lambalarda da, aynı zamanda MİKROFON ETKİSİ denilen Larsen olayı meydana gelebilir. (L)

LARSSON (Carl), isveçli ressam (Stockholm 1853-Sundborn, Falun 1919). Önceleri kitap, gazete v.b. ressamıydı. Bir ara Paris'te yaşadı, sonra Dalecarlia'ya yerleşti. Çok sayıda tuval ve birkaç suluboya resim yaptı; bunlar arasında *Açıkhava Ressamı* (İsveç Millî müzesi) ve *Kendi Portresi* (Thiel müzesi) yer alır. Ayrıca Göteborg'daki Fürstenberg galerisi için büyük boyutlu bir triptik (Rönesans, Rokoko, Çağdaş Sanat), Stockholm Opera ve galerisi için bazı freskler yaptı. Az sayıda portresi vardır; *Strindberg; O. Levertin; Selma Lagerlöf.* (M)

LARSSON (Lars Erik), isveçli besteci (Akarp, Malmö yakınları 1908). Berg ve Reuter'in öğrencisi, Stockholm operası koro yöneticisi (1931), Stockholm Müzik akademisinde öğretmen oldu (1947). Bir opera (*Kıbrıs Prensesi*, 1937), bir opera-buf, üç senfoni, üç uvertür, konçertolar (viyolonsel için, 1948; keman için, 1952), on iki konçertino (1953-1957), bir *Missa brevis* (1956), yaylılar için 2 dörtlü ve piyano parçaları besteledi. (L)

LARTET (Edouard Armand İsidore Hippolyte), fransız jeoloğu ve prehistoryacısı (Saint-Guiraud, Castelnau-Barbarens, Gers 1801-Seissen, Gers 1871). Üçüncü zaman paleontolojik kalıntılarıyle ünlü Sansan yatağını (Gers) keşfetti. Orada insana benzer bir maymun buldu; bugünkü gümüşî jibonların atası olan bu poliopitaecus'a fosil bir insan gözüyle de bakılabilir. 1860'-ta yayımladığı, *Sur l'Ancienneté Géologique de l'Espèce Humaine dans l'Europa Occidantale* (Batı Avrupa'daki İnsan Türünün Jeolojik Eskiliğine Dair) adlı makalesiyle insan paleontolojisinin temelini attı. Daha sonra Aurignac, Madeleine mağaralarında kazılar yaptı ve fosil insanın ilk paleontolojik kronolojisini hazırladı. 1861'de Jeoloji kurumunun başkanı oldu. 1869'da Tabiat Bilimleri müzesi profesörlüğüne tayin edildi. Tufan inanışına kesinlikle karşı olan Lartet, prehistoryanın kurucularından biridir. (L)

LARTETİA i. Öndensolungaçlı, karından-bacaklı yumuşakça. (Silindirimsi kavkısı dar deliklidir; ağız iyice açık, ağzın dip kısmı ön tarafta sivridir.)
— ANSİKL. *Lartetia*'lar pınarlarda, çeşmelerde, taze ve berrak sularda bulunur. Su bitkilerine tutunarak yaşar. Yeraltı sularında yaşayanları da vardır. İki türüne dördüncü zaman tabakalarında fosil olarak rastlanır. (L)

LA RUE (Charles DE), fransız vaizi ve yazarı (Paris 1643-ay.y. 1725). Paris'te Louis-le-Grand kolejinde retorik öğretmenliği yaptı. Eserleri arasında *Poèmes Latins* (Latince Manzumeler), latince trajediler (*Lysimachus et Cyrus*), fransızca bir trajedi (*Sylla*) vardır. Ayrıca *ad Usum Delphini* koleksiyonu için Vergilius ve Horatius'tan baskılar yaptı. Bourdaloue kadar ünlü bir vaizdi: çoğunlukla sarayda vaız verirdi. Diğer eserleri: *Sermons* (Vaızlar), *Oraisons Funèbres* (Ağıtlar). [L]

LA RUE (Pierre DE), belçikalı besteci (Tournai ? 1460'a doğr.-Courtrai 1518). 1489'dan 1492'ye kadar S'Hertogenbosch'da Notre-Dame Yardımseverler derneğinde görev aldı, 1492-1516 arasında Bourgogne kapellasında kantorluk yaptı, 1516'da Courtrai'ye çekildi. Çağının büyük polifoncuları içinde «hollanda» türünün en önemli temsilcisidir. Otuz bir missa, bir o kadar motet, yedi magnificat ve kırka yakın şarkı besteledi. Bu eserlerinin tümü elyazması olarak saklanmaktadır. Dinî eserlerinin, ağırbaşlılıkla güçlülüğü birleştiren etkili ve yüce bir yapısı vardır. Din dışı yazdığı parçalarda ciddîlik daima daha ağır basar. (L)

LARUS i. Zool. Martıların bilimsel adı, martılar takımının örnek tipi. (Kutup bölgelerinde yaşar.) [L]

LARVA i. («maske, görüntü» anlamında lat. k.). Biyol. Bazı böceklerin, yumurtadan çıktıktan sonra krizalit oluncaya kadar geçirdiği evredeki hali. Bk. KURTÇUK.
— Esk. Rom. Kötülük yapan hayalet. (Larvalar, bir cinayetle lekelenmiş veya korkunç bir şekilde ölmüş kimselerin görüntüsü sayılırlardı. Canlıların arasında dolaştıkları, onları korkutarak sara'ya tutulmalarına sebep oldukları öne sürülürdü. Korkunç sesler çıkartan varlıklar veya iskeletler biçiminde tasvir edilmişlerdir.) [L]

LARVİK, Güney Norveç'te (Vestfold) liman şehri, Larvik fiyordunda, Lagen ırmağının Skagerrak'a döküldüğü yerde. XVII. yy.dan kalma şato. Balıkçı limanı. Tersaneler. Makine sanayii. Çimento fabrikaları. Deri, kereste, selüloz ve kâğıt sanayii. (L)

LARVİKİT i. (Norveç'teki *Larvik* şehrinin adından). Alkali siyenit çeşidi; bileşiminde parlak anortoz, aejirinli ojit, fayalit, karamika v.b. bulunur. (Bu kaya bezeme taşı olarak kullanılır.) [L]

LARYMNA, Orta Yunanistan'da (Phokis) köy, Eğriboz körfezi kıyısında; 700 nüf. Nikel madeni. Demirli alaşımlar. (L)

LA SABLİÈRE (Jean GRENOUİLHET veya GRANOUİLLET DE), fransız bestecisi (La Vacquerie, Languedoc 1627-Paris 1700'den sonra). 1652'den 1699'a kadar Monsieur'nün müzik işlerini yönetti. İki opera besteledi, iki de sarayda temsil edildi: *Les Amours de Diane et d'Endymion* (Diana ile Endymion'un Aşkları) [1671] ve *Le Triomphe de l'Amour* (Aşkın Zaferi) [1672]. Ayrıca *Madrigaux et Airs Sérieux et à Boide* (Madrigaller ve Ciddî Havalar ve İçki Havaları) [1704] adlı bir eseri vardır. (L)

LA SABLİÈRE (Marguerite HESSEİN, dame DE), fransız kadın edebiyatçı (Paris 1636-ay.y. 1693). La Fontaine 1673'te La Sablière'in evine yerleşti ve özellikle *Discours à Mademe de La Sablière* (Madame de La Sablière) adlı akademiye giriş nutkunu ve X. kitabın ilk masalını La Sablière'e adadı. (L)

LA SALE (Antoine DE), fransız yazarı (Provence'ta 1388'e doğr.-öl. 1461'den s.). Sırasıyle Louis III ve René d'Anjou'nun, sonra Louis de Luxembourg ve Bourgogne dükü Philippe'in yanında sekreter ve mürebbiye olarak çalıştı. Birçok öğretici eser ve dokunaklı bir töre romanı olan *Histoire de Jehan de Saintré* (Johan de Saintré'nin Hikâyesi) yazdı. *Les Cent Nouvelles Nouvelles* (Yüz Yeni Hikâye) ve *Les Quinze Joyes de Mariage* (Evliliğin On Beş Zevki) adlı eserler ona mal edi-

Foto. LAROUSSE

lir, ama buna dair ciddî bir belge yoktur. (L)

LASALİT i. (fr. *lassalite*). Miner. Hidratlı tabiî magnezyum ve alüminyum silikat; içinde az miktarda demir ve kalsiyum bulunur. (L)

LASALLE veya **VİLLE-LASALLE**, Kanada'da (Québec) şehir, Montreal'in banliyösünde; 19 000 nüf. (L)

LASALLE (Antoine Charles Louis, — kontu), fransız generali (Metz 1775-Wagram 1809). Kellermann'ın yaveri (1795 - 1796), hafif süvari binbaşısı. Rivoli'de bir taburu esir aldı (14 ocak 1797) ve Mısır seferine katıldı. Tuğgeneralliğe yükseldi (şubat 1805); Prusya savaşında, özellikle Prenzlau (28 ekim 1806), Stettin (30 ekim) ve Lübeck'in (6 kasım) teslim alınmasında büyük başarı gösterdi. Aralık 1806'da tümgeneral oldu; Heilsberg'de sarılan Murat'yı kurtardı (10 haziran 1807). 1808'de kont payesini aldı; İspanya'da savaştı (Medellin, 28 mart 1809), sonra Avusturya savaşına katıldı ve Wagram'da bir saldırı sırasında öldürüldü. Yazıları, *Correspondance* (Yazışmalar) adıyle 1891'de yayımlandı. (L)

LA SALLE (Philippe DE), fransız süslemecisi (Seyssel 1723-Lyon 1804). Lyon'da çok zengin bir kumaş süsleme usulünü ortaya attı ve 1801'de bu buluşunun patentini aldı. Desenlerinde, tabiatı çok çeşitli yollardan gerçekçi bir görüşle canlandırmağa çalıştı. Lyon'lu yapımcı Camille Pernon'un; Marie Antoinette için hazırladığı mobilyalara çok gösterişli kumaş desenleri çizdi. Yeni bir mekik icat etti, ipek eğirme makinelerini geliştirdi. (L)

LA SALLE (René Robert CAVALİER DE), fransız gezgini (Rouen 1643-Louisiana 1687). 1667'den sonra Yeni Fransa'ya giderek Montréal'de yerleşti; P. Marquette ve Louis Joliet'nin Mississippi'yi keşfetmelerinden (1673) sonra, bu büyük nehrin çığırını ve ağızlarını incelemeğe girişti. Önce Ontario, Erie, Huron ve Michigan göllerini gezdi; Mississippi'ye ulaştı ve nehir boyunca Meksika körfezine kadar indi (1681-1682). Bir süre Fransa'da kaldıktan sonra 1684'te, Mississippi'nin ağzını ve Meksika körfezine komşu kıyıları incelemek için dört gemiyle yola çıktı; ama deltayı görmeden geçti ve yeniden nehre ulaşmak için Saint-Bernard koyunda karaya çıktı; bu inceleme gezisi sırasında öldürüldü. (L)

LA SALLE Aziz (Jean-Baptiste DE). Bk. JEAN-BAPTİSTE DE SALLE *Aziz*.

LASANİUS i. Zool. Küçük boylu (8-10 sm) ilkel zırhlı balık. (Gövdesi çıplak veya pek az pullu bu balığın kalıntıları Lanarshire'da [İskoçya] alt devonyende bulunmuştur.) [L]

LAS CASAS (Bartolomé DE), ispanyol rahibi (Sevilla 1474-Madrid 1566). Biyografyasını yazdığı Kristof Kolomb'un arkadaşlarından birinin oğlu. San-Domingo'da babasından kalan toprakları bırakarak Küba'da papaz oldu (1510) ve 1522'de dominiken tarikatına girdi. Amerika yerlilerini savunan ve «Encomienda»nın yolsuzluklarını sert bir dille açıklayan eserleri geniş tepkilere yolaçtı ve birçok dile çevrildi. Bu eserlerinde özellikle Aragon'lu Ferdinand'ı ve Karl V'i suçladı. Böylece Las Casas, yerlilere yapılan haksızlıkları önleyen ve «Encomienda»nın yavaş yavaş ortadan kaldırılmasını öngören «Yeni kanunlar»ın öncüsü oldu (1542). Kanunların uygulanmasıyle, Casa de Contratacion'un desteklediği «Encomienderos»ların durumu sarsıldı ve sonunda, yerlilerin yerine çalıştırılmak üzere zenci ticareti gelişmeğe başladı. Meksika'da Chiapa piskoposu olan (1544) Ras Casas, bu alışamadığı sonuç karşısından ümitsizliğe düşerek 1547'de piskoposluktan ayrıldı ve ispanya'ya döndü. Orada *Historia de las Indias*'ı (Amerika Yerlilerinin Tarihi) yazdı, eser 1875'te yayımlandı. (L)

LAS CASES (Emmanuel DE, — kontu), fransız yazarı (Las Cases, Revel yakınları 1766-Passy-sur-Seine 1842). Deniz subayıydı, Quiberon'da savaştı, sonra Londra'ya gitti ve LE SAGE adıyle *Atlas Historique*'i (Tarih Atlası) yayımladı. 1802'de Fransa'ya dönünce mabeyinci ve baron (1809), sonra kont (1810) ve danıştay sözcüsü oldu. Napolyon ile birlikte Sainte Hélène'e gitmesine izin verildi. İmparatora ingilizce dersleri verdi ve onunla yaptığı konuşmaları *Mémoriale de Sainte Hélène*'i (Sainte-Héléne Hatıraları) [1823'te yayımlandı] yazmasında yardımcı oldu. Hudson Lowe'un davranışını tenkit ettiği için adadan sürüldü. Brüksel'e yerleşti ve Napolyon'un ölümünden sonra tekrar Fransa'ya döndü (1821). [L]

LASCAUX mağarası, Fransa'da Montignas komününde (Dordogne, Sarlat idare çevresi) mağara, Vézère'e hâkim bir yaylanın kenarında. 1940'ta bulunan mağaradaki eserler tarihöncesi sanat eserlerinin en iyi muhafaza edilmiş olanlarındandır. 30 m uzunlukta, 10 m genişlikte ve 7 m yükseklikteki en büyük bölme, dev boğalar (bunlardan biri 5 m uzunluktadır), atlar, geyikler ve yaban öküzlerinden meydana gelen bir frizle süslenmiştir. Resimlerinin ve gravürlerinin çokluğu ve güzelliği yüzünden mağaraya «Tarihöncesinin Sistina kilisesi» denir. Bu resimler ve gravürler Orta Magdalenyen çağından kalmadır. Ziyaretçi akını duvar resimlerinde bozulmalara yolaçınca mağara 1963'te halka kapatıldı. (L)

LASCEUX (Guillaume), fransız bestecisi (Poissy 1740-Paris 1831). 1769'da Saint-Etienne-du-Mont kilisesinin orgculuğuna tayin edildi, 1819'a kadar bu görevde kaldı. 1771'de *Journal de Pièces d'Orgue*'u (Org Parçaları Günlüğü), daha sonra *Nouvelle Suite de Pièces d'Orgue*'u (Yeni Org Parçaları Dizisi) [1804] ve *Forte-Piano* (Piyano için iki Sonat) kitabını yayımladı. Ayrıca *Essai Théorique et Pratique sur l'Art de l'Orgue* (Org Sanatı Üstüne Nazarî ve Pratik İnceleme) adlı bir kitabı vardır. (L)

LASE i. (fr. *lacet*). Mat. Karmaşık değişkenin düzleminde, verilen bir noktayı kuşatan kapalı çevre. (Çokdeğerli fonksiyonların incelenmesinde laselerden yararlanılır; değişken, kritik bir nokta çevresinde bir lase çizdiği zaman bu fonksiyonlar birbirleriyle değer değiştirir; aynı şekilde, iki noktayı birleştiren bir yol boyunca bir fonksiyonun integrali, bu yol tekil bir nokta çevresinde bir lase çizdiği zaman işaret değiştirir.) [L]

LASEGUEA i. Bot. Sarılgan saplı, hemen hemen sapsız karşıt yapraklı, dal ucunda basit salkım çiçekli ağaççık; Orta ve Güney Amerika'da yetişen birkaç türü vardır. (Zakkumgillerden.) [L]

Lasegue belirtisi. Nörol. Siyatik sinir ağrısının karakteristik belirtisi. (Baldır uylugun üzerine, bacak leğene doğru iyice gergin büküldüğü zaman açıkça duyulur: hasta, sinir gerilmesi yüzünden çok şiddetli bir ağrı hisseder. (L)

LASER [lazer] i. (ing. *L* [*ight*] *a* [*mplifier*] [*by*] *s* [*timulated*] *e* [*mission*] [*of*] *r* [*adiation*], uyarılmış elektromagnetik ışınım yayan ışık yükseltici). Fiz. Çok şiddetli ışık parıltıları meydana getiren ışık kaynağı. (Laser deyimi, *microwave* [çok kısa dalga] kelimesi yerine *light* [ışık] kelimesini koyarak *maser* deyiminden türetilmiştir.) [Bk. ANSİKL.] ‖ *Yakutlu laser*. Bk. ANSİKL.

— Teknol. *Laserle işleme*, fotonlarla bombardıman ederek mekanik parçalara şekil verme metodu. Bk. ANSİKL.

— Tıp. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Fiz. *Laser*'in çalışma ilkesi maser ile aynıdır. Bu ilke, çok kısa radyoelektrik dalgalarıyle evvelce kullanılmış bir usulün ışık dalgalarına yeni bir uygulamasından başka bir şey değildir. Fakat ışık dalgaları ile kısa dalgaların frekansları arasındaki çok büyük fark, deneysel uygulamada hatırı sayılır değişikliklere yolaçar:

1. ışık ışınlarının yolu üzerine yayılma doğrultularına dik olarak yerleştirilmiş, yarı gümüşlenmiş iki paralel lamadan meydana gelen bir Pérot ve Fabry girişimölçeri, dalga yönetme zinciri içine sokulmuş rezonans boşluğunun yerini alır. İki lamanın yansıtma gücü yüzde 99 civarındadır. Aralarındaki uzaklık da duruma göre birkaç santimetreden birkaç metreye kadar değişir. Işık dalgalarında bu tertibat, tıpkı kısa dalgalarda kullanılan rezonans boşluğunun vazifesini görür: dalga enerjisi iki lama arasında birikir ve U enerji yoğunluğu o bölgede, gelen dalgadakinden çok daha büyük değerlere ulaşır;

2. toplaşmanın tamamıyle tersyüz olmasını gerçekleştirmek için, kullanılan teknikler de biraz farklıdır. Yararlı atomların gaz halinde bulunmasına veya saydam katı bir cisim içinde kapalı olmasına göre, başlıca iki teknik vardır.

Bazı katı cisimler, optik tayfın bir bölgesinde çok yoğun ve çok geniş bir soğurma bandı meydana getirir; yani bu cisimler çok kuvvetli bir ışık kaynağı ile aydınlatılırsa çok ışık enerjisi soğurur ve böylece bu soğurmaya sebep olan faydalı atomların büyük kısmı uyarılmış olur. Katı cismin içinde, çeşitli atomlar arasındaki etkileşmeler, bazı durumlarda ışımalı olmayan geçişleri kolaylaştırabilir. Bu geçişlerde, az veya çok enerjili, çeşitli seviyelerdeki uyarılmış atomlar, yeniden alçak enerjili tek bir uyarılmış seviyeye iner. Böylece, bu uyarılmış seviye, temel seviyeden daha kalabalık olabilir. İlk laser bu ilkeye dayanıyordu ve bir yakut billûrunun içindeki krom atomlarından yararlanılmıştı.

Gazlı laserde, uygun bir gaz karışımı meydana getirmek ve içinden bir elektrik deşarjı geçirmek yeterlidir. Gazın karışım oranı ve elektrik uyarımının şartlarına göre, faydalı atomların üzerindeki elektron ve iyonların çarpışmaları, onların şu veya bu uyarılmış seviyeye daha büyük sayıda taşınmasına yolaçar. Böylece, toplaşmanın tersine dönmesi uyarılmış iki seviye arasında gerçekleşir ve laser bu iki seviye arasındaki iç düzen çizgisi üzerinde çalışır.

Maserlerin aksine, temel yükselteç olarak laserlerden bugüne kadar dar bir alanda faydalanılmıştır; buna karşılık osilatör olarak, yani çeşitli uygulamalarda ışık kaynağı olarak çok kullanılır. Bu uygulamalarda, yaydığı ışınların niteliklerini belirleyen ve geleneksel ışık kaynaklarından büyük farklarla ayrılan şu özelliklerin birinden veya diğerinden yararlanılır:

a) yönetilme: ışık demetinin ıraksaklığı, birkaç yay saniyesiyle sınırlanabilir;

b) güç: önceki özelliğin sonucudur; ışık kaynağından yayılan güç, bütün doğrultularda yayılacağı yerde, çok dar bir ışık demeti içinde yoğunlaşır; bu da genliği çok yüksek ışık dalgalarının yöresel olarak üretimini sağlar;

c) frekans duyarlığı: yayılan ışığın frekans veya dalga boyu çok küçük bir hata ile belirlenir;

ç) faz uygunluğu: önceki özeliiğin bir sonucudur. Dalganın elektrik alanında zamanla görülen değişiklik, fazı oldukça uzun bir süre sabit kalan sinüsoidal bir kanuna uyar; oysa normal bir ışık kaynağından yayılan dalgalarda, faz farkları rastlantıya bağlıdır ve birbirini takip eden kısa dalga dizileri görülür.

Laser ışıklı kaynakların bazı uygulamaları şunlardır:

— telemetre (özellikle uydular için kullanılır);

— telekomünikasyon (ışık ışınlarının yöneltilmesi çok büyük bir gizlilikle olur);

— mikroşekillendirme (laser demetinin bütün gücünü bir mercekle çok küçük bölgede toplayarak bir malzemenin büyük bir incelikle kesilmesi);

— cayroskopi (eğer laser ışık ışını üç ayna yardımıyle bir üçgen yörüngede tutulur ve bütün tertibata bir dönme hareketi uygulanırsa, üçgen boyunca yayılan ve iki zıt yönde dönen iki dalga arasında bir frekans vuruşu görülür; frekans farkı, dönme hızına bağlıdır).

Bilimsel alanda laser kaynakları, yayınmalaylarına, özellikle Ramon ve Brillouin yayınmasıyle ilgili bütün deneylere yeni bir yön kazandırmıştır. Tayf ölçümünde laser ışınları büyük bir duyarlık sağlayacaktır. Ayrıca kırınma problemlerinin incelenmesine, özellikle görüntülerin kabartmalı olmasına elverişli holografi tek-

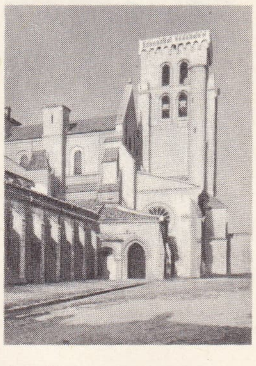

Las Huelgas manastırı

Harold LASKİ

Foto: Hulton (LAROUSSE)

Ferdinand LASSALLE

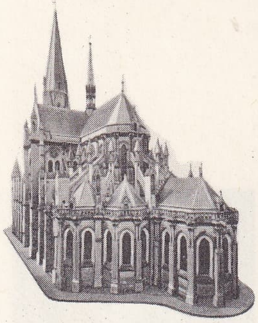

J.-B. LASSUS
Saint-Nicolas kilisesinin apsidi
Nantes, Fransa

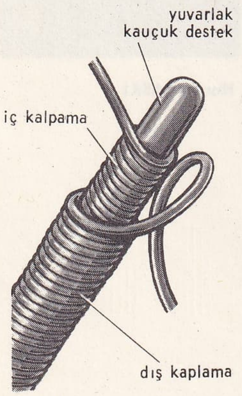

lasteks

niğine büyük bir gelişme getirmiştir. *Çizgisel olmayan* ve *optik* denilen çok yoğun alanların yarattığı problemlerle ilgili yeni bir araştırma alanının doğmasına yolaçmıştır.

Biyolojide de, mikroşekillendirmedekini andıran bir teknikle laser kaynaklarından faydalanabileceği sanılmaktadır. Böylece, ters yerleştirilmiş bir mikroskop yardımıyle laser demeti yoğunlaştırılarak, mikroskopik bir preparat içindeki alyuvarlar bir bir yok edilebilecektir. Sonuç olarak, bir devrim yaratan bu yeni ışık kaynaklarının uygulama alanını önceden tahmin etmek ve hattâ kaba çizgilerle sınırlamağa kalkmak boş bir çaba olur.

● *Yakutlu laser*'de, uçları kaplamalı sentetik bir yakut çubuğu bulunur. Yeşil ışıklı bir flaştan bu kristal üzerine düşürülen ışık, krom atomlarındaki elektronları kararsız yörüngeler üzerine geçirir. Hafif kırmızı bir ışıkla rezonans sonucu, bu elektronlar yeniden kararlı yörüngelere sokularak çok şiddetli ve uyumlu bir kırmızı ışık parıldaması elde edilir.

— Teknol. *Laserle işleme.* Elektron demetleriyle işleme imkânları, demetin elektronları arasındaki itme kuvvetleriyle sınırlandırılmıştır. Laserle işleme metodunda ise, odaklaştırma zorlukları, elektrik yükü bakımından nötr fotonların elektriklenmiş taneciklerin yerine geçmesiyle ortadan kalkar. Bu yer değiştirme, düz dalga halinde yayılan tek renkli elektromagnetik ışınlardan meydana gelen uyumlu bir ışık demeti kullanılarak gerçekleştirilir. Elektrik enerjisi ışık enerjisi haline dönüşür ve bu dönüşüm birçok usulle elde edilebilir; meselâ bir elmas kristalinin kullanılması en kolay usuldür. Laser, bir flaş lambasının uyarmasından doğan empülsiyonla çalışır. Odaklaşmadan sonra, yayılma bölgesinde dağılan ışıklı dalga enerjisi santimetre kare başına yüzlerce megawatte'a ulaşır (birkaç 10^8 W/sm^2) ve çok büyük bir ısı artışına yolaçar. Bu ışığın özellikleri sayesinde sapınçlar önlenir ve odaklaşma lekesinin enine boyutları, kullanılan ışınımın dalga boyu kadar olur. Elmaslı laserlerle elde edilen demetler için, bu boyutlar yaklaşık olarak 0,7 mikrondur. Laserle işlemenin özellikleri aşağı yukarı elektron demetleriyle işlemenin özelliklerine benzer. Her şeyden önce vakum altında çalışmak gerekli değildir. Öte yandan verim çok büyüktür ve tesisatın maliyet fiyatı düşük olur. Laboratuvarda, çok ince parçaları işlemek, özellikle çelik lamalara mikron cinsinden delik açmak için kullanılır. A.B.D.'de, normal usullerle iki günde bitirilebilen elmas, hadde laserle iki dakikada delinmiştir. Bu metotla seramik ve zirkonyum çok kolay delinir. Birtakım işlemler için henüz çok zayıf kalan laser gücünün artırılmasına çalışılmaktadır.

Ayrıca bu ışık ışınları işlem sırasında, klasik makineler üzerinde işlenen parçaların boyutlarını doğrudan doğruya büyük bir kesinlikle ölçmek için de kullanılır. Böylece otomatik makinelerde, işleme sırasında, doğrudan doğruya parça üzerinde ölçme yapan âlette meydana gelecek aşınmalardan kaçınmak mümkün olacaktır.

— Tıp. Laser biyoloji ve tıp alanında ilgi çekici bir araç sayılır. Canlı hücrelerin, hattâ bazı hücre kısımlarının çok ince ışın demetleriyle tahrip edilmesi ve bu olayın filimle, otoradyografi ve elektronik mikroskopla izlenmesi sayesinde hücre ölümlerinin çeşitli tipleri ve bu ölümün aynı çevredeki hücreler üzerindeki etkisi incelenebildi. Buna tam bir «hücre içi cerrahî» denebilir. Aynı metotla mitoz sırasında hücrelere müdahale edilerek bir hücre içindeki kromozları tahrip etmek de mümkün oldu.

Laserin genetik ve biyosentez alanındaki uygulamaları da önemlidir. Laserin iki türlü etkisi vardır: ısılı etki, yanık yaparak doku kangrenine sebep olabilir; sesötesi esnek dalgaları, şok dalgaları, kimyasal etki, iyonlaştırma, fonon yayımı, hattâ X ışınları üretimi gibi ısısız etkiler ise laserin kullanılmasını oldukça nazik bir mesele haline getirir. Pratik hekimlikte, meselâ oftalmolojide, retinanın ışıkla pıhtılaştırılması için sık sık lasere başvurulur. Bunun için en çok yakutlu laser kullanılır. Bütün, retina bozuklukları (yırtılma, dekolman, koryoretinit, çeşitli retina hastalıkları) laserle daha iyi tedavi edilir. Bu yolla tedavi hem daha kolay hem daha emindir; çünkü laser diğer pıhtılaştırıcı ışınların yaptığı işi çok daha küçük bir enerjiyle yapmaktadır.

Dermatolojide laser, habis deri urlarının tedavisinde başarıyle kullanılmaktadır. Melonom cerrahîsinde çok iyi sonuçlar alınmıştır (Goldman). Bugüne kadar tedavi edilemeyen bazı zararsız urlar da (msl. şarap lekesine benzeyen düz anjiom), ortadan kaldırılabilmiştir. Yine laser sayesinde keratozların ve deri lekelerinin tedavisi, dövmelerin silinmesi mümkün hale gelmiştir.

Laserin özellikleri, kanser biliminde kullanılan usullerin önemli ölçüde gelişmesini sağlamıştır: son derece ince bir laser ışın demetinin çok kısa bir zamanda çok büyük bir enerji açığa çıkarması, en ince ve nazik kesmeleri kolaylıkla yapılır duruma sokmuştur. Sinir cerrahîsinde, çıkarılması imkânsız habis urlar (gliyom) laserle tahrip edilebilmiştir. Kolay tahrip etmek için urlar sunî boyalarla iyice boyanır, böylece diğer dokuların öldürülmemesi için güvenlik sağlanır. Laser nihayet diş minelerine de etki etmekte, maden kaybını ve çürümeyi önlemektedir; ama laserin bu özelliği diş hekimliğinde henüz deney devresini aşmamıştır.

Çeşitli endoskopik muayene ve müdahalelerde de durum deney safhasındadır. Biyoloji ve tıptaki uygulamaları şimdiden büyük başarıyle yürütülen laserin, ileride, özellikle sinir cerrahîsi ve kanser bilimi alanında çok daha geniş ve ileri uygulamalara sahne olacağı şüphesizdir. (L)

LASEROTERAPİ i. (fr. *laserothérapie*). Laser ışınıyle tıbbî tedavi metodu. (L)

LASERPİTİUM i. Avrupa'da değişik görünüşlü birçok türü olan otsu bitki; bazı türleri gök yeşil renkte olan bu bitkinin meyveleri çok kokulu, bitkinin bazıları da tamamen kokusuzdur. (Yetiştikleri yerler de güneşli kayalıklar, nemli çayırlar ve bataklıklar olmak üzere türlere göre çok değişir. Maydanozgillerden) [L]

LASHİO, Birmanya'da şehir, Çan eyaletlerinin başkenti; 4 600 nüf. Mandalay'a demiryolu ile bağlı olan şehir, İkinci Dünya savaşında Çin'e doğru giden karayolunun başlangıç noktasıydı. (L)

LASHKAR, Hindistan'da (Madhya Prades) şehir, Agra'nın güneyinde; 241 600 nüf. (Gvalior ile birlikte). XVIII. yy.da Gvalior kalesinin eteğinde kurulan şehir Gvalior bölgesinin merkezidir. Makine yapımı; seramik; pamuk; tütün, deri. (L)

LASHLEY (Karl Spencer), amerikan psikoloğu (Davis, Virginia 1890 - Poitiers, Fransa 1958). John Hopkins üniversitesinde okudu, zooloji bilgini Jennings ve Watson ile birlikte çalıştı. Minneapolis'teki Minnesota üniversitesinde (1917 - 1926), Chicago üniversitesinde (1929-1935) ve Harvard'da (1935-1955) profesörlük yaptı. 1942 - 1945 Arasında hem Harvard'da nörofizyoloji profesörü, hem de Orange Park'taki (Florida) Yerkes laboratuvarının yönetmeni oldu. Özellikle intibak'ın nörolojik temelleri, etken ile alıcı arasındaki ilişkilerle ilgilendi. Farelerin, gelişmiş maymunların, davranışını inceledi, bazı beyin zedelenmelerinden önce ve sonraki davranışlar arasındaki farkları ortaya koydu. (L)

Las Huelgas (Santa Maria de manastırı), İspanya'da Burgos yakınlarında manastır. 1775'te Castilla kralı Alfonso VIII Huelgas del Rey adlı eski krallık sarayının yerinde bir manastır yaptırdı. Alfonso VIII'in 1212'de Emevîler'den Las Navas de Tolosa savaşında ele geçirdiği sancak burada durur. XIII. yy.da yapılmış olan başpapazlıkta Alfonso VIII ile karısı İngiltere'li Leonor'un mezarları vardır. Avlu roman, binalar gotik veya mudejar tarzındadır. (L)

LÂSIK sıf. (ar. *lüşūk*'tan *lâşık*). *Esk.* Yapışan, yapışıcı. (M)

LASİ(O) —, yun. *lasios,* tüylü kelimesinden alınan ve bazı kelimelerin yapısına giren önek. (L)

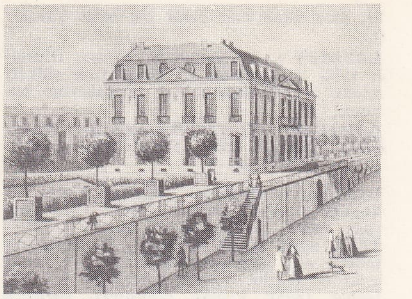

Büyük LASSURANCE: Bellevueu şatosu J.-B. Rigaud'nun gravürü Bibliothèque Nationale, Paris

LASİA i. Zool. Siyah noktalı kızıl-sarı renkte yuvarlak kırmız böceği. (Bazen tirfile zarar verir. Kınkanatlıların *coccinellidae* familyasından). *Eşanl.* SUBCOCCİNELL. (L)

LASİANTHUS i. Bot. Karşıt yapraklı, pis kokulu ağaççık; çiçekleri yaprakların koltuğundan çıkar; Asya, Avustralya ve Amerika'da yüzden fazla türü bulunur. (Kökboyasıgillerden). [L]

LASİOCAMPA i. Zool. Kuzey yarımküreye özgü gece kelebeği.

— ANSİKL. *Lasiocampa,* kızıl sarı veya pembemsi rengiyle, kenarları tırtıklı kanatlarıyle kuru yaprağa benzer. Bundan dolayı «kuru yaprak kelebeği» de denir. Tırtılı çeşitli meyve ağaçlarında yaşar. *Çam lasiocampası*'nın (*Dendrolimus pini*) tırtılı kozalaklılarda, en yaygın türlerden biri olan *Gastropacha quercifolia*'nın tırtılı erik, akdiken ve meşe ağacında yaşar. Tırtılı kayın, erik ve akdikene zarar veren *Eriogaster lanestris*'e de lasiocampa denir. Erik kelebeği *Odonestis pruni*'nin tırtılı erik ve elma ağaçlarında, *Lasiocampa trifoli*'nin tırtılı tirfilde, meşe kelebeği *L. quercus*'unki meşede barınır. Lasiocampalar, ağaçların gövdesine halka şeklinde katran veya yapışkan bir madde sürmek suretiyle böcekken veya kurtçukken yok edilebilir. (Yukarıda sayılan türlerin hepsi pulkanatlıların *lasiocampidae* familyasındandır.) [L]

LASİOCAMPİDAE çoğl. i. Zool. Pulkanatlı böcekler familyası; büyük veya orta boylu, kalın gövdeli, geniş pullu kelebekleri kapsar, arka kanatlarında kabarık bir çıkıntı bulunur; bunlarda hortum körelmiştir, duyargalar her iki cinste de tarak görünüşündedir. (Familyadaki cinsler: *macrothylacea, cosmotriche, gastropacha, dendrolimus* v.b.) [L]

LASİOPHİLA i. Zool. Alt kanatları kuyruk şeklinde sona eren güzel kelebek; Venezuel'da yaşar. (İlmî adı *Laslophila Circe.* Pulkanatlıların *satyridae* familyasından.) [L]

LASİOPTERA i. Zool. Uzun gövdeli küçücük sinek; kanatları tüylü ve parçalı olan bu sineğin kurtçuğu çeşitli bitkilerde mazı oluşumuna yolaçar. (İplikduyargalı çiftkanatlıların *cecidomyidae* familyasından.) [L]

LASİTHİ, Doğu Girit'te kütle; *Dikte* veya *Dikti* dağında, 2 418 m. — *Lasithi idare bölümü,* 73 800 nüf. Merkezi *Hagios Nikolaos.* (L)

LASİURUS i. Zool. Yarasa cinsi; ılıman ve sıcak amerika ülkelerinde yaşar, on beş kadar türü vardır. (Yassıburunlu yarasagillerden.) [L]

LASİUS i. Zool. Camponotus'a yakın karınca. (Zarkanatlıların karıncagiller familyasından. Ancak yirmi kadar türü vardır.)

— ANSİKL. Orta boylu olan *lasius*'lar yuvalarında bitki bitlerini besler. Nemfleri daima ipeğimsi bir kundakta krizalit olur. *Lasius alineus*'un kendine özgü bir misk kokusu vardır; bu karınca evlere girerek yiyeceklere dadanır. Diğer lasiuslar kurtyenikli ağaç kütüklerinde yuva yapar (*L. brunneus*) veya odunsu maddelerden kendilerine yuva kurar (*L. fuliginosus*). [L]

LASK i. (ar. *laşk*). *Esk.* Yakı.

Foto. LAROUSSE

◆ **Laskî** sıf. *Esk.* Yakı ile ilgili. (M)

LASK (Emil), alman filozofu (Wadowice 1875 - öl. Karpatlar'da, Rus cephesi 1915). Freiburg ve Heidelberg'de profesördü. Kritik felsefe ile fenomenolojinin sentezini yapmağa çalıştı: *Lie Logik der Philosophie und die Kategorienlehre* (Felsefe Mantığı ve Kategoriler Doktrini) [1911]; *Die Lehre vom Urteil* (Yargı Doktrini) [1912]. (M)

LASKARATOS (Andreas), yunan yazarı ve yergi şairi (Liksurion-Kefalonya 1811-Atina 1901). Özellikle, yunan toplumunun geleneklerini ve önyargılarını çok sert bir dille yeren *Ta Mystiria tis Kephalunias* (Kefalonya Esrarı) [1856] adlı eseriyle tanınır; kitap skandal yarattı ve yazar aforoz edildi. (L)

LASKARİS, tarihte, XI. yy. sonlarına doğ- Konstantinos **Laskaris** ve kardeşi imparator Theodoros I **Laskaris** (imparator Aleksios III'ün damadı) İznik (Nikaia) Bizans imparatorluğunu kurdular. Theodoros'un kızı EİRENE'nin İoannes Batatzes ile evlenmesi sonucu **Laskaris** adı bu sonuncunun ailesine geçti ve oğlu THEODOROS II ile torunu İOANNES IV bu adı taşıdılar. Theodoros II'in kızı Eudoksia **Laskaris,** Vintimille kontu Guillaume III ile evlenince, **Laskaris** adı Nis kontluğunda yerleşmiş bütün Vintimille ailesine geçti. (L)

LASKARİS (Angelos), bizanslı bilgin. 1537'de babasının yazmış olduğu *Anthologie Hellenikon Epigrammaton* (Yunan Yazıtları Antolojisi) adlı eserini yayımladı. Polybios'un eserlerinden bazı kısımları Latinceye çevirdi. (M)

LASKARİS (İanos), **Rhyndacenus** denir, yunan bilgini (İstanbul 1445'e doğr. - Roma 1534'e doğr.). İstanbul'un fethinden sonra Floransa'ya yerleşmiş ve Lorenzo di Medici'nin kütüphanesinin başına getirilmişti. Fatih'ten sonra İstanbul'a geldi, yunan elyazmalarını topladı. 1495'te, İtalya seferinden Fransa'ya dönen Charles VIII'i izleyerek Fransa'ya gitti, yunanca dersleri verdi, ünlü bilgin Guillaume Budé ile dostluk kurdu. Roma'da papaların yanında, sonra Paris'te yunanca öğretimini ve kütüphaneleri düzene soktu. Az sayıdaki eserlerinin (Floransa'da, Venedik'te metinlerinden yayınlar) etkisi büyük olmuştur. (L)

LASKARİS (Konstantinos), yunan gramercisi (İstanbul 1434 - Messina 1501). İoannes Argyropulos'un öğrencisi oldu; 1460'tan sonr Milano'da yunanca dersleri verdi. 1465'te kral Ferdinando I tarafından Napoli'ye hoca tayin edildi. 1461'de Messina'ya geçti ve geleceğin kardinali Pietro Bembo, Venedik'ten Messina'ya gelerek onun derslerine devam etti. 1416'da *Grammatike* (Gramer) adlı eserinin ilk baskısı yapıldı; eser 1494-1495'te Alde Manuce tarafından tekrar basıldı ve kitaptan uzun süre yararlanıldı. (L)

LASKARİS (Paulos), Malta tarikatının büyük üstadı (Castellar 1560-Malta 1657). 1636'da büyük üstat oldu, tarikatın askerî kuvvetlerini düzenledi, Türklerin Malta'yı almalarına karşı durdu ve yargıcı Poincy'nin aracılığıyla Fransız kumpanyasından, Saint-Christophe, Saint-Barthelemy, Saint-Martin, Sainte-Coix adalarını satın aldı (1653). [L]

Laskarisler sarayı, Kız Kulesi harabeleri denir, Bursa'da, Mustafakemalpaşa'da Laskarisler zamanında (1204 - 1261) bizans sarayı. Önce, E. Freshfield sonra İstanbul Üniversitesi Edebiyat fakültesi adına Ord. Prof. Arif Müfid Mansel başkanlığındaki bir heyet tarafından araştırıldı (1958). Geniş bir ovanın kenarında kurulan saray bugün yıkılmıştır. Kalıntıların durumundan anlaşıldığına göre bina üç katlıdır. Ayrıca bir bodrum katı vardır. Kare planlıdır. Dış kısmının görünüşü masif bir kitle halindedir. Kaide kısmında duvar kalınlığı 2 m'yi bulur. Üç katın ağırlığını taşıyacak kadar kalın olan bu duvar, binaya bir kale görünüşü verir. İç duvarlara bitişik duvar payeleri ve bazı köşklerdeki duvar ve pandantif kalıntıları, bodrum katının ortasında bir sıra sütun veya payenin bulunduğunu gösterir. Üzeri, kubbeli tonozlarla örtülüdür. Üst katların dış mimarîsi, kaide kısmınınkinden farklıdır. Cepheleri, tuğla ve kaba yontulmuş taş dizileriyle örülüdür. Katlar, içeriden kemerli nişlerin ortasında açılmış pencerelerle aydınlanır. (M)

LASKER (Emanuel), alman satranç oyuncusu (Berlinchen, Neumark 1868 - New York 1941). W. Steinitz'i yendiği 1894 yılından kübalı Capablanca'ya yenildiği, 1921 yılına kadar dünya şampiyonluğunu elinde tuttu; 1893 - 1936 arasında birçok milletlerarası turnuvaya katıldı ve hemen hemen her defasında birinci oldu. Matematik ve felsefe öğrenimi yapmış olan Lasker oyunu iki rakip zekâ arasında gerçek bir mücadele olarak kabul eder ve oyunun sonucunda rol oynayan en önemli etkenin psikolojik unsur olduğunu ileri sürer. Satranç ile ilgili (*Common Sense in Chess* [Satrançta Sağduyu] 1896; *Lehrbuch des Schaphspiels* [Satranç Elkitabı], 1926) ve felsefî nitelikte *Das Begreifen der Welt* [Dünya Anlayışı], 1913; *Die Philosophie res Unyollendbar* [Akıldışının Felsefesi]; *The Communit y of the Future* [Geleceğin Toplumu], 1940) eserler yazdı. (M)

LASKER - SCHÜLER (Else), alman kadın şairi (Wuppertal - Elberfeld 1876 - Kudüs 1945). Anlatımcılığın etkisinde kalan eserinde yahudi ve hıristiyan inançların kaynaştığı mistik heyecanlar, duyulara bağlı imgelerle birleşir. Başlıca şiir derlemesi *Hebrdische Balladen'dır* (İbranî Baladları) [1913]. Tiyatro eserleri de yazdı: *Die Wupper* (1909); *Arthur Aronymus* (1932). [L]

LASKİ (Jan), polonyalı din reformcusu (Lask 1499 - Pinczow 1560), Gniezno başpiskoposu Jan Laski'nin (1456 - 1531) yeğeni. 1521'de papaz oldu. Erasmus ile, eserlerini kendisine ithaf eden Glarean ile, Zwingli ve Melanchton ile kurduğu ilişkiler sonucu tutacağı yolu çizdi, Emden'de (1540 - 1549), Londra'nın yabancılar muhitinde (1550 - 1553), daha sonra Almanya'da ve 1556'dan itibaren Polonya'da barışçı ve uzlaştırıcı bir reform hareketine girişti (L)

LASKİ (Harold Joseph), ingiliz siyaset adamı (Manchester 1893 - Londra 1950). Siyasal bilimler uzmanı, Londra üniversitesinde profesör, Fabian Society'nin ve işçi partisinin en ileri gelen üyelerindendi. Yazdığı eserlerle İngiltere'de sosyalist düşünceyi derinden etkiledi: *Authority in the Modern State* (Modern Devlet'te Otorite) [1919]; *A Grammar of Politics* (Siyaset Grameri) [1925]; *Parliamentary Goverment in England* (İngiltere'de Parlamanter Hükûmet) [1938]; *Faith, Reason and Civilization* (Sadakat, Akıl ve Medeniyet) [1944]. (L)

LASKİNE i. (alm. *Landsknecht* > fr. *lansquenet*'den). Oyun. Bir iskambil oyunu. (M)

LASKY (Jesse Louis), amerikalı filim yapımcısı (San Francisco 1880 - Beverly Hills 1958). Gençliğinde vodvillerde kornet çaldı, bir ara servet sahibi olmak için Alaska'ya gitti. 1914'te Jesse L. Lasky Feature Play company'yi üç yıl sonra da Adolph Sukor ile ortaklaşa Paramount-Famous Players - Lasky (daha sonraki Paramount Pictures) şirketlerini kurdu. Bu şirket 1932'de iflâs etti, bunun üzerine Lask Fox, RKO Radio ve Warner Brothers için filim şirketlerinden başka 1935'te Pickford - Lasky Productions İnc. şirketini kurarak Mary Pickford ile ortak oldu. Aralık 1944'te Walter Mac Ewen ile birlikte Jesse L. Lasky Productions ortaklığını kurdu. Çevirdiği filimler arasında *Sergent York* (Çavuş York) [1941], *The Adventures of Mark Twain* (Mark Twain'in Serüvenleri) [1942] ve *Mavi Rapsodi* (Rhapsody in Blue) [1945] en ünlü olanlarıdır. (M)

LASO i. Bk. KEMENT.

LASOS, yunan şairi ve müzikçisi, Argolis'in Hermione şehrinden (M.Ö. VI. yy.ın ikinci yarısı). Müzik üzerine ilk eseri onun yazdığı söylenir. Pindaros'un öğretmeniydi. *Demeter'e İlâhi* adlı ünlü eserinden günümüze kısa bir parça kalmıştır. (L)

LASPEYRESİA i. Zool. Madenî renkli benekleri olan küçük kelebek; tırtılı tanelere, tomurcuklara ve ağaç yapraklarına zarar verir. (Pulkanatlıların *tortricidae* familyasından). [L]

LASSAİGNE (Jean - Louis), fransız kim-

bir lastiğin kesiti

yacısı (Paris 1800 - ay.y. 1859). Vaupuelin'in öğrencisiydi. 1828'de Alfort okulunda ders verdi. Sıcakta sodyum etkisiyle organik bileşiklerde azotun aranması ile ilgili bir metot buldu. (L)

LASSALLE (Ferdinand), alman sosyalisti (Breslau 1825 - Cenevre 1864), israilli bir tacirin oğlu. Breslau ve Berlin'de öğrenim gördü. Berlin'deyken, Hegel felsefesinden derin bir şekilde etkilendi.

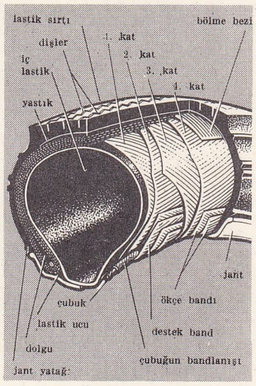

bir lastiğin kesiti

Kocasıyle arasındaki davada Hatzfeld kontesini (1846 - 1851) savunmasında gösterdiği atılganlıkla ün kazandı. Sonra, radikal ve sosyalist demokratlara katılarak siyasete atıldı. Prudhon ve Marx ile ilişki kurdu; Düsseldorf'taki ihtilâlci harekete katıldığı için 1848 - 1849 yıllarında hapsedildi ve kendini felsefî tetkiklere verdi (*Die Philosophie des Herakleitos* [Herakleitos'un Felsefesi], 1858), aynı zamanda alman birliğini göklere çıkarıyor (*Der İtaliencische Krieg und die Aufgabe Preussens* [İtalya Savaşı ve Prusya'ya Düşen Görev], 1859) ve Bismarck'a büyük ümit bağlıyordu. Prusyalı terakkiperverlerin gevşekliği karşısında, demokratik hükûmeti en cüretli sosyal reformlara itecek olan yeni bir parti kurmayı düşündü; programının (*Arbeiter - Programm*) halka sunulması (Çağdaş Devir Tarihi ile İşçi Sınıfının Fikri Arasındaki Sıkı Bağlantı Üstüne, [1862]) kendisinin hapse girmesine yolaçtı. Savunma nutuklarının yayımlanması (Bilim ve İşçiler, Dolaylı Vergiler ve İşçi Sınıfının Durumu [1863]) işçi dünyasının dikkatini çekti. Hermann Schulze - Delitzsch'in teklif ettiği, fakat radikal azınlığın memnun olmadığı sosyal reformlara Lassalle, yankı uyandıran iki broşürle cevap verdi: *Leipzig'de Alman İşçileri Genel Meclisinin Toplanması Üstüne Merkezî Komiteye Toplu Cevap* (1863) ve *Herr Bastiat - Schulze von Delitzsch oder Kapital und Arbeit* (Bastiat - Schulze von Delitzsch veya Kapital ve Emek) [1864]. Burjuvaziye özgü bir şekilde (biriktirme ve tüketim şirketleri) kendilerini savunan liberallere, hükûmetin, getireceği genel oy sistemiyle, seviyelerinin yükseltilmesine yardım edeceği işçilerin faydalanacakları istihsal ortaklığı teorisi ile karşı koyuyordu. Lassalle'in sosyalizmi şu halde burjuva sınıfına karşı oluyor ve otoriter bir karakter taşıyordu. Bu sebepten rakipleri kendisini Prusya derebeyliği ile ilişki kurmakla suçladılar. Düelloda ölümüyle sonuçlanan bir aşk faciası çalışmalarına ansızın son verdi. (L)

LASSELL (William), ingiliz astronomu (Bolton, Lancashire 1799 - Maidenhead 1880). Liverpool yakınlarında Starfield'de, çok büyük çapta bir ekvatoral âlet ve güçlü bir teleskop kurdu. Böylece önemli keşifler adlı ilk uydusunu, 1848'de Satürn'ün yedinci uydusu Hyperion'u (A.B.D.'de Cambridge'de aynı uyduyu gözlemleyen W.C. Bond'dan iki gün sonra), 1851'de Uranüs'ün ilk iki uydusu olan Ariel ve Umbriel'i gözlemledi. (L)

LASSEN (Christian), norveç asıllı alman şarkiyatçısı (Bergen 1800 - Bonn 1876). Bonn'da Sanskritçe ve hint edebiyatı dersleri verdi. (*Institutiones Linguae Pracriticade* (Pratik Dil Kurumları) [1837], *Anthologia*

Foto. LAROUSSE

Pierre LATECOERE

Sanscritica (Sanskrit Antolojisi) [1838] ve *İndische Alterthumskunde* (Eskiçağda Hintliler) [1844 - 1861] adlı eserleri yazdı. (L)

LASSEN dağı, A.B.D.'de (Kaliforniya) doruk, Cascade sıradağlarının güney ucunda, bir millî park içinde; 3 186 m A.B.D.'deki tek faal yanardağdır. (L)

LASSERRE (Pierre), fransız edebiyat tenkitçisi (Orthez 1867 - Paris 1930). Stanislas kolejinde ve Yüksek Öğretmen okulunda felsefe dersi verdi. Maurras ve milliyetçi doktrinlere bağlılığa, *La Morale de Nietzsche* (Nietzsche Ahlâkı) [1902] adlı eserinde ve özellikle XIX. yy. idealini kınayan *Romantisme* (Romantizm) [1907] üstüne hazırladığı tezde açıkça ortaya çıkar. *Les Chapelles Litteraires*'de (Edebiyat Mabetleri) [1920], Claudel, Jammes ve Péguy'ye karşı da hoş görülü değildir. Son eserleri liberalcidir: *Cinquante Ans de Pensee Française* (Fransız Düşüncesinin Elli Yılı) [1922]; *Renan et Nous* (Renan ve Biz) [1923]; *La Jeunesse d'E. Renan* (E. Renan'ın Gençliği) [1925]. P. Lasserre müzik tarihçiliği ve bestecilikle de ilgilendi: *L'Esprit de la Musique Française* (Fransız Müziğinin Ruhu) [1917]. (L)

LASSON (Adolf), alman filozofu (Altstrelitz, Mesklenburg 1832 - Berlin 1917). Berlin üniversitesinde felsefe profesörüydü; derslerinde, bilimin son gelişmeleriyle yenilediği Hegel doktrinini, hukuk felsefesi eserlerinde de tarih okulunun öğretileriyle açıkladı. Başlıca eseri, *System der Recht Philosophie*'dir (Hukuk Felsefesi Sistemi) [1881]. Ayrıca, Aristoteles'in *Metafizik* (1907) ve *Nikomakhosa göre Ahlâk* (1909) eserlerini çevirdi: — Oğlu GEORG (Berlin 1862 - ay. y. 1932), protestan papazı; Hegel'in eserlerini yayımladı. (L)

LASSURANCE I (Jean CAILLETAU, — denir), fransız mimarı (öl. 1724). Paris'te d'Argenson'un (1704), Desmarets'nin ve başkan F. Duret'nin konaklarının mimarıdır. — Oğlu JEAN II [**Büyük Lasurance denir**] (1690'a doğr. - Paris 1755). 1723'te kraliyet binaları müfettişi oldu. Madam de Pompadour için, bugün Elysee sarayı olan Evreux konağına yeni bir şekil verdi. Bellevue'yü (1748 - 1750) ve Versailles'da Hotel des Reservoirs'ı inşa etti. (L)

LASSUS (Ferdinand), fransız-flaman besteci (öl. Münih 1609). Orlando di Lasso'nun oğlu. 1584'te şarkıcı olarak Bavyera kapellasına girdi. 1595'te Hohenzollern'in yanında görev aldı (Hechingen), daha sonra Laindshut'e giderek 1602-1603'ten itibaren kapella yöneticiliği yaptı. Yalnız dinî eserler ve özellikle motetler yazdı. — RUDOLF, öncekinin kardeşi. Hayatı hakkında bilinen tek şey 1609'da «Saray bestecisi» unvanını elde ettiğidir. Yalnızca dinî eserler besteledi. 1588'de yayımlanan 3 sesli *Teutsche Geistliche Psalman* (Almanca Mezmurlar) adındaki derlemenin yarısı kendisine, yarısı da babası Orlando di Lasso'ya hasredilmiştir. Kardeşi Ferdinand ile birlikte, 1604'te Münih'te, sayıları 516'yı bulan geniş bir motet koleksiyonunu yayımlatarak babasına ve ustasına saygı gösterisinde bulundu. —ERNST, öncekilerin kardeşi. 1589'da şehir kapellasında çocuk korosuna şarkıcı olarak kabul edildi. 1595'te görevinden affedildi. (L)

LASSUS (Jean - Baptiste), fransız mimarı (Paris 1807 - Vichy 1857). Didron ve Viollet-le-Duc'ün arkadaşıydı. Saint - Chapelle'in ve Saint-Severin kilisesinin onarımıyla görevlendirildi. Yeni - gotik estetiğinin yayıcısı oldu. Paris'te Saint - Jean - Baptiste de Belleville ve Nantes'ta Saint - Nicolas kiliselerini yaptı. (L)

LASSUS (Orlandus DE). Bk. ORLANDO Dİ LASSO.

LASSWITZ (Kurt), alman filozofu ve yazarı (Breslau 1848 - Gotha 1910). Breslau'da ve Berlin'de matematik ve fizik öğrenimi yaptı. 1873'te doktorasını verdi, 1875'te Ratibor Krallık kolejinde, 1876'da Gotha kolejinde profesör oldu. Fizik onu felsefeye yöneltti ve felsefede Kant'ın nazariyelerini yorumladı ve yaydı. Prusya Bilimler akademisi tarafından yayımlanan *Kant'ın Bütün Eserleri*'nin hazırlanmasında çalıştı, *Geschichte der Atomistik von Mitelaller bis Newton* (Ortaçağdan Newton'a kadar Atom Bilimi Tarihi) [1890] en önemli eseridir. Öte yandan, fizik ve tabiî bilimlerden alınmış konular üstüne salt edebî eserler de kaleme aldı: *Bilder aus der Zukunft* (Geleceğin Dünyasının Tablosu) [Hikâyeler] (1879), *Auf zwei Planeten* (İki Gezegen Üzerinde) [roman] (1897). [L]

LASTA i. (Hollanda dilinde *last*, yük'den). Metrol. 2 000 kg'a yakın gemi yüklerine ve büyük miktardaki ticaret mallarına değer biçmek için Kuzey Avrupa'da kullanılan kütle ölçüsü birimi. ‖ Dört köşe yontulmuş veya biçilmiş çam veya meşe ağacı ithalâtında kullanılan hacim birimi. (M)

LASTEKS i. (tes. edil. ad). Kauçuk ve yün, ipek, pamuk karışımı bir cins kumaş. ‖ Sıf. Bu kumaştan dokunmuş: *Lasteks mayo*. (ML)

LASTEX i. Bk. LASTEKS.

LASTEYRİE DU SAİLLANT (Charles, — kontu), fransız gazetecisi, tarım uzmanı, matbaacısı ve taşbasmacısı (Brive-la-Gaillarde 1759 - Paris 1849). Münih'te taşbaskı matbaacılığını öğrendi; 1814'te Paris'de bir taşbaskı matbaası kurdu. Bu tekniği Fransa'ya sokan ilk matbaacı olarak bilinir. Ayrıca zıraat ekonomisi üstüne çeşitli makalelerin yanı sıra *La Typographie Economique* (Ekonomik Tipografi) [1827] adlı bir de kitap yazdı. — Oğlu FERDİNAND, arkeolog ve siyaset adamıydı (Paris 1810 - 1879), La Fayette'in yaveri, Seine milletvekili (1842), İkinci cumhuriyette Kurucu meclis ve Adalet komisyonu üyesi oldu. O sıralardaki hükûmet darbesine karşı çıktı ve siyasetten çekildi. *Histoire de la Peinture sur Verre en France* (Fransa'da Vitrayın Tarihçesi) [1838-1857] ve *Histoire de l'Orfévrerie* (Kuyumculuk Tarihi) eserleri arasında yer alır. — ROBERT, arkeolog ve siyaset adamı (Paris 1849 - Le Saillant, Correze 1921), öncekinin oğlu. Arşiv ve Paleografi uzmanı (1873). Millî Arşivler memurluğunda öğretmeni Quicherat'nın halefi oldu (1880). Brive'in ilerici partisinde milletvekili oldu (1893 - 1898). Başlıca eserleri: *Bibliographie Generale des Travaux Historiques et Archéologiques des Sociétés de la France* (Fransa'da Bilimsel Kuruluşlarının Tarihî ve Arkeolojik Bibliyografyası) [1888 - 1918]; *L'Architecture Gottique* (Gotik Mimarî) [1894]; *L'Architecture Religieuse en France à l'Epoque Romane et à l'Epoque Gothique* (Fransa'daki Roman ve Gotik Devirlere ait Dinî Mimarî) [1912 - 1927). — CHARLES (Paris 1877 - ay.y. 1936), öncekinin oğlu. Maliye bakanlığında arşiv memuru, sonra müfettiş oldu. Spa ve Paris (1919) konferansları toplantılarına malî elçi olarak katıldı. Milletvekilliği (1919 - 1924, 1928 - 1936) ve Maliye bakanlığı (ocak 1922 - mart 1924) yaptı. (L)

LASTHENES, Olynthos'lu general (hipparkhos). M.Ö. 348'de general oldu. Öbür hipparkhos ile birlikte savaşın ortasında süvari birliklerini düşmana (Makedonyalılar) teslim etti. Olynthos'un alınışından sonra Makedonyalı Philippos tarafından öldürtüldü. (L)

LASTHENİA i. Bot. Bileşikgillerden bitki; Amerika'da altı türü yetişir; bunlardan Kazen bahçelerde süs için yetiştirilir ve *Baeria gracilis*'e çok benzer. (L)

LASTİC (Jean BOMPAR DE), Kudüs'te Saint - Jean tarikatının büyük üstadı (Lastic 1371 - Rodos 1454). 1440 ve 1444'te Mısır Memlûklu sultanının taarruzlarına karşı Rodos'u savundu ve bir türk saldırısına karşı koymağa hazırlanırken öldü. (L)

LASTİK i. (yun. *elastes*, bükülgen > lat. *elasticus* fr. *élastique*'ten). Kauçuk: *Lastik sağlam ve esnek bir maddedir*. ‖ İnce kauçuk veya kauçuklu şerit: *Elbisenin beline lastik geçirmiş*. ‖ Kauçuk lifleriyle desteklenmiş ve çeşitli işlerde kullanılan dokuma: *Çorap lastiği*. ‖ Yazı silgisi: *Ama o, suçluya değil, duvara yürüdü ve cebinden çıkardığı küçük lastikle imzayı sildi* (Y.Z. Ortaç).

— DEY. *Lastik gibi*, çevik.

— Bot. *Lastik ağacı*. Bk. KAUÇUK AĞACI.

— El işleri. Süveter, yelek, kazak v.b. giyeceklerin kol, yaka veya belindeki esnek örgü.

— Kıyf. Bazı ayakkabı veya terliklerin üstüne giyilen kauçuk ayakkabı.

— Sanay. Bk. ANSİKL.

— Taşıt. Bazı taşıtların jantlarına yerleştirilen ve hava ile şişirilmiş iç lastiği koruyan elastikî tekerlek bandajı. (DIŞ LASTİK de denir.) [Bk. ANSİKL.]

◆ Sıf. Bastırma veya germe ile kaybettiği biçim. ‖ *Lastik pompası*, araç lastiklerini şişirmek için kullanılan pompa. ‖ *Buz lastiği*, buz üstünde kaymaması için sırtında madenî sivri uçlar bulunan bakışımsız profilli lastik. (Bk. ANSİKL.) ‖ *İç lastik*, dış lastiğin içine yerleştirilerek hava ile şişirilen ve ağzı bir supapla kapatılan daire biçiminde kauçuk boru. ‖ *Radyal lastik*, iskeleti çelik tellerle örülen ve yapışma niteliği yüksek olan lastik. (Bk. ANSİKL.) ‖ *Tübles lastik*, iç lastiği olmayan ve bunun yerine içi sentetik bir tabaka ile kaplanan lastik. Bk. ANSİKL.

— Teknol. Bir karışımın bileşimindeki esnek maddeyi belirtmek için, bugün hâlâ ham kauçuk yerine kullanılan eski ve yanlış adlandırma. (Kauçuk, lastik değildir ve bu kelimeyi kauçuk yerine kullanmamak gerekir.)

— ANSİKL. Taşıt. *Lastik* esnek olduğu için, tekerleğin karşılaştığı darbelerin etkisini azaltır; ayrıca süspansiyon elemanlarından biridir. Tekstil iplikleriyle (pamuk, ipek, naylon) veya çelik tellerle örülen bir iskelet, sunî lateks, kauçuk veya sentetik reçinelerle kaplanır. Bu çatı üzerine, tekerlek sırtına gelen yanında yapışmayı çoğaltıcı dişler bulunan bir lastik tabakası geçirilir. Eskiden iç lastiğin delinmesini önlemek için, bu lastik tabakası üzerine tel ve kauçuktan yapılmış ek bir bant ko-

Laterano antlaşmaları'nın imzası, 11 şubat 1929

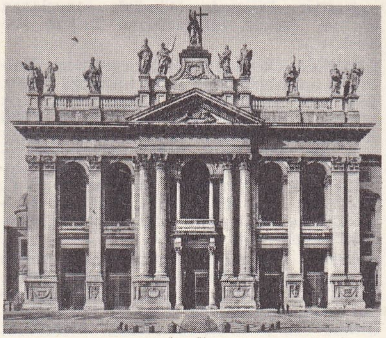

Laterano meydanı San Giovanni in Laterano bazilikası, esas cephesi ve içi

Foto. LAROUSSE

nurdu. Lastik, janta takılabilmesi için çubuklu veya ökçeli türden yapılırdı. Günümüzde iskeleti çelik telden yapılan lastiklerin tabanı çok az şekil değiştirir ve ömürleri daha uzundur; ayrıca taşıtın yola daha iyi uymasını sağlar. Tübles lastikte, klasik iç lastiğin yerine yumuşak bir lastik tabakası konmuştur.
Bir lastik, biri dış lastiğin E genişliğini, öbürü ise jantın J çapını gösteren iki sayı ile belirtilir. Sanayi taşıtları ve amerikan lastiklerinde boyutlar inç cinsinden verilir. 5,50 × 15'lik bir lastikte E=5,50 inç ve J=15 inçtir. Kamyonlarda kullanılan bazı düşük basınçlı lastiklerde E genişliği milimetre, J çapı da inç cinsinden verilir. Lastik bir taşıtın kararlılığını da sağlar. Yan kuvvetlerin (dönme, yandan gelen rüzgâr, yol tümsekliği) etkisi altında kalırsa lastik yanak kısımlarından şekil değişikliğine uğrar ve sırtı jantla aynı hizada olmaktan çıkar. Bu şekil değişikliği veya «sapma», yükle doğru orantılı, jant genişliği ve basınçla ters orantılıdır. Arka dingilin sapma sertliği ön dingilinkinden küçükse, taşıt kararlı olur. Aksi halde taşıtın dengesi kararsızdır ve taşıt, uygun bir döndürmeyle yörüngesine sokulur. Tekerleğin sapma sertliği, virajlarda deneme arabasındaki kararsızlığı bir dereceye kadar önler.
● *Buz lastiği,* yeni bir teknik değildi, fakat son yıllara kadar yapılanlar kışın kullanılacak lastik problemine henüz çözüm getirmemişti. İleri sürülen çözüm, taban içine, ancak buz üzerinde etkisi olan çiviler veya madenî sivri uçlar yerleştirmekti. Fakat hızlı gidişte ve kuru yollarda bu uçlar hızla eskiyor ve etkisini kaybediyordu. 1963'te Matzler tarafından yapılan buz lastiği, özel profilli bir kış lastiğinin özelliklerini taşır. Bu lastiğin dışta «bakışımsız profil» denen testere dişli ve çokgen biçiminde bir profili vardır. Yüksek dirençli özel çelik uçlar, profil içinde oyulmuş deliklere gömülür. Kenarlarda dört, ortada bir olmak üzere beşli kümeler halinde düzenlenen bu uçların, lastik içinde, kendilerini dengeleyen sivri köşeli bir başı bulunur. Ayrıca daima profilin üstünde 1,5 mm çıkıntılı olacak şekilde ayarlanır. Hız saatte 130 km ile sınırlıdır. Daha büyük hızlarda omuz yırtılması veya madenî uçların kaybolma tehlikesi vardır.
● *Radyal lastik,* «eksenel» denen geleneksel lastiğin esneklik, aşınma direnci ve yapışma gibi özelliklerini geliştirmek amacıyle yapıldı. İskelet, kemer meydana getirecek şekilde bir ökçeyi diğerine bağlayan çelik kablolardan oluşur. Tellerin birbirine paralel olarak örülmesi, iskelete çok büyük bir esneklik sağlar. Bu teller yalnız gerilim ve bükülme kuvvetlerinin etkisi altındadır; eskimeye karşı direnci, geleneksel lastiğinkinden daha büyüktür. Taban, virajlarda olduğu kadar fren yapma ve hızlanma anlarında doğan ve lastiğin biçimini bozan önemli mekanik zorlamaların merkezidir; fakat çapraz dokumalı kemeriyle de bu zorlamalara büyük bir direnç gösterir. Bir lastiğin durumu, karşılık zamanı ve yapışma sınırı ile belirlenir. Karşılık zamanı, yön değiştirmede tekerlek jantının direksiyonun dolaysız etkisinde kaldığı anla, yapışma kuvvetiyle tutunan lastik tabanın jantın hareketine uyduğu an arasındaki süredir. Yapışma sınırı ise, taban şeklinin azamî bozulması konumuna girmesiyle lastiğin yerden kesilerek patinaj yapmağa başladığı kesin anı gösterir. Radyal lastikte şekil bozulması en çok yanaklarda, en az da tabanda görülür. Karşılık zamanı uzundur ve dönüşlerde ancak çok büyük bir basınç karşısında lastik patinaj yapar. Yapışma sınırındaki bu gerileme, ancak patinaj yapmadan önce, arabanın dengesi bozulmadığı sürece bir üstünlüktür. Bu durum, iyi viraj alabilen, arkadan motorlu bazı arabalarda görülebilir. Bu tür arabalarda arka tekerleklerin dönemeçlerde belirli derecede kaymağa elverişli olması gerekir. Bu durumda lastiklere yapılmış bir kemer konabilir. Bu tür bir lastiğin karşılık zamanı daha kısadır ve belirli bir kayma yapmağa elverişlidir. Fakat bu kayma geleneksel lastiğe göre yetersizdir.

● *Tübles lastik*'te, iç lastik yoktur. Onun yerini dış lastiğin iç yüzeyini tamamen kaplayan sentetik bir maddeden yapılmış, su geçirmez bir tabaka alır. Şişirme supabı doğrudan doğruya janta bağlıdır. Bu lastik bazı üstünlükler gösterir: takılma sırasında iç lastiğin sıkışma tehlikesi ortadan kalkar; yarılma halinde çok yavaş söner; ayrıca beklenmedik anda patlama tehlikesi yoktur. Bunlara karşılık bazı sakıncaları da vardır: ökçelerin kilitlenmesini sağlayan iki iç çıkıntılı özel bir jant kullanılmalıdır; çünkü bu lastiğin her tipi, özellikle boşluk yaparak hava kaçışına yolaçabilen perçinli jantlara uymaz; öte yandan ispitli tekerleklerin üzerine takılması imkânsızdır ve özellikle esneklik az olduğu için süspansiyonu kısıtlar.
— Sanay. Lastiğin ayakkabıcılıkta ve konfeksiyon eşyasında kullanılmasıyle başlayan lastik sanayii, motorlu taşıtların gelişmesinden sonra önem kazandı.

● *Türkiye*'de lastik sanayii, 1962'ye kadar hammaddesiyle, mamullerini ithal etmek durumundaydı; bu alanda çalışmaları konfeksiyon eşyası imal eden ilkel yapıdaki kuruluşlar yürütüyordu. 1969'da 196 küçük kuruluş vardı. 1962'de bunların sayısı 394'e çıktı; yine de imalâtın yüzde 75'i, başta ayakkabı olmak üzere, konfeksiyon eşyasıydı. 1960'ta motorlu araçların iç ve dış lastikleri için 21,3 milyon dolar ödeniyor, ayrıca 6 600 ton ham kauçuk ithal ediliyordu. 1963'te üç yabancı firma, Türkiye'de tekerlek lastiği imali için yatırım yaptı. Bunlardan ikisi 1963'te (yılda 270 000 iç ve dış lastik), üçüncüsü 1964 başında (yılda 190 000 iç ve dış lastik) üretime başladı; böylece tekerlek lastiği ihtiyacının yüzde 80'inin içeriden karşılanması sağlandı. Bu yıllarda Türkiye'nin yıllık tekerlek lastiği ihtiyacı toplam olarak yılda 535 000 adetti. 1967'de dış lastik üretimi 1 139 000'e yükseldi; 1968'de üretim düştü (985 000 adet); 1969'da (üretim 1 131 000 adet) 26 500 adet dış lastik ihraç edilerek ilk defa 3,9 milyon liralık bir döviz sağlandı. 1969'daki fiilî tüketim değeri de 1 035 200 000 lira oldu. Bu dönemde motorlu araç sayısının artmağa devam etmesi, montaj sanayiinin üretime geçmesi, montaj sektörü içinde motorlu tarım araçlarının daha fazla sayıda imali ve lastik mamulleri kullanan sanayi kollarının gelişmesi, tekerlek lastiği ihtiyacını artırmakla kalmadı, transmisyon kolonları, conta ve rondela taleplerini ortaya çıkardı. Bunun sonucu olarak 1971'de tüketim değeri 1 389 000 000 lira, üreticilecek dış lastik sayısı 1 500 000 adet ve yapılacak lastik ihtiyacının bedeli de 31 800 000 lira olarak tespit edildi. 1972'ye ait ihtiyaçlar da şöyle hesaplandı; binek lastikleri 400 000, otobüs ve kamyon lastikleri 700 000, traktör lastikleri 300 000, lastik ayakkabı 19 000 000 adet ve diğer lastik mamulleri 372 000 000 lira. İkinci Beş Yıllık Plan döneminde (1968-1972) lastik sanayii alanına yapılan yatırımlar 700 000-000 lira artarken, 1972 yılı talep değeri de 1 750 000 000 liraya yükseldi.

◆ Sıf. Bastırma veya germe ile kaybettiği biçim ve hacmine tekrar kavuşabilen. ‖ Lastikten yapılmış: ***Ortalarına, tâ Peyker'in ayaklarına koca lastik bir top gelip yuvarlanmıştı*** (H. Z. Uşaklıgil). ***Lastik boru.*** (LM)

LASTİKAĞACI bls. i. Bot. Bk. KAUÇUK AĞACI.

LASTİKLİ sıf. (*lastik*'ten *lastik-li*). Lastik geçirilmiş olan, lastiği olan: ***Büyük bir lastikli araba kendisini bekliyordu*** (Ömer Seyfedin). ***Pantolonunun paçaları geniş, yemenlerinin yanları lastikliydi*** (Kemal Tahir). ***Evvelden domuz derisi var diye lastikli potin giymezken şimdi kıyafetçe her yeniliği irtikâptan çekinmiyordu*** (H. R. Gürpınar). ‖ *Mec.* Çeşitli anlamlara çekilebilen: ***Lastikli söz.*** (M)

LASTİKOTİN i. (ing. *leasting coating*'den). Sık dokunuşlu, smokinlik, siyah, parlak bir cins kumaş. (M)

LASTİK SAİD Kemalpaşazade, türk yazarı (öl. İstanbul 1921 Yeni Türkçe akımını benimsedi. İyi bir öğrenim gördü. Arapça, Farsça, Fransızca ve Almanca öğrendi. Uzun zaman *Tarih* ve *Vakit* gazetelerinde «İcmali Ahval» başlığı altında siyasî makaleler, dil ve edebiyatla ilgili yazılar yayımladı. Abdülhamid II saltanatı sırasında Şûrayı Devlet Bidayet mahkemesi reisi bulunduğu sırada, istibdada karşı bağımsız görüşleri savunduğu için Yemen'e sürüldü (1899). Meşrutiyetin ilânından sonra İstanbul'a döndü (1908). Şûrayı Devlet Tanzimat dairesi reisliğine getirildi; birkaç yıl sonra yaşlandığı gerekçesiyle görevinden alındı. Namık Kemal ve Ahmed Midhat Efendi ile tartışmaları, Abdülhak Hâmid ile arkadaşlarının yeni edebî düşüncelerine karşı eserleri vardır. Basılı kitapları şunlardır: ***Fezaili Ahlâkiye*** (Ahlâkın Erdemleri); ***Garaibi Âdat-ı Akvam*** (Kavimlerin Garip Gelenekleri); ***Galatatı Tercüme*** (Tercüme Yanlışları); ***Sefirler ve Şehbenderler; Hukuk-u Düvel*** (Devletler Hukuku); ***Hukuku Siyasiyeyi Osmaniye*** (Osmanlı Siyasî Hukuku). [M]

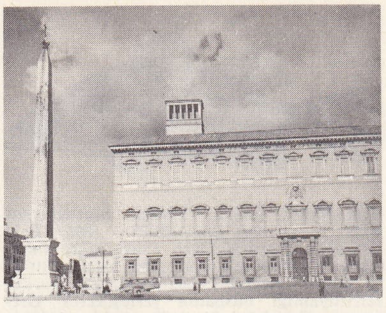

Laterano sarayı ve obelisk

LASTMAN (Pieter), hollandalı ressam ve gravürcü (Amsterdam 1583'e doğr. - öl. 1633'e doğr.). Rembrandt'ın hocası oldu. Eserleri arasında ***Mısır'da Dinlenme*** (Berlin), ***Odysseus ile Nausikaa*** (Braunschweig) sayılabilir. (L)

LASTOVO, Adriya denizinde yugoslav adası; 1 732 nüf. Stratejik yer. Zeytinlikler. Bağcılık. Balıkçılık. (L)

LASTRA A SİGNA, İtalya'da komün, Toscana'da (Floransa ili), Arno kıyısında; 14 500 nüf. Hasırcılık. (L)

LASTRİKO i. (ital. *lastrico*). Teknol. İtalya'da, kireç veya pozzulana'dan yapılan, özellikle kaldırım taşı döşemede ve terasları sıvamada kullanılan bir çeşit çimento. (L)

LAS VEGAS, A.B.D.'de (Nevada) şehir, 64 400 nüf. önemli turizm merkezi (kumarhaneler). Nükleer araştırma merkezi. (L)

LAS VEGAS, A.B.D.'de (New Mexico) şehir, Santa Fe'nin güneydoğusunda; 24 600 nüf. Turizm merkezi. (L)

LASZLO (1376'ya doğr. - 1414), Sicilya (Napoli) ve Macaristan (1390 - 1414) kralı; kral Carlo III ile Durazzo'lu Margherita'nın oğlu. 1386'dan itibaren annesinin naipliği altında hüküm sürdü. Tahta göz diken yeğeni Anjou'lu Louis II'yi Napoli'den kovdu. ***Aut Cesar aut nihil*** («Ya Sezar ya hiç») sloganına bağlı kalarak macera peşinde koşan bir çeşit kondotiyere gibi, boş yere Macaristan kralı unvanını geçerli kılmağa çalıştı ve 1403'te taç giydi. Papayı hâkimiyeti altına almağa çalıştı, bu işi kimi zaman başardı kimi zaman da başaramadı. 1408'de Roma'yı işgal etti. Yapmak istediklerinden endişelenen Floransa, Anjou'lu Louis'den yardım istedi. Laszlo, Rocca Secca'da Louis'nin ve papa Johannes XXIII'ün askerleri tarafından bozguna uğratıldı (1411). Durum düzelirken (1413'te Roma'yı yeniden işgal etti) ansızın, meşru çocuk bırakmadan öldü. Ablası Giovanna II, yine tahta geçti. (L)

LASZLO (Alexander), macar piyanisti ve bestecisi (Budapeşte 1895). 1938'de A.B.D.'ye yerleşti; ses ve renklerin ilişkisiyle ilgilendi. Pantomimler yazdı, piyano veya piyano ve orkestra için parçalar (***Hollywood Concerto***) besteledi. (L)

LASZLO I ARPAD Aziz (1040 - 1043'e

lateks

hevea'nın alınması

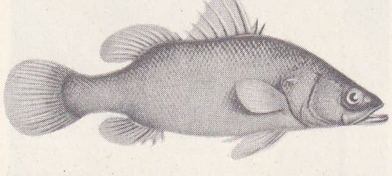

lates

doğr.-Nyitra [bugün Nitra, Slovakya'da] 1095) Macaristan kralı (1077 - 1095), Bela I'in oğlu. Kardeşi Geza I'den sonra tahta çıktı. Hırvatistan'ı krallığına kattı (1091) ve orada Zagreb piskoposluğunu kurdu. Hıristiyanlığı büsbütün yerleştirerek Gregoryen Ortodoksluğa bağlı kaldı. 1198'de Coelestinus III tarafından «aziz» ilân edildi. (L)

Hubert LATHAM

LASZLO II ARPAD (1131 - 1162), Macaristan kralı (1161-1162). Kör Bela II'nin üçüncü oğlu. Ağabeyi Geza II'nin yerine tahta geçti. Yeğeni İstvan'a karşı Bizans'tan yardım gördüyse de, daha sonra onun tarafından tahttan uzaklaştırıldı. (L)

LASZLO III ARPAD (1199 - Viyana 1205). Macaristan kralı (1204 - 1205), kral İmre I'in oğlu. Amcasının naipliği altında hükümdarlık yaptı. (L)

LASZLO IV Kıpçak (1262 - Köröshegy 1290), Macaristan kralı (1272 - 1290), kral İstvan V'in oğlu. Bohemya kralı Otakar II'ye karşı Habsburg'lu Rudolf ile işbirliği yaptı. Durnkrut zaferinde (1287) payı vardır. Başkaldıran Kıpçaklar tarafından öldürüldü. (L)

LASZLO V, Macaristan kralı. Bk. WLADİSLAW III JAGİELLO II, Polonya kralı.

LASZLO VI, çekçede **Ladislav Pohrobek** (Komaron 1440'a doğr. - Prag 1457). Macaristan (1444-1457) ve Bohemya kralı 1440 - 1457). İmparator Albrecht II'nin, ölümünden sonra doğan oğlu. Babasının yerine tahta çıktı fakat otoritesi sadece sözde kaldı. Naip Hunyadi Janos'a karşı mücadelede amcası Gzielli'nin tarafını tuttu. Hunyadi'yi öldürttü (1456), kendisi de sürgünde (belki de zehirlenerek) öldü. (L)

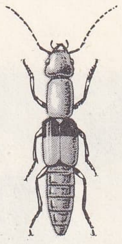

lathrobium

LASZLO VII Jaciello III, çekçe **Vladislav** (1456 - Buda 1516), Bohemya (1471 - 1516) ve Macaristan (1492 - 1516) kralı, Kazimierz IV Jagiello'nun oğlu. Mathias Carvin'in ölümünden sonra, babasına rağmen Macaristan kralı seçildi (1490). Macarlar, Bohemya, Polonya ve Macaristan'ın Jagiello'lar ailesinin yönetiminde birleşmelerinin Türklere karşı daha iyi bir direnmeye imkân vereceğini umuyorlardı. Saltanatı siyasî yönden yıkımlarla doludur. Mathias'ın sürekli ordusunu dağıttı, büyükler üstünde krallık otoritesini korumayı başaramadı ve bir köylü ayaklanmasını bastırmak zorunda kaldı (1515). Çocukları Anna ile Laszlo II'yi Habsburg'larla evlendirerek bu ailenin Macaristan tahtına çıkmasını sağladı. (L)

LASZLO DE LOMBOS (Fülöp Elek [Philip Alexius]), ingiliz ressamı (Budapeşte 1869 - Londra 1937). Paris'de Jules Lefebvre ile Benjamin Constant'ın öğrencisi oldu. Resmî veya tanınmış kişilerin portrelerini yaptı. İnce üslûbu XVIII. yy. ingiliz okulu üslûbuna yakındır. Eserleri çeşitli müzelerde (Glasgow, Viyana, Budapeşte, Floransa, Londra [Tate gallery ve National Portrait gallery]) ve bazı fransız koleksiyonlarında yer alır. (L)

LÂŞE i. (fars. *lâşe*). *Esk.* Leş: *Onun derdinden kurtulmuş lâşesi karşımda yatıyordu. Ben yaşamak için çalışıyordum* (H. R. Gürpınar). ‖ Zayıf, cansız, etsiz, iskelet halinde kalmış hayvan. ‖ *Lâşe-hâr,* hayvan veya insan leşlerini yiyerek beslenen hayvanlar: *Kargaya, kartala bütün lâşe-hâr kuşlara olduğu gibi...* (Cenab Şahabeddin)

— Denizc. *Esk.* Batmış geminin enkazı. (M)

LAŞİN i. (ing. *lashing*). Denizc. Açık denizde karşılaşılabilecek kötü hava şartları altında yüklerin yerlerinden oynamaması için halat veya zincirlerle gemi bünyesine sıkıca bağlanması. (M)

LAŞKAR, Hindistan'da (Madhya Pradeş) şehir, Agra'nın güneyinde; 241 600 nüf. (Gvalior ile birlikte). XVIII. yy.da Gvalior kalesinin eteğinde kuruldu. Makine yapımı, seramik; pamuk; tütün; deri. (L)

LAT i. Letonya'nın 0,290 322 6 gr saf altın değerinde olan eski para birimi. (L)

LÂT (EL), Nabatî ve Palmyra yazıtlarında adı geçen güneş tanrıçası. İslâmiyetten önce arap bedevî kabileleri ona taparlardı. Bu tanrıça adına Taif yakınlarında Vacc vâdisinde bir tapınak yapıldı. Lât, uzun süre El-Uzza ile bir tutuldu. Hz. Muhammed dahi başlangıçta, Kureyşliler arasında çok kutsal sayılan Lât'ın Tanrı huzurunda şefaatçilik ettiğini kabul etmek zorunda kaldı. Sonradan diğer putlarla birlikte Taif'teki tapınak da yıkıldı; fakat El-Lât unutulmadı. Bugün, Taif'te, halk tarafından El-Lât diye adlandırılan ve hastalıklara iyi geldiğine inanıldığından gizli gizli ziyaret edilen taş yığınları vardır. (M)

LATA i. (ital. *cocaletta,* kukulete'den). Kıyf. *Esk.* Yakası ve kolları setre biçiminde uzun ulema cüppesi: *İmamın başında en kocaman sarığı, arkasında en bol siyah latası* (H. F. Adıvar). *Latasını çıkarmağa başlamıştı* (R. N. Güntekin). [M]

LATA i. (alm. *Latte*'den). İnş. Genellikle dikdörtgen kesitli (kalınlığı 3-4 sm, eni 8-12 sm), dar, ince ve uzun tahta. ‖ *Lata astarı,* lataları tutturmak için kirişlerin üzerine paralel olarak konulan büyük kesitli lata. ‖ *Kare lata,* dam ustalarının kiremitleri bağladıkları lata.

— Dy. *Yürüme latası,* rayların yürümesini önlemek için destek vazifesi gören, bir yol şasisi meydana getirmek amacıyle, birçok traversi birbirine bağlayan uzun ve yassı madenî lata.

— Denizc. Izgara, baş ve kıç kasara çıkmaları ile çanaklık döşemeleri yapmakta kullanılan tahta çubuk, çıta veya kiriş. ‖ Sandal tentelerini sarmağa yarayan tahta çubuk. ‖ *Yelken latası,* yelkenin rüzgâr altı yakasında, yelkene dikilmiş yuvalara dikey olarak geçirilen ve yelkenin tam gergin durmasını sağlayan, esnek ve uzun çıtalardan her biri. (Yalnız yarış kotralarının randa yelkeninde kullanılır.)

— Zır. Biçerbağlar ve biçerdöverde kaldırıcıların altında bulunan yassı tahtalardan her biri. (L)

LATACUNGA, Ekvador'da şehir, Cotopaxi eyaletinin merkezi, And dağlarındaki bir havzada; 10 400 nüf. Ticaret merkezi. (L)

LA TAİLHÈDE (Raymond GAGNABÉ DE), fransız şairi (Moissac 1867 - Montpellier 1938). Dostu şair Jules Tellier'in *Reliques* (Kutsal Kalıntılar) [1890] adlı eserine, kendi şiirlerinden birkaçını da (*Le Tombeau de Jules Tellier* [Jules Tellier'in Mezarı]) katarak yayımladı. *Triomph d'Héliogabale* (Elagabalus'un Zaferi) adlı eseri edebiyat dünyasında yankı yaptı. Romantizmden kalan lirik belâgate düşkün olmasına rağmen «roman» okulunun kurucu şairlerinden biridir. 1928'de Ch. Maurras ve P. Laserre'e karşı romantik şiiri savundu (*Un Débat Sur le Romantisme* [Romantizm Üstüne Bir Tartışma], 1929). [L]

La TAİLLE (Jean DE), fransız şairi (Bondaroy, Pithiviers yakını 1540'a doğr.-1607'den s.). Önce katoliklerin, sonra protestanların safında çalıştı; bununla beraber dinde barış taraftarıydı. *Remontrance Pour le Roy à Tous Ses Sujets Qui Ont Pris les Armes* (Silâhlanan Bütün Uyrukları Hakkında Kralı Uyarma) [1563] ve Machiavelli'yi örnek alarak yazdığı *Le Prince Nécessaire* (Gerekli Prens) [1570'e doğr.] adlı incelemede bu isteğini açıkça ortaya koyar. Kutsal Kitap'tan alınan iki trajedi *Saül le Furieux* (Öfkeli Saul) [1572] ve *La Famine ou les Gabéonites* (Kıtlık veya Gabéonites'ler) [1574] La Taille'ın en başarılı eserleridir.

Üslûbu ağırdır, fakat olayların yoğunlaşması ve karakterlerdeki bağlantı bakımından bu eserler oldukça büyük bir dram gücüne sahiptir. La Taille, *Saül* adlı trajedisinin önsözüne eklediği, Horatius'un *Şiir Sanatı* ve Aristoteles'in *Şiir*'inden ilham alarak yazdığı *Art de la Tragédie*'sinde daha sonra trajedinin temel kuralları haline gelecek görüşlerini açıklar. — Kardeşi JACQUES'ın (Bondaroy 1542-öl. 1562) bıraktığı birçok eseri Jean yayımladı: *Manière de Faire des Vers en Français Come en Grec et en İtalien* (Yunanca ve İtalyancada olduğu gibi Fransızcada Mısra Kurma Sanatı) [1573]; bir *Satire* (Hiciv), od'lar ve iki trajedi (*Alexandre* [1573]; *Daire* [1514]). [L]

LATANİA i. Bot. (karayip dilinden k.). Yaprakları dokuma işlerinde kullanılan güzel palmiye.

— ANSİKL. *Latania*'lar sıcak ülkelerde yetişen, basit kongövdeli, yelpaze biçiminde parçalı yapraklı güzel ağaçlardır. Bunlardan, *Latania Commersonii* veya *L. Borbonica* (*Livistona*) limonluklarda, hattâ evlerde süs için yetiştirilir; bazı türlerinden dokumalık iplik elde edilir. (L)

LATANS i. («gizli hal» anlamında fr. k.). Fizyol. Dokularda, uyartının uygulandığı anla, ilk tepkinin belirdiği an arasında kalan zaman içindeki uyarılganlık durumu. ‖ *Latans süresi,* bu zaman aralığını gösteren süre. (Duruma, zamana, kişinin genel durumuna v.b.ye göre değişir.) [L]

LATCHAM ALFARO (Ricardo), şilili deneme yazarı (Santiago de Chile 1903). İnsan Bilimleri enstitüsünde okudu, İspanya'da edebiyat diploması aldı, *Criterio* dergisini kurdu. Şili Sosyalist partisinin kuruluşundan hemen sonra, siyasî mücadeleye atıldı.

Denemelerinde, Kuzey Amerika'ya karşı bir tutumu vardır: *Escalpelo* (Neşter) [1926]; *İtinerario en la İnquietad* (Tasalı Yolculuk) [1931]; *Manuel Rodriguez, el Guerillero* (Gerillacı Manuel Rodriguez) [1932] ve *Doce Ensayos* (On iki Deneme) [1945]. (L)

LATÉCOÈRE (Pierre), fransız sanayicisi (Bagnères-de-Bigorre 1883-Paris 1943). Birinci Dünya savaşından itibaren havacılıkla ilgilendi ve ordu için salmson uçaklarını yaptı. Gene o sıralarda, Fransa'yı Afrika'daki sömürgelerine bağlayan ve Güney Atlantik üzerinden Brezilya'ya kadar uzanan bir havayolu tasarladı. 25 Aralık 1918'de ilk seferin birinci kısmını (Toulouse-Barcelona) kendi yaptı. Dakar-Güney Amerika arasında ilk sefer 13 mayıs 1930'da bir Latécoère uçağıyle Mermoz tarafından yapıldı. (L)

LATEKS i. (lat. *latex,* sıvı). Bazı bitkilerin genellikle süt görünüşünde olan özsuyu. ‖ Özellikle, kauçuk ağacının özsuyu. ‖ *Sunî lateks,* vinil tipi polimer veya kopolimerlerin, daha çok binalar için boya yapımında kullanılan kararlı ve sulu çözeltisi.

— ANSİKL. *Lateks* veya «bitki sütü», sütleğen, marul, kırlangıçotu v.b. gibi bitkilerin «süt borusu» denilen kanallarındaki sütlü sıvıdır. İçinde çok sayıda çekirdek bulunan bu sıvı, nişasta, diyastaz, alkaloit ve hidrokarbonlarca zengin bir protoplazmadır. Sanayi bakımından en önemli olanı, *Hevea Brasiliensis*'in lateksidir ve kauçuk bu maddeden elde edilir. Latekslerin bileşimi tamamıyle sütün bileşimine benzer ve süt gibi, lateksler de ancak hafif alkali haldeyken kararlı olur. Lateks, bitkinin gövdesinden akıtılarak açık havada bırakıldığı zaman, içindeki yuvarlar biraraya toplanır ve lateks pıhtılaşır; kauçuk, gütaperka, laka pıhtılaşmış latekslerdir.

— Sanay. Lateks sanayiinde, temel esnek madde olarak, kükürtlenmeğe elverişli veya kükürtlenmiş, tabiî veya sentetik sulu elastomerler kullanılır. Başlıcaları şunlardır: 1. tanecikleri negatif elektrik yüklü *tabiî* veya *negatif lateksler;* 2. bir öncekilerin elektrik yükünün işaretini katyonik sabunlarla değiştirerek elde edilen *pozitif lateksler;* 3. kauçuktan elde edilen *sunî lateksler;* 4. yanlış bir adlandırma ile «lateks» denilen sentetik sulu *elastomer çözeltileri.*

En çok kullanılan tabiî lateks, kauçuk ağacından çıkarılır; kauçuk lateksi, bileşiminde, çeşitli elektrolitler ve şekerler bulunan bir serum içinde Brown hareketiyle dolaşan ve bir protein tabakasıyle sarılı olan küçük kauçuk taneciklerinden oluşmuş koloidal bir asıltıdır. Taneciklerin elektrik

Foto. LAROUSSE

yükünü indirgeyen veya proteinleri ayrıştıran maddeler, lateksin pıhtılaşmasına yol açar. Lateksli bir karışım içinde, lateks veya ona benzer sentetik elastomer çözeltisinden gelen esnek madde dışında, bir yandan kükürtleme maddeleri (hızlandırıcılar, etkinleştiriciler, kükürt), antioksijenler, plastik etkenler, pigmentler, boyarmaddeler, öte yandan dağıtıcı, kararlılaştırıcı, koyulaştırıcı, demlendirici, maya bozucu, alkali, soğukta pıhtılaştırıcı, sıcakta pıhtılaştırıcı, çökeltici v.b. gibi etkenler bulunur. Pozitif lateksler tekstil malzemelerinin sağlamlaştırılmasında kullanılır. Bu lateksler, taneciklerindeki elektrik yükünün pozitif olması yüzünden, devamlı bir tabaka meydana getirmeden üzerine sıvandığı tekstil elyafıyle çok iyi kaynaşır. Tabiî lateksler ve «pozitif» lateksler piyasada kükürtlenmiş olarak satılır. Bu lateksler özellikle, tıbbî malzeme (kan plazması konan şişelerinin mantarları) ile kaplama eşya yapımında kullanılır. Yapışma özellikleri yüzünden, otomobil lastikleri içinde kullanılan teller sunî lateksle kaplanarak kauçuğun tellere daha iyi yapışması sağlanır. (L)

Laterano antlaşmaları, 11 şubat 1929'da Laterano sarayında, kardinal Gaspari'nin temsil ettiği Papalık ile İtalyan hükûmeti başkanı Mussolini arasında imzalanan antlaşmalar. Bu diplomatik görüşme şu antlaşmaları kapsıyordu: 13 mayıs 1871 tarihli Garantiler yasasını fesheden ve Vatikan devleti (Vatikan sitesi, Castel Gandolfo sarayı; San Giovanni in Laterano, Santa Maria Maggiore ve San Paulo Fuori le Muri patriklik kiliseleri) üstünde papalık hükümranlığını tanıyan siyasî bir antlaşma; 1871'deki maddî gelirlerin kaybını gidermek amacıyle Papalık'a tazminat verilmesini sağlayan malî bir antlaşma; özellikle eğitim ve evlilik kurumları konusunda italyan kilisesine imtiyazlı bir durum tanıyan dinî bir antlaşma. 27 Aralık 1947 Cumhuriyet anayasası, İtalyan devletiyle katolik kilisesinin ilişkilerine Laterano antlaşmalarını temel aldı. (L)

Laterano konsilleri, Laterano bazilikasının bitişiğindeki sarayda toplanmış olan 5 ökümenik konsilin adı.

● *Birinci konsil* (18 mart - 6 nisan 1123), papa Calixtus II başkanlığında toplandı. Konsilin 25 kararnamesinde eski kararlar (mukaddesat ticareti yasağı, «Tanrı ateşkesi»nin devamı) yeniden ele alındı ve Worms konkordatosunun kararları onaylandı.

● *İkinci konsil*'e (nisan 1139) papa İnnocentius II başkanlık etti. Anacletus II'nin din sapkınlığı dolayısıyle yapılan toplantı, 30 kararnamesinde Gregorius reformunun konularını tekrar ele aldı. Konsilde en büyük etkiyi, toplantıda hazır bulunmayan Aziz Bernardus yaptı.

● *Üçüncü konsil* (5-22 mart 1179). Friedrich Barbarossa'nın yolaçtığı Calixtus III'ün din sapkınlığını görüşmek üzere toplandı. Alexander III'ün başkanlığında toplanan konsile 300 piskopos ve katolik kralların çoğu katıldı. Alınan 27 kararın en önemlileri, papa seçimi (üçte iki çoğunluk şartı) ve katharların afaroz edilmesiyle ilgilidir.

● *Dördüncü konsil*'de (11-30 kasım 1215), papa İnnocentius III, katharlara ve Joachim de Fiore'ye karşı bir inanç açıklaması imzalattı. Ayrıca, *Eukharistia* için, *transsubstantio* (cevher değişimi) terimi kabul edildi; din sapkınlarıyle ve müslümanlarla mücadele hızlandırıldı (haçlı seferi kararı); yılda bir günah çıkartmak ve âyin yapmak zorunluluğu *kilise emri* haline getirildi. Ortaçağ'da Papalık, siyasî ve dinî alanlardaki üstünlüğünün en yüksek noktasına bu konsilde ulaştı (konsilde 70 karar alındı.)

● *Beşinci konsil* (10 mayıs 1512-16 mart 1517 arasında 12 oturum), önce Julius II'nin, sonra da Leo X'un başkanlığında yapıldı. Amacı, dinde büyük bir inanç bölünmesine yolaçan Pisa konsiline (1511-1512) karşı cephe almaktı. (L)

Laterano meydanı, ital. *San Giovanni in Laterano,* Roma'da meydan. Adını, Neron'un elkoyduğu, Constantinus'un olduktan sonra da burada Roma piskoposluğunu yaptırması için Melchiades'e verilmiş olan *Plantii Laterani* malikânesinden alır. Meydanda birçok önemli anıt vardır.

● *Vaftizevi.* Meydanın güneybatısında olan bu yapı, bir Constantinus devri mimarîsi örneğidir (sekizgen plan, V. ve VII. yy. mozaikleri, tunç kapılar, freskler).

● *Bazilika.* İlk kilise Constantinus devrinde yapıldı; önce İsa'ya, sonra Vaftizci Yahya ile Aziz Yuhanna'ya adandı. Daha o zaman beş sahını vardı. En önemlisi, papaların gücünü temsil ettiği, Hıristanlığın harikası, «Roma'nın ve bütün dünyanın kilisesi» sayıldığı XIII. yy.da olmak üzere birçok kere onarıldı veya yenilendi. Borromini tarafından, görünüşü baştan başa değiştirildi (1650). Yan yüzü 1586'dan (Fontana), cephesi de 1736'dan (A. Galilei) kalmadır. Cephesinde, üst üste iki revakla, üzerlerinde İsa'nın (7 m), Vaftizci Yahya'nın, İncil yazarı Aziz Yuhanna'nın ve kilise babalarının heykelleri bulunan bir dam korkuluğu vardır.

İçinde, Constantinus'un bir heykeli bulunan beş kapılı bir atriyum (solda kutsal kapı, ortada tunçtan bir antik kapı), beş sahınlı, latin haçı biçiminde, yer döşemesi Cosmiti'ler tarafından yapılmış ve üzeri mermer kaplı bazilikaya geçmeyi sağlar. Orta sahının filayaklarının gözlerinde havarilerin büyük boy heykelleri vardır. Yukarıda, Algardi'nin yalancımermer üzerine yapılmış, Kutsal Kitap'tan alınan sahneleri yer alır. Çapraz sahın, yapmacıklı freskleri, gotik tavanlıklı bir papa mihrabı ve süslü bir âyin mihrabıyle dikkati çeker. Apsis ve mozaikleri 1885'te XIII. yy. örneğine uygun olarak yeniden yapılmıştır. Güneyde, bazilikaya bitişik olarak, Vassaoletto'ların mozaik kakmalı sütuncuklu manastırları (1215 - 1232) ve piskoposluk meclisi üyeleri ile hükümdar papazlarının ikametgâhı olan eski manastır bulunur.

Kralların halefi sayılan fransız cumhurbaşkanı, geleneksel olarak, Laterano'nun en yüksek aşamalı kişisi kabul edilir.

● *Saray.* Kuzeyde bazilikaya bitişiktir. Avignon sürgününden önce papaların ilk konutuydu. 1308'de yandı ve Fontana tarafından yeniden yapıldı. Papalık'ın malıdır ve içinde Laterano'nun, din dışı (eski yunan ve roma eserleri derlemesi: heykeller, mozaikler, resimler), hıristiyan (ilk hıristiyanlık devri taş sandukaları, yazıtlar) ve etnolojik (dinî görevle yapılan gezilerin hatıraları ve belgeleri) müzeleri yer alır.

● *Kazılar.* 1934'te büyük kazılara girişildi. Bu kazılarda, eski bazilikanın, Septimus Severus'un bir kışlasının bazı bölümlerinin, onun altında da yalancı mermer, fresk ve mozaiklerle süslü daha eski bir yapının izleri bulundu. (L)

LATERİCİUM i. (lat. k.). Esk. Rom. Tuğla duvar. (L)

LATERİT i. (fr. *latérite*'ten). Jeol. Sıcak iklimde oluşan, parlak kırmızı veya kahverengi kırmızı renkli, demir oksit ve alüminyum bakımından zengin toprak.

— ANSİKL. *Laterit*'ler, iyice yıkanmış, demirce zengin (Gine maden filizi) içinde serbest alüminyum bulunan topraklardır. Laterit, nemli bölge ormanlarında kil halindedir. Ekvator kuşağının kuzey ve güneyinde kurak mevsim gelince bir laterit kabuğu (çok sert kayalar) oluşur; kil altında yer alan lateritler savanaların daha kurak kuşaklarında yüzeye çıkar ve tamamen verimsiz bir toprak medyana getirir. Bazı bilim adamları, bu kabuğun nemli iklim yerini kurak iklime bırakınca oluştuğunu ve bu durumun demir seskioksidin derişmesine yolaçtığını öne sürer. Başka bilim adamlarıysa bir tek kurak mevsimin demirin derişmesi için yeterli olduğunu ve yağışlı mevsimin derişmiş demiri eriyik haline sokamadığını savunur. Ormanın insan eliyle yok edilmesi sonucu toprağın şiddetle kızması kabuk oluşumunu hızlandırır; kabuk, bütünüyle oluştuktan sonra artık ormanın yeniden yetişmesi imkânsızdır. Bu durum, ormanın ne kadar güç şartlarda yetiştiğini açıkça gösterir. (L)

LATERİTİT i. (fr. *latéritite*). Lateritlerin bozunma ürünü; daha sonra vâdi tabanlarında çökelirler. (*Eşanl.* ALÜVYONLU LATERİT.) [L]

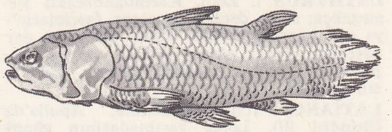

latimeria

LATERNA veya **LATARNA** i. (lat. *laterna*'dan). Müz. Bir kolun çevrilmesiyle çeşitli havalar çalınan sandık biçiminde çalgı: *Laternanın çaldığı bozuk maçiçe bu Anadolu raksının uygunsuzluktaki garabetini asla nazarı itibara almaksızın bütün vücutlarıyle sağa sola uzun eğilmeler göstererek sıçramağa başladılar* (H. R. Gürpınar). *Sokakta gürültü arttı. Uzaktan bir laterna sesi geliyordu* (H. E. Adıvar).

— ANSİKL. *Laterna* mekanik bir org çeşididir. İçinde iki körük ve bakır sivri uçlarla donatılmış bir silindir bulunur; çalgının manivelası çevrilince her sivri uç karşısına düşen belirli bir supapı açar ve bu arada geçen hava akımı titreşim meydana getirir. (ML)

LATERNACI veya **LATARNACI** i. (*laterna* veya *latarna*'dan *laterna-cı* veya *latarna-cı*). Latterna çalan kimse. (M)

LATERO—, lat. *latus, lateris,* kenar kelimesinden alınan ve bazı kelimelerin yapısına giren önek. (L)

LATEROSİDANS i. (fr. *latérocidence*). Kadın-doğum. Göbekbağının, dölütten önce olmamakla beraber dölütün gelen kısmıyle dölyatağı çeperi arasında kalacak şekilde anormal gelmesi. (L)

LATERZA, İtalya'da komün, Apulia'da (Tarento ili). Lato ırmağı kıyısında; 12 900 nüf. (L)

LATES i. Zool. Afrika ve Hindistan'da tatlı sularda yaşayan büyük sazan. (Lates'in boyu 1 m'yi bulabilir. Mısır'da yaşayan *Lates Nilotus,* Firavunlar devrinde sadece mezar kabartmalarında değil hiyerogliflerde bile resmedilen bir balıktır.) [L]

LATHAM (Hubert), fransız pilotu (Paris 1883-Fort- Archambault 1912). Öğrenimini İngiltere'de yaptı. 1909'da yalnız başına tek motorlu uçak *Antoinette*'i kullanmayı öğrendi. Pilot belgesini almadan önce Fransa uçuş rekorunu 1 saat 7 dakika'ya yükseltti. Sonra Manş'ı geçmeğe karar verdi. 15 Temmuz 1909'da uçuşa çıktı, fakat motoru bozularak denize düştü. Blériot'nun başarısından birkaç gün sonra yeniden Manş'ı geçmeyi denediyse de gene başaramadı. İlkin 300 m, sonra 1 000 m yüksekliğe çıktı. Afrika'ya gitti ve orada avlanırken öldü. (L)

LATHAM (John), ingiliz natüralisti (Eltham, Kent 1740-Winchester 1837). Değerli bir hekimdi; kuşbilim üstünde çalıştı ve bu konuda büyük bir ün kazandı. *Histoire Générale des Oiseaux* (Kuşların Genel Tarihi) [1821-1824] adlı bir eseri vardır. (L)

LA THORİLLİÈRE (François LE NOIR DE), fransız yazarı ve tiyatro oyuncusu (1626-Paris 1680). Marais topluluğuna girdi, 1662'de Molière topluluğuna geçti. Kral ve köylü rollerine çıkardı. *Cléopâtre* adlı bir trajedi yazdı. (L)

LATHRAEA i. Bot. Klorofilsiz asalak bitki; bölgeli yerlerde yetişen firfiri veya beyazımsı mor çiçekli ağaç veya ağaççıkların köklerinden beslenir. (Canavarotugillerden.) [L]

LATHRİDİİDAE çoğl. i. Bot. Kınkanatlı böcekler familyası; lathridius ile ona yakın küçük böcekleri kapsar. (Hepsi yosunlar, çürük odunlar, otlar, kurumuş kadavralar veya karınca yuvaları arasında yaşar.) [L]

LATHRİDİUS i. Zool. Esmer veya kızıl sarı renkte çok küçük böcek; üzeri noktalı veya çizgilidir, Kuzey yarıkürede nemli ve karanlık yerlerde, döküntüler ve küfler arasında yaşar. (Kınkanatlıların *lathridiidae* familyasından.) [L]

LATHROBİUM i. Zool. Çok uzun kulağakaçan; nemli yerlerde toprakta, bitkisel kırıntıların altında yaşar. (*Lathrobium elongatum*'un rengi siyah, elitraları kısmen kırmızıdır. Kınkanatlıların *staphylinidae* familyasındandır.) [L]

LATHYRUS i. Bot. Burçağın ilmî adı. (L)

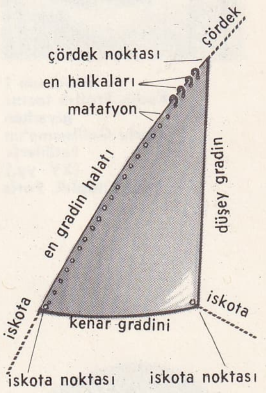

latin yelkeni
(denizc.)

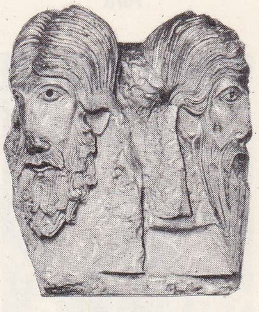

LATİN
peygamber başları
Nasera sütun başlığı

Foto. LAROUSSE

LATİN

Baudouin I Kudüs krallık tacını giyerken «Surlu Guillaume'un Fetihleri» (XV. yy.) Millî kitaplık, Paris

Baudoin I'in mührü Cabinet des Estampes, Paris

İstanbul yolculuğuna çıkan Marco Polo ile kardeşleri Baudouin II'den izin alırken «Marco Polo'nun Harikalar Kitabı» (XV. yy.), Millî kütüphane, Paris

LATHYRUS i. Zool. Karındanbacaklı yumuşakça; sıcak denizlerde yaşar, fasciolaria'ya çok benzer; kavkısı uzun, sarmal ve dar ağızlıdır, kavkı ekseni sağdan sarmal, kapakçığı kıvrıktır. (*Fasciolariidae* familyasından.) [L]

LATİANO, İtalya'da kömün, Apulia'da (Brindisi ili), Lecce yarımadasının güney kısmında; 13 300 nüf. (L)

LATİF sıf. (ar. *lutf*'tan *latîf*). Hoş, yumuşak bir güzelliği olan, narin: *Seviyorum zannettiği bu siyah gözlü latif kadın, hakikatte, aslıyle, esaslarıyle, kavmiyetiyle kendisine ne kadar yabancı, ne kadar uzaktı* (Ömer Seyfeddin). *Galiba o güzel çehre, bu latif endamına kaderinin göstermiş olduğu insafsızlığa karşı şikâyet ediyordu* (H. R. Gürpınar). ‖ *Esk.* Tanrı'nın sıfatlarından biri. ‖ Cisimle değil maneviyatla ilgili olan, gökçe. ‖ *Cism-i latif,* meleklere benzeyen kimse. ‖ İ. Erkek adı.

— DEY. *Cinsi latif,* kadınlar için kullanılır. (M)

LATİF AĞA Suyolcu, türk bestecisi (?-1885 ?). Enderunda yetişti. Aynı yerde hocalık yaptı. Arif Bey okulunun henüz yayılmadığı bir devrin şarkı bestecisi oldu. Yetiştirdiği öğrenciler arasında İsmail Hakkı Bey, kanunî Mehmed Bey, Guatelli Paşa, Medenî Aziz Efendi vardır. Bugüne 33 şarkı ve bir ilâhisi kaldı. Mahur, hicazkâr, saba gibi şarkılarıyle tanındı. (M)

LATİFE i. (ar. *lutf*'tan *latîfe*). Güldürmek, eğlendirmek için söylenen söz, şaka, nükte: *Daha dün bu gülünecek bir latife iken, demek bugün hayatına hükmeden bir hakikat olmuştu?* (H. Z. Uşaklıgil). *Genç zabit, ağzını yaya yaya bu latifeye güldü* (R. N. Güntekin). ‖ Kadın adı. ‖ *Latife etmek.* şaka yapmak: *Bir latife etmek istedi: Keşke beni de iftara davet edeydin, beraber içerdik* (Ömer Seyfeddin).

— ÇEŞ. DEY. *Latife bertaraf,* şaka bir yana: *Latife bertaraf amma, adam değil yalnız, / Odun da isteriz artık yakında Avrupa'dan* (M. Â. Ersoy). ‖ *Latife latif gerek,* şaka yaparken bile nezaketten uzaklaşılmaması gerektiğini belirtmek için kullanılır. ‖ *Latifeden anlamak,* şakadan anlamak, şaka kaldırmak.

— *Esk. Latife-i gaybiye,* Tanrı'nın görünmeyen bir evliyanın aracılığıyle bir kimseye bağışladığı lûtuf. ‖ *Latife-gû,* latife söyleyen. ‖ *Latife-gûyî,* şakacılık. ‖ *Latife-perdâz,* şaka yapan. ‖ *Latife-perdâzâne,* şaka yollu. ‖ *Latife-perdâzî,* latifecilik.

— Ed. *Esk.* Güldürücü nitelikteki fıkra.

— Huk. *Latife beyanı,* karşı tarafın ciddiye almayacağı fikriyle (msl. şaka olarak veya öğretim amacı ile) yapılan irade beyanı. (Bir kimsenin diğerine şaka yollu, «sana 1 000 lira borçluyum» şeklinde bir senet imzalayarak vermesi halinde olduğu gibi).

— ANSİKL. Huk. *Latife beyanı*'nda, beyan sahibinin beyanı ile iç iradesi arasında, bile bile gerçekleştirilmiş bir uygunsuzluk vardır. Şu var ki, beyan sahibi, karşı tarafın bu beyanı nasıl olsa ciddiye almayacağı kanaatiyle hareket etmektedir. Güven nazariyesi uyarınca karşı tarafın söz konusu beyanı ciddiye almakta haklı olduğu ihtimallerde, beyan hüküm doğurur. (M)

LATİFECİ sıf. (*latife*'den *latife-ci*). Latife yapan, şakacı: *Latifeci bir adam.* (M)

LATİF EFENDİ, türk bestecisi (? - 1910 ?). 21 Şarkı ve 2 ilâhisi bilinir. Suzinak şarkısı ünlüdür. (M)

LATİFÎ (Abdüllatif Çelebi), türk tezkirecisi, yazarı ve şairi (Kastamonu 1491-Mısır 1582). Tezkiresinden anlaşıldığına göre, Hatibzadeler adında eski bir ailedendir. Dedesi, Fatih devri şairlerinden Hamdi Çelebi'dir. Öğrenimine Kastamonu'da başladı. Bir süre kâtiplik yaptı. Defterdar İskender Çelebi'ye sunduğu kaside üzerine, Belgrad'da imaret kâtipliğine getirildi. Uzun zaman Rumeli'de kaldı. 1543'te İstanbul'a geldi. Bazı imaret kâtipliklerinde görev aldı. Bu sıralarda Sehî Çelebi'nin yazdığı tezkire büyük ilgi gördü. Bu durum Latifî'yi de etkiledi. Tezkiresini hazırlamağa başladı. 1546'da biten tezkireyi Kanunî'ye sundu. Ebu Eyyûb el - Ensarî vakfına kâtip tayin edildi. Bir süre sonra azledildi. Rodos'taki Kanunî imaretine gönderildi. Oradan Mısır'a geçti. Mısır'dan Yemen'e giderken bindikleri gemi büyük bir fırtınada batınca boğuldu.

Eserleri: *Tezkiret-üş-Şuara* (Şairler Tezkiresi); *Risale-i Evsâf-ı İstanbul* (İstanbul'un Nitelikleri Üstüne Risale); *Divan; Fusûl-i Erbaa* (Dört Mevsim); *Sübhet-ül-Uşşâk* (Âşıklar Tesbihi); *Nazm-ül-Cevahir* (İnciler Dizisi); *Esma Suver-ül-Kur'ân* (Kur'an Surelerinin Adları). [M]

LATİFE HANIM (Latife UŞAKLIGİL, — diye tanınır), Atatürk'ün eşi (İzmir 1898). İzmir'in tanınmış bir ailesine mensup olan Uşakîzade Muammer Beyin kızı. Liseden sonra bir yıl Paris'te (1919), bir yıl Londra'da (1920) hukuk öğrenimi yaptı, 1921'de yurda döndü. Atatürk Latife Hanımı İzmir'deki konaklarına misafir olunca tanıdı (1922); evlendiler (29 ocak 1923). Devlet başkanı olan kocasının gezilerine katıldı. Evlilikleri uzun sürmedi, anlaşamayarak boşandılar (5 ağustos 1925). Bu tarihten sonra İstanbul'da münzevi bir hayat süren Latife Hanım, ısrarlara rağmen hatıralarının yayımına izin vermedi. (M)

LATİFUNDİA (lat. k.). veya **LATİFONDİ** (ital. k.). Çoğl. i. Eski Roma aristokrasisinde, çok geniş özel mülkler. ‖ İşletme usulleri dolayısıyle tarımın geri olduğu çok geniş topraklardan meydana gelen mülkler. ‖ Tekl. LATİFUNDİUM veya LATİFONDO.

— ANSİKL. *Latifundia*'nın başlıca özellikleri şunlardır: tarım yapılması ve toprağın kaba tarım yoluyle işlenmesi; yatırımların az olması veya çok az yatırım yapılması; yol bulunmaması; halkın birbirine uzak köylerde gruplaşması. Bu durumun sonuçları, üretimin az, hayat seviyesinin çok düşük olmasıdır. İlk latifundialar çok eski tarihte kurulmuştur. İkinci Pön (Kartaca) savaşını takip eden cumhuriyet fetihlerinden sonra, Romalılar, eldeki çiftçilerin imkânlarından çok geniş topraklara sahip oldular ve az sayıda büyük aile, kölelik kurumu sayesinde işlettikleri geniş mülkler elde etti. Büyük istilâlardan sonra terkedilen mülklere, derebeyler elkoydular. Daha sonraları, Napolyon idaresince yapılan toprak reformu kâğıt üzerinde kaldı ve latifundia'lar, tarım hayatının durgunlaşmasını büyük ölçüde etkiledi. Verimsiz ve kendi haline bırakılmış bölgelerin coğrafî ve siyasî bakımdan tecrit edilmiş olması, latifundia'ların devam etmesini sağladı. Çoğunlukla topraklarından uzakta yaşayan mülk sahibi'nin bir çiftçiye kirladığı toprakları, o da kendi hesabına başka birine kiraya verirdi. Kiralama süresi çok kısa olduğundan, amaç, toprağı daha verimli hale getirmek değil, elden geldiğince çok ürün almaktı. Nüfus yoğunluğunun çok hızlı artması işçi arzının talepten çok fazla olmasına ve ücretlerin düşmesine sebep oluyordu. Mal sahiplerinin işletmeyle fazla ilgilenmemeleri ve giderlerin çok yüksek olması, verim artırıcı yatırımlar yapılmamasının sebebini açıklar (Sicilya'da buğday verimi, hektar başına yüzde 6-10 arasındadır). Ayrıca mülkler, tabiî şartlar sebebiyle toprağın tarıma elverişli hale getirilmesinin en zor olduğu bölgelerdedir. Yerleşmenin başlıca özelliği, toprak sahibinin mülkü ile, çoğunlukla yoksulluk içinde yaşayan onbinlerce kişinin yığılı olduğu çok büyük köyler arasındaki bölünmesidir. Yılın belirli dönemlerinde iş bulabilen bu halk, geçimini güçlükle sağlar. XIX. yy. sonuna doğru, italyan uzmanların *«köylü latifundia'ları»* dedikleri, *«micofundium'lar»* veya *«minimifundiumlar»* kuruldu. Komün topraklarının satın alınmasıyle kurulan bu arazilerde, daha küçük bir ölçekte, latifundia'lardakinin aynı kaba tarım ve eski tarım metotları uygulanır: gelirlerin azlığı, mutlaka yapılması gereken ıslah çalışmalarıyle çatışmaktadır.

Yakın bir tarihe kadar öbür avrupa ülkelerinde de latifundia'lar vardı. Polonya'da ve balkan ülkelerinde, bir tek mal sahibine ait toprakların yüzölçümü bazen 100 000 hektarı aşıyordu. Halk demokrasilerinin kurulması, 1945'ten sonra, toprakların dağıtılması, sonra da kolektifleştirilmesiyle bu duruma son verdi. Latifundia'lar Güney İspanya'da da yaygındır, fakat 1881'den beri bazı değişikliklere girişilen Güney İtalya'da ortadan kalkmak üzeredir. İtalya'da faşist rejim sırasında, Latium'daki (Maccarese, Pontine bataklığı) latifundia'lar ortadan kaldırılmıştır. Bununla birlikte, 1940 tarihli yasaya rağmen İtalya'da köklü bir değişiklik ancak 1950'de yapılabildi; toprak reformu ve ıslah çalışmaları; Sicilya ve Sardinya'da bölgesel yasalar; kıta bölgelerinde millî yasalar; Casa per il Mezzogiorno'nun genel yardımı. Reformların hedefi bir yandan yatırımlar ve yeni teknikle ruygulanmasıyle tarımın verimini artırmak, öte yandan da büyük mülkleri parçalamak ve hayat seviyesini yükseltmek yoluyle aşırı nüfus yoğunluğunu azaltmaktır. Bu meseleleri çözümleyebilmek için, yüzyıllar boyunca kaba tarım yüzünden kısırlaşan toprakları ıslah etmek, toprak aşınmasına (erozyon) karşı savaşmak, ince tarım metodunun uygulanmasıyle tarım sistemini değiştirmek gerekir. İşin en zor kısmı, küçük fakat iktisadî bakımdan yaşayabilecek yeni mülkler meydana getirtmektir. Fakat, yüzey şekilleri genellikle makine kullanılmasına elverişli değildir ve nüfus yoğunluğu çok fazla olduğundan mümkün olduğu kadar çok sayıda topraksız köylüyü memnun edebilme çareleri aranmaktadır. Bu yüzden yüzölçümü çoğunlukla çok küçük olan yeni mülkler, nüfusu hızla artan ailelerin geçimini sağlayamamaktadır. Bu değişiklikler İtalya'nın kıta bölgeleri ve Sardinya'nın iç kısımlarında, hâlâ geleneksel latifundia'ların devam ettiği Sicilya'dan daha hızla gerçekleştirilmiştir. (L)

LA - Tİ kabilesi, Vietnam'ın kuzeyindeki dağlarda yaşayan kabile (L)

LATİLLA (Gaetano), Napoli okuluna bağlı italyan bestecisi (Bari 1711-Napoli 1791). Santa-Maria-Maggiore kapellasında müzik yönetmen yardımcılığı, Venedik Pieta konservatuvarında koro şefliği ve San Marco kapellasında müzik yönetmen yardımcılığı yaptı. Sonunda Napoli'ye yerleşti. Elli kadar opera, oda ve kilise müziği besteledi. (L)

LATİLOKUM i. (ar. *râhat-ül-hulkûm*, boğaz rahatı'ndan). Lokum. (M)

LATİMAENDRA i. Zool. Mercanlar sınıfından polip böceği; Triyas'tan Tebeşir'e kadar fosil olarak bulunur. (*Astreidae* familyasından.) [L]

LATİMERİA i. (ing. tabiat bilgini Courtenay *Latimer*'in adından). Devoniyende fosil olarak bulunan ve saçakyüzgeçlilerden *coelacanthus*'a çok benzeyen balık (*Latimeria chalumnae*).

— ANSİKL. 1935'te Mozambik kanalında, daha sonra, yakın zamanda Komor adaları açıklarında yakalanan bu balığın uyandırdığı ilginin iki sebebi vardır; biri uzun süreden beri soyu tükendiği sanılan bir hayvanın canlı olarak ele geçmesi, diğeri ise saçakyüzgeçlilerin, karada yaşayan ve içinde insanoğlunun da bulunduğu bütün omurgalıların atası sayılabilecek balıklar olmasıdır. *Latimeria* 1,15-1,75 m boyunda 30-80 kg ağırlığındadır. Çeneleri aralıklı ve üzeri kıvrımlı keskin dişlerle kaplıdır; ağız-burun uzantısının altında bir çift büyük sert plaka bulunur. Burun delikleri üç delikçikle dışarı açılır. Derisi kemikli balıklarınkini andıran pulcuklarla örtülüdür. Dokularında, özellikle sırtipinde (korda) yağ miktarı çok fazladır. (L)

LATİN i. Latium'da doğmuş olan veya o bölgede oturan kimse. ‖ [İsim tamamlamalarında] Latinlerle ilgili: *Türk gençliğinin en büyük kısmını medreseden kurtarmak, şapka giydirmek, latin harflerini eski yazı yerine geçirmek... gibi teşebbüslerin...* (F.R. Atay). *Ne Baalbek'te latin devrinin harabeleri / Ne Biblos'un Adonis'ten kalan sihirli yeri* (Yahya Kemal). ‖ Sıf. Latium veya orada oturanlarla ilgili. ‖ *Latin halkları,* dilleri Latinceden türemiş fransız, ispanyol, portekiz, italyan halkları.

— Denizc. *Latin yelkeni,* serenli, üçgen biçiminde yelken. (Kandilisası, serenin başa doğru olan ucunun, 1/3 veya 3/5 oranında gerisinden bağlanır. Genellikle hafif rüzgârda kullanışlıdır.) Bk. ANSİKL.

Foto. LAROUSSE

— Din. tar. *Latin kilisesi,* latin usulünde âyin yapılan kilise. || *Latin kilise babaları,* eserlerini latince yazmış olan kilise büyükleri.

— Ed. *Latin edebiyatı.* Bk. ANSİKL.

— G. santl. *Latin mimarîsi.* Bk. ANSİKL.

— Leng. *Latin dili.* Bk. LATİNCE.

— Rom. huk. Latin hukukuna (*Jus Latii*) sahip Roma uyruğu. Bk. ANSİKL.

— Tar. *Latin birliği,* Latium'daki otuz şehrin kurduğu federasyon; V. yy.ın ikinci yarısında kuruldu ve M.Ö. 338-335'te dağıtıldı. Bk. LATİUM.

— ANSİKL. Denizc. *Latin yelkeni,* genellikle, Akdeniz'in daha çok Alamana-Livard biçimi yelken kullanılan Türkiye dışındaki ülkelerinde, Kızıldeniz'de, Arabistan kıyılarında, İran körfezinde ve Afrika'nın Zengibar'a kadar olan doğu kıyılarında kullanılır. Portekiz kıyıları ile Leman gölünde de görülürdü. Arapların latin yelkeni avrupalılarınkinden biraz farklıdır. Arap yelkeninin ön kısmı kesik olur (buna yarım latin yelkeni denir); bunudan dolayı da, biraz kısa olan rüzgâr üstü yakası yelkene yamuk bir görünüş verir.

— Ed. Latin edebiyatı, kendiliğinden ortaya çıkmadı, yunan edebiyatının etkisiyle doğdu ve gelişti. Roma gücünün beşiği Latium'da, tarımla uğraşan ve toprağını korumağa çalışan ilkel bir halk otururdu. Başka İtalya milletleriyle kurulan ilişkiler maddî alışverişlerden öteye gidemezdi; Etrüsk hâkimiyeti yunan tarzının etkisinde bir sanatın doğmasına sebep olduysa da, Etrüskçenin Latinceden çok farklı oluşu edebiyatın gelişmesini engelledi. Ayrıca, Latium halkıyla Yunanlılar arasındaki ilişkilerin uzun süre ticaret alanında kaldığını ve ülkedeki düşünce gelişimini büyük ölçüde etkilemediğini de unutmamak gerekir.

Edebiyatla ilgili sayılabilecek ilk latin eserleri, din, folklor, siyaset veya hukukla ilgilidir; dilekler ve kâhinlerin cevapları, şenlik şarkıları ve cenaze ilâhileri, vecizeler, özel ve resmî akitler, övgüler ve yıllıklar, tarihî ve efsanevî hikâyeler. Yazar (*scriba*) sadece bir aracıdır; dinî şiiri tasarlayan, tecvit kurallarına uygun olarak okuyan *vates*'tir. Nesir merakı, ancak M.Ö. IV. ve III. yy.larda Appius Claudius'un nutuk ve hikmetleri veya Fabius Pictor'un tarihleriyle ortaya çıktı.

İlk gerçek edebî eserler, uzun süreden beri Güney İtalya'da yerleşen Yunanlıların dilini Latinler anlamağa başladıktan sonra yapılan aktarmalardır. (İlk mütercim, III. yy.ın ortalarında Roma'ya köle olarak gelen ve Homeros'un Odysseia'sını Latinceye çeviren Livius Andronicus'tur.) Divius'un çevresinde ve Livius'tan sonra, yunanlılaşan güneyden gelen Naevius, Ennius, Pacuvius gibi şairler büyük klasik yunan eserlerini (destan ve trajedi) vezin biçimlerine varıncaya kadar aktararak çevirmeğe veya örneksemeğe çalıştılar. II. yy.da tamamlanan Sicilya'nın fethi (bunu III. yy.da Yunanistan'ın fethi izledi) kültür değişimini hızlandırdı ve bu durum Horatius'un deyimiyle fethedilen Yunanistan'ın fatihini fethetmesine kadar sürdü.

Bu tarihten itibaren edebiyat, yunan eser ve türlerini sistemli bir şekilde aktararak gelişti. Latinlerin durumu gerçekten tuhaftı: hiç bir hazırlığı olmayan bir millet, birdenbire, en eski şekillerinden en son yeniliklerine kadar, görülmemiş zenginlikte bir edebiyatla karşılaşmış oluyordu. Tarihlerinin sonuna kadar Latinler bıkıp usanmadan bu türleri kendilerine mal etmeğe çalıştılar; dolayısıyle de, işledikleri edebiyat biçimlerinde bir özellik ortaya çıktı: orijinal ve yeni buluşlar yapma çabasından çok rekabet ve çekişme havası. Yunandan alınan türler çok değişik şekillerde gelişti. Destan, masaldan geleneğe doğru kayarak önce Ennius ve Naevius, sonra Lucanus ve Silius İtalicus ile millî bir özellik kazandı. Statius ve Valerius ile ise bu türde yeniden yunan anlayışına dönüldü; Vergilius bu iki anlayışı uyumlu bir biçimde kaynaştırdı. Tiyatro, yunan biçimiyle (pallium kostümüyle *palliata*) veya latin uyarlamasıyle (Romalıların giydikleri ihram ve günlük elbiselerle *togata* ve *praetexta*), uzun süre en beğenilen edebiyat türü olarak kaldı; ama trajedi, amfiteatr ve sirkle birlikte gösterişli bir temaşaya veya kitap haline (Seneca'nın felsefî tiyatrosu) bir gösteriye doğru (Plautus) yönelecekti; Plautus ve Terentius'un eserleri sayesinde iyi bilinen komediyse millî halk türlerine (atellana, mim) karşı duyulan ilgiyle mücadele etmek zorunda kaldı. Lucillius ve Varron'da bir karma edebiyat türü olan yergi, Horatius ile tenkit ve zekâ oyunlarına, daha sonra Persius, Juvenalis, Martialis ileyse ahlâkî azarlamalara yöneldi. Horatius'un çekinerek işlediği lirizme Catullus ve Propestius'un önemsiz eserlerinde rastlanır (bazen lirizm, Propertius ve Tibullus'da duygusal içdökme ve aşk yakınması haline gelen elejiye yaklaşır.) Phaedrus apolog geleneğini sürdürdü. Yunan şiirinin evrimleşmiş bazı görünümleri, Vergilius'un bükolik manzumelerine, Ovidius, Catullus ve Statius'un eserlerine ilham verdi ve yalnız Lucretius nutuklarda bilim ve felsefeden aldı.

Nesir edebiyatında tarih ve belâgat ön plandadır. İlk dönemdeki kronikçilerden sonraki tarihçiler özellikle yunanlı Polybius ve Thucydides'ten ilham aldılar: Sezar'ın belgesel tarihi, Sallustius'un monografileri, Titus-Livius'un geniş freskleri, Cornelius Nepos, Quintius Curtius, Suetonius'un biyografyalı ve masallı tarihi, Curtius Tacitus'un ahlâkî ve siyasî tarihi. Belâgat, siyasî ve tüzel nutuklarda meyvelerini verdi; belâgat, millî geleneğin ortaya çıkardığı gerekleri yunan belâgatinin katkılarıyle bağdaştırmağa çalışan Cicero'da en yüksek seviyesine çıktı; Quintilianus'un belâgat nazariyesini ortaya atmasından sonra, bir yandan imparatorluk idaresinin söz hürriyetini kaldırması, öte yandan okul alıştırmalarına ve inşata merak sarılması sebebiyle belâgat türü bir gerileme devresi geçirdi.

Yunanlılar küçük edebiyat türlerinin örneklerini vermişlerdi: mektup (bu türü Cicero bir araç, Genç Plinius bir edebiyat oyunu, Seneca ise haberleşme aracı olarak kabul eder); roman, Petronius ve Apoleius tarafından başarılı bir şekilde temsil edilmesine rağmen modern dünyada büyük ilgi görmesini sağlayacak olan biçimi ve okuyucuyu bulamadı; edebiyatın sınırlarında, latinlerin bilimsel eser zevki, öğretici ve ansiklopedik eğilimleri Cato ve Varron dönemiyle Seneca ve Eski Plinius dönemi arasında büyük ölçüde gelişti; felsefî ve ahlâkçı eğilim Cicero ve Seneca'nın büyük eserlerine ilham kaynağı oldu.

Bu edebiyat üretimi, beşyüz yıl boyunca çok geniş bir alana yayılmasına rağmen düzenli ve sürekli bir gelişme göstermez. Bir defa elimize yazılan eserlerin ancak çok küçük bir kısmı geçmiştir; ayrıca bu edebiyat tarihinin iyi bilinmeyen dönemleri de vardır: biri M.Ö. II. ve I. yy. arasında, diğeri M.S. II.-III. yy. sıralarında. Yunanlılardan alınan konuların tükenmesi daha çok örneksemeye dayanan latin edebiyatında zaman zaman geçici duraklamalara yolaçtı; ama bu konuda siyasî şartları ve özellikle bilmediğimiz toplumsal ve kültürel değişiklikleri de hesaba katmak gerekir.

Edebiyat evrimini hızlandıran en büyük olay Hıristiyanlığın yayılmasıdır. Şüphesiz Antonius'lar devrini belirleyen gerilemeden sonra din dışı türler uzun süre devam etmiştir: yüzyıllar boyunca nesir, hatiplerin (övgü nutukları), tarihçilerin (Ammianus Marcellinus), polemikçilerin (Symmachus) yetenekli (Claudianus) veya hiç değilse yapmacıklı eserlerle dikkatleri üstlerinde toplayan şairlerin (Ausonius) eserlerini süsledi; ama yeni din, güçlü (Tertullianus) veya zarif (Minucius Felix) yazarlara ilham verdi; bu yazarlar, klasik edebiyatın metotlarını terk etmedikleri gibi metotları bazen kötüye kullandılar (Prudentius). Aziz Ambrosius, Aziz Augustinus, Aziz Cyprianus ve Aziz Hieronymus hıristiyan latin ülkesinin şaheserlerini yaratan yazarlardır.

Daha sonra, barbar istilâlarının yolaçtığı çeşitli sarsıntılara rağmen klasik ve hıristiyan edebiyat akımlarından hiç biri bütünüyle duraklamadı; ama yabancı kavimlerin akınları edebiyat hareketini geciktirdi ve yolundan saptırdı; bu edebiyat hareketi, Charlemagne devrinde kısmî olan ve Rönesans devrinde genelleşen eskiçağ eserlerini yeniden keşfetme çalışmaları yararına sürekli olarak latin eserlerine ilham verdi ve özellikle millî edebiyatları «klasik hümanizm» adı verilen akıma doğru yöneltti.

Edebiyat evriminin değerlendirilmesi sırasında unutulmaması gereken gözlemlerden biri de dil olgularıdır. Bir millet dilinin imkân verdiği edebiyata sahip olur. Oysa eski Latium halkının dili, yüzyıllar boyunca yalnız hayvancılık ve tarımla uğraşan bir milletin gerçeğe ve somuta yönelmiş diliydi. Yazarların uzun ve bilinçli uyarlamaları, kurgulu düşünce ve soyutlamaya yönelme çabası ve Yunancadan yapılan sürekli aktarmalar sayesinde Klasik Latince doğdu; Klasik Latince, nesir yönünden Cicero, şiir yönünden ise Vergilius tarafından en yüksek noktasına ulaştırıldı; o kadar ki, bu yazarlardan sonra Eskiçağın sonuna kadar dilde önemli değişiklikler olmadı ve yüzyıllar boyunca Latince edebiyat dili olarak kaldı.

Katolik kilisesi tarafından din dili olarak kabul edilen ve sürdürülen Latince, bütün Ortaçağ boyunca papazlar tarafından işlendi; ayrıca bu dil, XVIII. yy.a kadar bilgin ve filozoflar arasında millî sınırlar ötesinde de anlaşmayı sağlayan ortak bir dil görünümünü muhafaza etti.

latince elyazması
(bir Demosten heykelinin detayı)
Louvre müzesi, Paris

— Esk. nazım. Yunanlılarınki gibi Romalıların nazım sanatı da niceliğe (yani, bazı kurallara göre ayak'larda toplanan uzun ünlülerin birbirini takip etmesi) dayanır. Ayrıca iki başka temel özelliği vardır: *Kesmeler* (yani kelimelerin belli yerlerden ayrılması) ve Yunancada bulunmayan ve çoğunlukla bir yandan ayaklar arasındaki ilişkileri düzenleyen, öte yandan hece sayısını veya mısraı meydana getiren kelimelerin düzenini belirleyen kurallar. Latinlerin başlangıçta, örneği *Saturnus mısraı* olan orijinal bir mısralama biçimleri vardır. Sonraları, Yunanlıların kullandığı bütün düzünleri aktardılar. Ama latin mısraları tekabül ettikleri yunan mısralarına benzemez; kelime sırasıyle ilgili, oldukça sıkı kurallar hariç tutulursa, logaoidikos mısralarında takip edilen kurallar Yuhanlılarda olduğundan daha az serbesttir; ama iambos ve trokhaios mısralarında ayaklar ölçülü olarak pek ender gruplandırılır: bu durum, çift ve tek ayakların yapımı arasındaki bütün farkları ortadan kaldırır.

latinçiçeği

— G. santl. *Latin mimarîsi.* İlk hıristiyanlar tarafından kullanılmış olan yozlaşmış roma üslûbuna bu ad verilir. Bu üslûp İtalya'da X. yy.a, Uzak-Batı'da ve Kuzey Avrupa'da da XI. yy.a kadar kullanıldı. Hıristiyan olan barbarlar yaptıkları kiliselerde roma bazilikası biçimini kullandılar. En eski latin bazilikaları, bir dalan, orta ve yan sahınlar ve mihrabın bulunduğu yarım daire biçiminde bir apsisten meydana gelirdi. Daha sonraları büyük bazilikalarda, dalan'ın yerini, aynı işe yarayan ve cepheye yapışık olarak yapılan bir revak aldı. Sahınların sayısı bazen beşe kadar çıkıyordu. Ayrıca, cepheye paralel ve ortasında zafer kemeri adıyle anılan bir sıra kemer bulunan bir duvar da yapıldı ve böylece de orta sahın ile birlikte bir latin haçı meydana getiren bir yatay sahın ortaya çıktı. Yan sahınları orta sahından ayıran sıra kemerlerin üzerinde ise, çok zaman kadınlar için yapılmış olan üst balkonlar bulunurdu.

— Rom. huk. Roma'nın seçme hakkı dışındaki site haklarını tanıdığı *Eski Latinler* (*Latini veteres*) ile, Latin ligi halkları gibi roma vatandaşlarıyle evlenme hakkı (*Jus connubii*) verilmeyen *Koloni Latinleri* (*Latini coloniarii*) ve *lex Julia Norbana* ile yaratılmış, benzer haklara sahip bir azatlılar alt sınıfı olan *Junianus Latinleri* (*Latini juniani*) birbirinden ayırt ediliyordu. Aslında, Roma'da oturduğu halde oy hakkı kısıtlanmış olanların durumunu düzenleyen bu latin hukuku, yabancılarla (*peregrini*) roma vatandaşları arasında bir geçiş safhası meydana getiriyordu. İtalya tüm olarak, Roma site halkına tanınan haklara Müttefiklerarası savaştan sonra kavuştu. Fert olarak ise bir latin, sitelilik hakkını çoğu zaman (özellikle şehir magistratus'u olarak) elde edebiliyordu. (L)

LATİNA, İtalya'da şehir, Latium'da, il idare merkezi, Pontine bataklıklarında; 50 000 nüf. 1932'de Mussolini tarafından

Foto. Brogi-Giraudon (LAROUSSE)

LATIUM

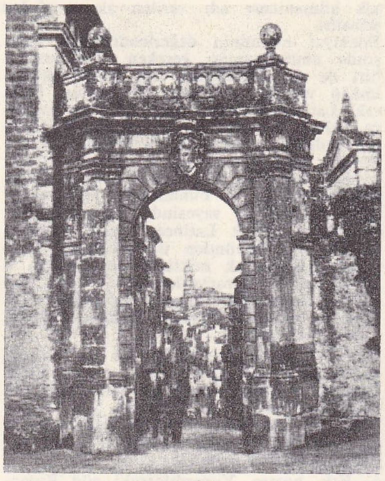

Vignarello'nun giriş kapısı

LATIUM sikkesi
Cabinet des Médailles, Paris

Via Flamminia'dan bir görünüş, arka planda, Soratte dağı

kurulan Latina, kurutulan Pontine bataklıklarının idare ve ticaret merkezidir. Burada kurulan ilk italyan nükleer santralı 1963'te hizmete girdi (tabiî uranyum - grafit - karbon gazı, elektrik gücü 200 MW). — *Latina ili,* 320 700 nüf. Albino dağlarından Gaeta'ya kadar uzanır ve ıslah çalışmaları sayesinde tahıl ve yemlik bitki ekimine elverişli hale getirilen eski Pontine bataklıklarını içine alır. (L)

Latin American Free Trade association (LAFTA) [Latin Amerika Serbest Mübadele ortaklığı], 28 şubat 1961'de Montevideo'da Arjantin, Brezilya, Şili, Meksika, Paraguay, Peru ve Uruguay tarafından kurulan ve sonradan, Kolombiya (3 ekim 1961), Ekvador (20 ekim 1961) ve Venezuela'nın da (1965) katıldığı ortaklık. Montevideo'da bir daimî sekreterliği vardır; gümrük vergilerin indirilmesini (1972'de tamamıyle kalkacaktır) kolaylaştırmakla ve latin amerika ülkeleri arasında mübadeleyi geliştirmekle görevlidir. (L)

Latin Amerika Dayanışma teşkilâtı, 18 ocak 1967'de Havana'da toplanan Kıta konferansında 27 latin amerika delegasyonu tarafından kurulan teşkilât. Merkez olarak seçilen Havana'da ve 31 temmuz - 8 ağustos 1967'de ilk konferans toplandı. Görüşmelerde silâhlı mücadele taraftarları (bu arada F. Castro) ile «birleşik cepheler» kurularak yapılacak siyasî mücadeleye öncelik vermeyi tercih edenler (bu arada çeşitli komünist partileri) çatıştı. (L)

Latin Amerika Ortak pazarı, Punta del Este konferansında (nisan 1967) kurulması kararlaştırılan iktisadî topluluk; 1970'ten itibaren orta ve güney amerika devletlerini biraraya getirdi. (L)

Latina Via, M. Ö. IV. yy. ortasından itibaren Roma'yı Frosinone üzerinden Capua'ya bağlayan yol. (L)

Latin birliği, 23 aralık 1865'te, Fransa, Belçika, İtalya ve İsviçre arasındaki bir antlaşmadan doğan para birliği. Fransa'da bir imparatorluk kararnamesiyle (1866) yürürlüğe kondu. Bu antlaşma gereğince ve bazı şartlar altında, üye ülkeler, kendi altın ve gümüş paraları için aynı özellikleri uygulamayı ve içteki tedavülde, dört ülkeden herhangi birine ait parayı kabul etmeyi taahhüt ediyorlardı. Ekim 1868'de, birliğe Yunanistan da girdi ve üye sayısı beşe yükseldi. Kabul edilen ortak özellikler, Fransa'da 5 franklık sikke dışında yapılmış olan (1864) ve gümüş paralar ayarını 835/1 000'e düşüren tedbir göz önünde tutularak, cumhuriyet yılı XI'deki fransız ondalık sistem özellikleriydi. Latin birliği Birinci Dünya savaşına kadar yaşadı. İspanya, Romanya, Bulgaristan gibi bazı ülkeler, Birinci Dünya savaşına kadar geçerli kalan para sistemleri için, Latin birliğinin altın ve gümüş sikkeler için kabul ettiği özellikleri uyguladılar ama bu birliğe girmediler. (L)

LATİNCE i. (*latin*'den *latin-ce*). Latin dili: *Latince öğrenmek, öğretmek.* ‖ *Halk Latincesi,* yazarların edebî veya klasik Latinceden farklı olan ve halk tarafından konuşulan Latince. ‖ *Geç Latince,* Roma imparatorluğunun yıkılmasından sonra, bütün Ortaçağ boyunca kullanılan konuşma ve yazı Latincesi.

— ANSİKL. *Latince,* asıl anlamıyle, M.Ö. II. binyılda, Kuzeybatı Avrupa'dan gelerek Latium'da yerleşen kabilelerin konuştuğu dildir. Fakat, Roma'nın fetihleri sayesinde çeşitli lehçeler ve mahallî ağızlar ortadan kalkınca, *Latince* sözü Roma'da konuşulan dili belirtmek için kullanılmağa başlanmıştır.

Latince, hint - avrupa dil ailesindendir ve Hititçe, hint - iran dili ve Yunanca ile birlikte bu ailenin bilinen en eski temsilcilerinden biridir. Ayrıca, Keltçe ve germen diliyle ortak bazı gramer kuralları ve kelimeler, özellikleri Latincenin bu dillerle (özellikle Keltçe ile) yakın akraba olduğunu öne süren tezi destekler.

Latinlerin İtalya'ya geldiği sırada yerli halkın konuştuğu diller ve bunların Latinceye etkileri hakkında hiç bir bilgi yoktur. Bununla birlikte, Latinlerin, İtalya'ya gelince, yeni bir akdeniz medeniyetiyle ilişki kurdukları ve zeytin ile zeytinyağı (*oliva, oleum*), şarap (*vinum*), servi (*cupressus*), denizcilik terimleri (*ancora, gubernaculum*), çiçek, meyve, sebze (*lilium, rosa, ficus cucumis*), hayvan (*asinus, ciciada, ailus*) isimlerinin, dilin bu ilk döneminde aktarıldığı kesindir; bu kelimelerin çoğu, ya doğrudan doğruya Yunancadan veya ege dillerinden alınmıştır. Latincenin çevredeki dillerden yaptığı aktarmalar aralıksız devam etti ve Latinlerin ilişki kurdukları bütün milletler latince kelime hazinesinin zenginleşmesine az çok katkıda bulundular: Romalıları şehir medeniyetine alıştıran ve bir süre Roma'ya hâkim olan Etrüskler, latince kelime hazinesinde izler bıraktılar (msl. yunanca kelimelerin bozulması), Keltçeden de bazı meslek terimleri Latinceye girdi. Ama Latincenin yararlandığı asıl kaynak Yunancadır ve Yunancadan yapılan aktarmalar bütün dönemlerde aralıksız olarak devam etti. Yunanca, Latinceye her şekilde, sözlü veya yazılı, halk ağzı veya bilimsel terim, din dışı veya dinî, pagan veya hıristiyan, açıkça veya semantik kalıplar aracılığıyle girdi; Cicero'nun *poiotes*'ten hareket ederek *qualitas* kelimesini uydurması bunun en iyi örneklerinden biridir. Latinceden önce, okullarda Yunanca öğretilirdi ve yunan yazarlarından seçilen parçaların Latinceye çevrilmesi sık sık başvurulan bir alıştırmaydı. Yazı ile kanıtlanmış ilk latince metinler M. Ö. VI. yy.dan daha eski dönemlere inmez; ne var ki, dilin yapısını tanıtacak olan bol belgeye ancak M.Ö. III. yy.dan itibaren rastlanır ve hint - avrupa dilbilgisi sisteminin köklü değişikliğe uğradığı görülür. Fonetikte, vurgu artık serbest değildir ve asla zayıflayan ve düşmek üzere olan son heceye rastlamaz (msl. daha o devirde, eski yazıtlar üzerinde «*omnem*» yerine *omne,* «*unum*» yerine *oino;* «*militaris*» yerine *militare* görülür). Son harfin düşüşü başlangıçta farklı olan isim çekim hallerinin tamamen benzeşmesine (msl. nominativus *rosa;* accusativus *rosam;* ablativus *rosa*) ve bu tek biçimin ortaya çıkışı da iki anlamlılığı önlemek için ön takı ve edatların kullanılmasına ve analitik bir dilin oluşmasına yolaçtı. Diftonglar azalmağa başladı ve yalnız bilimsel yazılarla eski yazıtlarda yaşadı. İki ünsüz arasındaki ünlüler çok zayıf telaffuz edilmeğe başlandı: *s* titreşimlileşerek *r* oldu (*gero* ve *gessi*); *f*, *b*'ye (lehçesel kelime *rufus*'a karşı *ruber*) dönüştü; *v* (*audivi* > *audii*) ve *i* (*amayo* > *amo*) düştü v.b. Bu olay roman dillerinde daha da şiddetlenerek devam etti: Fransızcada *habere* > avoir; *sapere* > *savoir; adiutare* > aider v.b. verdi. Morfolojide de yenilikler görülür. İsimlerde, latince ikil ve cinsliksiz biçimi ortadan kaldırdı; isim çekim hallerini azalttı, dördüncü ve beşinci isim çekim sınıflarını ikinci ve birinciyle birleştirdi. Sıfatlarda, karşılaştırmalı kullanımlarda *-ior* eki yerini *plus, magis grandis* gibi dolaylamalı biçimlere bıraktı. İşaret sıfat ve zamirlerinde anlam farkları ortadan kalktı ve *ecce, ecce hic, iste, ille* unsurlarıyle güçlendirildi. Fiil çekimi de değişti. Perfectum ile birleşen aorist ortadan kalktı; optatif dilek kipiyle birleşti. *-o* ile biten hal ile *-or* ile biten edilgen hal arasındaki ayırım kaldı, ama etken - edilgen, yerini etkene bıraktı: *loquor* > *loquo.* İki fiil grubu oluştu: köklerinde uzun ünlü bulunan fiiller (*amare, debere, audire*) ve eski biçimleri daha çok muhafaza eden, kısa ünlülü fiiller (*legere*); bu kısa ünlülü fiiller çoğunlukla yerlerini birinci çekim grubuna giren daha düzenli biçimlere bıraktı; msl., *canere, ferre, pellere* yerine *cantare, portare, pulsare* v.b. kullanıldı. Bunun dışında, *amare habeo, umatum* gi-

LATONE

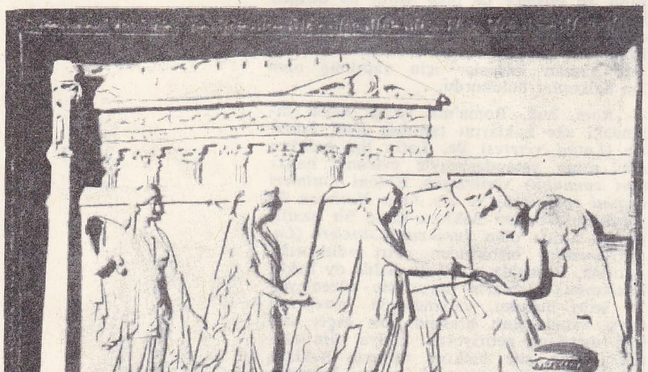

Latone'yi (solda) Artemis ve Apollon ile gösteren kabartma, Villa Albani, Roma

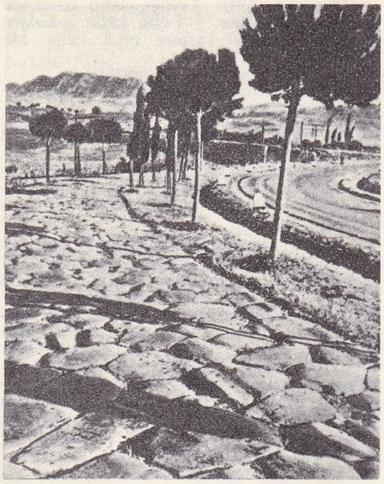

LATIUM: Paese di Vignarello'nun girişi

Foto. LAROUSSE; Dizionario Enciclopedico Italiano

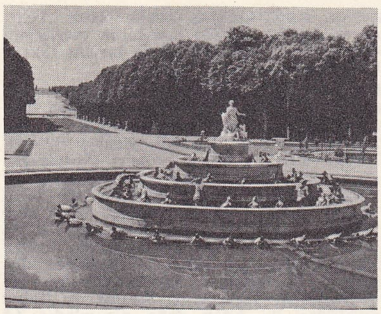

LATONE havuzu, Versailles, Paris

bi gelecek zaman biçimleri ortaya çıktı: edilgende, *amatus sum*'dan hareket edilerek şimdiki zaman ve *amatus fui*'den de *perfectum* zamanları yapıldı. Bu dönüşümler halk dilindeki metinlerde bile her zaman yer almaz; ama bazı örnekler, Aşağı Latince döneminde roman dillerinin doğuşundan hemen önce kazandığı önemi açıkça belirtir. Latincenin sentaksı, fonetik ve gramerle sıkı bağlantı halindedir. Yukarıda belirtildiği gibi, isim çekim hallerinin azaltılması (bundan doğan boşluk günlük kullanımda *ad* ve *de* öntakılarıyle giderildi) kelimelerin cümlede sabit bir düzene göre (özne, fiil, tümleç) sıralanmasına yolaçtı ve bu sıralanma bir sentaks değeri kazandı. Birleşik cümlede, üslûp bakımından ağır olan ve genellikle iki anlamlılıklara yolaçan mastar cümleciği yerine tümleyici cümlede *quod* veya *quia* bağlacının kullanılmağa başlandığı görülür; dolaysız üslûptaki dilek kipi yerini haber kipine bıraktı. Bu değişiklikler, çoğunlukla, Cicero üslûbuna bağlı kalan edebiyat dilinin tutuculuğu ile maskelendi; ama, roman dillerini veren Halk Latincesi bu yönde gelişmeğe devam etti.

Bununla birlikte, Yunanlılar örnek alınarak, bilimsel düşünceyi anlatmak için bir bilim dili kuruldu. Bu dil Cumhuriyet devri sonunda büyük gelişmeler gösterdi; nesir alanında Sezar, Cicero, Sallustus, Varro, şiir alanında ise Lucretius bu gelişmenin hem tanıtları hem de oluşturucularıdır. Bu zenginleşme, *-tas, -tus, -tio* ile biten soyut isimler, *-bilis, -ivus, -osus* ile biten sıfatların çoğalması sayesinde İmparatorluk devrinde de sürdü. Hıristiyan yazarlar, skolastik felsefe dilini hazırlayarak bu kelimeleri bol bol kullandılar (Boethius). Halk akımına paralel olarak bir yazı ve bilim Latincesi gelişti; Batı medeniyeti Yunancadan çok bu Latinceden yararlandı. (L)

LATİNCECİ i. ve sıf. (*latince*'den *latince-ci*). Latince ve latin edebiyatı uzmanı. || *Latinceciler okulu*, transilvanyalı rumen filologlar grubu. (Grup, XVIII. yy. sonunda ve XIX. yy. başında Romanya halkının ve dilinin latin kaynaklı olduğunu tanıtlamağa çalıştı.) [L]

LATİNÇİÇEĞİ blş. i. *Tropaeolum*'un yaygın adı.

— ANSİKL. Çiçekç. *Latinçiçeği*'nin birçok türü, kırmızı veya turuncu çiçeklerinin ve gök yeşili yapraklarının güzelliğinden dolayı bahçelerde yetiştirilir. Bunların en önemlisi Peru'da tabiî olarak yetişen çokyıllık bitkilerden tırmanıcı büyük latinçiçeğidir (*Tropaeolum majus*); dikine metrelerce yükselen tırmanıcı sapları, tirşe renginde yayvan geniş yaprakları, kokulu çiçekleri bulunan bitki Avrupa'da bahçelerde biryıllık olarak yetiştirilir. Çiçekleri salatalarda garnitür olarak kullanılır. Körpe tomurcuklarından ve taze meyvelerinden yapılan turşusu kapari yerine geçer. Oldukça yaygın bir bitki olan cüce latinçiçeği (*T. minus*) ise bütün kısımları bakımından ötekilerden küçüktür. (L)

LATİNİ (Brunetto), italyan bilgini (Floransa 1220'ye doğr. - ay.y. 1294'e doğr.). Ateşli guelfo; Fransa'ya sürüldü (1260"tan 1266'ya kadar); burada BRUNET LATİN adıyle tanındı. Oil diliyle *Hazine Kitabı* (1265'e doğr.) adlı bir eser yazdı; bu kitap XIII. yy. biliminin bir derlemesidir; arada efsanelere de yer verilmiştir ama esere iyi niyet hâkimdir. Dante'nin hocalarından biri oldu. Dante *İlahî Komedya*'nın (Divina Comedia) bölümlerinden birinde Latini'den söz eder.) [L]

LATİN imparatorluğu Bk. İSTANBUL LATİN İMPARATORLUĞU ve BİZANS İMPARATORLUĞU.

LATİN KRALLIĞI (KUDÜS). Bk. KUDÜS LATİN KRALLIĞI.

Latin ligi. Bk. LATİUM.

LATİNUS, Latium kralı ve Latinlere adını veren kahraman. Efsanesi, Roma'daki Truvalıların menşeleriyle ilgili bir mit'e kadar uzanır. Vergilius'a göre Latinus'un Lavinium kralı olduğu sırada Aeneas İtalya'ya gelerek kızı Lavinia ile evlendi. Başka bir efsaneye göre de, bir savaş sırasında kaybolan Latinus sonradan Latin konfederasyonunun taptığı latin tanrısı Jupiter olarak göründü; kültü Nemi gölüne hâkim bir dağın tepesindeydi. (L)

LATİSANA, İtalya'da komün, Veneto'da (Udino ili), Tagliamento ırmağı kıyısında, Frivli alçak ovasında, ıslah edilmekte olan bir idare bölümünün ortasında; 11 900 nüf. (L)

LATİUM, ital. **Lazio**, İtalyan yarımadasında bölge; kuzeyde Bolsena gölü, doğuda Abruzzi dağları, güneyde ve batıda Tiren deniziyle sınırlanmıştır; 17 184 km²; 3 922 000 nüf. Bölgede beş il (Frosinone, Latina, Rieti, Roma ve Viterbo) vardır.

Coğrafya

Hiç bir fizikî veya beşerî bütünlüğü olmayan Latium'un hayatı, Roma'nınkine sıkıca bağlıdır; itibarî sınırları, toprağı ancak yoksul bir tarıma elverişli olan ve yüzey şekilleri çok değişik bir bütünü kapsar. Dağlar arazinin üçte birini kaplar; Abruzzi'lerin ilk sıradağları olan bu dağların başlıcaları şunlardır: Sabini (1 000 m); Sibilini (Terminillo'da 2 213 m); Prenestini (1 000 m); tebeşirli kalkerlerden oyulan bu dağlar, dördüncü zaman havzaları yanında yükselir. Kuzeybatıdan güneydoğuya doğru sıralanan volkanik tepeler birçok göle hâkimdir: Volsini (Bolsena gölü); Cimini (Vico ve Bracciano gölleri); Albani (Albano ve Nomi gölleri); Lepini. Az çok verimli olan bu kütleler ormanlar veya tarlalarla örtülüdür. Kumlu veya killi olan kıyı ovası (topraklarının yüzölçümünün yüzde 15'i) tüf, volkanik topraklar ve külden oluşmuştur; Toskana Maremma'sının bir kısmını, Campana, Romana'yı (Agro Romano) ve tekdüze görünüşlü eski Pontine bataklıklarını içine alır.

İtalya'da birliğin sağlanışından beri bataklık ve sıtmalık ovaların ıslahına devam edilmektedir. Tiber halicinin kuzeyinde, Maccarese bölgesi bugün tahıl, sebze ve şarap üretmektedir. Güneyde, Lepini dağlarıyle deniz arasında, Pontine bataklıklarında büyük bir kurutma çalışması tamamlanmış ve yeni şehirler kurulmuştur (Latina, Sabaudia). Campana Romana hâlâ, tabiî çayırlar ve orta derecede verimli büyük tahıl tarlaları bölgesidir. Zeytinlikler her yerde 600 - 700 m yükseltiye kadar yaygındır. Meyve ağaçları da boldur. Bölgede önemli olan bağcılık özellikle Albano dağlarının alçak yamaçlarında yapılır. Frascati ile Marino'da üretilen şarap, romalıların ihtiyacını karşılar. Fakat zeytinlik ve bağlar dışında, Latium'un tarımı mahallî tüketime bile yetmez.

Tarih

Tarihöncesi çağda, Demir devrinde, Latium mezarları, güney etruria mezarlarına oldukça benziyordu. Bu çağ villanova medeniyetinden daha eski olan albano medeniyeti çağıydı. Roma'nın bugünkü yerine daha o tarihte yerleşilmişti. M.Ö. V. yy.-da özellikle Etrüsklerin aracılığıyle yunan etkileri yayıldı (pişmiş toprak kabartmalarla süslü tapınaklar). Otuz siteyi kapsayan *Latin birliği* o devirde kuruldu; bu sitelerin Albano dağlarındaki ortak din merkezlerinde (Monte Cavo) latin Jüpiter'i bayramları kutlanırdı (*Latiar*'ın kurban edilmesi). Albe, Lanuvium, Aricia, Tusculum, Preneste, Fidenes v.b. kır kasabalarıydı. Ama siyasetleri canlıydı ve koloniler kurmuşlardı (Signia, Norsa, Cara). Roma, başlangıçta öteki kasabalardan farklı değildi. Dinî topluluğa dahil olmakla birlikte Latin birliğine katılmadı; ama tarihlendirilmesi ve yorumlanması güç serüvenlerden sonra (Regilla Gölü zaferi) en az iki defa komşu dağlardaki halklara (Eque'lerle Volsci'ler), sonra da Galyalılara (M. Ö. 358 - 354'e doğru) karşı Latin birliği ile ittifak yaptı. Fakat kısa bir mücadeleden sonra Latinler yenildiler ve Latin birliği M.Ö. 338-335'te dağıldı. Ancak dinî bir bağ kaldı ve Roma'ya boyun eğen Latinler, latin hukukundan ilk yararlanan halk oldular (*Jus civitatis sine suffragio*). Eque'ler ve Volsci'ler gibi halklar eski Latium'da değildiler; ama Latium Novum, yani Büyük Latium'un kapladığı bölge içinde kaldılar; Büyük Latium, Augustus zamanında Birinci Bölgenin (Latium ile Campania) büyük kısmını meydana getirdi. Bk. ROMA.

Dil

Roma'da ve Latium eyaletinde konuşulan lehçeye (bu lehçeye İtalyanca'da *Romanesco* adı verilir) Alessandro Benetti'nin (XVII. yy.) *I Torti Vendicati* adlı komedisinin bazı diyaloglarında rastlanır; ama latium lehçesinin edebiyat lehçesi haline gelebilmesi, ancak Jachella della Lenzara takma adıyle tanınan şair Benedetto Micheli (öl. 1784) ve özellikle Giuseppe Gioacchino Belli (1791-1863), Cesare Pascarella (1858 - 1940) ve asıl adı Carlo Alberto Slaustri (1873 - 1950) olan Trilussa'nın ince nükteli soneleri sayesinde mümkün olabildi. Güney italya lehçelerinin bir çoğu gibi Latium'da konuşulan lehçenin de

Georges de LA TOUR
«Pireli Kadın»
Lorrain müzesi, Nancy, Fransa

Quentin de LA TOUR
Alembert'in portresi
Louvre müzesi, Paris

Foto. Giraudon (LAROUSSE)

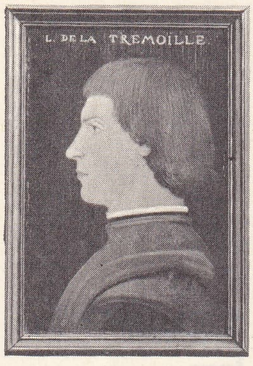

Louis II de la TREMOILLE
Ghirlandaio'nun eseri
Condé müzesi,
Chantilly, Fransa

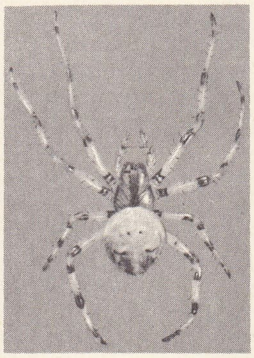

latrodectus

mareşal
LATTRE DE TASSIGNY

ses sistemi büyük ölçüde ses değişimlerinin etkisinde kalmıştır (ital. *dente, denti, vecchio, vecchia* karşılığı *dente, diénti, viecchiu, vecchia*). Bu diftonglar bugün çoğunlukla birinci unsurlarını yitirmiştir; ikinci unsurun da kapanması sonucunda modern lehçede *dénte, vécchia* (açık *e* ile), ama *dénti, vécchiu* (kapalı *e* ile) biçimleri ortaya çıkmıştır. Ses değişimi şu örneklerde ilerleyicidir (ve kelime sonunda meydana gelir): *primu, dicu* (ital. *primo, dico*), ama bunun yanı sıra *severo, tempo.*

Bu lehçenin ünsüz sisteminde görülen özellik, kelime başlarındaki *b*'lerle *v*'lerin zayıflaması, hattâ bütünüyle yok olması (ital. *bocca* karşılığı *vocca* veya *occa*), ilerleyici benzeşimlerin çokluğu (ital. *guando, palomba, caldo* karşılığı *quanno, palomma, callo*) ve *l* harfinin gırtlaksı veya dudaksı ünsüz önündeki tuhaf evrimidir (ital. *salvo* karşılığı *saivo*, bugün *sarvo*). Nihayet, damaksı bir fonem tarafından izlenen *p* şırlamalı bir sese («[i]) dönüşür: ital. *so* (lat. *sapio*) karşılığı *saccio*. Morfoloji ve sözdizimi, giderek toscana lehçesine benzemekte ve latium lehçesi, gerek Roma'da gerekse Latium'un geri kalan bölümünde yavaş yavaş unutulmaktadır. (L)

LATİVUS i. (lat. k.). Dil bil. Fiil tarafından belirtilen eylemin yöneldiği amacı anlatan akkuzatif. (L)

LÂTME i. (ar. *latm*'dan *latme*). *Esk.* Şamar, tokat: *Hâlâ düşünen başlara hep lâtme-i tenkil / Hâlâ sırıtan dişlere hep lokme-i inâm* (Tevfik Fikret). ‖ *Lâtme-hâr*, tokat yiyen. ‖ *Lâtme-zen*, tokat atan. (M)

LATMOS. Esk. coğ. Anadolu'da dağ. Ege denizi yakınında, Miletos ile Herakleia arasında; efsaneye göre Artemis, sevgilisi Endymion'u burada ziyaret ederdi. Latmos şehriyle Latmos koyunun adı Latmos dağından gelir. Bugün *Beşparmak dağı*. (L)

LATMOS. Coğ. Bk. HERAKLEİA.

LATMOS dağı. Bk. BEŞPARMAK DAĞI.

LATOFAO veya **LEUCOFAO,** Fransa'da Laffaux veya Bois-du-Fays'e (Aisne) tekabül ettiği sanılan eski bölge, Laon ile Soissons arasında. 596'da Fredegunde, Avusturyalıları burada yendi. 680'de Ebroin, Herstal'li Pepin'i burada bozguna uğrattı. (L)

LATOMİA i. (yun. *las*, taş ve *temnein*, kesmek'ten). Esk. çağ. Taş veya mermer ocağı. (Kelime, yalnız, cezaevi görevi yapan Syrakusai'deki geniş, derin, üstü açık latomialar için kullanılır. Sicilya seferi sırasında esir edilen atinalılar buraya kapatılmışlardı. Cicero, *Verrinae Orationes* adlı eserinde latomiayı tasvir eder. Bu latomialar bugün de ziyaret edilmektedir.) [L]

LATONE. Mit. İlkçağ tanrıçası. Apollon ile Artemis'in annesidir. Romalılar onu sağlık tanrıçası sayıyorlardı. Özellikle Delos ve Lykia'da saygı gösterilen yunan tanrıçası Leto'nun eşidir.

— İkonogr. *Latone*'ye yunan sanatında çok zaman, oğulları Apollon ve Artemis ile birlikte saygı gösterilirdi. Delphoi'de Apollon tapınağının alınlığında, Selinonte'nin bir ayna'sında (metope), aslı kaybolmuş olan ve bugün elde yalnız kaidesi bulunan (Atina) heykel topluluğunda ve Louvre'daki bir yunan vazosunda yer alır. Parthenon'un alınlıklarından birinde sıralanmış insan yüzlerinden birinin de (Londra) ona ait olduğu sanılır. Çağdaş sanatta, Latone, deseni Mignard'dan alınmış olan halılarda (Saint - Cloud galerisi) ve özellikle Versailles'da Marsy kardeşlerin, Granja bahçelerini örnek alarak yaptıkları ünlü Latone havuzunda görülür. *Köylüleri Kurbağa Biçimine Sokan Latone* sahnesi ise ressam Rubens (Münih) ve Jouvenest'in (Epinal) eseridir. (L)

LATORFİYEN i. ve sıf. (fr. *lattorfien*). Jeol. Oligosenin alt katı; Tongriyen ve Sanuvaziyen ile yaşıt *Nummulites germanicus*'lu yeşil kumdan meydana gelir. (L)

LATORRE (Mariano), şilili yazar (Cobquecura 1886 - Santiago 1955). Hikâye ve romanlar yazdı; şili halkının hayatını ve törelerini konu alan «kreol» okulunun öncüsüdür. Eserleri: *Zurzulita* (1921); *La Isla de los Pajaros* (Penguenler Adası) [1955]. (L)

LATOS. Esk. coğ. Girit adasında şehir; adanın en eski şehirlerinden biridir. Bugünkü Gula şehri yakınında ortaya çıkarılan birçok yıkıntı sayesinde keşfedildi. İki tepe üzerine inşa edilen şehrin iki akropolisi vardı; beşgen biçimli agorası ilgi çekicidir. Küçük boyutlu yapıları Eskiçağ (M. Ö. VIII. yy.) ile helenistik devir arasında inşa edilmiştir. (L)

LATOSOL i. (fr. *latosol*). Bazı yazarlar tarafından tropikal bölge topraklarına verilen ad. (Bu topraklar alüminyum ve demir oksitleri bakımından zengindir.) [L]

LATOUCHE (Gaston DE), fransız ressamı (Saint - Cloud 1854 - Paris 1913). Zarif ve dekoratif bir üslûpla, günlük hayattan ve kır eğlencelerinden sahneler çizdi: *Kuğular* (Paris Art Moderne müzesi); *Laval'li Keşiş* (Mans müzesi), *Thérèse'in Evindeki Şenlik* (Cambo'da Edmond Rostand'ın villası). [L]

LATOUCHE (Hyacinthe THABAUD DE LATOUCHE, **Henri de** — denir), fransız yazarı (La Châtre 1785-Aulnay-sous- Bois 1851). Birkaç komedisi oynandı. *Le Tour de Faveur* (İyilik Sırası) [1818] büyük başarı kazandı. 1819'da *Oeuvres d'André Chénier*'yi (André Chénier'nin Eserleri) yayımladı; tamamlanmayan bu yayında Latouche, Chénier'nin eserleri içinde büyük değer verdiği ancak bir eserinin özünü halka açıklayabildi. Şair yönüyle Latouche, romantik akımın öncülerinden biridir; fakat bu romantizm, ne Restorasyon ile, ne kiliseyle uzlaşan, ne de yazarın Cénacle şairlerine karşı, özellikle büyük gürültü koparan «Edebiyat Dostluğu Üstüne» adlı makalesinde, sert ve kaba bir dil kullanmasını engellemeyen değişik bir romantizmdi. Zaten şiir kitapları da (*Adieux* [Vedalar], 1843; *Les Agrestes* [Kırlar] 1844) yeni şiirle hiç bağdaşmaz. Bununla birlikte, yönettiği gazete ve dergilerde (*Le Mercure du XIXe Siècle* ve *Le Figaro*, 1828) edebiyata yenilikler getirdi ve George Sand'ın kabiliyetini farketti. Marcelona Desbordes-Valmore'un basılmamış mektupları yayımlanınca (1896), Marceline'i teşhir edenin Latouche olduğuna inanıldı. Ölümünden sonra şiirlerini yayımlayan (*Encore Adieu* [Gene Elveda], 1852) Pauline de Flaugergues, şairin son günlerinde avuntu kaynağı oldu. (L)

LA TOUR (Georges DUMESNİL DE), fransız ressamı (Vic-sur-Seille 1593'e doğr. - Lunéville 1652). Eserleri uzun zaman Caravaggio taraftarı ressamlara, hattâ ünlü *Saz Çalgıcısı* tablosu (Nantes) bile Velasquez, Zurbaran veya Murillo'ya mal edildi. 1618'de Lunéville'e yerleşti. Lorraine dükü, 1633'te Louis XIII Sebastien (*Azize Eirene, Aziz Sebastianus İçin Gözyaşı Döküyor*, Berlin müzesi) ve fransız işgali sırasında Nancy valisi La Ferte için çalıştı. Gösterişli ve yapmacıklı bir üslûpla çalışan Lorraine'li ressamların (Bellange), romalı ve hollandalı (Terbrugghen, Honthorst) veya Jean Clerc gibi Lorraine'li Caravaggio taraftarlarının etkisinde kaldığı görülür, fakat bir mum ışığının boyutları sadeleştirdiği ve koyu zemin üzerinde kırmızı veya kahverengi lekeler halinde ayırdığı gece sahnelerinde, kendine has bir üslûbu vardır. Bu eserlerinin orijinalleriyle eski kopyalarını birbirinden ayırmak çoğu zaman güçtür. Başlıca eserleri: *Gece Lambası* (Louvre, imzalı, 1628'e doğr.); *Yeni Doğan Bebek* (Rennes müzesi), *Çobanların Tapınması* (Louvre), *Mahpus* veya *Job ile Karısı* (Epinal), *Bağışlayan Aziz Hieronymus* (Stockholm, Grenoble), *Aziz Francesco Vecd İçinde* (Le Mans), *Dülger Aziz Yusuf* (Louvre), *Aziz Petrus'un İnkârı* (Nantes, 1650). *Aziz Yusuf ve Melek* ((Nantes), *Pireli Kadın* (Nancy). [L]

LA TOUR (Maurice QUENTİN DE), fransız pastelcisi (Saint - Quentin 1704 - ay.y. 1788). Jean-Jacques Spoede'in atelyesine girdi. Louis de Boullongne ve Jean Restout'dan da ders aldı. Vivien ve Rosalba Carriera'nın moda haline getirdikleri pastel tekniğinde uzmanlaştı. 1750'de kralın ressamı oldu. Saray, sanat, edebiyat ve tiyatro dünyasındaki meşhurların portrelerini yaptı: *Marie Leszczynska, Pompadour Markizi, Jean - Jacques Rousseau* v.d. 1784'te kardeşiyle birlikte Saint - Quentin'e döndüğü zaman, orada kurmuş olduğu resim okulunu zengin bir şekilde donatarak eserlerinin önemli bir kısmını bu okula bıraktı (Saint-Quentin müzesi). [L]

LA TOUR DU PİN (Patrice), fransız şairi (Paris 1911). J. Supervielle tarafından desteklendi, *Les Enfants du Septembre* (Eylül Çocukları) [1932] adlı şiiriyle tanındı. İlk şiir kitabı *Quête de Joie*'yı (Sevinç Peşinde) 1933'te yayımladı. *Une Somme de Poésie* (Bütün Şiirleri) adlı eserinde daha önceki şiirlerini biraraya getirdi. Her çeşit yapmacıktan uzak bir anlatımla yazdığı bu şiirler, dünyanın sırrını keşfetmek isteyen bir hıristiyan metafizik tedirginliğini dile getirir. *Contemplation Errante* adlı eseri de aynı görüşle yazılmıştır. *Somme de Poésie* serisinden iki kitap daha yayımladı: *Le Second Jeu* (1959); *Petit Théâtre Crépusculaire* (1963). [L]

LA TOUR DU PİN (René, — **Chambly de la Charce** markisi), fransız sosyoloğu (Arrancy - sur - Crusne, Meuse 1834 - Lozan 1924). Subay olarak, Cezayir ve İtalya savaşlarına katıldı. 1870'te, Komün hareketinden sonra, işçi sınıfı lehine girişiği «hıristiyan karşı ihtilâl» hareketinde, birlikte çalıştığı Albert de Mun ile birlikte Metz'de hapsedildi. Katolik işçi derneklerinde siyasî faaliyet göstermek amacıyle 1880'de ordudan ayrıldı. Léon Harmel ile birlikte sendika hareketine katıldı. Cumhuriyet yönetimini desteklemesini doğru bulmadığı için Mun'dan ayrıldı. Eylem adamı olmaktan çok bir düşünür olan La Tour du Pin, XIX. yy. sonunda, sosyal katolik akımın temsilcisi olarak dikkati çekti. Sosyal yapının (bu yapı hıristiyan nitelikleri taşımalıdır) sağlam bir şekilde ancak iki temel üstünde kurulabileceğini ileri sürdü: meslekî birliklerin gruplaşmasından doğan korporatifler ile partileri değil menfaatleri temsil eden gruplar. Sisteminin temeli olan işletmelerin, işçi ve patron sendikaları tarafından seçilen karma heyetler ile yönetilen korporasyonlar (loncalar) halinde gruplaşması, ayrıca korporasyonların üretimi yönetmesi gerektiğini ileri sürdü. Cenevre piskoposu Mermillod ile birlikte, Fribourg birliğini kurdu (1884). Bu birlik, bütün Avrupa sosyal katoliklerinin her yıl toplanmasını sağladı. Bu topluluğun, yaptığı açıklamalarla, Leo XIII tarafından *Rerum Novarum* (15 mayıs 1891) genelgesinin yayımlanmasına yolaçtığı ve çeşitli ülkelerde çalışma şartlarının daha iyi hale sokulmasında etkili olduğu görüldü. La Tour du Pin'in demokratik hareketi demagoji ile, kapitalizmi de plütokrasi ile karıştırmasına rağmen, çağdaş sosyal katoliklik üstünde önemli etkisi oldu. Başlıca eserleri: *Les Phases du Mouvement Social Chrétien* (Sosyal Hıristiyan Hareketinin Safhaları) [1897]; *Vers un Ordre Social Chrétien* (Bir Sosyal Hıristiyan Düzene Doğru) [1907]. (L)

LA TOUR MAUBOURG, ünlü fransız ailesi Fay'ların Vivarais bölgesindeki bir kolu; ataları Christophe de Fay (öl. 1548) ile Malet de La Tour Maubourg baronunun kızı Marguerite'dir. Bu ailenin belli-başlı temsilcileri şunlardır: Jean Hector **de Fay, La Tour Maubourg** markisi, Fransa mareşali (Maubourg şatosu 1674 - Paris 1764). 1738'de tümgeneral oldu, Dettingen'de (1143) ve Raucoux'da sivrildi, burada yaralandı (11 ekim 1746). Saint - Malo valiliği yaptı; — Marie Charles César Florimond **de Fay, La Tour Maubourg** kontu, general (Grenoble 1757 - Paris 1831). Puy vilâyetinden soylular sınıfının milletvekili oldu (1789), La Fayette ile birlikte Tiers État hükûmetine bağlandı ve kralı Varenes'den Paris'e getiren heyete katıldı (haziran 1791), La Fayette ile birlikte göç etti (19 ağustos). Avusturyalılar tarafından hapsedildi, 1797'de serbest bırakıldı. Bonapart'a bağlandı, Bourbon'lara katıldı, Fransa Yüksek meclisi üyesi oldu (haziran 1814). Yüzgün sırasında gene Napolyon'a döndü ve Yüksek meclise tekrar alındı (1819); — Marie Victor Nicolas **de Fay, La Tour Maubourg** vikontu, sonra markisi, general (La Motte - Galaure 1768 - Farcy-lés - Lys, Melun yakınları 1850), öncekinin kardeşi. Krallık muhafız birliğinde subaydı (mart 1789), kraliçeyi korudu (6 ekim). Süvari albayı iken 1792'de göç etti. Dönüşünde

Foto. Viollet, U.S.I.S. (LAROUSSE)

Mısır'da Kléber'in, sonra Menou'nun (1800) yaverliğini yaptı ve general olarak bütün İmparatorluk devri savaşlarına katıldı. Mart 1814'te kont oldu, Bourbon'lara katıldı, Yüzgün sırasında bir kenara çekildi, Mareşal Ney'in idamı için oy verdi, 1817'de marki, ocak 1819'da Londra büyükelçisi, savaş bakanı (kasım 1819 - aralık 1821) oldu. Sürgündeki Bourbon'lara katılmak üzere ağustos 1830'da istifa etti. Bordeaux dükünün valisi oldu ve Fransa'ya ancak 1848'de döndü. (L)

LATRAN. Bk. LATERANO.

LATREİLLE (Pierre André), fransız tabiat bilgini (Brive-la-Gaillarde 1762 - Paris 1833). Rahipti; Paris'e gitti. Orada Haüy, Fabricus, Lamarck v.b. ile ilişki kurdu. Devrim sırasında Paris'ten uzaklaşmak zorunda kaldı. Birçok defa tutuklandı, serbest bırakıldıktan sonra, Paris'e döndü, Lamarck'tan boşalan kürsüye getirildi. Jussieu'nün botaniğe uyguladığı tabiî metot ilkelerini, *Précis des Caractères Généraux des İnsectes, Disposés dans un Ordre Naturel* (Tabiî Bir Düzene Göre Sınıflandırılmış Böceklerin Genel Karakterleri Üstüne İnceleme) [1796] adlı eserinde böceklere uyguladı. Böceklerle kabuklular üstüne de incelemeler yazdı ve Cuvier'nin *Règne Animal* (Hayvan Dünyası) adlı eserinin hazırlanmasında çalıştı. (L)

LA TRÉMOİLLE (Louis II DE), **Thouars** vikontu, **Talmont** prensi, fransız savaşçısı (Thouars 1460 - Pavia 1525), Saint - Aubin - du - Cormier zaferiyle (1488) «Çılgın Savaş» adı verilen ayaklanmayı bastırdı, orduları Apennin'lerden geçirerek İtalya'da birçok yararlık gösterdi ve Fornovo zaferine katıldı (1495). 1500'de Milanese'yi ele geçirdi. Agnadello'da başarı sağladı (1509); 1513'te Milano dükalığını aldı, fakat Novara'da İsviçrelilere yenik düştü. Pek parlak olmayan bir antlaşmayle Bourgogne'u İsviçrelilerden kurtardı (1513). Melegnano ve Pavia'da da savaştı. AMANSIZ ŞÖVALYE adıyle anılırdı. (L)

LATROBİT i. (fr. *latrobite*). Miner. Tabiî alüminyum ve kalsiyum silikat (Hidratlı anortit çeşidi.) [L]

LATRODECTUS i. Zool. Sıcak ülkelerde yaşayan örümcek. (*Theridiidae* familyasından.)

— ANSİKL. *Latrodectus*'lar yuvarlak koca karınlı, oldukça büyük boylu örümceklerdir. Rengi genellikle kırmızı benekli siyah veya beyaz benekli kızıl sarıdır.

Zehirlidir. Amerikalıların «siyah dul» dedikleri *Latrodectus mactans*, özellikle çeşitli polis romanlarında kendisine verilen rolden dolayı büyük bir ün kazanmıştır. (L)

LATRUNCULUS i. («küçük hırsız» anlamında lat. k.). Esk. Rom. Dört köşe bir masada oynanan, dama ve satranca benzer oyun. (L)

LATTES, Fransa'da Herault idare bölgesinde komün; 1 400 nüf. Bugün denize 4 km uzakta, Lez kıyısında. 1963'ten beri Arnal, Prades ve Mazurel tarafından kazılmaktadır. Phokia'lıların Marsilya'da kurdukları koloniden önce kurulan Lattes, M. Ö. 770'te kıyının en güçlü şehirlerindendi. Kazılarda sağlam döşenmiş bir roma yolu, bir roma şehri, birbiri ardına yıkılan ve yeniden kurulan 9 site (M.Ö. VII. yy.da Etrüks ve İberlerinkinden galya - roma yerleşmesine kadar) ortaya çıkarıldı. 1965'te marsilya gümüşünden 2 000 obolluk bir hazine bulundu. Kyklades adaları, ionia, sonra da masalia denizcilerinin uğradığı Lattes'a, M.Ö. V. yy.da Yunanlılar asmayı (kazılara kadar Languedoc'a M. Ö. II. yy.da Romalılar tarafından getirdiği sanılıyordu) getirdiler. Yunan katkısı şehirde bulunan attike, ionia ve phokia seramiklerinden de bellidir. (L)

LATTES (Elia), italyan etrüsk medeniyeti bilgini (Venedik 1843 - Milano 1925). Milano akademisinde profesör. Özellikle, hint - avrupa dili saydığı Etrüskçe ile ve italik dillerle uğraştı. *İndice Lessicale Rusco* (Etrüskçe Lûgat İndisi) [1914] en önemli eseridir. (M)

LATTİCİNİO i. (ital. k.). Kalay oksitle donuklaştırılmış beyaz cam; XVI. yy.da Venedikliler tarafından oymalı vazoların yapımında kullanılmıştır. (L)

LATTRE DE TASSİGNY (Jean Marie Gabriel DE), Fransa mareşali (Mouilleron-en -Pareds, Vendée 1889 - Paris 1952). 1911'de Saint-Cyr okulunun süvari sınıfından çıktı. Birinci Dünya savaşında dört defa yaralandı. Piyade sınıfına geçti. 1921-1926 Arasında Fas'ta hizmet gördü, Rif muharebesi sırasında yeniden yaralandı. 1935'te Metz'teki 151. Piyade alayına kumanda etti. 1939'da generalliğe yükseldi; 1941'de Tunus'taki birliklerin üst kumandanı oldu. Kasım 1942'de Almanların serbest bölgeye zorla girmelerine karşı isyan etti, tutuklandı, yüksek makamlar tarafından emekliye sevkedildi ve on yıl hapse mahkûm oldu. 1943'te Cezayir'e kaçmayı başardı; orgeneralliğe yükseltildi. Elbe adasını zaptettikten sonra (17-20 haziran 1944) Fransa'nın kurtuluşunda müttefiklerle işbirliği yapan fransız birliklerinin başına getirildi. 1. Fransız ordusu kumandanı olarak Saint-Tropez'ye çıkarma yaptı (16 ağustos 1944). 8 Mayıs 1945'te Berlin'de Fransa adına alman ordularının teslim sözleşmesini imzaladı. Temmuz 1945'te ordu genel müfettişi oldu, üç yıl sonra Brüksel Antlaşma teşkilâtına çağırıldı. 1950 - 1952 Arasında Çinhindi'nde başkumandanlık yaptı. Daha sonra millî bir vietnam ordusunun kurulmasına çalıştı. 1952'de hastalanarak öldü. 1949'da *Histoire de la* Ier *Armée Française* (I. Fransız Ordusu Tarihi) adlı bir eser yayımladı. (L)

LATTUADA (Alberto), italyan filim yönetmeni (Milano 1914). 1940'ta Milano sinematek'inin kurulmasına yardım etti. İlk filimleriyle «kaligraflar» arasında yer aldı: *Giucomo l'İdealista* (Ülkücü Giacomo [1942]; *La Frecia nel Fianco* (Böğre Saplanan Ok) [1944]. Daha sonra yeni-gerçekçi akıma katıldı: *Haydut Istırabı* (İl Bandito) [1946]; *Katil Baba* (İl Delitto di Giovanni Episcopo) [1947]; *Merhametsiz* (Senzo Pieta) [1948]; *Po Değirmeni* (İl Mulino del Po) [1949]; *Varyete Işıkları* (Luci del Varieta) [Federico Fellini ile ortak yapım, 1950]. 1952'de en iyi filmini yaptı: *Kaput* (İl Capotto). Bu tarihten sonra yönettiği filimler: *Fahişeler Pansiyonu* (La Spiaggia) [1953]; *Guendalina* (1957); *Tatlı Hayaller* (İl Dolci İnganni) [1960]; *Lo İmprevisto* (Beklenmeyen Adam) [1961]; *Mafioso* (1962). [L]

LATTUADA (Felice), italyan bestecisi (Caselle di Morimondo, Milano yakınları, 1882 - Milano 1962). 1937'den itibaren Milano'da, Civica Scula Müzik okulunu yönetti. Altı opera (*Fırtına*, 1922; *Güllünç Kibarlar*, 1929; *Salamanca Mağarası*, 1938), senfonik eserler (*Senfonik İzlenimler*, 1954; *Savaş Mezarlığı*), oda müziği, koro müziği ve filim müziği besteledi. (L)

LATUKA i. Leng. Nil öbeğinden zenci afrika dili. (L)

LATUR. Bk. LAUTARD.

LAUAN i. Filipinlerde çeşitli *dipterocarpaceae* türlerinden elde edilen odun. (Özellikle Japonya'ya ihraç edilir ve orada kontrplak sanayiinde kullanılır. (L)

LÂUBALİ veya **LÂÜBALİ** sıf. (ar. *lâubâli*, «aldırmam»). Saygısız, çekinmesi olmayan: *Aslında alaycı, lâubali, tenkitçi bir karakteri olan şair, bu etkinin verdiği esinle büsbütün lâubali ve coşkun hale gelmiştir* (Cahit Öztelli). ‖ Teklifsiz, senli benli olan: *Son günlerin hafif ruhlu, lâubali ihtiyarı oluverdi* (H. E. Adıvar). *Birkaç dakika evvel kâhya kadınla komedya oynayan, son derecede lâubali görünen Dehri efendi bu defa gazap kesilip...* (H. R. Gürpınar).

◆ **Lâubalileşmek** veya **Lâübalileşmek** dönşl. f. Lâubali davranışlarda bulunmak.

◆ **Lâubalilik** veya **Lâübalilik** i. Lâubalice yapılan davranış, saygısızlık: *Daha sayayım mı efendi amca? diye bir de lâubalilik ettim* (B. Felek).

◆ **Lâubaliyâne** zf. *Esk.* Saygısız, teklifsiz bir biçimde. (M)

LAUBE (Heinrich), alman yazarı (Sprottau, Silezya 1806 - Viyana 1884). 1833'te, Leipzig'de yayımlanan *Zeitung für die elegante Welt*'in (Kibar Çevrenin Gazetesi) başyazarıyken, Burschenschaft ve Genç Almanya taraftarı eğilimlerinden ötürü Saksonya'dan kovuldu ve Prusya'da hapsedildi. Daha temkinli davranarak liberal akımı desteklemeğe devam etti ve 1848'de Frankfurt diyetine seçildi. 1849'dan 1867'ye kadar Viyana'da Hofburgtheater'i yönetti. Tarihî ve siyasî yazılarında Genç Almanya'nın sözcülüğünü yaptı, ayrıca dramlar yazdı: *Rokoko* (1841); *Die Karlsschüler* (Karl Okulunun Öğrencileri) [1846]; *Struensee* (1847). [L]

LAUBER (Cécile), almanca yazan isviçreli kadın edebiyatçı (Luzern 1887). Birçok roman ve hikâye yayımladı: *Die Versündigung an den Kindern* (Çocuklara Karşı İşlenen Günah) [1924]; *Die Wandlung* (Dönüşüm) [1929]; *Land Deiner Mutter* (Annenin Toprağı) [1946-1950]; bu son romanının III. ve IV. cildi 1952 - 1957 arasında çıktı. 1961'de yeni hikâyelerini yayımladı: *İn Der Gewalt der Dinge* (Eşyanın Zorbalığı). [L]

LAUBER (Joseph), isviçreli besteci (Ruswil, Luzern 1864 - Annecy, Yukarı Savoia 1952). Münih'te Rheinberger'in, Paris'te Massenet'nin öğrencisi oldu. Orkestra şefliği yaptıktan sonra 1907'den itibaren Cenevre konservatuvarında beste ve çalgı öğretmenliği yaptı. Bir opera, beş senfoni, dört *süit, uvertürler* ve orkestra için eserler, koro müziği, dinî müzik ve oda müziği besteledi; ayrıca *Ad Gloriam Dei* (1900) ve *Kaybolan Cennet* (1908) adlı oratoryaları vardır. (M)

LAUBERG (Carlo), italyan yurtseveri (Teano? 1753'e doğr. - Paris 1835). Napoli'de fizik ve matematik profesörüyken ileri fikirleri yüzünden kaçmak zorunda kaldı (1794-1799). Fransız ordusunun baş eczacısı olarak İtalya'ya döndü ve Napoli cumhuriyeti Geçici hükûmeti başkanlığına tayin edildi. Rejim değişince, kendini bilimsel çalışmalara verdi. (L)

LAUBEUF (Maxime), fransız gemi mühendisi (Poissy 1864 - Cannes 1939). 1887'de Brest limanına tayin edildi, 1889'dan sonra özellikle denizaltı gemiciliğiyle ilgili araştırmalar yaptı. 1904'te hizmete giren denizaltıların planlarını çizdi ve yapımını yönetti. Kendi hesabına denizaltı inşa etmek için, 1906'da devlet görevinden ayrıldı. (L)

LAUBRY (Charles), fransız kalp mütehassısı (Saint-Florentin 1872 - Flogny 1960). Vaquez ile bir tansiyon âleti yaptı. Kalpte duyulan «dörtnal sesi» ile hafif seslerin sebebini açıkladı, göğüs anjininin oluşumunda koroner bozukluklarının rolünü ortaya koydu. (L)

LAUCHHAMMER, Almanya'da (Doğu Almanya, Cottbus idare bölümü) şehir, Dresden'in kuzeyinde; 29 700 nüf. Büyük linyit işletme ve kok kömürü imal etme merkezi. (L)

LAUD (William), İngiliz rahibi (Reading 1573 - Londra 1645). 1601'de papaz, 1621'de Saint David's piskoposu oldu ve 1625'te, Charles I tahta çıkınca, bütün İngiltere kilisesini nüfuzu altına alma imkânını kazandı. 1628'de Londra piskoposu, 1629'da Oxford üniversitesi rektörü, 1633'te Canterbury başpiskoposu oldu ve Charles I'in dinî siyasetini belirleyerek kırallık imtiyazlarını şiddetle savundu. Otoriter yaratılışı hiç bir düşünce ayrılığına izin vermezdi. Püritenliğin gelişmesine karşı, sert bir Anglikanlığı kabul ettirmek istedi ve muhalefeti zulümle yenmeğe çalıştı. Piskoposluk disiplinini İskoçya'ya da kabul ettirmek istedi, fakat monarşik mutlakıyeti sarsan kuvvetli bir millî ayaklanmadan başka bir sonuç elde edemedi (1637). Genel hoşnutsuzluk karşısında, Charles I, ilâhiyatçısını uzaklaştırmak zorunda kaldı. 1940'ta Avam kamarası tarafından mahkemeye verilen Laud, 1641'de Londra kalesine hapsedildi, sonra idam edildi. (L)

LAUDA i. (lat. k.). Kilise âyinlerinde, gün doğmadan yapılan duanın bir kısmını meydana getiren müzik biçimi.

— ANSİKL. XII. yy.da, *laudantes* veya *laudesi* denen laik topluluklar kurulmuştu; bunlar monodik (tek sesli) şarkılar söyler, eş seslerken kurulu (homofon) bir koro da çeşitli hareketlerle bu şarkıların bir çeşit yorumlamasını yapardı. Daha çok Umbria bölgesinde kurulan bu yardımsever topluluklar, konularını âyin ve dua kitaplarından (msl. Aziz Francesco Neşidesi) alıyorlardı. Çoksesli lauda'lar dışında bir de XVI. yy.da italyan monodik üslûbunun et-

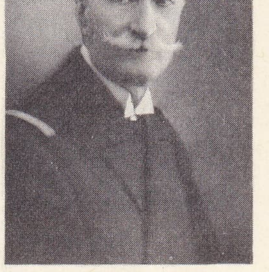

Maxime LAUBEUF

William LAUD
D. Loggen'in eseri
Van Dyck'dan
Cabinet des Estampes, Paris

LAUDERDALE dükü
Beckett'in eseri
Reiley'den
Cabinet des Estampes, Paris

Foto. Keystone (LAROUSSE)

Max von LAUE

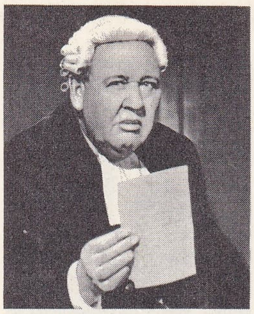

Charles LAUGHTON
«Beklenmeyen Şahit»
filminde

Francesco LAURANA
«Battista Sforza»,
Urbino, Floransa

kisiyle doğan konuşmalı lauda'lar vardı; bu tür lauda'ların yerini zamanla diyalog biçimindeki lauda'lar aldı. Böylece *oratoryo*'lar doğmuş oldu. Oratoryo, sadece tasvire dayanan önceki türden tamamen farklı, kulağa seslenen ve anlatım tarzı ve kişisel görüşlerle genişletilmiş bir lauda olarak kabul edilebilir. (L)

LAUDANUM i. Bk. LAVDANOM.

LAUDATOR i. («öven kimse, övücü» anlamında lat. k.). Rom. huk. Bir sanığın dürüstlüğünü doğrulayan tanık. (L)

LAUDER (Harry MACLENNAN, sir **Harry** — denir), iskoçyalı şarkıcı ve komedi oyuncusu (Uortobello, Edinburgh yakınları 1870 - Shathaven, Lanarkshire 1950). Londra'da 1900'de sahneye çıktı. Amerika'ya yaptığı 40'tan fazla turnenin ilkinde A.B.D.'ye uğradı (1906-1907). İskoç etekliği ve başında püsküllü iskoç kasketiyle sahneye çıkan Lauder, iskoç lehçesiyle şarkılar söylemekte ve hikâyeler anlatmakta büyük ustalık göstererek İngilizce konuşan ülkelerin en ünlü komiği haline geldi. Söylediği şarkıların çoğunu kendisi besteledi. İçlerinde en ünlüleri *Roamin in the Gloamin* (Akşam Karanlığında Dolaşırken); *I Love a Lassie* (Bir Kızı Sevdim); *It's Nice to Get up in the Morning* (Sabah Kalkmak Güzeldir) adlı şarkılardır. 1919'da kral George V tarafından, savaş sırasında yaptığı hayır işleriyle müttefik birliklerini eğlendirmesine karşılık kendisine sir unvanı verildi. (M)

LAUDER (William), iskoçyalı latince uzmanı ve edebiyat sahtekârı (İskoçya XVII. yy. sonları - Barbados adası 1771). 1695'te Edinburgh üniversitesini bitirdi, 1739'da çeşitli yazarların, konularını özellikle İncil'den alan şiirlerinden meydana gelen *Poetarum Scotorum Musae Sacrae* (İskoçyalı Dinî Şairler) adlı üç ciltlik bir kitap yayımladı. Bundan sonra Milton'a saldırdı, yazarı *Paradise Lost*'u (Kaybolan Cennet) başka bir kitaptan çalmış olmakla suçladı, böylece edebî yeteneklerini kötüye kullanarak kendini harcadı. *Essays on Milton's Use and Imitations of the Moderns in his Paradise Lost* (Milton'un Kaybolan Cennet'te Modern'leri Taklit Etmesi Üstüne Denemeler) adlı kitabında bu iddiasını ispat etmeğe çalıştı, fakat John Douglas ile Dr. Samuel Johnson tarafından şiddetle yerildi. Lauder sahtekârlığını itiraf etmek zorunda kalınca, İngiltere'den ayrılarak Barbados'a gitti ve orada öldü. (M)

LAUDERDALE (James Maitland), sekizinci Lauderdale kontu, iskoçyalı devlet adamı (Ratho, Midlothian 1759 - Thirlestane şatosu, Berwickshire 1839). Öğreniminin büyük kısmını Edinburgh ve Glaskov üniversitelerinde yaptı. Londra'da Lincoln Öğrenci yurdunda hukuk okudu ve 1789'da Avukatlar fakültesine (iskoçyalı dava vekilleri) üye oldu. Newport'tan (Cornwall) Avam kamarasına seçildi. Mecliste Charles James Fox'un Amerika savaşı için bir komite kurulması görüşünü ve Doğu Hindistan için yaptığı kanun teklifini destekledi ve açıkça whig'lerin yanında yer aldı. 1789'da babası ölünce iskoçyalı soylular sınıfına yükseldi. Sonra bunların temsilcisi seçilerek Lordlar kamarasına girdi. Lauderdale 1792'de Tuileries sarayı saldırıya uğradığı sırada Paris'te bulunuyordu. Belki de bu yüzden Fransa ile barışın korunmasına şiddetle taraftardı. Nitekim yine aynı sebeple William Pitt'in siyasetine karşı çıktı, bu tutumu da gözden düşmesine ve meclisteki yerini kaybetmesine yolaçtı. Whig'ler 1806'da yeniden iktidara gelince büyük britanyalı ve irlandalı soylular arasına alınarak kendisine Lauderdale of Thirlestane Baronu unvanı ile ayrıca büyük İskoçya mühürü verildi, böylece özel danışman oldu. 1821'den sonra siyasî görüşlerinin değişmesiyle tory'lere katılarak 1832'deki reform kanununa karşı çıktı. Birçok siyasî makale yazdı. Bunlar Rogers'in *Protests of the House of Lords* (Lordlar Kamarasının Protestoları) adlı kitabında yayımlandı: *Letters to the Peers of Scotlond* (İskoçyalı Soylulara Mektuplar) [1794]; *Inquiry in to the Nature and Origin of Public Wealth* (Toplum Refahının Esası Üstüne Araştırma) [1804]; *The Depreciation of the Paper Currency of Great Britain Proved* (Büyük Britanya'da Kâğıt Paranın Değerden Düştüğünün Kanıtlanması) [1812] ve *Letter on the Corn Laws* (Tahıl Kanunları Üstüne Mektup) [1814]. (M)

LAUDERDALE (John MAITLAND, — dükü), iskoçyalı devlet adamı (Lethington 1616 - Tunbridge Walls, İngiltere 1682). Babasının ölümünden sonra 2. Lauderdale *earl*'ü oldu. 1672'de Charles II tarafından kendisine Lauderdale dükü unvanı verildi. Maitland da diğer iskoçyalı soylular gibi sosyal hayata katılabilmek için Presbiteryenliği kabul etti. 1643'te Solemn League and Covenant meclisine ve Westminster meclisine refakat için seçilen komisyona girdi. Aynı yılın kasım ayında Charles I'in İskoçya için Presbiteryenliği kabul etmesini sağlamağa çalıştı. İç savaş çıktığında kralı İskoçlara teslim olmağa zorladı ve 1647'de kraldan *Engagement* adı verilen bir belge almayı başardı. Bu belge covenant'çıları menun etmediği gibi, Charles'ın da, zorla verdiği sözleri tutmağa niyeti yoktu. Bundan sonra covenant'çıların Maitland'a olan güvenleri sarsıldı. Çünkü Maitland, Covenant'ı iptal ederek Charles II'yi desteklemeyi uygun görmüştü. Prensi İskoçya'ya dönmeğe ve taht için savaşmağa kandırdı ve 1651'de Worcester savaşında esir düşerek tutuklandı.

1660'ta George Monck Londra'ya girince Maitland serbest bırakıldı ve İskoçya masasının başına geçti. Charles II'ye olan yakınlığı sayesinde Cabal'in üyesi oldu. Charles kendisine hem İskoçya dükalığını verdi, hem kendisini ingiliz soylular sınıfına aldı, hem de özel meclis üyeliğine getirdi. Parlamento ise sürekli olarak Maitland'ı uzaklaştırmağa çalışıyordu. Sonunda James II zamanında katolik Stafford *earl*'üne karşı çıktığı için gözden düştü. Vârisi olmadığı için dükalığı devam etmedi. (M)

LAUDON veya **LOUDON** (Gideon, — baronu), avusturyalı general (Tootzen, Livonya 1717 - Neutitschein, Moravya 1790). Rus subayı (1732 - 1739) ve Avusturya subayı (1743) olarak hizmet gördü. Yediyıl savaşında sivrildi, Bavyera Veraset savaşında (1778), sonra Türklere karşı yapılan savaşta kumandanlıklarda bulundu. Selim III devrinde Defterdar Hüsnü'nün ihaneti üzerine, Belgrad'ı zaptetti (ekim 1789). [L]

LAUE (Max VON), alman fizikçisi (Pfaffendorf 1879 - Berlin 1960). Strasburg, Göttingen ve Münih'te fizik, özellikle optik öğrenimi yaptı. Berlin üniversitesinde asistan, Zürih üniversitesinde (1912), Frankfurt-am-Main'de profesörlük yaptı (1914), Berlin'de Teorik Fizik enstitüsü müdürü oldu (1919). İzafiyet ilkesi üstüne çalışmalar yaptı (1912), ilk defa kristallerle X ışınlarının kırınım deneylerini düzenledi (1914). Bu deneyler Röntgen ışınlarının dalgasal özelliğini kanıtlamış ve kristal ortamların yapısının tanınmasını sağlamıştır. Laue, 1931'de üç boyutlu ağlarla elde edilen girişimlerin dinamik teorisini kurdu. 1914'te Nobel Fizik ödülünü aldı. (L)

LAUENBURG, Almanya'da eski düklük, Schleswig - Holstein devletine katıldı.

— Tar. Polavya İslavlarının yaşadığı Lauenburg, XII. yy.da prenslik oldu, sonra dükalık haline getirilerek XVIII. yy.da Hannover'in payına düştü. Dükalık, Fransa'ya (1803-1813), tekrar Hannover'e (1813 - 1816) ve Danimarka'ya (1816-1864) geçti. 1864'te Prusya tarafından alındı. Bk. DÜKLÜKLER SAVAŞI. (L)

LAUFENBURGER (Henry), fransız iktisatçısı (Gertsheim, Bas-Rhin 1897). Strasbourg ve Bordeaux Hukuk fakültelerinde ders verdi, Paris Hukuk fakültesinde uzun süre Maliye kürsüsünün başında kaldı. *Revue de Science Financière*'i (Maliye Bilimi Dergisi) yönetti. Eserlerinde (*Traité d'Economie et de Législation Financière* [İktisat ve Maliye Hukuku Kitabı], 1948-1950; *Théorie Economique et Psychologique des Finances Publiques* [Kamu Maliyesinin İktisadî ve Psikolojik Teorisi], 1956) malî ve iktisadî olayların psikolojik yönlerini inceledi. (L)

LAUFER (Berthold), alman asıllı amerikalı antropolog ve şarkiyatçı (Köln 1874 - Chicago 1934). Berlin ve Leipzig üniversitelerinde öğrenim gördü. 1898'de A.B.D.'ye gitti, orada Sakhalin adasıyle Sibirya'nın Amur bölgesindeki yerli kabileler üstüne incelemeler yapmak üzere düzenlenen Jesup Kuzey Pasifik gezisini yönetti. 1901 - 1904 Yılları arasında Jacob H. Schiff araştırma gezisine katılarak Çin'e gitti. Tibet ve Çin'e yapılan Blackstone (1908-1910) ve daha sonra yine Çin'e yapılan Marshall Field (1923) gezilerini yönetti. Bu geziler arasındaki yıllarda, New York'taki Tabiat Tarihi müzesinde etnoloji asistanı olarak çalıştı. Chicago'daki Field müzesine konulmak üzere Çin'e ait eşya ile özellikle yeşim taşları, kitap ve elyazmaları topladı ve bunları New Berry ve John Vreror kitaplıklarına verdi. A.B.D. Tarım bakanlığının Uzakdoğu çalışmalarına katkıda bulundu. Kendi alanında 200'den fazla kitap ve makale yazdı. Başlıca kitapları: *Chinese Pottery of the Han Dynasty* (Han Sülâlesi Zamanında Çin Çömlekçiliği) [1909]; *Jade* (Yeşim Taşı) [1912]; *Sino-Iranica, Chinese Contributions to the History of Civilization in Ancients Iran* (Çin-İran, Eski İran'da Medeniyet Tarihine Çin Katkısı) [1919]. (M)

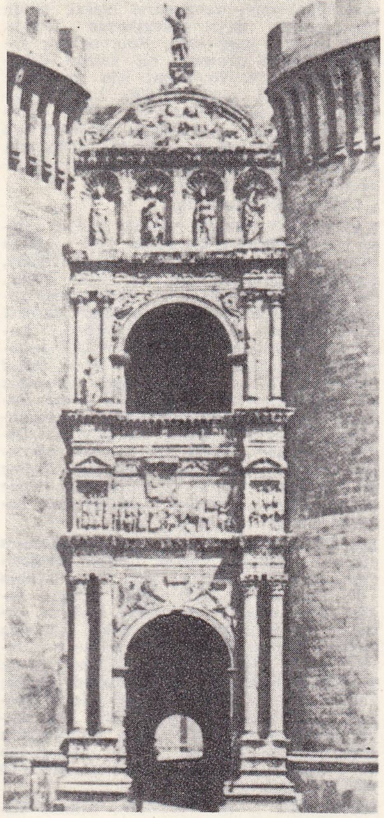

Francesco LAURANA
Aragonlu Alfonso'nun zafer anıtı, Napoli

LAUGERIE-BASSE, Fransa'da Dordogne vâdisinde Tarihöncesinden kalma yer, Dordogne ırmağının sağ kıyısında, Eyzies-de-Tayac'ın yukarısında. 1872'de burada cromagnon ırkından bir insan iskeleti fosili çıkarılmıştır. — 50 m kadar yukarısındaki *Laugerie Haute* barınağı, 1965-1966 arasında yapılan incelemeler sonunda Avrupa'da solutreen'in bütün evrelerini gösteren tek tarihöncesi sit olarak kabul edildi. (L)

LAUGHTON (Charles), ingiliz asıllı amerikan tiyatro ve sinema oyuncusu (Scarborough 1899 - Hollywood 1962). 1926'da tiyatro oyunculuğuna başladı. Kısa zamanda ün kazandı. Başlıca filmleri: *Kadınlar Celladı* (The Private Life of Henry VIII) [1933]; *Sefiller* (Les Misérables) [1934]; *Kanlı Meyhane* (Jamaica Inn) [1939]; *Notre-Dame'ın Kamburu* (The Hunchback of Notre-Dame) [1940]; *Zafer Âbidesi* (Arch of Triumph) [1947]; *Korkusuz Kraliçe* (Yo-

Foto. Giraudon, U.S.İ.S., Anderson-Giraudon (LAROUSSE); Dizionario Enciclopedico Italiano

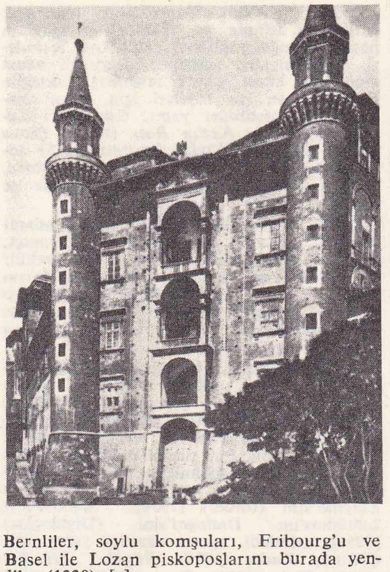

Luciano LAURANA solda, Urbino şatosunun cephesi; sağda, avlusu

ung Bess) [1953]; *Çıplak Rakkase* (Salome) [1953]; *Beklenmeyen Şahit* (Witnes for the Prosecution) [1957] v.d. Oyunculuğunun yanı sıra rejisörlük de yaptı: *Caniler Avcısı* (Night of the Prosecution) [1955]. (L)

LAUGIER (Marc Antoine), fransız tenkitçisi (Manosque 1713 - Paris 1769). *Sentiment d'un Harmoniphile sur Divers Ouvrages de Musique* (Çeşitli Müzik Eserleri Üstüne Bir Müzikseverin Düşünceleri) adlı bir dergi çıkararak (1756) Fransa'da müzik yayınlarının başlamasına öncülük etti (bu dergi sadece iki sayı yayımlandı). 1754'te *Apologie de la Musique Française* (Fransız Müziğine Övgü) adlı bir yazıyle J.-J. Rousseau'ya cevap verdi. (L)

LAUK i. (ar. k.). Eczc. İçinde tutkal bulunan ve badem (*beyaz lauk*) veya badem yağıyle (*yağlı lauk*) hazırlanmış sübye halinde iksir. (L)

LAUMONTİT veya **LAUMONİT** i. (özel ad *Laumont*'dan fr. *laumontite* veya *laumonite*). Miner. Hidratlı tabiî kalsiyum alüminosilikat; zeolit grubundandır. (L)

LAUNAY (Louis DE), fransız mühendisi ve jeoloğu (Paris 1880 - ay.y. 1938). Ecole Polytecnique'i bitirdi. École des Mines'de profesör oldu (1889). Metallojeniyi büyük ölçüde geliştirdi. Eserleri: *Géologie Pratique*, *Traité de Métallogénie* (Pratik Jeoloji, Metallojeni İnceleme Kitabı) [1912]; *Géologie de la France* (Fransa Jeolojisi) [1921]; *J.-J. Ampère* (1928). [L]

LAUNCESTON, Avustralya'da liman şehri, Tasmanya'nın kuzey kıyısında, Tamar halici kıyısında; 56 800 nüf. Melbourne ve Syndey ile ticaret. Havaalanı. (L)

LAUNCH [lanç] i. (ing. terim). Denizc. İşkampaviya veya servis teknesi. (L)

LAUNİS (Armas LİNDBERG, — denir), finlandiyalı besteci (Hämeenlinna 1884-Nice 1959). Sibelius ve Klatte'nin öğrencisiydi; Helsinki'de ve Finlandiya'nın yedi ayrı şehrinde halk konservatuvarları kurdu. Müzikoloji incelemelerinde eski iskandinavya melodilerini ele aldı (1910). Operalar (*Yedi Kardeşler* [1913]; *Judith* [1940]), orkestra için *Kareli süiti*, kantatlar, dörtlüler besteledi. (L)

LAUNİTZ (Robert Eberhard Schmidt von der), rus asıllı amerikalı heykeltıraş (Riga 1806 - New York 1870). Askerî ve klasik öğrenim gördü, fakat az sonra heykelciliğe yöneldi. Roma'da bir süre amcasından ve dört yıl süreyle de Bertel Thorwaldsen'den ders aldı. 1828'de A.B.D.'ye göç etti. New York'taki ünlü mermer yontucusu ve heykeltıraşı John Frazee'nin yanında çalışmağa başladı. Üç yıl sonra Frazee ile ortaklık kurdu. 1839'da atelyenin sahibi oldu. Başlangıçta mermer atelyesinde yapılan başlıca işler mezar taşı ve şöminelerden ibaretti. Fakat Launitz ünü yayıldıkça daha önemli siparişler almağa başladı. Savannah'taki *Casimir Pulaski* (1854) ve Troy'daki *General George H. Thomas* heykelleri başlıca eserleridir. Ayrıca Frankfurt'taki devlet mezarlığında da Kentucky meclisinin 1948'de «Ölülerin Karargâhı» için sipariş ettiği ve bir kadını canlandıran 19 m yüksekliğindeki savaş heykeli de çok ünlüdür. (M)

LAUNOİS (Jean), fransız suluboya ve süsleme ressamı (Les Sables - d'Olonne 1898-Cezayir 1942). Egzotik bir hava taşıyan eserlerinde çapkınlık ve halk yaşayışıyle ilgili sahneleri işler. Francis Carco'nun, Roland Dorgelès'nin, Octave Mirbeau'nun eserlerini resimledi. Art Moderne'de *Anatole France*'ın portresi, *Vendée'li Oturmuş Genç Kadınlar*, *Julot* ve *Fesli Kızlar*, Paris Güzel Sanatlar müzesinde de *Orkestra* ve *Küçük Akordeoncu* adlı eserleri vardır. (L)

LAUNOY (Jean DE), fransız kilise hukukçusu ve tenkitçisi (Le Valdécie, Valognes yakınları, Normandiya 1603 - Paris 1678). Sorbonne'da doktorasını verdi, 1648'de Arnould'nun koyduğu sansürü kabul etmediği için oradan atıldı. Azir ile kızkardeşleri ve (1641) öteki azizler üstüne yazmış olduğu eserlerde, bu azizlerin efsaneleştirilmesini çok sert bir dille tenkit etti. (L)

LAUPEN, İsvire'de (Bern kantonu) köy, Sarine ile Singine'in kavuştuğu yerde; 1 600 nüf. Önemli pazar yeri. Karton fabrikası. Bernliler, soylu komşuları, Fribourg'u ve Basel ile Lozan piskoposlarını burada yendiler (1339). [L]

LAURA i. (klasik yun. sokak; modern yun. mahalle). Hıristiyan Doğu'da bir çöl bölgesinde kurulan ve tek başına yaşayan, ama haftada bir dinî tören ve yemek için biraraya gelen keşişlerin oturduğu köy. ‖ Daha sonraları, büyük manastır.

— ANSİKL. En eski *laura*'ları Aziz Khariton'un IV. yy.da Filistin'de kurduğu sanılır. Arap çölleri ve Mısır'da Teb çöllerinde V. ve VI. yy.da birçok laura vardı. Bu, çoğunlukla tanınmış bir keşişin evi çevresinde kurulurdu. (L)

Laura, Petrarca'nın *Canzoniere* adlı eserinde yücelttiği Provence'lı kadın. Noves senyörü Audibert'in kızı olduğu, 1308'e doğru doğduğu, 1325'te Hugues de Sade ile evlendiği, 1348'de öldüğü sanılır. Şair, Laura'ya 6 nisan 1327 pazartesi günü Avignon'daki Sainte-Claire kilisesinde, sabah âyininde rastladı. Bir süre sonra ona aşkını bildirdi ama karşılık görmedi; sevgilisi tarafından reddedilmesine rağmen onu sevmeğe devam etti. Laura, doğum yıldönümünde vebadan öldü; şair onun için, bugün Milano'daki *Ambrosius* kitaplığında bulunan Vergilius elyazmasının üzerine kısa bir ölüm söylevi yazdı. Laura, Avignon'daki Aziz François rahipleri kilisesine gömüldü. *Canzoniere*'in tamamı Laura'ya adanmıştır. (L)

LAURAGAİS veya **LAURAGUAİS**, Fransa'nın güneyinde bölge, Massif Central'ın güneybatı ucunu çevreler. Montagne Noire'in eteğinde, kil tabakalarında oyulmuş geniş bir çöküntü, Castres bölgesinden Castelnaudary'ye kadar uzanır ve Aude'un kolu Fresquel ile Hers-Mort'un kollarından biri olan Marès arasında *Lauragais eşiği*'ni meydana getiren çöküntüyle birleşir. Birleştiği bu çöküntü, Aşağı Languedoc ile Akitanya havzası arasında bir geçit bölgesidir: Naurouze boğazındaki en yüksek noktası sadece 190 m'dir ve XVII. yy.ın sonuna doğru (1681) burada Midi kanalı açılmıştır. Eşik, aynı zamanda da, bitki örtüsü bakımından önemli bir geçiş bölgesidir; burada akdeniz bitkilerinin yerini atlas okyanusu bitkileri alır.

Lauragais eşiğinin her iki yanında molastan oyulmuş tepeler yükselir. Burası, buğday, mısır, şarap ve patates üretilen bir çeşitli tarım bölgesidir; sunî çayırlar ve yemlik bitki ekimi yaygındır. Hayvancılık, sığır yetiştiriciliğine yönelmiştir ve kümes hayvanları yetiştiriciliği gelişmiştir. Halk, birbirinden uzak çiftliklerde veya çok küçük köylerde yaşar. (L)

LAURANA (Francesco), dalmaçya asıllı italyan mimarı ve heykeltıraşı (Vrana, Zara yakınları XV. yy. başları - Avignon ? 1500'den s.). 1458'de Napoli'ye gitti, Pietro da Milano ile Castelnuovo kemerinde çalıştı, bu yapının frizini hazırladı. Napoli Santa Maria Materomini kilisesinde *Meryemana* heykelini, Urbino'da (Floransa) *Battista Sforza* büstünü yaptı. Provence'ta kral René'nin sarayına yerleşti. (L)

LAURANA (Luciano), dalmaçya asıllı italyan mimarı (Zara 1420'ye doğr. - Pesaro 1479). Federico de Montefeltro tarafından Urbino şatosunun yeniden yapımıyle görevlendirildi. Avlu ve katları, Alberti'nin ilkelerine uygun olarak, açık seçik bir şekilde düzenledi. (L)

LAURANO (Renzo), italyan şairi (Sanremo 1909). *Chiara Ride* (Chiara Gülüyor) [1934] ile adını duyurdu. Şiirleri, üslûp bakımından özlü, klasik geleneğe bağlı ve nutuk havasındadır. Nice'teki Akdeniz Üniversite merkezinde Paul Valéry ile birlikte çalıştı. İkinci Dünya savaşı sırasında gümüş madalya kazandı. Bernard de Ventadorn'un eşirini provence dilinden tercüme etti (1934). Diğer şiir kitapları: *La Ballata del Vecchio Colonizzatore* (Yaşlı Sömürgecinin Baladı) [1937]; *Gli Angeli di Melozzo da Forli* (Melozzo da Forli'nin Melekleri) [1939]. (L)

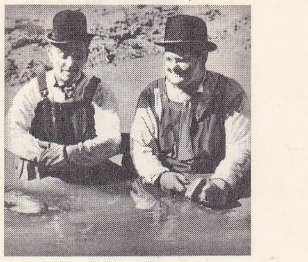

LAUREL (solda) ve Hardy

LAURE (Auguste), fransız generali (Apt 1881 - Grande - Bastide, Hyères yakınları 1957). 1926 - 1934 Arasında mareşal Pétain'in kabine şefi oldu. 1939'da Sarre'daki 9. Kolordunun, sonra Yukarı Alsace'ta VII. Ordunun kumandanlığına getirildi. Haziran 1940'ta esir düştü, fakat mareşal Pétain'in aracılığıyle serbest bırakıldı, orgeneralliğe yükseltildi ve devlet başkanının genel sekreteri oldu. 1943'te Gestapo tarafından tutuklandı, 1945'te serbest bırakıldı, 1946'da kendi isteği ile emekliye ayrıldı. Mareşal Pétain üstüne önemli bir eseri vardır. (L)

LAURE (Maurice Fernand), fransız maliyecisi (Marakeş 1917). École Polytechnique'i

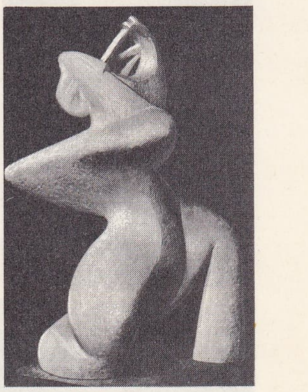

Henri LAURENS «Büyük Müzikçi» (1938), Art Moderne müzesi, Paris

Maria LAURENCIN «Güvercinli Kadın» Art Moderne müzesi, Paris

«Aziz LAURENTIUS kendisini cefa çekmeğe mahkûm eden vali Decius'un huzurunda» Fra Angelico'nun eseri, Vatikan, Roma

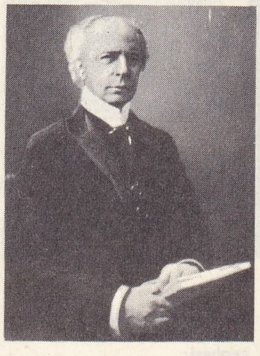

sir Wilfrid LAURIER

mareşal LAURISTON

Achille LAURO

bitirdi; P.T.T. mühendisi (1940), maliye müfettişi (1945), vergiler müdür yardımcısı (1952) ve Crédit National bankasının yöneticisi (1960) oldu. Başlıca eserleri: *La Taxe sur la Valeur Ajoutée* (Eklenmiş Değer Üstüne Ücret), *Traité de Politique Fiscale* (Maliye Siyaseti Kitabı) [1956]. (L)

LAUREL (Arthur Stanley JEFFERSON, **Stan** — denir), amerikan sineması komedi oyuncusu (Ulverston, Lancashire 1890 - Santa Monica, Kaliforniya 1965). Tiyatroya Fred Karno topluluğunda Charlie Chaplin ile başladı. Sonra bir dizi kısa filim çevirdi. 1927'de Oliver **Hardy** ile (Atlanta, Georgie 1892 - Hollywood 1957) birlikte oynamağa başladı. Bu birleşme her ikisine de büyük ün sağladı. Bu tarihten sonra, boylarının ve cüsselerinin dengesizliğine, saçmalıklara ve pasta savaşlarına dayanan birçok komedi filmi yaptılar. Başlıca filimleri: *Way Out West* (Lorel Hardy Batıya Gidiyor) [1936]; *Lorel Hardy Mektepte* (Chump at Oxford) [1941]; *Lorel Hardy Gönüllü* (Great Guns) [1941]; *Lorel Hardy Hokkabaz* (A Hunting We Will Go) [1942]; *Lorel Hardy Pasif Korunmada* (Air Raid Wardens) [1943]; *Lorel Hardy Dans Öğretmeni* (Dancing Masters) [1943]; *Lorel Hardy Vergi Düşmanı* (Robinson Crusoeland) [1950]. (L)

LAURELİA i. Bot. Monimiaceae familyasından karşıt yapraklı ağaç; Şili ve Yeni-Zelanda'da yetişen üç türü vardır: *Laurelia Novoe - Zelandioe* (*pukatea*); *L. sempervirens; L. aromatica* (şili defnesi). [Son iki türden, laurelia adıyle bilinen, amerikan kerestesi elde edilir. Yeşilimsi sarı renkte, sert, hafif ve esnek olan bu odun marangozlukta kullanılır.] (L)

Laurence-Moon-Biedl belirtisi. Patol. Çekinik genliliğe bağlı olarak soydan geçme hastalık. Erken başlayan önemli derecede şişmanlık, şiddetli görme bozuklukları, çokparmaklılık ve akıl bozukluğu ile kendini gösterir. (Muhtemelen, arabeyin'den retinaya kadar uzayan kısımlardaki bir noksanlıktan ileri gelir.) [L]

LAURENCİN (Marie), fransız ressamı (Paris 1885 - ay.y. 1956). Picasso ve Apollinaire'in ilgisini çekti. Resim çalışmalarına 1907'de başladı. Baron Otto von Wetgen ile evlendi; 1914-1920 arasında, İspanya ve Almanya'da kaldı. Yapmacıklı, ama çok zarif bir üslûpla gri, pembe ve mavinin hâkim olduğu yağlıboya, suluboya resimleri, taşbasmaları, ofortlar, dekoratif sanat modelleri, kitap, gazete resimleri, Comédie Française ve rus baleleri için dekor maketleri ve kostümler yaptı. *Güvercinli Kadın* (1919), *İki Kadın Başı* (1935), *Prova* (1936), *Kırmızılı Kadın Portresi* (1941) adlı eserleri Paris Art Moderne müzesinde, *Ana ve Çocuk* (1928) adlı ünlü tablosu ise Detroit Institute of Arts'dadır. (LM)

LAURENS (Camille), fransız siyaset adamı (Lacroix - Barrez, Aveyron 1906). Zıraatçı, 1945'ten 1958'e kadar Cantal milletvekili; IV. Cumhuriyet'in dört kabinesinde tarım bakanlığı yaptı (1951-1953). İktisadî ve Sosyal konsey üyesi (1959-1964), Bağımsızlar Millî merkezinin siyasî yönetmeni, sonra da genel sekreteri oldu. (L)

LAURENS (Henri), fransız heykeltıraşı (Paris 1885 - ay.y. 1954). *Yelpazeli Kadın* (1917), *Gitar* (1918), *Şişe ve Gazete* (ağaç ve boyalı demirle, 1919) gibi ilk eserlerinde değişik malzeme kullandı. 1921'den sonra, daha yumuşak bir tutumla plastik uyum anlayışını tabiî biçimlere uyguladı. Raymond Radiguet'nin eserlerini, Teokritos'un *Eidyllia*'sını (İdiller) [1954], Samosata'lı Lukianos'un *Dialogoi*'sini (Diyaloglar) [1951] resimledi, ayrıca ofortlar yaptı. *Diz Çökmüş Kadın* (1929), *Büyük Müzikçi* (1938), *Veda* (1941), *Siren* (1944) adlı eserleri Musée National d'Art Moderne'dedir. Öbür eserleri Grenoble, Moskova Batı sanatı, New-York Çağdaş Sanat, Philadelphia ve Prag müzelerindedir. Sanatçının oğlu, babasının vasiyetine uyarak, onun yüz on heykelini ve yirmi beş desenini Paris Art Moderne müzesine verdi. (L)

LAURENS (Jean-Paul), fransız ressamı (Fourquevaux, Haute - Garonne 1838 - Paris 1921). Léon Cogniet ve Bida'nın öğrencisiydi. 1879'da sergilediği *Carcassonne Mahpuslarının Kurtuluşu* (Devlet koleksiyonları arasında) adlı eseriyle tanındı. 1882'de Auguste Rodin'in portresini sergiledi. Sanatçının Paris Belediye sarayında, Panthéon'da (*Azize Geneviève'in Ölümü*), Toulouse'daki Capitole'de (*Le Lauragais*) büyük duvar resimleri vardır. *Dindar Robert'in Afaroz Edilmesi* adlı eseri Louvre müzesindedir. İki oğlu da ressamdı: PAUL-ALBERT (Paris 1870 - Toulon 1934), tarihî tablolar ve manzara resimleri yaptı; asıl portreleriyle tanındı: *André Gide* (Paris Art Moderne müzesi); — JEAN-PIERRE (Paris 1875 - Fontenay-aux - Roses 1932), portre ressamıydı, koyu ve yalın renkler kullandı. Dostu *Charles Péguy*'nin ve bayan *Charles Péguy*'nin portrelerini yaptı (Paris Art Moderne müzesi). [L]

LAURENT (Auguste), fransız kimyacısı (La Folie, Arc yakınları, Haute-Saône 1807 - Paris 1853). École des Mines'de okudu. École Centrale'de hazırlayıcı, Bordeaux fakültesinde kimya profesörü oldu (1838); sonra Paris'e yerleşerek darphanede ayarcılık yaptı (1848). Usta bir deneyci olduğu kadar büyük bir nazariyeciydi: kamforik, ftalik ve indigotik asit türevleri üstünde çalışmalar yaptı, imitleri, dülsit'i ve Dumas ile birlikte, maden kömürü katranında antrasen'i keşfetti (1832). Gerhardt ile birlikte atom teorisini savundu ve Dumas ile ornatmalar teorisini ileri sürdü. (L)

LAURENT (Ernest), fransız ressamı (Paris 1860 - Bièvres 1929). 1889'da Roma ödülünü kazandı, 1895'ten sonra yalnız Seurat ile dostluk kurdu ve çizgilerinde akademi kurallarına bağlı kalmakla birlikte, noktacılık akımının yumuşaklık ve bulanıklık yönünü benimsedi. Devlet koleksiyonlarında (*Oturan Genç Kadın*), Aix-en Provence, Lille, Nancy, Nantes ve Rotterdam müzelerinde eserleri vardır. (L)

LAURENT (Robert), amerikalı heykeltıraş (Concarneau, Finistrére idare bölgesi, Fransa 1890). 12 Yaşındayken ressam Hamilton Easter Field ile birlikte A.B.D.'ye gitti. İlk sanat eğitimini Field ve Maurice Sterne'den aldı. 1908-1909 Arasında Roma'da tahta oymacılığını öğrendi ve heykeltıraş olmağa karar verdi. Ayrıca 1915, 1916, 1917'de ve 1922'den sonra sık sık New York'ta sergiler açtı. Genellikle ilkel afrika ve doğu sanatının etkisinde kaldı. Eserleri arkaik bir nitelik taşır. Heykellerinin çoğunu tahtadan yaptı, fakat arada taş, tunç ve başka maddeleri de kullandı. En ünlü eserleri New York'taki, Radio City Music Hall'de bulunan *Kaz Çobanı* (1932) adlı alüminyum heykelle, Philadelphia'da, Fairmount Park'taki *Kıtayı Karışlarken* (1938) adlı tunç heykeldir. 1942'de İndiana üniversitesinde öğretim üyesi oldu. (M)

LAURENTİA i. Bot. Çok küçük mavi çiçekli bitki; boyu en çok 10 sm'yi bulur; çok nemli yerlerde yetişir. (L)

LAURENTİDES, Kanada «kalkan»'ının güney kenarında uzanan yükseklikler; buzul aşındırması, birçok göl serpiştirilmiş olan ve birkaç yüksek tepenin (Tremblante dağı 942 m) eteğinde uzanan bu dalgalı bölgeyi büyük ölçüde etkilemiştir. Laurentides, büyük bir ormanla kaplıdır. Tarımın orta derecede verimli olmasına karşılık orman kaynakları ve birçok hidroelektrik santral sayesinde sanayi gelişmiştir. Bölgede 8 500 km²'lik bir millî park meydana getirilmiştir. Laurentides, bir yaz sayfiyesi ve bir kış sporları merkezidir. (L)

LAURENTİUS, Kilisece tanınmayan papa, romalı başdiyakos. Papa Anastasius II'nin ölümünden sonra bir grup tarafından papa seçildi. Başka bir grup ise aynı zamanda Symmachus'u papalığa getirmişti (498). Theodoricus seçimini onayladı, Laurentius'un taraftarları ise daha sonra (501-505) onu tekrar tahta oturtarak, Symmachus'u düzmecilikle suçladılar. Symmachus beraat etti, Laurentius ise mahkûm edilerek sürüldü. (L)

LAURENTİUS ANDREAE, isveççe **Lars Anderson,** protestan ilâhiyatçı (1470'e doğr. - Strängnäs 1552). 1520'de Strängnäs başdiyakosu iken, 1523'te Protestanlığı kabul etti ve kral Gustaf Vasa'yı da protestan yaptı. İsveç kilisesinin hükûmetten bağımsız olmasına çalıştığı için kovuşturmaya uğradı. (L)

LAURENTİUS Aziz, Roma kilisesi diyakosu ve din kurbanı (İspanya 210'a doğr. - Roma 258). Roma valisi, Laurentius'tan kilisenin servetini teslim etmesini isteyince, her şeyi yoksullara dağıtan Laurentius valiye yoksul ve hasta kalabalığını göstererek «işte kilisenin hazineleri» karşılığını verdi. Hemen orada yakalanıp, kızgın bir demir ızgara üzerine yatırılarak işkence edildi. San Lorenzo Fuori le Mure bazilikası, Aziz Laurentius'un adına yaptırıldı.

— İkonogr. Din kurbanı diyakos Laurentius'un kültü, kısa sürede bütün Batı'ya yayıldı. Genellikle papaz elbisesi içinde, bir elinde İncil, öbüründe işkence edildiği ızgara ile temsil edilir: San Lorenzo Fuori le Mure mozaikleri (VI. yy., Roma), Lorenzo Monaco okulunun tabloları (Louvre), Ghirlandaio (Münih), Grünewald (Frankfurt), Tiziano (Escorial) ve Zurbaran'ın (Leningrad) resimleri, XVI. yy. alman kiliselerinin mihrap heykelleri, Donatello'nun eseri olan büst (Floransa). Aziz Laurentius efsanesinden alınan konular, San Lorenzo'nun (Roma) fresklerinde, Vichy'deki bir antependium'da, Queralt'ta (Katalonya) Jordi de Deu'nun eseri olan bir mihrap arkalığında, Masolini'nin Castiglione Olona'daki tablolarında, Moulins müzesinde XVI. yy.dan kalma bir sandukada ve özellikle Fra Angelico'nun, Vatikan'da Nicola V oratorium'u için çizdiği fresklerde işlenmiştir. Ayrıca Strozzi (Venedik ve Roma) ile Guerchino (Roma) «Aziz Laurentius'un İyilikseverliği»ni, Tiziano (Venedik), L. Giordano (Rennes), Murillo (Leningrad), Ribera (Dresden), Le Sueur de (Louvre) çektiği «işkence»yi konu alan resimler yaptılar. Lorenzo di Medici'nin koruyucu azizi olan Laurentius, en çok Floransa'da (kalıntılarının saklandığı ve Medici ailesinin, Michelangelo tarafından yapılan mezarlığının bulunduğu San Lorenzo kilisesi; Laurentius kitaplığı) ve kendi ülkesi olan İspanya'da saygı görmüştür. (L)

LAURENTUM. Esk. coğ. Latium'da şehir; *Lavinium*'un komşusuydu. Çoğunlukla Lavinium ile bir tutulur. (L)

LAURETİ veya **LAURETTİ** (Tommaso),

LAURENTIDES bölgesinin bir görünüşü

Foto. LAROUSSE

Sicilyalı denir, italyan ressamı ve mimarı (Palermo 1530'a doğr. - Roma 1602). İlk tanınmış eseri Bologna'daki Neptün çeşmesinin projesidir. (Giambologna bu çeşme için tanrının heykelini yaptı.) Daha sonra, hemen hemen yalnız resimle uğraştı. Özellikle perspektif meselelerine yöneldi. 1574'te San Giacomo Maggiore (Bologna) kilisesi için çalışmağa başladı. Bu kilisenin büyük sunağındaki *Dirilmiş İsa ve Aziz Giacomo ile Aziz Augustinus, Aziz Augustinus'un Cesedinin Taşınması, Meryem, İsa ve Azizler ile Birlikte* (1580-1582) adlı mihrap arkalıklarını süsledi. 1592'de Bologna'lı Tibaldi'den etkilenerek Sanguinetti sarayı salonundaki *Büyük İskender'in Hayatından Sahneler* adlı freskleri yaptı. Sonra Roma'ya giderek papa Gregorius XIII'ün, sonra papa Clemens VIII'in hizmetine girdi. San Luca akademisine prens tayin edildi. Roma'daki başlıca eserleri arasında Vatikan'daki Costantinus salonu ile Conservatori sarayının Capitani salonundaki freskler, San Bernardo kilisesi koro yerindeki *İsa Çarmıhta* adlı mihrap arkalığı ve Santa Susanna kilisesinin büyük mihrap arkalığı sayılabilir. Vasari, Laureti'nin Sebastiano del Piombo'nun öğrencisi olduğunu söyler; ama Michelangelo ve Raffaello'nun figür anlayışını benimsediğinden Laureti, Sebastiano del Piombo'ya oranla figürler üstünde daha titizlikle durmuştur. Peruzzi'nin perspektif çözümleri, Laureti'yi büyük ölçüde etkilemiştir. (M)

LAURİA i. Zool. *Vertiginidae* familyasından küçük salyangoz. (Çok küçük ve silindirimsi kavkısının ağız kenarları dişli veya lamelli olur; ağız çevresinde kabartma halka bulunmaz. Hemen daima yumurtlayıcı doğurgan olan bu hayvan, yosunların ve bitkisel kırıntıların altında yaşar. (Avrupa'nın her tarafında, Habeşistan'ın bir kısmında bulunur.) [L]

LAURİA, İtalya'da komün, Basilicata'da (Potenza ili), kıyı sıradağlarında; 12 500 nüf. (L)

LAURİA (Amilcare), italyan romancısı (Napoli 1854 - ay.y. 1932), SEBETIUS takma adıyle de tanınır. Natüralizm nazariyelerini benimseyerek Napoli dolayları üstüne birer renkli belge olan romanlar yazdı: *Sebetia* (1884); *Ragazzi Napoletani* (Napoli Çocukları) [1890]; *Povero Don Camillo* (Zavallı Don Camillo) [1897]. (M)

LAURİCELLA (Giuseppe), italyan matematikçisi (Agrigento 1867 - Catania 1913). Öğrenimini 1892'de Pisa'da tamamladı. Catania (1898) ve 1910'dan itibaren Roma üniversitesi sonsuzküçükler hesabı profesörlüğüne getirildi. Dik fonksiyonlar sistemiyle ilgili incelemeler yaptı. Ayrıca esnekliğin matematik teorisi, integral ve integral diferansiyel denklemler üstünde çalıştı. (M)

LAURİE (Joseph Jr., **Joe** — denir), amerikalı oyuncu (New York 1893 - ay.y. 1954). On dört yaşındayken Keith Orpheum grubuna katılarak bir vodville Aleen Bronson ile birlikte oynadı. Her iki oyuncu ünlerini 10 yıl süreyle devam ettirdiler. Bu arada Laurie birçok komik diyalogla *Over the Top* (Tepenin Üstünde) adlı müzikal revünün de büyük bir kısmını yazdı. Bu oyunu 1917'de Broodway'de oynayarak büyük bir komedyen olduğunu ispatladı. 1922'de *The Gingham Girl* ve *Plain Jane* (Sıradan Jane) adlı oyunlarda baş role çıktı, daha sonra *If I Was Rich* (Zengin Olsaydım), *Weather Clear* (Hava Açık) ve *Track Fast* (Çabuk Takip Et) gibi komedilerde rol aldı. Ayrıca 1930'larda radyo programları için komediler ve zaman zaman da filim senaryoları yazdı. 1940'ların başında radyoda önemli görevler aldı. Daha sonra tiyatro tenkitçisi ve uzmanı oldu. Başlıca eserleri şunlardır: *Show Biz: From Vaud to Video* (Tiyatro Gösterisi: Vaud'dan Video'ya) [Abel Green ile birlikte, 1951]; *Vaudeville* (Vodvil); *From the Honky Tonks to the Palace* (Honky Tonk'lardan Saraya) [1953]. (M)

LAURİER (sir Wilfrid), kanadalı siyaset adamı (Saint-Lin des Laurentides, Québec 1841 - Ottawa 1919). Québec (1871), sonra da Ottawa (1874) parlamentolarında milletvekilliği, Maliye bakanlığı (1877-1878) yaptı, partisinin başkanı oldu (1887). Başbakanlığında (1896-1911) Kanada'nın muhtariyetini pekiştirdi: Deniz kuvvetleri ve Dışişleri bakanlığının kurulması, Kanada tarafından onaylanmayan bir antlaşmaya bağlı kalmayı ret (1908), İngiltere ile bağları sıkılaştırmakla birlikte (imtiyazlı gümrük resimleri [1897], Boer'lere karşı gönüllü gönderilmesi) göçleri denetleme hakkı. Laurier ülkenin değerlendirilmesine de çalıştı: resmî propaganda ile göçmenliğin kolaylaştırılması, Grand Trunk demiryolunun yapılması (1904), gümrüksüz ithalâttan vaz geçilmesi. 1897 Uzlaşması ile Manitoba'daki öğretim anlaşmazlığını yatıştırdı. A. B.D. ile gümrüksüz değişim tasarısını savunduğu için 1911 seçimlerinde azınlıkta kaldı ve görevinden ayrıldı. Millî Birlik kabinesine girmeyi reddetti ve ölünceye kadar muhalefet lideri olarak kaldı. (L)

LAURİON, modern yun. **Lavrio** veya **Ergastiria**, Yunanistan'da şehir, Attike'de' Sunion burnunun kuzeyinde; 6 700 nüf. Levrion maden ocakları, 1860'ta yeniden işletilmeğe başlandı (kalamin, manganez, demir, gümüşlü kurşun). Metalürji.

— Tar. M.Ö. 484-483'te Marone maden damarları bulundu. Themistokles'in teşvikiyle, bu kaynaklardan elde edilen gelirleri, Atina'nın savaş donanmasını meydana getirmede kullanıldı. Atina sitesinin mülkü olan maden ocakları, birçok imtiyaz sahibi tarafından işletildi; ocaklarda 410'a doğru 20 000'den çok esir çalıştırılmaktaydı. Siteye, yüksek değerli bir para sağlayan ve hemen bütün yunan dünyasında para tekelini elinde tutmasına imkân veren madenler, atina emperyalizminin en büyük kozlarından biriydi. Üretim IV. yy.dan sonra azalmağa başladı. İmparatorluk devrinde işletmeye son verildi. (L)

LAURİSTON (Jacques Alexandre Bernard LAW, kontu, sonra markisi), Fransa mareşali (Pondichéry 1768 - Paris 1828). Albaydı, istifa etti (1796), fakat 1800'de İtalya'da birinci konsülün yaveri sıfatıyle yeniden görev aldı. 1801'de diplomat olarak Kopenhag'a gönderildi, barış antlaşması hazırlıklarını Londra'ya götürdü ve coşkunlukla karşılandı (ekim 1801). 1805'te generalliğe yükseldi. Villeneuve ile birlikte Martinique seferine çıktı, Finisterre muharebesinden sonra (22 temmuz 1805) imparatorun yaveri olarak Napolyon ordusuna katıldı. 1806'da Dalmaçya'da İmparatorluk komiseri, 1807'de Venedik genel valisi, 1808'de kont oldu, İspanya'da, sonra Avusturya'da (Wagram, 1809) savaştı. Rusya'da büyükelçilik görevinde bulundu (şubat 1811). 1812 Seferine katıldı (ekimde çar ile görüşme yapmak üzere boşuna uğraştı), sonra Almanya savaşına girdi. Leipzig'te esir düştü (19 ekim 1813). Yüz - gün olaylarına karışmadı, 1815 ağustosunda Fransa Yüksek meclisi üyeliğine tayin edildi. Mareşal Ney'in idamı için oy kullandı, marki unvanını aldı (1817), saray nazırlığı yaptı (1820 - 1824), mareşalliğe yükseldi (1823). İspanya seferi sırasında Pampelune'ü ele geçirdi. (L)

LAURİT i. (fr. *laurite*). Miner. Tabiî osmiyum ve rutenyum sülfür; kübik sistemde billûrlaşır. (L)

LAURİTSALA, Finlandiya'da (Kymi ili) sanayi merkezi, Saimaa gölü kıyısında; 11 300 nüf. Selüloz, kontrplak, bobin fabrikaları. Bıçkıhaneler v.b. (L)

LAURİ - VOLPİ (Giacomo), italyan tenoru (Lanuvio 1892). Cotogni'nin öğrencisi; sanat hayatına 1919'da Viterbo'da Püritenler operasındaki başarılı rolüyle atıldı. Kısa sürede üne kavuştu. Roma'da, Milano'da (1922), Güney ve Kuzey Amerika'da (1923-1934 arası Metropolitan) büyük ilgiyle karşılandı; son yıllarda İspanya'da şarkı söylemeğe devam etti. Otobiyografik eserleri, tenkitleri ve romanları da vardır. (L)

LAURO (Achille), italyan siyaset adamı (Piano di Sorrento 1887). Büyük bir ticaret filosu olan Lauro, monarşist olarak senatoya girdi (1948 - 1953). 1952'de Napoli belediye başkanı seçildi, 1955 haziranında, monarşistlerin bölünmesinden doğan İtalyan Halkçı Monarşist partisinin başkanı oldu (monarşistlerin öteki bölümü, Alfredo Covelli'nin Millî Monarşist partisidir). [L]

LAURUS i. (lat. k.). Bot. Defnenin bilimsel adı. (L)

LAUSANNE. Bk. LOZAN.

Lausanne antlaşması. Bk. LOZAN ANTLAŞMASI.

LAUSİTZ, Almanya'da bölge, Bohemya kütlesinin kuzey kenarında, Saksonya'nın doğusunda. Güneyde *Yukarı Lausitz*, faylarla (horst'lar) çevrili, ortalama 500 - 600 m yükseklikte, yağışlı ve soğuk bir granit kütlesinden meydana gelmiştir. Tarım kaynaklarının yetersizliği, çok erken bir tarihte evlerde dokumacılık yapılmasıyle karşılanmıştır; bu sanayi, şehirlerde, özellikle Yukarı ve Aşağı Lausitz'in birleştiği kısımda (Görlitz, Löbau, Bautzen) toplanmıştır. Billûrlu kratogen, kuzeyde birkaç volkanik ve granitli tepenin hâkim olduğu *Aşağı* Lausitz ovasını meydana getiren Elster devrinin buzul asıllı toprakları ile üçüncü zaman killeri altında kaybolur. Kıyı gölleri ve ormanlarla kaplı olan ülkede, sanayi gelişmiştir.

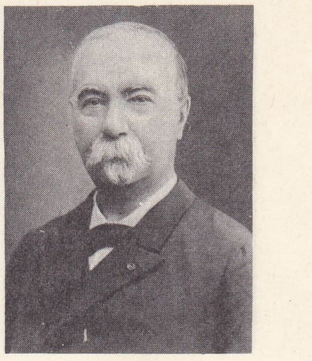

Aimé LAUSSEDAT

● *Edebiyat.* Bk. SORAB.

● *Tarih.* Lausitz'te ilk olarak sorab kabileleri yerleşti: kuzeyde Lusici'ler; güneyde Germania kralı Heinrich I'e (929) haraç veren Milceni'ler. Otto I, Elbe'nin doğusundaki bölgeleri markgraf Gero'ya verdi; Gero'nun Kutsal imparatorluğa kattığı topraklar, ölümünde daha küçük marklıklara bölündü: Doğu marklığı veya Lausitz marklığı; Masnia marklığı v.b. Polonya dükü Boleslaw I tarafından ele geçirilen (1018) bu bölgeleri, Konrad II geri aldı (1031 - 1033). Gero sülâlesinin sönmesinden sonra, Lausitz marklığı Wettin'lere (1034 - 1298), sonra da Brandenburg'lu Askanien'lere geçti ve Aşağı Lausitz adını aldı. Önce Misnie'ye, sonra da Bohemya'ya bağlı (1158) olan Bautzen bölgesini, Ottakar II, damadı Brandenburg markgrafı Otto III'e verdi ve Aşağı Lausitz'e karşıt olarak bu bölge Yukarı Lausitz adını aldı. Hıristiyanlığa fazla karşı koyamayan Lausitz Sorab'ları, katliamdan kurtuldular; ama sayıları az olduğundan, alman kolonlar tarafından arka planda bırakıldılar, Almanlar güney dağlarını işgal ederek Sorab'ları kardeşlerinden ayırdılar: Sorab'lar toprak kölesi haline geldi; 1293'te «wend» lehçeleri yasaklandı. Prag'da kurulan Lüksemburg hanedanı önce Yukarı Lausitz'i (1329), sonra da Aşağı Lausitz'i aldı; 1373'te Bohemya krallığına kattı, iki bölge de XVII. yy.a kadar bu krallığa bağlı kaldı; bununla birlikte, altı şehir (Bautzen, Görlitz, Zittau, Lauban, Löbau, Kamenz) birliği oldukça bağımsız durumdayken (1346), Cottbus çevresi 1462'de Brandenburg'a geçti ve Yukarı Lausitz, Mathias Corvin zamanında (1467 - 1490) Macaristan'a bağlandı. Habsburg sülâlesinden Ferdinand II, yaptığı ittifakın karşılığı olarak, iki markgraflığı 1620'den beri işgali altında tutan Saksonyalı Johann Georg I'e verdi (Prag antlaşması 1635). Seçici prens ölünce, Otuzyıl savaşıyle yıkılan ve ıssızlaşan Aşağı Lausitz, Saksonya - Merseburg'lu Christian I'e geçti, (1657) ve seçici prensliğe yeniden ancak 1138'de katılabildi. 1815 Antlaşmalarıyle, Saksonya'ya kalacak olan Bautzen bölgesi dışında Lausitz'in büyük kısmı Prusya'ya verildi. İslav lehçesi konuşan 160 000 kadar sorab, 1919'da bağımsızlık istedilerse de başaramadılar. Ama 1945'ten itibaren

LAUTARET boğazı

Foto. Keystone, Capelle (LAROUSSE)

önce sovyet, sonra da Doğu Almanya yetkilileri sorab dil ve kültürü lehinde tedbirler aldılar. (L)

LAUSSEDAT (Aimé), fransız subayı ve bilgini (Moulins 1819 - Paris 1907). İstihkâm subayı; École Polytechnique'te Faye'in yerine astronomi ve geodezi dersleri verdi (1853 - 1855), 1856'da kürsü profesörü oldu. İlk örnekleri Conservatoire des Art et Métiers'de saklanan astronomi âletleri yaptı, metrofotografiyi icat etti ve «aydınlık oda»yı haritacılığa uyguladı. (L)

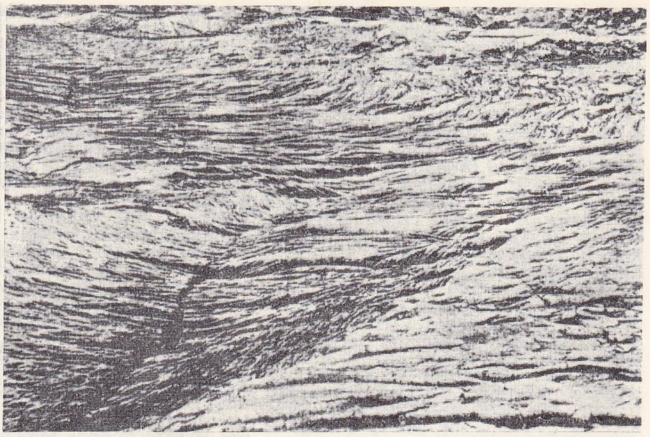

Kilanea dağından fışkıran lav'lar

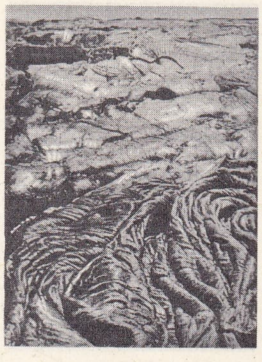

Honolulu'da lav alanı

Lausus, *Aeneis*'in kahramanlarından biri; Mezentus'un oğlu. Turnus hesabına savaşırken, Mezentius'un yanında Aineias tarafından öldürüldü. (L)

LAUTARD veya **LATUR**, Aracuca'lı kızılderili şef (? 1535 - Mataquito ırmağı, Şili 1557). 1550'de conquistador Pedro de Valdivia'ya esir düştü, 1553'te kaçtı ve yurttaşlarını bağımsızlık mücadelesi için teşkilâtlandırdı. Aynı yılın sonunda adamlarıyle birlikte Tucapel yakınında bir ispanyol birliğini yok etti ve Valdivia'yı öldürdü, sonra Concepcion'u ele geçirdi. Santiago'ya saldırmağa hazırlanırken beklenmedik bir anda yeni ispanyol valisi Francisco de Villagra ile Mataquito ırmağı üstünde karşılaştı ve burada öldürüldü. Kahramanlıkları Alonso de Ercillay Zūniga'nın *La Aracuana* (1565 - 1589) adlı epik şiirinde dile getirildi. (M)

LAUTARET boğazı, Alpler'de (Hautes - Alpes) boğaz, Pelvoux kütlesinin kuzey ucunda; 2 058 m. Daha Romalılar zamanında yapılmış bir karayoluyle Oisans'a (Romanche vâdisi aracılığıyle) ve Briançonnais'ye (Guisane vâdisi aracılığıyle) geçit verir. Kış sporları. — Boğaz yakınında, Grenoble üniversitesi ile Fransa Touring - club'ü alp bitkilerinin incelenmesi için bir botanik bahçesi düzenlemiştir. (L)

Mauna Loa'dan (Hawaii) çıkan lav'lar bir yardan denize akarken

LAVAL üniversitesi Québec, Kanada

LAUTARİT i. (Şili'de *Lautaro* ilinin adından fr. *lautarite*). Miner. Tabiî kalsiyum iyodat. (L)

LAUTER, Alsace'ın kuzeyinde akarsu, Ren'in kolu (sol kıyı); 82 km. Hardt'ta doğar (Almanya), Wissenburg'dan geçer, sonra kavşak yerine kadar Fransa ve Almanya arasındaki sınırı meydana getirir. (L)

LAUTERBACH (Wolfgang Adam), alman hukukçusu (Schleitz, Thüringen 1618 - Waldenbuch, Stuttgart 1678). Tübingen üniversitesinde profesördü. Medenî hukuk ve ceza hukukuyle ilgili eserler yazdı. Özellikle *Compendium iuris* (Hukuk Dergisi) adlı eseriyle tanındı, XVII. ve XVIII. yy.da Almanya'da bu roma hukuku inceleme kitabından çok yararlanıldı. (M)

LAUTERBRUNNEN, İsviçre'de (Bern kontunu) köy, Berne Oberland'ında, Lütschine kıyısında; 3 200 nüf. Elektrik santralı. Önemli turistik merkez. — *Lauterbrunnen vâdisi*, 28 km uzunluktadır, Beyaz Lütschine akarsuyu buradan geçer. İsviçre'nin en güzel manzaralı yerlerinden olan bu vâdi, sarp yamaçlı bir buzul yalağıdır. (L)

LAUTERBURG (Martin), isviçreli ressam (Bern 1891). Münih Tatbikî Güzel Sanatlar okulunda okudu (1910), Münih'te yerleşti; Hollanda, İtalya, Dalmaçya ve Paris'te gezilere çıktı. İşlediği konular tekin olmayan mahzenler ve tahıl ambarlarıdır (Art Moderne, Münih, Bern ve Cenevre müzeleri). [L]

LAUTERPACHT (sir Hersch), ingiliz hukukçusu (Zolkiew, Galiçya 1897 - Londra 1960). Cambridge üniversitesi profesörü (1938 - 1955), Birleşmiş Milletler Devletler Hukuku komisyonu üyesi (1951 - 1958), Milletlerarası Adalet divanı üyesi (1955'ten beri) oldu; aynı zamanda Oppenheim*'ın klasik eseri *International Law*'un (Devletler Hukuku) yayımlanması işini de üzerine aldı. Modern devletler hukukunun oluşumunda sürekli etkisi görüldü. (L)

LAUTH (Charles), fransız kimyacısı (Strasbourg 1836 - Nice 1913). Gerhardt'ın hazırlayıcısı olarak, boyarmaddeler kimyasıyle ilgilendi ve yeni bir boyarmadde buldu (*Lauth moru*). 1867'de, Grimaux ile birlikte benzol aldehidini buldu (bu maddenin sentezle elde edilen kokuların elementlerinden biridir). Sèvres fabrikası müdürlüğüne (1879) tayin edildi, burada porselen yapımını geliştirdi. 1888'de, kurucuları arasında bulunduğu Fizik ve Kimya okulunun müdürlüğüne getirildi. (L)

Lauth moru, 1876'da, Lauth tarafından, kükürtlü hidrojen eşliğinde parafenilendiamin'in demir III klorürle yükseltgenmesinden elde edilen boyarmadde. Lauth moru bugün artık az kullanılmaktadır, fakat tetrametilli türevi olan metilen mavisi çok önemli bir boyarmaddedir. *Eşanl.* DİAMİNOTİYAZİN, TİYONİN. (L)

LAUTİT i. (Almanya'da Lauta şehrinin adından fr. *lautite*). Miner. Tabiî bakır arsenyosülfür. (L)

LAUTRÉAMONT (Isidore DUCASSE, — kontu denir), fransız şairi (Montevideo 1846 - Paris 1870). Cizvitler'in öğrencisiydi, matematiğe karşı büyük kabiliyeti vardı. Politeknik giriş imtihanına hazırlanmak üzere babası tarafından Fransa'ya gönderildi (1860). Tarbes ve Pau liselerinde okuduktan sonra 1867'de Paris'e yerleşti. Bu tarihten sonra bütün bilimsel çalışmaları bırakıp, sadece edebiyatla uğraştığı sanılır. 1868'de *Chants de Maldoror*'un (Maldoror'Şarkıları) ilk şarkısını imzasız olarak yayımladı; bu broşürde, kendi deyimiyle «sazını denemek»ten başka bir amaç gütmüyordu. Eser hiç yankı uyandırmadı; ama bu durum yazarın eserine devam etmesini ve 1869'da *Maldoror'un Şarkıları*'ndan altısını birden «Lautréamont kontu» takma adıyle yayımlamasını engellemedi. 1870'te *Poésies* (Şiirler) başlığı altında, ileride yayımlanacak yeni şiirlerinin önsözünü kendi gerçek adıyle bastırdı. Bu önsözde, umutsuz Maldoror Şarkıları'nı inkâr ediyor ve artık dünyaya umutla bakacağını söylüyordu. Ne var ki bu şiirler, hiç bir zaman yayımlanmadığı gibi, bulunamadı da. Belki de Lautréamont sözünü ettiği bu şiirleri hiç yazmamıştı. Vakitsiz ölümü, eserinin yadırgatıcı niteliği, çağdaşları tarafından tanınmayışı Lautréamon'nun «lânetlenmiş şairler» arasında yer almasına yolaçtı. XX. yy.ın gerçeküstücü şairleri Lautréamont'u öncüleri olarak görmek istediler. (L)

LAUXANIA i. Zool. Siyah renkli, saydam kanatlı sinekçik; çalılıklarda, korularda yaşar, *Lauxania oenea*'nın kurtçuğu menekşe ve tirfile zarar verir. (Kısa duyargalı sikloraf sineklerin *lauxaniidae* familyasının örnek tipi.) [L]

LAUZON, Kanada'da (Québec) şehir, Saint - Laurent ırmağı kıyısında, Levis yakınında; 11 500 nüf. Thomas Ballairgé'nin (1830 - 1832) planlarına göre yapılan kilise. Makine yapımı. Tersaneler. (L)

LAÜBALİ sıf. Bk. LÂUBALİ.

LAV i. (lat. *labes*, yıkıntı'dan ital. k.). Jeol. Yanardağlardan sıvı veya koyu halde fırlatılan ve sonra katılaşan maddelerin akıntısı. Bk. ANSİKL.

— Jeomorfol. ve Hidrografya. *Sel lavı*, çoğunlukla, yazın veya sonbaharda, fırtınalı bir sağanaktan sonra bir sel suyu yatağından akan topraklı koyu sıvı. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Jeol. *Lav*'lar, nispeten dar akıntılar veya geniş yüzeyler kaplayan yaygın örtüler meydana getirebilir. Lav, hava temasıyle kısa süre içinde katılaşır ve yüzeydeki maden köpüklerinin yapısı karışık bir görünüş alır. Bazaltlı, andezitli, trasitli v.b. lavlar vardır.

Lavların birçok çeşidi Fransa'da inşaatçılıkta kullanılır (Clermont - Ferrand katedrali). Volvic lavı, inşaatlar için en makbul lav çeşididir. Toz haline getirilen lavlar ve kireçle, değerli yapı harcı da elde edilir.

— Jeomorfol. ve Hidrografya. *Sel lavı*, bir sel yatağında kil kütleleri bol olduğu ve su etkisiyle sıvılaştığı zaman meydana gelir. Bu sıvının yoğunluğu 1,2 hattâ 1,4'e varabilir. Akıntının yoğunluğu böylece su-

Foto. LAROUSSE ; Encyclopedia Americana ; ; Dizionario Enciclopedico italiano

yunkinden fazladır. Sel lavları, aynı selin berrak sularının taşıyabildiğinden beş on kat daha büyük blokları taşıyabilir ve yamaçların üzerine kadar, taşmadan kabararak, seli kanalize eden setler inşa edebilir; ucunda bir döküntü konisi bırakır. 1940 Sonbaharında Fransa'da su taşkınları Doğu Pireneler'de, büyük zararlar veren lav sellerine sebep olmuştur.

— Süs. santl. XVII. ve XVIII. yy.larda Fransa'da lavlardan ilgi çekici eşyalar yapıldı. 1892'de yapılmağa başlanan lav üzerine yağlıboya resimler romantizm devrinde birkaç yapının süslenmesinde kullanıldı. (L)

LÂV (Ercüment Behzat), türk tiyatro oyuncusu, şairi (İstanbul 1903). Kumkapı Fransız ilkokulunu, İstanbul sultanîsini (1919) bitirdi. Dârülbedayi'de oyunculuk yaptı (1919 - 1920). Berlin'de Reinhardt akademisinde ve Stern Müzik okulunda okudu (1921 - 1925). Ankara radyosunda çalıştı. İstanbul Şehir tiyatrosuna girdi (1947), İstanbul konservatuvarında öğretmenlik (1951-1961) yaptı. Yayımlanmış eserleri: *S.O.S.* (şiirler, 1931); *Kaos* (şiirler, 1934); *Açıl Kilidim Açıl* (şiirler, 1940); *Karagöz Stepte* (manzum oyun, 1940); *Mau Mau* (şiirler, 1962); *Üç Anadolu* (şiirler, 1964); *Altın Gazap* (trajedi, 1971). [M]

LAVA i. (ital. k.). Denizc. «Çek, yısa et!» kumandası. (Bir filikanın yanaştığı yer boyunca filikacılar tarafından kürek çekmeden elle ilerletilmesi için verilir.) ‖ *Lava etmek*, çekmek, yısa temek. *Mec.* Birini çekiştirmek, dedikodu etmek. *Esk.* Bir şeyi birden yutmak.

— Balıkç. *Lava etmek*, olta ile tutulan bir balığı yakına getirip yakalamak için olta kamışını zaman zaman yekindirerek ve olta ipini makaraya sararak oltayı yaklaştırmak. (ML)

LAVA i. (rusça k.). Kazak süvari birliği. (Tek dizi halinde savaşa girer ve kol üzerindeki takımlar tarafından desteklenirdi.) [L]

LAVABO i. («yıkayacağım» anlamında lat. k.). Porselen, kumtaşı veya emaye saçtan yapılmış, sıcak ve soğuk su musluklarıyle donatılmış, vücudun üst kısmını (el, yüz v.b.) temizlemeğe yarayan sıhhî tesisat. ‖ Kahve, gar v.b. yerlerde bu tesisatın bulunduğu yer. (L)

LAVAGNA, İtalya'da komün, Liguria'da (Cenova ili), aynı adlı ırmağın ağzında; 10 300 nüf. Arduvaz işletmesi. Pamuk ve kereste işlenmesi. (L)

LAVAGNE (André), fransız bestecisi (Paris 1913). Roger - Ducasse'ın öğrencisi. Lirik eserler (*Ne çok Sevişiyorlar* [1941]; *Corinne* [1956]), baleler (*Bülbül* [1946]; *Park'ta konser* [1938]), viyolonsel için bir *Romantik Konçerto* (1943) ve ses için çeşitli eserler besteledi. (L)

LAVAGNİNO (Angelo Francesco), italyan bestecisi (Cenova 1909). Siena'daki Chigiana akademisinde filim müziği öğretmeni (1948). Bir opera (*Malafonte* [1939]), orkestra eserleri, bir keman konçertosu, bir missa (1946), bir oratoryo (*Annunciaziona* [1945]); oda müziği ve birçok filim müziği besteledi. (L)

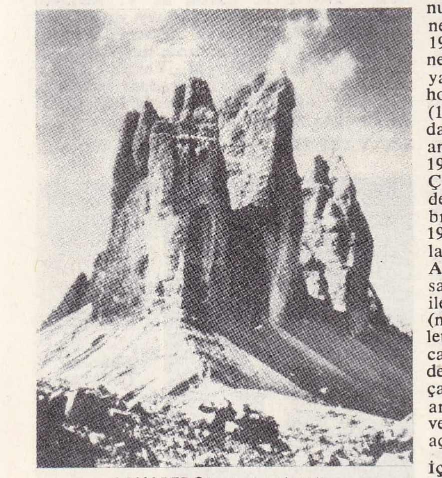

LAVAREDO'nun üç doruğu

LAVAL, Kanada'da (Québec) eski idare bölümü, Jesus adasını ve Montreal adasının kuzey kısmını içine alırdı. (L)

LAVAL, Fransa'da Mayenne idare bölgesinin merkezi, Paris'e 292 km uzakta, Laval havzasının merkezinde, Mayenne ırmağı kıyısında; 43 196 nüf. Eski şato, XIV. ve XV. yy.dan (XII. yy.dan kalma burç). Yeni şato ise Rönesans'tan kalmadır. Şehirde eski evler, XIII. yy.dan kalma bir köprü, güzel kiliseler ve istihkâm kalıntıları vardır; Katedral, latin, rönesans ve çağdaş kısımlardan meydana gelmiştir. Roman üslûbunda Saint - Martin kilisesi (duvar resimleri). [L]

LAVAL (André DE MONFORT DE), **Lohéac** ve **Retz** beyi, fransız derebeyi (1411-1485 veya 1486). Jeanne d'Arc'ı Orléans'da, Patay'da takip etti, 1437'de amiral, 1439'da Fransa mareşali oldu. İngilizlerin Normandiya'dan ve Guyenne'dan çıkarılmaları sırasında sivrildi. 1472'de Yiğit Charles'a karşı Beauvais'ye yardım etti. (L)

LAVAL (Charles), fransız ressamı (Paris 1862 - Kahire 1894). Cormon'un öğrencisi; sonradan Gauguin ile dostluk kurdu ve onunla Martinique'e gitti (1887). Eserlerini Pont - Aven grubuyle birarada sergiledi. Paris Modern Sanatlar müzesinde tabloları vardır (*Sanatçının Portresi* [1889]; *Manzara*). [L]

LAVAL (Jean - Baptiste), fransız fizikçisi (Saint - Pardoux-le-Vieux, Corrèze 1900). Saint - Cloud'daki École Normale Supérieure'de öğrenim gördü. Fizik öğretmeni ve fen doktoru oldu; Grenoble ve Marsilya Fen fakültelerinde ders verdi. 1950'den beri, Collège de France'ın Teorik Fizik kürsüsünde asil profesör, 1952'den beri de Fransız Mineraloji ve Kristalografi kurumunun başkanıdır. Başlıca çalışmaları, X ışınlarının billûrlu ortamlarda yayılması ve kırınması ile bu ortamlardaki kuvvet alanları üstünedir. (L)

LAVAL (Pierre), fransız siyaset adamı (Châteldon, Puy-de-Dôme 1883 - Fresnes 1945). Sosyalist milletvekili oldu (1914 - 1919), barışı savundu (aralık 1915, nisan 1916), fakat sonradan Clemenceau'yu destekledi. Tekrar seçilemeyince (kasım 1919) Aubervilliers belediye başkanı oldu (1923-1944), Sosyalist partisinden ayrıldı. Bayındırlık (1925), Adalet (1926), Çalışma (1930) bakanlıkları yaptı, Seine (1927 - 1936) ve Puy - de - Rôme (1936 - 1940) senatörlüğüne seçildi. İçişleri bakanı (ocak 1931 - ocak 1932), sonra dışişleri bakanı (ocak - şubat 1932) olarak hükûmeti yönetti. İktisadî buhrana karşı koymak zorunda kaldı. Çalışma bakanıyken (şubat - mayıs 1932) Berthou'nun öldürülmesinden (ekim 1934) sonra, gene Dışişleri bakanlığına geçti ve haziran 1935'ten ocak 1936'ya kadar tekrar kabinenin yönetimini ele aldı. Güttüğü barış siyaseti, kendisini totaliter devletlerle halkın hoşuna gitmeyen temaslara, plebisitten (1935) önce Sarre'da her türlü propagandadan kaçınmağa ve Mussolini ile Roma antlaşmasını imzalamağa götürdü (ocak 1935). Bu antlaşmayle Fransa, İtalya'ya Çat'tan 114 000 km²'lik toprak ile, Cibuti demiryolları hisse senetlerinin beşte birini bırakıyordu. Yine aynı antlaşmaya göre 1965'te İtalya, Tunus'taki italyan imtiyazlarından vaz geçecekti. Stresa'da, Duce Anschluss'a karşı koymağa söz verdi (nisan 1935). Laval ayrıca, Moskova ve Prag ile karşılıklı birer savunma paktı imzaladı (mayıs 1935). Habeşistan meselesinde Milletler Cemiyeti İtalya'ya karşı kararlar alınca sir Samuèl Hoarè ile birlikte, hammaddeler üstündeki ambargonun kaldırılmasına çalıştı, ama emeği boşa gitti. Bu da Stresa antlaşmasının bozulmasına (28 aralık 1935) ve Laval'in düşmesine (22 ocak 1936) yolaçtı.

İçeride, malî buhranı çözümlemek için kanun niteliğindeki kararnamelerle hareket etmek hakkını aldı ve bunu deflasyon (aylık ücretlerle kiraların yüzde 10 indirilmesi) için kullandı; ama bu onu halkın gözünden düşürdü ve sol kuvvetlerin birleşmesine yolaçtı. 1940 Bozgunundan sonra Laval siyaset alanında yeniden görüldü. Bordeaux'ya gitti (14 haziran) ve hükûmetin Kuzey Afrika'ya geçemsine karşı koydu, mareşal Pétain hükûmetinin dışişleri bakanı oldu (23 haziran); Vichy'de, Pétain'e yeni bir anayasayı yürürlüğe koyma yetkisinin verilmesi için çalıştı (6 temmuz). Meclis başkan yardımcısı olarak (12 temmuz) yeni düzeni savundu, daha da ileri giderek Cumhuriyet'in artık var olmadığını ilân etti (eylül). Almanya ile işbirliğinden yanaydı. Montoire'da Hitler ile buluştu (22 ekim) ve orada Pétain ile Führer'in yapacağı görüşmeyi hazırladı (24 ekim). Bunun üzerine bakanlar Pétain'e baskı yaparak onu tutuklama kararını aldırdılar (13 aralık). Abetz'in müdahalesiyle serbest bırakıldı, bir kenara çekildi, fakat Almanlarla ilişkilerini sürdürdü. Almanya Darlan'ın yerine hükûmet başkanı olarak Laval'in geri gelmesini istedi (18 nisan 1942). Laval işbirliğini artırdı, hattâ bolşeviklikten kurtulmak için Almanya'nın zaferini dilediğini söyledi, fakat Almanlara tam bir işbirliğine yanaşmadı. Müttefiklerin zaferi yaklaşınca, Vichy hükûmetinin bakanlarıyle Belfort'a, sonra Sigmaringen'e (eylül 1944) gitti, Führer'in çağrılarına kulak asmadı. Avusturya'ya (28 nisan 1945), sonra Barcelona'ya (2 mayıs) kaçtı, fakat İspanyollar tarafından birkaç gün enterne edildikten sonra tekrar İnnsbruck'a döndü, orada Amerikalılar tarafından fransız makamlarına teslim edildi (1 ağustos). İdama mahkûm edildi (9 ekim), infaz sırasında kendini zehirlemeğe kalkıştı; cezaevinde kurşuna dizildi (15 ekim 1945). [L]

LAVAL-DES-RAPİDES, Kanada'da (Québec) şehir, Montreal yakınında; 19 200 nüf. (L)

LA VALETTE (Antoine Marie CHAMANS, — kontu), fransız memuru (Paris 1769 - ay. y. 1830). Kendisini Joséphine'in yeğeni Emilie de Beauharnais (1780 - 1855) ile evlendiren Bonapart'ın yaveriydi. Waterloo'dan sonra (1815) tutuklanarak ölüme mahkûm edildi. İdamından bir gün önce hapishanede kendisini son defa ziyaret eden karısının elbiselerini giyerek kaçtı. Bavyeraya sığındı, beş yıl sonra sürgünden döndüğü zaman karısı çıldırmıştı. (L)

LA VALETTE (Charles Jean Marie Félix, — markisi), fransız diplomatı (Senlis 1806 - Paris 1881). 1846'da milletvekili seçildi, Guizot'yu destekledi, sonra Louis - Napoléon'un tarafına katıldı. Türkiye büyükelçisi iken (1851 - 1853), Kutsal Yerler meselesi için görüşmelerde bulundu. Senatör oldu, birçok ülkede büyükelçilik yaptı. İçişleri (1865 - 1867), sonra dışişleri bakanı (1868 - 1869) oldu ve yeniden Londra büyükelçiliğine tayin edildi (1869). [L]

LA VALETTE (Jean PARISOT DE), Malta tarikatının büyük üstadı (1494 - Malta 1568). Toulouse'lu bir ailenin çocuğuydu; Malta şövalyesi oldu ve 1557'de büyük üstat Claude de La Sangle'ın yerine geçti. Venedik ve Almanya şövalye başkanlarına otoritesini kabul ettirdi. Bir süre önce elden çıkarılmış olan Cerba adasına sefer düzenledi (1560). Bunun üzerine Kanunî Sultan Süleyman, Malta'ya 40 000 kişilik bir ordu gönderdi (mayıs-eylül 1565); 8 000

solda, **Pierre LAVAL;** sağda, **LA VALLİÈRE** düşesi (XVIII. yy. fransız okulu Saint-Perrier koleksiyonu)

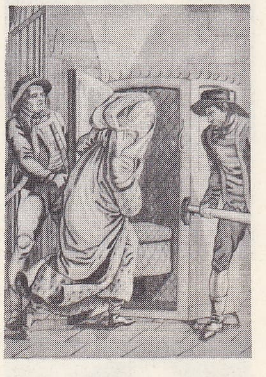

Antoine Marie de LA VALETTE kadın elbisesiyle kaçarken, Cabinet des Estampes, Paris

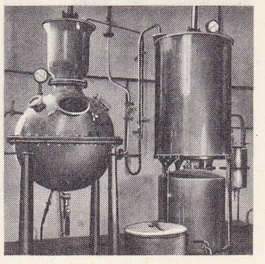

öz-esans elde etmek için deriştirici

lavantacılık esans imbiği

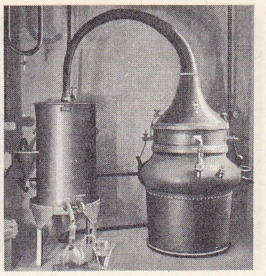

Foto. LAROUSSE; Dizionario Enciclopedico Italiano

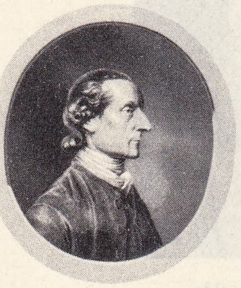

LAVATER

LA VARENDE

Henry de LA VAULX

Louis LAVELLE

kişilik bir kuvveti olan La Valette, Sicilya kral vekili tarafından kutarılışına kadar direnmeğe çalıştı, ama sonra durumu güçlendirdi ve hıristiyan prenslerinin bağışlarıyle La Valett şehrini kurdu (mart 1566). [L]

LAVALLE (Juan), arjantinli general (Buenos Aires 1797 - ay.y. 1841). Şili ve Peru Bağımsızlık savaşlarında sivrilerek 1826'da general oldu; 1828'de «birlikçi» kuvvetlerin başına geçti, federalist general Manuel Dorrego ile savaştı, generali esir aldı, ölüme mahkûm ettirdi ve kurşuna dizdirdi (1828). Ama daha sonra isyancı birliklere yenilerek (1829) federalist Manuel Rosas ile barış antlaşmasını imzaladı. 1839'da, uzun süre askerî faaliyetten uzak kaldıktan sonra Rosas hükûmetine karşı girişilen bir hareketin başına geçtiyse de yenilgiye uğradı. Tucuman şehrine saldırmağa hazırlanırken bir köylü tarafından öldürüldü. (M)

LAVALLÉE (Pierre), fransız yöneticisi ve sanat tarihçisi (Paris 1872 - ay. y. 1948). Fransa'daki Güzel Sanatlar Millî Yüksek okulu kitaplığı müdürü idi. Kitaplıktaki 25 000 cildin ve orijinal desenlerin kataloğunu yaptı, bunları sergiledi ve haklarında birçok inceleme yayımladı: *Dessins des Maîtres Anciens* (Eski Ustaların Resimleri) [1927]; *Le Dessin Français du XVIIIe Siècle* (XVIII. yy. Fransız Resmi) [1928]; *Le Dessin Français du XIIIe au XVIIIe Siècle* (XIII. yy.dan XVII. yy.a kadar Fransız Resmi) [1920]; *Technique du Dessin* (Resim Tekniği) [1944]. (L)

LA VALLÉE - POUSSİN (Charles DE), belçikalı matematikçi (Louvain 1866 - Brüksel 1962). Fen doktoruydu; Louvain üniversitesinde profesör oldu, cümleler teorisi, fonksiyonlar teorisi, özellikle de Lebesgue integrali ve Riemann ζ fonksiyonu üstüne araştırmalar yaptı. (L)

LA VALLÉE - POUSSİN (Louis DE), belçikalı hint kültürü uzmanı (Liège 1869 - Brüksel 1938). Gand üniversitesinde profesördü (1892 - 1929), Muséon'un yöneticisi oldu (1905 - 1914); özellikle sanskrit kanunu ve tibet belgelerine dayanarak inceledigi buddha düşüncesi tarihi üstüne birçok çalışma yaptı. (L)

LAVALLEJA (Juan Antonia), uruguaylı vatansever (Minas 1786 - Montevideo 1853). 1811'den sonra İspanya'ya karşı bağımsızlık için savaştı. 1816'da Brezilya'dan gelen Portekizliler ülkesini işgal edince bir gerilla lideri oldu ve esir düştü. 1821'e kadar Rio de Janeiro'da tutuklu kaldı. 1821'de Brezilya resmen Uruguay'ı kendi topraklarına katınca Buenos Aires'e kaçtı. 19 Nisan 1925'te «Otuzüç ölümsüz» adlı çetenin başında bağımsızlık savaşını teşkilâtlandırmak üzere yeniden Uruguay'a girdi. 25 Ağustos 1825'te bağımsızlık ilân edildi ve 27 ağustos 1828'de Arjantin'in yardımıyle Uruguay gerçekten bağımsızlığına kavuştu. Blanco'ların başı olan Lavalleja 25 nisan 1830'da geçici başkan seçildi, fakat ekim'de rakibi Colorado'ların başı Jose Frustuoso Rivera'ya yerini bırakmak zorunda kaldı. 1834'te arjantinli Juan Manuel de Rosas'ın yardımıyle Rivera'yı devirmeğe çalıştı, fakat başarısızlığa uğradı. Bunun üzerine ülkeden kaçmak zorunda kaldı. 1836'da başkan Manuel Oribe'nin de desteğiyle bir arjantin ordusuyle yeniden saldırıya geçti, fakat Rivera'nın karşısında yine başarı kazanamadı. Dokuz yıl süren bir iç savaştan sonra (1842 - 1851) Rivera ve Venancio Flores ile birlikte ülkenin yönetimine katıldı, fakat kısa bir süre sonra öldü (M)

LAVERA

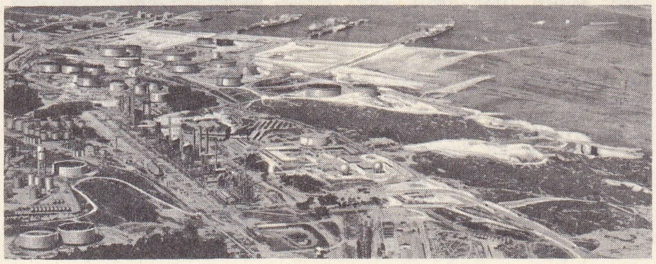

LAVALLİÈRE (Eugenia FENOGLİO, Eve — denir), fransız kadın oyuncusu (Toulon 1866 - Thuillières, Vosges 1929). 1889'da Variétés tiyatrosuna girdi, kısa zamanda yıldız oldu. Yirmi beş yıl Capus Lavedan, Croisset, De Flers ve Caillavet'nin piyeslerinde oynadı. 1917'de tiyatroyu bıraktı ve fransisken tarikatına girdi. (L)

LA VALLİÈRE (Louise DE LA BAUME LE BLANC, — düşesi), Louis XIV'ün gözdesi (Tours 1644 - Paris 1710). Louis XIV'ün yengesi Madame'ın nedimesiydi; kralı baştan çıkararak onun metresi oldu (1661). Hafif topaldı, ama sevimli ve güzeldi. Kralı hiç bir çıkar gözetmeden sevdi. Ondan olan dört çocuğunun yalnız ikisi yaşadı: Marie - Anne de Bourbon (Matmazel de Blois, müstakbel Conti prensesi) ve Vermandois kontu. 1667'de Saint - Christophe ve Vaujours düşesi oldu. Kral, Madame de Montespan'a gönül verince (1667) bu yeni ilişkinin yayılmaması için La Vallière'i alıkoymak istedi. Fakat La Vallière manastıra çekilmeyi tercih etti (1674). [L]

Laval üniversitesi, 1852'de Québec'te Kanada birinci piskoposu Mortmorency Laval'ın adına yaptırılan yüksek öğrenim kurumu. Başlangıçta edebiyat, fen, hukuk, tıp, dinî bilimler öğrenimi yapan üniversiteye sonradan ormancılık, ticaret, tarım gibi uzmanlık kolları da eklendi; birçoğu 1889'da Montréal'de kurulmağa başlanan bu yeni eğitim dalları 1923'ten sonra bağımsız bir üniversite haline geldi (Montréal üniversitesi). [L]

LAVÂNCHER (LE), Fransa'da Haute - Savoie idare bölgesinde kış sporları merkezi, Chamonix vâdisinin yukarısında, Mont - Blanc kütlesinde (1 200). [L]

LAVANDİN i. Bot. Bayağı lavantaçiçeği ile büyük lavantaçiçeğinin melezi. (Batı Avrupa'da özellikle Fransa'da geniş ölçüde yetiştirilir. Bu bitkiden, sabunculukta lavantanın yerini alan ve lavanta sanayiinde sentez yoluyle yapılan bazı maddelerin yapımında ana madde olarak kullanılan bir esans elde edilir.) [L]

LAVANDULA i. Bot. Lavantaçiçeğinin ilmî adı. (L)

LAVANGA i. Bot. Portakal ağaçlarıyle yakınlığı olan ve Asya'da yetişen ağaççık. (Hindistan ve Malezya yarımadasında bulunan *Lavange scandens*'in çiçekleri kokulu ve beyaz, meyveleri fındık büyüklüğünde ve sarı reçinelidir. Sedefotugillerden.) [L]

LAVANTA i. (ital. *lavanda*'dan). Lavantaçiçeğinden yapılan ispirtolu koku esansı, parfüm: *Odada sürdüğü lavantanın hâlâ kokusu vardır. Buradan bile duyuyorum* (R. H. Karay). *Bir gece misafirim olsan yeter / Dolar odama lavanta kokusu / Soğur sevincinden sürahide su* (C. S. Tarancı). [M]

LAVANTACI i. (*lavanta*'dan *lavanta-cı*). Lavanta yapan veya seyyar olarak koku esansı satan kimse. (M)

LAVANTACILIK i. (*lavantacı*'dan *lavantacı-lık*). Tuvalet yapmakta kullanılan güzel koku, kozmetik ve esansların yapımı ve ticareti. (M)

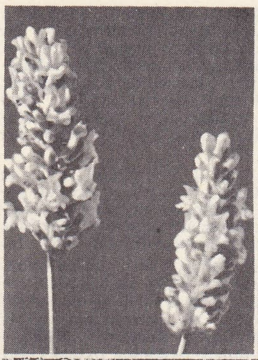

lavanta-çiçeği ve bitkisi

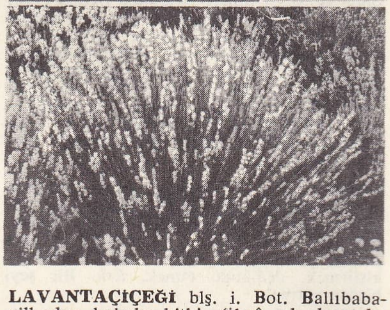

LAVANTAÇİÇEĞİ bls. i. Bot. Ballıbabagillerden kokulu bitki. (İlmî adı *lavandula.*) ‖ *Deniz lavantaçiçeği, limonium*'un yaygın adı.

— ANSİKL. Bot. *Lavantaçiçeği*, çalı görünüşünde, dip kısmı odunsu bir bitkidir; mavi veya morumsu, yahut koyu kırmızı çiçekleri sap ucunda toplu başak halindedir. Esas lavantaçiçeği (*dişi lavantaçiçeği* de denir) [*lavandula officinale*] dağlarda, 900-1 800 m yükseltide tabiî olarak yetişir: temmuzdan eylüle kadar çiçek açar. Büyük lavantaçiçeği (*Lavandula spica*) [*erkek lavantaçiçeği* de denir] boyacılıkta kullanılan, terebentin ve kâfur gibi kokan, kalitesi düşük bir esans verir; bu bitki 500 m yükseltide yetişir. Yukarıda sözü edilen iki yükselti arasındaki bölgede ise *lavandin* denilen melez lavantaçiçekleri yetişir; bunlardan lavantacılık sanayiinde kullanılan bir esans elde edilir. Kese içinde dolaplara konan lavanta çiçekleri, elbise ve çamaşırları böceklerden korur; kaynatılmış suyu, uyarıcı ve midevîdir. (L)

LAVAREDO (LE TRE CİME Dİ), Doğu Dolomitler'de tepeler, başlıca üç doruğu vardır: Batı Cima'sı (veya Piccolissima); Büyük Cima (Cima Grande); Piccola. Lavaredo tepeleri uyumlu çizgileri olan kulelere benzer. Dağcılar, çeşitli yollardan bu tepelere tırmanmışlardır. En çetin yollar şunlardır: 1935'te R. Cassin ile V. Ratti'nin tırmandığı Batı Cima'nın kuzey yüzü (2 973 m); 1933'te E. Comici ile A. ve G. Dimai'nin tırmandığı Cima Grande'nin kuzey yüzü (2 998 m); 1933'te M. Varale, R. Zanutti ve E. Comici tarafından fethedilen ve «sarı sırt» denen, Piccola'nın «karşı doruğunun» güney çıkıntısı. (L)

LA VARENDE (Jean MALLARD,—vikontu),

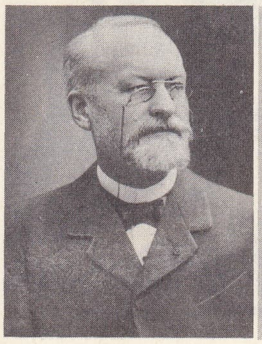

Alphonse LAVERAN

Foto. LAROUSSE

fransız yazarı (Le Chamblac, Eure 1887 - Paris 1959). *Pays d'Ouche* (Ouche Ülkesi) [1934] adlı Normandiya hikâyeleriyle tanındı. Sonra Normandiya'yı anlatan romanlar, hikâyeler ve tarihî anlatılar yazdı: *Le Centaure de Dieu* (Tanrının Kentauros'u) [1938]; *Les Manants du Roi* (Kralın Köylüleri) [1938]; *Man d'Arc* (1939); *L'Homme aux Ganats de Toile* (Bez Eldivenli Adam) [1943]; *Le Troisiéme Jour* (Üçüncü Gün) [1947]; *İndulgence Plénière* (Tam Hoşgörürlük) [1951]; *Le Souverain Seigneur* (Yüce Hükümdar) [1953]; *La Dernière Fête* (Son Şenlik) [1953]; *M. le Duc de Saint-Simon et sa Comédie Humaine* (M. le Duc de Saint-Simon ve İnsanlık Komedyası) [1955]; *La Partisane* (Çeteci Kadın) [1960]. 1942'de Goncourt akademisine seçilen La Varende, Kurtuluş'ta akademiden istifa etti (1944). [L]

LAVAŞ i. (fars. *levāş*'tan). *Halk dili.* Pide şeklinde ince ekmek, yufka. (M)

LAVATER (Johann Kaspar), isviçreli filozof, şair, hatip ve ilâhiyatçı (Zürich 1741-ay.y. 1801). *Schweizerlieder* (İsviçre Türküleri) [1767], *Ausscichten in die Ewigkeit* (Sonsuzluğa Bakışlar) [1768], *Christiche Lieder* (Hıristiyan Şarkıları), *Jesus Mesias* (Mesih İsa), *Arimathia'lı Yusuf* ve *İnsan Yüreği* adlı eserleri yayımladı. Şiir denemeleri yanı sıra, az çok mistik ilâhiyat incelemeleri de yayımlıyordu. *Geheimes Tagebuch* (Gizli Defter) [1772-1773] ve *Karışımlar*'ında (1774), ansiklopedicilerin öğretilerine apaçık bir şekilde karşı çıkar. *Pontius Pilatus* ve *Tabiî Kitaplık* (1790 - 1792) orta derecede düzyazı şiirleridir. Önceleri devrim reformlarını destekledîyse de çok geçmeden, İsviçre'de Fransızlar tarafından kurulan rejimi protesto etti. Basel'e sürüldü, sonra Zürich'e döndü. Masséna seferi sırasında, Fransızlar Zürich'e girdikleri zaman, Vaud'lu bir asker tarafından öldürüldü.

1772'de Lavater fizyonomiyi inceleme sanatı üzerine bir memorandum yazmıştı. *Physiognomisische Fragmente* (Fizyognomik Parçalar) [1774] adlı eserinde yalnız kafanın yapısını değil, yüzün canlı ve hareketli oyununu da inceliyordu. Coşkun hayranları olan sistemi veya *fizyognominisi* gerçek bilimsel nitelikten yoksundur. (L)

LAVATERA i. (XVII. yy.da yaşamış isviçreli bir ailenin [*Lavater*] adından.) Morumsu veya pembe çiçekli otsu bitki. (Ebegümecigillerden.)

— ANSİKL. *Lavatera* 1,5 m kadar yükselebilen bir bitkidir; Akdeniz kıyılarında çok görülür; bahçelerde öbek ve kenar süsü olarak yetiştirilir. (L)

LA VAULX (Henry — kontu), fransız baloncusu (Bierville, Seine - Martime 1870 -Hackensack Meadows, Jersey City yakınları, New Jersey 1930). Çinhindi, Çin, Japonya, Kore ve Patagonya'yı dolaştı. 17 Temmuz 1898'de serbest bir balonla yükseldi, 24 saat havada kaldı. 1898'de Fransa'da Havacılık kulübünü kurdu. Küresel uçuşlarda, özellikle Paris - Brest ve Paris - Korostişev arasındaki (35 saatte 1 925 km) uçuşlarda başarılı oldu. Fransa ve İngiltere arasında (Paris - Hull) bir uçuş yaparak serbest balonlar tekniğinde önemli başarılar kazandı. 1905'ten sonra Zodiac şirketi adına güdümlü balonlar yapmağa koyuldu. Bu balonlar Birinci Dünya savaşı başlarında kullanıldı. 1906'da Milletlerarası Havacılık federasyonunu kurdu, 1927'de bu kurumun başkanı oldu. Amerika'da 2 500 km'lik bir gezi sırasındaki hava kazasında öldü. (L)

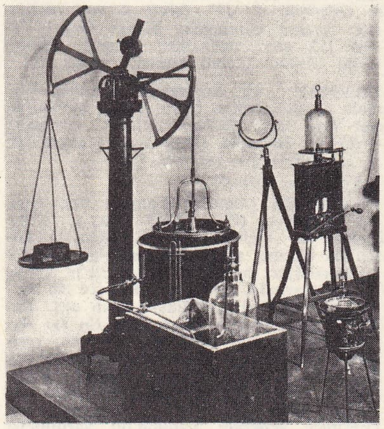

LAVOİSİER'nin kullandığı âletler: terazi, boşluklu pompa ve güneş merceği

LAVAUX, İsviçre'de (Vaud kantonu) idare bölümü, Leman gölü kıyısında, özellikle meşhur beyaz şaraplarıyla tanınır; 11 800 nüf. (L)

LAVDANOM i. (lat. *ladanum*, laden reçinesi'nden fr. *laudanum*). Eskiden, arıtılmış afyon hulâsasına ve sinir yatıştırıcı afyonsuz ilâçlara verilen ad. (Bugün yalnız safranlı afyon tentürüne denir.)

— ANSİKL. Eczc. Safranlı afyon tentürü veya *Sydenham lavdanom'u* denilen afyon hulâsası, belirli bir miktarda afyon tozunun 30° alkolde bırakılmasıyle elde edilir. Sonra bu karışıma safranla renk, karanfil ve tarçın esanslarıyle de koku verilir. İçinde yüzde 1 morfin bulunur. Lavdanom ağrı dindirici olarak kullanılır; bunun için ya saf olarak veya başka ağrı dindirici maddelerle (kloroform, kâfur yağı, banotu belsemi v.b.) karıştırılarak merhem halinde deriye sürülür. Ağrı dindirici olarak ağız yoluyle de verilebilir; yetişkinlerde 0,5-1 gr'lık dozlar halinde dizanteriye karşı da kullanılabilir. (L)

LAVEAUX (Jean - Charles THİBAULT DE), fransız lûgat yazarı (Troyes 1749 - Paris 1827). Basel, Stuttgart ve Berlin'de profesördü. 1791'de *Courrier de Strasbourg*'u yazdı, sonra Paris'e yerleşti. Jakobenler, Laveaux'ya *Journal de la Montagne* (1793 -1796) gazetesinin başyazarlığını verdiler. 9 - Thermidor'dan sonra hapsedildi. İmparatorluk devrinde hapishaneler genel müfettişi oldu. Başlıca eserleri: *Dictionnaire Raisonné des Difficultés Grammaticales et Littéraires de la Langue Française* (Fransızcanın Dilbilgisi ve Edebiyat Alanındaki Güçlüklerinin Açıklamalı Lûgati) [1818]; *Nouveau Dictionnaire de la Langue Française* (Yeni Fransız Dili Lûgati) [1820]; *Dictionnaire Synonymique de la Langue Française* (Fransızcada Eşanlamlılar Lûgati) [1826]. (L)

LAVEDAN, Fransa'da Pireneler'de (Hautes - Pyrénées) bölge, Pau sel suyu ile kollarının yüksek vâdilerinde uzanır, Lourdes'un yukarı kesiminde. (L)

LAVEDAN (Henri), fransız yazarı (Orléans 1859-Paris 1940). Romanlarına çoğunlukla Paris hayatını konu aldı. Başlıca romanları: *Mam'zelle Vertu* (Bayan Erdem) [1885]; *Le Nouveau Jeu* (Yeni Oyun) [1892]; *Le Bon Temps* (Mutluluk Zamanı) [1906]; ahlâk kaygusu taşıyan yedi ciltlik roman dizisi: *Le Chemin du Salut* (Kurtuluş Yolu) [1920-1925]. Başlıca oyunları: *Une Famille* (Bir Aile) [1891]; *Le Prince d'Aurec* (Aurec Prensi) [1894]; *Les Deux Noblesses* (İki Soylu Sınıfı) [1895]; *Le Vieux Marcheur* (İhtiyar Çapkın) [1899]. Başlıca komedileri: *Marquis de Priola* (Priola Markisi) [1902] ve *Le Duel* (Düello) [1905]. (L)

LAVELEYE (Emile Louis Victor — baronu), tarih okuluna bağlı belçikalı iktisatçı ve gazeteci (Brugge 1822-Doyon, Liège 1892). Başlıca eseri: *La Propriété du Sol et ses Formes Primitives* (Toprak Mülkiyeti ve İlkel Biçimleri) [1874]. (L)

LAVELLE (Louis), fransız filozofu (Saint-Martin-de-Villeréal, Lot-et-Garonne 1883 - Parranquet, Lot-et-Garonne 1951). Sorbonne'da (1932-1934) ve Collège de France'ta (1941'den sonra) ders verdi. Felsefesi, zihin felsefesi denen harekete bağlanır: Lavelle ve R. Le Senne bu hareketin öncüleridir. Başlıca eserleri: *Dialectique du Monde Sensible* (Duyulur Dünyanın Diyalektiği) [tez, 1922]; *De l'Etre* (Varlık Üstüne) [1928]; *Le Conscience de Soi* (Kendi Kendinin Bilinci) [1933]; *La Présence Totale* (1934); *Le Moi et son Destin* (Ben ve Kaderi) [1936]; *De l'Acte* (Edim Üstüne) [1937]; *L'Erreur de Narcisse* (1939); *Le Mal et sa Souffrance* (Kötülük ve Çilesi) [1940]; *La Philosophie Française Entre Les Deux Guerres* (İki Savaş Arasında Fransız Felsefesi) [1942]; *Du Temps et de l'Éternité* (Zaman ve Sonsuzluk Üstüne) [1945]; *İntroduction à l'Ontologie* (Ontolojiye Giriş) [1947]; *Les Puissances du Moi* (Ben'in Güçlülükleri) [1948]; *Traité des Valeurs* (Değerler İncelemesi) [1951]. (L)

LAVELLO, İtalya'da komün, Basilicata'da (Potenze ili), Ofanto kıyısında; 15 200 nüf. Üzüm ihracatı. (L)

LAVENDÜLAN veya **LAVENDÜLİT** i. (alm. *lavendel*, lavantaçiçeği'nden fr. *lavendulane* veya *lavendulite*). Miner. Hidratlı tabiî bakır ve kobalt arsenyat. (L)

LAVENİT i. (fr. *lavenite*). Miner. Tabiî zirkonyum, manganez, kalsiyum ve sodyum flüoroslikat. (L)

LAVENO-MOMBELLO, İtalya'da komün, Lombardia'da (Vareso ili), Maggiore gölü kıyısında; 7 300 nüf. Sayfiye yeri. (L)

LAVER (Rodney), avusturyalı tenisçi (Rockhampton 1938). Solak olan Laver, 1962'de milletlerarası Avustralya, Fransa, İngiltere (Wimbledon) ve A.B.D. (Forest Hills) şampiyonluklarını kazanarak 1938'den beri rekor olarak kabul edilen D. Budge'nin başarısını tekrarladı. (L)

LAVÉRA, Fransa'da Martigues komününde (Bouches - du - Rhône idare bölgesi, Aix - en - Provence idare çevresi) liman, Caronte kanalının ağzında; 1 908 nüf. Lavéra Avrupa'nın başlıca petrol limanlarından biridir. Petrol rafinerileri ve etilen oksit, glikol, izopropan v.b. üreten kimya tesisleri. (L)

LAVERACK seteri (*lavrak seteri* denir), ingiliz seterine verilen bir ad. (L)

LAVERAN (Alphonse), fransız hekimi ve bakteriyoloğu (Paris 1845-ay.y. 1922). 1867'de Strasbourg okulunu bitirdi, sonra Doğu ordusunda 1870-1871 savaşına katıldı. 1874'te Val-de-Grâce'ta agreje oldu. 1878'de Cezayir'e gitti, sıtmayı inceledi ve sıtmanın hematozoer'ini buldu. 1883'te yeniden Val-de-Grâce'a döndü ve 1894'e kadar Askerî Sağlık ve Dahiliye Kliniği kürsüsünde hocalık yaptı. 1891'de başhekim ve XI. Ordu Sağlık servisi yöneticisi oldu. 1897'de ordudan ayrıldı; hastalık yapan tekhücrelilerle ilgili çalışmalar yapabilmek için Pasteur enstitüsüne girdi. Başlıca eserleri: *Traité des Maladies et Épidémies des Armée* (Orduda Hastalıklar ve Salgınlar Ders Kitabı) [1875]; *Traité d'Hygiène Militaire* (Askerî Sağlık Bilgisi) [1876]; *Nature Parasitaire des Accidents de l'Impaludisme* (Sıtma Olaylarının Asalaksı Tabiatı) [1881]; *Traité des Fièvres Palustres* (Sıtmaya Benzer Hummalar Ders Kitabı) [1884]; *Du Paludisme et de son Hématozoaire* (Sıtma ve Hematozoer'i Hakkında) [1891]; *Traité du Paludisme* (Sıtma Ders Kitabı) [1891]. 1907'de Nobel Tıp ödülünü aldı. (L)

LA VERENDRYE (Pierre GAULTİER DE VA-

lavi
«yağmurdan sonra»
Kao Ki-Gung'un eseri
(XIII. yy. 2. yarısı)

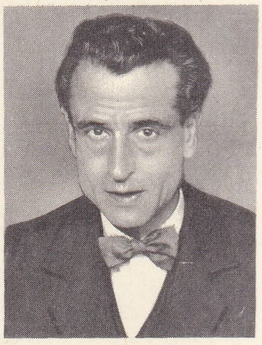

Emmanuel LA VIGERİE

LAVOİSİER
Houdon'un eseri
Louvre müzesi, Paris

LAVOİSİER

Foto. X, Keystone, Giraudon (LAROUSSE); Histoire de l'Humanité; Dizionario Enciclopedico Italiano

LAVROVSKİY

RENNES DE), kanadalı kâşif (Trois Rivières 1685 - Montréal 1749). Üç oğlu ve yeğeniyle, büyük merkezî ovadan geçerek, kıtanın içlerine doğru ilerledi; Superior gölü ile Kayalık Dağlar arasındaki yolu yer yer izini belirtecek işaretler bırakarak aştı. Kale kurdu. Oğullarından ikisi Kayalık Dağlar'a varabildi (1731-1743). [L]

LAVERNA, Romalılarda eski cehennem tanrıçası. Hırsızlarla dolandırıcıların koruyucusu. Tapınakları karanlık ormanlarda ve kötü ruhların uğradığı yerlerde (*via Salaria,* Roma) yapılmıştır. (L)

LAVERY (sir John), iskoçyalı ressam (Belfast 1856 - Kilkenny 1941). Whistler'in etkisinde kalarak, birçok portre yaptı. Bunlar arasında en önemlileri şunlardır: *Beyazlı Kadın* (Fransa müzeleri koleksiyonları); *Siyahlı Kadın* (Berlin müzesi); *Tanca'da Akşam* (Birmingham müzesi); *Yeşilli Kadın* (Brüksel müzesi); *Salıncaklı Sandalye* (Edinburgh müzesi); *Anna Pavlova* (1911); *Kuğunun Ölümü* (1913). [L]

LAVEY - LES - BAİNS, İsviçre'de (Vaud kantonu) ılıca merkezi, Rhône'un sağ kıyısında. Romatizma ağrılarına ve kan dolaşımı bozukluklarına iyi gelen kükürtlü ve radyoaktiviteli sular. (L)

LAVİ i. (fr. *laver,* yıkamak'tan *lavis*). Bir deseni, sulandırılmış çini mürekkebi veya başka herhangi bir boya ile boyama işlemi. ‖ Bu yolla elde edilen desen.

— ANSİKL. *Lavi,* resmi yapılan nesnelere gerçek renklerini vermek veya boyut kazandırmak için kullanılır. Tek tonlu laviler olduğu gibi, birbirinin üstüne ayrı renkler koyarak veya boyaya su katarak ayrı ayrı renkler yahut renk perdeleri de elde edilebilir. Gölgeler, ışığın soldan geldiği ve yer çizgisi ile 45°'lik bir açı yaptığı düşünülerek hesaplanır. Lavi'deki en büyük güçlüklerden biri, boyanın kuruyarak leke yapmasını önlemek için çabuk çalışmak zorunluluğudur.

— G. santl. XVIII. yy.da J.-B. Le Prince tarafından bulunan *lavi tarzında gravürler* lavi desenlerinin taklididir. Litografya taşı üzerine lavi, XIX. yy.da kullanılmıştır.

Lavi, Uzakdoğu'da, geleneksel çevre çizgisi çekme tekniğinin tersine, biçimleri, bir miktar su katılmış mürekkep lekeleri veya fırça vuruşlarıyle veren bir resim tekniğidir. X. yy.da ortaya çıkan bu tarz, ince renk ayırımlarıyle, çin resminde tabiat manzaralarının yeni bir değer kazanmasını sağladı. (L)

LA VİA (Vincenzo), italyan filozofu (Lefkoşe, Enna 1895). Verisco ve Gentile'nin öğrencisidir; aktüalizmin güçlüklerini ortadan kaldırabilmek için geleneksel ruhçuluğun tenkitçi bir tutumla yeniden ele alınması gerektiğini savunan düşünür topluluğuna katıldı. La Via, özellikle Rosmini'nin etkisinde kalarak aşkınlık, kişicilik, gerçekçilik temalarını işledi. Başlıca eserleri: *il Problema della Fondazione della Filosofia e dell'Oggettivismo Antico* (Felsefenin ve Eski Nesnelciliğin Kuruluş Meselesi) [1936]; *La Risoluzione dell'idealismo nel Realismo Assoluto* (Mutlak Gerçekçilik İçinde İdealizmin Çözümü); *Pedagogia Attualistica Crisi dell'Immanentismo* (Aktüalist Pedagoji ve İçkincilik Bunalımı) [1958]. (M)

LA VİEUVİLLE (Charles, — markisi, sonra — dükü), fransız siyaset adamı (Paris 1582-ay.y. 1653). 1622'de tuğgeneral, 1623-1624 yılları arasında maliye bakanı oldu. Richelieu'yü meclise soktu (nisan 1624), fakat onun tarafından çabucak bir kenara itildi (ağustos). Amboise'a hapsedildi, 1625'te oradan kaçtı. Richelieu'ye karşı entrika çevirdi. Gıyabında idam kararı alındı (1632); ama kardinalin ölümünden sonra yeniden itibar kazandı. (L)

«lavta çalgıcısı» Terborch'un eseri, Sanat Tarihi müzesi, Viyana

LAVİGERİA i. Bot. (kardinal *Lavigerie'*nin adından). Çinhindi'nde yetişen ve unlu meyvesi yenebilen bitki. (L)

LAVİGERİE (Charles), fransız din adamı (Bayonne 1825-Cezayir 1892). Sorbonne'da din tarihi profesörlüğü yaptı (1854-1856). Dürzîlerin Marunîlere karşı giriştikleri kıyımdan sonra, bunlara yapılan yardımı yönetmek için Suriye'ye gönderildi (1860). 1867'de Cezayir başpiskoposu oldu. Amacı Müslümanların dostluğunu kazanarak onları hıristiyanlaştırmaktı. Kendisine yardımcı olması için Pères Blancs tarikatı (1868) ile afrika misyoner rahibeleri tarikatını kurdu (1869). Daha sonra Avrupa'yı dolaşarak kölelik aleyhtarı Brüksel konferansının toplanmasını öğütledi ve köleliğe karşı savaş açtı. (L)

LA VİGERİE (Emmanuel D'ASTİER DE), fransız yazarı ve siyaset adamı (Paris 1900). Deniz subaylığından gazeteciliğe geçti. 1940'ta güneyde gizli *Libération* (Kurtuluş) gazetesini kurdu. Sendikacıları, hıristiyanları, sosyalistleri ve komünistleri bu gazetenin etrafında topladı. Londra, Cezayir ve New York arasında gizli bağlantılar sağladı; New York'tan, De Gaulle'ü Fransız Direniş hareketinin başkanı olarak kabul eden memorandum'u getirdi. 1943'te Birleşik Direniş hareketinin yöneticilerinden biri ve Millî Direniş konseyi üyesiydi. Fransız Millî Kurtuluş komitesinde içişleri görevlisi olarak (1944) fransız savaşçılarını silâhlandırmak için Churchill ile yapılan görüşmeleri yönetti. Geçici hükûmette içişleri bakanı, 1945-1958 arasında milletvekili oldu. Millî kurulda, ilerici topluluğa başkanlık etti. Günlük *Libération* (Kurtuluş) gazetesini yönetti. Dünya Barış teşkilâtının başkanlığını yaptı. 1941'de çıkarmağa başladığı günlük *Libération* gazetesi 1964'te kapanınca, aylık *Evénement* (Olay) dergisini kurdu (şubat 1966). [L]

LAVİGNA (Vincenzo), italyan bestecisi (Altamura, Bari 1776 - Milano 1836). Napoli'de Fenaroli'nin öğrencisi, sonra Milano'ya yerleşti ve burada 1823'ten itibaren konservatuvarda hocalık yaptı. Giuseppe Verdi, 1832-1835 yılları arasında Lavigna'nın özel öğrencisiydi ve konservatuvara giremeyince yeniden ondan ders almağa başladı. Değerli bir müzikçi, eşsiz bir kontrapunto ustasıdır; birçok opera ve iki bale besteledi. (M)

LAVİGNAC (Albert), fransız müzik öğretmeni ve müzik yazarı (Paris 1846-ay.y. 1916). Birçok öğretici eser yazdı: *Solfèges Manuscrits* (Elyazması Solfejler); *Cinquante Leçons d'Harmonie* (Elli Armoni Dersi); *École de la Pédale* (Pedal Okulu) ve bir *Cours Complet Théorique et Pratique de Dictée Musicale* (Teorik ve Pratik Notalama Dersleri). Ayrıca *Les Gaietés du Conservatoire* (Konservatuvar Eğlenceleri) [1889], *La Musique et les Musiciens* (Müzik ve Müzikçiler) [1895], *Notions Scolaires de Musique* (Müzik Konusunda Okul Bilgileri) [1905] gibi eserleri vardır. 1902'de *Encyclopédie de la Musique et Dictionnaire du Conservatoire'*ı (Müzik Ansiklopedisi ve Konservatuvar Lûgati) yayımlamağa başladı. Eser daha sonra L.de La Laurencie tarafından tamamlandı. (L)

LA VİGNE (Andrieu veya André), fransız şairi (La Rochelle 1457'e doğr.-öl. 1527 den ö.). Eserleri arasında, *Mystère de Saint Martin* (Aziz Martinus'un Misteri), *La Farce du Meunier* (Değirmencinin Farsı), 1496'da Seurre'de temsil edilen *La Moralité de l'Aveugle et du Boiteux* (Kör ile Topal İbreti) vardır. İki yıl sonra Charles VIII'in ordusuyle İtalya'ya gitti ve seferin manzum bir anlatısını yazdı. Sonra Anne de Bretagne'ın sekreteri ve Louis XII'nin ücretli şairi oldu. (L)

LAVİGNE (Hubert), fransız heykeltıraşı (Cons - la - Grandville, Meurthe - et -Moselle 1818-Paris 1882). Çok sayıda eser verdi. Bunlar arasında, yeni Louvre'un alınlığına yaptığı *Ürün,* Paris'te Saint-Michel çeşmesine yaptığı *Çocuklar, Montaigne, Bacon, Descartes, Newton, Voltaire, Goethe,* Bibliothèque Nationale'in büyük salonundaki madalyonlar vardır. (L)

LA VİLLEMARQUÉ (Théodore Claude Henri HERSART, — vikontu), fransız bilgini (Quimperlé 1815-Keransker, Quimperlé yakınları 1895). Kendini breton dili ve edebiyatını incelemeğe verdi. Eserleri: *Essai sur l'Histoire de la Langue Bretonne* (Breton Dili Tarihi Üstüne Deneme) [1837]; *Barzas-Breiz* (1839); *Contes Populaires des Anciens Bretons* (Eski Bretonların Halk Masalları) [1842]; *Poèmes des Bardes Bretons du VI. Siècle* (VI. Yüzyıl Breton Ozanlarından Manzumeler) [1850]; *La Légende Celtique en İrlande, en Cambrie et en Bretagne* (İrlanda, Cambrie ve Bretagne'da Kelt Efsaneleri) [1859]; *Myrdhinn ou l'Enchanteur Merlin* (Myrdhinn veya Büyücü Merlin) [1861]. (L)

LAVİNİA, kral Latinus'un kızı. Vergilius'a ve birbirine pek uymayan bazı efsanelere göre, babası onu Aineias ile evlendireceğine söz verdiği sırada Turnus ile nişanlıydı. Turnus onu muhafaza edebilmek için mücadele etti, ama başaramadı. Ascania'nın onun oğlu veya damadı olduğu öne sürülür. Aineias'ın ölümünden sonra Silvius'u dünyaya getirdi. Romulus'un büyükannesi olduğu da öne sürülmüştür. (L)

LAVİNİUM. Esk. coğ. Latium'da şehir, efsaneye göre, Aincias tarafından, eşi Lauinia'nın şerefine kuruldu; Vesta ve Penates'lerin geleneksel âyinlerinin yapıldığı dinî merkezdi. Trajanus devrinde Lavinium'a bir eski askerler kolonisi yerleştirildi. Bugün *Pratica di Mare.* (L)

LAVİOSA ZAMBOTTİ (Pia), italyan kadın paleontolog (Fondo, Trento 1898- Milano 1965). İtalya'nın prehistorya meselelerini, oluşumlarını ve eski akdeniz ve avrupa medeniyetleriyle ilişkilerini inceledi. Milano üniversitesinde paleontoloji dersleri verdi, bu arada birçok inceleme yazısı yayımladı. Golasecca kültürünün kaynağı ve tasviri, Polada adı verilen bir bronz çağı medeniyetinin tanımlanması, Lagazzo adının verdiği neolitik medeniyetin tanımı ve akdeniz medeniyetleriyle ilişkisi açısından italya neolitik meselesinin ortaya konulması gibi önemli prehistorya konularını ele aldı. En büyük eseri *Origini e Diffusione della Civilta*'dır (Medeniyetin Kaynakları ve Yayılması) [1947]. İntihar ederek öldü. (M)

LAVİSSE (Ernest), fransız tarihçisi (Le Nouvion - en - Thierache 1842 - Paris 1922). Sorbonne'da profesör oldu (1888), sonra École Normale Supèrieure'ü yönetti (1904-1919). Kolektif tarih araştırmalarının öncüsüdür; XIX. yy. araştırmalarının sentezini yaparak tarih çalışmalarını yenileştirdi. *Histoire de France*'ı (Fransa Tarihi) [10 cilt; 1900-1912]; bir *Histoire Contemporaine de la France* (Çağdaş Fransız Tarihi) [9 cilt; 1920-1922] ve Rambaud ile bir *Histoire Générale du IV. Siècle à nos Jours*'u (IV. yy.dan Günümüze Kadar Genel Tarih) [12 cilt; 1893-1900] yönetti. Prusya tarihi üstüne önemli eserleri vardır. (L)

LAVMAN i. (fr. *lavement*). Kalınbağırsak, mide v.b.ni yıkama. ‖ Bu iş için kullanılan âlet veya sıvı: *Sulfato? Müshil? Lavman? —Bir şey istemem. Çekil oradan aman* (H. R. Gürpınar). Bk. TENKİYE. (M)

LAVO. Bk. LOPBURİ.

LAVOİSİER (Antoine Laurent DE), fransız kimyacısı (Paris 1743 - ay.y. 1794). Zengin bir tacirin oğluydu; Mazarin kolejinde okudu, sonra La Caille'in astronomi derslerine devam etti, Rouelle'in kimya laboratuvarında çalıştı ve Bernard de Jussieu'nün derslerini aralıksız takip etti. Yirmi üç yaşındayken, *Paris İçin En İyi Aydınlatma Sistemi* başlıklı inceleme yazısiyle Fen akademisinden ödül kazandı; çok geçmeden *Dağ Tabakaları Üstüne İnceleme* ve *Paris Çevresindeki Alçıtaşlarının Analizi* adlı iki eser daha yayımladı. «Fermier general» Baudon'un yardımcısı oldu ve 1779'da kendisi de *fermier general*'liğe yükseldi; sonra Turgot tarafından

Foto. LAROUSSE

barut ve güherçile yapımevleri genel müfettişliğine tayin edildi. 1789'da États Generaux'da yedek milletvekili oldu, 1790'da, yeni ölçü ve ağırlıklar sistemini kurmakla görevli komisyona üye seçildi. 1791'de Maliye bakanlığına getirildi ve vergilerin alınması için bir plan teklif etti; bu planı sonradan *De la Richesse Territoriale du Royaume de France* (Fransa Krallının Toprak Zenginliği) adlı eserinde geliştirdi. 24 Kasım 1793'te, Konvansiyon hükûmeti bütün fermier general'lerin tutuklanmasını emredince, Lavoisier kendiliğinden teslim oldu; 8 mayıs 1794'te ölüm cezasına çarptırıldı, aynı gün giyotinle idam edildi.

Lavoisier bilimsel kimyanın gerçek kurucusudur; maddenin bir ağırlığı olduğunu ve bu özelliğiyle tanımlanması gerektiğini öne sürdü, teraziyi geliştirerek uygulamada sistemli olarak kullanılmasını sağladı, kütlenin ve elementlerin korunumu kanununu ortaya attı. Çok önemli çalışmalarından biri de, madenlerin hava temasında oksitlenme mekanizmasını açıklamasıdır; böylece flojiston* teorisini savunanların öne sürdüğü gibi «kireç»in değil de madenin basit bir cisim olduğunu ispatladı. İlk deneylerinden biri, kapalı bir kapta hava temasıyle kalayı ısıtarak toplam kütlenin değişmeden kaldığını ispatlamak oldu (1774). 1777'de civa ile tekrarladığı aynı deney, bütün kimya deneyleri içinde en ünlüsüdür. Havanın analizini yaparak oksijen ve azotu tanımlamak, sonra bu iki gazın karışımından yeniden hava elde etmekte bu deneyden yararlandı. Laplace ile birlikte, hidrojenin yanmasıyle su elde edileceğini ispatladı ve 1781'de elması yakarak karbon dioksidin bileşimini açıkladı. Yine Laplace ile birlikte, ilk kalorimetri ölçümlerini gerçekleştirdi: buzun erimesi ilkesine dayanan bir kalorimetre kullanarak bulduğu çeşitli ısınma ısılarını veya kimyasal tepkime ısılarını, *Memoire Sur la Chaleur* (Isı Üstüne İnceleme) [1780] adlı yazısında açıkladı. Asitlerin ve bazların bileşiminde de oksijen bulunduğunu fark edince, Guyton de Morveau, Fourcroy ve Berthollet ile birlikte, kimyasal element kavramına dayanan bir kimyasal adlandırma sistemi kurmak için çalışmalara başladı (1787). Büyük bir ilgi gören *Traite Elémentaire de Chimie* (Temel Kimya Kitabı) [1789] adlı eserinde bu adlandırma sistemini kullandı. Ayrıca biyokimya ile de ilgilendi ve hayvanlarda vücut ısısının, karbon ve hidrojenli organik maddelerin yanmasından ileri geldiğini açıkladı.

Bilimsel çalışmaları dışında Lavoisier, görev aldığı barut ve güherçile yapımevleriyle Tekel idaresine de yenilikler getirdi. Kara barutun kalitesini yükseltti; elle çalıştırılan barut değirmenlerinin rüzgâr kuvvetiyle işletilmesini öne sürdü. (L)

LAVOİSİERA i. (*Lavoisier*'in adından). Yaprakları küçük ve kiremit dizisi gibi üst üste dizili ağaççık; çiçekleri dalların ucundan veya yaprakların koltuğundan çıkar. (Brezilya'da kırk kadar türü yetişir. *Melastomaceae* familyasından.) [L]

Lavoisier kanunu, kimya*da, kütlenin korunumu kanunu. (L)

LAVOİX (Henri), fransız para ve madalya uzmanı (Nant Aveyron 1820-Paris 1892). 1890'da Cabinet des Médailles genel müdürü idi. İslâm sikkelerini inceledi. *Catalogue des Monnaies des Khalifes Orientaux*'yu (İslâm Halifeleri Paraları Katoloğu) [1887] ve *Monnaies d'Espagne et d'Afrique*'i (İspanya ve Afrika Paraları) [1891] yayımladı. Ayrıca hazırladığı *Monnies d'Egypte et de Syrie* (Mısır ve Suriye Paraları) adlı katoloğu 1896'da Paul Casanovo'nun sayesinde bastırdı. (L)

LAVOİX (Henri Marie TALLEMANT, — denir), fransız kitaplık uzmanı ve müzik yazarı (Paris 1846-ay.y. 1897). Başlıca eserleri: *La Musique dans la Nature* (Tabiatta Müzik) [1877]; *Histoire de L'Instrumentation* (Çalgılama Tarihi) [1878]; *Le Chant, Ses Principes et son Histoire* (Şan, İlkeleri ve Tarihi) [1881]; *Histoire de la Musique* (Müzik Tarihi) [1884]; *La Musique Française* (Fransız Müziği) [1891] ve G. Raynaud ile *Recueil des Motets Français des XII. et XIII. Siecles*'i (XII. ve XIII. yy. Fransız Motetleri Derlemesi) hazırladı. Bunun ardından *Instruments de Musique au Moyen Age*'ı (Ortaçağda Müzik Âletleri) [2 cilt, 1882] yazdı. (L)

LAVON (Pinhas), israilli siyaset adamı (Polonya 1904). Histadruth'un genel sekreteri (1949-1950 ve 1956-1961), Savunma bakanı (1951-1954), sonra sandalyesiz bakan (1954-1955) oldu; eylül 1960'ta bir grup subayı, kendisini suçlandırıp istifaya zorlamak amacıyle ülkenin güvenliğini ilgilendiren bir dosyada değişiklikler yapmakla suçlayınca, ciddî bir siyasî kriz patlak verdi. Mapai'nin Merkez kurulu önünde Ben Gurion eski bakanına karşı yapılan suçlamaları ortaya atarak onu suçsuz gösteren Bakanlık kurulunun kararını onaylamayı reddedince, Lavon meselesi siyasî bir nitelik aldı (aralık 1960 - ocak 1961). Bu işin uyandırdığı heyecan Ben Gurion'un istifasına yolaçtı (31 ocak 1961). Aynı mesele Mapai partisinin iyiden iyiye bölünmesine yolaçtı, Eşkol'un yönettiği «eski muhafızlar» ile Ben Gurion'un yönettiği, genç yöneticilerden Dayan, Peres ve Eban gibi hizipler karşı karşıya geldi. (L)

LAVONGAİ adası, alm **Neuhannover,** Bismarck takımadalarının kuzey bölümünde, Avustralya himayesinde ada; 5 000 nüf. (L)

LAVRA i. Denizc. Seren kandilisalarını donatmak için, direk ve çubuklarda, içine basit bastikaların (makara) takıldığı dikdörtgen biçiminde dilli bastikalar. (*Kandilisa lavrası* da denir.) ‖ Küçük deniz araçları matoforaya kaldırıldığı veya karaya çekildiği zaman, içlerine birikmiş suların boşaltılması için, sintinelere açılan ve teknenin sudayken vidalı bir kapakla tıkanan delik. ‖ *Lavra etmek,* ana armaların (Sabit donanımların) balatalarının boşunu almak (germek). ‖ *Lavra vidası,* filika denizdeyken lavra deliğinden su girmemesi için bu deliğe geçirilen vidalı kapak, tıkaç. (L)

LAVREİNCE Genç (Niklas, LAFRENSEN **Nicolas** — denir), isveçli ressam (Stockholm 1737 - ay.y. 1807). Minyatürcü Niklas **Lafrensen**'in (Stockholm 1698 - ay.y. 1756) oğlu. 1773'te İsveç Güzel Sanatlar akademisinde ders verdi, 1767'de Paris'e gitti ve 1774'te gene Paris'e dönerek 1791'e kadar orada kaldı. Baudoin'in etkisiyle çoğu guvaşla yapılmış ve zamanında pek sevilen hafif, hattâ açık saçık sahneler çizdi: *Aşk Mektubu, Papaz Ne Buyurur?, Güç İtiraf, Mutlu An, Karşılaştırma, Yokluğun Avuntusu* v.d. Doğduğu şehrin müzesinde birçok eseri vardır. (L)

LAVRENSİT i. (amerikalı J. *Lawrence* Smith'in adından). Miner. Bileşiminde nikel bulunan tabiî demir klorür. (L)

LAVRENSİYUM i. (E. O. *Lawrence*'in adından). Atom numarası 103 olan element; peryotlar cetvelinde uranyumdan sonra gelir; 1961'de Berkeley'de, kaliforniyum atomlarının bor çekirdekleriyle bombardımanından elde edilmiştir. (L)

LAVRİLLİER (Andre), fransız madalya gravürcüsü (Paris 1885-ay.y. 1958). Jules Chaplain'in öğrencisiydi. Roma ödülünü kazandı (1914), sonra da Antoine Bourdelle ile çalıştı. Birçok madalya ve plaka (*Mareşal Foch, Mareşal Petain, Robert de Flers*), kral Caroly'nin resmi bulunan rumen paraları, kral George V'in resmi bulunan ingiliz paraları ve beş franklık fransız paraları yaptı (1930 ve 1945). [L]

LAVRİNOKSİLON i. (fr. *laurinoxylon*). Yapısı şimdiki defnegillerinkini andıran ve özışınlarının kenarında salgı hücreleri bulunan fosil odun. (L)

LAVROV (Pyotr Lavroviç), rus sosyalisti (Melekhovo, Pskov 1823 - Paris 1900). Subaydı; yeni fikirlere kapılarak *Russkiy Entsiklopediçeskiy Slovar* (Rus Lûgat ve Ansiklopedisi) [1861] çalışmalarına katıldı. *Zemlya i Svoboda* (Toprak ve Hürriyet) teşkilâtına üye olduğu için Vologda yakınlarına sürüldü (1868). Oradan Mirtov takma adıyle *Nedelya* (Hafta) dergisine «marksçı olmayan sosyalizmin tevarı» adı verilen *İstoriçeskiye Pisma*'yı (Tarihî Mektuplar) gönderdi. Kaçarak (1870) Paris'e gitti. Enternasyonal'e kabul edildi ve Komün'e katıldı. Sonra Cenevre'de (1873) *Vperyod* (İleri) dergisini kurdu; bu dergide aydınları halkı eğitmeğe çağırdı. Fransa'ya döndü (1877), sosyalist dergilerde çalıştı, sık sık Zürich'teki sürgün öğrencilerin yanına gitti, onları, mevzii terörcü hareketlerden vaz geçirdi. Feuerbach, Stuart Mill ve Spencer'e dayanan ve *antropolojizm* adını verdiği felsefesi, bireyin rolünü ve yaratıcı hürriyetini yüceltir. (L)

LAVROVİT i. (fr. *lawrowite*). Miner. Piroksen grubundan tabiî silikat. (Bileşiminde vanadyum bulunan bir *diopsit* çeşididir). [L]

LAVROVSKİY (Leonid), sovyet koreografı ve pedagoğu (Petersburg 1905-Paris 1967). Leningrad Bale okulunda yetişti. 1934'ten 1938'e kadar Leningrad Maliy tiyatrosunda sanat yönetmenliği yaptı. Kirov tiyatrosunda koreograf (1938-1944), sonra Bolşoy tiyatrosunda başkoreograf (1944 - 1964) oldu. Moskova Koreografi enstitüsünde öğretmenlik (1964) ve Bolşoy'da sanat yönetmenliği yaptı. Birçok bale hazırladı (*Fadezette* [1934]; *Paganini* [1960]; *Gece Kenti ve Hayat Sayfası* [1962]), bazı eski baleleri de yeniden düzenledi: *Kafkasya Mahkûmu* (1938); *Romeo ve Jülyet* (1940); *Giselle* (1944); *Raymonda* (1945); *Kırmızı Haşhaş* (1949); *Taş Çiçek* (1954). [L]

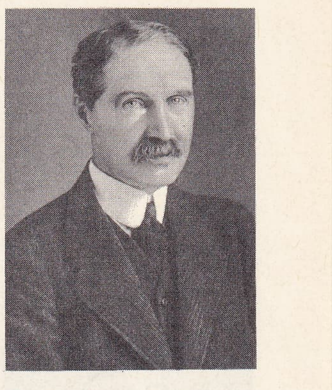

Bonar LAW

Paris'te Quincampoix caddesi, 1720; A. Humblot'nun eseri, Cabinet des Estampes, Paris

LAVRY (Mark), israilli besteci (Riga 1903). 1935'te Filistin'e yerleşti. Bir opera (1945), bir senfoni, konçertolar, keman ve orkestra için bir israil süiti, oratoryolar (*Neşideler Neşidesi* [1945]) besteledi. (L)

LAVSONİT i. (amerikalı madenci Audrew Comper *Lawson*'un [1861-1952] adından). Miner. Hidratlı alüminyum ve Kalsiyum tabiî çift silikatı. (L)

LAVTA i. (ar. *el-ʿūd* > alm. *laute*'den). Mızrapla çalınan uttan küçük telli çalgı: *Keman, kanun, lavtanın tıntınlarını istiyordum* (Ahmed Rasim).

— ANSİKL. *Lavta*'nın dışbükey biçiminde olan sırt kısmı yalancı çınar denilen ağaçtan yapılır ve sayıları 9 ile 40 arasında değişen dilimlerden meydana gelir. Göğüs kapağı düzdür ve hemen her zaman köknardan yapılır; ortasında titizlikle oyulmuş gül biçiminde bir delik bulunur. Sapın yüzeyi göğüs kapağı seviyesinde uzar, genişliği ise üzerinde bulunan tellerin sayısına göre değişir. Kirişten yapılma oynak eşliklerle yarımşar perdelere bölünmüştür. Kulaklık, sapa göre bir dik açı meydana getirir. Tiz telin dışındaki «takım» denen teller ikişer ikişer düzenlenmiştir. Lavtanın İlkçağda (Sümerler, Eski Mısırlılar, Asurlular, Babilliler, Yunanlılar, Ro-

John LAW
XVIII. yy. karikatürü

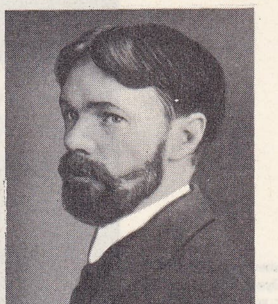

solda, E.O. LAWRENCE; sağda, D.H. LAWRENCE

Foto. LAROUSSE

sir John LAWRENCE
Cabinet des Estampes, Paris

T. E. LAWRENCE
A. John'un deseni

T. E. LAWRENCE

malılar v.b.) ilkel şekillerine rastlanır. Sonradan Araplar tarafından geliştirildi. Avrupa'da XV. yy. sonlarına doğru, notası sayılan ilk tabloturalarla aynı yıllarda ortaya çıktı. Bütün Avrupa'ya yayılan lavta XVI. ve XVII. yy.da altın devrini yaşadı XVII. yy.da bas tel takımları sayıca arttı, on bir telli lavtalar yapılmağa başlandı. Bu çalgı ailesi, ortaya çıkan değişik boyda lavtalalarla genişledi. Gittikçe çoğalan bas teller yüzünden daha uzun bir sap yapma zorunda kalındı, bir de boş tel olarak çalınan kalın telleri taşıması için kulaklığın üzerine, ikinci bir kulaklık eklendi. Bu çalgı *tiorba lavtası* adını alacak, yüzyıl sonuna kadar çok kullanılacak, fakat bu arada da sarma teller yayılmağa başladığından, yerini tekrar tek kulaklıklı lavtaya bırakacaktır.

● Lavtanın türk musikisinde kullanılan çeşidi, sapına perdeler bağlanmış olmasıyle uttan ayrılır. Lavta, eskiden özellikle köçekçe takımlarına kemençe ile birlikte eşlik ederdi. Bugün çok az kullanılmaktadır. Çalınış tarzı ut ve tamburunkine benzer.

● *Lavta müziği.* Lavtanın müzik tarihi ancak ilk tablaturaların ortaya çıkmasıyle başlar; bunları Petrucci Venedik'te bastırmıştı. 1546'ya doğru bu şehirdeki tablaturaların sayısı kırkı buldu. Alman tablaturaları ortaya biraz daha geç çıktı. Fransa'da ilk iki lavta kitabı Attaignant tarafından yayımlandı (1529). XVI. yy.ın ikinci yarısında bütün dünyaya yayılan lavta müziği XVII. yy. başında zirvesine ulaştı. Fransa'da sarayın lavta müziği Bataille, Boesset, Moulinie, Richard ve Ballard'ın kitaplarıyle gelişti. Fransız okulu önce Francisque (1600), Besard (1603), R. Ballard, N. Vallet (dans havaları), P. Gaultier (Roma, 1638) ile, daha sonra Gaultier'nin etrafında toplanan ve etkisinde kalan «Paris okulu» ile ön sıraya geçti. Bu arada lavta süitleri yazılmağa başlandı. Almanya ve Hollanda'da birçok antoloji ve tablatuna yayımlandı. XVIII. yy.da ise lavta müziği artık Almanya'nın dışında ilgi görmez oldu. Bu alanda en çok adı geçen S. L. Weiss'tı. Bach lavta için dört süit ve iki füg, Haydn birçok cassazione yazdı.

sir Thomas LAWRENCE
«Berry Düşesi»nin portresi
Crozatier müzesi, Le Puy, Fransa

● *İngiltere'de lavta ve lavtalı şarkı.* 1540'tan 1620'ye kadar lavta için bestelenen solo parçaların sayısı 2 000 kadardır. En sivrilen lavtacı gerçi John Dowland ise de Francis Cutting, Daniel Batchelor, John ve Robert Johson, Brewster, Francis Pilkington gibi besteciler de lavta için üstün eserler yazdılar. Lavta müziği genellikle fazla bilginç olma iddiasında değildir, ama candan ve ifadeli bir şekilde kaleme alınacak ince bir üslûp ister. Bu nitelikler lavtalı şarkılarda mevcuttur, bunun da gerçek yaratıcısı Dowland'dir. «Hava»lardan çoğu, dans, pavan veya gaillard, daha sonraları allemande ve courante biçiminde yazıldı. Lavtanın görevini, kalın seslerin yalın bir katlaması olarak görmemek gerekir; gerçi şarkıya sıkıca bağlı kalır ama kendine has yazı üslûbunu uygulatmaktan geri kalmaz. Lavta müziği için yaratma çağı 1597'den 1662'ye kadar sürdü ve ancak bundan sonradır ki sürekli bas'ın cazibesi kendini hissettirmeyi başardı. Bu okulun en sivrilen üyeleri: başta Dowland olmak üzere, John Daniel, Robert Jones, Campion (şair ve müzikçi), Rosseter, Pilkington ve Thomas Ford. (LM)

LAVTA i. (ital. *levatrice*'den). Erkek ebe: *Çocuk olsun diye, kızını alıp Samatya'da bir lavtaya da götürüp göstermiş* (M.Ş. Esendal). || Doğacak çocuğu ana rahminden çekmeğe yarayan kıskaca benzer âlet. (M)

LAVTACI i. (*lavta*'dan *lavta-cı*). Lavta çalan kimse.

◆ **Lavtacılık** i. Lavtacının mesleği. (L)

LAW. Bk. ELLENBOROUGH.

LAW (Andrew Bonar), ingiliz siyaset adamı (New Brunswick, Kanada 1858 - Londra 1932). Muhafazakâr parti milletvekili oldu (1900), Chamberlain'in imparatorluğu üstün gören fikirlerini benimsedi. Partinin bozulan birliğini sağlamak için 1911'de başkan seçildi. İrlanda milliyetçiliğine düşman olduğu için, partisini İngiltere ile birleştirmek isteyen irlanda protestanlarının davasını savunmağa yöneltti. Savaş başlayınca hükûmeti destekleyerek, 1915'te Asquith'in kabinesine girdi, Lloyd George'a yanaştı, o da kendisine maliye bakanlığını (1916) ve savaş kabinesinde baş yeri verdi. 1922'de başbakan oldu, fakat ertesi yıl çekilmek zorunda kaldı. (L)

LAW (John), iskoçyalı maliyeci (Edinburgh 1671 - Venedik 1729). Miras yoluyle konduğu büyük serveti Londra'da har vurup harman savurdu (1691-1695), bir düelloda hasmını öldürünce memleketinden kaçtı (1695). Avrupa'yı dolaştı, maliye ve banka sistemlerini inceledi. İskoçya'ya dönüşünde, ***Money and Trade Considered*** (Para ve Ticaret Üstüne Düşünceler) [1705] adlı bir eser yayımladı; bu eserinde yeni bir sistemi geliştirdi. Eski bir düşünce akımının (Petty [1623-1687], Davenant [1656-1714] ve Vauban [1633-1707]) devamı olan bu teorisinde, para'ya dayandırdığı (para bolluğu ve dolaşım hızı) ülke zenginleşmesinde sorumluluğu devlete yüklüyordu. Kâğıt paranın üstünlüğünü gösteriyor, sınırsız kredi imkânı sağlayarak tarım, sanayi ve ticaret ihtiyaçlarını karşılayacak bir devlet bankasının kurulmasını öngörüyordu. Teminat olarak toprağı para stokuna tercih etti ve iskontolu artırmayı itimada dayanan tek gerçek teminat sayarak, anavatan ve sömürgelerde girişilecek teşebbüsleri ileri sürdü. Fikirlerini, Fransa'da, naibin desteğiyle uygulama imkânı buldu. 2 Mayıs 1716'da, nama yazılı tahviller çıkaran özel bir banka kurdu, bu banka hükûmetle (sermayenin yüzde 75'i devlet tahviliydi) ve devlet teşekkülleriyle (vergilerin tahvil olarak ödenmesi ve bütün devlet gelirlerinin bankaya yatırılması [10 nisan 1717]) iş yaptı. Sonra devletin borçlarını karşılayabilmek için Batı kumpanyasını kurdu. Naibin karşılaştığı malî zorluklar yüzünden, hükûmet banka ve kumpanya arasında *Système* (Sistem) adlı bir anlaşma yapıldı. Hep para peşinde koşan kumpanya, Fransa'nın dış ticartine hâkim olarak (bk. HİNDİSTAN FRANSIZ ŞİRKETİ) ve krallığın büyük teşebbüslerinden çoğunu kontrol altına alarak (tütün vergisi keseneği [eylül, 1718], para basılması [temmuz, 1719], vasıtasız vergilerin alınması [ağustos]) faaliyetini artırdı. Anne, kız, küçük kız denen yeni tahviller çıkaran Law, her şirketi kumpanyaya bağladı ve tahvillerin borsa değerini koruyabilmek için büyük paylar vaat etti; bu tahvillerin karşılığı ancak iskonto kârları olduğundan, hissedarların kârları altın para ile değiştirme isteklerini önlemek üzere geniş bir propaganda faaliyetine girişti. Spekülasyon sistemi paniğe uğratacak şekilde gelişti (Quincanpoix* sokağı). Bununla birlikte, Law, naibin desteğiyle (tahvil çıkarma yetkisi, kâğıt para değerinin garanti edilmesi, altın olarak ödeme yasağı) büyük bir başarı ve dolaysız artık değer sağladı (yüzde 40 pay [aralık, 1719]). İngiltere, Birleşik - Eyaletler, Avusturya ve Hollanda onun sistemini taklit ettiler ve spekülasyon hummasına tutuldular. Fakat, tahvillerini ve kâğıt paralarını altına çevirtmek isteyen düşmanlarının (Paris kardeşler, Dubois, Conti, Bourbon) davranışları (şubat, 1720) panik yarattı. Law, genel denetçi ve maliye baş müfettişi olarak, naibin desteğiyle, bankayı ve kumpanyayı korumağa çalıştı (altın bulundurma yasağı [18 şubat], cebrî rayiç), ama aralık ayında patlak veren ayaklanma üzerine kaçmak zorunda kaldı. Brüksel, sonra İtalya'ya gitti, yoksulluk içinde yaşadı, Paris Kardeşler ortaklığı «Système»i tasfiye etti. (L)

LAW (William), ingiliz ilâhiyatçısı (King's Cliffe, Northamptonshire 1686 - ay. y. 1761). Eseri, püritenliği mistisizm ve Anglikan yüksek kilisesinin yönelimleriyle kaynaştırır. ***Serious Call to a Devout and Holy Life*** (Kutsal ve Dindar bir Hayata Ciddî Çağrı) [1728] adlı kitabı, XVIII. yy. ingiliz din hayatını ve Wesley kardeşlerin anlayışını derinden etkiledi. (L)

LAWES (Lewis Edvard), amerikalı gardiyan (Elmira 1883-Garrison 1947). Elmira Devlet ıslahevi gardiyanlarından birinin oğlu. 1906'da gardiyan olarak aynı kurumda çalışmağa başladı. New York'taki School of Social Work'ta (1912) öğrenim gördükten sonra başgardiyan ve arşiv memuru oldu. 1914'te New Hampton Farms'taki New York City ıslahevine geçti, ertesi yıl müdür oldu. 1920-1941 Arasında Ossinging'deki NewYork Sing Sing hapishanesinde görev aldı, buradaki başarılı yönetimiyle bütün ülkede büyük ün kazandı. Lawes tutukluların spor, eğlence ve öğrenimleriyle ilgilendiği gibi serbest bırakıldıktan sonra onları topluma kabul ettirmek için çaba harcadı. İdam cezasına şiddetle karşı koydu ve hapishanelerde reform yapılması için kamuoyunu uyarmağa çalıştı. Başlıca kitapları: ***Life and Death in Sing Sing*** (Sing Sing'de Hayat ve Ölüm) [1928]; çok okunan ayrıca filme alınan bir otobiyografi olan ***Twenty Thousand Years in Sing Sing*** (Sing Sing'de Yirmi Bin Yıl) [1932]; ***Meet The Murderer*** (Katille Karşılaşma) [1940] ve ***Stone and Steel*** (Taş ve Çelik) [1941]. (M)

LAWES (Henry), ingiliz bestecisi (Dinton, Wiltshire 1596 - Londra 1662). Coperario'nun öğrencisiydi. 1626'da Krallık şapeline girdi. Th. Carew ve J. Milton'un «maske»leri için müzik yazdı. W. Cartwright'ın tiyatro oyunlarının, özellikle *The Royal Slave*'ın (Esir Kral) müziğini besteledi. H. Cooke ve M. Locke ile işbirliği yaparak, Davenant'ın *Siege of Rhodes* (Rodos Kuşatması) oyununun müziğini hazırladı; 1656'da yazılan bu oyun İngiltere'deki ilk opera denemelerinden biridir. Dinî müzik alanında, ses ve sürekli bas için mezmur parçaları (1637), kardeşi William'ınkilerle birlikte 1648'de yayımlanan, üç ses ve sürekli bas için mezmurlar besteledi. Ama çağdaşları daha çok 1, 2 ve 3 sesli *Aires and Dialogues* (Şarkılar ve Konuşmalar) adlı bestelerini sevdiler. (L)

LAWES (William), ingiliz bestecisi (Salisbury, Wiltshire 1602 - Chester, Chestire 1645). Ağabeyi Henry Lawes gibi Giovanni Coperario'dan müzik dersi aldı. Herford kontu Edward Seymour'un himaye ettiği William Charles I'in yanında maaşlı mü-

Foto. LAROUSSE ; Encyclopedia Americana

zikçi oldu. 1635'te William Davenant'ın maskeli oyunu *The Triumph of the Prince d'Amour* (Aşk Prensinin Zaferi) adlı eserini ve birçok şarkı besteledi. Bunların en ünlüsü çok sesli *Gather Ye Rosebuds While Ye May*'dir. Fakat *Royal Consort* (Krala Eşlik Eden) adlı ciltte bulunan lavta, viyol ve başka çalgılar için yazdığı parçalarla büyük bir besteci olduğunu ortaya koydu. İngiltere'de iç savaşın çıkması üzerine kralcıların ordusuna savaşa katıldı. Tehlikeden uzak bir yere saklanması için yapılan teklifi kabul etmedi ve Chester kuşatması sırasında öldü (M)

LAWFELD, bugün **Laaffelt,** Belçika'da (Limbourg) köy, Maastricht'in batısında. Mareşal Saxe, Cumberland'ı burada yendi (2 temmuz 1747). [L]

LAWLESS (Emily), irlandalı kadın yazar (Lyons, Kildare 1845 - Gomshall, Surrey 1913). 3. Cloncurry baronunun kızıydı. İrlandalıların yaşayışını anlatan romanlar yazdı. En ünlüleri *Hurrish* (1886) ve *With Essex in Ireland*'dır (Essex ile İrlanda'da) [1890]. Ayrıca *With the Wild Geese* (Vahşî Kazlarla Birarada) adlı bir de şiir kitabı yayımlandı. Bu eserinde 1691'de William of Orange'a teslim olan Limerick'ten kaçan irlandalıların yaşayışını dile getirdi. (M)

LAWRENCE, A.B.D. de (Massachusett) şehir, Boston'un kuzeyinde, Merrimack kıyısında; 70 900 nüf. Enerji elde ettiği akarsu kıyısında gelişen şehir, dünyanın en büyük sanayi merkezlerindendir. Şehirde başka sanayiler de gelişmiştir: pamuk ayıklama; kâğıt fabrikası; konfeksiyon; ayakkabı, plastik maddeler, radyo malzemesi v.b. yapımı. (L)

LAWRENCE (David Herbert), ingiliz yazarı (Eastwood, Nottinghamshire 1885 - Vence 1930). Middlands'li bir madencinin oğlu. Önce öğretmenlik yaptı; *The White Peacock* (Beyaz Tavus) [1911] ve sevişme sahnelerindeki cüretli tasvirleriyle hâdise yaratan *The Trespasser* (Günahkâr) [1912] adlı romanlarıyle edebiyata atıldı. Modern dünyadaki sanayi medeniyetinin insanların yaşama içgüdülerini değiştirdiğine inanıyordu. *Oğullar ve Sevgililer* (Sons and Lovers) ve yayımı sansüre uğrayan *The Rainbow*'u (Gökkuşağı) [1915] yazdığı zaman daha İngiltere'de oturuyordu. Katı kurallara daha az aldırış eden bir ülke bulmak umuduyle 1919'da İngiltere'den ayrıldı. *Aaron's Rod*'u (Aaron'un Değneği) [1922] İtalya'da tamamladı: Lawrence *Kangaroo*'yu (Kanguru) [1923] Avustral'ya'da *The Plumed Serpent*'ı (Tüylü Yılan) [1926] Meksika'da yazdı. Bir süre Yeni Meksika'da oturdu, sonra tekrar Floransa'ya döndü ve *Lady Chatterley'in Sevgilisi*'ni (Lady Chatterley's Lover) [1928] yazdı ve yayımladı. Fransa'da vereme yakalanıp öldü, ama Yeni Meksika'ya gömüldü. Romanlarından başka, yetmiş kadar hikâye ve anlatı, dört şiir kitabı bıraktı. Bütün eserlerinde birçok romanın İngiltere'de uzun süre yasaklanmasına yolaçan (*Lady Chatterley'in Sevgilisi*'ne ancak 1960'ta yayımlanma izni verildi) aynı ateşli şehvet ve erotizm görülür. (L)

LAWRENCE (Ernest Orlando), norveç asıllı amerikalı fizikçi (Canton, Güney Dakota 1901 - Palo Alto, Kaliforniya 1958). Öğrenimini Güney Dakota, Minnesota ve Chicago üniversitelerinde yaptıktan sonra, 1925'te Yale üniversitesinden felsefe doktoru unvanını aldı. 1930'da Kaliforniya üniversitesi'nde fizik profesörü oldu. Buharlardaki fotoelektrik etki, termo - iyonik yayınım, kritik potansiyel, tıbbî ve biyolojik fizik üstüne birçok çalışması vardır. Fakat asıl ünü, atom başkalaşımlarını ve elektronların, sonra da mezonların maddeleştirilmesini sağlayan siklotron'u icat etmesi ve geliştirmesinden gelir. Atom bombasının hazırlanmasında Lawrence'e, kütle tayfı yoluyle uranyum 235'i ayırma görevi verildi. 1941'de bu amaçla Berkeley'deki büyük siklotronu sökerek, tartılabilir kütleler veren *calutron*'u yarattı. (Nobel Fizik ödülü, 1939.) [L]

LAWRENCE (GERTRUDE ALEXANDER DAGMAR LAWRENCE KLASEN, **Gertrude** — denir), ingiliz kadın oyuncu (Londra 1898-New York 1952). Çocuk yaşta oyunculuğa başladı. 50'den fazla amerikan ve ingiliz piyesinde birbirinden farklı rollerde oynayarak büyük ün kazandı. Yirmi yıl kadar müzikallerde ve revülerde sahneye çıktıktan sonra Neol Coward'ın *Private Lives* (Özel Hayatlar) [Londra 1930] ve *Tonight at* 8.30 (Bu Gece 8.30'da) adlı iki eserinde aldığı rollerle büyük yıldız olduğunu gösterdi. Diğer önemli rolleri arasında *Susan and God*'daki (Susan ve Tanrı) [1937-1939] Susan Texel, *Skylark*'taki (Tarla Kuşu) [1939 -1940] Lydia Kenyon ve belki de en büyük oyunu olan *Lady in the Dark*'taki (Karanlıktaki Kadın) [1941-1943] Liza Elliott yer alır. Ölümünden az önce *The King and I*'da (Kral ve Ben) Anna rolünü oynuyordu. İkinci kocası Richard S. Aldrich'in yazdığı *Mrs. A.* (Bayan A) adlı biyografisi 1954'te yayımlandı. (M)

LAWRENCE (John Laird Mair LAWRENCE, birinci—baronu), Hindistan genel valisi (Richmond, Yorkshire 1811 - Londra 1879). İlkin Delhi'de Hindistan İdare teşkilâtına girdi, sonra fethedilmesine yardım ettiği yeni Pencap eyaletinin komiseri oldu (1849). Köylü kitlelerini korumağa yönelen idaresi o derece parlak ve başarılı oldu ki, hintli ingiliz ordusu mensuplarının ayaklanması sırasında (1857) yerlilerden bir ordu kurarak uzun bir kuşatmadan sonra Delhi'yi geri alabildi. Hindistan'ın kral-yardımcılığına tayin edildi (1864-1869), düşünceli ve tedbirli yönetimiyle büyük başarı elde etti. (L)

LAWRENCE (Marjorie), avustralyalı kadın opera şarkıcısı (Deans Marsh 1909). Sanat hayatına 1932'de Monte - Carlo'da başladı, eşsiz dramatik soprano sesini, Kristen Flagstad ile paylaştığı wagner'ci rollerde büyük bir başarıyle kullanarak Paris (1933-1935) ve New York'ta ün kazandı. Meksika'da çocuk felcine yakalandıysa da (1941) kendisi için özel olarak düzenlenen sahnelerde sanatını 1952'ye kadar sürdürdü. (L)

LAWRENCE (sir Thomas), ingiliz ressamı (Bristol 1769 - Londra 1830). Reynold'un öğrencisiydi; 1789'da ünlü oyuncu *Miss Farenc*'in portresini yaptı, ustasının ölümünden sonra da (1792), kralın başressamlığına ve Royal Academy üyeliğine getirildi (1794). *Mrs. Siddons*'un ayakta portresiyle (1797) meşhur oldu. En önemli portreleri, *Bering, Lord Aberdeen, Lady Cooper, Miss Arbuthnot, Sutherland Düşesi, Gower Kontesi, Londonderry Markisi, Pius VII, Charles X, Berry Düşesi, Lady Dover*, oyuncu (Hamlet rolünde) *Kemble*'inkilerdir. Avrupa'nın belli başlı müzelerinde ve geniş ölçüde Londra ile Dublin müzelerinde eserlerine yer verildi. (L)

LAWRENCE (sir William), ingiliz cerrahî ve anatomi bilgini (Cirencester 1783 - Londra 1867). On altı yaşındayken John Abernethy'nin yardımcısı olarak St. Bartholomew hastahanesine girdi. Abernethy'nin Anatomi bölümünde 1801'den sonra tatbikat hocası, 1813'ten sonra cerrah yardımcısı ve 1824 - 1865 arasında da cerrah olarak çalıştı. 1815'te Cerrahî kolejine anatomi ve cerrahî profesörlüğüne tayin edildi. Verdiği dersleri *An Introduction to Comparative Anatomy and Physology* (Karşılaştırmalı Anatomi ve Fizyolojiye Giriş) [1816] ve *On the Physiology, Zoology and Natural History of Man* (Fizyoloji, Zooloji ve İnsan Tabiatı Tarihi Üstüne) [1819] adları altında iki kitap halinde yayımladı. Bunlar çağına göre bu konuda yazılmış en ileri görüşlü eserlerdi; İncil'e uymadığı için tutucu din adamlarının öfkelenmelerine yolaçtı. Lawrence karşılaştırmalı anatomide öncü bir rol oynadığı gibi göz cerrahı olarak da dikkati çekti. Ayrıca tarihî yönden önemli olan *Treatise on Diseases of the Eye* (Göz Hastalıkları Üstüne Deneme) [1833] adlı bir çalışması da vardır. 1857'den sonra kraliçe Victoria'nın başcerrahlığına tayin edildi. (M)

LAWRENCE (Stringer), ingiliz generali (Hereford 1697 - Londra 1775), 1748'de Hindistan'a gönderildi, yaptığı reformlardan dolayı kendisine HİNDİSTAN ORDUSUNUN BAŞI dendi. Trichinopoly önünde Lew'u teslim aldı ve Dupleix'i yendikten sonra haziran 1752), Lally-Tollendal ile savaştı, Madras'a karşı saldırıya geçerek, onu püskürttü (aralık 1758-Şubat 1759). [L]

LAWRENCE (Thomas Edward), ingiliz arkeoloğu ve casusu (Tremadoc, Galler 1888 - Bovington Camp, Dorsetshire 1935). Aile adı Chapman'dı, iskoçyalı bir rahibeyle evlenmek için kaçtığı sırada Lawrence soyadını aldı. Cizvit kolejine girdi, arkeolojiyle ilgilendi. Filistin ve Suriye'ye gitti, Arapça öğrendi, Oxford'da doktorasını verdi (1911), tekrar arap ülkelerine döndü.

Casusluğa Mısır'da, Birinci Dünya savaşı sırasında askerlik göreviyle başladı (İntelligence Service, 1914). Arapların davasını içtenlikle benimsemiş görünerek bu çevrede kendisini kabul ettirdi ve arap halklarını Osmanlı imparatorluğuna karşı ayaklandırarak, İngiltere'ye bağlı hale getirme idealini uygulamaya koydu. 1917'de Hicaz emîri Hüseyin'in oğlu Faysal'ın irtibat subayı oldu. Onunla ve ingiliz generali Alenby'nin kuvvetleriyle işbirliği ederek, cephelerde çarpıştı. Kasr el-Arzak civarında bir gece türk birliklerince yakalandıysa da kaçmayı becerdi. Araplar onu «millî kahraman» ilân ederken, ingiltere madalyalarla taltif ediyor, rütbesini generalliğe yükseltiyor ve «Arabistan'ın Lawrence»i diye karşılıyordu.

Lawrence 1919'da, Suriye'yi Fransızların elinden kurtarmak ve İngiltere'ye bağlı olan Faysal'a verdirmek iddiasıyle, Paris Barış konferansına gitti. Hayal kırıklığına uğradı. İngiltere'de bir süre öğretim görevlisi oldu. Faysal, Suriye'ye değil, ama Irak'a kral olmuştu. Lawrence bir kere daha adını değiştirerek (John Hume Ross) Krallık Hava kuvvetlerine girdi; kimliği ve niyetleri anlaşılınca uzaklaştırıldı. 1923'te Thomas Edward Shaw adıyle tank birliklerinde görev aldı, Hava kuvvetlerine döndü (1925), bu defa Hindistan'a gönderildi; 1929'da İngiltere'ye çağırıldı, 1935'te emekliye ayrıldı ve aynı yıl bir motosiklet kazasında öldü.

Kiminde filozofça tavırlar takınmakla beraber, daima taraflı bir görüşü yansıtan yayımlanmış eserleri şunlardır: *Revolt in the Desert* (Çölde İsyan) [1927]; *The Mint* (Darphane) [yazılışı 1928, yayımı 1955]; *Seven Pillars of Wisdom* (Bilgeliğin Yedi Direği) [öldüğü yıl yayımlandı ve 1938'de Davit Garnett'in biraraya getirdiği *Mektuplar*'la tamamlandı.] (M)

Laws of Oleron (*Oleron kanunları*). Bazı ortaçağ belge derlemelerine İngiltere'de verilmiş olan ad. Bu derlemelerin özelliği, kütüğe geçirilmiş değil de, uç uca dikilmiş ve dürülerek tomar haline getirilmiş parşömenlerden meydana gelmesiydi. (L)

LAWSON (Ernest), amerikalı manzara ressamı (San Francisco, Kaliforniya 1873 - Miami, Florida 1939). New York'taki Art Studensts League'de (Güzel Sanatlar Öğrencileri birliği) Julian Alden Weir'in öğrencisi oldu, sonra öğrenimine ve resim çalışmalarına birkaç yıl süreyle Fransa'da devam etti. Avrupa'dan döndükten sonra yalnız Amerika'ya özgü kır ve şehir manzaraları yapmağa başladı. 1917'de akademiye girdi. 1908'de Hallgarten Birinci ödülünü, 1916'da Altman ödülünü, 1921'de Carnegie Enstitüsü ödülünü ve ayrıca daha birçok ödül kazandı. (M)

LAWSON (Henry Hertzberg Lawson, **Henry Archibald** — denir), avustralyalı yazar (Grenfell, New South Walco 1867 - Sydney 1922). Babasının çiftliğinde büyüdü, iyi bir öğrenim görmedi. Sydney'de çıkan *Bulletin* dergisinde şiir ve hikâyeler yayımladı. Kısa bir süre sonra, Brisbane'de çıkan *The Boomerang*'ın yazı kadrosuna girdi (1890). Bir yıl sonra ayrıldı, birçok işe girip çıktı. 1897'de Yeni Zelanda'da öğretmenlik yaptı, Londra'da üç yıl kaldı, 1902'de Sydney'e döndü. Avustralyalıları anlatan şiirler, skeçler, hikâyeler yazmağa başladı. Başlıca eserleri: *In the Days when the World Was Wide* (Dünyanın Geniş Olduğu Günlerde) [1896]; *While the Billy Boils* (Kazan Kaynarken) [1896]; *The Country I Came From* (Geldiğim Ülke) [1901]; *Joe Wilson and His Mates* (Joe

Halldor LAXNESS

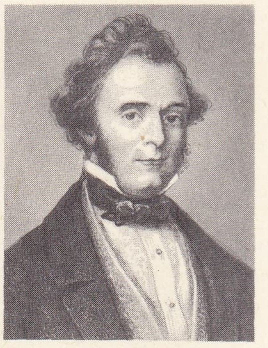

sir **Austen LAYARD**
Cabinet des Estampes, Paris

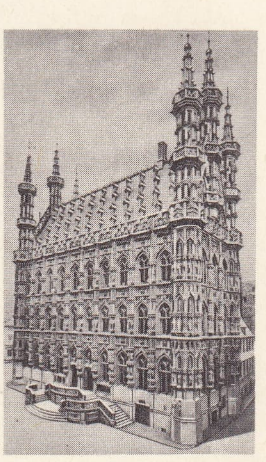

Matthijs de LAYENS
Louvain Belediye sarayı

Foto. Elliot-Frey, X (LAROUSSE)

Wilson ve Arkadaşları) [1901] ve *Children of the Bush* (Çalılık Çocukları) [1902]. (M)

LAWSON (sir John), ingiliz amirali (öl. Greenwich 1665). 1642'de parlementonun hizmetine girdi. Sonra Akdeniz ve Kuzey Denizinde çeşitli görevlerde bulundu. 1655'te siyasî sebeplerle görevden alındı ve Oliver Cromwell'e karşı girişilen bir komployа katılmakla suçlanarak (1657) kısa süre için hapsedildi. İki yıl sonra filodaki görevine döndü. R. Cromwell'in düşüşünü izleyen aylarda Kanal filosu kumandanı olarak önemli siyasî eylemlerde bulundu. Parlamentonun yeniden düzenlenmesi için çalıştı. Kral kuvvetlerine katılarak, vatana dönen kral Charles II'ye gemileriyle eşlik etti (1660). 1661'de Akdeniz'deki barbar korsanlara karşı Afrika kıyılarına yapılan hücumu başarıyla yönetti. Lowestoft'ta Birleşik Eyaletler'e karşı yapılan savaşta yaralanarak öldü. (M)

LAWTON, A.B.D.'de (Oklahoma) şehir, Wichita Falls'un kuzeyinde 71 900 nüf. Besin sanayii. (L)

LAWU, Cava'da (İndonezya) yanardağ, Surakarta'nın 40 km doğusunda; 3 570 m. (L)

LAXENBURG, Avusturya'da (Aşağı Avusturya) komün, Viyana'nın güneyinde; 1 200 nüf. Avusturya imparatorlarının eski yazlık ikâmetgâhı. Burada 1725'te İspanya ile Avusturya arasında bir barış ve ticaret antlaşması imzalandı. (L)

LAXNESS (Haldor Kilan GUDJONSSON), izlandalı yazar (Laxness, Reykjavik yakınları 1902). Önce XX. yy. başı yeni - romantiklerinin, sonra Strindberg ve Sigrid Undset'in etkisinde kaldı. Felsefe ve din öğrenimi yaptı; Birinci Dünya savaşı yıllarında Almanya'da geçirdiği süre içinde alman anlatımcılığını tanımak fırsatını buldu. Katolik mezhebini benimseyerek bir süre manastır hayatı yaşadı, sonunda dayanamayarak Paris'e gitti; burada gerçeküstücülüğü, Freud ve Joyce'u inceledi. *Vefarinn Mikli Fra Kasmir* (Keşmir'li Büyük Dokumacı) [1927] adlı romanında, din adamlığı hayatının muhasebesini yapar. Bir süre Amerika'da kaldıktan (1927-1930) sonra, *Kvedakver* (Şiirler) [1930] adlı kitabında ve denemelerinde (*Alpydubokin* [Halkın Kitabı], 1929) komünizme yöneldi ve Rusya'ya bir gezi yaptı; bu yolculuğunu *Fotatak Manna* (Doğu'ya Yolculuk) [1933] adlı eserinde anlatır. Bu arada, *Salka Valka* (1931-1932) adı altında toplanan ve İzlanda'nın toplumsal gelişmesini anlatan iki roman yayımladı. *Sjalfstaett Folk*'un (Hür Halk) [1934-1935] ilk iki cildi de izlanda halkının yiğitliliğini ve dayanıklılığını över. Bundan sonra, köylü şair Olafur Karason Ljosvikingur'u konu alan büyük roman tecrübesi gelir: *Ljos Heimsins* (Dünyanın Işığı); *Höll Sumarlandsins* (Yaz Ülkesinin Şatosu); *Hus Skaldsins* (Şairin Evi); *Fegurd Himinsins* (Göğün Güzelliği) [1937-1940] ve danimarka hâkimiyeti altındaki XVII. ve XVIII. yy. İzlanda'sını konu alan üçleme: *İslandsklukkan* (İzlanda Çanı) [1943-1946]. *Atom Station*'da (Atom İstasyonu) [1948], İzlanda'daki hava üslerinin Amerika'ya bırakılmasını yeren yazar, *Gerpla*'da izlanda saga'sından ilham alır.

Son eserleri: *Heiman Eg For* (Mutlu Savaşçılar) [1952]; *Brekkukotsannall* (Brekkukot'un Yıllıkları) [1957]; *Tekrar Bulunan Cennet* (1960 adlı romanlar ve otobiyografya anlatıları (*Yazarların Zamanı* [1964]; *İzlandalı'lardan Söz Ederken* [1967]). Ayrıca sahne oyunlarıyle, tiyatro anlatımı üstüne yeni araştırmalara katkıda bulundu (*Gümüş Ay,* [1954]; *Ocak.* [1961]; *Triko Mağazası* [1966]). [1955 Nobel Edebiyat ödülü.] (L)

LÂY i. (fars. *lāy*). *Esk.* Çamur. ‖ Bir sıvının dibine çöken tortu: *Edip def'-i keder sâgarla mesrur olmamız yeğdir / Harabât içre lây-i meyle mamûr olmamız yeğdir* (Nabi). ‖ Kül. ‖ *Lây-hâr* («tortu içen»), içki tortusunu içebilecek derecede ayyaş olan. (M)

LÂY sıf. (fars. *lāyiden,* söylemek'ten *lāy*). *Esk.* Söyleyen, diyen anlamlarıyle isimlerin sonuna gelerek bileşik sıfat yapar: *Herzelây,* saçma söyleyen. (M)

LAYA (Jean-Louis), fransız oyun yazarı (Paris 1761 - Bellevue 1833). Yazarlığa *Nouveau Narcisse* (Yeni Nergisi) [arkadaşı Legouvé ile ortaklaşa] adlı oynanmamış bir komedi ve bir ağıtlar derlemesiyle (*Essai de Deux Amis* [İki Arkadaşın Denemesi], 1787) başladı. Ateşli bir devrimci olan Laya, *Jean Calas*'ta (1791) taassubu şiddetle yerdi. Jakobenlerin aşırılıklarından ilham alarak 1793'te Théâtre-Français'de oynanan *L'Ami des Lois* (Kanunların Dostu) adlı eseri yazdı. Komün tarafından yasaklanan bu oyun yüzünden yazar tehlikeli günler yaşadı. Birçok dram da yazdı: *Les Dangers de l'Opinion* (Düşüncenin Tehlikeleri) [1790]; *Les Deux Stuarts* (İki Stuart) [1797]; *Falkland ou la Conscience* (Falkland veya Bilinç) [1798]; *Une Journée du Jeune Néron* (Genç Neron'un Bir Günü) [1799]. (L)

LÂYAKIL sıf. (ar. *lā,* olumsuzluk edatı ve *ʿaḳl*'dan *lā-yaʿḳl*). *Esk.* Aklı başında olmayan, ne yaptığını bilmeyen: *Kaza ile kan revan olup padişah lâyakıl mertebesine varınca...* (Naima). ‖ *Mest-i lâyakıl,* çok sarhoş, körkütük, kendini kaybetmiş; *Bir siyehneşe mest-i lâyakıl / Gidiyor çarpa çarpa kendisini* (Tevfik Fikret).

◆ **Lâyakılâne** zf. *Esk.* Akla gelmediğinden, dalgınlıkla, farkedilmeyerek. (M)

LAYAMON veya **LAWEMAN,** XII. yy. sonunda yaşamış ingiliz şairi. Robert Wace'in *Le Roman de Brut* (İşlenmemiş Roman) adlı eserini manzum olarak İngilizceye uyarladı. (L)

LAYARD (sir Austen Henry), ingiliz siyaset adamı ve asur dili uzmanı (Paris 1817 - Londra 1894). Koyuncuk'ta Ninova sarayının kalıntılarını meydana çıkardı (1845) ve Nemrut'taki Kalak kalıntılarını buldu. 1852'de parlamentoya girdi, birçok defa bakan oldu; Madrid'de (1869) ve İstanbul'da (1877) elçilik yaptı. Başlıca eserleri: *İran; Susiane ve Babil'de İlk Maceralar* (1887); *Ninova'nın Kalıntıları* (1848-1849). [L]

LAYE (Camara), fransızca yazan gineli yazar (Kurusa 1928). Altın eriten demircilerler kastından gelen bir ailenin çocuğuydu; öğrenimini din okulunda ve Konakry Teknik kolejinde yaptı. Fransa'ya gitti, otomobil yapım atelyelerinde çalıştı; havacılıkla, cazla ve edebiyatla ilgilendi. Ülkesinin inançlarını ve geleneksel törelerini anlatan romanlar yazdı: *L'Enfant Noir* (Zenci Çocuk) [1953]; *Le Regard du Roi* (Kralın Bakışı) [1954]; *Dramouss* (1966). [L]

LÂYEMUT sıf. (ar. *lā,* olumsuzluk edatı ve *mevt,* ölmek'ten *lā-yemūt*). *Esk.* Ölümsüz, ebedî. ‖ «ölümsüz, ebedî» anlamında Tanrı'nın sıfatlarından: *Tay ettiğim avâlimin, ey Rabb-i Lâyemût / Ey Hâlik-ı vücûd-ü adem Hâlik-ı Samût* (Abdülhak Hâmid).

◆ **Lâyemutâne** zf. *Esk.* Ölmezlikle. (M)

LÂYEMUTİYET i. (ar. *lā-yemūt*'tan *lâ-yemûtiyyet*). Fels. *Esk.* Bk. ÖLMEZLİK.

LAYENS (Matthijs DE), flaman mimarı (öl. Louvain 1483). En önemli eseri Louvain Belediye sarayıdır. 1448 - 1463 Arasında inşa edilen bu yapı «flamboyant» gotik üslûbun en güzel örneklerindendir. (L)

LÂYETENÂHİ sıf. (ar. *lā,* olumsuzluk edatı ve *nihāyet*'ten *lā-y-e-tenāhī*). *Esk.* Sonsuz, son bulmaz, sonu gelmez, nihayetsiz: *Sukûn-ı lâyetenâhiye varmamız yeğdir/Nedir hayat uzayan ıstırâptan başka* (Yahya Kemal).

◆ **Lâyetenâhiyet** i. *Esk.* Sonsuzluk. (M)

LÂYIK sıf. (ar. *liyāḳat*'ten *lāyıḳ*). Nitelikleri, özü veya eylemleri, davranışlarıyle bir şeyi elde etmeğe hak kazanmış olan: *Doğrusu öyle büyük bir hizmet etmeğe lâyık adamlar değillermiş* (N. Ataç). ‖ Nitelikleri veya her zamanki tutumu dolayısıyle bir kimseye uygun olan, yaraşan: *«ikisi de birbirine lâyık demiş» tarzında sözler vardıysa da...* (Ahmed Rasim). *Size ve kendime lâyık bir kız bulmadan evlenmeyeceğim* (Vâ-Nû). ‖ Bir şeye elverişli olan: *Erkek olsa vezir olmağa lâyıktı* (Namık Kemal). ‖ *Lâyık bulmak,* uygun görmek, yakıştırmak: *Söyleyeceğimiz hiç bir sözü bu güzel sükûtu bozmaya lâyık bulmazdık* (A. Ş. Hisar). ‖ *Lâyık değil,* yaraşmaz, değmez, münasip değil, yakışmayan: *Bugün Allah'ın sayılı günlerinden biridir. Bugün öğünmek ve serkeşlik etmek lâyık değildir* (Cevdet Paşa). ‖ *Lâyık görmek,* yakıştırmak, uygun, değimli bulmak: *Hak onu lâyık görmediği kulundan verdiği gibi sessizce alıverir* (N. Araz). ‖ *Lâyık olmak,* (iyi veya kötü anlamda) hak etmek: *Kaldı ki bu manevî bir makamdı ve lâyık olana kendiliğinden, arzusuz, zahmetsiz verilmesi mukadderdi* (N. Araz). Uygun, münasip olmak: *Benim seçeceğim kız, size lâyık olacaktır* (Vâ - Nû).

— ÇEŞ. DEY. *Lâyık olduğu üzere,* «hak ettiği gibi» anlamında kullanılır. ‖ *Lâyık şu ki. Esk.* Yapılması yakışık alan, gereken şu ki.

◆ **i.** Uygun olan, yaraşan şey veya kimse.

— ÇEŞ. DEY. *Lâyığını bulmak,* hak ettiği cezayı görmek. Dengini, kendine yakışanı, uygun olanı bulmak. ‖ *Lâyığı vechile,* yakışır tarzda, uygun biçimde, münasip bir şekilde.

◆ **Lâyıkane** zf. *Esk.* Yakışır ve uygun biçimde, münasip şekilde.

◆ **Lâyıkıyle** zf. Gerektiği gibi, gereği gibi, gereğince: *Bu muamelenin Halit Beyin müracaatı üzerine olduğunu ve kendisine vaziyeti lâyıkıyle anlatmak için Erzurum'a davet edildiğini bildirdi* (Atatürk). *Anladım beyim, şimdi lâyıkıyle anladım* (H.R. Gürpınar).

LÂYİH sıf. (ar. *levḥ*'ten *lāʾiḥ* veya *lāyiḥ*). *Esk.* Parlayan. ‖ Meydanda olan, görünen. ‖ Hatırlanan, akla gelen. (M)

LÂYİHA i. (ar. *levḥ* > *lāyiḥ*'ten *lāyiḥa*). *Esk.* Herhangi bir konuda bir görüşü dile getiren yazı: *Tabiî, bir mucip sebepler lâyihası yazıyorsunuz* (A. H. Tanpınar). *Evet bu lâyihaların verildiğini ben de biliyorum* (Ş. S. Aydemir). ‖ Akla gelen tasavvur, tertip.

— Huk. Bk. DİLEKÇE, KANUN. ‖ *Esk. Lâyihai kanuniye,* kanun tasarısı. (M)

LÂYİHÎ MUSTAFA, türk şairi (Serez ? - ay.y. 1565). Mısır'da gülşenî tarikatına girdi. Sonra İstanbul'a gelerek sadrazam Semiz Ali Paşanın takdirini kazandı. Bu sayede merci-i hâs-u âm'lık (halkın ve seçkin kişilerin baş vurduğu kişi) görevine getirildi. Fakat bir süre sonra, Semiz Ali Paşanın aynı yerde çalışan adamlarının iftirasına uğrayarak, Serez'e döndü. Bir şiir dergisi vardır. (M)

LAYIK sıf. Bk. LAİK.

LAYİKLEŞTİRMEK geçl. f. Bk. LAİKLEŞTİRMEK.

LAYİKLİK i. Bk. LAİKLİK.

LAYİN (El-Malik el-Mansur Husam ed - Din) [öl. 1299], 11. Mısır Memlûk'ü Bahrî Sultanı (1294-1299). Bir efsaneye göre Alman şövalyesi olarak Suriye'de bir sefere (Haçlı seferine) katılmış, esir olmuş, bir süre sonra Kalavun Sultan tarafından azat edilmiştir. El-Esraf ül-Celil'in hükümdarlığı sırasında, babasının memurları bu Sultan tarafından zulme uğramış, kendisi de birçok defa hapse atılmış, El-Esraf-ül-Celil'in hayatına malolan ihtilâlde önemli rol oynamıştır (1293). Kitbuga'ya karşı girişilen darbeyi yönettikten sonra, kasım 1294'te iktidara geçti. Ancak, Memlûklere verilmiş toprak imtiyazlarında yapmış olduğu reform hareketinin uyandırdığı tepki sonucu öldürüldü. (M)

LAYKA i. («havlayan» anlamında rusça k.). Orta boy ve cüsseli sibirya köpeği (40-50 sm yükseklik, 5 kg ağırlık).

— ANSİKL. *Layka* (veya *sibirya köpeği*), Kuzey Asya'da pek yaygındır. Sibirya'nın kuzeyinde oturanlara avcılıkta yardımcı olarak büyük hizmet görür. Küçük veya büyük bütün avlara saldırır ve havlayarak avın yerini bildirir. Ruslar, sunî uydularla uzaya canlı varlık gönderme denemelerinin başlangıcında bu ırktan bir köpeği uzaya gönderdiler (1957). [L]

LAYNER i. (ing. *liner*'den). Denizc. İnce çelik, bronz veya bakır levhalardan kesilmiş parçalara verilen ad. (Bunlar, birbirine temas etmesi gereken iki yüzey arasında işçilik kusuru veya yüzeylerin birbirine sürtünmesi sebebiyle meydana gelen boşlukları doldur-

mak için kullanılır.) || Belirli bir hat üzerinde programlı seferler yapan yolcu veya yük gemisi. || *Silindir layneri,* motor silindirleri içine geçirilen gömlek. (Çalışma sonucu bu gömlek aşınınca çıkarılarak yenisi geçirilir.) || *Şaft layneri,* gemilerde deniz suyunun pervane şaftını paslandırmasını önlemek için bu kısma geçirilen bronz bilezik. (M)

LAYŞMANİT i. (fr. *leishmanide*'den). Asalakbil. Bazı layşmanyozların deride kalan belirtisi; özellikle kala-azar'da görülür ve bu hastalığın izi sayılır. (Hastalık çok yavaş gelişir [on ilâ otuz sene], belirtileri cüzamınkine benzer; bundan dolayı da cüzamla karıştırılmıştır.) [L]

LAYŞMANYA i. (İngiliz hekimi sir William Boog *Leishman*'nın [1865-1926] adından). Tripanozoma'ya benzer kamçılı birhücreli hayvan; önce kamçısız olarak, omurgalı bir hayvanın kanında veya dokularında serbest yaşar; sonra sokucu bir böcekte kamçılı bir yaşama devresi geçirir. Bk. LAYŞMANYOZ. (L)

LAYŞMANYOZ i. (fr. *leishmaniose*'den). Organizmada layşmanyaların gelişmesinden ileri gelen hastalık.

— ANSİKL. *Layşmanyoz*'un iç organlarda sık görülen şekli kala-zar hastalığıdır. Aşağıda sayılan ve sebebi uzun zaman tartışma konusu olan iç organ ve deri hastalıkları da aynı cins asalaklardan ileri gelir. *Deri layşmanyozu* (*halep çıbanı* veya *şark çıbanı* da denir), *Leishmania tropica*'nın insan derisine yerleşip gelişmesinden olan bir deri hastalığıdır; asalak çeşitli tatarcıkların (*Phlegotomus papatasi, Phl. Sergenti* v.b.) sokması ile insana geçer. Bk. ÇIBAN.

Amerika orman layşmanyozu, Leishmania Brasiliensis'ten ileri gelir; bir tatarcığın sokmasıyle insana geçer; Meksika'dan Arjantin'in kuzeyine kadar uzanan sıcak ve ormanlık bölgelerde görülür. Üç aylık bir kuluçka devresinden sonra hastalık bir sivilce ile başlar. Sivilcenin üzeri sert bir kabukla kaplıdır; sıkılınca içinden pis kokulu bir irin sızar; daha sonra sivilce yara halini alır. Çoğu zaman bacaklarda ve bazen kulaklarda görülen bu yaralar lenf yolları boyunca iltihaplara ve yeni yaralara yolaçar, mukozalarda da karmaşıklıklar doğurur. *Çocuk dalak layşmanyozu veya akdeniz kala-azarı* bütün Akdeniz çevresinde özellikle on yaşından küçük çocuklarda ve köpeklerde görülür. Yetişkinlerde seyrek olur. Sebebi *Leishmania Donovani*'dir; bu da bir tatarcığın (*Phlebotomus perniciosus*) sokmasıyle geçer. Köpekler mikrop depoluğu yapar (bazı ülkelerde köpeklerin yüzde 40'ı mikroplu durumdadır [Yunanistan, Türkistan]). Hastalık aralıklı ateş, kansızlık ve ileri derecede bir dalak büyümesiyle kendini belli eder. Bağırsak ve deride yara bulunmaması, akyuvarların fazla eksilmemesiyle *hindistan kala-azarı*'ndan ayrılır. Korunma, tatarcıklarla savaş ve serseri köpeklerin öldürülmesiyle yapılır.

Bütün layşmanyozların tedavisi klasik olarak emetin (madenî antimon tuzu) ile yapılır. Buna birçok organik antimon türevi ve diamidinler eklenir. Deri belirtileri ise lokal tedaviye ihtiyaç gösterir.

— Vet. Layşmanyoz, özellikle Akdeniz bölgesinde köpekte ve seyrek olarak kedide görülür. Hastalık iç organ veya deride yerleşebilir. Çoğu zaman ikisinde birarada olur. Deri layşmanyozunun başlıca belirtisi kabuklu çıbanlardır; bunların altı yara, üzeri pul pul kabukludur. İç organlardaki bozukluklar dalak, karaciğer ve lenf düğümü büyümesinden ibarettir.

Ayrıca gözlerde de hastalık sık görülür (keratitler). Hastalar kansızlaşır, zayıflar ve birkaç ay içinde ölürler. Antimon bileşikleri ve diamidinler erken kullanmak şartıyle iyi sonuç verir. Tedavi tekrarlanmalıdır. (L)

LAYTER i. (ing. *lighter*). Denizc. Altı düz, geniş ve sağlam yapılı tekne. (Limanlarda kıyı ile gemi arasında yük ulaştırmasında kullanılır.) [M]

LAZ i. Güney Kafkasyalı bir halktan olan kimse (Bk. LAZLAR) || Sıf. Lazlarla ilgili. (M)

LAZA i. Bal koymağa yarayan küçük tekne. (M)

LAZ AHMED PAŞA. Bk. AHMED PAŞA.

LAZ ALİ RIZA PAŞA, türk devlet adamı (öl. Şam 1845). Rizeli olduğu için **Laz** lakabıyle tanınır. Çeşitli devlet görevlerinde bulundu. Halep ve sonra Bağdat valisi oldu. Suriye valiliği sırasında öldü. Edebiyatla da uğraşan Ali Paşanın şiirleri biraraya toplanmamıştır. (M)

LAZAR. Bk. ÂZİR.

LAZAR (Gheorghe), romanyalı tarihçi (Avrig, Transilvanya 1779 - ay.y. 1823). Öğrenimini Cluj ve Viyana'da yaptı; Transilvanya'da ders verdi, sonra Bükreş'e gitti, millî ve edebî yenilik hareketine, özellikle bir millî okulun kurulmasına (1818) katıldı; Tudor Vladimirescu'nun Osmanlı imparatorluğuna karşı giriştiği ayaklanmada rol oynadı (1821). Birkaç dilbilgisi ve tarih kitabı vardır. (L)

LAZARE (Bernard), fransız yazarı ve gazetecisi (Nîmes 1865 - Paris 1903). Parnasse hareketine katıldı, *La Fiancee de Corinthe* (Korinthos'lu Nişanlı) [1888] ve *Les Entretiens Politiques et Litteraires*'i (Siyaset ve Edebiyat Sohpetleri) [1890] yayımladı. Edebiyat tenkitlerinde keskin görüşüyle dikkati çekti (*Figures Contemporaines* [Çağdaş Kişiler], 1894). *La Verité sur l'Affaire Dreyfus* (Dreyfus Olayının Gerçeği) [1896] adlı broşürüyle Dreyfus davasının yeniden ele alınmasını sağladı. XIX. yy. sonlarında liberal gençleri büyük ölçüde etkiledi. (L)

LAZAREFF (Pierre), fransız gazetecisi (Paris 1907). Rus asıllı bir iş adamının oğlu; on beş yaşında okulu bıraktı, *Le Peuple* (Halk) gazetesinde çalıştı, *Le Soir* gazetesine girdi, röportajcılık yaptı, tiyatro, spor, siyaset yazıları yazdı. *Paris-Midi*'de önce röportaj yazarı, sonra Paris bölgesi başmuhabiri olarak çalıştı (1927). *Paris-Soir* gazetesinin genel sekreteri ve başyazarı oldu (1937). İkinci Dünya savaşında A.B.D.'deki *War Information services*'in (Savaş Haberleri bürosu) Fransız servisi şefiydi. Eylül 1944'te Fransa'ya döndü ve *France-Soir*'ın yönetimini ele aldı. (L)

Lazarethane Müstahkem mevkii. Bk. MUHADİYE SAVAŞI.

LAZAREV, ermeni asıllı rus ailesi. Bu aileden biri, XVIII. yy.da Moskova'ya yerleşti. Biri de, Moskova dolaylarında doğu tarzında kumaşlar yapan bir fabrika kurdu ve kendini kıymetli taş ticaretine verdi. — İVAN (öl. Petersburg 1821) ticarette büyük servet sahibi oldu. Petersburg ve Moskova'da ermeni kiliseleri ve hastahaneler yaptırdı, 1817'de ermeni gençlerinin öğrenim görmesi için Lazarev enstitüsünü kurdu, 1848'de bu kuruluş Doğu Dilleri okulu haline getirildi. (L)

LAZAREV (Viktor Nikitiç), sovyet sanat tarihçisi (Moskova 1897). Bizans sanatı uzmanı, bütün hayatını bu sanatın meselelerine harcadı. *Vizankiyskoye Hudojestvennoye İskustvo* (Bizans Resim Sanatı) [1967] adlı geniş ve eksiksiz denemesi bizans sanatı alanındaki temel eserlerden biridir. [M]

LAZAREVİÇ (Laza), sırp yazarı (Şabac 1851-Belgrad 1890). Hekimdi; hikâyelerinde, kaybolup giden geleneksel değerlere ayrı bir yer vererek, köy toplumundan kapitalist düzene geçini anlattı. (L)

LAZAREVİÇ (Luka), sırp papazı (Şabac 1774-ay.y. 1852). 1804 Sırp ayaklanmasında kiliseyi bıraktı ve Karacorce'nin yardımcılarından biri oldu. 1813'te Rusya'ya sığındı; Sırbistan'a 1832'de döndü. (L)

LAZAR GREBLİYANOVİÇ, osmanlı kaynaklarında **Lasoğlu** veya **Lazoğlu,** sırp kralı (Prilepac 1329'a doğr. - Kosova 1389). 1372'de sırp tahtında meydana gelen karışıklıktan faydalanarak knez (=prens) unvanı ile ve zorla hükümdar oldu. Arazisini Macaristan zararına genişletti. Kruşevaç'da oturuyordu. Macaristan kralının vassali idi. Osmanlılara haraç vermeyi kabul etti. Fakat bunu ödememesi üzerine harekete geçen Osmanlıların Niş'i almalarına sebep oldu (1375). Barış teklifinde bulunan Lazar, Osmanlılara yılda bin libre gümüş vermeyi kabul etti. Karamanoğullarını Osmanlılara isyana teşvik etti. Bosna kralı Tvrtko ile anlaşarak Osmanlıları Ploşnik'de bozguna uğrattı. Bunun üzerine yapılan Kosova savaşında (1389) Yıldırım Bayezid tarafından öldürüldü. Bazı kaynaklara göre de esir edilkdikten sonra idam edildi. Kızı Olivera (osmanlı kaynaklarında Despina Maria) Lazar'ın oğlu Stefan tarafından Yıldırım Bayezid'e nikâhlandı. (ML)

Lazarillo de Tormes (*la Vida de Lazarillo de Tormes y de Sus Fortunas y Advertidades*) [1554], ispanyol töre romanı; Diego Hurtado de Mendoza'ya mal edilir. Otobiyografi biçimindeki romanın kahramanı, art arda denediği bütün meslekleri sayar: kör kılavuzluğu, cimri bir papazın aç bir şövalyenin, büyük kişilerin ve düzenbazların uşaklığı. Bu arada içinde yaşadığı bütün toplum sınıflarını tasvir eder. Bu roman, pikaresk roman türündeki ilk eser ve güçlü gerçekçi üslûbuyle pikaresk romanların en iyisidir. (L)

LAZARO (Hipolito), ispanyol tenoru (Barcelona 1881). «Çağdaş Rubini» diye adlandırılan sanatçı bir yandan ünlü tenor Rubini'nin romantik repertuvarını, öte yandan da özellikle Mascagni ile birlikte yaptığı çalışmalarda, *verismo* türünde eserler söyleyerek sanatını iki koldan yürüttü. 1913'te Scala'da, 1918'de Metropolitan'da, daha sonra Viyana, Verona'da v.b. çalıştı. Birçok operanın ilk temsilinde rol aldı: *Puristana* ve *Il Piccolo Marat* (Mascagni'nin). [L]

LAZAROS. Bk. ÂZİR.

LAZAROS Aziz, IX. yy. bizans rahibi ve ressamı. İkona düşmanı imparator Theophilos'un emriyle hapsedilerek işkence gördü; kurtulunca kutsal tasvirler yapmağa devam etti. (L)

LAZARSFELD (Paul Felix), avusturya asıllı amerikalı sosyolog ve istatistikçi (Viyana 1901). Kolombiya üniversitesinde sosyoloji profesörü oldu (1949 - 1962), birçok anket yaptı ve bilim yönünden büyük önem taşıyan teorik bir eser meydana getirdi. Yayımladığı başlıca eserleri: *The Unemployed of Marienthal* (Marienthal İşsizleri) [1940]; *The People's Choice* (Halkın Seçimi) [1948]; *Organizing Educational Research* (Eğitim Araştırma Teşkilâtı [Sieber ile birlikte, 1946]. *The Language of Social Research* (Toplumsal Araştırma Dili) [Morris Rosenberg ile birlikte, 1955] adlı kitabı araştırmacılar için bir temel araç oldu. Aynı eserin Boulon ile ortaklaşa hazırladığı ve üstünde geniş değişiklikler yaptığı bir fransızca tercümesi, 1965'ten itibaren *Vocabulaire des Sciences Sociales* (Toplumsal Bilimler Lûgatı), *L'Analyse Empirique de la Causalité* (Nedenselliğin Ampirik Çözümlemesi), *Analyse des Processus Sociaux* (Toplumsal Süreçlerin Çözümlenmesi) başlıkları altında üç cilt olarak yayımlandı. Bu eser bilimsel olarak meydana getirilmiş bir vokabüler'in objektif değerini inceler. Lazarsfeld anketçiler tarafından kullanılan araçları ve kavramları tanımlamağa (item, gösterge, değişken, karşılıklı ilişki v.b.) ve böylelikle sosyolojik metodolojiye sağlam temeller kazandırmağa çalıştı. Öte yandan, «gizli yapımın çözümlemesi» adını verdiği bir davranıştaki kurucu unsurların analizi için matematiksel bir teknik geliştirildi. Dergilerde yayımlanan matematik araştırmaları sosyolojinin şekilleştirilmiş bir problematike doğru gelişmesinde birinci derecede rol oynadı. Bunların başlıcaları: *Latent Structure Analysis* (Gizli Yapının Çözümlenmesi) [1959], *The Algebra of Dichotomous Systems* (Dikotomik Sistemler Cebiri), *Relations Between Individual and Collective Properties*'dir (Bireysel ve Kolektif Özellikler Arasındaki İlişkiler) [1961]. (L)

LAZARUS (Daniel), fransız bestecisi (Paris 1898-ay.y. 1964). Opera-Comique'in sanat yönetmeni (1936-1939), Schola cantorum'da öğretmenlik yaptı (1958); lirik eserler (*Ünlü Büyücü* [1924], *W. Meister'in Gerçek Hikâyesi* [1927], *Mavi Oda* [1938]), baleler (*Saz* [1924]), iki senfoni (1933, 1934), bir piyano konçertosu (1929), saksofon için

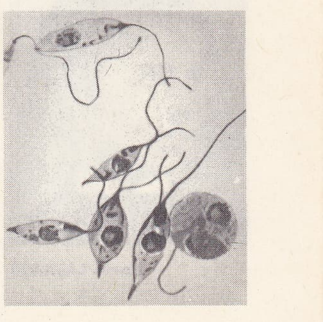

layşmanya

Foto. LAROUSSE

bir sonat (1949) besteledi. (L)

LAZARUS (Emma), amerikalı kadın şair ve denemeci (New York 1849-ay.y. 1887). Özel mürebbiyelerle yetişti ve vaktinden önce olgunlaştı. Çok küçük yaşta şiir yazmağa başladı. On altı yaşına varmadan yazdığı şiirleri *Poems and Translations* (Şiirler ve Tercümeler) [1867] adlı bir kitapta toplayıp yayımladı, sonra arkadaşı olan Ralp Waldo Emerson'un dikkatini çekti. *Admetus and Other Poems* (Admetus ve Diğer Şiirler) [1811] adlı ikinci şiir kitabını Emerson'a adadı. Bundan sonra çeşitli edebî türleri denedi *Alide: an Episode of Goethe's Life* (Alide: Goethe'nin Hayatında bir Dönem) [1874] adlı bir roman ile *The Spagnoletto* (1876) adlı tarihî bir oyun yazdı. *Poems and Ballads of Heinrich Heine* (Heinrich Heine'inin Şiir ve Baladları) [1881] adlı tercümesi çok beğenildi. 1879'da Rusya'da başlayan yahudi düşmanlığı, Lazarus'un yahudi bilincine varmasına ve yalnızca edebî amaçlar güden sanat anlayışını bir yana bırakarak Yahudiliği savunmağa başlamasına yolaçtı. Bu konuda birçok makale yazdı ve yahudi göçmenlerin rahatını sağlamak için çok uğraştı. 1882'de *Songs of a Semite* (Bir Yahudinin Şarkıları) adlı kitabını yayımladı. Bu kitaptaki şiirlerinin yanında XIV. yy.daki Yahudilerin hayatını dile getiren *The Dance to Death* (Ölüme Dans) adlı bir de oyun yazdı. Lazarus Amerika'nın baskı altında yaşayan insanlar için bir sığınak olduğuna inanmıştı. Bu inancını Hürriyet heykeli için yazdığı *The New Colossus* (Yeni Haşmet) adlı şiirinin son mısralarında dile getirdi. Lazarus'un bu mısraları sonradan anıtın kaidesine kazıldı. (M)

Emma LAZARUS

LAZARUS (Morfitz), alman filozofu (Eilehne [bugün Wielen] 1824-Meran [bugün Merano] 1903), ibranî edebiyatı ve tarihî öğrenimi de yapan Lazarus, 1850'de Berlin üniversitesinin Edebiyat ve Hukuk bölümlerini bitirdi, sonra birkaç yıl süreyle psikoloji konusunda bazı denemeler yazdı, bunları başlıca eseri olan *Das Leben der Seele* (Ruhun Hayatı) [1856-1857] adlı kitabında toplayarak yayımladı. 1859'da Heymann Steinthal ile birlikte *Zeitschzift für Völkerpsychologie and Sprachwissenschaft'ı* (Halk Psikolojisi ve Dilbilim dergisi) çıkardı. İsviçre'de 1860-1866 arasında Bern üniversitesinde, 1868-1873'te Berlin'de Kraliyet Askerî akademisinde ve 1873-1896'da Berlin üniversitesinde psikoloji ve felsefe dersleri verdi. Ahlâk konusunda Kant'a, felsefe ve psikoloji konusunda da Johann Fredrick Herbart'a bağlı olan Lazarus bir etnik psikoloji sistemi kurdu. Psikolojik araştırmaların bireylere indirgenemeyeceğini, bunların bütün toplumu kapsaması gerektiğini ortaya koydu. Kolektif ruh veya şuur adı verilen bir kavramı geliştirdi. (M)

LAZCA i. (*laz*'dan *laz-ca*). Lazların konuştuğu dil. (Gürcü dilinin bir benzeri olan *mingreli* diline yakındır; bir iddiaya göre de, bu dilin bir lehçesidir. Doğu ve Batı Lazcası olmak üzere ikiye ayrılır; daha az önemli bir lehçesi de *Çhala*'dır. Lazcanın yazılı edebiyatı yoktur; dil türkçe kelimelerle doludur; bugün Lazlar daha çok Türkçe konuşur.) [M]

LAZEAR (Jesse William), amerikalı hekim (Baltimore, Maryland 1866-Ouemados, Havana yakını 1900). 1889'da Johns Hopkins üniversitesini bitirdi, 1892'de Columbia Tıp ve Cerrahî kolejinde yaptığı master'ını tamamladı. Stajını New York'taki Bellevue hastahanesinde yaptı, sonra bir yıl daha Avrupa'da öğrenimine devam etti, döndüğünde Baltimore'da çalışmağa başladı. Burada John Hopkins hastahanesine girdi ve araştırma dalında ün kazandı. Dünyada malarya parazitlerinin yapısını ilk olarak inceledi ve A.B.D.'de Nelisser diplokokusü'nü dolaşım halindeki kandan ayırmayı başardı.

1900'de A.B.D. ordusuna yardımcı cerrah tayin edilen Lazear, Küba'ya gönderildi ve binbaşı Walter Reed, James Carol ve Aristides Agramonte'nin Sarı Humma komisyonuna katıldı. Birçok başarısız bakteriyoloji araştırmasından sonra komisyon bu hastalığı sivrisineklerin taşıyıp taşımadığını araştırma yapılmasına karar verdi ve Lazear laboratuvardaki sinekleri incelemekle görevlendirildi. Yapılan deneylerde özellikle hastalığa tutulmuş sinekler seçildi. Lazear bu işle uğraşırken başıboş bir şekilde uçan bir sinek gelip eline kondu ve bu sineğin kendisini ısırmasına engel olmadı. Bir hafta sonra da sarı hummaya yakalanarak öldü. Bu yüzden sarı hummanın sivrisineklerle bulaştığını kesinlikle kanıtlandığını göremedi, fakat başarısı öbür üyelerin başarısıyle eş tutularak değerlendirildi. Ayrıca John Hopkins hastahanesine bir hatıra levhası konuldu. (M)

LÂZIK sıf. (ar. *lâzık*). *Esk.* Yapışan, yapışkan. (M)

LÂZIM sıf. (ar. *lüzûm*'dan *lâzım*). Gerekli, lüzumlu: *Yapılacak bir şey de olmasa bir hareket, bir heyecan lâzım değil mi?* (R.N. Güntekin). *Halkın sanat eserlerini toplayarak millî müzeler vücuda getirmek lâzım* (Ziya Gökalp). *O asker, dedi ki, size tencere, tabak, öteberi lâzımmış. Yatak da lâzımmış* (Kemal Tahir). ‖ *Lâzım gelmek*, gerekmek: *Onu öyle ayakta, karanlıkta dinlememiz lâzım geliyormuş* (N. Ataç). *Konuşmayalım baba, konuşmak lâzım geldiği zaman gelir konuşurum ben seninle* (S.F. Abasıyanık). ‖ *Lâzım olmak*, gerekli olmak: *Avukat Servet bey, bunun şimdilik lâzım olmadığını, ne zaman istenirse bunun yapılabileceğini söyledi* (Vâ-Nû).

— ÇEŞ. DEY. *Adı lâzım değil*, bir kimseden bahsedilirken adının söylenmek istenmediğini belirtmek için kullanılır: *Bir arkadaşımız vardı, adı lâzım değil, hiç bir sözüne inanmazdık.* ‖ *Neme lâzım*, umursamazlık belirtir: *Neme lâzım, onlar kavga ederken odaya bile girmedim.* ‖ *Neme lâzımcılık*. Bk. NEMELÂZIMCILIK.

— *Esk. Lâzım-ı gayr-i müfârık*, çok gerekli olan, vaz geçilemeyen. ‖ *Lâzım ve melzûm*, biri bulununca öbürünün de bulunması zorunlu olan.

— Gram. *Esk.* Geçişsiz (fiil). [M]

LÂZIMLIK i. (*lâzım*'dan *lâzım-lık*). Oturak. (M)

LÂZİB sıf. (ar. *lâzib*). *Esk.* Yapışan. ‖ Sabit bir şekilde duran, sürekli olan. ‖ Gerekli olan. (M)

LAZİK. Bk. LADİK.

LÂZİME i. (ar. *lüzûm*'dan *lâzime*). *Esk.* Gerekli olan, bulunması ve yapılması gereken şey: *Rauf Bey'in tebrik etmediğini anladım. Kendisine, bu lâzimeyi hatırlatım* (Atatürk).

— Mat. Gerekçe. (M)

LAZİSTAN. Esk. coğ. Önce Trabzon'a, sonra Rize'ye bağlı bir sancağın adı. Bk. LAZLAR. (M)

LAZKİYE, ar. **al Lazikiyya,** Suriye'de şehir, Akdeniz kıyısında, il idare merkezi; 68 500 nüf. Suriye kıyısındaki tek önemli limandır; Suriye ticaretini Beyrut limanından çekmek amacıyle kurulmuştur. Gelişen şehirde modern semtler, bir yağ fabrikası ve bir çırçır fabrikası açıldı. Lazkiye'den, sünger, Cezire'de yetiştirilen tahıllar, Lazkiye ilinin tarım ürünleri ihraç edilir. Şehir çok eski devirlerde yerleşilen bir yerdir. — *Lazkiye ili*, 510 000 nüf. Kıyı ovasından, Âsi ırmağı hendeğine kadar uzanır.

● *Tarih.* Seleukos I tarafından kuruldu (M.Ö. III. yy.). Pompeius'tan itibaren Roma'ya bağlandı. Septimus Severus zamanında gelişti. Justinianus I zamanında Theodorias eyaletinin merkezi oldu. Hıms valisi Ubade tarafından alındı. Bizanslıların denizden saldırısına uğradı; yıkıldı ve halkın bir kısmı esir edildi (719). Halife Ömer ve Yezid II, şehri onararak surları yeniden yaptırdılar. Ancak Nikephoros Phokas bütün Kuzey Suriye ile birlikte Lazkiye'yi de alarak Bizans'a bağladı (968). Basileios II zamanında vali olan kumandan Karmaruk, şehri kuşatan Araplar tarafından yakalanarak idam edildi. Bir süre Lazkiye'yi elinde bulunduran Munkiz kabilesi, şehri selçuklu sultanı Melik Şah'a bıraktı (1087). Daha sonra, Normandiya kontunun (1098), Bizanslıların, Antakya'da hüküm süren Tancrede'in ve Devol antlaşması sonucunda imparator Aleksios Komnenos'un (1108), Pisa filosunun yardımıyle tekrar Tancrede'in, Halep valisinin (1136), Salâhadin Eyyubî'nin (1188) eline geçti. İki deprem geçirdi (1157, 1170). 1170'te Lazkiye'nin bir bölümü, Bohemont II tarafından alındı. Dımaşk emîri Sunkur'un (1281), sonra da Sultan Baybars'ın hâkimiyetine girdi (1287). İdarî bakımdan Trablus eyaletine bağlandı (XIII. yy.). Osmanlı padişahı Selim I'in Mısır seferi sırasında, kalenin anahtarları padişaha sunuldu. Bundan sonra, Trablusşam eyaleti içinde sancak merkezi oldu. XIX. yy.ın ikinci yarısında Beyrut vilâyetine bağlandı. Birinci Dünya savaşından önceki yıllarda nüfusu 25 000 kadardı. Savaşın sonunda ingiliz kuvvetleri tarafından işgal edildi (1918); sonra Fransa'ya bırakıldı. 1920'de Suriye, Lübnan ve Cebeli Duruz ile birlikte Alevîler devletinin merkezi oldu. 1936'dan sonra Suriye sınırları içinde bir il merkezi oldu. (M)

LAZLAR, güney kafkasyalı halk; bugün az sayıda, Karadeniz'in güneydoğu kıyısında yaşarlar. Diğer kafkas halkları gibi, Lazların menşei konusunda da kesin bilgi yoktur. Eski yunan kaynaklarında onlardan söz edilmez. Tarihte adlarına, Hıristiyanlığın ilk yüzyıllarından itibaren rastlanır. O devrede nüfuslarının ve etkilerinin, yaşadıkları bölgeye *Lazika* (Colchis) adı verilecek kadar arttığı bilinir. Lazlar, diğer kafkas halklarının baskısıyle güneye doğru inerek, Suhum'a yerleştiler (II yy.). Trabzon'un doğu sahiline yayıldılar ve bölge halkını da kendilerine bağladılar. Bu bakımdan Lazika adının, birçok kabileden meydana gelen bir topluluğun barındığı bölgeyi belirlediği sanılır. VI. yy.dan sonra hıristiyanlaşan Lazlar, Bizans imparatorluğuna bağlandılar. Daha sonra Bizanslılar tarafından Kafkasya'nın batı geçitlerini kuzey göçlerine karşı korumakla görevlendirildiler. Bizanslıların ticareti ellerinde bulundurma gayreti, Lazlar arasında hoşnutsuzluk uyandırdı; 458'de şefleri Gobazes, Bizanslılara karşı sasanî hükümdarı Yezdigird II'den yardım istedi. 539-562 Yılları arasında da, Lazika, Bizanslılar ile Sasanîler arasında birçok savaşa sahne oldu, fakat Lazların elinde kaldı. Aleksios II Komnenos, Trabzon Rum imparatorluğunu kurduğu sırada (1204), Lazların topraklarını ele geçirdi. Lazlar, bu imparatorluk içinde önemli bir unsur olarak yaşadılar; 1341'de prenses Anna Anakhutlu, onların yardımıyle tahta çıktı.

Fatih Sultan Mehmed Trabzon'u alınca (1461), Lazlar, İslâmlıkla ilişki kurdular ve zamanla bu dini benimsediler. Şafiî mezhebini kabul ettiler ve türkleştiler. 1519'da Trabzon, Batum'un da eklenmesiyle ayrı bir eyalet durumuna getirildi; eyaletin beş sancağından biri, sınırları içinde Lazların çoğunlukta olduğu *Lazistan*'dı. XVII. yy.ın ortalarına doğru, Atina (bugünkü Pazar), Sumala, Viçe (Biça), Arhavi v.d. kazaları kapsayan Lazistan sancağının merkezi Günye idi. Devrin yazarlarından Kâtip Çelebi ve Evliya Çelebi, kafkas özel adlarındaki ses benzerliğinin etkisiyle, *Lezgi* ve *Laz* kelimelerinin bir olduğunu sandılar. Gürcülerin öteden beri Lazlara, Samsun sancağının eski adını kullanarak *çan* demelerinin rumca *tzannoi* kelimesiyle ilgili olduğu sanılır. Trabzon vakayinameleri, Lazlardan ayrı söz eder. Kâtip Çelebi, Lazların, Trabzon'a yakın bir yerde oturduklarını ve Trabzon nahiyeleri halkından pek çoğunun «itaatsiz» olduğunu kaydeder. Trabzon valilerinden Osman Paşa, XIX. yy.da da devam ettiği anlaşılan itaatsizliğe son vermek için, laz derebeylerinin nüfuzlarını kırmağa çalıştı, ama başarı sağlayamadı. Atina (Pazar), Bulep, Artaşin (Ardaşan), Viçe, Kapiste, Arhavi, Kisse, Hopa, Makris (Makriali), Gonia (Günye), Batum, Maradit (Maradidi), Perlevan ve Çat, vilâyet teşkilâtı kurulurken Lazistan sancağı (merkezi Batum olmak üzere) Trabzon'a bağlandı; Batum Rusların eline geçince (1878), sancak merkezi Rize oldu.

Bugün az sayıda laz Hopa ve Pazar ilçelerinde oturur. Çoğunluk, 16 mart 1921 tarihli Türk-Rus antlaşması sonunda Türkiye'ye göç etti ve tamamen türkleşti. Lazların hemen hepsi usta denizcidir, tarımla da uğraşırlar (pirinç, mısır, tütün, çay). 1914

Foto. Encyclopedia Americana

Yılından önce, ekmekçi olarak Rusya'ya geçer ve orada kazandıkları para ile Türkiye'ye dönerlerdi. Bugün de, Türkiye'nin hemen her bölgesinde, gemici, inşaatçı, esnaf olarak çalışırlar. (M)

LAZULİT i. (fr. *lazulite*). Miner. Hidratlı tabiî alüminyum ve demir fosfat; mavi renklidir. (L)

LAZÜRAPATİT i. (fr. *lasurapatite*). Miner. Tabiî kalsiyum fosfat. (Apatit'in mavi renkli çeşidi.) [L]

LAZÜRFELDİSPAT i. (fr. *lasurfeldspath*). Miner. Ortoz feldispat'ın lapis lazuli ile birlikte meydana getirdiği özel tür. (L)

LAZÜRİT i. (fr. *lazurite*). Miner. *Eşanl.* LARİS-LAZULİ.

LAZZARİ (Donato). Bk. BRAMANTE.

LAZZARİ (Sylvio), fransız bestecisi (Bozen, Güney Tirol 1857-Suresnes 1944). Oda müziği, piyano ve orkestra için *Konzertstück* (Gecenin Etkisi) ve *Deniz Manzaraları* adlı iki eser, bir *mi* bemol senfoni, keman ve orkestra için bir rapsodi besteledi. *Armor* (1903) adlı lirik dramdan sonra, *Cüzamlı Kadın* (1912), *Le Sauteriot, Me loenis* (1927) ve *Ateşten Kule* (1928) adlı eserler de verdi. *Faust* için bir sahne müziği yazdı. (L)

LAZZARİNİ (Renato), italyan filozofu (Este 1891). Bari üniversitesinde felsefe dersleri verdi (1949-1956). Aliotta'nın öğrencisiydi, Blondel'in etkisinde kaldı; bu arada fenomenolojinin bazı kavramlarından yararlandı. Başlıca eserleri: *Teoria della Conoscenza e dell'Azione Morale* (Bilgi ve Ahlakî Eylem Teorisi) [1925]; *Saggio di una Filosofia della Salvezza* (Kurtuluş Felsefi Üstüne Deneme) [1926], *İntenzionalità a İstanza Metafisica* (İsteklilik ve Metafizik Zorunluluk) [1954]. (M)

LAZZO i. («gülünç hareket veya söz» anlamında ital. k.). Tiyat. Commedia dell'arte'de, kaba saba şakaları belirtmek için kullanılan teknik terim.

— ANSİKL. *Lazzo*'lar (veya italyanca çoğul şekliyle *lazzi*), eski italyan komedisinde, konuşmalı sahnelerin yeknesaklığını gideren sözsüz ve mim'li ara oyunlarıydı. Yavaş yavaş, bir veya daha fazla kişinin katıldığı geleneksel bir lazzo (korku lazzo'su, merdiven lazzo'su, sinek lazzo'su v.b.) repertuvarı doğdu. Lazzo geleneği, commedia dell'arte irticalî olmaktan çıktıktan sonra da devam etti. Yalnız, bu lazzo'lar biraz daha ölçülüydü ve güldürücü cevaplarla birlikte yapılıyordu. (L)

L.C.İ., ingilizce *Landing Craft İnfantry* adındaki piyade çıkarma aracının kısaltması. (A.B.D.'de daha çok, kısaltması *L.S.İ.* olan *Landing Ship İnfantry* terimi kullanılır.) [L]

LE, Vietnam krallık hanedanı. Eski Le hanedanı (980 - 1009), bir önceki Dinh hanedanına hizmet eden Le Hoan tarafından kuruldu. Bu hanedandan üç kişi hükümdar oldu.

Le Loi'nin kurduğu *Yeni Le* hanedanı (1428 - 1527 ve 1533 - 1789), gasıp Mac'lar zamanında bir süre silinmeğe yüztuttu. XVI. yy.dan sonra hanedanın sadece adı vardı, oysa Trinh ailesi Tonkin'de iktidarı fiilî olarak yürütüyordu. Bu sıralarda Nguyen ailesi ise Güney'de Koşinşin krallığını kurmaktaydı. (L)

LEA (Isaac), amerikalı yayımcı ve tabiat bilgini (Wilmington, Delaware 1792 - Philadelphia, Pennsylvania 1886). Gençliğinde Philadelphia'dayken bilimle ilgilendi ve 1815'te buradaki Tabiat Bilimleri akademisine girdi. 1821'de Frances Anne Carey ile evlendi. Kayınpederi Mathew Carey'in yayınevinde çalışmağa başladı ve onunla birlikte *The Encyclopedia Americana*'nın (1829 - 1833) ilk baskısına girişti. Bundan sonraki 30 yıl yayın işlerinde çalıştıysa da tabiat bilimleri başlıca tutkusu olarak kaldı. Bu alanda çeşitli makaleler yazdı. Özellikle tatlı su yumuşakçaları üstünde uzmanlaştı. Yazdığı çok sayıdaki eser arasında en önemlisi *Observations on the Genus Unio* (Genus Unio Üstüne Gözlemler) [1827 - 1874] adlı 13 ciltlik dizidir. Diğer önemli bir eseri de *Synopsis of the Family of Naiades*'dir (Naias'lar Familyasının Özeti) [1836]. (M)

LEACOCK (Stephen Butler), ingiliz asıllı kanadalı yazar (Swanmoor, Hampshire, İngiltere 1869 - Toronto 1944). Montréal'de McGill üniversitesinde uzun süre iktisat dersleri verdi. 1906'da siyasî bilimler üstüne bir kitap yayımladı. Denemeleri, bir otobiyografisi de vardır. Ama özellikle nükteli eserleriyle tanınır: *Sunshine Sketches of a Little Town* (Küçük Bir Şehrin Güneş Işığı Hikâyeleri) [1912]. (L)

LEADHİLLİT i. (İskoçya'da *Leadhills* kasabasının adından fr *leadhillite*). Miner. Tabiî kurşun sülfato - karbonat. (L)

LEADVİLLE, esk. **Oro City**, A.B.D.'de (Colorado) köy, Sawatch dağlarında, Denver'in güneybatısında; 4 100 nüf. Leadville, bölgede gümüşlü kurşun yataklarının bulunmasıyle kısa sürede gelişti; 1880'de nüfusu 25 000'e yükseldi. 1890'a doğru bulunan altın yatakları, gümüş fiyatının düşmesiyle boşalan gerilemeyi geciktirmekten başka bir işe yaramadı. (L)

LEAF (Munro), amerikalı mizahçı (Hamilton, Maryland 1905). 1927'de Maryland üniversitesini bitirdikten sonra Harvard üniversitesine devam etti, bir yandan da öğretmenlik yaptı. 1932'de New York City'de elyazması metin okuyucusu olarak yayın hayatına atıldı. 1934'te çocuklar için, *Grammar Can Be Fun* (Gramer de Eğlenceli Olabilir) adlı eğlenceli bir kitap yayımladı, bu kitabı aynı zamanda kendi resimledi. Bunu aynı türden birkaç kitap daha izledi. 1936'da sevimli bir boğayı anlatan *The Story of Ferdinand* (Ferdinand'ın Hikâyesi) adlı bir masal yazdı; bu kitap ona büyük ün kazandırdı. Eserlerinin çoğunda, çocuklarda sağlık eğitimi, güvenlik ve davranış konularına değindi. Bunların arasında *The Watchbirds* (Gözcü Kuşlar) [1939]; *How to Behave and Why* (Nasıl ve Niçin Böyle Davranmalı) [1946] ve *Reading Can Be Fun* (Okumak Zevkli Olabilir) [1953] sayılabilir. Ayrıca büyüklere tıp konusunda bilgi veren eserler de yazdı: sıtma üstüne İkinci Dünya savaşında yazılmış bir elkitabı olan This *İs Ann* (İşte Ann) ve *You and Psychiatry* (Siz ve Psikiyatri) [1948; William C. Menningen ile birlikte]. (M)

LEAGUE i. (ing. *league*). İngiliz fersahı, 4 828 m değerinde ingiliz yol ölçüsü. (L)

LEAHY (William Daniel). amerikalı amiral (Hampton, İowa 1875 - Bethesda, Maryland 1959). 1935'te amerikan donanması zırhlılarının başına geçirildi. 1937'den 1939'a kadar deniz kuvvetleri kurmay başkanlığı yaptı, sonra emekliye ayrıldı ve Porto Riko valisi oldu. Fransa'nın yenilgisinden sonra 1940 - 1942 arasında Roosevelt kendisini Vichy büyükelçisi yaptı ve böylece işgal altındaki avrupa topraklarında Birleşik Amerika için dikkate değer bir nüfuz ve istihbarat merkezi kurmuş oldu. Daha sonra muvazzaf hizmete çağrılarak Roosevelt'in özel kurmay başkanlığını (1942 - 1945) yaptı. Aynı göreve 1949'a kadar Truman'ın yanında devam etti. Leahy bu sıfatla genelkurmay başkanları çalışma kurulu oturumlarına başkanlık etti ve böylece İkinci Dünya savaşının müttefiklerarası konferanslarına katıldı. 1950'de *J'étais La* (Oradaydım) başlığı altında hatıralarını fransızca olarak yayımladı. (L)

LEAİA i. Paleont. Çok küçük kabuklu hayvan (2 - 4 mm). [Fransa - Belçika kömür havzasında kömür damarlarının üzerindeki toprak tabakasında rastlanır. Avrupa favnasına özgü olan bu hayvanların üzerinde, çengel kısmından çıkan kabarık iki çizgi bulunur.] (L)

LEAİNA, yunanlı fahişe, Harmodios'un metresi (M. Ö. VI. yy. sonları). Hippias'a karşı girişilen suikastın başarısızlığa uğramasından sonra, tertipçileri ele vermemek için dişleriyle dilini kestiği söylenir. Kendisine, Akropolis üzerinde, dili kesilmiş bronz bir dişi aslan (yun. *leaina*) adandı. (L)

LEAKE (sir John), ingiliz amirali (Londra 1656 - ay. y. 1720). İspanya Veraset savaşları boyunca Cebelitarık'ta, Sardinya'da ve Mallorca adasında yararlık gösterdi. (L)

LEAKE (William Martin), ingiliz arkeoloğu (Londra 1777 - Brighton 1860). Yunanistan'a yaptığı iş gezilerinde topladığı belgeleri eserlerinde değerlendirdi: *Researches in Greece* (Yunanistan'da Araştırmalar) [1814]; *Topografhicel Researches in Athens* (Atina'da Topografya Araştırmaları) [1821]; *Mersea* (1830); *Northern Greece* (Kuzey Yunanistan) [1835]; *Numismata Hellenica* (Yunan Sikke ve Madalyaları) [1854] v.b. (L)

LEAKEY (Louis Seymour Zazett), ingiliz arkeoloğu ve tarihöncesi bilgini (Kabete, Kenya 1903). Kenya ve Tanzanya'nın önemli bölgelerinde araştırmalar yaptı; özellikle Olduvay boğazında değerli kalıntılar buldu. Başlıca eserleri: *Stone Age Culture of Kenya* (Kenya'da Taş Devri Kültürü); *Olduvai Gorge* (Olduvay Boğazı); *The Progress and Evolution of Man in Africa* (Afrika İnsanının İlerlemesi ve Gelişmesi). [L]

LEÂL veya **LEÂLİ** çoğl. i. (ar. *lü'lü*'den *le'âl* veya *le'âlî*). *Esk.* İnciler: *Zavallı, dahil olurken sabaha pürâmal / Söner leâli-yi bâran içinde girye künan* (Tevfik Fikret). ‖ *Leâlî-feşân*, inci taneleri saçan. (M)

LEAL (Antonio Duarte GOMES), portekizli şair ve yergi yazarı (Lizbon 1849-ay. y. 1921). Başlıca eserleri: *Claridades do Sul* (Güneyin Aydınlığı) [1875]; *Fim de Um Mundo* (Bir Dünyanın Sonu) [1899]; *História de Jesus* (İsa'nın Hikâyesi) [1883]; *Anticristo* (Deccal) [1884]; *Senhora da Melancolia* (Yaslı Kadın) [1902]. (L)

LEAL (Jose DE SILVA MENDES), portekizli yazar ve devlet adamı (Lizbon 1818 - Sintra 1886). *Egas Moniz, Altın Rüya, Os Primeiros de Bocage* (Bocage'nin İlk Aşkları) gibi başarılı tiyatro eserleri yazdı. *Canticos* (Neşideler) [1858] ve *O Homen da Mascara Negra*'da (Siyah Çadır) [1859] geç kalmış bir romantik olarak görünür. 1863'te *«Doğu Savaşı Tarihi»* (1863) adlı bir eser yayımladı. (L)

LEAL (VALDÉS). Bk. VALDÉS LEAL.

LEÂLİ çoğl. i. Bk. LEÂL.

LEAM i. Kaydî Çin parası. (L)

LEÂMET i. (ar. *le'âmet*). *Esk.* Alçaklık, bayağılık: *Ol nefs-i harîs-i pür-leâmet / Etmez mi bu fi'line nedâmet* (Abdülhak Hâmid). [M]

LEAMİNGTON veya **ROYAL LEAMİGTON SPA**, İngiltere'de (Warwickshire) şehir, Warwick'in doğusunda, Leam kıyısında; 43 200 nüf. Bu tedavi merkezi XVIII. yy. da kurulmuş, ama ancak XIX. yy. ortasında önem kazanmıştır. Tarım makineleri. (L)

LEAN (David), ingiliz filim yönetmeni (Croydon 1908). 1939'da *Pygmalion* adlı filimde Antony Asquith'in asistanlığını yaptı. Sonra Noel Coward ile *This Happy Breed* (Şu Mutlu Nesil) [1924], *Blithe Spirit* (Şen Ruh) [1945] ve *Brief Encounter* (Kısa Tesadüfler) [1946] adlı filimleri çevirdi. Başlıca filimleri: *Büyük Ümitler* (Great Expectations) [1948]; *Istırap Çocuğu* (Oliver Twist) [1948]; *Hüküm Günü* (Madeleine) [1950]; *Venedik Tatili* (Summertime) [1955], *Kwai Köprüsü* (The Bridge on the River Kwai) [1957]; *Casus lavurence* (Lawrence of Arabi) [1962]; *Doktor Jivago* [1965]. Özellikle karakter yaratmağa ve ruhsal karışıklıkları anlatmağa önem verdi; zarif bir sinema dili kullandı. (L)

LEANDER. Bk. PALEMON.

LEANDRO Aziz, Sevilla başpiskoposu (Kartaca VI. yy. başları - Sevilla 600'e doğr.). Aziz İsidoro ile Aziz Fulgencio'nun kardeşi. Sevilla'da rahiplik yaptı, aynı şehrin başpiskoposu oldu (579'a doğr.). Kral Leovigild'in oğlu Hermenegild'i hıristiyan yaptığı için kral tarafından sürgüne gönderildi, sonra tekrar Sevilla'ya gelerek veliaht Reccared'e de Hıristiyanlığı kabul ettirdi; böylece Vizigot'ların büyük bir kısmı Katolikliği benimsedi. (L)

LEANDROS. Yun. mit. Bk. HERO VE LEANDROS.

LEANG i. Çin para birimi. (L)

LEASİDE, Kanada'da (Ontario) şehir, Toranto'nun konut banliyösünde; 17 000 nüf. (L)

LEASİNG i. (Amerika ingilizcesinde k.). Dolaylı bir yatırım finansmanı usulü. (Malzemeyi müteahhit firmaya orta vadey-

amiral LEAHY

Foto. U.S.İ.S. (LAROUSSE)

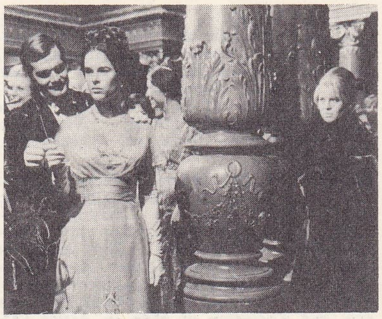

David LEAN
«Doktor Jivago»dan
bir sahne

David LEAN

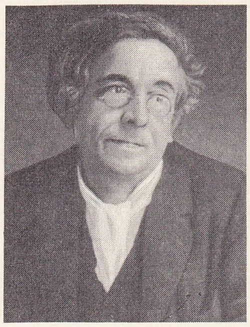

Paul LÉAUTAUD

Hippolyte LE BAS
Notre-Dame-de-Lorette
kilisesi, Paris

le kiralamaya dayanır.) [L]

LEATHAM (William Henry), ingiliz şairi (Wakefield 1815 - Carlton, Pontefract yakınları 1889). Wakefield'li bir banker'in oğlu ve John Bright'ın kayınbiraderiydi. İlk şiir kitabını 1840'ta yayımladı. Lord Byron'ın hatırasına yazdığı *A Traveller's Thoughts* da (Bir Gezginin Düşünceleri) bu kitapta yer alıyordu. Uzunca şiirleri genellikle romantik baladlar veya *Emilio Monteiro* (1843) gibi hikâyelerden ibaretti. (M)

LEATHERHEAD, Büyük Britanya'da (Surrey) şehir, Londra'nın güneybatısında, Mole kıyısında; 35 600 nüf. Kolej. (L)

LÉAUTAUD (Paul), fransız yazarı (Paris 1872 - Robinson 1956). 1900'de Adolphe van Bever ile *les Poètes d'Aujourd'hui* (Bugünün Şairleri) adlı bir antoloji yayımladı. *Mercure de France*'ın yazı işleri yöneticisi oldu (1908 - 1940). MAURICE BOISSARD takma adıyle *Mercure*'de (1907-1921), sonra da *Nouvelle Revue Française* (1922-1924) ve *Nouvelles Littéraires*'de (1939'a kadar) tiyatro üstüne makaleler yazdı. Romanı *Le Petit Ami* (Küçük Dost) [1903], tiyatro üstüne yazdığı makaleler derlemesi *Le Théâtre de Maurice Boissard* (Maurice Boissard'ın Tiyatrosu) [1927], *Passe - Temps*'da (1929) derlenen fıkra ve denemeleri, 1954'te yayımlanmasına başlanan *Journal Littéraire* (Edebî Günlük) [1965, 19 cilt]; *Les Entretiens avec Robert* (Robert ile Konuşmalar) [1952] adlı radyo sohbetleri ve *Lettres à Marie Dormoy* (Marie Dormoy'a Mektuplar) [1966] başlıca eserleridir. (L)

Leaves of Grass (*Çimen Yaprakları*), Walt Whitman'ın şiir derlemesi (1855). Gerçekte bu mısralar daha çok, uzunlukları çok değişik (dört ile otuz kelime) ve ritimlerinin anlaşılması oldukça güç düzyazı satırlarıdır. Kitap bir hayat hikâyesidir. Şair eserde kendini, sınırsız bir hürriyetten yana olarak demokratik bağımsızlığıyle ve insanın gövdesine karşı beslediği pagan sevgiyle ortaya koyar. Coşkun ve bazen de açık saçık bir ifade tarzı olan W. Whitman'ın açıkgözlüğü birçok yurttaşına aykırı gelmiştir. Ama çalışan insanların ortak gücüne saygısıyle yine de tam bir amerikalı olduğunu ortaya koyar. (L)

LEAVİTT (Henrietta), amerikalı kadın astronom (Lancaster, Massachusetts 1868 - Cambridge, Massachusets 1921). 1913'te Harvard rasathanesinde Küçük Magellan bulutundaki sefeitleri inceleyerek bu yıldızların mutlak kadirinin, aydınlatma gücünün değişme devrine sayı bakımından bağlı olduğunu ispatladı. Görünür kadir ile mutlak kadir arasında basit bir bağlantı bulunduğuna göre, gözlenen sefeitlerin görünür kadirleri ile devirlerini aynı anda ölçerek, bu buluş sayesinde çok uzaklardaki yıldız kümelerinin ve bulutsuların uzaklıklarını değerlendirmeğe yarayan bir metot ortaya attı. (L)

LEB i. (fars. *leb*). *Esk.* Dudak: *O gelen dul kadın veya erkek / Sana, titrek lebiyle, beklediğin / O, selâm-ı muhâli söyleyecek* (Ahmed Hâşim). *Sana da düştü reng-i ye'si şebin / Gölgelendi senin de reng-i lebin* (Cenab Şahabeddin). ‖ *Leb-be-leb* (veya *leb-ber-leb*), dudak dudağa. ‖ *Leb-beste*, konuşmayan. ‖ *Leb-cünban*, konuşan, söz söyleyen. ‖ *Leb-küşâ*, dudağı açık olan, konuşan. ‖ *Lebrîz*, ağzına kadar, taşacak derecede dolmuş olan: *Kandilleri meh gibi lebrîz-i ziyâdır* (Nedim). ‖ *Leb-teşne*, susamış. ‖ *Leb-teşnegân*, susayanlar. ‖ *Leb-i âftâb*, gölge, gölgeye bitişik güneş ışığı. ‖ *Leb-i cânân*, sevgilinin dudağı. ‖ *Leb-i cû*, ırmak kıyısı. ‖ *Leb-i cûybâr*, su kenarı. ‖ *Leb-i derya*. Bk. LEBİDERYA. ‖ *Leb-i hadrâ*, ufuk. ‖ *Leb-i handan*, gülümseyen dudak. ‖ *Leb-i keştigâh*, akarsuların geçit yeri. Limanın ağız kısmı. ‖ *Leb-i sagar*, kadehin ağzı. ‖ *Leb-i şefkat*, şefkat dudağı. ‖ *Gonce-leb*. Bk. GONCA. ‖ *Şeker-leb*, tatlı dudaklı.

— Ed. *Leb değmez*, içinde *b, p, m, f, v*, gibi dudakların birbirine veya dişlere değmesiyle söylenen seslerin bulunmadığı halk şiiri. (Saz şairlerinin iki dudakları arasına diklemesine bir dikiş iğnesi yerleştirerek bu şiirleri dudaklarını hiç oynatmadan okumaları hüner sayılırdı.) [M]

LEBA, Polonya'da ırmak, Pomorze'de (Pomeranya); 130 km. Kıyı ovasını ve geniş Leba denizkulağını aşar; küçük Leba limanı boyunca aktıktan sonra denize dökülür. (L)

LEBA, Polonya'da (Gdansk idare bölümü) köy, Pomorze kıyısında, Leba denizkulağının bitiminde; 3 000 nüf. Balıkçı limanı. (L)

LEBÂBET i. (ar. *lebābet*). *Esk.* Akıllı olma, zekilik. (M)

LEBACHİA i. Paleobot. Permiyen tabakalarında sadece yaprakları ve kozalakları bulunan bazı kozalaklı bitkileri ifade eden cins adı. (L)

LEBADEİA, yaygın şekliyle Levaddia veya **Livadhia,** Yunanistan'da şehir, Boiotia'da, Parnassos'un güneydoğusunda; 10 900 nüf. Dokumacılık (pamuk). [L]

LEBALEP veya **LEBALEB** sıf. ve zf. (fars. *leb*'den *lebā-leb*). *Esk.* Taşacak derecede dolu, ağzına kadar dolmuş olarak, silme: *Filân yerde bir gümüş ibrik vardır. İçi lebâlep altın doludur* (N. Araz). *Bir katredir ancak aldığım hep / Derya yine durmada lebâleb* (Ziya Paşa). [M]

LEBANON, A.B.D.'de (Tennessee) kasaba, Wilson idare bölgesinin merkezi, Nashville'in doğusunda, Tennessee merkez demiryolu hattı üzerinde; 10 512 nüf. Bir sütçülük ve tütüncülük bölgesinin ticaret merkezi. Yün, battaniye, erkek iş elbisesi, el âletleri, fıçı, un, kasket, kahve, keten çamaşır, kovboy çizmesi, kalem ve saat fabrikaları. Yakınında birçok konak (bu arada Andrew Jackson'un evi *The Hermitage*) vardır. (M)

LEBANON, A.B.D.'de (İndiana) şehir, Boone idare bölgesinin merkezi, İndianapolis'in kuzeybatısında; 9 523 nüf. Pennsylvania ve New York merkez demiryolları üzerinde yer alan şehir, mısır, buğday yulaf ve sütçü hayvan yetiştirilen bir bölgenin ticaret ve hammadde işleme merkezidir. Tahıl ambarları. Makine (tarımda ve petrol rafinerilerinde kullanılan makineler) fabrikaları; süt tozu ve konserve fabrikaları; otobüs karoserciliği; otomobil yedek parçaları v.b. 1824'te kurulan, nazım planı 1832'de yapılan şehir, 1875'te birliğe katılmıştır. Bir belediye başkanı ve meclis tarafından yönetilir. (L)

LEBANON, A.B.D.'de (New Hampshire, Grafton idare bölgesi) şehir, Honoser'in güneyinde, Mascoma ırmağı kıyısında; 9 299 nüf. Boston ve Maine demiryolları üzerinde olan şehir, Northeast havayolları şebekesine dahildir. Yünlü kumaş, saatçilik âletleri, elektrikli âletler, deri eşya, giyim eşyası ve kış sporları malzemesi. 1761'de kasaba olan Lebanon, 1957'de şehir olarak birliğe katılmıştır. (L)

LEBANON, A.B.D.'de (Pennsylvania) şehir, *Lebanon Valley*'de, Harrisburg'un kuzeydoğusunda; 28 200 nüf. Metalürji. (L)

LE BARGY (Charles), fransız oyuncusu (La Chapelle, Seine 1858 - Nice 1936). 1880'de Théâtre Français'ye girdi. 1887'de bu kurumun ortak sanatçılarından biri oldu. Kibar ve mağrur duruşu, keskin, alaycı diksiyonuyle, çağdaş repertuvarın kuru, saldırgan bir ifade isteyen rollerinde büyük başarı gösterdi. 1896'dan itibaren birkaç yıl konservatuvarda öğretmenlik yaptı. 1912'de Théâtre - Français ortaklığından ayrılarak Porte - Saint-Martin tiyatrosuna geçti, burada *Les Flambeaux*'yu (Maşaleler) [1812] ve *Cyrano de Bergerac*'ı oynadı. 1921'de sözleşmeli sanatçı olarak yeniden Comédie - Français'e girdi. (L)

LE BAS (Hippoltyte), fransız mimarı (Paris 1782 - ay.y. 1867). Vaudoyer ve Percier'nin öğrencisiydi. Birkaç kere İtalya'ya gitti, 1811'de Borsa sarayı inşaat kontrol mimarlığına tayin edildi. Adalet sarayındaki Maretherbes anıtıyle Palais - Bourbon'daki Louis XVIII anıtını yaptı. En önemli eseri Paris'teki Notre-Dame-de-Lorette kilisesidir (1823 - 1836). [M]

LEBAS (Jean Baptiste), fransız mühendisi (Le Luc 1797 - Paris 1873). Gemi inşa mühendisi olarak, 1823'te, Barcelona'yı abluka edecek filoyu düzenledi. Luksor'daki dikili taşı Fransa'ya getiren ve onu 1836'da Paris'teki Concorde meydanına diken Lebas'dır. 1836 - 1852 Arasında Deniz müzesi yöneticisiydi. (L)

LE BAS (Philippe), fransız arkeoloğu (Paris 1794 - ay. y. 1860). Konvansiyon hükûmeti üyelerinden Philippe le Bas'nın oğlu. Napoléon III'ün eğitmeniydi. Önemli bir arkeoloji gezisi yaptı, aldığı notlarla klasik bir arkeoloji kitabı meydana getirdi: *Voyage Archéologique en Grèce et en Asie Mineure* (Yunanistan'da ve Anadolu'da Arkeolojik Gezi) [1847-1868]. Kitap H. Waddington tarafından tamamlandı. (L)

LEBASQUE (Henri), fransız ressamı (Champigné, Maine-et-Loire 1865 - Le Cennet, Alpes - Maritimes 1937). Bonnat'nın öğrencisiydi. Sanat anlayışı bakımından *fov*'lar ile *nabi*'ler arasında yer alır. Paris Art Moderne müzesinde (*Sigara*, [1921'e doğr.]. *Çıplak* [1928]) Agners (*Sanatçının Anası*) ve Nantes (*Garde Vâdisi*) müzelerinde eserleri vardır. (L)

LEBAUDY (Paul), fransız sanayicisi (Enghien 1858 - Rosny - sur - Seine, Seine - et - Oise 1937). Kardeşi PİERRE ile servetinin büyük bir kısmını havacılık alanındaki araştırmalarına harcadı, mühendis Julliot'ya kısmen sert yapılı bir seri güdümlü balon yaptırdı: balon sepeti, balonun altında bulunan sahanlığa asılıydı. Bunlardan *Jaune* adını taşıyan birincisi (1920) ilk askerî güdümlü balondur, bunu birçok başka tipler izledi. *Moring - Post* adlı ilk ingiliz güdümlü balonu da bir Lebaudy idi. Bu balon, Capazza'nın yönetiminde 20 ekim 1910'da ilk defa Manche'ı havadan geçmeyi başardı. Moisson'dan (Seine-et-Oise) havalanarak İngiltere'deki Aldershot Askerî kampına indi. (L)

LEBBEKE, Belçika'da (Doğu Flandre, Dendermunde idare çevresi) komün, Dendermunde'nin güneyinde; 12 626 nüf. Besin sanayii. Dokumacılık (yün). Konfeksiyon. (L)

LEBBEYK ünl. (ar. *lebbeyk*). *Esk.* «Buyurunuz, emrediniz» anlamında kullanılır: *Bilsem ki senin emrin ile ölmedeyiz biz / Lebbeyk derim emrine meşrur ü mübâhi* (Abdülhak Hâmid). ‖ *Lebbeyk-zen*, evet diyen, rıza gösteren. ‖ *Lebbeyk-zen-i icâbet*, [ölenler için] Tanrı'nın emrini yerine getiren. (M)

LEBBEYKE i. Bk. TELBİYE.

LEBBRA i. Clindrosporium *olivae* adlı mantarın sebep olduğu zeytin hastalığı. (Yaprak sapının dibinde ve her iki yanında değirmi veya oval, büyücek lekeler şeklinde belirir.) [L]

LEBEAU (Joseph), belçikalı devlet adamı (Huy 1794 - ay. y. 1865). *Mathieu Laensberg* (sonra *Politique* adını aldı) gazetesini kurdu. Bu gazete katoliklerle liberallerin birleşmesine çalışmakta (1824), muhtariyet istemekteydi. Lebeau Millî kongre üyesi olunca Fransa ile birleşmeğe karşı çıktı, Leopold de Saxe-Cobourg'un adaylığını destekledi, Anayasa'nın yazılışında büyük payı oldu. Dışişleri bakanı olunca (1831), Zeeland Flandre'ını elden çıkararak on sekiz madde antlaşmasını şiddetli muhalefete rağmen kabul ettirdi. Lebeau, adalet bakanı (1832), Namur eyaleti valisi (1834), Frankfurt büyükelçisi (1839) ve meclis başkanı (1840) oldu, fakat katoliklerin muhalefeti karşısında bu görevden çekildi (1841). 1848-1864 Arasında milletvekilliği yaptı,

Foto. Harlingue, B.N. (LAROUSSE)

1857'de devlet bakanı oldu. (L)

LEBEAU (Paul), fransız kimyacısı (Boiscommun, Loirret 1868 - Massy, Seine - et - Oise 1959). Eczacılık fakültesinde profesör oldu (1899), sonra Sorbonne'da anorganik kimya dersleri verdi. Önceleri berilyum ve metal silisyürleri üstüne çalıştı, sonra fluoru ve gazlı bileşiklerini inceledi, bunları üretmek için öğrencisi Lamiens ile bir usul buldu. 1915 - 1918 Arasında, savaş gazlarının incelenmesinde önemli bir rol oynadı. 1922'den sonra karbonlaşabilen maddelerin yüksek sıcaklıkta ısıtılmasıyle meydana gelen gazlar üstünde araştırmalar yaptı. (L)

LEBECKİA i. Güney Afrika'nın her yerinde yetişen yirmi beş kadar türü bilinen, üçlü veya küçülmüş yapraklı, bazen dikenli ağaççık. (Fasulyagillerden.) [L]

LEBEDEV (Pyotr Nikolayeviç), rus fizikçisi (Moskova 1866 - ay. y. 1912). Öğrenimini Kundt'un yönetiminde Strasbourg'ta yaptı, 1900'da Moskova üniversitesinde profesör oldu. İlk çalışmaları yalıtkanlar teorisi üstünedir. 1910'da ışınım basıncının varlığını gözlemledi. Yer magnetizmasının kaynağını araştırdı. (L)

LEBEDEVA (Sara Dimitriyevna), sovyet kadın heykeltıraş (Leningrad 1892). Chervoud'nun öğrencisiydi, Bourdelle ile Despiau'nun etkisinde kaldı. Ekim devriminin başlarında *Danton*'un, sonra *Robespierre*'in, 1924'ten sonra da *Krasin* (1924), *Vsevolod İvanov* (1925), *Dzerjinskiy* (1925), *Budyonıy* (1926), *Krıylyenko* (1927), *Voroşilov* (1933), havacı *Çkalov* (1937) gibi ünlü kişilerin büstlerini yaptı. Çıplak heykelleri ve Moskova'da kültür ve dinlenme parkında *Genç Kız ve Kelebek* adlı anıtsal bir eseri vardır. (L)

LEBEDİN'LER, etnik menşei kesinlikle bilinmeyen bir sibirya topluluğu. Ob'un yukarı kesiminde, Lebed ırmığının kolu kıyısında otururlar. Millî adları Ku-kişi'-dir, avcılık ve balıkçılıkla geçinirler. (M)

LEBEDOS. Esk. coğ. Anadolu'da (Ionia bölgesi) kıyı şehri, Teos (Sığacık) ile Notion-Klaros (Değirmendere) arasında. Şehir, Efes körfezinde bir ada üzerindeydi, sonraları 20 m genişliğinde bir mendirekle kıyıya bağlandı. Bugün ada üzerinde *Yağ* adı verilen küçük bir köy bulunur. Buradaki kükürtlü sudan Roma devrinde, hamamlarda faydalanıldı. Pausanias'ın yazdığına göre, şehir, İonialıların göçleri sırasında Kadros'un oğlu Andraimon tarafından Karialılardan alındı. Etrabon da şehrin *Artis* adı verilen bir yerde ionialı Andropompos tarafından kurulmuş olduğunu ileri sürer. Lebedos, uzun yıllar ticaret ve gemicilikle gelişti. Delos ve Attike arasında symmakhia (birlik) sırasında, Lebedos, İonia'nın önemli şehirlerindendi. M.Ö. 288 (?) yılında Lysimakhos, Lebedos halkının Efes'e yollanmasını istedi; ancak Efesliler bunu kabul etmediler. Bu devirlerde Lebedos'un bağımsız olduğu sanılır. Lebedos, 13 ion şehrinin meydana getirmiş olduğu birliğin bir üyesiydi. M.Ö. 226'da Ptolemaios II tarafından *Ptolemais* adıyle yeniden kuruldu; bu ad M.Ö. 190 yılına kadar kullanıldı. Bundan sonra Romalılar, şehri yeniden canlandırabilmek amacıyle Dionysos'a adanmış oyuncu grubu getirdiler. Bu grup, her sene Dionysos şerefine yarışmalar düzenlerdi. Octavianus Augustus devrinde bütün önemini kaybetti. (M)

LEBÈGUE (Nicolas), fransız bestecisi (Laon 1631 - Paris 1702). 1664'ten sonra Saint - Merry kilisesinin orgcusu oldu. Klavsenci olarak iki klavsen kitabı besteledi (1676 - 1677). Org için yazdığı üç kitap 1676, 1678, 1685'te yayımlandı; çoğunluk la kilise müziğinin yer aldığı bu kitaplarda zaman zaman konser parçalarına da rastlanır (*Les Cloches* [Çanlar]). [L]

LEBÈGUE (Raymond), fransız profesörü (Paris 1895). 1942'de Sorbonne'a profesör oldu. Ortaçağ misterlerinden Corneille'e kadar fransız tiyatrosu bilgisini yeniledi. Fransız edebiyatına barok anlayışını ilk uygulayanlardandır. Başlıca eserleri: *Le Mystère des Actes des Apôtres* (Havarilerin Eylemleri Misteri) [1929]; *La Tragédie Religieuse en France* (Fransa'da Dinî Trajedi) [1929]; *La Tragédie Française de la Renaissance* (Rönesans'ta Fransız Trejedisi) [1944]; *Ronsard* (1950). [L]

LE BEL (Achille), fransız kimyacısı (Pechelbron 1847 - Paris 1930). École Polytechnique'te okudu. Balard'ın (1871) ve Wurtz'un (1872) laborantı oldu. 1889'a kadar, Pechelbronn'da bir petrol işletmesini yönetti, sonra Paris'te bilimsel araştırmalar yaptı. Le Bel, tetraedrik karbon teorisini buldu, 1874'te, organik bileşiklerin optik etkenliğini bakışımsız bir karbonun varlığıyle açıkladı (aynı varsayımı Hoff da ortaya koymuştur). Beş değerli azot bileşiklerinin dönel kudretini gösterdi ve *Cosmologie Rationnelle* (Rasyonel Kozmoloji) adlı eserinde güneş sisteminin evrimini inceledi. (L)

LEBEL (Nicolas), fransız subayı (Saint - Mihiel 1838-Vitré 1891). 1886 Model otomatik ateşli tüfeği kabul eden komisyonun üyelerindendi; bu tüfeğe onun adı verildi. (L)

LEBEN i. (ar. *leben*). *Esk.* Süt. ‖ Mısır ve Lübnan'da inek sütünden yapılan, jelatin kıvamında, mayalı içki. ‖ *Adem-ül-leben*, sütsüz olma hali. ‖ *Adimet-ül-leben*, sütü kalmamış (kadın).

◆ **Lebenî** veya **Lebeniye** sıf. *Esk.* Sütle ilgili, sütlü. ‖ *Mevâd-ı lebeniye*, sütle yapılmış maddeler.

◆ **Lebeniyat** çoğl. i. *Esk.* Sütten yapılmış yiyecekler. (M)

LEBENSRAUM i. 1935'e doğru nasyonal sosyalistler tarafından benimsenerek «hayat sahası» anlamında kullanılmış olan almanca kelime. (L)

LEBESGUE (Henri), fransız matematikçisi (Beauvais 1875 - Paris 1941). Potiers Fen fakültesinde profesör (1906 - 1910), öğretim görevlisi (1910-1919), Paris Fen fakültesinde profesör (1920 - 1921) oldu, sonra Collège de France'ta dersler vermeğe başladı. Lebesgue, Fransa'da matematik alanında büyük bir çağın en seçkin temsilcilerindendi. Analiz çalışmalarının hemen hepsi gerçek değişkenli fonksiyonlar teorisiyle ilgilidir. Özellikle, integral kavramının *Lebesgue integrali* denilen bir genişletmesini ona borçluyuz. Lebesgue tanımına göre «integre edilebilir olan bazı fonksiyon kategorileri klasik anlamda integre edilemez». İntegralin bu genelleştirilmiş kavramı pek geniş bir uygulama alanı açmıştır. (L)

LEBESGUE (Philéas), fransız yazarı (La Neuville - Vault, Oise 1869 - ay. y. 1958). Doğduğu şehirde tarımla uğraştı ve yazılar yazdı. Şiirleriyle, tenkitleriyle, dilbilim çalışmalarıyle tanındı. Şiirlerinde ve mensur şiirlerinde serbest söyleyişi geliştirdi. *Mercure de France*'ta otuz yıl boyunca yeni - yunan, yugoslav, portekiz ve brezilya edebiyatları üstüne makaleler yayımladı. (L)

LEBİA i. Zool. Güzel parlak renkli, küçük yassı gövdeli ağılı böcek; bitkilerde, ağaçlarda, bazen taşların altında yaşar, kolay uçar. (Çok yırtıcı olan bu böcek küçük kurtçukları, bitki bitlerini v.b. avlayarak beslenir. Rengi esmer, elitralarının uçları kırmızıdır. İlmî adı *Lebie haemorridalis.* Kınkanatlıların *carabidae* familyasından.) [L]

LEBİB sıf. (ar. *lebâbet*'ten *lebib*). *Esk.* Akıllı, zeki. ‖ İ. Erkek adı. (M)

LEBİB EFENDİ (Mehmed), türk şairi (İstanbul 1785-ay. y. 1867). Özel öğrenim gördü, babasının bulunduğu mektupçuluk kaleminde görev aldı. Şumnu'da Mühimmatı Harbiye nezaretinde, daha sonra da Şûrayı Babıâli ve Zıraat meclisinde çalıştı. Şiirde Divan edebiyatı geleneğine bağlıdır. Ayrıca halk deyimlerine de şiirlerinde yer verir. Eserleri: *Cevahiri Mülteka* (Mültekanın İncileri), *Divan, Tuhfei Vehbi şerhi,* Tuğrai'nin *Lâmiyetül Acem* (Acem Parıltıları) adlı kasidesinin türkçe şerhi, Fuzuli'nin *Sıhhat ve Maraz* (Sağlık ve Hastalık) adlı farsça risalesinin tercümesi. (M)

LEBİD bin REBİA EBU AKL, arap şairi (öl. Kûfe 662). Cafer kabilesindendi. Çok genç yaşta, kabilesinin yolladığı bir elçilik heyetine katılarak Hire hükümdarı Ebu Kabus Numan ile (580 - 602) görüştü. Hicretin 9. yılında (631) kabilesiyle ölümüne kadar orada yaşadı. Yergi ve ağıtlar yazdı. Arabistan'da hıristiyan vaizlerinin yaydığı üçüzlü tanrı inancı şiirlerinde görülür. (M)

LEBİDERYA bĺş. i. (fars. *leb* ve *deryā*'-dan fars. taml. *leb-i deryā* > *lebideryā*). Deniz kenarı. (M)

LEBİSTES i. Zool. Çok küçük (3-4 sm) akvaryum balığı. (Pek çok çeşidi bulunan *Lebistes reticulatus*, akvaryumlarda ve sinek kurtçuklarını yesin diye su birikintilerinde [havuz] beslenir; doğurarak ürer. Erkeği dişisinin yarısı kadardır ve gözalıcı renklerle süslüdür; bu renk zenginliğinden dolayı *gökkuşağı* adıyle de anılır. Anayurdu Güney Amerika olan lebistes, 18° - 36° C sıcaklıkta rahatça yaşayabilir; bu yüzden çok yaygın bir süs balığıdır. Tavus kuşu kuyruklu, lir kuyruklu, kral gupi, altın gupi gibi birçok çeşidi vardır.) [Lebistesgillerden.] (LM)

LEBİSTESGİLLER çoğl. bĺş. i. Dişlisazangillerden balık altfamilyası; Amerika asıllı çeşitli süs balıklarını kapsar. (Başlıca türleri lebistes [*Lebistes reticulatus*], kılıçkuyruk [*Xiphophorus helleri*], karamolinezya [*Mollienesia latipinna*] v.b. tanınmış akvaryum balıklarıdır.) [L]

LEBLÂB i. (ar. *leblāb*). Bot. *Esk.* Sarmaşık.

◆ **Leblâbiye** i. Bot. *Esk.* Sarmaşıkgiller. (İlmî adı *Hederacaea.*) [M]

LE BLANC (Horace), fransız ressamı (Lyon - ay. y. 1637). Bir süre Roma'da kaldı, Louis XIII'ün Lyon'a girişini düzenlemekle görevlendirildi (1622); 1623'te şehrin ressamı, 1625'te de kralın ressamı oldu. Eserlerinin çoğu (özellikle portreleri) kaybolmuştur. Grenoble'daki Saint - André kilisesinde bulunan *İsa'nın Gülümsemesi* adlı tablosunda Lesdiguières başkumandanı ile karısını bağış verici olarak temsil etti. (L)

LEBLANC (Maurice), fransız mühendisi ve sanayicisi (Paris 1857 - ay. y. 1923). İndükleme motorları için tam bir teori meydana getirdikten başka, faz kaydırıcıları, alternatörlerde senkronizmi elde etmek için devre amortisörleri, alternatörlerin yerine geçen bir indükleme makinesi, alternatörlerin uyarımını otomatik olarak ayar etmek için bir uyarma makinesi, bir frekans ve gerilim transformatörü (1891) icat etti. Hidrolik alanında özellikle tulumbalar ve türbinler üstünde çalıştı ve kondansörlerde teorik boşluğu sağlayan bir hava tulumbası meydana getirdi. Büyük zırhlıların cephane ambarlarının soğutulması için, su buharlı ve enjektörlü bir soğutma makinesi imal etti (bu makine fransız ve rus donanmalarında kullanıldı). [L]

LEBLANC (Maurice), fransız yazarı (Rouen 1864 - Perpignan 1941). Önce tahlil romanları, sonra polis romanları yayımladı. Arsène Lupin tipinin yaratıcısıdır. (L)

LEBLANC (Nicolas), fransız kimyacısı

Paul LEBAUDY

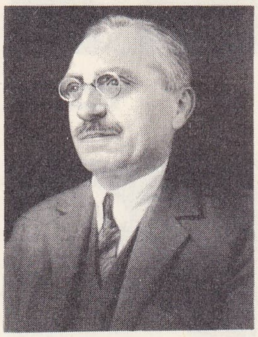

Henri LEBESGUE

LEBEDOS
Akropolünden görünüş

Foto. X. Manuel (LAROUSSE) ; T. Birgili (MEYDAN)

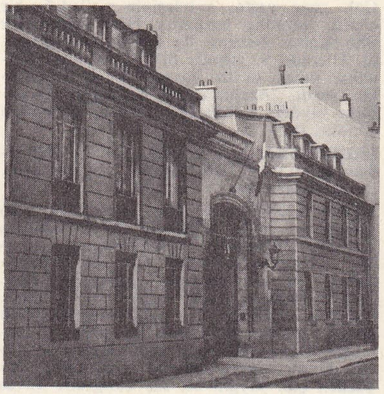

Alexandre LEBLOND
Clérmont konağı

Maurice LEBLANC
(1857-1923)

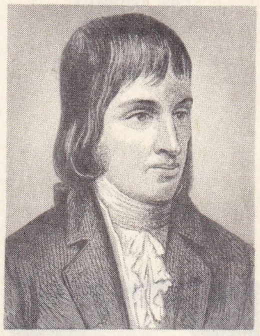

Philippe LEBON
Rousseau'dan

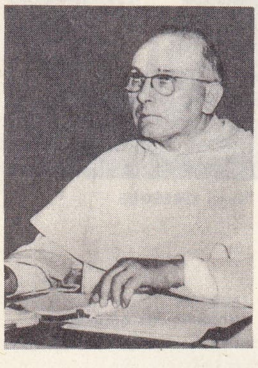

L.J. LEBRET

Joseph LE BRIX

(Ivoy-le-Pré, Berry 1742 - Saint -Denis 1806). Orléans dükünün sarayına cerrah olarak girdi (1780) ve billûrlaşma üstündeki çalışmalarıyla tanındı (1780). 1790'da sodyum karbonat (sunî soda) üretimi için bir usul bularak, çeşitli sanayi kollarına geniş imkânlar sağladı. Orléans dükünün yardımıyle 1791'de, Saint - Denis yakınlarında bu usulde çalışan bir fabrika kurdu, fakat devrim sırasında fabrikası elinden alındı. Esas keşfinden başka, küherçile, nikel üretimi ve şehir çöplerinin değerlendirilmesiyle ilgili yeni usuller buldu. İşleri kötü gidince intihar etti. (L)

LE BLANC DE GUİLLET (Antoine BLANC, — denir), fransız yazarı (Marsilya 1730 - Paris 1799). *Conservateur* dergisinin yazarları arasına katıldı (1756 - 1760), *Les Mémoires du Comet de Guines* (Guines Kontunun Hatıraları) [1761] adlı bir roman ve *Manco - Capac, Premier Inca du Pérou* (Manco - Capac, Peru'nun İlk İnkası) [1763], *Les Druides* (Kelt Papazları) [1772], *Virginie* (1786) adlı trajediler yazdı. Devrimden yanaydı; sonraki trajedilerinde günün siyasî olaylarına da dokundu (*Le Clergé Dévoilé ou les Etats Généraux de* 1303 [Rahip Sınıfının İçyüzü veya 1303 Etats Généraux'su], 1791; *Tarquin ou La Royauté Abolie* [Tarquin veya kaldırılmış Krallık], 1794). [L]

LEBLEBİ i. Dış kabuğu çıkarıldıktan sonra fırında kavrulup eğlencelik olarak yenen nohut: *Merkez Efendi'nin beyaz bir eşeği varmış, eşeğin üstüne bir heybe atar, heybenin iki gözünü üzümle, fındıkla, leblebiyle doldurmuş* (N. Araz). *Etrafa bir avuç leblebi fırlatır gibi, kelimeleri rastgele kullanıyorlar* (C. S. Tarancı). || *Argo.* Tabanca veya tüfek kurşunu || *Leblebi şekeri* (veya *leblebi şeker*), içinde leblebi olan şeker. || *Leblebi unu*, leblebinin öğütülmesiyle elde edilen un. || *Sakız leblebisi*, kum içinde kavrulan beyaz renkli leblebi.
— ÇEŞ. DEY. *Demir leblebi.* Bk. DEMİR. || *Leb* (veya *lep*) *demeden leblebiyi anlamak*, söylenen bir şeyi daha sözün başlangıcında anlayıvermek.

— ANSİKL. *Leblebi*, nohut, fırında veya ateş üzerinde saçta kavrularak yapılır. Tuzlu ve tuzsuz çeşitleri vardır. Kabuksuz, sarımtırak esmer renkte olan çeşidine *kaba leblebi* denir. Bu dövülerek leblebi unu elde edilir. Beyaz renkli olan *sakız leblebisi*, kabukludur. (M)

LEBLEBİ (Mehmed), türk futbolcusu (Pınarhisar 1908). 16 Yaşında Türk Millî futbol takımına alındı ve Paris olimpiyatlarında Çekoslovakya'ya karşı oynadı. İyi bir sağaçık olan Leblebi Mehmed 26 yaşında futbolu bıraktı. (M)

LEBLEBİCİ i. (*leblebi*'den *leblebi-ci*). Leblebi yapan veya satan kimse. (M)

Leblebici Horhor, Dikran Çuhacıyan'ın opereti. Librettosunu Takfur Nalyan yazdı. İlk defa Beyoğlu Fransız tiyatrosunda Dikran Çuhacıyan, Dikran Kılıçyan ve ortaklarının kurduğu Osmanlı operası tarafından oynandı (1875); büyük başarı kazandı. Temsiller, kısa bir süre sonra Nalyan yararına tekrarlandı (1876). Daha sonra da değişik topluluklarca çeşitli yerlerde, bu arada Raşit Rıza tarafından Yunanistan'da yunan sanatçılarıyle birlikte (1951) ve Devlet tiyatrosu tarafından Ankara Gençlik parkında (1965) oynandı. *Leblebici Horhor* (1923) ve *Leblebici Horhor Ağa* (1934) adlarıyle Muhsin Ertuğrul yönetiminde iki defa filme alındı. (M)

LEBLEBİCİLİK i. (*leblebici*'den *leblebi-ci-lik*). Leblebicinin yaptığı iş. (M)

LEBLOND (Alexandre), fransız mimarı (Paris 1679 - Petersburg 1719). Le Nôtre'un ve François Blondel'in öğrencisiydi; Paris'te yaptığı konakların en önemlisi Clérmont konağıdır. Rusya'ya gitti, Büyük Petro'nun mimarı oldu. Gobelins'i örnek alarak halı ve marangoz atelyeleri kurdu; Peterhof'u Versailles bahçelerini andıran bahçelerle güzelleştirdi. *Traité de la Théorie et la Pratique du Jardinage* (Bahçecilik Teorisi ve Uygulaması Üstüne İnceleme) adlı bir eseri vardır. (L)

LEBLOND (Marius ve Ary), Georges **Athenas** (Saint-Denis, La Réunion 1877-Paris 1955) ile Aimé **Merlo** (Saint-Pierre, La Réunion 1880-Paris 1958) adlı iki fransız yazarının takma adı. Bu iki yazar önce *la Grande France* (Büyük Fransa) dergisini kurdular (dergi daha sonra *La Vie* [Hayat] adını aldı), daha sonra ortak eserlerini yayımladılar. Başlıca eserleri: *La Vie* adını alacak olan *Grande France* dergisini kurduktan sonra, 1902'de ilk kitaplarını yayımladılar: *Vies Parallèles* (Koşut Hayatlar); *Les Sortilèges* (Büyüler) [1905]; *L'Oued* (Sahra Deresi) [1907[; *En France* (Fransa'da) [Goncourt ödülü, 1909]; *Ulysse Cafre* (Odysseus Kshoras'ta) [1926]; *Histoire d'Afrique* (Afrika Hikâyesi) [1937]; *Le Paradis Perdu* (Kaybolan Cennet) [1939]. Bu eserlerde sömürge ve toplum meseleleri ele alınmıştır. (L)

LEBO i. Şili'de şehir, Conception'un güneyinde Arauco ilinin idare merkezi; 4 800 nüf. (L)

LEBON (Félix Frédéric Georges), fransız generali (Paris 1845 - Kerozar-en-Ploujean şatosu, Morlaix yakınları 1923). Patlayıcı maddeler uzmanıydı; 1870 - 1871 Savaşına katıldı ve Fransız Askerî heyetine Topçu servisi şefi olarak 1872 - 1876 arasında Japonya'ya gitti, Japonya kıyılarının savunma projesini yaptı ve Tokyo tersanesini kurdu. (L)

LE BON (Gustave), fransız hekimi ve sosyoloğu (Nogent - le - Rotrou 1841 - Paris 1931). 1870'te Paris ordusunda başhekim olarak görev aldı. 1884'te Hindistan'da buddha tapınaklarını inceledi. Başlıca eserleri: *L'Homme et les Sociétés, Leurs Origines et Leur Histoire* (İnsan ve Toplumlar, Kökleri ve Tarihleri) [1881]; *La Civilisation des Arabes* (Arapların Medeniyeti) [1884]; *Civilisations de L'Inde* (Hindistan Medeniyetleri) [1887]; *Premiès Civilisations* (İlk Medeniyetler) [1888-1889]; *Les Lois Psychologiques de L'Evolution des Peuples* (Halkların Evriminin Psikolojik Kanunları) [1894]; *La Psychologie des Foules* (Yığınlar Psikolojisi) [1895]; *La Psychologie du Socialiste* (Sosyalizm Psikolojisi) [1898]; *Psychlogie de L'Education* (Eğitim Psikolojisi) [1902]; *L'Evolution de la Matière* (Maddenin Evrimi) [1905]; *L'Evolution des Forces* (Güçlerin Evrimi) [1907]; *La Révolution Française et la Psychologie des Révolutions* (Fransız Devrimi ve Devrimler Psikolojisi) [1912]; *Psychologie des Temps Nouveaux* (Yeni Çağlar Psikolojisi) [1920]; *Déséquilibre du Monde* (Dünyanın Dengesizliği) [1923]; *Evolution Actuelle du Monde* (Dünyanın Bugünkü Evrimi) [1927]. Le Bon, yığın psikolojisini kuranlardan biridir. (L)

LEBON (Philippe), fransız mühendisi ve kimyacısı, gazla aydınlatmanın bulucusu (Brachay, Champagne 1767 - Paris 1804). Angoulême'de karayolları mühendisi olarak çalıştıktan sonra, Paris Karayolları okulunda mekanik dersleri verdi. 1797'de odunun damıtılmasıyle elde edilen gazın aydınlatma, ısıtmada kullanılmasıyle ilgili deneyler yaptı. Buluşunu Enstitü'ye bildirdi ve 28 eylül 1799'da, «termolamp» adını verdiği cihazları için patent aldı. Bonapart'ın taç giyme töreni hazırlıklarına katılmak üzere Le Havre'dan Paris'e çağırıldı.; tören günü serseriler tarafından öldürüldüğü söylenir. Lebon, ayrıca bir elektrik makinesiyle tutuşturulan ve gaz pompalarıyle donatılan bir gaz motoru tasarladı. (L)

LEBORK, esk. alm. **Lavunburg,** Polonya'da şehir, Doğu Pomorze'de (Gdansk voyvodalığı), Leba ırmağı kıyısında; 11 000 nüf. (L)

LE BORNE (Fernand), fransız bestecisi (Charleroi 1862). Sekiz opera (*Dapnis ile Chloe*), iki bale, senfonik müzik (*Suite İntime, Suluboya Resimler*), melodiler ve oda müziği besteledi. (L)

LE BOSSU (René), fransız yazarı (Paris 1631 - Chartres 1689). Tarikate girdi, Saint-Jean-de-Chartres manastırının başrahip yardımcısı oldu. Başlıca eserleri. *Parallèle des Principes de la Physique d'Aristote et de celle de René Descartes* (Aristoteles ile René Descartes Fizikleri Arasındaki Benzerlik ve Ayrılıklar) [1674] ile Boileau'nun övdüğü, buna karşılık Voltaire'in de yerdiği *Traité du Poème Épique* (Destan Üstüne İnceleme) [1675]. (L)

LE BOUCHER (Maurice), fransız bestecisi (Isigny 1882). Senfonik eserler, oda müziği, 1932'de Paris operasında temsil edilen iki perdelik *La Padova Düşesi* operasını besteledi. (L)

LEBOURG (Albert), fransız ressamı (Montfort-sur-Risle 1849-Rouen 1928). Rouen Güzel Sanatlar okulunda, sonra Güzel Sanatlar Millî Yüksek okulunda okudu, Cezayir'de profesör oldu, burada ışıklı manzara resimleri yaptı. 1879 ve 1880'de izlenimcilerin sergilerine katıldı. Eserleri: Louvre (*Seine Kıyısında Yol; Cezayir Limanı* [1876], *Kış Güneşi, Ain Kıyıları*), Mulhouse, Rouen ve Bükreş müzelerindedir. (L)

LEBOVİCİ (Serge), fransız hekimi ve psikanalizcisi (Paris 1915). özellikle çocuk psikiyatrisi, çocuk psikanalizi ve toplu psikoterapi üstünde çalıştı. Eserleri: *Un Cas de Psychose İnfantile* (Bir Çocuk Psikozu Olayı) [1960] ve *Les Tics Chez l'Enfant* (Çocukta Tikler) [1961]. 1958'den bu yana *Psychiatrie de l'Enfant* (Çocuk Psikiyatrisi) adlı dergide makaleleri yayımlanmaktadır. (L)

LE BRAZ (Anatole), fransız yazarı (Duault, Côtes-du-Nord 1859-Menton 1926). Rennes Edebiyat fakültesinde fransız edebiyatı profesörü oldu (1905); Bretagne'ın güzelliklerini, gelenekleri ve insanlarını tanıtmağa çalıştı. Başlıca eserleri: *La Légende de la Mort en Basse Bretagne* (Aşağı Bretagne'da Ölüm Efsanesi) [1893]; *Au Pays des Pardons* (Haç Törenleri Ülkesinde) [1894]; *Pâquel d'Islanda* (Izlanda Paskalyaları) [1897]; *Le Gardien du Feu* (Ateş Bekçisi) [1900]; *Le Sang de la Sirène* (Denizkızının Kanı) [1901]; *La Terre du Passé* (Geçmişin Dünyası) [1901]; *Théâtre Celtique* (Kelt Tiyatrosu) [1905]; *La Bretagne* (1925); *Poèmes Votifs* (Adak Şiirleri) [1927]. (L)

LÉBRÉ (André), fransız ressamı (Toulouse 1629'a doğr.-ay.y. 1700). Capitole'ün ressamıydı. 1691-1693 Arasında dana derisi üzerine 1692 *Capitoul'ları* adlı minyatürlerini yaptı (Toulouse, Augustins müzesi). Dinî konulu tabloları da vardır: *Aziz Jean Patmos'ta* (Toulouse); *İbrahim ve Üç Melek* (Louvre). [L]

LEBRET (Louis Joseph), fransız din adamı ve iktisatçısı (Le Minihic-sur-Rance, Ille-et-Vilaine 1879 - Paris 1966). Deniz subayıydı, 1923'te dominiken tarikatına girdi. Bretagne'lı baklıkçılar arasında tarikatı yaymağa çalışırken, az gelişmiş ülkelerin meseleleriyle ilgili çabalara ve araştırmalara yöneldi. 1940'ta Lyon'da «Economie et Humanisme» (İktisat ve İnsanlık) adlı araştırma ve eylem merkezini kurdu. Bu merkez, geleneksel iktisat çevresini aşıyor ve «iktisadı insanlığın hizmetine vermeyi» amaçlıyordu. P. Lebret ölümüne kadar bu kuruluşu ve aynı adı taşıyan dergiyi (*Economie et Humanisme*) yönetti. (L)

LE BRETON (André François), fransız basımcı ve yayımcısı (Paris 1708 - ay.y. 1779). 1746'da berat alan Le Breton, özellikle

Foto. X, Keystone (LAROUSSE)

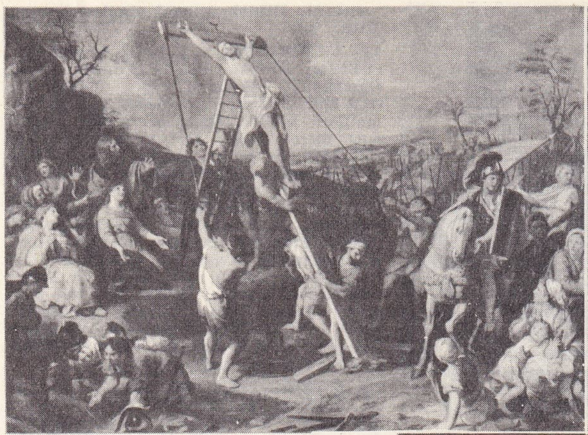

Charles LEBRUN
solda,
«Çarmıhın Dikilişi»
Troyes müzesi, Fransa;
sağda,
«Ren'i Geçiş»
Aynalı galeri, Versailles, Paris,
ortada,
Largillière'in yaptığı portresi
Louvre müzesi, Paris

Encyclopedie'nin basımcısı olarak tanınır. 1745'te ingiliz soylusu John Mills ve Alman bilgini Gottfried Sellius ondan Chambers'in *Cyclopaedia*'sını Fransızcaya çevirmesini istediler. Tasarı gerçekleşemedi. O zaman Le Breton henüz tanınmamış bir yazar olan Diderot'ya başvurdu; Diderot daha orijinal ve daha büyük bir eser tasarladı. Le Breton başka kitapçılarla (Briasson, Laurent, Durand, Michel Antoine David) birleşerek Encyclopedie'yi katma bütçeyle çıkarmağa başladı (ekim 1750), birçok zorluğa göğüs gererek 1772'ye kadar yayımlamağa devam etti. Eserde aşırı bulduğu yerleri değiştirdi ve bazı metinleri çıkardı, bu yüzden Diderot ile anlaşmazlığa düştü (1764). [L]

LE BRETON (Constant), fransız ressamı ve gravürcüsü (Saint-Germain-des-Pres, Maine-et- Loire 1895). Süsleme Sanatları Millî Yüksek okulunda yetişti; kitap resimleri (Baudelaire'in *Petits Poemes En Prose*'u [Küçük Mensur Şiirler]; Nerval'in *La Main Enchantee*'si [Büyülü El]; *Candide* v.b.), manzaralar ve özellikle portreler (*Charles Dullin, Mareşal Pétain, Léon Jouhaux*) yaptı. Paris Art Moderne müzesinde eserleri vardır (*Kıyafet Balosuna Gidiş*, 1941). [L]

LE BRIGANT (Jacques), fransız bilgini (Pontrieux, Bretagne 1720 - Treguier 1804). Sanskritçe, çince ve karaip dili de dahil olmak üzere, bütün dillerin kelt dilinden geldiğini göstermeğe çalıştı. Başlıca eserleri: *Nouvel Avis Concernant la Langue Primitive Retrouvee* (Yeni Bulunan İlkel Dille İlgili Yeni Görüş) [1770]; *Elements de La Langue des Celtes Gomerites ou Pretons* (Gomerit Keltleri veya Breton Dilinin Unsurları) [1779]; *Observations sur les Langues Anciennes et Modernes* (Eski ve Yeni Diller Üzerine Gözlemler) [1787]; *Mémoire sur la Langue des Gaulois, leurs Ancêtres* (Galyalıların Dili ve Ataları Üzerine İnceleme) [1787]. (L)

LEBRIJA, İspanya'da (Andalucia, Sevilla ili) şehir, Gibaldin sierra'sı ile Guadalquivir kenarındaki bataklık arasında; 16 200 nüf. İlgi çekici bir cami kilise haline getirilmiş ve mudejar üslûbunda eklemler yapılmıştır. (L)

LE BRIS (Jean-Marie), fransız denizcisi (Concarneau 1812 - Douarnenez 1872). Yerden havalanarak uçmayı başaran ilk insandır. Kuşların uçuşundan ilham alarak, 1856'da, gövdesi kayık biçiminde oyulmuş, şişkin kanatlı bir planör yaptı. Douarnenez yakınlarında Tréfeuntec'de yaplan denemede, Le Bris'yi taşıyan bu araç, bir at yardımiyle rüzgâra karşı çekilerek yüz metreye yakın havalandı ve 200 m kadar yol aldı. (L)

LE BRIX (Joseph), fransız subayı ve havacısı (Baden, Morbihan 1899-Ufa yakınları, Başkırdistan 1931). Deniz subayı iken havacılığa ilgi duydu. 14 Ekim 1927'de, Dieudonne Costes ile birlikte, Güney Atlantiği hava yoluyle aşmayı başardı; böylece Paris ile Rio de Janeiro arasındaki mesafeyi dört günde indirdi. Yolların devam

eden iki havacı, Rio de Janeiro'dan San Francisco'ya geçip, Tokyo üzerinden yedi günde Paris'e dönerek (8 - 14 nisan 1928) dünya turunu tamamladılar. 1928'de yine Costes ile bir Avrupa turu yapan Le Brix, 1931'de uçakla sekiz dünya rekoru kırdı. Paris - Tokyo arasında ilk transit uçuşu gerçekleştirmek için Rene Mesmin ve Doret ile giriştiği denemede uçağı kazaya uğradı; Le Brix ve Mesmin kurtulamayarak öldüler. (L)

LEBRUN (Albert), fransız devlet adamı (Mercy-le-Haut, Meurthe-et-Moselle 1871 - Paris 1950). Ecole Polytechnique'te öğrenim gördü; maden mühendisi oldu, Meurthe-et-Moselle milletvekili (demokratik sol) seçildi (1900); üç kere sömürgeler bakanı (1911-1914) olarak görevlendirildi, Clemenceau kabinesinde Ablukalar ve Kurtulmuş Bölgeler bakanlığını yürüttü (kasım 1911-ocak 1920); 1920'de senatör, 1931'de senato başkanı, 1932'de ve 1939'da cumhurbaşkanı seçildi. Haziran 1940 hezimetinden ve Millet Meclisinin, Vichy'de devlet yönetimini mareşal Pétain'e devreden oylamasından sonra Vizille'e çekildi (13 temmuz). Almanlar tarafından tutuklanıp Bavyera'ya sürülen III. Cumhuriyet'in bu son cumhurbaşkanı, sürgünden sonra siyaset hayatından tamamıyle çekildi. (L)

LE BRUN (Charles), fransız ressamı (Paris 1619-ay.y. 1690). Babası heykeltıraş Nicolas Poussin'den ders aldı. Fransa'ya dönüş» çığırını açanlardan François Perier'nin öğrencisi oldu. Koruyucusu şansölye Ségnier'nin yardımıyla Roma'ya gitti (1642). Üç yıl kaldığı Roma'da Eskiçağ anıtlarını inceledi, Raphael'in kopyalarını yaptı, Nicolas Poussin'den ders aldı. Fransa'ya döndü (1646), Krallık Resim ve Heykel akademisi'nin kurulmasında (1648) etkili oldu. 6 Şubat 1663 kararnamesiyle bu kurum, sarayın dekorasyonunda çalışan sanatçılar için bir seminer haline getirildi; yöneticiliğine tam yetkiyle Brun seçildi. Semineri, Colbert'in ısrarı ve Mazzini'nin vasiyeti üzerine ve kraldan 1662'de aldığı saray baş ressamlığı yetkilerine dayanarak yürüttü. 6 Mart 1663'te, Louis XIV'ün emriyle, Gobelins'de kurulmuş olan saray mobilya imalâthanesinin başına getirildi (burada halıcılık, marangozluk, kuyumculuk ve mozaik işleri yapılıyordu). işlerinin çokluğuna rağmen imalâthane için kompozisyonlar çizebiliyordu. Çağdaşları, onun bu eşine az rastlanır verimliliğine hayrandılar. 1658'de Nicolas Fouquet, Le Brun'ü Vaux şatosunun süslemesini yapmakla ve bir halı imalâthanesi kurmakla görevlendirdi. Maincy atelyesi böylece kuruldu. Le Brun atelye için ilk halı resimlerini ve özellikle *Musalar*'ı çizdi, ayrıca lojmanlar ve bir hastahane yaptırdı; bu halı imalâthanesi Gobelins'deki kuruluşun temeli oldu. Şimdi ona, bütün çalışmalarda uyulacak resmî bir üslûp bulma işi kalıyordu. Krallık akademisinde yapılan uygulamalı öğretim, Rafaello'culuğun Eskiçağ'dan aldığı bir üslûbu sürdürmekteydi; Lebrun bu anlayışı sadık öğrencisi Louis Licherie'nin yönettiği desen okuluyle Gobelins'e de yerleştirdi. Colbert, bu üslûbun birliğini sağlamak amacıyle, 1666'da Roma'da bir Fransa akademisi kurdu; yıllık akademi yarışmalarını kazananlar, burada üç dört yıl boyunca kültürlerini geliştireceklerdi. Krallık akademisi, başressamın kabul ettirdiği anlayış içinde değerlendirmelerini yapıyor, ödüller dağıtıyor, öğretim işlerini yürütüyordu. Le Brun'ün belirlediği ilkeler şunlardı: Tabiatın «kusurlarını» yunan ve roma şaheserlerinde uygulanmış bazı güzellik yasalarına göre düzeltmek. Le Brun, tabiatın karşısında edilgin bir tavırdadır; doğrudan doğruya gördüğünü çizer. Daha sonra figürlerine Farnez Herkülü'nün veya Knide Venüsü'nün ölçülerini kazandıracak karşılaştırmalara yöneldi. Resmi istediği yönde değiştirdi, düzeltti. Bu öğreti Le Brun'ün bazı saray kişilerinin portrelerini tam bir güçlülükle çizmesine engel değildi, ama, gerçekte Boussin'ciliğin sonunu ve Rubens'ciliğin başlangıcını haber veren bir bayağılığa düşme tehlikesiyle karşı karşıyaydı; bu tehlike, başressamın son eserlerinde kendini gösterir. Le Brun Gobelins'te öldü. Colbert'in ölümünden sonra (1683) Mignard'a koruyuculuk eden Louvois yüzünden, Le Brun, Louis XIV'ün gözünden düşmüştü. Lambert konağının süslemesini Le Sueur ile yaptı (1649). Fontainbleau'da (konusu İskender tarihinden alınmış tablolar), Louvre'da (Apollon galerisi), Versailles'da (Elçiler merdiveni, Aynalı galeri, Savaş ve Barış salonu), Marly'de ve Sceaux'da çalıştı. Louvre'da, Versailles'da, Angers, Berlin (*Jabach'ın Portresi*), Caen, Chantilly, Dijon, Dresden, Fontainbleau, Cenevre, Grenoble, Lille, Troyes müzelerinde eserleri vardır. (L)

LEBRUN (Charles François), **Plaisance** dükü, fransız siyaset adamı (Saint-Sauveur -Lendelin, Normandiya 1739-Saint-Mesmes, Seine-et-Marne 1824). Kurucu mecliste Dourdan milletvekili oldu (1789), ağustos 1792'de hapsedildi, Thermidor'da serbest bırakıldı. Bonapart tarafından krallık taraftarlarının temsilcisi olarak üçüncü konsül seçildi (1799). Adalet mekanizmasının düzenlenmesinde görevlendirildi. Başhaznedar ve prens (1804) oldu, sayıştayı kurdu. 1808'de Plaisance dükü payesini aldı ve İmparatorluk genel valisi olarak Hollanada'ya gönderildi (1810). Fakat kasım

Albert LEBRUN

Charles LEBRUN
Plaisance dükü

LEC

Foto. Neurdein-Giraudon, Giraudon (LAROUSSE)

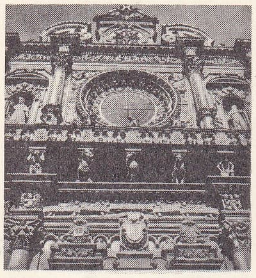

LECCE
Santa Groce'nin
önyüzünün detayı

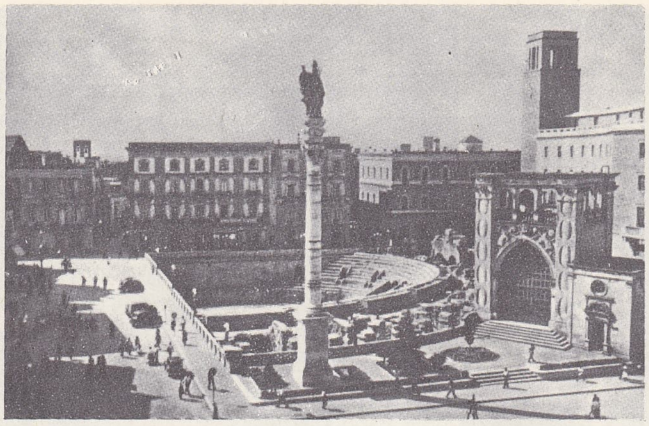

LECCE
Katedral
meydanından
bir
görünüş

İsaac LE CHAPELİER
J.F. Allais'nin gravürü
Cabinet des Estampes, Paris

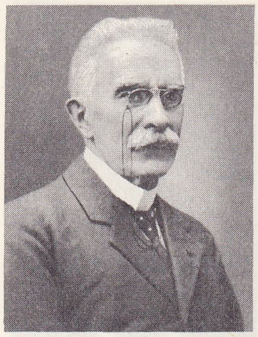

Henry LE CHATELİER

LECHON

1813 istilâsından sonra Hollanda'yı terketti. Yüzgün sırasında millî eğitim bakanlığına getirildi. — Oğlu, ANNE CHARLES, **Plaisance** dükü (Paris 1775-ay.y. 1859), dragon süvarileri subayı, birinci konsülün, sonra imparatorun yaverliğini yaptı; İena'da savaştı. Rusya'da tümgeneral (1812), 1813'te Anvers valisi, Yüzgün'de milletvekili, dük ve Âyan meclisi üyesi (1824), senatör (1852). Legion d'Honneur büyük şansölyesi (1853) oldu. (L)

LEBRUN (Jean-Baptiste Pierre), fransız ressamı, sanat tenkitçisi ve tablo tüccarı (Paris 1748-ay.y. 1813), Charles Lebrun'ün yakını, ressam Pierre Lebrun'ün (öl. 1771) oğlu. 1776'da Elisabeth Vigée (Bk. VIGÉE-LEBRUN) ile evlendi. Başlıca eserleri: *Almanach Historique et Raisonné des Architectes, Peintres, Sculpteurs* (Mimar, Ressam ve Heykeltıraşların Tarihî ve Açıklamalı Almanağı) [1776] ve *Galerie des Peintres Flamands, Hollandais et Allemands*'ı (Flaman, Hollandalı ve Alman Ressamları Galerisi) [1792-1796]. (L)

LEBRUN (Pierre Antoine), fransız şairi ve oyun yazarı (Paris 1785-ay.y. 1873). *Pallas* (1806), *Ulysse* (Odysseus) [1814] ve özellikle *Marie-Stuart* adlı piyeslerinde yeni ve daha serbest bir estetiğin ilk izleri görülür. *Le Voyage en Grèce* (Yunanistan Seyahati) [1828] adlı şiir kitabı başarılıdır. Temmuz monarşisi sırasında Millî basımevi müdürü, devlet danışmanı ve Fransa Âyan meclisi üyesi oldu, Napoléon III zamanında senatör seçildi. (L)

LEBRUN (Ponce Denis ECOUCHARD), fransız şairi (Paris 1729-ay.y. 1807). Louis Racine'in dikkatini çekti. Lizbon felâketi üstüne yazdığı iki od ile (*Odes sur le Désastre de Lisbonne*) tanındı. Şiirinin lirik havası ve öğretici niteliği ile *Pindaros* adını hak etti. Eskilere bağlı olduğu kadar parnasse'çıların da habercisiydi. Altı yüz kadar yergi şiiri yazdı; bu şiirlerde geçimsizliğini ortaya koyuyor, yazarların çoğuna çatıyordu. Prens Conti'nin sekreteri oldu, Louis XVI ona şeref ödeneği bağladı. İhtilâl, konsüllük ve İmparatorluk dönemlerinde hizmet etti. (L)

LEBS i. (ar. *lebs*). *Esk.* Giyme. ‖ İki şeyi birbirinden ayıramama. (M)

LEBU, Şili'de şehir, Arauco ilinin idare merkezi Concepcion'un güneyinde; 4 800 nüf. (L)

LEBULAR, Senegal'de zenci halk; yaklş. 40 000 nüf. Dakar yarımadasında yaşayan Lebular, Kur'ana dayanan teokratik bir cumhuriyet kurmuşlardır; ırk bakımından Voloflarla Serenler arasında yer alırlar. Avcılık ve çiftçilikle (özellikle Dakar'a sevkedilen sebze tarımı) geçinirler. (L)

LEBÛN sıf. (ar. *leben*'den *lebûn*). *Esk.* Çok süt veren, sağmal. ‖ *Bint-i lebûn*, süt vermeğe başlayan koyun. (M)

LEBZELTER (Viktor), avusturyalı antropolog (Viyana 1889-Mödling, Viyana 1936). Viyana üniversitesinde tıp öğrenimi yaptı. 1934'te Viyana tabiat bilimleri müzesinin antropoloji bölümü müdürlüğüne tayin edildi. Pigme'ler ve Boşimanlarla ilgili önemli fizyolojik antropoloji incelemeleri yaptı. Boşimanların, kökü çok eskilere inen bir ırkın kalıntısı olduklarını tanıtlayan ilk bilginlerden biridir. Başlıca eserleri: «*Boşiman Kung Antropolojisi*» (1931); «*Güneybatı ve Güney Afrika Yerlilerinin Kültürü*» (1934). [M]

LEC (Stanislaw Jerzy), polonyalı yazar (Lvov 1909-Varşova 1966). Şair (*Barwy* (Renkler) [1933], yergi dergilerinde çalıştı ve *Zoo* (1935) ve *Dokunaklı Yergiler* (1936) adlı eserleri yayımladı. İşgalcilere karşı direniş saflarında yer aldı, gizli gazeteler çıkardı ve 1946'da Lublin'de *Szpilki* haftalık yayımını tekrar bastı. Viyana'da siyaset adamı, bununla birlikte anlatı ve şiirlerinde modern dünyanın eğlendirici tablolarını çizdi. *Motatnik Polowy* (Klinik Birinin Gezintisi), [1946]; *Myşli Nieuczesane* (Çalı Düşünceler), [1958]; *Şaka Yapıyorum* (1959); *Sıçramaya Hazır Manzume* (1946). [L]

LE CAMUS (Sebastien), fransız besteci, şarkıcı ve viyolacısı (1610'a doğr. - Paris 1677). Bestelerini *Airs à Deux et Trois Parties* (İki ve Üç Sesli Havalar) adlı bir kitapta topladı (1678). Öbür şarkıları Ch. Ballard'ın yayımladığı *Airs de Différents Auteurs* (Değişik Yazarlardan Havalar) adlı derlemelerde yer alır. — Oğlu CHARLES, kemancıydı, babasının derlemesini yayımladı. (L)

LECANİUM i. Dünyanın her yerinde pek çok türü bulunan kırmız böceği. (Eşkanatlıların *coccidae* familyasından.)

— ANSİKL. *Lecanium*'lar, bahçıvanların *kabuk biti* adını verdikleri böceklerdir; çeşitli bitkilerin kabuklarına ve yapraklarına yapışır, ballı bir sıvının sızmasına yolaçarlar. Bu sıvı da isleme denen bir küf yapar. *Lecanium hesperidum* portakal ağaçlarına, *L. percicae* şeftali ağaçlarına ve yere yakın asmalara zarar verir. Defne, zeytin v.b. ağaçlarına zarar veren türleri de vardır. Bu böceklere karşı, ağaçlara kireç kaymağı sürülerek, sabunlu ve arsenikli eriyikler püskürtülerek mücadele edilir. (L)

LECANORA ESCULENTA lat. bls. i. Bot. Çanak likeninin ilmî adı. (Bu likenin kenarları çanak gibi kıvrılır; kökünden koptuktan sonra rüzgârla çöllerde yuvarlanır. Bazı yazarlara göre İbranîlerin kudret helvası bu bitkidir.) [L]

LECANUET (Jean), fransız siyaset adamı (Rouen 1920). Felsefe agrejisi, daha sonra Mukavemet hareketine katıldığı sırada Lille'de profesör 1943) oldu. Daha başından beri Cumhuriyetçi Halk hareketinin üyesi olan Lecanuet, milletvekili (1951-1956), 1955 ve 1958'de Başbakanlık müsteşarı; General de Gaulle'ün devlet bakanı oldu (1959). M.R.P. (Cumhuriyetçi Halk Hareketi partisi) Genel başkanlığına seçilince (1963), cumhurbaşkanlığı seçimi hazırlıklarında (1965) partisini temsil etme görevi ona düştü. Fakat anavatanda kullanılan oyların ancak yüzde 15,78'ini aldı. Ocak 1966'da, eski seçmenlerini ve özellikle M.R.P.'ler ile rejimden yana bağımsızları biraraya toplayacak bir Demokrat merkezin kurulmasına çalıştı. (L)

LE CARDONNEL (Louis), fransız şairi (Valence, Drome 1862 - Avignon 1936). Öğrenimini Valence'da yaptı, 1882'de Paris'e gitti, Mallermé'nin evinde yapılan toplantılara katıldı. Daha sonra din konularına merak saldı, 1896'da kiliseye girdi. 1896-1899 Arasında rahiplik yaptı. Valence'a dönünce, vaızlar verdi ve *Poèmes* (Şiirler) (1904) adlı kitabını yayımladı; bu eserinde eflâtuncu hayallerden, gerçek din anlayışına varıncaya kadar geçirdiği evreleri anlatır. Manastır hayatına uymağa çalıştı, başaramayınca Avignon'a yerleşti ve *Carmina Sacra* (1912), *Du Rhone à l'Arno* (Rhone'dan Arno'ya) [1920], *De l'une à l'Autre Aurore* (Bir Şafaktan Öbürüne) [1924] adlı eserlerini yayımladı. Verlaine'e hayrandı: şiirinde tutkuları hıristiyan mistisizmiyle kaynaştırmağa çalıştı. (L)

LE CARPENTİER (Adolphe Clair), fransız bestecisi ve piyanisti (Paris 1809 - ay.y. 1869). Bazı beste ve nazarî eserlerinden başka bir de ünlü *Methode de Piano*'su (Piyano Metodu) vardır. (L)

LECCE, İtalya'da şehir, il idare merkezi, Puglia'da; 75 300 nüf. Otranto topraklarında yer alan Lecce, kalkerli-marnlı topraklar (Lecce toprağı) üzerinde kurulmuştur. Önemli bir ticaret merkezidir. Yağ, kereste, cam ve özellikle tütün sanayii. Sıkıştırılmış kâğıttan küçük heykeller ve oyuncaklar. — *Lecce ili*, 678 300 nüf., Tarento'nun güneyindeki yarımadayı içine alır; yağ (400 000 kental) ve tütün (100 000 kentalden çok) üretiminde İtalya'nın başlıca ilidir.

— Tar. Roma imparatorluğu zamanında Lecce (*Lupiae*) zengin bir şehirdi. Bizanslılar, Lombardia'lılar ve müslümanlar arasında birçok çekişmeye yolaçtı. Normandiya'lıların işgalinden sonra bir kontluğun başkenti oldu. (L)

LECCO, İtalya'da şehir, Lombardia'da (Como ili), Como gölünün güneydoğu kolu olan Lecco gölünün güneyinde; 48 200 nüf. Lecco gölüyle Garlate gölü arasında, Adda ırmağı kıyısında kurulan şehir, dağların eteğinde gelişmişti. Dokuma sanayii (pamuk); metalürji; makine sanayii. Balık ticareti merkezi. (L)

LECÈNE (Paul), fransız cerrahı (Paris 1878 -ay.y. 1929). Paris Tıp fakültesinde cerrahî patoloji profesörü oldu (1921). Başlıca eserleri: *Tumeurs Malignes Primitives de l'Intestin Grêle* (İnce Bağırsakta Habis Tümörler) [1904]; *Précis de Pathologie Chirurgicale* (Cerrahî Hastalıklar Elkitabı) [1908]; *Evolution de la Chirurgie* (Cerrahînin Evrimi) [1923]; *Traité de Thérapeutique Chirurgicale* (Cerrahî Tedavi Ders Kitabı) [R. Leriche ile, 1926]. (L)

LECH, Avusturya'da (Vorarlberg) kış sporları merkezi. *Lech* vâdisinde; (1 447 m). [L]

LECH, Almanya ve Avusturya'da ırmak, Tuna'nın kolu (sağ kıyı); 267 km. Vorarlberg'de (Avusturya) doğar, Augsburg'tan geçer. Bütün Alp vâdisi Avusturya'dadır. Almanya'da önemli iki hidroelektrik santralı besler. (L)

LE CHAPELİER (İsaac René Guy), fransız siyaset adamı (Rennes 1754-Paris 1794). Breton kulübünün kurucularındandı (bu kulüp daha sonra Jakobenler kulübü haline geldi). 4 Ağustos gecesi Meclis'e başkanlık etti. Loncaları kaldıran ve aynı meslekten kişiler arasında her türlü ortaklığı yasaklayan kanunu (*Le Chapelier kanunu*) hazırladı (14 haziran 1791). İktisadî liberalizmin temeli olan bu kanun, 1864'e kadar meslek birliklerine, 1884'e kadar sendikalara, 1901'e kadar da şirketlere uygulandı. Le Chapelier, dışarıya kaçtığı iddiasıyle (1792'de İngiltere'ye gitmişti) idam edildi. (L)

LECHAT (Henri), fransız arkeologu (Auvillieres - les - Forges, Ardennes 1862 - Lyon 1925). Atina'da Fransız okulu öğretim üyesi idi (1886-1889); Akropolis'ten çıkarılmış arkaik sanat kalıntılarıyle ilgilendi: *Au Musée de l'Acropole d'Athènes* (Atina Akropolis Müzesinde) [1903]; *La Sculpture Grecque Avant Phidias* (Phidias'tan Önce Yunan Heykelciliği) [1904]. Montpellier (1889), sonra Lyon (1898) üniversitelerinde dersler verdi. Lyon'da kalıpla alın-

Foto. *Dizionario Enciclopedico Italiano; B.N., Chevallier (LAROUSSE)*

mış ilkçağ eserlerinin sergilendiği bir müze kurdu. *Le Temple Grec* (Yunan Tapınağı) [1901], *Phidias et la Sculpture Grecque du V. Siècle* (Phidias ve V. yy. Yunan Heykelciliği) [1906], *La Sculpture Grecque* (Eski Yunan'da Heykel) [1922] ve *Sculptures Grecques Antiques* (İlkçağ Yunan Heykelleri) [1925] adlı eserler yayımladı. (L)

LE CHATELİER (Henry), fransız kimyacısı ve maden bilgini (Paris 1850-Miribaleles - Echelles, İsère 1936). Mühendis Louis Le Chatelier'nin oğlu. Birincilikle girdiği (1869) École Polytechnique'i gene birincilikle bitirerek, maden mühendisi oldu (1875). Kimya üstüne araştırmalar yaptı ve kimya dersleri verdi. École Polytechnique'te belletici (1882), Maden okulunda Sınaî kimya profesörü oldu (1887) ve 1898'de Collège de France'da maden kimyası kürsüsünün başına geçti. Patlayıcı karışımları, özellikle grizuyu inceledi ve kömür madenlerine mahsus emniyetli patlayıcıları buldu; ilk olarak infilâk dalgasının fotoğrafla kaydını yaptı. 1886'da yüksek sıcaklıkların ölçülmesi için termoelektrik platin ve radyumlu veya iridyumlu platin çiftini kullandı. Yeni metotların kullanılması sayesinde, metallerin ve alaşımların bünyesini, ilk olarak bilimsel bir şekilde inceledi; ısı yoluyle analizi ve mikroskopik metalografiyi buldu. 1901'de amonyağın sentez yolu ile elde edilme şartlarını araştırdı ve bunun sanayide de elde edilebileceğini gösterdi. Ayrıca, fiziko-kimyasal dengelerin yer değiştirmesi hakkındaki genel kanunu buldu. Seramik üzerine araştırmalar yaptı ve çimentolar hakkında ilk bilimsel bilgileri elde etti. Taylor doktrinini Fransa'da yaymak için eserler yayımladı: işletmelerin daha iyi teşkilâtlandırılması yolundaki hareketlere katıldı; bunlardan biri olan Fransa'da Teşkilâtlanma konferansı, daha sonra Fransa'da Teşkilâtlanma Millî komitesi haline geldi. (L)

Le Chatelier kanunu, basınç değişimlerinin etkisi altında fiziko - kimyasal denge halindeki bir sistemin yer değiştirmelerini yöneten kanun: *Düzgün denge durumundaki bir sistemde sabit sıcaklıktaki her basınç artması bir dönüşüm meydana getirir; bu dönüşüm sabit basınç ve sıcaklıkta olursa bir hacim küçülmesi de görülür.* (L)

LECHER (Ernst), avusturyalı fizikçi (Viyana 1856-ay.y. 1926). 1909'dan itibaren Viyana üniversitesinde profesör. Elektromagnetik dalgaların ileticiler içindeki hızının ışık hızına eşit olduğunu doğruladı (1890). Her şeyden önce desimetrik dalga uzunluklarını ölçmek için yaptığı özel bir dalga ölçer tipiyle tanınır. Bu âlet belli uzunluktaki bir çift paralel telden (Lecher telleri) meydana gelir. Teller kondansatörler vasıtasıyle salınımlı bir devreye bağlanır. Sistem harekete geçirildiğinde tellerde duraklamalı dalgalar meydana gelir; bu dalgalardaki gerilim noktaları ve düğümleri, gerilim göstergesine bağlanan akıcı bir köprü aracılığıyle iki tel üstüne yerleştirilebilir. (M)

LECHÈRE (LA), Fransa'da Savoie'da (Notre-Dame-de-Briançon komünü) ılıca merkezi, Tarentaise'de, İsère ırmağı kıyısında. Çok sıcak (55°C) ve radyoaktivitesi çok yüksek suları, bacaklardaki dolaşım bozuklukları (varisler, filibit kalıntıları) ve bazı kadın hastalıklarının tedavisinde kullanılır. (L)

LE CHEVALLİER (Jacques), fransız süsleme sanatçısı ve cam ressamı (Paris 1896). Süsleme Sanatları okulunda yetişti; 1920'de Louis Barillet ile bir vitray atelyesi kurdu. Sonra Fontenay-aux-Roses'a yerleşti (1945). 1948'de Maurice Rocher ile Kutsal Sanat merkezini teşkilâtlandırdı. Güzel Sanatlar okulunda dersler veren Le Chevallier Fransa'da (Beauvais, Toulouse ve Angers katedralleri) ve diğer ülkelerde (Trier Marlenkirche'de koro yeri, Echternach kilisesi) çeşitli vitraylar yaptı. (L)

LECHFELD, Bavyera'da (Batı Almanya) bölge, Augsburg'un güneyinde löslerle kaplı taraçalardan oluşmuştur. Lechefeld muharebesinde Otto I, 10 ağustos 955'te Macarları burada yendi. Bu zafer sayesinde 962'de imparatorluk tacını giydi. (L)

Lech muharebesi, Gustaf II Adolf'un Avusturya İmparatorluğu ordusunu yendiği muharebe; bu muharebede Avusturya generali yaralandı ve öldü (nisan 1632). [L]

LECHNER (Leonhard), Tirol'lü besteci (Adigo vâdisi [bu yüzden çoğu zaman *Athesinus* diye anılır] 1553'e doğr.-Stuttgart 1606). Besteleri 1575-1593 yılları arasında basılan derlemelerde yayımlandı. Elyazması halinde kalan besteleri arasında 1594 tarihli bir *Aziz Yuhanna'ya göre İsa'nın Çilesi* vardır. (L)

LECHNER (Ödön), macar mimarı (Pese 1845-Budapeşte 1914). Berlin Mimarlık akademisinde okudu; önce fransız Rönesansının, sonra da ülkesindeki halk sanatlarının etkisinde kaldı. Başlıca eserleri Budapeşte'dedir. (Süsleme sanatları müzesi, Posta Tasarruf Sandığı, Jeoloji Enstitüsü). [L]

LECHON (Leszek SERAFİNOWICZ, **Jan** — denir), polonyalı yazar (Varşova 1899-New-York 1956). *Pro Arte et Studio* dergisinde çalıştı. «Au Picador» sanat kabaresinin gösterilerine katıldı (1918) ve *Varşova Berberi* adlı haftalık bir mizah dergisi çıkardı 1931-1940 Yıllarında Paris Polonya elçiliğinde kültür ataşesi oldu; daha sonra A.B. D.'ye gitti. Şiirlerinde romantik geleneklere bağlı kaldı [*Karmazynowy Pomat* (Kızıl Manzume) 1920; *Srebrne i Czarne* (Gümüşî ve Siyah), [1924]) ve lirizmi benimsemeden önce yaptığı tercümeler veya denemelerde estetik konusu üstünde durdu [*O Literature Polskiej* (Polonya Edebiyatı); 1942; *Mickiewicz*, 1955]. (L)

LECHTAL, Tirol'de (Avusturya) vâdi, Lech ırmağının yukarı çığırı tarafından aşılır, *Lechtal Alpleri* denen kalkerli Bavyera önalpleri eteğinde (Parsaier Spitzed'e, 3 038 m). Burası vahşî ve çok kalabalık olmayan bir bölgedir. Orman işletmeciliği. Turizm ve kış sporları. (L)

LECİDEA i. Silisli kayalıklarda biten yere yapışık likenin bilimsel adı. (L)

LECKY (William), ingiliz tarihçisi (Newtown Park, Dublin yakını 1838 - Londra 1903). Özellikle düşünce tarihiyle ilgilendi; en önemli eseri bu konudadır: *A History of England in the 18 th Century* (18. Yüzyıl İngiltere Tarihi) [8 cilt; 1878-1890]. (L)

LECLAİNCHE (Emmanuel), fransız veteriner hekimi (Piney, Aube 1861-Paris 1953). Bulaşıcı ve salgın hastalıklar uzmanı olarak birçok hayvan hastalığının tedavisi konusunda keşiflerde bulundu, birçok eser yayımladı; Nocard ile birlikte yazdığı *Traité des Maladies Microbiennes des Animaux Domestiques* (Evcil Hayvanlardaki Mikroplu Hastalıklar Üstüne İnceleme) ve *Histoire de Médecine Vétérinaire* (Veteriner Hekimliği Tarihi). [L]

LECLAİR (Jean - Marie, **Büyük** — denir), fransız bestecisi ve kemancısı (Lyon 1697 - Paris 1764). 1722'de Torino'da, 1723'te Paris'te birinci dansçı ve bale yöneticisi olarak çalıştı. Tek keman için yazmış olduğu sonatların birinci kitabını yayımladı. Torino'da Somis'in, Paris'te André Chéron'un öğrencisi oldu; ruhanî konserlerde başarı kazandı, 1734'te Kraliyet orkestrasına girdi fakat Guignon ile rekabeti yüzünden 1736'da ayrılmak zorunda kaldı. Locatelli'nin Hollanda'da bulunuşu, onu bu ülkeye çekti. 1743'te İspanya kralının oğlu Felipe'nin (ikinci konçerto kitabını ona ithaf etti) sarayında görev aldı. Nihayet 1746'da Paris'e yerleşerek *Scylla ve Glaucus* operasını temsil ettirdi. Hayatının son yıllarında insanlardan uzaklaştı ve bir cinayete kurban gitti. Çalgı için yazdığı eserler arasında *Sürekli Bas ve Tek Keman İçin Sonatlar* (On iki sonatlık dört kitap) [1723-1738], ölümünden sonra ortaya çıkan bir *Sonat* (1767), *Bassız, İki Keman İçin Sonatlar* (altı sonattan iki kitap) [1730-1747'ye doğr.], sürekli bas ve iki keman için üçlü biçimde altı sonat (1730'a doğr.), *Birinci ve İkinci Müzik Récréation*'u (1737), üçlü biçimde uvertür ve sonatlar (1753), ölümünden sonra ortaya çıkan üçlü (1766), altı konçertoluk iki kitap (bir tanesi flüt veya obua için) [1737 ve 1743] vardır. Ses için, *Kantat* (1736), *Scylla ve Glaucus* trajedisi (1746).

Bütün bir neslin öncüsü olan Leclair, Corelli ile kıyaslandı ve haklı olarak Avrupa'nın en büyük besteci - kemancılarından biri kabul edildi. Çift tel çekişte gösterdiği

Lech muharebesi
Tilly'nin yenilgisi

kolaylık, kesin ve kılı kılına doğru çalışıyle ün kazandı. Couperin'in, fransız ve italyan «zevkleri»ni kaynaştırma tasarısını benimsemekle beraber geniş melodisi zengin armonisi ve kontrapuntosu ile şahsiyetini korumasını bildi ve zaman zaman «Fransız Bach'ı» olarak anıldı. — Kardeşi JEAN-MARİE, **Küçük** denir (Lyon 1703 - ay.y. 1777). Besançon'da kemancılık, daha sonra Lyon'da hocalık, virtüoz icracılık ve bestecilik yaptı. Sürekli bas ve tek keman için on iki sonat (1739), 2 keman için altı sonat; ses müziği olarak, arietta'lar, motet'ler, *Rhône ve Saône* (1733), *Kır Divertimento'su* (1736) bellibaşlı besteleri arasındadır. — PIERRE (Lyon 1709-ay.y. 1784), öncekilerin kardeşi. Senfonici, iki keman için altı sonatlık iki derleme besteledi (1764 - ?). [L]

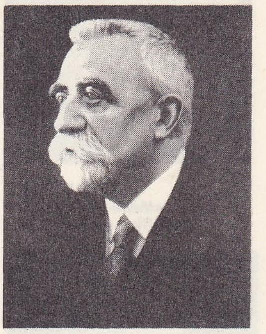

Emmanuel LECLAİNCHE

LECLANCHE (Georges), fransız mühendisi (Paris 1839 - ay.y. 1882). 1871'de elektrolit olarak amonyum klorürü ve kutuplaşmayı önleyici olarak da manganez biyoksidi kullanarak, adını taşıyan elektrik pilini buldu. Kutuplaşmanın önlenişi çok yavaş olduğundan bu pil, bilhassa fasılalı olan işlerde kullanılmaktadır (zil, cep feneri v.b.) [L]

LECLERC (Jean) fransız ressamı (Nancy 1587 veya 1589 - ay.y. 1633). İtalya'da Saraceni'nin yanında çalıştı ve 1622'ye doğru Nancy'ye döndü. 1623'te kendisine soyluluk unvanı veren Lorraine'li Henri II ve çevresindekiler için çalıştı. Nancy müzesinde Aziz Sebastianus adlı bir eseri vardır. (L)

Jean-Marie LECLAİR

LECLERC (Jean Baptiste), fransız yazarı ve siyaset adamı (Angers 1756 - Chalonnesur - Loire 1826). Kurucu meclis, sonra da Konvansiyon meclisinde milletvekili idi; jirondenlerin düşüşünden sonra istifasını verdi. Daha sonra serbest bırakıldı; Beşyüzler meclisine bir müzik konservatuvarının kurulmasını onaylattı. 1799'da Yasama meclisi başkanı oldu. 1802'de siyasî hayattan çekildi. Çok değişik türdeki eserleri arasında, şiirler, şarkılar, nutuklar, müzik hidrografi ve botanik alanında incelemeler yazıları vardır; *Mes Promenades Champêtres* (Kırlardaki Gezilerim) [1786]; *De la Poesie Consideree dans ses Rapports avec l'Education Nationale* (Millî Eğitimle İlişkileri Açısından Şiir) ve mensur bir şiir olan *Eponine et Sabinus* adlı eserlerini sayabiliriz. (L)

LE CLERC (Louis Auguste), fransız res-

Charles LECOCQ

Sébastien LE CLERC
Ovidius'un
«Metamorphoseis»i

Foto. X, Sirot (LAROUSSE)

Félix LECOMTE «Marie Antoinette» Versailles müzesi, Paris

Pierre LECOMTE DU NOUY

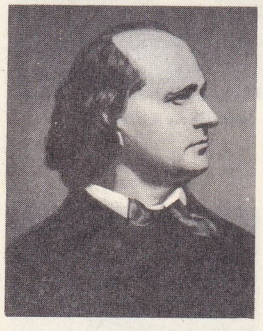

LECONTE DE LISLE

samı ve heykeltıraşı (Paris 1688-Kopenhag 1771). Sébastien Le Clerc'in oğlu. Coysevox'un öğrencisiydi. 1735'te Danimarka'ya çağırıldı; kralın heykeltıraşı oldu ve 1754'e kadar akademiyi yönetti. Özellikle Kopenhag'da krallık sarayının galerisini resimledi. Frederik alanını gösteren resimlerinden yapılan gravürler halk arasında çok rağbet gördü. (L)

LECLERC (Max), fransız yazarı ve yayımcısı (Paris 1864 - ay.y. 1932). *Journal des Débats*'nın yazı işleri yöneticisiydi (1888-1893), *Journal de Genève*'in Paris muhabirliğini yaptı (1893-1894). Armand Collin'in kızıyle evlendi. Onun kurduğu yayınevine müdür oldu ve yayın hayatında önemli bir rol oynadı. Eserleri: *Peuplades de Madagascar* (Madagaskar'da İlkel Topluluklar) [1887]; *La Vie Municipale en Prusse, Bonn* (Prusya, Bonn'da Belediye Hizmetleri) [1889]; *Lettres du Brésil* (Brezilya Mektupları) [1890]; *Choses d'Amérique: les Crises Économiques et Religieuses aux Etats- Unis* (Amerika Olayları: Amerika Birleşik Devletlerinde İktisadî ve Dinî Buhranlar) [1891]. (L)

LECLERC (Michel), fransız şairi (Albi 1622-Paris 1691). Paris parlamentosunda avukattı; 1645'te yazdığı *La Virginie Romaine* (Romalı Virginie) adlı eseriyle büyük ün kazandı. 1667'de *Jérusalem Délivrée*-nin (Kurtarılmış Kudüs) ilk beş şiirini çevirip yayımladı. Racine ile rekabete girişti. 1675'te arkadaşı Corras ile birlikte *İphigénie* adlı piyesini oynattı; bu eser özellikle, Racine'in iğneleyici yergisiyle tanınır. Diğer eserleri *Oreste* (1681) ve Lorenzani ile Lully'nin müziklendirdiği lirik bir piyes olan *Orontée*'dir (1688). [L]

LECLERC (Philippe Marie DE HAUTECLOCQUE, — denir), Fransa mareşali (Belloy-Saint-Léonard, Somme 1902-Colomb Béchar yakınlarında, bir uçak kazasında 1947). Picardie'li eski bir ailedendir. 1939'da 4. Piyade tümeni kurmayında hizmet gördü; mayıs 1940'ta Lille'de esir edildi. Kaçtı ve bir zırhlı birlikle, Aisne üzerinde, tekrar savaşa girdi. Yaralandı, tekrar esir düştü. Kaçmayı başararak, Londra'da general de Gaulle'e katıldı. Kamerun'un Hür Fransa ile birleşmesinde başlıca rolü oynadı. Kamerun valisi (1940), sonra, Fransız Ekvator Afrikası askerî kumandanı oldu. Fizan'ı zaptetti, tümenini Çat gölü kıyılarından (12 aralık 1942) Trablusgarp'a kadar (2 şubat 1943) götürdü; Trablusgarp ve Tunus savaşlarına katıldı. 1944'te 2. Zırhlı tümeninin başında Normandiya çıkarmasında bulundu. Avranches'ta, Alençon'da ve Mans'ta başarılar kazandı. 24 Ağustosta Paris'in kurtuluşu sırasında son ve kesin darbeyi indirdi ve Montparnasse garında, Almanların Paris garnizon kumandanı general Choltitz'i teslim aldı. Leclerc 23 kasımda, Saverne boğazını ele geçirdikten sonra Strasbourg'u kurtararak, Berchtesgaden'e girdi. 1945'te Çinhindin'deki fransız kuvvetleri yüksek kumandanlığına tayin edildi. Fransa adına Japonya'nın teslim sözleşmesini imzaladı. 1946'da Kuzey Afrika kuvvetleri müfettişi oldu, ertesi yıl görev başında uğradığı kazada öldü. 1952'de, ölümünden beş yıl sonra kendisine Fransa mareşalı rütbesi verildi. (L)

LE CLERC (Sébastien), fransız gravürcüsü (Metz 1637-Paris 1714). Bir kuyumcunun oğluydu. 1660'ta mareşal Le Ferté'nin yanında mühendislik yaptı. Beş yıl sonra Paris'e gitti ve Le Brun'ün teşvikiyle gravür üstünde çalışmağa başladı. *Louis XIV'ün Zaferleri* konusundaki on üç gravürü ile tanındı ve Gobelins halı imalâthanelerinde öğretmen oldu. 3 000'den fazla gravür yaptı. Ayrıca, *Traité de Géometrie* (Geometri Elkitabı) [1699], *Traité d'Architecture* (Mimarlık Elkitabı) [1714], *Système sur la Vision* (Görüş Sistemi) [1679] adlı eserleri vardır. (L)

LECLERC DE LA BRUÈRE (Charles Antoine), fransız yazarı (Crépy-en-Valais 1714 -Roma 1754). Başlıca eserleri: *Les Mécontents* (Hoşnutsuzlar) [komedi, 1736]; *Le Voyage de l'Amour* (Aşk Gezisi) [bale, 1736]; *Dardonus* (Rameau'nun müziğiyle, lirik trajedi, 1739). Ayrıca *Histoire de Charlemagne* (Charlemagne Tarihi) [1745] adlı bir eser de yazdı. (L)

LECLERC DU SABLON (Mathieu), fransız botanikçisi (Bagnols-sur-Cèze 1859 - Vénéjan, Gard 1944). Toulouse Fen fakültesine profesör, sonra da dekan oldu. Tohumlu bitkilerin meyve ve tohumunu, bitkilerdeki yedek besinlerin sindirimini ve kriptogamların üreme organlarını inceledi. Başlıca eserleri: *Recherches sur la Déhiscence des Fruits à Péricarpe Sec* (Kuru Kabuklu Meyvelerin Çatlaması Üstüne Araştırmalar) [1884]; *Cours de Botanique* (Botanik Dersleri) [Gaston Bonnier ile birlikte, 1900]. (L)

LECLERCQ (Emile), Fransızca yazan belçikalı yazar (Monceau-sur-Sambre, Hainaut 1827-Brüksel 1907). Başlangıçta ressam ve Navez'in öğrencisi idi. Sonraları edebiyata merak sardı. Çok sayıdaki romanları bugün hemen hemen unutulmuştur. Bunlar arasında *L'Avocat Richard* (Avukat Richard) [1859]; *Histoire İntime d'un Homme* (Bir Adamın Özel Hayatı) [1869]; *Une Fille du Peuple* (Bir Halk Kızı) [1878] ve *Nos Amis les Animaux* (Dostumuz Hayvanlar) [1880] sayılabilir. (L)

LECLÈRE (Léon), belçikalı tarihçi (Brüksel 1866-ay.y. 1944). Brüksel üniversitesinde profesörü (1890), *La Question d'Occident* (Batı Meselesi) [1921]; *La Belgique et l'Allemagne, du 26 Juillet au 4 Août 1914* (26 Temmuzdan 4 Ağustos 1914'e kadar Belçika ve Almanya) [1926]; *La Belgique à la Veille de l'Invasion* (İstilâ Öncesinde Belçika) [1926]; *Bismarck et la Belgique* (Bismarck ve Belçika) [1927]; *Leopold II, Roi des Belges* (Leopold II, Belçikalılar Kralı) [1927] adlı eserleri yazdı. (L)

LÉCLUSE veya **LESCLUSE** (Charles DE), lat. **Clusius**, fransız botanikçisi (Arras 1526-Leiden 1609). Avrupa'yı dolaştı ve Leiden üniversitesinde botanik kürsüsü profesörü oldu. Patatesi ve diğer faydalı bitkileri Avrupa'ya soktu. *Rariorum Aliquot Stirpium per Hispanias Observatarum Historia* (1576) adlı bir eseri vardır. (L)

LECOCQ (Charles), fransız bestecisi (Paris 1832-ay.y. 1918). Paris konservatuvarında F. Bazin'den armoni, J. F. Halévy'den besteleme, F. Benoist'dan org dersleri aldı. Offenbach'ın düzenlediği bir yarışmaya *Docteur Miracle* (Mucize Doktor) adlı bestesiyle katıldı; birinciliği Bizet ile paylaştı, fakat ilk operetleri dikkati çekmedi. *Fleur de Thé* (Çay Çiçeği) [1868] ile üne ulaştı, *La Fille de Madame Angot* ile (Madam Angot'nın Kızı) [1872] büyük bir başarı kazandı. Sayısı elliyi bulan operetleri arasında en önemlileri şunlardır: *Les Cent Vierges* (Yüz Bakire) [1872], *Giroflé - Girofla* (1874); *La Petite Mariée* (Küçük Gelin) [1876]; *Le Petit Duc* (Küçük Dük) [1878]; *Le Jour et la Nuit* (Gündüz ve Gece) [1882]; *Ninette* (1896); *Rose - Mousse* (1904). Ayrıca birkaç bale, piyano parçaları ve melodiler yazdı. Rameau'nun *Castor et Pollux*'ünü piyano ve şarkıya uyguladı. İnceliği, kültürü, bestelerinin kıvraklığıyle operet türünün seviyesini yükselten bir müzikçidir. (L)

LECOMTE (Félix), fransız heykeltıraşı (Paris 1737-ay.y. 1817). Falconet ve Vassé'nin öğrencisiydi. 1758'de heykel büyük ödülünü kazandı; önceleri Louveciennes pavyonunun dekorasyonunda çalıştı. *Marie Antoinette*'in bir büstünü (Versailles ve Toulouse müzeleri), Nancy'de kral Stanislaw'ın Anıtkabiri (Bon Secours kilisesi) yaptı. (L)

LECOMTE (Georges), fransız yazarı (Mâcon 1867-Paris 1958). Önce oyunlar yazdı. Daha sonra *Art İmpressioniste* (İzlenimci Sanat) [1892] adlı bir tenkit kitabı yayımladı. Çok geçmeden romanlar yazmağa başladı. Toplumsal olayların gülünç taraflarını yansıtan bir tenkitçiydi. Eserleri: *Valets* (Uşaklar) [1897]; *Les Cartons Verts* (Yeşil Kartonlar) [1901]; *Le Veau d'Or* (Altın Buzağı) [1903]; *Les Hannetons de Paris* (Paris Şaşkınları) [1905]; *Le Mort Saisit le Vif* (Ölü Canlıyı Yakaladı) [1925]. Ayrıca tarih araştırmaları ve biyografiler de yayımladı. (L)

LECOMTE (Henri), fransız botanikçisi (Saint-Nabord, Vosges 1856-Paris 1934). Muséum'da tohumlu bitkiler kürsüsü profesörü oldu (1906); sömürgelerde, özellikle Çinhindi'nde floranın yetiştirilmesi işlerine katıldı (1907). *Les Bois d'Indo-Chine, les Bois de Madagascar* (Çinhindi Ormanları, Madagaskar Ormanları) adlı bir eseri vardır. (L)

LECOMTE (Hippolyte), fransız ressamı (Puiseaux 1781-Paris 1851), Carle Vernet'nin damadı. Çok sayıda savaş tabloları (Versailles müzesi) ve taşbasmaları yaptı. (L)

LECOMTE DU NOUY (Jules Jean Antoine), fransız ressamı (Paris 1842 - ay.y. 1923). Gérome'un öğrencisiydi; Yunanistan, Mısır ve Anadolu'da dolaştı; eski tarzda çalıştı (Paris Trinité kilisesi). Romanya kral ailesinin portrelerini ve birkaç da heykel (Montparnasse mezarlığında karısının mezarı) yaptı. Louvre müzesinde eserleri vardır (*Galyalı Sahil Muhafızları*). — Kardeşi ÉMILE ANDRÉ (Paris 1844-ay.y. 1914), mimardı. Kudüs yakınında Zeytin dağının tepesine dikilen, *Pater* anıtını yaptı. — Karısı HERMINE OUDINOT (Paris 1855 - ay.y. 1915), romanlar yayımladı: *Amitié Amoureuse* (Aşk Dostluğu) adlı eseri büyük ün kazandı. (L)

LECOMTE DU NOUY (Pierre), fransız biyoloji bilgini (Paris 1883-New York 1947). 1915'te Dr. Alexis Carell ile tanıştı. Carell,

LE CORBUSIER

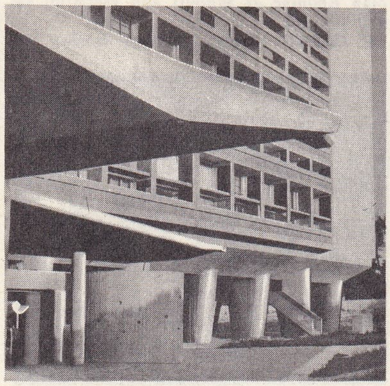

◄ Marsilya'da konut

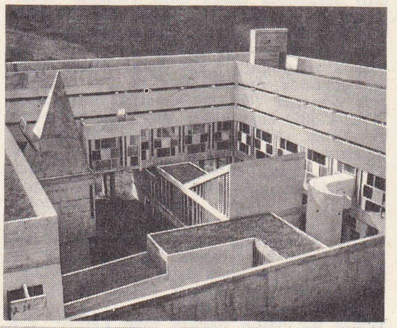

Eveux dominikenlerinin çalışma merkezi

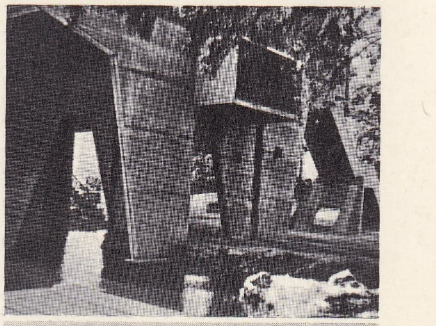

kazık temellerden bir görünüş

Foto. Giraudon, Viollet (LAROUSSE); Dizionario Encyclopedico italiano

kendisinden, yaraların kapanma hızı meselesini matematik açıdan ele alarak incelemesini istedi. Lecomte de Nouy, vardığı sonuçları Paris üniversitesinde verdiği fen doktorası tezinde açıkladı (1917). 1936'da Paris'te, 1937'de Londra ve New York'ta yayımlanan *Le Temps et la Vie* (Zaman ve Hayat) adlı eserinde, canlı maddeye has biyolojik bir zaman kavramı ileri sürdü. 1920 - 1927 Yılları arasında Rockefeller enstitüsüne üye oldu; on dört yeni olguyu buldu; molekülleri ölçme metotlarını inceledi ve aralarında «gerilimölçer»in de bulunduğu yeni âletler yaptı. Fransa'ya dönünce, 1927-1937 yılları arasında, Paris Pasteur enstitüsünün biyofizik bölümünü yönetti; burada serumun kritik sıcaklığı üstüne araştırmalar yaptı; sonra 1937'de, École des Hautes Études'e müdür oldu. Başlıca eserleri: *L'Avenir de L'Esprit* (Zekânın Geleceği) [1942]; *L'Homme et sa Destinée* (İnsan ve Kaderi) [1948]; *L'Homme devant la Science* (Bilim Karşısında İnsan) [1949]; *La Dignité Humaine* (İnsanın Yüksekliği) [1952]. (L)

LE CONTE (John Lawrence), amerikalı böcek bilgini (New York 1825-Philadelphia, Pennsylvania 1883). 1842'de Emmitsburg'daki Mount St. Mary's kolejini, 1946'da da New York'ta Tıp ve Cerrahî kolejini bitirdi. İç savaş sırasında gönüllüler kısmında cerrah ve Birlik ordusunda tıp müfettişi olarak çalıştı. Bunun dışında, tıp meselesiyle pek uğraşmadı ve bütün zamanını bilimsel araştırmalar yapmakla geçirdi. Bu çalışmaları sonunda A.B.D.'nin en önemli böcek bilginlerinden biri oldu. George H. Horn ile birlikte yazdıkları *Rhynchophora of America, North of Mexico* (Meksika Kuzeyinde Amerikan Rynchophorası) adlı (1876) incelemesi Amerikan Felsefe birliğinin yayımladığı *Proceedings* (Gelişmeler) dergisinde çıktı. Ayrıca *Classification of the Coleoptera North America* (Kuzey Amerika'daki Kınkanatlıların Sınıflandırılması) [1883] adlı önemli bir eseri daha vardır. Ayrıca birçok bilimsel dergilerin yazarıydı. 1874'te Amerikan Bilimi Geliştirme birliğinin başkanı, 1878'den ölümüne kadar da Philadelphia darphanesinin baş kâtibi oldu. (M)

LE CONTE (Joseph), amerikalı jeolog (Liberty County, Georgia 1823-Yosemite Valley, Kaliforniya 1901). John Le Conte'un kardeşi 1841'de Franklin Kolejini (bugün Georgia üniversitesi) bitirdi. 1945'te New York Tıp ve Cerrahî kolejinden mezun oldu. 1847-1850 Arasında Macon'da hekimlik yaptı. 1850'de Louis Agassiz'in derslerini izlemek üzere Harvard'a gitti. Ertesi yıl Key West'e yapılan bir araştırma gezisine Agassiz ile birlikte katıldı. Lawrence Fen okulunu bitirdikten sonra Oglethorpe üniversitesinde (1851-1852) ve Franklin kolejinde (1852-1856) fen dersleri verdi. 1857'de bugünkü South Carolina kolejinde kimya profesörü oldu. 1869'a kadar bu görevinde kaldı. 1869'dan 1896'da emekli oluncaya kadar Kaliforniya üniversitesinde jeoloji ve tabiat tarihi profesörü olarak çalıştı. 1892'de Amerikan Bilimi Geliştirme derneğinin başkanlığını yaptı. Başlıca kitapları: *Religion and Science* (Din ve Bilim) [1874]; *Elements of Geology* (Jeolojinin Unsurları) [1878]; *Sight* (Görüş) [1881] ve *Evolution and its Relations to Religions Thought* (Evrim ve Evrimin Dinî Düşünceyle Olan İlişkisi) [1888]. Le Conte asıl ününü çok sayıdaki değerli bilimsel makalelerine borçludur. Jeoloji konusunda, Cascade sıradağları Sierra Nevada buzulları ve dağların meydana gelmesi üzerine değerli çalışmaları vardır. (M)

LECONTE DE LİSLE (Charles Marie LECONTE, — denir), fransız şairi (Saint-Paul, la Réunion 1818 - Louveciennes 1849). Cerrah olan babası onun ticaret hayatına atılmasını istiyordu. Gençliğinde birçok gezi yaptı ve bu geziler sırasında arada bir la Réunion adasına da uğradı; bir ara Rennes'de öğrenim yaptı; sonunda 1846'da Paris'e yerleşti. Fourier'nin fikirlerini benimsemişti; fourier'ci topluluğun yayın organı *la Phalange*'ın sekreterliğini yaptı ve ilk şiirlerini bu dergide yayımladı. Ama siyasî eylemleri ve 1848'de savunduğu cumhuriyetçi fikirler, ailesiyle arasının açılmasına yol açtı. 1848'de seçimlerde uğradığı bir başarısızlıktan sonra şiir yazmağa başladı.
1852'de, önsözünde romantik eğilimlere sert bir şekilde karşı çıktığı ilk şiir kitabı *Poèmes Antiques* (Antik Şiirler) yayımlandı. Bu kitabındaki şiirler, eski medeniyetlere ve özellikle de başlıca şaheserlerini (Homeros, Aiskhilos, Hesiodes, Euripides) fransızcaya çevirdiği yunan medeniyetine bağlılığını ortaya koyar. Bundan on yıl sonra *Les Poèmes Barbares* (Barbar Şiirleri) (1862), yirmi iki yıl sonra da (1884) *Les Poèmes Tragiques* (Trajik Şiirler) adlarındaki kitapları çıktı. 1873'te ise Aiskhilos'tan uyarladığı *Frinnyes* temsil edildi. *Derniers Poèmes* (Son Şiirler) adındaki şiir kitabı da, ölümünden sonra, 1895'te yayımlandı. Eserleri sayıca azdır; ama, *Poèmes Antiques*'in önsözü (*le Nain Jaune*'daki makaleleri gibi) -Lamartine'in şiirini fazla gevşek, hattâ cıvık bularak tenkit ettiği için yankılar uyandırdı. Leconte de Lisle, duygularını ortaya seriveren «teşhirci»leri hor görür, şiirin bilime dayanmasını ve ilk zamanlardaki yüceliğine yeniden kavuşmasını ister; insan türünün birbirinin ardı sıra gelip geçmiş olan mitos'larını dile getirir. 1860'tan itibaren, onunla aynı fikirde olan dostları L. Ménard ve Thalès Bernard ile birlikte, bu fikirleri savunan kimselerden meydana gelen bir topluluk kurdu. Böylece, C. Mendès, Sully Prudhomme, F. Coppée, J.M. de Hérédia, Verlaine, Villiers de L'Isle-Adam ile daha sonra onlara katılan P. Bourget, A. France ve M. Barrès Saint - Michel bulvarındaki cumartesi toplantılarına devam etmeğe başlayarak büyük ustanın derslerini dinlediler. *Parnasse Contemporain*'deki şiir derlemeleri Leconte de Lisle'in genç şair kuşakları üstündeki etkisini açıkça ortaya koyar.
Leconte de Lisle'in halk yığınlarına karşı duyduğu küçümseme, ona, sahip olduğu cumhuriyetçi fikirlerle uzlaşmaz gibi görünmüyordu. Hattâ, 1870'te, 1848'deki fikirlerinin değişmemiş olduğunu açıklayan *Catéchisme Populaire Républicain* adında bir eser de yayımladı. (L)

LE COQ (Albert August VON), alman arkeolog ve etnoloğu (Berlin 1860 - ay.y. 1930). 1925'te Berlin Etnoloji müzesi müdürü. oldu. Anadolu'da yapılan birçok araştırma gezisine katıldı. Almanların Çin Türkistanı'nda giriştikleri kazıları yönetti (1904-1914). Başlıca eserleri: *«İlkçağ Orta Asya Buddhacılığının Son Devri»* (1922-1928), *«Orta Asya Sanatı ve Medeniyetinin Resimli Atlası»* (1925). [L]

LECOQ DE BOİSBAUDRAN (Horace), fransız ressamı, desinatörü ve pedagoğu (Paris 1802-ay.y. 1891). Paris resim okulunda yetişti; Lethière'in öğrencisiydi; aynı okulda öğretmenlik yaptı ve müdür oldu (1866-1868). Göz hafızasının geliştirilmesini, resim öğretiminin baş ilkelerinden biri haline getirmeğe çalıştı. *Éducation de la Mémoire Pitoresque* (Resim Hafızasının Eğitimi) [1847]; *Sommaire d'une Méthode pour l'Enseignement du Dessin* (Desen Öğretimi için Metot Özeti) [1875]; *Enseignement Artistique* (Sanat Öğretimi) [1877] adlı eserler yazdı. Yetiştirdiği sanatçılar arasında özellikle Fantin - Latour, Dalou ve Rodin'i sayabiliriz. (L)

LECOQ DE BOİSBAUDRAN (Paul Emile François — denir) fransız kimyacısı (Cognac 1838-Paris 1912). Ayrıntılı olarak incelediği ve saf halde elde ettiği gallyum'un keşfi ile tanınır (1875). Ayrıca Samariyum'u da buldu. *Spectres Lumineux Destinés Aux Rechercdes de Chimie Minérale* (Mineral Kimya Araştırmalarında Işık Tayfları) [1874] adlı eserinde, tayf ölçümü üstüne yaptığı çalışmaları anlattı. (L)

LE CORBUSİER (Edouard JEANNERET - GRIS, — denir). İsviçre asıllı fransız mimarı (La Chaux-de-Fond 1887-Roquebrune -Cap-Martin 1965). Önce saat gravürleri yaptı, sonra çok genç yaşta mimarlığa yöneldi. İtalya, Avusturya, Almanya ve Fransa'yı gezdi. Sonunda Paris'te yerleşerek Perret kardeşlerle çalıştı. Sürekli olarak yeni mesken biçimleri tasarladı: İlki terasla örtülü, duvardan duvara yatay olarak ışıklandırılmış ve betonarme sütunlar üzerine oturtulmuş bu mesken biçimi, daha sonra müstakil ve ışıklandırılması dış yüzeylerden tamamen ayrı bir hale geldi. Kuzeni Pierre *Jeanneret* ile işbirliği yaparak Vaucresson'da, Garches'ta, Ville d'-Avray de, Boulogne'da bu hava içinde villalar; Bordeaux yakınında, Pessac'ta bir bahçeli site; bir Kurtuluş Ordusu sığınağı (Paris'te, Cantagrel sokağında) yaptı ve Milletler sarayı için açılan yarışmada birinci ödülü kazandı. 1942'de Ascoral'i (Mimarlıkta Yenileşme İçin İnşaatçılar Birliği) kurdu. Mimarlık üzerine düşüncelerini *L'Esprit Nouveau* (Yeni Anlayış) [1919-1925] adıyle yayımladığı makalelerinde ve başlıca kitaplarında açıkladı: *La Ville Radieuse* (Işıldayan Şehir) [1935], *Quand les Cathédrales Étaient Blanches* (Katedrallerin Beyaz Olduğu Zamanlar) [1937]; *Des Canons des Munitions? Merci! De Logis S. V.P.* (Top ve Cephane mi? Hayır! Meskenler lütfen!) [1938]; *La Maison des Hommes* (İnsanların Evi) [1942]; *Propos d'Urbanisme* (Şehircilik Üstüne) [1945]; *Le Modulor* (1950). Tasarılarını Marsilya'da 1 600 kişiyi alacak büyüklükteki iskân planında (1946-1952); Nantes-Pezé'de bunun bir benzerinde (1952-1953); Pencap'ın başkenti Chandigarhin şehir planında (1954), Ronchamp'da, Notre-Dame-du-Haut kilisesinde (1954), Eveux Dominikenler Araştırma merkezinde (1860) uyguladı. 1960'ta Meaux'da on beş toplu mesken yerleşmesinin (30 000 nüfus) planlamasıyle görevlendirildi. 1963'te Défense kavşağında yapılacak kültür tesislerinin etüdünü yaptı. 1964'te Millî Mimarlık okulu ile, Çağdaş Askerî müzenin yapımı ona verildi. Aynı yıl Venedik'te bir hastahane yapması istendi. Öldükten sonra iki kitabı yayımlandı: *Voyage en Orient* (Doğuya Gezi) [yazılışı 1911]; *Mise au Point* (Göz Gezdirme) [yazılışı 1965]. (L)

LECORNU (Léon), fransız mühendisi (Caen 1854-Saint-Aubin-sur-Mer, Calvados 1940). 1880'de matematik tezini verdikten sonra, Caen fakültesine konferans öğretmeni, sonra Maden okulunda (1904) ve École Polytechnique'te makine profesörü oldu. Bilim ve bilimin uygulama alanları üstüne çalışmalar yaptı. Geometri ve analizde, yüzeyler üstüne ve sürekli alanın geometrik özellikleri hakkında çeşitli problemleri çözdü. Rasyonel mekanikte, değişken uzunlukta sarkaç, dirençli ortamda bir merminin hareketi, şekil değiştiren cisimlerin dinamiği, akışkanların dönme hareketi hakkındaki inceleme yazıları, uygulamalı mekanikte ise, kanatlar, yaylar, dişliler ve uçakların dengesi üstüne araştırmaları sayılabilir. (L)

LECOUVREUR (Adrienne), fransız kadın tiyatro oyuncusu (Damery 1692-Paris 1730). Önceleri çamaşırcılık yapıyordu. Küçük bir tiyatro topluluğuna katıldı. Aktör Legrand'dan ders aldı. Lille'de, Nancy'de ve Strasbourg'da oynadıktan sonra, 1717'de Comédie-Française'e girdi. Yirmi beş yaşında kralın sürekli oyuncu kadrosuna alındı. Dramatik etkiyi büyük bir tabiîlik içinde verebilen bir oyuncuydu. Aşkları yüzünden maceralı bir hayat yaşadı; bu arada Saksonya prensi Moritz ile de ilişki kurdu. Prensin Courlande tahtını elde etmesi için varını yoğunu elden çıkarmasına karşı-

«LEDA
ile Kuğu kuşu»
grubu
(M.S. III. yy.)

Adrienne LECOUVREUR
Ch. Coypel'den
Cabinet des Estampes, Paris

LE CORBUSIER
Rézé'deki yapının
terasından bir görünüş

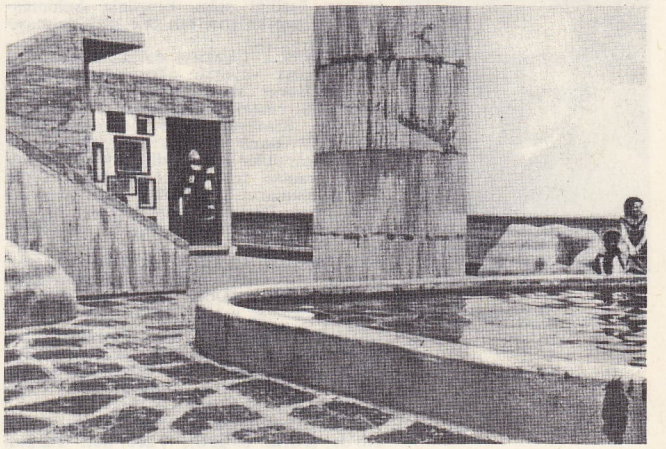

Foto. MEYDAN; LAROUSSE; Dizionario Enciclopedico Italiano

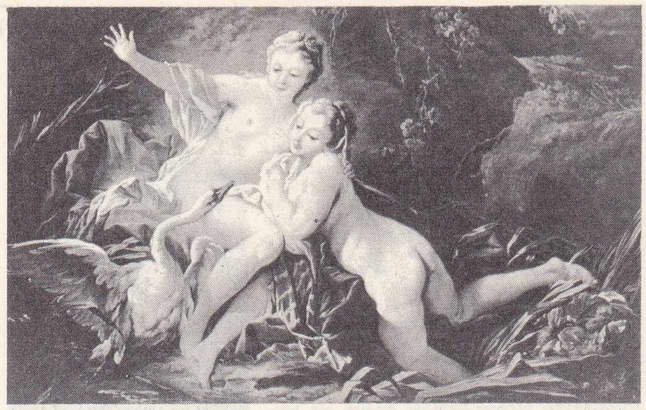

«LEDA ile Kuğu» François Boucher'nin eseri

Félix LE DANTEC

LEDERBERG

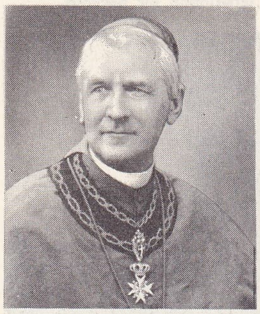

kardinal LEDOCHOWSKI

lık Moritz, Bouillon düşesi uğruna onu terketti. Genç oyuncunun bu olaydan kısa bir süre sonra ölmesi, rakibesi tarafından zehirlendiği söylentilerinin çıkmasına yol açtı. Scribe ve Legouvé'nin *Adriene Lecouvreur* adlı eserinde bu konu işlenir. (L)

LECT (Jacques), lat. **Lectius,** isviçreli hukukçu (Cenevre 1556-ay.y. 1611). Cujas'ın öğrencisi ve Theodore de Bèze'nin dostu idi. Birçok defa mahallî meclis başkanlığı yaptı. İngiltere kraliçesi Elizabeth, Henri IV ve Savoia dükünün yanında diplomatik görevlerde bulundu. Latince şiirler yazdı. (L)

LECTİCA i. (lat. k.). Yunanistan ve Roma'ya doğudan gelen tahtırevan, sedye veya portatif yatak. (L)

LECTİSTERNİUM i. (lat. *lectum,* yatak ve *sternere,* örtmek'ten). Esk. Rom. Tanrılara bir şölen sunmak amacıyle, üstlerine tanrı tasvirleri konan masalar donatmak, yataklar sermek biçimindeki sunuş töreni.

— ANSİKL. *Lectisternium*'lar büyük felâketler dolayısıyle yapılırdı. İlk *lectisternium* M.Ö. 399'da bir veba salgını sırasında Apollon, Latone, Diana, Herkül, Merkür ve Neptün onuruna düzenlendi. Sekiz günlük bu tören özel evlerde de tekrarlandı. *Lectisternium* süresince herkesin sofrası açık olur ve düşmanlarla barışılırdı. Roma tarihinin ilk yüzyıllarında geçerli olan *Lectisternium, duumvir*'ler tarafından düzenlenirdi. (L)

LECTOURE, Fransa'da Gers idare bölgesinde (Condom idare çevresi) kanton merkezi; Gers Bascogne'unda, Gers'in yukarısında; 4 251 nüf. Armagnac'ın eski başkenti olan şehirde eski anıtlar vardır: XII.-XIII. yy. arası inşa edilen, XVI. yy XVII. yy.da onarılan eski bir katedral olan Saint-Gervais-Saint-Protais kilisesi; Hountélie çeşmesi (XIII. yy.); kitabe taşları müzesini kapsayan eski piskoposluk sarayı (XVI. ve XVIII. yy.) [L]

LECYTHİDACEAE çoğl. i. Mersinler takımından bitki familyası. (Eskiden mersingillerin alt familyası sayılırdı; örnek bitkisi *lecythis*'tir, bu familyadaki bitkilerin başlıca özelliği salgı kesesinin bulunmaması ve yaprakların tek tek dizili olmasıdır.) [L]

LECYTHİS i. Çiçekleri dal uçlarından çıkan almaşık yapraklı ağaç veya ağaççık. (*Lecythidaceae* familyasının örnek tipi.)

— ANSİKL. *Lecythis,* tropikal Amerika'da (Antiller, Brezilya) yetişir. *Maymun tenceresi* veya *katele* denilen meyveleri kalın çeperli kapsüller halindedir; meyve olgunlaştığı zaman tepesindeki kapakçık açılır ve maymunların pek sevdiği tohumlar ortaya çıkar. Büyük kırmızı çiçekli *Lecythis grandiflora* süs bitkisi olarak yetiştirilir. (L)

LECYTHİUM i. Tekalı amipler takımından ince, saydam, büzülgen kabuklu kökbacaklı hayvan. (Dokuz türü tatlı sularda, bir türü denizde yaşar.) [L]

LECYTHOCRİNUS i. Orta Avrupa'da devonyen tabakalarında bulunan fosil denizlâlesi. (Örnek türü Eifel devonyeninde bulunan *Lecythocrinus Eifelianus*'tur. *Cyathocrinidae* familyasından.) [L]

LEÇA DO BALİO, Portekiz'de şehir, Duero'da (Porto bölgesi); 7 200 nüf. Tahkim edilmiş, tepesi mazgallarla süslü kilisesi Portekiz'de XIV. yy. gotik üslûbunun en güzel örneklerindendir. (L)

LEÇE i. (ar. *lecā*, sığınak'tan). Türkiye'nin Adana bölümünün bazı kesimlerinde özel bir yüzey şekli gösteren yerlere verilen ad.

— ANSİKL. Zemini koyu renkli ve akıcı lavlardan oluşmuş olan bu sarp yamaçların üstü keskin yarıklar ve yer yer mağara oyuklarıyle kaplıdır. Bunların başlıcalarına İskenderun körfezinin kuzey kıyısıyle Toprakkale arasında (Büyük Leçe) ve Hatay'da Amanos dağlarını doğudan boylayan çukur içinde (Hassa Leçe'si) rastlanır. Bunlara benzeyen çok geniş bir oluşum da Suriye'de Havran dağlarının batı eteğindekidir (El-Leca). [M]

LEDA i. Bütün denizlerde canlısı ve bütün jeolojik tabakalarda fosili bulunan iki çenetli yumuşakça. (Hayvanda bisüs yoktur; örteneğinin arka kısmı üçüncü bir sifon meydana getirecek şekilde iki lopludur. İki sifonu da küçük ve birbirine bitişiktir. Kavkısı oval,arkası sivri, üzeri bir üstderiyle kaplıdır. *Ledidae* familyasının örnek tipi.) [L]

LEDA. Yun. mit. Isparta kralı Tyndaros'un karısı. Leda'ya âşık olan Zeus onunla sevişebilmek için kuğu kılığına girdi. Leda bu birleşmeden iki dev yumurta yumurtladı. Bunların ikisinden de ikiz çocuklar çıktı: Kastor ile Polydeukes ve Helene ile Klytemnestra. Aynı zamanda Zeus'un kızı olduğu da söylenen Leda'ya, özellikle Lakonia'da tapılırdı.

— İkonogr. İlkçağdan kalma birçok *Leda ile Kuğu* (Floransa, Venedik) tasviri vardır. Capitole müzesindekinin Timotheos tarafından yapılmış bir yunan orijinalinin kopyası olduğu sanılır. Bu arada taş oymaları ve freskler de sayılabilir. Fakat bu tema daha çok italyan sanatçıları tarafından işlendi: Filarete (Roma'da San Pietro kilisesinin bronz kapıları), Leonardo da Vinci (orijinali kayıp; kopyaları ve değişik şekilleri Roma'dadır), Michelangelo (orijinali kayıp; Rosso bu eserden ilham aldı, Londra, Dresden), il Correggi (Berlin), Tintoretto (Floransa), Veronese (Dijon), Pontormo (Floransa), Nicolo Dell'Abate (Montpellier), Largillière (Madrid) ve Boucher'in (Stockholm) tablolarını, Falconet'nin bir porselenini de belirtmek gerekir. (L)

LA DANTEC (Félix), fransız biyoloji bilgini (Plougastel-Doulas 1869-Paris 1917). On altı yaşında École Normale Supérieure'e girebilen ilk öğrencidir; bu okulu bitirdikten sonra Pasteur enstitüsüne girdi; önce Laos'a (1889-1890), sonra sarı humma konusunda incelemeler yapacak bir Laboratuvar kurmakla görevlendirildiği Brezilya'ya gönderildi. 1893'te Lyon Tıp fakültesinde konferansçı profesör olarak kanser hastalığını inceledi; sonra Sorbonne'da genel biyoloji dersleri vermekle görevlendirildi (1899). Laboratuvar çalışmalarını bırakarak felsefî konularla ilgilenmeğe başladı; determinizm ve lamarck'çılık konusundaki genel görüşlerini açıkladı: Lamarck felsefesinin «kullanım» ve «kullanımdan kaldırma» ilkesinden çıkardığı *fonksiyonel özümleme* kavramını ileri sürdü. Soyaçekimi, kazanılmış karakterlerin nesilden nesle geçişini, canlı tabiattaki olayların işleyişini açıklamağa çalıştı. Birçok bilimsel eser yayımladı: *La Matière Vivante* (Canlı Madde) [1895]; *Théorie Nouvelle de la Vie* (Yeni Bir Hayat Teorisi) [1896]; *Evolution Individuelle et Hérédité* (Ferdî Evrim ve Soyaçekim) [1898]; *Le Sexualité* (Cinsellik) [1899]; *Lamarchiens et Darwiniens* (Lamarck'çılar ve Darwin'ciler) [1900]; *Traité de Biologie* (Biyoloji Üstüne İnceleme) [1903]; *İntroduction à la Pathologie Générale* (Genel Patolojiye Giris) [1906]; *La Crise du Transformisme* (Değişmecilikte Buhran) [1910]; *La Science de La Vie* (Hayatın Bilimi) [1912]. Ayrıca felsefe alanında da eserleri vardır: *Le Conflit* (Çatışma) [1901]; *L'Athéisme* (Tanrıtanımazlık) [1906]; *L.Egoisme, Base de Toute Société* (Her Toplumun Temeli: Bencillik) [1911]. (L)

LEDBURY, İngiltere'de (Herefordshire) şehir, Gloucester'in kuzeybatısında, Malvern Hills'in eteğinde; 7 800 nüf. Eski evler. XVII. yy.dan kalma çarşı. (L)

LEDE, Belçika'da (Doğu Flandre, Alost idare çevresi) komün, Aalst'ın kuzeybatısında; 9 900 nüf. Keten ve tütün tarımı; otlaklar; meyve bahçeleri. Dokuma tezgâhları. Bira fabrikası. (L)

LEDE zf. (ar. *ledā* > *lede*). *Esk.* Olundukta edilince, edildikte, edildiği zaman anlamında zaman bildirir. ‖ Sırasında, esnasında, durumunda, halinde. ‖ *Lede-l-hâce* (veya *lede-l-ihtiyaç*), ihtiyaç halinde, ihtiyaç duyulduğu zaman: *Meclis, icraî husasat için vekillere veçhe tayin ve ledelhâce bunları tebdil eyler* (Atatürk). ‖ *Lede-l-havâle,* gönderildiğinde, havale olundukta. ‖ *Lede-l-icâb,* gerektiği zaman, gereğinde, icabı halinde. ‖ *Lede-l-iktiza,* iktiza ettiği zaman, gerektiğinde. ‖ *Lede-l muayene,* gözden geçirildiğinde, yoklandığında. ‖ *Lede-l-mütalâa,* okuduktan sonra, okununca. ‖ *Lede-l-müzakere,* müzakere edilince, müzakere sırasında. ‖ *Lede-l-vüsûl,* kavuşulduğu zaman, kavuşuldukta. ‖ *Lede-s-sual,* sorulduktа, sorulduğu zaman. ‖ *Lede-t-tahkik,* incelendikte, tahkik olununca. ‖ *Lede-t-teemmül,* düşündükte, düşünüldüğünde: *Ledetteemmül bu zehab makrun-i sıdk u savab olmadığı anlaşılır* (Namık Kemal). ‖ *Lede-t-tetkik,* tetkik edildiğinde. (M)

LEDEBERG, Belçika'da (Doğu - Flandre, Gand idare çevresi), komün, Gand'ın güneyinde, Escaut ırmağı kıyısında; 11 200 nüf. Dokuma sanayii. Makine yapımı. (L)

LEDEBOUR (Georg), alman siyaset adamı (Hannover 1850-Bern 1941). Sosyal-demokrat milletvekili oldu (1900-1918) ve askerî krediler aleyhine oy kullandı. İlhaksız bir barış için Zimmerwald'da toplanan (eylül 1915) Milletlerarası Sosyalist konferansa katıldı. Cumhuriyetçi (kasım 1918), sonra da komünist devrim hareketlerine (ocak 1919) katıldı; daha sonra bağımsız milletvekillerinden meydana gelen küçük bir grup kurdu (1920-1924), ama bu grup etkili olamadı. Hitler iktidara gelince İsviçre'ye çekildi. (L)

LEDEBOUR (Karl Friedrich VON), alman botanikçisi (Stralsund 1785-Münih 1851). Bitki, Greifswald (1805) ve Dorpat'ta (1811) botanik profesörü oldu. *Flora Russica* (Rusya Florası) [1842-1853] adlı bir eser yayımladı. (L)

LEDEBÜRİT i. (fr. *lédeburite*'ten). Metalürji. Austenit ile sementit'in eutektik karışımı, 1 145°C'ta billûrlaşır, demir-karbon alaşımlarında bulunur. (L)

LEDEGANCK (Karel Lodewijk), flaman şairi (Eeklo 1805-Gand 1847). Hukuk öğrenimini Gand'da yaptı. Zomergem'de sulh hâkimi (1835), Gand'da ilkokullar il müfettişi (1842) oldu. Medenî kanunu Flamancaya çevirdi, lirik ve epik şiirler yazdı: *De Drie Zustersteden* (Üç Kardeş Şehir) [1846]. (L)

LE DENTU (Jean François Auguste), fransız cerrahı (Basse-Terre, Guadeloupe 1841-Paris 1926). 1876-1877 Yıllarında Hôtel - Dieu Cerrahî kürsüsünde çalıştıktan sonra, Necker hastahanesinde cerrahî kliniği profesörü oldu. *Des Anomalies du Testicule* (Husyelerdeki Anormallikler) [1869], *Traité de Chirurgie Cliniqe et Opératoire* (Klinik Cerrahî ve Ameliyat Tekniği Üstüne İncelemeler) [P. Delbet ile

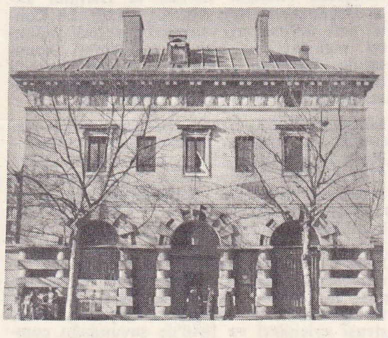

Claude Nicolas LEDOUX: kasaba evi, Denfert-Rochereau meydanı, Paris

Foto. Giraudon, X, Alessandri (LAROUSSE)

birlikte, on cilt; 1901] adlı eserleri yazdı. (L)

LEDERBERG (Joshua), amerikalı biyoloji bilgini (Montclair, New Jersey 1925). Önce Wisconsin üniversitesinde, sonra Stanford üniversitesinde (Kalifornia) tıp genetiği profesörü oldu; uzay biyolojisine merak sardı. 1958'de, «bakterilerde genlerin dizi düzenlerinin değişimi» ve «genlerin madde yapısı» ile ilgili buluşlarından dolayı Nobel Tıp ve Biyoloji ödülünü aldı. Yale üniversitesinde Tatum'un öğrencisiyken, henüz yirmi bir yaşında, öğretmeni ile, *Escherichia Coli* (Koli Basili) bakterisinde eşeysel birleşme olayını buldu. Bu buluş bakterilerde «biyokimyasal mutantlar»ın kullanılması yoluyle gerçekleşmişti. Tatum ve Beadle aynı sonucu bira mayalarında da elde ettiler. Eşeysel birleşme üstündeki çalımalarıyle Lederberg bakterilerin de hayvansal ve bitkisel hücrelere benzediğini, genlere benzer birimleri içine alan bir çekirdeğe sahip bulunduğunu ve *kromozomlar* gibi biraraya geldiğini ileri sürdü. Bugün ise, bakterilerin sitoplazmanın içinde, halka şeklinde tek bir kromozoma sahip olduğu, fakat tam çekirdek denebilecek bir yapıları olmadığı biliniyor. Daha sonra Lederberg, öğrencilerinden N. D. Zinder ile bir bakteri virüsü aracılığıyle, genetik bir şifrenin bir bakteriden diğerine aktarıldığını buldu. Bütün bu buluşlar molekül genetiğinde büyük ilerlemelere yolaçacak niteliktedir. (L)

LEDERER (Emil), alman sosyoloğu ve iktisatçısı (Pilsen [bugün Plzen] 1882-New York 1939). Viyana üniversitesinde hukuk ve Münih üniversitesinde iktisat öğrenimi yaptı. 1907-1910 Yılları arasında, Aşağı Avusturya Sendika federasyonu sekreteri oldu. 1910'da *Archiv für Sozialwissenschaft und Politik*'in (Sosyoloji ve Siyaset Arşivi) başyazarlığını yaptı. Heidelberg (1926), Tokyo (1923-1925) ve Berlin üniversitelerinde iktisat dersleri verdi. Nazi rejiminin ortaya çıkmasından sonra A.B.D.'ye göç etti. New York'ta New School of Economic Research'ün İktisat kürsüsünün başına geçti. Başlıca eserleri: *«İktisat Nazariyelerinin İlkeleri»* (1922); *«Teknik İlerleme ve İşsizlik»* (1931); *«Kitlelerin Durumu»* (1939). [M]

LEDERERİT i. (fr. *lédérérite*). Miner. Hidratlı tabiî sodyum ve kalsiyum silikat. (Bir gmelinit çeşididir.) [L]

LEDERİT i. (fr. *lédérite*). Miner. Tabiî kalsiyum ve titan silikat. (Bir sfen türüdür.) [L]

LEDESMA (Roberto), arjantinli şair (Buenos Aires 1901-ay.y. 1966). Soneleriyle tanındı. İlk eserleri (*Caja de Musica* [Müzik Sandığı] 1925; *Trasfiguras* [Değişimler], 1933) tezatlar ve kelime oyunlarıyle süslüdür. *Tiempo Sin Siniza* (Kül Bırakmayan Zaman) [1943] adlı eserinde belli bir olgunluğa varır. 1955'te, *La Llama* (Çağrı) adlı derlemesini, 1957'de *El Pajaro y la Tormenta* (Kuş ile Fırtına) adlı kitabını yayımladı. (L)

LEDESMA BUİTRAGO (Alonso DE), ispanyol şairi (Segovia 1562-ay.y. 1623). En tanınmış eserleri: «cultisma» adı verilen ve şiirde yapmacıklı üslûbun moda haline gelmesinde payı olan *Conceptos Espirituales* (1600-1612); okuyucularını eğlemek amacıyle halk tekerlemeleri kullandığı *Juegos de Nochebuena* (1611) ve kelime oyunları, abuk sabuk lakırdı ve tutarsız yanlışlıklar dizisi olan *Monstruo İmaginado* (1615). [L]

LEDG i. (ar. *ledğ*). *Esk.* Akrep veya yılanın sokması (M)

LEDİDAE çoğl. i. Zool. ikiçenetli yumuşakçalar familyası; Atlantik'in ve Büyük Okyanus'un kuzeyinde ve ılık denizlerde, özellikle Akdeniz'de yaygındır. (Başlıca cinsleri: *leda, yoldia*.) [L]

LEDİYEN i. ve sıf. (fr. *lédien*'den). Jeol. Belçika'da bartoniyenin eşdeğerlisi. (Aalst yakınında *Nummulites variolarius* kapsayan lede kumlu kireçtaşıyle temsil edilir.) [L]

LEDO, Hindistan'da köy, Assam'ın kuzeydoğusunda, Dibrugarh demiryolunun son istasyonu. İkinci Dünya savaşı sırasında Laşio ile Çin yolunu (Birmanya yolu) birleştiren «Stilwell yolu»nun başlangıç noktasıydı. (L)

LEDOCHOWSKİ (Mieczyslaw HALKA, — kontu), polonyalı kardinal (Klimontow, Sandomierz 1822 - Roma 1902). Vatikan'da diplomatik görevlerde bulundu, sonra Poznan - Gniezno başpiskoposu oldu (1865). Kulturkampf sırasında Bismarck'a karşı cephe aldı ve hapsedildi (1874); 1876'da serbest bırakıldıysa da Prusya'dan sürüldü. Hapiste bulunduğu sırada papa Pius IX tarafından kardinalliğe yükseltildi. Vatikan'a sığındı, barış uğruna görevden çekilmeyi kabullendiği güne kadar başpiskoposluk bölgesini uzaktan yönetmeğe devam etti. 1892'de Papalık propaganda görevlisi oldu. (L)

LEDOUBLE (Anatole), fransız anatomi bilgini (Rocroy 1848 - Tours 1913). Paris'te çeşitli hastahanelerde çalıştıktan sonra, Tours Tıp fakültesinde anatomi profesörü oldu. Özellikle insan gövdesindeki morfolojik değişimleri inceledi; kas sisteminde, kafatası ve yüz kemiklerindeki değişmelerle ilgili incelemeler yaptı. (L)

LEDOUX (Claude Nicolas), fransız mimarı ve şehircilik uzmanı (Dormans 1736 - Paris 1806). Louis XVI'nın mimarıydı. Yaptığı zarif konaklar arasında Chaussée - d'Antin'de Madam Guimard'ın konağı (1770) ile Versailles'da Madame du Barry'nin konağı (1772) sayılabilir: Du Barry için ayrıca Louveciennes'de sevimli bir ev yaptı (1770-1172). Caen yakınlarındaki Bénouville şatosu (1768 - 1794) ile Besançon tiyatrosu da (1778-1784) onun eseridir. Çiftlik mimarı ve tuzlalar genel müfettişi olan Ledoux, Franche - Comté'de, Salins yakınındaki Chaux ormanında, Arc-et-Senans'da birçok binadan kurulu bir sanayi sitesi meydana getirdi (1773-1779). Daire biçiminde bir plan üzerine yapılan bu tuz şehri, Ledoux'nun daha sonra, Genel Çiftlikler'in (1784 - 1787) ortasında inşa ettiği «tespih biçiminde dizilmiş» binalardan meydana gelen dağıtım merkezlerinin ilk denemesidir. Ledoux 1793'te hapse atıldı ve büyük eseri *L'Architecture Considérée dans le Rapport de L'Art, des Moeurs et de la Législation'u* (Yasalar, Gelenekler ve Sanatla İlişkisi Açısından Mimarlık) [1804] mahkûmiyeti sırasında yazdı. (L)

LEDOUX (Fernand), belçika asıllı fransız tiyatro oyuncusu (Tirlemont, Belçika 1897). Papaz okulundan ayrılarak, konservatuvara devam etti (1919-1921). Comédie-Française'e girdi ve 1931'de Comédie-Française üyesi oldu. 1950'de *Tartuffe*'ü sahneye koydu ve oynadı; *Altı Kişi Yazarını Arıyor*'da baba rolüne çıktı. Tiyatronun yanı sıra filimler de çevirdi. (L)

LEDRA i. Zool. Yassı başlı, kıllı kısa bacaklı, yeşilimsi uzun böcek; göğüs kısmında boynuzumsu iki çıkıntı bulunur, meşe ağaçlarında yaşar. (İlmî adı *Ledra aurita*. Eşkanatlı böceklerin *jassidae* familyasından.) (L)

LEDRO gölü, İtalya'da göl, Ledro vâdisinde; dolomili dağlarla çevrilidir. Ayağı, Garda gölüne dökülür. (L)

LEDRU (Nicolas Philippe), fransız fizikçisi (Paris 1731 - ay.y. 1807). Kendisine COMUS lakabını kazandıran eğlenceli fizik deneyleri ile bütün Avrupa'da ün kazandı. Gemicilikle ilgili yeni bir harita sistemi tasarladı ve kralın fizikçisi oldu. (L)

LEDRU - ROLLİN (Alexandre Auguste LEDRU, — denir), fransız siyaset adamı (Paris 1807 - Fontenay - aux - Roses 1874). Cumhuriyetçi avukat olarak 1834-1835 arasındaki büyük davalarda söz aldı. Garnier-Pagès ölünce Mans milletvekili oldu (1841); radikallerin aşırı sol kanadında yer aldı; sürekli olarak Guizot'nun siyasetine çattı. Genel oy sağlamak için kurduğu *Réforme* gazetesinde sosyalist Louis Blanc da yazdı (1843). Reformcu propaganda ziyafetleri (1847-1848) sırasında Odilon Barot'dan ayrıldı; «demokratik ve sosyal cumhuriyet» ilkesini savunarak (özellikle Lille'de) halkın sevgisini kazandı. Şubat devrimi sırasında geçici hükûmette içişleri bakanı olunca krallık valilerinin yerine (sonraları aşırılıkları yeni rejimi gözden düşürecek olan) hükûmet komiserlerini getirdi ve ilk genel seçimleri yaptı. İcra komisyonu üyesi oldu (10 mayıs), 15 mayısta sosyalistlerin çıkardığı kargaşalığın bastırılmasında yardım etti; fakat haziran günlerindeki aşırılıklar onu sola (Montagne) itti. Cumhurbaşkanı adayı oldu; sosyalist oyları kaybettiğinden, sadece Montagnard'lara ait 370 000 oyu alabildi. 5 İdare bölgesi tarafından Yasama meclisine seçildi (mayıs 1849), Oudinot'nun Roma seferine karşı 13 haziran gösterisini düzenledi; başarısızlığa uğradı; Paris'te saklandı, sonra Londra'ya kaçtı. Orada Mazzini ve Kossuth ile birleşerek bir Demokratik Avrupa komitesi kurdu. İmparatorluk devrinde adı haksız olarak Tibaldi meselesine karıştırıldı (1857) ve 1859 ile 1869 genel aflarından yararlanamadı. 1871'de geri döndü, Millet meclisine seçildi fakat katılmadı, sonra Vaucluse'den milletvekili seçildi (1874). Çeşitli eserler bıraktı: *Lettre à Lamartine sur l'Etat* (Devlet Üstüne Lamartine'e Mektup); *L'Eglise et l'Enseignement* (Kilise ve Öğretim) [1844] ve *Du Paupérisme dans les Campagnes* (Köylerde Yoksulluk) [1847]. (L)

LEDUC (Gaston), fransız iktisatçısı ve profesörü (Hérisson, Allier 1904). Beyrut'ta Hür Fransa yüksek görevlisiydi, 1947'de Paris Hukuk fakültesinde profesör oldu. Azgelişmiş ülkeler üstüne birçok çalışması vardır. (L)

LEDUC (René), fransız mühendisi ve uçak yapımcısı (Corbeil 1898 - İstres 1968). 1923'te Louis Breguet atelyelerine girerek, Hesaplama bürosu şefi oldu. *Contribution à l'Etude des Poutres Prismatiques* (Prizma Biçimindeki Mesnetlerin İncelenmesine Katkı) [1927] başlıklı teziyle doktora yaptı. 1930-1937 Arasında, ateşlemeyle hareket eden uçaklarla ilgili bir teoriyi geliştirdi. Böylece, bilmeden, 1907'de René Lorin tarafından bulunan ilkeyi yeniden tespit etmiş oldu. 1939'da hazırladığı ilk uçağını İkinci Dünya savaşının araya girmesi yüzünden, ancak on bir yıl sonra uçurabildi. Daha sonra, ses hızından daha yüksek hızlarda uçmayı sağlayacak âletler üstünde çalışmalar yaptı. (L)

LEDUC (Simon), fransız kemancısı ve müzik yayımcısı (Paris 1748 ? - ay.y. 1777). Gaviniès'nin öğrencisi ve Concert Spirituel'in solocusuydu. 1765'ten sonra besteler yapmağa ve yayımlamağa başladı. 1773'te, Gossec ve Gaviniès ile birlikte Concert Spirituel'i yönetti. Keman için konçertolar ve sonatlar, büyük orkestra için senfoniler, iki senfonik konçerto besteledi; bazı alman müzikçilerinin senfonilerini yayımladı. — Kardeşi PİERRE (1755-1816) ile kurduğu müzik yayınevinde bastırdığı eserler arasında Couperin'in besteleri de vardır. (L)

LEDUKSİT i. (belçikalı mineralog Auguste *Ledoux*'un [1887-1918] adından, fr. *leduxite*). Miner. Tabiî bakır, nikel ve kobalt arsenyür. (L)

LEDUM i. Bot. Kapsül biçiminde meyveleri ve şemsiye biçiminde beyaz küçük çiçekleri olan ağaçcık. (Avrupa'da yetişen iki türü vardır: bunlardan biri kokulu yapraklı *Labrador çayı*, diğeri de *yabanî biberiye*'dir. Fundagillerden.) [L]

LEDÜN i. (ar. *ledünn*). *Esk.* Yan, kat, huzur, nezd. ‖ Tanrı katı, Tanrı huzuru: *Bir nağme ki: ruhtur, ledündür; / Kur'an gibi rasihîn içündür* (M. Â. Ersoy). ‖ *İlm-i ledün*, ilâhî âleme ilişkin sırları çözmekle uğraşan bilim dalı: *Bir gelen ilm-i ledün sul-*

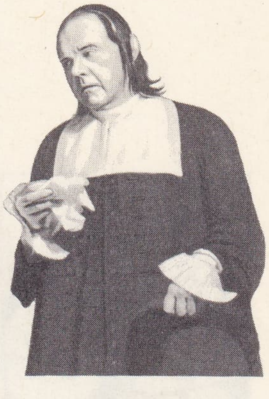

Fernand **LEDOUX**
«Tartuffe»te

Alexandre **LEDRU-ROLLİN**
madam Mongez'in eseri

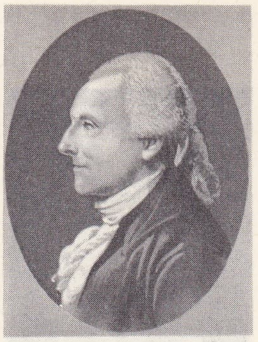

Richard LEE

R.E. LEE
güneyli generallerle

Foto. Lipnitzki, Bulloz, X (LAROUSSE)

tânıdır (Süleyman Çelebi). ‖ *Kitab-ı ledün,* ilâhî âlemin sırlarıyle ilgili bilgileri veren kitap: *Bu kârgâh-ı sun acep dershanedir / Her nakşı bir kitab-ı ledünden nişânedir* (Ziya Paşa).

◆ **Ledünnî** sıf. *Esk.* İlâhî sırlarla veya Tanrı'ya ilişkin bilgilerle ilgili olan, tanrısal.

◆ **Ledünniyat** çoğl. i. *Esk.* Tanrı'ya özgü ezelî bilgi. ‖ İlâhî âleme ilişkin sırlar. ‖ *Mec.* Bir işin içyüzü, gizli yönleri: *Bilinmedi yine hayfâ ledünniyât-ı umur / Hakayık-ı ilel-i-kâinât kaldı nihân* (Nazım Paşa).

◆ **Ledünniye** sıf. *Esk.* Ledünnî'nin dişili. ‖ *Mevahib-i ledünniye,* Tanrı'ya özgü ezelî bilgilerden Hz. Muhammed'e ilham olunan bilgiler. (M)

John LEECH «Punch» da çıkan karikatürü (1847) «İngiltere bankası, ekonomik kriz sebebiyle, John Bull'a müsekkin şurup içirirken»

LEE (Ann), ingiliz kadın mistiği (Manchester 1736 - Watervliet, Albany yakınları, New York 1784). Amerika'da Shaker'lar tarikatını kurdu. (L)

LEE (Charles), amerikan ihtilâl ordusu subayı (Dernhall, Cheshire 1731 - Philadelphia, Pennsylvania 1783). 44. Bölüğe bağlı bir teğmen olduğu sırada 9 temmuz 1755'te Edward Braddork'un Monongahela ırmağında yenildiği savaşa katıldı. 1758'de James Abercromby'nin Ticonderoga'ya giriştiği saldırıda yaralandı, 1759'da Niyagara kalesinin, 1760'ta Montreal'ın alınışında da bulundu. 103. Bölüğe bağlı bir yarbay olarak 1762'de John Burgoyne kumandasında Portekiz'de başarıyle savaştı. Ertesi yıl Wabash ve İllinois ırmakları üstünde bir koloni kurmayı teklif etti, fakat bu tasarısı dikkate alınmadı ve Lee 1765'te Polonya'ya gitti. Burada kral Stanislas II Augustus ile yakın bir dostluk kurdu ve ertesi yıl Polonya elçisi ile birlikte Türkiye'de görev aldı. 1769-1770'te rus ordusunda general rütbesiyle Türklere karşı savaştı; fakat hastalanması üzerine bu görevinden ayrıldı. 1771'de İngiltere'ye döndü, mesleğine uygun bir iş bulamayınca iki yıl sonra Amerika'ya gitti. Burada milliyetçilik davasını benimsedi, Dr. Myles Cooper'e cevap olarak ***Strictures a Plamphlet Entitled, «A Friendly Address to All Reasonable Americans»*** («Bütün Aklıbaşında Amerikalılara Dostça Bir Öğüt» Adlı Makaleyi Tenkit) [1774] adlı bir yazı yazdı. 1775'te Berkeley idare bölgesinde (bugün Virginia) satın aldığı araziye yerleşti.

Düşmanlıklar başladığı zaman Continental congress'i (Kıta meclisi) kendi tarafına çekmeyi başardı. Continental orduya (Kıta ordusu) Artemas Ward'dan sonra ikinci tuğgenerralliğe getirildi. Hiç de hakkı olmadığı halde albay William Moultrie'nin 28 haziran 1776'da Charleston'daki başarılı savunmasından kendine pay çıkardı ve halkın sevgisini kazandı. Ward'ın istifa etmesi üzerine en yüksek derecede tuğgeneral oldu. While Plains çarpışmasından (28 ekim 1776) sonra general George Washington'un Hudson ırmağını geçmesi yolunda verdiği emri dinlemedi, İngilizlere karşı bağımsız olarak hareket etmeyi tercih etti. Birliklerini New Jersey'in karşısında Basking Ridge'e geçirdi. Burasını kendine karargâh yaptı ve 13 aralık 1776'da yakalandı. New York'ta hapisteyken amerikan kolonilerinin nasıl yenilgiye uğratılacağı konusunda birtakım planlar yapmıştı. Bu belgeler daha sonra 1858'de general William How'un sekreterinin kâğıtları arasında bulundu. Fakat o sıralarda Lee'nin ihanet içinde bulunduğu bilinmiyordu. 1778'de mübadele ile serbest bırakıldı, sonra yeniden Continental orduya katıldı. 28 Haziranda Monmouth savaşında emirlere uymaması az daha amerikalıların yenilmesine yolaçıyordu. Askerî mahkemenin aldığı kararla ordudaki görevinden bir yıl süreyle uzaklaştırıldı. Bu olayın arkasından meclise yolladığı hakaret dolu bir mektup yüzünden 1780'de meclis kararıyle ordu ile olan ilişkileri de tamamen kesildi. Bundan sonra iki yıl Virginia'da kaldı, ölümünden kısa bir süre önce de Philadelphia'ya gitti. (M)

R. E. LEE

R. E. LEE, Chancellorsville savaşında, «Tavalier» (Seyyah) adlı atı üzerinde (mayıs, 1863)

LEE (Harriet), ingiliz kadın romancısı ve oyun yazarı (Londra 1757 - Clifton 1851). Sophia Lee'nin küçük kardeşi olan Harriet Lee 1796'da beş ciltlik ***The Errors of Innocence*** (Saflığın Yanlışları) adlı ilk romanını, 1797'de de ***Clara Lennox*** adlı ikinci romanını yayımladı. En ünlü eseri 12 hikâyeden meydana gelen ***Canterbury Tales*** (Canterbury Hikâyeleri) [1797-1805] adlı kitabıdır. Bu 12 hikâyeden ikisi kardeşi tarafından yazılmış, Kruitzner adlı hikâyeyi de 1822'de George Gordon Byron ***Werner*** adı altında oyunlaştırmış, Lee Hamilton da aynı hikâyeyi ***The Three Strangers*** (Üç Yabancı) adıyle sahneye uygulamıştır (1825). Lee'nin ayrıca ***The New Peerage*** (Yeni Soylular) [1818] ve ***The Mysterious Marriage*** (Esrarengiz Evlilik) [1798] adlı iki oyunu daha vardır. (M)

LEE (Nathaniel), ingiliz oyun yazarı (Hatfield 1653'e doğr.-Londra 1692). Racine'i taklit ederek trajediler yazdı. Başlıca eserleri: ***Neron*** (1675); ***The Rival Queens*** (Rakip Kraliçeler) [1677]; ***Mithridate*** (1678); ***Oidipus*** (1679); ***Lucius Junius Brutus*** (Dryden ile, 1681); Mme de la Fayette'in romanından ilham alarak ***The Princess of Clèves*** (Clèves Prensesi) [1681]; ***Constantin The Great*** (Büyük Konstantin) [1684]; ***Le Massacre de Paris*** (Paris Katliamı) [1690]. Restorasyon devrinde, geç kalmış bir Elizabeth çağı yazarı olan Lee, eylemin şiddetiyle trajedinin dar kalıplarını, bağdaştırmağa çalıştı. (L)

LEE (Richard Henry), amerikalı siyaset adamı (Stratford, Virginia 1732 - Chantilly, Westmoreland County, Virginia 1794). Sulh hâkimiydi, Philadelphia kongresinde Virginia delegesi oldu. Amerika'daki ingiliz sömürgelerinin bağımsızlaşma, antlaşmalar yapabilme, konfederasyon kurabilme haklan konusunda kongreye teklif getirdi (7 haziran 1776). Bu teklif, bir yıl sonra, 4 temmuzda oylandı. Kongre başkanı (1784) ve Virginia senatörü (1789) oldu; 1792'de siyasî hayattan çekildi. (L)

LEE (Robert Edward), amerikan generali (Stratford, Virginia 1807 - Lexington, Virginia 1870). West Point Harp okulunu bitirdi; istihkâm sınıfına ayrıldı. Meksika savaşında başarılar kazandı (1847). West Point okulu kumandanı oldu. Bir görevle Kırım'a gitti (1855), dönüşünde Washington'a başkumandan tayin edildi. Ayrılık savaşında güney orduları kumandanıydı. Kuzeylileri 1862'de Richmond ve Fredericksburg'da, 1863'te Chancellorsville'de yenilgiye uğrattı, Washington'a yürüdü, Gettysburg'da yenildi (1863), Richmond'da kuşatıldı; 9 nisan 1865'te, parlak bir savunmadan sonra Appomatox'ta teslim oldu. Daha sonra Lexington kolejini yönetti. (L)

LEE veya **LEGH** (Rowland), ingiliz piskoposu ve siyaset adamı (öl. Shrewsbury 1543). Henry VIII'nin sadık adamlarındandı. 1534'ten sonra Marches konseyine başkan oldu; konseyi ustalıkla ve sertlikle yönetti. (L)

LEE (sir Sidney), ingiliz edebiyat tenkitçisi (Londra 1859 - ay.y. 1926). 1890-1891'de sir Leslie Stephen ile *Dictionary of National Biography*'nin (Millî Biyografiler Lûgati) yayımını yönetti; 1891-1912 arasında lûgati tek başına yayımladı. *A Life of William Shakespeare* (Shakespeare'in Hayatı) [1898] adlı eseri önemlidir. (L)

LEE (Violet PAGET, **Vernon** — denir), ingiliz kadın edebiyatçı (Saint-Léonard, Pas-de-Calais 1856 - Maiaho, Floransa 1935). İtalyan sanatı üstüne denemeler, hikâyeler ve olağanüstü olayları konu olan *Louis Norbert* (1914) adlı bir roman yazdı. (L)

LEEA i. (İskoçyalı botanikçi *J. Lee*'nin adından [XVIII. yy.].). Afrika, Tropikal Asya, Okyanusya ve Avustralya'da yetişen yaprakları, sarmal dizili, çiçekleri salkım veya demet biçiminde olan ağaçcık. (Birçoğu Avrupa'da limonluklarda yetiştirilen elliden fazla türü vardır. Asmagillerden.) [L]

LEEB (Wilhelm VON), alman mareşali (Landsberg am Lech 1876-Schwangau 1956). Bavyeralı ve katolikti; Çin'de Boxer'ler savaşına katıldı (1900); sonra Berlin'de, Genelkurmay başkanlığında görev aldı. 1915'te binbaşı olarak Bavyera prensi Rupprecht'in yanında hizmet gördü ve onun kurmay başkan yardımcısı oldu. Reich Silâhlı kuvvetlerine geçti. 1936'da Kassel bölgesi gurup kumandanlığında bulundu, 1938'de emekliye ayrıldı. Seferberlikte tekrar göreve çağırılan Leep, Basel'den Luxemburg'a kadarki Alman - Fransız cephesinin kumandanı oldu; 14 haziran 1940'ta taarruza geçti, bir ay sonra feldmareşalliğe yükseltildi. 1941'de Rusya'da Kuzey Orduları grubunu yönetti; fakat 1942'de değiştirildi ve nazi rejimine olan soğuk tavrından ötürü 1944'te ordudan uzaklaştırıldı. (L)

LEECH (John), ingiliz karikatüristi (Londra 1817 - ay.y. 1864). *Punch*'a çizdiği üç binden fazla karikatüründe sertliğe kaçmayan bir mizah anlayışını sürdürdü. Elli kadar kitaba resim çizdi. *Comic History of England* (Gülünç İngiliz Tarihi) [1847-1848]; *Comic History of Rome* (Gülünç Roma Tarihi) [1852]. Victoria and Albert museum'da, Nothingham müzesinde, Charterhouse kitaplığında eserleri vardır. Bazen A. PEN imzasını kullandı. (L)

LEEDS, İngiltere'de (Yorkshire, West Riding) şehir, Pennine'lerin batısında, Aire kıyısında; 510 600 nüf. Üniversite. Müzeler. XVII. yy.dan kalma kilise. Yün işlemecilikte uzmanlaşan Leeds, XIX. yy.da gelişmiştir; dokuma sanayii sayesinde bugün de büyük bir yünlü kumaş ve giyim eşyası imalâtı merkezidir. Şehirde başka sanayi kolları da gelişmiştir: metalürji; sepicilik; ayakkabı fabrikaları; lokomotif ve dokuma makineleri yapımı; plastik maddeler. (L)

LEEGHWATER (Jan Adriaensz VON), hollandalı mühendis (De Rijp 1575 - Amsterdam 1650). Merkezî Hollanda'nın kurutulmasında yeldeğirmeni ile pompalama usulünü yaygınlaştırdı. (L)

LEE - HAMİLTON (Eugene Jacob), ingiliz şairi ve romancısı (Londra 1845 - Bagri di Lucca 1907). Yazar Violet Paget'in üvey kardeşi olan Lee-Hamilton, Oxford'da Oriel kolejde okudu. 1869'da ingiliz hariciyesinde diplomat olarak çalışmağa başladı. 1875'te sağlığının bozulması üzerine görevinden ayrıldı ve Floransa'ya yerleşti. Burada yıllarca yalnız başına yaşadı, bir yandan da yazı yazdı. Birçok şiir kitabı yayımladı. Bunların arasında *Poems and Transcripts* (Şiirler ve Yazılar) [1878], *The New Medusa* (Yeni Medusa) [1883], *İmaginary Sonnets* (Hayalî Soneler) [1888] ve *Sonnets of the Wingless Hours* (Kanatsız Saatlerin Soneleri) [1894] en önemli olanlarıdır. 1896'da yeniden sıhhatine kavuştu, iki yıl sonra da romancı Annie E. Holdsworth ile evlendi ve onunla birlikte *Forest Notes* (Ormandan Notlar) [1899] adlı eserini yazdı. Yayımlanan diğer eserleri arasında manzum bir trajedi olan *The Fountain of Youth* (Gençlik Çeşmesi) [1891], *İnferno*'nun (Cehennem) [1898] tercümesi ve *The Lord of the Dark Ded Star* (Koyu Kırmızı Yıldızın Yöneticisi) [1903] ile *The Romance*

Foto. LAROUSSE; Encyclopedia Americana

LEEUWARDEN kanal kıyısında tarihî «Tartı Evi» binası

of the Fountain (Çeşmenin Romanı) [1905] adlı iki romanı en önemli olanlarıdır. (L)

LEEK, İngiltere'de (Staffordshire) şehir, Pennine'lerin güneyinde; 19 200 nüf. İpek fabrikaları. Tuhafiyecilik. — Yakınında XIII. yy.dan kalma bir manastırın yıkıntıları. (L)

LEEMPOELS (Jef), belçikalı ressam (Brüksel 1867 - İxella. Brüksel 1935). Resmî kişilerin portrelerini yaptı; titiz ve arkaik bir üslûpla gündelik hayattan sahneler canlandıran, ikona biçiminde tablolarıyle tanındı. Namur, Leipzig ve Buenos Aires müzelerinde eserleri vardır. (L)

LEENHARDT (Maurice), fransız etnoloğu (Montauban 1878 - Paris 1954). Loyalty ve Yeni Kaledonya adalarında protestan misyoneri olarak çalıştı. Yeni Kaledonyalıların dili ve düşüncesi üstüne çok önemli çalışmalar yaptı. Toprakları ellerinden alınan ve alkolizmin kucağına bırakılan Melanezyalıları alçalmaktan ve ölümden kurtardı. Başlıca eserleri: *Notes d'Ethnologie Néo-Calédonienes* (Yeni Kaledonya ile İlgili Etnoloji Notları) [1930]; *Gens de la Grande Terre* (Büyük Toprak İnsanları) [1934]; *Do Kamo* (1947). [L]

LEER, Almanya'da (Batı Almanya, Aşağı Saksonya) liman şehri, Doğu Friesland'da, Ems halici yakınında; 21 800 nüf. Verimli bir tarım bölgesinin merkezi. Hayvan panayırı. Balıkçılık (ringa) limanı. Süt konservesi fabrikası. Çikolata, sabun, yağ fabrikaları. Demir dökümhanesi. Tersaneler. Makine yapımı. (L)

LEERDAM, Hollanda'da (Güney Hollanda) şehir, 11 200 nüf. Cam süs eşyası fabrikaları. (L)

LEERSİA i. (alm. botanikçisi J. D. *Leers*'in adından). Dik gövdeli otsu bitki; durgun su kıyılarında biter. (Buğdaygillerden.) [L]

LEESE (sir Olivier), ingiliz generali (doğ. 1894). İkinci Dünya savaşı başlarında Fransa'daki ingiliz kuvvetlerinin ikinci kurmay başkanıydı (1940). 1942'de Kuzey Afrika'daki XXX. Kolordu kumandanlığına getirildi ve El-Alemeyn, Mareth, Vâdi Akatit savaşlarına ve Sicilya harekâtına katıldı. Ocak 1944'te, general Montgomery İngiltere'ye dönünce Leese onun yerine İtalya cephesinde savaşan 8. İngiliz ordusu kumandanı oldu. Aynı yıl, amiral Mountbatten'e bağlı olarak, Güneydoğu Asya müttefik çıkarma kuvvetleri kumandanlığına tayin edildi. (M)

LEEUW (Antonius DE), hollandalı besteci (Rotterdam 1926). Badings ve Messiaen'ın öğrencisi, *Eyüp* adlı oratoryosu ile İtalia ödülünü kazandı (1956). Bir piyano konçertosu (1948), iki keman konçertosu (1953, 1961), iki senfoni (1950, 1951), bir missa brevis (1953), keman için bir sonatin (1962), senfonik parçalar (*Geri Hareketler*, 1957; *Plutos*, 1962), bir bale (*Gölgeler*, 1963) ve televizyonda temsil edilen bir opera (*Alceste*, 1963) besteledi. (L)

LEEUW (Gerardus VAN DER), hollandalı din tarihçisi (La Haye 1890-Utrecht 1950). Groningen üniversitesi din tarihi doçenti. 1945-1946 Yılları arasında Kültür bakanlığı yaptı. Fenomenolojiye dayanan tarihî ve dinî incelemeleriyle tanınmıştır. Başlıca eserleri: *Historisch Christendom* (Hıristiyanlık Tarihi) [1919]; *Einführung in die Phänomenologie der Religion* (Dinler Fenomenolojisine Giriş) [1925]; *La Structure de la Mentalité Primitive* (İlkel Zihniyetin Yapısı) [1933]; *L'Homme Primitif et La Religion* (İlkel İnsan ve Din) [1940]. (M)

LEEUWARDEN, Hollanda'da şehir, Friz'in idare merkezi 87 400 nüf. Friz stathouder'lerinin eski ikametgâhı olan şehirden birçok kanal geçer. Leeuwarden'de ilgi çekici yapılar vardır: XVIII. yy.dan kalma belediye sarayı; kançılarlık (Rönesans üslûbunda XVI. yy.); XV.-XVI. yy.dan kalma kilise. Eski evler. Metalürji. Kimya ve makine sanayii. Plastik maddeler ve elektrikli cihazlar yapımı. (L)

LEEUWENHOEK (Antony VAN). Bk. VAN LEEUWENHOEK.

LEEUWİN toprağı, Avustralya'nın güneybatı kıyısının eski adı, Swan River ile Nuyts burnu arasında; adını 1622'de kıyıyı bulan Hollanda gemisi *Leeuwin*'den almıştır. (L)

LEEWARD İSLANDS («*Rüzgâraltı adaları*»), Küçük Antiller'de adalar; dört grupta meydana gelir: Antigua ve Barbuda; Montserrat; Saint Kitts (Saint Christopher) ile Nevis ve Nevis'e bağlı Anguila; Virgin adaları, 145 000 nüf. 1 042 km². (M)

LEEWENHOEKİA i. (hollandalı tabiat bilgini Anton Van *Leeuwenhoek*'un adından.) Avustralya'da yetişen biryıllık küçük ot. (Bazı türleri Avrupa'da limonluklarda yetiştirilir. *Stylidiaceae* familyasından.) [L]

LE FANU (Joseph Sheridan), irlandalı gazeteci ve romancı (Dublin 1814-ay.y. 1873). Dublin'de Trinity kolejinde okudu. 1837'de *Phaudhrig Croohoore* ile *Shanus O'Brien* adlı baladlarını yayımladı. 1839'da İrlanda barosuna girdi. 1839-1858 Arasında sahibi olduğu *Evening Mail* (Akşam Postası) gazetesinin yayımcılığını yaptı. Tabiat üstü güçleri konu edinen romanlarıyle tanınır. Başlıca eserleri: *The House by the Churchyard* (Mezarlığın Yanındaki Ev) [1863]; *Uncle Silas* (Silas Amca) [1864]; *Guy Deverell* (1865); *The Tenants of Malory* (Malory'nin Kiracıları) [1867]; *The Wyvern Mystery* (Wyvern'ın Esrarı) [1869]; *Checkmate* (Satrançta Şah) [1870] ve *In a Glass Darkly* (Loş Bir Aynada) [1872]. (M)

LEFAUCHEUX (Casimir), fransız silâh yapımcısı (Bonnétable 1802-Paris 1852). Namlu dibinden dolma ilk av tüfeğini yaptı. (L)

LE FAUCONNİER (Henri Victor Gabriel), fransız ressamı (Hesdin 1881 - Paris 1946). İlk kübik ressamlardandı (Sonbahar Salonu, 1910); Amsterdam'a yerleşti, orada meydana getirdiği anlatımcı eserler, Genç Hollanda okulunu etkiledi. 1925'te Paris'e döndü, kübizmi bırakıp gerçekçi resme yöneldi; günlük hayattan sahneler, nü'ler çiçek resimleri yaptı. Pierre Jean Jouve'un portresi Art Moderne müzesindedir. Abbaye topluluğu yazarlarıyle bağıntı kurdu; Georges Duhamel'in, sonra da Stefan Zweig'in portresini yaptı. (L)

LEFÉBURE - WÉLY (Louis LEFEBVRE, — denir), fransız orgcusu ve bestecisi (Paris 1817 - ay.y. 1869). Benoist'nın (org), Halévy'nin, Adam'ın (besteleme) öğrencisiydi. 1831-1847 Arasında Saint-Roch kilisesinin, sonra Saint-Sulpice kilisesinin (1863) orgculuğunu yaptı. Dinî eserler, org ve piyano parçaları, senfoniler besteledi. (L)

mareşal **LEFEBVRE** madam Davin'in eseri Versailles müzesi, Paris

LEFEBVRE (Claude), fransız ressamı ve gravürcüsü (Fontainebleau 1632-Paris 1675). Le Sueur ve Le Brun'ün öğrencisi. Philippe de Champaigne'ın, daha sonra da Van Dyck'ın etkisinde kalarak tarih ressamlığını bıraktı. Louis XIV, Nicolas Olivier, kraliçe Marie-Thérèse, Mademoiselle de Montpensier, Philippe d'Orléans, Aumont dükü ve Le Camus'nün çeşitli portrelerini yaptı. Ofortları da vardır. Eserleri Louvre müzesindedir. (L)

LEFEBVRE (François Joseph), **Dantzig** dükü, Fransa mareşalı (Rouffach 1755-Paris 1820). 1773'te Fransız Muhafız birliğine girdi, tümgeneralliğe yükseldi (ocak 1794). Fleurus muharebesinde sivrildi (26 haziran), Hoche'un ölümünde geçici olarak Sambre-et-Meuse ordusuna kumanda etti (eylül 1797). Paris Tümeni kumandanlığında bulundu. 18-Brumaire darbesinde Napolyon'a yardım etti. 1800'de senatör, 1804'te mareşal oldu. Dantzig'i teslim aldı (24 mayıs 1807), İspanya'da 1808'de, Avusturya'da 1809'da savaştı, sonra Rusya seferinde (1812) ve Fransa savaşında (1814). Eski muhafız piyadesine kumanda etti. Senatoda Napolyon'un iktidardan düşürülmesi için oy kullandı ve Bourbon'lar tarafından Fransa Yüksek meclisi üyeliğine getirildi (haziran 1814). Yüzgün hükümeti sırasında Napolyon'a katıldı, 1819'da yeniden Yüksek meclis üyeliğine seçildi. 1783'te Catherine Hubscher adlı bir çamaşırcı kızla evlenmişti. Tiyatro yazarı Sardou, *Madame Sans-Gène* (Pişkin Kadın) adlı piyesinde bu kadının bayalığını anlatır (1893). [L]

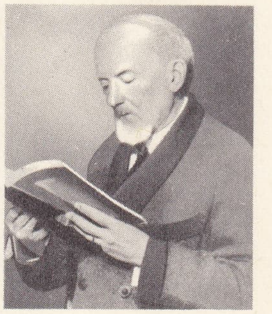

Georges **LEFEBVRE**

LEFEBVRE (Georges), fransız tarihçisi (Lille 1874-Boulogne-Billancourt 1959). *Les Paysans du Nord Pendant la Révolutior* (İhtilâl Sırasında Kuzey Köylüleri) [1924] adlı bir tezden sonra, Clermont, Strasbourg (1928) ve Paris fakültelerinde (1935) öğretmenlik yaptı. *Annales Historiques de la Révoluiton* (İhtilâlin Tarih Yıllıkları) müdürü oldu. Başlıca eserleri: *La Vente des Biens Nationaux* (Millî Emlâkin Satılması) [1928]; *La Grande Peur* (Büyük Korku) [1932]; *La Révoluiton Française* (Fransız İhtilâli) [1930]; *Napoléon* (1937); *Les Thermidoriens* (1937); *Quatre-Vingt-Neuf* (Seksen Dokuz) [1939]; *le Directoire* (1946). [L]

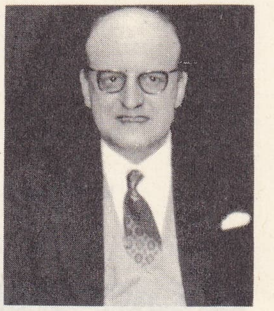

Theor **LEFÈVRE**

LEFEBVRE (Gustave), fransız Eski Mısır medeniyeti bilgini (Bar-le-Duc 1879-Versailles 1957). Kahire müzesi (1919-1928), École des Hautes Études'ün müdürüydü (1928). Eserleri: *Recueil des İnscriptions Grecques -Chrétiennes d'Egypte* (Mısır'daki Yunan -Hıristiyan Yazıtları Derlemesi) [1907]; *Grammaire de l'Egyptien Classique* (Klasik Mısır Dili Grameri) [1940]; *Romans et Contes Egyptiens de l'Époque Pharaonique* (Firavunlar Devrinde Mısır Roman ve Hikâyeleri) [1949]; *Essai sur la Médecine Egyptienne de l'Époque Pharaonique* (Firavunlar Devrinde Mısır Hekimliği Üstüne Deneme) [1956]. (L)

LEFEBVRE (Henri), fransız düşünürü (Hagetman Lande 1901). Komünist partisi üyesiydi, daha sonra partiden çıktı. Marksist düşünce üstüne yaptığı çalışmalarda özellikle Marx'ın gençlik eserlerini inceledi. Ayrıca çağdaş dünya meseleleriyle ilgili çalışmaları oldu. Bugün Bilimsel Araştırmalar Millî merkezinde çalışmaktadır. En önemli eserleri: *Matérialisme Dialectique* (Diyalektik Maddecilik) [1939]; *L'Existentialisme* (Varoluşçuluk) [1946]; *Logique Formelle et Logique Dialectique* (Biçimsel Man-

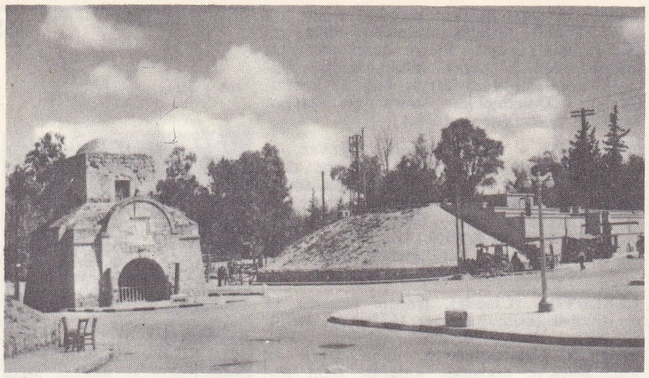

LEFKOŞE'de İsmet İnönü meydanı

LFFKOŞE'den bir görünüş

tık ve Diyalektik Mantık) [1947]; *Sosyalist Dünya Görüşü* (Le Marxisme) [1948]; *Contribution à l'Esthétique* (Estetiğe Katkı) [1953]; *Problèmes Actuelles du Marxisme* (Marksizmin Bugünkü Meseleleri) [1958]; *La Somme et Le Reste* (Toplam ve Kalan) [1959]. (M)

LEFEBVRE (Jules), fransız ressamı (Tournan 1836-Paris 1912) Léon Cogniet'nin öğrencisiydi. 1861'de Roma ödülünü aldı. Portrelerden başka tarihî tablolar da yaptı. Amiens ve Lyon müzelerinde eserleri vardır. (L)

LEFEBVRE (Roland), **Venedikli** denir, fransız ressamı (Bagneux, Saumur yakınları 1608-Londra 1677'lerde). Uzun süre Venedik ve Roma'da yaşadı, orada meşhur oldu. Sonra Fransa'ya döndü, Le Brun ile Colbert'in portrelerini yaptı. *Portrait d'Homme* (Erkek Portresi) adlı eseri ünlüdür (Narbonne Müzesi). [L]

LEFEBVRE - DESNOUETTES (Charles, kont), fransız generali (Paris 1773-İrlanda açıklarında 1822). Napolyon'un yaveriydi (1800), Muhafız Birliği Atlı Avcılar kıtası kumandanlığına getirildi, Westfalen'de kral Hieronymus'un yaverliğinde bulundu (1807). İspanya'da kendini gösterdi, oradayken esir düştü (1808). İngiltere'den kaçtı. Rusya (1812), Almanya (1813) ve Fransa seferlerinde savaştı. Yüzgün hükûmeti sırasında imparatora katıldı. Kara listeye alınarak ölüme mahkûm edildi, A.B. D.ye sığındı, oradayken affedildi. 1822'de *Albion* vapuruyle Fransa'ya dönerken gemisi yolda battı. (L)

LEFÈVRE (Frédéric), fransız yazarı (İzé, Mayenne 1889-Paris 1949). 1922'den ölümüne kadar *Nouvelles Littéraires* dergisinin başyazarıydı; *Une Heure Avec...* (... İle Bir Saat) adlı ünlü mülâkatlarıyle, iki savaş arası edebiyat hareketinin bir çeşit konuşmalı tarihçesini meydana getirdi (bu mülâkatlar sonradan yedi ciltte toplandı). Lefèvre, ayrıca, denemeler (*L'Itinéraire Philosophique de Maurice Blondel* [Maurice Blondel'in Felsefî Yolu], 1928; *Les Matinées du Hêtre Rouge* [Kırmızı Gürgenin Sabahları], 1929; *Entretiens sur J.K. Huysmans* [J.K. Huysmans Üstüne Konuşmalar], 1931; *L'Adhésion* [Bağlantı], 1941; *Mes Amis et mes Livres* [Dostlarım ve Kitaplarım], 1947) ve romanlar (*Samson le Magicien* [Büyücü Samson], 1930; *Le Sol* [Toprak] 1931; *Ce Vagabond* [Şu Serseri], 1936; *Le Terrible Pouvoir* [Korkunç İktidar], 1942) yazdı. (L)

LEFÈVRE (Gustave), fransız profesörü ve bestecisi (Provins 1831-Boulogne-Billancourt 1910). 1865'te Niedermeyer'in büyük kızıyle evlendi. Bu sebeple Niedermeyer'in 1853'te kurduğu dinî müzik okulunun yönetmeni oldu. Okula, klasik müzik okulu adını vererek yeni bir program uyguladı. Klasik ses müziği topluluğunu yeniden kurdu, XVI. ve XVII. yy. ustalarından eserler çaldırdı. Missalar ve *Traité d'Harmonie* (Armoni Ders Kitabı) adlı bir kitap yazdı (1899). [L]

LEFÈVRE (Jean Jacques), fransız kitapçısı ve yayımcısı (Domery 1779-Paris 1858). 1805'te de Deterville kitabevine çırak olarak girdi, kendi hesabına iş yapmağa başlayınca, 1806'dan 1813'e kadar hukuk eserleri yayımladı. 1815-1820 Arasında Jules Didot basımevinde hazırlanan, Boiste'ın *Dictionnaire*'i (Lûgat) ile fransız klasiklerinin 75 ciltlik serisini yayımladı. 1825'ten 1830'a kadar, Voltaire'in 43, Rousseau'nun 22 cilt tutan eserlerini, Walkenaer'in 22 ciltlik *Voyage à l'Intérieur de l'Afrique*'ini (Afrika içlerine Gezi), Laveaux'nun 2 ciltlik *Dictionnaire Français*'sini (Fransız Lûgati) ve yunan, latin, italyan, ingiliz klasiklerinin çoğunu kapsayan toplam 696 cilt kitap yayımladı. (L)

LE FÈVRE (Nicolas), fransız kimyacısı (Ardennes 1620'ye doğr.-Londra 1674). Vallot tarafından, krallık bahçesinde kimya denemeleri yapmakla görevlendirildi. Sonra Charles II'nin daveti üstüne Londra'ya gitti (1664) ve Saint-James kimya laboratuvarının yöneticisi oldu. Doymuş çözeltilerin varlığını ilk defa o belirtti. (L)

LEFÈVRE (René), fransız havacısı (Vénizel 1903). Assolant ve Lotti ile birlikte Kuzey Atlantiği geçişin (13 haziran 1929) ve Madagaskar'da hava yoluyle ticaretin (1931-1938) öncüsüdür. (L)

LE FÈVRE (Robert), fransız ressamı (Bayeux 1756-Paris 1830). Louis XVIII devrinde kral dairesinin ressamıydı. Başlıca eserleri, *İmparatoriçe Josephine, Louis XVIII* (Amiens müzesi), *Onsigny, Gretry, Denon* (Caen müzesi), *Angoulême Düşesi* (La Rochelle müzesi), *General Bonaparte* (Lisieux), *Carle Vernet, Charles X* (Louvre), *Marie Julie Clary* (Versailles müzesi) portrelerıdir. Akıl hastalığına tutularak intihar etti. (L)

LEFÈVRE (Theor), belçikalı siyasetçi (Gand 1914). Hukuk doktoru, Belçika Temsilciler meclisi (1946) ve Avrupa parlamentosu üyesi idi (1959-1961). 1950'den 1961'e kadar Sosyal-Hıristiyan partisi ve 1959'da Milletlerarası Hıristiyan-Demokratlar birliği başkanı oldu. 1961 Yasama seçimlerinden sonra başbakan olarak Eyskens'in yerini aldı. Özellikle dil kavgasına karşı koymak zorunda kaldı. Théo Lefèvre'in başkanlık ettiği koalisyon hükûmeti, 23 mayıs 1965 seçimlerinde liberallerin tahmin edilmeyen başarısı karşısında düştü. (L)

LE FÈVRE DE LA BODERİE (Guy), fransız hümanisti (Falaise yakınlarında La Boderie şatosu 1541 - ay. y. 1598). Papa Pius IV ve Felipe II tarafından Arias Montano ile birlikte, Anvers'de (1569 - 1573) basılan İncil'i hazırlamakla görevlendirildi. Yayımladığı kitaplar: *Dictionnaire Syro - Chaldéen* (Suriye Kalde Dilleri Lûgati), *Dictionnaire Arabe* (Arapça Lûgat), Cicero'dan (*De Natura Deorum*) [Tanrılar Üstüne]), Marsilo Ficino ve Pico della Mirandola'nın eserlerinden tercümeler. *L'Encyclie des Secrets de l'Éternité* (Sonsuzluğun Sırları Üstüne Genelge) [1571] adlı büyük şiir sayesinde Marguerite de Valois'nın himayesini kazandı. — Erkek kardeşi NICOLAS (La Boderie 1550 - öl. 1613) Le Fèvre ile birlikte çalıştı. (L)

LEFEVRE DE SAİNT - REMY (Jean), Bourgogne'lu kronikçi (Abbeville 1396'ya doğr. - Brugge 1468). Bourgogne dükü İyi Philippe'in danışmanıydı. 1430'da kendisine Toison d'Or nişanının çavuşluk rütbesi verildi; ve o zamandan itibaren de **Toison d'Or** adını aldı. 1408'den 1436'ya kadar geçen olayları kapsayan ve yer yer Monstrelet'nin etkisini taşıyan bir *Chronique* (Kronik) yazdı. (L)

LEFÈVRE D'ÉTAPLES (Jacques), lat. **Fabri** veya **Faber Stapulensis,** fransız ilâhiyatçısı (Etaples 1450'ye doğr. - Nérac 1537). Paris'te Isparta'lı Hermonymos'un öğrencisiydi, ondan yunanca öğrendi (1475), Paris'e yerleşince, Cardinal - Lemoine kolejinde felsefe dersleri verdi ve yeni bir akım yarattı: kendisinin ve öğrencilerinin eserleri, esnek diyalektikleriyle, yozlaşmış iskolastiklerin ağır eserlerinden ayrılır. *İntroductio in Terminorum Cognitionem* (1500) eseri, çeşitli disiplinlerin cüretli bir sınıflandırmasıdır. Ruhban reformu üstüne çalışan «Meaux topluluğu»nu kurdu; bu topluluk rahip sınıfında bir reform yaptığı gibi Kutsal Kitap'ı, halkın anlayacağı şekilde basitleştirerek fransızcaya çevirdi. Sorbonne üniversitesinin parlamentonun baskısıyle Meaux topluluğu 1525'te dağıldı ve Lefèvre, Strasbourg'a sığındı Fransa'ya döndükten sonra, Blois'da François I. in çocuklarına eğitmen oldu (1526), sonra Nérac'a, (1530), yeni fikirleri hoş karşılayan Navarra'lı Margarita'nın yanına gitti. Önderi olduğu *fabrist* hareket, doğrudan doğruya protestanlığa bağlanmaz. (L)

LEFÈVRE - GİNEAU (Louis), **Ainelle** şövalyesi, fransız fizikçisi (Authe, Ardennes 1751 - Paris 1829). 1780'de Collège de France'a deneysel fizik profesörü oldu. 1792'de ondalık sistemini kurmakla yükümlü komisyonun üyeliğini yaptı. 1807'de milletvekili seçildi, liberallerin yanında yer aldı. Delille'in *Trois Règnes de la Nature* (Tabiatın Üç Âlemi) adlı şiirinin sonuna bazı bilimsel notlar ekledi. (L)

LEFF i. (ar. *leff*). *Esk.* Dürme, sarma, devşirme, toplama. ‖ İçine sokma, içine iliştirme, bohça, zarf gibi bir şeyin içine koyup yollama.

— Ed. *Esk. Leffü neşr,* önce söylenen bir kavramla sonra söylenen arasında, birbirini tamamlayıcı nitelikte bağlantı kurma. İki kavramı en uygun biçimde bir fiille birbirine bağlama.

— ANSİKL. Ed. Edebiyatta bir sanat olan *leffü neşr* daha çok eskiden kullanılırdı. Eski şiir ve nesirde fiili mümkün olduğu kadar az kullanma geleneği vardı. Bu yüzden yazar veya şair art arda sıraladığı kavramları, deyimleri, cümlenin sonuna getirdiği tek fiille bir yargıya vardırır, birbirine bağlardı. Leffü neşr'de kavrama bir nitelik verme gereği vardır. Sözgelişi «Baki ile Nedim, divan şiirine yenilik getiren iki usta şairdir» cümlesinde önce söylenen Baki ve Nedim'e sonradan «yenilik getiren», «iki usta» niteleyici bir sıfat olarak veriliyor, böylece her ikisi de belli kavramlarla birbirine bağlıyor. Leffü neşr, önceki ve sonraki kavramların cümle içinde aldığı sıraya göre ikiye ayrılır: **1.** *leffü neşri mürettep,* iki kavram arasında kurulan bağlantının düzenli, mantık ve anlam bakımından uygun olması. Yenişehirli Avni'nin *«Bârân değil, şafak değil, ebr-i seher değil / Göz yaşıdır, ciğer kanıdır, dûd-i âhtır»* beyitinde, önceki kavramlarla sonrakiler arasında belli bir sıraya göre bağlantı kurulduğu için leffü neşri mürettep vardır; **2.** *leffü neşri müşevveş* veya *leffü neşri gayri mürettep,* bunda kavramlar arasında kurulan bağlantı mantık düzenine göre değildir. *«Şâirâne hüsn ile aşkın niyâz-ü nâzını»* mısraında görülen leffü neşr, mürettep değildir. Çünkü aralarında bağlantı kurulması istenen «aşk ile niyaz», «hüsn ile nâz» kavramlarıdır. Mısrada bunlar gerekli sıraya göre söylenmiyor. Doğrusu, «aşkın niyazı», «hüsnün nazı»dır.

◆ **Leffen** zf. *Esk.* Zarf v.b. şeylerin içine sokulmuş, içine iliştirilmiş olarak: *Rauf Bey bu raporları bana 27 Mayıs 1923 tarihinde şu tezkeresine leffen gönderdi.* (Atatürk). [M]

LEFFETMEK geçl. bİş. f. (ar. *leff* ve türk. *etmek*'ten). *Esk.* İliştirmek, katlayıp içine koymak: *Cemal Paşa, mektubuna imza koyduktan sonra, yine imzasıyle, mektubuna leffettiği bir hülâsada şu cümle*

Foto. Hürriyet arşivi (MEYDAN)

vardı. (Atatürk). (M)

LEFİF sıf. (ar. *leff*'ten *lefif*). *Esk.* Sarılmış, katlanmış olan.

— Gram. *Esk.* Arapçada, bir kelime kökünde aslî harflerden ikisi illetli olan. || *Lefîf-i makrun,* yan yana iki harfi illetli olan. || *Lefîf-i mefruk,* birinci ve üçüncü harfleri illetli olan. (M)

LEFKE, Kıbrıs adasının kuzey batısında Omorfo körfezi karşısında, Lefkoşe'ye bağlı, halkı türk olan kasaba; 5 000 nüf. (1969); Denizden 3 km içeridedir. Zengin maden yatakları vardır. Bakırlı pirit başlıca ihraç maddelerinden biridir (1958'de 228 821 t). Turunçgiller ve sebzecilik.
— Tar. Osmanlıların Kıbrıs seferi sırasında (temmuz 1570) venedik yönetimine karşı Lefke halkı ayaklandı. Venedikliler bu ayaklanmayı bastırdı. Osmanlı yönetimi sırasında kasaba imar edildi. Anadolu'dan gelen bir kısım halk buraya yerleştirildi. XIX. yy.da, Girne ilçesine bağlı bir bucak oldu. Kıbrıs adası İngiltere'ye devredilince de (4 haziran 1878) bucak olarak kaldı. Kıbrıs bağımsız bir cumhuriyet olunca (16 ağustos 1960) başkent Lefkoşe'ye bağlı bir kasaba oldu.

— Lefke'deki Minareli camii veya Pirî Paşa camii, osmanlı yönetimi sırasında Pirî Paşa tarafından yaptırıldı. (M)

LEFKE. Coğ. Bk. OSMANELİ.

LEFKELİ MUSTAFA PAŞA. Bk. MUSTAFAPAŞA *Lefkeli.*

LEFKOŞE, ing. **Nicosia,** yun. **Leukosia** veya **Lefkosia,** Kıbrıs'ın başkenti, adanın merkez ovası üzerinde; 95 500 nüf. (1960) [Banliyöleriyle birlikte.]

● *Coğrafya.* Şehir, Trodos dağları ile Beşparmak dağları arasında yer alan ovanın ortasındadır. Venediklilerin 1567'de yaptığı surlarla ikiye ayrılır. Sur içinde birçok tarihî bina, sur dışında sanayi kuruluşları bulunur. Yılda ortalama 380 mm yağış alır. Lefkoşe ovasında narenciye ürünleri, kayısı, zerdali, kimyon, boyaotu, anason ve diğer sanayi bitkileri yetiştirilir. Un, makarna, peynir, sigara, bira, mozaik, mermer, akü, sabun, seramik, giyim eşyası fabrika ve atelyeleri, alçı değirmenleri, şehri, adanın en önemli ticaret ve sanayi merkezi durumuna getirir. Adanın çeşitli taraflarından gelen yollar Lefkoşe'de birleşir. 1881'de Lefkoşe'nin nüfusu 11 356 (üçte ikisi türk), 1901'de 14 752, 1911'de 16 052, 1921'de 18 579, 1931'de 23 677, 1946'da 34 485 idi. 1960'ta 45 490'a ulaştı. Köylerin nüfusu 108 940'tır. Şehirde 14 689, banliyö ve köylerinde 26 047 türk vardır. Lefkoşe'ye, Dali, Değirmenlik, Lefke, Omorfo, Solya ve Yerolakko bucakları bağlıdır.

● *Tarih.* Lefkoşe'nin ne zaman kurulduğu belli değildir. Fenikeliler zamanında adanın *Ledra* olduğu bilinmektedir. Fenikelilerden sonra, Lefkoşe'ye Asurlular (M. Ö. 709 - 612), Mısırlılar (M.Ö. 548 - 525), Persler (M.Ö. 525 - 332), Büyük İskender (M.Ö. 332 - 323), Ptolemaios'lar (M.Ö. 306 - M.Ö. 80), Romalılar (M.Ö. 59 - M.S. 395) hâkim oldular. M.S. 395 tarihinde Bizans'a bağlanan Lefkoşe, Kıbrıs, Lusignan'lar

François LEFORT
J. Gale'in gravürü
des Estampes, Cabinet Paris

yönetimine geçince (1192), adanın ve krallığın şehri oldu, bir ticaret ve kültür merkezi durumuna geldi. 11 Temmuz 1426'da, Memlûk kuvvetleri Lefkoşe'yi alarak yağma ettiler. Venedikliler hâkim olunca (1489), Lefkoşe yine merkez olarak 1570'e kadar Venedik yönetiminde kaldı. Osmanlılar 4 temmuz 1570'de Lefkoşe'yi kuşattılar. 9 Eylül 1570'te Türklerin eline geçti ve Kıbrıs beylerbeyliğinin merkezi oldu. 1878'de İngilizlere bırakıldı. 82 Yıllık ingiliz yönetiminden sonra 16 ağustos 1960'ta kurulan Kıbrıs cumhuriyetinin başkenti oldu.

● *Güzel sanatlar.* Camiler. *Bayraktar camii,* şehrin Osmanlılar tarafından alınışında Constanza burcu üzerine ilk türk bayrağını dikerken ölen bayraktarın hatırasına yapıldı. 1962 Yılında Rumlar tarafından tahrip edildi. *Selimiye camii,* bir latin katedrali olarak yapımına 1208'de başlandı ve 1326'da bitirildi. 1373'te Cenevizliler tarafından tahrip edilen katedral 1570'te Türkler tarafından onarılarak, iki minare, mihrap ve mimber eklendi; *Ayasofya camii* adıyle açıldı. Bahçesinde klasik bir şadırvan, doğu kapısı üzerinde Sultan Abdülaziz'in tuğrasıyle bir kitabe vardır. Camiin adı, 1954'te *Selimiye camii* olarak değiştirildi. *Yeni cami,* XVI. yy. da kilise olarak yapıldı ve Türkler tarafından camiye çevrildi (1571). XVII. yy.da yerine bugünkü cami yapıldı. *Haydarpaşa camii,* XVI. yy. sonlarında, gotik tarzda yapılmış olan Catherina kilisesinden çevrildi. *Ömeriye camii,* 1571'de, eski Augustinus kilisesinden çevrildi; 1955'ten beri kullanılmıyor, 1963'te tahrip edildi. *Sarayönü camii,* 1902'de yapıldı. Mimarî bakımından arap etkisinde kalmış bir türk eseridir. *Arapahmet camii,* Arapahmet mahallesinde, 1845'te Bizans tarzında yapılmış kubbeli ve minareli bir türk eseridir. Avlusunda klasik bir şadırvan ile mezarlık vardır. *Araplar camii,* Lefkoşe'nin rum kesiminde küçük bir yapıdır.

Tekkeler: *Azizefendi tekkesi,* Türk belediye pazarının bitişiğindedir. Kıbrıs'ın fethinde ölen alay müftüsü Aziz Efendi adına Selim II tarafından yaptırıldı. *Mevlevî tekkesi,* XVII. yy.da yapıldı. Tekkede, şeyhlik yapmış 16 mevlevînin mezarları bulunan bir türbe vardır. 1962'de Kıbrıs Türk müzesi oldu.

Hanlar: *Büyük han,* ilk Kıbrıs beylerbeyi Muzaffer Paşa tarafından yaptırıldı (1570). 67 Odası ve iç avlusunda mermer sütunlar üzerine yapılmış bir mescidi vardır. *Kamarcılar hanı,* XVI. yy. sonlarında Türkler tarafından ingiliz devrinde yapıldı. Diğer eserler. *Büyük hamam,* XIV. yy.da yerin 1,80 m aşağısında yapıldı. Bugün Türkler tarafından kullanılır. *Bedesten,* XVI. yy. başlarında iki kısım halinde yapılarak sonradan birleştirildi ve 1583'te bugünkü durumunu aldı. *Büyük medrese,* 1936 yılında yıktırılarak yerine İmam Hatip okulu yapıldı. *Kıbrıs müzesi,* İngilizler tarafından kuruldu (1882).

Surlar. *Baf kapısı,* İbelin kontesi Alix, 1226 yılında şehre bir kale ve manastır yaptırdı. 1426'da Memlûkların tahrip ettiği kale sonradan onarıldı. Venedikliler, şehri çevreleyen surları bugünkü şekle sokunca kaleyle manastır yıkıldı (1567), 1820'de Mahmud II'nin bir tuğrası bu kapı üzerine kondu. 1878'de esas kapı kapatıldı. *Girne kapısı,* 1567'de şehrin surları yeniden yapılırken terkedilen üçüncü kapıdır. 1820'de şehre bakan tarafına, Mahmud II'nin bir tuğrası konuldu. 1931'de hisarlar kaldırılınca kapı ortada kaldı. *Magosa kapısı,* 1567 yılında Guilie Savergano tarafından yapıldı. 1820'de üzerine Mahmud II'nin tuğrası konuldu. (M)

LE FLEM (Paul), fransız bestecisi (Lézardrieux 1881). Schola cantorum'da V. d'Indy'nin öğrencisiydi; 1925'te bu okulun kontrapunto öğretmeni oldu. Ch. Bordes'un ölümünden sonra Saint - Gervais şarkıcılarını yönetti. Müzik tenkitçisi olarak birçok dergi ve gazetede makaleler (*Echo de Paris, Comoedia*) yazdı. Piyano parçaları (*Fundalıklar Arasında, Kumsallarda, Eski Haç Tepesi, Nisan, Katırtırnaklarının Şarkısı*), yedi *Piecer Enfantines* (Çocuk Parçaları), ses eserleri (*A Cappella* üç koro) ve melodileri vardır. Oda müziği alanında, keman ve piyano için bir sonat, bir beşli (1912); sahne müziği ve dramatik müzik türünde, *Aucassin ve Nicolette* (1909), *Lady Macbeth'in Çılgınlığı, Saint - Malo Bülbülü* (1938), *Manzara, Ormanda Perilerin Köşesi* (1944), *Denizlerin Büyücüsü* (1947) adlı eserleri sayılabilir. Le Flem 1958'de bir senfoni ve 1963'te bir kantat besteledi. (L)

LEFORT (François), rus devlet adamı (Cenevre 1656 - Moskova 1699). İsviçre'de yerleşmiş iskoçyalı bir ailenin oğludur. Calvin'ciliği benimsedi. Fransız ordusunda görev aldı. Bir düellodan sonra Hollanda'ya (1674) ve Rusya'ya gitti (1675). Orada Büyük Petro ile ilişki kurdu. Rus kuvvetlerini avrupa tarzında teşkilâtlandırdı. Ukrayna'da savaştı (1687-1689), baş amiralliğe tayin edildi ve Azak seferini yönetti (1695-1696). Çar'ın Batı'ya yaptığı gezide (1697) onun yanında bulundu ve Novgorod genel valisi oldu. (L)

LE FORT (Gertrud VON), alman kadın yazarı (Minden 1876). Protestandı, sonra katolik oldu (1925). Dinî duygulara geniş yer verdiği şiir ve romanlarında hem kiliseyi hem de Almanya'yı övdü. Şiirleri: *Hymnen an die Kirche* (Kilise için İlâhiler) [1924], *Hymnen an Deutschland* (Almanya için Şarkılar) [1932], *Die Heimatlosen* (Vatansızlar) [1950]. Romanları: *Das Schweisstuch der Veronika* (Veronika'nın Kefeni) [2 cilt; 1928 - 1946], *Der Papst aus dem Ghetto* (Getto'lu Papa) [1930], G. Bernanos'un *Dialogues des Carmélites* (Kar

Gertrud von LE FORT

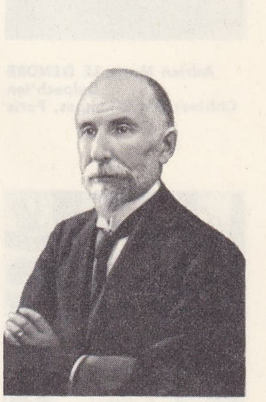

Abel LEFRANC

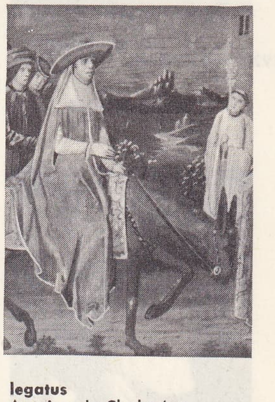

legatus
Antoine de Chalon'un minyatürü (XV. yy.)
Autun kitaplığı, Fransa

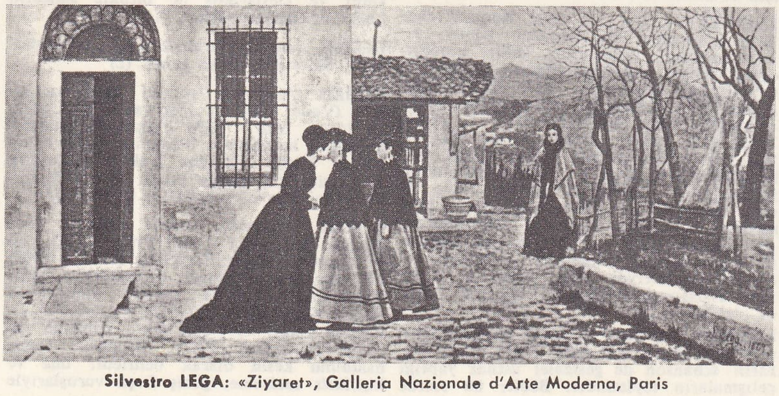

Silvestro LEGA: «Ziyaret», Galleria Nazionale d'Arte Moderna, Paris

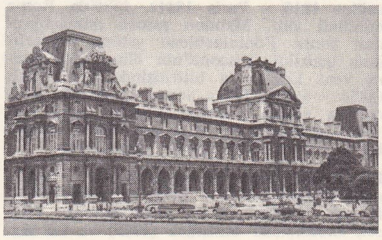

Hector LEFUEL
Louvre sarayı
Turgot-Richelieu ve Colbert pavyonları

Foto. X, Manuel (LAROUSSE) ; Dizionario Enciclopedico Italiano

Adrien Marie LE GENDRE
Delpech'ten
Cabinet des Estampes, Paris

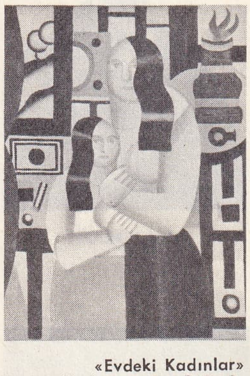

«Evdeki Kadınlar»
1922) Art Moderne müzesi, Paris

Fernand LÉGER

1947'de

melit Rahiplerinin Diyaloğu) [1949] adı altında senaryosunu yaptığı *Die Letzte am Schafott* (İdam Sehpasında Sonuncu Kadın) [1931], *Das Reich des Kindes* (Çocuğun Dünyası) [1934], Die *Magdeburgische Hochzeit* (Magdeburg Düğünü) [1938], *Die Abberufung der Jungfrau von Barby* (Barby Bakiresinin Geri Çağrılması) [1940], *Das Gericht des Meeres* (Denizin Yargısı) [1943]. (L)

Le Fort ameliyatı. Jinekoloji. Dölyatağı düşüklüğünü tedavi amacıyle dölyolu mukozasını yardıktan sonra dikerek bölme yapıp dölyolunu kısaltmayı öngören cerrahî teknik. (L)

LEFRANC (Abel), fransız bilgini (Elincourt - Sainte - Marguerite, Oise 1863 - Paris 1952). Collège de France'ta profesör (1904) oldu. Çalışmaları, Rönesans devri düşünce ve edebiyatını inceleme konusunda yenilik getirdi: *La Jeunesse de Calvin* (Calvin'in Gençliği) [1888]; *Les Idées Religieuses de Marguerite de Navarre* (Navarra'lı Margarita'nın Dinî Düşünceleri) [1898]; *Les Navigations de Pantagruel* (Pantagruel'in Deniz Seyahatleri) [1905]; *Les Grands Ecrivains Français de la Renaissance* (Rönesans'ın Büyük Fransız Yazarları) [1914]; *Calvin et L'Éloquence Française* (Calvin ve Fransız Belâgati) [1934]; *La Vie Quotidienne au Temps de la Renaissance* (Rönesans Devrinde Günlük Hayat) [1938]. Rabelais'nin eserlerinin baskısına başladı, (1912'den itibaren), *Dernières Poésies de Marguerite de Navarre*'ı (Navarra'lı Margarita'nın Son Şiirleri) [1896] yayımladı. *A la Découverte de Shakespeare* (Shakespeare'i Ararken) [1945 - 1950] adlı kitabında, bu büyük şaire mal edilen eserlerin aslında lord Stanley tarafından yazıldığını ileri sürdü. (L)

LE FRANC (Marie), fransız kadın edebiyatçı (Sarzeau 1879 - Sarzeau, Morbihan 1965). Bretagne'lı bir gümrükçünün kızıdır; yirmi altı yaşında Kanada'ya gitti, bir yandan ders verirken bir yandan da Kanada basınına yazılar yazdı. Fransa'ya gönderdiği *Grand - Louis L'Innocent* (Masum Grand - Louis) adlı romanı 1927'de Femina ödülünü aldı. Canlı ve coşkun bir şiir havasındaki öbür eserleri şunlardır: *Hélier, Fils des Bois* (Ormanlar Çocuğu Hélier) [1929], *Grand - Louis le Revenant* (Hortlak Grand - Louis) [1933], *La Randonnée* (İhtiraslı Gezinti) [1936], *Le Fils de la Forêt* (Ormanın Oğlu) [1952]. (L)

LEFREN (Johan Peter), isveçli subay (Abo 1784 - Stockholm 1862). 1808 - 1809 ve 1813 - 1814 savaşlarına katıldı, 1821'de Karlberg'teki Askerî akademinin müdürü ve 1844'te Savaş Konseyi başkanı oldu. «*Askerlik Bilimi dersleri*» (1817-1818) başlıklı kitabı İsveç'te klasik bir eser sayılır. (L)

LEFROİD DE MÉREAUX (Nicolas Jean), fransız bestecisi (Paris 1745 - ay.y. 1797), opera ve oratoryolar yazdı. — Oğlu JEAN NICOLAS, fransız bestecisi (Paris 1767 - ay y. 1838), piyano ve oda müziği besteledi. — JEAN AMEDÉE, öncekinin oğlu (Paris 1802 - Rouen 1874); açıklamalı bir antoloji olan *Les Clavecinistes de 1737 à 1790* (1737'den 1790'a Kadar Klavsenciler) adlı bir kitap yayımladı. (L)

LEFSCHETZ (Solomon), rus matematikçisi (Moskova 1884). Princeton'daki Institute for Advanced Studies'de profesör oldu. Modern cebirsel topolojinin kurucularındandır. Topolojiyle cebirsel yüzeyler geometrisi arasındaki bağlantıları araştırdı. (M)

LEFUEL (Hector), fransız mimar (Versailles 1810 - Paris 1881). 1839'da Roma ödülünü aldı. Meudon şatosu mimarlığından sonra Fontainebleau şatosu mimarlığına getirildi. Visconti'nin ölümünden sonra yeni Louvre'un bitirilişinde görev aldı (1854 - 1857). Daha sonra Carrousel meydanına açılan kapıları yeniden inşa etti. 1855 Milletlerarası sergisinde Güzel Sanatlar sarayının çalışmalarını yönetti. (L)

LE FUR (Louis Erasme), fransız hukukçusu (Pontivy 1870 - Evry, Issonne 1943). Hukuk fakültesi, Paris Milletlerarası Yüksek İncelemeler enstitüsü (1929) ve La Haye Milletlerarası Hukuk akademisinde (1923 -1927) profesörlük yaptı. Yayımladığı başlıca eserler: *Des Représailles en Temps de Guerre, Représailles et Réparations* (Savaş Zamanında Misillemeler, Misilleme ve Onarımlar Hakkında) [1919]; *Guerre Juste et Juste Paix* (Haklı Savaş ve Âdil Barış) [1921], *Recueil de Textes de Droit International Public* (Devletler Umumî Hukuku Metinleri Derlemesi) [1928]. (L)

LEGA (Silvestro), italyan ressamı (Modigliana, Forli 1826 - Floransa 1895). 1846'da Floransa'ya yerleşti. Pollastrini, Mussini ve Ciseri'nin öğrencisi olarak romantik akıma yöneldi. 1861'de Floransa millî sergisinde, pusu kuran askerleri temsil eden bir tablosuyle tanındı. Sergide Cabiance, Borrani ve Signorini'nin resimlerini görerek, derhal onların tekniklerini benimsedi ve bu izlenimci ressamlara katıldı. 1863 - 1870 Arasında *Villa'ya Ziyaret*, *Yemekten Sonra* (Milano, Brera), *Ziyaret* (Roma), *Nişanlılar* (Milano) gibi şaheserlerini verdi, sonra başına gelen kötü olayların (sevgilisi Virginia Battelli'nin ölümü, maddî sıkıntılar, onu hemen hemen kör bir hale sokan göz hastalığı ve nihayet ölümüne sebep olan kansere yakalanması) etkisinde renk aşırılıklarına ve duygusallığa yöneldi; *Kadınlığa Özenen Kız Çocukları* (1870), *Süt Anneyi Ziyaret* (1873), *Signora Bandini Kızları*, *Ressam Nomellini*, *Heykelci Bois*, *Pembe Şal* (Cenova, özel koleksiyon), *Kötü kadın*, *Romanya'dan Manzara*, *Kriket Maçı* (Milano, özel koleksiyon) ve *Fragomeni'nin Portresi* (Pegli, özel koleksiyon) adlı tablolar bu ikinci dönemin ünlü eserleridir. (L)

Lega İtalica, Francesco Sforza tarafından Venedik, Milano, Floransa ile Papa ve Napoli arasında, 1454'te Venedik'te kurulan birlik. Birliğin amacı, İtalya'da siyasî bir denge sağlamaktı. Birçok kere yenilenen bu birlik, Charles VII'nin İtalya'ya müdahalesiyle (1494) sona erdi. (M)

Legal tepkimesi. Biyokim. Sodyum nitroprusyat'ın alkali ortamda verdiği renkli keton tepkimesi. (L)

LEGASPİ, Filipinler'de şehir, Luzon adasında, Albay körfezi kıyısında; 15 800 nüf. Luzon'un doğu kıyısının başlıca limanı olan Legaspi'den hindistancevizi içi ve abaka ihraç edilir. (L)

LEGAT (Nicolas), rus dansçısı ve koreografı (Petersburg 1869-Londra 1937). 1888'de Petersburg İmparatorluk tiyatrosunda sahneye çıktı. 1905'te bale öğretmeni oldu, koreografiler düzenledi (*Çizmeli Kedi*, *Kırmızı Küçük Çiçek*). Rus devriminden sonra, Londra'da bir dans okulu açtı, bu okulda seçkin dansçılar yetiştirdi. — Ölümünden sonra, Londra'daki okulu, Moskova devlet operasının ve Petersburg operasının eski yıldızlarından olan karısı Nadine Nicolas **Legat** yönetti. (L)

LEGATO i. («bağlı» anlamında ital. k.). Müz. Seslerin birbirini kesiksiz olarak takip etmesi gerektiğini belirten terim. *Legato*, üflemeli çalgılarda, soluk almadan çalarak yaylılarda ise, ses dizisini tek yay çekişte duyurarak elde edilir ve yay şeklinde bir çizgiyle gösterilir. Terim aynı zamanda ses için de kullanılır.) [L]

LEGATUS i. (lat. k.). Esk. Rom. Eyaletlerin yönetimini denetlemekle görevli senato komiseri. (Legatuslar, valiler nezdine, onları senato adına denetlemek ve gerekirse yerlerine başkalarını tayin etmek üzere gönderilirdi. Başlangıçta «magistratus imperium»una sahip değillerdi. M.Ö. I. yy.da, Pompeus'u örnek alarak, valiler legatusları keyiflerince seçmek hakkını elde ettiler [*legati prograetorel*]. ‖ İmparator adına imparatorluk eyaletlerini yöneten veya senato eyaletlerinde valiye yardımcı olan memur. ‖ *Lejyon legatus'u*, imparatorluk devrinde (I. - III. yy.) bir lejyona kumanda eden subay. (Senatörler arasından seçilmesi mecburîydi. Aynı zamanda lejyonun kışlasının bulunduğu eyaletin valisi de olabilirdi.) [L]

Légendes Epiques (LES) [*Destanî Efsaneler*], J. Bédier'nin eseri (1908-1913). Yazarın «chanson de geste»ler üstüne yaptığı çalışmaların toplamıdır. Bédier bu eserde Fauriel ve Gaston Paris'nin ileri sürdükleri tezleri reddeder. Ona göre bu destanlar ne eski kantilenalardır, ne de yavaş yavaş halkın hayalinden doğmuştur. Bunlar XI. yy.da hac yolları üzerindeki kiliselerde oluşmuştur. Bu kutsal yerlerde, karolenj devri kahramanlarının mezarları veya kalıntıları saklanırdı. Buralardaki din adamları da jonglörlerin yardımıyle «chanson de geste»leri yazdılar. (L)

LE GENDRE (Adrien Marie), fransız matematikçisi (Paris 1752 - ay. y. 1833). Paris Askerî okulunda matematik dersleri verdi (1775 - 1780). 1787'de, Paris rasathanesi ile Greenwich rasathanesi arasında kurulacak geodezi bağlantısında görev aldı. Devrim idaresi zamanında, metre sisteminin Fransa'da kabul edilmesi sırasında girişilen büyük geodezi işlemlerinin ön hazırlıklarına katıldı. Bu fırsatı değerlendirerek, o zamana kadar uygulanan bütün metotları yeniledi. Daha sonra, trigonometri alanında önemli teoremler öne sürdü; özellikle, küresel üçgeni düzlem olarak düşünüp açılarda bazı düzeltmeler yaparak alanını hesapladı. *Sur la Figure des Planètes* (Gezegenlerin Şekli Üstüne) [1784] adlı inceleme yazısında, kendi adıyle anılan çokterimlileri ortaya attı. *Eléments de Géométrie* (Geometrinin Temel Bilgileri) [1794] adlı eserinde, Eukleides postülatını ispatlamak için çok çeşitli ve yeni yollar denedi. Bununla birlikte, Eukleides'ci olmayan geometrilerin ortaya çıkmasıyle, Le Gendre'ın bulduğu sonuçların geçerliliği yeniden tartışma konusu oldu. *Théorie des Nombres* (Sayılar Teorisi) [1798] adlı eserinde, ikinci dereceden kalanların karşıtlığı kanunu gibi ilgi çekici sonuçlar yer alır. Yine de en değerli eseri, *Théorie des Transcendantes Elliptiques* (Eliptik Üstün Sayılar Teorisi) [1825 - 1832] adlı inceleme kitabıdır; bu eserinde, eliptik integrallerden hareket ederek, ustaca bir çözümlemeyle bu integralleri kendi adıyla anılan güç şekle indirgemeği başarmıştır. Le Gendre'ın bu alandaki araştırmaları, daha sonra Abel ve Jacobi'nin çalışmalarıyle tamamlandı. (L)

LEGENDRE (Louis), fransız siyaset adamı (Versailles 1752 - Paris 1797). Paris'te kasaptı. Palais - Royal'de Necker'in lehine gösteride bulundu (13 temmuz 1789). Bastille'in zaptına ve ekim hareketlerine katıldı. Kordelye ve Jakoben'ler kulübüne girdi ve «Mösyö» kelimesiyle kralın sözünü keserek ün kazandı (20 haziran 1792). Konvansiyon'da Montanyar milletvekili, Genel Güvenlik komitesi üyesi oldu. Danton'un dostu olmakla beraber onu terketti; Thermidor hareketinde de Robespierre'e saldırdı. Thermidor karşıhareketinin tahrikçilerinden biri oldu ve 1. Prairial'de (20 mayıs 1795) halk ayaklanmasının bastırılmasını yönetti. Eskiler meclisinde milletvekili oldu ve ondan sonra önemini kaybetti. (L)

LEGENDRE (Nicolas), fransız heykeltıraşı (Etampes 1619 - Paris 1671). Saint - Paul (Paris) kilisesinin, Poitiers katedralinin, Gaillon manastırının ve Vaux şatosunun ağaç kaplama işlerinde çalıştı. Aynı zamanda Versailles'ın ilk parkı için taştan saksılar yaptı ve Desjardins ile birlikte Mazarin kolejinin alınlığını işledi. (L)

LÉGER (Alexis), fransız şairi ve diplomatı. Bk. SAINT - JOHN PERSE. (L)

LÉGER (Antoine), isviçreli protestan rahibi (Vaud kontunu 1596'ya doğr. Cenevre 1662). 1628 - 1636 Yıllarında İstanbul protestan kolonisinin hizmetine bağlı rahip olarak Patrik Kyrillos Lukaris'i Reform hareketine kazanmağa çalıştı ve onunla birlikte *İncil*'i halk yunancasına çevirdi. (L)

LÉGER (Fernand), fransız ressamı (Argentan 1881 - Gif - sur - Yvette 1955). Önce Caen'de, sonra Paris'teki (1897 - 1902) bir mimarlık bürosunda desinatörlük yaptı, izlenimcilik akımına katıldı (*Sanatçının Amcasının Portresi*, [1905]). Cézanne'ın etkisinde kaldı; 1910'dan sonra kübizme yöneldi (*Tiryakiler*, [1911]). 1918'den sonra üslûbunu kesin olarak belirledi: düz ve kişiliksiz malzeme, geniş fırça vuruşlarıyle

Foto. Friedland-Viollet, X (LAROUSSE)

sürülmüş açık ve canlı renkler, mekanikle ilgili konulara yöneliş (çarklar, miller, pistonlar, makaralar). Resimlerindeki insan figürleri borulardan yapılmış otomatları andırır (*Şehirde İnsanlar*, [1919]); eser bütünüyle, önceleri, hareketli, karmaşık düzenler, daha sonra da kesin bir denge kurmak için bir vesiledir (*Meyve Tabağı*, [1925]); o sıralarda Lèger, nesneleri, ya tek başlarına veya sadece bir çizgi, biçim ve renk sistemi kurmak için biraraya getirdi, diğer nesnelerle birlikte işlemeğe başladı (*İskambil Kralı*, [1927]) ve alışılmış mantığın dışına çıktı (anahtarlar, anahtarlıklar, şemsiyeler, demiryolu traversleri, bisikletler, pipolar, gönyeler, saat zembereklери v.b.). İkinci Dünya savaşı sırasında Amerika'da kalan Lèger, daha kıvrak biçimlerin hâkim olduğu tablolar yaptı (dalgıçlar, cambazlar, bisikletliler). Fransa'ya döndükten sonra bu eğilimini Normandiya manzaralarında, çiçekli, meyveli ve kuşlu natürmortlarında daha da geliş tirdi. Notre - Dame d'Assy (Yukarı Savoie, 1946) kilisesinin cephesindeki büyük mozaiği yaptı, ayrıca seramik alanında çalıştı. Rolf de Raré'nin isveç balelerinde *Skaring Ring* (1921), *Dünyanın Yaradılışı* (1922), Opera'da, *Muzaffer Davud* (1937) ve *Bolivar* (1949) için dekorlar yaptı. Sinema ile de ilgilendi; *L'Inhumaine* (İnsanlık Dışı Kadın) [1923], *Ballet Mécanique* (Mekanik Bale) [1924], *Léger in America* (Léger Amerika'da [1948], *Dreams, that Money can buy* (Paranın Satın Alabileceği Düşler) [1948]. Ayrıca, Blaise Cendars'ın, İvan Goll'ün, Andrè Malraux'nun, Arthur Rimbaud'nun birçok eserini resimledi ve *Cirque* (Sirk) adlı taşbasması bir albüm yayımladı (1949). Art Moderne'deki eserleri: *Düğün* (1911 - 1912), *Kırmızılı ve Yeşilli Kadın* (1914), *Evdeki Kadınlar* (1922), *Kompozisyon* (1929), *Anahtarlı Natürmort* (1930), *Natürmort, Nesneler Arasında Karşıtlık* (1930), *Mavi Dansöz* (1930), *Üç Figürlü Kompozisyon* (1932), *Üç Papağanlı Kompozisyon* (4 m × 4,80 m, 1935), *New York'a Veda* (1946), *Boş Vakitler*, (*Louis Lavid'e Saygı*) [1948-1949]. Biot'da (Alpes-Maritimes) bir Fernand Léger müzesi kurulmuştur. (L)

LEGER (Karel), çek yazarı (Kolin 1859 ay. y. 1934). Önce yergili manzumeler (*Günlük Hayat* [1883], *Kuruntular* [1884]) veya trajikomediler (*Ölü Ayakkabıcı ile Genç Dansözün Baladı* [1904]) yazdı. Daha sonra kendini nükteli veya gerçekçi nesre adadı: *Acı Roman* (1906), *Augustyn Fojtik* (1914), *O Uméni Umélcich a Hladové Pavliné* (Sanat Üstüne Artistler, Aç Pauline, Kim var orada?) [1918]. (L)

LEGER (Louis), fransız islav dilleri uzmanı (Toulouse 1843 - Paris 1923). Doğu dilleri okulu ve Collège de France'ta önce sırpça, sonra rusça profesörü oldu. İslav edebiyatı ve medeniyeti üstüne eserler yayımladı: *Histoire de Russie* (Rusya Tarihi) [1907]; *Les Ancinennes Civilisations Slaves* (Eski İslav Medeniyetleri) [1921]. (L)

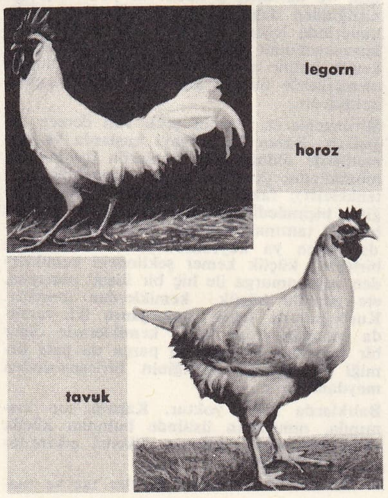

Leghorn tavuğu. Bk. LEGORN.

Legibus (DE). Bk. DE LEGIBUS.

Légion d'Honneur, Bonapart tarafından ihdas edilen (19 mayıs 1802) fransız askerî ve sivil madalyası. (L)

LEGLEY (Victor), belçikalı besteci (Hazerbouck 1915). Absil'in öğrencisi; alto çalar, Brüksel konservatuvarı öğretmeni. Üç senfoni, bir *Minyatür senfoni* (1946), *Yunan trajedisi için müzik* (1946), keman ve piyano için konçertolar, *On üç çalgı için konçerto* (1944) ve oda müziği besteledi. (L)

LEGNAGO, İtalya'da şehir, Veneto'da (Verona ili), Padova ovasında, Adigo kıyısında; 25 000 nüf. Buğday pazarı. Kimya sanayii. (L)

LEGNANİ (Stefano Maria), **il Legnanino** denir, italyan ressamı (Saronno, Varese 1648 - Milano 1715). Saronno'da San Francesco kilisesindeki Aziz Antonius ile Aziz Franciscus'un hayatını konu alan, 1676 tarihli ve imzalı bir dizi fresk, genç sanatçının gerek kültür, gerek resim yönünden Carlo Francesco Nuvoloni'den geniş ölçüde etkilendiğini ortaya koyar. Roma'da Maratta akademisine devam etti, Pietro da Cortona'nın yardımını gördü, 1687'de Milano'ya döndü. Sant Angelo (Milano) zafer anıtındaki *Meryem'in Zaferi* ve Sacro Monte di Orta kilisesine yaptığı fresklerle başarıya ulaştı. 1693 - 1695 Arasında Piemonte'de kaldı. Torino'daki Banchieri ve Mercanti kiliselerinin fresklerini, *Aziz Hieronymus* ve *İsa'nın Doğumu* (Milano, San Marco) adlı büyük tuvallerini, Cassano d'Adda'daki (Sant'Antonio) *Meryem ve Aziz Antonius* tablosunu yaptı. Milano'da Clerici sarayında çalıştı. (M)

LEGNANO, İtalya'da şehir, Lombardia'da (Milano ili), Olona ırmağı kıyısında; 42 500 nüf. Legnano, Milano'ya bağlı bir sanayi merkezidir. Pamuk işlenmesi. Makine sanayii. - Milanolular ve Lombardia komünleri, Avusturya imparatoru Friedrich I'i burada yendiler (1176). [L]

LEGNİCA, alm. **Liegnitz,** Polonya'da şehir, Aşağı Silezya'da (Wroclaw voyvodalığı); 72 300 nüf. XI. yy.dan kalma şato (1835'te onarıldı); barok kilise. Metalürji sanayii. Dokumacılık, Kerestecilik, Kâğıt. Piyano imalâtı.

— Tar. XI. yy.da önemli bir merkez haline gelen şehir Piast'ların (Polonya hanedanı) ikinci derecedeki bir kolunun yönetimine girdi ve bu hanedan 1675'e kadar *Legnica düklüğü*'nü elinde tuttu. Daha sonra Habsburg'ların yönetimine geçen Liegnitz'i (alman şehri 1252'de bu isimle kuruldu) 1742'de Prusya kralı Friedrich II, daha sonra ise Almanlar aldı. 1945'te Sovyetler tarafından işgal edilen Liegnitz Potsdam antlaşmasıyle Polonya'ya bırakıldı ve ismi yeniden Legnica'ya çevrildi. — Şehrin yakınında Wahlstatt'ta 9 nisan 1241'de Liegnitz savaşı adı verilen bir muharebe yapıldı; bu muharebede Töton tarikatından alman süvarilerinin desteklediği Silezya dükü Henryk Dindar Kumandasındaki polonya birlikleri Moğol hükümdarı Çağatay'ın oğlu Baydar'ı durdurmağa çalıştılar; ama Polonyalılar bozguna uğradı ve Henryk kahramanca öldü. — 1760'ta şehir yakınında Pfaffendorf'ta, Prusya kralı Friedrich II general Laudon kumandasındaki Avusturyalıları yendi; 1813'de Fransızlar Blücher'e Kaczawa (Katzbach) ırmağı kıyısında yenildiler. (M)

Legno (COL). Müz. Yaylı çalgılarda, tel'e yayın kılıyle değil de, çubuk kısmıyle dokunulacağını bildiren italyanca deyim. (L)

LE GONİDEC (Jean François), fransız filoloğu (Le Conquet 1775 - Paris 1838). Başlıca eserleri: *Grammaire Celto-bretonne* (Kelt Breton Grameri) [1807-1838], *Dictionnaire Celto-Breton ou Breton-Français* (Keltçe Bretonca veya Bretonca Fransızca Lûgat) [1821, 1850'de H. de la Villemarqué tarafından yeniden yayımlandı]; *Nouveau Testament* (Yeni Ahit) [1827]; *Dictionnaire Français-Breton* (Fransızca-Bretonca Lûgat) [1847, H. la Villemarqué tarafından yayımlandı]. (L)

LEGORN i. (ing. *leghorn*). Genellikle beyaz tüylü tavuk ırkı. (İtalyan Livorno tavuğunun ıslahıyle A.B.D.'de elde edilmiştir. Livorno bölgesine İngilizcede *Leghorn* denildiğinden oranın adıyle anılır. Mükemmel bir yumurta tavuğu olan legorn'un pek çok çeşidi vardır; eti sarımtırak olur. Türkiye'de de yetiştirilir.) [L]

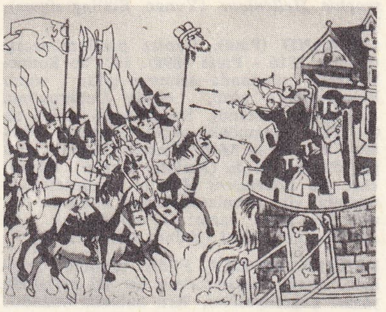

LEGNİCA
Wahlstatt savaşı (1241)
(XIV. yy. minyatürü),
«aziz Hedwige destanı»

LEGOUVE (Ernest), fransız yazarı (Paris 1807-ay.y. 1903). Gabriel Legouve'nin oğlu. Önce *Les Morts Bizarres* (Acaip Ölüler) [1832] adlı bir şiir kitabı yayımladı. Sonra roman denemesine girişti: *Max* (1833); *Les Viellards* (İhtiyarlar) [1834]; *Edith de Falsen* (1840); Tiyatro alanında *Louise de Lignerolles* (1848) ve özellikle Scribe ile birlikte yazdığı *Adrienne Lecouvreur* (1849) ile ün kazandı. *Les Contes da la Reine de Navarre* (Navarra Kraliçesinin Hikâyeleri) [1850] ile *Bataille de Dames* (Kadınlar Savaşı) [1851] adlı komedileri de birçok defa oynandı. Öbür eserleri arasında: *Art de la Lecture* (Okuma Sanatı) [1878]; *Nos Fils et Nos Filles* (Oğullarımız ve Kızlarımız) [1878] ve *Soixante Ans de Souvenirs* (Altmış Yılın Hatıraları) [1885-1887] ünlüdür. (L)

LEGOUVÉ veya **LE GOUVÉ** (Gabriel Marie), fransız şairi (Paris 1764 ay.y. 1812). Özellikle tiyatroda *La Mort d'Abel* (Habil'in Ölümü) [1792] adlı eseriyle sivrildi (bu eserde Gessner'in almanca şiirinden ilham almıştı); *Epicharis*'te (1793). Neron rolünü Talma büyük bir başarıyle oynadı. *Quintus Fabius* (1795), *Laurence* (1798), *Etéocle et Polynice* (Eteokles ve Polyneikes) [1799], *La Mort de Henri IV* (Henri IV'ün Ölümü) [1806] önemli eserleridir. Mersiyeler yazmakta da büyük bir ustalık gösteren şairin *Le Mèrite des Femmes* (Kadınların Değeri) [1800] adlı bir şiiri kırk defa basıldı. (L)

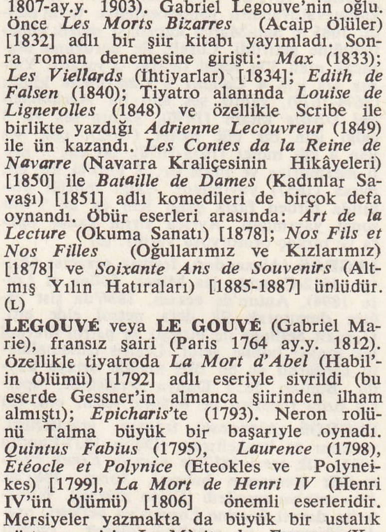

Pierre LEGROS
«Su»
Point-du-Jour çeşmesi
Versailles, Paris

LEGRAİN (Georges), fransız Eski Mısır medeniyeti bilgini (Paris 1865 - Karnak 1917). Kahire Fransız Arkeoloji komisyonu üyesi (1892). Mısır Antik eserleri servisinde müfettiş - ressam olarak çalıştı. Karnak kazılarını yapmakla görevlendirildi (1895). Keşifleri ve yazıları: *Catalogue des Monuments et Inscriptions de l'Egypte Antique* (Eski Mısır Anıt ve Yazıtları Kataloğu) [1894-1895]; *Statues et Statuettes de Rois* (Kral Heykel ve Heykelcikleri) [1906-1914]. Bu eserler Eski Mısır uzmanlığının gelişmesinde büyük ölçüde etkili oldu. (L)

LEGRAND (Emile), fransız helenisti (Fontenay-le-Marmion, Calvados 1841 - Paris 1903). Konuşulan Doğu Dilleri okulunda ders verdi. Yeni Yunanca üstüne birçok eser yazdı: gramer, lûgat, büyük yazarlardan seçmeler ve özellikle on ciltlik *Biblio-*

Raymond LEGUEULT
«Yalnızlık»
Art Moderne müzesi,
Paris

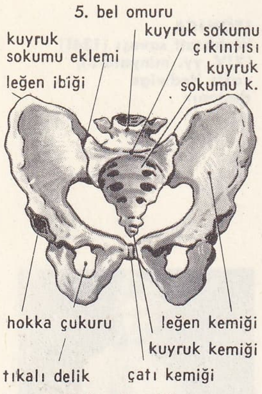

leğen kemiğinin önden görünüşü (anat.)

graphie Hellénique (Yunan Bibliografyası). [L]

LEGRAND (Paul), fransız pandomimacısı (Saintes 1816 - Paris 1898). 1837'de Bonne-Nouvelle salonunda sahneye çıktı, sonra Funambules'e girdi, orada Deburau'nun dostluğunu kazandı. Sonra onun yerini aldı. Yüz yapısındaki güçlü anlatımla *Pierrot Volet de la Mort* (Pierrot Ölümün Uşağı), *Pierrot Pendu* (Asılmış Pierrot), *Pierrot chez les Bohémiens* (Pierrot Çingeneler Arasında) gibi oyunlarda başarı gösterdi. Ayrıca iki piyes yazdı: *Fesse-Mathieu* ve *Jocrisse Tout Seul* (Yalnız Jocrisse). [L]

LEGRENYON'LAR, Fildişi sahilinde zenci halk. Aşağı Sassandra'nın her iki kıyısında yaşar. Legrenyon'lar, Kru halkalarındandır. [L]

LEGRENZİ (Giovanni), italyan bestecisi (Clusone, Bergamo 1626 - Venedik 1690). Bergamo katedralinin orgcusu, daha sonra Ferrara dukalığa kapellasında müzik yöneticisi oldu. İlk operalarını Ferrara'da 1663'te temsil ettirdi. Ertesi yıl Venedik'e çağrıldı. 1672'de *Dei Mendicanti* tarikatı konservatuvarının yönetmenliğine tayin edildi. 1685'te San-Marco kapellası müzik yöneticiliğine getirildi. Corelli ile doruğuna ulaşacak olan 3'lü sonat tarzını o yarattı. Yalnız ses için 4 *Cantate e Canzonette* kitabı (1674-1679), yalnız ses için bir *Acclamazioni Divote* kitabı (1670), yalnız ses ve 3 çalgı için bir cilt motet (1692), çok ses için 4 cilt motet (1655-1678), iki cilt 5 sesli mezmurlar ve litani'ler, 3 korolu bir cilt missa (1657) yayımladı. Çalgı müziği alanında birden fazla çalgı için en az 5 cilt sonat yayımladı. Ayrıca yirmi kadar opera ve birkaç oratoryosu vardır. [L]

LEGROS (Alexandre), fransız eczacısı (Autun 1812-Couches les Mines, Saône et Loire 1894). Autun'de eczacı, 1836'da şist yağını damıtarak ilk defa petrol elde etti. O vakit Selligne ile birleşti ve petrol üretimi bir sanayi haline geldi. Legros çalışmalarını sürdürdü ve bir dizi madde ortaya koydu. Bunları 1855 Dünya sergisinde, «petrol özü» (benzin) ile birlikte teşhir etti. [L]

LEGROS (Alphonse), fransız gravürcüsü, ressamı ve heykeltıraşı (Dijon 1837-Londra 1911). İlk eseri 1857'de yaptığı *Erkek Portresi*'dir (ressamın babası). Sonra 1861'de *Ex-voto*'yu sergiledi (Dijon müzesi). Whistler'in daveti üzerine Londra'ya yerleşti, orada öğretmen ve gravürcü olarak önemli bir etkisi oldu. 600'e yakın gravürü ve birkaç heykeli vardır. [L]

LEGROS (Pierre), **Büyük Legros** da denir, fransız heykeltıraşı (Chartes 1629 - Paris 1714). Sarrazin'in öğrencisi. Versailles için *Point du Jour* (Şafak) çeşmesinde *l'Eau* (Su) ve iki *Nymphes* (Su perisi) çizdi. — Oğlu PIERRE II (Paris 1666 - Roma 1718), hayatını Roma'da geçirdi, orada kiliseler ve özellikle Cizvit kilisesi için italyan sanatçıları üstünde etkili olan eserler yaptı (*Sapkınlığı Yere Vuran Din* [Gesu'da], papa Gregorius XV'in mezarı [Sant'Igrazio'da]). [L]

LEGUERNAY (Jacques), fransız bestecisi (Le Havre 1906). Samuel Rousseau ve Nadia Boulanger'nin öğrencisiydi; bir bale (*Endymion*, 1949), bir mezmur (1954), oda müziği, Ronsard ve Maynard'ın şiirleri üstüne bir dizi melodi besteledi. [L]

LEGUEU (Felix), fransız cerrahı (Angers 1863-Paris 1940). 1895'te hastahaneler cerrahı, 1912'de idrar yolları hastalıkları kliniği profesörü (Necker hastahanesi); ürolojİ cemiyetinin kurucusu. Başlıca eserleri: *Traité Chirurgical d'Urologie* (Üroloji Cerrahîsi Ders Kitabı) [1910], *La Chirurgie de Necker* (Necker'in Cerrahîsi) [1917]; *Traité de Radiographie de l'Appareil Urinaire* (İdrar Sistemi Radyografisi Üstüne İnceleme). [L]

LEGUEULT (Raymond), fransız ressamı (Paris 1898). Süsleme Sanatları Millî Yüksek okulunda öğrenim gördü (1914). 1923'te bir gezi bursu elde edip Velasquez ve Goya'nın eserlerinden kopyalar yapmak üzere İspanya'ya gitti; 1925'te öğrenim gördüğü okula profesör oldu. 1952'de Güzel Sanatlar Millî Yüksek okulu atelye şefliğine tayin edildi. Renk uyumu bakımından usta olan bu sanatçının eserleri Art Moderne müzesinde (*Güllü Yüz, Hacıyatmaz, Val-Suzan'dan Manzara, Yalnızlık, Fontivielle Çamları, Deniz Kıyısındaki Kadınlar* [1957]). Paris Güzel Sanatlar müzesinde (*Frache Comte'den Manzara* [1933]), Cezayir, Montpellier, Helsinki (*Karabaca* [1937]) müzelerindedir. Maurice Brianchan ile birlikte operanın dekorlarını hazırladı (*Griselidis*, [1925]; *Rübabın Doğuşu*, [1928]). Ayrıca Fontainebleau Kız lisesinin duvar süslerini (*İlkbahar* [1937], ve halı modelleri (1941) yaptı. [L]

LEGÜMİN i. (fr. *légume*, sebze'den, *légumine*). Kim. Baklagillerin tanelerinden çıkarılan bitkisel albümin. (*Eşanl.* BİTKİSEL KAZEİN.)

— ANSİKL. *Legümin*, proteinli maddeler grubundandır. Özellikle bezelye ve tatlı bademin suda uzun süre bırakılmasıyle elde edilir. Süzüldükten sonra seyreltik sirke asidiyle çok beyaz iri taneler halinde çöktürülür.

Legümin çözeltilerini bütün asitler pıhtılaştırır; asitler fazla kullanıldığı zaman legümin yeniden çözünür. Ayrıca alkaliler de legümini çözündürür. [L]

LEGÜMİNOKSİLON i. (fr. *léguminoxylon*). Özellikle Üçüncü zamana ait fosil ağaçların cins adı. Bunların odun yapısı bugünkü baklagillerin odununu andırır. [L]

LEĞEN i. (fars. *legen*). Genellikle içinde bir şey yıkamak için kullanılan, maden, çinko v.b.den yapılmış, derinliği az, genişçe kap: *Tâ kapı yanından başlıyarak karmakarışık bir eşya yığını leğenler, ibrikler, kandiller, kâseler, yazılı taşlar, boyalı camlar, tuğla parçaları yerlere serilmiş...* (R. H. Karay). ‖ *Leğen ibrik*, el yüz yıkamağa yarayan, kapaklı bir leğen ve ibrikten meydana gelen takım: *Sofanın ortasına gelince, masa üzerinde bir leğen ibrik. Ev sahibi gösterdi: Ellerinizi yıkamaz mısınız?* (B. Felek).

— DEY. *Leğen başından almak*, (bir kızı) elinden ev işi geliyor diye beğenerek almak.

— Anat. Bütün üstün yapılı omurgalılarda gövdenin arka veya alt ucunda bulunan ve bir yandan omurganın bel kısmiyle, öte yandan bacaklarla eklemleşen kemikten çatı. (Bk. ANSİKL.) ‖ *Kapalı leğen*, çatı kemiği çıkıntısının enlemesine anormal gelişmesi sonucunda oluşan kadın leğeni. ‖ *Küçük leğen*, leğende üst darlığın altında kalan kısım. (LEĞEN ÇUKURU da denir.) ‖ *Leğen-trokanter kasları*, leğenden büyük trokantere uzanan kaslar (piramit kas, iki tıkayıcı kas, ikiz kaslar ve uyluk dörtgen kası).

— Arkeol. Bk. ANSİKL.

— Cerr. *Leğen oturağı*, karın kısmında yapılacak bazı ameliyatlar sırasında leğenin veya bacakların altına konan aygıt.

— Kadın-doğum. *Leğen ameliyatı*, geçici olarak leğeni genişletmek amacıyle çatı kemiğinin yatay dalı ile oturga kemiği dalını kesme ameliyatı. (Sezaryen ameliyatı, leğen ameliyatına pek ihtiyaç bırakmamıştır.) ‖ *Leğen ölçer*, leğen ölçümü için kullanılan âlet. ‖ *Leğen ölçümü*, kadınlarda leğenin çapını ölçme. (Leğen eskiden dıştan bir âletle ve içten dölyolu yoklanarak ölçülürdü. Şimdi bu ölçüm, leğen orta darlığını ölçme imkânı veren radyografi ile tamamlanmaktadır.)

— Patol. *Leğen-karınzarı iltihabı*, karın zarının leğen kısmında görülen iltihap. (Genellikle cinsiyet organlarındaki enfeksiyondan ileri gelir.)

— Teknol. Toplu iğne yapımında kullanılacak pirinç tel parçalarının çalkalanarak perdahlandığı büyük bakır kap.

— ANSİKL. Anat. *İnsan leğeni*. Yetişkin insanda leğen dört kemikten meydana gelir: arkada kuyruksokumu kemiği ile kuyruk kemiği, yanlarda ve önde kalça kemikleri. Bu kemikler kaynak eklemlerle birbirine bitişiktir: önde çatı kemiği eklemi, arkada kuyruksokumu- kuyruk kemiği eklemi ve iki yanda kalça-kuyruksokumu eklemleri. Dolayısıyle bu dört kemiğin oynaklığı çok sınırlıdır; bununla beraber doğum sırasında eklemler önemli derecede gerilerek genişleme imkânı verir.

Leğenin çeşitli parçaları kuvvetli bağlarla birbirine bağlıdır. Birleşen bu parçalarla iki bölümlü geniş bir huni meydana gelir: geniş ağızlı olan üstteki bölüme *büyük leğen* denir; burası doğrudan doğruya karın boşluğu ile birleşir; daha dar olan alttaki bölüme *küçük leğen* denir. Küçük leğenle sınırlı boşluğa leğen çukuru da denir. Leğenin içinde gödenbağırsağı, sidik ve cinsiyet organları bulunur. Leğen her iki yanda bacaklarla eklemlenir ve bunlara desteklik eder. Leğende kırıklar olabilir. Bunlar doğrudan doğruya çarpma ile meydana gelir; trafik kazalarının artmasıyle şimdi daha sık görülmektedir. Leğen kırıklarının çeşitli şekilleri vardır: hakka çukurunun çökmesi, çatı kaynağının ayrılması, çatı kemiğinin kırılması bunlar arasında sayılabilir. Çatı kemiği kırılmaları siyekin ve sidik torbasının yırtılmasına sebep olabileceği için önemli kırıklardır.

Leğenin incelenmesi özellikle *doğum hekimleri*'ni ilgilendirir. *Kemik leğen*, hareket halindeki dölütün geçeceği dar yoldur; başlıca üç ayrı bölgeye ayrılır: *üst, orta* ve *alt darlık*.

Üst darlık, önde çatı kaynağının üst kenarı ile yanlarda kemersi çizgiler, arkada sağrı - kuyruk sokumu kabartısı ile sınırlıdır. Çocuk üst darlığın tam orta yerinden gelmelidir. Üst darlığın önden arkaya doğru çapı 11 sm, enlemesine en geniş yeri 13,5 sm, eğik çapları ise 12 sm'dir. Üst darlığın altında, ön çatı kaynağının iç yüzü, arkada kuyruksokumu kemiğinin ön yüzü ve yanlarda iskiyon dikenleriyle sınırlı leğen çukuru bulunur. En önemlisi buranın çaplarıdır. Orta darlığın çapı ise 11 sm'dir. Dölüt art darlıkta leğenden ayrılır. Alt darlığı önde çatı kaynağının alt kenarı, arkada kuyruk kemiği (başın çıkması sırasında arkaya doğru itilir), yanlarda iskiyon dikenlerinin iç yüzü sınırlar. İskiyon dikenleri arasındaki mesafe 12,5 sm'dir.

Doğum sırasında önemli olan dölütle leğen arasındaki oran, yani çocuğun gelen kısmının (çocuk başı) çapı ile leğenin çapı arasındaki orandır.

— Karşılaştırmalı anat. Arka bacakları olan bütün omurgalılarda daima leğen vardır, fakat biçimi çok değişiktir. Genellikle memelilerde leğenin insanda olduğu gibi aynı kemiklerden meydana geldiği söylenebilir. Ama keselilerde her iki tarafta, çatı kemiği ile eklemlenen ve kese kaslarına desteklik eden uzunca birer kemik daha vardır. Buna karşılık, balinalarda kalça kemiği diye ete gömülü iki uzun ve küçük kemik bulunur (*yunus*); bazılarında ise yeni ay biçiminde üçüncü bir kemik kalça kemikleri ile eklemlenir; bu kemik oturga kemiğinin veya çatı kemiğinin yerini tutar (*balinalar*). Memelilerde özellikle leğenin şekli değişiktir. Bunlarda genellikle leğen aşırı derecede uzar ve darlaşır, o kadar ki yüksekliği genişliğinden daha fazla olur. Kuşların yetişkinlerinde leğen kemikleri bel omurları ve kuyruksokumu kemiği ile kaynaşır, tek bir kemik haline gelir; yavrularda ise bunlar memelilerde olduğu gibi ayrı ayrı parçalar halindedir.

Sürüngenlerde leğenin şekli son derece değişiktir. Bazen üç parçayı kuşlarda ve memelilerde olduğu gibi bunlarda da bulmak mümkündür (kaplumbağalar, timsahlar, kertenkeleler); fakat bu kemikler o kadar değişik biçimdedir ki çoğu zaman ilk bakışta bunları tanımak mümkün değildir. Yılanlarda, leğen ya kuyruksokumu omurlarıyle birleşmiş küçük kemer şeklindeki kemiklerden veya omurga ile hiç bir ilişiği olmayan, ete gömülü küçük kemiklerden ibarettir. Kurbağalarda leğen, omurganın iki yanında bulunan uzun kalça kemikleriyle diğer bir parçadan oluşur; bu parça da çatı kemiği ile oturga kemiğinin birleşmesinden meydana gelir.

Balıklarda leğen yoktur. Karnın son kısmında, omurların üstünde bulunan küçük kemerlere, daha doğrusu dikensi çıkıntılara leğen denemez.

— Arkeol. Anadolu'da Hititler taş ve ma-

denden yapılmış leğenler kullanırlardı. Yunanlıların *kheironiptron* adını verdiği leğenler daha çok çamaşır yıkamağa yarardı. Bunların pişmiş topraktan, dış yüzü boyalarla bezeli olanları vardı. Yunan sanatında seramik eserler üzerinde, leğen içinde çamaşır yıkayan kadınlar tasvir edilmiştir. Romalılar *malluvium* adını verdikleri leğenleri daha çok hamamlarda kullanırlardı. Türklerde el ve çamaşır yıkamak için çeşitli şekillerde yapılmış özellikle bakır leğenler vardı. Saraylarda ve konaklarda kullanılan leğenler altın, gümüş ve başka madenlerden de yapılırdı. Eskiden berberler de bir kenarı boyuna yerleştirilecek şekilde oyulmuş çinko leğenler kullanırlardı. (LM)

LEH edat. (ar.*li*, «için, dolayı, ötürü, yüzünden» anlamında harf-i cer ve *hü*, eril üçüncü tekil şahıs zamirinden *lehü*> *leh*). Onun için, ona, onun tarafına, ondan yana.

— *Esk.* *Mağfurun-leh*, bağışlanmış, affedilmiş.

— Huk. *Mahalün-leh*. Bk. HAVALE. || *Mukarrünleh*. Bk. MUKARRÜNLEH. || *Mûsâ-leh*, kendisine bir şey vasiyet edilmiş olan. Bk. VASİYET *alacaklısı*. || *Mümellükün-leh*. Bk. MÜMELLİKÜNLEH. || *Temyüzün-leh*. Bk. TEMYİZ. || *Üçüncü kişi lehine sözleşme*. Bk. ÜÇÜNCÜ *kişi yararına sözleşme*.

◆ i. Bir şeyden veya bir kimseden yana olma, birinin tarafını tutma, birinin iyiliğinden veya çıkarından yana olan davranış: *Bunlar hep Şakir'in lehineydi veya öyle tertip edilmişti* (Sabahattin Ali). *Lokantada durumu kendilehine çevirmişti ama, şimdi yine içini yiyordu* (S.F. Abasıyanık). || Menfaat, fayda: *Kimsenin leh ve aleyhinde söz söylemez* (Şemseddin Sami). *Zt.* ALEYH.

— ÇEŞ. DEY. *Lehinde bulunmak*, bir kimse veya şeyin tarafını tutmak, onu desteklemek. || *Lehinde olmak*, birinden veya bir şeyden yana olmak. || *Lehinde söylemek*, bir kimse veya şeyin iyiliğini veya faydasını savunmak. || *Lehte olmak*, bir şeyden yana olmak: *Efendiler lehte ve aleyhte olmak üzere otuz kadar hatip söz söyledi* (Atatürk).

◆ **Lehâ** edat. *Esk.* Leh ve lehü'nün dişili.

◆ **Lehü** zf. *Esk.* Onun için, onun yararına, ondan yana.

◆ **Lehüm** çoğl. i. Birinden yana olanlar. Birinin tarafını tutanlar.

◆ **Lehümâ** ikil i. Birinden yana olan birinin tarafını tutan iki kişi. (M)

LEH i. Lehistan halkından veya bu halkın soyundan olan kimse. || [İsim tamlamalarında] Leh veya Lehlilerle ilgili: *Leh delikanlısı «Evet, kaza, göremedim» diye bir şeyler mırıldandı* (S. F. Abasıyanık). *Leh sanatı*. (M)

LEH, Hindistan'da (Cammu ve Keşmir) şehir, Ladakh'da, İndus yakınında, yaklş. 3 500 m yükseltide; 3 400 nüf. Eski Mihracelerin tahkim ettikleri ve saraylar yaptırdıkları Leh, Srinagar kervan yolları ile (Zoji La geçidinden geçer), Karakurum (Sin-kiang'a doğru), İndus (Tibete doğru) ve Himaçal Pradeş geçitlerinin kavşağında işlek bir ticaret merkezidir. Şehir, kuzey sınırının Çin tarafından kapanmasından büyük zarar görmesine rağmen, karayoluyle Srinagar'a bağlanmıştır. Lama manastırı ve Dardi mezarları (I. - VI. yy.). [L]

LEH, ilk Polonya kabilesinin efsanevî kahramanının adı. (L)

LEHAR (Franz), avusturya - macaristanlı operet bestecisi (Komorno 1870 - Bad Ischl 1948). Kendisine başarı sağlayan ünlü eserleri şunlardır: *Şen Dul* (1905); *Lüksemburg Kontu* (1909); *Paganini* (1925); *Çarın Oğlu* (1926); *Tebessümler Diyarı* (1929), *Giuditta* (1934). [L]

LE HAVRE. Bk. HAVRE (LE).

LEHÇE i. (ar. *lehce*). Bir dilin belli bir bölgede aldığı özel biçime verilen ad: *Uygurca, Yakutça, Mongolca kelimeler havayı dolduruyor, herkes beş on bin sene evvelki lehçelerle şakıyordu* (Ömer Seyfeddin). *Yalnız yazı lisanının - dil zevki müsait olduğu kadar - sade olmasına, bilhassa İstanbul lehçesinin hakim bulunmasına dikkat edilmiştir* (B. Felek). || —*Esk.* Lûgat: *Lehçe-i Osmanî*. || Yüz, çehre. || *Fasih-ül-lehçe*, konuşması güzel olan.

— ANSİKL. Eşanlamlı olmayan *dil, lehçe* ve *ağız* terimlerini ayırt etmek gerekir. Dil, aynı insan grubu tarafından aynı sembolik ve saymaca değerler verilerek kullanılan işaretler ve metotlar bütünüdür. Lehçe sınırlı bir alanda evrim geçiren dildir ve aynı kökten gelen benzer tipler arasında yer alır. Yönetici merkez dili yoktur ama grameri vardır. Ağıza gelince çok dar bir alanda konuşulan, köy toplumunun günlük ihtiyaçlarıyle kullanımı sınırlanan bozulmuş bir lehçedir; lehçenin ilk biçimi resmî dili etkiler. Dil insanların aralarında bildirişmek için kullandıkları metotlar bütünüdür: dil toplumsal bir olgudur. Ağız terimi, herhangi bir yerde konuşulan dilin herhangi bir biçimini belirtir. Lehçenin varlığı en eski çağlardan beri bilinmektedir. Ulaşım imkânlarının, kolay veya güç olması dilin lehçelere bölünmesinde büyük rol oynar; dağlık ülkelerde genellikle her vâdide bir lehçe görülür; ovalık yerlerdeyse tersine dilin lehçelere bölünmesi çok seyrek rastlanan bir olaydır. Lehçeler, bir merkezin çevresinde toplanır; bu merkez, çoğunlukla aynı zamanda bölgenin idare ve ticaret merkezidir.

Eskiçağda, çok dağlık bir ülke olan Yunanistan'da dil birçok lehçeye bölünmüştü, ama bu lehçelerle yazılmış edebiyat metinleri veya yazıtlar bu lehçeler üstüne yeterli bilgi vermekten uzaktır; yalnız aiolis veya ionia lehçesi gibi edebiyatları olan lehçeler bilinmektedir.

İtalya'da Hint - Avrupalılar tarafından konuşulan lehçeler «italik» adı verilen dil öbeğini meydana getirir; bunlar arasında Oskça, umbria lehçesi, sabinus lehçesi, messapia dili, Latince v.b. sayılabilir. Latince başlangıçta Latium'un yani Roma çevresindeki ovanın lehçesiydi. Roma'yı yöneten sınıfın (*patriciatus*) konuştuğu Latincenin bu değişik biçimi Roma güçlenince İtalya'nın edebiyat ve resmî dili haline geldi. M.Ö. I. yy.da romalı yazarların çabaları sayesinde Cumhuriyet devri sonunda ve İmparatorluk devri başında *Klasik Latince* ortaya çıktı. Ama Latin imparatorluğu Akdeniz'in bir ucundan öbür ucuna yayılınca alınan ülkelerin halkları tarafından konuşulan dillerle ilişki kuran bu Latince bozuldu: ayrıca, Latinlerden ve Latin olmayanlardan meydana gelen romalı pleblerin konuştuğu Halk Latincesi, resmî dili bozmağa başladı ve Roma imparatorluğunun son devrinde Latince birçok lehçeye bölündü. Germen istilâları bu bölünmeyi hızlandırdı ve Latince Roma imparatorluğunun çeşitli bölgelerinde başka başka evrim geçirdi ve *roman dilleri* denen birçok dil ortaya çıktı. (Bk. ROMAN.) Bu çeşitli diller de başka lehçelere bölünecekti: bugün, Romania adı verilen eskiden Latince konuşulan alanda bir ağızlar bütünü görülür. Lehçelerin sınırlarını belirlemek her zaman kolay olmaz. Gaston Paris veya L. Gauchat gibi roman dili uzmanları işi, sınırları inkâra kadar vardırdılar. Kesinlikle belirlenebilecek tek sınır çevreden kopmuş dillerinkiyse de ve çoğunlukla, bu sınırlar birbirlerinin alanlarına girerek geçiş bölgeleri meydana getirirlerse de bazı durumlarda çok açık coğrafî çizgilerle ayrılarak demetler halinde toplandıkları görülür: meselâ Auvergne ile Forez arasındaki Forez dağları gibi. Bununla birlikte, lehçe sınırlarının nispî belirsizliğine rağmen lehçelerin varlığı kesindir.

Dil açısından evrimleri sırasında lehçelerden birinin öbürkülere üstünlük sağladığı ve millî dil haline geldiği görülür; ama bu üstünlüğü açıklayan sebepler değişiktir. İtalya'da toscana lehçesinde yazan Dante, Boccacio, Petrarca'nın edebiyat alanındaki etkisi sayesinde toscana lehçesi resmî dil oldu. Fransa'da tersine, Paris kontu Fransa kralı olduğundan paris lehçesi millî dil haline geldi.

Şu halde bir lehçenin yapısında millî dil haline gelmesini veya ağız derecesine inmesini sağlayan hiç bir özellik yoktur ve bu olay yalnız en dış şartların eseridir. Türkçenin XI. ve XII. yüzyıllardan itibaren gösterdiği değişikliklerle kuzeydoğu ve batı lehçeleri meydana geldi. Kuzeydoğu lehçesi XV. yy.a doğru önemli ayrılıklar gösteren iki kola ayrıldı: kuzey lehçesi (Kıpçakça), doğu lehçesi (Çağatayca). Bugün özbekçe adı verilen özbek lehçesi. Çağataycanın gelişme ve değişmelere uğramış bir devamıdır.

Oğuzca adı verilen batı lehçesi, azerî lehçesi ve anadolu lehçesinden meydana gelmektedir. (LM)

LEHÇE i. (*leh*'ten *leh-çe*). Leng. Polonya'da konuşulan dil. (*Polca* da denir.)

— ANSİKL. Leng. Lehçe islav ağızlarının batı öbeğine girer. 33 Milyon kişi tarafından konuşulur; Lehçe konuşanların yüzde 85'i Polonya Halk cumhuriyetinde oturur. Yabancı ülkelerden A.B.D., Brezilya ve Fransa'da çok sayıda polonyalı topluluklara rastlanır. Yazı dilinin oluşmasından itibaren Lehçenin tarihi üç döneme ayrılır: Eski Lehçe (XII. yy.dan XV. yy. sonuna veya XVI. yy. başına kadar); Orta Lehçe (XVI. yy.dan XVIII. yy. ortasına kadar); Modern Lehçe (XVIII. yy. ortasından günümüze kadar).

Latin metinlerindeki en eski Lehçe yazı izleri XII. yy.dan kalmadır. Papa Innocentius II'nin Gniezno piskoposluğuna 1136'da gönderdiği dörtyüzden fazla isim kapsayan madalyon kutusu bu dönemin dil bakımından en önemli belgesidir.

Dinî konular işleyen ilk leh edebiyatı eserleri XIV. yy.da ortaya çıktı (Swietokrzyskie dağlarındaki manastırda verilen vaizların metni, Swiety Florian piskopos'luğunun mezmurlar dergisi). XV. yy.da laik belgelere rastlanır: msl. hukuk metinleri (Roma kanunlarının lehçe tercümesi). XVI. yy. da leh edebiyatı gerçek meyvelerini verdi. Leh dili ve edebiyatının babası sayılan Mikolap Rej (1505-1569) eserlerini bu yüzyılda yazdı. Yaygınlaşan ve özellikle Krakow'da çoğalan matbaa, edebî gelişmeyi kolaylaştırdı. Basımcılar, latin alfabesine ayrıca işaretler ś, ź, ć, ń, ó, ż, ł, ą, ę ekleyerek ve harf bileşimleri (*sz, cz, rz, dz*) yaparak leh imlâsını belirlediler. Bu imlâ hâlâ kullanılmaktadır; imlâ kuralları son olarak 1936'da gözden geçirilmiştir.

Polca'nın lehçeleri çok farklılaşmadı. Bunlardan başlıcaları krakow (veya Küçük Polonya) lehçeleri, silezya ve mazovya (Mazowszc) lehçesi, büyük polonya lehçesi, chelmno - kociewie - warmie lehçesi, nihayet en çok farklılaşan kaşub lehçesi (birkaç yüzyıl Polonya sınırları dışında kaldı). Bu lehçeler özellikle şu etkenler sayesinde ayırtedilebilir: mazurya lehçesi biçimlerinin benimseme (bazı şırlamalı ünsüz dizilerinin yerlerini ıslıklılara bırakması), kelimeleri bağlama sırasında son ünsüzlerin titreşimli veya titreşimsiz olarak telaffuz edilmesi ve bazı genizsilerin telaffuz şekli. Dünya savaşından sonra bağımsız Polonya devletinin kurulması sayesinde öğretim, basın ve radyonun etkisiyle lehçeler arasındaki ayrılıklar azaldı. XVI. yy. başında edebiyat dili oluştu ama bu dilin küçük polonya lehçesine mi, yoksa büyük polonya lehçesine mi dayandığı hâlâ kesinlikle bilinmemektedir.

Fonetik bakımından diğer islav dilleriyle karşılaştırıldığında Lehçede şu ayırıcı özelliklere rastlanır: ortak İslavcadan gelen genizsi seslerin (ą [= on ve ę (en]) muhafaza edilmesi (oysa bu sesler diğer islav dillerinde genizsiliklerini kaybetmişlerdir); [*a/e*] (*wiara.* iman; *Wierzyc* inanmak), [*o/e*] (*biorę*, alıyorum; *bierzesz* alıyorsun), [*er/ar*] (*Smierc ölüm; martwy*, ölü) ses almaşmaları: aşırı damaksılaşmış ünsüzlerin varlığı ś, ź, ć. dź, ń ve bunun sonucunda öndamaksı üç dizi ünsüzün oluşması: ıslıklılar s. z. c, dz yumuşamışlar ś, ź, ć, dź ve şırlamalılar sz, ż, cz, dż. Bugünde, birçok çekim eki almaşmaları kapsayan yedi halli gelişmiş bir isim çekimine rastlanır; ayrıca asal sayıların da özel bir çekimi vardır. Buna karşılık fiil çekimi çok sadedir ve ancak üç zamanı vardır: şimdiki zaman, geçmiş zaman, gelecek zaman; ayrıca bütün islav dillerinde ortak olan perfektif ve imperfektif fiiller muhafaza edilmiştir.

1568'de, Stojenski Latince olarak *Polonicae Grammatices Institutio* ismini verdiği ilk eksiksiz lehçe gramerini yazdı. Stojenski'yi izleyenler XVII. yy. sonlarına kadar bu gramerden yararlandılar. XVIII. yy. sonlarında Onufry Kopczynski gerçek bir millî gramer

yazdı. Lehçe kelime hazinesinin büyük kısmı yerlidir: ayrıca Latince, Almanca, Çekçe, ukrayna dili, doğu islav dilleri, İtalyanca ve Fransızcadan az sayıda aktarmalar da vardır. Bu diller, çeşitli dönemlerde Lehçeyi etkilediler ve dilde kalımlılık süresi farklı izler bıraktılar. Buna karşılık Lehçe, özellikle XVI. ve XVII. yy.da doğuya yayıldı ve bunun sonucunda komşu milletler tarafından konuşulan doğu öbeğinden islav dilleri, ukrayna dili ve Beyaz Rusçaya birçok Lehçe kelime girdi. Jan Maczynski'nin 1564'de yazdığı *Lexicon Latino-Polonicum* ilk Lehçe lûgatidir. İkinci lûgat Grzegorz Knapski'nin 1621'de yazdığı *Thesaurus Polono - Latino Graecus*'dur; bu eser birçok defa basıldı ve XVII. yy.da hazırlanan leksikografya ilkelerine temel oldu. Nihayet, Samuel Linde'in *Slownik Jezyka Polskiego* (Polonya Dili Lûgatı) [5 cilt, 1806-1814] bilimsel bir lûgattir ve XVI. yy. ortası ile XVIII. yy. sonu arasında kalan dönemin bütün kelime hazinesi kaynaklarını kapsar; bu eser bugün de değerini kaybetmemiştir.

1958'den beri Varşova üniversitesi profesörü olan Witold Doroszewski yönetiminde *Slownik Jezyka Polskiego* (Polonya Dili Lûgati) yayımlanmaktadır. Bu lûgat, XVIII. yy. ortasından bugüne kadar kullanılan bütün kelimeleri kapsar. (L)

LEHÇEBİLİM bls. i. (ar. *lehçe* ve türk. *bilim*'den). Dil. bil. Bir dilin lehçelerini inceleyen bilim dalı. *Eşanl.* DİYALEKTOLOJİ.

— ANSİKL. Lehçelerin bilimsel incelemelere konu edinilmesine ancak XIX. yy.da başlandı. Türk dili lehçeleriyle ilgili olan mukayeseli malzemenin en eski tarihlisi, Kâşgarlı Mahmud'un *Divanü Lûgat-it-Türk*'ündedir (XI. yy.). Ahmed Vefik Paşanın *Lehce-i Osmanî*'sinde (1877), türk lehçelerindeki kelimelere yer verildi. Radlov, Korş, Nemeth, Ramstedt, Rasenen, Samoyloviç, Grönbech, Ligeti, R. R. Arat gibi dil bilginleri, türk lehçelerinin sınıflandırılması konusu üstünde durdular. Prof. Dr. Ahmet Caferoğlu, Prof. Dr. Zeynep Korkmaz v.d. lehçelere ait metinler yayımladılar; lehçe özellikleri üzerinde duran monografiler verdiler. (M)

Lehçe-i Osmanî, («Osmanlıcanın Lûgati»), Ahmed Vefik Paşanın lûgati. Eser iki bölümdür; birinci bölüm 1876'da basıldı. Bu bölümde Vefik Paşa, *Lisanı Osmanî* diye adlandırdığı Türkçeyi ele alır. Türkçeleşmiş olduğuna inandığı arapça ve farsça kelimeleri de Osmanlıca sayar. Ayrıca bu bölümde, türk lehçelerinde geçen kelimelere de yer verir. Lûgatin ikinci bölümü, Osmanlıcada geçen arapça ve farsça kelimelere aittir. 1889'da her iki cildi birarada basıldı. (M)

Lehçet-ül-hakayık, Âli Beyin (1844-1899) mizah eseri (1896). Lûgat şeklinde düzenlenmiştir. Kelimelerin alay yollu açıklanışı sırasında insanlığın ve XIX. yy. sonundaki osmanlı toplumunun kusurları tenkit edilmiştir. Eser, kitap haline getirilmeden *Diyojen* adlı mizah dergisinde yayımlandı. Sonradan birçok yazar tarafından taklit edildi. (M)

LEHDAR veya **LEHTAR** sıf. (ar. *leh* ve fars. *—dār*'dan *leh-dār*). *Esk.* Lehte olan, bir şeye veya bir kimseden yana olan.

— Huk lehine poliçe çekilen kimse. (M)

LEHEB i. (ar. *leheb*). *Esk.* Alev. ‖ *Leheb-ün-nâr,* ateşin alevi.

◆ **Lehebân** i. *Esk.* Ateşin alevlenmesi. (M)

LEHİB i. (ar. *lehîb*). *Esk.* Alev, ateş. ‖ Sıcaklık: *Lübbü, lehîb-i nar ile bir kûy-i âteşîn / Kışrı; mecari-i yemm ü nehr ile çâk çâk* (Ziya Paşa). [M]

LEHİC, Güney Yemen Halk cumhuriyetinde (Güney Arabistan) şehir; 12 000 nüf. Bir vaha içinde kurulmuştur. Aden'e kara ve demiryolu ile bağlıdır.

— Tar. İslâmlık Yemen'e yayıldıktan sonra şehir, Emevîlerin ve Abbasîlerin yönetimi altına girdi. 819'da buraya Abdullah bin Ziyad vali oldu ve kurduğu Ziyadî sülâlesi 1012'ye kadar hüküm sürdü. Sonra şehir, habeşli köleler yönetimine onlardan da Ma'n oğullarının eline geçti. 1093'ten sonra Hadramut hükümdarı İbni Umar ile kardeşi burada hüküm sürdü. Uzun süre onların hâkimiyeti altında kalan Lehic, iç savaşlar yüzünden geriledi. 1152'de Sultan El-Mansur'un eline geçti. 1173'te şehri eyyûbî hükümdarı El-Melik-ül-Muazzam Turanşah aldı. Lehic, Abbasîler devrinde çeşitli valilerin yönetiminde kaldı. 1454'te Tâhirî'lerin eline geçti. Portekizlilerin saldırısı karşısında, Tâhirî Amir bin Abdülvahab, Memlûk sultanı Kansuh el-Guri'den yardım istedi. Hüseyin el-Muşrif kumandasında Kızıldeniz'e gönderilen yardım kuvveti Yemen'in bir kısmını aldı. 1538 ile 1635 yılları arasında Lehic Osmanlıların yönetiminde kaldı. Abdelî adı da verilen Lehic'lilerin kumandanı ve Lehic hanedanının kurucusu Fazl bin Ali bağımsızlığını ilân ederek şehri kendine başkent yaptı; Aden'i aldı (1735). Abdülkerim devrinde İngiltere ile bir ticaret antlaşması yapıldı (1802). İki devlet arasındaki dostluk uzun sürmedi. Aden, İngilizlerin eline geçti (1839). Lehic sultanı Muhsin (1827-1847) Aden'i almak için harekete geçti. Arapların şehre karşı hareketlerini destekledi. Oğlu Ahmed, İngilizlerle dostluk kurdu. Sultan Ali'nin (1849-1866) Aden'e mal gönderilmesini yasaklaması üzerine savaş yeniden başladı. Şeyh Osman mevkiinde yenilen sultan, antlaşma yapmak zorunda kaldı (1858). Yemen'i tekrar elde etmek isteyen Türklerin ilerlemesi karşısında Lehic İngilizlerin saldırısına uğradı (1873). Birinci Dünya savaşında Yemen'de İmam Yahya bin Hamid ile birleşen türk kuvvetleri İngilizlere karşı harekete geçti. Şiddetli savaşlardan sonra İngilizler Lehic'i boşalttılar ve sultan Ali bin Ahmed'i öldürdüler (1915). Lehic, antlaşma imzalanıncaya kadar (1918) Türklerin elinde kaldı, daha sonra aynı adı taşıyan sultanlığın merkezi oldu. (M)

LEHİM i. (ar. *lahm* > *lihām*'dan *lehim*). Teknol. Birleştirilecek maden parçalar arasına kolay ergiyen bir maden veya bir alaşım katarak elde edilen çok dayanıklı kaynak. (Bk. ANSİKL.) ‖ Bu çeşit kaynağın yapılmasında kullanılan katkı maden veya alaşım: *Lehim, genellikle iki kısım bakırla bir kısım çinkodan meydana gelmiş bir alaşımdır.* ‖ *Lehim lambası,* muslukçuların kullandıkları alkol, petrol veya benzin lambası. ‖ *Sert lehim.* Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Teknol. *Lehim* yapmak için, birleştirilecek parçalar yan yana getirilir. Aralarına tel, çubuk veya kırıntı şeklinde, ergime noktası lehimlenecek madenden daha düşük bir alaşım veya maden konur. Meselâ ergime noktası 1034°C olan bakır, ergime derecesi 962°C olan gümüşle lehimlenir. Maden ile lehim birlikte akkor derecede ısıtılır, sonra üzerlerine biraz boraks atılır. Bu madde madenin pasını alır ve ergime noktasını düşürür. Oksitlenme olayı sıcakta daha hızlı geliştiği için, boraks gibi bir oksit gidericinin kullanılması gerekir. ● *Sert lehim*'de madenin uçları sıvı hale getirilmez; katkı maddesi olarak kullanılan alaşımın ergime noktası 400°C'ı geçtiği halde lehimleme*de katkı maddesinin ergime sıcaklığı 400°C'ın altında kalır. Sert lehimde kullanılan özel pirinçlerin ergimesi için, bir oksiasetilen üfleyiciyle sağlanan yüksek sıcaklıkta bir alev gerekir. Sert lehimde pas giderici bir flaks kullanılmalıdır. Gümüşle yapılan bir sert lehim için bu pas giderici flaks bir boraks ve borik asit karışımıdır. Bu usul çinko alaşımlarında olduğu gibi, çelik, dökme demir, alüminyum, bakır ve alaşımlarında da çok kullanılır. (LM)

LEHİMCİ i. (*lehim*'den *lehim-ci*). Lehim yapan kimse.

— Teknol. *Lehimci ocağı,* lehimlenecek veya onarılacak bakır ve demir boruları ısıtmak için lehimcilerin kullandığı ocak. (LM)

LEHİMCİLİK i. (*lehimci*'den *lehimci-lik*). Lehimcinin yaptığı iş. (M)

LEHİMLEME i. (*lehimlemek*'ten *lehimleme*). İki madeni lehimle birleştirme.

— ANSİKL. *Lehimleme* işlemi sadece demirli alaşımlara, yüksek karbonlu çeliklere, gri dökme demire ve maden karbürlere uygulanmaz; bakır ve bakır alaşımlarına, alüminyum alaşımlarına, hattâ alaşım meydana getirmeyen madenlerin birçoğuna da uygulanır. Lehimleme işleminin bir özelliği de, birleştirilecek parçaların kenarlarının sıvı halde olmamasıdır. Katkı madenin ergime sıcaklığı 400°C'ın altında kalınca lehimleme olur (bu sıcaklık yaklaşık olarak alınmıştır). Kullanılan alaşımın ergime sıcaklığı 400°C'ı geçen ve yüksek sıcaklıktaki bir alevin uygulanması gereken hallerde *sert lehim* söz konusudur. (L)

LEHİMLEMEK geçl. f. (*lehim*'den *lehim-le mek*). Lehimle tutturmak: *Demir çubukları birbirine lehimlemek.*

◆ **Lehimlenmek** edilg. f. Lehimle yapıştırılmak. (M)

LEHİMLİ sıf. (*lehim*'den *lehim-li*). Lehimi olan, lehimle tutturulmuş. (M)

LEHİSTAN. Bk. POLONYA.

LEHLER, Ortaçağda doğu komşularının Polonya'lılara verdikleri ad. (Efsanevî kahramanları Leh'in adı buradan gelir. Bugün bile Polonya'lılara, Litvanyalılar *Lenka*, Macarlar *Lengyel,* Türkler ve İran'lılar da *Leh* derler.) [L]

LEHLİ i. (*leh*'ten *leh-li*). Lehistan halkından olan kimse, Polonya'lı. (M)

LEHM i. («balçık» anlamında alm. k.). Süzülme suyun etkisiyle lösün kirecini kaybetmesinden meydana gelen balçık. (Lehm, lös üzerinde 50 - 100 sm kalınlığa varabilir; içinde lösten daha çok kil vardır ve iyi bir tuğla toprağıdır.) [L]

LEHMANN (ELİZABETH NİNA MARY FREDERİKA LEHMANN, **Liza** — denir), ingiliz kadın şarkıcı ve bestecisi (Londra 1862-Pinner, Middlesex 1918). Ressam Rudolf Lehmann'ın kızı. Önce annesinden müzik dersleri aldı, sonra Roma, Wiesbaden ve Londra'da çalıştı. 1885'te Londra'daki Pazartesi Halk konserlerinde ilk defa sahneye çıktı, soprano olarak dokuz yıl süreyle çalıştı ve büyük başarı kazandı. 1894'te Herbert Bedford ile evlenerek sahneden çekildi, şarkılar yazmağa başladı. Bu alanda da büyük başarı gösteren Lehmann, 1896'da İngiltere'de sözleri *Ömer Hayyam'ın Rubaîleri*'nden alınmış olan *In a Persian Garden* (Bir Acem Bahçesinde) adlı şarkı dizisini yarattı. Bu birinci diziyi *The Daisy - Chain* (Papatya Zinciri) [1901] gibi başka şarkı dizileri takip etti. Ayrıca *Sergeant Brue* (Brue Çavuş) [müzikal komedi, 1904] ile *Wakefield Papazı* operetinin (1906) müziğini de yazdı. (M)

LEHMANN (Ernst August), alman uçak mühendisi (Ludwigshafen 1886 - Lakehurst, New Jersey 1937). 1912'de Charlottenburg Teknik okulunu bitirdi. Zeplin hava gemisi işletmelerinde çalışan Hugo Eckener ile ortaklık kurdu. Birinci Dünya savaşında Almanya'nın en önde gelen zeplin kumandanlarından biriydi. Londra'ya akınlar düzenledi, birçok harekâtı yönetti ve Demir Haç nişanını kazandı. 1924'te Eckener'den sonra ikinci kumandan sıfatıyle *Los Angeles*'i Lakehust'a getirdi. 1928-1936 Arasında *Graf Zeppelin*'in, daha sonra *Hindenburg*'un kumandanlığını yaptı. Hindenburg'un son seferinde Max Pruss kumandan, Lehmann da onun danışmanıydı. 6 Mayıs 1937'de *Hindenburg,* Lakehust'te denize inip bağlanırken hidrojen torbası patladı; Lehmann, patlama sırasında aldığı yanıkların etkisiyle öldü. (M)

LEHMANN (Henri), alman asıllı fransız ressamı (Kiel 1814 - Paris 1882). 1847'de fransız yurttaşı oldu. İngres'in öğrencisiydi. Özellikle portreleriyle tanındı (*Nieuwerke Kontu* 1846, Louvre). Akademik kurallara sıkı sıkıya bağlıydı. École Normale Supérieure des Beaux-arts'da profesör oldu (1875), Georges Seurat bu okulda Lehmann'ın atelyesine devam etti. (L)

LEHMANN (Johannes Edward), danimarkalı tarihçi (Kopenhag 1862 - ay.y. 1928). Evrimci okula bağlıydı. İlkel ve tarihî toplumların dinlerini inceledi. Başlıca eserleri: *Der Buddhismus* (Buddhacılık) [1911]; *Sören Kierkegaard* (1913) ve *Die Religionen* (Dinler) [1924]. [M]

LEHMANN (Kaspar), bohemyalı vitray ustası ve gravürcü (Ülzen, Hannover - Prag 1622). 1590'dan itibaren Prag'da kral Rudolf II'nin sarayında elmastıraş olarak, ilk defa eski Roma mücevher yontucuları tarafından kullanılan çarkla yontma tekniğini yeniden uygulamağa çalıştı. Mirasçı-

ları ve öğrencileri tarafından geliştirilen bu teknik Bohemya vitraycılığında köklü bir değişme yaratarak Venedik etkisini sildi. (M)

LEHMANN (Lilli), alman sopranosu (Würzburg 1848 - Berlin 1929). Ünlü opera oyuncusu Maria Lehmann'ın kızı. 1865'te Prag'da Wolfgang Amadeus Mozart'ın *Sihirli Flüt* adlı eserinde sahneye çıktı. 1870'te Berlin Krallık operasına girdi. Richard Wagner'in 1876'da Bayreuth'te ilk olarak sahneye konan *Nibelungen* adlı eserinde Lilli Lehmann büyük başarı kazandı, sonra 1886-1889 ve 1891-1892 arasında New York'taki Metropolitan operasında çalıştı. Almanya'ya dönünce kendini öğretmenliğe adadı, öğrencileri arasında Olive Fremstad ve Geraldine Farrar da vardı. 1900'den sonra Salzburg'ta düzenlenen Mozart festivallerinde başlıca rolü oynadı. Gerek Wagner operalarında gerek daha hafif rollerde usta bir şarkıcı ve oyuncu olarak tanındı. *Meine Gesangskunst*'undan (Şarkıcılık Sanatım) [1902] uzun zaman bir eğitim kitabı olarak yararlanıldı. *Mein Weg* (Gittiğim Yol) adlı otobiyografik bir eser yazdı. (M)

LEHMANN (Lotte), alman kadın opera ve konser şarkıcısı (Perleberg 1888). Sanat hayatına Hamburg'da başladı, Viyana ve daha sonra New York'ta devam etti. *Anfong und Aufstieg* (Başlangıç ve Çıkış) [1937] adlı otobiyografisi İngilizceye tercüme edildi. (L)

LEHMANN (Otto), avusturyalı coğrafyacı (Viyana 1884 - Disentisen 1941). Viyana, sonra Zürich üniversitesinde profesördü; birçok jeomorfoloji eseri yazdı (vâdilerin gelişmesi, kıyı engebeleri, alp morfolojisi v.b.). Kalkerli topraklarda yeraltı dolaşımını inceledi. (L)

LEHMANN (Otto), alman fizikçisi ve mineraloji bilgini (Konstanz 1885 - Karlsruhe 1922). Strasbourg'ta felsefe okudu; Aachen üniversitesine, Dresden Yüksek okuluna, sonra Karlsruhe'ye fizik profesörü oldu. Çalışmalarını molekül fiziğine, özellikle mikroskopik araştırmaya ve mikro kimyasal analize ayırdı. 1899'da amonyum oleatı gibi sıvı billûrları buldu. (L)

LEHMANN (PETER MARTİN, **Orla** — denir), danimarkalı devlet adamı (Kopenhag 1810 - ay.y. 1870). Kopenhag üniversitesinde hukuk öğrenimi gördü. Alman asıllı olduğu halde danimarkalı koyu bir milliyetçiydi. 1839'da *Faedrelandet* (Anavatan) adlı milliyetçi bir gazetenin kurulmasına yardımcı oldu ve bu gazeteyi yayımladı. Eider Danes partisinin başına geçti. Bu parti, Schleswig'in Danimarka'ya katılmasını ve Eider ırmağının sınır olmasını ön görüyordu. 1848'de Kopenhag'daki demokratik harekete katıldı ve Adam Wilhelm Moltke'nin kabinesinde bakan oldu. Prusya savaşı sırasında Schleswig'i ele geçirmek için Londra ve Berlin konferanslarında Danimarka'yı temsil etti. Bu savaş sırasında 1849 nisanından ağustosuna kadar Schleswig-Holstein'da Holstein'lilerin elinde tutuklu kaldı. 1851'den 1852'nin sonuna kadar Folketing'de (ikinci meclis), 1854'ten 1870'e kadar da Landsting'de (birinci meclis) görev aldı. 1856'dan 1866'ya kadar Rigsraad'ta (Devlet meclisi) çalıştı. 1861-1863 Arasında içişleri bakanlığı yaptı. *Om Aarsagerne til Danmarke Ulykke* (Danimarka'nın Kötü Talihinin Sebepleri Üstüne) [1864] adlı bir eser yazdı ve bu kitabının birçok baskısı yapıldı. *Efterladte Skrifter*'i (Ölümünden Sonra Yayımlanan Yazılar) [1872-1874] dört cilt halinde yayımlandı. (M)

LEHMANN (Rosamond), ingiliz kadın romancı (Londra 1903). Öğrenimini Cambridge'de yaptıktan sonra yirmi dört yaşındayken, öğrenci ingiliz genç kızlarının ihtiras dolu hayatlarını ve duygularını belirten ilk romanını yayımladı: *Dusty Answer* (Kaçamak Cevap) [1927]. Öbür eserleri: *Invitation to the Waltz* (Valse Davet) [1932]; *The Weather in the Streets* (Sokaklarda Hava) [1936]; *The Ballad and the Source* (Balad ve Kaynak) [1944] ve *The Buried Day* (Gömülen Gün) [1953]. (L)

LEHMANN (Wilhelm), alman şairi (doğ. Puerto Cabello, Venezuela 1882). Hikâye, roman ve deneme yazarı. Lirik şiire, olgun yaşta *Antwort des Schweigens* (Sessizliğin Cevabı) [1935] ve *Der Grüne Gott* (Yeşil Tanrı) [1942] adlı yeni-romantik anlayışı benimseyen ince üslûplu şiir kitaplarıyle başladı. (M)

LEHMBRUCK (Wilhelm), alman heykeltıraşı (Duisburg - Meiderich 1881 - Berlin 1919). 1907'de İtalya'ya bir gezi yaptıktan sonra 1910 ile 1914 arasında Paris'te yaşadı, Aristide Maillol'un, ardından Georges Minne'in etkisinde kaldı ve soyutçuluğa yöneldi. Ülkesinin genç resim okulu onu ustalarından biri olarak kabul etti. Birinci Dünya savaşı sırasında Zürich'te, daha sonra da Berlin'de kaldı ve orada intihar ederek öldü. (L)

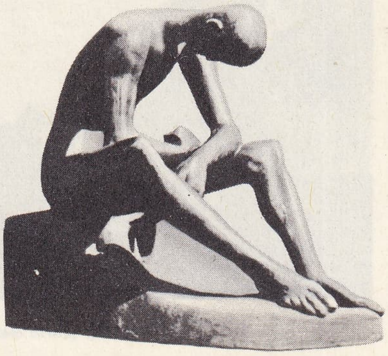

«Üzgün Genç Adam»
Duisburg Millî mezarlığı

LEHMKUHL (Augustinus), alman cizvit (Hagen, Westfalen 1834-Valkenburg, Hollanda 1918). Ahlâk ve ilâhiyatla uğraştı. Özellikle *Theologia Moralis* (Ahlâk Açısından İlâhiyat) [Freiburg, 1883] adlı eseriyle tanınmıştır. Bu eser *Casus Conscientiae*'si ile birlikte uzun müddet papaz seminerlerinin klasik bir ders kitabı oldu. Lehmkuhl aynı zamanda sosyal katoliklik doktrininin kurucularındandır. *Manuale Sacerdotum* adlı eseri bütün dünyada tanınmıştır. (L)

LE HONGRE (Etienne), fransız heykeltıraşı (Paris 1628 - ay.y. 1690). J. Sarrazin'in öğrencisiydi; bir süre Roma'da kaldıktan sonra Paris'e döndü (1659). En çok Versailles'da çalıştı. Parkın su kanalındaki Diane çeşmesinde bulunan *Hava* heykeli, şaheseri sayılır. Cosse-Brissac ailesi için yaptığı anıt kabri Louvre'dadır. (L)

LEHRTE, Almanya'da (Batı Almanya, Aşağı Saksonya) şehir, Hannover'in doğusunda; 21 000 nüf. Potas havzası ve petrol alanı. Makine yapımı. Kimya ve elektrik sanayii. Şeker fabrikaları. Tuhafiyecilik. (L)

LEHTAR sıf. Bk. LEHDAR.

LEHTO (Reino Ragnar), finlandiyalı siyaset adamı (Helsinki 1898). 1936'da ticaret ve sanayi bakanı oldu. 1944'ten 1948'e kadar savaş zararlarını tazmin komitesini yönetti. Ağustos 1963'ten eylül 1964'e kadar başbakanlık yaptı. (L)

LEHTONEN (Joel), fince yazan finlandiyalı yazar (Saaminki, Mikkeli ili 1881 - Huopalahti, Helsinki yakınları 1934). Yenіromantik anlayışı benimseyen bir şair olarak edebiyat alanına atıldı ve hemen sonra nesre döndü. Romanları Finlandiya'nın sosyal şartlarını gerçekçi olarak dile getirir: *Kessella* (Yazda Bir Gün) [1917]; *Putkinotko* (1919-1920); *Punainen Mies* (Kırmızı Adam) [1925]. (L)

LEHV i. (ar. *lehv*). *Esk.* Yararsız ve gereksiz iş, eğlence: *Ehl-i zevk ve lehv ve tarab olup [...] umûr-ı devleti düşünmeğe vakti yoktu* (Cevdet Paşa).

◆ **Lehviyât** çoğl. i. *Esk.* Oyunlar, gereksiz işler. (M)

LEİA i. Zool. Esmer, sarımtırak veya siyah renkli sivrisinek; kurtçuğu yerde yaşar ve kendine ipekten bir ağ örer. (İlmî adı *Leia fascipennis*. İplikduyargalı çiftkanatlıların *mycetophilidae* familyasından.) [L]

LEİBL (Wilhelm), bavyera asıllı alman ressamı (Köln 1844 - Würzburg 1900). Münih akademisinde yetişti, birkaç ay Paris'te kaldı (1870), Gustave Courbet ile dostluk kurdu, şaheseri olan *Kokut*'u (Köln müzesi) çizdi, sonra yurduna dönerek orada gerçekçi akımın öncüsü oldu. Önemli eserleri arasında *Dachau'lu Köylü Kadınlar* (Berlin müzesi); *Sofu Kadınlar* (Hamburg müzesi); *Köylü Portresi* (Stuttgart müzesi) sayılabilir. (L)

LEİBNİTZ, Avusturya'da (Steier) kasaba, Mur'un kolu olan Sulm ırmağı kıyısında; 6 350 nüf. Makine yapımı. Dokuma sanayii. (L)

LEİBNİZ (Gottfried Wilhelm), alman filozofu ve matematikçisi (Leipzig 1646 - Hannover 1716). On beş yaşındayken, eski dilleri esaslı şekilde öğrenmiş, yunan ve latin edebiyatlarını okumuş ve iskolastik öğretiyi kavramıştı. Bacon, Cardan, Kampannella ve Kepler, Galileo, Descartes gibi modern filozofları okudu ve Descartes'ın mekanizma anlayışını bundan sonra benimsedi. 1663'te Leipzig'de, fertleşme ilkesi konusunda tezini verdi. Bu eserde, adcı olduğunu açıkladı. Jena'ya gidip matematik öğrenimi yaptı ve o tarihten itibaren diferansiyel hesap ilkelerini fark etti. Oradan Altdorf'a geçti ve hukuk ile ilgilenerek *De Casibus Perplexis in Jure* (Hukukta Tereddütlü Durumlar) [1666] başlıklı doktora tezini verdi. Aynı dönemde, Nürnberg'de Rosenkreuz tarikatına girdi; kimya deneyleri üstünde çalıştı ve Boineburg baronu ile dostluk kurarak, en yüksek siyasî meselelerle uğraştı. (*Specimen Demonstrationum Politicorum Pro Eligendo Rege Polonorum* (Polonya Krallarının Seçimi Konusunda İnceleme) [1669]. Dinî meselelere (*Confessio Naturae Contra Atheistas* (Tanrıtanımazlara Karşı Tabiatın İtirafı) [1668], matematik ve mekanik konularına eserlerinde yer verdi. Katoliklerin cevher değişimi dogmasının ve lutherʼci «gerçek bulunuş» dogmasının incelenmesi, onu Descartes'ın cevher konusundaki doktrininin yerine konacak bir öğreti aramağa sevk etti.

1672'de, Paris'e gitti ve Louis XIV'ü Mısır'ın fethine razı etmeğe çalıştı. Orada dört yıl kaldı (1673'te Londra'ya yaptığı kısa bir seyahat hariç); zamanın bütün büyük aydınlarıyle tanıştı ve matematik üstüne incelemelerini derinleştirdi. Diferansiyel hesabı kesinlikle tespiti, Paris'te kalışının sonuna yani 1676'ya rastlar. Bu tarihte Hannover'e çağırıldı ve Braunschweig-Lüneburg dükası kendisine Kütüphane muhafızlığını teklif etti. Başlıca felsefe eserlerini orada kaleme aldı. Fakat siyasetle uğraşmaktan vaz geçmedi, 1678'de imparatorlukta alman prenslerinin haklarını savundu; halkına Batı medeniyetini aşılaması için Büyük Petro'ya, bir tasarı sundu, bütün diplomatik müzakerelere karıştı. Matematikçi olarak 1684'te sonsuz küçükler hesabının ana hatlarını kapsayan *Nova Methodus*'u (Yeni Metot) yayımladı. Jeolog olarak 1680 yılında, bazı kayaların iç asıllı (meselâ, erime halindeki maddelerin yeniden soğumasından ileri gelmiş), bazılarının da dış asıllı (meselâ, eriyik halindeki maddelerin çökeltisiyle meydana gelmiş) yapıda olduğunu buldu. İlâhiyatçı olarak hıristiyan kiliselerini hangi şartlar altında birbirine yaklaştırmanın mümkün olabileceğini inceledi. Bossuet ile bu konuda mektuplaştı; *Systema Theologicum*'unu (İlâhiyat Sistemi) [1684] yayımladı. Tarihçi olarak tarihî tenkidi kurdu. 1693'te, bir devletler hukuku derlemesi yayımladı. 1701'de Braunschweig hanedanı konusunda toplamış bulunduğu malzemeyi kaleme almağa başladı. Dilbilim alanında, milletlerin aslını keşfetmeğe yarayacak bir metot aradı; insanın belirmesinden önce dünyanın geçirdiği değişiklikleri inceleyen bir bilim dalı kurmak istedi.

Ama Leibniz, filozof olarak büyüktü. 1648'te *Méditations sur la Connaissance la Vérité et les Idées* (Bilgi, Hakikat ve Fikirler Üstüne Düşünceler) adlı eserinde Descartes ile ilişkilerini kesiyor ve mantıkî imkân ile varoluş imkânı arasındaki verimli ayrımını ortaya koyuyordu. Leibniz'i çelişmezlik ilkesi ile yeter sebep ilkesini ayırt etmeğe götürecek olan görüş işte budur. 1691'den 1694'e kadar yazdığı küçük risalelerinde

Etienne LE HONGRE
«Hava» heykeli
Diane çeşmesi,
Versailles, Paris

Wilhelm LEİBL
«Kokot»
Köln müzesi, Almanya

Foto. Ullstein-Bilderdients (LAROUSSE)

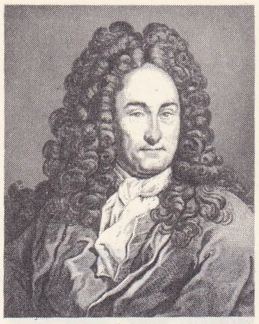

Gottfried LEİBNİZ
Ficquet'nin eseri
Bibliothèque Nationale, Paris

René **LİBOWİTZ**

Robert Dudley
LEİCESTER kontu
National Portrait Gallery, Londra

LEİDEN
XVI. yy.da üniversitenin kütüphanesi
Jan van Meurs'ün eseri («Leiden»den)

Descartes'çılığa karşı, maddenin özünün yer kaplama değil, güç (enerji) olduğunu savundu; ve 1694'te, *Système Nouveau de la Nature et de la Communication des Substances* (Tabiat ve Cevherlerin İlişkisi Üstüne Metot) adlı kitabında, birçok defa tasarlamış olduğu öncel düzen doktrinini geliştirdi. Fikirlerinin tümünü üç büyük eserinde, farklı üç görüş açısından ortaya koydu.

İnsan Zihni Üstüne Yeni Denemeler'de (Nouveaux Essais sur l'Entendement Humain) [1704], bilgi meselesini ele aldı. Locke'un «boş levha» nazariyesini çürüttü ve doğuştan varolan fikirler nazariyesini savundu; bilginin salt deneyle açıklanamayacağını; bizde, zorunlu ve evrensel hakikatlerin bulunduğunu; bunları deney sayesinde keşfettiğimizi, fakat deneyden üstün olduklarını, çelişme ilkesine ve yeter sebep ilkesine bağlı olduklarını ileri sürdü. «Zihnin kendi hariç, zihinde duyulardan gelmeyen hiç bir şey yoktur». Locke öldüğünden Leibniz bu eseri yayımlamaktan vaz geçti ve ancak 1765'te yayımlandı.

Bayle'e cevap olarak yazdığı *Essais de Théodicée*'de (Teodise Üstüne Denemeler) [1710] Leibniz özellikle kötülüğün varlığıyle Tanrı'nın varlığını bağdaştırmağa çalıştı ve dünyanın iyi olduğunu değil, mümkün olan dünyaların en iyisi olduğunu savunarak iyimserliğini ortaya koydu. Filozofa göre, dünyadaki kötülük, mümkün olan kötülüğün en azıdır. Kötülük öz bakımından dar kafalı olan yaratıkların mükemmel olmayışlarından ileri gelmektedir. Maddî kötülük ile manevî kötülük, bu metafizik fenalığın sonuçlarıdır. Leibniz, bu eserde bütün büyük meselelere, özellikle Tanrı'nın geleceği bilmesi ve insan hürriyeti meselelerine değinir.

Monadologie'de (Monadoloji) [1714], varlık meselesini ele alır ve doktrinin tümünü açıklar. Cevherler, basit (*monades*), uzamsız, manevî ve etkendirler. Algı ve iştihası bulunan, ama hafıza olmayan en mütevazılarından, akıl sahibi olanlara ve Tanrı'ya kadar, monadlar, basamak basamak sıralanır. Birbirlerine kapalıdırlar ve eşyanın birbiri üzerindeki etkisi varlıkların bütün hareketlerini önceden düzenleyen bir tanrısal öndüzenlemeden (öncel düzen) ibarettir. Evren, ahlâkî bir âlem, tanrısal bir sitedir; orada «en iyi», konulmuş kanunlar uyarınca yavaş yavaş meydana gelir ve tabiatin yolları, sonunda, lûtuf yollarına ayak uydurur. Leibniz aynı yıl, bu son fikrini *Principes de la Nature et de la Grâce* (Tabiatın ve Tanrısal Lûtfun İlkeleri) adlı risalesinde tekrar ele aldı.

Leibniz'in felsefesi ruhçu ve dinamik bir idealizmdir; idealist metafiziği, kurulmasına katkıda bulunduğu hareket bilimiyle bağdaştırmağa çalışır. Aynı şekilde, bilgi nazariyesi konusunda da Leibniz duyumculuk ile akılcılığı bağdaştırma çabasındadır. Felsefesinin bu eklektik niteliği bir yandan ansiklopedik bilgilerinden, öte yandan geçmiş yüzyılların mirasıyle yeni bilimin edinilmesi arasında bir geçiş döneminin damgaladığı çağından ve nihayet, zekâsının sınır tanımaz canlılığından ileri gelmiştir. (L)

LEİBNZ'Cİ sıf. ve i. (G. W. *Leibniz*'den *leibniz-ci*). Fels. Leibniz'in felsefesiyle ilgili veya bu felsefeden yana olan. (L)

LEİBNZ'CİLİK i. (*leibnizci*'den *leibnizcilik*). Leibniz'in ve çömezlerinin felsefesi. — ANSİKL. Leibniz'in esas öğrencisi Christian Wolff'tur (1679-1754). Wolff, *Leibniz'ciliği* yaymak istemiş, fakat bu felsefeyi basitleştirmek ve bozmaktan kaçmamıştır. Leibniz'in diğer bir öğrencisi, Gottlieb Hansch'dır (1683-1752). Bu düşünür, Leibniz doktrinin ruhuna daha bağlı kalmış ve Wolff'un yorumlamasına karşı çıkmıştır. Leibniz'in etkisi, özellikle bilim alanında ve XVIII. yy.ın ilk yarısında Newton'un etkisiyle birlikte görüldü. Filozofun felsefî düşüncesi ise, ancak XVIII. yüzyılın sonundan itibaren Avrupa'ya yayıldı. (L)

LEİCESTER: şehrin merkezinden bir görünüş

LEİBOWİTZ (Rene), fransız bestecisi ve orkestra yöneticisi (Varşova 1913). On iki ses müziğinin Fransa'daki temsilcilerindendir. Birçok orkestra eseri (dört senfoni), oda müziği, piyano parçaları, ses müziği ve iki opera, bir anlatıcı ve orkestra için *Symphonie Dramatique* (1958), bariton ve sekiz çalgı için bir *seranad* (1958) besteledi. Schönberg, Berg ve Webern'in eserlerini çaldırdı ve plağa aldırdı. Başlıca inceleme eserleri: *Introduction a la Musique de Douze Sons* (On İki Ses Müziğine Giriş) [1949]; *Histoire de l'Opera* (Opera Tarihi) [1957]; *Thinking for Orchestra* (Orkestra Üstüne Düşünceler) [1958]. (L)

LEİCESTER, İngiltere'de şehir, idare bölümü merkezi, Soar kıyısında, Notingham'ın güneyinde; 282 800 nüf. Bir Roma ordugâhının yerine kurulan şehir, İskandinav sömürgeleştirmesi sırasında Danimarka'nın Beş sitesinden biri haline getirildi. Sonra nispeten geriledi. Bununla birlikte XVII. yy.ın sonunda önemli bir tuhafiyecilik merkezi oldu; bu sanayii, bugün de önemli rol oynar; şehirde ayrıca ayakkabı yapımı ve makine sanayii de gelişmiştir. Roman ve ilkel gotik üslûbunda eski Saint - Nicholas kilisesi; kısmen XII. yy.dan kalma Saint Mary of Castro kilisesi; ilkel gotik üslûbunda katedral; Roma çağından kalma yıkıntılar; şato harabeleri; manastır (Wolsey orada öldü) kalıntıları. Eskiçağ Eserleri müzesi. (L)

LEİCESTER (Robert DUDLEY, birinci — kontu), ingiliz saray nedimi (1532'ye doğr. - Cornbury, Oxfordshire 1588). Lord Guildford Dudley'nin küçük kardeşi. Gözdesi olduğu ve evlenmek umudunu beslediği Elizabeth'in tahta çıkmasıyle ailesi eski itibarına kavuştu. Siyasî nüfuzu zayıf kaldı. 1585'te Birleşik Eyaletler'e yapılan sefere kumanda etti. (L)

LEİCESTER (Robert SİDNEY, — kontu). Bk. SİDNEY.

Leicester ırkı. Zootekn. Bk. DISHLEY *ırkı*.

LEİCESTER OF HOLKHAM (Thomas William COKE, — kontu), ingiliz tarımcısı ve siyaset adamı (1752 - Longford Hall, Berbyshire 1842). 1776'da Whig milletvekili oldu. Ch. Fox'un yakın dostu ve ateşli taraftarıydı. Özellikle çok iyi bir agronomdu. Norfolk'da kendi arazisinde bereketsiz toprakları verimli hale getirdi. Hayvan seçimlenmesinden büyük faydalar sağladı. (L)

LEİCESTERSHİRE, Büyük Britanya'da idare bölümü, Middland'larda; 723 700 nüf. İdare merkezi *Leicester*. Ortaçağ İngiltere-si'nin büyük tımarlarından biri olan Leicestershire, 1107 - 1204 arası Beaumont ailesine, 1231 - 1265 arası Simon de Montfort'a, 1265'ten sonra da Lancester'li Edmund ile vârislerine geçti. (L)

LEİCHHARDT (Ludvig), alman gezgini (Trebatsch, Beeskow yakınları, Brandenburg 1813 - Batı Avustralya 1848). Brisbane'den yola çıkarak 1844-1846 yılları arasında Avustralya'nın doğu ve kuzey kıyılarını keşfetti. Avustralya kıtasını batıdan doğuya aşmağa çalışırken öldü. (L)

LEİDEN, Hollanda'da (Güney Hollanda) şehir, denize 10 km uzaklıkta, Eski Ren kıyısında; 103 000 nüf. Irmağın geçtiği ve birçok kanalın böldüğü şehir, surların dışına taşmıştır. Üniversite; 1623'te kurulan rasathane. Önemli müzeler (etnografya; ilkçağ eserleri; bilim tarihi; güzel sanatlar). Belediye müzesinde Leiden'li Lucas'nın meşhur *Son Yargı* tablosu yer alır. Birçok eski anıt arasında, yapma bir tepe üzerinde kurulan şato (Burcht), Pancras veya Hoogland kilisesi (XV. yy.), üniversite binaları (XV. yy.), St.-Pieter kilisesi (XIV yy.) sayılabilir. Besin ve dokuma sanayii. Metalürji. Makine yapımı. Kâğıt fabrikaları. Basımevleri.

— Tar. Eski Roma'da *Lugdunum Batavorum* denen Leiden, Ortaçağ'da *Leithis* adını aldı. XV. yy.da çuha sanayii (sof) gelişti. 1574'te İspanyolların kuşatmasına karşı başarıyle direndi ve sonunda Asık

LEİDEN Belediye binası

Foto. Boyer, National Portrait Gallery (LAROUSSE); Dizionario Enciclopedico italiano; Encyclopedia Americana

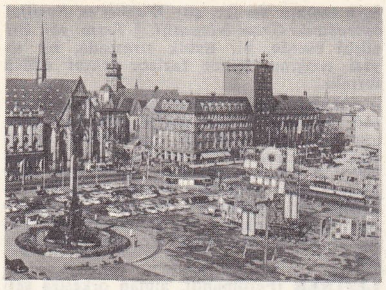

LEİPZIG: Karl-Marx meydanı

Suratlı Wilhelm hendekleri açıp ülkeyi su altında bırakarak ikmal gemilerinin yaklaşmasına imkân verdi. Üniversitesi (1575) kısa süre içinde Avrupa'nın en ünlü üniversitelerinden biri haline gelen Leiden bu sayede önemli bir bilim ve fikir merkezi, bir kitapçılık şehri oldu. XVII. yy.da Scaliger, Descartes, Heinsius gibi birçok bilgin burada yaşadı. (L)

Leiden şişesi. Elektr. Bk. ŞİŞE.

LEİDER (Frida), alman kadın şarkıcı (Berlin 1888). Sanat hayatına 1915'te atıldı. Hamburg, Berlin (1923-1940), Scala, Londra ve New York'da başarılı temsiller verdi. 1928'den 1938'e kadar Bayreuth festivalinde sahneye çıktı. Wagner geleneğine büyük bir yenilik getirdi ve o zamana kadar görülmemiş bir İsolde yarattı. Klasik şarkıları olduğu kadar modern şarkıları da büyük bir kolaylıkla söyleyen sanatçı, *Doktor Faust*'un (Busoni, 1925) ilk temsilinde büyük başarı kazandı. 1958'e kadar Berlin'de müzik öğretmenliği yaptı. (L)

LEİDY (Joseph), amerikalı anatomi, asalakbilimi ve paleontoloji uzmanı (Philadelphia, Pennsylvania 1823 - ay.y. 1891). 1844'te Pennsylvania üniversitesini bitirdi, iki yıl hekimlik yaptı, sonra sırasıyle Franklin Tıp okulunda ve Philadelphia Tıp enstitüsünde dersler vermeğe başladı. 1853'te Pennsylvania üniversitesinde anatomi profesörü oldu, 1884'ten sonra biyoloji bölümünün de başına geçti. Ayrıca, 1870-1885 arasında Swarthmore kolejinde tabiat tarihi dersleri verdi. İç savaş sırasında Satterlee Askerî hastahanesinde cerrah olarak çalıştı. Leidy'nin omurgalılarla ilgili paleontoloji ve parazitoloji araştırmaları önemlidir. Philadelphia Tabiat Bilimleri akademisinin yayın organı olan *Proceedings*'te (Gelişmeler), ***On The Fossil Horse of America*** (Amerika'da Bulunan Fosil Atlar) [1843], ***The Ancient Fauna of Nebraska*** (Nebraska'nın Eski Favnası) [1853], ***Extinct Mammalian Fauna of Dakota and Nebraska*** (Dakota ve Nebraska'da Soyu Tükenmiş Memeli Hayvanlar Favnası) [1869] gibi önemli makalelerini yayımladı. Leidy bu çalışmalarında Amerika'nın batısında yaşamış ve nesli tükenmiş olan deve, gergedan, aslan, kaplan, at gibi hayvanlarla ilgili değerli bilgiler verdi. Asalakbilim alanında ***Flora and Fauna Within Living Animals*** (Canlı Hayvanlarda Yaşayan Çok Küçük Flora ve Favna) [1879] adlı çalışması önemlidir. Leidy, ayrıca bir insan asalağı olan bağırsak soluncanının (*Trichinella Spiralis*) aynı zamanda bir domuz asalağı olduğunu da gösterdi (1846). Daha sonra yayımladığı ***Elementary Treatise on Human Anatomy*** (İnsan Anatomisinin Anahatları) [1861-1889'da 2. baskı] ile ***Fresh-Water Rhizopods Nort America*** (Kuzey Amerika'da Tatlı Su Kökbacaklıları) [1879] adlı eserleri de önemlidir. (M)

LEİGH, İngiltere'de (Lancashire) şehir, Manchester'in batısında; 48 700 nüf. Maden kömürü ocakları. Dokuma sanayii (pamuk iplikçiliği). İletken kablolar. (L)

LEİGH (Vivian Mary HARTLEY, **Vivien** — denir), ingiliz tiyatro ve sinema oyuncusu (Darjeeling, Hindistan 1913 - Londra 1967). Genç yaşta tiyatroya başladı, Londra Krallık Tiyatro akademisine devam etti. ***Rüzgâr Gibi Geçti*** (Gone With the Wind) adlı filmindeki Scarlett rolü ile (1939) dünya çapında bir üne kavuştu. Başlıca filimleri: ***Waterloo Köprüsü*** (Waterloo Bridge) [1940]; ***Nil Melikesi*** (Caesar and Cleopatra) [1946]; *Anna Karenina* (1947); *İhtiras Tramvayı* (A Streetcar Named Desire) [1951]; *Derin Mavi Deniz* (The Deep Blue Sea) [1955]. 1963'te Broadway'de Jacques Deval'in *Tovarich* adlı oyununda sahneye çıktı. 1961'de J. Quintero'nun yönettiği *Mrs. Stone* ve 1965'te S. Kramer'in yönettiği *Ship of Folls* (Çılgınlar Gemisi) filimlerinde oynadı. Ünlü ingiliz oyuncu ve yöneticisi sir Laurence Olivier'nin karısı oldu. (L)

LEİGHTON (Frederic LEİGHTON, baron), ingiliz ressamı ve heykeltıraşı (Scarborough 1830 - Londra 1896). Roma'ya gidip *Floransa Sokaklarında Tantanalı bir Şekilde Dolaştırılan Cimabue Bakiresi*'ni çizdikten sonra, Paris'e geçerek Ary Scheffer ile Robert Fleury'nin atelyelerine devam etti. Victoria and Albert museum'daki iki süsleyici freski o yapmıştır: *Savaşa ve Barışa Uygulanan Sanayi Sanatları*. Heykeltıraş olarak da *Bir Piton* ile *Savaşan Atlet* heykeli onun eseridir. İngiliz sanatının resmî temsilcisi olan Leighton 1868'de Royal Academy'ye girdi. (L)

LEİGHTON (Keneth), ingiliz bestecisi (Wakefield 1929). Petrassi'nin öğrencisi, Edinburgh üniversitesinde öğretim üyesi oldu. Yaylılar için bir senfoni (1948), bir uvertür, birçok konçerto (biri 2 piyano, trompet ve yaylılar için, 1954), bir beşli (1962), 2 yaylılar dörtlüsü (1956, 1957) ve sonatlar besteledi. (L)

LEİKHUDES STEPHANOS, bizanslı general, askerlikte tecrübesiz olmasına rağmen babası ona general rütbesini verdi. Türklerin Bizans için çok tehlikeli olmaya başladıkları bir devirde, 1045'te Media bölgesinin yöneticisi oldu. 1046'da bu bölgeden geçmekte olan bir türk birliğini durdurmak isterken yenildi ve esir düştü. (L)

LEİLA i. Zool. İki çenekli yumuşakça; Güney Amerika'da tatlı sularda yaşar; iki sifonu da çok belirgin, kavkısı oval ve şişkin, arkası geniş üzeri pütürsüz, tepesi çıkıntılıdır. (*Mutelidae* familyasından.) [L]

LEİM sıf. (ar. *levm*'den *le'im*). *Esk.* Alçak, bayağı. ‖ Cimri, hasis.

◆ **Leimân** çoğl. i. *Esk.* Alçak, cimri kimseler.

◆ **Leimâne** zf. *Esk.* Alçakça, bayağıca. (M)

LEİNE, Almanya'da (Aşağı Saksonya) ırmak, Aller'in kolu (sol kıyı), 281 km. Leine, Eichsfeld'de doğar, Göttingen ve Hannover'den geçer; önce kumtaşlı yaylalarda, sonra triyas çağından kalma kalkerli topraklarda görülür ve Götingen'e doğru Üçüncü zamandan kalma küçük bir çöküntü hendeğine sapar. Batı Almanya'nın başlıca potas havzasıyle küçük bir linyit yatağını akaçlar. Almanya'nın en büyük demiryolu eksenlerinden birinin geçtiği vâdisi, Göttingen'den Hannover'e kadar uzanan önemli bir sanayi bölgesidir. (L)

LEİNO (Eino), fince yazan finlandiyalı şair (Paltamo, Oulu ili 1878 - Tuusula 1926). *Talviyö* (Kış Geceleri) [1905]; *Halla* (Soğuk) [1908]; *Töhtitarha* (Yıldızlar Bahçesi) [1912]; *Elamani Kuvakirja* (Hayatımın Albümü) [1925] gibi şiir derlemelerinde eski fin efsanelerinin, halk masallarının, özellikle *Kalevala*'nın izleri görülür. Bir baladlar ve efsaneler derlemesi olan *Helkavirsia* (Bayram Şarkıları) [1903] adlı ünlü eseri kuzey edebiyatının en güzel eserlerinden sayılır. Leino, ayrıca, mistik dramlar, romanlar, incelemeler yazdı, Goethe, Dante, Racine, Corneille ve Anatole France'tan tercümeler yaptı. (L)

LEİNSDORF (Erich), avusturya asıllı orkestra şefi (Viyana 1912). Öğrenimini Viyana'da tamamladı ve orkestra şefi olarak çalışmağa başladı. 1934-1937 Yılları arasında Salzburg festivallerinde Bruno Walter ile Arturo Toscanini'nin yardımcısıydı. Toscanini'nin tavsiyesiyle 1937'de New York Metropolitan operası yardımcı orkestra şefliğine tayin edildi. 1943'te Cleveland orkestrası, 1947'de de Rochester Filarmoni orkestrası şefi oldu. Sonra New York'a döndü, Metropolitan operasında müzik danışmanı ve orkestra şefi olarak çalıştı (1956-1962). 1962'de Boston Senfoni orkestrasının şefi oldu ve bu görevinde büyük bir başarı gösterdi. 1942'de amerikan uyruğuna geçti. (M)

LEİRİA şatosu

LEİNSTER, gaelce **Laighen,** İrlanda cumhuriyetinde il; orta ova ile adanın güneydoğusunu kapsar; 1 414 000 nüf. Merkezi *Dublin*. On iki idare bölümüne ayrılmıştır: Carlow (veya Leinster Carlow), Dublin, Kildare, Kilkenny, Laoighis, Longford, Louth, Meath, Offaly, Wexford ve Wicklow.

— Tar. 1171'e kadar MacMurrough'lar tarafından yönetilen eski İrlanda krallığı Leinster, 1171'de Anglo-Normand'ların eline geçti ve İngiliz topraklarından sayıldı; ama dağlık bölgeleri fiilen XVIII. yy.a kadar mahallî önderler yönetti. (L)

Eino **LEİNO**

LEİOPHYLLUM i. Bot. Süs bitkisi olarak yetiştirilen kuzey amerika yaban mersini (*leiophyllum buxifolium*). [*Fundagiller*'den.] (L)

LEİPHAİMOS i. Bot. Amerika'nın Ekvator bölgesi ormanlarında yetişen çürükçül bitki. (*Kızılkantarongillerden.*)

— ANSİKL. *Leiphaimos*'lar, alçak boylu, sürüngen, klorofilsiz köksaplı bitkilerdir; köksapından pul halinde yapraklar çıkar. Hemen hepsi Tropikal Amerika ormanlarında yetişen yirmiden fazla türü bilinir. (L)

LEİPOA veya **LİPOA** i. Zool. Tavukgillerden kahverengi büyük kuş; tüyleri gri ve beyaz beneklidir, Avustralya'da yaşar. (İri ayaklıgiller familyasındaki bütün kuşlar gibi bunlar da yumurtalarını bitkisel maddelerle yaptıkları yüksekçe bir yuvaya bırakır ve tek başlarına kuluçka olurlar.) [L]

LEİPOLDT (Lovis), Afrikaan dilinde yazan güney afrikalı yazar (Worcester, Kap ili 1880 - Kap 1947). Oldukça subjektif bir tutumla, yer yer acı duyguları anlatan şiirler yazdı. Bir köy hekimi olan Leipoldt, hekimlik hatıralarını ingilizce olarak yazdığı *Bushveld Doctor* (1937) adlı eserinde anlattı. (L)

LEİPSOİ, yaygın şekliyle **Lipsos,** Oniki adalardan (Sporades Nesoi) biri, Leros'un kuzeyinde; 900 nüf. (L)

LEİPZİG, Almanya'da (Doğu Almanya) şehir, idare bölümü merkezi, Beyaz Elster kıyısında; 620 000 nüf. Üniversite. Orta Almanya ile Kuzey Almanya arasındaki geçiş bölgesinde yer alan Leipzig, önemli bir linyit havzasında, lös'lerle kaplı zengin topraklar ortasında eski bir ticaret şehridir. Doğu Almanya'nın dış ticaretinde büyük rol oynayan bu ticaret merkezinde her ilkbahar ve sonbaharda meşhur bir fuar kurulur. Fuarlarıyle gelişen şehir, üniversitesi sayesinde de fikir alanında birinci derecede rol oynar. Bu fikir faaliyetine bağlı olarak basımcılık büyük ölçüde gelişmiştir.

Birçok demiryoluyle ulaşımını sağlayan, sermayesi bol olan ve yakınındaki linyit havzasından ucuz elektrik elde eden Leip-

Leipzig savaşı
alman gravürü (1813)
Askerî müze, Paris

Foto. Giraudon, Beleza (LAROUSSE)

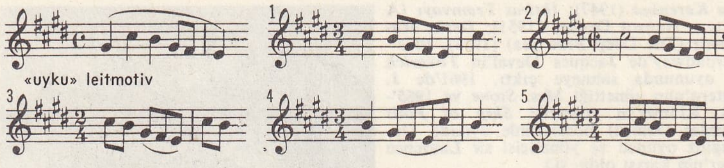

leitmotiv

1,2,3,4 ve 5, Wagner'in «uyku» leitmotiv'inin arka arkaya biçim değiştirmesi

zig, XIX. yy.ın başından beri bir sanayi merkezidir. Üretimin değeri bakımından olduğu gibi istihdam ettiği işçi (60 000'den çok) bakımından da makine yapımı başta gelir: özellikle hassas âletler imal edilir. Makine yapımının yanı sıra iplik fabrikasından hazır elbiseciliğe kadar bütün kolları kapsayan dokuma sanayii, besin sanayii, kimya (boya) sanayii, sigara imalâtı, mobilya ve çalgı yapımı da gelişmiştir.
Eski şehir Pleisse ve Elster bataklıkları yanında hafifçe yükselen bir arazide kurulmuştu. İkinci Dünya savaşında büyük zarar görmesine rağmen, yerini bugün caddelerle bahçelerin aldığı eski kale duvarlarının ortasındaki dolambaçlı plan bugün de bellidir. Eski şehrin çevresinde XIX. yy.da inşa edilen düzgün planlı burjuva semtleri, daha ötede de büyük kısmı sağlığa zararlı bataklık ovada kurulmuş varoşlar uzanır; varoşlar, fabrikalara ve ucuza mal olan büyük blok apartmanlara bitişiktir. Savaş şehirde büyük yıkıntılara yolaçmıştır.

— Tar. Leipzig, Wend'lerin kurduğu bir tesis (*Lipsk*) çevresinde gelişmiştir. İlk olarak XI. ve XII. yy.da şehir olarak adı geçmeğe başlayan Leipzig'i, Messe margrafları geliştirdiler ve tahkim ettiler; şehre önemli idare, maliye ve vergi imtiyazları tanıdılar. Konumu bakımından Leipzig, güçlü tüccarlar meclisi, loncalar ve Maximilian'in şehre antrepo imtiyazı vermesinden (1507) sonra gelişen fuarlarıyle (ikisi XII. yy.da; biri XV. yy.da kuruldu) ötedenberi önemli bir ticaret şehridir. Prag'dan göç eden alman öğrencileri için kurulan (1409) üniversitesi, Almanya'nın fikir merkezlerinden ve Reform'un yuvalarından biri haline geldi. 1519'da Luther, Karstadt ve Eck arasında Leipzig görüşmesi yapıldı. Şehir, Otuzyıl savaşlarında birçok defa kuşatıldı ve işgal edildi; yakınlarında birçok muharebe yapıldı: özellikle Gustaf Adolf'un Avusturya imparatorluğu ordularını yendiği Breitenfeld muharebesi (1631). XVII. yy.dan sonra Frankfurt-am-Main kitapçılarının sansürden kurtulmak için şehre göçmeleriyle, yayın ticareti gelişti ve Leipzig, İkinci Dünya savaşına kadar alman basımcılığının başlıca merkezi oldu. 1813'te şehrin çevresinde «Milletler muharebesi» yapıldı. (L)

Claude LE JEUNE
«Davud Peygamberin Mezamiri» adlı eserinden portre, Müzik Konservatuvarı Kütüphanesi, Paris

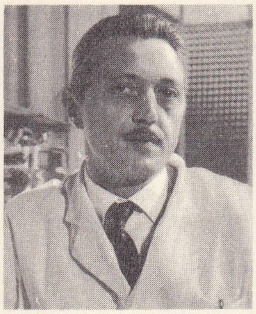

Jérôme LEJEUNE

Leipzig savaşı (16-19 ekim 1813). Bennigsen, Bernadotte, Blücher ve Schwarzenberg'in birbirlerine yaklaşan hatlar üzerinde ilerlediklerini gören Napolyon, düşmanlarının birleşmesini önlemek için 150 000 kişiyle Leipzig'de mevzilendi. 16 ekimde Blücher, şehrin kuzeyinde Marmont'a saldırdı, ama Ney'in bir yan kanat hareketiyle durduruldu; güneyden hücum eden Schwarzenberg'i Napolyon Wachau'da karşıladı. 17 Ekimde şiddetli top ateşi altında Bernadotte ve Bennigsen cepheye vardılar. 18 Ekimde 300 000 kişilik taarruzun ve müttefiki Saksonların Blücher ile Bernadote'un birleşmesine imkân veren ihaneti karşısında bunalan Napolyon varoşlara püskürtülünce, geri çekilme emrini verdi. Çekilmeyi Macdonald ve Poniatowski kumandasındaki birlikler koruyordu. Bu birlikler Elster ırmağı üzerindeki Lindenau'ya bağlayan tek köprünün vaktinden önce atılmasıyle kısmen esir düştü (Poniatowski ırmağı yüzerek geçmek isterken boğuldu). Her iki taraf da altmışar bin kişiden çok kayıp vermişti. Wilhelm II, germen birliği gösterilerinden biri sırasında bu «Milletler savaşının» hatırasına dikilen bir anıtın açısını yaptı (ekim 1913). [L]

LEİRİA, Portekiz'de şehir, Estremadura'da idare bölümü merkezi; 8 100 nüf. Müstahkem şato (XIV. yy.): bir kral sarayının yıkıntıları. — *Leiria idare bölümü*, 420 400 nüf. (L)

LEİRİS (Michel), fransız yazarı ve etnografya uzmanı (Paris 1901). Gerçeküstücü akımın en iyi örneklerinden sayılan şiirler ve yazılar yayımladı (*Haut-Mal*, 1943; *Aurora*, 1946). Gerçeküstücülerden ayrıldıktan sonra yayımladığı *Afrique Fantôme* (Hayalet Afrika) [1934] adlı eseri basit bir etnografya gezisinin anlatısı değil, fakat kendinden ve kendi kültür evreninden kurtulmak isteyen batılı genç bir aydının çabalarının hikâyesidir. *Age d'Homme*'da (İnsan Çağı) [1939], sonra *La Régle du Jeu*'nün (Oyunun Kuralı) iki cildinde (*Biffures* [1948] ve *Fourbis* [1955]) hatıralarını ve duygularını bir çeşit psikanaliz metodu uygularcasına tanımlamağa çalışır. Leiris, tenkit yazılarını ve denemelerini *Nuits sans Nuit* (Gecesiz Geceler) [1961] ve *Brisées*'de (Kırıklar) [1966] topladı. (L)

LEİSEWİTZ (Johann Anton), alman şairi ve oyun yazarı, (Hannover 1752 - Braunschweig 1806). 1776'da *Julius von Tarent* (Tarento'lu Julius) ile bir yarışmaya katılmış fakat bu eser haksız yere Klinger'in *Zwillinge*'sinden (İkizler) değersiz sayılmıştı. Julius von Tarent'te Şair Lessing'in düşüncesi ile «Sturm und Drang»ın yeni eğilimlerini uzlaştırmağa çalıştı. Bu başarısızlıktan ötürü cesareti kırılan Leisewitz edebiyattan vaz geçti. (L)

LEİSHMAN (John G.A.), amerikalı diplomat (Pittsburgh, Pennsylvania 1857 - Nice 1924). Küçük yaşta yetim kaldı. Pittsburg'taki çelik tesislerinde çalışmağa başladı. 1881'de Leishman ve Snyder Çelik komisyonculuğu firmasını kurdu. 1886'da Carnegie Brothers ve ortaklarının, aynı zamanda yeni kurulan Carnegiae Çelik ortaklığının başkanı oldu. 1897'de başkan William McKinley tarafından İsviçre elçiliğine, üç yıl sonra da Türkiye elçiliğine tayin edildi, 1906'da büyükelçi oldu. 1909'da başkan William Howard Taft tarafından İtalya büyükelçiliğine getirildi. 1911-1913 Arasında A.B.D.'nin Almanya büyükelçisiydi. (M)

LEİSTUS i. Madenî yansımalı, çok çevik, ağılı böcek, nemli yerlerde, taşlar ve yosunlar altında genellikle sürüler halinde yaşar. (*Leistus spinibarbis*'in rengi koyu mavi, bacakları kızıl renkte olur. Kınkanatlıların *carabidae* familyasından.) [L]

LEİTH, eski. **İnverleith**, Büyük Britanya'da eski şehir, İskoçya'da; Edinburgh ile birleştirilerek şehrin limanı haline gelmiştir. Leith'de birçok sanayi tesisi vardır. XV. yy.dan kalma Saint Mary kilisesi. (L)

LEİTH (Charles Keneth), amerikalı jeolog (Trempealeau, Wisconsin 1875). 1897'de Wisconsin üniversitesini bitirdi. 1946'da Atom enerjisi komisyonunun asil üyeliğine seçildi. Başlıca eserleri: *Structural Geology* (Yapısal Jeoloji) [1913]; *World Minerals and World Peace* (Dünya Mineralleri ve Dünya Barışı) [1943]. (M)

LEİTHA, macarca **Lajta**, Avusturya ve Macaristan'da ırmak; Semmering boğazı yakınından doğar, Aşağı Avusturya'yı ve Burgenland'ı sular, Macaristan'a girerek Tuna'ya kavuşur; 178 km. Avusturya - Macaristan'ı *Leitha berisi* (*Cisleithania* [Avusturya]) ve *Leitha ötesi* (Transleithania [Macaristan]) olarak ikiye bölerdi. — *Leitha dağı* (*Leitha gebirge*), Neusiedl (veya Fertö) gölü ovasına hâkimdir; 483 m. (L)

LEİTHİA i. Paleont. Malta adasının pleyistosen çökeltilerinde kalıntılarına rastlanan büyük boyda yedi - uyuklayan. (L)

LEİTMOTİV [Laymotif] i. («kılavuz motif» anlamında alm. k.). Hans von Wolzogen'in ortaya attığı terim; bir müzik eserinde, zaman zaman ortaya çıkan bir fikir, bir duygu, bir durum veya bir kişiyi hatırlatmağa yarayan, ayırtedici nitelikte motife veya temaya verilen ad: *Wagner'in Parsifal operasında Graal leitmotifi.* || *Teşm. yol.* Bir edebî eserde, bir nutuk sırasında, bir siyasî program içinde fazlaca tekrar edilen formül.

— ANSİKL. Müz. *Leitmotiv*, dramdaki çeşitli durumlara göre değişik şekillere girerek (msl. ilk temanın çeşitlemelere uğraması) dramın gelişmesine katılır. Dramın birbirini izleyen sahneleri arasındaki ilişkinin somut ifadesidir. Wolzogen'in de belirttiği gibi, leitmotivi, bestenin kuruluşundaki yararı bakımından çok, yarattığı dramatik etkiler yönünden ele almak gerekir. (L)

LEİTNER (Ferdinand), alman orkestra şefi (Berlin 1912). Schreker'in öğrencisiydi. Hamburg ve Münih operalarını yönetti. Stuttgart operası tiyatro bölümünün daimî yöneticisi (1947) ve başkanı (1950) oldu. Avrupa'nın başlıca müzik merkezlerinde turnelere çıktı. (L)

LEİTNERİA i. Bot. Orta Amerika bataklıklarında yetişen tırtılsı çiçekli almaşık yapraklı bir ağaççığın (*Leitneria Floridana*) cins adı. (Ceviz ağacına benzeyen bu ağaççık *leitneria* cinsini, *leitneriaceae* familyasının hattâ, bazılarına göre *leitneriales* takımının biricik bitkisidir.) [L]

LEİTRİM idare bölümü, gaelce **Liathdroma**, İrlanda cumhuriyetinde (Connacht ili) idare bölümü, Shannon ırmağının yukarı havza bölgesinde; 37 100 nüf. İdare merkezi, *Carrick-on Shannon*. (L)

LEİTZ (Ernst), alman optikçisi (1843-1920), Wetzlar'da bir optik âletler fabrikasının kurucusu. Leitz şirketi, «Leica» makineleriyle küçük boyutlu fotoğrafların yayılmasına öncülük etti. (L)

LEİVA (Pedro DE), ispanyol denizcisi (öl. (1622). Felipe II ile Felipe III'ün hizmetine girdi. Sicilya kadırgaları kumandanı oldu (1599), daha sonra Napoli kadırgaları kumandanlığına getirildi. Akdeniz'de türk ve berberî denizcileriyle savaştı. Pedro de Toledo ile türk kıyılarına bir sefer düzenledi. Patras'a saldırdı, halkı kılıçtan geçirdi, buradan büyük bir ganimetle ayrıldı. 1609'da, Magrıplıları Valencia'dan çıkardı. Alicante'de 8 000 magrıpliyi Elche markiliğinden kovdu. 1621'de, İspanya kadırgaları başkumandanlığına tayin edildi. (M)

LEİVA (Raul), guatemalalı şair (Guatemala 1916). *Acento* dergisini yönetti. Luis Cardoza ve Aragon ile *Revista de Guatemala*'yı (Guatemala Dergisi) kurdu. Yurdunun meselelerini ve güzelliklerini dile getiren şiirler yazdı. Üslûbu, Miguel Angel Asturias'ın üslûbunu andırır. Başlıca eserleri: *Angustia* (Huzursuzluk) [1942]; *Sonetos de Amor y Huerte* (Aşk ve Ölüm Üstüne Sone'ler) [1944]; *Mundo İndigena* (Yerli Dünyası) [1949]; *Oda a Guetemala* (Guatemala'ya Şarkı) [1953]; *Danza para Cuauhtemoc* (Cuauhtemoc İçin Dans) [1955]. Denemeci olarak *İmagen de la Poesia Contemporanea Mexicana* (Çağdaş Meksika Şiirinden Çizgiler) [1959] adlı bir eser ve Batres Montular üstüne bir inceleme yayımladı. (L)

LEİV ERİKSSON, norveçli viking (İzlanda'da 970'e doğr. - Gröenland 1021'e doğr.). Babası Kızıl Erik ile Görnland'a, sonra Olav Tryggvasson'un muhafız birliğiyle Norveç'e gitti. Hıristiyanlığı kabul etti. 1000'de Grönland'a dönmek isterken akıntıya kapılarak bilinmeyen bir kıtaya (Kuzey Amerika) sürüklendi. Asmalarla dolu olan bu ülkeye «Vinland» (bağ ülkesi) adını verdi. Memleketine dönmek üzere sonbaharda yola çıktı. (L)

LEİVİCK (Halper), yiddiş dilinde yazan edebiyatçı (Minsk yakını 1888 - New York 1963). 1906-1912 Arasında Sibirya'ya sürüldü; A.B.D.'ye gitti, oyunlar (*Golem*) ve şiirler (*İn Treblinka Bin İch Nit Geven* [Treblinka'ya Hiç Gitmedim] yazdı, eserlerinde umutsuzluğa ve şiddete karşı çıkan bir insanlık idealini geliştirmeğe çalıştı. (L)

LEİXOES, Portekiz'de liman, Duero halicinin güneyinde. Porto'nun limanı olan sunî demirleme yeri. (L)

LEJAY (Gui Michel), fransız filoloğu (Paris 1588 - ay.y. 1674). Birkaç dilde yazıl-

Foto. LAROUSSE

mış bir İncil yayımladı, bu çalışmasında P. Morin, Godefroi Hermant, Aquino'lu Filippo gibi bilginlerden yardım gördü. Bu İncil 1645'te *Biblia Hebraica, Samaritana, Chaldaica, Graeca, Syriaca, Latina, Arabica* (İbranî, Samiriye, Kalde, Yunan, Suriye, Latin, Arap Dillerinde İncil) adıyle yayımlandı. (L)

LEJAY (Pierre), fransız cizviti ve fizikçisi (La Seyne 1898 - Amerika'dan bir görev dönüşü *Flandre* gemisinde 1958). Fen doktoru (1926), 1930'dan 1940'a kadar Zikawei (Çin) rasathanesinin müdürü. Kendi icadı olan Holweck-Lejay sarkacıyle incelediği yerçekim alanının değişimleri; izostasi, nirengi usulü ve meteoroloji konusunda araştırmalar yaptı. Ayrıca Fransa, Çin, Çinhindi, Filipinler, Doğu devletleri v.d.-nin gravimetri haritalarını hazırladı, yüksek atmosferdeki ozon, güneş ışımaları, atmosferdeki su buharı ve iyonosfer fiziği üstünde incelemeler yaptı. (L)

LEJEAN (Guillaume), fransız gezgini Plouégat-Guerrand, Finistere 1828-ay.y. 1871). Birçok defa Balkan yarımadasını inceledi, 1862'de Habeşistan'a bir keşif seferi yaptı ve Hindistan'ı Keşmir'e kadar dolaştı. (L)

LE JEUNE (Claude), fransız bestecisi (Valenciennes 1530'a doğr. - Paris 1600). A. de Baïf ölçülü müzik deneylerini amaç edinen akademisini kurunca, Costeley ve Courville ile birlikte Le Jeune de 1570'ten itibaren bu akademinin üyesi oldu; ölçülü şarkı ve mezmurlarının büyük bir kısmını bu arada besteledi. 1582'den önce Henri III'ün kardeşi Anjou dükü François'nın müzik işleri yöneticisi oldu. Paris kuşatması sırasında La Rochelle'e sığındı, ama 1594'ten hemen sonra Henri IV'ün hizmetine girerek bağımsız mabeyin besteciliğini elde etti. 3 sesli bir motet, otuz beş şarkı, Motet Biçiminde On Mezmur (1564); çeşitli eserler derlemesi (1585). 4 ve 5 sesli şarkıları (1594) dışındaki eserleri ölümünden sonra yayımlandı. Bunların çoğu Le Roy et Ballard yayınevi tarafından basılmıştır ve P. Haultin'in 1598'de yayımladığı *Dodécacorde* da sanatçı hayattayken ortaya çıkan eserlerindendir. Öteki eserlerini Ballard yayınevi bastırdı: 4 sesli 150 mezmur (1601), *İçinde 3 Sesli 50 Mezmur Bulunan Birinci Kitap* (1602), *İlkbahar* (1603), *Ölçülü Mısralı Mezmurlar* (1606), 5 *ve* 6 *Sesli Missa ad placitum* (1607'de çeşitli eserler derlemesi *Meslanges*'da çıktı), 3, 4, 5 *ve* 6 *Sesli Şarkılar ile İkinci Şarkı Kitabı, İçinde 3 Sesli,* 50 *Mezmur Bulunan İkinci* (3.) *Kitap* (1608), nihayet *İkinci Meslanges Kitabı* (1612). Le Jeune, Baïf'in nazariyelerinden azamî şekilde yararlanan bir bestecidir. Şarkılarının bazıları o kadar uzundur ki, Le Jeune'ün geleneksel şarkı çerçevesinden çıktığı kabul edilebilir. Müziğinin, dikkati en çok çeken yanı ritmidir; İlkbahar adlı eserin önsözünde bu ritimden «eskiler, bu ritimle coşturdukları insan ruhunu istedikleri gibi duygulandırmasını biliyorlardı» diye bahsedilir; üstelik, Le Jeune, «çarpıcı» buluşlarıyle ritimi gerçek yerine oturtmasını da bildi. Bestecinin etkisi daha çok ölümünden sonra hissedildi. Çünkü Baïf'in kurduğu akademinin tüzüğü ve dinî kargaşalıklar, eserlerinin hayattayken yayımlanmasını engelledi. Sanatçının ritim hürlüğünü ve melodi yaratmadaki kolaylığını övmek için onu çok zaman çağdaşı Du Caurroy ile kıyasladılar. «Saray şarkıları» çeşitli yönlerden Le Jeune'e çok şey borçludur. (L)

LEJEUNE (Jérôme), fransız hekimi ve genetikçisi (Montrouge 1926). 1965'te Paris Tıp fakültesinde kendisi için kurulan genetik kürsüsüne profesör oldu. İyonlaştırıcı ışınların genetik etkisiyle ilgili çalışmalar yaptı. 1959'da, trizomi 21 diye bilinen hastalığın bir kromozom sapıncından ileri geldiğini keşfetti. Böylece patalojiye yeni bir bölüm açarak daha başka katkılarda da bulundu: Kedi sesi hastalığını, kromozomik patolojide tip ve karşı tip kavramını ve insanlarda kromozom translokasyonunu ortaya çıkardı. Ayrıca karyotiple ilgili klon kavramını habis hastalıklara uygulayarak kanser oluşumunda kromozomların rolünü ortaya koydu (bk. KANSER ve KLON). Çok yönlü ve orijinal düşünceli olan Lejeune, hem hekim hem matematikçidir. Birçok milletlerarası armağan, bu arada Kennedy armağanını kazanmıştır. (L)

LEJEUNE (Michel), fransız dilbilimcisi (Paris 1907). Sorbonne'da profesör oldu (1946-1965), 1947'den sonra École Pratique des Hautes études'de dersler verdi. Eski Yunanistan, İtalya, Galya ve İspanya dilleri üstüne çalışmalar yaptı. (L)

LEJİTİMİST i. (fr. *légitimiste*). Tahttan indirilen bir hükümdarın yeniden tahta çıkarılmasına taraftar olan.

— Tar. *Lejitimist parti.* Chambord tarafından temsil edilen Bourbon'ların en büyük kolunun miras haklarını savunmak için 1830 devriminden sonra Fransa'da kurulan parti. (Louis Philippe'e cephe alarak İkinci imparatorluk ve III. cumhuriyet döneminde muhalefette kaldılar.) [M]

LEJYON i. (lat. *legio*'dan fr. *légion*). Eski Roma'da askerî birlik. (Bk. ANSİKL. *Rom. tar.*)

— Ask. XVI. - XIX. yy. arası Fransız piyade birliklerine verilen ad: «*Korsika Lejyonu*» (1765); *Birinci İmparatorlukta Polonya lejyonu* v.b. ‖ *Arap lejyonu,* İngiliz yüzbaşısı Peake'in 1921'de Maverai Ürdün'de yerli halktan toplanan askerlerle kurduğu askerî birlik; arap lejyonu 1946'-da Bağımsız Ürdün devletinin nizamî ordusunu meydana getirmiştir. (1939-1956 Arası ingiliz generali Glubb Paşanın kumandasına verilen ve masrafları Büyük Britanya bütçesinden karşılanan Arap lejyonu, 1941'de Irak'ta ve Suriye'de, sonra da 1948'de İsraillilere karşı savaştı. Glubb Paşanın ve ingiliz subaylarının görevden uzaklaştırılmasından beri bu lejyon, Ürdün subaylarının kumandasındadır.) ‖ *Ermeni lejyonu,* 1917-1918 Filistin harekâtına katılan fransız kuvvetlerine bağlı yardımcı birlik. (Önce «Doğu lejyonu» adıyle anılan bu birlik ermeni mültecilerle önce Port Said'de, sonra Kıbrıs'ta kuruldu. Subayları Fransız Yabancı lejyonundan verilen Ermeni lejyonu, 1918'de Filistin harekâtına katıldı, sonra 1920'de dağılmadan önce Kilikyada general Gouraud'ya bağlandı.) ‖ *Kondor lejyonu,* çoğunluğu havacılardan meydana gelen alman gönüllüleri birliği; general Sperrle'nin kumanda ettiği Kondor lejyonu, 1936-1939 arası İspanya iç savaşında Franco orduları safında çarpıştı. (Bk. İSPANYA İÇ SAVAŞI.) ‖ *İspanya Yabancı lejyonu.* Bk. TERCIO. ‖ *Yabancı lejyonu,* fransız ordusunda, çoğunluğu Fransa hizmetindeki yabancı gönüllülerden meydana gelen birlik. (Bk. ANSİKL.) ‖ *Yunan lejyonu,* Bonapart'ın 1799'da Mısır'dan hareketinden önce kurduğu yardımcı birlik; yunan generali Papasoğlu'nun kumandasına verilen bu birlik 1801'de dağıtıldı.)

— ANSİKL. Rom. tar. *Roma lejyonu.* Başlangıçta *lejyon* Roma ordusunun tamamı anlamına gelirdi. Bu ilk ordu, eski patrici ailelerinden ilk üç aşiretin (*Rammes, Tities* ve *Lucernes*) her birinden üçte bir hesabıyle toplanan 3 000 piyade ve 300 süvariyi kapsıyordu.

Servius Tullius, vatandaşlara, servetleriyle orantılı olarak askerî görevler verdi; donatımın önemi servetle birlikte artıyordu. Vatandaş sınıfları *centuria* denilen yüz'er kişilik bölüklere ayrılmıştı. En zengin olanlar süvari sınıfında, en fakir olanlar yardımcı hizmetlerde idi; proleterler (*Capite censi*) ise hiç bir askerî görev alamazlardı. 17-46 Yaş arasında muvazzaf ordunun *juniores* birliklerinde, 46-60 yaş arasında da *seniores* birliklerinde hizmet edilirdi. Lejyon 4 000 kişiyi kapsardı ve çeşitli sınıflardan askerler, birbirine yakın altı sırada toplandığından, yapısı Makedonya ordusununkine benzerdi. O tarihlerde süvari kuvveti, lejyonun bir parçası idi ve lejyon yakınında çarpışırdı.

Camillus devrine doğru Roma'dan daha uzakta yapılan savaşların askerlerin anavatanla ilişkisini kesmesi ve düşmanların daha değişik şekilde silâhlanmış olmaları lejyonda bazı reformlar yapmayı gerektirdi. Harekâtın uzaması ve harekât alanlarının uzaklığı dolayısıyle askerlere ücret verme usulü kondu. Bu usul, yoksul birçok vatandaşın asker yazılmasını sağladı. Cumhuriyetin ilk iki yüz yılında (M.Ö. III. yy.ın sonundan yirmi yıl kadar önce) ilke olarak ordu dört lejyonu kapsıyordu. Lejyonun yapısı esnekleştirildi ve manipuli'lere bölündü. M.Ö. III. yy.da bir manipuli, her biri 60 kişilik iki centuria kapsıyordu. Centurialara «centurio»lar kumanda ediyordu. Askerler servetlerine göre değil, yaşlarına göre üç gruba ayrıldı: ilk hatta çarpışan ve *hastati* denilen en gençler; bunların arkasında *principes*'ler; en geride *Triariler;* bu grupların silâh ve teçhizat bakımından hiç bir farkı yoktu. Ayrıca Marius'un yaptığı reforma kadar manipulilerde hafif donatımlı *Velites*'ler vardı. Vatandaşların asker olmağa elverişsizliği kararını konsüller veriyordu. Seferber edilebilecekler silâh altına çağırılıyor ve çağın dört lejyonuna elden geldiğince eşit olarak dağıtılıyordu; sonra bunlar tribunus önünde ant içiyorlardı.

Marius lejyonların kapılarını bütün vatandaşlara açtı; ganimetlerin çekiciliği Roma'ya birçok ordu sağladı. Gönüllü askerler ihtiyacı karşılamağa başladı ve o tarihten itibaren Roma meslekten askerler ordusunu kurdu. Mevcudu artmakta olan lejyon, 6 000 kişi civarında dondu; her biri 600 kişilik on Cohors'a bölünmüştü.

yabancı lejyon askeri (1842)
Askerî müze, Paris

İmparatorluk devrinde lejyonun yapısında değişme olmadı; fakat kumanda sisteminde değişikülikler yapıldı. Cumhuriyet devrinde altı askerî *tribunus* lejyona nöbetleşe kumanda ederlerdi. Augustus'tan itibaren başkumandanlık, imparatorun temsilcisi olan ve senatörlerden seçilen bir *legatus legionis'e* verildi (Gallianus'tan itibaren legatus-legionis'in yerini daha önce ikinci derecede olan *praefectus castrorum* aldı). Başkumandanın emri altında olan tribunuslar genellikle askerî tecrübeden yoksundu; çünkü bu görev *curus honorium*'un bir evresiydi. Tribunuslar ya şövalye veya senatörlerden seçiliyorlardı (*angusticlaues* ve *laticlaves* olarak ikiye ayrılan bu tribunuslardan birincileri kumanda mevkilerinde bulunurlardı, öbürleri idareci idiler.) Augustus, lejyonun süvari kuvvetini, lejyon başına bir *turmes* olmak üzere dört turmes'e ayırdı. İç savaşlar sonucunda lejyonlar, garnizonlarının yerleştirildikleri eyaletlerin isim ve numaralarını aldılar. İtalya'dan artık yeter derecede gönüllü çıkmıyordu; ama eyaletlerden toplanan gönüllüler orduya yetiyordu; eyalet gönüllülerini, vatandaşlık hakkı, dolgun ücret, prim ve yirmi yıl hizmetten sonra terhis tazminatı (*missio*) gibi menfaatler orduya çekiyordu; hizmet süresi sonunda lejyon askeri, emekli asker oluyor ve kendisine diploma veriliyordu.

Geç İmparatorluk döneminde, toplumdaki genel buhran orduyu da etkiledi; askerlik veraset yoluyle geçen bir mecburiyet halini aldı ve böylece olağanüstü imtiyazlı bir kast meydana geldi. Arazi sahipleri de malî birimlere (*capita*) bağlı olarak adamlarını askere göndermeğe veya askere gönderecek adamları yoksa belirli bir para (*aurum tironicum*) ödemeğe mecbur edildiler. Aynı dönemde sınırların büyük kısmı barbarlardan kurulu birliklerle savunulduğu için, imparatorun muhafız birliği görevi sık sık lejyonlara verildi. *Palatinae* lejyonları imparator sarayını savunmakla, *comitatenses* lejyonları ise imparatora refakat etmekle görevliydiler. Yurtiçi lejyonlarına *yarı - comitatenses,* sınırlardaki lejyonlara *ripenses* adı veriliyordu. Lejyon sayısının 175'i bulduğu oluyordu; fakat artık ancak 1 000 kişiyi kapsıyorlardı ve yanında legatus bulunmayan bir tribunus'un kumandasındaydılar.

Lejyonlar artık *vexillationes*'ler, *yardımcılar* v.b. ile bir çeşit kolordu halini almışlardı ve hepsine birlik (*numeri*) deniyordu. Centurio'lar ortadan kalkmış ve yerlerini *ducenarii* ve *centenarii*'ler almıştı.

Bu şekilde kurulan ve devirlere göre yapısında değişiklikler yapılan Roma lejyonlarında yukarda sayılan kumandanlardan başka çok sayıda uzman subay vardı. Tribunusların emri altında *cornicularius, commentarius* ve *beneficieri*'ler genel yönetimle uğraşıyorlardı. Centuriolar arasından seçilen bir vali (praefectus castrorum) garnizon yerine kurulan ve gerçek bir şehir olan sabit ordugâhı idare ederdi. Centurio'ların rolü çok önemliydi ve araların-

Foto. LAROUSSE

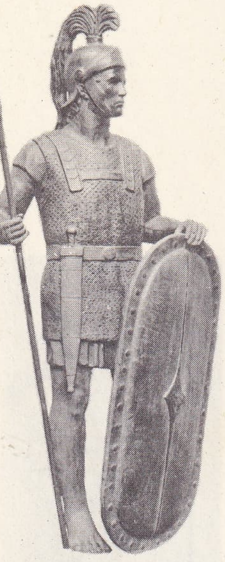

romalı lejyoner

Henri LEKAİN «Zaire» de A. de Saint-Aubin'in gravürü

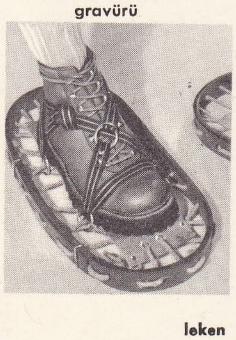

leken

da çok ustaca düzenlenmiş bir hiyerarşi vardı. Ayrıca lejyon sancaktarları (*signiferi*), eğitimcileri, muhafızları, levazımcıları v.b.de kapsıyordu. İkmal işlerini sağlayan depoların (*horrea militaria*) daha Sezar devrinde kurulduklari sanılır. Sağlam malzemeyle inşa edilen sabit ordugâhların yanında bir hastahane ve sağlık teşkilâtı meydana getirildi. Aynı zamanda ordugâhlarını kendileri inşa eden askerlerden, Roma'nın barış zamanlarında, boş vakitlerinde yollar, köprüler, surlar, hattâ koloniler inşa etmekte yararlanıldı ve fetihten itibaren orduların stratejik yollar yapmasını isteyen Roma cumhuriyeti geleneği devam ettirildi. Üstlerinde lejyonun işaretini taşıyan birçok tuğla, kiremit, külçe v.b. bulunmuştur. Bunlardan bazıları, çalışmaların kalıntıları sayesinde çok iyi tanınmaktadır (msl. Numidya da Lambèse yakınında anıtsal bir ordugâhta yerleşmiş olan ve özellikle askerleri mahallî halktan toplanan «*Légio III Augusta*»).

Roma İmparatorluğu lejyoneri, ücreti ve imparatorun bağışları (*donativa*) dışında çeşitli aynî yardımlardan da faydalanırdı. Ama, çok sert bir disipline bağlıydı (hiç değilse II. yy.a kadar), çeşitli ve çetin talimler yapardı ve evlenmesi yasaklanmıştı. Askerî tanrılara saygı gösterirdi: Mars; Zafer tanrısı; imparatorun meleği; asker ocağı tanrıları; ordugâhlarda özel bir itibarı olan Doğu tanrıları; lejyonun sancakları; hem sancak hem de put yerine geçen ve hayvan şeklindeki tanrılara tapma inancının kalıntısı olan taşınabilir sembolik resimler (kartallar).

— Ask. *Yabancı lejyonu.* Fransa, ordularında öteden beri yabancı gönüllüler bulundurmuş ve bunları ücretli olarak çalıştırmıştır (İsviçreliler, Almanlar, Cenovalılar v.b.). Louis XIV bunların istihdamını düzenlemiş ve birtakım alaylara bölmüştü. Konvansiyon hükûmeti paralı askerleri kaldırdıysa da, Direktuvar, Konsüllük ve İmparatorluk devirlerinde yabancı lejyonları kullanmaya devam edildi (Batavyalı'lar, İtalyan'lar ve Liege'lilerden kurulu lejyonlar [1793]; Vistül lejyonu [1810]; İrlanda lejyonu v.b.). 1816'da Restorasyon hükûmetinin kurduğu *Hohenlohe lejyonu*'nun yerini on beş yıl sonra bugünkü Yabancı lejyonu aldı.

10 Mart 1831 fermanıyle Louis - Philippe, Cezayir'de «Fransız uyruğuna geçmek isteyen bütün yabancıların» kabul edildiği bir hafif piyade alayı kurdu. Afrika'da çarpıştıktan sonra bu lejyon, 28 haziran 1835'te askerî sözleşmeyle Carlos'culara karşı İsabel II'yi desteklemek üzere İspanya'ya bırakıldı. 1839'da yeniden teşkilâtlandıktan sonra Fransa'nın denizaşırı bölgelerde yaptığı bütün harekâta katıldı; özellikle Meksika'da yararlık gösterdi; 1884'te iki piyade alayını kapsıyordu. 1914-1918'de lejyonun yürüyüş birlikleri kuruldu ve bunlara fransız bayrağı altında hizmet etmek isteyen 45 000 yabancı alındı. 1919'dan itibaren Yabancı lejyonuna, merkezi Paris'te olan denetleme servisi dışında bir süvari ve bir piyade alayı, 1945'ten sonra da Doğu'da, Fas'ta (1920-1935), Norveç'te (1940), Libya'da, İtalya'da (1943), Çinhindi'nde (1945-1954) ve Cezayir'de (1955-1962) yararlık gösteren paraşütçüler katıldı.

Fransa Yabancı lejyonuna girmek isteyenlerden hiç bir resmî belge istemez: buna karşılık, isteklilere sözleşmeye uymak şartıyle yeni bir hayat imkânı tanır. Yabancı lejyonunun kadrolarını gerek fransız subayları, gerek özel bir statüyle bağlanan yabancı subaylar meydana getirir. Lejyon askerlerinin tanınma rengi apoletlerine dikili yeşil ve kırmızıdır; işaretleri yedi dallı bir elbombasıdır.

1962'de Cezayir'den ayrılmasından sonra Yabancı lejyonunun bazı bölümleri yeni yerlere aktarıldı. Böylece 1. alay ve ortak servisler Sidi Bel Abbes'ten Aubare'a taşındı; öbür birlikler ise Korsika'ya ve denizaşırı topraklara yerleştirildi. (L)

LEJYONER i. (fr. *légionnaire*). Romalı lejyon askeri. ‖ Fransa'da, Légion d'honneur almış kimse. ‖ Fransa'da yabancı lejyonua bağlı asker.

— ANSİKL. Roma imparatorluğu lejyoneri, tuğlu bronz bir miğfer takar, madenî levhalardan yapılmış bir zırh giyer, uzun bir kalkan (*scutum*), düz ve geniş namlulu bir kılıç ve bir mızrak taşırdı; *caliga* denen bir asker ayakkabısı giyerdi. Lejyoner, meslekten yetişme bir asker, bir roma vatandaşı idi. (Bk. LEJYON.) [L]

LEK, Aşağı Ren'in kuzey kolunun Rotterdam'ın (Hollanda) yukarısında, Wijkbij. — Duurstede ve Krimpen arasında Noord Rijn ile birleştiği yerde aldığı ad. (L)

LEK, İran'da kürt kabilelerinin en güneydeki grubu. Irk ve vücut yapısı bakımından Lurlar ile karıştırılırlar; fakat dilleri kürtçe özellikleri taşır. Lekler, Şah Abbas'ın emriyle Luristan'a yerleştirildiler. XIX. yy.da bunların arasında Zend Mafi, Bacilan, Zendiyi Kale kabileleri vardı. Kaçarlar zamanında lek kabilelerinin çoğu dağıldı ve Zendler hemen hemen yok oldular. Bugün Luristan'lı lek kabileleri; Silsile, Dilfan, Tirhan - Emrai, Dalvendlerdir. Yaklş. 15 000 çadır meydana getirirler ve çoğu şiîdir. (M)

LEK i. Arnavutluk'un 100 kentar'dan meydana gelen para birimi. (L)

LEKAİN (Henri Louis CAİN — denir), fransız trajedi oyuncusu (Paris 1729 - ay.y. 1778). Bir kuyumcunun oğluydu; önce bazı tiyatro topluluklarında çalıştı. Voltaire onu destekledi ve *Brutus* adlı trajedisinde Comedie - Française'e alınmasını sağladı. 1752'de Granval ve Bellecour ile uzun bir rekabetten sonra kendini kabul ettirmeyi başardı. Tiradlara tabiîlik, sahneye koyma tekniğine ise asla tam uygunluk getirdi. 1759'da 60 000 liralık bir tazminatı ödeyen Lauragais kontu sayesinde, sahneyi kalabalıklaştıran aralıksız uzun kanapeleri kaldırttı. *Mémoires* (Hatıralar) adlı bir eser bıraktı. (L)

LEKE i. (fars. *leke*). Kirliliği gösteren iz: ***Fakat temizlik son dereceye kadar ileriye götürülmüş, dikkatli bakış bir tarafta leke göremez*** (Ahmed Rasim). ***Sağ elinin şahadet parmağı ebedî bir mürekkep lekesine mahkûm gibidir*** (Hikmet Dizdaroğlu). ‖ Belli renkte bir zemin üzerinde başka renkten kısım: ***Tırnağında beyaz lekeler var.*** ‖ Parlak bir cisim üzerinde karanlık görünen kısım: ***Bak güneşte bile lekeler keşfolundu*** (Cenab Şahabeddin). ‖ *Mec.* Bir kimsenin adını kötüye çıkaran, yüz kızartıcı durum: ***Bu vak'a hayatını telvis edecek bir leke kadar onu korkutuyor*** (H. Z. Uşaklıgil). ‖ ***Leke olmak,*** lekelenmek. ‖ ***Leke tutmak,*** üzerine bir şey bulaştığı veya damladığı zaman lekelenmek, bu lekeyi belli etmek. ‖ ***Leke yapmak,*** bir şey üzerinde leke bırakmak.

— DEY. (*Birine*) ***Leke sürmek,*** bir kimsenin itibarını zedeleyecek şekilde iftirada bulunmak.

— Anat. ***İşitme lekeleri,*** işitme sinirinin son bulduğu kırbacık ve kesecliğin iç çeperindeki noktalar. ‖ ***Mariotte lekesi*** (veya ***punctum caecum***), kör leke veya körnokta. ‖ ***Sarı leke*** (***sarı benek*** veya ***Soemmering lekesi***), ağtabakanın, en iyi görme sağlayan noktası.

— Antropol. ***Moğol mavi lekesi*** (veya ***doğuştan boya lekesi***). Bk. MOĞOL.

— Astron. Güneş, Ay veya bir gezegenin kursu üzerinde karanlık olarak görünen kısım.

— Bitki hastalıkları. Birçok bitki hastalığının belirtisi. (Yaprak saplarının veya meyvelerin üzerindeki çeşitli mantarlar veya asalak bakteriler, renk değişimine, ardından da dokuların ölmesine [mildiyu, külleme] yolaçabilirler.)

— Elektrokim. Madenin gözeneklerine, soğurulmuş bileşikler veya galvanoplasti birikintilerinin sızmasından doğan koyu noktalar.

— Elektron. ***İyon lekesi,*** özellikle magnetik sapmalı katot lambalarında görülen karanlık leke. (Lambanın negatif iyonlarının bombardımanı sebebiyle gazışılı ekran yüzeyindeki etken maddenin bozulmasından ileri gelir.)

— Ev işleri. ***Leke çıkarmak,*** kumaş üzerindeki lekeleri temizlemek. (Bk. ANSİKL.) ‖ ***Leke sabunu,*** kumaş lekelerini çıkarmakta kullanılan sabun. ‖ ***Leke toprağı,*** çamaşır yıkamakta kullanılan kil.

— Kuyumc. Değerli bir taşın değerini önemli ölçüde düşüren kusur. ‖ Elmasta bir çatlağın veya yabancı bir maddenin meydana getirdiği iz.

— Patol. Derinin, üzerinde bir kabarıklık veya çukurluk olmadan renk değiştirmesi. (Kanama lekelerinin renkleri değişebilir. Kırmızı lekeler, eritemler veya rozeollardır; beyaz esmer lekeler, benler, kloazmalar veya doğuştan olan lekelerdir.) ‖ ***Mavi leke, Phtirius inguinalis***'in yaptığı mavimsi leke. ‖ ***Mercimek biçimi lekeler,*** tifo başlangıcında görülen kabarcıklı döküntüler. ‖ ***Şarap lekesi.*** Bk. ANJİOM.

— Televizyon. Kamera lambasındaki mozayiğin çeşitli kısımları ile kolektörü arasındaki alan düzgün olmadığı zaman televizyon görüntüsünde ortaya çıkan karanlık bölge.

— ANSİKL. Ev işleri. *Lekeler,* türlerine göre eritici, içici, renk açıcı maddeler kullanarak çıkarılır. Bunun için lekenin ve kumaşın cinsi tespit edilmelidir; aynı lekenin çıkarılması, kumaşın pamuklu, yünlü veya ipekli, renkli veya beyaz oluşuna göre değişir. Leke, aynı kumaştan bez kullanarak çıkarılmalıdır.

Yağ lekeleri. Keten ve pamuklular sıcak sabunlu su ile yıkanır. Solmayan renkli yün ve ipekliler benzinle silinir (benzin lekesi kalırsa bütün kumaş benzine batırılır); açık renk yünlü ve çuhalarda kumaşın iki yüzüne bol miktarda talk veya un ekilir.

Meyve lekeleri. Beyaz pamuklu ve keten kumaşlarda 1/20 ölçüde javel suyunda yıkanır ve bol su ile çalkalanır; beyaz yünlülerde, ıslatılan leke yeri bir huninin altında yakılan kükürdün dumanına (buharına) tutulur (kuruduğunda ıslatılır); yünlü ve ipekli kumaşlarda amonyaklı su ile silinir.

Mürekkep lekesi. Beyaz pamuklu ve ketenler, javel suyuna batırılır (1 bardak suya 1 çorba kaşığı javel suyu), sonra oksalik asitli su ile tamponlanır; açık renk yün ve ipekli kumaşlarda şeker veya tuz üzerine limon sıkılır ve suya batırılmış tamponla temizlenir; renkli yünlülerde, kaynar sirkeye; ince ipeklilerde kaynar süte batırılır.

Süt ve sütlü madde lekeleri. Önce benzin, sonra ılık su ile silinir.

Kan lekesi. Pamuklu ve ketenler javel suyuna batırılır (1 litre suya 1 bardak javel suyu); diğer kumaşlarda tartarik asitli su ile silinir (1 litre suya 19 gr tartarik asit). [LM]

LEKECİ i. (*leke*'den *leke-ci*). Giyeceklerdeki lekeyi temizleyen ve geçimini bu yoldan sağlayan kimse.

— Ev işleri. ***Lekeci kili,*** kumaşlardaki lekeleri temizlemede kullanılan bir çeşit kil.

— G. santl. Renkleri lekeler halinde dağıtan ressam. (*Eşanl.* TAŞİST.) [M]

LEKECİLİK i. (*lekeci*'den *lekeci-lik*). Lekecinin yaptığı iş.

— G. santl. Noktacı ressamların tekniğine, daha sonra soyut sanat akımlarından birine verilen ad. (*Eşanl.* TAŞİZM.) [L]

LEKED i. (fars. *leked*). *Esk.* Tekme, çifte. ‖ ***Leked-hâr*** (***leked-kûb*** veya ***leked-zede***), çifte yiyen, tekmelenen. ‖ ***Leked-zer,*** tekme atan, çifteleyen. (M)

LEKELEMEK geçl. f. (*leke*'den *leke-lemek*). Bir şeyi kirletmek, bir şey üzerinde leke meydana getirmek: ***Elbisesini lekelemek.*** ‖ *Mec.* Birinin namusuna zarar verecek bir davranışta bulunmak: ***Vesime Hanım'ın evlendikten sonraki namusunu kurtarmak için, evlenmeden evvelki namusunu lekeleyeceksiniz*** (Vâ-Nû). ***Bu adamın geçen gün her biri bütün bir devri lekeleyecek dergilerden birinde eski kafa, eski ruh, eski hıncından vaz geçmediğini gösteren taze bir yazısı çıktı*** (F. R. Atay).

◆ **Lekeletmek** ettrg. f. Lekelemek işini yaptırmak. (M)

LEKELENME i. (*lekelenmek*'ten *lekelenme*). Lekelenmek eylemi. ‖ *Mec.* Adı kötüye çıkma: ***Öyle namuslu bir kızın benim yüzümden şüphe altında kalmasını, haksız yere lekelenmesini gönlüm istemez*** (H. R. Gürpınar).

Foto. Alinari-Giraudon (LAROUSSE)

Jean François LELEU
maun ağacından konsol,
Louvre müzesi, Paris

— Boya. Bir boya tabakası üzerinde, boyanın sürüldüğü yüzeyin veya boyanın niteliklerine göre değişen renkli lekeler belirmesi. (Bu olay, boya çıplak yüzeye sürüldüğü zaman boya ile yüzey, önceden boyanmış bir yüzeye sürüldüğü zaman da üst üste iki boya tabakasının bileşenleri arasındaki kimyasal veya fizikokimyasal etkileşmelerden ileri gelir.) [L]

LEKELENMEK geçz. f. (*lekelemek*'ten *lekelen-mek*). Pislenmek, lekeli bir hal almak: *Elbisesi lekelendi.* ‖ *Mec.* Namusuna leke sürülmek. (M)

LEKELİ sıf. (*leke*'den *leke-li*). Herhangi bir sebeple üzerinde benekler meydana gelmiş, lekelenmiş olan: *Lekeli elbise.* ‖ *Mec.* Herhangi bir sebepten namus ve şerefi zedelenmiş, kötü ün kazanmış, adı kötüye çıkmış (kimse): *Lekeli bir adamla kimse konuşmak istemez.*

— Kuyumc. Lekeleri olan bir elmas veya değerli taş için kullanılır. (ML)

LEKELİ HUMMA bİş. i. Patol. Bk. TİFÜS.

LEKEN i. *Halk dili.* Karda yürürken ayağın batmamasını sağlayan, örgüden yapılmış ayaklık, kar ayakkabısı. (M)

LEKENDE i. ([?]) Kaba dikiş. ‖ *Saat lekendesi,* saat zincirinin sarıldığı silindir. (M)

LEKESİZ sıf. (*leke*'den *leke-siz*). Lekesi veya kirlenmiş bir yeri olmayan, pırıl pırıl: ***Bir çocuk ruhu kadar şimdi münevver, lekesiz / Uyuyor mâi deniz*** (Tevfik Fikret). *Deniz gökten lekesiz, bugün yarından güzel* (F. N. Çamlıbel). ‖ *Mec.* Ahlâken kusursuz, tertemiz. (M)

LEKEU (Guillaume), belçikalı besteci (Heuzy 1870 - Angers 1894). 1892'de Ysaye'e ithaf ettiği keman ve piyano sonatı ile meşhur oldu. Aynı yıl, ***Angers Bölgesi Halk Türküleri Üstüne Senfonik Fantezi*** adlı eserini yayımladı. Ayrıca, orkestra için iki senfonik etüt, orkestra yaylıları için bir adagio, piyano ve yaylılar için bir üçlü, viyolonsel ve piyano için bir sonat, bir piyano sonatı, şarkı ve piyano için şiirler besteledi. (L)

LEKHAİON. Esk. coğ. Korinthos'un askerî limanı. Çok geniş rıhtımları olan derin havuzları vardı. Öbür liman Kekhreai'ye, gemilerin kıstak boyunca yedekte çekilmesine yarayan tahta bir yolla (*diolkos*) bağlıydı. Ortaçağda kumla doldu. (L)

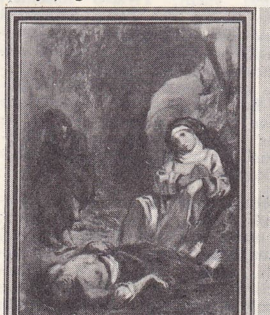

«Lélia»nın, son sahnesi Delacroix-nın eseri, Carnavalet müzesi, Paris

LEKHİT sıf. Leng. *Lekhit öbeği,* kuzeybatı islav dilleri bütünü (Polca, Kaşub, Sorab veya Vend, Polab. Sloven dili; son iki dil bugün artık konuşulmamaktadır.) [M]

LEKSAND, İsveç'te (Dalarna) kasaba; Siljan gölü kıyısında turistik merkez; 1 805 nüf. Eski kilise ve mahallî müze. Sınaî imalâthaneleri. (L)

LEKSEM i. (yun. *leksis,* kelime'den fr. *lexème*). Leng. Kök, kelime veya bileşik kelimeye tekabül eden anlam birimi. (L)

LEKSİKOGRAFİ i. (fr. *lexcographine*). Bk. LÛGATÇİLİK.

LEKSİKOLOJİ i. (fr. *lexicologie*). Bk. KELİMEBİLİM.

LEKSİKON i. (fr. *lexicon*). [Tes. edil. ad] Oyun. Üzerlerinde alfabenin harfleri bulunan kâğıtlarla oynanan bir kâğıt oyunu. (Oyuncuların, kâğıtların belirli bir kelime meydana getirecek biçimde elden çıkarmaları esasına dayanır.) [L]

LEKSİS i. («söz» anlamında yun. k.). Doğruluk veya yanlışlığı söz konusu olmaksızın ele alınan ve geçici olarak ne olumlanan ne de yalanlanan mantıkî ifade. (L)

LEKTON. Esk. coğ. Anadolu'nun kuzeybatısında, bugün *Bababurnu* adını taşıyan kıyı kesimine verilen ad. Troas bölgesindeydi. Antik yazar Strabon'a göre, burada 12 yunan tanrısına ait bir sunak vardı. (M)

LEKTÖR i. (fr. *lecteur*). Okutman. (M)

LEKYTHOS i. (yun. k.). Esk. Yun. Zeytinyağ koymağa mahsus büyük kap. (Çok süslü cenaze lekythosları da vardı. M.Ö. V. yy.dan kalma, birçok Attike cenaze lekythos'u beyaz fon üzerine çizili şekillerle süslüydü.) [L]

LELAND (Charles Godfrey), amerikalı yazar (Philadelphia 1824 - Floransa 1903). Şair ve folklorcu; kızılderililerin ve çingenelerin geleneklerini inceledi. Eserleri: Pennsylvania'lıların alman ağzıyle yazdığı ***Hans Breitmann's Ballads*** (Hans Breitmann'ın Baladları) [1871] ve ***The Gypsies*** (Çingeneler) [1882]. (L)

LELAND veya **LEYLAND** (John), ingiliz hümanisti (Londra 1506'ya doğr. - öl. 1552). Kral Henry VIII'in kütüphanecisiydi; kapanan manastırlardaki elyazmalarını topladı ve sınıfladı. (L)

LELEGEİS. Esk. coğ. Anadolu'da (Ionia bölgesi) Miletos şehrine verilen ad. Plinius'a göre, Miletos'da ilk olarak Leleg'ler yerleştiği için bu adı aldı. (M)

LELEGİA i. (yun. k.). Arkeol. Anadolu'da, Leleglerin mezar tepelerine ve yapılarına verilen ad. (M)

LELEGLER, Esk. coğ. Yunanlıların, Hellas, Anadolu ve Adalarda yaşayan bazı topluluklara verdikleri ad. Helenlerin de bağlı olduğu büyük bir topluluğun önemli kollarından oldukları sanılır. Strabon ve Pausanias gibi antik yazarlar Leleglerin, Anadolu'da Ionia bölgesinde yaşadıklarını ve Yunanistan'ın Lokris Boiotia veya Tesalya bölgesinden geldiklerini ileri sürerler. Savaşçı bir hal kolan Lelegler, Batı Anadolu'da Hititlere karşı koymuşlar ve yüzyıllarca, Ege denizinde, deniz ticaretine hâkim olmuşlardı. Lelegler Hititlerden ve ticarî ilişkiler kurdukları Ege çevresi halklarından aldıkları unsurlarla karışık bir medeniyet kurdular; yunanlıların, sonraları «barbar» olarak nitelendirdikleri asyanik bir dil konuşurlardı. Miletos önemli şehirlerinden biriydi. (ML)

LELEKS. Yun. mit. Lelegler'e adını veren kahraman. Lakonia'nın ilk kralı. — Bir başkası, Megaris'te yerleşen ve «Mısırlılar» adını alan kolonların başıydı. (L)

LELEU (Jean François), fransız ince marangozu (1729 - Paris 1807). Oepen'in atelyesinde yetişti, Krallık meydanına (bugün Vosges meydanı) yerleşti ve Louis XV devrinin son yılları ile Louis XVI devrinde özellikle Kraliyet sarayı, Madame du Barry ve Condé prensi için, mahun ağacından, mobilyalar yaptı. Yivleri ince bakır levhalarla kaplamayı, masa ayaklarına madenî bilezikler geçirmeyi akıl etti. Condé prensi için abanoz ağacından yaptığı gösterişli yazıhane Chantilly müzesindedir. (L)

bir cenaze **lekytos**'unun dekoru Güzel Sanatlar müzesi, Boston, (A.B.D.)

LELEU (Jeanne), fransız kadın besteci ve öğretmen (Saint-Mihiel 1898). 1923'te *Béatrix* adlı kantatiyle Roma ödülünü kazandı ve Paris konservatuvarı armoni öğretmenliğine tayin edildi (1952). Senfonik eserler, bir piyano konçertosu, iki bale (*Nautéos*), çeşitli piyano parçaları besteledi. (L)

LELEU (Jules), fransız süslemeci, heykeltıraş ve ressamı (Boulogne-sur-Mer 1883 - Paris 1961). Başlıca eseri heykeltıraş Louis Dejean'ın büstüdür. Eski ve yeni mobilyalar arasında tam bir uyum sağlamasıyle tanınır. Modern tekniklerden yararlanmağa çalışmakla birlikte yapmacıklı ve süslü eşya geleneğine bağlı kaldı. On dört yolcu vapurunun dekorasyonunu yaptı (*Île de France,* 1926; ***Cambodge*** 1950 v.b.). Birleşmiş Milletlerin büyük salonuyle Elysée sarayının yemek salonunu süsledi. Eserleri Paris Art Moderne müzesindedir. (L)

LELEWEL (Joachim), polonyalı siyaset adamı ve tarihçi (Varşova 1787-Paris 1861). Krzemieniec, Wilno ve Varşova'da 1809-1824 arasında tarih öğretmenliği yaptı. Dersleri rus hükûmetince yasaklandı. Diyet'e milletvekili seçildi (1828); 1830 devriminin en etkin eylemcilerindendi; daha sonra sürgünde yaşadı. ***Geschichte Litauens und Kleinrussland*** (Litvanya ve Küçük Rusya Tarihi) [1861]; ***Geschichte Polens*** (Polonya Tarihi) [1829]; ***Die Wiedergeburt Polens*** (Polonya'nın Dirilişi) [1843]; ***Polen im Mittealter*** (Ortaçağ'da Polonya) [1846-1851]. (L)

Lélia, George Sand'ın romanı (1832'de yazıldı, 1833'te yayımlandı, 1836 ve 1839'da da yazar tarafından üstünde birçok değişiklik yapıldı). İlk aşkından hayal kırıklığına uğrayan Lélia, kendisine tutkun olan genç şair Stenio'yu alaylarıyle umutsuzluğa düşürür ve sınamak için de onu şehveti temsil eden kızkardeşi fahişe Pulchérie'in kollarına atar; fakat şairin bu sınavda yenildiğini görünce üzüntüsünden bir manastıra çekilir. Stenio ise sefahate sürüklenir ve sonunda intihar eder. Lélia da manastırda ölür. George Sand bu eserinde, 1832 sıralarındaki bütün şüpheciliğini ve umutsuzluğunu dile getirmiştir. Eserde, Trenmor, Magnus v.b. gibi adlarla, içinde ya-

LELEWEL
Villain'in taşbasması
Polonya Kütüphanesi, Paris

sir Peter **LELY**
«Lady Bellasys»
Hampton Sarayı
Güzelleri dizisinden,
Hampton Sarayı, Londra

Robert LE LORRAİN
«Güneşin Atları»
Rohan konağının ahırları
dışındaki kabartma

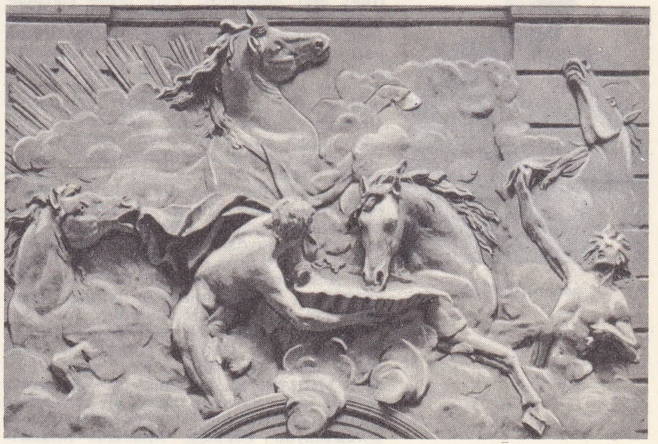

Foto. X, Giraudon (LAROUSSE) ; Dizionario Enciclopedico italiano

Frédérick LEMAÎTRE
Louis Morin'in eseri
Carnavalet müzesi, Paris

Georges LEMAÎTRE

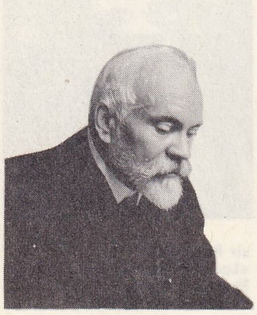

Jules LEMAÎTRE

general LEMAN

şadığı çevrenin kişileri olan Gustave Planche, Lamennais v.b. gibi kimseleri canlandırır. Kitabın ilk baskısında Stenio'nun Alfred de Musset'yi temsil ettiği doğru olmasa bile, eserde sonradan yazarın Venedik serüvenini değişik bir biçimde ortaya koyduğunu düşünmek yanlış olmaz. (L)

Lelio, italyan komedi kahramanlarından biri; genç ve yakışıklı şövalye tipi olan Lelio, Gelosi ve Fedeli topluluklarında oynayan G. S. Andreini tarafından üne kavuşturuldu. Lelio ismini başka oyuncular da kullandı (msl. Luigi Riccoboni). Moliere (*Le Cocu İmaginaire* (Hayalî Boynuzlu], *Şaşkın* [L'Etourdi]) ve Goldoni'nin (il Teatro Comico [Komik Tiyatro], *Yalancı* [Il Bugiardo]) çeşitli eserlerinde de Lelio'ya rastlanır. (M)

LE LOİ, Vietnam'da sonuncu Le'ler hanedanının (XV. yy.) kurucusu. Thanh haa'lı bir köylü ailesindendir. 1418'de milliyetçi çeteciler teşkilâtlandırdı ve Vietnam'ı, Hô'ların zorla tahtı ele geçirmelerinin sonucu meydana gelen, Çin işgalinden kurtardı. 1428'de imparator ilân edildi, 1433'e kadar hüküm sürdü. (L)

LELONG (Jacques), fransız bilgini (Paris 1665-ay.y. 1721). Oratoire'a girdi. Saint Honore konağının kitaplık müdürü oldu. Bibliyografya çalışmaları yaptı. Başlıca eserleri: *Bibliotheca Sacra* (Kutsal Kitaplık) [1702]; *Discours Historique sur les Principales Editions des Bibles Polyglottes* (Çeşitli Dillerde İncillerin Başlıca Baskıları Üstüne Tarihî Araştırma) [1713]; *Bibliotheque Historique de la France* (Fransa'nın Tarih Kitaplığı) [1768-1778]. (L)

LE LORRAİN veya **LELORRAİN** (Louis Joseph), fransız ressam ve gravürcüsü (Paris 1715 - Petersburg 1759). Roma ödülünü aldı (1739), Rusya'ya çağırıldı ve Petersburg akademisi müdürü oldu. Rumyançev müzesinde de (Moskova) *Paris'in Yargısı* adlı eseri vardır. Ofort'çu olarak Moreau le Jeune'ün ilk öğretmenliğini yaptı ve La Fontaine *Contes*'u (Masallar) için resimler çizdi. (L)

LE LORRAİN veya **LELORRAİN** (Robert), fransız heykeltıraşı (Paris 1666 - ay.y. 1743). 1689'da Roma ödülünü aldı. Paris'te Versailles ve Marly bahçeleriyle Saverne, Rolan ve Soubise konakları için yaptığı kompozisyonlardan özellikle *Güneşin Atları* adı verilen bir büyük kabartması kalmıştır (Rohan Konağının ahırları). J. B. Le Moyne ile J. B. Pigalle'in öğretmeniydi. (L)

LELY (Cornelis), felemenkli mühendis (Amsterdam 1854 - La Haye 1929). Waterstaadt bakanı oldu ve Zuiderzee'nin kurutulma planını yaptı. Flevoland polderi üzerinde kurulacak şehrin merkezine onun adı verildi: *Lelystad.* (L)

LELY (Pieter VAN DER FAES, **sir Peter** — denir), hollandalı ressam (Soest, Utrecht yakınları 1618-Londra 1680). Babasının takma adı Le Lys'i kullandı; bu ad sonradan ingilizceleşerek Lely şeklini aldı. Söylentiye göre bu ad ressamın baba evinin ön cephesine yapılmış olan bir zambaktan (İng: lily) alınmıştır. Lely resim çalışmalarına Haarlem'de Pieter de Grebber ile başladı, sonra Orange prensi Willem II'nin portre ressamı oldu. Willem II, Charles I'in kızı Mary ile evlenmek üzere 1641'de İngiltere'ye gittiği zaman Lely de onunla birlikte yola çıktı ve efendisi Hollanda'ya döndüğü zaman kendisi İngilterede kalmayı tercih etti. Lely burada gerek kralcılar, gerek Commonwealth döneminde ününü devam ettirdi. Hem Charles I'in hem de Oliver Cromwell'in portrelerini yaptı. Restorasyon'dan sonra Charles II, Lely'yi saray ressamlığına getirdi. Charles'ın isteği üzerine Lely saraydaki kadınların portrelerini yaptı. Böylece ünlü *Hampton Sarayı Güzelleri* dizisi ortaya çıktı. 1665-1667 Arasında yaptığı 13 ingiliz amiralinin portresi sanat açısından daha değerli eserlerdir. *Susannah ve Büyükler* tablosu iyi eserlerinden biri kabul edilir. Nell Gwyn'in portresi de dahil olmak üzere dört tablosu New York City'deki Metropolitan Museum of Art'tadır. 1679'da «sir» unvanını alan Lely ressamlığı yanında meraklı bir tablo ve resim koleksiyoncusuydu. Özellikle Rönesans ustalarının desenlerinden meydana gelen koleksiyonu çok değerliydi; 1687'de yapılan bir açık artırmada 26 000 sterline satıldı. (M)

LELYSTAD, Hollanda'da yer, Yeni Doğu Flevoland polderinin kuzeybatı kenarında. Kurulması tasarlanan Zuiderzee ilinin merkezi olacaktır. (L)

LEM i. (ar. *lem*ᶜ). *Esk.* Parlama, parıldama. (M)

LEM'A i. (ar. *lem*ᶜ*a*). *Esk.* Parıltı, parlaklık: *Onsuz yürürüm dersin, emin ol ki yü-rünmez/[...] / Yıllarca bakınsam, bir ufak lem'a görünmez* (M. A. Ersoy). ‖ *Lem'a-pâş,* parıldayan. ‖ *Lem'a-riz,* ışık saçan, parıldayan, parlayan: *Rahmet biter, bulut dağılır mühr-i nevbahar / Âfâka lem'a-rîz oluyorken hazin hazin* (Tevfik Fikret).

◆ **Lem'aât** çoğl. i. *Esk.* Parıltılar: *Demin hayalimi tevhiş eden karanlıklar / Bu levhanın lemaâtiyle münkesir, zâil* (Tevfik Fikret). [M]

LEMA i. Küçük mavi böcek; yalnız elitraları mavi, gövdesi yeşilimsi ve kırmızı olanlar da vardır. (*Lema cyanella,* domuz ayrığının [*Dactylis glomerata*] yapraklarında yaşar. *L. melanopus* ise tahıllara zarar verir. Kınkanatlıların *chrysomelidae* familyasından.) [L]

LEMAGNY (Paul Pierre), fransız gravürcüsü (Dainville, Meuse 1905). Roma ödülünü aldı (1934). École Nationale Supérieure des Beaux-Arts'da profesör oldu (1939). Birçok gravür yaptı. *Les Fleurs du Mal*'i (Kötülük Çiçekleri), La Fontaine'in *Contes*'unu (Masallar), *Phèdre*'i, *Esther*'i, *Athalie*'yi resimledi. 1941'den sonra posta pulları için gravürler yaptı. (L)

LEMAİRE (Jakob), hollandalı denizci (Anvers 1585-denizde 1616). Ateş Ülkesi ile Devlet adası arasındaki Lemaire boğazını Schouten ile keşfetti (1616) ve böylece Ateş Ülkesi'nin Büyük Antarktika kıtasının parçası olmadığını ispatladı. (L)

LEMAİRE (Louis), fransız bestecisi (1693 veya 1694 - Tours ? 1750'den s.). Adına, Ballard'ın *Airs Sérieux et à Boire* (Ciddî Şarkılar ve İçki Şarkıları) adlı derlemesinde rastlanır (1712'den sonra). 1724'te *Quatre Saisons* (Dört Mevsim) adlı kantatını yayımladı; 1733-1750 arasında yayımladığı kantatların sayısı yetmiş kadardır. *Fanfares ou Concerts de Chambre pour Violons, Flûtes, Hautbois, Musettes, Vielles, Bassons, Trompettes et Timbales* (Kemanlar, Flütler, Obualar, Gaydalar, Viyeller, Fagotlar, Trompetler ve Timpanilerden Kurulu Oda Orkestrası İçin Fanfarlar veya Konserler) [1743] adlı eseri önemlidir. (L)

LEMAİRE (Pierre), **Lemaire-Pousin** denir, fransız ressamı ve gravürcüsü (1612 ? - Roma ? 1688). Claude Vignon'un öğrencisiydi. Roma'da Poussin ile çalıştı. Binalar ve yıkıntılarla süslü manzara resimleri yaptı. (L)

LEMAİRE de Belges (Jean), fransızca yazan şair ve kronikçi (Belges [bugün Bavay], Valenciennes yakınları 1473 - öl. 1520'den s.). Pierre de Bourbon'un hazine kâtibi (1498), Picardie valisinin sekreteri oldu, Marguerite d'Autriche'in (1504) ve Anne de Bretagne'ın hizmetine girdi (1512). Molinet'nin yeğenidir. Retorikçilerle Pléiade arasında geçişi sağladı: şiiri saf sanata doğru yöneltti ve mısralarda ses uyumuna önem verdi. Dante'nin *terze rime* düzenini Fransızcada kullandı. Petrarca kültünü Fransa'ya sokmuş olmakla övünürdü. Tarih tasvirlerinde geniş bilgisini ortaya koydu; siyaset alanında papaların iktidarıyle mücadele etti ve Reformun öncülüğünü yaptı. Başlıca eserleri: Pierre de Bourbon'un hatırasına yazdığı *Le Temple d'Honneur et de Vertu* (Şeref ve Erdem Tapınağı) [1503]; *Les Epitres de l'Amant Vert* (Dinç Âşığın Manzum Mektupları) [1505]. Avrupa milletlerinin mitolojik tarihi olan *Les Illustrations de Gaule et Singularités de Troie* (1509-1512), İtalyanca ile Fransızca arasındaki üstünlük konusunda çözüm getirmeğe çalışan *La Concorde des deux Langages* (İki Dilin Uyumu) [1513]. (L)

LEMAİREOCEREUS i. Büyük ağaçlar veya çalılar halinde çeşitli türleri bulunan kaktüs cinsi (*Lemaireocereus eruca, L. griseus, L. gummosus* v.b.). [L]

Isaac LEMAISTRE
Desrochers'-nin eseri
Cabinet des Estampes, Paris

LEMAİSTRE (Isaac), **Lemaistre de Sacy** denir, fransız yazarı (Paris 1613-Pomponne 1684), Antoine Lemaistre'in kardeşi, 1649'da rahip oldu. Port-Royal rahibelerinin manevî yönetimiyle görevlendirildi; jansenius'çulara yapılan baskılara katlandı, hattâ Bastille'de hapsedildi (1668-1669). Kardeşi Antoine'ın ve diğer münzevilerin (A. Arnauld, P. Nicole) yardımıyle Eski Ahit ve Yeni Ahit'in tercümeleri üstünde çalıştı; «Mons» nüshası adı verilen bu eserlerin yayımı (1667) tercümecilerin aleyhine sonuçlanan şiddetli bir tartışmanın çıkmasına yolaçtı. (L)

LEMAİTRE (Antoine Louis Prosper, **Frédérick** — denir), fransız tiyatro oyuncusu (Le Havre 1800-Paris 1876). Konservatuvar'da Lafont'un öğrencisi oldu. 1823'te Ambigu'e girdi ve *L'Auberge des Adrets* adlı oyunda yarattığı Robert Macaire rolünde olağanüstü bir başarı kazandı. 1864'e kadar, Comédie Française dışında, Paris'in bütün büyük tiyatrolarında oynadı. Atletik yapılı olan Lemaître, ateşli sahneleri yorumlamakta başarılıydı. Rol aldığı başlıca oyunlar: *Trente Ans ou la Vie d'Un Joueur* (Otuz Yaş veya bir Kumarbazın Hayatı), *Hamlet, Falstaff,* Lemaître için yazılan ve onu kişileştiren *Kean, Ruy Blas, Don César de Bazan.* Saint Amand ve Antier ile iki eser yazdı: *Le Vieil Artiste* (Yaşlı Sanatçı) [1826] ve *Robert Macaire* (1834). [L]

LEMAİTRE (Georges Henri), belçikalı gökfizikçi ve matematikçi (Charleroi 1894 - Louvain 1966). Louvain üniversitesinde profesör, Papalık Fen akademisinin başkanı (1960). Bağıllık teorisinin astronomideki sonuçları konusunda ve fizik ile matematik bilimler tarihinde uzmanlaştı. En ünlü incelemeleri genel bağıllık teorisiyle ve özellikle bu teorinin temel uygulamalarından biri olan evrenin genişlemesiyle ilgilidir. Lemaître'in geliştirdiği varsayım, tek bir ilkel dev atomun patlayarak parçalandığını kabul eder. Başlıca eserleri: *Discussion sur l'Evolution de L'Univers* (Evrenin Gelişmesi Üstüne Tartışma) [1933]; *L'Hypothèse de l'Atome Primitif* (İlkel Atom Varsayımı) [1946]. (L)

LEMAİTRE (Jules), fransız yazarı (Vennecy, Loiret 1853-Travers, Loiret 1914). 1882'de edebiyat doktoru oldu ve 1884'te sadece edebiyatla uğraşmak amacıyle üniversiteden ayrıldı, *Revue Bleue* dergisinde edebiyat tenkitleri yazdı. Tiyatro tenkitleri yazmak üzere Revue des Deux Mondes'a *Las Contemporains* (Çağdaşlar) ve *Impressions de Théâtre* (Tiyatro İzlenimleri) dizilerinde biraraya getirilen makaleleri açıklık, duruluk, muhakeme sağlamlığıyle dikkati çeker. Bu nitelikler, *J.-J. Rousseau* (1907), *Racine* (1908), *Fénelon* (1910) ve *Chateaubriand* (1912) hakkındaki konferanslarının metinlerini biraraya getiren derlemelerinde de göze çarpar. (L)

LEMAN (Gérard Mathieu, — kontu), belçikalı general (Liège 1851 - ay.y. 1920). Eğitimci ve matematikçiydi; Brüksel askerî okulunun kumandanı oldu; bu okulda yenilikler yaptı. 1912'de 3. Tümen kumandanlığına getirildi. 4 - 14 Ağustos 1914'te Liège tahkimli ordugâhını 35 000 kişiyle savundu ve her şeye rağmen teslim olmayarak Loncin müstahkem mevkiini havaya

Foto. LAROUSSE

Charles LEMARESQUIER: Paris'te Orduevi

uçurdu. Yaralandı ve esir düştü, 1917'de İsviçre'ye götürüldü. Birinci Dünya savaşında belçika direnişinin sembolü olan generale kral tarafından kont payesi verildi. (L)

LEMAN gölü, Orta Avrupa'da gölü; 582 km^2; uzunluğu 70 km; en geniş yeri 13,8 km. Güney kıyısının, Nyon'un karşısında meydana getirdiği uzun çıkıntı, gölü iki havzaya ayırır: doğuda Büyük Göl ve batıda, Cenevre yakınında Küçük Göl (Küçük Göl'e «Cenevre Gölü» de denir). Dördüncü zaman buzullarının biçimlendirdiği bu göl küçük Rhône buzulunun aşındırdığı bölgede uzanır; buzulun açtığı çukurun dibi hemen hemen deniz seviyesine kadar iner, buna karşılık su yüzeyi denizden 375 m yüksekliktedir. Cenevre dolaylarındaki buzultaşlar, su seviyesini şimdiki yükseklikte tutmağa yardım etmekteyse de, Rhône, gölden çıktığı yerin yakınında yerli kayayı oymağa başlamıştır.

Leman gölü, Alp kıvrımlarındaki bir çökmeden meydana gelmiştir: bu kıvrımlar her iki kıyıda aynı değildir, çünkü Chablais aşma örtüleri, İsviçre'deki örtülerden çok daha ötelere kadar ilerler. Ama göl çevresinde, buzul erimesi ve aşağıda Rhône buzulunun engellediği sel sularının etkisiyle biriken ve set set yükselen çakıllı taraçalar vardır. Bu setler, gölün şimdiki seviyesine inmeden önce geçirdiği türlü aşamaları belirtir. Bu taraçalar Thonon dolaylarında (Fransa'da kalan kıyısı) ve Lozan'ın batısında (İsviçre'de kalan kıyısı) daha belirlidir.

Rhône, Leman gölünden geçer ve yukarı kısmında önemli bir delta meydana getirir. Thonon yakınından geçen Drance'ın da bir deltası vardır. Cenevre'de, sel tipi rejimi bu akarsuların gölde su seviyesini yükseltmemesi için alevere havuzlarına baş vurulmaktadır. Leman gölü, kıyı bölgelerinde iklimi yumuşaktır; özellikle, kuzey kıyısındaki Vaud kantonunda hava İsviçre tepelerindeki soğuk bölgelerden çok daha yumuşak ve güneşlidir; yamaçlar üzüm bağlarıyle örtülüdür, sayısız turist çeken güzel köyleri vardır. Fransa'daki kıyısı Thonon ile Evian çevresinde de aynı özellikleri taşır. (L)

LEMAN idare bölgesi, Konsüllük ve İmparatorluk devrinde fransız idare bölgesi, Cenevre ile Kuzey Savoia'yı içine alırdı; 1801'de kuruldu. İdare merkezi *Cenevre* idi. (L)

LEMANİT i. (yer adı *Leman*'dan fr. *lémanite*). Miner. Plajiyoklaz feldispatlarının bozunmasıyla meydana gelen madde. (Bir sausurit çeşididir.) [L]

LEMAN kantonu, Fransa'da Birinci İmparatorluk sırasında Vaud kantonunun adı. (L)

LEMANSKİ (Jan), polonyalı şair (Varşova 1866 - ay.y. 1933). Masal türünü burjuva sınıfını yermekte kullandı. *Bajki* (Masallar) [1902] adlı eserinde zarif bir alaycılık hâkimdir. (L)

LEMARESQUİER (Charles), fransız mimarı (Sète 1870). 1900'de Roma ikinci büyük ödülünü kazandı. 1900-1951'de Güzel Sanatlar Yüksek okulu atelye öğretmeni oldu. Paris'te Orduevinin (Saint - Augustin meydanı), resmî gazetelerin basım ve yönetim binalarının (Saint-Saëns sokağı), Havas ajansı binalarının (Richelieu sokağı), Toulouse'da bugün Havacılık okulu olan Veteriner okulunun, Toulon'da Sainte-Anne hastahanesinin Deniz Makine Subayı okulunun, Deniz jandarması teşkilâtının ve diğer yapıların mimarıdır. Fransa İnşaat başmimarı ve Rambouillet şatosunun yöneticisi oldu. (L)

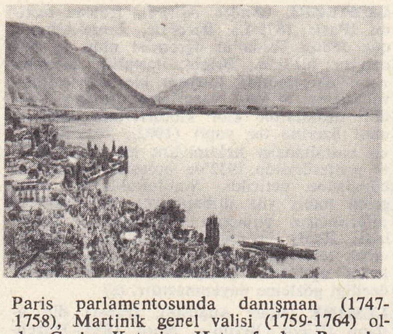

LE MARESQUİER (Noël), fransız mimarı (Paris 1903). Charles Lemaresquier'nin oğlu. 1930'da Roma ikinci büyük ödülünü kazandı. 1953'te École Nationale Supérieure des Beaux Arts'da profesör oldu. İkinci Dünya savaşından sonra Saint-Nazaire'in ve Loire-Atlantique, Marsilya, Lannemezan idare çevrelerinin planlanmasında ve yeniden kurulmasında çalıştı. Toulon Amirallik binasını, Lannemezan psikiyatri hastahanesini v.b. binaları inşa etti. Paris Assomption sokağında Dames de l'Assomption şapeli de Le Maresquier'nin eseridir. (L)

LEMASSON (François), fransız heykeltıraşı (La Vieille-Lyre, Normandiya 1745 - Paris 1807). Guillaume II Coustou'nun öğrencisiydi. İhtilâl sırasında alegorik kompozisyonlar ve Konvansiyon üyelerinin büstlerini yaptı. Eserleri Versailles müzesindedir (*Kléber, Masséne*). Metz Hükûmet sarayının süslemelerini, İnvalides'te Vuaban'ın mezarını yaptı. (L)

LE MASSON (Innocent), fransız din adamı (Noyon 1627 - La Grande - Chartreuse 1703). 1675'te La Grande - Chartreuse manastırına başrahip ve tarikat başkanı seçildi. Görevi, tarikatın mutlu ve heyecanlı bir dönemine rastladı; Le Masson, tarikatı kiyetizmden ve Jansenius'culuktan korudu. 1676 Yangınında harap olan La Chartreuse'ü yeniden inşa ettirdi. Başlıca eserleri: Jansenius'çulara karşı *İntroduction à la Vie Religieuse et Parfaite* (Dinî ve Yetkin Hayata Giriş) [Lyon, 1687]; *L'Enchiridion* (Din Kuralları Elkitabı) [1693]; kiyetizme karşı *Direction Pour se Former au Saint Exercice de l'Oraison* (Kutsal Dua İşlerine Hazırlanmanın Yönü) [1695]; ayrıca *Histoire de l'Ordre des Chartreux* (Chartreux Tarikatı Tarihi). [L]

LE MAURE (Catherine Nicole), fransız kadın opera şarkıcısı (Paris 1704-ay.y. 1786). 1722-1744 Yılları arasında Paris operasında altmış kadar role çıktı. Başlıcaları: *Pyramos ile Thisbe* (1126); *Versailles Mağarası* (1728); *Theseus* (1730); *Amadis* (1731); *Yeftah* (1732, 1733, 1735, 1740); *İssé* (1741); *Hippolitos ile Arikia* (1742); *Kalitirroe* (1743); *Dardamos* (1744). [L]

LE MAY (Pamphile), kanada asıllı fransız yazarı (Lotbinière, Québec 1837-Saint Jean-Deschaillons, Québec 1918). Yasama Meclisi kütüphanesinde görevliydi. Longfellow'ın *Evangéline* adlı eserini manzum olarak Fransızcaya çevirdi (1870). Kır ve köy manzumeleri (*Les Gouttelettes* [Damlacıklar] 1904), hikâye ve romanlar yazdı. (L)

LEMBERG, Lwow'un almanca adı. (L)

LEMEÂN i. (ar. *lemᶜ*'den *lemeᶜân*). *Esk.* Parlama, parıldama: *Her cephede bir nûr-i mücerred lemeânda* (M. Â. Ersoy). || Kadın adı.

— Fiz. Gazışı. || *Lemeânı fosforî*, fosforışı. (M)

LEMEHAT çoğl. i. (ar. *lemḥa*'dan *lemeḥât*). *Esk.* Bir defa bakmalar, bir göz atışlar. (M)

LEMERCİER (Népomucène), fransız yazarı (Paris 1771-ay.y. 1840). Sıradan bir destan şairiydi (*Homère, Alexandre*, 1801; *Atlantide*, 1812). *Agamemnon* (1794), *Ophis* (1798), *Christophe Colomb* (1809), *Charlemagne* (1816), *Louis IX en Egypte* (Louis IX Mısır'da) [1821], *Frédégonde et Brunehaut* (1821), *Clovis* (1830) adlı eserleriyle trajediyi millî konulara yöneltti, böylelikle insafsızca tenkitten geri kalmadığı romantizme yolaçtı. Öbür eserleri: ilk fransız «tarihî komedi»si *Pinto* (1798), bir çeşit şiiri olan *Panhypocrisiade* (1819 - 1932) ve 1811-1814 arasında Atina'da ders olarak okuttuğu *Cours Analytique de Littérature Générale* (Genel Edebiyat Konusunda Ayrıştırmalı Dersler). XVIII. yy. felsefesine ve cumhuriyet idealine bağlı olduğu için, ne Napolyon'a bağlılık yemininde bulundu, ne de Bourbon'lardan herhangi bir lûtuf kabul etti. (L)

LE MERCİER DE LA RİVİÈRE DE SAİNT-MÉDARD (Pierre Paul), fransız iktisatçısı (Saumur 1720-Paris 1792 veya 1793). Paris parlamentosunda danışman (1747-1758), Martinik genel valisi (1759-1764) oldu. Çariçe Katarina II tarafından Rusya'ya davet edildi (1167). Başlıca eseri olan *L'Ordre Naturel et Essentiel des Sociétés Politiques*'de (Siyasî Toplumlarda Başlıca Tabiî Sıra) [1767] hükümdarın «kanunî despotluğu»nu savundu, bu da Voltaire ile Mably arasında tartışmalara yolaçtı. (L)

LEMERCİER DE NEUVİLLE (Louis), fransız edebiyatçısı (Laval 1830-Nice 1918). *Figaro, Nain Jaune, La Vie Parisienne* v.b. gazetelerde çalıştı. Küçük bir kukla tiyatrosu açtı. Bu tiyatro için yazdığı oyunlar çok tutuldu. En önemli yazıları: *Soirées Parisiennes* (Paris Geceleri) [1866], *Théâtre des Pupazzi* (Kukla Tiyatrosu) [1868, 1873, 1876], *Histoire Anecdotique des Marionnettes Modernes* (Fıkralarla Modern Kukla Tiyatrosu Tarihi) [1890]. (L)

LEMERLE (Paul), fransız tarihçisi (Paris 1903). Dijon Edebiyat fakültesinde profesördü (1942-1947). Sorbonne'da Bizans tarihi profesörlüğüne (1958), Collège de France'ta Bizans Tarihi ve medeniyeti kürsüsüne getirildi (1967). Bizans ve Ortaçağ Doğu tarihi ve arkeolojisi ile ilgili birçok eser yazdı; bunların en önemlisi *Histoire de Byzance*'tır (Bizans Tarihi) [1956]. (L)

LEMERRE (Alphonse), fransız yayımcısı (Canisy 1838-Paris 1912). 1866'da Paris'te Choiseul pasajında bir yayınevi kurdu ve Pléiade şairlerinin eserlerini yayımladı. Yayınevini yeni şiir okulunun eserlerine açık tuttu. *Parnasse Contemporain*'i (Çağdaş Parnasse), ayrıca Leconte de Lisle'in, Villiers de l'Isle-Adam'ın, Barbey d'Aurevilly'nin, F. Coppée'nin, J.M. de Hérédia'nın, Verlaine'in, P. Bourget'nin, A. France'ın, Prévost'nun eserlerini yayımladı. Zevkle düzenlenmiş koleksiyonlar hazırladı: «Classiques Français» (Fransız Klasikleri), «Petite Bibliothèque Elzévirienne» (Elvezir'ler Biçiminde Kitaplık), «Bibliothèque des Curieux (Meraklıların Kitaplığı), «Pléiade Française». (L)

LÉMERY (Nicolas), fransız eczacısı (Rouen 1645-Paris 1715). Özellikle Montpellier'deki çalışmaları çok başarılıydı. Protestan olduğu için 1683'te İngiltere'ye sürüldü. 1686'da geri döndü ve Paris'te derslerine devam etti. Eserleri: *Pharmacopée Universelle* (İlâçların Hazırlanmasında Evrensel Bilgiler) [1697]; *Traité Universel des Drogues Simples* (Basit Eczalar Üstüne Genel İncelemeler Kitabı) [1698]; *Traité de l'Antimoire* (Antimon Üstüne İnceleme Kitabı) [1707]. (L)

LEMGO, Almanya'da (Batı Almanya, Rheinland Westfalen) şehir, Bielefeld'in doğusunda; 21 000 nüf. Eski evler; gotik üslûbunda kiliseler. İmalât merkezi: metalürji; cam fabrikası; dokuma, tütün ve besin sanayii; mobilya yapımı. (L)

LEMH i. (ar. *lemh*). *Esk.* Bakma, göz gezdirme. || Parıltı. || *Lemh-i basar*, çabucak bakıverme, göz gezdirme. (M)

LEMHA i. (ar. *lemh*'ten *lemḥa*). *Esk.* Bir kere bakma, bir defa göz atma: *Atarak arkaya bir lemha-i lebriz-i elem / Onu teb'îd edecek paytona yaklaştı «verem!»* (M.Â. Ersoy). || Parıltı: *Arzeylemesin ruhuma her an mütebâid / Bir lemha ki yalnız sana, yalnız sana âid* (Tevfik Fikret). || *Lemha-i basar* (veya *lem hat-ül basar*), göz açıp kapayıncaya kadar, çok kısa (zaman). || *Lemha-i iftitah*, ilk defa bakma, gözün ilk defa dünyaya bakışı. || *Lemha-i ûlâ*, ilk bakış. (M)

Montreux'de
LEMAN gölü

İnnocent LE MASSON
Cabinet des Estampes, Paris

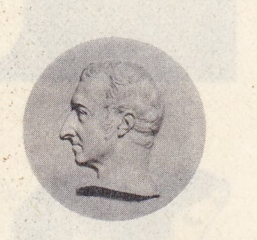

Népomucène LEMERCIER
David d'Angers'in eseri

Nicolas LEMERY
Vermeulen'in eseri
Cabinet des Estampes, Paris

Foto. B.N. (LAROUSSE)

André LEMIERRE

Jules LEMİRE

lemming

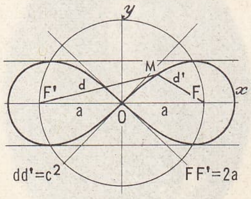

lemniskat

LEMİERRE (André Alfred), fransız hekimi (Paris 1875-La Bernerie, Loire-Atlantique 1956). Widal'in öğrencisi oldu ve hocasıyle birlikte, Bright hastalığı ödemlerinin oluşumunda sodyum klorürün rolünü ve tuzsuz rejimin yararlarını ortaya koydu; tifolularda kan kültürlerinin incelenmesi üzerine tez yaptı (1902). 1912'de Paris hastaneler hekimliğine getirildi, 1913'te profesör oldu, 1932'de bulaşıcı hastalıklar kürsüsüne getirildi. Stafilokoklardan ileri gelen habis yüz iltihaplarını, havasızyaşar mikropların yolaçtığı septisemileri tanımladı; Reilly ile birlikte, bulaşıcı hastalıkların tehlikeli belirtilerinin klinik özelliklerini açıkladı. Çalışmalarının en büyük özelliği gözleme dayanmasıdır. (L)

LEMİRE (Jules Auguste), fransız din adamı (Vieux-Berquin, Nord 1853-Hazebrouck 1928). Bir papaz okulunda öğretmendi. Sosyal meselelerle ilgilendi. Leo XIII'ün cumhuriyeti destekleme ve sosyal adaleti kurma siyasetine ilk uyanlardan biridir. Milletvekili seçildi (1893), daha sonra Hazebrouck belediye başkanı oldu. Sol kanatta yer almış gerçek bir demokrattı. Kilise ile devletin ayrılması lehinde oy kullandı. Aynı zamanda her aileye ekilebilir bir toprak parçasının sağlanmasını öngören ve *terrianisme* (toprakçılık) adını verdiği bir doktrini savundu. (L)

LEMİS veya **LEMS** i. (ar. *lems*). *Esk.* Bir şeye el ile dokunma, el ile dokunarak hissetme. ‖ *Lems etmek*, dokunarak algılamak, dokunarak hissetmek.

◆ **Lemsî** sıf. Esk. Dokunma ile, dokunma duyusu ile ilgili.

◆ **Lemsiye** sıf. *Esk.* Lemsî'nin dişili.

— Biyol. *Esk. İhsasat-ı lemsiye*, dokunma duyumları.

◆ **Lemsiyet** i. *Esk.* Dokunmakla algılanan şeyin özelliği. (M)

LEMMENS (Nicolas), belçikalı orgçu (Zoerle-Parwijs 1823-Linterpoort, Mechelen yakınları 1881). Brüksel konservatuvarında org öğretmenliği yaptı; orgcu ve yönetici yetiştiren bir okul kurdu. Birçok besteledi ve *École d'Orgue* (Org Okulu) [1862] adlı bir org metodu yazdı. (L)

LEMMENS-SHERRİNGTON (Helen), ingiliz kadın şarkıcı (Preston 1834-Brüksel 1906). 1838'de ailesiyle Rotterdam'a göç etti, 1852'de Brüksel müzik konservatuvarına girdi, 1856'da Londra'da sahneye çıktı. Daha sonra konserlerde oratoryolarda, ingiliz ve italyan operalarında şarkı söyledi. 1857'de belçikalı orgcu ve besteci Nicolas Lemmens ile evlendi. Kocasının ölümünden sonra Brüksel konservatuvarında öğretmenlik yaptı (1881-1891) ve İngiltere'de konserler verdi. Yıllarca dinî ve din dışı müziğin en önde gelen ingiliz sopranosu olarak kaldı. (M)

LEMMER, Hollanda'da (Friesland) yer. Lemmer yakınında (Ijselmeer'de), Friesland kanallarındaki suyun saatte 300 000 m³'ünü pompalayan bir istasyon vardır. (L)

LEMMİ (Adriano), italyan yurtseveri ve siyaset adamı (Livorno 1822-Floransa 1902). Marsilya, Malta ve İstanbul'da ticaret yaptı. Londra'ya gitti (1847), Mazzini ile dostluk kurdu. 1849'da Livorno'da Manara lejyonunu teşkilâtlandırarak Roma cumhuriyetini savunanlar arasında yer aldı. Roma'nın düşmesi üzerine Türkiye'ye sığındı. 1850'de Mazzini'nin emriyle o sırada Kütahya'da sürgünde bulunan macar yurtseveri L. Kossuth'u da yanına alarak A.B.D.'ye gitti (1851). Cenova'ya döndü ve az sonra patlayan Mazzini ayaklanması (6 şubat 1853) başarısızlıkla sonuçlanınca şehirden atıldı, Türkiye'ye sığındı, ticaret yaptı, büyük servet kazandı. 1860'ta İtalya'ya gitti, 1885'te mason locasının üst kademelerine yükseldi. Her zaman demokratik düşüncelere bağlı kalarak cumhuriyetçi ayaklanmayı malî yönden destekledi. Bu arada, Pisacane seferi (1857) gibi birçok seferin hazırlanmasına katıldı. (L)

LEMMİNG i. Kısa ve tıknaz gövdeli kemirgen küçük hayvan; postu yumuşak sık kıllı, rengi açık esmer, alt tarafı sarı veya beyazımsıdır. (İlmî adı *Lemmus lemmus*. Sıçangillerden).

— ANSİKL. *Lemming*'ler Avrupa'nın kuzeyinden Asya'nın kutup bölgelerine kadar yaygındır ve göçleriyle ünlüdür. İskandinav Alpleri'nden büyük sürüler halinde ayrılır, bir doğru boyunca Kuzey denizine ve Botni körfezine yönelirler. Yürüyüş halindeki bu sürüyü birçok yırtıcı hayvan ve yırtıcı kuş izler, binlercesini yok eder. Lemmingler huş ve ardıç ormanı bölgelerinde yaşar. Toprağın içine in kazar, fakat kışlık yiyecek biriktirmezler. (L)

LEMNİADES, Limni'li (Lemnos) kadınlar. Bunlar söylentiye göre Afrodit kültünü umursamadılar. Tanrıça da onları pis bir kokuya bulayarak cezalandırdı; bu yüzden kocaları bu kadınları bıraktı ve trakyalı metresler tuttu. Kadınlar intikamlarını adadaki bütün erkekleri öldürmekle aldılar ve Hypsipyla'yı kraliçe yaptılar. (L)

LEMNİSK i. (fr. *lemnisque*). Filol. Altı ve üstü noktalı yatay çizgi (÷); kutsal kitaplardan, kelimesi kelimesine sadık kalmadan aktarılan bölümü belirtir. (L)

LEMNİSKAT i. (yun. *lemniskos*, şerit'ten fr. *lemniscate*). Mat. Birbirinden $2c$ uzaklığındaki F ve F' gibi sabit iki noktadan uzaklıkları çarpımı c^2'ye eşit olan M noktalarının geometrik yeri. (Bu eğriyi ilk inceleyen matematikçi Bernouilli'dir ve daha çok *Bernouilli lemniskatı* diye anılır.)

— ANSİKL. Mat. Koordinat eksenleri olarak FF' doğrusu ile bu doğru parçasının orta dikmesi alınırsa, *lemniskat*'ın denklemi

$$\sqrt{y^2 + (x-c)^2}.\ \sqrt{y^2 + (x+c)^2} = c^2$$

veya tamsayılarla

$$(y^2 + x^2)^2 + 2c^2\,(y^2 - x^2) = 0\text{'dır.}$$

Koordinat eksenleri aynı zamanda simetri eksenleridir; eğri, 0 başlangıcına göre simetrik olan iki ilmekten meydana gelir; başlangıç noktası, teğetleri birbirine dik olan iki kat bir noktadır; x ekseni üzerindeki kesme noktalarının apsisleri $\pm c\sqrt{2}$ dir. Lemniskat, dördüncü dereceden iki kat dolanımlı bir eğridir ve F ile F''ne uzaklıkları çarpımı sabit, fakat keyfî bir sayı olan Cassini* eğrilerinin özel halidir. Başlangıç olarak 0 noktası, kutup ekseni olarak da FF' alınırsa, Lemniskatın kutupsal denklemi $\varrho^2 = 2c^2 \cos 2\,\Theta$ olur. Bu eğri kareleştirilebilir; bu kutupsal denklemden hareket ederek yapılan basit bir hesap, bir ilmeğin alanının, kenarı c olan bir karenin alanına eşit olduğunu ortaya koyar. İkizkenar hiperbol ile lemniskat arasında ilgi çekici bir bağıntı vardır: bir ikizkenar hiperbolun, merkezine göre tersi, bir lemniskattır. (L)

LEMNİSKOS i. («şerit» anlamında yun. k.). Esk. çağ. Yaprak saplarının dağılmaması için bir çelengin etrafına sarılan şeritler. (Bu, çelengin değerini artıran ek bir ödüldü.) [L]

LEMNİTZER (Lyman), amerikan generali (Honesdale, Pennsylvania 1899). 1920'de West Point Harp okulunu bitirdi. 1942'de general Eisenhower'in emrine verildi. Kuzey Afrika'ya yapılan amerikan çıkartmasının hazırlıklarına ve özellikle Cherchell görüşmelerine katıldı. Kuzey Afrika, Sicilya ve İtalya'da kurmay heyetlerinde ve muharebelerde hizmet gördü, sonra alman askerî kuvvetlerinin İtalya ve Avusturya'da teslim olmalarıyle sonuçlanan görüşmeleri yönetti (1945). Daha sonra Kore'ye tayin edildi (1951), Uzakdoğu Kara kuvvetleri başkumandanı (1953), Genelkurmay ikinci başkanı (1957), Kara Kuvvetleri kurmay başkanı (1959) ve Kurmay Başkanları konseyi başkanı (1960-1962) oldu. 1962'de Avrupa'daki Amerikan Kuvvetleri başkumandanlığına, 1963'te general Norstad'tan sonra Avrupa Müttefik Kuvvetleri başkumandanlığına getirildi. (L)

LEMNİUS (Simon LEMM-MARGADANT, — denir), isviçreli hümanist (Sankt Maria im Münstertal yakınları, Graubünden 1511'e doğr. - Chur 1550). Wittenberg üniversitesinde felsefe öğretmeniyken latince taşlamalarıyle Luther'i kızdırdı: Worms'a kaçtı ve yergileriyle reformcuları tenkit etmeye devam etti. Frankfurt'ta, Halle'de, Basel'de kaldı; Chur okulunda felsefe öğretmenliği yaptı. (L)

Lemoine, fransız yayınevi. 1772'de Paris'te gitarist Antoine Lemoine (1753-1817) tarafından kuruldu. Antoine'ın ölümünden sonra, yayınevini oğlu ünlü piyano öğretmeni Henry Lemoine (1786-1854) yönetti. Lemoine yayınevi özellikle müzik eğitimi konusunda eserler çıkarır: *Panthéon des Pianistes* (Piyanistler Pantheon'u), *Répertoire Classique du Chant Français* (Klasik Fransız Şarkıları Repertuvarı) [Gevaert tarafından kuruldu], *Solfège des Solfèges* (Solfejlerin Solfeji), çocuklar için «Alpha» koleksiyonu. 1833'ten beri Grus vakfının tiyatro ve senfoni repertuvarını yayımlamaktadır. (L)

LEMOİNE (Georges), fransız mühendisi ve kimyacısı (Tonnerre 1841 - Paris 1922). Kimyasal dengeler konusunda (esterleşme, hidroiyodik gazın ayrışması) önemli çalışmalar yaptı. 1874'te gözenekli cisimlerin katalitik etkisini açıkladı ve yüze soğurma hipotezini ortaya attı. Hidroloji üzerine ilgi çekici eserleri vardır. (L)

LEMOİNE (Gustave), fransız oyun yazarı (Paris 1802 - Pau 1885). Birçok vodvil, komedi ve dram yazdı; *La Grâce de Dieu* (Tanrı'nın İnayeti) [1841]) adlı eseri büyük başarı kazandı. 1842 Loisa Puget ile evlendi ve yazdığı birçok romanın müziği karısı tarafından bestelendi. (L)

LEMOİNE (Jacques Albert Félix), fransız psikoloğu (Paris 1824 - ay. y. 1814). Başlıca eserleri: *Du Sommeil* (Uyku Üstüne) [1855]; *L'Âme et le Corps* (Ruh ve Beden) [1862]; *L'Aliéné Devant la Philosophie, la Morale et la Société* (Felsefe, Ahlâk ve Toplum Karşısında Akıl Hastası) [1862]; *Le Vitalisme et L'Animisme des Stahl* (Stahl'de Dirimselcilik ve Canlılık) [1864]; *De la Physionomie et de la Parole* (Fizyonomi ve Söz Üstüne) [1865]; *De l'Habitude et de l'İnstinct* (Alışkanlık ve İçgüdü Üstüne) [1875]. (L)

LE MOİTURİER (Antoine), **maistre Anthoniet** de denir, fransız heykeltıraşı (Avignon 1425 - ay. y. 1500). Jacques Morel'in yeğeni ve öğrencisi, ilk eserlerini Avignon'da verdiği sanılır (Saint - Pierre rahipler cemiyetine bağlı kilisedeki mihrabın arkalığı; yalnız bazı parçaları kalmıştır [1461]). Ona ait olduğu sanılan diğer eser: Saint - Antoine'daki (İsère) manastırın cephesi (1461 - 1464). 1466'da Dijon'a yerleşti; Juan de la Huerta'nın başladığı Korkusuz Jean'ın mezarını tamamlamakla görevlendirildi (mezarın üzerinde dük ve düşesin sırt üstü uzanmış heykelleri). Philippe Pot'nun mezarı (Louvre) ve başkan Thomas de Plaine'in dua eder vaziyette heykelini de (Louvre) Le Moiturier'nin yaptığı ileri sürülür. (L)

LEMON (Mark), ingiliz gazetecisi ve mizah yazarı (Londra 1809 - Crawley, Sussex 1870). Altmışa yakın komedi ve birçok roman yazdı; en ünlü romanı *Falkner Lyle*'dır (1866). 1841'de Henry Mayhew ile birlikte *Punch* dergisini kurdu, 1843'ten ölümüne kadar bu dergiyi yönetti. (L)

LEMONİA i. Kelebek cinsi; tırtılı mayısta yabanî hindiba ve marulda yaşar. (İlmî adı *Lemonia taraxaci*. Pulkanatlılardan *lemoniidae* familyasının örnek tipi.) [L]

LEMONİİDAE çoğl. i. *Saturnidae* familyasına yakın kelebek familyası. (Örnek tipi *lemonia*'dır.) *Eşanl.* RIODINIDAE. (L)

LEMONNİER (André Georges), fransız amirali (Guingamp 1896 - Cherbourg 1963). 1939'da, yüzbaşı rütbesiyle, Paris Uçaksavar Deniz bataryaları kumandanı, 1940 mayıs ayında Dieppe ve Calvados Deniz kuvvetleri kumandanı oldu. 1942'de Kuzey Afrika'ya gitti; 1943 - 1950 arasında deniz kurmay başkanlığına, deniz ve deniz - hava kuvvetleri başkumandanlığına, 1950'de Millî Savunma Yüksek Araştırmalar enstitüsü müdürlüğüne getirildi. 1951 - 1956 Arasında Avrupa Müttefik Ordular Genel karargâhı Olağanüstü kumandanlığının deniz yardımcısı görevinde bulundu. Paris'te Nato Savunma okulunun başkumandanıydı. 1952'de oramiralliğe yükseldi. (L)

LE MONNİER (Anicet Charles Gabriel), fransız ressamı (Rouen 1743 - Paris 1824). Roma ödülünü kazandı (1770), 1810-1816 Arasında Gobelins imalâthanesinin müdürlüğünü yaptı. Rouen'da Lisieux'de ve Pa-

Foto. LAROUSSE

ris Tıp fakültesinde birçok anıt dekorasyonunda çalıştı. (L)

LEMONNİER (Camille), fransızca yazan belçikalı yazar (İxelles 1844 - Brüksel 1913). Cüretli ve verimli bir romancıydı, natüralistlerin, gösterişli ve yüklü üslûbu bakımından da Goncourt kardeşlerin etkisinde kaldı. Ancak, özellikle son yazdıklarında, kendi kişiliğini ortaya koymuş, daha derin tasvirci bir estetiğe yönelmiştir. Başlıca romanları: *Un Mâle* (Bir Erkek) [1881]; *Les Concubins* (Nikâhsızlar) [1885]; *L'Hystérique* (Histerik) [1885]; *Happe-Chair* (1886); *Madame Lupar* (1888); *La Fin des Bourgeois* (Burjuvaların Sonu) [1892]; *Au Coeur Frais de la Fôret* (Ormanın Serinliğinde) [1900]; *Le Vent Dans les Moulins* (Değirmenlerde Rüzgâr) [1901]. Çocuklar için masallar, Gustave Courbet, Constantin Meunier, Félicien Rops gibi sanatçılar üstüne tenkitler ve incelemeler yazdı; *Belgique* (Belçika) [1888] adlı eserinde yurdunun güzelliklerini anlatır. (L)

LEMONNİER (Joseph Henry), fransız tarihçisi (Saint-Prix, Seine-et-Oise 1842 - Paris 1936). 1865'te *École des Chartes*'ı bitirdikten sonra Sorbonne'da Sanat Tarihi kürsüsüne tayin edildi. Başlıca eserleri: *L'Art Français au Temps de Richelieu et de Mazarin* (Richelieu ve Mazarin Devrinde Fransız Sanatı) [1893-1913]; Lavisse'in *Histoire de France*'ının (Fransa Tarihi) [1903-1904] beşinci cildi; *L'Art Français au Temps de Louis XIV* (Louis XIV Devrinde Fransız Sanatı) [1911]; *Procés-verbaux de l'Académie Royale d'Architecture* (Krallık Mimarî Akademisi Tutanakları) [1911-1924]. 1913'te Güzel Sanatlar akademisine üye oldu. (L)

LEMONNİER (Leon), fransız yazarı (Rouen 1890 - Paris 1953). İngiliz - amerikan edebiyatı üstüne birçok inceleme yazdı. André Thérive ile, halkçı roman akımının temsilcisidir. Başlıca romanları: *La Maitresse au Coeur Simple* (Saf Yürekli Metres) [1924]; *L'Amour İnterdit* (Yasak Aşk) [1925]; *La Femme Sans Péché* (Günahsız Kadın) [1927]; *Coeur İmbécile* (Budala Gönül) [1935]. (L)

LE MONNİER (Louis Guillaume), fransız tabiat bilgini ve fizikçisi (Paris 1717 - Montreuil, Versailles yakınları 1799), Pierre Charles Le Monnier'nin kardeşi. Krallık bahçesinde öğretmen ve Louis XV ile Louis XVI devrinde krallık baş hekimi. Bitkiler bahçesini geniş çapta zenginleştirdi. Devrimde servetini kaybedince Montreuil'de bir çiçekçi dükkânı açtı. Elektriğin yayılma hızını ölçmek için ilk deneyi yaptı (1746); 1752'de fırtınaları inceleyerek, havada serbest elektrik yükünün var olduğunu keşfetti. (L)

LE MONNİER (Pierre Charles), fransız astronomu (Paris 1715 - Herils, Maisons yakınları, Calvados 1799). Bilimler akademisinin düzenlediği Laponya keşif seferine katıldı (1736 - 1737) ve yerkürenin basıklığını ispatlamak için, Maupertuis yönetiminde kutup dolaylarındaki 1°'lik meridyen yayının uzunluğunu ölçmekle görevlendirildi. Louis XV'in gözde astronomu ve Lalande'ın ilk öğretmeni olan Le Monnier, Paris'te kutup yüksekliğini ve tutulum düzleminin eğikliğini hesapladı. (L)

LEMORDANT (Jean Julien), fransız ressamı (Saint - Malo 1879). Rennes tiyatrosunun tavanını yaptı (1913; taslağı Art Moderne müzesindedir). Birinci Dünya savaşı sırasında gözlerinden ağır surette yaralandıktan sonra dekoratif sanat ve mimarlıkla uğraştı (*Rüzgârda Bir Kadın* [1905] ve *Ağ Taşıyan Balıkçılar* [1910]). [L]

LEMOT (baron François Fréderic), fransız heykeltıraşı (Lyon 1773-Paris 1827). Başlıca eserleri, Carrousel zafer anıtı (1808) üzerindeki *Zafer* ve *Barış* adlı iki figür ile Louvre'un Saint - Germain-l'Auxerrois yönündeki büyük alınlık kabartmasıdır (1810). [L]

LEMOVİCES. Esk. coğ. Vaktiyle Akitanya'nın, bugünkü Limousin bölgesine yerleşmiş olan galyalı halk. M.Ö. 52'de, Alesia'nın yardımına askerî birlik gönderdiler. Roma devrinde başkentleri *Augustoritum* idi, burası daha sonra *Lemovices* (Limoges) adını aldı. Loire ırmağı ağzı yakınlarında, Retz ülkesinde de *Armorik Lemovices'leri* adı verilen küçük bir topluluk yaşardı. (L)

LE MOYNE veya **LE MOİNE** (François), fransız ressamı (Paris 1688 - ay. y. 1737). Bir İtalya seyahatinden dönüşte Paris'te Saint-Sulpice kilisesinin ve 1736'da tamamlanan Versailles'daki Herkül salonunun tavanını yaptı. Kralın başressamı oldu ve poussin'cilere karşı rubens'cilerin tarafını tuttu. Bu tutumu XVIII. yy.-da fransız sanatının yönünü az çok tayin etti. Natoire, Boucher ve Nonnotte'ın hocasıydı. Versailles müzesinde, Louvre'da (*Louis XV Dünya Barışını Kurarken*) ve birçok resmî koleksiyonda eserleri yer alır. (L)

LE MOYNE DE BİENVİLLE (Jean - Baptiste), fransız valisi (Ville - Marie [bugün Montréal] 1680 - Paris 1768). Charles le Moyne'un oğlu, Louisiana'da kardeşi İberville şövalyesinin eserine devam etti (1702) ve yeni koloninin üç defa valisi oldu (1713-1717; 1717-1726; 1733-1743). Fakat koloninin sınırlı kaynaklarından iyi yararlanamaması gözden düşmesine sebep oldu. (L)

LE MOYNE D'İBERVİLLE (Pierre), fransız denizcisi ve yöneticisi (Ville - Marie [bugün Montréal] 1661 - Havana 1706), Antoine Le Moyne De Châteauguay'ın kardeşi. İngilizlere karşı girişilen mücadelede ingilizlerin Hudson körfezinde Acadia ve New Foundland'daki (1686 - 1697) müstahkem mevkilerini alarak başarılar kazandı. 1699'da Mississippi'nin denize döküldüğü bölgeye yerleşti ve Louisina'yı kurarak buranın ilk yöneticisi oldu. Kendisine KANADALI CİD adı verilmiştir. (L)

LEMOYNE'LAR, fransız sanatçı ailesi (XVII.-XVIII. yy.) — JEAN LOUIS (Paris 1665 - ay. y. 1755). Ressam, dekoratör ve gravürcü JEAN **Lemoyne**'un (Jonville 1638-Paris 1709) oğlu. Coysevox okulunda yetişen Jean - Louis 1687'de Roma ödülünü aldı ve 1703'te akademiye kabul edildi. Soubise otelinin, Versailles kilisesinin dekorasyonunda, Marly korusu için *Diana'nın Arkadaşları* kompozisyonunda çalıştı. En iyi eserleri büstlerdir: *Pierre Michel* (Hordeaux müzesi); *Fénelon* (Cambrai); *J. Hardouin-Mansart* (Louvre); *Gabriel* (Jacquemart - André); *Mansart; Philippe d'Orléans* (Versailles müzesi). — Kardeşi JEAN-BAPTİSTE I (1619 - 1731), 1715'te akademiye kabul edildi. Mermer bir heykel grubu (*İsa'nın Vaftiz Oluşu* [Saint-Roch kilisesi, Paris]) ile Louvre'da ona ait *Hippolyte'in Ölümü* vardır. — JEAN BAPTİSTE II, **Lemayne fils** de denir (Paris 1704- ay.y. 1778), Jean - Louis'nin oğlu ve öğrencisi. Roma ödülünü aldı (1725), fakat hemen hemen kör olan babasına bakmak için İtalya'da oturmaktan vaz geçti. 1738'de akademiye girdi. Akademide profesör (1744) ve müdür oldu (1768). Robert Le Lorrain'in etkisinde kaldı. Bu etki özellikle Versailles'daki Neptün havuzunun *Okyanus* grubunda belirgindir. Yaptığı mezar anıtlarından yalnız *Mignard'ın Mezarı*'ndan bir figür, bir *Magdelana Haçın Dibinde ve Crebillon'un Anıt Kabri* (Dijon Müzesi) kalmıştır. Louis XV'e ait heykelleri ihtilâlde kırıldı, fakat büstlerinin çoğu muhafaza edildi; *Louis XV, Montesquieu* (Bordeaux müzesi); *Coypel, Réamur, Lowendal, Trudaine, J. - A. Gabriel* (Louvre); *Mlle. Clairon* (Comedie-Française); *Adalet Bakanı Maupeou, Marigny Markisi* (Jacquemart - André), *Marie - Antoinette* (Viyana müzesi). J.-B. Lemoyne'un etkisi bütün XVIII. yy.ın ikinci yarısı boyunca devam etmiştir. (L)

LEMP i. (fr. *limbe*'den). Teknol. Üzerinde bir ölçü âletinin açısal taksimatı bulunan, camdan veya madenden yapılmış daire biçiminde parça: *Günümüzde teodolitlere cam lempler takma eğilimi vardır.* (*Eşanl.* YATAY TABLA*.) [L]

LEMPA (RIO), Orta Amerika'da ırmak, Honduras'ta doğar; 323 km. Rio Lempa, Salvador'da batıdan doğuya doğru uzanan geniş bir vâdide akar, Okyanusa hâkim o-

Antoine **LE MOİTURİER**
Korkusuz Jean'ın mezarı (heykellerin detayı)
Dijon müzesi, Fransa

lan volkanik dağ kütlesini aşarak Büyük Okyanus'a ulaşır. (L)

LEMPİRA i. Honduras'ın başlıca para birimi; 100 centavos'a bölünmüştür. (L)

LEMPİRA, Batı Honduras'ta idare bölgesi; 120 200 nüf. İdare merkezi, *Gracias*. (L)

LEMS i. Bk. LEMİS.

LEMTÛNE, Sanhace ırkından bir berberî kabilesi. Fas'ın güneyindeki çölde göçebe olarak yaşarlardı. Önceleri, bağımsız hükümdarları bulunan Lemtûne'ler, Yahya bin İbrahim'in hâkimiyetine girdiler. Yahya bin İbrahim hacca gitti (1049). Dönüşünde kendisiyle birlikte gelen fıkıh bilgini Abdullah bin Yasin el-Gazulî (veya Elcuzulî) Lemtûne'lere İslâmlığı kabul ettirerek başlarına geçti. Gudale ve Messufe kabilelerini de hâkimiyeti altına alarak Fas'ı işgal etti ve Lemtûne de denen Murabıtlar (El Murabıtın) tarikatını ve devletini kurdu. Bugün, Lemtûne adına bazı Moritanya kabileleri arasında rastlanır. (M)

Camille **LEMONNIER**

LE MUET (Pierre), fransız mimarı (Dijon 1591 - Paris 1669). Val-de-Grâce'ın kubbesini, tonozlarını ve önyüzünü inşa etti. *La Manière de Bien Bâtir Pour Toutes Sortes de Personnes* (Herkese Göre İyi İnşaat Usulü) [1665] adlı resimli kitabından mimarlar nesiller boyunca yararlandılar. (L)

LEMUR i. Makilerin ilmî adı. (L)

LEMURES çoğl. i. (lat. k.). Esk. Rom. Yaşayanları tedirgin etmek için dünyaya dönen ölü hayaletleri. (Geceleyin hayvan şeklinde görünürlerdi.) Bk. LEMURİA. (L)

François **LEMOT**
Henri IV'ün heykeli
Pont-Neuf, Fransa

LEMURİA çoğl. i. (*lemures*'ten lat. k.). Esk. çağ. Roma'da, lemures'i yatıştırmak için 9, 11 ve 13 mayısta kutlanan dinî bayramlar. (Bu günler uğursuz sayılırdı: tapınaklar kapatılır, düğünler yasaklanır, geceleri, ev ruhlarını kovmak için kara bakla atılır, gürültü yapılırdı.) [L]

LEMUS (Jose Maria), salvadorlu asker ve siyaset adamı (El Salvador 1911). 1949 - 1955 Arasında içişleri bakanlığı yaptı. 1956'da Demokratik Birlik partisinin desteğiyle başkan seçildi. Ilımlı bir hükûmet kurdu, siyasî sürgünlerin affını kabul etti, baskı kanunlarını kaldırdı. Kahve, pamuk fiyatlarındaki düşmeler yüzünden pat-

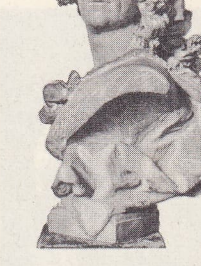

Jean-Baptiste II **LEMOYNE**
Nicolas Coypel'in büstü
Louvre müzesi, Paris

Jean-Baptiste I **LEMOYNE**
«İsa'nın Vaftiz Oluşu»
Saint-Roch kilisesi, Paris

Foto. X, Giraudon, Neurdein-Giraudon (LAROUSSE)

Louis LE NAİN
«Saman Arabası»
bütün ve detay,
Louvre müzesi, Paris

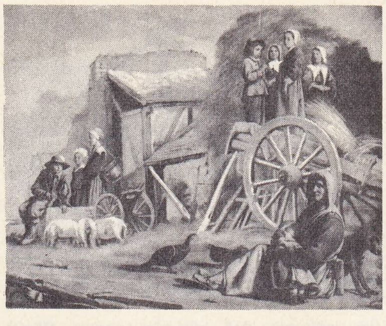

Antoine LE NAİN
«Çobanların Tapınması»
detay
Louvre müzesi, Paris

Mathieu LE NAİN
«Tavla Oyuncuları»
bütün ve detay
Louvre müzesi, Paris

lak veren ihtilâlde (ekim 1960) düşürüldü. Yerini askerî bir cunta aldı. Lemus, Guatemala'ya gitti. *Simon Bolivar y Simbolos Patrios* (Simon Bolivar ve Yurt Sembolleri) adlı eseri önemlidir. [M]

LEMYEZEL blş. sıf. (ar. *lem-yezel*). *Esk.* «Ebedî, son bulmaz, kalıcı, bak» anlamında Tanrı'nın sıfatı.

◆ **Lemyezelî** blş. i. *Esk.* Kalıcı olma hali, kalıcılık, bakilik: *Padişahının odur padişeh-i lemyezelî / Saltanat sürmededir kendiliğinden ezelî* (Şinasi). [M]

LENA, S.S.C.B.'de ırmak. Orta Sibirya'da, Baykal gölünün batı kıyısına hâkim sıradağlardan doğar, Yakutsk'a kadar kuzeydoğu yönünde akar, Verhoyansk dağlarını takip eder ve büyük bir delta ile Laptev denizine dökülür; 4 270 km. Deltanın başında Lena'nın ortalama debisi 15 500 m³/sn'dir. Başlıca kolları, Baykal'ın doğusundan doğan ve ırmağa 2 000 m³/sn su getiren Vitim, aşağı yukarı eşdeğerde olan Olyakma, debisi 5 200 m³/sn olan Aldan ve sol kıyıdaki tek önemli kolu Vilyuy'dur (2 300 m³/sn). Yılın büyük kısmında donan Lena, sularının yüzde 80'ini yazın dört ayında akıtır; yüksek enlemlerde bulunduğu için çok sert bir kara iklimînin etkisi altında kalan yoksul bölgelerden geçer. Lena kıyısındaki başlıca şehir, Yakutlar Muhtar cumhuriyetinin merkezi olan *Yakutsk*'tur. (L)

LENA, İspanya'da (Asturias, Oviedo ili) şehir, Oviedo'nun güneyinde; 16 450 nüf. Ticaret merkezi. (L)

LENAİA çoğl. i. (*lenos*, cendere'den yun. k.). Esk. Yun. Atina'da ocak ayında Dionysos şerefine yapılan cendere şenlikleri. (Kralarkhont tarafından düzenlenen bu şenliklerde bir maskeliler alayı geçer, tiyatro yarışmaları yapılır. Bu yarışmalarda, M.Ö. V. yy. ortalarında trajedi ve komediler de yer aldı.) [L]

LE NAİN, XVII. yy.da yaşamış üç fransız ressam kardeşin adı. 1648'de Krallık akademisine kabul edilen kardeşlerin resimlerini birbirinden ayırt etmek veya bazı ortak eserlerinde tablonun hangi kısmının hangi kardeşin elinden çıktığını anlamak oldukça güçtür. — ANTOİNE (Laon 1588'e doğr. — Paris 1648), Laon'da hollandalı bir sanatçının yanında yetiştikten sonra, 1629'da kardeşleriyle birlikte Paris'e giderek bir atelye açtı. Bu atelyeden çıkan ilk eserlerden biri, ispanya elçisi Mirabel'in Petits-Augustins manastırı için ısmarladığı *Meryem'in Hayatı* adlı tablo dizisidir. Bugün çeşitli müzelere dağılan dizinin tablolarından *Çobanların Tapınması* Louvre'da,

Tebşir ise Saint - Jacques - du - Haut - Pas'dadır. Antoine, Flamanlara özgü bir titizlikle işlenmiş ve günlük hayattan alınma sahneler içine düzensizce serpiştirilmiş portreler yaptı: *Aile Toplantısı* (Louvre); *Bir Evden Portreler* (Louvre); *İskambil Oynayan Çocuklar* (Mathiessen koleksiyonu, Berlin). Paris belediyesinin portre ressamı olarak çalıştı ve *M. Trévilles*'in portresini çizdi. — LOUİS (Laon 1593 - Paris 1648), kardeşi Antoine'ın yanında yetişti, 1629 - 1630 arasını Roma'da geçirdi. En büyük fransız ressamlarından biridir. Görülmemiş bir sadelik ve ustalıkla köy hayatından sahneler çizdi; Fontainebleau okulunun işlediği yüksek tabakanın eğlence sahnelerinden, Vouet'nin tarihî tablolarından ve Caravaggio'nun gerçekçiliğinden kesinlikle ayrılan bu eserlerde ağır ve hareketsiz şekil ler, aşırılığa kaçmayan aydınlık renkler ve ağırbaşlı kişiler dikkati çeker. En ünlü eserleri, Louvre'da bulunan *Saman Arabası, Köylülerin Yemeği, Demirhane, Köylü Ailesi, Vaftiz Dönüşü*, özel ingiliz koleksiyonlarında bulunan *Evlerinin Önünde Köylüler, Manzara*, Victoria and Albert museum'daki (Londra) *Süvarinin Molası* ve Rotterdam'daki *İki Küçük Kız*'dır. Louis ayrıca dinî tablolar da yaptı: *Magdalena'nın Pişmanlığı, Meryem'in Doğumu* (Paris, Saint-Etienne-du-Mont), Le Nain'e ısmarlanmış olan *Meryem'e Silâhla Selâm Duran Aziz Mikael* adlı tablo, Notre-Dame de Paris'den Nevers'e götürülmüştür. — MATHİEU (Laon 1607 - Paris 1677), 1633'te Paris belediyesinin ressamı oldu, Soyluluk unvanı kazanarak CHEVALİER LE NAİN adını aldı. Özellikle Caravaggio'nun kişilerine benzeyen tiplerle günlük hayattan sahneler işlemiş bir portre ressamıdır: *Muhafız Birliği; Genç Adam Portresi* (Laon, Le Puy); *Amatörler Toplantısı; Tavla Oyuncuları* (Louvre), *Bahçıvan*. İki eserini, kardeşi Louis ile birlikte yaptığı sanılır: *Venüs Vulcanus'un Demirhanesinde* (Reims) ve *Koç Sürüsü*. (L)

LE NAİN DE TİLLEMONT (Louis Sébastien), fransız tarihçisi (Paris 1637 - ay. y. 1698). Port - Royal keşişlerinin öğrencisiydi. Alçakgönüllü bir bilgin olarak öğretmenlerinin eserlerine yardım etti. *Mémoires Pour Servir à l'Histoire Ecclésiastique des Six Premiers Siècles* (İlk Altı Yüzyılın Kilise Tarihine Yararlı Olacak Hatıralar) [1712] ve *Histoire des Empereurs que ont Régné Durant les Six Premiers Siècles de l'Eglise* (Kilisenin İlk Altı Yüzyılı Boyunca Hüküm Sürmüş İmparatorların Tarihi) [1738] adlı eserleri yazdı. Kaynakları kullanmadaki ihtiyatı ve verdiği bilgilerin genişliği bakımından, bugünün ölçülerine göre de değerli bir bilgin sayılır. (L)

LENARD (Philipp), alman fizikçisi (Pressburg 1862 - Messelhausen, Baden-Würtemberg 1947). Breslau (1894), Aachen (1895) ve Heidelberg'de (1896) ders verdi. Başlangıçta katot ışınlarının ışıkla ayrı yapıda oldukları iddiasını destekledi; sonra 1894'te bu ışınların üretici bir tüpten, ince bir alüminyum yaprağın arasından çıkabildiğini ve hava içinde belli bir uzaklığa kadar yayıldığını gördü (*Lenard ışınları*). 1902'de ilk defa bir gazın iyonlaştırılabilmesi için elektronun minimun bir enerjiye sahip olması gerektiğini gösterdi ve yalnız kısa dalga uzunluğundaki ışımaların fotoelektrik etkisini belirleyeceğini işaretledi. Elektronun enerjisinin ışığın şiddetine bağlı olmadığını ve yalnızca zaman birimi başına serbest kalan elektron sayısının bu enerjiyi belirlediğini açıkladı. (Nobel Fizik ödülü 1905). [L]

LENART (Jozef), çek siyaset adamı (Liptovska Porubka, Slovakya 1923). Fabrika işçisiydi, daha sonra kimyager oldu. İkinci Dünya savaşı sırasında çek direnme hareketine katıldı. 1946'da Poprad Bölgesi Komünist partisi sekreteri oldu. 1952'de hafif sanayi bakan yardımcılığına geldi. S.S.C.B.'de geçirdiği bir staj döneminden sonra (1953 - 1956) Bratislava'da Slovak partisi bölge komitesi sekreterliğine getirildi. Çek Partisi Merkez Komitesi prezidyum üyeliğine seçildiği sırada (1962) Slovak Partisi Merkez komitesi sekreteriydi. 23 Eylül 1963'te Çekoslovakya başbakanı olarak V. Siroky'nin yerine geçti. (L)

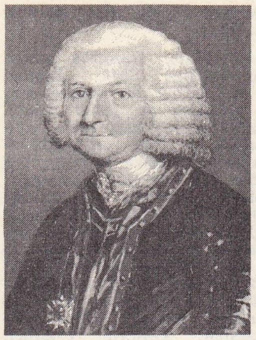

LE MOYNE
DE
BİENVİLLE
James
Duncan'ın
eseri,
Montreal
Belediye
Kütüphanesi

LENARTOWİCZ (Teofil), polonyalı şair (Varşova 1822 - Floransa 1893). Şiir çalışmaları ile mimarlığı aynı zamanda yürüttü. Ülkesi Mazovya'ya karşı duyduğu sevgiyi, dinî duygu ve yurtseverlik temalarını işledi. (L)

LENAU (Nikolaus NİEMBSCH VON STREHLENAU, **Nikolaus** denir), avusturyalı şair (Csatad, Tamışvar yakınları [bugün *Lenauheim*, Romanya] 1802 - Oberdöbling, Viyana yakınları 1850). Çocukluğu yoksulluk içinde geçti. Düzensiz bir hayat yaşadı. *Schilflieder* (Kamışların Şarkısı) [1832] adlı eserinde tabiatın benliğinde uyandırdığı duyguları bütün ayrıntılarıyle çizerek, melankolik acılarını dile getirdi. Bir ara Amerika'da yerleşmeğe karar verdiyse de 1833'te geri döndü. Şiirler yazdı. Sophie von Löwenthal'e karşı duyduğu büyük aşkı anlatan şiirleri en güzelleridir. Lied'leri alman romantizmine yeni bir tema getirmemekle birlikte, yumuşak ahenkleriyle belirli bir anlatım gücü kazandırdı. 1836'da hikâye biçiminde dramatik bir manzume yayımladı: *Faust** (1836); bu şiirde Goethe'nin kahramanını umutsuz ve isyancı bir kişi olarak yorumlar. Lenau'nun daha sonraki eserleri (*Savonarole* [1838]; *Die Albigenser* [Albi'liler], 1838 - 1842; *Don Juan* [1844]) sonu deliliğe varan bir akıl hastalığının izlerini taşır. (L)

LENBACH (Franz VON), alman ressamı (Schrobenhausen, Yukarı Bavyera 1836 - Münih 1904). Wilhelm II, Bismarck ve Moltke'nin özel portre ressamıydı. Tablolarında (Almanya'daki bellibaşlı müzeler) eskilik izlenimi uyandırır. (L)

LENCKER, alman kuyumcu ailesi (XVI - XVII. yy.). — ELİAS (öl. 1591), Nürnberg'de çalıştı, Budapeşte'de ve Nürnberg'de saklanmakta olan ünlü altın kavanozları yaptı; — HANS (öl. 1585), Nürnberg'de çalıştı. *Perspectiva Literaria* (Edebiyat Perspektifleri) [1567] ve *Perspectiva Corporum* (Vücut Perspektifleri) [1571] adlı eserleri önemlidir. — CRİSTOPH (öl. 1613), Dietelschorges'de doğdu, Augusburg'da çalıştı. Kuyumculukla ilgili eserler (Berlin'deki Pomeranya çekmecesi), yarı saydam mineyle süslü madenî heykeller (*Aziz Mikael* [1596], Münih) yaptı; — JOHANNES (1573 ? -

François LE MOYNE
«Junon, İris ve Flore»
Louvre müzesi, Paris

Foto. Giraudon, X (LAROUSSE)

Louis LE NAİN «Köylülerin Yemeği», Louvre müzesi, Paris

Augsburg 1637), Augsburg'da çalıştı. Münih'te Sezar ve Pompeus'un serüvenlerini temsil eden kabartmalarla süslü çeşme (Münih Katedrali Hazine dairesinde) en tanınan eseridir. (M)

LENCLOS (Anne, **Ninon de —** denir) [Paris 1620 - ay.y. 1705]. Epikuros felsefesinden yana olan Henri de Lenclos'nun kızı. Babasının inandığı öğretileri benimsedi. Çok güzel bir kızdı; ilk sevgilisi Saint - Etienne senyörü oldu. Sonra sırasıyle çağının en ünlü erkekleriyle ilişkiler kurdu: Coligny, Méré, Jarzé, Estrées markisi, Gersay markisi, La Châtre ve 1645'te Enghien dükü. Adi bir yosma değildi; zekâsı ve kültürü sayesinde büyük etkisi oldu. Özellikle Montaigne'i okur, her türlü inançtan kendisini kurtarmak için meseleleri filozofça ortaya koyardı. Eserleri: *Lettres* (Mektuplar) ve *La Coquette Vengée* (Öcü Alınan Yosma) [1695] adlı kısa hikâye. (L)

LENDAKERİT i. (fr. *lindackérite*'ten). Miner. Hidratlı tabiî bakır, nikel ve demir arsenyosülfat. (L)

LENDAVA, Yugoslavya'da (Slovenya) şehir; 8 900 nüf. Petrol çıkarma merkezi. (L)

LENDİNARA, İtalya'da şehir, Veneto'da (Rovigo ili), Adigetto kıyısında; 14 500 nüf. Şeker fabrikaları. Hint lifi. Mobilyacılık. (L)

LENDİNARA (Cristoforo CANOZİ, **Cristofero da -** denir), italyan ressamı ve kakmacısı (Lendinara 1420'ye doğr. - ay.y. 1488'e doğr.) Kardeşi LORENZO (Lendinara 1420-Padova 1477) ile beraber Este dukalarının oturduğu Belfiore için dekoratif panolar, Modena katedrali için kompozisyonlar (1461 - 1465) ve Sento de Padova için perspektifler (1462 - 1469) yaptı. (L)

LENDUHA sıf. ve i. İri, kaba, kullanışsız (şey): *Lenduha gibi bir masa.* (M)

LENEL (Otto), alman hukukçusu (Mannheim 1849 - Freiburg - im - Breisgau 1935). *Das Edictum Perpetuum* (Ebedî Ferman) [1883] adlı eseriyle Bavyera Akademisi ödülünü kazandı ve Kiel üniversitesi ordinaryüs profesörlüğüne getirildi. Marburg, Strasbourg ve Freiburg-im-Breisgau'da dersler verdi. Ayrıca, klasik hukuk eserlerinden seçilmiş metinleri biraraya getiren iki ciltlik *Palingenesia Iuris Civilis* [1889] adlı bir eseri vardır. (M)

LENEPVEU (Charles), fransız bestecisi, (Rouen 1840 - Paris 1910). Paris konservatuvarında armoni ve beste öğretmeniydi. *Leçons d'Harmonie* (Armoni Dersleri) [1898] adlı bir derleme yayımladı. Ayrıca kilise müziği, oda müziği, bir opera ve opera - komikler besteledi. (L)

LENEPVEU (Jules Eugène), fransız ressamı (Angers 1819 - Paris 1898). 1872 - 1878 Arasında Roma'daki Fransa akademisini yönetti. Panthéon'daki *Jeanne d'Arc'ın Hayatı*, Angers'de (Yoksullarevi) ve Paris'teki (Saint - Sulpice ve Saint - Louis - en - İle kiliseleri) çeşitli duvar resimleri onun eseridir. (L)

Lener dörtlüsü, E. Lener'in (1894 - 1948) Budapeşte'de 1918'de kurduğu müzik topluluğu. Özelliği, Beethoven'ın dörtlülerini tüm olarak çalmasıydı. (L)

LENF veya **LENFA** i. (lat. *lympha*'dan). Lenf damarlarında dolaşan, içinde akyuvarlar bulunan solgun sarı renkli sıvı. (Bk. AKKAN.) ‖ *Lenf düğümü*. Bk. DÜĞÜM. ‖ *Lenf damarları*, içinde lenf dolaşan damarlar; bu damarların en belirgin özelliği güvercin yuvası biçimindeki kapakçıklarıdır. (L)

LENFADENEKTOMİ i. (fr. *lymphadénectomie*). Lenfatik bir bölgeyi çıkarıp temizleme ameliyatı. (L)

LENFADENİ i. (fr. *lymphadénie*). Patol. Lenfoyit dokunun çoğalmasından ileri gelen hastalık.

— Vet. Eskiden memelilerin lenfoyit lökozuna verilen ad; hastalık lenf düğümlerinin aşırı büyümesiyle kendini gösterir. ‖ *Koyunda kazeinsi lenfadeni*. Bk. *Kazeinsi irin* HASTALIK'ı. (L)

LENFADENİT i. (fr. *lymphadénite*). Patol. Bir bölgede lenf düğüm ve damarlarının had derecede iltihaplanması. (L)

LENFADENOM i. (fr. *lymphadénome*). Patol. *Esk.* Lenf hiperplazisi ile bez hiperlazisini birleştiren hastalık: *Kulakaltı bezi lenfadenomu.* ‖ Bugün, lenfoyit oluşumlardaki (lenf düğümleri v.b.) lenf foliküllerinin hiperplazisi anlamına gelir. (L)

LENFAÎ veya **LENFAVÎ** sıf. (lat. *lympha*'den ar. *lenfâî* veya *lenfavî*). *Esk.* Lenf ile ilgili.

— Fizyol. ve Patol. Bk. LENFATİK.

◆ **Lenfaiye** sıf. *Esk.* Lenfaî'nin dişili. ‖ *Cümle-i lenfaiye*, lenf sistemi. (M)

LENFANJİT i. (fr. *lymphangite*). Patol. Lenf damarlarının iltihaplanması.

— ANSİKL. Patol. *Lenfanjit*, şiddetli bir lokal iltihabın (dolma, kirli yara v.b.) lenf damarlarına yayılmasıdır. İltihabın yayılması mikropların ve zehirlerin yayılmasına yolaçar; lokal iltihap belirtileri ile beraber ateş, titreme gibi genel belirtiler görülür. Antibiyotik ilâçların bulunmasından önce sık rastlanan lenfanjit şimdi seyrekleşmiştir. *Kanserli lenfanjit*, kanser urundan dağılan kanserli hücrelerin lenf damar ve düğümlerinde yerleşmesidir. İki çeşit lenfanjit vardır: *sap lenfanjiti* (kalın lenf damarlarını saran anadamar lenfanjiti) ve ince lenf damarlarını saran *ağsı lenfanjit*.

— Vet. Atgillerde travmalardan ileri gelen had veya müzmin lenfanjitlerin (fil hastalığı) yanı sıra, salgın, çıbanlı, sakağılı bulaşıcı özel lenfanjitler de görülür.

Salgın lenfanjit (afrika sakağısı, dere sakağısı) toynaklılarda, *Cryptococcus farcinosus* denen özel bir asalaktan ileri gelen özgül bir hastalıktır; buna tutulan toynaklılarda lenf yolları sert, ağrılı lenf düğümleri şişkindir; kenarları taşkın çıban ve deri yaraları çoktur. Atlarda görülen *yaralı, enfeksiyonlu, bulaşıcı lenfanjit* çeşitli mikroplardan, özellikle Preisz - Nocard basilinden ileri gelir; hayvanda bacakların alt ucunda ülserli yaralar, çıbanlar belirir; lenf damarlarında irinsiz iltihaplanmalar görülür.

Sakağılı lenfanjit. Bk. SAKAĞI.

Bulaşıcı lenfanjitler salgın olduğundan zorunlu tedbirlerin uygulanmasını gerektirir. (L)

LENFANJİYEKTAZİ i. (fr. *lymphangiectasie*'den). Patol. Lenfatiklerde lenf damarlarının genişlemesi.

— ANSİKL. *Lenfanjiyektazi*, lenfin dönüş yolu üzerindeki bir engelden (filaryoz, lenf düğümü metastazı) ileri gelir. Lenf akışı yavaşlar, içi sıvı dolu cepler ve ödem meydana gelir (*kistli lenfanjiyektazi*). Lenf damarları korkunç ucubeliklere yolaçacak kadar genişleyebilir; buna *fil hastalığı* denir. (L)

LENART

LENFANJİYOM i. (fr. *lymphangiome*). Damar boşluklarından meydana gelen, endotelyumla çevrili, içi lenf dolu ur.

— ANSİKL. *Lenfanjiyom*'ların sonradan değil, doğuştan urlar olduğu kabul edilir. Kist ve oyuk şeklinde olmak üzere iki çeşittir. Erişkinlerde çok defa, bölgesel bir sebebe bağlı lenfanjiyektazi söz konusudur. (L)

LENFANT (Jacques), fransız protestan tarihçisi (Bazoches-en-Dunois, Beauce 1661 - Berlin 1728). Berlin'deki Fransız Protestan kilisesinin rahibi (1668), kraliçe Sophie Charlotte'un özel rahibi (1690) ve Prusya kralının vaizi (1691) oldu. Berlin Bilimler akademisine üye seçildi. *Histoire du Concile de Constance* (Konstanz Konsili Tarihi) [1714] ve *Histoire du Concile de Pise* (Pisa Konsili Tarihi) [1724] adlı eserlerinde, katolik kilisesine karşı Jan Hus'u savundu. (L)

Ninon de LENCLOS Mignard'ın yaptığı sanılan portre Brüksel müzesi

L'ENFANT (Pierre Charles), fransız mimar ve mühendisi (Paris 1754 - Prince Georges County 1825). 23 Yaşında La Fayette'in ordusuna katıldı. Bağımsızlık savaşı sırasında tahkimattaki ustalığıyle Washington'un dikkatini çekti. 1873'te İstihkâm müfrezesine kumandan tayin edildi. Mimar olarak New York'a yerleşti. Birkaç yıl sonra G. Washington ondan, A.B.D.'nin gelecekteki başkentinin planlarını çizmesini istedi. (L)

LENFATİK sıf. (fr. *lymphatique*'ten). Lenf ile ilgili.

— Fizyol. ve Patol. *Lenfatik bünye*, beyaz ve yumuşak etli, gevşek hareketli insan tipi. (L)

LENFATİZM i. (fr. *lymphatisme*). Tıp. Genellikle çocuklarda bademciklerin, lenf düğümlerinin ve bazen timüs bezinin büyümesi şeklinde ortaya çıkan distrofi.

— ANSİKL. *Lenfatizm*, gerçek bir hastalıktan çok bir yetersizlik halidir. Eskiden olduğu gibi, verem veya frengi belirtileri ile karıştırılmamalıdır. Deri tepki testi ve kan muayenesi ile lenfatizmi bu hastalıklardan ayırt etmek mümkündür. Lenfatizmin belirtileri lenf düğümlerinin ve bademciklerin şişmesinden başka zayıflık, renk solukluğu ve iştahsızlıktır. Tedavi için iyi beslenme, açık hava, deniz kenarı ve güneş banyosu gereklidir. Lenfatizm çocuğun geleceği bakımından endişe verici bir etmen değildir, ama daima görülen çocuk hastalıkları da buna eklendiği zaman birtakım tedbirlere başvurmak gerekir. (L)

LENFAVÎ sıf. Bk. LENFAÎ.

LENFOBLAST i. (fr. *lymphoblaste*). Dokubil. Lenfosit hücresi. Bk. LÖKOBLAST. (L)

LENFOGENEZ i. (fr. *lymphogenèse*'den). Fizyol. Kan plazmasının kılcal damarların çeperinden sızarak lenfi oluşturması. (L)

LENFOGRAFİ i. (fr. *lymphographie*). Lenf damarlarının X ışınlarını az geçiren bir madde şırınga edildikten sonra yapılan radyolojik muayenesi.

— ANSİKL. Lenf damarlarına X ışınlarını

Foto. Dizionario Enciclopedico italiano; X (LAROUSSE)

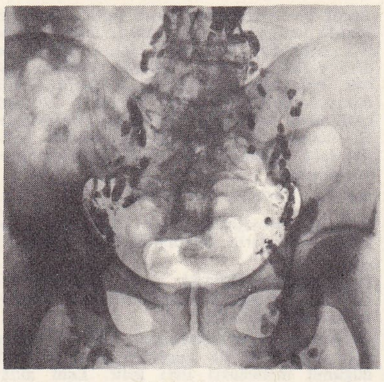

lenfografi
lenf dokularının
kanseri (aşağıda)
ve normal hali
(sağda)

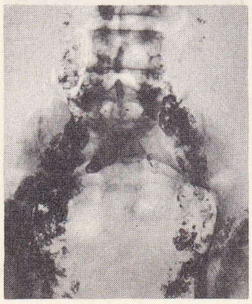

iyi geçirmeyen bir maddenin şırınga edilmesi ilk defa Fransa'da 1943'te Servelle tarafından gerçekleştirildi. Bu muayene tekniği bugün sağlam kurallara bağlanmış durumdadır. Kol veya bacaktaki bir lenf damarı, deri altına şırınga edilen bir canlı boyası ile görünür hale getirildikten sonra damar, çevresindeki dokulardan sıyrılır ve içine sonda sokularak kontrast madde şırınga edilir.

Lenfografi, lenf damarlarındaki şekil bozukluklarında (lenfödem, kilüri, kilüslü su toplaması) ve kanser biliminde her gün kullanılan bir teknik halini aldı ve kanser biliminde, lenf düğümleri metastazlarını, lenfosarkom veya habis lenfogranülomatoz (Hodgkin hastalığı) gibi lenf düğümü hastalıklarını bulup ortaya çıkarmak imkânını sağladı. (L)

LENFOGRANÜLOMATOZ i. (fr. *lymphogranulomatose*). Lenf sisteminde görülen çeşitli hastalıklara verilen ad.

— ANSİKL. Tehlikesiz *lenfogranülomatoz*, veya *Besnier Boeck - Schaumann* hastalığı deri, lenf düğümü, ilik, akciğer ve kemik gibi çeşitli yerlerde beliren bir retikülər sistem hastalığıdır.

Habis lenfogranülomatoz veya *Hodgkin hastalığı*, bir retikülo - endotelyal sistem hastalığıdır. Genellikle lenf düğümlerinde (boyun, koltukaltı, mediastin v.b.) ve dalakta büyüme, düğümlerde özel tipte bir hücrenin belirmesi (Sternberg hücreleri) ve tüberkülin tepkimesinin negatif olması, bu hastalığın başlıca özellikleridir. Tedavi için radyoterapiden ve azotlu hardaldan faydalanılır. Gelişme süresi çok değişiktir. Fakat sonuç çok kötü biter.

Kasık lenfogranülomatozu (veya Nicolas - Favre hastalığı) kasık ve uyluk üstü lenf düğümlerinde ağrı, şişme, yumuşama, ülserleşerek fistülleşme şeklinde kendini gösterir. Sebebi bir virüstür ve antibiyotik tedavisiyle iyileşir. (L)

insan lenfositleri

LENFOJEN sıf. (ar. *lymphogène*). Fizyol. Lenf, daha doğrusu lenfosit meydana getiren.

— Dokubil. *Lenfojen doku*, lenf düğümleri ile benzeri organlar (bağırsak mukozası folikülleri, bademcikler). ‖ *Lenfojen hücreler*, lenfojen dokudan meydana gelen kan hücrelerinin tümü (lenfositler ve orta boy tek çekirdekli akyuvarlar). [L]

LENFOM i. (fr. *lymphome*). Patol. Bir lenf bölgesinin bir ur oluşumuyle sonuçlanacak şekilde şişmesi. (L)

LENFOMATOZ i. (fr. *lymphomatose*). Patol. Lenf organlarının büyümesi şeklindeki birtakım hastalıklara bazı hekimlerin verdiği genel ad. (L)

LENFOPOYEZ i. (fr. *lymphopoïèse*). Kan bil. Lenf organlarında lenfositlerin ve genellikle lenf akyuvarlarının oluşması. (L)

LENFORAJİ i. (fr. *lymphorragie*). Patol. Bir lenf damarının yaralanmasından sonra lenfin akması. ‖ Bazı iltihaplı romatizmalarda kaslara lenfosit sızması. (L)

LENFORETİKÜLOZ i. (fr. *lymphoréticulose*). *Tehlikesiz aşı lenforetikülozu*, had gelişim göstermemekle beraber cerahatle sonuçlanan lenf düğümü hastalığı. *Eşanl.* KEDİ TIRMIĞI HASTALIĞI.

— ANSİKL. Bu hastalık kedi tırmalamasıyle tesadüfen bulaşır. Lenf düğümlerindeki şişlikten başka, bazen ateş ve ağrı da görülür. Homolog antijenle yapılan deri içi tepkimesi hastalığa yakalananlarda pozitiftir. 1951'de Reilly ve Mollaret tarafından bulunan virüsü oreomisin ve teramisinden etkilenir. (L)

LENFOSARKOM i. (fr. *lympahosarcome*). Patol. Lenf dokusunda oluşan habis ur.

— ANSİKL. *Lenfosarkom*'lar özellikle lenf düğümlerinde meydana gelir. Fakat lenf dokusunun bulunduğu karaciğer, dalak, bağırsak v.b. gibi yerlerde de görülebilir. Lenfositlerden ve lenfoblastlardan oluşan lenfosarkom tek olabileceği gibi aynı anda vücudun birçok yerinde de gelişebilir. X ışınları, kimyasal radyomimetik maddeler, karyolitikler ve kortizon türevleri bu hastalığa karşı iyi sonuç verir. (L)

LENFOSEL i. (fr. *lymphocèle*). Patol. Lenfin ur halini alacak şekilde sızarak birikmesi. (L)

LENFOSİT i. (fr. *lymphocyte*). Dokubil. Çekirdeği çok iri olan ve hemen hemen hücrenin her tarafını kaplayan küçük akyuvar.

— ANSİKL. *Lenfosit*'ler lenf menşeli hücrelerdir, yani lenf düğümlerinde, bağırsak mukozası foliküllerinde, dalakta, v.b. meydana gelir; kanda da bulunur. Lenfosit yuvarlak ve çok küçüktür (6 - 8 mikron), sitoplazması çok az ve taneciksiz, çekirdeği bütün hücre içini dolduracak kadar iridir; diğer alyuvarlardan farklı olarak lenfositler hareketsizdir, bu yüzden mikroplara karşı yutarlık gücü çok zayıftır. (L)

LENFOSİTEMİ i. (fr. *lymphocytémie*). Patol. Kanda lenfositlerin çoğalması.

— ANSİKL. *Lenfositemi*, boğmaca, intanlı mononükleoz, intanlı lenfositoz ve lenfoyit lösemide görülür. (L)

LENFOSİTLİ sıf. (*lenfosit*'ten *lenfosit-li*). İçinde lenfosit bulunan. ‖ *Lenfositli menenjit*, beyin - omurilik sıvısında lenfosit bulunmasıyle belirgin menenjit (tüberküloz menenjit ve tehlikesiz lenfositli menenjitler gibi). [L]

LENFOSİTOGENEZ i. (fr. *lymphocytogenèse*'den). Dokubil. Lenf organlarında lenfosit oluşumu. [L]

LENFOSİTOZ i. (fr. *lymphocytose*). Patol. Kanda veya organizmanın başka bir sıvısında (beyin - omurilik sıvısı) lenfosit sayısının artması. (Lenfositoz çocukta sık görülür, bazı mikroplu hastalıklarda da ortaya çıkar.) Bk. LENFOSİTEMİ. (L)

LENFOYİT sıf. (fr. *lymphoïde*'ten). Anat. Lenfe veya lenf düğümlerine benzeyen. ‖ *Lenfoyit sistem*, dalak ve lenf düğümleri gibi lenfoyit organları meydana getiren dokuların tümü. (L)

LENG sıf. (fars. *leng*). *Esk.* Topal, aksayan: *Çünki leng ü pejmürde / Nazarların seni maziye çekmek ister* (Tevfik Fikret) ‖ *Timur-leng*, aksak Timur.

◆ **Lengâne** zf. *Esk.* Topallayarak.

◆ **Lengî** i. *Esk.* Topallık, aksaklık. (M)

LENGER i. (fars. *lenger*). Kenarları yatık yayvan ve geniş yemek kabı (bu anlamda Farsçada *lengeri* şekli kullanılır): *Tenha köyün sokaklarında lengerler içinde balık götüren ateş bacaklı çocuklara baktım* (S.F. Abasıyanık). *İçleri isim vermeyeceğim bir takım karışık yemeklerle dolu lengerler...* (Y. K. Karaosmanoğlu). ‖ Sıf. Bir lengerin alabileceği miktarda olan: *Bir lenger pilav.*

— Denizc. Gemilerin bir noktada kalabilmesi için denize atılan demir çapa. ‖ *Lenger anası*, çapa. ‖ *Lenger atmak* (veya *bırakmak*), demir atmak, demirlemek. ‖ — *Esk. Lenger-endaz*, demir atmış (gemi): *Beşiktaş önüne lengerendaz ve ertesi gün Yedikule önüne vardıklarında ...* (Naima); ve *mec. ol.* İyice yerleşmiş, kımıldamaz. ‖ *Lenger-endaz olmak*, demir atmak; ve *mec. ol.* uzun zaman bir yerde kalmak, yerleşmek. ‖ *Lenger-gâh*, geminin demir atmasına uygun yer. ‖ *Lenger-hane*, lenger yapılan yer. ‖ *Lenger-karar*, demir atarak bir yerde sabit olarak duran (gemi). ‖ *Fekk-i lenger*, demir almış, yola çıkmış (gemi).

◆ **Lengerdâr** sıf. *Esk.* Demirli, demir atmış (gemi). Rüzgârdan etkilenmeyen (gemi). [M]

LENGERLİ sıf. (*lenger*'den *lenger-li*). Lengeri olan.

— Denizc. Demirli, demir atmış. ‖ Sabit, kımıldamaz. (M)

LENGLEN (Suzanne), fransız kadın tenis şampiyonu (Paris 1899 - ay. y. 1938). Çok kabiliyetli bir tenis oyuncusuydu; bu spor dalına bir canlılık, bir ataklık ve o güne kadar kadın tenisçilerin bilmediği voleli oyunu getirerek büyük değişiklikler yarattı. On beş yaşında dünya şampiyonu oldu ve uzun yıllar kadınlararası dünya tenis sporunda tek isim olarak kaldı. (L)

Suzanne LENGLEN

LENGLET - DUFRESNOY (Nicolas), fransız bilgini (Beauvais 1674-Paris 1755). Rahip ve diplomattı. Gellamare ayaklanmasına katıldı. Birçok defa Bastille'de hapsedildi. Kendi adıyle ve GORDON DE PERCEL takma adıyle birçok eser yayımladı: *Tables Chronologiques de l'Histoire Universelle* (Dünya Tarihinin Kronolojik Cetvelleri) [1729]; *Histoire de la Philosophie Hermétique* (Dinî Sırlar Felsefesi Tarihi) [1743]; *Histoire de Jeanne d'Arc* (Jeanne d'Arc'ın Tarihi) [1753]; *Methode pour Etudier la Géographie* (Coğrafya İnceleme Metodu) [1716]. (L)

LENGUA'LAR, Gran Chaco'da kızılderili halk. Bugün dağılmış olan Lengualar 2 300 kişi kadardır. (L)

LENGUATULOZ i. (fr. *linguatulose*'dan). Vet. Köpekte görülen asalaklı müzmin burun iltihabı. (Hastalığa köpeklerin burun boşluğuna giren *Linguatula serrata* adında bir böcek sebep olur; hastalık hapşırmaya ve burun kanamasına yolaçar.) [L]

LENGÜİSTİK i. (fr. *linguistique*). Bk. DİLBİLİM.

LENGYEL (Menyhert), macar oyun yazarı (Balmazujvaros 1880). Kassa'da (Koşice) ticarette uğraşırken gazeteci olarak ün kazandı. Budapeşte'ye yerleşerek edebiyata atıldı. 1907'de Macar akademisinin Vojnits ödülünü kazandı. Başlıca eserleri: *Taifun* (Tayfun) [1905]; *Profeta* (Peygamber) [1911]; *A Carno* (Çariçe) [1912]; *Charlotte Kisasszony; Sancho Pansa Kiralysaga* (Sanşo Panşa'nın Krallığı) [1919]; *Antonia* (1924); *Seybold* (1926); bazı oyunları (*Melek Ninoşka*) beyazperdeye aktarıldı. Lengyel, halen A.B.D. ve İngiltere'de yaşamaktadır. (L)

LENHARTZ (Hermann Albert Dietrich), alman hekimi (Ladbergen, Westfalen 1854 - Hamburg 1910). Hamburg'taki ünlü Eppendorf hatahanesini yönetti. Mide ülseri tedavisindeki buluşuyle tanındı. Lenhartz metodu veya Lenhartz perhizi denen bu yeni tedavi, hastaya bizmutlu bir ilâç verilmesini, midesine bir buz kesesi konmasını, tedavi boyunca özellikle süt ve yumurtadan meydana gelen düşük kalorili bir gıda rejimi uygulanmasını, ayrıca hastanın yatakta dinlenmesini öngörüyordu. (M)

LENİ (Paul), alman filim yönetmeni (Stuttgart 1885 - Hollywood 1929). Max Reinhardt'ın senaryocusuydu. *Hintertreppe* (Arka Merdiven) [1921] ve *Das Wachsfigurenkabinett* (Balmumundan İnsanlar Müzesi) [1924] adlı filimleriyle tanındı ve Hollywood'a çağrıldı. A.B.D.'de *The Cat and the Canary* (Kedi ile Kanarya) [1927]; *The Chinese Parrot* (Çin Papağanı) [1928]; *The Man Who Laughs* (Gülen Adam) [1928] gibi korku filimleri çevirdi. (M)

LENİN (Vladimir İlyiç ULYANOV, — denir), rus devlet adamı (Simbirsk [bugün Ulyanovsk] 1870 - Gorgiy, Moskova yakınları 1924). Bir eğitim müfettişinin oğlu ve yirmi yaşındayken Aleksandr III'e suikast düzenleme (1887) suçuyle idam edilen Aleksandr Ulyanov'un kardeşiydi. Kazan üniversitesinden çıkarıldı (1891), Petersburg'da hukuk okudu, orada yerleşti (1893) ve marksist çevrelerle ilişki kurdu. Bu öğretinin ilk rus yayıcısı olan ve bu yüzden de yabancı ülkelere sığınmak zorunda kalan Plehanov'un görüşlerini benimsedi. Yayımladığı çeşitli polemik yazılarında nazariye ile eylemi birbirinden ayırmadı; meselâ *Halkın Dostu Geçinenler Kimlerdir* (1894) adlı broşüründe; halkçıları (*Narodniki*), siyasî devrimi terorizm ve sınıflararası

Foto. LAROUSSE

birlik (mücadele değil) ile gerçekleştirmeğe çalışmakla suçlar. Lenin üç şeyi kendine amaç edinmişti. marksisteri birleştirmek ve marksist öğretiyi yaymak; Marx'ın yolundan şaşmamak; işçi hareketinin, günlük çıkarlar uğruna işverenle sözleşmeler yapmağa yönelmesini engellemek. Plehanov ile ilk defa karşılaştığı (1895) bir İsviçre yolculuğunun dönüşünde tutuklandı, üç yıllığına Sibirya'da sürgüne mahkûm edildi (1897-1900); Nadejda Krupskaya adlı marksist bir eylemciyle evlendi ve o sırada aralarında *Rusya'da Kapitalizmin Gelişmesi'*nin de (1899) bulunduğu birçok eser yazdı.

Aslında serbest bırakıldığı zaman (aralık 1900), R.S.D.İ.P.'nin (Rusya Sosyal Demokrat İşçi partisi) o sıralarda Minsk'de yapılan Birinci kongresine rağmen, siyasî durumun 1893'teki haline döndüğü inancındaydı. İsviçre'ye sığındı (1900), orada *Iskra* (Kıvılcım) gazetesini kurdu (eylül 1900), fakat çok geçmeden Plehanov'dan ayrıldı. *Ne Yapmalı?* (1902) adlı broşürde devrim taktiğini belirledi: sosyal mücadelenin sonucu değil, şartı olan siyasî mücadele, proletarya tarafından kendi diktatörlüğünü kurmak için yürütülmelidir; işçilerde sınıf bilinci parti üyeleri tarafından uyandırılacak, dolayısıyle asıl görev partiye düşecektir. Brüksel-Londra kongresinde (1903), Lenin bu görüşlerini kıl payı kabul ettirebildi, fakat bu durum onun yönettiği *bolşevikler* (çoğunluk) ile Plehanov'un ardından giden *menşevikler* (azınlık) arasında bölünmeye yolaçtı. O zamandan itibaren, belli başlı rus ve yabancı sosyalist önderleri karşısında buldu ve yeni gazetesini, *Vperyod'*u (İleri) çıkarmak için 4 ocak 1905'i beklemek zorunda kaldı. 1904'ten itibaren, *Bir Adım İleri, Bir Adım Geri'*de, işçi proletaryası ile kapitalizmin paralel gelişmesi ve burjuva devrimi gibi bir geçiş aşamasına sapmadan kısa vadeli bir devrimin gerekliliği üstünde durdu. Rusya R.S.D.İ.P.'nın Üçüncü kongresini (Londra, nisan) düzenleyen Lenin, 1905 Devrimi sırasında Rusya'ya döndü (kasım), Finlandiya'da, Tammerfors'daki sosyal-demokrat partinin birleştirme konferansına katıldı (aralık) ve desteklediği Moskova genel grevi, az sonra, bolşeviklerin hâkim olduğu şehir sovyeti tarafından bir silâhlı ayaklanmaya dönüştürüldü. Devrim ezildi, ama Lenin bu başarısızlıktan, menşeviklerinkine taban tabana karşıt sonuçlar çıkardı. Menşevikler için, silâhlı ayaklanmanın vaktinden önce patlak vermesi büyük hataydı; Lenin içinse tersine, iktidarın halk tarafından geçici olarak ele geçirilmesi ve yeni bir iktidarın, sovyetler iktidarının yaratılması kesin zaferi hazırlıyordu. Menşevikler sınıflar anlaşmasını ve Rusya'da bir «burjuva» demokrasisi döneminin gerekliliğini ileri sürüyorlardı. Buna karşılık, Lenin rus proletaryasının (1903'ten itibaren Lenin, proletarya deyimiyle köylü kitlelerini de kastediyordu), gerekirse parlamento metotlarını istismar ederek siyasî devrimi tek başına gerçekleştirebileceğine ve ardından toplumsal devrime girişilebileceğine inanıyordu. 17-30 Ekim 1905 çarlık manifestosundan sonra, Rusya'da bir anayasal rejimin başlaması, ilkin çoğunluk elde eden menşeviklerin görüşünü doğrular gibiydi. Ama Nikolay II hükûmeti, Stolıypin'in etkisiyle bu anayasal rejimi değiştirirdi. Lenin, Rusya'dan ayrılmak zorunda kaldı (aralık 1907); özellikle İsviçre'de oturdu, bu arada Avrupa'yı gezdi, daha çok Paris'te kaldı. Bolsevik kesimini gizlice teşkilâtlandırdı: bu kesim 1912'de mensevik partiden ayrı bir parti haline geldi (Prag konferansı); Petersburg'da *Pravda* (Gerçek) gazetesini çıkardı. Halkçıların mirasçıları, sosyalist devrimciler (D.R.) terörcü metotlarıyle, o sıralarda alman sosyal-demokratları arasında el üstünde tutulan revizyonizmden partisini korumayı düsündü ve revizyonizme karşı büyük öğreti eserini, *Meteryalizm ve Ampiriokritisizm'*i (1909) yazdı. Avusturya Galicyası'nda savas patlayınca, İsviçre'ye döndü. Vatanseverlik adına da olsa, düşman karşısında sınıfların işbirliğini ileri sürmekten kaçınarak, savasın aslında dünyayı bölüşmek isteyen rakip emperyalizmler arasında bir mücadele olduğunu ve hiç bir şekilde vatanın veya manevî değerlerin savunulması gibi bir amaç gütmediğini ileri sürdü (*Emperyalizm, Kapitalizmin En Yüksek Aşaması*, 1917). Barışçılar gibi kavganın dışında kalmak istemediğinden, devrimcilere başlıca ödev olarak, milletler arasındaki savaşı sınıflar arası savaş haline dönüştürmeyi verdi: bu açık seçik tutum, savaş çabasına karşı olan savaşçı bir ülkenin tek güçlü sosyalist teşkilâtının başı Lenin'in, İsviçre'de, Zimmerwald'de (eylül 1915), sonra Kiental'de (nisan 1916), İkinci Enternasyonal'in sol kanadının üyelerini biraraya getiren konferanslarda yönetici bir rol oynamasını sağladı. Şubat-mart 1917 Rus devriminin başlangıcında Lenin İsviçre'deydi. Müttefikler, Rusya'ya girmesine izin vermediği için, Reich hükûmetinin rızasıyle Almanya'dan trenle geçti. Rusya'ya varır varmaz (3-17 nisan 1917) prens Lvov'un geçici hükûmetinin ne türlü olursa olsun desteklenmesine karşı kesin bir tutum takındı ve Pravda'da «nisan tezlerini» yayımladı: hemen barış ilân edilmeli, her türlü iktidar devrimle yeniden ortaya çıkan sovyetlere (bunların arasında bolşevikler başlangıçta azınlıktı), fabrikalar işçilere ve toprak köylülere verilmeliydi. 4 Mayısta (savaşın sürdürülmesine karşı) ve 17 temmuzda (Kerenskiy'in başarısızlığa uğrayan saldırısından sonra) Petrograd ayaklanmaları geçici hükûmet tarafından bastırıldı, yakalanacağını anlayan Lenin Finlandiya'da saklanmak zorunda kaldı ve orada *Devlet ve Devrim'*i (ağustos - eylül 1917) yazdı. Lenin işte bu eserde, «proletarya diktatörlüğünü», «baskıcılar» diye nitelenen eski yönetici sınıfların ortadan kalkmasını sağlayacak gerekli hükûmet tarzı olarak gösterir; ama proletarya diktatörlüğünün geçici olması gerektiğini, komünizmin son ereğinin sınıfsız ve devletsiz bir toplum olması gerektiğini belirler. Siyasî durumun bozulmağa yüz tuttuğunu gören Lenin, Finlandiya dönüşünde, (Zinovyev ile Kamenev'in muhalefetine rağmen) ekimde partinin merkez kongresine ayaklanma kararını aldırdı «Şimdi veya asla» parolasını ileri süren, Smolniy enstitüsüne yerleşen Lenin oradan zafere ulaştıran darbeyi yönetti (7 kasım veya eski rus takvimine göre 25 ekim [*Ekim devrimi* deyimi buradan gelir]). Sovyetler kongresi, sadece bolşeviklerden meydana gelen Halk Komiserleri konseyinin başkanlığına Lenin'i getirdi. İlhaksız ve tazminatsız acele bir barışı (8 kasım gecesi) isteyen, büyük mülkiyeti ortadan kaldıran ve sanayi kuruluşlarını millîleştiren (14 kasım), çeşitli milliyetlerin haklarını tanıyan (15 kasım) bir dizi kararnameyle halk kitlelerini birleştirmeğe çalıştı. Bütün bunlara paralel olarak, proletarya diktatörlüğünü sağladı; 19 ocakta Kurucu meclisi dağıttı, 7 aralıkta Çeka'yı, 28 ocak 1918'de Kızılorduyu kurdu ve içeride devrimi sağlamlaştırabilmek için Bolşevik partinin merkez kurulundan Brest-Litovsk barışının (3 mart 1918) imzalanmasını kabul ettirdi.

Hemen arkasından, başkenti ve hükûmeti Petrograd'dan Moskova'ya taşıdı (12 mart 1918). Bundan sonra, «savaş komünizmi» denen, sanayide verimi yeniden düzenlemeyi ve iyileştirmeyi, şehirlerin ve askerî birliklerin iaşesini sağlamayı amaç edinen siyaseti başlattı; ürünlere elkoydu ve spekülâtörleri kovuşturmağa geçti; sonunda, Rusya Sovyetler Federatif cumhuriyetinin ilk anayasasını 4 temmuz 1918'de toplanan Beşinci Sovyetler kongresine onaylattı. Memnuniyetsizlikler başgösterdi ve Moskova'da bir ayaklanmaya yolaçtı (temmuz başı, 1918). Sağcı sosyalist devrimci Fanny Roid-Kaplan, Lenin'i ağır yaraladı (30 ağustos 1918) Lenin tepkisini göşterdi: sosyalist devrimciler idam edildiler veya Bolsevik partisine katıldılar. Bu saldırılara rağmen yeni rejim tehdit altındaydı ve Lenin iki tehlikeyi önlemek zorunda kaldı; içteki karşıdevrim tehlikesi ve bu karşıdevrimi destekleyen yabancı müdahale tehlikesi (1918-1921). Askerî meselelerle ilgilenmekle birlikte Lenin kendini büsbütün savaş komünizminin siyasî ve iktisadî güçlenmesine verebilmek için askerî işleri başkalarına, özellikle Troçki'ye bıraktı. Müttefikler tarafından ablukanın kaldırılmasiyle (16 ocak 1920) gerçekleşen ateşkesten yararlanarak, İşçi ve Köylü Savunma kurulunu, *Gosplan'*ın desteklediği çalışma ve savunma kuruluna dönüştürdü ve partinin Sekizinci kongresine elektriklendirme planını kabul ettirdi.

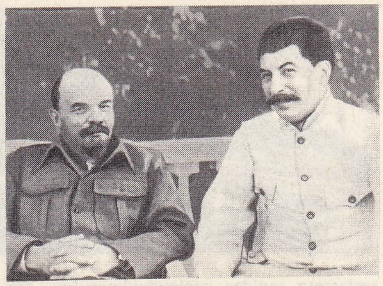

LENİN ve Stalin

Lenin, mücadelenin gerekleri yüzünden siyasetini sertleştirmek zorunda kalınca, köylüler buna düşük-üretimle karşılık verdiler ve iç savaş, 1921 kıtlığı, sınaî üretimin ve paranın (yerini takas aldı), Kronştad denizcilerinin ayaklanmasıyle (mart 1921) sona erdi. Lenin, bir duraklama ve özel kapitalizme geçici bir taviz verme olan yeni bir iktisat siyaseti (N.E.P.*) gerektiğini anladı; bunu Onuncu kongrede tanımladı ve hemen uyguladı. «Emperyalist» denen savaşa İkinci Enternasyonal partilerinin katılmaları yüzünden (Lenin, *Proletarya Diktatörlüğü ve Dönek Kautsky* adlı kitabında alman sosyal-demokratlarını mahkûm eder, 1919) «sosyalist» terimini atan ve dünya devrimci hareketinin başı olan Lenin, Moskova'daki kongrede kuruluş halindeki yeni komünist partileri delegelerini topladı ve Üçüncü Enternasyonal'i kurdu (mart 1919). Kendi partisindeki sol sapmalarla da mücadele etti (*Solculuk, Komünizmin Çocukluk Hastalığı*, 1920). Sonunda, 30 aralık 1922'de, Rusya'daki milliyetler meselesi eski Rus imparatorluğunun Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri birliğine (S.S.C.B.) dönüşmesiyle ustaca çözümlenmiş oldu. Ama Lenin daha o zamandan, ekim 1917'de girişilen devrimci eserin yönetimini bırakmıştı. Bir inme yüzünden 1922 yavaş yavaş her türlü siyasî faaliyetten vaz geçmek zorunda kaldı. 21 Ocak 1924'te öldü; cesedi tahnit edildi; Moskova'da Kızıl meydandaki anıt kabre kondu. Bk. LENİNCİLİK. (L)

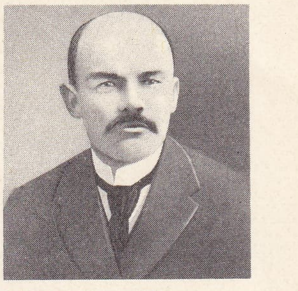

LENİN 1910'a doğru

LENİNÂBÂD, esk. **Hocend**, S.S.C.B.'de (Tacikistan) şehir, Seyhun ırmağının sol kıyısında, Turan çöküntüsüne doğru Fergana'nın ağzında, 87 000 nüf. Leninâbâd Modern sulama çalışmalarıyle genişletilmiş bir vahanın ortasındadır. Komşu Kuramin sıradağlarındaki kurşun ve çinko madenlerini işleyen metalürji sanayii. Besin ve dokuma (ipek) sanayii.

— Tar. Bu eski müslüman şehri (*Hazreti Rabia* camii, mescit ve hayrat) eskiden sekiz kapılı iki surla çevriliydi. Halkı genellikle iran asıllı Tacikler, Özbekler ve Karakırgızlardan meydana gelir. Muhtar bir hanlığın başlıca şehri olan Leninâbâd önce Hokand (Fergana) hanlığının, sonra XIX. yy.da Rusların eline geçti. (ML)

Lenin armağanları, sovyet hükûmeti tarafından Stalin armağanlarının yerini almak üzere konan (eylül 1956) ve S.S.C.B. bilgin, sanatçı ve yazarlarına verilen armağanlar. Her armağan 75 000 rubleliktir; her yıl on iki bilim, on üç teknik, sekiz edebiyat ve sanat armağanı dağıtılabilir. Lenin barış armağanları bütün dünya bilgin, sanatçı ve yazarlarına açıktır. (L)

LENİN'Cİ sıf. ve i. (*Lenin*'den *lenin-ci*). Lenin taraftarı (kimse); Lenine has: *Leninci ilkeler*. (L)

LENİN'CİLİK i. (*leninci*'den *lenin-ci-lik*). Marx'cı-Lenin'cilik'i meydana getirmek için, marksizm ile diyalektik maddeciliği tamamladığı ölçüde Lenin'in teorilerinin tümü.

— ANSİKL. Stalin, *Lenincilığin İlkeleri Üstüne* (1924) adlı eserinde: «Lenin, marksistir ve onun dünya kavrayışının temeli hiç şüphesiz marksizmdir» dedikten sonra Lenin'in, marksizme özel olarak getirdiklerini çeşitli tanımlarla vermeğe çalışıyordu: «Lenincilik, marksizmin Rusya'nın özel şartlarına uygulanmasıdır» veya: «Lenincilik, 1840-1850 marksizmindeki devrimci un-

Foto. Sibert, S.S.C.B. Danışma bürosu (LAROUSSE)

LENİNGRAD solda, Kışlık sarayı; sağda, Nevskiy caddesi (25 Ekim caddesi)

surlarının yeniden canlandırılmasıdır». Stalin'in son olarak ileri sürdüğü tanım ise şudur: Lenincilik: «emperyalizm ve proletarya devrimi döneminin marksizmidir, [...], bu devrimin teorisi ve taktiğidir». Lenincilîğin bu devrimci ve mücadeleci yönü özünün ve metodunun ana hatlarında görülür. Lenincîliğin metodu, Lenin'in *Solculuk, Komünizmin Çocukluk Hastalığı* adlı eserinde açıkladığı gibi, ilkelerin devrimci pratik ile doğrulanmasına, bu pratiğin yeniden düzenlenmesine ve proletarya partilerinin kendi kendini tenkidine dayanır. Bu metoda bağlı teorik düşünce, o zamanki bilimlerin getirdiği yenilikleri marksist görüşe göre sistemleştirmeğe, fırsatçılık ve kendiliğindenliği tenkide dayanır; bunlara karşı Lenin, bir proletarya devrimi ve proletarya diktatörlüğü teorisi kurarak (bu teoride özellikle partinin önemini inceler) parti öncülerinin yönetici rolünü savunur. Lenin, marksizmi bir sosyolojik analiz aracı ve işçi eyleminin etkeni olarak görür. Öncelikle, üretim araçlarının gelişmesi kanununu, kapitalist üretimin çelişkileri, proletaryanın yoksullaşmasının etkeni olarak sermayenin organik bileşimi ve kapitalist rejimdeki aşırı-üretimin yolaçtığı peryodik krizlerin kaçınılmazlığı hakkındaki marksist tezleri genişletti. Kapitalizmin tarım alanındaki gelişmesi üstüne ortaya koyduğu analizler diferansiyel ve mutlak rant hakkındaki teorinin geliştirilmiş bir şeklidir; buna dayanarak işçi sınıfının köylü kitlelerini devrimci şehir proleteryasının müttefiki haline getirecek bir siyaset gütmesini ister. Fakat Lenin'in marksizme yaptığı başlıca katkı, emperyalizmin analizidir; Lenin emperyalizmi, proletarya devrimine başlangıç olan bir devre ve kapitalizmin son aşaması olarak görür; onca, Marx ve Engels'in inceleyebildikleri aşama, yani kapitalizmin barışçı gelişme aşaması, devrini tamamlamıştır; gerçekten de, tekelci döneme gelmiş olan kapitalizmin iç çelişkileri gittikçe artmaktadır: sermaye ve emek, anavatan ve sömürgeler, ayrıca kapitalist ülkelerin kendi aralarındaki çelişkileri. Bu çelişkiler savaşa yolaçacak, bu savaştan da devrim muzaffer olarak çıkacaktır. Bu devrim de, Lenin'e göre ortak düşman olan emperyalizmle savaşan, çeşitli millî kurtuluş hareketlerini, işçi sınıflarını ve sömürge halklarını desteklemekle güçlenen tek bir ülkede gerçekleşebilir. Ekim 1917 bolşevik devrimi, Lenin'i iktidara getirdi; böylece Lenin, kendi teorilerini gerçeklerle karşılaştırma fırsatını elde etti. Az sonra öldü, ama siyaset ve doktrin konusunda ortaya koyduğu eser, Stalin ve Mao Çe-tung tarafından sürdürüldü. (L)

LENİNGRAD
Büyük Petro'nun heykeli
Falconet'nin eseri

LENİN doruğu, S.S.C.B.'nin en yüksek doruklarından biri, Transalay'da (Pamir); 7 128 m. (L)

LENİNGRAD, esk. **Petersburg,** 1914-1924 arası **Petrograd,** S.S.C.B.'nin ikinci büyük şehri, Finlandiya körfezi kıyısında; 3 500 000 nüf.

● *Coğrafya.* Neva deltasındaki adalarda kurulan Leningrad, anıtsal görünüşünü muhafaza eder. Önemli bir idare ve kültür merkezi olan şehirde, XIX. yy.'dan sonra sanayii, plastik maddeler yapımı ve çeşitli XVIII. ve XIX. yy.daki eski başkentin sınırları dışına taşmıştır. Başlıca sanayi faaliyeti makine sanayiidir (ağır makine, sanayi tezgâhları, elektrik malzemesi yapımı). Elektrometalürji ve elektrokimya da önemli yer tutar. Keten sanayii ve ithal edilen dokuma ipliği sayesinde dokumacılık üçüncü sıraya yükselmiştir. Ayrıca, besin sanayii, plastik maddeler yapımı ve çeşitli yayın sanayii gelişmiştir. İkinci Dünya savaşında almanlara karşı yapılan kuşatma sırasında büyük zarar gören şehir, hızla onarıldı. Amirallik sarayını (Admiralteystvo), Kışlık sarayı (Zimniy Dvorests) ve «Petro ve Pavel» kalesini (Petropavlovskaya Krepost) merkez alan plana göre inşa edilen yeni Leningrad'ın, geniş yollarla birbirine bağlanan semtleri merkezden çok uzağa yayılır. Şehrin ekseni, güney yönünde Amirallik sarayını Moskova garına bağlayan Nevskiy Prospekt (Nevskiy caddesidir) [bugün 25 oktyabrya [ekim]) caddesi].

● *Tarih.* Leningrad, çar Büyük Petro tarafından, 27 mayıs 1703'te finlerin yaşadığı arazide kuruldu. İsveç savaşı imar çalışmalarını aksattıysa da, çarın öncelikle Petro ve Pavel kalesini (sonradan başkent olan şehrin merkezi haline geldi) yaptırmasını sağladı. Poltava'dan sonra (1709) inşaatı hızla tamamlanan şehir kalabalıklaştı ve 1712'de imparatorluğun başkenti oldu. Çar, bataklık topraklarda ve yağışlı bir iklimde kurulan bu başkentin, Rusya'nın Baltık'a açılan penceresi olacağına inanıyordu. Deli Petro devri sonunda (1725) başkentin nüfusu 70 000 kişiyi bulmuştu. Moskova'yı başkent yapan Pyotr II (1727-1730) zamanında bir süre ihmal edilen Petersburg, işçi ve tüccarları zorla şehre yerleştiren Anna İvanovna (1730-1740) devrinde eski önemini kazandı; çariçe, 1736 ve 1737'deki büyük yangınlardan (kasıtlı olduğu sanılır) sonra daha sıkı kontrol edebilmek amacıyla başkenti semtlere ayırdı. Yelizaveta (1741-1762) devrinde anıtlarla donatılan şehrin nüfusu 150 000'i buldu. Katerina II (1741-1762) zamanında bir Avrupa şehri görünüşü alan Petersburg'da Aleksandr I (1801-1825) zamanında 425 000 kişi yaşıyordu. Napolyon'a karşı direnmenin merkezi olan (1812) şehirde, 1825'te dekabristlerin isyanı patlak verdi. Nikolay I devrinde demiryollarının döşenmesiyle şehir bir sanayi merkezi, aynı zamanda da devrim hareketlerinin beşiği haline geldi: Aleksandr II burada öldürüldü (1881); *Kanlı Pazar* olayları burada patlak verdi (22 ocak 1905). Ekim devriminde bolşeviklerin iktidara gelmesiyle sonuçlanan başlıca olaylar Petrograd'da (şehrin 1914-1924 yılları arasındaki adı) geçti.

General Yudeniç'in karşı saldırısı bolşeviklerin sert tepkisine yolaçtı ve başkentin Moskova'ya taşınması (ocak 1918) şehrin bir süre için gerilemesine sebep oldu. 1924'te Leningrad adını alan şehir yeniden hızla gelişmeğe başladı.

İkinci Dünya savaşında Leningrad, uzun süre Wehrmacht'ın işgalinde kaldı. Eylül 1941'de şehrin dış savunma hatlarını yaran alman ordusu, 8 eylülde Schlüsselburg'u (Petrokrepost) aldı. Şehir kuzeyden, Reich'ın müttefikleri olan ve Vıyborg'un (Viipuri) güneyinde bir cephe kuran Finlandiyalılar tarafından abluka edildi. Leningrad, ülkenin öteki bölgeleri ile ancak, buz tutan Ladoga gölünden geçen bir demiryolu aracılığıyle ilişki kurabiliyordu. Kızılordu 1941-1942 kışında şehri kurtarmak için harekete geçti; 12 ocak 1943'te Schlüsselburg geri alındı; bir yıl sonra Govorov ve Meretskov kumandasındaki birlikler Volhov cephesinden Baltık ülkelerine hücumu başlattılar. Bk. ALMANYA-RUSYA SAVAŞI.

● *Güzel Sanatlar.* 1703'te Petersburg'un Büyük Petro tarafından kuruluşu rus sanat tarihinde bir dönüm noktasıdır. O güne kadar Bizans'ın etkisinde olan rus sanatı, o tarihten sonra batı avrupa ve özellikle de fransız sanatının etkisi altına girdi. Çar, şehrin imar planlarının yapılmasını sağlamak amacıyle Avrupa'dan mimarlar getirtti, rus mimarlarını yetişmeleri için Avrupa'ya gönderdi, gerekli el emeğini de ülkede taş bina yapımını yasaklayarak sağlamak yoluna gitti (1714 *ukaz*'ı). Petersburg'un merkezi önce, Amirallik sarayı yeni şehrin merkezini meydana getirecek biçimde, Neva'nın kalelerle korunan sağ yakasında kuruldu. Barok hollanda tarzının etkisini taşıyan ilk

LENİNGRAD: Meryemana katedrali, Kazan

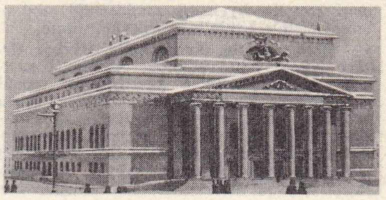

LENİNGRAD
Ermitaj tiyatrosu
Giacomo Quarenghi'nin eseri

Foto. Boudet-Lamolte, Rigal (LAROUSSE); Dizionario Enciclopedico Italiano

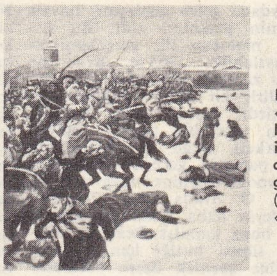

LENINGRAD «Kanlı Pazar»dan iki ayrı görünüş (22 ocak 1905) «Illüstrasyon»

binalar isviçreli Domenico Trezzini (1670 - 1734) tarafından yapıldı. Terezzini, 1703'te şehri İsveçlilere karşı korumak için yapılan *Petro ve Pavel* kalesini, şehrin katedralini (1714-1733), *Oniki Kolejler* binasını (1721-1742) ve *Aziz Aleksandr-Nevski* manastırını (1710) inşa etti. Mimar G. Mattarnovy, N. Gerbel v.b. tarafından inşa edilmiş olan *Kunstkamera*'da (Harikalar sarayı) [1718 - 1734] bugün Bilimler akademisinin bazı bölümleri ve Lomonossov müzesi vardır. Petersburg'un genel planını, fransız mimar Alexandre Leblon yaptı. Leblon bu planında, Versailles'ı örnek tutarak, en önemlisi *Nevski caddesi* (Nevskiy Prospekt) [bugün 25 *Ekim caddesi*] olan üç büyük ana cadde tasarlamıştı. Ama Rusya'ya gelişinden iki yıl sonra, 1719'da, planlarını gerçekleştiremeden öldü. İmparatoriçe Yelizaveta devrinde ise, fransız etkisinde yetişmiş olan italyan mimarı Bartolomeo Rastrelli (1700'e doğr. - 1771) başkentin mimarî üslûbunu tayin etti ve rus barok tarzının temsilcisi oldu. Rastrelli, bugün *Ermitaj* müzesinin bir bölümü olan Kışlık sarayı (1754-1752); Smolnıy manastırını (1748 - 1764); M. Vorontsov (1749-1757) ve S. Stroganov (1752-1754) saraylarını ve Aleksandr III'ün ikametgâhı olan Aniçkov sarayını da (bugün şehir müzesi) inşa etti. XVIII. yy.ın ikinci yarısından XIX. yy. ortalarına kadar sanata yeniden yeni klasikçilik hâkim oldu. J. B. Vallin de La Mothe'un (1729-1800) A. F. Kokorinov ile birlikte yaptığı Güzel Sanatlar akademisi binası (1764 - 1772) ve Katerina II'nin koleksiyonlarını muhafaza için Kışlık saraya ek olarak yapılan Küçük Ermitaj (1764-1767) bu tarzda inşa edilmiştir. Daha sonraları ise, imparatoriçe, Falconet'ye Büyük Petro'nun at üzerinde bir heykelini yaptırdı. Sanatçı bu eseri, öğrencisi Marie-Anne Collot ile birlikte tamamladı (1766-1782). I. Stratov ve A. Kvasov ise, Neva kıyısını ve bazı kanalları granitle ördüler (1764-1788). İtalyan mimar Antonio Rinaldi de (1709-1794), mermer levhalarla süslediği Mermer sarayı (1768-1785) sade bir Louis XVI tarzında inşa etti (bugün Tarih akademisi). Yeni klasikçiliğin en tipik temsilcisi Giacomo Quarenghi'dir (1744-1817). Leningrad'ın, Devlet bankası (1783-1788), Ermitaj tiyatrosu (1783-1787) gibi bazı önemli binalar onun eseridir. Rastrelli'nin eserini o tamamladı ve sonradan Ekim ihtilâli tiyatrosu olan Smolnıy enstitüsünü (1806-1808) ve Bilimler akademisini de (1783-1787) o inşa etti. E. Starov, Aziz Aleksandr Nevski manastırının katedralini (1776-1790) ve bugün üniversite olan Tavrida sarayını (Tavridskiy Dvorets) [1783-1788] yaptı. A. Voronihin (1760 - 1814) ise, Roma'daki San Pietro kilisesinin kubbe ve sütunlarından ilham alarak (Kazanskaya Bogomater) katedralini (1801 - 1811) inşa etti. Amirallık binasının ampir tarzındaki tadil ve tamir tasarısını (1806-1823), A. Zaharov (1761-1811) hazırladı. Fransız sanatı, 1812 savaşına rağmen rus sanatı üstündeki etkisini sürdürdü. Aleksandr I, fransız mimarlarından yararlandı.

Bunlardan Thomas de Thomon (1760-1813) Deniz borsası binasını yaptı (1805-1810); Ricard de Montferrand da (1786 - 1858) Panthéon'dan aldığı ilhamla Aziz - İsak (Svyatoy İsak) katedralini inşa etti (1819 - 1858). Kışlık sarayın ortasındaki pembe mermerden yapılmış iskenderiye tarzı sütun da (1829-1834) onun eseridir. İtalyan asıllı mimar K. Rossi (1777-1849), şehri ampir üslûbunda büyük yapılarla donattı: Mihail sarayı (Mihaylovskiy Drorets) [1819-1825; bugün Rus müzesi]; Kışlık sarayı çevreleyen Genelkurmay amfisi: amfiyi, senato ve sinod binalarının çevrelediği geniş alana bağlayan zafer takı (1829-1833; bugün tarih arşivi olarak kullanılmaktadır); Aleksandr tiyatrosu (Aleksandriyskiy Teatr) [1828 - 1832; bugün Puşkin tiyatrosu]. Nikolay I devrinde, her üçü de alman olan A. Stakenschneider, K. Thon ve Leo von Klenze tarafından yapılan binaların ağırbaşlı bir görünüşü vardır. XIX. yy.ın ikinci yarısı ile XX. yy. başlarında rus mimarîsinde dermeciliğin etkisi görülür. Daha sonra da «modern tarz» hâkim oldu ve evlerden başka, bilimsel araştırma enstitüleri, stadyumlar (Nikolskiy'in yaptığı Kirov stadı), okullar, fabrikalar yapıldı. (L)

Lenin kanalı. Volga - Don kanalının resmî adı. (L)

Lenin kitaplığı, 1925'te Rumyantsev müzesi kütüphanesinin yerini almak üzere meydana getirilen kurum. Şimdiki binaları, 1939'da mimar Sçuko ve Gelfreich tarafından yapılmış, Vera Muhina ve Manizer tarafından heykellerle süslenmiştir. Burada S.S.C.B. halklarının ve dünya ülkelerinden çoğunun dilinde yazılmış eserler saklanır. Elyazmaları bölümü oldukça zengindir, otuz binden fazla eser vardır. (L)

Lenin nişanı, 1930'da, sosyalist devletin kuruluşunda yararlık gösteren yurttaşlar için konan sovyet sivil ve askerî nişanı. (L)

LENİNOGORSK, esk. **Ridder,** S.S.C.B.'de (Kazakistan) şehir, Altay'ın kenarında, Semipalatinsk'in doğusunda; 67 000 nüf. Bakır, kurşun ve çinko madenlerini işleyen sanayi merkezi. Alüminyum metalürjisi. (L)

LENİNSK, S.S.C.B.'de (Özbekistan) şehir, Fergana'nın doğusunda, Andican'ın güneyinde; 16 600 nüf. Vaha tarımları (bahçeler, meyve bahçeleri, pamuk) bölgesi. Maden kömürü ocakları. (L)

LENİNSK - KUZNETSKİY, S.S.C.B.'de şehir, Sibirya'da, Kuzbass'ta; 141 000 nüf. Madencilik ve metalürji merkezi. (L)

LENK, İsviçre'de (Bern kantonu) komün, Bern Alplerinde, yüksek Wildstrubel kütlesinde (3 265 m), Thun gölüne akan Simme ırmağı kıyısında; 1 900 nüf. Yaz ve kış sayfiyesi. Müzmin nezle, romatizma ve deri hastalıklarına iyi gelen maden suları. (L)

LENKA i. Leng. Honduras'ın bir bölümünde eskiden konuşulan dil ailesi. (L)

LENKFAHTE (veya **AKSAKFAHTE**) bls. i. (fars. *leng* ve *fâhte*'den). Mus. Türk musikisinde küçük usul. (NÎM FÂHTE de denir.)

— ANSİKL. Mus. Fahte usulünün yarısıdır. On zamanlı altı darplıdır. Büyük usuller gibi peşrev ve beste şekillerinde kullanılır. Mevlevî âyinlerinde görülür. Nakış bestelerin en büyük kısmı bu usulle bestelenmiştir. Bu yüzden büyük usuller gibi işlem görür; 10/8 ile değil, 10/4 ile yazılır. 10/8 Mertebesine, yürük lenkfahte denir. Küçük bir usul olduğu için, terkibine giren üç küçük usul notada, noktalı çizgilerle ayrılmaz. Darpları şöyledir: düm (2, nîm kuvvetli), tek (3, kuvvetli); düm (I, zayıf), tek (2, kuvvetli); tek (I, nîm kuvvetli), ke (I, zayıf). [M]

LENKORAN, türk. **Lenkeran** veya **Lenkuran,** S.S.C.B.'de (Bakû yakınları, Azerbaycan) şehir, Hazar denizi kıyısında; 30 000 nüf. Balıkçı limanı. Besin sanayii.

— Tar. Lenkoran şehrinin kuruluş tarihi kesin olarak bilinmemektedir. XVIII. yy. sonlarında şehir, hanlık merkezi oldu. Çar Petro zamanında Rusların eline geçti. 1732 Antlaşmasıyle tekrar İran'a bırakıldı. Bir süre sonra rus generali Kotlyarevskiy tarafından alındı. 1921'de Azerbaycan cumhuriyetine bağlandı. Bölge balıkçılık ve orman ürünleri yönünden zengindir. Şehrin yörelerinde, Morgan tarafından arkeolojik kazılar yapıldı; eski çağlardan kalma bazı eserler bulundu. (ML)

LENNARD - JONES (John Edward), ingiliz kimyacısı ve fizikçisi (Leigh, Lancashire 1894 - Stoke on Trent 1954). Manchester üniversitesinde okudu, sonra havacı olarak Birinci Dünya savaşına katıldı. Savaştan sonra öğrenimine Manchester ve Cambridge'de devam etti. Özellikle atomlar ve moleküller arasında hareket eden güçler üzerinde çalıştı. Amacı bunlardan yararlanarak gazların niteliklerini ortaya koymaktı. Henüz kuvanta mekaniğinin bilinmediği bir dönemde Lennard - Jones potansiyeli adı verilen ve birbirinden r uzaklıkta bulunan iki molekül arasındaki potansiyel enerjiyi tespit eden ünlü denklemi kurdu (1924). 1929'da Almanya'da Göttingen üniversitesinde kuvanta mekaniği okuyan Lennard - Jones nazarî kimya alanında molekül dönenceleri nazariyesi üstüne çalışmağa başladı. 1929'da bu nazariyeden yararlandı ve oksijen molekülünün mıknatısla çekilmesi sebeplerini açıkladı. 1932'de Cambridge'te bir nazarî kimya kürsüsünün başına geçti. Kurmayı başardığı Nazarî Kimya okulunda kuvanta mekaniği ve atomlararası güçler kavramlarını fizik ve organik kimyaya uyguladı. Cambridge Matematik laboratuvarını kurdu. İkinci Dünya savaşında bu laboratuvarı yönetti ve balistik meseleleriyle ilgili çalışmalarda bulundu. Savaş boyunca devlet hesabına çeşitli araştırmalar yaptı. 1946'da «sir» unvanını aldı. (M)

Matthew Stuart **LENNOX** kontu XVII. yy. başı gravürü Cabinet des Estampes, Paris

LENNE, Batı Almanya'da ırmak, Ruhr'un sol kolu; Rothaargebirge'den doğar; 131 km. Şistli Ren kütlesinin kuzey kenarındaki yaylalarda gömülür ve bu yaylalara (*Lennegebirge*) adını verir. Eskiden vâdide, su enerjisiyle gelişen metalürji sanayii, bugün Ruhr sanayiine bağlıdır. (L)

LENOBLE kumtaşı vazo (Rouard koleksiyonu)

LENNE (Peter Joseph), alman bahçe mimarı (Bonn 1789-Postdam 1886). XIX. yy.ın ortalarında yaşadı. Almanya'nın en ünlü bahçe mimarlarından biri olan Lenne barok dönemin simetrik ve geometrik şekilleri kullanan bahçecilik anlayışından uzaklaşarak, daha serbest bir anlayışla bahçeler ve parklar kurdu. Bahçıvan ve bahçe mimarları yetiştiren okulların açılmasını sağladı. Daha çok Berlin ve çevresinde çalıştı. Berlin'deki ünlü hayvanat bahçesi, Postdam'daki Yeni bahçe, Pfignstbegr, Pfaueninsel (Tavuskuşlar Adası), Sans Souci sarayının bahçesi ve Postdam adası onun eserleridir. Lenne ayrıca Magdeburg ve Leipzig şehirleri için de bahçe planları yaptı. (M)

LENNEP (Jacob VAN). Bk. VAN LENNEP.

LENNGREN (Anna Maria), isveçli kadın yazar (Uppsala 1754 - Stockholm 1817). *Stockholms Posten* (Stockholm Postası) v.b. dergilerde şiirler yayımladı. Bu şiirler ancak ölümünden sonra bir kitapta toplanmıştır: *Skaldeförsök* (Şiir Denemeleri) [1819]. En güzel eserlerini 1792-1800 yıllarında verdi. Mısralarında sağlam ve canlı bir gerçekçilik görülür. Eserleri klasik anlayışın dışına çıkmaz. (L)

LENNOX, İskoçya'da eski kontluk; XII. yy.ın sonunda kuruldu; Lennox kontu kırallığın en güçlü derebeylerinden biriydi. Kontluk 1473'te Stuart hanedanının bir koluna geçti. (L)

LENNOX, Charles II ve Louise de Kerouallé'dan gelen büyük bir ingiliz ailesinin soyadı; ailenin bugün Gordon - Lennox adını taşıyan bir kolu Richmond dükü unvanına sahiptir. (L)

LENNOX (Esme STUART, — dükü) [1542'ye doğr. - Aubigny 1583], Matthew Stuart Lennox'un yeğeni. Katolik partisi başkanı oldu. Genç kral James VI'nın yakınıydı, fakat 1582'de, «Ruthven akını»ndan sonra galip gelen Protestan partisi tarafından görevinden uzaklaştırıldı. (L)

LENNOX (Matthew STUART veya STEWART, dördüncü—kontu), iskoçyalı siyaset adamı (Dumbarton Castle 1516 - ay.y. 1571). Hamilton soyuna düşmandı. Bir süre İngiliz

Foto. LAROUSSE

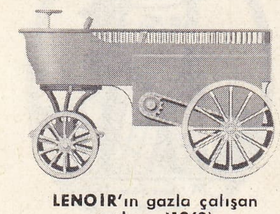

LENOİR'ın gazla çalışan arabası (1863)

partisine dayandı. 1544'te Henry VII'nin yeğeni lady Margaret Douglas ile evlendi. Katolik partinin liderlerinden biri olunca büyük oğlu, lord Darnley'in genç kraliçe Mary Stuart ile evlenmesi işini gerçekleştirdi. Oğlu Henry öldürülünce, kraliçeye cephe aldı, 1570'te naip oldu. Hamilton tarafından öldürüldü. (L)

LENNOXVİLLE, Kanada'da (Québec) kasaba, Saint-François ırmağı kıyısında; 4 000 nüf. Üniversite seviyesinde Anglikan koleji (University of Bishop's College). Deneme çiftliği. Şekercilik. Amyant işlenmesi. (L)

LENO, İtalya'da komün, Lombardia'da (Brescia ili), Mella yakınında; 10 800 nüf. (L)

LENOBLE (Emile), fransız seramikçisi (Paris 1875 - Crozon 1939). Eserlerinin özelliği, biçimlerin sadeliğindedir. Başlangıçta Kore'ye özgü kaymak beyazlarını taklit etti. 1912'den sonra bakır mavisi, cam göbeği veya gök mavisi renklerini elde etmeyi başardı. Eserleri Fransa'da Arts Decoratifs, Beaux-Arts de la Ville de Paris ve Art Moderne müzelerindedir. — Oğlu JACQUES (Paris 1902), daha çok duvar seramiğiyle ilgilendi. (Kahire Paşa sarayı holü; *Normandie* gemisinin yüzme havuzu ve barı; Mans'da Sosyal güvenlik yapıları.) [L]

LENOİR (Alexandre), fransız sanat tarihçisi (Paris 1761-ay.y. 1839). Önceleri ressamdı. İhtilâl sırasında manastırların kapanmasından sonra yok olmağa yüztutan dinî anıtları Paris'te toplamayı düşündü. Restorasyon döneminde Saint-Denis anıtları yöneticiliğine tayin edildi (1816), birçok önemli yapı ve heykelin onarılmasına çalıştı. Yayımladığı eserler: ***Musée de Monuments Français*** (Fransız Anıtları Müzesi) [1804]; ***Histoire des Arts en France Prouvée par les Monuments*** (Anıtlara Göre Fransa'da Sanat Tarihi) [1810]. — Oğlu ALEXANDRE ALBERT, mimardı (Paris 1801 -ay.y. 1891). Thermes sarayının onarım çalışmalarına katıldı ve bu sarayı Cluny müzesiyle birleştirdi. Güzel Sanatlar okulu sekreteri oldu (1862). Yayımladığı eserler: ***Architecture Militaire du Moyen Age*** (Ortaçağda Askerî Mimarlık) [P. Merimée ile birlikte, 1849]; ***İnstructions sur l'Architecture Monastique*** (Manastır Mimarîsi Üstüne Bilgiler) [1851-1856], ***Statistique Monumentale de Paris*** (Paris'teki Anıtlar Üstüne İstatistik) [1861-1875]. (L)

LENOİR (Alfred), fransız heykeltıraşı (Paris 1850 - ay.y. 1920). Başlıca eserleri: Versailles müzesinde Edmond de Goncourt ve geodezi âletlerinin en usta yapımcıla- Saint-Georges'da Duruy anıtı (1900), ***La France Romane*** (Alexandre III köprüsü). [L]

LENOİR (Etienne), fransız mühendisi (Mer 1744 - Paris 1832). Fransa'da, astronomi ve geodezi âletlerinin en usta yapımcılarından biriydi. Özellikle 1784'te, Borda'nın ün kazandı; bu âlet Delambre ve Méhain icat ettiği «tekrarlama âleti»ni uygulamasiyle ün kazandı; bu âlet Delambre: ve Méchain tarafından, Dunkerque ve Barcelona arasındaki meridyen yayını ölçmekte kullanıldı ve çok başarılı sonuçlar alındı. Lenoir, 1793'te geçici *ayar metre*'yi. 1799'da da kesin ayar metreyi yaptı. 1800'den sonra, büyük boyutta gözlem âletlerinin yapımına başladı. (L)

LENOİR (Etienne) valon asıllı fransız mühendisi (Mussy-la-Ville, Lüksemburg 1822 - La Varenne - Saint - Hilaire, Seine 1900). 1838'de Fransa'ya geldi; 24 ocak 1860'ta, «elektrikle tutuşturulan gazların yanmasıyle meydana gelen genleşmiş havalı motor sistemi»nin patentini aldı. Bu sistem, patlamalı motorun ilk gerçekleştirilmiş örneği sayılabilir. 1863'te, Beau de Rochas'nın dört zamanlı çevrimine göre çalışan tek silindirli bir motor yaparak bu buluşunu geliştirdi. Ancak, dört zamanlı motor yapımını tekelinde tutmak isteyen Otto Motor şirketi, Beau de Rochas'nın 1862'de aldığı patentin geçerli olmadığını ileri sürerek Lenoir aleyhine dava açtı ve tazminat istedi. O sırada Otto şirketinin elindeki patentlerin daha sekiz yıl süreyle geçerli olması, buna karşılık Beau de Rochas'nın patent süresi bittiği için icadının kamu mülkiyetine geçmek üzere bulunması bu davanın önemini bir kat daha artırdı. Sonunda mahkeme Otto'nun isteklerini reddetti ve böylece fransız teknisyenleri, Lenoir sayesinde kamulaşan dört zamanlı motoru geliştirmek fırsatını buldular. Fakat Lenoir, icatlarından kendine bir yarar sağlayamadı ve çağdaşlarına değerini kabul ettiremeden yoksulluk içinde öldü. (L)

Lenore, Bürger'in baladı (1773). Sevgilisinin ölümüyle ümitsizliğe düşen bir genç kız Tanrı'ya isyan eder. Bir gece yarısı öldüğünü sandığı nişanlısı geri döner; genç kızı bir ata bindirip dört nala mezarlığa götürür. Mezarlıkta, toprak yarılır ve iki genci yutar. (L)

LENORMAND (Henri René), fransız oyun yazarı (Paris 1882-1951). Tiyatroya 1909'da *Les Possédés* (Cinlere Karışmışlar) adlı oyunuyle girdi. Bunu öteki eserleri izledi: ***Terres Chaudes*** (Sıcak Topraklar) [1913]; ***Zaman Bir Rüyadır*** (Le Temps Est Un Songe) [1919]; ***Simon*** (1920); ***Tutunamayanlar*** (Les Ratés [1920]; ***Erkek ve Hayaletleri*** (L'Homme et Ses Fantomes) [1924]; ***Mixture*** (Karışım) [1927]; ***Crépuscule du Théâtre*** (Tiyatronun Çöküşü) [1934]; ***La Folle du Ciel*** (Gökteki Deli) [1936]; ***Pacifique*** (Pasifik) [1937]. Aşırı kötümser bir hava taşıyan eserlerinde, insanları kaderlerine doğru iten karanlık güçlerin oyunlarını, ayrıca bir toplumun, bir medeniyetin ölümünü gösterir. Kahramanları, genellikle hastalıklı, sakat, içlerindeki şeytanın kurbanı olmuş veya tropik iklimlerde dengesini yitirmiş kişilerdir. Bir de roman yayımladı: ***Une Fille est une Fille*** (Bir Kız, Bir Kızdır) [1949]. Denemeleri ve hatıraları da vardır: ***Confessions d'un Auteur Dramatique*** (Bir Oyun Yazarının İtirafları) [1949-1953]. (L)

LENORMANT (François), fransız arkeoloğu ve eski paralar uzmanı (Paris 1837 - ay.y. 1883). Charles Lenormant'ın oğludur. En önemli eseri ***La Monaie dans l'Antiquité***'dir (Eski Çağlarda Para) [3 cilt, 1873-1879]. 1878'de ***Manuel d'Histoire Ancienne de l'Orient jusqu'aux Guerres Médique***'i (Med Savaşlarına Kadar Doğu Ülkelerinin Eski Tarihi Elkitabı), 1880'den 1882'ye kadar üç cilt tutan ***Origines de l'Histoire d'aprés la Bible et les Traditions des Peuples Orientaux***'yu (Doğu Halkalarının İncil'e Göre Gelenekleri ve Tarih Menşei) yayımladı. (L)

LE NÔTRE (André), fransız bahçe desinatörü ve mimarı (Paris 1613-ay.y. 1700). Babası ve büyükbabası kral saraylarının başbahçıvanlarıydı. Simon Vouet'nin ve François Mansart'ın atelyelerinden yetişti. 1637'de Tuileries'nin, 1638'de Luxembourg bahçesinin başbahçıvanlığına tayin edildi. 1640'ta soylu bir ailenin kızıyle evlenince 1645'te plan desinatörü, 1656'da krallık yapıları genel müfettişi oldu ve soyluluk beratı aldı (1675). Vaux-le-Vicomte parkı (1656-1661), Le Nôtre üslûbunda ilk aşamayı gösterir, çünkü burası henüz, perspektifi kapalı bir kompozisyondur. Tuileries ve Versailles bahçelerinde ise (1661'den sonra), perspektif gözün alabildiğine uzanır. İngiltere kralının çağrısı üzerine 1662'de Londra'ya giden; Hollanda ve İsveç hükümdarları hesabına çalışan Le Nôtre sanatını, zamanının bütün bilimsel bulgularından faydalandırdı: çizgilerini optik ve idrolik kurallarına uydurması; perspektifleri uzatmağa ve kısaltmağa elverişli optik kurallarını göz önünde tutarak, çeşitli bölümlerin orantısını dikkatli bir özenle düzenlemesi; bir bahçeyi tasarlarken, çevrelediği binanın özelliklerini ve insan ölçüsünü göz önünde bulundurması; bahçeleri bir peri âlemine döndürmek için, o sıralarda keşfedilen hava basıncı kanunlarından yararlanarak fıskiyelerden su fışkırmalarından yararlanması v.b. (L)

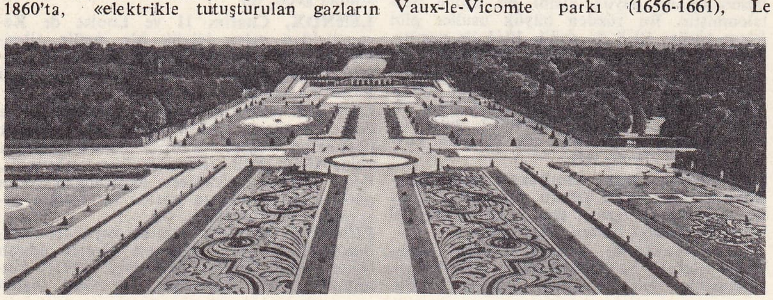

LE NÔTRE
Vaux-le-Vicomte parkı

LENS i. Mercimeğin ilmî adı. (L)

LENS, Fransa'da Pas-de-Calais idare çevresinin ve bir kömür havzası grubunun merkezi, Arras'ın kuzeyinde; 42 700 nüf. Sık sık çekişme konusu olan bu eski müstahkem mevki, XIX. yy.da Fransa'nın kuzey havzasının başlıca kömür ocağı merkezlerinden biri olarak gelişti. Kömür çıkarmadan başka, Lens, aynı zamanda bir metalürji (telcilik, kablo imalâtı, kazancılık) ve dokuma sanayii (konfeksiyon) merkezidir. Marangozluk. — *Lens idare çevresi*, 364 500 nüf. (L)

LENTHALL (William), ingiliz siyaset adamı (Henley-upon-Thames, Oxfordshire 1591 - Burford, Oxfordshire 1662). Parlamento partisinin önde gelen kişilerindendi. 1640-1653 ve 1659 meclisleriyle 1654 meclisine başkanlık etti. (L)

LENTİ (Libero), italyan iktisatçısı ve istatistikçisi (Alessandria 1906). Üniversite profesörü idi. Gazetelerde (*Corriere della Sera*) ve dergilerde çalıştı. *Istituto Nazionale per lo Studio della Congiuntura*'nın kurucularındandır. Başlıca eserleri: ***Analisi di Statistica Economica*** (İktisadî İstatistik Analizleri) [1941]; ***Saggi di Macroeconomia*** (Makroekonomi Üstüne Denemeler) [1961]; ***İ Conti della Nazione*** (Milletin Hesapları) [1965]; ***İnventario dell'Economia İtaliana*** 1945-1965 (İtalyan Ekonomisinin Envanteri, 1945-1965). [1966]. (M)

LENTİBULARİACEAE çoğl. i. (*Utricularia* cinsinin eski adı *lentibularia*'dan). Şimdi UTRICULARİACEAE adıyle bilinen etçil bitkiler familyası. (L)

LENTİGO i. (lat. *lens, lentis,* mercimek'ten). Deride beliren ben şeklinde renkli küçük leke.

— ANSİKL. *Lentigo* lekeleri kahverengi, siyah veya mavi renkte ve mercimek büyüklüğünde olur; yüzde, boyunda, omuzlarda görülür. Bazen hafif kabarıktır. Lekelerin bütün vücudu kaplayacak kadar çoğaldıkları da görülmüştür. *Habis lentigo,* her yaşta meydana çıkabilen koyu bir lekedir; özellikle yüzde görülür ve deri kanserine dönüşebilir (Dubreuilh melanomu). [L]

LENTİKÜLARİS i. (lat. *lanticularis*'ten). Bulutların milletlerarası sınıflandırılmasında mercimek veya badem şeklinde, yüksek yerlerde rastlanan çevresi genellikle iyi sınırlanmış sirrokümülüs, altokümülüs, sirrostratüs tipi bulutlara verilen cins adı. (L)

LENTİNİ, İtalya'da şehir, Sicilya'da (Siracusa ili), *Lentini gölü* yakınında; 32 300 nüf. Şehirle deniz arasındaki bataklıklar kurutulmuştur. Eskiçağda *Leontinoi* denen Lentini, M.Ö. 729'da Naksos'lu Yunanlılar tarafından kuruldu (Euklides ve Gorgias burada doğmuştur). Uzun süre Siracusa'ya bağlı kaldı; M.Ö. 214'te Romalıların eline geçti; 848'de Sarazinler tarafından yağmalandı; 1693 depreminde yıkıldı. — *Lentini gölü*, Sicilya'nın en büyük göl havzası (15 km²). Yüzölçümü bir barajla genişletilmiştir. Kolu Trigona'dır. (L)

LENTİYE i. (ital. k. [?]). Denizc. Herhangi bir yükü kaldırıp indirirken istenilen durumda tutmak için ona bağlanan ince ip. ‖ *Dümen lentiyesi*, dümeni sağa sola çevirmek için boyunduruk yekeye takılan ipler. (M)

Foto. X (LAROUSSE)

LENTO i. (fr. *linteau*). Mim. Kapı ve pencerelerin ağaç, beton veya taştan üst eşiği. (L)

LENTO zf. (ital. k.). Bir parçanın ağır, fakat aşırılığa kaçmadan, *largo* ile *adagio* arası icra edileceğini belirten müzik terimi.

◆ i. Bu tempoda icra edilecek parça. (L)

LENTONİT i. (fr. *lintonite*). Miner. Hidratlı tabiî alüminyum, kalsiyum ve sodyum silikat. (Bir thomsonit çeşididir.) [L]

LENTULUS. Bk. CORNELİUS LENTULUS.

LENYSKO, Slovenya'da (Kuzey Yugoslavya) bölge; Sava ile Kulpa arasında uzanır. Vâdi yakınlarında Novo Mestro gibi ticaret merkezleri yer alır. Tahıl. Koyunculuk. (M)

LENZ (Heinrich Friedrich Emil), alman asıllı rus fizikçisi (Dorpat 1804 - Roma 1865). Önce din öğrenimi yaptı, sonra fizikle ilgilendi; üniversitede profesör ve Petersburg akademisinde rektör oldu. İndüklenmiş akımların yönünü bulmağa yarayan kanunuyle tanındı (*Lenz kanunu*, 1833). 1835'te, madenlerin elektrik direncinin sıcaklıkla arttığını gözlemledi ve indükleme makinelerinin akımı üstünde hızın etkisini (Peltier etkisi) inceledi. (L)

LENZ (Jakob Michael Reinhold), alman şairi ve oyun yazarı (Sesswegen, Livonya 1751 - Moskova 1792). 1771'de Strassburg'da Goethe'yi tanıdı ve 1776'da onun ardından Weimar'a gitti. «Sturm und Drang»ın öncülerinden biridir. Oyunları arasında *Der Hofmeister* (Özel Öğretmen) [1774] ve *Die Soldaten* (Askerler) [1776] sayılabilir. (L)

LENZ (Oskar), alman jeoloğu ve gezgini (Leipzig 1848 - Viyana 1925). Alman Afrika kurumu ona Ogooué çanağını keşfetmek görevini verdi (1874-1876). 1879'da aynı kurum adına Büyük Sahra'dan geçerek Sudan'a bir keşif seferini daha yönetti. Hâkim Ömer ibni Ali adıyle müslüman kılığına girerek Fas Atlası'nı dolaştı. Tarudannt ve Taudeni'den geçerek 1 temmuz 1880'de Tombuktu'ya vardı. Senegal üstünden Avrupa'ya döndü. 1885'te Kongo'dan yukarı çıkarak Tanganyika gölüne ulaştı. 1883'te Viyana Coğrafya Kurumu Genel sekreteri oldu. Prag üniversitesinde coğrafya dersleri verdi. (L)

LENZERHEİDE, retoman dilinde **Planura,** İsviçre'de yazlık yer ve kış sporları merkezi (Graubünden kantonu), Chur'un güneyinde; yüksl. 1 476 m. (L)

LENZİNG, Avusturya'da (Yukarı Avusturya) kasaba, Salzkammergut'da; 5 000 nüf. Dokuma sanayi (sunî elyaf). [L]

LENZİT i. (alman botanikçisi Harald Otmar *Lenz*'in [1798-1870] adından). Bot. Düzensiz gözenekli mantarlar grubundan, genellikle çok uzun ve bıçak gibi yassı, sert yapılı mantar. (Meşe lenziti kurumuş ağaçlarda pek çok görülür.) [L]

Lenz kanunu. Elektromagnetik. Bir indüklenmiş akımın yönünü veren kanun: *Bir kapalı devrenin yakınındaki bir elektrik akımının veya bir mıknatısın yer değiştirmesi, bu yer değişimini gerçekleştirmeğe elverişli olan akımla ters yönde bir indüklenmiş akım veya başka bir deyişle, indükleyici akımın değişimine karşı koyacak bir akım meydana getirir.* Bk. İNDÜKLEME, *elektromagnetik indükleme.* (L)

LEO, Aslan takımyıldızının latince adı. (Kısaltması: [Leo]). [L]

LEO I Büyük, Aziz (Volterra ? - Roma 461), papa (440-461). 430'da Roma'da başdiyakos oldu, Celestinus II ile Sixtus III'ün danışmanlığını yaptı. Galya'ya görevli gönderildiği sırada papa seçildi (440). Roma piskoposu olarak paganlıktan kalma âdetleri (sirk oyunları) ortadan kaldırmağa çalıştı ve Roma'ya bağlı bölgelerdeki piskoposların çalışmalarını denetledi. İtalya'nın koruyucusuydu; zayıf Valentinianus III tarafından Venezia ve Liguria'yı tahrip etmekte olan Attilâ'nın yanına elçi olarak gönderildi (452). Papanın bu davranışı hıristiyan dünyasında geniş yankılar uyandırdı. Attilâ, İtalya'yı tahliye etti. 455'te Geiseric Roma'ya girdiği zaman, Leo, Vandalların Roma halkına kötülük etmemelerini sağladı, ama 14 gün süren yağmayı önleyemedi. Papa seçilince, Galya'da Arles piskoposuna karşı harekete geçti (449), Afrika'da papalık makamının otoritesini sağladı. Doğu'da Nesturîlik meselesine müdahale etti; 448'de Eutyches'e imandan ayrılmamasını tavsiye etti, fakat Eutyches mahkûm edildiği zaman (449) Flavius'a gönderdiği meşhur mektupta papanın Doğu sapkınlarına kabul ettirdiği kristoloji esaslarını belirtti. Efes konsili Aziz Leo'yu telin ederek kiliseyi doğru yoldan ayrılmakla suçlayınca, papa karşılık olarak 451'de Kadıköy konsilini topladı ve üyelerin kendi tezini desteklemelerini sağladı. Aziz Leo'nun kültürü Aziz Augustinus veya Ambrosius'un kültürü ile kıyaslanamaz; ilâhiyatçı ve filozoftan çok ahlâkçıdır. (L)

LEO III Aziz (Roma 750 - ay.y. 816), papa (795-816). San Pietro'nun anahtarları ile Roma sancağını Charlemagne'a göndererek onun himayesini sağlamağa çalıştı. 25 Nisan 799'da bir dinî töreni yönetirken tartaklandı, mukaddesat ticaretiyle ve ahlâksızlıkla suçlanarak hapsedildi. Önce Spoleto dükasına, sonra Paderborn'da (Saksonya) bulunan Charlemagne'a sığındı; 799'da Roma'ya döndü. Az sonra Charlemagne Roma'ya girdi. Dünyevî bir dayanağın zorunluluğunu anlayan papa, Charlemagne'a imparator tacını giydirdi ve ona boyun eğdi (25 aralık 800). [L]

LEO IV Aziz (Roma ? - ay.y. 855), papa (847-855). Benediktin rahibiydi. San Pietro'yu yağma eden Sarazinlere karşı Roma'yı korumak için kiliseyi, Sant'Angelo kalesine ve şehre bağlayan surlarla çevirdi, böylece *Leo sitesi* meydana geldi (852) [bu siteden Vatikan bahçelerinden bir kule kalmıştır]. Gotların tahrip ettiği Centum Cellae mahallinde Leopolis'i (müstakbel Civitavecchia) inşa ettirdi. Tehlikeyi iyice önlemek için Lothar'ın oğlu Genç Ludwig II'yi imparator ilân etti (850), fakat papalık haklarını laik iktidara karşı savundu. (L)

LEO VIII (Roma - öl. 965), papa (963 - 965). Laikti; papalıktan uzaklaştırılan Johannes II'ye karşı, Otto I'in iradesiyle papa seçildi (aralık 963). Johannes II'nin taraftarlarınca Roma'dan uzaklaştırıldı, fakat Benedictus V'in seçilmesinden sonra papalık görevine yeniden başladı (964). Meşruluğu tartışma konusudur. (L)

LEO IX Aziz (Bruno VON EGISHEİM-DAGSBURG) [Egisheim, Alsace 1002-Roma 1054], papa (1049-1054). Egisheim kontu Hugo'nun oğlu ve imparator Konrad II'nin kuzeni, 1026'da Toul piskoposu oldu. Hildebrand'ın yakın dostuydu; Worms konsilinde imparator Heinrich III'ün isteği üstüne papa seçildi (1048). Kilise reformundan yanaydı. Avrupa'yı dolaşarak papalık hâkimiyetini her tarafta ilân etti, konsiller topladı (özellikle Reims ve Mainz [1049] konsili), mukaddesat ticareti yapan kilise mensuplarından hesap sordu; Heinrich III'ü ziyaret ederek, müslüman tehlikesine karşı Bizans ile ittifak yapılmasını istedi, fakat Patrik Kerularios'un ayak diredîğini görünce, ona papalığın üstünlüğünü uzun uzun açıklayan bir muhtıra gönderdi (1053). İstanbul'a gönderdiği murahhasları Humbert ve Frédéric de Lorraine, uzlaşma yolu bulamayınca, patrik Kerularios'u afaroz ettiler. Bu karar üzerine ortodoks kilisesi Roma'dan ayrılmış oldu (16 temmuz 1054). Normanların Puy bölgesini istilâ etmesi üstüne Leo IX bir ordunun başına geçti, fakat Civitate'de (Fortore üzerinde) yenilgiye uğradı; 1053'te esir edildi. Kurtulabilmek için norman fetihlerini kabul etmek zorunda kaldı. (L)

LEO X (Giovani Medici) [Floransa 1475-Roma 1521], papa (1513-1521). Muhteşem Lorenzo'nun oğlu. En seçkin hümanistlerin yanında yetişti, 1489'da kardinal oldu. Papa Julius II ölünce, Floransa'nın desteğini sağlamak isteyen Kardinaller meclisi («conclave») tarafından papa seçildi (11 mart 1513).
Leo X akrabalarını kayırdı, bazen hiç lâyık olmayan kimseleri kardinalliğe getirdi (yeğeni Innocenzo Cybo, amcazadesi Medici). Julius II'nin siyasetini izlemekle birlikte, Louis XII ile anlaşma imkânları aradı, onu İngiltere kralı Henry VIII'in kardeşi ile yeniden evlendirmeğe çalıştı. Marignan savaşından sonra, aralık 1515'te, Bologna'da François I ile 1516 ağustosunda imzalanan konkordatoyu görüştü. Fakat Urbino'yu Lorenzo di Medici'ye vermek isteyince kralla arası açıldı. İhsanlarını yetersiz bulan bazı kardinallerin muhalefeti ile karşılaştı; hattâ kendisini zehirlemeğe kalkıştığı iddiası ile Alfonso Petrucci'yi hapsettirdi. 1519 İmparatorluk seçiminde tereddüte düştü ve kesin bir tavır takınmadı, Karl V'e bağlandı ve onu İtalya'da giriştiği savaşlarda desteklemek için büyük paralar harcadı.
Dinî alanda, Julius II'nin kilise reformu için toplattığı Laterano konsilinin çalışmalarına son verdi (1517) ve tarikatların piskoposlara bağlı olması, imtiyaz satışının yasaklanması, nizamnameye sadık Fransiskenlerin tarikatlarına dönmesi gibi teferruat sayılan konularda tedbirler aldı. Julius II'nin hazinesini müsrif harcamaları ile boşalttıktan sonra yeni vergileri kiliseye yükledi ve Reuchlin ile Ulrich von Hutten gibi hümanistlerin Papalığa saldırmasına sebep oldu. Paraya ihtiyacı olduğundan, San Pietro kilisesinin inşaatına para yardımında bulunan müminlere endüljanslar dağıtmağa koyuldu (31 mart 1515 kararı); bu durum Luther'in isyanına yolaçtı. Leo X bir an Luther ile uzlaşmayı düşündüyse de, sonra onu mahkûm etti (haziran 1520). Leo X cömert bir sanat koruyucusuydu. Bembo, Sadolet gibi hümanistleri korudu, Joannes Lascaris devrinde Yunanca incelemeleri için bir kolej kurdu. Raffaello'yu sanat kâhyalığına getirerek onu Vatikan lojlarının süslemeleri, Sistina şapelinin duvar süslemeleri ve San Pietro kilisesinin imarıyle görevlendirdi. Sodoma'yı Farnesina'da çalıştırdı, Floransa'da San Lorenzo kilisesinin ön cephesi ile Medici'ler kabrinin inşasını Michelangelo'ya bıraktı. (L)

LEO XI (Alessandro DI MEDİCİ) [Floransa 1535 - Roma 1605], papa (1605). 1573'te Pistoia piskoposu, 1574'te Floransa başpiskoposu, 1583'te kardinal oldu. Pincio'da «Villa Medici» denilen roma villasını satın aldı ve güzelleştirdi. 1595-1598 Arasında Fransa'da papalık elçisi olarak kaldı ve Henri IV'ün Protestanlıktan ayrılmasıyle ilgili görüşmeleri yönetti. 10 Nisan 1605'te papa seçildi, bu görevde yirmi altı gün kalabildi. (L)

LEO XII (Annibale SERMATTEİ DELLA GENGA) [Genga, Ancona 1760 - Roma 1829], papa (1823-1829). Papa Pius VII'nin ölümünde (1823) *zelanti*'ler tarafından papalığa getirildi. Kendi devletlerindeki haydutlara ve Carbonari teşkilâtına karşı savaş açtı, sarayını Quirinale'den Vatikan'a nakletti. Muhafazakâr bir kişi olan ve KUTSAL İTTİFAK PAPASI denilen Leo XII, Louis XVIII'den, fazla liberal bulduğu Villèle'i uzaklaştırmasını istedi. Belçikalı katoliklerı Hollandalıların zulümlerine rağmen itaata çağırdı, mayıs 1824 tarihli *Ubi primum* genelgesi ile dinî kayıtsızlığı ve mayıs 1825 tarihli *Quo graviora mala* yasası ile de masonluğu mahkûm etti. Ren devletleri, İsviçre, Hannover ve Güney Amerika devletleri ile konkordatolar yaptı. (L)

LEO XIII (Vincenzo Gioacchino PECCI) [Carpineto Romano 1810 - Roma 1903], papa (1878-1903). 20 Şubat 1878'de Leo XIII adıyle Pius IX'un yerine geçti. Devlet sekreteri kardinal Rampolla'nın yardımıyle bütün devletlere karşı uzlaştırıcı bir tavır takındı. Almanya'da *Kulturkampf* akımına son verdi (1880); Fransa'da general Boulanger taraftarlarının yarattığı bunalım karşısında cumhuriyete bağlılığı ileri sürdü; Belçika ile diplomatik ilişkileri yeniden kurdu (1884); Avusturya'da jozefizm kalıntılarıyle mücadele etti: lord Halifax'ın savunduğu anglikan kilisesiyle uzlaşma çabalarını destekledi. Leo XIII Katolikliğin A.B.D.'de yayılmasına çalıştı, fakat katolikler amerikancılık karşısında dikkatli olmalarını ihtar etti. Öğreti alanında, Leo XIII, yeni toplumun geçirdiği değişimlerde ortaya çıkan bütün meselelerle ilgilendi. Boşanmalara karşı cephe aldı, sosyalizme muhalif olduğunu belirtti, buna karşılık sosyal adalete dayanan bir hıristiyan aile düzenini getirmeğe çalıştı. 15 Mayıs 1891'de *Rerum Novarum* genelgesini yayımladı; bu genelgede mülkiyet hakkının sınır-

Aziz LEO I
Chartres katedrali
(XIII. yy.)

Aziz LEO III
bir mozaikten detay
(VIII. yy.), Roma

Isauria'lı LEON III
(özel koleksiyon)

Foto. *LAROUSSE*

Khazaros LEON IV
Cabinet des Medailles, Paris

LEON V
(özel koleksiyon)

LEO XI'in mezarı
San Pietro kilisesi, Roma
bütün

ve detay

larını çizdi. Ona göre insan, insanlık haysiyetine uygun düşen bir çalışma düzenine sahip olmalıydı. Papa Leo XIII, ayrıca, kutsal kitapları yorumlama çalışmalarına ve bilimsel araştırmalara büyük önem verdi, araştırıcılara Vatikan arşivlerini açtı ve hümanizmle imanın bir sentezi saydığı Tommaso'culuğu destekledi. (L)

LEO (Friedrich), alman filoloğu (Regenwalde, Pomeranya 1857-Göttingen 1914). Bazı üniversitelerde dersler verdi. Seneca'nın trajedilerini (1878-1879) ve Plautus'un komedilerini yayımladı. Bu eserlerin veznini ve bunların helen örnekleriyle olan ilişkilerini *Plaututinische Forschungen* (Plautus Araştırmaları) [1912] adlı eserinde inceledi. Tamamlanmamış bir büyük ve bir küçük latin edebiyatı tarihi vardır. Tibullus üstüne bir inceleme (1881) ve bir Eskiçağ yazarları biyografyası (1901) yazdı. (M)

LEO (Heinrich), alman tarihçisi (Rudolstadt 1799 - Halle 1878). Halle'de profesör oldu (1830). Germen ve kelt filolojisi eserlerinin yanı sıra *Geschichte der italienischen Staten* (İtalyan Devletleri Tarihi) [5 cilt, 1829-1832]; *Lehrbuch der Universalgeschichte* (Dünya Tarihi Ders Kitabı) [6 cilt, 1835-1844]; *Meine Jugendzeit* (Gençlik Yıllarım) [1880] adlı eserleri de yayımladı. (L)

LEO (Leonardo), italyan bestecisi (San Vito degli Schiavi [bugün San Vito dei Normanni], Lecce 1694 - Napoli 1744). Sırasıyle Napoli Kraliyet kilisesi orgculuğu (1716), Santa Maria della Solitaria kilisesi kapella müzik yöneticiliği (1717), A. Scarlatti'nin ölümünden sonra Sant' Onofrio konservatuvarında öğretmenlik yaptı (1725). 1714-1744 Arasında yazdığı sahne eserlerinin sayısı yetmiş kadardır (*La Clemanza di Tito* [1735]; *Demofoonte* [1741] v.b.). Çalgılı müziğinin ve öğretici eserlerinin dışında (altı solfej kitabı, rakamlı bas'lar) iki bölümden kurulu geleneksel kalıpta birkaç oratoryo (*Santa Chiara, Sant' Elena al Calvario...*) ve dinî müzik besteledi; dinî müzik alanındaki eserlerinin başında *a cappella* üslûbunda yazılmış 8 sesli *miserere* gelir. Öte yandan bir viyolonsel virtüozu olan Leo, bu çalgıyı İtalya'da halka yayan öncülerden biridir. (L)

LEOBEN, Avusturya'da (Steier) şehir, Mur'un yukarı vâdisinde; 36 650 nüf. Linyit, grafit ve magnezit madenleri. Donawitz varoşunda metalürji sanayii (çelik fabrikası). Maden okulu. Kış sporları merkezi (yüksl. 540 m). Campoformio antlaşmasının hazırlık metinleri 18 nisan 1797'de burada imzalandı. (L)

LEOBRUNO (Lorenzo), italyan ressamı (Mantova 1489 - ay.y. 1537'ye doğr.). Mantova sarayında birlikte çalıştığı Lorenzo Costa'nın etkisinde kaldı (Mantova'daki Palazzo Ducale yemekhanesinin freskleri, 1513). İsabella d'Este tarafından üslûbunu geliştirmesi için Floransa (1504) ve Roma'ya (1521-1522) gönderildi. 1531'de Milano dükünün hizmetine girdi. Başlıca yağlıboya eserleri: *Venüs* (Budapeşte, Millî galeri); *Apollon'un İftirası* (Milano, Brera); *Apollon ile Pan Arasındaki Yarış* (Berlin, Staatliche museen); *Mitolojik Sahne* (Münih, Pinakothek). [M]

LEO XII
mezarındaki heykeli,
San Pietro kilisesi,
Roma

LEODAMAS, atinalı hatip (Akharnai M. Ö. IV. yy.). İsokrates'in öğrencisi oldu ve Atina'da büyük ün kazandı. Thebai'ye karşı yapılan savaşlar sırasında boş yere Khabrias'ı (366 yılı yazı) suçladı. Eserleri kaybolmuştur. (L)

LEOGANE, Haiti cumhuriyetinde (Ouest idare bölgesi) kasaba, Gonave kanalı kıyısında; 3 600 nüf. Port-au-Prince'den önce Fransa'nın San - Domingo sömürgesinin başkentiydi. 1066'da bir siklondan büyük zarar gördü. (L)

LEOKHARES, atinalı heykeltıraş (M.Ö. IV. yy.). Halikarnassos mozolesinin yapılışında çalışmıştı. Batı kesiminde görevli idi. Delphoi'de, Lysippos ile birlikte, *İskender Avda* adlı bronz grubu işlemişlerdi. British museumdaki *Knidos Demeter*'i de onun eseridir. Ayrıca, bugün kaybolmuş altın ve fildişi heykelleri Olympia'daki Philippeion tapınağını süslüyordu (bu heykellerin adı: Amyntos, Euridike, Philippos, Olympias ve Aleksandros [İskender] idi). İsokrates'in bronz bir büstünü ve *Zeus'ün Kartalı Tarafından Kaçırılan Ganymedes* (Vatikan'da kopyası vardır) adlı eserinin üslûbu, Belvedere Apollon'unu da ona malettirir. (L)

Leokorion, Leos'un 3 kızı şerefine Atina'nın Kerameikos mahallesinde inşa edilen tapınak. (L)

LEO MİNOR, Küçük Aslan* takımyıldızının latince adı. (Kısaltması: [L Mi]). [L]

LEOMİNSTER, A.B.D.'de (Massachusetts, Worcester idare bölgesi) şehir, Nashua ırmağı kıyısında, Worcester'in kuzeyinde; 27 929 nüf. New York, New Haven ve Hartford demiryolları üzerinde olan Leominster'in kuzeyinden de Boston ve Maine demiryolları geçer. Şehirde 1774 - 1755'te başlayan tarakçılıktan sonra mamul eşya üretimi gelişmiştir: yün ipliği; kamgarn yün ipliği; erkek giyim eşyası; kâğıt; karton kutu; çeşitli makineler; deri ve plastik eşya. Şehir yakınında ortak bir Leominster - Fitehburg havaalanı, bir hastahane, bir rekreasyon merkezi, bir umumî kitaplık vardır. Bu kitaplıkta, Leominster Tarih derneği, şehre ilk yerleşenlerin kullandıkları âletleri ve okudukları kitapları sergilemektedir. 10 Temmuz 1873'te çıkan bir yangınla, 21 eylül 1938 kasırgasından büyük zarar gören Leominster, 1740'a kadar Lancester'in bir bölümüydü. 1915'te şehir olarak birliğe katıldı. (M)

LEON, İspanya'da şehir, il idare merkezi, Rio Bernesga kıyısında; 83 800 nüf. Dokuma sanayii. Romalılar zamanında kurulan şehir, eski surlarının bir kısmını ve Ortaçağ ve Rönesans'tan kalma birçok anıtı muhafaza eder. Eski bir manastır olan San İsidoro kilisesi, XI. ve XII. yy.dan kalmadır: oymalı cephe kapıları ve freskleri, İspanya'da roman sanatının başlıca örneklerindendir; avlu dehlizi klasik üslûptadır; kutsal eşya kısmında mücevherler ve çok önemli resimli elyazmaları vardır. 1205'e doğr. Reims katedralinin planına göre yapılmağa başlanan, XIV. ve XV. yy.da inşasına devam edilen Santa Maria de Regla katedralinde çok güzel vitraylar vardır. San Marcos kilisesi (bugün eyalet müzesi), XVI. yy.da Juan de Badajoz tarafından yeniden yapılmıştır. Şehirde ayrıca saraylar, derebeyi konakları ve XVI. yy.ın sonundan kalma bir belediye sarayı vardır. — *Leon ili*, 591 200 nüf. Leon, Salamanca ve Zamora illerini içine alan *Leon bölgesi*, 1 291 500 nüf. Batıda Ponferrada bölgesi veya Bierzo, çeşitli tarım yapılan toprakları ve üzüm bağlarıyle Galicia'yı andırır. Kuzeyde, Cantabria sıradağlarında birçok maden kömürü yatağı (La Robla) vardır. Ortada ve Güneyde, Castilla-la Vieja havzasının bir parçası olan ovada, tahıl (buğday, arpa) yetiştirilir.

— Tar. Şehir, Roma devrinde VII. lejyon (*legio septima gemina*) ordugâhının yerinde imparator Galba tarafından kuruldu (M.S. 68). 540'a doğru Gotların eline geçen, 717'de Mağriplılar tarafından alınan Leon, VIII. yy.da İspanyollar tarafından yeniden fethedildi; bir süre sultan El-Mansur'un işgali altında kaldıktan sonra (988), üç yüz yıl boyunca Leon krallığının başkenti oldu. 1012-1288 Arası Leon'da birçok din meclisi toplandı.

LEO X kardinaller ile, Raffaellonun eseri,
Pitti sarayı, Floransa

— Leng. *Leon lehçesi,* Finistère'in (Leon ülkesi) kuzeyinde konuşulan başlıca dört Breton lehçesinden biridir. Ayrıca Leon, Zamora ve Santander bölgesinde konuşulan dile de leon lehçesi adı verilir. Asturia ve leon lehçeleri, batıdaki castilla lehçesi, doğudaki Navarra ve Aragon öbeği ile batı romania dilleri arasında ortak fonetik özellikler vardır; bu lehçelerin başlangıçta kesiksiz olan konuşulma alanı, cantabria lehçesi güneye doğru yayılarak castilla dilini meydana getirdikten sonra iki parçaya bölündü. Meselâ leon lehçesindeki *fueya, fuetsa*'ya karşılık aragon lehçesinde *fuella*, castilla lehçesinde *hoja* kelimelerine rastlanır. Leon ve aragon lehçesindeki *Castiello* castilla lehçesindeki *Castillo*'yu karşılar; leon ve aragon lehçesindeki *farina*, castilla lehçesinde *harina* olmuştur; leon ve aragon lehçesindeki *feito, jeto*, castilla lehçesindeki *lecho*'nun karşılığıdır.
Leon lehçeleri, Asturia'da (Santander'in batısı, Leon ve özellikle Zamora) hâlâ konuşulur; bu lehçeler, Ortaçağda Estremadura'ya kadar uzanıyordu. Ayırıcı özellikleri; kelime sonundaki [*e*] ve [*o*]nun önceki ünlünün bükününü önleyebilecek şekilde kapalılaşması (*perra: pirru; santa: sentu*); [*-mb-*] ve [*f-*]'nin muhafaza edilmesi (*lamber*); [*l*]'nin damaksılaşması (*lluna, chuna*). [L]

LEON, Meksika'da (Guanajuato eyaleti) şehir, Rio Turbio kıyısında, verimli bir ovada; 323 600 nüf. Ticaret merkezi. Küçük sanayi: çanak çömlek yapımı; çimento fabrikası; ayakkabıcılık; mücevhercilik; altın ve gümüş işleri. (L)

LEON, Nikaragua'da şehir, cumhuriyetin eski başkenti, idare bölgesi merkezi, Managua gölünün kuzeybatısında; 61 600 nüf. Üniversite. Bu eski şehirde sömürge devrinden kalma kiliseler vardır. Çeşitli sanayi tesisleri. — *Leon idare bölgesi,* 148 600 nüf. (L)

LEON (Paul), fransız sanat yazarı ve yöneticisi (Rueil, Seine-et-Oise 1874 - Chantilly 1962). 1894'te École Normale Supérieure'de öğrenciyken burslu olarak Berlin'e gönderildi; 1903'te Chaptal kolejine öğretmen oldu; 1905'te Dujardin-Beaumetz ile birlikte Güzel Sanatlar Devlet sekreterliği yardımcılığına tayin edildi ve bu bölümün şefi oldu. Ondan sonra sırasıyle Mimarlık servisi yönetmeni, Güzel Sanatlar bölümü yönetmeni ve genel yönetmen oldu. Başlıca eserleri: *Les Monuments Historiques, Conservation, Restauration* (Tarihî Anıtlar,

Foto. LAROUSSE

Korunması ve Onarımı) [1917]; *L'Art Roman* (Roman Mimarî Sanatı) [1917]; *La Guerre et L'Architecture* (Savaş ve Mimarlık) [1918]; *L'Art Gothique* (Gotik Sanatı) [1920]; *L'Art Français, Esquisses et Portraits* (Fransız Sanatı, Eskizler ve Portreler) [1933]; *Eaux et Fontaines de Paris* (Paris'in Suları ve Çeşmeleri) [1946]. (L)

LEON I, Doğu Roma imparatoru (457-474). Halktan biri olduğu halde, got milislerinin başı, nüfuzlu bakan Aspar'ın sayesinde tahta çıktı, fakat idare yine Aspar'ın elindeydi. İmparator Leon, Khalkedon konsilinin kararlarını onayladı (monofizit patrikin İskenderiye'de tutuklanması, 460), Ostrogotlarla kısa süren bir savaşa girişti (461) ve Geiserich ile arası iyi olmayan Anthemics'u Batı Roma imparatoru yaparak (nisan 467) Geiserich'e karşı savaş açtı, fakat büyük bir yenilgiye uğradı (468). Oğlunu tahta çıkarmayı tasarlayan Aspar'ın üzerine, para ile tutulmuş İsauria'lı askerleri (başları Zenon idi) göndererek taraftarlarıyle birlikte kılıçtan geçirtti; bu olay İsauria'lılar ile Ostrogotlar arasında iç savaşa yolaçtı. İstanbul patriğinin elinden taç giymiş ilk imparator olan Leon I, hükümdarın tanrısal bir nitelik taşıdığını ve imparatorluğun doğululaştırılması gerektiğini savundu. (L)

LEON II, Doğu imparatoru (ocak-kasım 474), Leon I'in torunu, babası Zenon'un vesayeti altında birkaç ay saltanat sürdü. (L)

LEON III İsauria'lı (Germenikia, Kommagene 675'e doğr. - öl. 741), Doğu Roma imparatoru (717-741). Anadoluluların kumandanıydı. İstanbul'a girdi, umumun tasvibiyle kendini imparator ilân etti. İmparatorluğu düzene soktu, Arapların tehdidinden (İstanbul'un kuşatılması [ağustos 718] ve Akroinon zaferi [739]) ve bulgar tehlikesinden (Terbel Han ile anlaşma) kurtardı. Sicilya (718) ve Selânik'teki (720) ayaklanmaları bastırdı, oğlunu iktidara ortak etti (25 mart 720), askerî, malî ve adlî yönetimi düzenledi. Bununla beraber dinî reform teşebbüsü (kiliselerdeki aziz resimlerinin yasaklanması [726 ve 730 fermanları] ve *Ekloga* [740] çok daha sonraları Roma ile ilişkilerin kesilmesi ve İtalya'nın kaybı ile sonuçlanacak ciddî karışıklıklara (tasvirler* kavgası) yolaçtı. (L)

LEON IV Khazaros (750-780), Doğu Roma imparatoru (775-780). Konstantinos V'in oğlu, babasının siyasetini sürdürdü; Bulgarları idare etti (Teterik Hanın vaftizi, 777), Arapları yendi (Suriye [778] ve Anadolu [779] seferleri). İkona düşmanıydı, önce ihtiyatlı davrandı, kardeşlerinin aleyhte faaliyetlerini önledi, onları sürgüne yolladı. Saltanatının son zamanlarında zulmünü artırdı. (L)

LEON V Ermeni, Doğu Roma imparatoru (813-820). Değerli bir askerdi. Bir askerî darbeyle tahta çıktı. İstanbul'u bulgar taarruzlarına karşı korudu (813) ve bir dış tehlikeden kurtardı (Mesembria [bugün Nesabar] zaferi, 817), ikona düşmanlığını ortaya koydu, patrik Nikephoros'u görevinden aldı (815) ve 815 Konsiline 735 Konsilinin kararlarını doğrulattı. Böylece yeni bir tasvirler kavgasına (815-842) yolaçtı; bu kavgada kilise, devlet gücünü bastırmağa çalıştı. Leon V, Kekeme Mikhael'in düzenlediği bir komploda öldü (noel 820). [L]

LEON VI Akıllı veya **Filozof** (866-912), Doğu Roma imparatoru (886-912). Bulgarlara karşı giriştiği savaşta Bulgarophygos'ta (Babaeski) bozguna uğradı (893). 907'de Sicilya'yı kaybetti, fakat Roma'ya yaklaşmayı denedi (900) ve devlet idaresini merkezîleştirdi (senato ve patriğin vesayet altına alınması). Art arda dört kere evlenmesi karışıklıklara yolaçtı. Basileios'un başladığı *Basilikler**'i yayımladı (887-893). [L]

LEON Afrikalı, arap coğrafyacısı (Gırnata 1483'e doğr. - Tunus 1554'ten sonra). Afrika ve Asya'nın bir bölümünü gezdikten sonra EL HASAN İBNİ MUHAMMED EL FASÎ (gerçek adı); 1517'de hıristiyan korsanları tarafından yakalandı. Roma'da hıristiyan oldu ve Joannes LEO DE MEDİCİS adıyle arapça dersleri verdi. Önce arapça, sonra italyanca önemli bir eser hazırladı: *Vasf-ı Afrikıye* (Afrika'nın Tasviri) [1550]. (L)

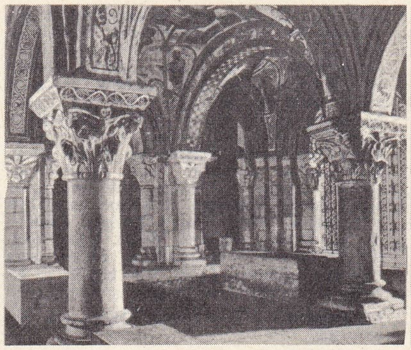

katedral

LEON

San İsidoro kilisesi «kralların Panteonu»

LEONAR Castilla'lı, Ponthieu ve Montreuil kontesi (öl. Harby, Nottinghamshire 1290). Castilla ve Leon kralı Aziz Fernando III'ün kızı. 1279'da miras yoluyle Ponthieu'ye elkoydu (1286), fakat Fransa krallığına bağlanan Montreuil'den vaz geçmek zorunda kaldı. (L)

LÉONARD (Nicolas Germain), fransız şairi (Basse-Terre, Guadeloupe 1744-Nantes 1793). Genç yaşta Fransa'ya giderek öğrenim yaptı. İlk eseri *İdylles Morales*'de (Manevî Sevgiler) [1766] Gessner'in etkisi görülür. *Lettres de Deux Amants Habitant Lyon* (Lyond'a Yaşayan İki Sevgilinin Mektupları) [1783] adlı duygulu bir roman yazdı; Richardson'u örnek alan bu eserde, şairin toplumsal önyargılar yüzünden ayrılmak zorunda kaldığı bir kızın ölümü karşısında duyduğu derin acının izlerine rastlanır; hâkim yardımcı olarak Guadeloupe'a giden Leonard, 1787'de Fransa'ya döndü ve adaya dönerken öldü. Başlıca eserleri: *Alexis* adlı bir köy romanı, *Essai de Littérature* (Edebiyat Denemesi) [1769]; *La Nouvelle Clémentine* (Yeni Clémentine) [1174] otobiyografik roman; *Les Saisons* (Mevsimler) [1787, şiir]. Yunan latin şairlerini ve Goldsmith'i taklit etmekle birlikte Léonard, romantizm öncesinin en başarılı duygu şiirlerini yazmıştır. (L)

LEONARD (William Ellery), amerikalı şair (Plainfield, New Jersey 1876 - Madison, Wisconsin 1944). Klasik tarzda duygulu şiirler yazdı. Başlıca eserleri: *The Vaunt of Man* (İnsanın Övünmesi) [1912]; *Tutankhamon* (1924); *Two Lives* (İki Hayat) [1925]; *A Son of Earth* (Toprağın Bir Oğlu) [1928]. (L)

LEONARDO da Pisa (Leonardo FİBONACCİ, — denir), italyan matematikçisi (Pisa 1175'e doğr.-öl. 1240'tan sonra). Yaptığı geziler sırasında Araplardan matematiği iyice öğrenerek, *Liber Abbaci* adlı kitabıyle (1202'ye doğr.) bu bilgileri hıristiyan dünyasında yaymağa çalıştı. Kitabında, Arapların sayılama sisteminin yanı sıra kullandıkları cebirsel metotları açıkladı ve bu metotların çeşitli problemlere uygulanışını gösterdi. Gerçekten de «arap rakamları»nın batı dünyasında kullanılmağa başlanması bu eser sayesinde oldu. 1220'de, trigonometrinin temel bilgilerini veren *Practica Geometria*'yı ve 1225'te imparator Friedrich II'ye ithaf edilen *Liber Quadratorum*'u yazdı. Eserlerinde, sonradan *Fibonacci dizisi* diye anılan sayılar dizisini inceler: 0, 1, 1, 2, 3, 5, 8, 13, 21, 34...; bu dizide her terim kendinden hemen önceki iki terimin toplamına eşittir. Birçok özelliği olan bu dizinin uygulaması, sayılar teorisinde yer alır. (L)

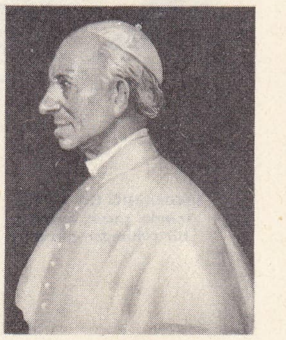

LEO XIII
F. von Lenbach'ın eseri
Münih pinakotek'i

LEONARDO DA VİNCİ, italyan ressamı, heykeltıraşı, mühendisi, mimarı ve bilgini (Vinci, Floransa yakınları 1452-Cloux şatosu [bugün Clos-Lucé], Amboise yakınları 1519). Floransa senyörlüğünün noteri olan Sen Piero'nun evlilik dışı oğlu. 1469'da Verrocchio'nun yanında heykel ve resim sanatını öğrendi. 1472'de floransalı ressamlar kütüğüne kaydedildi. 1481'in sonlarına veya 1482'nin başlarına kadar Floransa'da yaşadı. Bu dönemde yaptığı resimlerden *Tebşir* (Uffizi) ve *Ginevra Benci'nin Portresi*, floransa estetik ve inceliğinin genç sanatçıyı ne kadar etkilemiş olduğunu gösterir. Scopeto rahiplerinin ısmarladığı ve Milano'ya giderken bitirmeden bıraktığı *Müneccim Kralların Secdesi*'nde, Leonardo, devrin sanat meselelerine kendi açısından çözümler; *sfumato** ile sert çevre çizgileri ve plastik hacimler daha anlamlı, daha şiir dolu yeni bir gerçeklik içinde erir, insan yüzleri daha anlamlı olmağa başlar.

Leonardo 1482'de Milano'ya, Ludovico il Moro'nun sarayına gitti; askerî mühendis, mimar, resam ve heykeltıraş olarak onun yanında çalıştı. Dük, şölenleri düzenleme görevini de Leonardo'ya verdi; ayrıca, babası Francesco Sforza'nın at üstünde çok büyük (yaklaşık olarak 8 m yükseklikte) bir heykelini yapmasını istedi. Vinci, bu heykel üstünde on altı yıldan fazla çalıştı, fakat heykelin madene dökümü hiçbir zaman gerçekleştirilmedi. Leonardo mimarlık meselelerine de el attı ve Milano ile Pavia katedrallerinin inşaatıyle ilgili tartışmalara katıldı. Bir yandan da resim konusundaki araştırmalarını sürdürüyordu. *Kayalıklar Bakiresi* (1483) adlı eserinde,

LEOKHARES
«Knitos Demeter'i»
British museum,
Londra

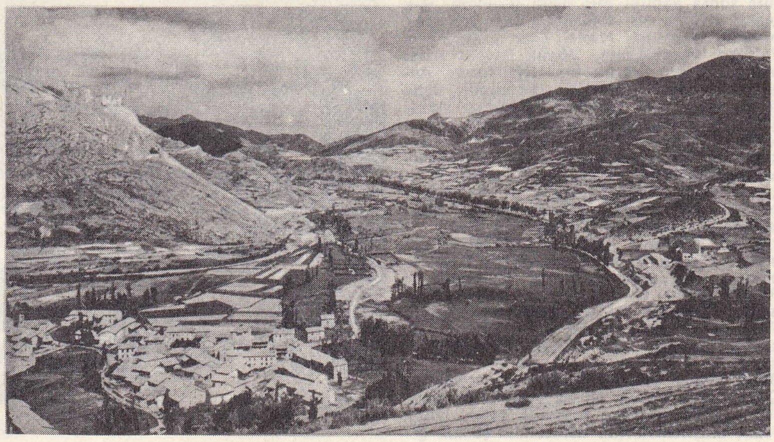

LEON
Riano'da Esia vâdisi

Foto. Giraudon, İspanya Turizm bürosu (LAROUSSE)

LEONARDO DA VİNCİ
içinde çocuk bulunan bir rahimden görünüş

dağınık ışıkla konunun biçimini değiştirmeyi başarmıştı; bu, Leonardo'nun en çok üstünde durduğu konulardan biriydi. 1499'da Santa Maria delle Grazie'nin yemekhanesi için, en ünlü eserlerinden biri olan *Son Akşam Yemeği*'ni çizdi; bu tabloda, çok katı ve simetrik bir düzen içinde çok şiddetli bir heyecan havası eser.

Bütün bu çalışmaların yanı sıra Leonardo, doktrinini nazarî temeller üstüne oturtmak için yoğun bir araştırma ve öğrenme çabasındaydı. Perspektif, anatomi ve mekanikle ilgili incelemelerinin bir bir yayımlanmasını istiyordu, fakat bu isteği bir türlü gerçekleşmedi. Elyazmalarının yayımlanmasına kadar bütün eserleri gizli kaldı. Yalnız *Trattato della Pittura* (Resim Üstüne İnceleme) adlı kitabı 1651'de yayımlanabildi. Leonardo, Yer ve Gök'ü, Güneş'ten yayılan ışıkla hayat kazanan ve elemanlarının bitmeyen savaşıyle çalkalanan bir evren içinde birleştiren bir kozmoloji tasarlamıştı.

1499'da Milano dukalığı düştüğü zaman Leonardo bütün İtalya'ya adını duyurmuştu. Milano'dan ayrılarak Mantova'ya gitti, orada İsabella d'Este'nin portresini yaptı, sonra yeniden Floransa'ya döndü. Buradaki hayatı, Leonardo'nun sanatında yeni bir dönemin başlangıç noktası oldu. Bu dönemde geniş yankı uyandıran eserler verdi: *Azize Anna*'nın resim taslağı (Londra, Royal academy) ve ondan kısa bir süre sonra yaptığı asıl tablo (Louvre), ışık-gölge oyunlarıyle sağlanmış titiz bir renk birliğini yansıtan *Mona Lisa* portresi ve Palazzo Vecchio'nun, Büyük Meclis salonunu süsleyen, yarım bıraktığı fresk: *Anghiari Savaşı* (1503-1505). Leonardo daha sonra *Bacchus*'ü (Louvre), *Leda*'yı (1504-1508) ve Louis XII tarafından ısmarlanan (1505-1512'ye doğr.) iki *Madonna*'yı (bugün kayıptır) yaptı. Bu arada mimarlık işleriyle görevlendirildi, fakat Arno nehrinin akış yönünü değiştirmek için tasarladığı planlar başarısızlığa uğradı. Daha sonra Milano'ya döndü ve Trivulce'nin mezarı için bir atlı anıt yaptı (1511-1512). Milano'da, sanatçıyle birlikte çalışma fırsatını bulan öğrencileri arasında Ambrogio di Predis, Luini ve Solario sayılabilir. Leonardo Roma'da iki yıl kaldıktan sonra Fransa'ya gitti (1515); orada daha çok krallık şatoları için mimarî araştırmaları yaptı.

Bütün sanat dallarında XV. yy. Floransa Quattrocento'sunun bütün amaçlarını tevarüs eden Leonardo, yaşadığı çağın bütün sanat araştırmalarına dâhice bir çözüm getirdi: resimde ışık-gölge oyunlarının ve büyük bir ustalıkla işlenmiş renk bütünlüğünün hâkimiyeti, heykel ve mimarîde ifade kaygısının yeni bir hamle yapması. Desenlerinde bazen bilimsel bir kesinlik, bazen de eşi görülmedik bir hayal gücü ağır basar. Şaşılacak kadar çeşitli konuları işleyen ve genellikle edebî eser niteliği taşıyan çok sayıdaki yazılarının büyük bir kısmı günümüze kadar gelmiştir; buna karşılık desenleri sanatçının ilgisizliği ve mirasçılarının ihmali yüzünden kaybolmuş veya hırpalanmıştır. XVI. yy.dan itibaren Leonardo bir çeşit «sihirbaz» olarak kabul edildi; kaybolmuş veya bitmemiş bunca esere rağmen, sanatının değeri çok büyük ve kişiliği şaşılacak derecede ilgi çekicidir. (L)

LEONARDO DE ARGENSOLA. Bk. ARGENSOLA.

LEONARDOS, yunan bilgini (öl. Sakız 1482). Genç yaşta rahip oldu. İlâhiyat öğrenimi yapmak için Padova'ya gitti. Öğrenimini bitirince aynı üniversitede öğretim üyesi oldu. Floransa'da Roma ve Bizans kiliselerinin birleşmesi için alınan kararı gerçekleştirmek üzere, 1452'de İstanbul'a gitti. (İstanbul'un fethi sırasında İstanbul'daydı.) Eserleri: *Historia Constantinopolis a Turco Expugnata* (Türklerin İstanbul'u Fethi), *De Lesbo a Turcis Capta Epistola Pio Papae II Missa* (Papa Pius II'ye, Türkler Tarafından Alınan Lesbos [Midilli] Üstüne Gönderilen Mektup). [L]

LEONAR Provence'lı (1222-1291), Provence kontu Barcelona'lı Ramon-Berenguer IV ile Savoia'lı Beatriz'in ikinci kızı. İngiltere kralı Henry III ile evlendi (1236). Ana ve babası gibi onun da Provence dili ile yazılmış bazı kahramanlık şiirlerinin yazarı olduğu sanılır. (L)

Leonberg köpeği, iri yapılı alman köpek ırkı. (Württemberg'de *Leonberg* adında bir köpek yetiştiricisinin ternöv, senbernar ve çoban köpeklerini çaprazlama yoluyle bu ırkı elde ettiği sanılmaktadır. Sadık, akıllı bir köpektir: bekçi köpeği olarak kullanılabileceği gibi çeki ve yük taşıma işlerine de yarar. (L)

LEON bölgesi, Fransa'da Bretagne'ın kuzeybatısında (Finistère) bölge; doğuda Morlaix ırmağı, batıda Brest geçidi arasında. Zengin bir tarım bölgesi (çeşitli tarım ve hayvan yetiştiriciliği) olan Leon'un bazı kesimlerinde (Roscoff, Saint-Pol-de-Léon) sebze de (karnabahar, soğan, patates v.b.) yetiştirilir. Lannilis'i Landerneau'ya bağlayan çizginin batısındaki *Aşağı Leon,* bölgenin batı ucudur; *Yukarı Leon* doğudadır. (L)

LEON Byzantion'lu, yunan tarihçisi (M. Ö. IV. yy.). Makedonyalı Philippos ve İskender'in çağdaşı olan Leon, *Philippos Saltanatı Tarihi* adlı, bugün kaybolmuş olan eserin yazarıdır. (L)

LEONCAVALLO (Ruggero), italyan bestecisi (Napoli 1858 - Montecatini, Floransa yakını 1919). Öğrenimini tamamladıktan sonra opera müziği bestelemeğe başladı. İlk operası (A.de Vigny'den *Chatterton*) temsil edilmedi. Fransa, Mısır ve İngiltere'ye gitti. Bu ülkelerde çok zor şartlar altında yaşadı. En önemli operası *Palyaço*'dur (Pagliacci) [Milano, 1892]. Çok başarılı bir eser olan bu opera italyan müzik verismo'sunun en güzel örneğidir. Bunu *La Boheme* (1897); *Zaza* (1900); *Rolando di Berlino* (Berlinli Rolando) [1904]; *Maja* (1910) takip etti. Dram sezgisinin sağlamlığına karşılık, kolay ve bazen bayağılığa kaçan etkileme yollarına başvurur. (L)

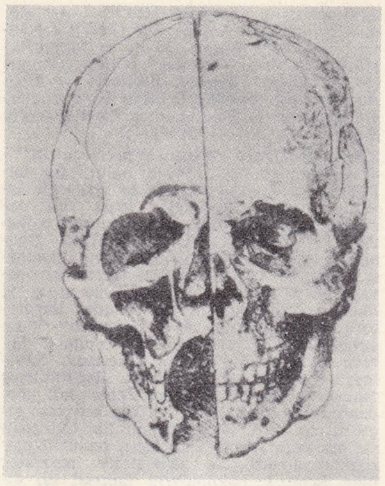

LEONARDO DA VİNCİ
«Kuru Kafa», kafanın sağ yarısında çene ve alın sinüsleri açıkça görülmektedir

LEON Diyakos, X. yy.ın ikinci yarısında yaşamış bizanslı tarihçi; 959 ile 973 arası İmparatorluk tarihi açısından değerlidir. (L)

LEONFORTE, İtalya'da komün, Sicilya'da (Enna ili), Dittaino yakınında; 17 900 nüf. Kükürt ocakları. (L)

LEON Gramerci, XI. yy. başlarında yaşamış bizanslı tarihçi, başlangıçtan 948'e kadar gelen çağı kapsayan ve pek önemli olmayan bir kronik'in yazarı. (L)

LEON HANCIYAN, ermeni asıllı türk bestecisi (İstanbul 1857 ? - ay.y. 1947). Hayatı hakkında fazla bilgi yoktur. Daha çok hanende olarak tanındı. Dârülelhanda çalıştı. Bakırköy Akıl hastahanesinde öldü.

LEONARDO DA VİNCİ: «Manzara» (1473), desen, Uffizi galerisi, Floransa

Foto. Dizionario Enciclopedico Italiano

LEONARDO DA VİNCİ
«Müjde», Louvre müzesi, Paris
«Müneccim Kralların Tapınması», (detay), Uffizi, Floransa

kendi portresi
Kraliyet kütüphanesi, Windsor şatosu

Elde bulunan 20 kadar eseri arasında, bir suzinak peşrev, 3 saz semaisiyle çeşitli makamlarda şarkılar vardır. Ayrıca Musahipzade Celâl'in *İstanbul Efendisi* adlı operetinin müziğini, eski eserlerden parçalar alarak besteledi. (M)

LEONHARD (Karl Cäsar VON), alman mineraloğu ve jeoloğu (Rumpenheim, Hanau yakınları 1779-Heidelberg 1862). 1818'de Heidelberg üniversitesinde profesör oldu; *Charakteristik der Felsarten* (Kaya Türlerinin Özellikleri) [1824] adlı önemli eserini yazdı ve 1829'a kadar *Taschenbuch für Minaralogie*'yi (Mineraloji Cep Kitabı) yayımladı. (L)

LEONHARD (Rudolf LEWYSOHN, — denir), alman yazarı (Lissa, Poznan eyaleti 1889 - Berlin 1953). Anlatımcı okula bağlı, devrimi ve evrensel barışı öven bir şairdir. Şiir kitaplarının başlıcaları: *Katilinarische Pilgerschaft* (1919); *Die Insel* (Ada 1923); *Das Chaos* (Kaos, 1923). Ayrıca *Beate und der Grosse Pan* (Beata ve Büyük Pan, 1918) adlı bir roman yayımladı ve Anatole France'dan tercümeler yaptı. 1927'de Fransa'ya göç eden Leonhard, ancak İkinci Dünya savaşından sonra Alman Demokratik cumhuriyetine döndü. (L)

LEONİ (Giacomo), italyan mimarı (Venedik 1686 - Londra 1746). Almanya'da seçici prense bağlı olarak çalıştı. İngiltere'ye göç etti. L.B. Alberti'nin *De Re Aedificatoria* (Mimarlık Üstüne) adlı eserini türcüme etti (1726). Londra'daki Queensberry House'ın ön cephesini yaptı. Sanıldığına göre lord Bingley'in Braham'deki (Yorkshire) evi de Leoni'nin eseridir. (M)

LEONİ (Leone), italyan mimarı, heykeltıraşı ve madalyacısı (Menaggio, Como yakınları 1509'a doğr.-Milano 1590). Önce madalya gravürcüsü olarak dikkati çekti; sonra Milano katedralinde, Michelangelo'nun desenlerinden yararlanarak Giacoma di Medici'nin mezarını yaptı (1560-1562). Vincenzo Gonzaga'nın ilkçağ savaşçısı (Sabbionetta) kılığındaki heykeli, Karl V'in Madrid'deki zırhlı heykeli, Francesco Gonzaga'nın 1594'te Guastalla'da dikilen anıtı da tunç heykeller ve anıtsal portreler ustası Leoni'nin eserleridir. Ayrıca bir Karl V madalyonu yapmış ve arka yüzüne *Devlere Yıldırım Saçan Jüpiter*'i işlemiştir. — Oğlu POMPEO (Pavia 1533'e doğr. - Madrid 1608), Felipe II'nin Escorial'daki mezarını heykellerle süsledi. (L)

LEONİ (Leone), italyan bestecisi (Vicenzo XVI. yy.ın ikinci yarısı). Kilisede müzik yöneticiliği yaptı; zamanında çok sevilen din dışı ve kutsal müzik besteledi. Yayımlanan başlıca eserleri: beş kitap halinde 5 sesli madrigaller (1588-1602), bir ciltlik 5 sesli *Madrigali Spirituali* (1596); bir ciltlik 6 sesli motetler (1603); bir ciltlik 8 sesli motetler (1608); dört ciltlik *Sacri Fiori*; 2-4 sesli, 1-4 sesli ve 1-3 sesli org eşliğinde motetler (1606-1622); bir ciltlik 8 sesli mezmurlar (1613); 4 ses ve 6 çalgı için on bölümlük motetlerden kurulu *Aurea Corona İngemmata d'Armonici Concerti* (1615). [L]

LEONİ (Raul), venezuelalı avukat ve siyaset adamı (Upata, Bolivar 1905). 1928'den 1936'ya ve 1937'den 1938'e kadar sürgünde yaşadı. R. Betancourt'un çalışma bakanı (1945-1948); 1949'dan 1958'e kadar yeniden sürgüne gönderildi; sonradan milletvekili, meclis başkanı ve cumhurbaşkanı oldu (1964-1969). [L]

LEONİDAS I (öl. Thermopylai, M.Ö. 480), Agis'ler ailesinden Isparta kralı (490-480). Kardeşi Kleomenes'ten sonra tahta geçti; Kserkses'in istilâsı sırasında, yunan askerleri ve 300 kişilik zayıf ısparta kıtalarıyle Thermopylai geçidini korudu. (L)

LEONİDAS II (M.Ö. 315-236'ya doğr.), Agis'ler ailesinden Isparta kralı (247-236'ya doğr.). Gençliğini Seleukos I'in sarayında geçirdi ve suriyeli bir kadınla evlendi. Kral olunca tutucu bir baskı kurdu ve yurttaşlar arasında eşitlik kurmak isteyen Agis IV'e karşı çıktı. Agis onu tahttan indirerek sürgüne gönderdi ve yerine Kleombrotos'u geçirdi (242). Fakat Leonidas 240'ta yeniden iktidarı ele geçirdi ve Agis'i ölüme mahkûm etti. (L)

LEONİDAS Tarentum'lu, yunan şairi (M. Ö. III. yy.), Theokritos'un çağdaşıydı, onu bazen taklit etti. Hemen tümü *Anthologia*'da bulunan yüz kadar epigramı vardır. Leonidas halktan kişileri konuşturur; kullandığı halk dili şiirinin inceliğini gölgelemez. (L)

Leonidas Thermopylai'de, Louis David'in tarihî kompozisyonu (1814; 3 92 m × 5 33 m; Louvre müzesi). [L]

LEONİN, XII. yy. ortalarında, Notre-Dame de Paris okulunun en ünlü bestecilerinden. Coussemaker, eserlerinde Leonin'i *optimus organista* (en büyük orgcu) olarak tanıtır ve bestecinin dinî âyinler ile ilâhiler için yazılmış büyük bir org kitabından söz eder. (L)

Leonino sitesi, Roma'da yapılar topluluğu (San Pietro, Vaticano v.b.); papa Leo IV, Lothar'ın yardımıyle bu siteyi duvarla çevirtti. (L)

LEONİT i. (alm. mühendisi *Leo* Strippelmann'ın adından, fr. *léonite*). Miner. Hidratlı tabiî sodyum ve magnezyum sülfat. (L)

LEONİT i. (fr. *léonides*'den). Astron. Aslan takımyıldızı içindeki bir noktadan yayılmış gibi görünen akanyıldız akını.

Leonit akını her yıl 11 kasımdan 13 kasıma kadar geceleri gözlenebilir. Bazı devrelerde bu göktaşları çok sayıda akar; bu olaya *sağnak* denir. Sağnaklar özellikle 1799, 1833, 1866 yıllarında belirgin bir şekilde görüldü. Bu yüzden bu cisimciklerin Güneş çevresinde belli bir yörüngeye uyarak döndüğü ve her otuz üç yılda bir ortaya çıkan yoğunlaşma anlarında Yer yörüngesinden geçtiği kanaatına varıldı; buna dayanılarak da yörüngelerinin büyük ekseni hesaplandı. 1866 Yılında Leverrier tarafından yapılan bu hesap, 1865 yılında bulunan bir kuyrukluyıldızın aynı yörüngeyi takip ettiğini ortaya çıkardı. Bunun sonucunda bu göktaşı akınının bir kuyrukluyıldızın parçalanmasından doğan kalıntılar olabileceği görüşü öne sürüldü. (L)

LEON krallığı, İber yarımadasında XI.-XIII. yy. arasında krallık. Alfonso III'ün ikinci oğlu Ordono II (914-924) başkentini Oviedo'dan Leon'a nakledince, önce *Asturias,* sonra *Oviedo* krallığı adlarını taşıyan krallığı, Leon krallığı adını aldı. Zamora ve Salamanca bölgelerini içine alan Leon krallığı, XI. yy.a kadar yaşadı: Navarra kralı büyük Sancho III, Leon'un son kralı olan Bermuda III'ün (1027-1037) kızkardeşi ve vârisi dona Sancho'yu 1033'te, ikinci oğlu Ferdinando I ile evlenmeğe zorladı; Ferdinando I, Castilla ve Leon kralı oldu (1037-1065). Bu iki devlet, 1230'da kral Fernando III tarafından kesinlikle birleştirilinceye kadar birçok defa (özellikle 1157-1230 arası) ayrıldı. (L)

LEON - LEAL (Simon DE), ispanyol ressamı (Madrid 1610 - ay.y. 1687). Başlıca eserleri, Van Dyck'ın etkisi altında yapmış olduğu, İsa'nın çocukluğunun hikâyesini tasvir eden 21 tablodur (Madrid Cizvit manastırının kubbesi). [L]

LEONNATOS, İskender'in emir subayı (M. Ö. 358-322'ye doğr.). Çeşitli siyasî ve askerî görevlerle İskender tarafından Asya ve Mısır'a gönderildi. Kralın ölümünden sonra, Roksane'den doğacak çocuğun vasisi ve Hellespontos Frigya'sının satrapı oldu. Lamia savaşı sırasında, Tesalya'da Yunanlılara yenilerek öldürüldü. (L)

Leon okulu veya **Castilla - Leon okulu,** ispanyol okulunda, mimarîde vizigotlara has nal biçimi kemerler, minyatür sanatında ise canlı renkler kullanmakla nitelenen grup. (L)

LEONOR, Castilla hanedanından Soylu Alfonso VIII'in yedinci kızı (öl. 1276). 1221'de Aragon kralı Fatih Jaime I ile evlendi, ondan, Alfonso adını verdiği bir oğlu oldu. Lerida konsili (1229), kralın isteği üzerine yakın akrabalık (dinî kanunlara göre 4. derece) sebebiyle bu evliliği feshetti, fakat çocuk meşru sayıldı. (L)

LEONARDO DA VİNCİ
kendi portresi
Kraliyet kitaplığı,
Torino

Foto. X, Windsor şatosu, Anderson-Giraudon (LAROUSSE) ; Encyclopedia Americana

Raul LEONİ

LEONİDAS I
Isparta müzesi, Yunanistan

«Leonidas Thermopylai'de»
David'in eseri
Louvre müzesi, Paris

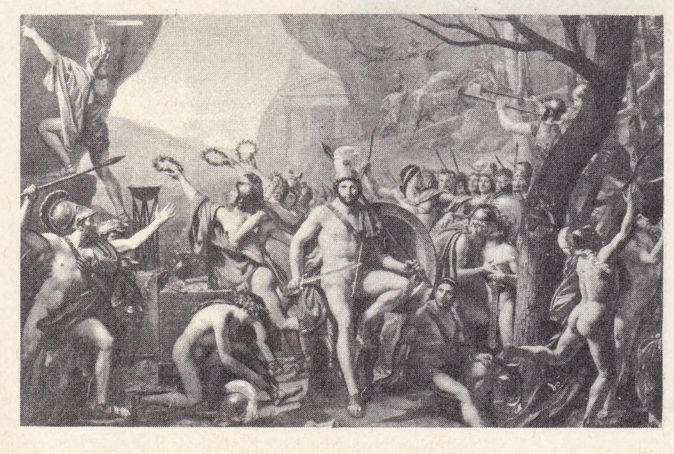

LEONOR Aragon'lu, Aragon prensesi, portekiz kraliçesi (öl. Toledo 1445). Kral Fernando I'in en küçük kızı. 1428'de müstakbel kral portekizli Eduardo ile evlendi. Kocası ölünce Cortes üyeleri, Eduardo'nun karısı lehindeki vasiyetine rağmen naipliği kardeşi Coimbra dükü Pedro I'e verdiler. İktidardan ayrılmak istemeyen Leonor ancak halkın isyanı ve zoruyle tahttan uzaklaştırılabildi. Tahtını kaybedince Castilla'ya kaçtı. (L)

LEONOR Aragon'lu, Navarra kraliçesi (1420 - Tudela 1479). Aragon kralı Juan II ile Navarra kraliçesi Evreux'lü Bianca'nın küçük kızı. 1436'da Foix kontu Gaston IV ile evlendi. Juan II, karısının ölümünden sonra Navarra tahtını hakkı olmadığı halde bırakmadı. Oğlu Viana prensi Carlos ve büyük kızı Bianca'yı tahttaki haklarından mahrum etti (1457), Navarra tahtını Leonar'a verdi. Leonor, Navarra'yı babasının dilediği şekilde yönetti (1466-1479). Fakat kraliçeliği ancak Juan II'nin ölümünden sonra, 1479'da ilân edildi. Kendisi de bir ay sonra öldü (şubat). [L]

LEONOR Castilla'lı, Castilla prensesi (1350 - Pamplona 1416), kral Muhteşem Enrique II'nin kızı. 1375'te, daha sonra Navarra kralı Soylu Carlos III ile evlendi. Tahta çıkmasından az önce (1387) kocasından ayrıldı, Castilla kralı Enrique III'e esir düştü, o da Leonor'ı kocasına yolladı (1395). [L]

Leonore, Beethoven'ın *Fidelio* operası uvertürlerine konulan ad. Operanın temaları kullanılarak, do majör tonunda yazılmıştır. Leonore, operanın kadın kahramanıdır, erkek kıyafetine girince adı Fidelio olur. Konserlerde sık sık veya Fidelio'nun ikinci perdesine giriş olarak çalınan 3 Nu'lı uvertür, tutuklunun kurtarılmasını anlatan bir hürriyet övgüsüdür. Oysa *Fidelio* uvertürü (1814) bir senfonik giriş olmaktan öteye geçmez ve onun da Leonore II gibi 1805'te yazılmış olması gerekir. (L)

LEONOR TELES Meneses'li, Portekiz kraliçesi (Tras-os-Montes - öl. Tordesillas 1405), Meneses'li Martim Afonso Telo'nun ikinci kızı. Joao Laurenço da Cunha ile evlendi. 1371'de Portekiz kralı Fernando I Leonor'u kaçırttı ve evliliğini feshettirerek onu nikâhladı. Leonor, İnes de Castro'nun iki çocuğunu öldürttü, öbür çocuklarını sürdürdü. Çevirdiği entrikalar yüzünden Portekiz ile Castilla arasında savaş başladı; iki ülke arasındaki düşmanlıklar Leonor ile Fernando'nun kızı Beatriz'in Castilla kralı Juan I ile evlenmesi üzerine sona erdi. Çok geçmeden kocasını kaybeden Leonor Portekiz tahtını kızına bırakmak istedi, fakat Portekizliler Fernando'nun kardeşi Juan d'Aviz'in çağrısına uyarak ayaklandılar. Juan, kraliçenin sevgilisi Andeiro'yu bıçakladı ve Leonor'u tahttan kovdu. Leonor bunun üzerine damadı Castilla kralına başvurdu, o da gelip Lizbon'u kuşattı. Fakat Juan d'Aviz karşısında bozguna uğradı; Coimora'da toplanan meclis Juan'ı Portekiz kralı seçti (1385), Leonor da ölünceye kadar Tordesillas manastırına kapatıldı (1386). [L]

LEONOR Toledo'lu, ispanyol prensesi (1522-Floransa 1562), Floransa düşesi, Napoli kral naibi Toledo'lu Pietro'nun kızı. 1539'da Cosimo di Medici ile evlendi, on bir çocuğu oldu. Bronzino'nun onu oğlu Fernando ile birlikte gösteren tablosu Floransa'da, Uffizi müzesindedir. (L)

LEONOTİS i. Bot. Kenarları dişli karşıt yapraklı ot veya çalı; çiçekleri yaprakların koltuğundan çıkar; Tropikal ve Güney Afrika'da, Doğu Hint adalarında on iki türü yetişir; bazı türleri açık limonluklarda süs için yetiştirilir. (Ballıbabagillerden.) [L]

LEONOV (Aleksey), sovyet astronotu (Altay 1935). 18 Mart 1965'de P. Bleyaev ile birlikte *Voçhod II* uzay kapsülüyle dünya çevresinde dönen Leonov uzaya çıkan ilk insandır. Koruyucu bir elbise içinde oksijen alması sağlayan bükülebilir bir boruya bağlı olarak yirmi dakika boşlukta dolaştı. (M)

LEONOV (Leonid Maksimoviç), sovyet yazarı (Moskova 1899). 1922'ye kadar Kızılorduda görev aldı. 1925'te, devrim sırasında köylerdeki sınıf kavgalarını anlatan ilk romanı *Barsuki*'yi (Porsuklar) yayımladı. *Vor*'da (Hırsız) [1927] yeni sovyet toplumunu, *Sot*'da (Sot Irmağı) [1913] bir barajın yapımını anlattı. İkinci Dünya savaşı sırasında yazdığı *Naşestviye* (İstilâ) [1942] adlı oyunu Stalin ödülün aldı (1943). 1953'te çıkan *Russkiy Les* (Rus Ormanı) adlı romanında savaş sonra. meseleleri işledi. Psikolojik analizlerin derinliği ve özellikle üslûp ve kompozisyon orijinalliği romanlarının başlıca özelliğidir; kompozisyon ve üslûp bakımından kimi zaman anlatımcılığı, kimi zaman sinema yöntemlerini andırır. (L)

LEONOVA (Darya Mihailovna), rus kadın şarkıcı (Tver 1829 - Petersburg 1896). Petersburg'da şan dersleri aldı, İmparatorluk tiyatrosunda söylediği şarkılarla büyük başarı elde etti, halkın ve tenkitçilerin övgüsünü kazandı. Mihail İvanoviç Glinka ile operalarını söylediği bütün besteciler tarafından da çok beğenilirdi. 1873'te İmparatorluk tiyatrosundan ayrıldı. İki yıl sonra bir dünya turuna çıkarak konserler verdi. 1879'da Modest Petroviç Musorgskiy ile birlikte bütün Volga ırmağı boylarını dolaşarak Kırım'a kadar gitti. Bu turnede daha çok Musorgskiy'in arya ve şarkılarını okudu. 1880'de Petersburg'da bir şan okulu açtı. Bu okulda bir süre hocalık eden Musorgskiy, 23-24 şubat 1881'de Leonova'nın evinde misafir bulunduğu bir sırada içkiye olan aşırı düşkünlüğü yüzünden ciddî bir şekilde rahatsızlandı. Bu olaydan bir ay sonra da öldü. (M)

LEON Pella'lı, yunan mitoloji yazarı (muhtemelen M.Ö. IV. yy. sonu). Mısır tanrıları üstüne bir eser yazdı. (L)

LEON Selânikli veya **Filozof,** IX. yy. bizans bilgini. Kendisini Selânik başpiskoposu yapan imparator Theophilos'un gözde adamlarındandı. Daha sonra, kayzer Bardas'ın yeniden kurduğu Magnaura okulunu yönetmek üzere İstanbul'a çağrıldı. Bilgisi ve şöhreti evrenseldi. (L)

LEONTİNOİ. Esk. coğ. Bk. LENTİNİ.

LEONTİON, M.Ö. III. yy.da yaşamış olan atinalı kibar fahişe. Epikuros'un öğrencisi ve Metrodoros'un karısıydı. Bir felsefe okulu açtı ve Theophrastos'un fikirlerini çürütmek için bir inceleme yazdı. (L)

LEONTİOS (öl. İstanbul 705), Doğu Roma imparatoru (695-698). Anadolu ordularında Strategos'tu; kendini imparator ilân etmek için İstanbul'da İustinianos II'ye karşı patlak veren ayaklanmayı fırsat bildi. Tiber Apsimar III tarafından tahttan indirildi ve bir manastıra kapatıldı. 705'te tekrar iktidara gelen İustinianos II'nin emriyle kafası kesildi. (L)

LEONTİOS Bizans'lı, ilâhiyatçı (485'e doğr.-Bizans 542'ye doğr.). Nasturîliği benimsedi, sonra gene ortodoks oldu ve Kudüs yakınlarında bir manastıra kapandı (520). Bizans'a dönünce Origenes taraftarlarını teşvik etti, sonra tekrar manastıra çekildi. *Logol Treis Kata Nestorianon kai Eutykhianiston* (Nestorios ve Eutykhes Taraftarlarına Karşı Üç Nutuk) en önemli eseridir. (L)

LEONTİUS Néapolis'li (Kıbrıs), kıbrıslı kilise adamı. Yazdığı aziz biyografyaları Mısır ve Suriye tarihi açısından çok ilgi çekicidir. (L)

LEONTİYAZİS i. (yun. *leon*, aslan'dan fr. *léontiasis*). Yüzün bozularak aslan görünümü alması.

— ANSİKL. *Leontiyazis* genellikle örtenekleri bozar; cüzamdan, bazen de frengiden ileri gelir. Bununla beraber daha nadir olarak bozukluk kemiklerde, özellikle çene kemiklerinde de görülür; buna *kemik leontiyazisi* denir. (L)

LEONTOPOLİS. Esk. coğ. Anadolu'da İsauria bölgesinde şehir. V.yy.ın ortalarında kuruldu. Yeri kesin olarak belli değildir. Bugünkü Dorla'da bulunduğu ileri sürülür. (L)

LEONTOPOLİS («Aslanlar şehri»). Esk. coğ. Yunanlıların Mısır deltasında aslan biçiminde tanrılara (özellikle Şu) tapılan iki şehre verdikleri ad; bugün *Tel Mukattam* şehri olan büyüğünde «vahşî aslan» denen tanrı *Mahes*'in baş tapınağı vardı; burada birçok aslan resmi bulunmuştur. Halkı, Bastet'e tapan öbür Leontopolis şehri, bugünkü *Tel el-Yahudiye*'dir («Yahudiye Tepesi»); şehir bu adı Ptolemaios VI Philometor zamanında bir yahudi kolonisinin burada yerleşmesinden almıştır. Hahambaşı Onias'ın yönetimindeki bu yahudi kolonisi, Kudüs tapınağının küçük bir kopyasını inşa etti; bu tapınak, Vespasianus zamanında yıkıldı. (L)

LEONTOS KOME. Esk. coğ. Anadolu'da (Frigya bölgesi) şehir. Maden suyu kaynağı vardır. Şehir ve kaynak, Afyonkarahisar'ın kuzeyinde Kazlıgöl hamamı denen yerdedir. (M)

LEONTYEV (Lev Abramoviç), sovyet iktisatçısı (doğ. 1901). 1919'da Komünist partisine girdi; Marx ve Engels'in iktisat eserlerini çevirmekle görevlendirildi (1930-1935). Toplum Bilimleri akademisinde sosyal bilimler dersleri verdi (1946-1953). Marx'ın *Kapital*'inden başka, *Zapiski Lenina o İmpervalizme*'yi (Emperyalizm Üstüne Lenin'in Not Defterleri) [1941] yayımladı. (L)

LEONTYEV (Konstantin Nikolayeviç), rus yazarı (Kaluga valiliği 1831-Moskova 1891). Çeşitli türk şehirlerinde konsolos olarak bulundu (1863-1870); iki yıl Athos dağında bir manastıra çekildi ve buradan, kendisini islavcı Katkov ve Pobedonostsev'e yaklaştıran mistik bir muhafazakâr olarak çıktı. Aleksandr III'ün danışmanı, aynı zamanda Varşova'da gazeteci, daha sonra rahip oldu (1887); *Yegipetskiy Golub* (Mısır Güvercini) adlı romanında hayat hikâyesini yazdı, ayrıca kaleme aldığı birçok kitapta (*Bostok, Rossiya I Slevyantyo* [Doğu, Rusya ve İslavcılık]) düşüncelerini açıkladı. (L)

LEON Y CASTİLLO (Fernando DE), del **Muni** markisi, ispanyol siyaset adamı (Telde, Granada 1842-Biarritz 1918). Milletvekili (1866), denizaşırı ülkeler bakanı (1881-1883), içişleri bakanı (1886-1887) oldu. Birkaç defa Fransa'ya büyükelçi tayin edildi ve özellikle Fas'ın bölünmesi üstüne görüşmeler sırasında (1902-1904) bu görevde bulundu. (L)

LEON Y ROMAN (Ricardo DE), ispanyol yazarı (Malaga 1877-Madrid 1943). Bir subayın oğluydu; sağlık sebepleriyle çok istediği halde askerlik mesleğine giremedi. Banco de Espana'da memur oldu, çeşitli gazetelerde çalıştı. 1905'te ilk romanı *Yıkıntı'ların Ruhu*'nu yazdı. Eser birçok Madrid yayınevi tarafından geri çevrildikten sonra 1908'de Malaga'da *Casta de Hidalgos* (Soylular Kastı) başlığıyle yayımlandı. Eserin büyük ilgi görmesi üstüne Leon, kendini bütünüyle edebiyat çalışmalarına verdi. Sağlam bir ahlâkçılığa dayanan sayısız denemeden başka *Comedia Sentimental* (Duygusal Komedi) [1909]; *Alcalá de los Zegries* (1909), *El Amor de Los Amores* (Aşkların Aşkı) [1910] romanlarını yazdı. 1918-1920 Yılları arasında, Almanlara karşı duyduğu sevgiyi açıkça ortaya koyan, Birinci Dünya savaşı üstüne üç ciltlik *Trcjik Avrupa* adlı bir eser kaleme aldı. (L)

Foto. Camera-Press, Boudet-Lamotte, Braun (LAROUSSE)

LEONZİO PİLATO, yunan asıllı veya yunanlılaşmış Calabria'lı hümanist (öl. 1365). Hayatı hakkında çok az bilgi vardır. Floransa'da yunanca dersleri verdi. Boccaccio, *De Genealogiis Deorum Gentilium* adlı eserinde Leonzio Pilato'nun tenkitleri üstüne bilgi verir. *İlyada ve Odisseia*'yı Latinceye (nesir olarak) çevirdi. Yunan elyazmalarını derlemek üzere gittiği İstanbul'dan dönerken deniz kazasında öldü. (L)

LEOPAR i. (lat. *leopardus*'tan fr. *leopard*). Eski Dünya'nın tropik bölgelerinde yaşayan büyük yırtıcı hayvan. (*Eşanl.* PARS.) [Düzgün, yumuşak, sağlam, sıcak, ve sarılı siyahlı alaca postu, manto yapımında kullanılır. Daha kaba olanları yere serilir.] || *Deniz leoparı*, bir fok türü (*Hydrurga leptonyx*). [Tehlikeli, etçil bir hayvandır. Antarktika kıtasından Patagonya ve Avustralya'ya kadar güney denizlerinde rastlanır.]

— ANSİKL. Avc. *Leopar*, özellikle geceleri avlanmağa çıkan ve yalnız başına yaşayan bir hayvandır. Gündüzleri leopara pek rastlanmaz. Leopar çoğu zaman, yem olarak bir keçi kullanmak suretiyle geceleri ve tuzağa düşürülerek avlanır. Afrikalılar dayanıklı çelik ilmeklere veya canlı yem bağlanmış bir tuzağa düşürerek yakalarlar. Yırtıcı hayvanların en kurnazı leopardır. (L)

LEOPARDİ (Alessandro DE), italyan mimarı, heykeltıraşı ve dökümcüsü (Venedik 1465'e doğr.-ay.y. 1522'e doğr.). Venedik'teki eserleri arasında, San Marco alanını süsleyen direklerin tunç ayaklıkları, San Marco'daki sunak ve *Vaftizci Yahya* heykeli (Zeno şapelinde) sayılabilir. Ayrıca, Verrocchio'nun yarım bıraktığı (1496) at üzerinde *Bartolomeo Colleoni* heykelinin dökümünü yapmakla görevlendirildi. (L)

LEOPARDİ (kont Giacomo), italyan yazarı (Recanati, Marche 1798 - Napoli 1837). Küçük bir asilzadenin oğlu; tek başına babasının zengin kütüphanesinde çalışarak daha on yedi yaşında büyük bir dil kültürü edindi. Yunancadan tercümeler yaptı ve birçok bilimsel eser yazdı. Ana babasının sertliği ve kuruluğu, «çılgınca ve ümitsizce» çalışmalara sığınmasına yol açtı; bu arada sağlığını kaybetti. Yirmi yaşında yarı kör, çeşitli hastalıklar yüzünden sıkıntı içindeydi. Büyük bir buhran geçirdi: kendini diğer gençlerden farklı hissediyordu; aşk ondan kaçıyordu. Büyük bir manevî yalnızlık, tanrıtanımazlığın sıkıntıları ve derin bir ümitsizlik içinde bunalıyordu. 1818'de *All'İtalia* (İtalya'ya) şiirini yazdı, bu eserde kahramanlık hulyalarını anlattı; kaçmağa çalıştı ama babası tarafından yakalandı. Bununla birlikte sonraki yıllarda Leopardi, hiç bir yerde yerleşmeksizin İtalya'yı boydan boya dolaşmağa başladı: Roma'da (1822), Milano'da (1825), Pisa'da, Bologna'da, 1826-1828 arası Floransa'da yaşadı. 1831 İhtilâli onu Bologna Kurucu meclisine Marche mebusu olarak gönderdi. Liberal harekete olan bütün güvenini kaybederek bu görevi reddetti. Daha o sıralarda şüpheci, hayattan uzaklaşmış, evren hiçliğinin üzgün seyrine dalmıştı. 1833'ten 1837'ye kadar Napoli'de, dostu A. Ranieri'nin yanında kaldı ve orada öldü. Fuorigrotta'da gömülüdür.

Nesir eseri, acı tecrübelerini aktardığı kısa vecizelerden meydana gelen yoğun, küçük bir *Pensieri* (Düşünceler) kitabı, çoğunlukla hayalî diyaloglardan kurulu olan *Prose Morali* (Ahlakî Nesir), *Zibaldone* ve *Epistolario*'dur (Mektuplar). Güçlü ve billûrsu üslûbu bu eserlerde hemen de mutlak bir ümitsizlik felsefesini dile getirir. Ama Leopardi'nin dünyaya yayılan ününü 1824-1835 arası yayımlanan *Canti* (Lirik Şiirler) sağladı. Üzüntüsü, şüpheciliği, sıkıntısı, acısıyle Leopardi romantikleri hatırlatır, ama açık, aydınlık biçimi, özlülüğü, duyguların akışını frenleyen çekingenliğiyle de bir klasiktir. İlk şiirlerinde (*Sopra il Monumento di Dante* [Dante'nin Anıtı Üstüne], *All'Italia* [İtalya'ya], *L'İnfinito* [Sonsuzluk]) henüz ahlâkî ve yurtsever bir ilhamla canlanmıştır. Daha sonra İtalyanlara has bu gelenekten ayrılır ve kişisel düşüncelerin içine kapanır. Hemen daima doğduğu toprakları anlatır. Çocukluğunun ışık saçan hatıralarıyle şimdiki hayatının ümitleri ve hiçliğinin karşılaştırılması ona ölümsüz şiirler ilham etti. Horlanmış ve baskı altına alınmış coşkunluğu, tutkulu ve münzevî çekingenliğiyle Leopardi, şiirlerinde sade ve yüce bir mükemmelliğe erişir. Böylece *Ricordanze*'lerden (Hatıralar), *La Quiete Dopo La Tempesta*'ya (Fırtınadan Sonra Sükûn) [1829] ulaşır. Daha sonra kötümserliğin hâkim olduğu şiirler ve özellikle iki şaheser yazdı: gece, yalnız çobanın ölümsüz yakınmalarını yansıtan *Canto Notturno* (Gece Şarkısı) [1831] ve *La Ginestra* (Katırtırnağı) [1836]. Hükmedilmiş ıstırabın şairi Leopardi, italyan edebiyatının büyük ustalarından biridir. (L)

LEOPARDİT i. (fr. *léopardite*). Miner. Bir riyolit çeşidi; yüzeyinde demir ve manganez oksit lekeleri vardır. (L)

LEOPOLD i. Altın ve gümüş lorraine parası; dük Leopold-Joseph'in devleti başına dönmesinden sonra fransız para sistemine uygun olarak basıldı (1697). [L]

LEOPOLD (Karlsruhe 1790-ay.y. 1852). Baden büyük dükü (1830-1852). Büyük dük Karl-Friedrich'in oğludur. Üvey kardeşine halef seçildi. Oldukça liberaldi; 1848-1849 ihtilâl hareketlerine katlandı. Prusyalıların yardımıyle tekrar iktidara geçti. (L)

LEOPOLD veya **LUİTPOLD** (Würzburg 1821 - Münih 1912), Bavyera prensi (1821-1912), kral Ludwig'in oğlu. Prusya'ya (1866), sonra Fransa'ya (1870) karşı savaştı, Ludwig II öldükten sonra naiplik yaptı (1886), halk tarafından çok sevildi. (L)

LEOPOLD I (Viyana 1640-ay.y. 1705), Macaristan kralı (1655-1705), Avusturya arşidükü ve imparator (1657-1705), Bohemya kralı (1658-1705). Ferdinand III ile prenses Maria-Anna'nın ikinci oğlu. büyük kardeşinin ölümü üstüne babasının halefi oldu. Bilgin adamdı, ilâhiler bestelerdi; gösterişe düşkün, kaba, sofuluğa varacak kadar dindar, devlet fikrine körü körüne bağlı bir kişiydi. Öğretmeni cizvit Müller'in ve bakanlarının sözüne göre hareket ederdi. Avusturya devleti onun hükümdarlığı zamanında kuruldu. Léopold I, imparatorluktaki prensler üstünde hâkimiyetini yürütmeğe çalışmadı. Zaten, iki tehlikeyle karşı karşıya bulunuyordu ve bunlarla aynı anda mücadele edecek durumda değildi. Fransız nüfuzunun genişlediği batıda Alsace'ı geri almayı tasarlıyor ve Louis XIV'e karşı amca oğulları olan Madrid Habsburglarının tahta geçmelerini istiyordu. Doğu'da osmanlı tehlikesi kendini duyurmaktaydı. 1663-1664'te Türkler avusturya topraklarını alt üst etmişlerdi, bu sebeple imparator, macaristan kalelerini onlara bırakmak zorunda kaldı. Macarların Müslümanlığa karşı besledikleri düşmanlıktan yararlanamadı; gerçekte Leopold, Calvin'ciliği ortadan kaldırmaktan, Fransa kralının ve osmanlı padişahının desteklediği macar beylerini dize getirmekten başka bir şey düşünmüyordu. 1683'te Türklerin kuşattığı Viyana'yı Jan Sobieski kurtardı. Leopold I, Kutsal Birliğe girdi (1684), bu birlik Osmanlıları geri itmeğe çalıştı. İmparatorun generalleri Macaristan'ı yeniden zaptettiler. Pressburg diyeti (1687) Aziz İstvan hanedanının Habsburgların erkek kolundan tahtın vârisi olduğunu ilân etti. 1699'da Karlofça barış antlaşmasıyle Osmanlılar, Tamışvar kalesi dışında bütün Macaristan'ı bırakmak zorunda kaldılar. 1672'den sonra Leopold I, Louis XIV'e karşı kurulan bütün koalisyonlara katıldı, ancak bundan büyük bir kazancı olmadı. Fransa kralı, torununu İspanya tahtına oturtunca, Leopold Fransa ile ilişkilerini kesti (1700). Askerî yardım elde edebilmek için Brandenburg seçicisinin krallık tacını giymesine izin verdi. Bir süre sonra öbür devletler, oğlu arşidük Karl'ın İspanya tahtına geçme hakkını tanıdılar; bu yüzden savaş başladı (1702).

Leopold'un üçüncü karısı Neuburg'lu Leonore'den Joseph ve Karl adlı iki oğlu olmuştu. Arşidüklerin yalnız kız çocukları olduğu için, imparator veraset meselesini *Leopold kararı* denilen usul ile halletti (1703): şayet prenslerden hiç birinin erkek çocuğu olmazsa, Karl, Joseph'den sonra tahta çıkacaktı, fakat Joseph'in kızlarına Karl'ın kızları karşısında öncelik tanınacaktı. (L)

LEOPOLD I (Dessau 1676-ay.y. 1747), **Büyük Dessau** denir, Anhalt - Dessau prensi (1698-1747), prens Johann-Georg II'nin oğlu. 1693'ten itibaren Hohenzollern'lerin hizmetinde çalıştı, birçok zafer kazandı; 1740'ta tüfeklerin ahşap harbilerini demir harbilerle değiştirdi. (L)

LÉOPOLD I (Coburg 1790 - Laeken 1865), Belçika kralı (1831-1865), Saksonya-Coburg veliaht prensi Franz'ın sekizinci çocuğu, on sekiz yaşında rus ordusuna girdi, bu ordu ile 1813 Savaşına katıldı. 1816'da İngiltere tahtının vârisi prenses Charlotte ile evlendi, ama karısı ertesi yıl öldü. Kendisine teklif edilen Yunanistan krallığını (1830), memleketleri parçalanmış olan Yunanlıların hoşnutsuzluğu karşısında, kabul etmedi. 4 Haziran 1831'de Léopold, Belçika Millî kongresi tarafından kral seçildi, fakat kongre Londra konferansında tespit edilen sınırları onaylayıncaya kadar taç giymek istemedi. 1832'de Louis-Philippe'in kızı Louise Marie d'Orléans ile evlendi. O sırada «Avrupa'nın siyasî kâhini» diye adı çıkan kral, kendisini Hollanda kralına karşı koruyan İngiltere ile Fransa arasında bir denge siyaseti güttü ve her tahta, kral veya kraliçe kocası olarak Coburg'ları yerleştirdi. 1851'den sonra, Napoléon III'ün ilhakçı amaçlar gütmesinden korkarak mutlakiyetçi devletlere yanaştı. Léopold, Belçika'da, siyasî hayata hâkim olmak istedi; muhafazakâr olduğu için koalisyon hükûmetleri (katolikler ve liberaller) kurdurdu; hattâ belediye başkanlarının tayinine bile karıştı. Fakat manevraları iki büyük partinin muhalefeti ile karşılaşınca,

Castilla'lı LEONOR
bronz heykelinin detayı
W. Torel'in eseri,
Westminster kilisesi, Londra

L. M. LEONOV

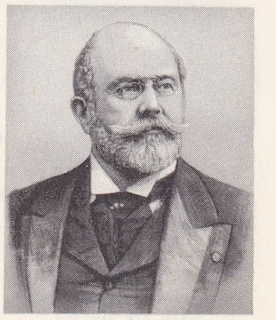

LEON Y CASTİLLO
Cabinet des Estampes,
Paris

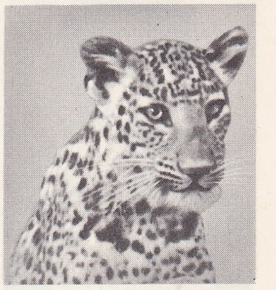

leopar

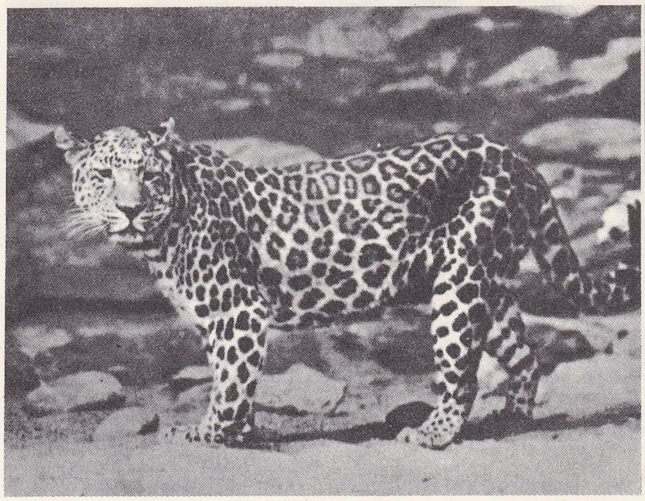

leopar

Giacomo LEOPARDI
Domenico Morelli'nin eseri
Bibliothèque Nationale, Paris

Belçika kralı LÉOPOLD I
L. Dewinne'in eseri
Brüksel müzesi

Macaristan kralı LEOPOLD I
XVII. yy. gravürü
Bibliothèque Nationale, Paris

LEOPOLD II
Toscana büyük dükası
«Illüstrasyon», 1847

1857'den itibaren bundan vaz geçmek ihtiyatlılığını göstererek sadece diplomasiyle ilgilendi. (L)

LEOPOLD I VON HABSBURG Muzaffer (1290'a doğr. — Strassburg 1326), Avusturya ve Steiermark dükü (1308-1326), Albrecht I'in oğlu. Morgarten'de İsviçreliler tarafından yenildi (1315). 1314'ten itibaren, Germania tahtını Bavyeralı Ludwig ile çekişen kardeşi ve ortağı Avusturyalı Friedrich III'ü destekledi. (L)

LEOPOLD II (Viyana 1747-ay.y. 1792), Toscana büyük dükası (Leopoldo I) [1765-1791], imparator, Avusturya arşidükü, Bohemya ve Macaristan kralı (1790-1792), Franz I ile Maria-Theresia'nın oğlu. Kardeşi (Joseph II) gibi o da hukukçu Martini tarafından eğitildi ve jansenius'çuların etkisinde kaldı. Toscana'da aydın despotizminin uygulanışında ölçülü davrandı. Köylülerin kaderini düzeltmeğe, ekonomiyi geliştirmeğe ve özellikle Toscana kilisesine kendi hâkimiyetini kabul ettirmeğe çalıştı. Engizisyona son verdi (1787) ve birçok manastırı kapattı. Leopold, 20 şubat 1790'da, tam bir bozguna uğrayarak ölen kardeşi Joseph II'nin yerini aldı. Daha önceki hükümdarlığın reformlarından bir kısmını kaldırdı ve böylece macar devlet adamlarıyle barıştı. Ordusu yeniden Hollanda'yı işgal etti (aralık 1790) ve Liège isyanını bastırdı (ocak 1791). Prusya'yı dize getirdi (Reichenbach antlaşması, 27 temmuz 1790) ve Osmanlı devletiyle barış imzaladı (Sistova, ağustos 1791). Kızkardeşi Marie-Antoinette'e bir zarar gelir korkusuyle, Fransız devrimine müdahalede tereddüt eti. Fakat Pillnitz bildirisinden (27 ağustos 1791) sonra devrimciler göçmenlere karşı müdahale etmesini istedi. Bunun üstüne Leopold, Prusya ile askerî bir antlaşma imzaladı (7 şubat 1792) ve 25 ocak 1792 tarihli fransız ültimatomunu reddetti. Öldüğü sırada (1 mart 1792) savaş patlak verdi. İspanya kralının kızı Maria-Luise ile evlenmiş ve ondan on altı çocuğu olmuştu. (L)

LÉOPOLD II (Brüksel 1835-Laeken 1909), Belçika kralı (1865-1909), bağımsız Kongo devlet başkanı (1885-1908). Babası Léopold I'in yerine geçmeden önce, Eski Dünya'yı ve özellikle Afrika'yı ziyaret etti (1855). Mutlakıyetçi bir tutumda olmakla beraber Belçika'nın kendi kendini serbestçe yönetmesine imkân sağladı ve Liberal partiyi destekledi. Bağımsız Kongo devletini kurdu ve başına geçtiği bu devleti vasiyetle kendi yurduna bağladı (1890). Kongo'nun gelirlerini (imtiyaz sahibi büyük kumpanyaların kârlarından bir yüzde alarak) kuvvetli bir sömürge aleyhtarı muhalefete (liberaller ve sosyalistler) rağmen Brüksel'i güzelleştirmek ve Belçika'yı zenginleştirmek için kullandı. Belçika parlamentosu 20 ağustos 1908'de Kongo'nun ilhakını kararlaştırdı. Léopold II yönetiminin, çağdaş Belçika'nın kuruluş ve itibarında kesin etkisi oldu. (L)

LEOPOLD II (1747 - 1792),
J. C. Bernt'in gravürü
Cabinet des Estampes, Paris

Giacomo LEOPARDI: şairin Recanati'deki kitaplığının salonlarından biri

LÉOPOLD II gölü, Kongo'da göl, Lokenie aracılığıyle Kasai'ye bağlıdır; kabarma mevsiminde 8 200 km², suların çekilme mevsiminde 2 320 km². — *Léopold II gölü idare bölümü*, Kasai'nin her iki yanında uzanır; 271 000 nüf. İdare merkezi *İnongo*. (L)

Leopold II nişanı, avusturya şövalyelik nişanı; 1808'de imparator Franz I tarafından babasının hatırası için çıkarıldı; üç sınıfı vardır. Alâmetleri: beyaz mineli malta haçı; üzerinde kırmızı mineden bir haç; ortadaki madalyonun üzerinde de imparatorun adının baş harfleri. Ortadan uzunlamasına siyah çizgili mavi kurdele. (L)

Léopold II nişanı, 1900'de çıkarılan eski belçika kongosu nişanı. Altı sınıftır. Alâmeti: dört kollu altın haç. Ortası siyah çizgili mavi şerit. (L)

LÉOPOLD III (Brüksel 1901), Belçika kralı (1934-1951), Albert I ve Elisabeth de Bavière'in oğlu. 1935'te bir otomobil kazasında karısı kraliçe Astrid'i kaybetti. Babasının siyasetini bırakarak tekrar tarafsızlığa döndü. Fakat 10 mayıs 1940'ta ülkesi alman saldırısına uğrayınca, bu saldırıya yiğitçe karşı koydu ve hezimete uğrayacağını anlayınca belçika ordusuna silahları bırakma emrini verdi (28 mayıs 1940). Bu emir, sonu gelmez bir tartışmaya yolaçtı. Léopold, Almanların esiri olduğunu bildirerek Laeken'e kapanırken, Paris'e sığınan Belçika parlamentosu onun hükümdarlığa yetkili olmadığını ilân etti. Kasım 1940'ta Léopold savaş esirlerinin serbest bırakılmasını elde etmek için Berchtesgaden'e başvurdu. Ekim 1941'de, Rethy prensesi sıfatını alan Lilian Baels ile evlendi. 7 Haziran 1944'te kral ailesiyle birlikte Almanya'ya götürüldü ve ancak 7 mayıs 1945'te serbest bırakıldı. Hükûmet geri dönmesine muhalefet ettiği için İsviçre'ye yerleşti, tahtta naip olarak kardeşi Charles kaldı. Ondan sonra kraliyet meselesi Belçikalılar arasında daima ayrılıklar yarattı; yapılan bir plebisit (12 mart 1950) oyların yüzde 57'si hükümdarın geri dönmesi lehine çıktı. Fakat Léopold Belçika'ya dönünce (22 temmuz 1950) sol kanatla Wallon'ların saldırılarına uğradı. Oğlu Baudouin'i krallık yetkileriyle kraliyet prensi tayin ederek istifa etti (16 temmuz 1951). Laeken'de kalması birtakım dedikodulara yolaçtığı için, 1959 nisanında şatodan ayrıldı. (L)

LEOPOLD III VON HABSBURG (1351 - Sempach 1386), Austurya dükü, Albrecht II'nin oğlu. Kardeşi Albrecht III ile avusturya topraklarını yönetti. Neuberg'in bölüşülmesinde (1379), habsburg eyaletlerinin büyük bir kısmını (Steiermark, Kärnten, Krain, Tirol ve Alsace) elde etti. İsviçrelileri desteklemeğe çalışırken Sempach savaşında öldü. *Leopoldin* kolu*'nun ilk kişisidir. (L)

LEOPOLD V VON HABSBURG (Graz 1586 - İnnsbruck 1632), Avusturya - Tirol arşidükü (1625 - 1632). Steiermark arşidükü Karl II'nin oğlu. Passau (1605) ve Strassburg (1607) piskoposluklarını elde etti, daha sonra kardeşi imparator Ferdinand II ona Tirol'ü verdi (1625). Dinî unvanlarından vaz geçerek (1626) Habsburg'ların *Tirol kolu*'nu kurdu. (L)

LEOPOLD (Carl Gustaf af), isveçli yazar (Stockholm 1756 - ay. y. 1829). *Över Segern Vid Hogland* (Prensin Doğum Günü için) [1778] adlı eseriyle tanındı; 1788 - 1792 arasında kralın özel sekreteri oldu, kral öldürülünce de Linköping'e çekildi. Gustaf IV Adolf, Leopold'ü çağırdı ve ona soyluluk unvanı verdi (1809). Şiirler, denemeler, manzum mektuplar, yergiler, idiller, tiyatro oyunları (*Oden* [Od'lar] 1790; *Virginie* [1802]) yazdı. (L)

LEOPOLD (Jan Hendrik), hollandalı şair (S'Hertogenbosch 1865 - Rotterdam 1925). Lise öğretmeniydi; az yazdı, ama eseri önemlidir. Yalnız insanoğlunu yansıtan şiiri şefkat ve saf duygularla doludur; mısraları çağdaş genç şairler üstünde derin yankılar yaptı. (L)

LÉOPOLD (Lévy), fransız ressamı (doğ. Paris 1882). Courbet ve Corot'nun koleksiyonlarına sahip bir sanayicinin oğluydu. 1898'de Matisse, Marquet ve Derain grubuna katıldı. 1900'de *Kapı* isimli eseri Matisse tarafından Bağımsızlar salonunun şeref köşesine asıldı. Desinatörlük ve gravürcülük yaptı. Birinci Dünya savaşı döneminde yaptığı *Oturan Kadın* isimli eseri izlenimciliğe karşı tepkisini gösterir. 1923-1926 Yıllarında çeşitli sergiler açtı. Légion d'Honneur şövalyeliğine seçildi. Sonra 13 yıl için İstanbul'da Güzel Sanatlar akademisinde resim bölümünü yönetmek üzere Fransa'dan ayrıldı. Türkiye'de akademiyi yeniden teşkilâtlandırmak görevini üstüne aldı. Bu arada çok sayıda resim yapmasına rağmen sadece akademi ve İstanbul'daki Fransız konsolosluğunda iki sergi düzenledi. 1949'da Paris'e döndü. Paris Art Moderne müzesinde, Le Havre müzesinde, Limoge, Aix - en - Provence, Cezayir, İstanbul müzelerinde, ayrıca Fransa, Amerika, Brezilya, Almanya, İsveç, Belçika ve Tür-

Foto. LAROUSSE

kiye'de özel koleksiyonlarda eserleri vardır. (M)

LEOPOLD'CULUK i. (*Leopold* > *leopoldcu*'dan *Leopoldcu-luk*). İmparator Leopold II'nin fikirlerine dayanan reform hareketi. (L)

LEOPOLDİNİA i. Bot. Brezilya'da yetişen, küçük çiçekli, telek yapraklı palmiye. (*Leopoldinia piassavva*'dan fırça yapmakta kullanılan sert lifler elde edilir. Buna benzer lifler *Attelea funiera, Caryota urens, Raphia vinifera, R. Gaertneri* gibi diğer palmiye türlerinden de çıkar.) [L]

LEOPOLDİN kolu, Habsburg hanedanının küçük dalı. Ailenin menşei, emlâkini kardeşi Albrecht III ile bölüşen Leopold III'e kadar çıkar (1379). Leopold'un mensup olduğu dal, Tirol, Steiermark, Kärnten, Krain Sloveno marklığını, İstria, İsviçre ve Schwaben'deki Habsurglara ait senyörlükleri muhafaza etti. Friedrich V'in (imparator Friedrich III) şahsında, *Albertin* kolu*'nun yok olmasından faydalandı (1457). [L]

LEOPOLDİT i. (fr. *leopoldite*). Miner. *Eş-anl.* SİLVİN.

Léopold nişanı, Belçika kralı Leopold I'in saltanatı sırasında tesis edilen (1932), belçika sivil ve askerî nişanı. Haçın ortasındaki madalyonun yüzünde, bir kum sahrasında bir aslan görülür ve «Birlikten kuvvet doğar» vecizesi yazılıdır; arkasında ise krallık işaretleri (sarmaşık olarak iki L ve iki R) vardır. (L)

LEOPOLDO II (Floransa 1797-Roma 1870), Toscana büyük dükası (1824-1859), büyük düka Ferdinando III'ün oğlu ve halefi. İktisadî gelişmeye elverişli şartlar hazırladı. Halka bir anayasa vermeyi kabul etti (17 şubat 1848), fakat çıkan kargaşalıklar yüzünden sonunda kaçmaktan başka çare bulamadı. Kendisini tahtına kavuşturan (nisan 1849) Avusturyalıların Toscana ayaklanmasını bastırmalarına ses çıkarmadı, ama gene de 27 nisan 1859'da Toscana'yı terketmek zorunda kaldı. (L)

LEOPOLDSBERG, Viyana (Avusturya) dolaylarında tepe; 432 m. Viyana ve Marchfeld buradan çok güzel görünür, 1809 muharebe meydanı. (L)

LEOPOLDSTADT, Viyana'nın doğu banliyösünde kasaba, Tuna ile Tuna kanalı arasında. Prater parkı. Viyana'nın eski yahudi mahallesi. (L)

LEOPOLDVİLLE veya **KİNŞASA** (1966'dan beri), Federal Kongo cumhuriyetinin başkenti ve Orta Kongo ilinin idare merkezi, Stanley Pool'un sol kıyısında, Brazzaville'in karşısında; 1 000 000 nüf. Burası ülkenin ticaret merkezi, Kongo üstündeki en büyük liman ve Matadi demiryolu hattının son istasyonudur. Belçika Kongosu'nun başkenti olan şehir, önemli bir sanayi merkezi haline geldi: pamuk ve hint lifi imalâthaneleri; demir ve kalay metalürjisi; kimya ve ilâç sanayii; sabun ve bira fabrikaları; makine yapımı; tersaneler. Şehir, aynı zamanda bir fikir merkezidir (kolejler; Tıp fakültesi; teknik eğitim okulları). Léopoldville çeşitli kesimlere bölünmüştür: eskiden genellikle Belçikalıların oturduğu kesim, ırmak boyunca kuzeye doğru uzanır ve birçok semti içine alır: limanı ve garı ile sanayi ve ticaret semti *Kinşasa* (bugün şehre ve devlete [KONGO - KİNŞASA] adını veren Doğu Leopoldville); idarî semt *Kalima;* meskenler semti *Kintambo* (Batı Leopoldville). İç kısımda güneye doğru Afrikalılar için geometrik bir plana göre inşa edilen site uzanır. — *Eski Leopoldville ili,* Aşağı Kongo kıyısı ile Kasai'nin aşağı havzasında uzanırdı. (L)

LEOS. Yun. mit. Atinalı kahraman. Bir veba salgınında, Delphoi kâhininin öğütüne uyarak üç kızının kurban edilmesine razı oldu. (L)

LEOSTHENES, atinalı kumandan (öl. Lamia M.Ö. 323). Büyük İskender'in ölümünden sonra bütün Yunanistan isyan halindeydi; Leosthenes, Tainaron burnunda 8 000 ücretli asker topladı. Antipatros'u Thermopylai'de yendi, Lamia'yı kuşattı, fakat kendisi de orada öldürüldü. Mersiyesini Hyperides okudu. (L)

LEOTYKHİDAS, yun. **Lentukhidas** (öl. Tegea M.Ö. 469). Isparta kralı (491-469), Kleomenes'in tahttan indirdiği Demaratos'un halefi. Perslere karşı yunan konfederasyonu donanmasına kumanda etti ve Mykale savaşını kazandı (479). Daha sonra Tesalya'ya, Pers partisini cezalandırmağa gitti. Aleuas'lardan rüşvet almakla suçlandırıldı ve Tegea'ya kaçtı. (L)

LEOVİGİLD veya **LİUVİGİLD** (öl. Toledo 586), vizigot kralı (567 veya 568 - 586). Önce kardeşi Liuva ile ortaklaşa (567 veya 568), 573'te de tek başına kral oldu. O sıralarda Endülüs'ün hâkimi bulunan Bizans imparatorluğu ile anlaştı. Toledo'daki sarayında bizans teşrifatını aynen uyguladı ve altın para bastırdı. Bir frank kadını ile evlenen ve Katolikliğe dönen oğlu Hermenegild başkaldırınca, Leovigild onu Tarragona'da öldürttü, ardından Süev krallığını yerle bir etti (585), ayaklanan Bask'ları püskürttü ve bunlara karşı Vitoria müstahkem mevkiini kurdu. Cordoba ve Malaga'yı geri alarak Bizanslıları denize döktü. İspanyol ülkesini birleştirdi, fakat aryanizme bağlılığı yurtta dinî birliğin kurulmasını engelledi. (L)

LEPADOGASTER i. Avrupa denizlerinde yaygın, yassı başlı çok küçük balık; karnının altındaki tutunma çekmenleriyle kayalara tutunur. (*Gobiesocidae* familyasından.) [L]

LEPANTHES i. Bot. Salkım çiçekli, küçük yapılı konuk orkide. (Orta ve Güney Amerika'da kırktan fazla türü yetişir.) [L]

LEPANTO veya **LEPANT,** yun. **Naupaktos** veya **Epakhtos,** Yunanistan'da (Akarnania ve Aitolia ili) şehir. Bk. İNEBAHTI. (M)

LEPAPE (Georges), fransız ressamı ve desinatörü (Paris 1881). *La Gazette du Bon Ton* (1912 - 1925) ve *Vogue* dergilerindeki çalışmalarıyle zevk ve modayı etkiledi. Birçok afiş, tiyatro ve sinema kostüm ve dekorları çizdi; Colette'in, Paul Geraldy'nin, Sacha Guitry'nin kitaplarını, Alfred de Musset'nin bütün eserlerini resimledi. Art Moderne müzesinde (*Moda Figürü*), Dekoratif Sanatlar müzesinde, Tours müzesinde, Victoria and Albert museum'da ve New York'taki Brooklyn müzesinde eserleri vardır. (L)

LEPAS i. Zool. *Cirripedia* takımından kabuklu hayvan; denizde yüzen nesnelere tutunarak yaşar. (L)

LEPATURE, fransız saatçi ailesi. — JEAN ANDRE (Mogues, Sedan prensliği 1720 - Saint - Cloud 1787 veya 1789), Avrupa'nın birçok rasathanesine hassas sarkaçlı saatler, hava akımıyle çalışan bir sarkaçlı saat, bir tek hareket çarkı olan bir sarkaçlı saat, zilinde çark düzeni bulunmayan tek çarklı sarkaçlı saat, kamalı eşapman v.b. yaptı. *Traité d'Horiogerie* (Saatçilik Üstüne İnceleme) [1755] ve *Supplément au Traité d'Horlogerie* (Saatçilik İncelemesine Ek) [1760] adlı kitapları Lalande'ın yardımıyle yazdı — Karısı NICOLE REINE ETABLE DE LABRIÈRE (Paris 1723 - Saint - Cloud 1788), kocasının çalışmalarına yardımcı oldu. 1757'de, Satürn ile Jüpiter'in Halley kuyruklu yıldızı üstündeki çekim gücünü hesaplamada Clairaut ve Lalande'ın çalışmalarına katıldı. 1 Nisan 1764 için öngörülen tutulma ile ilgili olarak bir harita düzenledi; bu haritada tutulmanın Avrupa'daki hareketini belirledi. — JEAN BAPTISTE (Thonne-la-Long, Lorraine 1727 - Paris 1802), kardeşi Jean André ile çalıştı; bir süre sonra, ortak olarak kurdukları dükkândaki payını kardeşine satarak memleketine döndü. 1774'te, PIERRE HENRY (Thonne-la-Long 1745 - öl. 1806) ve PIERRE BASILE (Thonne-le-Thil 1750 - öl. 1843) adlı yeğenleriyle, 1871'de ortadan kaldırılan Paris Belediye binasının (1780) ve Invalides'in saatini (1784) yaptı. — Pierre Basile'in yeğeni JEAN JOSEPH (1768 - 1846), Pierre Basile'in oğlu PIERRE MICHEL (1785 - 1849) ile işbirliği yaparak, Paris rasathanesine yerleştirilen sarkaçlı astronomi saatine uyguladığı kurma çapını tasarladı ve Paris borsasının saatini yaptı. (L)

LEPAUTRE (Antoine), fransız mimarı ve gravürcüsü (Paris 1621'e doğr. - ay. y. 1691). 1655'te kralın mimarı oldu. En önemli eserleri, Paris'te Port - Royal manastırının kilisesi ve Beauvais konağıdır; bu sonuncusu, çok düzensiz bir zeminden yararlanışı yönünden önemlidir. (L)

LEPAUTRE (Pierre), fransız heykeltıraşı (Paris 1660 - ay. y. 1744). Antoine Lepautre'un oğlu ve gravürcü Jean Lepautre'un (1618 - 1682) yeğeni. Heykeltıraşlık Büyük ödülünü kazandı ve Roma'ya gitti. Roma'da *Aeneas ile Ankhise* ve *Arria ile Paetus* adlı iki heykel grubu yaptı. (Bu eserler Tuileries sarayının bahçesindedir; aynı bahçede Lepautre'un *Atalanta* ve *Dişi Geyikle Kır Tanrıçası* adlı eserleri de vardır.) [L]

LE PAYS (René), **Plessy-Villeneuve** senyörü, fransız şairi (Fougeres 1636 - Paris 1690). Voiture tarzında, «preecieux» bir şairdi. Eserleri: hayalî sevgililere yazılmış manzum ve mensur mektuplardan meydana gelen, *Amitiés, Amours et Amourettes* (Dostluklar, Gerçek ve Geçici Aşklar) [1664]; *Zélotide, Histoire Galante* (Zelotide, Çapkınlık Hikâyesi) [1665]; *Le Démêle de l'Esprit et du Coeur* (Akıl ile Gönül'ün Kavgası) [1688]. (L)

LEPÇA'LAR, Sıkkım'da buddha'cı yerli halk. Nepal'den gelerek bu bölgeye yerleştiler. Sulhsever olmaları yüzünden diğer kabileler tarafından ezildiler; eski âdetlerini unuttular. 1901'de bütün Hindistan'da lepça dili konuşanların sayısı 19 291'di. General Mainwaring'in gayretiyle dillerinin güzelliği korundu. Bugün Sıkkım'ın en fakir halkıdır. Genellikle köylerinden uzak tarlalarda, kaba tarım metoduyle pirinç yetiştirirler. (M)

LE PELETİER (Claude), fransız siyaset adamı (Paris 1630 - ay. y. 1711). Paris parlamentosunda danışman oldu (1652). Notre - Dame köprüsü ile Hôtel de Ville arasındaki Le Peletier köprüsünü yaptırdı. 1673'te devlet danışmanı, 1683'te Colbert'in yerine maliye genel deneticisi oldu; başarısızlığa uğradı ve 1689'da çekildi, Posta müfettişliğine getirildi (1691 - 1697). [L]

LE PELETİER DE SAİNT - FARGEAU (Ferdinand Louis Felix), fransız siyaset adamı (Paris 1767 - ay. y. 1837), Louis Michel de Saint Fargeau'nun kardeşi. Lambesc

Belçika kralı
LÉOPOLD II

LEOPOLD III

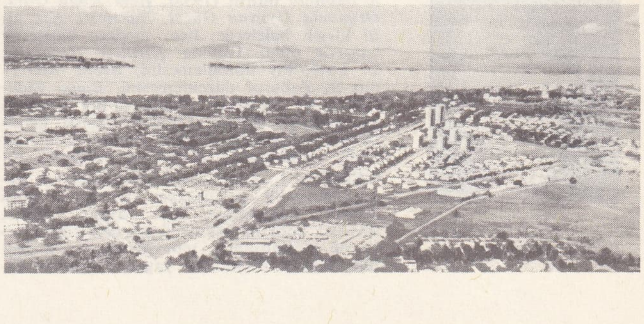

LEOPOLDVILLE
solda,
nehir limanı;
sağda,
genel görünüş

Foto. Russell, Belga, Anderson-Giraudon (LAROUSSE)

Pierre LEPAUTRE
«Aeneas ile Ankhisne»
Tuileries sarayı, Paris

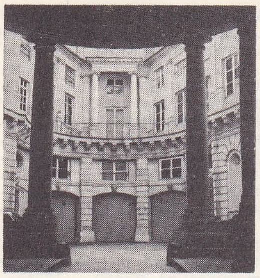

Antoine LEPAVTRE
Beauvais konağı, Paris

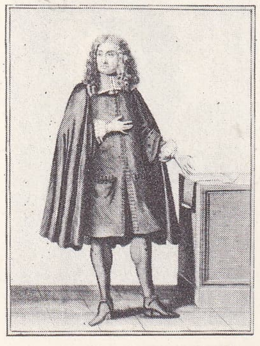

Claude LE PELETİER
N. Bonnart'ın gravürü
Cabinet des Estampes, Paris

LEPEŞİNSKAYA

prensinin yaveriydi; jakoben'lere katılmak için görevinden ayrıldı ve Babeuf ile gizli tertiplere girişti. Babeuf idam edilince kızını evlât edindi. Bir suikaste katılmak gerekçesiyle Ré adasında hapsedildi (1800), sonra İsviçre'ye sürüldü (1803). 1805'te geri döndü ve Yüzgün döneminde milletvekili oldu. (L)

LE PELETİER DE SAİNT - FARGEAU (Louis Michel), fransız siyaset adamı (Paris 1760 - ay.y. 1793), Michel de Saint Fargeau kontunun torunlarından, Etats Généraux'da soylular kesiminin milletvekiliydi (temmuz 1789), yurtseverler safına geçti, infazda asma yerine baş kesme usulünü kabul ettirdi. Konvansiyon'da kralın idamı lehine oy kullandı, ertesi gün Palais - Royal'de Paris adlı muhafız tarafından öldürüldü. Cesedi, tantanalı bir cenaze töreniyle Panthéon'a gömüldü. (L)

LEPENSKİ VİR, Yugoslavya'nın kuzeyinde Demir Kapılar'da köy; Tuna kıyısında inşa edilmekte olan baraj bitince su altında kalacaktır. Kurtarma kazıları 1967'de bugün Avrupa'nın bilinen en eski köyü olan 40 evlik bir köyün kalıntılarını ortaya çıkardı. Evler kesin bir plana göre dizilmiştir ve en az 8 000 yıl önceden kalmadır. Her evde yanında Tuna'nın taştan bir heykelciği (hayvan veya insan başı) bulunan bir ocak ve bir atelye (bileyi taşı, baltalar, yontulmuş kemikler) vardır. Ölüler evlerin zeminine gömülüdür. (L)

LEPERDİTİA i. Zool. Ostracoda takımından kabuklu hayvan; Birinci zamanı ait bütün tabakalarda pek çok fosil türüne rastlanır. (*Leperditidae* familyasının örnek tipi.) [L]

LEPÈRE (Auguste), fransız gravürcüsü (Paris 1849 - Domme 1918). İngiliz gravürcüsü Smeeton'ın atelyesinde tahta üzerine gravür yapmayı öğrendi. Gravürcülüğün kopyacılık anlayışından uzaklaşması ve bir sanat haline gelmesi için çalıştı (*Rouen Katedrali, Nantes Âyin Alayı, Nantes Limanı*). Ayrıca Emile Goudeau'nun, G. Montorgueil'ün, J. K. Huysmans'ın bazı kitaplarını resimledi. (L)

LEPÈRE (Jean - Baptiste), fransız mimarı (Paris 1761-ay. y. 1844). 1787-1790 Arasında San Domingo'da kaldı, Fransa'ya döndü, Selim III devrinde İstanbul'da bir top dökümevi kurdu, 1798'de general Bonapart'ın Mısır seferine katıldı, Süveyş kıstağı arasındaki eski firavunlar kanalının yolunu onarmakla görevlendirildi. Malmaison'un mimarı olan Lepère, 1805'te, Gondoin ile birlikte Vendôme sütununu dikmekle görevlendirildi. Başladığı Saint-Vincent-de-Paul (Paris) kilisesini, damadı Hittorff tamamladı. (L)

LEPEŞİNSKAYA (Olga Vasiliyevna), sovyet kadın dansçı (Kiev 1916). Moskova Bale okulunu bitirdi (1933). Hem *Kuğu Gölü, Ormanda Uyuyan Güzel, Bakımsız Kız* gibi klasik balelerde, hem modern balelerde başarılı oldu. 1949'da *Kırmızı Haşhaş*'ın L. Lavroskiy düzenlemesini, *Bronz Binici*'nin R. Zabarof düzenlemesini, *Bahar Suları*'nın A. Messerer düzenlemesini (1958) canlandırdı. Bolşoy Dans okulunda öğretmenlik yapmakta, misafir öğretmen olarak Doğu Almanya'da dersler vermektedir. (L)

LEPETA i. Zool. Denizlerde yaşayan karından bacaklı yumuşakça. (Hayvanın gözü yoktur; dokunaçları kısa, ayağı ovaldır; kavkısı koni biçiminde üzeri çok çizgili veya ağ görünüşünde, tepe kısmı öne doğrudur; Kuzey Atlantik'te yaşar. *Lepetidae* familyasının örnek tipi.) [L]

LEPETELLA i. Zool. *Lepetellidae* familyasından karından bacaklı yumuşakça. (Bu hayvanın gözleri vardır; kaykısı çok küçük, pütürsüz, oval veya yamuk biçiminde ve tepe kısmı merkezin altındadır; Atlas okyanusunda, çok derinlerde [4 000 m'ye kadar], halkalı solucanların tüplerine tutunarak yaşar.) [L]

LEPETELLİDAE çoğl. i. Zool. Öndensolungaçlı, karından bacaklı yumuşakçalar familyası. (Kuzey Atlantik, Pasifik, Meksika körfezi ve Akdeniz'de yaşar. Başlıca cinsleri: *lepetella, addisonia, cocculinella, bathysciadium.*) [L]

LEPETİDAE çoğl. i. Zool. Öndensolungaçlı, karından bacaklı yumuşakçalar familyası. (Bunların kavkısı embriyonken sarmal, erginken yassıdır; Kuzey Atlantik'te bulunur.) [L]

LE PETİT (Claude), fransız şairi (Paris 1639 - ay. y. 1662). Paris barosu avukatlarındandı. Edebiyat çevrelerine girdi, dine karşı şiirler yazmakla suçlandı. Châtelet mahkemesi, şairi bilekleri kesildikten sonra diri diri yakılmağa mahkûm etti. Bu hüküm parlamento tarafından onaylandı ve ceza infaz edildi. Oysa *B*** des Muses* (Musaların B***'si) adlı eseri kabadır, fakat dine aykırı değildir; *Paris Ridicule* (Gülünç Paris) adlı eserinde ise cizvitlere karşı sadece üç kıta vardır. (L)

LEPETİT (Roberto), italyan kimyacısı ve sanayicisi (Basel 1865 - Milano 1928). Bitkisel maddelerle sepileme usulü onun sayesinde gelişti. 1897'de, kebrako ağacından elde edilen tanen'in, sülfitleme sonucunda soğukta erir hale geldiğini ve deri dokusuna şiddetle nüfuz ettiğini gördü. Bu işlem, arjantin kebrako hülâsasını, en önemli sepileme maddesi haline getirdi. (L)

LÉPİCİÉ (Bernard), fransız gravürcüsü ve sanat tarihçisi (Paris 1698 - ay. y. 1755). İngiltere'de bir süre kaldı, 1729'da Paris'e döndü, *Recueil Crozat* (Crozat Derlemesi) ve *Recueil Julienne* (Julienne Derlemesi) çalışmalarına katıldı, Watteau, Pater, Coypel, Raffaello, Jules Romain, Teniers ve özellikle Chardin'in tablolarından gravürler yaptı. 1737'den sonra akademinin Tarih bölümü sekreteri oldu; *Vies des Premiers Peintres du Roy* (Kral'ın İlk Ressamlarının Hayatları) [1752] ve *Catalogue Raissoné des Tableaux du Roy* (Kralın Tablolarının Açıklamalı Kataloğu) [1752 - 1754] adlı eserleri yazdı. —Oğlu NICOLAS BERNARD (Paris 1735-ay.y. 1784), Carle Van Loo'nun öğrencisiydi, konularını tarihten alan sıradan resimler yaptı. Sonunda Diderot'nun etkisinde kalarak, günlük hayattan sahneler çizdi. Başlıca eserleri: *Küçük Desenci* (Carle Vernet'nin portresi, Louvre); *Ağlayan Çocuk* (Lyon); *Fanchon'un Yataktan Kalkışı* (Saint - Omer). [L]

LÉPİCİER (Alexis Henri Marie), fransız rahibi ve ilâhiyatçısı (Vaucouleurs 1863 - Roma 1936). 1913-1920 Arasında başrahip, 1927'de kardinal oldu. Başlıca eserleri: *Institutiones Theologicae Dogmatical* (Dogmatik Din Kurumları) [1901-1927] ve *Institutiones Theologicae Speculativae* (Kurgusal Din Kurumları) [1925-1928]. (L)

LEPİDA (Claudia), Agrippina'nın görümcesi ve Neron'un halası. Babasının ölümünden ve annesinin sürgüne gitmesinden sonra, üç yaşındaki-Neron'u büyüttü. Neron'un Lepida'ya olan sıkı bağlılığını kıskanan Agrippina, Lepida'yı büyücülükle suçlayarak öldürtmeğe çalıştı. (L)

LEPİDAGATHİS i. Bot. Başak çiçekli ot; Asya, Tropikal Afrika ve Antiller'de yetişir; elliden fazla türü bilinir. (Bunlardan bazıları süs bitkisi olarak yetiştirilir.) [L]

LEPİDEN i. (fr. *lépidéne*). Tetrafenilfüran'a $C_4O(C_6H_6)_4$ verilen ad; 175°C'ta ergir, derişik hidroklorik asidin benzoin üzerine etkimesiyle elde edilir. (L)

LEPİDİK sıf. (fr. *lépidique*). Piridindikarboksilik asit $(CH_3)C_6H_2N(CO_2H_2)$ için kullanılır: 186°C'ta erir, lepidinin permanganatla yükseltgenmesinden elde edilir. *Eşanl.* γ - METİLKİNOLEİK. (L)

LEPİDİN i. (fr. *lépidine*). Formülü $C_9H_6N(CH_3)$ olan metilkinolein; 257°C'ta kaynar; taşkömürü katranında bulunur; sinkonin'in potasyum hidroksit üzerinde damıtılmasıyle elde edilir. (L)

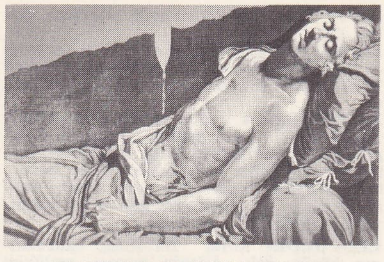

LE PELETİER DE SAİNT - FARGEAU
ölüm yatağında, Louis David'in bir deseninden Tardieu'nün gravürü,
Bibliothèque Nationale, Paris

LEPİDİUM i. Bot. Halk arasında HOROZCUKOTU denilen ve birçok türü bulunan bitki. (Turpgillerden).

— ANSİKL. *Lepidium,* derin yarık yapraklı, dik gövdeli bir bitkidir. *Lepidium sativum,* bahçelerde de yetiştirilir. (L)

LEPİDO, yun. *lepis, lepidos,* kabuk'tan alınan ve bazı kelimelerin bileşimine giren unsur. (L)

LEPİDOCARYUM i. Bot. Telek yapraklı, kısa saplı küçük palmiye; Amazon kıyılarında yetişen beş türü bilinir. (Meyveleri kiremit gibi dizili, iri kabuklu örtülü, yuvarlak veya ovaldır.) [L]

LEPİDOCYCLİNA çoğl. i. Oligosen ve miyosen tabakalarında bulunan fosil foraminiferler. (Bunlar orta kesiminde altıgen odacıklar bulunan orbitoitlerdir.) [L]

LEPİDOCYRTE i. Kanatsız böcek; gövdesi pullu sekiz halkalı, göğüs kısmı küçük, kuyruğu oldukça uzundur; taşların ve odunların üzerinde küçük topluluklar halinde yaşar. (İlmî adı *Lepidocyrte curvicola. Collembola* takımından.) [L]

LEPİDODACTYLUS i. Zool. Hindistan'dan Avustralya'ya kadar yaygın kertenkele. (Gekogillerden.) [L]

LEPİDODENDRACEAE çoğl. i. Bot. Birinci zamana ait fosil bitkiler familyası. (Bu bitkiler sap yapısı ve başak şeklindeki üreme organlarıyle bugünkü kibritotugilleri andırırsa da, 30 m'yi bulan boylarıyle onlardan ayrılır.)

— ANSİKL. *Lepidodendraceae* familyasındaki ağaçlar, uzun kökleri veya yeraltında bulunan ve stigmaria denen yatay dallarıyle çamurlara gömülü olarak yetişiyordu; gövdeleri çatallı, gövde yüzeyi düzgün sarmal dizili, eşkenar dörtgen biçiminde uzunca memeciklerle kaplıydı; yaprakları sapsızdı. Başlıca cinsleri: ***lepidophlum, lepidodendron, bothrodendron, lepidophyllum, ulodendron, lepidophloios, knorria*** v.b. Bu bitkiler Üst Silüryende belirir, Permiyen'de son bulur. (L)

LEPİDODENDRON i. Bot. Fosil kibritotu; yaprak yastıkçıkları birbirine çok yakın dikine uzun eşkenar dörtgen şeklindedir. (*Lepidodendraceae* familyasının örnek bitkisi).

N. Bernard LÉPİCİÉ
«Fanchon'un Yataktan Kalkışı»

Foto. Lamote-Gongo- Pierre, Giraudon, Serge - Lido (LAROUSSE)

— ANSİKL. *Lepidodendron*'lar gerçek birer ağaçtı; gövdeleri belirli bir yükseklikte iki çatal gövdeye, bunlar da tekrar ikişer çatal halinde dallara bölünürdü; sert iğne yaprakları vardı; *lepidostrobus* adı verilen sporlu başaklarında büyük ve küçük spor keseleri bulunurdu. (L)

LEPİDOFAYİT i. (fr. *lépidophaeite*). Miner. Hidratlı tabiî manganez oksit, bileşiminde az miktarda bakır da vardır. (L)

LEPİDOKROMİ i. (yun. *lepis, lepidos,* pul ve *khroma,* renk'ten fr. *lépidochromie*). G. santl. Kâğıda veya porselene pulkanatlı kelebek şekli çizerek tabiî rengine boyamak sanatı. (L)

LEPİDOKROSİT i. (fr. *lépidocrocite*). Miner. Formülü FeOOH olan hidratlı tabiî demir oksit. (L)

LEPİDOLİT i. (fr. *lépidolite*). Mika grubundan beyaz mika türü mineral; beyaz veya pembe renklidir. (Lityumlu bir mikadır ve lityumun elde edildiği en önemli cevherdir.) [L]

LEPİDOMELAN i. (fr. *lépidomélane*). Mika grubundan karamika türü mineral. (Ferromagnezyumlu siyah bir mikadır; içindeki bir kısım alüminyumun yerini demir alabilir. Volkanik kayalar içinde rastlanır.) [L]

LEPİDON i. (fr. *lépidone*). Kim. Hidroksilepidin. (α -lepidon veya γ -metilkarbostiril 223°C'ta erir.) [L]

LEPİDOPHLOİOS i. Bot. Lepidodendron'a benzeyen fosil bitki. (Yaprak sapı yastıkçıklarının enlemesine daha uzun ve yere eğik oluşuyle lepidodendron'dan ayrılır. Karbonifer ve Permiyen'de kalıntılarına rastlanır.) [L]

LEPİDOPHYLLUM i. Peru'da Patagonya'ya kadar yaygın olan ağaçsı bitki. (Bileşikgillerden.) [L]

LEPİDOPLEURİDAE çoğl. i. Zool. İlkel yumuşakçalar takımından yumuşakçalar familyası. (L)

LEPİDOPUS i. Zool. Çok uzun, kurdelemsi, çıplak gövdeli, uzun burunlu balık. (Akdeniz'de yaşayan *Lepidopus argenteus*'un boyu 2 m'yi bulur. *Trichiuridae* familyasındandır.) [L]

LEPİDORTOZ i. (fr. *lépidorthose*). Beyaz etli balıklarda mikroplardan ileri gelen ve pulların diken gibi dikilmesine sebep olan hastalık. (L)

LEPİDOSAPHES i. Zool. Bazı kırmız böceklerinin ilmî adı. (Elmada asalak yaşayan *Lepidosaphes ulmi,* incirde asalak yaşayan *L. conchyformis,* portakal bahçelerine çok zarar veren *L. citricola* ve *Gloweri* bunlardandır.) [L]

LEPİDOSTERNON i. Zool. Yılanı andıran bacaksız kertenkele; Güney Amerika'da yaşar. (*Amphisbaenidae* familyasından.) [L]

LEPİDOSTROBUS i. Bot. Lepidodendronlar grubundan fosil bitkilerin başak veya kozalak şeklindeki üreme organı. (Silindirimsi uzun koni biçiminde olan bu başaklar kiremit gibi dizili pulcuklardan oluşur; kozalağın dibine doğru büyük spor keseleri, ucuna doğru ise küçük spor keseleri bulunur.) [L]

LEPİDOTUS i. Zool. Jüra ve Tebeşir çağlarında fosil olarak bulunan balık. (L)

LEPİDURUS i. Zool. Solungaçayaklılardan kabuklu hayvan; altmış çift bacağı ve karın uç iplikleri arasında bir kuyruk levhası bulunur. (Dişilerin on birinci bacakları kısmen kuluçka cebine dönmüştür. Lepidurus'lar özellikle otlu durgun sularda yaşar, sırtüstü veya yüzüstü yüzer.) [L]

LEPİDUS. Bk. AEMİLİUS LEPİDUS.

LEPİLEMUR i. Madagaskar'da yaşayan küçük hayvan. (Makigillerden.)

— ANSİKL. *Lepilemur*'lar küçük boyda gececi hayvanlardır; yaşayışları makilerinki gibidir. Yetişkinlerde üst çenede kesici diş bulunmaz. Örnek türü *Lepilemur mustelinus*'un gövdesi kızıl sarı, yalnız yüzü boz, gerdanı beyaz, karnı sarımtırak, bacakları uzundur. (L)

LÉPİNE (Louis), fransız yöneticisi (Lyon 1846 - Paris 1933). 1893 - 1898 Arasında emniyet genel müdürlüğü yaptı. Cezayir'de genel vali oldu (1897 - 1899), hazırladığı reform tasarıları muhalefetle karşılanınca istifa etmek zorunda kaldı. 1913 - 1914 Arasında milletvekiliydi. *Hatıralar*'ı Fransa tarihi bakımından ilgi çekicidir. (L)

LÉPİNE (Pierre), fransız hekimi ve virolojist (Lyon 1901), Jean Lépine'in oğlu. Paris'te, Pasteur enstitüsünde Levaditi'nin öğrencisi oldu. Levaditi'ye virüslerle ilgili araştırmalarında yardımcı oldu. 1935 - 1940 Arasında Kuduz bölümünü yönetti. 1941'den beri Virüs servisi şefidir. Çalışmaları özellikle sinirlere yönelen virüsler (ansefalit, kuduz, polyomelit) üstünedir. Virüslerin biyolojisini ve sebep olduğu hücre lezyonlarını incelemek için ültrasantrifüj ve elektronik mikroskop kullandı. Çocuk felcine (polyomelit) karşı fransız aşısını buldu. (L)

LÉPİNE (Stanislas), fransız ressamı (Caen 1836 - Paris 1892). Corot'nun öğrencisiydi; Paris'ten, Sen kıyılarından, gri tonların hâkim olduğu manzaralar çizdi. Cals ve Eugène Boudin ile izlenimci akımı hazırladı. Eserleri, Louvre'da (*Caen Limanı, Elma Pazarı, Sanatçının Oğlunun Portresi*), Reims, Caen, Chicago, Edinburgh, Londra müzelerinde ve Petit Palais'dedir (Paris). [L]

LEPİNİ dağları, İtalya'da kütle, Latium'da. Sacco vâdisiyle Pontine bataklıkları arasında. Tepeleri çorak olan kalkerli kayalardan oluşmuştur. Gelir kaynakları orta derecededir. Hayvancılık. (L)

LEPİNOTUS i. Zool. Basit ve meşin gibi sert iki kanadı olan böcek. (Bazen evlerde can sıkıcı olacak kadar çok görülür. Özellikle kaynatılmak üzere ayrılmış ve kurutulmuş bitkilerin arasına girip yaşar. İlmî adı *Lepinotus inquilinus. Psocoptera* takımındandır.) [L]

LEPİSANTHES i. Bot. Hindistan ve Malezya'da yetişen, ağaç, ağaçcık. (*Sapindaceae* familyasındandır.) [L]

LEPİSKA i. (şehir adı *Leipzig*'den). Leipzig ipeği.

◆ Sıf. [Saç için] Uzun, yumuşak ve sarı renkli: *İçeriye uzun boylu, lepiska saçlı, kırmızı yanaklı güzel bir kız girdi* (B. Felek). *Hıristiyan sanatında melek, lepiska saçları topuklarına kadar uzanan* [...] *mahçup bir genç kız suretinde temsil edilir* (Ahmed Haşim). [M]

LEPİSMİUM i. Bot. Rhipsalis'e benzeyen kaktüs; birçok türü (*Lepismium cruciforme, L. tucumanense*) bahçelerde yetiştirilir. (L)

LE PLAY (Frédéric), fransız mühendisi ve iktisatçısı (La Riviére - Saint - Sauveur, Calvados 1806-Paris 1882). École Polytechnique'i bitirdi, yüksek maden mühendisi, Maden okulunda profesör oldu. Danıştay üyeliği (1855), senatörlük (1867-1870) yaptı. 1856'da Sosyal Ekonomi derneğini kurdu, 1867'de Dünya sergisini düzenledi. Müdahaleciliğe ve sosyalizme olduğu kadar, iyimser liberallere de karşı koydu; yabancı ülkelere yaptığı çeşitli yolculuklardan sonra yazdığı *La Réforme Sociale* (Sosyal Reform) [1864] adlı en önemli eserinde ailede olduğu kadar, teşebbüs, Kilise (samimî katolikti) ve devlet alanlarında da bir otoritenin, ama zora değil, sevgiye dayanan bir otoritenin gerekliliğini savundu. XIX. yy.ın ikinci yarısında patronların başlattığı ve daha sonraları, küçültücü bir anlamda «paternalizm» diye adlandırılan sosyal hareket üstünde büyük bir etkisi oldu.

Tasarladığı pederşahî dünya düzeninde, çeşitli hücrelerin aile düzeni gibi işlemelerini ve üretim bolluğundan çok, kendi anlayışına uygun bir huzura (mutlu aile, baba otoritesi altında Evamiri Aşere'ye göre yaşayan ailedir) yönelmelerini ister. Fikirleri, hıristiyan sosyal okulların bazı kurucularına ilham verdi. İktisat bilimlerinin gelişmesine yaptığı katkı, dolaysız soruşturma metotlarına, monografilerin hazırlanmasına (1855'te yazdığı *L'Ouvrier Européen* [Avrupalı İşçi] adlı eserinde 36 monografi vardır) temel olan aile bütçesi incelemelerine ilk eserlerinde yer verdiği oranda önemlidir. (L)

LE POİTEVİN DE L'ÉGREVİLLE (Auguste), **Le Poitevin Saint Alma** denir, fransız yazarı ve gazetecisi (Paris 1791 - ay.y. 1854). Balzac ile ortaklaşa yazdığı bazı romanlarda VİLLERGLE adını kullandı. *Paoli* (1822) ve *Michel et Christine* (1823) adlı oyunları ilgi çekicidir. Restorasyon devrinde *Le Figaro, Les Abeilles* (1840), *Le-Nouveau Figaro* (1843), *Le Palais* ve Millaud ile *Liberté* (1848) gazetelerini kurdu. (L)

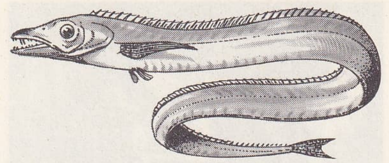

lepidopus ergenteus

LEPONTİİ, Transpadana İtalyası'nda göller bölgesinde halk. Lepontiiler, Augustus'a boyun eğdiler. Başlıca şehirleri, *Oscelum* (Domadossola) ve *Endracinum* (Entranne) idi. [L]

LEPONTİUSÇA i. (*lepontius*'tan *lepontiusça*). Leng. Lepontius'luların dili; Keltçeyle akrabadır; İtalya'da göller bölgesinde birkaç lepontiusça yazıt bulunmuştur. (L)

LEPOPTERYX i. Zool. Tropikal Amerika'da yarasalarda asalak yaşayan pupipar sinek. (*Lepopteryx megastigma,* Antiller'de balık yiyen yarasalarda [*Noctilio dorsatus*], *L. phyllostomatis,* Brezilya'da yaprakburunlu yarasalarda asalak yaşar. (Kısa duyargalı çiftkanatlılardan.) [L]

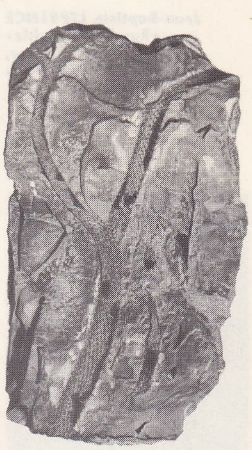

lepidodendron

LEPOSPONDİLİ i. Zool. (yun. *lepos,* kın ve *spondylos* omur'dan). Paleont. Zırhbaşlılar takımından kurbağalar alttakımı. (Bunlarda sırtipi, kın biçimindeki omurların içinde bulunur. Semender görünüşünde olan bu ufak boylu hayvanlar Karbonifer ve Permiyen devrinde yaşamıştır.) [L]

LEPOTRİKS i. (yun. *lepis,* kabuk ve *thriks,* kıl'dan, fr. *lépothrix*). Kıl hastalığı; belirgin özelliği kıl üzerinde küçük tanecikler veya katılıkların belirmesidir. (Lepotriks özellikle koltukaltında ve cinsel organlarda görünür.) *Eşanl.* DÜĞÜMLÜ TRİKOMİKOU. (L)

LEPRA i. Tıp. Bk. CÜZAM.

LEPREKONİZM i. (yun. *lepros,* pullu, pürtüklü ve *khaunos,* gevşek, yumuşak'tan fr. *lepréchaunisme*). Patol. Karakteristik şekil bozuklukları («faunus» suratı, büyük gözler, geniş ve yayvan kulak, iri el ve ayaklar, esmer deri ve mukoza, cücelik) gösteren soydan geçme hastalık. (Bundan başka cinsel organlarda da şekil bozuklukları görülür: jinekomasti ile beraber bızır hipertrofisi ve yumurtalık kistleri. Organik bozukluklara bazı hareket ve ruh bozuklukları da eklenir.) [L]

Louis LÉPİNE
1907'de

LEPREOS. Yun. mit. Poseidon'un torunu. Herakles'e meydan okudu; onun tarafından öldürüldü. (L)

LE PRİEUR (Yves), fransız deniz subayı ve mucidi (Lorient 1885 - Nice 1963). Otomobille çekilen bir planör yaparak, 9 aralık 1909'da Tokyo'da Uzakdoğu'nun ilk resmî uçuşunu gerçekleştirdi. 1912'de, bir gemideki bütün topları hedef üzerine yöneltmeğe yarayan bir atış düzenleyicisi yaptı. Birinci Dünya savaşı sırasında, uçaksavar mitralyözler için yine bir atış düzenleyicisi hazırladı; fransız ve ingiliz avcı uçaklarında alman gözcü balonlarına karşı başarıyle kullanılan ilk roketleri ve denizaltılara karşı kullanılan şamandıralı bombaları yaptı. Daha sonra, uçaklar için bir rota düzenleyicisi (navigraf) tasarladı; Büyük Sahra'nın ilk defa havayoluyle aşılmasında (1925) bu âlet kullanıldı. En önemli buluşu, suyun yüzeyi ile hiç bağlantı gerektirmeden dalış yapmak imkânı veren bağımsız dalgıç elbisesidir (1926). [L]

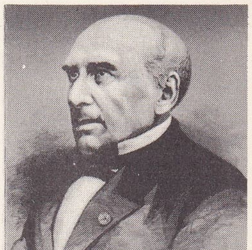

Frédéric LE PLAY
Cabinet des Estampes, Paris

LEPRİN (Marcel), fransız ressamı (Cannes 1891 - Paris 1933). Marsilya'da süslemecilik yaptı, sonra Montmartre, Moret, Meaux, Dunkerque ve Honfleur'den manzaralar çizdi. Eserleri Art Moderne müzesindedir. (L)

LEPRİNCE (Engrand), fransız cam ressamı (öl. Beauvais 1531). Fransa'nın en usta cam ressamıdır. Beauvais katedralinin vit-

Foto. Fraas, Joly, Bulloz (LAROUSSE)

Jean-Baptiste LEPRINCE «Rus Usulü Vaftiz» detay, Louvre müzesi, Paris

LEPRINCE - RINGUET

Leptis Magna sikkesi Cabinet des Médailles, Paris

raylarını (1522), aynı şehirde Saint-Etienne kilisesinin ve Montmorency'nin vitraylarını (1524), oğulları Jean ve Nicolas ile Rouen kiliselerinin, özellikle Saint - Vincent kilisesinin vitraylarını (1525) yaptı. — NICOLAS (1510'a doğr. - Beauvais 1589), Gisors ve Louviers kiliselerinin vitraylarını yaptı. (L)

LEPRİNCE (Jean - Baptiste), fransız ressamı ve gravürcüsü (Metz 1733 - Saint - Denis du Port, Lagny yakınları 1781). Boucher'in öğrencisiydi, Hollanda'yı ve Rusya'yı dolaştı; 1764'te Fransa'ya döndü ve *Rus Usulü Vaftiz* (Louvre) adlı tablosuyle ilgi uyandırdı. Gravürcü olarak 168 parça eser bıraktı. Petersburg'da imparatorluk sarayının tavanlarını resimledi ve *Rus Oyunları* adlı duvar halısının karton taslaklarını hazırladı. —Kızkardeşi Jeanne-Marie **Leprince** (Madam de **Beaumont**) [Rouen 1711 - Chavanod, Annecy yakınları 1780], gençler için romanlar yazdı. *Magasin des Enfants* adlı eseriyle tanınır. (L)

LEPRİNCE - RİNGUET (Louis), fransız fizikçisi (Alès 1901). École Polytechnique'i bitirdi. 1925'te Maurice de Broglie'nin laboratuvarına girdi; sunî dönüşümler ve nötronlar üstüne ilk incelemelerini bu laboratuvarda yaptı. 1936'da École Polytechnique'te profesör oldu. 1959'da Collège de France'ın Nükleer Fizik kürsüsüne geçti. 1933'ten sonra kozmik ışınların incelenmesinde uzmanlaştı.

Bu ışımanın bileşenlerini araştırmak için Bellevue laboratuvarının büyük elektromıknatısını kullandı. Mont Blanc yakınlarındaki Midi zirvesinde bir yüksek dağ laboratuvarı, sonra Midi'de Bigorre'un tepesinde arkadaşları ile iki büyük Wilson odası kurdu. Çeşitli tipte mesonların kütlesini kesinlikle belirledi ve ağır mesonlarla hiperonların özellikleri üstünde çalışmalar yaptı. Başlıca eserleri: *Les Rayons Cosmiques et les Mesons* (Kozmik Işınlar ve Mesonlar) [1945]; *Les İnventeurs Célèbres* (Ünlü Mucitler) [1951]; *Grandez Découveries du XX. Siècle* (XX. yy.ın Büyük Keşifleri) [1957]. (L)

LEPROM i. (fr. *léprome*). Cüzam hastalığında görülen düğüm biçimindeki ur. (L)

LEPROMİN i. (fr. *lépromine*). Cüzam basili kültürlerinden elde edilen ve bu hastalığın teşhisinde kullanılan madde. (L)

LEPSİNA. Bk. ELEUSIS.

LEPSİUS (Karl Richard), alman bilgini, eski mısır kültürü uzmanı (Naumburg 1810-Berlin 1884). Öğrenimini Almanya, Fransa ve İtalya'da yaptı ve eski doğu dilleri üstüne incelemeleriyle tanındı. Mısır'da Bunsen ile çeşitli araştırmalar yaptı (1842 - 1846). Eserleri: *Das Totenbuch der Agypten und Anthiopien* (Mısır ve Habeşistan Anıtları) [1849 - 1859]. (L)

LEPT—, LEPTİ—, LEPTO—, yun. *leptos*, ince'den alınan ve birçok kelimenin bileşimine giren unsur. (L)

LEPTA çoğl. i. (yun. *lepton* kelimesinin çoğulu). Metrol. Bk. LEPTON

— Para. Drahmi'nin yüzde biri değerinde yunan para birimi. (L)

LEPTADENİA i. Bot. İnce saplı, ip gibi ince uzun yapraklı dik çalı; Hindistan, Doğu Afrika ve Madagaskar'da on iki türü yetişir. (Tohumlarıipekgillerden.) [L]

LEPTAENA i. Paleont. Hem dışı, hem içi çukur olan yassı kavkılı, kolsuayaklı hayvan; paleozoik tabakalarda Silüryen'den Karbonifer'e kadar rastlanır. (*Strophomenidae* familyasından.) [L]

LEPTALİS i. Zool. Tropikal Amerika'da yaşayan kelebek türü; *Ithomia İlerdina* denilen diğer bir kelebeğe çok benzer. (İlmî adı *Leptalis leuconae*. Pulkanatlıların *pieridae* familyasından.) [L]

LEPTAUCHENİA i. Zool. Toynaklı memeli fosil hayvan. (Kuzey Amerika'da üst oligosen ve alt miyosen tabakalarında bulunan bu hayvanın doğrudan doğruya gevişgetirenlerin atası olduğu sanılmaktadır. *Oreodontidae* familyasından.) [L]

LEPTAXİS i. Zool. Yuvarlak veya yassı kavkılı salyangoz; kavkısının üzeri kabarık çizgili, kırışık veya pütürlüdür. (Atlantik takımadalarına [Maderna, Asor, Kanarya ve Yeşil Burun adaları] özgü olan bu hayvanların menşei çok eskidir.) [L]

LEPTİCTİS i. Zool. Kuzey Amerika oligoseninde fosil kirpi. (L)

LEPTİDEA i. Zool. Uçlarında siyah benekler bulunan uzun kanatlı küçük kelebek. (*Leptidea sinapis*'in rengi, kundaktan çıktığı mevsime göre değişik olur. Tırtılı haziran ve eylülde baklagillerden çeşitli bitkilerin üzerinde yaşar. *L. brevipennis*'in kurtçuğu sepet söğüdünde, fıçı çemberlerinde gelişir, tıpkı gracilis gibi zarar verir. Kınkanatlıların *cerambycidae* familyasından.) [L]

LEPTİNARİA i. *Subulinidae* familyasından salyangoz çeşidi. (Orta boy, kavkısı söbe, ince ve saydamcadır. Ağız açıklığı armut biçiminde, kenarları buruşuktur; çoğu zaman dibine yakın bir küçük plaka bulunur. Tropik Amerika'da pek yaygın bir salyangozdur.) [L]

LEPTİNES, Eubulos zamanında maliye işleriyle görevli atinalı. Bazı yurttaşlara tanınan vergi muafiyetinin kaldırılması için kanun çıkarttı. Demosthenes bu kanuna ünlü nutkuyle karşı çıktı (M.Ö. 356-355). [L]

LEPTİNES, Syrakusai'li general, ünlü tiran Dionysions'un kardeşi (öl. Kronion 383). 397'de, bir donanmanın kumandanı olarak Motye'yi aldı, Hamilkon'a yenildi, fakat Syrakusai'ye yapılan bir saldırıyı püskürttü. 390'da, kardeşinin muhalefetine rağmen Lucania'lılara karşı Thurii'ye yardıma koştu, bu yüzden kardeşi tarafından sürgün edildi. 383'te Kartaca ile savaşlar yeniden başlayınca geri çağrıldı, Kronion savaşında öldü. (L)

LEPTİNİT i. (fr. *leptynite*). Petrografi. İnce taneli ve soluk renkli bir gnays çeşidi; kuvars, feldispat ve çoğu zaman krena'dan meydana gelir. (Leptinitler belki de başkalaşmış eski arkozlardır.) [L]

LEPTİNOLİT i. (fr. *leptynolite*). Jeol. Ana maddesi mika ile küçük taneli feldispat olan ve koyu renkli billûr yapraklarından meydana gelen kaya. (L)

LEPTİNUS i. Bombeli, oval gövdeli küçük böcek; bacakları ince, duyargaları uzundur; döküntüler arasında yaşar. (*Leptinus testaceus*'a yaban arılarının yuvalarında rastlanır. Bu böcek küçük kemirgenlerde dış asalak olarak da bulunabilir. (Kınkanatlılardan *leptinidae* familyasının örnek tipi.) [L]

LEPTİS i. Zool. İnce uzun gövdeli, genellikle külrengi veya sarımsı etçil sinek; bütün Avrupa'da ormanlarda, ağaç gövdelerinde yaşar, pek çok türü vardır. (İlmî adı *Leptis* veya *Rhagio scolopacea*. Kısaduyargalı ortoraf sineklerin *leptidae* familyasının örnek tipi). [L]

LEPTİS. Esk. coğ. Kuzey Afrika'da iki şehrin adı. İlk **Leptis Magna,** Akdeniz kıyısında, Trablus'un doğusunda kuruldu. Sayda'nın kolonisi olan şehir, önce Kartacalıların, sonra Numidya krallarının hâkimiyetini kabul etti, Romalılar tarafından federal site haline getirildi, Trajanus zamanında koloni oldu. Septimus Severius burada doğdu. İmparator olunca şehre «*jus italicum*» hakkını tanıdı ve anıtlar (imparatorluk forumu) yaptırdı. III. yy.da çok zenginleşen şehir, iç afrika ticaretinin merkezi ve kervan yollarının başlangıç noktası haline geldi; Diocletianus zamanında Trablus eyaletinin merkezi oldu. IV. yy.dan sonra gerileyen Leptis Magna, XI. yy.da kesinlikle çöktü. Bugün *Lebda* şehrinde bir bazilika (Septimus Severus devrinde yeniden inşa edildi), açık hava tiyatroları ve bir forumdan başka en güzel yunan klasik eserlerinin birçok kopyası (Kalamis çevri-

LEPTİS

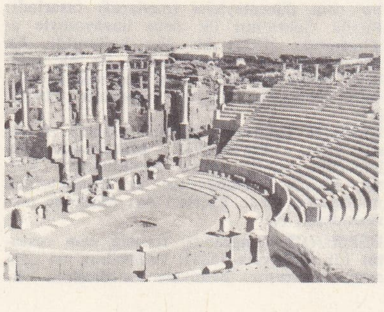

roma tiyatrosu

LEPTİS Severus forumundan iki ayrı görünüş

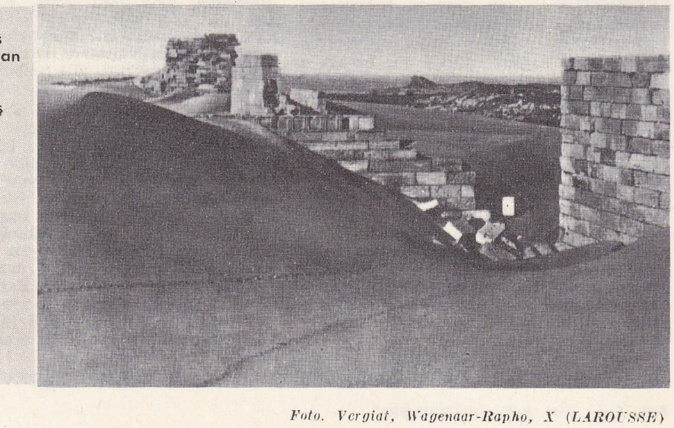

Foto. Vergiat, Wagenaar-Rapho, X (LAROUSSE)

minde delikanlı gövdesi, Ares Borghese'nin kopyası, yaklaşık olarak M.Ö. 430'dan kalma Afrodit başı) kalmıştır. — **Leptis Parva** veya **Minus** veya **Leptiminus,** daha batıda, Hadrumetum ile Thapsus arasında şehir; önce Kartaca'ya bağımlı olan şehir, sonra Roma ile ittifak yaptı, sonunda roma hâkimiyeti altında serbest site haline geldi. Bugün Tunus'ta, *Lamta.* (L)

LEPTİT i. (fr. *leptite*). Petrografi. Silis bakımından zengin, ince taneli ve soluk renkli, başkalaşmış taş çeşidi. (Başkalaşmış şistler içinde tabaka halinde bulunur. Başkalaşmaya uğramış eski bir pelit ve volkanik tüf'tür.) [L]

LEPTOBOS i. Zool. Boynuzlugillerden uzun ve basık kafataslı, arkaya eğik küçük boynuzlu fosil hayvan; iskeletleri Avrupa ve Hindistan'da pliyosen tabakalarında bulunur. Bugünkü kaama ile gaur arası bir sığırdır. (L)

LEPTOCEPHALUS i. Zool. Yılanbalığı gibi yüzgeçsiz balıkların yaprağı andıran saydam yavrularına verilen ad. (Yassıbaş).
— ANSİKL. *Leptocephalus*'lar cam gibi saydamdır. Fakat bunlar kıyıya vardıktan sonra renklenmekte gecikmez ve saydamsızlaşır. Denizden ırmaklara bazen büyük sürüler halinde çıkan bu yavru yılanbalıkları batı avrupa kıyı sularında çok avlanır. (L)

LEPTOCERA i. Zool. Çok uzun duyargalı böcek; durgun sularda ve akarsuların kıyılarında yaşar; kurtçuğu hafif ipek salgısından veya bitkisel kırıntılardan yapılma bir kundakta gelişir. (Trichoptera takımından *leptoceridae* familyasının örnek tipi.) [L]

LEPTOCERİDAE çoğl. i. Zool. Trichoptera takımından böcek familyası; mystacides, setodes, cecetis, leptoceres gibi cinsleri kapsar. (L)

LEPTOCHLO i. Zool. Tropikal bölgelerde yetişen, ince başaklı ot. (Buğdaygillerden.) [L]

LEPTOCİMEX i. Zool. Delici ve kan emici tahtakurusu. (Gine'de yaygın olan bu böcek, tripanozomalı hastalıkları bulaştırabilir. Heteroptera takımının *cimicidae* familyasından.) [L]

LEPTOCONCHUS i. Zool. *Magilidae* familyasından karındanbacaklı yumuşakça. (Özellikle *meondrina* cinsinden mercanlarda yaşar; kavkısı kapaksızdır; tropikal denizlerde mercan resiflerinde bulunur.) [L]

LEPTOCORİSA i. Zool. Uzun gövdeli, yeşilimsi renkte bitki biti. (Doğu bölgelerinde yaşar, pirince ve darıya zarar verir. İlmî adı *Leptocorisa Varicornis,* Heteroptera takımının *coreidae* familyasından.) [L]

LEPTODACTYLİDAE çoğl. i. Zool. Kuyruksuz kurbağa familyası; Orta Amerika'da yaşayan *ceratophrys, hylades* (ağaç kurbağası) gibi cinsleri kapsar. (Eskiden *cystignathidae* denirdi.) [L]

LEPTODİRUS i. Zool. Gözsüz küçük böcek; rengi koyu kırmızı veya amber sarısı, bacakları ve duyargaları ince uzundur; Krain ve Bosna mağaralarında yaşar. (Kınkanatlıların *catopidae* familyasından). [L]

LEPTODORA i. Zool. Saydam kabuklu ve çok küçük hayvan; kabuğu iyice körelmiştir; altı çift göğüs bacağı vardır. (Cladocera takımından.) [L]

LEPTODRASSUS i. Zool. Kızıl sarı renkli örümcek; Eski Dünya'nın çorak bölgelerinde yaşar. (Örnek türü *Leptodrassus albidus,* Akdeniz bölgesinde bulunur. *Drassodidae* familyasından.) [L]

LEPTOGRAPTUS i. Paleont. Basit, uzun, ince kollu graptolit; Alt Silüryende fosil olarak bulunur. (L)

LEPTOLEPİDAE çoğl. i. Paleont. İlkel kemikli balıklar familyası. (Uzun, iğ şeklindeki vücutları ganoyit pullarla kaplıdır. Liyas'tan Tebeşir devrine kadar yaşamıştır.) [L]

LEPTOLEPİS i. Paleont. Uzun vücutlu küçük balık; gövdesi ince ganoyit pullarla kaplı; kuyruk yüzgecinin iki parçası birbirine eşittir; jüra ve alt tebeşir tabakalarında rastlanır. (*Leptolepidae* familyasının örnek tipi.) [L]

LEPTOLİTİK sıf. ve i. (fr. *leptolitique*). Üst Paleolitiği karşılayan tarihöncesi devire rahip Breuil'ün verdiği ad; bu devrin, M. Ö. 30 000 - 25 000 ile 8 500 arasında yer aldığı sanılır.

— ANSİKL. *Leptolitik* adı verilen Üst Paleolitik devirle daha önceki devirler arasında büyük farklar vardır; bu yüzden çağdaş prehistoryacılar bu devri Paleolitik çağ bütününden ayırırlar. Leptolitik, tarihöncesi insanlık tarihinin önemli bir dönüm noktasıdır. Önce, çakmaktaşı yontma metotlarında büyük ilerlemeler olmuş ve bu sayede daha önceki paleolitik devirlerde yapılan ağır ve kaba âletlerden çok daha üstün birçok âlet yapılmıştır; ama, taş âletlerin hafifliğiyle nitelenen Leptolitik'te daha başka önemli dönüşümler de meydana gelmiştir. Bu devirden hemen önce son buzul ilerlemesi (Würm) meydana geldi. Leptolitik'te iklim yumuşamağa başlamışsa da zaman zaman soğuk dönemlere de rastlanmıştır. Aşırı kuraklık insanların o zamana kadar sular altında bulunan mağaralara yerleşmesine imkân vermiştir. Bitki örtüsü, yavaş yavaş ağaçlarla kaplanan bozkır veya tundra niteliğindedir.

Leptolitik, Ren çağına tekabül eder; gerçekten de, hammadde sağlayan ve etinden yararlanılan ren geyiği bu dönemin ekonomisinde çok önemli yer tutar. Orta Paleolitikte kullanılmağa başlanan kemik işleme tekniği Leptolitik'te çok gelişti. Çakmaktaşını yontma ve biçimlendirme tekniği mükemmeldi; âletler daha hafif, daha ince olarak imal edilmeğe başlandı ve aynı zamanda her iş için ayrı âlet yapıldı. Leptolitik'te, Neandertal'in eski halkı, yerini çeşitli halklara bıraktı (bu halklar *Homo Sapiens*'in ortaya çıkışını işaret eder) ve üç büyük ırk ortaya çıktı: cro-magnon (Dordogne) ırkı, bugünkü Eskimolara benzeyen chancelade ırkı ve zenci nitelikleri kapsayan grimaldi (Menton yakını) ırkı. Bu değişik insanlar önceki devirlere oranla hayatın çok daha yaygınlaştığını gösterir. Halklar bir önceki dönemdekinden daha kalabalık ve yerleşiktir. Leptolitik insanı, besin ihtiyacını daha çok av hayvanlarından sağlamıştır; rengeyiği, at, bizon. Büyük avcılar ya mağara veya kaya kovuklarında veyahut yarı yarıya toprağa gömülmüş uzun kulübelerde otururlardı.

Leptolitik, tarihöncesi sanatın en yüksek aşamasıdır. Mağara duvar ve tavanları, av sahnelerini ve bazen de insan resimlerini temsil eden gravürler ve şahane resimlerle süslüdür. Avı kolaylaştırıcı bir büyü yapma ihtiyacından doğan bu resimler ilk sanat eserleri olarak da kabul edilebilir: Font-de-Gaume, Eyzies, Lascaux (Dordogne), Altamira'daki mağaralar süslü mağaraların en ünlüleri arasında yer alır. Leptolitik'in başlıca katları: Orta Paleolitik dönem (Orinyasiyen) ile geçişi sağlayan Kastelperoniyen ve daha evrimleşmiş olan Gravetiyen; özellikle kemik âletlerin gelişmesiyle nitelenen Orta Paleolitik; çakmaktaşı yontuculuğunun en mükemmel hale geldiği Solütreen; Magdaleniyen (bu katta çakmaktaşı yontumu eski üstünlüğünü yitirdi ama buna karşılık kemik işleme tekniğine büyük önem verildi). [L]

LEPTOMENENJİT i. (fr. *leptoméningite*). Nöroloji. Özellikle ince zarın iltihaplanması şeklinde menenjit. (L)

LEPTOMERİA i. Bot. Şerit yapraklı, başak veya salkım çiçekli dallı ağaçcık; Avustralya'da yetişen on dört türü bilinir. (Sandalağacıgillerden.) [L]

LEPTOMERYX i. Geyikgillerden boynuzsuz, iri köpekdişli fosil hayvan; Kuzey Amerika'da oligosen tabakasında bulunur. (L)

LEPTOMONAS i. Zool. Tripanozoma'ya yakın birhücreli kamçılı hayvan; ipsi solucanlarda, rotatorlarda, yumuşakçalarda, böceklerde, bazı omurgalılarda ve sütleğen gibi bazı sütlü bitkilerde asalak yaşar. (Bir türünün de insan kanında asalak yaşadığı sanılır.) [L]

LEPTOMORFİK sıf. (fr. *leptomorphique*). Jeol. Dar ve uzun biçimli billûrlara denir. (L)

LEPTON i. (yun. *leptos,* ince'den). Metrol. Eski Yunanlılarda kullanılan 13 santigramlık ağırlık ölçüsü. || Yunanlıların kullandığı çok küçük bozuk para.

— Nükl. Hafif atomaltı parçacıklarını (elektronlar, pozitronlar, nötronlar) belirtmek için Rosenfeld'in ileri sürdüğü isim.

— Zool. Bütün denizlerde yaşayan iki çenetli, ayağı geniş tabanlı, deniz yumuşakçası. (Kabuğu küçük, ince, oval ve yassıdır. *Eryoinidae* familyasından.) [L]

LEPTONEMATİT i. (fr. *leptonématite*). Miner. Tabiî manganez oksit; bu bir psilomelan'dır. (L)

LEPTONETA i. Zool. İnce uzun bacaklı küçük örümcek; fazladan altı gözü vardır, ama bazen tamamen kördür; hemen yalnız Pirene mağaralarında bulunur. (*Leptonetidae* familyasının örnek tipi.) [L]

LEPTONYCHOTES i. Zool. Fok cinsi. (Azı dişleri tümsekçikli olan bu hayvanın ön ayakları hemen hemen pençesiz, burun kısmı tamamen tüylüdür. Yüzgeçayaklılar takımının fokgiller familyasından.) [L]

LEPTONYX i. Deniz leoparının (*Hydrurga leptonix*) ilmî özel adı. (L)

LEPTOPHLEBİA i. Zool. Esmer kanatlı günlük böcek; dünyanın her tarafında yaygın pek çok türü vardır. (İlmî adı *Leptophlebia marginata. Ephemeroptera* takımından.) [L]

LEPTOPLANA i. Zool. Geniş yassı gövdeli türbelar; baş kısmı belirsiz ve dokunaçsızdır. (Yassısolucanlar şubesinden.) [L]

LEPTOPOMA i. Zool. Karındanbacaklı yer yumuşakçası. (Kavkısı ince, yuvarlak veya konimsidir; kavkı ağzı çok sarımlı, merkezî çekirdekli, boynuzsu maddeden bir kapakçıkla kapanır; Güney Asya'da Malaya takımadalarında, Filipinler'de, Yeni Gine'de yaşar. *Cyclophoridae* familyasından.) [L]

LEPTOPROZOP sıf. ve i. (fr. *leptoprosope*). Antropol. Leptoprozopi gösteren: *Akdeniz ırkı leptoprozoptur. (Zt.* ÖRİPROZOP.) [L]

LEPTOPROZOPİ i. (fr. *leptoprosopie*). Antropol. Yüzü uzun ve dar olan insanların veya ırkların özelliği. (Leptoprozopi yüz indisiyle tanımlanır.) [*Zt.* ÖRİPROZOPİ.] (L)

LEPTOPSYLLA i. Zool. Sıçanlarla ve farelerde çok yaygın, sırtı kara bit. (*Leptopsylla musculi* farelerde, *L. herperomys* sıçan, yalıçapkını ve yarasa gibi hayvanlarda asalak yaşar, vebanın sıçanlara geçmesine sebep olabilir. Siphonaptera takımından olan bu bitler asıl bitlerden değil, *pulicidae* familyasındandır.) [L]

LEPTOPTERİS i. Bot. Avustralya'da yetişen son derece güzel eğreltiotu. (Başlıca türleri: *Leptopteris Fraseri, L. superba* v.b. *Osmondaceae* familyasından.) [L]

LEPTOPUS i. Zool. Tıknaz gövdeli, iri ve siyah gözlü küçük böcek; çakıllı dere ve çayların kıyılarında çakıllar arasında hızla koşar ve uçar. (İlmî adı *Leptopus marmoratus.* Heteroptera takımının *acanthiidae* familyasından.) [L]

LEPTORİNİ i. (fr. *leptorhinie*). Antropol. En küçük burun indisiyle tanımlanan dar ve ince burunluluk. *Zt.* PLATİRİNİ. (L)

LEPTORİNİYEN sıf. (fr. *leptorhinien*). Burnu dar olan: *Kuzey ve akdeniz ırkları leptoriniyendir.*

◆ i. ve Sıf. Antropol. Antropolojistlerce burun indisi küçük olan kişilere verilen ad: *Leptoriniyen ırk.* (Bu indisin küçük rakamı burnun nispî uzunluğuna tekabül eder; buna hemen hemen yalnız beyaz ırktan insanlarda rastlanır.) *Zt.* PLATİRİNİYEN. (L)

LEPTOSOMUS i. Zool. Erkeği madenî yeşil ve gri, dişisi benekli esmer renkte kuş türü (*Leptosomus discolor*); Madagaskar'da yaşar. (Guguk kuşu ile gökkuzgun arasında bir kuş olan leptosomus, bu sonunculara yakın görülerek gökkuzgunumsular takımından sayılır. *Leptosomatidae* familyasından.) [L]

LEPTOSPERMUM i. Bot. Almaşık küçük

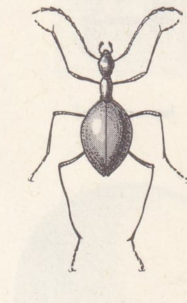

leptodirus

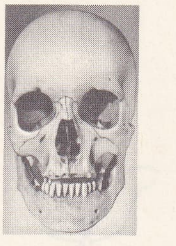
leptoprozopi

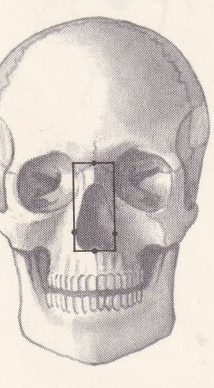
leptorini

leptospira'lar

yapraklı ağaç veya ağaççık; noktalı olan yapraklar ovuşturulduğu zaman hoş bir koku çıkarır. (Okyanusya'da yetişen yirmi beş türü vardır. *Leptospermum thea* ve *L. scoparium*'un yaprak ve çiçekleri kaynatılarak elde edilen çay, iskorbüt hastalığına iyi gelir. Birçok türü sıcak ve ılık limonluklarda yetiştirilir. Mersingillerden.) [L]

LEPTOSPİRA i. Asalakbil. *Spirochetidae* familyasından birhücreli hayvan; çeşitli salgın hastalıklara sebep olur.

— ANSİKL. *Leptospira ictero-haemorragiae*, bulaşıcı sarılığa sebep olan mikroptur. Yirmi kadar sarmal kıvrımlı iplik şeklindeki bu mikrobun boyu 8-24 mikrondur. Isıya ve asitlere karşı çok duyarlı, —78°C'a kadar soğuğa dayanıklıdır; Chamberland L 3 süzgecinden geçer. Tavşan serumunda üretilir, kobaya şırınga edilerek üreme gücü korunur. Birçok hayvan bu mikrobu taşır; bunlar arasında en önemlisi farelerdir; fare, ya ısırarak veya besinleri sidikle kirleterek leptospirayı insana bulaştırır; bulaşma sularla da olabilir (derelerde yıkanma).

Leptospira grippo-typhosa da önemli bir mikroptur; «bataklık humması»na sebep olur. Görünüşü leptospira ictero-haemorragiae'den farklı değildir. Serolojik muayene ile birbirinden ayırt edilebilir. Bunun en elverişli konağı tarla sıçanıdır .(L)

LEPTOSPİROZ i. (fr. *leptospirose*). Leptospira cinsinden bir *spiroketa*'nın sebep olduğu hastalık.

— ANSİKL. Tıp. *Leptospiroz*'un birçok çeşidi vardır: kanamalı sarılıklı leptospiroz (veya spiroketoz), gripli tifolu leptospiroz, köpek leptospirozu ve yavru domuz leptospirozu. *Kanamalı sarılıklı leptospiroz*'un mikrobu, İnada ve İdo'nun tanılmadığı bir leptospira'dır. Bu hastalık yüksek ateş ve menenjit belirtileri ile başlar, sonra karaciğerin bozulduğunu gösteren bir sarılık belirir. Aynı zamanda böbrek de hastalandığından hastalık bir karaciğer - böbrek iltihabı görünümü alır. Bu belirtilere, sonucu daha da ağırlaştıran kanamalar eklenir. Bulaşma yolları (derelerde yıkanma, farelerle temas) araştırılarak ve bulaşıcı sarılık belirtilerine dayanılarak teşhis konur. Kesin teşhis ise, ya sidikte mikrobun görülmesi (ültramikroskop), ya serum aglütinasyonu veya tümlecin sapması tepkimesiyle sağlanır. *Gripli tifolu leptospiroz* veya «bataklık humması», öncekine benzer bir leptospira tarafından meydana getirilir; belirtiler hemen hemen aynıdır, fakat sarılık ya yoktur veya çok hafiftir; menenjit belirtileri ise ön plandadır. Serum aglütinasyonu mikropların cinsini anlamağa yarar. Öteki leptospirozlarda da durum yukardakilere benzer, ancak sonuçları daha az tehlikelidir.

Leptospirozların tedavisi penisilin kullanmayı, böbrek ve kanama ihtilâtlarını önleyici tedbirler almayı gerektirir. (L)

LEPTOSPORANGİATAE çoğl. i. Bot. Karada ve suda yetişen türlerin büyük çoğunluğunu kapsayan eğreltiotu takımı veya altsınıfı; bunların hepsinde sporkeselerini saran zar incedir. *Zt.* MARATTİALES. (L)

LEPTOSTRACA çoğl. i. Zool. Denizde yaşayan kabuklular üsttakımı. (Bu hayvanlarda vücudun büyük bir kısmını örten iki çenetli bir kabuk vardır; karın kısmı sekiz parçadır; telson ile göğüs bacakları yaprağı, karın bacakları ise çifte küreği andırır; yedinci halkada bacak yoktur; telsondaki konik iki uzantı çatal şeklindedir ve oynamaz. Malacostraca altsınıfından olan bu üsttakım sadece iki küçük takıma ayrılır: phyllocarida ve nebaliida). [L]

LERAMBERT
sfenks
Versailles parkı, Paris

LEPTOSYNE i. Bot. Kaliforniya'da yetişen ve çok çabuk gelişen bitki; güzel sarı çiçekleri iki ay içinde açtığından bahçelerde tarh kenarlarını süslemeğe yarar; en çok bilinen iki türü vardır: *Leptosyne calliopsidea* ve *L. Stillmannii*. (Bileşikgillerden.) [L]

LEPTOTEN sıf. (fr. *leptotène*). Biyol. *Leptoten evre*, meyoz bölünmenin ilk evresi; bu evrede kromozomlar ince uzun iplik şeklini alır. (L)

LEPTOTHORAX i. Zool. Çok çevik karınca; çürük odunlarda, taşların altında küçük topluluklar halinde yaşar. (*Leptothorax tuberum*, esmer benekli kırmızı ve sarıya çalar renkte bir böcektir; yuvasını kuru böğürtlenlerin, odunların içine, yosunların altına yapar. *L. acervorum* ise ağaç kabuklarına, odunlara, hattâ bazen yere yuvarlanır. Zarkanatlıların karıncagiller familyasından.) [L]

LEPTOTHRİKS i. Bot. İnce ve kalın iplik şeklinde, tek tek veya yumak halinde görülen, gram almayan ve iyi boyanmayan mikrop. (Bakterilerden değil, küf mantarlarından sayılır. *Leptothrix buccalis* ve *L. Racemosa* diye iki çeşidi vardır. Birincisinin hastalık yapmadığı sanılmaktadır; ikincisi diş çürüklerinde her zaman görülen mikroplardandır, ama çürüğün bundan ileri gelip gelmediği belli değildir. (L)

LEPTOZOM sıf. ve i. (yun. *leptos*, ince ve *soma*, vücut'tan fr. *leptosome*). Tipoloji. Gövdesi kısa, kol ve bacakları uzun olan birey ve ırklar: *Kuzey ırkı leptozomdur. Doğu Afrika'da Nil boyunda yaşayanlar leptozmdur. (Zt.* BRAKİZOM.) ‖ Kretschmer tipolojisinde (1921) bir insan bedeni tipi; bu tipte enine büyüme az, boyuna büyüme normal; vücut zayıf, uzun; iskelet uzunca; ortosempatik tonusu zayıf, tepkiler ağır, tansiyon düşük, tepki frekansları alerjik, şeker miktarı düşüktür v. b. Bu tip ile şizofreni ve şizotimik mizaç arasında istatistik bir ilgi vardır. (Leptozom tip, *piknik tipe* karşıt sayılır ve bu karşıtlık Kretschmer'in ortaya koyduğu *şizotimi* ve *siklotimi* arasındaki karşıtlıktan ileri gelir.) [L]

LEPTOZOMİ i. (fr. *leptosomie*). Leptozom bireylerin ve ırkların özelliği. *Zt.* BRAKİZOM. (L)

LEPTURA i. Zool. Parlak ve alaca renkli uzun tekeböceği. (Kınkanatlıların *cerambycidae* familyasından.)

— ANSİKL. *Leptura*'lar maydanozgillerin çiçeklerinde yaşar. Kurtçukları odunlarda gelişir. Kırmızı lepturanın kurtçuğu çam, köknar ve ladin kütüklerini her yönde özellikle yukarıya doğru deler. (L)

LEPTUS i. Zool. Trombidion'un kurtçuğuna verilen ad.

— ANSİKL. Trombidion'un ipeğimsi kurtçuğu tehlikesiz bir deri hastalığına sebep olur. Hastalık yaz sonlarına doğru özellikle av köpeklerinde çok olur. Asalaklar ekmek kabuğuna benzer sarı-turuncu yığınlar meydana getirir. Kediye, kuşlara ve insana geçebilir. (L)

LEPUS i. Tavşanın ilmî adı. (L)

LEPUS, Tavşan takımyıldızının latince adı. (L)

LEPYRONİA i. Zool. Otlarda, bataklıklarda ve nemli çayırlarda yaşayan böcek. (İlmî adı *Lepyronia coleoptrata*. Eşkanatlıların *cercopidae* familyasından.) [L]

LEPYRUS i. Zool. Kızıl - sarı veya kirli külrenginde bitki biti; taşların altında, ağaçların dibinde yaşar. (*Lepyrus palustris* ile *L. capucinus*'a Batı Avrupa'da çok rastlanır. Kınkanatlıların *curculionidae* familyasından.) [L]

LEQUEİTİO, İspanya'da (Vizcaya ili) liman; 5 000 nüf. Gotik üslûbunda kilise. Balıkçılık. Balık konserveciliği. Sayfiye merkezi. (L)

LEQUERİCA (José Félix DE), ispanyol siyaset adamı (Bilbao 1891 - Las Arenas, Bilbao yakınları 1963). 1936 Milliyetçilik hareketinin liderlerindendi. 1939-1944 Arasında Fransa'da büyükelçi olarak bulundu; Fransız-Alman mütarekesi sırasında (haziran 1940) arabuluculuk yaptı. Dışişleri bakanı (ağustos 1944-1945), elçilikler genel müfettişi (1945), A.B.D.'de büyükelçi (1951-1954) ve Birleşmiş Milletler daimi delegesi (1956'dan s.) oldu. (L)

LEQUESNE (Eugène Louis), fransız heykeltıraşı (Paris 1815 - ay.y. 1881). 1844'te Roma ödülünü aldı. Napolyon'un mezarında Pradier'nin başladığı *Zaferler*'i tamamladı. Paris'te Saint Augustin kilisesinin süslemelerini ve opera binasındaki *Pegasüs*'ü (1870) yaptı. (L)

LE QUEUX (William Turnell), ingiliz romancısı (Londra 1864 - Knokke, Belçika 1927). Öğrenimini bitirdikten sonra, önce Paris'te, sonra Londra'da gazeteci olarak çalıştı. 1891-1893 Arasında Londra'da çıkan *Globe* gazetesinde dış haberler şefi olarak görev aldı, Afrika ve Avrupa'yı sık sık dolaştı. 1890'da *Guilty Bonds* (Suçlu Bağlar) adlı bir eser yayımladı, sonra dedektif ve casusluk hikâyeleri yazarak büyük bir ün kazandı. En önemli eserleri: *Secrets of Monte Carlo* (Monte Carlo'nun Sırları) [1899]; *Secrets of the Foreign Office* (Dış İlişkiler Bürosunun Sırları) [1903]; *Fatal Fingers* (Öldüren Parmaklar) [1912]; *Landru* (1912); *Fine Feathers* (Yumuşak Tüyler) [1924]; *Hidden Hands* (Saklı Eller) [1925]. (M)

LEQUİER (Jules), fransız filozofu (Quintin 1814 - Plérin, Saint-Brieuc yakınları 1862). 1865'te *Recherche d'une Première Vérite* (İlk Doğrunun Araştırılması) adlı eseri yayımlandı. Lequier, bu eserinde, bilim ile hürriyet arasındaki bağlılığa dikkati çeker ve «cüzî iradeyi kaldırmak demek bilimi de yok etmek demektir, çünkü cüzî irade kesinliğe varmanın şartıdır» der. Bu görüşüyle Lequier fransız neokritisizminin öncüleri arasında yer alır. (L)

LERAMBERT (Louis), fransız heykeltıraşı (Paris 1620 - ay.y. 1670). Simon Vouet ve Jacques Sarazin'in öğrencisiydi. Şiir ve müzikle de ilgilendi. Versailles parkında sfenks'leri (1667-1668) ve üç *Çocuk* grubu vardır. (L)

LERAY (Jean), fransız matematikçisi (Chantenay, Nantes yakınları 1906). École Normale Supérieure'de okudu; Nancy ve Paris üniversitelerinde, Collège de France'ta profesörlük yaptı (1947). Akışkanlar mekaniğinin temel teoremlerini, fonksiyonel denklemleri ve bir uzayın diğerine sürekli uygulamasının topolojik invaryantlarını inceledi. (L)

LERCARA FRİDDİ, İtalya'da komün, Sicilya'da (Palermo ili), Madonia dağlarında; 11 900 nüf. Kükürt ocakları. (L)

LERCARİ, cenovalı soylu aile, birçok amiral ve iki duka yetiştirdi (XVI. yy.). [L]

LERCİ i. Zool. *Halk dili.* Misk geyiği. (M)

LERDO DE TEJADA (Sebastian), meksikalı siyaset adamı (Jalapa 1825 - New York 1889). Dışişleri bakanı (1857), meclis başkanı (1861) oldu, Juarez'in partisine girdi, onun kabinesinde dışişleri bakanlığı yaptı (1863-1867). Yüksek mahkeme başkanı (1867-1872) olarak fransız işgaline karşı koydu, imparator Maximilian'ın idam edilmesini sağladı. 1872'de başkan Juarez'in yerini aldı, fakat Porfirio Diaz tarafından devrildi (kasım 1876). A.B.D.'ye yerleşti. (L)

Lerdüge tümülüsleri. Arkeol. Havza ilçesinin (Samsun ili) 21 km kuzeydoğusunda bulunan Lerdüge köyü yakınında tümülüsler. 1946'da Türk Tarih kurumu adına H. Z. Koşay ve M. Akok tarafından incelenen tümülüs, 16 m yükseklikte 35 m çapında, dromos'u doğuya doğru olan bir mezar odasıdır. Dromos bazalt taşından yapılmıştır; 4,15 m uzunluğunda ve 0,80 m enindedir. Dromos'tan, 40 × 45 sm'lik kapıyle esas mezar odasına girilir. Odanın boyutları 2,70 m uzunluğunda, 1,85 m eninde 3,15 m yüksekliğindedir. Dört duvarında kırmızı ve siyah boya ile yapılmış insan, hayvan ve bitki motifleriyle geometrik süsler vardır. Bu süsler zeminden 95 sm yukarıdan başlar. Ayrıca mezar hediyesi olarak madenî eserlerle pişmiş topraktan kapkacak da bulundu. Bu tümülüs, yapı

Foto. A. İ. (LAROUSSE)

unsurları, süs ve buluntularına göre M.S. II. yy.da yapılmış sayılır, ama I. yy.a ait olduğu da ileri sürülmektedir. (M)

LERE, Çat'ta (Mayo Kebi bölgesi) kasaba, Kamerun sınırı yakınında; 2 500 nüf. Çeltik fabrikası. (L)

LEREBOULLET (Léon François Camille), fransız askerî hekimi (Strasbourg 1842 - Paris 1914). Val-de-Grâce okulunda profesördü. *Manuel du Microscope*'u (Mikroskop Elkitabı) [1872], *Dictionnaire Usuel des Sciences Médicales*'i (Tıp Bilimleri Lûgati) yazdı, 1886'dan sonra *Dictionnaire Encyclopédique des Sciences Médicales*'in (Tıp Bilgileri Ansiklopedik Lûgati) yayımını yönetti. (L)

LERİCHE (René), fransız cerrahı (Roanne 1879 - Cassis 1955). 1924'te Strasbourg'da, 1937'de Collège de France'ta, 1941'de Neuilly amerikan hastahanesi baş cerrahı oldu. Birçok eser bıraktı: *Chirurgie de la Douleur* (Ağrının Cerrahîsi) [1937]; *Pysicologie Normale et Pathologique et Chirurgie des Artères* (Atardamarların Patolojik Fizyolojisi ve Cerrahîsi) [1943]; *Physiologie Pathologique et Traitement Chirurgical des Maladies Artérielles de la Vasomotricité* (Atardamarların Vazomotor Hastalıklarının Patolojik Fizyolojisi ve Cerrahî Tedavileri) [1946]; *La Philosophie de la Chirurgie* (Cerrahî Felsefesi) [1951]; *Somme de Médecine Contemporaine* (Çağdaş Tıp) derlemesinde *La Thérapeutique* (Tedavi) [1955] bölümünü yazdı. Yeni buluşlar ardında koşan Leriche bir fonksiyon bozukluğunun bir organ lezyonuna yolaçabileceğini gösterdi ve bunu önlemenin cerrahî yollarını buldu. (L)

LERİCİ, İtalya'da komün, Liguria'da (La Spezia ili), La Spezia körfezinin doğu kıyısında; 13 500 nüf. XII. yy.dan kalma şato. Balıkçılık limanı ve sayfiye yeri. (L)

LE RİCOLAİS (Robert), fransız mimarı (La Roche-sur-Yon 1894). «Bileşik saç levhalar» ile ilgili beratlarını 1934-1935 yıllarında aldı. Ağlar teorisine dayanan «Uzay yapıları»nın bulucusudur. 1951'de A.B.D.'ye yerleşti. Pennsylvania üniversitesinde profesörlük yaptı ve görüşleri bütün dünyayı etkiledi. Örümcek ağlarına benzeyen bina iskeletleri plastik malzemenin de eklenebileceği çelik kablolardan meydana gelir. Fransa Demiryolları işletmesi için Tergniers'de bir okul yaptı ve Villeneuve-Saint-Georges'da bir tatil köyü kurdu (1947). Ayrıca Clairville'de bir binanın (1958) ve Belleville-en-Caux'daki kilisenin çelik iskeleti onundur (1959). (L)

LERİDA, İspanya'da şehir, Katalonya'da, Ebro'nun kolu olan Segro ırmağı kıyısında, il idare merkezi; 72 100 nüf. 1300'de kurulan üniversite. Müslümanlardan kalma Zuda şatosunun kalıntıları çok büyüktür. Güzel oymalarla süslü Eski katedral. Katalonya latin-gotik mimarîsinin çok önemli bir eseridir; avlu dehlizi (1350'ye doğr.) sahının önünde bir atrium gibi uzanır. XIII.-XIV. yy.dan kalma San Lorenzo kilisesi. Yeniklasik üslûbunda yeni katedral (XVIII. yy.). Batı Katalonya'nın sulamayle tarım yapılan ovaları ortasında önemli tarım pazarı. Dokuma sanayii.

— Tar. Burası Eskiçağ'daki *İlerda* şehridir. Sezar, Pompeius taraftarı Afranius ve Petreius'u M. Ö. 49'da burada teslim aldı. 713'te Magrıpluların eline geçen şehir, Magrıplılarla hıristiyanlar arasında çekişmelere yolaçtı; 1147'de hıristiyanlar tarafından geri alındı; 1547'de Büyük Condé'nin kuşatmasına direnerek teslim olmadı. 1707'de Orléans dükü, 1810'da da, Suchet tarafından alınan Lerida'da 1938 İspanya İç savaşında şiddetli muharebeler yapıldı.

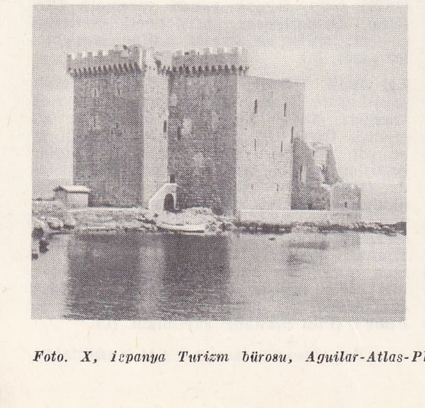

LERİNS adaları
Saint - Honorat şatosu

— *Lerida ili,* 337 900 nüf. Güney Pireneler'de Segro ile kolları (Noguera'lar) tarafından akaçlanan geniş bir kesimi kaplar. Kır faaliyeti havzalarda toplanmıştır: Yukarı Segro kıyısında Cerdana; Noguera Ribagorzana kıyısında tahıl, üzüm ve badem yetiştirilen *Tremp* çanağı. Yüksek kısımlarda hayvancılık yapılır. Güneye doğru il toprakları, Ebro'nun uzun süredir sulanmakta olan bir havzası üzerinde uzanır: ince tarım yapılan (buğday, kaba yonca, meyve, sebze, patates, keten, tütün) *Urgel llanos*'u. (L)

LERİNS adaları, Côte-d'Azur'de (Fransa, Alpes-Maritimes) adalar, Canes açıklarında. Başlıcaları Sainte-Marguerite (en büyük ada) ve güneyde Saint-Honorat. 410'a doğru Aziz Honoratius'un Saint-Honorat adasına yerleştirdiği çilekeşler kısa süre sonra kalabalıklaşınca bir manastır kurdular. Bu manastır V. ve VI. yy.da «Lerins ilâhiyat okulu»nda yetişen din adamlarının azizliği ve bilgeliğiyle meşhur oldu. 732'ye doğru Endülüs Arapları tarafından yıkılan manastır, Aziz Eleutherius tarafından yeniden kuruldu. Bir ara Cluny ile birleştikten (975) sonra, günden güne önemini kaybetti ve 1786'da laikleştirildi. (L)

LERMA, İspanya'da köy, Castilla la Vieja'da (Burgos ili), Duero'nun alt kolu olan Arlanza ırmağı kıyısında; 2 500 nüf. XVII. yy.da yeni eklemeler yapılan XVI. yy.dan kalma gotik üslûbunda rahip okulu; Juan de Arfe'nin yaptığı, Cristobal de Sandoval y Rojas'ın lahti. (L)

LERMA (Francisco DE SANDOVAL Y ROJAS, — dükü), ispanyol siyaset adamı (1552 - Tordesillas 1623). Felipe III'ün başbakanıydı; İspanya'yı fiilen yönetti (1598-1618). İngiliz kralı James I'e yanaştı (1604); sonuçsuz kalan Ostende kuşatmasından sonra Henry IV'ün aracılığıyle Birleşik Eyaletler ile Oniki yıl antlaşmasını imzaladı. Louis XIII'ün kızkardeşiyle, veliaht Felipe'nin, Louis XIII ile de Anne d'Autriche'in evlenme görüşmelerini (1612) yaptı. Magrıplıları İspanya'dan çıkarmakla iktisat bakımından büyük bir hata işledi (1609). Muazzam bir servet topladı, rahipliğe girdi ve kardinal oldu (1618). [L]

LERMA (RİO), Meksika'da ırmak, Mexico'nun güneydoğusundan doğar, güneybatı ve batıya doğru akarak Chapala gölüne dökülür; 563 km. Rio Grande de Santiago, Lerma'nın uzantısıdır. (L)

LERMONTOV (Mihail Yuryeviç), rus şairi, hikâyecisi ve tiyatro yazarı (Moskova 1814 - Pyatigorsk, Kafkasya 1841). XVI. yy.da Rusya'ya yerleşmiş olan iskoç asıllı bir ailedendir. Öğrenimini Moskova üniversitesinde (1830-1832), sonra Petersburg askerî okulunda yaptı ve orada subay olarak kaldı. 1837'de Puşkin'in ölümü üstüne bir şiir yazdığı için er olarak Kafkasya'ya sürüldü. *Smert Poeta* (Şairin Ölümü) başlıklı bu şiirde zamanın topluma karşı duyduğu kırgınlığı ve suçlamayı dile getiriyordu. 1838'de Petersburg'daki kıtasına döndü. Ama fransız büyükelçisi Barante'ın oğlu ile yaptığı bir düello yüzünden 1870'te yeniden Kafkasya'ya sürüldü. Orada Çerkez'lere karşı dövüşerek üç aylık bir izin hak etti. Dönüşte Pyatigorsk kaplıca istasyonunda konakladı. Burada eski silâh arkadaşı Martıynov tarafından düelloda öldürüldü. Genç yaşta başından geçen aşk maceraları ve hayat şartları genç ve melankolik şair üstünde büyük etki yaptı. İlk şiirlerini, örnek olarak aldığı Puşkin'e ve Byron'a özenerek yazdı: *Angel* (Melek) [1831] başlıklı şiiri romantik rus lirik şiirinin şaheseri sayıldı. Kısa bir süre içinde şiirde hürriyetini kazandı ve *Boyarın Orsa* (Boyar Orşa) [1835] şiirinde, halk hikâyelerinden ilham alan *Pyesnya pro Tsarya İvana Vasilyeviça'da* (Çar İvan Vasilyeviç'in Şarkısı) [1838]; *Demon* (Şeytan) [1829-1841] başlıklı lirik-epik şiirlerinde, Kafkasya'da geçen ve Ruslar tarafından esir alınarak bir manastırda yetiştirilen bir çocuğun acılarını anlatan *Mtsırı*'de (gürcü dilinde «Çırak») [1839] orijinal bir üslûp yaratmayı başardı. Nesirci olarak kısa bir psikolojik serüven romanı bıraktı: *Zamanımızın Bir Kahramanı* (Geroy Naşego Vremeni) [1839-1840]. Çok sade bir dille yazılmış olan bu eserin kahramanı Pecorin, bütün şeref ve aşk hayalleri suya düşen, bencil fakat tutkulu bir kişi olan yazarın kendisidir. Başlıca tiyatro eserleri *İspanyollar, Tuhaf Bir Adam, Dva Brata* (İki Kardeş), *Maskarad*'dır (Maskeli Balo) [1835]. Lermontov'un aslında romantik olan eseri acıyle doludur; zulüm ve haksızlıklarla dolu bir dünyada yalnız yaşayan ve başkaldıran insanın gururunu anlatır. Yazar ayrıca, duyguların yeni bir açıdan incelenmesiyle de rus edebiyatını büyük ölçüde etkilemiştir. (M)

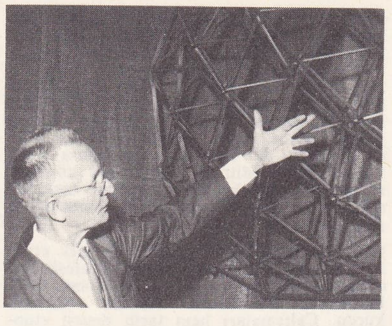

LE RİCOLAİS

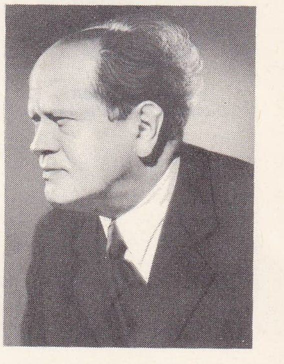

René LERİCHE

LERMOOS, Avusturya'da (Tirol) köy, Zugspitze yakınında; 1 000 nüf. Kış sporları merkezi (yüksl. 1 004-3 000 m). [L]

LARNAEOCERA i. Zool. *Koppepodlardan* lernea'ya benzeyen kabuklu hayvan; başındaki eklentiler haç şeklinde görülür. (L)

LERNE, Yunanistan'da Argos körfezinin yakınında Argos şehrinin 7 km güneyinde arkeolojik mevki. Amerikalı John L. Caskey tarafından yapılan kazı (1954-1958) bütün neolitik devri, II. ve III. eski hellas devirleriyle orta hellas devrini kapsayan eserlerle dolu zengin bir toprak tabakasını ortaya çıkardı. Lerne, Eski Yunanda meydana gelmiş olan en eski yerleşme merkezlerinden biridir. M. Ö. 2200 yılına doğru bir yangınla harap olan bu mevkide, Yunanlıların bu bölgeye ilk atları getiren ataları oturmuştu. Mevkiin en parlak devrinden kalan eserler, biçimleri Mykenai B çevresininkileri andıran (M. Ö. 1600 doğr.) ama yazık ki daha eski çağda yağma edilmiş olan büyük boyda kral mezarlarıdır. (L)

LERMONTOV
Gorbunov'un eseri

LERNE gölü. Esk. coğ. Peloponnesos'ta bataklık, Argolis ile Lakonia sınırında. Birçok kaynağı ve Ege denizine doğru akan bir ayağı vardır. Efsanelere göre Herakles hydra'yı burada yenmişti ve Danaos'un kızları (Danaides), boğazladıkları kocalarının başlarını buraya atarlardı. (L)

Lerne hydrası. Yun. mit. Herakles efsanesine göre, Argolis'te, Lerne bataklıkla-

LERİDA
eski katedral

Foto. X, İspanya Turizm bürosu, Aguilar-Atlas-Photo (LAROUSSE)

Pierre LEROUX
David d'Angers'in eseri

rında yuvalanan çok başlı ejderha. Bu hayvanın zehirli nefesi ölüm saçıyordu. Eurystheus, ülkeyi bu canavardan kurtarmakla Herakles'i görevlendirdi, o da bir bağ bıçağıyle yılanın bütün kafalarını kesti, fakat kesilen her başın yerine hemen iki tanesi bitiyordu. Bunun üzerine yeğeni İolaos başları kesilir kesilmez yaktı, böylece de Herakles ejderhanın hakkından geldi. Mitoloji yazarlarına göre bu efsane, birçok küçük kaynağın beslediği sağlığa zararlı bir bataklığı kurutmanın güçlüğünü sembolleştirir. (L)

LEROİ-GOURHAN (André), fransız etnoloğu (Paris 1911). Sorbonne'da profesör oldu; Etnolojik Araştırmalara Hazırlama merkezini ve Tarihöncesi Kazılar okulunu kurdu. Çalışmaları hem tarih öncesi etnolojisini, hem de günümüz etnolojisini ilgilendirir: *La Civilisation du Renne* (Ren Geyiği Medeniyeti) [1936], *Evolution et Techniques* (Evrim ve Teknikler) [1943], *Archéologie du Pacifique Nord* (Kuzey Pasifik Arkeolojisi) [1946], J. Poirier ile *Ethnologie de l'Union Française* (Fransız Birliği Etnolojisi) [1953], *Hommes de la Préhistoire* (Tarihöncesi İnsanları) [1955]; *Le Geste et la Parole* (Hareket ve Söz) [1. cilt 1964; 11. cilt 1965]; *Préhistoire de l'Art Occidental* (Batı Sanatının Tarihöncesi [1965]) ve *Préhistoire* (Tarihöncesi [1966]). [L]

LEROLLE (Henry), fransız ressamı (Paris 1848-ay.y. 1929). Lamothe'un öğrencisiydi. Meslek hayatına Devlet sergisine katılarak başladı; izlenimcilerin, nabi'lerin, Mallarmé Claudel, Paul Valéry, Duparc ve Debussy'nin dostuydu. Gelenekçilerle bağımsızlar arasında köprü oldu. Fransız müzelerinde (*Sanatçının Anası; Kırda*), New York Metropolitan museum'da ve Boston müzelerinde eserleri vardır. Paris'teki Sorbonne ve Saint-Martin-des-Champs kilisesinin duvarlarındaki resimler de onundur. (L)

LEROS, ital. **Lero,** Ege denizinin güneydoğu kesiminde ada; Onikiada grupu içinde. Osmanlı hâkimiyeti sırasında *Lervos* adıyle bilinirdi. Osmanlı devrinde Akdeniz adaları vilâyetinin Sakız sancağı içinde yer alıyordu. 1911 Sonbaharında İtalyanlar tarafından işgal edildi. İkinci Dünya savaşı sırasında, İtalyanlar adayı deniz üssü olarak kullandılar. Ada 1945'te Yunanistan'a geçti. (M)

LE ROUX (Gaspard), fransız klavsencisi; adı XVII. yy.ın son on yılında ve XVIII. yy.ın ilk yıllarında Paris'te büyük ilgi gördü. İçinde 2 klavsen için parçalar da bulunan *Pièves de Clavecin* adlı bir kitap yayımladı (1705), motetler besteledi (*Thuris Odor et Beatiqui Habitant* [Buhur Kokusu ve Bulutlu Kişiler]). [L]

LEROUX (Gaston), fransız gazetecisi ve yazarı (Paris 1868-Nice 1927). Adliye ve parlamento muhabiriydi: *Matin* gazetesinde röportajlar yaptı. Birkaç piyesi oynandı. Psikolojik romanlarının en ünlüsü *La Double Vie de Théophraste Longuet*'dir (Théophraste Longuet'nin İkili Hayatı) [1904]. Asıl ününü *Sarı Odanın Esrarı* (Le Mystère de la Chambre Jaune) [1908], *Siyahlı Kadının Kokusu* (le Parfum de la Dame en Noir) [1909] gibi romanlarında yarattığı muhabir Rouletabille tipiyle yaptı. (L)

LE ROUX (Maurice), fransız bestecisi ve orkestra yöneticisi (Paris 1923). Messiaen ve Leibowitz'in öğrencisi, 1959'dan 1967'ye kadar Fransız Radyo-Televizyon orkestrasını yönetti. iki bale (*Küçük Prens*, 1950), piyano parçaları, orkestra için iki *Mimes* (1947), yine orkestra için *Les Cercles des Métamorphoses* (Başkalaşma Daireleri, 1953) ve *Hommage à Mozart* (Mozart'a Saygı, 1956) adlı eserleri ve filim müziği besteledi, ayrıca, *Monteverdi* üstüne bir inceleme yazdı (1951). [L]

Pierre LE ROY
N. Philastre'in eseri
Bibliothèque Nationale, Paris

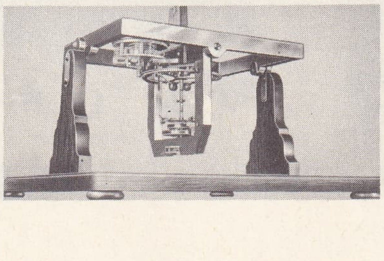

Le Roy kronometresi

LEROUX (Pierre), fransız sosyalisti (Brocy 1797-Paris 1871), École Polytechnique'e girdi, fakat malî güçlükler yüzünden öğrenimini yarıda bıraktı. Duvarcılık, sonra mürettip oldu. *Globe* gazetesine girdi (1824), Saint-Simon'culuğun etkisinde kaldı ve Enfantin'e karşı Bazard'ı destekledi. Daha sonra George Sand ile ilişki kurdu. Makalelerinde ve birçok kitabında düşüncelerini açıkladı; eşitlik, devrimin ilân ettiği, fakat uygulanması gereken kutsal bir dogmadır. Mülkiyet, aile, yurt insan için gereklidir, fakat bunları insanlık dine bağlamalıdır. İnsan evrensel dayanışmanın bilincine ermelidir. 1845'te Boussac'ta toplumsal eşitlik taraflısı bir basımevi kurdu. Milletvekili olarak Kurucu meclise, sonra Yasama meclisine girdi, Proudhon ile çatıştı. 2 Aralık 1851'de sürgüne gönderildi, Londra'da Jersey'de, Lozan'da sürgün hayatı yaşadı. Fransa'ya ancak 1869'da dönebildi. (L)

LEROUX (Xavier), fransız bestecisi (Velletri, İtalya 1863-Paris 1919). Dubois ve Massenet'nin öğrencisiydi; Roma ödülünü kazandı (1885), Paris konservatuvarında armoni öğretmenliği yaptı, *Musica* adlı dergiyi yönetti. Lirik eserler (*Le Chemineau* 1907; *Le Carillonneur* [Çancı], 1913; *La Plus Forte* [En Güçlü], 1914), bir missa, birkaç motet ve melodiler besteledi. (L)

LEROUX DE LİNCY (Adrien), fransız arkeoloğu ve bibliyografçısı (Paris 1806-ay. y. 1869). Başlıca eserleri: *Recueil de Chanst Historiques Français du XIIe XVIIIe Siècle* (XII. yy.dan XVIII. yy.a kadar Tarihî Fransız Şarkıları Derlemesi) [1842]; *Chants Historiques et Populaires du Temps de Charles VII et de Louis XI* (Charles VII ve Louis XI Zamanının Tarihî ve Halk Şarkıları) [1857]; *Vie de la Reine Anne de Bretagne* (Kraliçe Anne de Bretagne'ın Hayatı) [1861]; *Paris et ses Historiens du XIVe au XVe Siècle* (XIV. yy.dan XV. yy.a kadar Paris ve Paris Tarihçileri) [1868]. (L)

LE ROY, fransız saatçi ailesi, — JULİEN (Tours 1686-Paris 1759), Paris saatçileri ustası (1713) ve kraliyet saatçisiydi (1739); dişli çark düzenini ve ingiliz saatçisi Graham'ın tasarladığı silindirli eşapmanı geliştirdi. Eşapman çatısını icat etti ve dört yerine bir mahfaza kullanarak saat hacmini küçülttü. Sıcaklık değişimlerini dengeliyerek saatlerin daha hassas çalışmasını sağladı ve güneş saatleri ile meydan saatlerini geliştirdi. — Büyük oğlu PIERRE (Paris 1717-Viry 1785), 1737'de, «ustanın oğlu ve ustalık sıfatıyle» Paris saatçilerinin başı kabul edildi. Çalışmaları aslında modern kronometri ile ilgilidir. 1763'te Bilim akademisine üç ayağa yakın, yani hemen hemen bir metre boyunda bir saat sundu; 1764'te iki kat küçüklükte ikincisini, sonra da 1766'da tabanı bir ayak karesi ve yüksekliği sekiz parmak olan bir kutu içinde asılı üçüncü saati yaptı. Bu saat 1766'da Pingré Messier ve Courtanvaux markisi tarafından *Aurore* firkateyninde, 1768'de; Cassin tarafından *Enjouée* firkateyninde ve 1771'de Pingre ve Borda tarafından *Flore* Berthoud'nun iki saatiyle aynı zamanda firkateyninde denendi; bu ara Berthoud'nun iki saati de aynı denemelerden geçti. 1769'da Berthoud spiral izokronizmi buluşunun sahipliği bakımından de Le Roy ile çekişti, ancak bu konuda ilk belgeyi Le Roy yayımladığı için Akademi 1773 yılının çift ödülünü ona verdi. — JULİEN DAVİD. DAVİD LEROY, — denir, mimar (Paris 1728-ay.y. 1808), Pierre Leroy'un kardeşi, 1750 Roma ödülünü aldı, Yunanistan'ı gezdi, oradan *Les Ruines des Plus Beaux Monuments de la Grèce* (Yunanistan'ın En Güzel Anıtlarının Yıkıntıları) [1758] adlı eseriyle döndü. (L)

LE ROY (Adrian), fransız matbaacısı ve lavtacısı (Montreuil-sur-Mer 1520 - Paris 1598'e doğr.). Dampierre baronu Claude de Clermont'un, 1545'ten sonra Tours vikontunun, Semblançay baronunun hizmetlerinde bulundu, daha sonra müzik yayınevi kurmak üzere Robert Ballard ile birleşti ve uzun yıllar Fransa'daki basım işlerini tekelinde tuttu. Yayınevinin sanat yöneticisi oldu, Lassus'nün dostluğunu kazandı, Sarayın tuttuğu adam olarak XVI. yy. fransız müzik hayatında önemli rol oynadı. *Instruction Pour la Guitare* (Gitar Dersleri) [1551], lavta için (1567), mandolin için (1585) ve sistron için (1565) birer öğretim kitabı, kısa bir *Traité de Musique* (Müzik Elkitabı) [1583], lavta ve gitar için dört tablatura kitabı (1551-1556), birkaç şarkı ve özellikle vodvil biçiminde parçalar derlemesi (1573) ile *Livre d'Airs de Cour mis Sur le Luth*'ü (Lavtaya Uyarlanmış Saray Şarkıları Kitabı) [1571] yazdı. (L)

LE ROY (Edouard), fransız filozofu ve matematikçisi (Paris - 810-ay.y. 1954). 1921'de Collège de France'ta Felsefe kürsüsü profesörü oldu. Felsefe, bilim ve dini, uyumlu bir sentezde birleştirmeğe çalıştı. Teorisi Bergson'unkine yakındır; üstelik din konusundaki görüşleri daha belirgindir. Başlıca eserleri: *Dogme et Critique* (Doğma ve eTnkit) [1905], *Une Philosophie Nouvelle; Henri Bergson* (Yeni Bir Felsefe: Henri Bergson) [1912]; *L'Exigence Idealiste et le Fait de l'Évolution* (İdealist Gereklik ve Evrim Olayı) [1927], *Les Origines Humaines et l'Évolution de l'Intelligence* (İnsanlığın Doğuşu ve Zekânın Evrimi) [1928], *Le Problème de Dieu* (Tanrı Meselesi) [1929], *Introduction à l'Étude du Problème Religieux* (Din Meselesinin İncelenmesine Giriş) [1944]. v.b. (L)

LE ROY (Eugéne), fransız yazarı (Hautefort, Dordogne 1836-Montignac 1907). Askerliğini Afrika'da yaptı, İtalya seferine katıldı, sonra devlet memuru oldu (1860). Kendi eyaleti Périgord'un tarihi üstüne üç eser yazdıktan sonra iki de roman yayımladı: *Le Moulin de Frau* (Frau'nun Değirmeni) [1895] ve özellikle *Jacquou le Croquant* (İşe Yaramaz Jacquou) [1899]; bu eserlerde Périgor'da isyan eden köylülerin hatırası canladırılır, ustaca yapılmış gözlemlerle güçlü psikolojik incelemeler birbirleriyle kaynaşır. Daha sonra toprak konusu ile ilgili iki büyük hikâye derlemesi yayımladı: *Nicette et Millou* (Nicette ve Millou) [1901]; *Le Pays des Pierres* (Taşlar Ülkesi) [1906]. (L)

LE ROY (Georges), fransız oyuncusu (Paris 1885-Marlly-le-Roi 1965). Sanat hayatına 1908'de Comédie-Française'de başladı. 1927'de Tiyatro Katolik birliğini kurdu. 1929'dan 1955'e kadar konservatuvarda öğretmenlik yaptı ve *Méthode de Diction* (Diksiyon Metodu) adlı bir eser yayımladı. (L)

LE ROY (Grégoire), fransızca yazan belçikalı şair (Gand 1862-İxelles, Brüksel 1941). Sainte Barbe kolejinde (Gand) M. Maeterlinck ve C. Van Lerberghe'in sınıf arkadaşıydı, onlar gibi sembolist estetiğe yöneldi ama daha çekingen veya daha yeteneksiz olduğu için basit bir lirizmle yetindi; özellikle belli belirsiz üzüntüleri ve kısık bir sesle pişmanlıkları dile getirdi. Başlıca eserleri: *La Chanson du Pauvre* (Yoksulun Şarkısı) [1907]; *Le Cantique des Soirs* (Akşamların İlâhisi) [1911]; *Les Chemins dans l'Ombre* (Karanlık Yollar) [1920]; ayrıca bir masal kitabı ve sanat tenkidi incelemeler de yayımladı. (L)

LEROY (Louis), lat. **Regius,** fransız bilgini (Coutances 1510'a doğr.-Paris 1577). Collège de France'da yunanca profesörü (1572) oldu. Birçok yunan yazarının (Eflatun, Demosthenes, Aristoteles) eserlerini çevirdi: ahlâk ve siyaset üstüne incelemeler yazdı. (L)

LE ROY (René), fransız flütçüsü (Maisons-Lafitte 1898). Hennebains'in, ayrıca Gaubert, Xavier Leroux ve d'Indy'nin öğrencisi, Paris Üflemeli Çalgılar derneği üyesiydi. 1922'de Paris Üflemeli Çalgılar beşlisini kurdu, Montréal konsrvatuvarında (1944-1950) Milletlerarası Weikersheim okulunda, Fontainebleau Amerikan konservatuvarında, daha sonra Paris Devlet konservatuvarında hocalık yaptı; uzun yıllar Beauvais konservatuvarını yönetti. Eski zaman müziğinin en önemli yayıcılarından biri oldu, değişik eski üslûpların yeniden canlanması için çaba gösterdi. *Traité de la Flûte*'ü (Flüt Elkitabı) yayımladı. (L)

Foto. Pierre Dubure, C.N.A.M (LAROUSSE)

LEROY-BEAULİEU (Henri Jean-Baptiste Anatole), fransız tarihçisi (Lisieux 1842-Paris 1912). Önceleri sanat tenkitçiliği yaptı, sonra tarih yazmağa başladı (1879); uzun süre Rusya'da kaldıktan sonra, *L'Empire des Czars et les Russes* (Çarlar İmparatorluğu ve Ruslar) [1882]; *La France, la Russie et l'Europe* (Fransa, Rusya ve Sosyalizm) [1905] adlı eserleri yayımladı. (L)

LEROY-BEAULİEU (Paul), fransız iktisatçısı (Saumur 1843-Paris 1916), Henri Jean-Baptiste Anatole LEROY-BEAULİEU'nün kardeşi. Siyasal Bilgiler okulunda ders verdi; *Economiste Français* dergisini kurdu (1873), daha sonra, Collège de France'da damadı olduğu Michel Chevalier'nin yerine iktisat kürsüsüne geçti (1880). Liberalizm'in önemli savunucularından biriydi. Başlıca eserleri: *Traité de la Science des Finances* (Malî Bilimler Ders Kitabı) [1877]; *Le Collectivisme* (Kolektivizm) [1884]; *La Question de la Population* (Nüfus Meselesi) [1913]. (L)

LE ROYER (Philippe Elie), fransız siyaset adamı (Cenevre 1816-Paris 1897). Milletvekili oldu (1871), Broglie hükûmetiyle mücadele etti; daimî senatör seçildi (1875). Waddington'un Adalet bakanı olunca (şubat - aralık 1879) 16-mayıs bakanları hakkındaki kovuşturmayı durdurdu. Senato başkanlığı yaptı (şubat 1882 - şubat 1893), Boulanger taraftarlarına karşı açılan davada Yüksek mahkemeyi yönetti. (L)

LERROUX GARCİA (Alejandro), ispanyol siyaset adamı (La Rambla, Cordoba yakınları 1864-Madrid 1949). Barcelona meclisinde cumhuriyetçi milletvekiliydi (1901), bir ara Arjantin'e kaçtı, Katalonya ayaklanmasını kışkırttı (1909), sonra ilerici kesimden ayrılarak kurduğu Radikal partiyi yönetti (1914'ten s.), Cumhuriyetçilerin iktidara geçmesinde büyük payı oldu. 1931'de dışişleri bakanlığına, sonra Azana'dan boşalan başbakanlığa getirildi (eylül 1933 - ağustos 1934). Ekim 1934'te Halk Hareket partisinin ılımlı üyeleriyle bir hükûmet kurdu, bu durum Katalonya ile Asturia'nın ayaklanmasına yolaçtı. Çok sert bir bastırma hareketine karşı olduğu için sağcı milletvekilleri tarafından terkedildi (mart 1935) ve tamamen radikal bir hükûmet kurdu, daha sonra siyaset hayatından çekildi (eylül 1935). İç savaş sırasında (1936) Portekiz'e gitti, İspanya'ya ancak 1946'da döndü. Hatıralarını yayımladı (*La Pequena Historia*). [L]

LERWİCK, Büyük Britanya'da (İskoçya) şehir, Shetland adalarının idare merkezi, Mainland adasında; 5 500 nüf. Balıkçılık (ringa). [L]

LÉRY (Jean DE), fransız protestan papazı (La Margelle, Léry, Bourgogne 1534'e doğr. - L'Isle-prés-Montrichet, Vaud 1613'e doğr.). Protestanlığı kabul ettikten sonra sığındığı Cenevre'de kunduracılık yaptı, daha sonra başka Cenevreli'lerle birlikte Brezilya'ya gitti ve on ay orada kaldı. Dönüşünde Belleville-en-Saône'da, Nevers'de ve bazı başka şehirlerde protestan papazı olarak görevler aldı. Brezilya yolculuğunu anlatan, *Histoire d'un Voyage Fait en la Terre du Bresil* (Brezilya Topraklarına Yapılan Bir Yolculuğun Hikâyesi) [1578] adlı bir eserle 1572'de tanık olduğu Sancerre kuşatmasını anlatan bir eser yazdı. *Yolculuk* adlı eserinde Brezilya'yı, tabiatını ve yerlilerini (Tupinambas) anlatır. (L)

LERYOS. Bk. LEROS.

LERZAN sıf. (fars. *lerziden*, titremek'ten *lerzân*). *Esk.* Titreyen, titrek: ***İhtiyar kadın biraz düşündükten sonra o nerm ü lerzan elleriyle Dilber'in saçlarını okşayarak*** (Samipaşazade Sezai). ***Bir küçük katre şebnem-i matem / Mevsimin her yerinde lerzandır / Her taraf gizli yaşla giryandır*** (Cenab Şahabeddin). || **2.** Kadın adı. || *Lerzan etmek*, titretmek. *Mec.* Korku ve dehşet vermek: ***Lâkin Amerü'l-Faruk gibi bütün âlemi lerzân eden bir zât-ı celilü's-sıfatın yerini kim tutacak?*** (Cevdet Paşa). [M]

LERZE i. (fars. *lerziden*'den *lerze*). *Esk.* Titreme, titreyiş: ***Bir beyaz lerze, bir dumanlı uçuş / Eşini gaib eyleyen bir kuş / Gibi kar*** (Cenab Şehabettin). ***Aktı âb-ı sükûta yıldızlar /Bütün sular zehebî lerzelerle işlendi*** (Ahmed Haşim). || *Lerze-bahş*, (veya *lerze-resân*), titreten. || *Lerze-dâr* (veya *lerze-nâk*), titrek, titreyen. (M)

LERZENDE sıf. (fars. *lerzende*). *Esk.* Titreyen: ***İki âciz kadid-i lerzende*** (Tevfik Fikret). [M]

LERZİŞ i. (fars. *lerziş*). *Esk.* Titreyiş, titreme. (M)

LERZOLİT i. (*Lherz*, Pirenelerdeki küçük Lherz gölünün adından fr. *lherzolite*). Miner. Peridotit çeşidi; içinde ortorombik ve monoklinik piroksen ile olivin ve spinel vardır. (L)

LESAGE (Alain René), fransız romancısı ve oyun yazarı (Sarzeau 1668-Boulogne-Sur-Mer 1747). Vasisi tarafından nesi varsa elinden alınmış bir yetim olan Lesage, ispanyol tiyatrosundan yaptığı çeviri ve uyarlamalarla oldukça yoksul bir hayat sürdü. *Crispin* Rival de Son Maître* (Efendisinin Rakibi Crispin) [1707] adlı eseriyle tiyatroda ilk başarısını elde etti, sonra iki önemli roman yayımladı: *Le Diable* Boiteux* (Topal Şeytan) [1707] ve dört ciltlik *Gil* Blas de Santillane* [1715-1735]. Bunları *L'Histoire de Guzman d'Alfarache* (Guzman d'Alfarache'ın Hikâyesi) [1732]; *L'Histoire d'Estebanille Gonzales* (Estebanille Gonzales'in Hikâyesi) [1734]; *Le Bachelier de Salamanque* (Salamanca'lı Öğrenci) [1736]; *Les Aventures de M. de Beauchêne Capitaine de Flibustiers dans la Nouvelle France* (Yeni Fransa'da Korsanlar Kaptanı M. Beauchêne'in Serüvenleri) [1732] izledi. Sonuncusu dışında bütün bu romanlar, ispanyol yazarlarından alınmakla beraber, gerçekçiliğin en olgun şekli olan bir üslûp sadeliği ve tavizsiz bir titizlikle Paris toplumunu tasvir eder. Bu özellikler Lesage'ın tiyatrosunda da görülür. Orneval ve Fuzelier ile birlikte Foire tiyatrosu için yazdığı piyesler içinde, müsamakası bir portresini çizdiği sermaye çevrelerinin karşı koymasına rağmen kralın emri üzerine Comédiens-Français (Fransız komedyenleri) tarafından oynanan *Turcaret* ou le Financier* (Turcaret veya Maliyeci) [1709] adlı eserinin ayrı bir yeri vardır. (L)

LESAGE (Jean), kanadalı siyaset adamı (Montreal 1912). Avukattı; milletlerarası konferanslara katıldı. İktisat bakanı (1953), Kuzey Bölgesi Tabiî Kaynaklar bakanı (1953-1957) ve 1960 eyalet seçimlerini liberal parti kazanınca, Québec eyaleti başbakanı oldu. 1966 Seçimlerinde Daniel Johnson'un Millî Birlik partisi tarafından yenilgiye uğratıldı. «Sessiz devrim» düşüncesini savunan Lesage, Fransa ile kültür antlaşması imzaladı (1965), merkezî hükûmete karşı eyaletin iktisadî bağımsızlığını geliştirdi. (L)

LESBİA i. Kolibri türü (Değişik madenî renkte olan bu kuşun gayet uzun bir kuyruğu vardır; erkeğinde kuyruk derin çatallıdır.) [L]

Lesbia (lat. k.). Catullus'un, sevdiği kadına şiirlerinde verdiği ad. Şaire tutkulu mısralar ilham eden bu kadının, Tribunus Clodius'un kızkardeşi Clodia Metella olduğu söylenir. Catullus ona *Lesbia* adını *Lesbos*'lu kadın şair Sappho'ya hayranlığından ötürü vermiş olsa gerektir. (L)

LESBOS veya **MYTİLENE,** modern yun. **Lesbos,** yaygın şekliyle **Mitilini,** Ege denizinde yunan adası. Bk. MİDİLLİ.

— Leng. *Lesbos lehçesi,* Asya eolis lehçelerinin başlıca tanıtıdır. Bu lehçe, özellikle, M.Ö. IV. yy. yazıtları ve Alkaios ve Sappho'nun şiirleri aracılığıyla bilinir. Çok eski bir lehçe olan lesbos lehçesinin başlıca özelliği *-ns-* fonetik grubunun *-is-*'e dönüşmesidir:*Monsa*, ion lehçesinde *Mousa*, lesbos lehçesinde *Moisa*. (Pindaros bu özelliği dor lehçesinin korolirizminden mihafaza etti.) [L]

LESCAZE (William), isviçre asıllı amerikalı mimar (Cenevre 1896). 1920'den itibaren New York'ta çalıştı. Eserleri arasında ancak A.B.D.'nin en iyi yapılarından biri sayılan *Savings Fund Society* (1932 G. Howe ile ortaklaşa) gökdeleninin mimarı bir değeri vardır. (M)

LESCHENAULTİA i. (fransız tabiat bilgini L.T. *Leschenault*'un [1773-1826] adından). Yaprakları funda yaprağına benzeyen, tek tek çiçek açan, dip kısmı odunsu ot; Avustralya'da on sekiz türü yetişir; Avrupa'da süs için limonluklarda yetiştirilir. (*Godeniaceae* familyasından). [L]

LESCHOT (Georges Auguste), isviçreli mucit (Cenevre 1800-ay.y. 1884). Saatçi olarak, değiştirilebilen hareketleri yapmak üzere, geliştirilmiş âletler ve elmaslı bir matkap icat etti. (L)

LESCOT (Pierre), fransız mimarı (Paris 1515-ay.y. 1578). Varlıklı bir hukukçu ailesindendir. Paris'te Saint-Germain-L'Auxerrois kilisesinin galerisi (1544'e doğr.) bilinen ilk eseridir. Bu sıralarda Jean Coujon ile başlayan sıkı işbirliği, Carnavalet konağının (1545) ve 1546'dan sonra François I'in isteği üzerine başlanarak Henri II zamanında sürdürülen yeni Louvre'un yapımı sırasında da devam etti. Louvre'un Lescot'nun eseri olan ön yüzü (Carrée avlusunun güneybatı kanadı), fransız Rönesans mimarîsinin en başarılı örneklerindendir. Lescot, ölümüne kadar saray mimarı olarak kaldı. Petite Galerie'nin zemin katının da onun tarafından yapılmış olması muhtemeldir. Ayrıca, Paris'te İnnocents çeşmesinin, Vallery şatosunun ve Fleury-en-Biere şatosunun da onun eserleri olduğu sanılır. Bk. LOUVRE-TUİLERİES. (L)

LESDİGUİÈRES (François DE BONNE, DE—dükü), fransız mareşali (Diguieres şatosu, Saint-Bonet-en-Champsaur 1543 - Valence 1626). Dauphiné'li Huguenotların lideriydi (1577). Fleix mütarekesinden sonra (1581-1585) Embrun'ü ve Gap'ı ele geçirdi ve Henri IV'ün otoritesini sağlamak amacıyle general Ornano ile bir ittifak antlaşması imzaladı (1589). Grenoble'u aldı (1590), Savoia'lı Carlo-Emanuele'ye karşı savaştı ve ona Lyon barışını kabul ettirdi (1601). Dauphiné valisi olarak (1591), yollar, köprüler yaptırdı, panayırlar kurdurdu, Grenoble'i yeni bir tabya ile çevirdi. Fransa mareşali (1609), sonra da dük (1611) oldu. (L)

LE SENNE (René), fransız filozofu (Elbeuf 1882-Paris 1954). Sorbonne'da (1929-1931 ve 1942'den s.) profesördü. Eserleri: *Introduction à la Philosophie* (Felsefeye Giriş) [1925]; *Le Devoir* (Ödev) [tez, 1930]; *Le Mensonge et le Caractère* (Yalan ve Karakter) [1930]; *Obstacle et Valeur* (Engel ve Değer) [1934]; *Traité de Morale Générale* (Genel Ahlâk Kitabı) [1943] ve *Traité de Caractérologie* (Karakter Bilimi Kitabı) [1949]. L. Lavelle gibi akılcı, ruhçu ve ontolojik bir eğilim olan «ruh felsefesi»nin üstatlarından sayılır. (L)

LESEPASE i. (fr. *laissez-passer*). Sınırdan geçmek için verilmiş izin. || Bu izni gösteren belge. Bk. VİZE. (M)

LE SİDANER (Henri), fransız ressamı (Maurice adası 1862-Versailles 1939). Güneşin batışını canlandıran tablolar yaptı. Başlıca eserleri: *Denizin Kutsanması* (Châlons-sur-Marne müzesi), *Evin İçine Vuran Güneş* (Art Moderne müzesi, Paris) [L]

LESİNA gölü, İtalya'da denizkulağı, Gargano yarımadasının kuzey kıyısında. Eskiden sıtma yuvası olan göl, bugün ıslah edilmiştir. (L)

LESİTİN i. (fr. *lécithine*). Biyokim. Fosfoaminolipitler grubu; sefalinlerle birlikte yumurta sarısında, balık atmığında, sinir dokusunda ve sütte bulunur.

— ANSİKL. *Lesitin*'ler, fosforik asit, gliserin ve organik bir baz olan kolin'in (gliserofosfoaminolipit) birleşmesi sonucunda meydana gelen karmaşık bir lipittir. Piyasadaki müstahzarlar bu esterlerle sefalinlerin karışımından yapılır. Lesitinler dokuların beslenmesi ve büyümesi üzerinde etkilidir. Günde 0,5-1 gr'ı vücuda azot ve fosfor sağlamak bakımından uyartıcı olarak tavsiye edilir. (L)

LESİTOFOR sıf. (fr. *lécithophore*). Memelilerin embriyonunda içderi tabakası hücrelerine verilen sıfat. (L)

LESKHE i. («toplantı, sohbet yeri» anlamında yun. k.). Esk. Yun. Toplanma, konuşma yeri. || Barınılan yer, kervansaray. (Yunan şehirlerinin çoğunda bir *leskhe* vardı; en ünlüsü Delphoi'deki Knidos'lular

P. E. LE ROYER

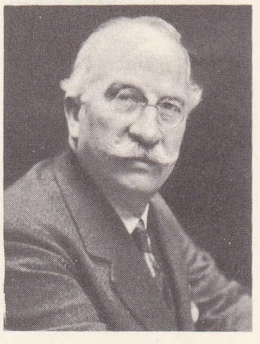

LERROUX GARCİA

A. René LESAGE
Derscrochers'nin eseri
Cabinet des Estampes, Paris

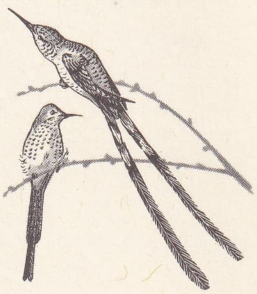

lesbia'lar

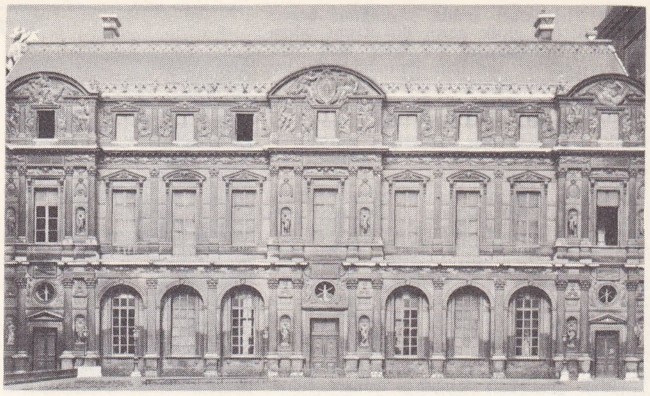

Pierre LESCOT
Carrée avlusu
Louvre müzesi

leskhe'siydi; bu yapı M.Ö. 450'ye doğru yapılmış ve Polygnotos tarafından süslenmişti. (L)

LESKHES, yunanlı çevrim şairi, Mytilene veya Pyrra'lı (Midilli). Midilli adasında M. Ö. VII. yy.da yaşadı. *Küçük İlyada** adlı bir destan yazdı. Bugün elimizde bazı parçaları ve Proklos'un bu destan üzerine yaptığı bir inceleme vardır. Bu destanda, Akhilleus'un ölümünden Truva'nın zaptına kadar geçen olaylar anlatılır. (L)

LESKİEN (August), alman dilbilimcisi (Kiel 1840-Leipzig 1916). Léna'da Schleicher'in öğrencisi; bu şehirde dilbilim profesörü oldu. Leipzig'de yeni islav dilleri kürsüsüne geçti (1870). Özellikle eski Bulgarca, Litvanca ve sırp-hırvat dili üstünde çalıştı. Modern dilbilim öğretisinin temel ilkesini şu şekilde özetler: «Bir dil olgusunun biçimi, başka dil olgularının uyduğu fonetik kurallarına hiç bir zaman aykırı düşemez» (1876). [L]

LESKOFÇALI MUSTAFA GALİB BEY. Bk. GALİB BEY (Mustafa) *Leskofçalı.*

LES-KOV (Nikolay Semyonoviç), rus yazarı (Gorohovo, Oryol hükûmeti 1831-Petersburg 1895). Taşrada on beş yıl maliye memuru olarak kaldı ve rus hayatını bütün incelikleriyle tanıdı. Sonra Petersburg'a yerleşti (1861). Zamanın ***Oteçestvennıye Zapiski*** (Yurt Notları) ve ***Severnaya Pcela*** (Kuzey Arısı) gibi büyük gazetelerinde elde ettiği başarıdan cesaret alarak kendini tamamen edebiyata verdi. 1874 Yılında millî eğitim komisyonu üyeliğine getirilen yazar özellikle *raskol* (din sapkınlığı) meselesini incelemekle görevlendirildi. Ancak aşırı liberal düşünceleri yüzünden görevinden uzaklaştırıldı. Hikâyelerindeki dikkatli günlük hayat gözlemleri, konuşma diline getirdiği yumuşaklık, yeni kelimeler yaratması ve olağanüstü zenginlikteki kelime dağarcığı büyük etki yaratan eserler doğurdu: zengin bir tüccar kadının şeytanca kişiliğini anlatan ***Ledi Makbet Mtsenskogo Uezda*** (Mtsensk Bölgesinde Bir Lady Macbeth) [1865-1866]; dantelacı bir kadının çirkinliklerle dolu hayatını kendi ağzından veren ***Voytelnitsa*** (Kavgacı Kadın) [1867-1868]; sofu yaşlılardan söz eden ***Zapeçatlenmıy Angel*** (Mühürlü Melek) [1873]; en iyi eserlerinden biri olan ve Kırgız bozkırlarında geçen bir serüveni konu alan ***Oçarovannıy Strannik*** (Büyülenmiş Gezgin) [1873]; ***Nekuda*** (Çıkmaz Yol) [1864]; ***Na Nojah*** (Kavga) [1870-1871]. ***Zaşudalıy Rod*** (Düşük Aile) [1867] adlı romanında, 1861 tarım reformundan önceki yıllarda rus köylü kadınlarını canlandırır. Eserde aktif yardımseverliği ile yazarın felsefî ve dinî düşüncelerini canlandıran prenses Protozanova'nın duru bir dille işlenmiş kişiliği ağır basar. ***Stargorod Rahipleri*** (Soboryane, Hronika, 1872) Leskov'un en iyi eseri sayılır. Romanda ortodoks rahiplerinin yaşayışını çizerek, XIX. yy. Rusya'sının en zengin, orijinal ve şaşırtıcı hikâyelerini biraraya getirir. Eserlerinin çok yönlülüğü, üslûp ve dilinin orijinalliğiyle Leskov en iyi rus nesircilerinden sayılır. Gorki ona «kelime sihirbazı» derdi. (M)

LESKOVAC, Yugoslavya'da (Sırbistan) şehir, Güney Morava kıyısında; 26 000 nüf. Dokuma sanayii. Plastik maddeler. (L)

LESLEYİT i. (fr. *lesleyite*). Miner. Korindon ve damurit karışımından meydana gelen mineral. (L)

LESLİE (Alexander), birinci **Leven** kontu, iskoçyalı general (Coupar Angus, Perthishire 1580'e doğr. - Balgonie, Fifeshire 1661). İsveç ordusuna girerek mareşalliğe yükseldi (1636). Covenant ayaklanması üzerine İskoçya'ya çağırıldı, ayaklanan ordunun kumandasını eline aldı (1639) ve İngiltere'yi istilâ etti (1640). İç savaş, İngiliz parlamento üyeleriyle İskoçyalı covenant'çıların uzlaşmasıyle sonuçlandığından, Leslie, İngiltere'deki İskoçya kuvvetlerini parlamento kuvvetleriyle işbirlikte sevk ve idare etti (1644-1645) ve Marston Moor muharebesine katıldı. 1646'da yenilen Charles I, Leslie'ye teslim oldu, Leslie de İskoç orduları kumandanlığı sıfatını muhafaza etti: 1649-1650'de Charles II'yi desteklemeğe kalkışan bu orduyu Cromwell bozguna uğrattı. (L)

LESLİE (Charles), ingiliz ressamı (Londra 1794-ay.y. 1859). Tablolarında Shakespeare'in, Cervantes'in, Molière'in, Walter Scott'un eserlerinden alınmış sahneler ve günlük hayat sahnelerini canlandırdı (Victoria and Albert Museum). ***Memoirs of the Life of John Constable*** (Constable Üstüne Biyografik Bilgiler) [1845], ***Handbook for Young Painters*** (Genç Ressamlar İçin Elkitabı) [1853] adlı iki eser yayımladı. (L)

LESLİE (David), **Newark** baronu, iskoçyalı general (1601-1682), Leven kontu tarafından yetiştirildi ve uzun süre onun maiyetinde bulundu. Philipphaugh'ta Montrose'u yenilgiye uğrattı (1645) ve Leven'den sonra İskoçya ordusu kumandanı oldu. Büyük kabiliyetine rağmen, Cromwell emrindeki ingiliz kuvvetlerinin zaferini engelleyemedi. (L)

LESLİE veya **LESLEY** (John), iskoçyalı katolik papaz ve tarihçi (1527-Brüksel yakınları 1596). Katolikliğin ve Mary Stuart'ın ateşli savunucusuydu. Mary Stuart'ın İngiltere elçisi oldu ve kraliçe Elizabeth tarafından Fransa'ya sürüldü. Fransa'da İskoçya kraliçesinin davasını savundu, ama başarı sağlayamadı. 1578'de latince olarak ***De Origine, Moribus et Rebus Gestis Scotorum Libri Decem*** (İskoçya Tarihi) adlı bir eser yayımladı. (L)

LESLİE (sir John), iskoçyalı fizikçi ve matematikçi (Largo, Fifeshire 1766-Largo yakınında Coates 1832). Edinburgh üniversitesinde matematik profesörüydü (1804). Özellikle diferansiyel termometresi ile tanındı. Ayrıca bir higrometre, bir fotometre ve sunî buz yapma usulü buldu. (L)

LESLİE (Thomas Edward CLIFFE), ingiliz iktisatçısı (Wesford idare bölgesi 1825 veya 1827-Belfast 1882). Belfast'da profesördü, ingiliz tarihçi okulunu kurdu. (L)

LESOTHO, esk. **Basutoland,** Güney Afrika'da krallık. Eskiden İngiltere'ye bağlı bir sömürgeydi. Ekim 1966'da Commonwealth milletleri üyesi oldu ve Birleşmiş Milletler'e katıldı; 30 344 km²; 976 000 nüf. (1966).

● *Coğrafya.* Lesotho'nun batısında düz ovalar, batısında ise 3 353 m'ye kadar yükselen dağlık bölgeler bulunur. Bu yüksek tepeler, Drakensberg sıra dağlarının bir parçasını meydana getiren Maluti dağlarındadır. Bu engebeli dağlık bölge, Güney Afrika'nın Orange ve Tugela adlı en büyük iki nehrinin kaynağıdır. Lesotho'nun merkezinde deniz seviyesinin 2 743 m ile 3 200 m üstünde yüksek bir yayla vardır. Yazın en yüksek sıcaklık 32°C, kışın ise en düşük sıcaklık —7°C olur. Dağlık bölgelerde bu fark daha da fazladır ve ısı sık sık —16°C'tı bulur ve sık sık şiddetli kar yağar. Yağış miktarı değişiklikler gösterir.Yıllık yağış ortalaması 71 sm'dir. En çok ekim ve nisan ayları arasında yağmur yağar.

Lesotho bir çoban memleketidir. Özellikle koyun, keçi ve sığır yetiştirilir. Başlıca bitkiler, buğday, mısır ve süpürgeotudur. Fabrika veya endüstri kuruluşları yoktur. İngiliz yönetiminin çabaları özellikle toprağın verimliliğine ve tarımın kalkınmasına yönelmişti. Kuzeyde, elmas madeninin olduğu bölgeler hariç henüz hiç bir maden

François
LESDIGUIÈRES
(XVII. yy.
başı)
gravür,
Cabinet
des
Estampes,
Paris

yatağı keşfedilmemiştir. Yün ve moher başlıca ihraç mallarıdır, Güney Afrika'da çalışan işçilerin gönderdikleri paralar, Lesotho'nun iktisadî hayatında çok önemli bir rol oynarsa da, işçi sayısının gitgide azalması, aile hayatının düzenini bozmakta ve mükemmel bir şekilde çiftçilik yapılmasını imkânsızlaştırmaktadır. İlkel çiftçilik ve toprak aşınmaları verimli toprak oranını yüzde 12,4'e (930 000 akr) indirmiştir. Su tesislerinin geliştiği bölgeler ekonominin yayılmasına en elverişli bölgeler olarak gösterilebilir.

Kabile sisteminin tutuculuğu da iktisadî gelişmeyi uzun zamandan beri sınırlamaktadır. Meselâ, şeflerin geleneksel nüfuzu, toprak tasarrufu sistemini değişikliklere uğratmıştır. Kral tarafından toprakları yönetmekle görevlendirilen bu şeflerin otoritesine son vermek de oldukça güçtür. Bundan başka, kabile fertleri ne toprak satın alabilirler ne de toprağa sahip olabilirler. Kısaca sanayi için toprak ele geçirmek imkânsızdır.

● *Tarih.* Basuto halkını birleştiren başkan Moshoeshoe oldu. Moshoeshoe, 1820'ye doğru Zulu kabilesi başkanı Chak'ın saldırılarından kaçan kabilesini teşkilâtlandırdı. Fakat güney afrikalı Boorler'in saldırıları karşısında ingiliz himayesini istemek zorunda kaldı. İngiliz hükûmeti geleneksel kabile sisteminin olduğu gibi kalmasına izin verdi. 1910'da Basutoland konseyi adı verilen bir danışma heyeti kuruldu.

1964'te bağımsızlık öncesi bir anayasa hazırlandı. Ertesi yıl yapılan seçimlerde sandalyelerin çoğunluğunu Basutoland millî partisi başkanı Leabue Jonathan kazandı. Jonathan 1965'te bağımsızlık öncesi anayasasına bağlı ilk Lesotho başbakanı oldu. (M)

LESPEDEZA i. Bot. (Florida ispanyol valisi D. *Despedez*'in adından). Avustralya, Asya ve Amerika'da otuz beş türü bulunan ot veya ağaççık. (Birçok türü, özellikle *Lespedeza bicolor,* L. *Sieboldii* Avrupa'da limonluklarda yetiştirilir. Baklagillerden.) [L]

LESPİEAU (Robert), fransız kimyacısı (Paris 1864-Le Cannet 1947). École Normale Superieure'de okudu; aynı okulda ve sonra Paris Fen fakültesinde profesörlük yaptı. Kriyometri, ebüliyometri, stereokimya, etilen izomerleri, asetilen bileşikleri, Raman olayı gibi konular üstünde çalıştı. Etilen bileşiklerini oksitleyerek birçok organik maddenin, özellikle şeker serisinden polialkollerin sentezini yaptı. Ayrıca atmosferin üst tabakalarındaki ozon miktarını belirlemek için araştırmalara girişti. Birçok kimyacı yetiştiren ünlü bir profesördü. Ayrıca iki ciltlik ***Traité de Chimie*** (Kimya Dersleri) ile ***Molécule Chimique*** (Kimyasal Molekül) adlı eserlerin yazarıdır. (L)

LESPİNASSE (Julie DE) [Lyon 1732 - Paris 1776]. Albon kontesinin evlilik dışı kızı; 1747'den 1752'ye kadar üvey kız kardeşi Vichy markizinin evinde zor şartlar altında yaşadı. Gözleri yarı kör olan Madame du Deffand'ın ısrarı üzerine onun evine yerleşti. On yıl onunla kaldı (1754-

Foto. Giraudon (LAROUSSE)

1764). Madame du Deffand'ın dostlarını, ondan habersiz eve çağırmağa başlayınca, ev sahibesi tarafından kovuldu. Lespinasse'in renkli kişiliğiyle büyülenen başkan Hénault, Turgot, Marmontel ve özellikle d'Alembert gibi dostları, Saint-Dominique sokağında, bir salon açmasına yardım ettiler. Madame Geoffrin de ona bir maaş bağladı. Coşkun bir insan olan Julie Lespinasse, Mora markisini ve Guibert kontunu umutsuzca sevdi; duygulu mektuplar yazdığı (*Lettres* [1809'da yayımlandı]) kontun evlenmesiyle bütün canlılığını ve yaşama gücünü kaybetti. (L)

LESPUGUE, Fransa'da Haute-Garonne idare bölgesinde (Saint-Gaudens idare çevresi) komün, Saint-Gaudens'in kuzeybatısında; 135 nüf. *Lespugue Venüs*ü denen mamut dişinden yapılmış geniş kalçalı heykelcikle tanınan tarihöncesi merkez (Rideaux mağarası). [L]

LESSART (Claude Antoine Nicolas WALDEC DE —), fransız siyaset adamı (1741-Versailles 1792). Necker tarafından maliye genel denetçisi (1790), sonra kamu vergi ve gelirleri bakanı (nisan 1791) oldu, Denizcilik bakan vekilliği yaptı (eylül-ekim 1791), sonra Dışişleri bakanlığında Montmorin'in yerini aldı. Brissot'cular tarafından ihanetle suçlandı, eylül 1792 katliamında öldürüldü. (L)

Lessart viyadükü, Dol-Dinan hattı üzerinde Rance'ı aşan demiryolu köprüsü. Demiryolunu taşıyan beton kemeri, açıklık bakımından dünyanın en büyük kemeridir: kalınlığı anahtar kesitinde 2 m, üzengi kesitinde 3,80 m, açıklığı 88,54 m, yüksekliği 23,32 m'dir. (L)

LESSE (LA), Belçika'da ırmak. Bouillon yakınında Ardenne'den doğar; 84 km. Dinant'ın yukarısında Meuse'e katılır. (Bk. HAN MAĞARALARI.) [L]

LESSEPS (Ferdinand Marie, DE — vikontu), fransız diplomatı ve yöneticisi (Versailles 1805 - Guilly civarında La Chênaie, İndre 1894). Mathieu Maximilien Prosper'in oğlu. Kahire'de konsolos (1833) oldu, iki kere İskenderiye konsolos yardımcılığı (1834 - 1835; 1836-1838) yaptı; orada, Kavalalı Mehmed Ali Paşaya yardım etmiş olan babasının şöhretinden yararlanarak tahtın vârisi Said paşa ile dostluk kurdu ve İki Deniz kanalı konusunda, saint-simon'cuları ve Linant de Bellefond'un tasarılarıyle ilgilendi. Madrid'de tam yetkili temsilci (nisan 1848 - şubat 1849) oldu, sonra papa ile Roma cumhuriyeti arasında arabuluculuk yapmak üzere Udine'ye gönderildi ve başarı sağlayamadığı için gözden düştü (mayıs 1849). O zaman mesleğini bıraktı ve La Chênaie'ye çekildi. Tahta çıkar çıkmaz kendisini çağırtan Said Paşadan (1854). 60 000 hektarı kapsayan ve açılış tarihinden itibaren kanaldan 99 yıl yararlanmayı sağlayan, karşılığında kârın yüzde 15'ini Mısır'a bırakan bir imtiyaz aldı (kasım 1854). Fakat verdiği propaganda konferanslarına rağmen saint-simon'cuların ve özellikle İngiltere'nin tepkisiyle karşılaştı. Buna rağmen Milletlerarası Süveyş Kanalı kumpanyasını kurabildi. Port-Said iskelesini Kızıldeniz'deki Süveyş limanına bağlayacak olan bu kanalın kazılmasına 24 nisan 1859 yılında başlandı. İnatçılığı sayesinde karşısına çıkan engelleri aştı ve kanal 17 kasım 1869'da Hıdiv İsmail Paşa zamanında tamamlandı; törene çağrılan imparatoriçe Eugenie tarafından açıldı. Lesseps imparatorun sunduğu Süveyş dükü unvanını reddetti.

Ondan sonra (1876) Panama kıstağında bir kanal işiyle ilgilendi, Kolombiya ile pazarlığa girişti, 1880'de bir kumpanya kurdu. Kumpanya 1889'da iflâs etti.

Panama fiyaskosundan sonra, büyük oğlu CHARLES (1849-1923) ile birlikte beş yıl hapse ve 3 000 frank para cezasına mahkûm oldu, fakat temyiz mahkemesi zamanaşımını öne sürerek beraat kararı verdi. (L)

LESSEPS (Jean - Baptiste Barthélemy, — baronu), fransız diplomatı (Sète 1766 - Livorno 1834). Kamçatka gezisine katıldı (1784 -1787) ve geziyle ilgili belgeleri Fransa'ya getirdi. (Bu belgeler 1790'da yayımlanmıştır.) Kronchtadt, sonra Petersburg konsolosu 1774-Tunus 1832). Jean Baptiste Barthé-hapsedildi. Rusya'da Ticarî İlişkiler Genel komiserliği (1802-1812) yaptı, Lizbon maslahatgüzarlığına gönderildi. (L)

LESSEPS (Mathieu Maximilien Prosper, — kontu), fransız diploımatı (Hamburg 1774-Tunus 1832). Jean Baptiste Barthélemy Lesseps'in kardeşi. Fas'ta başkonsolos, Dimyat ve Livorno'da ticaret, İon adalarında imparatorluk komiseri (1809) oldu. Kavalalı Mehmed Ali Paşaya ayaklanmasında yardım etti. Yüzgün döneminde Cantal valisi, sonra Tunus başkonsolosu oldu (1827). [L]

LESSİNES, flamanca Lessen, Belçika'da (Hainaut, Soignies idare çevresi) şehir, Dendre kıyısında; 9 300 nüf. Taş ocakları (kızıl somaki). Kibrit. (L)

LESSİNG (Gotthold Ephraim), alman yazarı (Kamenz, Saksonya 1729 - Braunschweig 1781). Bir protestan papazının oğluydu. Leipzig üniversitesinde başarılı bir ilâhiyat eğitimi gördü. 1748'den sonra Berlin'e yerleşerek ilk tiyatro eserlerini yazdı. O sırada Friedrich II'nin konuğu olan Voltaire ile çatışması yüzünden kralla arası açıldı ve Leipzig'e döndü (1755). 1760 ile 1765 arasında Breslau'da general Tauentzien'nin özel kâtibi olarak çalıştı. Bu dönemde yazdığı başlıca oyunlar toplumsal bir dram olan *Die Juden* (Yahudiler) [1749] ve bir burjuva dramı olan *Miss Sara Sampson*'dur (1755). Bu oyunlar ve *Briefe die Neueste Litteratur Bettrefend* (Çağdaş Edebiyat Üstüne Mektuplar) [1759-1765], yazarın alman tiyatrosunu fransız taklitçiliğinden kurtarmak istediğini gösterir. Lessing, o sıralarda, bir hayli sönük ve kuru olan masallar da *(Fabeln)* yazdı. 1767'de danışman olarak Hamburg Millî tiyatrosunda görevlendirildi. Ağırbaşlı bir komedi olan *Minna von Barnhelm* (1767) ve *Hamburgische Dramaturgie*'yi (Hamburg Dramatürjisi) [1767-1769] yayımladı. Tenkit makalelerini kapsayan bu derlemede, kendi düşüncelerine kesin bir biçim vererek, Gottsched'e karşı çıkar ve tiyatro alanında örnek olarak benimsenebilecek tek dâhinin Shakespeare olduğunu ileri sürer. Aynı dönemde şiir ve resim üstüne estetik incelemeleri kapsayan *Laokoon*'u (1766-1768) yayımlamağa devam etti. Hamburg tiyatrosu yıkıldıktan sonra kütüphaneci olarak Wolfenbüttel'e yerleşti (1770). Bir burjuva trajedisi olan *Emilia Galotti*'yi (1772) ve *Nathan der Weise*'yi (Bilgi Nathan) [1779] yazdı. Felsefî bir dram olan *Nathan der Weise*'de ve *Die Erziehung des Menshengeschlechts* (İnsan Neslinin Eğitimi) adı altında toplanan vecizelerde insanlığın ahlâkî ilerlemesine olan inancını belirtir. Düşüncelerini berrak ve kesin bir üslûpla anlatan Lessing'in alman edebiyatının millî bir nitelik kazanmasında çok büyük payı vardır. (L)

LESSİNG (Karl Friedrich), alman ressamı (Breslau 1808-Karlsruhe 1880). Gotthold Lessing'in akrabası. Titiz bir üslûpla Bohemya tarihinden sahneler resmetti (*Jan Hus, Konstanz Konsili Önünde* [1842, Frankfurt müzesi]). [L]

LESSİNG (Mrs. Doris), Güney Afrika asıllı kadın romancı (doğ. 1919). 1949'dan sonra Londra'ya yerleşti, özellikle *The Grass is Singing* (Çimler Şarkı Söylüyor) [1950], *Martha Quest* (1952), *Five* (Beş) [1953] ve *Berreat to İnnocence* (Saflığa Dönüş) [1956] adlı eserlerini yayımladı. Tiyatro oyunları da vardır: *M. Dollinger, Each his own Wilderness* (Her Horoz Kendi Çöplüğünde) [1958], *Billy Newton Hakkındaki Gerçek, Play with a Tiger* (Kaplanla Oyna) [1962] adlı oyununda, *A man and Two Women* (İki Kadın Bir Erkek) [1963] ve *Landlocked* (1965) adlı hikâye kitaplarında, öfke ve iç sıkıntılarının doğurduğu duygu ve heyecan çatışmalarını dile getirir. (L)

LESSİNİ dağları, İtalyan Ön Alpleri'nde kütle. Adigo ile Astico arasında, Verona'nın yukarısında. Yamaçlarında düzenlenen taraçalarda tarım yapılır; dorukları otlaklarla örtülüdür. (L)

LESSİUS (Léonardius LEYS, — denir), flaman din bilgini (Brecht, Anvers 1554 - Louvain 1623). 1572'de Cizvit tarikatına girdi. Douai'de felsefe (1572), daha sonra Louvain'in din okulunda din dersleri verdi (1585 - 1600). 1586'da, yayımlamağa başladığı *Theses Theologicae*'de (Dinî Tezler) Baïus'a hücum etti. Baïus tarafından Louvain fakültesine ihbar edilince eserleri fakülte tarafından yasaklandı (1587). Lessius Roma'ya başvurarak kendini temize çıkardı. Lessius, Suarez ve Molina ile birlikte XVII. yy.ın en iyi din bilginlerinden biri olarak tanınır. (L)

LESSONA (Michele), italyan zooloji uzmanı (Venaria Reale, Torino 1823 - Torino 1894). Torino'da profesör ve zooloji müzesinin müdürü idi. Evrim teorisinin yayılmasına büyük ölçüde katkıda bulundu. Darwin'in birçok eserini ve A. E. Brehm'in *Resimli Hayvanlar Âlemi* (1893) adlı eserini çevirdi. Birçok makale, hikâye ve Pedagojik nitelikte bir eser (*Volere è Potere* [İstemek Yapmaktır], 1869) yazdı. (M)

LESTE i. Zool. Erkeği parlak, dişisi donuk renkli su sineği; genellikle suların üstünde uçar. (İlmî adı: *Lestes sponsa.* Kızböcekleri takımından.) [L]

LESTOBİYOZ i. (yun. *lestes,* soyguncu ve *bios,* hayat'tan fr. *lestobiose*). Biyol. Karıncalarda görülen bir çeşit ortakçılık. ‖ Termiler veya karıncalarla ortakçılarının kurduğu biyolojik topluluk.

— ANSİKL. Bazı küçük karıncalar; başka türden büyük karıncaların yuvalarında, yuva çeperine delikler açarak orada barınır, büyüklerin yiyeceklerini çalarak beslenirler. Büyük karıncalar dar deliklere giremedikleri için onları yakalayamazlar. (L)

LESTODON i. Paleont. Dişsizlerden fosil memeli hayvan. (Mylodon'a benzeyen bu iri hayvanın ağız-burun kısmı onunkinden daha geniştir. İskeletine Arjantin pampalarında rastlanır.) [L]

L'ESTOİLE veya **L'ESTOİLLE** (Claude DE —), fransız yazarı (Paris 1597 - ay.y.

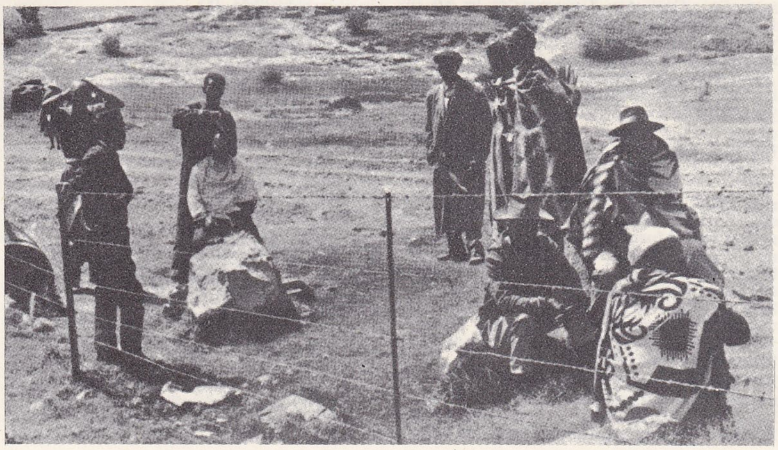

LESOTHO
Maseru'da bir seyyar berber

Foto. Encyclopedia Britannica

LESPUGUE Venüsü
musée de l'Homme, Paris

Claude de **LESSART**

Ferdinand **LESSEPS**

Barthélemy **LESSEPS**
Bernhardy'nin eseri

1652). Pierre de L'Estoile'in oğlu. Kardinal Richelieu'nün kendine mal ettiği piyeslerin beş yazarından biridir. Başlıca eserleri: *La Belle Esclave* (Güzel Tutsak) [trajedi, 1643], *L'Intrigue des Filous* (Yankesicilerin Dolabı) [komedi, 1648]. Lirik şiirlerinde Malherbe'in ölçülerine uyduğu görülür. (L)

L'ESTOİLE (Pierre DE), fransız kronikçisi (Paris 1546 - ay.y. 1611). Orléans'lı bir hukukçu ailesindendir; 1569'da Fransa Adalet bakanlığında genel mübaşirlik görevini satın aldı ve 1601'de bu görevi sattı. Ilımlı bir katolikti. 1589'da, bir süre Conciergerie'de hapis yattı. 1574'ten 1610'a kadar günü gününe yazdığı *Mémoires Journaux* (Hatıralar), çoğu zaman bölümler halinde olmak üzere 1612'den sonra yayımlandı. L'Estoile'in günlüğü, bilgi bakımından son derece zengin ve sağlamdır. (L)

LESTRANGE (Henri Louis, dinî adı dom **Augustin de**), fransız rahibi (Colombier-le-Vieux, Vivarais 1754-Lyon 1827). Soligny'de manastır rahibiyken bağlı olduğu tarikat Millî Meclis tarafından feshedildi (1790). İsviçre'ye çekildi, Valsainte'te kurduğu tarikat İspanya, Kanada ve Almanya'da yayıldı, 1794'te başrahip oldu. 1798'de Fransız istilâsından sonra Beyaz Rusya ve Litvanya'da manastırlar açtı. Fransa'ya ancak 1814'te dönerek Soligny manastırını yeniden açtı ve özellikle Aiguebelle (Drome) ve Bellefontaine'de (Maine-et-Loire) yeni manastırlar kurdu. (L)

L'ESTRANGE (sir Roger), ingiliz gazetecisi ve yergi yazarı (Hunstanton, Norfolk 1616 - Londra 1704). İç savaş sırasında kral taraftarlarının yanında dövüştü. Yakalanarak Newgate'de dört yıl hapse mahkûm edildi. Hapisten kaçtı. 1653'te Cromwel tarafından affedildi. Monarşi lehine çok sayıda imzasız yergi yazdı. Bu yüzden Charles II tarafından basın sansürcülüğüne getirildi. Birçok gazete kurdu (msl. *Observator*, 1681 - 1687). [M]

Lestrike konsili, imparator Theodosius II tarafından 449'da Efes'te toplandı. Eutykhes'in monofizit mezhebini tutan İskenderiye Patriği Dioskuros, arkadaşı olan imparatorun yardımı ile fikirlerini konsile kabul ettirdi. Bu konsilin aldığı kararları Khalkedon'da (Kadıköy) toplanan dördüncü evrensel Konsil bozdu. (M)

LE SUEUR (Eustache), fransız ressamı (Paris 1617-ay.y. 1655). Montdidier'li bir tornacının oğlu ve Simon Vouet'nin öğrencisiydi. İlk çalışmalarına kitap kapaklarını süslemekle başladı. Başlangıçta ustasının üslûbunu taklit etti. Simon Vouet, 1642'lerde kendisine konuları *Songe de Poliphile*'den (Poliphile'in Rüyası) alınan sekiz kompozisyonluk bir siparişi devretti. Başkent Lambert de Thorigny'nin konağının dekorasyonunda görev aldı, (*Cabinet des Muses*, kısmen Louvre'da). Fieubet konağı için *Tobiya'nın Hayatı*'nı (Louvre) çizdi. *Aziz Bruno'nun Hayatı* (yirmi iki tablosu Louvre'dadır) üzerinde 1645'ten 1648'e kadar çalıştı. Le Sueur Krallık Resim akademisinin ilk üyelerinden biridir. 1649'da Paris'te Saint-Gervais kilisesi için *Aziz Paulus Efes*'te adlı eserini, *Çarmıhın Taşınması*'nı ve bir dizi halı örnekleri çizdi: *Gervasius*, Aziz Gervasius ile Aziz Protasius'un Hikâyesi; Marmoutier manastırı için *Aziz Martinus'un Âyini* (Louvre), Fransa'da ve yabancı ülkelerdeki birçok müzede eserleri vardır. (L)

LE SUEUR (Hubert), fransız heykeltıraşı (Paris XVI. yy. sonu veya XVII. yy. başı - Londra 1670). 1625 Sıralarında İngiltere'ye yerleşti ve orada etkili oldu. En ünlü eseri 1633'te başladığı, 1675'te Londra'ya (Charing Cross) dikilen Charles I'in atlı heykelidir. Ayrıca Charles I'in (Londra, Victoria and Albert Museum), James I ile Henriette de France'ın (Saint John's College, Oxford), Buckingham ve Thomas Richardson'un (Westminster), kont Pembroke'un (Oxford) heykellerini yaptı. York House, Somer set House ve Saint-James parkını süsledi. Fransa'ya dönünce Jean Varin'i model alarak Richelieu'nün büstlerini yaptı. (L)

LESUEUR (Jean-Baptiste Cicéron), fransız mimarı (Claire-Fontaine, Rambouillet yakınları 1794 - Paris 1883). 1819'da Roma ödülünü aldı, Vincennes bölge kilisesini (1828-1830), sonra da Cenevre konservatuvarını yaptı (1854 - 1857). Bunların yanı sıra *Vues Choisies des Monuments Antiques de Roma* (Eski Roma Anıtlarından Seçme Görüntüler) [1827], *Architecture Italienne* (İtalyan Mimarîsi) [1829], *Chronologie des Rois d'Egypte* (Mısır Firavunları Kronolojisi) [1848], *Histoire et Theorie de l'Architecture* (Mimarlık Kuramı ve Tarihi) [1878] gibi eserler yayımladı. (L)

LESUEUR (Jean François), fransız bestecisi (Drucat 1760 - Paris 1873). 1777-1787 Arasında kilise müzikçisi olarak çalıştı, özellikle Notre - Dame kilisesinde (Paris), kurduğu büyük orkestra için, dinî törenlerde çalınmak üzere parçalar besteledi. 1787'de dostu keşiş Bochard de Champigny'nin yanına çekildi, onun ölümünden sonra *Kelt Ozanları* (1804), *Trajanus'un Zaferi* (1807) adlı eserleri çaldırdı. 1818'de Paris konservatuvarında öğretmen olan sanatçı, XIX. yy. müzik sanatının gelişmesinde etkili oldu. Bu konudaki görüşlerini *Exposés d'une Musique une, Imitative et Particulière à Chaque Solennité* (Her Tören İçin Tek, Taklitçi ve Özel Müzik Üstüne Açıklamalar) [1787] adlı eserinde ortaya koydu. Bu eserindeki fikirleri öğrencisi Berlioz gerçekleştirdi. Lesueur, fransız romantizminin nazariyatçısı sayılır. Otuz üç missa, motet'ler, üç *Te Deum* v.b. besteledi. (L)

LESUEUR (Jeanne LOISEAU, **Daniel** takma adıyle tanınır), fransız kadın edebiyatçı (Paris 1860 - ay.y. 1921). Şiir kitapları ve feminist tezlerle karışık duygusal romanlar yazdı. (L)

LESUR (Daniel), fransız orgcusu ve bestecisi (Paris 1908). Jeune-France grubu üyesi (1936), Schole Cantorum'da beste hocası (1938) ve Paris benediktin manastırında orgcuydu. Çok sayıda eser besteledi: orkestra için *Fransız Süit*'i (1935), *Pastoral* (1938), *Ricercare* (1939), *Andrea del Sarto* adlı senfonik şiir (1949), 12 ses için *le Cantique des Cantiques* (Neşideler Neşidesi) [1949], *Passacaille* ve *Ballade* (piyano ve orkestra için) ve org parçaları. Ayrıca koro ve orkestra için *Cantique des Colonnes* (Sütunlar Neşidesi) [1954-1957], piyano, timpani ve yaylılar orkestrası için *Symphonie de Danses* (Dans Senfonisi) [1958], *Le Bal du Bestin* (Kader Balosu) [bale, 1956], *Messe du Jubilé* (Jübile Missası) [1962] adlı eserleri besteledi. 1957-1961 Arasında Schola Cantorum'u yönetti. (L)

LESYA UKRAİNKA. Bk. UKRAİNKA (Lesya).

LESZCZNSKİ, polonyalı Leszno kontları ailesi. En ünlü üyeleri kral Stanislaw ile kızı Maria Leszczynska'dır. (L)

LESZEK Akpolca *L. Bialy* (1186'ya doğr.-öl. 1227). Polonya dükü, dük Kazimierz II'nin oğlu. Memlekette iç düzeni sağladı ve babası gibi, Polonya'nın nüfuzunu yayan canlı bir dış siyaset izledi. Mazoviya ve Kujawy'yi kardeşi Konrad'a verdi. Bağımsızlığını ilân eden Doğu - Pomeranya valisi Sviatopolk'u (Swietopelk) sindirmeğe kalkıştı, fakat kendi adamları tarafından Gasawa'da öldürüldü. (L)

LESZEK Kara, polca *L. Czarny* (1241'e doğr. - 1288), Polonya dükü (1279 - 1288). Moğol akıncılarının saldırılarına karşı koydu ve asillerin ayaklanamlarını bastırmayı başardı. (L)

LESZETYCKİ (Teodor), alm. **LESCHETİZKY,** polonyalı piyanocu (Lancut, Lemberg yakınları 1830-Dresden 1915). İlk derslerini babası Jozef Leszetycki'den aldı. Babasına Kont Potocki tarafından maaş bağlanınca, ailece Viyana'ya yerleştiler. Leszetycki orada zamanın en ünlü müzikçilerini dinlemek fırsatını buldu. 11 Yaşında Karl Czerny'nin öğrencisi oldu, 15 Yaşında da ders vermeğe başladı. 1852'de Petersburg'a yerleşti, orada, turneye çıkan Anton Rubinstein'in vekâleten yerini aldı. 1862'de Petersburg'da yeni açılan konservatuvarın piyano bölümünü idare etti. Rusya, Polonya ve Almanya'da turnelere çıktı. İlk defa 1864'te İngiltere'ye gitti, 1878'de Viyana'ya döndü. Piyano için birçok parça ve iki opera besteledi. Operalarından *Die Brüder von San Marco* (San Marco Kardeşler) yayımlanmadı. Buna karşılık *Die Erste Falte* (İlk Kırışık) 1867'de Prag'da ve 1880'de Wiesbaden'de başarıyle oynandı. Çok ünlü bir öğretmen olan Leszetyski İgnacy Jan Paderewski Ossip Gabrilowitsch ve Ethel Leginska gibi sanatçıları yetiştirdi. (M)

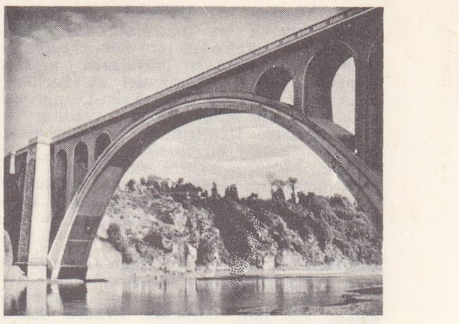

Lessart viyadükü

LESZNO, esk. alm. **Lissa,** Polonya'da (Poznan voyvodalığı) şehir, Poznan'ın güneybatısında; 27 000 nüf. Demiryolu kavşağı. Makine yapımı. (L)

LEŞ i. (fars. *lāşe*'den). Kokmuş veya kokuşmağa yüz tutmuş hayvan ölüsü: *Suyu çekilmiş derenin içinde, bir hayvan leşi üstüne, kargaların bir kümesi konup, bir kümesi kalkıyor ve cıyak cıyak bağırıyorlardı* (Y. K. Karaosmanoğlu). ‖ *Mec.* Sevilmeyen, nefret edilen bir kimsenin ölüsü: *Sürünmek, istediğin şey! Fakat zaman peşini / Bırakmıyor, atacak bir çukur bulup leşini* (M. Â. Ersoy).

— ÇEŞ. DEY. *Leş gibi,* [koku için] çok fena, çok ağır: *İyice sarhoş olduğu ağzının leş gibi kokmasından, dilinin peltekliğinden belli* (Kemal Tahir). Tembel, yerinden kalkmaz: *Bütün gün leş gibi yatıyor.* ‖ *Leş gibi sarhoş,* çok sarhoş, körkütük sarhoş. ‖ *Leş gibi serilmek. Kaba.* Kollarını bacaklarını yayarak kımıldamadan yatmak. ‖ *(Birinin) Leşini çıkarmak,* bir kimseyi çok dövmek. ‖ *(Birinin) Leşini sermek,* «öldürmek» anlamında korku ve gözdağı vermek için kullanılır: *Eğer başka türlü ifade verip yalancı şahitlik edersen, leşini sererim* (Sabahattin Ali).

— Denizc. Batmış geminin su yüzünde görünen veya karaya vuran enkazı. ‖ *Leş şamandırası.* Bk. ENKAZ *şamandırası.*

— Tar. Koşarken yorulan ve yolda kalan tulumbacı. (M)

LEŞ, ital. **Alessio,** Arnavutluk'ta şehir. Kroya ve İşkodra yakınında, Aşağı Drina'nın güney kolu kıyısında, Adriya denizine 10 km uzakta, sıtmalık bir ova kenarında.

— Tar. Bir Venedik limanı olan Leş'te, Arnavutluk beyi İskender Bey, osmanlı tehlikesine karşı öteki arnavut beyleriyle 1443 Kongresini ve Venediklilerle 1448 Kongresini yaptı. Fatih Sultan Mehmed devrinde Leş osmanlıların eline geçti (1478). [M]

LEŞ AKBABASI blş. i. Çıplak sarı başlı, beyazımsı tüylü küçük akbaba; kanatları-

Gotthold **LESSING**
Anton Graff'ın eseri
Leipzig üniversitesi kütüphanesi

Foto. LAROUSSE

nın bir kısmı siyah olur; yavruları ise esmerdir. (Kartalgillerden.)

— ANSİKL. *Leş akbabası* (*Neophron percnopterus*) Akdeniz bölgesinde, Afrika'da ve Asya'nın bir kısmında yaşar. Leşlerle ve her çeşit artıklarla beslendiğinden bazı bölgelerde, meskûn yerlerin dolaylarında çöplükleri temizleyerek büyük hizmet görür. Eski mısırlılar bunu güneş ilâhı diye kutsal sayarlardı. Bu yüzden bu akbabaya bazen Mısır veya Firavun akbabası da denir. (L)

LEŞCİL sıf. ve i. Leşle beslenen: *Dermestesler nekro bia'ların hemen hepsi leşcildir.*

— ANSİKL. Bütün hayatları boyunca, yani kurtçuk ve yetişkin iken leşle beslenen bütün böcekler *leşcil*'dir. Bu gibi böcekler üç gruba ayrılabilir: bir kısmı kadavralarda yaşayan sinek kurtçuklarını yer (*staphylinidae* ve *histeridae*); bir kısmı kurtçukları gelişebilsin diye yumurtalarını leşlere bırakır (*dermestesler, necrophora, sinekler*); diğer bir kısmı ise kokuşmuş maddelerle beslenir (evsineğigiller.) [L]

LEŞ KARGASI bls. i. Zool. Bk. KUZGUN. (*Mec.* Bk. LEŞ.)

LEŞKER i. (fars. *leşker*). *Esk.* Asker, ordu: *Gel'e cümle leşker beri gel beri/Koyalım bu yola can ile seri* (Köroğlu). *Ey leşker-i müfettih-ül- ebvâb vur bugün /Feth-i mübini zâmin o tebşir aşkına* (Yahya Kemal). ‖ *Mec.* Kahraman, yiğit, cesur. ‖ *Leşker-i aremrem,* kalabalık ordu, büyük ordu. ‖ *Leşker-i islâm,* islâm askeri, osmanlı ordusuna verilen ad. ‖ *Leşker-keş,* («asker çeken») orduyu idare eden, kumandan. ‖ *Leşker-keşân,* kumandanlar. ‖ *Leşker-şikâf* (*leşker-şiken* veya *leşker-şükûf*), ordu kıran, ordu bozan.

◆ **Leşkergâh** veya **leşkergeh** bls. i. *Esk.* Ordugâh: *Uğrumuzda durmasın ya mansıbına ya geri leşkergâha gitsin* (Naima). *Dikti leşkergeh-i ezhara sanevber tuğun / Haymeler kurdu yine sahn-ı çemende eşcar* (Baki).

◆ **Leşkerî** sıf. *Esk.* Askerî.

◆ **Leşkeriye** sıf. *Esk.* Leşkerî'nin dişili.

◆ **Leşkeriyan** çoğl. i. *Esk.* Askerler, ordular: *Çün cümle-i leşkeriyân edepsizlik edip serdarın emval ü eşyasın garet eylediler* (Naima). [M]

LET i. (fars. k.). *Esk.* Dayak atma, dövme. ‖ *Let vurmak,* dövmek, vurmak. (M)

LETAFET i. (ar. *letâfet*). *Esk.* Güzellik, hoşluk: *İnsandan ziyade bir çiçeğe, letafetine [...] doyulmayan, dokunulursa kırılacak zannolunan bir çiçeğe benzer* (H.Z. Uşaklıgil). *Mesire mevkiinin letafeti çeşitli manzaraları, deresi tepesi zihninde karmakarışık bir hayal halinde görünüyordu.* (Ahmed Rasim). ‖ Yumuşaklık, nezaket, incelik: *Nazik söyler sözü begayet / Bir sadelik içre bin letafet* (Ziya Paşa). *Rumeline geçildikten, hususiyle İstanbul'a girildikten sonra, lisan tedricen incelip fevkalâde bir nezaket ve letafet peyda etti* (Şemseddin Sami). [M]

LETAİF çoğl. i. (ar. *lâtîfe*'den *letâ'if*). *Esk.* Latifeler, güldürecek sözler: *Hatıra hutur etti ki her kim Hoca Nasreddin'i ziyaret ederse letaifinden hatıra bâzı şeyler gelüp elbette güler* (Evliya Çelebi). ‖ *Letâif-ül-hiyel,* savaş hileleri, oyunları. (M)

Letaif-i Rivayât (*Söylentilerin Hikâyeleri*), Ahmed Mithat Efendinin hikâye kitapları dizisi (1871-1894, 25 cilt). Kitapların birçoğu birer uzun hikâyeden meydana gelmiş; bazı kitaplarda ikişer-üçer hikâye yer almıştır (1., 4., 9., 10. v.d. kitaplar). Telif hikâyelerin dışında kalan bazı hikâyelerde tercüme hikâyelerden faydalanılmıştır (*Suzan, Gönül, Nasip, Çifte İntikam* v.d.). Hikâyelerin temaları acıklı (*Esaret, Firkat*) veya gülünç (*Suizan, Gençlik, Cankurtaran*) niteliktedir. Temalar arasında eski konaklarda hizmetkâr olarak çalıştırılan esirlerin yaşayışı; esir iki kardeşin birbirini tanımadan sevişmeleri, kimlikleri ortaya çıkınca intihar etmeleri (*Esaret, Firkat*); gençlerin birbirlerini gereğince tanımadan evlenmesinin sakıncaları, zorla evlendirilen gençlerin mutlu olamayışları (*Teehhül, Felsefe-i Zenan*), köy hayatıyle şehir hayatının karşılaştırılması (*Firkat, Bahtiyarlık*) yer almaktadır.

Eustache LE SUEUR
«Sanat Tanrıçaları»,
Louvre müzesi, Paris

Hikâyelerde yer yer gerçekçi çizgiler hâkimdir. Bazı hikâyelerde yazarın kendi hayatından alınan bölümler görülür (*Mihnetkeşan, Firkat*). Beyoğlu hayatını, sefahati, alafranga yaşayışı yeren hikâyeler de bulunmaktadır (*Bir Fitnekâr, Nasip*). Hikâyeler arasında konularını eski İstanbul yaşayışından, tarihî olaylardan (*Yeniçeriler, Obur*) veya meddah hikâyelerinden alanlar da (*Dolaptan Temaşa*) vardır. *Letaif-i Rivayât* dizisindeki hikâyelerin dili oldukça sade ve okur çoğunluğuna seslenebilecek niteliktedir. Dizideki eserler, Türk hikâye ve romancılığının gelişmesine, tema bakımından zenginleşmesine yardımcı olmuştur. (M)

LETAL sıf. (lat. *letalis,* öldürücü'den fr. k.). Adlî tıp. *Letal faktör,* genetik yoldan veya sonradan alınan ve organizmanın hayatla bağdaşmasına imkân bırakmayan, dolayısıyle daha embriyon halindeyken veya doğar doğmaz canlının ölümüne yolaçan morfolojik veya fizyolojik özellik. (Ana ile dölüt arasındaki kan grubu uyuşmazlığı, letal bir faktör olabilir. Aynı şekilde yürekte veya damarlardaki bazı kusurlar «dölyatağı içinde» yaşamağa imkân verdiği halde, bağımsız yaşama ile bağdaşamaz.) [L]

LETARJİ i. (yun. *lethe,* unutma ve *argia* tembellik'ten fr. *léthargie*). Patol. Yaşama fonksiyonlarının neredeyse ortadan kalkacak derecede zayıflaması: *Letarjiye düşmek.* ‖ Çok derin ve sürekli, ateşsiz, enfeksiyonsuz, komasız uyku hali.

— ANSİKL. *Letarji uykusu*'nda göz kapakları kapanır, kaslar tamamen gevşer, solunum ve dolaşım ritmi yavaşlayarak zayıflar. Hasta uyandırılınca gözlerini açar, hattâ konuşur, fakat ne dediğini bilmez, dediğini unutur ve derhal önceki haline döner. (L)

LETCHWORTH, Büyük Britanya'da (Hertfordshire) şehir, Cambridge'in güneybatısında; 25 500 nüf. Letchworth, modern şehircilik ilkeleri uyarınca önemli yeşil sahalar bırakılarak geliştirilmiş bir hafif sanayi şehridir. (L)

LETÇE veya **LETONCA** (*let*'ten *let-çe* veya *leton*'dan *leton-ca*). Leng. Letonya S.S. C.B.'de konuşulan dil.

— ANSİKL. XVI. yy.da ortaya çıkan Letonca uzun süre bir köylü dili olarak kaldıktan sonra millî dil ve edebiyat dili haline geldi. İlk letonca belge 1526'da yazılmıştır. Bk. LETONYA (*Dil ve edebiyat*). [L]

LETELİER-LLONA (Alfonso), şilili besteci (Santiago 1912). 1940'ta Santiago'da kurduğu çağdaş müzik okulunu 1953'e kadar yönetti. Bir oratoryo (*Tobia sile Sara'nın Hikâyesi,* [1955]), senfonik eserler (*Konçerto Biçiminde Divertimento,* [1955]), bir gitar konçertosu, bir yaylılar dörtlüsü, motet'ler, bir missa besteledi. (L)

LE TELLİER (Michel), **Chaville** senyörü, fransız devlet adamı (Paris 1603-ay.y. 1685). Yüksek mecliste danışmandı (1624). Piemonte ordusunda adalet ve polis yönetim görevlisi oldu, askerî yönetime katıldı (1640). Savaş bakanlığında Sublet de Noyers'in yerini alır, Meclis başkanı oldu (1643). Richelieu sürgüne gönderildiği sırada Ane d'Autriche'in danışmanı oldu ve hastalanan Mazarin'in yerine geçti. Lionne ile birlikte dış müzakerelere (1659 -1672) katıldı. Richelieu'nün ölümünden sonra (1661), Louis XIV tarafından Devlet bakanlığına getirildi. Ayrıca birçok diplomatik görevde bulundu. Krallık ordusunun gerçek kurucusu olan oğlu Louvois'ya atfedilen askerî yönetim reformlarının çoğu Le Tellier'nin buluşlarıdır. Yığınla kararname, emir ve yönetmeliklerle geniş çapta bir askerî reformu gerçekleştirdi. Fransa Adalet bakanı oldu (1677) ve fransız töre hukuku öğretimini kilise ve roma hukuklarından üstün tutarak genelleştirdi (nisan 1679 fermanı); hâkimlerin disiplin ve birliğini ciddî bir biçimde düzenledi; yönetim görevlilerinin bilgisini artırdı v.b. Colbert cephesiyle koyu bir rekabet halindeydi; büyük oğlu Louvois'yı devlet bakanı, küçük oğlu Charles Maurice'i Reims başpiskopusu yaptı. Hastalığına rağmen çalışmaktan geri durmadı; fermanların sıkı sıkıya uygulanmasını denetledi, protestanların haklarını kısıtladı; son eylemi, «Nantes fermanını yürürlükten kaldıran» (18 ekim 1685) Fontainebleau fermanının yazılışıdır. (L)

LE TELLİER (Michel), fransız cizviti (Vire yakınlarında, Normandiya 1643-La Flèche 1719). Bağlı olduğu tarikatta başkanlık mertebesine yükseldi. Louis XIV'ün günah çıkartıcısı oldu. Port-Royal-des-Champs'ın yıkılmasına, protestanlara karşı tedbirler alınmasına ve Jansenius'çuların tutuklanmasına önayak oldu. (L)

LE TELLİER (Pierre), fransız ressamı (Vernon 1614—Rouen 1676). Nicolas Poussin'in yeğeni ve öğrencisi. Dinî tablolar yaptı: *Yusuf ve Çocuk İsa, Güllü Meryem, İsa Çarmıhta* (Rouen müzesi). [L]

LETEOMANİ i. (fr. *lethéomanie*). Narkomani'nin eşanlamlısı. (L)

LE TESTU (Guillaume), fransız denizcisi ve haritacısı (Le Havre 1509'a doğr.-Panama kıstağında 1572). 1551'de bir fransız sömürgesi kurabilmek amacıyle Güney Brezilya'nın haritasını çizmekle görevlendirildi. 1556'da amiral Coligny'ye *Cosmographie Universelle selon les Navigateurs tant Anciens que Modernes* (Eski ve Yeni Denizcilere Göre Evrensel Kozmografya) adlı atlasını ithaf etti. İngiliz denizcisi Francis Drake ile birlikte Nombre de Dios'a karşı hazırladığı bir seferde öldü. (L)

LE THANH TON, Le hanedanından Vietnam hükümdarı. Hükümdarlığı refah içinde bir döneme rastladı. Çeltikçilik ve ipekböcekçiliğiyle görevli memurlar tayin etti, memleket çapında tarım kampanyasını yürütebilmek için askerî koloniler kurdu. Aynı zamanda edebiyat meraklısıydı: yirmi sekiz büyük yazardan meydana gelen bir topluluğun (Hôi Tao Dan) başına geçerek ülkenin kültür çalışmalarını yönetti ve vatandaşlarına edebiyat zevkini aşıladı. (L)

LETHBRİDGE, Kanada'da (Alberta) şehir, Oldman ırmağı kıyısında; 35 400 nüf. Önemli bir sulama ağı sayesinde değerlendirilen bir tarım (buğday ve mısır) bölgesinin ve zengin bir maden kömürü havzasının merkezi. Tabiî gaz. Tarım araştırma merkezi. (L)

LETHE. Yun. mit. Cehennem ırmaklarından biri. Durgun sularından içen ruhlar, dünyadaki hayatlarını unuturlardı. (L)

LATHİÈRE (Guillaume GUILLON, — denir), fransız ressamı (Sainte - Anne, Guadeloupe 1760 - Paris 1832). Dört yıl İtalya'da kaldı, sonra Lucien Bonaparte ile İspanya'ya bir yolculuk yaptı. 1807'de Roma'daki Fransa akademisinin yönetimini üstüne aldı. Güzel Sanatlar okulunda profesör oldu (1819). Birçok öğrenci yetiştirdi. Louvre'da (*Oğullarını Ölüme Mahkûm Eden Brutus, Virginie'nin Ölümü*), Amiens, Angers, Compiègne ve Versailles (*İmparatoriçe Josephine*) müzelerinde eserleri vardır. (L)

LETHOCERUS i. Zool. *Benacus*'a yakın etçil su böceği; Kuzey Amerika, Orta Afrika ve Hindistan'da yaşar; boyu 7 sm'yi bulabilir. (İlmî adı *Lethocerus niloticus,*

dom Augustin
de **LESTRANGE**

Hubert LE SUEUR
Londra'da Charles I'in
heykeli

Jean François LESUEUR
Quenedey'in eseri

Daniel LESUR

Foto. LAROUSSE

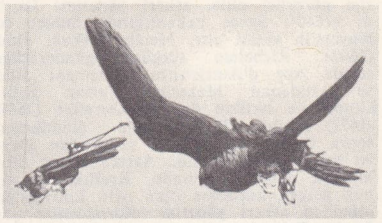

doğan yetiştiricinin fırlattığı ve kuşun izlediği **leş**

Gizliduyargalı eşkanatlı böceklerin *belostomatidae* familyasından.) [L]

LETİCİA, Kolombiya'da köy, Amazon komiserliğinin (Amazonas) idare merkezi, Kolombiya'nın güney ucunda, Amazon ırmağı kıyısında; 1 800 nüf. Leticia, eskiden Peru tarafından istenen ve mülkiyeti 1934'te Milletler Cemiyeti tarafından Kolombiya'ya verilen bölgede (*Leticia trapezi*) kurulmuş bir askerî karakoldur. (L)

doğan, yetiştirici gelip almadıkça, **leş**'i bırakmaz

LET'LER veya **LETONLAR,** Livonya, Kurzeme ve Letonya'da yaşayan halk. (L)

LETO. Yun. mit. Gök titanları Kolos ve Phoibe'nin kızı. Zeus ile sevişti, kıskanç Hera'dan kurtulmak ve huzur içinde doğum yapabilmek için bütün dünyayı dolaştı; Poseidon'un himayesi sayesinde Delos'ta Apollon ile Artemis'i dünyaya getirdi. Çocukları onu dev Tityos'a karşı korudu ve uğruna Niobe'nin çocuklarını öldürdüler. **Bk.** LATONE. (L)

LETONYA Sovyet Sosyalist cumhuriyeti, rusça **Latviyskaya S.S.R.,** S.S.C.B.'de federal cumhuriyet, Baltık denizi kıyısında; 63 700 km²; 2 300 000 nüf. Başkenti *Riga.*

Coğrafya

● *Fizikî coğrafya.* Ancak üçte biri tarıma elverişli olan letonya topraklarının yüzde 14'ü çayırlar, yüzde 20'si ormanlar ve yüzde 12'si bataklıklarla örtülüdür. Turbalıklar 645 hektarlık, 2 980 göl de yaklaşık olarak 1 000 km²'lik bir alanı kaplar. Baltık denizi kenarına 500 km kadar uzanan kıyı bölgesi, düz ve verimli bir ovadır; Livonya ve Kurzeme'ye doğru yükselerek 150-300 m'yi bulur. Ülke Batı Drina (Daugava) ile Gauja, Venta v.b. gibi küçük ırmaklar tarafından akaçlanır. Büyük bir baltık limanı olan başkent Riga, Batı Drina'nın ağzındadır (ırmak burada kasım - şubat ayları arasında donar). Eskiden liman olarak yararlanılan Liyepeja (71 500 nüf.), bugün askerî bir deniz üssü haline getirilmiş ve ticaret gemilerinin uğraması yasaklanmıştır. Letonya'nın başlıca şehirleri şunlardır: *Daugaupils* (Dvinsk, 65 459 nüf.); *Jelgova* (Mihir, 36 300 nüf.); *Ventpils* (Windau, 27 400 nüf.).

İktisadî ve beşerî coğrafya

● *Nüfus.* 1935 Sayımında 1 950 502 kişi olan nüfusun büyük kısmını Letonlar (1 427 612) ve Ruslar (206 499) meydana getiriyordu. O tarihten sonra sovyet idaresine karşı olan 200 000 kadar letonun, S.S.C.B.'nin iç bölgelerine sürüldüğü ve yerlerine çok sayıda rus yerleştirildiği sanılır. 1935'te ülkedeki halkın 1 076 000'i luther'ci, 477 000'i katolik, 174 000'i ortodoks ve 107 000'i eski ortodokstu.

LE TESTU'nün resimli bir haritası

● *Ekonomi.* Sovyet yönetimi altında, Letonya'nın eski iktisadî rejimi, bütünüyle değiştirilerek S.S.C.B.'deki gibi planlı bir devlet ekonomisi uygulanmağa başlandı. Tarım, ticaret ve sanayi devletleştirildi. İlk toprak reformunda, topraksız veya çok az toprağı olan köylülere, 960 000 hektar toprak dağıtıldı. Sonra, kolektifleştirme işlemleriyle, hemen bütün çiftlikler yeniden düzenlenerek 187 devlet çiftliği ve 798 kolektif çiftlik halinde biraraya getirildi (1966). Bunların ihtiyaçlarını karşılamak için, 107 traktör kiralama istasyonu ve 500 at kiralama istasyonu kuruldu. Tarım yüzde 70 oranında makineleştirildi. Bugün hayvancılık ve sütçülük, kolektif çiftliklerdeki gelirinin yüzde 60'ından çoğunu temsil eder. Birçok çiftlikte koyun, domuz, kümes hayvanı, bazılarında da at yetiştirilir. Hayvancılığın yanı sıra tarım da gelişmiştir: yulaf, çavdar, arpa, şeker pancarı, patates, kenevir, şerbetçiotu v.b.

İkinci Dünya savaşından büyük zarar gören letonya sanayii, bütünüyle yeniden kurulmuştur. 1949'da ülkede 1 500 sanayi işletmesi vardı (Riga santralı, Kegum hidroelektrik tesisi, 53 mahallî elektrik santralı; 3 büyük dokuma fabrikası v.b.). 1954'te sanayi üretimi (dokuma, makine, kereste, kimyasal madde fabrikaları; besin sanayii; elektrik malzemesi, telefon ve radyo malzemesi yapımı; elektrikli demiryolu araçları ve ölçme âletleri yapımı) 1939'dakine oranla iki kat arttı; fakat ücretler savaş öncesine oranla azaldı.

S.S.C.B.'nin beş yıllık iktisadî kalkınma planında, Letonya'nın sanayi üretimi için yüzde 50 bir artış öngörüldü. Bu planda makine sanayiine öncelik tanındı. 1968'de, 690 000 000 ruble olan bütçe taslağı, 1967'ye göre 35 411 000 ruble çoğaldı.

● *Ulaşım.* 1946'da Letonya'nın toplam demiryollarının uzunluğu 3 000 km'yi buluyordu ve demiryollarının taşıdığı yük toplamı 6,8 milyon tondu. 1954'te 1 000 km'yi kapsayan 135 otobüslük şebeke, Riga'yı diğer illerin merkezlerine ve Kaliningrad'a (esk. Königsberg) bağlıyordu.

Tarih

Letonyalılar, M.Ö. 1500 yıllarında bugünkü Letonya'ya yerleşen Aistian'ların soyundandır. Letonların adı Ortaçağdaki atalarının «orman temizleyicisi» anlamına gelen adından (*laeti*) türetildi. Bu topluluğun kabilelerinden biri olan Kurlar, Batı Dvina'nın güneyinde, sonradan *Kurzeme* adı verilen bölgede yerleştiler. Batı Dvina'nın kuzeyindeki *Livonya* adı da, mahallî bir fin-ugur kabilesi olan Livlerden gelir.

Laeti'lerin ülkesi birbirleriyle ticaret yapan alman, iskandinav (İsveç ve Danimarka), polonya ve rus şehirleri arasında merkezî bir bölgeydi. Doğu ile batı arasındaki başlıca ticaret yollarından biri, Riga körfezi ile Laeti'lerin ülkesi arasında uzanıyordu. Bu yolun kilit noktası, Batı Dvina'nın ağzındaki Riga şehriydi; çevredeki ormanlarda yaşayan paganları hıristiyanlaştırmak için 23 gemiyle Riga'da karaya çıkan haçlılara kumanda eden Bremen piskoposu Albrecht, şehri müstahkem bir kale haline getirdi (1201). Riga, hızla zenginleşti ve 1282'de Hansa birliğine katıldı. Şehrin yanı sıra, çevresindeki bölgenin de önemi arttı ve XIII. yy.dan sonra Almanlar, Polonyalılar, İsveçliler ve Ruslar arasında çekişmelere yolaçtı. Laeti'ler, istilâlardan büyük zarar gördüler ve uzun süre, başkalarının boyunduruğu altında yaşadılar.

Ülkeyi ilk olarak, töton şövalyeleri ele geçirdi. Üç yüzyıl boyunca (XIII-XVI. yy.) Tötonlar tarafından yönetilen, resmî adı Terra Marinia olan laeti ülkesi (o sıradaki adı Livonya) Kutsal Roma imparatorluğunun bir parçasıydı.

Laeti ülkesini ikinci olarak Polonyalılar ele geçirdiler; 1561'de Terra Marinia ortadan kalktı ve Livonya ile Kurzeme, Polonya'nın hâkimiyetini kabul etti; 20 yıl daha bağımsızlığını koruyan Riga da o tarihte teslim oldu.

1621'de İsveç kralı Gustaf II, Riga'yı ele geçirerek Livonya'ya hâkimiyetini kabul ettirdi. İsveç yönetimi altında Livonya'da tarımı geliştirdi ve ülke İsveç'in tahıl ambarı haline geldi.

1700'de rus çarı Büyük Petro, İsveç'ten başlayarak Doğu Baltık kıyılarını ele geçirmek üzere bir sefer düzenledi. Ruslar, 1710'da Riga'yı ele geçirdiler ve Nystadt antlaşmasıyle (1721), Livonya'nın bir kısmını aldılar. 1772 ve 1795'te yeni bölgelerin katılmasıyle (Polonya'nın birinci ve üçüncü bölünüşleri sırasında) Letonya'nın geri kalan kısımları da rus hâkimiyeti altına girdi. Siyasî bakımdan Rusya'nın yönetiminde olan Letonya'ya, alman soyluları (Baltık baronları) hâkimdi. Toprağın büyük kısmına sahip olan Baltık baronları Letonları toprak kölesi veya yarıcı olarak arazilerinde çalıştırıyorlardı. 1817'de kölelik kısmen kaldırıldı; fakat 1861'e kadar köylülerin toprak sahibi olmaları, şehirlerde yaşamaları, ticaret yapmaları veya zanaatçılık yapmaları yasaklandı.

Birinci Dünya savaşında Letonya, Ruslar ve Almanlar arasındaki çarpışmalardan büyük zarar gördü. Rus devriminden sonra (1911), leton milliyetçileri kendi kaderlerini kendileri tayin etmek ve bağımsız olmak istediler. Kasım 1918'de kurulan geçici hükûmet, Ruslar ve Almanlara karşı ülkeyi savunmak zorunda kaldı. 1 Mayıs 1920'de toplanan bir kurucu meclis, bir anayasa taslağı hazırladı; bir kabine kuruldu ve ilk bağımsız Letonya cumhurbaşkanı seçildi. Bir yıl sonra Letonya, batılılar tarafından resmen tanındı ve Milletler cemiyetine üye oldu. 22 Yıllık bağımsız yönetim sırasında Letonya'da ekonomi kuruldu, dış ticaret oldukça gelişti ve ülke biraz zenginleşti.

Alman - Sovyet Dostluk ve Saldırmazlık antlaşması (23 ağustos 1939) ve İkinci Dünya savaşının başlaması, Sovyetler birliğine, Letonya, Estonya ve Litvanya'da hâkimiyet kurma imkânını sağladı. Ağır ve devamlı sovyet baskısı sonunda bu ülkeler Sovyetler birliğine katılmak zorunda kaldılar. Letonya 5 ağustos 1940'ta S.S.C.B.'ye resmen katıldı. Bu katılmayı A.B.D. ve Fransa tanımadı; İngiltere ise ancak «*de facto*» tanıdı. 1941'de Almanya, Sovyetler birliğine saldırdı ve Letonya işgal edildi. 1944'te Rus kızılordusunun yaklaşması üzerine alman işgali sona erdi ve Letonya, öteki baltık ülkeleri gibi, tekrar S.S.C.B.'ye katıldı.

Dil ve edebiyat

Letoncanın, litvanya dili ve bugün artık konuşulmayan eski prusya diliyle sıkı ilişkisi vardır. Bu üç dil, hint - avrupa dillerinin baltık öbeğini meydana getirir. Birinci Dünya savaşından sonra Letonya bağımsızlığını kazanınca Letonca ülkede resmî dil olarak kabul edildi. Letonlar önce Almanlardan alınan gotik alfabeyi kullandılarsa da, bugün Letonca, dile özgü sesleri yazabilmek amacıyle bazı işaretlerle tamamlanan latin alfabesiyle yazılır. Letonca gramerinde iki isim cinsliği, iki sayı (tekil ve çoğul) ve yedi hal vardır. Fiillerde üç zaman (geçmiş, şimdiki ve gelecek), üç kip (şart, emir ve bildirme) bulunur. Dönüşlü fiil «*s*» ekiyle yapılır. Vurgu, genellikle ilk hecededir. Konuşma dili birçok lehçeye ayrılır; ilk leton folklorunu meydana getiren şarkılar ve destanlar bu lehçelerle yazılmıştır.

Edebiyat Letoncası, önce tercüme eserlerde görülür. Bilinen ilk metinler 1585'te Letoncaya tercüme edilen katolik kateşizmleri, 1586'da yayımlanan Martin Luther'in kateşizmi ve bazı ilâhilerdir (1587). Kutsal Kitap 1680 ve 1689 yılları arasında Letoncaya tercüme edilmiştir. XVIII. yy. sonlarında alman bilginleri Letoncayı incelemeğe başlayınca Letonlar da millî dilleriyle ilgilendiler. Gothards Fridrichs Stenders (1714-1796) bir letonca grameri yazdı ve buna bir de lûgat ekledi. Oğlu Alek-

Foto. LAROUSSE

sandrs Janis Stenders (1744-1819), ilk letonca komedinin yazarıdır. XIX. yy. ortalarında leton edebiyatında bir canlılık görülür. Bu dönemde batı avrupa klasikleri Letoncaya tercüme edildi, millî bir edebiyat gelişti ve dış etkilerden kurtulmak isteyen yazarlar ilhamlarını leton hayatı ve tarihinden almağa başladılar. İndriķis Hartmanis (1783-1828) ve Andrejs Pumpurs (1841-1902) adlı şairler eski folkloru canlandırdı; bu şairleri lirik şairler takip etti: Janis Poruks (1871-1911) ve Karlis Strals (1800), Rudolis Blaumanis (1863-1908), halk gerçekçiliğinin başlıca temsilcileriydi; Pavils Rozitis (1889-1937) ise roman türünde büyük ün kazandı.

Sovyet yönetimi, milliyetçi eğilimleri hiç bir alanda hoş görmedi ve baskı yaptı; bu yüzden leton yazarları Komünist partisinin resmî çizgisini takip etmek zorunda kaldılar ve millî edebiyat serbestçe gelişme imkânlarını kaybetti.

Kurumlar

Sovyet anayasasına göre, Letonya'nın ayrı bir hükûmeti vardır; bu hükûmet, Yüksek Sovyet ve Bakanlar kurulundan meydana gelir. Fakat bu organlar Moskova'nın kararlarına uymak zorundadır. Önemli mevkilerde, çoğu rus olan Komünist partisi üyeleri bulunur; 1952'de Komünist partisinin Letonya'da 50 000 üyesi vardı ve bu sayının toplam nüfusa oranı, yaklaşık olarak binde 25'ti. Ülke 1950'de yönetim bakımından bağımsız şehirlere ve şehir dışı bölgelere ayrılmıştır.

Öğretim

1946'da, 516 yuvada 45 900 çocuk vardı; sayısı 1 382'yi bulan ilköğretim ve ortaöğretim kurumlarında 349 000 öğrenci okuyordu. Aynı yıl, 10 yükseköğretim kurumunda (bu arada Riga'daki Leton üniversitesi ve Tarım akademisi) 33 100 öğrenci kayıtlıydı; ayrıca 52 teknik okul ve 3 teknisyen

rahip **LE TELLIER** E. Desrochere'nin gravürü, Bibliothéque Nationale, Paris

okulu kurulmuştu. 1945'te kurulan Bilimler akademisi bugün 16 araştırma enstitüsünü kapsar. (L)

LETOON. Esk. coğ. Anadolu'da (Lykia bölgesi) şehir. Fethiye - Köyceğiz yolu üzerinde Bozoluk mevkiindedir. Yapılan kazılarda mimarî parçaları, az sayıda heykel ve seramik eserleri bulundu. Bu eserler harabelerin içindeki Letoon müzesinde sergilenmektedir. (M)

LETOPOLİS. Esk. coğ. Aşağı Mısır'da önemli bir şehrin yunanca adı, Delta'nın güney kısmında. Büyük Horus tapınağı. *Letopolis ili*'nin merkezi. Bugün, Menfis yakınında *Usim.* (L)

LETORT (Maurice Joseph Amand), fransız kimyacısı (Corps-Muds, İlle-et-Vilaine 1907). Paris Yüksek Kimya okulundan mühendis olarak çıktı (1928). Fen dalında doktora yaptı (1937). Liege üniversitesinde asistan (1932), sonra Prag Fransız enstitüsünde profesör (1937), Caen Fen fakültesinde öğretim görevlisi (1941) oldu; Nancy üniversitesinde genel kimya ve inorganik kimya dersleri verdi (1943). Nancy Kimya Sanayii Millî Yüksek okuluna müdür tayin edildi (1946). Kimyasal kinetik üstünde uzmanlaşarak zincir tepkimeleri, katılarla gazlar arasındaki tepkimeler, makromoleküllerin oluşum mekanizması üstüne incelemeler yayımladı. (L)

LETOURNEAU (Charles), fransız antropoloğu (Auray 1831 - Paris 1902). Tıp doktoru (1858), Paris Antropoloji cemiyeti başkanı (1886) ve genel sekreteri (1887 - 1902), Antropoloji okulunda medeniyet tarihi profesörü oldu. Evrim teorisine bağlıydı; birçok kitap yayımladı: *La Sociologie d'Apres l'Ethnographie* (Etnografyaya Dayanan Sosyoloji) [1884]; *La Psychologie Ethnique* (Etnik Psikoloji) [1901]. Letourneau'ya göre sosyolojinin temeli etnografya olmalıdır. (L)

LETOURNEUR (Louis François), fransız siyaset adamı (Granville 1751 - Laeken, Belçika 1817). İstihkâm subayıydı, yasama meclisinde milletvekili oldu, Paris merkez olmak üzere bir federeler kampının kurulmasını ileri sürdü; Konvansiyon devrinde Askerî komiteye katıldı. Daha sonra Halk Kurtuluş komitesine girdi (ağustos). Tuğgeneral olarak Malmesbury ile barış görüşmelerinde bulunmak üzere Lille'e gönderildi, fakat 18 Fructidor hükûmet darbesinden sonra geri çağrıldı. (L)

LETRİLLA i. (isp. k.). İspanyol edebiyatında küçük övgü, küçük manzum mektup. (L)

LETRİZM i. (fr. *lettre*, harf > *lettrisme*'den). Şiirin keyfî olarak harf seslerinden meydana gelmesini ileri süren edebiyat nazariyesi. (Letrizm terimi 1945'te ortaya çıktı; en önemli temsilcisi Isidore Isou'dur.) [L]

LETRONNE (Jean Antoine), fransız arkeoloğu (Paris 1787 - ay.y. 1848). Kendi kendini yetiştirdi. İlk eseri *Essai Critique sur la Topographie de Syracuse au V. Siecle Avant Jesus - Christ*'tir (M.Ö. V. yy.-da Syrakusia Topografyası Üstüne Tenkitli Deneme) [1812]. Krallık kitaplığı müdürü (1832), Collège de France'ta profesör (1834), arşivler genel muhafızı (1840), École des Chartes müdürü (1847) oldu. En önemli eserleri: *Monnaies Grecques et Romanies* (1817), *Recueil des Inscription Grecques et Latines de L'Egypte* (Mısır'daki Roma ve Yunan Yazıtları Derlemesi) [1842 - 1848]. (L)

LETTENKOHLE i. (alm. *leten*, kil ve *kohle*, kömür'den). Jeol. Muşelkalk'ın, kavkılar taşıyan deniz kalkeri ile bitki kalıntıları taşıyan lagün killerinin, hattâ işletmeye elverişsiz kömür tabakalarının üst üste yığışmasından meydana gelen yüzey kısmı. (L)

LETTERSET [letırset] i. (ing. k.). Graf. santl. Bir tipografi formasının mürekkeplenmiş kabartma kalıbını, önce muşamba, sonra kâğıt üzerine basmağa dayanan basımı usulü. (KURU OFSET de denir.) [L]

LETTOW VORBECK (Paul VON), alman generali (Saarlouis 1870 - Hamburg 1964). 1914'te Alman Doğu Afrika kıtaları başkumandanıydı; üstüne gönderilen büyük müttefik kuvvetlerine rağmen 1918 Ateşkesine kadar orada tutunmayı başardı. Kapp'ın askerî hükûmet darbesine katıldığından

Michel LE TELLIER bronz, fransız okulu Louvre müzesi, Paris

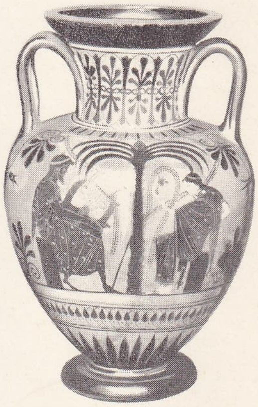

Apollon ve annesi **LETO** Delos palmiyesi altında Louvre müzesi, Paris

Jan Rainis

Andrejs Upits

LETONYA haritası

LETONYA

Riga

LETONYA

Riga körfezinde kumsal

Ogre ırmağında yüzdürme yoluyle tomruk nakliyatı

Louis LETOURNEUR
J.-B. Desoria'nın eseri
Versailles müzesi, Paris

1920'de Reichswehr'den ihraç edildi. *Meine Erinneringen aus Ostafrika* (Doğu Afrika Hatıraları) [1923] adıyle hatıralarını yayımladı. (L)

LETTSOMİT i. (mineralog W. G. *Lettsom*'un adından fr. *lettsomite*). Miner. Hidratlı tabiî alüminyum ve bakır sülfat. (L)

LETULLE (Maurice), fransız hekimi (Mortagne - au - Perche 1853 - Paris 1929). 1883'te hastahaneler hekimi, 1889'da Paris fakültesinde doçent, 1916'da patalojik anatomi profesörü oldu. Özellikle patolojik anatomi ile uğraştı, Boucicaut hastahanesinde en zengin kitaplık-müzelerden bir tanesini kurdu. Eserleri: *Anatomie Pathologique des Poumons et l'Anatomie des Lésions Tuberculeuses* (Akciğerlerin Patolojik Anatomisi ve Tüberküloz Lezyonlarının Anatomisi). [L]

LETZLİNGER HEİDE, Almanya'da bölge, Magdeburg yakınında, Kuzey Almanya ovasının başlangıcı. Letzlinger Heide, ırmak - buzul toprakları üzerine yerleşmiş kumlu bir ovadır. (L)

LEU (Hans), **Küçük** denir, isviçreli ressam (Zürich 1490'a doğr. - Kappel am Albis 1531). Ressam Hans Leu'nun oğlu. Muhtemel olarak Dürer ile Baldung Grien'in atelyelerine devam etti. 1515'ten sonra Zürich'te adı geçer. Yoksul ve sefih bir hayat sürdü, sonra Zwingli taraftarlarının safında çarpıştı. Basel (*Orpheus*, 1519), Zürich ve Viyana müzelerinde Holbein'in etkisinde kaldığını gösteren resim ve desenleri vardır. (L)

LEUCAENA i. Bot. Tropik bölgelerde yetişen yuvarlak çiçekli ağaç veya çalı. (*Leucaene giauca* süs bitkisi olarak yetiştirilir. Küstümotugillerden.) [L]

LEUCANİA i. Zool. Gece kelebeği. (Pulkanatlıların *noctuidae* familyasından.)
— ANSİKL. *Leucania*'lar orta boyda gövdesi ve üst kanatları kızıl sarı, alt kanatları boz renkli gece kelebekleridir. Tırtılı buğdaygillerde yaşar. *Leucania pallens* ve *L. album* Batı Avrupa'da, *L. unipuncta* Amerika'da, Hindistan'da ve Yeni Zelanda'da yaygındır. Bunun tırtılları A.B.D.'de bazen büyük sürüler halinde belirir ve önlerine gelen bütün bitkileri kemirir. Amerikalılar bunlara *silâhlı kurt* derler. (L)

LEUCANTHEMUM i. Bot. Kasımpatıya benzeyen ve genellikle aynı cinsten sayılan bitki. (Bileşikgillerden.) [L]

LEUCERİA i. Bot. Güney Amerika'da yetişen yumuşak sık tüylü bitki; kömeç halindeki çiçekliğinde pek çok çiçek yer alır. (Bileşikgillerden.) [L]

LEUCHTENBERG, alman landgrafı. Adını, Doğu Bavyera'da Weiden yakınlarında kurulmuş (XII. yy.), aynı adı taşıyan bir köyden alır. Ailenin bu unvanını elinde tutan erkek çocukları 1646'da Maximilian Adam'ın ölmesinden sonra dağıldılar. Adam'ın kızı, Albrecht VI ile evlenince landgraflık Bavyera düklerine geçti (Bavyera dükleri 1705'e kadar landgraflığı ellerinde tuttular). Bamberg piskoposunun (1705 - 1708) ve Bamberg prenslerinin (1708 - 1712) kısa süren hâkimiyetlerinden sonra Leuchtenberg Bavyera ailesinden daha küçük bir kolun eline geçti. 1817'de Bavyera kralı Maximilian I Joseph landgraflığı öz kızı Amelie Augustusta'nın (öl. 1815), kocası Eugène de Beauharnais'ye (öl. 1824) bağışladı. Böylece Eugène, Leuchtenberg dükü unvanını elde etmiş oldu. Eugène'in oğlu Maximilian Eugene (öl. 1852) 1839'da çar Nikolay I'in kızı ve çar Aleksandr II'nin kızkardeşi Maria Romanov ile evlendi. Landgraf unvanı, böylece Leuchtenberg'lerin rus kolunu kuran ve landgraflık Bavyera kralları eline geçtikten sonra bile bu unvanı muhafaza eden Maximilian Eugen ile Maria Romanov'un çocuklarına geçti. (M)

LEUCHTENBERGİA i. Bot. Bektaşîkavuğu gibi, bahçelerde süs için yetiştirilen bitki türü (*Leuchtenbergia principis*). [Kaktüsgillerden.] (L)

LEUCİ. Esk. coğ. Belçika'da (Belgica I.) kelt halkı; toprakları Toul (merkez), Maix, Bar-le-Duc, Fains, Scarponne'u içine alıyordu. (L)

LEUCİSCUS i. Zool. Çamçak ve kepenez balığının bilimsel cins adı. (L)

LEUCKART (Rudolf), alman tabiat bilgini (Helmstedt 1822 - Leipzig 1898). Leipzig'de zooloji profesörü oldu. Basit yapılı hayvanların biyolojisi, üreme, özellikle böcek yumurtaları, döllenmesiz üreme ve solucanlar üstüne yaptığı çalışmalarla tanındı. Başlıca eseri: *Die Parasiten des Menschen* (İnsan Asalakları) [2 cilt, 1862 - 1876, 1879 - 1901]. Chun'un yardımıyle yürüttüğü *Bibliotheca Zoologica* (Zooloji Kütüphanesi) adlı bir dizi yayın onun adıyle birlikte anılır. (L)

LEUCOBRA i. Zool. Bk. AGİRTRİA.

LEUCOBRYUM i. (yun. *leukos*, beyaz ve *bryon*, yosun'dan lat. k.). Bryoles takımından karayosunu; orman topraklarında yastık gibi sık demetler halinde yetişir. (Yapraklarının bazı hücrelerinde klorofil bulunduğundan beyazımsı bir görünüşü vardır; «beyaz yosun» anlamındaki adı da buradan gelir.) [L]

LEUCOCHROA i. Zool. Bağsalyangozugillerden salyangoz çeşidi. (Kavkısı yuvarlak, bombeli, çok kalın, çok mat ve sırf beyaz sedeftendir; güneşli günlerde kayaların ve eski duvarların üzerinde görülür; Akdeniz çevresindeki ülkelerde yaşar.) *Eşanl.* SPHİNCTEROCHİLA. (L)

LEUCOCORYNE i. Bot. Şili'de yetişen soğanlı küçük bitki; iki türü yetiştirilir. (Zambakgillerden.) [L]

LEUCOİUM i. Bot. Karçiçeğinin ilmî adı. (L)

LEUCONİA i. Zool. Akciğerli, karındanbacaklı deniz yumuşakçası. (Hayvanın ayak tabanı, yürürken enlemesine bir derin çizgiyle ikiye ayrılır; kavkısı oval ve uzuncadır. Avrupa denizlerinde, Antiller'de kıyı bölgelerinde deniz kıyısında yaşar; Miyosenden beri fosiline rastlanır. *Ellobiidae* familyasından.) [L]

LEUCONOSTOC i. Sütbakterileri grubundan bakteri kolonisi. (Yuvarlak hücrelerden [kokus] ibaret olan bu bakteriler ekşi meyve sularında uzun bir şekil alır. Bazı türleri sakkarozdan yararlanarak kendilerine dekstrinden bir kılıf yapabilir.) [L]

LEUCOPHAEA i. Zool. Bazen evlerde de yaşayan hamamböceği. (*Leucophaea Surinamensis* diğer hamamböcekleriyle birlikte sıcak limonluklarda ve depolarda görülür. Arsenikli yemler ve böcek öldürücü tozlarla yok edilir. *Dictyoptera* takımının hamamböceğigiller familyasından.) [L]

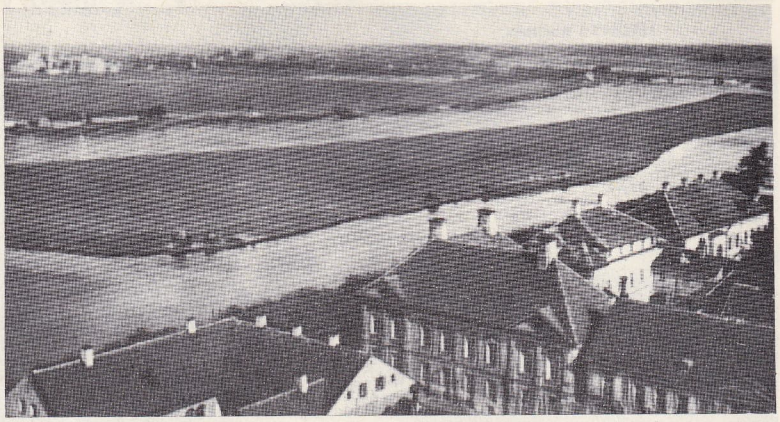

LETONYA: Jelgova'da Lielupe ırmağı

Foto. LAROUSSE ; Dizionario Enciclopedico Italiano

LEUCOPOGON i. Bot. Yaprakları sapsız, çiçekleri başak ve salkım durumunda, meyveleri etli ve tek çekirdekli olan ağaççık. (Avustralya ve Malezya'da yetişen yüz otuz türü bilinir. *Leucopogon verticillatus,* limonluklarda yetiştirilir. *Epacridaceae* familyasından.) [L]

LEUCORHIS i. Bot. Beyaz, küçücük ve başak durumunda çiçekleri olan, Alpler'de yetişen orkide (Salepgillerden). [L]

LEUCOSPERMUM i. Bot. Güney Afrika'da yetişen orkide yapraklı ağaççık. (Otuz kadar türü bilinir. *Proteaceae* familyasından.) [L]

LEUCOSPİS i. Çok büyük böcek. (Zarkanatlıların *chalcididae* familyasından.)
— ANSİKL. *Leucospis,* hantal, uzun gövdelidir; basık olan karın kısmının sonunda uzun bir burgu vardır; dinlenme halindeyken burgusu sırtına yatık durur. Rengi, sarı veya kırmızı benekli siyahtır. Bu böcekler yaban arılarında, anthidium'larda, asalak yaşar. *Leucospis gigas*'ın uzunluğu 1 sm'dir. *L. dorsigera* Batı Avrupa'da bulunur. (L)

LEUCOTERMES i. Düzenli topluluklar halinde yaşayan termit*; işlenmiş ürünlere, özellikle tahtaya en zararlı böcektir; bunların içine uçsuz bucaksız delikler ve tüneller açar. (İlmî adı *Leucoternes lucifugus.* Eşkanatlıların *rhinotermitidae* familyasından.) [L]

LEUCTHOE i. Güney ve Kuzey Amerika'da, Madagaskar'da, Asya ve Japonya'da yetişen, rhododendron'a benzeyen bitki. (Otuz kadar türü bilinir. Almaşık yapraklı ağaççıklardır.) [L]

LEUDES i. (esk. alm. *Leute,* kişiler'den halk latincesine geçmiş k.). Merovenj kralına şahsen özel bir sadakat andıyle bağlı olan uyruklara verilen ad. (Buna karşılık kendisine beylik araziden toprak verilirdi.) [L]

LEUKA. Esk. coğ. Anadolu'da birkaç yerleşmenin adı: **1.** Anadolu'nun batı kıyısında Halikarnassos ile Alyndos arasında yer alan bir yerleşme; **2.** Eski yazar Plinius'un Anadolu'da, Karia'da, Keramos körfezinin kuzey kıyısındaki Doris bölgesinde gösterdiği Leuca veya Leucapolis adlı bir yerleşme; **3.** Anadolu'da İonia bölgesinde, İzmir (Smyrna) körfezinin kuzey kenarında Urla (Klazomenai) şehrinin karşısında şehir. M.Ö. 383'te pers amirali Takhos tarafından kuruldu. Daha sonra Çandarlı (Kyme) ile Klazomenai arasındaki uzun savaşlar sonunda şehir, Klazomenai'lilerin eline geçti. Kalıntıların bulunduğu tepelik arazi bugün Üçtepe adını taşır. Bergama kralı Eumenes II'nin evlilik dışı oğlu Aristonikos, M.Ö. 132'de bu şehri kargâh yaptı. (M)

LEUKAS. Esk. coğ. *Leukas* veya Hagia-Maura adasının güneyinde burun; üzerinde bir Apollon tapınağı bulunan Leukas burnunun tepesinden sevgilerine karşılık görmeyen âşıklar kendilerini denize atarlardı. Söylentiye göre, Sappho, burada intihar etmiştir. (L)

LEUKAS veya **LEVKAS,** türk. **Lefke,** Yunanistan'da, İon denizi kıyısında bölge; 29 200 nüf.; 288 km. Eskiden bir ada olan Leukas, bugün bataklık bir kıstakla karaya bağlıdır. En yüksek noktası, kalkerli Stavrotas kütlesinde 1 141 m'yi bulur. Bağcılık. Zeytincilik. — *Leukas ili,* kıstakta uzanır, Kalamos ve İthake adalarını da içine alır; 154 800 nüf. *İdare merkezi,* Leukas şehri; 5 800 nüf. (LM)

LEUKE («beyaz»). Esk. coğ. Karadeniz'de ada; mitolojiye göre «Ölüler krallığı»nın giriş yeri bu adaydı. Akhilleus kahraman olduktan sonra burada gününü gün etmişti. Leuke'nin Tuna'nın ağzındaki bir ada olduğu kabul edilir. (L)

LEUKİPPOS, yunan filozofu (M.Ö. 460-370'e doğr.). Hayatı üstüne pek az şey bilinir. Elaia'lı Zenon'un öğrencisi, ihtimal Anaksagoras ve Empedokles'in de çağdaşıydı. Demokritos'un arkadaşı, belki de öğretmeni oldu. Theophrastos'a göre *Megas Diakosmos* (Evren'in Büyük Düzeni) ve *Düşünce Üstüne* adlı eserler Leukippos'a aittir. Oysa başka yazarlar bu eserleri Demokritos'a mal ederler. Leukippos atomizm ve mekanik maddeciliğin öncüsüdür. Fikirleri onun izinden giden Demokritos, sonra Epikuros, daha sonra da Lukretius tarafından benimsendi ve geliştirildi. (L)

LEUKON, atinalı komedi yazarı (M.Ö. V. yy.). 422'de *Presbeis* (Elçiler) adlı komedisi, Aristophanes'in *Sphekes'i* (Yaban Arıları) ile bir tutuldu; bir yıl sonraki yarışmada ise *Phrateras* (Phratria Üyeleri) adlı komedisi ile tiyatro yarışmasında üçüncü oldu. Suidas, Leukon'un eserleri arasında özellikle *Tulum Taşıyan Eşek* üstünde durur. (L)

LEUKON, Bosporos (Boğaz) kralı (M. Ö. 387-347). Makedonyalı Philippos II'ye karşı Atina ile birleşti (M.Ö. 356). [L]

LEUKOPETRA. Esk. coğ. Yunanistan'da yer, Korinthos yakınında L. Mummius kumandasındaki Romalılar, Diaios kumandasındaki yunan hürriyetinin son savunucularını burada bozguna uğrattı (M. Ö. 146). Korinthos'u yağmalatarak, halkını kılıçtan geçirtti. (L)

LEUKOS - LİMEN («beyaz liman»). Esk. coğ. Mısır'ın Kızıldeniz kıyısında liman, Kuseyr ile Ras Benas arasında. Bir çöl yoluyle Koptos'a bağlanan liman, Arabistan ve Hindistan ile yapılan mübadelenin merkezlerinden biriydi. (L)

LEUKOSYRİA. Esk. coğ. Küçük Asya'da bölge; Karadeniz (Pontos Eukseinos) kıyısı boyunca uzanır ve yaklaşık olarak Çarşamba ırmağının (Thermodon) döküldüğü yer ile Sinop arasında yer alır; Kappadokia'nın bir bölümü de Leukosyria bölgesi içine girer. (L)

LEUKOTHEA («ak köpük tanrıçası»). Yun. mit. Kadmos'un kızı İno'nun iyiliksever bir deniz tanrıçası olduğu zaman aldığı ad. Ölümlü bir tanrıçaydı. Genç Dionysos'u büyütmesine öfkelenen Hera'nın işkencelerine dayanamayarak kendini denize attı. (L)

LEUKOTHOE. Yun. mit. Babil kralı Orkhamus'un kızı. Helios tarafından sevildi, fakat kıskanç rakibesi Klytia tarafından babasına ihbar edildi. Orkhamos kızını diri diri gömdürdü. Apollon onu günebakan çiçeği yaptı. (L)

LEUKTRA. Esk. coğ. Yunanistan'da (Boiotia) şehir; Thespiai yakınında. Epaminondas, Ispartalıları burada yendi. Ispartalılar Antalkidas antlaşması uyarınca Thebai'lilerin Boiotia şehirlerine muhtariyet verilmesini istediler; Thebai'nin bunu kabul etmemesi üstüne Isparta kralı Kleombrotos I, Thebai üstüne yürürken Epaminondas'ın küçük ordusuyle karşılaştı. Savaşın başlıca özelliği, Thebai ordusunun Epaminondas'ın cüretli bir buluşu olan eğik düzende (sonradan İskender tarafından geliştirildi.) mevzilenmesiydi. Epaminondas, merkezden ve sağ kanattan çektiği kuvvetlerini sol kanatta elli sıra derinliğinde yığdı, Ispartalıların sağ kanadını yardı ve savaşı kazandı. Bu zafer (M.Ö. temmuz 371) hegemonyanın Thebai'lilere geçmesine yolaçtı. (L)

LEULLİER (Albert), fransız askerî eczacısı (Abbevile 1883 - Lyon 1957), Lyon'da eczacılık ve 1925'ten 1954'e kadar farmakoloji profesörlüğü yaptı. Bitkisel ve hayvansal biyokimya üstüne yaptığı çalışmalarda, potasyumun biyolojideki rolü üstünde durdu. Bu incelemelerini iki yüzü aşkın bilimsel yayında özetlendi. *Précis de Pharmacie Chimique* (Kimyasal Farmasi Kitabı) adlı bir eseri vardır. (L)

LEUMANN (Carlos Alberto), arjantinli yazar (Santa Fe 1888 - Buenos Aires 1952). *La Nacion* (1910), *La Prensa* ve *El Diario* gazetelerinde çalıştı. 1921'de *Adriana Zumaran* adlı romanıyle bir edebiyat ödülü aldı. Bundan sonra *La Vida Victoriosa* (Şanlı Hayat) ve *El Empresario del Genio* (Dâhinin Akıl Hocası) adlı eserlerini yayımladı. *El Novicio* (Çömez) adlı oyunu 1918'de sahneye kondu. Şiirlerinin bir kısmını *El Libro de la Duda y los Cantos Ingenuos* (Şüphe Kitabı ve Masum Şarkılar) [1909] adlı kitapta derledi. Birçok edebî denemesi vardır: *El Poeta Creador* (Yaratıcı Şair) [1945] ve *El Pais del Relampago* (Yıldırım Ülkesi) [1932]. (L)

LEUNA, Almanya'da (Doğu Almanya, Halle idare bölümü) şehir; Merseburg'un güneyinde; 13 000 nüf. Bölgede üretilen linyitleri kullanan kimya sanayii merkezi: benzin ve sunî gübre; amonyak sülfat; sentetik elyaf; plastik maddeler. (L)

LEUSCHNER (Bruno), alman iktisatçısı (Berlin 1911 - Doğu Berlin 1965). Demokratik Alman cumhuriyetinde İktisadî Planlama ve Koordinasyon teşkilâtında görev aldı (1964 - 1965). [L]

LEUSCNER (Armin Otto), amerikalı astronom (Detroit, Michigan 1868 - Berkeley, Kaliforniya 1953). Waston küçük gezegenlerinde görülen düzensizliklerle Hecuba adlı küçük gezegenler grubu üstünde önemli araştırmalar yaptı. Kuyrukluyıldızlarla gezegenlerin ilk yörüngelerini bulmak için yeni bir metot ortaya attı. Başlıca eserleri: *Short Methots of Determining Orbits from Three Observations* (Üç Gözlemde Yörünge Tespiti için Kısa Metot) [1902]; *Tables of Minor Planets Discovered by James Watson* (James Watson'un Bulduğu Küçük Gezegenlerin Çizelgeleri) [1910-1925, 2 cilt]. (M)

LEUTHEN, Silezya'da köy, Breslau'nun batısında. Friedrich II, Lorraine'li Charles kumandasındaki Avusturyalıları burada yendi (5 aralık 1757). Bugün *Lutynia* (Polonya). [L]

LEUTZE (Emanuel), alman asıllı amerikalı ressam (Schwabisch - Gmünd 1816 - Washington 1868). Düsseldorf'ta yetişti. 1859'da yurdundan ayrılarak A.B.D.'ye gitti. Zamanında büyük bir şaşkınlık uyandıran titiz ve ayrıntılı bir üslûpla Washington'daki çeşitli anıtları süsledi. Özellikle Capitol'deki, *Amerika'nın Batıya Yayılışı* (180 m^2'lik bir kompozisyon) ve *Washington Delaware'i Aşarken* (Metropoliten museum, New York) adlı eserleri ünlüdür. (L)

LEUVEN, Lovain'in flamanca adı. (L)

LEUZE, Belçika'da (Hainaut, Tournai idare çevresi) kasaba, Dendre kayısında; 7 000 nüf. Dokuma sanayii (tuhafiyecilik). Mareşal Luxembourg, burada bir süvari çarpışmasında prens Waldeck'i yendi (19 eylül 1691). [L]

LEUZEA i. Bot. Tek kömeçli, altı beyaz, üzeri erguvanî kırmızı renkte çiçekleri ve çok yarık yaprakları olan bitki. (Akdeniz ikliminde, ekilmeyen arazilerde yetişir. Bileşikgillerden). [L]

LEV i. ([?]) Denizc. *Esk.* Ahşap gemilerde sintine yollarına biriken suların sintineye akması için döşeklere açılan deliklerin her biri. (M)

LEVA i. (*lev*'in bulgarca çoğulu. Halk dilinde yanlış olarak çoğul şekliyle kullanılır.) Bulgar para birimi, 100 stotinki'ye bölünmüştür. (Sembolü LVA.) [LM]

LEVADİTİ (Constantin), rumen asıllı fransız hekimi (Galati 1874 - Paris 1953). Pasteur enstitüsünde laboratuvar şefi oldu; treponema hastalıkları, serolojik teşhisler, sinirlere yerleşen virüsler, bizmutla frengi tedavisi v.b. konularda çalışmalar yaptı. (L)

LEVÂHIK çoğl. i. (ar. *lâhıka*'dan *levâhık*). *Esk.* Eklenen şeyler, ekler: *İkisi ittifak etseler bile kendilerinin tevâbi ve levâhıkı birbirlerini kıskanmaktan geri durmazlar* (Cevdet Paşa).
— Biyol. *Esk. Levâhık-ı lâmise,* dokunaç. (M)

LEVAİLLANT (Maurice), fransız yazarı ve profesörü (Crépy-en-Valois 1883 - Montmorency 1961). Sorbonne'da fransız edebiyatı dersleri verdi. XIX. yy. romantik edebiyatının tarihi ve özellikle Chateaubriand'ın eserleri üstüne çalışmalar yaptı (*Chateaubriand et Madame Récamier* [Chateaubriand ve Madame Récamier], 1936; *Mémoires d'Outre-tombe* [Mezar Ötesinden Hatıralar], 1948; *Chateaubriand, Prince des Songes* [Rüyalar Prensi Chateaubriand], 1960). Ayrıca çok sayıda şiir kitabı vardır. [L]

LEVÂİM çoğl. i. (ar. *lâ'ime*'den *levâ'im*). *Esk.* Çekiştirilecek şeyler, kötülemeler. (M)

LEVALLOİS - PERRET, Fransa'da Seine idare bölgesinde (Saint-Denis idare çevresi) kanton merkezi, Paris'in kuzeybatı banliyösünde; 61 962 nüf. Komün, adını küçük Champerret köyü ile adını taşıyan köyü inşa eden (1895) Nicolas Eugène Levallois'dan almıştır. Önemli bir sanayi merkezi: otomobil ve yedek parça yapımı;

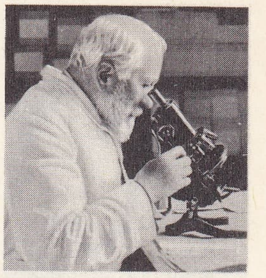

Maurice LETULLE

leucanthemum

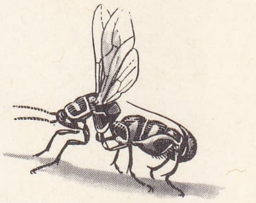

leucospis

Bosporos kralı LEUKON'un sikkesi
Cabinet des Médailles, Paris

Foto. Manuel, Truffaut (LAROUSSE)

metalürji (çinko dökümhanesi; oluklu saç yapımı; kazancılık); silâh, optik malzeme, radyo imalâtı; kimya ve ilân sanayii; otomobil lastiği yapımı; saraçlık; basımevi; besin (bisküvi fabrikası; baharat, damıtma yeri) sanayii v.b. (L)

LEVÂMİ çoğl. i. (ar. *lāmiʿa*'dan *levāmiʿ*). *Esk.* Parlayan şeyler, pırıltılar. (M)

LEVANT [lövan] i. (fr. *levant, doğu*'dan). Eskiden, müslümanların oturduğu ve hıristiyan tacirlerin uğradığı Akdeniz'in doğu kıyısına verilen ad. (Bazen Mısır bunun dışında tutulur.)

LEUKOTHEA roma heykeli, Laterano müzesi, Roma

— ANSİKL. XI. yy.dan itibaren batı ülkeleri, baharat ve ipek gibi Uzakdoğu'nun değerli ürünlerini büyük ölçüde satın almağa başladılar. Özellikle bu trafiği ele geçiren Venedikliler ile Cenevizliler İskenderiye'de ticaret kolonileri kurdular, sonra da Kudüs krallığının limanlarından da yararlanmağa başladılar; Akkâ'nın düşmesinden sonra (1291), ancak müslüman limanlarına uğrayabildikleri için, din düşmanlığına rağmen ticaret gelişti. Mısır ve Suriye sahillerinde Venedikliler, Marsilyalılar, Ancâna ve Kıbrıslılar, Ege ve Karadeniz sahillerinde Cenevizliler ticaret kolonilerini genişleterek Funduk'lara (han) sahip oldular. Cenevizliler, özellikle *levant*'ta (şark) esir ticaretini geliştirdiler; papanın afarozuna rağmen (metinlerde: Mauvais Chretien), buna devam ettiler. İstanbul'u fetheden Fatih Sultan Mehmed esir ticaretini yasakladı (1455). Fakat levant ticareti diğer sahalarda canlılığını korudu. Mısır'ın fethinden sonra (1518) Osmanlılar, Levant'ın bütün ticaret limanlarına hâkim oldular, siyasî sebeplerle venedik ve ceneviz tekeline verdikten sonra fransız tacirlerine imtiyazlar tanıdılar. (Bk. KAPİTÜLASYONLAR.) Kötü muamelelere rağmen (keyfî vergiler) Marsilyalılar, levantenlerle (ermeniler, rumlar, yahudiler) yaptıkları bu ticareti geliştirdiler. Genellikle Marsilya Ticaret odası, Suriye sahil şehirleri yoluyle pamuk, ipek, şekerkamışı satın alarak bölgeye ince languedoc kumaşlarını sattırdı; ticareti devam ettirmek üzere de Sayda ve Beyrut'ta konsolosluklar kuruldu. XVII. yy.da İngilizlerin ve Hollandalıların rekabetiyle karşılaşan fransız tacirleri Türklerle ittifakın sağlamlığından faydalandılar. Fakat avrupa gemileri rahatça Hindistan'a ve Çin'e gitmeğe başlayınca (Ümit burnu yolu; Süveyş kanalı [1869]) trafik azaldı; bununla beraber XIX. yy.da Avrupa, Osmanlı imparatorluğuna iktisadî hâkimiyetini kabul ettirdi ve kapitülasyon rejimi ancak XX. yy. da ortadan kalktı. (ML)

LEVANT adası, esk. **Titan adası**, Fransa'da Provence'ta ada (Var), Hyères takımadalarının doğu ucunda; 996 hektar. Adanın büyük kısmı askerî bir arazidir; donanmanın deney ve özel cihazlar araştırma merkezi olan bu kısımda önemli tesisler vardır. Adanın Heliopolis köyü çevresindeki batı ucunda dünyanın en büyük çıplaklar kulübü kurulmuştur. (L)

LEVANTE, Doğu İspanya'da bölge; Castellon de la Plana, Valencia, Alicante ve Murcia kıyıları yakınındaki yamaçları içine alır. Yüzey şekilleri çok inişli çıkışlı bir bölgedir: fay basamakları kuzeyde İber dağlarının doğu ucunu, güneyde Andalucia dağlarının son sıralarını yarar. Bu yüzden, ancak dar kıyı ovaları ve başlıca akarsuların (Jucar, Segur) boyunca uzanan alüvyon koridorları dışında düzlük yoktur. Tipik akdeniz ikliminin hüküm sürdüğü bölgede yazlar kurak geçer; hemen her yerde az olan yağışlar, yazın düşer: yağışların çok az ve düzensiz olduğu güney kısmı çöl görünüşündedir. En iyi beslenen ırmaklar kuzeydedir (Jucar ile Turia); bu ırmaklar besin tarımının yanı sıra ticarî tarımda (portakal bahçeleri, turfanda meyve, yemlik bitki) yapılan Valencia huerta'sını sular. Güneyde Alicante ve Murcia'ya doğru sulama ile tahıl tarımı yapılır. Tepeler üzüm bağlarından çok zeytinliklerle örtülür. (L)

Pierre Noël **LEVASSEUR** çocuk, oyma ağaç (1768)

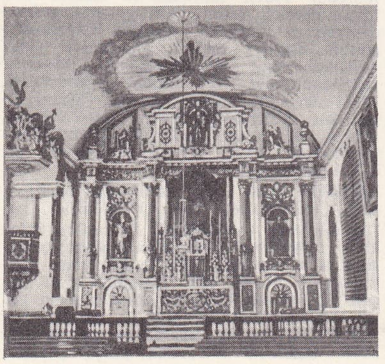

Noël **LEVASSEUR** mihrap arkalığı, yaldızlı ve oyma ağaç (1732-1737)

LEVANTE (RİVİERA Dİ), Cenova körfezi kıyısının doğu bölümü, La Spezia'ya kadar uzanır. Sarp ve girintili çıkıntılı olan bu kıyıda, yumuşak iklimli ve güzel manzaralı birçok turistik merkez vardır. (L)

LEVANTEN i. (fr. *levantin*'den). Tar. Yakındoğu ülkelerine yerleşmiş, evlenerek soyu karışmış avrupa asıllı kimse: *Bu tünelin Jön Türklerden alınması için Beyoğlunda Levantenlerden mürekkep bir anonim şirket teşekkül etti* (Ömer Seyfeddin). *İlk sokulan Madam Cimson isminde bir Levanten oldu* (Y. K. Karaosmanoğlu).

— ANSİKL. Yakındoğu'da Osmanlı imparatorluğunun hâkimiyeti altında bulunan topraklarda, avrupa ülkeleriyle ilişkilerin başlamasından sonra avrupa asıllı nüfus çoğalmağa başladı. Özellikle kapitilasyonların kabulünden sonra ticaret ve fazla kâr gibi sebepler avrupa ırklarından çeşitli kimselerin Osmanlı devleti topraklarına yerleşmelerine yolaçtı. Bunlar ya aynı ırktan veya başka ırktan, hattâ ayrı dinden kimselerle evlenerek çoğaldılar. Ortak nitelikleri, avrupa asıllı olmaları, Osmanlı devleti topraklarında yaşamaları ve soylarının karışık olmasıydı. Mensuplarına *levanten* adı verilen bu topluluukların, zaman ilerledikçe gelenek, görenek, hattâ şiveleri değişti. Osmanlı devletinin yıkılış yıllarında bunlar genellikle deniz ticaretinin yapıldığı büyük liman şehirlerinde (İstanbul, İzmir, Antalya, Beyrut, İskenderiye v.b.) toplanmışlardı. Sayıları oldukça kabarıktı. Bugün de az olmakla birlikte ayrı bölgelerde yaşayan levantenler vardır. (M)

LEVANTİNA i. Zool. Salyangoz cinsi; kavkısı yuvarlak, yassı, tebeşirli, sağlam, beyazımtırak, yeknesak renkli veya noktalardan ibaret beş çizgiyle bezelidir; Rodos, Filistin, İran, Trablus ve Mezopotamya'nın kurak bölgelerinde yaşar. (L)

Levant kumpanyası (Levant company), Londra'da 1581'de kurulmuş, fermanlı ingiliz ticaret şirketi. 1579'a kadar şark (levant) malları İngiltere'ye venedik ve fransız gemileriyle nakledilirdi. İngilizler mart 1579'da Osmanlı devletinden üç ingiliz tacirine; 1580 mayısında da bütün ingiliz tacirlerine türk sularında serbestçe ticaret yapmak hakkını tanıyan bir ahitname aldılar. Bunun üzerine 1581'de Levant kumpanyası kuruldu; 1592'de yeniden teşkilâtlandı ve türk sularında ticaret tekelini elde etti. Gelişmesiyle, İngiltere'nin Akdeniz'deki yeni çıkarları belirgin hale geldi. Fakat imtiyazlarından bazıları 1754'te kaldırıldı ve fermanı da 1825'te yenilenmedi. (ML)

LEVANTO, İtalya'da komün, Liguria'da (La Spezia ili), Cenova körfezi kıyısında; 6 100 nüf. Sayfiye yeri. (L)

LEVANZO adası, İtalya'da ada, Egades adalarının en kuzeyde olanı. (L)

LEVASSEUR, Kanada'da Québec'li heykeltıraş ailesi. Üslûpları, bazı yönlerden Louis XIV devri sonu ile Louis XV devri fransız heykeltıraşının üslûbunu andırır. Genellikle hep birlikte çalıştılar: —NOËL (Québec 1680 - ay.y. 1740). En başarılı eseri Québec'te Ursuline şapelidir; —kuzeni PIERRE NOËL (Québec 1690 - ay.y. 1770), birçok heykel ve Québec surları üzerindeki oyulmuş ağaçtan armalar yaptı (1727); — FRANÇOIS NOËL (Québec 1703 - ay.y. 1794) ve kardeşi JEAN BAPTISTE ANTOINE, *Delor* denir (Québec 1717 - ay.y. 1775). [L]

LEVASSEUR (Marie - Thérèse), Jean - Jacques Rousseau'nun kadın arkadaşı (Orléans 1721 - Le Plessis - Belleville, Oise 1801). Rousseau'yu tanıdığı sırada Paris'te çamaşırcılık yapıyordu. Yazarın dehasını ve zevklerini anlayabilecek bir insan değildi ama, hastalığında ona fevkalâde baktı. Bununla birlikte ara sıra Rousseau'yu aldatmaktan da geri durmadı. Düşük seviyeli ailesiyle huzurunu bozarak sonunda yazarın yalnızlığı seçmesine sebep oldu. İhtilâlde Millî Meclis tarafından Marie Thérèse'e 1 200 frank maaş bağlandı ise de sefalet içinde ölmekten kurtulamadı. (L)

LEVASSEUR (Pierre Emile), fransız iktisatçısı (Paris 1828 - ay. y. 1911). Collège de France yöneticilerindendi. Coğrafya, iktisat (iyimser liberaller okuluna bağlıydı) ve sosyal iktisat konusunda eserler yazdı: *Histoire des Classes Ouvrières en France* (Fransa'da İşçi Sınıfının Tarihi) [1859 - 1867] ve devamı olan *Questions Ouvrières et Industrielles sous la III. République* (III. Cumhuriyet Döneminde İşçi ve Sanayi Meseleleri) [1907]. (L)

LE VAU (Louis), fransız mimarı (Paris 1612 - ay. y. 1670). Fouquet kendisinden Vaux şatosunu (1655 - 1661) yapmasını istediği zaman, Tuileries ve Louvre mimarıydı. Çok geçmeden Versailles mimarlığına tayin edilen Le Vau ölünceye kadar şatonun onarımı ve genişletilmesiyle uğraştı. Ayrıca Sucy-en-Brie ve Meudon şatoları, klasik üslûpta binalar, Vincennes şatosunun şeref bahçesi, Salpêtrière hastahanesi, Qêatre Nations kolejinin planları da (Institut de France) onun eseridir. (L)

LEVAVASSEUR (Léon), fransız mühendisi Mesnil-Val, Seine-Maritime 1863-Puteaux 1922). V silindirli ve patlamalı çok hafif bir motor yaptı. Santos-Dumont, ilk uçuşlarını ve özellikle 21 kasım 1906'da Bagatelle'de 220 m'lik uçuşunu bu motor sayesinde gerçekleştirebildi. 1908'de Farman aynı motoru taşıyan Voisin uçağıyle kapalı devre halinde bir kilometre uçtu. Levavasseur 1909'da kanadı üçgen iskeletle güçlendirilmiş ve gergi ipi olmayan ünlü *Antoinette* monoplanını yaptı; Latham tarafından kullanılan bu uçak, o günlerin en önemli uçaklarından biri oldu. (L)

LEVAY (Jozsef), macar şairi (Sajoszentpeter, Miskolc yakınları 1825 - Miskolc 1918). Arkadaşları S. Petöfi ve J. Arany'nin etkisiyle yazdığı şiirlerinde, Macaristan'ın 1848'den sonraki yıllarını anlatır. Shakespeare, Molière ve Burns'ten tercümeler yaptı. Borsod kaymakamıydı. (L)

LEVÂYİH veya **LEVÂİH** çoğl. i. (ar. *lāyiha*'dan *levāʾih* veya *levāyih*). *Esk.* Lâyihalar, levhalar: *Bu esasın tatbik ve icrası takarrür ettiği takdirde lâzım gelen levâyih-i kanuniyenin Meclis-i Âlinize takdimi tabiîdir* (Atatürk). [M]

LEVAZIM çoğl. i. (ar. *lāzime*'den *levāzım*). *Esk.* Gerekli olan şeyler, gereçler: *Birçok levazım-ı tedrisiye ile ikmal-i nevakısına muvaffak olduk* (R. N. Güntekin).

— Ask. Silâhlı kuvvetlerin yiyecek ve giyecek maddelerini, silâh ve cephane dışında kalan çeşitli araç ve gereçlerini ifade etmek üzere kullanılan genel terim. ‖ *Levazım assubayı*, levazım ikmal maddelerini teslim alan, depolayan ve dağıtan assubay. (Levazım assubayı genellikle levazım ikmal subayına karşı sorumludur.) ‖ *Levazım dairesi*, Millî Savunma bakanlığının, silâhlı kuvvetlere ait her çeşit levazım ve ikmal işlerini planlayarak yürüten ve bunların sürekli olarak denetim ve gözetimiyle görevli olan dairesi. (Levazım Dairesi başkanlığına genellikle bu sınıftan yetişmiş bir levazım tümgeneral kumanda eder.) ‖ *Levazım deposu*, levazım ikmal maddelerini teslim almak, depolamak, dağıtımını sağlamak amacıyle kurulan ve işletilen depo. ‖ *Levazım müdürü*, bir birlik veya garnizonda karargâh subayı olarak, yiyecek, giyecek ve diğer levazım ikmal maddeleriyle, her çeşit levazım hizmetlerinden sorumlu şube veya kısmın başında bulunan levazım subayı. ‖ *Levazım sınıfı*, savaşta ve barışta silâhlı kuvvetlerin levazım ikmal maddelerini ve levazım hizmet desteğini sağlayan askerî yardımcı sınıf. (Bk. ANSİKL.) ‖ *Levazım subayı*, levazım sınıfına mensup olan ve levazım hizmet ve ikmal işleriyle görevli subay.

— ANSİKL. *Levazım sınıfı*, özellikle savaşta ordu birliklerine yiyecek ve giyecek mad-

Foto. Alinari-Giraudon, Livernois (LAROUSSE)

deleri ve cephane dışındaki donatım için gerekli ikmal maddelerini sağlar. Bunların tedarik, depolama ve dağıtımı gibi işleri yürütür. Bunlardan başka, ganimet olarak düşmandan alınan malzemenin toplanması, sınıflandırılması ve cephe gerisine gönderilmesi bu sınıfın görevleri arasındadır. Ayrıca levazım dağıtım maddelerinin geliştirilmesini ve bakım işlerini yürütür. Levazım hizmetlerinden çamaşır, seyyar banyo, fırın, seyyar soğutma gibi ihtiyaçların sağlanmasına, yiyeceklerin hazırlanmasına, satış mağazalarının işletilmesine, terekelerin toplanarak son işlemlerin yapılmasına, mezar kayıt işlerinin yürütülmesine bakar. Levazım sınıfına ait çeşitli ikmal ve hizmetler, bölükten alaya kadar değişik büyüklükteki levazım birlikleriyle yürütülür. Levazım dağıtım maddelerinin bakım ve onarımıyle, çeşitli teçhizatın kurtarma ve bakımı, bu sınıfa ait görevlerdendir. Levazım sınıfının savaşta veya barışta kuracağı başlıca kurumlar, sahra tesisleri, levazım ikmal ve dağıtım noktaları, levazım depoları, işçi merkezleri, askerî kantinler, çamaşırhaneler, kuru temizleme tesisleri, fırınlar ,levazım okulu, eğitim merkezleri v.b. kurumlardır. Bu kurumlar, levazım birlikleri olan karargâh ve ikmal birlikleri ile hizmet ve bakım birlikleri tarafından yürütülür.

◆ **Levazımat** çoğl. i. *Esk.* Lâzım olan şeyler, gereçler. (M)

LEVAZIMCI i. (*levazım*'dan *levazım-cı*). Ask. Levazım sınıfından olan kimse. (M)

LEVAZIMCILIK i. (*levazım*'dan *levazımcı-lık*). Ask. Levazım sınıfından olan kimsenin yaptığı iş: *İyi asker olmıyan Cemal Paşa, mükemmel levazımcılık yapıyor* (F. R. Atay). [M]

LÉVEILLÉ (Joseph Henri), fransız botanikçisi (Crux-la-Ville, Nièvre 1796 - Paris 1870). Mantarlar hakkında eserler yazdı (*Iconographie des Champignons* [Mantarların Resimlerle Tanımı] 1855). *Dictionnaire Mycologique* (Mantarlar Lûgati) adlı eseri yarım kaldı. Mantarların büyük bir bölümünün üreme organları için «bazit» terimini ilk kullanan odur. (L)

LEVELLERS [livılırs] çoğl. i. (*tesviyeci'ler* anlamında ing. k.). İngiltere'de iç savaş sırasında koyu cumhuriyetçilerin kullandığı ad. (Bu hareket, «yeni model ordu»-nun bağımsızları arasından doğdu ve deyim 1647'de ortaya çıktı. Kadrolar «kışkırtıcılar» tarafından dolduruldu; en ocar sözcüleri Lilburne idi. Bunlar krallığa şiddetle karşıydılar, Cromwell bunlara karşı cephe aldı. Leveller'ler, Parlamento yetkilerinin genişletilmesini ve sayısı azaltılmış olan halk temsilcilerinin artırılmasını öngören bir reform istiyorlardı. Bu siyasî isteklerin sosyal yönü, ingiliz yöneticilerini ürküttü. 1649 İlkbaharında orduda yeni karışıklıklar çıkarken, Surrey'de de, büyük toprak sahiplerince tarım alanında uygulanan usullere karşı *Digger*'ler [«Çapacılar»] ayaklanmışlardı. Bunun üstüne fairfax ile Cromwell, leveller hareketini zor kullanarak bastırdılar.) [L]

LEVEN, Büyük Biritanya'da liman şehri, İskoçya'da (Fifeshire), *Leven*'in ağzında, Forth halicinin kuzey kıyısında; 8 900 nüf. (L)

LEVEND i. Bk. LEVENT.

LEVEND (Agâh Sırrı), türk yazarı ve edebiyat tarihçisi (Rodos 1894). Çeşmeli Levendoğullarındandır. İstanbul Kabataş ve Konya idadîlerinde okudu. Dârülfünun Edebiyat fakültesini bitirdi (1919). *Felsefe ve İçtimaiyat* dergisini çıkardı (1926); lise, enstitü ve fakültelerde edebiyat öğretmenliği yaptı. *Yeni Türk* dergisini yönetti (1935-1940). Aydın milletvekili olarak (1940) iki devre Büyük Millet meclisinde bulundu. *İnönü Ansiklopedisi*'ni (*Türk Ansiklopedisi*) hazırlamakla görevlendirildi (1945-1951 ve 1961-1966). Türk Dil kurumunda çalıştı. Başlıca eserleri: *Divan Edebiyatı* (1941); *Nabi'nin Surnamesi* (1944); *Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri* (1949, 1960); *Mantıku't-Tayr* (1955); *Gazavatnameler ve Mihaloğlu Ali Beyin Gazavatnamesi* (1956); *Türk Edebiyatında Şehrengizler ve Şehrengizlerde İstanbul* (1958); *Arap, Fars ve Türk Edebiyatlarında Leylâ ve Mecnun Hikâyesi* (1959); *Ümmet Çağı Türk Edebiyatı* (1962); *Hüseyin Rahmi Gürpınar* (1965); *Ahmet Rasim* (1965); *Ali Şir Nevaî* (4 cilt, 1965, 1966, 1967, 1968); *Şemsettin Sami* (1969). [M]

LEVEN gölü, İskoçya'da göl (Kinross - shire ve Fifeshire). 1567 - 1568 Arası Mary - Stuart bu göldeki bir adaya hapsedildi. (L)

LEVENT veya **LEVEND** i. (ital. *levantino*'dan). Eskiden venedik gemilerinde çalışan, doğu ülkelerinden toplanmış maaşlı asker. ‖ Osmanlılarda donanmada ve kıyılarda hizmet gören askerî sınıf. (Bk. ANSİKL. *Ask. denizc. bölümü.*) ‖ Erkek adı. ‖ Sıf. ve i. Çevik, hareketli. ‖ Kabadayı, cesur (kimse): *Selçuk ordusunun en levent, en yiğit üç genç kumandanı ardardına oklanıp, kale kapısının hemen civarında, ağır yaralı olarak yatıyorlar* (N. Araz). ‖ Kuvvetli, iri yapılı, yakışıklı insan. ‖ *Esk. Şahlevend,* leventlerin başı.

— Ask. denizc. *Levent palangası,* eski savaş gemilerinde top lumbarlarının kapaklarını kaldırıp indirmeyi sağlayan palanga.

— Tekst. Doğrudan doğruya dokuma tezgâhına takılan, üzerine çözgü ipliğinin sarıldığı silindir (veya madenî) silindir (ÇÖZGÜ LEVENDİ de denir.) ‖ *Levent almak,* çözgü makinesinde, çözülmüş çözgünün dokuma tezgâhı arkasına konacak levent üzerine aktarılması. Haşıllaşmış çözgü ipliklerin levent üzerine sarılması. ‖ *Levent aynası,* çözgü leventlerinin kenarında bulunan, çözülen çözgünün dağılmasını sağlayan ve bunlara büyük bir makara görünüşü veren yan kenarlar. ‖ *Levent gövdesi,* çözgü işlemlerinde, ipliklerin sarıldığı levendin gövde kısmı. ‖ *Levent kaması,* el dokuma tezgâhlarında, dokunmuş kumaşların sarıldığı leventleri gergin tutmağa yarayan, koni biçiminde ağaç kamalar. ‖ *Levent yatağı,* çözgü levendinin dokuma tezgâhı arkasında oturtulduğu yuvalar. ‖ *Levent yuvası,* dokuma tezgâhlarında gerek çözgü, gerek kumaş levendinde iplik veya kumaş başlangıcını bağlayan çubukların, levent makarası tahta gövdesine oturtulduğu ve levendin bir başından öbürüne uzayan oluk. (Bağlama çubukları bu oluk içine girerek levent çapında herhangi bir kabarıklık meydana getirmez.)

— Teşk. tar. Osmanlı kaynaklarında «süvari, cenkçi, dayanıklı, gözüpek asker» anlamında kullanılan terim. ‖ *Levend bölükleri,* elli kişiden meydana gelen topluluk. (Levend bölüklerine genellikle *bayrak* denir). ‖ *Levend Çiftliği kanunnamesi,* 1793'-te Nizamıcedit* askerinin Levend çiftliğindeki kışlalarda yetiştirilmesini emreden kanuna verilen ad. (Selim III, fırsat buldukça bu çiftliğe gider, askerin eğitimini teftiş ederdi.) ‖ *Levend oğlanları,* doğancı, müsellim ve göricilerden ayrı olarak hayvan ve tımara sahip asker. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Ask. denizc. *Levent*'ler, deniz ve kara leventleri olarak iki kısımdı. *Deniz leventleri,* kaptanpaşa eyaletinin beylerbeyi ve sancakbeyine bağlıydı. Bulundukları yerlerde asayişi sağlarlar, donanma çıktığı zaman da deniz askeri olarak sefere katılırlardı. Levent'ler korsan gemilerinde yetişerek Osmanlı devletinin hizmetine girenlerden ve kıyı halkından seçilirdi. Adalardan alınan leventlere «levendi rumî» denirdi. Türk leventleri, *berata* denilen kırmızı renkte bir başlık, kollu beyaz gömlek ve kırmızı renkli, kenarları siyah harçlı bir yelek, kısa kırmızı şalvar giyer, bellerine sarı kuşak sararlardı. «Yemeni» denilen hafif ayakkabıları vardı. Rum leventleri, kenarları sarı harçlı mavi bir yelek, beyaz şalvar giyer, bellerine sarı kuşak sarardı; bellerinde ve başlarında mavili beyazlı kuşak ve sarık bulunurdu. Ayrıca türk ve rum leventler bütün bedenlerini örten kenar dikişleri kırmızı harçla çevrili başlıklı bir yağmurluk giyerler, bellerinde bıçak taşırlardı.

Kara leventleri, XVI. yy. başlarında saruca sekban kuvvetleriyle birlik beylerbeylerinin maiyetinde süvari olarak görevlendirildiler. Bunlara «levent süvarisi» dendi. Kara leventlerinin bir vezir veya beylerbeyinin hizmetinde olanlarına «kapulu levent» denirdi, bunlar bölükbaşı, odabaşı, bayraktar, çavuş ve soytarıdan ibaret beş sınıftır. Vezir veya beylerbeyi makamından azledilince, bunlar yeni bir yere kapılanıncaya kadar boşta kalırlar, özellikle, Anadolu'da eşkıyalık ederlerdi. Böylelerine «kapusuz levent» denirdi. Kapusuz leventler, bazen bir savaşta ulufe ve tayınları hükûmet tarafından verilmek suretiyle geçici olarak, yine bir beylerbeyinin maiyetinde sefere katılırlardı. Bunlara da «mirî levendat» veya «mirili süvari» (topraklı süvari) denirdi. Sonraları gerek kıyılarda, gerek içeride görev yapan leventler, sık sık kapı değiştirme ve kapısız kalma yüzünden yozlaşarak çapulculuğa başladılar. Levent hareketi XVI. yy.ın ikinci yarısında meydana gelen çeşitli olay ve sebeplerle mevcut dengenin bozulmasından doğdu. Bu harekete genellikle «başıboş levent hareketi» denir. Başıboş leventler, mirî leventlerin çöküntüye uğraması nispetinde çoğaldı. Mirî leventler ise, iki yüzyıl süreyle devlet tarafından cephelere sevk edildi, bu toplama işine «levent yazma» denir.

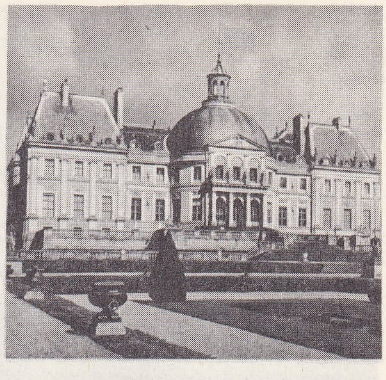

Louis LE VAU
Vaux-le-Vicomte şatosu

Öte yandan levenlere, kale muhafızlığı görevi de verilirdi («farisan levendatı» [atlı leventler]). Abdülhamid I devrinde leventler, anadolu vilâyetlerindeki halkı soymağa ve celâliler gibi ortalığı kasıp kavurmağa başladılar. Bunun üstüne 1776 yılında levent teşkilâtı lağvedildi; her tarafa gönderilen emirlerle, leventlerin büyük çoğunluğu öldürüldü; bir kısmı da kaçarak Akkâ'da bulunan Cezzar Ahmed Paşaya sığındılar.

Leon LEVAVASSEUR

◆ **Levendan** veya **Levendat** çoğl. i. *Esk.* Leventler.

◆ **Levendane** zf. *Esk.* Çabuk, acele olarak. ‖ Boylu poslu kimselere yakışır bir biçimde: *Çık levendâne dolaş köşelerin gülzârın / Medet ey servirevân bozma medet reftârın* (Nedim). [→Bibliyo.] (M)

LEVENT, Doğu Anadolu bölgesinde (Yukarı Fırat bölümü, Malatya ili, Akçadağ ilçesi) bucak; 5 773 nüf. (1965); 13 köy. — *Bucak merkezi,* 298 nüf. (1965). Malatya - Kayseri karayoluna 14 km'lik toprak bir yolla bağlıdır. (M)

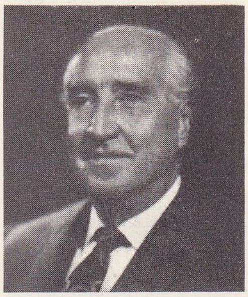

Agâh Sırrı LEVEND

LEVENT, İstanbul'da (Şişli ilçesi) semt. Adını Selim III zamanında nizamıcedit askerlerinin bir kısmının kışlası olarak kullanılmış olan Levent çiftliğinden aldı. Cumhuriyet devrinde İstanbul nüfusunun hızla artması, bu kesimde düzenli bir şekilde gelişmiş olan Levent semtini şehrin seçkin bir oturma banliyöşü haline getirdi ve yakınında da oto tamir atelyeleri, ecza fabrikaları v.b. sanayi kuruluşları yer aldı. (M)

LEVENTİNA vâdisi, Ticino vâdisinin orta kesimi (İsviçre), Airolo ile Bellinzona arasında. Leventina vâdisi sarp yamaçlar arasına gömülmüş derin bir buz yalağıdır. (L)

LÉVÊQUE (Charles), fransız profesörü ve filozofu (Bordeaux 1818 - Bellevue Seine - et - Oise 1900). Collège de France'ta latin ve yunan felsefesi profesörüydü. En önemli eseri; *La Science du Beau Etudiée dans ses Principes, dans ses Applications et dans son Histoire*'dır (İlkeleri, Uygulanması ve Tarihçesi Açısından Güzellik Bilimi) [1861]. (L)

LEVER (Charles James), irlandalı romancı (Dublin 1806 - Trieste 1872). Hekimdi, 1837'de ilk romanı *The Confessions of*

Foto. Roubier (LAROUSSE) ; MEYDAN

bir levent
(M. Aksel koleksiyonu)

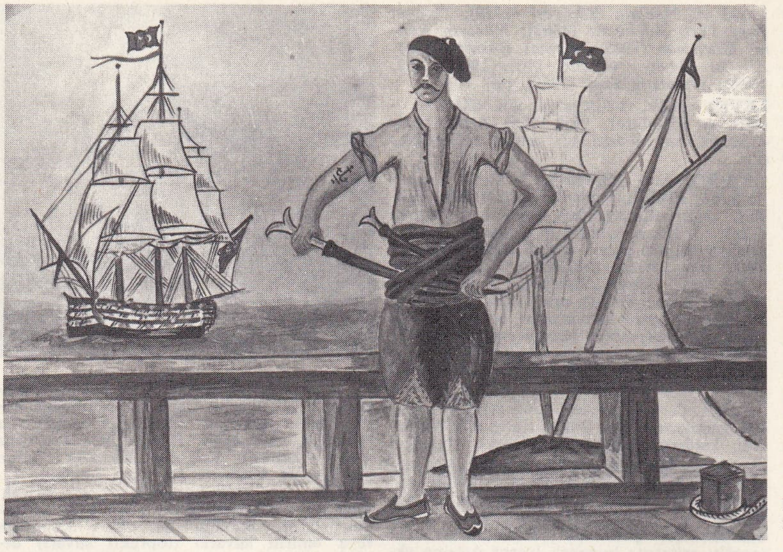

levent

LE VERRIER
F. Giacomotti'nin eseri

LEVERTİN
Larsson'un eseri (1906)
İsveç enstitüsü

Harry Lorrequer'ı (Harry Lorrequer'in itirafları) yayımladı; kitap büyük bir başarı kazanınca kendini yalnız edebiyata verdi. En ünlü eseri: *Charles O'Malley*-dir (1841). Diğer eserleri: *Jack Hinton* (1843); *Tom Burke of Ours* (Bizim Tom Burke'miz) [1843]; *Arthur O'Leary* (1845); *The Knight of Gwynne* (Gwynne Şövalyesi) [1847] bir çeşit tarihî romandır. 1845'te Floransa'ya yerleşti ve Trieste konsolosu oldu. (L)

LEVERGER (Auguste), **Melgaço** baronu, fransız denizcisi (Saint - Malo 1802 - Mato Grosso 1880). Arjantin'e karşı Brezilya Deniz kuvvetlerinde görev aldı. Mato Grosso'da önemli keşifler yaptı ve Mato Grosso devletinin başkanı oldu. (L)

LEVERKUSEN, Almanya'da (Batı Almanya, Rhyeinland Westfalen) şehir, Köln'ün kuzeyinde 104 200 nüf. Ruhr kok ocaklarının sağladığı kok kömürü ile Köln havzasının linyitlerini kullanan bir kimya fabrikasının kurulması sayesinde Leverkusen büyük ölçüde gelişmiştir. Çelik fabrikaları. Makine yapımı. Dokuma sanayii. Bira fabrikaları. (L)

LE VERRIER (Urbain), fransız astronomu (Saint-Lâ 1811 - Paris 1877). École Polytechnique'i bitirdikten sonra Gay-Lussac'ın laboratuvarında hidrojen fosfür üstüne önemli çalışmalar yaptı. 1845'te Arago tarafından Uranüs gezegeninin yörüngesi üzerindeki hareketinde o güne kadar açıklanmayan tedirginlikleri incelemekle görevlendirildi. Bunun üstüne Le Verrier, tutulum düzlemi içinde bulunan ve Uranüs'e etki ederek hareketinde düzensizlikler yaratan, bilinmeyen bir gezegenin var olabileceğini düşündü. Bu gezegenin yörüngesini belirttikten sonra yerini hesapladı ve Berlin rasathanesi müdürü Galle'ye yazdı. Gezegenin bulunduğu tahmin edilen bölgenin yeni bir gök haritasına sahip olan Galle, dürbününü işaret edilen noktaya çevirdiği zaman, 23 eylül 1966'da haritada bulunmayan ve Neptün olduğu anlaşılan 8. kadirden bir göksicmi gördü. Bu buluş XIX. yy.ın en önemli astronomi olaylarından biri sayıldı. Le Verrier 1849'da Manche yönetim bölgesi tarafından Yasama Meclisine gönderildi. Hükûmet darbesi sırasında senatör oldu (1952). Yükseköğretim genel müfettişi, daha sonra rasathane müdürü (1854) oldu. Çalışma arkadaşlarıyle arasında çıkan anlaşmazlıklardan sonra yerine Delaunay getirildi (1870). 1873'te yeniden rasathane müdürlüğüne çağrıldı. Çeşitli hatıralar yayımladı, ayrıca gezegenlerin devinme tablolarını yeniden gözden geçirerek tamamladı. (L)

LEVERTİN (Oscar), isveçli yazar (Gryt, Norrköping yakınları 1862 - Stockholm 1906). Stockholm üniversitesinde edebiyat profesörüydü; önce natüralist akıma bağlandı, sonra Heidenstam ile birlikte natüralizme karşı yürütülen mücadeleye öncü oldu ve bir psikolojik analiz romanı yayımladı: *Livest Fiender* (Hayatın Düşmanları) [1891]. Ama özellikle şiirleri (*Legender och Visor* [Efsaneler ve Şarkılar], 1891]; *Nya Dikter* [Yeni şiirler], 1894; *Kun Salomo och Morolf* [Kral Süleyman ve Morolf] 1905), *Rococonoveller* (1899) ve romanı *Magistrarne i Österaas* (Österaas'lı Üstatlar) [1900] ile ün kazandı. Üstün yeteneklere sahip bir tenkitçi olarak *Teater och Drama Under Gustav III* (Gustaf III Devrinde Tiyatro ve Dram) [1899]; *Gustav III Som Dramatisk Författare* (Tiyatro Yazarı olarak Gustaf III) [1894] ve *Niclas Lefrensen den Yngre* (Genç Lefrensen) [1899] adlı eserleri yazdı. (L)

LEVESON - GOWER (Granville), **Stafford** markisi, ingiliz siyaset adamı (Londra 1721 - Trentham Hall, Staffordshire 1803). Halk tarafından sevilen sağduyu sahibi bir kimseydi. 1767'den 1779'a ve 1783'ten 1784'e kadar meclis başkanlığı yaptı. Bir süre lord North'u destekledi. 1799'da görevden çekilmesiyle, kabine sarsıntı geçirdi. Daha sonra ikinci Pitt kabinesini destekledi. (L)

LEVH i. (ar. *levh*). *Esk.* Düz ve üzerine resim yapılan, yazı yazılan yüzey, levha. ‖ *Levh-i cebin*, alın. ‖ *Levh-i dü-reng*, gece ve gündüz. ‖ *Levh-i hamuşî* («sessizlik levhası»), üzerine hiç bir şey yazılmamış boş levha.

— Din. *Levhi mahfuz*. Bk. LEVHİMAHFUZ.

— Psikol. *Esk. Levhi emles* («üzerinde hiç yazı olmayan levha»), yeni doğan çocuğun hiç bir dış etki ve hiç bir bilgi taşımayan beyni. ‖ *Levh-i hâtır*, hafıza. (M)

LEVHA i. (ar. *levha*). Duvara asılmak üzere yazılmış yazı: *Duvarları hep âyet, hadis levhalarıyle örtülüydü* (Ömer Seyfeddin). *Hulusi Beyin tepesindeki büyücek levhada usta bir sülüs ile yazılmış...* (Sabahattin Ali). ‖ Tablo, resim: *Bir mevc-i hisse vermek için şekl-i irtisâm / Seyreylerim bu levhayı artık aleddevam* (Tevfik Fikret). *Öz mavilikle çerçevelenmiş o levha, / Ömrün muradımızca geçen mutlu günleri* (Yahya Kemal). ‖ Tabela: *Kemer altındaki evinin kapısında masaj doktoru diye bir levhası olan...* (R. N. Güntekin). ‖ *Mec.* Manzara, görünüş: *Ayşe bu levhanın dehşetiyle titrerken Tosunun ellerini sıkı sıkıya tutuyordu* (A. H. Müftüoğlu). *Ben böyle kederli bir levha görmedim. Elleri dizlerine yapışa kalmıştı* (Ahmed Rasim).

— *Esk. Levha-i nuhûset*, uğursuzluk levhası. ‖ *Ser-levha*. Bk. SERLEVHA.

— Arkeol. Bk. TABLET.

— Binic. *Sonuç levhası*, her yarışta soldan sağa doğru ve aynı çizgi üzerinde atın numarasını, jokeyin adını, bazen de start sırasında atın ip önündeki yerini gösteren levha. (Bu levha, ayrıca, programdaki bütün değişiklikleri de [renk veya ağırlık] gösterebilir. Bu bilgiler kesinleşince, levhanın tepesinde kırmızı bir plaka görünür, o zaman, ortak bahis işlemleri başlar.)

— Denizc. *Zırh levha*, gemileri zırhlamada kullanılan çelik levha. ‖ *Makine döşek levhası*, bir gemide makinenin üzerine yerleştirilip bağlandığı levha.

— Elektr. *Akümülatör levhası*, bir akümülatörün, etkisiz bir maddeden yapılmış, pozitif veya negatif oluşuna göre içinde değişik aktif madde bulunan elektrotlarından her biri.

— İnş. Kaplama olarak kullanılan kurşun, çinko, araç veya başka bir madenden büyük plaka: *Çinko levha. Saç levha.*

— Marang. Kabaca biçilmiş kereste: paralel iki yüzü biçilmiş, küçük kenarları ise soyuk halde veya doğal durumda bırakılmıştır. Levhaların kalınlığı 25 mm'den fazladır. Tomrukların 25 mm veya daha fazla kalınlıkta biçilmesiyle levha, 25 mm'den az kalınlıklı biçilmesiyle yaprak tahta elde edilir.

— Matbaac. Aynı konuyle ilgili, bir sayfanın tümünü değilse bile, büyük bir kısmını kaplayan resimler bütünü. (LM)

LEVHAMSI sıf. (*levha*'dan *levha-msı*). Kemikli balıkların üzerindeki ince ve yumuşak pulcuklara denir. (Bu levhamsı pulcukların üstderisi hiç bir zaman mine salgılamaz. Pullar, balık yaşadığı sürece büyümeğe devam eder; bunların üzerindeki değirmi çizgiler balığın yaşını gösterir. Kimisi tamamen değirmi [değirmi pullar], kimisinin arka kenarları tırtıklıdır [dişli pullar].) (L)

LEVHAŞALLAH ünl. (ar. *lāevhaşhu-llah*, Tanrı ırak etmesin, korusun). *Esk.* Beğenme, aferin sözü. (M)

LEVHİMAHFUZ bļş. i. (ar. *levh* ve *mahfūz*'dan fars. taml. *levḥ-i maḥfūẓ*). *Esk.* Din. Üzerinde insan kaderinin olmuş ve olacakların yazılı bulunduğuna inanılan ilâhî levha: *Böylece zaptetmiş görüp evsaf-ı alişanını / Levh-i mahfuz-ı Hüdada hame-i mu'ciz-beyan* (Kâzım Paşa).

— ANSİKL. Din. *Levhimahfuz*, Kur'an'da (Bürûc suresi 22) geçen bir deyimdir. İslâm inançlarına göre, evrende olmuş ve olacak her şey, âlem yaratılmadan önce Tanrı tarafından takdir edilmiş ve Levhimahfuza yazılmıştır. Âlemde ortaya çıkan her olay, Tanrı'nın Levhimahfuzda takdir ettiği ölçüler içinde oluşur. Bazı yorumcular, Kur'an'ın da kadir gecesi (bk. KADİR) Levhimahfuzdan indiğini ileri sürerler. Levhimahfuz inancı her oluşun kaynağını Tanrı'da bulan kaderci görüşten doğdu. Oradaki yazıların, bir insanın hafızasındaki bilgiler gibi, her türlü maddî niteliklerden uzak olduğu söylenir. İslâmlıktan önceki dinlerde, özellikle ibranî ve hıristiyan dinlerinde Levhimahfuz inancına benzer düşünceler vardır. Zamanla bu inanç gelişti, her toplumun inancına göre yeni bir biçim ve nitelik kazandı. Levhimahfuz inancının islâm dinine Tevrat'tan geçtiği sanılıyor.

Tasavvufta, edebiyatta, Levhimahfuzla ilgili değişik düşünceler vardır. İslâm edebiyatında ve felsefesinde kaderci bir görüşün doğmasına yolaçtığı için Levhimahfuz değişik açılardan bakılarak yorumlandı. Ona *nuri ilâhi, faal akıl* dendiği de oldu. Bazı mutasavvıflar, insan gönlüne de *Levhimahfuz* derler. (M)

LEVHİZADE MEHMED RIZA EFENDİ. Bk. MEHMED RIZA EFENDİ *Levhizade.*

LEVİ, Yeni Ahit'te havari Aziz Matta'ya verilen isim. (L)

LEVİ, Yakup peygamber ile ilk karısı Leanın üçüncü oğlu. Kendi adını taşıyan İsrail kabilesinin atasıdır. Kızkardeşi Dina'nın öcünü almak için Şeken katliamına katıldı. (L)

LEVİ (Adolfo), italyan filozofu (Modena 1878 - Roma 1948). Pavia üniversitesi felsefe tarihi profesörü idi. Irkçı kanunlar yüzünden 1938'de kürsüsünü bırakmak zorunda kaldı. Yazdığı çeşitli felsefe tarihi incelemelerinde bütün modern düşüncelerin nasıl şüpheciliğe yöneldiğini göstermeğe çalıştı. Başlıca eserleri: La *Fantasia Este-*

Foto. MEYDAN; Goupil (LAROUSSE)

tica (Estetik Hayal Gücü) [1913]; *Sceptica* (Şüpheci) [1921]. (M)

LEVİ (Aharon **ha** —), ibranî - ispanyol Talmud bilgini (Barcelona XIII. yy.) Çağdaş ispanyol hıristiyan belgelerinde adı *Aaron na Clara* olarak geçer. Şelomo ben Adret ile birlikte yahudi meseleleriyle ilgili olarak danışma kuruluna çağrıldı. Yehuda Abul-Afiya, dinî öğretilerini beğenerek ona bir şiirini adadı. Çeşitli *Novelae*'ler (Hiddușin) [Hikâyecik] yazdı. Talmud üstüne incelemeler yaptı. *Las Grietas de la Casa* (Bedek Habayit) [Evin Çatlakları] adlı eserinde Ben Adret'in *La Ley de la Casa* (Evin Yasası) adlı eserini tenkit etti. (M)

LEVİ (Beppo), italyan matematikçisi (Torino 1875 - Rosario, Arjantin 1961). Cagliari üniversitesinde analitik geometri ve analiz profesörü oldu (1906), daha sonra Parma üniversitesinde aynı dersleri okuttu (1910), Bologna üniversitesinde 1928'den 1938'e kadar, cebir ve analiz dersleri verdi. Yahudilere karşı alınan tedbirler üzerine Arjantine giderek Rosario'da yerleşti. Çeşitli bilim kollarının (cebirsel geometri, özellikle de üçlü kübik formların analitik geometrisi, geometri ile analizin temelleri) birçok meselesiyle ilgilendi. (L)

LEVİ (Carlo), italyan deneme yazarı (Torino 1902). Hekim ve ressamdı; faşizme karşı çıkan düşüncelerinden ötürü 1935'te Gagliano'ya (Lucania) sürüldü ve iki yıl kadar orada kaldı. 1942'ye kadar Fransa'da yaşadı ve 1945'te yeniden tutuklandı. Lucania'da edindiği tecrübeleri değerlendirerek önemli bir eser verdi: *İsa Bu Köye Uğramadı* (Cristo si è Fernato a Eboli) [1645]. Yazar bu eserde ressam, sosyolog ve hümanist gözüyle güney italya köylerinin ilkel ve zavallı hayatını inceledi. Diğer eserleri: *Paura della Libertà* (Hürriyet Korkusu) [1946]; *L'Orologio* (Duvar Saati) [1950] ve *Le Parole Sono Pietre* (Sözler Birer Taştır) [1955]; *Tutti il Miele è Finito* (Bütün Ballar Tükendi) [1964]. (L)

LEVİ (Doro), italyan arkeoloğu (doğ. 1898). Cagliari üniversitesinde arkeoloji ve klasik sanat tarihi profesörü (1935), Atina'daki İtalyan Arkeoloji okulu müdürü ve Ortadoğudaki İtalyan arkeoloji heyelerinin başkanı (1947). Phaistos ve Gortyne, Girit, Anadolu ve Kyrene kazılarını yönetti; bu araştırmalarının sonuçları üstüne 1933 ile 1950 yılları arasında yayımlanan birçok makale ve eser yazdı (*Arkades, Una Citta Cretese, All'alba della Cirilita Ellenica* [Yunan Medeniyetinin Doğması Sırasında Girit Şehri Arkades]; *L'Arte Romano* [Roma Sanatı]). [L]

LEVİ (Eugenio Elia), italyan matematikçisi (Torino 1883 - Cormons yakınları, Gorizia 1917). 1904'te, Pisa'da öğrenimini tamamladı, U. Dini'nin asistanı, 1909'da Cenova üniversitesinde sonsuz küçükler hesabı profesörü oldu. Yüzbaşı rütbesiyle katıldığı Caporetto çekilmesi sırasında öldü. Otuz kadar eser bıraktı; bunlar arasında, ikinci dereceden kısmen türevli diferansiyel denklemlerle, ısı denklemleri ve çeşitli ısı değişikliklerinin hesaplanmasıyle ilgili olanları özel bir önem taşır. (M)

LÉVİ (Israel), Fransa başhahamı (Paris 1856 - ay.y. 1939). École des Hautes Études ve Haham okulunda profesör. İsrail tarihi, Tevrat ve Talmud üstüne araştırmaları vardır: *La Légende d'Alexandre dans le Talmud* (Talmud'da İskender Efsanesi), *Les Juifs de la France Méridionale* (Güney Fransa Yahudileri), *L'Ecclésiastique ou la Sagesse de Jésus fils de Sirach* (Vaiz veya Sirac oğlu İsa'nın Hikmeti), *La Légende de Pythagore en Grèce et en Palestin* (Yunanistan'da ve Filistin'de Pythagoras Efsanesi) [1927]. (L)

LEVİ (Luigi), **Ulvi Liegi** de denir, italyan ressamı ve gravürcüsü (Livorno 1859 - ay. y. 1939). Floransa'da yaşadı ve Orada Carlo Marko Jr. ile birlikte resim öğrenimi gördü. Genellikle gerçeğe dayanan manzara resimleri yaptı. Başlangıçta macchiaiolo okulu, ressamlarını (Signorini, Fattori, Leg) örnek aldıysa da, daha sonra Degas, Sisley ve Pissarro'nun izlenimci resimlerine yöneldi. Birçok italyan şehrinden başka Londra (1889) ve Paris'te sergiler açtı. Başlıca eserleri: Floransa Arte Moderno galerisindeki *Tenha Sokak, Model*, Roma Arte Moderna galerisindeki *Arno Ağzındaki Eski Balık Ağları, Girandot Villasındaki Salkım Çiçekleri*. (M)

LEVİ (Paul), alman siyaset adamı (Hechingen 1883 - öl. 1930). Frankfurt-am-Main'de avukatlık yaptı (1908), Karl Liebknecht'in ölümünden sonra (1919) Alman Komünist partisini yönetti. Fakat Thüringen'de Hölz ayaklanmasının başarısızlığa uğraması üzerine Sosyal - Demokrat partinin sol kanadına geçti (1922). [L]

LÉVİ (Sylvain), fransız bilgini, hint dili ve medeniyeti uzmanı (Paris 1863-ay.y. 1935). Collège de France'ta profesör (1894). Hint meselelerine yeni görüşler getiren birçok eser yazdı: *Le Théâtre İndien* (Hint Tiyatrosu) [1890]; *Buddhacarita* (1892); *La Doctrine du Sacrifice dans les Brahmanas* (Brahmana'larda Kurban Doktrini) [1898]; *Le Népal* (1905-1908); *Mahayana-Sutiallınkara*'nın yeni bir baskısı (1907 - 1911); *L'İnde et le Monde* (Hindistan ve Dünya) [1926]. Buddhacılık'la ilgili bir lûgat yazdı (*Hobogirin*, 1928 ve sonrası.) [L]

LEVİATHAN, Fenike mitolojisinde canavar. Adı özellikle Kutsal Kitap'tan bilinir; Eyyub'un kitabında timsaha benzer şekilde anlatılmıştır. İsa'ya Apokalipsis'inde, Yehova'ya boyun eğeceği bildirilen pagan gücünü temsil eder. (Mesih'in bu gücü parçalayarak ilâhi bir ziyafette bölüştüreceği haber verilir.) [L]

Leviathan, Hobbes'ın incelemesi, yazarın Paris'te bulunduğu sırada 1651'de ingilizce olarak yayımlandı; latincesi, 1668'de basıldı. Bu kitap Fransa'da olduğu kadar (yazar Paris'ten ayrılmak zorunda kaldı) İngiltere'de de büyük bir tepki ile karşılandı ve liberallerin yazara kinlenmesine sebep oldu. Hobbes, «*Cumhuriyet* veya *Devlet* denilen en büyük *Leviathan*'ın yaratıcısı sanattır» der. Kitap dört bölüme ayrılmıştır: İnsan, Devlet, Hıristiyan devleti ve Karanlıklar ülkesi. Bu bölümlerde Hobbes'ın psikoloji, ahlâk ve siyasetle ilgili teorileri açıklanmıştır: duyumculuk, maddecilik, faydacılık ve zorbalık. Bütün bilgiler duyudan gelir, gerçek olan, ancak insan dışındaki maddî varlıklardır. İnsanı harekete geçiren sadece isteklerdir. Birilerinin istekleri ötekilerle çatıştığı için savaş hali insanlığın normal halidir: *Homo homini lupus* (insan, insanın kurdudur). Bencillik ve korkunun etkisi altında insanlar, toplum sözleşmesiyle toplum lehine, haklarından vaz geçerler. Hükümdarın mutlak bir iktidara sahip olması gerekir. Askerî güçle vücutlara, nüfuzuyle de ruhlara ve inançlara hükmeder; haklı ve haksız, doğru ve yanlış üzerinde o hüküm verir. Yasama, yürütme, yargı ve din gücü hep onun elinde olacaktır. Birçok aykırı fikir sunan bu garip kitap zalim ve karamsar mantığı, ince buluşları ve usta diliyle bir şaheserdir. (L)

LEVİ BEN GERESHON, İbranî filozofu, astronumu ve matematikçisi (Bagnols, Gard 1288 - Perpignano 1344), LEONE DI BAGNOLS veya MAESTRO LEONE de denir. *De Numeris Harmonicis* ve doğu kültürünün ilk trigonometri incelemelerinden biri olan *De Sinibus, Chordis et Arcubus* adlı eserleriyle matematik tarihinde önemli bir yer tutar. En büyük eseri *Mihamot Adonai*'nin (Tanrı'nın Mücadeleleri) astronomiyle ilgili bölümü kaybolmuştur. Filozof olarak (İbni Meymun'dan [Maimonide] sonra) musevî dinine özgü sezgileri sistemleştirmeğe çalıştı ve Aristoteles'in düşünce biçimlerini benimsedi, *Organon* adlı açımlaması İbni Rüşd (Arerroes) düşüncelerinin etkisinden nispeten sıyrılır. Akılcılığı, mucizeleri tabiî olaylara bağladığı İncil açımlamasında açıkça ortaya çıkar. (M)

LEVİCE, Çekoslovakya'da (Batı-Slovakya bölgesi) şehir, Hron vâdisinde; 13 200 nüf. (L)

LEVİ - CİVİTA (Tullio), italyan matematikçisi (Padova 1873 - Roma 1941). Padova Mühendislik okulunda (1898 - 1918), daha sonra Roma üniversitesinde (1938'e kadar) rasyonel mekanik dersleri verdi. Çağımızın en büyük italyan bilginlerinden biridir. Sayılar teorisinde, verilen bir aralıktaki asal sayıların miktarını hesaplamağa yarayan bir ifade, analizde, iki karmaşık değişkenli analitik fonksiyonlar üstüne bir temel teorem, analitik mekanikte, dinamik denklemlerin dönüşümü teorisi ile duraklı hareketlerin incelenmesiyle ilgili (kendi adını taşıyan) kuralı, hidrodinamikte, bir katınının bir sıvı içinde yer değiştirmesinden doğan çizgiler teorisini kurdu ve bir kanaldaki dalga hareketlerini kesinlikle belirledi. Özellikle, G. Ricci ile birlikte mutlak diferansiyel hesabını kurmak ve Riemann uzaylarına, paralel yerdeğiştirme kavramını getirmekle ün kazandı. (L)

LEVİCO, İtalya'da (Venedik, Trente ili) komün; Valsugana'da, Brenta'nın kaynağı yakınında; 5 700 nüf. Kaplıcalar (suları demirlidir). Turistik merkez. — *Levico gölü*, komünün yakınında. Brenta ırmağı bu gölden doğar.) [L]

LEVİ DELLA VİDA (Giorgio), italyan şarkiyatçısı (Venedik 1886 - Roma 1967). Napoli (1914), Torino (1916), Roma (1920) üniversitelerinde profesör. 1931'de faşizme bağlılık yeminini etmeyi reddettiğinden görevinden alındı. A.B.D.'ye göç etti. Pennsylvania üniversitesinde ders verdi (1939). 1944'te Roma üniversitesine döndü. Suriye edebiyatı, eski samî yazıtları, arap edebiyatı ve tarihiyle ilgili birçok eser yazdı. (M)

LEVİEİL (Pierre), fransız cam ressamı (Paris 1708 - ay.y. 1772). Cam ressamı Gulliaume Levieil'in (Rouen 1676 - Paris 1731) oğlu. *Traité Historique et Pratique de la Peinture sur Verre*'i (Cam'a Resim Yapma Sanatı Üstüne Tarihî ve Pratik İnceleme) [1772] yayımladı. Bu kitap vitray tekniği ve tarihi üzerine yazılmış ilk önemli eserdir. (L)

LE VİEUX (Renaud veya Reynaud), fransız ressamı (Nîmes 1625 - Roma 1690). Bir kuyumcunun oğluydu. Roma'da Saint - Louis - des - Français hesabına çalıştıktan sonra Avignon'a yerleşti, bölgedeki birçok manastır ve kiliseyi süsledi. Nîmes müzesinde (*Vaftizci Aziz Yahya ile Herodes*), aynı kentin katedralinde (*Emvas Hacıları*) ve Avignon müzesinde eserleri vardır. (L)

Levi kabilesi, israil kabilelerinden biri. Rabbe hizmet etmekle görevliydiler. Bu görev kabileye Mısır'dan kaçış sırasındaki bağlılıklarından dolayı tanınmıştı (Bk. LEVİ'LİLER). Levi kabilesi belirli bir toprak sahibi değildi; birkaç şehir (levi şehirleri) ve çevresindeki otlaklarda yaşıyorlardı. Kabilenin giderleri İsrail oğullarının ödediği ondalıklar ve bazı din vergileriyle karşılanıyordu. Kabile, kölelikten kurtulduktan sonra dağıldı. (L)

LEVİ'LİLER, Eski Ahit'te adı geçen kabile. Hem Levi kabilesi üyelerinden, hem de Levi sülâlesinden gelen ve Harun sülâlesine bağlı olmayan kişilerden meydana gelirdi. Rahiplik imtiyazı sadece Harun'un oğullarına aitti; levililer rahip yardımcısıydılar. Tapınağa girer ve ilâhiler söylerlerdi. Dört sınıfa ayrılmışlardı. Kölelik düzeninin geri gelmesiyle, levililerin sayısı dört yüzden de aşağı düştü. Yalnız Yehuda ve Benyamin şehirlerinde oturabiliyorlardı; ancak görevlerini yapmak üzere Kudüs'e gidebiliyorlardı, Levililerin başka kabilelerden de toplandığını doğrulayan sağlam belgeler vardır. (L)

Leviliier, Tevrat'ın üçüncü kitabı. Geleneksel adak âyinleriyle ilgili usulleri, Levi soyundan gelenlerin dinde bulunan ruhban sınıfı üzerine bir açıklama bölümünü ve «kutsallık yasası» denen dinî ve ahlâkî kuralları içerir. Bu eseri meydana getiren çeşitli parçalar ayrı zamanlara ait de olsa sentezin Hezekiel zamanında yapılmış olduğu sanılır; çünkü onunla birçok ortak noktası vardır. (L)

LEVİN veya **LEVN** i. (ar. *levn*). *Esk.* Renk: *Levin tutmuş goncaları açılmış / Gülleri var bizim güle benzemez.* (Karacaoğlan). ‖ Yüzün rengi, beniz: *Sarışın ... Ah şimdi her şeyde / Bu sıcak levn-i muhteşem zâhir* (Tevfik Fikret). ‖ Çeşit, nevi.

— DEY. *Levni dönmek. Esk.* Benzi sararmak, yüzünün rengi değişmek.

— Bot. *Esk. Mütemasil-ül-levn*, iki yüzü

Beppo LEVİ

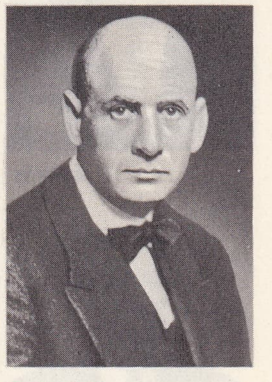

Paul LEVİ

Foto. X, Ullstein (LAROUSSE)

LEVİ-CİVİTA

LEVİNAS

LEVİ - PROVENÇAL

François Gaston **LEVİS** dükü XVIII. yy. fransız okulu, (Levis-Mirepoix dükünün koleksiyonundan)

aynı renkte olan yaprak.

— Tıp. *Esk. Ademi temyizi levn,* gözün renkleri ayıramaması hali, renk körlüğü. (M)

LEVİN i. (fr. *lévyne*). Miner. Hidratlı tabiî kalsiyum alüminosilikat; zeolit grubundandır. (L)

LEVİNAS (Emmanuel), fransız filozofu (Kaunas, Litvanya 1905). Huserl'in fenomenolojisiyle ilgili çalışmalarında (*La Théorie de l'Intuition dans la Phénoménologie de Husserl* [Husserl'in Fenomenolojisinde Sezgi Nazariyesi], 1930) fenomenolojik «metod»un ilkelerini benimsedi: 1. zihin işlemlerinin, «niyetliliği»nin ve duygulanımlarının («duyarlık») «belirtimi»; 2. özneden hareket ederek düşünme. Levinas Heidegger'in felsefesini Fransa'da tanıtanlardan biridir (*En Découvrant l'Existence avec Husserl et Heidegger* [Husserl ve Heidegger ile Varoluşu Ortaya Koyarken], 1949). Levinas'ın kendi varoluşçu felsefesi dünyanın bütünlüğü üstünde bir düşünmedir (*De l'Existence à l'Existant* [Varoluştan Varolana], 1947; *Le Temps el L'Autre* [Zaman ve Başkası], 1948) ve temel deneyi başkasının bakışı ve yüzü olan bir ahlâk üstüne kuruludur (*Totalité et İnfini* [Bütünlük ve Sonsuzluk], 1962). Yahudilik üstüne yazdığı bir dizi denemeyi *Difficile Liberté* (Güç Hürriyet) [1963] adlı kitapta topladı. (L)

LEVİNE (Jack), amerikalı ressam (Boston 1915). Hicivli ve ahlâkçı olan üslûbu Soutine'inkine yaklaşır. Eserleri New York Çağdaş Sanat müzesindedir (*Saf Aklın Bayramı*). [L]

LEVİNSON (Andre), rus sanat ve koreografi tenkitçisi (Petersburg 1887-Paris 1933). Klasik üslûbun mutlak savunucusuydu, Fokin'in ilk denemelerine ve Diaghilev'in temsillerine karşı bir tutum takındı. İnceleme kitapları yazdı: *Dans Öğretmenleri* (rusça 1914 ve alm.), *La Danse au Théâtre* (Tiyatro'da Dans) [1924], *La Danse d - Aujourd'hui* (Bugünün Dansı) [1929], *Les Visages de la Danse* (Ünlü Dansçılar) [1933], *Comoedia* (makale derlemesi) ve *Serge Lifar* (ölümünden sonra 1934). [L]

LEVİNSOV - LESSİNG (Frants Yulyeviç), sovyet petrografi bilgini (Petersburg 1861-ay.y. 1939). Politeknik okulunda, Petersburg üniversitesinde profesör (1902-1930), 1925'ten itibaren akademi üyesi ve akademinin jeoloji (1925-1929) ve petrografi (1930-1938) enstitüleri müdürü oldu. Rusya ve Sibirya'nın çeşitli bölgelerindeki kayalarla ilgili sayısız araştırma yaptı; mağmaların menşei üstüne yeni varsayımlar ve çeşitli oksitlerin molekülleri arasındaki ilişkiye ve kimyasal ürünlere dayanan yeni bir kaya sınıflamasını kapsayan incelemeler yazdı. (M)

LÉVİ-PROVENÇAL (Evariste), fransız şarkiyatçısı (Cezayir 1894-Paris 1956). Cezayir (1927) üniversitesinde ve Sorbonne'da profesörlük yaptı. Sonra Çağdaş Doğu inceleme merkezini (1945) ve Paris üniversitesinde islâm inceleme enstitüsünü yönetti (1950). İspanyada islâm medeniyeti ve tarihi üstüne önemli çalışmalar yayımladı: *L'Espagne Musulmane au Dixième Siècle* (X. yy.da Müslüman İspanya) [1932]; *Histoire de l'Espagne Musulmane* (Müslüman İspanya Tarihi) [3 cilt, 1950-1953]. (L)

LEVİRLİK i. (lat. *levir*, kayınbirader'den *levir-lik*). Bekâr erkeği, kardeşinin dul karısıyle (çocuğu olmamak şartıyle) evlenmeğe zorlayan ibranî kanunu. (Bu evlilikten doğacak çocuklar ölü kocanın soy adını taşırlardı. Kanunun gerekçesi, aileyi sürdürmek, dul kadının geçimini sağlamak ve mirasın bölünmesini önlemekti.) [L]

LÉVİS, Kanada'da (Québec) kasaba, Saint-Laurent'ın sağ kıyısında, Québec'in banliyösüdür: 15 600 nüf. Yunan ve Latin edebiyatı koleji. Sanayi merkezi ve limanı. —*Levis idare bölümü.* 58 400 nüf. İdare merkezi, *Saint-Romuald.* (L)

LÉVİS (François Gaston, — şövalyesi, sonra markisi, sonra dükü), Fransa mareşali (Ajac şatosu, Languedoc 1720 - Arras 1787). Montcalm'in ölümünden sonra Kanada kıtalarına kumanda etti (eylül 1759); Québec üstüne yürüyerek Murray'ı Sainte -Foy'da yenilgiye uğrattı (nisan 1760) ve şehri kuşattı fakat donanma tarafından kendisine yardım edilmediğinden Montréal'e çekilmek zorunda kaldı, orada vali Vaudreuil'ün emri üzerine teslim oldu (8 eylül 1760). [L]

LÉVİS (Gaston, — dükü), fransız yazarı (Paris 1764 - ay.y. 1830). François Gaston Levis'nin oğlu, 1789'da Etats généraux'da milletvekili oldu; 1792'de göç ederek, prensler ordusuna katıldı, Quiberon'da yaralandı; 18 - Brumaire'den sonra Fransa'ya dönünce Fransa Yüksek meclis üyesi oldu (1814). Eserleri: *Maximes et Réflexions sur Divers Sujets* (Çeşitli Konular Üstüne Özdeyişler ve Düşünceler) [1808]; *L'Angleterre au Commencement du XIX. Siécle* (XIX. yy. Başlangıcında İngiltere) [1814]. (L)

LÉVİS - MİREPOİX (Antoine Pierre Marie, DE — dükü), fransız tarihçisi (Léran, Ariège 1884). Savaş hatıraları (*Campagnes Ardentes* [Kızgın Savaşlar] 1920) ve bir romandan (*Monségur*, 1924) sonra, tarihî konulu eserler yazdı: *François I* (1931), *Philippe Auguste* (1940), *Philippe le Bel* (Güzel Philippe), *Sainte Jeanne de France, Fille de Louis XI* (Louis XI'in Kızı Azize Jeanne) [1943], *La France de la Renaissance* (Rönesans Fransa'sı) [1947], *Les Guerres de Religion* (Din Savaşları) [1949]. (L)

LEVİSTİCUM i. Eczacılıkta kullanılan, oyuk saplı, 1-2 m boyunda, parlak tüysüz, pis kokulu bitki (Maydanozgillerden.) [*Es. anl.* SELÂMOTU.] (L)

LÉVİ-STRAUSS (Claude), fransız etnoloğu (Brüksel 1908). Çeşitli yüksek okullarda profesör oldu, Güney Amerika ve Asya'da birçok görev yaptı. Fransız etnoloji okulunda toplumbilim eğiliminin en başarılı temsilcilerinden ve Marcel Mauss'un çalışmalarını sürdürenlerden biridir. Eserleri: *Les Structures Élémentaires de la Parenté* (Akrabalığın Temel Yapıları) [1949]; *Tristes Tropiques* (Hüzünlü Tropikler) [1955]; *Anthropologie Structurale* (Yapısal Antropoloji) [1958]; *La Pensée Sauvage* (Vahşî Düşünce) [1962]; *Le Totémisme Aujourd'hui* (Bugünkü Totemcilik) [1962]; *Le Cru et le Cuit* (Çiğ ve Pişmiş) [1964]; *Du Miel aux Cendres* (Baldan Küllere) [1966]. Lévi Strauss'un dilbilimci Jakobson ile karşılaşması onu sadece etnoloji metodunda yapısalcılığa yöneltmekle kalmadı, aynı zamanda her mit'i ayrı bir dil gibi çözümlemeğe götürdü. Akrabalık meselelerinden sonra, Radcliffe-Brown ve Malinowski gibi «fonksiyonalist» etnologların çalışmaları ona yeni bir metot kurma imkânı sağladı; bu metot uyarınca «yapı» kavramı yalnız empirik gerçeğin verilerine değil, bu verilere göre kurulan kalıplara uygulanır. Bu yapı, mantıkî ve matematik nitelikte bir bağıntılar sistemidir ve etnolojinin konusu, uygun karşılıkları bulunarak bu referans sistemine yerleştirebilir. *La Pensée Sauvage* adlı eser yapısalcılığı iddialı bir genellemeye götürür: «bilimsel düşünce»nin bir özelliği sayılan «sınıflandırma» kavramı gerçekte, her türlü insan topluluğunda özellikle de yazıyı tanımayan medeniyetlerde düşüncenin temelidir. Tarihi yaratan şey, düşüncenin bir referans düzeyinden bir başkasına geçmesi, özellikle de gerçek üzerine etkime tarzıdır (bu alanda yapısalcılık ile tarih arasında aşılmaz bir çelişme yoktur). Efsaneleri incelemeye girişirken, Lévi-Strauss düşünce yapıları hakkındaki bu temel görüşten hareket eder, fakat bu görüşle günlük deney arasında, özellikle de duyumların karşıtlıkları arasında bağıntı kurar. Pişmiş besinlerle çiğ besinlere ilişkin efsaneler arasındaki çatışkı. Amerikan halkları mitolojisinde basit ve hissedilebilir nitelikler yaratır (kuru ve nemli, yavaş ve hızlı v.b.); bal ile tütün arasındaki çatışkı daha soyut bir referans sistemi meydana getirir (boş ile dolu, çevreleyen ile çevrelenen v.b.) [L]

LEVİTAN (İzak İlyiç), rus ressamı (Kibartay, Litvanya 1861 - Moskova 1900). 1889'da Paris'e gitti, Corot'yu, Barbizon okulu ustalarını ve izlenimcileri inceledi. Volga bölgesini canlandıran peyzajlar yaptı (Leningrad'da Rus müzesi; Moskova'da Rumyantsev müzesi ve Tretiakov galerisi). [L]

LEVİTASYON i. (lat. *levitas*, hafiflik'ten fr. *lévitation*). Giz. ilm. Bazı varlıkların yerçekiminden kurtulmuşcasına uzayda yükselebilmesi. (Levitasyonu, medyumun bir cismi, dokunmadan kaldırılması anlamına gelen telekinezi ile karıştırılmamalıdır.) [L]

LEVİTHA adası, Ege denizinde ada, Leros ve Kalimnos adalarıyle Amorgos adası arasında. Osmanlı hâkimiyeti sırasında *Koçbaba* adıyle bilinirdi. Akdeniz Adaları vilâyetinin Sakız sancağına bağlıydı. 1911'de Oniki ada grubu içinde İtalyanlara, 1945'te Yunanistan'a geçti. (M)

LEVİTOV (Aleksandr İvanoviç), rus romancısı (Dobroye, Tambov cumhuriyeti 1835-Moskova 1877). Romanlarında köylülerin (*Stepnıye Oçerki* [İstep'ten Sahneler], 1865) ve küçük burjuvaların (*Moskovskiye Norıyi Truşçobıy* [Moskova'nın Gizli Köşeleri], 1875) donuk, renksiz hayatını anlatır. (L)

LEVİTSKİY (Dimitriy Grigoryeviç), rus ressamı (Kiev 1735-Petersburg 1822). Antropov'un öğrencisiydi; öğretmeniyle Petersburg'a geldi ve akademi'de Lagrenée'nin öğrencisi oldu. *Diderot'nun Portresi* (Cenevre müzesi) adlı eserinde Tocquée'nin, Michel Van Loo'nun, Roslin'in etkisi görülür. Yedi portresinden en ünlüleri çar Pavel I ile imparatoriçe Katerina II'nin portreleridir. Maria Pavlovna Narıyşkina'nın portresi Louvre müzesindedir. (L)

LEVİTSKİY (Mişa), rus piyanisti ve bestecisi (Kremençug, Ukrayna 1898-Avonby-te-Sea, New Jersey 1940). New York'ta İnstitute of Musical Art'ta (1907-1911) Zygmunt Stojowski'nin ve Berlin Hochschule'de Ernst von Dohnanyi'nin öğrencisi oldu. Aynı okulda Mendelssohn ödülünü kazandı. 1912'de piyanist olarak konserler vermek üzere Avrupa turnelerine çıkmağa başladı. Besteleri arasında *Arabesque Valsante* (Opus 6); *Sihirli Peri; Gavotte* (Opus 3) ve Beethoven'in Opus 37 c minör konçertosuna yazdığı kadansı sayabiliriz. (M)

LEVM i. (ar. *levm*). *Esk.* Aleyhte konuşma, zemmetme, çekiştirme. ‖ Kınama. ‖ Paylama, başa kakma. ‖ *Levm-i lâim*, çekiştirenin kınaması. ‖ *Levm etmek*, çekiştirmek, kınamak, ayıplamak: *Korkarım ki, Ebu Tâlib, ölümden korktu da imana geldi diye beni levmederler* (Cevdet Paşa). Paylamak, azarlamak, serzenişte bulunmak. (M)

LEVN i. Bk. LEVİN.

LEVNÎ (Abdülcelil), türk minyatür ve süsleme sanatçısı (Edirne ? - İstanbul 1732). Genç yaşında İstanbul'a gelerek saraya girdi. Zamanın ünlü nakkaş ve musikişinaslarından ders gördü. İcazet aldıktan sonra kendini büsbütün resme verdi. Kısa bir süre içinde saray başressamlığına getirildi. Levnî'nin eserlerinde zamanını aşan, bilinen resim anlayışının dışına çıkan bir özellik vardır. Seçtiği konularda renk uyumu, hareket kıvraklığı, değişik özellikler gösteren yüz ifadeleri ilgi çekicidir. Resmin bütününe anlamın hâkim olduğu görülür. Konu belli bir noktada toplanmaz, resmin bütününe yayılır, mekânı doldurur. Minyatürlerinde yumuşak ve çok renkli bir ifade özelliği vardır. Özellikle insan resimlerinde yüz ifadelerinin açık bir anlam taşıdığı, vücut hareketlerinin belli bir amaca yöneldiği kolayca anlaşılır.

Çoğunluğu halk şiiri geleneğini sürdüren ve içlerinde *Atalar Sözü Destanı* gibi oldukça başarılı örnekler de bulunan yirmi kadar şiirin Levnî'ye ait olduğu ileri sürülmektedir.

Levnî'nin en önemli eseri birçok resimlerinin biraraya toplandığı *Padişahlar Albümü*'dür. Eserde Sultan Osman'dan Ahmed III'e kadar gelen padişahların minyatürleri yer alır. İkinci eseri *Sürname*'dir. Bu eserin konusu Ahmed III'ün çocukları için yaptırdığı sünnet düğünüdür. Bu sünnet düğününde geçen olayları bütün ayrıntılarıyle Vehbi yazdı. Levnî bunu minyatürlerle süsledi. Eserde 137 kadar resim vardır. Çağın kıyafetlerini, eğlence ve toplantılarını göstermesi bakımından ayrı bir değer ve özellik taşır. Levnî'nin bunlardan başka içinde zamanın kıyafetlerini konu edinen iki albümü daha vardır. Dört kişilik mu-

Foto. Reale, Giraudon (LAROUSSE)

Ahmed III

LEVNÎ

bir rakkase

şikî takımı, gül koklayan kadın, oyuncu kız gibi tablolari türk resim tarihi bakımından ayrı bir değer taşır. (M)

LEVOÇA, Çekoslovakya'da (Doğu - Slovakya bölgesi) şehir, adını taşıyan dağların (*Levpçske Hory*) eteğinde, Yukarı Tatarların uzantısında; 10 000 nüf. Şehir, Slovakya Maden dağlarının doğu ucundaki sanayi merkezlerinden biridir. Üçlü bir surun kalıntıları ve güzel anıtlar (kulesi XIV. yy. dan kalma kilisesi; XV. yy. dan kalma cizvit manastırı; Rönesanstan kalma belediye sarayı). [L]

LEVOGLÜKOZAN i. (fr. *lévoglucosanne*). Kim. Formülü $C_6H_{10}O_5$ olan madde, selülozun normal sıcaklıkta vakum altında damıtılmasıyle elde edilir. (L)

LEVOJİR sıf. (lat. *laevus*, sol ve *gyrare*, çevirmek'ten fr. *lévogyre*). Kim. Işığın polarma düzlemini sola çeviren maddeler için kullanılır. (L)

LEVOMEPROMAZİN i. (fr. *lévomépromazine*). Eczc. Fenotiazin'in bir türevi. Klorpromazin'in etkisine benzeyen nöroleptik özellikleri vardır. Hattâ çarpıntı ve endişe hallerinde, klorpromazin'den de daha yararlıdır. Bazı nevroz ve psikozlarda ve bazı ağrıların tedavisinde başarı ile kullanılmıştır. (L)

LEVON I (öl. İstanbul 1141), ermeni prensi (1129 - 1137), Thoros I'in kardeşi ve halefi. Antakyalı latin prensleriyle birleşerek Bizans'a karşı ayaklandı (Tarsus, Adana ve Mamistra'nın zaptı, 1132'ye doğr.). Fakat müdahale eden imparator Ioannes Komnenos bu bölgede tekrar metbuluğunu kurarak (1137) Levon I'i esir alarak İstanbul'a gönderdi (1138). [L]

LEVON II, Büyük, ermeni prensi (1187 - 1198), ilk ermeni kralı (1198-1219). Kardeşi Rupen II'nin yerine geçti (1187), imparator Heinrich VI ile papa Celestinus III'ten krallık tacını elde ederek (ocak 1198) ülkeyi bizans etkisinden kurtardı. Frank birliğine sadık olmasına rağmen, Antakya tahtını işgal eden (1216-1218) yeğeni Raimond II Rupen'i, Bohemond III, sonra da Bohémond IV'e karşı savundu. Müslümanlara karşı elde ettiği başarılar kısa sürdü (Konya Ereğlisi'nin ve Karaman'ın ele geçirilmesi, 1211-1216). [L]

LEVON III, ermeni kralı (1270 - 1289). Babası Hetum I'in yerine geçti, ülkesinin yağmacı müslüman Memlûklara karşı korunması şartıyle Pers Moğollarının metbuluğunu kabul etti (1270). [L]

LEVON IV, ermeni kralı (1301 - 1307). Amcası Hetum II rahip olunca, onun yerine tahta geçti ve Memlûklara karşı Pers Moğollarına başvurdu; Şam'da yenilen (1303), az sonra da İslâmiyeti kabul eden Moğollar Hetum II ile Levon IV'ü idam ettiler (1307). [L]

LEVON V, ermeni kralı (1320-1342). Hetum II'nin yeğeni, Oşin'in oğlu. Memlûklarla Moğolların yeni istilâlarına karşı mücadele etti (1322 ve 1337). Öldürüldü. (L)

LEVON VI Poitiers - Lusignan'lı (öl. Paris 1393), son ermeni kralı (1373 - 1376). Naip Jean'ın oğlu, Amaury de Poitiers - Lusignan'ın torunu ve Lusignan prensi. Memlûk istilâsından korkan ermeni baronları tarafından kral seçildi. Sus'ta taç giydi (14 eylül 1374), az sonra şehirde kuşatıldı, krallığı yakılıp yıkıldı, kendi de teslim olmak zorunda kaldı (13 nisan 1375). 1382'ye kadar Mısır'da esir kaldı, fidye ödeyerek kurtuldu ve Fransa sarayına çekildi. (L)

LEVREK i. (yun. *labraki* veya *labraks'*-tan). Beyaz etli, üzeri pullu, iri balık. (İlmî adı *Morone* veya *dicentrarchus labrax*). [Bk. ANSİKL.] ‖ *Uzun levrek*, tatlı sularda bulunan ve levreğe benzeyen bir balık. (İlmî adı *Lucioperca sandra*.)

— ANSİKL. *Levrek*, boyu 1 m'yi, ağırlığı 15 kg'ı bulan iri bir balıktır. Kıyılarda, özellikle ırmak ağızlarında derin yerlerde bulunur. Ufak balıklar, küçük ıstakoz, yengeç ve kurtlarla beslenir. Kuvvetli ve çevik bir balık olduğu için avlanması zordur. Karadeniz'in Türkiye sahillerinde, Marmara ve Akdeniz'de bulunur. Kışın kayıklarla, lamba yakılarak avlanır. Levrek için özel olta kullanmak gerekir. Oltaya zargana, sardalya gibi küçük balıklar takılır. Deniz dalgalı iken dip oltasını kolay ısırır. Büyük balıkçılıkta levrek ığrıpla tutulur. Eti yağsız ve lezzetlidir. Izgara, kızartma ve haşlaması yapılır. (M)

LEVREKGİLLER çoğl. i. Kemikli balıklar familyası. (Bu balıkların yüzgeçleri dikenli, pulları pütürlüdür; döş yüzgeçlerinin durumu göğüs yüzgeçlerine dikeydir. Levrekgillerin bir kısmı tatlı sularda [sazan, uzun levrek], bir kısmı ise denizde [levrek, apogan] yaşar.) [L]

LEVRİER koyu, Moritanya'da koy, Beyaz burnun yanında, Port - Etienne ile Port-Gouraud demiryolunun bittiği yerdeki yeni maden limanı bu koydadır. — *Levrier koyu seçim çevresi,* 10 650 nüf. (L)

LEVS i. (ar. *levs*.). *Esk.* [Maddî ve manevî anlamda] Pislik, kir: ***Hep levs-i riya dalgalanır zerrelerinde / Bir zerre-i safvet bulamazsın içerinde*** (Tevfik Fikret). ***Bütün bu günahın, bu levsin mesuliyetini annesine atfediyordu*** (H. Z. Uşaklıgil).

◆ **Levsiyât** çoğl. i. *Esk.* Kirli şeyler, ahlâk bozuklukları: ***Müslümanlık pâk siretten ibaretken yazık! / Öyle saplandık ki levsiyâta; hâlâ çıkmadık*** (M. Â. Ersoy). [M]

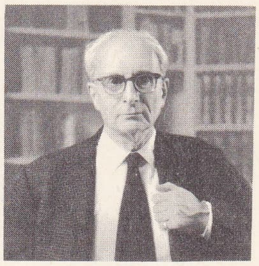

LÉVI-STRAUSS

LEVSKİ (Vasil), bulgar ihtilâlcisi (Karlovo 1837-Sofya 1873). Türklere karşı ihtilâl komitelerini yönetmek için manastırdan ayrıldı; ihbar edilerek tutuklandı ve asıldı. (L)

LEVSTİK (Fran), Sloven yazarı (Spodnje Retje 1831 - Ljubljana 1887). *Zvon* (Çan) dergisinde çalıştı. Edebî sloven nesrinin yaratıcısıdır. *Martin Kapan* (1858) adlı eseri hikâye türünün ilgi çekici ilk örneği sayılır. *Şiirler'i* (Resmi) [1854] yüzünden kiliseyle arası açıldı. Tenkit eserlerinde yeni edebiyat anlayışının ilkelerini açıkladı. (L)

LEVŞİN (Aleksey İrakliyeviç), rus gezgini ve siyaset adamı (Voronej 1799-öl. 1879). Orta Asya'yı taradı ve Rusların Türkistan'a sızma hareketini hazırlayanlardan biri oldu. Odessa valisi (1831-1839), sonra bakan ve senatör (1855) oldu. Serflerin hürriyete kavuşturulmasında çar Aleksandr II'ye yardım etti. (L)

LEV TOLSTOY, esk. **Astapovo,** S.S.C.B.'de şehir, Ryazan'ın güneyinde; 3 000 nüf. Demiryolu kavşağı. Tolstoy bu şehrin garında ölmüştür (1910). [L]

LEVÜLİK sıf. (fr. *lévulique*). Kim. Formülü

$$CH_3 - CH - CH_2 - CH_2 - CO_2H$$

olan γ — ketonik asitlerin ilki için kullanılır. (*Eşanl.* β — ASETİL-PROPİYONİK, γ — KETOVALERİK, 4 — PENTANONOYİK.)

— ANSİKL. *Levülik asit,* seyreltik asitlerin heksozlar (özellikle levüloz) veya nişasta üzerine etkimesiyle meydana gelir; 32°C'ta eriyen, 239°C'ta kaynayan, suda, alkolde ve eterde çözünen bir sıvıdır. (L)

LEVÜLOZ i. (fr. *lévulose*). Kim. *Eşanl.* FRÜKTOZ.

LEVÜLOZÜRİ i. (fr. *lévulosurie*). Sidikte levüloz bulunması. (L)

LEVÜLOZÜRİK sıf. (fr. *lévulosurique*). Patol. Levülozürik sendrom; bir yandan idrarda indirgen ve levojir (levüloz) bir maddenin bulunması, öte yandan melankoli, yıkım ve intihar fikirleri ile kendini belli eder. (L)

LEVVAM sıf. (ar. *levm*'den *levvâm*). *Esk.* Başa kakıcı, paylayıcı. ‖ Dedikodu yapan, çekiştiren.

◆ **Levvame** sıf. *Esk.* Levvam'ın dişili. ‖

Dimitry LEVITSKIY «Smolny Enstitüsünün iki ikâmetçisi» Rus müzesi, Leningrad

Foto. N. Erkılıç (MEYDAN) ; X (LAROUSSE)

LEVİTAN «Bataklık» (1887)

Nefs-i levvame, vicdan azabı, iç huzursuzluğu. (M)

Lévy (Calmann—), fransız yayınevi, 1836'da Michel Lévy (1821-1875) tarafından kuruldu. Alexandre Dumas, Balzac, Vigny, V. Hugo, G. Sand, Stendhal, Baudelaire, Flaubert, Heine, G. de Neval, A. de Tocqueville, Guizot, Michelet, Ampère, Quinet, Renan, A. France, P. Loti Boylesve ve yabancı yazarlar arasında, Galsworthy, Heinrich Mann, A. Koestler v.b.nin eserlerini bastı. (L)

LÉVY (Lazare), fransız piyanisti ve bestecisi (Brüksel 1882-Paris 1964). Paris konservatuvarında öğretmenlik yaptı (1920-1953). Piyano için bazı parçalar besteledi: *Etütler, Valsler, Enfantines;* ayrıca org, flüt, viyolonsel parçalar, bir de yaylılar dörtlüsü vardır. (L)

LÉVY (Maurice), fransız mühendis ve matematikçisi (Ribeauvillé 1838-Paris 1910). Köprü ve yollar genel müfettişiydi. El sanatları merkez okulunda uygulamalı mekanik profesörü (1875), Collège de France'ta analitik ve gök mekaniği profesörü (1885) oldu. Maddelerin esnekliği ve direnç üzerine önemli araştırmalar yaptı. Özellikle esnekliğin matematik teorisini, eklemli sistemlerin incelenmesi alanına uyguladı (1873) ve grafik statiğin ilkelerini yapılara uygulamak amacıyle geliştirdi (1874). [L]

Maurice LÉVY

LÉVY (Paul), fransız matematikçisi (Paris 1886). Çeşitli yüksek okullarda analiz ve rasyonel mekanik profesörü oldu. Analiz, mekanik, fonksiyonel hesaplar ve ihtimaller hesabı üzerine önemli araştırmalar yaptı. (L)

LÉVY-BRUHL (Lucien), fransız sosyoloğu (Paris 1857-ay.y. 1939). Edebiyat doktoru oldu, Louis-le-Grand lisesinde felsefe kürsüsünde Burdeau'nun yerine geçti (1885-1895), sırasıyle Sorbonne'da konferansçı (1895), modern felsefe tarihi ders görevlisi (1902), yardımcı profesör (1905) ve 1908'de aslî profesör oldu. Eserleri: Kant'tan ilham aldığı tezi *L'Idée de Responsabilité* (Sorumluluk Fikri) [1884]; *L'Allemagne depuis Leibniz: Essai sur le Developpement de la Conscience Nationale en Allemagne* (Leibniz'den beri Almanya: Almanya'da Vicdanın Gelişmesi üstüne Deneme) [1890]; *La Philosophie de Jacobi* (Jacobi'nin felsefesi) [1894]; *La Philosophie d'Auguste Comte* (Auguste Comte'un Felsefesi) [1900]; *La Morale et la Science des Moeurs* (Ahlâk ve Töreler Bilimi) [1903], burada Durkheim'in sosyolojik ahlâkını benimser ve insan zihinsel hayatının ilkel şekilleri üstüne yeni ışıklar tutar, (*Les Foncitons Mentales Dans les Sociétés Inférieures* (Aşağı Toplumlarda Zihinsel İşlevler) [1910]; *La Mentalité Primitive* (İlkel Anlayış) [1922]; *Mentalité Primitive et Jeux de Hasard* (İlkel Anlayış ve Tarih Oyunları); *Jean Jaurès: Esquisse Biographique* (Jean Jaurès: Biyografi Taslağı) [1923]. (L)

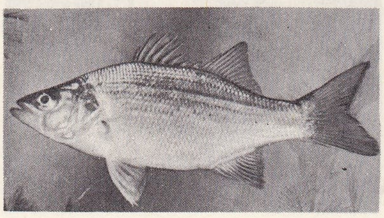

levrek

LEVYE i. (fr. *levier*, kaldıraç'tan). Bir mekanizmanın kumanda kolu. ‖ Bir ağırlığı kaldırmağa veya hareket ettirmeğe yarayan kol. Bk. KALDIRAÇ.

— Havc. *Kol levyesi*, uçağın boy ve yan denge organlarıyle bağlantılı olan ve sağasola eğilerek uçağa eğim vermeğe yarayan levye. (Fransız mühendisi Robert Esnault Pelterie buldu.)

— Sil. *İstikamet levyesi*, bir paletin hızını ötekinin hızına oranla değiştirerek tanka istenilen yönü vermeğe yarayan levye.

— Teknol. *Lastik levyesi*, otomobil, motosiklet veya bisiklet lastiğini janttan ayırmağa yarayan özel levye. (LM)

LEVZ i. (ar. *levz*). *Esk.* Badem.

◆ **Levzî** sıf. *Esk.* Badem biçiminde olan. ‖ Bademle ilgili. (M)

LEVZE i. (ar. *levze*). *Esk.* [Bir tane] Badem.

— Anat. Bademcik.

◆ **Levzeteyn** ve **levzetân** ikil i. *Esk.* Anat. Boğazın iki tarfında yer alan, her iki bademcik, bademcikler. (M)

LEVZİYAT çoğl. i. (ar. *levzi*'den *levziyât*). *Esk.* Mutf. İçine badem konularak hazırlanan tatlılar. (M)

LEWENHAUPT (Adam Ludvig, — kontu), isveçli general (Kopenhag 1659-Moskova 1719). Macaristan'da (1685) ve Birleşik Eyaletlerde (1691-1697) savaştıktan sonra İsveç'e döndü (1700). Karl XII'ye takviye kuvvetleri getirirken Liessnaia'da yenilgiye uğradı (9 ekim 1708) ve Poltava muharebesinden sonra Dnieper üzerine yapılan geri çekilme harekâtını yönetti (1709). [L]

LEWENHAUPT (Carl Emil, — kontu), isveçli general (Stockholm 1691 - ay.y. 1743). Adam Ludwig Lewenthaupt'un kuzeni. «Şapkalar» partisinin lideri olarak İsveç'i Rusya'ya karşı savaşa sürükledi (1741). Başarısızca yönettiği bu savaş sonunda Finlandiya'da teslim oldu ve idam edildi. (L)

LEWES, Büyük Britanya'da (Sussex) şehir, Ouse vâdisinde, South Downs yolunda; 13 600 nüf. İlgi çekici Normand şatosunda arkeoloji müzesi. XI. yy.dan kalma bir manastırın yıkıntıları. Eski evler. Eski kilise (XIII. yy.dan kalma çan kulesi).

— Simon de Monfort, 14 mayıs 1264'te burada Henry III'ün ordusunu büyük bir yenilgiye uğratarak hükûmetin kontrolunu eline aldı. (L)

LEWES (Georges Henry), ingiliz filozofu (Londra 1817 - ay.y. 1878). Darwin ve Spencer'den sonra evrimci felsefenin en büyük temsilcilerinden biridir. Eserleri: *Biographical History of Philosophie* (Biyografyalarla Felsefe Tarihi) [4 cilt, 1845-1846]; *Physiologie of Common Life* (Ortak Yaşamın Fizyolojisi) [1860]; *Aristotle* (Aristoteles) [1864]; Auguste Comte'un *La Philosophie Positive* (Pozitif Felsefe) adlı eserinin bir tercümesi, *Problems of Life and Mind* (Hayat ve Ruh Meseleleri) [1873-1879]. Tarih ve edebiyat konusunda da eserler verdi: *Life and Works of Goethe* (Goethe'nin Hayatı ve Eserleri) [1855]; *On Actors and the Art of Acting* (Oyuncular ve Oyun Sanatı Üstüne) [1875]. Lewes, George Eliot ile uzun süren arkadaşlığıyle de (1854-1878) ün kazandı. (L)

LEWİN (Kurt), alman asıllı amerikan psikososyoloğu (Mogilno, Bydgoszcz yakınları 1890 - Newtonville, Massachusetts, 1947). Öne sürdüğü dinamik davranış nazariyesi, insan ve hayvan davranışları üstüne birçok deneysel incelemeye yolaçtı. Toplum psikolojisi sistemini matematik topolojiden gelme bir kavrama dayandırır ve özellikle gruplar dinamiği ile ilgilenir. Ona göre, bireyin davranışı, özneyi ve çevresini kapsayan ve aralarındaki ilişkilere dayanan bir bütün tarafından tayin edilir. Gerek fizikî ve toplumsal, gerek bilinçli ve bilinçsiz olsun, bireyi etkileyen olayların tamamını kapsayan bu bütün, bir «dinamik alan» rolü oynar; bu bakımdan her türlü insan veya hayvan davranışı birey ile çevresi arasında bozulmuş bir dengeyi yeniden kurma çabasıdır; bu denge bozukluğu kendini «gerilim» şeklinde gösterir. Bu gerilimlerden doğan kuvvetler öznenin iç psikolojik alanını etkilemek için, çevredeki öznelerin iradeleri, istekleri v.b. veya çevredeki nesnelerin artı veya eksi değerleri biçimine girer. Bu açıdan, bireysel psikoloji ile sosyal psikoloji, sürekli bir karşılıklı tepkime halinde düşünülmektedir. Kurt Lewin'in önemli eserleri şunlardır: *A Dynamic Theory of Personality* (Kişiliğin Dinamik Nazariyesi) [1935]; *Principles of Topological Psychology* (Topolojik Psikolojinin İlkeleri) [1936]; *The Conceptual Representation and Measurement of Psychological Forces* (Psikolojik Güçlerin Kavramsal Şekilde Sunuluşu ve Ölçülmesi) [1938]; *Resolving Social Confilicts* (Sosyal Meselelerin Çözülmesi) [ölümünden sonra 1948'de yayımlandı]. (L)

LEWİS, Büyük Britanya'da ada, İskoçya kıyısının kuzeybatısında, İnverness ve Ross idare bölümlerine bağlıdır; 26 500 nüf. Başlıca şehri *Stornoway*. (L)

LEWİS (Aaron, **John** — denir), amerikalı zenci caz piyanocusu ve bestecisi (La Grange, İllinois 1920). Düzenleyici ve piyanist olarak Dizzie Gillespie'nin büyük orkestrasında çalıştı (1946-1948), New York'ta İllinois Jacquet'te (1948-1949), Lester Young ve Charlie Parker'e eşlik etti, Miles Davis orkestrası için birçok düzenleme yaptı. 1952'de Modern Jazz Quartet'i (Modern Caz dörtlüsü) kurdu. Çağdaş cazın en önemli melodicilerindendir. Doldurduğu plaklar arasında *Rouge* (Miles Davis ile, 1949); *Swedish Schnapps* (Charlie Parker ile, (1951); *Delaunay's Dilemma* (1960) sayılabilir. (L)

LEWİS (Cecil Day), ingiliz şairi (Ballintogher, İrlanda 1904). İlk şiirlerinde W. Auden'in etkisi görülür. Başlıca eserleri: *From Feathers to İron* (Tüylerden Demire) [1931]; *The Magnetic Montain* (Mıknatıslı Dağ) [1933]; *A Time to Dance* (Dans Zamanı) [1935]; *Overtures to Death* (Ölüm Uvertürleri veya Ölüm Başlangıçları) [1938]; *Word over All* (Her Şeyden Üstün Sözcük) [1943]; *Visit to İtaly* (İtalya'ya Ziyaret) [1952]; *Christmas Eve* (Noel Gecesi) [1954]; *The Gate* (Kapı) [1962]. Denemeleri ve Vergilius'tan tercümeleri de vardır. (L)

LEWİS (Clarence İrving), amerikan mantıkçısı (Stoneham, Massachusetts 1883). Harvard üniversitesinde profesör oldu (1920-1953). Bir formel mantıkla pragmatik tarzda bi repistemolojiyi bağdaştırmağa çalıştı, böylece Russell ve Whitehead mantığına karşı *modal mantık* denen bir mantık anlayışı geliştirdi. *Mind and the World-Order: Outline of a Theory of Knowledge* (Zihin ve Dünya Düzeni: Bilgi Teorisinin

Foto. Dizionario Enciclopedico İtaliano; Petit (*LAROUSSE*)

Ana Hatları) [1929] adlı eseri önemlidir. (L)

LEWİS (Ethelreda), ingilizce yazan güney afrikalı kadın edebiyatçı (1890 ? - Port Alfred, Kap 1946). R. HERNEKİN BAPTİST takma adıyle romanlar yazdı. Başlıca eserleri: *Four Handsome Negresses* (Dört Güzel Zenci Kadın) [1931]; *Wild Deer* (Vahşî Geyik) [1933]; *A Cargo of Parrots* (Papağanlar Gemisi) [1938]; *Love at the Mission* (Görev Başında Aşk) [1938]. (L)

LEWİS (Gilbert Newton), amerikalı fizikçi ve kimyacı (Weymouth, Massachusetts 1875 - Berkeley 1946). Nebraska, Harvard, Leipzig ve Götingen üniversitelerinde okudu. 1912'den sonra Kaliforniya üniversitesinde profesör oldu. Atomların çevresel elektronlarını inceledi ve 1916'da kovalansın bir açıklamasını yaptı. 1926'da ısı enerjisinin kuantumu için «foton» adını teklif etti. (L)

LEWİS (Isaac Newton), amerikalı subay ve mucit (New Salem, Pennsylvania 1858 - Hoboken, New Jersey 1931). 1884'te A.B.D. Askerî akademisini bitirdi, 1913'te albay oldu, fakat işine devam etmesine engel olan bir rahatsızlık yüzünden askerlikten ayrılmak zorunda kaldı. Daha 1891'de ağır silâhlar konusunda ilk buluşunu gerçekleştirdi ve bunun patentini aldı. Daha sonra yangın kontrolu için bir saat ile bir alarm sistemi meydana getirdi. Bunları da çok çabuk ateş eden bir sahra topu ile başka buluşları izledi. İçlerinde en ünlüsü 1911'de patentini aldığı Lewis makineli tüfeğiydi. Bu silâh Birinci Dünya savaşı boyunca İngiltere, Fransa ve Belçika tarafından kullanıldı, daha sonra da amerikan ordusunca benimsendi. (M)

LEWİS (Jerry), Amerikalı sinema komedi oyuncusu, komedyen Joseph LEVİTCH'in takma adı (Newark 1926). 1946'da şarkıcı Dean Martin ile beraber çalışmağa başladı. Bu iki sanatçı kısa zamanda *Canciğer Kardeşler* adıyle ün kazandı. On yıl birlikte çalıştıktan sonra ayrıldılar. Bu süre içinde Martin, Lewis'in sadece «yardımcısı» olabildi. Lewis'in farsı andıran karmakarışık komedisi, zamanla daha dikkatli oyunlara yöneldi. İnce yergili bir üslûpla aşağılık kompleksine tutulmuş amerikalı bir genci canlandırdı. Birçok filim yönetmeniyle (G. Marshall, N. Taurag, Frank Tashlin) çalıştı. 1960'tan bu yana filim yönetmenliği yapmaktadır. *Bir Koltukta Üç Kişi* (Three on Couch) [1966], *Yedi Yüzlü Adam* (The Family Jewels) [1967], *Gönüllü Doktor* (Disordley Ordley) [1970]. Öbür filimleri: *Living it up* (Ölüden Canlı) [1954]; *Çılgın Modeller* (Artist and Models) [1955]; *Cambazhaneler Kralı* (Three Ring Circus) [1955]; *Gençlik Rüyası* (You'de Never too Young) [1955]; *Geveze Hafiye* (The Big Mouth) [1967]; *Fezayı Kurtaran Adam* (Way Way Out) [1967] v.b. (M)

LEWİS (John Llewellyn), amerikalı sendikacı (Lucas, Iowa 1880). Galli bir maden işçisinin oğluydu; on yedi yaşında maden işçi oldu. 1906'da sendika çalışmalarına girdi: Maden İşçileri birliğinin (United Mine Workers) yönetim kuruluna (1920). Amerikan İşçi federasyonu (American Federation of Labor) başkanlığına (1934) seçildi. 1935'te Amerikan İşçi federasyonu ve öbür dokuz birlikle Sınaî Teşkilâtlanma komitesini (Committee for Industrial Organization [C.İ.O.]) kurdu. Kuruluşun amacı işçileri büyük sendikalar halinde birleştirerek ve doğrudan doğruya eyleme sokarak toplu grevler ve işgaller düzenlemekti. Bununla birlikte, Maden İşçileri sendikası ve John Lewis az sonra C.İ.O.'dan ayrılmak zorunda kaldı. Lewis, Hoover'in (1928), sonra da Roosevelt'in (1936) desteğiyle bir sınaî demokrasi anlayışını savundu. Taft - Hartley (1947) kanununa karşı şiddetle mücadele etti. Görevini 1960'ta bıraktı. (L)

LEWİS (Mathew Gregory), ingiliz yazarı (Londra 1775 - Antil adaları dönüşü, denizde 1818). İlk romanı *Ambrosio or the Monk*'ta (Ambrosio veya Keşiş) [1795] hayalî ve korkunç konuları işledi, açık saçık sahnelere yer verdi; bu eser Avrupa'da da «kara roman» çığırını açtı. Bundan sonra MONK LEWİS (Keşiş Lewis) diye tanınan yazar *Tales of Terror* (Dehşet Masalları) [1799]; *Tales of Wonder* (Mucize Masalları) [1801] adlı romanları ve *The Castle Spectre* (Hayalet Şatosu) [1796]; *The Indian* (Yerli) [1799]; *Alphonso* (1801) adlı oyunlarını yazdı. *Journal of a West Indian Proprietor* (Antilli Bir Toprak Sahibinin Günlüğü) adlı günlüğü 1833'te basıldı. (L)

LEWİS (Percy Wyndham), ingiliz ressamı ve yazarı (deniz yolculuğu sırasında 1884 - Londra 1957). Londra, Münih ve Paris'te okudu. 1913'te Londra'da Marinetti ile tanıştı; fütürizme, sonra soyut sanata yöneldi. Soyut sanat üstüne görüşlerini 1914'te yayımladığı *Vorticisme* adlı kitabında ortaya koydu; onun anlayışına göre tuvalde biçimleri belli bir nokta etrafında bir açılar ve eğriler düzeni oluşturacak şekilde toplamalıdır. Renkleri ustalıkla kullanan Lewis'in çoğu kompozisyonları diklemesine gelişir. Lewis *XX. yy.ın Kaynakları* adlı sergiye katıldı (Paris 1961). Eserleri Southampton'da *Art Gallery*'de, Londra'da Tate Gallery'de, Victoria and Albert Museum'dadır. Lewis, ayrıca *Time and Western Man* (Zaman ve Batı İnsanı) [1927] adlı bir deneme kitabı ve mizah romanları yazdı. (L)

LEWİS (Sinclair), amerikan romancısı (Sauk Center, Minnesota 1885-Roma 1951). Çoğu amerikan burjuvazisini gülünçleştiren; alaya alan romanlarıyle tanındı: kadın kahramanı Carol Kennicott'un bir çeşit Middle West «Madame Bovary»si olduğu *Ana Cadde* (Main Street) [1920] ve özelliği olmayan, bön, uydurma değerlere bağlı sıradan bir iş adamını incelediği *Robbitt* (1922). Daha sonraki romanlarının çoğu amerikan toplumunun çeşitli çevreleri üstüne birer röportaj niteliğindedir. A.B.D.'deki din ticaretinin çeşitli yönlerini yansıtan *Elmer Gantry* (1927); büyük otellerdeki hayatı anlatan *Work Of Art* (İcra-i Sanat) [1934]; tiyatro çevrelerini tasvir eden *Bethel Merriday* (1940); *Arrowsmith* (1925) bu türdeki romanlarının en iyisidir; yazar bu eserinde bilginlerin yarar gözetmeyen idealizmiyle, onların buluşlarıyle zengin olanların maddiyatçılığı arasındaki çelişmeyi ortaya koyar. Avrupa'daki Amerikalının romanı olan *Dodsworth*'ü de (1929) bu arada sayabiliriz; 1930'a doğru tiyatroyle ilgilenen Lewis, bu eserden yararlanarak 1935'te bir oyun yazdı. İlk eserlerindeki canlılık son romanlarında kaybolur. Bunlar arasında: *Ann Vickers* (1933); *Gideon Planish* (1943); *Cass Timberlane* (1945); *Kingsblood Royal* (Krallık Kanı) [1947]; *The God Seeker* (Tanrı Arayıcısı) [1949] ve *World so Wide*'ı (Çok Geniş Dünya) [1951] sayabiliriz. Lewis'in gerçeği bir fotoğraf gibi yansıtan eserleri, Amerikalıların «iki dünya savaşı arası» dönemde âdetlerinin, sosyal ve iktisadî uğraşılarının belgeleri olarak kalacaktır. Lewis Nobel Edebiyat ödülünü alan (1930) ilk amerikalı yazardır. (L)

LEWİS (sir George CORNEWALL), ingiliz edebiyatçısı ve siyaset adamı (Londra 1806 - Harpton Court, Radnorshire 1863). Liberal parti milletvekiliydi (1847); *Edinburgh Review*'yu yönetti (1852-1855); maliye (1855-1858), içişleri (1859-1861), savunma (1861-1863) bakanı oldu. (L)

LEWİS (Winford Lee), amerikalı kimyacı (Gridley, Kaliforniya 1818 - Evanston, Illinois 1943). Birinci Dünya savaşı sırasında Chemical Warfare'de (Savaş Kimyası dairesi) yüzbaşı olarak görev aldı. Zehirli bir gaz üstünde çalışmalar yaptı ve geliştirdiği bu gaza *Lewis gazı* (klorovinildikloroarsin $ClCHCHAsCl_2$) adı verildi. Yağlı ve renksiz bir sıvı veya gaz olan bu madde temiz olmadığı zaman kahverengimsi bir renk alır. Sardunya gibi kokan bu gazın özelliği bir saat içinde deri üzerinde tehlikeli kabarcıklarla göz ve ciğerlerde yaraların meydana gelmesine yolaçmasıdır. (M)

LEWİSHAM, Londra'nın güneydoğu varoşu (Kent). [L]

LEWİSİA i. Bot. Anayurdu Kuzey Amerika olan otsu bitki; çok güzel bir bahçe süsüdür. (Başlıca türleri: *Lewisia rediviva*, *L. Triphlla*, *L. pygmaea*, *L. Columbiana* v.b. Semizotugillerden.) [L]

LEWİSİT i. (ingiliz mineralogu W. J. Lewis'in [1847-1926] adından fr. *lewisite*). Miner. Tabiî kalsiyum ve demir titanoantimonyat.

— Kim. Sıvı yağ kıvamında, CICH = CH — $AsCl_2$ formülünde, savaş gazı olarak kullanılan klorarsin. (Asetilenin arsenik triklorür üstüne etkimesiyle elde edilir.) [L]

LEWİSOHN (Ludwig), amerikalı yazar (Berlin 1883 - Miami Beach 1955). 1890'da A.B.D.'ye göç etti ve amerikan vatandaşı oldu. Eserlerinde katı gelenekçiliğe karşı çıktı ve fikir hürriyetini savundu. *Expression in America* (Amerika'da İfade Tarzı) [1932] gibi tenkit eserlerinde Freud'un öğretisini amerikan edebiyatının meselelerine uygulamağa çalıştı. Çoğu birer otobiyografya niteliği taşıyan on beş kadar roman yazdı: *The Case of Mr. Crump* (Mr. Crump'un Durumu) [1926]; *Stephen Escott* (1930); *The Golden Vase* (Altın Vazo) [1931]. Edebiyatla ve yahudi meselesiyle ilgili denemeleri; *The Modern Drama* (Çağdaş Tiyatro) [1915]; *The Sprit of Modern German Literature* (Çağdaş Alman Edebiyatının Ruhu) [1916]; *The Poets of Modern France* (Çağdaş Fransız Şairleri) [1918]; *Goethe, the Story of a Man* (Goethe, Bir İnsanın Hayatı) [1949]; *The American Jew* (Amerikan Yahudisi) [1950]. (L)

LEWİSTON, A.B.D.'de (Maine) şehir, Portland'ın kuzeyinde; 41 000 nüf. Kurulduğu sırada Androscoggin ırmağının sağladığı enerjiden yararlanan dokuma sanayii. Konfeksiyon. Ayakkabı fabrikası. Metalürji. (L)

Lex, latince kanun anlamına gelen bu kelime çoğunlukla, *lex non scripta* (yazılı olmayan kanun) gibi hukukî deyimlerin içinde ve bazen de tabiî hukuku kasdetmek için kullanılır. Devletler hususî hukukunun çok yaygın deyimlerinde de bu kelimeye rastlanır: *lex fori* (davaya bakan mahkemenin kanunu), *lex loci contractus* (akdin yapıldığı yerin kanunu), *lex rei sitae* (gayrımenkulün bulunduğu yerin kanunu). [L]

LEXELL (Anders Johan), isveç asıllı rus astronomu ve matematikçisi (Abo, Finlandiya 1740 - Petersburg 1784). Adı, gözlenebilen ilk kısa devirli kuyrukluyıldız olan, 1170 kuyrukluyıldızıyle anılır. Laplace ile aynı zamanda W. Hersechel tarafından bulunan gökcisminin (Uranus) aşağı yukarı dairesel bir yörüngede bulunduğunu ve Güneşin çevresinde dönen bir gezegen olduğunu keşfetti. Bu gezegenin hareketindeki bazı Şapmalardan da, daha uzakta başka bir gezegenin bulunması gerektiği sonucunu çıkardı. Petersburg'da matematik profesörü olan Lexell, özellikle küreler trigonometrisi üzerinde çalıştı. (L)

LEXİNGTON, A.B.D. de (Kentucky) şehir, Cincinnati'nin güneyinde; 62 800 nüf. Irmak limanı ve tarım pazarı. Besin ve dokuma sanayii. Tütüncülük. Metalürji. (L)

LEXİNGTON, A.B.D. de (Massachusetts) şehir, Boston'un kuzeybatısında; 27 700 nüf. İngilizlerle Amerikalılar arasında Bağımsızlık savaşının ilk çarpışması 19 nisan 1775'te burada yapıldı. (L)

LEXİNGTON, Kuzey Carolina'da şehir. Davidson idare bölümünün merkezi, Winston - Salem'in 30 571 km güneyinde. Southern ve Winston - Salem Southbound demiryolları ile A.B.D. 29, 52, 64 ve 70 ana caddeleri üzerinde 247 m yükseklikte. 16 093 nüf. Bölgesel tarım ve sütçülük merkezi. Dokumacılık; mobilya yapımı. Bıçkıhaneler; mandıralar. İlk defa 1775'te yerleşilmeğe başlanan Lexington, 1824'te idare bölümü merkezi oldu; 1828'de birliğe katıldı. Yakınında Hingh Rock gölü ve Daniel Boone mağarası. (M)

LEXİS (Wilhelm), alman istatistikçisi ve demografi bilgini (Eschweiler, Aachen 1837 - Göttingen 1914). Üniversite doçenti idi. İnsan faaliyetleriyle (demografi, ekonomi v.b.) ilgili olayların fizikî olaylar gibi değişmez olmadığının ihtimaller hesabına dayanarak ispatladı. Dağılımı ölçmek için *Lexis bölümü* denen bir işaret ortaya attı (dağılım normal olduğu zaman bu bölüm 1 değerini kazanır). Demografi alanında, genellikle ölüm oranıyle uğraştı ve kendi adını taşıyan eğriyi inceleyerek Ze-

Lucien LÉVY-BRUHL

Kurt LEWIN

Sinclair LEWIS

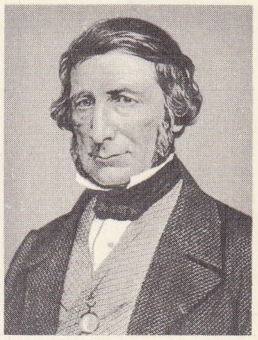
sir George Cornwall LEWIS
D.J. Pound'un gravürü

Foto. LAROUSSE

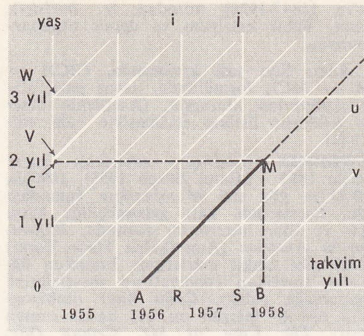

Lexis grafiği

Robert LEY

uner'in ölüm ihtimalini tayin etmek için bulduğu şemayı geliştirdi. İktisat alanında özellikle para siyaseti ve dış ticaretle ilgili konularla ilgilendi. Başlıca eserleri: *Zur Theorig der Massenerscheinungen in der menschlichen Gesellschaft* (İnsan Topluluğundaki Kolektif Olayların Nazariyesi) [1977], *Erörterungen über die Watrungsfrage* (Değer Meselesi Üstüne Tartışmalar) [1881]. (M)

Lexis grafiği, alman istatistikçisi Wilhelm Lexis'in (1837 - 1914) bulduğu ve demografik olayların iki boyutlu grafikle gösterilmesini sağlayan usul. Bu grafiğe göre 15 nisan 1956'da doğan bir şahsın doğumu, A noktasıyle gösterilir; hayatı eksenlerin açıortayına paralel Ax yarım doğrusuna göre devam eder. Bu şahıs 20 mart 1958'de ölürse, M noktası ölümünü gösteren bir nokta olur. Hayat doğrusu AM doğru parçasıdır. Genel olarak aynı yılda doğanların hayat doğrusu birbirini takip eden iki diagonal (meselâ Ru ve Sv diagonalleri) arasında yer alır. Yıllık demografik olayların hepsi iki dik doğru arasında (meselâ Ri ve Sj arasında) bulunur. Belli bir yaşta meydana gelen olaylar iki paralel doğru arasında (meselâ Vk ve Wl arasında) yer alır. Demografik olayların çoğunluğu, Lexis grafiği ile gösterilebilir. (M)

LEXOVİİ. Esk. coğ. Kelt Galya'sında halk, Sen ırmağı ağzının güneyinde yaşardı. İki merkezi vardı: *Noviomagus* (Lisieux); *Brivordurum* (Pont - Audemer). Bir vergobret tarafından yönetiliyordu. Site son imparatorluk zamanında *pagus Lexovinus* (Lieuvin) adını aldı. (L)

LEY i. Romanya para birimi; 100 bani'ye bölünmüştür. (L)

LEY (Robert), alman siyaset adamı (Niederbreidenbach, Köln yakınları 1890 - Nürnberg 1945). Nazi partisine girdi (1925), milletvekili oldu (1933), Prusya başkanlığına getirilince bütün Reich'ta sendikaları kaldırdı (2 mayıs 1933), yerine, ücretlileri ondört işçi ve sekiz memur birliğinde toplayan Çalışma Cephesi'ni (*Deutsche Arbeitsfront* [D.A.F.]) kurdu; kooperatiflerin ve sigortaların yönetimi de bu kuruluşa verildi. Ley, ayrıca, «Sevinç İçinde Güç kazanma» (*N. S. Gemeinschaft Kraft durch Freude*) kurumunu kurdu ve Emeğin Teşkilâtlanması kanununu çıkarttırarak, işletme temsilciliklerinin, iş mahkemelerinin kurulmasını sağladı (ocak 1934). Zorunlu çalışma hizmetleri şefi olarak, savaş sırasında, yabancı işçilerin Almanya'ya sürülmesi hareketini yönetti. Müttefikler tarafından tutuklandı, mahkeme sonuçlanmadan intihar etti. (L)

LEY (Salvador LEVY, SALVADOR — denir), guatemalalı besteci ve piyanocu (Guatemala 1907). Guatemala, Almanya ve Polonya'da okudu. Guatemala'ya dönüşünde (1934), millî konservatuvar yöneticiliğine getirildi. Amerika'da çeşitli turneler yaptı. Dans için *Tres Fragmentos* (Üç Parça) [1933], yaylılar dörtlüsü için bir *Movimiento*, solo piyano için *El Mar* (Deniz) [1941], piyano ve oda orkestrası için *Concertino* adlı parçaları besteledi. (M)

LEYAL çoğl. i. (ar. *leyl* veya *leyle*, tek gece'den *leyâl*). *Esk.* Geceler: *Küçük yatağının yanında o matem devresinde, o buhran-ı âsâb saatlerinde geçirdiği leyâl-i ıstırabı düşündü* (H. Z. Uşaklıgil). *Ziyaya doğru yüzüp gitmek istedikçe hayal / Sürüklüyor onu girdaba dalga dalga leyâl* (M. Â. Ersoy). ‖ *Leyâl-i hasret*, ayrılık geceleri. ‖ *Leyâl-i hoş-nümâ*, insana hoş gelen geceler. (M)

LEYCESTERİA i. Karşıt yapraklı, başak şeklinde bileşik çiçekli çalı; Hindistan'da yetişen iki türü bilinir. (Hanımeligillerden.) [L]

LEY - COU, Çin kıyısında yarımada, Guang - Dung ilinin güneybatısında; yanıbaşındaki Hay-nan adasından, gemilerin güçlükle geçebildiği sisli ve kayalık bir boğazla ayrılır. (L)

LEYDECKER (Melchior), hollandalı calvin'ci ilâhiyatçı (Middelburg 1642 - Utrecht 1722). Utrecht'te profesörlük yaptı ve *Fax Veritatis* (Leiden, 1677) adlı eserinde Descartes felsefesine karşı çıktı. (L)

LEYDEN (Ernst Viktor VON), alman hekimi (Danzig 1832 - Charlottenburg 1910). Königsberg, Strasburg ve Berlin'de dersler verdi. 1885'te Berlin birinci kliniğine tayin edildi. (L)

Leyden - Möbius hastalığı veya **tipi.** Kas atrofisi çeşidi. (Genç yaşta bacaklardan başlar, zamanla yayılarak kolları da tutar. İlerleyici bir kas hastalığı tipidir.) [L]

Leyden şişesi. Bk. *Leiden* ŞİŞE'*si*.

LEYDİ i. Bk. LADY.

LEYDİG (Franz), alman zooloji bilgini (Rothenburg ob der Tauber 1821 - ay. y. 1908). Würzburg'da, sonra Tübingen ve Bonn'da profesör oldu. Başlıca eserleri: *Lehrburch der Histologie des Menschen und der Tiere* (İnsan ve Hayvan Histolojisi Ders Kitabı) [1857], *Zelle und Gewebe* (Hücre ve Doku) [1885]. (L)

LEYEN, Almanya'da eski prenslik, Trier yakınında (Rheinland Pfalz eyaleti). Merkezi, *Waal*'di. İmparatorluk şehri (1653), İmparatorluk kontluğu (1711) ve Gerolseck yönetiminde bir prenslik (1806) olan Leyen, Ren konfederasyonuna katıldı, sonra Avusturya'nın hâkimiyetini kabul etti (1815). 1819'da Avusturya tarafından Baden büyük dükasına bırakıldı. (L)

Leyer und Schwert («Lir ve Kılıç»), Th. Körner'in yurtsever manzumeler derlemesi (1814'te yayımlandı.) Eserde, 1809'dan sonra Napolyon Fransa'sına karşı Almanya'yı canlandıran yurtseverlik ateşi en coşkun biçimiyle dile getirilmiştir. (L)

LEY-FARMİNG [layfarming] i. (ing. k.). İngilizlerin kullandığı geçici çayır yetiştirme tekniği. (Bu teknik, toprağın yapısını ıslah ederek fazla verim elde etmeğe çalışır.) [L]

LEYGUES (Georges), fransız siyaset adamı (Villeneuve - sur - Lot 1857 - Saint Claud 1933). 1885'te milletvekili seçildi; eğitim (1894 ve 1898 - 1899), içişleri (1895) ve sömürgeler (1906) bakanı oldu. Sol kanat cumhuriyetçilerinden olan Leygues, Clémenceau kabinesinde denizcilik bakanlığı (kasım 1917) yaptı, sonra başbakanlığa getirildi (eylül 1920 - ocak 1921). O sıra iktidarın gerçek sahibi Millerand idi. Leygues cumhuriyetçi sola katıldı, denizcilik bakanı olarak (kasım 1925 - şubat 1930 ve haziran 1932'den ölümüne kadar) Washington antlaşmasının çizdiği sınırlara bağlı kalarak savaş filosunu yenileştirdi; Deniz kuvvetlerine 1927 tüzüğünü sağladı; askere alma ve donanmanın geliştirilmesi işlerini düzene koydu (mart 1929 kanunu). [L]

LEYL i. (ar. *leyl*). *Esk.* Gece: *Bu leyl-i muz limi tenvire yok mu bir küçük şebtâb? / Sen ol, ey şûle-i âhım, benimçün bir hazin mehtâb* (Hüseyin Siret). *Ey leyl, devam edip gideydin, / Ferdâyı da nura kalbedeydin!* (M. Â. Ersoy). ‖ *Leyl-i dimağ*, dimağ bozukluğu, zihnin iyi çalışmaması. ‖ *Leyl-i serd*, soğuk gece. ‖ *Leyl-i târik*, karanlık gece. ‖ *Leyl ü nehâr*, gece ve gündüz: *Mübeşşir ol ki senin izz ü devlet ü câhın / Olur ziyâde bülend ü medid leyl ü nehâr* (Nedim). *Öter bülbülleri leyl ü nehârın / Eser bâd-ı sabâ yeli Tuna'nın* (Karacaoğlan). ‖ *Nısf-ül-leyl*, gece yarısı.

— Astron. *Esk. Tesavîi leyl ü nehâr*, 21 mart ve 21 eylülde gece ile gündüzün birbirine eşit olması.

◆ **Leylen** zf. *Esk.* Geceleyin. (M)

LEYLÂ i. (ar. *leylâ*). *Esk.* Çok karanlık ve uzun gece. ‖ Kadın adı. ‖ *Argo.* Çok sarhoş. ‖ *Leyle-i leylâ.* Bk. LEYLE.

— Takvim. Arabî aylarının son gecesi. (M)

Leylâ (BURSALI —), Karagöz oyunundaki fasıllardan biri. Bursa'dan iki zenne gelip Hacıvat'tan ev ister. Hacıvat da onlara uygun bir ev bulur. Gene Bursa'dan gelen Sarı Efe, bu iki zenneden biri olan sevgilisi Leylâ'yı arar. Zenneler, Sarı Efeyi içeri alınca Karagöz, mahallenin namusu lekelendi diye dört arnavuttan yardım ister. Sonunda Sarı Efe dışarı atılır. (M)

LEYLÂ HANIM, türk kadın şairi (öl. İstanbul 1847). Moralızade Hamid Efendinin kızı. Dayısı Keçezicade İzzet Molla'dan ders aldı. Kolay şiir yazması ve hazır cevaplığıyle tanındı. Mevlevî tarikatındandı. Şiirlerinin dili açık ve sadedir. Bir *Divan*'ı vardır. (Bulak 1844, İstanbul 1851 ve 1883). [M]

LEYLAK i. (ar. *leylâk*). Bot. Zeytingillerden kokulu çiçekleri olan ağaççık. (İlmî adı *Syringa vulgaris.*) ‖ Bu ağacın beyaz ve eflatun renkteki çiçeği.

— ANSİKL. Bot. *Leylak* (syringa) karşıt yapraklı bir ağaçtır; salkım halindeki güzel çiçekleri hoş kokuludur. Hepsi de doğu asıllı on kadar türü bilinir. En tanınmış türleri gevşek salkım halinde çok ve küçük çiçekli iran leylağı (*Syringa Persica*) ile bayağı leylaktır. (*S. vulgaris*). Bugün her tarafta yaygın olan bu güzel ağaç bahçelerinin süslemeğe yarar. Her toprakta yetişir. Pek çok çeşidi vardır. Birçoğu katmer çiçekli olan leylak çeşitlerinin rengi saf beyazdan pembeye, mora, kobalt mavisine ve koyu erguvana kadar değişik olur. Leylak limonluklarda en iyi yetişen bitkilerden biridir. Çiçekçiler bütün kış büyük şehirlerin çiçek satıcılarına leylak yetişti-

Leylâ ve Mecnun
Leylâ ve Nevfel taraftarları arasında vuruşma

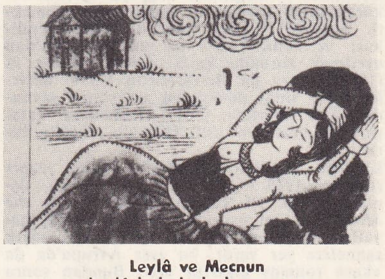

Leylâ ve Mecnun
Leylâ bulutlarla konuşuyor

Foto. Ullstein (LAROUSSE) ; N. Erkılıç (MEYDAN)

rirler. Saksılarda üretilen cüce leylaklar evleri süslemeğe yarar.

◆ **Leylakî** sıf. *Esk.* Leylak renginde olan, eflatun. (ML)

LEYLAND, İngiltere'de (Lancashire) şehir, Preston'un güneyinde; 19 200 nüf. Otomobil motorları ve otomobil lastiği yapımı. Dokuma (pamuk) sanayii. (L)

Leylâ ve Mecnun, islâm edebiyatında yaygın bir aşk hikâyesinin iki kahramanı. Leylâ ve Mecnun hikâyesi islâm milletlerinin yalnız klasik edebiyatlarında değil, halk edebiyatlarında da işlenen bir konudur. Kaynağı, arap edebiyatında geçen bir aşk masalıdır. Sonradan Mecnun (deli) adını alan Kays bin el Mulavvah el Âmirî'nin, sevgilisi Leylâ için yazdığı şiirlerle, bunların yorumları ve bu konuyle ilgili söylentiler biraraya getirilerek acıklı bir aşk hikâyesinin ilk metni ortaya kondu. Hikâyenin kahramanı Mecnun'un gerçekteki kişiliği üstünde bir tartışma yapıldı, ama kesin bir sonuç alınamadı. Bazılarına göre Mecnun, Emevîler devrinde yaşamış bir şairdir. Bazılarına göre ise bir masal kahramanı veya El Mecnun mahlâsıyle tanınan, ama asıl kimliği kesinlikle bilinmeyen biridir. Leylâ, oldukça yaygın bir söylentiye göre, Leylâ binti Mehdi bin Sad el Amirî'dir. Nesep bilginlerinden bazıları Leylâ ve Mecnun hikâyesinin, amcasının kızına âşık olduğu halde, duygusunu açıklayamayan genç bir emevî şehzadesinin uydurması olduğunu, Mecnun'un sanılan şiirlerin de bu genç şehzade tarafından yazıldığını ileri sürerler.

Arap bilginlerine göre Leylâ ve Mecnun hikâyesi X. yy.da değişik biçimlerde anlatılan bir halk hikâyesi haline geldi. Mecnun'a ait olduğu söylenen şiirlere, nesir parçaları eklendi. Hikâye yeni bir biçim kazandı, türlü adarla anıldı. Bunlar arasında en ünlüsü ve yaygını Ebu Bekir el Vâlibi'nin topladığı hikâyedir. Arapçada Leylâ ve Mecnun hikâyesinin bugüne kadar gelen son biçimine göre Beni Âmir kabilesinden olan Kays ile Leylâ, henüz çocuk denecek yaşta birbirlerini severler. Leylâ, sevdiği Kays'ı (Mecnun) ara sıra kıskandırmaktan hoşlanır. Aşkı günden güne artan Mecnun, Leylâ için şiir söylemeğe koyulur. Söylediği şiirler çevreye yayılır. Kays'ın babası, Leylâ'yı oğluna isteyince, hakkında yazılmış şiirlerin, kızının adını dile düşürdüğü gerekçesiyle bu teklif Leylâ'nın babası tarafından reddedilir. Kays, Leylâ ile görüşmekte direndiği için halifeye şikâyet edilir; bunun üstüne kızla görüşmesi yasaklanır. Leylâ'nın kabilesi başka yere göçer. Dua etmesi ve aşktan kurtulması için Kâbe'ye götürülen Mecnun, orada, aşkının artması için Allah'a yalvarır. Bu arada Leylâ, başka birisiyle evlendirilir. Kays gerçekten çılgına döner, Mecnun olur, çöllere düşer, vahşî hayvanlarla yoldaşlık eder. Hiç bir şeyle ilgilenmez, yalnız Leylâ adını duyunca kendine gelir. Leylâ'yı andırdıkları için ceylânları sever. Onları avcıların elinden kurtarmağa çalışır. Mecnun'u çöllerde bulan babası ve yakınları evine döndürmek isterler. Fakat bütün gücüyle karşı koyan Mecnun çöllerde şiir söylemeğe devam eder. Bu ayrılık ve acıya dayanamayan Leylâ kederinden ölür. Bir gün sonra da Mecnun'un ölüsü bulunur. Mecnun'un, Leylâ'nın mezarı başında öldüğü söylentisi de yaygındır. Bu yüzden Leylâ'nın yanına gömüldüğü söylenir.

İran edebiyatında Leylâ ve Mecnun ile ilgili belgeler XI. yy.dan sonra görülür. Ancak bu konuyu bağımsız bir eser olarak işleyen ve ona iran edebiyatında klasik bir nitelik kazandıran Genceli Nizamî'dir. Nizamî, bu mesnevîsini 1188'de Şirvanşahlardan Ahistan bin Minuçihr'in isteği üzerine kaleme aldı. Eserini yazarken arapça kaynaklardan yararlandı, konuyu yeniden düzenledi, esere bir bütünlük kazandırdı. Nizamî'nin eseri sonradan bütün doğu islâm edebiyatında örnek olarak benimsendi. Konusu biraz değişiktir. Arabistan'ın bir bölgesinde Âmirîlerin büyüğü olan zengin ve çocuksuz biri çocuğu olsun diye Tanrı'ya yakarır. Allah ona bir erkek evlât verir. Çocuğa Kays adı konur. Kays, biraz büyüyünce verildiği okulda Leylâ ile tanışır; iki genç birbirlerini severler. Sevgileri de çevreye yayılır. Bunun üzerine Leylâ'yı okuldan alırlar ve Kays'a göstermezler. Kays şaşırır, deliye döner. Bir gece Leylâ'nın çadırını açık görüp içeriye dalar, durumu büsbütün kötüleşir. Oğlunun üzüntüsüne çare arayan Kays'ın babası, Leylâ'yı babasından ister; fakat kızı vermezler. Olay bundan sonra arap edebiyatındaki örneğine benzer bir durumda gelişir. İran edebiyatında Nizamî'den sonra Leylâ ve Mecnun'un hikâyesini yazanlar onun açtığı çığırı sürdürdüler ve etkisinden kurtulamadılar. Nizamî'den sonra aynı hikâyeyi Emir Hüsrev (öl. 1 325) işledi. *Mecnun u Leylî* adını verdiği eseriyle bu konuda bazı değişiklikler yaptı. Nureddin Abdurrahman Câmî'nin (1414 - 1493) 1484'te yazdığı Leylâ ile Mecnun arap söylentilerini hemen bütünüyle aktarır; olayların açıklanışı arap geleneklerine uyar. İran edebiyatının daha sonraki çağlarında da bu konu işlendi. Mektebi Hatifî, Derviş Eşref, Emir Süheylî, Misalîi Kâşanî, Hace İmadi Lârî, Kutbeddin Emir Hac, Hilâlîi Esterâbâdî, Hace Hasan Hızır Şah, Ahîi Meşhedî, Hüseyni İsfahanî, Mirza Muhammed Kasım, Şeyh Sadeddin, Abdi Bey Şirazî, Derviş Mehmed Ali, Mahmud Bey, Maksud Bey Şirazî, Şerifîi Kişmirî, Ruhül Eminî İsfahanî, Ebül Berakât, Müniri Lahurî, Hakim Şifaî, Namii Safevî, Seyyid Hasan, Molla Murad bu geleneği sürdürdüler.

Türk edebiyatında Leylâ ve Mecnun hikâyesini yazan birçok şair vardır. Hikâye arapça, farsça söylentiler ve halk edebiyatı unsurlarıyle beslendi. XV. yy.dan başlayarak çeşitli yazarlar tarafından ele alındı. Türk edebiyatında *Leylâ ve Mecnun*'u ilk

Georges LEYGUES

«Mecnun Leylâ'nın mezarı başında»
1410'da Şiraz'da Sultan İskender için yazılmış elyazmasının bir sayfası

Mecnun, Leylâ'nın çadırına götürülüyor
(Mir Seyyid Ali'nin minyatürü, XVI. yy.)

Leylâ ve Mecnun
(L'Art de l'Islam» adlı eserden»)

Foto. Manuel (LAROUSSE) ; MEYDAN

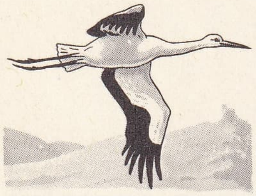

leylek

leylek

leylek yuvası

defa manzum eser haline getirdiği bilinen şair, Edirneli Şahidî'dir. 1478'de Leylâ ve Mecnun mesnevîsini, şehzade Cem adına hazırladı. Bu eser, 6 446 beyittir. Bunun başka bir adı da *Gülşen-i Uşşak*'tır. Türk edebiyatında ikinci olarak Mîr Ali Şir Nevaî'nin 1485'te yazdığı sanılan Leylâ ve Mecnun mesnevisi vardır. *Hamse*'sinin üçüncü mesnevîsidir. Nizamî bu eseri yazarken Hüsrev ve Süheylî'den yararlandı. Nevaî, bu hikâyeye bazı yeni motifler ekleyerek türk edebiyatının Çağatay dalında en önemli örneğini verdi. Behişti Ahmed Sinan'ın Leylâ ve Mecnun mesnevîsi, yaklaşık olarak Bayezid II devri (1481 - 1512) eserlerindendir. Behiştî'nin, eserini yazarken Nizamî, Hüsrev ve Camî'den yararlandığı mesnevîsinde onların da adlarını anmasından anlaşılmaktadır. Türk edebiyatındaki Leylâ ve Mecnun mesnevîleri arasında Hamdullah Hamdi'nin (1449-1508) 1499'da yazdığı Leylâ ve Mecnun'u da ayrı bir önem taşır. Hamdullah Hamdi'nin daha önce iran edebiyatında Leylâ ve Mecnun yazmış şairlerden ve özellikle Nizamî ile Hatifî'den çok yararlanmış olduğu anlaşılıyor. Bayezid II devri sancak beylerinden Ahmed Rızvan ile Kadimî mahlâslı bir şair de Leylâ ve Mecnun yazdılar. Celili, Sevdaî ve Hakirî gibi XVI. yy. şairleri de aynı konuda eser verdiler. Türk edebiyatında en başarılı sayılan ve kendinden sonra, bu konuda yazılan eserleri etkileyen, Leylâ ve Mecnun'lar arasında en ilgi çekici olan Fuzuli'nin 1535'te yazdığı eserdir. Fuzuli, bu eserinde kendinden önce gelenlerin izinden yürüdü. Fakat eserde kendi kişiliği, sanat ve aşk anlayışı, tasavvuf görüşü ile özel üslûbu ve ifadesi hâkimdir. Fuzuli'den sonra Lârendeli Hamdi'nin, Nişancı Celâlzade Salih'in, yine XVI. yy. şairlerinden Halife'nin yazdığı Leylâ ve Mecnun'lar vardır. (→ Bibliyo.) [M]

Judith LEYSTER
«Flüt Çalan Adam»
Stockholm müzesi

LEYLE i. (ar. *leyle*). *Esk.* Gece (genellikle tek ve belirli bir gece). ‖ *Leyle-i bedr,* ayın on dördüncü gecesi. ‖ *Leyle-i Berat,* şaban ayının on beşinci gecesi, Berat kandili. ‖ *Leyle-i garrâ,* cuma gecesi. ‖ *Leyle-i erbaa,* çarşamba gecesi, ‖ *Leyle-i hâmûş,* sessiz gece. ‖ *Leyle-i Kadr,* ramazanın yirmi yedinci gecesi. Kadir gecesi. ‖ *Leyle-i leylâ,* en karanlık gece. Uzun ve ıstıraplı gece. Kamerî ayın otuzuncu gecesi. ‖ *Leyle-i Miraç,* recep ayının yirmi yedinci gecesi. Mirac gecesi. ‖ *Leyle-i Regaib,* recep ayının ilk cuma gecesi. Regaip kandili. ‖ *Leyle-i şeyba* (veya *vasl*), kamerî ayın son gecesi. ‖ *Leyle-i yeldâ* (veya *şeb-i yeldâ*). Bk. ŞEB. ‖ *Leyle (t) -ül-isrâ,* Mirac gecesi.

— Tasav. *Leylet-ül-arus,* Mevlânâ'nın ölüm yıldönümünde, mevlevîlerin yaptıkları tören. Bk. ŞEB-İ ARUS. (M)

LEYLEK i. (fars. *legleg*'den). Uzun gagalı, uzun bacaklı göçebe kuş. (İlmî adı *ciconia.*) Bk. ANSİKL.

— ÇEŞ. DEY. *Leylek gibi,* zayıf ve ince uzun kimseler için kullanılır. ‖ *Leylek yuvası (gibi),* karışık, kabarık: *Baştaki şapka şapka değil, leylek yuvası [...] bacaklar birer jambon..* (B. Felek) ‖ *Leyleği havada görmek. Teklz.* Çok gezmek. ‖ *Leyleğin attığı yavru (gibi),* kimsesiz bırakılan, ilgilenilmeyen kimseler için kullanılır.

— Ask. *Esk. Leylek çadırı,* Osmanlılarda, ordu karargâhının ortasına kurulan, içinde cellâtların oturdukları çadır. (Savaştan kaçan ve yakalanan yeniçeriler burada boğdurulurlardı.)

— ANSİKL. *Zool. Leylek* (*Ciconia alba*) beyaz tüylüdür; yalnız kanatlarının uç kısmı siyah olur; bacakları ve gagası kırmızıdır. Avrupa, Asya ve Kuzey Afrika'da yaşar, kışın Tropikal Afrika'ya ve Hindistan'a göçer. Eskiden daha yaygın olan bu kuş besleme alanı olan bataklıkların kurutulması yüzünden birçok bölgede görünmez oldu; çünkü leyleğin yediği küçük kemirgenlerin sürüngen ve kurbağaların çoğu bataklıklarda veya civarında yaşar. Leylek yuvasını daima ağaçların, bacaların üstüne, evlerin damına yapar, insanlarla birarada bulunmağa alışır. Her yerde himaye edilir. Kara leylek (*C. nigra*) madenî yansımalı esmerimsi siyahtır; aynı bölgelerde yaşar; asıl leylekten daha az yaygın ama daha yabanîdir; ancak ıssız yerlerde görülebilir.

Güney amerika leyleği (*C. maguari*) asıl leyleğe benzer. Leylek göçücü bir kuştur. Batı avrupa leylekleri İspanya, Fas üstünden, doğu avrupa leylekleri Boğazlar, Anadolu, Filistin, Mısır üstünden Güney Afrika'da göçerler. Çok az bir kısım Batı Afrika da kışlar. Leylekler Akdeniz üzerinden geçmez, Afrika'ya kasım - aralık aylarında ulaşırlar. Şubatta kışlama yerinden ayrılır, nisan başına kadar Orta Avrupa'ya taşınırlar. Ağustos başından eylüle kadar güneye göç etmeğe başlarlar.

Leylekler kurbağa, fare, köstebek, kertenkele, solucan, böcek, balık v.b. yer. Yetişkinler yavruları ıslak besinlerle besler, yutaklarında getirdikleri su ile sularlar. Leylek sindiremediği besin artıklarını (kitin, tüy, bitkiler) yumak halinde ağızdan dışarı çıkarır. Kemikleri ve balık pullarını sindirir. (LM)

LEYLEKGİLLER çoğl. i. Leylek, Amerika doymazı, Jabiru ve marabut gibi büyük kuşları kapsayan familya; eski ve yeni dünyada özellikle tropikal bölgelerde, ovalarda ve bataklıklarda yaygındırlar. (Leyleksiler takımından.) [L]

LEYLEKSİLER çoğl. i. Gagası, bacakları ve kanatları uzun, büyük boylu kuşlar takımı.

— ANSİKL. *Leyleksiler* birçok familyaya ayrılır: *kaşıklıbalıkçılgiller* (kaşıklıbalıkçıl, ibis), *balıkçılgiller* (balıkçıl, balaban), *balaenicipitidae* (pabuçgagalı), *çekiç başgiller* (gölge kuşu), *leylekgiller* (leylek, marabut). [L]

Leylek suresi, *Kur'an*'ın XCII. suresi. 21 Ayettir. Mekke'de indirildi. Bu surenin, müslümanlara maddî yardımda bulunan Ebud Behdahı Ensarî veya Ebubekir için indirildiği söylenir. Surede, bu dünyada, Rabbinin rızasını kazanmak için malını sarf edenlerden Allah'ın razı olacağı, bu kimselerin işlerini kolaylaştıracağı, cimrilik edenlerin ise öldüklerinde mallarının kendilerine bir fayda sağlamayacağı gibi bu dünyada da işlerinin zorlaştırılacağı bildirilir. (M)

Leylekyuvası mescidi veya **Hacıpirî mescidi,** İstanbul'da Yedikule semtinde Hacı pirî sokağında: Hacı Pirî Mehmed Efendi tarafından XVII. yy. ın başlarında yaptırıldı. 1767'de onarıldı. (M)

LEYLÎ sıf. (ar. *leyl,* gece'den *leylî*). Yatılı, gece kalan (kimse) veya kalınan (yer): *Eski kocaman imparatorluğumuzun en uzak köşelerinden gelme leylî talebe* (Ömer Seyfeddin). *Leylî mektep.* ‖ *Esk.* Geceye ait, geceyle ilgili: *Kadınlar orda güzel, ince, sâf, leylîdir / Hepsinin gözlerinde hüznün var* (Ahmed Hâşim).

◆ **Leyliye** sıf. *Esk.* Leylînin dişili.

— Zool. *Esk. Cârihayı leyliye,* gece kuşları. (M)

LEYNİERS (Urbanus), flaman halıcısı (1674 - 1747). 1703 - 1743 Yılları arasında Brüksel'de çalıştı. Eserlerini kardeşi Danel II ve kendi adının baş harfleri olan D ve L ile imzaladı. 1712'de kardeşiyle birlikte bütün Brüksel halı piyasasını tekeline almayı başardı. Leyniers yapımevi büyük faaliyet göstererek *Plutarktos'un ünlü kişileri, Donkişot'un Hikâyesi, Tanrıların Zaferi, Ovidius'un Fabllleri* adlı ünlü dizileri imal etti. Desenlerini Jan Van Orley, Charles de Lafosse gibi sanatçılar hazırlıyordu. (M)

LEYRE, Fransa'da Landes'da kıyı ırmağı, kollarıyle birlikte Grandes Landes'in orta kesimindeki akaçlar ve Arcachon havzasında son bulur; 80 km. (L)

LEYS i. (ar. *leys*). *Esk.* Yokluk. (M)

LEYS i. (ar. *leys*). *Esk.* Aslan. ‖ *Leys-i ıffirin,* orman aslanı. Hızla hücum eden kimse. (M)

LEYS (baron Henri), belçikalı ressam (Anvers 1815 - ay. y. 1869). Kayınbiraderi Ferdinand de Braeklear'in öğrencisiydi. Sonra Paris'te Delacroix'dan ders aldı. İlk eserlerinde romantizm hâkimdir. Eserleri, «Rubens öncesi» denen ve ingiliz Rafaello öncesi akımına yaklaşan bir anlayıştadır. Anvers belediye sarayını süsleyen resimleri önemlidir. (L)

LEYS BEY. Bk. ÜVEYS BEY.

LEYSER (Polykarp), Württemberg'li protestan ilâhiyatçısı (Winnenden, Württemberg 1552 - Dresden 1610). Wittenberg'de profesörlük yaptı, *Concordiae Formula'yı* (Birlik Formülü) yazanlardandır. (L)

LEYSİN, İsviçre'de (Vaud kantonu) komün, Vaud Alplerinde, Tours d'Ai'nin eteğinde; 2 200 nüf. Güneydoğuya açık olması, XX. yy. başında eski köyün yukarısında, önemli bir sanatoryumun kurulmasına yolaçtı. Bugün Leysin'in tıbbî rolü kalmamış, yerini turistik faaliyetler almış ve komün bir sayfiye yeri ve kış sporları merkezi haline gelmiştir. Teleferikler. (L)

LEYSİYE i. (ar. *leys,* yokluk'tan *leysiyye*). Fels. *Esk.* Nihilizm. (M)

LEYSTER (Judith), hollandalı kadın ressam (Haarlem 1609 - Heemstede 1660). Öğretmeni Frans Hals ile çalıştı. Başlıca eserleri: *Neşeli İçkici* (Amsterdam, Berlin, Karlsruhe), *Neşeli Arkadaşlık* (Louvre, Oldenburg müzesi), *Flüt Çalan Adam* (Stockholm müzesi). [L]

LEYSZADE MEHMED İbni MUSTAFA ÇELEBİ. Bk. MEHMED İBNİ MUSTAFA ÇELEBİ *Leyszade.*

LEYTE edat. (ar. *leyte*). *Esk.* [Olması imkânsız şeyler için] Ne olurdu, keşke. (M)

LEYTE, Filipinler'de ada, takımadaların ortasında, Visaya'lar grubunda, Samar ile Mindanao arasında; 1 223 000 nüf. Dağlık ve volkanik bir ada olan Leyte'deki büyük kükürt yatakları geniş çapta işletilmekte-

Foto. Hürriyet arşivi (MEYDAN) ; Stockholm müzesi (LAROUSSE)

dir. Malezyalı Visayalar ve zencilerden meydana gelen halk, pirinç, mısır ve hindistancevizi yetiştirerek geçinir. Başlıca ticaret kaynakları abaka ve şekerkamışıdır. (L)

Leyte muharebesi, Leyte adasında 24 - 26 ekim 1944 arası yapılan hava - deniz harekâtının tümüne verilen ad; adanın Amerikalılar tarafından geri alınması ve japon savaş filosunun yok edilmesiyle sonuçlandı. 1942'den beri Japonların işgali altında olan Leyte adasına, 1944'te Amerikalılar Filipinler genel taarruzu çerçevesinde hücum ettiler. 19 Ekimde amiral Halsey ve amiral Kinkaid'ın filolarıyle (6 zırhlı ve 18 uçak gemisi) korunan 700 gemi ve 4 tümenle Palau'dan hareket eden Mac Arthur, 20 ekimde Leyte'ye çıkarma yaptı. 23 Ekimde amiral Toyo'da, biri Japonya'dan (amiral Ozava), öbür ikisi Singapur'dan gelen (amiral Kurita ve amiral Nişimura) üç filoyu (japon donanmasının yüzde 60'ı) Filipinler üstüne yöneltecek Amerikan konvoyunu önlemeyi denedi. 24 Ekim günü San Bernardino boğazına doğru ilerleyen Kurita kumandasındaki filonun amerikan hava kuvvetleri tarafından uzun süre oyalanmasından sonra, ertesi gece Nişimura kumandasındaki filo 7. Amerikan filosunun (Kinkaid) zırhlıları tarafından yok edildi. 25 Ekimde Ozava kumandasındaki filo Luzon adası açıklarında amiral Halsey'in hücumuna uğradığı sırada, Kurita kumandasındaki filo, Samah adası açıklarında Amerikalıların iki uçak gemisiyle üç destroyerini batırdı. 26 Ekimde Japonlar, 5 zırhlı, 4 uçak gemisi, 10 kruvazör ve 8 destroyer kaybettikten sonra geri çekilmek zorunda kaldılar. Bu muharebe, Kamikaze intihar uçaklarını ilk defa Leyte'de kullanan japon donanmasının kaderini tayin etti. (Bk. PASİFİK VE *İkinci* DÜNYA SAVAŞI.) [L]

LEYTON, Londra'nın kuzeydoğu varoşu (Essex); 93 900 nüf. (L)

LEYVA (Diego), ispanyol ressamı (Haro 1580'e doğru - Miraflores manastırı 1637). Karısı ölünce 1634'te Miraflores manastırına çekildi. Eserlerinin çoğu bu manastırdadır. (L)

LEYYİN sıf. (ar. *linet*'ten *leyyin*). *Esk.* Yumuşak. ‖ *Leyyin-ül-canib* (veya *leyyin - ül-asa*), yumuşak huylu, sıcakkanlı kimse. (M)

LEZ i. (ar. *lezz*). Teşk. tar. Osmanlılarda, Bingazi ve Trablus'taki hurma, zeytin ağaçları ve kuyulardan alınan vergi. *Ağaçlar bir, kuyular on* sayılarak alınan vergi muhtar ve şeyhler tarafından toplanırdı. (M)

LEZ, Fransa'nın güneyinde birçok ırmağın adı; başlıcaları şunlardır: Aşağı Languedoc'ta (Herault), Lirou'yu alan, Montpellier'nin varoşu Porto - Juvénal'den geçen ve Palavas grau'suyle (29 km) Akdeniz'e dökülen kıyı ırmağı; - Ariège'de Albe gölünden (Orta Pireneler) doğan, Saint - Girons'un aşağısında Salat'ya kavuşan (sol kıyı) ırmak; 38 km; - Güney Ön Alpler'de Baronnies'de doğan, Bollène'den geçen ve Mornas yakınında Rhône'a kavuşan (67 km) ırmak. (L)

LEZAİZ çoğl. i. (ar. *lezize*'den *leza'iz*). *Esk.* Tatlı, hoşlanılacak şeyler. ‖ *Lezâiz-i dünyeviye,* dünya nimetleri: *Biz ise bir kavmiz ki, ölümü kerih görürüz ve hayatı ve lezâiz-i dünyeviyeyi severiz* (Cevdet Paşa). [M]

LEZAMA LİMA (Jose), kübalı yazar (La Habana 1912). Hukuk öğrenimi yaptı (1938). Rejim aleyhtarı öğrenci gösterilerine katıldı; 1941-1949 yılları arasında Sosyal Savunma Yüksek kurulunda, sonra Millî Eğitim ve Kültür bakanlığında çalıştı. Bilimler akademisi edebiyat ve dilbilim enstitüsünde araştırmacı ve danışman oldu; 1962'den sonra, Küba Sanatçılar ve Yazarlar birliği başkanlığına getirildi. *Verbum* (Hareket) [1937], *Espuela de Plata* (Gümüş Mahmuz) [1939 - 1941], *Nadie Parecia* (Görünürde Kimseler Yoktu) [1942 - 1944] ve Jose Rodriguez Feo ile birlikte kurdukları *Origenes* (Menşeler) [1944-1956] adlı dergileri çıkardı. *Muerte de Narciso* (Nergis'in Ölümü) [1937] adlı şiir kitabı, yazarın kendine has ve hayal gücüyle dolu edebî eserinin başlangıcı oldu. *Enemigo Rumor* (Düşman Şayia) [1941] Küba edebiyatında şiir duyarlığının vardığı bir dönüm noktasıydı ve gençliği büyük ölçüde etkiledi. Ondan sonra *Aventuras Sigilosas* (Gizli Maceralar) [1945], *La Fijeza* (İstikrar) [1949] ve *Dador* (Verici) [1960] adlı eserlerini yayımladı. J. R. Jemenez ile tanıştıktan (1936) sonra 1938'de, *Revista Cubana*'da (Küba Dergisi) *Coloquio con Juan Ramon Jimenez* (Juan Ramon Jimenez ile Görüşme) adlı önemli yazısını yayımladı; bu yazı sonradan *Analecta del Reloj* (Saatin Seçmeleri) [1953] isimli deneme kitabında yer aldı. Diğer denemeleri şunlardır: *Tratados en La Habana* (La Habana'da Öğretiler) [1958] ve *Islas* (Adalar) [1961]. Şiiri kadar nesrinde de anlam kapalılığı görülür. Malzemenin işlenişinde barok bir üslûbun etkisi vardır. *Paradiso* (Cennet) adlı uzun romanı 1966'da basıldı. Ressam Aristides Fernandez üstüne bir incelemesi (*Aristides Fernandez* [1950]) ve *Antologia de la Poesia Cubana* (Kübalı Şiir Antolojisi) [1965] adlı bir antolojisi vardır. (L)

LEZAY - MARNEZİA (Charlotte Antoinette de BRESSEY, — markizi), fransız kadın edebiyatçı (öl. Condé-sur-Risle şatosu, Eure 1785). Nancy'deki evi, Stanislaw sarayının önde gelen kişilerinin buluşma yeriydi. *Lettres de Julie à Ovide* (Julie'den Ovide'e Mektuplar) [1753] adlı eseri ünlüdür. (Bu eser bir ara Marmontel'e maledildi.) [L]

LEZCİ sıf. Bk. LÜZUCİ.

LEZEZ i. (arabî aylardan *Şevval*'in son, *Zilkade* ve *Zil-hicce*'nin ilk harflerinden *lezez*). *Esk.* Askere verilen üç aylık maaşların Şevval, Zilkade, Zilhicce'ye rastlayan dördüncü bölümü. (M)

LEZGİ dili. Leng. Kuzeydoğu Kafkasya ağızları bütünü; Samur ve Yukarı Sulak havzalarında konuşulur. (Başlıcaları: *Avarca Landi* ve *Dido, Lak* veya *Kazikumuk, Dargua, Küri* [kelimenin dar anlamıyle lezgi dili]. Bunlardan bazıları birkaç yüz kişi hattâ tek bir köy tarafından konuşulan birbirinden çok farklı lehçelere bölünür. *Çeçen* ve *İnguş* ile birlikte kuzey kafkasya dillerinin *Çeçen-Lezgi* ailesini meydana getirir.) [L]

LEZGİLER, Kafkasya'da, Dağıstan'ın en eski halkına verilen ad. Dağıstan'a öteki göçmenlerin gelmesi üzerine, zor durumda kalan Lezgiler, bulundukları bölgeyi terk ederek Şirvan, Gürcistan, Kuban ve Terek havzalarına dağıldılar. Yarım milyon nüfusa sahip oldukları halde, elliden fazla bölüme ayrılarak parçalandılar; sonunda birbirinin dilini anlamaz bir duruma düştüler. Bununla birlikte konuşulan genel dil Türkçe idi. Bölümlerden biri Avarlardı; sonradan Dağıstan'ın ortasında Avar hanlığını kurdular. Bu yüzden bazı yazarlar bunları VII. yy.da Orta Avrupa'da devlet kuran aynı isimdeki Türklerin ataları sayarlar. Genellikle zeki, cesur ve çalışkan olan Lezgiler, bağımsızlık ve hürriyetlerine düşkündüler. Askerliğe elverişli olmaları yüzünden, para karşılığı yabancı devletlerin hizmetlerine girdiler. Osmanlılar, 1728'de İran savaşları sırasında, gönderdikleri kuvvetlerle Çarutale Lezgilerini yendiler. Lezgiler, XIX. yy.ın ilk yarısında reisleri olan Şeyh Şamil*'in emrinde, Ruslara karşı uzun süre direndiler. Sünnî olmakla birlikte bazı eski inançlarını, bâtıl âdetlerini korudular. (M)

LEZİZ sıf. (ar. *lezzet*'ten *leziz*). Tadı güzel olan, lezzetli: *Eski Türkler gayet güzel elbiseler giymeyi, leziz yemekler yemeyi, hayatlarını ziyafetler ve düğünler arasında geçirmeyi severlerdi* (Ziya Gökalp). *Yağda kızarmış ekmekler, halis tereyağı! Üç türlü reçel. En leziz tulum peyniri* (Ahmed Rasim). ‖ Zevk veren, memnun eden.

◆ **Lezize** sıf. *Esk.* Leziz'in dişili. (M)

LEZOUX, Fransa'da Puy-de-Dôme idare bölgesinde (Thiers idare çevresi) kanton merkezi, Limagne'da; 3 510 nüf. XII. yy.dan kalma iyi muhafaza edilmiş küçük kilise. XV. yy.dan kalma çan kulesi. İlâç sanayii. Çanak çömlek yapımı. Kontrplak. Elektrikli cihazlar.

— G. santl. Galya - Roma devrinde *Ledosus* (Lezoux) önemli bir seramik atelyeleri merkeziydi. II. yy.da Graufesenque'nin (Aveyron) yerini alan Lezoux, seramiklerini Roma imparatorluğunun her yerine ihraç etti. Belediye binasında Galya-Roma devri seramikleri (kalıplar, vazolar, çömlekçilik âletleri) müzesi. (L)

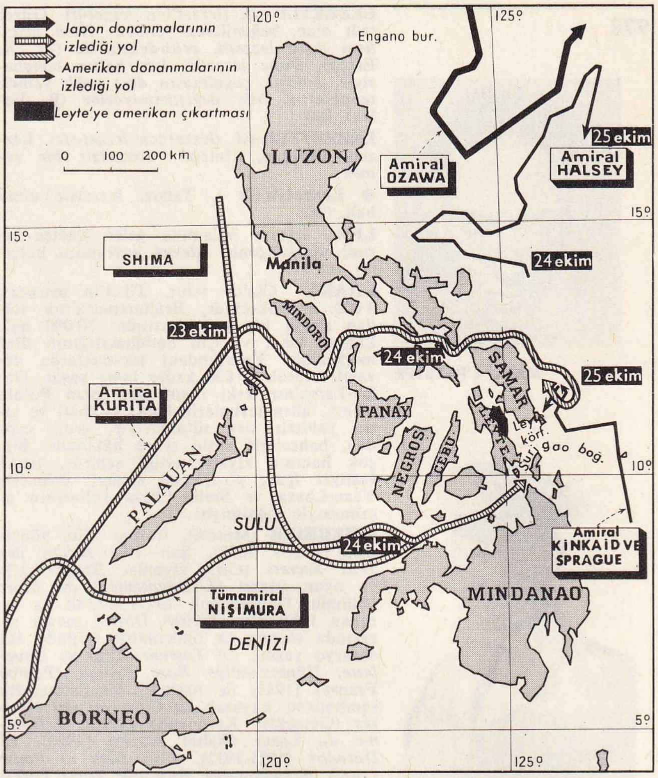

Leyte muharebesi haritası

LEZYON i. (fr. *lésion*). Patol. Marazi bir sebeple herhangi bir organın yapısında meydana gelen değişiklik.

— ANSİKL. Patol. Organların yapısındaki *lezyon*'ları patolojik anatomi, koloidal ve moleküler yapılardaki lezyonları ise patolojik fizyoloji ve biyokimya inceler. Lezyonların doğrudan doğruya veya mikroskopla incelenmesi (patolojik anatomi) marazî hallerin anlaşılmasında ve teşhisinde önemli bir aşama sayılır. Lezyon bulunmayan marazî hallere fonksiyonel hastalıklar denir. Bununla beraber lezyonlarla fonksiyonel bozukluklar çoğu zaman birarada görülür. Bunlar hakkında edinilen kesin bilgiler tedavi için tutulacak yolu tayin eder. (L)

LEZZAT çoğl. i. (ar. *lezzet*'ten *lezzât*). *Esk.* Lezzetler, tatlar. (M)

LEZZET i. (ar. *lezzet*). Ağız yoluyle algılanan tat, çeşni: *Bu yemeğin hiç lezzeti yok.* ‖ —*Mec.* Herhangi bir şey karşısında duyulan zevk, haz: *Fakat hiçbir zaman bu saati, bu üç ayın lezzetini bulamayacaktım* (A. H. Tanpınar). *Câna minnet ne çekersem çekeyim ey Nef'î / Lezzet-i vuslat için firkat-ı yâri çekemem* (Nef'î). ‖ *Lezzet almak,* hoşlanmak: *Lezzet almış geçmiyor sevdâ-yı dildârdan gönül* (Şarkı). *Cihanda lezzet alınmaz bu duygudan fazla* (Yahya Kemal). ‖ *Lezzetini tatmak,* mutluluğunu, zevkini duymak: *Mahrum kalmayı bilen bir aşkın lezzetlerini tadıyorduk* (A. Ş. Hisar).

— *Esk. Lezzet-i ilm,* bilim zevki. ‖ *Lezzet-i nân,* ekmeğin tadı. ‖ *Lezzet-i pehlû,* biriyle yan yana olmak mutluluğu. ‖ *Lezzet-i sahbâ,* şarabın lezzeti. ‖ *Lezzet-şinas* (veya *lezzet-yâb*), tat almış olan. (M)

LEZZETLENMEK geçz. f. (*lezzet*'den *lezzet-le-n-mek*). İyi bir tat kazanmak, lezzetli hale gelmek.

◆ **Lezzetlendirmek** geçl. f. Lezzetlenmesini sağlamak. (M)

Marcel L'HERBIER

Jean L'HERMINIER

Guillaume de L'HOSPITAL
Edelinck'in gravürü
Bilimler Akademisi arşivi, Paris

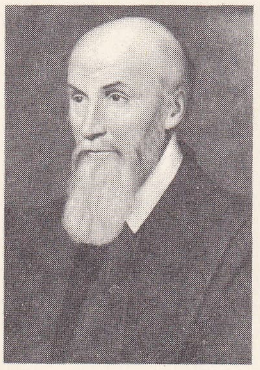

Michel de L'HOSPITAL
XVI. yy., fransız okulu,

LEZZETLİ sıf. (*lezzet*'ten *lezzet-li*). Güzel tadı olan, beğenilerek yenilen: *Hem ucuz, hem daha lezzetli, çekirdeksiz de* (M. A. Ersoy). *Daha lezzetli olur, kalsın bahanesiyle, bulaşık çoğalmasın diye yağlı yemek tabaklarını bile değiştirtmiyorlar* (B. Felek). [M]

LEZZETSİZ sıf. (*lezzet*'ten *lezzet-siz*). Lezzeti olmayan, tatsız: *Lezzetsiz bir yemek.*

◆ **Lezzetsizlik** i. Tatsız, lezzetsiz olma hali. (M)

LHA, «tanrı» anlamına gelen tibetçe terim; sanskritçenin «*deva*» kavramını karşılar. (L)

LHASA, Çin'de şehir, Tibet'in merkezi, 3 600 m yükseltide, Brahmaputra'nın soldan aldığı bir kol kıyısında; 50 000 nüf. Lhasa, Tibet ve Çin buddhacılığının dinî merkezidir. Yakınındaki tapınaklarda devamlı olarak 20 000 kadar lama yaşar. Dalay-Lama'nın eski ikametgâhı olan Potala sarayı, altın levhalarla kaplı kubbesi ve altın yaldızlı sıra sütunlarıyle, geniş caddeli, bahçelerle süslü şehre hâkimdir. Birçok hacının ziyaret ettiği şehirde, ticarî faaliyet (çay, post, çini sanayii ürünleri) Yaan-Lhasa ve Sining-Lhasa yollarının açılmasıyle çoğalmıştır. (L)

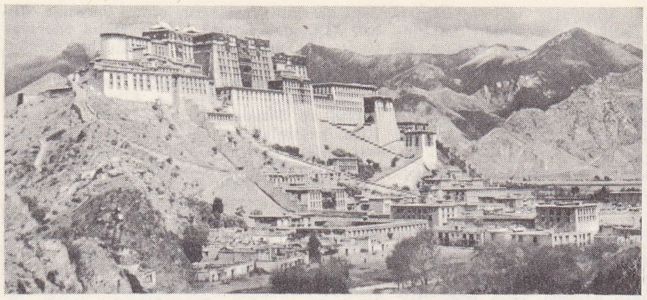

LHASA
Potala
sarayı

L'HERBİER (Marcel), fransız filim yönetmeni (Paris 1890). Şair (*Au Jardin des Jeux Secrets* [Gizli Oyunlar Bahçesinde]) ve oyun yazarı (*L'Enfantement du Mort* [Ölümün Doğurduğu], 1917) olarak da tanınan L'Herbier, Birinci Dünya savaşı sırasında sinema ile ilgilenmeğe başladı. İki senaryo yazdı: *Le Torrent* (Çığ) ve *Bouclette*. Yönetmenliğe *Rose France* (Pembe Fransa) [1919] ile başladı. Sinematografik sembolizme kayarak *Le Carnaval des Vérités* (Gerçekler Karnavalı) [1919], *L'Homme du Large* (Rahat Adam) [1920], *El Dorado** (1921-1922), *Don Juan et Faust* (1922), *L'Inhumaine* (İnsanlık Dışı) [1923] adlı filimlerini yaptı. Bu filimler, fransız öncü sinemasının başlangıcına kadar *Feu Mathias Pascal* (Müteveffa Mathias Pascal) [1925] ve *L'Argent* (Para) [1938] adlı filimleri çevirdi. Sesli filimlerinin başlıcaları: *Veille d'Armes* (Silâhları Beklerken) [1935], *Entente Cordiale* (Dostluk Anlaşması) [1938], *La Comédie du Bonheur* (Mutluluk Komedisi) [1940], *La Nuit Fantastique* (Esrarengiz Gece) [1942], *L'Honorable Catherine* (Saygıdeğer Catherine) [1942], *L'Affaire du Collier de la Reine* (Kraliçenin Gerdanlığı Olayı) [1946], *Les Derniers Jours de Pompéi* (Pompeii'nin Son Günleri) [1950], *Le Père de Mademoiselle* (Matmazelin Babası) [1953]. Sessiz sinema devrinde, zamanın estetik anlayışını güçlü bir şekilde yansıtan eserleri, fransız öncü sinemasını büyük ölçüde etkiledi. Fransız yüksek sinema okulunun kuruluşuna (1943) önayak oldu. (L)

LHÉRİSSON (Justin), haitili yazar (Port-au-Prince 1813-ay.y. 1907). *La Jeune Haïti* (Genç Haiti) dergisini kurdu (1894). Halk törelerini ustaca anlatan romanlar yazdı. Başlıca eserleri: *La Famille des Pitite-Caille* (Pitite-Caille Ailesi) [1905]; *Zoune chez Sa Ninnaine* (Zoune Ninnaine'in Evinde) [1906]. Haiti millî marşını da (*Dessalinienne*) Lhérisson yazdı. (L)

L'HERMİNİER (Jean), fransız deniz subayı (Fort-de-France, Martinique 1902-Paris 1953). Kumandanlığını yaptığı *Casabianca* denizaltısıyle 1942'de düşman ateşi altında Toulon'dan ayrılmayı ve Cezayir şehrine ulaşmayı başardı ve eylül 1943'te Korsika adasını kurtarmak amacıyle, ilk fransız taburunu Ajaccio limanına çıkardı. (L)

L'HERMİTE (Tristan). Bk. TRISTAN.

LHERMİTTE (Jean), fransız hekimi (Mont-Saint-Pére, Aisne 1877-Paris 1959). Léon Lhermitte'in oğlu. Paris Tıp fakültesinde profesördü; nöroloji, psikiyatri ve patolojik anatomi alanlarında çalıştı. Sinir sisteminin işleyişinde ruhsal olguların duyumsal olguların birbirini tamamlayışı konusunda incelemeler yaptı. Başlıca eserleri: *Les Mécanismes du Cerveau* (Beyin Mekanizmaları) [1938]; *L'Image de Notre Corps* (Bedenimizin İmgesi) [1939]; *Les Rêves* (Rüyalar) [1941]; *Psychopathologie de la Vision* (Görmenin Psikopatolojisi) [1943]; *Le Cerveau et la Pensée* (Beyin ve Düşünce) [1951]; *Mystiques et Faux Mystiques* (Mistikler ve Sahte Mistikler) [1952]. (L)

LHERMİTTE (Léon), fransız ressamı (Mont-Saint-Père, Aisne 1844-Paris 1925). Köy hayatını yansıtan resimler yaptı: *Biçme* (Boston müzesi), *Hasat* (Carcassonne müzesi), *Hasatçılara Ücret Ödenirken* (Art Moderne müzesi). [L]

Lhermitte belirtisi. Nörol. Başın birdenbire öne eğilmesiyle beliren, omurgadan aşağı, bazen ayakların ucuna kadar aktığı izlenimini veren elektrik boşalması duyumu. Bu belirti omuriliğin arka kordonlarında bir bozukluk olduğuna işarettir; özellikle plak sklerozunda ve omuriliğinin baskıya uğradığı hallerde görülür. (L)

LHEUREUX (Pierre ve François), XVI. yy.da yaşamış fransız heykeltıraşları. 1566'da Louvre müzesi büyük galerisinin süslenmesinde Pierre Lescot'nun yanında çalıştılar. (L)

LHEVİNNE (Josef), rusça. **Yosif Levin,** rus piyanisti ve öğretmeni (Moskova 1874-New York 1944). Moskova'daki imparatorluk konservatuvarında Vasiliy İliç Safonov'un öğrencisiydi. 1889'da Moskova'da ilk olarak Anton Rubinstein'ın yönettiği bir konserde sahneye çıktı. 1902-1905 arasında Moskova konservatuvarında öğretmenlik yaptı. 1906'da ilk defa Amerika'da (New York City) konser verdi. Piyano solocusu olarak dünya turnesine çıktı. Sonunda New York City'ye yerleşti. Juilliard Yüksek okulunda ders vermeğe başladı. 1955'te okulda hatırasına hürmeten Lhevinne bursu verilmesine başlandı. —Karısı ROSINA LHEVINNE de (Kiev 1880), piyanist ve öğretmendi. Moskova konservatuvarından mezun olduğu yıl Lhevinne ile evlendi (1898). Avrupa ve Amerika turnelerine çıktı, sık sık kocasıyle birlikte çaldı. Sonunda kocası gibi Juillard Yüksek okulunda görev aldı. (M)

LHOMOND (Charles François), fransız gramercisi ve latince bilgini (Chaulnes, Picardie 1727-Paris 1794). Paris'te İnville kolejinde burslu olarak okudu; tarikata girdikten sonra aynı okulun yöneticisi oldu. Kolejin kapatılmasından sonra kardinal Lemoin'ın kolejine öğretmen oldu. Ruhban sınıfının medenî haklarını düzenleyen kanuna bağlılık yemini etmediği için hapsedildi (1792). Eskiden öğrencisi olan Tallien'in araya girmesiyle serbest bırakıldı. Sade, anlaşılır bir dille kaleme aldığı pedagoji kitapları ile tanındı. Eserleri: *De Viris İllustribus Urbis Romae* (Roma Şehrinin Ünlü Kişileri Üstüne Kutsal Tarih Özeti) [1775'e doğr.], *Eléments de la Grammaire Latine* (Latin Grameri Üstüne Temel Bilgiler) [1779], *Epitome Historiae Sacrae* (Kutsal Tarihin Özeti) [1784], *La Doctrine Chrétienne* (Hıristiyanlık Doktrini), *Histoire Abrégée de l'Eglise* (Kilisenin Kısa Tarihçesi). [L]

L'HOSPİTAL (Guillaume DE), **Sainte-Mesme** markisi, fransız matematikçisi (Paris 1661-ay.y. 1704). Jean Bernoulli'nin öğrencisiydi. Diferansiyel hesabı üstüne *Analyse des Infiniment Petits pour L'Intelligence des Lignes Courbes* (Eğri Çizgilerin Kavranması için Sonsuz Küçükler Analizi) [1696] adlı bir inceleme yazdı; bu inceleme yazısı sonsuz küçükler hesabını tam olarak açıklayabilen ilk eserdir. *L'Hospital kuralı* denen kural bu kitaptadır. (L)

L'HOSPİTAL (Michel DE—), fransız hâkimi ve siyaset adamı (Aiugueperse 1505 veya 1506-Belesbat 1573). Padova üniversitesinde okudu; aynı üniversitede medenî hukuk profesörü oldu. L'Hospital, başarılı bir hukukçu ve diplomat olduğu kadar değerli bir şairdi; Pléiade şairleri onu gerçek şiirin yenileştiricisi olarak görüyordu. *Epîtres*'i (Mektuplar) Horatius'un mektuplarıyle eşdeğer görülürdü. Berry şansölyesi saray mektupçusu, özel meclis üyesi (1553), Sayıştay birinci başkanı oldu; adalet bakanı Olivier ölünce (1560), ana kraliçe, siyasî gerginliği yatıştıracağını ve Guise'lerin sevgisini kazanabileceğini düşünerek L'Hospital'i adalet bakanı yaptı. L'Hospital Tarento konsilinin gevşekliği karşısında, bir galikan konsili toplamayı tasarladı; üye sayısı arttırılan özel meclisi Fontainebleau'da toplantıya çağırdı. Buna karşılık, Guise'ler Etats généraux'yu toplamayı başardılar ve katolik inancına bağlı olmayanların yakılarak öldürülmesi yolunda karar çıkarttılar. Condé idama mahkûm edildi, fakat L'Hospital kararı imzalamadı. 5 Aralık 1560'ta François II öldü. Catherine naibe oldu; Etats généraux 13 aralıkta Orléans'da toplandı. L'Hospital yaptığı konuşmada protestanların çıkardığı kargaşalıklar kadar, koyu katoliklerin şiddet hareketlerine de karşı çıktı; bu konu ile ilgili görüşlerini *Traité de la Réformation de la Justice* (Adalet Reformu Üstüne İnceleme) adlı eserinde anlatmıştır. Orléans kararnamesi (31 ocak 1561) ile subayların ve kanun adamlarının sayısı azaltıldı, davaların süresi kısaltıldı, hükümlerin infazı sağlandı. 1561 Nisan fermanı, Triumvir'liğin (Guise, Saint-André, Montmorency) muhalefetine rağmen, protestanlara, kapalı yerde toplu ibadet izni vermekteydi. L'Hospital millî bir konsil kurma fikrini Poissy konferansını toplayarak gerçekleştirdi. Konferansta kralın amacını açıkladı: düzen ve birliği yumuşaklıkla yeniden kurmak ve disiplini dogmalardan üstün tutmak. L'Hospital'in çabaları bosa gitti ve her iki partiyi öfkelendirdi. Vassy katliamı iç savaşa yol açtı. Catherine, oğlunun tahtı kaybetme tehlikesi karşısında, Paris'te Ocak fermanının uygulanmasını yasakladı: L'Hospital adalet bakanlığından çekildi; fakat Antoine de Bourbon, Saint-André ve François de Guise'in ölümü üzerine hükûmetteki eski yerine döndü. Parlamentoya ve Roma'ya karşı sert davrandı; malî güçlükleri yeni vergiler koymadan karşılayabilmek için, kilisenin bir kısım gelirine elkoydu, rüşvet alanlarla mücadele etti, kazanç oranını yüzde 5'te sınırladı, israfı önlemeğe çalıştı, mahkemeleri çabuklaştırmak için ticaret davalarına bakan mahkemeler kurdu, idarî ve adlî reformların uygulanışını yerinde görmek için 1564-1566 arasında Charles IX ile bütün krallığı dolaştı. Fakat Meaux* ricatinden ve Saint-Denis muharebesinden (10 kasım 1567) sonra, kamuoyu, kralın düştüğü durumdan L'Hospital'i sorumlu tuttu; o da siyasetten çekilmek (1568) ve şansölyelikten ayrılmak (1573) zorunda kaldı. (L)

L'Hospital kuralı. $f(x)$ ve $g(x)$ gibi iki fonksiyonun, x değişkeninin bir x_0 değeri için $\frac{0}{0}$ veya $\frac{\infty}{\infty}$ beirsiz biçimini alan $\frac{f(x)}{g(x)}$ oranının, $x = x_0$ iken $\frac{f'(x)}{g'(x)}$ oranına eşit olduğunu ifade eden kural burada $f'(x)$ ve $g'(x)$, sırasıyle $f(x)$ ve $g(x)$'in x'e göre birinci dereceden türevleridir). [L]

Foto. Popper-Atlas-Photo, Gerschel, Keystone, Giraudon (LAROUSSE)

LHOTA'LAR, Hindistan'da (Assam) halk; fizik yapıları ve gelenekleri İndonezyalılarınkine yakındır. (L)

LHOTE (André), fransız ressamı, sanat tenkitçisi ve estetikçisi (Bordeaux 1885 - Paris 1962). Doğduğu şehrin güzel sanatlar okulunda süslemeci heykeltıraşlık öğrenimi yaptıktan sonra, 1909'da Bağımsız Sanatçılar salonundaki sergisiyle kendini tanıttı; Raoul Dufy ve Jean Marchand ile dostluk kurdu. 1910'dan sonra kübizmin ortaya çıkışında onun da payı vardır. Ona göre, ışıkların, alaca renklerin ve gölgelerin kendine özgü biçimleri vardır; bu biçimleri bir şiirin kelime, ritm ve kafiyeleri gibi tutarlı bir sisteme göre, tabloya yerleştirmek gerekir. Art Moderne müzesindeki eserleri: *Süslenen Kadın* (1923); *Hasat; Léda* (1930); *Avignon'dan Görünüş; Marmande'de Evler; Yatak Odası; Aile Hayatı* (1946); Paris Şehir Beaux-Arts müzesindeki eserleri: *İskele* (1913); *Atelye; Büyük Kanal* (1934); *Natürmort: Kahve Fincanı.* Resim üstüne başlıca makalelerini biraraya getiren *Ecrits sur la Peinture* (Resim Üstüne Yazılar) adlı eserini 1946'da yayımladı; bu kitap, daha önce çıkan *La Peinture, le Coeur et l'Esprit* (Resim, Gönül ve Kafa) [1934], *Parlons Peinture* (Resimden Söz Edelim) [1936], *Peinture d'Abord* (Önce Resim) [1942] adlı eserlerinden ve 1919'dan sonra *Nouvelle Revue Française* dergisinde çıkan makalelerinden derlendi. André Lhote'un bundan başka *Traité de Paysage* (Peyzaj Bilgisi) [1939] ve *Traité de la Figure* (Figür Bilgisi) [1950] adlı iki kitabı vardır. 1922'de Montparnasse'ta bir akademi kurdu ve 1955'te Millî Sanatlar Büyük ödülünü kazandı. (L)

LHOTE (Henri), fransız kâşifi ve etnoloğu (Paris 1903). 1928'den sonra Hoggar, Tassili, Ayr, İforalar Adrar'ı, Çat, Nijer ırmağı büklümü ve Kuzey Kamerun'da yaptığı geziler sırasında etnoloji ve antropoloji, daha sonra arkeoloji (Tassili'de baş resim ve gravürleri) araştırmaları yaptı. Eserleri arasında özellikle *Les Touaregs du Hoggar* (Hoggar Tuaregleri) [1944], *Dans les Campements Touaregs* (Tuareglerin Konaklamaları) [1947], *La Chasse chez les Touaregs* (Tuareglerde Avcılık) [1951] ve *A le Découverte des Fresques du Tassili* (Tassili Fresklerinin Bulunması Üstüne) [1958] sayılabilir. (L)

LHOTE (Nestor), fransız gezgini (Köln 1804-Paris 1842). Champollion ile Mısır'a gitti ve *Monuments de l'Egypte et de la Nubie*'ye (Mısır ve Nübiye Anıtları) aktarılmış yazıtları (kitabeleri) buldu. *Lettres Ecrites de l'Egypte en 1838 et 1839* (1838-1839 Yılları Arasında Mısır'da Yazılı Edebiyat) [1840] adlı eseri yayımladı. (L)

LHOTSE, Orta Himalaya'da Everest'in yanında doruk; 8 545 m. Yüksekliği bakımından dünyanın dördüncü doruğudur. İlk olarak 18 mayıs 1956'da A. Eggler'in yönetimi altındaki İsviçre heyetinden F. Luchsinger ve E. Reiss tarafından tırmanıldı. Aynı heyet 23 ve 24 mayısta da Everest'e ikinci ve üçüncü defa çıktı. (L)

LHUİLLİER (Charles), fransız ressamı (Granville 1824-Le Havre 1898). Le Havre Güzel Sanatlar okulunda Othon Friesz'in, Dufy'nin ve Braque'ın öğretmeniydi. 1871'de buraya tayin olmadan önce Paris'te İsodore Pils ile çalıştı; École Nationale Supérieure des Beaux-Arts'da Picot'nun öğrencisiydi. Daha 1895'te Salon'a alındı; Havre'da Jogkind'in dostuydu. Havre ve Mulhouse müzelerinde eserleri vardır. (L)

—LI, —Lİ, —LU, —LÜ ek. İsimden isim yapma eki. (Ekin asıl görevi isimlerden sıfat yapmak olduğu için eke, *sıfat eki* de denir.)

— ANSİKL. Bu ek, isimlere bulunma, bağlı olma, sahiplik v.b. anlamlar vermeğe yarar *acı-lı, diş-li, ses-li, düşünce-li, su-lu, toz-lu, üzüntü-lü, köpük-lü* v.b.

Ek, Eski Türkçe devresinde - *lığ, - lig, - luğ, - lüg* idi;

Batı Türkçesine geçilirken, eklerin sonunda *ğ* ve *g*'ler düşer; bu düşmenin etkisiyle ekin düz ünlüleri yuvarlaklaştı ve - *lu, - lü* oldu. Eski Anadolu Türkçesinde yalnız bu yuvarlak şekiller kullanılmıştı. Osmanlıca devresinde, sıfat ekinin, düz ünlülü şekilleri de ortaya çıktı.

André LHOTE «İskele» (1913) Şehir Beaux-Arts müzesi, Paris

Sıfat ekinin Batı Türkçesinin ilk dönemlerindeki biçimlerinin izleri, düz ünlülü bazı kelimelerde kalıplaşmış olarak bugüne kadar da geldi: *devlet-lû, izzet-lû, haşmet-lû* v.b. Bugün de bazı örneklerde sıfat ekinin kalıplaştığı görülür: *diş-li* v.b. (M)

LIĞ i. (esk. türk. *liyü*, ince kumlu çamur'dan). Jeol. *Yeni.* Suların getirdiği ve çekilirken bıraktığı çamur. *Eşanl.* ALÜVYON. (M)

LIĞCIL sıf. (*lığ*'dan *lığ-cıl*). Jeol. *Yeni.* Okyanusların dip çamurunda yaşayan ve bu çamur içindeki organik maddelerle beslenen hayvanlar için kullanılır. (L)

LIĞLANMAK geçz. f. (*lığ*'dan *lığ-la-n-mak*). Jeol. *Yeni.* [Toprak için] Üzerinde lığ birikmek. (M)

LIĞLI sıf. (*lığ*'dan *lığ-lı*). Jeol. *Yeni.* Lığdan oluşmuş veya üzerine lığ birikmiş: *Lığlı toprak. Eşanl.* ALÜVYONLU. (M)

—LIK, —LİK, —LUK, —LÜK ek. İsimden isim yapma eki..

— ANSİKL. Bu ekin başlıca görevleri, isimlerden yer, âlet, topluluk isimleri, soyut isimler ve sıfat yapmaktır: *ağaç-lık, orman-lık, zeytin-lik, baş-lık, kulak-lık, göz-lük, genç-lik, insan-lık, ay-lık, gün-lük, yıl-lık, kira-lık, odo-lık, ana-lık, bey-lik* v.b. Ek, isimlerden sıfat yaptığı gibi sıfatlardan isim yapmada da kullanılır: *güzel-lik, iyi-lik* v.b. Bu ekin, çekim ekinden sonra gelmek gibi özel bir durumu da vardır: *gün-de-lik, on-da-lık* v.b.

Eski Türkçe döneminde bu ekin bugünkü gibi dört biçimi vardı. Eski Anadolu Türkçesinde ek, ünlü uyumu dışında kalmış ve Batı Türkçesinde önce, yalnız düz biçimleri kullanıldı: *yok-lık, gün-lik* v.b. Bu dönemin sonlarında bu ekin yuvarlak ünlülü örnekleri görüldü. Osmanlıca döneminin ortalarına doğru da bugünkü biçimler tam bir kullanım kazandı. (M)

LIKIR i. (onomatope). Sıvıların bir kap'tan akarken çıkardığı sesi anlatır. (M)

LIKIRDAMAK geçz. f. (*lıkır*'dan *lıkır-da-mak*). [Sıvı için] Bir kap'tan akarken lıkır lıkır diye ses çıkarmak. (M)

Lİ edat. (ar. *li*). *Esk.* İçin, sebebinden, [...] den dolayı. ‖ Tarafından. ‖ *Li-eb,* baba tarafından. ‖ *Li-ebin,* yalnız baba tarafından (kardeş). ‖ *Li-ebeveyn,* ana ve baba tarafından kardeş, ana baba bir, öz kardeş. ‖ *Li - ecl,* için, amacıyle, [...] den dolayı: *Ve li-ecl-il-musâfeha hoca efendiye uzattı* (Recaizade Ekrem). ‖ *Li-ecl-il-maslaha,* iş için. ‖ *Li-ecl-it-tahsil,* okumak, öğrenim yapmak için. ‖ *Li-hâzâ,* bunun için, bu sebepten, bundan dolayı: *Aynı zamanda Anadolu umum maruzatının meşmulü lihâzâ hilâfetpenâhileri kılındığı hakkında bendenize malûmat vermişlerdir* (Atatürk). ‖ *Li-hikmetin,* bir gizli sebeple, bir hikmete dayanarak. ‖ *Li-kaîlihi,* söz söyleyenin (lâfı). ‖ *Li-külli,* hepsi için. ‖ *Li-maslahatin,* işin gereği olarak, iş icabı, iş için: *Serdar dahi limaslahatin müsaade gösterip ...* (Naima). *Ebû ma'bed Huzâî'nin oğlu Ma'bed limaslahatin Mekke'ye giderken onaya uğradı* (Cevdet Paşa). ‖ *Li-muharririhi,* yazarı tarafından. ‖ *Li-münşihi,* nesri yazan tarafından. ‖ *Li-mütercimihi,* çeviren tarafından. ‖ *Li-sebebin,* bu sebeple, bu sebepten: *Refet Paşa o cephenin kumandasına lisebebin minelesbâp vaz'ı yed edemiyordu* (Atatürk). ‖ *Li-ümm,* ana tarafından. ‖ *Li - üm - min,* yalnız ana tarafından kardeş: *Nam ihtiyar ki Selasa Efendinin lüimmin biraderidir* (Naima). ‖ *Li-veohillah,* Tanrı aşkına: *Nifaka buğz ediniz hâlisen li-vech-il-lah, / Halâs eder sizi ihlâsınızla belki İlâh* (M. Â. Ersoy). ‖ *Li-zâlike,* bunun için, bundan dolayı, bu yüzden. ‖ *Li-zatihi,* kendiliğinden: *Bir şeyin şeref ve fazileti ya lizatihi olur, ya ligayrihi olur* (Taşlıcalı Yahya). [M]

Li, *lityum*'un kimyasal sembolü. (L)

Lİ i. Metrol. Çinlilerin kullandığı uzunluk ölçüsü, aşağı yukarı 576 m'dir. (L)

Lİ veya **LY**, Vietnam'da hanedan (1010 - 1225). İlk Le'ler hanedanı döneminde, mandarin Li Kung - yuen tarafından kuruldu; Vietnam'da hüküm sürmüş olan büyük hanedanların ilkidir. Li'ler başkentlerini Thang Long'da (bugün Hanoi) kurdular, ülkeyi teşkilâtlandırdılar ve Şampa'nın zararına olarak güneye doğru yayılmasını sağladılar. (L)

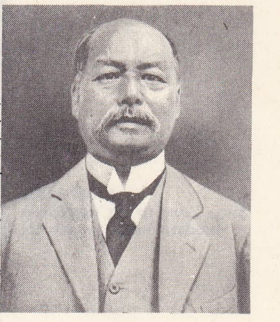

LİANG Çİ-ÇAO

Lİ veya **Yİ**, Kore'de imparatorluk hanedanı (1392 - 1910). Kurucusu Li Tay Co, Koryo hanedanının yıkılmasında rol oynadı, sonra başkent olarak Seul'ü seçti ve Ming'lerin yönettiği Çin ile diplomatik ilişkiler kurdu. 1399'da yerine geçen oğlu Tay Cong, yarımadada yeni bir teşkilâtlanma hareketine girişti; iktidarı 1419'da Kore krallarının en ünlülerinden olan Li Si-Cong'a bıraktı. Li'lerin tarihi, çağdaş Kore tarihiyle birdir. Hanedanın son imparatoru, 10 ağustos 1910'da Japonlar tarafından tahttan indirildi. (L)

LİABUM i. Tropik ve astropik Amerika'da yetişen karşıt yapraklı ot. (Bileşikgillerden.) [L]

LİAMONE, Korsika'nın batı yamacında kıyı ırmağı; 40 km. Monte Rontondo yakınından doğar ve Sagone körfezine dökülür. 1793-1811 Arasında, Korsika'nın iki idare bölgesinden birine adı verilmiştir. (L)

LİANG KAY «Şair Li Tay Po'nun Portresi» Guimet müzesi, Paris

LİAN i. (ar. *la'net*'ten *li'ân*). *Esk.* Birbirine lânet etme, karşılıklı lânetleşme.

— Huk. *Esk.* İslâmda, kocanın karısına delil göstermeden zina isnat etmek ve ondan doğan çocuğun nesebini kabul etmemek için başvurduğu yemin yolu.

— ANSİKL. Huk. *Esk.* Karısına zina isnat eden koca, elinde delil yoksa kadıya başvurur, genellikle öğle namazından sonra camide veya şehrin kalabalık başka bir yerinde bu isnadının doğruluğuna dair dört defa Allah hakkı için yemin eder ve beşinci yeminini «yalan söylüyorsam Allah'ın lâneti üzerime olsun» şeklinde yerine getirir. Bu yemine karısı ses çıkarmazsa zina ettiği anlaşılır. Bunun üstüne kadı derhal eşleri boşar ve kadına yüz sopa vurulmasını emreder. Karısı, kocasının yalan söylediğini dört defa yeminle bildirdikten sonra «şayet kocam doğru söylüyorsa Allah'ın gazabına uğrayayım» diye yemin ederse bu halde kadı, eşleri boşar, ancak kadına dayak cezası veremez (Nur suresi, ayet VI ve VII). Eşler arasındaki nikâhın geçerli olmaması veya gayrımüslim kadın eş hakkında *liân*'ın uygulanamayacağı, mezhepler arasında tartışmalıdır. Hanefîlere göre, ancak eşlerin her ikisi de müslüman ve nikâhları geçerliyse liâna başvurabilir. (M)

LİAN (Camille), fransız hekimi (Treigny,

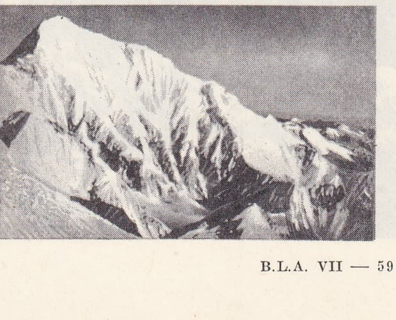

LHOTSE doruğu

LIAONİNG Şın - Yang'ta bir fabrikada modern torna tezgâhları

Yonne 1882). Tıp doktoru (1909), Kalp ve damar hastalıkları üstüne çalışmalar yaptı. Kalp hastalıklarını ortaya çıkarmada kullanılan birçok âlet (fonokardiograf, radio - elektrikimograf, telestetofon) icat etti. (L)

LİANG i. Çin para birimi. (L)

LİANG Çİ - ÇAO, çinli siyaset adamı (Hsin - Huy, Kanton 1873 - Pekin 1929). Kang You-Vey'in öğrencisiydi; Şanghay'da *Çağın Meseleleri* (1896) adlı dergiyi çıkardı. Yüzgün (1898) sırasında imparatorluk danışmanlığı yaptı, sonra Japonya'ya kaçtı: *Yurtseverler derneği*'nin yayınları ile Tsı-Hşi idaresine karşı mücadele etti. Yuen Şı - Kay ile birleşti, adalet bakanı oldu (1913); plebisit (ekim 1915) arefesinde onunla bozuştu, 1917'de maliye bakanı oldu. (L)

LİANG KAY, çin ressamı (XIII. yy.). Çan'ın öğrencisi, Güney Song devrinin en büyük ustalarından biriydi. Ünlü eseri olan *Şair Li Tay Po'nun Portresi,* Tokyo Millî müzesindedir. (L)

LİANO (Teodoro Felipe DE), ispanyol minyatürcüsü (Madrid 1575'e doğr. - ay.y. 1625). Portrelerinden dolayı onu EL TİCİANO PEQUENO (Küçük Tiziano) dendi. Prado müzesinde eserleri vardır (*İnfanta İsabella Clara Eugénia*). [L]

LİAO, Kuzey Çin'de kitan asıllı hanedan (907 - 1124). Liao'lar 1124'te Kin'lere yenildiler; fakat Si Liao'lar (Batı Liao'lar) XII. yy. sonuna kadar iktidarda kalabildiler. Bu hanedandan dokuz hükümdar çıktı. (L)

LIAONİNG ovasında soya fasulyesi tarlasında köylüler

LİAODUNG, Çin'de eski il; Liaoning'in doğu kısmını meydana getirirdi ve özellikle doğuda Po-hay körfezini sınırlayan ve Kuzeydoğu Çin çöküntüsünü Kore'den ayıran kütlelerin uzantısı olan Liaodung yarımadasını içine alırdı. Da-lien (Dairen) ve Port Arthur limanları bu yarımadanın ucundadır. (L)

LİAO - HO, Kuzeydoğu Çin'de ırmak, Büyük Kingan'ın (Hsing - An) güneydoğusundan çıkar; 1 450 m. önce doğuya yönelir, sonra keskin bir dirsekle Po-hay körfezine iner. Ağzında Nyû-Wang ve Ying - Kou limanları kurulmuştur. Yılda birkaç ay donan ve kum setleriyle dolu olan ırmak, demiryoluyle rekabet edemediğinden önemini günden güne kaybetmektedir. (L)

LİAONİNG, Kuzeydoğu Çin'de il, 1954'te Liaodung ve Liaosi illerinin birleştirilmesiyle meydana getirilmiş ve 1956'da Jı-hı ilinin doğu kısmını da alarak büyümüştür; 24 090 000 nüf. Merkezi *Şın-Yang* (esk. Mukden).

İl topraklarının ortasındaki ova, Liao ırmağı tarafından akaçlanır; doğuda Liaodung yarımadasını, batıda Jı-hı tepelerini meydana getiren orta yükseklikte dağlarla çevrilidir. Kaoliang darı, mısır ekilen ve sanayi bitkileri (soya, tütün, susam, kenevir, pamuk) yetiştirilen ova, ilin en faal kesimidir. Liaoning, maden zenginlikleri (kömür, demir, demirsiz madenler), Çinlilerin çok eski bir tarihte yerleşmesi ve demiryolu ağının genişliği sayesinde birinci sınıf bir sanayi bölgesi haline gelmiştir. (L)

LİAOSİ, Çin'de eski il, Liaoning'in batısı. (L)

LİAO - YANG, Kuzeydoğu Çin'de (Liaoning) şehir, Şın-Yang ile An-şan arasında; 102 000 nüf. Dokumacılık.

— Tar. 26 Ağustos - 4 eylül 1904'te, Kropotkin, şehre doğru ilerleyen üç japon ordusunu (Oku, Nadzu ve Kuroki) durdurmak için birçok savaş verdi. Japonlar, 26 ağustosta Tey-dzı-hı'nın güneyindeki rus ileri mevzilerine saldırdılar. Savaşmayı göze alamayan Kropotkin, Kuroki'nin Tey-dzı-hı'yı aşmasına ve 30 ağustosta sol kanadını tehdit etmesine, Oku'nun da, sağ kanattan ilerlemesine karşı koyamadı. 3 eylülde Japonlar Liao-yang'ı ele geçirdiler, Ruslar da Hûn-hı'nın gerisine çekilmek zorunda kaldılar. Bk. RUS - JAPON SAVAŞI. (L)

LİAO - YÛEN, ing. **Liaoyüan,** Kuzeydoğu Çin'de (Ki-lin) şehir, Sı-p'in'in doğusunda; 120 000 nüf. Tarım merkezi. (L)

LİARD veya **LİARDS,** Kanada'da (Kuzeybatı arazisi) ırmak, Mackenzie'nin kolu (sol kıyı); 885 km. (L)

LİARD (Louis), fransız filozofu ve yöneticisi (Falaise 1846 - Paris 1917). *Des Définitions Géométriques et des Définitions Empiriques* (Geometri Tanımları ve Ampirik Tanımlar) ve *De Democrito Philosopho* (Filozof Demokritos Üstüne) [1873] adlı tezleriyle edebiyat doktoru oldu. Bordeaux Edebiyat fakültesinde ders verdi (1874 - 1880). Paris üniversitesi rektör yardımcılığına getirildi (1902). *Logiciens Anglais Contemporains* (Çağdaş İngiliz Mantıkçıları) [1878] adlı eserinde Hamilton, Morgan, Boole, Stanley Jevons adlı mantıkçıların tümdengelim sistemleriyle Herschell, Whewell, Stuart Mill, Herbert Spencer'in tümevarım sistemlerini ele aldı. *La Science Positive et La Métaphysique* (Pozitif Bilim ve Metafizik) [1879] adlı kitabında felsefeyi bilime götüren öğretileri (pozitivizm, çağrışımcılık, evrimcilik) inceledi ve bilimin kendi kendine yetmediği sonucuna vardı. Tenkit ve metafizik üstünde durarak, kant'çı öğretilerden yararlandı. Liard'a göre «mutlak» diye bir şey vardır, ama ona bilim ulaşamaz; yalnız ahlâki içgüdü insanı mutlak'a yaklaştırabilir. *Descartes* (1881) adlı eserinde, Descartes'ın metafizikten çok matematiğe, fiziğe ve bilime tutkun olduğunu gösterir. (L)

LİASTENİ i. (fr. *liasthénie*). Patol. Bk. DÜZ *kas astenisi.*

LİATRİS i. Bot. Kökleri yumrucuklu ve reçineli, sapları düz ve uzun ot; düz veya kenardan küçük dişlerle çevrili almaşık yaprakları, kömeç veya birçük durumunda kırmızı, pembe yahut beyaz benekli çiçekleri vardır. (Kuzey Amerika'da yetişen yirmi kadar türü bilinir. *Liatris odoratissima,* kumarin parfümü çıkartmakta kullanılır. Bileşikgillerden.) [L]

LİBÂDE i. (ar. *lebāde,* yağmurluk'tan). Kısa hırka. (M)

LİBADENOS (Andreas), bizanslı bilgin (XIV. y.y.), İstanbul'da doğdu. Trabzon kralları Komnenos'lardan Basileios (1332 - 1340) ve Aleksios III (1349 - 1390) devrinde Trabzon'da yaşadı. Eserleri: İstanbul'dan Mısır'a, Filistin'e ve Trabzon'a yaptığı gezileri ve 1340 sıralarındaki Trabzon'u anlattığı *Perieyesis* (Seyahatname) ve kral Aleksios II ve Trabzon metropoliti Nephon'un önünde okuduğu *Homologian Pisteos* (Din İkrarı) [1361]. Bundan başka Meryemana'nın doğumunu ve ölümünü konu alan iki *iambos*'u ve Hagios Phokas için bir *Egkomion*'u vardır. (M)

LİBAN i. (ar. *libān*). *Esk.* İnsan sütü. ‖ Emzirme. (M)

LİBANİOS, yunan hatibi (Antakya 314 - öl. 393'ten sonra). Atina'da hatiplik öğrenimi yaptı; bir süre aynı şehirde ders verdi. 342'den sonra İstanbul'da, İznik'te (Nikaia), İzmit'te (Nikomedia), gene İstanbul'da, Atina'da hitabet öğretmenliği yaptı. 354'te Antakya'da yerleşti. Öğrencileri arasında geleceğin imparatoru Julianus ile, geleceğin büyük din adamları Basileios ve İoannes Khrysostomos da vardı. Eserlerinden çoğu günümüze ulaştı: altmış beş nutkundan sadece birkaçı hayalî konuları veya genel ahlâk meselelerini işler. Çoğu ise, okullardaki hayatı ve anadolu doğu siteleriyle ilgili gerçekten verilmiş nutuklardır. Bu türden olanlar arasında *Egkomion tes Antiokheias* (Antakya Üstüne Övgü) [şehrin bir kere Julianus, sonra da, 387'de, Theodosius önünde yapılmış övgüsüdür], Julianus için *Epidekeion* (Cenaze Nutku) ve *Apologias*'ları (Savunmalar) sayılabilir. Libanios'tan günümüze ayrıca, imparatorlara, azizlere, hatiplere, filozoflara ve din adamlarına yazılmış 1 607 mektup kaldı. Yazıları, 235 - 476 dönemi sonları Roma imparatorluğunda, bir öğretmenin ve öğrencilerinin yaşayış tarzı hakkında bilgi verir; özellikle de zamanın sıkıntılarından, patronluğun ve adaletin yolsuzluklarından söz eder. (L)

LİBANOMANTEİA i. (*libanos,* günlük ve *manteia,* kâhinlik'ten yun. k.). Esk. Yun. Günlük dumanına bakılarak yapılan kehanet. (Epir'de [Epiros] uygulanan bu kehânet usulüne Pyhtagoras'ın da güveni vardı.) [L]

LİBAS i. (ar. *libās*). *Esk.* Elbise, giyecek, giysi: *Fidan gibi sevdiğine sarılır / Allı morlu, türlü libas giyinir* (Karacaoğlan). *Uyanır uyanmaz ilk bakışım beni bir kenarda bekleyen, bana kollarını açar gibi duran yeni libaslarımın, gıcırtısı kulaklarıma gelen yeni potinlerimin...* (A. H. Müftüoğlu). ‖ *Libas-ı fersûde,* eski elbise. ‖ *Libas-ı matem,* matem elbisesi. ‖ *Libas-ı nev,* yeni elbise: *Libas-ı nev-be-nevle ey olan ârâyişe mâil / Kemalinden haber ver kimse senden ihtişam almaz* (Koca Ragıb Paşa). ‖ *Libas-üt-takvâ. Mec.* İman, edep, haya.

— Tar. *Libası fâhir,* padişah veya vezirler tarafından bir kimseye iltifat veya mükâfat için giydirilen değerli kumaş veya kürk kaftan. ‖ *Libası katrânî,* papazların giydikleri cübbe, elbise (tezyif maksadıyle kullanılırdı). [M]

LİBAU (Andreas), lat. **Libavius,** alman hekimi ve kimyacısı (Halle 1550'ye doğr.- Coburg 1616). Kalay - IV klorürü keşfetti. Emektik'in, arsenyöz asidin tıbbî özelliklerini inceledi ve kamforik asidi buldu. Metalürjide kullanılan eriticilerle ilgili araştırmalar yaptı. (L)

LİBBY (Willard Frank), amerikalı kimyacı (Grand Valley, Kolorado 1908). Kaliforniya üniversitesindeyken uranyumun izotoplarını ayırmağa çalıştı. Chicago, Los

Foto. Encyclopedia Americana

liberal: rahip Sibour yönetiminde 1850 eyalet meclisi («İllüstrasyon»dan)

Angeles, Kaliforniya üniversitelerinde profesör oldu. Canlı dokulardaki radyoaktifliği ölçmede uzmanlaştı. Atmosferde trityum'un ve özellikle karbon 14'ün meydana gelişini açıkladı. Bu izotopun miktarını ölçecek nesnelerin hangi zamandan kaldığını tespit etme metodu buldu; bu metot paleontoloji ve jeofizik bilimlerinde büyük ilerlemelere yolaçtı. Libby, 1960'ta Nobel Kimya ödülünü aldı. (L)

LİBECCİO i. (yun. *lips*, güneybatı rüzgârı'ndan ital. k.). İklimbil. Akdeniz'in Fransa ve Liguria kıyılarında esen güneybatı rüzgârı. (Korsika'nın dağlık kıyısına yağmur getirir; fakat doğu kısmında kurudur [föhn etkisi]). [L]

LİBEL i. (fr. *libelle*). Miner. Billûrlardaki sıvı inklüzyonlarda ancak mikroskopla görülebilen hareketli gaz kabarcıkları. (L)

LİBELLA i. (lat. k.; *libra*, libre'nin küçültülmüş şekli). Esk. Rom. M.Ö. III. yy.da, ağırlık ve para birimi olan bir *as**'a veya *denarius**'un onda birine eşit gümüş para veya ağırlık birimi. (L)

LİBERA. Rom. mit. Liber Pater kültüne ortak olan ikinci derecedeki tanrıça. Çoğu zaman Ceras ile karıştırılır. (L)

LİBERAL sıf. (lat. *liberalis*, hür bir kişiye uygun düşen'den fr. *libéral*). Kişi hürriyetlerinden yana olan: *Liberal bir siyaset anlayışı*. || *Teşm. yol.* Hoşgörülü: *Arkadaşım her konuda liberal görüşlüdür.*

◆ İ. Liberalizmden yana olan kimse: *Meclislerde ikimiz taraftarlarımızla bir kuvvet teşkil eder, liberallere, yani asrî terbiye taraftarlarına ağız açtırmazdık* (Ömer Seyfeddin). || Amerika Birleşik devletlerinde ve bazı ülkelerde, ilerici bir siyasetten yana olan kimse.

— Tar. Restorasyon devri Fransa'sında bonapart'çı veya cumhuriyetçi muhalif. || *Liberal katoliklik*, 1830'dan sonra Kilisenin ilerlemesini dinî ilkelere uymak şartıyle Fransız devriminin getirdiği modern hürriyet kavramında gören katoliklerin eğilimine verilen ad. (L)

LİBERALE da Verona, italyan ressamı ve minyatürcüsü (Verona 1445 - ay. y. 1529). Verona ve Lombardia'da yetişti; önce Mantegna'dan etkilendi, sonra Toscana okulunun getirdiği yenilikleri benimsedi. Roma, Viterbo ve Siena'da çalıştı; şiirli üslûbuyle Francesco di Giorgio ve Gerolamo da Cremona gibi ressamları etkiledi. Verona'da Sant' Anastasia ve San Fermo'nun fresklerini yaptı. Güçlü bir minyatürcüydü; Siena'da katedral ve Monteoliveto Maggiore manastırı için çizdiği tablolar Chiusi'de ve Siena'daki Piccolomini kütüphanesindedir. (L)

LİBERALİA i. (*Liber Pater'den* lat. k.). Bolluk ve bereket tanrıları Liber ile Libera şerefine Eski Roma'da 17 martta yapılagelen şenlik. (Bu şenlik sırasında, on yedi yaşına gelen soylu delikanlılar boyunlarındaki altın madalyonu çıkarıp bırakırlar ve erkeklik alâmeti olan togayı giyerlerdi.) [L]

LİBERALİZM i. (fr. *libéralisme*). Toplumda, hürriyet ve serbestliğin uygulanmasını gerekli gören, siyasî ve iktisadî doktrin. || *Teşm. yol.* Geniş görüşlülük: *Fikirlerinde ve davranışlarında liberalizm örneği vermek.*

— ANSİKL. İkt. *Liberalizm*'in özü, aklın her şeyi yapabileceğine, insan kalbinin ve insan içgüdüsünün iyi olduğuna inanmak ve kişiyi her türlü toplum bağından kurtarmak isteğidir. Liberal düşüncenin başlangıcında, Voltaire, Rousseau, Diderot gibi filozoflar önemli rol oynadılar. Liberalizm, XIX. yy.ın bütün iktisadî düşüncesine hâkim oldu.

Liberal okul büyük klasik iktisatçılar tarafından kusursuz bir şekilde temsil edildi: İngiltere'de Adam Smith (1723 - 1790), Malthus (1766 - 1834), Ricardo (1772 - 1823), John Stuart Mill (1806 - 1873); Fransa'da, Jean Baptiste Say (1767 - 1832), Frédéric Bastiat (1801 - 1850). İktisat ilminin Fransa'daki öğretimi, iki dünya savaşı arasındaki devreye kadar, liberalizmden ilham aldı. Liberalizmin ana tezi, iktisat alanında, kendiliğinden gerçekleşen *bir tabiî düzen*'in var olduğunun ileri sürülmesidir. Kişilerin rolü, mekanik veya fizik kanunlarına benzer olarak iktisadî sistemi *denge*'ye doğru götüren *iktisadî kanunlar*'ı keşfetmekten öteye gitmez. Bu kanunlar insanın tabiatına uygundur. Liberal insan anlayışı, *homo oeconomicus* anlayışıdır. Yani «en az gayret ve emekle en çok kazanç sağlamaktan başka bir amaç gütmeyen akıl sahibi varlık»tır. Böylece, insan, serbest bir şekilde hareket ederek, tabiî iktisadî düzenin kurulmasına imkân verir. Kişisel çıkarlar ve toplumun genel çıkarları, birbiriyle uzlaşır ve uyuşur.

Demek ki, liberal okula göre, insan en büyük serbestliğe lâyık olan iktisadî etkendir. Devlet ve özel topluluklar, müdahalede bulunarak kişiler arasındaki serbest rekabeti tedirgin etmemelidir. Bununla beraber, liberalizm taraftarı iktisatçılar, rekabet sonucunun değerlendirilmesinde birbirlerinden ayrılırlar. Çoğunluğu fransız olan iyimser iktisatçılara göre, bu sonuç mümkün olanın en iyisidir; çoğunluğu ingiliz olan kötümserler ise, bu sonucun, mümkün olan en az kötü sonuç olduğunu savunurlar. Ama her iki görüşü benimseyenler de, *serbest rekabet* ile devletin ve özel grupların *işe karışmamaları*'nı, iktisadî kanunlarla düzenlenen iktisadî mekanizmaların iyi bir şekilde işleyebilmesi için gerekli görürler. Bunlar, fiyat mekanizması sayesinde, üretim ve tüketimin rekabet tarafından dengeleneceğine inanırlar ve gelirler mekanizmasının, iş ve sermaye konusundaki arz ve talebinin dengesini sağlayacağına güvenirler. Tabiî düzen, krizsiz bir iktisadî gelişme sağlayacaktır ve ekonominin insanlar tarafından teşkilâtlandırılmasından doğabilecek bütün sonuçlardan daha üstündür.

Halen birçok ülkede liberal partiler vardır: İngiltere (bk. LİBERAL PARTİ), Belçika, İskandinav ülkeleri, Kanada, İtalya. Liberal partiler özellikle XIX yy. ikinci yarısında önem kazandı. Seçimlerde ve parlamentolarda sosyalizmin bir güç olarak ortaya çıkışından sonra muhafazakârlığa kayan bu partilerin önemi de azaldı. (L)

Liberal parti, ingiliz siyasî partisi. Genellikte «Whig» partisinin devamı sayılır. 1832 Seçim reformundan sonra, eski «Tory» partisi «muhafazakâr» deyimini benimserken, rakip partiye de lord Russell «liberal» sıfatını verdi. 1830 - 1850 Döneminde, partilerde büyük bir kıpırdanma görülür; geleneksel parti çerçevelerini kıran hızlı bir gelişme ortaya çıktı ve her iki taraftan da karşı partiye birçok kimse geçti (Gladstone ve Disraeli gibi). Liberal parti yavaş yavaş, başlıca üç unsurdan meydana geldi: whigler, radikaller ve serbest alışverişi benimseyerek partilerinden ayrılan Peel taraftarı tory'ler, İktisadî liberalizm, değişik unsurlardan meydana gelen bu partiyi çekici bir hale getirdi.

Parti, 1860'a doğru kesin biçimini aldı; Gladstone'un sayesinde 1865'ten 1886'ya kadar büyük bir güç haline geldi ve belli bir birliğe vardı. Serbest alışveriş görüşüne iyice bağlı olan parti, hürriyet ve adalet konusundaki tasaları siyasî ve toplumsal meselelere kadar usul usul genişletti. Sadece 1874 ile 1880 yılları arasında uzaklaştığı iktidarda uzun süre kalması, partiye, orta sınıfları iktidara getirme, göze en çok batan toplumsal, dinî (protestanlar) ve millî (İrlandalılar) haksızlıkları düzeltme ve her türlü dış serüvenden sakınma imkânını sağladı.

liberal katoliklik papa Pius IX'un Roma'ya girişi (1850), [«İllüstrasyon»dan]

Fakat Victoria döneminin dengesi, 1880 yılına doğru tehlikeye düşmeğe başladı ve yeni radikalizmin genç nesilleri, değişik bir görüşü, yani çok daha demokrat ve aynı zamanda emperyalist bir görüşü benimsediler. Sömürge meselelerinin yeniden ortaya çıkması ve özellikle İrlanda muhtariyetçiliği, partiyi böldü. Glastone, uzlaştırmacı ve barışçı idealine sıkı sıkıya bağlı kalırken, emperyalistler, İrlanda'nın hürriyeti tasarısına (*Home Rule*) karşı ayaklandılar ve 1886'da partiden ayrılarak birlikçi bir liberal parti kurdular; böylece bir parçalanma ve zayıflama dönemi başladı.

Muhafazakâr - birlikçi koalisyonun himayeci siyaseti 1906'da ingiliz kamuoyunda büyük bir şok yarattı; bunu gören Liberal parti kendine gelerek tekrar serbest alışverişi savunmağa başladı ve iktidara geçti. Fakat, bu sefer de başka kaygılar ortaya çıktı: avrupa milletlerinin daha sağlam antlaşmalarla birbirlerine yaklaşması ve Lloyd George'un partiyi demokratlaştırması üzerine, sosyal meselelerin ağır basması.

Parti, 1918 zaferinden kısa bir süre sonra gücünü kaybetti. İç anlaşmazlıklar ortaya çıktı ve bunlar, Llyod George'un kavgacı mizacı yüzünden daha da arttı. Koalisyon hükûmeti 1922'de sona erince, bölünmüş liberalizmin parlamentodaki temsilci sayısı, İşçi partisinin ve özellikle Muhafazakâr partinin temsilcileri yararına iyice azaldı. (L)

«liberal»
Boilly'nin eseri
Cabinet des Estampes, Paris

LİBERASYON i. (fr. *liberation*). İkt. Bir ülkenin dış ticaretine tanınan serbestlik. || *Liberasyon listeleri.* Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Ülkelerin ithalât ve ihracat rejimlerini serbest, başka bir deyimle kontrol dışında bırakmaları, dış ticaret yönünden bir akıcılık ve ticareti arttırıcı yönde bir hızlılık getirir. Kota ve kontrola tabi olmayan malların alım ve satımlarında gereksiz şekil noksanları aranmadığı gibi ithalâtçı ve ihracatçı da bir dereceye kadar

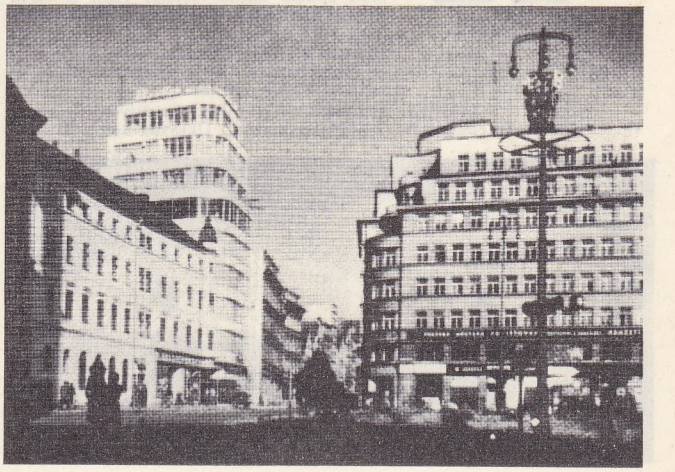

LİBEREC
şehir merkezinden bir görünüş

Foto. «İllüstrasyon», Thomson-Laone-Rapho, Giraudon (LAROUSSE) ; Dizionario Enciclopedico Italiano

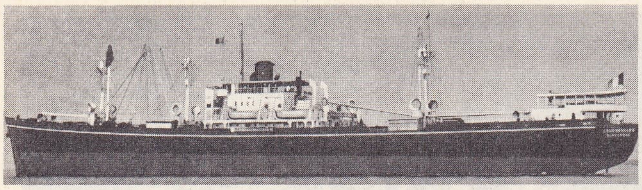

liberty ship

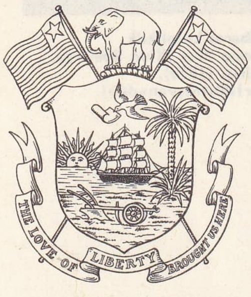

LİBERYA arması

William Tubman

LİBERYA
Saint-John çağlayanı

serbest hareket etme imkânı bulur.

Türkiye'de 10 ağustos 1950 tarihli kararname ile önce kısıtlamaya tabi tutulan ithalât, stratejik önemi olan krom, bakır ve tütün dışında serbest bırakıldı. İthal edilen malların yüzde 65'e yaklaşan bölümüne *liberasyon rejimi* uygulandı. Ancak bu ithalât rejimi, ülke dövizlerinin tükenmesine sebep oldu, bunun üstüne, önce 22 eylül 1952'de liberasyon kapsamına giren malların ithali, ilgili bakanlığın tesciline tabi tutuldu ve 20 nisan 1953'te serbest ithalâta bütünüyle son verildi. 4 Ağustos 1958'e kadar liberasyon, uygulamada yerini güdümlü ve özel tahsisli ithalâta bıraktı. İhracatta da izin kurumu büyük ölçüde işledi. İhracat bu yıldan sonra ilke olarak liberasyon rejimine tabi tutuldu. Ancak en önemli ihraç kalemlerinin dışa satımı lisans ve kontenjanlar aracılığıyle yapılır. İthalâtta yaklaşık olarak yarı yarıya bir liberasyon rejimi yürürlüktedir.

● *Liberasyon listeleri.* İthalâtta liberasyon kapsamına giren malları bildirir. Bu listeler özellikle ham ve yarı mamul malları içine alır. (M)

LİBERATİ (Antimo), italyan bestecisi (Foligno 1617 - Roma 1692). Roma'da Gregorio Allegri'nin ve Benevoli'nin öğrencisiydi. Papalık kilisesinde kantor (1661) ve koro şefi (1674) oldu. Çok sesli dinî müzik parçaları besteledi. Müzikoloji çalışmaları yaptı. (M)

LİBERCOURT, Fransa'da Pas-de-Calais idare bölgesinde (Béthune idare çevresi) komün, maden kömürü havzası kenarında, Carvin'in doğusunda; 10 726 nüf. Metalürji sanayii: cıvata fabrikaları; perçin çivisi fabrikası. Taşbasmacılığı. Katran sanayii. Salamuracılık. (L)

LİBEREC, esk. **Reichenberg,** Çekoslovakya'da (Kuzey Bohemya) şehir, Krkonoşe'nin eteğinde; 71 100 nüf. Bohemya dokuma sanayiinin beşiği olan şehirde, önemli pamuk, yün ve keten iplik ve dokuma fabrikaları vardır; ayrıca dolaylarındaki küçük iş merkezleri de Liberec'e bağlıdır. Makine (otobüs yapımı) ve besin sanayii de (bira fabrikaları) gelişmiştir. Şehre kuzeyde 800 m'den, güneyde ise Lausitz yükseklikleriden, ormanlarla örtülü Jizerske Hory dağları hâkimdir. (L)

LİBERİ (Pietro), **il Libertino** denir, italyan ressamı (Padova 1614 - Venedik 1687). Padovanino'nun öğrencisiydi; önce Carracci'yi taklit etti (*Çanakkale Savaşı*, Venedik Dukalık sarayında), daha sonra basit konulu küçük tablolar yaptı (*Paris'in Yargısı* [Dresden], *Angelica ve Medor* [Münih]). [L]

LİBERİA, Kosta Rika'da şehir, Guanacaste ilinin merkezi, Orosi yanardağlarının eteğinde; 17 200 nüf. (L)

LİBERMAN (Yevsey Grigoryeviç), sovyet iktisatçısı (Slavuta, Ukrayna 1897). Harkov üniversitesinde profesördü; *Struktura Blansa İndustriyalnogo Predpriyatiya* (Bir Sanayi İşletmesinin Denge Yapısı) [1948], *Sredstva dlya Povişeniya Rentabilnosti Sotsialistiçeskih Predpriyatiy* (Sosyalist İşletmelerin Verimini Artırma Yolları) [1956], *Analiz İspolzovaniya Proizvodstvennıyh Resursov* (Üretim Kaynaklarını Kullanma Analizi) [1963] adlı eserlerini yayımladı. Liberman, kârı, kapitalist iktisattaki şekliyle benimsemek ve pazar mekanizmalarına başvurmaktan kaçınır, Lenin'in yolunda gittiğini söyler; bu görüşe göre, sosyalist teşebbüs, geliriyle maliyetini karşılamak, üretimin ıslahı veya sosyal hizmetler gibi konuları, toplumdaki diğer kuruluşlara bırakmalıdır. Liberman'a göre, planlamanın asıl amacı millî gelir hacmini ve özellikle fert başına düşen millî geliri mutlak değer olarak arttırmaktır. Bunun için, her işletme şefine nispî bir serbestlik ve işletmeler arasında üretimin niteliği, teslim vadesi ve fiyat bakımından bir ölçüde rekabet hakkının tanınması uygun olacaktır. Liberman ve diğer birkaç sovyet iktisatçısı tarafından savunulan sistemin uygulanmasına, millî ekonomiye zarar getirmemek amacıyle, aşamalı olarak gidildi. Bu sistem, işletme şefine, kendi personelinin değerini kendi tespit etme, üretimi yalnız plana göre değil, talebi de göz önünde tutarak ayarlama ve çalışanlara verilecek primleri yalnız üretim üzerinden değil, satışları da hesaba katarak hesaplama yetkisini verir. (L)

LİBER PATER, Eski İtalya'da şarap tanrısı; kısa zamanda, Roma'nın benimsediği üç Eleusis tanrısından biri olan Dionysos ile barıştırıldı. «Hür» anlamına gelen adı (*Liber*), Dionysos'un «hürriyete kavuşturucu» anlamındaki lakabı *Lyaeos*'a benzetilmiştir. Şerefine yapılan şenliğe *Liberalia* denirdi. (L)

LİBERTAD idare bölgesi, Salvador'da idare bölgesi, Büyük Okyanus kıyısında; 244 700 nüf. İdare merkezi *Nueva San Salvador.* (L)

LİBERTAD idare bölgesi, Kuzey Peru'da idare bölgesi; 657 100 nüf. İdare merkezi *Trujillo.* (L)

LİBERTADOR ili, Dominik cumhuriyetinin batısında il; 55 900 nüf. İdare merkezi *Dajabon.* (L)

LİBERTEN i. (fr. *libertin*). XVII. yy.da, dinî inançlardan ayrılmayı savunan düşünürlere verilen ad.

— ANSİKL. Ahl. *Liberten* kelimesi, d'Aubigné gibi protestanların ve daha sonra Bossuet veya Bourdaloue gibi katoliklerin dilinde, dinin açıklamış olduğu hakikatlerden deney veya akıl adına şüphe eden ve düşünce bağımsızlığı adına da dine inanmazlık hakkını talebeden bütün düşünürleri belirtiyordu. Demek ki, «libertenlik» ahlâk düzensizliğini değil de, bir düşünce eğilimini dile getiriyordu. XVII. yy.ın başında, en ünlü libertenler şunlardı: filozof Gassendi, seyyah Bernier, şair Théophile de Viatt, edebiyatçı Saint - Evremond, Chapelle, Saint - Pavin ve daha sonra Fontenelle. P. Garasse, ünlü hicivlerini bunlara karşı yazmış; Bourdaloue da, en iyi vaızlarını bunlara karşı vermişti. Libertenler, XVI. yy.ın Montaigne ve Charon gibi «şüpheciler»i ile XVIII. yy.da ortaya çıkacak olan ve vahye dayanan dine karşı kesin ve sistemli bir şekilde cephe almış bulunan filozoflar arasında bir geçit ödevi gördüler. (L)

LİBERTİA i. Bot. Ilıman güney bölgesi ormanlarında büyüyen, süs çiçeğine benzer bitki. (Amerika ve Avustralya'da yetişen sekiz türü bilinir. İklimi ılık olan yerlerde, örtü altında yetiştirilen türleri şunlardır: *Libertia pulchalla, L. Formosa, L. grandiflora* v.b. Süsengillerden.) [L]

LİBERTY SHİP [liberti şip] i. (ing. k.). İkinci Dünya savaşında, Amerika Birleşik devletlerinin seri halinde inşa ettiği şilep tipi.

— ANSİKL. 1941 Kasımından 1945 ekimine kadar 2 710 *liberty ship* denize indirildi. Elektrik kaynağı sayesinde inşaat büyük bir hız kazandı. 133 m uzunluğundaki bu gemiler 2 500 beygirlik bir makineyle 10 mil sürat yapıyor 10 500 ton yük alabiliyordu. Savaşta çok işe yarayan ve kullanışlı olan bu gemilerin çoğu savaştan sonra yabancı memleketlere satıldı. (L)

LİBERYA
güneşte pirinç kurutan yerli kadın

Liberum veto, Polonya'nın bölüşülmesinden önce Polonya meclisinde, her milletvekilinin, meclisin aldığı her karara karşı kullanabildiği veto; 1652'den sonra, bu hakkın istismar edilmesi Polonya'da başlıca anarşi unsuru oldu. (L)

LİBERYA, Batı Afrika'da devlet, Atlas okyanusu kıyısında; Sierra Leone, Gine ve Fildişi Kıyısı ile sınırlıdır; 111 000 km²; 1 290 000 nüf. Başkenti *Monrovia.*

COĞRAFYA

● *Fizikî coğrafya.* Kıyı, kuzeybatıda oldukça girintili çıkıntılıdır (Mount ve Mesurado burunları); güneydoğuda ise tersine Marshall'dan itibaren dümdüz uzanır ve kenarında denizden yağmur mevsiminde parçalanan kıyı şeritleriyle ayrılan deniz kulakları (Greenville ve Harper bölgeleri) yer alır. Yaklaşık olarak 25 km derinlikteki yumuşak eğimli kıyı ovasına, bir tepeler bölgesi hâkimdir; bu tepelerin ardından, bütün iç kısmı kaplayan ve yer yer çağlayanlarla kesilen birçok ırmağın (Saint - Paul, Saint - John, Mano, Lofa, Cess, Cavelly) aştığı laterit yaylası gelir. Daha önemli dağlara ancak ülkenin kuzey ucunda rastlanır: Gine «sırt»ı (1 500 m'yi aşar); Nimba dağının kolları. İklimin başlıca özelliği iki mevsime bölünmesidir. Yağmur mevsimi kıyıda daha uzun sürer (nisan - kasım ayları) ve sağnak halinde yağışlar (4,50 m) olur. Sıcaklık (25° C) genellikle değişmez; ama denizden uzak olan daha yüksek iç kısımda sıcaklık farkları önemlidir.

Bitki örtüsü iklime göre değişir: kıyıda sakız ağaçları yetişir; iç kısımları örten sık orman, Gine dağlarına yaklaşıldıkça seyrekleşir.

● *Beşerî coğrafya.* Nüfusun çoğunluğu, kabileler halinde toplanmış zenci yerlilerdir: kuzeybatıda bir kısmı müslüman olan Mande'ler; ortada Gola'lar, nispeten daha medenî olan Vai'ler; güneydoğu kıyısında Liberyalı Amerikanların hâkimiyetine en çok karşı koyan Kru'lar. Bu halklarda, ekonominin temeli ailedir: avcılık, devşirmecilik, ilkel tarım (pirinç, patates, fasulye) ve oldukça ilkel zanaatçılık (çömlekçilik, deri işleri, dokuma).

Fakat, devletin yönetici sınıfını, özellikle kıyıda yerleşmiş olan amerikan asıllı halktır (20 000 kişi).

A.B.D., Liberya ile özellikle XX. yy.da ilgilenmeğe başladı: büyük amerikan şirketleri kauçuk ağacı ve kakao işletmeleri kurmak için imtiyazlar elde etti, ürünle-

Foto. X, A.F.P., Griff-Davis (LAROUSSE) ; Encyclopedia Americana

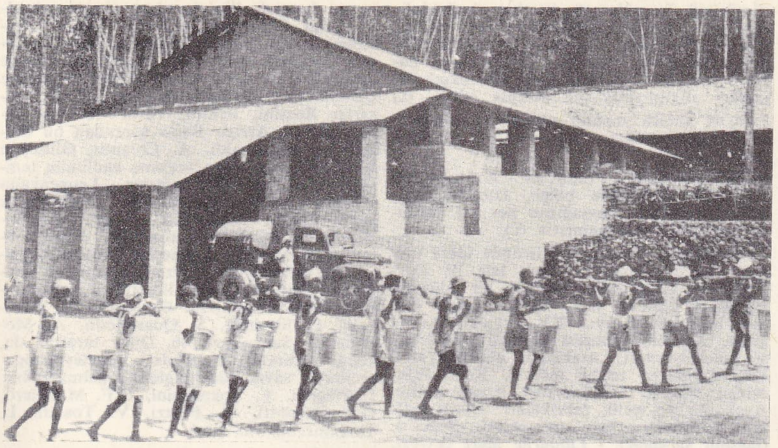

bir toplama merkezine, kovalar ile lateks taşıyan kauçuk işçileri

Monrovia'nın pazar yerinden bir görünüş

Monrovia'nın ana caddesinde modern binalar

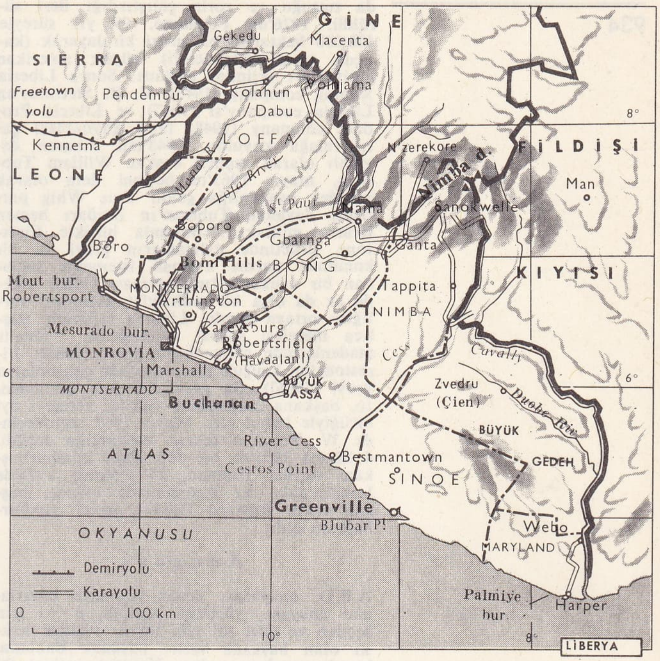

LİBERYA haritası

rin ihracı için de gereki liman ve yolları Liberya hükûmetine borç vererek yaptırdı. Kauçuk, eskiden liberya ihracatının değer bakımından başlıca ürünüydü (toplam ihracatın yüzde 70'i). Ama maden kaynaklarının bulunması (bir amerikan firması, Monrovia'nın kuzeybatısında Bomi Hills'de çok zengin bir demir madenini, İsveç'in de katıldığı başka bir şirket ise, Nimba dağı bölgesindeki yatakları işletir) sayesinde devlet bugün Afrika'nın başlıca demir filizi üreticisidir (1966'da 13,2 Mt demir). Demir, kauçuğun önünde bir numaralı ihraç maddesi olmuş ve ticaret dengesinde fazlalık sağlamıştır. Alüvyonlardaki altın ile elmas yatakları da günden güne daha geniş çapta işletilmektedir. Liberya ticaret filosu önemlidir. Çoğunluğu petrol tankerlerinden meydana gelen bu filo, 1967'de 22,5 milyon tonilato ile dünyada birinci olmuştur, ama bu bandıra altındaki gemiler aslında başka milletlerin (malî sebeplerle) şilepleridir; nitekim New York'taki liberya denizcilik işleriyle uğraşan büroya çok düşük bir tescil vergisi ve yılda ton başına 20 sent ücret ödeyerek gemi tescil ettirebilir.

Liberya'nın A.B.D. için stratejik önemi açıktır; A.B.D. ülkenin hemen hemen bütün dış ticaretini elinde tutar ve amerikan sermayeleri liberya ekonomisinde önemli rol oynar (maden araştırmaları).

Tarih

XV. yy.da Portekizlilerin bulduğu Biber Kıyısı (veya Tahıl Kıyısı) uzun süre, Fransızların, Hollandalıların ve İngilizlerin uğrak yeri olmuştu. 1816'da kurulan ve Yehudi Ashmun tarafından temsil edilen amerikan sömürgeleştirme firması, 1822'den itibaren, yerlilerin düşmanlığına rağmen ülkeye azat edilmiş zenci köleler yerleştirmeğe başladı. Bağımsızlığı ilân edilen ve Kuzey Amerika'nınkine benzer bir anayasası olan (1847) bu tesis, 1848'de Liberya adıyle hemen bütün büyük devletlerce tanındı. (A.B.D. Liberya'yı ancak 1862'de tanıdı); başkentine A.B.D. başkanı Monroe'nun şerefine Monrovia adı verildi. Ama Liberya bugünkü durumuna, 1833'te Palmiyeler burnunda kurulmuş benzer bir tesis olan Maryland ile birleştikten sonra geldi; sınırları İngiltere (1885) ve Fransa ile (1892 - 1910) imzalanan antlaşmalarla çizildi. A.B.D.'nin yardımlarına rağmen, devlet başlangıçta büyük sıkıntılar çekti; amerikalı zencilerin (1848'de 8 000 kişi) yerlileri (1848'de 35 000 kişi) baskı altın-

Foto. *Encyclopedia Americana*

da tuttuğu ve zorla çalıştırdığı ileri sürüldü. 1926'da Firestone, 99 yıl süreyle 400 000 hektarlık bir arazi kiralayarak (kauçuk tarım işletmeleri) büyük amerikan imtiyazları rejimini başlattı. Sonra Liberia Mining company (1945), E. R. Stettinus'un Liberia company'si (1947) ve Liberia Product company (1948) tabiî kaynakları çalıştırmağa koyuldu. 1943'ten itibaren devamlı olarak seçilen başkan William Tubman, mayıs 1963'te beşinci defa olarak yeniden başkanlığa geldi. True Whig partisine dayanan Tubman'ın iktidarı hemen hemen mutlaktır. Bununla birlikte Firestone şirketinde çalışanların grevi ve bir komünist partisi kurmak istemekle suçlanan bir avukatın tutuklanması (1963) ülkede az da olsa bir muhalefet akımının varlığını ortaya koydu. Liberya rejiminin başlıca meselesi sosyal meselelerdir (demir madenlerinde çalışanların grevi [1965]; Firestone'un kauçuk işletmelerinde çalışanların grevi [1966]). Bu grevler üstüne parlamento, başkana olağanüstü yetkiler vermeyi oybirliğiyle kabul etti. Mayıs 1967 seçimlerinde W. Tubman tekrar başkanlığa seçildi. 4 Mayıs 1971'de bir defa daha cumhurbaşkanı seçilen Tubman, 23 temmuz 1971'de Londra'daki bir hastahanede ölünce, başkan vekili Richard Tolbert geçici cumhurbaşkanı oldu.

Anayasa

A.B.D. anayasası örnek alınarak hazırlanan anayasa, yürütme gücünü, 8 yıl için seçilen ve dört yıl için tekrar seçilme hakkı olan başkana verir; başkana Bakanlar kurulu yardımcı olur. Yasama yetkisi iki meclistedir: 4 yıl için seçilen temsilciler meclisi ve 6 yıl için seçilen senato. Ancak şahsî vergilerini ödeyen vatandaşlar oy kullanma hakkına sahiptir. Ülkenin iç kısmı dokuz idare bölümüne ayrılan üç il'e, kıyı bölgesi ise beş idare bölümü ve dört araziye bölünmüştür. Resmî dil İngilizcedir. (L)

LİBETENİT i. (şehir adı *Libethen*'den [Slovakya], fr. *libéthénite*). Miner. Hidratlı tabiî bakır fosfat. (Yeşil renklidir.) [L]

LİBİDO i. («arzu, istek» anlamında lat. k.). Psikiyatr. Freud'e göre cinsel içgüdünün belirtilerini doğuran hayat enerjisinin bir şekli: *Psikozların seyrinde libidonun sık sık kaybolduğu veya ağır bastığı görülür.*

— ANSİKL. Cinsel içgüdünün belirtilerini değil de nazarî bir sebebi ifade eden *libido* terimi, modern psikiyatri uzmanları tarafından eski freud'çüler kadar kullanılmaz. Freud'çülere göre, *libido*, yaşama gücünün tümüdür ve insanın gerek moral, gerek marazî bütün davranışlarının temelindedir. Bu yaşama gücü ve meydana getirdiği içgüdüler çoğu zaman sosyal birer «tabu» sayılmış, dolayısıyle de ortaya, nevroz ve manilerin kaynağı olan birtakım itilmeler (sapma, yükseltme v.b.) çıkarmıştır. (L)

LİBİK i. (fr. *libyque*). Leng. Hamî-samî öbeğinden eski dil; Kartaca bölgesi çevresinde libik diliyle yazılmış bin kadar yazıt bulundu; libik dilinin anlaşılması güçtü; bu dildeki bazı kelimeler bugün Berbericede hâlâ yaşar. (L)

LİBİTİNA i. İki çenetli yumuşakça. (Eski Dünya'nın sıcak denizlerinde kaya yarıklarında ve mercanlar arasında yaşar; ikinci ve üçüncü zaman tabakalarında fosiline rastlanır. *Libitinidae* familyasının örnek tipi.) [L]

LİBİTİNA. Rom. mit. Cenaze töreni tanrıçası. Roma'da bir tapınağı vardı. Yanlış bir etimoloji oyunu sonunda, *Libido* yani tutku ile bir tutuldu ve Venüs ile karıştırıldı. (L)

LİBİTİNİDAE çoğl. i. İki çenetli yumuşakçalar familyası. (Bunlarda kavkı az çok uzun, tepe kısmı öne eğik, menteşe kuvvetlidir. Başlıca cinsleri: *libitina, coralliophaga, isorropodon*. Sıcak denizlerde Akdeniz'de bulunur.) [L]

Lİ BO veya **Lİ TAY-BO,** çinli şair (701'e doğr. - 762). Söylentiye göre ömrü meyhanelerde geçti. İmparator Hsüen - dzung'un dostuydu, fakat patavatsızlığından dolayı gözden düştü. Bir gece sandalda, ayın görüntüsünü kucaklamak isterken boğulduğu söylenir. Bilgiçlik taslamadığı için şiirleri, tercüme edilmeğe birçok çinli şairinkinden daha elverişlidir. Şarabın kurtarıcılığı, hayatın kısalığı, dostluk gibi geleneksel temaları alışılmamış bir üslûpla işledi. (L)

LİBON Elisli, yunanlı mimar, Olympos'taki Zeus tapınağını yaptı (M. Ö. 468'den sonra). [L]

LEBOURNAİS, Fransa'da Bordelais'nin (Gironde) kuzeyinde bölge, Isle ve Dordogne ırmakları kavşağının her iki yanında; şaraplarıyle tanınmıştır. (L)

LİBOURNE, Fransa'da (Gironde idare bölgesi) idare çevresi merkezi, Isle ile Dordogne'un kavşağında, verimli bir alüvyon ovasında; 23 621 nüf. XVI. yy.dan kalma belediye sarayı. XV. yy.dan kalma kilise. Arkeoloji müzesi (önemli tarihöncesi koleksiyonları; uzakdoğu etnografyası). Eski Libourne tarihî müzesi. René Princeteau müzesi. Dökümhane. Konservecilik. Ayakkabı ve terlik fabrikaları. Optik malzemesi. Madenî yapı mertekleri. Bağcılık (meşhur şaraplar). - *Libourne idare çevresi*, 114 651 nüf. (L)

LİBRA, *Terazi** takımyıldızının latince adı. (Kısaltması: Lib). [L]

LİBRE i. (lat. *libra*, Romalıların eski ağırlık biriminden). Metrol. Değeri zamana ve kullanıldığı ülkeye göre değişen eski ağırlık birimi; bugün genellikle yarım kilogramın karşılığı olarak kullanılır.

— ANSİKL. *Libre*, Romalıların ağırlık ölçüsü birimiydi (*libra*) ve yaklaşık olarak 327,45 gr değerindeydi. Önceleri on, sonra on iki ons'a bölündü. Anglosakson ülkelerinde bugün temel ağırlık birimi olan librenin değeri 0,4536 kg kadardır. Bk. POUND. (LM)

LİBRETTO i. (ital. «kitap» anlamında *libro*'nun küçültülmüş şekli). Müz. Bir opera güftesi. || Bir pandomimayı veya baleyi açıklayan broşür.

— ANSİKL. Ottavio Rinuccini, Gabriello Chiabrera, Alessandro Striggio Jr., Küçük Michelangelo Buonarroti, Andrea Salvadori gibi ilk *opera librettoları* yazarları, müzik için yazılan dramları pastoral fabl örneklerine uyguladılar. Kardinal Giulio Rospigliosi'nin *Sant'Alessio*'sunda (1632) ilk olarak komik unsurlar göze çarpar; Gian Francesco Busenello, *Poppea'nın Taç Giyme*'siyle (1642) tarih konulu melodramı başlattı. Kapalı biçimlerin (aryalar ve düetler) ve melodi virtüözlüğünün ortaya çıkmasıyle ses üslûbunun gelişmesi, ihtişamlı sahne oyunlarına ve karışık, olağanüstü entrikalara karşı büyük ilgi duyulması, XVII. yy. ortalarında librettonun gerilemesine yolaçtı. Bu dönemin başlıca yazarları arasında, Giulio Strozzi, Giacinto Andrea Cicognini, Giovanni Faustini, Niccolo Minato, Giovanni Andrea Moniglia, Girolamo Prigimelica Roberti sayılabilir. XVII. yy. sonlarında Silvio Stampiglia ve Apostolo Zeno gerek hikâye gerek biçim yönünden, librettoyu yeniden ciddî havasına kavuşturdular. XVIII. yy. başlarında, Pietro Metastasio, gerçek bir şiirsel güç ve son derece ince bir dramatik duyarlıkla onların reformunu sürdürdü; yazdığı yirmi yedi melodram librettosu, hem italyan, hem yabancı yazarlar tarafından sekiz yüz defadan fazla müziğe uygulandı. XVIII. yy.ın diğer önemli librettocuları arasında Pier Jacopo Martello, Paolo Rolli, Carlo Innocenzo Frugoni ve Gluck'un iş arkadaşı Ranieri'de Calzabigi yer alır. XVIII. yy.da ciddî, ağır melodramın yanı sıra, intermezzo (Gennarantonio Federico *Serva Padrona* ile bu türün en güzel örneğini verdi) ve opera-komik (Carlo Goldoni, Giambattista Lorenzi, Giambattista Casti, Giovanni Bertati ve Mozart'ın *Don Giovanni* operasının librettosu'nun ünlü yazarı Lorenzo Da Ponte bu alanda dikkati çektiler) türleri de gelişti. XIX. yy.da sürekli olarak, libretto ile Avrupa'daki çağdaş edebiyat ve tiyatro denemeleri arasında yakın ilişkiler kuruldu. Bu denemeler romantik dünyayı sarsan, siyasî, sosyal ve ahlâkî idealleri daha derinden yansıtıyordu: fakat ender de olsa, libretto İtalya'da bir önceki yüzyıldaki eserlerin çoğuna özgü üslûp dengesine ve ciddiyetine ulaştı. Bu devrin en verimli ve en başarılı librettocuları, Angelo Anelli, Luigi Romanelli, Gaetano Rossi, Giuseppe Maria Foppa, Andrea Tottola, Cesare Sterbini, Giovanni Gherardini, Felice Romani, Francesco Maria Piave, Salvatore Cammarano, Antonio Somma idi. Bu yazarlar Rossini, Bellini, Verdi v.b. için çalışıyorlardı, Arrigo Boito sonradan bu bestecilerin yerini aldı. A. Colautti, Giuseppe Giacosa, Luigi Illica verismo ekolünün temsilcileriyle işbirliği yaptılar. Leoncavallo (Wagner gibi) operalarının librettolarını kendi başına yazdı. XX. yy.da D'Annunzio ile Pirandello'nun dramları birçok librettonun meydana gelmesine yolaçtı. Ayrıca son zamanlarda, birçok yazar ve edebiyatçı melodramatik librettoya geniş ölçüde katkıda bulundu: G. Papini, R. Bacchelli, E. Montale, S. Quasimodo, A. Moravia, E. Sanguineti v.b. Diğer taraftan da, kendi yazdıkları librettoları besteleyen operacıların sayısı da gitgide çoğalmaktadır: I. Pizgetti, V. Tommasini, G.F. Malipiero, G.C. Menotti, V. Frazzi, V. Tosatti, L. Dallapiccola v.b. (ML)

LİBRETTOCU i. (*libretto*'dan *libretto-cu*). Libretto yazarı. (M)

LİBREVİLLE, Gabon'un başkenti, Gabon ırmağı halicinin kuzey kıyısında; 45 700 nüf. Bouet - Willaumez'in, zenci ticareti gemisi *Elisia*'nın tayfalarınca azat edilen zenci kölelerle kurduğu (1849) Libreville, bugün bir yönetim ve ticaret (kereste ihracı) merkezidir. Burası, Gabon'un mavna iskelesi bulunan iki limanından biridir. (L)

LİBRİ CARUCCİ DALLA SOMMAİA (Guglielmo, — kontu), italyan asıllı matematikçi ve tarihçi (Floransa 1803 - Fiesole, Floransa yakınları 1869). Pisa üniversitesinde ders verdi. İtalya yarımadasındaki siyasî çalkalanma sırasında Fransa'ya sığınmak zorunda kaldı (1830), 1833'te de fransız uyruğuna geçti. Collège de France'ta profesör oldu, ayrıca millî eğitim genel müfettişliği ve Fransa kütüphaneleri müfettişliği yaptı. Ama, kütüphanelere yaptığı her ziyarette ender kitap ve elyazmalarının kaybolduğu farkedilince gizli bir soruşturma açıldı, sonuç bir raporla Guizot'ya gönderildi, bu belge 1848 şubatından sonra, Dışişleri bakanlığında bulundu ve gün ışığına çıktı. Libri Londra'ya kaçtı, orada gadre uğramış bir fikir adamı gibi karşılandı. İki yıl sonra, yaptığı itirazlara rağmen fransız mahkemeleri tarafından on yıl hapse mahkûm edildi. 1888'de, Fransız hükûmeti çalınan kitaplardan ve yazmalardan bir kısmını yeniden satın alabildi.

Bilimsel açıdan Libri, sayılar teorisi, diferansiyel denklemler ve geometriyle ilgilendiyse de özellikle en önemli çalışmaları matematik tarihine olan katkılarıdır. *Storia delle Scienze Matematiche in Italia dal Rinascimento alla Fine del XVIII Secolo* (Rönesans'tan XVIII. yy.ın Sonuna Kadar İtalya'da Matematik Bilimleri Tarihi) [1838 - 1841] en ünlü eseridir. Ayrıca P. Fermat'nın bilim alanındaki değerini ilk anlayan ve onun elyazmalarının yayılmasını sağlayan da Libri'dir. (LM)

LİBRİPENS i. («terazi taşıyan» anlamında lat. k.). Rom. huk. Tunç külçesi ve terazi aracılığı ile yapılan itibarî bir satıştan ibaret olan *mancipatio* akdinin beş tanığından biri. (L)

LİBU. Esk. coğ. Libya'da göçebe halk. Önderleri Doğu Akdeniz'den (deniz halkları) gelmişti. M. Ö. 1300'e doğru Marmarike'de yaşadıkları ispat edilmiştir. Ramses soyundan firavunlar birçok libu akınını püskürtmek zorunda kaldılar. Yunanlılar Libya'ya onların adını (*Libye*) verdiler. (L)

LİBURNA i. (lat. k.). Esk. Rom. İki sıra kürekli, hafif, ince uzun savaş gemisi; Romalılar bu biçimi, liburnia korsanlarının kullandığı gemilerden almışlardı. (Pharsalos ve Actium muharebelerinde bile liburna tipi gemiler vardı.) [L]

LİBURNİA. Esk. coğ. Illyria'nın, Adriya denizi boyunca Istria ile Dalmaçya arasında uzanan kısmı. Bölgenin eski halkı Libur-

solda, Bingazi'nin genel görünüşü; sağda, sahil yolu

nia'lılar korsanlık ve haydutlukla geçinirlerdi; M.Ö. II. yy.da Roma'nın hâkimiyetine girmeden önce Adriya denizi kıyılarına yayılmışlardı. (L)

LİBUŞE, çek prensesi (VII. yy.). Prjemysl'ler sülâlesinin kurucusudur. (L)

Libuşin Sud (*Libuşin'in Yargılanması*), 112 mısralık çek destanı. Çek şiirinin en eski örneği olduğu söylenir. 1818'de Zelena - Hora'da bulundu. Hanka ile Linda tarafından uydurulduğu bugün kesinleşmiş gibidir. (L)

LİBYA, ar. **Libiyya,** Kuzey Afrika'da cumhuriyet; kuzeyde Akdeniz, doğuda Mısır, güneydoğuda Sudan, güneyde Çat ve Nijer, batıda Cezayir ve Tunus ile sınırlıdır. 1 759 540 km²; 1 803 000 nüf. (km²'ye 0,9 kişi). Başkenti 1963'ten beri, *El Beyza.* Başlıca şehirleri: *Trablus* (idare merkezi); *Bingazi; Derne; Misurata; Homs.*

COĞRAFYA

Büyük kısmı Sahra'nın en çorak kısımlarından biri üzerinde uzanan libya toprakları, tabiî bir bölge meydana getirmez. İtalya'nın Fransa, İngiltere ve Mısır ile imzaladığı uzlaşma ve antlaşmalarla çizilen sınırları, çoğunlukla meridyen ve paralellerin yönünü takip eder. Yüzey şekilleri oldukça tekdüzedir. Eski çağlarda Afrika'nın Akdeniz bölgesini ifade eden Libya adı, XIX. yy. sonunda italyan bilginlerince, 1911 - 1912 yılları arasında İtalyan sömürgesi olan bölgeyi belirtmek için kullanılmıştır.

● *Kıyılar ve yüzey şekilleri.* Ülke kıyıları 1 886 km boyunca uzanır. Tunus sınırından Misurata'ya kadar uzanan Trablusgarp kıyısı, kayalık olan Homs yakınları dışında alçak ve tekdüzedir. Büyük Sirt kıyısı da Bingazi'ye kadar tekdüze, çıplak ve kumluktur; hemen de denize kadar uzanan kumul şeritleriyle örtülüdür. Doğuya doğru Sirenaik'te kıyılar dikleşir. Başlıca boğazlar Apollonia ve Derne boğazlarıdır. Bomba körfezinden sonra Mısır sınırı bölgesindeki Marmarike kayalık çizgisi dışında, ovalık ve tekdüze kıyı yeniden başlar. Bütün Akdeniz bölgesi boyunca vahalar kurak çizgilerle birbirini takip eder. Ülkenin iç kısmında değişik bölgeler ayırt edilir. Batıda, vahalarla nispeten zenginleşen geniş bir kıyı ovasının (Gefara) uzandığı Trablusgarp'ta, topraklar güneye doğru yavaş yavaş yükselir, fakat Fizan'a kadar hiç bir yerde 1 000 m'yi bulmaz. Yüzey şekilleri geniş bir kumluk bölgede gittikçe alçalır. Sirenaik, kuzey kısmı denize doğru dik olan, iç kısımlara doğru daha yumuşak eğimlerle alçalan kalkerli bir yüksek ovadır. Birçok yeri taraçalar halinde düzenlenmiş olan (Kirene, Barke) ve sel yataklarıyle yarılan Sirenaik yüksek ovası, kalkerli çöküntülerle doludur. Bu bölgeyi paraleller yönünde kısa çöküntülerle devam eden çorak bir bozkır takip eder; üzerinde Gialo ve Giarabub vahaları yer alır. Sonra kum çölüne (Libya çölü) geçilir. Çölün yüksekliği güneydoğu sınırındaki El Auenat kütlesi (1 934 m) dışında 50 m'yi aşmaz. Ülkenin büyük kısmını örten çöl bölgeleri, Fizan'da kayalık çöl (*hamada*) görünüşü alır. Jeo-

LİBYA arması

LİBYA haritası

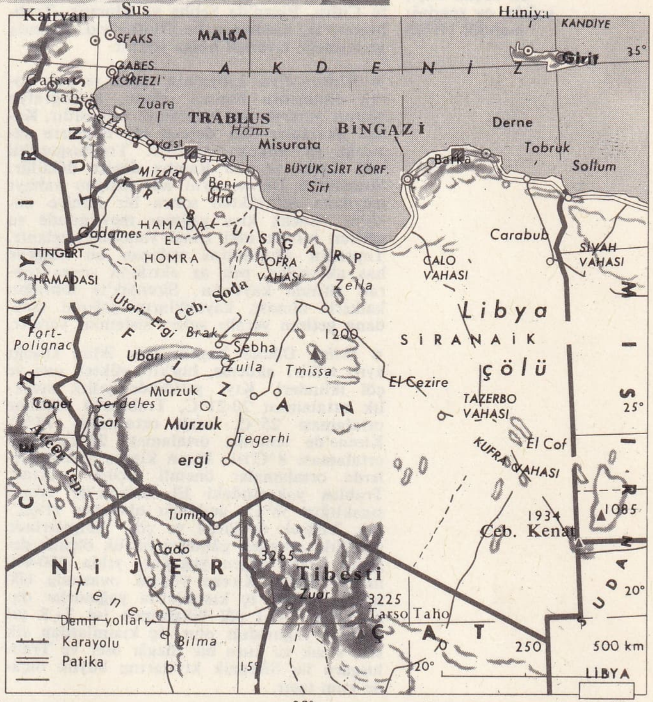

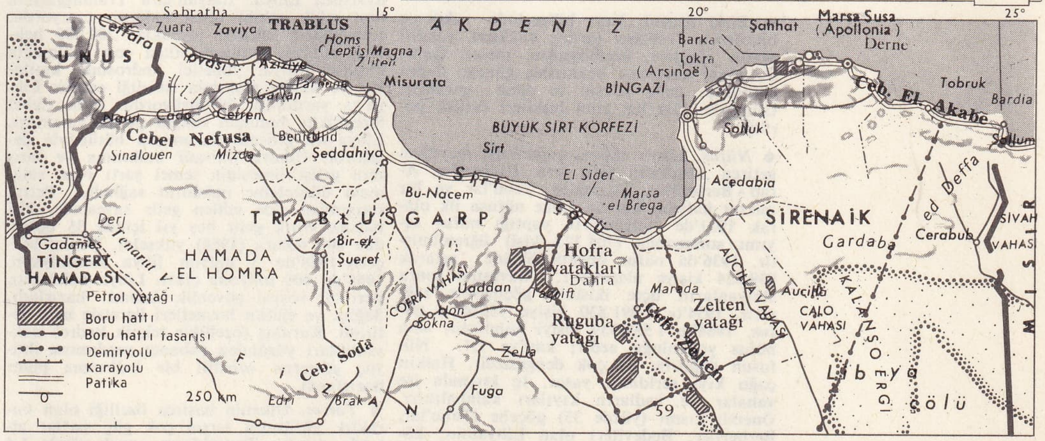

kral idris

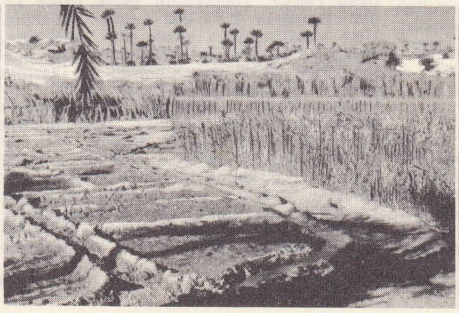

vaha ve Libya çölü

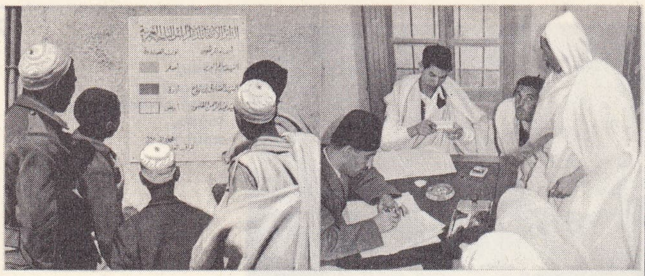

solda, Trablus'ta bir seçim afişi; sağda, oy sandığı mahalli (1952)

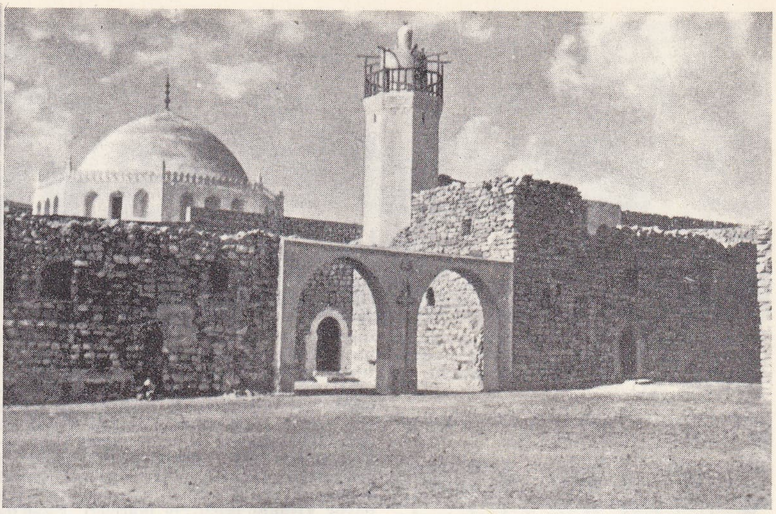

Giarabub camii

loji bakımından çok eski olan çölü, kuvvetli rüzgârlar şiddetle aşındırır. Sirenaik'te Cufra, Fizan'da Sebha ve Murzuk, Trablusgarp'ta, Gadames ve Giofra v.d. dışında yerleşmeğe elverişli bölge yoktur.

● *Hidrografya.* Libya'nın çorak ve yarı çorak olmasının başlıca sebebi, hidrografya ağının yetersiz ve istikrarsız olmasıdır. Kalıcı akarsular son derece az, bunların taşıdığı su miktarı zayıftır. Trablusgarp'ta vad Kaam ve vad Ramba denize dökülür. Sirenaik'te Derne, aynı adı taşıyan vahayı meydana getirdikten sonra bir koniye dökülür. Ancak kısa yağmur mevsiminde su getiren birçok eski ırmak yatağına rastlanır. Toprağın aşınmasına yolaçan bu bölgeye has akarsular, pek az aktıktan sonra toprak altında kaybolur. Sirenaik'te toprağın kalkerli olması, kaynakların çoğunu meydana getiren yeraltı suları sistemini yaratır.

● *İklim.* Ülkede başlıca dört iklim kuşağı ayırt edilir: akdeniz, bozkır, yüksek ova ve çöl iklimleri. Kıyı şeridinde yıllık sıcaklık ortalaması 20-21°C, Trablus'ta temmuz ortalaması 25°C, ocak ortalaması 13°C; Kirene'de temmuz ortalaması 22°C, ocak ortalaması 8°C'tır. Kışın kıyıya yakın yerlerde ortalamalar önemli ölçüde artar: Trablus yakınındaki El Aziziye'de azamî sıcaklığın 58°C'ı bulduğu olmuştur (1922'de). Yüksek ovalarda ve çöl bölgelerinde sıcaklık, geceden gündüze büyük ölçüde değişir. Kışın düşen yağışlar, yılda 300-400 mm'yi bulur, Kirene yüksek ovasında 600 mm'ye erişir. İç kısımlarda yağmurlar daha azdır. Asıl çöl bölgesinde ise 7 - 8 yıl yağmur yağmadığı olur. İç kısımlardan sık sık, sıcak ve kuru bir rüzgâr eser ve Trablusgarp ile Sirenaik kıyılarına büyük ölçüde kum taşır.

● *Bitki örtüsü.* Kıyı bölgesinde akdeniz bitkilerine rastlanır (ardıç, zakkum, yabanî zeytin ağaçları, keçiboynuzu, meşe). Geniş bir alanı kaplayan bozkırlar, güneye doğru gidildikçe daha yoksul ve daha çoraktır. Güneyde cılız bir kum bitkileri örtüsü görülür.

● *Nüfus.* Libya nüfusu çoğunluğu meydana getiren Arapların yanı sıra, Berberîler, Arap - Berberîler, Tuaregler, Tebu'lar ve bir miktar italyanı kapsar. Ülke nüfusu ilk olarak 1931'de İtalyanların yaptığı nüfus sayımı sonucunda (704 123 kişi) öğrenilmiştir. 1936'da nüfus önemli ölçüde artarak 839 524 kişiye ulaşmıştır. Savaştan sonra İtalyanların üçte ikisinin göçmesine rağmen, 1954'te 1 091 830 kişiye yükselen nüfus, 1964'te 1 559 339 kişiyi bulmuştur; ama nüfus yoğunluğu azdır; km²'ye 1,1. Nüfusun dağılımı da çok dengesizdir. Halkın çoğu kıyı şeridinde yaşar. İç kısımda ise vahalar ve vadların kıyıları kalabalıktır. Önemli kısmı (yüzde 35) göçebe (Tebu'lar, Berberîler, Bedevîler) olan Libyalılar, küçük bir musevî ve katolik (italyan) azınlığı dışında müslümandır. Resmî dil Arapçadır. Ülkede İtalyanca ve İngilizce de yaygındır.

İktisadî coğrafya

Topraklarının özelliği ve ikliminin kuraklığı yüzünden çok yoksul bir ülke olan Libya, sermaye yetersizliği yüzünden son zamanlara kadar, tarıma ve hayvancılığa dayanan bir iktisadî düzenden kurtulamadı. Ülkeyi işgal altında tuttuğu devrede İtalya, tarım alanında geniş çaplı bir sömürgeleştirme siyaseti uyguladı; Güney İtalya'dan köy). Bu köyler o zamana kadar bulunmagetirilen köylü aileleri Libya'ya yerleştirildi. Kurak bölgeleri, özellikle Trablus, Misurata ve Sirenaik dolaylarındaki kıyı şeridini tarıma elverişli hale getirebilmek için birçok sulama çalışması yapıldı, kumullar ağaçlandırıldı. 1936-1939 Yılları arasında yerli köyleri yakınında Libya'nın sömürgeleştirilmesi amacıyle *Eute* yeni tarım köyleri kurdurdu (Sirenaik'te 10, Trablusgarpta 17 yan temel hizmet yardımlarıyle teşkilâtlandırıldı ve yollarla birbirine bağlandı (bu devrede İtalyanlar ayrıca Tunus'tan Mısır'a giden büyük bir kıyı yolu yaptılar; 1937'de *Litoranea* adıyle açılan bu yola daha sonra *Via Balbia* adı verildi). Tarım bölgelerinde en büyük gelişme ağaç yetiştiriciliğinde (özellikle zeytin ve portakal ağaçları) görüldü. İkinci Dünya savaşı bu değerlendirme çabalarına son verdi. Tarım köyleri (özellikle (Sirenaik'tekiler) savaş sırasında ya yıkıldı veya tamamen terk edildi. Bugün bu köylerde yerliler oturmaktadır. Trablusgarp köylerini ise İtalyanlar 1956 Antlaşmasından sonra işletmeğe devam ettiler. Bu antlaşma uyarınca Libya, İtalyan'lara Trablusgarp'ta özel mülk sahibi olma hakkını tanıyordu. İtalyanların işlediği topraklar 200 000 hektara inmişti. İktisadî etkisi çok azalmakla birlikte İtalya, yönetici kadrosuna katılarak ve kültür alanında işbirliği ederek Libya'ya yardımını sürdürüyordu. İlkin Cebel Sirenaik'te bulunan zengin petrol yatakları, Libya'nın iktisadî durumunu bütünüyle değiştirdi. Ülkeye iktisadî kalkınma ve tarımın geliştirilmesinin temel şartı olan sulamayı düzenleme imkânını sağladı. Petrol satışından elde edilen gelir sayesinde, kişi başına yıllık gelir beş yıl içinde 35 dolardan 800 dolara (1968) yükseldi. Devlet bütçesi 1958'de 3 milyon libya sterliniyken, 1968'de 400 milyona çıktı. Libya hükûmeti, ileri bir sosyal güvenlik sistemi hazırladı. Sağlık ve eğitim hizmetleri ücretsiz hale getirildi. Kuruluş (özellikle teknik kadro) noksanlıkları yüzünden yabancı yardımına ihtiyaç gösteren özentili bir kalkınma planı hazırlandı.

● *Tarım.* Ülkenin başlıca özelliği olan kuraklık yüzünden tarım çok güç şartlar altında yapılır. Toprakların ancak yüzde 1,4 ünü kapsayan 2 500 000 hektar ekilebilir. Ülke yüzölçümünün yüzde 5'i otlaklarla, yüzde 0,3'ü ormanlarla örtülüdür. Geri kalan yüzde 93,3'ü ise ekilmemiş ve tarıma elverişli olmayan topraklardan meydana gelir. Ekilebilen topraklar çok ilkel araçlarla işlenir. Verim çok düşüktür. Tahıl üretimi öteden beri azdır: arpa (1965'te 960 000 kental); buğday (1965'te 570 000 kental). Oysa kıyı şeridinde yetiştirilen zeytin, portakal ve yerfıstığı daha önemli bir gelir kaynağıdır. Kıyılarda sebze ve üzüm de yetiştirilir; 3 milyon kadar ağaçtan elde edilen 400 000 kental (1965) hurma, beslenmede önemli yer tutar. Az miktarda yetiştirilen (11 000 kental), fakat kalitesi yüksek olan libya tütünü, yerli sigara sanayiinde, sicim ve hasır yapımında kullanılır. Hayvancılık oldukça yaygın bir geçim kaynağıdır: 4 milyon baş keçi ve koyun; 260 000 deve; 121 000 baş sığır. Bununla birlikte ülkede et tüketimi çok düşüktür ve üretim ihraç edilir. Balıkçılık (özellikle ton balığı) gelişmektedir. Sirenaik'te sünger avcılığı yapılır.

● *Sanayi,* henüz pek az gelişmiştir. Trablus'ta bir sigara fabrikası, Bingazi'de bir dokuma fabrikası, deri ve zeytinyağı fabrikaları vardır. Hufre, Ora, Mabruh, Zelten, Raguba, Beda, Samah, Uaha ve Gialo petrol kuyularının açılması ve yabancı sermayenin yardımıyle işlenmesinden sonra, petrol büyük önem kazandı. Libya 1967'de brüt 83,5 milyon ton petrol elde etti ve 1968 sonunda bu rakam 100 milyona ulaştı. Kalın bir boru hattı, kuyuları Marsa el-Breza'ya (Büyük Sirt'te bir rafineri inşa edildi), Es-Sider ve Ras-Lanuf'a bağlar. Petrolden geniş çapta faydalanma sayesinde sanayiinin gelişmesine gerekli olan termoelektrik enerji üretiminde hızlı bir artış sağlanmıştır.

● *Ulaştırma ve ticaret.* Libya karayolu şebekesi yetersizdir 4 000 km'den az). Tunus sınırından Mısır'a giden, kıyıyı Fizan'a bağlayan, Misurata-Sebha-Murzuk ve Sebha-Gattan, Cezayir sınırına varan uzun bir kıyıyolu (1 822 km) inşa edilmiştir. Özellikle Sirenaik'te (Bingazi-Barke; Bingazi - Soluş) demiryolları çok kısadır (360 km). Bingazi ve Trablus havaalanları, milletlerarası havayollarıyle avrupa ve afrika şehirlerine bağlıdır. Misurata havaalanı ise az sayıdaki iç seferlere ayrılmıştır. Ticarî mübadele, ihracatın hemen de tamamını temsil eden petrol ihracıyle oldukça hareketlenmiştir. Birkaç yılda, Libya en büyük petrol üretici ülkelerden biri oldu. Zelten, Dahra, Raguba ve Hofra yatakları, birçok boru hattıyle sahile bağlantılıdır. Bir boru hattı Zelten'i Marsa el-Brega'ya (burada bir tasfiyehane vardır) ve bir başkası da Hofra ve Dahra'yı El-Sider'e bağlar. Raguba'dan çıkan bir kol, Zelten-Marsa el-Brega boru hattına katılır. Ayrıca iki boru hattı da, Hofra ve Amal yataklarından beslenen Ras Lanuf'a ulaşır. Bu petrolün hemen tümü, ortak pazar ülkeleri ve Büyük Britanya'ya ihraç edilir. Bu sebeple, 1963'ten beri, Libya'nın dış ticaret dengesi ülke lehine dönmüştür.

TARİH

Yerli bir ırkın adından türeyen Libya kelimesi (yun. *Libye*) Eski Yunanlılar tarafından genel anlamıyle, Afrika'nın onlarca bilinen ve aşağı yukarı Kuzey Afrika'yı içine alan kısmı, dar anlamıyle de bugünkü Libya için kullanıldı. Bu ad resmî terim

Foto. LAROUSSE; Dizionario Enciclopedico Italiano

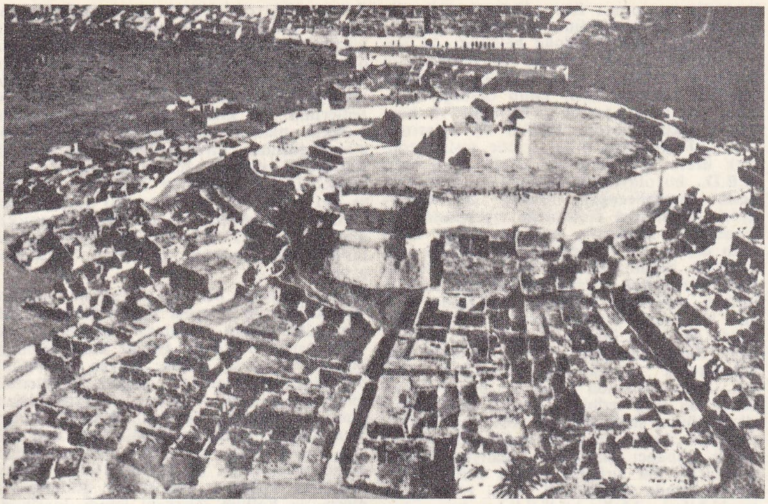

Maddan'ın havadan görünüşü

Murzuk'ta bir kuyu

olarak ancak Diocletianus zamanında *Libya Superior* (Kyrenaika) ve *Libya İnferior* (Marmarike) eyaletleri kurulunca ortaya çıktı.

Libya, tarih boyunca, yunan ve roma hâkimiyetine girdi; M. Ö. 146'da Kartaca ülkesini alan Roma, o zamana kadar yunanlı yazarlarca verilen *Libye* («Lebular diyarı») adını *Afrika* şeklinde değiştirdi. M.Ö. I. yy.da bu ad bütün kıtaya yayıldı. Bugün Libya, Mısır ile Cezayir arasında kalan ve Trablus, Bingazi gibi ünlü şehirleri içine alan bir ülkenin adıdır. Roma çağında burada bir eyalet teşkilâtı kuruldu ve Libya bir konsül tarafından yönetildi. Roma imparatoru Augustus Libya'yı «senato eyaletleri» arasına koydu. M.S. 297-315'te kaleme alınan Verona listesine göre, Diocletianus devrinde Libya bir naibin yönetimindeydi. Teodosius'un ölümünden sonra Libya, Geiserich'in başkanlığındaki Vandallar tarafından alındı (430); general Belisarius Vandalları mağlup edince (533), Bizans burada yeniden teşkilât kurdu. 647'de başlayan arap istilâsı, Bizanslıları Kuzey Afrika'dan ve Libya'dan kesin olarak uzaklaştırdı ve Libya, Emevî devletinin bir parçası oldu. Abbasîler çağında bölgede bağımsız devletler kuruldu. Aglebîler ülkeye *İfrikiye* adını verdiler. Fatımîler burada ve bütün Kuzey Afrika'da birliği tekrar kurdular. Libya iki yüzyıl boyunca (969-1171) Mısır'a bağlı olarak yönetildi. Bu tarihten sonra, Muvahhitler zamanında doğu ve batı olmak üzere ikiye ayrıldı. Eyyubî devrinde yeniden Mısır hâkimiyetine girdi; Memlûklar devrinde önemli bir olaya sahne olmadı. Osmanlılar zamanında (özellikle XVI. yy.) türk denizcilerinin bir üssüydü. Turgut Reis Trablusgarp'ta önemli rol oynadı; bu durum İtalyanların libya şehirlerinden olan Trablusgarp ve Bingazi'ye saldırmasına kadar devam etti. Fransa, İngiltere'den gerekli desteği sağlayarak 23 eylül 1911'de, Osmanlı hükûmetine verdiği bir nota ile Trablusgarp ve Bingazi'de «İttihat ve Terakki»nin halkı İtalyanlar aleyhine kışkırttığını iddia etti ve buraya asker gönderilmesini protesto etti; beş gün sonra 24 saatlik bir ültimatom vererek Libya'ya asker çıkaran İtalya, kıyı şehirlerinden Trablusgarp, Tobruk ve Derne'yi işgal etti. Vali ve kumandan yardımcısı miralay Neşed Bey kumandasındaki türk askerleri ile Bingazi'deki Sunusîler İtalyanlara karşı koydular. İttihat ve terakki hükûmeti de Mısır yoluyle buraya asker ve erzak göndermeğe çalıştı. Mustafa Kemal, Enver ve Nuri (Conker) Beyler Bingazi ve Trablus'taki çarpışmalara katıldılar ve İtalyanları durdurmağa çalıştılar. Bu sebeple de İtalyanlar Libya'ya tam nüfuz edemediler, savaş uzadı, İtalya dünya kamuoyunda kötü duruma düştü. Bu sırada balkan devletleri aralarında anlaşarak Osmanlı devletine karşı harekete geçtiler (8 ekim 1912). İki yerde savaşmanın güçlüğünü anlayan Osmanlı hükûmeti, İsviçre'nin Ouchy şehrinde İtalyanlarla anlaştı (15 ekim 1912). Bu barış uyarınca Osmanlı devleti, İtalya'nın Libya üstündeki hâkimiyetini tanıyor ve ülkede bulunan askerlerini çekmeyi kabul ediyordu. Ancak Türkler yalnız Trablusgarp'tan çekilmekle yetinerek, Sirenaik'teki garnizonlarını muhafaza ettiler. Bu yüzden Trablusgarp'ta işgali barış yoluyle gerçekleştiren (kasım - aralık 1912) İtalyanlar, daha sonra iç kesimlere doğru ilerlemeğe çalıştılar. Oysa Sirenaik'te önce Enver Paşa, sonra Aziz Bey tarafından teşkilâtlandırılan türk - arap direnmesi, Ettangi muharebesini (haziran 1913) kazanan İtalyanların kıyıdan iç kısma yayılmalarını engelledi.

● 1915 *Ayaklanması*. 1914 Aralığında Osmanlı devletinin Almanya safında savaşa girmesi üzerine padişah kutsal cihat ilân etti. İtalya henüz tarafsız olduğu halde, bu savaşın etkileri Libya'da duyuldu. İlk çarpışmalar Fizan'da oldu ve İtalyanlar aralık sonunda Fizan'ı bırakmak zorunda kaldılar. Bu olay, ayaklanma hareketinin yayılmasına ve Sunusîlerin başında bulunduğu yerli halkın Türklerin safına geçmesine yolaçtı. 1915'te durumun ciddîliği karşısında Trablusgarp'taki bütün italyan birlikleri kıyıya çekildi. Sirenaik'te ise durum değişmedi.

Zor durumda kalan İtalyan hükûmeti 1919'da yerli halklara özel bir «statü» (yerlilere italya vatandaşı olma hakkı; bir arap parlamentosu kurulması; vergi muafiyeti v.b.) tanıdı. Ancak bu statü Arapların düşmanlığını azaltacak yerde çoğalttı. Bunun üstüne İtalyanlar tutumlarını değiştirdiler ve Trablusgarp'a vali olarak Giuseppe Volpi'yi (1921-1925) tayin ettiler. Volpi bazı yerleri (26 ocakta Misurata; 1921 sonunda Gefara, Cebel Nefusa ve Garian) işgal etmeyi başardı. Mussolini başkanlığındaki hükûmetin sömürge siyasetine verdiği yeni yönle Volpi'nin işgali Trablusgarp'ın kıyı bölgelerine ve kuzeyine kadar yayması onaylandı. Oysa iç kısımda kontrolu yeniden ele geçirebilmek için Sirenaik'te durumun yatışmasını beklemek gerekti. Sirenaik valiliğine tayin edilen Bongiovanni (1923-1924), emîrlik merkezi Agedabia'yı işgal ettirdi (nisan 1923) ve daha sonraki vali general Mombelli zamanında (1924 - 1926) Giarabub vahasının işgaline (şubat 1926) kadar yayılan isyanlara karşı uzun bir mücadeleyi başlattı. 1927 - 1928 Yıllarında yayılma her iki sömürgenin farklı eylemleriyle gelişti (valiler: Trablusgarp'ta De Bono 1925-1928; Sirenaik'te Teruzzi 1926-1928). Sömürgeler idarî bakımdan ayrı olmakla beraber 1928'den sonra tek vali (mareşal Badoglio) tarafından yönetildi. Daha sonraki iç kısımlara yayılma harekâtında, Fizan (1929 sonu-mart 1930) ve Cufra vahası (ocak 1931) işgal edildi. Vali yardımcısı general Graziani yerli halkın direnişini sert bir şekilde bastırdı. Direnme 1933'te sona erdi. Aralık 1934'te dört il komiserliğine (Trablus, Misurata, Bingazi ve Derne) ve bir askerî bölgeye (Sahra) ayrılan Libya, genel vali İtalo Balbo zamanında idare, tarım ve imar alanlarında ve sosyal birçok teşebbüs sayesinde, zengin bir dönem yaşadı.

İkinci Dünya savaşı sırasında Libya'da italyan - alman birlikleriyle müttefik kuvvetleri iki yıl kadar sürekli olarak çarpıştı. Müttefiklerin savaşı kazanmasından sonra ülke uzun süre ingiliz işgali altında kaldı. Libya'nın bağımsız bir devlet olmasının kaynağı, italyan işgali sırasında yurt dışında gelişmiş olan milliyetçi hareketlerdir. Sirenaik emîri İdris el-Sunusî, iki bölgenin etnik grupları arasındaki farklı geleneklere ve büyük ayrılıklara rağmen, milliyetçileri birleştirdi. Bağımsızlık, İkinci Dünya savaşı biter bitmez elde edilemedi. İtalya'nın eski sömürgesi üstündeki iddialarından vaz geçmesi (Paris antlaşması, 10 kasım 1947) ve himaye isteğinin Birleşmiş Milletler teşkilâtı tarafından reddedilmesi üzerine Libya, ingiliz ve fransız (Fizan) işgali altında kaldı. Kasım 1949'da Birleşmiş Milletler teşkilâtı meseleyi bağımsızlık lehinde ele aldı. 1950 Yılı aralık ayında ilk anayasa metnini hazırlayan kurucu meclis, 24 aralık 1941'de resmen federal devlet olan Birleşik Libya krallığı tacını İdris el-Sunusî'ye sundu. Ülkede iki parti vardı: arap birliği taraftarı Libya Kongre partisi ve batıya daha yakın olan İstiklâl partisi. Avrupa ülkelerine yaklaşma siyaseti güden krala karşı cephe alan Libya Kongre partisi, seçimleri kaybedince feshedildi ve yöneticileri sürgüne gönderildi. Buna rağmen Libya 1953 martında Arap birliğine girdi. Ülke ekonomisine ingiliz ve amerikan müdahalesi savaştan hemen sonra başladı; 1943'ten beri imzalanan ticarî ve askerî anlaşmaların başlıcaları, İngiltere'ye çok sayıda stratejik üs kiralanmasıyle (1953) ve A.B.D.'ye Trablus yakınında Wheelus Field Hava üssünün bulunduğu bölgenin verilmesiyle sonuçlanan antlaşmalardır. İktisadî müdahale, geniş petrol yataklarının

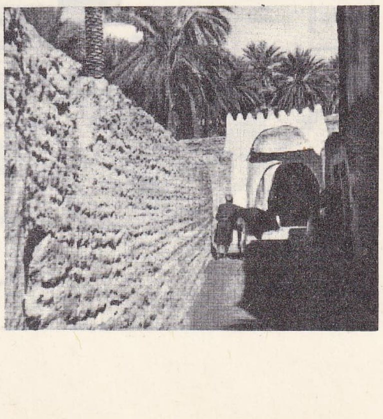

Gadames'te bir yol

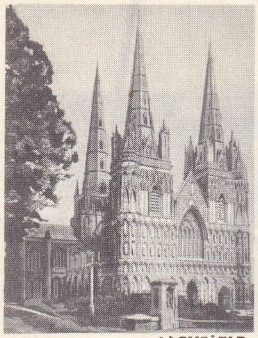

LICHFIELD katedral

Karl LICHNOWSKY

bulunmasından sonra çok arttı. Büyük petrol şirketleriyle (özellikle Esso Standard ve Conoco) birçok anlaşma yapıldı. 1963'te yapılan bir anayasa reformu, başlangıçtaki üç muhtar ili (Trablusgarp, Sirenaik, Fizan) kaldırarak ve kralın tayin ettiği valilerin yönettikleri on yeni il kurarak Libya'yı merkeziyetçi bir devlet haline getirdi. Dış ülkelerle olan ilişkilerinde Libya, ılımlı bir tutum takınarak bağımsızlığa yeni kavuşmuş ülkelerin ilkeleriyle zıtlaştı. Ancak ingiliz birliklerinin ülkeyi boşaltmaları için Londra hükûmetiyle 1966'da yapılan ve 1967'de onaylanan antlaşma ile, libya milliyetçiliği gerçekleşti. Aynı eğilim sonucunda A.B.D. ile de Wheelus Field üssünün terk edilmesi konusunda anlaşmaya varıldı (ağustos 1967). Ülkenin iç durumu petrol şantiyelerindeki ciddî ve sürekli grevler yüzünden önemli derecede sarsıldı. Bu grevler ülkede İdris el-Sunusî rejimine karşı bir hareketin varlığını ortaya koydu.

28 Nisan 1967'de Libya hükûmeti, yaklaşık olarak 6 milyar lira karşılığında ve 5 yıl içinde hava kuvvetlerinin takviyesi için bir ingiliz şirketiyle (B.A.C.) anlaştı. Trablus ve Bingazi'de yapılan ingiliz ve amerikan aleyhtarı gösterilerden sonra, 6 haziranda bütün petrol ihracatı durduruldu; 3 temmuzda bu yasağın yalnız İngiltere ve A.B.D. için devam etmesi kararlaştırıldı. 15 Haziranda Libya hükûmeti İngiltere ve A.B.D.'den ülkedeki bütün askerî üslerini tasfiye etmelerini ve askerleri çekmelerini resmen istedi. 24 Ekimde A.B.D., bazı ortadoğu ülkeleriyle birlikte Libya'ya da silâh ambargosunun kaldırdığını bildirdi ve Libya'nın A.B.D.'ye uçak sipariş ettiğini açıkladı.

Libya kralı İdris, kansız bir askerî darbeyle 1 eylül 1960'ta genç subaylar tarafından tahttan indirildi. Bu subayların adları açıklanmadı. 79 Yaşındaki kral bu sırada Bursa kaplıcalarında tedavideydi. İdris'in yeğeni veliaht El Rida, radyo ile, tahttan vaz geçtiğini ve ihtilâl rejimini desteklediğini bildirdi. Trablus radyosu, bir ihtilâl konseyinin ve «birlik, hürriyet ve sosyalizm»i savunan Libya Arap cumhuriyetinin kurulduğunu açıkladı; yeni kurulan cumhuriyet, arap milliyetçiliğini devam ettirecekti. 7 Eylüle kadar birçok doğu ve batı ülkesi, yeni cumhuriyeti tanıdı. İlk kabine Dr. Mahmud Süleyman el Magrabî başkanlığında kuruldu. Yeni başbakan, daha önceki rejim tarafından hapse mahkûm edilerek libya vatandaşlığından çıkarılmış ve darbeden üç hafta önce serbest bırakılmıştı. Düşürülen kralın başkan Nâsır'ın daveti üzerine Mısır'a yerleşeceği açıklandı. Devrim sırasında 27 yaşında bir yüzbaşı olan Muammer el-Kaddafi albaylığa yükseltilerek Libya Silâhlı kuvvetleri kumandanlığına getirildi; aynı zamanda, üyeleri açıklanmayan ihtilâl konseyinin de başkanıydı. Hükûmet, Libya'daki ingiliz ve amerikan üslerinin kaldırılacağını ilân etti. İhtilâl konseyi üyelerinin adları 10 ocak 1970'te açıklandı. 16 Ocakta, Kaddafi başbakan oldu. Yeni kabinenin açıklanmasından kısa süre önce (11 aralık 1969), cumhuriyetin anayasası ilân edildi ve «hür demokratik cumhuriyetin» en yüksek organının İhtilâl konseyi olduğu belirtildi. 21 Eylül 1969'da bütün yabancı iş adamlarının faaliyeti yasaklandı ve ülkedeki bütün teşebbüslere Libyalıların sahip olacağı bildirildi. Bu karar petrol şirketlerini ve bankaları etkilemiyordu. 1970'in ilk aylarında Libya, Fransa'dan 4 yıl içinde teslim edilmek üzere 100 «mirage» uçağı satın aldı; A.B.D., bu olayın Ortadoğu'daki silâh dengesini bozabileceğini bildirdi. İki konsey üyesi, Kaddafi'yi öldürmeğe teşebbüsle suçlanarak, 7 ağustosta, müebbet hapse mahkûm edildi. 21 Temmuzda, Libya'daki italyanların bütün sermaye hisselerinin ve ülkede oturmayan toprak sahiplerinin topraklarının müsadere edileceği açıklandı. İtalyan hükûmeti durumu protesto etti; fakat Libya ile siyasî ilişkilerini kesmedi. 22 Aralıkta İhtilâl konseyi, bütün bankaları devletleştirerek yabancıların hisselerini iptal etti. Aynı zamanda tütün ve petrol konusunda da yeni tedbirler alındı; ingiliz-amerikan tütün şirketinin tekeline son verildi; petrolün ihraç, satış ve dağıtımını yapan bütün yabancı şirketlerin faaliyetleri durdurularak, bu şirketler Libya Millî Petrol şirketi içinde birleştirildi. Yeni bazı darbe teşebbüsleri olduğu bildirildi ve beş subay idama, birçok subay da müebbet hapse mahkûm edildi. (M)

Libya-berberî dili. Leng. Hamî-samî dilleri öbeği; libik dilini ve Berberice'yi kapsar. (L)

LİBYA çölü, Sahra'nın doğu kısmı, Tibesti dağlarıyle Nil vâdisi arasında; yaklş. 2 milyon km². Libya çölü, bütünüyle batıya doğru alçalan geniş bir ovadır; Bingazi'nin kuzeyindeki yaylalardan büyük ve uzun bir çöküntüyle (deniz seviyesinin 34 m altına kadar iner) ayrılmıştır. Yer yer yanardağ akıntıları ve yanardağlarla (cebel-es-Soda, özellikle Haruç) örtülü taşlık düzlükler ve kumlu ovalardan oluşan Libya çölü, öteden beri Sahra'nın en çorak kesimidir; vahalar çok dağınıktır. (L)

Libya lehçesi. Leng. Margrıbin arap lehçesi; Libya'da yaklaşık olarak bir milyon kişi tarafından konuşulur. (L)

LİBYA nomos'u. Esk. coğ. Aşağı Mısır'da nomos (il), Nil'in Kanobos kolu, Mareotis veya Mareia gölü ile çöl arasında. Merkezi *İmu.* (L)

Libya seferi (1940-1943). İtalya'nın İkinci Dünya savaşına katılmasıyle Mihver devletleri Mısır'a hâkim olan İngiliz imparatorluğuyle Afrika'da da karşı karşıya geldi. İtalya Libya'ya vali İtalo Balbo emrinde 250 000 asker yığdı. Buna karşılık İngilizlerin elinde 150 eski aracın desteklediği 20 000 kişilik bir kuvvet ve bu kuvveti ancak Ümit burnu yoluyle artırabilme imkânı vardı (haziran-temmuz 1940).

İtalyan hücumu. Savaşın ilk aylarında yalnız karakollar arasında hava ve kara çarpışmaları yapıldı. Uçağı Tobruk üstünde yanlışlıkla düşürülen (23 haziran) vali Balbo'nun yerine geçen mareşal Graziani doğuya, düz, çıplak ve su kaynaklarından yoksun çöl bölgesi Marmarike'ye doğru bir hücum hazırladı. Denizden gelebilecek bir hücumdan korunmak için, harekâtın kıyıdan değil çöl yönünden yapılması tasarlandıysa da, ingiliz zırhlı ve motorlu kuvvetlerinin iç kısma kayması, İtalyanları harekât planını değiştirerek kıyıyı takip etmek zorunda bıraktı. Sollum ve Sidi el-Barrani'ye yapılan hücumda ingiliz zırhlı birlikleri geri çekilmek zorunda bırakıldı ve iki şehir (13 ve 16 eylül) işgal edildi. Ama ana cepheden bu uzaklaşma, motorlu araç bakımından zayıf olan büyük İtalyan birliklerinin harekâtı ve lojistik güçlüğünü artırdı.

Birinci ingiliz hücumu. Tahkim edilmiş Marsa Matruh alanına doğru girişilen italyan hücumunun gelişmesi tehlikesini hesaba katan Ortadoğu İngiliz kumandanlığı, kuvvetlerini kısa sürede italyan kuvvetlerinin bir misline çıkardı; ingiliz birliklerinin motorlu ve zırhlı araçları ise italyanlarınkinin 10 katıydı. General Wavell kumandasındaki 8. Ordunun ingiliz birlikleri, italyan kuvvetlerine saldırarak savunma hatlarını çökerttiler (9 aralık 1940); italyan birlikleri, Halfaya, Sidi Omar, Ridotta Capuzzo ve Sollum dörtgeni içinde inatla direndiyse de iyi bir savunma yapılmadığından Bardia'ya çekilmek zorunda kaldı. Umulanın üstünde bir sonuç alan Wavell, tam bir başarı sağlamak için Tobruk ve Bingazi'ye saldırdı; Tobruk 22 ocakta, Bingazi 6 şubat 1941'de işgal edildi. Mihver kuvvetleri önce Agedabia, sonra Sirenaik ile Trablusgarp sınırındaki El-Agheila'ya doğru çekildiler. Bu bölgelerde verdiği kayıplarla yıpranan ve üslerinden çok uzaklaşan 8. Ordu, 9 şubatta ilerleyişini durdurdu. Direnmeğe devam eden Cufra ve Giarabub vahaları 1 ve 21 martta teslim oldu.

Birinci alman-italyan saldırısı. İngiliz harekâtının duraklaması, general Rommel kumandasında bir alman kolunun (*Afrikakorps*) İtalya'nın yardımına gönderilmesine ve Kuzey Afrika'da kullanılmak üzere sağlam hava kuvvetleri hazırlanmasına imkân verdi. İtalyan kuvvetleri başkumandanlığına general İtalo Garibaldi tayin edildi. 24 Mart 1941'de italyan ve alman taburları El-Agheila'yı kısa süre içinde ele geçirerek daha sonraki ilerlemelerinde kullanılacak bir üs elde ettiler. Rommel'in cüretle yönettiği hücum, iki haftadan az süre içinde mihver kuvvetlerinin Sirenaik'i ele geçirmelerini sağladı. Ancak İngilizler Tobruk'tan çıkarılamadı. Akdeniz'de birçok ticaret gemisinin kaybından doğan ikmal yetersizliği yüzünden, ilerleme Libya-Mısır sınırında durdu.

İkinci ingiliz hücumu. Harekât 1941 martından kasım ayına kadar durdu. Bu arada yeniden harekete geçen İngilizlerin, Tobruk çevresinde ablukanın kaldırılması için yaptıkları deneme başarısızlıkla sonuçlandı. İtalyan kuvvetlerinin başına general Ettore Bastico, ingiliz 8. Ordusu kumandanlığına ise general Auchinleck getirildi (temmuz). Mihver birlikleri Tobruk'a bir hücum planını hazırladığında, 8. Ordu büyük bir taarruza girişti. 18 Kasımda başlayan ve baskınlarla yürütülen hücum, ustaca uygulanan taktik sayesinde çok iyi sonuç verdi. Harekât iki safhada gelişti: Marmarike muharebesi (18 kasım - 9 aralık 1941); mihver birliklerinin Marsa-el-Brega-Marada hattına kadar stratejik çekilmesi. Bununla birlikle ingiliz hücumu gerçek hedefi olan mihver kuvvetlerini yok etmeyi başaramadı.

İkinci alman-italyan hücumu. Büyük birlikleri yeniden düzenlemek amacıyle verilen kısa bir aradan (12-20 ocak 1942) sonra alman-italyan kuvvetleri general Rommel'in stratejik yönetimi altında tekrar hücuma geçti (21 ocak). Kuvvetlerini yeniden düzene koymakla uğraşırken baskına uğrayan İngilizler, kendilerine Tobruk limanından yararlanma imkânını veren Ayn el-Gazala-Bir Hakeym hattını elde tutabilmek için, El-Mechili'de şiddetle direndiler. Bu hücumu şubattan 26 mayısa kadar süren bir durgunluk devresi takip etti.

Üçüncü alman-italyan hücumu. Harekât 26-

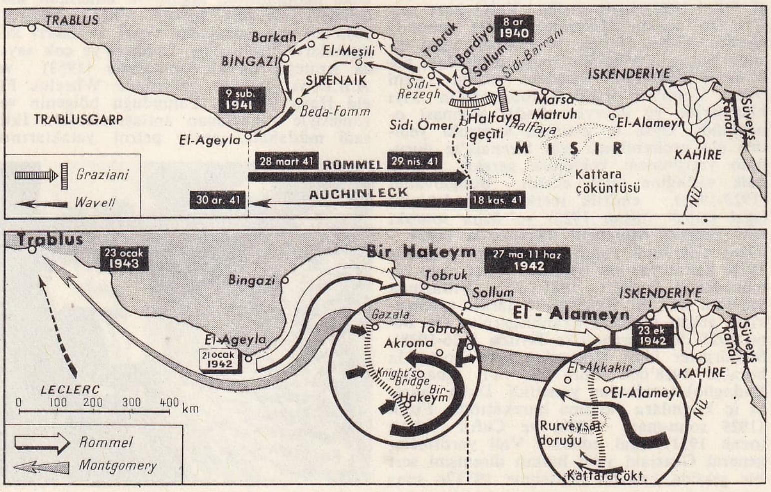

Libya seferi haritası

Foto. Hurliman, Keystone (LAROUSSE)

27 mayısta başladı. Hedef, kıyı boyunca Ayn el - Gazala'ya şiddetli hücum ve çöl yoluyle sarma hareketini gerçekleştirmekti. Harekât planını gene Rommel yapmıştı. 11 Ocakta Bir-Hakeym, 21 ocakta Tobruk düştü. İşgal edilen Tobruk'ta birçok esir ve çeşitli savaş araçları ele geçirildi. El-Alameyn'e kadar uzatılan (30 haziran) hücumda Rommel'in stratejisi ingiliz kuvvetlerini kesinlikle alt etmiş göründü.

Üçüncü ingiliz hücumu. İtalyan Yüksek kumandanlığı cepheyi Halfaya'ya götürerek önemli bir stratejik hava ve deniz üssü olan Malta adasını ele geçirmeyi uygun buluyordu. Çünkü İtalya ile Kuzey Afrika arasındaki malzeme konvoylarına başlıca hücumlar bu adadan yapılıyordu. Oysa Alman kumandanlığı Süveyş kanalı bölgesine ulaşılıncaya kadar hücuma devamda ısrar etti. İngilizler savunmanın sağlamlığını ölçmek amacıyle haziran ayında El-Alameyn'e birkaç hücum yaptı. 1942 Yılı ağustos ayının sonu ile eylülün ilk haftası arasında mihver kuvvetleri, kayda değer bir başarı sağlamayan şiddetli bir hücuma girişti. Haziran ve ekim ayları arasında karşılıklı kuvvetlerin durumu artık general Montgomery kumandasında savaşan 8. Ordu lehine gelişti. İngiliz Hava kuvvetleri kesin üstünlüğe sahipti. İngilizler piyade tümenlerini düzenleyerek, Mihver'in uyanık ve sağlam savunmasını aşmak için elverişli hale getirdiler. Oysa mihver kuvvetleri uzun mücadelede yıpranmıştı. Deniz ulaşımındaki kopmalar yüzünden ikmal durumları gittikçe zayıflıyordu. 8. Ordu hücuma 24 ekimde El-Alameyn'de başladı. On bir gün süren çetin çarpışmalardan sonra, saflarını yardığı (4 kasım) mihver kıtalarını Marsa Matruh'a çekilmek zorunda bıraktı. 9-24 Kasım arasında ingiliz kıtaları Sidi el-Barrani, Bardia, Tobruk, Derne, Bingazi ve Agedabia'yı işgal ettiler. Takviye alan 8. Ordu kıtaları aralık ayı ortasında Sirt'e doğru ilerleyerek, mihver kuvvetlerinin irtibatını kesti ve onları güç şartlar altında geri çekilmeğe mecbur etti. Aralık-ocak ayları arasında italyan tümenleri son bir direnmeden sonra Tunus'a çekilme emri aldı. Trablus 23 ocak 1943'te boşaltıldı. Bk. TUNUS SEFERİ. (M)

LİBYPİTHECUS i. Semnopithecus'a yakın fosil maymun. (Mısır'da pliyosen tabakalarında bulunmuştur.) [L]

LİBYSSA. Esk. coğ. Anadolu'da (Bithynia) şehir, Propontis (Marmara) kıyısında, Khalkedon (Kadıköy) ile Nikomedeia (İzmit) arasında. Hannibal burada öldü. Bugün *Gebze.* (L)

LİBYTHEA i. Uzun duyurgalı kelebek türü; kanatları benekli ve kanat kenarları girintili çıkıntılıdır; tırtılı çıtlembik ağacında yaşar. (İlmî adı *Libythea Celtis.* Pulkanatlıların *erycinidae* veya *riodinidae* familyasından.) [L]

LİBYTHERİUM i. Paleont. Zürafalara yakın geviş getiren memeli hayvan; Tersiyer devrinde Cezayir'de yaşıyordu. (*Libytherium Maurusicum* Cezayir Pliyoseni'nde bulunmuştur.) [L]

LİCAM i. Bk. LİGAM

LİCARİA i. Guyana'da yetişen defnegillerden bir ağaç. (*L. canella* ve *L. Cayennensis* ve *L. triandra* türlerinden kerestelik odun elde edilir.) [L]

LİCATA, İtalya'da liman şehri, Sicilya'da (Agrigento ili), Salso'nun ağzında; 36 650 nüf. Kükürt işletmesi. (L)

Lİ CAY, çinli ressam (XV. yy.ın ilk yarısı). İmparator Hsüan-Tean devrinin manzara ressamı. Li Tang'a hayrandı; Li Tang etkisiyle, atmosfer olaylarına özel dikkat gösteren Sung'un kuşbakışı manzara anlayışına bağlandı: *Manzara* (Tokyo, Millî müze). [M]

LİCE, Doğu Anadolu bölgesinde (Diyarbakır ili) ilçe merkezi, kasaba; 8 190 nüf. (1970). Diyarbakır'ın 92 km kuzeyinde; yüksl. 1 125 m. Kasaba, düz damlı evlerin bulunduğu eski kısımla, son yıllarda buna eklenen ve Yenişehir mahallesi adı verilen kısımdan meydana gelir. — *Lice ilçesi,* 1 083 km²; 38 696 nüf. (1970). Merkez ve Kayacık bucakları; 54 köy. Hayvancılık, bazı kesimlerde meyvecilik. Çok miktarda badem. (M)

Licenciado Vidariera (EL), Cervantes'in *Novelas Ejemplares*'inden (Örnek Hikâyeler) biri. Salamanca'da öğrenim yapan Tomas Rodaja, bir aşk iksirinin etkisiyle çıldırır, kendini camdan yapma sanır. Ama deliliği, içindeki yaratıcılığı da kamçılamıştır. Öyle ki, herkes onun dehasına hayran kalır. Hastalığı geçince, tekrar sönükleşir, kimsenin dikkatini çekmez olur. O da selâmeti orduya yazılmakta bulur. Romanın ilk kısmı, Tomas Rodaja'nın İtalya'daki gezisine ayrılmıştır. Cervantes, kendi hatıralarını katarak askerlik hayatını ilgi çekici bir dille anlatır. Kitabında bir yanda akıl hastalıkları hakkındaki bilgisini ortaya koyarken, öte yandan, Thomas Rodaja'nın ağzından kendi mizah gücü kadar, XVII. yy. İspanya'sının duygu ve düşünce dünyasını da yansıtır. (M)

LİCETİ (Portunio), italyan bilgini ve filozofu (Rapall 1577-Padova 1657). Aristoteles'çiydi. Pisa (1600), Padova (1609) ve Bologna (1631) üniversitelerinde felsefe dersleri verdi. Padova'ya 1645'te tıp profesörü olarak döndü. İlk kalışı sırasında Padova'da tanıştığı Galileo ile mektuplaşmağa devam etti. Galileo, Liceti ile polemiklere girmişse de onun iyi karakterini ve büyük öğretisini takdir etmekten geri kalmamıştır. Liceti'nin bibliyografyasında yetmişten fazla eser vardır. Başlıcaları: *De Ortu Animae Humanae* (İnsanın Menşei Üstüne) [1602]; *De Spontaneo Viventium Ortu* (1618); *De İntellectu Agente* (Parlak Zekâ Üstüne) [1627]; *Litheosphorus* (1640) v.b. (L)

LİCHAS i. Paleont. Küçük başlı trilobit; orta lobu çıkıntılı, yanakları ve pigidum'u dikenlidir. (Silüryen ve Devonyen.) [L]

LİCHENUM i. Liken parçasını andıran böcek; Eski Dünya'nın kumsal çöllerinde yaşar. (Pulkanatlıların *tenebrionidae* familyasından.) [L]

LİCHFİELD, İngiltere'de (Staffordshire) şehir, Birmingham'ın kuzeyinde; 14 100 nüf. XIII. ve XIV. yy.dan kalma katedral; «flamboyant» üslûpta küçük kilise. Samuel Johnson burada doğdu (evi müze haline getirilmiştir). İkinci Dünya savaşı sırasında İngiltere'deki en büyük amerikan ordugâhı Lichfield yakınında kurulmuştu. (L)

LİCHEROWİCZ (Andre), fransız matematikçisi (Bourbon-l'Archambault 1915). Strasbourg Fen fakültesinde (1941) ve Paris Fen fakültesinde ders verdi; College de France'ta Matematik Fizik kürsüsüne getirildi (1952). Fransız Matematik kurumunun başkanlığını yaptı (1955-1956). 1957'de, Bilimsel Araştırma merkezinin Yönetim kuruluna çağırıldı. Özellikle matematik, fizik, diferansiyel küre geometrisi, bağlılık ve birim alan teorisiyle ilgilendi. (L)

LİCHİNE (David), rus asıllı amerikalı dansçı (Rostou 1910). Tatyana Ryabuşinskaya'nın kocası, dansı Paris'te Yegorova, Nijinskaya v.b. ile çalışarak öğrendi. Önce İda Rubinstein'ın bale topluluğunda çalıştı, oradan Anna Pavlova'nın balesine geçti. 1932'den 1941'e kadar Monte Carlo balesinde, sonraları Buenos Aires ve Milano Scala'sında çağdaş bale eserlerinde dans etti: *Francesca da Rimini* (1937); *Müsrif Oğul* (1939); *Kade'ler Balosu* (1940); *Habil ile Kabil* (1946). 1956'da amerikan yurttaşı oldu.

Paris'te Champs-Elysees balesiyle *Yaratılış ve Rastlantı* temsilinde dans etti. Marquis de Ceuvas'ın bale topluluğuna katıldı. (*Perili Değirmen* [1949]; *Boğa Güreşi* [1957], ilk temsil 1956). London's Festival ballet topluluğunda çalıştı: *Senfonik İzlenimler* (1951); *Bale Biçiminde Konçerto Grosso* (1952). 1953'te kurduğu Los Angeles balesinde *Venedik Divertimentosu* ve *Horoz Dövüşü* (1954) temsillerinde oynadı. *Venedik Taciri*'ni yeniden sahneye koydu; Opera-Comique için de Debussy'nin *La Mer*'ini (Deniz) baleye uyarladı (1967). [L]

LİCHNOWSKY (Karl Max, prens), alman diplomatı (Kreuzenort, Silezya 1860-Berlin 1928). Londra elçisiyken (1912-1914), denizlerde silâhlanma konusunda girişilen pazarlıklarda güç bir duruma düştü. *Meine Londoner Mission* (Londra'daki Görevim) adlı elyazmasında alman hükûmetinden yakınıyordu; eseri, bir danimarka gazetesi kendisine haber vermeden yayımladı (1918). Kamuoyunun olumsuz tepkisi karşısında Lichnowsky İsviçre'ye gitti. *Auf dem Wege zum Abgrund* (Uçurum Yolunda) adlı eseri 1927'de basıldı. (L)

LİCHTENBERG, Berlin'in doğu varoşu. (M)

LİCHTENBERG (Georg Christoph), alman sanat yazarı (Oberramstadt, Darmstadt yakınları 1742-Göttingen 1799). Göttingen üniversitesinde profesördü; Lavater'nin sistemine karşı çıktı. *Ausführliche Erklärung der Hogarthschen Kupferstiche* (Hogarth'ın Gravürleri Üstüne Ayrıntılı Açıklama) [1794-1799] adlı eseri ünlüdür. (L)

LİCHTENBERGER (André), fransız yazarı (Strasbourg 1870-Paris 1940). Henri Lichtenberger'in kardeşi. XVIII. yy. sosyalizmiyle ilgili eserlerinden başka *La Mort de Corinthe* (Korinthos'un Ölümü) [1900] adlı bir arkeolojik roman, *Père* (Baba) [1901] adlı bir tahlil romanı, *Le Sang Nouveau* (Yeni Kan) [1914] ve *Biche* (Geyik) [1920] gibi töre romanları yazdı. Anlatılarında, çocuk ruhuna yönelen zarif bir mizahçıdır: *Mon Petit Trott* (Benim Küçük Trott'um) ve *La Petite Soeur de Trott* (Trott'un Küçük Kızkardeşi) [1898]. (L)

LİCHTENBERGER (Frédéric), fransız protestan ilâhiyatçısı (Strasbourg 1832-Versailles 1899). Strasbourg Protestan İlâhiyat fakültesinde profesörlük yaptı; 1872'de bu görevinden ayrıldı ve Paris Protestan İlâhiyat fakültesinin kurulmasına nezaret etti. Bu fakültede on yedi yıl dekanlık yaptı. *Histoire des İdées Religieuses en Allemagne Depuis le Milieu du XVIIIe Siècle Jusqu'a Nos Jours* (XVIII. yy. Ortasından Günümüze Kadar Almanya'da Dinî Fikirlerin Tarihi) [1873] ve *Encyclopédie des Sciences Religieuses* (Dinî Bilimler Ansiklopedisi) [1876-1882] adlı eserleri vardır. (L)

LİCHTENBERGER (Henri), fransız germen dilleri uzmanı (Mülhausen 1864-Biarritz 1941). Sorbonne üniversitesinde profesördü; Almanya ile ilgili önemli incelemeler yayımladı. Başlıca eserleri: *Histoire de la Langue Allemande* (Alman Dili Tarihi) [1895]; *La Philosophie de Nietzsche* (Nietzsche'nin Felsefesi) [1898]; *Richard Wagner, Poète et Penseur* (Richard Wagner, Şair ve Düşünür) [1905]; *L'Allemagne Moderne, son Evolution* (Modern Almanya ve Evrimi) [1907]. (L)

LİCHTENBERG prensliği, Rheinland Almanyası'nda eski muhtar prenslik, Blies ile Glan kıyısında, Trier Seçici prensliği topraklarında. 1834'te Prusya'ya katıldı. (L)

LİCHTENSTEİN, Almanya'da (Doğu Almanya, Karl-Marx-Stadt idare bölümü) şehir, Karl-Marx-Stadt'ın güneybatısında; 15 000 nüf. Dokuma sanayii. (L)

LİCHTENSTEİN (Jules), fransız tabiat bilgini (Montpellier 1816-ay.y. 1886). Bitki bitlerini, bitki kırmız böceklerini, zarkanatlıları inceledi ve asma bitinin, asma yapraklarında yaşayan bir böceğin kökçül şekli olduğunu gösterdi. İnceleme yazıları yazdı; bitki bitleri üstüne tamamlanmamış bir monografisi vardır. (L)

LİCHTENSTEİNİA i. (alman tabiat bilgini Martin Heinrich Karl *Lichtenstein*'ın [1780-1857] adından). Dik saplı, dişli yapraklı, bileşik şemsiye çiçekli çokyıllık bitki. (Ümit burnunda ve Kanarya adalarında

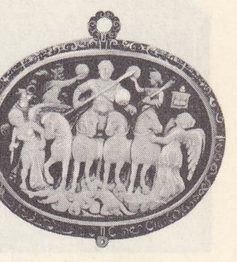

imparator **LİCİNİUS**'un zafer madalyonu Bibliothèque Nationale, Paris

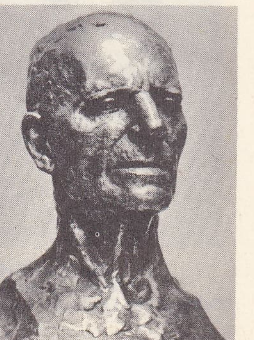

Jonas **LİE** Vigland'ın eseri, Millî galeri, Oslo

Venedik **LİDO**'su

Foto. Giraudon, X, E.N.İ.T. (LAROUSSE)

Philippe LİEBERT
Tabernaculum kapısı
Sainte-Rose kilisesi
Jesus adası (Kanada)

Justus LİEBİG
Trantschold'dan
Cabinet des Estampes, Paris

Wilhelm LİEBKNECHT
1890'da Dresden'de
(«İllüstrasyon»dan)

yetişen yedi türü bilinir. Maydanozgillerden.) [L]

LİCHTENTAL (Peter), avusturyalı müzikolog ve besteci (Bratislava 1780-Milano 1835). 1810'da Milano'da çalışmağa başladı. Estetik ve müzik tarihi üstüne çeşitli yazılar ve dört ciltlik bir *Müzik Lûgati ve Bibliyografyası* (1826) yayımladı. Öbür eserleri arasında bir Mozart biyografisi ve ölümünden sonra yayımlanan Mozart incelemesi de (1842) vardır. Baleler, senfonik müzik, dinî müzik ve oda müziği besteledi. (M)

LİCHTERFELDE, Berlin'in güneybatısında konut semti. (L)

LİCHTERVELDE, Belçika'da (Batı Flandre, Roulers idare çevresi) komün, Roulers'nin kuzeyinde; 1 000 nüf. Tarım pazarı. Keten tarımı ve işlenmesi. Otlaklar. Dokuma tezgâhları, İnşaat malzemeleri. (L)

Lichtheim belirtisi. Patol. Afazik bir hastanın, söyleyemediği bir kelimenin kaç heceli olduğunu parmakları ile işaret edebilme yeteneği. Bu belirti adını alman hekimi Ludwig *Lichtheim*'dan (Breslau 1845-Bern 1928) alır. (L)

LİCİNİ (Osvaldo), italyan ressamı (Monte Vidon Corrado, Ascoli Piceno 1894-ay.y. 1958). Öğrenimini Bologna Güzel Sanatlar akademisinde Morandi ile birlikte yaptı; 1914'te gene onunla birlikte fütürist bir sergide eserlerini sergiledi. Daha sonra Modigliani ve Kandinskiy ile tanıştı. 1931'den itibaren soyut resme yöneldi. Soyut resimlerinde Kupka ve Kandinskiy'in resimleriyle birçok benzerlik görülürse de, tablolarının Braque ve Klee'yi andıran fantastik bir yanı da vardır. *Amala Sunta* adlı eserindeyse Licini'nin sembolizme yöneldiği açıkça görülür. (M)

LİCİNİA (GENS), etrüsk asıllı roma ailesi. Cumhuriyet devrinin en etkili pleb ailelerindendi. En önemli kolları Crassus'lar ve Lucullus'lardır. (L)

LİCİNİO (Bernardino), italyan ressamı (Poscante ?, Bergamo yakınları 1489'a doğr. - Venedik 1565). Akrabası ve öğretmeni olan Pordenone'nin üslûbunu taklit etti. *İnsan Başı* ve *Top Oyuncusu* adlı ünlü eserleri Berlin müzesindedir. (L)

LİCİNİUS CRASSUS (Lucius), romalı hukukçu ve hatip (M.Ö. 140-M.Ö. 91). 95'te konsül, 92'de censor oldu. *De oratore* konuşmacılarındandı; Cicero'nun görüşlerini açıkladı. (L)

LİCİNİUS CRASSUS DİVES (Marcus), romalı siyaset adamı (M.Ö. 115'e doğr. - M.Ö. 53). Genç yaşta siyasete atıldı, Marius zamanında köşesine çekildi, sonra Sulla'nın yanında yer aldı (83), sürgünlerin mallarına elkoyarak zenginleşti. 71 Yılında praetor oldu. Spartacus ayaklanmalarını bastırdı. Nefret ettiği Pompeius ile konsül oldu (70), kendini halka sevdirmeğe çalıştı. Censor oldu (65), Catilina olayına karıştı. Sezar'ın hazinedarlığını yaptı. 60'ta Pompeus ve Sezar ile Birinci triumvirlikte yer aldı. Pompeius ile konsül oldu (55), Suriye'yi ve Parth'lara karşı girişilen savaşı yönetti. Mezopotamya'da ilerlediği sırada (54) Carrae'de yenildi ve öldürüldü. (L)

LİCİNİUS CRASSUS DİVES MUCİANUS (Publius), romalı siyaset adamı (öl. Myrina yakınları M.Ö. 130). Tarım triumvirliğinde Tiberius Gracchus'un yerine geçti; konsül oldu (131), Aristonikos'a karşı Asya'ya gönderildi. Orada öldürüldü. (L)

LİCİNİUS EGNATİUS GALLİENNUS. Bk. GALLİENNUS.

LİCİNİUS LİCİNİANUS (Flavius Valerius) [İllyria'da 250'ye doğr.-Selânik 325], Roma imparatoru. Dostu Galerius sayesinde «augustus» unvanını aldı (307), onunla birlikte Doğu'yu yönetti. Hıristiyanlara Galerius'tan daha yumuşak davrandığı sanılır. Maxentius ve Maximinus Daia'ya karşı Konstantinus'a yardım etti (Licianus, Konstantinus'un kızkardeşiyle evliydi). Konstantinus ve Licianus, takip edilecek din siyasetini birlikte tespit ettiler (Milano konferansı, 313), ancak aralarındaki anlaşma uzun sürmedi; Konstantinus, Licinius'a savaş açtı (Cibalae savaşı, 314), bazı eyaletleri ele geçirdi. Din ve hanedan meseleleri yüzünden bir ara iyi geçindilerse de, Licinius hıristiyanlara eziyet etmeğe başlayınca Konstantinus saldırıya geçti, onu Edirne ve Khrysopolis'te yendi (324), tahttan indirdi ve boğdurdu. (L)

LİCİNİUS LUCULLUS (Lucius), romalı siyaset adamı (M.Ö. 106'ya doğr.-M.Ö. 57'ye doğr.) «Müttefiklerarası savaş»a katıldı, Sulla devrinde Tenedos'taki deniz savaşında Mithridates'i yendi, elde ettiği ganimeti zimmetine geçirdi. 80'de «aedilis» olarak parlak oyunlar düzenledi. Afrika'da praetor (77) ve konsül (74) oldu; Mithridates'e karşı harekete geçti; Mithridates Doğu Anadolu'da, Tigranes'in yanına sığınınca, peşine düşen Licinius Lucullus, Tigranocerta'yı aldı (69). Asya'da, Romalı tacirlerin aşırı gelirlerini sınırlamağa çalıştı, bu yüzden onların düşmanlığını çekti. M.Ö. 66'da geri çağırıldı. Serveti sayesinde tantanalı bir hayat sürdü. Cicero ve Cato'nun dostu ve parlak bir hatipti. (L)

LİCİNİUS LUCULLUS (Lucius), M.Ö. 103'te praetor'du. Ayaklanan kölelere karşı Sicilya'ya gönderildi. Görev süresi uzatılmayınca, askerlerini dağıttı ve elindeki tesisleri tahrip etti. Sürgüne mahkûm edildi. (L)

LİCİNİUS MACER (Caius), romalı hatip (M.Ö. 110'a doğr.-M.Ö. 66). 73'te pleb tribunusu oldu. Cicero tarafından zimmetine para geçirmekle suçlandı, intihar etti. *Yıllıklar* yazarıdır. (L)

LİCİNİUS MURENA (Lucius), Licinius Lucullus'un temsilcisi (legatus'u), Mithridates ile yapılan savaşta yararlığı dokundu; 62'de Catilina ve Sulpicius'a karşı konsül seçilince, Sulpicius onu, dalavere yapmakla suçladı. Crassus, Hortensius ve Cicero, Murena'nın savunmasını üstlerine aldılar. Cicero'nun, Catilinaria'nın 2. ve 3. bölümleri arasında yer alan savunması (*Pro Murena*) zekâ oyunlarıyle doludur. Dava sonunda Murena beraat etti. (L)

LİCİNİUS MURENA (Lucius), romalı general Sulla'nın yardımcısıydı. Daha önce imzalanmış bir antlaşmaya rağmen Mithridates'e saldırdı, Comana tapınağını yağma etti. Pontus'u yakıp yıktı (M.Ö. 82), sonra yenilgiye uğradı ve geri çağırıldı, fakat gene de, kazandığı zafer dolayısıyle mükâfatlandırıldı. (L)

LİCİNİUS STOLO (Caius), M.Ö. 376 ve 367'de pleb tribunus'u oldu. Sextius Lateranus ile hazırladığı *Licinius kanunları*'nı ancak on yıllık bir mücadeleden sonra kabul ettirebildi. Bu kanunlar borçları hafifletmekte, *ager publicus*'un işgalini ve bunun üzerindeki otlak hakkını esasa bağlamakta ve iki konsülden birinin plebler arasından seçilmesini zorunlu kılmaktaydı. Licinius, bizzat kendi koyduğu tarım kanununa uymamaktan cezaya çarptırıldı (357). [L]

LİCİNUS i. Orta Avrupa'da yaşayan ağılı böcek. (İlmî adı *Licinus Hoffmannseggi.* Kınkanatlıların *curabidae* familyasından.) [L]

LİCMETİS i. Avustralya papağanı; tüyleri beyaz ve pembe, üst gagası uzun ve çengel gibi kıvrıktır. (L)

LİCUALA i. (malezya dilinde k.). Yelpaze yapraklı, erselik çiçekli Tropikal Asya ve Okyanusya'da yetişen ve en az kırk türü bilinen küçük palmiye. (L)

LİÇİ i. Meyvelerinden ve odunundan yararlanılan çeşitli ağaçlara verilen ortak ad. (*Sapindaceae* familyasından.)

— ANSİKL. *Liçi*'ler, Eski Dünya'nın sıcak bölgelerinde yetişen ağaçlardır. Esas liçi (*Litchi Sinensis*) kuruduktan sonra da bozulmayan kırmızı renkte, nefis kokulu ve etli bir meyve verir. Kesildikten sonra suya batırılırsa hemen hemen hiç çürümeyen ağacı ince marangozluk ve araba yapımında kullanılır. Sarımtırak veya gelincik renginde, şarap tadında meyve veren *longana liçisi* (*Euphoria longana*) asıl liçi kadar makbul değildir. Meyvesi dikenli ve az etli olan *tüylü liçi* (*Nephelium lappaceum*) ötekilerden daha değersizdir. (L)

Lİ ÇİNG, çin ressamı ve aydını (öl. X. yy. sonu). Kuzey Song hanedanı devrinde yaşayan en iyi manzara ressamlarından biridir. (L)

Lİ ÇİNG-CAO, çinli kadın şair (doğ. 1081). İlk şiirleri mutlu bir kişinin şiirleridir. Kocasının ölümünden sonra şiirinde ıstıraplı ve hüzünlü bir hava belirdi. Tsı'yı başarıyle kullandı. (L)

LİDDELL HART (Basil), ingiliz askerlik nazariyecisi ve tenkitçisi (Paris 1895). Cambridge'te tarih öğrenimi yaptı; Birinci Dünya savaşına subay olarak katıldı. 1916'da yaralandı; savaş üstüne çeşitli kitaplar ve bir de *Science of İnfantry Tactics* (Piyade Talimi Üstüne) [1921] yayımladı. 1924'te malul olarak ordudan ayrılınca, kendini tarihe ve askerlik bilimine verdi. Fuller'in öğrencisi oldu; 1926'dan sonra, büyük zırhlı birliklerin kullanıldığı, makineleşmiş savaşın övgüsünü yaptı. Hore-Belisha'nın danışmanı (1937), *Times*'in (1936-1939), daha sonra da *Daily Mail*'in (1941-1945) muhabiri olarak milletlerarası bir ün kazandı. Eserleri arasında, *Foch* (1931), *History of the World War* 1914-1918 (1914-1918 Dünya Savaşı Tarihi) [1930]; *The Defence of Britain* (Britanya'nın Savunması) [1939]; *The Other Side of The Hill* (Tepenin Ardı) [1948]; *Defence of the West* (Batı'nın Savunması) [1950]. *The Rommel Papers* (Rommel'in Notları) [1953] sayılmağa değer. (L)

LİDDİT i. (ilk denendiği *Lydd* şehrinin adından fr. *lyddite*). Pikrik asitten türeyen patlayıcı madde. (Birinci Dünya savaşında büyük boyutlu obüslerin doldurulmasında kullanıldı.) [L]

LİDER i. (ing. *leader*). Siyasî bir partinin başında olan kimse, önder: *Çünki parti liderlerinin ne parti, ne de devlet içindeki hususî faaliyetlerini takip edebilmekliğime imkân vardı* (F. R. Atay). ‖ *Teşm. yol.* Herhangi bir yarışma, bir çekişme, bir rekabette veya bir harekette önder olan kimse.

— ANSİKL. İngiliz parlamentosunda, Avam kamarasında ve Lordlar kamarasında görüşmelerin yönetimi iki hükûmet üyesine verilir; bunlar *liderler*'dir. Avam kamarasının lideri çok daha büyük bir önem taşıdığı için, bu görevi genellikle iktidar partisinin başkanı yüklenir. Rakip parti de seçilmiş olan şeflerle yani muhalefet liderleri tarafından yönetilir.

● *Lider tipleri.* Bu konuda birçok klasik tipoloji vardır. En önemlilerinden biri, Max Weber (1864-1920) tarafından yapıldı. Weber'e göre, lider tipleri birbirinden şöyle ayrılır: **a)** geleneksel şef; **b)** mucizeler yaratan şef («en çok sevilen kimse» olduğu gibi «düşünce adamı»dır da); **c)** teknokrat şef (uzmanlığı ve etkinliği ile kendini kabul ettirir). Şef kavramı, zamanla genişlemiş ve liderlik kavramıyle, bu kavramı belirleyen çeşitli özellikler biraraya getirilmiştir: otorite, gerçek iktidar, yükselme, prestij v.b. Çeşitli lider tipolojilerinde (Morris ve Seeman, 1950; Gibb 1954 ve özellikle B.M. Bass, 1960) birtakım ortak noktalar bulunabilir. **a)** kurumsal şef, yani daha önce kurulmuş toplumsal yapılar tarafından gruba teklif edilen kimse; **b)** merkezî kişi, yani bir gruba bağlı üyelerin davranışlarında ilgi merkezi olan kimse (Redl [1942] bu konuda «ata», «tiran», «teşkilâtçı», «baştan çıkarıcı» gibi tipleri anlatır); **c)** gözde kişi, yani kendisine benzemek istenilen kimse değil; kendisiyle belli bir faaliyete girişmek için birlikte olunmak istenen kimse (bu ölçüte, bir dereceye kadar duygunluk da girer); **d)** grubun, özel bir amaca ulaşmasını sağlamak uğruna en büyük işleri yapan kimse (bu çeşit bir faaliyetin tanımlanması, liderlik ediminin, ortak bir meselenin çözümlenmesi için bir karşılıklı etki yapısı olmasını gerektirir); **e)** en etkili kişi (bu etki çeşitli şekillerde tanımlanabilir).

● *Davranış.* Psikoloji bilginleri, liderin «en önemli» özelliklerini ortaya çıkarabilmek için, davranışları gözlemlemek istemişlerdir. Hemphill'in (1950) daha sonraları (1952) Halpin ve Winer tarafından ele alınan ve havacıların uçak kumandanını yargılamalarını inceleyen bir analizi, faktör analizi yoluyle dört ortogonal faktörü ortaya koyarak, liderin temel özelliklerini bulmayı sağladı. Bu faktörler şunlardır: 1. lider astlarına karşı ilgi duyar (variyansın yüzde 49,6'sı); 2. grubun kuruluşuna önayak olur (yüzde 33,6), başarı düzeyini korur; 3.

Foto. B.N., «İllüstrasyon» (LAROUSSE)

LIECHTENSTEIN prensliği: Vaduz şatosu

verimin artmasına çalışır (yüzde 9,8) [ek çalışmayı yüreklendirir, çalışma programını düzenler]; 4. duyarlık gösterir (yüzde 7) [değişikliğe yatkındır, hataları hoşgörüyle karşılar, bütün kabahati astlarına yıkmaz].

Öteki araştırmalardan çıkan değişik sonuçlara rağmen, liderin iki temel görevi olduğu söylenebilir: baş, grubun kuruluşu işini üstüne alarak, amaca en kolay ulaşmakta etkili olmalı ve grubun birliğini korumak için, bu grup üyelerinin güdülenmesini kuvvetlendirmelidir.

● *Etki.* Gerçekten de, liderin etkisi veya davranışı bakımından ele alınırsa temel mesele, grup içindeki liderliğin etkinlik derecesidir. Bunun için en azından iki metot kullanılabilir: **a)** grup üyelerinin, özellikle kategorileştirmeyle gözlemlenmesi (bu usulün en ünlüsü *Bates* kategorileştirmesidir); **b)** etkinin, nicelik bakımından ölçülmesi. Bu etki, çeşitli metotlarla (meselâ Sherif metodu) fertler düzeyinde, organizasyon düzeyinde ve grup düzeyinde hesaplanmıştır. Meselâ Haythorn (1953), on altı kişilik dört grup meydana getirmiş ve herhangi bir ferdi, aynı takım üyesiyle birlikte bulunmayacak şekilde beş kere toplayarak, bunlara yer değiştirtmiştir. Böylece, her ferdin başarı toplamını elde etmiş ve bu değerlerin dağılımını ortaya koymuştur.

● *Lideri meydana getiren faktörler şunlardır:* **a)** cinsiyet; **b)** yaş; **c)** kişilik; **d)** zekâ oranı; **e)** özel yetenekler (konuşma yeteneği, kişiler arası ilişkiler bakımından duyarlık). Grup, bileşimi, çapı, sürekliliği, yapılan işin niteliği, karmaşıklığı, ödeme biçimi ve işbirliği düzeyi bakımından belirleyicidir. Günümüzdeki araştırmaların çoğu, liderin gerçek davranışını ve lider olmasına yolaçan kişisel güdüleri ele almaktadır. Önce, bir yandan otokratik liderlik ile büyük çapta etkinlik, öte yandan demokratik liderlik ile grubun maneviyatının yüksek olması arasında belirli bir bağlantı bulunduğu ortaya çıktı (Gibb, 1951). Ayrıca, birtakım incelemeler (meselâ 1960'ta Bass'ın yaptıkları) bu davranışı, liderin güdülenmesine bağladı: gruba katılması, bazı eğilimlerinin tatmin edilmesine yolaçan ve grup üzerinde duran lider; grubun işi ve başarısı üstünde duran lider. Grubun yapısına bağlı en önemli faktörlerden birinin de gruptaki haberleşmeye bağlı olduğu ortaya çıktı. (LM)

Johan LIECHTENSTEIN prensi
G.B. Lampi'nin eseri
Liechtenstein galerisi, Viyana

Foto. isviçre Turizm bürosu (LAROUSSE)

LİDERLİK i. (*lider*'den *lider-lik*). Lider olma hali: *Çin'de Liderlik rolü, bilindiği gibi, İkinci Dünya harbi sonuna kadar Komintag partisinin* [...] *eline geçti* (Ş.S. Aydemir).

— ANSİKL. Sosyal psikol. *Liderlik* psikolojisi meselesi özellikle A.B.D.'de incelendi. İşletmelerin gittikçe daha çok önem kazanması ve incelemeler sonucunda, grubun yaptığı iş (özellikle üretkenliği) ile yönetim ve kumanda arasında gittikçe artan bir bağıntı bulunduğu görülür. İncelemeler, Kurt Lewin'in az sayıdaki grupların dinamiği konusunda yaptığı (1938-1939) çalışmalarla başlamıştır. (LM)

LİDHOLM (İngvar), isveçli besteci (Jönköping 1921). Aynı zamanda viyolacı ve orkestra yöneticisiydi. Senfonik şiirler (*Giriş*, 1955; *Motus Colores*, 1960; *Şiir*, 1963), yaylılar için bir konçerto, kantatlar (*Şairin Gecesi*, 1958; *İlâhi LXXXI*, 1953) besteledi. (L)

LİDİCE, Çekoslovakya'da (Orta-Bohemya bölgesi) köy, Kladno'nun doğusunda.

— Tar. 27 Mayıs 1942'de, Almanya'nın Bohemya-Moravya «protektör»ü Heydrich, Prag'da yapılan bir suikastte ağır bir şekilde yaralanarak 4 haziranda öldü. Hitler en kısa zamanda öcünün alınmasını emretti. Suikastçilerin Lidice'ye sığındığından kuşkulanılması üzerine Führer, on beş yaşından büyük bütün erkeklerin kurşuna dizilmesini, kadınların toplama kamplarına gönderilmesini, çocukların yeniden eğitim görmek üzere okullara yerleştirilmelerini, köyün yerle bir edilmesini emretti. Emir 10 haziranda yerine getirildi. 500 Kişi kadar olan köy halkından, 184 erkek kurşuna dizildi; 235 kadın enterne edildi (çocukların ne olduğu bilinmemektedir); kilise, evler ve mezarlık yerle bir edildi. (L)

LİDİNGÖ, İsveç'te şehir, Stockholm'un kuzeydoğu varoşu, Lidingö adasında; 32 000 nüf. Makine yapımı. Sayfiye merkezi. (L)

LİDİT i. (fr. *lydite*). Taşbil. Siyah ftanit. (Değerli taşların niteliklerini ölçmekte kullanılır.) [L]

LİDKÖPİNG, İsveç'te (Skaraborg) şehir, Vaner gölü kıyısında; 17 500 nüf. Makine yapımı. Kibrit. Yün sanayii. Bıçkıhaneler. Fayans fabrikaları. (L)

LİDMAN (Sven), isveçli şair ve yazar (Karlskrona 1882-ay.y. 1960). Etkisinde kaldığı dekadanlıktan birkaç şiir kitabı yazarak uzaklaştı; manevî bir ilhamla, dinî ve toplumsal temalara yöneldi. Silfverstaahl ailesi üstüne yazdığı beş romanlık dizide (1910-1920) ve *Huset Met de Gamla Fröknarna* (İhtiyar Kızlar Evi) [1918] gibi öteki romanlarında bu temalar görülür. «Hamsin dostları» adlı protestan din hareketine katıldıktan sonra imanını mısra derlemelerinde ve başarılı, akıcı vaız kitaplarında açıkça anlattı. (M)

LİDNER (Bengt), isveçli şair (Göteborg 1757-Stockholm 1793). Göttingen'de kaldığı sırada (1780-1781), yunan trajedi yazarlarını, Milton ve Shakespeare'i, Klopstock ve «Sturm und Drang»ı, sonra da Paris'te J.-J. Rousseau'yu yakından inceledi. Stockholm'a döndükten (1782) sonra, düzensiz ve sefil bir hayat sürdü. Eserleri arasında *Erik XIV* (1782) adlı trajedisini, *Medea* (1784) operasını, en ünlü eseri olan *Grevinnan Spastaras Död*'ü (Kontes Spastara'nın Ölümü) [1786]; bir masal derlemesini (*Fabler*), *Aaret* 1783'ü (Yıl 1783). *YHersta Domen*'i (Son Yargı) [1788] oratoryalarını ve savaş türkülerini sayabiliriz. (L)

LİDO i. (ital. k.). Bir koyu tamamıyle kapatan ve bir kıyı gölünü denizden ayırabilen kum şeridi. (L)

LİDO, Venedik denizkulağını, Adriya denizinden ayıran ince uzun ada. San Nicolo ve Malamocco boğazlarıyle sınırlı olan bu adanın uzunluğu 12 km'yi bulur. Lido, İtalya'nın en güzel sayfiye yeridir. Milletlerarası sinema festivali sarayı. (L)

LİDON (Jose), ispanyol bestecisi ve orgcusu (Bejaro 1746-Madrid 1827). Kraliyet koleji çocuk korosunda şarkıcılık yaptı. 1768'de Kraliyet kilisesine orgcu oldu; bu görevi 35 yıl devam etti. 1805'te Kraliyet kilisesi korobaşılığına getirildi. Kraliyet koleji rektörü oldu. Füg, motet ve org için sonatlar; dramatik eserler, sekiz sesli ve çalgılı bir *Meryemana'ya Noel Ağıtı* ve bir de *Sevinç İlâhisi* (1790) besteledi. Ayrıca teori alanında da eserler verdi. (M)

LİDWİNE (Azize), hollandalı mistik (Schiedam 1380-ay.y. 1433). İnmeliydi; otuz yıl boyunca yatağında çile çekti; acısına kendi de acı katarak nefsini köreltti. İsa'nın tutkusunu düşünmeğe başlayınca kimi zaman vecd içinde kalırdı. Mezarı Brüksel'dedir (Sainte-Gudule). [L]

LİDYA. Bk. LYDİA.

Lİ-DZU'lar, Güney Çin'de (Yun-nan) azınlık. Çiftçilikle geçinen Li-Dzular eski geleneklerinin çoğunu muhafaza ederler. (L)

LİDZUNG - JİN, çinli general ve siyaset adamı (Gûy-lin, Guangsi 1889). Öbür Tu-Kiun'lar gibi, Çinhindi'ndeki fransız kuvvetlerine dayanarak merkezî idareyi yıkmağa ve başa geçmeğe çalıştı (1935). 1936-1939 Arasında Guangsi eyaletini teşkilâtlandırdı.

Savaş sırasında ülkede düzeni bir ölçüde sağladı. Daha sonra Çankayşek ile birleşti. 1937-1938'de Su-Cou'yu Japonlara karşı savundu; Japonları birkaç defa (özellikle Hu-pey'de) yenilgiye uğrattı (1940). Cumhurbaşkanı yardımcısı (1948) ve cumhurbaşkanı (1949 - 1950) oldu. Cumhurbaşkanlığı sırasında Çankayşek ile anlaşmazlığa düştü ve A.B.D.'ye göç etti. (L)

LİE (Jonas), norveçli romancı (Eiker, Drammen yakınları 1833-Christiania 1908). Avukattı; 1870'te ilk romanı olan *Fortaellinger og Skildringer fra Norge*'yi (İkinci Bakış veya Nordland'tan Görüntüler) yayımladı ve kısa sürede üne kavuştu. Daha sonra *Tremasteren «Fremtiden»* (Üç Direkli «Gelecek» Gemisi) [1872] ve en büyük eseri sayılan *Lodsen og Hans Hustru*'yu (Pilot ve Karısı) [1874] yayımladı. *Rutland* (1880) ve *Gaa Paa* (İleri) [1882] adlı eserlerinde de denizcilerin hayatını anlatır. 1883'ten 1906'ya kadar Paris'te kaldı ve sosyal meselelere daha çok önem verdi (*Livsslaven* [Hayatın Esiri], 1883). *Familjen Paa Gilje* (Gilje'li Aile) [1883] ve *Kommandörens Dötre*'de (Şövalye'nin Kızları) [1886], genç kızları birtakım hesaplar üstüne kurulmuş evliliklere zorlayan ve okumuş kadınların elini kolunu bağlayan toplumun baskısına acı bir dille karşı çıkar. *Onde Magter*'de (Kötülüğün Gücü)

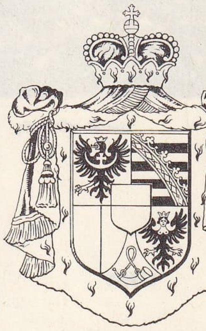

LIECHTENSTEIN arması

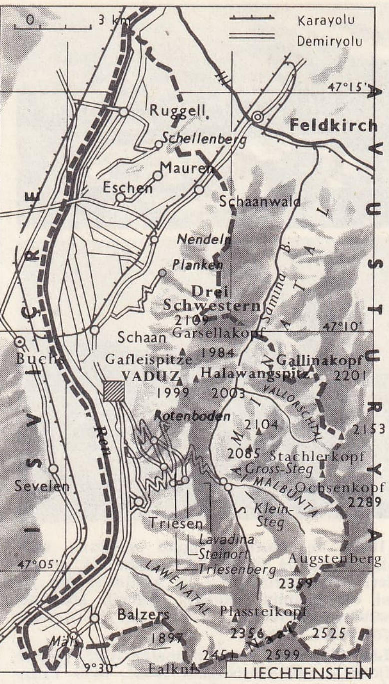

LIECHTENSTEIN haritası

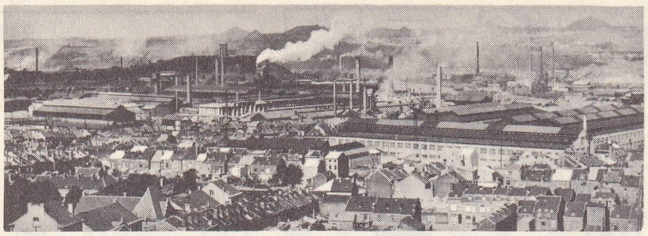

genel görünüş

LIÈGE

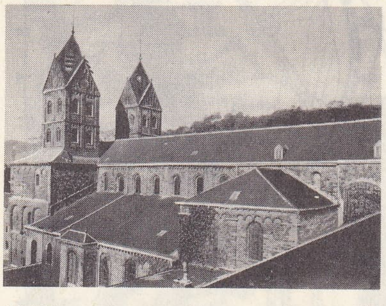

Saint-Barthélemy kilisesi

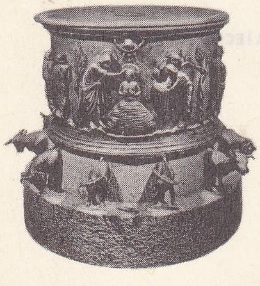

Renier de Huy'un vaftiz leğenleri

[1890] ve insan ruhunun sırlarına eğildiği *Trold*'da (1891-1892) psikolojik analizleri daha derinleştirir ve kötümserliğin yeni bir biçimini yansıtır. Lie'nin izlenimci sanatı, iskandinav romanının gelişiminde çok etkili oldu. (L)

LİE (Sophus), norveçli matematikçi (Nordfjordeid 1842-Christiania 1899). 1870 Yılında küreler yerine doğruları koyarak küre sistemleri geometrisini, doğru sistemleri geometrisi haline indirgedi ve böylece kendi adını taşıyan dönüşümü matematiğe soktu. Sürekli dönüşüm grubu veya «Lie grubu» fikri üstünde önemle durdu. Bu konudaki teoriyi ortaya koyup birçok uygulamasını gösterdikten sonra, temas dönüşüm gruplarını ve bunların bazı diferansiyel denklemlerin integralini almadaki uygulamasını inceledi. Christiania üniversitesinde (1872-1886), sonra Leipzig üniversitesinde (1886-1898) dersler verdi. (L)

LİE (Trygve Halvdan), norveçli siyaset adamı (Grogud, Christiania yakınları 1896). İşçi partili, adalet (1935-1939), ticaret ve sanayi (1939) bakanı oldu; Londra'da sürgünde bulunan hükûmete katıldı (haziran 1940) ve dışişleri bakanlığına getirildi. Birleşmiş Milletler Genel sekreteri olarak (şubat 1946) özellikle İsrail ve Kore meselelerinde önemli bir rol oynadı ve kasım 1952'de görevinden ayrıldı. (L)

LİEBENERİT i. (L. *Liebener*'in adından, fr. *liebenerite*). Miner. Tabiî silikat; nefelinin bozunmasıyle meydana gelir. (L)

LİEBERKÜHN (Johann Nathanael), alman anatomi bilgini (Berlin 1711 - ay.y. 1756). Akciğer - göğüs zarının iki kat olduğunu ve bunlar arasında bir boşluk bulunduğunu gösterdi; bağırsak mukozasının anatomi ve fizyolojisi üstüne araştırmalar yaptı. Bağırsak tümörleri arasında bulunan ve mukozada olduğu gibi silindirimsi hücrelerden bir epitelyumla kaplı bulunan, basit borucuk şeklindeki bağırsak salgı bezlerine Lieberkühn bezleri de denir. (L)

LİEBERMANN (Bruno), Alsace'lı ilâhiyatçı (Molsheim 1759 - Strasbourg 1844). Allerheiligen ve daha sonra Mainz Yüksek okulunda müdürlük yaptı; Ren bölgesi kiliselerinde yenileşme hareketine önayak oldu. *İnstitutiones Theologiae Dogmaticae* (Dogmatik Din Kurumları) [5 cilt, 1818-1827] adlı, dogmalarla ilgili kitabı uzun zaman klasik bir eser sayıldı. (L)

LİEBERMANN (Karl), alman kimyacı (Berlin 1842 - ay.y. 1914). Berlin Teknik okulunda (1873). Berlin üniversitesinde (1879) ve Kaiser Wilhelm enstitüsünde profesör oldu (1914). Graebe ile 1868'de alizarini sentetik yoldan elde etti. Renk verici maddeler ve alkaloidler üstüne çeşitli çalışmaları vardır. (L)

LİEBERMANN (Max), alman ressamı (Berlin 1847 - ay.y. 1935). Munkacsy'den ve Josef İsraels'den (*Kaz Yolan Kadınlar* [1873], Berlin müzesi) etkilendi. 1873-1878 Arasında Paris'te kaldı, Barbizon'da J.-F. Millet'nin öğrencisi oldu ve izlenimcilere katıldı. Münih'e, sonra Berlin'e (1884) yerleşti; orada ayrılıkçıların başı oldu (1898), halk hayatından sahneler çizmeyi bıraktı ve manzaraya yöneldi, ayrıca portreler de yaptı. Eserleri Almanya'daki müzelerde, La Haye, Prag, Strasbourg, Trieste, Viyana, Washington, Winterthur ve Zürich'tedir. (L)

LİEBERMANN (Rolf), isviçreli besteci (Zürich 1910). Zürich, Beromünster, Hamburg radyolarında çalıştı; 1959'dan sonra Hamburg operasını yönetti. On iki ton sistemini hafif müzik ve cazla karıştırarak işledi. Üç opera (*Penelope*, 1954), birçok senfonik eser (*Furioso* [1947], *Müzik* [1949]) bir senfoni (1949), cazbant için konçerto (1954), keman ve orkestra için bir *Capriccio* (1959) ve kantatlar besteledi. (L)

Liebermann tepkimesi. Biyokim. Kolesterolde, asetik anhidrit katılınca görülen renk tepkimesi; kolesterol'ün doz tayininde kullanılır. (L)

LİEBERT (Philippe), kanadalı heykeltıraş (Nemours, Gâtinais 1732 - Montréal 1804). Birçok kilisenin (Sault-du-Récollet, Montréal'de Notre-Dame Vaudreuil, Sainte-Rose) süslemelerini yaptı. Üslûbu Fransa'daki Rejans devrinin üslûbunu andırır. (L)

LİEBFRAUMİLCH i. (alm. *Meryemana* sütü anlamında alm. k.). Worms dolaylarında elde edilen beyaz ren şarabı. (L)

LİEBİG (Justus, baron VON), alman kimyacısı (Darmstadt 1803-Münih 1873). Bir boya imalâtçısının oğlu idi; Heppenheim'deki bir eczanede çalışırken (1818) Bonn ve Erlangen üniversitelerinde tabiî bilimler derslerine devam etti. Daha sonra kimya öğrenimi yapmak için Paris'e gitti. 1824'te Humboldt'un yardımıyle Giesen Üniversitesi Kimya kürsüsüne alındı. Liebig burada, Avrupa'nın ilk laboratuvar-okulunu kurdu. 1850'de, Heidelberg üniversitesinde Gmelin'in yerine geçti; 1852'de Münih'e yerleşti, burada kendine bir kürsü ile bir laboratuvarın yönetimi verildi.

Liebig dünyanın ilk organik kimya uzmanlarından biridir; aralarında Hofmann'ın ve Kekule'nin de bulunduğu kalabalık bir öğrenci topluluğu üstünde etkisi oldu. Almanya'da kimyanın olağanüstü gelişmesinde en büyük pay onundur. 1830'da, kızıl dereceye getirilmiş bakır oksit etkisiyle, organik maddelerdeki karbon ve hidrojen oranını belirleme metodunu tasarladı. 1832'de atom gruplarını veya köklerin kimyasal tepkime sonunda bir maddeden başka bir maddeye geçebileceğini gösterdi. Tabiattaki karbon ve azot çevrimleri teorisini kurdu. 1831'de titanı bileşiklerinden ayırdı; Soubeiran ile aynı zamanda kloroformu (1831), sonra da kloral'i (1832) keşfetti; gümüş fülminatı elde etti ve 1840'ta süperfosfatları elde etmenin yollarını araştırdı. Organik poliasitleri inceleyerek (1838), hidrojenin yerine bir maden alma eğilimindeki maddelerin temsil ettiği bir asit fonksiyonu teorisi ileri sürdü. Aynca camın gümüşlenmesi için bir metot buldu; ozonu bitkisel dokuların beyazlatılmasında kullandı; şaraba koku verme, konsantre et suyu hazırlama v.b. gibi konular üstüne incelemeler yaptı.

Eserleri arasında şunları sayabiliriz: *Die Organische Chemie in Ihrer Anwendung auf Agrikulturchemie und Physiologie* (Tarım Kimyasına ve Fizyolojiye Uygulanan Organik Kimya) [1840]; *Die Tierchemie oder die Organische Chemie in Ihrer Anwendung auf Physiologie und Pathologie* (Fizyoloji ve Patoloji Bakımından Hayvan Kimyası ve Organik Kimya) [1842]; *Handbuch der Organische Chemie* (Organik Kimya Elkitabı) [1843] ve içlerinde Poggendorff, Wöhler v.b.de bulunduğu bir kurulca kaleme alınan *Handwörterbuch der Reinen und Angewandten Chemie* (Uygulamalı Kimya Lûgati) [9 cilt, 1837-1864]. (L)

LİEBİGİT i. (alman kimyacısı *Liebig*'in adı > fr. *liebigite*'den). Miner. Hidratlı tabiî uranyum ve kalsiyum karbonat. (L)

LİEBKNECHT (Karl), alman siyaset adamı (Leipzig 1871 - Berlin 1919). Wilhelm Liebknecht'in oğlu. Sosyal Demokrat partinin aşırı sol kanadındandı; Prusya meclisinde (1908), sonra da Reichstag'da (1912) milletvekili oldu. Bağımsızlarla birlikte, askerî kredilere (1914-1915) karşı çıktı ve savaşa karşı gösteriler düzenledi. Mart 1916'da faal direnmeye geçen ve alman komünist partisinin çekirdeği olan *Spartakusbund*'u (Spartaküs birliği) kurdu. 1 Mayısta tutuklanarak hapse atıldı (1916-1918). Kasım 1918'de, Ebert ve Scheidemann'ın devrimci hükûmetine girmeyi reddetti ve Rosa Luxemburg ile spartaküs'çüleri ayaklandırdı (ocak 1919). Tutuklandı ve cezaevinde öldürüldü. (L)

LİEBKNECHT (Wilhelm), alman siyaset adamı (Giessen 1826 - Charlottenburg 1900). Sosyalist düşünceli bir gazete yazarıydı; İsviçre'ye (1846), sonra Paris'e göç etti (1848). Eylül 1848'de Baden cumhuriyetini ilân etti, Cenevre'ye kaçtı, orada Mazzini ile tanıştı, daha sonra Londra'ya gitti (1850) ve Karl Marx ile on üç yıl süren bir dostluk kurdu. 1861 Mütarekesinden sonra Almanya'ya döndü; Bebel'e sosyalizmi kabul ettirdi ve Enternasyonal'in temellerini attı. Prusya'dan sürülünce (1865), Leipzig'e yerleşti, Kuzey Almanya konfederasyonunun Reichstag'ına seçildi (1867), kapitalizm ile her türlü uzlaşmayı reddetti. 1869'da Eisenach'ta Sosyal Demokrat partiyi kurdu. 1870 Savaşına ve Alsace-Lorraine'in ilhakına karşı çıkınca hapse atıldı (1872-1874). Reichstag'da milletvekili seçildi (1874-1900). *Vorwärts*'ın başyazarı oldu, Gotha kongresinde çeşitli kanatların uzlaşması üzerine alman sosyalizminin lideri oldu (1875). Başlıca eseri: *Geschichte der Französischen Revolution*'dır (Fransız İhtilâli Tarihi) [1890]. (L)

LİEBMANN (Otto), alman filozofu (Löwenberg, Silezya 1840 - Jena 1912). Jena'da profesördü. Romantik idealizm ve pozitivizm yüzünden felsefenin içine düştüğü çıkmazdan ancak Kant'a dönerek kurtulabileceğine inanıyordu. Bu görüşünü *Kant und die Epigonen* (Kant ve Takipçileri) [1865] ve *Zur Analysis der Wirklichkeit* (Gerçeğin Analizi) [1876] adlı eserlerinde savundu. (M)

Liebmann etkisi. Deneysel psikol. Algısal birimlerin meydana gelişinde, ışıklılık farkı ile renk farkının rolünü belirten etki. Liebmann etkisi (1927), deneğe bir zemin üzerinde beliren, karmaşık çevreli ve renkli bir şekil sunulunca ortaya çıkar. Burada, şekil ve zemin arasındaki ışıklılık ve renk farkı değiştirilebilir. Işıklılık farkı azalınca, şeklin çevresi, önce basitleşir, daha sonra şiddet eşit olunca tamamen kaybolur. Şeklin algısal ayrımlaşmasına yardım eden etken, şekil ile zemin arasındaki renk farkından çok, ışıklılık farkıdır. (L)

LİEBREİCH (Oskar), alman hekimi (Königsberg 1839 - Berlin 1908). 1872'de farmakoloji profesörü oldu. Kloral hidrat, bütilik kloral ve etilen klorürün anestezik özelliklerini buldu; civa türevleri üstüne araştırmalar yaptı. (L)

LİECHTENSTEİN (Johann Joseph, — prensi), avusturyalı general (Viyana 1760 - ay.y. 1836). Osmanlı imparatorluğuna ve Fransa'ya karşı yapılan savaşlarda (İtalya seferinde, Hohenliden'de) yararlık gösterdi. Austerlitz'te başarılı şekilde geri çekilmeyi sağladı ve Pressburg barışını imzaladı (1805). Wagram'da değerini bir kere daha ispat etti; daha sonra Avusturya ordusu başkumandanı oldu. (L)

LİECHTENSTEİN (Joseph Wenzel, — prensi), avusturyalı general (Prag 1696 - Viyana 1772). Osmanlı imparatorluğuna karşı savaştı. Avusturya Veraset savaşında Fransızlara karşı Piacenza zaferini kazandı (1746). [L]

LİECHTENSTEİN prensliği, Orta Avrupa'da devlet, İsviçre ile Avusturya arasında; bir gümrük antlaşmasıyle İsviçre'ye bağlıdır; 159 km²; 20 400 nüf. Ülkede Almanca konuşulur. Başkenti hükümdar sülâlesi şatosunun bulunduğu *Vaduz*, 4 000 nüf.

Liechtenstein toprakları, prensliği İsviçre'den ayıran Ren ırmağının (sağ kıyı) alüvyonlu ovasındadır. Ovada çeşitli tarım (tahıl, mısır, patates) yapılan alanlar ve birkaç fabrika vardır (besin ve ilâç sanayii, dokuma sanayii). Ülkenin geri kalan toprakları, kısmen kalkerli dağlardan meydana gelen ve yükseltisi 2 000 m'yi biraz aşan Rhaetia Alplerinin ucunda uzanır; İll'in kolu Samina, burada boğazlar açmıştır.

Foto. Pirou, A.C.L. (LAROUSSE)

— Tar. Liechtenstein kont ailesi tarafından ele geçirilen (1699) Vaduz ve Schellenberg derebeyliklerinden meydana gelen ve imparator Karl VI tarafından prenslik haline getirilen (23 ocak 1719) Liechtenstein, önce Ren konfederasyonuna (1806-1814) sonra da Germen konfederasyonuna girdi (1815-1866). 1816 Anayasasının ilânından sonra gümrük (1851) ve para (1856) birliği ile 1918'e kadar Avusturya iktisadına bağlandı. Birinci Dünya savaşından sonra yeni bir anayasa kabul edildi (1921) [dört yıl için genel oy ile seçilen on beş üyeli meclis] ve ülke iktisadî bakımdan İsviçre'ye bağlandı (para birliği [1921]; gümrük birliği [1924]). Siyasetini İsviçre yönetir. 6 Şubat 1966 seçimlerinde meclise 8 ilerici parti ve 7 vatansever birlik üyesi girmiştir. (L)

LİED i. (alm. k.). Genellikle duygulu ve şarkı için yazılmış kıtalardan kurulu bir şiiri veya bu şiir üstüne yazılmış şarkıyı anlatan terim.

— ANSİKL. *Lied*, halk lied'i (*Volkslier*) ve sanat lied'i (*kunstlier*) olarak ikiye ayrılabilir. Halk lied'i hemen daima adı sanı unutulmuş bir şairin eseridir; kulaktan öğrenildiği için melodisi ve ritmi birçok değişikliğe uğramıştır. Melodi, tekrarlanan kıtalar halinde söylenir, buna kimi zaman da bir nakarat eklenir; konusu günlük olaylar, av, savaş, aşk, dans v.b.dir. *Kunstlied* ise önceleri lavta, çembalo gibi bir çalgının eşlik ettiği bir salon melodisiydi (XVIII. yy.), sonraları eşlik eden çalgılar arasına piyano da girdi (XIX. yy.). XIX. yy. içinde orkestranın eşlik ettiği konser lied'leri ortaya çıktı, Schubert dramatik lied'i yarattı; bu tarz lied'lerde melodi her kıtada tekrarlanmaz, ses ve çalgılar, duyguların ifadesine ve dramatik gelişmeye destek olarak ayrı bir hava yaratır. Hiç bir bölümünün öteki bölümlerinden daha ağır basmaması gereken bir şiir demetinden kurulu çevrimsel lied'leri ilk defa Beethoven yazdı (A. Jeitteles'in şiirleri üstüne, *Uzaktaki Sevgiliye*). Beethoven'den sonra Schubert, Schumann, Hugo Wolf v.b.da çevrimsel lied'ler bestelediler. Kimi zaman lied'i, balad, türkü veya kantat'dan ayırmak kolay olmaz.

Çalgı müziğinde, bir ana fikir üstüne kurulu olan iki veya üç bölümden meydana gelen (üçüncü bölüm birincinin tekrarıdır) esere *lied biçimi* denir. Mendelssohn, piyano için yazdığı, lirik havalı ve çekici kısa parçalara *Sözsüz lied*'ler başlığını koymuştur. (L)

LİEDEKERKE, Belçika'da (Brabant, Hal-Vilvorde idare çevresi) komün, Brüksel'in batısında; 9 700 nüf. Eski bir manastırın kalıntıları. Kümes hayvanı ve süt ineği. Sebze tarımı. Meyve bahçeleri. (L)

LİEDET (Loyset), Kuzey Fransa asıllı olduğu sanılan minyatürcü (öl. Brugge 1478'e doğr.). Bourgogne dükü Philippe III zamanında başladığı *L'Histoire de Charles Martel*'in (Charles Martel Tarihi) resimlemesini, Yiğit Charles zamanında tamamladı (1470) [Krallık kitaplığı, Brüksel]. (L)

LİÈGE, flamanca **Luik,** Belçika'da şehir, Liège ili ve idare çevresinin merkezi, Meuse ırmağı kıyısında, Ourthe'un kavşağında; 155 000 nüf. Üniversite. Güzel Sanatlar akademisi. Kraliyet Müzik konservatuvarı.

● *Coğrafya.* Eski şehir, vâdide (sol kıyı), hisarın eteğindedir; dar sokaklı mahalleleri nehrin rıhtımlarına kadar uzanır. XV. yy.da yavaş yavaş din ve ticaret şehri olmaktan çıkan Liège, bölgenin kömürünü, Ardennes'lerin kereste ve maden filizlerini kullanan bir sanayi şehri haline geldi. XVII. yy.da özellikle silâhçılık sayesinde zenginleşti, maden kömürü yatakları, büyük ulaşım şebekeleri ve metalürji sayesinde, XIX. yy.da büyük bir sanayi merkezi oldu. Şehir bugün, hemen hemen hiç kesintisiz uzanan ve 430 000 kişiyi barındıran bir yerleşme merkezinin çekirdeğidir. Kömür havzası, yaklaşık olarak belçika üretiminin altıda birini üretir; bu kömür ya bölgede kullanılır, veya Albert kanalının açılmasından beri Anvers'e gönderilir. Bölgede Lorraine'den demiryoluyle getirilen demir filizi işlenir. Makine yapımı gelişmiştir: otomobil montajı; lokomatif ve bisiklet yapımı. Kimya sanayii tesisleri ve cam fabrikası, büyük ulaşım yolları yakınında kurulmuştur; vâdi büyük bir sanayi kavşağıdır ve fabrikalar ırmak kollarının açtığı vâdilerde toplanmıştır. Kömür işletmeciliği, destek kazıkları, curuf yığınları ve işçi siteleriyle, yaylanın manzarasını değiştirmiştir. Albert kanalı boyunca çimento fabrikalarında tebeşir işlenir. — *Liège idare çevresi,* 624 600 nüf.

● *Güzel sanatlar.* Liège'deki dinî yapıların bazıları Notger devrinde inşa edilmiştir. Çoğu, Meuse bölgesi sanatının başlıca özelliği olan kömürlü kumtaşından duvarlarını muhafaza eder. Sainte-Croix kilisesinde (X. yy.) Rheinland sanatı etkisinde bir batı absidi (XIII. yy.) vardır; çapraz sahını, koro yeri ve avlu dehlizi XIV.-XV. yy.da yeniden inşa edilmiştir. Saint Denis kilisesi (X. yy.), roman üslûbunda büyük ön çıkıntısı ve XIV. yy.dan kalma koro yeriyle (XVII. yy.da değiştirilmiştir) dikkati çeker; roman üslûbundaki kulesi, Belçika'nın en eski çan kulesidir. 1016'da açılan Saint-Barthélemy Rahip okulundan dış dehliz ve kuleler kalmıştır; kilisesinde Renier de Huy'un (1111-1118) meşhur vaftiz leğenleri muhafaza edilmektedir. Saint Jacques (1016) kilisesi, Arvold Van Mulken tarafından alevli (flamboyant) gotik üslûbunda yeniden inşa edilmiştir; iç süslemeleri çok zengindir; Rönesans üslûbundaki yan kapısı Lambert Lombard'a mal edilir. Yapımına X. yy.da başlanan ve XII.-XVI. yy. arası yeniden inşa edilen Saint-Paul katedralinin güzel bir avlu dehlizi vardır. İlk Saint-Jean Evangéliste kilisesinden (X. yy.) bugüne roman üslûbunda bir kule kalmıştır. Sivil yapılar arasında en önemlisi 1000 yılında Notger tarafından yaptırılan ve 1526-1532 arası tamamıyle yeniden inşa edilen Prens-Piskoposların sarayıdır; birinci iç avlusu orijinal karma üslûpta sütunlarla süslüdür. Ahşap Havart konağı XVI. yy.dan kalmadır. Bugün arkeoloji müzesi olan Curtius konağı (1600-1610), Rönesans'ta tuğladan ve kesme taştan yapılmıştır. Komün haklarının sembolü olan Perron belediye sarayı (1714-1718) ve bugün Süsleme Sanatları müzesi olan Ansembourg konağı (XVIII. yy.), Liège mimarîsinin kusursuz örnekleridir. Belçikalı ressamların eserlerini kapsayan Güzel Sanatlar müzesinde Fransız okulu ressamlarının (Ingres [*Bonaparte'ın Portresi*]; Corot; Boudin; Gauguin, Matisse; Picasso [*Soler Ailesi*]) tablolarını kapsayan bir koleksiyon da vardır. Léopold Survage'ın geniş (24 m × 5 m) bir freski (*Pax*) ile süslü olan Kongre sarayında (1959) Lurçat'nın duvar halıları ve Bourdelle'in *Zafer*'i durur. Ayrıca, silâh müzesi, Boverie parkındaki sarayda Wallon sanatı müzesi, Wallon geleneklerı üstüne çok zengin belgeleri muhafaza eden Wallon Hayatı müzesi de sayılabilir. (L)

LİÈGE ili, Belçika'nın doğusunda il; 3 951 km²; 1 019 100 nüf. İdare merkezi *Liège.* İl, dört idare çevresine (Liège, Huy, Verviers, Waremme) ayrılmıştır.

İlin kuzeybatısında, Meuse'ün sol kıyısında uzanan tarım bölgesi (tahıl, şeker pancarı, çayırlar) *Hesbaye,* yüksekliği güneyde 180-200 m'yi bulan kalkerli tekdüze yaylalar meydana getirir. Meuse vâdisi, yaklaşık 200 m'yi bulan derin bir yarıktır. Irmak, hersinyen yüzey şekilleri eksenının yönünü (batı-güneybatı'dan, doğu-kuzeydoğuya) takip eder. Eski önemini kaybeden bölgenin başlıca gelir kaynağı sanayidir: genişliği 15 km, uzunluğu 20 km kadar olan kömür havzası XIV. yy.dan beri işletilmektedir; kömür çıkarımı uzmanlaşmış bir metalürji sanayiinin doğmasına yolaçmıştır: bıçakçılık; kilitçilik; silâhçılık. XV. yy.da gelişen silâhçılık, XVIII. yy.a kadar önemini kaybetmedi. Kok kömürü imalâtı daha o çağda büyük metalürjinin doğmasına imkân verdi, kömür havzasında demir çelik sanayii kuruldu. Bugün Liège'de birçok maden ocağı, yüksek fırın, çelik fabrikası, metalürji fabrikası (demir ve çinko), cam fabrikası, kimya tesisi vardır; şehrin içinde ve banliyöde hâlâ küçük atelyelerde silâhçılıkla uğraşılır.

Liège'deki sanayi topluluğuna Vesdre'in suyundan yararlanan Verviers yün grubu da bağlanabilir. Sanayi merkezlerinin yakınlığı vâdinin tarım iktisadını tamamıyle değiştirmiştir: bugün sebze yetiştiriciliği ve süt ürünleri başta gelir.

İlin kuzeydoğusunda, küçük vâdiler ve koruluklarla örtülü Herve bölgesinin toprakaltı, balçıkla kaplı olmayan Birinci zaman kalker ve kumtaşlarından oluşmuştur. Çok eskiden tarla haline getirilen (XI. yy.) ve ormanları yok edilen topraklar, bugün et ve sütü için yetiştirilen büyükbaş hayvanları besleyen çayırlarla kaplıdır.

İlin güneyi, ormanlarla kaplı sert iklimli, derin vâdilerle yarılan yaylalardan oluşmuş bir bölgedir; bunlar *Hautes Fagnes*'da (692 m) Ardenne kütlesinin doruğuna doğru, yumuşak bir eğimle yükselir. Köylüler orman işletmesiyle uğraşır veya geniş fundalık ve turbalıklardan kazanılan çayırlarda hayvan yetiştirir. Güneybatıda Ourthe ile Meuse arasında, yüzey şekilleri eski hersinyen engebelere uyan *Condroz*'un bir kısmı uzanır. Burada da başlıca gelir kaynağı orman işletme ve hayvan yetiştiriciliğidir. (L)

Liège Müstahkem ordugâhı, Belçika'da savaş alanı; 1914'te, prens piskopos bavyeralı Maximilian Heinrich tarafından inşa ettirilen (1649) eski hisarın yanı sıra, 1886'dan kalan ve başlıca köprü ve tünelleri Boncelles, Fléron, Barchon, Pontisse, Loncin ve Flémalle tarafından inşa edilen birbirinden ayrı on iki tabyalı bir surdan meydana geliyordu. Liège, general Leman'ın kumandasında, kurmay başkanı Ludendorff'un ustalıklı manevralarına rağmen Bülow ordusunun saldırısına on gün dayandı (6-16 ağustos 1914). Bu direnme, alman istilâsına karşı koymakta fransız kumanda heyetine yardımcı oldu. Eben-Emael ileri köprüsünün 12 mayıs 1940'ta düşmesinden sonra, alman birlikleri 13 mayısta Liège tabyalarını işgal ettiler. (L)

LİELOUPE, alm. **Aa,** Litvanya'da ırmak, Dvina ile Veima arasındaki küçük kollardan meydana gelmiştir; Riga körfezine ulaşmasına engel olan kıyı dili boyunca 30 kilometre kadar aktıktan sonra Dvina'nın ağzına kavuşur; 120 km. (L)

LİENERT (Meinrad), Almanca yazan isviçreli yazar (Einsiedeln 1865-Zürich 1933). Schwyz kantonu lehçesiyle yazan şairlerin en iyilerindendi. Doğduğu vâdiyi, bu vâdinin insanlarını anlatan romanlar ve hikâyeler yazdı. (L)

LİENHARD (Friedrich), Alsace'lı romancı ve oyun yazarı (Rothbach, Alsace 1865-Weimar 1929). Alsace'ı almanlaştırma hareketinin en ateşli taraftarlarındandı. Birinci Dünya savaşından sonra Almanya'da yerleşti. Alsace devrimini canlandıran *Oberlin* (1910) adlı romanıyle tanınır. (L)

LİENTERİ i. (yun. *leienteria*'dan fr. *lienterie*). Besinlerin yarı sindirilmiş şekilde dışarı çıkartıldığı ishal tipi. (L)

LİENZ, Avusturya'da (Doğu Tirol) şehir, İsel ile Drava'nın kavşağında; 10 100 nüf. Burası romalıların *Aguntum* şehridir. Turizm. (L)

LİER, fr. **Lierre,** Belçika'da (Anvers ili, Meschelen idare çevresi) şehir, flamand ovasında, Büyük ve Küçük Nèthe'in kavşağında, Anvers'in doğusunda; 28 800 nüf. Alevli gotik üslûbunda Saint-Gommaire kilisesi. XV. yy.dan kalma çan kulesi. XVII. yy.dan kalma belediye sarayı. Sebze tarımı. Besin sanayii. Çalgı yapımı. El işlemeleri ve danteller. (L)

LİER (Jan), çek yazarı (Kutna Hora 1852-Prag 1917). Başarılı tefrikalar (1885-1889), hikâyeler ve hiciv romanları yazdı: «*Hikâyeler*» (1882-1886); «*Arabesk ve Hikâyeler*» (1885); «*Ateşle Oyunlar*» (1886). [L]

LİESEGANG (Raphael Eduard), alman kimyacısı (Elberfeld, Wuppertal 1869-Hamburg, Saarland 1947). Frankfurt-am-Main Koloit Araştırmaları enstitüsünün müdürü. Modern koloit kimyasının kurucularından sayılır. Araştırmaları sırasında *Liesegang halkaları* adı verilen olayı gözlemledi (1896). Işık kimyası, biyoloji, histoloji ve tıp çalışmaları yaptı. 1891'de «*Elektrikli Televizyon Meselesine Katkılar*» adlı inceleme kitabını yayımladı. Bu bakımdan televizyonun öncülerinden sayılır. Başlıca eserleri: *Kolloidchemische Technologie* (Ko-

LİEVEN prensesi
Lawrence'ın eseri
National Gallery, Londra

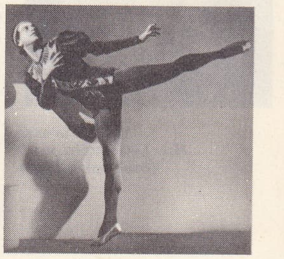

Serge **LİFAR**

Life Guards

Foto. X (LAROUSSE)

LİGNE prensi
H.J. Leclercq'in eseri
(özel koleksiyon)

Lİ GUAN-YOU

loit Kimya Teknolojisi) [1926]; *Biologische Kolloidchemie* (Koloitlerin Biyolojik Kimyası) [1928]. (M)

LİESİNG, Viyana'nın (Avusturya) güneybatı banliyösünde idare bölümü. Kimya sanayii. (L)

LİESPFUND veya **LİSPUND** i. Eskiden Almanya'nın bazı bölgelerinde ve İskandinav ülkelerinde birim olarak alınan kütle. (7 ile 9 kg değerindeydi.) [L]

LİESSE (André), fransız iktisatçısı (Le Blanc 1854 - ay.y. 1944). Paris Özel Mimarlık okulunda, Conservatoire National des Arts et Métiers'de ve École des Sciences Politiques'te iktisat profesörü idi; maliyeciler ve iktisatçılar için çeşitli eserler yazdı. Başlıca eseri *Vauban Economiste'*-dir (İktisatçı Vauban) [1891]. (L)

LİESTAL, İsviçre'de şehir, Basel-Campagne kantonunun merkezi, Ergolz kıyısında; 11 000 nüf. XV. yy.dan kalma belediye sarayı. Eski evler. Kumaş fabrikası; trikotaj fabrikası; kurdele imalâtı. Kimya ürünleri ve plastik maddeler. Makine ve motor yapımı. Hurdacılık. (L)

LİEUVİN, Fransa'da Normandiya'da (Eure ve Calvados) bölge; Sen ırmağı halici, Risle ırmağı ve Touques ırmağının kolu Calonne arasında uzanan çakmaktaşlı kil ve balçıkla kaplı tebeşirli bir yayladır. Tahıl ve yemlik bitki tarımı; sığır yetiştiriciliği. (L)

LİEVEN (Dorothea VON BENEKENDORFF, — prensesi) [Riga 1784 - Paris 1857]. Rusya büyükelçisi Lieven'li prens Kristof Andreyeviç ile evlendi (1800). Kocasının ölümünden (1839) sonra Paris'e yerleşti. Talleyrand'ın konağında kiraladığı salonda devrin siyaset adamları uğrardı. Lieven, Guizot'nun akıl hocasıydı. Birkaç ciltlik *Correspondance'ı* (Yazışmalar) değerli bir bilgi kaynağıdır. (L)

LİEVENS (Jan), hollandalı ressam (Leiden 1607 - Amsterdam 1674). P. Lastman'ın öğrencisiydi; 1631-1632'de İngiltere sarayında kaldı. Leiden'de Rembrandt ile çalıştı. Anvers'e, Amsterdam'a (1643), La Haye'e gitti. Portreler (Viyana, Leningrad ve Amsterdam müzeleri), tarihî tablolar (Louvre) ve manzaralar (Berlin müzesi) yaptı. (L)

LİEVİN, Fransa'da Pas-de Calais idare bölgesinde (Lens idare çevresi) kanton merkezi, Lens'in güneybatısında bir maden kömürü havzası grubunun merkezidir; 35 127 nüf. Kömür madenleri. Sentetik esans. Kimya sanayii. Kazan fabrikası. Şehir, Birinci Dünya savaşı sırasında yıkıldı. (L)

LİEVRE ırmağı, Kanada'da (Québec) ırmak, Ottawa ırmağının kolu (sol kıyı). Laurentides dağlarında; 400 km. Birçok hidroelektrik tesis. (L)

LİEVRİT i. (fransız mineraloğu C.H. *Lelièvre*'in adından fr. *liévrite*). Miner. Demir ve kalsiyum silikat. (*Eşanl.* İLYİT.) [L]

LİF i. (ar. *lîf*). Çok ince ve uzun parça: *Yağlı ağzı kemikten kalan et liflerini dişlerinin arasından çekmekle* [...] *meşguldü* (R. H. Karay). ‖ Banyoda, sabun sürerek köpürtülen bitki yumağı: *Lifle yıkanmak.*

— Biyol. Tel.

— Mekan. Prizma şeklindeki bir parça, enine kesitin ağırlık merkezi tarafından çizilen eğriye paralel olarak hareket ettiği zaman, bu kesitin sonsuz küçük bir yüzey elemanın çizdiği hacim. ‖ *Orta lif,* germe kuvvetlerinin etkisindeki bir cismin bütün kesitlerinin ağırlık merkezlerini üzerinde toplayan lif. ‖ *Temel lif,* malzemelerin dayanıklılığı teorisinde, bir cisim meydana getiren liflerden herhangi biri. Bk. ANSİKL.

— Opt. *Optik lif,* çapı 20 ile 30 mikron olacak şekilde haddeden çekilerek inceltilmiş, ışığı geçiren cam filama. Bk. ANSİKL.

— Denizc. *Lif halat.* Bk. HALAT.

— Teknol. Bir ipliği, bir kâğıt tabakasını ve genel olarak her çeşit maddeyi meydana getiren ince, uzun eleman. (Yün ve pamuk liflerinin uzunluğu 2 ile 5 sm arasında değişir; kâğıtçılıkta kullanılan selüloz lifleri ise yarım milimetre ile birkaç milimetre arasında değişen uzunluktadır; ipek, sunî ipek ve nylon liflerinin belli bir uzunluğu yoktur.) ‖ *Vulkanize lif,* selülozun çinko klorürle işlenmesinden elde edilen, mekanik zorlamalara karşı çok dayanıklı plastik madde: *Vulkanize lif valiz yapımında* kullanılır.

— Tekst. Tekstil hammaddelerinin tek kat iplik halindeki en ince elemanı. Çoğl. *Elyaf.*

— ANSİKL. Mekan. Malzemenin genel dayanıklılık teorisi, bükme, sıkıştırma, eğme veya burma kuvvetlerinin etkisi altında bir malzemenin *lif*'lerinin aldığı şekli incelemeğe dayanır. Herhangi bir kuvvetin etkisi altında bükülen malzemenin lifleri, ne gerilip ne sıkışan orta liften veya denge ekseninden uzaklıklarıyle orantılı olarak uzar veya kısalır. Bükülen parçanın bütün kesitlerdeki direnci, kesitin, ağırlık merkezinden geçen ve bükülme düzlemine dik olan bir eksene göre eylemsizlik momentine bağlıdır. Ağaç malzemenin direnci söz konusu olduğu zaman, ağacın liflerine paralel veya dik olarak etki eden kuvvetleri ayırt etmek gerekir, kuvvetler dik olduğunda, emniyet yükü olarak, liflerin yönünde etki eden kuvvetler için kabul edilen emniyet yüklerinin yedide biri alınır. Lifleri burulmuş ve birbiri içine girmiş ağaçlara «karışık damarlı ağaç» denir. Bu kusur, baltalık ormanlarda yetişen meşelerde, cadde ve bulvarlardaki karaağaçlarda, dişbudak ve kavaklarda çok sık görülür ve ağacın toprakta kalmış eski çotuklar üzerinde büyümesinden veya sık sık budanmasından ileri gelir. Böyle karışık damarlı ağaçlarda, gövdenin üst kısımları ve yaşlı dalların kesiştiği bölgeler çok değişik ve garip desenli olduğu için mobilyacılıkta aranır.

— Opt. *Optik lif.* Cam filamanın bir ucuna gönderilen bir ışık demeti, yan çeperlerde tam yansımaya uğrayarak filamanın içinde tutulur. Böylece, optik liflerden meydana gelen değişik şekillerdeki esnek demetler boyunca ışığı gezdirmek ve çıkışta toplamak mümkün olur (bu olayın ilkesi, ışıklı çeşmelerinkine benzer).

Bu ilkelerden hareket ederek, oldukça ucuz yeni optik âletler özellikle değişik çapta cam elyafından yapılmış ve iki yüzü iyice parlatılmış büyüteçler gerçekleştirildi. Eğer demetin lifleri birbirine karıştırılırsa, çözülmesi imkânsız bir optik şifre elde edilir. Optik lifler ayrıca, insan vücudunun iç organlarını incelemek için oldukça basit adoskopların gerçekleştirilmesini sağlar; bu durumda iki demet kullanılır: biri ışığı taşır, öbürü dönüşte görüntüyü meydana getirir. Sanayide optik lifler gözle görülmeyecek kadar küçük mekanizmaların kontrolunda ve bir takım tezgahında işlenecek parçanın gölge vermeyecek şekilde aydınlatılmasında kullanılır. Daha çok çeşitli alanlarda sayısız uygulamalar düşünülebilir. Optik liflerin laser ışınlarında kullanılabileceğini de belirtmek gerekir.

◆ **Lifî** sıf. *Esk.* Lif gibi, life benzer.

◆ **Lif lif** zf. Tel tel, ince ince: *Etleri lif lif didiklemek.* (LM)

LİFÂFE i. (ar. *lifâfe*). *Esk.* Kefen: *Her yer beyaz: Lifâfe-i emvatı andırır / Yerlerde bir beyazlığın altında na'ş-ı hâk* (Tevfik Fikret).

— Bot. *Esk.* Çiçeklerin etrafını çeviren yapraklar.

— Tıp. *Esk.* Sargı, bandaj. (M)

LİFAR (Serge), rus asıllı fransız dansçısı ve koreografı (Kiev 1905). Madam Nijinskaya'nın öğrencisiydi; Diaghilev tarafından Rus bale topluluğuna alındı (1923), çok geçmeden başrollere çıktı: Paris operasında birinci dansçı ve koreograf olarak çalışmağa başladı (1929). Yüklü bir bale dizisi ile kendi üslûbunu kabul ettirdi: *Bacchus* ile Ariadne* (müz., A. Roussel; dekorlar, De Chirico, 1931), *Salata* (müz. D. Milhaud; dekorlar, A. Derain, 1935), *İkaros* («ritim» balesi 1935), *Oriane ve Aşk prensi* (müz., Fl. Schmitt; dekorlar, Pruna, 1938), *Şövalye ve Genç Kız* (müz., Ph. Gaubert; dekorlar, Cassandre, 1938), *Joan* de Zarissa* (müz., W. Egk; dekorlar, Y. Brayer, 1942), *Guignol ve Pandore* (müz., A. Jolivet; dekorlar, Dignimont, 1944), *Seraplar* (müz., Sauguet; dekorlar, Cassandre, 1949), *Gezgin Şövalye* (müz., J. Ibert; 1950). Eserlerinin en önemlilerinden ikisini (*Chota Roustaveli* ve *Dramma Per Musica*, 1946) Monte Carlo'da temsil ettirdikten sonra *Phaidros* (1950), *Pamuk Prenses* (1951), *Grand Pas* ve *Variations* (1953), *Fantastik Düğünler* (1955), *Aziz Sebastianus'un Çilesi* (1957), *Francesca da Rimini* (1958) balelerini düzenledi. 1956'da *Giselle*'i son defa yorumlayarak dansçılık hayatına veda etti. İki yıl sonra Paris operasından ayrılarak Monte Carlo'da (*Maça Kızı*, 1960), Batı Berlin'de (*Phaidros* ve *Beyazlı Süit* [1963]), Lyon operasında (*Hebe Şenlikleri* [1964]), Lima festivalinde (*Romeo ve Jülyet* [1965]), Londra Festival balesinde, Göteborg operasında (*İkaros* [1966] ve *Giselle* [1967]) konuk sanatçı olarak çalıştı. 1962'den 1963'e kadar tekrar Paris operasında bale öğretmenliği yaptı. S. Lifar için dans, başka sanatların desteğine ihtiyacı olmayan, eksiksiz bir sanattır (1935'te müziksiz bir bale olarak *İkaros*'u düzenledi) ve bu sanatın icrası fizik olduğu kadar, duygu ve ifade yetilerine dayanır. Dansla ilgili çok sayıda eser yayımladı: *La Danse* (Dans) [1938]; *La Grisi* (1941); *Giselle* (1941); *Traité de Danse Academique* (Akademik Dans Bilgisi) [1949]; *Histoire du Ballet Russe* (Rus Bale Tarihi) [1950]; *Traite de Choregraphie* (Koreografi Bilgisi) [1952]; *Serge de Diaghilev* (1954); *Musique par la Danse* (Dans Yoluyle Müzik) [1955]; *Au Service de la Danse* (*A la Recherche d'Une Science: la Choreologie*) [Dansın Hizmetinde (Bir Bilim Yaratma Çabası: Koreoloji)] (1958); *La Danse* (1965), *Histoire du Ballet* (Bale Tarihi) [1966]. (L)

Life Guards, İngiltere'de saraya bağlı iki süvari alayından birinin adı. Bu adı taşıyan ilk birlik 1670'te *Monk's Life Guards* adıyle kuruldu. 1788'de krallık muhafız birliğinin yeniden düzenlenmesi 1. ve 2. Life Guards birliklerinin kurulmasıyle sonuçlandı. 1922'de bu iki birlik tek bir birlik haline getirildi. *Life Guards,* krallık atlı muhafızları *Horse Guards* gibi, çok zengin olan geleneksel üniformalarını muhafaza etti (parlak kırmızı ceket, devrik mavi yaka, ak tolgalı çelik başlık). [L]

LİFİJ (Hüseyin Avni), türk ressamı (Samsun 1886-İstanbul 1927). Kafkasyalı bir ailenin oğludur. Küçük yaşta ailesiyle birlikte İstanbul'a geldi. İlköğrenimden sonra Sanayii Nefise mektebine girdi. Paris'e gönderildi; Cormon atelyesinde çalıştı. 1912'de İstanbul'a döndü. Lifij, şiir ve edebiyatla da uğraştı. Eserlerinde kendisine özgü bir romantizm, renk ve desen anlayışı vardır. Birinci Dünya savaşı sırasında Enver Paşa tarafından Şişli'de kurulan atelyede kahramanlık konularındaki resim çalışmalarına katıldı. Eserleri özel koleksiyonlarda, Resim ve Heykel müzesi ile Millî kütüphanededir. (M)

LİFKABAĞI bls. i. Asya ve Afrika'nın sıcak bölgelerinde yetişen kabak türü. (İlmî adı *Luffa.*) *Eşanl.* MOMORDİCA.

— ANSİKL. *Lifkabağı*'nın belli başlı iki türü vardır (*Luffa acutangala* ve *L. cylindrica*). Sert liflerden oluşan meyvesi olgunlaşmadan önce yenebilir. Olgunlaştıktan sonra lifleri etli kısmından ayrılır, bitkisel sünger elde edilir. Bu bitkiler bahçelerde kafes çitlerini, çardakları süslemekte de kullanılır. (L)

LİFLİ sıf. (*lif*'ten *lif-li*). Miner. Yapısında veya kırık yüzeylerinde uzunlamasına lifler bulunan. (L)

LİFTİN i. (ing. *lift in*). Denizc. [Yalnız *liftin uskuru* sözünde geçer]. *Liftin uskuru,* bir halatı veya zinciri germek ve demir bosalarını sıkmak için kullanılan demir dişli iki çubuk. (Bir silindir içine, biri sağa, öteki sola uskurlu olarak yerleştirilir. Muhafaza üzerine takılmış olan bir kol çevrilince çubuklar birbirine yaklaşır veya uzaklaşır. Çubukların dış ucunda birer halka, kilit veya kanca vardır. Bunların biri gerilecek halata veya zincire, öteki sabit bir mapaya takılır. Kol çevrildikçe halat gerilir.) [M]

LİFU adası, Loyalty takımadalarında (Yeni-Kaledonya'ya bağlı) ada; 6 800 nüf. Halkı Yeni Kaledonyalıların Polinezyalılarla karışmasından meydana gelmiştir. (L)

Foto. LAROUSSE

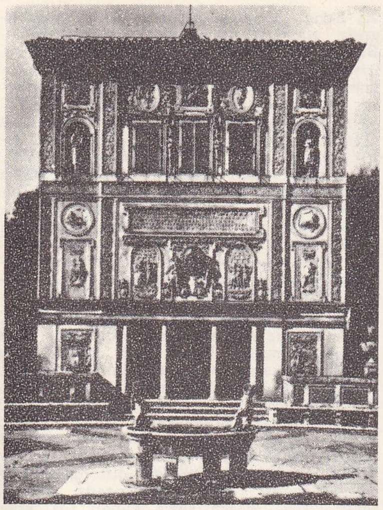

Pirro **LİGORİO**
Pius IV konağının cephesi, Vatikan

Lİ FU-HŞUN, çinli siyaset adamı ve iktisatçı (doğ. 1901). Fransa'da okudu, 1922'de Çin Komünist partisinin Fransa'daki koluna girdi. 1949'da Çin'de Kuzey-Doğu eyaletlerinin yönetimiyle görevlendirildi. 1955'te planlama bakanı ve başbakan yardımcısı oldu. 1958'de partinin siyasî büro üyeliğine seçildi. Kültür devrimi sırasında çin ekonomisinin yönetiminde Bo Yi-bo'nun yerini aldığı sanılır. Kızıl muhafızların saldırılarına rağmen 1967 nisanında siyasî büro içinde kurulan komitede ağır sanayiin yönetimiyle görevlendirildi. (L)

LİG i. (ital. *ligare*, bağlamak > *liga*'dan fr. *ligue*). Spor. Bir ülkede spor kulüplerine bağlı takımların karşılıklı ve deplasmanlı olarak müsabaka yapmalarını sağlayan düzen. (Futbol, voleybol ve basketbolda bu usul uygulanır.)

— ANSİKL. Futbolda *lig* maçları ilk olarak 1923'te İstanbul, Ankara ve İzmir Amatör Lig şampiyonluklarıyle başladı. 1924'te «Türkiye Futbol şampiyonası» adıyle lig maçları oynandı. 1937'de «Millî küme» adıyle karşılaşmalar yapıldı. 1944'te Başbakanlık kupası başladı. 1959'da da «Profesyonel Futbol ligi» meydana getirildi. 1962-1963'te Türkiye kupası, 1965-1966'da Cumhurbaşkanlığı kupası kuruldu. Futbolun dışında Türkiye'de basketbol ve voleybolda da lig kuruldu. Basketbol ligi ilk defa 1966, voleybol ligi ise ilk defa 1970-1971 sezonunda düzenlendi. (M)

LİGA i. (ital. *ligare*, bağlamak'tan). Denizc. *Liga etmek*, camadan halatıyle sararak yüzeyini küçültmek. || *Liga bir kat camadan*, «yelkeni, alttan birinci sıra camadan halatına kadar sar» anlamında emir.

— Metrol. *Esk.* Üç deniz mili kadar (5 560 m.) uzaklık ölçüsü. (M)

LİGABUE (Ilva), italyan kadın opera şarkıcısı (Reggio nell'Emilia 1928). Scala di Milano okulunun turnelerine katılarak 1952'den sonra Avrupa'da tanınmağa başladı. 1957'de, Glyndebourne'da Mozart'ı, 1957'de Paris'te *Falstaff*'ı söyledi. O zamandan beri, festivallerde ve dünyanın en büyük sahnelerine kendini kabul ettirdi. (L)

LİGADORA veya **LİGADURA** i. (ital. *legatura*'dan). Denizc. Bir direğin, bir serenin parçalarını geçici bir süre için birbirine sararak birleştirmeğe yarayan, halat aksamından bir ip çeşidi. (Bk. HALAT'*ların aksamı*.) [M]

LİGÂM veya **LİCÂM** i. (fars. *ligâm*). *Esk.* Dizgin, gem. || *Ligâm-rîz*, son sürat. (M)

LİGAMENT i. (fr. *ligament*). Tıp. Bk. BAĞ.

LİGAMENTOPEKSİ i. (fr. *ligamentopexie*). Jinekol. Retroversiyon halinde dölyatağını yerine koymak için yuvarlak bağların kullanıldığı histeropleksi çeşidi. (L)

LİGARİ (Cesare), italyan ressamı (Milano 1716 - Como 1770). Gian Pietro'nun oğlu. Babasının sanat anlayışını benimsedi. 1736'da Venedik'te Pittoni'nin okulundaydı. 1745'te Valtellina'ya döndü. Venedik'te geçirdiği uzun devrede Tiepolo'dan *Musa ve Bronz Yılan* (Milano, Ambrosiana) adlı eseri kopya etti. Lombardia'da babasının üslûbuna yaklaştı: *Meryem ve Azizler* (Polaggia, Sant'Abbondio kilisesi), *Aziz Lorentius'un Tanrılaştırılması* (Villa di Tirano, Parrocchiale); *Aziz Hieronymus* (Comi, Galileo koleji). 1761'de Daomaso kilisesi ve Morbegno'nun Malacrida sarayı kilisesi (Salon kemerindeki büyük madalya ile *Gerçeğin ve Bilimin Cahillik Karşısındaki Zaferi* adlı eseri) için yaptığı freskler Pittoni ve Tiepolo üslûbuna döndüğü görülür. (M)

LİGARİ (Gian Pietro), italyan ressamı (Sondrio 1686-ay.y. 1752), Roma ve Venedik'te öğrenim yaptı. 1710'dan itibaren Milano'da yaşamağa başladı, 1727'de kesin olarak Valtellina'ya yerleşti. Piazzetta'dan Veneto sanat anlayışını benimsemesine ve sanat hayatının son devrinde Pittoni etkisinde kalmış olmasına rağmen figüratif anlayış bakımından antibarok anlayıştan yanadır ve akademik kalıplardan kurtulmuştur. Başlıca eserleri: *İsa'nın Çarmıha Gerilişi* (1722 Delebio, mezarlık kilisesi), *Kutsal Aile ve Azizler* (Tresenda), *Aziz Domenico ve Sapkın Mezhepli ve Aziz Stanislav'ın Communio'su* (Dorbegno, San Giovanni Battista kilisesi). Bu eserlerin sanat değeri Coira'daki Salis sarayında 1727-1730 yılları arasında yaptığı mitoloji konulu fresklerden üstündür. Ligari aynı zamanda iyi bir portreci (babasının portresi [Milano, Brera], rahip Mottalini'nin portresi [Sondrio müzesi]) ve ince bir desenci idi. (M)

LİGATÜR i. (fr. *ligature*). Müz. Ortaçağ notalamasında kullanılan ve kalemin ucu kaldırılmadan yazıldığı için birbirine kenetlenmiş gibi görünen iki veya daha çok notadan meydana gelmiş işaret.

— ANSİKL. Müz. İki nota ligatürüne daha çok *binaria*, üç notanınkine *ternaria* v.b. denirdi. Ligatür, trubadur ve truverlerin monodilerinde olduğu gibi çok sesli müzikte de (motet, conduit, organa v.b.) görülür. XIII. yy. da kesinleşen *modi*'ler nazariyesi, aynı ligatür'deki notaların karşılıklı değerlerini tespit etti; yani, ligatürün çıkıcı veya inici oluşuna, birinci ligatürün bir sap taşıyıp taşımamasına, sonuncunun, bir öncekiyle durumuna göre bu notalardan her birinin sürelerini kesin olarak belirtti. (L)

LİGHTFOOT (Joseph Barber), ingiliz rahibi ve ilâhiyatçısı (Liverpool 1828-Bournemouth 1889). Cambridge üniversitesinde profesördü. Durham piskoposu oldu (1879). Aziz Paulus'un mektupları üstüne yorumları (1865-1875), kilise babalarının, özellikle Aziz Ignatius'un eserleri üstüne incelemeleri önemlidir. (L)

LİGİA i. İri bir tespihböceğine benzeyen eşbacaklı kabuklu hayvan. (*Oniscidae* familyasından.) [L]

LİGNAC (Joseph Adrien LE LARGE DE), fransız filozofu (Poitiers 1710-Paris 1762). Cizvitlerden ders aldı; tarikata girdi. Metafizik ve bilim alanlarında incelemeler yaptı. Başlıca eserleri: *Elements de Metaphysique Tires de l'Experience ou Lettres à un Materialiste sur la Nature de L'Âme* (Deneyle Edinilmiş Metafizik Bilgiler veya Bir Maddeciye Ruhun Özü Üstüne Mektuplar) [1753]; *Témoignage du Sens İntime et de l'Expérience* (İçduyunun ve Deneyin Bildirdikleri) [1760]. (L)

LİGNE (Charles Joseph, — prensi), avusturyalı mareşal (Brüksel 1735-Viyana 1814). Joseph II'nin danışmanı ve Katarina II nezdinde temsilcisi (1782) oldu. Belgrad'ın zaptında yararlık gösterdi (1789); imparatora olan saygısı yüzünden Felemenk'teki ayaklanmanın (1790) başına geçmeyi reddetti. Dış ülkelerde (özellikle Fransa'da) uzun süre kalması, geniş kültürü ve servetiyle XVIII. yy. kozmopolitliğini temsil eder. 1808'de Avusturya mareşali oldu ve Viyana'ya yerleşti. (L)

LİGNE (Eugene LAMORAL, — prensi), **Ambise** ve **Epinoy** prensi, belçikalı siyaset adamı (Brüksel 1804 - Beloeil 1880), Charles Ligne'ın torunu. Belçika tahtına adaydı (1831); Paris büyükelçisi ve senato liberal başkanı (1852-1879) oldu. (L)

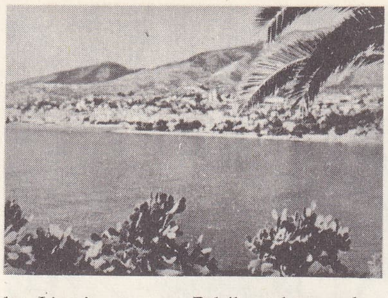

LİGURİA
San Remo'nun görünüşü

LİGNOKAİN i. (fr. *lignocaïne*'den). N-dietilaminodimetil-2-6- asetanilit klorhidrata verilen genel ad; lokal anestezik olarak kullanılır, hem mukozanın üst kısımlarına hem de daha derinlere etkilidir. (*Eş-anl.* LİDOKAİN.)

— ANSİKL. *Lignokain*'in formülü, özellikle prokain'in formülünden, «ester» grubunun yerine bir «amit» grubunun geçmesiyle ayrılır; bu yüzden lignokain sıcak çözeltilerde bile ayrışma ve organizmada çok çabuk hidrolize uğramaz. Kulak-burun-boğaz hastalıklarında, cerrahîde, mide hastalıklarında da tek başına veya adrenalinle birlikte kullanılır; adrenalin lignokain'in lokal etkilerini artırır, ayrıca yan tesirlere yolaçmaz. (L)

LİGNON, Fransa'da Massif Central'da ırmak, Loire'ın kolu (sol kıyı); 59 km. Forez dağlarından iner, Forez ovasını sular ve Feurs'un aşağı kesiminde son bulur. (L)

LİGNON DU VELAY, Fransa'da Massif Central'da ırmak, Loirs'ın kolu (sağ kıyı); 96 km. Mezenc'in yakınından doğar, Faysur-Lignon ve Tence'den geçer, derin boğazlarda aktıktan sonra Dunières'i alır, Manistrol'un yukarı kesiminde son bulur. Versilhac, Vendets ve Pont-de-Ligon santrallarını besler. (L)

LİGNY, Belçika'da (Namur ili ve idare çevresi) komün, Ligne ırmağı kıyısında; 2 000 nüf. Napolyon ve Grouchy, Blücher'i burada yendiler; Quatre-Bras'da kalan (16 haziran 1815) Ney'in savaşa katılmaması ve Fransızların yorgunluğu yüzünden bu karşılaşma sonuç vermedi. Blücher rahatça kurtuldu ve Waterloo gecesi Wellington'un birliklerine kavuştu. (L)

LİGNY-EN-BARROİS, Fransa'da Meuse idare bölgesinde (Bar-le-Duc idare çevresi) kanton merkezi, Barrois'nın kuzeyinde, Ornain yakınında; 6 250 nüf. Eski Lüksemburg-Ligny kontluğunun başkenti olan şehirde, XIII.-XVII. yy. arası inşa edilmiş bir kilise vardır. XVIII. yy.dan kalma kapı. Eski şatonun kalıntıları (Lüksemburg kulesi). Hassas âletler. Gözlük camı fabrikaları. Konfeksiyon (gömlek). İnce marangozluk. Ayakkabı yapımı. (L)

LİGURİA
Ponente kıyısında Alassio

Gênes'de **LİGURİA** cumhuriyetinin kuruluşu (14 temmuz 1797) Cabinet des Estampes, Paris

LİGONİER (John, — kontu), ingiliz generali (Castres 1680 - Londra 1770). Fransadan iltica etmiş protestan bir ailedendi. İlk defa Marlborough kumandasındaki ordulara katıldı. Fontenoy'da ingiliz piyadesine (1745) ve Felemenk'te Büyük Britanya ordusuna (1746-1747) kumanda etti. 1766'da mareşal oldu. (L)

LİGORİO (Pirro), italyan ressam ve mimarı (Napoli 1510'a doğru - Ferrara 1583). Tivoli'de Este villasını (1549), Vatikan'da Pius IV'ün toplantı salonunu yaptı ve yabancı mermerden kabartmalarla süsledi (Rocco di Montefiascone ile). San Giovanni Decollato'da, Torres-Lancellotti sarayında (Navona alanı, Roma) çalıştı ve Ferrara'da Po bentini yaptı. Toplu planları bir cilt halinde yayımladı, *Delle Antichita di Roma* (Eski Roma Üstüne). [L]

LİGOZZİ (Iacopo), italyan ressamı (Verona 1547'ye doğr. - Floransa 1626). Veronese'nin öğrencisiydi; 1578'de Floransa'ya yerleşti ve büyük duka Toscanalı Ferdinando hesabına çalıştı (*Kâhin Kralların Tapınması* [Verona]; *Magdalena Haçın Dibinde* [Pisa]; *Sünnet* [Lucca]). [L]

LİGROİN i. (fr. *ligroïne*'den). Kim. Petrol eterinin az uçucu kısmına verilen ad. (L)

Lİ GUAN-YOU, singapurlu devlet adamı (Singapur 1923). 1955'te Halkçı Hareket partisini kurdu. Bu partinin sömürgeciliğe ve emperyalizme karşı çıkan, ılımlı sosyalist bir programı vardı. Singapur 1959'da muhtariyete kavuşunca, yapılan seçimleri Halkçı Hareket partisi kazandı ve Li, başbakan oldu. Singapur'un bağımsızlığını kazanmasında (31 ağustos 1963) Li'nin katkısı büyüktü. Ülkesinin, Malezya federasyonuna girmesiyle (eylül 1963) ilgili görüşmelere katıldı (Singapur 9 ağustos 1965'te federasyondan ayrıldı), Çin ile iyi geçinme siyasetini sürdürdü (şehir halkının yüzde sekseni çin asıllıdır), İngilizlerden deniz üslerini Amerikalılara açmamaları konusunda teminat aldı. Antiemperyalist tutumuna rağmen, Halkçı Hareket partisini ılımlı siyasetiyle böldü: partinin sol kanadı ayrılarak Barisan Socialis'i kurdu; bu bölünme Halkçı Hareket partisini iş çevrelerine yaklaştırdı. Li de, İndonezya ve Malezya ile ilişkilerin kesilmesi yüzünden bozulan iktisadî durumu yabancı sermaye ile kalkındırmağa çalıştı. (L)

LİGULA i. Şeritler grubundan yassı solucan; çeşitli balıklarda ve su kuşlarında asalak yaşar. (L)

LİGULARİA i. Kuşotlarını andıran, yaprakları mızrak ucuna benzeyen bitki. (Bataklık kömürü bulunan bataklıklarda yetişir; birçok türü süs bitkisi olarak kullanılır. Bileşikgillerden.) [L]

LİGULAT i. Bileşikgillerden düzgün olmayan çiçeklerin adı. (L)

Lİ GUNG-LİN, çinli ressam (1040-1106), resmî bir görevle başkent Kay-Fong'a gitti ve Vin-Jın'ların (ressam-edebiyatçı) devam ettiği kültür çevrelerine girdi. Vin-Jın'lar arasında meşhur oldu. Ressamlığa, kısmen dikkatli ve ayrıntılı bir gözlemin ürünü olan, kısmen de Tang devri tablolarında örneksenen at figürleriyle başladı. Konularını Buddha'cılıktan alan ikonografi kurallarına uymayan resimleri gibi, bu eserler de renk kullanılmadan yapılmıştır ve çevre çizgileri düzdür. Vin-Jın çevresiyle karşılaştıktan sonra Li Gung-lin daha serbest bir tekniği benimsedi (*Atlar ve Biniciler,* Kikuçi koleksiyonu [Tokyo]) ve sonunda eski resim tarzının zarif yanlarını hatırlatan fırça vuruşlarına yöneldi. *Çiu-Yûen'in Dokuz Türküsü*'nün (Pekin, Devlet müzesi) resimlerinde görülen bu eğilim, ressam bir hastalık sebebiyle Lung-Min'e çekildikten sonra daha da fazlalaştı. *Lung-Min Dağlarındaki Köşk* (Tây-Cung, Millî müze) adlı bulutlu manzara resminde görülen eski tarz birleştirici simetrik figürlerle çevre arasındaki oransızlık, Tan devri resmine bilinçli bir şekilde dönüşü gösterir. (M)

LİGURİA, İtalya yarımadasında bölge; Cenova körfezi boyunca fransız sınırından Magra ırmağı halicine kadar, Alp dağlarıyle Liguria Apenninleri'nin güney yamacında uzanır; 1 846 900 nüf. Bölgede dört il vardır: Cenova, İmperia, La Spezia, Savona.

Liguria toprakları dağlıktır: sarp yamaçlar körfeze doğru ansızın alçalır; kıyı birçok sel suyunun denize döküldüğü küçük deltamsı ovalar ve taraçalardan oluşmuştur. Alp dağları, Fransa sınırında Saccarello dağında 2 200 m'yi bulur; marnlı veya dolomili kalkerler ve şistlerden meydana gelir. Savona yakınında, Sellla d'Altare'de, Alpler'e bağlanan Liguria Apennini, yapısı, volkanik derinlik taşları (yılan taşı) yüzünden karmaşık bir şekil alan killi ve kalkerli tabakalardan oluşmuştur; en yüksek yeri Maggiorasca dağında 1 803 m'yi bulur. Liguria kıyısının iklimi dünyaca meşhurdur: kuzey rüzgârlarından dağlarla korunur; batı rüzgârları iklimi kışın çok yumuşak olan Riviera di Ponente'ye ulaşmaz; Riviera di Levante kışın yağış alır ve yazın biraz kuraktır. Kuzey yamacın doruklarında ve yüksek vâdilerinde kara iklimi hüküm sürer. Halkın ancak dörtte biri tarımla uğraşır; bu orana İtalya'nın başka yerinde rastlanmaz. Bununla birlikte tarım ihmal edilmiş sayılmaz: nesiller boyunca köylüler, teknikleri durmadan geliştirerek dik yamaçlar üzerinde taraçalar düzenlemişlerdir. Bu dar alanda, verim çok yüksektir, mülkiyet büyük ölçüde parçalanmıştır. Kıyıda, özellikle batıda, çiçek yetiştiriciliği ağır basar. İtalya'da yetiştirilen gül ve karanfillerin hemen hemen hepsi Liguria'dan gelir; İmperia ve Savona illerinde yapılan sebze tarımı da ek gelir kaynağıdır. Büyük metalürji sanayiinin kurulması ve yüzey şekillerinin küçük sanayi topluluklarının dağılmasına elverişli olmaması, sanayinin büyük ölçüde yoğunlaşmasına yol açmıştır: yüksek fırınlar, çelik fabrikaları, tersaneler ve petrol rafineleri, özellikle Savona ve Cenova çevresinde toplanmıştır.

Turizm, Liguria'nın üçüncü büyük gelir kaynağıdır. İklimin yumuşaklığı ve manzaraların güzelliği, kıyı boyunca hemen hemen aralıksız bir şerit meydana getiren ve hepsi dünyaca meşhur birçok sayfiye şehrinin kurulmasına yolaçmıştır. (Bk. RIVIERA.) İtalyan turizminin dörtte biri bu 250 km'lik kıyıda toplanır: başta gelen San Remo'yu çok yakından Alassio ve Varezzo takip eder. Liguria limanları çok işlektir: Cenova İtalya'nın başlıca limanıdır ve Avrupa'nın en büyük limanlarından olan Cenova-Savona topluluğu, tabiî deniz kapısı olduğu Lombardia dışında, İsviçre'yi de içine alan iç kısmın deniz ulaşımını sağlar. Ekonomisi karmaşık ve nüfusu çok yoğun olan Liguria, İtalya'nın en zengin bölgelerinden biridir.

— Tar. Ligür'ler ülkesi Liguria, Roma imparatorluğu zamanında Augustus İtalyası'nın 9. bölgesiydi. Fakat Romalıların Mondovi bölgesine daha II. yy.da sızdıkları sanılır, 235-476 döneminde Emilia ile birleştirilen bölge, VI. yy.da Lombardia eyaleti sıfatıyle «Alpes Cottiae» adını aldı. Sonradan marklıklara ve fieflere bölünen Liguria'nın tarihi, özellikle Cenova cumhuriyetininkiyle karıştı. 1797'de Liguria cumhuriyeti kuruldu, sonra ülke Fransa'ya bağlandı ve üç idare bölgesine ayrıldı: Montenotte; Cenova; Apennin (1805). 1815'ten sonra Sardinya krallığına geçti

— Leng. *Liguria lehçesi,* çok az nesirci tarafından kullanıldı (yazarı ve tarihi belirsiz *Leggende di Sant'Elisabetta d'Ungheria* [Macaristanlı Azize Erzsebet Efsanesi] hariç). Cenova, Savona, La Spezia, liguria edebiyatının başlıca merkezleridir. Başlangıçta liguria şiiri trubadur'ların şiiriyle yakın ilişki kurarak gelişti. Liguria edebiyatının önemli kişileri arasında yurtsever ve halkçı şair Paolo Foglietta (XVI. yy.), özellikle italyanca eserleriyle ünlü Gabriello Chiabrera (1552 - 1638), zarif şiirler yazan Gian Giacomo Cavalli (XVII. yy. başı), «Scio Regin-na» takma adıyle yazan bürlesk şair Martino Piaggio (1774-1843), taklitçisi Niccolo Bacigalupo (1836 - 1904), XX. yy. ortasında yaşamış gerçek klasik şair Carlo Malinderni ve çok samimî anlatımlı lirik şiirlerinde lehçenin kelime hazinesini modernleştiren Edoardo Firpo (1889-1957) sayılabilir.

Latincedeki [*e*]'den gelen açık [*e*]'nin XVII. yy.da diftonglaşması, liguria lehçesinde uzun ömürlü olmadı. Latincedeki kısa [*o*]'yu temsil eden açık [*o*] ise genellikle muhafaza edildi: *forte* (kuvvetli); ama damaksı bir ünsüz tarafından izlendiğinde [*oe*]'ye dönüşür: *foegia, troeia* (İtalyancada *foglia, troia*). Latin [*u*]'su [*ü*] verdi: *püu* (İtalyancada *puro*); uzun [*e*]'den gelen kapalı [*e*], kısa [*i*] ve latin [*oe*]'si [*ei*] diftonguna dönüştü: *beive, téila* (İtalyancada *bevere, tela*); uzun [*o*]'dan gelen kapalı [*o*], kısa latin [*u*]'su önce [*ou*], sonra [*u*] verdi: eski liguria lehçesinde *kroudze,* modern liguria lehçesinde *kruze* (İtalyancada *croce*). Son ünlüler çoğunlukla İtalyancadakiyle aynıdır; yalnız İtalyancadaki [*o*]'nun yerine liguria lehçesinde [*u*] vardır: *galu, brasu* (İtalyancada *gallo, braccio*). Şırlamalı ünsüzler genellikle ıslıklılaşır: [*e*] veya [*i*] önünde [*g*] titreşimli [*s*] olur; [*c*], kelime başında titreşimsiz [*s*], iki ünlü arasında ise [*z*] verir: *lèse, servèlu, köze* (İtalyancada *legge, cervello, cuocere*). Bununla birlikte ülkenin iç kesiminde eski telaffuz biçimi muhafaza edilmiştir (*redzer,* İtalyancada *reggere*). İki ünlü arasındaki ünsüzler zayıflar. Titreşimsiz kapantılarda [*c*] [*g*]'ye [*p*] [*v*]'ye dönüşür ve *t* düşer: *amiga, fögu, cavèli, munèa, vertiu* (İtalyancada *amica, fuoco, capelli, moneta, vestito*) [*z*] sesinin *r*'ye dönüşmesi liguria lehçesinde ancak birkaç iz bırakabilmiştir. (*l*'den gelen *r*'nin genellikle XVI. yy.a doğru silinmesi: *möa* [ital. *mola*], *gura* [ital. *gola*]). *Atr* grubu önce provence lehçesindeki evrimi izledi: *adr,* sonra *air* (eski liguria lehçesinde *maire, paire*): sonra *we* biçiminde sadeleşti (açık *e* ile): *mwz, pwè* (ital. *madre, padre.*) «Ünsüz + *l* grubu ise şu dört örnekte görülen evrimi geçirdi: *cian, dugiu, giancu, sciama* (ital. *piano, doppio, bianco, fiamma*). [L]

LİGURİA cumhuriyeti, eski doca Dandolo'nun başkanlığında, Cenova cumhuriyetinin yerine kurulan (14 haziran 1797) devlet; anayasası Fransız anayasasını örnek alıyordu. Massena'nın Cenova'da teslim olmasından (4 haziran 1800) sonra, Avusturyalılar, burada geçici bir naiplik kurdular, fakat Lunéville'de Liguria cumhuriyetini (şubat 1801) tanımak zorunda kaldılar. General Dejean hükûmetinden sonra, 1797 Anayasası, 30 üyeli senatonun yardım ettiği eski doca Cattaneo'nun başkanlığında yeniden yürürlüğe girdi (temmuz 1802). Cumhuriyetin toprakları 1805'te Fransız imparatorluğu tarafından ilhak edildi. (L)

LİGURİA denizi, Akdeniz'in batı havzasının bir kısmı, Korsika ve İtalya kıyıları arasında. Cenova körfezi, kuzey ucudur. (L)

LİGUSTİCUM i. Nemli çayırlarda yetişen, kimi çok kısa, kimi 1,30 m'yi bulan bitki; en iyi bilinen türü *Ligusticum adonifolium'dur.* (Maydanozgillerden.) [L]

LİGUSTRUM i. Bot. Kurtbağrı'nın ilmî adı. (Zeytingillerden.) [L]

LİGUUS i. Ağaç salyangozu; Florida, Küba ve Tahiti'de yaşar. (*Bulimulidae* familyasından.) [L]

LİGÜLİN i. (fr. *liguline*). Kim. Ayıraç olarak kullanılan ve kına ağacından elde edilen kırmızı boyarmadde: *Ligülin, asitlerle kırmızı renk alır, bazlarla yeşile döner.* (L)

LİGÜLOZ i. (fr. *ligulose*). Şeritlerden bir asalağın (*Ligula intestinalis*) yaptığı has-

Foto. LAROUSSE

talık. (Şerit yetişkin iken perdeayaklı yabanî kuşlarda, kurtçuk iken sazangillerden tatlı su balıklarının karınzarı boşluğunda yaşar; çok sayıda ölüme yolaçar.) [L]

LİGÜRCE i. (*ligür*'den *ligür-ce*). Leng. Hint-avrupa dili, Kuzey ve Orta İtalya'yı fetheden ve daha sonra Liguria dışındaki bölgeleri kaybeden bir halk tarafından konuşuldu. (Bk. LIGURIA *Leng. bölümü.*) [L]

LİGÜRİT i. (*Liguria*, yer adından). Miner. Tabiî silikat, büyük billûrlu bir sfen çeşididir; Val d'Ala (Piemonte) bölgesinde, bileşiminde talk bulunan yeşil şistler içinde rastlanır. (L)

LİGÜRLER, Akdeniz kıyısında eski halk. Aşağı yukarı bugünkü Marsilya ve La Spezia şehirleri arasında ve ülkenin iç kısmında Alplerin her iki yamacında yerleşmişlerdi. Ambronların soyundan geldikleri sanılır. Başlangıçta çok daha geniş olan toprakları, tarih devrinde istilâcıların (özellikle Keltler) baskısıyle küçüldü. Cesur gemiciler olan Ligürlerin İspanya ve Korsika'da koloniler kurdukları sanılır. Birçok dala bölünmüşlerdi ve siyasî birlikleri yoktu. Dilleri ve medeniyetleri üstüne hemen hiç bir şey bilinmez. Romalılar, Ligürleri yenmekte büyük güçlük çektiler: M. Ö. 238 - 235 arası ilk savaş; ikinci Kartaca savaşı sırasında Kartacalılarla ittifak; M.Ö. II. yy. başında tekrarlanan seferler. Ligürler, *Liguria* ile *Baebiani* ve *Corneliani Ligürleri*'ne (M.Ö. 180'de Samnium'a nakledilen luna halkı) adlarını verdiler. (L)

LİHA çoğl. i. (ar. *lihye*'den *lihā*). *Esk.* Sakallar.

◆ **Lihavî** veya **lihevî** sıf. *Esk.* Sakal ile ilgili. (M)

LİHAF i. (ar. *lihāf*). *Esk.* Örtünülecek şey, örtü: ***Havalarda burûdet erdi bir pâyâna kim çıkmaz / Güneş zir-i lihâf-ı haverinden âsman üzre*** (Ziya Paşa). || Sargı.

— Anat. *Esk.* İnsan veya hayvanların gövdesini örten deri, kıl, tüy, kabuk v.b. || *Lihâf-ı çeşm*, gözkapağı.

— Bot. *Esk.* Tohumu çevreleyen zar veya kabuk. (M)

LİHAZ i (ar. *lihāz*). *Esk.* Düşünme. (M)

LİHNİDUS. Bk. OHRİ

Lİ HSİEN - NİEN, çinli siyaset adamı (doğ. 1908). Çin maliye bakanı ve başbakan yardımcısı, Çin Komünist Partisi Merkez komitesi sekreteri (1958), sonra Siyasî büro üyesi oldu. Nisan 1967'de Siyasî büro bünyesinde kurulan «komite»de malî işlerle görevlendirildi. (L)

Lİ HSİUE FUNG, çinli siyaset adamı (doğ. 1905). 1956'da Komünist Partisi Merkez komitesine girdi ve komitenin yedi sekreterinden biri oldu. Kuzey Çin parti birinci sekreteriyken, haziran 1966'da P'eng Çen'in yerine, Komünist Partisi Pekin komitesi başkanı oldu: kasım 1966'ya kadar bu görevde kaldı. Bu tarihte Pekin komitesi afişler ve mitingler yoluyle ağır hücumlara uğradı ve yerini yeni bir devrim komitesine bıraktı. (L)

LİHTENŞTAYN. Bk. LIECHTENSTEİN.

Lİ HUNG - ÇANG, çinli siyaset adamı (Hopey 1823 - Pekin 1901). Tayping'lere (1853-1860) karşı gönüllüleri ayaklandırdı, Kiang-su valisi, Dji-Lı genel valisi oldu (1870), yabancılara karşı duyulan soğukluğu giderdi. Sonra Fransa'ya karşı hakete geçen kuvvetlerin başına geçti (1883). Diplomat olarak, Tientsin (1884), Kore üstünde ortaklaşa hâkimiyet (1885) ve Şimonoseki (1895) antlaşmalarını hazırladı. Rusya'ya aşırı yakın bir siyaset güttü ve Rusya'nın Mançurya'yı nüfuzu altına almasını ve Liao-dung'u kiralamasını sağladı (1898). Kanton (1899), sonra da Dji-Lı (1901) genel valisi oldu; Pekin antlaşması ile Bokserler savaşına son verdi. İmparatorluk devrindeki, kişisel çıkarlarına düşkün, okumuş ve becerikli devlet adamı tipinin örneğidir. (L)

LİHYANÎ sıf. (ar. *lihye*'den *lihyānī*). *Esk.* Uzun sakallı. (M)

LİHYANLAR, arap kabilesi. Mekke'nin kuzeydoğusunda yaşayan Lihyanlar, Huzeyl kabilesinin bir koludur; İslâmlığın başında diğer Huzeyller gibi, Kureyşlilerin yönetimi altındaydılar. Hicaz'ın kuzeyinde bulunan yazıtlardan, İslâmlıktan önceki yıllarda bir lihyan devletinin var olduğu anlaşılır. Bu yazıtlara göre, El-Ula, Lihyanlar krallığının başkentiydi. Hükümdarları, Talmay I ve Talmay II, Lavzan, Hanuaş ve Karibil idi. Önceleri Mina krallığına bağlı olan Lihyanlar, bu devletin yıkılışından sonra ayrı bir krallık kurdular. Böylece ticaret yolunu ele geçiren Nabatîlerin güneye inmelerine engel oldular. Lihyanların kudretlerinin Petra krallığının yıkılışından sonra arttığı ve Nabatîlerin terk ettikleri el-Hicr'i ellerinde tuttukları sanılır. Lihyanların dağılışı ve VI. yy.daki durumları hakkında bilgi verecek belgeler yoktur. Bazı ufak kayıtlara göre Lihyanlar sonradan Huzeyllere katılan Curhumların kalıntılarıdır. Lihyan medeniyeti üstünde Mina ve Nabatîlerin etkisi oldu. (M)

LİHYE i. (ar. *lihye*). *Esk.* Sakal: ***Dağılırken dedi erbab-ı temaşa tarih / Lihye koyverdi köçek bitti sakalı oyunun*** (Sururî). || *Lihye-i beyzâ*, beyaz sakal, ak sakal: ***Şöyle dikkatle bakılsa gözlerin imâsına / Lihye-i beyzâsına, safiyet-i simâsına*** (İsmail Safa). || ***Azîm-ül-lihye***, uzun sakallı. || ***İrhâ-yı lihye***, sakal bırakma, sakal koyverme. || ***Teys-ül-lihye***, keçi sakallı.

— Bot. *Esk. Lihyet-üt-teys*, «keçi sakalı, teke sakalı» denen bir ot.

— Din. *Lihyei şerife* (veya *sakalı şerif*), Hz. Muhammed'in sakalından kesilmiş kıllar. (*Lihyei şerife*, kırk kat bohça içine sarılmış bir şişenin içinde saklanır ve her yıl Kadir gecesi bu bohçalar açılarak halka gösterilir.) Bk. SAKAL'ı *şerif*.

— Zool. *Lihye-i hût*, balinanın kanatları.

◆ **Lihyarî** sıf. *Esk.* Uzun sakallı.

◆ **Lihyedar** sıf. *Esk.* Sakallı, sakalı olan. (M)

LİİV (Juhar), estonyalı yazar (Kodavere 1864 - Koosa 1913). Çılgınlık raddelerine varacak kadar huzursuz bir insandı; gerçekçi romanlar ve özellikle şiirler (*Chants*, 1900) yazdı; bu eserlerdeki trajik anlatım yalnız kendinin değil, ülkesinin acı kaderini de yansıtır. (L)

LİK edat. (fars. *lik*). *Esk.* Lâkin, ama: ***Kasriyet-i fialimi söylerdi lîk hep / Feryâd edip ayaklarım altında her kiyah*** (Recaizade Ekrem). ***Lîk bu sırr-ı mübhemin halli / Akla teysîr olunmamış belli*** (Edhem Pertev Paşa). [M]

LİKA i. (ar. *likā'*). *Esk.* Buluşma, kavuşma: ***Ruhum çocuk gibiydi ser-âzâde, bihâber / Kasrî beşâşetinde lika-yı tabiatın*** (Tevfik Fikret). || Yüz, çehre, sima. || *Lika-yı âfâk*, gökyüzü. || *Lika-ul-lah* («Allah'a kavuşma»), kıyamet günü. || *Bed-lika*, çirkin, çirkin yüzlü: ***Cin nev'i hezâr bed-likalar / Câdû kılığında ejderhâlar*** (Şeyh Galib). || *Div-lika*, ifrit yüzlü. || *Hurşid-lika*, yüzü güneş gibi olan. || *Meh-lika* (veya *mâh-lika*), ay yüzlü, yüzü ay gibi güzel olan (sevgili): ***Perde çek çehreme hicran günü ey kanlu sirişk / Ki gözüm görmeye o mâhlikâdan gayrı*** (Fuzuli). [M]

LİKA i. (fars. ve ar. *lāk*'tan *likā*). *Esk.* Mürekkep hokkalarına konulan bürümcük kırpıntısı ve ham ipek. (Kamış kalemlerin gereğinden çok mürekkep almaması ve hokka devrilince mürekkebin akmaması için, mürekkepten önce hokkaya konurdu. Mürekkep tortusundan katılaşan lika, çıkarılıp yıkanır, çürüyünce de değiştirilirdi.)

— Ciltc. *Esk.* Yaldızın altına astar olarak sürülen, zamk gibi yapışkan madde, lak. (Hindistan'da yetişen bir cins ağaçtan elde edilirdi.) Bk. LAKA. (M)

LİKA, Yugoslavya'da (Hırvatistan) bölge, adını karstlı Gospiç poljesinden geçen ırmaktan almıştır. Velebit ile Una'nın yukarı vâdisi arasında uzanan ve geniş karstlı poljelerle (Gospic, Otocac, Graçac) ayrılan küçük sıradağlardan oluşmuştur. XVII. yy.da Hırvatların ve özellikle Avusturya askerî yetkililerinin yardımıyle yerleşen Sırpların yaşadığı bu bölgenin nüfus yoğunluğu kilometre kareye 40 kişiden azdır. Ağaçlarla kaplı ve tarıma elverişsiz olduğu için çok yoksul kalan bölgenin halkı, sürekli olarak göçmektedir. (L)

LİKÂF i. (ar. *likāf*). *Esk.* Palan, eyer. || *Likâf-i müzeyyen*, süslü palan. || *Likâf-i zerrin*, yaldız işlemeli palan. (M)

LİKANTROPİ i. (yun. *lykos*, kurt ve *anthropos*, insan'dan fr. *lycanthropie*). Psikiyatr. Hastanın, kendisini kurt olarak görmesine ve kurt gibi hareket etmek istemesine yolaçan hezeyan. (L)

LİKAREOL i. (fr. *licaréol*). Kim. *Eşanl.* LİNALOL.

LİKAT i. (ar. *lakat*'tan *likāt*). *Esk.* Başak toplama. (M)

LİKATOR. Ask. *Esk.* Osmanlılarda, Bulgarlardan seçilen, at, yol ve menzillerin bakımıyle görevli voynuk teşkilâtında, küçük rütbeli subay. (M)

LİKEN i. (yun. *leikhen, leikhein*, yalamak'tan lat. *lichen*). Ortak yaşayan mikroskopik bir suyosunu ile telsel yapıda bir mantardan meydana gelen karmaşık bitki.

— Patol. *Düz liken*, kaşındırıcı deri hastalığı; çok köşeli, pembemsi ve morumsu renkte, yandan ışık alınca parlayan, bazen tek tek, bazen birleşerek leke halinde beliren kabarcıklar şeklindedir.

— ANSİKL. Bot. *Liken*'ler, ormanlarda yerde (yer likeni), ağaçların gövde ve dallarında (kabuk likeni) kayaların ve duvarlardaki taşların yüzeyinde (taş likeni) yetişir. Çıplak alanlarda bitkilerin öncüsü olan likenler çoğu zaman yüksek dağların yegâne bitki örtüsüdür. Bazı likenler çetin çöl şartları içinde yaşar (İbranîlerin kudret helvası dedikleri, ihtimal *lecanora esculenta* adlı likendir); diğer bir kısım likenler, kutup bölgelerinin buzlu topraklarında yetişir (*Cladonia rangiferina*) ve ren geyiklerinin otladığı bodur çayırları meydana getirir.

Liken tal'ı, değişik şekiller gösterir ve böylece likenler birçok biyolojik gruba ayrılır: bazıları yaprak şeklini andırır (yapraksı likenler); bazıları destekli eden cismi bir kabuk gibi sarar (kabuk likeni); bazıları jelatinimsi bir kıvamdadır (jelatinsi likenler). Mikroskop altında likenlerin enine kesitine bakılırsa renksiz iplikler göze çarpar. Bunlar birbirine girmiş karmakarışık mantar telleridir; genellikle çevrede daha sık olan bu teller likenin *kabuk* denen kısmını, ortadaki gevşek kısım ise likenin *özek*'ini meydana getirir. Bu iki kısım arasında *gonidi* denen, yuvarlak, yeşil hücreler vardır; bunlar suyosunlarıdır. Schwendener'in 1865'te yayımlanan yazılarından beri, bir liken tal'ının, bir suyosunuyle bir mantarın birleşmesinden meydana geldiği bilinmektedir. Likendeki suyosununda klorofil vardır. Bu sayede suyosunu mineral bir ortamda toplu halde yaşama imkânı bulur. Mantar, ister bazitli olsun (bazitli liken), çoğunlukla olduğu gibi ister asklı olsun (diskli liken), suyosununu kuraklığa karşı korur. Suyosunu hücreleriyle mantar tellerinden oluşan *soredi*'ler likenden ayrılarak likenin çoğalmasını sağlar. Şimdiki halde likenlerin kullanıldığı hiç bir alan yoktur. Bununla beraber, bakterilere karşı etkinlik gösteren bazı likenlerin belki tıpta bir işe yarayacağı düşünülebilir.

— Patol. Bitkisel likenlerle hiç bir ilişkisi olmayan *düz liken*, vücudun herhangi bir yerinde, kol ve bacaklarda, gövdede, el ve ayaklarda, saçlı deride görülebilir. Meydana getirdiği doku bozuklukları genellikle derin, hipertrofik, bazen sert ve siğil gibi olur; şiddetli kaşıntı doğurur. Mukozalar üzerinde, ağızda dil üzerinde veya yanakların içyüzeyinde, cinsiyet organlarında da görülür. Yara izi bırakmaz, fakat çoğu zaman deri renginde hastalığın izi kalır. Tedavide, kaşıntı durdurucu ilâçlardan, doğrudan doğruya veya omurga üzerine uygulanan radyoterapiden yararlanılır. Vidal'in tanımladığı *basit liken* (Brocq'un *halkalı nevrodermit* dediği liken), deriye kök salmış oval lekeler halindedir; bunların yüzeyi yarım küre şeklindeki kabarcıklardan oluşma dörtgenimsi esmer alanlar halindedir. *Sıraca likeni*, düz likene benzeyen, fakat tüberküloz tabiatında bir deri kabarcığı döküntüsüdür. (L)

LİKENİN i. (fr. *lichénine*'den). Biyokim. Nişastaya (holozit) benzeyen, molekül ağırlığı yüksek glüsit, yosun ve likenlerde, özellikle helmesini meydana getirdiği izlanda

Lİ HUNG - ÇANG
Uzakdoğu olaylarıyla ilgili karikatürü (1900)
Cabinet des Estampes, Paris

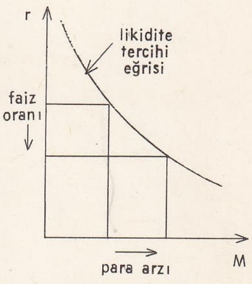

likidite tercihi eğrisi

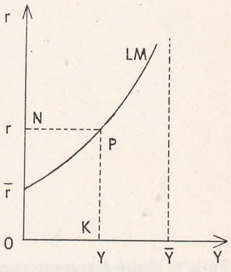

likidite tuzağı

Foto. Roy (LAROUSSE)

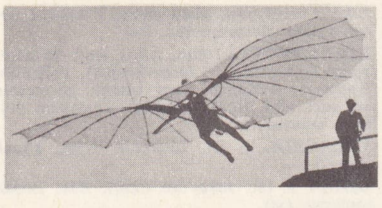

Otto LILIENTHAL
ilk uçuşlarından biri (1893)

likeninde (*Cetraria İslandica*) bulunur. (L)

LİKENLEŞME i. (*liken* > *likenleşmek'*-ten *likenleş-me*). Derinin kalınlaşması. (Deri pürtüklü, çizgili, mozaik halinde dörtgen bölümlü olur; deri kıvrımlarında aşırı kabarıklık ve bazen kahverengimsi bir lekelenme görülür; kaşıntıya sebep olan çeşitli deri hastalıkları sırasında, kaşınmalardan ileri gelir.) [L]

LİKHAS. Yun. mit. Herakles'in arkadaşı. Delaneira ona, Nessos'un kanıyle zehirlenmiş olan gömleği verdi ve bunun Herakles'e giydirilmesini söyledi. Herakles gömleği giyer giymez acıdan şaşkına dönerek Likhas'ı denize attı ve Likhas kaya haline geldi. (L)

LİKHUDES (Konstantinos) [öl. 1063], İstanbul başpatriği (1059-1063). Konstantinos Monomakhos devrinde (1022 - 1055) siyasete atıldı, başbakan oldu. İsaak I Komnenos'un tahta çıkmasına imkân veren 1057 Devriminin hazırlanmasında payı vardı, bu yüzden başpatrikliğe getirildi. (L)

John LILBURNE
gravür
Carnavalet müzesi, Paris

LİKİD sıf. ve i. Bk. LİKİT.

LİKİDE i. (fr. *liquider*). *Likide etmek*, alacak ve verecekleri hesaplayarak sonucu belirtmek. || *Borçlarını likide etmek*, hesapları, alacaklarını tahsil ederek ve borçlarını ödeyerek tasfiye etmek. Çabuk elden çıkarmak amacıyle elindeki malı düşük fiyatla satmak. (L)

LİKİDİTE i. (fr. *liquidité*). İkt. Ticarî ve malî işlemlerde kullanılabilen kısa vâdeli sermaye. (Bk. ANSİKL.) || *Likidite tuzağı*, faiz haddinin belirli bir sınır altına düşmemesi yüzünden, gelirin, para arzının artmasına rağmen belli bir sınırdan öte artış göstermemesi. (Bk. ANSİKL.) || *İç likidite*. Bk. ANSİKL. || *Milletlerarası likidite*. Bk. ANSİKL.

— İşletmec. Kolaylıkla paraya çevrilebilme yeteneği fazla olan varlıklar. (Bunlar işletme aktifinde yer alan kasa, banka, çek ve öteki kıymetli evraktır.) || *Gerçek likidite*, işletmenin tasfiyesi halinde varlıkların bütün borçları karşılayabilmesi. || *Teknik likidite*, işletmenin süresi dolan borçlarını ödeyebilmek için gerekli paraya sahip olması. Bk. ANSİKL.

— Muhas. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. İkt. Keynes, klasiklerin aksine para arzını değişir bir unsur olarak çözümlemesine katar. Ona göre para talebi bu para arzını belirler ve para talebi üç güdüye (saik) dayanır. Bu güdüler şunlardır: a) *işlem güdüsü*, bu yapılacak işlemler dolayısıyle gerekli para talebidir; b) *ihtiyat güdüsü*, ileriyi teminat altına alma amacını güden bir istektir; c) *spekülasyon güdüsü*, çeşitli borsa işlemlerinde para üstüne işlem yaparak getiri sağlama amacına yönelen bir arzuyu belirtir. Bunlardan işlem güdüsü *gelir*'in, diğer bir deyimle *safi millî gelir*'in işlevidir. Nitekim gelirin belirlenmesini açıklamağa yönelen bu keynes'çi nazariye parasal piyasayı da hesaba katar. İşlem talebi L_1 (Y) olarak gösterilir. L burada parasal ankes talebidir ve

Paris'te Gaité-Montparnasse
tiyatrosunda oynanan
Liliom'dan bir sahne (1947)

M, yani para arzı veri olduğu zaman, bu sonuncuya eşittir. Süpekülatif talep ise L_2 (r) şeklinde yazılır (r faiz oranını gösterir). Görüldüğü gibi *spekülatif güdü* (veya *ihtiyat güdüsü*) işlem güdüsü gibi gelirin işlevi değil, buna karşılık *faiz oranı*'nın işlevidir. Topluca yazıldığında para arzı (M) para piyasasında ankes taleplerinin toplamına eşittir ve şöyle yazılır $M = L_1 (Y) + L_2 (r)$ ve $L_1 (Y) < 0$, $L_2 (r) < 0$.

Bu formül uyarınca para arzı arttırıldığı takdirde, faiz oranı bir düşme gösterir. İşte bu para arzı ve dolayısıyle gelir ile faiz oranı arasındaki ters orantılı ilişkiyi geometrik olarak gösteren *şedül'e* veya *eğri*'ye *likidite tercihi eğrisi* adı verilir.

● *Likidite tuzağı* veya *parasal tuzak* (*depresyon kutbu* da denir). $L_1 (Y) < 0$, $L_2 (r) < 0$ olduğundan r ve Y birarada artış gösterir. Ancak bir uçta, gelirin para arzınca finanse edilen bir maksimum değeri (Y) olduğunun varsayılması makûl bir davranıştır: bu takdirde L_1 (Y), M'ye eşit olur. Y, Y'ye doğru asimpot olarak yönelir. Bu yönelme r artar ve L_1 (r) de sıfıra doğru azalma gösterir bu söz konusu olur. Öteki uçta r, ı'ye (r'nin en düşük sınırı) yönelirsi L_1 (r) sonsuz olarak esnekleşir. Faaliyetin düşme (depresyon dönemi ki, *depresyon kutbu* adı buradan gelir) döneminde *işlem talebi*, spekülasyon talebi ile massedilen *likit para*'yı serbest bırakır. Bu durumda, Y düşme gösterirken r, ı'ye doğru asimptotik bir yönelme gösterir. Bu *likidite tuzağı* durumunu anlatır. Bk. PARA.

● *İç likidite*'ler, ülke içinde söz konusudur. Bunlar genellikle emisyon kuruluşlarınca denetlenir. Bu sonuncular likidite hacmini iskonto haddi ve diğer kredi türleri aracılığıyla artırır veya eksiltir.

● *Milletlerarası likidite*'ler, milletlerarası ticaretin finansmanında veya malî işlemlerde genellikle kısa vadeli olarak kullanılan sermayelerdir. Tanım olarak, milletlerarası parasal likiditeler üç unsuru kapsar: a) altın para; b) merkez bankalarının döviz cinsinden alacakları; c) milletlerarası para fonundaki rezerv pozisyonlarının toplamı. Milletlerarası likiditeler meselesi, İkinci Dünya savaşından beri tartışılmaktadır. Ancak Amerikalıların öne sürdükleri gibi bir kıtlık olup olmadığı olgusu üstünde anlaşmaya varılamamaktadır. Olumsuz karşılık verenler, altın - mübadele sisteminin zaten önemli likiditeler yarattığını göstermektedirler. Likiditeler bütün dünyada meydana gelen fiyat artışlarının bir sonucudur. Bu iddiaya göre, kıtlık değil, bilakis milletlerarası likidite fazlalığı olacaktır.

— İşletmec. Önemli olan işletmenin *teknik likidite*'ye sahip olmasıdır. Bu da, döner varlıklarının kolaylıkla paraya çevrilebilme yeteneğine dayanır. Dereceye sırasıyle *kasadaki paralar, bankaya süresiz yatırılan paralar, hisse senedi ve tahviller* (borsaya kote edilmiş), *alacaklar* (30 gün ve 45 gün süreli), *hammaddeler, mamul mallar, makineler, binalar, arazi, orta ve uzun süreli alacaklar*, kolayca paraya çevrilebilir.

— Muhas. Bilançolar, artan likidite sırasına göre sunulur: önce gayrımenkul kıymetler, sonra işletme değerleri, daha sonra paraya çevrilebilecek kıymetler ve en sonunda eldeki değerler. (M)

LİKİDUS i. (lat. *liquidus*'tan). Kim. Bir ısı diyagramı üzerinde, bir sıvı karışımının katılaşmağa başladığı sıcaklığı gösteren eğri. (L)

LİKİN edat. (fars. *likin*). *Esk.* Bk. LÂKİN. (M)

LİKİT sıf. ve i. (fr. *liquide*). Mal. Miktarında kayıtlı bulunan: *Likit borç*. *Likit alacak*. (Bk. PARA.) || Kullanılması hemen mümkün olan para.

— Fiz. ve Tıp. Bk. SIVI.

— Kozmetik. Bk. EYE - LİNEER. (M)

LİKNİT i. (yun. *lykhnites* > fr. *lychnite'*-den). Paros'ta çıkan beyaz mermer. (L)

LİKO—, yun. *lykos*, kurt'tan alınan ve bazı kelimelerin bileşimine giren unsur. (L)

LİKOPEN i. (fr. *lycopene*). Biyokim. Domateste bulunan ve havuçtaki karoten'e benzeyen boyamaddesi. (L)

LİKORİNOZ i. (yun. k. [?]). Bazı balıkların iste kurutularak yapılan pastırması. (M)

LİKÖR i. (lat. *liquor*, sıvı'dan fr. *liqueur*). Mayalanma olmaksızın, alkol, su, esans ve şeker karışımından meydana gelen alkollü içki. || *Likör şarabı*, yemek arasında ve tatlı yerken içilen tatlı ve kuvvetli şarap.

— ANSİKL. *Likör* yapımı için üç ana metot uygulanır: damıtma likörleri (bunların kokusu, bulunduğu maddenin damıtılmasıyle elde edilir); haşlama likörler (koku alkol içinde haşlama yoluyle sağlanır); nihayet esans katılarak elde edilen likörler. Likör oldukça sert tadımlı, iştah açıcı bir içkidir. Alkol miktarı 20° - 30° arasında değişebilir. Likör yapımında, bazı meyvelerin özünden, bazılarının esanslarından yararlanılır; meyve suyu veya özü 95°'lik alkolde 2 - 3 ay bekletildikten sonra makinede süzülür. İçine şurup ve alkol katılarak istenilen dereceye getirilir. (L)

LİKSONİK sıf. (fr. *lyxonique*). Kim. 113° C'ta eriyen bir lakton için kullanılır; indirgenmesiyle likoz meydana gelir. (L)

LİKSOZ i. (fr. *lyxose*). Formülü $CH_2OH - (CHOH)_3 - CHO$ olan aldopentoz; 101° C'ta erir, ksiloz'un izomeridir. Bk. OZLAR. (L)

LİKTOR i. (lat. *lictor; ligare*, bağlamak'-tan). Eski Roma'nın başlıca hâkimlerinin önünde giden ve elinde çomaklardan bir demet taşıyan bir çeşit baltacı.

— ANSİKL. *Liktor*'lar, ilk başta, fiilî görev halindeki hâkimin doğrudan doğruya infazcıları idi. Sonraları, idam cezalarının infazı görevleriyle birlikte, hâkimin kudretini de temsil eder oldular. Hâkimler gibi giyinir, sol omuzlarında bir *fascio* (kırmızı bir kayışla demet halinde bağlanmış değnekler) taşırlardı. Roma dışında, bu değneklerin arasında yaşatma ve öldürme hakkını canlandıran bir balta bulunurdu. Liktorlar hâkimlerin önünde gider, önlerindeki kalabalığı açar ve yüksek bir hâkimin veya halk meclisinin karşısında fasciolarını baş aşağı ederlerdi. Diktatörün yirmi dört, konsülün on iki, hâkimin ise altı liktoru vardı. (L)

LİKUALA, Kongo - Brazzaville'de ırmak, Sangha'nın aşağısında Kongo ırmağına ulaşır ve *Likuala - Mossaka* bölgesine adını verir; 93 100 nüf. İdare merkezi *Fort - Rousset*. — Aynı adı taşıyan başka bir ırmak, Sangha ile Ubangi arasında akar ve Likuala bölgesine (25 700 nüf.; idare merkezi *İmpfondo*) adını verir. (L)

LİKYA. Bk. LYKİA.

LİKYMNİOS, Sakız'lı (Khios) yunan lirik şairi (M. Ö. IV. yy.). Dithyramboslan vardı. *Hygieia'ya İlâhi*'sinden bir parça kalmıştır. (L)

LİLARZİYE sıf. (ar. *li*, harf-i cer, *-el*, harfi tarif ve *arż*'dan *li-l-arżiyye*). Astron. *Esk.* Dünyanın merkezini başlangıç noktası olarak kabul eden, yer merkezli. (M)

LİLAS (LES), Fransa'da Seine idare bölgesinde (Saint - Denis idare çevresi) komün, Paris'in kuzeydoğu banliyösünde; 18 080 nüf. Fransız radyo - televizyon verici merkezi. Metalürji sanayii. Otomobil parçaları. Fotoğraf makineleri. Düğme imalâthaneleri. (L)

LİLBEŞERİYE sıf. (ar. *li*, harf-i cer, *el*, harf-i tarif ve *beşer*'den *li-l-beşeriyye*). Fels. *Esk.* İnsanı dünyanın merkezi yapan görüşle ilgili. (M)

LİLBURNE (John), ingiliz siyaset adamı (Greenwich 1614 - Eltham, Kent 1657). Tam bir bağımsızdı; Parlamento ordusuna katıldı (1642) ve presbiteryenlerin artan nüfuzunu protesto etmek için istifa etti (1645). Cumhuriyetçiydi; ordu isteklerinin sözcüsü oldu. 1647'de «Levellens'ler»in hareketi gerçekleşince, Lilburne bu hareketin lideri sayıldı. Cromwell'i, aristokrasi ve krallık ilkeleriyle uzlaşmakla suçladı. Kaleme aldığı yergi yazıları yüzünden kovuşturmaya uğradı ve hapse atıldı. (L)

LİLİALES veya **LİLİİFLORAE** çoğl. i. Birçeneklilerden çiçekli bitkiler takımı (5 000 kadar türü kapsayan *hasırsazıgiller, zambakgiller, discoreaceae* [ignam], *güzelhatunçiçeğigiller* ve *süsengiller* bu takımdan-

Foto. Bernand, Henrad (LAROUSSE)

dır); bu bitkilerin hepsinde çiçek formülü zambağınkine benzer; yumurtalık eksenine bitişik bulunan yumurtacıkların sayısı pek çoktur; yumurtalık ise familyalara göre ya üst veya alt durumludur. (L)

LİLİENCRON (Detlev VON, — baronu), alman yazarı (Kiel 1844 - Alt - Rahlstedt, Hamburg yakınları 1909). Prusya hizmetine girdi ve 1870'ten sonra ordudan ayrıldı. Bir hayli geçim sıkıntısı çekti; ilk şiirlerini topladığı *Adjutantenritte* (Bir Yaverin At Sürüşü) [1883] ile adı duyuldu. Daha sonra *Kriegsnovellen* (Savaş Hikâyeleri) [1895] dışında bugün için unutulmuş birçok oyun, roman ve hikâye yazdı. Lirik şiirleri ve *Poggfred* (1896 - 1898) adlı mizahî destanında, hayatı seven bir insan olarak görünür. (L)

LİLİENCRON (Rochus VON), alman müzikoloğu (Plön, Holstein 1820 - Koblenz 1912). İlâhiyat, hukuk ve filoloji öğrenimini tamamladıktan sonra Kiel (1850) ve Jena (1852) üniversitelerinde profesörlük yaptı. Saksonya - Meinigen dükünün kütüphanesinde memur (1855) oldu. 1869'dan sonra Münih'te, 1876'dan itibaren Schleswig'de yaşadı. Kutsal protestan müziği, alman ve kuzey ülkeleri halk şarkıları üstüne birçok deneme yayımladı. (M)

LİLİENFELD, Avusturya'da (Aşağı Avusturya) kasaba, Tuna'nın sağ kolu olan Traisen ırmağı kıyısında; 3 000 nüf. Kış sporları merkezi (bu adı taşıyan kayak metodunun beşiği). 1202'de kurulmuş manastır. (L)

LİLİENTHAL (Otto), alman mühendisi (Anklam 1848 - Berlin 1896). Birçok buluşu vardır (borulu kazanları, sirenleri, buharlı motorları geliştirdi); bunların çoğu alman donanmasında kullanıldı. Özellikle, kuşların uçması üstündeki gözlemleri sonunda kanat uçuşu denemelerine girişmesiyle (1891-1896) tanındı. Geniş yüzeyli kanatlar takarak kendini boşluğa bırakan ilk denemecilerden biridir; 2 000. denemesinde öldü. İncelemelerini, *Der Vogelflug als Grundlage der Fliegerkunst* (Uçma Sanatının Temeli: Kuş Uçuşu) [1899] adlı eserinde özetledi. (L)

LİLİEV (Nikolay), bulgar yazarı (Stara - Zagora 1885 - Sofya 1960). Dilinin arılığı ve mısralarının ahengiyle dikkati çeken *Ptitsi Noşta* (Gecede Kuşlar) [1918], *Lunni Petna* (Ay Lekeleri) [1922], *Stihotvoreniya* (Şiirler) [1932] adlı şiir derlemeleri vardır. (L)

LİLİO (Luigi), lat. **Lilius,** italyan astronomu ve hekimi (Ciro 1510'a doğr.-öl. 1576'ya doğr.). Papa Gregorius XIII din takviminin ıslahını isteyince, kardeşi Antonio ile, dinî bayramların gününü tespit eden yeni sistemi hazırladı. Bu çalışmalar sayesinde İznik konsilinde kabul edilen şartlara uygun olarak, yortuların gününü bulmak mümkün oldu. (L)

Liliom, Ferenc Molnar'ın dramı (1909); yoksul bir insan olan Liliom hayatında çamurdan çamura batar; nihayet katil olur ve kendini öldürmek zorunda kalır. İmanlı ruhların günahlarından arınmak için beklettildiği yere gelince bu sefer dürüst bir hayat sürmek için yeniden dünyaya dönme iznini alır. Fakat bu fırsattan da faydalanamayacak, gene eski hatalarını tekrarlayacaktır. Aslında kötü değil de beceriksiz olan Liliom, istediğine ulaşamamış, her zaman yenilgiye mahkûm insanın sembolüdür. Halk hayatından bir sahneler dizisi halinde gelişen dram, bir rüya havasına bürünmüş gibi görünürse de, gerçekle şiiri usta bir teknikle kaynaştırmıştır. (L)

LİLİON i. (tes. edil. ad). İtalya'da Snia Viscosa S. p. A., Phalera S.p.A. ve İspanya'da Sniace firmaları tarafından yapılan polyamid - 6 sentetik elyaf ve ipliği. (M)

LİLİT i. (fr. *lillite*). Miner. Hidratlı tabiî demir ve magnezyum silikat. (L)

LİLİTH, hahamlık geleneğinde dişi cin; Asur - babil menşeli olması mümkündür. Lilith, sözde, Adem'in birinci veya ikinci karısı imiş ve ondan bir sürü cin doğurmuş. Bu kişi etrafında, menşei (Tanrı onu balçıktan yaratmış), Adem'den kaçışı ve melekler tarafından kovalanışı konusunda değişik efsaneler doğmuştur. (L)

LİLİUM i. Zambağın ilmî adı. (L)

LİLİUOKALANİ (Lydia Kamekeha), Hawaii adaları kraliçesi (Honolulu 1838 - ay. y. 1917). Kral Kalakaua'nın kızkardeşi, 1891'de Oahu'nun amerikan valisi olan kocası John O. Dominis'in ölmesi üstüne kardeşinin yerine tahta çıktı. 1887 Anayasasını uygulamadığı için 1893'te devrildi, ertesi yıl da cumhuriyet kuruldu. 1895'te, Hawaii adaları A.B.D. topraklarına katılmadan önce, tahtını yeniden ele geçirmek için harekete geçti, fakat başarısızlığa uğradı. Bundan sonra A.B.D.'de yaşadı, hayatının son yıllarını Honolulu'da geçirdi. *Aloha Oe* (Elveda) başta olmak üzere birçok şarkı yazdı. (M)

LİLİYANİT i. (Amerika'da Colorado bölgesindeki *Lilian* madeninin adından). Miner. Tabiî bizmut ve kurşun sülfür. (L)

LİLJEFORS (Bruno), isveçli ressam (Upsala 1860 - öl. 1939). Japonların etkisiyle, tabiattaki çevreleri içinde veya tek başlarına hayvan resimleri yaptı. Eserleri Dresden, Stockholm, Kopenhag, Buffalo, Helsinki, Saint - Louis ve Münih müzelerindedir. (L)

LİLLÂH veya **LİLLÂHİ** (ar. *li*, harf-i cer ve *Allah*'tan *li-llah*). *Esk.* Tanrı aşkına, Tanrı hürmetine, Allah için. ‖ *Lillâhi derrehu,* hayrı Allah için artsın. ‖ *Lillâhi ve resûlihi,* Tanrı ve peygamberi aşkına. ‖ *Elhamdü lillâh.* Bk. ELHAMDÜLİLLÂH. ‖ *Elhükmü lillâh,* ancak Tanrı hüküm verebilir. ‖ *El-minnetü lillâh,* minnet yalnız Tanrı'yadır. ‖ *Rızâen lillâh,* Allah rızası için. (M)

LİLLE, Fransa'da Nord idare bölgesinin merkezi; Paris'e 223 km uzakta, Flandre'da, Deûle ırmağı kıyısında; 199 003 nüf. Lille büyük bir sanayi şehridir. Pamuk ve keten iplikhanelerinin yanı sıra yeni jüt dokumacılığı, konfeksiyon ve maroken işçiliği atelyeleri, bir akümülatör fabrikası v.b. kurulmuştur. Sanayi gelişmesi, şehrin büyük ölçüde genişleyerek Roubaix ve Tourcoing ile birlikte büyük bir şehir gruplaşması (800 000 nüf.) meydana getirmesine ve Fransa'nın sekiz denge merkezinden biri haline gelmesine yolaçmıştır. 1967'de otabanla Paris'e bağlanan Lille'in iç kısmında, Saint - Sauveur semtinin yenilenmesine devam edilmektedir. Şehirde eski anıtlar azdır: onarılmış Saint Maurice kilisesi (XIV. ve XV.); General de Gaulle meydanındaki (esk. Grand - Place) eski Borsa binası (XVII. yy.); Vauban'ın inşa ettiği hisar; üniversite, katolik fakültesi. De Gaulle burada doğdu. —*Lille idare çevresi,* 1 057 700 nüf. (L)

LİLLEBONNE, Fransa'da Seine - Maritime idare bölgesinde (Havre idare çevresi) kanton merkezi, Bolbec ile Sen'in kavşağı yakınında; 9 800 nüf. Kısmen gotik üslûbunda kilise. XIII. yy.dan kalma kale burcu. Pamuk dokumacılığı ve iplikçiliği; yün iplikçiliği. Plastik maddeler. Vantilatör fabrikası. Sütçülük.

— Tar. Lillebonne, Eskiçağda Caleteslerin başkenti olan *Juliobona* şehridir; bugün yeni alüvyonlarla ayrıldığı Aşağı Sen kıyısında bir roma limanıydı. Eski anıtlar; tiyatro - amfiteatr, hamamlar. (L)

Lille çini ve porselenleri. Lille'de Jacques Fabrier ve Jean Bossa 1696'da bakır sırlı bir çini fabrikası kurdular. Fransız devrimine kadar bir zambakla işaretlenen ürünleri sık sık delft ve rouen çinileriyle karıştırıldı. 1711'de Barthelemy Dorez ve Pelissier, Lille'de markası (A.D.) Saint Cloud fabrikasınkine benzeyen bir porselen fabrikası kurdular. 1784'te Leperre Durot, Dauphin imalâthanesini (yaldız ve resimlerle süslü porselenler) kurdu. (L)

LİLLEHAMMER, Norveç'te (Oppland) şehir, Mjösa gölü kıyısında; 6 200 nüf. Turistik merkez. Folklor müzesi (Maihaugen). [L]

Lille müzeleri, 1885-1892 arası Berard ve Delmas adlı mimarlar tarafından inşa edilen Güzel Sanatlar sarayındaki BELEDİYE MÜZESİ'nin koleksiyonları çok zengindir: primitif ustaların (D. Bouts), Rubens'in (*İsa'nın Çarmıhtan İndirilişi*), Van Dyck'in (*Calvarium*), Jordaens'in hollandalı ustaların (Pieter van Hoogh, Ruysdael), Jean Bellegambe'ın, XVII. yy. portre ressamlarının, XIX. yy. fransız ressamlarının (Boilly, David, Delacroix [Mede], Corot Courbet, Millet, Boudin, Monet), italyan okulunun (Greco, Goya [*Genç Kızlar; İhtiyar Kadınlar*]) tabloları. Müzede Eskiçağdan kalma eserler, Ortaçağ ve Rönesanstan kalma heykeller, sanat eserleri ve desenler de (Wicar'ın bağışladığı [1834] Rafaello, Dürer, Watteau, Géricault v.b. ye ait üç bin parça) yer alır. TOPÇULAR MÜZESİ (MUSEE DES CANONNİERS), Napolyon'un şehre yerleşen topçular birliğine verdiği (1804) konakta (eski manastır) askerî müze. TİCARET MÜZESİ, «Lombardialının Evi» denen konakta bölge sanayii ile ilgili belgeleri kapsar. DİN SANATLARI MÜZESİ, piskoposluğa bağlı bir konaktadır (XVIII. yy.); roman üslûbunda heykeller. (L)

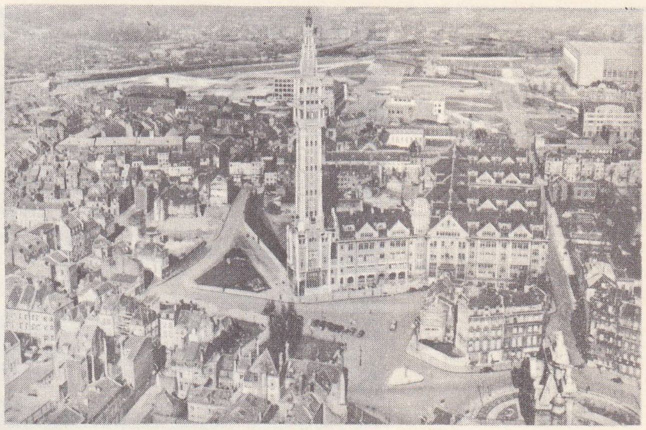

LİLLE

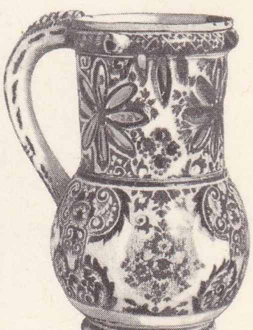

Lille porseleni
(özel koleksiyon)

LİLLİEN (Ignace), polonya asıllı hollandalı besteci ve piyanist (Lwow 1897 - La Haye 1964). Polak ve Suk'un öğrencisi; 1914'te Hollanda'ya yerleşti. Lirik eserler (*Beatrix* [1928]; *Büyük Katerina* [1932]), dört senfoni, piyano ve orkestra için beş noktürn, piyano ve keman için (1954), viyolonsel için, piyano için (1959) konçertolar, bir bale (*Baharda Gezi* [1956]), piyano sonatları, oda müziği, nefesli çalgılar için eserler besteledi. (L)

Lilliput, Swift'in kahramanı Gulliver'in ilk gezisi sırasında gittiği hayalî ülke. Uykusunda, altı parmak boyundaki cüce Lilliputlar tarafından zincirle bağlanan Gulliver, krallığın başkenti Mildendo'ya getirilir. Swift bu uydurma hikâye ile ingiliz toplum ve siyasetinin sert bir yergisini yapmıştır. (L)

LİLLO (George), hollanda asıllı ingiliz oyun yazarı (Londra 1693 - ay. y. 1739). İngiltere'de burjuva ve ahlâk dramının yaratıcısıydı. Bu alandaki başarısı, Fransa'da Diderot'nun bu tür çalışmalar yapmasına sebep oldu. Oyun yazarlığına 1730'da, *Silvia* adlı opera - komikle başlayan Lillo'nun başlıca eserleri *The London Merchant or the History of Georges Barnwell* (Londralı Satıcı veya Georges Barnwell'in Hikâyesi) [1731], *The Christian Hero* (Hıristiyan Kahraman) [1735], *Fatal Curiosity* (Meşum Merak) [1736] ve *Marina*'dır (1738). [L]

LİLLO (Giuseppe), italyan bestecisi (Galatina, Lecce 1814 - Napoli 1863). 1834'ten 1853'e kadar birçok opera yazdı. Özellik-

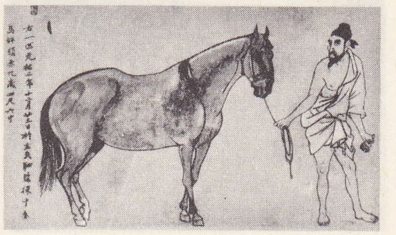

LI LUNG-MYEN
bir Arşiv rulosunun
detayı,
Guimet müzesi, Paris

Foto. LAROUSSE

LİMA

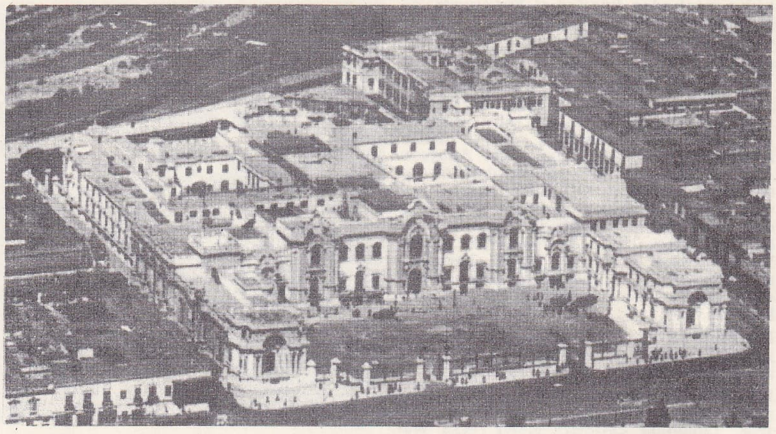

Hükûmet sarayı

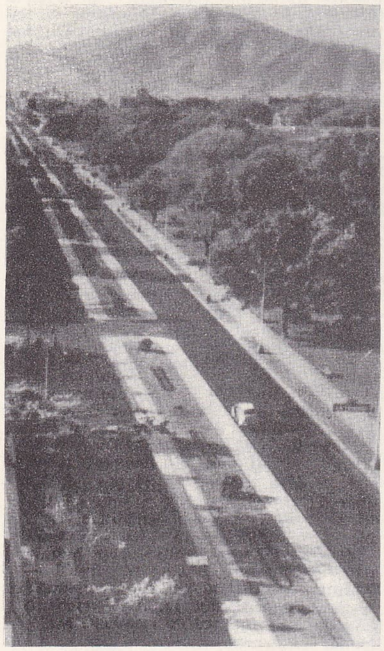

Arequipa caddesi

le *Andujar Hanı* ile başarı kazandı. Dinî müzik, senfonik müzik ve oda müziği de besteledi. (M)

LİLLONİ (Umberto), italyan ressamı (Milano 1898). XX. yy. anlayışına uygun denemelerden sonra natürmort ve manzara resmine yöneldi. İçten ve hareketsiz manzara resimlerinde görülen ince renkçiliğinin temeli, izlenimcilik sonrası denemelerine dayanır. Eserleri Milano'da Galleria d'Arte Moderna'dadır. (M)

LİLLY (William), ingiliz astroloğu (Diseworth, Leicestershire 1602 - Hersham, Surrey 1681). 1632'de astrolojiye merak sardı, iki yıl sonra Westminster kilisesinin dehlizlerinde hazine arayan bir gruba katıldı, fakat bu arama başarısızlıkla sonuçlandı. 1644'te *Merlinus Anglicus Junior* adlı almanağın ilk cildini yayımladı. Bu almanak Lilly'nin ölümüne kadar her yıl yayımlandı. Daha sonra kehanetlere yer veren eserler yazdı, sık sık tartışmalara girdi. Samuel Butler, *Hudibras* (1663-1678) adlı eserinde Lilly'den «Sidrophel» adıyle alaylı bir şekilde söz eder. (M)

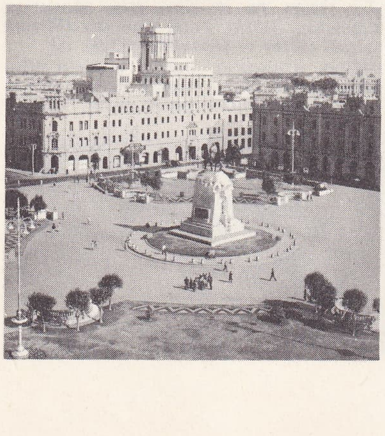

LİMA

LİLONGVE, Malavi'de şehir, Zomba'nın kuzeybatısında. (L)

Lİ LUNG - MYEN veya **Lİ GUNG - LİN,** çinli aydın ve ressam (1040 doğr. - 1106). Geleneksel türde ince ve yumuşak çizgilerle çevrili kompozisyonlarıyle ün kazandı. (L)

LİLYBAEUM. Esk. coğ. Sicilya'da şehir, Kartaca kolonisi. Bataklıkla çevrili olan iyi tahkim edilmiş bu savaş yerini IV. yy.da Kartacalılar Sicilya'daki başlıca kaleleri haline getirdiler ve adanın fethinde hareket noktası olarak yararlandılar. M.Ö. 250'de Romalılar tarafından kuşatıldı; 241'de alındı. Bugün *Marsala.* (L)

LİLYE veya **LİLY** (William), ingiliz hümanisti (Odiham, Hampshire 1468'e doğr. - Londra 1522). Londra'da yunanca dersi veren ilk hocadır; XIX. yy.a kadar klasik bir eser sayılan ünlü bir latince gramerin (*Eton Grameri*) hazırlanmasına katıldı. (L)

LİM i. Tonkin, Annam ve Kuzey Laos'ta erguvangillerden *peltophorum* ve *erythrophloeum*'dan elde edilen odun; sudan ağır, sert ve esmer - kırmızıdır; çatı, travers, araba ve karoseri yapımına ve ince marangozluğa çok elverişlidir. (L)

LİM, Yugoslavya'da ırmak, Drina ırmağının kolu; Montenegro'daki Kuzey Arnavutluk Alpleri'nin kuzey yamacından doğar, önce kuzeye (Sırbistan'a), sonra kuzeybatıya (Bosna'ya) doğru akarak Drina ile birleşir; yaklş. 252 km. 193 km'si ulaşıma elverişlidir. (M)

LİM (Sami), türk ressamı (İstanbul 1905). Güzel Sanatlar akademisinin Hikmet Onat ve İbrahim Çallı atelyelerinde okudu (1919 - 1922). Devlet demiryollarında desinatör olarak çalıştı; bu görevinden emekliye ayrıldı (1954). Halkevleri Genel merkezinin düzenlediği yurt resimleri çalışmalarına katıldı; Kars'a gönderildi (1938). Güzel Sanatlar birliği üyeliğinde bir süre kaldı (1944 - 1946). Genellikle izlenimci - gerçekçi anlayışta peyzaj, portre ve natürmortlar yaptı. Başlıca eserleri: *Kars Kalesi, Ardahan'a Giriş, Mühürdar'dan* ve *Kış Görünümü.* Müzelerde ve özel koleksiyonlarda resimleri vardır. (M)

LİMA i. (beş anlamında sasakça k.). İndonezya'da yaşayan bir yerli kabilenin kıldığı beş vakit namazın adı (Sasak denen bu yerli kabile halkı İslâmlığın beş vakit namaz kılma şartını kabul eder. Öteki şartlarının bazılarını kabul etmez. [LİMA VAKTU («beş vakit») de denir.]). [M]

LİMA i. İkiçenetli deniz yumuşakçası, *limidae* familyasının örnek tipi. (Bunlarda örteneğin kenarlarında değişik boyda dokunaçlar bulunur. Az veya çok gelişmiş bir bisüs vardır. Kavkı çenetleri birbirine eşit, beyaz ve yassıdır. Üzeri çoğu zaman pulsu ışınsal çizgilerle kaplıdır. Bütün denizlerde bulunan bu hayvanların fosiline İkinci zamandan itibaren rastlanır. Dört yüzden fazla türü vardır.) [L]

LİMA, Peru'nun başkenti ve idare bölgesi merkezi; rio Rimac kıyısında, Büyük Okyanus kıyısındaki El Callao limanına 14 km uzakta; 1 716 000 nüf. Üniversite. Şehrin büyük kısmı rio Rimac'ın set çekilen sol kıyısında, ırmağın meydana getirdiği yumuşak eğimli birikinti konisi üzerinde uzanır. Yukarı kesime doğru çıplak kayalık tepeler yükselir: cerro de Cristobal; cerro del Agustino. Lima bölgesinin iklimi, kışın kurak ve sıcaktır; hava çoğunlukla sislidir. Tersine yaz mevsiminde günler güneşli geçer ve halk yakındaki kumsallara akın eder. Şehri 1535'te, yakınındaki El Callao limanının mahfuzluğunun ve Rimac ırmağının sağladığı sulama imkânlarının çektiği Pizarro kurmuştur. İkiyüz yıl Peru genel valisinin ikametgâhı olan Lima, idarî bir şehir olduğu gibi aynı zamanda da And dağlarındaki maden işletmeleriyle ilişkili bir ticaret merkeziydi. Servet birikimi ile sivil ve dinî otoritelerin varlığı toplum hayatının ve fikir faaliyetlerinin gelişmesini kolaylaştırdı: San Marcos, Latin Amerika'nın en meşhur üniversitelerinden biridir. Bugün eski faaliyetlerinin yanı sıra sanayileşme de başlamıştır (besin ürünleri; makine yapımı; dokumacılık; küçük kimya sanayii, otomobil yapımı; elektronik). 1908'deki nüfusu ancak 154 600 kişi olan Lima'ya, Sierra Kızılderilileri büyülenmişçesine akın ederler. Lima'nın depremlerden büyük ölçüde zarar görmesine rağmen eski havasını oldukça muhafaza eden merkez kesiminde eski, zarif yapılar vardır; dar sokaklar ticarethanelerle doludur; Armas meydanını, cumhurbaşkanı sarayı, katedral (Pizarro'nun mezarı), sömürge döneminden kalma güzel kiliseler ve üniversitenin bahçesi süsler. Bu geleneksel merkezin çevresinde yüksek modern yapılar yükselir. Arequipa gibi kenarlarında ağaç dikili güzel caddeler, bahçelerin çevrelediği, villaların bulunduğu semtlere ulaşır. San Miguel, Magdelena del Mar, Miraflores, Barranco, Chorillos semtleriyle Büyük Okyanus kıyısındaki kumsallara ulaşır. Fabrikalar ve işçi evlerinin çevrelediği geniş yollar, El Callao limanını asıl şehre bağlar. Cerro'ların sarp yamaçlarında, şehre yeni gelen kızılderililerin gecekonduları yığılmıştır; gecekonduların sefaletiyle zengin mahallelerin zerafeti arasındaki gelişme, Peru ile başkentinin sosyal yapısını elle tutulur bir şekilde ortaya koyar. Şehrin yanı başındaki banliyösü, sebze ve meyve bahçeleri, otlaklar ve şekerkamışı tarlalarıyle örtülü bir huerta'dır. — *Lima idare bölgesi,* 2 746 700 nüf. (L)

LİMA, A.B.D.'de (Ohio) şehir, Ottawa ırmağı kıyısında, Toledo'nun güneyinde; 58 900 nüf. Petrol yatakları yakınında demiryolu kavşağı. Demiryolu atelyeleri ve petrol rafinerisi. Metalürji sanayii. Kimya ve besin sanayii. (L)

LİMA (Alceau Amoroso), **Tristao de Athayde** denir, brezilyalı denemeci (Rio de Janeiro 1893). Millî Felsefe fakültesinde brezilya edebiyatı ve Katolik Yüksekögrenim enstitüsünde sosyoloji dersleri verdi. Federal üniversitede fahrî rektör, Brezilya Edebiyat akademisi öğretim üyesi ve Fransız akademisi yabancı üyesi olan Lima, edebiyat tenkidi, psikoloji, pedagoji, iktisat alanında eserler verdi: ***Freud*** (1929); ***Estudos*** (Etütler) [1927]; ***Tentativa da itineraria*** (Yola Hazırlık) [1928]; ***Problemas der Burguesia*** (Burjuvazinin Meseleleri) [1931]; ***İdade, Sexo e Tempo*** (Fikirler, Seks ve Zaman) [1938]. (L)

LİMA (Jorge DE), brezilyalı şair (Uniao dos Palmares, Alagoas 1895 - Rio de Jeneiro 1953). Hekim, ressam, heykeltıraş ve çağdaş Brezilya'nın ilgi çekici kimselerinden biri olan Lima'nın romanları (*O Anjo*

Foto. Dizionario Enciclopedico italiano; X (LAROUSSE)

Marsilya limanı, bir gravürden (1866)

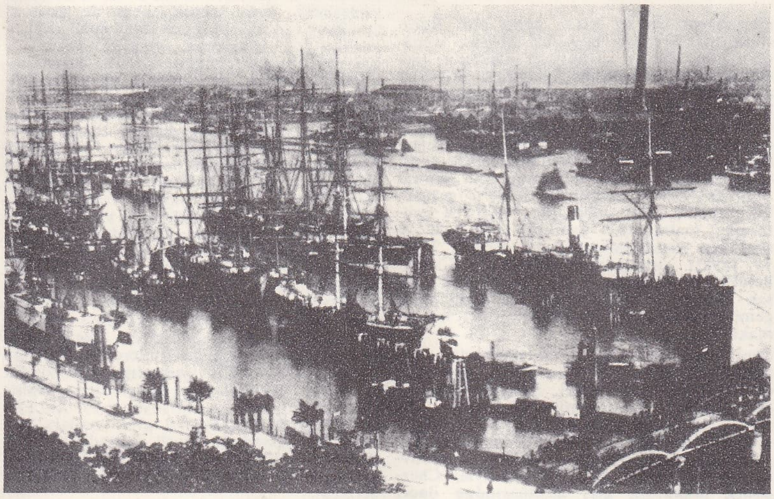

Hamburg limanı, 1870'e doğru çekilmiş fotoğrafı

[1934], *Calunga* [1935]) ve birçok şiiri vardır; bunların en ünlüsü *«Zenci Kadın Fulô»*dur (1930). [L]

LIMA BARRETO (Alfonso Henriques DE), brezilyalı yazar (Rio de Janeiro 1881 - ay. y. 1922). Konusu XX. yy.ın başında Rio de Janeiro'da geçen, *Memorias del Escribano Isaias Caminha* (Zabıt Kâtibi İsaias Caminha'nın Hatıraları) [1909] adlı eseri vardır. (L)

LIMACIA i. Arttansolungaçlı yumuşakça; kuzey denizlerinde yaygındır, başlıca özelliği sırt solungaçlarının çok ve değişik oluşudur. (*Polyceridae* familyasından.) [L]

LIMACIDAE çoğl. i. Zool. Akciğerli karındanbacaklı yumuşakçalar familyası. (Sümüklüböceklerle benzerlerini kapsar.) [L]

LIMACODIDAE çoğl. i. Zool. Kelebek familyası; *Phobetron, cochlidion, heterogenea* v.b. cinsleri kapsar. *Eşanl.* COCHLIDIIDAE.

— ANSİKL. *Limacodidae* denmesinin sebebi bunların tırtıllarının küçük bir sümüklüböceğe (limax) benzemesidir. Madagaskar'da yaşayan bu kelebeklerin tırtıllarını Madagaskarlılar yerler. (L)

LIMAGNES, Fransa'da Massif Central'da ovalar; güneyde Brioude havzasından kuzeyde Bourbonnais'ye kadar Allier ırmağı tarafından akaçlanır. Birbirlerine boğazlarla bağlı olan bu ovalar, tektonik hendeklerdir ve Auvergne'in coğrafî ve tarihî eksenini meydana getirir. Buraları kara ikliminin hüküm sürdüğü, kalabalık nüfuslu, zengin tarım bölgeleridir. Şehirleşme büyük ölçüde gelişmiştir (Clermont-Ferrand; Riom; Issoire; Gannat v.b.). Bu ovaların başlıcası olan *Grande Limagne* veya *Limagne de Clermont* güneyde volkanik tepelerle engebelidir (meyve bahçeleri, tarlalar ve çayırlar birbirini takip eder); kuzeybatıda, tahıl üretimi yapılan verimli kara topraklı, geniş bir ova meydana getirir. Batı yamaçlarda meyve bahçeleri ve bağlar uzanır. Doğuya doğru kara topraklarıın yerini, eskiden bataklık olan, bugün çayırlarla örtülü, kumlu «varenne»ler alır. (L)

LİMAN i. (yun. *limen*'den). Gemilerin yük alıp boşaltmasına, yolcu indirip bindirmesine elverişli tesisleri olan, tabiî veya sunî sığınak. || *Teşm. yol.* Sakin ve durgun yer.

— DEY. *Ortalık süt liman olmak.* Bk. SÜTLİMAN.

— Ask. denizc. *Askerî liman,* tamamı veya bir kısmı deniz kuvvetlerine ayrılmış liman. (Bk. ANSİKL.) || *Sunî askerî liman,* askerî birliklerin, araç ve gereçlerinin, lojistik destek malzemesinin süratle karaya çıkarılması için, deniz kenarında çeşitli malzeme kullanılarak kurulmuş barınak. Bk. ANSİKL.

— Dy. *Liman yolu,* bir liman tesisinin hizmetine yarayan ve rayları genellikle şoseye gömülü olan demiryolu. (Bu gibi yollarda kullanılan rayların mantarları olukludur.)

— Denizc. *Liman âdetleri,* bir navlun antlaşmasıyle ilgili taşımada, yükleme veya boşaltmanın veya her ikisinin limanlarda zamanla kural haline gelmiş uygulama ve törelere göre yapılacağına dair sözleşmelere konulan deyim. (Yorumu birçok anlaşmazlığa yolaçtığı için taşıyıcılarca pek makbul tutulmaz.) || *Liman ağzı,* gemilerin bir limana girip çıkması için bırakılmış geçit. || *Liman başkanı,* ülke limanları kanunu ve başında bulunduğu limana ait tüzük, yönetmelik ve emirler çerçevesinde her türlü liman hareketini takip ederek yöneten, geniş yetkilere sahip mülkî âmir. (Türkiye'de liman başkanları, Ulaştırma Bakanlığı Merkez dairelerinden Liman ve Deniz İşleri Dairesi başkanlığı bünyesinde teşkilâtlanmış Karadeniz, Marmara, Ege ve Akdeniz Bölgeleri Liman ve Deniz İşleri müdürlüklerine bağlı olarak görev yaparlar.) || *Liman başkanlığı,* liman başkanlarına ait görevlerin yürütüldüğü daire. || *Liman cüzdanı,* denizde çalışmak isteyenlere, liman başkanlıklarınca belirli şartlar altında verilen bir çeşit çalışma belgesi. || *Liman dairesi,* liman başkanlığı. || *Liman feneri,* Denizde Çatışmayı Önleme tüzüğü gereğince, demirli bulunduğu zamanlarda, gemilerin, boylarına göre baş taraflarında veya baş ve kıç taraflarında belirli bir yüksekliğe çekme yükümlülüğü bulunan beyaz ışıklı fener. (Bu fener her taraftan ve en az iki deniz mili uzaklıktan görülebilecek şekilde yerleştirilir ve donatılır.) || *Liman hizmeti,* limandaki faaliyetlerin zorunlu kıldığı kontrol ve gözlem hizmeti. || *Liman işçisi,* limanlarda gemilerin yükleme ve boşaltma işlerinde çalışan, iyi istif ve sapan yapmasını, vinç kullanmasını bilen tecrübeli işçi. || *Liman işgal resmî,* belediye sınırları içindeki limanlarda boş ve yüklü olarak bekleyen veya depo v.b. işlerde kullanılarak yer tutan gemilerden belirli bir tarifeye göre alınan vergi. || *Liman kaptanı,* elinde, liman sınırları içinde kaptanlık yapmağa yeterlik belgesi bulunan kaptan. || *Liman manevrası,* bir geminin, kılavuz kaptan yönetiminde liman içinde yaptığı manevra. || *Liman masrafları,* bir geminin uğradığı limanlardan birinde veya sefer hesabı olarak hepsinde yapmış olduğu tüm giderler. || *Liman motoru,* liman başkanlıklarına ait motorlu deniz taşıtı. || *Limana giriş hakkı almak,* gümrük işlemlerinden ve sağlık muayenesinden (patento) geçtikten sonra limana girme hakkını elde etmek. || *Limana inmek,* açıktan gelip limana girmek. || *Limanı kapamak,* limanda demirlemiş gemilerin hangi sebeple olursa olsun dışarıya çıkmasını yasaklamak. || *Limanı şaşırmak,* limanın giriş yerini bulamamak. || *Açık liman,* milletlerarası ticaretin yapıldığı liman. Açıktan gelen dalgalara karşı iyi korunmamış liman. || *Ana liman,* ticarî önemi fazla, çalışmaları yoğun, büyük liman. || *Ara liman,* ana limanlar arasında kalan ikinci, üçüncü derecede önemli liman. || *Art liman,* bir limanın en geri kısmı; mavnalar, yük tekneleri genellikle burada yatar; tamir havuzları, gemi onarım ve yapım tezgâhları da çoğunluk burada bulunur. || *Balıkçı limanı,* yalnız balıkçı kayıklarının kullanabildiği küçük liman. || *Cezir limanı,* sular çekildiği zaman da yeterince derinliği bulunan liman. || *Donatım limanı,* bir geminin kayıtlı bulunduğu liman. (Bu limanın adı, geminin pupasına yazılmaktadır.) || *Dış liman,* bir limanın denize bitişik ve şehre uzak bölümü. || *İç liman,* bir limanın denize en uzak, şehre en yakın bölümü. || *Kapalı liman,* ticaret

liman

Le Havre

Londra

New York

Şanghay

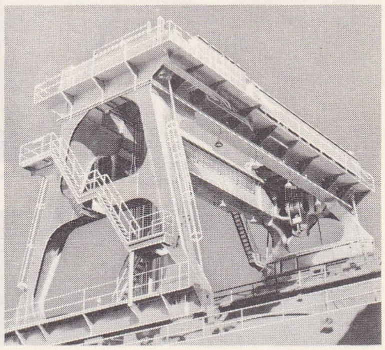

liman vinci

Foto. Histoire de l'Humanité; U.S.I.S., Ribaud-Magnum (LAROUSSE)

Antalya limanı

gemilerinin ticarî işlem yapamadığı liman. Kötü hava şartlarına karşı korunmuş liman. || *Med limanı,* yalnız sular yükseldiği zaman girilebilen liman. || *Nehir limanı,* gemilerin seyir ve seferine elverişli bir nehrin kıyısında kurulmuş liman. || *Serbest liman,* yüklerin gümrük vergisi ödemeden çıkarılıp, transit olarak geçirilebildiği liman. || *Sığınma limanı,* herhangi bir hasar veya ârıza sonucu, bu hasarın onarılması için bir geminin rotasından saparak girdiği veya çekilerek götürüldüğü en yakın liman. || *Talimat limanı,* bazı büyük denizyolları civarında bulunan ve uzak sefere çıkacak yelkenlilere gideceği yer hakkında talimat veren liman: *Manch girişindeki Falmanth, talimat limanlarının en ünlüsü idi.* || *Tıkalı liman,* girişi, sular çekildiği zaman girilemeyecek şekilde engelle kapatılmış liman. || *Ticaret limanı,* ticaret gemileri için ayrılmış ve bu amaçla donatılarak düzenlenmiş liman. || *Uğrak liman,* gemi trafiği fazla olan liman. || *Yarı cezir limanı,* giriş kısmı, suların yarı yarıya alçaldığı zaman gemilerin girmesine imkân verecek kadar derin olan liman.

— Havc. *Hava limanı.* Bk. HAVALİMANI.

— İda. huk. Bk. ANSİKL.

— Taşıma. *Liman vinci,* paralel raylar üzerinde yer değiştiren büyük kaldırma makinesi; yatay ayakların taşıdığı yatay bir çatısı, paralelyüz biçiminde çalışma alanı vardır (*Eşanl.* KÖPRÜ-VİNÇ, YÜRÜYEN VİNÇ, AKTARMA KÖPRÜSÜ.) [Bk. ANSİKL.] || *Yarım liman vinci,* paralelyüz biçiminde çalışma alanı olan, gezer köprü ile liman vinci arası kaldırma makinesi; tek ayağı ve toprakta bir rayı bulunur, ikinci yuvarlanma rayı bir yapıya tutturulmuştur.

— ANSİKL. Ask. denizc. Aynı dış liman alanında demirleme hakkı tamamen veya kısmen deniz kuvvetlerine ayrılabilir; o zaman burası *askerî liman* adını alır. Burasının bir üs veya dayanak noktası olmasına göre düzen ve tesisler farklıdır (genellikle bir tersane de bulunur). Faydalanabilecek bir liman olmadığı zamanlar, çıkarma hareketi için seçilmiş bir kıyı alanının sunî engellerle korunması ve sakin bir su örtüsü sağlanması imkânları öteden beri aranmıştır. Bu yolda bilinen ilk tesis, İngiltere'ye yapılacak çıkarma için amiral Jean de Vienne tarafından 1535'te gerçekleştirilmiştir. Bu tesiste, her ikisi de prefabrike malzemeyle yapılmış bir kale ve sunî bir liman bulunuyordu. Birinci Dünya savaşı sırasında müttefiklerin Çanakkale'de Seddülbahir'de (Kilitbahir), 25 nisan 1915'te seçtikleri çıkarma yeri, batık gemi teknelerinden bir dalgakıranla korunmaktaydı.

Sunî askerî limanların en meşhurları haziran 1944'te müttefiklerin birkaç gün içinde meydana getirdikleri Saint-Laurent ve Arromanches limanlarıdır. Bunlardan birincisi 19 haziran günkü fırtına ile parça landıysa da, bir milyon ton çeşitli malzemeye mal olan Arromanches limanı, Douvres limanı kadar geniş su alanıyle, Cherbourg limanının geri alınmasından önce, müttefiklerin Normandiya'daki başarılarının başlıca etkeni olmuştur.

— Coğ. *Deniz limanları.* ● *Konum, yer ve genel özellikler.* Deniz ulaşımı ile kara ve ırmak ulaşımının birleşme noktasını meydana getiren deniz limanlarının her şeyden önce gemilerin kolayca girmesine elverişli ve mahfuz suları olması gerekir. Limanın koy veya demir yerlerinde bir burun, bir adalar sistemi veya yüksek diplerle korunması, bir ırmağın yukarı kesiminde veya bir haliçte bulunması rüzgârlardan veya büyük dalgalardan tabiî olarak korunmasını sağlayabilir. Böyle bir korunma durumu yoksa veya yeterli değilse, set veya dalgakıranlar yapılır ve insanoğlunun kazdığı havuzlar *sunî liman* olarak kullanılır; gelgitler dolayısıyle suyun seviye farkında büyük değişiklikler olursa, havuzlarda yeterli derinlik kapaklarla sağlanır. Bugün tabiî limanlar gerek yer, gerek derinlik bakımından önemli bir trafiğe ve iç kısımlarla kolay ilişki kurulmasına yeterli değildir. Bu yüzden büyük limanlar ilk çerçevelerinden sıyrılmak ve setlerle korunarak açık deniz etkilerine çok daha açık bir su alanına genişlemek zorundadır. Ayrıca, bazı yerlerde daha içerilerde yeni havuzlar açmak gerekmiştir (Le Havre limanı). Irmaklarda da, liman trafiğinin artması kenar yamaçlarda sunî havuzlar açılmasını gerektirir: Rotterdam limanı böyle düzenlenmiştir. Öte yandan kıta dolaşımı, fizikî, iktisadî veya sosyal sebepler yüzünden limanların çoğunlukla tabiî korunması iyi olmayan kıyılarda kurulmasını gerektirir. O zaman önemli inşaatlar yapmak gerekir (Casablanca seti; Flandre'ın deniz seviyesinden alçak kıyılarında mecralar ve havuzlar düzenlenmesi). Tamamı veya bir kısmı sunî olan limanlar, çok önemli rol oynar; ama tesislerinin pahalıya mal olması yüzünden ancak elverişli durumlarıyle çok sayıda geminin uğrayacağı yerlerde düzenlenir. Demek ki limanların yerleşmesi, hem teknik, hem de iktisadî gereklere uyar; bu gerekler çok değişik kuruluş ve işleyişlere, yerküre yüzeyinde çok eşitsiz dağılımlara, sürekli değişikliklere ve çağlara göre büyük farklara yol açmıştır.

● *XIX. yy.a kadar liman faaliyetinin gelişmesi.* Eskiçağda en büyük liman faaliyetleri mübadelelerin gelişmesi ve büyük imparatorlukların kurulması sayesinde Akdeniz'de toplanmıştı. Giritliler, Fenikeliler ve Yunanlılar önce, akşam olunca teknelerini karaya çekebildikleri kumsallardan yararlandılar. Ama bu dönemden sonra tabiî limanlar geniş ölçüde kullanıldı ve çoğunlukla belirli bir alana göre düzenlendi (Kartaca, Marsilya, Pire, Bizans). Romalılar büyük inşaatlara girişmekten çekinmediler ve büyük havuzlar kazdılar (Ostia). Setler inşa etmeyi biliyorlardı. Limanın yanı başında, çeşitli faaliyetlere sahne olan büyük rekabetlerin çarpıştığı kozmopolit bir şehir gelişirdi. Bu şehirlerden, Rhône ovasının ağzındaki Marsilya veya Karadeniz'in ağzındaki İstanbul gibi bazıları, akdeniz kıyılarındaki çeşitli iktisadî teşkilâtlanma biçimlerinin değerlendirilmesinden yararlanarak bugüne kadar önemini kaybetmedi.

Limanların tahkim edildiği (hisarlar, kaleler veya liman ağzına çekilen zincirler) Ortaçağda, kuzey italya ve flandre şehirleri, ticaret akımlarını Batı Akdeniz'e, sonra Kuzey Denizi ve Baltık denizine yönelttı. Bu trafik sayesinde Venedik, Cenova, Brugge ve Hansa şehirleri zenginleşti.

● *XIX. yy.dan beri liman faaliyetinin gelişmesi.* XIX. yy.da sanayi devrimi ve İngiltere ile kuzeybatı avrupa ülkelerinin gelişmesi, bu ülkelerin kıyı denizlerindeki trafiğin önemli ölçüde artmasını sağladı. Bu artış özellikle birçok düzenli denizyolunun sona erdiği Kuzey Denizi'nde görüldü. Milletlerarası rekabet yüzünden, çok sayıda ve birbirine çok yakın yerler liman olarak kullanılmağa başlandı; dolayısıyle bu kadar yoğun bir deniz trafiği için gerekli büyük tesislerin kurulması imkânsız hale geldi. Gerek Londra, gerekse Dunkerque, Anvers ve Rotterdam'da o tarihten itibaren sunî tesisler çok büyük rol oynadı.

Öte yandan, büyük limanlar eskiden beri gerek denizden, gerek kıta yönünden gelebilecek tehlikelere karşı kolayca savunulabilen dar yerlerde gelişmişti ve askerî tesislerle iç içeydi ama, nispeten önemsiz olan yükler, ağırlık veya hacimlerinden çok değerleriyle (baharat, dokuma) nitelendiğinden, yer darlığı ve yükleme - boşaltma araçlarının yetersizliği büyük sıkıntılara yolaçmıyordu. XIX. yy.da askerî limanlar ticaret limanlarından ayrılarak, bu limanlara işlemleri için gerekli daha geniş bir yer bıraktı. Sonra çeşitli limanlar trafiklerini artırabilmek için donatım yönünden rekabete başladı: kanal, havuz düzenlemeleri; yükleme boşaltmanın ve günden güne

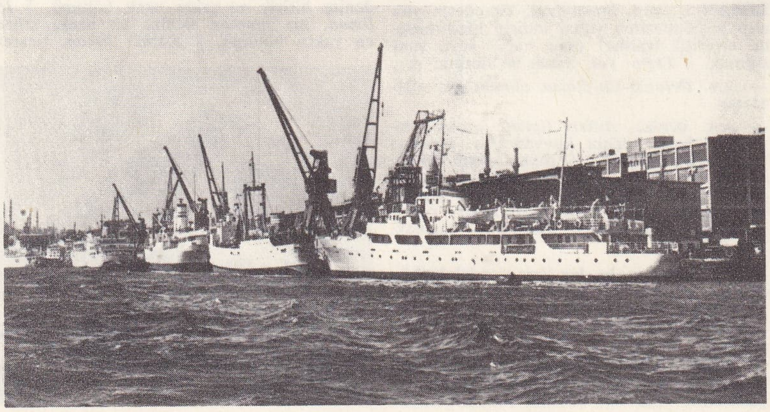

İstanbul limanı
(H. Paşa dışı)

Foto. Turizm-Tanıtma, Hürriyet arşivi (MEYDAN)

daha çok ve daha ağır tonajlı gemilerin bakımının düzenlenmesi; sınaî ve ticarî (antrepolar, borsalar) potansiyelin gelişmesi; özellikle sık bir demiryolu, karayolu ve kanal şebekesi aracılığıyla ülkenin iç kısmındaki etki alanının günden güne genişletilmesi. Manevraları kolaylaştıran buharlı gemilerin çalışmağa başlaması, haliçlere ve ırmaklara (ilk köprüye kadar) daha kolayca girmeyi sağlayarak, karayoluyle taşımayı azalttı ve ırmak ulaşımındaki yükleme kesikliğinin önüne geçti. Bu durum ırmak limanlarının gelişmesini sağladı. Bu rekabet mücadelesinde limanın işlemesini yürüten yasama ve yönetim teşkilâtı da önemliydi. Açık limanlar (Singapur, Hongkong) veya millî toprakların gümrüğü dışında önemli serbest bölgeleri bulunan limanlar (Cenova, Hamburg gibi), özellikle gümrük resmine tabi olmayan malları alma, işleme ve yeniden ihraç etme bakımından gösterdikleri kolaylık dolayısıyle çok gözdeydi (hâlâ da öyledir).

Yüzyıl içinde, İkinci Dünya savaşı arefesine kadar, Batı Avrupa'da trafik büyük ölçüde yoğunlaştı. Limanlara bağlı şehirler dolayısıyle çok gelişti. Böylesine geniş bir faaliyet limanlarda kozmopolit, çok çeşitli geçimini liman faaliyetine bağlamış bir nüfusun toplanmasına yolaçtı. Bu nüfus, liman görevlileri dışında (yönetim, dok işçileri, kılavuz servisi) deniz şirketlerinin limana yerleşen teknik memurları, çeşitli düzenli denizyollarının son iskelelerine yerleşen gemici aileleri, transit ürünlerin ticareti ve imalâtıyle veya gemilerin bakım ve ikmaliyle geçinen sanayi, ticaret ve maliye adamları, geçici bir kalabalık nüfusa sahip her şehir için gerekli olan otelcilik sanayii personeli, ayrıca her şehirde rastlanan serbest meslek sahiplerinden meydana geliyordu.

İki dünya savaşı arasında ve özellikle İkinci Dünya savaşından beri çok önemli liman tesisleri gerektiren büyük tonajlı gemiler, çeşitli malları yükleyen orta tonajlı gemilerin yanı sıra yoğun bir trafiğe başladı. O zaman çoğunlukla büyük liman tesislerinin aşağı kesimi yakınında yerleşen ve böylece hem deniz, hem kara tarafına yayılmayı sağlayan özel limanlar gelişti. Londra'nın aşağı kesiminde Thames'in ağzı boyunca antrepo ve sınaî tesisler kuruldu. Bremerhaven ve Cuxhaven, Bremen ve Hamburg limanlarının yükünü hafifletti. Marsilya çevresinde, Rotterdam ve Bordeaux'nun aşağı kesiminde, Rouen ve Havre arasında petrol limanları kuruldu.

Bu durumlarıyle avrupa limanları eski ulaştırma tarzlarını olduğu kadar, yeni iktisadî gereklere uymayı da yansıtır. Deniz ulaşımındaki yeni değişiklikler, çeşitli liman organizmalarının gelişmesinin yanı sıra, maden ürünlerinin transit geçişini sağlayan limanlardaki mal tonajı göz önünde tutulursa, trafiğin artmasını da sağladı. Bu artış günümüzde nüfusun çoğalmasına yolaçmaktadır; çünkü yükleme boşaltma günden güne makineleşmekte ve ticarî işlemler büyük iktisadî sermayelere bağımlı kalmaktadır. Denizcilerin aileleri ise (artık düzenli hatlar deniz trafiğinde eskisi kadar önemli yer tutmadığı için) daha çok donatım limanlarına yerleşmektedir. Dünyanın geri kalan kısmında da buna benzer bir gelişme görülür. Japonya gibi bazı ülkelerde ancak mahallî ölçüde önemli pek çok liman yeri vardır. Yalnız Yokohoma-Tokyo ve Osaka-Kobe, 10 milyon tondan çok trafikle Büyük Okyanus'un ticaret hatlarıyle bağlantı kurar. A.B.D.'de New York, bu ülkenin büyük iktisadî önemi ölçüsünde dev bir limandır ve Amerika'nın doğu kıyısındaki trafiğin dörtte üçünü tek başına kaldırır.

Yeni ülkelerde, büyük limanlar çok daha dağınıktır. Bu limanlar iki çeşittir. Üretici bir art-ülkeye (petrol, boksit, kahve, kakao, muz, yün) bağlı olanlar, yavaş yavaş bu üretim kaynaklarının değerlendirilmesine ve bunu takip eden mahallî iktisadî kalkınmaya bağlı olarak gelişti. Böylece Fildişi kıyısının doğusu boyunca uzanan hindistancevizi ağaçları dikili uzun kumsalın önündeki basit Port-Ruet Wharf'ı, Vridi kanalının açılmasıyle (kıyıdaki büyük denizkulakları denize bağlar), Fildişi Kıyısı'nın hattâ demiryolunun ulaştığı yere kadar Yukarı Volta'nın ağzı olan Abican limanının yerini aldı. Buna karşılık başka limanlar büyük denizyollarının iskeleleri olmaları sayesinde gelişti. Gemilerde kömür yerine mazot kullanılmağa başlanması, bazı limanları (Asor adalarındaki Horta gibi) felce uğrattı; buna karşılık Curaçao gibi daha elverişli konumu olanlara hâlâ sürekli olarak uğranılır. Bu iskeleler çoğunlukla büyük bir deniz bölgesinin dağıtım merkezi rolü oynar ve bu bölgenin ticaret ve faaliyetini merkezîleştirir (Buenos Aires, Singapur gibi).

● *Liman görevleri ve liman tipleri. Bölgesel limanlar,* bir bölgenin ithalât ve ihracat ürünlerinin transit geçişini, bazen de işlenmesini sağlamak için, her çeşit faaliyeti birleştirir. Trafiklerinin önemi, donatımlarına bağlıdır. Teknik açıdan söz konusu donatım, giriş ve manevraları kolaylaştıran, yükleme-boşaltma işlemlerini hızlandıran her şeyi kapsar; rıhtımların uzunluğu, özel hangar ve antrepoların kapladığı alan; demirleme yerlerinin sayısı; havuz ve kanalların derinliği; vinç, tohum aspiratörü, taşıyıcı şeritler, demiryolu parkı, mavna ve römorkların gücü ve sayısı; dok işçileri ekiplerinin düzenlenmesi; ayrıca gemilere sağladıkları ikmal, bakım ve onarma imkânları da önemlidir. Ticaret açısından önemli olan nokta ise deniz acentelerinin vadeli pazar organizmalarının kurulması ve özellikle ülkenin iç kısmına geniş ve canlı bir dağıtımın sağlanmasıdır. Gerek malların cinsi, gerek gemilerin ortalama tonajı bakımından en değişik trafik, bölgesel limanlardadır. Malların tonajı bakımından dünyanın başlıca iki limanı olan New York ve Rotterdam, bu tip limanlardır.

Daha az sıkışık olan özel limanlar, ticaret ve sanayinin daha güçlü bir şekilde birleşmesini sağlar. Balıkçılığa yönelmiş olan başlıcaları (Hull, Grimsby, Boulogne) soğutucu antrepolarla ve özellikle hızlı bir demiryoluyle donatılmıştır. Çoğunlukla yakınlarında et ve balık konserveciliği tesisleri yerleşmiştir. Petrol limanları büyük bir liman kompleksinin faaliyetine katılsa bile, gerek emniyeti sağlamak, gerek petrol yükleme - boşaltma işlerini hızlandırmak için hep büyük limanların biraz açığında kurulur. Maden limanları da (Hampton Roads, Sept-Iles) birtakım teknik gereklere uymak zorundadır: su kesimi 13 m'yi aşan gemileri barındırırlar ve önemli ölçüde ağır maddeleri yükleyip - boşaltmak üzere donatılmışlardır. Bu iki liman sınıfında tesisler bazen çok sınırlı olabilir ve sadece pipe-line'lar, taşıyıcı şerit v.b. ile önemli ölçüde malın hızla sevk edilmesi için kullanılır.

Yolcu limanları da (Cherbourg Bremerhaven, Southampton) derin sularda kurulur ve büyük şehirlere doğrudan doğruya bağlıdır. Savaş limanları elverişli ve stratejik yerlerde, donanmayı inşa etmek, onarmak ve ikmal yapmakla görevli önemli tesisler (bu arada cephane fabrikaları) kapsar.

● *Mahallî limanlar,* daha az ölçüde olmak üzere bölgesel limanlarla aynı görevi taşır. Düzenli hatların büyük şilepleri yerine (ortalama 10 000 tondan çok yük taşırlar) daha küçük ticaret gemilerinin uğradığı limanlardır. Böylece büyük limanlardan başlayan dağıtım şebekesini tamamlarlar. Bazıları (Dieppe gibi) faaliyetini bir konuda toplaması sonunda büyük önem kazanmışlardır.

● *Irmak limanları,* bir yandan ırmak mavnaları ve açık deniz gemileri arasında, bir yandan da demiryolu (daha az ölçüde de karayolu) ile ırmak mavnaları arasında malların aktarıldığı yerdir. İlk durumda büyük deniz limanlarına bağlıdır ve bu tesislerin ülkenin iç kısmıyle bağlantısının büyük kısmını sağlar. Rotterdam'da ırmak trafiği, 83 milyonu aşan deniz trafiğinin 35 milyona yakınını sağlar.

İkinci durumda, büyük ırmak yolları ile kara ve demiryolları eksenlerinin kavşak noktası olan bu limanlar, önemli sınaî ve ticarî merkezlerinin dağıtımını sağlar. Sanayi devriminden ve demiryollarının gelişmesinden önce suyolu, karayoluna oranla imtiyazlı bir ulaşım şekliydi.

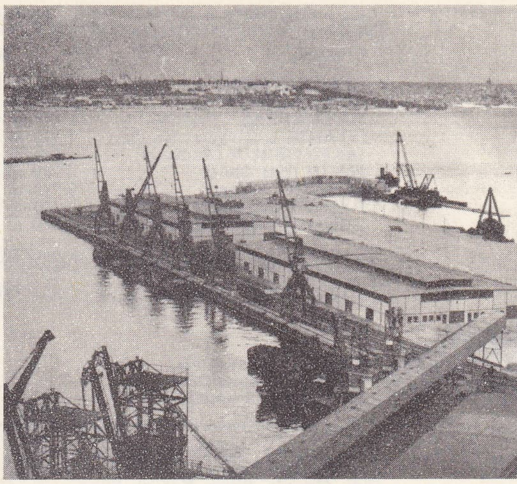

Haydarpaşa limanı, İstanbul

Bugün çeşitli iktisadî faaliyetleri olan ülkelerin, ırmak ulaşımı, özellikle verimli ürünleri (maden filizi, akaryakıt, kömür, metalürji ürünleri, inşaat malzemesi) kapsar. En işlek ırmak limanları, Kuzey Amerika ve Kuzey Avrupa'daki sanayi bölgelerinin iskeleleridir. Birçok havuzla ve çeşitli yükleme boşaltma cihazlarıyle donatılan bu limanlar, büyük deniz limanlarının bir modeli gibidir. Trafikleri iklim şartları (don, ırmakların su yüksekliği) bağlı kalmakla beraber bazen büyük tonajlara ulaşır. Meselâ Ren üzerindeki Duisburg-Rahroft limanından her yıl kırk milyon tonluk, Sen ırmağının limanından da on iki milyon tonluk nakliyat yapılır. Çok büyük şehirler, yoğun sınaî ve ticarî faaliyetlerini limanlarına borçludur: Büyük Göller Mississippi ekseninde, Saint Louis ve Chicago; Ren ekseni üzerinde, Ruhr havzası sanayi merkezleri; S.S.C.B.'de Yaroslavl, Gorki, Kuybişev, Saratov, Volgograd (esk. Stalingrad). Başlıca tabiî yollar arasındaki ilişkileri ıslah etmeyi öngören geniş kapsamlı tasarıların hazırlanmasından sonra Ren ile Tuna'nın üç ekseni arasında (Batı Avrupa'da Ren'den Rhône'a, S.S.C.B.'de Volga'dan Dnieper'e) yeni limanlar gelişmeğe başladı.

Dünyanın öbür ülkelerinde başlıca suyolları, çok sık kullanılan ulaşım yollarıdır. En işlekleri Kongo, Rio de la Plata, Amazon, Güneydoğu Asya ırmaklarının aşağı kesimi, Sibirya ve Çin ırmaklarıdır. Kıyılarında büyük şehirler gelişmiştir. Ama 10 000 tona kadar deniz gemilerinin ulaşabildiği Han Kou'nun ve Rio de la Plata şehirlerinin durumu apayrıdır. Çoğunlukla bugüne kadar sanayinin az gelişmiş olması, bu bölgelerde daha önce sayılanlara oranlanabilecek büyük ırmak limanlarının kurulmasını engellemiştir.

● *Türkiye'de liman.* İskele ve barınaklar dört bölümde toplanır: **1.** düzenli bir teşkilât tarafından işletilen limanlar (Derince, Ereğli, Haydarpaşa, İstanbul [Haydarpaşa dışında), İskenderun, İzmir, Mersin, Zonguldak, Bartın) [bk. tablo 1]; **2.** yapılmakta olan limanlar (Antalya limanı; küçük motorların barınmasına uygun olan Antalya limanından ayrı, şehre 12 km uzaklıkta yeni bir liman yapılmaktadır. Liman, 175 m'lik yolcu, 180 m'lik şilep, 335 m'lik küçük motor rıhtımını kapsamaktadır. Son ihale şartlarına göre, limanın 1 kasım 1971'de tamamlanması beklenmekteydi. Bandırma limanı vapur iskelesini de içine alan bir liman yapılmaktadır. Limanın ihale edilmiş kısmı, 120 ve 150 m uzunluklarında iki cevher rıhtımını, 100 m uzunluğunda yolcu rıhtımını, 250 m uzunluğunda genel yük rıhtımını ve 110 m uzunluğunda balıkçı rıhtımını kapsamaktadır); **3.** barınaklar (Amasya, İnebolu, Kefken [bk. tablo 2]); **4.** iskeleler (Akdeniz: Alanya, Anamur, Fethiye, Finike, Kaş, Marmaris, Taşucu. Ege: Ayvalık, Bodrum, Bozcaada, Çeşme, Edremit, Güllük, İmroz, Kuşadası. Marmara: Çanakkale, Enez, Erdek, Gelibolu,

Foto. Hürriyet arşivi (MEYDAN)

Tablo I

LİMAN	RIHTIM	İSKELE
DERİNCE (İzmit)	201 m (5 m); 2 g., 5 mo.	2 g., 5 mo.
EREĞLİ (Karadeniz)	1 051 m (10 m); 5 g., 28 mo.	— —
HAYDARPAŞA (İstanbul)	1 195 m (10,5 m); 7 g., 18 mo.	— 7 mo.
İSTANBUL (Haydarpaşa dışı)	1 730 m (10 m); 15 g., çok	çok çok
İSKENDERUN (Akdeniz)	600 m (6 m); — g., 6 mo.	2 g., 8 mo.
İZMİR (Ege denizi)	4 229 m (10,5 m); 19 g., 50 mo.	» »
MERSİN (Akdeniz)	2 218 m (14 m); 6 g., 10 mo.	1 g., 10 mo.
BARTIN (Karadeniz)	220 m (8 m); 3 g., 12 mo.	— 12 mo.
ZONGULDAK (Karadeniz)	1 150 m (10 m); 6 g., 2 mo.	» »

Not. Rıhtımda ilk rakam, boy, ikinci derinlik; g. gemi; mo. motor.

Tablo II

BARINAK	Barındırabileceği araç
AMASRA (Karadeniz)	2 g., 50 mo.
İNEBOLU (Karadeniz)	1 g., 6 mo.
KEFKEN (Karadeniz)	— —

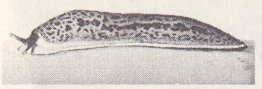

limax

Gemlik, İzmit, Karabiga, Mudanya, Silivri, Tekirdağ. Karadeniz: Akçakoca, Ayancık, Cide, İğneada, Sinop, Karasu, Şile.)

— İda. huk. Karasuları, kıyılar, koylar gibi limanlar da deniz kamu emlâki arasında yer alır. Ancak, limanların tabiî olanları yanında, birtakım bayındırlık işleri yapılması ve tesisat kurulması yoluyle kamu malı niteliği kazananları önemli bir yer tutar. Limanların tamamlayıcı parçaları sayılan dalgakıran, fener, şamandıra gibi mal ve tesisat da kamu emlâkindendir. Limanların kamu emlâki içinde yer alması diğer kamu malları gibi (bk. KAMU *emlâki*) bunların da özel ve imtiyazlı bir statüye sahip bulunması sonucunu doğurur. Limanlarda, giriş, demirleme, bağlanma, çıkış ve transit geçişler, birtakım şartlara bağlanmıştır. Bu şartlara uyulmasını sağlamak, limanların yönetimini gerçekleştirmek idareye aittir. Türkiye'de liman işlerini yürütmek, yükleme, boşaltma ve aktarma işlerini yapmak, palamar şamandıraları tesis ederek işletmek ve kılavuz işlerini yapmak yetkilerini, tekel şeklinde Denizcilik Bankası Türk Anonim ortaklığına verilmiştir. Ortaklığın hangi limanlarda tekel yetkisine sahip olduğu, kuruluş kanununda gösterilmiş, ayrıca Bakanlar kurulu kararıyle bu yetki alanının genişletilebileceği belirtilmiştir. Limanlara giren gemiler, her limanın özel durumuna göre hareket etmek ve demirleme yeri, rıhtıma yanaşma, ticaret eşyasının boşaltılması, yükleme yeri, zamanı ve limanda kalma süreleri konusunda tespit edilmiş kurallara uymak zorundadır. Limanlardan geçişlerde kural olarak kılavuz kullanılır. Limanlara girişte ise «liman resmi» adı verilen bir ücret ödenir. Türkiye sahillerinde olduğu gibi, limanlar içinde de, ne mahiyette olursa olsun, her türlü liman hizmetlerini yerine getirmek, ancak türk bayrağını taşıyan gemilerle mümkündür. Genel olarak, «kabotaj hakkı» adı verilen bu yetkiye göre, yabancı gemiler ancak, yabancı ülkelerden alınmış yük ve yolcuyu türk limanlarına çıkarabilir veya türk limanlarından alınmış yük ve yolcuyu yabancı ülkelere taşıyabilir. Limanlar sağlık açısından da büyük önem taşıdığından, Umumî Hıfzıssıhha kanunu hükümleri gereğince bazı kurallara uymak zorunluğu vardır (her liman, hareket eden gemilere «sıhhat patentası» adı verilen bir belge vermek zorundadır). Bk. KARANTİNA.

— Taşıma. Arabalı bir bocurgat veya döner kuleli bir maçuna şeklinde olabilen asıl kaldırma makinesi dışında, *liman vinci* tek raylı veya bantlı yahut kovalı taşıyıcılarla donatılmış olabilir. Binalar içinde kullanılan gezer köprülerin tersine, liman vinçleri açık havada kurulur. Bunların uçlarında bazen, kaldırılabilen veya sabit yalancı köprü şeklinde uzatmaları vardır; bu uzatmalarla aracın menzili kolayca 100-150 m'ye varabilir. Liman vinçleri, kömür, kimyasal ürünler, demir ve saç, inşaat malzemesi, kereste v.b. gibi çok farklı malzeme stoklarının taşınmasında ve istiflenmesinde kullanılır. (LM)

LİMAN i. (yun. *leiomon*, nemli arazi'den, rusça k.). Ukrayna ırmaklarının kısmen bir kıyı şeridiyle kapalı olan deniz kulağına benzeyen ağzı: *Dniester limanı*. (Terim belli bir bölgeye bağlı kalmaktan çıkmış ve daha yaygın bir anlam kazanmıştır. Limanlara, denizin kıyıya çok miktarda kum yığdığı ve ria'ların bu kumların yer değiştirmesini kolaylaştıran düz çizgi halinde kıyı parçalarıyle ayrıldığı kıyılarda çok sık rastlanır.) [L]

LİMANLAMAK geçz. f. (*liman*'dan *liman -la-mak*). [Gemi için] Limana girmek ve orada kalmak. ‖ *Teşm. yol.* Yatışmak, sakinleşmek: *Deniz limanladı. Rüzgâr limanladı.* (M)

LİMANLIK sıf. (*liman*'dan *liman-lık*). Liman gibi kullanılan, liman kurmağa elverişli (yer). ‖ *Teşm. yol.* Yatışmış, dalgasız, sakin: *Delikanlı alelâde limanlık havalarda bir buçuk saatte dolaşılan adayı beş saatte dolaşmış, beş saat dalgalarla aslanlar gibi pençeleşmiştir* (S. F. Abasıyanık). [M]

LİMANOWSKİ (Boleslaw), polonyalı tarihçi ve sosyolog (Podgorz 1835 - Varşova 1935). 1860'a doğru Vilnyus İhtilâlci komitesine üye oldu; Arhangelsk yakınlarına sürüldü. 1868'de affedildi. 1892'de, Polonya Sosyalist partisinin kurulduğu Paris kongresini yönetti. 1919'dan sonra bu partiyi Polonya senatosunda temsil etti. Eserleri: *Historja Powstania Narodu Polskiego* (Polonya'da Halk Ayaklanmaları Tarihi) [1887]; *Historja Demokraeji Polkiej w Porozbiorowej* (Polonya'da Demokrasinin Tarihi) [1901]. (L)

LİMANTOUR (José), meksikalı siyaset adamı (Mexico 1854 - Paris 1935). Porfirio Diaz'ın maliye bakanıydı. Meksika'yı geniş ölçüde modernleştirmeğe çalıştı; hazinenin durumunu düzeltti, yeraltı zenginliklerinin işletilmesini hızlandırdı, demiryollarını millîleştirdi. (L)

LİMAN VON SANDERS (Otto), Birinci Dünya savaşında osmanlı kuvvetlerini Çanakkale ve Filistin'de yöneten alman generali (Pomeranya'da Stolp 1855 - Münih 1929). Osmanlı ordusu için gerekli ıslahatı yapmak üzere Almanya'dan İstanbul'a gelen heyetin başkanıydı. Birinci Dünya savaşına girilirken, Liman von Sanders müşir unvanıyle Çanakkale'deki V. Ordunun kumandanlığına getirildi. Bu görevdeyken orduya verdiği yanlış tabya sistemi, türk kuvvetlerinin daha çok kayıp vermesine sebep oldu. Yerine tayin edilen Mustafa Kemal, onun hatalarını düzelterek, Çanakkale'de İngilizleri durdurdu. 1917-1918'de Liman von Sanders, Filistin savunmasıyle görevli Osmanlı Ordular grubunun kumandanlığına getirildi. İngiliz generali Allenby'nin saldırısına karşı koyamadı. Filistin cephesi yarıldı (eylül 1918). Liman Von Sanders, Mondros mütarekesinden sonra Almanya'ya döndü. İki eseri vardır: *Türkiye'de Beş Sene* ve *Millet-i Müselleha* (Silâhlanmış Millet). [M]

LİMAPONTİA i. Zool. Yassı solucanı andıran karından bacaklı yumuşakça; avrupa denizlerinde suyosunlarının arasında yaşar. (Çok fazla büzülebilen bu hayvanın başı geniştir; gözleri başın iki yanında bulunur; ayağı dar, dokunaçları yoktur. *Limapontiidae* familyasının örnek tipi.) [L]

LİMAPONTİİDAE çoğl. i. Zool. Arttansolungaçlı, karından bacaklı yumuşakçalar familyası; limapontia ve acteon cinslerini kapsar. (Gövdeleri sümüklüböceği andıran bu hayvanlar, basit dokunaçlı, içeriye çekilgen gözlü ve çenesizdir.) [L]

LİMASOL, Kıbrıs adasının güney bölgesinde liman şehri; 47 000 nüf. Arkoti koyu kıyısında ve bugün izi kalmayan, Amathus* şehrinin 10 km kadar batısında, Güney Kıbrıs'ın en büyük sanayi ve ticaret merkezidir. Larnaka'ya 72, Lefkoşe'ye 87 km uzaklıkta. Sigara, zeytinyağı, konserve, içki, tekstil, çimento v.b. fabrikalarla bir termoelektrik santralı vardır. Limanından özellikle şarap ve amyant madeni (1958'de 13 118 t) ihraç edilir. Limasol ve çevresinde turunçgiller, zeytin, üzüm ve çeşitli sebzeler.

● *Tarih.* Şehir M.Ö. IX. yy.da Fenikeliler, sonraları Asurlular, Mısırlılar, Persler Büyük İskender, Ptolemaios'lar, Romalılar ve Bizanslılar'ın hâkimiyetinde kaldı. Üçüncü Haçlı seferi sırasında ingiliz kralı Arslan Yürekli Richard'ın eline geçti (1191). Daha sonra Templier'ler ve Lusignan'lar yönetimine girdi. 1426'da Memlûklar şehri aldılar, fakat uzun süre kalmadılar, şehir yeniden Lusignanların ve 1489'da Venediklilerin eline geçti. Kıbrıs'ta Türklerin ilk aldıkları şehirdi (2 temmuz 1570). Uzun süren türk yönetimini, ingiliz hâkimiyeti (1878-1960) takip etti. Kıbrıs cumhuriyeti kurulunca (1960), cumhuriyete bağlı bir şehir oldu. Nüfusu, 1881'de 6 131, 1891'de 7 388, 1901'de 8 298, 1911'de 10 302, 1921'de 13 302, 1931'de 15 349, 1946'da 22 799 ve 1960'ta 43 561'di. Nüfusunun çoğu rum olan şehirde 6 115 türk, 6 115 ingiliz ve 268 ermeni yaşar (1960).

● *Güzel sanatlar.* Arslan Yürekli Richard'ın düğününün (1191) yapıldığı yer olarak kabul edilen *şato*, adanın türk hâkimiyetinden önceki dönemine ait önemli eserlerden biridir. *Camiikebir*, Türk Belediye

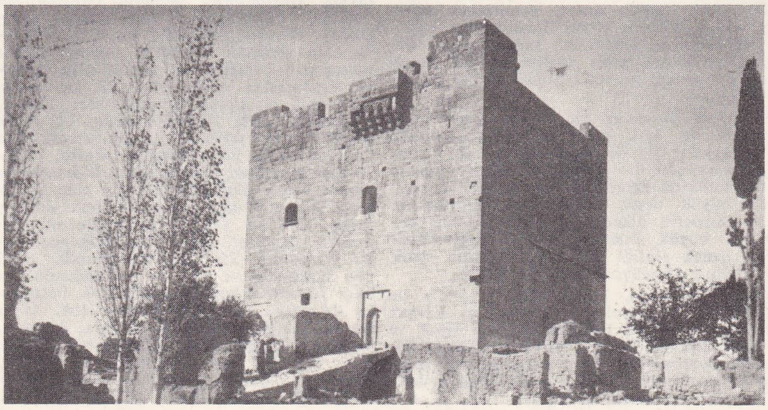

LİMASOL
Kale

Foto. LAROUSSE; Hürriyet arşivi (MEYDAN)

çarşısı yanındadır. Mestan Ağa tarafından yaptırıldı (1829). *Dere camii* (1841); Köprülü İbrahim Ağa tarafından yaptırıldı; 1894'te yıkıldı. Köprülü İbrahim Ağanın torunları tarafından yeniden yaptırıldı (1906). Dere camiinin diğer adı *Camiicedit*'tir. *Kale,* XIII. yy. sonlarında yapıldı. Lusignan'ların yaptığı kalenin yerinde, daha önceleri, Bizanslılardan kalma bir kale olduğu da sanılır. 1525 Yılında Venedik'in Kıbrıs valisi Francesco Bragadino tarafından tahrip edildi. Bugün Limasol Kaza müzesi olarak kullanılmaktadır. *Mescit camii,* Hasan Ağa tarafından yaptırıldı (1900). Kitabesi vardır. *Polis binası,* mirmiran Hüseyin Paşa tarafından yaptırıldı (1847). Kitabesi vardır. (M)

LİMAX i. Sümüklüböceğin ilmî adı. (L)

LİMBA i. Bk. LİMBO.

LİMBA i. Tropikal Afrika'da yetişen *Terminalia superba*'dan elde edilen ve büyük bir önem taşıyan odunun milletlerarası adı. Bk. TAHTA *levhası.*

— ANSİKL. *Limba,* meşeye benzer açık renkli odundur; orta kısmı cevizi andırır şekilde damarlı ve külrengi-siyahtır; biçilirken, *beyaz limba, siyah limba* diye iki kaliteye ayrılır. Kolay işlenebilen bu mükemmel odun, pek çok işte (özellikle iyi cins kontrplak yapımı) kullanılır. En çok Kongo'da üretilir; mobilyacılık, doğramacılık işlerinde geniş ölçüde faydalanılır. (L)

LİMBACH - OBERFROHNA, Almanya'da (Doğu Almanya, Karl Marx Stadt idare bölümü) şehir, Leipzig'in batısında; 27 600 nüf. Tuhafiyecilik. Makine yapımı. (L)

LİMBALİ i. Afrika'da erguvangillerden *Gilbertiodendron Dewevrei*'den (veya *macrolobilium*) elde edilen kereste (Kongo'da *diçipi* denilen bu odun damarlı, dayanıklı ve esmer - kırmızı renklidir; bina, parke, karoseri ve su kazığı yapımı işlerinde kullanılır.) [L]

LİMBO veya **LİMBA** i. (ital. *lembo*'dan). Denizc. Nehirlerde ve sığ sularda kullanılan bordaları düz, yassı kayık. ‖ Bir ticaret gemisinin içindeki yükü, bordasına yanaşan başka bir gemiye aktarma işlemi. ‖ *Limbo etmek,* aktarma işini yapmak. (M)

LİMBORCH (Philippus VAN). Bk. VAN LİMBORCH.

LİMBOURG, flamanca **Limburg,** Belçika'nın kuzeybatısında il; 2 408 km²; 638 600 nüf. İdare merkezi *Hasselt.* Üç idare çevresine (Hasselt, Maaseik, Tongres) bölünmüştür. Limbourg, kuzeyde Campine'in bir kısmını içine alır; burası Belçika'nın kuzeyindeki kömür bölgesidir. Güneyde il toprakları tarım bölgesi Hesbaye'e benzer (tahıl, şeker pancarı, Tongres bölgesinde meyve bahçeleri).

— Tar. Aşağı Lorraine'de eski bir kontluk, daha sonraları da düklük olan Limbourg ancak kont Valeran (öl. 1082) ile ayrı bir hükümdara kavuştu. 1288'de düklük hakkı, Brabant düküne geçti. Vesfalya barışında Limbourg, İspanyol Felemenki ile Birleşik Eyaletler arasında bölüşütürüldü. Fransız hâkimiyeti sırasında Ourthe ve Meuse - İnférieure idare bölgesine katıldı (1794-1814). Belçika'nın vaz geçmesinden sonra Limbourg'un Maastricht'i çevreleyen kesimi, 1839-1866 arası Germen konfederasyonuna geçti. (L)

LİMBOURG kardeşler, fransız minyatürcüleri (XV. yy. başı). HENNEQUİN ile heykeltıraş ve ressam olan POL, 1402'den sonra Bourgogne dükü Philippe II'nin hizmetine girdiler. HERMANN da kardeşlerinin yanına gitti ve Berry dükü Jean'ın emrine girdi. Üçü birlikte *Très Riches Heures du Duc de Berry*'yi (Berry Dükünün Dua Kitapları) [Chantilly müzesi] süslediler. Bu eser, tezhip sanatının şaheserlerinden biridir. (L)

Limbourg sarı sığırı, württemberg asıllı alman sığır ırkı; eskiden Güney Almanya'da yaygın sarı sığırdan türemiştir. (L)

LİMBURG, Almanya'da (Batı Almanya, Hessen) şehir, Lahn ırmağı kıyısında; 15 400 nüf. Gotik üslûbunda katedral (1200 - 1275). XVI. yy.dan kalma şato. Dökümhaneler. Makine yapımı Demiryolu atelyeleri. Cam fabrikaları. *Limburg kroniği,* Alman tarihinin ilk eserlerindendir. (L)

LİMBURG, Hollanda'nın güneyinde il; 2 217 km²; 985 700 nüf. Hollanda Limburg'u kuzeyde turbalık bir bölge halini alan as Ardenne tortul yaylalarının şevinde uzanır. Kumlu ve çakıllı kuzey kesimi, bir hayvancılık bölgesidir (sığır, domuz, kümes hayvanları); Meuse vâdisi bu kesimde çayırlarla örtülüdür. Turbalıklar yavaş yavaş tarım alanları haline getirilmektedir. Balçıklı güney kesim daha zengindir: meyve bahçeleri, hayvancılık ve tarımdan elde edilen ürünler, sanayi şehirlerinde kolayca pazarlanır; Almanya'daki Ruhr yataklarının batı uzantısı olan Hollanda maden kömürü havzası bu kesimdedir. Birinci Dünya savaşından sonra başlayan kömür istihsali çok modern malzemelerle yapılır ve verimi Avrupa'nın en yüksek seviyesindedir. (L)

LİMBURGER i. İnek sütünden yapılan belçika tipi peynir; hamura yumuşak, dış kabuğu sarımtıraktır; silindir biçiminde olur. (L)

LİMBÜRJİT i. (Almanya'da *Limburg* şehrinin adından fr. *limburgite*). Volkanik siyah kaya; yapısında olivin, ojit, magnetit bulunur, renksiz mineral yoktur. (Peridotitler familyasının mikrolitik örneğidir.) [L]

LİME i. (fars. *lime*). *Esk.* Parça: *Tabakat-ı fezahatı üstünde yalnız edebiyatımız bir lîme-i iffet gibi temevvüce çalışıyordu* (Cenab Şahabeddin).

◆ **Lime lime** sıf. ve zf. Parça parça yarılmış, ayrılmış: *Bu, arkasında paçavra halinde lime lime bir don gömlekten başka bir şey olmayan karışık saçlı bir çocuktur* (R.N. Güntekin). *Lime lime bir ceket.* (M)

LİMEHOUSE, Londra'nın doğusunda çinli mahallesi, Thames'in kuzeyinde. (L)

LİMEN i. (lat. k.). Fizyol. *Eşanl. Elektrik* EŞİK'*i.*

LİMENİTİS i. Mavi veya mor parıltılı esmer kanatlarında bir sıra geniş beyaz benekler bulunan güzel bir kelebek. (*Limenitis populi, L. camilla, L. sibylla* yazın korularda ve bahçelerde çok görülür. Pulkanatlıların *nymphalidae* familyasından.) [L]

LİMENTANİ (Ludovico), italyan filozofu (Ferrara 1884 - Dolo, Venedik 1940). Padova'da Ardigo'nun öğrencisi. Floransa üniversitesinde ahlâk dersleri verdi. *La Previsione dei Fatti Sociali* (Toplumsal Olayların Tahmini) [1907] adlı eserinde tabiat bilimlerinin tahminleriyle sosyal bilimler alanında mümkün olan tahminler arasındaki ayırımı kesinlikle belirlemeğe çalıştı. Sosyal bilimlerde, tahminlerin muhtemel olayı şartlandırdığı görüşünü geliştirdi. Pozitivist natüralizmden tatmin olmayan Limentani, ahlâkta Kant anlayışına uygun, biçimci çözümlere yöneldi. Başlıca ahlâk yazıları: *La Morale della Simpatia* (Sempati Ahlâkı) [1914] ve *La Morale di Giordano Bruno* (Giordono Bruno Ahlâkı) [1924]. (M)

LİMERİCK, gaelce **Luimneach,** İrlanda cumhuriyetinde (Munster ili) şehir, idare bölümü merkezi, Shannon halicinin başlangıcında; 50 800 nüf. Bu eski müstahkem şehirde bir şato ve birçok eski ev vardır. Besin sanayii (domuz salamı, süt tozu, un fabrikaları); dokuma (konfeksiyon) sanayii. Sepicilik. Ayakkabı fabrikası. Tütün imalâthanesi. Çimento fabrikası. — *Limerick idare bölümü,* Shannon halicinin güney kenarında uzanır; 137 400 nüf.

— Tar. Bozguna kadar (976) Danimarkalıların başkenti olan bu eski kelt merkezini, 1195'e doğru Anglo-Normanlar fethetti. Guillaume du Bourg, şehirde adanın en güçlü kalelerinden birini yaptırdı. Kuzey Munster'in başlıca şehri olan Limerick'in Shannon kıyısındaki stratejik konumu dolayısıyle, tarihi hareketli geçti; 1691'de Patrick Sarsfield, Orange'lı William'ın kuşatmasına burada direndi. Şehir, XVIII. yy.-ın sonunda ticareti sayesinde oldukça zenginleşti. (L)

LİMERİKİT i. (fr. *limérickite*). Miner. Bileşiminde gözle görülebilen demir taneleri bulunan yapıdaki göktaşı türüne Stanislas Meunier tarafından verilen ad. (L)

LİMES i. («yol, sınır» anlamında lat. k.). Roma imparatorluğunda oldukça kesintisiz, az çok derinliği olan ve imparatorluğun bir eyaletinin dış sınırını çevreleyen tahkimat bölgesi: *Germania limesi.*

— ANSİKL. ● *Tarihî gelişme.* Bu terim, önceleri, bir ordugâhın iki bölümü arasında sınır meydana getiren yol anlamındaydı; daha sonraları hem imparatorluk hudutlarına (*limes imperii*), hem de ateş hattına paralel tahkimli bir yol veya zaptedilecek yahut da gözaltında tutulacak topraklara sızmağa imkân veren bir yol gibi (Julianus ve Claudius'lar devri) askerî tesislere de bu ad verildi; nihayet, imparatorluk sınırları az çok kesinleştikten sonra, sınır boyu uzanan ve düşman ülkelerine veya çöle bakan müstahkem hatta da limes denildi; buraların tahkimine ulaştırma yolundakinden daha çok önem verildi. Agricola, Fransa'da Bretagne eyaletinde bu çeşit bir hat inşasına girişti. Domitianus da Raetia'da, Décuma bölgesini korumak üzere aynı işi yaptı. Flavianus'lar devrinde Numidya limes'i Aurées merkezi çevresinde tahkim edildi; Adrianus fetihlerin sona erdiğini bildirirken, bir yandan da Pannonia'da, Bretagne'da, Afrika'da (Lambes ordugâhı) hudutların tahkimi için büyük çabalar harcadı.

Severius'lar devrinde de tahkim işleri sürdürülmekteydi, limes'e verilen ad, savunması koordine edilen belirli bölgelere bağlı kalıyordu: *limes Britanicus* (daha çok «Adrianus* surları» adıyle anılır), *limes Germanicus, limes Dacius* (Moesia), *limes Syriae, limes Arabicus, limes Numidicus.* Mısır limesi ile *limes İtalicus*'un belirtilmesi, ancak M.S. 235 ile 476 yılları arasındaki Roma imparatorluğu zamanında görüldü; *limes İtalicus* İtalya'nın doğu sınırlarını korumaktaydı.

● *Kuruluş.* Sınır, çoğunlukla ırmak, bayır gibi tabiî bir engebe ile savunulurdu. Bu bakımdan Ren nehri tam bir limes meydana getiriyordu. Tabiî bir engel bulunmadığı zaman savunma hattı kurulmak gerekirdi. İmparatorluk hudutları birtakım karmaşık askerî tesislerle doluydu: bölge, özelliğini, sayıları pek çok olan lejyon askerlerinden alırdı; iktisadî hareketlere bunlar canlılık getirir; yabancı topraklarda edindikleri dinî alışkanlıkları (doğu kültleri) anayurt bölgelerine bunlar taşırdı. Lejyon askerleri, önce legat'ların, sonra da, *Notitia dignitatum* zamanında (IV. yy.) limes kadılarının, kontlarının, düklerinin emir ve kumandası altındaydılar. Bu tarihlerde *limitanei* adı verilen asker-çiftçiler de vardı; bunlar, hizmetlerinden yararlanılmadığı uzun sürelerde çevrelerindeki toprakları işlerlerdi. Tarımsal çalışmalardan nice izler günümüze ulaşmıştır (çöl sınırlarında sulama arkları). Böylece yer yer önemli hudut şehirleri ortaya çıktı (özellikle tuna şehirleri: Carnuntum, Brigetio, Aquincum v.b.); bunlar, bir ordugâh çekirdeği çevresinde meydana gelmiş gerçek askerî sitelerdir; bu ordugâhlarsa II. yy.-dan itibaren toprak tabyalar, küçük hisarlardan gelişerek meydana gelmişti. Bir ge-

LİMBOURG Kardeşler
«Berry Dükünün Dua Kitapları»
Condé müzesi
Chantilly, Fransa

LİMERİCK
Kral John şatosu,
st. Muncin's protestan kilisesi
ve Thomond köprüsünün
görünüşü

Foto. Baufle (LAROUSSE) ; Encyclopedia Americana

çit ve mal mübadelesi yeri olan bu şehirler, çoğunlukla sınırı meydana getiren bir ırmak üzerindeki köprünün bulunduğu yere rastlıyordu (Ren ve Tuna nehirleri). Bunları birbirine bağlayan yollar üzerinde yıllık askerî ürünlerin nakliyatı ve birliklerin devamlı kaydırılması, yoğun bir trafik sağlamaktaydı; bu şehirler, küçük hisarlarla savunma hendeklerinden oluşma az çok sık bir ağla da örülmüştü. Bunlar arasında Numidya iyi bilinen bir limes örneğidir: bu şehri, su hendeği (*fossatum*), bazı yerlerinde surlar (*vallum*), kuleleri ve hisarlarıyle korunmaktaydı; ayrıca ileride ve geride münferif tahkimat da vardır. Limes, böylece derinliğine bir savunma sistemi oluşturur, gitgide ıslah edilir, eksikleri tamamlanır, ayrıca buraya çiftçi nüfus da yerleştirilirdi. Batıya gidildikçe bu tür teşkilâtlanma çok daha seyrelir ve ilkel bir karakter taşır. Afrika'daki Magna (bugünkü Marnia) limesi, Lambèse, Timgad, Tebessa ve Gafsa tahkimatıyle, yerleşik halkın barındığı bölgeyi göçebeden gelen akınlara karşı koruyor, aynı zamanda da, itaat altına alınamamış dağlıların yurtlandığı Aurès'i gözaltında tutuyordu. III. yy.da limes, Aures'in güneyine, tuzlu bataklıklar hattına (Gemellae) alındıysa da, bu değişiklik çöl ortasında karakollar (Castellum Dimmidi, Cidamus) bulundurulmasını engellemedi. Limes'in en göze çarpan hat unsuru olan hendek, Germania'da ve Raetia'da kalıntılar bırakmıştır; Karaorman'da *Pfahlgraben* (kazıklı hendekler) adıyle bilinmektedir. Bu, ova limesi'nin en tipik unsurudur; bu türlü hendekler Fransa'nın Bretagne bölgesinde de görülür, «Adrianus duvarı» denilen tahkimat bunun gerisindedir (demek ki, aslında iki hendek vardır, birincisinin cephesi düşmana karşıdır ve gerisinde bir toprak tabya vardır; ikinci hendek de üzerine her halde kazıklar çakılmış bir toprak duvardı). «Antoninus duvarı» denilen tahkimattaki hendek ise dış tabyanın dibine kazılmıştır; durum Dobruca'daki limes'te de böyledir (bir taş, iki de toprak tabya). Dağların savunmasında vâdideki kalelerle yetinilmiştir (Daçya'da olduğu gibi). Nihayet, bir limes açık olabilir, yani sadece araziye serpiştirilmiş tahkimattan oluşmadır: Suriye'de Doura Europos ve Palmyros'tan geçerek Nisibis'ten Bostra'ya kadar uzanan limes böyledir. Titiz bir dikkatle gerçekleştirilmiş olan bu teşkilâtlanma, taarruz ruhundan yoksun, «Roma'nın huzur içinde yaşaması» ülküsüyle kendi kabuğuna çekilmiş ve güvenliğini çeşitli milletlerden ve paralı askerlerden oluşma bir orduya emanet etmiş bir imparatorluk için gayet uygun düşüyordu. (L)

LİMESİKLİN i. (fr. *limécycline*). Tetrasiklin'den türetilen bir antibiyotik; tetrasiklin'in kullanıldığı yerlerde kullanılır ve aynı etkiyi yapar. (Bileşimi tetrasiklin 1—metilenelisin'dir.) [L]

LİMEUM i. İnce dallı, salkım çiçekli, biryıllık veya çokyıllık ot. (Tropikal Afrika ve Kap'ta yetişen on türü bilinir. *Aizoaceae* familyasından.) [L]

LİMFJORD, Kuzey Jutland'ı (Danimarka) aşan kanallar ve denizkulakları dizisi. Kuzey Denizi'ni Kattegat'a bağlayan bu suyolunun her yeri (küçük vapurlar dışında) sefere elverişli değildir. Üstünde köprüler vardır. Yılanbalığı ve pisi balığı avcılığı. Limfjord'u bir tatlı su gölü haline getirmek için çalışmalara başlanmıştır. (L)

LİMİCOLARİA i. *Achatinidae* familyasından salyangoz çeşidi; achatina'nın özelliklerini taşır; kavkısı az çok uzun ve çok renklidir; kavkı ekseninin dip tarafı da küt değildir. (Limicolarialar Tropikal Afrika'da, özellikle ağaçlı bölgelerde, 3 000 m yükseltiye kadar bulunur.) [L]

LİMİDAE çoğl. i. İki çenetli deniz yumuşakçaları familyası; tek cinsi *lima*'dır; bu da birçok altcinse ayrılır. (Bu hayvanların kimisi gezgindir, çenetlerini hızla çırparak hareket eder, kimi sabittir, bisüsleriyle bir yere tutunur.) [L]

LİMİT i. (fr. *limite,* sınır). Mat. Değişken bir büyüklüğün, erişmek zorunda, olmadan istenildiği kadar yaklaşabildiği sabit büyüklük: $\frac{1}{n}$ ***büyüklüğün «n» artan tamsayısı için limiti 0'dır.*** (Sınırlama anlamında *sınır* kelimesi tercih edilir: sabit limitler arasında bulunan bir değişken *sınırlı*'dır.) || ***Limite geçiş,*** hesaplanacak değer, *l*'ye yaklaşan değerler dizisi üzerinde alınmış bir değerler dizisinin limiti olarak düşünüldüğüne göre, değişkenin belirli bir değeri için bu değişkene bağlı bir ifadenin hesabı. || ***Bir değerler cümlesinin limiti,*** bulunduğu her aralıkta, cümlenin, sonlu bir sayı dışındaki bütün değerlerinin de bulunmasını gerektiren sonlu değer. (Aralık küçülürse dışarıda kalan değerlerin sayısı artabilir.) || ***Bir dizinin limiti,*** $a_1, a_2, a_3..., a_n$ değerler dizisi için, bulunduğu her aralıkta, birinden başlayarak (yeter derecede büyük bir indis için) dizinin bütün sayılarının da bulunmasını gerektiren *l* sayısı; *n* yeter derecede küçük olabilmesini gerektiren sayı. || $\int_a^b f(x)dx$, ***belirli integralinin limiti,*** $f(x)$ fonksiyonun integralinin alındığı aralığın uçlarını gösteren *a* ve *b* sayıları. || ***Bir*** f (x) ***fonksiyonunun x değişkeni a'ya yaklaştığında alt (üst) limiti,*** *x* değişkeni *a*'ya yaklaştığında $f(x)$'in yığılma noktalarının alt (üst) sınırı. (Bk. ANSİKL.) || ***Sürekli bir x değişkenin limiti,*** *x* değişkeninin, bir *l* limiti kabul eden bütün dizilerin değerlerini alabildiği zaman yaklaştığı *l* limiti. || ***x değişkeni «l» limitine yaklaştığında bir f(x) fonksiyonunun limiti,*** bu fonksiyonun değişkenlere göre aldığı değerler dizisinin limiti; sürekli bir fonksiyon için, $x=l$ olduğuna göre bu fonksiyonun $f(l)$ değeri.

— ANSİKL. Mat. Oldukça yeni olan *limit* kavramı, sonsuzküçükler analizinin temel kavramıdır. Bu kavram sayesinde, özellikle Cauchy'nin *Calcul des Limites* (Limitler Hesabı) adlı eseriyle analiz, kesin kurallar üstüne kurulmuş bir matematik dalı haline gelebilir. Sonsuzküçükler hesabında temel kavramların büyük bir kısmı limit kavramına bağlanır. Bu kavram, oransal sayılar cümlesini, gerçek değişkenlerin tabiî değişme bölgesi olan oransal ve orandışı gerçek sayılar cümlesi haline getirmek üzere tamamlar.

Her orandışı sayı, sonsuz sayıda oransal sayılar dizisinin limitidir. Bu dizilerden biri, bu sayının sonsuz ondalık açılımında sırasıyle bir, iki, üç v.b. ondalıklarını alarak elde edilen ve tam olmayan ondalık kesirlerden meydana gelir.

Bir türevin kesin tanımı, sonsuzküçük iki miktarın bölümü olarak değil, bir bölümün limiti olarak yapılır. Bir integralin tanımı ise, sonsuzküçük elemanların sonsuz toplamı olarak değil de, sonlu bir toplamın limiti olarak yapılır; serilerin yakınsaklığının, daha genel olarak sonsuzlarla yapılan işlemlerin, fonksiyonların sürekliliği v. b.'nin en basit tanımı, yine limit kavramına dayanır.

Limit kavramı çok basit bir özellikler dizisini içerir. Meselâ, iki büyüklüğün toplamının limiti bu iki büyüklüğün limitleri toplamına eşittir; iki büyüklüğün çarpımının limiti de bu iki büyüklüğün limitleri çarpımına eşittir. Bir limiti bulunan bir dizi yakınsaktır. Öte yandan, bir dizisinin bütün terimleri mutlak değer bakımından belli bir sınırın altında kalırsa, bu dizi (üstten) sınırlıdır: her artan sınırlı dizinin bir limiti vardır.

Bir $X_1, X_2, ..., X_n$ dizisinin bir *a* limiti varsa ve bu dizinin bütün terimleri ikinci bir dizinin $Y_1, Y_2, ..., Y_n$ terimlerine eşitse, bu ikinci dizinin de *a*'ya eşit bir *b* limiti vardır. $b=a$ eşitliğinin *limite geçiş* ile elde edildiği söylenir.

Modern matematikçe limit kavramı oldukça yaygındır; Hilbert uzayı gibi sonsuz boyutlu uzaylara kadar varır.

Limit kavramı, analizin gözlemci bilimlere ve tekniğe uygulanmasında da büyük bir yer tutar. Hız ve ivme gibi anî büyüklüklerin çoğu limitlerle tanımlanır.

● Bir fonksiyonun *alt limit*'i

alt $\lim_{x\to a} f(x)$ veya $\lim_{x\to a} f(x)$ şeklinde gösterilir.

Üst limit ise

üst $\lim_{x\to a} f(x)$ veya $\lim_{x\to a} f(x)$ şeklinde yazılır.

Tanımlar *a*'nın sonsuz olduğu hale kadar uzanır; alt ve üst limitler de sonsuz ($-\infty$ ve $+\infty$) olabilir.

Bütün durumlarda *h* alt ve H üst limitlerinin varlığı doğrulanabilir, fakat fonksiyonun, ancak $h=H$ olduğu zaman gerçek bir limiti $\left[\lim_{x\to a} f(x)\right]$ vardır; bu durumda *h* ile H'nin ortak değeri $f(x)$'in limitidir. (L)

LİMİTED sıf. («sınırlı» anlamında ing. k.). Huk. *Limited şirket,* iki veya daha çok gerçek veya tüzel kişi tarafından, bir ticaret unvanı altında, sigortacılıktan başka iktisadî maksat ve konularla uğraşmak için kurulan, sermayesi belirli ve ortaklarının sorumluluğu sınırlı, tüzel kişiliği bulunan ticaret ortaklığı.

— ANSİKL. Huk. Türk hukukuna 1926 tarihli eski Ticaret kanunuyle giren *limited şirket*'e ilişkin hükümlerin kaynağı, 1925 tarihli Fransız Limited Ortaklıklar kanunuydu. Yeni Ticaret kanununun limited şirketi düzenleyen hükümlerine (md. 503-556), eski Ticaret kanunuyle, İsviçre Borçlar kanunu kaynak oldu. Limited şirketin unvanı (firması), şirketin konusuna göre teşkil olunması gereken unvanlardandır. Bu sebeple unvanda işletme konusunun gösterilmesi ve limited şirket ibaresinin bulunması mecburîdir. Limited şirket adı «ltd. şt.» veya «ltd. o.» şeklinde kısaltılabilir. Bunun dışında unvana kamu düzenine aykırı veya üçüncü kişileri yanıltıcı nitelikte olmamak şartıyla, isteğe bağlı ekler yapılabilir. Unvana bir gerçek kişinin adı da konabilir. Ancak bir gerçek kişi adını kapsayan unvanlarda, limited şirket ibaresi kısaltılarak yazılamaz. Limited ortaklık bir ticaret ortaklığı olduğu için, kazanç sağlamak ve paylaşmak amacıyle kurulur. Bu amaca ulaşmak için, sigortacılık (Tic. kn. md. 503/III) ve bankacılık (Bankalar kn. md. 3/I) dışında kanunen yasak olmayan her türlü iktisadî konu ile uğraşabilir. Şirket konusunun sözleşmede açıkça gösterilmesi gerekir. Limited şirketin sermayesi belirlidir ve paylara bölünür. Sermaye en az 10 000 TL. olmalıdır; üst sınır belirtilmemiştir. Sözleşme, usulü gereğince değiştirilmedikçe sermayenin değiştirilmesi (artırılması veya azaltılması) mümkün değildir. Limited şirkette her ortağın bir payı vardır. Paylar en az 500 TL. veya 500 TL'nin katı olmalıdır. Ancak, bütün payların birbirine eşit olması mecburî değildir. Her ortağın payı, bölünmez bir bütün teşkil eder. İstisna olarak ancak bir kısmı başkasına devredilmek için veya miras taksimi halinde bölünebilir. Bölünme işlemi sonucunda, her kısım bağımsız bir pay haline gelir. Anonim ortaklıktan farklı olarak, payları temsil etmek üzere kıymetli evrak niteliğinde pay senetleri çıkarılamaz. Pay, şirkette bir ortaklık mevkiini temsil eder ve sağladığı haklar ve yüklediği borçlarla bir bütündür. Şirkette bir paya, yani bir ortaklık mevkiine sahip olabilmek için, ortaklar, şirket sözleşmesinde sermaye taahhüdünde bulunurlar. Ortakların sermaye borcu, şirket tüzel kişiliğine karşıdır. Bu borç kural olarak nakitle ifa olunur. Ancak sermaye borcunun, biçilen değerinin sözleşmede gösterilecek bir mal veya diğer bir hakla karşılanması da mümkündür. Limited şirkete emek veya ticarî itibar sermaye olarak konamaz. Ortakların sorumluluğu, sermaye borcunun miktarı ile sınırlıdır. Ortaklar sermaye borcunu yerine getirdikleri ölçüde sorumluluktan kurtulurlar. Sermaye borcunu tamamen ödemiş olan ortağın sorumluluğu da sona erer. Ancak, sermayenin sonradan kendisine kısmen veya tamamen geri verilmesi yahut haksız kâr veya faiz ödenmesi hallerinde ortağın sermaye borcu, elde ettiği ödemeler oranında kabarır; yani, sorumluluğu bu ödemeler oranında yeniden canlanır. Limited ortağın bu sınırlı sorumluluğu ilkesinin bazı istisnaları vardır: 1. Amme Alacaklarının Tahsili Usulü Hakkındaki kanunun 35. maddesine göre, şirketin tahsil edilmeyen kamu borçlarından dolayı, ortaklar, kamu idareleri tarafından, sermaye borcu miktarınca takip olunabilirler. Ortağın sermaye borcunu şirkete karşı yerine getirmiş olup olmaması

bu yönden önem taşımaz; T. Tic. kn. md. 532/III'e göre, karşılığı henüz tamamen ödenmemiş bir pay, şirket tarafından geçerli şekilde devir veya rehin alındığı takdirde, diğer ortaklar payın açık kalan kısmından müteselsilen sorumlu olurlar; **3.** ortaklardan birinin sermaye borcunu ödemede temerrüde düşmesi halinde, bu ortağın Ticaret kn. md. 529'da öngördüğü usule uyularak şirketten çıkarılması mümkündür. Böylece şirketten çıkarılan ortağın payı Tic. kn. md. 530 gereğince paraya çevrilir. Paraya çevirme işlemi sonucunda elde edilen bedel ile payın ödenmeyen borcu kapatılmıyorsa, açık kalan kısım için, çıkarılan ortağın seleflerine başvurmak imkânı vardır. Pay, çıkarılan ortağa kimden geçmişse, bu kimse, çıkarılan ortağa göre selef sıfatını taşır. Ancak, seleflerin bu açıktan dolayı sorumluluğu ikinci derecededir. Yani, payın karşılanmayan kısmı için, çıkarılan ortağın sorumluluğu devam etmektedir. Seleflere başvurabilmek için, çıkarılan ortağın kalan borcu ödemediğinin sabit olması gereklidir. Seleflerin ortaklığa karşı sorumluluğu müteselsil değil, kademelidir. Yani selefin selefine başvurabilmek için, selefin ödemeye davet edilmesi ve bu davete rağmen borcun 1 ay içinde ödenmemesi gereklidir. Selef sıfatıyle sorumluluk, Tic. kn. md. 541/I'de öngörülen 5 ve 10 yıllık ikili hak düşümü süresine tabidir. Limited şirket ortağının sorumluluğu, sadece şirket tüzel kişiliğine karşıdır, ortaklık alacaklılarına karşı sorumluluk söz konusu değildir. Bu kural, *«ortaklar şirket borçlarından sorumlu değildirler»* formülü ile ifade olunur. Şirketin iflâsı veya infisahı halinde, iflâs idaresi veya tasfiye memuru, sermaye borcunu tamamen yerine getirmemiş ortaklara doğrudan doğruya başvurabilir. Limited şirkete, gerçek kişiler gibi tüzel kişiler de ortak olabilirler. Ortak sayısı en az 2, en çok 50 olabilir. Ortak sayısının bire inmesi ve verilen sürede ikiye çıkarılmaması, fesih sebebi teşkil eder. Limited ortaklık da, diğer bütün ticaret ortaklıkları gibi, tüzel kişiliğe sahiptir. Tüzel kişilik ve aynı anda tacir sıfatı, ortaklığın ticaret siciline tescili ile kazanılır (Tic. kn. md. 18, 512).

Limited şirketin kuruluşunda üç safha vardır: **1.** *sözleşmenin düzenlenmesi*, kurucu ortaklar tarafından yazılı olarak yapılır ve kurucuların imzaları noterce onaylanır. Sözleşmede bulunması zorunlu kayıtları Tic. kn. md. 506 gösterir; **2.** *«Ticaret bakanlığından izin»* almak için kurucular, bir dilekçe ile Ticaret bakanlığına başvururlar. Dilekçeye, sözleşmenin tasdik edilmiş 5 nüshası, taahhüt edilen sermayelerin yüzde 25'inin ödendiğine dair banka mektubu, kurucuların ticarî ehliyet belgesi (veya ticaret odasında kayıtlı olmayan kurucular için, muhtardan alınacak iyihal kâğıtları) eklenir. Bakanlık sözleşmeyi, kanunun emredici hükmüne uygunluğu ve şirketin tümü ile millî ekonomiye yararlı olup olmayacağı açısından inceler, bu yönlerden varacağı sonuca göre izin verir veya vermez. İzin isteminin reddi kararı, idarî niteliktedir, buna karşı Danıştaya başvurulabilir; **3.** *tescil ve ilân.* Bakanlık iznini alan kurucular şirket merkezinin bulunduğu yerin ticaret siciline tescil ve ilân için başvururlar. Müracaat dilekçesine, 4 nüsha tasdikli ve Ticaret bakanlığının izin şerhini taşıyan sözleşme ile diğer gerekli belgeler (ticarî durum belgesi, nüfus hüviyet cüzdanı suretleri, imza beyannamesi, banka mektubu ve ayın nevinden sermaye konuyorsa bilirkişi raporu) eklenir. Talepte veya vesikalarda eksiklik gören sicil memuru, kurucuları bunların tamamlanması için süre verir.

Sicil memurunun tescil talebinin reddi hususundaki kararlarına, sicilin bağlı bulunduğu mahkemede itiraz olunabilir. Limited şirketin, kanunda öngörülen mecburî organları *genel kurul* ve *müdürler*'dir. Ortak sayısı (yirmiyi) aşan limited şirkette en az bir kişiden kurulu bir denetleme organının bulunması da mecburîdir. Genel kurul, şirketin bütün ortaklarından meydana gelen en yüksek irade ve karar organıdır. Diğer organların yetkilerine girmeyen bütün yetkileri elinde tutar; organları seçer, azleder, sözleşmeyi değiştirebilir, ortaklığı feshedebilir. Genel kurul organlarını seçmek, azletmek, ibra etmek, sözleşmeyi değiştirmek, bilançoyu tasdik ve kârın kullanılma şeklini tayin etmek gibi, yalnız kendine ait olanlar dışındaki yetkilerini diğer organlara devredebilir. Yirmiden çok ortaklı limited şirketlerde genel kurul toplantıları, anonim şirketler hakkındaki hükümlere tabidir. Müdürler, şirket menfaatlerinin gerektirdiği hallerde veya yılda en az bir defa, iş yılının sona ermesinden sonraki üç ay içinde genel kurulu toplantıya çağırmak zorundadır (Tic. kn. md. 538). Şirket sermayesinin onda birine sahip ortakların müdürlere yapacakları yazılı talep üzerine de genel kurul toplantıya çağırılabilir. Yirmi veya daha az ortaklı şirketlerde, genel kurul, toplantı yapmaksızın yazılı oylarla da karar verebilir. Genel kurulda karar nisabı, ödenmiş sermayenin yarısından fazlasının teklif lehine oy vermesi ile elde edilir. Ortakların oy hakları sermaye paylarına göre hesap edilir. Sermaye payındaki her 500 lira bir oy hakkı verir. Ancak bir ortağın sahip olabileceği azamî oy sayısı sınırlandırılmıştır. Bir ortak genel oy sayısının üçte birinden fazla oya sahip olamaz (Tic. kn. md. 537). Genel kurul kararlarının hükümsüzlüğü veya iptal edilebilmesi hakkında, anonim şirketlere ait hükümler uygulanır (Tic. kn. md. 361, 381). Müdürler şirketin idareci ve temsilcisidir. Müdürler sözleşmede gösterilebilir veya genel kurul kararı ile, ortaklar arasından veya üçüncü kişilerden seçilebilir. Seçilebilmişse kanun gereğince ortakların hepsi müdür sayılır. Bu takdirde idare ve temsil yetkisi bütün ortaklar tarafından birlikte kullanılır (Tic. kn. md. 540). Şirketin idaresi ve temsili müdürlere aittir. Ortaklık adına yapılacak işlemlerde müdürlerin imzası, şirket unvanı altında kullanılmalıdır. Şirket defterlerinin tutulması, bilanço ile kâr ve zarar hesabının hazırlanması da müdürlerin görevleri içindedir. Müdürler Tic. kn. md. 547'nin belirttiği sınırlar içinde ortaklıkla rekabet yasağına tabidirler. Limited şirket müdürleri sorumluluk yönünden anonim şirket yönetim kurulu üyelerinin sorumluluğunu düzenleyen hükümlere tabi tutulmuşlardır. Ortak sayısı yirmiyi aşan limited şirketlerde, en az bir *denetçi* bulunması mecburîdir. Kanun bir azamî sayı göstermez. Ancak Tic. kn. md. 548'in anonim şirket denetçilerine yaptığı genel yollamadan yürüyerek, limited şirketlerde de azamî denetçi sayısının 5 olacağı söylenebilir. Denetçilere ilişkin diğer hususlarda anonim şirket hükümleri uygulanır. Limited şirket ortaklarının hak ve borçları ya kişisel veya malî nitelik taşır. Kişisel nitelikteki haklardan yönetim hakkını, limited ortaklar genel kurul toplantılarına katılmak ve oy kullanmak suretiyle, müdür sıfatı olanlar ise, bu sıfatla işlem yaparak kullanırlar. Ortak sayısı yirmi veya yirmiden az olan limited şirketlerde mecburi bir denetim organı yoktur. Bu takdirde, bütün ortaklar, ortaklık işlerini şahsen denetleme hakkına sahiptirler. Genel kurul kararlarına karşı iptal davası açmak, haklı sebepler varsa şirketin feshini dava etmek veya şirketten çıkmak da, ortağın kişisel nitelik taşıyan hakları arasında yer alır. Ortakların malî haklarının başında kâr payı talebi gelir. Ortaklar sermaye borçlarını yerine getirdikleri oranda, yıllık bilançoya göre elde edilen safi kârdan pay isteyebilirler. Sermayeler için faiz ödenmesi yasaktır (Tic. kn. md. 533). Ortaklığın tasfiyesi sonundaki müspet tasfiye payını istemek de ortağın malî haklarındandır (Tic. kn. md. 552). Limited şirket ortaklarının borçları genellikle malî nitelik taşır. Bunların başında sermaye borcu gelir. Sermaye borcu, kural olarak nakden ve esas sözleşmede veya sonraki bir genel kurul kararıyle tayin edilecek sürede, yerine getirilmelidir. Bu borcun zamanında yerine getirilmemesi halinde ortak, gecikme faizi ödemek zorunda kalır. Kendisine noter yoluyle ve en az 15 gün aralıkla yapılacak iki ihtara rağmen ödemezse ortaklıktan çıkarılabilir. Ortağın ödemediği sermaye borcundan dolayı sorumluluğu, çıkarmadan sonra da devam eder. Sözleşmeye hüküm koymak şartıyle, ortaklara dönemli nitelikte tali mükellefiyetler yükletilebilir. Limited şirketin sona ermesi. Tic. kn. md. 549'da sayılan sebeplerle olur. Sona eren limited şirket tasfiye haline girer. İflâs ederek sona ermiş bulunan limited şirketin tasfiyesi, iflâs idaresince yapılır. Diğer hallerde ise, tasfiyeyi tasfiye memurları yaparlar. Limited şirketlerde tasfiye memurlarının seçimi, azli ve tasfiye işlemlerinin yapılması konularında, anonim ortaklıklara ait hükümler uygulanır. (M)

LİMİYE i. (fr. *limier*). Koşucu av hayvanlarını bulmakta ve kovalamakta usta olan sessiz av köpeği.

— ANSİKL. Avc. *Limiye*, av için terbiye edilen koşucu bir köpektir. Avcılar iz sürmek, av hayvanını (geyik, yaban domuzu, karaca v.b.) çevirerek yeniden ormana sokmak için bu köpekten yararlanırlar. İyi bir limiyenin başlıca niteliği çok iyi koku alması ve kendini gizlemesidir. (L)

LİMMA i. (yun. *leimma*, kalan'dan). Akust. Pythagoras yarım ses diatoniği, tam kuartla (4/3 oranı) Pythagoras majör tiersi (31/64) arasındaki aralık (fasıla) farkı.

— ANSİKL. *Limma*'nın değeri 256/243 28, 63 savart ile temsil edilir. 9/8 büyük tonu ile limma arasındaki fark «apotom» veya Pythagoras kromatik yarım tonu 2 187/2048 28,52 savart'tır. Apotomla (do diyez) limma (*re* bemol arasında bir Pythagoras komması vardır. 531441/524288 Limma kelimesini Pythagoras sistemine ayırmak yeğ tutulsa da, birtakım nazariyeciler bu ismi Aristoksen-Zarlino sistemlerinin aralıklarına vermişlerdir; fakat onların bu ikircil adlandırılmaları karışıklıklara yolaçar. Zarlino'nun büyük limması 27/25 33,42 savart için bir tek istisna kabul edilebilir. (L)

LİMMAT, İsviçre'de ırmak, Zürich gölünün ayağı, Aare'in kolu (sağ kıyı); 40 km. (L)

LİMNADİA i. Tatlı sularda yaşayan yassıbacaklı, küçük kabuklu hayvan. (L)

LİMNAEİDAE çoğl. i. Akciğerli, karındanbacaklı yumuşakçalar familyası; *limnaea, myxas, erinna* cinslerini kapsar. (Bu hayvanlar bütün dünyada tatlı sularda, hattâ 4 000 m yükseltiden yukarıdaki göllerde bile yaşar.) [L]

LİMNAİ («Bataklıklar» anlamında yun k.). Eskiçağ Atina'sında, mahalle; Dionysos Limnaios tapınağı buradaydı. — Lakonia ile Messenia arasında uzun süre çekişmeye yolaçan bir köyün adı. (L)

LİMNANTHEMUM i. Küçük nilüferin (*Nymphoides paltata*) eski ilmî adı. (L)

LİMNERPETON i. Zırhbaşlılar grubunda küçük boylu amfibyum; şekli genellikle semenderi andırır; Bohemya'da Üst karboniferde fosil olarak bulunur. (L)

LİMNİ, yun. **Lemnos** veya **Limno**, Ege denizinde yunan adası (Lesbos [Midilli] ili), Midilli adasıyle Khalkidike arasında; 23 800 nüf. Volkonik bir adadır. Bağlar; meyve bahçeleri. İdare merkezi *Kastro*.

● *Tarih.* Ada, Akhaialılarla (XIV. yy.) Dorların (VIII. yy.) istilâsından kaçan Pelasgoslara sığınak oldu. Truva kuşatmasında Yunanlılar tarafından ikmal merkezi olarak kullanıldı. Arkaik çağda, Limni bütün Ege denizinden toplanan kölelerin önemli bir pazarı haline geldi.

Sonraki çağlarda Limni Makedonya, Roma, Bizans hâkimiyetinde kaldı. Haçlı seferlerinde Venediklilerin ve Cenevizlilerin eline geçti. Fatih Sultan Mehmed'in İnos (Aynos) seferi sırasında Nikolas Gattilusio'nun yönetimini istemeyen halk, adayı padişaha teslim etti (1456). Hamza Bey vali tayin edildi. Sonraki yıllarda Osmanlılar ile Venedikliler arasında el değiştirdi. 1479'da Venediklilerle yapılan antlaşmayle Osmanlılara bırakıldı. Uzun zaman türk hâkimiyetinde kalan ada, yeniden Venediklilerin eline geçti (1656). Köprülü Mehmed Paşa ile Kaptan Topal Mehmed Paşa idaresindeki osmanlı donanması, iki aylık bir kuşatmadan sonra Kastro kalesini alarak adayı ele geçirdi (1657). Türk - rus savaşı sırasında (1770), Aleksey Orlov, Kastro'yu kuşattı; fakat bir başarı sağlayamadı. Balkan savaşında Yunanlılar tarafından işgal edilen (1912) ada Atina antlaşmasıyle (1914) Yunanlılara bırakıldı. Birinci Dünya savaşın-

da müttefik devletlerce üs olarak kullanıldı. 30 Ekim 1918'de Osmanlı devletiyle itti-fak devletleri arasında yapılan antlaşma, adanın güneyindeki Mondros* limanında imzalandı. (M)

LİMNİMETRE i. (fr. *limnimètre*'den). Bk. GÖLÖLÇER.

LİMNİMETRİ i. (fr. *limnimétrie*). Göl sularının zaman zaman değişen seviyesini ölçme. (L)

LİMNİT i. (fr. *limnite*). Miner. Bileşiminde organik asitler ve fosfatlar bulunan bir limonit çeşidi. (L)

LİMN(O)—, yun. *limne,* bataklık, göl kelimesinden alınan ve birçok kelimenin bileşimine giren önek. (L)

LİMNOBİA i. Durgun suların üstünde sürüler halinde uçuşan, sokucu sinek; kurtçuğu da aynı sularda yaşar; pek çok türü vardır. (İplik duyargalı sineklerin *limnobiidae* faimlyasının örnek tipi.) [L]

LİMNOBİUM i. Su üzerinde büyüyüp gelişen küçük ot; Kuzey Amerika'da yetişen dört türü bilinir; bazen limonluklarda yetiştirilir. (Kurbağazehirigillerden.) [L]

LİMNOBİYOLOJİ i. (fr. *limnobiologie*). Göllerin biyoloji bakımından incelenmesi. (L)

LİMNOBİYOZ i. (fr. *limnobiose*). *Halobiyoz* karşıtı olarak tatlı sularda yaşayan bütün hayvansal ve bitkisel organizmaların tümü. Bk. TATLI SU *canlıları.* (L)

LİMNOCHARİS i. Antiller'de ve Güney Amerika'da yetişen su bitkisi. (Hasırotugillerden.) [L]

LİMNOCNİDA i. Çok seyrek rastlanan tatlı su medüzlerinden biri. (Gövdesi diskimsi ve yassı, manibrium'u çok kısa, vücudu saydam, genişliği 25 sm'dir. Tanganyika gölünde yaşar.) [L]

LİMNOCODİUM i. Kenarları dokunaçlı, disk biçiminde, oldukça yassı, küçük (7-8 mm) medüz. (Tatlı suda yaşayan bu medüz Londra'da Regent's parkta nilüfer havuzlarında bulunur. Oraya da Hindistan'dan getirilmiş olması muhtemeldir.) [L]

LİMNOCORAX i. Simsiyah su tavuğu; tropikal afrika bataklıklarında yaygındır. (L)

LİMNOCRYPTA i. Balçıkçulluğunun ilmî adı. (L)

LİMNOCYON i. İlkel kreodontlar grubundan etçil memeli hayvan: Kuzey Amerika Eyoseninde fosil olarak bulunur. (L)

LİMNODROMUS i. Yazın esmer-kızıl, kışın külrengi tüylü, uzunbacaklı ve uzun gagalı kuş; Amerika'nın kuzey taraflarında yaşar. (Kanada'da kızıl çulluk denen boz renkli *Limnodromus griseus,* çullukla su çulluğu arasında bir kuştur. Göç sırasında bazen Avrupa'da da görülür. Yağmurkuşugillerden.) [L]

LİMNODYTES i. Mikroskopla görülebilecek kadar çok küçük böcek; Avrupa'da *Cerris lacustris* denilen bir başka böceğin yumurtalarında gelişir. (Zarkanatlıların *proctotrpidae* familyasından.) Bk. POLYNEMA, MYMAR. (L)

LİMNOPHİLAS i. Limnobia'ya yakın sokucu sinek. (L)

LİMNOPHİLUS i. Dünyanın soğuk ve ılıman bölgelerinde yaşayan boru sineği.

— ANSİKL. *Limnophilus*'lar, kırmızı, külrengi veya kızıl sarı renkte iri böceklerdir. Bunların balıkçılarca çok iyi bilinen kurtçukları sığ bataklıklarda veya akarsularda, kum taneciklerinden, bitki kırıntılarından veya biraraya yığılı küçük kavkılardan, özellikle bazen canlı dahi olabilen planorbis kavkılarından yapılma bir borunun içinde yaşar. Pek çok türü vardır: *Limnophilus vittatus, L. lunatus* ve *L. flavicornis* her yerde görülür. (Trichoptera takımından *limnophilidae* familyasının örnek tipi.) [L]

LİMNOPHORA i. Su bitkilerinde yaşayan etçil küçük sinek; pek çok türü vardır. Kısa duyargalı sikloraf çiftkanatlıların *muscidae* familyasından.) [L]

LİMNOPİTHECUS i. Afrika'da Kenya'da Üçüncü zamanın miyosen devrine ait tabakalarda bulunan fosil maymun. (L)

LİMNOPLANKTON i. (fr. *limnoplancton*). Tatlı sulu büyük göllerde bulunan yüzücü veya yüzeysel hayvanî ve nebatî organizmaların tümü. (L)

LİMNORİA i. Eşbacaklılardan, kabuklu hayvan. (*Limnoria lignorum* deniz içindeki odunlara sayısız delik açarak zararlara sebep olur.) [L]

LİMNOSCELİS i. Kotilosaurus'lardan, soyu tükenmiş sürüngen hayvan. (2 m uzunluğundaki iskeleti. Yeni Meksika'da permiyen tabakalarında bulunmuştur.) [L]

LİMNOTROCHUS i. Önden solungaçlı, karındanbacaklı yumuşakça. (Deniz yumuşakçası görünüşünde olmakla beraber yalnız Tanganyika gölünde bulunur.) [L]

LİMNOTROPİZMA i. (fr. *limnotropisme*'-den). Balığı durgun sulara doğru iteleyen fizik tepki. (L)

LİMODORUM i. Salepgillerden az klorofilli, çürükçül veya asalak bitki; koyu çizgili mor çiçeklidir: Kuzey Amerika'da dağlarda, ormanlarda yetişen sekiz türü vardır; başlıca türleri: *Limodorum tulurosum, L. multiflorum* v.b. (L)

LİMOGES, Fransa'da Haute-Vienne idare bölgesinin merkezi, Paris'e 375 km uzakta, Limousin'in ortasında, Vienne ırmağı kıyısında; 136 000 nüf. Seramik okulu. Limoges, Vienne'in kolay geçilen bir yerinde kurulmuştur. Daha Eskiçağdaki *Augustoritum* şehri iki yolun kavuştuğu bir kavşak noktasıydı: Lyon-Saintes yolu; Bourges - Bordeaux yolu. Ama istilâlar, şehir halkının, ırmağın biraz yukarısındaki yükseltiye sığınmasına yolaçtı: sakin yolları katedrali çevreleyen eski Site semti buradadır. Yavaş yavaş daha batıda, bölgede Hıristiyanlığı yayan Aziz Martial'in mezarı çevresinde yeni bir semt kuruldu. IX. yy.dan sonra büyük Saint-Martial manastırı bu semtin kalabalıklaşmasını sağladı. Bu semt de, Site gibi surlarla çevrildi. XII. yy.da, bu yeni semtin ortasında bugün hâlâ «Şato» denen bir kale kuruldu. Semtin ticarethanelerin yer aldığı işlek caddelerinde Limoges'ın faaliyeti toplandı. Bu iki merkez sonradan birbiriyle rekabete girişti ve belediye birliği ancak 1792'de sağlanabildi. Düzgün ve geniş caddeleriyle Entre-deux-Villes semtinin ve varoşların gelişmesi daha o tarihte Site ile Şato'yu birbirine sıkıca bağladı. Özellikle kuzeyde, garlara doğru yeni semtler kurulmağa başlandı. Limoges'un başlıca anıtı Site'deki, Saint - Etienne katedralidir. Yapımına XIII. yy.da başlanan bu katedralin, tabanı roman üslûbunda bir çan kulesi vardır. 1327'de tamamlanan koro yeri gotik üslûbundandır; sahını ve kuzey cephe kapısı alevli gotik üslûbundadır. İçinde XIV. yy.dan kalma güzel mezarlar, rönesans üslûbunda, köprü biçiminde bu mimber, XV. yy.dan kalma vitraylar vardır. Eski piskoposluk sarayı (XVIII. yy.) bugün belediye müzesidir. Şato semtinde iki önemli kilise vardır: Saint-Pierre-du-Queyrix (XII. -XVI. yy.); Aziz Martial'in kutsal emanetleriyle, XV. yy.dan kalma güzel nakışlı camları kapsayan Saint - Michel - Des - Lions (XIV.-XVI. yy.). Ayrıca şehirde birçok eski ev ve Vienne üzerinde iki eski köprü (XIII. yy.dan kalma Saint - Etienne ve Saint-Martial köprüleri) vardır. Limoges, aynı zamanda da ticarî faaliyeti ve büyük ölçüde uzmanlaşmış sanayii ile ilgi çeker. XVIII. yy.dan beri Saint - Yrieix'de işletilen kaolin, dünyaca tanınmış porselen imalâtına hammadde sağlar, atelyelerde on binden çok işçi çalışır; 200'den çok kişi istihdam eden üç tesis vardır. XIX. yy.ın sonunda başlayan ayakkabı ve terlik sanayiinde de binlerce işçi çalışır. Ayrıca marokencilik, elektrik cihazları ve çeşitli makineler yapımı, dökümevleri, sepicilik, dokuma (konfeksiyon. çuhacılık, yatak örtüleri) ve besin (çikolata ve bira fabrikaları) sanayii, tuğla harmanları v.b. de sayılabilir.

Birçok mineci sanatçı, mareşal Jourdan ve mareşal Bugeaud, Jules Claretie, başkan Carnot, Auguste Renoir, André Antoine, ve Maryse Bastie burada doğmuştur. — *Limoges idare çevresi,* 250 000 nüf.

— Arkeol. Şehrin merkezinde, Orsay bahçesinde yapılan kazılarda (1966), I. - II. yy.-dan kalma önemli galya - roma arenaları kalıntıları bulundu. Amfiteatr (en büyük ekseni 132 m) XVIII. yy.da dolduruldu. (L)

LİMOGES lehçesi. Leng. Limoges bölgesinde konuşulan oc dili lehçesi.

— ANSİKL. Leng. Trubadurların kullandığı *limoges lehçesi,* Limousin'de ve Fransa'nın güneyindeki diğer illerde ortak edebiyat diliydi. («PROVENCE LEHÇESİ» de denir) [L]

Limoges mine ve porselenleri. Bk. LİMOUSİN *sanatı.*

Limoges müzeleri, 1951'de Sevr Seramikleri Millî müzesine bağlanan ADRİEN - DUBOUCHÉ millî müzesi, 1870 ve 1880'de André Dubouché'nin bağışladığı koleksiyonlarla zenginleşti. Bu koleksiyonlar Sevr müzesindekilerden sonra Fransa'nın en önemli koleksiyonlarındandır: çin, japon, iran porselenleri, Fransız Hindistan şirketinin, Avrupa ve Limoges'daki başlıca fabrikaların seramik ve porselenleri; Rouen, Moustiers, Nevers, Lunéville v.b. fayansları. Eski piskoposluk sarayındaki BELEDİYE MÜZESİ'nde eski mısır eserleri, Galya - Roma devrinden ve Ortaçağdan kalma heykeller, Eski Yunanlılar ve Mısır Koptlarından kalma kumaşlar, limousin mineleri ve çağdaş ressamların tabloları vardır. (L)

LİMON i. (yun. *lemoni*'den). Bot. Turunçgillerden meyve ağacı (*Citrus limonum*). ‖ Aynı ağacın yumurta biçiminde, sarı renkli, kabuğu kokulu, ekşi meyvesi: *Ama bana bir limon yollasana! İçim eziliyor, gene bayılmıyayım* (B. Felek). ‖ *Teşm. yol.* Limonata, limon'dan yapılmış meşrubat. ‖ *Limon esansı,* taze limon kabuğunun ısıtılmadan sıkılmasıyle elde edilen uçucu yağ. (Kolonya ve lavanta yapımında çok kullanılan bu esans yiyecek ve likör sanayiinde de kullanılır.) ‖ *Limon suyu.* Bk. LİMONATA. ‖ *Limon şekeri,* limon kabuğu ile hoş koku verilmiş küçük şeker drajeleri. ‖ *Limon tuzu.* Bk. LİMONTUZU.

— ÇEŞ. DEY. *Limon gibi,* sarı, çok sarı. ‖ *Limon kabuğu gibi. Teklz.* Çok küçük (şapka). ‖ *Limon küfü,* açık yeşile çalar mavi renk veya bu renkte olan: *Dışarda gece, limon küfü bir kadife kadar hoş, tüylü ve açık renkliydi* (R. H. Karay). ‖ *Limon sarısı,* açık sarı renk veya bu renkte olan. ‖ *Lafa limon sıkmak. Argo.* Uygunsuz bir anda veya biçimde lafa karışarak konuşanın sözünü kesmek.

— Marang. *Limon kirişi,* ahşap merdivenlerde, basamakların iki ucunu taşıyan ağaç kiriş. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Bot. *Limon*'un anayurdu Media ve dolaylarıdır. Yüksekliği nadiren 5 m'yi geçen bu ağacın yabanîsi dikenli olur. Çiçekleri beyaz ve taçyapraklarının dış yüzü kırmızıyle karışıktır; limon denen meyvesi yumurta biçiminde ve soluk sarı renklidir. Bütün sıcak memleketlerde bahçelerde yetiştirilir. Odunu sıkı, sarı renkli ve damarlıdır. Özellikle mobilyacılıkta ve kakma işlerinde kullanılır. Meyve olarak limon'un iyisi ağır, tatlı buruk, lekesiz, açık sarıdır. Limon kabuğunda birçok aromatik esans bulunur. Ağaçkavununda olduğu gibi limon kabuğundan da cenderede sıkma veya damıtma yoluyle esans çıkarılır. Bu esans lavantaların ve bir kısım likörlerin bileşimine girer. Kalın kabuklu limonların kabuğundan reçel ve jöle yapımında faydalanılır. Limon suyu yeşile çalar beyaz renkte, portakal suyundan daha sulu, ekşi, hafifçe acı, ferahlatıcı, C vitamini bakımından zengin bir meyve suyudur. Şeker ve su katılarak limonata yapılır.

1969 Yılında Türkiye'deki limon ağacı, 1 409 000'i meyve veren, 93 000 meyve vermeyen yaşta olmak üzere 1 502 000'dir. Bu ağaçlardan bir yılda elde edilen limon miktarı 130 000 tondur. Limon yetiştirilen başlıca iller İçel (105 340 t), Antalya (13 300 t), Adana (8 456 t), Hatay (1 430 t) ve Muğla'dır (1 142 t).

Dünya limon üretimi için bk. NARENCİYE *haritası.*

— Marang. Ahşap merdivenlerde basamak uçları, çakma, sürme veya gömme birleştirmeyle *limon kirişi* denilen iki kiriş üzerine oturtulur. Limon kirişleri, kalınlığı 6

ile 8 sm, genişliği de 26 ile 30 sm olan kalın kalaslardan yapılır.
Kirişlerden alt ucu kat döşeme kirişine, üst ucu ise sahanlık kirişine oturtulur. Bk. MERDİVEN. (LM)

LİMON veya **PUERTO LİMON,** Kosta Rika'da liman şehri, il idare merkezi; Antil denizi kıyısında; 35 000 nüf. Muz, kahve ve kakao ihracatı. Büyük Okyanus kıyısında, Puntarenas demiryolunun başlangıç noktası. — *Limon ili,* 76 800 nüf. (L)

LİMON (José), meksikalı dans sanatçısı ve koreograf (Culiacan, Sinaloa 1908). Humphrey - Weidman topluluğuna girdi, *Mutlu Hypocritos, Tiyatro Oyunu, Candide, Kırmızı Işıklarla* balelerinde dansetti. Daha sonra üç dansörlü bir grupla temsiller verdi. *Chaconne* (re minör, Bach'tan), *Concerto Grosso* (Vivaldi), *Meksika Dansları* (L. Nowak'ın); *İgnacio Sanchez Mejias için Ölüm Ağıtı* (Lloyd'un müziği). *Meksika süiti, La Malinche, The Moor's Pavane* (1949), *Sürgünler* (1950), *Yoklama* (1951), *Hain* (1954). Yaylılar için senfoni (1955), balelerinden sonra *Missa Brevis* (1958-1966)'da Washington katedralinde temsil edildi) ve *Kanatlı* (1967) balelerini düzenledi. 1957'de kurduğu topluluklа kendi tiyatrosunda (Paris) temsiller verdi; bunlar arasında O'Neill'in oyununa, H. Villa-Lobos'un müziğini uyguladığı *İmparator Jones* sayılabilir. Bugün New London Connecticut kolejinde, New York Juillard Müzik okulunda öğretmenlik yapmakta ve New York'taki kendi okulunu (Dance Player's studio) yönetmektedir. (L)

LİMONATA i. (ital. k.). Su, şeker ve limon suyundan yapılan serinletici şerbet: *Odaya soğuk limonatalarla dönen Nesibe de mutfakta birtakım kararlar almış olmalı ki...* (R. H. Karay).

— DEY. *Limonata gibi,* sıcak günlerde hafif hafif esen serinletici rüzgâr için söylenir. (M)

LİMONATACI i. (*limonata*'dan *limonatacı*). Limonata yapan ve satan kimse. (M)

LİMONEN i. (fr. *limonène*). Kim. İki etilen bağı bulunan, terpen sınıfından tek halkalı hidrokarbon

$$CH_3—C_6H_3=C(CH_3)=CH_2.$$

— ANSİKL. *Limonen*'in üç türü bilinir: deksrojir (sağ), levojir (sol) ve rasemik. *Sağ limonen,* d — *limonen, karven, sitren* veya *hesperiden* denilen ilk şekli, tabiatta yaygın olarak bulunur. Limon, bergamut, turunç, acı portakal, cam v.b. gibi bitkilerin özsuyunda bulunur. Limon kokusunda yağsı bir sıvıdır. Suda çözünmez, 175°C'ta kaynar.
Sol limonen de buna benzer özellikler taşır. Silvestr çamı, elemi v.b.nin özsularında bulunur.
Rasemik limonen, [*d* + 1] — *limonen, dipenten, sinen, kajepüten, diizopren* ve *kauçen* de denilen bu madde, rus ve isveç terebantinlerinde ve elemide bulunur. (L)

LİMONE PİEMONTE, İtalya'da (Piemonte, Cuneo ili) komün, Tende geçitinin eteğinde; 1 900 nüf. Turistik merkez. (L)

LİMONİ sıf. (*limon* ve ar. *î* aitlik ekinden *limonî*). Limon renginde olan, yeşile çalan açık sarı (renk). ‖ —*Mec.* [iki kişi arasındaki dostluk ilişkileri için] Bozukça, bozuk: *Aramız biraz limonî.* ‖ Umulmadık anda öfkelenen alıngan kimseleri nitelemek için söylenir: *Limonî huylu.*

— DEY. *Limonî hava,* yağıp yağmayacağı belli olmayan hava. (M)

LİMONİASTRUM i. Almaşık yapraklı, dip kısmı odunsu bitki; tuzlu topraklarda yetişir. (Dişotugillerden.) [L]

LİMONİT i. (fr. *limonite*). Miner. Hidratlı tabiî demir III oksit; bir demir cevheridir. *Eşanl.* HİDROFERRİT, HİDROSİDERİT.

— ANSİKL. *Limonit* veya kahverengi hematit, hidratlı ve az çok billûrlaşmış goetit ve lepidokrosit'ten meydana gelir. Lifli, taneli ve toprağa benzer çeşitleri vardır. En yaygın demir cevheridir. Çok killi çeşitleri *sarı aşıboyası*'nı meydana getirir. (L)

LİMONİUM i. Statice*'nin yeni ilmî adı. (L)

LİMONLU sıf. (*limon*'dan *limon-lu*). İçine limon sıkılmış veya içine limon doğranmış olan: *Limonlu salata. Limonlu çay.* (M)

LİMONLU. Bk. LAMAS.

LİMONLUK i. (*limon*'dan *limon-luk*). Soğuktan zarar gören bitkilerin konduğu tamamen veya kısmen camlı, kapalı yer. ‖ Kışın korunması gereken bitkilerin, portakal ve limon ağaçlarının saklandığı yer.

— Mutf. Limonun suyunu çıkatmağa yarayan, ortası tümsek, etrafı oluklu mutfak âleti.

— Marang. Merdiven, balkon gibi yerlerin kenarlarına çekilen 20-30 sm kadar yükseklikteki set.

— ANSİKL. Bahç. *Limonluk,* Avrupa ile tropikal ülkeler arasında devamlı ilişkilerin kurulmasıyle ortaya çıktı (XV. yy. sonu), limonluğun ilk defa İtalya'da Padova Botanik bahçesinde kullanıldığı söylenir. Bu moda Avrupa'da özellikle XVII. yy.da yayıldı. Camın hem koruyucu, hem ışık geçirici özelliğine dayanan limonluklar, soğuk, ılık ve sıcak olmak üzere üç çeşittir; içlerinde ılıman bölgelerin, Akdeniz bölgesinin, astropik ve tropik bölgelerin bitkileri yetiştirilir. Limonluklar durumlarına göre de üçe ayrılır: toprak içinde, toprak üstünde ve duvara dayalı olanlar.

● *Soğuk limonluklar.* Küçük donlardan zarar gören dayanıksız bitkileri (ageratum, kasımpatı) veya sıcaktan zarar gören bitkileri (kuşotu, siklamen) korumağa yarar. Burayı sıfırın altına düşmeyecek kadar ısıtmak yeterlidir.

● *Ilık limonluklar.* Sıcaklığın 10-15°C arasında tutulması gereken bu limonluklarda astropikal avustralya ve güney çin bitkileri (anthurium, begonia, ficus kentia) yetiştirilir.

● *Sıcak limonluklar:* Tropik bitkilerle ekvator bitkilerini yetiştirmekte kullanılır; ısı 30°C'a çıkabilir, fakat 15°C'tan aşağı düşmemelidir. Bunun için güçlü bir ısıtma düzeni gerekir: ayrıca havanın nemini de yüksek tutmak için bol suya ihtiyaç vardır. Krotonlar, dracaenalar ve pandanuslar sıcak limonluk isteyen bitkilerdir.

● *Toprak içindeki limonluklar.* Isı kaybını önler; genellikle üretme limonluğu olarak kullanılır.

● *Üretim limonlukları.* Alttan ısınan funda toprağı veya kumla döşeli ve çoğunlukla cam ve çerçeveyle örtülü yastıklardır. Çok sık dikilmiş fide yetiştirmeğe yarar.

● *Dayalı limonluklar*'ın sırtları bir duvara dayalıdır; güneye bakar ve az ısıya ihtiyaç gösterir.

● *Çabuk olgunlaştırma limonlukları*'nın boyları, yapıları, havalandırma ve sulama tesisleri, çabuk olgunlaştırılması istenen bitkiye göre değişir. (LM)

LİMON PORTAKALI bls. i. Bot. Portakal ile üç yapraklı limonun melezleştirilmesiyle elde edilen ve meyve veren ağaç. ‖ Aynı ağacın meyvesi. (L)

LİMONTUZU veya **LİMONTOZU** bls. i. Kim. Limon asidinin (sitrik asit) tuzu. Bk. SİTRİK *asit.* (M)

LİMONYAT i. (fr. *limoniate*). Miner. *Esk.* Çayır yeşili renkte zümrüt çeşidi. (L)

LİMOPSİS i. Zool. Avrupa denizlerinde ve Kuzey Pasifik'te derin denizlerde yaşayan iki çenetli yumuşakça; triyas tabakalarda fosiline rastlanır. (*Limposidae* familyasının örnek tipi.) [L]

LİMOSA i. Kıyı çulluğunun ilmî adı. (L)

LİMOSİNA i. Zool. Gübrelerde yaşayan siyah veya esmer sinekçik. (*Limosina* veya *Cypsela limosa,* Batı Avrupa'da pek yaygındır. Bu cinsin bazı türleri, iri bokböceklerine tutunarak gübrelikten gübreliğe dolaşır. Kısa duyargalı sineklerin *borboridae* familyasından.) [L]

LİMOSİN'LER, Limoges'lu fransız minecileri: FRANÇOİS, JEAN, JOSEPH, MARTİN, LEONARD I, LEONARD II. En ünlüleri LEONARD I'dir (Limoges 1505'e doğr. - öl. 1577'ye doğr.). Fontainebleau'da, Primatice'in yanında yetişti. François I, kendisini Limoges kraliyet mine imalâthanesinin başına getirince, Primatice ve Rosso'nun verdiği modeller üstünde çalıştı. Birçok portre yaptı. Eserlerinin sayısı 1 800'ü aşar. Çoğunlukla bir zambak çiçeğiyle birlikte LL imzasını kullanırdı; — Oğlu JEAN (XVI. yy. sonları - XVII. yy.ın ilk yarısı), altın işlemeli çok renkli mineler yaptı; imzasını bir zambak çiçeğiyle birlikte J. L. harfleriyle veya adını tam yazarak atardı; — JOSEPH (XVII.), özellikle Delaulne'nin basma resimleri üzerinde çalıştı; — MARTİN, Leonard I'in kardeşi ve yardımcısıydı; — LEONARD II (1550'ye doğr. - 1625'e doğr.), Martin'in oğlu ve Leonard'ın yeğeni; altın şeritli kara mine işlemeleriyle, daha çok bir zenaatçıydı; imzasını L.L. veya L. Limosin diye atardı; yeğeni FRANÇOİS ile ortak çalışmalarında, ikisinin de imzaları vardır. (L)

LİMOTHRİPS i. Zool. Kanatlı veya kanatsız mikroskopik böcek; genellikle ekin bitkileri üzerinde yaşar. (*Limothrips cerealium* ekinler için pek zararlı değilse de sayıca çok oluşu dikkati çeker. Thysanoptera takımının *thripidae* familyasından.) [L]

LİMOUSE (Roger), fransız ressamı (Collo, Cezayir 1894). Cezayir ve Fas'ta yerli halkın hayatından sahneler, çıplaklar, figürler, peyzajlar ve natürmortlardan başka Pontoise - L'Ermitage kız okulunun duvar resimlerini yaptı (1940-1941). Anna Noailles'in *Douze Poèmes* (On İki Şiir) adlı eserini resimledi. Art Moderne müzesinde (*Boğa Güreşçisi* [1937]; *Sarı Koltuk*), Paris Şehir Güzel Sanatlar müzesinde (*Süslenen Kadın* [1932]; *Natürmort* [1935]) ve Montpellier müzesinde (*Faslı Kadın* [1937]) eserleri vardır. (L)

LİMOUSİN, Fransa'da bölge, Massif Central'ın kuzeybatısını meydana getirir. Başlıca şehri *Limoges.*

Coğrafya

Limousin, birbirini takip eden yükselme hareketleriyle ve İkinci zaman sonundan Üçüncü zaman sonuna kadar devam eden hersinyen sonrası düzleşme evresini takip eden çarpılma hareketleriyle yerine oturmuş billûru yaylalardan meydana gelmiştir. Bu yaylalar ortak bir merkez çevresinde kat kat yükselen setler halindedir: 800-1 000 m kadar yükseklikteki Limousine dağı, Millevaches ve Monédière yaylalarını içine alır; fundalıklar ve bataklıklarla örtülen ve başlıca gelir kaynağı hayvancılık (özellikle koyun) olan bu yüksek arazi günden güne ıssızlaşmaktadır. Bu bölge kuzeyde, batıda ve güneyde bir şev ile sınırlıdır; yalçın boğazlarda akan ırmaklarla yarılmıştır. 600-400 m yükseklikte, çayır ve ormanlarla örtülü, daha az çetin bir bölge yer alır; başlıca faaliyet olan sığır yetiştiriciliği Limoges bölgesinde çok iyi bir cins yetiştirilmesiyle gelişmiştir; ayrıca ulaşım yollarının artması ve otlakların genişlemesi de bölgenin gelişmesine katkıda bulunmuştur. Şehirler (Limoges, Tulle, Uzerche, Guéret v.b.), vâdilerde kurulmuştur.
Kenar bölgeler, eski dağ kütlesiyle tortul örtünün birbirine değdiği yerdedir. Limousin, bir havzalar dizisiyle çevrilidir: kuzeyde, Montiuçon, Commentry ve Boischaut sanayi bölgesi, güneyde Brive havzası.

Tarih

Chapelle - aux - Saints'de bulunan insan iskeletinin, neandertal tipine benzemesi, Limousin'e çok eski zamanlarda yerleşildiğini ortaya koydu. Bölgeye, sonradan Cilâlı Taş devrinde yapılan birçok göçten yüz kadar dolmen ve menhir kalmıştır. Sırasıyle

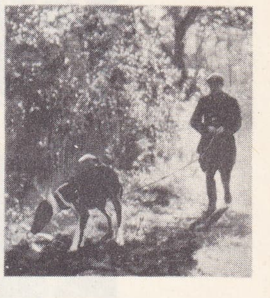

limiye av peşinde

LIMNİ steli
eski yunanöncesi basma

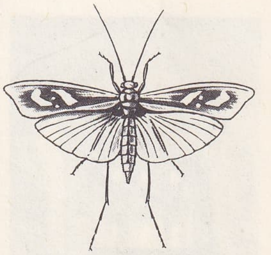

limnophilus

Limousin mine işleri
ve porselenleri

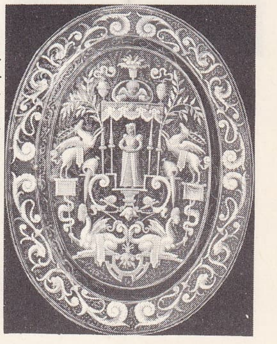

kabartma mine işli
tabak (arka yüzü)
Pierre Reymond'un eseri
Louvre müzesi, Paris

XVIII. yy. tabak ve
sebze kâsesi

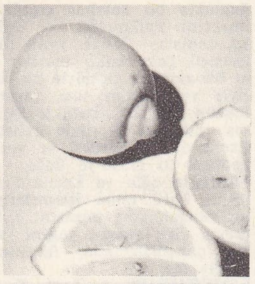

limon

limon ağacı

Ligurialılar, İberialılar ve Keltler bölgeye sızmıştır. Roma istilâsı sırasında bütün bu halk topluluğu, Lemovici kabilesini meydana getiriyordu. Uxellodunum'un alınışından sonra (M.Ö. 51), barışın sağlandığı ve halkının Aziz Martial tarafından hıristiyanlaştırıldığı Limousin, Diokletianus zamanında başkenti Limoges (*Augustoritum*) olan bir Galya - Roma sitesi haline getirildi. Barbar istilâlarından çok zarar gören Limousin, Chlathar II ve Dagobert zamanında kalkındı ve limousin asıllı Aziz Eloi, Solignac manastırını kurdu. Karolenjler zamanında yüzey şekillerinin sarplığı ve Romalılardan kalma tarlaları yer yer örten ormanlarının büyüklüğü sebebiyle öbür bölgelerle kolay ilişki kurumayan bölge, bu durumundan uzun süre yararlandı.

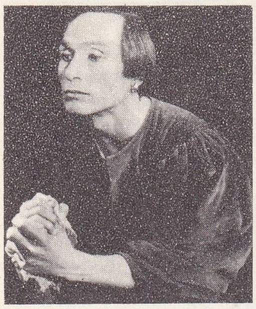

Jose LİMON

Akitanya ve Poitou yaylalarındaki olayların dışında kaldı. X. yy.a doğru, Limousin vikontluklara bölündü: Limoges; Aubusson; Bridiers; Comborn; Rochechouart; Turenne. Auvergne kontlarının ele geçirdiği Chambon derebeyliği, Combrailles baronluğu haline geldi. Limousin'in eski sülâleleri Marche kontluğunu da elden kaçırdılar. Marche, X. yy.da Charroux, XI. yy.da Montgomery, XIII. yy.da da Lusignan senyörleri tarafından yönetildi.

Bu dönemde fiefleri bir elde toplama hareketi sonucunda yalnız Marche, Combrailles, Limoges ve Turenne kontlukları ayakta kalabildi; ama Limousin dağında, Ussel'in çevresinde büyük Ventadour vikontluğu kuruldu. Limousin'in sınırları, eski toprakların elden gitmesi, yeni toprakların katılması yüzünden durmadan değişti. Aynı dönemde X. yy.a kadar Akitanya'ya bağlı bir toprak olan Limousin, Kuzey ülkelerinin dikkatini çekmeğe başladı. Akitanyalı Aliénor, dükalığı çeyiz olarak Louis VII'ye verince, Fransa kralı, geçici bir süre için de olsa, ilk defa Limousin'i ele geçirdi. Aliénor'un Plantagenet'lerden Henri II ile evlenmesinden sonra Limousin, üç yüz yıl süreyle İngiltere Anjou'larının toprakları içinde kaldı. İngiltere ve Fransa arasındaki sürekli kavgalardan zarar gördü. O tarihte Kuzey Fransa ile Güney Fransa arasında gerçek bir uç eyaleti olan Limousin, bu rolünü uzun süre muhafaza etti: Dronne'un, Blond ve Guéret dağlarının kuzeyinde, oc dilinin yerini oil dili aldı; yazılı hukukla, geleneksel hukuk da bölgeyi paylaştı. XIV. yy.da yüzlerce din adamı ve papa (Clemens VI, İnnocentius VI ve Gregorius XI) yetiştiren Limousin, Kuzey Fransa ile ilişkilerini pekiştirdi; Calais antlaşmasıyle (1360) İngiltere'ye bırakılan Limousin, yavaş yavaş Charles V'in orduları tarafından ele geçirildi (1370-1374). 1477'de Louis XI tarafından el konulan, ama yeniden kurulan marklık, 1531'de François I tarafından tekrar alındı. 1589'da kral olan Henri IV, Limoges vikontluğunun krallık arazisini genişletti. Yalnız, eyaletlerini 1738'e kadar birleştiren Rurenne vikontluğu ile Ventadour senyörlüğü, feodalite devrinin imtiyazlarını XVIII. yy.a kadar sürdürebildiler. Limousin, yapıcı bir kraliyet siyasetinden yararlandı. X. yy.dan beri devam edegelen mine işçiliğinin yanı sıra XV. yy.da Felletin'de, XV. yy.da da Aubusson'da halıcılık başladı; kralın teşvikiyle 1690'da Tulle'de silâh imalâtına girişildi. Limoges'un ilk şehircilik uzmanı Boucher d'Orsay, Tourny (1730 - 1743) ve Turgot (1761-1774) gibi usta yöneticiler, Limousin'de yeni sanayi dalları kurdular: fayansçılık (1736); Saint-Yrieix'de bulunan kaolinin ve usta işçilerin hızla gelişmesine katkıda bulunduğu porselen sanayii (1771). Yollar yapıldı, şehirler güzelleşti. Bu büyük gelişmeden tarım da yararlandı: XVIII. yy.ın ikinci yarısında ülkede ekimine başlanan patates, tahıl tarımının pek az yapıldığı ve verimsiz olduğu, günlük beslenmede kestanenin önemli yer tuttuğu nemli bölgenin tarım düzenini ve hayat şartlarını değiştirdi. Limousin, Fransız devrimi sırasında üç idare bölgesine (Creuse, Haute - Vienne ve Corrèze) ayrıldı. Ama Confoletais, Charente'a bağlandı, Nontronnais ise Dordogne idare bölgesine katıldı. (L)

LİMOUSİN (Stanislas), fransız eczacısı (Ardentes 1831 - Paris 1887). Mayasız ekmekten yapılan kaşeleri ve bunların yapılması için gerekli âletleri; şırınga edilecek sıvıların sterilizasyonuna imkân veren cam ampulleri buldu. Mangan dioksit kullanarak potasyum kloratı ayrıştırma yoluyle, eczanelerde oksijen elde edilmesini sağlayan basit bir âlet yaptı; bu âlet oksijenin kauçuk balonlarda toplanmasına ve oksijen tedavisine imkân verdi. (L)

Limousin ırkı, Fransa'da Limousin ilinde yetişen sığır, koyun ve domuz ırkları. Eskiden sadece koşum için kullanılan küçük hayvanlardı; bu ırk XIX. yy.ın ikinci yarısında, çiftçilerin uyguladıkları ayıklanma, kireçli ve fosfatlı gübrelerle toprağın ve sunî çayır yetiştirme, kuvvetli alanlara yerelması ekimi gibi usullerle meraların iyileştirilmesi sonucunda ıslah edildi. Sağlam ve ince yapılı olan limousin sığırı som buğday renginde, erkenci ve dayanıklı, hem

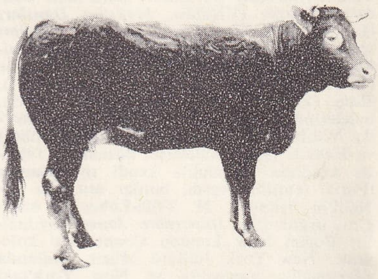

kasaplığa, hem koşuma elverişli bir ırktır. Fakat en başta et ve bir yaşında dana üretimi için kullanılır. Bu hayvanların danaları on iki ilâ on dört ay içinde 500 kg'ı bulur ve yüzde 70 randıman verir.

Limousin koyunu, Millevache yaylasında üretilir. Islah edilmiş koçlarla çiftleştirilerek kasaplık hayvan üretimine yarayan bu ırk kır hayatına dayanıklıdır ve çabuk çoğalır.

Limousin domuzu'nun orta kısmı pembemsi beyaz, ön ve arka kısmı geniş lekeli alacadır; dayanıklı olan bu domuzun başlıca kusuru erkenci olmayışı ve çok yağlanmasıdır. (L)

LİMOUX, Fransa'da Aude idare çevresinin merkezi, Corbières'in batısında, Aude'un bir havzasında; 10 115 nüf. Razès'in eski başkenti. Saint-Martin kilisesi (XII. XIV. ve XVI. yy.). Eski evler. Ayakkabı fabrikaları. Bağcılık ve şarapçılık. Şekercilik. A. Guiraud burada doğdu. — *Limoux idare çevresi,* 46 993 nüf. 1965'te komşu Vendemies komünü Limoux'ya katıldı. (L)

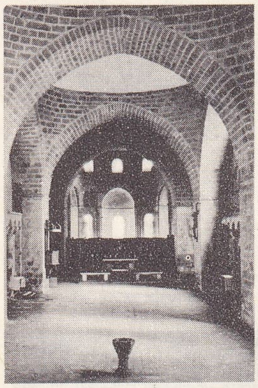

LİMOUSİN
Solignac kilisesi

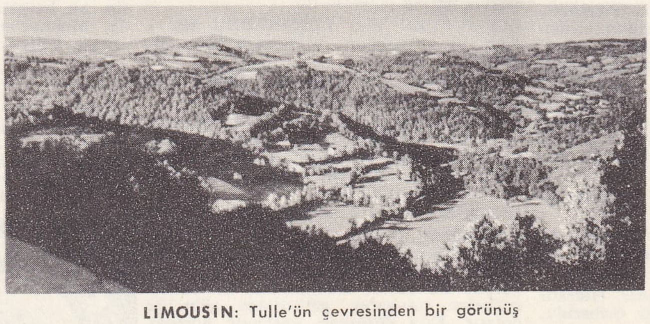

LİMOUSİN: Tulle'ün çevresinden bir görünüş

Foto. Viollet, Sergysels, Justin (LAROUSSE)

yedinci ciltteki başlıca maddelerin yazarları

Kare (*Mat.*), M. Parodi.
Karesioğulları veya **Karesi beyliği**, Şahabettin Tekindağ.
Kargamış (*Tar.*), Ülge Göker; (*Arkeol.*), Veli Sevin.
Karınca (*Zool.*) E. Seguy.
Karia, Ülge Göker.
Karikatür, J. Riverain; (*Türkiye*), Turhan Selçuk.
Kariye camii (*G. santl.*), Nil Aykon.
Karl V veya **Şarlken**, H. Thibault.
Karlofça antlaşması, Ekrem Uykucu.
Karnak, Mme C. Desroches-Noblecourt.
Karnaval, R. Harot.
Karolenjler, R. Fossier.
Karpatlar, P. George.
Kars (*Coğ.*), Besim Darkot; (*G. santl.*), Nil Aykon; (*Tar.*), Zeynep Kırcan.
Karst, J. Tricart.
Kartaca (*Tar.*), R. Harot; (*G. santl.*), G. Picard.
Karton (*Büro*), F. Girard; (*Posta*), J. J. Verdier.
Karz (*Huk.*), Mustafa Dural.
Kasa (*Büro*), F. Girard.
Kasım hanlığı, Ekrem Uykucu.
Kasıt veya **Kast** veya **Kasd** (*Huk.*), Mustafa Dural ve Erdener Yurtcan.
Kaside (*Ed.*), İsmet Zeki Eyüboğlu.
Kassit'ler veya **Kas'lar**, Veli Sevin.
Kastamonu (*Coğ.*), Besim Darkot; (*G. santl.*), Nil Aykon; (*Tar.*), Zeynep Kırcan.
Kâşgar, Ekrem Uykucu.
Kaşıkçılık, Nezihe Araz.
Kat (*Huk.*), Mustafa Dural.
Katalonya (*Coğ.*), B. Bomer; (*Tar.*), J.J. Rudent; (*Ed.*), J. Camp; (*G. santl.*), M. Aubert.
Katanga (*Coğ.*), *J. Dresch*; (*Tar.*), P. Hallynck.
Katedral, P. du Colombier.
Katerina II Büyük, E. Lebas.
Kâtip veya **Kâtib**, Zeynep Kırcan ve Süheylâ Erdönmez.
Kâtip Çelebi, Timur Kocaoğlu.
Kauçuk, R. Delattre ve Mlle M.-T. François.
Kavalalı Mehmed Ali Paşa, Ekrem Uykucu.
Kavram, Mlle M. Le Bras ve D. Julia.
Kavrama (*Mekan.*), F.-A. Bordrionnet ve J. Dalbanne.
Kaya (*Jeol.*), A. Cailleux; (*Jeomorfol.*), J. Tricart.
Kayaç veya **Kayataşlar** (Jeol.), A. Cailleux.
Kayak, G. Duthen.
Kayıt (*Teknol.*), R. Huchet.
Kaymakam (*Huk.*), Yıldızhan Yayla; (*Teşk. tar.*), Erdoğan Tokmakçıoğlu.
Kaynak (*Teknol.*), F.-A. Bordorionnet ve J. Dalbanne.
Kayseri (*Coğ.*), Besim Darkot; (*G. santl.*), Ara Altun; (*Tar.*) Ekrem Uykucu.
Kayyum veya **Kayyim** (*Huk.*), Mustafa Dural.
Kazaklar, Ahmet Caferoğlu.
Kazan (*Termik.*), R. Dupuy.
Kazan (*Tar.*), Zeynep Kırcan.
Kazan hanlığı, Şahabettin Tekindağ.
Kazasker, Erdoğan Tokmakçıoğlu.
Keats (*John*), H. Perruchot.
Keban (*Coğ.*), Besim Darkot ve Seyfettin Turhan; (*Arkeol.*), Turhan Birgili.
Keçi (*Zool.*), P. Bullier ve B.-L. Dumont.
Kedi (*Zool.*), Ü. Bullier.
Kefalet (*Huk.*), Mustafa Dural.
Kelâm (*Din*), İsmail Erünsal.
Kelebek (*Zool.*), E. Seguy ve B.-L. Dumont.
Kelime (*Leng.*), Yusuf Çotuksöken.
Keltler, D. Curran.
Kemal (*Tasav.*), İsmet Zeki Eyüboğlu.
Kemalpaşazade (Şemseddin Ahmed bin Süleyman), Abdülkadir Karahan.
Keman, R. Millant.
Kemer (*Mim.*), Atılgan Çilingiroğlu.
Kemik (*Anat.* ve *Patol.*), Dr. J. Bruézière.
Kenya (*Coğ.*), Y. Lacoste; (*Tar.*), R. Manc.
Kerbelâ (*Tar.*), Zeynep Kırcan.
Kerbelâ olayı, Abdülkadir Karahan.
Kervansaray (*G. santl.*), Nil Aykon; (*Tar.*), Şahabettin Tekindağ.
Kese (*İşl.*), İbrahim Artuk.
Kesin (*Huk.*), Yavuz Alangoya ve Erdener Yurtcan.
Kesir veya **Kesr** (*Mat.*), J. Dalbanne ve F. Gonseth.
Keşif veya **Keşf** (*Coğ.*), A. Froehlich; (*Huk.*), Yavuz Alangoya.
Keşmir (*Tar.*), G. Grelou.
Keten (*Tekst.*), Nail Yalın.
Kethüda (*Tar.*), Şahabettin Tekindağ.
Keyhüsrev (*İran*), Zeynep Kırcan.
Keyhüsrev I ve **II** (Gıyaseddin), İsmet Miral.
Keykâvus I ve **II** (İzzeddin), İsmet Miral.
Keynes (John Maynard), H. Brochier.
Khmer'ler (*Tar.*), G. Coedes; (*G. santl.*), Mme M. M. Deneck.
Kıble, İsmail Erünsal.
Kıbrıs (*Coğ.*), Besim Darkot; (*Tar.*), Şahabettin Tekindağ ve Seyfettin Turhan.
Kıç (*Denizc.*), Mümtaz Diker.
Kıdem (*Huk.*), Şener Akyol.
Kılıç (*Tar.*), Sabahattin Batur ve Şahabettin Tekindağ.
Kılıç Arslan I, II, III ve **IV**, Ekrem Uykucu.
Kına (*Folk.*), Sabahattin Batur ve Cahit Öztelli.
Kıpçaklar, Ahmet Caferoğlu.
Kırgızlar, Ahmet Caferoğlu.
Kırılma (*Astron.*), P. Tardi; (*Optik.*), A. Maréchal.
Kırım (*Tar.*), Ekrem Uykucu.
Kırım hanlığı, Ekrem Uykucu.
Kırım savaşı, Şahabettin Tekindağ.
Kırk, Abdülkadir Karahan.
Kırklareli (*Coğ.*), Besim Darkot; (*Tar.*), Zeynep Kırcan.
Kırşehir (*Coğ.*), Besim Darkot; (*Tar.*), Hüseyin Sezer; (*G. santl.*), Nil Aykon.
Kısas (*Esk. huk.*), İsmet Zeki Eyüboğlu.
Kışla (*Ask.*), Hazım İşgüven; (*Mim.*), Ömür Candaş.
Kıyafet, F. Boucher, Mlle M. Delpierre ve P.-L. Menon; (*Türklerde*), Cahit Öztelli.
Kıyamet (*Din*), İsmail Erünsal.
Kıyı (*Denizbil.*), A. Guilcher; (*Huk.*), Yıldızhan Yayla.
Kıymetli (**Evrak**) [*Huk.*], Erdoğan Moroğlu.
Kızılay derneği (*Türkiye*), Ömür Sevin.
Kızılbaş, Konur Ertop.
Kızılderililer (*Diller*), Mme G. Soustelle.
Kızılelma, Şahabettin Tekindağ.
Kiev (*Coğ.*), P. George; (*Tar.*), P. Hallynck ve P. Pierrard.
Kilikya (*Coğ.*), Hüseyin Sezer; (*Tar.*), Şahabettin Tekindağ.
Kilim, Nezihe Araz.
Kilise (*Din.*), E. Sarry ve P. Thibault; (*Doğu*), R. Janin; (*Protestan*), E. Dreyfus; (*Mim.*), P. du Colombica
Kilit (*G. santl.*), Sabahattin Batur.
Kimya, R. Deluchat; (*Evrimi ve tarihi*), P. Rousseau; (*Sanay.*), J. Perrin.
Kinetik (*Fiz.*), R. Touren; (*Kim.*), R. Deluchat.
Kipling (Rudyard.), H. Perruchot.
Kira (*Huk.*), Kevork Acemoğlu.
Kişi (*Huk.*), Mustafa Dural.
Kişicilik (*Fels.*), J. Lacroix.
Kitap, R. Brun; (*Din.*), İsmail Erünsal.
Kitapçılık, J. E. Martin-Allanic; (*Türkiye*), Aslan Kaynardağ.
Klasik (*Ed.*), G. Brabant; (*İkt.*), G. Blardonne.
Klor (*Kim.*), R. Touren.
Kolorofil, F. ve J. M. Turmel.
Kocaeli (*Coğ.*), Besim Darkot; (*Tar.*), Zeynep Kırcan; (*G. santl.*), Nil Aykon.
Kolektif (*Huk.*), Ersin Çamoğlu.
Kolera, Dr. A. Domart; (*Türkiye*), Erdal Atabek.
Kolombiya (*Coğ.*), P. Monbeig; (*Tar.*), A. Thépot; (*Ed.*), G. Pillement.
Kolomböncesi, P. Ajame.
Kolon, D. Curran, Mlle M. Bécet, J.-P. Babelon ve M. Gauthier.
Kolophon, (*Arkeol.*), Engin Özgen.
Komedi (*Tar.*), G. Brabant ve Lejcalle; (*İkonogr.*), J. P. Babelon; (*Türkiye*), Metin And.
Komis'ler, J. J. Rudent.
Komisyoncu (*Huk.*), Mustafa Dural.
Komnenos'lar, Şahabettin Tekindağ.
Komor takımadaları, J. Dresch.
Kompresör (*Mekan.*), J. Bonnet, F. A. Bordrionnet, J. Dalbanne ve J. Pellandini.
Komşuluk (*Huk.*), Mustafa Dural.
Komün, R. Guillain; (*Tar.*), D. Curran.
Komünizm (*Ahl.* ve *Sosyol.*), Mme M. Le Bras; (*Tar.*), P. Thibault; (*Türkiye*), Erdoğan Tokmakçıoğlu.
Konak, Ömür Candaş.
Konçerto, O. Alain.
Konfederasyon, R. Harrol.
Konfuçius, Mlle O. Kaltenmark.
Konfuçius'çuluk, Mlle O. Kaltenmark.
Kongo-Brazzaville (*Coğ.*), J. Dresch; (*Tar.*), P. Thibault.
Kongo-Kinşasa (*Coğ.*), J. Dresch; (*Tar.*), G. Grelou.
Konişmento, Sami Akıncı.
Konjonktür (*İkt.*), G. Blaraonne.
Konkordato (*Huk.*), Yavuz Alangoya.
Konser (*Müz.*), E. Borrel; (*İkonogr.*), J. P. Babelon.
Konserve, P. Bidan; (*Türkiye*), Seyfettin Turhan.
Konsil (*Din* ve *Kilise tar.*), E. Jarry.
Konsolos, J.-J. Rudent ve Atina Diamandis.
Konsüllük, M. Dunant.
Kont, G. Brabant ve L. Lejealle.
Kontrol (*İşletmec.*), J. Dalbanne.
Konya (*Coğ.*), Besim Darkot; (*Tar.*), Şahabettin Tekindağ; (*G. santl.*), Nil Aykon.
Kooperatif (*Huk.*), Ersin Çamoğlu.
Kooperatifçilik (*İkt.*), Ekmel Zadil.
Koordinatlar (*Astron.*), P. Tardi; (*Geod.*), J. J. Levallois; (*Mat.*), M. Parodi.
Kore (*Coğ.*), G. Grelou; (*Tar.*), D. Curran; (*G. santl.*), Mlle M. Paul David.
Kore savaşı, J. Chabanier.
Korinthos (*Tar.*), Mlle J. Martel; (*Arkeol.*), J. Bousquet.
Korkud Çelebi, Şahabettin Tekindağ.

Korporasyon (*İkt.*), J. Folliet; (*Tar.*), A. *Thépot;* (*İtalya*), M. Vaussard.
Korporatizm, J. Folliet.
Korsan (*Tar.*), Şahabettin Tekindağ.
Korsika (*Coğ.*), S. Laboureur; (*Tar.*), G. Grelou.
Kosova (*Tar.*), Ekrem Uykucu.
Kosta Rika, R. Pinto Echeverria.
Koşma (*Ed.*), Timur Kocaoğlu.
Kovuşturma (*Huk.*), Erdener Yurtcan.
Kozmogoni (*Astron.*), E. Schatzmann.
Kök (*Bot.*), F. ve J.-M. Turmel; (*Leng.*), Yusuf Çotuksöken; (*Mat.*), J. Dalbanne ve F. Gonseth.
Kök-Böri, Şahabettin Tekindağ.
Köle (*Tar.*), P. Pierrard.
Kölelik, P. Pierrard; (*İslâm huk.*), İsmet Zeki Eyüboğlu.
Köln (Coğ.), J. Tricart; (*Tar.*), E. Lebes ve L. P. Letonturier.
Kömür (*Teknol.*), J. Armanet; (*Türkiye*), Seyfettin Turhan.
Köprü (*Bayınd.* ve *İnş.*), J. Dalbanne; (*Ask.*), R. Guillot; (*Ask. havc.*), M. Flamant; (*Diş cerr.*), R. İbos ve L. Besson; (*Elektr.*), R. Dechène; (*Mim.*), Cevdet Çulpan; (*Oto.*), J. Bonnet; (*Taşıma*), J. Dalbanne.
Köprülü (Mehmed Fuad), Seyfettin Turhan ve Yusuf Çotuksöken.
Köprülü Fazıl Ahmed Paşa, İsmet Miral.
Köprülü Fazıl Mustafa Paşa, İsmet Miral.
Köprülü Mehmed Paşa, İsmet Miral.
Kör (*Tıp*), Dr. G. Deloron.
Köroğlu, Cahit Öztelli.
Kösem Sultan, Çetin Derin.
Köşk (*Mim.*), Ömür Candaş.
Köy (*Huk.*), Yıldızhan Yayla; (*Sosyol.*), N. Şazi Kösemihal.
Köy enstitüleri, Seyfettin Turhan.
Köylü G. Lafforgue ve Fuat Çelebioğlu; (*İkonogr.*), J.-P. Babelon.
Krater (*Astron.* ve *Coğ.*), H. Tazieff; (*Esk. çağ.*), M. Gauthier.
Kredi (*İkt.*), J. Garagnon ve Fuat Çelebioğlu.
Kristof Kolomb, C. Dubois ve A. Froechlich.
Kriz (*Tar.*), P. Thibault; (*Türkiye*), Fuat Çelebioğlu.
Krom (*Kim.*), R. Touren; (*Metalürji*), J. Dalbanne; (*Türkiye*), Seyfettin Turhan.
Kromozon, Mlle A. Tétry.
Kruşçev (Nikita), P. Thibault
Ksanthos, Veli Sevin.
Kubbe (*Mim.*), Ömür Candaş; (*Tar.*), Hüseyin Sezer.
Kubilay, Ekrem Uykucu.
Kudüs, Ekrem Uykucu.
Kudüs Latin krallığı, J. Richard.
Kûfe, Ekrem Uykucu.
Kukla, Metin And.
Kul (*Tar.*), Şahabettin Tekindağ; (*Tasav.*), İsmet Zeki Eyüboğlu.
Kulturkampf, P. Hallynck.
Kumaş, Nail Yalın.
Kundak (*Sil.*), H. Lachouque ve R. Guillot.
Kupa (*Spor*), Abdülkadir Yücelman.
Kur'an, İsmet Zeki Eyüboğlu.
Kurban (*Din*), İsmail Erünsal.
Kureyş, Tülin Erdoğan.
Kurşun (*Kim.* ve *Sanay.*), J. Dalbanne, R. Le Roux, R. Touren, A.-H. Saurat ve Mlle M. Traizet.
Kurtuluş savaşı, Lütfü Güvenç, Hazım İşgüven ve Ali Rıza Bozkurt.
Kusur (*Huk.*), Mustafa Dural ve Erdener Yurtcan.
Kuş, J. Barruel; (*İkonogr.*), J.-P. Babelon.
Kutadgu Bilig, Timur Kocaoğlu.
Kutsal yerler, Şahabettin Tekindağ.
Kutup (*Astron.*), P. Tardi.
Kutuz (el - Melik - ül - Muzaffer Seyfeddin), Şahabettin Tekindağ.
Kuvanta, B. Cagnac.
Kuveyt veya **Küveyt** (*Coğ.* ve *Tar.*), G. Grelou.
Kuvvet (*Huk.*), Mustafa Dural.
Kuyrukluyıldız (*Astron.*), P. Tardi.
Kuzey Anadolu dağları, Besim Darkot.
Küba (*Coğ.*), R. Lamorisse; (*Tar.*), A. Thépot; (*Ed.*), G. Pilement; (*Müz.*), D. Devoto.
Kübizm, M. Gauthier.
Küçük Kaynarca antlaşması, Çetin Derin.
Kükürt (*Kim.*), R. Touren; (*Petr.*), A.-H. Saurat; (*Türkiye*), Seyfettin Turhan.
Külâh (*Mim.*), Hüseyin Sezer.
Külhanbeyi, Erdoğan Tokmakçıoğlu.
Kültepe, Atılgan Çilingiroğlu.
Kültür (*Bakteriyol.*), R. Davy; (*Etnol.* ve *Sosyol.*), R. Pividal ve Ph. Orsini; (*Fizyol.*), L. Dontcheff.
Kümbet veya **Künbet** (*Mim.*), Ömür Candaş.
Kürek (*Spor*), Cem Atabeyoğlu.
Kürsü (*G. santl.*), İsmail Erünsal.
Kürtler, Selçuk Acar.
Kütahya (*Coğ.*), Besim Darkot; (*Tar.*), Ekrem Uykucu; (*G. santl.*), Nil Aykon.
Kütüphane, Jale Baysal.
Kütüphanecilik, Jale Baysal.
Kybele (*Tar.*), R. Harot; (*İkonogr.*), J.-P. Babelon.
L (*Leng.*), Yusuf Çotuksöken.
La Bruyere (Jean DE), A. Adam.
La Fayette veya **Lafayette** (Marie-Joseph), P. Hallynck.
La Fontaine (Jean DE), A. Adam; (*İkonogr.*), J. P. Babelon.
Laiklik veya **Layiklik,** P. Pierrard ve Yıldızhan Yayla.
Lâle devri, Ekrem Uykucu.
Lamarck'çılık, Mlle A. Tétry.
Lamartine (Alphonse DE), P. Moreau.
Lamba (*Aydınlatma*), J. Dalbanne, M. Déribéré ve M. Gauthier; (*Foto.* ve *Sine.*), R. Mauge; (*Mad. oc.*), J. Armanet; (*Radyotek.*), E. Aisberg.
Languedoc (*Coğ.*), R. Lamorisse; (*Tar.*), P. Wolff; (*G. santl.*), G. Janneau.
Laos (*Coğ.*), G. Grelou; (*Tar.*), L. Lamant.
Laser (*Fiz.*), B. Cagnac; (*Tıp*), Dr. E. Wattez.
Lastik (*Taşıt.*), J. Bonnet ve J. Dalbanne; (*Türkiye*), Seyfettin Turhan.
Latin (*Ed.*), J.-Marouzeau.
Latince (*Leng.*), A. Ernout.
Latium (*Coğ.*), Mlle A. M. Seronde; (*Tar.*), R. Harot; (*Dil*), J. Nicolas.
Lavoisier (Antoine Laurent DE), R. Touren.
Lazlar, Şahabettin Tekindağ.
Lefkoşe (*Coğ.*), Metin Tuncel; (*Tar.*), Şahabettin Tekindağ; (*G. santl.*) Nil Aykon.
Leğen (*Anat.*), Dr. J. Bruézière.
Lehçe, Yusuf Çotuksöken.
Lehçe (**Polca**), P. Zwolinski.
Leibnitz (Gottfried Wilhelm), Mme M. Le Bras.
Leipzig, J. Tricart; (*Tar.*), P.-L. Leconturier.
Lejyon (*Rom. tar.*), R. Harot; (*Ask.*), H. Lachouque.
Lenin (Vladimir İlyiç ULYANOV), P. Thibault.
Leningrad (*Coğ.*), P. George; (*Tar.*), P. Pierrard; (*G. santl.*), Mme L. A. Villany.
Leonardo da Vinci, G. Chastel.
Letonya Sovyet Sosyalist cumhuriyeti (*Coğ.*), P. George; (*Tar.*), G. Lafforgue; (*Ed.*), L. Lejealle.
Levent veya **Levend,** Şahabettin Tekindağ.
Leylâ ve Mecnun, Abdülkadir Karahan.
Liberalizm (*İkt.*), G. Blardonne.
Liberya (*Coğ.*), J. Dresch; (*Tar.*), G. Lafforgue; (*Anayasa*), R. Mane.
Libya (*Coğ.*), J. Dresch; (*Tar.*), G. Grelou ve Şahabettin Tekindağ.
Libya seferi, J. Chabanier.
Liguria (*Coğ.*), Mlle A.-M. Seronde; (*Leng.*), J. Nicolas.
Liman (Coğ.), Mlle M. Traizet; (*Türkiye*), Metin Tuncel ve Mümtaz Diker; (*İda. huk.*), Yıldızhan Yayla.
Limes, R. Harot.
Limited (*Huk.*), Ersin Çamoğlu.
Limousin (*Coğ.*), R. Lamorisse; (*Tar.*), G. Grelou.

bibliyografya

(Genel kaynaklar için bk. sayfa VIII)

K

Karesioğulları veya **Karesi beyliği,** İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Karesi Vilâyeti Tarihçesi* (İstanbul, 1925). — İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Kitabeler* (İstanbul, 1927). — İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu Karakoyunlu Devletleri* (Ankara, 1937). — Nuriye Akman, *Karesioğulları ve Balıkesir* (Üniversite ktp. Tez. nu. 1414, İstanbul, 1947). — *İslâm Ansiklopedisi.*

Kargamış, Münire Karacalarlı, *Kargamış ve Kralları* (Üniversite ktp. Tez nu. 476, İstanbul, 1939). — Ekrem Akurgal, *Spätdhethitische Bildkunst* (Ankara, 1949). — Fürüzan Kınal, *Kargamış Şehri Tarihi Hakkında* (Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi Dergisi, c. XVI, sayı 3-4, Ankara, 1958).

Kariye camii, Aziz Ogan - V. Mirmiroğlu, *Kariye Camii, Eski Hora Manastırı* (Ankara, 1955). — Feridun Dirimtekin, *Kariye, the Historical Monument of Kariye* (İstanbul, 1970).

Karlofça antlaşması, J.V. Hammer, *Geschichte des Osmanischen Reiches* (c. XII, Paris, 1838). — G. Noradounghian, *Recueil d'Actes internationau, de l'Empire Ottoman* (Paris, 1897). — Baron de Testa, *Recueil de Traités de la Porte Ottoman Avec les Puissances Étrangères* (c. IX, Paris, 1898). — *Osmanlı Tarihi,* c. III/2.

Karmatîler veya **Karamatîler,** Muhammed Hammadî, *Batınîlerin ve Karmatîlerin İçyüzü,* çeviren, İsmail Hatip Erzen (Ankara, 1948). — Neşet Çağatay - İbrahim Agâh Çubukçu, *İslâm Mezhepleri Tarihi* (Ankara, 1965). — *İslâm Ansiklopedisi.*

Kars, Ahmet Refik Altınay, *Kafkas Yollarında Hatıralar ve Tahassüsler* (İstanbul, 1918). — Sırrı, *Makale-i Vakıa-ı Muhasa-ı Kars fi sene* 1157 (Süleymaniye ktp. Esad Efendi bölümü, nu. 2417). — Sergey Anisimof, *Kafkas Kılavuzu,* çeviren Binbaşı Sadık (İstanbul, 1926). — Âtıf, 1293 *Senesinde Kars'ın Sukutu Sebepleri Hakkında Rapor* (İstanbul, 1926). — *Seyahatname,* c. V-IV. — M. Tarhan Toker, *Kars, Coğrafya Tarih ve Ekonomi Bakımından Kısaca Notlar* (Kars, 1938). — M. Tarhan Toker, *Kars Siyasal Tarihi* (Kars, 1938). — Kars Halkevleri bürosu, *Kars* (İstanbul, 1943). — Mükrimin Halil Yinanç, *Selçuklular Devri* (İstanbul, 1944). — İ. Kılıç Kökten, *Kars'ın Tarih Öncesi Hakkında İlk Kısa Rapor* (Belleten, c. VII, sayı 27; Ankara, 1943). — Oral Çilingiroğlu, *Kars Vilâyetinin Beşerî, İktisadî Durumu* (Üniversite ktp. Tez. nu. 1056, İstanbul, 1945). — İ. Kılıç Kökten, *Kars'ın Tarih Öncesi* (III. Türk Tarih kongresi, Ankara, 1948). — M. Fahrettin Kırzıoğlu, *Kars'ın Kırk Yıllık Kara Günlerinden* (1878-1918) *Kurtuluş Hatırası* (Kars, 1951). — M. Fahrettin Kırzıoğlu, *Kars Tarihi* (İstanbul, 1953). — M. Fahrettin Kırzıoğlu, *Yüzüncü Yıldönümü Dolayısıyle* 1855 *Kars Zaferi* (İstanbul, 1955). — M. Fahrettin Kırzıoğlu, *Edebiyatımızda Kars* (İstanbul, 1958). — M. Fahrettin Kırzıoğlu, *Millî Mücadelede Kars* (İstanbul, 1960). — Türkân Yıldırım, *Kars Şehir Etüdü* (Üniversite ktp. Tez nu. 3155, İstanbul, 1962). — Z. Zeki Taşpınar, *Bütün Yönleriyle Kars* (İstanbul, 1969).

Kartacalı, Plautus. *Kartacalı,* çeviren Nurullah Ataç (İstanbul, 1948).

Kastamonu, R. Leonhard, *Paphlagonia* (Berlin, 1915). — Mehmed Behçet, *Kastamonu Asar-ı Kadimesi* (İstanbul, 1921). — Mahir Öğütçü, *Kastamonu Vilâyeti Merkezinde Kendir-Ziraati ve Urgancılık Sanatı* (Kastamonu, 1934). — Talât Mümtaz Yaman, *Kastamonu Tarihi* (*XV. Asrın Sonlarına Kadar*) [İstanbul, 1935]. — Mehmed Akok, *Kastamonu Şehri İç Kalesi* (Ankara, 1946). — Ahmed Gökoğlu, *Paphlagonia Gayr-i Menkul Eski Eserleri ve Arkeolojisi* (Kastamonu, 1952). — İhsan Ozanoğlu, *Kastamonu Kütüğü* (İstanbul, 1952). — Nahid Sırrı Örik, *Kayseri, Kırşehir, Kastamonu* (İstanbul, 1955). — M. Ziyaeddin Demircioğlu, *Kastamonu Evliyaları* (Kastamonu, 1957). — Mustafa Harmancıoğlu, *Kastamonu'da Kenevir Ziraatı ve Urgancılığın Bugünkü Durumu* (İzmir, 1959). — İhsan Ozanoğlu, *Kastamonu'nun Yetiştirdiği Meşhur Adamlar* (Kastamonu, 1959). — Ahmet Koral, *Kastamonu'nun Tarihî ve Turistik Özellikleri* (Kastamonu, 1966). — Ahin Yeğin, *Kastamonu Vilâyeti Yer Adları* (Üniversite ktp. Tez nu. 4571, İstanbul, 1966). — İnci Baklacı, *Kastamonu'da Çandaroğulları ve Osmanlı Devri Camileri* (Üniversite ktp. Tez. nu. 4014, İstanbul, 1966). — Çetin Şemşekerci, *Kastamonu Evliyaları* (Üniversite ktp. Tez. nu. 6565, İstanbul, 1968). — Sedat Gürses, *Kastamonu Şehrindeki Camiler Dışındaki Osmanlı Eserleri* (Üniversite ktp. Tez nu. 6075, İstanbul, 1969). — Osman Yalçın, *Kastamonu* (İstanbul, 1971).

Kat, Ebülulâ Mardin, *Kat Mülkiyeti* (İstanbul, 1948). — M. Kemal Oğuzman, *Kat Mülkiyeti Meselesi ve Hal Çaresi* (İstanbul, 1958). — Safa Reisoğlu, *Kat Mülkiyeti* (Ankara, 1967). — Celâl Erdoğan, *Kat Mülkiyeti ve Bundan Doğan Davalar* (Ankara, 1967). — Nezihi Sanal-Aydın Aybay, *Açıklamalı, İçtihadlı Kat Mülkiyeti Kanunu* (İstanbul, 1969). — Safa Reisoğlu, *Uygulamada Kat Mülkiyeti* (Ankara, 1969).

Kategoriai, Aristoteles. *Organon,* c. I, çeviren Hamdi Ragıp Atademir (Ankara, 1947).

Kâtip Çelebi (Mustafa, — diye tanınır) [*Hacı Halife* denir], Ahmet Refik Altınay, *Kâtip Çelebi* (İstanbul, 1932). — Mehmet Dinçoğuz, *Kâtip Çelebi ve Eserleri* (Üniversite ktp. Tez nu. 2205, İstanbul, 1949). — Türk Tarih kurumu, *Kâtip Çelebi, Hayatı ve Eserleri Hakkında İncelemeler* (Ankara, 1957). — Haydar Çam, *Kâtip Çelebi'nin Eserlerinde Türkiye Dışındaki Türklere Ait Yazılar* (Üniversite ktp. Tez nu. 4720, İstanbul, 1967). — Orhan Şaik Gökyay, *Kâtip Çelebi, Eserlerinden Seçmeler* (İstanbul, 1968). — A. Adnan Adıvar, *Osmanlı Türklerinde İlim* (İstanbul, 1970).

Kavalalı Mehmed Ali Paşa, Şinasi Altundağ, *Kavalalı Mehmed Ali Paşa İsyanı Esnasında Namık Paşanın Yardım Talep Etmek Üzere* 1832 *Senesinde Memuriyet-i Mahsusa ile Londra'ya Gönderilmesi* (Belleten c. VI, sayı 23-24, Ankara, 1942). — Şinasi Altundağ, *Kavalalı Mehmed Ali Paşanın Suriye'de Hâkimiyeti Esnasında Tatbik Ettiği İdare Tarzı* (Belleten, c. VIII, sayı 30, Ankara, 1944). — Şinasi Altundağ, *Kavalalı Mehmed Ali Paşa İsyanı, Mısır Meselesi* (Ankara, 1945). — Atilla Çetin, *Kavalalı Mehmed Ali Paşanın Mısır Valisi Oluşu* (Üniversite ktp. Tez nu. 4083, İstanbul, 1966). — *Osmanlı Tarihi,* c. V.

Kayılar, M. Fuad Köprülü, *Osmanlı İmparatorluğunun Etnik Menşei Meseleleri* (Belleten, c. VII, sayı 28, Ankara, 1943). — W. Eberhard, *Kaylar Kabilesi Hakkında Sinolojik Mülâhazalar* (Belleten, c. VIII, sayı 32, Ankara, 1944). — M. Fuad Köprülü, *Kay Kabilesi Hakkında Yeni Notlar* (Belleten, c. VIIII, sayı 31, Ankara, 1944). — Faruk Sümer, *Osmanlı Devrinde Anadolu'da Oğuz Boyları* (Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi Dergisi, c. VII, sayı 2, Ankara, 1945). — İbrahim Hocaoğlu, *Kayılar* (Üniversite ktp. Tez nu. 4770, İstanbul, 1967).

Kayıp Elyazması, Gustav Freytag. *Kayıp Elyazması,* 3 c., çeviren Hulûsi Gölkıyı (İstanbul, 1950).

Kaynak, Charles Morgan. *Kaynak,* 2 c., çeviren Pervin Adataş (İstanbul, 1947).

Kaynana, Terentius. *Kaynana,* çeviren Nurullah Ataç (İstanbul, 1946).

Kayseri, Halil Edhem, *Kayseriye Şehri, Mebani-i İslâmiye ve Kitabeleri* (İstanbul, 1915). — A. Gabriel, *Monuments Turcs d'Anatolie* (Paris, 1931). — Kemaleddin, *Erciyes Kayserisi ve Tarihine Bir Bakış* (Kayseri, 1934). — *Seyahatname,* c. III. — H. Hüsnü, *Kayseri Sözlüğü* (Kayseri, 1934). — Bahriye Ayman, *Kayseri Şehri Monografyası* (Üniversite ktp. Tez nu. 972, İstanbul, 1944). — Reşat İzbırak, *Kayseri Şehrinin İşleme ve Gelişmesinde Bağcılığın Etkileri* (İstanbul, 1947). — Nimet Gönen, *Kayseri'de Bağ Hayatı* (İstanbul, 1948). — Kâzım Özdoğan, *Kayseri Tarihi, Kültür ve Sanat Eserleri* (Kayseri, 1948). — Cahit Beğenç, *Kayseri* (Ankara, 1950). — Albert Gabriel, *Kayseri Türk Anıtları,* çeviren A. Ârif Tütenk (Ankara, 1954). — Abdullah Satoğlu, *Kayseri Pastırmacılığı* (Kayseri, 1960). — Uğurol Barlas, *Kayseri Düğünleri Üzerine Bir Araştırma Denemesi* (İstanbul, 1963). — Tanju Kabakçıoğlu, *Kayseri Kümbetleri* (Üniversite ktp. Tez nu. 4219, İstanbul, 1966). — Ertaç Mehmetbeyoğlu, *Kayseri Şehrinin Beşerî ve İktisadî Coğrafyası* (Üniversite ktp. Tez nu. 5232, İstanbul, 1968). — Nazım Topçuoğlu, *Kayseri'de Sanayi Faaliyetleri* (Üniversite ktp. Tez nu. 7149, İstanbul, 1969). — Ömer Çelebi, *Kayseri İli Yakın Çevre İncelemeleri* (Ankara, 1970). — Osman Yalçın, *Kayseri* (İstanbul, 1970). — Abdullah Satoğlu, *Başlangıçtan Bugüne Kadar Kayseri Şairleri* (Kayseri, 1970). — Nezahat Baydur, *Kültepe ve Kayseri Tarihi Üzerine Araştırmalar* (İstanbul, 1970).

Kazasker, *Koçi Bey Risalesi* (İstanbul, 1860). — İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Merkez ve Bahriye Teşkilâtı* (Ankara, 1948). — *Hammer Tarihi.* — İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilâtı* (Ankara, 1965). — *İslâm Ansiklopedisi.* — M. Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü,* c. II (İstanbul, 1971).

Kefalet, Seza Reisoğlu, *Türk Kefalet Hukuku* (Ankara, 1964). — Hikmet Küney, *Kefalet Mektupları* (Ankara, 1970).

Kelâm, T.J. de Boer, *Geschichte der Philesophie im İslam* (Stuttgart, 1901). — S. Pines, *Beiträge zur İslamischen Atomenlehre* (Berlin, 1936). — Ömer Nasuhi Bilmen, *Muvazzah İlmi Kelâm* (İstanbul, 1955). — Nafiz Danışman, *Kelâm İlmine Giriş* (Ankara, 1955). — Ali Arslan Aydın, *İslâm İnançları ve Felsefesi - Tevhid ve Kelâm* (Ankara, 1964). — *İslâm Ansiklopedisi.*

Kemalpaşazade (Şemseddin Ahmed bin Süleyman), — Nermin Önal, *Kemalpaşazadenin Hayatı ve Eserleri* (Üniversite ktp. Tez nu. 1235, İstanbul, 1946). — Nihal Atsız, *Kemalpaşazadenin Eserleri* (Şarkiyat Mecmuası, c. VI, İstanbul, 1965).

Kerbelâ olayı, Corci Zeydan, *Medeniyeti İslâmiye Tarihi,* çeviren Zeki Megamiz (İstanbul, 1910). — M. Fuad Köprülü, *Bizde Mersiye ve Mersiyecilik* (Yeni Mecmua, c. I, İstanbul, 1917). — Serkis, *Mu'cem-ül-Matbuat* (2. c., Kahire, 1928 - 1931). — *Osmanlı Müellifleri,* c. I - III (İstanbul, 1914 - 1926). — C. Brockelmann, *İslâm Milletleri ve Devletleri Tarihi,* çeviren Neşet Çağatay (Ankara, 1954). — Abbas Mahmud-el-Akkad, *Ebu'ş-Şüheda el-Hüseyin bin Ali* (Kahire, 1960). — Zeynelabidin Rehnûmâ, *Zindegani-i İmam Hüseyin* (Tah-

ran, 1969). — *İslâm Ansiklopedisi.*

Kıbrıs, Turkish İnformation office, *Turkish Views on Cyprus* (New York, 1955). — Şükrü Torun, *Türkiye, İngiltere ve Yunanistan Arasında Kıbrıs'ın Politik Durumu* (İstanbul, 1956). — A. S. Bilge, *Kıbrıs Uyuşmazlığı* (Siyasal Bilgiler Fakültesi 100. Yıl Armağanı, Ankara, 1959). — Günay Ali, *Kıbrıs Monografyası* (Üniversite ktp. Tez nu. 3237, İstanbul, 1963). — Vergi Bedevi, *Kıbrıs Tarihin Hiç Bir Devrinde Yunan Adası Olmamıştır* (Lefkoşe, 1963). — Nevzat Karagül, *Kıbrıs Meselesi Üstünde Son Konuşmalar* (İstanbul, 1964). — Derviş Manizade, *Baştan Sona Kıbrıs Gerçeği* (İstanbul, 1965). — Edip Çelik, *Türkiye'nin Dış Politika Tarihi* (İstanbul, 1968). — Aysel İ. Aziz, *Sovyetlerin Kıbrıs Tutumları* (Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, c. XXIV, s. 4, Ankara, 1969).

— Coğ. Naci Kökdemir, *Dünkü - Bugünkü Kıbrıs* (Ankara, 1957). — Cemal Alagöz, *Coğrafya Gözü İle Kıbrıs* (Türk Coğrafya Dergisi, s. 18-19, İstanbul, 1959). — Teoman Fehim, *Kıbrıs'ı Tanıyalım* (Ankara, 1964).

— Tar. Saffet, *Kıbrıs Fethi Üstüne Vesikalar* (Tarihi Osmani Encümeni Mecmuası, cüz 19, İstanbul, 1912). — Yusuf Ziya, *Kıbrıs'ın Türkler Tarafından Fethi* (Üniversite ktp. Tez. nu. 105, İstanbul, 1931). — İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Kıbrıs Fethi ile Lepant (İnebahtı) Muharebesi Sırasında Türk Devleti ile Venedik ve Müttefiklerinin Faaliyetlerine Dair Bazı Hazinei Evrak Kayıtları* (Türkiyat Mecmuası, c. III, İstanbul, 1933). — H. Fikret Alasya, *Osmanlı Türkleri İdaresinde Kıbrıs* (Tarih Semineri Dergisi, sayı 1/2, İstanbul, 1937). — İsmet Konur, *Kıbrıs Türkleri* (İstanbul, 1938). — H. Fikret Alasya, *Kıbrıs Tarihi ve Belli Başlı Antikiteleri* (Lefkoşe, 1939). — Hatice Meralan, *Kıbrıs'ın İngilizlere Geçişi* (Üniversite ktp. Tez. nu. 338, İstanbul, 1939). — İsmet Konur, *Kıbrıs Tarihi ve Kıbrıs'taki Türk Eserleri* (Adana, 1946). — İ. Hakkı Uzunçarşılı, *II. Selim'in Tahta Çıkışından 1699 Karlofça Antlaşmasına Kadar* (Ankara, 1951). — Vehbi Kocagüney, *Elli Bin Türk Şehidinin Yatağı Kıbrıs* (İstanbul, 1952). — Haşim Nahid Erbil, *Yedi Bin Senelik Sümer Medeniyetinde Kıbrıs* (İstanbul, 1954). — Tahsin Demiray, *Tarihin Işığı Altında Kıbrıs* (İstanbul, 1958). — Ahmet Gazioğlu, *İngiliz İdaresinde Kıbrıs* (1878-1960) [İstanbul, 1960]. — Cemal Alagöz, *Kıbrıs'ın Anadolu İle İlgisi* (Lefkoşe, 1962). — Spyritakis, *History of Cyprus* (Lefkoşe, 1963). — Cengiz Gökoğlu, *Kıbrıs Tarihinin Ana Hatları* (İzmir, 1964). — Kenan Kurt, *Kıbrıs Kronolojisi* (Ankara, 1964). — Osman Turan, *Orta Çağlarda Türkiye - Kıbrıs Münasebetleri* (Belleten, c. XXVIIII, sayı 110, Ankara, 1964). — Füruzan Kınal, *İlk Çağlarda Kıbrıs* (Belleten, c. XXXVIII, sayı 111, Ankara, 1964). Türk Kültürünü Araştırma enstitüsü, *Kıbrıs ve Türkler* (Ankara, 1964). — H. Fikret Alasya, *Kıbrıs Tarihi ve Kıbrıs'ta Türk Eserleri* (Ankara, 1964). — Vergi Bedevi, *Kıbrıs Tarihi* (Lefkoşe, 1965). — Mithat Sertoğlu, *Kıbrıs Konusunda Osmanlı - İngiliz İlişkileri* (Belgelerle Türk Tarihi dergisi, c. 1, sayı 4, İstanbul, 1968). — Necdet Kurdakul, *Tarih Işığında Kıbrıs Davamız* (İstanbul, 1968). — Kemal Oğuz, *Kıbrıs Muhassılı Çil Osman Ağa Vakası* (1764-1766) [Üniversite ktp. Tez. nu. 6215, İstanbul, 1969]. — Ali Vehbi Baykan, *Kıbrıs Adasına Türklerin Yerleşmesi* (Üniversite ktp. Tez. nu. 5987, İstanbul, 1969). — Türk Kültürünü Araştırma enstitüsü, *Milletlerarası Birinci Kıbrıs Tetkikleri Kongresi* (14-19 nisan 1969) *Türk Heyeti Tebliğleri* (Ankara, 1971).

— Huk. Baha Özler, *Kıbrıs Cumhuriyetinin Antlaşmaları* (İstanbul, 1959). — Harp Akademileri kumandanlığı, *Kıbrıs Anayasası ve Kıbrıs ile İlgili Antlaşmalar* (İstanbul, 1969).

— Ed. Hasan Eren, *Kıbrıs'ta Türkler ve Türk Dili* (X. Türk Dil Kurultayında Okunan Bilimsel Bildiriler, Ankara, 1964).

— Eğ. Hasan Behçet, *Kıbrıs Türk Maarif Tarihi* (1571-1968) [Lefkoşe, 1969].

— G. santl. Oral Çığ, *Kıbrıs Lahidleri* (Üniversite ktp. Tez nu. 4254, İstanbul, 1965). — Cevdet Çağdaş, *Kıbrıs Türk Müzesi* (Lefkoşe, 1967). — Emel Esin, *Turkish Art in Cyprus* (Ankara, 1969).

— Folk. Mahmut İslâmoğlu, *Kıbrıs Türk Folkloru* (Kıbrıs, 1969).

Kılıç Arslan I, İbn-ül-Kalanisi, *Zeyli Tarihi Dımeşk,* neşreden Amedroz (Leiden, 1908). — Ahmet İhsan, *Kılıç Arslan* (İstanbul, 1937). — M. Sami, *Kılıç Aslan* (İstanbul, 1938). — İbrahim Kafesoğlu, *Sultan Melikşah Devrinde Büyük Selçuklu İmparatorluğu* (İstanbul, 1953). — Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti* (Ankara, 1965). — Enver Behnan Şapolyo, *Kılıç Aslan* (İstanbul, 1966). — *İslâm Ansiklopedisi.*

Kılıç Arslan II, İbn-ül-Esir, *El-Kâmil* (c. XI, Mısır, 1885). — İbni Şeddad, *Sireti Selâhaddin* (Mısır, 1899). — İbn-ül-Adim, *Zübdet-ül-Halep,* neşreden, E. Blochet (Paris, 1900). — Michel le Syrien, *Chronique,* çeviren Chabot (Paris, 1905). — Kerimüddin Mahmud Aksarayî, *Müsameret-ül-Ahbar,* neşreden Osman Turan (Ankara, 1944). — İbni Bibi, *El-Avamir-ül-Alaiyye fi'l-Umur-il-Alaiyye,* neşreden Adnan Sadık Erzi (Ankara, 1956). — Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk - İslâm Medeniyeti* (Ankara, 1965).

Kılıç Arslan IV, Kerimüddin Mahmud Aksarayî, *Müsameret-ül-Ahbar,* neşreden Osman Turan (Ankara, 1944). — İbni Bibi, *El-Avamir-ül-Alaiyye fi'l-Umur-il-Alaiyye,* neşreden Adnan Sadık Erzi (Ankara, 1956).

Kırık Testi, Heinrich von Kleist. *Kırık Testi,* çeviren Hayrullah Örs (Ankara, 1945; İstanbul, 1964).

Kırım, Cevdet Paşa. *Kırım ve Kafkas Tarihçesi* (İstanbul, 1889). — Halim Giray, *Gülbini Hanan Yahut Kırım Tarihi* (İstanbul, 1909). — O. K. Hatif, *Gökbayrak Altında Millî Faaliyet* (İstanbul, 1915). — Cafer Seyidahmed, *La Crimee* (Lausanne, 1921). — Abdülgaffar Kırımî, *Umdet-üt-Tevarih* (İstanbul, 1924). — Bekir Çobanzade, *Son Devir Kırım Edebiyatı* (Akmescid, 1925-1928). — Abdullah Battal Taymas, *Rusya'daki Türk Cumhuriyetleri; VIII. Kırım Cumhuriyeti* (Türk Yurdu, c. V, İstanbul, 1921). — Cafer Seyidahmed, *Kırım ve Kırım Türkleri* (Türk Yılı, İstanbul, 1928). — Tolunay, *Kırım'ın Osmanlı İmparatorluğuna Eklenmesi Meselesi* (İstanbul, 1934). — Hamdi Giraybay, *Kırım Edebiyatına Bir Bakış* (Köstence, 1935). — Ethem Fevzi Gözaydın, *Kırım, Kırım Türklerinin Yerleşme ve Göçleri* (İstanbul, 1948). — Fuat Gür, *Kırım Harbinden Sonra Kırım ve Kafkasya'dan Türkiye'ye Muhacereler* (Üniversite ktp. Tez. nu. 2606, İstanbul, 1956). — Edige Kırımal, *Kırım'da Türk Katliamı,* çeviren Kemal Vehbi Gül (İstanbul, 1962). — Hilmi Aksu, *Kırım ve Kafkasya Ahvaline Dair E. Spencer ve Kefeli İbrahim Efendinin Fikirleri* (Üniversite ktp. Tez. nu. 4624, İstanbul, 1967). — Abdullah Sıtkı, *Kırım'ın İstiklâl Kazanması ve Rusya'ya İlhakı* (Üniversite ktp. Tez nu. 5440, İstanbul, 1968).

Kırım hanlığı, Hasan Ortekin, *Kırım Hanlarının Şeceresi* (İstanbul, 1938). — A. Z. Soysal, *Hanlık Devrinde Kırım Türk Kültürü* (İstanbul, 1941). — Halil İnalcık, *Yeni Vesikalara Göre Kırım Hanlığının Osmanlı Tabiliğine Girmesi ve Ahitname Meselesi* (Belleten, c. VIII, sayı 30, Ankara, 1944). — Ahmed Süha Aslangiray, *Kırım Hanlığının Menşei, Kuruluşu ve Osmanlı İmparatorluğuna Bağlanması* (İstanbul, 1959). — Hasan Uzun, *Kırım Hanları Tarihi* (Üniversite ktp. Tez nu. 4118, İstanbul, 1966). — H. Fehmi Hakverdi, *Kırım Hanlığı* (1514-1558) [Üniversite ktp. Tez. nu. 4130, İstanbul, 1966]. — Atilla Kovanlıkaya, *Kırım Hanlığı Tarihi. II. Gazi Giray ve Biraderi Fetih Giray Zamanında Kırım Hanlığı* (1588-1608). [Üniversite ktp. Tez nu. 4574, İstanbul, 1966]. — Gürgöz Tekeş, *Kırım Hanlığı* (1636-1665) [Üniversite ktp. Tez nu. 4913, İstanbul, 1967]. — Yaşar Onay, *Kırım Hanlığı, Kuruluştan Osmanlı Hâkimiyetine Kadar Olan Tarihi* (Üniversite ktp. Tez nu. 4882, İstanbul, 1967). — Tekin Aladağ, *Kırım Hanlığı* (1532-1638) [Üniversite ktp. Tez nu. 6531, İstanbul, 1970].

Kırk Hadis, Okçuzade Mehmed, *An Nazm -il - Mübin fi'l - Ayat - il - Erbain* (İstanbul, 1893). — Necip Asım Yazıksız, *Hadisi Erbain Tercümeleri* (Millî Tetebbular Mecmuası, c. II, sayı 4, İstanbul, 1916). — F. W. Hasluck, *Bektaşîlik Tetkikleri,* çeviren Ragıp Hulûsi (İstanbul, 1928). — M. Fuad Köprülü, *Abdal* (Türk Halk Edebiyatı Ansiklopedisi, İstanbul, 1935). — Sadi Kırımlı, *Atalar Sözü* (İstanbul, 1939). — Abdülkadir Karahan, *İslâmiyette Kırk Adedi Hakkında* (Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, c. IV, sayı 3, İstanbul, 1951). — Abdülkadir Karahan, *İslâm-Türk Edebiyatında Kırk Hadis* (İstanbul, 1954).

Kırmızı Defter, Benjamin Constant. *Kırmızı Defter,* çeviren Sona Tatlıcan (İstanbul, 1949).

Kırmızı Han Honore de Balzac. *Kırmızı Han,* çeviren Nermin Sarıkur (İstanbul, 1946).

Kırmızı Şapkalı Kız, Charles Perrault. *Kırmızı Şapkalı Kız,* çeviren Vasfi Mahir Kocatürk (İstanbul, 1945). — *Kırmızı Şapkalı Kız,* çeviren S. Orhan Çağdaş (İstanbul, 1954, 1958, 1960). — *Kırmızı Takkeli Kız,* çeviren Tahsin Yücel (İstanbul, 1959, 1966). — *Kırmızı Başlıklı Kız,* çeviren Basire Bahadınlı (İstanbul, 1961). — *Kırmızı Şapkalı Kız,* çeviren Metin Ünverdi (İstanbul, 1962). — *Kırmızı Şapkalı Kız,* çeviren Yıldız Yaşaroğlu (İstanbul, 1965). — *Kırmızı Şapkalı Küçük Kız,* çeviren Sevim Oktay (İstanbul, 1967).

Kırmızı Zambak, Anatole France. *Kırmızı Zambak,* çeviren Nasuhi Baydar (İstanbul, tarihsiz, 1935). — *Kırmızı Zambak,* çeviren Tahsin Yücel (İstanbul, 1959). — *Kırmızı Zambak,* çeviren Vahdet Gültekin (İstanbul, 1968).

Kırşehir, Cevat Hakkı Tarım, *Kırşehir Tarihi Üzerine Araştırmalar* (c. I, Kırşehir, 1938). — Cevat Hakkı Tarım, *Kırşehir Tarih ve Coğrafya Lûgati* (Kırşehir, 1940). — Saim Ülgen, *Kırşehir'de Türk Eserleri* (Vakıflar Dergisi, c. II, Ankara, 1942). — W. Ruben, *Kırşehir'in Dikkatimizi Çeken Sanat Âbideleri* (Belleten, c. XI, sayı 44, c. XII, sayı 45, Ankara, 1947, 1948). — Cevat Hakkı Tarım, *Tarihte Kırşehri-Gülşehri ve Babailer, Ahiler-Bektaşîler* (İstanbul, 1948). — Sırrı Kardeş, *Heyeti Temsiliye ve Mustafa Kemal Kırşehirde* (Ankara, 1950). — F. Taeschner, *Kırşehir'de Ahî Evren Zaviyesi Mütevellisine Ait Bir Berat* (Vakıflar Dergisi, c. III, Ankara, 1956). — U. Bahadır Alkım, *Kırşehir Höyüğü ve Toprak Üstü Buluntuları* (Belleten, c. XX, sayı 77, Ankara, 1956). — Cevat Hakkı Tarım, *Kırşehir Ansiklopedisi* (Ankara, 1960). — Cevat Hakkı Tarım, *Kırşehir Tarihinde Mevlânâ ve Mevlevîler* (Kayseri, 1961). — Enver Behnan Şapolyo, *Kırşehir Büyükleri* (Ankara, 1967). —Keriman Ertok, *Kırşehir'de Türk Eserleri* (Üniversite ktp. Tez nu. 5500, İstanbul, 1968). — Osman Yalçın, *Kırşehir* (İstanbul, 1970).

Kızıl ile Kara, Stendhal. *Kırmızı ve Siyah,* çeviren Nurullah Ataç (2 c., İstanbul, 1941-1942). — *Kızıl ile Kara,* çeviren Nurullah Ataç (1. cilt, İstanbul, 1946, 1966, 1971). — *Kırmızı ve Siyah,* çeviren Cevdet Perin (2 c., İstanbul, 1945-1955-1968). — *Kırmızı ve Siyah,* çeviren Vedat Gülşen Üretürk (İstanbul, 1961, 1965, 1969). — *Kırmızı ve Siyah,* çeviren Necmettin Arıkan (İstanbul, 1969).

Kibarlık Budalası, Moliere. *Kibarlık Budalası,* çeviren Ali Süha Delilbaşı (Ankara, 1937, 1943).

Kibar Yosmalar, Alexandre Dumas fils. *Kibar Yosmalar,* çeviren Nebahat Kaner (İstanbul, 1955).

Kira, Yaşar Şaşmaz-Yuda Reyha, *Kira Mevzuatı ve Tatbikatı* (İstanbul, 1959). — Senaî Olgaç, *Kira* (İstanbul, 1966). — M. Burhanettin İnal, *Kira Bedeli Tesbiti, Tahliye Davalarına ait İctihadlar* (İstanbul, 1966). — Senaî Olgaç, *Kira Parasını Tesbit ve Tahliye Davaları* (İstanbul, 1968). — Celal Erdoğan, *Tahliye ve Kira Tesbiti Davaları* (Ankara, 1970).

Knock veya Tıbbın Zaferi, Jules Romains. *Knock,* çeviren Ali Süha Delilbaşı (Ankara, 1950).

Kocalar Mektebi, Molière. *Kocalar Okulu,* çeviren Vahdi Hatay (İstanbul, 1944, 1945).

Komünizm, Cemal Kutay, *Türkiye'de İlk Komünistler* (İstanbul, 1956). — Fehmi Cumalıoğlu, *Komünizm ve İslâm* (İstanbul, 1958). — Walter Bolarz - Margaret Dewar - Alfred Zaubermann, *Komünizmin Anatomisi,* çeviren Muzaffer Soysal (İstanbul, 1963). — Aclan Sayılgan, *Yakın Tehlike Komünizm* (Ankara, 1963). — Fred Schwarz, *Komünistlerin Söylediklerine İnanılabilir mi?* (Ankara, 1963). — Fethi Tevetoğlu, *Komünizm Karşısında Atatürk* (Türk Kültürü, c. II, sayı 13, Ankara, 1963). — Hakkı Dursun Yıldız, *Komünizm Milletleri Nasıl Ele Geçiriyor* (Türk Kültürü, c. II, sayı 21, Ankara, 1964). — Osman Turan, *Türkiye'de Komünizmin Kaynakları* (Ankara, 1964). — Ekrem Alican, *Gerçek Sosyalizm ve Komünizm* (Türk Kültürü, c. IV, sayı 39, Ankara, 1966) — Refik Korkut, *Komünizme Karşı Atatürk* (Ankara, 1966). — Yılmaz Öztuna, *Rusya'da Komünizmin Sonu* (Türk Kültürü, c. IV, sayı 39, Ankara, 1966) — Gerhard von Mende, *Komünist Blokta Milliyet ve Mefkûre,* çevirenler Fethi Tevetoğlu - Aziz Alput (Ankara, 1966) — Fethi Tevetoğlu, *Türkiye'de Sosyalist ve Komünist Faaliyetler* (Türk Kültürü, c. IV, sayı 42-48 Ankara, 1966). — George W. Cronyn, *Rusya ve Komünizm Hakkında 200 Soru ve Cevaplar* (Ankara, 1966). — Fethi Tevetoğlu, *Kıbrıs ve Komünizm* (Ankara, 1966). — Necdet Sançar, *Gizli Komünist Belgeleri* (Ankara, 1966). — Mete Tuncay, *Türkiye'de Sol Akımlar* (Ankara, 1967). — Fethi Tevetoğlu, *Atatürk'ün Kapattırdığı Kızıl Teşekkül: Yeşilordu* (Türk Kültürü, c. V, sayı 49, Ankara, 1967). — Fethi Tevetoğlu, *Hafi Türkiye Komünist Partisi ve Türkiye Halk İştirakiyyun Fırkası* (Türk Kültürü, c. V, sayı 51, Ankara, 1967). — İsmet Giritli, *Komünizm, Sosyalizm ve Anayasa* (İstanbul, 1967). — Fethi Tevetoğlu, *Türkiye'de Sosyalist ve Komünist Faaliyetler* (Ankara, 1967). — Fethi Tevetoğlu, *Mustafa Suphinin Bakûda Kurduğu Türkiye Komünist Partisi* (Türk Kültürü, c. V. sayı 53-54, Ankara, 1967). — Richard M. Ketchum - Abraham Brumberg, *Komünizm Nedir* (Ankara, 1967). — Aclan Sayılgan, *Solun 94 Yılı* (1871 - 1965), *Başlangıçtan Günümüze Türkiye'de Sosyalist Komünist Hareketleri* (Ankara, 1968). — Mehmet Eröz, *Komünizm, Sosyalizm ve Sosyal Demokrasi* (Türk Kültürü, c. VII, sayı 73, Ankara, 1968). — Turhan Feyzioğlu, *Büyük Tehlike Komünizm* (Ankara, 1969). — G.F. Hudson, *Komünizmin Elli Yılı,* çeviren Fırat Argeşo (Ankara, 1969). — Richard Cornell, *Komünizm ve Gençlik* (İstanbul, 1969). — Rasih Nuri İleri, *Atatürk ve Komünizm* (İstanbul, 1970).

Konkordato, İlhan Postacıoğlu, *Konkordato* (İstanbul, 1965). — B. Gürdoğan, *İflas Hukuku Dersleri* (İstanbul, 1966) — Necmettin Berkin, *İflas Hukuku* (İstanbul, 1970). — Baki Kuru, *İflas ve Konkordato Hukuku* (Ankara, 1971).

Konya, *Seyahatname,* İbn Battuta, *Seyahatname* (Mısır, 1921). — A. Cemal, *Konya* (İstanbul, 1932). — G. Totaysalgi, *Konya'da Eti Tapınaklarından Eflâtun Pınarı* (Konya, 1935). — Mesut Koman, *Konya Şehrinde Selçukîlerden Evvelki Devirlere Ait Eserler Üzerine Bazı Notlar* (Konya, sayı 5, Konya, 1937). — Wilhelm Salamon Calvi, *Konya Ovası Jeolojisi* (İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi Mecmuası, c. IV, sayı 1/2, İstanbul, 1937). — F. Sarre, *Konya Selçuk Sanatı* (Ankara, 1937). — Şehabettin, *Konya Âbideleri* (Konya, 1939). — Afif Evren, *Atatürk ve Konya* (Konya, 1942). — Ekrem Yalçınkaya, *Coğrafyada, Tarihte ve Bugünkü Konya* (İstanbul, 1943). — Faik Soyman - İbrahim Tongur, *Konya Eski Eserler Kılavuzu* (Konya, 1944). — Afif Evren, *Konya İçin* (Konya, 1944). — S. Sırrı Üçer - Mesud Koman, *Konya İli Köy ve Yer Adları Üzerinde Bir Deneme* (Konya, 1945). — Saib Ragıp Atademir, *Konya Çevresinde Beslenme Meseleleri* (Konya, 1945). — Naci Fikret Baştak, *Konya* (c. I, Konya, 1945). — Mahmut Ragıp Gazimihal, *Konya'da Musiki* (Ankara, 1947). — Mehmet Önder, *Seyahatnamelerde Konya* (Konya, 1948). — Dündar Tevfik, *Konya'nın Ziraî Durumu ve İmkânları* (Konya, 1949). — Saadet Goncay, *Konya Selçuk Devri Mescitleri* (Üniversite ktp. Tez. nu. 2935, İstanbul, tarihsiz). — Mehmet Önder, *Konya Matbuatı Tarihi* (Konya, 1949). — Celile Berk, *Konya Evleri* (İstanbul, 1952). — Muzaffer Erdoğan, *İzahlı Konya Bibliyografyası* (İstanbul, 1952). — Mehmet Önder, *Konya Maarif Tarihi* (Konya, 1952). — Ülkü Günbay, *Konya'ya Ait Toplu Bilgiler* (İstanbul, 1953). — Sevim Tezcan, *Konya'da Sulama* (Üniversite ktp. Tez nu. 2378, İstanbul, 1954). — Ahmet Acarla, *Konya Vilâyeti Topraklarının Şeker Pancarı Ziraati Bakımından Etüdü* (Eskişehir, 1956). — Sedat Alp, *Konya-Karacahöyük* 1953 *Hafriyatı* (Türk Arkeoloji Dergisi, sayı 1-4, Ankara, 1956). — Feridun Kandemir, *Konya* (İstanbul, 1957). — Mehmet Önder, *Konya'da Erkek Giyimleri* (Türk Etnografya Dergisi, sayı 3, Ankara, 1959). — Mehmet Önder, *Konya, Coğrafya, Tarih, Eski Eserler, Bugünkü Konya* (Konya, 1962). — Sedat Alp, *Konya Karahöyük Kazısı* (Türk Arkeoloji Dergisi, c. II, sayı 11, Ankara, 1962). — Mehmet Önder, *Mevlânâ'nın Şehri Konya* (Konya, 1962). — Mehmet Önder, *Konya Efsaneleri* (Konya, 1963). — Gülperi Yegülalp, *Konya Ağzı* (Üniversite ktp. Tez nu. 3461, İstanbul, 1964). — Tülay Reyhanlı, *Konya Medreseleri Çini Dekorasyonu* (Üniversite ktp. Tez nu. 3616, İstanbul, 1964). — İbrahim Hakkı Konyalı, *Âbideleri ve Kitabeleri ile Konya Tarihi* (Konya, 1964). — Musa Bektaş, *Konya Osmanlı Mimarî Eserleri* (Üniversite ktp. Tez nu. 3879, İstanbul, 1965). — Selçuk Es, *Konya'da Yatan Peygamberler ve Evliyalar* (Konya, 1966). — Selçuk Es, *Konya Yemekleri* (Konya, 1966). — Osman Yalçın, *Konya* (İstanbul, 1961). — Süheyl Ünver, *Yetmiş Yıl önce Konya* (Belleten, c. XXXI, sayı 122, Ankara, 1967). — İsmail Hakkı Toran, *Konya Kenti ile İlgili Kısa Bilgiler* (Üniversite ktp. Tez nu. 4492, İstanbul, 1967). — Mustafa Özel, *Konya İlinin Yer Adları* (Üniversite ktp. Tez nu. 5761, İstanbul, 1968). — Mehmet Önder, *Konya* (İstanbul, 1970). — Özkan Yavuz, *Konya'da Tanzimat Fermanının Tatbiki Meselesi* (Üniversite ktp. Tez nu. 6088, İstanbul, 1969). — Korkut Sungur, *Konya -Ereğli Havzasında Volkanik Faaliyetler ve Volkanik Şekiller* (İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Dergisi, c. IX, sayı 17, İstanbul, 1970). — Mehmet Önder, *Konya Rehberi* (İstanbul, 1970). — Meral Karadeniz, *Konya'da Selçuklu Mescitleri* (Üniversite ktp. Tez nu. 7067, İstanbul, 1970). — Mehmet İ. Tunay, *Konya Müzeleri* (Sanat Dünyası, sayı 281, İstanbul, 1971).

Kooperatif, Remzi Saka, *Kooperatif Hareketi* (İstanbul, 1932). — Suphi Nuri İleri, *Kooperatifler* (İstanbul, 1935). — Charles Gide, *Kooperatifçinin Programı,* çeviren Hakkı Baha Pars (İzmir, 1936). — R. B. Forrester, *Birleşik Amerika Devletlerinde Kooperatif Tekniği Hakkında Rapor* (İstanbul, 1938). — G. Kessler, *Kooperatifçilik,* çeviren Z. Fahri Fındıkoğlu (İstanbul, 1940). — Remzi Saka, *Kooperatifçilik Dersleri* (Ankara, 1942). — Süheyl Nizami Derbil, *Kooperatifler* (Ankara, 1945). — James Peter Warbasse, *Kooperatif Demokrasisi,* çeviren Akil Koyuncu (2 c., İzmir, 1946-1947). — G. Faquet, *Kooperatif Kesimi,* çeviren Akil Koyuncu (İzmir, 1948). — G. Faquet, *Kooperatifçilik Sektörü,* çeviren Arif Hikmet Özmerzifon (İstanbul, 1948). — Henry Faucherre, *Kooperatif,* çeviren Selahaddin Sözeri (Ankara, 1951). — Z. Fahri Fındıkoğlu, *Kooperatif Hukukumuzda Değişme Temayülleri ve Bir Vesikanın Tahlili* (Hukuk Fakültesi Mecmuası, c. XX., sayı, 1-4, İstanbul, 1954). — Halil Fahri Örs, *Kooperatifçilik* (İstanbul, 1965) — Mustafa Cura, *Kooperatif Bilgileri* (İstanbul, 1966). — Ragıp Sağol, *Kooperatif Nedir?* (Ankara, 1966). — Z. Fahri Fındıkoğlu, *Kooperasyon Sosyolojisi* (İstanbul, 1967). — İsmail Cevat Akyol, *Kooperatif Hareketi* (Ankara, 1967). — Z. Gökalp Mülayim, *Tarımsal Kooperatifçilik* (Ankara, 1967). — Halil İbrahim Çapan, *Köy Kalkınması ve Kooperatifçilik* (Ankara, 1968). — Halûk Uzel, *Kooperatifçilik* (Ankara, 1970). — Nureddin Hazar, *Kooperatifçilik Tarihi* (Ankara, 1970). — Şehbender Ergin - Yılmaz Ulusoy, *Anonim Şirketlerle Mukayeseli Kooperatif Teşekkülleri ve Örnek Ana Sözleşmeleri* (Ankara, 1970).

Korkud Çelebi, İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Rodos Şövalyeleri Hakkında Antalya Valisi Sultan Korkud'a Gönderilmiş Bir Mektup* (Belleten, c. XVIII, sayı 71, Ankara, 1954). — İ. Hakkı Uzunçarşılı, *II. Bayezid'in Oğullarından Sultan Korkud* (Belleten, c. XXX, sayı 120, Ankara, 1966). — Şahabettin Tekindağ, *Korkud Çelebi İle İlgili İki Belge* (Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, c. 2, sayı 17, İstanbul, 1967). — *İslâm Ansiklopedisi.*

Kosova Savaşları, *Hammer Tarihi,* c. II. — Ali Haydar, *Kosova Meydan Muharebesi* (İstanbul, 1910). — H. A. Gibbons, *Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu,* çeviren Ragıp Hulusi (İstanbul, 1928). — Mükerrem, *Kosova* (İstanbul, 1931). — İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi, c.* I.

Kovadis, Henryk Sienkiewicz, *Kovadis,* çeviren Şaciye Berin Kurt (İstanbul 1952, 1966).

Köle, W. Eberhard, *Tobalarda Köle Usulü* (Belleten, c. X, sayı 36, Ankara, 1946). — Hasan Basri Çantay, *Kur'an-ı Hakim ve Meal-i Kerim* (3 c., İstanbul, 1957-1958). — Muhammed Hamidullah, *İslâmda Devlet İdaresi,* çeviren Kemal Kuşçu (İstanbul, 1963). — M. Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü* (c. II, İstanbul, 1971). — *İslâm Ansiklopedisi* (*Abid maddesi*).

Köprü, Hamdi Peynircioğlu, *Köprüler* (3 c., İstanbul, 1940-1943). — Orhan Bozkurt, *Koca Sinanın Köprüleri XVI. Asır Osmanlı Medeniyeti İçinde Sinan, Köprülerinin Mimarî Bakımdan Tetkiki, Silvet ve Âbide Kıymetleri* (İstanbul, 1952). — Cevdet Çulpan, *Osmanlı Ülkelerinde Kurulmuş İlk Nadide Köprü* (Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, sayı 2, İstanbul, 1967). — Cevdet Çulpan, *Köprülerde Tarih Köşkleri* (Sanat Tarihi Yıllığı, II (İstanbul, 1966-1968). Cevdet Çulpan, *Artukoğulları Devri Taşköprüleri ve özellikleri* (Sanat Tarihi Yıllığı, III, İstanbul, 1969-1970).

Köprülü Fazıl Ahmed Paşa, Behcetî, *Tarih-i Sülâle-i Köprülü* (Köprülü ktp. Hafız Ahmed Paşa kısmı, nu. 212). — Mustafa Zühdi, *Tarih-i Uyvar* (Üniversite ktp. T.Y. 2388). — *Raşid Tarihi,* c. II. — *Seyahatname,* c. VI. — Nabi, *Tarih-i Kameniçe* (Üniversite ktp. T.Y. 2418). — Ahmed Refik, *Köprülüler* (İstanbul, 1912). — Nail Derin, *Köprülü Fazıl Ahmed Paşa* (İstanbul, 1954). — *Osmanlı Tarihi,* c. III. — *İslâm Ansiklopedisi.*

Köprülü Fazıl Mustafa Paşa, Behcetî, *Tarih-i Sülale-i Köprülü* (Köprülü ktp. Hafız Ahmed Paşa kısmı, nu. 212). — *Silâhdar Tarihi,* c. II. — *Raşid Tarihi,* c. II. — *Amasya Tarihi,* c. IV. — Ahmed Refik, *Köprülüler* (İstanbul, 1912). — *Osmanlı Tarihi,* c. III. — *İslâm Ansiklopedisi.*

Köprülü Mehmed Paşa, Behcetî, *Tarih-i Sülâle-i Köprülü* (Köprülü ktp. Hafız Ahmed Paşa kısmı, nu. 212). — *Raşid Tarihi,* c. I. — *Silâhdar Tarihi,* c. I. — *Naima Tarihi,* c. IV. — *Seyahatname,* c. II. — Ahmed Refik, *Köprülüler* (İstanbul, 1912). — Osman Derviş, *Köprülü Sadareti Zamanında Osmanlı İmparatorluğu* (Üniversite ktp. Tez nu. 381, İstanbul, 1938). — İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Ekoş Barçay'ın Erdel Krallığına Tayini Hakkında Birkaç Vesika* (Belleten, c. VII, sayı 27, Ankara, 1943). — İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Barçay Ekoş'un Erdel Krallığına Ait Bazı Orijinal Vesikalar* (İstanbul Üniversitesi Tarih Dergisi, sayı 7, İstanbul, 1953). — Yusuf Blaşkoviç, *Köprülü Mehmed Paşanın Macarca Bir Ahidnamesi* (Türkiyat Mecmuası, c. IX, İstanbul, 1968 — *Osmanlı Tarihi,* c. III, — *İslâm Ansiklopedisi.*

Köroğlu, Kâtip Molla Hasan Mir Baba, *Hikayet-i Köroğlu Sultan* (Kazan, 1890).

— Gyula Meszaros, *Köroğlu* (Budapeşte, 1913). — Veli Holuflu, *Köroğlu* (Bakû, 1927). — Abdülkadir İnan, *Köroğluna Ait Kitabiyat* (Halk Bilgisi Haberleri, c. I, sayı 2, İstanbul, 1929). — Pertev Naili Boratav, *Köroğlu Destanı* (İstanbul, 1931). — Sırrı Numan, *Köroğlu Erzurum Rivayeti* (Üniversite ktp. Tez nu. 104, İstanbul, 1931). — Muharrem Zeki Korgunal, *Köroğlu* (İstanbul, 1936). — Rıza Nur, *Köroğlu* (Türk Biliğ Revüsü, sayı 3, İskenderiye, 1937). — Şükrü Elçin, *Köroğlu Hakkında Notlar* (Ülkü, c. X, sayı 51-58, Ankara, 1937). — Ali Rıza Yalgın, *Köroğlunun Gürcistan Seferi* (Görüşler, sayı 21-22, 24-27, Adana, 1939). — Naki Tezel, *Köroğlu Masalı* (İstanbul, 1939). — Pertev Naili Boratav, *Köroğlu Hakkında* (Oluş Mecmuası, sayı 16, İstanbul, 1939). — S. Tevfik Özzorluoğlu, *Köroğlu Öyküsü* (İstanbul, 1940). — M. F. Çelik, *Kars ve Çevresinde Köroğluna Ait Anlatma ve İnanlar I. Köroğlunun Yeri ve Yaşayışı, Âdetleri* (Halk Bilgisi Haberleri, c. X, sayı 117, İstanbul, 1941). — Ahmet Kutsi Tecer, *Koçyiğit Köroğlu* (Ülkü, yeni seri, sayı 1-11, Ankara ,1941-1942, İstanbul, 1970). — Fevziye Abdullah Tansel, *XVII. Asır Saz Şairlerinden Köroğlu* (Ülkü, sayı 95, Ankara, 1941). — Himmet Alizade, *Köroğlu* (Bakû, 1941). — Hamit Araslı, *Halkın Kahraman Oğlu* (Bakû, 1942). — Pertev Naili Boratav, *Halk Hikâyeleri ve hikâyeciliği* (Ankara, 1946). — Pertev Naili Boratav, *Anadolu'da ve Türkmenler Arasında Köroğlu Destanının İzlerine Dair Yeni Notlar* (Türkiyat Mecmuası, c. V. İstanbul, 1953). — Mehmed Fuad Köprülü, *Türk Saz Şairleri* (c. I, Ankara, 1962). — *İslâm Ansiklopedisi.*

Kösem Sultan, Ahmed Refik, *Kadınlar Saltanatı* (İstanbul, 1913). — *Hammer Tarihi,* c. VIII, IX, X. — *Osmanlı Tarihi,* c. III. — İ. Hami Danişmend, *Osmanlı Tarihi Kronolojisi,* c. III. — Süleyman Külçe, *Kösem Sultan, IV. Murad, Koçi Bey* (İzmir, 1948). — *İslâm Ansiklopedisi.*

Köy, Asım Aykurt, *Köy Çiçekçiliği* (İstanbul, 1938). — Nail Ekici, *Köy Monografisi* (Üniversite ktp. Tez nu. 3659, İstanbul, 1965). — Gafur Soylu, *Köy Nedir ve Nasıl İdare Edilir* (İstanbul, 1944). — Mehmet Ali Cengiz, *Halk Bilgisi Bakımından Köy* (Ankara, 1954). — Mümtaz Turhan, *Toprak Reformu ve Köy Kalkınması* (İstanbul, 1964). — Nusret Köymen, *Köycülük Bilimi* (İstanbul, 1964). — Ahmet Macit Gören, *Köy Evi ve Müştemilatı* (Ankara, 1965). — Türkiye Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı İller İdaresi Genel müdürlüğü, *Köylerimiz* (Ankara, 1968). — Gül Ergil, *Köylerimizde Yapılan Araştırmalarla İlgili İzahlı Bibliyografya* (Ankara, 1968). — Amiran Kurtkan, *Köy Sosyolojisi* (İstanbul, 1969) — Fehmi Yavuz, *Memleketimizde Toplum Kalkınması (Köy Kalkınması)* [Ankara, 1969]. — Orhan Türkdoğan, *Türkiye'de Köy Sosyolojisinin Temel Sorunları* (Erzurum, 1970).

Köy enstitüleri, M. Emin Soysal, *Köy Enstitülerinin Tarihçesi* (Bursa, 1943). — İsmail Hakkı Tonguç, *Canlandırılacak Köy* (İstanbul, 1947) — Mustafa Demir, *Köy Enstitüleri ve Solculuk* (İstanbul, 1959). — Engin Tonguç, *Köy Enstitüleri ve Hakkı Tonguç* (Ankara, 1970). — Hurrem Arman, *Piramidin Tabanı: Köy Enstitüleri ve Hakkı Tonguç* (Ankara, 1970)

Köy Hekimi, H. de Balzac. *Köy Hekimi,* çeviren Nasuhi Baydar (İstanbul, 1942, 1945, 1960). — *Köy Hekimi,* çeviren Cevdet Perin (İstanbul, 1966).

Köy Papazı, H. de Balzac. *Köy Papazı,* çeviren Kâzım Nami Duru (İstanbul, 1952).

Köyün Çocuğu, Marie von Ebner-Eschenbach. *Köyün Çocuğu,* çeviren Burhan Arpad (İstanbul, 1944, 1945, 1965).

Kral Lear, W. Shakespeare. *Kral Lear,* çeviren İrfan Şahinbaş (Ankara, 1959; İstanbul, 1965).

Kratylos, Eflatun. *Kratylos,* çeviren Suat Yakup Baydur (İstanbul, 1944).

Kredi, Louis Baudin, *Kredi Nedir?,* çeviren İsmail Hakkı Soyer (İstanbul, 1939). — Louis Baudin, *Kredi Reformu,* çeviren Muhittin Demiröz (Ankara, 1957). — Halil Şakir Kahyaoğlu, *Para-Kredi-Banka-Kambiyo* (İzmir, 1961) — Gülten Kazgan - Haydar Kazgan, *Türkiye'de Kredi Politikası Modeli Üzerine Bir Deneme* (İktisat Fakültesi Mecmuası, c. XXII, sayı 3-4, İstanbul, 1963). — Necdet Özdemir, *Kredi Sigortası* (Ankara, 1966). — İsmet Topaç, *Kredi Değeri* (Ankara, 1966). — Servet Eyüpgiller, *Kredilerin Sektörler Arası Dağılımı* (Ankara, 1970).

Kristof Kolomb, Es— Seyyid Mehmed Raif, *Bahsi Evvel Venedik ve Ceneviz Gemicilerinin Keşf Eylediği Cezair ve Saniyen Kristof Kolomb'un Amerika'yı Bulması Beyanındadır* (İstanbul, 1856). — Andre Kopassis, *Tarih-i Keşf ve Feth-i Amerika* (İstanbul, 1892). — Kemalettin Şükrü, *Kristof Kolomb-Amerika'nın Keşfi* (İstanbul, 1931). — Sami Öngör, *Coğrafi Keşifler ve Tetkik Seyahatleri Tarihi* (İstanbul, 1954). — M. Çağatay Uluçay, *Kristof Kolomb* (İstanbul, 1957). — İ. Block. *Kristof Kolomb,* çeviren Ü. Kayalıoğlu (İstanbul, 1960).

Kritias veya **Atlantis,** Eflatun. *Kritias,* çevirenler Erol Güney - Lütfi Ay (İstanbul, 1942).

Kriz, Muzaffer Esat Güçhan, *Kriz Zamanlarında Dar Gelir İle Kâfi Besi* (Üniversite Konferansları, 1942-1943, İstanbul, 1944). — Halûk Cillov, *Türkiye Ekonomisi* (İstanbul, 1965). — Niyazi Berkes, *Türkiye İktisat Tarihi* (2 c., İstanbul, 1969 - 1970).

Kröyçer Sonat, Lev Tolstoy. *Kröyçer Sonat,* çeviren Nihal Yalaza Taluy (İstanbul, 1954, 1959).

Kubbe, İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Merkez ve Bahriye Teşkilâtı* (Ankara, 1948). — Sedat Çetinbaş, *Türk Mimarî Âbideleri; Osmanlı Devri* (İstanbul, 1952). — Celâl Esad Arseven, *Türk Sanatı Tarihi* (2 c., İstanbul, tarihsiz).

Kudüs, Robinson, *Palaestina* (Paris, 1841). — Yusuf Ziya, *Kitab-ı Feth-ül-Kudüs* (İstanbul, 1885). — *İslâm Ansiklopedisi.*

Kukla, Cemil Miroğlu, *Kukla Oyunları* (Ankara, 1948). — Hadi Poyrazoğlu, *Kukla Oyunları* (Ankara, 1960). — Metin And, *Köylerde Kukla ve Kuklacılık* (Türk Folklor Araştırmaları, haziran, 1965). — Metin And, *Geleneksel Türk Tiyatrosu, Kukla, Karagöz, Orta Oyunu* (Ankara, 1969).

Kuleli Vakası, Uluğ İğdemir, *Kuleli Vakası Hakkında Bir Araştırma* (Ankara, 1937). — Y. A. Pedrosyan, 1859 *Yılındaki Kuleli Vakasının Karakterine ve Bunun Türkiye Tarihindeki Yerine Dair,* çeviren İsmail Kaynak (Belleten, c. XXXIII, sayı, 132, Ankara, 1969). — Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu,* çeviren Metin Kıratlı (Ankara, 1970). — *Osmanlı Tarihi,* c. V.

Kumaş, Nazar Köprülü, *Konya Mevlânâ Müzesindeki Türk Kumaşları* (Üniversite ktp. Tez nu. 2941, İstanbul, tarihsiz). — Richard Ettinghausen, *Eski Bir Osmanlı Kumaşı* (Milletlerarası Birinci Türk Sanatları kongresi, Ankara, 1962). — M. Zeki Oral, *Selçukîlerde Giyim Eşyası* (Türk Etnografya Dergisi, sayı 5, Ankara, 1962). — C. Erögе, *Türk Kumaşında Reform Hareketleri* (Ankara Sanat, sayı 5, Ankara, 1966).

Kur'an, Süyutî, *El-İtkan-Fi-Ulum-İl-Kur'an* (Mısır, 1861). — İbni Hacer Askalanî, *Feth-ül-Bari* (İstanbul, 1890). — İzmirli İsmail Hakkı, *Maani-i Kur'an* (İstanbul, 1926). — Bergamalı Cevdet, *Tefsir Tarihi* (İstanbul, 1927). — Ömer Rıza Doğrul, *Kur'an Nedir* (İstanbul, 1927). — Ömer Rıza Doğrul, *Tanrı Buyruğu* (önsöz) [İstanbul, 1947]. — Zerkeşi, *El-Bürhan Fi-Ulum -il-Kur'an* (Mısır, 1950). — İzmirli İsmail Hakkı, *Tarih-i Kur'an* (İstanbul, 1956). — Mirza Beşirüddin Mahmud Ahmed, *Kur'an-ı Kerim'in Tetkikine Giriş,* çeviren Şinasi Siber (Ankara, 1960). — Muhammed Hüseyin Ez-Zehebi, *Et-Tefsir ve Müfessirûn* (Kahire, 1961). — Abdülkadir İnan, *Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Tercümesi Üzerinde Bir İnceleme* (Ankara, 1961). — Mehmed Sofuoğlu, *Tefsir Dersleri* (İstanbul, 1962). — M. Tayyib Okiç, *Kur'an-ı Kerim'in Üslûp ve Kıraati* (Ankara, 1963), — Muhammed Hamidullah, *Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Yazma Tercümeleri Üzerinde Bir İnceleme* (Türkiyat Mecmuası, c. XIV, İstanbul, 1965). — Muhammed Hamidullah - Macit Yaşaroğlu, *Kur'an-ı Kerim Tarihi ve Türkçe Tefsirler Bibliyografyası,* çeviren Sait Mutlu (İstanbul, 1965). — İsmail Cerrahoğlu, *Kur'an Tefsirinin Doğuşu ve Buna Hız Veren Âmiller* (Ankara, 1968). — *İslâm Ansiklopedisi.*

Kurban, Ömer Nasuhi Bilmen, *Kurban* (Ankara, 1956). — Hayati Ülkü, *Hac ve Kurban* (İstanbul, 1966). — Ömer Nasuhi Bilmen, *Büyük İslâm İlmihali* (İst. 1969).

Kurtuluş Savaşı, Gnl. Fahrettin (Altay), *Türkiye İstiklâl Muharebatında Süvari Kolordusu Harekâtı* (Konya, 1925). — Armstrong, *Türkiye Nasıl Doğdu?,* çeviren Ömer Rıza (İstanbul, 1928). — İ. Hakkı, *Yunanlılarla İstiklâl Harbi (Tabiye ve Sevkülceyş Noktai Nazarından Tetkik)* [İstanbul, 1931]. — Ali Galip, *Kilikya Faciaları ve Urfa'nın Kurtuluş Mücadelesi* (İstanbul, 1932). — Gazi Mustafa Kemal, *Dumlupınar Başkumandan Meydan Muharebesi* (Ankara, 1933). — Gnl. Kâzım Karabekir, *İstiklâl Harbimizin Esasları (Yanlış Bilgi Felâket Kaynağıdır)* [İstanbul, 1933]. — M. Şevki, *İstiklâl Savaşı Nasıl Oldu?* (İstanbul, 1934). — Fahri Aykut, *İstiklâl Savaşında 4. Kolordu* (İstanbul, 1935). — Yunus Nadi (Abalıoğlu), *Bab-ı Âli'nin Millî Hareketi Dağıtmak ve Mustafa Kemal'i Tevkif Etmek Teşebbüsü, Ali Galip Hadisesi* (İstanbul, 1935). — İbrahim Etem, *İstiklâl Harbinde Demirci Akınları,* derleyen Baki Vandemir (İstanbul, 1936). — Fahri Aykut, *İstiklâl Savaşında Kütahya ve Eskişehir Muharebeleri* (İstanbul, 1936). — Gazi Mustafa Kemal Atatürk, *Reisicumhur Atatürk'ün Kamutayı Açış Nutukları* (Ankara, 1937). — M. Refik, *İstiklâl Harbinde 57. Tümen ve Aydın Millî Cidali* (İstanbul, 1937). — Yusuf Hikmet Bayur, *Son Yirmi Beş Yıllık Tarihimize Bakışlar* (İstanbul, 1938). — Ali Enver Toksoy, *Millî Mücadelede Mardin* (İstanbul, 1939). — Gnl. Kâzım Karabekir, *Erzincan ve Erzurum'un Kurtuluşu* (İstanbul, 1939). — Tevfik Doğantan, *Bursa bölgesinde Yapılan Savaşlar* (İstanbul, 1940). — Mahmut Esat Bozkurt, *Atatürk İhtilâli* (İstanbul, 1940). — Nizameddin Karacebe, *Türk Ulusal Savaşının İlk Parçası* (İstanbul, 1940). — Âdil Bağdatlıoğlu, *Uzun Oluk* (İstiklâl Harbinde Maraş) [İstanbul, 1942]. — Vecihi Hürkuş, *Havalarda* 1915-1925 (İstanbul, 1942). — Rahmi Apak, *İstiklâl Savaşında Garp Cephesi Nasıl Kuruldu?* (İstanbul, 1942). — Cevat Ülmen, *Kurtuluş Savaşında Karadeniz* (İstanbul, 1943). — Samet Ağaoğlu, *Kuvayı Milliye Ruhu* (İstanbul, 1944). — Hulusi Baykoç, *İstiklâl Savaşında Sakarya Meydan Muharebesi* (İstanbul, 1944). — Methi Bayar, *İstiklâl Savaşında Türk Denizcileri (Millî Mücadelenin Deniz Tarihi)* [İstanbul, 1945]. — Vehbi Cem Aşkun, *Sıvas Kongresi* (Sıvas, 1945). — Rıfat Yüce, *Kocaeli Tarih ve Rehberi* (İzmit, 1945). — Gnl. Kemal Koçer, *Kurtuluş Savaşlarımızda İstanbul (İşgal Senelerinde M. M. Grubunun Gizli Faaliyetleri)* [İstanbul, 1946]. — Mithat Işın, *İstiklâl Harbi Deniz Cephesi* (İstanbul, 1946). — Cevat Dursunoğlu, *Millî Mücadelede Erzurum* (Ankara, 1946). — Âli Türkgeldi, *Mondros ve Mudanya Mütarekelerinin Tarihi* (Ankara, 1948). — Zühtü Güven, *Anzavur İsyanı: İstiklâl Savaşı Hâtıralarından Acı Bir Sayfa* (İstanbul, 1948). — Enver Behnan Şapolyo, *Türk İnkılâp Tarihi Notları* (Ankara, 1949). — Mehmet Âkif Tütenk, *Millî Mücadelede Denizli* (İzmir, 1949). — Prof. Dr. Afet İnan, *Atatürk'ten Hâtıralar* (Ankara, 1950). — *Millî Mücadelede İstanbul Mitingleri,* derleyen Kemal Arıburnu (Ankara, 1951). — Teoman Ergene, *İstiklâl Harbinde Türk Ortodoksları* (İstanbul, 1951). — Prof. Dr. Yavuz Abadan, *Türk İnkılâbı Tarihi Notları,* derleyen Nermin Abadan (Ankara, 1951). — Gnl. Ali İhsan Sebis, *Harb Hatıralarım,* 5. c. *İstiklâl Harbi* (Ankara, 1951). — Prof. Dr. Afet İnan, *Atatürk'ün Bana Yazdırdıkları* (Ankara, 1954). — Yunus Nadi (Abalıoğlu), *Çerkez Ethem Kuvvetlerinin İhaneti* (İstanbul, 1955). — Sındırgılı Süreyya, *Denizli Vak'ası ve Demirci Mehmet*

Efe (İstanbul, 1955). — Nurettin Peker, 1918 - 1923 *İstiklâl Savaşının Vesika ve Resimleri* (İstanbul, 1955). — Cemal Kutay, *Çerkes Ethem Hadisesi* (İstanbul, 1955). — Yunus Nadi (Abalıoğlu), *Birinci Büyük Millet Meclisinin Açılışı ve İsyanlar* (İstanbul, 1955). — Yunus Nadi (Abalıoğlu), *Ankara'nın İlk Günleri* (İstanbul, 1955). — Tevfik Bıyıkoğlu, *Trakya'da Millî Mücadele* (2 c., Ankara, 1955-1956). — Cemal Kutay, *Karabekir Ermenistan'ı Nasıl Yok Etti?* (İstanbul, 1956). — Cemal Kutay, *İsmet Paşa, Çerkes Ethem Çekişmesi* (İstanbul, 1956). — Cemal Kutay, *Millî Mücadelede Yeşil Ordu Efsanesi* (İstanbul, 1956). — Enver Behnan Şapolyo, *Kuvayı Milliye Tarihi* (Ankara, 1957). — Ord. Prof. Enver Ziya Karal, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi* (İstanbul, 1957). — Şerif Güralp, *İstiklâl Savaşının İç Yüzü* (İstanbul, 1958). — Tevfik Bıyıkoğlu, *Atatürk Anadolu'da* (1919-1921) [Ankara, 1959]. — Enver Ziya Karal, *Birinci Cihan Harbinden Lozan Muahedesine Kadar Türkiye'nin Siyasî Olayları* (İstanbul, 1959). — Hüseyin Naili Kubalı, *Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluşu ve Halen Mer'i Cumhuriyet Anayasası* (İstanbul, 1959). — Tahsin Aygün, *İstiklâl Savaşında Deniz Kahramanlıkları* (Ankara, 1960). — İsmail Arar, *Atatürk, Kurtuluş Savaşı, Devrimler ve Cumhuriyet Türkiyesi ile İlgili Kitaplar* (İstanbul, 1960). — General Kâzım Karabekir, *İstiklâl Harbimiz* (İstanbul, 1960). — *Atatürk, Hayatı, Savaşları, Ölümü, İnkılâpları,* hazırlayanlar Avni Altıner — Hürrem Atayer (İstanbul, 1960). — *Atatürk 30 Ağustos'u Anlatıyor,* hazırlayan Osman Atilla (Ankara, 1960). — Kasım Ener, *Çukurova'nın İşgali ve Kurtuluş Savaşı* (İstanbul, 1963). — *Millî Mücadele Takvimi,* derleyen Refik Korkud (Ankara, 1963). — *Atatürk Devrimi Kronolojisi,* hazırlayan Sami N. Özerdim (İstanbul, 1963). — Sabahattin Selek, *Anadolu İhtilâli* (İstanbul, 1963). — Prof. Dr. Yavuz Abadan, *Mustafa Kemal ve Çetecilik* (İstanbul, 1964). — Gazi Mustafa Kemal, *Söylev* (*Bugünkü Türkçe ile*) [2 c., Ankara, 1963, 1964]. — Rahmi Apak, *Türk İstiklâl Harbi* (c. 6, *İç Ayaklanmalar*) [Ankara, 1964]. — Ömer Sami Coşar, *Millî Mücadele Basını* (İstanbul, 1964). — Celâl Erikan, *Komutan Atatürk* (Ankara, 1964). — Feridun Kandemir, *İstiklâl Savaşında Bozguncular ve Casuslar* (İstanbul, 1964). — Şevket Süreyya Aydemir, *Tek Adam* (3 c., İstanbul, 1963-1965). — Prof. M. Tayyib Gökbilgin, *Millî Mücadele Başlarken* (2 c., Ankara, 1959-1965). — Dr. Selâhattin Tansel, *Atatürk ve Kurtuluş Savaşı,* 1919-1922 (Ankara, 1965). — Sabahattin Selek, *İstiklâl Harbi, Yeni Türk Devletinin Kuruluşu* (İstanbul, 1965). — *Türk İstiklâl Harbi,* yayımlayan T.C.M. S.B. Genkur. Bşk. Harp Tarihi dairesi (6 c., Ankara, 1962-1966). — Şevket Süreyya Aydemir, *İkinci Adam, İsmet İnönü* (c. 1, İstanbul, 1966) — Lord Kinross, *Atatürk, Bir Milletin Yeniden Doğuşu,* çevirenler Nihâl Yeğinobalı - Ayhan Tezel (İstanbul, 1966). — Nurettin Peker, *Öl, Esir Olma, İstiklâl Savaşında Ereğli, Alemdar Gemisinin Kahramanlığı ve Siyasî Neticeleri* (İstanbul, 1966). — Ahmet Hulki Saral, *Türk İstiklâl Harbi Güney Cephesi* (Ankara, 1966). — Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılâbı Tarihi* (3 c., Ankara, 1940-1967). — Celâl Bayar, *Ben de Yazdım, Millî Mücadeleye Giriş* (c. 1-5, İstanbul, 1965-1967). — Hasan İzzettin Dinamo, *Kutsal İsyan* (8. c., İstanbul, 1966-1967). — Gnl. Nikolaos Trikupis, *General Trikupis'in Hâtıraları,* çeviren Ahmet Angın (İstanbul, 1967). — Enver Behnan Şapolyo, *Mustafa Kemal Paşa ve Millî Mücadelenin İç Âlemi* (İstanbul, 1967). — Thomas A. Vaidis, *Kemal Atatürk Yeni Türkiye'nin Kurucusu,* çeviren Ahmet Angın (İstanbul, 1967). — *Atatürk Kronolojisi,* derleyen M. Kemal Savi (Ankara, 1968). — Muzaffer Gökman, *Atatürk ve Devrimleri Tarihi Bibliyografyası* (İstanbul, 1968). — Tahsin Demiray, *İstiklâl Harbimizin Müdafaası* (İstanbul, 1969). — Gnl. Kenan Esengin, *Millî Mücadele'de Hiyanet Yarışı* (Ankara, 1969).

Kuş, W. V. Buddenbrock, *Kuşların Renk Tanıma Hassaları,* çeviren Savni Huş (İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi, c. II, sayı 1, İstanbul, 1967).

Kutadgu Bilig, Reşit Rahmeti Arat, *Kutadgu Bilig* (*metin*) [İstanbul, 1947]. — Reşit Rahmeti Arat, *Kutadgu Bilig* (*tercüme*) [Ankara, 1959]. — Sadri Maksudi Arsal, *Kutadgu Bilig* (Hukuk Fakültesi Mecmuası, c. I, sayı 2, İstanbul, 1947). — Vasfi Mahir Kocatürk, *Türk Edebiyatı Tarihi* (Ankara, 1964). — Ahmet Caferoğlu, *Türk Dili Tarihi* (c. II, İstanbul, 1964). — Saadet Çağatay, *Kutadgu Bilig'de Odgurmış'ın Kişiliği* (Türk Dili Araştırmaları Yıllığı, Belleten, Ankara, 1967) — İbrahim Kafesoğlu, *Kutadgu Bilig ve Kültür Tarihimizdeki Yeri* (Tarih Enstitüsü Dergisi, sayı 1, İstanbul, 1970) — *Türk Kültürü* (sayı 98, *Kutadgu Bilig sayısı*) [Ankara, 1970]

Kutsal Sığınak, William Faulkner. *Kutsal Sığınak,* çeviren Ender Gürol (İstanbul, 1962).

Küçük Prens, Antoine de Saint Exupéry. *Küçük Prens,* çeviren C. Süreyya - R. Tomris (Ankara, 1965). — *Küçük Prens,* kısaltarak çeviren Sabit Eren (İstanbul, 1967).

Kül Kedisi, Charles Perrault. *Külkedisi,* çeviren Necmettin Arıkan (İstanbul, 1956, 1959, 1963, 1967). — *Kül Kedisi,* çeviren Vahdet Gültekin (İstanbul, 1961). — *Külkedisi,* çeviren Necat Akdemir (İstanbul, 1964).

Külliye, Hüseyin Ayvansarayî, *Hadikat-ül-Cevamî* (İstanbul, 1864). — Osman Ergin, *Türk Şehirlerinde İmaret Sistemi* (İstanbul, 1934). — Süheyl Ünver, *Fatih Devri Külliyesi* (İstanbul, 1946). Murat Katoğlu, *XIII. Yüzyıl Anadolu Türk Mimarîsinde Külliye* (Belleten, c. XXXI, sayı 123, Ankara, 1967). — *Sanat Ansiklopedisi.*

Kültepe, Tahsin Özgüç, 1948 *Kültepe Kazısı Raporu* (Ankara, 1950). — Tahsin Özgüç, 1949 *Kültepe Kazısı Raporu* (Ankara, 1953). — Tahsin Özgüç, *Anitta Hançeri* (Belleten, c. XX, sayı 77, Ankara, 1956).

Kültür, S. Celâl Antel, *Kültür Nedir* (Üniversite Konferansları. 1942-1943, İstanbul, 1944). — Zeki Silan, *Kültür Tarihinin Gelişmesi Üzerine Psiko - Sosyolojik Bir Araştırma Denemesi* (Üniversite ktp. Tez nu. 2276, İstanbul, 1953). — Mümtaz Turhan, *Kültür Değişmeleri* (İstanbul, 1959). — Suat Yakup Baydur, *Dil ve Kültür* (Ankara, 1964). — John Dewey, *Özgürlük ve Kültür,* çeviren Vedat Günyol (İstanbul, 1964). — Nurettin Topçu, *Kültür ve Medeniyet* (İstanbul, 1970).
— Halid Evliya, *Kültür Bitkilerinin Beslenmesi* (Ankara, 1964). — Fethi İncekara, *Kendine ve Yabancı Döllerin Kültür Bitkilerinde Pratik Islah Metotları* (Erzurum, 1969). — Mecit Çağatay, *Kültür Bitkilerinin Beslenme Fizyolojisi* (Ankara, 1970). — Tayyar Bora - İbrahim Karaca, *Kültür Bitkilerinde Hastalığın ve Zararın Ölçülmesi* (İzmir, 1970).

Kürtçe, Minorsky Mac. Carus, *Kürtlerin Menşei ve Kürt Dili İncelemeleri,* çeviren Doğan Kılıç Şıhhasananlı (İstanbul, 1963). — Kemâl Badıllı, *Türkçe İzahlı Kürtçe Gramer* (Ankara, 1965). — Musa Anter, *Ferhengi Kürdî Türkî* (İstanbul, 1967).

Kürtler, M. Fahrettin Kırzoğlu, *Her Bakımdan Türk Olan Kürtler* (2 c., Ankara, 1960-1964). — M. Fahrettin Kırzıoğlu, *Kürtlerin Kökü* (Ankara, 1963). — Mehmet Eröz, *Kürtlerin Menşei ve Türkmenlerin Kürtleşmesi* (İstanbul, 1966).

Kütahya, İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Bizans ve Selçukîlerle Germiyan ve Osmanoğulları Zamanında Kütahya Şehri* (İstanbul, 1932). — Mustafa Hakkı, *Kütahya Halk Şairleri* (Kütahya, 1934). — İ. Ertem, *Kütahya İli Hakkındaki Kısa Tarih ve Coğrafya Bilgileri* (Kütahya, 1936). — Halil Kadri Erdem, *Kütahya Mesireleri* (Kütahya, 1937). — Mustafa Yeşil, *Kütahya İlinin Kısa Tarihi* (İstanbul, 1937). — Mustafa Yeşil, *Kütahya İli ve İlçelerinin Tarihsel Durumları Hakkında Kısa Notlar* (Kütahya, 1938). — Mustafa Yeşil, *Kütahya İlinin Kısa Coğrafyası* (İstanbul, 1938). — H. Kadri Erdem, *Kütahya Düğünleri* (İstanbul, 1948). — Oktay Aslanapa, *Osmanlılar Devrinde Kütahya Çinileri* (İstanbul, 1949). — Lâmi Eser, *Kütahya Evleri* (İstanbul, 1955). — Güler Keleşoğlu, *Kütahya'da Germiyanoğulları Devri Kitabeleri* (Üniversite ktp. Tez nu. 2851, İstanbul, 1960). — Hamza Güner, *Tarihte Kütahya* (Kütahya, 1961). — Hamza Güner, *Kütahya Camileri* (Kütahya, 1964). — Süheyla Efe - Uğural Barlas, *Kütahya Düğün Âdetleri Üzerine Bir Araştırma Metodu Denemesi* (İstanbul, 1964). — Celâl Kağnıcıoğlu, *Tarihî ve Turistik Yönü ile Kütahya* (İstanbul, 1964). — Mahmud Akok, *Kütahya ve Uşak Şehirlerinin Eski Evleri* (Türk Etnografya Dergisi, sayı. 6. Ankara, 1965). — Nuri Engin, *Kütahya'nın Beşerî ve İktisadî Durumu* (Üniversite ktp. Tez nu. 3736, İstanbul, 1965). — Ticaret ve Sanayi odaları, *İktisadî Yönü ile Kütahya* (Ankara, 1968). — Osman Yalçın, *Kütahya* (İstanbul, 1968).

Kütüphane, Balcızade Tahir Harimi, *Tarihi Medeniyette Kütüphaneler* (Balıkesir, 1931). — Adnan Ötüken, *Kitaplık Bilgileri ve Bibliyografi* (Ankara, 1940). — Y. Karayalçın, *Kütüphanelerimize Toplu Bir Bakış* (Ankara, 1952). — Muzaffer Gökman, *Kütüphanelerimizden Notlar* (İstanbul, 1952). — Carl M. White, *Modern Kütüphanelerin Esasları* (Ankara, 1961). — Heinrich Von Otton, *Eski Doğuda Kütüphaneler,* çeviren Hasan Sevimcan (Atatürk Üniversitesi Yıllığı, Ankara, 1961). — Osman Aybaş, *Kütüphaneler Arası İşbirliği* (Ankara, 1967). — Osman Aybaş, *Kütüphane Malzemesi El Kitabı,* c. I (Ankara, 1968).

Kütüphanecilik, Adnan Ötüken, *Bibliyotekçinin El Kitabı* (2 c., Ankara, 1947 - 1948). — Muzaffer Gökman, *Türk Kütüphaneciliğinin Bibliyografyası* (Ankara, 1964). — Nuri Güngör, *Kütüphanecilik Bilgileri* (İzmir, 1964). — Osman Ersoy, *Kütüphaneciliğimizin Sorunları* (Ankara, 1966). — J. Periam Danton, *Kütüphanecilerin Yetişmesi,* çeviren Behire Balkan (Ankara, 1966). — Reyhan Yazıcı, *Kütüphanecilik Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü* (Üniversite ktp. Tez nu. 7586, İstanbul, 1970).

L

Lady Windermere'in Yelpazesi, Oscar Wilde. *Lady Windermere'in Yelpazesi,* çeviren İrfan Korur Gürgen (İstanbul, 1938). — *Lady Windermere'in Yelpazesi,* çeviren Hadiye Sayron (Ankara, 1960).

Lâle, Ekrem Hakkı Ayverdi, 18. *Asırda Lâle* (İstanbul, 1950). — *Münir Aktepe, Damat İbrahim Paşa Devrinde Lâle* (İstanbul Üniversitesi Tarih Dergisi, sayı 7-9, İstanbul, 1953-1954).

Lâle devri, *Raşid Tarihi,* c. IV - V. — *Asım Tarihi.* — Ahmed Refik, *Lâle Devri* (İstanbul, 1912). — Ahmed Refik, *Hicrî XII. Asırda İstanbul Hayatı* (İstanbul, 1930). — Münir Aktepe, *Patrona İsyanı* 1730 (İstanbul, 1958).

Lamii Çelebi, *Hasan Çelebi Tezkiresi.* — *Beyanî Tezkiresi.* — *Faizî Tezkiresi.* — M. İcat, *Türk Edebiyatında Şehrengizler* (Üniversite ktp. Tez nu. 318, İstanbu, 1936). — Muzaffer Gürses, *Divan Edebiyatının Bazı Meseleleri ve Lamii Çelebi* (Üniversite ktp. Tez nu. 1132, İstanbul, 1945). — M. Yücelt, *Bursalı Şair Lamii Çelebi* (Üniversite ktp. Tez nu. 1171, İstanbul, 1946). — Sabiha Gürkan, *Lamii Çelebinin Absal ve Salman Mesnevîsi ile Molla Cami'nin Absal ve Salman Mesnevîsinin Karşılaştırılması* (Üniversite ktp. Tez nu. 1981, İstanbul, 1951). — Şükrü Adalı, *Lamii Çelebi* (Üniversite ktp. Tez nu. 3693, İstanbul, 1965). — Ali Sert, *Lamii'nin Gazellerinin Edisyon Kritiği* (Üniversite ktp. Tez nu. 6145, İstanbul, 1969). — *İslâm Ansiklopedisi.*

Levend, *Peçevî Tarihi.* — *Selânikî Tarihi.* — *Raşid Tarihi.* — *İzzî Tarihi.* — *Kanunname-i Sultanî ber Muceb-i Örf-i Osmanî,* neşredenler R. Anheggeu - H. İnalcık (Ankara, 1956). — Mustafa Cezzar, *Osmanlı Tarihinde Levendler* (İstanbul, 1965).

Leylâ ve Mecnun, Pertev Naili Boratav, *Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği* (Ankara, 1946). — Agâh Sırrı Levend, *Türk Edebiyatında Leylâ ve Mecnun Yazan Şairler* (Türk Dili Araştırmaları Yıllığı, Belleten, Ankara, 1957). — Agâh Sırrı Levend, *Arap-Fars ve Türk Edebiyatında Leylâ ve Mecnun Hikâyesi* (Ankara, 1959).

genel kaynaklar

Amasya Tarihi, Hüseyin Hüsameddin (4 c., İstanbul 1911-1913, 1927-1935).
Asım Tarihi, Küçükçelebizade İsmail Asım (İstanbul, 1965).
Âşık Çelebi Tezkiresi (Millet ktp. Tarih böl. Nu. 772; Üniversite ktp. T. Y. 2406).
Âşıkpaşazade Tarihi (*Tarih-i Ali Osman*), Âşıkpaşazade (Ali Bey neşri. İstanbul 1913).
Bektaşî Edebiyatı Antolojisi [— *Bektaşî Şairleri ve Nefesleri*], Sadeddin Nüzhet Ergun (İstanbul, 1944).
Beyanî Tezkiresi (Üniversite ktp. T. Y. 2568).
Cevdet Tarihi, Ahmed Cevdet Paşa (12 c., İstanbul, 1883-1891).
Coğrafya Sözlüğü, Sami Öngör (İstanbul, 1961).
Coğrafya Terimleri Sözlüğü, Reşat İzbırak (Ankara, 1964).
Daire-t-ül Maarif-i Farisî (2 c., Tahran, 1967).
Der Grosse Brockhaus (Wiesbaden, 14 c., 1952-1963).
Derleme Sözlüğü, T.D.K. (1-4. c., Ankara, 1963-1970).
Devhat-ül-Meşayih, Topal Ahmed Rifat Efendi (İstanbul, ?).
Dictionnaire Biographique des Auteurs (2 c., Paris, 1964).
Dictionnaire des Oeuvres (4 c., Paris, 1962).
Divanü Lûgat-it-Türk Dizini, T. D. K. (Ankara, 1943).
Dizionario Enciclopedico İtaliano (12 c., Roma, 1955-1960).
Enciclopedia Garzanti (2 c., Milano, 1962).
Encyclopedia Americana (30 c., New York 1970).
Encyclopedia Britannica (24 c., Chicago, 1969).
Esrar Dede Tezkiresi, Esrar Dede (Üniversite ktp. T. Y. 89).
Fatin Tezkiresi, Fatin Davud bin Halid (İstanbul, 1854).
Ferheng-i Mustalahat-ı Urefa, Seccadî (Tahran, 1339).
Fezleke Tarih-i Osmanî, Kâtip Çelebi (2 c., İstanbul, 1869-1870).
Fundamenta [*Philologiae Turcicae*—], (2 c., Wiesbaden, 1959-1964).
Gran Enciclopedia Larousse (1-10 c., Madrid 1967-1969).
Güftî Tezkiresi, Güftî (Üniversite ktp. T. Y. 1533).
Gülbin-i Hanan, Halim Giray (İst., 1870).
Gül-i Ziba [*Zeyl-i Hadikat ül-Vüzera*], Dilaverağazade Ömer (İstanbul, 1854).
Hadikat-ül-Cevamî, Ayvansarayî Hüseyin (İstanbul, 1864).
Hadikat-ül-Vüzera, Osmanzade Taib (İstanbul, 1854).
Hadikat-ür-Rüesa, Ahmed Resmî Efendi (Süleymaniye ktp. Esad Ef. böl. Nu. 3378/1; Lâleli böl. Nu. 2097/m).
Hadikat-ür-Rüesa, Ahmed Resmî Efendi (İstanbul, 1852).
Hammer Tarihi [*Tarih-i Devlet-i Osmaniyye*], Purgstall Joseph von Hammer (10 c., Mehmed Ata tercümesi, İstanbul, 1911-1918).
Harita-i Kapdanan-ı Derya, Ramizpaşazade Mehmed İzzet (İstanbul, 1833).
Hasan Çelebi Tezkiresi, Kınalızade Hasan Çelebi (Süleymaniye ktp. T. Y. 2525).
Hülâsat-ül-İtibar, Ahmed Resmî Efendi (İstanbul, 1869-1889).
İktisat ve Ticaret Ansiklopedisi (11 c., İstanbul, 1946-1960).
İlmiye Salnamesi (İstanbul, 1915).
İslâm Ansiklopedisi (1-10 c., İstanbul, 1941-1967).
İstanbul Ansiklopedisi, Reşat Ekrem Koçu (9 c., İstanbul, 1958-1968).
Kamus-ı Türkî, Şemseddin Sami (İstanbul, 1901).
Kamus-ul-Alâm, Şemseddin Sami (6 c., İstanbul, 1888-1898).
Keesing's Contemporary Archives (Londra, 1963-1970).
Künh-ül-Ahbâr, Gelibolulu Âli (Üniversite ktp. T.Y. 5959, Süleymaniye ktp. Esad Ef. böl. Nu. 2162).
Künh-ül-Ahbârdaki Âlim ve Şairler, Muazzez Taku (Türkiyat Enstitüsü. Nu. 90, İstanbul, 1938).
Lâtifî Tezkiresi, Lâtifî (İstanbul, 1896).
Lexikon der Weltliteratur (2 c., Stuttgart, 1964-1968).
Lûtfi Paşa Tarihi [*Tarih-i Âl-i Osman*], Lûtfi Paşa (İstanbul, 1922).
Mecelle-i Nukbe [*Devhat-ün-Nukbe*], Müstakimzade Sadeddin Efendi (Rifat Efendi tertibi, İstanbul, 1866).
Mecellet-ün-Nisab, Müstakimzade Süleyman Sadüddin (Süleymaniye ktp. Halet Ef. böl. nu. 628).
Meşhur Adamlar [— *Hayatları — Eserleri*], İbrahim Alâettin (4 c., İstanbul, 1933-1935).
Mir'at-ı Mekteb-i Harbiye, Mehmed Esad (İstanbul, 1892).
Münşeat-ı Selatin, Feridun Bey (İst., 1857).
Nefehat-ül-Üns Tercümesi, Lamiî Çelebi (İstanbul, 1872).
Naima Tarihi, Naima (6 c., İstanbul 1863).
Nuhbet-ül-Âsâr, Beliğ (Üniversite ktp. T. Y. 1182; müellef hattı).
Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, Ferit Devellioğlu (Ankara, 1962).
Osmanlı Müellifleri, Bursalı Mehmed Tahir (3 c., İstanbul, 1914, 1923, 1926).
Osmanlı Tarihi, İsmail Hakkı Uzunçarşılı I-IV. — Enver Ziya Karal V-VIII (8 c., Ankara, 1947-1962).
Osmanlı Tarihi Kronolojisi [*İzahlı*—], İsmail Hami Danişmend (4 c., İstanbul, 1947-1955).
Özel Zooloji, Mithat Ali Tolunay (2 c., İstanbul, 1958-1961).
Papyros-Larousse, *Geniki Pagkosmios Egkyklopaideia* (12 c., Atina, 1964-1969).
Peçevî Tarihi, İbrahim Peçevî (2 c., İstanbul 1866).
Persian-English dictionary, F. Steingass Ph. D. (Londra, 1947).
Ramiz Tezkiresi, Ramiz (Üniversite ktp. T. Y. nu: 91).
Raşid Tarihi, Mehmed Raşid (3 c., İstanbul, 1865).
Redhouse Sözlüğü (Türkçe-İngilizce, İstanbul 1968; İngilizce-Türkçe, İstanbul, 1969).
Resimli Türk Edebiyatı Tarihi, Nihad Sami Banarlı (İstanbul, tarihsiz).
Reşahat Ayn-ul-Hayat, Ali bin Hüseyin Kâşifi (İstanbul, 1852).
Rıza Tezkiresi, Rıza (Millet ktp. Tarih böl. Nu. 764).
Riyazi Tezkiresi, Riyazi (Üniversite ktp. T. Y. 4098, 3280, 761).
Rizzoli-Larousse, Enciclopedia Universale 1-9 c., Milano, 1966-1969).
Safâî Tezkiresi, Safâî (Üniversite ktp. T. Y. 6189).
Salim Efendi Tezkiresi, Salim Efendi (İstanbul, 1897).
Sanat Ansiklopedisi, Celâl Esad Arseven (4 c., İstanbul, 1943).
Sefine-i Nefise [— *Menakıb-ı Mevleviyye*], Mustafa Sakıb Dede (Mısır, 1866).
Sefinet-ül-Vüzera, Mehmed Hafid (İstanbul, 1952).
Sefinet-ür-Rüesa, Ahmed Resmî Efendi (Süleymaniye ktp. Âşir Ef. böl. Nu. 256; Esad Ef. böl. Nu. 2296).
Sehî Tezkiresi, Sehî (Üniversite ktp. T. Y. 3732; basımı, İstanbul, 1907).
Seyahatname, Evliya Çelebi (10 c., İstanbul, 1896-1938).
Sicilli Osmanî, Mehmed Süreyya (4 c., İstanbul, 1890-1893).
Silâhdar Tarihi, Silâhdar Mehmed Ağa (2 c., İstanbul, 1928).
Son Asır Türk Şairleri, İbnülemin Mahmud Kemal İnal (12 cüz., İstanbul, 1930-1942).
Son Sadrazamlar, İbnülemin Mahmud Kemal İnal (14 cüz., İstanbul, 1940-1942).
Şakayık-ı Numaniye Tercümesi, İbrahim bin Ahmed (Millet ktp. Ali Emîri böl. Nu. 727).
Şânîzade Tarihi, Şânîzade Mehmed Abdullah (4 c., İstanbul, 1873-1874).
Şakayık Zeyli [*Hadayık-ül-Hakayık fi tekmilet-iş-Şakayık*]. Atayî (İstanbul, 1851).
Tac-üt-Tevarih, Hoca Saadeddin (2 c., İstanbul, 1862-1872).
Tarama Sözlüğü, T.D.K. (1-4 c., Ankara, 1963-1969).
Tarih-Coğrafya Yazmaları Katalogları [*İstanbul Kütüphaneleri* —] (1-9. fasikül. İstanbul, 1943-1949).
Tarih-i Âl-i Osman, Solakzade Mehmed Hemdemî Çelebi (İstanbul, 1879).
Tarih-i Sami ve Şakir, Suphi (İstanbul, 1785).
The Oxford Companion to English Literature (Londra, 1967).
Tibyanu Vesail-il-Hakayık fi-Selasil-it-Teraik, Harirîzade Ahmed Kemaleddin (3 c., Süleymaniye ktp. Fatih böl. Nu. 430-432).
Topkapı Yazmalar Katalogu [*Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Katalogu*], Fehmi Edhem Karatay (2 c., İstanbul 1961).
Tuhfe-i Hattatîn, Müstakimzade Süleyman Sadeddin Efendi (İstanbul, 1928).
Türk Ansiklopedisi (1-17. c., Ankara, 1946-1969).
Türk Argosu, Ferit Devellioğlu (Ankara, 1970).
Türkçe Sözlük, T.D.K. (Ankara, 1969).
Türk İnkılâbı Tarihi, Yusuf Hikmet Bayur (3 c., Ankara, 1940-1967).
Türk Lûgati, Hüseyin Kâzım Kadri (4 c., Ankara, 1928-1945).
Türk Meşhurları Ansiklopedisi, İbrahim Alaeddin Gövsa (İstanbul, 1946).
Türk Sanat Tarihi, Celâl Esad Arseven (İstanbul, tarihsiz).
Türk Şairleri, Saadeddin Nüzhet Ergun (3 c., İstanbul, tarihsiz).
Vasıf Tarihi, Vasıf Ahmed (2 c., İstanbul, 1804).
Zübdet-ül-Eş'âr, Faizî (Üniversite ktp. T. Y. 3289, Süleymaniye ktp. Nu. 3723).